MUQƏDDƏS KALAM

Təwrat, Zəbur, Pəyoƣəmbərlər wə Injil

«Uyoƣurqə Kalam Kitab»

2025

© Muqəddəs Kitab 2012

www.mukeddeskalam.com

«Uyoqurqə Kalam Tərjimisi»

Muḳəddəs Kitab

Məzmunlar

Təwrat (Kona Əhdə)

		bət
Təwrat, Zəbur wə Injil tooɣrisida		5
1.	Yaritilix	15
2.	Misirdin qiḳix	145
3.	Lawiylar	240
4.	Qəl-Bayawandiki səpər	303
5.	Ḳanun xərḥi	373
6.	Yəxua	440
7.	Batur ḥakimlar	482
8.	Rut	532
9.	Samuil «1»	544
10.	Samuil «2»	590
11.	Padixaḥlar «1»	636
12.	Padixaḥlar «2»	687
13.	Tarih-təzkirə «1»	742
14.	Tarih-təzkirə «2»	786
15.	Əzra	837
16.	Nəḥəmiya	859
17.	Əstər	889
18.	Ayup	907
19.	Zəbur	1000
20.	Pənd-nəsiḥətlər	1174
21.	Ḥekmət toplioɣuqi	1235
22.	Küylərning Küyi	1262
23.	Yəxaya	1290
24.	Yərəmiya	1451
25.	Yioɣa-zarlar	1575
26.	Əzakiyal	1591
27.	Daniyal	1691
28.	Ḥoxiya	1753
29.	Yoel	1782
30.	Amos	1795
31.	Obadiya	1817
32.	Yunus	1825
33.	Mikaḥ	1837
34.	Nahum	1857
35.	Ḥabakkuk	1867
36.	Zəfaniya	1883
37.	Ḥagay	1895
38.	Zəkəriya	1912
39.	Malaki	2049

Injil (Yengi Əhdə)

		bət
Tonuxturuluxi («Yengi Əhdə»)		1
1.	Matta	17
2.	Markus	113
3.	Luḳa	164
4.	Yuḥannna	259
5.	Rosullarning paaliyətliri	339
6.	Rimliḳlarɣa	415
7.	Korintliḳlarɣa «1»	455
8.	Korintliḳlarɣa «2»	509
9.	Galatiyaliḳlarɣa	545
10.	Əfəsusluḳlarɣa	570
11.	Filippiliḳlarɣa	596
12.	Kolossiliklərgə	616
13.	Tesalonikaliḳlarɣa «1»	636
14.	Tesalonikaliḳlarɣa «2»	645
15.	Timotiyɣa «1»	659
16.	Timotiyɣa «1»	677
17.	Titus	693
18.	Filemon	700
19.	Ibraniylarɣa	707
20.	Yaḳup	747
21.	Petrus «1»	763
22.	Petrus «2»	785
23.	Yuḥanna «1»	797
24.	Yuḥanna «2»	815
25.	Yuḥanna «3»	820
26.	Yəhuda	825
27.	Wəḥiy	834
Təbirlər		901

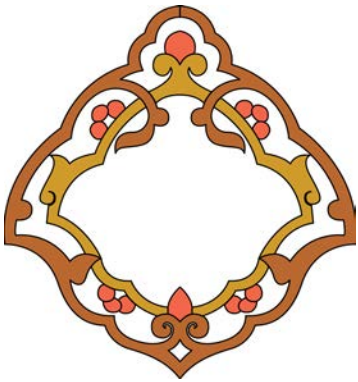

Muḳəddəs Kitab

Təwrat, Zəbur wə Injil tooɣrisida kirix səz

Ərxtin nazil ḳilinoɣan bu kalamni tonuxturuxḳa insanning tili dərwəḳə bəkla ajizliḳ ḳilidu.

Insaniyətning ḥərḳaysi tarihiy dəwrliridə pəylasoplar wə danixmən dəp ataloɣanlar əz əḳligə tayinip kəzi kərgən ixlardin pərəz ḳilip, qamisining yetixiqə əzlirining hiyalidiki Yaratḳuqisi tooɣrisidiki ḥəḳiḳətlər üstidə izdinip kəlgən. Dunya miḳyasidiki kutuphanilar ularning xu tirixqanliḳliridin barliḳḳa kəlgən əsərlər bilən toldurulup turmaḳta; biraḳ, ularning arisidiki reallikḳa yüzləngən bəzi səmimiy kixilər əzlirining otturioɣa ḳoyoɣan ḳaraxliridiki kəmtüklükni etirap ḳilixidu. Bu ḥərgizmu əjəblinərlik ix əməs; buning səwəbi xuki, ḥərtərəplimə qəklimigə uqraydioɣan insan qəksiz bir Hudani əz əḳligə tayinip pütünləy qüxinip ketəlməydu, əlwəttə! Əng muḥimi, gunaḥḳa petip ḳaloɣan insanlar ḳandaḳmu pak-muḳəddəs Yaratḳuqisidin birər məlumatni bilip yetəlisun?

Undaḳta, Yaratḳuqimizni tonuxtin ümid üzüximizgə tooɣra keləmdu? Yaḳ, ḥərgiz ümidsizliniximizgə bolmaydu. Əgər Huda Əzini insanloroɣa ayan ḳilixni halisa ḥəm xundaḳla Əzini ayan ḳilixtin huxalliḳ tapḳan bolsa, undaḳta əḥwal pütünləy baxḳiqə bolidu, əlwəttə. Hudaoɣa ming mərtəm təxəkkür! Pərwərdigar Huda dəl xundaḳ ḳildi. U Əzini səz ḥəm yazmilar bilən insanloroɣa ayan ḳilip, insaniyətkə əzi ḥəḳḳidə qüxənqə bərdi.

Təwrat yazmilirida «Məzkur kitablar dəl muxundaḳ məḳsəttə ata ḳilinoɣan» deyilidu; Zəbur yazmilirida «Məzkur kitablar dəl muxundaḳ məḳsəttə ata ḳilinoɣan» deyilidu; Injil yazmilirida «Məzkur kitablar dəl muxundaḳ məḳsəttə ata ḳilinoɣan» deyilidu.

Injilda Pərwərdigar Hudaning Əz-Əzini ayan ḳiloɣanliḳini muəyyənləxtüridioɣan ikki yəkün harakterliḳ bayan tepilidu: —

«**Pütkül muḳəddəs yazmilarning ḥəmmisi Hudaning Roḥining yolyoruḳ-ilhami bilən yeziloɣan bolup, u təlim berix, tənbiḥ berix, hataliḳlarni tüzitix wə kixilərni ḥəḳḳaniyət yolioɣa baxlaxḳa paydiliḳtur**» («2Tim.» 3:16).

Muxu yərdə «**Pütkül muḳəddəs yazmilarning ḥəmmisi**» degən ibarə Injildin ilgiriki Təwrat-Zəbur, xundaḳla Injilning əzidiki ḥərbir səz-ayətning Hudadin kəlgənlikini təkitləydu.

«**Xuni ḥəmmidin muḥim dəp bilixinglar kerəkki, muқəddəs yazmilardiki ḥeqқaysi wəḥiy pəyoƣəmbərlərning əz qüxənqisi boyiqə yətküzülgən əməs** (yaki «əzliri oylap qikқan əməs»). **Qünki ḥeqқandaқ wəḥiy-bexarət insanlarning iradisidin kəlgən əməs, bəlki Hudaning muқəddəs adəmliri Muқəddəs Roḥ təripidin yetəklinip, Uning türtkisi bilən eytқan səz-kalamdur**» («2Pet.» 1:20-21).

Yuқirida biz Təwrat, Zəbur wə Injilni ərxtin nazil қilinoƣan yaki ərxtin ata қilinoƣan, dəp təkitləp əttuқ. Undaқta Huda Təwrat, Zəbur wə Injildiki səzlərni pütkən pəyoƣəmbərlərgə wə muқəddəs bəndilirigə huddi ustaz əz xagirtlirioƣa «anglap yezix» məxiқi қiloƣuzoƣandək oқup bərgənmidu? Yaki Təwrat, Zəbur wə Injildiki səzlər biwasitə asmandin taxlap berilgənmu?

Yuқiriқi ayətlərgə қarioƣanda, ḥərgiz undaқ oylimaymiz. Oқurmənlər «nabi» (pəyoƣəmbər) degən səzni bilixi mumkin. Əslidə bu səz ibraniy tilidiki «naba» degən səzdin kelip qikқan. «Naba» degən səz əslidə: «uroƣup qiқix», «bolduқlap qiқix» degən mənini bildüridu. Muқəddəs Kitabtiki təlimlərgə asasən biz xundaқ ixinimizki, Hudaning səzi Uning Roḥining «yolyoruқ-ilḥami» bilən pəyoƣəmbərlərgə yətküzülgən, andin bu səzlər yənə pəyoƣəmbərlərning iqidin «**Uning Roḥining yolyoruқ-ilḥami bilən**» (grek tilida «Huda nəpisi bilən kirgüzüp») uroƣup qikқan (grek tilida «roḥ» wə «nəpəs» bir səz).

Xundaқ ohxitixқa boliduki, Hudaning səz-kalami huddi muzikining sazdin qikқinidək pəyoƣəmbərlərning roḥ-қəlbliridin qikқan bolidu. Sazning əzigə has alaḥidiliki muzikining aһangioƣa yaki harakterioƣa təsir yətküzidu; lekin sazning alaḥidiliki yaki hususiyiti (ixənqlik saz bolsila) usta sazqioƣa tosaloƣu bolmaydu; usta dutarqi əzi qelixni halaydioƣan pədigə qelix üqün məlum alaḥidiliki yaki harakteri bar dutarni talliwalidu; andin qelix uslubi yaki istilini sazning alaḥidilikigə yaki harakterioƣa maslaxturidu. Xundaқ қilip usta sazqining qaloƣan muzikisi bəlkim tehimu yeқimliқ һəm tehimu təsirlik bolidu. Xuningoƣa ohxax, Hudamu Өzining «sazliri» boloƣan pəyoƣəmbərlərni talliwalidu; Hudaning қoli astida pəyoƣəmbərlərning mejəz-harakteri, һətta ularning bexidin ətküzülgənlirimu Huda eytmaқqi boloƣan səzlərni alaḥidə yolda ipadiləxtə wasitə bolidu. Xunga biz һəқiқiy pəyoƣəmbərlərning səzlirini ularning roḥ-қəlbidin qikқan һəm Hudadin qikқan, dəymiz. Huddi rosul Pawlusning eytқinidək: «**Pütkül muқəddəs yazmilarning һəmmisi Hudaning Roḥining yolyoruқ-ilḥami bilən yeziloƣan**». Xunga muқəddəs yazmilar Hudaning Ḥəmmigə қadir қoli wə ḥoқuқi arқiliқ yətküzülgən, xuning üqün biz uning barliқ səzlirini һəқiқət һəm һərbir əқil-huxi jayida boloƣan adəm təripidin һəқiқət dəp қobul қilinixi kerək dəp қaraymiz. Hudaning muқəddəs yazmilarni ata қilix yoli tooƣrisida keyinqə biz yənə kəp qüxənqilərni berimiz; tonuxturux yolida muxunqilik yazoƣinimiz һazirqə yetərlik bolar.

Hudaning səzlirining yətküzülüxidə buningdin baxқa yollarmu boloƣan, əlwəttə; məsilən, Musa pəyoƣəmbər Sinay teoƣida Hudadin kəlgən, pütüx kerək boloƣan muқəddəs қanunni wə

muḳəddəs qedirning ḳuruluxi tooŋrisidiki yolyoruḳlarni tapxuruwaloŋanda u muxularni biwasitə ərxtin ḳobul ḳiloŋan («Mis.» 19-31-bablar); rosul Yuḥanna ahirḳi zamandiki ixlarni wə yengi asman-zeminni ayan ḳiloŋan wəḥiyni tapxuruwaloŋanda, bu Wəḥiy asasən uningoŋa biwasitə ərxtin yətküzülgən (Injil «Wəḥiy» kitab).

Oḳurmənlərning bəzilirigə səl ḥəyran ḳalarlik boluxi mumkinki, Təwrat wə Injil birla muəllip təripidin kəp ḳisimlik bolup pütülgən kitab bolmastin, bəlki ḳiriḳtin artuḳ muəllip təripidin pütülgən kəp ḳisimlik bir kitabtur. Təwratning awwalḳi bəx ḳismi dərwəḳə Musa pəyoŋəmbər təripidin pütülgən. Bu bəx ḳisimning birinqisi, yəni «Yaritilix» degən ḳisim Hudaning aləmni yaritix jəryanining hatirisi wə insaniyətning Adəm'atimizdin tartip Ibraḥim wə uning ailisidikilərgiqə boloŋan roḥiy tarihining hatirisidur. Musa pəyoŋəmbər bu kitabni Hudaning yolyoruḳi bilən pütkən, dəp ixinimiz; əmma u «Yaritilix»ni yezixta pəḳət Hudaning Roḥining yetəkqilikidə əzidin ilgiri məwjut boloŋan, Ibraḥimning jəmətidə saḳlinip kəlgən birnəqqə aoŋzaki yaki pütüklük tarihlarni toplap hatiriligən tarihxunasning rolini ətigənidi. Bu kitabni Musa miladiyədin ilgiriki 1475-1400-yillarda pütkən, dəp ḳaraymiz. Təwrattiki yənə bir kitabni, yəni «Ayup pəyoŋəmbər» degən kitab buningdin tehimu burun pütülgən boluxi mumkin dəp ḳaraymiz.

Ibraḥimdin Yəḥudiy həlḳi, yəni «Israil» kelip qiḳḳan. Musaning Israil iqidiki yetəkqiliki wə pəyoŋəmbərlikidin keyin, Huda Yəḥudiy həlḳining ḥərbir dəwri üqün degüdək pəyoŋəmbərlərni təyinləp turdi; ular həlḳḳə Hudaning pak-muḳəddəsliki, wədiliri wə yollirini əslitətti ḥəm bəziliri ilgiriki pəyoŋəmbərlər yətküzgən həwərlərgə kəprək yengi wəḥiylərni yükləytti. Bexarətlərdin baxḳa Təwrattiki bəzi kitablarni tarihiy hatirilər wə bəzilirini ibadət ḳollanmisi yaki ibadət nəzmiliri deyixkə bolidu. Təwratta jəmiy bolup 39 kitab bar (Yəḥudiy həlḳi adəttə bulardin bəzilirini birləxtürüp 22 kitab ḳilidu). Bularning muəllipliri az degəndimu bəlkim 32 adəm bolup, ularning yeziloŋan waḳitliri bəlkim miladiyədin ilgiriki 1600-yilidin miladiyədin ilgiriki 396-yiliŋiqə sozuloŋan boluxi mumkin. Kitablarning muəllipliri han jəmətidikilərdin tartip dehḳanlaroŋiqə boloŋan ḥər təbiḳə wə ḥər dərijilik maarip tərbiyisi kərgən adəmlər idi. Gərqə arḳa kərünüxi xundaḳ ḥər tərəplimilik bolsimu, Təwrat jümlidin Zəburdiki həwərlər Injildiki həwər bilən ḳoxulup ayrilmas mukəmməl boloŋan bir pütünlüktin ibarəttur.

Undaḳta Təwratta zadi ḳandaḳ ixlar hatirilinidu?

Bu tooŋrisida biz oḳurmənlər üqün təwəndiki addiy ḥəm ihqam yəkünni berimiz: —

(1) Hudaning aləmni yaritixi, xundaḳla buningdiki muddia-məḳsiti, bolupmu insanoŋa boloŋan muddia-məḳsiti hatiriləngən;

(2) Hudaning insan bilən əslidiki yeḳin munasiwiti hatiriləngən;

(3) Uxbu munasiwətning insanning gunaҳ sadir қiloɣini tüpəylidin buzuloɣanliқi hatiriləngən;

(4) Hudaning insanning gunaҳi wəjidin qüxidioɣan balayi'apətlər tooɣruluқ wəҳiysi wə insaniyətni Өzigə yeқin munasiwətkə қaytidin kəltürüx tooɣruluқ wədisi hatiriləngən;

(5) Huda agaҳ-bexarət қiloɣinidək, insanning gunaҳi wəjidin qüxidioɣan «tərbiyilik jaza» boloɣan apətlər (məsilən, Nuҳ pəyoɣəmbər dəwridiki topan, «Babil munari» қatarliқ wəқələr) hatiriləngən;

(6) Hudaning insaniyətni Өzigə yeқin munasiwətkə қaytidin kəltürüx tooɣruluқ wədisi Ibraҳimni Өzigə qaқirixi bilən baxlinidu. U Ibraҳimoɣa: «**Sən arқiliқ yər yüzidiki barliқ ailə-қəbililərgə bəht ata қilinidu**» dəp wədə қilidu («Yar.» 12:3). Keyin, bu wədining Ibraҳimdin qiққan əlgə, yəni Yəҳudiy həlқigə қalduruloɣanliқi hatiriləngən.

Huda «**ular arқiliқ yər yüzidiki barliқ ailə-қəbililərgə bəht ata қilinidu**» dəp wədə қiloɣan; xundaқ ikən, u Yəҳudiy həlқi arқiliқ biz («yər yüzidiki əllər»)gə «bəht yətküzidioɣan» қandaқ ixlarni қildi? Biz Yəҳudiylarning tarihioɣa nəzər salidioɣan bolsaқ mundaқ hulasigə kelələymiz: —

(1) Huda Yəҳudiy həlқigə Өzining mutləқ ҳəққaniyliқini wə pak-muқəddəslikini ayan қildi. Bular Huda ularoɣa tapilioɣan barliқ қanun-bəlgilimilərdə mujəssəmləxkən. Baxқa əllərmu bu қanunlar arқiliқ Hudaning təbiitidin azraқ bolsimu qüxənqigə igə bolalioɣan.

(2) Yəҳudiy həlқi Musa pəyoɣəmbər arқiliқ qüxürülgən bu pütkül қanun-tüzümlərgə əməl қilixқa tirixip-tirmixip intilixliri dawamida əzlirining gunaҳkar təbiitining asaritigə əsir bolup қaloɣanliқini bilip yətkən.

(3) Bundaқ қattiқ sawaқni bilgəndin keyin, Israilda əz gunaҳliқ təbiitini obdan bilgən, Hudaoɣa sadiқ boloɣan bir «қaldisi» pəyda boldi. Xuning bilən ular əzlirining bir Қutқuzoɣuqioɣa boloɣan қət'iy moҳtajliқini tonup yətkən; Қutқuzoɣuqi dunyaoɣa kəlgəndə ular uni қobul қilixқa təyyar idi.

(«Hudaning қaldisi»din baxқilar bolsa əzining қayta-қayta ətküzgən səwənliklirigə kəzini yumup, əzlirini baxқa əllər bilən selixturup: «Ҳərҳalda, biz bu «butpərəs kapirlar»din yahximiz» deyixti. Biraқ Huda ularning қəlbigə қarap ularni əməliyəttə kapirlardin bəttər dəp bildi).

(4) Kəp pəyoɣəmbərlərning ҳayati wə səzliri hatiriləngən Təwrat-Zəburda, ҳərқaysi dəwrlərdə yaxioɣan kəpligən pəyoɣəmbərlərning bayanliri arқiliқ Huda kəlgüsidə bir Қutқuzoɣuqi, yəni Məsiҳni əwətidioɣanliқini insanloroɣa uқturidu. Məsiҳ kəlgəndə U: (a) Өz azab-oқubətliri bilən Xəytanni məoɣlup қilidu; (ə) awwal Israiloɣa, andin barliқ baxқa əllərgə gunaҳlarning kəqürümini elip kelidu; (b) nijat, yəni yengi (mənggülük) ҳayatni elip kelidu;

baxḳiqə eytḳanda U Hudaning insanda boloγan əslidiki məḳsiti, yəni «**insan obrazimiz wə süritimiz bolsun**» degən məḳsitini ahirida əməlgə axuridu («Yar.» 1:26).

(5) Ahirida Israil həlḳi arḳilik Ḳutḳuzoγuqi-Məsih pak ḳiz Məryəmdin tuoγulup, dunyaoγa kəldi. U dəl «**barlik əllərgə ata ḳilinoγan bəht**»tur.

Yuḳirikidiki bu bəx basḳuqni yənə Hudaning padixaḥlikining aldi bilən Xəytanning, andin insanning gunaḥḳa teyilip qüxüx səwəbidin buzuloγan aləmgə ḳədəmmuḳədəm «bəsüp kirix» jəryani dəp süpətlisəkmu bolidu.

Yuḳirida tiloγa elinoγan birinqi, ikkinqi, üqinqi wə tətinqi bəht-bərikət yətküzidioγan basḳuqlar Təwratning asasiy məzmunidur. «Təwrat» degən səzning mənisi «yolyoruḳ», «ḥidayət» degənlik bolup — u pəḳət Hudaning əmrila əməs, bəlki insanlaroγa ularning Hudaoγa ḳət'iy moḥtajliḳi tooγruluḳ təlim-tərbiyə berip, Huda bilən yaraxturux yolini, yəni nijatni ayan ḳilidioγan kitabtur. Injilning asasiy həwiri bolsa Hudaning nijatini elip kəlgən Məsiḥning dunyaoγa kelixi, əlwəttə; xunga Təwrat wə Injilning bir-biri bilən boloγan munasiwiti «tən bilən bax»ning munasiwitidur — ayrilmas bir pütünlükning ikki ḳismidur.

Tərjimə prinsipliri

Təwratning zor kəp ḳismi ibraniy tilida, az bir ḳismi aramiy tilida yeziloγan, Injil ḳədimki grek tili (Yunan tili)da yeziloγan. Biz Təwratning ḥərbir ḳismini tərjimə ḳiloγinimizda uningoγa munasiwətlik ibraniyxunaslarning (ingliz tilida yeziloγan) əsərlirini oḳup paydilanduḳ; andin birnəqqə hil ingliz tilidiki tərjimilərdin, hənzu tilidiki «Hehebən», «Xinyibən» wə «Lujenjung» ḳatarlik tərjimə nushiliridin wə rus tilidiki «Sinodal» tərjimisidin paydilanduḳ. Ḥəmdə biz Məḥmət Xükrining Ḳəxḳərdə 1910-1937-yillirida ixligən uyoγur tilidiki tərjimisi (torda «www.dunyaningnuri.com») wə xundaḳla «Ḥazirḳi zaman uyoγurqə tərjimisi»din (torda «www.hayatnuri.com»də tepilidioγan ḳisimliridin) kəp paydilanduḳ.

Injilni tərjimə ḳilix hizmitimizdə yuḳirida tiloγa elinoγan materiyallardin baxḳa biz grek tilidiki tekistlərni biwasitə kərüp ixliduḳ wə xuningdək ḳədimki grek tilini tətḳik ḳiloγan nuroγuniInjilxunaslarning əsərliridin paydilinip turup ixliduḳ.

Ḳolingizdiki bu tərjimə nushisida bizning kəzligən nixan-məḳsitimiz xuki, küqimizning yetixiqə oḳurmənlərgə əslidiki ibraniyqə wə grekqə tekistlərni əynən ipadiləydioγan xəkil wə səz-ibarilərni ḳollinixḳa tirixtuḳ. Uxbu hizmətni Huda aldida titrəp-ḳorḳḳan ḥalda, Uningdin: «Bizgə Θz səz-kalamingni sadiḳlik bilən ipadiləx ḳabiliyitini ata ḳiloγaysən» dəp ətünüp ixliduḳ. Bizgə yardəm bərgən bir ibraniyxunasning: «Muḳəddəs Kitabni tərjimə ḳiloγuqi qoḳum əsliy

tekistning қuli boluxi kerək» degən ҳekmətlik sezini prinsip қilduқ. Ibraniy tilidiki yaki grek tilidiki məlum bir sez-ibarə wə idiomning uyoқur tilida udul kelidioқanliri bolsa, biz xuni tərjimimizdə ixlətduқ, əlwəttə; қaysi yərdə ibraniy tilida yaki grek tilida məlum bir sez-ibarə wə idiomni sezmusez tərjimə қiloқan bolsaқ oқurmənlərgə müjməllik, ikki bislиқ yaki hata təsir yətküzüx eҳtimalliқi boloқanda, biz mənisi uningoқa əng yeқin ibarini ixlitixkə tirixtuқ wə kəp yərlərdə əslidiki ibarini izaҳatlirimizda kərsəttuқ.

Bəzi ayətlərning tərjimimizdə kərsitilginidin yənə baxқa hil qüxəndürüxliri bolsa, ularni izaҳatlirimizdimu kərsitixkə tirixtuқ wə bəzidə biz talliоqan tərjimining səwəblirini kərsəttuқ.

Təwrat wə Injilning barliқ қisimlirida kitabning arқa kərünüxini tonuxturidioқan «kirix sez» bar, wə ahirida qüxinix təs boloқan ayətlər xərҳlinidioқan yaki bəzi muҳim nuқtilar təkitləp kərsitilidioқan «қoxumqə sez»lərni kirgüzduқ.

Muқəddəs Kitabni eginix wə qüxinixtiki əng yahxi қoral dəl muқəddəs kitabning ezidur; u oқuloқanseri ez-ezigə xərҳ berip qüxənqimizni axurup baridu. Xu wəjidin biz izaҳatlirimizdimu məzkur ayət bilən yeқin munasiwətlik boloқan baxқa ayətlərning қəyərdə kərülgənlikini kərsitip ettuқ.

Tərjimə jəryanida Ҳəmmigə Қadir Boloқuqining bizgə ata қiloқan küq-məditi üqün Uningoқa sanaқsiz rəҳmətlərni eytimiz, xundaқla Uningdin bizgə mədət bərgəndək oқurmənlərgimu Өz sez-kalamini qüxinixigə mədət berixini qin kənglimizdin ümid қilimiz.

Bizning bu tərjimimizni «www.mukeddeskalam.com»tin qüxürüxkə bolidu wə xu tor bəttin munasiwətlik baxқa materiyallarmu oқurmənlərgə təminlinidu. Mana bu jayda biz oқurmənlərning soalliri yaki pikirlirini қarxi alimiz wə imkaniyitimiz bariqə silərgə jawab berimiz.

Əsliy tekistlər

Oқurmənlər: «Təwratning əsliy қol yazmisi nədə?», «Injilning əsliy қol yazmisi nədə?», «Silər nemini asas қilip tərjimə қildinglar?» degən soalni қoyuxi mumkin. Bu əlwəttə intayin aқilanilik bilən қuyuloқan soaldur.

Bu soaloқa beridioқan jawabimiz xuki, biz bu izdinixni oқurmənlirimizgə ҳawalə қilimiz. Ixinmizki, қədirlik oқurmənlirimiz təwəndiki addiy həwərni kütüphanilardin yaki «Internet»tin təkxürüp tapalaydu: —

(1) Təwratning yaki Injilning əslidiki қol yazmilirining ҳeqқaysisi büngə қədər tepiloқini yoқ.

(2) Ҳalbuki, Təwratning ҳərқaysi қisimlirining heli kəp intayin қədimki kəqürmə nushiliri wə xuningdək Injilning ҳərқaysi қisimlirining intayin kəp қədimki kəqürmə nushiliri məwjut.

(3) Təwrat ḳisimlirining kəqürmilirining bir-biri bilən selixturuluxidin Yəhudiy həlḳining muḳəddəs kalamlarni «kəqürüx hizmiti»diki sadiḳliḳi wə əstayidilliḳi enik kərülidu. Ular muḳəddəs kalamlarni kəqürüx hizmiti jəhəttə dang qiḳarоŋan. Bu ḥəḳiḳətni oquḳ ispatlaydioŋan təwəndiki pakitlaroŋa ḳarap baḳayli: —

(a) Miladiyədin keyinki 1930-yiloŋiqə «Təwrattiki əng ḳədimki kəqürmilər» dəp ḳaraloŋan yazmilarning yeziloŋan waḳti alimlarning pərziqə miladiyədin keyinki 800-yillar idi (bu kəqürülmilər «Masorit tekistliri» deyilidu). 1930-yillarda Iordaniyədə, «Ɵlük Dengiz»oŋa yeḳin əngkürlərdin naḥayiti kəp ḳədimki oram yazmilar tepiloŋan. Arheologlarning təkxürüp ispatlixiqə bu yazmilarning yeziloŋan waḳti az degəndimu miladiyədin ilgiriki 2-əsirgə yaki 3-əsirgə tooŋra kelidu. Bu oram yazmilar «Əstər» ḳismidin baxḳa, Təwratning barliḳ ḳisimlirini əz iqigə alidu. Bu oram yazmilarni 1000 yildin keyinki «Masorit tekistliri» bilən selixturoŋanda bayḳaloŋan pərḳlər zərriqilik degili bolidu. Xunga ḳolimizdiki Təwratning kəqürülmiliri mutləḳ ixənqlik, dəp ispatlinidu.

(ə) Yəhudiy həlḳi əsirmu-əsir Təwrattiki yazmilarni tolimu ḳədirləp kəlgən. Ular Təwratning ḳisimlirini kəqürüx hizmitini intayin muḥim dəp ḳarioŋaqḳa, məlum kəqürmining tooŋriliḳini təkxürüxtə ḥərhil təkxürüx yollirini ijad ḳiloŋan. Bu təkxürüx yolliridin biri «ḥərplərni sanax» bolup, məlum yengi kəqürülmining ḥərp sani birsi artuḳ yaki kəm bolsa, yaki pütün kəqürülmining «dəl otturisidiki» ḥərp tooŋra bolmisa ular kəqürmini xu ḥaman yirtip taxlaytti wə yengiwaxtin kəqürüxni baxlaytti (ḥazirḳi mətbuat bundaḳ ḳələm bilən kəqürüxni kerəksiz ḳildi, əlwəttə, lekin bəzi Yəhudiylar qiraylik kərkəm bolsun dəp tehiqə ḥəsnə hət bilən kəqürüwatidu).

(4) Injilning ḳədimki kəqürülmiliri naḥayiti kəp (dunyaning kəp yərliridin tepiloŋan 8000din artuḳ kəqürmə nushisi bar). Bularning əng ḳədimkiliri miladiyədin keyinki 2-əsirdə yaki ḥətta 1-əsirdə yaziloŋan. Ularning kəp ḳismi bir-birigə selixturuloŋanda pərḳlirining yənila intayin azliḳi bayḳilidu. Biz tərjimimizdə yuḳirida tiloŋa elinoŋan nuroŋun tekistlərdin tallanoŋan «kəp kəqürmilərdin tallanma» degən tekistni asas ḳilduḳ. Izaḥatimizda ḳədimki kəqürülmilərdə əḥmiyiti bar boloŋan pərḳlər bolsa biz xuni kərsitixkə tirixtuḳ. Əmma xundaḳ pərḳlər ḥeqyərdə Injildiki muḥim təlimlərgə ḥeqḳandaḳ təsir kərsitəlməydu.

Pərwərdigar Huda Ḥəmmigə Ḳadirdur. Xunglaxḳa, Uning muḳəddəs səz-kalamioŋa ixinixni wə əstayidilliḳ bilən əgixip mengixni halaydioŋanlar üqün, Pərwərdigarning uni toluḳ, mukəmməl saḳlaxḳa ḳadir ikənlikigə mutləḳ ixinimiz.

«Ḳədimki kəqürülmilər»ning foto nushilirinimu kərüng.

Izaḥat: — Yənə oḳurmənlərgə əskərtməkqimizki, tekist iqidə kərülgən barliḳ kirix səzlər, mawzular, bax ḳurlar, izaḥatlar wə ḳoxumqə səzlər oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. Ular muḳəddəs kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ḳismi əməs.

Yənə kərsətməkqimizki, Təwrat-injildiki «bab»lar wə «ayətlər»ning «tərtip rəḳəmliri» oḳurmənlərgə ḳolaylik bolsun üqün kəqürgüqilər təripidin ḳoxuloɣan bolup, ular əsliy tekistning bir ḳismi əməs idi. Əsli tekistlərdə pəḳət «Zəbur»dila küylərning əsli «tərtip rəḳəmliri» boloɣan.

Əyni tekistkə yənə səz ḳoxḳan bolsaḳ biz bu səzlərni muxu rəngdə berimiz.

Izaḥat: — muxu tərjimimizdə məlum kitabning XX-bab, YY-ayət «XX:YY» dəp ipadiləndi; məsilən, «Yar.» 49:23 bolsa Təwrat, «Yaritilix», 49-bab, 23-ayətni kərsitidu.

TƏWRAT

Kona Əhdə

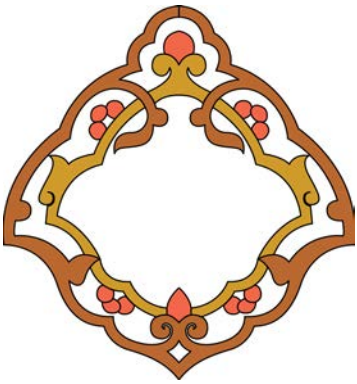

Təwrat 1-ḳisim

«Yaritilix»

Kirix səz

Təwratning bu ḳismi Hudaning aləmni apiridə ḳiloɣanliḳi wə Uning aləmni yaritixtiki məḳsətliri tooɣrisida yeziloɣan ḳimmətlik hatiridur. Bu bizning Hudani wə insanlarni qüxiniximizgə nisbətən bizni ḳimmətlik asaslar bilən təminləydu. Məzkur kitabni biz ḳiskartip «Yaritilix» yaki «Aləmning yaritilixi» dəpmu ataymiz.

Bu kitabta, konkret ḥalda (1) Hudaning ḥərḳaysi maddiy xəy'ilər, ḥaywanatlar, xundaḳla ahirida insanni yaratḳanliḳi; (2) Hudaning insanni yaritixida, insan Mən bilən sirdax-dostluḳ munasiwəttə bolsun degən muddia-nixanliri; (3) insanning gunaḥ sadir ḳilixi bilən xu dostluḳ munasiwətning üzülgənliki; (4) Hudaning məlqərligüsiz bədəl tələp insanning Өzi bilən boloɣan munasiwitini əslidiki məḳsitidikidək əsligə kəltürüx jəryanining baxlinixi ḳatarliḳlar hatirilinidu.

Xunga «Aləmning yaritilixi» kitabini ḥərḳaysi jəḥətlərdiki «baxlinixlar bayan ḳilinoɣan kitab» deyixkimu bolidu.

Xuning bilən biz uxbu kitabtin: — aləmning yaritilixi, bolupmu insanning yaritilixi tooɣruluḳ birdinbir ḥəḳiḳiy hatirini; Hudaning «insanni Өz sürət-obrazida, Өzigə ohxax ḳilip» yaritixining məḳsətlirini; insanning gunaḥḳa petixini; Hudaning insanlarning gunaḥi tüpəylidin insanlarning üstigə qüxürgən birinqi jazasini, xundaḳla gunaḥtin ḳutḳuzidioɣan nijati tooɣruluḳ wədisini; insanlarning tunji gunaḥni sadir ḳiloɣandin keyin tezla ḥərtürlük buzuḳqiliḳ wə butpərəslikkə petip ḳaloɣanliḳini; Hudaning pütkül insanlaroɣa qüxürgən ikkinqi eoɣir jazasini, yəni Nuḥ pəyoɣəmbərning dəwridə yər yüzigə əwətkən topanni; insanlaroɣa qüxürgən üqinqi eoɣir jazasini, yəni insanlarning tilini «Babil munari»da hilmu-hil ḳilip bəlüwətkinini wə xundaḳla tilni bəlüwetix arḳiliḳ Xəytanning insanlaroɣa ḳaratḳan wəswəslirini qəkligənlikini; Ibraḥimning butpərəsliktin ayrilip, yəkkə yiganə Pərwərdigaroɣa ibadət ḳilixḳa qaḳiriloɣanliḳini; Ibraḥimoɣa ḥərhil sinaḳ-ḳiyinqiliḳlar arḳiliḳ əgitilgən ajayib sawaḳlarni; Ismail wə Isḥaḳning tuoɣuluxi wə ularning tarihini; Əsaw wə Yaḳupning tuoɣuluxi wə ularning tarihini; Yüsüpning tuoɣuluxi wə uning tarihini tapalaymiz.

Hudadin ḳorḳidioɣan barliḳ məmin bəndilər Təwratning bu birinqi ḳismining muəllipini Musa pəyoɣəmbərning əzi dəp etirap ḳilidu. Ḥalbuki, uxbu tarihta hatiriləngən barliḳ wəḳələr Musa pəyoɣəmbər dunyaoɣa kelixtin bir-ikki ming yil ilgiri yüz bərgənidi. Undaḳta, bu tarih Musa pəyoɣəmbərgə ḳandaḳ yolda tapxuruloɣan? «Aləmning yaritilixi»din xuni bayḳaymizki, kitabta awwal Hudaning aləmni yaritixi təswirlinidu, andin on bir «ayrim tarih» bayan ḳilinidu. Ḥərbir tarihiy ḳisim «təwəndə palanqi-pükünqining dəwrliri... (hatirilinidu)» yaki «təwəndə palanqi-pükünqining tarihi... (hatirilinidu)» degəndək səzlər bilən baxlinidu. Muxu yərdiki «dəwr» yaki «tarih» ibraniy tilida «tolidot» degən səz bilən ipadilinidu; xuning bilən bu on bir ḳisim bəzidə «on bir tolidot» dəpmu atilidu.

«Yaritilix»

Kədimki zamanlarda tarihlarning kəpinqisi sapal yaki tax tahtaylaroƣa hatirilinətti. Əgər tarih bək uzun bolup kətsə, birnəqqə tahtaylar ixlitixkə tooƣra kelətti; xundak boloƣaqka, tahtaylarning tərtipini sakƚax üqün ƕərbir tahtaydiki ahirki jümlə keyinki tahtayning bexida təkrarlinatti. «On bir tolidot»ta biz dəl muxundak nushilarni baykaymiz. Demək, bir «tolidot»tiki ahirki sözlər keyinki «tolidot»ning bexida kaytilinidu. Xunga, «Aləmning yaritilixi»ning tarihliri əslidə tax yaki sapal tahtaylar üstigə pütülgən, degən hulasigə kelimiz. Hudaning orunlaxturuxliri bilən Musa pəyoƣəmbər xu tahtaylaroƣa igə bolup, Mukəddəs Roƕning yolyoruki wə kərsətmiliri bilən xu tahtaylardiki tarihlarni tərtipkə kəltürüp, ularni bir kitab kilip jəm kiloƣan, dəp karaymiz. Xuning üqün Musa pəyoƣəmbərning «Aləmning yaritilixi» kitabioƣa nisbətən roli xu boldiki, u bu kitabning rəsmiy muəllipi əməs, bəlki Hudaning wəƕiysigə əgixip, yüz bərgən wəkələrni «toplap rətligüqi» yaki «məzkur toplamning muƕərriri» boloƣan. Uning muxu tarihlarni topliƣan wakti təhminən miladiyədin ilgiriki 1475-yili boluxi mumkin.

«Tolidotlar» bolsa təwəndikidək: —

Mukəddimə:	— Aləmning yaritilixi (1:1-2:3)
1-tolidot (tarih):	— «Asman-zeminning tolidoti» (2:4-4:26)
2-tolidot (tarih):	— «Adəm'atining tolidoti» (5:1-6:8)
3-tolidot (tarih):	— «Nuƕning tolidoti» (6:9-9:29)
4-tolidot (tarih):	— «Nuƕning ooƣullirining tolidoti» (10:1-11:9)
5-tolidot (tarih):	— «Xəmning tolidoti» (11:10-26)
6-tolidot (tarih):	— «Təraƕning tolidoti» (11:27-25:11)
7-tolidot (tarih):	— «Ismailning tolidoti» (25:12-18)
8-tolidot (tarih):	— «Isƕakning tolidoti» (25:19-35:29)
9-tolidot (tarih):	— «Əsawning tolidoti» (36:1-8)
10-tolidot (tarih):	— «Edomlarning atisi Əsawning tolidoti (uning ikkinqi tolidoti)» (36:9-37:1)
11-tolidot (tarih):	— «Yakupning tolidoti» (37:2-50:37)

Məzmun: —

Məzmun jəƕəttin bəlsək bəlünmilər təwədikidək bolidu: —

1. Mukəddimə: — Aləmning yaritilixi (1:1-2:25)
2. Gunaƕning aləmdə pəyda boluxi (3:1-24)
3. Adəm'atining əwladliri (4:1-5:32)
4. Nuƕ pəyoƣəmbər, topan balasi (6:1-9:29)
5. Nuƕning əwladliri; dunyadiki barlik əl-millətlərning nəsəbnamisi (10:1-32)
6. Babil munari; Hudaning insanning tilini kalaymikanlaxturuwetixi (11:1-9)
7. Ibraƕimning qakirilixi wə uning tərjimiƕali (11:10-25:11)
8. Ibraƕimning əwladliri — Ismail wə Isƕak (25:12-45:28)
9. Yakupning jəməti; ularning Yüsüpning wasitisi bilən aqarqilikтin kutulup, Misiroƣa qüxüxi wə xu yərdə olturaklixixi (46:1-50:26)

«Aləmning yaritilixi»da okurmənlərgə tunji kətim Hudaning maƕiyiti, harakteri wə yolliri tooƣrisidiki yengi muƕim ƕəkikətlər tonuxturuloƣanliki üqün bu muƕim temilar üstidə adəttikidin səl uzunrak «koxumqə səz» koxtuk. Lekin bu koxumqə səzlirimiz okurmənlərgə bu

temilar tooɣruluқ pütünləy təpsiliy uqur təminliyəlixi natayin. Biz pəқət ҳər temida bayқioɣinimizni wə oylirimizni eytip berimiz; bu oylirimizni oқurmənlərning Muқəddəs Kitabni dawamliқ təkxürüp-izdinixlirigə yardimi bolsikən dəp ümid қilimiz.

Yaritilix

Hudaning aləmni yaritixi

1 [1] Muķəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti. [2] U qaoŋda yər bolsa xəkilsiz wə
ķupķuruķ ḥaləttə boldi; ķarangoŋuluķ qongķur sularning yüzini ķaplidi; Hudaning Roḥi
qongķur sular üstidə lərzan pərwaz ķilatti.
[3] Huda: «Yorukļuķ bolsun!» dewidi, yorukļuķ pəyda boldi. [4] Huda yorukļuķning yahxi ikənlikini
kərdi; Huda yorukļuķ bilən ķarangoŋuluķni ayridi. [5] Huda yorukļuķni «kündüz», ķarangoŋuluķni
«keqə» dəp atidi. Xu tərikidə kəq bilən səḥər ətti, bu tunji kün boldi.
[6] Andin Huda: — Sularning arilikida bir boxluķ bolsun wə sular yuķiri-təwən ikkigə ayri-
lip tursun, dedi. [7] Xuning bilən Huda bir boxluķ ḥasil ķilip, sularni boxluķning astioŋa wə
boxluķning üstigə ayriwətti; ix ənə xundaķ boldi. [8] Huda bu boxluķni «asman» dəp atidi. Xu
tərikidə kəq bilən səḥər ətti, bu ikkinqi kün boldi.
[9] Andin Huda: «Asmanning astidiki sular bir yərgə yioŋilsun, ķuruķ tupraķ kərünsun!» dewidi,
dəl xundaķ boldi. [10] Huda ķuruķ tupraķni «yər», yioŋiloŋan sularni bolsa «dengizlar» dəp atidi.
Huda bularning yahxi boloŋanlikini kərdi.
[11] Andin Huda yənə: «Yər ḥərhil əsümlüklərni, urukļuķ otyaxlarni, mewə beridioŋan dərəhlərni
türliri boyiqə əzidə ündürsun! Mewilərning iqidə urukļiri bolsun!» dewidi, dəl xundaķ boldi;
[12] yərdiki əsümlüklərni, yəni uruķ qikidioŋan otyaxlarni əz türliri boyiqə, mewə beridioŋan, yəni
mewilirining iqidə urukļiri boloŋan dərəhlərni əz türliri boyiqə ündürdi. Huda bularning yahxi
boloŋanlikini kərdi. [13] Xu tərikidə kəq bilən səḥər ətti, bu üqinqi kün boldi.
[14] Huda yənə: «Kündüz bilən keqini ayrip berix üqün asmanlarda yorukļuķ jisimlar bolsun. Ular
künlər, pəsillar wə yillarni ayrip turuxķa bəlgə bolsun; [15] ular asmanlarda turup nur qikaroŋuqi
bolup, yər yüzigə yorukļuķ bərsun!» dewidi, dəl xundaķ boldi. [16] Huda ikki qong nur qikaroŋuqi
jisimni yaratti; qong nur qikaroŋuqini kündüzni baxkuridioŋan, kiqik nur qikaroŋuqni keqini
baxkuridioŋan ķildi. Ḥəmdə yənə yultuzlarnimu yaratti. [17-18] Huda bularni yərgə yorukļuķ be-
rip, kündüz bilən keqini baxķurup, yorukļuķ bilən ķarangoŋuluķni ayrisun dəp asmanlarning
gümbizigə orunlaxturdi. Huda buning yahxi boloŋanlikini kərdi. [19] Xu tərikidə kəq bilən səḥər
ətti, bu tətinqi kün boldi.
[20] Huda yənə: «Sularda mioŋ-mioŋ janiwarlar bolsun, uqar-ķanatlar yərning üstidə, asman
boxluķida uqsun» dedi.

1:1 «Huda» — Ibraniy tilida «əloḥim» deyilidu. Bu tooŋruluķ «Təbirlər»ni kərüng. **«Asmanlar»** — Muķəddəs Kitab boyiqə üq ķatlam asman bar; birinqi ķat asman «atmosfera», ikkinqi ķat asman «aləm boxluķi», üqinqi ķat asman Hudaning ərxidur. Xunga «asman» kəp yərlərdə «asmanlar» deyilidu.
1:1 Ayup 38:4; Zəb. 33:6; 89:11; 136:5-6; Ros. 14:15; Ibr. 11:3
1:2 «boldi» — Bəzi tərjimilərdə «idi» yaki «turatti» dəp elinoŋan. Alimlarning bu ayət üstidiki üq hil ķarixi tooŋruluķ «ķoxumqə səz»imizni kərüng. **«qongķur sular»** — dengiz-okyanlarni kərsitidu. **«ķaplidi»** — yaki «ķaplioŋanidi». **«lərzan pərwaz ķilatti»** — muxu ḥaləttni ibraniy tilida «(tuhum besiwatķan) kürük tohudək ḥaləttə turidu» dəp qüxünüxkimu bolidu.
1:5 «kəq bilən səḥər» — «tunji küni»də «kəq bilən səḥər» boloŋanikən, undaķta «tunji kün» adəttiki bir künni, yəni 24 saətlik bir künni kərsətkən boluxi mumkin.
– Adəttə Muķəddəs Kitabtiki barlik hatirilərdə, xundaķla bügüngə ķədər ibraniylarda «kün»ning bexi kəq yaki ahxam bilən baxlinidu degən ķarax bar.
1:6 «bir boxluķ» — ibraniy tilida «yeyiloŋan bir nərsə».
1:6 Zəb. 33:6; 104:3; 136:5-6; Pənd. 8:28; Yəx. 42:5; Yər. 10:12; 51:15
1:7 «sularning ayrilixi» — bu tooŋruluķ «ķoxumqə səz»imizdə azraķ tohtilimiz.
1:7 Zəb. 33:7; 136:6; Pənd. 8:24; Zəb. 148:4
1:9 Ayup 26:10; 38:8; Zəb. 24:2; 136:6
1:14 Zəb. 136:7
1:15 Ķan. 4:19; Yər. 31:35

21 Xundaķ ķilip Huda sudiki qong-qong məhluķlarni, xundaķla sularda mioŋ-mioŋ janiwarlarni əz türliri boyiqə wə ḫərhil uqar-ķanatlarni əz türliri boyiqə yaratti. Huda buning yahxi boloŋanliķini kərdi. 22 Huda bu janliķlaroŋa bəht-bərikət ata ķilip: «Nəsillinip, kəpiyip, dengiz sulirini toldurunglar, uqar-ķanatlarmu yər yüzidə awusun» dedi. 23 Xu tərikidə kəq bilən səḫər ətti, bu bəxinqi kün boldi.
24 Huda yənə: «Yər janiwarlarni əz türliri boyiqə qiķarsun — mal-qarwilarni, əmiligüqi janiwarlarni wə yawayi ḫaywanlarni əz türliri boyiqə apiridə ķilsun» — dewidi, dəl xundaķ boldi.
25 Xundaķ ķilip Huda yərdiki yawayi ḫaywanlarni əz türliri boyiqə, mal-qarwilarni əz türliri boyiqə wə yər yüzidə əmiligüqi barliķ janiwarlarni əz türliri boyiqə yaratti. Huda buning yahxi boloŋanliķini kərdi. 26 Andin Huda: «Əz sürət-obrazimizda, Bizgə ohxaydioŋan ķilip insanni yaritayli. Ular dengizdiki beliķlaroŋa, asmandiki uqar-ķanatlaroŋa, barliķ mal-qarwilaroŋa, pütkül yər yüzigə wə yər yüzidiki barliķ əmiligüqi janiwarlaroŋa igidarqiliķ ķilsun» dedi.
27 Xundaķ ķilip, Huda insanni Əz sürət-obrazida yaratti;
Uni Əzining süritidə yaratti;
Ularni ərkək-qixi ķilip yaratti.
28 Huda ularoŋa bəht-bərikət ata ķilip: «Silər nəsillinip, kəpiyip, yər yüzini toldurup boysundurunglar; dengizdiki beliķlar, asmandiki uqar-ķanatlaroŋa, xuningdək yər yüzidə yüridioŋan ḫərbir ḫaywanlaroŋa igidarqiliķ ķilinglar» dedi. 29 Andin Huda yənə: «Mana, Mən pütkül yər yüzidiki uruķluķ otyaxlar bilən uruķluķ mewə beridioŋan ḫərbir dərəḫlərni silərgə ozuķluķ bolsun dəp bərdim; 30 xundaķla yərdiki barliķ janiwarlar bilən asmandiki barliķ uqar-ķanatlar wə yər yüzidə barliķ əmiligüqilərgə, yəni barliķ jan-janiwarlaroŋa ozuķluķ bolsun dəp barliķ gül-giyaḫlarni bərdim» dewidi, dəl xundaķ boldi. 31 Huda yaratķanlirining ḫəmmisigə səpselip ķaridi, wə mana bularning ḫəmmisi naḫayiti yahxi boloŋanidi. Xu tərikidə kəq bilən səḫər ətti, bu altinqi kün boldi.

2 1 Xundaķ ķilip asman bilən zemin, pütkül məwjudatliri bilən ķoxulup yaritilip boldi.
2 Huda yəttinqi künigiqə ķilidioŋan ixini tamamlidi. U yəttinqi küni barliķ yaritix ixini tohtitip aram aldi. 3 Yəttinqi küni Huda barliķ yaritix ixliridin aram aloŋan kün boloŋanliķi üqün, xu künni bəhtlik kün ķilip, uni «muķəddəs kün» dəp bekitti.

«Asman-zeminning tarihliri» 2:4-4:26
Erəm baoŋ — Adəm'atini yaritix jəryani

4 Pərwərdigar Huda zemin bilən asmanni yaratķan künidə, asman-zeminning yaritilix jəryanining tarihliri mundaķ: —. 5 Zeminda tehi ḫeq gül-giyaḫ, yərdə ḫeq otyax ünmigənidi;

1:21 «qong-qong məhluķlar» — bu sөz gaḫi wakitlarda «əjdiḫa»ni bildüridu.
1:22 Yar. 8:17.
1:26 «Hudaning sürət-obrazida bolux» — bu tooŋruluķ wə «Hudaoŋa ohxaydioŋan ķilinix», xundaķla Hudaning bu ayəttə «Biz, Bizning» degini tooŋruluķ «ķoxumqə sөz»imizdə azraķ tohtilimiz.
1:26 Yar. 5:3, 9:6; Mat. 22:20; 1Kor. 11:7, 15:49; 2Kor. 4:4; Kol. 1:15, 3:10; Yaķ. 3:9
1:27 Yar. 5:1; 9:6; 1Kor. 11:7; Əf. 4:24; Kol. 3:10.
1:28 Yar. 8:17; 9:1, 2, 7.
1:29 Yar. 9:3; Zəb. 104:14, 15
1:30 Zəb. 104:13-14
1:31 Ķan. 32:4; Mar. 7:37.
2:1 «pütkül məwjudatlar» — ibraniy tilida «barliķ ķoxunliri». Bu sөz, xübḫisizki, barliķ janiwarlarnila əməs, asmandiki barliķ yultuzlar wə kerub-pərixtilərnimu əz iqigə alidu.
2:2 «aram aldi» — Hudaning «aram elix»i tooŋruluķ «ķoxumqə sөz»imizdə azraķ tohtilimiz.
2:2 Mis. 20:11; 31:17; Ķan. 5:14; Ibr. 4:4.
2:3 «muķəddəs kün» — «Muķəddəs Kitab»ta, «muķəddəs» degən sөz «Hudaoŋa məhsus ataloŋan», «Hudaning ixlitixigə məhsus ayriloŋan», «Hudaoŋila mənsup» degəndək mənidə ixlitilidu.
2:4 «Pərwərdigar» — muxu kitabta elinoŋan «Pərwərdigar» bolsa, ibraniy tilidiki «Yaḫwəḫ» degənning tərjimisidur.

qünki Pərwərdigar Huda yər yüzigə ḥəl-yeoɣin yaoɣdurmioɣanidi, xundakḳla yər teriydioɣan adəmmu yoḳ idi.. [6] Lekin yərdin bulaḳ süyi qiḳip, tamam yər yüzini suoɣardi.. [7] Andin Pərwərdigar Huda adəmni yərning topisidin yasap, ḥayatliḳ nəpəsini uning burnioɣa püwlidi; xuning bilən adəm tirik bir jan boldi.. [8] Andin keyin Pərwərdigar Huda məxriḳ tərəptə Erəm degən jayda bir baoɣ bina ḳilip, yasioɣan adəmni xu yərgə orunlaxturdi.. [9] Pərwərdigar Huda yərdin kəzni ḳamlaxturidioɣan qiraylik, mewiliri yeyixlik ḥərhil dərəhni ündürdi; u yənə baoɣning otturisida «ḥayatliḳ dərihi» wə «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh»ni ündürdi.. [10] Baoɣni suoɣirixḳa Erəmdin bir dərya ekip qikti; andin bəlünüp, tət ekin boldi. [11] Birinqi eḳinning nami Pixon bolup, altun qiḳidioɣan pütkül Ḥawilaḥ zeminini aylinip ətidu. [12] Bu yurtning altuni naḥayiti esil idi; xu yərdə puraḳliḳ dewirḳay bilən aḳ ḥeḳiḳmu qiḳidu.. [13] Ikkinqi dəryaning nami Gihon bolup, pütkül Kux zeminini aylinip ətidu. [14] Üqinqi dəryaning nami Dijlə bolup, Axurning xərḳidin ekip ətidu, tətinqi dəryaning nami Əfrat idi..

[15] Pərwərdigar Huda adəmni elip Erəm beoɣioɣa ixləp, pərwix ḳilsun dəp uni xu yərgə ḳoyup ḳoydi.. [16] Pərwərdigar Huda adəmgə əmr ḳilip: baoɣdiki ḥərbir dərəh mewiliridin halioɣiningqə yə; [17] əmma «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh»ning mewisidin yemigin; qünki uningdin yegən kününgdə jəzmən əlisən, — dedi.

Ḥawa'aninig yaritilixi

[18] Andin Pərwərdigar Huda yənə səz ḳilip: — Adəmning yaloɣuz turuxi yahxi əməs; Mən uningoɣa mas kelidioɣan bir yardəmqi ḥəmrahni yasap berəy, — dedi..
[19] Pərwərdigar Huda tupraḳtin daladiki barliḳ janiwarlar bilən asmandiki ḥəmmə uqarḳanatlarni yasioɣanidi; ularoɣa adəmning nemə dəp at ḳoyidioɣanliḳini bilix üqün, U ularni adəmning aldioɣa kəltürdi. Adəm ḥərbir janiwaroɣa nemə dəp at ḳoyoɣan bolsa, uning eti xu bolup ḳaldi. [20] Bu təriḳidə adəm ḥəmmə mal-qarwilaroɣa, asmandiki uqar-ḳanatlaroɣa wə daladiki ḥərbir janiwarlaroɣa at ḳoydi; wəḥaləṅki, adəm əzigə mas kelidioɣan ḥeqbir yardəmqi ḥəmrah uqratmidi.
[21] Xuning bilən Pərwərdigar Huda adəmgə bir ḳattiḳ uyḳu saldi; u uhlap ḳaldi. U uhlawatḳanda,

---

«Yaḥwəḥ» Hudaning yənə bir ismi bolup, «Mənggülük Boloɣuqi», «Əzüm bardurmən», «Əḥdisidə mənggü turoɣuqi Huda» degənni bildüridu. Bu tooɣruluḳ yənə munasiwətlik təbirlərni kərüng. **«Asman-zeminning yaritilix jəryanining tarihliri mundaḳ»** — ibraniy tilida: «asman-zeminlarning dəwr-tarihliri mundaḳ boldi». «Kirix səz»imizdə eytḳinimizdək, «Aləmning Yaritilixi» degən kitabta on bir «tolidot» («tarih») bolup, ḥərbiri «bular palanqi-pokunqi dəwrining tolidoti (tarihi)...» degən səzlər bilən baxlinidu. Bu yərdə bayan ḳiliniwatḳini tarihning birinqisidur (2:4-4:26).
–«Pərwərdigar Huda zemin bilən asmanni yaratḳan küni» degən muxu yərdə bəlkim 24 saətlik bir kün əməs, bəlki 2:4-4:26də bayan ḳilinoɣan pütkül məzgilni kərsətsə kerək.
2:5 «ḥeq gül-giyaḥ, yərdə ḥeq otyax ünmigənidi» — bu jümlidə bəlkim Erəm beoɣida alaḥidə boloɣan əḥwal kəzdə tutuloɣan boluxi mumkin.
2:6 «bulaḳ süyi» — yaki «birhil tuman».
2:7 «Adəm» wə «topa» — ibraniy tilida «topa» wə «adəm» degən səzning tələppuzi yeḳin; u yənə «ḳizil» degən səz bilən munasiwətlik (Ottura Xərḳtə topa ḳiziloɣa mayil bolidu). **«ḥayatliḳ nəpəsi»** — ibraniy tilida «ḥayatlarning nəpəsi»
2:7 1Kor. 15:45, 47.
2:8 «Erəm» — ibraniy tilida «Edən». Mənisi «ləzzət», «ḥuzur».
2:9 «Ḥayatliḳ dərihi» wə «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh» — bu dərəhlər tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
2:9 Wəḥ. 2:7.
2:12 «dewirḳay» — yaki «mərwayit».
2:14 «Dijlə» —ibraniy tilida «Ḥiddəkəl». **«Axur»** —Asuriyəning ḳədimki nami.
2:15 «pərwix ḳilsun» —ibraniy tilida «pərwix ḳilix» muxu yərdə yənə «ḳooɣdax, mudapiə ḳilix, ḳarax» degən mənini əz iqigə alidu.
– Eniḳki, insanning əmgək-hizmət ḳilixi insanning gunaḥkar boloɣanliḳining nətijisi əməs, bəlki Huda insanlaroɣa ata ḳiloɣan birhil bəht-bərikəttur. Birak insanlarning gunaḥḳa petip ḳaloɣandin keyinki ḳiloɣan əmgiki bək japaliḳ bolidu.
2:18 «uningoɣa mas kelidioɣan» — yaki «əzigə ohxax». **«yardəmqi ḥəmrah»** — bu səz ḥərgiz ayal kixining ər kixidin məlum tərəptə təwən turidioɣanliḳini kərsətməydu. Qünki Muḳəddəs Kitabtiki bəzi yərlərdə Huda Əzining insanoɣa «yardəmqi» bolidioɣanliḳi kərsitilidu (məsilən, «Zəb.» 10:14, 30:10, 46:1, 54:4də).

U uning biķinidin bir az elip, andin uning ornini ət-gəx bilən etip ķoydi. 22 Xuning bilən
Pərwərdigar Huda adəmning biķinidin aloŋan xu ķisimdin bir ayalni yasap, uni adəmning
ķexioŋa əkəldi. 23 Adəm'ata huxal bolup: — Mana bu səngəklirimdiki səngək, etimdiki ət boloŋaq,
«ayal» dəp atalsun; qünki u ərdin elinoŋandur, — dedi.
24 Xuning üqün ər kixi ata-anisidin ayrilip, əz ayalioŋa baoŋlinip bir bolup, ikkisi bir tən bolidu.
25 Adəm'ata bilən ayali ħər ikkisi yalingaq bolsimu, ħeq uyalmaytti.

Adəm'atining Hudaning əmrigə hilaplik ķilixi

3 1 Yər yüzidə yilan Rəb Pərwərdigar yaratķan daladiki ħaywanlarning ħəmmisidin ħiyligər
idi. U ayaldin: — Huda rasttinla baoŋdiki dərəhlərning ħeqķaysisining mewisidin yeməŋlar,
dedimu? — dəp soridi.
2 Ayal yilanoŋa jawab berip: — Baoŋdiki dərəhlərning mewilirini yesək bolidu. 3 Əmma baoŋning
otturisidiki dərəhning mewisi tooŋrisida Huda: «Buningdin yeməŋlar, ķolmu təgküzməŋlar,
bolmisa əlisilər» degən, dedi.
4 Yilan ayaloŋa: — Undaķ əməs! Ħərgiz əlməysilər! 5 Bəlki silər uni yegən kününglarda, Huda
kəzünglarning eqilip, Hudaoŋa ohxax yahxi bilən yamanni bilidioŋan bolup ķalidioŋanlikinglarni
bilidu, — dedi.
6 Ayal dərəhning mewisining yeməklik üqün yahxilikini, uning kəzni ķamlaxturidioŋanlikini
kərüp, ħəmdə dərəhning adəmni əķillik ķilidioŋan jəlpkarlikini kərüp, mewidin yedi wə
uningdin yenida turoŋan erigimu bərdi; umu yedi. 7 Yeyixi bilənla ħər ikkisining kəzliri eqi-
lip, əzlirining yalingaq ikənlikini bilip, ənjür yopurmaķlirini elip bir-birigə ulap tikip, əzlirigə
yapķuq ķilip tartti.
8 Kün salķinlioŋanda, ular Pərwərdigar Hudaning baoŋda mangoŋan xəpisini anglap ķelip, adəm
ayali bilən Pərwərdigar Hudaning ħazir boloŋinidin ķeqip baoŋdiki dərəhlərning arisioŋa yoxu-
runuwaldi. 9 Lekin Pərwərdigar Huda towlap adəmni qaķirip uningoŋa: Sən nədə? — dedi.

2:21 «biķinidin bir az elip» — yaki «bir tal ķowuroŋisini elip».
2:22 1Kor. 11:8.
2:23 «ayal» — ibraniy tilida: «ixxaħ», «ər kixi» «ix» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səzlər ərəbqə «insan» wə «nisa» degən səzlər bilən munasiwətlik.
2:23 Mal. 2:14; əf. 5:30,31.
2:24 «baoŋlinix» — ibraniy tilida: «baoŋlinix» degən bu səzning mənisi «yilim bilən qaplinix» degəngə yeķindur. **«bir tən»** — yaki: «bir ət». **«bir tən bolidu»** — yaki: «bir tən boluxioŋa tooŋra kelidu».
2:24 Mat. 19:5; Mar. 10:7; əf. 5:28, 29, 31; 1Kor. 6:16.
2:25 «yalingaq bolsimu, ħeq uyalmaytti» — bu muħim ayət tooŋruluķ biz «ķoxumqə səz»imizdə azraķ tohtilimiz.
2:25 Yar. 3:7.
3:1 «yilan... dəp soridi» — bizdə guman yokķi, yilanni ixlitip səz ķiloŋuqi Xəytan idi («Wəħ.» 12:9, 20:2ni kərüng). Oķurmənlər xuni bayķayduki, Xəytan «Huda» degini bilən, «Rəb» yaki «Pərwərdigar» degən namlarni kət'iy ixlətməydu. U ayaldin soal sorioŋanda Hudaning eytķan səzidiki «halioŋiningqə» degən səzni qiķiriwetidu.
3:3 «Baoŋdiki dərəhlərning mewilirini yesək bolidu» — Ħawa'animiz Hudaning tapilioŋinini eytķanda, birinqidin «halioŋiningqə» degən səzni deyixni untup ķaloŋan, ikkinqidin Hudaning səzigə: «ķol təgküzməŋlər» degənni ķoxup ķoyidu (2:4). Lekin Ħawa'animiz muxu səzlərni biwasitə Hudadin angliоŋan əməs, eri Adəm'atimiz uningoŋa tooŋra yətküzüxi kerək idi; xunga bu hataliķning məs'uliyiti Adəm'atimizdimu boluxi mumkin.
–Yənə diķķət ķilimizki, gərqə «baoŋning otturisida» ikki dərəh bolsimu, Ħawa'animiz pəķət «baoŋning otturisidiki dərəh» dəp, birla dərəhni tiloŋa alidu. Uning kəngli alliķaqan xu dərəhkə məptun bolup ķaloŋan boluxi mumkin.
3:4 2Kor. 11:3.
3:5 Yuħ. 8:44.
3:6 «Ayal ... kərdi» — Ħawa'ana uqrioŋan azduruluxni Məsiħ Əysa uqrioŋan sinaķ bilən selixtursaķ ularda ohxax üq amil məwjut — «Luķa» 4:1-14 wə «1Yuħ.» 2:16ni kərüng.
–Injil boyiqə Ħawa'animiz aldinip ķaloŋuqi, toluķ gunaħ sadir ķiloŋuqi Adəm'atimizdur; qünki u ħeq ķarxilik kərsətməy, bilip turup xu mewidin yedi («1Tim.» (1)» 2:14ni kərüng). Adəm'atimiz Ħawa'anining yenida boloŋini bilən, yənila uni mewini yeyixtin tosmaydu..
3:6 Rim. 5:12, 14-21; 1Tim. 2:14.
3:8 «kün salķinlioŋanda» — yaki «künning salķin xamal waķti». «Künning salķinlixix waķti» Ottura Xərķtə kəqķurun

10 Adəm'ata jawab berip:
— Mən baoɣda xəpəngni anglap, yalingaq turoɣinim üqün ḳorḳup ketip, yoxurunuwaldim, — dedi.
11 Huda uningoɣa: — Yalingaq ikənlikingni sanga kim eytti? Mən sanga yemə, dəp əmr ḳiloɣan dərəhning mewisidin yedingmu-ya? — dedi.
12 Adəm jawab berip: — Sən manga ḥəmraḥ boluxḳa bərgən ayal dərəhning mewisidin manga bərgənidi, mən yedim, — dedi.
13 Pərwərdigar Huda ayaloɣa: — Bu nemə ḳiloɣining? — dedi. Ayal jawab berip: — Yilan meni aldap azdursa, mən yəp saptimən, — dedi.

Hudaning yilan, Adəm'ata wə Ḥawa'anini jazalixi

14 Pərwərdigar Huda yilanoɣa mundaḳ dedi: — «Bu ḳiloɣining üqün,
Sən ḥəmmə mal-qarwilardin,
Daladiki barliḳ ḥaywanatlardin bəkrək lənətkə ḳalisən;
Ḳorsiḳing bilən beoɣirlap mengip,
Əmrüngning barliḳ künliridə topa yəysən.
15 Wə mən sən bilən ayalning arisioɣa,
Sening nəsling bilən ayalning nəslining arisioɣa əqmənlik salimən;
U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu,
Sən ḳopup uning tapinini qeḳip zəhimləndürisən».
16 Andin Huda ayaloɣa: — «Sening ḥamilidarliḳingning japa-muxəḳḳətlirini kəpəytimən;
Sən ḳattiḳ toloɣaḳ iqidə boxinisən;
Sən eringdin üstün turuxḳa ḥəwəs ḳilsangmu,
U üstüngdin hojiliḳ ḳilidu» — dedi.
17 Andin U Adəm'atioɣa: — «Sən ayalingning səzigə ḳulaḳ selip,
Mən sanga yemə, dəp əmr ḳiloɣan dərəhtin yegining tüpəylidin,
Sening tüpəylingdin yər-tupraḳ lənitimgə uqraydu;
Əmrüngning barliḳ künliridə pəḳət japaliḳ ixləpla, andin uningdin ozuḳlinisən.
18 Yər sanga tikən bilən ḳamoɣaḳ ündüridu;
Xundaḳtimu sən yərdiki ziraət-otyaxlarni yəysən.

baxlinidu.
–ibraniy tilida «ular Pərwərdigar Hudaning awazining baoɣda mangoɣanliḳini anglap ḳelip...».
3:13 Wəḥ. 12:13.
3:14 «Pərwərdigar Huda yilanoɣa mundaḳ dedi» — Huda yilandin ḥeqḳandaḳ soal sorimaydu. **«bəkrək lənətkə ḳalisən»** — baxḳa birhil tərjimisi: «pəḳət sənla xu lənətlərgə ḳalisən...». Əmma Adəm'atimizning gunaḥi üqün barliḳ jan igiliri lənətkə ḳelip əlidu; xunga biz 3:14diki tərjimini tooɣra dəp ḳaraymiz. **«Topa yəysən»** — Yilanlarning ozuḳi topa əməs, əlwəttə, birak ular ḥərdaim ozuḳ yegəndə topa yeməy ḳalmaydu. Bu ix yilanning pəsləstürülgənlikini, nomuskə ḳalduruloɣanliḳini təkitləydu.
3:15 «U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu» — ayalning nəsli xundaḳ ḳilidu. **«U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu, sən ḳopup uning tapinini qeḳip zəhimləndürisən»** — muxu bexarəttə kərsitilgən ix xuki, ayal kixining nəsli Xəytanning bexini puti bilən dəssəp yanqioɣanda, Xəytanmu uningoɣa ḥujum ḳilip tapinini yarilanduridu. Bu bexarətni dunyaoɣa kelidioɣan Ḳutḳuzoɣuqi tooɣruluḳ, dəp ixinimiz. Buning üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
3:15 Mat. 4:1; Kol. 2:15.
3:16 «Ḥamilidarliḳingni. ... kəpəytimən» — insan əlidioɣan ḳilinoɣaqḳa, ayal kixi kəprək bala tuoɣuxi kerək. **«Sən eringdin üstün turuxḳa ḥəwəs ḳilsangmu, u üstüngdin hojiliḳ ḳilidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Xundaḳtimu, eringgə küqlük ixtiyaḳ baoɣlaysən wə u seni baxḳuridu». Əmma Hudaning muxu ḥəkümi bilən gunaḥ tüpəylidin ər-ayal arisida ziddiyət wə kürək pəyda boldi, degənliktur, dəp ḳaraymiz. Ohxax peillarni ixlətkən, ohxax xəkillik bir jümlə 4:7də tepilidu. – Yənə baxḳa bir tərjimisi: «Xundaḳtimu, xu «Ering»gə (demək, 15-ayəttə tiloɣa elinoɣan Ḳutḳuzoɣuqioɣa) küqlük ixtiyaḳ baoɣlaysən wə U üstüngge bax bolidu»
3:16 1Kor. 14:34; 1Tim. 2:11,12; Tit. 2:5; 1Pet. 3:6.
3:17 «ayalingning səzigə» — ibraniy tilida «ayalingning awazioɣa». **«... dərəhtin yegining tüpəylidin»** — əlwəttə, Adəm'atining bu dərəhning mewisini yeyixini kərsitidu. Əsliy tekist ibraniy tilida «dərəhtin» dəp elinidu.
3:18 «Sən yərdiki ziraət-otyaxlarni yəysən» — Nuḥ pəyoɣəmbərning dəwrigiqə insanloroɣa pəḳət ziraət-otyax (gəxni

19 Taki sən tupraqqa qaytquqə yüz-kəzüng tərgə qümgəndə, andin nan yeyələysən;
Qünki sən əsli tupraqtin elinoqansən;
Sən əslidə topa boloqaq,
Yənə topioqa qaytisən» — dedi.
20 Uning ayali barlik jan igilirining anisi bolidioqini üqün adəm uningoqa «Hawa» dəp at qoydi.

21 Pərwərdigar Huda Adəm'ata bilən uning ayalioqa haywan teriliridin kiyim qilip kiydürüp qoydi.

Adəm'ata bilən Hawa'anining Erəm baoqdin qooqlinixi

22 Pərwərdigar Huda səz qilip: — Mana, adəm Bizlərdin birigə ohxap qaldi, yahxi bilən yamanni bildi. Əmdi qolini uzitip hayatlik dərihidin elip yəwelip, ta əbədgiqə yaxawərməsliki üqün uni tosuximiz kerək, dedi.
23 Xuning bilən Pərwərdigar Huda uni Erəm baoqdin qooqlap qikiriwətti; xundak qilip uni yərgə ixləydioqan, yəni əzi əsli apiridə qilinoqan tupraqqa ixləydioqan qilip qoydi. 24 Adəmni qooqliwetip, hayatlik dərihigə baridioqan yolni muhapizət qilix üqün, u Erəm beoqining məxrik təripigə kerublarni wə tət tərəpkə pirqiraydioqan yalqunluk bir xəmxərni qoyup qoydi.

Qabil bilən Habil

4 1 Adəm'ata ayali Hawa bilən billə boldi; Hawa hamilidar bolup Qabilni tuoqup: «Mən bir adəmgə igə boldum — U Pərwərdigardur!» — dedi.
2 Andin u yənə Qabilning inisi Habilni tuoqdi. Habil padiqi boldi, Qabil bolsa terikqi boldi. 3 Bekitilgən xundak bir wakit-saəttə xundak bir ix boldiki, Qabil tuprakning hosulidin Pərwərdigaroqa hədiyə kəltürdi. 4 Habilmu padisidin qoylirining tunjiliridin, yəni ularning yeoqidin hədiyə sundi. Pərwərdigar Habilni wə uning sunoqan hədiyəsini qobul qildi. 5 Lekin Qabil wə uning sunoqinioqa qarimidi. Xu wəjidin Qabilning tolimu aqqiqi kelip, qirayi tutuldi.
6 Xuning bilən Pərwərdigar Qabiloqa: Nemixqa aqqiqlinisən? Nemə üqün qiraying tutulup ketidu? 7 Əgər durus ix qilsang, sən kətürülməmsən? Lekin durus ix qilmisang, mana gunah ixik

---

əməs) yeyixkə ruhsət idi (1:29ni kərüng).
3:20 «Hawa» — ibraniy tilidiki «hayatlik» degən səz bilən ahangdax. Adəm'atining bu səzliri bexarətlik idi; qünki Hawa'ana tehiqə bala tuqmioqanidi.
3:21 «Haywan teriliri» — bu terilərni ixlitix üqün məlum gunahsiz haywanatlar əlüxi kerək. Bu bəlkim birinqi qurbanliklar boluxi mumkin. Hudaning Adəm'ata wə Hawa'animizoqa eytkan səzliri wə kiloqan muamilisi tooqruluk «qoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
3:21 2Kor. 5:1-5
3:22 «Bizlər» — tooqruluk yənə «qoxumqə səz»imizni (1:26 tooqruluk) kərüng. **«Uni tosuximiz kerək»** — muxu səzlər əyni tekisttə yoq.
3:24 «Kerublar» — bəlkim aləmdiki əng küqlük wə əng yuqiri dərijilik pərixtilər yaki məhluqlar boluxi mumkin. «Təbirlər»ni kərüng.
4:1 «Adəm'ata ayali Hawa bilən billə boldi» — ibraniy tilida «Adəm'ata ayali Hawani tonidi» bilən ipadilinidu. **«Qabil»** — ibraniy tilida «Qayin» yaki «Kayin» deyilidu. «Qayin» degən isim ibraniy tilida «igə boldum» degən səz bilən ahangdax. **«Mən bir adəmgə igə boldum — u Pərwərdigardur!»** — baxqa bir hil tərjimisi: «Pərwərdigarning yardimi bilən bir ooquloqa igə boldum». Əyni tekist «Mən bir adəmgə igə boldum — Pərwərdigar!» degən məzmundidur. Bizningqə Hawa'animiz «Hudaning Qutquzquqi tooqruluk wədisi hazir mən tuoqkan bala bilən əməlgə axuruldi!» dəp oylap qaloqan bolsa kerək. U nahayiti tezla Qabilning wədə qilinoqan Qutquzquqi əməslikini bilip yetidu, əlwəttə.
4:2 «Habil» — ibraniy tilida «həbəl» bolup, mənisi «bir tinik», «hor», «bus» «heqnemə» degəndəktur. Xübhisizki, bu isim Hawa'animiz yaki Adəm'atimizning birhil ümidsizlinixini bildüridu.
4:3 «Bekitilgən xundak bir wakit-saəttə» — ibraniy tilida «künlərning ahirida» degən səzlər bilən ipadilinidu. Bu səzgə karioqanda, Huda Habil wə Qabiloqa Əzining huzurioqa kiridioqan bir künni bekitip bərgən boluxi mumkin.
4:4 «ularning yeoqi» — qoylarning əng esil qismi dəp qarilatti. **«Pərwərdigar Habilni uning sunoqan hədiyəsini qobul qildi»** — ibraniy tilida «Pərwərdigar uning əzigə wə uning sunoqan hədiyəsigə karidi».
4:4 Ibr. 11:4.

aldida seni paylap beoɣirlap yatidu, u seni ɵz ilkigə almaḳqi bolidu; lekin sən uningdin oɣalip kelixing kerək, dedi.
[8] Ḳabil inisi Ḥabiloɣa: «Dalioɣa qiḳip keləyli!» dedi. Dalada xu wəḳə boldiki, Ḳabil inisi Ḥabiloɣa ḳol selip, uni ɵltürdi.
[9] Pərwərdigar Ḳabiloɣa: Ining Ḥabil nədə? — dəp soridi. U jawab berip: Bilməymən, mən inimning baḳḳuqisimu? — dedi.
[10] Huda uningoɣa: — Sən nemə ḳilding? Mana, iningning ḳeni yərdin manga pəryad kətürüwat idu! [11] Əmdi iningning ḳolungda tɵkülgən ḳenini ḳobul ḳilixḳa aoɣzini aqḳan yərdin ḳooɣlinip, lənətkə uqraysən. [12] Sən yərgə ixlisəngmu u buningdin keyin sanga ḳuwwitini bərməydu; sən yər yüzidə sərsan bolup, sərgərdan bolisən, — dedi.
[13] Buni anglap Ḳabil Pərwərdigaroɣa jawab ḳilip: — Mening bu jazayimni adəm kətürəlmigüdək! [14] Mana, Sən bügün meni yər yüzidin ḳooɣliding, mən əmdi Sening yüzüngdin yoxurunup yürimən; yər yüzidə sərsən bolup sərgərdanliḳta yürimən; xundaḳ boliduki, kimla meni tepiwalsa, ɵltürüwetidu!, — dedi.
[15] Lekin Pərwərdigar uningoɣa jawab berip: — Xundaḳ boliduki, kimki Ḳabilni ɵltürsə, uningdin yəttə ḥəssə intiḳam elinidu, — dedi. Xularni dəp Pərwərdigar Ḳabiloɣa uqrioɣan birsi uni ɵltürüwətmisun dəp uningoɣa bir bəlgə ḳoyup ḳoydi.
[16] Xuning bilən Ḳabil Pərwərdigarning ḥuzuridin qiḳip, Erəmning məxriḳ təripidiki Nod degən yurtta olturaḳlixip ḳaldi.

Ḳabilning əwladliri — «mədiniyət»ning baxlinixi

[17] Ḳabil ayali bilən billə bolup, ayali ḥamilidar bolup Ḥanohni tuoɣdi. U waḳitta Ḳabil bir xəḥər bina ḳiliwatatti; u xəḥərning namini ooɣlining ismi bilən Ḥanoh dəp atidi. [18] Ḥanohtin Irad tərəldi, Iradtin Məḥuyail tərəldi, Məḥuyaildin Mətuxail tərəldi, Mətuxaildin Ləməh tərəldi.
[19] Ləməh əzigə ikki hotun aldi. Birining ismi Adaḥ, yənə birining ismi Zillaḥ idi. [20] Adaḥ Yabalni tuoɣdi. U qedirda olturidioɣan kəqmən malqilarning bowisi idi, [21] uning inisining ismi Yubal idi. Bu qiltar bilən nəy qaloɣuqilarning bowisi idi. [22] Zillaḥ yənə Tubal-ḳayin degən bir ooɣulni tuoɣdi. U mis-təmür əswablarni soḳḳuqi idi. Tubal-Ḳayinning Naamaḥ isimlik bir singlisi bar idi.

4:7 «Əgər durus ix ḳilsang, sən kətürülməmsən?» — ibraniy tilida «Əgər durus ix ḳilsang, kətürülüx bolmamdu?» deyilidu. Əmdi nemə kətürülidu? Yaki Ḳabilning yüzi yaki elip kəlgən ḳurbanliḳi (tooɣra bolsa) kətürülidu yaki ḳobul ḳilinidu. Yənə bir mumkinqiliki bar tərjimisi xuki: — «Sən (Ḳabil) iningdin yuḳiri (aka süpitigə layiḳ) kətürilisən» degəndək bolidu. **«durus ix ḳilmisang...»** — Nemixḳa Ḳabilning ḥədiyəsi ḳobul ḳilinmidi? «Ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
4:8 «Ḳabil inisi Ḥabiloɣa: «Dalioɣa qiḳip keləyli!» dedi» — əng kona kəqürmilərdə pəḳət «Ḳabil inisi Ḥabil bilən səzlixip turup, dalada...» deyilidu.
4:8 Mat. 23:35; 1Yuḥ. 3:12; Yəḥ. 11.
4:10 İbr. 12:24.
4:11 «aoɣzini aqḳan yərdin ḳooɣlinip...» — demək: (1) yər-zemin Ḥabilning ḳenini ḳobul ḳilixḳa aoɣzini aqḳan wə (2) Ḳabil xu zemindin ḳooɣlanoɣan.
4:12 Pənd. 28:17.
4:14 «kimla meni tepiwalsa, ɵltürüwetidu!» — roxənki, xu waḳitta yər yüzidə adəmlər alliḳaqan kəpiyip kətkənidi.
– «Kimla meni tepiwalsa ɵltürüwetidu!» — Ḳabil ḳəyərgila barsa xu yərdiki tupraḳ ünməs bolup ḳalidu. U mengiwatḳan bir apəttur, xunga uni kərgənla kixi uni yoḳitixni oylaydu.
4:14 Ayup 15:20, 21.
4:16 «Nod» — mənisi «sərgərdanlik», «biaramlik».
4:17 «Ḳabilning ayali» — Ḳabilning ayali bəlkim uning singlisi yaki nəwrə singlisi bolsa kerək («Yar.» 5:4ni kərüng). Xu waḳitta yeḳin tuoɣḳanliri bilən nikaḥlinix mən'i ḳilinoɣan əməs; yənə bir tərəptin, bundaḳ nikaḥlinix dəsləpki dəwrlərdə ḥeqḳandaḳ irḳiy (genetikilik) kəmtüklük yaki kesəl kəltürüp qiḳarmaytti.
4:19 «Ləməh əzigə ikki hotun aldi» — bu ərlərning tunji ḳetim ikki ayal elixi idi. Gərqə xu qaoɣda Huda bu tooɣruluḳ biwasitə əmr bərmigən bolsimu, roxənki, U Adəm'atimizoɣa pəḳət bir Ḥawa'animizni yaritip bərgənidi («Mat.» 19:3-6ni kərüng).
4:20 «bowisi» — yaki «piri», «asasqisi»
4:21 «Enox» — yaki «piri», «asasqisi».

[23] Ləməh bolsa ayallirioɣa səz ḳilip:
— «Əy Adaḥ bilən Zillaḥ, səzümni anglanglar!
Əy Ləməhning ayalliri, gepimgə ḳulaḳ selinglar!
Meni zəhimləndürgini üqün mən adəm əltürdüm,
Tenimni zedə ḳiloɣanliḳi üqün bir yigitni əltürdüm.
[24] Əgər Ḳabil üqün yəttə ḥəssə intiḳam elinsa,
Ləməh üqün yətmix yəttə ḥəssə intiḳam elinidu!» — dedi.

Xet bilən Enox

[25] Adəm'ata yənə ayali bilən billə boldi. Ayali bir ooɣul tuoɣup, uningoɣa Xet dəp at ḳoyup: Ḳabil Ḥabilni əltürüwətkini üqün Huda uning ornioɣa manga baxḳa bir əwlad tikləp bərdi, dedi.
[26] Xettinmu bir ooɣul tuoɣuldi; u uningoɣa Enox dəp at ḳoydi. Xu waḳittin tartip adəmlər Pərwərdigarning namioɣa nida ḳilixḳa baxlidi.

Adəm'atining əwladliri — Nuḥ pəyoɣəmbərgiqə

1Tar. 1:1-27

5 [1] Bu Adəm'atining əwladlirining nəsəbnamisidur: —
Huda insanni yaratḳan künidə, uni Əzigə ohxax ḳilip yaratti. [2] U ularni ər jinis wə ayal jinis ḳilip yaritip, ularoɣa bəht-bərikət ata ḳilip, yaritiloɣan künidə ularning namini «adəm» dəp atidi.
[3] Adəm'ata bir yüz ottuz yaxḳa kirgəndə uningdin əzigə ohxaydioɣan, əz sürət-obrazidək bir ooɣul tərəldi; u uningoɣa Xet dəp at ḳoydi. [4] Xet tuoɣuloɣandin keyin Adəm'ata səkkiz yüz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-ḳizlar tərəldi. [5] Adəm'atimiz jəmiy tokḳuz yüz ottuz yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[6] Xet bir yüz bəx yaxḳa kirgəndə uningdin Enox tərəldi. [7] Enox tuoɣuloɣandin keyin Xet səkkiz yüz yəttə yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-ḳizlar tərəldi. [8] Xet jəmiy tokḳuz yüz on ikki yil kün kərüp, aləmdin ətti. [9] Enox toḳsan yaxḳa kirgəndə uningdin Kenan tərəldi. [10] Kenan tuoɣuloɣandin keyin, Enox səkkiz yür on bəx yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-ḳizlar tərəldi.
[11] Enox jəmiy tokḳuz yüz bəx yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[12] Kenan yətmix yaxḳa kirgəndə uningdin Maḥalalel tərəldi. [13] Maḥalalel tuoɣuloɣandin keyin

---

4:24 «Ləməh bolsa ayallirioɣa səz ḳilip... dedi» — Ləməhning bu səzlirining hatirilinixidiki məḳsət bəlkim insaniyətning omumən naḥayiti təkəbburlixip, mənmənqilikkə petip kətkənlikini kərsitix üqün boluxi mumkin.
4:24 Yar. 4:15.
4:25 «Xet» — ibraniy tilida «bekitilgən» yaki «tikləngən» degən mənidə boluxi mumkin.
4:26 «Enox» — «(ajiz) insan» degən mənidə. Bu səz ərəbqidin uyoɣur tilioɣa kirip «insan» bolup ḳaloɣan.
– «Adəmlər Pərwərdigarning namioɣa nida ḳilixḳa baxlidi» — bu ibarə Hudaoɣa ibadət-dua ḳilixni bildüridu («Yoel» 2:32, «Ros.» 2:21, «Rim.» 10:13, «1Kor.» 1:2ni kərüng).
5:1 «Bu Adəm'atining əwladlirining nəsəbnamisidur» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning ikkinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Adəm'atining tolidoti» («Adəm'atining əwladlirining nəsəbnamisi») (5:1-6:8). baxlinidu («tolidot» tooɣruluḳ «kirix səz»ni kərüng). **«bu Adəm'atining əwladlirining nəsəbnamisidur»** — muxu jümlə yənə kelip bəlkim Adəm'ata əzi hatirilәp ḳalduroɣan ḳisminin hatimisi boluxi mumkin wə kitabning yengi bir ḳisminin, yəni 3-ḳisminin baxlinixidur (5:1-6:8).
5:1 Yar. 1:26; 9:6; 1Kor. 11:7.
5:2 «Ularni ər jinis wə ayal jinis ḳilip yaritip,...» — 1-ayəttə insan «uni» deyilidu; 2-ayəttə «ularni» deyilidu. Demək, 1-ayəttə ər-ayalning bir gəwdə ikənliki kərsitilidu; xunga insan «u» deyilidu.
5:2 Yar. 1:26; Mat. 19:4; Mar. 10:6.
5:4 Xet tuoɣuloɣandin keyin Adəm'ata səkkiz yüz yil əmür kərüp...» — ibraniy tilida «Xet tuoɣuloɣandin keyin Adəm'atining künliri səkkiz yüz yil boldi». Bu babtiki ohxax xəkillik jümlilərning ibraniy tilidiki xəkli xundaḳ.
5:4 1Tar. 1:1.
5:6 Yar. 4:26.
5:9 1Tar. 1:2.

Kenan səkkiz yüz kirik yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar töräldi. [14] Kenan jəmiy
tokkuz yüz on yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[15] Mahalalel atmix bəx yaxka kirgəndə uningdin Yarəd töräldi. [16] Yarəd tuoɣuloɣandin keyin
Mahalalel səkkiz yüz ottuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar töräldi. [17] Mahalalel
jəmiy səkkiz yüz tokson bəx yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[18] Yarəd bir yüz atmix ikki yaxka kirgəndə uningdin Hanoh töräldi. [19] Hanoh tuoɣuloɣandin
keyin Yarəd səkkiz yüz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar töräldi. [20] Yarəd jəmiy
tokkuz yüz atmix ikki yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[21] Hanoh atmix bəx yaxka kirgəndə uningdin Mətuxəlah töräldi. [22] Mətuxəlah tuoɣuloɣandin
keyin Hanoh üq yüz yiloɣiqə Huda bilən bir yolda mengip, yənə ooɣul-kizlarni tapti. [23] Hanohning
yər yüzidə barlik kərgən künliri üq yüz atmix bəx yil boldi; [24] U Huda bilən bir yolda mengip
yaxaytti; u tuyukşiz kəzdin ɵayib boldi; qünki Huda uni Ɵz yenioɣa elip kətkənidi.
[25] Mətuxəlah bir yüz səksən yəttə yaxka kirgəndə uningdin Ləməh töräldi. [26] Ləməh
tuoɣuloɣandin keyin Mətuxəlah yəttə yüz səksən ikki yil əmür kərüp, uningdin ooɣul-kizlar
töräldi. [27] Mətuxəlah jəmiy tokkuz yüz atmix tokkuz yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[28-29] Ləməh bir yüz səksən ikki yaxka kirgəndə bir ooɣul tepip, uning ismini Nuh atap: —
Pərwərdigar tuprakka lənət kildi; xunga biz yərgə ixliginimizdə həmdə kollirimizning japalik
əmgikidə bu bala bizgə təsəlli beridu, — dedi. [30] Nuh tuoɣuloɣandin keyin Ləməh bəx yüz tokson
bəx yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar töräldi. [31] Ləməh jəmiy yəttə yüz yətmix yəttə
yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[32] Nuh bəx yüz yaxka kirgəndin keyin, uningdin Xəm, Ham wə Yafət töräldi.

Hudaning insanlarning rəzillikidin azablinixi

6 [1] Wə xundak boldiki, insanlar yər yüzidə kəpiyixkə baxlioɣanda, xundakla kizlarmu kəpləp
tuoɣuloɣanda, [2] Hudaning ooɣulliri insanlarning kizlirining qiraylikliкini kərüp, halioɣanqə
tallap, ɵzlirigə hotun kilixka baxlidi.
[3] U wakitta Pərwərdigar səz kilip: —
— Mening Rohim insanlar bilən mənggü kürəx kiliwərməydu; qünki insan ətturi, halas.
Kəlgüsidə ularning ɵmri pakət bir yüz yigirmə yaxtin axmisun! — dedi.

5:18 1Tar. 1:3.
5:21 Yəh. 14.
5:22 Ibr. 11:5.
5:24 «Hanoh... Huda bilən bir yolda mengip yaxaytti» —Hanoh bolsa pəyoɣəmbər idi; u Hudaning qüxüridioɣan jazaliri tooɣruluk agahalanduratti («Yəh.» 14-ayətni kərüng). «Ibr.» 11:5nimu kərüng.
–Uning ooɣlini «Mətuxəlah» dəp atixi bəlkim bexarət boluxi mumkin idi. Qünki «Mətuxəlah»ning mənisi «U ɵlgəndə, (xu ix) barlikka kelidu!» degən mənidə. Okurmənlər hesablap kərsə, Mətuxəlah ɵlgən yili Hudaning jazasi boloɣan topan apiti yər yüzigə qüxkənlikini bilidu.
5:24 Ibr. 11:5.
5:28-29 «Nuh» — bu isimning mənisi «aram» degənlik bolup, ibraniy tilida «təsəlli» degən səzgə yekin kelidu.
6:2 «Hudaning ooɣulliri» — bu tooɣruluk tət hil qüxənqə bar: —
–(1) insan əməs, bəlki ərxtiki bir hil zatlar, pərixtilər yaki rohlardin ibarəttur.
–(2) insan əməs, bəlki jinlar yaki yaman rohlardin ibarəttur.
–(3) hər jəhəttin adəttiki insanlardin yukiri adəmlər, padixah yaki hökümdar.
–(4) Kabilning hudasiz əwladliridək əməs, bəlki Huda yolida mangidioɣan xetning ihlasmən əwladliridur.
–Biz birinqi kəzkaraxta bolimiz; «Ayup» 1:6, 2:1, 38:7ni kərüng. Buning səwəbini «koxumqə səz»imizdə berimiz.
6:2 Yəh. 6-7
6:3 «Insan ətturi» — «ət» degən ibarə (wə uningoɣa ohxap ketidioɣan baxka ibarilər) insanlarning gunahliri bilən munasiwətlik halda tiloɣa elinoɣanda, daim degüdək insanlarning gunahka əsir bolup kelixini, yəni ɵz etidiki həwəs-ixtiyakliriоɣa əsir bolup kelixini təkitləydu. «Ət» degən səz Mukəddəs Kitabta muxu yərdə birinqi kətim insanning təbiitini kərsətkən. «Rimliklaroɣa»diki kirix səznimu kərüng. **«Mening Rohim insanlar bilən mənggü kürəx kiliwərməydu»** — bu jümlining baxka birhil tərjimisi: «Mening Rohim insanlar bilən mənggü yaxawərməydu». Lekin bizningqə Huda bu ayəttə Ɵz Rohining adəmning gunahini qəkləx üqün uning wijdanida kürəx kilidioɣanlikini kərsətkən boluxi kerək; bu

4 Xu künlərdə (wə xundakla keyinki künlərdimu), Hudaning ooɳulliri insanlarning kizlirining
yenioɳa berip, ulardin balilarni tapkinida, gigantlar yər yüzidə pəyda boldi. Bular bolsa kədimki
zamanlardiki danglik palwan-baturlar idi. 5 Pərwərdigar insanning ətküzüwatkan rəzilliki yər
yüzidə kəpiyip kətkənlikini, ularning kənglidiki niyətlirining hərkaqan yaman boluwatkinini
kərdi. 6 Xuning bilən Pərwərdigar yər yüzidə adəmni apiridə kiloɳinioɳa puxayman kilip,
kənglidə azablandi. 7 Buning bilən Pərwərdigar: —
Өzüm yaratkan insanni yər yüzidin yokitimən — insandin tartip mal-qarwilaroɳiqə, əmiligüqi
haywanlardin asmandiki kuxlaroɳiqə, hammisini yok kilimən; qünki Mən ularni yaratkinimoɳa
puxaymən kildim, — dedi.
8 Lekin Nuh bolsa Pərwərdigarning nəzaridə xəpkət tapkanidi.

Nuhning kemə yasixi

9 Nuh wə uning ix-izliri təwəndikiqə: —
Nuh hakkaniy, əz dəwridikilər arisida əyibsiz adəm idi; Nuh Huda bilən bir yolda mengip
yaxaytti. 10 Nuhtin Xəm, Ham, Yafət degən üq ooɳul tərəldi.
11 Pütkül jahan Hudaning aldida rəzillixip, hammə yər zorawanlikka tolup kətkənidi. 12 Huda
yər yüzigə nəzər seliwidi, mana, jahan rəzilləxkənidi; qünki barlik ət igilirining yər yüzidə
kiliwatkini yuzukqilik idi. 13 Xuning bilən Huda Nuhka: —
Mana, aldimoɳa barlik ət igilirining zawalliki yetip kəldi; qünki pütkül yər-jahanni ularning
səwəbidin zorawanlik kaplidi. Mana, Mən ularni yər bilən koxup halak kilimən. 14 Əmdi sən
əzünggə gofər yaoɳiqidin bir kemə yasap, kemining iqidə bəlmə-hanilarni kilip, iqi-texini
karimay bilən suwa. 15 Sən uni xundak yasioɳin: — Uzunluki üq yüz gəz, kəngliki əllik gəz wə
egizliki ottuz gəz bolsun. 16 Kemining pexaywini astioɳa bir oqukqilik yasa, uning egizliki bir
gəz bolsun; ixikini kemining yenioɳa orunlaxtur; kemini asti, ottura wə üsti kilip üq kəwət yasa.
17 Qünki mana, Mən Өzüm asmanning astidiki hayatlik tiniki barliki hərbir ət igisini halak
kilidioɳan su topanni yər yüzigə kəltürimən; buning bilən yər yüzidiki barlik məhluklar tinikidin
tohtaydu. 18 Lekin sən bilən əhdəmni tüzimən. Sən əzüng, ooɳulliring, ayaling wə kelinliringni
elip birliktə kemigə kiringlar. 19 Өzüng bilən təng tirik saklap kelix üqün, barlik jandarlar-
din hərkaysisidin bir jüp, yəni ərkikidin birini, qixidin birini kemigə elip kirgin; 20 Tirik kelix

---

tərjimini aldi-kəynidiki bayanlaroɳa əng muwapik tərjimə dəp karaymiz. Huda adəmning gunahlirioɳa qək koyux üqün uning əmrigə qək (120 yax) koyidu («Tesalonikaliklaroɳa (2)»)diki «koxumqə səz»imiznimu kərüng.
–Okurmənlər xuni baykayduki, Nuhtin ilgiri adəmlər birnəqqə yüz yil yaxaytti.
–«Kəlgüsidə ularning əmri pəkət bir yüz yigirmə yaxtin axmisun» degənning baxka birhil qüxənqisi: «Birak ularoɳa yənila bir yüz yigirmə yil (topan kəlgüqə) əmür berimən».
6:4 «gigantlar» — ibraniy tilida «nəfilim» degən səz bilən ipadilinidu. «Nəfilim» degənning əslidiki mənisi «yikiloɳanlar» boluxi mumkin. **«danglik palwan-baturlar»** — ular gərqə «palwan-baturlar» bolsimu, ular Hudaning nəzaridə intayin rəzil idi (5-ayətni kərüng).
6:5 «hərkaqan» — ibraniy tilida «pütkül künidə».
6:5 Yar. 8:21; Ayup 15:16; Pənd. 6:14; Yər. 17:9; Mat. 15:19; Rim. 3:10,11,12; 8:6.
6:9 «Nuh wə uning ix-izliri təwəndikiqə: —» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning üqinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Nuhning tarihi» yaki «nuhning tolidoti» (6:9-9:29) baxlinidu («tolidot» tooɳruluk «kirix səz»ni kərüng).
6:9 Yar. 5:22.
6:12 «ət igiliri» — bu ibarə Mukəddəs Kitabta adəttə insanlarni kərsitidu (6:3ning izahatinimu kərüng).
–Bəzi wakitlarda «ət igiliri» (məsilən, 19-ayəttə) haywanlarni əz iqigə alidu (6:4ni kərüng).
–«Barlik ət igilirining ... kiliwatkini yuzukqilik idi» — ibraniy tilida «barlik ət igiliri... əz yolini buzoɳanidi».
6:14 «gofər yaoɳiqi» — yaki «arqa yaoɳiqi». **«kemə»** — muxu yərdə «sanduk» degən səz bilən ipadilinidu. Uzunluki, kəngliki wə egizliki wə bularning bir-birigə boloɳan nisbiti hazirki zamandiki əng qong kemilərningkigə ohxap ketidu. Lekin xəkli pəkət sanduktək idi. Səwəbi, xu kemining məksiti dengizda mengix əməs, pəkət ləyləp yürəxtin ibarət idi.
6:15 «gəz» — Mukəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» adəmning kolning jəynəktin barmakning uqioɳiqə boloɳan arilikі (təhminən 45 santimetr) idi.
6:16 «Kemining pexaywini astioɳa bir oqukqilik yasa» — bu jümlining kəp hil tərjimiliri bar, lekin asasiy mənisi ohxax.
6:18 1Pet. 3:20; 2Pet. 2:5.
6:19 «barlik jandarlar» — ibraniy tilida «ət igiliridin».

üqün ⱪuxlarning ⱨərbir türliridin, mal-qarwilarning ⱨərbir türliridin wə yərdə əmiligüqi janiwarlarning ⱨərbir türliridin bir jüpi ⱪexingoɣa kiridu. [21] Өzüng wə ularning ozuⱪluⱪi üqün ⱨərⱨil yemәkliklәrdin elip, yeningoɣa oɣәmligin, — dedi.
[22] Nuⱨ xundaⱪ ⱪildi; Huda әzigә buyruoɣan ⱨәmmә ixni u bәja kәltürdi.

Topan balasi

7 [1] Pərwərdigar Nuⱨⱪa mundaⱪ dedi: —
«Sən pütün әydikiliring bilən kemigə kirgin; qünki bu dəwrdə aldimda seni ⱨәkⱪaniy dәp kərdüm. [2-3] Ⱨәmmә ⱨalal ⱨaywanlarning ərkək-qixisidin yəttə jüptin, ⱨaram ⱨaywanlarning ərkək-qixisidin bir jüptin elip, xuningdәk asmandiki uqar-ⱪanatlarningmu ərkək-qixisidin yəttə jüptin elip, ularning nəslini pütkül yər yüzidə tirik saⱪlax üqün өzüng bilən billə әkir.
[4] Qünki yəttə kündin keyin uda ⱪirik keqə-kündüz yər yüzigə yamoɣur yaoɣdurimən; Өzüm yasioɣan ⱨәmmә janiwarlarni yər yüzidin yoⱪitimən».
[5] Xuning bilən Nuⱨ Pərwərdigar uningoɣa buyruoɣinining ⱨәmmisigə әməl ⱪildi. [6] Yər yüzini topan basⱪanda Nuⱨ altə yüz yaxta idi. [7] Topandin ⱪutulup ⱪelix üqün Nuⱨ bilən ooɣulliri, ayali wə kelinliri billə kemigə kirdi. [8-9] Ⱨalal ⱨaywanlar bolsun, ⱨaram ⱨaywanlar bolsun, ⱪuxlar bilən yərdə әmiligüqi janiwarlar bolsun, ⱨərbir türdin bir jüp-bir jüptin ərkək-qixi bolup, Huda Nuⱨⱪa buyruoɣandək kemigə, Nuⱨning ⱪexioɣa kirdi. [10] Wə xundaⱪ boldiki, yəttə kündin keyin, yər yüzini topan besixⱪa baxlidi.
[11] Nuⱨning өmrining altə yüzinqi yili, ikkinqi eyining on yəttinqi künidə qongⱪur dengizlarning təgliridiki barliⱪ bulaⱪlar yerilip, asmanning pənjiriliri eqilip kətti. [12] Yamoɣur uda ⱪirik keqə-kündüz yər yüzigə tohtimay yaoɣdi.
[13] Dəl yamoɣur baxlanoɣan küni, Nuⱨ, Nuⱨning Xəm, Ⱨam, Yafət degən ooɣulliri, Nuⱨning ayali bilən üq kelini kemigə kirdi. [14] Ular bilən billə ⱨərⱨil yawa ⱨaywanlar tür-türi boyiqə, ⱨərⱨil mal-qarwilar tür-türi boyiqə, yərdə әmiligüqi ⱨərⱨil janiwarlar tür-türi boyiqə wə ⱨərⱨil uqar-ⱪanatlar, yəni ⱨərⱨil ⱪanatliⱪ janiwarlar tür-türi boyiqə kemigə kirdi. [15] Ət igiliridin, yəni barliⱪ ⱨayatliⱪ tiniⱪi boloɣan ⱨərⱨil jandarlardin, bir jüp-bir jüp bolup, kemigə nuⱨning ⱪexioɣa kirdi.
[16] Kirgənlər Hudaning Nuⱨⱪa buyruoɣinidək ət igilirining ⱨərtürining ərkək-qixisi idi. Andin Pərwərdigar ixikni etiwətti.
[17] Topan yər yüzini uda ⱪirik kün besip, sular uloɣiyip kətti. Kemə yər üstidin kətürülüp ləyləp ⱪaldi. [18] Su uloɣiyip, yər üstidə tehimu egizləp kətti; kemə su üstidə dawaloɣup turatti. [19] Sular yər yüzidə tolimu uloɣiyip, pütkül asmanning astidiki barliⱪ egiz taoɣlarnimu besip kətti. [20] Sular taoɣlardin yənə on bəx gəz ərləp, taoɣ qoⱪⱪilirimu su astida ⱪaldi.
[21] Buning bilən yər yüzidə yürgüqi ⱨәmmə ət igiliri, uqar-ⱪuxlar, mal-qarwilar, yawayi ⱨaywanlar, yərdə әmiligüqi ⱨәmmə janiwarlar, jümlidin pütkül adəmlər ⱨәmmisi əldi;

–Bəzi waⱪitlarda «ət igiliri» (məsilən, 7:15də) ⱨaywanlarni өz iqigə alidu.
6:22 Yar. 7:5; Ibr. 11:7.
7:1 Yar. 6:9; 2Pet. 2:5.
7:2-3 «Ⱨәmmə ⱨalal ⱨaywanlarning ərkək-qixisidin yəttə jüptin» — yaki «ⱨәmmə ⱨalal ⱨaywanlarning ərkək-qixisidin yəttidin». **«ⱨalal» wə «ⱨaram»** —Nuⱨning dəwridə «ⱨalal» wə «ⱨaram» degən uⱪum yegili bolidioɣan wə yegili bolmaydioɣan ⱨaywanlarni kərsətkən əməs (9:3-34ni kərüng), bəlki ⱪurbanliⱪⱪa nemini sunuxⱪa bolidioɣan yaki bolmaydioɣanliⱪini kərsətkənidi (8:20ni kərüng). **«uqar-ⱪanatlarningmu ərkək-qixisidin yəttə jüptin»** — yaki «uqar-ⱪanatlarningmu ərkək-qixisidin yəttidin».
7:2-3 Law. 11.
7:5 Yar. 6:22.
7:7 Mat. 24:38; Luⱪa 17:27; 1Pet. 3:20.
7:11 «qongⱪur dengizlarning təgliridiki barliⱪ bulaⱪlar» — yaki «yərning (astidiki) qongⱪur təgliridiki barliⱪ bulaⱪlar».
7:16 «Pərwərdigar ixikni etiwətti» — ibraniy tilida «Pərwərdigar uni iqigə solap ⱪoydi».
7:21 Luⱪa 17:27.

22 қурукқуқта yaxioқuqi, burnida ҳayatliқ tiniқi bar boloқanlarning ҳəmmisi əldi. 23 Yər yüzidiki jeni barlarning ҳəmmisi, insan bolsun, mal-qarwilar bolsun, əmiligüqi ҳaywanlar bolsun, asmandiki қuxlar bolsun, ҳəmmisi ҳalak bolup yər yüzidin yoқ қilindi; pəқət Nuҳ wə kemidə uning bilən billə turoқanlar қutulup қaldi. 24 Bir yüz əllik küngiqə yər yüzini su besip turdi.

Topanning yenixi

8 1 Huda Nuҳni, xundaқla kemidə uning bilən billə boloқan barliқ yawayi ҳaywanlar bilən barliқ mal-qarwilarni əslidi. Xuning bilən Huda bir xamal qiқirip yər yüzini yəlpütti wə sular yenixқa baxlidi. 2 Qongқur dengizlarning təgliridiki bulaқlar wə asmanning pənjiriliri etilip, asmandin tөkülgən yamoқur tohtidi. 3 Sular baroқanseri yər yüzidin yandi; bir yüz əllik kün ətkəndin keyin heli azlidi.
4 Yəttinqi ayning on yəttinqi küni, kemə Ararat taoқ tizmiliridiki birining üstidə tohtap қaldi.
5 Sular oninqi ayoқiqə baroқanseri aziyip, oninqi ayning birinqi küni taoқ qoққiliri kərünüxkə baxlidi.
6 Қirik kündin keyin Nuҳ kemigə əzi ornatқan dərizini eqip, 7 bir қuzoқunni sirtқa qiқardi. U yər yüzidiki sular tartilip boloқuqə uyan-buyan uqup yürdi. 8 Uningdin keyin Nuҳ sularning yər yüzidin tartiloқan-tartilmioқanliқini bilix üqün, bir kəptərni qiқardi. 9 Lekin sular tehiqə pütkül yər yüzini қaplap turoқaqқa, kəptər putini қoyoқudək jay tapalmay, Nuҳning қexioқa kemigə yenip kəldi. Xuning bilən Nuҳ қolini sunup uni tutup, kemigə əkiriwaldi. 10 U yəttə kün saқlap, bu kəptərni kemidin yənə sirtқa qiқardi. 11 Kəptər kəqtə uning қexioқa yenip kəldi; mana, uning tumxuқida yengi üzüwaloқan zəytun yopurmiқi bar idi. Buni kərüp Nuҳ sularning yər yüzidin tartiloқinini bildi. 12 U yənə yəttə kün saқlap, kəptərni yənə sirtқa qiқardi, əmma bu қetim kəptər uning yenioқa қaytip kəlmidi.
13 Nuҳ altə yüz bir yaxқa kirgən yili, birinqi ayning birinqi künidə su yər yüzidin қuruoқanidi. Nuҳ kemining қapқiқini eqip қariwidi, yərning қuruoқinini kərdi. 14 Ikkinqi ayning yigirmə yəttinqi küni, yər yüzi pütünləy қurup boldi.
15-16 U waқitta Huda Nuҳқa səz қilip: — Sən өzüng, ayaling, ooқulliring wə kelinliring kemidin qiқinglar. 17 Өzüng bilən billə boloқan barliқ ət igiliridin ҳərbir türdiki janiwarlarni, yəni uqarқanatlarni ҳəm mal-qarwilarni, yərdə əmiligüqi ҳaywanlarning ҳəmmisini өzüng bilən қoxup kemidin elip qiққin; xuning bilən ular yər yüzidə tarilip-tarқilip, nəsillinip zeminda kөpəysun, — dedi.
18 Xuning bilən Nuҳ, ayali, ooқulliri wə kelinliri bilən billə sirtқa qiқti. 19 Janiwarlarning ҳəmmisi, barliқ əmiligüqi ҳaywanlar, barliқ uqar-қanatlar, yərdə midirlap yüridioқanlarning ҳərқaysisi əz türliri boyiqə kemidin qiқixti.

Nuҳning Hudaoқa atap қurbanliқ sunuxi

20 Xu qaoқda Nuҳ Pərwərdigaroқa atap bir қurbangaҳni yasidi; u ҳalal janiwarlar bilən ҳalal қuxlarning ҳər türidin elip kelip, қurbangaҳning üstidə «kөydürmə қurbanliқ» ətküzdi.

7:23 2Pet. 2:5.
7:24 «yər yüzini su besip turdi» — yaki «su yər yüzining üstidin oқalib kəldi».
7:24 Zəb. 29:10; 93:1-4; 104:6-9
8:4 «tohtap қaldi» —ibraniy tilida «dəm aldi».
–«Ararat taoқliri» xərқiy Türkiyədə boluxi mumkin.
8:8 «kəptərni» — yaki «pahtək». Ibraniy tilida bu қux «yona» dəp atilidu. «Yona» ibraniy tilida ҳəm kəptərni ҳəm pahtəknimu kərsitidu.
8:17 Yar. 1:22, 28; 9:1.
8:20 «kөydürmə қurbanliқ» — sunuxta ҳaywanning ҳəmmə қismi Hudaoқa atap kөydürülidu.
8:20 Law. 11.

21 Xundak ḳilip Pərwərdigar huxbuy purap məmnun boldi; Pərwərdigar kənglidə: — «Insanning
kəngül-niyiti yaxliḳidin tartip rəzil bolsimu, Mən insan tüpəylidin yərgə yənə lənət oḳumaymən
wə əmdi bu ḳetimḳidək ḥəmmə jandarlarni urup yoḳitiwətməymən.
22 Bundin keyin, yər məwjut künliridə,
Terix bilən orma,
Sooḳuḳ bilən issiḳ,
Yaz bilən ḳix,
Kündüz bilən keqə üzülməy aylinip turidu» — dedi.

Hudaning Nuḥ bilən əḥdə tüzüxi

9 1 Huda Nuḥ bilən uning ooḳullirioḳa bəht-bərikət ata ḳilip, ularoḳa mundaḳ dedi: —
«Silər jüplixip kəpiyip, yər yüzini toldurunglar. 2 Yər yüzidiki barliḳ janiwarlar, asman-
diki barliḳ ḳuxlar, barliḳ yər yüzidə midirlap yürgüqilər wə dengizdiki barliḳ beliḳlarning
ḥəmmisi silərdin ḳorḳup wəḥimidə bolsun; bular ḳolunglaroḳa tapxuruloḳandur. 3 Midirlap
yüridioḳan ḥərḳandaḳ janiwarlar silərgə ozuḳ bolidu; Mən silərgə kək otyaxlarni bərgəndək,
bularning ḥəmmisini əmdi silərgə bərdim. 4 Lekin silər gəxni iqidiki jeni, yəni ḳeni bilən ḳoxup
yeməslikinglar kerək. 5 Ḳeninglar, yəni jeninglardiki ḳan təkülsə, Mən bərḥək uning ḥesabini
alimən; ḥərḳandaḳ ḥaywanning ilkidə ḳeninglar bar bolsa Mən uningoḳa tələtküzimən;
insanning ḳolida bar bolsa, yəni birsining ḳolida əz ḳerindixining ḳeni bar bolsa, Mən uningoḳa
xu ḳanni tələtküzimən.
6 Kimki insanning ḳenini təksə,
Uning ḳenimu insan təripidin təkülidu;
Qünki Huda insanni Əz sürət-obrazida yaratḳandur.
7 Əmdi silər, jüplixip kəpiyip, yər yüzidə tarilip-tarḳilip kəpiyinglar».
8-9 Andin Huda Nuḥ bilən uning ooḳullirioḳa səz ḳilip mundaḳ dedi: — «Mana Əzüm silər bilən
wə silərdin keyin kelidioḳan əwladliringlar bilən, xundaḳla silər bilən billə turoḳan ḥərbir jan
igisi, uqarḳanatlar, mal-qarwilar, silər bilən billə turoḳan yər yüzidiki ḥərbir yawayi ḥaywanlar,
kemidin qiḳḳanlarning ḥəmmisi bilən — yər yüzidiki ḥeqbir ḥaywanni ḳaldurmay, ular bilən
Əz əḥdəmni tüzimən. 11 Mən silər bilən xundaḳ əḥdə tüzimənki, nə barliḳ ət igiliri topan bilən
yoḳitilmas, nə yərni wəyran ḳilidioḳan ḥeqbir topan yənə kəlməs».
12-13 Huda yənə: — «Mən Əzüm silər bilən wə ḳexinglardiki ḥəmmə jan igiliri bilən mənggülük,
yəni pütkül əwladliringlaroḳiqə bekitkən muxu əḥdəmning bəlgisi xuki: — Mana, Mən Əzüm
bilən yərning otturisida boloḳan əḥdining bəlgisi bolsun dəp ḥəsən-ḥüsinimni bulutlar iqigə
ḳoyimən; 14-15 wə xundaḳ boliduki, Mən yərning üstigə bulutlarni qiḳaroḳinimda, xundaḳla

---

8:21 «huxbuy» — ibraniy tilida «aram bərgüqi purak» degən səzlər bilən ipadilinidu. Təwratta ḳurbanliḳlardin qiḳḳan «huxbuy» deyilgəndə adəttə «aram bərgüqi purak» degən səz bilən ipadilinidu. **«yaxliḳidin tartip»** — yaki «kiqikidin tartip». **«Mən ... yərgə yənə lənət oḳumaymən wə əmdi bu ḳetimḳidək ḥəmmə jandarlarni urup yoḳitiwətməymən»** — ahirḳi zamanda Huda pütkül yərni topan bilən əməs, bəlki ot bilən yoḳitidu (9:11ni, «2Pet.» 3:6-7, «Wəḥ.» 21:1ni kərüng).
8:21 Yar. 6:5; Pənd. 22:15; Mat. 15:19. Mar. 7:21-23
8:22 «Terix bilən orma, sooḳuḳ bilən issiḳ, yaz bilən ḳix» — Ottura Xərḳtə «yilning altə pəsli» dəp ḳarilidu.
8:22 Yər. 33:20,25.
9:1 Yar. 1:28; 8:17.
9:3 Yar. 1:29.
9:4 Law. 3:17; 7:26; 17:14; 19:26; Ḳan. 12:23.
9:5 Mis. 21:12,28.
9:6 Yar. 1:27; Yioḳ. 4:13; Mat. 26:52; Wəḥ. 13:10.
9:7 Yar. 1:28; 8:17.
9:8-9 Yəx. 54:9.
9:11 «əḥdə» — ibraniy tilida «əḥdəm».

ḥəsən-ḥüsən bulutlar iqidə ayan boloɣinida, Mən silər bilən ət igiliri boloɣan barlik janiwarlar bilən tüzgən əḥdəmni yad etimən; buningdin keyin sular ḥərgiz ḥəmmə jandarlarni ḥalak kiloɣuqi topan bolmas. 16 Ḥəsən-ḥüsən bulutlar arisida pəyda bolidu; Mən uningoɣa karaymən wə xuning bilən Mənki Huda yər yüzidiki ət igiliri boloɣan barlik janiwarlar bilən otturimizda bekitkən əḥdəmni yad etimən», — dedi.
17 Huda Nuḥka yənə: — «Mana bu Mən Өzüm bilən yər yüzidiki barlik ət igiliri otturisida bekitkən əḥdəmning nixan-bəlgisidur», — dedi.

Nuḥ wə uning ooɣulliri; Nuḥning өz ooɣulliri tooɣruluk bexariti

18 Nuḥning kemidin qikkan ooɣulliri Xəm, Ḥam wə Yafət idi. Ḥam Kanaanning atisi boldi.
19 Bu üqi Nuḥning ooɣulliri bolup, pütkül yər yüzigə taraloɣan aḥalə xularning nəsil-əwladliridur.
20 Nuḥ terikqilik kilixka baxlap, bir üzümzarlik bərpa kildi. 21 U uning xarabidin iqip, məst bolup kelip, өz qediri iqidə kiyim-keqəklirini seliwetip, yalingaq yetip kaldi. 22 Kanaanning atisi Ḥam kelip, atisining əwritini kərüp, sirtka qikip ikki kerindixioɣa eytti. 23 Xəm bilən Yafət kopup yepinjini elip, mürisigə artip, kəyniqə mengip kirip, atisining yalingaq bədinini yepip koydi. Ular yüzini aldi tərəpkə kilip, atisining yalingaq tenigə karimidi. 24 Nuḥ xarabning kəypidin oyoɣinip, kənji ooɣlining өzigə nemə kiloɣinini bilip: —
25 Kanaanoɣa lənət boloɣay!
U kerindaxlirining kulining kuli bolsun,
— dəp karoɣidi.
26 U yənə: —
Xəmning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə kəltürülgəy!
Kanaan Xəmning kuli bolsun.
27 Huda Yafətni awutkay!
U Xəmning qedirlirida turoɣay,
Kanaan bolsa uning kuli boloɣay! — dedi.
28 Nuḥ topandin keyin üq yüz əllik yil ömür kərdi. 29 Bu tərikidə Nuḥ jəmiy tokkuz yüz əllik yil kün kərüp, aləmdin ətti.

Nuḥning üq ooɣlining əwladliri — «Əllərning nəsəbnamisi»

1Tar. 1:1-27

10 1 Təwəndikilər Nuḥning ooɣullirining əwladliridur: — uning ooɣulliri Xəm, Ḥam wə Yafət bolup, topandin keyin ulardin ooɣullar tərəlgən: —

9:18 «Kanaan» — muxu «Kanaan» degən kixi «Kanaaniylar»ning əjdadi idi.
9:18 Yar. 6:10.
9:20 «terikqilik kilixka baxlap» — ibraniy tilida «tupraḳ əḥli idi» degən sözlər bilən ipadilinidu.
9:23 «yepinqi» — muxu yərdə bəlkim atisining kiyimini kərsitixi mumkin. Bu sözdin karioɣanda, Ḥam uni dadisining qediridin elip qikkan boluxi mumkin.
9:25 «Kanaanoɣa lənət boloɣay!» — Yaman ix kiloɣini Ḥam tursa, nemixka ooɣli Kanaan lənətkə kaldi? Bu məsilə tooɣruluk, xundakla Nuḥ pəyoɣəmbərning bu bexaritining baxka kisimliri üstidə «koxumqə sөz»imizdə azrak tohtilimiz.
9:27 «Nuḥ pəyoɣəmbərning 25-27-ayəttiki bexariti» — Nuḥ pəyoɣəmbərning bu bexariti üstidə «koxumqə sөz»imizdə azrak tohtilimiz.
10:1 «izaḥat» — muxu babtiki nəsəbnamidiki bəzi təpsilatlar wə nəsəbnamidiki yətmix əlning ḥazirki kaysi əl ikənliki tooɣruluk «koxumqə sөz»imizni, xundakla munasiwətlik həritini kərüng. **«Təwəndikilər Nuḥning ooɣullirining əwladliridur: — »** — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning tətinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Nuḥning ooɣullirining tolidoti» («Nuḥning ooɣullirining əwladlirining tarihi») (10:1-11:9) baxlinidu.
10:1 1Tar. 1:4

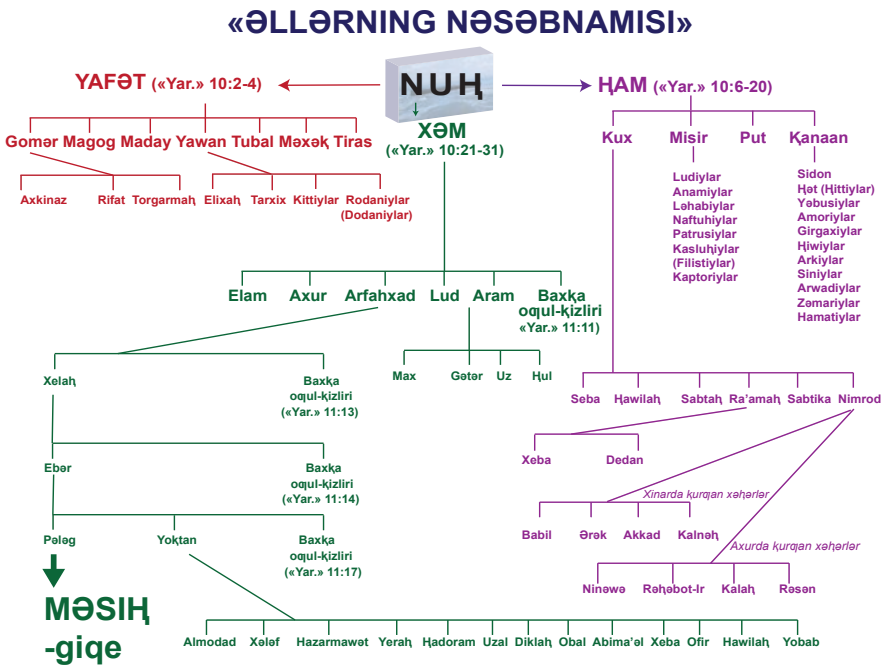

əllərning nəsəbnamisi «Yar.» 10

[2] Yafətning ooqulliri bolsa, Gomər, Magog, Maday, Yawan, Tubal, Məxək wə Tiras idi.
[3] Gomərning əwladliri: Axkinaz, Rifat wə Togarmaḥ idi.
[4] Yawanning əwladliri: Elixaḥ, Tarxix, Kittiylar wə Dodaniylar idi. [5] Bularning əwladliri dengiz boylirida wə arallarda ayrim-ayrim yaxioqan həlkilər bolup, ḥərkaysisi əz tili, əz ailə-kəbililiri boyiqə əz zeminlirida tarkilip olturakiaxkan.
[6] Ḥamning ooqulliri Kux, Misir, Put wə Kanaanlar idi.
[7] Kuxning ooqulliri Seba, Ḥawilaḥ, Sabtaḥ, Raamaḥ wə Sabtika idi. Raamaḥning ooqulliri Xeba wə Dedan idi. [8] Kuxtin yənə Nimrod tərəlgən; u yər yüzidə naḥayiti küqtünggür adəm bolup qikti.
[9] U Pərwərdigarning aldida küqtünggür owqi boldi; xu səwəbtin «palanqi bolsa Nimrodtək, Pərwərdigarning aldida küqtünggür owqi ikən» degən gəp tarkaloqan. [10] Uning padixaḥliki Xi-

10:2 1Tar. 1:5.
10:4 «bularning əwladliri» — Bəzi alimlar «Yafətning barlik əwladliri»ni kərsitidu, dəp karaydu. Yənə bəzilər pəkət Yawanning əwladlirini kərsitidu, dəp karaydu. Biz ikkinqi pikirgə mayil.
10:6 «Misir» — ibraniy tilida «mitsraim». **«Put»** — «Liwiyə»dikilərning əjdadi boldi.
10:6 1Tar. 1:8.
10:8 «Nimrod» — bu isim «asiy» «isyan kətürgüqi» degən mənidə. Xübḥisizki, bu isim uningoqa keyinrək koyulup, uning Hudaoqa karxi qikkanlikini kərsətkən.
10:8 1Tar. 1:10.
10:9 «U Pərwərdigarning aldida küqtünggür owqi boldi» — bu səzlər bəlkim Nimrodning ismini qüxəndüridu. «Owqi» muxu yərdə bəlkim ḥaywanlarnila əməs, insanlarni owlaydioqanlikini kərsitixi mumkin; bu yərdə «owqi» degən səzning «jahangir» degən mənisimu bar. Kona yəḥudiy ustazlar («rabbilar»)ning ḥəmmisi: «Pərwərdigar aldida küqtünggür owqi boldi» degən səzlər uning Hudaoqa karxi turoqanlikini kərsitidu, dəp karaytti. Qünki Nimrod keyin bərpa kiloqan xəhərlər, jümlidin Babil xəḥiri Huda wə uning həlkigə karxi qikkan, xundakla Hudaoqa karxi qikixning simwoli bolup kaloqan. **«palanqi bolsa Nimrodtək, Pərwərdigarning aldida küqtünggür owqi ikən»** — bu səzning mənisi intayin səlbiy boluxi

nar zeminidiki Babil, Ərək, Akkad wə Kalnəḫ degən xəḫərlərdə baxlanoɣanidi.[11-12] U bu zemindin Axur zeminioɣa qikip Ninəwə, Rəḫobot-Ir, Kalaḫ wə Ninəwə bilən Kalaḫning otturisidiki Rəsən degən xəḫərlərnimu bina ḳildi (bular ḳoxulup «Katta Xəḫər» boldi).
[13] Misirning əwladliri Ludiylar, Anamiylar, Ləḫabiylar, Naftuḫiylar, [14] Patrosiylar, Kasluḫiylar (Filistiylər Kasluḫiylardin qikḳan) wə Kaftoriylar idi.
[15] Ḳanaandin tunji ooɣul Zidon tərilip, keyin yənə Ḥət tərəlgən. [16] uning əwladliri bolsa Yəbusiylar, Amoriylar, Girgaxiylar, [17] Ḥiwiylar, Arḳiylar, Siniylar, [18] Arwadiylar, Zəmariylar wə Ḥamatiylar idi. Xuningdin keyin, Ḳanaaniylarning ḳəbililiri ḫər tərəpkə tarḳilip kətti.
[19] Ḳanaaniylarning yurt qegrisi bolsa Zidondin tartip, Gərar təripigə sozulup, Gazaoɣa qikip, andin Sodom, Gomorra, Admaḫ bilən Zəboim təripigə tutixip, Lexaoɣiqə yetip baratti.
[20] Yuḳirikilar bolsa ḫamning ooɣulliri bolup, əz ḳəbilisi wə tilliri boyiqə ḳowm bolup əz zeminlirida olturaḳlaxḳanidi.
[21] Xəmmu ooɣul pərzəntlik boldi; Xəm bolsa Yafətning akisi, Ebərlərning ata-bowisi boldi.
[22] Xəmning ooɣulliri Elam, Axur, Arfahxad, Lud, Aram; [23] Aramning ooɣulliri Uz, Ḥul, Gətər, Max idi.
[24] Arfahxadtin Xelaḫ tərəldi, Xelaḫtin Ebər tərəldi. [25] Ebərdin ikki ooɣul tərəlgən bolup, birining ismi Pələg idi, qünki u yaxioɣan dəwrdə yər yüzidə bəlünüx boldi; Pələgning inisining ismi Yoḳtan idi.
[26] Yoḳtandin Almodad, Xələf, Hazarmawət, Yeraḫ, [27] Ḥadoram, Uzal, Diklaḫ, [28] Obal, Abimaəl, Xeba, [29] Ofir, Ḥawilaḫ wə Yobab tərəldi. Bularning ḫəmmisi Yoḳtanning ooɣulliri idi. [30] Ularning olturoɣan jayliri bolsa Mexadin tartip, Səffar degən rayonning xərḳ təripidiki taoɣḳiqə sozulatti.
[31] Yuḳirikilar bolsa Xəmning ooɣulliri bolup, əz ḳəbilisi wə tilliri boyiqə ḳowm bolup əz zeminlirida olturaḳlaxḳanidi.
[32] Yuḳiridikilər Nuḫning əwladliri bolup, ular əz nəsəbliri wə ḳowmliri boyiqə hatiriləngən. Topandin keyinki yər yüzidiki barliḳ ḳowmlar ularning iqidin tarḳaloɣan.

---

mumkin: «u naḫayiti hətərlik adəm», «naḫayiti təkəbbur bir jaḫangir», «ḫətta Pərwərdigaroɣa ḳarxi qikixḳa petinidu» degəndək mənilərni kərsitidu.
10:10 «Xinar» — «Babil» yaki «Babilon»ning baxḳa bir namidur. **«ayətning baxḳa hil tərjimisi»** — «uning padixaḫlikining asasi Xinar zeminidiki Babil, Ərək, Akkad wə Kalnəḫ degən xəḫərlər idi».
10:11-12 «Axur» — yəni «Asuriyə». Mumkinqiliki barki, Nimrod Babil xəḫiridə Hudaoɣa ḳarxi boloɣan ḫərikətkə baxlamqi boloɣanidi; xunga keyin (insan tilliri ḳalaymiḳanlaxturuloɣanda) u Babil xəḫiridin qikip ketixkə məjbur boldi.
–«U bu zeminidin Axur zeminioɣa qikip» degənning baxḳa birhil tərjimisi «Axur xu zemindin qikip,...».
–«bular ḳoxulup «Katta Xəḫər» boldi» — demək, Ninəwə degən «katta xəḫər»ni kərsitidu («Yun.» 1:1, 3:2, 3:3, 4:11ni kərüng). Qünki keyinrək, bu Ninəwə, Rəḫobot-Ir, Kalaḫ wə Rəsən degən tət xəḫər birlixip bir qong katta xəḫər, yəni «Ninəwə xəḫər»i boldi.
–Bəzi alimlar «Katta Xəḫər» pəḳət Kalaḫ bilən Rəsəndin ibarət ikki xəḫərni kərsitidu, dəp ḳaraydu; bizningqə «katta xəḫər» Ninəwə, Rəḫobot-ir, Kalaḫ wə Rəsənlərning ḫəmmisini əz iqigə alidu.
10:22 Yar. 11:10; 1Tar. 1:17.
10:23 «Max» — yaki «Məxək».
10:24 «Ebər» — mənisi bəlkim «(dəryadin) ətküqi». «Ibraniy» degən səz bəlkim bu səzdin qikḳan.
10:24 1Tar. 1:18.
10:25 «Pələg» — bu səzning tələppuzi «bəlünüx»kə yeḳindur. «U yaxioɣan dəwrdə yər yüzidə bəlünüx boldi» — bu səz ḫəḳtə üq hil imkaniyət bar: (1) bu səzlər Babil munari wəḳəsidə (11-bab), Hudaning tilni bəlüxi bilən əllərnimu bəlgənlikini, xundaḳla «yər yüzidikilərning bəlünüp kətkən»likini kərsitidu; (2) yər-zeminning əzining bəlünüp kətkənlikini kərsitidu («Yar.» 1:9 boyiqə yər-zemin əslidə birla ḳurukluḳ idi, qoḳum keyinqə məlum waḳitta ḫazirḳi Asiya, Yawropa, Afriḳa, Amerika, Awstraliyə wə Antarktika ḳit'əlirigə bəlüngən); (3) yuḳirida tiloɣa elinoɣan ikki imkaniyətning təng yüz bərgənlikini kərsitidu.
10:32 Ros. 17:26

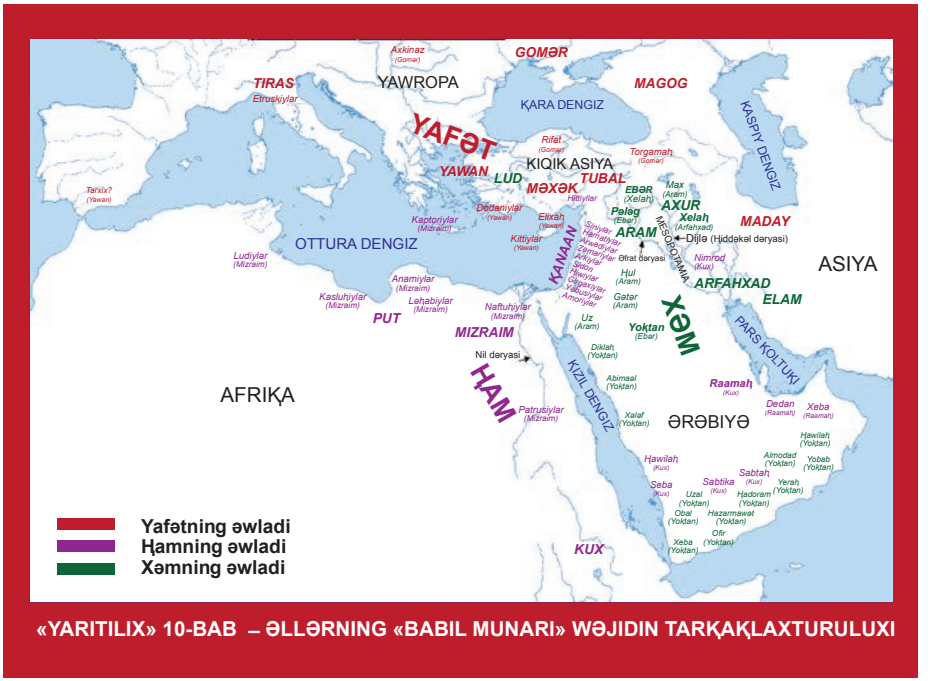

«YARITILIX» 10-BAB – ƏLLƏRNING «BABIL MUNARI» WƏJIDIN TARKAKLAXTURULUXI

əllərning yər yüzidə tarkaklaxturuluxi

«Babil munari wəkəsi» — Hudaning insanlarning tilini parqiliwetixi

11 [1] U zamanda pütkül yər yüzidiki til ham səz birhil idi. Lekin xundak boldiki, adəmlə
məxrik tərəpkə səpər kilip, Xinar yurtida bir tüzlənglikni uqritip, xu yərdə olturaklaxti.
[3] Ular bir-birigə: — Kelinglar, biz hix kuyup, otta pixurayli! — deyixti. Xundak kilip, ular
kuruluxta taxning ornioa hix, layning ornioa karimay ixlətti. [4] Ular yənə: — Kelinglar, əmdi
əzimizgə bir xəhər bina kilip, xəhərdə uqi asmanlaroa takaxkudək bir munar yasayli! Xundak
kilip əzimizgə bir nam tikliyələymiz. Bolmisa, pütkül yər yüzigə tarilip ketimiz, — deyixti.
[5] U wakitta Pərwərdigar adəm baliliri bina kiliwatkan xəhər bilən munarni kərgili qüxti.
[6] Pərwərdigar: — «Mana, bularning hammisi bir kowmdur, ularning hammisining tilimu bir-
dur; bu ularning ixining baxlinixidur! Bundin keyin ularning niyət kiloan harkandak ixini heq
tosuwaloili bolmaydu. [7] Xunga Biz təwəngə qüxüp ularning bir-birining gəplirini ukalmasliki
üqün ularning tilini baxka-baxka kilip kalaymikanlaxturuwetəyli» — dedi.

11:1 «pütkül yər yüzidiki til ... birhil idi» — bu til kaysi til boluxi kerək? Biz uni ibraniy tili, dəp karaymiz. Səwəbi: (1) «Aləmning Yaritilixi»da uqraydioan, «Babil munari» wəkəsidin ilgiriki barlik nam-isimlar ibraniy tilidiki nam-isimlar idi; (2) «Aləmning Yaritilixi» 1-11 bablardiki kəp ayətlərdə «səz oyuni» ixlitilgənliki bizgə məlum (məsilən, 2:32, 11:9 wə xuningoa munasiwətlik izahatlarni kərüng). Əgər xu zamandiki til ibraniy tili bolmioan bolsa, undakta, «Aləmning Yaritilixi»da xundak «səz oyuni»ning ixlitilixi mumkin bolmaytti.

11:2 Yar. 10:10.

11:4 «uqi asmanlaroa takaxkudək bir munar yasayli» — ularning muxu məkşiti bir hil məoirurlukni bildürüpla kalmay, bəlki yənə munar arkilik asmandiki rohlar (jin-xəytanlar) bilən alakə kilix («əf.» 2:2), palqilik kilix məkşitiningmu barlikini ipadiləydu. Demək, u munar Hudaning yolioa karimukarxi boloan. Uning üstigə ularning bundak əzlirini tarilip ketixtin saklax tədbiri Hudaning adəmlərgə: «silər jüplixip kəpiyip, **yər yüzini toldurunglar**» (9:1) degən əmrigə hilap idi.

11:4 Kan. 1:28

8 Xundaḳ ḳilip Pərwərdigar ularni u jaydin pütkül yər yüzigə taritiwətti. Xuning bilən
ular xəḥərni yasaxtin tohtap ḳaldi. 9 Xunga bu xəḥərning nami «Babil» dəp ataldi; qünki u
yərdə Pərwərdigar pütkül yər yüzidikilərning tilini ḳalaymiḳanlaxturuwətti. Xundaḳ ḳilip
Pərwərdigar ularni u jaydin pütkül yər yüzigə taritiwətti.

Xəmning nəsəbnamisi

1Tar. 1:1-27

10 Təwəndikilər Xəmning əwladliridur: — topan ətüp ikki yildin keyin, Xəm yüz yexida,
uningdin Arfakxad tərəldi. 11 Arfakxad tuoḳuloḳandin keyin Xəm bəx yüz yil əmür kərüp,
uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi.
12 Arfakxad ottuz bəx yaxḳa kirgəndə uningdin Xelaḥ tərəldi. 13 Xelaḥ tuoḳuloḳandin keyin Ar-
fakxad tət yüz üq yil əmür kərüp, uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi.
14 Xelaḥ ottuz yaxḳa kirgəndə uningdin Ebər tərəldi. 15 Ebər tuoḳuloḳandin keyin Xelaḥ tət yüz
üq yil əmür kərüp, uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi.
16 Ebər ottuz tət yaxḳa kirgəndə uningdin Pələg tərəldi. 17 Pələg tuoḳuloḳandin keyin Ebər tət
yüz ottuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi.
18 Pələg ottuz yaxḳa kirgəndə uningdin Rəu tərəldi. 19 Rəu tuoḳuloḳandin keyin Pələg ikki yüz
toḳḳuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi.
20 Rəu ottuz ikki yaxḳa kirgəndə uningdin Serug tərəldi. 21 Serug tuoḳuloḳandin keyin Rəu ikki
yüz yəttə yil əmür kərüp, uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi.
22 Serug ottuz yaxḳa kirgəndə uningdin Naḥor tərəldi. 23 Naḥor tuoḳuloḳandin keyin Serug ikki
yüz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi.
24 Naḥor yigirmə toḳḳuz yaxḳa kirgəndə uningdin Tərah tərəldi. 25 Tərah tuoḳuloḳandin keyin
Naḥor bir yüz on toḳḳuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi.
26 Tərah yətmix yaxḳa kirgəndə uningdin Abram, Naḥor wə Ḥaran tərəldi.

Tərahning nəsəbnamisi

27 Tərahning əwladliri təwəndikiqə: — Tərahtin Abram, Naḥor wə Ḥaran tərəldi; Ḥarandin Lut
tərəldi. 28 Lekin Ḥaran tuoḳuloḳan yurti boloḳan, kaldiylərning Ur xəḥiridə atisi Tərahning al-
dida, Tərahtin ilgiri əldi. 29 Abram bilən Naḥor ikkisi əyləndi. Abramning ayalining ismi Sa-
ray, Naḥorning ayalining ismi Milkah idi; Milkah Ḥaranning ḳizi idi; Ḥaran bolsa Milkah wə

11:8 Ḳan. 32:8; Ros. 17:26
11:9 «Babil» — bu səzning ikki mənisi bar: — «Hudaning dərwazisi» wə «ḳalaymiḳanqilik»; xübḥisizki, xəḥərni ḳuroḳuqilar «muxu xəḥər bilən asmanlaroḳa yetimiz» degən məḳsəttə xəḥərgə «Hudaning dərwazisi» degən mənilik namni ḳoyoḳan; lekin keyin «Babil» degən səzning «ḳalaymiḳanqilik» degən ikkinqi mənisi xu xəḥərgə dəl munasip kəldi. **«Pərwərdigar ularni u jaydin pütkül yər yüzigə taritiwətti»** — bu wəḳə 10-babtiki yətmix əl-ḳowmning ḳaysi yol bilən bir-biridin ayrilip kəktlənlikini, xundaḳla Nimrodning Babil xəḥiridin qiḳip kətkənlikini qüxəndüridu. Yənə bir mumkinqiliki barki, Babildikilər keyinki dəwrlərdə qoḳunoḳan ilah «Marduk» yaki «Mərodak» əslidə Nimrodning əzi idi.
11:10 «Təwəndikilər Xəmning əwladliridur: — » — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning bəxinqi «tolidoti» («tarihi»), yəni «Xəmning tolidoti» («Xəmning əwladlirining tarihi») (11:9-11:26) baxlinidu.
11:10 Yar. 10:22-31; 1Tar. 1:17.
11:13 «Arfakxad ottuz bəx yaxḳa kirgəndə uningdin Xelaḥ tərəldi. Xelaḥ tuoḳuloḳandin keyin Arfakxad tət yüz üq yil əmür kərüp, ...» — muxu yərdə grek tilidiki LXX tərjimisidə «Arfakxad ottuz bəx yaxḳa kirgəndə uningdin Ḳainan tərəldi. Ḳainan tuoḳuloḳandin keyin Arfakxad tət yüz ottuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi. Ḳainan bir yüz ottuz yaxḳa kirgəndə uningdin Xelaḥ tərəldi. Xelaḥ tərəlgəndin keyin Ḳainan üq yüz ottuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooḳul-ḳizlar tərəldi» deyilidu. Luḳa 3:35-36nimu kərüp, ḳədimiy kətürgüqilər tasadipiyliḳtin Ḳainanning həwiridin ətüp kətti.
11:18 1Tar. 1:25
11:27 «Tərahning əwladliri təwəndikiqə: —» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning altinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Tərahning tolidoti» («Tərahning əwladlirining tarihi») (11:27-25:11) baxlinidu.
11:27 Yə. 24:2; 1Tar. 1:26.
11:28 «Kaldiylər» — ibraniy tilida «Ḳasdiylar».

Iskaḫning atisi idi.. [30] Lekin Saray tuoɣmas boloɣaqḳa, uning balisi yoḳ idi..
[31] Tərah bolsa ooɣli Abramni, nəwrisi Lut (Ḥaranning ooɣli)ni wə kelini, yəni Abramning ayali Sarayni elip, Ḳanaan zeminioɣa berix üqün kaldiylərning Ur xəḫiridin yoloɣa qiḳti; birak ular Ḥaran degən jayoɣa yetip kəlgəndə, xu yərdə olturaḳlixip ḳaldi.. [32] Tərahning kərgən künliri ikki yüz bəx yil bolup, Ḥarandа aləmdin ətti..

Hudaning Ibraḫim, yəni Abramni tallixi — Ibraḫimning etiḳadi

12 [1] Pərwərdigar əslidə Abramoɣa mundak degənidi: —
Sən əz yurtungdin, əz uruḳ-tuoɣḳanliringdin wə əz ata jəmətingdin ayrilip, Mən sanga kərsitidioɣan zeminoɣa baroɣin.. [2] Xundak ḳilsang Mən seni uluoɣ bir həlk ḳilip, sanga bəht-bərikət ata ḳilip, namingni uluoɣ ḳilimən; xuning bilən sən əzüng baxḳilaroɣa bəht-bərikət boloɣin; [3] kimlər sanga bəht-bərikət tilisə Mən ularni bərikətləymən, kimki seni horlisa, Mən qoḳum uni lənətkə ḳaldurimən; sən arḳilik yər yüzidiki barlik ailə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu! — dedi..

[4] Abram Pərwərdigar uningoɣa eytḳini boyiqə Ḥarandin ayrildi; Lutmu uning bilən billə mangdi. Abram Ḥarandin qiḳḳinida yətmix bəx yaxta idi.
[5] Abram ayali Saray bilən inisining ooɣli Lutni elip, ularning yioɣḳan barlik mal-mülükini ḳoxup, Ḥaranda igidarqilik ḳiloɣan adəmlərni billə ḳetip, Ḳanaan zeminioɣa berix üqün yoloɣa qiḳti;

IBRAHIMNING SƏPIRI (Yaritilix 12-bab)

11:29 Yar. 22:20.
11:30 Yar. 16:1, 2; 18:11, 12.
11:31 «Ḳanaan zeminioɣa berix üqün kaldiylərning Ur xəḫiridin yoloɣa qiḳti» — həritə betini kərüng.
11:31 Yə. 24:2; Nəḫ. 9:7; Ros. 7:4.
11:32 «Ibraḫimning səpiri» — munasiwətlik həritini kərüng.
12:1 Ros. 7:3; Ibr. 11:8.
12:3 «seni horlisa» — yaki «seni təwən kərsə», «seni pəs ḳilsa». **«sən arḳilik yər yüzidiki barlik ailə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu!»** — Hudaning bu intayin muḫim əḫdisi wə xərtliri tooɣruluk «ḳoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
12:3 Yar. 18:18; 22:18; 26:4; Ros. 3:25; Gal. 3:8.

xundaq qilip ular Qanaan zeminioɣa yetip kəldi.
6 Abram zeminni kezip, Xəkəm degən jaydiki «Morəhning dub dərihi»ning yenioɣa kəldi (u qaoɣda u zeminda Qanaaniylar turatti).
7 Pərwərdigar Abramoɣa kərünüp, uningoɣa: — Mən bu zeminni sening nəslinggə ata qilimən, — dedi.
Xuning bilən u xu yərdə əzigə kərüngən Pərwərdigaroɣa atap bir qurbangah saldi.
8 Andin u bu yərdin yətkilip, Bəyt-Əlning xərqidiki taoɣqa bardi; oɣərb təripidə Bəyt-Əl, xərq təripidə Ayi degən jay bar idi; u xu yərdə qedir tikti. U xu yərdə Pərwərdigaroɣa atap bir qurbangah yasap, Pərwərdigarning namini qakirip ibadət qildi.
9 Andin keyin Abram tədrijiy kəqüp, jənubidiki Nəgəw rayonioɣa qarap yətkəldi.

Abramning Misiroɣa qüxüxi

10 Zeminda aqarqilik boloɣanidi; Abram Misiroɣa qüxti; u xu yərdə waqtinqə turmaqqi boloɣanidi, qünki zeminda aqarqilik bək eoɣir idi.
11 Əmma xundaq boldiki, u Misiroɣa yeqinlaxqanda, ayali Sarayoɣa: — Mana, mən sening həsün-jamalingning güzəllikini bilimən.
12 Xundaq boliduki, misirliqlar seni kərsə, «Bu uning ayali ikən» dəp, meni əltürüwetip, seni tirik qalduridu.
13 Xuning üqün sening: «Mən uning singlisi» deyixingni ətinimən. Xundaq qilsang, mən seningdin yahxilik tepip, sən arqilik tirik qalimən, — dedi.
14 Abram Misiroɣa kirgəndə xundaq boldiki, misirliqlar dərwəqə ayalning güzəl ikənlikini kərdi.
15 Pirəwnning əmirlirimu uni kərüp, Pirəwngə uning təripini qildi; xuning bilən ayal Pirəwnning ordisioɣa elip kirildi.
16 Pirəwn Sarayning səwəbidin Abramoɣa yahxi muamilə qildi; xuning bilən u qoy, kala, hangga exəklər, qul-dedəklər, mada exəklər wə təgilərgə erixti.
17 Əmma Pərwərdigar Pirəwn wə əyidikilirini Abramning ayali Sarayning səwəbidin tolimu eoɣir wabalaroɣa muptila qildi.
18 Xuning üqün Pirəwn Abramni qakirip uningoɣa: — «Bu zadi sening manga nemə qiloɣining? Nemixqa uning əz ayaling ikənlikini manga eytmiding?
19 Nemixqa uni «singlim» dəp mening uni hotunluqqa eliximoɣa səwəbkar boloɣili tas qalisən! Mana bu ayaling! Uni elip kətkin! — dedi.
20 Pirəwn əz adəmlirigə Abram tooɣrisida əmr qildi; ular uni, ayalini wə uning barliqini qoxup yoloɣa seliwətti.

Abram bilən Lutning ayrilip ketixi

13 1 Xuning bilən Abram ayali wə uning barliq nərsilirini həmdə Lutni elip Misirdin qikip, Qanaanning jənubidiki Nəgəw yurtioɣa mangdi.
2 U qaoɣda Abramning mal-waran wə altun-kümüxliri kəp bolup, helila bay idi.
3 U kəqüp yürüp, jənubtiki Nəgəwdin Bəyt-Əlgə, yəni Bəyt-Əl bilən Ayining otturisidiki əslidə

12:5 Ros. 7:4.
12:6 Yar. 10:18,19; 13:7.
12:7 «U... Pərwərdigaroɣa atap bir qurbangah saldi» — qizik bir yeri xuki, Abram birnəqqə qurbangah salidu, lekin sunoɣan qurbanliqliri tooɣrisida heqqandaq hatirə yoqtur. Bəlkim u kənglidə: — «Pərwərdigar manga xundaq xapaət kərsətkən tursa, uningoɣa ibadət yolida məlum bir qurbanlik sunuxum kerək» dəp oylioɣan bolsimu, lekin nemini qurbanlik süpitidə sunuxning muwapiq bolidioɣanliqini bilməy, yasioɣan qurbangahlar qurbanliqsiz quruq turup qaloɣan boluxi mumkin.
12:7 Yar. 13:15; 15:18; 17:8; 24:7; 26:4; Qan. 34:4.
12:8 «Pərwərdigarning namini qakirip ibadət kildi» — yaki «Pərwərdigarning namini qakirip nida kildi». 4:26ni kərüng.
12:10 «qüxti» —Ibraniylaroɣa nisbətən ular Hudaning «mukəddəs zemin»i boloɣan Qanaan (Pələstin)din qikip hərqaysi jaylaroɣa (ularning juoɣrapiyilik orni egiz bolsun, pəs bolsun) mangsa, «qüxüx» degən peil bilən ipadilinidu; xuningdək hərqaysi yərdin Pələstingə qarap mangsa, «qikix» degən peil bilən ipadilinidu. **«Abram Misiroɣa qüxti»** — Abram (Ibrahim)ning Misiroɣa qüxüxi tooɣruluq «qoxumqə səz»imiz («Ibrahimning hayatidin alidioɣan sawaqlar wə ibrətlər»)də azraq tohtilimiz.
12:13 Yar. 20:12; 26:7.
12:15 «Pirəwn» — Misirning padixahining omumiy unwani idi.
12:17 Zəb. 105:14-15

qedir tikkən jayoŋa, [4] ḳurbangaḥ yasioŋan jayoŋa ḳaytip kəldi. Abram xu yərdə Pərwərdigarning namini qaḳirip ibadət ḳildi. [5] Abram bilən billə mangoŋan Lutningmu ḳoy-kala padiliri wə qedirliri bar idi.
[6] Əmdi ular billə tursa, zemin ularni ḳamdiyalmaytti; [7] bu səwəbtin Abramning padiqiliri bilən Lutning padiqilirining arisida jedəl qiḳti (u waḳitta Ḳanaaniylar bilən Pərizziylər xu zeminda turatti). [8] Xunga Abram Lutḳa: — «Biz bolsaḳ ḳerindaxlarmiz, sən bilən mening aramda, mening padiqilirim bilən sening padiqiliring arisida talax-tartix pəyda bolmisun. [9] Mana, aldingda pütkül zemin turmamdu? Əmdi sən məndin ayriloŋin; əgər sən sol tərəpkə barsang, mən ong tərəpkə baray; əgər sən ong tərəpkə barsang, mən sol tərəpkə baray», — dedi.
[10] U waḳitta Lut nəzər selip kərdiki, Iordan wadisidiki barliḳ tüzləngliḳning Zoar xəḥirigiqə ḥəmmila yərning süyi intayin mol idi; Pərwərdigar Sodom bilən Gomorrani wəyran ḳilixtin ilgiri bu yər bəəyni Pərwərdigarning beoŋi, Misir zeminidək idi. [11] Xuning bilən Lut əzigə Iordan wadisidiki pütkül tüzləngliḳni talliwaldi; andin Lut məxriḳ tərəpkə kəqüp bardi. Xundaḳ ḳilip ikkiylən ayrildi. [12] Abram Ḳanaan zeminida olturaḳlaxti; Lut bolsa tüzləngliktiki xəḥərlərning arisida turdi; u bara-bara qedirlirini Sodom xəḥiri tərəpkə yətkidi. [13] Sodom həlḳi rəzil adəmlər bolup, Pərwərdigarning nəziridə tolimu eoŋir gunaḥkarlar idi.

Abramning Ḥebronoŋa kəqüxi

[14] Lut Abramdin ayrilip kətkəndin keyin, Pərwərdigar Abramoŋa: — Sən əmdi bexingni kətürüp, əzüng turoŋan jaydin ximal wə jənubḳa, məxriḳ wə məoŋrib tərəpkə ḳarioŋin; [15] qünki sən ḥazir kərüwatḳan bu barliḳ zeminni sanga wə nəslinggə mənggülük berimən. [16] Sening nəslingni yərdiki topidək kəp ḳilimən; xundaḳki, əgər birsi yərdiki topini sanap qiḳalisa, sening nəslingnimu sanap qiḳalixi mumkin bolidu. [17] Ornungdin tur, bu zeminni uzunluḳi wə kəngliki boyiqə aylinip qiḳḳin; qünki Mən uni sanga ata ḳilimən, — dedi.
[18] Xunga Abram qedirlirini yətkəp, Ḥebron xəḥirigə yeḳin Mamrədiki dubzarliḳning yenioŋa berip olturaḳlaxti; u xu yərdə Pərwərdigaroŋa atap bir ḳurbangaḥ yasidi.

Abramning Lutni ḳutḳuzuxi

14 [1] Xinarning padixaḥi Amrafəl, Əllasarning padixaḥi Arioḳ, Elamning padixaḥi Kedorlayomər wə Goyimning padixaḥi Tidalning künliridə xu wəḳə boldiki, [2] ular

---

13:3 Yar. 12:8.
13:4 Yar. 4:26; 12:8.
13:6 Yar. 36:7.
13:7 «U waḳitta Ḳanaaniylar bilən Pərizziylər xu zeminda turatti» — «Ḳanaaniylar wə Pərizziylər»ning tiloŋa elinixining səwəbi bəlkim (1) Ibraḥimning ailisidə iqki jedəl bolsa, ətrapidiki butpərəslər aldida Ibraḥimning Huda tooŋruluḳ bərgən guwaḥliḳioŋa daoŋ qüxətti; (2) iqki jedəl ailini ajizlaxturuwetətti, xuning bilən ətrapidiki ḳəbililər pursəttin paydilinip ularoŋa ḥujum ḳiliximu mumkin idi.
13:7 Yar. 12:6.
13:9 Yar. 20:15; 34:10.
13:10 «barliḳ tüzləngliḳ.... süyi intayin mol idi» — bu yərlər ḥazir «Ölük Dengiz» ətrapidiki ḳupḳuruḳ ḳaoŋjirak jaylardur. **«Pərwərdigarning beoŋi»** — demək, Erəm beoŋi. **«Misir zeminidək»** — Misir zemini, bolupmu Nil dəryasi ətrapi tolimu munbət, süyi mol zemindur.
13:13 Yar. 18:20; Əz. 16:49.
13:15 «sən ḥazir kərüwatḳan bu barliḳ zeminni sanga ... berimən» — u kərüwatḳan zemin Lut talliwaloŋan Iordan wadisini əz iqigə alatti.
– Bu Hudaning birinqi ḳetim zeminni Ibraḥimning nəsligila əməs, bəlki yənə Ibraḥimoŋimu berimən, dəp wədə ḳilixi idi. Lekin əməliyəttə, Ibraḥim əmridə Pələstin zeminidin pəḳət bir parqə yərlikla setiwaloŋan (23-bab); xunga Hudaning bu wədisi Ibraḥimning tiriloŋanda, zeminoŋa mirashor bolidioŋanliḳini kərsitidioŋan bir bexarət bolsa kerək.
13:15 Yar. 12:7; 15:7,18; 17:8; 26:4; Ḳan. 34:4; Ros. 7:5.
13:16 Yar. 15:5; 17:4; Ḳan. 10:22; Yər. 33:22; Rim. 4:17,18; Ibr. 11:12.
13:18 Yar. 14:13.

birlixip Sodomning padixahi Bera, Gomorraning padixahi Birxa, Admahning padixahi Xinab, Zəboimning padixahi Xəm'ebər wə Bela (yəni Zoar)ning padixahioƣa ƙarxi ḥujumoƣa atlandi.
3 Bu bəxining ḥəmmisi kelixip Siddim wadisioƣa, yəni «Xor Dengizi» wadisioƣa yioƣildi.
4 Ular on ikki yil Kedorlayomərgə beƙindi boldi, on üqinqi yiloƣa kəlgəndə, Kedorlayomərgə ƙarxi isyan kətürdi.
5 On tətinqi yili Kedorlayomər wə uningoƣa ittipaƙdax boloƣan padixahlar ḥəmmisi yioƣilip, Axtarot-Karnaim degən yərdə Rəfayiylaroƣa, xundaƙla Ḥam degən yərdə Zuziylaroƣa, Xawəḥ-Kiriatayimda Emiylaroƣa ḥujum ƙilip ularni yəngdi;
6 andin ular Ḥoriylarni ularning Seir teoƣida məoƣlup ƙilip, qəlning yenidiki Əl-Paranoƣiqə sürüp-toƙay ƙildi.
7 Arƙidinla, ular Ən-Mixpatƙa (yəni Ƙadəxkə) yenip kelip, Amaləklərning pütkül yurtini bulang-talang ƙildi; Ḥazazon-Tamarda olturuxluƙ Amoriylarnimu ḥujum ƙilip məoƣlup ƙildi.
8 Xuning bilən Sodomning padixahi, Gomorraning padixahi, Admahning padixahi, Zəboimning padixahi wə Belaning (yəni Zoarning) padixahi qiƙip, Siddim wadisida ularoƣa ƙarxi jəng ƙilixƙa səp tizdi;
9 muxu bəxəylən Elamning padixahi Kedorlayomər, Goyimning padixahi Tidal, Xinarning padixahi Amrafəl, Əllasarning padixahi Arioƙ ƙatarliƙlar bilən soƙuxti; yəni tət padixah bilən bəx padixah əzara soƙuxti.
10 Siddim wadisidiki ḥəmmila yərdə ƙarimay orəkliri bar idi. Sodom wə Gomorraning padixahliri ƙeqip, orəklərgə qüxüp kətti. Əmma ƙaloƣanlar bolsa taoƣƙa ƙeqip kətti.
11 Oƣalib kəlgən tət padixah bolsa Sodom bilən Gomorraning ḥəmmə mal-mülkini wə barliƙ ozuƙ-tülükini elip kətti.
12 Ular yənə Abramning jiyəni Lutnimu malliri bilən ƙoxup elip kətti; qünki u Sodomda olturaƙlaxƙanidi.
13 Ḥalbuki, ƙutulup ƙaloƣan birsi berip bu ixlarni ibraniy Abramoƣa eytti. Xu qaoƣda u Amoriy Mamrəning dubzarliƙining yenida turatti. Mamrə bolsa Əxkol wə Anərning akisi idi; bu üqəylən Abram bilən ittipaƙdax idi.
14 Abram ƙerindixining əsir bolup ƙaloƣanliƙini anglap, əz əyidə tuoƣuloƣan, alahidə tərbiyiləngən üq yüz on səkkiz adəmni baxlap qiƙip, tət padixahni ƙooƣlap danoƣiqə bardi.
15 Keqisi u adəmlirini guruppilaroƣa bəlüp, ular bilən birliktə ḥujum ƙilip ularni məoƣlup ƙilip, ularni Dəməxƙning ximal təripidiki Ḥobah degən jayoƣiqə ƙooƣlap berip,
16 pütkül olja aloƣan mal-mülükni ƙayturuwaldi; əz ƙerindixi Lutni, uning mal-mülki wə hotun-ƙizlirini, xundaƙla barliƙ ƙaloƣan adəmlərni yandurup kəldi.

Məlkizədəkning Abramoƣa bəht tilixi

17 Abram Kedorlayomər wə uning bilən ittipaƙdax padixahlarni məoƣlup ƙilip, ƙaytip kəlgəndə, Sodomning padixahi Xawəḥ wadisi (yəni Han wadisi)oƣa uning aldioƣa qiƙti.
18 Salemning padixahi Məlkizədəkmu nan bilən xarab elip aldioƣa qiƙti. U zat bolsa, Ḥəmmidin Aliy Təngrining kahini idi;
19 u Abramni bəht-bərikətləp: — «Abram asman bilən zeminning Igisi boloƣan Ḥəmmidin Aliy Təngri təripidin bərikətlənsun!
20 Xundaƙla düxmənliringni əz ƙolungoƣa tapxuroƣan Ḥəmmidin Aliy Təngrigə Ḥəmdusana oƙuloƣay!» — dedi.
Abram bolsa oƣəniymət aloƣan nərsilərning ondin birini uningoƣa bərdi.

14:3 «Xor Dengizi» — « Ölük Dengiz» dəpmu atilidu.
14:5 Yar. 15:20; Ƙan. 2:10,11.
14:13 «ibraniy» — bu yərdə «ibraniy» degən səz birinqi ƙetim tiloƣa elinoƣan. «ibraniy» degən səz təwəndikidək ikki hil mənidə boluxi mumkin: — (1) Ibrahim Ebər degən kixining əwladi (21:10); (2) «ətküqi». «Ibraniy» degənning bəlkim «abar» («ətmək») degən peil bilən munasiwiti boluxi mumkin. Ibrahim Ƙanaan zeminda turuwatƙanlaroƣa nisbətən «dəryadin ətkən kixi» — demək, u «uluoƣ dərya» (əfrat dəryasi)din ətüp kəlgən kixi idi. **«bu üqəylən Abram bilən ittipaƙdax idi»** — səl tooƣrirak tərjimə ƙilsaƙ «Abram bu üqəylən bilən ittipaƙdax idi».
14:13 Yar. 13:18.
14:14 «Abram ... tət padixahni ƙooƣlap danoƣiqə bardi» — təhminən 150-200 kilometroƣiqə ƙooƣlioƣan.
14:18 «Məlkizədək» — bu zat tooƣruluƙ «Zəbur» 110-küydiki izahatlarni, xundaƙla «Ibraniylaroƣa»diki 5-7-bablarni wə xularning izahatliri, «ƙoxumqə səz»inimu kərüng.
14:18 Ibr. 7:1, 2, 3.
14:19 «Asman bilən zeminning Igisi» — yaki «asman bilən zeminning Yaratƙuqisi».

21 Andin Sodomning padixaḫi Abramoɣa: — Adəmlərni manga bərgəyla, oɣəniymətlərni əzlirigə aloɣayla, — dedi.
22 Lekin Abram Sodomning padixaḫioɣa jawab berip: — Mən bolsam asman bilən zeminning Igisi boloɣan Ḥəmmidin Aliy Təngri Pərwərdigaroɣa ḳol kətürüp ḳəsəm ḳiloɣanmənki, 23 mən səndin ḥətta bir tal yip nə bir tal booɣḳuqinimu nə sening baxḳa ḥərḳandaḳ nərsəngni almaymən; bolmisa, sən keyin: «mən Abramni bay ḳilip ḳoydom» deyixing mumkin.
24 Xunga yigitlirimning yegən-iqkini, xundaḳla manga ḥəmraḥ boloɣanlar, yəni Anər, Əxkol wə Mamrələrgə tegixlik ülüxtin baxḳa, mən oɣəniymət tin ḥeqnərsə almaymən; xular əzlirigə tegixlik ülüxini alsun, — dedi.

Hudaning Abramoɣa kərünüp, uning bilən əḥdə tüzüxi

15 1 Bu ixlardin keyin Pərwərdigarning səz-kalami Abramoɣa alamət kərünüxtə kelip: «Əy Abram, ḳorḳmioɣin; Mən Əzüm ḳalḳining wə zor in'amingdurmən» — dedi. 2 Lekin Abram: — Əy Rəb Pərwərdigar, manga nemə berisən? Mana, mən balisiz tursam, əy-bisatlirimoɣa warisliḳ ḳiloɣuqi muxu Dəməxḳlik Əliezərla bardur, — dedi.
3 Abram yənə: Mana, Sən manga ḥeq nəsil bərmiding, mana əyümdə turuwatḳanlardin biri manga waris bolidu, dedi.
4 Xu ḥaman Pərwərdigarning səz-kalami uningoɣa kelip: «Bu kixi sanga waris bolmaydu, bəlki əz puxtungdin bolidioɣan kixi sanga waris bolidu», — dedi.
5 Xuning bilən Pərwərdigar uni taxḳirioɣa elip qiḳip: — Əmdi asmanoɣa ḳarap yultuzlarni sana — Ḳeni, ularni saniyalamsənkin?! — dedi. Andin uningoɣa: — Sening nəslingmu xundaḳ bolidu, — dedi.
6 Abram Pərwərdigaroɣa ixəndi; Pərwərdigar uningdiki bu ixənqni uning ḥəḳḳaniyliḳi dəp ḥes ablidi. 7 Yənə uningoɣa: Mən bu zeminoɣa igə ḳilixḳa seni Kaldiyədiki Ur xəḥiridin elip qiḳḳan Pərwərdigardurmən, — dedi.
8 Lekin Abram: — I Rəb Pərwərdigar, mən uningoɣa jəzmən igə bolidioɣinimni ḳandaḳ bilimən? — dəp soridi.
9 Pərwərdigar uningoɣa: — Mən üqün üq yaxliḳ bir inək, üq yaxliḳ bir qixi əqkə, üq yaxliḳ bir ḳoqḳar bilən bir kəptər wə bir bajka elip kəlgin, — dedi.
10 Xunga u bularning ḥəmmisini elip, ularning ḥərbirsini yerimdin ikki parqə ḳilip, yerimini yənə bir yerimioɣa udulmu'udul ḳilip ḳoyup ḳoydi; əmma ḳuxlarni parqilimidi. 11 Ḳaoɣaḳuzoɣunlar taplarning üstigə qüxkəndə, Abram ularni ürkütüp ḥəydiwətti.
12 Lekin kün patay degəndə, Abramni eoɣir bir uyḳu basti wə mana, uning üstigə dəḥxətlik bir wəḥimə, tum ḳarangoɣuluḳ qüxti. 13 Andin Pərwərdigar Abramoɣa: — Jəzmən bilixing kerəkki, sening nəsling əzlirining bolmioɣan bir zeminda musapir bolup, xu yərdiki həlḳning ḳulluḳida

---

14:24 «yigitlər» — Ibraḥimning əz hizmətkarlirini kərsitidu. Ibraḥimning ḥəmraḥliri Anər, Əxkol wə Mamrə bəlkim Pərwərdigaroɣa etiḳad ḳiloɣuqilar bolmioɣaqḳa, Ibraḥim əzigə ḳoyoɣan ḳattiḳ tələpni (ḥeq oɣəniymət almaymən degəndək) ularning üstigə ḳoymaydu.
15:1 «Pərwərdigarning səz-kalami Abramoɣa... dedi» — bu ibarə yaki bundaḳ ibarə Təwrat-Zəburda pat-pat kərünüp, «Pərwərdigarning səz-kalami»ning əməliyəttə «Üqtə Bir»diki Ikkinqi Xəhs ikənlikini kərsitidu. «Yuḥ,» 1:1-2ni kərüng.
«Mən Əzüm ḳalḳining wə zor in'amingdurmən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Mən sanga zor in'am bərgüqidurmən».
15:1 Zəb. 16:5; 18:2; 19:11
15:5 Mis. 32:13; Ḳan. 10:22; Rim. 4:18; Ibr. 11:12.
15:6 Rim. 4:3,9,18,22; Gal. 3:6; Yaḳ. 2:23.
15:7 Zəb. 105:9-13
15:10 «qüxənmə» — kona zamanlarda ikki tərəp bir-biri bilən əḥdə tüzməkqi bolsa, awwal kala yaki ḳoyni soyup, ikki parqə ḳilip parqilaytti; andin ikki tərəp soyup ikki parqə ḳiloɣan malning otturisidin təng ətüp bir-birigə ḳəsəm ḳilatti. Bu ixning mənisi, «ḳaysimiz əḥdini buzsaḳ, Huda uni bu soyoɣan maloɣa ohxax ḳilsun!» deməklik boluxi mumkin. Xunga ibraniy tilida «əḥdə tüzüx» adəttə «əḥdə kesix» deyilidu. «Yər.» 34:8, 18-20-ayətlərni kərüng.

bolidu wə xundakla, bu həlk ularoɣa tət yüz yiloɣiqə jəbir-zulum salidu. 14 Lekin Mən ularni
ḳulluḳḳa saloɣuqi xu taipining üstidin ḥəküm qiḳirimən. Keyin ular nuroɣun baylikilarni elip xu
yərdin qiḳidu. 15 Əmma sən bolsang, aman-hatirjəmlik iqidə ata-bowiliringoɣa ḳoxulisən; uzun
əmür kərüp andin dəpnə ḳilinisən. 16 Lekin xu yərdə tət əwlad ətüp, nəsling bu yərgə yenip
kelidu; qünki Amoriylarning ḳəbiḥlikining zihi tehi toxmidi, dedi.
17 Xundaḳ boldiki, kün petip ḳarangoɣu boloɣanda, mana, gəxlərning otturisidin ətüp
ketiwatḳan, is-tütək qiḳip turoɣan bir otdan bilən yalḳunluḳ bir məx'əl kəründi. 18-19 Dəl xu küni
Pərwərdigar Abram bilən əhdə tüzüp uningoɣa: — «Mən sening nəslinggə bu zeminni Misirning
eḳinidin tartip Uluoɣ dərya, yəni Əfrat dəryasioɣiqə berimən; yəni Keniylər, Kənizziylar, Kad
moniylar, 20 Ḥittiylar, Pərizziylər, Rəfayiylar, 21 Amoriylar, Ḳanaaniylar, Girgaxiylar wə
Yəbusiylarning yurtini ularningki ḳilimən» dedi.

Ismailning tuoɣuluxi

16 1 Əmma Abramning ayali Saray uningoɣa ḥeq bala tuoɣup bərmidi; lekin uning Ḥəjər
isimlik misirliḳ bir dediki bar idi; 2 Saray Abramoɣa: — Mana, Pərwərdigar meni tuoɣuxtin
tosti. Əmdi sən mening dedikimning ḳexioɣa kirgin; bəlkim u arḳiliḳ ana bolup tiklinixim
mumkin, — dedi. Abram bolsa Sarayning səzini ḳobul kərdi.
3 Xuning bilən Abramning ayali Saray dediki misirliḳ Ḥəjərni əz eri Abramoɣa toḳallikḳa apirip
bərdi (u waḳitta Abram Ḳanaan zeminida on yil olturoɣanidi). 4 Abram Ḥəjərning ḳexioɣa kirdi
wə u ḥamilidar boldi. Əmma u əzining ḥamilidar boloɣinini bilginidə, u ayal hojayinini kəzgə
ilmas bolup ḳaldi. 5 Saray Abramoɣa ḳeyidap: — Manga qüxkən bu horluḳ sening bexingoɣa
qüxsun! Mən əz dedikimni ḳuqiḳingoɣa selip bərdim; əmdi u əzining ḥamilidar boloɣinini
kərgəndə mən uning nəziridə kəzgə ilinmidim. Həyr, Pərwərdigar sən bilən mening otturi-
mizda ḥəküm qiḳarsun! — dedi.
6 Abram Sarayoɣa: — Mana, dediking əz ḳolungdidur; sanga nemə layiḳ kərünsə uningoɣa xuni

---

15:13 «Jəzmən bilixing kerəkki, sening nəsling əzlirining bolmioɣan bir zeminda musapir bolup, ... bu həlk ularoɣa tət yüz yiloɣiqə jəbir-zulum salidu» — bu səzlər xeiriy xəklidə bolup səzmusəz mundakla ipadiləydu: —
– Sening nəsling əzlirining bolmioɣan bir zeminda musapir bolidu
– ular ularning ḳulluḳida bolidu
– ular ularoɣa jəbir-zulum salidu
–(jəmiy bolup) tət yüz yil (bolidu)»,
– Bu 400 yilni yəhudiy alimlar xundaḳ ḥesablaydu: Isḥaḳ («nəsling») tuoɣuloɣan bolup, 60 yaxḳa kirip Yaḳupni tuoɣurdi; Yaḳup (Israil) 130 yaxḳa kirip Misiroɣa qüxti; Israel jəməti Misirda 210 yil turdi: jəmiy bolup 400 yil ətrapida idi.
15:13 Mis. 12:40; Ros. 7:6; Gal. 3:17.
15:14 Mis. 3:22; 11:2; 12:35,36.
15:15 «ata-bowiliringoɣa ḳoxulisən» — bu səz eytiloɣan obyektḳa ḳarap mənisini bekitix mumkin. Anglioɣuqi etiḳadlik kixi bolsa əlgəndin keyin uning roḥi ḥəkḳaniylarning roḥlirining ḳexioɣa ketidu; etiḳadsiz bolsa, ularning roḥi etiḳadsizlar bilən billə bolidu («Luḳa» 16:19-31 wə «ḳoxumqə səz»nimu kərüng).
15:15 Yar. 25:7, 8.
15:16 «Amoriylarning ḳəbiḥliki» — Amoriylar Ḳanaan zeminida turuwatḳan ḳəbililər iqidə «yetəkqi ḳəbilə» ḥesablinatti. «Amoriylarning ḳəbiḥlikining zihi tehi toxmioɣanidi» — demək, Huda ularoɣa towa ḳilix pursiti bərsimu, ular towa ḳilmay, yənila gunaḥḳa petip, Huda bekitkən qəkkə yətkəndə, Ibraḥimning əwladliri boloɣan Israillar arḳiliḳ ularni jazalaydu; Israillar ularni zeminidin ḥəydəp yoḳitidu. Bu ixlar «Qəl-Bayawandiki Səpər», «Ḳanun Xərḥi» wə «Yəxua»da təpsiliy təswirlinidu. «Misirdin qiḳix»tiki «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
15:16 Mis. 12:40.
15:17 «qüxənmə» — bu nərsilərning əhmiyiti, xundaḳla Huda Ibraḥim bilən baoɣlioɣan xu əhdə tooɣrisidə «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ toḥtilimiz.
15:18-19 Yar. 12:7; 13:15; 24:7; 26:4; Mis. 32:13; Ḳan. 1:8; 34:4.
16:1 «Ḥəjər» — bu isim ibraniy tilida «Ḥagar» dəp elinidu. Biraḳ bəzi oḳurmənlər Ismailning apisini «Ḥəjər» dəp ataxḳa adətlənggən.
16:2 «bəlkim u arḳiliḳ ana bolup tiklinixim mumkin» — ibraniy tilida «bəlkim u arḳiliḳ ḳuruluxum mumkin». Əyni waḳittiki ərp-adətlər boyiqə, ayal hojayinning dediki ayal hojayinning erigə bala tuoɣup bərsə, balini ayal hojayinning balisi ḥesablaxḳa bolatti.

kiloqin, — dedi. Buning bilən Saray uningoqa kattiklik kilixka baxlidi; buning bilən u uning aldidin kəqip kətti.
7 Əmma Pərwərdigarning Pərixtisi uni qəldiki bir bulakning yenida, yəni Xur yolining boyidiki bulakning yenidin tepip, uningoqa: 8 Əy Sarayning dediki Hajər, nədin kəlding, nəgə barisən? — dəp soridi. U jawab berip: — Mən hojayinim Sarayning aldidin kəqip qiktim, — dedi.
9 Pərwərdigarning Pərixtisi uningoqa: — Ayal hojayiningning kəxioqa kaytip berip, uning kol astida bol, — dedi.
10 Pərwərdigarning Pərixtisi uningoqa yənə: — Sening nəslingni xundak awutimənki, kəplükidin uni sanap boloqili bolmaydu, — dedi.
11 Andin Pərwərdigarning Pərixtisi uningoqa: Mana, sən hamilidarsən; sən bir ooqul tuoqup, uningoqa Ismail dəp at koyoqin; qünki Pərwərdigar sening jəbir-japayingni anglidi. 12 U yawa exək kəbi bir adəm bolidu; uning koli hər adəmgə karxi uzitilidu, xuningdək hər adəmning koli uningoqa karxi uzitilidu; u kerindaxlirining udulida ayrim turidu, dedi.
13 Hajər əz-əzigə: «Mən muxu yərdə meni Kərgüqini arkisidin kərdüm» dəp, əzigə səz kiloqan Pərwərdigarni: «Sən meni kərgüqi Təngridursən» dəp atidi. 14 Xuning bilən u kuduk: «Bəərlahay-roy» dəp ataldi. U Kadəx bilən Bərəd xəhirining arilikididur.
15 Hajər Abramoqa bir ooqul tuoqup bərdi. Abram Hajər uningoqa tuoqup bərgən ooqlioqa Ismail dəp at koydi. 16 Hajər Abramoqa Ismailni tuoqup bərgəndə Abram səksən altə yaxta idi.

Hudaning Əz əhdisini bekitixi; əhdə bəlgisi — hətnə

17 1 Abram tokson tokkuz yaxka kirgəndə, Pərwərdigar Abramoqa kərünüp uningoqa: — Mən Kadir Təngridurmən. Sən Mening aldimda mengip, kamil boloqin. 2 Mən Əzüm bilən sening arangda əhdəmni bekitip, seni intayin zor kəpəytimən, — dedi.
3 Abram əzini taxlap yüzini yərgə yekip yatti; Huda uning bilən yənə səzlixip mundak dedi: —
4 Əzümgə kəlsəm, mana, Mening əhdəm sən bilən tüzülgəndur: — Sən nuroqun əl-millətlərning atisi bolisən. 5 Xuning üqün sening isming buningdin keyin Abram atalmaydu, bəlki isming Ibrahim bolidu; qünki Mən seni nuroqun əl-millətlərning atisi kildim. 6 Mən seni intayin zor kəpəytimən; xuning bilən səndin kəp əl-kowmlarni pəyda kilimən, puxtungdin padixahlar qikidu. 7 Mən sən wə səndin keyinki nəslingning Hudasi bolux üqün Əzüm sən wə səndin

16:7 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — «Təbirlər»ni kərüng. «Pərwərdigarning Pərixtisi» Təwrat dəwridə intayin alahidə bir xəhs idi. Bəzi ixlarda U Hudaning ornida kerünətti (məsilən, yənə 7-14-ayət, 18-babni kərüng).
16:11 «Ismail» — ibraniy tilida «Ixmail». Mənisi «Huda anglidi».
16:12 «U kerindaxlirining udulida ayrim turidu » — yaki «xərk təripidə turidu». Məyli kaysi tərjimisi tooqra bolsun, bexarətning asasiy mənisi xuki, Ismail (wə uning əwladliri) baxkilar bilən, hətta əz uruk-tukkanliri bilən arilaxmay ayrim turidu yaki uloroa eqmənliktə yaxaydu.
16:12 Yar. 25:18.
16:13 «meni Kərgüqini arkisidin kərdüm» — yaki pəkət «meni Kərgüqini kərdüm». Yənə baxka birhil tərjimisi: «Meni kərgüqini kərüpmu, yənə tirik kaldim!».
16:14 «Bəər-lahay-roy» — mənisi «meni Kərgüqining kuduki».
16:14 Yar. 24:62; 25:11.
16:15 Gal. 4:22.
17:1 «Kadir Təngri» — ibraniy tilida «Əl-Xadday». «Xadday» degən səz bəlkim «mürə» degən mənidiki səzdin qikkan — xuning bilən «xadday» «mən yelongan mürəm» degəndək yekimlik mənini bildüridu. **«Mening aldimda mengip»** — Hudaoqa etikad kiloquqiloroa Hudaning təyyarliqlan bir yoli bar, ular uningda mengixi kerək. Demək, etikadqilar «Huda meni kərüp turidu, wijdanim boyiqə mengixim kerək» degən ukumda yaxaydu.
17:1 Yar. 5:22.
17:2 Yar. 12:2; 13:16; 15:5, 18; Mis. 2:24; 6:4; Law. 26:42.
17:4 «mana, Mening əhdəm sən bilən tüzülgəndur: —» — yaki «mana, Mən sən bilən tüzgən əhdəm xudur: -».
17:4 Rim. 4:17.
17:5 «Ibrahim» — ibraniy tilida «Awraham». Buning mənisi «nuroqun əwladlirining atisi» yaki «kəpligən həlklərning atisi».
17:6 Mat. 1:6.

keyinki nəslingning arisida əbədiy əhdə süpitidə bu əhdəmni tikləymən; [8] Mən sanga wə səndin keyinki nəslinggə sən ḫazir musapir bolup turoɣan bu zeminni, yəni pütkül Kənaan zeminini əbədiy bir mülük süpitidə ata ḳilimən; wə Mən ularning Hudasi bolimən, — dedi.
[9] Andin Huda Ibraḫimoɣa yənə: — Sən əzüng Mening əhdəmni tutḳin, əzüng wə səndin keyinki nəslingmu əwladtin-əwladḳa buni tutuxi kerək. [10] Mən sən bilən wə səndin keyinki nəsling bilən tüzgən, silərning tutuxunglar kerək boloɣan əhdəm xuki, aranglardiki ḫərbir ərkək hətnə ḳilinsun. [11] Xuning bilən silər hətnilikinglarni kesiwetixinglar kerək; bu Mən bilən silərning aranglardiki əhdining bəlgisi bolidu. [12] Barliḳ əwladliringlar, nəsildin-nəsilgə aranglarda, məyli əydə tuoɣuloɣanlar bolsun, yaki əwladinglardin bolmay yatlardin puloɣa setiwelinoɣanlar bolsun, ḫəmmə ərkək səkkiz künlük boloɣanda hətnə ḳilinsun. [13] Öyüngdə tuoɣuloɣanlar bilən pulungoɣa setiwaloɣanlarning ḫəmmisi hətnə ḳilinixi kerək. Xundaḳ ḳiloɣanda, Mening əhdəm tənliringlarda ornap, əbədiy bir əhdə bolidu. [14] Lekin hətniliki turup, tehi hətnə ḳilinmioɣan ḫərbir ərkək Mening əhdəmni buzoɣan ḫesablinip, üzüp taxlinidu, — dedi.
[15] Huda Ibraḫimoɣa yənə səz ḳilip: — Ayaling Sarayni əmdi Saray dəp atimioɣin, bəlki ismi Saraḫ bolsun. [16] Mən uningoɣa bəht-bərikət berip, uningdinmu sanga bir ooɣul berimən. Mən dərwəḳə uni bərikətləymən; xuning bilən u əl-millətlərning anisi bolidu; həlḳlərning padixaḫlirimu uningdin qiḳidu, — dedi.
[17] Ibraḫim yənə əzini yərgə etip düm yetip külüp kətti wə kənglidə: «Yüz yaxḳa kirgən adəmmu balilik bolalarmu? Toḳsan yaxḳa kirgən Saraḫmu bala tuoɣarmu?!», — dedi.
[18] Ibraḫim Hudaoɣa: — Aḫ, Ismail aldingda yaxisa idi! dedi.
[19] Huda uningoɣa: — Yaḳ, ayaling Saraḫ jəzmən sanga bir ooɣul tuoɣup beridu. Sən uningoɣa «Isḫaḳ» dəp at ḳoyoɣin. Mən uning bilən əz əhdəmni tüzimən; bu uningdin keyin kelidioɣan nəsli bilən baoɣlioɣan əbədiy bir əhdə süpitidə bolidu. [20] Ismailoɣa kəlsək, uning tooɣrisidiki duayingni anglidim. Mana, Mən uni bərikətləp, nəslini kəpəytip, intayin zor awutimən. Uning puxtidin on ikki əmir qiḳidu; Mən uni uluoɣ bir həlḳ ḳilimən. [21] Biraḳ əhdəmni bolsa Mən kelər yili dəl muxu waḳitta Saraḫ sanga tuoɣup beridioɣan ooɣul — Isḫaḳ bilən tüzimən, — dedi.
[22] Huda Ibraḫim bilən səzlixip bolup, uning yenidin yuḳirioɣa qiḳip kətti.
[23] Xuning bilən xu künila Ibraḫim əz ooɣli Ismailni, əz əyidə tuoɣuloɣanlar wə puloɣa setiwaloɣanlarning ḫəmmisini, yəni uning əyidiki barliḳ ərkəklərni elip, Huda uningoɣa eytḳandək ularning hətnilikini kesip hətnə ḳildi.
[24] Ibraḫimning hətniliki kesilip, hətnə ḳilinoɣanda, toḳsan toḳḳuz yaxḳa kirgənidi. [25] Uning ooɣli

---

17:7 Yar. 13:15.
17:8 Yar. 15:18; Ḳan. 1:8.
17:10 «Mən sən bilən...» — ibraniy tilida «Mən silər bilən...». Bu «silər» Ibraḫim wə barliḳ əyidiki adəmlərni kərsitixi kerək.
17:11 Ros. 7:8; Rim. 4:11.
17:12 Law. 12:3; Luḳa 2:21.
17:15 «Saray» — mənisi «mening məlikəm». Lekin «Saraḫ» bolsa pəḳət «məlikə» degən mənidə. Buning əhmiyiti bəlkim xuki, xu qaoɣdin baxlap Saraḫ pəḳət Ibraḫim əzigila «məlikə» bolupla ḳalmay, bəlki Huda aldidimu etiḳadi tüpəylidin «məlikə» dəp ḫesablinidu («Ibr.» 11:11ni kərüng).
17:16 «... u əl-millətlərning anisi bolidu» — Saraḫdin boloɣan xu əl-millətlər «Yəhuda», «Israil» (on ḳəbilə) wə «Edom» bolidu. On ḳəbilə sürgün boloɣandin keyin ulardin ḫazirḳi birnəqqə millət xəkilləngən boluxi mumkin.
17:17 «Ibraḫim ... külüp kətti» — Ibraḫim yənə əzini yərgə etip düm yetip külüp kətti ibraḫimning külgənliki bəlkim yerim ixənq, yerim ixənqsizliktin, yerim gumandin, yerim huxalliḳtin bolsa kerək. Lekin «Rim.» 4:17-21də deyilgənlər boyiqə, Ibraḫim tezla toluḳ ixənqkə kəldi. Uning boloɣusi ooɣli «Isḫaḳ»ning ismining mənisi «külkə»dur.
17:18 «Ismail Sening aldingda yaxisa idi!» — Mənisi, bəlkim, «Ismail sən Hudaning bəht-bərikitigə erixsun!» degəndəktur. Heli roxənki, Ibraḫim muxu waḳitḳiqə Ismailni Huda wədə ḳiloɣan ooɣlum, dəp ümid ḳilip kəlgənidi.
17:19 «Isḫaḳ» — mənisi «külkə».
17:19 Yar. 18:10; 21:2.
17:20 «uluoɣ bir həlḳ» — bu ərəblərdur.
17:20 Yar. 16:10; 25:12,16.
17:21 Yar. 21:2.

Ismailning hətniliki kesilip, hətnə kilinoɣanda, on üq yaxta idi. [26-27] Ibrahim bilən uning ooɣli Ismail dəl xu künning əzidə hətnə kilindi wə xundakla uning əyidiki ḥəmmə ər kixilər, məyli əyidə tuoɣuloɣan bolsun yaki yattin puloɣa setiwelinoɣanlar bolsun, ḥəmmisi uning bilən billə hətnə kilindi.

Ərxtin qüxkən üq meḥman

18 [1] Pərwərdigar Mamrədiki dubzarlikning yenida Ibrahimoɣa kəründi; bu kün əng issioɣan wakit bolup, u əz qedirining ixikidə olturatti. [2] U bexini kətürüp nəzər seliwidi, mana uning udulida üq kixi ərə turatti. Ularni kərüp u qedirining ixikidin koɣup, ularning aldioɣa yügürüp berip, yərgə təgküdək təzim kilip: [3] -- i Rəbbim, əgər pekir nəzərliridə iltipat tapkan bolsam, ətünimənki, kullirining yenidin ətüp kətmigəyla; [4] azoɣina su kəltürülsun, silər putliringlarni yuyup dərəḥning tegidə aram eliwelinglar. [5] Silər əz kulunglarning yenidin ətkənikənsilər, mən bir qixləm nan elip qikay, silər ḥardukunglarni qikirip, andin ətüp kətkəysilər, dedi. Ular jawab berip: — Eytkiningdək kiloɣin, dewidi, [6] Ibrahim qedirioɣa Sarahning kexioɣa yügürüp kirip, uningoɣa: — Üq das esil undin tez hemir yuoɣurup tokaq ətkin, — dedi.
[7] Andin Ibrahim kala padisioɣa yügürüp berip, yumran obdan bir mozayni tallap, qakirioɣa tapxurdi; u buni tezla təyyar kildi.
[8-9] Andin Ibrahim serik may, süt wə təyyarlatkan mozayni elip kelip, ularning aldioɣa tutup, əzi dərəḥning tegidə ularning aldida ərə turdi; ular ulardin yedi. Ular uningdin: ayaling Sarah nədə, dəp soriwidi, u jawab berip: — Mana, qedirda, dedi.
[10] Birsi: — Mən kelər yili muxu wakitta kexingoɣa jəzmən kaytip kelimən, wə mana u wakitta ayaling Sarahning bir ooɣli bolidu, — dedi. Sarah bolsa uning kəynidiki qedirning ixikidə turup, bularni anglawatatti.
[11] Ibrahim bilən Sarah ikkisi yaxinip, kerip kaloɣanidi; Sarahta ayal kixilərdə bolidioɣan adət kərüx tohtap kaloɣanidi. [12] Xunga Sarah əz iqidə külüp: — Mən xunqə kerip kətkən tursam, rasttinla ləzzət kərələrmənmu? Erimmu kerip kətkən tursa? — dəp hiyal kildi.
[13] Pərwərdigar Ibrahimoɣa: — Sarahning: «Mən kerip kətkən tursam, rasttinla bala tuoɣarmənmu?» dəp külgini nemisi? [14] Pərwərdigaroɣa mumkin bolmaydioɣan tilsimat ix barmu? Bekitkən wakitta, yəni kelər yili dəl bu qaoɣda kaytip kelimən wə u wakitta Sarahning bir ooɣli bolidu, — dedi.
[15] Əmma Sarah korkup ketip: — Külmidim, dəp inkar kildi. Lekin U: — Yak, sən küldüng, — dedi.

Ibrahimning Hudadin jiyəni Lut üqün ətünuxi

[16] Andin bu zatlar u yərdin koɣup, Sodom tərəpkə nəzirini aoɣdurdi. Ibrahimmu ularni uzitip, ular bilən billə mangdi.
[17] Pərwərdigar: — Mən kilidioɣan iximni Ibrahimdin yoxursam bolamdu? [18] Qünki Ibrahimdin uluoɣ wə küqlük bir əl qikidu wə xuningdək yər yüzidiki barlik əl-millətlər u arkilik bəht-

---

18:2 Ibr. 13:2.
18:3 «Rəbbim» — ibraniy tilida «Adonay». Bu səzigə karioɣanda Ibrahim bu meḥmanning Pərwərdigar ikənlikini bilip yətkənidi.
18:6 «üq das» — ibraniy tilida «üq seaḥ». Üq seaḥ bəlkim 22 litr un boluxi mumkin idi.
18:10 «Birsi» — ibraniy tilida «u».
18:10 Yar. 17:19,21; 21:2.
18:11 Yar. 17:17; Rim. 4:19; Ibr. 11:11.
18:12 Ḥak. 19:26; 1Pet. 3:6.
18:14 Mat. 19:26; Luka 1:37.
18:17 Am. 3:7.

bərikətkə muyəssər bolidiоған tursa?» [19] Qünki Mən uni bilip tallioғanmən; u qoқum əz balilirini wə uning əyidikilərni əzigə əgəxtürüp, ularoға Pərwərdigarning yolini tutup, ḥəkḳaniylikni wə adalətni yürgüzüxni əgitidu. Buning bilən Mənki Pərwərdigar Ibraḥim tooғruluқ kiloған wədəmni əməlgə axurimən, — dedi.»
[20] Andin Pərwərdigar mundaқ dedi: — «Sodom wə Gomorra tooғruluқ kətürülgən dad-pəryad naḥayiti küqlük, ularning gunaḥi intayin eoғir boloғini üqün, [21] Mən ḥazirla qüximən, kilmixliri rasttinla xu dad-pəryadlardin Manga məlum boloғandək xunqə rəzilmu, bilip baқay; unqə rəzil bolmioғandimu, Mən uni bilixim kerək».
[22] Xuning bilən bu kixilər u yərdin қozoғilip, Sodom tərəpkə yol aldi. Lekin Ibraḥim yənila Pərwərdigarning aldida ərə turatti.»
[23] Ibraḥim yeқin berip: — Sən rasttinla ḥəkḳaniylarni rəzillər bilən қoxup ḥalak kilamsən? [24] Xəḥərdə əllik ḥəkḳaniy kixi bar boluxi mumkin; Sən rasttinla xu jayni ḥalak kilamsən, əllik ḥəkḳaniy kixi üqün u jayni kəqürüm kilmamsən? [25] Yaқ, yaқ. Bu ix Səndin neri boloғay! Ḥəkḳaniylarni rəzillərgə қoxup əltürüp, ḥəkḳaniylaroға rəzillərgə ohxax muamilə kilix Səndin neri boloғay! Pütkül jaḥanning sorakqisi adalət yürgüzməmdu? — dedi.»
[26] Pərwərdigar jawab berip: — Əgər Mən Sodom xəḥiridə əllik ḥəkḳaniyni tapsam, ular üqün pütkül jayni ayap kalimən, — dedi.
[27] Andin Ibraḥim jawab berip: — Mana mən pəkət topa bilən küldin ibarət bolsammu, mən Igəm bilən səzləxkili yənə petinalidim. [28] Mubada xu əllik ḥəkḳaniydin bəx kixi kəm bolsa, Sən bu bəx kixining kəm boloғini üqün pütkül xəḥərni yokitamsən? — dedi.
U: — Əgər Mən xu yərdə kirik bəxni tapsammu, uni yokatmaymən, dedi.
[29] Ibraḥim Uningoға səzini dawam kilip: — Xu yərdə kirik kixila tepilixi mumkin, dewidi, Pərwərdigar: — Bu kiriki üqün uni yokatmaymən, — dedi.
[30] U yənə səz kilip: I Igəm, hapa bolmioғaysən, mən yənə səz kilay. Xu yərdə ottuzi tepilixi mumkin? — dedi.
U: — Əgər Mən u yərdə ottuzni tapsammu, yokatmaymən, — dedi.
[31] U yənə səz kilip: — Mana əmdi mən Igəm bilən səzləxkili jür'ət kildim; xu yərdə yigirmisi tepilixi mumkin, — dedi.
Pərwərdigar səz kilip: bu yigirmisi üqün u yərni yokatmaymən, — dedi.
[32] U səzləp: — I Igəm, hapa bolmioғay, mən pəkət muxu bir ketimla səz kilay! Xu yərdə oni tepilixi mumkin, dewidi, u jawab berip: — Mən oni üqün uni yokatmaymən, — dedi.
[33] Pərwərdigar Ibraḥim bilən səzlixip boloғandin keyin kətti; Ibraḥimmu əz jayioға kaytip kətti.

Sodom xəḥiridikilərning rəzilliki

19 [1] Ikki pərixtə kəqtə Sodomoға yetip kəldi; xu qaoғda Lut Sodomning dərwazisida olturatti. Lut ularni kərüpla ornidin turup, aldioға qikip yüzi yərgə təgküdək təzim kilip: [2] — Mana, əy hojilirim, kəminilirining əyigə qüxüp putliringlarni yuyup қonup kaloғaysilər; andin ətə

18:18 Yar. 12:3; 22:18; 26:4; Ros. 3:25; Gal. 3:8.
18:19 «Qünki Mən uni bilip tallioғanmən; u qoқum əz balilirini wə uning əyidikilərni əzigə əgəxtürüp...» — baxқa birhil tərjimisi: «Qünki Mən... u əz balilirioға əgətsun dəp uni bilip talliwaldim». Lekin bundaқ tərjimə ayətning ikkinqi kismioға anqə mas kəlməydu.
18:20 «Sodom bilən Gomorra tooғruluқ kətürülgən dad-pəryad» — bu pəryad xübḥisizki, Sodom bilən Gomorra təripidin horlanoғan wə zulum yegənlərdin kətürülgən bolsa kerək («Əz.» 16:49ni kərüng).
18:22 «bu kixilər» — keyinki bayanlar boyiqə, Pərwərdigar Ibraḥim bilən kaldi; kaloғan ikki zat Sodomoға mangidu wə xu yərdə (19-bab) Lutni қutқuzuwalidu. Xu ikki zat pərixtilər idi (19:1).
18:25 Rim. 3:6.
19:1 «dərwazisida olturatti» — kona zamanlarda pəkət xəḥərning mətiwərliri wə akşakalliri dərwazida olturuxқa muyəssər idi. Xunga Lut Sodom xəḥiridə «mətiwər» ḥesablinatti.

səhər ḳopup yoloɣa qiḳsanglarmu bolidu, dewidi, bular jawabən: — Yaḳ, biz xəhər məydanida kəqləymiz, — dedi.
[3] Əmma u ularni qing tutuwidi, ahir ular uning bilən berip əyigə kirdi. U ularoɣa dastihan selip, petir toḳaqlarni pixurup bərdi, ular oɣizalandi.
[4] Ular tehi yatmioɣanidi, xəḥərdikilər, yəni Sodomning ərkəkliri, yax, ḳeri ḥəmmisi ḥərḳaysi məḥəllilərdin kelip əyni ḳorxiwaldi; [5] ular Lutni qaḳirip uningoɣa: — Bügün kəqtə seningkigə kirgən adəmlər ḳeni? Ularni bizgə qiḳirip bər, biz ular bilən yeḳinqiliḳ ḳilimiz, — dedi.
[6] Lut dərwazining aldioɣa, ularning ḳexioɣa qiḳip, ixikni yepiwetip, [7] ularoɣa: — Əy buradərlirim, mundaḳ rəzillikni ḳilmanglar! [8] Mana, tehi ḥeq ər bilən billə bolmioɣan ikki ḳizim bar; ularni silərgə qiḳirip berəy. Ular bilən halioɣininglarni ḳilinglar. Əmma bu adəmlər əgzəmning sayisi astioɣa kirgənikən, silər ularni ḥeqnemə ḳilmanglar! — dedi.
[9] Lekin ular jawab berip: «Neri tur!» deginiqə, yənə: — Bu yərdə turuxḳa kəlgən bu musapir ḥakim bolmaḳqimikən? Əmdi sanga ularoɣa ḳiloɣandinmu bəttər yamanliḳ ḳilimiz! — dəp Lutni ḳistap, ixikni qeḳixḳa basturup kəldi.
[10] Əmma u ikki kixi ḳollirini uzitip Lutni əygə əz ḳexioɣa tartip əkiriwelip, ixikni taḳiwaldi [11] wə əyning dərwazisining aldidiki adəmlərni kiqikidin tartip qongioɣiqə korluḳḳa muptila ḳildi; xuning bilən ular dərwazini izdəp, ḥalidin kətti.

Lutning Sodomdin ḳeqixi

[12] Andin ikkəylən Lutḳa: — Muxu yərdə yənə birər kiming barmu? Küy'ooɣul, ooɣul yaki ḳizliring wə yaki xəḥərdə baxḳa adəmliring bolsa ularni bu yərdin elip kətkin! [13] Qünki biz bu yərni yoḳitimiz; qünki ular tooɣruluḳ kətürülgən dad-pəryad Pərwərdigarning aldida intayin küqlük boloɣaq, Pərwərdigar bizni uni yoḳitixḳa əwətti, — dedi.
[14] Xuning bilən Lut taxḳirioɣa qiḳip, ḳizlirini alidioɣan boloɣusi küy'ooɣullirining ḳexioɣa berip: «Əmdi ḳopup bu yərdin qiḳip ketinglar; qünki Pərwərdigar xəḥərni yoḳitidu» — dedi. Əmma u boloɣusi küy'ooɣullirining nəzirigə qaḳqaḳ ḳiloɣandək kəründi.
[15] Tang atḳanda, pərixtilər Lutni aldiritip: — Əmdi ḳopup ayaling bilən ḳexingdiki ikki ḳizingni aloɣin; bolmisa xəḥərning ḳəbiḥlikigə qetilip ḳelip, ḥalak bolisən, — dedi.
[16] Əmma u tehiqə arisaldi bolup turoɣanda, Pərwərdigar uningoɣa rəḥim ḳiloɣanliḳi üqün, u ikkiylən Lutning ḳolini, ayalining ḳolini wə ikki ḳizining ḳollirini tutup, ularni xəḥərning sirtioɣa əqiḳip, orunlaxturup ḳoydi. [17] Ularni qiḳaroɣandin keyin xu ix boldiki, ulardin biri uningoɣa: — Jeningni elip ḳaq, ḥalak bolmasliḳing üqün kəyninggə ḳarimay, tüzləngliktiki ḥeq yərdə tohtimay, taoɣḳa ḳaqḳin! — dedi.
[18] Lekin Lut ularoɣa: — Undaḳ bolmioɣay, əy hojam, ətünüp ḳalay! [19] Mana, kəminəng kəzüngdə iltipat tapti, jenimni ḳutḳuzdung, manga zor mərḥəmət kərsətting; əmma mən taoɣḳa ḳaqalmaymən; undaḳ ḳilsam, manga birər apət qüxüp, ölüp ketərmənmikin. [20] Ḳara, awu xəḥərgə ḳeqip barsa boloɣudək naḥayiti yeḳin ikən, xundaḳla kiqik xəḥər ikən! Ətünüp ḳalay, mening xu yərgə ḳeqiximoɣa yol ḳoyoɣaysən! U kiqik xəḥər əməsmu?! Jenim xu yərdə aman ḳalidu! — dedi.
[21] Pərixtə uningoɣa jawab berip: — Həyr, bu ixtimu sanga maḳul bolay, sən eytḳan xu xəḥərni wəyran ḳilmay. [22] Əmdi u yərgə tezdin ḳeqip baroɣin; qünki sən xu yərgə yetip barmioɣuqə ḥeq ix ḳilalmasmən, — dedi. Xunga u xəḥərning ismi «Zoar» dəp ataloɣan.

19:2 Yar. 18:4.
19:3 Ibr. 13:2.
19:9 Mis. 2:14; Ros. 7:27; 2Pet. 2:7, 8.
19:18 «ḥojam» — yaki «Rəbbim».
19:22 «Zoar» — mənisi «kiqik».
–Lutning bu iltimasi tolimu oɣəlitə idi: (1) Zoar əslidə «tüzləngliktiki bəx xəḥər»din biri bolup (14:2), Sodom bilən yeḳin

Sodom bilən Gomora xəḫərlirining wəyran ḳilinixi

23 Lut Zoaroƣa yetip baroƣanda kün nuri yər yüzigə qeqiloƣanidi. 24 Xu qaoƣda Pərwərdigar
Pərwərdigardin Sodom bilən Gomorraning üstigə ərxtin günggürt wə ot yaoƣdurup,
25 xu
xəḫərlərni, pütkül tüzləŋlikni ḫəmdə xəḫərlərdiki barlıḳ aḫalilər wə yərdin üŋgənlərni ḳoxup
bərbat ḳildi.
26 Lekin Lutning arḳisidin mangoƣan ayali kəynigə ḳariwidi, tuz tüwrükkə aylinip ḳaldi.
27 Ətisi tang səḫərdə, Ibraḫim ḳopup ilgiri Pərwərdigarning aldida turoƣan jayoƣa qiḳip, 28 So-
dom bilən Gomorra tərəpkə, xundaḳla tüzləŋlikning ḫəmmə yerigə nəzər seliwidi, mana,
yər yüzidin humdanning tütünidək tütün ərləwatḳinini kərdi. 29 Əmma xundaḳ boldiki, Huda
u tüzləŋliktiki xəḫərlərni wəyran ḳiloƣanda, U Ibraḫimni esigə elip, Lut turoƣan xəḫərlərni
bərbat ḳiloƣanda uni balayi'apətning iqidin qiḳirip ḳutḳuzdi.

Lut wə uning ḳizliri

30 Əmma Lut Zoar xəḫiridə turuxtin ḳorḳḳaqḳa, Zoardin ketip, taoŋḳa qiḳip, ikki ḳizi bilən xu
yərdə makanlaxti. U ikki ḳizi bilən bir əngkürdə turdi. 31 Əmdi qong ḳiz kiqikigə: — Atimiz bolsa
ḳerip kətti; dunyaning ḳaidə-yosuni boyiqə bu yurtta bizgə yeḳinqilik ḳilidioƣan ḫeq ər kixi
ḳalmidi. 32 Ḳeni, atimizni xarab bilən məst ḳilip ḳoyup, uning bilən billə yatayli; xundaḳ ḳilsaḳ,
biz pərzənt kərüp atimizning uruḳini ḳalduralaymiz, — dedi.
33 Xuning bilən ular u keqisi atisioƣa xarab iqküzüp məst ḳilip ḳoyup, qong ḳizi kirip atisi bilən
yatti. Lekin Lut uning kirip yatḳininimu, ḳopup kətkininimu ḫeq səzmidi.
34 Ətisi xundaḳ boldiki, qongi kiqikigə: — Mana, mən ahxam atam bilən yattim; bügün kəqtimu
uningoƣa yənə xarab iqküzəyli; xuning bilən sən kirip uning bilən yatḳin; xundaḳ ḳilip, ḫər ik-
kimiz pərzənt kərüp atimizning nəslini ḳalduralaymiz, — dedi.
35 Xuning bilən ular u keqisi atisioƣa xarab iqküzüp məst ḳilip ḳoyup, kiqik ḳizi ornidin turup
uning bilən billə yatti. Əmma Lut uning kirip yatḳininimu, ḳopup kətkininimu ḫeq səzmidi.
36 Xundaḳ ḳilip, Lutning ikkila ḳizi əz atisidin ḫamilidar bolup ḳaldi. 37 Qongi bolsa ooƣul tuoƣup,
uning etini Moab ḳoydi; u bügünki Moabiylarning atisidur.
38 Kiqikimu ooƣul tuoƣup, uning etini Bən-Ammi ḳoydi. U bügünki Ammoniylarning atisidur.

Ibraḫim bilən Abimələk

20 1 Ibraḫim u yərdin qiḳip, jənub tərəptiki Nəgəwgə kəqüp kelip, Ḳadəx bilən Xurning
ariliḳida turup ḳaldi; bir məzgildin keyin Gərarda olturaḳlaxti. 2 Xu yərdə Ibraḫim ayali
Saraḫ tooƣrisida: «U mening singlimdur», degənidi. Xuning bilən Gərarning padixaḫi Abimələk

---

munasiwəttə idi. Xundaḳla Sodomoƣa ohxax gunaḫlaroƣa petip ḳaloƣan boluxi mumkin idi. Xunga pərixtilər əslidə Zoarni yoḳatmaḳqi boloƣan (22-ayət); (2) Lut Sodom xəḫirining gunaḫlirini wə hətərlikini obdan bilip turupmu, yənila uningoƣa ohxaydioƣan yənə bir xəḫərgə ḳaqmaḳqi boldi; (3) gərqə Huda ajayib yol bilən uni wə ailisidiklirini ḳutḳuzoƣan bolsimu, u yənila «taoŋḳa ḳeqix»tin ḳorḳti, u bəlki «birər apət beximoƣa qüxüxi mumkin» dəp oylioƣan boluxi mumkin. Bular uning etiḳadsizliḳi idi. (4) bizningqə, uning xundaḳ iltimas ḳilixining səwəbi, u ««sepillik xəḫər» iqidə tursam aman-esən bolimən» dəp bildi. Ibraḫim bolsa Hudaning baxpanaḫliḳioƣa ixinip, sepilsiz qedirlarda turup, tolimu hatirjəm yaxidi. (5) ahir berip Lut Zoarda hatirjəm bolalmay yənila taoŋḳa qiḳip xu yərni makan ḳildi (30-ayət). Bu wəḳələr tooƣruluḳ yənə «ḳoxumqə səz»imizdimu azraḳ toḫtilimiz.

19:24 «Xu qaoƣda Pərwərdigar Pərwərdigardin...» — bu ayətning birdinbir toluḳ qüxənqisi Hudaning «Üqtə bir» boloƣanliḳidur. Yəx. 13:19, Yər. 50:40, Am. 4:11nimu kərüng.

19:24 Ḳan. 29:22; Yəx. 13:19; Yər. 20:16; 49:18; 50:40; Yioƣ. 4:6; əz. 16:50; Ḥox. 11:8; Am. 4:11; Zəf. 2:9; Luḳa 17:29; 2Pet. 2:6; Yəḫ. 7.

19:26 Luḳa 17:32.

19:29 «u Ibraḫimni esigə elip...» — ibraniy tilida «Huda Ibraḫimni esigə elip...».

19:37 «Moab» — «atining süyi» yaki «atidin boloƣan».

19:38 «Bən-Ammi» — mənisi: «ḫəlḳimning ooƣli».

adəm əwətip, Sarahni əzigə hotun boluxka eliwaldi.
3 Lekin bir küni keqisi qüxidə Huda Abimələkkə kelip uningoɣa: — Mana, sən əzünggə eliwaloɣan ayal səwəbidin əmdi əlgən adəmdursən; qünki u baxka birsining ayalidur — dedi.
4 Əmma Abimələk uningoɣa tehi yekinqilik kilmioɣanidi. U Hudaoɣa: — I Rəb, ḥəkkaniy bir həlknimu ḥalak kilamsən? 5 U əzimu manga: «U mening singlim» dəp eytmidimu? Yənə kelip, bu ayalmu «U mening akam», dəp eytkanidi. Mən bolsam sap kənglüm wə durus niyitim bilən bu ixni kildim, — dedi.
6 Huda qüxidə uningoɣa yənə: — Bu ixni sap kəngül bilən kiloɣiningni bilimən; xu səwəbtin Mən seni aldimda gunah kilixtin tosup, uningoɣa tegixinggə koymidim. 7 Əmdi u kixining ayalini əzigə kayturup bər; qünki u Pəyoɣəmbər, u sening həkkingdə dua kilidu wə sən tirik kalisən. Əgər uni yandurup bərmisəng xuni bilip koyoɣinki, sən wə həmmə adəmliring koxulup jəzmən əlisilər, — dedi.
8 Abimələk ətigən tang səhərdə kopup, həmmə hizmətkarlirini qakirip, bu səzlərning həmmisini ularning kulakliriɣa saldi; bu adəmlər nahayiti korkuxup kətti. 9 Andin Abimələk Ibrahimni qakirip uningoɣa: — Bu bizgə nemə kiloɣining? Mən sanga zadi nemə gunah kildim, sən mən wə padixahlikimoɣa eoɣir bir gunahni yükləp koydung? Manga kilmaydioɣan ixlarni kilding! — dedi.
10 Abimələk Ibrahimoɣa yənə: — Sən zadi bizning nemə iximizni kərgining üqün muxu ixni kilding? — dedi.
11 Ibrahim jawab berip: — «Bu yərdə xübhisizki heqkim Hudadin korkmaydikən, ular meni ayalim tüpəylidin əltürüwetidu», dəp oylioɣanidim. 12 Əməliyəttə, uning mening singlim ikənliki rast, lekin u mening ata bir, ana bələk singlim; keyin u mening ayalim boldi. 13 Lekin Huda meni atamning əyidin qikirip sərgərdanlikka yürgüzginidə, mən ayalimoɣa: — Biz kəyərgila barsak, sən manga xundak xapaət kərsətkəysənki, mening tooɣramda: «Bu mening akam bolidu», degin, — dəp eytkanidim — dedi.
14 Andin Abimələk koy-kalilar, kullar wə dedəklərni elip ularni Ibrahimoɣa bərdi wə ayali Sarahnimu uningoɣa kayturup bərdi.
15 Abimələk: — Mana mening zeminim bolsa aldingda turuptu; kəzünggə kaysi yər yaksa xu yərdə turoɣin, — dedi.
16 U Sarahka: «Mana, mən akangoɣa ming kümüx tənggə bərdim; mana bular əz yeningdikilər, xundakla həmmə adəmlərning kəz aldida uyatni yapkuqi bolidu; xuning bilən sən hərkandak daoɣ-əyibtin halas bolisən». 17-18 Ibrahim Hudaoɣa dua kildi, Huda Abimələk, ayali wə kenizəklirini sakaytti; andin ular yənə bala tuoɣalaydioɣan boldi; qünki Pərwərdigar Ibrahimning ayali Sarah tüpəylidin Abiməlәkning əyidiki həmmə hotunlarning baliyatkulirini etip koyoɣanidi.

20:2 Yar. 12:13; 26:7.
20:4 «ḥəkkaniy həlknimu ḥalak kilamsən?» — Abiməlәkning əyidikilərgə, bolupmu kiz-ayallaroɣa bir hil waba qüxkənidi (18-ayət). Xuning bilən muxu yərdə u pəkət əzi üqünla əməs, bəlki əz həlki üqün rəhim tilimәkqi. Abiməlәkning kəp jəhətlərdə heli yahxi tərəpliri bar.
20:5 «sap kənglüm wə durus niyitim bilən...» — ibraniy tilida «kolumning pakliki bilən...».
20:10 «sən zadi bizning nemə iximizni kərgining üqün muxu ixni kilding?» — Abimələk bu ikkinqi soalni bəlkim həkikiy kəmtərlik bilən sorioɣan bolsa kerək. U xübhisizki Hudadin korkkqka, Hudaning Ibrahim tooɣruluk «U pəyoɣəmbər» degən səzini esidin qikarmidi.
20:12 «lekin u mening ata bir, ana bələk singlim» — ibraniy tilida «lekin u anamning kizi əməs, bəlki atamning kizi idi».
20:13 «yürgüzginidə» — ibraniy tilida bu peil kəplük xəklidə.
20:13 Yar. 12:13.
20:16 «xuning bilən sən hərkandak daoɣ-əyibtin halas bolisən» — biz xu zamandiki ərp-adətlərdin toluk həwərdar bolmioɣaqka, Abiməlәkning bu sowoɣitining əhmiyitini hazir qüxiniximiz təsrək bolidu; halbuki, uning məksiti enik kərünidu.

Isḥaḳning dunyaoƣa kelixi

21 [1] Əmdi Pərwərdigar wədə ḳiloƣinidək Sarahni yoḳlidi; Pərwərdigar Sarahḳa deginidək ḳildi. [2] Saraḥ ḥamilidar bolup, Ibraḥim ḳerioƣanda Huda uningoƣa bekitkən waḳitta bir ooƣul tuoƣup bərdi. [3] Ibraḥim əzigə tərəlgən ooƣli, yəni Saraḥ uningoƣa tuoƣup bərgən ooƣlining ismini Isḥaḳ ḳoydi. [4] Andin Ibraḥim Huda uningoƣa buyruoƣinidək əz ooƣli Isḥaḳ tuoƣulup səkkizinqi küni hətnə ḳildi. [5] Ooƣli Isḥaḳ tuoƣuloƣan qaoƣda, Ibraḥim yüz yaxta idi. [6] Saraḥ: «Huda meni küldürüwətti; ḥərkim bu ixni anglisa, mən bilən təng külüxidu», dedi.
[7] U yənə: — Kimmu Ibraḥimoƣa: «Saraḥ bala emitidioƣan bolidu!» dəp eytalaytti? Qünki u ḳerioƣanda uningoƣa bir ooƣul tuoƣup bərdim! — dedi.

Ḥəjər bilən Ismailning ḳooƣlinixi

[8] Bala qong bolup, əmqəktin ayrildi. Isḥaḳ əmqəktin ayriloƣan küni Ibraḥim qong ziyapət ətküzüp bərdi. [9] Əmma Saraḥ misirlik Ḥəjərning Ibraḥimoƣa tuoƣup bərgən ooƣulning Isḥaḳni məshirə ḳiliwatḳinini kərüp ḳaldi. [10] Xuning bilən u Ibraḥimoƣa: — Bu dedək bilən ooƣlini ḥəydiwət! Qünki bu dedəkning ooƣli mening ooƣlum Isḥaḳ bilən təng waris bolsa bolmaydu!, — dedi.
[11] Saraḥning bu səzi Ibraḥimoƣa tolimu eoƣir kəldi; qünki Ismailmu uning ooƣli-də! [12] Lekin Huda Ibraḥimoƣa: — Balang wə dediking wəjidin bu səz sanga eoƣir kəlmisun, bəlki Saraḥning sanga degənlirining ḥəmmisigə ḳulaḳ saloƣin; qünki Isḥaḳtin boloƣini sening nəsling ḥesablinidu.
[13] Lekin dedəkning ooƣlidinmu bir həlḳ-millət pəyda ḳilimən, qünki umu sening nəsling, — dedi.
[14] Ətisi tang səḥərdə Ibraḥim ḳopup, nan bilən bir tulum suni elip Ḥəjərgə berip, əxnisigə yüdküzüp, balini uningoƣa tapxurup, ikkisini yoloƣa selip ḳoydi. Ḥəjər ketip, Bəər-Xebaning qəlidə kezip yürdi. [15-16] Əmdi tulumdiki su tügəp kətkənidi; Ḥəjər balini bir qatḳalning tüwigə taxlap ḳoyup, əz-əzigə: «Balining ələp ketixigə ḳarap qidimaymən» dəp, bir oḳ etimqə yiraḳḳa berip, udulida olturdi. U udulida olturup, pəryad kətürüp yioƣlidi.

[17] Huda ooƣulning yioƣa awazini anglidi; xuning bilən Hudaning Pərixtisi asmandin Ḥəjərni qaḳirip uningoƣa: — Əy Ḥəjər, sanga nemə boldi? Ḳorḳmioƣin; qünki Huda ooƣulning yioƣa awazini yatḳan yeridin anglidi. [18] Əmdi ḳopup, ḳolung bilən balini yələp turoƣuz; qünki Mən uni uluoƣ bir əl-millət ḳilimən, — dedi.
[19] Xuan Huda Ḥəjərning kəzlirini aqti, u bir ḳudukni kərdi. U berip tulumoƣa su toldurup, ooƣuloƣa iqküzdi.
[20] Huda u bala bilən billə boldi; u əsüp qong boldi. U qəldə yaxap, mərgən bolup yetixti. [21] U Paran qəlidə turdi; xu waḳitlarda anisi uningoƣa Misir zeminidin bir ḳizni hotunluḳḳa elip bərdi.

21:1 «Pərwərdigar ... Sarahni yoḳlidi» — Təwrat-Injilda, Huda məlum kixini yaki məlum həlḳni «yoḳlap» uningoƣa yaki uloroa yeḳinlaxsa, yaki alahidə bəht-bərikət, xapaət kərsitidu, yaki ḳattiḳ jazalaydu. Muxu yərdə bəht-bərikət yətküzüx üqün, əlwəttə.
–Bu ixta ḳizik bir yeri xuki, Ibraḥim baxḳilar üqün «ular balilik bolsun» (20:17-18) dəp dua ḳiloƣandin keyin əzimu pərzənt kəridu.
21:1 Yar. 17:19; 18:10.
21:2 Yar. 18:10,14; Gal. 4:23; Ibr. 11:11.
21:3 «Isḥaḳ» — «külkə».
21:4 Yar. 17:10.
21:10 Gal. 4:30.
21:11 «eoƣir» — yaki «yaman».
21:12 Rim. 9:7; Ibr. 11:18.
21:13 Yar. 16:10; 17:20.
21:14 «bala» — xu waḳitta Ismail 15-16 yaxḳa kirgənidi.
21:18 Yar. 16:10; 17:20.

Ibraḥimning Abimələk padixaḥ bilən kelixim tüzüxi

[22] U waḳitlarda xundaḳ boldiki, Abimələk wə uning ləxkərbexi Fikol kelip Ibraḥimoŋa: — Ḳiloŋan ḥəmmə ixliringda, Huda sening bilən billidur. [23] Əmdi sən dəl muxu yərdə manga, ooŋlumoŋa wə nəwrəmgə hiyanət ḳilmasliḳḳa Hudaning namida ḳəsəm ḳilip bərgəysən; mən sanga kərsitip kəlgən meḥribanliḳimdəḳ, sənmu manga wə sən ḥazir turuwatḳan yurtḳa meḥribanliḳ ḳiloŋaysən, — dedi.

[24] Ibraḥim: Ḳəsəm ḳilip berəy, dedi.

[25] Andin Ibraḥim Abimələkning qakarliri tartiwaloŋan bir ḳuduḳ tooŋrisida Abimələkni əyiblidi. [26] Abimələk: — Bu ixni ḳiloŋan kixini bilməymən; sən bu ixni mangimu eytmapsən; mən bu ixni pəḳət bügünla anglixim, — dedi.

[27] Ibraḥim ḳoy-kala elip Abimələkkə təḳdim ḳildi; andin ular ikkilisi əḥdə ḳilixti. [28] Ibraḥim yənə padidin yəttə qixi ḳozini bir tərəpkə ayrip ḳoydi. [29] Abimələk Ibraḥimdin: — Sən bir tərəpkə ayrip ḳoyoŋan bu yəttə qixi ḳozining nemə mənisi bar? — dəp soriwidi, [30] u: — Mening bu ḳudukni koliŋinimni etirap ḳiloŋiningoŋa guwaḥliḳ süpitidə bu yəttə qixi ḳozini ḳolumdin ḳobul ḳiloŋaysən, — dəp jawab bərdi.

[31] Bu ikkisi xu yərdə ḳəsəm ḳilixḳanliḳi üqün, u xu jayni «Bəər-Xeba» dəp atidi. [32] Xu təriḳidə ular Bəər-Xebada əḥdə ḳilixti. Andin Abimələk wə uning ləxkərbexi Fikol ḳozoŋilip, Filistiylərning zeminioŋa yenip kətti.

[33] Ibraḥim Bəər-Xebada bir tüp yuloŋunni tikip, u yərdə Əbədiy Təngri boloŋan Pərwərdigarning namioŋa nida ḳilip ibadət ḳildi. [34] Ibraḥim Filistiylərning zeminida uzun waḳitḳiqə turup ḳaldi.

Hudaning Ibraḥimni sinixi — Isḥaḳni ḳurbanliḳ ḳilix

22 [1] Bu ixlardin keyin xundaḳ boldiki, Huda Ibraḥimni sinap uningoŋa: — Əy Ibraḥim! dedi. U: mana mən! — dəp jawab bərdi.

[2] U: — Sən ooŋlungni, yəni sən səyidioŋan yaloŋuz ooŋlung Isḥaḳni elip, Moriya yurtioŋa berip, xu yərdə, Mən sanga eytidioŋan taoŋlarning birining üstidə uni kəydürmə ḳurbanliḳ süpitidə sunoŋin, — dedi.

[3] Ətisi Ibraḥim səḥər ḳopup, exikini toḳup, yigitliridin ikkiylən bilən Isḥaḳni billə elip, kəydürmə ḳurbanliḳ üqün otun yerip, Huda uningoŋa eytḳan yərgə ḳarap mangdi. [4] Üqinqi küni Ibraḥim bexini kətürüp ḳarap, yiraḳtin u yərni kərdi.

[5] Ibraḥim yigitlirigə: — Silər exək bilən muxu yərdə turup turunglar. Mən balam bilən u yərgə berip, səjdə ḳilip, andin ḳexinglaroŋa yenip kelimiz, — dedi.

[6] Xuning bilən Ibraḥim kəydürmə ḳurbanliḳḳa kerəklik otunni elip, ooŋli Isḥaḳḳa yüdküzüp, əzi ḳolioŋa piqaḳ bilən otni elip, ikkisi billə yürüp kətti. [7] Isḥaḳ atisi Ibraḥimoŋa: — Əy ata! dewidi, u uningoŋa jawab berip: — Mana mən, ooŋlum, dedi. U uningdin: — Mana ot bilən otunoŋu bar, əmma kəydürmə ḳurbanliḳ bolidioŋan ḳoza ḳeni? — dəp soriwidi, [8] Ibraḥim jawab berip: — Əy

---

21:23 Yar. 14:23.
21:31 «Bəər-Xeba» — «ḳəsəm ḳuduḳi» degən mənidə. Ibraniy tilida «ḳəsəm» («xeba» yaki «xebua») wə «yəttə» («xeba») degənlərning aḥangi ohxax boloŋaqḳa, yənə «yəttining ḳuduḳi» degən mənisimu bar.
21:32 «Fikol» — Gərar padixaḥning sərdarining omumiy unwani idi (26:26).
21:33 «bir tüp yuloŋunni tikip» — yuloŋun tikix hurapiy ix əməs, bəlki uning əḥmiyiti ḳoxna əl bilən əḥdə tüzgənliki üqün, «muxu yərdə uzun waḳit turmaḳimən» degəndəḳ mənini bildürüxtin ibarət idi.
21:33 Yar. 4:26.
21:34 «uzun waḳit» — ibraniy tilida «nuroŋun künlər».
22:2 «Moriya» — «2Tar.» 3:1ni kərüng. Huda Ibraḥimoŋa kərsətkən xu taoŋ bəlkim keyin Sulayman muḳəddəs ibadəthanini saloŋan jay, xundaḳla Əysa Məsiḥ krestlənгən taoŋ (ximal təripi) boluxi mumkin.
22:2 Ibr. 11:17.

ooɳlum, Huda Өzi Өzigə kөydürmə ƙurbanlik ƙozini təminləydu, — dedi. Andin ikkisi birgə yolini dawamlaxturdi.
9 Ahirida ular Huda Ibrahimoɳa eytkan jayoɳa yetip kəldi. Ibrahim u yərdə ƙurbangah yasap, üstigə otunni tizip ƙoydi. Andin u ooɳli Isһakni baoɳlap, uni ƙurbangahdiki otunning üstidə yat ƙuzdi. 10 Andin Ibrahim ƙolini uzitip, ooɳlini booɳuzlioɳili piqakni aldi.
11 Xuan Pərwərdigarning Pərixtisi asmandin uni qakirip uningoɳa: — Ibrahim, Ibrahim! — dəp warkiridi.
U: — Mana mən, — dedi.
12 U uningoɳa: — Sən balioɳa ƙolungni təgküzmigin, uni ҳeqnemə kilmioɳin; qünki Mən sening Hudadin ƙorkkanlikingni bildim; qünki sening ooɳlungni, yəni yaloɳuz ooɳlungni Məndin ayimiding, — dedi.
13 Ibrahim bexini kətürüp ƙariwidi, mana, arkisida münggüzliri qatkaloɳa qirmixip kaloɳan bir ƙoqkarni kərdi. Ibrahim berip ƙoqkarni elip, uni ooɳlining ornida kөydürmə ƙurbanlik kilip sundi. 14 Xuning bilən Ibrahim xu jayoɳa «Yaһwəһ-Yirəһ» dəp at ƙoydi. Xunga kixilər: «Pərwərdigarning teoɳida təminlinidu» degən bu səz bügüngə kədər eytilip keliwatidu.
15 Pərwərdigarning Pərixtisi asmandin Ibrahimni ikkinqi kətim qakirip uningoɳa: —
16 Sən өz ooɳlungni, yəni yaloɳuz ooɳlungni ayimay bu ixni kiloɳining üqün Mən Өzüm bilən kəsəm kilimənki, dəydu Pərwərdigar, 17 — Mən seni zor bərikətləp, nəslingni asmandiki yultuzlardək nuroɳun kөpəytip, dengiz sahilidiki ƙumdək oɳolditimən; nəsling bolsa düxmənlirining dərwazilirioɳa igə bolidu. 18 Sən Mening awazimoɳa ƙulak saloɳining üqün yər yüzidiki barlik əl-yurtlar nəslingning nami bilən өzliri üqün bəht-bərikət tiləydu, — dedi.
19 Andin Ibrahim yigitlirining kexioɳa yenip bardi. Ular ҳəmmisi ornidin turuxup Bəər-Xebaoɳa yol aldi. Ibrahim Bəər-Xebada turup kaldi.

Naһorning əwladliri

20 Bu ixlardin keyin Ibrahimoɳa: «Mana Milkaһmu ining Naһoroɳa birkanqə ooɳul tuoɳup beriptu», degən ҳəwər yətti. 21 Ular bolsa tunji ooɳli uz, uning inisi Buz wə Aramning atisi boloɳan Kəmuəl, 22 andin Kəsəd, Hazo, Pildax, Yidlaf wə Betuəl degən ooɳullar idi. 23 (Betuəldin Riwkaһ tərəldi). Bu səkkizini Milkaһ Ibrahimning inisi Naһoroɳa tuoɳup bərdi. 24 Xuningdək uning keniziki Rəumaһmu Tebaһ, Gaһam, Tahax wə Maakaһ degənlərni tuoɳup bərdi.

Ibrahimning Saraһni dəpnə kilixi

23 1 Saraһ bir yüz yigirmə yəttə yaxkiqə өmür kərdi. Bu Saraһning өmrining yilliri idi. 2 Saraһ Kanaan zeminidiki Kiriat-Arba, yəni Ҳebronda wapat boldi. Ibrahim berip Saraһ üqün matəm tutup yioɳa-zar kildi. 3 Ibrahim өz mərһumisining yenidin kopup, Ҳittiylaroɳa səz kilip:
4 — Mən bolsam aranglarda musapir meһman, halas; silər əmdi aranglardin manga bir yərlik

22:9 Yak. 2:21.
22:11 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — 16:7 wə izaһatini kərüng.
–«Ibrahim, Ibrahim» — Hudaning adəmning ismini ikki ketim qakirixi — uningoɳa boloɳan qongkur meһir-muһəbbitini wə Өzigə tolimu aziz ikənlikini kərsitidu.
22:14 «Yaһwəһ-Yirəһ» — «Yaһwəһ (Pərwərdigar) təminligüqidur» degən mənidə. **«Pərwərdigarning teoɳida təminlinidu»** — Bu səz etikadqilar arisida bir təmsil bolup kaloɳanidi. «Koxumqə səz»imizni kərüng.
22:16 Luka 1:73; Ibr. 6:13.
22:17 «dərwazilaroɳa igə bolux» — pütkül xəһərni koloɳa aloɳanoɳa barawər.
22:17 Yar. 24:60.
22:18 «yər yüzidiki barlik əl-yurtlar ... bəht-bərikət tiləydu» — yaki «yər yüzidiki barlik əl-yurtlar nəslingning wasitisi bilən bəht-bərikət tapidu».
22:18 Yar. 12:3; 18:18; 26:4; Ros. 3:25; Gal. 3:8.

beringlar; xuning bilən mən bu mərhuməmni aldimda kərünüp turmisun üqün elip berip dəpnə kilay, — dedi.
5-6 Hittiylar Ibrahimoŋa jawab berip: —
I hojam, bizgə kulak saloŋayla! Sili arimizda Hudaning bir xahzadisi hesablinila! Arimizdiki əng esil yərlikni tallap, xu yərdə mərhumələirini dəpnə kiloŋayla! Mərhumələirini dəpnə kilixka heqkaysimiz əz yərlikini silidin ayimaydu, — dedi.
7 Ibrahim ornidin turup, u zemindiki həlkkə, yəni Hittiylaroŋa təzim kilip, 8 ularoŋa: — Əgər mərhuməmning kəz aldimda turiwərməsliki üqün, uni elip berip, dəpnə kiliximni rawa kərsənglar, undakta səzümni anglap mening üqün Zoharning ooŋli Əfronoŋa səz kilip, 9 uning etizining ayioŋida əziningki boloŋan Makpelahning oŋarini manga berixini iltimas kilinglar. U manga buni silərning aranglarda gəristan boluxka toluk nərhidə bərsun, — dedi.
10 Xu qaoŋda Əfron Hittiylar arisida olturatti. Xuning bilən hittiylik Əfron Hittiylarning aldida, yəni xəhirining dərwazisidin kirgükilərning həmmisining aldida Ibrahimoŋa jawab berip: —
11 Yoksu, əy hojam, manga kulak saloŋayla. Bu etizlikni, xundakla uningdiki oŋarni siligə berəy; uni əz həlkim boloŋan adəmlərning aldida siligə bərdim; əz meyitlirini dəpnə kiloŋayla, — dedi.
12 Andin Ibrahim yənə zemin həlki aldida təzim kilip, 13 Xu zemindiki həlkning kulakliri aldida Əfronoŋa: — Iltimasimoŋa kulak saloŋayla; mən bu etizlikning nərhi boyiqə pul berəy, uni məndin kobul kiloŋayla, andin mən meyitimni xu yərdə dəpnə kilay, — dedi.
14 Əfron Ibrahimoŋa jawab berip uningoŋa:
15 Əy hojam, manga kulak saloŋayla; tət yüz xəkəl kümüxkə yaraydioŋan bir etizlik, sili bilən mening aramda nemə idi? Sili meyitlirini dəpnə kiloŋayla — dedi.
16 Ibrahim Əfronning səzigə koxuldi; andin Əfron Hittiylar aldida eytkan bahani, yəni xu qaoŋdiki soda əlqimi boyiqə tət yüz xəkəl kümüxni tarazida tartip bərdi. 17 Xundak kilip Mamrəning udulidiki Makpelahka jaylaxkan Əfronning etizliki, yəni etizlikning əzi, uningdiki oŋar, xundakla etizlikning iqi wə ətrapidiki barlik dərəhlərning həmmisi 18 Hittiylarning kəz aldida Ibrahimoŋa tapxurulup, yəni Əfronning xəhirining dərwazisidin barlik kirgükilərning aldida uning mülki kilip bekitildi. 19 Xuningdin keyin Ibrahim ayali Sarahni Kanaan zeminidiki Mamrə (yəni, Hebron)ning udulidiki Makpelahning etizlikining oŋarida dəpnə kildi. 20 Xu tərikidə u etizlik wə uningdiki oŋar Hittiylar təripidin Ibrahimoŋa gəristan boluxka tayin kilindi.

Ibrahimning hizmətkarining Isḥak üqün kiz izdixi

24 1 Ibrahim kerip, yexi bir yərgə berip kaloŋanidi; Pərwərdigar Ibrahimoŋa hər tərəptə bəht-bərikət ata kiloŋanidi. 2 Ibrahim əyidiki əng mətiwər hizmətkari, əzining pütün mal-mülkini baxkuridioŋan oŋojidaroŋa: — Kolungni yotamning astioŋa koyoŋin; 3 Mən seni asmanlarning Hudasi xundakla yərning Hudasi boloŋan Pərwərdigarning nami bilən kəsəm kildurimənki, sən mən hazir turuwatkan bu Kanaaniylarning arisidin ooŋlumoŋa kiz elip bərməy, 4 Bəlki əz yurtumoŋa, xundakla əz uruk-tuoŋkanlirimning kexioŋa berip, ooŋlum Isḥakka hotun elip bərgəysən, — dedi.

23:4 «beringlar» — Ibrahimning «beringlar» degini bilən, bu «setip beringlar» degənni bildüridioŋan silik-sipayə mənidiki gəptur (9-ayətni kərüng).
23:4 Ros. 7:5.
23:15 «tət yüz xəkəl kümüxkə yaraydioŋan bir etizlik, sili bilən mening aramda nemə idi?» — əməliyəttə bu baha intayin yukiri baha idi. Ibrahim uning məksitini obdan qüxinətti.
23:16 Yar. 50:13.
23:17 Ros. 7:16.
24:2 «əng mətiwər» — yaki «həmmidin yaxanoŋan».
24:2 Yar. 47:29.
24:3 Yar. 28:1.

5 Hizmətkari uningoɣa: — Mubada u ḳiz mən bilən bu yurtḳa kəlgili unimisa, undaḳta əzliri qiḳḳan xu yurtḳa ooɣullirini yandurup apiramdimən? — dedi.
6 Ibraḥim uningoɣa jawab berip: — Ḥezi bol, ooɣlumni ḥərgiz xu yərgə yandurup barmioɣin!
7 Meni atamning əyi bilən tuoɣuloɣan yurtumdin yetəkləp elip kəlgüqi, yəni manga səz ḳilip: — «Sening nəslinggə bu yurtni berimən», dəp manga ḳəsəm ḳiloɣan, asmanning Hudasi boloɣan Pərwərdigar Əz Pərixtisini aldingoɣa əwətidu; xuning bilən sən u yərdin ooɣlumoɣa ḳiz elip ke lələysən.. 8 Xundaḳtimu, əgər ḳiz sən bilən bu yərgə kəlgili unimisa, mən sanga ḳilduridioɣan ḳəsəmdin halas bolisən; əmma ooɣlumni u yərgə ḥərgiz yandurup barmioɣin, — dedi.
9 Xuning bilən hizmətkar ḳolini hojisi Ibraḥimning yotisining astioɣa ḳoyup turup, bu tooɣrida uningoɣa ḳəsəm ḳildi.
10 Andin hizmətkar bu tooɣrida hojisining təgiliridin onni, xundaḳla hojisining ḥərhil esil nərsilirini elip yoloɣa qiḳti; u Aram-Naḥaraim rayonioɣa səpər ḳilip, Naḥorning xəḥirigə yetip kəldi.. 11 U xəḥərning sirtidiki bir ḳudukning yenida təgilirini qəkündurdi: bu kəqḳurun, ḳiz-ayallarning su tartḳili qiḳidioɣan qeoɣi idi. 12 U dua ḳilip: — Əy hojam Ibraḥimning Hudasi boloɣan Pərwərdigar, ətünimənki, bügün mening iximni ongoɣa tartḳaysən, hojam Ibraḥimoɣa xapaət kərsətkəysən.. 13 Mana mən bu yərdə ḳudukning bexida turuwatimən wə xəḥər həlḳining ḳizliri bu yərgə su tartḳili keliwatidu. 14 Əmdi xundaḳ bolsunki, mən ḳaysi ḳizoɣa: «Komzikingni qüxürsəng, mən su iqiwalsam boptikən!» desəm, u jawab berip: «Mana iqkin, mən təgiliringnimu suoɣirip ḳoyay», desə, u ḳiz sən ḳulung Isḥaḳḳa bekitkiningning əzi bolsun. Buningdin sening hojam Ibraḥimoɣa xapaət ḳiloɣiningni bilələymən, — dedi.
15 U tehi səzini tügətməyla, mana Riwkaḥ kozini mürisidə kətürüp qiḳip kəldi; u bolsa Ibraḥimning inisi Naḥorning ayali Milkaḥtin tuoɣuloɣan ooɣli Betuəlning ḳizi idi;. 16 Ḳiz intayin qiraylıḳ bolup, ḥeq ər kixi təgmigən pak ḳiz idi. U ḳudukning boyioɣa qüxüp, komzikini toldurup andin qiḳti. 17 Hizmətkar uning aldioɣa yügürüp berip: — Ətünüp ḳalay, komzikingtin azoɣinə su otliwalay, dedi.
18 U jawab berip: — Iqkəyla, əy hojam! dəpla, komzəkni dərḥal ḳolioɣa elip, uning su iqixi üqün sundi.
19 U süyidin uningoɣa ḳanoɣuqə iqküzgəndin keyin: — Təgilirigimu ḳanoɣuqə su iqküzüp ḳoyay, — dedi..
20 Xuning bilən u dərḥal komzəktiki suni olaḳḳa təküwetip, yənə ḳudukḳa su tartḳili yügürüp bardi; u uning ḥəmmə təgilirigə su tartip bərdi. 21 U kixi uningoɣa kəzini tikkiniqə jimjit turup, Pərwərdigarning yolini ong ḳiloɣan, ḳilmioɣanliḳini bilix üqün kütüwatatti. 22 Təgilər su iqip ḳanoɣanda, xundaḳ boldiki, ḥeliḳi kixi yerim xəkəllik bir altun burun ḥalḳisi bilən ikki ḳolioɣa on xəkəllik altun biləzükni qiḳirip ḳizoɣa berip uningoɣa: 23 Sən kimning ḳizi bolisən? Manga dəp bərsəng! Atangning əyidə bizgə ḳonoɣudək jay barmu? — dəp soridi.
24 Ḳiz uningoɣa: — Mən Milkaḥning Naḥoroɣa tuoɣup bərgən ooɣli Betuəlning ḳizi bolimən, — dedi,. 25 yənə uningoɣa: — Bizningkidə saman bilən booɣuz kəngri, silərgə ḳonoɣili jaymu bar, — dedi.
26 Xuan bu adəm engixip Pərwərdigarning aldida səjdə ḳilip: 27 Əz xapaiti bilən ḥojamdin wapadarliḳini ayimioɣan, hojam Ibraḥimning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa ḥəmdusana

---

24:7 Yar. 12:1, 7; 13:15; 15:18; 26:4; Mis. 32:13; Ḳan. 34:4; Ros. 7:5.
24:10 «Aram-Naḥaraaim» — yaki «Mesopotamiya», yəni «ikki dəryaning otturisidiki rayon».
24:12 «mening iximni ongoɣa tartḳaysən» — ibraniy tilida «ixni mening aldimda yüz bərgüzgəysən!». **«xapaət»** — muxu yərdə «xapaət» ibraniy tilida «həsəd» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səzning mənisi bək qongḳur bolup, kəp yərlərdə «əzgərməs muḥəbbət» yaki «əzgərməs meḥribanliḳ» dəp tərjimə ḳilinidu. Kəp yərlərdə bir hil əḥdə bilən baoɣliḳ bolidu; xunga səzning uzunraḳ birhil tərjimisi: «meḥir-muḥəbbət əḥdisidə ḥaman turidu» degəndək bolidu.
24:15 Yar. 22:23
24:19 «Təgilirigimu ḳanoɣuqə su iqküzüp ḳoyay» — ussup kətkən təgə üq minut iqidə 200 litr su iqixi mumkin.
24:19 Əf. 3:20
24:24 Yar. 22:23.

okuloɣay! Pərwərdigar bu səpirimdə meni hojamning ḳerindaxliri turoɣan əygə baxlap kəldi! — dedi.
[28] Ḳiz yügürüp berip, bularning ḫəmmisini anisining əydikilərgə eytip bərdi. [29] Əmdi Riwkaḫning Laban degən bir akisi bar idi. Laban ḳudukning bexioɣa, u adəmning ḳexioɣa yügürüp qiḳti. [30] Qünki u singlisining burun ḫalḳisini wə ḳolliridiki bilәzüklərni kərüp, ḫəmdə singlisining: u adəm manga mundaḳ-mundaḳ dedi, deginini anglap, u adəmning ḳexioɣa bardi. Mana, u kixi ḳudukning yenida təgilərning ḳexida turatti. [31] Laban uningoɣa: — Əy Pərwərdigarning bəht-bərikiti ata ḳilinoɣuqi, kirgəyla! Nemə üqün taxḳirida turdila? Mən əyni təyyarlap ḳoydum, təgilərgimu jay raslidim, — dedi.
[32] U adəm əygə kirdi; Laban təgilərdin yükni qüxürüp, təgilərgə saman bilən booɣuz berip, u kixining ḫəm uning ḫəmraḫlirining putlirini yuoɣili su elip kəldi; [33] andin u kixining aldioɣa taam ḳoyuldi; lekin u: — Mən gepimni deməy turup taam yeməymən, — dedi. Laban jawab berip: — Eytḳayla, dedi.
[34] U: — Mən bolsam Ibraḫimning hizmətkarimən; [35] Pərwərdigar hojamoɣa kəp bəht-bərikət ata ḳiloɣaqḳa, u uluoɣ bir kixi boldi. U uningoɣa ḳoy bilən kala, kümüx bilən altun, ḳul bilən dedəklərni, təgə bilən exəklərni bərdi. [36] Hojamning ayali Sarah ḳerioɣanda hojamoɣa bir ooɣul tuoɣup bərgənidi. Hojam ooɣlioɣa əzining barliḳini atidi. [37] Hojam meni ḳəsəm ḳildurup: «Sən mən turuwatḳan zemindiki Ḳanaaniylarning ḳizliridin ooɣlumoɣa hotun elip bərmə, [38] bəlki jəzmən atamning əyigə, əz tuoɣḳanlirimning ḳexioɣa berip, ooɣlumoɣa hotun elip bərgəysən», — dedi. [39] U waḳitta mən hojamoɣa: «U ḳiz mən bilən kəlgili unimisiqu?» — desəm, [40] u manga jawab berip: «Tutḳan yollirim uningoɣa oquḳ boloɣan Pərwərdigarim Əz Pərixtisini sening bilən əwətip, yolungni ong ḳilidu. Bu tərikidə sən mening ailidikilirim arisidin, atamning jəməti iqidin ooɣlumoɣa hotun elip berisən. [41] Xundaḳ ḳilip ailəmdikilərning ḳexioɣa yetip baroɣiningda, sən mən ḳilduroɣan ḳəsəmdin halas bolisən; ular sanga ḳizni bərmisimu ohxaxla ḳəsəmdin halas bolisən», — degənidi.
[42] Xunga mən bügün bu ḳudukning ḳexioɣa kelip: — Əy, hojam Ibraḫimning Hudasi boloɣan Pərwərdigar, əgər sən bu səpirimni ong ḳilsang: — [43] mana mən su ḳudukining yenida turuwatimən; wə xundaḳ bolsunki, su tartḳili kəlgən ḳizoɣa: «Komzikingdin manga bir otlam su bərgən bolsang», desəm, [44] u manga: «Sən iqkin, təgiliringgimu su tartip berəy», dəp jawab bərsə, undaḳta bu ḳiz dəl Pərwərdigar Əzi hojamning ooɣli üqün bekitkən ḳiz bolsun, dəp dua ḳiloɣanidim. [45] Kənglümdə tehi sözüm tügiməyla, mana, Riwkaḫ komzəkni mürisidə kətürüp qiḳip, ḳudukning boyioɣa qüxüp su tartti; mən uningoɣa: — Iltipat ḳilip, manga su iqkili ḳoysang, dewidim, [46] u dərḫal komzikini mürisidin qüxürüp: «Iqkəyla, təgilirinimu suoɣirip ḳoyay», dedi. Xuning bilən mən iqtim; u təgilirimnimu suoɣirip ḳoydi. [47] Andin mən uningdin: — Kimning ḳizi bolisən, dəp sorisam, u jawab berip: — Mən Naḫorning Milkaḫdin tuoɣuloɣan ooɣli Betuəlning ḳizi bolimən, — dedi. Xu qaoɣda mən uning burnioɣa ḫalḳa, ḳollirioɣa bilәzüklərni selip ḳoydum; [48] andin engixip Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildim; hojamning ḳerindixining ḳizini uning ooɣli üqün elip ketixkə mening yolumni ong ḳiloɣini üqün, hojamning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa ḫəmdusana eyttim. [49] Əmdi silər hojamoɣa ihlas ḳilip xapaət kərsitəyli desənglar, buni manga dənglar. Əgər halimisanglar, unimu manga eytinglar, mən ong tərəpkə yaki sol tərəpkə barimən, — dedi.
[50] Əmdi Laban bilən Betuəl jawab berip: — Bu ix Pərwərdigardin boloɣaq, siligə ya undaḳ ya bundaḳ deyəlməymiz. [51] Mana, Riwkaḫ aldilirida turidu; uni elip kətkəyla. U Pərwərdigarning

24:32 «Laban təgilərdin yükni qüxürüp» — ibraniy tilida «u təgilərdin yükni qüxürüp».
24:49 «Əgər halimisanglar, unimu manga eytinglar, mən ong tərəpkə yaki sol tərəpkə barimən» — roxənki, hizmətkar ixning ḳandaḳ boluxidin ḳət'iynəzər, Ibraḫimning ailisidikilərning ḳexioɣa yetip baroɣinida, ular ḳizni bərmisimu ohxaxla ḳəsəmdin halas bolidioɣanliḳi enik tursimu, u ḳizni izdəxtin yanmaytti.
24:50 «siligə ya undaḳ ya bundaḳ deyəlməymiz» — Ibraniy tilida: «siligə ya yaman ya yahxi deyəlməymiz».

deginidək əz hojilirining ooŋlioŋa hotun bolsun, — dedi.
52 Ibrahimning hizmətkari ularning səzlirini anglap, yərgə engixip, Pərwərdigaroŋa səjdə
kildi. 53 Andin, hizmətkar kümüx buyumlarni, altun buyumlarni wə kiyim-keqəklərni
qikirip, bularni Riwkahka bərdi; u yənə kizning akisi wə anisioŋimu kimmətlik hədiyələrni
sundi.
54 Andin u wə həmrahliri bilən billə yəp-iqip, xu yərdə konup kaldi. Ətisi səhərdə kopup, u
ularoŋa: meni hojamning kexioŋa yoloŋa selip koyunglar, dewidi, 55 Kizning akisi bilən anisi
uningoŋa: — Kiz birkanqə kün yaki on kün yenimizda tursun; andin barsun, — dedi.
56 Əmma u ularoŋa: — Pərwərdigar mening səpirimni ong kiloŋanikən, meni tosmanglar;
hojamning kexioŋa berixim üqün meni yoloŋa selip koyunglar, — dedi.
57 Ular uningoŋa: — Kizni qakirip, uning aoŋzidin anglap bakayli, dəp 58 Riwkahni qakirip
uningdin: — Bu adəm bilən baramsən? dəp soriwidi, u: — Baray, dəp jawab bərdi.
59 Xuning bilən ular singlisi Riwkahni, uning inik'anisi, Ibrahimning hizmətkari wə adəmliri
bilən koxup yoloŋa selip koydi. 60 U wakitta ular Riwkahka bəht tiləp:
— Əy singlimiz, mingliŋan on mingliŋan adəmlərning anisi boloŋaysən!
Nəsling düxmənlirining dərwazilirioŋa igə boloŋay! — dedi.
61 Xuning bilən Riwkah bilən uning dedəkliri ornidin turup, təgilərgə minip, u kixigə əgixip
mangdi. Xundak kilip hizmətkar Riwkahni elip yoloŋa qikti.
62 Ishak Bəər-lahay-roy degən jaydin bayila kaytip kəlgənidi; qünki u jənubtiki Nəgəwdə turat
ti; 63 Ishak kəqkurun istikamətkə dalaoŋa qikkanidi; u bexini kətürüp karisa, mana təgilər ke-
liwatatti. 64-65 Riwkah bexini kətürüp, Ishakni kərdi; u dərhal təgidin qüxüp, hizmətkardin: —
Səhrada bizning aldimizoŋa qikiwatkan bu kixi kim bolidu? — dəp soridi.
Hizmətkar: — Bu hojamdur! dedi. Riwkah dərhal qümbilini tartip yüzini yepiwaldi.
66 Hizmətkar əmdi kiloŋan həmmə ixlirini Ishakka eytip bərdi. 67 Ishak kizni anisi Sarahning
qedirioŋa baxlap kirdi; u Riwkahni əz əmrigə aldi; u uning hotuni boldi. U uni yahxi kərüp kaldi;
bu tərikidə Ishak anisining wapatidin keyin təsəlli tapti.

Ibrahimning baxka əwladliri

1Tar. 1:28-42

25 1 Ibrahim Kəturah isimlik yənə bir ayalni aloŋanidi. 2 U Ibrahimoŋa Zimran, Yokxan,
Medan, Midiyan, Ixbak wə Xuahni tuoŋup bərdi. 3 Yokxandin Xeba bilən Dedan tərəldi;
Dedanning əwladliri Axuriylar, Letuxiylar wə Leummiylar idi. 4 Midiyanning ooŋulliri əfah,
Efər, Hanoh, Abida wə Əldaah idi. Bular həmmisi Kəturahning əwladliri idi.
5 Ibrahim barlikini Ishakka atiwətkənidi; 6 Ibrahim tehi Hayat waktida kiqik hotunliridin
boloŋan ooŋullirioŋa hədiyələrni berip, andin bularni ooŋli Ishaktin yirak tursun dəp, kün qikix
tərəpkə, xərkiy zeminoŋa əwətiwətkənidi.

24:59 Yar. 35:8
24:62 Yar. 16:14; 25:11.
24:67 «Ishak anisining wapatidin keyin təsəlli tapti» — Sarah bu ixtin burun wapat boloŋanidi (23-babni kərüng).
25:2 1Tar. 1:32.
25:3 «axuriylar» — muxu «axuriylar» bolsa keyinki «Axurlar» yaki «Asuriylər» əməs. «Axurlar» yaki «asuriylər» bolsa xəmning əwladliridin idi (10:22ni kərüng).
25:5 Yar. 24:36.
25:6 «kiqik hotunliri» — Həjər wə Kəturahlar idi. Ibrahimning xundak orunlaxturuxi, xübhisizki, keyinki wakitlarda ooŋulliri arisida Huda wədə kiloŋan miras (Pələstin zemini) üstidə qikixi mumkin boloŋan jedəllərning aldini elix üqün idi.

Ibraƕimning ələmi wə dəpnə ƙilinixi

7-8 Ibraƕimning əmrining künliri bir yüz yətmix bəx yil boldi; u tolimu ƙerip, künliri toxup, nəpəstin tohtap wapat boldi; u əz ƙowmining ƙexioŋa berip ƙoxuldi. 9 Uning ooŋulliri Isƕaƙ wə Ismail uni Mamrəning uduliоŋa jaylaxƙan, Ƕittiy Zoƕarning ooŋli Əfronning etizliƙidiki Makpelaƕning oŋarida dəpnə ƙildi. 10 Bu etizliƙni Ibraƕim Ƕittiylardin setiwaloŋanidi; mana bu yərlikkə Ibraƕim dəpnə ƙilindi, ayali Saraƕmu muxu yərgə dəpnə ƙilinoŋanidi.
11 Ibraƕim wapat boloŋandin keyin xundaƙ boldiki, Pərwərdigar uning ooŋli Isƕaƙni bərikətlidi. Isƕaƙ Bəər-Laƕay-Royning yenida turatti.

Ismailning əwladliri

12 Təwəndikilər Saraƕning misirliƙ dediki Ƕəjərdin tuoŋuloŋan, Ibraƕimning ooŋli boloŋan Ismailning əwladliri: —
13 Ismailning ooŋullirining, ularning nəsəbnamiliri wə ƙəbililiri boyiqə ismi təwəndikiqə: — Ismailning tunji ooŋli Nebayot; andin Kedar, Adbəəl, Mibsam, 14 Mixma, Dumaƕ, Massa, 15 Ƕadad bilən Tema, Yətur bilən Nafix wə Ƙədəmaƕ idi. 16 Bular bolsa Ismailning ooŋulliri bolup, ularning kənt wə qedirgaƕliri ularning nami bilən ataloŋan bolup, ular on ikki ƙəbiligə əmir boloŋanidi.
17 Ismailning əmrining yilliri bir yüz ottuz yəttə yil boldi; u ahirƙi nəpsini tartip wapat bolup, əz ƙowmining ƙexioŋa berip ƙoxuldi.
18 Uning əwladliri Ƕawilaƕ rayonidin tartip xuroƣiqə olturaƙlaxti (Xur bolsa Misirning utturisida bolup, Axuroŋa baridioŋan yolda idi). Ismail əzining barliƙ ƙerindaxlirining udulida olturaƙlaxti.

Əsaw bilən Yaƙupning dunyaoŋa kelixi

19 Ibraƕimning ooŋli Isƕaƙning nəslining bayani mundaƙtur: — Ibraƕimdin Isƕaƙ tərəldi.
20 Isƕaƙ Padan-Aramda olturuxluƙ aramiy Betuəlning ƙizi, aramiy Labanning singlisi boloŋan Riwkaƕni hotunluƙƙa aloŋanda ƙiriƙ yaxƙa kirgənidi. 21 Əmma Riwkaƕ bolsa tuoŋmas boloŋaqƙa, Isƕaƙ hotuni üqün Pərwərdigaroŋa dua-tilawət ƙildi; Pərwərdigar uning duasini ijabət ƙildi; xuning bilən ayali Riwkaƕ ƕamilidar boldi.
22 Əmma uning ƙorsiƙidiki ikki bala bir-biri bilən soƙuxƙili turdi. Xuning bilən Riwkaƕ: — Əgər bundaƙliƙini bilsəm, ƕamilidar bolup nemə ƙilattim? — dəp Pərwərdigardin səwəbini soriоŋili bardi.
23 Pərwərdigar uningoŋa: —
«Sening ƙorsiƙingda ikki əl bardur,
Iqingdin ikki həlƙ qiƙip bir-biridin ayrilidu,
Bir həlƙ yənə bir həlƙtin oŋalib kelidu,
Qongi kiqikining hizmitini ƙilidu» — dedi.

25:7-8 «əz ƙowmining ƙexioŋa berip ƙoxuldi» — 15:15 wə izaƕatini kərüng.
25:7-8 Yar. 15:15.
25:12 «təwəndikilər .... Ismailning əwladliri» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning yəttinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Ismailning tolidoti» («Ismailning əwladlirining tarihi») (25:12-18) baxlinidu.
25:13 1Tar. 1:29.
25:18 «Ismail əzining barliƙ ƙerindaxlirining udulida olturaƙlaxti» — bu bayan Ismail tooŋrisidiki ilgiriki bexarət (16:12) ning əməlgə axuruluxini kərsitidu; uningdin bəlkim Ismail wə əwladlirining əz ƙerindaxliri boloŋan yəhudiylar wə baxƙilar bilən ƙarxilixixining baxlanoŋanliƙini puratƙan boluxi mumkin.
–Muxu ayəttiki «Axur» Asuriyə əməs, bəlkim Sinay qəlidiki bir rayonni kərsitixi mumkin.
25:19 «Ibraƕimning ooŋli Isƕaƙning nəslining bayani mundaƙtur» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning səkkizinqi «tolidot»i («tarihi», yəni «Isƕaƙning tolidoti») («Isƕaƙning nəslining bayani») (25:19-35:26) baxlinidu.
25:21 Rim. 9:10.
25:23 2Sam. 8:14; Rim. 9:12.

[24] Uning ay-küni toxkanda, mana uning korsikida dərwəkə bir jüp koxkezək bar idi.
[25] Awwal tuoŋuloŋini kizoŋuq bolup, pütün bədini juwidək tüklük idi. Ular uning ismini Əsaw dəp koydi.
[26] Andin inisi koli bilən Əsawning tapinini tutkan halda qikti. Bu səwəbtin uning ismi Yakup dəp koyuldi. Ular tuoŋuloŋanda Ishak atmix yaxta idi.

Əsawning tunjilik hokuki, yəni tunji ooŋulluk hokukni setiwetixi

[27] Balilar əsüp qong boldi; Əsaw mahir owqi bolup, dala-janggalda yüridioŋan adəm boldi. Yakup bolsa durus adəm bolup, qedirlarda turatti.
[28] Ishak Əsawning owlap kəlgən gəxidin daim yəp turoŋaqka, uningoŋa amrak idi. Lekin Riwkah Yakupka amrak idi.
[29] Bir küni Yakup purqak xorpisi kaynitiwatatti; Əsaw daladin herip-eqip kaytip kəldi. [30] Əsaw Yakupka: — Mən halimdin kəttim! Ətünüp kalay, awu kizildin bərsəng! — Awu kizil nərsidin meni ozuklandursangqu! Mən halimdin kəttim, — dedi (xu səwəbtin uning eti «Edom» dəpmu ataldi).
[31] Yakup uningoŋa: — Undak bolsa, tunjilik hokukungni manga setip bərgin, — dedi.
[32] Əsaw: — Mən ələy dəwatimən, bu tunjilik hokukining manga nemə paydisi? — dedi.
[33] Yakup: — Əmisə hazir manga kəsəm kiloŋin, dewidi, u uningoŋa kəsəm kilip, tunjilik hokukini Yakupka setip bərdi.
[34] Xuning bilən Yakup Əsawoŋa nan bilən kizil purqak xorpisini bərdi. U yəp-iqip ornidin turup kətti. Xundak kilip Əsaw tunjilik hokukioŋa xunqə etibarsiz karioŋanidi.

Ishakning Gərarda musapir bolup turuxi

26 [1] Kanaan zeminida Ibrahimning waktidiki aqarqilikтin baxka yənə bir ketimlik aqarqilik yüz bərdi. Xuning bilən Ishak Gərar xəhirigə, Filistiylərning padixahi Abimələkning kexioŋa bardi.
[2] Pərwərdigar uningoŋa kərünüp mundak dedi: — Sən Misiroŋa qüxməy, bəlki Mən sanga kərsitip beridioŋan yurtta turoŋin.
[3] Moxu zemindin qikmay musapir bolup turoŋin; xuning bilən Mən sən bilən billə bolup, sanga bəht-bərikət ata kilimən; qünki Mən sən wə nəslinggə bu zeminlarning hammisini berip, atang Ibrahimoŋa bərgən kəsimimni ada kilimən;
[4] nəslingni asmandiki yultuzlardək awutimən wə nəslinggə bu zeminlarning hammisini

---

25:24 «Əsaw» — «tüklük».
25:25 «Yakup» — mənisi «tapanoŋa esiloŋuqi» yaki kəqmə mənidə «orun basar» yaki «muhapizətqi» degənlik idi. Keyin Əsaw Yakupka əq bolup kelip, uning ismini «orun igiliwaloŋuqi» degən səlbiy mənidə ixlitidu (27:36).
25:26 Hox. 12:4.
25:27 «qüxənmə» — omumən eytkanda, Təwratta owqilik kilix səlbiy karilidu. «Qedirlarda turatti» Yakupni hurun adəm degənlik əməs, bəlki ailisidiki ixlar, bolupmu qarwiqilik bilən xuoŋulliniwatkinini kərsitidu. Yakupning təjribilik koyqi ikənliki 29:7din kərünidu.
– Bəzi tərjimilərdə «Yakup **jimoŋur** adəm» deyilgini bilən ibraniy tilidiki bu səz («tam» yaki «tamam») Təwratta daim «durus», «kamil» degən mənini bildüridu.
25:30 «Edom» — «kizil».
25:31 «tunjilik hokuki» — (yaki «tunji ooŋulluk hokuk») — Bu hokuk tət ixni əz iqigə aloŋan boluxi mumkin: —
–(1) pütkül ailisidikilər üqün igidarqilik məs'uliyiti;
–(2) baxka ooŋullaroŋa karioŋanda, atisidin mirasni bir hassə kəp elix;
–(3) atisining bəht-bərikət tiləx həyrlik duasidin alahidə bəhriman bolux;
–(4) pütkül ailisidikilər üqün kahinlik (dua kilix) wəzipisini ətəx.
–Biz «tunjilik hokuki» tooŋrisida «koxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz.
25:32 Yəx. 22:13; 1Kor. 15:32.
26:1 «Abimələk» — xu waktitа Gərar padixahining omumiy unwani idi. Bu «Abimələk» Ibrahimning waktidiki «Abimələk» (20-bab) əməs.
26:2 «Sən Misiroŋa qüxməy» — Gərar xəhiri Kanaan zeminining iqidə bolup, Misir zemiriioŋa baridioŋan yol üstidə idi.
26:3 Yar. 13:15; 15:18.

berimən; yər yüzidiki barlik əl-yurtlar nəslingning nami bilən əzlirigə bəht-bərikət tiləydu;
5 Qünki Ibrahim Mening awazimoɣa kulak selip, tapilioɣinim, əmrlirim, bəlgilimilirim wə kanunlirimni bəja kəltürdi, — dedi.
6 Xuning bilən Isḥak Gərarda turup kaldi. 7 Əmma u yərlik kixilər uning ayali tooɣrisida sorisa u: — Bu mening singlim bolidu, — dedi; qünki Riwkah intayin qiraylik boloɣaqka, Isḥak əz-əzigə: «Bu mening ayalim bolidu», desəm, bu yərlik adəmlər Riwkahning səwəbidin meni əltürüwetərmikin, — dəp korkti.
8 Lekin u xu yərdə uzak wakit turoɣandin keyin xundak boldiki, Filistiylərning padixahi Abimələk dərizidin kariwidi, mana Isḥak wə ayali Riwkah bir-birigə ərkilixip turatti. 9 Andin Abimələk Isḥakni qakirip: — Mana, u jəzmən sening ayaling ikən! Sən nemə dəp: «U mening singlim», deding? — dewidi, Isḥak uningoɣa: — Qünki mən əslidə uning səwəbidin birsi meni əltürüwetərmikin, dəp ənsirigənidim, — dedi.
10 Abimələk uningoɣa: Bu bizgə nemə kiloɣining? Tas kaptu həlk arisidin birərsi ayaling bilən birgə boloɣili?! Undak boloɣan bolsa sən bizni gunahka patkuzoɣan bolatting! — dedi.
11 Andin Abimələk həmmə həlkkə buyrup: — Kimki bu kixigə wə yaki hotunioɣa kol təgküzsə jəzmən əltürülməy kalmaydu, — dəp yarlik qüxürdi.
12 Isḥak u zeminda terikqilik kildi: u xu yili yərdin yüz həssə ḥosul aldi; Pərwərdigar uni bərikətligənidi. 13 Bu kixi bax kətürüp, baroɣanseri rawaj tepip, tolimu katta kixilərdin bolup kaldi. 14 Uning koy-kala padiliri wə əyidiki kulliri intayin kəpəydi; Filistiylər uningoɣa ḥəsət kiloɣili turdi.
15 Bu səwəbtin uning atisi Ibrahimning künliridə atisining kulliri kolioɣan kuduklarning həmmisini Filistiylər etip, topa bilən tinduruwətti.
16 Abimələk Isḥakka: — Sən bizdin ziyadə küqiyip kətting, əmdi arimizdin qikip kətkin, — dedi.
17 Isḥak u yərdin ketip, Gərar wadisioɣa qedir tikip, xu yərdə turup kaldi. 18 Ibrahim ḥayat wakitida kulliri birmunqə kuduklarni kazoɣanidi; birak Ibrahim əlgəndin keyin, Filistiylər bularni topa bilən tinduruwətkənidi. Isḥak bu kuduklarni kaytidin kolitip, ularoɣa atisi ilgiri koyoɣan isimlarni yənə koydi. 19 Isḥakning kulliri wadida kuduk kolawatkanda suliri uroɣup qikip akidioɣan bir kudukni tepiwaldi. 20 Lekin Gərardiki padiqilar Isḥakning padiqiliridin uni talixip: — Bu su bizningkidur, — dedi. Ular Isḥak bilən jedəlləxkəqkə, u bu kudukni «Esək» dəp atidi. 21 Ular yənə baxka bir kudukni kolidi, ular yənə bu kuduk tooɣrisida jedəlləxti. Xuning bilən Isḥak buning ismini «Sitnah» dəp atidi.
22 Andin u u yərdin ketip, baxka yərgə berip, xu yərdimu yənə bir kuduk kolidi; əmdi Gərardikilər bu kudukni talaxmidi. Bu səwəbtin u uning etini «Rəḥobot» koyup: «Əmdi Pərwərdigar biz üqün jay bərgənikən, bu zeminda mewilik bolimiz», — dedi.
23 Andin u u yərdin qikip Bəər-Xebaoɣa bardi. 24 Pərwərdigar xu keqisi uningoɣa kərünüp: — Mən bolsam atang Ibrahimning Hudasidurmən; korkmioɣin, qünki Mən sən bilən billimən, seni bəht-bərikətləp, nəslingni kulum Ibrahimning səwəbidin awutimən, — dedi.
25 U xu yərdə bir kurbangah yasap, Pərwərdigarning namioɣa nida kilip ibadət kildi. U xu yərdə qedirini tikti, Isḥakning kulliri xu yərdə bir kuduk kolidi.

26:4 «yər yüzidiki barlik əl-yurtlar nəslingning nami bilən əzlirigə bəht-bərikət tiləydu» — yaki «yər yüzidiki barlik əl-yurtlar nəslingning wasitisi bilən bəht-bərikət tapidu».
26:4 Yar. 12:3; 18:18; 22:18.
26:8 «Isḥak wə ayali Riwkah bir-birigə ərkilixip turatti» — yaki «Isḥak ayali Riwkahni silap turatti».
26:15 «kuduklarning ḥəmmisini Filistiylər etip, topa bilən tinduruwətti» — aqarqilik boloɣan waktida bundak kilix yaman ix ḥesablinatti ḥəm ḥamakətlik bolatti.
26:20 «Esək» — «majira».
26:21 «Sitnah» — «karxilik».
26:22 «Rəḥobot» — «azadə yər».

Isḥaḳning Abimələk bilən padixaḥ kelixim tüzüxi

[26] Əmdi Abimələk, aoŋinisi Aḥuzzat bilən ləxkərbexi Fikol birgə Gərardin qikip, uning ḳexioŋa bardi. [27] Isḥaḳ ularoŋa: — Manga əqmənlik ḳilip, meni aranglardin ḳooŋliwətkəndin keyin, nemə üqün mening ḳeximoŋa kəldinglar? — dedi.
[28-29] Ular jawabən: — Biz Pərwərdigarning sən bilən billə boloŋinini roxən bayḳiduḳ, xuning bilən biz sening tooŋrangda: «Otturimizda bir kelixim bolsun, yəni bizlər bilən sən bir-birimizgə ḳəsəm berip əḥdə ḳilixayli» deduḳ; xu wəjidin sən bizgə ḥeqḳandaḳ ziyan-zəhmət yətküzmigəysən; biz sanga ḥeq təgmiginimizdək, xundaḳla sanga yahxiliḳtin baxḳa ḥeqbir nemə ḳilmioŋinimizdək (bəlki seni aman-esənlik iqidə yolungoŋa əwətkəniduḳ) sənmu xundaḳ ḳiloŋaysən. Mana ḥazir sən Pərwərdigar təripidin bəht-bərikət kərüwatisən! — deyixti..
[30] Xuning bilən u ularoŋa bir ziyapət ḳilip bərdi. Ular bolsa yəp-iqti. [31] Ətisi tang səḥərdə ular ḳopup bir-birigə ḳəsəm ḳilixti; andin Isḥaḳ ularni yoloŋa selip ḳoydi; ular uning ḳexidin aman-esən kətti.
[32] U küni xundaḳ boldiki, Isḥaḳning ḳulliri kelip, uningoŋa əzi koliоŋan ḳuduḳ tooŋrisida həwər berip: «Biz su taptuḳ!» dedi. [33] U uning namini «Xibaḥ» ḳoydi. Bu səwəbtin bu xəḥərning ismi bügüngiqə «Bəər-Xeba» dəp atilip kəlməktə..

Əsawning yat ḳəbilidin aloŋan ayalliri

[34] Əsaw ḳirik yaxḳa kirgəndə, Ḥittiylardin boloŋan Bəərining ḳizi Yəḥudit bilən Ḥittiylardin boloŋan Elonning ḳizi Basimatni hotunluḳḳa aldi. [35] Əmma bular Isḥaḳ bilən Riwkaḥning kəngligə azab elip kəldi..

Yaḳupning Isḥaḳni aldixi

27 [1] Isḥaḳ ḳerip, kəzliri torlixip, kəzi oŋuwa kəridioŋan bolup ḳaloŋanda xundaḳ boldiki, u qong ooŋli Əsawni qaḳirip uningoŋa: — Ooŋlum! — dedi.
U: — Mana mən! — dəp jawab bərdi.
[2] U uningoŋa: — Mana mən əmdi ḳerip kəttim, ḳanqilik kün kəridioŋinimnimu bilməymən.
[3] Xunga səndin ətünimən, ḳoralliring, yəni sadaḳ wə oḳyayingni elip janggaloŋa qikip, mən üqün bir ow owlap kəl; [4] mən yahxi kəridioŋan məzzilik tamaḳtin birni etip, manga kəltürgin. Mən uni yəp, ölüxtin ilgiri kənglümdin sanga bəht-bərikət tiləp dua ḳilay, — dedi.
[5] Isḥaḳ ooŋli Əsawoŋa səz ḳiloŋanda Riwkaḥmu anglidi. Əsaw ow owlap kəlgili janggaloŋa qikip kətkəndə, [6-7] Riwkaḥ ooŋli Yaḳupḳa: — Mana mən atangning akang Əsawoŋa: «Sən ow owlap kelip, manga məzzilik bir taamni ətkin; mən uni yəp ölüp ketixtin burun Pərwərdigar aldida sanga bəht-bərikət tiləp dua ḳilay», — dəp eytḳinini anglap ḳaldim. [8] Əmdi, i ooŋlum, səzümgə ḳulaḳ selip buyruoŋinimni ḳiloŋin. [9] Sən dərḥal padioŋa berip, əqkilərning iqidin esil ikki ooŋlaḳni elip kəlgin; mən ulardin atang üqün u yahxi kəridioŋan məzzilik bir taam təyyar ḳilay. [10] Sən uni atangning aldioŋa elip kirgin. Xuning bilən u yəp, ölüp ketixtin burun sanga bəht-bərikət tiləp dua ḳilidu, — dedi. [11] Lekin Yaḳup anisi Riwkaḥḳa: — Mana akam Əsaw bolsa tüklük kixi, mən bolsam tüksiz silik tənlik adəmmən. [12] Mubada atam meni silap ḳalsa, undaḳta mən uning nəziridə uni mazaḳ ḳiloŋuqi adəm bolup ḳelip, beximoŋa bərikət əməs, bəlki lənət taparmənmikin, dedi.

26:28-29 «əḥdə ḳilixix» — «əḥdə kesix» degən səzlər bilən ipadilinidu (15:10ni kərüng).
26:33 «Xebaḥ» wə «Xeba» — bu ikki səz «ḳəsəm» degənni bildüridu. «Bəər-Xeba» degənning mənisi «ḳəsəmning ḳuduḳi». Bu bəlkim xu yərdiki ikkinqi ḳuduḳ boluxi mumkin; Ibrahim əslidə ohxap ketidioŋan ix tüpəylidin xu yərgə ohxax isim ḳoyoŋanidi (31:21nimu kərüng).
26:35 Yar. 27:46.

13 Anisi uningoƣa: — Əy ooƣlum, sanga qüxidioƣan lənət manga qüxsun; əmma sən pəkət səzümgə kulak selip, berip ooƣlakƣlarni elip kəl, — dedi.
14 U berip ularni elip kelip, anisioƣa bərdi. Anisi uning atisi yahxi kəridioƣan məzzilik bir taamni təyyar kildi. 15 Andin Riwkah tunji ooƣli Əsawning øydə øz yenida sakƣlaklik əng esil keyimlirini elip kiqik ooƣli Yakupka kiydürüp, 16 ooƣlakƣlarning terisini ikki koli bilən boynining tüksiz jayioƣa yøgəp, 17 andin øzi ətkən məzzilik taamlar bilən nanlarni ooƣli Yakupning kolioƣa tutkuzdi. 18 Yakup atisining kəxioƣa kirip: — Əy ata! — dedi.
U: — Mana mən! Ooƣlum, sən kim bolisən? — dewidi, 19 Yakup atisioƣa jawab berip: — Mən qong ooƣulliri Əsawmən, manga eytkanliridək kildim; əmdi orunliridin turup, olturup kiloƣayla, — dedi.
20 Ishak ooƣlioƣa: — Əy ooƣlum, kandakmu uni xunqə tez tepip kəlding? — dewidi, u jawab berip: — Qünki Pərwərdigar Hudaliri uni dəl yolumoƣa yolukturdi, — dedi.
21 Ishak Yakupka: — Əy ooƣlum, yekinrak kəl, sən rast ooƣlum Əsawmu, əməsmu, silap bakay, — dedi.
22 Xuning bilən Yakup atisi Ishakning kəxioƣa yekin bardi; u uni silap turup: — Awaz Yakupning awazi, lekin kol bolsa Əsawning kolidur, — dedi.
23 Uning kolliri bolsa akisi Əsawning kolliridək tüklük boloƣini üqün uni tonuyalmay, uningoƣa bəht-bərikət tiləp dua kildi. 24 Andin u yənə: — Sən rast ooƣlum Əsawmusən? dəp soriwidi, u jawab berip: — Dəl mən, — dedi.
25 Ishak uningoƣa: — Taamni elip kəlgin, mən ooƣlumning ow gəxidin yəp, kənglümdin sanga bəht-bərikət tiləp dua kilay, — dedi. Yakup uni uning aldioƣa koydi; u yedi. U xarab kəltürüwidi, unimu iqti.
26 Andin atisi Ishak uningoƣa: — Əy ooƣlum, əmdi yekin kelip meni səygin, — dedi.
27 U uning kəxioƣa berip uni səydi. Atisi uning kiyimining purikini purap uningoƣa bəht-bərikət tiləp dua kilip: —
«Mana, ooƣlumning tenidiki purak Pərwərdigar bərikətligən kəkləmzarning hux purikioƣa ohxaydikən!
28 Huda sanga asmanning xəbnimi,
Yərning munbət küqini ata kilip,
Axlik-tülük bilən xarabnimu kəp bərgəy.
29 Həlklər sening kullukungda boloƣay,
Əl-millətlər aldingda tizlanoƣay;
Kerindaxliringoƣa hoja boloƣaysən;
Anangning ooƣulliri sanga tizlanoƣay;
Sanga lənət kiloƣanlar lənətkə kaloƣay;
Sanga bəht tiligənlər bəht tapkay!» — dedi.

Əsawning Ishaktin dua tələp kilixi

30 Xundak boldiki, Ishak Yakupka dua kilip bolup, Yakup atisi Ishakning kəxidin qikip boluxioƣa, akisi Əsaw owdin kaytip kəldi. 31 Umu məzzilik taamlarni etip, atisining kəxioƣa elip kirip, atisioƣa: — Ata kopkayla, ooƣullirining ow gəxidin yəp, kəngülliridin manga bəht-bərikət tiləp dua kiloƣayla, — dedi.
32 Atisi Ishak uningoƣa: — Sən kimsən? — dedi. U jawab berip: — Mən ooƣulliri, qong ooƣulliri Əsawmən! — dedi.

27:27 «kəkləmzarning hux purikı» — demək, daladiki hərhil gül-giyahning wə ot-qəpning hux purikı singdürülgən.
27:28 Ibr. 11:20.
27:29 Yar. 12:3.

33 Buni anglap Isḥaq alaḳzadilikkə qüxüp, pütün bədini jalaḳlap titrəp: — Undaḳta bayatin ow
owlap elip kəlgini kim? Sən kelixtin burun uning ḥəmmə nərsisidin yəp, uningoŋa bəht-bərikət
tiləp dua ḳildim; wə bərḥəḳ, u bəht-bərikət kəridu! — dedi.
34 Əsaw atisining səzlirini anglapla intayin eqinarlik ḥalda ün selip aqqiḳ pəryad kətürüp
atisioŋa: — Menimu, i ata, menimu bəht-bərikətligəyla! — dedi.
35 U jawab berip: — Sening ining ḥiylə bilən kirip, sanga tegixlik bəht-bərikətni elip ketiptu,
dedi.
36 Əsaw: — Rast uning eti Yaḳup əməsmu?! Qünki u ikki ḳetim meni putlap, ornumni tartiwaldi.
Awwal tunjilik ḥoḳuḳumni tartiwaldi wə mana ḥazir u manga tegidioŋan bəht-bərikətni elip
kətti, — dedi, Andin yənə: — Mening üqün birər bəht-bərikət ḳaldurmidilimu? — dedi.
37 Isḥaq Əsawoŋa jawab berip: — Mana, mən uni üstünggə hoja ḳildim; ḥəmmə ḳerindaxlirini
uning ḳulluḳida bolidioŋan ḳildim; axlik wə yengi xarab bilən uni ḳuwwətlidim; əy ooŋlum, əmdi
sanga yənə nemimu ḳilip berələymən? — dedi.
38 Əsaw atisioŋa yənə: — Əy ata, silidə pəḳət xu birla bəht-bərikət bar idimu? Manga, əy ata,
mangimu bəht-bərikət tiləp dua ḳiloŋayla! dedi. Andin u ün selip yioŋlap kətti.
39 Atisi Isḥaq uningoŋa jawab berip: —
«Mana, turaloŋu jaying yərning munbət küqidin neri,
Egiz asmanning xəbnimidin yiraḳ bolur;
40 Sən ḳiliqingoŋa tayinip jan baḳisən,
Iningning hizmitidə bolisən;
Lekin qegridin qiḳip kəzginingdə,
Sən boynungdin uning boyunturuḳini qiḳirip sunduruwetisən» — dedi.
41 Xunga Əsaw atisi uningoŋa tiligən bəht-bərikət səwəbidin Yaḳupḳa əqmənlik saḳlap yür-
di. Əsaw kənglidə: — Atamning matəm künliri yeḳinlixip ḳaldi; xu qaoŋda inim Yaḳupni
əltürüwetimən, dəp hiyal ḳildi. 42 Lekin Riwkaḥ qong ooŋli Əsawning bu səzliridin həwər
tapti. U kiqik ooŋli Yaḳupni qaḳirip uningoŋa: — Mana akang Əsaw seni əltürüwetimən dəp
əz-əzidin təsəlli tepiwetiptu; 43 əmdi əy ooŋlum, səzümgə ḳulaḳ selip, ḳopup Ḥaranoŋa, akam
Labanning ḳexioŋa ḳeqip kətkin; 44 akangning ḳəḥri yanoŋuqə, uning ḳexida birnəqqə waḳit
turoŋin. 45 Akang aqqiḳidin yenip, sening uningoŋa ḳiloŋiningni untup kətküqə xu yərdə turup
turoŋin; andin mən adəm əwətip, seni u yərdin aldurup kelimən. Nemə üqün bir kündila ḥər
ikkinglardin məḥrum bolup ḳalay? — dedi.

Yaḳupning Labanning yenioŋa səpər ḳilixi

46 Əmma Riwkaḥ Isḥaḳḳa: — Mən muxu Ḥittiy ḳizlar wəjidin jenimdin jaḳ toydum. Əgər
Yaḳupmu bu yurttiki ḳizlardin, muxundaḳ Ḥittiy ḳizni hotunluḳḳa alsa yaxioŋinimning manga
nemə paydisi? — dedi.

28 1 Xuning bilən Isḥaq Yaḳupni qaḳirip, uningoŋa bəht-bərikət tiləp, uningoŋa jekiləp: — Sən
Ḳanaaniylarning ḳizliridin hotun alma; 2 bəlki ḳopup, Padan-Aramoŋa, anangning atisi
Betuəlning əyigə berip, u yərdin anangning akisi Labanning ḳizliridin hotun aloŋin. 3 Ḥəmmigə

27:34 Ibr. 12:17.
27:36 «meni putlap, ornumni tartiwaldi» — bu degənlik ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu. Oḳurmənlərning esidə barki, «Yaḳup» degənning bir mənisi «orun igiliwaloŋuqi» (25:26ni kərüng). Muxu yərdə «putlioŋuqi» degən yənə bir mənisi boluxi mumkin.
27:36 Yar. 25:33.
27:38 Ibr. 12:17.
27:46 Yar. 26:35.
28:2 Ḥox. 12:13.

Ḳadir Təngri seni bəht-bərikətləp, awutup, səndin kəp həlḳlərni qiḳirip kəpəytkəy, [4] Xundaḳla Ibraḥimning bəht-bərikitini sanga wə sening bilən nəslinggə bərgəy; xundaḳ ḳilip sən ḥazir Musapir bolup turuwatḳan yərni, yəni əslidə Huda Ibraḥimoɣa bərgən zeminni igiləysən! — dedi.
[5] Xuning bilən Isḥaḳ Yaḳupni yoloɣa saldi. U Padan-Aramoɣa, aramiy Betuəlning ooɣli, Yaḳup bilən Əsawning anisi Riwkaḥning akisi Labanning ḳexioɣa ḳarap mangdi.

Əsawning yənə bir ayal elixi

[6-7] Əsaw Isḥaḳning Yaḳupḳa bəht-bərikət tiləp, uni Padan-Aramoɣa xu yərdin hotun elixḳa əwətkənlikini, xundaḳla uningoɣa bəht-bərikət tiləp, uninga jekiləp: Sən Ḳanaaniylarning ḳizliridin hotun almioɣin, degənlirini uḳup, Yaḳupningmu əz ata-anisioɣa itaət ḳilip, Padan-Aramoɣa kətkinini kərginidə, [8] Əsaw: — ḳanaanylarning ḳizliri atam Isḥaḳning nəziridə yaman kərünidikən, dəp bilip yətti. [9] U Ismailning ḳexioɣa berip, ḥazirḳi hotunlirining üstigə Ibraḥimning ooɣli Ismailning ḳizi, Nebayotning singlisi Maḥalatni hotunluḳḳa aldi.

Yaḳupning Bəyt-Əldə qüx kərüxi

[10] Yaḳup bolsa Bəər-Xebadin qiḳip, Ḥaran tərəpkə mengip, [11] bir yərgə yetip kəlgəndə, kün olturup kətkəqkə xu yərdə ḳonmaḳqi boldi. U xu yərdiki taxlardin birini elip, bexioɣa yastuḳ ḳilip ḳoyup, uhlioɣili yatti. [12] U bir qüx kərdi: — Mana, uqi asmanlaroɣa taḳixidioɣan bir pələmpəy yərdə tikləklik turatti; Hudaning pərixtiliri uningda qiḳip-qüxüp turuxatti. [13] Mana, Pərwərdigar uning üstidə turatti. U: — «Mən bolsam atang Ibraḥimning Hudasi wə Isḥaḳning Hudasi boloɣan Pərwərdigardurmən; Mən sən yatḳan bu zeminni sening bilən nəslinggə berimən. [14] Nəsling bolsa yərning topisidək kəp bolup, sən məoɣrib bilən məxriḳḳə, ximal bilən jənubḳa yeyilisən; sən wə nəslingning wasitisi bilən yər yüzidiki barliḳ ailə-ḳəbililər bəht-bərikət tapidu. [15] Mana, Mən sən bilən billidurmən, ḳəyərgə barsang seni aman-esən saḳlap, bu zeminoɣa seni ḳayturup kelimən; qünki sanga eytḳan səzümni ada ḳilmay turup, seni taxlimaymən» — dedi.
[16] Andin Yaḳup oyoɣinip: — Bərḥaḳ, Pərwərdigar bu yərdidur, lekin mən uni bilməptimən, — dedi. [17] U ḳorḳup ketip: Bu jay alamət dəḥxətlik bir jay ikən! Bu Hudaning əyi bilən asmanning dərwazisidin baxḳa ḥeq jay əməstur, — dedi.
[18] Yaḳup ətisi səḥər ḳopup, bexining astioɣa ḳoyoɣan taxni elip, hatirə tüwrük süpitidə tikləp, üstigə zəytun meyi ḳuyup ḳoydi. [19] U jayning ismini Bəyt-Əl dəp atidi; əmma ilgiri u jayning eti Luz idi.
[20] Andin Yaḳup ḳəsəm bilən wədə ḳilip: — Əgər Huda mening bilən billə bolup, bu səpirimdə meni saḳlap, yegili nan, kiygili kiyim berip, [21] Mən atamning əyigə aman-esən yenip barsam, undaḳta Pərwərdigar mening Hudayim bolidu; [22] Xuningdək mən hatirə tüwrük süpitidə tikləp ḳoyoɣan bu tax Hudaning əyi bolidu; ḥəm xundaḳla sən manga beridioɣan barliḳ nərsilərning ondin bir ülüxini sanga təḳdim ḳilmay ḳalmayмən, — dedi.

28:4 Yar. 12:7; 13:15; 15:18; 24:7; 26:3; Ḳan. 34:4; Ros. 7:5.
28:5 «aramiy» — yəni «suriyəlik».
28:11 «taxlardin birini elip, bexioɣa yastuḳ ḳilip ḳoyup,,...» — yaki «taxlardin birini elip, uning bexioɣa ḳoyup...».
28:12 Yuḥ. 1:52.
28:13 «Pərwərdigar uning üstidə turatti» — mənisi bəlkim «Pərwərdigar Yaḳupning üstidə turatti»
28:13 Yar. 35:1, 3; 48:3; Ḳan. 12:20; 19:8.
28:14 Yar. 12:3; 18:18; 22:18; 26:4.
28:17 «asmanning dərwazisi» — təkitləydioɣan ix muxu yərdə «bu jay asmanning kirix yoli» degənlik əməs (bu mənisi bar, əlwəttə), bəlki ḳədimki xəḥərlərning muḥim ixliri xəḥər dərwazisida bəja kəltürülgəngə ohxax, «bu jay» dəl asmanlarning muḥim ixliri bəja kəltürülüwatḳan jaydur.
28:18 «Bəyt-Əl» — «Hudaning əyi».
28:18 Yar. 31:13; 35:14.

Yaḳupning Labanning өyigə berixi

29 [1] Andin Yaḳup səpirini dawamlaxturup, məxriḳtiki ḳowmlarning zeminioƣa yetip kəldi.
[2] U ḳariwidi, mana, yaylaḳta bir ḳuduḳ turatti, uning yenida üq top ḳoy padisi turatti; qünki həlḳ bu ḳuduḳtin padilarni suoƣiratti. Ḳuduḳning aoƣzioƣa yooƣan bir tax ḳoyuḳluḳ idi.
[3] Ḳaqaniki padilarning ḥəmmisi u yərgə yioƣilsa, padiqilar birliktə ḳuduḳning aoƣzidiki taxni yumilitiwetip, ḳoylarni suoƣirip, andin taxni yənə ḳuduḳning aoƣzioƣa өz ornioƣa ḳoyup ḳoyatti.
[4] Yaḳup padiqilardin: Əy buradərlər, silər ḳəyərlik? — dəp soridi. Ular: — Biz ḥaranliḳmiz, dedi.
[5] U ulardin: — Silər Naḥorning ooƣli Labanni tonumsilər? — dəp soridi. Ular: — Tonuymiz, dedi.
[6] U ulardin: — U salamətmu, dəp soriwidi, ular jawab berip: — U salamət turuwatidu. Mana ənə uning ḳizi Raḥilə ḳoyliri bilən keliwatidu, dedi.
[7] U: — Mana, kün tehi egiz tursa, ḥazir tehi malning yioƣilidioƣan waḳti bolmidi; nemixḳa ḳoylarni suoƣirip, andin yənə berip otlatmaysilər? — dedi.
[8] Ular jawab berip: — Yaḳ, mundaḳ ḳilalmaymiz. Awwal padilarning ḥəmmisi yioƣilip, padiqilar taxni ḳuduḳning aoƣzidin yumilitiwətkəndin keyin, andin ḳoylarni suoƣirimiz, dedi.
[9] U ular bilən gəplixip turoƣinida, Raḥilə atisining ḳoyliri bilən yetip kəldi; qünki u ḳoy baḳḳuqi idi. [10] Xundaḳ boldiki, Yaḳup anisining akisi Labanning ḳizi Raḥilə bilən anisining akisi Labanning ḳoylirini kərgəndə, u ḳopup berip, ḳuduḳning aoƣzidin taxni yumilitiwetip, anisining akisi Labanning ḳoylirini suoƣardi. [11-12] Andin Yaḳup Raḥiləni səyüp, yuḳiri awaz bilən yioƣlap taxlidi wə Raḥiləgə: — Mən sening atangning tuoƣḳini, Riwkaḥning ooƣli bolimən, dewidi, u yügürüp berip atisioƣa həwər bərdi.
[13] Xundaḳ boldiki, Laban өz singlisining ooƣli Yaḳupning həwirini angliƣanda, uning aldioƣa yügürüp berip, uni ḳuqaḳlap səyüp, өyigə baxlap kəldi. Andin Yaḳup Labanoƣa kəqürmixlirining ḥəmmisini dəp bərdi.
[14] Laban uningoƣa: — Sən dərwəḳə mening səngək bilən gөxümdursən! — dedi. Buning bilən u uning ḳexida bir ayqə turup ḳaldi.

Yaḳupning aldinip ḳelixi

[15] Andin Laban Yaḳupḳa: — Sən mening tuoƣḳinim boloƣaq, manga bikaroƣa hizmət ḳilamsən? Eytḳina, ḥəḳḳinggə nemə alisən? — dedi.
[16] Labanning ikki ḳizi bar idi; qongining eti Leyaḥ, kiqikining eti Raḥilə idi. [17] Leyaḥning kөzliri yeḳimlik idi; əmma Raḥiləning bolsa təḳi-turḳi kelixkən, ḥəsni-jamali qiraylik ḳiz idi.
[18] Yaḳupning kəngli Raḥiləgə qüxkən bolup Labanoƣa: — Mən sening kiqik ḳizing Raḥilə üqün sanga yəttə yil hizmət ḳilay, dedi.
[19] Laban jawab berip: — Uni baxḳa kixigə bərginimdin sanga bərginim yahxi. Əmdi meningkidə turoƣin, dedi.
[20] Yaḳup Raḥiləni elix üqün yəttə yil hizmət ḳildi. Əmma u uni intayin yahxi kərgəqkə, bu yillar uningoƣa pəḳət birnəqqə kündəkla bilindi. [21] Waḳit toxḳanda Yaḳup Labanoƣa: — Mana mening künlirim toxti. Əmdi ayalimni manga bərgin, mən uning ḳexioƣa kirəy, dedi. [22] Laban xu yərdiki ḥəmmə kixilərni yioƣip, ziyapət ḳilip bərdi. [23] Lekin xundaḳ boldiki, kəq kirgəndə, u qong ḳizi Leyaḥni Yaḳupning yenioƣa elip kəldi; Yaḳup uning ḳexioƣa kirip billə boldi. [24] Laban өz dediki Zilpaḥni ḳizi Leyaḥḳa dedək ḳilip bərdi.

29:8 «padiqilar» — ibraniy tilida «ular». Xu padiqilar bir türküm ḥoḳuḳluḳ padiqilar bolsa kerək. Yaki bolmisa ular eytḳan ixlar xu yərdə bir өrp-adət bolup ḳaloƣan bolsa kerək.
29:13 «kəqürmixlirining ḥəmmisini» — ibraniy tilida «bu ixlarning ḥəmmisini». Demək, tərjimimizdək «yüz bərgən ḥəmmə ixlarni», yaki u bayatin Raḥiləgə eytḳan ixlarni (tuoƣḳanqilik munasiwətlirini) kərsətsə kerək.
29:17 «Leyaḥning kəzliri yeḳimlik» — ibraniy tilida «Leyaḥning kəzliri mulayim» (yaki «yumxaḳ»). Buning baxḳa hil tərjimiliri bolsa: (1) tiniḳ; (2) ajiz (yahxi kərməydioƣan); (3) nursiz.
29:18 Ḥox. 12:13.

25 Ətisi xundaq boldiki, mana aldida Leyaḥ turatti! U Labanoɣa: — Bu zadi manga nemə kiloɣining? Əjəba, mən Raḥilə üqün sanga hizmət kilmidimmu? Meni nemixkə xundaq aldiding?! — dedi.
26 Laban: Bizning yurtimizda kiqikini qongidin ilgiri yatlik kilidioɣan rəsim-kaidə yoq. 27 Əmdi sən qongining yəttə künlük toy murasimini ətküzüp boloɣin; andin yənə ikkinqisinimu sanga berəyli; u sening manga yənə yəttə yil kilidioɣan hizmitingning ḥəkki bolidu, — dedi.
28 Yakup makul bolup, Leyaḥning yəttə künlük toy murasimini ətküzüp boloɣanda, Laban kizi Raḥilənimu uningoɣa hotunlukka bərdi. 29 Laban dediki Bilḥaḥni kizi Raḥiləgə dedək kilip bərdi.
30 Bu tərikidə Yakup Raḥiləningmu kexioɣa kirdi; u Raḥiləni Leyaḥdin ziyadə yahxi kərdi. Andin keyin u yənə yəttə yil Labanoɣa hizmət kildi.

Yakupning pərzəntliri

31 Əmma Pərwərdigar Leyaḥning ətiwarlanmioɣanlikini kərgəndə, uningoɣa tuoɣuxni nesip kildi. Lekin Raḥilə tuoɣmas idi. 32 Leyaḥ ḥamilidar bolup bir ooɣul tuoɣup: — «Pərwərdigar harlanoɣinimni kərdi; əmdi erim meni yahxi kəridu» dəp uning ismini «Rubən» koydi.
33 U yənə ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣup: — «Pərwərdigar ətiwarlanmioɣanlikini anglap, buni ḥəm manga bərdi» dəp, uning ismini Ximeon koydi.
34 U yənə ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣup: — «Əmdi bu ketim erim manga baoɣlinidu; qünki mən uningoɣa üq ooɣul tuoɣup bərdim» dəp uning ismini Lawiy koydi.
35 U yənə ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣup: — «Əmdi bu ketim mən Pərwərdigaroɣa ḥəmdusana okuy!» dəp uning ismini Yəḥuda koydi. Andin u tuoɣuttin tohtap kaldi.

30 1 Əmma Raḥilə əzining Yakupka bala tuoɣup berəlmiginini kərgəndə, aqisioɣa ḥəsət kilip Yakupka: — Manga bala bərgin; bolmisa əlimən, — dedi.
2 Xuning bilən Yakupning Raḥiləgə oɣəzipi kelip: — Mən baliyatkuning mewisini səndin ayioɣan Hudaning ornidimu?! — dedi.
3 — Mana, dedikim Bilḥaḥ bu yərdə turidu; sən uning kexioɣa kirgin, u mening kuqikimoɣa tuoɣsun; mən u arkilik balilik bolay, — dedi Raḥilə.
4 Xuning bilən u dediki Bilḥaḥni uningoɣa hotun kilip bərdi; Yakup uning kexioɣa kirdi. 5 Bilḥaḥ ḥamilidar bolup, Yakupka bir ooɣul tuoɣup bərdi.
6 Raḥilə: — «Huda mən üqün adalət yürgüzüp pəryadimni anglap, manga bir ooɣul bərdi», dəp uning ismini Dan koydi.
7 Raḥiləning dediki Bilḥaḥ yənə ḥamilidar bolup, Yakupka ikkinqi ooɣlini tuoɣup bərdi. 8 Raḥilə: — «Mən aqam bilən bəslixip kattik tutuxup, yəngdim» dəp uning ismini Naftali koydi.
9 Leyaḥ əzining tuoɣuttin tohtap kaloɣanini kərüp, dediki Zilpaḥni Yakupka hotun kilip bərdi.
10 Leyaḥning dediki Zilpaḥ Yakupka bir ooɣul tuoɣup bərdi. 11 Leyaḥ: — «Nemidegən tələylikḥə!» dəp uning ismini Gad koydi.

29:31 «uningoɣa tuoɣuxni nesip kildi» — ibraniy tilida «u uning baliyatkusini aqti».
29:32 «Rubən» — «kara, bir ooɣul bala!» degən mənidə.
29:33 «Ximeon» — «anglax» yaki «angliɣan» degən mənidə.
29:34 «Lawiy» — «baoɣlanoɣan» yaki «ulanoɣan» degən mənidə.
29:35 «Yəḥuda» — «ḥəmd» yaki «mədḥiya» degən mənidə. Leyaḥning səzi intayin əḥmiyətlik bolup, bu uning ihlasmənliki wə etikadini ispatlaydu. Yəḥuda tuoɣuloɣuqə uning barlik arzu-tilәkliri eri Yakupning muḥəbbitigə erixixtin ibarət idi. Lekin ḥazir erixmigən bolsimu aoɣrinmidi, bəlki Hudaoɣa mədḥiyə okup, uningdin təsəlli aldi.
30:3 «u mening kuqikimoɣa tuoɣsun» — ibraniy tilida «u mening tizlirim üstigə tuoɣsun» — demək, dedək tuoɣkan balilar Raḥiləning ḥesablinidu. Ibraniy tilida «mən u arkilik kurulimən» yaki «uning wasitisi bilən mening əyüm kurulidu».
30:6 «Dan» — «u ḥəküm qikardi» yaki «u adillik kildi!» degən mənidə.
30:8 «mən aqam bilən bəslixip kattik tutuxup, ...» — ibraniy tilida «Hudaning məditi bilən aqam bilən qelixip,...». **«Naftali»** — «elixix» yaki «qelixix» degən mənidə.
30:11 «Gad» — «tələylik» yaki «onguxluk» degən mənidə.

[12] Leyahning dediki Zilpah Yakupka ikkinqi ooɣlini tuoɣup bərdi. [13] Leyah: «Mən bəhtlikturmən! Qünki hotun-kizlar meni bəhtlik deyixidu!» dəp uning ismini Axir koydi.
[14] Buoɣday ormisi künliridə Rubən qikip etizlikka bardi wə etizdin birkanqə muhəbbətgülini terip, bularni anisi Leyahning kexioɣa əkəldi. Əmdi Rahilə Leyahka: — Ətünüp kalay, ooɣlungning muhəbbətgülidin birnəqqini manga bərgin! — dedi.
[15] Leyah uningoɣa jawabən: — Erimni tartiwaloɣining yətməmdu? Əmdi ooɣlumning muhəbbətgülinimu tartiwalmakqimusən? — dedi. Rahilə jawab berip: — Undak bolsa u ooɣlungning muhəbbətgülliri üqün bügün keqə sən bilən yatsun, — dedi.
[16] Yakup kəqkurun etizdin kaytip kəlginidə, Leyah uning aldioɣa qikip: — Mening kəximoɣa kirixing kerək; qünki mən ooɣlumning muhəbbətgülliri bilən seni ijarigə aldim, — dedi. Xundak dewidi, u bu keqə uning bilən yatti. [17] Huda Leyahning duasini anglidi; u hamilidar bolup, Yakupka bəxinqi ooɣlini tuoɣup bərdi. [18] Xuning bilən Leyah: «Dedikimni erimgə bərginimgə Huda əmdi manga «ijarə həkkim»ni ata kildi» dəp uning ismini Issakar koydi.
[19] Leyah yənə hamilidar bolup, Yakupka altinqi ooɣlini tuoɣup bərdi. [20] Leyah: — «Huda manga yahxi toyluk ata kildi; əmdi erim mening bilən billə turidioɣan boldi; qünki mən uningoɣa altə ooɣul tuoɣup bərdim» dəp uning ismini Zəbulun koydi.
[21] Xuningdin keyin, u bir kiz tuoɣup, uning ismini Dinah koydi.
[22] Əmma Huda Rahilәni yad kilip, duasini anglap uni tuoɣidioɣan kildi, [23] U hamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣdi. U: — «Huda meni nomustin halas kildi», dedi.
[24] U: — «Pərwərdigar manga yənə bir bala bərsə» dəp, uning ismini Yüsüp koydi.

Yakupning beyixi

[25] Rahilə Yüsüpni tuoɣkandin keyin Yakup Labanoɣa: — Meni əz yurtumoɣa, əz wətinimgə kətkili koyoɣin. [26] Mening sanga ixlәp erixkən ix həkkim boloɣan ayallirim bilən balilirimni manga bərgin; mən ketəy; qünki mening sanga ixligən japalik hizmitim əzünggə ayan, — dedi.
[27] Laban uningoɣa jawabən: Nəziringdə iltipat tapkan bolsam, ətünüp kalay, yenimdin kətmə. Qünki mən Pərwərdigarning sening səwəbingdin manga bərikət bərginini tonup yəttim, dewidi, Yakup yənə: — [28] Manga alidioɣan həkkingni tohtatkin; mən sanga xuni berəy, dedi.
[29] Yakup uningoɣa jawab berip: — Mən sanga kandak hizmət kilip kəlginim, mening kolumda malliringning kandak boloɣini əzünggə ayan. [30] Qünki mən kəlməstə meling az idi; əmdi nahayiti zor bir top boldi. Mening kədimim kəyərgə yətsə, Pərwərdigar sanga bərikət ata kildi. Əmdi mən kaqan əz ailəm üqün igilik tikləymən? — dedi.
[31] Xuning bilən Laban: — Mən sanga nemə berəy, dewidi, Yakup: — Sən manga hеqnemə bərmigin; pəkət mening xu iximoɣa koxulsangla, mən yənə padangni bekip, ulardin həwər alimən. [32] Mən bügün pütkül padangni arilap, ala-qipar koylarni, kara-kongur pahlanlarni, xundakla əqkilərning iqidinmu ala-qiparlirini ayrip qikimən. Bular mening ix həkkim bolsun.
[33] Keyin, mening həkkimni təkxürüp kəlgən waktingda, həkkaniy boloɣinim kəz aldingda ispatlinidu; əqkilər arisida ala-qipar bolmioɣanlirining hammisi, pahlanlar arisida kara-kongur

---

30:13 «Axir» — «bəhtlik» degən mənidə.
30:14 «muhəbbətgül» — (yaki «mandrak») — bu əsümlük muhəbbətni kozoɣap, hamilidar bolux imkaniyitini axuridu, dəp karilatti.
30:18 «Issakar» — «ijarə» yaki «inam» degən mənidə.
30:20 «erim mening bilən billə turidioɣan boldi» — yaki «erim meni hərmətləydioɣan boldi». **«Zəbulun»** — «makan kilix» yaki «hərmətləx» degən mənidə.
30:21 «Dinah» — « (adil) həküm» degən mənidə.
30:22 «uni tuoɣidioɣan kildi» — ibraniy tilida «baliyatkusini eqiwidi».
30:24 «Yüsüp» — «u yənə beridu» yaki «u koxup beridu» degən mənidə.
30:32 «kara-kongur pahlanlar» — Pələstində kongur yaki kara rənglik koylar az uqraydu. **«əqkilərning iqidinmu ala-qiparliri»** — Pələstində əqkilərning kəpinqisi pütünləy kara yaki pütünləy kongurdur. **«bular»** — yaki «bulardin tuoɣuloɣanlar».

bolmioŋanlirining ḥəmmisi ooŋrilap kelingən ḥesablansun, — dedi.
34 u waḳitta Laban: — Maḳul, degininգdək bolsun, — dedi.
35 Xu küni Laban taoŋil wə ala-qipar tekilərni, ala-qipar qixi əqkilərni, xundaḳla az-paz aḳ qikimi boloŋan barliḳ əqkilərni, barliḳ ḳara-ḳongur ḳozilarni ayrip, əz ooŋullirining ḳolioŋa tapxurup,
36 əzi bilən Yaḳupning otturisida üq künlük arilikni ḳoydi. Yaḳup bolsa Labanning padilirining ḳaloŋinini baḳti.
37 Lekin Yaḳup terək, badam wə qinar dərəhliridin yumran qiwiḳlarni elip, ḳowziḳini yolluḳ ḳilip xilip, aḳ siziḳlarni qiḳardi. 38-39 Andin mal küyligən waḳitlirida su iqkili kəlgəndə, u muxu xiloŋan qiwiḳlarni padilar su iqidioŋan yərlərdiki ulaḳlaroŋa malning aldioŋa tikləp ḳoyatti. Mal bu taoŋil qiwiḳlarning aldida jüpləxkəndin keyin ular taoŋil wə ala-qipar ḳozilarni tuoŋdi.
40 Andin Yaḳup bu ḳozilarni Labanning padisidin ayrip qiḳardi; andin u Labanning padisining yüzlirini taoŋil wə ḳongur ḳoylirioŋa ḳaritip jüpləxtürdi; xundaḳ ḳilip, u əz melini Labanning melioŋa ḳoxmay bələk ḳoyup, əzi üqün ayrim badilarni ḳildi.
41 Saoŋlam küqlük mal jüpləxkinidə, Yaḳup qiwiḳlarni padining kəz aldioŋa ulaḳlarda ḳoyatti; mallar xu qiwiḳlarning yenida jüplixətti. 42 Lekin jüplixiwatḳan mal ajiz bolsa, u qiwiḳlarni ḳoymaytti. Bu tərikidə ajizliri Labanoŋa, küqlükliri Yaḳupḳa təwə boldi. 43 Xundaḳ ḳilip, bu kixi naḥayiti bay bolup, malliri, dedəkliri, ḳulliri, təgiliri wə exəkliri heli kəp boldi.

Yaḳupning Labanning yenidin ḳeqixi

31 1 Əmma Yaḳup Labanning ooŋullirining: — Yaḳup atimizning pütün mal-mülkini elip kətti; uning erixkən bu dəliti atimizning təəlluḳatidin kəlgən, deginini anglap ḳaldi.
2 Yaḳup Labanning qirayioŋa ḳariwidi, mana, u əzigə burunḳidək hux peil bolmidi. 3 Bu qaoŋda, Pərwərdigar Yaḳupḳa: — Sən ata-bowiliringning zemininoŋa, əz uruḳ-tuoŋḳanliringning ḳexioŋa ḳaytip kətkin. Mən sening bilən billə bolimən, — dedi.
4 Xuning üqün Yaḳup adəm əwətip, Raḥilə wə Leyaḥni əz padisi turoŋan kəkləmgə qaḳirip kelip 5 ularoŋa mundaḳ dedi: — Mən atanglarning qirayioŋa ḳarisam manga burunḳidək hux peil bolmidi; əmma atamning Hudasi mən bilən billə bolup kəldi. 6 Küqümning yetixiqə atanglaroŋa ixləp bərginim silərgə ayan; 7 ḥalbuki, atanglar meni əhməḳ ḳilip, ḥəḳḳimni on ḳetim əzgərtti; lekin Huda uning manga ziyan yətküzüxigə yol ḳoymidi. 8 Əgər u: «Ala-qipar ḳozilar ḥəḳḳing bolidu», desə, barliḳ padilar ala-qipar ḳozilioŋili turdi. U: «Taoŋil ḳozilar ḥəḳḳing bolsun», desə, barliḳ padilar taoŋil ḳozilioŋili turdi. 9 Bu tərikidə Huda atanglarning mallirini tartiwelip, manga bərdi. 10 Padilar küyligən waḳitta mən bir ḳetim qüxümdə beximni kətürüp xuni kərdumki, mana, mallarning üstigə jüplixixkə etiloŋan ḳoqḳar-tekilərning ḥəmmisi taoŋil yaki ala-qipar idi. 11 Andin Hudaning Pərixtisi qüxümdə manga: «Əy Yaḳup», dewidi, mən jawab berip: «Mana mən», dedim.
12 U manga: — «Əmdi bexingni kətürüp ḳarioŋin; mana mallarning üstigə jüplixixkə etiloŋan ḳoqḳar-tekilərning ḥəmmisi taoŋil wə ala-qipardur; qünki Mən Labanning sanga ḳiloŋinining ḥəmmisini kərdüm. 13 Mən Bəyt-Əldə sanga kərüngən Təngridurmən. Sən xu yərdə tüwrükni məsiḥləp, Manga ḳəsəm iqting. Əmdi sən orningdin turup, bu zemindin qiḳip, uruḳ-

30:36 «əzi» — yaki «ular». **«üq künlük arilikni ḳoydi»** — demək, Laban dərḥal padisidin Yaḳupning ḥəḳḳi boloŋan malni, xundaḳla kəlgüsidə xundaḳ nəslini qiḳiralaydioŋanlarni ayrip, Yaḳuptin yiraḳ ḳildi.
30:40 «Labanning padisining yüzlirini taoŋil wə ḳongur ḳoyliri» — Laban bundaḳ taoŋil wə ḳongur ḳoylarni allikaqan ayrioŋan bolsimu, bu sözlərgə ḳarioŋanda u yənila bundaḳlardin bəzilirini Yaḳupḳa tapxuroŋan ohxaydu. Əgər Labanning ooŋulliri padilarni beḳixḳa ixənqlik bolmisa, Laban xu «taoŋil wə ḳongur ḳoylar»din qong ḳoylarni Yaḳupḳa ḳaytidin tapxuruxi mumkin. Baxḳa bir imkaniyət barki, Yaḳupning bəzi taoŋil yaki ḳongur ḳoziliri qong boloŋanda u ularni Labanning aḳ rənglik ḳoyliri arisioŋa ḳoxḳan.
–Yaḳupning Laban bilən boloŋan waḳtidiki tarih tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
31:1 «bu dəliti» — ibraniy tilida «bu xan-xərəpni».

tuoŋqanliringning zeminioŋa yanoŋin» dedi.
14 Rahilə wə Leyah uningoŋa jawab berip: — Atimizning əyidə bizgə tegixlik nesiwə yaki miras qalmioŋanmu? 15 Biz dərwəqə uningoŋa yat adəm hesablinip qaloŋanmu?! U bizni setiwətti, toyluqimiznimu pütünləy yəp kətti! 16 Xundaq boloŋandin keyin, Huda Atimizdin sanga elip bərgən barlik dələt biz bilən balilirimizningkidur. Əmdi Huda sanga nemə degən bolsa, xuni qiloŋin, — dedi.
17-18 Xuning bilən Yaqup ornidin turup, baliliri wə ayallirini təgilərgə mindurup, erixkən barlik malliri wə barlik təəlluqatini, yəni Padan-Aramda tapqan təəlluqatlirini elip, atisi Ishaqning yenioŋa berixqa Kanaan zeminioŋa qarap yol aldi.
19 Laban bolsa qoylirini qirqioŋili kətkənidi; Rahilə əz atisioŋa təwə «əy butliri»ni ooŋrilap eliwaldi. 20 Yaqup aramiy Labanoŋa əz qexidin ooŋrilikqə qeqip ketidioŋanlikini uqturmay uni aldap qoyoŋanidi. 21 U bar-yoqini elip qeqip kətti; u dəryadin ətüp Gilead teoŋi tərəpkə qarap yol aldi.

Labanning Yaqupni qooŋlixi

22 Üqinqi küni, Labanoŋa Yaqupning qaqqini tooŋrisida həwər yətti. 23 U əz tuoŋqanlirini elip, yəttə künlük yoloŋiqə kəynidin qooŋlap berip, Gilead teoŋida uningoŋa yetixti. 24 Lekin keqisi Huda aramiy Labanning qüxigə kirip uningoŋa: «Sən hezi bol, Yaqupqa ya ak ya kək demə!» dedi.
25 Laban Yaqupqa yetixip baroŋanda, Yaqup qedirini taoŋning üstigə tikkənidi. Labanmu tuoŋqanliri bilən Gilead teoŋining üstidə qedir tikti. 26 Laban Yaqupqa: — Bu nemə qiloŋining? Sən meni aldap, qizlirimni uruxta aloŋan oljidək elip kətting? 27 Nemixqa yoxurun qaqisən, manga həwər bərməy məndin ooŋrilikqə kətting? Manga degən bolsang mən huxal-huramlik bilən oŋəzəl okup, dap wə qang qelip, seni uzitip qoymamtim? 28 Xundaq qilip sən manga əz ooŋullirim wə qizlirimni səyüp uzitip qoyux pursitinimu bərmiding. Bu ixta əhməqlik qilding.
29 Silərgə ziyan-zəhmət yətküzüx qolumdin kelətti; lekin tünügün keqə atangning Hudasi manga səz qilip: «Hezi bol, Yaqupqa ya ak ya kək demə» dedi. 30 Hox, sən atangning əyini tolimu seoŋinoŋining üqün kətməy qoymaysən; lekin nemixqa yənə mening butlirimni ooŋriliding? — dedi.
31 Yaqup Labanoŋa jawab berip: — Mən qorkup qaqtim; qünki seni qizlirini məndin məjburiy tartiwalamdikin, dedim. 32 Əmdi butliringoŋa kəlsək, ular kimdin qiqsa xu tirik qalmaydu! Qerindaxlirimiz aldida məndin qandaqla nemängni tonuwalsang, uni elip kət, — dedi. Halbuki, Yaqupning Rahilәning butlarni ooŋrilap kəlginidin həwiri yoq idi.
33 Laban aldi bilən Yaqupning qedirioŋa kirip, andin Leyahning qediri həm ikki dedəkning

---

31:13 «Məsihləx» wə «Məsih» — bu ixlar tooŋrisida «Təbirlər»ni kərüng. Bu yərdə Mukəddəs Kitabta «məsihləx» yaki «məsih qilix» degən peilning tunji kətim ixlitilixidur.
31:13 Yar. 28:13,14,15.
31:15 «toyluqlirimiz» — muxu yərdə Yaqupning Leyah wə Rahilәni elix üqün ixliginining qimmitini kərsətsə kerək.
31:19 «əy butliri» — ibraniy tilida «tərafim». Bu butlar qolda kətürgüdək kiqik bolup, adəttə kümüxtin yasilatti. Qədimki waqitlardiki bəzi butpərəs jəmiyətlərdə «tərafim»oŋa igə boloŋan adəm əyning barlik təəlluqatining igisi, hojayini dəp hesablinatti. Xunga bu kiqik «tərafim» kümüx boloŋini üqün əməs, bəlki qanuniy əhmiyiti üqün Labanoŋa intayin muhim idi.
31:20 «uni aldap qoyoŋanidi» — ibraniy tilida «uning kənglini ooŋrilidi» bilən ipadilinidu.
31:21 «dərya» — muxu yərdə «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu.
31:24 «Yaqupqa ya ak ya kək demə!» — ibraniy tilida «Yaqupqa ya yahxi ya yaman gəpni qilma!». Bu sözlər bəlkim: «uningoŋa bərikət tilimə yaki uni qaroŋima» degənlik bolsa kerək. Huda nemixqa «Yaqupqa yahxi gəp qilma» degən? Bizningqə Huda Labanning aldamqi mahiyitini obdan bilətti; u Yaqupqa bərikət tilisə aldamqi niyiti bilən tiləydioŋinini bilətti. Uning «yaman gəp qilix»ioŋa, yəni uni qaroŋaxqa yol qoymaytti, əlwəttə. Xunga «Yaqupqa ya yahxi ya yaman gəpni qilma!» degini bəlkim «pəqət həqiqəttin sözlə!» degənlik boluxi mumkin. Birak Labanning Yaqup bilən boloŋan səhbitigə qarisak u yənila yaloŋanqiliktin yirak kətməydu!
31:28 «əz ooŋullirim» — Labanning «ooŋullirim» degini uning hiyligərlikini ayan qilidu. Uning Yaquptin tuoŋuloŋan nəwrə ooŋulliri bar idi, lekin u ularni «mening ooŋullirim» dəp hesablaytti.

qedirliriоға kirip ahturup ҳeqnemə tapalmidi. Leyaһning qediridin qikip, Raһilәning qedirioға kirdi. 34 Raһilə bolsa ey butlirini elip, bularni tegining qomining iqigə tikip қoyup, üstidə olturuwaloғanidi. Laban pütkül qedirini ahturup, ҳeqnemə tapalmidi.
35 Raһilə atisioға: — Əy hojam, aldingda turalmioғinim üqün hapa bolmioғin; qünki mən ҳazir ayallarning adət məzgilidə turuwatimən, — dedi. Xundak kilip, Laban ҳəmmə yərni қoymay ahturupmu, ey butlirini tapalmidi.
36 Xuning bilən Yakup aqqiklap Laban bilən jedəllixip kətti. Yakup Labanoға: — Sən meni kəynimdin munqə aldirap-tenəp қooғlap kəlgüdək məndə nemə səwənlik, nemə gunah bar?
37 Sən ҳəmmə yük-takлirimni ahturup qikting, eyüngning nərsiliridin birər nemə tapalidingmu? Birnemə tapkan bolsang, mening kerindaxlirim bilən sening kerindaxliringning aldida uni қoyoғin, ular biz ikkimizning arisida ҳeküm kilsun. 38 Mən muxu yigirmə yil kexingda turdum; ҳeqkaqan saoғliking wə qixi eqkiliring bala taxliwətmidi; padiliringdin қoqkarliringni yeginim yok. 39 Booғuwetilgənlirini kexingoға elip kəlməy, bu ziyanni ezüm toldurdum; keqisi ooғrilanoғan yaki kündüzi ooғrilanoғan bolsun sən uni məndin tələtip alding. 40 Mening künlirim xundak ettiki, kündüzi issiktin, keqisi sooғuktin kiynilip, uyku kezümdin қaqatti. 41 Mening künlirim muxu yigirmə yilda eyüngdə turup xundak boldi; on tət yil ikki kizing üqün sanga hizmət kildim, altə yil padang üqün hizmət kildim; uning üstigə sən ix ҳəkkimni on ketim ezgərtting. 42 Əgər atamning Hudasi, yəni Ibraһimning Hudasi, yəni Isһakning Қorkunqisi Boloғanning Өzi mən bilən billə bolmisa idi, sən jəzmən meni kuruk қol kilip қayturuwetətting. Lekin Huda mening tartkan jəbir-japalirimni, kollirimning muxəkkitini kərüp tünügün keqə sanga tənbih bərdi, — dedi.

Yakupning Laban bilən kelixim tüzüxi

43 Laban Yakupka jawab berip: — Bu kizlar mening kizlirim, bu ooғullar mening ooғullirim, bu pada bolsa mening padam bolidu; xundakla kez aldingdiki ҳəmmə nərsə miningkidur; əmma mən bügün bu kizlirimni wə ularning tuoғkan ooғullirini nemə kilay? 44 Keni kəl, sən bilən ikkimiz bir əһdə tüzüxəyli, bu mən bilən sening otturimizda guwah bolsun, — dedi.
45 Xuning bilən Yakup bir taxni elip ərə tikləp tüwrük kilip қoydi. 46 Andin Yakup kerindaxlirioға: — Tax yioғinglar, — dewidi, taxlarni elip kelip dəwilidi, xu yərdə tax dəwisining yenida oғizalinixti. 47 Laban bu dəwini «Yəgar-Saһaduta» dəp atidi, Yakup uningoға «Galeəd» dəp at қo ydi. 48 Laban: — Bu dəwə bügün sən bilən mening otturamda guwah bolsun, — dedi. Xunga bu səwəbtin dəwining nami «Galeəd» ataldi. 49 U jay yənə «Mizpaһ», dəpmu ataldi; qünki Laban yənə: — Ikkimiz bir-birimiz bilən kərüxmigən wakitlarda, Pərwərdigar sən bilən mening otturamda karawul bolup kəzitip tursun. 50 Əgər sən kizlirimni bozək kilsang, yaki kizlirimning üstigə baxka hotunlarni alsang, baxka ҳeq kixi kəximizda ҳazir bolmioғan təkdirdimu, mana, Huda mən bilən sening arangda guwaһqidur!
51 Laban Yakupka yənə: — Mana, bu dəwigə kara, mən bilən sən ikkimizning otturisida mən tikləp қoyoғan bu tüwrükkimu kara; 52 kəlgüsidə bu dəwə wə bu tüwrükmu mən yaman niyət bilən bu dəwidin sening təripinggə ətməslikim üqün, seningmu niyitingni yaman kilip bu dəwə wə bu tüwrüktin ətüp mening təripimgə kəlməsliking üqün guwaһqi bolsun. 53 Ibraһimning

31:35 «mən ҳazir ayallarning adət məzgilidə turuwatimən» — ibraniy tilida: «ayallarning aditi ҳazir manga qüxti».
31:43 «mening ooғullirim» — 28-ayəttiki izaһatni kərüng. **«kəz aldingdiki ҳəmmə nərsə miningkidur»** — muxu səzləz pütünləy hata, əlwəttə. Yakup bularning ҳəmmisigə əz kolining əjri bilən erixkənidi.
31:47 «Yəgar-Saһaduta» — aramiy tilida, «Galeəd» ibraniy tilida «guwaһlik dəwisi» degən mənidə.
31:49 «Mizpaһ» — «kəzitix munari» degən mənidə bolup, yənə «u kəzitip tursun» degən səzning aһangioға yekin.
31:52 «seningmu niyitingni yaman kilip bu dəwə wə bu tüwrüktin ətüp mening təripimgə kəlməsliking üqün guwaһqi bolsun» — əgər yukirida eytkinimizdək «ey butliri»oға igə bolux «eyning əzigə igə boloғanlik» ҳesablansa, undakta Labanning bu səzlirining məkşiti: — «Yakup yaki uning əwladliri ey butlirimni elip, mening ey-təəlluқatlirimni tartiwelix niyitidə mən tərəpkə ҳərgiz kəlmisun» degənliktin ibarət idi.

ilaḫi, Naḫorning ilaḫi wə bu ikkisining atisining ilaḫliri arimizda ḫəküm qikarsun, — dedi. Yakup bolsa atisi Isḫakning Korkunqisi Bolоquqi bilən kəsəm kildi.
54 Andin Yakup taoq üstidə bir kurbanlik sunup, kerindaxlirini əzi bilən tamaklinixka təklip kildi. Ular ḫəmdastihan olturdi wə keqisi taoqda kondi. 55 Ətisi tang səḫərdə Laban ornidin turup, nəwriliri bilən kizlirini səyüp, ularoqa bəht-bərikət tiləp, əz əyigə rawan boldi.

Yakupning Əsaw bilən kərüxüxkə təyyarlinixi

32 1 Yakup əz yolioqa ketip baratti; yolda Hudaning pərixtiliri uningoqa uqridi. 2 Yakup ularni kərüp: — Bu jay Hudaning bargaḫi ikən! — dəp, bu jayning namini «Maḫanaim» dəp koydi.
3 Andin Yakup Seir zeminidiki «Edom yayliki»oqa, akisi Əsawning kexioqa aldin həwərqilərni əwətip, 4 ularoqa jekilәp: — Silər hojamoqa, yəni Əsawoqa: «Kəminiliri Yakup mundak dedi: — Mən Labanning kexida musapir bolup, ta muxu wakitkiqə turdum. 5 Əmdi məndə kala, exək wə koylar, kul-dedəklərmu bar; mən əzlirining nəziridə iltipat taparmənmikin dəp hojamoqa həwər yətküzüxni layik kərdüm», dənglar, — dedi.
6 Həwərqilər Yakupning yenioqa yenip kelip: — Biz akiliri Əsawning kexioqa barduk; u tət yüz kixini elip, silining aldilirioqa keliwatidu, — dedi.
7 Yakup naḫayiti korkup, oqəm-oqussigə qüxüp adəmlirini koy, kala wə təgilirigə koxup, ikki topka ayridi. 8 U: — «Əgər Əsaw kelip bir topimizoqa ḫujum kilsa, yənə bir top keqip kutulup kalar» — dəp oylidi.
9 Andin Yakup mundak dua kildi: — I atam Ibraḫimning Hudasi wə atam Isḫakning Hudasi! Manga: «Əz zemining wə uruk-tuoqkanliringning kexioqa yenip kətkin, sanga yahxilik kilimən» dəp wədə kiloqan Pərwərdigar! 10 — Mən Sening Əz kulungoqa kərsətkən əzgərməs barlik meḫribanlikiŋ wə barlik wapadarlikiŋ aldida ḫeqnemə əməsmən; qünki mən bu Iordan dəryasidin ətkinimdə yaloquz bir ḫasam bar idi. Əmdi mən ikki top adəm bolup kaytiwatimən.
11 Ətünüp kalay, meni akam Əsawning kolidin kutkuzoqaysən; qünki u kelip mən bilən hotunbalilirimni eltürüwetəmdikin, dəp korkimən. 12 Sən: «Mən jəzmən sanga zor yahxilik kilip, sening nəslingni dengizdiki kumdək ḫəddi-ḫesabsiz kəp kilimən», degəniding, — dedi.
13-15 U xu keqisi xu yərdə konup kaldi; andin u kol ilikidiki mallardin elip, akisi Əsawoqa ikki yüz əqkə, yigirmə tekə, ikki yüz saoqlik, yigirmə koqkar, ottuz qixi təgini taylakliri bilən, kirik inək, on buka, yigirmə mada exək, on ḫangga exəkni sowoqat kilip təyyarlap, 16 Bularni ayrim-ayrim top kilip hizmətkarlirining kolioqa tapxurup, ularoqa jekilәp: — Silər məndin burun mengip, ḫər topning arisida arilik koyup ḫəydəp menginglar, — dedi.
17 U əng aldidiki top bilən mangoqan kixikə əmr kilip: — Akam Əsaw sanga uqrioqanda, əgər u səndin: «Kimning adimisən? Kəyərgə barisən? Aldingdiki janiwarlar kimning?» — dəp sorisa, 18 Undakta sən jawab berip: «Bular kəminiliri Yakupning bolup, ḫojam Əsawoqa əwətkən sowoqattur. Mana, u əzimu kəynimizdin keliwatidu» — degin, dedi.

31:53 «Ibraḫimning ilaḫi, Naḫorning ilaḫi wə bu ikkisining atisining ilaḫliri» — Laban, Ibraḫimning atisi Tərah wə Naḫorlar asasən butpərəslər idi («Yəx.» 24:2ni kərüng). «Qikarsun» degən peil kəplük xəklidə.
31:54 «tamaklinixka təklip kildi» — bu taam bəlkim kurbanlikning gəxi boluxi mumkin. Undakta u «inaklik kurbanliki» süpitidə sunuloqan bolsa kerək («Law.» 3-babni kərüng).
32:1 Yar. 48:16.
32:2 «Maḫanaim» — buning mənisi «ikki bargah». Bu «ikki bargah» Yakupning bargaḫi wə Hudaning bargaḫini kərsitidu. Yakupning «bargah» deginidin karioqanda, xu jayda kərgən pərixtilər dərwakə intayin kəp bolsa kerək.
32:9 Yar. 31:13.
32:10 «ḫeqnemə əməsmən» — ibraniy tilida «intayin kiqikmən».
32:12 Yar. 28:13.
32:13-15 «ḫangga exək» — yaki «təhəy».

19-20 Xu tərikidə u ikkinqi, üqinqi wə ulardin keyinki padilarni ḥəydəp mangoꞯuqi kixilərgimu ohxax əmr kilip: — Əsaw sizlərgə uqrioꞯanda, silərmu uningoꞯa xundak dənglar, andin: — Mana, kəminiliri Yakup əzimu arkimizdin keliwatidu, — dənglar, dedi; qünki u: — Mən aldimda baroꞯan sowoꞯat bilən uni meni kəqürüm kildurup, andin yüzini kərsəm, meni koبul kilarmikin, — dəp oylioꞯanidi.
21 Xundak kilip sowoꞯat aldin əwətildi; u xu keqisi bargaḥta konup kaldi.

Yakupning Huda bilən qelixixi

22 U xu keqidə kopup, ikki ayali wə ikki dediki wə on bir ooꞯlini elip, Yabbok keqikidin ətüp kətti.
23 U ularni ekindin ətküzdi, xundakla ḥəmmə təəllukinimu u karxi tərəpkə ətküzdi. 24 Yakup bolsa bu katta yaloꞯuz kaldi; bir zat kelip xu yərdə uning bilən tang atkuqə qelixti. 25 Lekin bu zat uni yengəlməydioꞯanlikini kərüp, uning yotisining yirikioꞯa kolini təgküzüp koydi; xuning bilən ular qelixiwatkanda Yakupning yotisi kazandin qikip kətti.
26 U zat: — Meni koyup bərgin, qünki tang atay dəp kaldi, dedi.
— Sən meni bərikətlimigüqə, seni koyup bərməymən, dedi Yakup.
27 U uningdin: — Eting nemə? dəp soridi.
U: etim Yakup, — dedi.
28 U uningoꞯa: — Sening eting buningdin keyin Yakup bolmay, bəlki Israil bolidu; qünki sən Huda bilənmu, insan bilənmu elixip oꞯalib kəlding, — dedi.
29 Andin Yakup uningdin: — Namingni manga dəp bərgin, dewidi, u: — Nemixka mening namimni soraysən? — dedi wə xu yərdə uningoꞯa bəht-bərikət ata kildi.
30 Xuning bilən Yakup: — Hudani yüzmu-yüz kərüp, jenim kutulup kaldi, dəp u jayning namini «Pəniəl» dəp atidi.
31 U Pəniəldin ətüp mangoꞯanda, kün uning üstibexini yorutti; əmma u yotisi tüpəylidin akşap mangatti .
32 Bu səwəbtin Israillar bügüngiqə yotining ügisidiki pəyni yeməydu; qünki xu Zat Yakupning yotisining yirikioꞯa, yəni uning peyigə kolini təgküzüp koyoꞯanidi.

Yakupning Əsaw bilən uqrixixi

33 1 Yakup bexini kətürüp kariwidi, mana Əsaw tət yüz kixi bilən keliwatatti. Xuning bilən u balilirini ayrip, Leyaḥ, Raḥilə wə ikki dedəkkə tapxurdi; 2 u ikki dedək wə ularning balilirini ḥəmmining aldida mangdurdi, andin Leyaḥ bilən uning balilirini, əng ahirida Raḥilə bilən Yüsüpni mangdurdi. 3 Əzi bolsa ularning aldioꞯa ətüp mangdi, u akisining aldioꞯa yetip baroꞯuqə yättə kətim yərgə bax urup təzim kildi. 4 Əsaw uning aldioꞯa yügürüp kelip, uni kuqaklap, boynioꞯa girə selip, uni səydi; ḥər ikkisi yioꞯlixip kətti. 5 Andin Əsaw bexini kətürüp karap, ayallar wə balilarni kərüp: — Bu sən bilən billə kəlgənlər kimlər? — dəp soridi.
Yakup: — Bular Huda xapaət kilip kəminilirigə bərgən balilardur, — dedi.
6 Andin ikki dedək wə ularning baliliri aldioꞯa berip, uningoꞯa təzim kildi; 7 Andin Leyaḥmu uning baliliri bilən aldioꞯa berip, təzim kildi, ahirida Yüsüp bilən Raḥilə aldioꞯa berip, təzim kildi.

32:19-20 «uni meni kəqürüm kildurup, andin...» — ibraniy tilida «uning yüzi aldida kəfarət kilalaymən, andin...». «Kəfarət» degən ix tooꞯruluk «Mis.» 29:33 wə izaḥati, xundakla «Təbirlər»nimu kərüng.
32:25 «yotisining yirikioꞯa...» — yaki «yotisining ügisigə».
32:26 Ḥox. 12:4.
32:28 «Israil» — mənisi «Huda bilən billə boloꞯan əmir» wə uning bilən təng «Huda bilən elixkuqi».
32:28 Yar. 35:10.
32:29 «Pəniəl» — (yaki «Pənuəl») — mənisi «Hudaning jamali».
32:30 «Hudani yüzmu-yüz kərüp, jenim kutulup kaldi» — bu intayin sirlik wəkə üstidə «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

[8] Əsaw: — Manga yolda uqrioɣan axu topliringda nemə məkṣiting bar? — dewidi, Yakup jawab berip: — Bu hojamning aldida iltipat tepixim üqündur, dedi.
[9] Lekin Əsaw: — Əy ḳerindixim, məndə yetip axḳudək bar. Sening əz nərsiliring əzünggə ḳalsun, dedi.
[10] Əmma Yakup: — Undaḳ ḳilmioɣin; əgər mən nəzərliridə iltipat tapḳan bolsam, sowoɣitimni ḳolumdin ḳobul ḳiloɣayla; qünki silining meni huxalliḳ bilən ḳobul ḳiloɣanlirini kərüp, didarlirini kərginimdə Hudaning didarini kərgəndək boldum! [11] Əmdi sanga kəltürülgən, Hudadin kərgən bu bərikətlirimni ḳobul ḳiloɣayla; qünki Huda manga xapaət kərsətti, ḥəmmə nərsilirim bar boldi, — dəp uningdin ḳayta-ḳayta ətünüwidi, u ḳobul ḳildi.
[12] Andin Əsaw: — Əmdi biz ḳozoɣilip səpirimizni dawamlaxturayli, mən sening aldingda mangay, dedi.
[13] U uningoɣa jawabən: — Hojam kərdilə, balilar kiqik, ḳeximda emidioɣan ḳoza wə mozaylar bar; əgər mən bularni bir künla aldirtip ḳooɣlap mangdursam, pütkül pada əlüp ketidu. [14] Xunga ətünimənki, hojam kəminiliridin aldida mangoɣaq tursun; mən aldimdiki mal-qarwilarning mengixioɣa, xundaḳla balilarning mengixioɣa ḳarap asta mengip, hojamning ḳexioɣa Seiroɣa udul baray, dedi.
[15] U waḳitta Əsaw: — Undaḳ bolsa, mən əzüm bilən kəlgən kixilərdin birnəqqini ḳexingda ḳoyup ketəy, dedi. Lekin u jawab berip: — Buning nemə ḥajiti? Pəḳət hojamning nəziridə iltipat tapsamla xu kupayə, dedi.
[16] Əsaw u küni yoloɣa qiḳip Seiroɣa yenip kətti. [17] Yakup səpər ḳilip, Sukkot degən jayoɣa kəlgəndə, u yərgə bir əy selip, mallirioɣa lapaslarni yasidi. Xunga bu yər «Sukkot» dəp ataldi.
[18] Xu təriḳidə Yakup Padan-Aramdin ḳaytip, Ḳanaan zeminidiki Xəkəm xəḥirigə aman-esən kəldi. U xəḥərning aldida qedir tikti. [19] Andin u qedir tikkən yərning bir ḳisimini Xəkəmning atisi boloɣan Ḥamorning ooɣulliridin bir yüz ḳəsitigə setiwelip, [20] Xu yərdə bir ḳurbangaḥ selip, namini «Əl-Əloḥə-Israil» dəp atidi.

Xəkəmning Dinaḥning nomusioɣa tegixi

34 [1] Bir küni, Leyaḥning Yakupḳa tuoɣup bərgən ḳizi Dinaḥ yurtning ḳizliri bilən kərüxkili qiḳti. [2] Xu yurtning əmiri ḥiwiy Ḥamorning ooɣli Xəkəm uni kərüp ḳelip, uni tutuwelip, zorlap nomusioɣa təgdi. [3] Əmma uning kəngli Yakupning ḳizi Dinaḥḳa qüxüp, uni yahxi kərüp ḳaldi wə uningoɣa muḥəbbiti bilən kəngül soridi. [4] Xuning bilən Xəkəm atisi Ḥamordin: — Bu ḳizni manga hotunluḳḳa elip bərgin, dəp tələp ḳildi.
[5] Yakup Xəkəmning ḳizi Dinaḥning ippitigə təgkənlikini anglap ḳaldi. Uning ooɣulliri malliri bilən dalalarda idi; xunga Yakup ular kəlgüqə jim turup turdi. [6] Xəkəmning atisi Ḥamor Yakupning aldioɣa uning bilən səzləxkili qiḳti; [7] Yakupning ooɣulliri həwərni anglapla dalalardin ḳaytip kəlgənidi. Bular Xəkəmning ḳilmaydioɣan ixni ḳilip, Yakupning ḳizining nomusioɣa tegip Israil ḳəbilisidə xərməndilik ḳiloɣini üqün azablinip, intayin ḳattiḳ oɣəzəpləndi. [8] Ḥamor ularoɣa səz ḳilip: — Ooɣlum Xəkəmning kəngli ḳizinglaroɣa qüxüp ḳaptu. Iltipat ḳilip uni ooɣlumoɣa hotunluḳḳa bərsənglar! [9] Biz bilən ḳuda-baja bolup, ḳizliringlarni bizgə beringlar, bizning ḳizlirimiznimu silər elinglar; [10] Biz bilən billə turunglar. Mana, yər aldinglarda turuptu;

33:17 «Sukkot» — mənisi «kəpilər» yaki «lapaslar».
33:18 Yə. 24:32; Ros. 7:16.
33:19 «ḳəsitə» — pul birliki bolup, ḳimmiti bizgə naməlum.
33:20 «Əl-Əloḥə-Israil» — mənisi ««Əl» Israilning Təngrisidur» (ibraniy tilida «Əl» bolsa «ilaḥ», «Huda» degənni bildüridu).
34:1 Yar. 30:21.
34:7 «Israil ḳəbilisidə» — ibraniy tilida «Israilda». «Israil» degən bu səz muxu yərdə «Israil ḳəbilisi» yaki «Israil həlḳi»ni kərsətkən. Buning Muḳəddəs Kitabta birinqi ḳetim xu mənidə ixlitilixi bolidu.

bu yərni makan kilip, soda kilip, əzünglar üqün əy-mülük elinglar, — dedi.
11 Xəkəm kizning atisi bilən aka-ukilirioŋa: — Nəziringlarda iltipat tapsam dəymən; silər
nemə desənglar, xuni berəy. 12 Məndin kanqilik toyluk yaki sowoŋat tələp kilsanglar, manga
eytkininglarqə berəy; pəkət bu kizni manga hotunlukka bərsənglarla bolidu, dedi.
13 Yakupning ooŋulliri bolsa Xəkəm wə atisi Hamoroŋa hiylə-mikir bilən jawab bərdi, qünki u singlisi
Dinahning ippitigə təgkənidi; 14 ularoŋa: — Biz bundak kilalmaymiz, singlimizni hətnisiz birsigə
berixkə makul deyəlməymiz; qünki bu bizgə nomus bolidu. 15 Pəkət bir xərtimizgə kənsənglarla
silərgə makul bolimiz; silərning barlik ərkəkliringlar hətnə kilinip bizdək bolsa, 16 Kizlirimizni
silərgə berip, silərning kizliringlarni biz elip aranglarda olturup, bir kowm bolup kalimiz. 17 Əmma
bizgə kulak salmay hətnə kilinixka unimisanglar, undakta biz kizimizni elip ketimiz, — dedi.
18 Ularning səzliri Hamor wə ooŋli Xəkəmning nəzirigə yakti. 19 Yigit bu ixni kəynigə sozmi-
di, qünki u Yakupning kizioŋa ejil bolup kaloŋanidi; u atisining əyidə həmmidin ətiwarlik idi.
20 Xuning bilən Hamor ooŋli Xəkəm bilən xəhərning dərwazisioŋa berip, xəhərning adəmlirigə
səz kilip: — 21 Bu adəmlərning biz bilən inak ətküsi bar. Xunga ular muxu yurtta turup soda-
setik kilsun; mana, bu jayning ikki təripi ularoŋa yətküdək kəngridur. Biz ularning kizlirini
hotunlukka elip, əz kizlirimizni ularoŋa berimiz. 22 Lekin pəkət arimizdiki həmmə ərkək ular
hətnə kilinoŋandək hətnə kilinsa, u adəmlər arimizda turup biz bilən bir həlk boluxka makul
dəydu. 23 Xu tərikidə ularning mal-təəllukati, həmmə qarpayliri bizningki bolmamdu? Biz
pəkət ularoŋa makul desəkla, ular arimizda turidu, — dedi.
24 Xuning bilən xəhərning dərwazisidin kirip-qikidioŋanlarning həmmisi Hamor bilən ooŋli
Xəkəmning səzigə kulak saldi. Xəhərning dərwazisidin kirip-qikadioŋanlarning həmmisi hətnə
kilindi. 25 Əmma üqinqi küni, ular tehiqə aoŋrik yatkinida xundak boldiki, Yakupning ikki ooŋli,
yəni Dinahning akiliri Ximeon bilən Lawiy hərkaysisi əz kiliqini elip, xəhər hatirjəmlik iqidə
turoŋinida besip kirip, həmmə ərkəkni ətlürüwətti; 26 Ular Hamor bilən ooŋli Xəkəmnimu
kiliqlap, Dinahni Xəkəmning əyidin elip kətti. 27 Andin Yakupning barlik ooŋulliri: «Ular
singlimizning nomusioŋa təgdi» dəp, ətlürülgənlərning jayioŋa kelip, xəhərni bulap-talang
kildi. 28 Ularning koy-kala, exəklirini, xəhərdiki həmmini, etizliklardiki həmmini elip kətti,
29 Xundakla ularning barlik mal-mülkini bulap-talap, barlik hotun-balilarni əsir kilip, əy iqidiki
barlik nərsilərnimu koxup elip kətti.
30 Yakup Ximeon wə Lawiyni əyibləp: — Silər meni balaoŋa tikip, zemindikilər — Kanaaniylar
bilən Pərizziylərning aldida sesittinglar. Bizning adimimiz az bir həlkturmiz; ular manga karxi
qikip yioŋilip hujum kilidu; xuning bilən mən wə jəmətim wəyran bolimiz, — dedi.
31 Əmma ular jawab berip: — Əjəba, singlimizoŋa bir pahixə ayaloŋa kiloŋandək muamilə kilsa
bolamdu? — dedi.

Hudaning Bəyt-əldə Yakupka baxpanah boluxi

35 1 Andin Huda Yakupka: — Sən hazir Bəyt-əlgə qikip, xu yərni makan kil, əzüng akang
Əsawdin kəqip mangoŋiningda sanga kərüngən Mən Təngrigə bir kurbangah yasioŋin,
— dedi.

34:14 Yar. 17:12,13,14.
34:25 «Dinahning akiliri» — okurmənlərning esidə barki, Ximeon wə Lawiy Dinahning bir tuoŋkan (Leyahdin tuoŋuloŋan) ikkinqi wə üqinqi akisi idi.
34:25 Yar. 49:6.
34:27 «ular singlimizning nomusioŋa təgdi» — bu tolimu axuruwətkənlik bolidu. Qünki pəkət birla adəm xundak kiloŋanidi.
34:30 «bizning adimimiz az bir həlkturmiz» — ibraniy tilida «mən sanim az adəmmən».
34:31 «Əjəba, singlimizoŋa bir pahixə ayaloŋa kiloŋandək muamilə kilsa bolamdu?» — bu wəkə tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
35:1 Yar. 27:43; 28:12,13.

[2] Xuning bilən Yakup əyidikilər wə əzi bilən billə bolоɣanlarning ḥəmmisigə mundak dedi: — Aranglardiki yat ilaḥ butlirini taxliwetip, əzünglarni paklap eginliringlarni yənggüxlənglar. [3] Andin kopup Bəyt-Əlgə qikimiz. Mən xu yərdə kiyinqilikta kalоɣanda duayimni ijabət kilip, yürgən yolumda mening bilən billə bolup kəlgən Təngrigə kurbangaḥ salay, — dedi.
[4] Xuning bilən əz kolliridiki ḥəmmə yat ilaḥ butlirini, xundakla kulakliridiki zirilərni qikirip Yakupka bərdi. Yakup bularni Xəkəmdiki dub dərihining tüwigə kəmüp koydi. [5] Andin ular səpərgə atlandi; əmma ətrapidiki xəḥərlərni Hudadin bolоɣan bir wəḥimə baskaqka, ular Yakupning ooɣullirini koоɣlimidi. [6] Bu tərikidə Yakup wə uning bilən billə bolоɣanlarning ḥəmmisi Kanaan zeminidiki Luz, yəni Bəyt-Əlgə yetip kəldi. [7] U xu yərdə bir kurbangaḥ yasidi; akisidin kəqip mangоɣinida xu yərdə Huda uningоɣa kərüngini üqün bu jayning ismini «Əl-Bəyt-Əl» dəp atidi.
[8] Riwkaḥning inik'anisi Dəborah bolsa xu yərdə aləmdin ətti. U Bəyt-Əlning ayioɣidiki dub dərihining tüwidə dəpnə kilindi. Bu səwəbtin xu dərəh «Yioɣa-Zarning dub dərihi» dəp ataldi.

Hudaning Yakupka yənə bir kətim bəht ata kilip, yengi ismini təkrarlixi

[9] Yakup xu yol bilən Padan-Aramdin yenip kəlgəndin keyin, Huda uningоɣa yənə bir kətim kərünüp, uningоɣa bəht-bərikət ata kildi. [10] Andin Huda uningоɣa: — Sening isming Yakuptur; əmma mundin keyin sən Yakup atalmay, bəlki naming Israil bolidu, dəp uning ismini Israil koyup koydi. [11] Andin Huda yənə uningоɣa: — Mən Əzüm Ḥəmmigə Kadir Təngridurmən; sən nəsillinip, kəpəygin; bir əl, xundakla bir türküm əllər səndin pəyda bolidu; padixaḥlarmu sening puxtungdin qikidu. [12] Mən Ibraḥim wə Isḥakka bərgən zeminni sanga berimən, xundakla səndin keyinki nəslinggimu xu zeminni berimən, — dedi.
[13] Andin Huda uning bilən səzləxkən jaydin, uning yenidin yukirioɣa kətürüldi. [14] Yakup Huda əzi bilən səzləxkən jayda bir tax tüwrükni tikləp, üstigə bir xarab ḥədiyəsini təkti wə zəytun meyi kuyup koydi. [15] Yakup Huda əzi bilən səzləxkən xu jayning namini «Bəyt-Əl» dəp atidi.

Raḥiləning tuoɣutta əlüp ketixi

[16] Andin ular Bəyt-Əldin mengip, əfratka azoɣina yol kaloɣanda, Raḥiləni toloɣak tutup ketip, kattik tuoɣut azabida kaldi. [17] Əmma toloɣiki kattik eoɣirlaxkanda, tuoɣut anisi uningоɣa: — Korkmioɣin, bu kətim yənə bir ooɣlung bolidioɣan boldi — dedi.
[18] Xundak boldiki, Raḥilə jeni qikix aldida, ahirki nəpisi bilən ooɣlioɣa «Bən-Oni» dəp isim koydi; əmma uning atisi uni «Bən-Yamin» dəp atidi.
[19] Raḥilə wapat boldi wə Bəyt-Ləḥəm dəp atilidioɣan əfratning yolining boyioɣa dəpnə kilindi.
[20] Yakup uning kəbrisining üstigə bir hatirə texi tikləp koydi. Bügüngə kədər «Raḥiləning Kəbrə

35:7 «əl-Bəyt-əl» — mənisi «Bəyt-əldiki Huda». «Kərüngən» degən peil kəplük xəklidə.
35:7 Yar. 28:19.
35:8 «Yioɣa-Zarning dub dərihi» — ibraniy tilida «Allon-bakut».
35:9 Ḥox. 12:5.
35:10 Yar. 32:27; 2Pad. 17:34.
35:11 «bir əl, xundakla bir türküm əllər səndin pəyda bolidu; padixaḥlarmu sening puxtungdin qikidu» — bu bexarət tooɣruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
35:11 Yar. 17:1, 6; 28:3; 48:3
35:14 Yar. 28:18.
35:15 «Bəyt-əl» — «Hudaning əyi». Bu Yakupning ikkinqi kətim bu namni xu yərgə koyuxi idi. Xübḥisizki, u bu namning əḥmiyitini bir kədər toluk qüxəngini üqün xundak kildi.
35:18 «Bən-Oni» — (ərəbqə «Ibn-Aniy») — mənisi «kayoɣumning ooɣli». «Bən-Yamin» (Binyamin) degənning mənisi «ong koldiki ooɣul» yaki «amətlik bala».
35:19 Yar. 48:7.

Texi» xu yərdə turmakta. 21 Andin Israil səpərni dawamlaxturup Migdal-Edirning u təripidə əz
qedirini tikti.

Yakupning ooqulliri

22 Israil u zeminda turoqan waktida, Rubən berip əz atisining keniziki Bilhah bilən bir orunda
yatti; Israil buni anglap kaldi.
Yakupning on ikki ooqli bar idi: —
23 Leyahdin tuoquloqan ooqulliri: — Yakupning tunji ooqli Rubən wə Ximeon, Lawiy, Yəhuda, Is-
sakar həm Zəbulun idi.
24 Rahilədin tuoquloqan ooqulliri: — Yüsüp wə Binyamin idi.
25 Rahilaning dediki Bilhahdin tuoquloqan ooqulliri: — Dan wə Naftali idi.
26 Leyahning dediki Zilpahdin tuoquloqan ooqulliri: — Gad bilən Axir idi. Bular bolsa Yakupka
Padan-Aramda tuoquloqan ooqulliri idi.

Ishakning aləmdin ətüxi

27 Əmdi Yakup atisi Ishakning kexioqa, Ibrahim wə Ishak musapir bolup turoqan Kiriat-Arba,
yəni Hebronning yenidiki Mamrəgə kəldi. 28 Ishakning kərgən künliri bir yüz səksən yil boldi.
29 Ishak tolimu kerip, künliri toxup, nəpəstin tohtap wapat boldi wə əz kowmining kexioqa be-
rip koxuldi. Uning ooqulliri Əsaw bilən Yakup uni dəpnə kildi.

Əsawning əwladliri

1Tar. 1:35-54

36 1 Təwəndikilər Əsawning əwladliridur (Əsaw yənə Edom dəpmu atilidu): —
2 Əsaw ayallirini Kanaaniylarning kizliridin aldi, yəni Hittiylardin boloqan Elonning
kizi Adah bilən hiwiylardin boloqan Zibeonning nəwrisi, Anahning kizi Oholibamahni aldi;
3 uningdin baxka Ismailning kizi, Nebayotning singlisi Basimatnimu aloqanidi. 4 Adah Əsawqa
Elifazni tuoqup bərdi; Basimat bolsa Reuəlni tuoqdi. 5 Oholibamah Yəux, Yaalam wə Korahni
tuoqdi; bular Kanaan zeminida Əsawqa tuoquloqan ooqullar idi.
6 Əsaw ayalliri, ooqul-kizliri, əyidiki həmmə kixilirini wə qarpaylirini, barlik ulaqlirini, xundakla
Kanaan zeminida tapkan barlik təəlluqatlirini elip, inisi Yakuptin ayrilip, baxka bir yurtka
kəqüp kətti. 7 Qünki hər ikkisining təəlluqatliri intayin kəp boloqaqka, bir yərdə billə turalmayt-
ti; musapir bolup turoqan zemin ularning mal-qarwilirining kəplükidin ularni bakalmaytti.
8 Buning bilən Əsaw (Əsaw Edom dəpmu atilidu) Seir teoqioqa berip, olturaklixip kaldi.
9 Təwəndikilər taoqlik rayon Seirdiki Edomiylarning ata-bowisi Əsawning əwladliridur: —

35:21 «Israil» —Yəni Yakup, əlwəttə. **«Migdal-Edir»** — mənisi «koy padisi munari».
35:22 Yar. 49:4.
35:23 Yar. 46:8; Mis. 1:2.
35:29 «künliri toxup,...» — ibraniy tilida «künlər bilən toloqan bolup, ...» degən səzlər bilən ipadilinidu. **«əz kowmining kexioqa berip koxuldi»** — «ibraniy tilida «əz kowmlirioqa koxuldi» — 15:15 wə izahatini kərüng.
35:29 Yar. 25:8.
36:1 «Təwəndikilər Əsawning əwladliridur» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning tokkuzinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Əsaw (Edom)ning əwladlirining tarihi» («Əsawning əwladlirining tarihi») (36:1-8) baxlinidu. **«Edom»** — buning mənisi «kizil» bolup, Seir rayonidiki tuprakning rənggini kərsitidu. Əsaw əzimu «kizil adəm» bolup, «kizil bir zemin»da olturaklaxkan.
36:1 1Tar. 1:35.
36:7 Yar. 13:6.
36:8 Yə. 24:4.
36:9 «Təwəndikilər ... Edomiylarning ata-bowisi Əsawning əwladliridur: —» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning oninqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Əsawning **Seirda olturaklaxkan** əwladlirining tolidoti» («Əsawning **Seirda olturaklaxkan** əwladlirining tarihi») (36:9-37:1) baxlinidu. Əsaw awwal Kanaan zeminida turup birnəqqə pərzənt kərdi; bular 1-8-ayəttə

10-13 Əsawning ooɳulliri: — Əsawning ayali adaḫning ooɳli Elifaz; Əsawning ayali Basimatning ooɳli Reuəl. Elifazning ooɳulliri: — Teman, Omar, Zəfo, Gatam wə Kənaz idi. Əsawning ooɳli Elifazning kiqik hotuni Timna idi; u Elifazoɳa Amaləkni tuoɳup bərdi. Yukirilar bolsa Əsawning ayali adaḫning əwladliri idi. Reuəlning ooɳulliri: — Naḫat, Zərah, Xammaḫ wə Mizzah idi; bular Əsawning ayali Basimatning əwladliri idi.
14 Əsawning ayali, yəni Zibeonning qong kizi, Anaḫning kizi boloɳan Oḫolibamaḫning ooɳulliri: u Əsawoɳa Yəux, Yaalam wə Koraḫni tuoɳup bərdi.
15 Əsawning əwladlirining iqidin təwəndiki əmirlər qikkan: — Əsawning tunji ooɳli Elifazning ooɳulliridin: — əmir Teman, əmir Omar, əmir Zəfo, əmir Kenaz,
16 əmir Koraḫ, əmir Gatam wə əmir Amalək qikkan. Bular Edom zeminida Elifazning nəslidin qikkan əmirlər bolup, Adaḫning əwladliri idi.
17 Əsawning ooɳli Reuəlning ooɳulliridin əmir Naḫat, əmir Zərah, əmir Xammaḫ wə əmir Mizzaḫlar qikkan; bular Edom zeminida Reuəlning nəslidin qikkan əmirlərdur; bularning ḫəmmisi Əsawning ayali Basimatning əwladliri idi.
18 Əsawning ayali Oḫolibamaḫning ooɳulliridin əmir Yəux, əmir Yaalam wə əmir Koraḫlar qikkan. Bular Anaḫning kizi, Əsawning ayali Oḫolibamaḫning nəslidin qikkan əmirlər idi.
19 Bular Əsawning, yəni Edomning əwladliri bolup, Edomiylarning əmirliri idi.

Seirning əwladliri — Ḫoriylar

20-21 Ḫoriylardin boloɳan Seirning Edom zeminida olturoɳan əwladliri: — Lotan, Xobal, Zibeon, Anaḫ, Dixon, Ezər wə Dixan idi. Bular Seirning əwladliri bolup, Edom zeminida Ḫoriylarning əmirliri idi.
22 Lotanning ooɳulliri Ḫori bilən Ḫemam idi; Lotanning singlisi Timna idi. 23 Xobalning ooɳulliri: Alwan, Manaḫat, Ebal, Xefo wə Onam idi.
24 Zibeonning ooɳulliri: — Ayaḫ wə Anaḫ idi. Bu Anaḫ qəldə atisi Zibeonning exəklirini bekiwetip, arxanglarni tepiwaloɳan Anaḫning dəl əzi xu idi.
25 Anaḫning pərzəntliri: ooɳli Dixon; Anaḫning kizi Oḫolibamaḫ idi.
26 Dixonning ooɳulliri: Ḫəmdan, Əxban, Itran wə Keran idi.

27 Ezərning ooɳulliri: Bilḫan, Zaawan wə Akan idi.
28 Dixanning ooɳulliri: Uz wə Aran idi.
29-30 Ḫoriylarning əzlirining əmirliri: əmir Lotan, əmir Xobal, əmir Zibeon, əmir Anaḫ, əmir Dixon, əmir Ezər wə əmir Dixan idi. Bular bolsa Ḫoriylarning Seir zeminida əz namliri boyiqə ataloɳan kəbililərning əmirliri idi.

Edomdiki padixaḫlar

31 Israillarning üstigə ḫeq padixaḫ tehi səltənət kilmasta Edom zeminida səltənət kiloɳan padixaḫlar təwəndikidək: —
32 Beorning ooɳli Bela Edomda səltənət kildi; uning xəḫirining ismi Dinḫabaḫ idi.
33 Bela əlgəndin keyin, Bozraḫlik Zəraḫning ooɳli Yobab uning ornida səltənət kildi.

---

hatirilinidu. Andin u «Seir taoɳlik rayoni»da turup u yərdə birnəqqə pərzəntlik boloɳan; bu yərdə deyiliwatkini xularning əwladlirini kərsitidu (36:9-37:1).
–Məzkur tarih xu taoɳlik rayonluk «Ḫoriylar»ning tarihini əz iqigə alidu. Karioɳanda, Ḫoriylar awwal Əsawlaroɳa boysunup, andin ular bilən assimilyatsiyilixip bir millət, yəni «Edomlar» yaki «Edomiylar» bolup kaloɳan.
36:15 «əmirlər» — muxu yərdə Əsawning nəslidin qikkan kəbililərning əmirliri (kəbilə baxlikliri)ni kərsətsə kerək.
36:20-21 «Ḫoriylardin boloɳan Seirning Edom zeminida olturoɳan əwladlir» — Ḫoriylar Əsawlar «Seir zemini»oɳa kirixtin ilgirila xu yərdə olturaklaxkanlar idi. Seir ularning əjdadi bolup, zemin uning ismi bilən ataloɳanidi.
36:20-21 1Tar. 1:38.
36:31 1Tar. 1:43.

34 Yobab əlgəndin keyin, temaniylarning zeminidin kəlgən Ḥuxam uning ornida səltənət kildi.
35 Ḥuxam əlgəndin keyin, Bedadning ooɳli Ḥadad uning ornida səltənət kildi. U Moabning yaylaklirida midiyaniylaroɣa ḥujum kilip yənggənidi. Uning xəḥirining ismi Awit idi.
36 Ḥadad əlgəndin keyin, masrəkaḥlik Samlaḥ uning ornida səltənət kildi.
37 Samlaḥ əlgəndin keyin, «Dəryaning boyidiki Rəḥobot»tin kəlgən Saul uning ornida səltənət kildi.
38 Saul əlgəndin keyin, Akborning ooɳli Baal-ḥanan uning ornida səltənət kildi.
39 Akborning ooɳli Baal-ḥanan əlgəndin keyin, Ḥadar uning ornida səltənət kildi. Uning xəḥirining ismi Pau idi. Uning ayalining ismi Məḥetabəl bolup, u Məy-Zaḥabning kizi boloɣan Matrədning kizi idi.
40-43 Əsawning nəslidin boloɣan əmirlər ularning at-isimliri, jəmətliri, nəsəbnamiliri wə turoɣan jayliri boyiqə: əmir Timna, əmir Alwaḥ, əmir Yəḥət, əmir Oḥolibamaḥ, əmir Elaḥ, əmir Pinon, əmir Kenaz, əmir Teman wə əmir Mibzar, əmir Magdiyəl wə əmir Iramlar idi. Bular Edomiylarning əmirliri bolup, əzliri igiləp olturakлaxkan jaylar əz namliri bilən ataloɣanidi. Mana xu tərikidə Əsaw Edomiylarning ata-bowisi boldi.

Yüsüp wə uning kerindaxliri

37 1 Yakup bolsa atisi musapir bolup turoɣan yərdə, yəni Kanaan zeminida olturakлaxti.
2 Təwəndikilər Yakup əwladlirining ix-izliridur.
Yüsüp yigit bolup on yəttə yaxka kirgən qaoɳlirida, akiliri bilən billə koylarni bakatti; u atisining kiqik hotunliri Bilḥaḥ wə Zilpaḥning ooɳulliri bilən billə ixləytti. Yüsüp atisioɣa ularning naqar kilikлirini eytip koyatti. 3 Yüsüp Israilning kerioɣan wakтida tapkan balisi boloɣaqka, uni baxka ooɳulliridin bəkrək yahxi kərətti. Xunga u Yüsüpkə uzun yənglik ton tiktürüp bərdi.
4 Əmma akiliri atisining uni əzliridin yahxi kəridioɳinini kərüp, uningoɣa əq bolup kaloɣanidi wə uningoɣa qiraylik gəp kilmatti.
5 Uning üstigə Yüsüp bir qüx kərgən bolup, uni akilirioɣa dəp beriwidi, ular uningoɣa tehimu əq bolup kətti. 6 Yüsüp ularoɣa mundak dedi: — Mening kərgən xu qüxümni anglap bekinglar.
7 Mana, biz ḥəmmimiz etizlarda axlikларni baoɣlawatkudəkmiz. Karisam mening ənqəm ərə turuptidək; silərning ənqənglar bolsa mening ənqəmning qərisigə olixip təzim kilip turoɣudək! — dedi.
8 Akiliri uningdin: — Əjəba, sən bizgə padixaḥ bolamsən? Üstimizgə ḥəkümranlik kilamsən? — dəp soridi. Uning kərgən qüxliri wə gepidin akiliri uni tehimu yaman kərdi.
9 Keyin u yənə bir qüx kərdi wə qüxini akilirioɣa dəp: — Mana, mən yənə bir qüx kərdüm. Karisam, kuyax bilən ay wə on bir yultuz manga təzim kilip turoɣudək! — dedi.

36:37 «Dərya» — muxu yərdə «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu.
36:39 «Akborning ooɳli ... əlgəndin keyin, Ḥadar uning ornida səltənət kildi» — karioɣanda, Ḥoriylarning padixaḥliri sulalə tüzümi boyiqə əməs, məlum saylam yoli bilən tallinatti.
36:40-43 «mana xu tərikidə Əsaw Edomiylarning ata-bowisi boldi» — yaki «bular bolsa Edomdiki əzliri igiləp olturakлaxkan jaylardiki əmirlər idi». **«mana xu tərikidə Əsaw Edomiylarning ata-bowisi boldi»** — kizik bir ix xuki, Israillar tehi musapir bolup yürüwatkanda, Əsawlar allikaqan mukim zeminlik bolup, padixaḥlik tüzümi boloɣan, xundakla helila tərəkkiy kiloɣan bolsa kerək. Birak keyin Israillar ulardin kəp tərəplərdə exip kətti.
36:40-43 1Tar. 1:51.
37:1 Yar. 36:7; Ibr. 11:9.
37:2 «Təwəndikilər Yakup əwladlirining ix-izliridu» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning on birinqi «tolidot»i (ahirki «tolidot» yaki «tarih»), yəni «Yakupning əwladlirining tolidoti» («Yakupning əwladlirining ix-izliri») (37:2-50:26) baxlinidu. **«Yüsüp atisioɣa ularning naqar kilikлirini eytip koyatti»** — okurmənlər Yüsüpning akilirining keyinki ixliridin u bərgən bu həwərning rast yaki rast əməslikini kərələydu.
37:3 «uzun yənglik ton» — xu dəwrlərdiki əmirlər wə padixaḥlar əz xaḥzadiliri yaki esilzadilirigə xundak «uzun yənglik ton» kiygüzətti.
–Baxka birhil tərjimisi «ala rənglik ton».

10 U bu qüxni atisi wə akilirioɣa dəp bərdi. Atisi uningoɣa tənbiһ berip: — Bu kərgining zadi
ķandaķ qüx? Əjəba, mən, anang wə aka-ukiliring aldingoɣa berip, sanga yərgə bax urup təzim
ķilimizmu? — dedi.
11 Xuning bilən akiliri uningoɣa һəsət ķiloɣili turdi. Əmma atisi xu gəpni kəngligə püküp ķoydi.

Yüsüpning Misiroɣa, ķullukķa setilixi

12 Əmdi Yüsüpning ķerindaxliri atisining ķoylirini baķķili Xəkəmgə kətkənidi. 13 Israil Yüsüpkə:
— Akiliring Xəkəmdə pada beķiwatidioɣu? Kəl, mən seni ularning ķexioɣa əwətəy, dewidi,
Yüsüp: — Mana mən, dedi.
14 U uningoɣa: — Əmdi berip akiliring aman-esənmu-əməsmu, ķoylar aman-esənmu-əməsmu,
manga həwirini elip kəlgin, dəp uni Ḩebron jiloɣisidin yoloɣa saldi; u Xəkəmgə bardi.
15 Xu yərdə birsi uning dalada tenəp yürginini kərüp uningdin: — Nemə izdəwatisən, dəp soridi.
16 U: — Mən akilirimni izdəwatimən. Ularning padilirini ķəyərdə beķiwatķanlikini eytip
bərsingiz, dedi.
17 U adəm jawab berip: — Ular bu yərdin ketip ķaldi, qünki mən ularning: «Yürünglar, Dotanoɣa
barayli» deginini anglidim, dedi.
Xuning bilən Yüsüp akilirining arķisidin berip, ularni Dotandin tapti.
18 Ular uni yiraķtin kərüp, u tehi ularning ķexioɣa kəlməyla, uni əltürüwetixni məsliһətləxti.
19 Ular bir-birigə: — Mana ḩeliķi qüx kərgüqi keliwatidu. 20 Kelinglar, uni əltürüp muxu yərdiki
orəklərdin birigə taxliwetəyli, andin: — Wəһxiy bir һaywan uni yəp ketiptu, dəyli. Xunda, biz
uning qüxlirining nemə bolidioɣinini kərimiz! — dedi.
21 Əmma Rubən buni anglap uni ularning ķolliridin ķutķuzmaķqi bolup: — Uni əltürməyli, de-
di. 22 Rubən ularoɣa yənə: — Ķan təkmənglar! Bəlki uni qəldiki muxu orəkkə taxliwetinglar;
lekin uningoɣa ķol təgüzmənglər, dedi (əməliyättə, u uni ularning ķolidin ķutķuzup, atisining
ķexioɣa ķayturuwətməkqi idi).
23-24 Yüsüp akilirining ķexioɣa yetip kəlgəndə ular uni tutup, uning alaһidə tonini, yəni kiyiklik
uzun yənglik tonini salduruwelip, orəkkə taxliwətti. Lekin orək ķuruķ bolup, iqidə su yoķ idi.
25 Andin ular tamaķ yegili olturdi. Ular bexini kətürüp ķariwidi, mana Ismaillarning bir kar-
wini Gilead tərəptin keliwatatti. Təgilirigə dora-dərmək, tutiya wə murməkkilər artiloɣan bo-
lup, Misir tərəpkə ketiwatatti. 26 Yəһuda ķerindaxlirioɣa: — Bizning bir tuoɣķan ķerindiximizni
əltürüp, ķenini yoxuroɣinimizning nemə paydisi bar? 27 Kelinglar, uni Ismaillaroɣa setiwetəyli;
ķandaķla bolmisun u bizning inimiz, bir tuoɣķan ķerindiximiz; xunga uningoɣa ķol salmayli, de-
widi, ķerindaxliri buningoɣa ķulaķ saldi. 28 Midiyanlik sodigərlər xu yərdin ətüp ketiwatķanda,
ular Yüsüpni orəktin tartip qikirip, ularoɣa yigirmə kümüx tənggigə setiwətti. Bular bolsa
Yüsüpni Misiroɣa elip kətti.
29 Rubən orəkning yenioɣa ķaytip kelip, Yüsüpning orəktə yoķluķini kərüp, kiyimlirini yirtip,
30 inilirining ķexioɣa berip: — Bala yoķ turidu! Əmdi mən nəgə baray?! — dedi.
31 Əmma ular Yüsüpning tonini elip, bir tekini booɣuzlap tonni uning ķenioɣa miləp, 32 Andin
uzun yənglik tonni atisining ķexioɣa əwətip, uningoɣa: — Buni biz tepiwalduķ; bu ooɣlungning
tonimu-əməsmu, əzüng kərüp baķķin, dedi.
33 U uni tonup: — Bu dərwəkə mening ooɣlumning toni ikən; bir wəһxiy һaywan uni yəp kətkən
ohxaydu; xübһisizki, Yüsüp titma-titma ķiliwetiliptu! — dedi.

37:10 «aka-ukiliring» — Yüsüpning bir ukisi, yəni Binyamin bar idi. Xu waķitta u bək kiqik idi.
37:11 Ros. 7:9.
37:21 «ķutķuzmaķqi bolup...» — ibraniy tilida «ķutķuzup...».
37:21 Yar. 42:22.
37:27 «u bir tuoɣķan ķerindiximiz» — ibraniy tilida «u bizning ətlirimiz».
37:28 Ḩak. 8:24; Zəb. 105:17-18; Ros. 7:9.

34 Xuning bilən Yaḳup kiyimlirini yirtip, beligə bəz baoŋlap, nuroŋun künlərgiqə ooŋli üqün
matəm tutti. 35 Uning ḥəmmə ooŋul-ḳizliri yenioŋa kelip uningoŋa təsəlli bərsimu, u təsəllini
ḳobul ḳilmay: «Mən təḥtisaraoŋa qüxüp ooŋlumning ḳexioŋa baroŋuqə xundaḳ matəm tutimən!»
dedi. Yüsüpning atisi xu peti uningoŋa aḥ-zar kətürüp matəm tutti.
36 Əmdi midiyaniylar Yüsüpni Misiroŋa elip berip, Pirəwnning bir oŋojidari, pasiban bexi
Potifaroŋa satti.

Yəḥuda bilən Tamar

38 1 U waḳitlarda xundaḳ boldiki, Yəḥuda aka-ukilirining ḳexidin ketip, Ḥiraḥ isimlik
Adullamlik bir kixiningkigə qüxti. 2 Xu yərdə Yəḥuda Xua isimlik bir Ḳanaaniyning ḳizini
kərdi; u uni hotunluḳḳa elip ḳexioŋa kirip yatti. 3 U ḥamilidar bolup bir ooŋul tuoŋdi; Yəḥuda
uningoŋa «Ər» dəp at ḳoydi. 4 U yənə ḥamilidar bolup, bir ooŋul tuoŋdi wə uningoŋa Onan dəp
at ḳoydi. 5 Andin yənə ḥamilidar bolup bir ooŋul tuoŋdi wə uningoŋa Xəlaḥ dəp at ḳoydi. U
tuoŋuloŋanda Yəḥuda Kezibda idi.
6 Yəḥuda tunji ooŋli Ərgə Tamar isimlik bir ḳizni elip bərdi. 7 Lekin Yəḥudaning tunji ooŋli Ər
Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloŋaqḳa, Pərwərdigar uni əltürdi.
8 Bu qaoŋda Yəḥuda Onanoŋa: — Akangning ayalining ḳexioŋa kirip, uni hotunluḳḳa elip
ḳerindaxlik burqini Ada ḳilip, akang üqün nəsil ḳalduroŋin, dedi.
9 Əmma Onan bu nəsilning əzigə təwə bolmaydioŋanliḳini bilip, akisioŋa nəsil ḳaldurmaslik
üqün ḥər ḳetim akisining ayali bilən billə boloŋanda mənisini yərgə aḳturuwetətti. 10 Uning bu
ḳilmixi Pərwərdigarning nəziridə rəzil kərüngəqkə, unimu əltürüwətti.
11 Yəḥuda əmdi kelini Tamaroŋa: — Ooŋlum Xəlaḥ qong boloŋuqə atangning əyidə tul olturup
turoŋin, dedi. Qünki u iqidə: — Bumu akilirioŋa ohxax əlüp ketərmikin, dəp ḳorḳti. Xuning bilən
Tamar berip atisining əyidə turup ḳaldi. 12 Əmdi kəp künlər ətüp, Xuaning ḳizi, Yəḥudaoŋa
təgkən ayal əldi. Yəḥuda təsəlli tapḳandin keyin adullamlik dosti Ḥiraḥ bilən billə əzining ḳoy
ḳirḳioŋuqilirining əḥwalini bilixkə Timnaḥḳa qikti.
13 Tamaroŋa: — Ḳeynatang ḳoylirini ḳirḳioŋili Timnaḥḳa yol aldi, degən həwər yətti. 14 Xuning
bilən Tamar Xəlaḥ qong boloŋan bolsimu, mən uningoŋa hotunluḳḳa elip berilmidim, dəp ḳarap,
tulluḳ kiyimini seliwetip, qümbəl tartip bədinini orap, Timnaḥ yolining üstidə Ənaimoŋa kirix
eoŋizioŋa berip olturdi.
15 Əmdi Yəḥuda uni yüzi yepiḳlik ḥalda kərgəndə: — Bu bir paḥixə ayal ohxaydu, dəp oylidi.
16 U yoldin burulup uning yenioŋa berip, əz kelini ikənlikini bilməy: — Kəl, mən sən bilən billə bolay,
dedi. U jawab berip: — Mən bilən billə bolsang, manga nemə berisən? dəp soridi.
17 U uningoŋa: — Padamning iqidin bir ooŋlaḳni sanga əwətip berəy, dedi. Ayal: — Sən uni əkelip
bərgüqə, manga rənigə birər nərsə berəmsən? dəp soriwidi, 18 U: — Sanga nemini rənigə berəy?
— dedi.

37:35 Yar. 42:38; 44:29,31.
37:36 «pasiban bexi» — xu qaoŋdiki «pasiban bexi» degən mənsəp bəlkim «jallat bexi» degənnimu əz iqigə alatti.
37:36 Yar. 39:1; Zəb. 105:17-18
38:2 «bir Ḳanaaniyning ḳizi» — oḳurmənlərning esidə barki, Ḳanaaniylar imansiz wə əhlaḳsiz bir həlḳ idi.
38:2 1Tar. 2:3.
38:5 Qəl. 26:20.
38:8 «ḳerindaxlik burqi» — ḳədimki zamanlarning ərp-adətliri boyiqə, birsi əz mal-mülkigə warislik ḳilidioŋan pərzənti bolmay əlüp kətsə, undaḳta əlgüqining aka yaki ukisi uningoŋa bir waris pərzənt ḳaldurux üqün ayalini hotunluḳḳa elixi kerək idi. Bu ayaldin pərzənt tuoŋulsa, undaḳta u əziningki əməs, bəlki əlgən ḳerindixining ḥesablinatti. Keyin bu ixni Musa pəyoŋəmbər yəḥudiylaroŋa ḳanun dəp bekitkən («Ḳan.» 25:5-10).
38:15 «bu bir paḥixə ayal ohxaydu» — xu waḳitlarda paḥixə ayalar yüzini etiwalatti; toy ḳiloŋan ayallar wə ḳizlar adəttə qümbəlsiz yürətti. Pəḳət toy ḳilidioŋan layiḳi aldidila ḳizlar yüzini yepiwalatti (24:65ni kərüng).

U: — Өz məḫürüng bilən uning xoynisini wə ḳolungdiki ḥasangni rənigə bərgin, dewidi, u bularni berip, uning bilən birgə boldi. Xuning bilən u uningdin ḥamilidar bolup ḳaldi.
19 Andin Tamar ornidin turup mangdi; u pərənjini seliwetip, tulluḳ kiyimini kiyiwaldi.
20 Yəḥuda: — U hotunning ḳolidiki rənini yandurup kəlsun dəp adullamlik dostining ḳoli arḳilik ooḷlaḳni əwətti, əmma u uni tapalmidi. 21 U xu jaydiki adəmlərdin: — Ənaimdiki yolning boyida olturoḷan butpərəs paḫixə ḳeni, dəp sorisa, ular: — Bu yərdə ḥeqbir butpərəs paḫixə boloḷan əməs, dəp jawab bərdi.
22 Buning bilən u Yəḥudaning ḳexioḷa yenip berip: — Mən uni tapalmidim; üning üstigə u jaydiki adəmlərmu: «Bu yərdə ḥeqbir butpərəs paḫixə ayal boloḷan əməs» deyixti, dedi.
23 Yəḥuda: — Boptu, u nərsilərni u elip kətsə kətsun; bolmisa, baxḳilarning məshirisigə ḳalimiz. Nemila bolmisun, mən uningoḷa ooḷlaḳ əwəttim, lekin sən u hotunni tapalmiding, dedi.
24 Üq ayqə ətkəndin keyin birsi Yəḥudaoḷa: — Sening kelining Tamar buzuḳqilik ḳildi, uning üstigə zinadin ḥamilidar bolup ḳaldi, degən həwərni yətküzdi. Yəḥuda jawabən: — Uni elip qiḳinglar, kəydürüwetilsun! — dedi.
25 Lekin u elip qiḳiloḷanda ḳeynatisioḷa həwər əwətip: — Bu nərsilərning igisi boloḷan adəmdin ḥamilidar boldum! Əmdi sən kərüp baḳ, bu məḫür, xoynisi wə ḥasining kimning ikənlikini etirap ḳiloḷin, dedi.
26 Yəḥuda bu nərsilərni etirap ḳilip: — U manga nisbətən ḥəḳliḳtur; dərwəḳə mən uni ooḷlum Xəlaḥḳa elip bərmidim, dedi. Bu ixtin keyin Yəḥuda uningoḷa yənə yeḳinqilik ḳilmidi.
27 Uning tuoḷut waḳti yeḳinlaxti, mana ḳorsiḳida ḳoxkezək bar idi. 28 U tuoḷḳan waḳtida balilardin birsi ḳolini qiḳiriwidi, tuoḷut anisi dərḥal bir ḳizil yipni elip: «Bu awwal qiḳti» dəp uning ḳolioḷa qigip ḳoydi.
29 Lekin u ḳolini yənə iqigə tiḳiwaldi, mana uning inisi qiḳti. Xuning bilən tuoḷut anisi: «Sən ḳandaḳ ḳilip bəsüp qiḳting!» dedi; xuning bilən uningoḷa «Pərəz» degən at ḳoyuldi. 30 Andin ḳolioḷa ḳizil yip qigilgən akisi tuoḷuldi. Uning ismi Zərəḥ dəp ataldi.

Yüsüpning Potifarning өyidə hizmət ḳilixi

39 1 Yüsüp bolsa Misiroḷa elip kelindi; uni Pirəwnning oḷojidari, pasiban bexi Potifar xu yərgə elip kəlgən Ismaillarning ḳolidin setiwaldi. 2 Lekin Pərwərdigar Yüsüp bilən billə boloḷaqḳa, uning ixliri ongoḷa tartti; u misirlik hojisining өyidə turup ḳaldi. 3 Uning hojisi Pərwərdigarning uning bilən billə ikənlikini, xundaḳla u nemə ix ḳilsa, Pərwərdigarning uning ḳolida ronaḳ tapḳuzoḷanliḳini bayḳidi. 4 Xuning bilən Yüsüp uning nəzиridə iltipat tepip, uning has hizmətqisi boldi. Hojisi uni өyini baxḳuruxḳa ḳoydi wə barlik təəlluḳatini uning ḳolioḷa tapxurdi.
5 Wə xundaḳ boldiki, u uni өyi wə barlik təəlluḳatini baxḳuruxḳa ḳoyoḷandin tartip, Pərwərdigar bu misirliḳning өyini Yüsüpning səwəbidin bərikətlidi; Pərwərdigarning bərikiti uning pütün

38:21 «butpərəs paḫixə» — Ḳanaaniylar arisida butpərəslikning paḫixiwazlik bilən ziq munasiwiti bar idi. «Kim bundaḳ «butpərəs paḫixə» bilən billə bolsa, uningoḷa buttin bir bəht-bərikət kelidu» dəp ḳarilatti.
38:26 «U manga nisbətən ḥəḳliḳtur» — Tamarning bu ixlarda bolux məḳsiti kəngül huxi üqün əməs, bəlki pərzənt kərüx üqün idi.
–Yəḥuda əslidə «Mən uningdin tehimu gunaḥḳarmən» deyixkə tooḷra kelətti, əlwəttə.
38:27 1Tar. 2:4.
38:29 «Sən ḳandaḳ ḳilip bəsüp qiḳting!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sən ḳandaḳ ḳilip bəsüp qiḳting? Bundaḳ ix bexingoḷa yənə kelidu!» (əyni səz «bəsüp qiḳix» bexingoḷa yənə kelidu!»). **«Pərəz»** — «bəsülgən jay» yaki «bəsküqi» degən mənidə.
38:29 Mat. 1:3.
38:30 «Zərəḥ» — Babil yaki aramiy tilida «ḳipḳizil» degən mənidə. Ibraniy tilida «parḳiraḳ» degən mənidə.
–Bu babning tarihiy əḫmiyiti tooḷruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
39:1 Yar. 37:28; Zəb. 105:17
39:2 Ros. 7:9.

ailisi wə barlik terikqilikioŋa kəldi. 6 Xuning bilən Potifar barlik ixlirini Yüsüpning qolioŋa tapxurup, əz tamikini yeyixtin baxka heqkandak ix bilən kari bolmidi.
Yüsüp bolsa kamiti kelixkən, huxqiray yigit idi.
7 Birnəqqə wakit ətkəndin keyin xundak boldiki, uning hojisining ayalining Yüsüpkə kəzi qüxüp kelip: — Mən bilən yatkin! — dedi.
8 Əmma u unimay hojisining ayalioŋa mundak dedi: — Mana hojam əydiki ixlarni, xundakla barlik təəlluqatini qolumoŋa tapxurdi, manga tolimu ixinip ixlirim bilən kari bolmaydu. 9 Bu əydə məndin qong adəm yok. Səndin baxka u heqbir nərsini məndin ayimidi — qünki sən uning ayalidursən! Xundak turukluk mən kandakmu bundak rəzillikni kilip Huda aldida gunahkar bolay? — dedi.
10 Gərqə hər küni Yüsüpkə xundak desimu, xundakla u uning bilən yetip uningoŋa yekinqilik kilixni yaki uning bilən birgə turuxni rət kiloŋan bolsimu, 11 xundak bir wəkə boldiki, bir küni u əz ixi bilən əy iqigə kirgənidi, əydikilərdin heqkaysisi əyning iqidə əməs idi; 12 bu ayal uning tonini tutuwelip: — Mən bilən yatkin! dedi. U tonini uning qolioŋa taxlap koyup, yügürgən peti kəqip taxkirioŋa qikip kətti. 13 Ayal Yüsüpning tonini əz qolioŋa taxlap kəqip qikip kətkinini kərüp, 14 əyidiki hizmətqilirini qakirip ularoŋa: — Karanglar, erim bizgə hakarət kəltürsun dəp bir ibraniy adəmni elip kəptu! Bu adəm yenimoŋa kirip: «Sən bilən yatay» dewidi, kattik warkiridim! 15 U mening kattik warkirioŋinimni anglap, tonini yenimoŋa taxlap, taxkirioŋa kəqip kətti, dedi.
16 Xuning bilən hojisi əyigə yenip kəlgüqə u Yüsüpning tonini yenida saklap koydi. 17 Andin u erigimu xu gəpni kilip: — Sən elip kəlgən heliki ibraniy kul manga hakarət kilixka kəximoŋa kirdi. 18 Lekin mən kattik warkirap-jarkirdim, u tonini kəximda taxlap, taxkirioŋa kəqip kətti, — dedi.
19 Uning hojisi ayalining: — Sening kulung meni undak-mundak kildi, degən gəplirini anglap oŋəzipi ottək tutaxti. 20 Xuning bilən Yüsüpning hojisi uni tutup orda munarlik zindanoŋa kamap koydi. Xu yərgə pəkət padixahning məhbusliri solinatti. Buning bilən u xu yərdə solakta yetip kaldi.
21 Lekin Pərwərdigar Yüsüp bilən billə bolup, uningoŋa xapaət kərsitip, uni zindan begining nəzaridə iltipat tapturdi. 22 Xuning bilən zindan begi gundihanida yatkan həmmə məhbuslarni Yüsüpning qolioŋa tapxurdi. Xu yərdə kilinidioŋan hərkandak ix uning qoli bilən bolatti. 23 Zindan begi Yüsüpning qolidiki heqkandak ixtin oŋəm kilmatti; qünki Pərwərdigar uning bilən billə bolup, u hərnemə kilsa Pərwərdigar uni onguxluk kilatti.

Yüsüpning zindandaxlirining qüxlirigə təbir berixi

40 1 Bu ixlardin keyin Misir padixahining sakiysi wə bax nawiyi Misir padixahining zitioŋa tegip gunahkar bolup kaldi. 2 Xuning bilən Pirəwn uning bu ikki mənsəpdarioŋa, yəni bax sakiy wə bax nawayoŋa oŋəzəplinip, 3 ularni pasiban bexining sariyioŋa, Yüsüp solakliк munarlik zindanoŋa solap koydi. 4 Pasiban bexi Yüsüpni ularning hizmitidə bolup ularni kütüxkə təyinlidi. Ular solakta birnəqqə kün yetip kaldi.

39:7 Pənd. 7:13.
39:14 «erim bizgə hakarət kəltürsun dəp...» — ibraniy tilida «U bizgə hakarət kəltürsun dəp...». Ayalning erigə boloŋan bihərmətliki enik turidu.
39:20 «*Yüsüpni* tutup orda munarlik zindanoŋa kamap koydi» — yukiriki izahatta eytkinimizdək, Potifar «jallat bexi» boluxi mumkin idi. Xunga u Yüsüpni ölüm jazasioŋa məhkum kilixka hokukluk bolatti. Uning xundak kilmasliki kənglidə ayalining gəplirigə guman pəyda boloŋanlikioŋa ispat boluxi mumkin. Kaysi ayaoŋ astida dəssilix hətirigə kaloŋan ayal əzini bozək kilmakqi kixining kiyimini tutuwelixni halaytti?
39:20 Zəb. 105:18
40:3 «pasibanlarning bexi» — Potifar bolsa kerək (39:1ni kərüng).

[5] Ular ikkisi — Misir padixaḫining saḳiysi wə nawiyi gundihanida solaḳlik turoɣan bir keqidə qüx kərdi. Ḥərbirining qüxining əzigə has təbiri bar idi. [6] Ətisi ətigəndə, Yüsüp ularning ḳexioɣa kiriwidi, ularning oɣəmkin olturoɣinini kərdi; [7] xunga u əzi bilən billə hojisining sariyida solaḳlik yatḳan Pirəwnning bu ikki mənsəpdaridin: — Nemixḳa qirayinglar bügün xunqə soloɣun? — dəp soridi.
[8] Ular uningoɣa jawab berip: — Ikkimiz bir qüx kərduḳ; əmma qüximizning təbirini yexip beridioɣan kixi yoḳ, dedi. Yüsüp ularoɣa: — Qüxkə təbir berix Hudadin bolidu əməsmu? Qüxünglarni manga eytip beringlar, — dedi.
[9] Buning bilən bax saḳiy Yüsüpkə qüxini eytip: — Qüxümdə aldimda bir üzüm teli turoɣudək; [10] bu üzüm telining üq xehi bar ikən. U bih urup qeqəkləp, saplirida uzum pixip ketiptudək; [11] Pirəwnning ḳədəḥi ḳolumda ikən; mən üzümlərni elip Pirəwnning ḳədəḥigə siḳip, ḳədəḥni uning ḳolioɣa sunuptimən, dedi.
[12] Yüsüp uningoɣa jawabən: Qüxning təbiri xudurki, bu üq xah üq künni kərsitidu. [13] Üq kün iqidə Pirəwn ḳəddingni ruslitip, seni mənsipinggə ḳaytidin təyinləydu. Buning bilən sən burun uningoɣa saḳiy boloɣandək Pirəwnning ḳədəḥini uning ḳolioɣa sunidioɣan bolisən. [14] Lekin ixliring onguxluḳ boloɣanda meni yadingoɣa yətküzüp, manga xapaət kərsitip Pirəwnning aldida mening tooɣramda gəp ḳilip, meni bu əydin qiḳartḳaysən. [15] Qünki mən ḥaḳiḳətən ibraniylarning zeminidin naḥaḳ tutup elip kelindim; bu yərdimu meni zindanoɣa saloɣudək bir ix ḳilmidim, — dedi.
[16] Bax naway Yüsüpning xundaḳ yahxi təbir bərginini kərüp uningoɣa mundaḳ dedi: — Mənmu əzümni qüxümdə kərdüm; mana, beximda aḳ nan bar üq sewət bar ikən. [17] Əng üstünki sewəttə nawaylar Pirəwngə pixuroɣan ḥərhil nazunemətlər bar ikən; lekin ḳuxlar beximdiki u sewəttiki nərsilərni yəp ketiptudək, — dedi.
[18] Yüsüp jawabən: — Qüxning təbiri xudurki: — Bu üq sewət üq künni kərsitidu. [19] Üq kün iqidə Pirəwn sening bexingni kesip, jəsitingni dərəhkə asidikən. Xuning bilən uqarḳanatlar kelip gəxüngni yəydikən, — dedi.
[20] Üqinqi küni xundaḳ boldiki, Pirəwnning tuoɣuloɣan küni boloɣaqḳa, u ḥəmmə hizmətkarliri üqün bir ziyapət ḳilip bərdi, xundaḳla dərwəḳə hizmətkarlirining arisida bax saḳiyning bexini kətürdi wə bax nawayning bexini aldi; [21] u bax saḳiyni ḳaytidin əz mənsipigə təyinlidi; xuning bilən u Pirəwnning ḳədəḥini uning ḳolioɣa ḳaytidin sunidioɣan boldi. [22] Lekin bax nawayni bolsa Yüsüp ularoɣa təbir bərgəndək esiwətti. [23] Əmma bax saḳiy Yüsüpni ḥeq əsliməy, əksiqə uni untup ḳaldi.

Yüsüpning padixaḫning qüxigə təbir berixi

41 [1] Toptooɣra ikki yil ətüp, Pirəwn bir qüx kərdi. Qüxidə u Nil dəryasining boyida turoɣud
ək. [2] Ḥəm qiraylik ḥəm semiz yəttə tuyaḳ inək dəryadin qiḳip, ḳumuxluḳta otlaptudək.
[3] Andin yənə yəttə tuyaḳ inək dəryadin qiḳiptu; ular sət ḥəm oruḳ bolup, aldinḳi inəklərning yenida, dəryaning boyida turuptu. [4] Bu sət ḥəm oruḳ inəklər u yəttə qiraylik ḥəm semiz inəklərni yəwetiptu. Xu waḳitta Pirəwn oyoɣinip ketiptu.

40:8 «qüximizning təbirini yexip beridioɣan kixi yoḳ» — xu dəwrlərdə Misirda «qüxni yəxküqi» dəydioɣan «alaḥidə kəsp»tiki bir hil adəmlər bar idi.
40:13 «Pirəwn ḳəddingni ruslitip...» — ibraniy tilida: — «Pirəwn bexingni kətürüp...».
40:19 «Pirəwn sening bexingni kesip,...» — ibraniy tilida: «Pirəwn bexingni üstüngdin kətürüp,...» . Muxu səzlərni 13-ayət bilən selixturoɣili bolidu.
40:20 «bexini aldi» — ibraniy tilida bu ibarə «bexini kətürdi» degən səz bilən ipadilinidu. Lekin bu «bax kətürüx» ornini əstürüx əməs, bəlki kallisini elixni kərsitidu.
41:1 Zəb. 105:19

[5] U yənə uhlap, ikkinqi ḳetim qüx kərdi: — Mana, bir tüp buoŋday xehidin toḳ wə qiraylik yəttə baxaḳ qikiptu. [6] Ulardin keyin yənə yəttə baxaḳ qikiptu; ular ḥəm oruḳ wə puqək bolup, xərḳ xamilida solixip ḳaloŋanidi. [7] Bu oruḳ baxaḳlar u yəttə semiz, toḳ baxaḳni yutup ketiptu. Andin Pirəwn oyoŋinip ketiptu, bu uning qüxi ikən.
[8] Ətisi uning kəngli naḥayiti biaram bolup, Misirdiki ḥəmmə palqi-jadugərlər bilən barlik danixmənlərni qaḳirtip kəldi. Pirəwn əz qüxini ularoŋa eytip bərdi; lekin ḥeqkim Pirəwngə qüxlərning təbirini dəp berəlmidi.
[9] U qaoŋda bax saḳiy Pirəwngə: — Bügün mening ətküzgən hataliklirim esimgə kəldi. [10] Burun Pirəwn janabliri ḳullirioŋa, yəni peḳir wə bax nawayoŋa aqqiklinip, bizni pasiban bexining sariyida solaḳḳa taxlioŋanidila; [11] Xu qaoŋlarda ḥərbirimiz bir keqidə birdin qüx kərduḳ; ḥər ḳaysimiz kərgən qüxning təbiri baxḳa-baxḳa idi. [12] Xu yərdə biz bilən billə pasiban bexining ḳuli boloŋan bir ibraniy yigit bar idi. Uningoŋa qüxlirimizni eytiwiduḳ, u bizgə qüxlirimizning təbirini bayan ḳildi; u ḥərbirimizning kərgən qüxigə ḳarap təbir bərgənidi. [13] Xundaḳ boldiki, ixlar dəl uning bərgən təbiridə deyilgəndək yüz bərdi; janabliri peḳirni əz mənsipimgə ḳaytidin təyinlidilə, bax nawayni daroŋa astila, — dedi.
[14] Xuning bilən Pirəwn adəm əwətip, Yüsüpni qaḳirdi; ular dərḥal uni zindandin qikardi. Yüsüp burut-saḳilini qüxürüp, kiyimlirini yənggüxləp, Pirəwnning aldioŋa kirdi. [15] Pirəwn Yüsüpkə: — Mən bir qüx kərdüm, əmma uning təbirini eytip berələydioŋan ḥeqkim qiḳmidi. Anglisam, sən qüxkə təbir berələydikənsən, — dedi.
[16] Yüsüp Pirəwngə jawab berip: — Təbir berix əzümdin əməs; lekin Huda Pirəwngə hatirjəmlik beridioŋan bir jawab beridu, — dedi.
[17] Pirəwn Yüsüpkə: — Qüxümdə mən dəryaning ḳiroŋiḳida turuptimən. [18] Ḳarisam, dəryadin ḥəm semiz ḥəm qiraylik yəttə tuyaḳ inək qikip ḳumuxluḳta otlaptu. [19] Andin ulardin keyin ajiz, tolimu sət ḥəm oruḳ yəttə tuyaḳ inək qikiptu. Mən Misir zeminida xundaḳ sət inəklərni kərgən əməsmən. [20] Bu oruḳ, əski inəklər bolsa awwalḳi yəttə semiz inəkni yəwetiptu. [21] Ularni yəwətkən bolsimu, ḳorsikioŋa bir nemining kirgənliki ḥeq ayan bolmaptu, ularning kərünüxi bəlki burunḳidək sət imix. Andin mən oyoŋinip kəttim.
[22] Andin yənə bir qüx kərdum, mana bir xahtin yəttə ḥəm toḳ ḥəm qiraylik baxaḳ qikiptu. [23] Andin yənə yəttə puqək, oruḳ baxaḳ qikiptu; ular xərḳ xamili bilən solixip ḳurup ketiptu. [24] Bu oruḳ baxaḳlar yəttə qiraylik baxaḳni yəp ketiptu. Mən bu ixni palqi-jadugərlərgə dəp bərsəm, manga təbirini eytip beridioŋan ḥeq kixi qiḳmidi, dedi.
[25] Yüsüp Pirəwngə: — Janabliri Pirəwnning qüxliri bir mənididur. Huda Əzi ḳilmaḳqi boloŋan ixlirini Pirəwngə aldin bildürdi. [26] Bu yəttə yahxi inək yəttə yilni kərsitidu; yəttə yahxi baxaḳmu yəttə yilni kərsitidu. Bu qüxlər ohxax bir qüxtur.
[27] Ulardin keyin qikḳan yəttə oruḳ, yaman sət inək yəttə yilni kərsitidu; xərḳ xamili bilən solixip ḳaloŋan yəttə ḳuruḳ baxaḳmu xundaḳ bolup, aqarqilik bolidioŋan yəttə yildur. [28] Mən Pirəwngə dəydioŋan səzüm xuki, Huda yeḳinda ḳilmaḳqi boloŋan ixni Pirəwngə ayan ḳildi. [29] Mana, pütkül Misir zeminida yəttə yiloŋiqə məmurqilik bolidu; [30] andin yəttə yiloŋiqə aqarqilik bolidu; xuning bilən Misir zeminida pütkül məmurqilikni unutḳuzidioŋan aqarqilik zeminni wəyran ḳilidu. [31] Kelidioŋan aqarqilikning səwəbidin zeminda boloŋan məmurqilik kixilərning esidin kətürülüp ketidu; qünki aqarqilik tolimu eoŋir bolidu. [32] Lekin qüxning yandurulup, Pirəwngə ikki ḳetim kərünginining əhmiyiti xuki, bu ix Huda təripidin bekitilgən bolup, Huda uni pat arida əməlgə axuridu.

41:8 «uning kəngli» — ibraniy tilida: — «uning roḥi».
41:11 Dan. 2:2.
41:14 Zəb. 105:20; Dan. 2:25.
41:16 «hatirjəmlik beridioŋan bir jawab» — yaki «aman-esənlikkə elip baridioŋan bir jawab».
41:17 «dəryа» — Nil dəryasi. Misirliklaroŋa nisbətən pəḳət bir dərya, yəni Nil dəryasila bardur.

[33] Əmdi Pirəwn əzi üqün pəm-parasətlik ḥəm dana bir kixini tepip, Misir zeminioɣa ḳoysun.
[34] Pirəwn xundaḳ ḳilsunki, məmurqilik boloɣan yəttə yilda Misir zeminidin qikḳan axlikning bəxtin birini toplanglar dəp zeminoɣa nazarətqilərni təyinlisun. [35] Bular xu kelidioɣan tokqilik yillirida barlik axlikni toplap, xəḥər-xəḥərlərdə yeməklik bolsun dəp buoɣday-ḳonaḳlarni Pirəwnning ḳol astioɣa jəm ḳilip saḳlitip ḳoysun. [36] Yioɣiloɣan xu axlikлar Misir zeminida bolidioɣan yəttə yillik aqarqilikḳa taḳabil turux üqün saḳlansun; xu tərikidə zemin aqarqiliktin ḥalak bolmaydu, — dedi.

Yüsüpning Misirni idarə ḳilixi

[37] Bu səz Pirəwn wə uning hizmətkarlirining nəzirigə taza yaḳti. [38] Xuning bilən Pirəwn hizmətkarlirioɣa: — Bu kixidək, iqidə Hudaning roḥi bar yənə birsini tapalamduḳ?! — dedi.
[39] Pirəwn Yüsüpkə: — Huda sanga buning ḥəmmisini ayan ḳiloɣanikən, səndək pəmlik ḥəm dana ḥeqkim qikmaydu. [40] Sən əmdi mening əyümni baxquruxka bekitilding, barlik həlkim sening aoɣzingoɣa ḳarap əzlirini tərtipkə tizsun. Pəḳət təhttila mən səndin üstün turimən, — dedi.
[41] Ahirida Pirəwn Yüsüpkə: — Mana, mən seni pütkül Misir zeminining üstigə təyinlidim, — dedi.
[42] Buning bilən, Pirəwn əz ḳolidin məḥür üzükini qikirip, Yüsüpning ḳolioɣa saldi; uningoɣa nəpis kanap rəhttin tikilgən libasni kiygüzüp, boynioɣa bir altun zənjir esip ḳoydi. [43] Uni əzining ikkinqi xaḥanə ḥarwisioɣa olturoɣuzup, uning aldida: «Tiz pükünglar!» — dəp jar saldurdi. Xundaḳ ḳilip, Pirəwn uni pütkül Misir zeminioɣa tikləp ḳoydi.
[44] Andin Pirəwn Yüsüpkə yənə: — Mən degən Pirəwndurmən; pütkül Misir zeminida sənsiz ḥeqkim ḳol-putini midirlatmisun! — dedi.
[45-46] Pirəwn Yüsüpkə Zafinat-Paaniyaḥ degən namni bərdi wə on xəḥiridiki kaḥin Potifiraḥning ḳizi Asinatni uningoɣa hotunlukḳa elip bərdi. Xundaḳ ḳilip Yüsüp pütkül Misir zeminini baxquruxka üqün qərgiləxkə qikti. Yüsüp Misir padixaḥi Pirəwnning hizmitidə boluxḳa bekitilgəndə ottuz yaxta idi; u Pirəwnning aldidin qikip, Misir zeminining ḥərkaysi jaylirini kəzdin kəqürdi.
[47] Məmurqilik boloɣan yəttə yil iqidə zeminning ḥosuli dəwə-dəwə boldi. [48] Yəttə yilda u Misir zeminidin qikḳan axlikni yioɣip, xəḥər-xəḥərgə toplidi; ḥərkaysi xəḥərning ətrapidiki etizlikning axlikini u xu xəḥərning əzigə juoɣlap ḳoydi. [49] Xu tərikidə Yüsüp dengizdiki ḳumdək naḥayiti kəp axlik toplidi; axlik ḥəddi-ḥesabsiz boloɣaqka, ular ḥesablaxni tohtatti.
[50] Aqarqilik yilliri yetip kelixtin burun Yüsüpkə ikki ooɣul tərəldi. Bularni Ondiki kaḥin Potifəraḥning ḳizi Asinat uningoɣa tuoɣup bərdi. [51] Yüsüp: «Huda pütün japa-muxəkḳitim wə atamning pütün ailisini kənglümdin kətürüwətti» dəp tunji ooɣlioɣa Manassəḥ dəp at ḳoydi;
[52] andin: «Mən azab-okubət qəkkən yurtta Huda meni mewilik ḳildi» dəp ikkinqisigə Əfraim dəp at ḳoydi.
[53] Misir zeminida məmurqilik boloɣan yəttə yil ayaoɣlaxti. [54] Andin Yüsüpning eytḳinidək aqarqilikning yəttə yili baxlandi. U qaoɣlarda baxḳa barlik yurtlardimu aqarqilik boldi; lekin

41:37 Ros. 7:10.
41:38 Zəb. 105:20-22
41:40 «tərtipkə tizsun» — yaki «boysunidu».
41:40 Zəb. 105:21-22
41:44 «Mən degən Pirəwndurmən; pütkül Misir zeminida sənsiz ḥeqkim ḳol-putini midirlatmisun!» — yaki «Mən Pirəwndurmən; lekin pütkül Misir zeminida sening ruhsitingsiz ḥeqkim ḳol-putini midirlatmisun!».
41:45-46 «Zafinat-Paaniyaḥ» — mənisi «Hudaning səz ḳilixi bilən u (Yüsüpni deməkqi) ḥayat turidu» degən boluxi mumkin. Baxḳa birhil tərjimisi «Dunyaning Ḳutḳuzoɣuqisi».
41:47 «dəwə-dəwə» — ibraniy tilida «qanggal-qanggal».
41:50 Yar. 46:20; 48:5.
41:51 «Manassəḥ» — mənisi «untulduroɣan».
41:52 «Əfraim» — mənisi «ikki ḥəssə mewilik».

Misir zeminidiki ҳər yərlərdə nan bar idi. 55 Aqarqilik pütkül Misir zeminni basқanda, həlқ
axlиқ sorap Pirəwngə pəryad қildi. Pirəwn misirliқlarning ҳəmmisigə: — Yüsüpning қexioɣa
berip, u silərgə nemə desə, xuni қilinglar, — dedi.
56 Aqarqilik pütkül yər yüzini besip kətti. Yüsüp ҳər yərdiki ambarlarni eqip, misirliқlaroɣa
axlиқ satatti; aqarqilik Misir zeminida intayin eoɣir boloɣili turdi. 57 Aqarqilik pütkül yər yüzini
basқan boloɣaqқa, barlиқ yurtlardiki həlқmu axlиқ aloɣili Misiroɣa Yüsüpning қexioɣa kelətti.

Yüsüpning қerindaxlirining Misiroɣa axlиқ aloɣili berixi

42 1 Əmdi Yaқup Misirda axlиқ barliқini bilginidə ooɣullirioɣa: — Nemixқa bir-biringlaroɣa
қarixip turisilər? — dedi.
2 Andin yənə: — Manga қaranglar, angliximqə Misirda axlиқ bar ikən. U yərgə berip, andin xu
yərdin bizgə axlиқ elip kelinglar; buning bilən ələp kətməy, tirik қalimiz, — dedi.
3 Buning bilən Yüsüpning on akisi axlиқ setiwaloɣili Misiroɣa yoloɣa qiқti. 4 Lekin Yaқup
Yüsüpning inisi Binyaminning birər yamanliққa uqrap қelixidin қorқup uni akiliri bilən billə
əwətmidi. 5 Xuningdək aqarqilik Қanaan zeminidimu yüz bərgəqkə, Israilning ooɣulliri axlиқ
aloɣili kəlgənlər arisida bar idi.
6 Yüsüp zeminning waliysi bolup, yurtning barlиқ həlқigə axlиқ setip bərgüqi xu idi. Yüsüpning
akiliri kelip uning aldida yüzlirini yərgə təgküzüp təzim қildi. 7 Yüsüp akilirini kərüpla ularni
tonudi; lekin u tonuxluқ bərməy, ularoɣa қopal tələppuzda gəp қilip: — Қəyərdin kəldinglar,
dəp soridi. Ular jawabən: — Қanaan zeminidin axlиқ aloɣili kəlduқ, — dedi.
8 Yüsüp akilirini tonuoɣan bolsimu, lekin ular uni tonumidi. 9 Yüsüp əmdi ular tooɣrisida kərgən
qüxlirini esigə elip, ularoɣa: — Silər jasus, bu ələning mudapiəsiz jaylirini kəzətkili kəldinglar,
— dedi.
10 Əmma ular uningoɣa jawab berip: — Əy hojam, undaқ əməs! Bəlki kəminiliri axlиқ setiwaloɣili
kəldi! 11 Biz ҳəmmimiz bir adəmning ooɣulliri, səmimiy adəmlərmiz. Kəminiliri jasus əməs! —
dedi.
12 U ularoɣa yənə: — Undaқ əməs! Bəlki zeminning mudapiəsiz jaylirini kərgili kəldinglar, —
dedi.
13 Ular jawab berip: — Kəminiliri əslidə on ikki қerindax iduқ; biz ҳəmmimiz Қanaan zeminidiki
bir adəmning ooɣulliridurmiz; lekin kənji inimiz atimizning қexida қelip қaldi; yənə bir inimiz
yoқap kətti, — dedi.
14 Əmma Yüsüp ularoɣa yənə: — Mana mən dəl silərgə eytқinimdəқ, jasus ikənsilər!
15 Pirəwnning ҳayati bilən қəsəm қilimənki, kiqik ininglar bu yərgə kəlmigüqə silər bu yərdin
qiқip ketəlməysilər; silər xuning bilən sinilisilər. 16 Ininglarni elip kəlgili biringlarni əwətinglar,
қaloɣanliringlar bolsa solap қoyulisilər. Buning bilən eytқininglarning rast-yaloɣanliқi ispatli-

---

41:54 Yar. 45:6; Zəb. 105:16-17
42:2 Ros. 7:12.
42:3 «Yüsüpning on akisi ... Misiroɣa yoloɣa qiқti» — Yaқupning ooɣullirining əzlirining Misiroɣa berixi ailisining aqarqilik tüpəylidin namratlixip kətkənlikini kərsətsə kerək; baridioɣan hizmətqilərmu қalmioɣan boluxi mumkin.
42:6 «Yüsüpning akiliri kelip uning aldida yüzlirini yərgə təgküzüp təzim қildi» — bu ix bilən Yüsüpning kərgən qüxliri tehi toluқ əməlgə axurulmidi; atisi Yaқup, inisi Binyamin wə əgəy anisining Misiroɣa kelixi bilən kərgən qüxliri toluқ əməlgə axurulidu.
42:6 Yar. 37:7.
42:9 «ələning mudapiəsiz jayliri» — ibraniy tilida «ələning yalingaq jayliri».
42:9 Yar. 37:5.
42:13 Yar. 43:29.
42:14 «mana mən dəl silərgə eytқinimdəқ, jasus ikənsilər!» — Yüsüpning buni deginidiki məntiқə bəlkim «Kim əz ooɣullirining ҳəmmisini degüdək birakla Misiroɣa baridioɣan hətərlik yoloɣa mangduratti?!» degəndək boluxi mumkin.

nidu; bolmisa, Pirəwnning ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, silər jəzmən jasus! — dedi.
17 Xuning bilən u ularni üq küngiqə solap ḳoydi. 18 Üqinqi küni Yüsüp ularoɣa mundaḳ dedi:
— Mən Hudadin ḳorḳidioɣan adəmmən; tirik ḳelixinglar üqün muxu ixni ḳilinglar: — 19 Əgər
səmimiy adəmlər bolsanglar, ḳerindaxliringlardin biri silər solanoɣan gundihanida solaḳlik
turiwərsun, ḳaloɣininglar aqarqilikta ḳaloɣan ailənglar üqün axlik elip ketinglar; 20 Andin kiqik
ininglarni ḳeximoɣa elip kelinglar. Xuning bilən səzliringlar ispatlansa, əlməysilər!, — dedi.
Ular xundaḳ ḳilidioɣan boldi.
21 Andin ular əzara: — Bərḫək, biz inimizoɣa ḳiloɣan iximiz bilən gunaḫkar bolup ḳalduḳ; u bizgə
yalwursimu uning azabini kərüp turup uningoɣa ḳulaḳ salmiduḳ. Xuning üqün bu azab-oḳubət
beximizoɣa qüxti, — deyixti.
22 Rubən ularoɣa jawabən: — Mən silərgə: balioɣa zulum ḳilmanglar, degən əməsmidim? Lekin
unimidinglar. Mana əmdi uning ḳan ḳərzi bizdin soriliwatidu, — dedi.
23 Əmma Yüsüp ular bilən tərjiman arḳilik səzləxkəqkə, ular Yüsüpning əz gəplirini uḳup
turuwatḳinini bilmidi. 24 U ulardin əzini qətkə elip, yioɣlap kətti. Andin ularning ḳexioɣa yenip
kelip, ularoɣa yənə səz ḳilip, ularning arisidin Ximeonni tutup, ularning kəz aldida baoɣlidi.

Yüsüpning akilirining Ḳanaanoɣa ḳaytixi

25 Andin Yüsüp əmr qüxürüp, ularning taoɣarlirioɣa axlik toldurup, ḫər birsining pulini
ḳayturup taoɣirioɣa selip ḳoyup, səpər ḫazirlikliriмu berilsun dəp buyruwidi, ularoɣa xundaḳ
ḳilindi. 26 Xuning bilən akiliri exəklirigə axlikliрini artip, xu yərdin kətti.
27 Əmma ətənggə kəlgəndə ulardin biri exikigə yəm bərgili taoɣirini eqiwidi, mana, əz puli
taoɣarning aoɣzida turatti. 28 U ḳerindaxlirioɣa: — Mening pulumni ḳayturuwetiptu. Mana u
taoɣirimda turidu, dedi. Buni anglap ularning yüriki su bolup, titrixip bir-birigə: — Bu Hudaning
bizgə zadi nemə ḳiloɣinidu? — deyixti.
29 Ular Ḳanaan zemioɣa, atisi Yaḳupning ḳexioɣa kelip, bexidin ətkən ḫəmmə wəḳələrni
uningoɣa səzləp berip: 30 — ḫeliḳi kixi, yəni xu zeminning hojisi bizgə ḳopal gəp ḳildi, bizgə ze-
minni paylioɣuqi jasustək muamilə ḳildi; 31 əmdi biz uningoɣa: «Biz bolsaḳ səmimiy adəmlərmiz,
jasus əməsmiz. 32 Biz bir atidin boloɣan ooɣullar bolup, on ikki aka-uka iduḳ; biri yoḳap kətti,
kiqik inimiz ḫazir Ḳanaan zeminida atimizning yenida ḳaldi» desək, 33 Ḫeliḳi kixi, yəni xu
zeminning hojisi bizgə mundaḳ dedi: «Mening silərning səmimiy ikənlikinglarni bilixim üqün,
ḳerindaxliringlarning birini mening yenimda ḳaldurup ḳoyup, aq ḳaloɣan ailənglar üqün axlik
elip ketinglar; 34 andin kiqik ininglarni ḳeximoɣa elip kelinglar; xundaḳ ḳilsanglar, silərning
jasus əməs, bəlki səmimiy adəmlər ikənlikinglarni bilələymən. Andin ḳerindixinglarni silərgə
ḳayturup berimən wə silər zeminda soda-setik ḳilsanglar bolidu» — dedi.
35 Əmma xundaḳ boldiki, ular taoɣarlirini təkkəndə, mana ḫərbirining puldini əz taoɣarlirida tu-
ratti! Ular wə atisi əzlirining qigiklik pullirini kərgəndə, ḳorḳup ḳelixti. 36 Atisi Yaḳup ularoɣa:
— Meni ooɣlumdin juda ḳildinglar! Yüsüp yoḳ boldi, Ximeonmu yoḳ, əmdi Binyaminnimu elip
kətməkqi boluwatisilər! Mana bu ixlarning ḫəmmisi mening beximoɣila kəldi! — dedi.
37 Rubən atisioɣa: — Əgər mən Binyaminni ḳexingoɣa ḳayturup elip kəlmisəm, mening ikki
ooɣlumni əltürüwətkin; uni mening ḳolumoɣa tapxuroɣin; mən uni ḳexingoɣa yandurup elip
kelimən, — dedi.

42:16 «eytḳininglarning rast-yaloɣanliḳi ispatlinidu» — ibraniy tilida «silərdə ḫəḳikət bar-yoḳluḳi ispatlinidu».
42:20 Yar. 43:5; 44:23.
42:22 Yar. 37:21,22.
42:34 «zemin» — Misir zeminini kərsitidu.
42:35 Yar. 42:25; 44:1.

38 Lekin Yaḳup jawab berip: — Oоŋlum silər bilən billə u yərgə qüxməydu; qünki uning akisi əlüp ketip, u əzi yaloŋuz ḳaldi. Mubada yolda ketiwatḳanda uningoŋa birər kelixməslik kəlsə, silər məndək bir aḳ qaqliḳ adəmni dərd-ələm bilən təḥtisaraoŋa qüxürüwetisilər, — dedi.

Yüsüpning akilirining Binyaminni Misiroŋa elip berixi

43 1 Aqarqiliḳ zeminni intayin eoŋir basḳanidi. 2 Bu səwəbtin ular Misirdin elip kəlgən axliḳni yəp tügətkəndə, atisi ularoŋa: — Yənə berip bizgə azoŋina axliḳ elip kelinglar, — dedi.
3 Lekin Yəḥuda uningoŋa jawabən: — Ḥeliḳi kixi bizni ḳattiḳ agaḥlandurup: «Ininglar silər bilən billə kəlmisə, yüzümni kərimən dəp hiyal ḳilmanglar» degən. 4 Əgər inimizni biz bilən billə əwətsəng, biz berip sanga axliḳ elip kelimiz. 5 Əmma əwətixkə unimisang, biz barmaymiz; qünki ḥeliḳi kixi bizgə: «Ininglar silər bilən billə kəlmisə, yüzümni kərimən dəp hiyal ḳilmanglar» degən, — dedi.
6 Israil ularoŋa: — Silər nemixḳa manga xunqə yamanliḳ ḳilip u kixigə: «Yənə bir inimizmu bar» dedinglar, — dedi.
7 Ular jawabən: — U kixi bizning wə ailimizning əḥwalini sürüxtürüp koqilap: «Atanglar tehi Ḥayatmu? Yənə bir ininglar barmu?» — dəp soridi. Biz uning xu soalioŋa yarixa jawab bərduḳ. Uning bizgə: «Ininglarni elip kelinglar» dəydioŋinini nədin biləyli? — dedi.
8 Yəḥuda atisi Israiloŋa: — Balini mən bilən əwətkin; biz dərḥal ḳozoŋilip yoloŋa qiḳayli; xundaḳta biz wə sən, bizlər ḥəm balilirimiz ələməy, tirik ḳalimiz. 9 Mən uningoŋa kepil bolimən; sən uning üqün mening meningdin ḥesab alisən; əgər mən uni sening ḳexingoŋa aman-esən yandurup kelip, yüzüngning aldida turoŋuzmisam, pütkül əmrümdə aldingda gunaḥkar bolay. 10 Qünki ḥayal bolmioŋan bolsaḳ, bu qaoŋḳiqə ikki ḳetim berip keləttuḳ, — dedi.
11 Ularning atisi Israil ularoŋa: — Undaḳ bolsa, mundaḳ ḳilinglar: — U kixigə ḳaqa-ḳuqanglaroŋa zemindiki əng esil mewilərdin sowoŋat aloŋaq beringlar: yənə azoŋina tutiya, azraḳ ḥəsəl, dora-dərmanlar, murməkki, pistə wə badamlarni aloŋaq beringlar. 12 Ḳolunglarda ikki ḥəssə pul elip, taoŋarliringlarning aoŋzidiki əzünglaroŋa yanduruloŋan pulnimu aloŋaq beringlar. Eḥtimal, bu ixta səwənlik kərülgən boluxi mumkin. 13 Ininglarnimu billə elip, ḳozoŋilip u kixining yenioŋa yənə beringlar. 14 Ḥəmmigə Ḳadir Təngri Əzi silərni u kixining aldida rəḥimgə erixtürgəy. Buning bilən u silərning xu yərdiki ḳerindixinglarni wə Binyaminni ḳoyup berip, silərgə ḳoxup ḳoyarmikin; əzüm nawada balilirimdin juda bolsam bolay! — dedi.
15 Xuning bilən bu adəmlər xu sowoŋatni elip, ḳollirioŋa ikki ḥəssə pulni tutup, Binyaminni elip ḳozoŋilip, Misiroŋa berip Yüsüpning aldida ḥazir boldi. 16 Yüsüp Binyaminni ular bilən billə kərginidə, əz əyini baxḳuridioŋan oŋojidarioŋa buyrup: — Bu adəmlərni əyümgə baxlap kirip, mal soyup taam təyyar ḳiloŋin; qünki bu kixilər qüxlük oŋizani mən bilən yəydu, — dedi.
17 U kixi Yüsüpning buyruoŋinidək ḳilip, adəmlərni Yüsüpning əyigə baxlap kirdi. 18 Ular bolsa Yüsüpning əyigə baxlap kelinginidin ḳorḳuxup: — Aldinḳi ḳetim taoŋarlirimizoŋa yanduruloŋan pulning səwəbidin biz uning əyigə elip kelinduḳ; uning məḳsiti bizgə ḥujum ḳilip, üstimizdin besip ḳul ḳilip, exəklirimizni tartiwelix ohxaydu, — deyixti.
19 Ular Yüsüpning əyini baxḳuridioŋan oŋojidarning yenioŋa kelip, əyning ixikining tüwidə uningoŋa: —
20 Əy hojam, biz ḥəḳiḳətən əslidə muxu yərgə axliḳ aloŋili kəlgəniduḳ; 21 Xundaḳ boldiki, biz ətənggə kelip əz taoŋarlirimizni aqsaḳ, mana ḥərbirimizning puli, əyni eoŋirliḳi boyiqə

43:5 Yar. 42:20; 44:23;
43:9 «meningdin ḥesab alisən» — ibraniy tilida «mening ḳolumdin ḥesab alisən».
43:9 Yar. 44:32.
43:20 Yar. 42:3.

taoɣarlirimizning aoɣzida turuptu; xunga biz buni yandurup ḳolimizda aloɣaq kəlduḳ.
22 Axliḳ aloɣili ḳolimizda baxḳa pulmu elip kəlduḳ; əmma taoɣarlirimizoɣa pulni kimning selip ḳoyoɣanliḳini bilmiduḳ, — dedi.
23 Uularoɣa: — Hatirjəm bolunglar, ḳorḳmanglar. Silərning Hudayinglar, atanglarning Hudasi taoɣarliringlarda silərgə baylik ata ḳiloɣan ohxaydu; silərning pulunglarni alliḳaqan tapxurup aldim, — dedi. Andin u Ximeonni ularning ḳexioɣa elip qiḳti. 24 U kixi ularni Yüsüpning əyigə baxlap kirip, ularning putlirini yuyuxioɣa su əkirip berip, andin exəklirigə yəm bərdi.
25 Ular Yüsüpning qüxtə kelixigə ülgürtüp sowoɣatni təyyarlap ḳoydi; qünki ular əzlirining xu yərdə oɣiza yəydioɣinini angliɣanidi.
26 Yüsüp əygə kəlgəndə ular ḳolliridiki sowoɣatni əygə uning aldioɣa elip kirip, bexini yərgə təgküzüp uningoɣa təzim ḳildi.
27 U ulardin ḥal sorap, andin: — Silər gepini ḳiloɣan ḳeri atanglar salamətmu? U ḥayatmu? — dedi.
28 Ular jawab berip: — Silining ḳulliri bizning atimiz salamət turuwatidu, u tehi ḥayattur, — dəp uning aldida egilip təzim ḳildi.
29 Yüsüp bexini kətürüp, əz inisi Binyaminni kərüp: — Silər manga gepini ḳiloɣan kiqik ininglar xumu? — dəp sorap: — Əy ooɣlum, Huda sanga xapaət kərsətkəy! — dedi.
30 Yüsüpning əz inisioɣa boloɣan seoɣinix oti ḳattiḳ küqiyip, yioɣliwaloɣudək haliy jay izdəp, aldirap iqkiriki əygə kirip taza bir yioɣliwaldi.
31 Andin yüzini yuyup qiḳip, əzini besiwelip: — Taamlarni ḳoyunglar, — dəp buyrudi.
32 Hizmətkarlar Yüsüpkə ayrim, ularoɣa ayrim wə Yüsüp bilən billə tamaḳḳa kəlgən misirliḳlaroɣimu ayrim tamaḳ ḳoydi; qünki misirliḳlar ibraniylar bilən bir dastihanda tamaḳ yeyixni yirginqlik dəp ḳarap, ular bilən billə tamaḳ yeməytti. 33 Yüsüpning ḳerindaxliri uning udulida, ḥərbiri qong-kiqik tərtipi boyiqə olturoɣuzuldi; qongi qonglukioɣa yarixa, kiqiki kiqiklikigə yarixa olturoɣuzuldi; ular bir-birigə ḳarap ḥəyran ḳelixti.
34 Yüsüp aldidiki dastihandiki tamaḳlardin ularoɣa bəlüp bərdi. Əmma Binyaminoɣa bərgini baxḳilarningkigə ḳarioɣanda bəx ḥəssə kəp idi. Ular xarab iqip, uning bilən hux kəyp ḳilixti.

Yüsüpning ḳerindaxlirini ahirḳi ḳetim sinixi

44 1 Andin u əz əyini baxḳuridioɣan oɣojidarioɣa buyrup: — Bu kixilərning taoɣarlirini elip kətürəligüdək axliḳ ḳaqilap, ḥərbirining pulini taoɣirining aoɣzioɣa selip ḳoyoɣin; 2 andin mening jamimni, yəni kümüx jamni axliḳning puli bilən billə əng kiqikining taoɣirining aoɣzioɣa selip ḳoyoɣin, — dedi. U adəm Yüsüpning deginidək ḳildi.
3 Ətisi tang yorioɣanda, ular exəkliri bilən billə yoloɣa selip ḳoyuldi. 4 Lekin ular xəḥərdin qiḳip anqə uzun mangmayla, Yüsüp oɣojidarioɣa: — Ornungdin tur, bu adəmlərning kəynidin ḳooɣlioɣin; ularoɣa yetixkiningdə ularoɣa: «Nemixḳa yahxiliḳḳa yamanliḳ ḳayturdunglar? 5 Hojam xu jamda xarab iqidu ḥəmdə uningda pal aqidu əməsmu?! Mundaḳ ḳiloɣininglar rəzillik ḳiloɣininglar bolmamdu!» degin, — dedi.
6 Bu adəm ularning kəynidin yetixip berip, ularoɣa bu səzlərni ḳildi. 7 Ular uningoɣa jawabən: — Hojimiz nemixḳa mundaḳ gəp ḳilidu? Mundaḳ ixni ḳilix kəminiliridin neri bolsun! 8 Biz əslidə taoɣarlirimizning aoɣzidin tapḳan pulnimu Ḳanaan zeminidin silining ḳaxlirioɣa

43:21 Yar. 42:27,35.
43:24 Yar. 18:4.
43:26 Yar. 37:10; 42:6.
43:29 Yar. 42:13.
43:30 Yar. 45:2.
44:5 «Ḥojam xu jamda xarab iqidu ḥəmdə uningda pal aqidu əməsmu?!» — Yüsüp Hudaning pəyoɣəmbiri boloɣaqḳa, «pal eqix» ḳatarlik ixlarni ḳət'iy ḳilmaytti. Uning gepi akilirini sinax məḳsitidə eytiloɣan, halas.

ḳayturup berixkə əkəlgəniduḳ. Xundaḳ turuḳluḳ ḳandaḳmu hojilirining əyidin altun-kümüxni ooɣrilayli? [9] Kəminiliringning arisida kimdin bu jam tepilsa, xu əlümgə məḥkum bolsun, bizmu hojimizning ḳulliri bolayli, — dedi.
[10] Oɲojidar jawabən: — Eytḳan sözliringlardək bolsun; jam kimning yenidin tepilsa, xu kixi ḳulum bolup ḳelip ḳalsun, ḳaloɲanliringlar bigunaḥ bolisilər, — dedi.
[11] Xuning bilən ular aldirap-tenəp, taoɲarlirini yərgə qüxürüp, ḥərbiri əz taoɲirini eqip bərdi.
[12] Oɲojidar qonginingkidin baxlap kiqikiningkigiqə ahturdi, jam Binyaminning taoɲiridin tepildi. [13] Buni kərüp ular kiyimlirini yirtixip, ḥərbiri exikigə ḳaytidin yükni artip, xəḥərgə ḳaytti.

Yəḥudaning Binyamin üqün yelinixi

[14] Xundaḳ ḳilip Yəḥuda wə ḳerindaxliri Yüsüpning əyigə kəldi; u tehi xu yərdə idi. Ular uning aldioɲa kelip əzlirini yərgə etixti. [15] Yüsüp ularoɲa: — Bu silərning zadi nemə ḳiloɲininglar? Meningdək adəmning qoḳum pal aqalaydioɲanliḳini bilməmtinglar? — dedi.
[16] Yəḥuda jawabən: — Biz hojimizoɲa nemimu deyələymiz? Nemə gəp ḳilalaymiz, ḳandaḳ ḳilip əzimizni aḳliyalaymiz? Huda kəminlirining ḳəbiḥlikini axkara ḳildi. Mana, biz wə ḳolidin jamliri tepiloɲan kixi ḥəmmimiz hojimizoɲa ḳul bolidioɲan bolduḳ, — dedi.
[17] Lekin Yüsüp: — Mundaḳ ḳilix məndin neri bolsun! Bəlki jam kimning ḳolidin tepiloɲan bolsa pəḳət xu kixi mening ḳulum bolidu. Lekin ḳaloɲanliringlar aman-esən atanglarning ḳexioɲa ketinglar, — dedi.
[18] Andin Yəḥuda uningoɲa yeḳin berip mundaḳ dedi: — Əy hojam, kəminilirigə ḳulaḳ selip hojamning ḳuliḳioɲa bir eoɲiz gəp ḳilixḳa ijazət bərgəyla. Oɲəzəpliri kəminilirigə tutaxmioɲay; qünki əzliri Pirəwngə ohxax ikənla. [19] Əslidə hojam kəminiliridin: «Atanglar ya ininglar barmu?» dəp soriwidila, [20] biz hojimizoɲa jawabən: «Bizning bir ḳeri atimiz bar wə u ḳerioɲanda tapḳan, yax bir balisimu bar. Bu balining bir anisidin boloɲan akisi əlüp ketip, u əzi yaloɲuz ḳaldi; uning atisi uni intayin səyidu» desək, [21] Sili kəminilirigə: «Uning əzini ḳeximoɲa elip kelinglar, mən uni əz kəzüm bilən kərəy» dedilə. [22] Biz hojimizoɲa jawab berip: «Yigit atisidin ayrilalmaydu; əgər atisidin ayrilsa, atisi əlüp ketidu» desək, [23] Sili yənila kəminilirigə: «Əgər kiqik ininglar silər bilən billə kəlmisə, yüzümni yənə kərimiz dəp hiyal ḳilmanglar» degənidila. [24] Xuning bilən biz kəminiliri atimizning ḳexioɲa baroɲanda hojamning səzlirini uningoɲa eyttuḳ; [25] andin atimiz yənə: «Yənə berip, bizgə azraḳ axliḳ elip kelinglar» dewidi, [26] Biz jawabən: «Biz xu yərgə ḳaytidin qüxəlməymiz; əgər kiqik inimiz biz bilən billə bolsa, undaḳta barimiz; qünki kiqik inimiz biz bilən billə bolmisa, u zatning yüzi aldida turalmaymiz», deduḳ.
[27] Silining ḳulliri bizning atimiz bizgə yənə: «Silərgə məlumki, ayalim manga ikki ooɲul tuoɲup bərgənidi. [28] Biri mening yenimdin qiḳip, yoḳ bolup kətti; mən: u jəzmən titma-titma ḳiliwetiliptu, dəp oylidim, xundaḳla uni bügüngiqə kərmidim. [29] Əmdi silər bunimu mening ḳeximdin elip ketip, uningoɲa bir kelixməslik kelip ḳalsa, silər məndək bir aḳ qaqliḳ adəmni dərd-ələm bilən təḥtisaraoɲa qüxürüwetisilər», degənidi. [30] Əmdi mən silining ḳulliri mening atamning ḳexioɲa baroɲanda, xu bala biz bilən bolmisa uning jeni balining jenioɲa baoɲlanoɲan boloɲaqḳa, [31] xundaḳ boliduki, u balining yoḳluḳini kərsə, jəzmən ölüp ketidu; xuning bilən silining ḳulliri bizning atimiz boloɲan bu aḳ qaqni dərd-ələm iqidə təḥtisaraoɲa qüxürüwətkən

44:15 «Meningdək adəmning qoḳum pal aqalaydioɲanliḳini bilməmtinglar?» — 5-ayəttiki izaḥatni kərüng.
44:16 «Huda kəminlirining ḳəbiḥlikini axkara ḳildi» — Yəḥudaning muxu gepi muxu yərdə bəlkim Yüsüpning jami taoɲarliridin tepiloɲanliḳini əməs, bəlki ular ətkəndə inisi Yüsüpkə ətküzgən yamanliḳni kərsətsə kerək. Yəḥuda əzlirining aldida turoɲinining Yüsüp ikənlikini bilməytti, əlwəttə.
44:21 Yar. 42:15.
44:23 Yar. 43:3, 5
44:26 «U zatning yüzi aldida turalmaymiz» — ibraniy tilida «xu kixining yüzini ḳaytidin kərəlməymiz».
44:28 Yar. 37:33.
44:29 Yar. 42:38.

bolimiz. [32] Qünki mənki kəminiliri atamoɣa bu yigit üqün kepil bolup: «Əgər mən uni ḳexingoɣa ḳayturup kəlmisəm pütkül əmrümdə atamning aldida gunaḥkar bolay» degənidim. [33] Xunga ḥazir ətünüp ḳalay, mənki kəminiliri u yigitning ornida hojamning ḳexida ḳul bolup tursam, u yigit ḳerindaxliri bilən billə ḳaytip kətsə!
[34] Qünki yigit mən bilən bolmisa, mən ḳandaḳmu atamning ḳexioɣa baralaymən? Atamoɣa xundaḳ azab-oḳubətning qüxüxini kəzüm kərgüqi bolmisun! — dedi.

Yüsüpning ḳerindaxlirioɣa əzini axkarilixi

45 1-2 Yüsüp əz yenida turoɣanlarning aldida əzini tutalmay: — Ḥəmmə adəm aldimdin
qiḳiriwetilsun! dəp warḳiridi. Xuning bilən Yüsüp əzini ḳerindaxlirioɣa axkara ḳiloɣanda uning ḳexida ḥeqkim bolmidi. U ḳattiḳ yioɣlap kətti; misirliḳlar uni anglidi, Pirəwnning ordisikilərmu buningdin tezla həwər tapti. [3] Yüsüp ḳerindaxlirioɣa: — Mən Yüsüp bolimən! Atam ḥazir ḥayatmu?! — dəp soridi. Əmma ḳerindaxliri uningoɣa ḳarap ḥoduḳup ketip, ḥeq jawab berəlməy ḳaldi. [4] Lekin Yüsüp ularni: — Ḳeni, manga yeḳin kelinglar, dəp qaḳiridi. Ular yeḳin kəldi, u yənə: — Mən silərning ininglar, yəni silər Misiroɣa setiwətkən Yüsüp bo limən. [5] Əmdi meni muxu yərgə setiwətkininglar üqün azablanmanglar, əzünglarni əyibkə buyrumanglar; qünki Huda adəmlərning ḥayatini saḳlap ḳelix üqün meni silərdin burun bu yərgə əwətti. [6] Qünki ḥazir zemindiki aqarqiliḳḳa ikki yil boldi; lekin tehi yənə bəx yiloɣiqə ḥeq teriloɣumu bolmaydu, ormimu bolmaydu. [7] Xuning üqün silərgə dunyada bir ḳaldini saḳlap ḳelix üqün, uluoɣ bir nijatliḳ kərsitip, silərning tirik ḳutuluxunglar üqün Huda meni silərdin burun bu yərgə əwətti. [8] Xundaḳ boloɣanikən, meni muxu yərgə əwətküqi silər əməs, bəlki Hudadur. U meni Pirəwngə atining ornida ḳilip, uning pütkül əyigə hoja ḳilip tikləp, pütkül zeminoɣa bax wəzir ḳilip ḳoydi. [9] Əmdi tezdin atamning ḳexioɣa berip, uningoɣa: — Sening ooɣlung Yüsüp: «Huda meni pütkül Misiroɣa hoja ḳilip ḳoydi. Sən ḥayal ḳilmay, mening ḳeximoɣa kəlgin; [10] sən Goxən yurtida turisən; xuning bilən sən əzüng, ooɣulliring, nəwriliring, ḳoyliring, kaliliring wə ḥəmmə təəlluḳatliring bilən manga yeḳin turisilər. [11] Əzüng, ailəng wə ḥəmmə təəlluḳatingni namratliḳ besiwalmisun dəp mən seni xu yərdə baḳimən; qünki yənə bəx yil aqarqiliḳ bardur», dedi, — dənglar.
[12] — Mana silərning kəzliringlar wə inim Binyaminning kəzliri silərgə gəp ḳiliwatḳan mening əz aoɣzim ikənlikini kərüwatidu. [13] Atamoɣa mening Misirdiki bu barliḳ xan-xəripim ḥəmdə silərning barliḳ kərgininglar tooɣrisida eytip, atamni tezdin bu yərgə elip kelinglar, — dedi.
[14] Xuning bilən u əzini Binyaminoɣa etip uning boynioɣa girə selip yioɣlap kətti; Binyaminmu uning boynioɣa yəlinip yioɣlidi. [15] Andin Yüsüp barliḳ ḳerindxalirini səyüp, ularni bir-birləp ḳuqaḳlap yioɣlidi. Andin ḳerindxaliri uning bilən paranglaxti.
[16] Yüsüpning ḳerindxaliri kəldi, degən həwər Pirəwnning ordisioɣa yətküzüldi; bu Pirəwn wə hizmətkarlirining nəzəridə ḳutluḳ ix boldi. [17] Pirəwn Yüsüpkə: — Ḳerindaxliringoɣa: — «Silər əmdi mundaḳ ḳilinglar; ulaoɣliringlaroɣa yük artip, Ḳanaan zeminioɣa berip, [18] atanglar wə jəmətinglarni elip mening ḳeximoɣa kelinglar; mən Misir zeminidin əng esil yərlərni silərgə berəy; silər bu zemindin qiḳḳan nazu-nemətlərdin yəysilər» — degin. [19] Sanga boloɣan əmrim xuki, sən ularoɣa: «Baliliringlar wə ayalliringlarni elix üqün Misir zeminidin ḥarwilarni elip

44:32 Yar. 43:9.
45:1-2 «Misirliḳlar uni anglidi, Pirəwnning ordisikilərmu buningdin tezla həwər tapti» — yaki «Misirliḳlar, xundaḳla Pirəwnning ordisidikilər uni anglidi».
45:4 Yar. 37:28; Zəb. 105:17; Ros. 7:9, 13.
45:5 Yar. 50:19,20,21.
45:8 «atining ornida ḳilip» — muxu yərdə bəlkim Yüsüpning Pirəwngə qong məsliḥətqi ikənlikini kərsətsə kerək.
45:13 Ros. 7:14.

beringlar. Xuningdək atanglarnimu bu yərgə yətküzüp kelinglar. [20] Pütkül Misir zeminidin əng esil jaylar silərningki boloɣaqka, əz sərəmjanliringlaroɣa karinglar bolmisun» dəp buyruoɣin, — dedi.
[21] Xuning bilən Israilning ooɣulliri xundak ķildi; Yüsüp Pirəwnning buyruķi boyiqə ularoɣa ḥarwilarni berip, yoli üqünmu ozuķ bərdi. [22] Ularning ḥərbirigə bir ķur kiyim bərdi; lekin Binyaminoɣa bolsa u üq yüz kümüx tənggə, bəx ķur kiyim bərdi. [23] U atisioɣimu xu ḥədiyələrni, yəni Misirning esil məḥsulatliri artiloɣan on ḥangga exək ḥəmdə axlik, nan wə atisioɣa yol təyyarliķi artiloɣan on mada exəkni əwətti. [24] Andin u ķerindaxlirini yoloɣa selip, ularoɣa: — Yolda jedəlləxmənglar, dəp jekilidi. Ular yoloɣa rawan boldi. [25] Ular Misirdin qiķip, Ķanaan zeminioɣa atisi Yakupning ķexioɣa berip, [26] uningoɣa Yüsüp əzlirigə eytķan gəplərni yətküzüp: «Yüsüp tehi ḥayat ikən! U pütkül Misir zeminioɣa bax wəzir ikən!» dedi. Əmma u ularoɣa ixənməy, yüriki ķetip ḥoxidin ketəy dəp ķaldi.
[27] Lekin ular Yüsüpning əzlirigə eytķan barlik səzlirini uningoɣa degəndə, xundakla Yüsüpning əzini elip kelixkə əwətkən ḥarwilarnimu kərgəndə, ularning atisi Yakupning roḥioɣa jan kirdi.
[28] Israil xuning bilən: — Əmdi arminim yok! Ooɣlum Yüsüp tehi ḥayattur! Mən əlməstə berip uni kərüwalay, — dedi.

Yakupning pütün ailisini elip Misiroɣa mengixi

46 [1] Xuning bilən Israil barlik təəlluķatini elip yoloɣa qiķip, Bəər-Xebaoɣa kəldi. U xu yərdə atisi Isḥakning Hudasioɣa ķurbanliklarni sundi. [2] Keqisi Huda alamət kərünüxlərdə Israiloɣa: — Yakup, Yakup! dewidi, u jawab berip: — Mana mən! — dedi.
[3] U: — Atangning Təngrisi boloɣan Huda Məndurmən. Sən Misiroɣa berixtin ķorķmioɣin, qünki Mən seni xu yərdə uluoɣ bir ķowm ķilimən. [4] Mən sening bilən Misiroɣa billə barimən wə Mən Əzüm jəzmən yənə seni xu yərdin yandurup kelimən. Yüsüp əz ķoli bilən sening kəzüngni yumduridu, — dedi.
[5] Andin Yakup Bəər-Xebadin yoloɣa qiķti; Israilning ooɣulliri atisi Yakup wə ularning bala-qaķilirini Pirəwn uni epkelix üqün əwətkən ḥarwilaroɣa olturoɣuzup, [6-7] qarpayliri bilən Ķanaan zeminida tapķan təəlluķatlirini elip mangdi. Bu tərikidə Yakup bilən barlik əwladliri Misiroɣa kəldi; ooɣullirini, ooɣul nəwrilirini, ķizlirini, ķiz nəwrilirini yioɣip, nəsillirining ḥəmmisini əzi bilən billə elip Misiroɣa kəldi.
[8] Israilning ooɣulliri, yəni Yakupning Misiroɣa kəlgən əwladliri təwəndikiqə: — Yakupning tunji ooɣli Rubən; [9] Rubənning ooɣulliri Ḥanoh, Pallu, Ḥəzron bilən Karmi.
[10] Ximeonning ooɣulliri: — Yəmuəl, Yamin, Oḥad, Yakin, Zoḥar wə Ķanaaniy ayaldin boloɣan Saul.

45:20 «əz sərəmjanliringlaroɣa karinglar bolmisun» — ibraniy tilida «kəzünglar sərəmjanliringlaroɣa ḥasrət qəkmisun».
45:24 «yolda jedəlləxmənglar» — bu nəsiḥətni bəlkim ularning əzini Misiroɣa setiwətkənliki tooɣruluk bir-birini yənə əyiblixidin ənsirəp eytķan bolsa kerək.
46:2 «Yakup, Yakup» — Hudaning adəmning ismini ikki ķetim qakirixi Hudaning uningoɣa boloɣan qongķur meḥir-muḥəbbitini wə əzigə tolimu əziz ikənlikini kərsitidu.
46:3 Yar. 13:16; 16:10; 17:2; 22:17; 26:24; 28:13; 32:9; 35:11; 48:4.
46:4 «Yüsüp əz ķoli bilən sening kəzüngni yumduridu» — demək, Yüsüp Yakup səkratķa qüxüp ķaloɣanda uning yenida bolidu. «Mən Əzüm jəzmən yənə seni xu yərdin yandurup kelimən» degən yukiriki sezlər xübḥisizki, Yakup Ķanaan zeminida dəpnə ķilinipla ķalmay, bəlki Ķanaan zeminida ahirki zamanda tirilidu, degən mənini kərsitidu.
46:4 Qəl. 20:15; Ķan. 10:22; Yə. 24:4, 5, 6; Zəb. 105:23, 24; Yəx. 52:4; Ḥox. 11:1.
46:5 Ros. 7:15.
46:8 Mis. 1:2; 6:13; Qəl. 26:5; 1Tar. 4-8.
46:10 «Saul» — yaki «Xaul».
46:10 Mis. 6:15; 1Tar. 4:24.

[11] Lawiyning oƣulliri: — Gərxon, Koһat wə Mərari.
[12] Yəһudaning oƣulliri: — Ər, Onan, Xəlaһ, Pərəz wə Zəraһ. Əmma Ər wə Onan Ƙanaanning zeminida ölüp kətkənidi. Pərəzning oƣulliri Һəzron bilən Һamullar idi.
[13] Issakarning oƣulliri: — Tola, Puaһ, Yob wə Ximron.
[14] Zəbulunning oƣulliri: — Sərəd, Elon wə Jaһliyəl.
[15] Bular Leyaһning Yaƙupƙa Padan-Aramda tuƣup bərgən oƣul-əwladliri idi; u yənə ƙizi Dinaһni tuƣup bərdi. Buning bu oƣul-ƙiz pərzəntliri jəmiy bolup ottuz üq jan idi.
[16] Gadning oƣulliri: — Zifion, Һaggi, Xuni, Əzbon, Eri, Arodi wə Arəli.
[17] Axirning oƣulliri: — Yimnaһ, Yixwaһ, Yixwi wə Beriyaһ. Ularning singlisi Seraһ idi; Beriyaһning oƣulliri Һəbər wə Malkiəl idi.
[18] Bular bolsa Laban ƙizi Leyaһƙa dedək boluxƙa bərgən Zilpaһning Yaƙupƙa tuƣup bərgən oƣulliri bolup, jəmiy on altə jan idi.
[19] Yaƙupning ayali Raһilәning oƣulliri Yüsüp wə Binyamin.
[20] Yüsüpkə Misir zeminida tərəlgən oƣulliri Manassəһ wə Əfraim; bularni Ondiki kaһin Potifiraһning ƙizi Asinat uningƣa tuƣup bərdi.
[21] Binyaminning oƣulliri: — Belaһ, Bəkər, Axbəl, Gera, Naaman, Eһi, Rox, Muppim, Һuppim wə Ard.
[22] Bular Raһilәning Yaƙupƙa tuƣup bərgən oƣul-əwladliri bolup, jəmiy on tət jan idi.
[23] Danning oƣli: — Һuxim.
[24] Naftalining oƣulliri: — Yaһziəl, Guni, Yəzər wə Xilləm.
[25] Bular Laban ƙizi Raһilәgə dedək boluxƙa bərgən Bilһaһning Yaƙupƙa tuƣup bərgən oƣul-əwladliri bolup, jəmiy yəttə jan idi.
[26] Yaƙupning kelinliridin baxƙa, Yaƙupning puxtidin bolƣan, uning bilən birgə Misirƣa kəlgənlər jəmiy atmix altə jan idi.
[27] Yüsüpning Misirda tuƣulƣan oƣulliri ikki idi. Yaƙupning jəmətidin bolup, Misirƣa kəlgənlər jəmiy yətmix jan idi.

Yaƙup wə uning jəmətining Misirƣa yetip kelixi

[28] Yaƙup Yüsüptin kərsətmə elip, əzlirini Goxəngə baxlap berixƙa Yəһudani Yüsüpning ƙexiƣa əwətti. Xundaƙ ƙilip ular Goxən yurtiƣa kelip qüxti. [29] Yüsüp özining wəzirlik һarwisini ƙatƙuzup, atisi Israilning aldiƣa Goxəngə qiƙti. U özini uning aldiƣa һazir ƙilip atisiƣa özini etip boyniƣa girə selip ƙuqaƙlap, uzundin uzun yiƣlidi. [30] Israil Yüsüpkə: Mən sening yüzüngni kərüp, tirik ikənlikingni bildim; əmdi əlsəmmu arminim yoƙ, — dedi.
[31] Andin Yüsüp ƙerindaxliri wə atisining əydikilirigə mundaƙ dedi: — Mən һazir qiƙip Pirəwngə həwər berip: «Ƙanaan zeminida olturoƣan ƙerindaxlirim, xundaƙla atamning

---

46:11 1Tar. 5:27.
46:12 Yar. 38:3, 4, 5; 1Tar. 2:5.
46:13 **«Puaһ»** — yaki «Puwaһ». «Qəl.» 36:23ni kərüng. **«Yob»** — yaki «Yaxub».
46:16 1Tar. 5:11.
46:17 1Tar. 7:30.
46:18 Yar. 29:24.
46:20 Yar. 41:50; 48:5.
46:21 **«Belaһ»** — yaki «Bela».
46:21 1Tar. 7:6; 8:1.
46:24 1Tar. 7:13.
46:25 Yar. 29:29.
46:27 Ƙan. 10:22; Ros. 7:14.
46:28 **«Yaƙup Yüsüptin kərsətmə elip, əzlirini Goxəngə baxlap berixƙa Yəһudani Yüsüpning ƙexiƣa əwətti»** — yaki «əzliri Goxəngə berixtin awwal Yəһudani Yüsüpkə uƙturux üqün əwətti».
46:30 **«əlsəmmu arminim yoƙ»** — ibraniy tilida «əlsəm bolidu».

əyidikilər kəximoŋa kəldi; [32] bu adəmlər padiqilar bolup, mal bekix bilən xuoŋullinip kəlgən, koy-kaliliri, xundakla barlik mal-mülüklirini elip kəldi» dəp eytay. [33] Xundak boliduki, Pirəwn silərni qakiridu; xu qaoŋda u silərdin: «Nemə okitinglar bar?» dəp sorisa, [34] silər jawab berip: — Kəminiliri kiqikimizdin tartip ata-bowilirimizoŋa ohxax pada bekip kəlgənmiz, — dənglar. Xundak desənglar Goxən yurtida olturup kalisilər; qünki padiqilarning həmmisi misirliklar arisida kəzgə ilinmaydu.

47 [1] Yüsüp Pirəwnning kexioŋa kelip: — Atam bilən kerindaxlirim koy-kaliliri, xundakla həmmə mal-mülüklirini billə elip Kanaan zeminidin kəldi. Mana, ular hazir Goxən yurtioŋa qüxti, dəp həwər berip, [2] kerindaxlirining iqidin bəxəylənni elip, Pirəwnning aldioŋa hazir kildi. [3] Pirəwn uning kerindaxliridin: — Nemə okitinglar bar, dəp soriwidi, ular Pirəwngə jawab berip: — Kəminiliri ata-bowilirimizoŋa ohxax mal bakkuqilarmiz, — dedi.
[4] Andin ular Pirəwngə iltimas kilip: — Kanaan zeminida kattik kəhətqilik boloŋaqka, kəminilirining koylirimizni bakidioŋanoŋa yaylakmu yok; xunga bu zeminda musapir bolup turuxka kəlduk; janabliridin tələp kilimizki, kəminilirining Goxən yurtida turuxioŋa ijazət bərgəyla, — dedi.
[5] Pirəwn Yüsüpkə: — Atang wə kerindaxliring kexingoŋa kəldi; [6] mana Misir zemini sening aldingda turuptu; atang wə kerindaxliringni zeminning əng esil yeridə olturoŋuzoŋin; ular Goxən yurtida makan kilsun. Xuningdək, əgər sən ularning iqidiki kabil kixilərni bilsəng, bularni mening qarpaylirimoŋa nazarətqi kiloŋin, — dedi.
[7] Keyin, Yüsüp atisi Yakupni elip, Pirəwnning aldioŋa hazir kildi; Yakup Pirəwngə bəht-bərikət tilidi.
[8] Andin Pirəwn Yakuptin: — Əmrüngning yil-künliri nəqqigə yətti? — dəp soridi. [9] Yakup Pirəwngə jawab berip: — Musapirlik səpirimning künliri bir yüz ottuz yiloŋa yətti; əmrümning künliri az həm japa-muxəkkətlik bolup, ata-bowilirimning musapirlik əmür səpirining künlirigə tehi yətmidi, — dedi.
[10] Xuning bilən Yakup Pirəwngə bəht-bərikət tilap, aldidin qikip kətti. [11] Xuning bilən Yüsüp atisi bilən kerindaxlirini Misir zeminida olturaklaxturup koydi; Pirəwnning buyruoŋinidək ularoŋa zeminning əng esil yeridin, yəni Ramsəs degən yurttin təwəlik bərdi. [12] Yüsüp atisi, kerindaxliri, xundakla atisining həmmə əydikilirini bala-qakilirining sanlirioŋa karap axlik bilən təminləp bakti.

Yüsüpning dana həkümranliki

[13] Əmma aqarqilik kattik eoŋir boloŋaqka, zeminning heq yeridə ozuk-tülük tepilmidi; Misir zemini bilən Kanaan zemini aqarqiliktin haraplixip kətti. [14] Yüsüp axlik setip Misir zemini bilən Kanaan zeminidiki barlik pulni yioŋiwaldi. Andin Yüsüp bu pulni Pirəwnning ordisioŋa yətküzüp bərdi. [15] Əmma Misir zemini bilən Kanaan zeminidiki Pul tügəp kətkəndə misirliklarning həmmisi Yüsüpning aldioŋa kelip: — Bizgə nan bərgəyla! Pul tügəp kətkini üqün silining aldilirida əlimizmu? — dedi.

46:34 «qüxünmə» — xu gepi bilən Yüsüp: (1) əz ailisidikilərning Misir iktisadioŋa yük bolmaydioŋanlikini, əzlirining jenini bakalaydioŋanlikini kərsətməkqi; (2) ularning Goxən degən qət rayonda turuxini bekitməkqi.
–Xundak boloŋanda, Israil həlki Misirliklar bilən anqə assimiliyatsiyə bolmaydu, xundakla Misirdin kəqix kerək bolsa, Goxən yurti Kanaan zemiioŋa birkədər yekinrak idi.
46:34 Yar. 43:32; Mis. 8:22.
47:1 Yar. 45:10.
47:3 Yar. 46:34.
47:9 Zəb. 119:19; Ibr. 11:9,13.

16 Yüsüp jawabən: — Pulunglar ḳalmioŋan bolsa, qarpayliringlarni elip kelip bərsənglar, mən malliringlarioŋa ozuḳ-tülük tegixip berimən, — dedi.
17 Buning bilən ular qarpaylirini Yüsüpning ḳexioŋa elip kəlgili turdi; Yüsüp ularning atliri, ḳoy padiliri, kala padiliri wə exəklirining ornioŋa ozuḳ-tülük bərdi; xu yili mallirining ornioŋa ularoŋa ozuḳ-tülük berip baḳti. 18 U yil ayaoŋlixip, ular ikkinqi yili uning ḳexioŋa kelip uningoŋa: — Biz hojimizdin ḥeqnemini yoxurmaymiz; pulimiz tügidi, qarpay mal padilirimiz bolsa hojimizning ilkidə, hojimizning aldida tənlirimiz bilən yerimizdin baxḳa ḥeqnərsə ḳalmidi. 19 Nemixḳa kəz aldilirida biz ḥəm yerimizmu əlüp kətsun? Əmdi sili əzimiz wə yerimizni ozuḳ-tülükkə tegixip eliwaloŋayla; əzimiz wə yerimiz Pirəwnning bolup, uningoŋa ḳul bolayli. Biz əlüp kətməy, tirik turuximiz, yerimizmu wəyran bolmasliḳi üqün bizgə uruḳ-tülük bərgəyla, dedi.
20 Bu tərikidə Yüsüp Misirning pütkül teriloŋu yerini Pirəwn üqün setiwaldi; qünki aqarqilik ḳattik boloŋaqḳa, misirliklarning ḥərbiri əz etizini setip bərdi. Xuning bilən yər-zemin Pirəwnning bolup ḳaldi. 21 Yüsüp həlḳni Misirning bu qetidin yənə bir qetigiqə ḥərḳaysi xəḥərlərgə kəqürdi. 22 Pəḳət kaḥinlarning yerini u almidi; qünki kaḥinlaroŋa Pirəwn təripidin alaḥidə təminat berilgəqkə, ular Pirəwn təripidin təminləngən ülüxini yəp, əz yərlirini satmioŋanidi.
23 Yüsüp həlḳḳə: — Mana, mən bügün əzünglar bilən yərliringlarni Pirəwn üqün setiwaldim. Mana silərgə uruḳ! Əmdi yər teringlar. 24 Əmdi xundaḳ ḳilisilərki, qiḳḳan ḥosuldin bəxtin birini Pirəwngə berip, ḳaloŋan tət ḳismini əzünglaroŋa elip ḳelinglar; u uruḳluḳ ḥəmdə əzünglaroŋa, jümlidin əyüngdikilərgə wə kiqik baliliringlaroŋa ozuḳ bolsun, — dedi.
25 Ular jawabən: — Sili jenimizni ḳutḳuzdila. Hojimizning nəziridə iltipat tapḳan bolsaḳla, Pirəwnning ḳulliri bolup turayli, — dedi.
26 Xuning bilən Yüsüp: — «Ḥosulning bəxtin biri Pirəwngə berilsun» dəp bu ixni bügüngə ḳədər Misir zemini üqün ḳanun-bəlgilimə ḳildi. Pəḳət kaḥinlarning yerila buning sirtida bolup, Pirəwngə təwə bolmidi.

Yaḳupning ahirḳi təlipi

27 Israillar Misir zeminida, Goxən əlkisidə olturaḳlaxti; ular xu jayda yər-zeminlik bolup, awup, tolimu kəpəydi. 28 Yaḳup Misir zeminida on yəttə yil əmür kərdi; buning bilən Yaḳupning əmür künliri bir yüz ḳirik yəttə yiloŋa yətti. 29 Israilning künliri səkratḳa yeḳinlaxḳanda, ooŋli Yüsüpni qaḳirtip, uningoŋa: — Əgər nəziringdə iltipat tapḳan bolsam, ḳolungni yotamning astioŋa ḳoyup, manga xapaət wə sadaḳətlikni kərsitip, meni Misirda dəpnə ḳilma; 30 bəlki mən ata-bowilirim bilən yatidioŋan waḳtimda meni Misirdin elip ketip, ularning gəristanioŋa dəpnə ḳiloŋin, dedi. U jawab berip: — Mən eytḳiningdək ḳilay, — dedi.
31 Yaḳup uningoŋa: — Manga ḳəsəm ḳilip bərgin, — dedi. U uningoŋa ḳəsəm ḳilip bərdi; andin Israil karwatning bax təripidə səjdə ḳildi.

47:21 «qüxənmə» — həlḳlərning yezilardin xəḥərlərgə kəqürülüxining səwəbi: (1) tupraḳta giya ünməs bolup ḳaloŋaqḳa, həlḳning xu yərdə turuwerixining paydisi yoḳ idi; (2) həlḳ xəḥərdə tursa ularoŋa «ḳutḳuzux axliḳi» tarḳitip berixkə ḳolayliḳ bolatti. Bu waḳitliḳ tədbir bolup, keyin Yüsüp ularoŋa uruḳ bərgəndə (23-ayət) həlḳ bəlkim əz yurtlirioŋa ḳaytḳan boluxi mumkin.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Xu tərikidə Yüsüp həlḳni Misirning bu qetidin yənə bir qetigiqə ḳullukioŋa kirgüzdi».
47:29 Yar. 24:2.
47:31 «Israil karwatning bax təripidə səjdə ḳildi» — kona grekqə tərjimisi (LXX)də «u (Israil) ḥasisioŋa yəlinip Hudaoŋa səjdə ḳildi» deyilidu. Muxu yərdə ikki mənisi boluxi mumkin («Ibr.» 11:21nimu kərüng).
47:31 Ibr. 11:21.

Yaqupning Əfraim wə Manassəhkə həyrlik dua kilixi

48 [1] Bu ixlardin keyin birsi Yüsüpkə: — Mana atang kesəl bolup qaptu, dəp həwər bərdi. U ikki ooqli Manassəh bilən Əfraimni billə elip bardi. [2] Birsi Yaqupqa: — Mana ooqlung Yüsüp qexingoqa keliwatidu, dəp həwər beriwidi, Israil küqəp qopup kariwatta olturdi.
[3] Yaqup Yüsüpkə: — Ḥəmmigə Qadir Təngri manga Kanaan zeminidiki Luz degən jayda ayan bolup, meni bərikətləp [4] manga: Mana, Mən sening nəslingni köpəytip, seni intayin zor awutimən, səndin bir türküm həlk qikirimən; bu zeminni səndin keyinki nəslinggə əbədiy miras kilip berimən, dəp eytqanidi. [5] Əmdi mən Misiroqa kelixtin ilgiri sanga Misir zeminida tuoquloqan ikki ooqlung mening ḥesablinidu; Əfraim bilən Manassəh bolsa, huddi Rubən bilən Ximeonoqa ohxax, hər ikkisi mening ooqullirim bolidu. [6] Ulardin keyin tapkan baliliring əzüngning bolidu; ular kəlgüsidə miraska erixkəndə akilirining nami astida bolidu. [7] Manga kəlsək, Padandin keliwatkinimda Rahilə Kanaan zeminida yol üstidə Əfratqa az qaloqanda meni taxlap əlüp kətti. Mən uni xu yərdə, yəni Əfratqa (yəni Bəyt-Ləḥəmgə) baridioqan yolda dəpnə kildim, — dedi.
[8] Andin Israil Yüsüpning ooqullirioqa karap: — Bular kimdur, — dəp soridi.
[9] Yüsüp atisioqa jawabən: — Bular bolsa Huda manga bu yərdə bərgən ooqullirimdur, — dedi. U: — Ularni aldimoqa yekin kəltürgin, mən ularoqa bəht-bərikət tiləy, — dedi.
[10] Əmdi Israilning kəzliri kerilikidin oquwalixip yahxi kərəlməytti. Xunga Yüsüp ularni uning aldioqa yekinrak kəltürdi; u ularni səyüp kuqaklidi. [11] Andin Israil Yüsüpkə: — Mən sening yüzüngni kərələymən dəp ḥeq oylimioqanidim; lekin Huda meni sening baliliringnimu kərüxkə nesip kildi, — dedi.
[12] Yüsüp balilarni Yaqupning tizlirining arilikidin elip, yüzini yərgə təgküzüp təzim kildi. [13] Andin Yüsüp bu ikkiylənni Israilning aldioqa yekin elip kelip, Əfraimni ong qoli bilən tutup Israilning sol qolioqa udullap turoquzdi; Manassəḥni sol qoli bilən tutup Israilning ong qolioqa udullap turoquzdi. [14] Lekin Israil ong qolini uzitip, kənji balisi Əfraimning bexioqa qoydi, sol qolini Manassəḥning bexioqa qoydi. Manassəh tunjisi bolsimu, u ikki qolini qayqilap tutup xundak qoydi. [15] U Yüsüpkə bəht-bərikət tiləp: — Atilirim Ibraḥim bilən Isḥak Huda dəp bilip yüzi aldida mangoqan, meni pütkül əmrümdə bu küngiqə padiqidək yetəkləp bekip kəlgən Huda, [16] manga ḥəmjəmət bolup meni ḥəmmə bala-kazadin kutkuzoqan Pərixtə bu ikki ooqulni bərikətlisun; ular mening ismim wə atilirim boloqan Ibraḥim wə Isḥakning isimliri bilən atilip, yər yüzidə kəp awuoqay! — dedi.
[17] Yüsüp atisining ong qolini Əfraimning bexioqa qoyoqinini kərüp kənglidə hapa boldi; xunga u atisining qolini tutup, Əfraimning bexidin elip Manassəḥning bexioqa yətkiməkqi bolup, [18] atisioqa: — Əy ata, bundak kilmioqin; qünki mana, tunjisi budur; ong qolungni uning bexioqa

48:3 Yar. 17:1.
48:4 Yar. 28:3; 35:11.
48:5 «ḥər ikkisi mening ooqullirim bolidu» — keyin Manassəh wə Əfraimdin boloqan kəbililər Israilning on ikki kəbilisidin ikkisi ḥesablandi.
48:5 Yar. 41:50; 46:20.
48:6 «ular kəlgüsidə miraska erixkəndə akilirining nami astida bolidu» — demək, əgər Yüsüpning keyin ooqulliri bolsa, Manassəḥning kəbilisi yaki Əfraimning kəbilisining bir əzasi ḥesablinip, xu kəbilining bir kismi süpitidə tegixlik miras alalaytti.
48:7 «meni taxlap əlüp kətti» — yaki «meni ḥəsrətkə kaldurup əlüp kətti». **«mən uni Rahilənі xu yərdə, yəni Əfratqa baridioqan yolda dəpnə kildim»** — Rahilə Yüsüpning əz anisi, əlwəttə. Bəlkim anisining ölümi tooqruluk təpsilatlar uning esidə anqə kalmioqan boluxi mumkin idi.
48:7 Yar. 35:19.
48:12 «Yaqupning» — ibraniy tilida «uning».
48:15 Ibr. 11:21.
48:16 «...ḥəmjəmət bolup ... kutkuzoqan» — ibraniy tilida «goel» degən peil bilən ipadilinidu. Muxu yərdə «goel» degən peil Təwratta birinqi kətim ixlitilidu. «Ayup» 19:25 wə izahatini wə «Təbirlər»nimu kərüng.
48:16 Yar. 31:42; 32:1.
48:17 «Yüsüp atisining ong qolini Əfraimning bexioqa qoyoqinini kərüp kənglidə hapa boldi» — ibraniy tilida «atisining ong qolini Əfraimning bexioqa qoyoqini Yüsüpning kəzlirigə yaman ixtək kəründi».

ḳoyoŋin! — dedi.
19 Lekin atisi rət ḳilip: — Bilimən, i ooŋlum, bilimən; uningdinmu bir ḳowm qiḳip, əzimu uluoŋ bolidu, əmma dərḥəḳiḳət uning inisi uningdin tehimu uluoŋ bolidu; uning nəslidin naḥayiti kəp ḳowmlar pəyda bolidu, — dedi.
20 Xuning bilən xu küni u bu ikkisini bərikətləp: — Kəlgüsidə Israillar bəht-bərikət tiligəndə: «Huda seni Əfraim bilən Manassəḥdək uluoŋ ḳilsun!» dəydioŋan bolidu, dedi. Bu tərikidə u Əfraimni Manassəḥtin üstün ḳoydi.
21 Andin Israil Yüsüpkə yənə: — Mana, mən əlimən; lekin Huda silər bilən billə bolup, silərni ata-bowiliringlarning zeminiola ḳayturup baridu. 22 Mən sanga ḳerindaxliringningkidin bir ülüx yərni artuḳ bərdim; xu yərni əzüm ḳiliq wə oḳyayim bilən Amoriylarning ḳolidin tartiwaloŋanidim.

Yaḳupning wəsiyiti — ooŋullirioŋa tiligən bəht-bərikətliri wə bərgən bexarətliri

49 1 Andin Yaḳup ooŋullirini qaḳirip ularoŋa mundaḳ dedi: — Ḥəmminglar jəm bolunglar, mən silərgə keyinki künlərdə silər yoluḳidioŋan ixlarni eytip berəy: —
2 Yioŋilip kelip anglanglar, i Yaḳupning ooŋulliri;
Atanglar Israiloŋa ḳulaḳ selinglar.
3 Əy Rubən, sən mening tunji ooŋlumsən,
Küq-ḳudritimsən,
Küqüm bar waḳtimning tunji mewisidursən,
Salapət wə ḳudrəttə aldi iding,
4 Lekin ḳaynap texip qüxkən sudək,
Əmdi aldi bolalmassən;
Qünki sən atangning kərpisigə qiḳting,
Xuning bilən sən uni buloŋiding!
U mening kərpəmning üstigə qiḳti!
5 Ximeon bilən Lawiy ḳerindaxlardur;
Ularning ḳiliqliri zorawanliḳning ḳoralliridur!
6 Aḥ jenim, ularning məsliḥitigə kirmigin!
I izzitim, ularning jamaiti bilən qetilip ḳalmioŋay!
Qünki ular aqqiḳida adəmlərni əltürüp,
Өz beximqiliḳ ḳilip buḳilarning peyini kəsti.
7 Ularning aqqiḳi əxəddiy boloŋaqḳa lənətkə ḳalsun!
Oŋəzipimu rəḥimsiz boloŋaqḳa lənətkə ḳalsun!
Mən ularni Yaḳupning iqidə tarḳitiwetimən,

48:19 Rut 4:11,12.
48:20 Yər. 31:20.
48:22 «Mən sanga ... bir ülüx yərni artuḳ bərdim» — degən sözlərning yənə mumkin boloŋan ikki mənisi bar: — (1) «sanga... axu «yaoŋliḳ rayon» (kəp zəytun meyini qiḳidioŋan zemin)ni təḳdim ḳildim,...» yaki (2) «sanga... Xəkəm degən yərni ... təḳdim ḳildim» (34-babni kərüng). Əməliyəttə üq mənə ohxaxla tooŋra boluxi mumkin.
48:22 Yə. 13:7; 16:1; 17:1; 24:8.
49:3 Yar. 29:32; Ḳan. 21:17; Zəb. 78:51.
49:4 «U mening kərpəmning üstigə qiḳtil» — Rubənning atisining toḳili Bilḥaḥ bilən billə yatḳinini kərsitidu (35:22). –Yaḳupning bu uluoŋ bexarətliri tooŋruluḳ «ḳoxumqə sөz»imizdə təpsiliyrək tohtilimiz.
49:4 Yar. 35:22; 1Tar. 5:1.
49:5 «Ularning ḳiliqliri zorawanliḳning ḳoralliridur!» — 34:25-31ni kərüng.
49:6 Yar. 34:25.

Israilning iqidə ularni qeqiwetimən.
[8] Əy Yəḥuda! Seni bolsa ķerindaxliring təriplər,
Ķolung düxmənliringning gəjgisini basar.
Atangning ooɳulliri sanga bax urar,
[9] Yəḥuda yax bir xirdur;
Əy ooɳlum, sən owni tutupla qiķting;
U xirdək owning yenida qəküp sozulup yatsa,
Yaki qixi xirdək yetiwalsa,
Kimmu uni ķozoɳaxķa petinar?
[10] Xaḥanə ḥasa Yəḥudadin ketip ķalmaydu,
Yəḥudaning puxtidin ķanun qiķaroɳuqi əksüməydu,
Taki xu ḥoķuķ Igisi kəlgüqə kütidu;
Kəlgəndə, jaḥan həlķliri uningoɳa itaət ķilidu.
[11] U təhiyini üzüm teliоɳa,
Exək balisini sortluķ üzüm teliоɳa baoɳlap ķoyar.
U libasini xarabta yuyup,
Tonini üzüm xərbitidə yuyar.
[12] Uning kəzliri xarabtin ķizirip ketər,
Qixliri süt iqkinidin ap'aķ turar.
[13] Zəbulun dengiz boyini makan ķilar,
Makani kemilərning panaḥgaḥi bolar,
Yər-zemini Zidonoɳiqə yetip barar.
[14] Issakar bəstlik bərdəm bir exəktur,
U ikki ķotan arisida yatķandur;
[15] U aramgaḥning yahxi ikənlikigə ķarap,
Zeminning esillikini kərüp,
Yük kətürüxkə mürisini egip,
Alwanoɳa ixləydioɳan ķul bolup ķalar.
[16] Dan Israil ķəbililiridin biri bolar,

49:7 «tarķitiwetimən,... qeqiwetimən» — Yaķup pəyoɳəmbər boloɳaqķa uning muxu səzliri Hudaning səzigə barawər bolidu. Bu səzni Huda Əzi Yaķupning aoɳzi arķilik eytķan bolsa kerək.
49:7 Yə. 19:1; 21:3-45.
49:8 «Seni bolsa ķerindaxliring təriplər» — oķurmənlərning esidə barki, «Yəḥuda» degənning mənisi «təripləx» yaki «mədḥiyə»dur (29:35ni kərüng).
49:9 «sən ow tutupla qiķting» — bu səz, xübḥisizki, Yəḥudaning kəlgüsidə toluķ oɳəlibə ķilidioɳanlikini kərsitidu. «Xirdək qəküp sozulup yatsa yaki qixi xirdək yetiwalsa» degən səzlərgə «owning yenida» degən səzlərni ķoxup kirgüzduķ; qünki bizningqə bu jümlə aldinķi jümlə bilən ziq baoɳlinixlik. Demək, Yəḥuda oɳəlibə ķilipla ķalmay, bəlki oɳəlibining mewiliridin bimalal ḥuzurlinixķa muyəssər bolidu. Yəḥuda Məsiḥning əjdadi boloɳaqķa, muxu səzlər Məsiḥning əzi tooɳrisida tehimu inawətlik boluxi kerək.
–«U xirdək owning yenida qəküp sozulup yatsa, yaki qixi xirdək yetiwalsa,...» degənning baxķa birhil tərjimisi: «U xirdək yaki qixi xirdək Maraxķa yetiwalsa,...».
49:9 Qəl. 24:9; Mik. 5:7.
49:10 «Yəḥudaning puxtidin» — ibraniy tilida «Yəḥudaning putliri arisidin» — demək, uning nəslidin, puxtidin. **«ķanun qiķaroɳuqi»** — yaki «idarə ķiloɳuqining tutķan tayiķi». **«xu ḥoķuķ Igisi»** — ibraniy tilida «Xiloḥ» degən səz bilən ipadilinidu. Bu uluoɳ bexarət tooɳrisida «ķoxumqə səz»imizdə azraķ tohtilimiz.
49:10 Əz. 21:27; Mat. 2:6.
49:11 «xarabta» — ibraniy tilida «üzüm ķenida». **«exək balisini sortluķ üzüm teliоɳa baoɳlap ķoyar, ... libasini xarabta yuyup, Tonini üzüm xərbitidə yuyar»** — demək, Yəḥuda kəbilisi xunqə bay boliduki, təḥəyni əng esil üzüm teliоɳa baoɳlaydu, təḥəyning uni tartip yuluwetixidin yaki uni yəp ketixidin ķorķmaydu wə halisa keyimini yuoɳanda suning ornida xarab ixlitidu.
49:12 «ķizirip ketər» — yaki «nurlinar».
49:13 Yə. 19:10,11.
49:15 «aramgaḥ» — bəlkim Huda əzigə wədə ķiloɳan miras zeminining yahxi bir ķismini kərsətsə kerək.

Өz həlkigə həküm qikirar.
17 Dan yol üstidiki yilan,
Qioқir yol üstidə turoқan zəhərlik bir yilandur.
U atning tuyikini qekip,
At mingüqini arkioқa mollak atkuzar.
18 I Pərwərdigar, nijatingoқa təlmürüp kütüp kəldim!

19 Gadka bolsa, karakқilar koxuni hujum kilar;
Lekin u tapinini besip zərbə berər.
20 Axirning tamikida zəytun meyi mol bolar,
U xahlar üqün nazu-nemətlərni təminlər.
21 Naftalidin qiraylik gəplər qikar,
U ərkin koyuwetilgən maraldur.
22 Yüsüp mewilik dərəhning xehidur,
Bulakning yenidiki kəp mewilik xahtəktur;
Uning xahqiliri tamdin halkip kətkəndur.
23 Ya atkuqilar uningoқa azar kilip,
Uningoқa ok atti, uningoқa nəprətləndi.
24 Halbuki, uning okyayi məzmut turar,
Kol-biləkliri əplik turoқuzular,
Xu küq Yakuptiki kudrət Igisining kolliridindur —
(Israilning Koram Texi, yəni uning Padiqisi Uningdin qikar!).
25 Axu küq atangning Təngrisidindur — (U sanga mədət berər!)
Yəni Həmmigə Kadirdindur — U seni bərikətlər!
Yukirida asmanning bərikətliri bilən,
Təwəndə yatkan qongkur sularning bərikətliri bilən,
Əmqək bilən baliyatkuning bərikiti bilən seni bərikətlər!
26 Sening atangning tiligən bərikətliri ata-bowilirimning tiligən bərikətliridin ziyadə boldi,
Ular mənggülük taoқ-edirlarning qətlirigiqə yetər,
Ular Yüsüpning bexioқa qüxər,
Yəni өz kerindaxliridin ayrim turoқuqining qokkisioқa tegər.
27 Binyamin yirtkuq bəridəktur;
Ətigəndə u owni yər.
Kəqkurun u oljisini təksim kilar» — dedi.
28 Bularning həmmisi Israilning on ikki kəbilisi bolup, məzkur sözlər bolsa atisining ularoқa

---

49:16 «Dan» — bu namning mənisi «həküm» yaki «həküm qikaroқuqi» yaki «sotqi».
49:19 «Gad» — ibraniy tilida «Gad»ning mənisi «koxun» yaki «hujum».
49:20 «Axirning tamikida zəytun meyi mol bolar» — yaki «Axirning yeridin mol axlik qikar».
49:22 «dərəhning xehi» — ibraniy tilida muxu yərdə «mewilik dərəhning balisi» degən sözlər bilən ipadilinidu. Bu ikki jümlə iqidiki «mewilik» degən söz «əfraim» degən söz bilən ipadilinidu; okurmənlərning esidə barki «əfraim» degənning mənisi «ikki həssə mewilik». **«uning xahqiliri»** — ibraniy tilida «uning kizliri».
49:22 1Tar. 5:1.
49:23 Yar. 50:20.
49:24 «Israilning koram texi, yəni uning padiqisi uningdin qikar!» — demək, «Israilning Koram Texi», «uning həkikiy Padiqisi», yəni Kutkuzoқuqi-Məsih Hudaning Өzidin qikisu.
–Baxka birhil tərjimisi: «(Yəni Israilning Koram Texidin, uning Padiqisidindur)».
49:25 «Həmmigə Kadir» —Hudaning bir namidur.
49:26 «Ular mənggülük taoқ-edirlarning qətlirigiqə yetər» — baxka birhil tərjimisi: — «Ular mənggülük taoқlarning bərikətliridin ziyadə boldi». **«өz kerindaxliridin ayrim turoқuqining...»** — yaki «өz kerindaxliri arisidin əmir boloқuqining...»
49:26 Kan. 33:16

tiligən bəht-bərikət səzliridur. U xuning bilən ularning ḥərbirigə mas kelidiоɣan bir bərikət bilən ularоɣa bəht-bərikət tilidi.

Yaқupning əlümi wə ahirқi wəsiyiti

[29] Andin Yaқup ularоɣa mundaқ tapilidi: — «Mən əmdi əz қowmimning қexiоɣa қoxulimən. Silər meni ata-bowilirimning yenida, Ḥittiylardin boloɣan Əfronning etizliқidiki oɣarоɣa dəpnə қilinglar; [30] u oɣar bolsa Қanaan zeminida Mamrəning udulida, Makpelaḥning etizliқida. Oɣarni Ibraḥim gəristan bolsun dəp xu etizliқ bilən қoxup Ḥittiy Əfrondin setiwaloɣanidi.
[31] Xu yərdə Ibraḥim ayali Sarah bilən dəpnə қilinoɣan; xu yərdə Isḥaқ ayali Riwkah bilənmu dəpnə қilinoɣan; xu yərdə mənmu Leyaḥni dəpnə қildim.
[32] Bu etizliқ ḥəm iqidiki oɣar Ḥətning əwladliridin setiwelinoɣanidi».
[33] Yaқup ooɣullirioɣa bu wəsiyətni tapilap bolup, putlirini kariwatta tüzləp, nəpəs tohtap əz қowmioɣa қoxuldi.

Yaқupning dəpnə қilinixi

50 [1] Yüsüp atisining yüzigə əzini etip, uning üstidə yioɣlap, uni səydi. [2] Andin Yüsüp əz hizmitidə boloɣan tewiplaroɣa atisini mumiya қilixni buyrudi; xuning bilən tewiplar Israilni mumiya қildi.
[3] Buni қilixқa қirik kün kətti, qünki mumiya қilixқa xunqilik kün ketətti. Misirliқlar uningoɣa yətmix kün matəm tutti.
[4-5] Uningoɣa ḥaza tutux künliri ətüp boloɣanda, Yüsüp Pirəwnning ordisidikilərgə: — Mən nəziringlarda iltipat tapқan bolsam, Pirəwnning қulaқlirioɣa səz қilinglarki: — Atam manga қəsəm қildurup: «Mana mən əlimən; sən meni mən Қanaan zeminida əzüm üqün kolap қoyoɣan gərgə dəpnə қiloɣin» degənidi. Əmdi Pirəwn manga ijazət bərgəy, mən berip atamni dəpnə қilip bolup yenip kəlsəm, — dedi.
[6] Pirəwn jawabən: — Sən berip əzünggə atang қəsəm қilduroɣandək uni dəpnə қiloɣin, dedi.
[7] Xuning bilən Yüsüp atisini dəpnə қiloɣili mangdi. Pirəwnning barliқ hizmətkarliri, ordining aқsaқalliri ḥəm Misir zeminidiki aқsaқallar uning bilən ḥəmraḥ bolup mangdi. [8] Yüsüpning əyidiki ḥəmmisi, қerindaxliri wə atisining əyidikilərmu billə bardi; ular pəқət kiqik baliliri, қoy-kala padilirini Goxən yurtida қoyup kətti. [9] Uning bilən yənə jəng ḥarwiliri wə atliқlarmu billə bardi; xuning bilən ular naḥayiti qong bir қoxun boldi.
[10] Ular Iordan dəryasining u təripidiki «Atadning hamini»oɣa yetip kəlgəndə, xu yərdə қattiқ wə ḥəsrətlik yioɣa-zar қilip matəm tutup yioɣlaxti. Yüsüp atisi üqün yəttə kün matəm tutti.
[11] Xu yurtta olturuxluқ Қanaaniylar Atadning haminida boloɣan bu matəmni kərüp: — Bu misirliқlarning intayin қattiқ tutқan ḥazisi boldi, deyixti. Bu səwəbtin u jayning nami «Abəl-Mizraim» dəp ataldi; u Iordan dəryasining u təripididur.
[12] Yaқupning ooɣulliri uning əzlirigə tapilioɣinidək қildi; [13] uning ooɣulliri uni Қanaan zeminiоɣa elip berip, Mamrəning udulida, Makpelaḥning etizliқining iqidiki oɣarda dəpnə қildi. Xu oɣarni Ibraḥim қəbristanliқ қilay dəp Makpelaḥning etizliқi bilən қoxup Ḥittiy Əfrondin

---

49:30 Yar. 23:9,16.
49:31 Yar. 25:9; 35:29; Ros. 7:16.
49:33 Ros. 7:15.
50:2 «mumiya қilix» — adəmning jəsitini qirixtin saқlaxtin ibarəttur. Misirda alaḥidə mumiya қilix kəspi bilən xuoɣullanoɣuqilar bar idi; lekin u kixilər mumiya қiloɣanda kəp butpərəslik murasimlirini ətküzətti, xunga Yüsüp ularni ixlətməy, bəlki əz tewiplirini xu ixқa buyrudi.
50:4–5 Yar. 47:29.
50:11 «Abəl-Mizraim» — mənisi: «misirliқlarning matimi» wə «misirliқlarning etizliқi» degənlərni bildürüxi mumkin. «Iordan dəryasining u təripidə» bolsa Iordan dəryasining xərқiy təripidə.

setiwaloŋanidi. [14] Yüsüp atisini dəpnə kiloŋandin keyin, əzi, kerindaxliri, xundakla atisini dəpnə kilixka uningoŋa həmrah bolup qikkan həmmə həlklər Misiroŋa yenip kəldi.

Yüsüpning kerindaxlirini hatirjəm kilixi

[15] Lekin Yüsüpning kerindaxliri atisining ölüp kətkinini kərgəndə: — Əmdi Yüsüp bizgə düxmən bolup bizning uningoŋa kiloŋan barlik yamanlikimizni üstimizgə yandurarmikin, deyixti.
[16] Ular Yüsüpning kexioŋa adəm əwətip: — Atiliri ölüxtin ilgiri bizgə wəsiyət kilip tapilap: —
[17] «Silər Yüsüpkə: — Akiliring sanga rəzillik kiloŋanidi; əmdi ularning asiyliki həm gunahini kəqürgin! — dənglar» — degənidi. Hazir silidin ətünümizki, atilirining Hudasining bəndilirining asiylikini kəqürgəyla! — dedi. Yüsüp bu gəplərni anglap yioŋlidi.
[18] Andin akiliri kelip uning aldida əzlirini yərgə etip: — Mana, biz silining kulliridurmiz! — dedi.
[19] Lekin Yüsüp ularoŋa jawabən: — Korkmanglar! Mən Hudaning ornida turuwatamdim?
[20] Silər dərwəkə manga xu ixni yaman niyət bilən kildinglar; lekin Huda bügünki kündikidək nuroŋunlioŋan həlkning jenini tirik saklap kelix üqün xu ixni yahxilikka bekitkənidi. [21] Xunga əmdi korkmanglar; mən həm silərni həm bala-qakiliringlarni bakimən, — dedi wə ularning kənglini hatirjəm kilip mehirlik gəp kildi.

Yüsüpning aləmdin ətüxi

[22] Yüsüp atisining jəməti bilən billə Misirda turup kaldi. Yüsüp bir yüz on yil əmür kərdi. [23] Bu tərikidə Yüsüp Əfraimning üqinqi əwladini kərdi; Manassəhning ooŋli Makirning balilirimu uning tizliri üstidə tuoŋuldi. [24] Yüsüp kerindaxlirioŋa: — Mən ölüp ketimən; lekin Huda qokum silərni yoklap silərni bu zemindin qikirip, Ibrahim, Ishak wə Yakupka berixkə kəsəm kilip wədə kiloŋan zeminoŋa yətküzidu, — dedi.
[25] Andin Yüsüp yənə kerindaxlirioŋa kəsəm iqküzüp: «Huda silərni qokum yoklaydu; xu qaoŋda silər mening səngəklirimni elip, bu yərdin qikip ketixinglar kerək», — dedi.
[26] Yüsüp bir yüz on yaxka kirgəndə wapat tapti. Ular uni mumiya kilip, Misirda bir meyit sandukioŋa selip koydi.

50:13 Yar. 23:16; Ros. 7:15,16.
50:19 Yar. 45:5.
50:23 «Makirning balilirimu uning tizliri üstidə tuoŋuldi» — degən ibarə bəlkim: (1) Yüsüp muxu qəwrilirigə əzining ooŋulliridək karaytti; (2) muxu qəwriliri Yüsüpning biwasitə mirashori kilindi.
50:23 Qəl. 32:39.
50:24 «Hudaning yoklixi» — ibraniy tilida «yoklax» degən bu peil Huda bilən munasiwətlikIxlitilgən bolsa, Uning oŋəmhorluk kilixi, insanning halidin həwər elixini əz iqigə alidu.
50:24 Ibr. 11:22.
50:25 «yoklax» — tooŋruluk 24-ayət wə izahatini kərüng.
50:25 Mis. 13:19; Yə. 24:32.

Ķoxumqə səz

«Huda» degən nam ibraniy tilida («əloḥim») dəp elinidu

Ibraniy tilining mundaķ ķiziķ ikki alaḥidiliki bar. Birinqi, bəzi səzlər pəķət kəplük xəklidə ipadilinidu. Ibraniy tilida «sular» («mayim») degən kəplük xəkilla bar; «su» degən birlik xəkil yoķ. «asmanlar» («xamayim») degən kəplük xəkilla bar; «asman» degən birlik xəkil yoķ. Ibraniy tilida adəttə «Huda» deyəlməydu, «Hudalar» («əloḥim» yaki «Eloḥim») deyilidu, lekin mənisi yənila «Huda»dur. «Huda» «birlik xəkil»də ipadilənsə, «əl» deyilidu, məsilən «əl-Xaday» (Ḥəmmigə Ķadir Huda). Bu xəkil az uqraydu.

Ikkinqidin, ibraniy tilida «kəplük»ni bildüridiǫan ikki hil «ķoxumqə» bar. Birinqi ķoxumqə «-ot» bolup, «ikki»ni bildüridu; ikkinqi ķoxumqə «-im» yaki «-ḥim» bolup, «üq» yaki «üqtin kəp»ni bildüridu. Uyoǫur tilidiki «kitab» degən səzni türləp kərsətsək uning xəkilliri mundaķ bolatti: —

«Kitab» — birla kitab
«Kitabot» — ikki kitab
«Kitabim» — Üq yaki üqtin kəp kitab.

Ibraniy tilida «Huda» birlik xəklidə ipadilənsə, «əl» deyilidu. Biz buni adəttə «Ilaḥ» yaki «Təngri» dəp tərjimə ķilduķ.

Əmdi yənə «Aləmning yaritilixi» 1:1ni kərəyli: — «**Muķəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti**».

Dərwəķə, «Huda» degən səz muxu yərdə ibraniy tilidiki «əloḥim» degən səzning tərjimisi. Yuķirida deginimizdək, «əloḥim» «kəplük», yəni «üq, yaki üqtin kəp» xəkildə ipadilinidu. Xundaķ bolsimu, uning bilən munasiwətlik peil bolsa «birlik xəkli»də ipadilinidu. Xuning bilən Muķəddəs Kitabning: — «**Muķəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti**» degən birinqi jümlisidə «Huda» degən səz «üq yaki üqtin kəp» degən xəkildə, yəni «əloḥim» degən xəkildə ipadilinidu, lekin peil («yaratti») bolsa «birlik xəkli»də ipadilinidu. «Yaratti» degən peil «ikkilik xəklidə» yaki «kəplük xəklidə» uqrimaydu.

Ibraniy tilida əgər bu jümlining igisi Huda «birinqi xəhs» bilən ipadilənsə, undaķta «yaratti» degən peil «yarattuķ» deyilməy, yənila «yarattim» deyilətti.

Demək, Muķəddəs Kitabning birinqi jümlisidə Huda kəplük xəhstə bolsimu, birla xəhstək ix kəridu, degən uķum puritilidu. Kəp alimlar bu uķumǫa asasən Huda «üqning birliki» yaki «üq bir gəwdə», dəp qüxəndüridu. Gərqə xundaķ bir ipadə muķəddəs yazmilarda biwasitə tepilmisimu, bu ḥəķiķətni Təwratta ḥəm Injilda roxən kərsitilgən bir təlim, dəp ixinimiz.

Təwratta hatiriləngən Hudaning ḥərķandaķ ix-ḥərikətliridə «əloḥim» degən nam ixlitilgən bolsa, xu ayətlərning ḥəmmisidə degüdək Hudaning ḥərikiti «birlik xəkli»diki peil bilən ipadilinidu.

Pərwərdigar degən nam (ibraniy tilida «Yaḥwəḥ»)

Təwratta «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilinoɣan səzning ibraniy tilidiki tələppuzi «Yaḥwəḥ» dəp elinixi mumkin. «Misirdin qiḳix» dəwridə Musa pəyoɣəmbərgə ata ḳilinoɣan wəḥiy boyiqə bu namning mənisi «Əzəldin Bar Boloɣuqi», «Mənggülük Boloɣuqi» yaki «Өzüm Bardurmən» degəndək bolidu («Mis.» 3:15). «Yaḥwəḥ» degən nam «Aləmning yaritilixi» 2:4də birinqi ḳetim ixlitilgən. Huda ḥər ḳetim insan bilən əḥdə bekitkən qaoɣlirida yaki insan bilən yeḳin munasiwəttə səzligən qaoɣlirida asasən xu nam kərülidu; səwəbi xübḥisizki, xu nam Uning əzgərməs maḥiyitini, üzülməs kəyümqanliḳini wə əzgərməs meḥribanliḳini, xuningdək Uning ḥərdaim ḥərbir wədə səzliridə təwrənməy qing turidioɣanliḳini təkitləydu. Parsqə «Pərwərdigar» degən bu səz xu mənigə əng yeḳin kelixi mumkin, qünki Pərwərdigar degən səzning Pars tilidiki mənisi «Həwər Aloɣuqi» «Pərwix Ḳiloɣuqi» degənlik bolidu. Bəzi alimlar uni yənə «Daim Boloɣuqi» dəpmu tərjimə ḳilidu.

Bəzidə xeirlarda «Yaḥwəḥ» degən nam «Yaḥ» dəp ḳisḳartilip elinidu.

Kim yaritix jəryanini kərgən?

Hudadin baxḳa ḥeqkim yaritix jəryanining birinqi basḳuqioɣa guwaḥqi boloɣan əməs, əlwəttə. «Asman-zemin»ni yaratḳandin keyin andin pərixtilər guwaḥqi boloɣan («Ayup» 38:7). Adəm Hudaning ahirḳi yaratḳini idi. Undaḳta, Musa pəyoɣəmbər məzkur kitabtiki «yaritilix bayanliri»ni nədin aldi?

Jawab xuki: — (1) Huda bularning məlumatlirini Adəm'atimizoɣa tapxuroɣan, andin u əwladliri üqün hatiriligən, yaki (2) Huda bu həwərlərni biwastə wəḥiy bilən Musaoɣa tapxuroɣan.

«Yaritilix hatiriliri»ning rasttinla Hudaning biwasitə wəḥiyliri ikənlikini ayan ḳilidioɣan kəp ispatlar bar. Təwəndə «Yaritilix hatirisi»də boloɣan «yəttə»lər» tooɣruluḳ izaḥatlirimizni kərüng.

Hudaning aləmni yaritix jəryanida bir «arilik» boloɣanmu?

1:1-2 «**Muḳəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti. U qaoɣda yər bolsa xəkilsiz wə ḳupḳuruḳ ḥaləttə boldi; ḳarangoɣuluḳ qongḳur sularning yüzini ḳaplidi...**».

Təwratxunaslarning ikkinqi ayətning birinqi ḳismining mənisi tooɣruluḳ asasən ikki hil pikri bolup kəlməktə. Bu pikirlərni towəndikidək ihqamlaymiz: —

(1-pikir) «1- wə 2-ayətlər asasən aləmning yoḳluḳtin yaritilixini təswirləydu».

Xuning bilən ular ikkinqi ayətning birinqi ḳismini «u qaoɣda yər bolsa xəkilsiz wə ḳupḳuruḳ ḥaləttə boldi» wə xundaḳla «ḳarangoɣuluḳ qongḳur sularning yüzini ḳaplioɣanidi» dəp qüxinidu. Baxḳiqə eytḳanda, birinqi wə ikkinqi ayət asasən Hudaning yaritix jəryanini baxlioɣan qaoɣdiki yər-zeminning əslidiki «ham əxya»sining dəsləpki xəklining bayan ḳilinixidur. Bu pikirgə asasən, yaritilix birinqi küni 1-ayət ḥəm 2-ayəttə eytiloɣan ixlarni wə 3-5-ayəttiki ixlarni əz iqigə alidu.

(2-pikir) «**Xəkilsiz wə ḳupḳuruḳ ḥalət**» ḥəm «**ḳarangoɣuluḳ**» degən ibarilər məlum birhil apətning aḳiwitining bayanidur».

Bu pikir boyiqə ikkinqi ayətning birinqi ḳismini «u qaoɣda yər bolsa xəkilsiz wə ḳupḳuruḳ ḥaləttə boldi» wə xundaḳla «ḳarangoɣuluḳ qongḳur sularning yüzini ḳaplidi» dəp qüxəndüridu, xundaḳla 1-ayət ḥəm 2-ayəttiki ixlar arisida waḳti naməlum boloɣan bir arilik bar. Muḳəddəs yazmilardiki «**xəkilsiz wə ḳupḳuruḳ ḥalət**» (ibraniy tilida «tohu wabohu») degən ibarə uqrioɣan

baxka yərlərdin bundak pikirgə ispat kəltürülidu. Məsilən, «Yəx.» 34:11 wə «Yər.» 4:23də dəl bu ibarə ixlitilip, Hudaning jazasining akiwitini kərsitidu. Ibaridiki birinqi səz («tohu» — «kuruk» yaki «bikar») Təwratta yigirmə ketim ixlitilidu. Bu yigirmə ketimning həmmisidə səlbiy mənidə ixlitilidu. Xəytanning aləm apiridə bolonda isyan kətürgənliki tooruluk wəhiylər («Yəx.» 14:4-23 wə «Əz.» 28:11-16)gə karionanda, muxu yərdimu «**xəkilsiz wə kupkuruk**» wə «**qongkur sularni kaplionan karangoluluk**» degən halətlər dəl xu isyanning nətijisi degən kəzkarax məntikionə tolimu uyonun bolidu. Yənə kelip, Adəm'atimiz Erəm baonda turonuzulonan waktida wəzipisi: «**Ixləp, pərwix kilix**» idi (2:15). Ibraniy tilida ikkinqi səz «shamar» bolsa, «pərwix kilix» «kəzət kilix» yaki «karawul bolux» degən mənini əz iqigə alonaqka, məlum düxmənning yekinla yərdə ikənliki purutup berilidu. Halbuki, muxu yərdə xu düxmənning kim ikənliki biwasitə eytilmaydu.

Yukiriki tekisttiki ispatlarona asasən biz ikkinqi pikirgə mayilmiz. Ikkinqi pikirdikilər iqidə «arilikтiki apət»ning təpsilatliri tooruluk yənə bəx hil pikir bar. Xaraitlar yar bərsə bu pikirlər tooruluk ayrim kitabta muzakirə kilmakqimiz. Ixənginimizdək ikkinqi kəzkarax toora bolsimu, tekisttə apət qüxürülüp, Huda «yaritix» ixini yengidin baxlionigə kanqilik wakit ətkənliki tooruluk məlumat yok; arilikтiki wakit intayin kiska bolonan boluxi mumkin.

«Sularni ayrix» — «su katlimi»

«**Andin Huda: «Sularning arilikida bir boxluk bolsun wə sular yukiri-təwən ikkigə ayrilip tursun» — dedi. Xuning bilən Huda bir boxluk hasil kilip, sularni boxlukning astiona wə boxlukning üstigə ayriwətti; ix ənə xundak boldi**».

Bu ayətlərgə mumkinqiliki bar bir təbir xuki, Huda yər-zeminni yaratkanda pütkül yər xarini kaplap turonan sudin tərkib tapkan qong bir katlam bar idi. Uningdiki xu kuyax, ay wə yultuzlarning nurini normal haləttə yər xarionа ətküzətti, lekin su katlimi yər-zeminona ornitilonan bir «parnik»tək bolatti; nətijidə, pütkül yər yüzidə, hətta ximal wə jənubiy kutuplardimu mətidil, rahətlik temperaturilarni hasil kilatti; u katlam yər yüzidiki barlik janiwarlarni ziyanlik, hayatlikni halak kilonuqi «boxluk radiyatsiyəsi»ning təsiridin kondaytti.

Yər xarining ikki kutupida «taxka aylanonan» kəp hil əsümlük wə janiwarlarning tepilonanlikі xu kutuplarning əslidə issik yaki mətidil kilimatlik ikənlikini ispatlaydu. Etikadi bolonan kəp biologlarning karixiqə Nuh payonəmbər dəwridiki topanning yerimi xu «su katlimi»ning onulixidin hasil bolonan, yerimi yər astidiki wolkanlik harikatlərdin hasil kilinonan, dəp karaydu — 7:11ni kərüng. «Su katlimi»ning onulixi wə uningdiki «boxluk radiatsiyəsi»ni tosidionan «mudapiəlik kalkan»ning elip taxliwetilixi topandin keyinki wakitta insaniyətning əmrining tuyuksiz kiskaronanlikini qüxəndürələydu (məsilən, Nuh 950 yil əmür kərgən (9:29), Ibrahim 175 yil əmür kərgən (25:7), Yüsüp 110 yil əmür kərgən (50:26).

Yənə bir ixni dəp ətkümiz bar; biologiyə pənliri bilən xuonulliniwatkan okurmənlər «karbon 14 (C^{14}) arkilik dəwr bekitix» usuli boyiqə, nuronun «taxka aylanonan haywanlar»ona birnəqqə milyon yillik tarihi bar dəp həküm kikirilidionanlikini bilidu; lekin əməliyəttə ular pəkət birnəqqə ming yil ilgiri tirik bolonan haywanlar boluxi mumkin; qünki bularning: «nəqqə miliyon yil boluxi»ni atmosfera radiatsiyəsining topan waktida tuyuksiz ərləp ketixi hasil kilonan, halas.

«Aləmning yaritilixi»diki «yəttə kün» 24 saətlik künlərmu?

Tarihta, alimlarning bəziliri: «yaritilixtiki «yəttə kün» 24 saətlik kün əməs, bəlki ular simwol harakterlik bolup, «yəttə kün»ning hərbiri uzun bir dəwrni yaki eonni bildüridu» degən kəzkaraxni otturioƣa koyup kəlgən. Bu əməliyəttə «Aləmning yaritilixi»diki bayanlarni hazirki zaman pən-tehnika nəziriyəliri bilən, yəni aləmning milyon yaki milyard (bilyon) yillik tarihi bar degən kəzkaraxlar bilən birləxtürüxkə urunuxtur. Mukəddəs yazmilardiki bəzi yərlərdə «kün» birnəqqə yillarni bildürgini bilən (məsilən, «Yar.» 2:4, «Kan.» 12:8, 32:35, «Yər.» 30:7 wə «Yoel» 1:15, 3:14, 18 wə «Pərwərdigarning küni»ni kərsətkən ayətlər) «birinqi kün», «ikkinqi kün» katarlik ibarilər yaki «kəq bilən səhər» degən ibarilər bilən ixlitilginidə (məsilən, «Yar.» 1:5, 8 katarliklar), adəttə normal 24 saətlik künlərni kərsitidu; xuning üqün biz «Aləmning yaritilixi» 1-babtiki «kün»ni heqkandak baxka mənidə qüxinixning səwəbi yaki hajiti yok, dəp karaymiz.

«Өz türliri boyiqə» degən ibarə

Məsilən: «**Huda yənə: «Yər hərhil əsümlüklərni, urukluk otyaxlarni, mewə beridioƣan dərəhlərni türliri boyiqə əzidə ündürsun! Mewilərning iqidə urukliri bolsun!» dewidi, dəl xundak boldi; yərdiki əsümlüklərni, yəni uruk qikidioƣan otyaxlarni əz türliri boyiqə, mewə beridioƣan, yəni mewilirining iqidə urukliri boloƣan dərəhlərni əz türliri boyiqə ündürdi**» (12:1-13).

«Өz türliri boyiqə» degən ibarə 11-, 12-, 24- wə 25-ayəttə kərülidu. Muxu ibaridə kərsitilkən asasiy mənə xuki, hərbir türlük əsümlük yaki janiwar Huda təripidin bekitilgən asasiy tərkibi wə kurulmisi boyiqə nəslini kaldurup kəpiyidu. Itlar jüplinip nəsilləngəndin keyin bəzidə qong, bəzidə kiqik küqüklərni küqükligini bilən, kalduruloƣan nəsillər bəribir itlardin ibarəttur, halas, baxka birhil janiwarlaroƣa aylanduruloƣan yaki «tədrijiy tərəkkiy kiloƣan» əməs. Dunyadiki hərbir it dunyadiki baxka itlar bilən nəsillinələydu, birak müxük yaki maymunlar bilən nəsillinəlməydu. Məlum bir türlük haywan hərhil xəkil, rəngdə, wə qong-kiqik boloƣini bilən bular bəzi alimlarning eytkinidək «tədrijiy tərəkkiyatning ipadiliri» əməs. Əksiqə nəslidin-nəsligə hərbir it wə müxük asasiy gen kurulmisi jəhəttə op'ohxax turiweridu. Darwin təxəbbus kiloƣan «tədrijiy tərəkkiyat nəziriyəsi» boyiqə, məlum haywanlarning məlum bir türi muhitning besimi yaki əzgirixi bilən, milyonlioƣan yillarning ətüxi bilən baxka bir haywan türigə aylinidu; birak 250 yildin beri paleontologlar yər yüzining bulung-puqkakliridin kolap-kəzip qikaroƣan taxka aylanoƣan haywanlarning iqidə məlum türdiki haywanning baxka birhil haywanoƣa əzgirixidiki atalmix «arilikтiki xəkli»gə birər misalmu tapkan əməs.

Darwinning hudasizlikni aloƣa sürməkqi bolup təxəbbus kiloƣan «tədrijiy tərəkkiyat nəziriyəsi» tooƣrisida səhipə qəklimisi boloƣaqka muxu yərdə təpsiliy tohtalmiduk. Halbuki, uning «tədrijiy tərəkkiyat nəziriyəsi» yekinki yillarda «məntikigə uyoƣun əməs» dəp karaloƣan bolsimu, lekin təbiiy pənlərni asas kiloƣan aliy məktəplər uning ornioƣa heqkandak nərsə tapalmay kaldi. Ular Yaratkuqi boloƣan Hudaoƣa ixinixning ornioƣa, 250 yillik nətijisiz kolap izdəxlərdin keyin ular yənila karioƣularqə «künlərning biridə» adəmni kayil kiloƣudək tədrijiy tərəkkiyat jəryanini kərsitidioƣan məlum birhil ispatni kütüxni halaydu.

Insan — «Hudaning obraz-süriti»dur

«**Өz sürət-obrazimizda, bizgə ohxaydioƣan kilip insanni yaritayli**» (26:1)

Roxənki, Huda muxu yərdə pərixtilərgə səzligən əməs; qünki pərixtilər heqkandak nərsini yaritix küq-kudritigə igə əməs; uning üstigə, insanlar heqkaqan «pərixtilərning obrazi» yaki «pərixtilərning süriti» dəp təswirləngən əməs.

Xunga «Əloḩim» tooɣrisidiki izaḩatimizdək, muxu yərdə Huda («Əloḩim»)ning «**yaritayli**» degən səzidin Hudaning Θzining «Üq bir gəwdə» ikənlikining enik bir ipadisi kərünidu, dəp ixinimiz.

Undaḳta, «**Hudaning sürət-obrazi**» degən ibarə nemini kərsitidu?

Bu yərdə tiloɣa elinoɣan «sürət-obraz» wə «ohxaydioɣan» ḳilix bolsa jismaniy ohxaxliḳni əməs, bəlki birhil roḩiy ohxaxliḳni ḩəm iqki dunyadiki ohxaxliḳni kərsitidu. Xunga yaoɣaq yaki taxtin jansiz bir məbud yasap: — «Mana Hudaning ohxixi!» deyixkə ḳət'iy bolmaydu wə xundaḳ ḳilix Təwratta ḳət'iy mən'i ḳilinoɣan. Qünki undaḳ jansiz bir nərsini «Hudaning ohxixi» deyix tirik Hudaoɣa ḩaḳarət kəltürgənlik bolidu. «Hudaning obraz-süriti» insanning roḩida wə harakterida məwjut bolup turidu. Xunga dəsləptin tartip biz bu ixta Hudaning mənggülük muddia-məḳsitini kərüp yetələymiz; Hudaning məḳsiti dəl «Insan Mening harakterim wə təbiitimdə bolsun» degəndin ibarət bolup, uning ikki uluoɣ təripi bar: — (1) Insan pütkül aləmgə Hudaning xan-xəripini əks ettürələydioɣan bolux. Buningdinmu uluoɣ təripi xuki: (2) Insan Hudaning ḩəmraḩliḳidin ḩuzurlinip, Uning iqki sirlirioɣa wə oylirioɣa ortaḳ boluxi kerək. Xunga, xundaḳ eytixḳa boliduki, Hudaning insanni yaritixi Θz kənglidiki ixlarni qüxinidioɣan bir ḩəmraḩni barliḳḳa kəltürüx üqün idi.

Hudaning Adəm'atimizdiki bu obrazi uning gunaḩi tüpəylidin intayin hunükləxkən, buzuloɣan wə insanning Huda bilən boloɣan alaḳisimu üzülgənidi. Gərqə xundaḳ bolsimu, ḩətta gunaḩkar insanda yənila Hudaning obrazi gaḩi qaoɣlarda ipadilinidu; məsilən, bir-birimizgə meḩribanlik kərsətsək, təbiətning kərkəmlikidin ḩuzurlansaḳ yaki ezimiz birər nadir əsər ijad ḳilsaḳmu Hudaning təbiiti ḳaytidin bizdə bəzidə əks etidu.

Hudaning insanda boloɣan «sürət-obraz»i tooɣrisidiki birnəqqə jəḩətlərni kərüp ətəyli. Bu jəḩətlərni toluḳ xərḩliməkqi əməsmiz, pəḳət oḳurmənlər üqün paydilik boloɣan ḩəm oylinixḳa ərziydioɣan birnəqqə temilarni kərsətməkqimiz: —

(a) Huda insanning Θzidək meḩriban boluxini ḩəm xu meḩribanliḳi bilən baxḳilaroɣa meḩir yətküzüxini, Θzi nemidin nəprətlənsə, insanningmu xuningdin nəprətlinixini halaydu; xuningdək Huda Θzi kəqürümqan, səwr-taḳətlik, rəḩimdil, kəyümqan wə sehi boloɣinidək insanningmu xundaḳ boluxini, xundaḳla Uning Θzining barliḳ yahxi hususiyətlirigə insanningmu igə boluxini halaydu.

(ə) Huda insanlaroɣa «yaritix ḳabiliyiti»ni ata ḳiloɣan — bu «yaritix ḳabiliyiti» bolsa Θziningkidək «yoḳ»tin əməs, bəlki ham əxyalardin yaki ham materiyallardin güzəl nərsilərni yasax ḳabiliyitidin ibarət.

(b) Huda insanlaroɣa tallax ḳabiliyitini ata ḳiloɣan (buningda insanlarning tallax dairisi Uningkidək kəng bolmaydu, əlwəttə).

(p) Huda əslidə insanlaroɣa yər yüzidiki ḩaywanat wə əsümlüklərni idarə ḳilix imtiyazini, xundaḳla ulardin həwər elix ḩəmdə ularni pərwix ḳilix məs'uliyitini ata ḳildi (1:26-27). Buningdin biz insanlarning Hudaning pütkül aləmni idarə ḳilidioɣanliḳini wə uningdin həwər alidioɣanliḳini qüxinələymiz.

(t) Ər-ayal meḩir-muḩəbbətlik bolsa, Hudaning «sürət-obraz»i xuningda Θz ipadisini tapidu, xuningdək Hudaning Θzidə xundaḳ bir meḩir-muḩəbbətning barliḳi ayan ḳilinidu; Injilda eytiloɣandək «**Huda Θzi meḩir-muḩəbbəttur**» («1Yḩ.» 4:8).

Adəm'atimizning gunaḩi səwəblik uning barliḳ əwladlirining uning gunaḩlik təbiitini miras ḳilixi tüpəylidin, Hudaning insanda boloɣan «sürət-obraz»i tolimu hunükləxkən ḩəm buzuloɣan bolsimu, Hudaning insanda boloɣan uluoɣ wə əbədiy muddia-məḳsitidə ḩeqḳandaḳ əzgirix boloɣini yoḳ. Hudaning Məsiḩ arḳilik kəltürgən nijatining məḳsiti xuki, insanni Θzi

bilən əslidiki inaklik alakigə kayturux, xundakla Mukəddəs Rohining küq-kudriti bilən «Hudaning sürət-obrazi»ni kaytidin yaritixtin ibarəttur. Bu nijatni Məsih Özigə iman eytkan barlik məsihiylər (əysani Rəb dəp tonuoquqilar) üqün bədəl tələp təyyarlioqan, xundakla Uningoqa təxna boloqan barlik kixilərgə ata kilixka təyyar turidu.

«Aləmning yaritilixi»diki «yəttə»lər

«Aləmning yaritilixi» degən kitabning ibraniy tilidiki nushisida «yəttə» degən rəkəm kəp uqraydu. Okurmənlərgə roxənki, Mukəddəs Kitabta «yəttə» degən rəkəm kəp ketim «mukəmməllik» yaki «tamamlanmak» degən ukumni bildürgən. Uning Hudaning kiloqanliri bilən munasiwətlik yərliri az əməstur. Bularning həmmisini bu yərdə kərsitix mumkin əməs, pəkət təwəndə 1:1-2:3tiki birnəqqə misallarnila kərsitimiz: —

(a) «Aləmning yaritilixi»ning yəttə küni bar.
(ə) «Aləmning yaritilixi»ning muxu birinqi kismida (1:1-2:3də) yəttə abzas bar.
(b) 1-ayəttə yəttə səz bar; muxu jümlidə 28 hərp, yəni 7x4 hərp bar.
(p) 2-ayəttə 14, yəni 7x2 səz bar;
(t) Bu kisimning asasiy məzmunini kərsitidioqan üq isim bar, bularning hərkaysisining ixlitilix sani yəttining məlum həssisi bolidu:
(i) «Huda» («Əlohim») degən səz 35 ketim (5x7) kərünidu; (ii) «Zemin» degən səz (ərəts) 21 ketim (3x7) kərünidu; (iii) «asman» (yaki «asmandiki boxluk») («xamayim») 21 ketim (3x7) kərünidu;
(q) Yəttə asasiy ix tooqruluk «hasil kilinsun» yaki «hasil bolsun» dəp eytilidu.
(j) Birinqi abzasta «yorukluk» wə «kün» jəmiy yəttə ketim kərünidu.
(h) 2- wə 3- abzasta «sular» degən səz yəttə ketim kərünidu.
(d) 5- wə 6-abzasta ibraniy tilida «hayat» degən səz yəttə ketim kərünidu.
(r) «yahxi kərünidu» degən ibarə yəttə ketim kərünidu.
(z) Yəttinqi abzastiki mərkiziy səz dəl «yəttinqi kün».
(z) Yəttinqi abzasta (yəttinqi kün tooqruluk) (2:1-3də) jəmiy 35 səz bar; otturidiki üq ibarining hərkaysisida yəttə səz bar wə hərkaysisida «yəttinqi» degən səz kərünidu.

Ibraniy tilidiki hərbir hərp rəkəmnimu bildüridu (məsilən, «aləf» (a) 1ni, «bət» (ə) 2ni bildüridu). «Aləmning yaritilixi»ning bu birinqi kismi (1:1-2:3)diki «tiziloqan hərplər» san dəp karalsa, undakta uningda 150din artuk «yəttə»gə munasiwətlik ajayib matematikilik əməl kərünidu. «Aləmning yaritilixi»da «yəttə» degən rəkəmning xundak tilsimat orunlaxturuluxi məzkur yazmini yazdüroquqining Hudaning Özi ikənlikini ispatlaydu, xundakla Hudaning mukəmməlliki yaratkan aləmdə roxən bolidioqanlikini kərsitidu (yukirida kərginimizdək, «7» degən rəkəm Mukəddəs Kitabta daim degüdək «mukəmməllik» yaki «tamamlimak» degən mənilərni sürətləydu yaki kərsitidu).

«Huda aram aldi»

«**Huda aram aldi**» degən ibarə degən xərhqi alimlarni səl kaymakturup kəlgən. Ibraniy tilidiki «aram elix» («xabat») degən səzning asasiy mənisi «tohtax» degən ukumni bildürsimu, yənila «aram elix» degən mənimu Əz iqigə alidu. Huda keyin Israil həlkigə hərbir yəttə kün iqidə bir künni dəm elix küni kilinglar, dəp əmr kiloqan; xu küni «xabat küni» dəp ataloqan. Lekin Hudaning Özi əsla qarqimaydu həm herip kalmaydu («Yəx.» 40:28). Undakta U kaysi jəhəttə «aram aldi»?

«Yaritilix»

Bu sөz Huda Өzi ḫәmmә nөrsini yaratḳandin keyin, Өzining ijad ḳilоŋanliridin «raḫәtlinip» ḫuzur elixini kөrsөtkөn әmөsmu? Tөwrat «Aləmning yaritilixi» degөn ḳismini oḳuоŋanseri, mөsilөn 1:4, 10, 18, 21, 25 wө bolupmu 31-dө dөl xundaḳ ix puritilidu: — «**Huda ḫәmmө yaratḳiniоŋa ḳarap turdi, mana ularning ḫәmmisi intayin yahxi idi**». Insan «Hudaning obrazi boyiqө yaritiloŋan» bolup, ularmu birөr ijadiyөtni barliḳḳa kөltürgөndin keyin, ohxaxla «aram aloŋaq» uningdin ḫuzurlanmamdu?

«**Hudaning aramliḳi**» Uning jismaniy jөḫөttө «qarqiоŋini»din өsligө kelixi өmөs, bөlki ibraniy tilidiki «xabat» degөn sөzning mөnisini өz iqigө aloŋan ḫuzurlinixni kөrsitidu. «Xabat»ning birinqi mөnisi «tohtax», uning «aram» degөn mөnisimu bar («aram» ibraniy tilida «nuham» degөn sөz bilөnmu ipadilinidu. Bu sөzdin «Nuḫ» degөn isim qiḳidu («Yar.» 5:29ni kөrüng). Injilda, bolupmu «Ibraniylarоŋa» 4-babta, bizgө bu uluоŋ tema üstidiki tehimu kөprөk wөḫiylөr tөminlinidu. Xu mөktuptiki «ḳoxumqө sөz», «Hudaning aramliḳi» üstidiki sөzlirimiznimu kөrüng.

Insanlarning sinilixi — «ḫayatliḳ dөrihi» wө «yahxi bilөn yamanni bilgüzgüqi dөrөh»

Bөzilөr: «Huda insanning «**yahxi bilөn yamanni bilgüzgüqi dөrөh**»ning mewisini yeyixini qөkligөn bolsa nemixḳa uni Erөm baoŋning otturisioŋa tikip ḳoyidu?» yaki bolmisa «Nemixḳa Huda Adөm'atimiz yaki Ḫawa'animizning xu mewini yeyixini tosimioŋan?» degөn soallarni ḳoyidu. Bundaḳ soal imansizliḳ nuḳtiinөziridin ḳoyuloŋan bolsun-bolmisun uningoŋa jawab tepixḳa tooŋra kelidu. Biz awwal yuḳiriḳi soaldin baxḳa «Insanning maḫiyiti nemө?» wө «Hudaning insanda boloŋan mөḳsiti nemө?» degөn ikki soaloŋa jawab berip baḳayli.

Biz yuḳirida Huda insanni Өzi bilөn alaḳidө bolup sirdax bolsun, wө xuningdөk Өzi insanni sөygөndөk insanmu Өzini sөysun, degөn arzu-istөk bilөn uni Өz sürөt-obrazi boyiqө yaratḳan, deduḳ. Xuni eniḳ biliximiz kerөkki, sөyüx yaki meḫir-muḫөbbөtning ayrilmas bir ḳismi ixөnq, tallax wө tayinixtur. Xuning üqün Erөm baoŋda insanning Hudaoŋa boloŋan iman-ixөnqini ipadilөydioŋan bir wasitө boluxi kerөk idi; өyni qaoŋda xu yol dөl «**yahxi-yamanni bilgüzgüqi dөrөhtin yeməslik**» idi. Demөk, Hudaoŋa ixinix-ixөnmөslikni tallax yoli mөwjut idi; qünki tallaxmu meḫir-muḫөbbөtning ayrilmas bir ḳismidur. Bay wө küqlük adөmning kөngli mөlum bir ḳizoŋa qüxkөn bolsa, bay boloŋini üqünla ḳiz uningoŋa yatliḳ boluxḳa razi boloŋinining nemө өhmiyiti? Biraw bir top lükqөkni yallap bir ḳizni ḳorḳitip, өzigө tegixkө mөjburlisa, bundaḳ nikaḫning nemө өhmiyiti bolsun? Yaki birsi sehirgөrlik ixlitip, bir ḳizni өzining iradisi boyiqө maxina adөmdөk kontrol ḳiliwalsa buningmu nemө өhmiyiti bolsun? Undaḳ өr-ayalliḳ munasiwөttө muḫөbbөt mөwjut bolattimu? Bay adөm xundaḳ ḳilsa, өslidө uning xu ḳizoŋa nisbөtөn ḫeqḳandaḳ ḫөḳikiy muḫөbbiti yaki ḫөrmiti bolmioŋan bolidu; qünki u ḳizning өzini ḳobul ḳilix yaki rөt ḳilix өrkinlikigө yol ḳoymidi. Ḳiz ahiri uningoŋa baoŋlanoŋan bolsa, ḳizning muḫөbbiti bir yөrdө tursun, ḫөtta uningoŋa ḫeqḳandaḳ ḫөḳikiy mөnidiki amraḳliḳimu bolmaydu. Huda insanning Өzini sөyüxini halaydu; lekin bundaḳ sөyüxning pөḳөt Uning insanoŋa nemө bөrgөnliki yaki berөlөydioŋanliḳi üqün өmөs, bөlki Өzining Huda boloŋini üqün, Yaratḳuqisi boloŋini üqün boluxini halaydu; U yөnө insanning Өzini sөyüxkө mөjburlinidioŋan birhil maxina adөmdөk boluxini halimaydu. Xuningdөk, insanning Erөm baoŋda Hudaoŋa ḫөḳikiy birhil meḫir-muḫөbbөt baoŋlixioŋa wө xu meḫir-muḫөbbitining өsüxigө Erөm baoŋda mөlum ixinix wө tallax mumkinqiliki boluxi kerөk idi.

Biz yənə bayqaymizki, Huda insanoƣa «**yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh**»ning mewisini yeyixning nətijisi ələm bolidioƣanliqini sinaq qilip ispatlap bərmigən. Hudaning ularoƣa esil mewə-qiwilərgə toloƣan bir güzəl baoƣni təqdim qilixi Өzining ularoƣa baoƣlioƣan meһir-muһəbbitining ixənqlik ikənlikigə yetərlik pakit boluxi kerək idi. Insanlar «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh»ning mewisidin yeməsliki arqilik əzlirining Hudaoƣa: «Sening bizgə nemə ixlarning yahxi, nemə ixlarning yaman ikənlikini pərқləndürüxtə Sanga tayinimiz» dəp əz muһəbbitini ipadilixi kerək idi; qiskisi, insanda Hudaoƣa toluq tayinip yaxax pursiti bar idi. Əksiqə, Adəm'atimizning xu mewini yeyixi — nemə ixlarning yahxi, nemə ixlarning yaman ikənlikini bekitixtə Hudaoƣa tayanmay yaxaxni halaydioƣanliqini elan qiloƣinioƣa barawərdur. Huda bir məzgildin keyin sinax dərihini baoƣdin elip ketixi mumkin idi; lekin bu tooƣrisida bizgə kitabta һeqқandaq məlumat yoq.

Ikkinqi dərəh, yəni sirlik «**һayatlik dərihi**» tooƣruluq Huda Adəm'atimizoƣa һeqқandaq ayrim bir əmr bərmigənidi; lekin baoƣqidiki barlik dərəhlərning mewisi tooƣruluq: «**halioƣiningqə yesəng bolidu**» degənidi. Xunga Adəm'atimiz «һayatlik dərihi»ning mewisinimu baoƣqidiki baxқa dərəhlərning mewisini yegəndək yesəm bolidu, dəp qüxinixi kerək idi. Lekin Adəm'atimiz wə Ңawa'animiz baoƣqidin һəydiwetilgəndə, Pərwərdigar mundaq dəydu: «**Mana, adəm Bizlərdin birigə ohxap қaldi, yahxi bilən yamanni bildi. Əmdi қolini uzitip һayatlik dərihidin elip yəwelip, ta əbədgiqə yaxawərməsliki üqün uni tosuximiz kerək**». Xuningdin bilimizki, u һayatlik dərihidin yemigən. Adəm'atimiz xu dərəhtin yegən bolsa, uning «əbədkiqə һayat қalidioƣini»ni bilduq. Bundaq bibaһa iltipatni pəқət birnəqqə ming yildin keyin Rəb Əysa Məsiһ Өz səzi bilən insanlaroƣa aqқan: —«**Ərxtin qüxkən һayatlik neni Өzümdurmən; kimdəkim bu nandin yesə, əbədil'əbədkiqə yaxaydu. Mən beridioƣan xu nan bolsa Mening ət-tenimdur, pütkül dunyadikilər һayatқa igə bolsun dəp, Mən uni atimaқqimən**» («Yһ.» 6:51).

U xübһisizki, Erəm baoƣdiki «һayatlik dərihi»ning mewisi idi — U insanoƣa mənggülük һayatni yətküzidioƣan mewə (nan)dur. Bu ix arqilik Huda tooƣruluq ajayib bir ixni əginimizki, — Huda bəzi waқitlarda Өzini yoxuridu. U «һayatlik dərihi» tooƣruluq biwasitə һeqқandaq əmr bərmigən — lekin Adəm'atimiz dərəhning namioƣa yoxurunoƣan mənə tooƣrisida qongқur oylanoƣan bolsa, xübһisizki, uningdin yegən bolatti. Huda bizning Өzini ihtiyarən talliweliximizni halaydu. Hudaning Əysa Məsiһdə boloƣan xan-xəripi wə һayati bolsa, roһiy təlpünüxi bar wə roһiy kəzliri oquq adəmlərgə roxən axkarilanoƣanidi; lekin baxқilar uni pəқət Pələstinni kezip yüridioƣan, sərgərdan bir yaoƣaqqi dəpla bildi; uning mutləқ oƣorigil turmuxta bolup, əzlirining Uni padixaһ қilmaқqi boloƣan siyasiy pilanlirini mutləқ rət қiloƣanliqi muxundaq kixilərgə nisbətən yəxküsiz bir tepixmaq idi. Huda kəzlirini aqқan, Məsiһni һəқiqiy salaһiyitidə kərgən kixi dərһəқiқət bəhtliktur!

«Adəm'ata bilən ayali һər ikkisi yalingaq bolsimu, һeq uyalmaytti» (2:25)

Ajayib bir ix xuki, Adəm'atimiz wə Ңawa'animiz «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh»tin yegəndin keyin ular dərһal əzlirining yalingaq ikənlikini səzdi wə uyilip kətti. Bu yərdə xuningoƣa munasiwətlik bir soal pəyda bolidu: «Ular bu ixtin ilgiri yalingaq bolsimu nemixқa nomus қilmidi?».

Biz yuқirida insanning Hudaning sürət-obrazi boloƣanliqi üstidə azraq tohtalduq. Zəburda қiziқ bir bayan tepilidu: —«**Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədһiyə қaytur, i jenim!**

I Pərwərdigar Hudayim, intayin uluoƣsən;
Xanu-xəwkət wə һaywət bilən kiyingənsən;
Yoruқluқta libastək pürkəngənsən,
Asmanlarni qedir pərdisi kəbi yeyip қoyoƣansən» («Zəbur» 104:1-2).

Bu bayandin xuni pərəz kilalaymizki, insan «**Hudaning sürət-obrazi**»də boloɣaqka, birhil nur ularning tenigə keyim-keqəktək oraloɣan, xuning bilən ularning teni parlap turoɣan boluxi mumkin. Ular gunah sadir kiloɣanda bu «nurluk kiyim» yokilip, ular uyatka kaldi.

Hazir bolsa gunah insan təbiitidə yiltiz tartip kətti. Adəm'atimiz wə Hawa'animizning yalingaq yürüxi əslidə pak ix boloɣan bolsimu, ular gunah ətküzgəndin keyin, həlk'aləm aldida bədinini oquk koyux heqkaysi wakitta Hudaning iradisi boloɣan əməs.

«**Sən uning** (mən'i kilinoɣan mewə)**din yegən kününgdə jəzmən əlisən**» (2:17)

Adəm'atimiz gunah kiloɣandin keyin uzun əmür kərüp 930 yil yaxioɣan (5:3-5); xunga «**yegən kününgdə jəzmən əlisən**» degən səzning mənisi nemə? Bəzi alimlar ayəttə kərsitilgən «kün»ni bir ming yil dəp karaydu («2Pet.» 3:8). Xuningda guman yokki, Adəm'atining jismaniy əlümi uning gunahining nətijisi idi — dərwəkə yər yüzidiki barlik əlüm-yetimlar uning gunahi arkilik pəyda boldi («Rim.» 5:12) — halbuki, «jəzmən əlisən» degən səzdə kərsitilgən əlüm bolsa, xübhisizki, birinqidin rohiy jəhəttiki əlüm, ikkinqidin jismaniy əlümdin ibarəttur. Gunah kilix bilən Adəm'atimiz wə Hawa'animizning rohliri əldi, «Hudaoɣa nisbətən əldi», yəni ular Hudadin ayrildi. Bu əng korkunquluk, həkikiy əlümdur; uning ahirki mənzili yaki mewisi dozahtur. «Yh.» 5:21-25, «Əf.» 2:1, 5, «Kol.» 2:13, «Wəh.» 3:1ni kərüng. Demək, gunah səwəbidin insanning rohida məwjut boloɣan, Huda bilən alakidə yaxax imkaniyiti üzüldi. Adəmning rohi Huda bilən ərkin alakə baoɣlaxning ornioɣa, əz tenidiki wə kallisidiki arzu-həwəslirigə əsir bolup kaldi. Insanlar xu dərijidə xəhsiy arzu-istəklirigə ixtiyak baoɣlap bekindi boloɣanki, Nuh pəyoɣəmbərning dəwridə Huda: «**Insan əttur**» dəp bayan kiloɣanidi («Yar.» 6:3). Demək, insan əz jismaniy arzu-həwəslirining iskənjisigə pütünləy qüxüp kaloɣanidi — insanda heqkandak rohiy hayatning iznasi kalmioɣanidi.

Okurmənlər yukirida kərsitilgən ayətlərdin kərələyduki, Məsihning dunyaoɣa kelixtiki məksiti insanlarni əz rohiy əlümidin oyoɣitixtin ibarəttur.

Adəm'ata wə Hawa'animiz gunah kiloɣandin keyin Hudaning ularoɣa eytkan səzliri wə kiloɣan muamilisi; Hudaning ularoɣa terilərdin kiyim kilip kiydürüxi

Adəm'atimiz gunah kiloɣandin keyin bizning oylioɣinimiz bəlkim asmandin qakmak-güldürmama qüxüp, Huda yaki pərixtining dəhxətlik awaz bilən uning tegixlik jazasini jakarlioɣanliki boluxi mumkin. Birak adəmni hayran kalarlik ix xuki, Pərwərdigar Əzi ularoɣa yekinlixip, ularoɣa mulayim tələppuzda səz kilidu (dərwəkə 3-babtin bilimizki, Uning ilgiri ularning yenioɣa kelip səzlixix aditi boloɣan). Buni kərgən Adəm'atimiz, Hawa'animiz məkünüwalidu. Biz keyinki ixka yənə hayran kalimiz; qünki Huda adəmni qakirip: «**Sən nədə?**» dəp soraydu. Hudadin korkkuqi həmmə adəm Hudaning barlik ixlarni bilidioɣanlikini, heqkandak soal soraxning hajiti yokluqini obdan bilidu! Lekin Hudaning xu soali Adəm'atimizoɣa ətküzgən gunahini əzlükidin etirap kilixka pursət təminləydu. U bu pursəttin paydilanmaydu, bəlki əzining yalingaq ikənlikini wə uyat bolidioɣanlikini etirap kilidu. Arkidinla U: «**Sən... yegənmu?**» degən yənə bir soalni soraydu. Hudaning birinqidin Hawa'animizdin əməs, bəlki Adəm'atimizdin bu soalni sorixidiki səwəb, Adəm'atimiz bu ixta həkikiy gunahkar idi; Hawa'animiz xu ixta aldinip azduruloɣuqi idi («1Tim.» 2:14ni kərüng), lekin Adəm'atimiz gunah kiloɣanda nemə kiliwatkinini əzi enik bilətti.

Hudaning ikkinqi soalioɣa karita Adəm'ata əz jawabkarlikini əz üstigə almay: — «**Sən manga həmrah boluxka bərgən ayal dərəhning mewisidin manga bərgənidi, mən yedim**» dəp jawab beridu. Adəm'atimizdin tartip ta hazirioɣiqə insanlar baxka kixilərni əyibləx yaki dənggəp

қoyux arқilиқ өz məs'uliyitidin қeqip kəlməktə. Adəm'atimiz awwal ayalini, andin ҳətta əslidə Ҳawa'animizni uningoɣa ata қiloɣan Hudaning Өzinimu əyibləydu. Ər kixigə nisbətən ayal kixi əng қimmətlik sowoɣattur, lekin Adəm'atimizning səzidin қarioɣanda, u bu nuқtini pütünləy untup kətkənidi. Huda bundaқ məs'uliyəttin өzini қaquruxni bir dəқiқimu қobul қilalmaydu, əlwəttə. U keyin Ҳawa'animizoɣa gunaҳini etirap қilixқa pursət beridu, lekin umu məs'uliyitidin қeqip: «**Yilan meni aldap azdursa, mən yəp saptimən**» dəydu.

Hudaning insanlardin gunaҳini etirap қilixini izdigənlikidin xu ҳəқiқətni kərimiz: — Insan nemə gunaҳ sadir қiloɣan boluxidin қət'iynəzər, Huda aldida uningoɣa yüzlinip baҳanə kərsətməy, toluқ tonup yətkən bolsa, undaқta Huda gunaҳning məsilisini bir tərəp қilip nijatini yətküzidu. Insanlar Hudaning rəҳimi wə xapaitigə erixixtiki birdinbir xərt mutləқ səmimiyliktur. Huda Өz aldida pütünləy səmimiylik bilən gunaҳliriɣa yüzləngən ҳərқandaқ kixini өzgərtələydu; undaқ xaraitlarda Uning yardimining ҳeqқandaқ qeki yoқtur: —

«**Өz gunaҳlirini yoxuroɣan kixi ronaқ tapmas; biraқ ularni tonup iқrar қilip, towa қiloɣan kixi rəҳim-xəpқətkə erixər**» («Pənd.» 28:13).

Huda ahirida diққitini yilanoɣa қaritip səzləydu; lekin u uningdin ҳeqқandaқ soal sorimaydu. Ҳəmmimizgə ayanki, yilan Iblisning aoɣzi boloɣaqқa, uningoɣa towa қilixқa ҳeqқandaқ pursət yoқtur. Uning ornida uningoɣa bir lənət oқulidu; lənətning məzmuni Adəm'atimiz wə Ҳawa'animizning anglixi üqün nijat tooɣruluқ bir wədini өz iqigə aloɣan. Bu қimmətlik wədini ҳazir kərəyli: —

«**Pərwərdigar Huda yilanoɣa mundaқ dedi: —**
«Sən bu қiloɣining üqün,
Sən ҳəmmə mal-qarwilardin,
Dalidiki barliқ ҳaywanatlardin bəkrək lənətkə қalisən;
Қorsiқing bilən beoɣirlap yürüp,
Өmrüngning barliқ künliridə topa yəysən.
Wə Mən sən bilən ayalning arisioɣa, sening nəsling bilən ayalning nəslining arisioɣa əqmənlik salimən,
U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu,
Sən қopup uning tapinini qeқip zəhimləndürisən» (3:14-15)

Biz bu lənətning təpsilatlirini bir-birləp kərəyli: —

(a) «**Sən ҳəmmə mal-qarwilardin,**
Dalidiki barliқ ҳaywanatlardin bəkrək lənətkə қalisən;
Қorsiқing bilən beoɣirlap yürüp,
Өmrüngning barliқ künliridə topa yəysən»

Muxu ayətlərdin қarioɣanda, Xəytanning wəkili boloɣan yilan əslidə tik ҳaləttə yüridioɣan boluxi mumkin. Ҳərқandaқ yilanning iskilitliridiki umurtқisining yenida tət kiqik ustihan bar. «Tədrijiy tərəққiyat»ni təxəbbus қiloɣuqilar: — bu əslidə put idi, «tədrijiy tərəққiyat jəryanida yoқap kətkən» dəp қaraydu; lekin yoқap ketixi «tədrijiy tərəққiyat» arқilиқ əməs, bəlki Hudaning ləniti bilən boloɣan. «Topa yeyix» degən səzlər nomuska қaloɣan ҳalətni təswirləydu. yilanlarning ozuқi topa əməs, lekin ularning yegən nərsilirigə ҳaman topa arilixip kelidu.

(ə) Yilan (wə Xəytan) bilən ayalning otturisidiki əqmənlik: —

«**Sən bilən ayalning arisiоға ... əqmənlik salimən**». Ayal kixilər bilən yilanlarning otturisidiki əqmənlik ḥəmmigə ayandur; lekin Xəytanning ķiz-ayallaroға pəwķul'addə əqi bardur. Buning səwəbining bir ķismi ayətning keyinki ķismida tepilidu: —

(b) «**Xəytanning nəsli**» bilən «**ayalning nəsli**»ning otturisidiki əqmənlik: —

«**Mən ... nəsling bilən ayalning nəslining arisiоға əqmənlik salimən**».

«**Ayalning nəsli**» degənning tiloға elinixi intayin ķizik bir ix. Barlik mukəddəs yazmilarda insanlarning nəsəbnamiliri kərsitilgəndə ḥərkixining kelip qikixi daim degüdək atisining ismi bilən hatirilinidu. Xuning üqün pəķət muxu yərdə tepiloған «**ayalning nəsli**» degən ibarə intayan sirliķtur. Ayalning nəsli ayətning keyinki ķismida Xəytanni məoғlup ķiloғuqi bolup kərünidu — U Ķutķuzoғuqi-Məsiḥ boluxi kerək, əlwəttə.

Ḥalbuki, Təwrat dəwridə bu bexarətning təpsilatliri pəķət birnəqqə ming yildin keyin Yəxaya wə Yərəmiya pəyoғəmbər təripidin qüxəndürülidu («Yəx.» 7:41, «Yər.» 31:22) andin Injilda «Wəḥiy» 12-babta tehimu enikləxturulidu; xu yərdə «ayalning nəsli» awwal Məsiḥning Өzi andin uning hizmətkarliri ikənliki deyilidu.

Əgər «ayalning nəsli» Məsiḥ bolsa, undaķta «yilanning nəsli» bəlkim «Məsiḥning rəķibi», yəni «dəjjal»ni kərsitixi kerək.

(p) Xəytan bilən «ayalning nəsli» otturisida bolidioғan kürəx: —

Bu kürəx tolimu kəskin bolidu. «**U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu**» — demək, «ayalning nəsli» Xəytanoға adəm yilanning bexini dəssəp yanjixtək əjəllik bir zərbə beridu. «**Sən ķopup uning tapinini qeķip zəhimləndürisən**» — xu insan Өzi azab tartidu, qünki yilan burulup Uning tapinini qaķidu yaki tapinioға sanjiydu.

Ķədimdin tartip Hudadin ķorkķuqi adəmlər Hudaning yilanoға eytķan səzlirini Ķutķuzoғuqi, yəni Xəytanni məoғlup ķiloғuqining dunyaoға kelixi tooғruluķ wədisi dəp ķarap kəlgən. Lekin Ķutķuzoғuqi bu kürəxtə azab tartidu. Injilda Xəytan bilən Məsiḥning otturisidiki kürəx kresttə yüz bərgən, dəp elan ķilinidu. Xu yərdə Məsiḥning tapini dərwəķə «yanjildi», «qeķildi» yaki «sanjildi» — Rimlik ləxkərlər bolķining zərbisi bilən yooғan mihni soķup ikki putining oxuķioға sanjidi; əmma Hudaoға ming xükri, Məsiḥ xu yərdə Xəytanning üstidin əhlaķ wə roḥiy jəḥəttə zor oғəlibə ķazandi («1Yḥ.» 3:8, «Kol.» 2:15).

Hudaning Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizni kiyindürüxi

Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz gunaḥ ķiloғandin keyin əzlirigə ənjür yopurmaķlirini kiyim ķilip yasioғanidi. Roxənki, bu ix Huda aldida tooғra əməs; qünki «**Pərwərdigar Huda Adəm'ata bilən uning ayalioға terilərdin kiyim ķilip kiydürüp ķoydi**» dəp oķuymiz. Xübḥisizki, bu Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizoға wə xuningdək bizgimu intayin muḥim bir dərsni əgitidu. Gunaḥning aķiwətlirini yepix üqün pak wə gunaḥsiz bir ḥayat ķurbanlik ķilinixi kerək — muxu yərdə gunaḥsiz bir yaki birķanqə ḥaywan ķurbanlik boloғan bolsa kerək — bolmisa bu «terilər» nədin kelidu? Pəķət Huda Өzila insanlarning gunaḥlirini yapalaydu — Insanlarning əķil-parasiti wə tirixip-tirmixip singdürgən əjirlirining «ənjür yopurmaķliri»dək Huda aldida tolimu əḥmiyiti yoķ. Xundaķtimu nuroғun insanlar tehiqə xu ixni ķilixķa intilməktə — barlik diniy paaliyətlirining ḥəmmisi Huda aldida pəķət «ənjür yopurmaķliri», halas. Nuroғun kixilər əzlükidin əjir singdürsək ünümlük bolidu, dəp hiyal ķilidu — buddistlar bolsun, musulmanlar bolsun, hristiyanlar bolsun, ular dualar, roza tutuxlar, məsqittə namaz

oқuxlar, buthanida qoқunuxlar, qerkawda dua қilixlar, sadiқə berix, muқəddəs yazmilarni yadlax қatarliқlar mukəmməl ḥayat bolidu, u Hudaning kəqürümigə erixtürələydu, dəp oylaydu. Bundaқ oy pütünləy ham hiyaldur. Lekin «mukəmməl ḥayat» қaysi diniy əlqəm bilən əlqinixtin қət'iynəzər, insanlar bügündin baxlap toluқ ḥəққaniy, mukəmməl ḥayat ətküzimən desimu wə xundaқ қilsimu (ḥeqқandaқ adəm Hudaning Muқəddəs Roḥisiz ḥəқiқiy mukəmməl ḥayatning nemə ikənlikini qüxinip yetəlməydu; mana bu ḥəқiқəttu!) lekin bundaқ қilix қandaқmu ətkən ḥayatining birər gunaḥini yapalisun? Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz əzlirini Huda aldida təwən tutup, ənjür yopurmaқlirini selip taxlidi. Huddi Adəm'atimiz Huda təripidin kiydürülgəndək (qünki Huda Өzi ularni kiyindürgən) insanlar Hudaning xapaitini ḥəқsiz bir sowoɣat süpitidə қobul қilixi bilən gunaḥlardin қutқuzulidu («Əf.» 2:5, 8). Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz xu kiyim-keqəkni kəmtərlik bilən қobul қiloɣini üqün Hudaning kəqürümigə erixkən, dəp қaraymiz. Biraқ bügün қobul қilix keriki ḥaywanlarning teriliri əməs, bəlki Məsiḥning Өzining ḥəққaniyliқidin ibarəttur («Rim.» 2:22, 26, 4:6-9, «Əf.» 4:24, «Tit.» 3:5, «Wəḥ.» 19:8).

4:9 Nemixқa Қabilning ḥədiyəsi қobul қilinmidi?

Қabilning sowoɣiti rət қilinip, Ḥabilning қobul қilinoɣini dəsləptə bəlkim adəmni tolimu oylanduridioɣan ix boluxi mumkin. Ḥalbuki, Injildiki ikki yazma muxu ixni yorutidu: —

«**Etiқadi boloɣaqқa Ḥabil Қabilningkidinmu yahxi bir қurbanliқni Hudaoɣa atioɣan; etiқadi boloɣaqқa, Huda uning atioɣanlirini təripləp, uningoɣa ḥəққaniy dəp guwaḥliқ bərdi. Gərqə əlgən bolsimu, etiқadi bilən u yənila bizgə gəp қilmaқta**» («Ibr.» 11:4)

«**Qünki silər dəsləptin anglap keliwatқan həwər mana dəl xuki, bir-birimizgə meḥir-muḥəbbət kərsitiximiz kerəktur. Rəzil boloɣuqidin boloɣan, inisini əltürgən Қabiloɣa ohxax bolmasliқimiz kerək; u nemixқa inisini қətl қildi? Uning əzining қiloɣanliri rəzil, inisining қiloɣanliri ḥəққaniy boloɣanliқi üqün xundaқ қiloɣan**» («1Yḥ.» 3:11-12).

«Ibraniylaroɣa»diki xu ayət bizgə Ḥabilning қurbanliқini «etiқad bilən» elip kəlgənlikini ayan қilidu. Etiқad wə ixənq Hudaning səz-kalamini anglax wə қobul қilix bilən barliққa kelidu (məsilən, «Rim.» 10:17, «Yəx.» 53:1ni kərüng). Undaқta, Ḥabil Hudaning «etiқad elip kəlgən» қaysi səzini angliɣan? Adəm'ata ooɣulliri Қabil bilən Ḥabiloɣa Hudaning əzlirining uyatini yepix üqün gunaḥsiz ḥaywanning teriliri bilən kiydürgənliki tooɣruluқ birər həwərni eytip bərgənmu, yaki Huda ularoɣa biwasitə birər səzni қiloɣanmu? Ḥeqbolmioɣanda, Ḥabilda etiқad boloɣan bolsa, undaқta Huda ularoɣa Өzigə yeқinlixix üqün қurbanliқ қilix kerəkliki tooɣruluқ wəḥiy yətküzgən, dəp jəzmləxtürələymiz.

Қabil üqün qong məsilə xuki, u deḥқan wə baoɣwən idi; қurbanliққa kerək boloɣan қoylarning igisi uning inisi Ḥabil idi. Қabil təkəbburluқidin inisidin қurbanliққa қoy soraxni halimaytti; xuning ornida u əz beoɣidiki məḥsulatlardin elip kelidu. Muxu ayətlərdin eniқki, Huda uning sowoɣitini pəқət қobul қilmayla қalmay, bəlki Қabilning əzimu Hudaoɣa yaқmidi: «**Huda Қabil wə uning sunoɣinioɣa қarimidi**». Munasiwətlik ayətlərdin kərünüp turiduki, Қabilning pozitsiyisi pəқət ḥakawurluқ idi; Huda uning sowoɣitini rət қiloɣandin keyin Hudaning səmimiy gəplirigə қulaқ selixning ornida u intayin oɣəzəplinidu. Muxuningdin biz uning kənglidiki hiyallirini angliɣandək bolimiz: «Mana bu sowoɣat tirixip-tirmixip qiқaroɣan əz əjrimdur! Ajayib bir ḥədiyədur! Əslidə Hudaning manga rəḥmət eytixioɣa tooɣra kelətti!».

Ⱪabilda wə Ⱨabilda ikki yol bizgə kərünidu («Yəḥ.» 11-ayəttiki «Ⱪabilning yoli»ni kərüng). Birinqi yolni «diniy yol», ikkinqi yolni «etiⱪad yoli» deyixkə bolidu. Muxu yərdə «diniy yol» deginimiz, bir insan əzining tirixix-tirmixixliri wə oy-hiyalliri bilən Hudani razi ⱪilmaⱪqi boloƣan yol. Pütkül dunya boyiqə kəp adəmlər Ⱪabil oylioƣandək: «Mən kəp dualarni ⱪiloƣinim üqün, ⱨər ⱨəptə məsqitkə (yaki bolmisa qerkawoƣa yaki buthana ⱪatarliⱪlaroƣa) baroƣinim üqün, kəmbəƣəllərgə kəp sadiⱪə bərginim üqün, muⱪəddəs yazmilarni (Təwrat bolsun, Zəbur bolsun, Injil bolsun, Ⱪur'an bolsun, Budda «nomliri» bolsun) yadlioƣinim üqün Huda meni ⱪobul ⱪilip, gunaⱨlirimni kəqürüm ⱪilidu» dəp oylap yüridu. Biraⱪ Təwrat-Injil boyiqə, gunaⱨni bir tərəp ⱪilidioƣan birdinbir ix — ⱪurbanliⱪtur. Hudaning nijati sowoƣat bolup, Məsiⱨning Əzidə U kerək boloƣan ⱪurbanliⱪni təminligən. Etiⱪadi bar adəmlər Uning bu tooƣruluⱪ səz-kalamini ⱪobul ⱪilip, huxalliⱪ bilən Uning sowoƣitini ⱪuqaⱪlaydu. Ⱨabil bolsa bu yoloƣa, yəni Hudaning xapaitini ⱪobul ⱪilidioƣan etiⱪadliⱪ yoloƣa wəkil bolidu. Ⱨalbuki, bəzilər ⱨətta Ⱪabildək əzlirining əjirliri üqün Huda meni təriplixi kerək, dəp oylaydu.

«**Qünki silər xəpⱪət bilənla ixənq arⱪilⱪ ⱪutⱪuzuldunglar. Bu ix əzünglardin kəlgən ix əməs, bəlki Hudadin kəlgən iltipat, — u zadila adəmlərning əməl-əjridin kəlməydu, bu ⱨəm ⱨeqkimning mahtanmasliⱪi üqündur**» («Əf.» 2:8-9).

Ahirda Ⱪabil inisini əltürgini üqün Hudaning uningoƣa qüxürgən jazasi tooƣruluⱪ azraⱪ tohtilimiz. Adəm'ata wə Ⱨawa'ana gunaⱨ ⱪiloƣandin keyin, Huda xapaət bilən uloroƣa gunaⱨlirini tonup yetix pursitini bərgənidi, wə u xundaⱪ pursətni ⱨətta Ⱪabiloƣimu yətküzüp: «**Ining nədə?**» dəp soraydu. Xundaⱪtimu Ⱪabil pursətni rət ⱪilip, Huda aldida turupmu yaloƣan səzləydu. Xuning üqün Huda uningoƣa xundaⱪ «yenik jaza» bərdimu? Nemixⱪa u nəⱪ məydanda əltürülməydu?

Jazaning təpsilatliridin: «**Sən əmdi ⱪolungdin iningning ⱪenini ⱪobul ⱪiloƣili aoƣzini aqⱪan yərdin ⱪooƣlinip lənətkə uqraysən. Sən yərgə ixlisəngmu u buningdin keyin sanga ⱪuwwitini bərməydu, sən yər yüzidə sərsan bolup, sərgərdan bolisən**» dəp oⱪuymiz.

Yər-tupraⱪ Adəm'atimizning gunaⱨi tüpəylidin alliⱪaqan lənətkə uqrioƣan bolup, Adəm'atimizoƣa: «**Sən tupraⱪⱪa yanoƣuqə arilⱪta yüz-kəzüng tərgə qəmgəndila nan yəysən**» degəndək, teriⱪqiliⱪ təslixip kətkənidi. Əmdi Ⱪabiloƣa bolsa nəgila barsa teriⱪqiliⱪ ⱨəssiləp təslixip ketətti. Uning Hudaoƣa: «**Kimla meni tepiwalsa, əltürüwetidu!**» — degənliki əjəblinərlik əməs (xu qaoƣda yər yüzidə bəlkim pəⱪət üq insan yaxaytti — lekin Ⱪabil kəlgüsidə insanlarning kəpiydioƣinini kəzdə tutup səzləydu — 1:28, 3:16, 5:3-5ni kərüng). Kimmu Ⱪabilning əz yenida halaydu dəysiz?! U nəgila barsa tupraⱪ xu ⱨaman tuoƣmas bolup ketətti! Xuning üqün Huda baxⱪilarning Ⱪabilni əltürməsliki üqün uning pexanisigə məlum bir bəlgə ⱪoyidu. Biraⱪ u ⱪəyərgə barsa ular uni dərⱨal arisidin ⱨəydiwetidu. Xundaⱪ ⱪilip Ⱪabil gunaⱨning aⱪiwitini kərsitidioƣan birhil «mangoƣun agaⱨ» yaki «sərgərdan təxwiⱪatqi», pütkül yər-zeminoƣa Hudaning adilliⱪi wə muⱪəddəsliki, gunaⱨni jazalaydioƣanliⱪi tooƣruluⱪ «halis» jakarqi, guwaⱨqi yaki ⱨəwərqi bolup ⱪalidu.

6-bab — «Hudaning ooƣulliri insanlarning ⱪizlirini ... əzlirigə hotun ⱪilixⱪa baxlidi» — bu nemini kərsitidu?

«**Wə xundaⱪ boldiki, insanlar yər yüzidə kəpiyixkə baxlioƣanda, xundaⱪla ⱪizlarmu kəpləp tuoƣuloƣanda, Hudaning ooƣulliri insanlarning ⱪizlirining qirayliⱪliⱪini kərüp, halioƣanqə tallap, əzlirigə hotun ⱪilixⱪa baxlidi**».

«Yaritilix»

Tekisttiki izaḥatimizda eytḳinimizdək, «Hudaning ooɳulliri» ḥəkḳidə üq hil qüxənqə bar: —

1. Insan əməs, bəlki ərxtiki bir hil zat, pərixtə yaki roḥtin ibarət (bəzi alimlar xu ibarini jin-xəytanlarni kərsitidu, dəp ḳaraydu).
2. Dərijidin taxḳiri adəm bolup, padixaḥ yaki ḥəkümdar.
3. Ḳabilning hudasiz əwladliridək əməs, bəlki Huda yolida mangidioɳan Xetning əwladliridur.

Biz mutləḳ birinqi kəzḳaraxta bolimiz. Qünki 2- yaki 3-pikirdə eytiloɳandək «**Hudaning ooɳulliri**» degən ibarə Xetning ihlasmən əwladliri yaki bolmisa yər yüzidiki uluoɳ zatlarni kərsətkən bolsa, undaḳta ularning «**insanlarning ḳizlirining qiraylikḳini kərüx**»i andin «**halioɳanqə tallap, əzlirigə hotun ḳilix**»ining zadi nemə hataliḳi yaki yamanliḳi bolatti?! Qünki əyni tekisttə: «rəzil adəmlərning ḳizliri» tooɳruluḳ gəp yoḳ, pəḳət «insanlarning ḳizliri» deyilidu — demək, addiy ḳiz-ayallarnila kərsitidu. Xunga «Hudaning ooɳulliri» degənlik bir türküm pərixtilərni kərsitidu, dəp ḳaraymiz («Ayup» 1:6, 2:1, 38:7, «Zəbur» 29:1, 89:6ni kərüng). Muxu pərixtilər ḳiz-ayallarning güzəllikini kərüp, ular bilən jinsiy munasiwət ətküzüxni ḥəwəs ḳiloɳan wə xundaḳ ḳilix üqün Huda əzlirigə bekitkən hizmət ornini taxlap («Yəḥ.» 6-ayət), məlum bir insaniy, jismaniy xəkilgə kirgən. Tekisttin ḳarioɳanda ularning əwladliri «palwan-baturlar» yaki «küqlük isyanqi»lar, binormal gigantlar idi. «Aləmning yaritilixi»ning muəllipi mundaḳ wəḳəning yüz berixi pəḳət bir ḳetimla əməs dəp puritidu; qünki u keyinki waḳitlardimu baxḳa gigantlar tuoɳuloɳan, dəp hatiriləydu: — «**Xu künlərdə (wə xundaḳla keyinki künlərdimu), Hudaning ooɳulliri insanlarning ḳizlirining yenioɳa berip, ulardin balilarni tapḳinida, gigantlar yər yüzidə pəyda boldi. Bular bolsa ḳədimki zamanlardiki danglik palwan-baturlar idi**» (4-ayət). Bu bəlkim muḳəddəs yazmilardiki baxḳa yərlərdə tiloɳa elinoɳan, topandin keyin tuoɳuloɳan gigantlarni kərsitidu; məsilən, «Qəl.» 13:33, «Ḳan.» 2:20-21, 3:11, «2Sam.» 21:15-22ni kərüng.

Injilda, rosul Yəḥuda bu wəḳəning məzmunini gumanni yoḳatḳan ḥalda enik ḳilidu: — «**Wə silər xunimu bilisilərki, əslidiki ornini tutmay, bəlki əz makanini taxlap kətkən pərixtilərni Rəb uluoɳ ḳiyamət künining sorikioɳiqə mənggü kixənləp mudḥix ḳarangoɳuluḳta solap saḳlimaḳta. Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḥərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɳa qikḳan buzuḳluḳḳa wə oɳəyriy xəḥwətlərgə berilip kətkən, keyinki dəwrlər ularning aḳiwitidin ibrət alsun üqün mənggülük ot jazasioɳa ərnək ḳilinip kəydürülgən**».

Bu ayətlərning ahirḳi ḳismida awwal bəqqiwazlik xəḥwaniy ḥəwəslərgə berilgən «**Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḥərlərdikilər**» tiloɳa elinidu; andin Sodomdikilərning «**xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɳa qikḳan buzuḳluḳḳa wə oɳəyriy xəḥwətlər** (grek tilida: «oɳəyriy ətlər»)**gə berilip kətkən**»liki kərsitilidu. Huda pərixtilərning ḥeqḳaqan «**oɳəyriy xəḥwətlər** («oɳəyriy ətlər»)**gə berilixi**»ni iradə ḳiloɳan əməs; wə xuningoɳa ohxax, ḥərgiz ər kixilərning ayal kixilər bilən normal ər-ayallik munasiwətni halimay, baxḳa ər kixilərgə ḥəwəs ḳiloɳuqi boluxini iradə ḳiloɳan əməs.

«2Pet.» 2:4 wə muxu yərdə, «Yəḥuda» 6-ayəttin ḳarioɳanda, aləmning dəslipidə Hudaoɳa ḳarxi Xəytan bilən birgə isyan kətürgən pərixtilər bilən selixturoɳanda, muxu pərixtilər eoɳirraḳ jazaoɳa uqrioɳan («Wəḥ.» 12:3-4tiki izaḥatlirimizni kərüng). Axu isyan kətürgüqi pərixtilər (ḥazirḳi jinlar) bügün dunyani kezip, insanlarni eziḳturup, Hudaning məmin bəndilirining roḥ-ḳəlbilirigə jəng ḳilip yürməktə; «Yəḥuda» 6-ayəttə tiloɳa elinoɳan pərixtilərni bolsa: «**Rəb uluoɳ ḳiyamət künining sorikioɳiqə mənggü kixənləp mudḥix ḳarangoɳuluḳta solap saḳlimaḳta**». Ularoɳa nemixḳa (solanmioɳan jinlar bilən selixturoɳinida) eoɳirraḳ jaza berilidu? Xübḥisizki, addiy səwəbi xu boluxi kerəkki, muxu pərixtilər Hudaning gunaḥ üstidin yürgüzgən

birnəqqə jazalirioɣa — (1) aləmning dəslipidə, Xəytanni jazalap ərxtin ḥəydiwətkinigə; (2) Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz gunaḥ ḳiloɣandin keyinki jazalioɣinioɣa; (3) Ḥabilni əltürgən Ḳabilning üstigə qüxürgən jazasioɣa guwaḥ bolup turuḳluḳ, yənila Huda aldida gunaḥ ḳiloɣini üqün ularning Huda aldidiki jawabkarliḳi kəprək bolatti.

Əlwəttə, bəzilər bu pikrimizni anglap Rəb Əysaning insanlarning tirilixi tooɣruluḳ: «**Ölümdin tirilgəndin keyin, insanlar əylənməydu, ərgə təgməydu, bəlki Hudaning ərxtiki pərixtilirigə ohxax bolidu**» («Mat.» 22:30) degən mubarək səzlirini nəḳil kəltürüp ḳarxi qiḳidu. Demək, pərixtilər ḥeqbolmioɣanda əylənməydu wə ularning jinsiyiti yoḳ. Lekin ularning halisila jinsiyətkə igə bolux imkaniyiti yoḳ əməs. Degənlirimiz dəl muxu. «Aləmning yaritilixi»da bayan ḳilinoɣan bu pərixtilər Huda bekitkən tərtiptin yaki tüzümdin ḥalḳip qiḳti wə xuning bilən jazalandi. Ular rosul Yəḥuda təswirligən Sodomdiki adəmlərgə ohxax «**buzuḳluḳḳa wə oɣəyriy xəḥwətlərgə berilip kətkən... mənggülük ot jazasioɣa ərnək ḳilinip kəydürülgən**».

Bu wəḳədin keyin insanlarning ḳəlbliri tehimu rəzillik bilən tolup kətkəndək ḳilidu: — «**Pərwərdigar insanning ətküzüwatḳan rəzilliki yər yüzidə kəpiyip kətkənlikini, ularning kənglidiki niyətlirining ḥərḳaqan yaman boluwatḳinini kərdi**».

9:25-27 Nuḥ pəyoɣəmbərning Xəm, Ḥam wə Yafət tooɣruluḳ bexarətlik səzliri

Nuḥ pəyoɣəmbər əz üzümzarliḳining xarabini iqip məst boloɣandin keyin uni kərgən ooɣli Ḥam akiliri Xəm bilən Yafətning yenioɣa berip, atisini mazaḳ ḳiloɣan ḥalda xu əḥwalni ularoɣa eytḳan, dəp hatirilinidu. Ular ikkiylən bolsa ḥərmət bilən ədiyalni elip kəyniqə mengip, atisini yepip ḳoyidu. Nuḥ pəyoɣəmbər oyoɣinip, nemə ixlarning yüz bərginini bilip, təwəndiki bexarətni elan ḳildi: —

«**Nuḥ xarabning kəypidin oyoɣinip, kənji ooɣlining əzigə nemə ḳiloɣinini bilip: —**
Ḳanaanoɣa lənət boloɣay!
U ḳerindaxlirining ḳulining ḳuli bolsun, — dəp ḳaroɣidi.
U yənə: — Xəmning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə kəltürülgəy!
Ḳanaan Xəmning ḳuli bolsun.
Huda Yafətni awutḳay!
U Xəmning qedirlirida turoɣay,
Ḳanaan bolsa uning ḳuli boloɣay! — dedi».

Birinqi soal, yaman ix ḳiloɣini Ḥam boloɣandin keyin, nemixḳa tunji ooɣli Ḳanaan lənətkə ḳaldi?

Hudaning ḥəkümliri «**qongḳur tilsimat dengizlardəktur**» («Zəb.» 36:6); dərwəḳə biz paniy dunyada boloɣinimizda ularning səwəbliri yaki əḥmiyitini toluḳ tonup yetəlməymiz; lekin Ḥamning kəp ooɣulliri arisidin pəḳət Ḳanaanla lənətkə ḳaloɣan, degən pakittin Ḥamning yaman ix ḳilixida ooɣli Ḳanaanning təsiri bar yaki atisini mazaḳ ḳilixḳa ḳutratḳuqi xu Ḳanaandur, dəp pərəz ḳilsaḳ eḥtimaloɣa yeḳinraḳ boluxi mumkin (bəzi alimlar ikkinqi bir pikirdə bolup, Ḳanaan Ḥamning əng amraḳ ooɣli, xunga Ḥamni jazalax üqün Nuḥ Ḳanaanning kəlgüsigə lənət oḳuydu, dəp ḳaraydu).

«**Ḳulning ḳuli**» — bu ibarə əng təwən ḳulluḳ yaki təwən hizmətni kərsitidu.

Nuḥ pəyoɣəmbər Pərwərdigarni «Xəmning Hudasi» dəp təswirləydu. Demək, Xəm wə uning əwladliri Huda bilən yeḳin munasiwəttə bolidu. Xəmning nəslidin «Ebər» degən zat tərilidu; «Ebər» — mənisi bəlkim «(dəryadin) ətküqi», xunga Ebər bəlkim tunji «Ibraniy» boluxi

mumkin. Ebərning nəslidin Ibrahim, Isḥak, Yakup andin Yakuptin Israil degən həlk qikkan; Israil Huda Özini Xəytanning zulmitidə kaloɣan dunyaoɣa tonuxturuxka talliwaloɣan wasitiqi idi. Nuḥning okuoɣan ləniti boyiqə, Kanaanni keyin «**Xəmning kuli**» dəp bekitkən. Bu ix Israilning keyinki tarihida əməlgə axuruloɣan (məsilən, «2Tar.» 8:1-8ni kərüng).

Nuḥning bexaritidə Yafət tooɣruluk «**Huda Yafətni awutkay!**» andin «**U Xəmning qedirlirida turoɣay**» dəydu. Keyin mədəniyət kəprək tərəkkiy kiloɣan əllər, bolupmu Yawropadiki əllərning kəpinqisi Yafəttin qikkan. Yafətning əwladlirining arisida Babil, Grek (Yunan) wə Rim imperiyəliridikilər boloɣan. Bu imperiyələr Axurning zeminini egilipla kalmay, bəlki Pələstin zeminini ixoɣal kiloɣan wə xundakla Kanaanning əwladlirini öz kullukioɣa saloɣan. Nuḥning Yafət tooɣruluk bexariti keyin yənə rohiy jəhəttimu əməlgə axuruloɣan — qünki Injil dəwridə hux həwərni awwal kobul kiloɣanlarning kəpinqisi Yafəttin qikkan həlklər boloɣan.

«Ḥam» degən söz «kara» degən mənidə. Xunga Afrikidiki kəp kara tənlik həlklər dərwəkə Ḥamning əwladliridin boluxi mumkin. Lekin bəzilərning Nuḥ pəyoɣəmbərning bu bexaritidin paydilinip, «Hudaning iradisi» dəp bahanə kilip kara tənlik həlklərni («Ḥamning əwladliri» dəp) kullukka selixi mutlək qong gunah bolidu. Qünki bexarəttə Ḥam özi yaki Kanaandin baxka əwladliridin hətta birimu tiloɣa elinoɣan əməs.

10-bab — «Əllərning nəsəbnamisi» — bu əllər ḥazir nədə yaki nəgə kətkən?

Bu babtiki «əllərning nəsəbnamisi»da yər yüzidiki barlik əllərning əjdadliri hatirilinidu. Bu tizimlanoɣan həlklərning ḥazirki həlklər yaki əllər bilən boloɣan munasiwətliridin bəziliri məlum, bəziliri naməlum. Məlum boloɣanliri tooɣruluk təwəndə azrak tohtilimiz: —

(Okurmənlər buningoɣa munasiwətlik həritinisimu kərsun)

10:2 «**Yafətning ooɣulliri: — Gomər, Magog, Maday, Yawan, Tubal, Məxək wə Tiras**».

Gomər — «Kimmərlər»ning əjdadi. Germaniyə bilən munasiwətlik.

Magog — jənubiy Rusiyə wə Ottura Asiyaning tüzlənglik rayonliridiki bir həlk. «Magog»ning «Skitlar» bilən munasiwiti bar boluxi mumkin; Ottura Asiyadiki ḥazirki həlklərdin bəziliri, xübhisizki, Magogdin qikkan («Əzakiyal» 38-39-bablarni kərüng).

Maday — «Mediyalar» (ḥazirki «Kurdlar») ḥəmdə Ḥindistandiki bəzi həlklərning əjdadi.

Yawan — Greklər (Yunanlar)ning əjdadi

Tubal — «Kara Dengiz»oɣa munasiwətlik bəzi kəbililərning əjdadi. Keyinqə bularning Rusiyəning kədimki paytəhti, yəni Tobolsk xəhiri bilən munasiwiti boloɣan boluxi mumkin.

Məxək — «Muxkular» degən kədimki həlkning əjdadi. Bular Rusiyəning ḥazirki paytəhti Moskwa wə Ərminiyədiki Moxki taoɣliri bilən munasiwiti boluxi mumkin.

Tiras — kədimki «Trakiylar» yaki «Ətruskiylar» yaki bular ikkisining əjdadi. Bu həlklərdin bəziliri keyin «Fenekiylər» bilən munasiwiti bar boldi.

10:3 «**Gomərning əwladliri: Axkinaz, Rifat wə Torgamaḥ**»

Axkinaz — Ḥindi-Germanlarning ximaliy kəbililirining əjdadi wə bəlkim yənə «Skitlar»ning bir kismining əjdadi boluxi mumkin. Ehtimaloɣa yekinki, ḥazirki Türklər Skitlardin qikkan.

Rifat — ximaliy Suriyədə wə xərkiy Türkiyədə yaxioɣan bir kəbilining əjdadi. Torgamaḥ — xərkiy Türkiyəning qegrisidiki «Tabal»oɣa yekin boloɣan bir kəbilining əjdadi

10:4 «Elixaḫ, Tarxix, Kittiylar bilən Dodaniylar»

Elixaḫ — Seprusta ḫəm bəlkim Krettə olturaqlaxqan bir qəbilining əjdadi. Ular keyin «Ottura Dengiz»ning boyidiki baxqa yərlərdə olturaqlaxqan.

Tarxix — «Ottura Dengiz»ning boyliridin Ispaniyəgiqə wə Əngliyədimu olturaqlaxqan bir həlq boldi.

Kittiylar — Seprusta olturaqlaxqan yənə bir həlq.

Dodaniylar — Greklər wə «Roda» degən aral bilən munasiwətlik bir həlq.

10:6 «Ḫamning ooɣulliri Kux, Misir, Put wə Qanaan»

«**Ḫam**» degənning mənisi «qara» boloɣaqqa, mumkinliki barki, Afriqidiki həlqlərning kəpinqisi ḫamdin qiqqan boluxi mumkin. Təwəndə kərimizki, Ḫamning əwladliridin birnəqqisi dərwəqə Afriqida olturaqlaxqan.

Kux — Uning əwladliri Efiopiyədə (Nubiyada) olturaqlaxqan

Misir — Mizraim — Uning əwladliri üstün Misir wə astin Misirda olturaqlaxqan (ibraniy wə ərəb tillirida «Mizraim» degən səz «ikki Misir» degənni bildüridu).

Put — uning əwladliri Libiyədə (Nubiyada) wə Somaliyədə olturaqlaxqan

Qanaan — uning əwladliri Pələstində olturaqlaxqan, andin «Qanaaniylar» degən yəttə qəbilə boloɣan.

10:7 «Kuxning ooɣulliri Seba, Ḫawilaḫ, Sabta, Raamaḫ wə Sabtikaḫ; Raamaḫning ooɣulliri Xeba wə Didan idi»

Seba — Üstün Misirda, Nil dəryasioɣa yeqin olturaqlaxqan bir qəbilə

Ḫawilaḫ — (mənisi «qumluq» yaki «qumluq tüzlənglik») — jənubiy Ərəbistanda olturaqlaxqan bir qəbiləsabta — Pars qoltuqining boylirida olturaqlaxqan bir qəbilə

Raamaḫ — Oɣərbiy jənubiy Ərəbistanda olturaqlaxqan bir qəbiləsabtikaḫ — Pars qoltuqining xərqiy təripidiki «samudaki» degən jayda olturaqlaxqan bir qəbilə

Xeba — oɣərbiy jənubiy Ərəbistandiki bir qəbilə boldi; keyin «Sabiylar» padixaḫliqini quroɣan; ularning ayal padixaḫi keyin danalix izdəp Sulayman padixaḫni yoqlap baroɣan («1Pad.» 10-bab).

Dedan — Ximaliy Ərəbistanda olturaqlaxqan bir qəbilə

10:8 «Kuxtin yənə Nimrod tərəlgən; u yər yüzidə naḫayiti küqtünggür adəm bolup qiqti» — «Nimrod» degən isimning mənisi «asiylix qiloɣuqi» degənlik bolidu. U tooɣruluq eytiloɣan səzlərning ḫəmmisini səlbiy jəḫättə qüxinix kerək. Uningdin Hudaning həlqigə düxmən boloɣan ikki xəḫər wə imperiyə qiqqan — yəni Babil (Hudaoɣa qarxiliqini bildürgən Babil munari quruloɣan jay) wə Ninəwə (Asuriyə imperiyəsining paytəhti), ular təwəndikidək: —

10:9 «U Pərwərdigar aldida küqtünggür owqi boldi; xunga «palanqi bolsa, Pərwərdigarning aldida Nimrodtək, zəbərdəs owqi ikən!» dəydioɣan gəp pəyda boldi» — Buning mənisi izaḫatlirimizda kərsitilgəndək, Nimrod «owqi» muxu yərdə bəlkim ḫaywanlarni əməs, insanlarni owlaydioɣanliqini kərsitixi mumkin, wə xundaqla uning nami ḫətta ərxkimu yətti. Bizdə ḫeqqandaq guman yoqki, Nimrod degən kixi kəlgüsidiki «dəjjal»ni sürətligən bir hil «bexarətlik rəsim»dur. Qünki kəlgüsidə dəjjal (qaytidin qurulidioɣan) Babil xəḫirining padixaḫi bolidu.

10:10 «Uning padixaḫliqi Xinar zeminidiki Babil, Ərək, Akkad wə Kalnəḫ degən xəḫərlərdə baxlanoɣanidi» — burunqi Yəḫudiy əlimilar (Rabbilar)ning ḫəmmisi: «**Pərwərdigar aldida küqtünggür owqi boldi**» degən səzlər uning Hudaoɣa qarxi turoɣanliqini kərsitidu, dəp qaraytti.

Qünki Nimrod keyin bərpa kiloɣan xəhərlər, jümlidin Babil xəhiri Huda wə Uning həlkigə karxi qikkan, xundakla Hudaoɣa karxi qikixning simwoli bolup kaloɣan.

10:11-12 «**U bu zemindin Axur zeminioɣa qikip Ninəwə, Rəhobot-ir, Kalah, wə Ninəwə wə Kalahning otturisidiki Rəsən degən xəhərlərnimu bina kildi (bular koxulup «Katta xəhər» boldi)**» — Axur (Asuriyə imperiyəsini təsis kiloɣuqi) Xəmning əwladi idi (22-ayət).

Axur Ninəwə, Rəhobot-Ir, Kalah, wə Rəsən degən tət xəhər birlixip bir qong katta xəhər, yəni «Ninəwə xəhəri» boldi.

10:13 «**Misirning əwladliri Ludiylar, Anamiylar, Ləhabiylar, Naftuhiylar**» — Bu tət həlk Nil dəryasi deltisidin tartip, ximaliy Afrikioɣiqə olturklaxkan.

10:14 «**Patrosiylar, Kasluhiylar (Filistiylər Kasluhiylardin qikkan) wə Kaftoriylar**»

Patrusiylar wə Kasluhiylarmu üstün Misirda wə Krettə olturaklaxkan. «Filistiylər» keyin xu yərdin qikip Pələstinning oɣərbiy təripidə olturaklaxkan. Kaftoriylar Kretkə andin «Ottura Dengiz»din yirak boloɣan, bizgə hazir naməlum rayonlardimu olturaklaxkan boluxi mumkin.

10:15-18 «**Kanaandin tunji ooɣul Zidon tərilip, keyin yənə Hət tərəlgən. Uning əwladliri bolsa Yəbusiylar, Amoriylar, Girgaxiylar, Hiwiylar, Arkiylar, Siniylar, Arwadiylar, Zəmariylar wə Hamatiylar idi. Xuningdin kiyin, Kanaaniylarning kəbililiri hər tərəpkə tarkilip kətti**» — Zidondin Fenekiylər qikkan. Bu həlk kədimki zamandiki yirak yurtlaroɣa baroɣan jahankəzdi dengizqilar idi. Xundak ispatlarmu barki, Fenekiylər hətta jənubiy Amerikioɣa wə «Tinq Okyan»diki yirak arallaroɣimu yetip baroɣan.

Həttin «Hittiylar» qikkan. Ularning əz imperiyəsi bar idi. Imperiyəsi oɣulioɣandin keyin Hittiylar xərktiki yirak rayonlaroɣa kəqüp kətkən. Ular «Siniylar» bilən birlixip hazirki Hənzu, Mongoɣul wə Yapon millətliri bolup kaloɣan, andin hətta xu yərdin «Bering Booɣuzi»din ətüp ximaliy Amerikidiki «Indianlar» boloɣan boluxi mumkin. Bu həlklərning kaloɣan kismining həmmisi Pələstin, Liwan wə Suriyəni igiligən kəbililər bolup kaloɣan. Israillar ahirda ularni xu yərlərdin həydəp qikirip, Huda əzlirigə miras kilixka bekitkən bu zemininioɣa igə boloɣan.

10:21-22 «**Xəmmu ooɣul pərzəntlik boldi; Xəm bolsa Yafətning akisi, Ebərlərning ata-bowisi boldi. Xəmning ooɣulliri Elam, Axur, Arfahxad, Lud, Aram...**»

«**Elam**» degənning mənisi «yukiriki jaylar». Elamdin boloɣan həlk Babilning xərkidə yaxioɣan bolup, harirki irandiki həlk-millətlər bilən munasiwətlik.

«**Axur**» — Asuriylər degən həlk boloɣan.

«**Arfahxad**» — Ninəwə xəhirining ximaliy xərkidə yaxioɣan, «kaldiylər» bilən munasiwətlik boluxi mumkin.

«**Lud**» — Tigris (Dijlə) dəryasioɣa yekin yaxioɣan «Ludbu» həlki boloɣan boluxi mumkin.

«**Aram**» — Suriyəning ximaliy tərəpliridə wə Babilning ximalidiki wə xərkidiki tüzlənglikliərdə yaxioɣan həlk boloɣan.

10:23 «**Aramning ooɣulliri Uz, Hul, Gətər, Max idi**». Bu kəbililər tooɣruluk məlumat az. Ular baxka xərkiy həlklərning əjdadliri boloɣan boluxi mumkin. «Hul»ning ərminiyə bilən, «Gətər»ning Afoɣanistan bilən boloɣan munasiwitini kərsitidioɣan azrak ispat bar.

10:24 «**Arfahxadtin Xelah tərəldi, Xelahtin Ebər tərəldi**».

«**Ebər**» — Mənisi bəlkim «(dəryadin) ətküqi». «ibraniy» degən səz bəlkim bu səzdin qikkan.

10:25 «**Ebərdin ikki ooɣul tərəlgən bolup, birining ismi Pələg idi, qünki u yaxioɣan dəwrdə yər yüzi bəlünüp kətkənidi; Pələgning inisining ismi Yoқtan idi**».

«**Pələg**» degən səzning tələppuzi «bəlünüx»kə yeқindur. «**u yaxioɣan dəwrdə yər yüzi bəlünüp kətkənidi**» — üq imkaniyət bar: (a) bu səzlər Babil munaridiki wəқədə, Hudaning tilni bəlüxi bilən əllərnimu bəlgənlikini, xundaқla «yər yüzidikilər bəlünüp kətkən»likini kərsitidu; (ə) yər-zeminning bəlünüp kətkənlikini kərsitidu («Yaritilix» 1:9 boyiqə yər-zemin əslidə birla қurukluқ idi; andin keyin qoқum məlum waқitta ḥazirқi Asiya, Yawropa, Afriқa, Amerika wə Antarktika қit'əlirigə bəlünüp kətkən. Dunya həritisigə қarisingiz, bu yəttə қit'əning xəkillirini bir-birigə «jipsilaxturma rəsim»dək jipsiləxkə bolidu, xunga əslidə bir pütün boloɣan bolsa kerək; (b) yuқirida tiloɣa elinoɣan ikki imkaniyətning təng yüz bərgənlikini kərsitidu. Biz birinqi yaki üqinqi pikirgə mayilmiz.

«**Yoқtan**» Ərəbistandiki bir қəbilə boldi.

10:26-29 «**Yoқtandin Almodad, Xələf, Hazarmawət, Yeraḥ, Ḥadoram, Uzal, Diklaḥ, Obal** (yaki «Ebal»)**, Abimaəl, Xeba, Ofir, Ḥawilaḥ, Yobab tərəldi**» — bularning ḥəmmisi Ərəbistandiki қəbililər boldi.

10:30-32 «**Ularning olturoɣan jayliri bolsa Mexadin tartip, Səffar degən rayonning xərқ təripidiki taoɣiқə sozulatti. Yuқirиқilar bolsa xəmning ooɣulliri bolup, өz қəbilisi wə tilliri boyiqə қowm bolup өz zeminlirida olturaқlaxқanidi. Yuқiridikilər Nuḥning əwladliri bolup, ular өz nəsəbliri wə қowmliri boyiqə hatiriləngən. Topandin keyinki yər yüzidiki barliқ қowmlar ularning iqidin tarқaloɣan**». Bu nəsəbnamining hulasisidur. Ayrim-ayrim boloɣan əl-қəbililərning sani jəm'i yətmixtur.

Hudaning «Babil munari»diki wəқədə boloɣan məқsiti

Huda nemə məқsət bilən əl-yurtlarning tillirini bir-biridin ayriwətkən?

Izaḥatimizda eytқinimizdək, əllərning yərdə «**Asmanlaroɣa taқaxқudək bir munar yasayli**» degən ixi birinqidin «Hudaning iradisigə hilaplиқ қilayli» degəndək məoɣrurluқning bir hil ipadisi idi. Qünki Huda əslidə «**Silər jüplixip kəpiyip, yər yüzini toldurunglar**» (9:1) degənidi. Ular: «**Өzlirini tarilip ketixtin saқlax üqün**», yəni munar selix arқiliқ kəp həlқlərni əzlirigə mayil қilix üqün qong munarni қuroɣan, xuning bilən Hudaning əmrigə hilaplиқ қiloɣan.

Ikkinqidin, ularning bu munar arқiliқ asmandiki roḥlar (jin-xəytanlar) bilən alaқə қilip, palqiliқ қilix məқsiti bar idi. Muxundaқ palqiliқ yaki munəjjimlik Hudaning iradisigə hilap idi («Қan.» 18:9-12). Xu ikki səwəbtin u munarni Hudaning yolioɣa қarimuқarxi boloɣan, deyixkə bolidu.

Munarning aқiwiti wə nətijisi xundaқki: «**Bu ularning ixining baxlinixidur! Bundin keyin ularning niyət қiloɣan ḥərқandaқ ixini ḥeq tosuwaloɣili bolmaydu**» deyilidu. Buningoɣa Huda əlwəttə yol қoymaydu. Insanlarning bundaқ küqlük bolup ketixi ahirқi ḥesabta өzlirigə həwp kəltüridu; Nimrodtək rəzil niyətlik bir adəmlər kəp bilim yaki ilim-pənni өzləxtürsə, nətijidə u xu bilimni ixlitip barliқ insanlarni өzigə beқindürüp kontrol қiliwalidu.

Xunga Huda «**Ularning tilini baxқa-baxқa қilip қalaymiқanlaxturuwetidu**». Hudaning ularning tilini bəlüxi ularning ḥəmkarlixip ixləx məқsitini tosapla қalmay, bəlki keyin Nimrodtək zalim bir mustəbitning barliқ insaniyətni өz ilkigə eliwelixioɣa mustəḥқəm tosaloɣu bolidu. Qünki ḥakimmutləқlik қanqilik küqlük boluxidin қət'iynəzər, uning baxқa tilda

səzləydioɣanlarni kontrol kilixi qəklimigə uqraydu. Pəkət qəklimə boloɣandila u ularning bir-biri bilən boloɣan alakilixlirini wə xundakla ularning oy-pikirlirini tizginliyəlməydu. Xundak deyixkə boliduki, xu qaoɣdin tartip «til tosaloɣusi» insaniyətni toluk bir mustəbitliktin kooɣdap kəlməktə.

Xundaktimu bəzi adəmlər ɦazirki zaman kompyuter tehnikisidin paydilinip, «tərjimə programmiliri»ni tüzüxi bilən Huda koyoɣan «til tosaloɣusi»ni bilər-bilməs buzmakqi boluwatidu. Yənə bəziliri bügünki künlərdə ɦətta «yengi insanlarni yaritayli» dəp laboratoriyəliridə insanning tərəlmə ɦüjəyrilirini təjribə obyekti kilixkimu petiniwatidu. Demək: «**Bu ularning ixining baxlinixidur! Bundin keyin ularning niyət kiloɣan ɦərkandak ixini ɦeq tosuwaloɣili bolmaydu**» degənni kaytidin deyixkə tooɣra kəlməmdu? Xunga Hudaning pütkül yər yüzidikilərgə ahirki ɦeküm-jazalirining qüxidioɣan küni bizgə yirak əməs, desək hata bolmaydu.

Ibraɦimning ɦayatidin elixka bolidioɣan bəzi sawaklar wə ibrətlər

Injilda, rosul Pawlus Ibraɦim tooɣruluk «**U etikadqi boloɣan bizlərning atimizdur**» dəydu («Rim.» 4:16; yənə «Gal.» 3:29ni kərüng). Huda ixlarni xundak bekitip orunlaxturoɣandin keyin, uning ɦayatidin etikad tooɣruluk nuroɣun yahxi dərslərni əginiximiz mumkin, dəp oylisak hata bolmaydu. Təwəndə xu dərslərdin bəzilirini kərimiz.

(1) Xapaət, etikad, itaətmənlik — 12:1-9

Dəsləptə Hudaning Ibraɦim (əslidə Abram»)oɣa boloɣan qakirikioɣa səpseləp karayli. «Ros.» 7:2-3tin xuni kərimizki, Huda Ibraɦimni u Ɦaran xəɦiridə turuxtin ilgiri, yəni Kaldiyəning Ur xəɦiridə turoɣinida qakiroɣanidi; xu ayəttə «**Atimiz Ibraɦim tehi Mesopotamiyə rayonida turuwatkanda, yəni Ɦaran xəɦirigə kəqüp makanlixixtin ilgiri, xan-xərəpning Igisi Huda uningoɣa ayan bolup: «Sən əz yurtung wə uruk-jəmətingdin ayrilip qikip, Mən sanga kərsitidioɣan yərgə baroɣin» degənidi**» deyilidu.

«Aləmning yaritilixi» 12:1də «**Pərwərdigar Abramoɣa mundak degənidi: —**

Sən əz yurtungdin, əz uruk-kerindaxliringdin wə əz ata jəmətingdin ayrilip, Mən sanga kərsitidioɣan zeminoɣa baroɣin» dəp hatirilinidu. «Rosullarning paaliyətliri»diki ayət boyiqə, xu gəplər Ibraɦimoɣa deyilgən gəplər u Ɦaranda əməs, bəlki Ur xəɦiridə turuwatkan wakitida deyilgən.

«Ɦaran» əslidə Ibraɦimning «yurti» əməs wə uning «**uruk-kerindaxliri**» yaki «**ata jəməti**»ning kəpinqisi Ɦaranda turoɣan əməs, bəlki urda turoɣanidi. Xunga Hudaning qakirikini angliɣandin keyin Ibraɦim urdin yoloɣa qikmakqi bolidu. Ɦalbuki, mukəddəs yazmilarda: «**Tərah bolsa ooɣli Abramni, nəwrisi Lut (Ɦaranning ooɣli)ni wə kelini, yəni Abramning ayali Sarahni elip, Kanaan zeminioɣa berix üqün kaldiylərning Ur xəɦiridin qikti; birak ular Ɦaran degən jayoɣa yetip kəlgəndə, xu yərdə olturaklixip kaldi**» dəp hatirilinidu.

Buningdin təwəndikilərni bayqaxka bolidu: —

(a) Ibraɦimning Urdin qikixida kanqilik rahət-paoɣarətni taxlap kətkənlikini ɦazir təsəwwur kiliximiz təs. Arheologlarning kedirip təkxürüxidin məlum boluxiqə, Ur xəɦiri kəng-azadə, naɦayiti bayaxat, turmuxi rahətlik bir xəɦər ikən. Ularda ɦazirki zamandək əylərni issitidioɣan birhil par sistemisimu bar idi. Kədimki zamanda sepillik xəɦərlərgə has boloɣan aman-esənliktə turuxni ɦəmmə adəm halaytti; lekin Ibraɦim bu aman-esənlikni taxlap

səpərlərdə yürüp, qedirlarda turuxni tallidi. Uning üstigə, xu künlərdə «həritə» dəydioŋan nərsə məwjut əməs idi; səpər uningoŋa nisbətən pütünləy naməlum bir ix idi. Yolda ḳandaḳ həwp-hətərlərning uni kütüp turuwatḳinini ḥeqkim bilməytti. Ḳaraḳqilar wə banditlar xübḥisizki az əməs idi.

(ə) Roxənki, Ibraḥim Hudaoŋa itaət ḳilixni tallioŋan bolsimu, lekin u toluḳ itaət ḳilmidi. Qünki u «ata jəməti»din tehi pütünləy ayrilmioŋanidi. Kərünüp turuptiki, atisi əməliyəttə Hudaning Ibraḥimni Ḳanaanoŋa qaḳirioŋinini anglap, xu qaḳirikni əz təxəbbusioŋa aylandurup: «Biz Ḳanaanoŋa barayli» degən. Biz 11-babtin: «**Tərah bolsa ooŋli Abramni, nəwrisi Lut (Ḥaranning ooŋli)ni wə kelini, yəni Abramning ayali Sarahni elip, Ḳanaan zemininioŋa berix üqün kaldiylərning Ur xəḥiridin qikti**» dəp oḳuymiz. Birak ular yerim yolda, yəni Ḥaranda tohtap ḳelip, Ḳanaanoŋa barmidi. Ibraḥim Hudaning qaḳirikioŋa əgixix üqün qedir bilən təng yürüxi kerək idi; lekin atisining: «Ḥaran xəḥiridə aman esən bolimiz» degəndək gepi bilən, u qedir turmuxini taxlap, yənə sepillik xəḥərdə turdi. Xuning bilən Ibraḥim Hudaning qaḳirikioŋa toluḳ əməl ḳilmay atisi bilən xu yərdə tohtap ḳaldi. Ular alliḳaqan 1000 kilometr yol baskan bolup, Ḳanaanoŋa baridioŋan yolning yənə 800 kilometri ḳaloŋanidi. Tərah Ibraḥimni keqiktürüp ḳoydi. Ḳizikki, «Tərah» degən isimning mənisi «keqiktürüx» degən mənisi bar idi.

(b) Huda Ibraḥimni «ḳismən etiḳad»i yaki təhir ḳiloŋini üqün uningdin waz kəqməydu; qünki u Pələstingə yetip baroŋanda Pərwərdigar yənə bir ḳetim uningoŋa kərünidu. Ata əz balisining ayioŋi qikip tunji ḳədimini baskinini kərüwatḳanliḳini təsəwwur ḳilayli; Huda muxu yərdə «etiḳadlik balisi» Ibraḥimning birinqi ḳədimini kərüwatḳan əməsmu? Xuning bilən Pərwərdigar uni əyibliməydu, bəlki uning buyruloŋan səpirini ayaoŋlaxturoŋinida uningoŋa ayan boluxi bilən uningdin hux boloŋanliḳini ispatlaydu.

(p) 12:5din Ibraḥim ahirida Ḥarandin kəqüp kətkinidə «**... inisining ooŋli Lutni elip ... kətti**» dəp oḳuymiz. U nəwri inisi Lutning əzi halap əzigə əgixip mangoŋinini tosiyalmaytti, əlwəttə, lekin uni billə elip mangoŋaqka, u Hudaning əmridin ḥalkip ketip, uning üqün jawabkarliḳni əz üstigə alidu. Keyin bu ix bəzi qataḳlarni tuoŋduridu (13-bab).

12:1-3 Hudaning Ibraḥim bilən boloŋan əḥdisi

«**Sən əz yurtungdin, əz uruḳ-ḳerindaxliringdin wə əz ata jəmətingdin ayrilip, Mən sanga kərsitidioŋan zeminoŋa baroŋin.**
Xundaḳ ḳilsang Mən seni uluoŋ bir həlḳ ḳilip,
Sanga bəht-bərikət ata ḳilip, namingni uluoŋ ḳilimən;
Xuning bilən sən əzüng baxḳiloroŋa bəht-bərikət bolisən;
Kimlər sanga bəht-bərikət tilisə Mən ularni bərikətləymən,
Kimki seni horlisa Mən qoḳum uni lənətkə ḳaldurimən;
Sən arḳiliḳ yər yüzidiki barliḳ ailə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu!»

Biz muxu yərdə əḥdining barliḳ təpsilatliri üstidə səḥipə qəklimisi bilən təpsiliy tohtalmaymiz. Biz pəḳət Hudaning Ibraḥimning itaət ḳilixi arḳiliḳ uning bilən boloŋan əḥdisining: «**Sən arḳiliḳ yər yüzidiki barliḳ ailə-ḳəbililər bəht-bərikət ata ḳilinidu!**» degən nətijisi üstidə azrak tohtilimiz. Bu bəht-bərikətning pütkül dunyaoŋa kelixining birinqi baskuqi Israil həlḳi arḳiliḳ boldi, qünki Huda ular arḳiliḳ üq jəḥəttin əzini ayan ḳildi, yəni: — (a) əzining ḥəḳiḳiy birdinbir Huda ikənlikini, «butlar»ning ḥeqnərsə əmslikini; (ə) barliḳ ḳanun-əḳidiliridə

Өz pak-muқəddəs mahiyitini (p) kərsətkən karamət-məjiziliridə Ḥəmmigə Қadir bolоған қudritini (b) pəyоғəmbərlərning səzliri arқilиқ nijat-xapaətlik məқsət-muddialirini ayan қildi.

Bəht-bərikətning ikkinqi basқuqi, yəni ḥəmmidin muḥim basқuqi Məsiḥ-Қutқuzоғuqining kelixidin ibarət idi.

Biz yənə xuningоға ixinimizki, Hudaning xu əḥdidə Ibrahimning өzi wə əwladliri tooғruluқ: «**Kimlər sanga bəht-bərikət tilisə Mən ularni bərikətləymən, kimki seni horlisa Mən qoқum uni lənətkə қaldurimən**» degən wədisining өzi kөp əl-yurtlarning wə xəhslərning tarihining sirlirini aqidiоған aqқuqtin ibarəttur. Қaysi əl-yurtlar Yəhudiy həlқini қobul қilip ularоға mehribanə muamilə kərsətkən bolsa, xu əl-yurt rawaj tapқan; əmma қaysi əl-millətlər ularоға ziyankəxlik yətküzgən yaki ularni қəstligən bolsa, ahir berip ohxax yolda yoқap ketidu yaki azablinidu. Uning üstigə Ibrahimning «rohiy əwladliri», yəni Məsiḥkə etiқad қiloғuqilarning Məsiḥning hux həwirini ərkinlik bilən tarқitixioға yol қoyoған əl-yurt bolsa ronaқ tapқan; lekin қaysi əl-yurt hux həwərning jakarlinixini tosmaқqi bolup etiқadqilarning jamaətlirigə ziyankəxlik қiloған bolsa, ziyan tartip kəlməktə.

(2) Ibrahimning Misiroға qüxüxi 12:10-20

Ibrahimning «Misiroға qüxüxi»də uqrioған awariqilikkə (Pirəwnning Sarayni elip ketixigə) қarioғanda, uning Misiroға qüxüxi tooғra boloғanmu yaki tooғra bolmioғanmu? Hudaning uningоға eytқan tunji səzi: «**Mən sanga kərsitidioған zeminоға baroған**» (12:1) degəngə қarisaқ, Huda kərsətkən «zemin» «Қanaan zemini» ikənliki Ibrahimоға eniқ boluxi kerək idi. Zeminda aqarqiliқ boloғanda Huda uningоға biwasitə yolyoruқ bərgənliki tooғruluқ tekisttə gəp yoқ; Ibrahim Hudadin yol sorioғanmu-sorimioғanmu, bu tooғruluқmu gəp yoқ. Lekin ḥeq bolmioғanda, Huda Ibrahimоға xu zeminni alaḥidə kərsitip baxlioғanikən, Ibrahimning: «Huda muxu zeminda barliқ moḥtajliқlirimni təminləp beridu, degən ixənqtə boluxi məntiқioға tolimu uyoғun idi. Bu ixқa қarioғanda, Huda Ibrahimоға bu ix bilən uningоға birinqi sinaқni қoyoған boluxi mumkin.

Misir zeminioға kirix üqün bekitilgən qegra «Misir eқini»din ətüxi kerək idi; Ibrahim qegridin ətüxi bilən өzining «Huda bekitkən zemin»din qiқip kətlənliki өzigə eniқ boloған bolsa kerək.

Xunga (zeminda xu aqarqiliқ boloғaqқa) xundaқ hulasigə kelimizki, Ibrahimda «Hudaning manga bekitkən zeminda mən üqün kerək boloғanni təminləydu» degüdək ixənq kəm boloған. Uningdin sirt biz yənə təwəndiki ixlarnimu bayқaymiz: —

(a) Misiroға qüxkəndin keyin Ibrahimning: «Birsi Sarayni məndin tartiwalarmikin» degən ənsirəxliri uning Hudaning өzigə қiloған bəht-bərikət tooғruluқ wədilirigə, jümlidin «**Seni uluғ bir əl қilimən**» degən wədisigə tehiqə toluқ ixənmigənlikini ispatlaydu; qünki birsi ayalini igiliwalsa u balisiz bolup қalatti, əlwəttə; lekin Huda «**balilиқ bolisən**» degən wədini қiloған.

(ə) Huda dərwəқə uni kөp bərikətlidi; uning ayali atmix yaxtin axқan bolsimu, ər kixilərning kөngli uningоға qüxüxi mumkin idi.

(b) Ibrahimning Sarayоға eytқan səzliri Sarayning bihətərliki tooғruluқ əməs, pəқət өzining bihətərliki tooғruluқ boloған (13-ayət). Lekin u kөp ətməyla baxқa birhil pozitsiyəni kərsitidu, Lutқa kөyünüp uning üqün өz jenini təwəkkül қilixқa razi bolidu (14-bab).

(p) Uning Pirəwngə boloған səzliri «yerim rast» (Saray uning bir atidin boloған singlisi idi — 20:12ni kərüng) bolsimu, xundaқtimu uning eytқanlirini yaloған dəp ḥesablax kerək.

(t) Ibraḥimning xundaḳ ixənqsizlik tərəpliri bar bolsimu, Huda uningdin ḥeq waz kəqməydu; qünki Huda Ibraḥimning etiḳadi tüpəylidin alliḳaqan uni bərikətləxkə wə ḳoƣdaxḳa wədə ḳiloƣanidi. Pirəwn əz ordisidikilərgə qüxkən wabalarning Sarayning səwəbidin qüxkənlikini tonup yetidu (17-ayət). Ahir berip Pirəwn Sarayning wəjidin Ibraḥimoƣa bərgən sowoƣatlarmu uningoƣa mənsup boliweridu (13:1-2)!

(3) Ibraḥimning məminliki; Hudaning tərbiyilik jazaliri; Lut bilən boloƣan majira — 13-bab

Misirdin ḳaytḳandin keyin Ibraḥim əslidə Ḳanaandin Misiroƣa yoloƣa qiḳḳan jayoƣa ḳaytip baridu (3-ayət). Bu ixning əzi bizgə uning Misiroƣa qüxkənlikining hata boloƣanliḳini tonup yətkənlikigə ispat beridu.

Gərqə Lut uningdin yax bolsimu, Lutning padiqiliri majira qiḳarmaḳqi boloƣanda, u ular yaki Lut bilən ḥeq talax-tartix ḳilmaydu; buning bir səwəbi, u Lut bilən ḳerindax boloƣaqḳa, zemindiki butpərəslər aldida talax-tartix ḳilixni xərməndilik ix dəp bilgən (7-8-ayət). Huda uningoƣa alliḳaqan bu zeminni «**sanga berimən**» dəp wədə ḳiloƣanidi; xuning bilən majira boloƣanda Ibraḥim Lutḳa: Bu yərdin kəqüp kətkin, dəp buyruxḳa ḥoḳuḳluḳ idi, dəp oyliximiz mumkin. Biraḳ Ibraḥim Hudaning wədisi boyiqə bu zemin bəribir meningki dəp tolimu hatirjəm ḥalda Lutḳa: — Ḳaysi yərdə turay desəng, xu yərgə baroƣin, dəp toluḳ tallax ḥoḳuḳini Lutḳa beridu. Lut ḥəm bayaxatliḳ ḥəm aman-esənlikni birinqi orunoƣa ḳoyup Sodom tərəptiki yərlərni tallap: «**Sodom həlḳi rəzil adəmlər bolup, Pərwərdigarning nəziridə tolimu eoƣir gunaḥkarlar idi**» degən bilən kari bolmidi. Ahir berip u bu qong hataliḳ üqün bədəl töləydu.

Dərwəḳə Lut I'ordan dəryasining tüzlənglikini talliƣandin keyin, Pərwərdigar Ibraḥimoƣa Əzi eytḳan səzini ḳaytilap: «**Sən kərüwatḳan barliḳ zeminlar** (jümlidin Lut talliƣan jaylar!) **seningki**» dəydu. Ibraḥimning bu ixta boloƣan pozitsiyisi Muḳəddəs Kitabtiki «məmin» degən muḥim səzning mənisini bizgə naḥayiti yahxi sürətləp beridu. Yənə bu tooƣruluḳ «Qəl.» 12:3, «Zəbur» 25:9, «Mat.» 5:5, 11:29, «1Tim.» 2:25nimu kərüng.

(4) «Roḥiy urux»; Məlkizədək — 14-bab

Lut Sodom xəḥiridə turup ularning awariqiliklirigə qetilip ḳaloƣan bolsimu, Ibraḥim u tooƣruluḳ «karim yoḳ» «hop boldi!» deməydu, bəlki uni ḳutḳuzux üqün az bir ḳisim adəmlərni (jəmiy 300 adəmni) baxlap yoloƣa qiḳidu. Ular pütün keqə yüz kilometr yol basḳandin keyin Huda ularoƣa oƣəlibə ata ḳilidu.

Ibraḥim ḳaytip berixi bilənla sirliḳ zat Məlkizədək təripidin ḳarxi elinidu. Məlkizədəkning salaḥiyiti tooƣruluḳ Injildiki «Ibraniylaroƣa»da (7-bablarda) birḳədər təpsiliy bayan ḳilinoƣaqḳa, biz xu jaydiki «ḳoxumqə səz»də uning üstidə tohtilimiz.

U «**nan bilən xarab elip aldioƣa qiḳti**» — bu ix bizgə Rəb Əysa Məsiḥning «muḳəddəs ziyapət» yaki «**Rəbning ziyapiti**»ni bekitkənlikini əslitidu («Mat.» 26:26-28, «Luḳa» 22:16-20).

Ibraḥim Məlkizədəkning bərikətlixi bilən küqləndürülgən bolup, Sodom padixaḥining oljilardin in'am aloƣin degən təxəbbusini rət ḳilidu. Rət ḳilixining səwəbi xübḥisizki, u bu rəzil adəm bilən ḥeqḳandaḳ alaḳidə boluxni halimaytti. Uning bu rət ḳilixi Sodomning padixaḥini rənjitkən boluxi mumkin, xuning bilən bu ixtin keyin Pərwərdigar Ibraḥimoƣa «ḳorḳma» dəp təsəlli beridu (15:1).

Ibrahim əz-əzigə: «Sodom padixahi bilən alakəm bolmisun» degən qəklimini (heqkandak in'am almaymən degəndək) üq dosti Anər, Əxkol wə Mamrəgə koymaydu. Qünki ular Pərwərdigarogа etikad kiloquqilardin bolmiogaqka, Ibrahim əzigə koyogan kattik tələpni ularogа koymaydu. Ular halisa oljidin tegixlik bir in'amni alsa bolidu, deyilidu (24-ayət).

(5) Həkkaniylik Hudaning mehir-xəpkiti wə insanning etikadi arkilik bolidu — 15-bab

Izahatlirimizda eytkinimizdək, Pərwərdigarning Ibrahimogа 15:1də eytkan sözlirini ikki tərəptin, yəni «**Mən Əzüm kalkining wə zor in'amingdurmən**» yaki «**Mən Əzüm kalkining, sanga zor in'am bərgüqidurmən**» dəp qüxinixkə bolidu. Ibrahim, xübhisizki, bu bayanni ikkinqi mənidə qüxinidu. Lekin Təwrattiki baxka yərlərdin, yəni «Kan.» 10:9, «Zəb.» 16:5, 73:26, 142:5, «Yər.» 16:10, 19:51, «Yiog.» 3:24 wə Injildiki həkikətlərdin, məsilən «Yh.» 17:23, 26, «1Kor.» 1:2, «2Pet.» 1:4 wə kəp baxka yərlərdin Hudaning bu bayanini yukiriki birinqi mənisi boyiqə, yəni əng muhim mənisi boyiqə: «Huda dəl Əzini Əz pərzəntlirigə təkdim kilmakqi» dəp qüxiniximiz kerək.

Birak Huda Ibrahimning qüxəngini boyiqə uningogа jawab beridu wə uningogа bir ooqul pərzənt ata kilixka wədə beridu. Ibrahimning pəkət Saraydin ibarət birla ayali bologaqka, u xübhisizki, Huda manga baxka heqbiri arkilik əməs, bəlki xu birdinbir ayalim arkilikla pərzənt kərgüzidu, dəp qüxəngən bolsa kerək. Huda bu ketim uningogа «**Sening nəslingmu yultuzlardək kəp bolidu**» dəp wədə kiloqan. Pərzənt tooquluk birinqi ketimlik wədisidə «**Sening nəslingni yərdiki topidək kəp kilimən**» deyilgənidi (13:16). Muxu yərdə Ibrahimning ikki hil nəsli, birsi «topa»dək, yəni paniy dunyaogа təwə bologan nəsli (Israil), yənə birsi «ərxtin» bologan nəsli (yəni «Məsihdin tuogulogan» jamaəttiki barlik etikadqi məmin bəndilər) bolidu, dəp puritiloganlikiogа nəzirimizni aogduruximiz kerək («Rim.» 4:1ni kərüng).

Kandakla bolmisun, bir ix bizgə roxənki, Ibrahimning Hudaogа baoglиogan etikadi tüpəylidin Huda uni həkkaniy dəp hesablidi. Huda bu dəwrdə Əzi əwətkən Məsihini ularning gunahlirining kəqürüm kilinixi üqün ölümdin tirildürgənlikigə etikad baoglиoganlarning həmmisini həkkaniy dəp hesablaydu («Rim.» 4:22-25, 10:8-9).

Kədimki zamanlarda əhdilər intayin muhim idi. Xunga Huda Əzining Ibrahimogа eytkan səzini mutlək jəzmləxtürüx üqün uning bilən əhdə tüzidu. Əhdə bilən wədining otturisidiki pərk bolsa əz'ara eytilidiogan kəsəmdidur. Xu künlərdə kəp əhwalda kəsəm buka, koy yaki əqkə elip ularni soyup, hərbir haywanni ikki bələkkə bəlüp, andin bir-birigə kəsəm iqməkqi bologanlar xu haywanning ikki bəlikining arilikidin billə təng ətüxi arkilik ipadilinətti. Xübhisizki, ularning əz'ara kiloqan kəsimi: «Mən bu kəsəmgə əməl kilmisam, Huda meni muxu haywanlarogа kilinoginidək kilsun yaki uningdin artuk kilsun!» degəndək bolatti («Yər.» 34:13-20ni kərüng). Xunga Ibrahim Hudaning əzi bilən əhdə tüzməkqi bologanlikini bilip, enək, əqkə, koqkar, kəptər wə pahtəkni soyidu, jəsətlirini ikki dəwə kilip koyidu. Andin u Hudaning əzi bilən əhdə tüzüxkə kelixini kütidu. Xu issik kündə u əzini uykudin saklixi wə kurbanliklarning gəxini kaogа-kuzogunlardin saklax üqün ularni koogлap turuxi kerək idi. Ahir berip kəq kirgəndə u uhlap kalidu. Uni korkunquk, dəhxətlik birhil karangoguluk basidu, karangoguluk bəlkim əz əwladliri kəlgüsidə Misirda kəridiogan zulumni aldin'ala kərsitidiogan bexarət boluxi mumkin (13-14-ayət). Lekin u uykusidin oyoganoganda Hudaning Əzila (is-tütək qikip turogan bir otdan bilən yalkunluk bir məx'əl kərünüxidə) «**gəxlərning otturisidin ətüp ketiwatkan**»likini kəridu. Bu ixlarogа karioganda, Huda bu əhdisini jəzmləxtürginidə Ibrahimdin iltipatini kobul kilixka iman-ixənqtin baxka heqnemə tələp kilmiganidi! Bu xübhisizki, Injildiki «yengi əhdə»gə

aldin'ala bexarət beridu; yengi əhdidə Huda həlkigə kayta-kayta: «**Mən kilimən..., Mən kilimən,..., Mən kilimən,...**» dəydu («Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:26-32). Bizgə birdinbir kerək bolоan ix kobul kilixtin ibarət, halas!

(6) Huda wədə kiloan ixni kütüx — «Insanning əz əklidin qikkan pilani» — Hajər (16-bab)

Halbuki, Ibrahim Huda wədə bərgən pərzəntni kütidu, kütidu. Hudaning wədisidin heqkandak nətijə qikmaydu. On yil ətidu. Hudaning wədilirini kütüx bəlkim insanlar uqraydioan sinaklarning iqidə əng kiyinliridin biri boluxi mumkin. Ahirida ayali Saray «obdan bir əkil-tədbir» tapidu. Hudaning pilanlirining əməlgə axuruluxi üqün biz tapkan «yahxi əkillirimiz»ning yardimi kerək bolamdu?! Halbuki, Ibrahim ahirida Sarayning kərsətkən əkiligə koxulup, Sarayning dedikini tokallikka alidu. Xu dəwrlərdiki kanunlar boyiqə birsining ayali tuoxmas bolsa, kenizək yaki tokaldin tuoxuloan balilar tuoxmas ayalning balisi hesablinatti (məsilən, «Yar.» 30:2-13ni kərüng).

Hajər hamilidar bolidu. U Hudani tehi tonumaydioxini üqün təkəbburlixip, Sarayni mazak kilidu. Xübhisizki, u Ibrahimoxa amrak bolup, Sarayning ornini basalaymən, dəp oylioxanidi. Saray hapa bolup bu kəngülsizlik üqün erini əyibləp: — «**Manga qüxkən bu horluk sening bexingoxa qüxsun!**» dəydu. U tooxrimu? Tooxra, dəp karaymiz; qünki adəmning əyidiki ixlaroxa ait barlik kararlarda ər kixi ailə baxliki süpitidə məs'uliyətni əz üstigə elixi kerək. Əslidə bu ix Sarayning əkli bolsimu, eri uningoxa koxuloxanidi.

Hazirki pütkül dunyaoxa təsir yətküzüwatkan əng dəhxətlik jedəl-majirilardin biri boloxan, Ishaktin qikkan Yəhudiy həlki bilən Ismaildin qikkan Ərəblər otturisidiki jedəl dəl bu kiqikkinə əydiki ziddiyət bilən baxlandi, xundakla Hudaoxa toluk ixinixtin yenix bilən baxlandi, degili bolidu.

Ibrahim Hajərni Sarayning kolioxa tapxuroxanda, Saray uni xunqə kattik harlayduki, Hajər kəqip ketidu. Bu kattik muamilə, yəni Hajərni əydin həydiwetix Hudaning nəzirigə tooxra ixmu? Jawabimiz xuki, bu tooxra əməs, əlwəttə. Qünki Pərwərdigarning Pərixtisi uni ayal hojayinining yenioxa kayturidu (9-ayət)! Ibrahim bilən Saraymu əslidə undak məs'uliyətsizlik kilmasliki kerək idi; ular Hajərgə boloxan rəhimsiz muamilisi üqün jawabkar boluxni əginixi kerək; Hudaning barlik həlkimu xuni əginixi kerək.

Hajər qəl-bayawanoxa kaqkanda nemə oy-hiyalda boldi? Hamilidar boloxan ilajsiz bir kizni qəl-bayawanoxa həydiwetidioxan rəhimsiz kixilərni təstikləydioxan Huda kandak bir Hudadur? Dunyani qüxinix nemidegən təs! Huda əgər xundak Huda bolsa uni qüxinix dunyani qüxinixtin tehimu təs bolatti!

Kütülmigəndə, Hajər «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning awazining ərxtin əzigə səzləwatkinini anglaydu! Okurmənlər «təbirlər»diki «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning salahiyiti tooxruluk səzlirimizni kərsun. Xu yərdə bayan kiloxinimizdək, bu uluo Zat insan boluxka dunyaoxa kelip tuoxuluxidin ilgiri nijat məksətliridə insanlaroxa pərixtə xəklidə ayan boloxan, Hudaning Ooxli boloxan Kutkuzoxuqi-Məsihdin baxka heqbiri əməs, dəp ixinimiz. Lekin «Ibr.» 13:7də eytiloxandək «**Əysa Məsih tünügün, bügün wə əbədil'əbədgiqə əzgərməydu!**» — U əzəldin, hazir wə kəlgüsidə hərdaim «Yahxi Padiqi» bolidu («Yh.» 10-bab, «Luka» 15:3-7, 19:10). U muxu yərdə Hajərni «tapidu», uningoxa soal koyidu. Bu ixta Misirlik dedək boloxan bu biqarə

ķizoŋa bəlkim pütün əmridə birsining əz ḥalioŋa ḥəķiķiy kəyünüxi, uning nemə ķiliwatķinioŋa ķizikixi tunji ķetim boluwatķan boluxi mumkin idi. Huda uningoŋa əzi wə balisidin həwər elixķa, ḥətta balisidin «**uluoŋ bir əl**» qikirixķimu wədə ķilidu. Ḥeqkim Hudaning Ḥəjərgə ķiloŋan wədisini əməlgə axuroŋanlikioŋa guman ķilalmaydu, əlwəttə; Ərəb əlliri bolsa dərwəķə bügün 250 milyon nopuskа igə naḥayiti «**uluoŋ bir əl**». Ismail «**Yawa exək kəbi bir adəm bolidu; uning ķoli ḥər adəmgə ķarxi uzitilidu, xuningdək ḥər adəmning ķoli uningoŋa ķarxi uzitilidu; u ķerindaxlirining udulida ayrim turidu**» (yaki «xərķ təripidə turidu») degəndək bolidu; uning əwladlirining kəpinqisi ohxax mijəzdə bolup kəlməktə.

Bu ərəb millitini baxķa millətlərgə ķarioŋanda gunaḥķarrak degənlik əməs, əlwəttə. Dunyadiki barlik əl-millətlərning ḥərbirining əzigə tuxluk «gunaḥkar təbiiti» bardur (məsilən, «Tit.» 1:12ni kərüng) — wə ḥəmmimiz Hudaning Məsiḥdə boloŋan nijatioŋa tolimu moḥtajmiz.

Bu ixlar yüz bərgəndin keyin Ḥəjərning əzigila has boloŋan, Hudani qakiridioŋan: «**Meni kərgüqi Təngri!**» degən namni ķoyuxi əjəblinərlik ix əməs (13-ayət).

Bu barlik ixlarda roxən bir hatalik boloŋini bilən, Ibraḥim Huda Ismailni mening warisim süpitidə ķobul ķilsa idi, degən ümidni saķlap kelidu. Lekin 17-babtin kərginimizdək, Huda uning ümididək ķilmaydu; Ismail qong boluwatķan on üq yilda Huda Ibraḥimoŋa nisbətən süküt ķilidu (16:16-17:1); xunqilik uzun wakit ətkəndin keyin u ķayta uningoŋa səz ķilixķa baxlaydu (17-bab).

(7) Təwrənməs, mutləķ iman-ixənq — bir atining etiķadi (17-bab)

Kərginimizdək, Huda əslidə Ibraḥimni Əz xapaiti bilən qakiroŋandin keyin, gərqə u «yerim yolda» uzun wakitta atisi bilən Ḥaranda turup ķaloŋan bolsimu, Huda uningdin waz keqip taxliwətmidi. Muxu pəyttə, «etiķad yoli»ning yerimida, Huda yənila uningdin waz kəqməydu. Gərqə Ismail Ibraḥimning «tirixix-tirmixixliri» bilən tuoŋuloŋan bolsimu, gərqə bu ixtin ailisidə kəngülsizlik wə inakşizlik pəyda boloŋan bolsimu, u yənila Ismailoŋa warislik ķilidioŋan ooŋlum dəp ixəngən yaki ümid ķilip, etiķad yolida yənə «otturida» tohtioŋan bolsimu, Huda yənila uning iman-etiķadini kamalətkə yətküzməkqi bolidu. Uzun muddətlik süküttin keyin uningoŋa: «**Mən Ķadir Təngridurmən. Sən Mening aldimda mengip, kamil boloŋin**» dəydu.

Huda izdəydioŋan undak «kamalət»ning (ibraniy tilida «tamam» deyilidu) əng muḥim təripi etiķad jəḥəttiki kamaləttur. Ḥərķandak adəm Hudani «Ḥəmmigə Ķadir» dəp bilmisə kamil bolalmaydu; lekin biz uni ḥəķiķətən Ḥəmmigə Ķadir dəp bilsək, undakta U ḥəmmə ixni ķilalaydu, jümlidin etiķadimiz wə yürüx-turuxlirimizni kamalətkə yətküzələydu, dəp ixinimiz kerək.

Ibraḥim Hudaning yənə uning bilən səzləxkinidin huxal bolup əzini yərgə etip səjdidə düm yatidu. Hudaning keyinki səzliri uni bək təəjjüplәndüridu. Qünki gərqə u waris jəḥətidə ooŋul pərzəntsiz bolsimu, Huda uning ismini əzgərtip: «**Sening isming buningdin keyin Abram** («ḥərmətlik ata») **atalmaydu, bəlki isming Ibraḥim** («kəp əl-millətlərning atisi») **bolidu; qünki Mən seni nuroŋun əl-millətlərning atisi ķildim**» dəydu. Muxu yərdə etiķad wə Hudaning səzi tooŋruluk tolimu asasiy ḥəķiķətni kərimiz — Huddi rosul Pawlus eytķinidək: «**Huda məwjut bolmioŋan nərsilərni bar dəp məwjut ķilidu**» («Rim.» 4:17). Etiķadi bar boloŋanlar Hudaning səzlirining nətijisini tehi kərmigən bolsimu, ularni reallik dəp ķobul ķilidu. Xuning bilən

Ibrahim yengi ismini ḥeq ikkilənməy ḳobul ḳilidu wə əyigə ḳaytḳinida xuningoɣa asasən Hudaning xu qaoɣda əzi bilən tüzgən əḥdisining bəlgisi boloɣan sünnətni barlik ərkək kixilərning tenidə wujudḳa qiḳiridu. Uning yengi ismini anglioɣanlarning iqidə uni «sarang» dəp qaḳiroɣanlarmu az əməs boloɣan boluxi mumkin idi. Lekin rosul Pawlus Muḳəddəs Roḥning wəḥiyi bilən bu əḥwalni təswirləp, Ibrahimning etiḳadi xunqə küqlükki, əz tenidiki ajizliḳḳa, yəni jismaniy jəḥəttin ooɣul pərzənt kərüx ümidining yoḳlukioɣa salmaḳlik bilən ḳarioɣan wə xuning bilən ooɣul pərzənt kərmiginidə, bu ixning pəḳət Hudaning uluoɣluḳini tehimu ayan ḳilidioɣanlikioɣa ixəngən, dəp bizgə mundaḳ qüxəndüridu: — «**U yüz yaxḳa yeḳinlap, tenini əlgəndək ḥesablisimu, xundaḳla ayali Saraḥningmu baliyatḳusini əldi dəp ḳarisimu, yənila etiḳadta ajizlaxmidi; Hudaning wədisigə nisbətən etiḳadsizlik ḳilip ḥeq ikkilənmidi, əksiqə u etiḳadi arḳilik küqəytildi wə Hudani uluoɣlidi, «U nemini wədə ḳiloɣan bolsa xuni əməlgə axurux ḳudritigə Igidur» dəp toluḳ ixənduruldi. Xuning bilən bu «uning ḥəḳḳaniyliḳi ḥesablandi»**» («Rim.» 4:19-22). Muxu yərdə Hudaning wədisi qoḳum Saray arḳilik əməlgə axurulidu, dəp eniḳlaxturulidu. Ibrahim xu həwərni anglap, imanidin wə huxallikidin külüp ketidu (17-ayət); lekin u yənila Ismail üqün dua ḳilidu wə duasi ijabət ḳilinidu. U əzigə əmr ḳilinoɣini boyiqə ḳilixḳa əyigə ḳaytidu.

Bu yərdə xuni kərsitip ətüx artuḳluḳ ḳilmayduki, sünnət ətküzüx üqün səkkizinqi küni əng muwapiḳ pəyttur. Tibabətqilik ilmi boyiqə səkkizinqi küni operatsiyə ḳilix yalluoɣlinix eḥtimaliḳi əng təwən wə azabi əng yenik qaoɣ bolidu. Ibrahimdin tartip Yəhudiy həlḳi ooɣullirini xu küni sünnət ḳilip kəlməktə.

Sarayning ismimu Saraydin («mening məlikəm») Saraḥḳa («məlikə») əzgərtilidu. Buning əḥmiyiti xuki, xu waḳittin tartip Sarayning «məlikə»lik salaḥiyiti pəḳət Ibrahim təripidinla əməs, bəlki ḥəmmə adəm təripidin etirap ḳilinidu.

(8) Hudaning Ibrahimning ooɣul pərzənt kərüxi tooɣruluḳ wədisini yənə ḳaytilixi — Ibrahimning ḥəḳiḳiy pəyoɣəmbərlik salaḥiyiti, yəni Hudaning oylirini, iradisini qüxinip dua ḳilixi — 18-bab

Uzun ətməyla, Pərwərdigar yənə Ibrahimoɣa Əzini ayan ḳilidu. Bu ḳetimḳi ayan bolux uningoɣa Isḥaḳ («külkə»)ning dunyaoɣa kelix waḳtining yeḳinlaxḳanliḳini uḳturux ḥəm bu «yoḳlax» arḳilik Saraḥning etiḳadini küqləndürüx wə pəyoɣəmbər degənning ḥəḳiḳiy mənisini (qünki Ibrahim dərwəḳə pəyoɣəmbər idi) kərsitix üqün bolidu.

Pərwərdigar bu ḳetim Əzini Ibrahimoɣa ayan ḳiloɣinida, ikki ḥəmraḥni baxlap kelip, Əzini insan ḳiyapitidə kərsitixni tallaydu. Keyin Uning ikki ḥəmraḥining pərixtilər ikənliki məlum bolidu (19:15). Ibrahim awwal ularni pəḳət addiy meḥmanlar dəp oylap ḳalidu («Ibr.» 13:2ni kərüng); lekin keyinki parangda Pərwərdigar Ibrahimoɣa: «**Mən kelər yili muxu waḳitta ḳexingoɣa jəzmən ḳaytip kelimən, wə mana u waḳitta ayaling Saraḥning bir ooɣli bolidu**» dəp eytḳan qaoɣḳiqə Ibrahim alliḳaqan bu üqining arisidiki hojayinning kim ikənlikini bilip yətkənidi. Saraḥ ixənqsizliki üqün əyiblinidu, əmma xuning bilən bir waḳitta yaxanoɣan bolsimu (90 yaxḳa kirgən) ooɣul pərzənt tuoɣuxḳa kerək boloɣan jismaniy küqkə igə bolidioɣanlikioɣa etiḳadta küqləndürülidu («Ibr.» 11:11).

Rəb Sodom xəḥirigə ḳarap yoloɣa qiḳidu, əmma yolda ketiwetip: «**Mən ḳilidioɣan iximni Ibrahimdin yoxursam bolamdu? Qünki Ibrahimdin uluoɣ wə küqlük bir əl qiḳidu wə xuningdək yər yüzidiki barlik əl-millətlər u arḳilik bəht-bərikətkə muyəssər bolidioɣan tursa? Qünki Mən**

uni bilip tallioɣanmən; u qoḳum ɵz balilirini wə uning ɵyidikilərni ɵzigə əgəxtürüp, ularoɣa Pərwərdigarning yolini tutup, ḥəḵḳaniyliḳni wə adalətni yürgüzüxni ɵgitidu. Buning bilən Mənki Pərwərdigar Ibraḥim tooɣruluḳ ḳiloɣan wədəmni əməlgə axurimən» dəydu.

Muxu yərdə, Hudaning səzliridin pəyoɣəmbər degən səzning ḥəḳiḳiy mənisi namayan bolidu; pəyoɣəmbər boloɣuqi pəḳət «kəlgüsi ixlarni aldin'ala eytḳuqi»la əməs, bəlki Huda Ɵz sirliri ḥəḵḳidə Uning bilən səzlixidioɣan, Hudaning kəngli, oy-muddialiri wə arzu-nixanlirini qüxinələydioɣan, xundaḳla bu arzu-nixanlirini ɵziningki ḳilidioɣan adəmni kərsitidu. Kərimizki, Huda dərwəḳə xundaḳ adəmlərni izdiməktə; uning barliḳ dəwrlərdə insanlaroɣa boloɣan qaḳiriḳining jəwḥiri dəl muxu sirdaxliḳtin ibarəttur.

Xuning bilən Huda Ɵzining: «**Sodom bilən Gomorra tooɣrisidiki dad-pəryad**» (yəni Sodom bilən Gomorra təripidin horlanoɣan wə zulum yegənlərdin kətürülgən dad-pəryad)ni təkxürüx məḳsitini ayan ḳilidu; əḥwal dərwəḳə xu dad-pəryad boyiqə bolsa u ularni jazalaydu. Ibraḥim dərḥal nəwri inisi Lutni oylaydu wə uning üqün dua-tilawət ḳilixḳa kirixidu — ḥətta bundaḳ dua-tilawət ḳiliwerixḳa ɵz ḥayatini təwəkkül ḳilip Hudaning oɣəzipini tosimaḳqi bolup, Hudaning mangidioɣan yolini tosap turidu. U Lut wə ailisidikilərni qoḳum ḥəḵḳaniy adəmlər, xundaḳla xəḥərdə ularoɣa ohxax baxḳa ḥəḵḳaniylar bolsa kerək dəp oylap: «Sən Huda əng adil soraḳqi boloɣaqḳa, ularning wəjədin xəḥərni ayixing kerək» degəndək iltija ḳilidu. Dəslipidə «ḥəḵḳaniylarning sani» əllik dəp dua ḳilidu; ahiri onoɣa qüxidu. Ḳaysi xəḥər zadi xunqə rəzil, uningda pəḳət onla ḥəḵḳaniy kixi bar? Əməliyəttə, Sodom dəl muxundaḳ rəzil bir xəḥər idi. Ibraḥim Rəb mening iltijayimni anglidi dəp bilip, ɵyigə ḳaytidu.

(9) Lutning ḳutuluxi — roḥiy dərslər — 19-bab

Ibraḥim Luttin ayriloɣandin keyin, Lut Sodom tərəptiki zeminda turuxni tallioɣanda: «**Lut bolsa tüzlənglikтiki xəḥərlərning arisida turdi; u bara-bara qedirlirini Sodom xəḥiri tərəpkə yətkidi**» dəp hatirilinidu (13:12). Lekin ḥazir u xəḥər iqidə olturaḳlaxḳanidi; xundaḳ bolupla ḳalmay, u yənə jəmiyətning «mətiwərliri» arisida boldi; qünki u muḥim ərbab dəp ḥesablinip, «dərwazida olturoɣanlar»din, yəni xəḥərning aḳsaḳalliridin biri boloɣan. «Ḳazanoɣa yoluḳsang ḳarisi yuḳar, yamanoɣa yoluḳsang yalisi» degən təmsil Lutning ailisining keyinki ixlirioɣa bəkmu mas kelidu.

Pərwərdigar Ibraḥimni yoḳlioɣanda, uningoɣa ḥəmraḥ boloɣan ikki pərixtə kəq kirgəndə Sodom xəḥirigə yetip kelidu. Lut ularoɣa meḥmandostluḳ kərsətkənliki səwəbidin Huda xəḥərgə qüxüridioɣan balayi'apəttin ḳutḳuzulup ḳalidu. Lut xəḥərning əhlaḳ jəḥəttə qüxkünlükini obdan bilgəqkə, (xu pərixtilərni adəttiki insanlar dəp bilip) koqida ḳonup ḳalsa, ularning bihətərlikidin ənsirəp, ɵyigə kirixkə zorlaydu.

Sodomdiki ər kixilər ikki meḥman tooɣruluḳ həwər tapḳanda oɣəyriy jinsiy ḥəwəslirigə əgixip ixik aldioɣa besip kelidu. Xundaḳ oɣəyriy ḥəwəslər (bəqqiwazliḳ) Huda yaratḳan tərtipkə roxən hilap wə Təwratta ḥəm Injilda eoɣir gunaḥ ḥesablinidu («Law.» 18:22, «Rim.» 1:26-27, «1Kor.» 6:9). Xundaḳ gunaḥlar tüpəylidin Sodom, Gomorra wə I'ordan dəryasi boyidiki tüzlənglikтiki baxḳa üq xəḥər wəyran ḳilinoɣan, degən hulasigə keliximiz mumkin. Əmma Əzakiyal pəyoɣəmbər bizgə tehimu qongḳur, tüp səwəbini kərsitidu: «**Mana, muxu singling Sodomning ḳəbiḥliki — u wə ḳizlirining təkəbbuluḳi, nanliri mol, əndixisiz azadilik künliridə ajiz-namratlarning ḳolini ḥeq küqəytmigənliki idi**» («Əz.» 49:16). Ḳaysi yərdə Hudaning yahxiliḳi bilən insanlar bayaxat kün kəqürsə (ular ɵzining xu bayaxatliḳining Hudadin

kəlgənlikini bilsun, bilmisun) bayaxatlikini pəkət əz ḥəwəslirini wə nəpsilirini kandurux üqünla ixlitip, kəmbəoɣəllərning wə meyiplarning ḥajətliridin qikmioɣan bolsa, xundak jəmiyət daim ḥərhil oɣəyriy ḥəwəslərgə qüxüp, pütünləy buzukqilik wə qüxkünlüktə kalidu. Andin ular muxu yərdə hatiriləngəndək Hudaning biwasitə jazalirioɣa uqraydu; yaki bolmisa ularning jəmiyiti iqidin qirip iktisadiy wə siyasiy jəḥətlərdə tügixip gumran bolidu.

Enikki, gərqə Lut natonux meḥmanlarni əyigə təklip kilip, xundakla ularoɣa baxpanaḥ bolmakqi bolup, yüksək pəzilitini kərsətkən bolsimu, meḥmanlarni kooɣdaymən dəp əzining ikki kizini u pohur xəḥwətpərəslərgə tutup bərməkqi boloɣini tolimu əhlaksizlik wə korkunqakliktin baxka nərsə əməs.

Xuan pərixtilər əz salaḥiyiti wə kudritini ayan kilip xu bir top lükqəklərni kor kilip koyidu. Lekin xu qaoɣda intayin korkunqluk əḥwalni kərimiz. Kor kilinip uruloɣan xu adəmlər rəzil əməllirimiz tüpəylidin Hudaning jazalirioɣa uqriduk dəp enik bilip turup, yənila korkmay «**dərwazini izdəp, ḥalidin kətti**»! Bu ix bizgə xundak kattik agahlandurux beriduki — adəmlər gunahka berilip kətsə, ahirida ḥətta dozahning əzidə turoɣandimu xu gunahka tehimu əsir bolup uningoɣa yənila ḥəwəs kilidu, mənggü kanaətlənməydu. Muxundak adəmlər towa kilix imkaniyitidinmu ḥalkip kətkən bolidu.

Lutning boloɣusi küy'ooɣulliri uning «**xəḥərdin qikip ketiximiz kerək**» degən mehir-xəpkətlik ḥəm jiddiy sözlirini qakqak dəp karap rət kilidu. Gərqə dəl xu küni keqidə əz əyi buzuk adəmlərning ḥujum kilix obyekti boloɣan bolsimu wə muxundak buzukqilik kaplioɣan yərdə turiwərsə əz ailisidikilərning əhlakiy hətərdə kalidioɣanlikini bilip tursimu, Lut yənila u yərdin keqixka ikkinilip kalidu (16-ayət). Mana bu dəl rahət-paraoɣət turmuxning hətərlik jayidur! Uning ayalining tehimu kətküsi yok idi, u pərixtining agahioɣa kulak salmay xu rəzil dunyaoɣa nəpsi tartixip kəynigə karap «**tuz tüwrüki**»gə aylinip ḥəmmimizgə mənggülük agah bolup kaldi («Luka» 17:32).

Bu barlik wəkələrdin keyin, Lutning Zoar xəḥiridə turuxni halioɣinini kandak qüxinimiz?! U pərixtining taoɣka keqip baroɣin deginini rət kilidu, bəlki Huda ḥalakətkə buyruoɣan bəx xəḥərdin biridə turuxni halaydu (17-23-ayət). U əz əyigə ḥujum kiloɣan xəḥərdiki adəmlərgə qüxürülgən jazalaroɣa, xundakla əz ayalioɣa qüxkən jazaoɣa əz kəzi bilən guwaḥqi boloɣan; tolimu roxənki, Huda əzigə rəḥim kilip, uni kutkuzuxka Өz pərixtilirini əwətkən; lekin u yənila taoɣ baoɣrida tursa Hudaning Өzi wə ikki kizini koɣdiyalixidin gumanlanoɣan! Raḥət-paoɣarətkə kənüp kaloɣan adəmlərning məntiksizliki wə baḥaniliri mana xundak bolidu! Adəmni tehimu ḥəyran kalduroɣini xuki, Huda uning: «**U kiqik xəḥər əməsmu?! Jenim xu yərdə aman kalidu!**» degən oɣəplətlik məntikşiz iltimasioɣa ijazət kilidu.

Andin tehimu məntikşiz ix kilip, Huda uningoɣa aman-esənliktin wədə kilip Zoar xəḥirini ayap koyoɣan bolsimu, u baxka tət xəḥərning bərbat kilinoɣinini kərgəndin keyin xu yərdə turiwerixtin korkup, Huda əslidə uningoɣa kərsətkən taoɣoɣa qikip axu yərdə turidu. U wə uning ikki kizi taoɣda turoɣanda naḥayiti xərməndə ixtin biri yüz beridu; yəni, ikki kizi uni məst kilip uning bilən yatidu. Mukəddəs Kitabta muxu ix ḥeqkandak yoxurun əməs, bəlki əynən hatiriləngən. Biz bu nomussiz ixtin Lutning ikki kizining Sodomdin ibarət bu əhlakta qüxkünləxkən jaydin muxundak iplaslikni əgəngənlikini kərüwalalaymiz. Uning üstigə, əz atisi təripidin əzi wə ikki meḥmanni koɣdax üqün xəḥwətpərəs bir top lükqəklərgə «kurbanlik kozilar» boluxka sunuloɣan ikki kizning xundak bir atioɣa xundak bihərmətlik kərsitixi adəmni ḥəyran kalduridioɣan ixmu əməs. Xuning bilən ular uning bilən yatidu. Məksiti əməliyəttə

xəḫwaniy ḫəwəsi üqün əməs, bəlki kəlgüsidiki bihətərlikkə erixix üqün idi — qünki ularning eri yoḳ bolup, ümidi muxundaḳ ḳilikliri arḳilik atisi ɵlgəndin keyin yaxanoɣanda ɵzliridin həwər alidioɣan ooɣul pərzənt kərüxtin ibarət idi.

Ikki ooɣlidin boloɣan əwladliri waḳitning ətüxi bilən Moab wə Ammon degən ikki millət bolidu; ular Ismaildək Israiloɣa düxmənlər bolidu.

Ibraḫim I'ordan tüzlənglikigə ḳarap, xəḫərlər kəyüp ulardin is-tütək ərləp kətkinini kərgəndə nemə oylidikin tang? Huda mening duayimni anglimioɣan ohxaydu, dəp oylioɣanmidu? Əməliyəttə, əḫwal dəl əksiqə idi (19:29). Hudani xuning üqün mədḫiyələymizki, uning dualirimizoɣa boloɣan jawabliri dəl tilək ḳiloɣinimizdək jawablar bilən toḫtimaydu; u bəlki daim duayimizdiki tüp mənini anglap əng muwapiḳ, əng əwzəl yolda ijabət ḳilidu!

(10) Filistiyədə turux — kona adətlərni ahiri taxlax; Hudaning baxḳilar üqün dua ḳiloɣuqi adəmgə bərgən jawabi — 20-bab

Muxu babta iman-ixənqi küqlük Ibraḫimdək adəmdə oɣəlitə bir iqki dawaloɣuxni bayḳaymiz — yənə bir ḳetim yaḳa yurtḳa kəlgəndə ɵzini ḳooɣdax üqün u yənila Saraḫning salaḫiyiti tooɣruluḳ yaloɣan gəp eytidu. Enikki, bu Ibraḫimning yaman ḳilikï «kona aditi» idi, Misirda turoɣan waḳtida xu ixtin toluḳ towa ḳilmioɣaqḳa, bu yaman adət uningda bir tərəp ḳilinoɣan əməs. Xuning üqün Huda uni Gərarda Misirdiki əḫwaloɣa ohxap ketidioɣan əḫwaloɣa uqraxḳa orunlaxturidu; Ibraḫim ḳaytidin ɵzining xu ḳilikioɣa yüzlinixkə məjburlanoɣanda, yaloɣanqiliḳtin panaḫ izdəxtin ahirida towa ḳilixi bilən azad bolidu. Misirda yüz bərgəndək, yərlik padixaḫ Abimələk Saraḫning qirayliḳlikini kərüp uni ordisioɣa elip ketidu. Lekin u (yənə Misirning padixaḫidək) Saraḫni Ibraḫimoɣa ḳayturup bərgüqə heli awariqilikkə uqraydu. Huda Abiməlәkkə Ibraḫim pəyoɣəmbərdur, degən; lekin xu pakittin enikki, pəyoɣəmbərlər ḫəmmila ixni bilip kətməydu! Qünki Ibraḫim əslidə Gərarda ḫeqkim Hudadin ḳorḳmaydu, dəp oylioɣan; əməliyəttə əḫwal dəl əksiqə idi, Abimələk Hudadin heli ḳorḳatti (20:6). Yənə bir ix enikki, Abimələk Saraḫni aloɣandin keyin ḫəḳikiy əḫwalni bilgüqə heli waḳit ketidu; qünki Saraḫning səwəbidin birhil kesəllik Gərardiki ayallaroɣa tarḳilidu, wə xu ixning yüz berixi üqün məlum waḳit ətüxi kerək idi. Yənə enikki, Huda Ibraḫimning xu waḳitlarda heli ənsirəx wə oɣəmoɣussə ḳilixioɣa yol ḳoydi!

Pərzənt kərüx Ibraḫim üqün əng küqlük arzu ḳiloɣan ix idi, əlwəttə. Biraḳ xu ixtin keyin, u arzu ḳiloɣinini ɵzi üqün əməs, bəlki Abiməlәkning ayalliri wə Gərardiki ayallar üqün tilixi kerək idi. Xübḫisizki, xundaḳ dua ḳilix kerəkliki ɵz ḳəlbigə sinaḳ boldi. Andin bu ixtin uzun ətməyla Saraḫ ɵzi ḫamilidar bolidu (21:1).

(11) Ḫəjər wə Ismailning Ibraḫimning ɵyidin ayrilip ketixi — «roḫ» wə «ət» — 21-bab

Ibraḫimning ailisidə boloɣan aramsizliḳ Ibraḫim Isḫaḳni əmqəktin ayrix təbriklәx ziyapitini ətküzməkqi boloɣanda əwjigə qiḳidu. Ismail Isḫaḳni mazaḳ ḳilidu (xu qaoɣda Isḫaḳ pəḳət üq yaxḳa kirgən bolsa kerək). «Mazaḳ ḳilix» degən sɵzning yənə «bozək ḳilix» degən mənisidin ɵz iqigə elixi mumkin. Saraḫ bu ixlarni kərgəndə, Ismailning xu pozitsiyisidin ɵz ooɣlining jenioɣa təḫdit bar dəp qüxinip, Ibraḫimni Ismail wə anisini ɵydin ḫəydəxkə dəwət ḳilidu. Ilgiri, Ibraḫim Hudadin ḫeq yol sorimay wə Hudaning ɵzigə boloɣan wədisini esidə tutmay, ayalining sɵzlirigə ḳulaḳ

saloɣaqƙa, qong hatalik ətküzgənidi. Lekin Huda ḥazir uningoɣa ayalingning səzlirigə ƙulak saloɣin, uningda məƙsətlirim bar dəp buyriydu. Ibraḥim kəzi ƙiymioɣan ḥalda əmma Huda Ismail üqün ƙiloɣan dualirimni anglidi dəp bilip (17:20), u Ḥəjər bilən Ismailni bir'az yol təyyarliƙi bilən yoloɣa salidu (keyin u Ismailoɣa kəprək təminat-sowoɣatlarni təkdim ƙilidu — 25:6ni kərüng).

Bundaƙ muamilə ƙattik ƙolluƙtək kərünsimu, Ibraḥimning bu tooɣruluƙ boloɣan ixənqi tooɣra qiƙidu — Huda dərwəkə Ḥəjər wə Ismaildin həwər alidu. Lekin bu ixta Huda Ḥəjərning iman-ixənqini sinimay ƙoymaydu. Ḥəjər yoldin ezip kətkən boluxi mumkin; u bəlkim yurtum Misiroɣa ƙaytaymu, ƙaytmaymu dəp ikkilinip ƙalidu (Bəər-Xeba Misiroɣa mangidioɣan yol üstidə). Tulumdiki su tügəp ƙaloɣaqƙa, u ümidsizləngənidi. Xu qaoɣda u birinqi ƙetim qəl-bayawanda ezip ƙelip, meni ḥəmmə adəm untidi, pütünləy tügəxtim degən qaoɣda Hudaning əzigə: «**Ismailni uluoɣ bir əl ƙilimən**» degən wədisini esidin qiƙaroɣan yaki uningoɣa ixənmigən (16:7-11). U ḥazir pəƙət mənla əməs, Ismailmu ölüp ketidu, dəp oylaydu wə xu səwəbtin yioɣlaydu. Hudaning Pərixtisi uningoɣa: «**Huda ooɣulning yioɣa awazini yatƙan yeridin anglidi**» dəydu. Huda uningkini əməs, Ismailning awazini angliɣan boloɣaqƙa, muxu səzlərdə Ḥəjərning ixənməslikigə səmimiy bir tənbiḥ bardur. Uning üstigə, ularning yenida bulaƙ bar idi, lekin Huda Ḥəjərning kəzlirini uni kərüxtin ƙalduroɣan (19-ayət). Hudaning Pərixtisi ƙaytidin Ismail tooɣruluƙ uningoɣa «**Mən uni uluoɣ bir əl-millət ƙilimən**» dəydu. Hudaning aldida «uluoɣ» degən səz pəƙət sani, bayliƙliri yaki küq-ḥoƙuƙi jəḥəttinla əməs, bəlki roḥiy jəḥəttin, əməllər wə etiƙad jəḥəttinmu boluxi kerək, xunga kəlgüsidə Ərəb həlƙi ahirƙi zamanda Məsiḥni tonup uning nijatini jakarlaxta muḥim rol oynaydu, dəp ƙaraymiz.

Ismail wə anisi bulaƙtin su iqkəndin keyin, «**Huda uning** (Ismail) **bilən billə**» dəp oƙuymiz. Xunga əyni waƙitta Ismailning Ibraḥimning Isḥaƙtin boloɣan nəsligə yaki Israil həlƙigə düxmən boloɣanliƙioɣa ixənməymiz; lekin Ismailning əwladliri boloɣan ərəblərdin kəp adəmlər bügünki künlərgiqə Israiloɣa düxmənlik ƙilip keliwatidu. Ḥalbuki, ƙaytilaymizki, ərəblərdin kəp adəmlər keyin Məsiḥgə ixinip, muxu pozitsiyisidin towa ƙilidu, dəp ixinimiz.

Bu wəƙələr yənə «Gal.» 4:21-31də təmsil süpitidə ixlitilidu.

(12) Ibraḥim wə Isḥaƙning iman-etiƙadining sinilixi — Isḥaƙni ƙurban-gaḥning üstigə ƙoyuxi — 22-bab

Ismail ketip, on nəqqə yaki yigirmə nəqqə yil ətkən boluxi mumkin. Isḥaƙ qopqongla bir yigit bolup ƙaldi. U Ibraḥimning «**birdinbir yeganə ooɣli**» (2-ayət) bolupla ƙalmay, bəlki xunqə kəp yil ətüp ata ƙilinoɣini üqün atisining ƙanqilik amraƙ ikənlikini təsəwwur ƙiloɣili bolidu. Lekin Huda Ibraḥimni: «**Sən ooɣlungni, yəni sən səyidioɣan yaloɣuz ooɣlung Isḥaƙni elip, Moriya yurtioɣa berip, xu yərdə, Mən sanga eytidioɣan taoɣlarning birining üstidə uni kəydürmə ƙurbanliƙ süpitidə sunoɣin**» dəp qaƙiroɣanda uningda ḥeqƙandaƙ ikkilinix, talax-tartix, aoɣrinix yaki yalwurup ətünüx bolmidi. U Hudaoɣa: «**Mana mən!**» degən jawabni bərgəndin keyin, uning ḥərbir kədimidə itaət ƙilixtin baxƙa ḥeqƙandaƙ ix bolmidi. Ibraḥimning xundaƙ ihlasmən inkasidin xuni eytalaymizki, Huda Ibraḥimoɣa eytƙandək «**Sən mening aldimda mengip, kamil boloɣin**» degən əmrni bizgə eytƙan bolsa, undaƙta u Ḥəmmigə Ƙadir boloɣaqƙa, Ibraḥimda ḥasil ƙiloɣinidək ohxax itaətmən ḥəm Özigə toluƙ tayanoɣan bir kəlbni bizdimu ḥasil ƙilalaydu, əlwəttə. Əmdi Rəb Əysa Məsiḥ dərwəkə bizgimu ohxax yolda: «**Ərxtiki atanglar mukəmməl boloɣinidək, silərmu mukəmməl bolunglar**» dəp buyruydu («Mat.» 5:48). Biz Hudani tolimu mukəmməl, xundaƙla Uni əz Atimiz dəp bilsək, undaƙta xundaƙ əmrgə əməl ƙilix mumkin bolidu, dəp kət'iy ixinimiz.

Ibrahim Ishakni «qurbanlik qilix»qa «**Mana mən!**» dəp jawab berix bilən təng kənglidə: gərqə Ishakni soyup «kəydürmə qurbanlik» qilsammu Huda uni əlümdin tirildürməy qalmaydu» degəndək ixənq barlikini bayqaymiz. Qünki u yigitlirigə: «**Silər exək bilən muxu yərdə turup turunglar. Mən balam bilən u yərgə berip, səjdə qilip, andin qexinglarоqa yenip kelimiz**» dəydu (5-ayət).

Huda əlwəttə hərgiz Өzi yaratqan jan igiliridin өzining pəzilətlirigə muwapiq bolmioqan tələpni qilmaydu, dəp ixinimiz. Xuningdək, Təwrat wə Injildiki wəhiylərgə asasən yənə xuni bayan qilimizki, Huda Өzi qilip baqmioqan yaki Өzi halimaydioqan ixnimu hərgiz yaratqan jan igiliridin tələp qilmaydu. Xunga muxu yərdə Ibrahim өz ooqlini qurbanlik qilixqa qakirildi; Huda Өzi xundak ix qilip bakqanmu? Injiloqa asasən jawabimiz, «qiloqan!» əlwəttə. Lekin Ibrahimoqa ahirda xu ixni toluk ada qilix (gərqə kəlbidə u xundak qilixqa təyyar turoqan bolsimu) hajət bolmidi; lekin Huda əməliyəttə dəl xu ixni Өzi üstigə aldi. Huda bu ixni qiloqan yər bolsa dəl Ibrahim Ishakni elip baroqan jay bolup, yəni dəl Moriya teoqi idi. Keyin Sulayman Yerusalemdiki mukəddəs ibadəthanini xu taoqda qurdi («2Tar.» 3:1); Əysa Məsih ibadəthana quruloqan taoqning ximaliy təripidə krestləndi.

Mukəddəs Injildin, Məsihning qurbanlik boluxi Uning jismaniy jəhəttiki ölümi bolupla qalmay, yənə gunahlirimizni Өzigə elip kətürüp, Atisining mukəddəs huzuridin «üzülüx»ni өz iqigə alidu, dəp bilimiz («Zəb.» 22:1, «Mat.» 27:46); andin U üq kündin keyin tirildi.

Ibrahim «ot wə piqak» kətürgəndək (6-ayət), Məsihning qurbanliki Ata təripidin ətküzüldi; «yaoqaq» bolsa ooquloqa yüdüp qoyuloqan (6-ayət) andin ooqul yaoqaqqa «baoqlanoqan» (9-ayət). Ishak atisidin «**kəydürmə qurbanlik bolidioqan qoza qeni?**» dəp sorioqanda, uningoqa: «**Əy ooqlum, Huda өzi өzigə kəydürmə qurbanlik qozini təminləydu**» dəp eytilidu. Bu bayanni «**Huda Өzi Өzi üqün kəydürmə qurbanlik qozini təminləydu**» yaki «**Huda kəydürmə qurbanlik qoza üqün Өzini təminləydu**» dəp qüxənsəkmu bolidu. Huda Ishakning ornioqa qurbanlik təminligəndə u qoza əməs, bəlki qoqkar təminləydu. Ibrahim pəyoqəmbər boloqaqqa, uning «qoza» tooqruluk səzliri qoqum mutləq halda əməlgə axurulidu, xunga «qoqkar»ni bu səzlirining dəl əməlgə axuruluxi, dəp karimaymiz. Demək, «qoza» tehi kəlmidi. Bir ming səkkiz yüz yil keyin qümüldürgüqi Yəhya pəyoqəmbər Rəb Əysa kəlgəndə U tooqruluk: «**Mana, pütkül dunyaning gunahlirini elip taxlaydioqan Hudaning qozisi!**» degən həwərni jakarlaydu («Yh.» 1:29). Xuning bilən Ibrahim Ishakni «qurbanlik qilix»ida pəkət Hudaoqa etikad, iman-ixənq wə muhəbbət baoqlaxning nemə ikənlikini kərsitipla qalmay, bəlki өzining wə Ishakning xəhsən əməlliridə tarihtiki əng uluoq ix, yəni Məsihning kresttə qurbanlik qilinixini namayan qilidu.

«**Mana, ... münggüzliri qatqaloqa qirmixip qaloqan bir qoqkar!**». Xundak bir qoqkarning tuyuksiz pəyda boluxi, xuningdək, qoqkarning pəkət münggüzila qatqaloqa qirmixip, tenining baxka jayliri ziyan-zəhmətkə uqrimay, qurbanlikka layik boluxi intayin karamət ix idi. Xunga: «**Kixilər: «Pərwərdigarning teoqida təminlinidu» degən bu səz bügüngə kədər eytilip keliwatidu**» deyilidu. Biz bar-yokimizning həmmisini Hudaoqa tapxuroqanikənmiz, u bizgə kerək boloqanni molqilik bilən təkidu, dəp jəzm qilalaymiz; sehilik jəhəttə barlik sowoqat bərgüqilər iqidə sehi bərgüqi boloqan Hudadin heqkim exip ketəlməydu!

(13) Saraḫning ələmi — 23-bab

Muḳəddəs yazmilarning bu ḳisimda səl oʇəlitə bir pakit bayḳilidu. 2-ayəttə Saraḫ ələgəndin keyin «**Ibraḫim berip Saraḫ üqün matəm tutup yioʇa-zar ḳildi**» dəp okuymiz. Bu bayandin Ibraḫimning xu qaoʇda ayalidin ayrim turoʇanliḳi kərünidu. Ḳədimki Yəhudiy «rabbi»lar (ələmilar) Ibraḫimning Isḫaḳni Saraḫning yenidin elip ketip uni ḳurbanliḳ ḳilixḳa təyyar boloʇanliḳi Saraḫ üqün qidioʇusiz ix boloʇaqḳa, u uningdin rənjip ayrilip kətkən, dəp ḳaraytti. Bəzilər ḫətta Saraḫ uningdin ajraxḳan, dəp ḳaraytti. Biz bundaḳ kəzḳaraxlar orunluḳ dəp ḳaraymiz; bundaḳ ix bolmioʇan bolsa, ḳandaḳmu 2-ayəttiki bayanni qüxəndürələymiz?

Əḫwal dərwəḳə xundaḳ boloʇan bolsa, undaḳta 22-bab, 23-bab wə 24-babtiki barliḳ ix-wəḳələr təwəndiki ajayib birhil bexarətlik selixturmioʇa qüxidu: —

«Yaritilix» (Təwrat dəwri)	Əməlgə axuruluxi (Injil dəwri)
22-bab: Ibraḫim Isḫaḳni Moriya teoʇida ḳurbanliḳ ḳilidu	Ata Ooʇulni Moriya teoʇida «ḳurbanliḳ ḳilidu»
Bir jəḫəttin eytḳanda Isḫaḳ «tirilidu»	Ooʇul ḫəḳiḳətən ələmdin tirilidu
23-bab: Saraḫ «ooʇulning ələmi» tüpəylidin (etiḳadsizliḳ ḳilip) Ibraḫimdin ayrilidu	Israil («Hudaning ayali» («Yəxaya» 50:1, 54:6, «Əzakiyal» 16-babni kərüng) «Ooʇulning ələmi» tüpəylidin (etiḳadsizliḳ ḳilip) Hudadin ayrilidu
24-bab: Ibraḫim ḳulini ooʇli üqün ḳiz tepixḳa yiraḳ yurtḳa əwitidu	Ata Ḳuli (Muḳəddəs Roḫ)ni Ooʇli üqün yat əlliklərdin ḳiz (jamaət) tepixḳa əwitidu

Biz təwəndə 24-babtiki tema tooʇruluḳ tohtilimiz.

Muxu yərdə 23-babtiki yənə bir ix tooʇruluḳ pəḳət bir eoʇiz səzimiz bar: — gərqə Huda Ibraḫimoʇa «**Pütkül Ḳanaan zeminini sanga təḳdim ḳilimən**» dəp wədə ḳiloʇan bolsimu, u yər yüzidə turoʇan waḳtida uning zemindin birdinbir igiligən yeri pəḳət Saraḫni dəpnə ḳilix üqün əzi pul tələp setiwaloʇan kiqikkinə bir parqə yərlik idi. Lekin tirilix künidə buning ḫəmmisi (demək, Ḳanaan zemini) uningki bolidu, əlwəttə («Mar.» 12:26). Xu ixlardin Ibraḫimning ḫayatidiki yənə bir prinsipni kərimizki, Hudadin biwasitə bir əmr kəlmisə, u wədə ḳilinoʇan zemindin ḫeqbir yərni urux yoli bilən tartiwalmaytti; yuḳirida 23-bab üstidə tohtaloʇinimizdək, u bizgə məmin-kəmtərliktin qong bir ülgə ḳalduroʇan. Xu yərning igisi Ibraḫimning puliola kəzi ḳizaroʇinini qandurmaymən dəp (15-ayət) «**tət yüz xəkəl kümüx**»ning kari qaoʇliḳ dəydu wə xu arḳiliḳ yərgə naḫayiti yuḳiri baḫa ḳoyidu, xundaḳla Ibraḫimni: «yüzümni saḳlixim kerək» dəp ḳobul ḳilidu, dəp oylaydu. Uning üstigə Ibraḫim xu yərgə jiddiy eḫtiyajliḳ boloʇaqḳa nemini sorisam, xuni bərməy amali yoḳ, dəp oylioʇan bolsa kerək. Ibraḫim dərwəḳə talaxmaydu; bu uning ajiz boloʇinidin əməs, bəlki məmin-kəmtərlikidin boloʇan. Bu ikkisining pərḳi qongdur.

(14) «Oƣul üqün ķiz tepix» — 24-bab

24-bab Ibraĥimning Isĥaķķa ķiz tepix üqün əzining sadiķ namsiz ķulini əwətkənliki tooƣrisidiki ajayib bir hatiridur. Ķulning namsizliķining əzi Muķəddəs Roĥning Injil dəwridiki ajayib hizmitini kərsətkən karamət bir «bexarətlik rəsim»dur. Rəbbimiz Muķəddəs Roĥ tooƣruluķ təlim bərgəndə «**Lekin U, yəni Ĥəķiķətning Roĥi kəlgəndə silərni barlik ĥəķiķətkə baxlap baridu. Qünki U Əzlükidin səzliməydu, bəlki nemini anglioƣan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioƣan ixlardin silərgə həwər beridu**» dəydu («Yuĥanna» 16-bab).

Ibraĥimning ķuli əz namini dəp bərməydu, əzi üqün ĥeqķandaķ salaĥiyət yaki tonuluxini izdiməydu. Uning birdinbir məķsiti hojisi əzigə tapxuroƣan wəzipini ada ķilixtin ibarət idi; u ĥətta əz məķsitini eytmioƣuqə, meĥmandarqiliķning əkəlliy ədəp-rəsmiyətlirigimu riayə ķilmaydu (24:33). Ķulning bu ixliri Muķəddəs Roĥning yər yüzigə qüxüp ooƣul (Məsiĥ) üqün jamaətni yioƣip, Ooƣulning yenioƣa, ərxkə elip berixķa kəlgənlikigə kamil bir bexarətlik rəsimdur («jamaət» sadiķ yatliķ ķilinoƣan ķizoƣa ohxitilidu — «Wəĥ.» 21:2, 9, 22:17, «Əf.» 5:22-32). Ķul bolsa əz igisining bay ikənlikini wə səmimiylikini ispatlax üqün nuroƣun ķimmətlik sowoƣatlarni elip kelidu; Muķəddəs Roĥ bizgə Məsiĥning ölümdin tirilip, Hudaning barliķ bayliķlirioƣa igə boloƣanliķini ispatlax üqün, nuroƣun məjizilik roĥiy sowoƣatlarnimu elip kelidu («1Kor.» 1:4-8).

«U ata-bowiliri arisida uhlidi» «U ata-bowilirining yenioƣa kətti» ķatarliķ ibarilər (25:8)

«**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» wə xuningoƣa ohxap ketidioƣan nuroƣun baxķa ibarilərni qüxinix üqün «təbirlər»ni kərüng.

Isĥaķ — Məsiĥning «ooƣul»luķ salaĥiyitini kərsitidioƣan bexarətlik rəsimdur

Kitabta Isĥaķ tooƣruluķ bayanlar yaki tarihlar anqə kərünərlik əməslikini bayķaymiz. U nuroƣun ixlarda pəķət atisining ķiloƣanlirini ķaytilaydu (26:18); u ayalining tuoƣmasliķida atisi uqrioƣan ohxax sinaķķa uqraydu (25:20-21). U ĥətta atisining gunaĥini ķaytilaydu! (26:6-12) Xuning bilən u kəp jəĥətlərdə Məsiĥning «ooƣul»luķ salaĥiyitigə bexarətlik sürət bolidu — bolupmu uning mukəmməl ooƣuldək atisioƣa ta ölümigiqə boysunoƣanliķida: — «**Ooƣul əzlükidin ĥeqnemə ķilalmaydu, bəlki pəķət Atining nemə ķiliwatķanliķini kərüp, andin xu ixni ķilidu. Ata nemə ix ķilsa, Ooƣul ĥəm xundaķ ķilidu**» («Yĥ.» 5:19-20).

Isĥaķ, Riwkaĥ, Yaķup, Əsaw — «tunjiliķ ĥoķuķi» («tunji ooƣulluķ ĥoķuķ») wə Isĥaķning «bəht-bərikət tiləydioƣan həyrlik duasi»

Yaķup degən isimning məniliridin biri «orun igiliwaloƣuqi» degənlik bolidu. U dərwəķə ikki ķetim akisining ornini igiliwalidu. U ĥəm «tunjiliķ ĥoķuķi» («tunji ooƣulluķ ĥoķuķ») ĥəm atisi Isĥaķ akisi Əsawoƣa ķilmaķqi boloƣan «**bəht-bərikət tiləydioƣan həyrlik dua**»ni elip ketidu.

«Tunjiliķ ĥoķuķ» degən nemə? Alimlar bu tooƣruluķ birnəqqə pikirdə bolup kəlgən, lekin az degəndimu təwəndiki ixlar uning iqigə elinoƣan bolsa kerək: —

(a) Tunji ooƣul daim Hudaoƣa alaĥidə atilatti («Mis.» 22:29).
(ə) Tunji ooƣul izzət-ĥərməttə daim ata-anisioƣa əng yeķin orunda turatti («Yar.» 49:3).
(b) Atisining mal-mülkidin baxķa ooƣulliridin bir ülüx kəp alatti («Ķan.» 21:17) (buning bir

səwəbi atisi dunyadin kətkəndin keyin tunji oƣulning pütkül jəmättiki ajizlar, tul hotunlar, yetim-yesirlərdin həwər elix məs'uliyiti bar idi — təwəndiki ixni kərüng).

(p) Tunji oƣul atisining ailisigə igidarqilik ķilatti yaki padixaħlikining ornini basatti («2Tar.» 21:3).

(t) Ħarun jəmətidikilər kaħin bolux tüzümi yoloƣa ķoyuluxtin burun, tunji oƣul əz ailisi üqün kaħinlik rolini əz üstigə alatti (məsilən, «Ayup» 1:5ni kərüng).

(q) Ħalbuki, Əsawoƣa tunji oƣul salaħiyiti tüpəylidin kelidioƣan «tunjilik ħoķuķ»i yənə heli muħim wə uluƣ bir ixni, yəni Hudaning birinqidin Ibraħimoƣa, andin əwladlirioƣa ķiloƣan roħiy wədilirini əz iqigə alatti. Ibraħimning birinqi əwladi Isħaķ idi, əlwättə. Bu wədilərdə təwəndiki üq amil bar idi: (a) Ibraħimning əwladlirining pütkül Pələstin (Ķanaan) zeminioƣa miraslik ķilixi; (ə) Ibraħimning əwladliri arķilik bəht-bərikət pütkül dunyaoƣa kelixi (12:1-3); (b) məzkur «bəht-bərikət»ni «Yar.» 3:15diki bexarəttiki yoruķluķta turup qüxənsək kimdə «tunjilik ħoķuķ» bar bolsa, Məsiħ xu kixi arķilik tuoƣulup dunyaoƣa kelidu. Xuning üqün «tunjilik ħoķuķ»ning əng muħim ķismi Isħaķ igə boloƣan mal-mülük əməs (gərqə bu mal-mülük az bolmisimu — 26:12-14ni kərüng), bəlki Hudaning kəlgüsidə əməlgə axurulidioƣan wədəliridin ibarət idi. Lekin Əsaw əzigə nisbətən naməlum kəlgüsini halimay yaki uningoƣa ixənməy, bəlki «kəz aldidiki əyniyət»ni talliwelip, Yaķupning sunoƣan purqaķ xorpisini ķobul ķilip, uni «tunjilik ħoķuķ» bilən tegixiwetidu; u xu yol bilən «tunjilik ħoķuķ»ni kəzigə ilmaydu (25:34, «Ibr.» 12:16-17). Yaķup etiķadlik adəm boloƣaqķa, «tunjilik ħoķuķi»ni bək əzizləydu; ħalbuki, u Əsawning ajizlikini obdan bilgəqkə, xu ħiylini ixlitip uni ķolioƣa kirgüzidu.

Yaķup wə Əsaw tehi tuoƣulmioƣanda Huda Riwkaħķa «**Sening ķorsikingda ikki əl bardur, iqingdin ikki həlķ qikip bir-biridin ayrilidu, bir həlķ yənə bir həlķtin oƣalib kelidu, qongi kiqikining hizmitini ķilidu**» dəp gəp ķiloƣan, əlwättə. Xu gəptə ħeqķandaķ guman yoķki, Hudaning iradisi Yaķupning tunjilik ħoķuķioƣa igə boluxidin ibarət idi. Lekin Huda bir nemini wədə ķiloƣan bolsa, xuningoƣa erixix üqün ħiyligərlik yaki aldamqilik ixlitix ħərgiz kerək bolmaydu. Roxənki, Yaķup bu nuķtini qüxənməytti; «tunjilik ħoķuķi»oƣa baoƣlioƣan ixənq ahirida Pərwərdigar təripidin tonulup təriplinidu; əmma, u Hudaning tərbiyilik jazaliri bilən awwal aldamqilik wə yaloƣanqilikning Hudaoƣa boloƣan ihlaslik yolidin intayin yiraķ turidioƣanlikini, uningoƣa pütünləy yirginqlikini əginixi kerək bolidu!

Yaķupning birinqi ķetimlik ħiylə-mekir ķilixi bilən «tunjilik ħoķuķi»ni igiligəndin keyin, u atisining həyrlik duasioƣa erixix üqün tehimu küqlük bir ħiylə əgixip kelidu. Bu ixni u anisining ķutritixi bilən ķiloƣan, əlwättə; anisi «**Əy ooƣlum, sanga qüxidioƣan lənət manga qüxsun**» degən. Xuning bilən Yaķup akisining namini setip kəzi intayin ajiz boloƣan atisining aldioƣa kiridu. Atisi pəķət silax wə awazni anglax arķilik aldida turoƣanning kim ikənlikini bilələytti. Isħaķ aldinip Yaķup üqün alaħidə həyrlik duasi bilən uningoƣa bəht-bərikət tiləydu, xundaķla u tooƣruluķ bexarət beridu; andin Yaķup uning aldidin qikip ketidu. Əsaw ķaytip kəlgəndə, yaloƣanqilik axkarilinidu; Isħaķ Yaķupning əzini aldioƣinini bilip, ķorķup sarasimioƣa qüxidu; lekin u əzining Yaķup üqün bəht-bərikət tiligən bexarətlik duasini Huda ħəmmə ixni baxķuruxi bilən mening aoƣzimdin qikaroƣan, dəp bilidu. Ħazir əzi halisimu xu tiligən bəht-bərikət dualirini yanduruwalalmaytti (33-ayət).

Muxu ix-wəķələrdin üq əħwalni bayķiyalaymiz: — birinqidin, Isħaķ Əsawoƣa yan besixi bilən Hudaning Yaķup tooƣruluķ Riwkaħķa: «**Qongi kiqikining hizmitini ķilidu**» dəp eytķan bexaritigə ķulaķlirini yopurdi. Roxənki, u Hudaning xu bexaritini etiwaroƣa almay, «tunjilik ħoķuķi»oƣa təwə boloƣan bəht-bərikət tiləxlirini Yaķupķa əməs, bəlki Əsawoƣa beoƣixlimaķqi idi.

Ikkinqidin, bəzilər muxu bayanlardin Yakupni anisining gepigə kiridioɣan, kuliki yumxak ayal mijəzlik, əydin qikmaydioɣan adəm, Əsaw bolsa «batur-əzimət» dəp karaydu. Əmma baxka yərlərdin Yakupning japadin korkmaydioɣan wə tirixqan padiqi ikənliki enik turidu (29:7-10ni kərüng); u pəkət ow uwlaxni yahxi kərməy, ailisining qedirgahining ətrapida pada bekixni yahxi kərətti, halas (25:27); Əsaw owoɣa qikixni yahxi kərətti.

Üqinqidin, əgər Yakup Hudaning yollirini, Hudaning Өz səzidə turmay kalmaydioɣanlikini bilip yətkən bolsa, xundakla pütünləy Hudaoɣa tayanoɣan bolsa, undakta heq aldamqilik ixlətməy tunji ooɣuloɣa təwə boloɣan hokuk wə tegixlik bəht-bərikətlər bəribir uningki kilinatti, dəp mutlək ixinimiz. Əmma hərkimning Hudaoɣa tayanmay, insaniy amallirioɣa tayinixining akiwətliridin biri xuki, u Hudaning kutkuzux yolida daim ayan bolidioɣan xan-xərəpkə guwahqi bolux pursitigə hərgiz muyəssər bolalmaydu.

Əmma Yakup üqün aldamqilikining birinqi nətijisi bəht-bərikət əməs, bəlki əy-yurtidin keqip ayrilix idi. Kaqkanda Huda uningoɣa xapaət kərsitip qüxidə kərünidu wə uni himayə kilidioɣanlikioɣa wədə kilidu. Yakup toluk ixənmigəqkə: «Əgər Sən rast manga muxundak baxpanah bolsang (Huda allikaqan xundak wədə kiloɣan!), undakta mən bolsam... undak-mundak kilimən» degəndək ixənqsiz birhil kəsəmni iqidu.

Huda uning aldamqi mahiyitini bir tərəp kilmakqi bolidu. Xuning bilən uni taoɣisi Labanning əyigə apiridu. Laban Yakuptin tehimu hiliygər wə kuw bir xəhs idi. Xundak yol bilən Huda xapaət kilip, bizni kəp ketim əzimizning aqqik mewisini tetixka məjburlaydu, xundakla bizgə towa kilix pursitini yətküzidu. Yakup üqün bu jəryan intayin uzun wə aqqik boldi; bu jəryan ahir berip yigirmə yil dawamlaxti. Huda nemə kilsa xuni izqil, üzül-kesil kilidu!

Yakupning ikki ayallik boluxioɣa kəlsək, bu ix ya əzining ya ularning tallixi əməs idi, dəp esimizgə kəltürüximiz kerək. Yakupning ikki ayalidin əng ihlasmini Leyah ikənlikini baykaymiz (uning 29:35də hatiriləngən səzlirini kərüng).

«Kongur rəng, taoɣil wə ala-qipar kozilar» — bu zadi nemə ix? (30-31-bablar)

Yakupning Labandin ix hakki üqün padiliri wə mal-mülkigə igə bolux yolining təpsilatliri bəlkim bizgə səl müjməl bolsimu, əslidə Yakup ix hakki tooɣuluk Labanoɣa intayin adil bir yolni təxəbbus kiloɣan — u bolsimu, tohtamdin keyin tuoɣuloɣan «**taoɣil wə ala-qipar kozilar**»ning hammisi Yakupka təwə bolidu. Labanning bu pilanoɣa boloɣan inkasi padiliridiki barlik xundak mallarni Yakuptin yirak bir jayoɣa apiriwetixtin ibarət boldi (padilirim arisida xundak pahlanlar tuoɣulmisun dəp!). Lekin Huda Yakupni izqil bərikətləydu; gərqə Laban altə yil iqidə Yakupning ix hakkini azaytmakqi bolup bu xərtlərni on ketim əzgərtkən bolsimu, Huda hərbir ketim Labanning yaman niyətlirini tosap, Yakupni bərikətləydu (31:7, 41). Keyin Yakup Leyah wə Rahiləgə əzining «**kongur rəng, taoɣil wə ala-qipar mallar**»ni tallixi Hudaning wəhiysi bilən boldi, dəp qüxəndüridu (30:10-12). Padilar suoɣiriloɣinida Yakupning «**terək, badam wə qinar xahqilirini elip, kowzikini yolluk kilip xilip, ak sizikllar qikiriloɣan yumran qiwikllar**»ni mallarning aldioɣa koyuxining ularni nəsilləndürüxkə boloɣan təsirining ilmiy asasi bar-yokluqini bilməymiz (bar boluxi mumkin). Lekin bundak asas bolsun, bolmisun, kaysila qaoɣda Yakupning hakki boluxka kandak rəngdiki mal bekitilsun dəl xundak balilioɣanlikining tüp səwəbini Pərwərdigarning bərikitidin baxka nərsə əməs, dəp qüxinimiz.

Yaqupning «Huda bilən qelixixi» (32-bab)

Yaqup bilən qelixqan sirlik zat Hudadin baxqa heqkim əməs, deyilidu (32:28). Yaqup xu ixni jəzmləxtürüp əslitix üqün xu yərning ismini «Pənuəl» («Hudaning yüzi») dəp qoyidu. Qelixqi zat yənə «adəm» deyilidu (24-ayət).

Bu zatni «Pərwərdigarning Pərixtisi»din baxqa heqkim əməs, yəni Hudaning əyni ipadisi boloqan Məsihning Özidur, dəp ixinimiz («Hox.» 12:4). Okurmənlər üqün xuni eytiximiz kerəkki, ibraniy tilida həm Yunan tilida «pərixtə» degən səz «həwərqi», «əlqi» yaki «əwətilgüqi» degən mənini bildüridu (ibraniy tilida «malak», Yunan tilida «anjilos»). Məsih adəttiki «pərixtə» əməs, əlwəttə, bəlki Huda alahidə əhwalda əwətkən «əwitilgüqi»dur. Təwrattiki birnəqqə baxqa yərlərdə bayan kilinoqandək, Məsih yər yüzigə kelip tuoquluxtin ilgiri xu yolda birnəqqə ketim ayan boloqan.

«Pərwərdigarning Pərixtisi» tooqruluk «təbirlər»nimu kerüng.

Ximeon wə Lawiyning Xəkəmdikilərgə boloqan muamilisi (34-bab)

Xəkəm xəhirining xahzadisi Xəkəmning Yakupning kizi Dinahka boloqan muamilisini kərgəndin keyin, Ximeon wə Lawiyning Xəkəmdikilərgə boloqan muamilisigə kandak karaymiz? Ximeon wə Lawiy, xübhisizki, atisining ilgiriki hiylə-mikirlirini əgəngən. Xəkəmning kiloqanlirini tooqra deyəlməymiz, əlwəttə. Xəkəmdikilərning Israillar bilən sülh tüzüx məksətliri jəzmən sap ak kəngüllüktin boloqan əməs idi («**Bu tərikidə ularning mal-təəlluqati, həmmə qarpayliri bizningki bolmamdu? Biz pəqət ularoqa maqul desəkla, ular arimizda turidu**» — 34:23). Halbuki, Hudaning həlkining hərkandak kixi bilən kilixkan hərkandak tohtam yaki keliximi bar bolsa (məyli ular etikadqi bolsun, etikadsiz bolsun) uningda qing turuxi kerəktur (məsilən, «Əz.» 17:11-12ni kərüng). Lekin Ximeon bilən Lawiyning Xəkəm bilən tüzgən tohtimida əslidila səmimiyliki yok idi. Xübhisizki, ikki adəmning yaloquz pütkül xəhərdiki ərkək adəmlərni birakla eltürüxi bir hil «dadillik» yaki baturlukni kərsətsimu, Yakup keyin bu ixka tooqra baha berip «rəhimsizlik» dəp ataydu wə ular tooqruluk boloqan bexarəttə ularning oqəzipigə lənət okuydu (49:5-7) wə kinayilik bilən ularni «kerindaxlar» dəp ataydu — demək, ular rəhimsizliki bilənmu bir-birigə kerindaxtur.

Yəhudaning Tamar bilən ətküzgən gunahining tarihiy muhimliki — nemixka Huda bu wəkəning hatirilinixini halaydu? (38-bab)

Yəhuda wə kelini Tamar otturisidiki yüz bərgən oqəlitə wəkə nemixka Yüsüp tooqrisidiki tarihning otturisida səzlinidu?

Birinqidin, Yəhudaning nəsilliri «xahanə jəmət» bolidu, Məsih ularning ətküzgən munasiwitidin boloqan balisi Pərəzning əwladi idi.

Ikkinqidin, bu wəkə wə Dinahka munasiwətlik wəkə (34-bab) yərlik Kanaaniylarning buzuk, napak ərp-adətlirining Yakupning ailisigə təsir yətküziwatkanlikini kərsitidu. Yəhuda heqwəkəsi yok dəp Kanaaniy bir pahixə ayal bilən yatidu (heq bolmioqanda, u Tamar bilən yatkanda pahixə ayal bilən yattim, dəp oylioqan). Tamarmu (Kanaanlik bir kiz) əz kiyn'atisi bilən billə boluxka xundak bir pilanni (umu «heqwəkəsi yok» dəp) oylap qikidu. Huda Öz həlkining Kanaaniylarni Pələstindin haydiwətküdək küqkə igə boluxioqiqə, (xundakla Özi Yəhudiy həlkigə wədə kiloqan zeminni igilətküqə) həlkini ularning xu yaman təsiridin wə ərp-

adətliridin ayrip turuxqa bir tədbir tepixi kerək idi. Huda tallioƣan tədbir bolsa həlqini baxqa bir yərgə waqitliq yətkəxtin ibarət idi. Xu yər dəl Misir idi; Misirliqlar qarwiqi həlqni mənsitməydioƣanliqi üqün ular Israillaroƣa ayrim bir rayonni bəlüp beridu.

Uning üstigə, muxu yərdə qoxup eytiximiz kerəkki, Tamarning xu ixlarda boloƣan məqsiti məlum bir xəhwaniy ƫəwisini qandurux üqün əməs, bəlki ƫamilidar bolux üqün idi (dərwəqə u ƫamilidar boldi). Əgər u ooƣul pərzənt kərsə: (a) uning jəmiyət aldida anilik salaƫiyiti bolatti; (ə) Yəƫudaning mal-mülkidin miras alidioƣan ooƣli bolatti; (b) əzi yaxanoƣanda xu ooƣul uningdin həwər alatti.

Yüsüp

Yüsüpning qüxliri

Yüsüp — Məsiƫni kərsitidioƣan «bexarətlik rəsim»

Yüsüpning ƫayatidin atilarning pərzəntlirigə yan besixining hətərlik ikənlikini kərimiz. Yaqupning atisi Isƫaqning əsawoƣa boluxqanliqi wə uningdin kelip qiqqan apətlər ata-anilarning birər pərzəntigə boluxuxqa bolmaydioƣanliqini əskərtidu! Biraq Yaqupmu ohxax hatalikni ətküzüp, ohxaxla pajiəlik aqiwətni pəyda qildi. Ata-anilaroƣa xundaq səmimiy agaƫlandurux beriliduki, pərzəntliringizgə barawər muamilə qiling!

«Zəbur» 105:17-22də Yüsüp tooƣuluq wəƫiy berilgən: —

«U ulardin burun bir adəmni əwətkənidi,
Yüsüp qul qilip setiloƣanidi.
Uning putliri zənjirdə aoƣridi,
Uning jeni təmürgə kirip qisildi;
Xundaqla ta əzigə eytiloƣan wəƫiy əməlgə axuruloƣuqə,
Pərwərdigarning səz-kalami uni sinap tawlidi;
Pirəwn adəmlirini əwətip uni boxatquzdi,
Qowmlar ƫəkümdari uni ƫərlükkə qiqardi.
Uni əz ordisioƣa oƣojidar qilip qoydi,
Pütün mal-mülkigə baxlik qilip təyinləp,
Əz wəzirlirini uning ihtiyarida bolup tərbiyilinixkə,
Aqsaqallirioƣa danalik əgitixkə tapxurdi».

Dərwəqə, Yüsüp əz qüxliri arqilik «Pərwərdigarning səz-kalami»oƣa erixmigən bolsa uqrioƣan awariqiliklər az boluxi mumkin bolatti! Ularning məzmuni dəl uning ətrapida yüz beriwatqinining əksiqə idi; uning qerindaxliri uni ƫeqqaqan ƫərmətlimidi, əksiqə u ular təripidin qətkə qeqildi. Ularning uni qətkə qeqixi ahirida tehimu yamanlixip, uni qulluqqa setiwetixigə yətti. Xundaq qilip, Huda qüxliri arqilik uning qəlbini wə etiqadini sinidi.

Misirda bolsa Yüsüpning ixliri ikki qetim ongdin kelip, keyin ƫər ikki qetim qamlaxmidi; andin ümidliri üzüp taxlandi. Ikkinqi qetimda türmidə Pirəwnning bax saqiyi wə bax nawayining qüxlirigə tooƣra təbir bərgəndin keyin, u bax saqiy mening meƫribanliqimni esigə kəltürüp, qüxigə tooƣra təbir bərginimdin mening aldamqi wə zinahor əməslikimni, bəlki Hudaning adimi ikənlikimni ispatlaydu wə mən üqün ƫərikət qilidu, dəp ümid qildi. ƫalbuki, muqəddəs yazmilarda xu qaoƣdin tartip Pirəwn ƫalqilik qüxlərni kərgüqə: «toptooƣra ikki yil ətti» dəp hatirilinidu. Xübƫisizki, «Zəbur» 105-küydə «uning jeni təmür iqigə kirdi» dəp hatirilənggndək (ibraniy tilidiki səzmusəz tərjimisi) uning etiqadi xu ixta qattiq sinaldi.

Bəzi alimlar «Yüsüp toluқ pəyoʏəmbər əməs», pəқət «qüx kərgüqi» wə «təbir bərgüqi», xundaқla naһayiti ihlasmən bir adəm dəp қaraydu. Lekin qüxlərgə daim toptooʏra təbir berixning əzi pəyoʏəmbərlik hasiyiti əməsmu? Uning üstigə, u Pirəwngə səz қiloʏanda «**Huda Pirəwngə hatirjəmlik beridioʏan** (aman-esənlikkə elip baridioʏan) **bir jawab beridu**» dəydu — bu səzlər pəқət pəyoʏəmbərla eytidioʏan sezlərdur.

Қəp alimlar Yüsüpning һayatining Məsiһning yər yüzidiki һayatioʏa ohxap ketidioʏan yərliri heli kəp, xuning bilən Yüsüp təwəndikidək kəp jəһətlərdə Məsiһni aldin'ala kərsitidioʏan «bexarətlik rəsim» dəp bayқaydu («Ros.» 7:9-15də Istifan dəl muxu ixlarni tiloʏa alidu): —

(1) Yüsüp məһsus Israil һəlқini һəm taipilərnimu қutқuzux üqün (45:5) қerindaxliridin ayriloʏan (49:6); atisi təripidin intayin kəp səyülgən.

Məsiһ һəm Israil һəlқini һəm taipilərnimu қutқuzux üqün қerindaxliridin ayriloʏan (məsilən, «Yəx.» 49:1-3); atisi təripidin intayin kəp səyülgən.

(2) Yüsüpning қerindaxliri uni əltürüxkə қəstləydu; keyin u қulning baһasida (20 kümüx tənggigə) taipilərning қolioʏa setiwetilidu.

Məsiһning қerindaxliri, yəni Yəһudiy һəlқi uni əltürüxkə қəstləydu; keyin u қulning baһasida (30 kümüx tənggigə) taipilərning қolioʏa setiwetilidu.

(3) Yüsüpning tartқan azab-oқubətliri қədəmmuқədəm awuydu.

Əysa Məsiһning tartқan azab-oқubətlirimu қədəmmuқədəm awuydu.

(4) Yüsüp uwal қilinip, sahta xikayət bilən jinayətqi dəp bekitilidu.

Əysa Məsiһ uwal қilinip sahta xikayət bilən jinayətqi dəp bekitilidu.

(5) Yüsüp dəһxətlik һalda һaқarət қilinip harlinidu, barliқ xəһrət-inawəttin məһrum қilinidu.

Əysa Məsiһ dəһxətlik һalda һaқarət қilinip harlinidu, barliқ xəһrət-inawəttin məһrum қilinidu (lekin Məsiһning Yüsüp bilən xundaқ pərқi barki, Məsiһ Өzi halap bu azablиқ yolni tallioʏanidi — «Fil.» 2:5-11).

(6) Yüsüp oquқ-axkarə һalda Hudaning ixlirida boluxi bilən, yəni Pirəwngə qüx ərüp berixi bilən türmidin қutulup mərtiwisi kətürüldi — u qaoʏda u ottuz yaxқa kirgənidi.

Əysa Məsiһ oquқ-axkarə һalda Hudaning ixlirida boloʏinida, yəni hux həwərni jakarlaxni baxlioʏinida ottuz yaxқa kirgənidi. Keyin u ələmdin tirildürülüp ərxkə kətürüldi — u qaoʏda U ottuz üq yaxta idi.

(7) Yüsüp kətürülgəndin keyin Pirəwngə (padixaһliқning ikkinqi ornida) bax wəzir dəp tiklinidu.

Rəbbimiz kətürülgəndin keyin, Hudaning ong təripigə «Rəb» dəp tiklinidu («Ros.» 2:36, «Fil.» 2:5-11).

(8) Yüsüp Pirəwngə bax wəzir boloʏanda (Misirda turoʏan) taipilərgə nijat kəltüridu. Pirəwn uningoʏa «Zafinat-Paaniyaһ» degən intayin aliy namni қoyidu («Dunyaning қutқuzoʏuqisi» degən mənidə ikənliki eһtimaloʏa yeқin).

Rəbbimiz Əysa Məsiһ Hudaning ong təripidə turup taipilərgə nijat kəltüridu. Huda Uningoʏa һəmmə namdin üstün boloʏan namni қoyidu «Fil.» 2:7); uni dərwəқə «Dunyaning Қutқuzoʏuqisi» degili bolidu («Yһ.» 4:24).

(9) Pirəwn Yüsüpkə «taipilərdin boloʏan» bir қizni һotunluққa beridu (45:41).

Huda Rəbbimizgə «taipilərdin boloʏan» bir «қiz»ni, yəni jamaətni beridu («Wəһ.» 21:2, 9, 22:17, «Əf.» 5:22-32).

(10) Yüsüpning қerindaxliri uning bilən yəttə yil azab-oқubətlər arқiliқ əpləxtürülidu.

Kəlgüsidə «Məsiһning қerindaxliri» yəni Yəһudiy һəlқi yəttə yil azab-oқubətlər (yəni «dəһxətlik azab-oқubət», «Yər.» 30:37, «Mat.» 24:21-22) arқiliқ Uning bilən əpləxtürülidu.

(11) Yüsüpning qətkə қeқilixi arқiliқ һəm Israil һəm taipilər қutқuzulidu. Bu Hudaning pilani idi (50:20).

Rəbbimizning qətkə kɛkilixi arkilik həm Israil həm taipilər kutkuzulidu. Bu Hudaning pilani idi («Ros.» 2:23).

Yüsüpning kerindaxlirioɣa boloɣan kattik kol muamilisi ularning gunahidin towa kiloɣan-kilmioɣanlikini enikɭax üqün idi. Nətijidə, u ularning towa kilipla kalmay, bəlki ular arisidin Rubən wə Yəhuda ikkisi atisioɣa boloɣan muhəbbiti üqün əz ərkinlikini kurban kilip, kerindixi Bənyaminni (Bənyamin Yüsüptək ularning bir tuoɣkan inisi əməs idi) kutkuzuxka əzini pida kilixka təyyar turidioɣinini kəridu. Xunga Yüsüpning ularoɣa boloɣan muamilisi, gərqə kattik kolluk kərünsimu, intayin danalik bilən yürgüzülgənlikini kərimiz.

Yakupning bexarətliri (49-bab)

Ahirida biz Yakupning on ikki ooɣli tooɣruluk boloɣan bexarətlirining kandak yol bilən əməlgə axuruloɣinini kərüp ətimiz: —

(49-babtin)

Rubən (3-4-ayət)

«Əy Rubən, sən mening tunji ooɣlumsən,
Küq-kudritimsən,
Küqüm bar wakitimning tunji mewisidursən,
Salapət wə kudrəttə aldi iding,
Lekin kaynap texip qüxkən sudək,
Əmdi aldi bolalmassən;
Qünki sən atangning kərpisigə qikting,
Xuning bilən sən uni buloɣiding!
U mening kərpəmning üstigə qikti!»

«**Sən atangning kərpisigə qikting**» Rubən atisining tokili Bilhah bilən billə yatkini üqün tunjilik hokukidin məhrum bolidu (35:22). Dəl Yakup bexarət bərgəndək, keyin Israil iqidə heqkandak yetəkqi yaki mətiwər Rubən kəbilisidin qikmaydu. Ular erixkən yərlər Huda wədə kiloɣan zeminning əng qetigə jaylixidu. «Hak.» 5:15də Rubən kəbilisining xu qaoɣlarda yetəkqilik jəhəttə layakətlik bolmioɣanliki kərsitilidu.

Ximeon wə Lawiy (5-7-ayət)

«Ximeon bilən Lawiy kerindaxlardur;
Ularning kiliqliri zorawanlikning koralliridur!
Ah jenim, ularning məslihitigə kirmigin!
I izzitim, ularning jamaiti bilən qetilip kalmioɣay!
Qünki ular aqqikida adəmlərni eltürüp,
Əz beximqilik kilip bukilarning peyini kəsti.
Ularning aqqiki əxəddiy boloɣaqka lənətkə kalsun!
Oɣəzipimu rəhimsiz boloɣaqka lənətkə kalsun!
Mən ularni Yakupning iqidə tarkitiwetimən,
Israilning iqidə ularni qeqiwetimən».

Yakup tiloɣa aloɣan wəkələr tooɣrisida 34-bab, bolupmu 24-31-ayətlərni kərüng. Ximeon wə Lawiy dəl u bexarət bərgəndək «**Israil iqidə tarkitilidu**», ularning kəbililiridin heqkaysisining

muқim territoriyəsi yaki rayoni bolmaydu («Yəxua» 19:1). Ḥalbuki, ahir berip Lawiy қəbilisining «tarқitiloŋanliқi»ning səwəbi birinqidin keyinki dəwrdiki Lawiylarning Hudaoŋa kərsətkən sadiқliқi tüpəylidin bolidu («Mis.» 32:26-28, «Qəl.» 25:6-13, «Қan.» 10:8-9, 33:6, «Mal.» 2:4-9ni kərüng). Ularning xu sadaқətliki tüpəylidin Huda ularni Israillaroŋa Təwrat қanunini əgitixkə, xundaқla ibadət wə ḥərhil kaḥinliқ wəzipilərni ətüxkə tikləp, ularni pütkül həlқ iqidə jay-jaylaroŋa tarқitip orunlaxturoŋan.

Yəḥuda (8-12-ayət)

«**Əy Yəḥuda! Seni bolsa қerindaxliring təriplər, қolung düxmənliringning gəjgisini basar.**
Atangning ooŋulliri sanga bax urar.
Yəḥuda yax bir xirdur;
Əy ooқlum, sən owni tutupla qiқting;
U xirdək owning yenida qəküp sozulup yatsa, yaki qixi xirdək yetiwalsa, kimmu uni қozoŋaxқa petinar?

Xaḥanə ḥasa Yəḥudadin ketip қalmaydu, Yəḥudaning puxtidin қanun qiқaroŋuqi əksümaydu, taki xu ḥoқuқ Igisi kəlgüqə kütidu;
Kəlgəndə, jaḥan həlқliri Uningoŋa itaət қilidu.
U təhiyini üzüm telioŋa, exək balisini sortluқ üzüm telioŋa baoŋlap қoyar.
U libasini xarabta yuyup, tonini üzüm xərbitidə yuyar.
Uning kəzliri xarabtin қizirip ketər, qixliri süt iqkinidin ap'aқ turar»

Təḥlil қilayli: —

«**Əy Yəḥuda! Seni bolsa қerindaxliring təriplər**» — «Yəḥuda» degənning mənisi «təripləx» yaki «mədḥiyə»dur (35:29ni kərüng). Yaқupning səzliri Israilning barliқ қəbililirigə boloŋan yetəkligüqi yaki səltənət қiloŋuqining Yəḥuda қəbilisidin qiқidioŋanliқini kərsitidu.

«**Ow tutupla qiқting**» degən səz, xübḥisizki, kəlgüsidə Yəḥudadin bolidioŋan, toluқ oŋəlibə қilidioŋan yetəkqilikni kərsitidu. Bu yetəkqilik birinqidin Dawut wə Sulaymanda boloŋan, andin Dawutning xaḥanə jəmətidin boloŋan, Pərwərdigardin əyminidioŋan barliқ padixaḥlarda kərüngən; ahir berip Məsiḥning Өzidə əng roxən kərüngən.

«**Xirdək qəküp sozulup yatsa yaki qixi xirdək yetiwalsa, kimmu uni қozoŋaxқa petinar?**» — xir owni tutuwaloŋandin keyin, u awwal қorsiқini toқlaydu, andin keyin muxu taptin kəprək tamaқlar qiқidu, dəp bilip ətrapida sozulup yetip қalidu. Undaқ əḥwalda kimmu uni қozoŋaxқa petinalaydu? Xuning bilən bu səzlər Yəḥudaning ḥəm toluқ oŋəlibə қilidioŋinini, xundaқla uning aloŋan oljidin tolimu ḥuzurlinip aram alidioŋanliқini kərsitidu. Toluқ bexarətni pütünləy əməlgə axuroŋuqi Yəḥudadin qiқidioŋan Məsiḥning Өzidur; xuning bilən u dərwəқə «**Yəḥuda қəbilisidin boloŋan xir**» dəp atilidu («Wəḥ.» 5:5).

«**Xaḥanə ḥasa Yəḥudadin ketip қalmaydu, Yəḥudaning puxtidin қanun qiқaroŋuqi əksümaydu, taki xu ḥoқuқ Igisi kəlgüqə kütidu;**
Kəlgəndə, jaḥan həlқliri uningoŋa itaət қilidu».

Yəḥuda tooŋruluқ bexarətning jəwḥirigə əmdi kəlduқ.

Bexarətni қisim-қisimlap təḥlil қilayli: —

(a) Ibraniy tilida «**Yəḥudaning puxtidin**» «Yəḥudaning putliri arisidin» degən səzlər bilən ipadilinidu. Xunga, pütkül Israilni idarə қilix ḥoқuқi («xaḥanə ḥasa») wə қanun qiқirix ḥoқuқi Yəḥuda қəbilisidə bolidu; ḥalbuki, bexarət bu ḥoқuқning қaysi waқit Yəḥudaoŋa ətidioŋanliқini kərsətməydu (bexarəttin 600 yil keyin, yəni Dawutning waқtida ḥoқuқ ətidu).

(ə) Ḥoḳuḳ Yəḥuda ḳəbilisigə ətküzülgəndin keyin, Dawutning əwladi bolоғan Məsiḥ kəlgüqə xu ḳəbilidin kətməydu. Ibraniy tilida «xu ḥoḳuḳ igisi» degən ibarə «Xiloḥ» degən səz bilən ipadilinidu. Ḳət'iy ixinimizki, bu səzning əng yahxi tərjimisini dəl xu — «Əz.» 21:27din kərüng.

Bu əḥwal (ḥoḳuḳ Yəḥuda ḳəbilisidə turoғanliḳi) ḥətta Babiloғa sürgün ḳilinoғan waḳitlarda wə keyinki dəwrlərdimu dawamlaxḳan. Israilning «ḳaldisi» sürgündin Pələstingə ḳaytip kəlgəndə ularoғa Pars imperatori bekitkən waliy Dawutning əwladi bolоғan Zərubbabəl idi. Pəḳət ahirda Ḥerod (Edomluḳ kixi) padixaḥliḳni Rim imperiyəsidin «setiwaloғan» waḳtidila, andin Məsiḥ dunyaoғa kelip tuoғuldi.

Bügünki künlərdə bolsa, (Hudadin alaḥidə wəḥiy kəlmisə) Yəḥudiylarning ḳaysisining ḥəḳiḳiy Yəḥuda ḳəbilisidin kəlgənlikini yaki baxḳa on bir ḳəbilining birsidin kəlgənlikini dəp berix mumkin əməs; qünki Israillarning barliḳ nəsəbnamiliri yoḳap kətkən yaki wəyran ḳilinoғan.

(b) «U (Məsiḥ) kəlgəndə, jaḥan həlḳliri uningoғa itaət ḳilidu» — demək, taipilər Məsiḥni tonup ḳobul ḳilidu. Bexarətning əzidə Yəḥudiylar yaki Israillarning «Xiloḥ»ḳa tutidioғan pozitsiyisi yaki ularning Məsiḥning ular arisida bolоғanliḳidin ibarət imtiyazdin muyəssər bolidioғanliḳi eniḳ deyilməydu. Əməliyəttə, ḥəmmimizgə ayanki, Israil həlḳi omumən Məsiḥni qətkə ḳaḳti.

Xunga bexarətning əməlgə axuruloғini tarihiy pakitlardur. Məsiḥni ḳobul ḳiloғanlar («itaət ḳiloғanlar»)ning kəpinqisi «jaḥan həlḳliri», yəni taipilərdin bolоғan.

«U təhiyini üzüm teliоғa, exək balisini sortluḳ üzüm teliоғa baoғlap ḳoyar.
U libasini xarabta yuyup, tonini üzüm xərbitidə yuyar.
Uning kəzliri xarabtin ḳizirip ketər, qixliri süt iqkinidin ap'aḳ turar».

Bu ayət Məsiḥning səltənitidin qiḳḳan bayaxatliḳni kərsitidu. Üzüm talliri xunqə kəp, xunqə esil wə küqlük əsiduki, ḥətta birsi exikini ularoғa baoғlisimu qataḳ bolmaydu. Ḥətta üzümlər bilən intayin eoғirlixip kətkən tal xunqə məzmut turiduki, exəkning uyan-buyan tartixliri uningoғa ziyan yətküzməydu; üzümlirimu xunqə kəp boliduki, igisi exəkning ularni yəp ketixidin ḳorḳmaydu. Bu səzning yənə bir mənisi boluxi mumkinki, birla üzüm teli qiḳaroғan üzümlər xunqə kəp boliduki, ularni kətürüxkə bir exək kerək bolidu. Bexarəttə Məsiḥning exəkkə mingini kərülidu; dərwəḳə, Rəbbimiz Əysa Məsiḥ ahirḳi ḳetim Yerusalemoғa kirginidə, exəkkə minip kirdi («Zək.» 9:9, «Mat.» 21:1-9).

Üzümlər xunqə mol boliduki, Məsiḥ halisa eginlirini suning ornida üzüm xərbiti (ibraniy tilida «üzüm ḳeni»)də yuyidu (yənə «Yəx.» 63:1-6 wə «Wəḥ.» 14:17-20ni kərüng). Üzüm məḥsulatliri bolupla ḳalmay, bəlki ḥər türlük süt məḥsulatlirimu kəp bolidu.

Bügüngə ḳədər Yəḥuda ḳəbilisi igiligən zeminda dərwəḳə intayin kəp ḥəm bək esil üzüm talliri bardur.

Zəbulun (13-ayət)

«Zəbulun dengiz boyiTBni makan ḳilar, makani kemilərning panaḥgaḥi bolar, yər-zemini Zidonoғiqə yetip barar».

Zəbulun tooғuluḳ üq ix deyilidu: —

(a) U «dengiz boyini (yaki dengizoғa yeḳin) makan ḳilidu».

(ə) Uning zeminining əzi kemilərgə aramgaḥ bolidu yaki xundaḳ aramgaḥ (port)ḳa yeḳin bolidu.

(b) U igiligən zemin Zidonning zeminioғa tutixidu.

Gərqə Zəbulunning igiligən zemini dengizning əzigə tutaxmioғan bolsimu («Yəxua» 19:10-16), qegrisi dengizoғa bək yeḳin boloғaqḳa, ular dengiz arḳiliḳ kəp soda-setiḳ bilən xuoғullanoғan. Ular ḳiloғan sodisining kəp bir ḳismi Fenekiylərning porti Zidon arḳiliḳ boloғan. Məsiḥning kəlgüsidiki «ming yillиḳ səltənət»idə Zəbulunning zemini dengizoғa tutixidu («Əz.» 48:26).

Issakar (14-15-ayət)

«**Issakar bəstlik bərdəm bir exəktur, u ikki ḳotan arisida yatḳandur;**
U aramgaḥning yahxi ikənlikigə ḳarap, zeminning esilliḳini kərüp, yük kətürüxkə mürisini egip, alwanoŋa ixləydioŋan ḳul bolup ḳalar».

Issakar yahxi ixliyələydioŋan, birak əmgəkni əməs, bəlki aramni yahxi kəridioŋan bərdəm bir exəkkə ohxitilidu. Dərwəḳə Issakar intayin küqlük bir ḳəbilə bolup ḳaldi; Musa pəyoŋəmbərning künliridə Issakarda jənggə qiḳalaydioŋan adəmlər 64300 («Qəl.» 26:25) wə keyin 87000 idi («1Tar.» 7:1-5). Yəxua pəyoŋəmbər boloŋan waḳtida Issakar ḳəbilisigə intayin munbət yər boloŋan Yizrəəl jiloŋisi təḳdim ḳilinoŋan («Yəxua» 19:17-23). Ḥalbuki, ḳəbilə xu yahxi zeminni pütünləy igiləx üqün ahiroŋiqə kürəx ḳilixḳa təyyar turmidi; bu ix ḳorḳunqaḳliḳtin əməs, bəlki ḥurunluḳtin idi. Nətijidə, ular ahirida Ḳanaaniy ḳəbililirigə ḥaxarqi bolup ixlidi.

«**Aramgaḥ**» bəlkim Huda Issakaroŋa wədə ḳiloŋan miras zeminning yahxi bir ḳismini kərsətsə kerək.

Dan (16-18-ayət)

«**Dan Israil ḳəbililiridin biri bolar, əz həlḳigə ḥəküm qiḳirar.**
Dan yol üstidiki yilan, qioŋir yol üstidə turoŋan zəhərlik bir yilandur.
U atning tuyiḳini qeḳip, at mingüqini arḳioŋa mollaḳ atḳuzar.
I Pərwərdigar, nijatingoŋa təlmürüp kütüp kəldim!»

Dan degən namning mənisi «ḥəküm» yaki «ḥəküm qiḳaroŋuqi» yaki «sotqi» bolidu. Bexarəttə uning ismi jismioŋa layiḳ bolidu, deyilidu. Xübḥisizki, bu Ximxonda əməlgə axuruldi; Ximxon Israiloŋa «Batur Ḥakim» boloŋanlardin biri idi, Dan ḳəbilisidin qiḳḳan («Ḥak.» 13-16-bablar).

Dan «Israil ḳəbililiridin biri bolar» degən səz bizgə səl oŋəlitə kərünüxi mumkin. Danning Israildin boloŋanliḳi kimgə ayan əməs? Keyin, Israilning ḳəbililiri tizimlanoŋanda, Dan ḳəbilisi daim degüdək ahirida tiloŋa elinidu. «Qəl.» 10:25 wə «Yəxua» 19:40-48din, Israilning qəldə səpər ḳiloŋanda Dan ḳəbilisining əng ahirida mangoŋanliḳi kərünidu. Bəzidə Dan ḳəbilisi Israil ḳəbililiri tizimlikidin ḳelip ḳalidu (məsilən, «Wəḥiy» 7-babta) lekin Əzakiyal» 48:1-2, 32din enik bilimizki, Dan ḳəbilisi Məsiḥning padixaḥliḳida kəm bolsa bolmaydu. Dan ḳəbilisini atliḳ əskərgə kəynidin ḥujum ḳilidioŋan yilanoŋa ohxitix kəlgüsidə ular pistirma jəng ḳilidioŋan həlḳ bolidioŋanliḳini kərsitidu. Danlarning xu harakterda boloŋanliḳi Ximxonning mijəzidə wə ḥayatida wə keyin Danlarning Laix xəḥirigə boloŋan ḥujumidin kərülidu («Ḥak.» 18:18-31); bu xəḥər keyin Danlarning pəytəhti boldi.

Dan wə uning maḥiyiti tooŋruluḳ oylax Yaḳupni ḥayajanlandurup: «**I Pərwərdigar, nijatingoŋa təlmürüp kütüp kəldim!**» dəp nida ḳilduridu. Bu ündəx jümlə Danni ḥəḳḳaniy ḳilip Huda bilən inaḳliḳḳa kəltürüx üqün ḥəḳiḳətən uluoŋ birhil nijatning kerək bolidioŋanliḳini kərsətsə kerək (Danlar keyin butpərəslikkə intayin mayil bolup ḳaloŋan — «Ḥak.» 18-babni, «1Pad.» 12:29, «Amos» 8:14ni kərüng). Dərwəḳə undaḳ uluoŋ nijatliḳ Məsiḥ arḳilik barliḳḳa kəltürülidu («Ibr.» 2:3) wə Uning arḳilik Dan ḳəbilisi ḳutḳuzulup Məsiḥning ming yilliḳ padixaḥliḳi iqidə ḥəḳḳaniy ḳilinip kərülidu («Əz.» 48:1).

Gad (19-ayət)

«**Gadḳa bolsa, ḳaraḳqilar ḳoxuni ḥujum ḳilar;**
Lekin u tapan besip zərbə berər».

Bu ḳiskа ayəttə pəḳət altə səz bar, uningda «Gad» degən nam bilən səz oyuni ḳilinidu. Ibraniy tilida «Gad»ning mənisi (1) tələylik; (2) «ḳaraḳqi ḳoxun» yaki «ḥujum» bolup, bu jümlə: «Gadḳa bolsa, ḳaraḳqilar ḳoxuni ḥujum ḳilidu; lekin u (Gad) ḳoxun bolup ularoŋa tapan besip

zərbə beridu» degəndək bolidu. Xuning bilən Gad ḳəbilisi daim baxḳa millәttin bolop ḳarakqi ḳoxunlar wə düxmənlər təripidin ḥujumop uqraydu. Uning zemini I'ordan dəryasining xərkiy təripigə jaylixidu; xu yər qəl-bayawanda turuwatḳan həlḳ-millətlər təripidin ḥujumop uqraydu («Yər.» 49:1). Lekin u «**ularning tapinini besip zərbə beridu**» — ularop ḳarxi ḥujum ḳilidu wə ahir berip ularning üstidin oʇəlibə ḳazinidu. Gad ḳəbilisining jənggə bolop maḥariti «Ḳan.» 3:20 Wə «1Tar.» 5:18-22də tilop elinidu. «1Tar.» 12:8-15də birnəqqə Gadlarning Dawutning alaḥidə talliwalop ḳoxunining bir ḳismi bolidiop anliḳi tilop elinidu.

Axir (20-ayət)

«**Axirning tamiḳida zəytun meyi mol bolar, u xaḥlar üqün nazu-nemətlərni təminlər**».

Axirning kəlgüsidiki bayaxatliḳi muxu yərdə təkitlinidu (Musa pəyop əmbər «Ḳan.» 33:24dimu Axir toop ruluḳ bexarət bərgəndə ohxax eytilidu). Keyin, Axir ḳəbilisi erixkən zemin «Ottura Dengiz» boyida bolup bügüngə ḳədər esil süpətlik zəytun dərəhliri bilən dangḳi qiḳḳan. Axir ḥətta padixaḥlarop a has məḥsulatlarni qiḳiridu.

Naftali (21-ayət)

«**Naftalidin qiraylik gəplər qiḳar,**
U ərkin ḳoyuwetilgən maraldur».

Naftali toop ruluḳ kəlgüsidiki ikki əḥwal kərsitilidu: —

(a) U Maraldək ərkin, kəng-azadiliktə yaxaydiop an bir həlḳ bolidu; dərwəḳə Naftali ḳəbilisi Yəxua pəyop əmbərning təḳdim ḳilixi bilən taop lik bir rayonop a miraslik ḳilidu wə xu zeminda erixkən ərkinlikini əziz bilip ḳolidin bərməslik üqün kerək bolop an jəng maḥaritigə igə bolidu («Ḥak.» 4:41-24ni kərüng).

(ə) Uningdin «**qiraylik gəplər qiḳar**» — gəpkə usta, pasaḥətlik, xeiriy səz ḳilalaydiop an bolidu. Buningdin bir misal «Ḥak.» 5:1-31də kərülidu — bu səzlərning bir ḳismi Naftaliy Barakning aop zidin qiḳḳan).

Yüsüp wə uning oop ulliri Əfraim wə Manassəḥ toop ruluḳ (22-26-ayət)

«**Yüsüp mewilik dərəhning xehidur, bulaḳning yenidiki kəp mewilik xahtəktur;**
Uning xahqiliri tamdin ḥalḳip kətkəndur.
Ya atḳuqilar uningop a azar ḳilip, uningop a oḳ atti, uningop a nəprətləndi.
Ḥalbuki, uning oḳyayi məzmut turar, ḳol-biləkliri əplik turop uzular, xu küq Yaḳup tayanop an Küqlük Bolop uqining ḳolliridindur —
(Israilning Ḳoram Texi, yəni uning Padiqisi Uningdin qiḳar!)
Axu küq atangning Təngrisidindur — (U sanga mədət berər!)
Yəni Ḥəmmigə Ḳadirdindur — U seni bəriklətlər!
Yuḳirida asmanning bərikətliri bilən,
Təwəndə yatḳan qongḳur sularning bərikətliri bilən, əmqək bilən baliyatḳuning bərikiti bilən seni bərikətlər!
Sening atangning tiligən bərikətliri ata-bowilirimning tiligən bərikətliridin ziyadə boldi,
Ular mənggülük taoŋ-edirlarning qətlirigiqə yetər,
Ular Yüsüpning bexiop a qüxər, yəni əz ḳerindaxliridin ayrim turop uqining qoḳḳisiop a tegər»

Yüsüp wə uning əwladliri «**xahqiliri baoŋning temidin ḥalḳip kətkən**»

«**Mewilik dərəhning xehi**» bolidu — demək, mewə-qiwiliri xunqə mol boliduki, baoŋning temidin ḥalḳip ətidu. «Qəl-Bayawandiki Səpər» 1-babta hatiriləngən royheti boyiqə Yüsüpning adəmliri Yəḥudaningkidin az bolidu; lekin «Qəl-Bayawandiki səpər» 26-babtiki royhət boyiqə

ular Yəhudaningkidin kəp bolidu. U «bulaqning (yaki «quduq»ning) yenida» bolidu — demək, uning əziningki muqim su mənbəəsi bar bolup, yamoʏuroʏa tayinixning ḥajiti bolmaydu.

23-ayəttə Yüsüp uqrioʏan ziyankəxlik, yəni əz kerindaxliri, Potifar wə Potifarning ayali təripidin uqrioʏan muamililər xeiriy ohxitixlar bilən təswirlinidu. Biraq Yüsüp bu muamililərdin ətüp aman qalidu — «Ḥalbuki, uning oqyayi məzmut turar, qol-biləkliri əplik turoʏuzular, xu küq Yaqup tayanoʏan Küqlük Boloʏuqining qolliridindur». U uqrioʏan sinaqlar arqiliq wə Pərwərdigarning küqləndürüxliri bilən düxmənlirining «oqliri» qətlitilip uningoʏa təgmidi wə əzining «qol-biləkliri əplik turoʏuzuldi»; qünki ḥəqiqiy Küqlük Boloʏuqi uni quwwətləndürdi. Andin bexarəttə Yaqup Məsiḥni Hudaning Əz yenidin qikkan «Israilning Padiqisi» («Zəkəriya» 11-bab wə «Yuḥanna» 10-babni kərüng) wə «Israilning Qoram Texi» dəp təswirləydu. Təwratta ḥəm Injilda «Israilning Qoram Texi» yaki «Qoram Tax» Məsiḥni kərsitioʏan simwol süpitidə kəp yərlərdə bayqilidu.

25-ayəttə Yaqup Yüsüp kəlgüsidə bəḥrimən bolidioʏan bəht-bərikətni «Yuqirida asmanning bərikətliri bilən, təwəndə yatqan qongqur sularning bərikətliri bilən» dəp aldin'ala eytidu. Andin: «Əmqək bilən baliyatquning bərikiti bilən seni bərikətlər» dəp eytilidu — bular bilən Yüsüp əng qong kəbilə bolidu (Əfraim wə Manassəḥ ikkisi birləxtürülgəndə). Israillar «jənubiy padixaḥliq» («Yəḥuda») wə «ximaliy padixaḥliq» («Israil»)oʏa bəlüngəndin keyin Əfraim kəbilisi ahirida xunqə küqlük boliduki, bəzidə ximaliy padixaḥliq ayrim ḥalda «Əfraim» nami bilənla atilidu (məsilən, «2Tar.» 25:7, «Yəx.» 7:2ni kərüng).

Xuning bilən, bexarət boyiqə, Yüsüp qarxilixixqa yüzləngən ḥalda ronaq tapidu.

Bənyamin (27-ayət)

«Bənyamin yirtquq bəridəktur;
Ətigəndə u owni yər, kəqqurun u oljisini təqsim qilar».

Bexarəttə Bənyamin qəbilisining jənggiwar, uruxqaq harakteri təkitlinidu. U kəp qetimlap oʏəlibə qazinidu: «Ətigəndə u owni yər» wə xundaq oʏəlibilik boloʏandin keyin: «kəqqurun u oljisini təqsim qilar» — qazanoʏan oʏəlibisining olja-oʏəniymitini baxqilaroʏimu təqsim qilip uningdin ortaq bəḥrimən bolidu.

Dərwəqə, Bənyamin qəbilisidin bəzi dangqi bar jəngqilər qikti — Əḥud («Ḥak.» 3:15-30), Saul («1Sam.» 9:1-11:15), Yonatan («1Sam.)» 14:1-52); wə intayin qəysər, etiqadi küqlük bəzi ər-ayallar — məsilən, Mordikay wə Əstər ulardin qikti. Rosul Pawlus Bənyamindin qikti; uning ismi «Saul» waqtida, u Rəb Əysa Məsiḥni tehi uqratmioʏanidi, towa qilixtin ilgiri, uning harakteri dərwəqə «yirtquq bəridək» dəḥxətlik idi. Lekin Hudaoʏa ming təxəkkür, ḥərbirimizning kona harakterimiz Məsiḥning nijati wə küq-qudriti bilən uningkigə ohxax muḥəbbətlik, meḥir-xəpqətlik, rəḥimdilliqqa əzgərtilidu («Rim.» 11:1-2, «Ros.» 26:9-11», «1Tim.» 1:13ni kərüng)!

Amin!

«U ata-bowiliri arisida uhlidi» «U ata-bowilirining yenioʏa kətti» qatarlik ibarilər (25:8)

«U ata-bowiliri arisida uhlidi» degən ibarə Təwrattiki «Təbirlər»ni kərüng.

Təwrat 2-ḳisim
«Misirdin qiḳix»
Kirix səz

Məzkur kitab xəksiz Musa pəyoɣəmbərning ɵz yazmisidur. Kitabta Hudaning Ibraḥimoɣa eytḳan: «**Sən arḳilik yər yüzidiki barlik ailə-ḳəbililər bəht-bərikət tapidu!**» degən wədisining əməlgə axuruluxning dawami hatiriləngən. Muxu wədə awwal Yəhudiy həlḳining «tuoɣuluxi», andin əng ahirida Məsiḥning Yəhudiy həlḳi arḳilik dunyaoɣa kelixi bilən əməlgə axuruloɣan. «Yəhudiy həlḳining tuoɣuluxi» məzkur kitabning muḥim bir temisidur.

Israil həlḳi nemixḳa «tət dəwr» Misirda musapir boloɣan?

«Yaritilix»tiki «ḳoxumqə səz»imizdiki, 38-bab tooɣruluḳ bayanlardin nəḳil kəltürsək: —

«Huda Ɵz həlḳining Ḳanaaniylarni Pələstindin ḥəydiwətküdək küqkə igə boluxioɣiqə, (xundaḳla Ɵzi Yəhudiy həlḳigə wədə ḳiloɣan zeminni igilətküqə) həlḳini ularning xu yaman təsiridin wə ɵrp-adətliridin ayrip turuxḳa bir tədbir tepixi kerək idi. Huda tallioɣan tədbir bolsa həlḳini baxḳa bir yərgə waḳitlik yətkəxtin ibarət idi. Xu yər dəl Misir idi; Misirliḳlar qarwiqi həlḳni mənsitməydioɣanliḳi üqün ular Israillaroɣa ayrim bir rayonni bələp bərdi».

«Misirdin qiḳix» degən kitabta hatiriləngən tarih Israillar Misirda musapir bolup turoɣan ahirḳi waḳitlardin baxlinidu. Bu waḳitta Israillar helila kəpiyip, qong bir ḳowm bolup ḳaloɣanidi — təhminən ikki milyonoɣa yətkənidi. Misirliḳlar ularoɣa zulum ḳilip, ularni ḳul ḳilip ixlitixkə baxlioɣanidi. Bu zulumning məlum bir səwəbi: «**Israillar bizdin kəp, xundaḳla ular küqlük bolup ketixi mumkin**» degən ḳorḳunqtin boloɣanidi. Misir padixaḥi Pirəwn ibraniylarning bowaḳlirini tuoɣuluxi bilənla əltürünglar, dəp yarliḳ qüxürgənidi. Musaning ata-anisi uningdin ḳorḳmay, yarliḳḳa pisənt ḳilmay Musani ɵz əyidə yoxurun baḳidu. Üq aydin keyin ular ḳomux sewətni «kemə» ḳilip yasap, uni Nil dəryasidiki ḳomuxluḳḳa yoxurup ḳoyidu. Pirəwnning ḳizi uni tasadipiy uqritip, uni beḳiwalidu. Musaning tarihi, xundaḳla Israilning Misirdin ḳutulup qiḳix tarihi mana xuningdin baxlinidu.

Bu waḳit təhminən miladiyədin ilgiriki 1525-yili idi. Misirning xu qaoɣdiki Pirəwni Tutmos I idi (1526-1512); Musani dəryada ləyləp turoɣan sewəttin tapḳan Pirəwnning ḳizi dəl Tutmos I-ning ḳizi Hutxəpsut bolsa kerək. Muxu dəwrdiki kəprək tarihiy təpsilatlar tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

Musa padixaḥ ordisida xaḥzadə süpitidə qong ḳilinip tərbiyə kəridu («Ros.» 7:22). Lekin u ɵz həlḳini untup ḳalmaydu. Ahirida u: Huda ɵzümni wasitə ḳilip Ɵz həlḳini ḳulluḳtin ḳutḳuzup, ularoɣa wədə ḳiloɣan zeminoɣa baxlap kirgüzidu, degəndin həwərdar boldi. Uning xu həwərdin ḳandaḳ yol bilən həwərdar boloɣanliḳi bizgə naməlum, lekin xundaḳ boloɣanliḳida xək yoḳ («Ros.» 7:23-25). Ḥalbuki, Israil həlḳi uning yetəkqiliki wə yardimini rət ḳilidu («Ros.» 7:25-29). Nətijidə, u qəl-bayawanoɣa ḳeqixḳa məjbur bolidu, andin xu yərdə ḳirik yil padiqi bolup turup ḳalidu. Pəḳət xu ḳirik yil ɵtkəndin keyinla Huda ḳaytidin uningoɣa səz ḳilip, ɵz qaḳiriḳi boyiqə həlḳini Misirning ḳulluḳidin ḳutḳuzuxḳa ḳaytidin əwətidu.

«Misirdin qiḳix »

Hudaning ḳandaḳ yol bilən ɵz niyətlirini əməlgə axuroɣanliḳini zeḥin ḳoyup oḳux ḥərḳaqan intayin kəngüllük ix bolidu, uningdin kəp ḥekmətlərni bilgili bolidu. Huda Israilni ḳutḳuzux yolida Musa wə Ḥarunni, Israil həlḳi wə Misir həlḳini, Pirəwn wə uning əməldarlirini sinaydu, xundaḳla ularning ḥərbirigə Ɵzigə ixinixi wə tayinixioɣa ḳimmətlik pursətlər bilən təminləydu. Bular bizning ḥərḳaysi dəwrlərdə paydiliniximiz üqün məzkur kitabta hatiriləngən. Bularning bəziliri üstidə «ḳoxumqə sɵz»imizdə tohtilimiz.

Xuning bilən Musa pəyoɣəmbərning wasitisi arḳilik Israillar «həlḳ boluxḳa» tuoɣulidu; ular Misirdin ḳutḳuzulidu, «Ḳizil Dengiz»oɣa qüxüp birhil «qəmüldürülüx»ni ḳobul ḳilip, Hudaning muḳəddəs ḳanun-bəlgilimilirini tapxuruwalidu; ular Hudaning Ɵzining ularning otturisida, yəni «muḳəddəs qedir»da turuxioɣa muyəssər bolidu; qəl-bayawanda Hudaning sinaxlirioɣa uqraydu (ahirida Yəxua pəyoɣəmbərning yetəkqilikidə Huda ɵzlirigə wədə ḳiloɣan Ḳanaan zeminioɣa baxlap kelinidu). Məzkur «Misirdin qiḳix» degən kitab Hudaning bu uluoɣ ixining hatirisidur.

Məzmun: —

1. Israillarning Misirda ḳulluḳta boluxi (1-bab)
2. Musa pəyoɣəmbərning tuoɣuluxi wə qaḳirilixi (2-4-bablar)
3. Musaning Misiroɣa ḳaytixi; Misir padixaḥi Pirəwnning jaḥillik ḳilip Hudaning əmrini rət ḳilixi; Huda Misirliḳlaroɣa qüxürgən apətlər (5-11-bablar)
4. Ɵtüp ketix ḥeyti wə Misirdin qiḳix (12-babtin 15-bab 21-ayətkiqə)
5. Ḳizil dengizdin Sinay teoɣioɣa səpər ḳilix (22:15tin 18-babḳiqə)
6. Muḳəddəs ḳanunning qüxürülüxi wə əḥdining tüzülüxi (19-24-bablar)
7. Ibadət qedirining yasilixi, ḳuruluxning ḳurulmisi wə bəlgilimiliri (25-31-bablar)
8. Israillarning butlaroɣa berilip asiylik ḳilixi; Musaning ular üqün ḳiloɣan dua-tilawətliri (32-34-bablar)
9. Ibadət qedirining yasilixi (35-40-bablar)

Misirdin qiḳix

Israillarning Misirda tartḳan azabliri

1 [1] Wə təwəndikilər Israil bilən billə Misiroɣa baroɣan ooɣullirining isimliri (ular ḥərḳaysisi
əz bala-qaḳilirini elip, Yaḳup bilən billə Misiroɣa baroɣanidi): — [2] Rubən, Ximeon, Lawiy,
Yəḥuda, [3] Issakar, Zəbulun, Binyamin, [4] Dan, Naftali, Gad wə Axir. [5] Əmdi Yaḳupning puxtidin
boloɣanlar jəmiy bolup yətmix adəm idi. Bu waḳitta Yüsüp Misirda idi.
[6] Keyin Yüsüp, uning barlik ḳerindaxliri ḥəmdə barlik zamandaxliri ölüp tügidi. [7] Xundaḳtimu,
Israillar kəp tuoɣulup, tez awup, intayin küḳəydi; ular zeminoɣa bir kəldi. [8] U waḳitlarda Yüsüp-
ni bilməydioɣan yengi bir padixaḥ Misirda təhtkə qiḳti. [9] U həlḳigə: Mana, Israillarning həlḳi
bizdin ziyadə awup ḥəmdə bizdinmu küqlinip kətti. [10] Əmdi biz ularoɣa nisbətən aḳilanə ix
tutayli; bolmisa, ular tehimu awup ketidu, mubada urux partlap ḳalsa, xundaḳ boliduki, ular
düxmənlirimiz tərəpkə ötüp, bizgə ḥujum ḳilip, yurttin qiḳip ketixi mumkin, — dedi.
[11] Xuning bilən ular ularni ḳiliwatḳan əməklərdə harlax üqün ix baxlirini təyinləp
nazarətqilikkə ḳoydi. Xuning bilən Israillar Pirəwn üqün Pitom bilən Raamsəs degən maddiy
əxya saḳlaydioɣan xəḥərlərni yasap bərdi. [12] Lekin ularni ḳanqə əzgənseri, bular xunqə kəpiyip
ḥəmmə yərni ḳaplidi; buning bilən misirliḳlar Israillaroɣa əq bolup kətti. [13] Xuning bilən
misirliḳlar Israillaroɣa zulum ḳilip, ularni tehimu ḳattiḳ ixlitip eoɣir ixlaroɣa saldi. [14] Misirliḳlar
ularni layqiliḳ, hix-kesək ḳuyux wə etizlarning ḥərhil əməklirigə selip, ixning ḳattiḳliḳi bilən
ularning turmuxioɣa ḳattiḳ eoɣirqiliḳ saldi; ularni nemə əməkkə salmisun, intayin japaliḳ idi.
[15] Misir padixaḥi ikki ibraniy tuoɣut anisioɣa səz ḳilip (ularning birining ismi Xifraḥ, yənə
birining ismi Puaḥ idi):
[16] — silər ḳaqanliki ibraniy hotunlarni tuoɣdursanglar, tuoɣḳanda obdan ḳaranglar; bowaḳ ooɣul
bolsa, əltürüwetinglar; ḳiz bolsa, tirik ḳoyunglar, — dedi.
[17] Lekin tuoɣut aniliri Hudadin ḳorḳup, Misirning padixaḥi ularoɣa eytḳandək ḳilmay, bəlki
ooɣul bowaḳlarni tirik ḳoydi.
[18] Xunga Misirning padixaḥi tuoɣut anilirini qaḳirtip ulardin: — Bu nemə ḳiloɣininglar?! Ooɣul
balilarni nemixḳa tirik ḳoydunglar? — dəp soridi.
[19] Tuoɣut aniliri Pirəwngə jawab berip: — Ibraniy ayallar misirliḳ ayallaroɣa ohximaydu. Ular
küqlük, saoɣlam-timən boloɣini üqün tuoɣut aniliri ularning ḳexioɣa yetip baroɣuqə, əzliri tuoɣup
bolidu, — dedi.

1:1 «Wə» — «wə» degən bu səz «Misirdin qiḳix» degən kitabning «yaritilix» degən kitab bilən ziq baoɣlinixliḳ ikənlikini kərsitidu. «Yar.» 50:26ni kərüng. **«Israil»** — oḳurmənlərning esidə barki, Huda Yaḳupning ismini «Israil»oɣa əzgərtkənidi («Yar.» 32:28, 35:10ni kərüng).
1:1 Yar. 46:8; Mis. 6:14.
1:5 Yar. 46:27; Ḳan. 10:22; Ros. 7:14.
1:7 Ḳan. 26:5; Ros. 7:17
1:8 «Yüsüpni bilməydioɣan yengi bir padixaḥ» — bəlkim «Ḥiksos Pirəwnlər» sulalisini aoɣduroɣan kixi «Aḳmos» (miladiyədin ilgiri 1570-1546-yillar) boluxi mumkin.
1:8 Ros. 7:18
1:10 Ros. 7:19
1:11 «ular ularni ḳiliwatḳan əməklərdə harlax üqün..» — ḳarioɣanda, Misirliḳlar aliḳaqan Israillarni əzliri üqün əməḳ ḳilixḳa saloɣanidi. **«Raamsəs»** — baxḳa yərlərdə «Ramsəs» dəp atilidu.
1:12 «Israillaroɣa əq bolup kətti» — yaki «Israillar tüpəylidin azar yedi».
1:12 Zəb. 105:24-25
1:15 «Ibraniylar» — yəhudiylarni, yəni Israillarni kərsitidu.
1:16 «tuoɣḳanda obdan ḳaranglar» — Ibraniy tilida «tooɣut orunduḳida səpselip ḳaranglar».

[20] Nətijidə, Huda tuoqut anilirioqa iltipat kərsətti; Israil həlqi dawamlik kəpiyip, tehimu küqəydi.
[21] Xundak boldiki, tuoqut aniliri Hudadin qorkidioqan ihlasmən boloqanliqi üqün Huda ularni aililik boluxka muyəssər kildi.
[22] Buning bilən Pirəwn barlik pukralirioqa: — Israillardin yengi tuoquloqan ooqul balilarning həmmisini dəryaoqa taxlanglar, lekin qiz balilarning həmmisini tirik qaldurunglar, dəp əmr kildi.

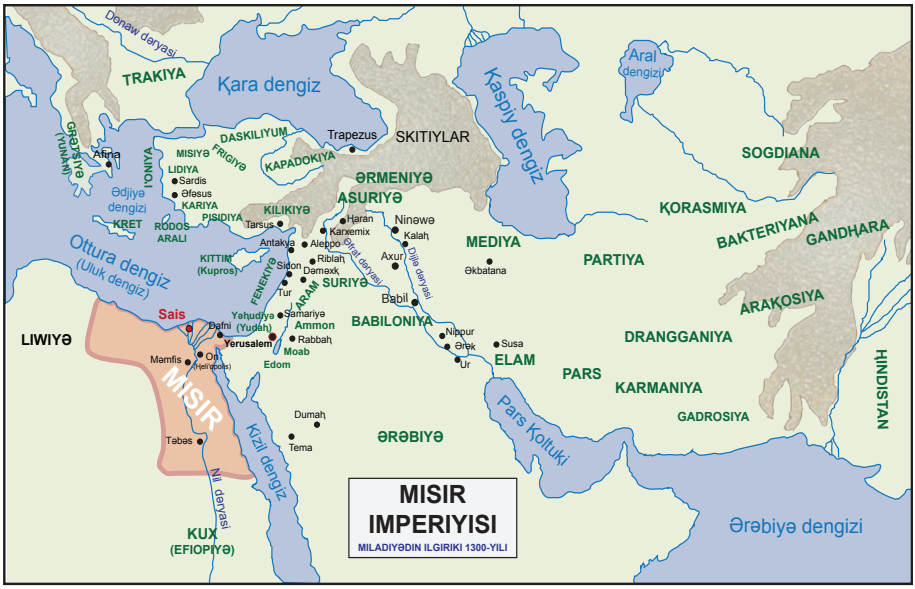

Musaning dunyaoqa kelixi

2 [1] Lawiyning jəmətidin boloqan bir kixi berip, Lawiyning nəslidin boloqan bir kizni hotunlukka aldi. [2] Bu ayal hamilidar bolup, bir ooqul tuoqdi. Ana uning qiraylik ikənlikini kərüp, uni üq ay yoxurup saklidi. [3] Uni yənə yoxuruxka amalsiz kaloqanda, komuxtin bir sewət yasap, uningoqa yaryelim wə mom suwap, balini iqigə selip, dəryaning kiroqikidiki komuxluk arisioqa koyup koydi. [4] Andin balining hədisi uningoqa nemə bolarkin dəp yiraktin karap turdi. [5] U wakitta Pirəwnning kizi suoqa qəmülgili dərya tərəpkə kəldi; uning qəriliri dərya boyida aylinip yürdi. Pirəwnning kizi komuxlukning arisida turoqan sewətni kərüp, has qərisini uni elip qikixka

1:22 «dərya» — məzkur kitabta «dərya» pəkət Nil dəryasini kərsitidu. Misirda heqkandak baxka qong dərya yok. Bügüngə kədər Misirliklar «dərya» desə, pəkət Nil dəryasinila kərsitidu.
–Muxu wakələr yüz bərgən zamanlarda Misirliklar yənə Nil dəryasini «əz ilahlirimizdin biri» dəp hesablap uningoqa qokunatti.
1:22 Ros. 7:19
2:1 Mis. 6:20; Qəl. 26:59
2:2 1Tar. 23:13; Ros. 7:20; Ibr. 11:23
2:3 «sewət» — ibraniy tilida «sanduk» — bu səz «Yar.» 6:14də Nuh pəyoqəmbər yasioqan «kemə»nimu bildüridu. **«dəryaning kiroqikidiki komuxluk arisioqa koyup koydi»** — misirliklar Nil dəryasini ilah dəp karioqaqka, misirlik ayallarning Nil dəryasida daim yuyunux aditi bar idi. Xübhisizki, Musaning anisining xundak kilixi misirlik bir ayalning uni tepiwelip, uningoqa rəhim kilip bekiwalsun, degənni məksət kiloqanidi.

əwətti.. [6] U sewətni eqip qariwidi, mana, bir ooɣul balini kərdi wə u bala yioɣlap kətti. Məlikə uningoɣa iq aoɣritip: — Bu xübhisizki ibraniylarning baliliridin biri ikən, dedi.
[7] U qaoɣda balining hədisi Pirəwnning qizidin: — Mən berip, sili üqün balini emitip bақidioɣan bir ibraniy inik ana tepip keləymu? — dəp soridi.
[8] Pirəwnning qizi uningoɣa: — Baroɣin, dedi. Qiz berip bowaқning anisini qaқirip kəldi.
[9] Pirəwnning qizi uningoɣa: — Bu balini elip ketip mən üqün emitip beқip bər; həққingni berimən, dedi. Xuning bilən ayal balini elip ketip, uni emitip baқti.
[10] Bala qong boloɣanda uni Pirəwnning qizining qexioɣa elip bardi; u uningoɣa ooɣul boldi. U: «Mən uni sudin qiқiriwaloɣan» dəp uningoɣa Musa degən isimni qoydi..

Musaning Israilni qutquzmaқqi boluxi wə Midiyan dəlitigə qeqip ketixkə məjbur boluxi

[11] Musa qong boloɣandin keyinki künlərdə xundaқ boldiki, u əz qerindaxlirining yenioɣa bardi wə ularning eoɣir əmgəkkə seliniwatқanliқini əz kəzi bilən kərdi. Arida, bir misirliқning ibraniy qerindaxliridin birini uruwatқanliқini kərdi.. [12] U tət ətrapioɣa қarap, adəm yoқluқini kərüp, heliқi misirliқni urup eltürüp, qumoɣa kəmüp yoxurup қoydi. [13] Ətisi u yənə qiқip қariwidi, mana ikki ibraniy bir-biri bilən soқuxuwatatti; u yolsizliқ қiliwatқan kixigə: — Əz qerindixingni nemixқa urisən? — dedi.
[14] Heliқi kixi jawab berip: — Kim seni bizgə hakim wə soraқqi қilip қoydi? Heliқi misirliқni eltürginingdək menimu eltürməkqimusən? — dedi.
Musa bu gəpni anglap қorқup əz iqidə: «Mən қiloɣan ix jəzmən axkara bolup қaptu!» dəp oylidi..
[15] Pirəwn həm bu ixtin həwər tepip, Musani eltürməkqi boldi; lekin Musa Pirəwnning aldidin qeqip, Midiyan zemininioɣa berip olturaқlaxti. Bir küni, u қudaқning yenioɣa kelip olturdi..
[16] Midiyanning kahinining yəttə qizi bar idi; ular kelip, atisining қoylirini suoɣirixқa su tartip oқurlaroɣa қuyup tolduruxқa baxlidi. [17] U waқitta yərlik padiqilar kelip, ularni həydidi, Musa қopup қizlaroɣa yardəm berip, қoylirini suoɣirixip bərdi.
[18] Ular atisi Reuəlning qexioɣa yenip kəlgəndə, ulardin: — Nemixқa bügün xunqə tez yenip kəldinglar? — dəp soridi.
[19] Ular jawab berip: — Bir misirliқ adəm bizni padiqilarning қolidin қutқuzdi həmdə biz üqün su tartip, қoy padimizni suoɣiripmu bərdi! — dedi.
[20] U қizlirioɣa: — Undaқta u kixi hazir nədə?! Uni nemixқa sirtta taxlap kəldinglar? Uni tamaққa qaқiringlar, — dedi.
[21] Musa u kixi bilən billə turuxқa maқul boldi. U қizi Zipporahni uningoɣa hotunluққa bərdi.
[22] U ayal uningoɣa bir ooɣul tuoɣup bərdi; Musa «Mən yaқa yurtta musapirdurmən» dəp, uning ismini Gərxom dəp қoydi..
[23] Nuroɣun künlər ətüp, Misirning padixahi əldi. Israillar əz қulluқ haliti tüpəylidin ah-zar urup, nalə-pəryad kətürdi; қulluқtin boloɣan pəryadi Hudaning huzurioɣa berip yətti. [24] Huda

2:5 «sewətni» — ibraniy tilida «sanduқni». 3-ayəttiki izahatni kərüng.
2:5 Ros. 7:21; Ibr. 11:23
2:10 «Musa» — ibraniy tilida «Musa» degən səz «tartip qiқirix» degən səz bilən ahangdaxtur; қədimki Misir tilida «suning balisi» degən mənidə boluxi mumkin. Ahirida Musaning xərəplik burqi Israilni «su (yəni, Қizil Dengiz)din yaki su arқiliқ қutқuzup qiқirixtin ibarət bolidu.
–Oқurmənlər diққət қilsa, Pirəwnlərning isimlirining kəpinqə «mos» yaki «mosis» degən қoxumqə bilən ahirlaxқinini bayқiyalaydu.
2:11 Ros. 7:23; Ibr. 11:24,25
2:14 Ros. 7:27
2:15 Ros. 7:29
2:22 «Gərxom» — muxu isim «yaқa yurtluқ» degən səz bilən ahangdax. Musaning tunji balisioɣa bu isimni қoyuxi bəlkim Huda uningoɣa tapxurmaқqi boloɣan hizmət ornining xu yərdə əməslikini bildürüx üqün boluxi mumkin.
2:22 Mis. 18:2, 3

ularning aḫ-zarlirini anglap, Өzining Ibraḫim bilən, Isḫaḳ bilən wə Yaḳup bilən tüzgən əḫdisini esigə aldi.. 25 Xuning bilən Huda Israillarning ḫal-əḫwalini kərdi wə Huda ularoɣa kəngül bəldi.

Hudaning Musani qaḳirixi

3 1 Musa bolsa ḳeynatisi Midiyanning kaḫini Yətroning ḳoy padisini baḳatti. U ḳoylarni baxlap qəlning əng qetigə Hudaning teoɣi, yəni Ḥorəb teoɣining baoɣrioɣa kəldi.. 2 Xu yərdə bir azoɣanliḳtin ərləp qiḳiwatḳan ot yalḳuni iqidin Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa kəründi. Mana, azoɣanliḳ otta kəyüwatḳan bolsimu, lekin azoɣan əzi kəyüp kətmigənidi.. 3 Musa: — Mən berip, bu ajayip mənzirini kərüp baḳay; azoɣanliḳ nemixḳa kəyüp kətməydioɣandu? — dəp oylidi.
4 Pərwərdigar uning buni kərgili yoldin qətnəp azoɣanliḳḳa kəlginini kərdi; Huda azoɣanliḳ iqidin uni: — Musa! Musa! — dəp qaḳirdi. U: Mana mən! — dəp jawab bərdi..
5 U uningoɣa: — Bu yərgə yeḳin kəlmə; putliringdin kəxingni saloɣin; qünki sən turoɣan bu yər muḳəddəs jaydur.. 6 Mən atangning Hudasi, Ibraḫimning Hudasi, Isḫaḳning Hudasi wə Yaḳupning Hudasidurmən, — dedi.
Buni anglap Musa Hudaoɣa ḳaraxtin ḳorḳup, yüzini etiwaldi..
7 Pərwərdigar uningoɣa mundaḳ dedi: — Bərḫəḳ, Mən Misirda turuwatḳan ḳowmimning tartiwatḳan azab-oḳubətlirini kərdum, nazarətqilərning ularni harlawatḳanliḳidin ḳiloɣan pəryadini anglidim; qünki Mən ularning dərdlirini bilimən.. 8 Xunga Mən ularni misirliḳlarning ḳolidin ḳutḳuzup, xu zemindin qiḳirip, yahxi ḫəm kəng bir zeminoɣa, süt bilən ḫəsəl eḳip turidioɣan bir zeminoɣa, yəni Ḳanaaniy, Ḫittiy, Amoriy, Pərizziy, Ḫiwiylar wə Yəbusiylarning yurtioɣa elip berixḳa qüxtüm. 9 Mana əmdi Israillarning nalə-pəryadi Manga yətti, misirliḳlarning ularoɣa ḳandaḳ zulum ḳiloɣanliḳinimu kərdüm. 10 Əmdi sən kəl, Mən seni həlḳim Israillarni Misirdin elip qiḳirix üqün Pirəwnning aldioɣa əwətimən, — dedi..
11 Lekin Musa Hudaoɣa: — Mən kim idim, Pirəwnning aldioɣa berip Israillarni Misirdin qiḳirialioɣudək? — dedi.
12 U jawab berip: — Bərḫəḳ, Mən sən bilən billə bolimən; sən ḳowmni Misirdin elip qiḳḳandin keyin bu taoɣda Hudaoɣa ibadət ḳilisilər; bu ix mana əzünggə Mening seni əwətkinimning ispat-bəlgisi bolidu, — dedi..
13 Xuning bilən Musa Hudaoɣa: — Mən Israillarning ḳexioɣa berip ularoɣa: «Ata-bowiliringlarning Hudasi meni ḳexinglaroɣa əwətti» desəm, ular məndin: «Uning nami nemə?» — dəp sorisa, ularoɣa nemə dəp jawab berimən? — dedi.

2:24 Yar. 15:14
3:1 «Yətro» — Reuəlning yənə bir ismi. Bəzidə «Yətər» dəpmu yezilidu. **«U ḳoylarni baxlap...»** — Ottura Xərḳtə padiqilar adəttə ḳoylirini baxlap ularning aldida mangidu. **«Ḥorəb»** — Sinay teoɣining yənə bir nami.
3:2 «Xu yərdə bir azoɣanliḳtin ərləp qiḳiwatḳan ot yalḳuni iqidin Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa kəründi» — yaki «Xu yərdə Pərwərdigarning Pərixtisi bir azoɣanliḳtin ərləp qiḳiwatḳan ot yalḳuni süpitidə uningoɣa kəründi». **«Pərwərdigarning Pərixtisi»** — Təwrat dəwridə intayin alaḫidə bir xəhs idi. Bəzi ixlarda u Hudaning ornida kərünətti. «Təbirlər» ḫəm «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
3:4 «Musa, Musa» — adəmning ismini ikki ḳetim qaḳirix — Hudaning uningoɣa boloɣan qongḳur meḫir-muḫəbbitini wə əzigə tolimu əziz ikənlikini kərsitidu.
3:5 «Muḳəddəs jay» — «Muḳəddəs Kitab»ta, «muḳəddəs» degən səz «Hudaoɣa məḫsus ataloɣan», «Hudaning ixlitixigə məḫsus ayriloɣan», «Hudaoɣila mənsup» degəndək mənidə ixlitilidu.
3:5 Yə. 5:15
3:6 Mat. 22:32; Mar. 12:26; Luḳa 20:37; Ros. 7:32
3:7 Ros. 7:34
3:10 Zəb. 105:26; Ḫox. 12:14; Mik. 6:4; Ros. 7:35
3:12 «sən ḳowmni Misirdin elip qiḳḳandin keyin bu taoɣda Hudaoɣa ibadət ḳilisilər; bu ix mana əzünggə Mening seni əwətkinimning ispat-bəlgisi bolidu» — ḳizil ix xuki, Huda Musaoɣa kərsətməkqi boloɣan ispat-bəlgə u Hudaning əmrigə itaət ḳilip, uzun waḳit ətkəndin keyin andin kərülidu; demək, Musaning iman-etiḳadi xuning bilən sinilidu.
3:12 Yə. 1:5

[14] Huda Musaoƣa: — Mən «Əzəldin bar Boloƣuqi»durmən — dedi.
Andin U: — Berip, Israillaroƣa: ««Əzəldin bar Boloƣuqi» meni ƙexinglaroƣa əwətti» dəp eytƙin, dedi.
[15] Huda Musaoƣa yənə: — Israillaroƣa: — «Ata-bowiliringlarning Hudasi, Ibrahimning Hudasi, Isḥaƙning Hudasi wə Yaƙupning Hudasi boloƣan «Yaḥwəḥ» meni ƙexinglaroƣa əwətti; U: Yaḥwəḥ degən bu nam əbədgiqə Mening namim bolidu, dəwrdin-dəwrgiqə Mən xu nam bilən əskə elinimən, dəydu» — degin.
[16] — Berip, Israilning aƙsaƙallirini yioƣip ularoƣa: — «Ata-bowiliringlarning Hudasi, yəni Ibrahim, Isḥaƙ wə Yaƙupning Hudasi boloƣan Pərwərdigar manga kərünüp: — Mən silərni yoƙlap kəldim, Misirda silərgə ƙandaƙ muamilə ƙiliniwatƙanliƙini kərdüm; [17] xuning üqün səzüm xudurki, Mən silərni Misirning zulumidin qiƙirip, Ƙanaaniylar, Ḥittiylar, Amoriylar, Pərizziylər, Ḥiwiylar wə Yəbusiylarning zemini, yəni süt bilən ḥəsəl ekip turidioƣan zeminoƣa elip barimən, dedi, — degin, dedi.
[18] — Xuning bilən ular sening səzünggə ƙulaƙ salidioƣan bolidu. U waƙitta sən, əzüng wə Israilning aƙsaƙalliri bilən birgə Misir padixaḥining aldioƣa berip, uningoƣa: «Ibraniylarning Hudasi Pərwərdigar biz bilən kərüxti. Əmdi sizdin ətünimizki, bizgə üq künlük yolni besip, qəlgə berip, Hudayimiz Pərwərdigaroƣa ƙurbanliƙ ƙilixƙa ijazət bərgəysiz» — dənglar.
[19] Lekin Misir padixaḥining ḥətta ƙudrətlik bir ƙolning astida turupmu, silərni yənila ƙoyup bərməydioƣinini bilimən. [20] Xunga ƙolumni uzitip, misirliƙlarni Mən əz zemini iqidə kərsətməkqi boloƣan ḥərhil karamət-məjizilirim bilən urimən; andin Pirəwn silərni ƙoyup beridu.
[21] Bu ƙowmni misirliƙlarning aldida iltipat tapturimən wə xuning bilən xundaƙ boliduki, silər xu yərdin qiƙƙiningларda, ƙuruƙ ƙol qiƙmaysilər. [22] Bəlki ḥərbir ayal kixi əz ƙoxnisidin wə əz əyidə olturuxluƙ yat ayaldin kümüx zinnət buyumliri, altun zinnət buyumliri wə kiyim-keqəklərni tələp ƙilidu. Bu nərsilərni ooƣul-ƙizliringlaroƣa taƙaysilər, kiydürisilər; xu tərikidə misirliƙlardin olja aloƣan bolisilər, — dedi.

Hudaning Musaoƣa alaḥidə iƙtidar ata ƙilixi

4 [1] Musa jawab berip: — Mana, ular manga ixənməy turup, səzümgə ƙulaƙ salmaydu, bəlki: «Pərwərdigar sanga kərünmidi», deyixi mumkin, dedi.
[2] Pərwərdigar uningoƣa: — Ƙolungdiki bu nemə? — dəp soridi.
U: — Bu bir ḥasa, dəp jawab bərdi.
[3] U: — Uni yərgə taxla, dedi. Uni yərgə taxliwidi, u bir yilanoƣa aylandi; Musa uning aldidin ƙaqti. [4] Andin Pərwərdigar Musaoƣa: — Ƙolungni uzitip, uni ƙuyruƙidin tut, dewidi, u ƙolini uzitip, uni tutti. U yənə uning ƙolida ḥasioƣa aylandi.
[5] Pərwərdigar yənə: — Buning bilən ular ata-bowilirining Hudasi, yəni Ibrahimning Hudasi, Isḥaƙning Hudasi wə Yaƙupning Hudasi boloƣan Pərwərdigarning sanga kərünginigə ixinidu, — dedi.
[6] Pərwərdigar uningoƣa yənə: — Ƙolungni ƙoynungoƣa saloƣin, dewidi, u ƙolini ƙoynioƣa selip qiƙiriwidi, mana, ƙoli pesə-mahaw kesiligə giriptar bolup ƙardək aƙirip kətti.

3:14 «Mən «Əzəldin bar Boloƣuqi»durmən» — yaki «Mən əsli Өzümdurmən» yaki «Ḥəmixə barning Өzi Məndurmən». Bu nam (ibraniy tilida «Yaḥwəḥ»), xübḥisizki, Hudaning ḥeq əzgərməydioƣanliƙi, uning ḥərdaim «waƙittin sirt»ta turuwatƙanliƙi, ətmüx, ḥazir yaki kəlgüsi waƙitlar bilən qəklənməydioƣanliƙini kərsitip təkitləydu. Adəttə tərjimimizdə bu nam «Pərwərdigar» dəp tərjimə ƙilinidu.
3:15 «Yaḥwəḥ» — daim tərjimimizdə «Pərwərdigar» degən nam bilən tiloƣa elinidu. U tooƣruluƙ 3:14tiki izaḥatni kərüng.
3:16 «Yoƙlax» — bu peil Huda bilən munasiwətlik ixlitilgən bolsa, oƣəmhorluƙ ƙilix, insanning ḥalidin həwər elixni əz iqigə alidu.
3:22 Mis. 11:2; 12:35; Əz. 39:10

7 Andin uningoqa: — Qolungni yənə qoynungoqa saloqin, dewidi, qolini qoynioqa saldi. Uni yənə qoynidin qiqiriwidi, mana, əz əksigə kelip ətlirining baxqa yərliridək boldi.
8 Pərwərdigar yənə: — Xundaq boliduki, əgər ular sanga ixənməy, aldinqi məjizilik alamətkə kəngülximisə, ular ikkinqi məjizilik alamətkə ixinidu. 9 Ḥalbuki, ular bu ikki məjizigə yənila ixənmisə wə ya səzünggə qulaq salmisa, undaqta sən Nil dəryasining süyidin elip, quruq yərgə tökkin. Xuning bilən sən dəryadin aloqan su quruq yər üstidə qanoqa aylinidu, dedi.
10 Andin Musa Pərwərdigaroqa: — Əy Igəm, mən əslidinla gəpkə usta əməstim, sən qulungoqa səz qiloqandin keyinmu yənila xundaq; qünki mən aoqzim kalwa wə tilim eoqir adəmmən, — dedi.
11 Pərwərdigar uningoqa: — Kim insanoqa eoqiz bərgən? Kim adəmni gaqa yaki gas, kərgüqi yaki kor qiloqan? Xundaq qiloquqi Mən Pərwərdigar əməsmu? 12 Əmdi sən baroqin, Mən Özüm sening aoqzing bilən billə bolimən, nemə səzləydioqiningni sanga əgitip turimən, — dedi.
13 Lekin u: — Əy Igəm! Səndin ətünüp qalay, Sən bu ixqa halioqan baxqa birsini əwətip, xuning qoli bilən qiloqin! — dedi.
14 Buni anglap Pərwərdigarning oqəzipi Musaoqa tutixip: — Lawiylardin boloqan akang Ḥarun bar əməsmu? Uning gəpni obdan qilalaydioqinini bilimən. Mana, u əmdi sening aldingoqa qiqixqa alliqaqan yoloqa qiqti; u seni kərsə, kəngli tolimu hux bolidu. 15 Əmdi dəydioqan gəplərni uningoqa eyt; Mən Özüm sening aoqzing bilən billə wə uning aoqzi bilən billə bolimən, nemə qilix kerəklikinglarni silərgə əgitimən. 16 Ḥarun sening ornungda həlqqə səzləydu; xundaq boliduki, u sanga eoqiz bolidu, sən uningoqa Hudadək bolisən. 17 Bu ḥasini qolungoqa elip, uning bilən xu məjizilik alamətlərni kərsitisən, — dedi.

Musaning Misiroqa qaytixi

18 Xuning bilən Musa qeynatisi Yətroning qexioqa yenip berip, uningoqa: — Manga ijazət bərgəyla, Misirdiki qerindaxlirimning qexioqa baray, ular ḥayatmu, əməsmu kərüp keləy, dedi. Yətro Musaoqa: — Aman-esən berip kəlgin, — dedi.
19 Musa tehi Midiyandiki waqtida, Pərwərdigar uningoqa yənə: — Misiroqa yenip baroqin! Qünki sening jeningni istigən kixilər ölüp kətti, — dedi.
20 Xuning bilən Musa ayali wə ooqullirini elip, ularni bir exəkkə mindürüp, Misir zemininoqa berixqa yoloqa qiqti. Mangoqanda Musa Hudaning ḥasisini aloqaq kətti.
21 Pərwərdigar Musaoqa: — Misiroqa yenip baroqiningda sən agah bol, Mən qolungoqa tapxuroqan barliq karamətlərni Pirəwnning aldida kərsətkin. Lekin Mən uning kənglini həlqni qoyup bərmigüdək qattiq qilimən.
22 Sən Pirəwngə: — «Pərwərdigar mundaq dəydu: — Israil Mening ooqlum, Mening tunji ooqlum bolidu. 23 Xuning üqün Mən sanga: Ooqlumni Özümgə ibadət qilixqa qoyup bər, dedim. Uningoqa yol qoyuxni rət qilidioqan bolsang, sening tunji ooqlungni əltürimən» — degin, — dedi.
24 Əmma Musa səpər qilip bir qonaloquoqa kəlgəndə, Pərwərdigar uningoqa uqrap, uni əltürüwətməkqi boldi. 25 Xuning bilən Zipporah bir qaqmaq texini elip, ooqlining hətnilikini kesip, uni erining ayioqioqa taxlap: — Sən dərwəkə aldimda qan tökər ər ikənsən! — dedi.

4:8 «Aldinqi məjizilik alamətkə kəngülximisə, ular ikkinqi məjizilik alamətkə ixinidu» —Ibraniy tilida «aldinqi məjizilik alamətning gepigə qulaq salmisa, ular ikkinqi məjizilik alamətning gepigə ixinidu».
4:9 Mis. 7:19
4:12 Mat. 10:19; Mar. 13:11; Luqa 12:12
4:15 «Əmdi dəydioqan gəplərni uningoqa eyt» — ibraniy tilida «uningoqa gəp qilip aoqzioqa dəydioqan səzlərni saloqin».
4:15 Mis. 7:2
4:23 «Ooqlumni Özümgə ibadət qilixqa qoyup bər, dedim. Uningoqa yol qoyuxni rət qilidioqan bolsang, sening tunji ooqlungni eltürimən» — yaki «Ooqlumni Özümgə ibadət qilixqa qoyup bərgin degən bolsammu, sən uni qoyup bərmiding. Bu səwəbtin Mən əmdi sening tunji ooqlungni eltürimən».
4:25 «hətnilikini... ayioqioqa taxlap» — yaki «hətnilikini... ayioqioqa təgküzüp». **«Sən dərwəkə aldimda qan tökər ər ikənsən!»** — Zipporahning bu səzi wə bu sirlik wəkə tooquluk «qoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

[26] Xuning bilən Pərwərdigar uni qoyup bərdi (bu qaoɣda Zipporah uningoɣa: «Sən dərwəqə aldimda qan təkər bir ər ikənsən!» — dedi. Bu səzini u hətnə tüpəylidin eytti).
[27] Pərwərdigar Ḥarunoɣa: — Sən qəl-bayawanoɣa berip, Musa bilən kərüxkin, dewidi, u berip Hudaning teoɣida uning bilən uqrixip, uni səydi.
[28] Musa əzini əwətkən Pərwərdigarning ḥəmmə səzliri bilən qilixqa buyruoɣan barliq məjizilik alamətlərni Ḥarunoɣa dəp bərdi. [29] Andin Musa bilən Ḥarun berip, Israillarning barliq aqsaqallirini yioɣdi. [30] Ḥarun Pərwərdigarning Musaoɣa eytqan ḥəmmə səzlirini bayan qildi wə həlqning kəz aldida xu məjizilik alamətlərni kərsətti. [31] Buni kərüp, həlq ixəndi; Pərwərdigarning Israillarni yoqlap, ular uqrioɣan harliqlarni kərgənlikini anglioɣan ḥaman, baxlirini egip səjdə qilixti.

Musa wə Ḥarunning Pirəwn bilən kərüxüxi

5 [1] Andin Musa bilən Ḥarun Pirəwnning aldioɣa berip, uningoɣa: — Israilning Hudasi Pərwərdigar sanga: — «Ularning berip qəldə Manga ibadət qilip, ḥeyt ətküzüxigə qowmimoɣa yol qoysun» dəydu, — dedi.
[2] Lekin Pirəwn jawab berip: — Uning səzigə qulaq selip, meni Israiloɣa yol qoyoɣuzidioɣan qandaq Pərwərdigar ikən u? Mən u Pərwərdigarni tonumaymən ḥəm Israiloɣimu yol qoymaymən, dedi.
[3] Ular səz qilip: — Ibraniylarning Hudasi biz bilən kərüxti. Xunga ətünimizki, bizgə Pərwərdigar Hudayimizoɣa qurbanliq sunux üqün bizgə qəlgə berixqa üq künlük yoloɣa ruhsət bərgəysiz. Bolmisa, U bizni waba yaki qiliq bilən uruxi mumkin, — dedi.
[4] Lekin Misirning padixaḥi ularoɣa jawab berip: — Əy Musa wə Ḥarun, nemixqa ikkinglar həlqni ixliridin tohtitip qoymaqqi bolisilər? Berip əz əpkixinglarni kətürünglar! — dedi.
[5] Pirəwn yənə: — Mana, həlq yurtta ziyadə awup kətti. Silər bolsanglar, ularni əpkəxliridin halas qilmaqqisilər, dedi.
[6] Xu küni Pirəwn nazarətqilərgə wə nazarətqilərning qol astidiki ix baxlirioɣa buyruq qüxürüp: —
[7] Ḥazirdin baxlap həlqqə ilgirikidək kesək quyuxqa saman bərmənglar! Ular samanni əzliri yioɣsun. [8] Lekin ilgiri qanqilik kesək quyup kəlgən bolsa, ḥelihəm kəm qilmay xunqilik kesək quydurunglar; qünki ular ḥurunlixip: «Hudayimizoɣa qurbanliq ətküzüxkə bizni baroɣili qoy» dəp oɣlwə qilixiwatidu. [9] Əmdi ularni əz ixioɣa toluq bənd bolup, yaloɣan-yawidaq gəplərgə qulaq salmasliqi üqün, bu adəmlərning üstigə tehimu eoɣir əmgəklərni yükləng lar, — dedi.
[10] Xuning bilən həlqning üstidiki nazarətqilər bilən ix baxliri qiqip həlqqə: Pirəwn xundaq dediki, mən əmdi silərgə saman bərməydioɣan boldum. [11] Əzünglar beringlar, əzünglar üqün qəyərdin saman tapalisanglar, xu yərdin elip kelinglar; lekin qilidioɣan ixliringlar bolsa qilqilikmu keməytilməydu, — dedi.
[12] Buning bilən həlq pütkül Misir zemininoɣa tarilip, samanning ornioɣa pahal yioɣixqa baxlidi.
[13] Nazarətqilər bolsa ularni qistap: Silərgə saman berilgən qaoɣdikidək ḥazirmu ḥər künlük ixni xu küni qilinglar, dedi.
[14] Israillarning üstigə Pirəwnning nazarətqiliri təripidin qoyuloɣan Israillik ix baxliri tayaq yedi wə: — Tünügün wə bügün nemixqa kesək quyux wəzipsini burunqidək toxquzup orunlimidinglar?! — dəp til ixitti.
[15] Andin Israillik ix baxliri Pirəwnning aldioɣa berip: Nemixqa əz qullirioɣa mundaq muamilə qilidila? [16] Əz qullirioɣa ḥeq saman berilmidi. Lekin nazarətqilər yənila «kesək quydurunglar»

4:26 «hətnə tüpəylidin» — muxu yərdə ibraniy tilida «hətnə» kəplük xəklidə — «hətnilər».
5:2 Mis. 3:19; Ayup 21:15
5:3 Mis. 3:18

dəp bizni buyruydu. Mana, əz qulliri tayaq yəwatidu, əmma əyib bolsa əzlirining adəmliridə, dəp pəryad qildi.
17 Lekin u yənə: — Silər ḥurun ikənsilər! Ḥurun ikənsilər! Xunga silər: «Berip Pərwərdigarƣa qurbanlik ətküzüximizgə ijazət bər dəwatisilər. 18 Qaytip berip ixingni qilix! Silərgə saman berilməydu, birak kesəklərni bəlgiləngən san boyiqə awwalqidək toluk tapxuruxisən, dedi.
19 Israillik ix baxliri Pirəwnning: «Silər ḥərkünlük wəzipənglarni, yəni tələp qiloƣan kesəklərni bəlgiləngən sandin kemәytsənglar kət'iy bolmaydu» deginigə karap, bexioƣa bala-kazaning qüxidioƣanlikini bilixti. 20 Ular Pirəwnning aldidin qikip keliwatkinida, ular bilən kərüxüxkə kelip xu yərdə saklap turoƣan Musa wə Ḥarun bilən uqrixip kaldi. 21 Ular Musa bilən Ḥarunoƣa: — Bizni Pirəwnning nəziridə wə uning əməldarlirining nəziridə sesitip, bizni eltürüxkə ularning kolioƣa kiliq tutkuzoƣininglar üqün, Pərwərdigar silərning üstünglaroƣa ḥəküm kilsun! — dedi.

Hudaning Israillarni azad kilixka wədə kilixi

22 Xuning bilən Musa Pərwərdigarning aldioƣa yenip berip uningoƣa: — Əy Igəm, nemixka bu həlkni balaoƣa tikting? Sən nemə üqün meni əwətting? 23 Qünki mən Pirəwnning aldioƣa kirip Sening naming bilən səz kiloƣinimdin tartip, u bu həlkning üstigə tehimu ziyadə azab kiloƣili turdi. Əmma Sən tehiqə kowmingni ḥeq kutkuzmiding, — dedi.

6 1 Lekin Pərwərdigar Musaoƣa: — Əmdi sən Mening Pirəwngə kilidioƣanlirimni kərisən; qünki u kudrətlik bir koldin məjburlinip, ularni koyup beridu, kudrətlik bir kolning səwəbidin əzining zeminidin ularni kooƣlap qikiriwetidu, — dedi.
2 Andin Huda Musaoƣa yənə səz kilip mundak dedi: — Mən Pərwərdigardurmən. 3 Mən Ibrahimoƣa, Isḥakka wə Yakupka Kadir-mutlək Təngri süpitidə kəründüm; lekin «Yaḥwəḥ» degən namim bilən ularoƣa axkara tonulmidim. 4 Mən ular bilən: — «Silər musapir bolup olturoƣan zeminni, yəni Kanaan zeminini silərgə berimən» dəp, ular bilən əhdə baoƣlixip wədə kiloƣanmən. 5 Əmdi Mən misirliklar kul kilip zulum saloƣan Israillarning ah-zarlirini anglap, kiloƣan xu əhdəmni esimgə aldim.
6 Xunga Israillaroƣa mundak degin: — «Mən Pərwərdigardurmən; Mən Əzüm silərni misirliklarning eoƣir yükliri astidin qikirip, ularning kullukidin azad kilip, kolumni uzitip ularoƣa qong balayi'apətlərni qüxürüp, silərgə ḥəmjəmət bolup ḥərlükkə erixtürimən.
7 Silərni Əz kowmim boluxka kobul kilimən wə Əzüm Hudayinglar bolimən; xuning bilən silər əzünglarni misirliklarning yüklirining astidin kutkuzup qikaroƣuqining Mən Hudayinglar Pərwərdigar ikənlikini bilisilər. 8 Mən xuning bilən silərni kol kətürüp Ibrahimoƣa, Isḥakka wə Yakupka berixkə kəsəm kiloƣan zeminoƣa elip barimən; Mən u yərni silərgə miras kilip zeminlikka berimən; Mən Pərwərdigardurmən».
9 Bularning ḥəmmisini Musa Israillaroƣa dəp bərdi; lekin ular eoƣir kulluk azabidin pioƣanoƣa qüxkən bolup, uningoƣa kulak salmidi.
10 Andin Pərwərdigar Musaoƣa yənə: — 11 Berip Misirning padixaḥi Pirəwngə: «Israillarning zeminingdin ketixigə yol koy», dəp eytkin, dedi.
12 Lekin Musa Pərwərdigarning aldida: Mana, Israillar manga kulak salmioƣan yərdə, Pirəwn

5:21 «əməldarliri» — ibraniy tilida «hizmətkarliri» yaki «qulliri». Gərqə muxu kixilər Pirəwnning ordisida əməldarlik orunda turoƣan bolsimu, lekin ular yənila Pirəwnning «qulliri» dəp ḥesablanoƣan bolsa kerək.
6:3 «Yaḥwəḥ» — muxu namni adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə kilimiz. «Yaḥwəḥ» degən namim bilən ularoƣa axkara tonulmidim» degən sözlər tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
6:6 «silərgə ḥəmjəmət bolup ḥərlükkə erixtürimən» —ibraniy tilida «gaal» degən bir peil bilənla ipadilinidu. Bu peil tooƣruluk «Təbirlər» wə «Ayup» 19:25 wə izaḥatinimu kərüng.
6:9 «pioƣanoƣa qüxkən bolup,...» — yaki «səwrsizliktin qidimay,...»

qandaqmu məndək kalpuki hətnə qilinmioƣan bir adəmgə qulaq salsun? — dedi.
13 Əmma Pərwərdigar Musa wə Ḥarunoƣa səzləp, ularning Israillaroƣa wə Misirning padixaḥi
Pirəwngə Israillar tooƣruluq: — «Ular Misir zeminidin elip qiqirilsun» degən əmr yətküzüxini
buyrudi.

Musa bilən Ḥarunning əjdadliri, nəsəbnamisi

14 Təwəndikilər jəmət baxliqliri: — Israilning tunji ooƣli boloƣan Rubənning ooƣulliri Ḥanuq,
Pallu, Ḥəzron wə Karmi. Bular bolsa Rubənning nəsilliri idi.
15 Ximeonning ooƣulliri: — Yəmuəl, Yamin, Oḥad, Yaqin, Zoḥar wə qanaanlik ayaldin boloƣan
Saullar idi; bular Ximeonning nəsilliri idi.
16 Lawiyning ooƣullirining isimliri, nəsəbnamilirigə asasən: Gərxon, Koḥat wə Mərari; Lawiyning
əmrining yilliri bir yüz ottuz yəttə yil boldi.
17 Gərxonning ooƣulliri aililiri boyiqə: — Libni wə Ximəy.
18 Koḥatning ooƣulliri: — Amram, Yizḥar, Ḥebron bilən Uzziəl. Koḥat bir yüz ottuz üq yil əmür
kərdi.
19 Mərarining ooƣulliri: — Maḥli wə Muxi. Bular nəsəbnamiliri boyiqə Lawiyning nəsilliri idi.
20 Amram əz ḥammisi Yokəbədni hotunlukḳa aldi, Yokəbəd uningoƣa Ḥarun wə Musani tuoƣup
bərdi. Amram bir yüz ottuz yəttə yil əmür kərdi.
21 Yizḥarning ooƣulliri: — Koraḥ, Nəfəg wə Zikri idi.
22 Uzziəlning ooƣulliri: — Mixaəl, Əlzafan wə Sitri idi.
23 Ḥarun bolsa Naḥxonning singlisini, yəni Amminadabning qizi Elixebani hotunlukḳa aldi. U
uningoƣa Nadab bilən Abiḥuni, wə Əliazar bilən Itamarni tuoƣup bərdi.
24 Koraḥning ooƣulliri: — Assir, Əlkanaḥ wə Abi'asaf; bular Koraḥlarning nəsilliri idi.
25 Ḥarunning ooƣli Əliazar Putiəlning qizlirining birini hotunlukḳa aldi; u uningoƣa Finiḥasni
tuoƣup bərdi; bular bolsa əz nəsəbi boyiqə ḥəmmisi Lawiylarning jəmət baxliqliri idi.
26 Pərwərdigarning: — Israillarni qoxunlardək top-topi bilən Misir zeminidin elip qiqinglar,
degən əmrini tapxuruwaloƣuqilar dəl muxu Ḥarun bilən Musa idi. 27 Israillar Misirdin qiqirilsun,
dəp Misirning padixaḥi Pirəwngə səz qiloƣanlar dəl bu kixilər, yəni muxu Musa bilən Ḥarun idi.

Ḥarunning Musaoƣa wakalitən səzlixi

28 Pərwərdigar Misirning zeminida Musaoƣa səz qiloƣan waqtida 29 Musaoƣa: «Mən
Pərwərdigardurmən. Sanga eytqinimning ḥəmmisini Misirning padixaḥi Pirəwngə degin»,
dəp əmr qildi.
30 Lekin Musa Pərwərdigarning aldida: — Məndək kalpuki hətnə qilinmioƣan bir kixigə Pirəwn
qandaqmu qulaq salsun?» — dəp jawap bərgənidi.

6:12 «kalpuki hətnə qilinmioƣan» — bu səzlər bilən Musa əzining aoƣzi kalwa bolupla qalmay, yənə (əzining 4:10-17də hatirilənggən Hudaoƣa boloƣan qaqxaxlirini əsləp) əzining Hudaning aldida heli nalayiq ixlarni qiloƣanliqini, gəp-səzdə gunaḥi bar adəm ikənlikinimu kərsətməkqi.
6:14 Yar. 46:9; Qəl. 26:5; 1Tar. 5:3
6:15 Yar. 46:10; Qəl. 26:12; 1Tar. 4:24
6:16 Yar. 46:11; Qəl. 3:17; 26:57; 1Tar. 6:1-30
6:17 1Tar. 6:2; 23:7
6:18 1Tar. 6:3; 23:12
6:19 1Tar. 6:4; 23:21
6:20 «Amram əz ḥammisi Yokəbədni hotunlukḳa aldi» — xu qaoƣda əz ḥammisini hotunlukḳa elix mən'i qilinoƣan əmr («Law.» 18:12-23) tehi Israiloƣa berimligənidi.
6:20 Mis. 2:1; Qəl. 26:59
6:23 Qəl. 3:2; 26:60; 1Tar. 5:29; 24:1
6:30 Mis. 6:12; Mis. 4:10

«Misirdin qiqix »

7 [1] Xuning bilən Pərwərdigar Musaoɣa: — Mana, Mən Pirəwnning aldida seni Hudaning ornida
qildim. Akang Ḥarun bolsa sening pəyoɣəmbiring bolidu. [2] Mən sanga buyruoɣinimning
ḥəmmisini uningoɣa dəysən; andin akang Ḥarun Pirəwngə uning əz zeminidin Israillarni
qoyup berixi kerəkliki tooɣrisida səz qilidu. [3] Lekin Mən Pirəwnning kənglini qattiq qilimən;
buning bilən Mən Misir zeminida məjizilik alamətlər wə karamətlirimni köpləp kərsitimən.
[4] Xundaqtimu, Pirəwn silərgə qulaq salmaydu. Əmma Mən Misirning üstigə ḥəküm qiqirip
qolumni uzitip, qong balayi'apətlərni qüxürüp, qoxunlirim boloɣan Əz qowmim Israillarni
Misir zeminidin qiqirimən. [5] Əz qolumni Misirning üstigə sozoɣinimda, Israillarni ularning
arisidin qiqaroɣinimda misirliqlar Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu, — dedi.
[6] Musa bilən Ḥarun xundaq qildi; Pərwərdigar ularoɣa qandaq tapilioɣan bolsa, ularmu xundaq
qildi.

[7] Ular Pirəwngə səz qiloɣan waqitta Musa səksən yaxqa, Ḥarun səksən üq yaxqa kirgənidi.

Ḥarunning ḥasisi

[8] Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoɣa səz qilip: —
[9] Əmdi Pirəwn silərgə: — Əzünglarni təstiqlap bir məjizə kərsitinglar, desə, sən Ḥarunoɣa: —
Ḥasangni elip Pirəwnning aldioɣa taxlioɣin, dəp eytqin. Xundaq qilixi bilənla ḥasa yilanoɣa ay-
linidu, dedi.
[10] Xuning bilən, Musa bilən Ḥarun Pirəwnning aldioɣa berip, Pərwərdigarning buyruoɣinidək
qildi; Ḥarun ḥasisini Pirəwn bilən uning əməldarlirining aldioɣa taxliwidi, u yilanoɣa aylandi.
[11] U waqitta Pirəwn danixmənliri wə sehirgərlirini qaqirtip kəldi; Misirning jadugərlirimu əz ja-
dusi bilən ohxax ixni qildi. [12] Ularning ḥərbiri əz ḥasisini taxlidi; ularmu yilanoɣa aylandi. Lekin
Ḥarunning ḥasisi ularning ḥasilirini yutup kətti. [13] Biraq Pərwərdigar eytqandək Pirəwnning
kəngli qattiqliq bilən Pərwərdigar eytqandək ularoɣa qulaq salmidi.

Birinqi apət — qan apiti

[14] Andin Pərwərdigar Musaoɣa mundaq dedi: — Pirəwnning kəngli qattiq; u qowmni qoyup be-
rixni rət qilidu. [15] Əmdi sən ətə səḥərdə Pirəwnning qexioɣa baroɣin (xu waqitta u su boyioɣa
qiqidu) — Sən uning bilən kərüxüxkə dəryaning boyida saqlap turoɣin; yilanoɣa aylanoɣan
ḥasini qolungoɣa eliwal. [16] Sən uningoɣa mundaq degin: — «Ibraniylarning Hudasi Pərwərdigar
meni aldingoɣa: «Qəldə Manga ibadət qilixi üqün qowmimni qoyup bər» deyixkə əwətkənidi;
lekin mana, bu waqitqiqə ḥeq anglimiding. [17] Xunga Pərwərdigar sanga: — «Sən xu alamət
bilən Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilisən», dəydu — Mana, mən qolumdiki ḥasa bilən
dəryaning süyini ursam, su qanoɣa aylinidu, [18] dəryaning beliqliri ölüp, dəryaning süyi sesip
ketidu; misirliqlar sudin səskinip, iqəlməydioɣan bolup qalidu».
[19] Pərwərdigar Musaoɣa yənə: — Sən Ḥarunoɣa: — Ḥasangni elip misirliqlarning suliri qanoɣa
aylansun dəp ularning üstigə, yəni eqinliri, əstəngliri, kəlliri wə su ambarliri üstigə qolungni
uzatqin. Xuning bilən pütkül Misir zeminida, ḥətta yaoɣaq wə tax qaqilardiki sularmu qanoɣa
aylinidu, degin, dedi.
[20] Musa bilən Ḥarun Pərwərdigarning buyruoɣinidək qildi; Ḥarun Pirəwn wə əməldarlirining
kəz aldida ḥasini kətürüp, dəryaning süyini uruwidi, pütün dəryaning süyi qanoɣa aylinip kətti.
[21] Dəryadiki beliqlar ölüp, dəryaning süyi sesip kətti. Misirliqlar dəryaning süyini iqəlməydioɣan

7:2 «Ḥarun bolsa sening pəyoɣəmbiring bolidu» — demək, Ḥarun əzi Musaning səzlirini Pirəwngə yaki həlqqə yətküzidu.
7:2 Mis. 4:14
7:10 «Pirəwnning əməldarliri» — məzkur kitabta «Pirəwnning əməldarliri» ibraniy tilida «hizmətkarliri» degən səz bilən ipadilinidu.
7:20 Mis. 17:5; Zəb. 78:44; 105:29

bolup ḳaldi, pütkül Misir zemini ḳanoŋa toldi. [22] Lekin Misirning jadugərlirimu өz jaduliri bilən ḥəm xundaḳ ḳildi. Bu səwəbtin Pərwərdigar eytḳandək Pirəwnning kөngli ḳattiḳ bolup, ularoŋa ḳulaḳ salmidi; [23] əksiqə Pirəwn өyigə ḳaytip ketip, bu ixḳa ḥeq pisənt ḳilmidi. [24] Dəryaning süyini iqəlmigini üqün barliḳ misirliḳlar iqkүdək su tepix üqün dəryaning ətraplirini kolidi.
[25] Pərwərdigar dəryani urup, yənə yəttə kün өtti.

Ikkinqi apət — paḳa apiti

8 [1] Andin Pərwərdigar Musaoŋa: — Pirəwnning aldioŋa berip uningoŋa: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Manga ibadət ḳilixḳa Өz ḳowmimni ḳoyup bər. [2] Lekin ularni ḳoyup berixni rət ḳilsang, mana, Mən dөlitingning ḥəmmə yerini paḳilar bilən basturup urimən. [3] Dəryada top-top paḳilar pəyda bolup, dəryadin qiḳip ordangoŋa, ḥujrangoŋa, orun-kərpənggə, əməldarliringning өylirigə kiriwalidu, xuningdək həlḳingning uqisioŋa, tonur wə təngniliringgə yamixip qiḳiwa lidu. [4] Paḳilar өzüngning üstibexioŋa, həlḳingning üstibexioŋa wə ḥəmmə əməldarliringning üstibexioŋa yamixip qiḳiwalidu» — degin, — dedi. [5] Pərwərdigar Musaoŋa: — Sən Ḥarunoŋa: Paḳilarning Misir zeminining üstigə qiḳixi üqün ḳolungni uzitip, ḥasangni eḳinlar, өstənglər wə kөllərning üstigə xiltioŋin, degin — dedi. [6] Xuning bilən Ḥarun ḳolini Misirning suliri üstigə uzatti; xundaḳ ḳiliwidi, paḳilar qiḳip Misir zeminini ḳaplidi. [7] Lekin jadugərlərmu өz jaduliri bilən ohxax ixni ḳilip, Misir zemini üstigə paḳilarni pəyda ḳildi. [8] Pirəwn Musa bilən Ḥarunni qaḳirtip: — Paḳilarni məndin wə həlḳimdin neri ḳilix üqün Pərwərdigardin өtününglar. Xundaḳ bolsa, mən həlḳingni Pərwərdigaroŋa ḳurbanliḳ ḳilsun dəp ḳoyup berimən, dedi.
[9] Musa Pirəwngə: — Boptu, mən izzitingni ḳilay, pəḳət dəryadiki paḳilarla ḳelip, baxḳiliri өzüngdin wə өyliringdin ayrilsun dəp, sən, əməldarliring wə həlḳing üqün mening dua ḳilidioŋan waḳtimni bekitkin, dedi.
[10] U jawab berip: — Ətə bolsun, dedi.
Musa uningoŋa: — Hudayimiz Pərwərdigaroŋa ohxax ḥeqbirining yoḳluḳini bilixing üqün sening deginingdək bolsun. [11] Paḳilar səndin, өyliringdin, əməldarliring wə həlḳingdin qiḳip ketidu; pəḳət dəryadila ḳalidu, dedi.
[12] Xuning bilən Musa wə Ḥarun Pirəwnning aldidin qiḳip kətti. Andin Musa Pirəwnning üstigə əwətilgən paḳilar tooŋrisida Pərwərdigaroŋa nida ḳildi.
[13] Pərwərdigar Musaning tiliginidək ḳildi. Buning bilən өylərdiki, ḥoylilardiki wə etizlardiki paḳilar өldi.
[14] Həlḳ ularni yioŋip dəwə-dəwə ḳildi, pütkül yurt-zemin sesiḳqiliḳḳa toldi. [15] Lekin Pirəwn apəttin halas boloŋinini kөrgəndə, kөnglini ḳattiḳ ḳilip, Pərwərdigar eytḳinidək ularoŋa ḳulaḳ salmidi.

Üqinqi apət — paxa apiti

[16] Andin Pərwərdigar Musaoŋa: — Sən Ḥarunoŋa: — Ḥasangni uzitip, yərning topisini uroŋin. Buning bilən u paxioŋa aylinip, pütkül Misir zeminini ḳaplaydu, degin, — dedi.
[17] Ular xundaḳ ḳildi; Ḥarun ḳolini uzitip ḥasisi bilən yərning topisini uruwidi, adəmlər wə ḥaywanlarning üstibexini paxa basti; pütkül Misir zeminidiki topa-qanglar paxioŋa aylandi.
[18] Jadugərlərmu өz jaduliri bilən xundaḳ ḳilip paxa pəyda ḳilixḳa urunoŋan bolsimu, pəyda ḳilalmidi. Paxilar bolsa ḥəm adəmlərning ḥəm ḥaywanlarning üstibexini ḳaplap kətti. [19] Andin

8:3 «ordangoŋa» — yaki «өyünggə».
8:9 «mən izzitingni ḳilay» — ibraniy tilida «məndin izzətkə muyəssər boloŋin».
8:15 Mis. 7:14
8:16 «paxioŋa» — baxḳa hil tərjimisi: «pitlaroŋa». Baxḳa hil ḥaxarətlərnimu kərsitixi mumkin.
8:17 Zəb. 105:31

jadugərlər Pirəwngə: — Bu ix Hudaning barmiqining qiloɣini! — deyixti. Lekin Pirəwn kənglini qattiq qilip, Pərwərdigar eytqinidək ularoɣa qulaq salmidi.

Tətinqi apət — kəküyünlər apiti

[20] Pərwərdigar Musaoɣa: — Ətə səhər qopup Pirəwnning aldioɣa berip turoɣin — (xu waqitta u su boyioɣa qiqidu) uningoɣa: «Pərwərdigar mundaq dəydu: — Manga ibadət qilixi üqün Өz qowmimni qoyup bər!
[21] Qünki əgər qowmimni qoyup bərmisəng, mana Mən sening wə əməldarliring, həlqing üstigə, əyliringgə kəküyünlərni əwətimən; xuning bilən misirliqlarning əyliri wə ḥətta ular turuwatqan tupraqmu kəküyünlər bilən tolidu.
[22] Lekin xu künidə Өz qowmim turuwatqan Goxən yurtini baxqiqə qilimən; xundaq boliduki, u yərdə kəküyünlər tepilmaydu. Xuning bilən sən Mən Pərwərdigarning bu zeminda boloɣanliqimni bilisən.
[23] Xundaq qilip Mən Өz qowmimni sening həlqingdin pərqləndürimən; bu məjizilik alamət ətə yüz beridu», dəp eytqin, dedi.

[24] Pərwərdigar deginini qildi. Pirəwnning əylirigə, əməldarlirining əylirigə kəküyünlər top-top bolup kirdi; pütkül Misir zeminining ḥəmmə yeri kəküyünlər təripidin harab boluxqa baxlidi. [25] Pirəwn Musa bilən Ḥarunni qaqirtip kelip ularoɣa: Berip muxu zeminda Hudayinglaroɣa qurbanlik ətküzünglar, — dedi. [26] Lekin Musa jawab berip: — Bundaq qilix bizgə taza muwapiq bolmaydu; qünki biz Pərwərdigar Hudayimizoɣa sunmaqqi boloɣan qurbanlik mal misirliqlaroɣa nisbətən yirginqliktur. Əmdi əgər biz misirliqlarning kəz aldida yaman kərüngən nərsini qurbanlik qilsaq ular bizni qalma-kesək qiliwətməmdu? [27] Biz üq künlük yolni besip, qəldə Pərwərdigar Hudayimiz bizgə buyruoɣinidək uningoɣa qurbanlik sunuximiz kerək, dedi.
[28] Pirəwn: — Silərni Pərwərdigar Hudayinglaroɣa qəldə qurbanlik ətküzüxkə baroɣili qoyimən; pəqət bək yiraq ketip qalmanglar, mening üqün dua qilinglar, dedi. [29] Musa jawab berip: — Mana, mən sening aldingdin qiqip Pərwərdigaroɣa iltija qilimən wə kəküyünlər sən Pirəwndin, əməldarliringdin wə həlqingdin ətə qiqip ketidu; lekin Pirəwn yənə ḥiylə ixlitip, həlqni Pərwərdigaroɣa qurbanlik qilixqa berixtin toskuqi bolmisun, dedi.
[30] Musa Pirəwnning aldidin qiqip, Pərwərdigaroɣa xundaq iltija qildi. [31] Pərwərdigar Musa tiliginidək qildi; u kəküyünlərni Pirəwn, əməldarliri wə həlqidin qiqiriwətti; ḥətta bir tal kəküyünmu qalmidi.
[32] Lekin Pirəwn bu qetimmu kənglini qattiq qilip, qowmni qoyup bərmidi.

8:21 «kəküyünlər» — bularning qaysi ḥaxarət ikənliki ḥazir bizgə naməlum. «Zəb.» 78:45də bu ḥaxarətlər adəmlərni qaqidioɣanliqi eytilidu, xunga bu ḥaxarət kəküyün yaki xuningoɣa ohxap ketidioɣan bir hil qiwin bolsa kerək.
8:22 «...sən Mən Pərwərdigarning bu zeminda boloɣanliqimni bilisən» —Yaki «...sən Mən Pərwərdigarning yər yüzidə məwjut ikənlikimni bilisən».
8:24 Zəb. 78:45; 105:31
8:26 «Hudayimizoɣa sunmaqqi boloɣan qurbanlik mal misirliqlaroɣa nisbətən yirginqliktur» — misirliqlaroɣa nisbətən «yirginqlik boloɣini» qoylardin ibarət idi. Ular qoylarni, xundaqla qoyqilarnimu yirginqlik dəp qarioɣan; lekin paydini kəzləp Misirdiki bəzi yərlərdə qoy bekilatti («Yar.» 46:34ni kərüng).
–Muxu ayətning baxqa birhil qüxəndürülüxi boyiqə, misirliqlar bəzi mallaroɣa (məsilən, kalilarning bəzi hillirioɣa) qoqunatti. Əgər Israillar ular qoqunoɣan birhil malni qurbanlik qilsa, ular oɣazəplinətti, əlwəttə.
8:26 Yar. 43:32; 46:34
8:32 Mis. 8:11

«Misirdin qiḳix »

Bəxinqi apət — waba apiti

9 [1] Andin Pərwərdigar Musaoƣa: — Pirəwnning aldioƣa berip uningoƣa: — «Ibraniylarning
Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Manga ibadət ḳilixioƣa Өz ḳowmimni ḳoyup bər. [2] Əgər
ularni ḳoyup berixni rət ḳilip, yənila tutup turuwalidioƣan bolsang, [3] mana, Pərwərdigarning
ḳoli etizliḳtiki qarpayliringning üstigə, at-exəklər, təgilər, wə ḳoy-kaliliringning üstigə qüxüp
intayin eoƣir bir waba kəltüridu. [4] Lekin Pərwərdigar Israilning qarpaylirini misirliḳlarning
qarpayliridin pərḳləndüridu. Nətijidə, Israilning qarpayliridin ḥeqbiri əlməydu» — degin, dedi.
[5] Pərwərdigar waḳitni bekitip: — Ətə Pərwərdigar zeminda bu ixni ḳilidu, dedi. [6] Ətisi Pərwərdigar
xundaḳ ḳildi; misirliḳlarning barliḳ qarpayliri əldi; lekin Israillarning qarpayliridin birimu
əlmidi. [7] Pirəwn adəm əwətip təkxüriwidi, mana, Israillarning qarpayliridin birimu əlmigənidi.
Lekin Pirəwnning kəngli ḳattiḳ ḳilinip, u ḳowmni ḳoyup bərmidi.

Altinqi apət — qaḳa apiti

[8] Andin Pərwərdigar Musa wə Ḥarunoƣa: — Humdanning külidin qanggilinglarni toxḳuzup
elinglar, andin Musa uni Pirəwnning kəz aldida asmanoƣa ḳaritip qaqsun. [9] Xundaḳ ḳilixi
bilən kül pütkül Misir zeminini ḳaplaydioƣan qang-tozan bolidu wə Misir zeminidiki ḥəmmə
yərdə adəmlər wə ḥaywanlarning bədinigə qüxüxi bilən ḥürrək-ḥürrək qaḳa qiḳiridu, — dedi.
[10] Xuning bilən ular humdandin kül elip, Pirəwnning aldioƣa berip turdi wə Musa uni asmanoƣa
ḳaritip qaqti; u adəmlər wə ḥaywanlarning bədinigə qüxüxi bilən ḥürrək-ḥürrək qaḳa
qiḳardi. [11] Jadugərlər qaḳilar dəstidin Musaning aldida turalmay ḳaldi; qünki jadugərlərning
bədininimu, baxḳa barliḳ misirliḳlarnimu ohxax qaḳa besip kətkənidi. [12] Lekin Pərwərdigar
Pirəwnning kənglini ḳattiḳ ḳildi; xunga Pərwərdigar dəl Musaoƣa eytḳinidək u ularoƣa ḳulaḳ
salmidi.

Yəttinqi apət — məldür apiti

[13] Andin Pərwərdigar Musaoƣa: — Ətə tang səḥər ḳopup, Pirəwnning aldida turup uningoƣa:
«Ibraniylarning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Ḳowmimni Manga ibadət ḳilixḳa
ḳoyup bər; [14] qünki Mən bu ḳetim ḥəmmə balayi'apətlirimni yürikinggə, əməldarliring wə
puḳraliringning üstigə əwətimən. Buning bilən sən pütkül yər yüzidə Məndək baxḳa birining
yoḳ ikənlikini bilisən. [15] Qünki Mən ḳolumni uzitip, əzüng wə ḳowmingni waba bilən uroƣan
bolsam'idi, bu waḳitḳiqə sən yər yüzidin yoḳilip ketətting. [16] Ḥalbuki, Mening seni ornungoƣa
tikliximdiki məḳsitim xu idiki, dəl Өz ḳudritimni sanga kərsitix, xundaḳla namimning pütkül
yər yüzidə jakarlinixi üqün idi..
[17] Sən yənə ḳowmimoƣa qongqiliḳ ḳilip, ularni ḳoyup berixni rət ḳiliwərəmsən? [18] Mana, ətə
muxu waḳitlarda Misir dəliti bina boloƣandin buyan ḥeq kərülüp baḳmioƣan ḳattiḳ məldürni
yaoƣdurimən. [19] Xuning üqün adəm əwətip, ḥaywan wə etizda bar-yoḳungni yioƣip iqkiri
solioƣin; qünki əygə ḳayturulmay sirtta ḳaloƣan adəm wə ḥaywanlarning ḥəmmisi məldürning
astida ḳelip ölüp ketidu! — degin, dedi.
[20] Buni anglap Pirəwnning əməldarlirining arisidin Pərwərdigarning səzidin ḳorḳḳan ḥərbir
adəm əz ḳulliri wə qarpaylirini yügürtüp əylirigə elip kəldi. [21] Lekin Pərwərdigarning səzini
etibaroƣa almioƣanlar əz ḳul wə mallirini taxḳirida ḳaldurup ḳoydi.
[22] Pərwərdigar Musaoƣa: — Misir zeminidiki ḥər yərdə, adəmlər üstigə, mallarning üstigə,
xundaḳla Misir zeminidiki dalalarning ḥəmmə ot-qəplirining üstigə məldür yaoƣsun dəp,
asmanoƣa ḳarap ḳolungni kətürgin, dedi. [23] Musa xuning bilən ḥasisini asmanoƣa ḳaritip
kətürüwidi, Pərwərdigar güldürmamini güldürlitip, məldür yaoƣdurdi, yər yüzidə qaḳmaḳ

9:16 Rim. 9:17

qeqindiliri qepip yürətti. Xundaq qilip Pərwərdigar Misir zemini üstigə məldür yaoqdurdi.
24 Məldür yeoqip, məldür bilən ot arilax qüxti; məldür xunqə eoqir boldiki, Misir dəliti bina
boloqandin tartip undaq qattiq məldür yeoqip baqmioqanidi. 25 Məldür pütkül Misir zeminining
hər yeridə qüxüp, insan bolsun, haywan bolsun, həmmisini urdi; məldür etizdiki həmmə ot-
qepni urup, yərdiki həmmə dəl-dərəhlərnimu sunduruwətti. 26 Pəqət Israillar olturuxluq Goxən
zeminidila məldür yaoqmidi.
27 Pirəwn adəm əwətip Musa bilən Harunni qaqirtip ularoqa: — Mən bu qetim gunah qildim!
Pərwərdigar həkqaniydur; Səwənlik bolsa mən wə həlqimdin ətti. 28 Yənə berip Pərwərdigardin
ətünüp iltija qilinglar! Hudadin qikqan bu qattiq güldürmamilar wə məldür yetip axti! Silərni
qoyup berəy; silər əmdi muxu yərdə turiwərsənglar bolmaydu, — dedi.
29 Musa uningoqa jawab berip: — Mən xəhərdin qikqanda, Pərwərdigar tərəpkə qarap qollirimni
yeyip kətürimən; güldürmamilar xu haman besiqip məldür yənə yaoqmaydu. Yər yüzi
Pərwərdigarningkidur, dəp bilixing üqün xundaq bolidu. 30 Lekin sən wə sening əməldarliring,
silərning Pərwərdigar Hudadin tehiqə qorqmaywatqininglarni biliman, dedi.
31 Xu qaoqda arpa bax qiqirip, zioqir oqunqiliqan boloqaqqa, zioqir wə arpa məldürdin wəyran
qilindi. 32 Lekin buoqday bilən qara buoqday keyinrək bih qiqaroqaqqa, wəyran qilinmidi.
33 Musa Pirəwnning aldidin ketip, xəhərdin qikip Pərwərdigar tərəpkə qarap qollirini yeyip
kətürdi. Xuning bilən güldürmama wə məldür tohtap, yamoqur yərgə yənə tökülmidi. 34 Əmma
Pirəwn yamoqur, məldür wə güldürmamilarning tohtioqinini kərgəndə, yənə gunah sadir qildi;
umu, əməldarlirimu kənglini qattiq qilixti. 35 Bu tərikidə Pirəwnning kəngli qattiq turuwerip,
Pərwərdigar Musaning wasitisi bilən eytqandək, Israillarni qoyup berixni rət qildi.

Səkkizinqi apət — qekətkə apiti

10 1 Andin Pərwərdigar Musaoqa: — Pirəwnning aldioqa baroqin; qünki ularning arisida bu
məjizilik alamətlərni kərsitixim üqün Pirəwnning kənglini wə əməldarlirining kənglini
qattiq qilip qoydum. 2 Bu ix bilən Mening misirliklarni qandaq rəswa qiloqanliqim wə ularning
arisida kərsətkən məjizilik alamətlirimni sən ooqlungning andin nəwrəngning qulikioqa
yətküzisən. Buning bilən Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilisilər, dedi. 3 Xuning bilən Musa
bilən Harun Pirəwnning aldioqa berip, uningoqa: — Ibraniylarning Hudasi Pərwərdigar mundaq
dəydu: «Əzüngni aldimda təwən tutuxni qaqanoqiqə rət qilisən? Manga ibadət qilix üqün
qowmimni qoyup bər.
4 Qünki əgər sən qowmimni qoyup berixni rət qilsang, mana, Mən ətə sening yurtungoqa
qekətkə əwətiman. 5 Ular silər zemin yüzini kərmigüdək qilip yepiwetidu, silərning məldürdin
aman qaloqan nərsiliringlarnimu, dalalarda əskən həmmə dəl-dərəhliringlarnimu yəp ke-
tidu. 6 Ular orda-sarayliringoqa, əməldarliringning sarayliri, xundaqla barliq misirliklarning
əylirigə tolup ketidu; bundaq apətni ata-bowangliring wə ata-bowiliringning ata-bowilirimu
yər yüzidə apiridə boloqandin tartip kərüp baqmioqan» — dedi-də, burulup Pirəwnning aldidin
qikip kətti. 7 Pirəwnning əməldarliri uningoqa: — Bu adəm bizgə qaqanoqiqə tuzaq bolar? Əz
Hudasi Pərwərdigaroqa ibadət qilixqa bu adəmlərni qoyup bərgəyla! Misirning harab boloqinini
tehiqə kərməywatamdila? — dedi.
8 Xuning bilən Musa bilən Harun Pirəwnning aldioqa yənə qaqiritip kelindi. U ularoqa: —
Pərwərdigaroqa ibadət qilix üqün beringlar; lekin baridioqanlar zadi kimlər? — dedi.

9:23 «yər yüzidə qaqmaq qeqindiliri qepip yürətti» — yaki «ot yər yüzigə tohtawisiz qüxti».
9:27 «Səwənlik bolsa mən wə həlqimdin ətti» — yaki «mən əzüm wə həlqim rəzildur».
9:35 Mis. 4:21; 7:3
10:1 Mis. 4:21; 9:34
10:2 «qandaq rəswa jazalioqanliqim» — yaki «qattiq jazalioqanliqim».

[9] Musa jawab berip: — Yaxlirimiz wə ⱪeri-qürilər bilən, ooⱪullirimiz wə ⱪizlirimiz bilən, ⱪoy wə kala padilirimizni elip ⱨəmmimiz barimiz; qünki biz Pərwərdigar üqün ⱨeyt ətküzüximiz kerək, dedi.
[10] U ularoⱪa: — Silərni bala-qaⱪanglar bilən ⱪoxup ⱪoyup bərginimdə, Pərwərdigar silər bilən billə boloⱪay! Mana, aldinglarda balayi'apət turuptu! [11] Yoⱪsu, bundaⱪ ⱪilixinglaroⱪa bolmaydu! Pərwərdigaroⱪa ibadət ⱪilixⱪa pəⱪət aranglardin ər kixilərla barsun! Qünki silərning təlipinglar dəl xu əməsmidi! — dedi-də, ular Pirəwnning aldidin ⱪooⱪlap qiⱪirildi.
[12] Andin Pərwərdigar Musaoⱪa: — Misir zeminining üstigə ⱪolungni uzatⱪin. Xundaⱪ ⱪilsang, qekətkilər Misir zeminini besip, zemindiki ⱨərhil otyaxlarni, yəni məldürdin aman ⱪaloⱪanning ⱨəmmisini yəp ketidu, dedi.
[13] Musa ⱨasisini Misir zeminining üstigə uzatti; Pərwərdigar xu küni wə keqisi zemin üstigə xərⱪ xamili qiⱪardi. Səⱨərdə, xərⱪ xamili qekətkilərni uqurup kəldi. [14] Qekətkilər Misirning pütkül zeminioⱪa yeyilip, Misirning pütün qegrisinimu basti. Apət intayin eoⱪir boldi; ilgiri bundaⱪ qekətkə apiti bolup baⱪmioⱪan, mundin keyinmu uningdək bolmaydu.
[15] Ular pütkül zeminning yüzini ⱪaplidi, yər ⱪarangoⱪulixip kətti; ular məldürdin aman ⱪaloⱪan zemindiki ⱨəmmə otyaxlarni wə dəl-dərəhlərning barliⱪ mewilirini yəp kətti. Xuning bilən pütkül Misir zemini təwəsidiki dəl-dərəhlərdə yaki daladiki gül-giyaⱨlarda ⱨeq yexilliⱪ ⱪalmidi.
[16] Andin Pirəwn aldirap-tenəp Musa bilən Ⱨarunni qaⱪirtip ularoⱪa: — Mən ⱨəm Hudayinglar Pərwərdigar aldida ⱨəm silərning aldinglarda gunaⱨ ⱪildim. [17] Əmdi muxu bir ⱪetim gunaⱨimdin ətüp Pərwərdigar Hudayinglardin bu ələmni məndin elip ketixini iltija ⱪilixinglarni ətünimən, — dedi.
[18] Xuning bilən Musa Pirəwnning aldidin qiⱪip Pərwərdigaroⱪa iltija ⱪildi. [19] Xuning bilən Pərwərdigar xamalni burap oⱪərb tərəptin intayin küqlük boran qiⱪirip, qekətkilərni uqurup, Ⱪizil Dengizoⱪa oⱪərⱪ ⱪildi; Misirning pütkül təwəsidə bir talmu qekətkə ⱪalmidi. [20] Lekin Pərwərdigar Pirəwnning kənglini ⱪattiⱪ ⱪilip ⱪoyoⱪini üqün u Israillarni ⱪoyup bərmidi.

Toⱪⱪuzinqi apət — ⱪarangoⱪuluⱪ apiti

[21] Andin Pərwərdigar Musaoⱪa: — ⱪolungni asmanoⱪa ⱪaritip uzatⱪin; xuning bilən ⱪattiⱪ bir ⱪarangoⱪuluⱪ bolidu, ⱨətta adəm silisa ⱪolioⱪa tuyuloⱪudək ⱪoyuⱪ ⱪarangoⱪuluⱪ Misir zeminini ⱪaplaydu, — dedi.
[22] Andin Musa ⱪolini asmanoⱪa ⱪaritip uzitiwidi, ⱪoyuⱪ bir ⱪarangoⱪuluⱪ Misir zeminini üq küngiqə ⱪaplap turdi. [23] Üq küngiqə biri yənə birini kərəlməs wə ya ⱨeqkim əz jayidin ⱪozoⱪilalmas boldi; lekin barliⱪ Israillar olturoⱪan jaylarda yoruⱪluⱪ bar idi. [24] Pirəwn Musani qaⱪirtip uningoⱪa: — Berip, Pərwərdigaroⱪa ibadət ⱪilinglar. Pəⱪət ⱪoy wə kala padiliringlar ⱪalsun; bala-qaⱪiliringlarnimu elip barsanglar bolidu, dedi. [25] Musa jawabən: — Undaⱪta Hudayimiz Pərwərdigaroⱪa ⱪurbanliⱪ ⱪilixⱪa inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi wə kəydürmə ⱪurbanliⱪioⱪa lazimliⱪ qarpaylarni sən bizgə berəmsən?
[26] Əzimizning qarpaylirimiz biz bilən birgə ketixi kerək, bir tuyiⱪimu kəynidə ⱪalsa bolmaydu; qünki Hudayimiz Pərwərdigaroⱪa ibadət ⱪilixⱪa ⱪurbanliⱪ ⱪilidioⱪinimizni bulardin talliximiz

---

10:10 «Pərwərdigar silər bilən billə boloⱪay!» — bu təⱨdit salidioⱪan, naⱨayiti kinayilik, ⱨəjwiy gəp, əlwättə.
–Baxⱪa birhil tərjimisi «Pərwərdigarni silər bilən bolsun dəp, silərni bala-qaⱪanglar bilən ⱪoxup ⱪoyup berəmdim?».
«Mana, aldinglarda balayi'apət turuptu!» — ibraniy tilida «yamanliⱪ», «apət» yaki «balayi'apət» «ra» degən səz bilən ipadilinidu. Lekin misirliⱪlarning muⱨim ilaⱨi — «ⱪuyax ilaⱨi»ning namimu «Ra» boloⱪaⱪa, Pirəwnning səzi ikki bisliⱪ boluximu mumkin; undaⱪ boloⱪanda ikkinqi mənisi: «Mening ilaⱨim «Ra» silərni jazalaydu!» degənlik bolidu («aldinglarda «ra» turuptu!).
–Muxu ibarə baxⱪa tərjimilərdə «Mana, silərdə yaman niyət bar!» dəpmu tərjimə ⱪilinidu.
10:13 Zəb. 78:46; 105:34,35
10:22 Zəb. 105:27,28
10:25 «bizgə» — ibraniy tilida «ⱪolimizoⱪa». **«bizgə berəmsən?»** — yaki «bizgə berixing kerək!».

lazim. U yərgə yetip barmioɣuqə, Pərwərdigaroɣa ḳaysi ḳurbanliḳlar bilən ibadət ḳilidioɣinimizni bilməymiz, — dedi.
27 Lekin Pərwərdigar Pirəwnning kənglini ḳattiḳ ḳildi; u ularni yənila ḳoyup bərmidi. 28 Pirəwn Musaoɣa: — Aldimdin yoḳal! Ḥezi bol, ikkinqi manga kərüngüqi bolma! Qünki yüzümni yənə kərgən kününg jeningdin ayrilisən, — dedi.
29 Musa uningoɣa: — Rast eytting! Mən sening yüzüngni ikkinqi kərgüqi bolmaymən, — dedi.

Oninqi apət — pütün Misirdiki tunji balilarning ölüxi. Musaning Pirəwngə eytḳan ahirḳi səzliri

11 1 Xuning bilən Pərwərdigar Musaoɣa: — Yənə bir apətni Pirəwnning üstigə wə Misirning üstigə qüxürimən. Andin u silərni bu yərdin ketixkə yol ḳoyidu wə u silərni ḥəmmə nərsiliringlar bilən ḳoxup ḳoyup berip, bu yərdin mutləḳ ḳooɣlap qiḳiridu. 2 Əmdi sən həlḳḳə tapilap: — Ḥər biringlar, ər kixilərning ḥərbiri əz ḳoxnisidin, ayal kixilərning ḥərbiri əz ḳoxnisidin kümüx buyumlarni, altun buyumlarni sorap alsun, degin, — dedi. 3 (Pərwərdigar həlḳini misirliḳlarning aldida iltipat tapḳuzdi. Xuningdək Musa degən bu adəm Misir zeminida Pirəwnning əməldarlirining nəzиridə bolsun, puḳralarning nəzиridə bolsun, naḥayiti uluɣ zat boldi).
4 Andin Musa yənə: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mən yerim keqidə qiḳip Misirni kezip qiḳimən. 5 Xu waḳitta təhttə olturuwatḳan Pirəwnning tunji ooɣlidin tartip yaroɣunqaḳ tartidioɣan dedəkning tunji ooɣlioɣiqə, xundaḳla barliḳ qarpaylarning tunjiliri, yəni Misirdiki barliḳ tunji jan igiliri əlidu. 6 Bu səwəbtin pütkül Misir zeminida ḳattiḳ bir pəryad kətürülidu; uningdin ilgiri xundaḳ pəryad bolup baḳmioɣanidi, mundin keyinmu bundaḳ pəryad anglanmaydu. 7 Lekin Israillaroɣa, məyli adəmliri, məyli ḥaywanatlirioɣa bolsun, ḥətta bir tal itmu ḳawap ḳoymaydu. Buningdin Pərwərdigarning misirliḳlar bilən Israilni pərḳləndüridioɣanliḳini bilisilər».
8 — Xuning bilən bu əməldarliringning ḥəmmisi aldimoɣa kelip, manga təzim ḳilip: «Sili əzliri wə siligə əgəxkən barliḳ ḳowmliri qiḳip ketixkəyla!» dəp eytidu, andin qiḳip ketimən» — dedidə, ḳattiḳ oɣəzəp bilən Pirəwnning aldidin qiḳip kətti.
9 Pərwərdigar Musaoɣa: — Misir zeminida Mening karamət məjizilirimning kəpləp kərsitilixi üqün Pirəwn silərgə ḳulaḳ salmaydu, — degənidi.
10 Musa bilən Ḥarun bu karamət məjizilərning ḥəmmisini Pirəwnning aldida kərsitip boldi; lekin Pərwərdigar Pirəwnning kənglini ḳattiḳ ḳilip ḳoyoɣini üqün u Israillarni uning zeminidin kətkili ḳoymidi.

10:29 Ibr. 11:27
11:1 «Yənə bir apətni Pirəwnning üstigə wə Misirning üstigə qüxürimən...» — bu səzlərni Musa tehi Pirəwnning aldidin qiḳmay turup Pərwərdigar uningoɣa eytḳan bolsa kerək (8-ayətni kərüng).
11:2 «həlḳḳə tapilap...» — ibraniy tilida «həlḳning ḳulaḳlirioɣa səz ḳilip...».
11:2 Mis. 3:22; 12:35
11:3 Mis. 12:36
11:4 Mis. 12:29
11:5 Mis. 12:12
11:8 «Xuning bilən bu əməldarliringning ḥəmmisi aldimoɣa kelip, manga təzim ḳilip: .. andin qiḳip ketimən» — **dedi-də, ḳattiḳ oɣəzəp bilən Pirəwnning aldidin qiḳip kətti»** — 1-8 ayəttə hatiriləngənlər Musa bilən Pirəwnning otturisida boloɣan jedəl (10-babta hatirilgən)ning dawami bolsa kerək.
11:8 Mis. 12:30
11:10 Mis. 9:16; Rim. 9:17

«Misirdin qiqix »

Ətüp Ketix ḥeyti

12 [1] Pərwərdigar Misir yurtida Musa wə Ḥarunoɣa mundaq dedi: —
[2] Bu ay silərgə aylarning iqidə bexi, yilning tunji eyi bolidu. [3] Silər pütün Israil jamaitigə
səz qilip: — Bu ayning oninqi küni ḥəmminglar atiliringlarning ailisi boyiqə bir qozini elinglar;
ḥərbir ailigə birdin qoza elinglar. [4] Əgər məlum bir ailə bir qozini yəp bolalmioɣudək bolsa,
undaqta əy igisi yenidiki qoxnisi bilən birlixip adəm sanioɣa qarap bir qoza elinglar; ḥərbir
kixining ixtiḥasioɣa qarap ḥesablap muwapiq bir qoza ḥazirlanglar. [5] Ḥərbiringlar tallaydioɣan
qozanglar bejirim, bir yaxliq ərkək bolsun; qoy yaki əqkə padiliridin tallansimu bolidu. [6] Qozini
bu ayning on tətinqi künigiqə yeninglarda turoɣuzunglar, — degin.
— Xu küni Israilning pütkül jamaiti tallioɣan melini gugumda soysun. [7] Andin ular uning
qenidin elip gəx yeyilgən əyning ixikning bax təripigə ḥəm ikki yan kexikigə sürkəp qoysun.
[8] Ular xu keqisi gəxini otta kawap qilip yesun; uni petir nan wə aqqiq-qüqük kəktat bilən qoxup
yesun. [9] Qət'iy ham yaki suda pixurup yeməng lar, bəlki uni bax, put wə iq-qarinliri bilən otta
kawap qilip yənglar. [10] Uning ḥeqnemisini ətigə qaldurmanglar. Əgər ətigə exip qaloɣanliri bol-
sa, uni otqa selip kəydürüwetinglar.
[11] Silər uni mundaq ḥaləttə yənglar: — Uni yegəndə bəlliringlarni qing baoɣlap, ayaoɣliringlaroɣa
kəx kiyip, qolliringlarda ḥasa tutqan ḥalda tez yənglar. U bolsa Pərwərdigarning «ətüp ketix»
qozisidur. [12] Qünki Mən u keqisi Misir zeminini kezip ətimən; Mən Misir zeminida məyli in-
san bolsun, məyli ḥaywan bolsun ularning tunji tuoɣuloɣan ərkikining ḥəmmisini eltürimən;
xuning bilən Mən Misirning barliq but-ilaḥlirining üstidin ḥeküm qikirimən; Mən Pərwərd
igardurmən. [13] Xu qurbanliqning qeni silər olturoɣan əylərdə silərgə nijat bəlgisi bolidu; bu
qanlarni kərginimdə silərgə ətüp turimən. Xuning bilən Misir zeminini uroɣinimda ḥalakət elip
kelidioɣan waba-apət silərgə təgməydu.

Petir nan ḥeyti

[14] Bu kün silərgə hatirə kün bolsun; uni Pərwərdigarning ḥeyti süpitidə ətküzüp təbriklənglar;
əbədiy bəlgilimə süpitidə nəsildin-nəsilgə mənggü ətküzünglar. [15] Yəttə kün petir nan yənglar;
birinqi küni əyünglardin barliq hemirturuqlarni yoq qilinglar; qünki kimki birinqi kündin tar-
tip yəttinqi küngiqə bolduruloɣan nan yesə, xu kixi Israil qataridin üzüp taxlinidu. [16] Birinqi
küni silər muqəddəs ibadət soruni tüzünglar; yəttinqi künimu ḥəm xundaq bir muqəddəs
ibadət soruni ətküzülsun. Bu ikki kün iqidə ḥeqqandaq ix-əmgək qilinmisun; pəqət ḥər kixining

---

12:2 «Bu ay silərgə ... yilning tunji eyi bolidu» — bu waqittin ilgiri Hudaning həlqi üqün yilning bexi küzdə (Sentəbrdə) baxlinatti (Muqəddəs Kitabta buningdin ilgiriki barliq waqitlar xundaq ḥesablinatti). Ottura xərqtiki əllərning ḥəmmisining xundaq kalendari bar idi.
12:3 «qoza» —Ibraniy tilida «qoza» degən səz ooɣlaqnimu kərsitidu.
12:5 Law. 1:3; 22:21; Mal. 1:8; 1Pet. 1:19
12:6 «gugum» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səz bilən ipadilinidu — demək, kün petiwatqan qaoɣdin qarangoɣu qüxküqə boloɣan ariliktiki waqit. «Birinqi kəq» kəqkurun yaki kün petix, «ikkinqi kəq» keqini kərsətsə kerək.
–Israilda ixlitilgən kalendar boyiqə yengi kün kəq kirixi bilən baxlinidu. Xunga xu keqə bilən birinqi ayning on bəxinqi küni baxlinidu.
12:8 Qəl. 9:11; 1Kor. 5:8
12:11 «U bolsa Pərwərdigarning «ətüp ketix» qozisidur» — ibraniy tilida «Bu Pərwərdigarning «pasha»sidur». Ibraniy tilida «pasha» yaki «pesaḥ» «ətüp ketix» degən uqumni bildüridu. «Ətüp ketix» degənning muxu yərdə nemini kərsətkini tooɣrisida 13-ayət wə izaḥatini kerüng.
12:12 «Misirning barliq ilaḥlirining üstidin ḥeküm qilimən» — bu muḥim ix tooɣruluq «qoxumqə səz»imizni kerüng. Misirliqlarning 80din kəp ilaḥliri bar idi.
12:13 «silərgə ətüp turimən» — yaki «silərdin ətüp ketimən» degən səzlər tooɣruluq ikki hil pikir bar: — (1) Pərwərdigarning «ətüp ketix»i uning Israillarni jazalimay əyigə kirməy «ətüp ketixi», (2) Pərwərdigar əwətkən «ḥalak pərixtisi» (23-ayət wə «Zəb.» 78:49ni kerüng) Israillarning əylirigə yetip kəlgəndə Pərwərdigar Özi ularning əylirining ixikining aldioɣa «ətüp turux»i bilən ḥalak pərixtisining yolini tosup, muḥapizət qilip saq qalduruxini kərsitixi mumkin. Biz ikkinqi pikirgə qayil bolduq («Yəx.» 31:5ni wə izaḥatinimu kerüng).
12:14 Mis. 5:1

yəydioŋinini təyyarlaxqa munasiwətlik ixlarnila qilsanglar bolidu. 17 Mən dəl xu küni silərni
qoxun-qoxun boyiqə Misir zeminidin qikaroŋinim üqün silər petir nan ħeytini ətküzünglar; xu
künni nəsildin-nəsilgə əbədiy bəlgilimə süpitidə ħeyt küni qilip bekitinglar. 18 Birinqi ayning
on tətinqi küni, kəqqurundin tartip xu ayning yigirmə birinqi küni kəqqurunoŋiqə, petir nan
yənglar. 19 Yəttə kün iqidə əyliringlarda ħeq hemirturuq bolmisun; qünki musapir bolsun, ze-
minda tuoŋuloŋan bolsun, kimki bolduruloŋan nərsilərni yesə xu kixi Israil jamaitidin üzüp tax-
linidu. 20 Silər ħeqqandaq bolduruloŋan nərsini yeməy, qəyərdila tursanglar, petir nan yənglar.

Tunji «ətüp ketix ħeyti», yəni «pasha ħeyti»

21 Musa Israilning barliq akqsakqallirini qakirip ularoŋa: — Berip ħərbiringlarning ailisi boyiqə
əzünglaroŋa bir qozini tartip qikirip pasha qozisini soyunglar. 22 Andin bir tutam zupa elip
uni qaqidiki qanoŋa qilap, qaqidiki qanni ixikning bexi wə ikki kexikigə sürkənglar. Silərdin
ətigəngiqə ħeqkim əyining ixikidin qət'iy qikmisun. 23 Qünki Pərwərdigar misirliklarni urup
ħalak qilix üqün, zeminni kezip ətidu; U ixikning bexi wə ikki kexikidiki qanni kərgəndə,
Pərwərdigar ħalak qiloquqining əyliringlaroŋa kirip silərni uruxidin tosux üqün muħapizət
qilip ixikning aldioŋa ətüp turidu.
24 Bu rəsim-qaidini əzünglar wə baliliringlar üqün əbədiy bir bəlgilimə süpitidə tutunglar.
25 Silər Pərwərdigar Əz wədisi boyiqə silərgə beridioŋan zeminoŋa kirgininglarda bu ħeytlik
ibadətni tutunglar. 26 Baliliringlar silərdin: «bu ibaditinglarning mənisi nemə?» — dəp sorisa,
27 silər: «Bu misirliklarni uroŋinida, Misirda Israillarning əylirining aldioŋa ətüp turup, bizning
əydikilirimizni qutquzoŋan Pərwərdigaroŋa boloŋan «ətüp ketix» qurbanliqi bolidu» — dənglar.
Xuni anglioŋanda, həlq engixip Hudaoŋa səjdə qildi.
28 Andin Israillar qaytip berip, Pərwərdigar dəl Musa bilən Ħarunoŋa əmr qiloŋandək ix kərdi.

Tunji tuoŋuloŋan ərkəklərning əltürülüxi

29 Wə xundaq boldiki, yerim keqə boloŋanda, Pərwərdigar Pirəwnning təhtidə olturuwatqan
tunjisidin tartip zindanda yetiwatqan məħbusning tunjisioŋiqə, Misir zeminidiki tunji
ooŋullarning ħəmmisini urup əltürdi, xundaqla u ħaywanatlarning tunji tuoŋuloŋanliriningmu
ħəmmisini əltürdi. 30 Adəm əlmigən birmu əy qalmioŋaqqa, xu keqisi Pirəwnning əzi, uning

---

12:16 «ibadət soruni» — muxu yərdiki «sorun» degən səz «sorunoŋa qakirilix» degənni bildüridu. Nəgə qakirilidu? Mukəddəs Kitabta adəttə təkitlinidioŋan ix həlkning jəm boluxi əməs, bəlki «**Hudaning** yenioŋa yioŋilixka qakirilix»tin ibarət bolidu. Lekin muxu yərdə, bolupmu qəl-bayawandin ətüp səpər qiloŋan waktida, pütkül jamaət «mukəddəs qedir»ning aldioŋa yioŋilixi mumkin, wə keyin Pələstin zeminida turoŋanda, ərkəklər bu əmr boyiqə ħər yili «mukəddəs qedir»oŋa, andin mukəddəs ibadəthanioŋa yioŋilidioŋan bolidu («Qan.» 16:16).
12:18 Law. 23:5; Qəl. 28:16
12:19 «Israil jamaitidin üzüp taxlinidu» — «əz həlkidin üzüp taxlinidu» yaki «jamaəttin üzüp taxlinidu» degənning mundaq birnəqqə qüxənqisi boluxi mumkin: (1) Pərwərdigar Əzi uni əltüridu; (2) jamaət uni əltürüxi kerək; (3) jamaət uni ibadət sorunliridin ħaydiwetixi yaki pütkül jəmiyət uni paliwetixi kerək; (4) uningdin ħeq nəsil qaldurulmaydu. Bizningqə baxqa ayəttə enik buyruk kərsitilmigəkə, birinqi qüxənqə (Huda Əzi xu adəmni dunyadin kətküzidu) tooŋra boluxi mumkin, dəp qaraymiz.
12:20 Qan. 16:3
12:21 «tartip qikirip...» — ibraniy tilida «tutuwelip...». **«pasha»** — yəni «ətüp ketix ħeyti».
12:21 Ibr. 11:28
12:22 «zupa» — zupa birhil əsümlük; baxqa bir ismi «lepəkgül».
12:23 «ħalak qiloquqi» — bəlkim birhil pərixtini kərsətsə kerək («Zəb.» 78:49ni kerüng). **«ətüp turux»** — «ətüp turux» yaki «ətüp ketix» degənning mənisi tooŋruluk 12:13tiki izaħatni kerüng.
12:23 Ibr. 11:28
12:24 «bu rəsim-qaidə» — Hudaning keyinki əmrliri boyiqə, «ətüp ketix ħeyti»da (1) ħərbir ailining bir qozini qurbanlik qilixi; (2) uning gəxini keqidə yeyixi; (3) bu gəxni petir nan wə aqqik kəktatlar bilən billə yeyixi qatarliqlar tələp qilinidu («Qəl.» 9:1-14, «Qan.» 16:1-8ni kerüng).
12:26 Yə. 4:6
12:28 Ibr. 11:28
12:29 Zəb. 78:51; 105:36; 135:8; 136:10

barlik əməldarliri wə barlik misirliklar keqidə ornidin ḳopti; Misir zeminida intayin ḳattik pəryad kətürüldi. 31 Pirəwn keqidə Musa bilən Ḥarunni qaḳirtip: — Turunglar, silər wə Israillar bilən billə mening həlḳimning arisidin qiḳip ketinglar; eytḳininglardək berip, Pərwərdigarоŋa ibadət ḳilinglar! 32 Silərning degininglar boyiqə ḳoy, əqkə, kala padilirinimu elip ketinglar; mən üqünmu bəht-bərikət tiləŋlar, — dedi. 33 Misirlik puḳralarmu «ḥəmmimiz ölüp kətküdəkmiz» deyixip, həlḳni zemindin tez qiḳiriwetix üqün ularni ketixkə aldiratti. 34 Həlḳ tehi bolmiоŋan hemirlirini elip, uni təngnilərgə selip, kiyim-keqəkliri bilən yəgəp, mürilirigə elip kətürüp mengixti. 35 Israillar Musaning tapilioŋini boyiqə ḳilip, misirliklardin kümüx buyumlar, altun buyumlar wə kiyim-keqəklərni sorap elixti. 36 Pərwərdigar həlḳni misirliklarning kəz aldida iltipat tapḳuzoŋini üqün misirliklar ularning əzliridin sorioŋanlirini bərdi; xundak ḳilip Israillar misirliklardin oŋəniymətlərni elip kətti.

Israillarning Misirdin qiḳip ketixi

37 Xuning bilən Israillar balilarni ḥesabḳa almioŋanda altə yüz mingqə ərkək bolup, Ramsəstin qiḳip, Sukkot xəḥirigiqə piyadə mangdi. 38 Ular bilən billə qong bir top xaloŋut həlḳmu ularоŋa ḳoxulup mangdi, yənə nuroŋun qarwilar, kəpligən kala-ḳoy padiliri bilən billə qiḳti.
39 Misirdin aloŋaq qiḳḳan hemirdin ular petir nan-toḳaqlarni ətti; qünki ular Misirda birdəm-yerim dəm turoŋuzulmay ḥəydəlgini üqün hemir bolmioŋanidi; ular əzliri üqün yeməklik təyyarliwelixḳimu ülgürəlmigənidi.
40 Israillarning Misirda musapir bolup turoŋan waḳti jəmiy tət yüz ottuz yil boldi. 41 Xundak boldiki, xu tət yüz ottuz yil toxḳanda, dəl xu künidə Pərwərdigarning barlik ḳoxunliri Misir zeminidin qiḳip kətti. 42 Xu küni keqidə ular Misir zeminidin qiḳiriloŋini üqün, xu keqini ular Pərwərdigarning keqisi dəp tutuxi kerək; xu keqini barlik Israillar əwladtin əwladḳiqə Pərwərdigarоŋa atap tutup, tünixi kerək.

Ətüp ketix ḥeytining ḳaidə-tüzümliri

43 Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoŋa mundak degənidi: — Pasha ḳozisi tooŋrisidiki bəlgilimə xu bolsunki: — Ḥeqḳandak yat əllik adəm uningdin yemisun. 44 Lekin ḥərkimning puloŋa setiwaloŋan ḳuli bolsa, u hətnə ḳilinsun, andin uningdin yesun.
45 Əmma əyünglarda waḳitlik turuwatḳan musapir yaki mədikar buningdin yesə bolmaydu.
46 Gəxni baxḳa bir əygə elip qiḳmioŋin; birla əydə yeyilsun; ḳozining ḥeqbir səngiki sundurulmisun.
47 Pütkül Israil jamaiti bu ḥeytni ətküzsun.
48 Əgər sening bilən birgə turoŋan musapir bolsa, Pərwərdigarоŋa atap pasha ḥeytini ətküzməkqi bolsa, undaḳta aldi bilən barlik ərkəkliri hətnə ḳilinsun; andin kelip ḥeyt ətküzsun. U zeminda tuoŋuloŋan kixidək sanalsun. Lekin ḥeqbir hətnisiz adəm uningdin yemisun. 49 Zeminda tuoŋuloŋan kixi ḥəm aranglarda turoŋan musapir üqün oxxax ḳanun-bəlgilimə bolsun.
50 Xuning bilən Israillarning ḥəmmisi dəl Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoŋa buyruoŋandək xu ixlarni ada ḳildi. 51 Xu künning əzidə Pərwərdigar Israillarni ḳoxun-ḳoxun boyiqə Misir zeminidin qiḳardi.

12:30 Zəb. 105:36,38
12:35 Mis. 3:21; 11:2; Zəb. 105:37
12:38 «xaloŋut həlḳ» — keyinki wəḳələrdin (məsilən, «Qəl.» 11:4 ḳatarliḳlar) ḳarioŋanda, Israillardin baxḳa birnəqqə millətlərdin boloŋan bir türküm kixilərni kərsətsə kerək.
12:40 «Israillarning Misirda musapir bolup turoŋan waḳti jəmiy tət yüz ottuz yil boldi» — bəzi kona oram yazmilarda «Israillar wə atilirining Kanaan ḥəm Misirda musapir bolup turoŋan waḳti jəmiy tət yüz ottuz yil boldi» deyilidu.
12:40 Yar. 15:13; Ros. 7:6; Gal. 3:17
12:46 Qəl. 9:12; Yuḥ. 19:36

Tunji tuoquloqanni Hudaoqa atax

13 [1] Pərwərdigar Musaoqa: [2] — Israillar arisida baliyatquning barliq tunji ərkək mewisini, məyli u insanning yaki haywanning bolsun, Manga atap muqəddəs qiloqin; u Manga mənsuptur, degənidi.
[3] Musa həlqkə mundaq dedi: — Silər Misirdin ibarət «qulluq makani»din qiqqan bu künni yad etinglar; qünki Pərwərdigar silərni bu yərdin qudrətlik qoli bilən qikardi. Buning üqün heq bolduruloqan nərsə yeyilmisun.
[4] Abib eyining bügünki küni yoloqa qikqan kün. [5] Əmdi Pərwərdigar sanga berixkə ata-bowiliringoqa qəsəm qiloqan, süt bilən həsəl ekip turidioqan zeminoqa, yəni Qanaaniy, Hittiy, Amoriy, Hiwiy wə Yəbusiylarning zeminioqa seni elip baroqinida muxu Abib eyida xu ibadətni tutqin. [6] Yəttə küngiqə petir nan yənglar; yəttinqi künidə Pərwərdigaroqa alahidə atioqan heyt ətküzülsun. [7] Yəttə kün iqidə petir nan yeyilsun; silərning aranglarda heqkandaq bolduruloqan nan tepilmisun wə ya qegriliring iqidə heq hemirturuqmu kərünmisun. [8] Xu küni sən əz ooqlungoqa: «Misirdin qikqinimda Pərwərdigarning manga kərsətkən iltipatini yad qilip təxəkkur bildürüx üqün, bu heytni ətküzimən», dəp qüxəndürgin.
[9] Pərwərdigarning qanun-təlimining həmixə aoqzingdin qüxməsliki üqün, bu bəlgilimini qolungoqa bəlgə qilip seliwal, pexanənggə qaxqidək əslətmə qilip ornitiwal; qünki Pərwərdigar seni qudrətlik qoli bilən Misirdin qikardi. [10] Əmdi bu bəlgilimini yilmu-yil bekitilgən waqtida tutqin.
[11] Pərwərdigar sən bilən ata-bowiliringoqa qiloqan qəsimi boyiqə seni Qanaaniylarning zeminioqa elip berip, uni sanga təqdim qiloqandin keyin, xundaq qilixing kerək: — [12] barliq baliyatquning tunji mewisini Pərwərdigaroqa atap sunisən; xundaqla qarpay melingning həmmə tunji ərkəklirimu Pərwərdigaroqa mənsup bolsun. [13] Əmma exəklərning həmmə tunjilirining ornioqa birdin qoza bərgin. Əgər uning ornioqa birnərsə bərmisəng, uning boynini sunduruwətkin. Ooqulliringlar arisida barliq tunjilirining ornioqa hərlük bədili tələxüng kerək.
[14] Keyinki künlərdə ooqlung səndin: «buning mənisi nemidur», dəp sorisa, sən uningoqa jawab berip: «Pərwərdigar qudrətlik qoli bilən bizni Misirdin qikirip, «qulluq makani»din azad qildi. [15] Xundaq boldiki, Pirəwn boyni qattiqliq qilip bizni qoyup berixni rət qiloqinida, Pərwərdigar Misir zeminidiki barliq tunji tuoquloqanlarni, insanning bolsun, malning bolsun, həmmisini urup ɛltürdi; buning üqün mən malning baliyatqusining tunji mewisini, yəni həmmə tunji tuoquloqan ərkəklirini Pərwərdigaroqa atap qurbanliq qilip sunimən wə ooqullirimning hərbir tunjiliri üqün hərlük bədili tələp berimən», dəp eytqin. [16] Bu bəlgilimini qolungoqa əslətmə-bəlgə qilip seliwal, pexanənggə qaxqidək əslətmə qilip ornitiwal, qünki Pərwərdigar qudrətlik qoli bilən bizni Misirdin qikardi» — degin.

Bulut tüwrüki wə ot tüwrüki

[17] Əmma Pirəwn həlqni ketixkə qoyoqandin keyin, Filistiylərning zeminidiki yol yeqin bolsimu, Huda ularni xu yol bilən baxlimidi; qünki u: «həlqim jənggə uqrap qalsa, qorqup puxayman

13:2 Mis. 22:29; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 3:13; 8:17; Luqa 2:23
13:4 «Abib eyi» — Israilning kalendari boyiqə yilning birinqi eyidur, ibraniylar ixlətkən kalendar boyiqə, bəzi yillirida Mart eyida, bəzi yillirida Aprilda baxlinidu (12:2ni kərüng). «Abib» degənning mənisi: «bih urux», «əsüp qikix»tur.
13:4 Mis. 23:15
13:12 «... Həmmə tunji ərkəklirimu Pərwərdigaroqa mənsup bolsun» — Pərwərdigar Misirda barliq tunjilarni ɛlümdin qutquzoqan bolup, ularning həmmisi «ɛlümdin tirilgəndək» uningoqa mənsup idi. Əmma (insan bolsun, mal bolsun) tunji tuoquloqanlar bolsa pütkül ailigə wəkillik qilatti.
13:12 Mis. 22:30; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 8:17; Əz. 44:30
13:13 «exəklərning həmmə tunjilirining ornioqa birdin qoza bərgin...» — omumən eytqanda, ulaoqlarni qurbanliq qilixqa bolmaytti; pəqət qoy, kala, ooqlaq wə qaptər qatarliqlarla bolatti. Yənə kelip, ulaoqlarning ornioqa qoylarni qurbanliq qilixqa ruhsət berilixidə ulaoqlarning iqtisadiy qimmitining yuqiriliqi nəzərgə elinoqan.
13:16 Mis. 13:9; Qan. 6:8; Pənd. 3:3

kilip, Misiroɣa yenip ketixi mumkin» dəp oylioɣanidi. [18] Xu səwəbtin Huda həlkni aylandurup, Kizil Dengiz tərəptiki qəlning yoli bilən baxlap mangdi. Xundak kilip Israillar Misirdin qikkinida, korallinip jənggə təyyar bolup tərtip bilən mangdi.
[19] Musa Yüsüpning səngəklirinimu billə eliwaldi; qünki Yüsüp əslidə Israilning ooɣulliri boloɣan kerindaxlirini: «Huda qokum silərni yoklap halinglardin həwər alidu; xu qaoɣda silər mening səngəklirimni muxu yərdin billə elip ketinglar» dəp kəsəm kilduroɣanidi.
[20] Andin ular Sukkottin qikip, qəlning qetidiki Etam degən yərdə qedirlirini tikti. [21] Əmdi Pərwərdigar ularoɣa yol kərsitixkə kündüzi bir bulut tüwrükidə, keqisi yorukluk berixkə ot tüwrükidə bolup ularning aldida yürətti. Xuning bilən ular keqə-kündüz yol yürələytti. [22] Bulut tüwrüki kündüzi, ot tüwrüki keqisi həlktin ayrilmay, aldida yürətti.

Israillarning Kizil Dengizdin ətüxi

14 [1] Pərwərdigar Musaoɣa: [2] — Sən Israillaroɣa: «Silər burulup Migdol bilən dengizning arilikidiki Pi-Hahirotning aldioɣa berip qedir tikinglar; Baal-Zefonning udulidiki dengizning boyida qedir tikinglar», degin. [3] Xuning bilən Pirəwn: «Israillar zeminda ezip kaldi, qəlning iqidə kamilip kaldi» dəp oylaydu; [4] Israillarni kooɣlisun dəp Mən Pirəwnning kənglini kattik kilimən; xundak kilip, Mən Pirəwn wə uning pütkül koxunliri arkilik Əz uluoɣlukumni ayan kilimən; wə misirliklar Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilidu, — dedi.
Israillar Hudaning səzi boyiqə kildi.
[5] «U həlk kəqip kətti» dəp Misirning padixahioɣa həwər beriliwidi, Pirəwn bilən əməldarliri həlk tooɣrisidiki kararidin yenip: «Israillarni kulluktin koyuwətkinimiz, bu zadi nemə kiloɣinimiz?!» — deyixti.
[6] Pirəwn dərhal jəng harwisini koxturup, əz həlkini baxlap yoloɣa qikti. [7] U yənə altə yüz hillanoɣan jəng harwisi, xundakla Misirdiki barlik jəng harwilirini yioɣdurup, ularning hərbirigə ləxkər baxliklirini olturoɣuzup elip mangdi. [8] Pərwərdigar Misirning padixahi Pirəwnning kənglini kattik kiloɣini üqün, u Israillarni kooɣlidi. Bu qaoɣda Israillar kollirini egiz kətürüxkən halda Misirdin qikip boloɣanidi.
[9] Misirliklarning həmmisi yəni Pirəwnning barlik atliri bilən jəng harwiliri, atlik ləxkərliri bilən pütkül koxuni ularni kooɣlap, Israillar dengiz boyioɣa qedir tikkən jayda, yəni Pi-Hahirotning yenida, Baal-Zefonning udulida ularoɣa yetixti. [10] Pirəwn yekinlaxkanda, Israillar bexini kətürüp kariwidi, mana, misirliklar ularning arkisidin yürüx kilip kooɣlap keliwatatti! Xuni kərgəndə Israillar tolimu korkuxup, Pərwərdigaroɣa nida-pəryad kətürdi. [11] Ular Musaoɣa: — Misirda gəristan tepilmasmidi, sən bizni qeldə əlsun dəp muxu yərgə elip kəldingoɣu?! Bizni Misirdin elip qikip, bizgə mundak kiloɣining nemisi?! [12] Misirda turoɣan waktimizda biz sanga: «Bizni misirliklarning kullukida boluximizoɣa koyoɣin, biz bilən karing bolmisun» dəp eytmioɣanmiduk? Misirliklarning kullukida boloɣinimiz qəlgə kelip əlginimizdin əwzəl bolatti! — dedi.
[13] Buning bilən Musa həlkkə: — Korkmay, tik turunglar, Pərwərdigarning bügün silərgə yürgüzidioɣan nijatini kərisilər; qünki silər bügün kərgən misirliklarni ikkinqi kərməysilər. [14] Pərwərdigar silər üqün jəng kilidu, lekin silər bolsanglar jim tursanglarla boldi, dedi.

13:19 «...yoklap halinglardin həwər alidu» — bu ibraniy tilida pəkət «yoklap» degən birla səz bilən ipadilinidu.
13:19 Yar. 50:25; Yə. 24:32
14:2 «dengiz» — «Kizil Dengiz»ni kərsitidu. Həritini kərüng.
14:2 Qəl. 33:7
14:4 Mis. 4:21; 10:20
14:8 «kollirini egiz kətürüxkən halda» — huxallik, mərdanilik bilən, demək.
14:9 Yə. 24:6
14:12 Mis. 6:9

15 Andin Pərwərdigar Musaoɣa: — Nemixḳa sən Manga pəryad kətürisən? Israillaroɣa: «Aldioɣa
menginglar» dəp buyruoɣin. 16 Lekin sən ḥasangni kətürüp ḳolungni dengizoɣa uzitip, uni
ikkigə bəlgin; xundaḳta, Israillar dengizning otturisidin ḳuruḳ yər bilən ətüp ketidu.
17 Mana, Mən ularni ḳooɣlisun dəp misirliḳlarning kəngüllirini ḳattiḳ ḳilimən, xuning bilən Mən
Pirəwn wə uning pütkül ḳoxuni, jəng ḥarwiliri wə atliḳliri arḳiliḳ Өz uluoɣluḳimni ayan ḳilimən.
18 Xundaḳ ḳilip, Mən Pirəwn wə uning jəng ḥarwiliri wə atliḳliri arḳiliḳ Өz uluoɣluḳimni ayan
ḳiloɣinimda, misirliḳlar Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilidu, dedi.
19 Israilning ḳoxunining aldida yürüwatḳan Hudaning Pərixtisi əmdi ularning kəynigə
ətti; xuningdək ularning aldida mangoɣan bulut tüwrükimu ularning kəynigə yətkilip,
20 misirliḳlarning qedirgaḥi bilən Israilning qedirgaḥining ariliḳida tohtidi; bu bulut bir tərəptə
ḳarangoɣuluḳ qüxürüp, yənə bir tərəptə keqini yorutti. Buning bilən pütün bir keqə bir ḳoxun
yənə bir ḳoxunoɣa yeḳin kelәlmidi.
21 Musa ḳolini dengizning üstigə uzatti; Pərwərdigar pütün keqə xərḳtin küqlük bir xamal
qiḳirip, dengizning süyini kəynigə yandurdi; U suni yandurup dengizni ḳuruḳ yər ḳildi, su-
lar ikkigə bəlündi. 22 Xu tərixidə Israillar dengizning otturisidiki ḳuruḳ yərdin mengip, ətüp
kətti; sular bolsa ularning ong wə sol yenida kətürülüp tamdək turatti. 23 Əmma misirliḳlar
ularni ḳooɣlap keliwatatti — Pirəwnning barliḳ atliri, jəng ḥarwiliri wə atliḳ ləxkərliri ularning
kəynidin dengizning otturisioɣiqə kəldi. 24 Tang atḳanda xundaḳ boldiki, Pərwərdigar ot
bilən bulut tüwrükidə turup misirliḳlarning ḳoxunioɣa ḳaridi wə misirliḳlarning ḳoxunioɣa
parakəndiqilik qüxürdi. 25 U ularning ḥarwilirining qaḳlirini patḳuzup, ḥəydəp mengixini
müxkül ḳildi. Misirliḳlar: — Yürünglar, Israilning aldidin ḳaqayli, qünki Pərwərdigar ular üqün
misirliḳlaroɣa ḳarxi jəng ḳiliwatidu, — deyixti.
26 Pərwərdigar Musaoɣa: — Sular yenip misirliḳlarning üstigə, ularning jəng ḥarwilirining
üstigə wə atliḳlirining üstigə eḳip berip, ularni qəktürüwətsun dəp ḳolungni dengizning üstigə
uzatḳin, — dedi.
27 Musa ḳolini dengizning üstigə uzitiwidi, tang atḳanda dengizning süyi yənə əsliy ḥalitigə
yenip kəldi. Ḳeqiwatḳan misirliḳlar eḳinoɣa ḳarxi yügürüxti, Pərwərdigar ularni dengizning ot-
turisida mollaḳ atḳuzdi. 28 Su əsligə yenip kelip, jəng ḥarwiliri bilən atliḳlarni, yəni Israillarning
arḳidin ḳooɣlap dengizoɣa kirgən Pirəwnning pütkül ḳoxunini oɣərḳ ḳiliwətti; ulardin birimu
saḳ ḳalmidi. 29 Lekin Israillar dengizning otturisidiki ḳuruḳ yər bilən mengip ətüp kətti; su-
lar ularning ong wə sol yenida kətürülüp tamdək turatti. 30 Xu tərixidə Pərwərdigar u küni
Israillarni misirliḳlarning ḳolidin ḳutḳuzdi; Israillar misirliḳlarning dengizning boyida əlük
yatḳinini kərdi. 31 Israil həlḳi Pərwərdigarning misirliḳlaroɣa ixlətkən zor ḳudritini kərüp,
Pərwərdigardin ḳorḳti; ular Pərwərdigaroɣa wə uning ḳuli Musaoɣa ixəndi.

14:16 «ətüp ketidu» — bu ikkinqi «ətüp ketix»tur. «ətüp ketix ḥeyti»da aldinḳi wə bu «ətüp ketix» əslinidu (12:13, 23nimu kərüng).
14:19 «Hudaning Pərixtisi» — bu zat tooɣruluḳ 3:2 wə uning izaḥatini kərüng.
14:20 «bu bulut bir tərəptə ḳarangoɣuluḳ qüxürüp...» — xu waḳit ayning otturisi boloɣaqḳa, adəttə ayding bolatti.
14:21 Yə. 4:23; Zəb. 78:13; 106:9; 114:1-7
14:22 «ətüp kətti» — Yəḥudiylar «ətüp ketix» ḥeytini təbrikligəndə, muxu Ḳizil Dengizdin «ətüp ketix»nimu əsləp təbrikləydu.
14:22 1Kor. 10:1; Ibr. 11:29
14:25 «u ularning ḥarwilirining qaḳlirini patḳuzup,...» — baxḳa birnəqqə hil tərjimilirimu uqrixi mumkin.
14:28 Zəb. 78:53; 106:11
14:29 Zəb. 77:19

Musaning Hudaoɣa mədḥiyə oḳuxi

15 [1] Xu qaoɣda Musa bilən Israillar Pərwərdigaroɣa mədḥiyə oḳup munu küyni eytti: —
«Mən Pərwərdigarni mədḥiyiləp küy eytay,
Qünki U karamət uluoɣluḳini kərsətti;
U at wə mingüqini dengizoɣa taxliwətti.
[2] Mening küqüm ḥəm mening küyüm Yaḥ Өzidur;
U manga nijat boldi;
U mening Təngrimdur, mən Uni uluoɣlaymən;
U mening atamning Hudasidur, mən Uni aliy dəp mədḥiyiləymən.
[3] Pərwərdigar jəngqidur,
Yaḥwəḥ Uning namidur.
[4] Pirəwnning jəng ḥarwilirini ḥəm ḳoxunlirini dengizoɣa taxliwətti;
Uning aliy ləxkər baxlikliri Ḳizil Dengizda oɣərk ḳilindi.
[5] Qongḳur sular ularni kəmüwətti,
Ular huddi taxtək dengiz tegigə qəküp kətti.
[6] Sening ong ḳolung, əy Pərwərdigar,
Ḳudriti bilən xan-xərəp tapti;
Sening ong ḳolung, əy Pərwərdigar,
Düxmənni kukum-talḳan ḳiliwətti.
[7] Өz uluoɣluḳungning ḥəywisi bilən Өzünggə ḳarxi qiḳḳanlarni nabut ḳilding,
Sən otluḳ oɣəzipingni əwətting,
U samanni kəydürgən ottək ularni yutuwətti.
[8] Dimioɣingning nəpisi bilən sular dəng bolup ərlidi,
Juxḳunlioɣan dolḳunlar dəng kəbi tik turdi,
Dengizning otturisidiki qongḳur sular ḳaturup ḳoyuldi.
[9] Düxmən dedi: «Mən ularni ḳooɣlaymən, yetiximən, olja elip üləxtürimən,
Ulardin dərdimni qiḳirimən,
Ḳiliqimni suoɣurup, өz ḳolum bilən ularni nabut ḳilimən».
[10] Lekin Sən nəpising bilən püwliding,
Dengiz ularni kəmüwətti;
Ular juxḳunluḳ sularda ḳooɣuxundək qəküp kətti.
[11] Ilaḥlarning arisida, əy Pərwərdigar,
Kim Sening təngdixing bolsun?
Pak-muḳəddəslik iqidə Өz ḥəywitingni kərsitidioɣan,
Ḥəmd-mədḥiyilər arisida dəḥxətlik turidioɣan,
Məjizə-karamət yaritidioɣan,
Səndək kim bolsun?
[12] Sən ong ḳolungni uzitixing bilən,

15:1 «U karamət uluoɣluḳini kərsətti» — yaki «U xanliḳ oɣəlibə ḳuqti».
15:1 Zəb. 106:12
15:2 «Yaḥ» —Muxu tərjimidə biz Hudaning «Yaḥwəḥ» yaki «Yəḥowaḥ» degən namini «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilduḳ. «Yaḥ» bolsa «Yaḥwəḥ» degən bu ismining ḳiskartiloɣan xəklidur.
15:2 Zəb. 18:2; Zəb. 118:14; Yəx. 12:2
15:3 «Yaḥwəḥ» —Muxu tərjimidə biz Hudaning «Yaḥwəḥ» yaki «Yəḥowaḥ» degən namini adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilduḳ. Mənisi «Əzəldin Boloɣuqi». 3:13-14 wə izaḥatni kərüng.
15:5 Nəḥ. 9:11
15:6 Zəb. 118:15,16
15:8 «Dimioɣingning nəpisi bilən» — yaki «kəḥringning roḥi bilən».
15:8 Yəx. 63:12,13; Ḥab. 3:10
15:10 Zəb. 74:13; 106:11

Yər-zemin ularni yutuwətti.
13 Lekin Өzünggə ḥəmjəmət kilip kutkuzoɣan kowmni rəḥimdillikiŋ bilən baxlap qikting;
Sən ularni Өz mukəddəs makaningoɣa kudriting bilən ḥidayət kilip yetəkliding.
14 Yat həlklər buni anglap, titrixip kətti;
Filistiyədə turuwatkanlarni toloɣaktək azab tutti.
15 Andin Edomning əmirliri dəkkə-dükkigə qüxti;
Moabning palwanlirini bolsa, rasa titrək basti;
Kanaan zeminidikilərning yüriki su bolup akti;
16 Korkunq wə dəḥxət ularni basti;
Bilikingning ḥəywiti bilən ular huddi taxtək midirliyalmay kaldi;
Həlking ətüp kətküqə, i Pərwərdigar,
Өzüng rənə tələp ḥər kiloɣan həlking ətüp boloɣuqə.
17 Ularni baxlap kirip,
Өz mirasing boloɣan taoɣda kəqəttək tikisən,
Өz makaning kiloɣan jayoɣa, i Pərwərdigar,
Өz kolliring təyyarlioɣan mukəddəs jayoɣa, i Rəb, ularni elip barisən.
18 Pərwərdigar əbədil'əbədgiqə padixaḥ bolup ḥəküm süridu!
19 Qünki Pirəwnning atliri,
Jəng ḥarwiliri atlikliri bilən billə dengizoɣa kirip boldi;
Pərwərdigar dengizning sulirini ularning üstigə yandurdi,
Lekin Israillar bolsa dengizning otturisidin kuruk yərdin mengip ətüp kətti».
20 Andin Ḥarunning ḥədisi pəyoɣəmbər Məryəm kolioɣa dapni aldi, barlik kiz-ayallarmu kolioɣa dap elip, ussul oynixip uningoɣa əgəxti.
21 Məryəm ularoɣa jawabən mundak küyni okudi: —
«Pərwərdigarni mədḥiyilәp küy eytinglar,
Qünki U zor uluoɣlukini kərsətti;
U at wə mingüqini dengizoɣa taxliwətti!».

Huda həlkni sinaydu — Maraḥtiki aqqik su

22 Andin Musa Israillarni Kizil Dengizdin baxlap, Xur qəligə elip bardi. Ular uda üq kün qəldə yürüp, su tapalmidi. 23 Andin ular Maraḥka yetip kəldi; lekin u yərning süyi aqqik bolup, süyini iqkili bolmaytti; xunga u jayning nami «Maraḥ» dəp koyuloɣan. 24 U wakitta halayik: — Biz nemə iqimiz? — dəp Musadin aoɣrinip oɣotuldaxkili turdi.
25 U Pərwərdigaroɣa pəryad kətürdi; Pərwərdigar uningoɣa bir dərəhni kərsətti; u dərəh yaoɣiqini elip, suoɣa taxliwidi, su tatlik suoɣa aylandi. U yərdə Pərwərdigar ularoɣa ḥəküm-bəlgilimə

15:13 «ḥəmjəmət kilip kutkuzoɣan» — muxu ibarə ibraniy tilida «daal» degən bir peil bilənla ipadilinidu. Bu peil tooɣruluk «Təbirlər» wə «Ayup» 19:25 wə izaḥatinimu kərüng. **«Өz mukəddəs makaningoɣa»** — ibraniy tilida «Өz mukəddəslikingning makanioɣa».
15:15 Kan. 2:4
15:16 «Өzüng rənə tələp ḥər kiloɣan həlking» — bu ukum yukiriki 13-ayəttiki «Sən ḥəmjəmət kilip kutkuzoɣan... həlking» degən ukumoɣa yekindur. **«... Өzüng rənə tələp ḥər kiloɣan həlking ətüp boloɣuqə»** — bu ayət bexarət bolup: (1) Kanaandiki həlk wə Moabtiki aḥalilər Hudaning həlkining Misirdin qikkinini anglap ulardin intayin korkidu («Yə.» 2:8-11ni kərüng); (2) keyinki künlərdə Israil Kanaan zeminini igiləxkə Iordan dəryasidin «ətidu». Bu ix boloɣuqə ḥeqkandak baxka əl-millət ularning yolini tosuwalalmaydu (17-ayətni kərüng).
15:16 Kan. 2:25; 11:25; Yə. 2:9
15:17 1Pad. 8:13, 39; Yu. 14:2
15:19 «...kuruk yərdin mengip ətüp kətti» — bəzi tərjimilərdə Musaning bu xeiri 18-ayət bilən tohtaydu.
15:20 1Sam. 18:6
15:21 «U zor uluoɣlukini kərsətti» — yaki «U xanlik oɣəlibə kuqti».
15:23 «Maraḥ» — «aqqik» degən mənidə.
15:23 Qəl. 33:8

Israillarning «Misirdin qiḳix»tiki səpiri — Misirdin Ḳanaanqiqə bolqan səpər

bekitip, ularni sinap, mundaḳ dedi: — [26] «Əgər silər kəngül ḳoyup Hudayinglar Pərwərdigarning səzini anglap, Uning nəziridə durus boloqanni kilip, əmrlirigə ḳulaḳ selip, barliḳ ḥəkümlirini tutsanglar, undaḳta, Mən misirliḳlarning üstigə saloqan kesəllərdin ḥeqbirini üstünggə salmaymən; qünki Mənki silərgə xipaliḳ bərgüqi Pərwərdigardurmən».
[27] Andin ular Elimoqa yetip kəldi. Xu yərdə on ikki bulaḳ bilən yətmix horma dərihi bar idi; ular xu yərdə sularning boyida qedir tikti.

Manna bilən bədünə

16 [1] Andin Israillarning pütkül jamaiti Elimdin yoloqa atlandi; Misir zeminidin qiḳip, ikkinqi eyining on bəxinqi künidə Elim bilən Sinayning otturisidiki Sin qəligə yetip kəldi. [2] Əmma Israillarning pütkül jamaiti qəldə Musa bilən Ḥarunning yaman gepini kilip oqotuldaxḳili turdi. [3] Israillar ularoqa: — Pərwərdigarning ḳoli bizni Misir yurtidila əltürüwətkən bolsa bolmasmidi! Xu yərdə biz gəx ḳaynawatḳan ḳazanlarni qəridəp olturup, toyoqudək nan yemigənmiduḳ? Lekin silər bu jamaətning ḥəmmisini aqliḳ bilən əltürməkqi bolup bizni bu qəlgə elip kəldinglar! — deyixti.

15:26 «Pərwərdigarning səzini» — ibraniy tilida «Pərwərdigarning awazini».
16:1 Qəl. 33:5-49
16:3 «Pərwərdigarning ḳoli bizni Misir yurtidila əltürüwətkən bolsa bolmasmidi!...» — ularning ḳaḳxaxliri tolimu orunsiz idi, əlwəttə. Qünki birinqidin, Israillarning Misirdin elip kəlgən qarwa malliri az əməs idi (12:38ni kərüng). Ikkinqidin, ular Misirda ḳulluḳta boloqan qaoqliridimu ular erixidioqan yeməkliklər anqə kəp boloqan əməs idi («Ḳan.» 3:7, 8:1-3ni kərüng).
16:3 Qəl. 11:4; 1Kor. 10:10

4 Buning bilən Pərwərdigar Musaoɣa: — Mana, Mən asmandin silərgə nan yaoɣdurimən; xuning
bilən həlḳ ḥər küni qiḳip, bir künlük lazimliḳini yioɣiwalsun. Bu təriḳidə Mən ularning Mening
ḳanun-əmrlirimdə mangidioɣan-mangmaydioɣanliḳini sinaymən. 5 Ḥər ḥaptining altinqi küni
xundaḳ boliduki, ular yioɣiwaloɣanlirini təyyarlisun; u baxḳa künlərdə erixidioɣinidin bir ḥəssə
kəp bolidu, — dedi. 6 Andin Musa bilən Ḥarun barliḳ Israillaroɣa: — Bügün ahxam silərni Misir
zeminidin elip qiḳḳuqining Pərwərdigar ikənlikini bilisilər wə 7 ətə silər Pərwərdigarning xan-
xəripini kərisilər; qünki U silərning Uning yaman gepini ḳilip oɣotuldaxḳininglarni anglidi;
bizgə kəlsək, silər yaman gepimizni ḳilip oɣotuldioɣudək biz kim iduḳ? — dedi.
8 Musa yənə: Pərwərdigar bügün ahxam silərgə yegili gəx berip, ətə ətigəndə toyoɣudək nan
bərgəndə buni bilisilər; qünki Pərwərdigar silər Uning yaman gepini ḳilip oɣotuldioɣininglarni
anglidi. Əmdi biz nemə iduḳ? Silərning oɣotuldaxḳininglar bizlərgə ḳaritiloɣan əməs, bəlki
Pərwərdigaroɣa ḳaritiloɣandur, — dedi.
9 Andin Musa Ḥarunoɣa: — Sən Israillarning pütkül jamaitigə: «Pərwərdigarning aldioɣa kelinglar;
qünki U yaman gəp bilən oɣotuldaxḳininglarni anglidi», dəp eytḳin, — dedi. 10 Xundaḳ bol-
diki, Ḥarun Israillarning pütkül jamaitigə səzləp turoɣinida, ular qəl tərəpkə ḳariwidi, mana,
Pərwərdigarning julasi bulutta ayan boldi. 11 Xuning bilən Pərwərdigar Musaoɣa mundaḳ dedi: —
12 — Mən Israillarning yaman gəp ḳilip oɣotuldaxḳinini anglidim; əmdi ularoɣa: «Gugumda
silər gəx yəysilər wə ətigəndə nandin toyunisilər, xuning bilən silər Mening Pərwərdigar
Hudayinglar ikənlikimni bilip yetisilər» — dəp eytḳin, dedi.
13 Kəqḳurunda xundaḳ boldiki, bədünilər uqup kelip, qedirgaḥni ḳaplap kətti; ətisi ətigəndə,
qedirgaḥning ətrapidiki yərlərgə xəbnəm qüxkənidi. 14 Ətrapta yatḳan xəbnəm kətürülüp
kətkəndin keyin, mana, qəllükning yər yüzidə ḳirawdək nepiz, kiqik-kiqik yumilaḳ nərsilər turat-
ti. 15 Israillar uni kərgəndə, uning nemə ikənlikini bilmigini üqün: — Bu nemidu? — dəp soraxti.
Musa ularoɣa jawabən: — Bu Pərwərdigar silərgə ata ḳiloɣan ozuḳ-tülüktur. 16 Pərwərdigar
xu ixni əmr ḳilip dediki, «Ḥərbiringlar yəydioɣininglaroɣa ḳarap uningdin yioɣiwelinglar;
ḥərbiringlar ailidiki adəm sanioɣa ḳarap, ḥərbir adəmgə bir omər miḳdarda yioɣinglar; ḥər
adəm əz qedirdiki kixilər üqün yioɣinglar» — dedi.
17 Israillar xundaḳ ḳilip, bəzisi kəprək, bəzisi azraḳ yioɣiwaldi. 18 Ular uni omər miḳdari bilən
əlqiwidi, kəp yioɣḳanlarningkidin exip kətmidi, az yioɣḳanlarningmu kəmlik ḳilmidi; ḥərbir
kixi əz yəydioɣinioɣa ḳarap yioɣḳanidi. 19 Musa ularoɣa: — Ḥeqḳandaḳ adəm bulardin ḥeqnemini

---

16:4 Zəb. 78:24; 105:40
16:5 «altinqi kün» — bu jümə künidur. Xu küni Yəḥudiylar yioɣḳan «manna»din ikki künlük tamaḳni təyyarliwelixi kerək idi. Qünki ətisi, yəni yəttinqi küni xabat küni («dəm elix küni») idi.
16:10 Mis. 13:21
16:12 «gugum» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səz bilən ipadilinidu. 12:6 wə izaḥatni kərüng.
16:12 Yuḥ. 6:49,58
16:13 Qəl. 11:31; Zəb. 105:40
16:14 Qəl. 11:7; Nəḥ. 9:15; Zəb. 78:24; 105:40
16:15 Yuḥ. 6:31; 1Kor. 10:3
16:16 «bir omər» — «əfaḥ»ning ondin bir ḳismi, yəni ikki litrqə idi.
16:18 «ḥərbir kixi əz yəydioɣinioɣa ḳarap yioɣḳanidi» —yənə bir tərjimisi: «ḥəmməylənning yioɣiwaloɣini əz ehtiyajioɣa dəlmuddəl idi».
–Bu ayətni ikki hil qüxinix mumkin: — (1) Hudaning bəlgilimisi boyiqə bir kixi üqün dəl bir omər miḳdarda yeməklik təḳdim ḳilinatti. Xuning bilən ḥəmməylən yioɣḳandin keyin, omər miḳdari bilən əlqiginidə, ozuḳ-tülük («manna»)ni artuḳ yioɣiwaloɣan kixi az yioɣḳan kixigə kəm boloɣanni toldurup berətti. Ahir ḥəmmə kixigə kerək boloɣan yeməklik təng təmin etilətti. Bu məjizə əməs, təbiiy ix idi.
–(2) həlḳ məyli kəp manna yioɣḳan bolsun, yaki azraḳ yioɣḳan bolsun, Hudaning karamiti bilən yioɣiwaloɣini dəl əz ailisining ehtiyajioɣa mas boldi. Bu ixning əzi məjizə idi, əlwəttə. «manna»ning ḥər küni asmandin qüxüxi məjizə bolupla ḳalmay, mannaning miḳdarimu dəl ḥəmməylərgə kerək boloɣanoɣa barawər idi.
–Bizningqə, «2Kor.» 8:15 boyiqə, birinqi qüxənqə tooɣra bolsa kerək; qünki xu ayəttə rosul Pawlus «manna yioɣix» degən ixni misal ḳilip, Hudaning bəndilirini bir-birigə berixkə rioɣbətləndüridu.
16:18 2Kor. 8:15

ətigə qaldurmisun, dedi.
20 Xundaq bolsimu, ular Musaning səzigə qulaq salmidi; bəzilər uningdin bir qismini ətigə saqlap qoydi. Əmma saqlap qoyoqini qurtlap sesip kətti. Bu ix üqün Musa ularoqa hapa bolup
aqqiqlandi. 21 Xu səwəbtin ularning hərbiri hər ətigini qiqip əz yəydioqinioqa qarap yioqiwalatti;
qaloqanliri bolsa aptap qiqqanda erip ketətti.
22 Lekin altinqi küni xundaq boldiki, ular künlük ozuqning ikki həssisini yioqdi; demək, hərbir
kixi üqün ikki omər miqdarda yioqiwaldi; andin jamaət əmirliri həmmisi kelip buni Musaoqa
eytti.
23 Musa ularoqa: — Mana Pərwərdigarning degini: — Ətə aram küni, Pərwərdigaroqa ataloqan
muqəddəs xabat küni bolidu; pixuridioqininglarni pixurup, qaynitidioqininglarni qayinitip,
exip qaloqanning həmmisini ətigə saqlap qoyunglar, — dedi.
24 Ular Musa buyruoqandək, exip qaloqanni ətisigə saqlap qoyuwidi, ular sesip qalmidi,
qurutlapmu kətmidi. 25 Musa ularoqa: — Buni bügün yənglar; qünki bügün Pərwərdigaroqa
ataloqan xabat küni boloqini üqün bügün daladin tapalmaysilər. 26 Altə kün silər yioqsanglar bo-
lidu; lekin yəttinqi küni xabat boloqini üqün u künidə həqnemə tepilmaydu, — dedi.
27 Qalbuki, yəttinqi küni həlqtin birnəqqisi ozuq-tülük yioqkili qiqiwidi, həqnemə tapalmidi.
28 Pərwərdigar Musaoqa: «Silər qaqanoqiqə Mening əmrlirim wə qanun-bəlgilimilirimni tutux-
ni rət qilisilər? 29 Mana, Pərwərdigar silərgə xabat künini bekitip bərdi; xunga yəttinqi küni
hərbiringlarni əz ornida turup, sirtlaroqa qiqmisun dəp, altinqi küni ikki künlük ozuq beridu»,
— dedi. 30 Xuning bilən həlq yəttinqi küni aram aldi.
31 Israillar bu ozuqni «manna» dəp atidi; uning xəkli yumoqaqsüt uruqidək, rənggi aq bolup,
təmi həsəlgə miləngən qoturmaqqa ohxaytti.
32 Musa ularoqa: — Pərwərdigarning əmri xuki, — Keyinki əwladliringlaroqa Mən silərni Misirdin
elip qiqqanda, Mən silərgə qəldə yeyixkə ata qiloqan nanni kərsitix üqün, uningdin komzəkkə
bir omər toxquzup, ular üqün saqlap qoyunglar, — dedi.
33 Musa Qarunoqa: — Kəlgüsi əwladliringlaroqa kərsitixkə saqlax üqün bir komzəkni elip,
uningoqa bir omər miqdarda manna selip, Pərwərdigarning quzurida qoyup qoyoqin, — dedi.
34 Keyin, Qarun Pərwərdigar Musaoqa buyruoqandək komzəkni saqlax üqün uni həküm-
guwaqliq sanduqining aldida qoyup qoydi.
35 Xu tərikidə Israillar adəm olturaqlaxqan bir zeminoqa yetip kəlgüqə kirik yil «manna» yedi;
ular Qanaan zeminining qegralirioqa yətküqə manna yedi.
36 Əyni qaoqda bir «omər» «əfaq»ning ondin birigə barawər idi.

Qoram taxtin qikqan su

17 1 Andin pütkül Israil jamaiti qopup, Sin qəlidin qiqip, Pərwərdigarning əmri boyiqə səpər
kilip, Rəfidim degən yərgə kelip qedirlirini tikti. Əmma u yərdə həlkqə iqkili su yoq idi.
2 Xuning bilən həlq Musa bilən jedəllixip: — Bizgə iqkili su bərgin! — dedi. Lekin Musa ularoqa:

16:31 «manna» — «nemə bu?» degən mənidə (15-ayətni kərüng).
16:31 Qəl. 11:7
16:33 Ibr. 9:4
16:34 «həküm-guwaqliq» — muxu yərdə «həküm-guwaqliq» Hudaning Israiloqa bərməkqi boloqan tüp əmrlirini, xundaqla uning Israil bilən bolidioqan əhdisini kərsitidu (20-babni kərüng). Hudaning muqəddəs mahiyiti wə Harakteri xu əmrlərdə ayan kilinoqaqka, «həküm-guwaqliq» dəpmu atilidu. Xu əmrlər «əhdə sanduki» iqidə saqlaqliq tax tahtaylar üstigə pütülgən (40:20ni kərüng). **«... Uni həküm-guwaqliq sanduqining aldida qoyup qoydi»** — əhdə sanduqining təswirini bilix üqün 25-bab, 10-22-ayətlərgə qaralsun. «Ibr.» 9:4tin qarioqanda, «manna» komziki keyinki wakitta əhdə sanduki **iqigə**, muqəddəs qanun taxliri aldioqa qoyuloqan.
16:35 Yə. 5:12; Nəh. 9:15

— Nemixqa mening bilən jedəllixisilər? Nemixqa Pərwərdigarni sinaysilər? — dedi.
3 Lekin həlq qangqap, su tələp qilip, Musadin aoɣrinip oɣotuldixip: — Sən nemixqa bizni, balilirimizni wə melimizni ussuzluq bilən eltürüxkə Misirdin elip kəlding? — dedi. 4 Xuning bilən Musa Pərwərdigaroɣa pəryad kətürüp: — Bu həlqni qandaq qilsam bolar?! Ular qelila meni qalma-kesək qilixi mumkin! — dedi.
5 Pərwərdigar Musaoɣa jawabən: — Sən Israilning aqsaqalliridin birnəqqisini əzüng bilən billə elip qiqip, Nil dəryasining süyini uroɣiningda ixlətkən qasangni qolungoɣa elip həlqning aldioɣa baroɣin; 6 Mana, Mən xu yərdə, Qorəb teoɣidiki qoram taxning üstidə sening aldingda turimən; sən qoram taxni uroɣin. Buning bilən uningdin həlqqə iqkili su qiqidu, — dedi.
Musa Israilning aqsaqallirining kəz aldida xundaq qildi. 7 Musa Israillarning jedəlləxkini wə ularning «Pərwərdigar zadi arimizda barmu-yoqmu?» deyixip Pərwərdigarni sinioɣini üqün, u yərni «Massaq» wə «Məribaq» dəp atidi.

Amaləklər bilən jəng qilix

8 Xu qaoɣda Amaləklər kelip Rəfidimdə Israilioɣa qujum qildi. 9 Musa Yəxuaoɣa: Sən əzimizdin Amalək bilən jəng qilixqa adəm tallioɣin. Mən ətə Hudaning qasisini qolumoɣa elip dəngning qoqqisida turup turimən, dedi. 10 Yəxua Musa buyruoɣinidək qilip, Amaləklər bilən jəng qildi. Musa, Qarun wə Hur dəngning qoqqisioɣa qikti. 11 Xundaq boldiki, Musa qolini kətürüp tursa, Israil oɣalib kelətti, lekin u qollirini pəskə qüxürüp tursa, Amalək oɣalib kelətti. 12 Musaning qolliri eoɣirlixip kətti; ular bir taxni elip kelip uning astioɣa qoydi; u uning üstidə olturdi; andin Qarun bilən Hur biri bir təripidə, biri yənə bir təripidə uning qollirini yəlap turdi; bu tərikidə uning qolliri taki kün patkuqə məzmut turdi. 13 Xundaq qilip, Yəxua Amalək wə uning həlqini qiliqlap nabut qildi.
14 Pərwərdigar Musaoɣa: — Bir əslimə bolsun dəp bu ixlarni bir kitabqa yezip qalduroɣin, xundaqla xularni Yəxuaning qulaqlirioɣa oqup bər; qünki Mən Amaləkning namini asmanlarning astidin, qətta adəmlərning esidinmu mutlək əqürüwetimən, dedi.
15 Andin Musa bir qurbangaqni yasap, namini «Pərwərdigar tuoɣumdur» dəp atidi. 16 wə Musa: — Yaqning təhti aldida bir qol kətürülüp: — «Pərwərdigar əwladtin əwladqiqə Amaləkkə qarxi jəng qilidu» deyilgənidi, — dedi.

Yətroning Musani Ziyarət qilixi wə uningoɣa nəsiqət qilixi

18 1 Musaning qeynatisi, yəni Midiyanning kahini Yətro Hudaning Musa üqün qəmdə Əz həlqi Israil üqün barlik qiloɣanliri tooɣruluq anglidi, yəni Pərwərdigarning Israilni

---

17:2 Qəl. 20:3, 4
17:5 Mis. 7:20
17:6 «Qorəb teoɣi» — Sinay teoɣining baxqa bir ismi.
17:6 Qəl. 20:9; Zəb. 78:15-16; 114:8; 1Kor. 10:4
17:7 «Massaq» — «sinax» degən mənidə, «Məribaq» — «jedəl-majra» degən mənidə.
17:8 Qan. 25:17,18
17:9 «Sən əzimizdin Amalək bilən jəng qilixqa adəm tallioɣin» — yaki «Sən əzimizgə adəmlərni tallap, Amalək bilən soquxqili qikqin».
17:13 «qiliqlap,...» — ibraniy tilida «qiliq bisi bilən urup,...».
17:14 Qəl. 24:20; Qan. 25:17, 18, 19; 1Sam. 15:2, 3
17:15 «Pərwərdigar tuoɣumdur» — ibraniy tilida «Yahwəh-nissi».
17:16 «Yaq» — «Yahwəh» (Pərwərdigar)ning qiskartilma xəklidur. **«Yaqning təhti aldida bir qol kətürülüp: ....»** — kimning qolining Hudaning təhti aldida kətürülgənliki enik eytilmaydu; bizningqə bu sirlik ix ərxtə Hudaning aldida yüz bərgən bolup, qəsəm qilip «kətürülgən qol» bolsa «Pərwərdigarning qoli» («Yəx.» 25:10, 41:20, 53:1, 66:14, «Yuq.» 12:38), yəni «Pərwərdigarning **Quli**» boloɣan Məsiq («Yəx.» 42:1, 19, 49:6, 52:13)ni kərsətsə kerək.
17:16 1Sam. 15:2

Misirdin qiḳaroɣanliḳidin həwər tapti.. [2-3] Xuning bilən Musaning ḳeynatisi Yətro Musaning əslidə əz yenioɣa əwətiwətkən ayali Zipporaḥ wə uning ikki ooɣlini elip yoloɣa qiḳti (birinqi ooɣlining ismi Gərxom dəp ḳoyuloɣanidi; qünki Musa: «mən yaḳa yurtta musapir bolup turuwatimən» degənidi.. [4] Yənə birining ismi Əliezər dəp ḳoyuloɣanidi; qünki Musa: «Atamning Hudasi manga yardəmdə bolup, meni Pirəwnning ḳiliqidin ḳutḳuzdi», degənidi).. [5] Xundaḳ ḳilip Musaning ḳeynatisi Yətro Musaning ooɣulliri bilən ayalini elip, Musaning qəldə, Hudaning teoɣining yenida qedir tikkən yerigə yetip kəldi.

[6] U əslidə Musaoɣa: — «Mana, mənki ḳeynatang Yətro sening ayalingni wə uning ikki ooɣlini elip yeningoɣa ketiwatimən» dəp həwər əwətkənidi. [7] Xuning bilən Musa əz ḳeynatisining aldioɣa qiḳip, təzim ḳilip, uni səydi. Ular bir-biridin ḥal-əḥwal sorixip qediroɣa kirdi; [8] Andin Musa ḳiynatisioɣa Israilning wəjidin Pərwərdigarning Pirəwn wə misirliḳlaroɣa ḳiloɣan ḥəmmə əməllirini səzləp, ularning yol boyi bexioɣa qüxkən jəbir-japalarni bayan ḳilip, Pərwərdigarning ḳandaḳ ḳilip ularni ḳutḳuzoɣinini eytip bərdi.

[9] Buni anglap Yətro Pərwərdigarning Israiloɣa kərsətkən barliḳ yahxiliḳidin, ularni misirliḳlarning ḳolidin ḳutḳuzoɣanliḳidin xadlandi. [10] Yətro xadlinip: — Silərni misirliḳlarning wə Pirəwnning ḳolidin ḳutḳuzoɣan Pərwərdigaroɣa təxəkkurlər boloɣay! U bu ḳowmni misirliḳlarning ḳolidin ḳutḳuzdi! [11] Mən Pərwərdigarning barliḳ ilaḥlardin üstün turidioɣanliḳini əmdi bildim; qünki U dəl ular yooɣanqiliḳ ḳiloɣan ixta Əzining ulardin üstün turidioɣanliḳini namayan ḳildi — dedi..

[12] Andin Musaning ḳeynatisi Yətro Hudaoɣa atap bir kəydürmə ḳurbanliḳ wə birnəqqə təxəkkur ḳurbanliḳlirini elip kəldi; Ḥarun bilən Israilning ḥərbir aḳsaḳili Musaning ḳeynatisi bilən billə Hudaning ḥuzurida taam yeyixkə kəldi..

Yətroning aḳilanə məsliḥiti

[13] Ətisi Musa həlḳning ix-dəwaliri üstidin ḥəküm qiḳirixḳa olturdi; həlḳ ətigəndin tartip kəqkiqə Musaning qərisidə turuxti. [14] Musaning ḳeynatisi uning həlḳi üqün ḳiloɣan ixlirini kərgəndə uningdin: — Sening həlḳḳə ḳiliwatḳan bu ixing zadi nemə ix? Nemixḳa sən bu ixta yaloɣuz olturisən, barliḳ həlḳ nemə üqün ətigəndin kəqkiqə sening qərəngdə turidu? — dedi.

[15] Musa ḳeynatisioɣa jawab berip: — Həlḳ Hudadin yol izdəxkə mening ḳeximoɣa kelidu. [16] Ḳaqanki ularning bir ix-dəwasi qiḳsa ular yenimoɣa kelidu; xuning bilən mən ularning otturisida ḥəküm qiḳirimən wə xundaḳla Hudaning ḳanun-bəlgilimilirini ularoɣa bildürimən, — dedi.

[17] Musaning ḳeynatisi uningoɣa: — Bu ḳiloɣining yahxi bolmaptu. [18] Sən jəzmən əzüngni ḥəmdə qərəngdə turoɣan həlḳnimu qarqitip ḳoyisən; qünki bu ix sanga bək eoɣir kelidu. Sən uni yaloɣuz ḳilip yetixəlməysən. [19] Əmdi mening səzümgə ḳulaḳ saloɣin, mən sanga bir məsliḥət berəy wə xundaḳ ḳilsang, Huda sening bilən billə bolidu: — Sən əzüng Hudaning aldida həlḳning wəkili bolup, ularning ixlirini Hudaoɣa məlum ḳiloɣin; [20] sən həlḳḳə ḳanun-bəlgilimilərni əgitip, mangidioɣan yolni kərsitip, ularning ḳandaḳ burqi barliḳini uḳturoɣin. [21] Xuning bilən bir waḳitta sən pütkül həlḳning arisidin Hudadin ḳorḳidioɣan, nəpsaniyətqilikni yaman kəridioɣan ḥəm ḳabiliyətlik ḥəm diyanətlik adəmlərni tepip, ularni həlḳning üstigə bax ḳilip, bəzisini

---

18:1 Mis. 2:16; 3:1

18:2-3 «Gərxom» — «yaḳa yurtluḳ» degən səz bilən aḥangdax.

18:2-3 Mis. 2:22

18:4 «əliezər» — «Hudayim yardəmdur» degən mənidə.

18:11 «ular yooɣanqiliḳ ḳiloɣan ixta» — muxu yərdə «ular» sahta ilaḥlar, butlarni kərsitidu (12:12, 15:11ni kərüng). Bəzi alimlar bu səz misirliḳlarni kərsitidu, dəp ḳaraydu.

18:11 Mis. 1:10,16,22; 5:7; 14:18

18:12 «təxəkkur ḳurbanliḳliri» — ibraniy tilida «zəbaḳ» deyilidu. Ḥarun wə aḳsaḳallarning Yətro bilən billə xu ḳurbanliḳlardin yegənliki ularning təxəkkur ḳurbanliḳi ikənlikini ispatlaydu. Qünki «təxəkkur ḳurbanliḳliri»din sunoɣuqi kiximu yesə bolatti.

mingbexi, bəzisini yüzbexi, bəzisini əllikbexi, bəzisini onbexi kilip təyinligin. 22 Xuning bilən bular ḥərkandak wakitta həlkning ix-dəwalirini soraydu. Əgər qong bir ix-dəwa qikip kalsa, buni sanga tapxursun; lekin ḥəmmə kiqik ix-dəwalarni ular əzliri bejirisun. Xundak kilip, ular sening wəzipəngni yeniklitip, yükünqni kətürüxüp beridu. 23 Əgər xundak kilsang wə Huda sanga xundak buyrusa, əzüng wəzipəngdə put tirəp turalaysən wə həlkingmu hatirjəmlik bilən əz jayioqa kaytip ketidu, dedi.
24 Musa keynatisining səzigə kulak selip deginining ḥəmmisini kildi. 25 Musa pütkül Israil arisidin kabiliyətlik adəmlərni tallap, ularni həlkning üstigə bax kilip, bəzisini mingbexi, bəzisini yüzbexi, bəzisini əllikbexi, bəzisini onbexi kilip koydi. 26 Bular ḥərkandak wakitta həlkning ix-dəwalirini sorap turdi; təsrək ix-dəwalarni bolsa, Musaoqa yollaytti, kiqik ix-dəwalarni bolsa əzliri soraytti.
27 Andin Musa keynatisini yoloqa selip koydi, u əz yurtioqa kaytip kətti.

Israillar Sinay teoqida

19 1 Israillar Misir zeminidin qikip, dəl üqinqi eyining baxlanoqan küni Sinay qəligə yetip kəldi. 2 Ular Rəfidimdin qikip, Sinay qəligə yetip kelip, qəldə qedir tikti; Israil xu yərdə, taoqning udulida tohtap qedir tikti. 3 Musa Hudaning aldioqa qikiwidi, Pərwərdigar taoqdin uningoqa hitab kilip mundak dedi: — Sən Yakupning jəmətigə səz kilip, Israillaroqa munu həwərni yətküzgin: —. 4 «Mening misirlikloroqa nemə kiloqinimni, xundakla Mən silərni huddi bürküt balilirini kanatlirioqa mindürüp elip yürgəndək, Əz keximoqa elip kəlginimni əzünglar kərdünglar. 5 Əmdi silər dərḥəkikət Mening səzümni anglap, əḥdəmni tutsanglar, undakta barlik əllərning arisida Manga has bir gəḥər bolisilər — qünki pütkül yər Meningkidur —. 6 wə silər Manga kaḥinlardin tərkib tapkan has bir padixaḥlik wə mukəddəs bir kowm bolisilər». Mana bu sən Israillaroqa deyixing kerək boloqan səzlərdur, — dedi.
7 Xuning bilən Musa yenip kelip, həlkning akkakallirini qakirtip, Pərwərdigar uningoqa buyruoqan xu səzlərning ḥəmmisini ularoqa yətküzdi.
8 Həlkning ḥəmmisi bir eoqizdin: — Pərwərdigar buyruoqanning ḥəmmisigə qokum əməl kilimiz! — dəp jawab bərdi. Andin Musa həlkning jawab səzlirini Pərwərdigarning kexioqa berip yətküzdi.
9 Pərwərdigar Musaoqa: — Mana, Mən sanga səz kiloqinimda həlk awazimni anglisun, ḥəmixə sanga ixənsun dəp, yeningoqa kara bulutning karangoquluki iqidə kelimən, dəp eytti. Musamu həlkning degənlirini Pərwərdigaroqa anglatti.
10 Pərwərdigar Musaoqa yənə: — Sən həlkning kexioqa berip, bügün wə ətə ularni pak-mukəddəs kilip, kiyim-keqəklirini yuduroqin. 11 Ular üqinqi künigə təyyar tursun; qünki üqinqi küni barlik həlkning kəz aldida Pərwərdigar Sinay teoqioqa qüxidu. 12 Sən həlk üqün taoqning ətrapioqa bir pasil kilip, ularoqa: «Silər eḥtiyat kilinglar, taoqka qikmanglar yaki uning etikigə te-

18:21 «diyanətlik adəmlər» — ibraniy tilida «ḥəkikətkə təwə adəmlər».
18:24 Kan. 1:9
19:1 «üqinqi eyining baxlanoqan küni» — baxka birhil tərjimisi boyiqə «üqinqi ay» yilning (kalendarning) üqinqi eyini kərsitidu.
19:3 Ros. 7:38
19:4 «huddi bürküt balilirini kanatlirioqa mindürüp elip yürgəndək,...» — bəzidə ana bürküt balilirioqa uquxni əgətkəndə ularni dümbisigə mindürüp uqidu.
19:4 Kan. 29:1; 32:11
19:5 Kan. 7:6; 10:14,15; 14:2; 26:18; Zəb. 135:4; Yəx. 41:8; Tit. 2:14
19:6 «silər manga kaḥinlardin tərkib tapkan has bir padixaḥlik ... bolisilər» — baxka birhil tərjimisi: «silər manga padixaḥlar wə kaḥinlar ...bolisilər».
19:6 1Pet. 2:9
19:8 Mis. 24:3

gip kətmənglar. Kimki taoŋqa təgsə eltürülməy qalmaydu; [13] Uningoŋa ḥətta birər qoli tegip kətsimu, qalma-kesək qilip eltürülsun yaki oq etip eltürülsun. Məyli ḥaywan yaki insan bolsun, xundaq qilsa, tirik qaldurulmisun» — dəp eytqin. Lekin Kanay uzun qelinsa, ular taoŋning tüwigə qiqsun, dedi.
[14] Musa taoŋdin qüxüp həlqning qexioŋa berip, həlqni Hudaoŋa atap muqəddəs qildi; ular kiyim-keqəklirini yudi. [15] Andin Musa həlqqə: — Üqinqi künigə təyyar turunglar; ḥeqkim ayali bilən yeqinqilik qilmisun, dedi.
[16] Üqinqi küni boloŋanda, tang yoruxi bilən xundaq boldiki, güldürmamilar güldürləp, qaqmaq qeqip, taoŋ üstidə qoyuq bir parqə bulut pəyda boldi, zor qattiq qelinoŋan kanayning awazi anglandi. Buni kərüp qedirgaḥdiki pütkül həlq qorqunqidin titrəp kətti. [17] Musa həlqni Hudaning aldida ḥazir boluxqa qedirgaḥdin elip qiqti. Ular kelip taoŋning tüwidə ərə turdi.
[18] Pərwərdigar Sinay teoŋioŋa otta qüxüp kəlgini üqün is-tütək pütkül taoŋni qaplidi; is-tütək humdandin ərligən is-tütəktək üstigə ərləp qiqti. Pütkül taoŋ qattiq təwrinixkə baxlidi. [19] Kanay awazi baroŋanseri küqiyip intayin qattiq qiqti. Musa səz qiliwidi, Huda anglap ünlük awaz bilən jawab bərdi. [20] Pərwərdigar Özi Sinay teoŋioŋa, taoŋning qoqqisioŋa qüxti; andin Pərwərdigar Musani taoŋning qoqqisioŋa qaqiriwidi, Musa taoŋqa qiqti.
[21] Pərwərdigar Musaoŋa: — Sən qüxüp halayiqni agaḥlandurup: Ular «Pərwərdigarni kərimiz» dəp pasildin bəsüp ətmisun; undaq qilsa, ulardin kəp adəm ḥalak bolidu, dəp eytqin. [22] Pərwərdigaroŋa yeqin kələləydioŋan kaḥinlarmu əzlirini Manga atap muqəddəs qilsun; bolmisa, Pərwərdigar sepilni bəskəndək ularoŋa ḥalakət yətküzidu, — dedi.
[23] Musa Pərwərdigaroŋa: — Halayiqning Sinay teoŋioŋa qiqixi mumkin əməs; qünki Sən Özüng bizgə qattiq agaḥlandurdung: taoŋni «muqəddəs» dəp qarap, uning ətrapioŋa pasillarni bekitinglar, dəp əmr qilding, — dedi.
[24] Pərwərdigar Musaoŋa: — Mang, sən qüxüp kətkin. Andin sən Ḥarunni elip, billə qiqqin; lekin kaḥinlar wə həlq bolsa Pərwərdigarning qexioŋa barayli dəp pasildin bəsüp ətmisun; bolmisa, Pərwərdigar sepilni bəskəndək ularning üstigə qüxidu, — dedi.
[25] Xuning bilən Musa həlqning qexioŋa qüxüp, ularoŋa bu səzni yətküzdi.

On pərz

20 [1] Huda munu barliq səzlərni bayan qilip mundaq dedi: —
[2] Mən seni «qulluq makani» boloŋan Misir zeminidin qiqirip kəlgən Pərwərdigar Hudayingdurmən.
[3] Sening Məndin baxqa ḥeqqandaq ilaḥing bolmaydu.
[4] Sən özüng üqün məyli yuqiridiki asmanda bolsun, məyli təwəndiki zeminda bolsun, yaki yər

19:12 «həlq üqün taoŋning ətrapioŋa» — yaki «həlq ətrapioŋa».
19:12 Ibr. 12:18
19:13 «Uningoŋa... tegip kətsimu» — demək, taoŋqa tegix. Baxqa birhil tərjimisi «uningoŋa (taoŋqa təgkən kixigə) adəmning qoli təgmisun...». **«qalma-kesək qilinsun yaki oq etip eltürülsun»** — demək, taoŋqa təgkən kixini eltürüxi kerək; birak hilaplik qiloŋan undaq bir kixini taoŋ etikidə (qət'iy qəkləngən jayoŋa kirgənliki səwəblik) eltürüx üqün ḥərqandaq kixi uningoŋa təgsə yaki uningoŋa yeqin barsa bolmaytti; xunga uni qalma-kesək qilix yaki oq bilən eltürüx kerək idi. Baxqa birhil tərjimisi «(Huda təripidin) eltürülidu».
19:15 1Sam. 21:4; 1Kor. 7:5
19:16 «güldürmamilar» — ibraniy tilida «awazlar». **«kanayning awazi»** — yaki «buroŋa awazi».
19:16 Ibr. 12:18
19:17 Qan. 4:10,11
19:18 Ḥak. 5:4; Zəb. 68:8; 77:18; 114:4; 144:5; Ḥab. 3:10
19:19 «Musa səz qiliwidi, Huda anglap ünlük awaz bilən jawab bərdi» — baxqa birhil tərjimisi: «Musa səz qiliwatatti, Huda anglap ünlük awaz bilən jawab beriwatatti».
20:2 Mis. 13:3; Qan. 5:6; Zəb. 81:10

astidiki sularda bolsun, ҳərқandaқ nərsining қiyapitidiki ҳeqқandaқ oyma xəқilni yasima.
5 Sən bundaқ nərsilərgə bax urma yaki ularning қulluқioɣa kirmə. Qünki Mənki Pərwərdigar Hudaying wapasizliққa ҳəsət қiloɣuqi Təngridurmən. Məndin nəprətlənгənlərning қəbiҳliklirini əzlirigə, ooɣullirioɣa, ҳətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən, 6 Əmma Meni səyidioɣan wə əmrlirimni tutidioɣanlaroɣa ming əwladioɣiqə əzgərməs meҳribanliқ kərsitimən.
7 Pərwərdigar Hudayingning namini қalaymiқan tiloɣa alma; qünki kimdəkim namini қalaymiқan tiloɣa alsa, Pərwərdigar uni gunaҳkar ҳesablimay қalmaydu.
8 Xabat künini muқəddəs dəp bilip tutқili yadingda saқlioɣin. 9 Altə kün ixləp barliқ ixliringni tügətkin; 10 lekin yəttinqi küni Pərwərdigar Hudayingoɣa ataloɣan xabat künidur; sən xu küni ҳeqқandaқ ix қilmaysən; məyli sən yaki ooɣlung bolsun, məyli қizing, məyli қulung, məyli dediking, məyli buқang yaki sən bilən bir yərdə turuwatқan musapir bolsun, ҳeqқandaқ ix қi lmisun. 11 Qünki altə kün iqidə Pərwərdigar asman bilən zeminni, dengiz bilən uning iqidiki barini yaratti andin yəttinqi künidə aram aldi. Buning üqün Pərwərdigar xabat künini bəht-bərikətlik kün қilip, uni muқəddəs kün dəp bekitti.
12 Ata-anangni ҳərmət қil. Xundaқ қilsang Pərwərdigar Hudaying sanga ata қilmaқqi boloɣan zeminda uzun əmür kərisən.
13 Қatillиқ қilma.
14 Zina қilma.
15 Ooɣrilиқ қilma.
16 Қoxnang tooɣruluқ yaloɣan guwaҳliқ bərmə.
17 Sən қoxnangning əy-imaritigə kəz қiringni salma, nə қoxnangning ayali, nə uning қulioɣa, nə uning dediki, nə uning kalisi, nə uning ixiki yaki қoxnangning ҳərқandaқ baxқa nərsisigə kəz қiringni salma.

Həlқning wəҳimisi

20:4 «Sən əzüng üqün ... ҳərқandaқ nərsining қiyapitidiki ҳeqқandaқ oyma xəқilni yasima» — 5-ayəttin enиқ kərünidiki, 4-ayəttə hatirilənгən: «əzüng üqün ... xəқlidə.. yasima» degən bu əmrning kəzdə tutқini adəmlər qoқunux məқsitidə yasioɣan ҳərқandaқ xəқillərdur. Demək, bu yazmilarda sən'ətning əzi yaki bədiiy ijadiyət, məsilən rəssamliқ yaki ҳəykəltiraxliқ mən'i қilinoɣan əməs. Məsilən, «muқəddəs qedir» wə keyinki «muқəddəs ibadəthana»da birnəqqə sürətlər (herublar, güllər, horma dərəh қatarliқlarning sürətliri) kərünidu. Bular butlar əməs, pəқət bezəx məқsitidə ixlənгən.
20:4 Law. 26:1; Zəb. 97:7
20:5 «wapasizliққa ҳəsət қiloɣuqi Təngri» — bu ibarə tooɣruluқ «təbirlər» wə «қanun xərҳi»diki «қoxumqə səz»imizni kərüng.
–«Məndin nəprətlənгənlərning қəbiҳliklirini əzlirigə, ooɣullirioɣa, ҳətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən» — bu muҳim səz tooɣruluқ «қoxumqə səz»imizni, xundaқla «əzakiyal»diki «қoxumqə səz»imizni (18-, 33-bablar tooɣruluқ) kərüng.
20:6 «əmrlirimni tutidioɣanlaroɣa minglioɣan əwladioɣiqə» — baxқa birhil tərjimisi: «əmrlirimni tutidioɣan minglioɣanlirioɣa...». Birақ «Қan.» 7:9 tərjimimizgə mas kelidu. **«əzgərməs meҳribanliқ»** — muxu yərdə «əzgərməs meҳribanliқ» ibraniy tilida «ҳəsəd» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səzning mənisi bək qonqқur bolup, kəp yərlərdə «əzgərməs muҳəbbət» yaki «əzgərməs meҳribanliқ» dəp tərjimə қilinidu. Kəp yərlərdə bir hil əҳdə bilən baoɣliқ bolidu; xunga səzning uzunraқ birhil tərjimisi: «meҳir-muҳəbbət tüpəylidin əҳdidə daim turidioɣanliқi» degili bolidu. Məsilən, bu səz «Yar.» 21:23, 24:12, 32:10, «Mis.» 15:13, 34:6, 7lərdə ixlitilgən.
20:7 Law. 9:12; Mat. 5:33
20:8 Əz. 20:12
20:9 Mis. 23:12; 34:21; Luқa 13:14
20:10 «yəttinqi küni.....xabat künidur» — ibraniy tilida «xabat» wə «yəttinqi» degənlər aҳangdax səz. **«sən bilən bir yərdə turuwatқan»** — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə turuwatқan» degən səz bilən ipadilinidu.
20:11 Yar. 2:2; Ibr. 4
20:12 Mat. 15:4; Əf. 6:2
20:13 Mat. 5:21
20:14 Mat. 5:27
20:16 «Қoxnang tooɣruluқ yaloɣan guwaҳliқ bərmə» — Təwrat-Injil boyiqə «қoxnang» Huda bizning yenimizoɣa yeқin қiloɣan ҳərbir adəmni kərsitidu, əlwəttə.
20:17 «қoxnang» — bu səz tooɣruluқ yuқiriқi izaҳatni kərüng.
20:17 Rim. 7:7

18 Pütkül həlq güldürmamilarni, qeqin-yalquнlarni, kanayning awazi wə taoqdin ərləp qiqqan
is-tütəklərni kərdi wə anglidi; ular bularni kərüp, titrixip yiraq turuxti 19 wə Musaoqa: — Bizgə
sənla səz kiloqaysən, biz anglaymiz; lekin Huda bizgə Өzi səz kilmisun; qünki undaq kilsa ölüp
ketimiz, dedi.
20 Musa halayiqqa jawabən: — Qorqmanglar; qünki Hudaning bu yərgə kelixi silərni sinax üqün,
yəni silərning Uning dəhxətlikini kəz aldinglaroqa kəltürüp, gunah kilmasliqinglar üqündur,
— dedi. 21 Xuning bilən halayiq nerida turdi; lekin Musa Huda iqidə turoqan qoyuq bulutning
qexioqa yeqin bardi.

Qurbangah tooqrisidiki nizam

22 Pərwərdigar Musaoqa: — Sən berip Israillaroqa munu səzlərni yətküzgin: «Silərgə ərxtin səz
kiloqinimni kərdünglar. 23 Silər Mening ornumda ilah dəp kümüxtin butlar yasimanglar, yaki
өzünglar üqün altundin butlarni yasimanglar.
24 — Sən Mən üqün tupraktin bir qurbangah yasap, xu yərdə kəydürmə qurbanlik wə inakliq
qurbanlikliringni, qoy-өqkə bilən kaliliringni sunoqin. Omumən Mən həlqqə namimni hərmət
bilən əslitidioqan barliq jaylarda, yeningoqa kelip sanga bəht-bərikət ata kilimən.
25 — Əgər Manga atap taxlardin qurbangah yasimaqqi bolsang, yonuloqan taxlardin yasimioqin;
qünki taxlaroqa əswabingni təgküzsəng, ular napak bolup qalidu. 26 Qurbangahimoqa qikidioqan
pələmpəy bolmisun; undaq boloqanda, pələmpəydin qikquqə əwriting kərünüp kelixi mum-
kin», — dedi.

Qullaroqa muamilə kilixtiki həküm-bəlgilimilər

21 1 — Sən ularning aldioqa qoyidioqan həküm-bəlgilimilər munulardur: —
2 Əgər sən bir ibraniy qulni setiwaloqan bolsang, u altə yiloqiqə hizmitingdə bolup,
yəttinqi yili tələmsiz hər kilinsun. 3 U qul kilinixqa tənha halättə elip kelingən bolsa, tənha
halättə kətsun. Ayali bilən birgə elip kelingən bolsa, ayalimu uning bilən billə kətsun.
4 Əgər hojisi uningoqa hotun elip bərgən bolsa, xundakla ayali uningoqa ooqul-kizlarni tuoqup
bərgən bolsa, ayal baliliri bilən hojisioqa kelip, ər yaloquz kətsun. 5 Lekin əgər qul elan kilip:
«Mən hojam, ayalim wə balilirimoqa muhəbbitim boloqini üqün hər bolup kətməymən» desə,
6 undakta uning hojisi uni Hudaning ibadət sorunining aldioqa elip berip, uni ixikning aldi-
da yaki ixikning kexikining aldida turoquzsun; andin hojisi bigiz bilən uning kuliqini təxsun.
Xundaq kilip, u mənggügə hojisining kuli bolup kalidu.
7 Əgər birkim kizini dedəklikkə setiwətkən bolsa, u ər kullar hər kilinoqandək hər kilinmisun.
8 Əgər өzigə has setiwaloqan kiz hojisioqa yakmisa, undakta u kiz tərəpning hək tələp uni hər
kilixioqa yol qoyuxi kerək. Lekin hojisining uni yat həlkkə setix hokuki bolmaydu; qünki hojisi

---

20:19 Kan. 5:25; Ibr. 12:19
20:20 «silərning Uning dəhxətlikini kəz aldinglaroqa kəltürüp, gunah kilmasliqinglar üqündur» — yaki «Uningdin boloqan qorqunq sening kəz aldida bolup, bu gunah kilmasliqinglar üqündur».
20:21 Mis. 19:17; Ibr. 12:18
20:24 Mis. 27:1; 38:1
20:25 «taxlaroqa əswabingni təgküzsəng, ular napak bolup qalidu» — 4-ayəttiki əmr boyiqə, Hudani bildüridioqan heqkandak sürət yaki xəkil bolmaydu. Bu ayəttiki əmr qurbangah taxlirining üstidə heqkandak xəkil-sürətlərning bolmasliqi («napak» bolmisun dəp), butpərəslik gunahining aldini elix üqün berilgən.
20:25 Kan. 27:5; Yə. 8:30, 31
21:2 Kan. 15:12; Yər. 34:14
21:5 Kan. 15:16
21:6 «Hudaning ibadət sorunining aldioqa» — yaki «Hudaning aldioqa» yaki «hakimlarning aldioqa». Ibraniy tilida «əlohimning aldioqa». Zəbur 82:1,6ni kərüng. **«andin hojisi bigiz bilən uning kuliqini təxsun»** — demək, kulning kuliqini ixik kanitioqa yaki ixik kexikigə yeqip turup, kuliqining yumxiqini ixikkə yaki ixikning kexikigə mihlaydu.

uningoɣa wapasizliḳ ḳiloɣandur.. [9] Əgər u ḳizni ooɣlioɣa has bekitkən bolsa, undaḳta u bəlgilimilər boyiqə uningoɣa əz ḳizidək muamilə ḳilsun.
[10] Əgər hojisi yənə hotun alsa, əslidə əmrigə aloɣan dedikining yemək-iqmikini, kiyim-keqikini wə ər-hotunqiliḳ burqini kemәytmisun. [11] Əgər u xu üq ixni ada ḳilmisa, undaḳta u bədəl təliməy hər bolsun.

Urux-talax ḥəḳḳidə

[12] Kimki bir adəmni urup əltürüp ḳoysa, umu qoḳum əltürülsun.. [13] Lekin əgər u kixi əlgüqining jenini paylap turup ḳəstən əltürmigən, bəlki mən Huda uning ḳoli arḳiliḳ xu kixining əlüxigə yol ḳoyoɣan bolsam, undaḳ əḥwalda Mən uningoɣa ḳaqidioɣan bir jayni orunlaxturimən. [14] Lekin əgər birsi əz ḳoxnisini ḥiylə bilən əltürimən dəp, uningoɣa ḳəstən ḥujum ḳilsa, u gərqə panaḥ izdəp ḳurbangaḥimoɣa ḳeqip kəlsimu, u xu yərdə tutulsun wə əlümgə məḥkum ḳilinsun.
[15] Kimki əz atisi yaki anisioɣa ḳol təgküzsə, qoḳum əltürülsun..
[16] Kimki bir adəmni bulap satḳan bolsa yaki uning ḳolida barliḳi məlum bolsa, jəzmən əltürülüxi kerək.
[17] Kimki əz atisi yaki anisioɣa lənət ḳilip ḳaroɣioɣan bolsa, jəzmən əltürülüxi kerək..

Baxḳilarni zəhimləndürüx ḥəḳḳidə

[18] Əgər ikki kixi uruxup ḳelip, biri yənə birini tax ya moxti bilən ursa, uruloɣan kixi əlməy, orun tutup yetip ḳaloɣan bolsa, [19] u kixi ḳopup ḥasioɣa tayinip taxḳirioɣa qiḳudək bolsa, undaḳta uni uroɣan kixi jazadin halas ḳilinsun; pəḳət zəhimləngüqining yetip ixtin ḳaloɣan waḳti üqün tələm berip, uni dawalitip səllimaza saḳaytsun.
[20] Əgər birsi ḳuli yaki dedikini tayaḳta ursa, xundaḳla ḳul yaki dedək nəḳ məydanda əlüp kətsə, uning üqün igisi qoḳum jazaoɣa tartilsun.. [21] Lekin əgər tayaḳ yegüqi bir-ikki kün tirik tursa, undaḳta ḳul hojayinining xəhsi mal-mülki boloɣini üqün, ḳulning jazasioɣa tartilmisun.
[22] Əgər kixilər bir-biri bilən uruxup ḳelip, ḥamilidar bir ayalni urup salsa, ḥamilidar ayalda balisi baldur tuoɣuluxidin baxḳa zəhimlinix bolmisa, ayalning erining tələm təlipi boyiqə ḥakimlarning təstiḳidin ətküzülüp jərimanə təlisun.. [23] Əgər ayal yaki bala ziyan-zəhətkə uqrioɣan bolsa, undaḳta jenioɣa jan,. [24] kəzigə kəz, qixioɣa qix, ḳolioɣa ḳol, putioɣa put,. [25] kəyükkə kəyük, zəhimgə zəhim, kəkkə kək tələnsun. [26] Əgər birsi əz ḳul ya dedikining kəzini urup nakar ḳilip ḳoysa, kəzi wəjidin uni azad ḳilsun. [27] Xuningdək birsi əz ḳuli ya dedikining qixini urup qiḳiriwətkən bolsa, qixi wəjidin uni azad ḳilsun».

Mal-ulaoɣlar tooɣuluḳ bəlgilimilər

[28] Əgər bir kala bir ər yaki ayal kixini üsüp əltürüp ḳoysa, xu kala qoḳum qalma-kesək ḳilinixi kerək, uning gəxi yeyilmisun. Lekin kalining igisigə gunaḥ kəlmisun.. [29] Lekin bu uyning ilgiridin üsüx aditi bolup, igisigə bu ḥəḳtə agaḥ berilgən bolsa, lekin yənila uni baoɣlimioɣini üqün ər-ayal kixilərni üsüp əltürüp ḳoyoɣan bolsa, undaḳta kala qalma-kesək ḳilinsun, igisi-

21:8 «hojisi uningoɣa wapasizliḳ ḳiloɣandur» — adəttə ər kixi dedək setiwaloɣan bolsa, uni əz keniziki yaki toḳili ḳilip əmrigə aloɣan ḥesablinatti. Xunga dedəkning kəm degəndimu toḳallik ḥoḳuḳi bar idi.
21:12 Law. 24:17
21:15 Mat. 15:4
21:17 Law. 20:9; Pənd. 20:20; Mat. 15:4; Mar. 7:10
21:20 «uning üqün igisi qoḳum jazaoɣa tartilsun» — ibraniy tilida «uning intiḳami qoḳum elinidu».
21:22 «balisi baldur tuoɣuluxidin baxḳa» — yaki «balisi qüxüp ketixtin baxḳa». Aldi-kəyni sözlərgə ḳarioɣanda, muxu yərdə pəḳət «baldur tuoɣulsa» degən tərjimisi tooɣra bolsa kerək.
21:23 «Əgər ayal yaki bala ziyan-zəhətkə uqrioɣan bolsa,...» — ibraniy tilida pəḳət «Əgər zərər-zəhmət bolup qiḳsa,...» deyilidu.
21:24 Law. 24:20; Ḳan. 19:21; Mat. 5:38
21:28 Yar. 9:5

mu əlümgə məhkum qilinsun. [30] Lekin uningdin hun ḥəkki tələp qilinsa, əz jenining ornida uningoƣa kanqilik tələm koyuloƣan bolsa xuni bərsun. [31] Kalidin üsülgüqi ooƣul yaki qiz bala bolsa, kalining igisi ohxaxla yukiriki ḥəkümdikidək bir tərəp qilinsun. [32] Kala kul yaki dedəkni üskən bolsa, kalining igisi üsülgüqining hojisioƣa ottuz xəkəl kümüx bərsun; andin kala qalmakesək qilinsun.
[33] Əgər birsi bir orining aoƣzini oquk koyup yaki kolawatkan orining aoƣzini yapmay, kala yaki exək uningoƣa qüxüp kətsə, [34] Undakta orining igisi mal igisining ziyinini toluk tələp bərsun; əlgən mal uningki bolidu.
[35] Əgər birsining kalisi yənə birsining kalisini üsüp əltürüp koyoƣan bolsa, undakta ular tirik kaloƣan kalini setip, pulni barawər bəlüxsun ḥəm əlük kalinimu xundak bəlüxsun. [36] Lekin kalining ilgiridin üsidioƣan aditi barliki enik turup, igisi uni baoƣlimay koyuwətkən bolsa, undakta üsküqi kalining igisi kalioƣa kala tələp bərsun, əlük kala uning bolsun.

Tələm tələx ḥəkkidiki nizam

22 [1] Əgər birsi bir kala yaki koyni ooƣrilap, uni soysa ya setiwətsə, u bir kalining ornioƣa bəx kala, bir koyning ornioƣa tət koy tələsun.
[2] Ooƣri tam təxkəndə tutulup kelip, tayak yəp əlüp kalsa, əltürgüqigə hun jazasi kəlmisun. [3] Lekin xu wəkə boloƣan pəyttə kün qikip kaloƣan bolsa, undakta əltürgüqi hun jazasioƣa tartilsun.
Ooƣri ooƣrilioƣinini tələp ziyanni tolukлap berixi kerək; uningda bir nemə bolmisa, kullukka setilip, ooƣrilioƣan nərsini təlixi kerək.
[4] Ooƣri tutuloƣanda ooƣrilioƣan nərsə, kala bolsun, exək bolsun, koy bolsun uning kolida tirik ḥaləttə tepilsa, u ikki ḥəssə kimməttə tələp bərsun.
[5] Əgər birsi əz mal-qarwilirini etizlikka yaki üzümzarlikka otlaxka koyuwetip, baxkilarning baoƣetizlikida otlaxka yol koysa, undakta u əzining əng esil məhsulatliridin yaki üzümzarlikining əng esil mewisidin ziyanni tələp bərsun.
[6] Əgər ot ketip, tikənlikkə tutixip ketip, andin ənqilərni, bax tartip pixkan ziraətni kəydürüp, pütkül etizlikni kül kiliwətsə, undakta ot koyoƣuqi barlik ziyanni tələp bərsun.
[7] Əgər birsi koxnisioƣa pul yaki mal-dunyasini amanət kiloƣan bolsa, bular əyidin ooƣrilinip kətsə, xundakla ooƣri keyin tutulsa, u ooƣrilioƣinini ikki ḥəssə kimməttə tələp bərsun. [8] Lekin ooƣri tepilmisa, əy igisining koxnisining melioƣa kol təgküzgən ya təgküzmigənliki məlum bolsun dəp, ḥakimlarning aldioƣa kəltürülsun. [9] Hərhil hiyanət, u məyli kala, exək, koy, kiyimkeqək bolsun, yittürüp koyoƣan nərsə bolsun, ular tooƣruluk bir koxnisi: «əməliyəttə mundak idi» dəp talaxkan bolsa, hər ikkisining dəwasi ḥakimlarning aldioƣa kəltürülsun; ḥakimlar kaysioƣa gunah bekitsə, xu koxnisioƣa ikki ḥəssə kimməttə tələp bərsun.
[10] Əgər birsi koxnisioƣa exək, kala, koy yaki baxka bir qarpayni amanət kilsa, bu amanət meli

---

21:33 «bir orining aoƣzini» — yaki «bir kudukning aoƣzini».
22:1 «... u bir kalining ornioƣa bəx kala, bir koyning ornioƣa tət koy tələsun» — nemixka kalini bəx ḥəssə, koyni tət ḥəssilap tolukлax kerək? Kala-koy ḥər ikkisi gəx, yung-terə wə süt berələydu, kala yənə əmgək kilalaydu; xunga kalining kəmliki kəprək ziyanni kəltüridu.
22:1 2Sam. 12:6
22:4 «Ooƣri tutuloƣanda ooƣrilioƣan nərsə, ... uning kolida tirik ḥaləttə tepilsa, u ikki ḥəssə kimməttə tələp bərsun» — nemixka bu ayəttə kərsitilgən jaza 1-ayəttiki jazioƣa ohximaydu? Bəzi alimlarning pikriqə: (a) ooƣrilanoƣan mal tehi ooƣrining kolida boloƣaqka, igisining ziyini 1-ayəttikidin az boluxi mumkin; (ə) bu ooƣri tehi 1-ayəttiki ooƣridək yamanlikni əgəngən əməs; (p) 4-ayəttiki ooƣrining kala-koyni ooƣrilax gunahini əzlükidin ikrar kiloƣan boluximu mumkin. Biz bu üq pikrigə kayilmiz.
22:6 «tikənlik» — etizlar arisidiki qitlar yaki kaxalar adəttə tikənlərdin kilinidu.
22:8 «ḥakimlarning aldioƣa» — Ibraniy tilida «Əlohimning («ilahlarning») aldioƣa». Zəbur 82:1,6ni kərüng.
22:9 «ḥakimlarning aldioƣa» — Ibraniy tilida «Əlohimning («ilahlarning») aldioƣa». Zəbur 82:1,6ni kərüng. **«ḥakimlar kaysioƣa...»** — yaki «Huda kaysioƣa...».

kixi kərməy ölüp kətsə, yaki zəhimlənsə, yaki ḫaydəp əkitilsə,[11] undaqta qoxnisining melioŋa qol təgküzgən ya təgküzmigənliki məlum bolsun dəp, Pərwərdigarning aldida ularning otturisida bir qəsəm iqürülsun. Mal igisi bu qəsəmni qobul qilsun; qoxnisi uningoŋa tələm tələp bərmisun.[12] Lekin mal ooŋrilanoŋan bolsa, u igisigə tələp bərsun.[13] Əgər uni wəḫxiy ḫaywan booŋup qoyoŋan bolsa, u malning qaldiqini guwaḫliq üqün kərsitip, uni tələp bərmisimu bolidu.
[14] Əgər birsi qoxnisidin bir ulaoŋni ətnə elip, ulaoŋ igisi yoq yərdə zəhimlənsə yaki ölüp qalsa, ətnə aloŋuqi toluq tələp bərsun.[15] Lekin igisi nəq məydanda bolsa, ətnə aloŋuqi tələp bərmisun; ulaoŋ ijarigə elinoŋan bolsa, aloŋuqi tələm təlimisun; qünki uni ijarə tələp əkəlgən.

Ijtimaiy məs'uliyət

[16] Əgər bir adəm tehi yatliq bolmioŋan bir qizni azdurup, uning bilən billə yatsa, undaqta u uning toyluqini berixi kerək, andin uni hotunluqqa alsun.[17] Lekin qizning atisi uni uningoŋa bərgili unimisa, zina qiloŋuqi pak qizlarning toyluqioŋa barawər kelidioŋan kümüx pulni tarazida əlqəp bərsun.
[18] Jadugər hotunni tirik qoymioŋin.
[19] Ḫaywan bilən jinsiy munasiwət ətküzgən ḫərbiri jəzmən ölümgə məḫkum qilinsun.
[20] Kimdəkim birdinbir Pərwərdigardin baxqa ḫərqandaq ilaḫqa qurbanliq sunsa, ḫaram dəp mutləq ḫalakətkə məḫkum qilinsun.
[21] Silərmu Misirda musapir bolup turoŋanikənsilər, musapir boloŋan kixini ḫeq harlimanglar wə yaki uningoŋa ḫeq zulum qilmanglar.
[22] Ḫərqandaq tul hotun yaki yetim balini horlimanglar.[23] Sən ularni ḫərqandaq tərəptə horlisang, ular manga pəryad kətürsə, Mən ularning awazini qoqum anglaymən;[24] xuning bilən oŋəzipim tutixip, silərni qiliqlap eltürimən, silərning hotunliringlar tul qilinip, baliliringlar yetim bolup qalidu.
[25] Əgər sən Mening həlqimning iqidin sanga qoxna boloŋan kəmbəoŋəlgə qərz bərgən bolsang, uningoŋa jazanihorlardək muamilə qilmioŋin; uningdin əsüm almanglar.
[26] Əgər sən qoxnangning qapinini gərügə aloŋan bolsang, kün olturmasta uningoŋa yandurup bər.[27] Qünki qapini uning birdinbir yepinqisi bolup, bədinini yapidioŋan kiyim xudur. U bolmisa, u nemini yepinip yatidu? Bu səwəbtin Manga pəryad qilsa, pəryadini anglaymən; qünki Mən xəpqətlikturmən.
[28] Ḫakimlaroŋa kupurluq qilma, wə həlqingning əmirlirinimu qaroŋap tillima.
[29] Haminingning ḫosulining axqinidin wə xarab-zəytun meyi kəlqikingdin taxqinidin Manga ḫədiyə sunuxni ḫayal qilmioŋin.

22:10 «ḫaydəp əkitilsə» — ibraniy tilida bu səz adəttə «bulinix» degən səz bilən ipadilinidu; lekin muxu yərdə bəlkim tasadipiy bir ixni, məsilən qeqüp ketip, qeqilip ketixini kərsitixi mumkin; ooŋrilinix məsilisi 12-ayəttə kərsitilidu.
22:11 «Pərwərdigarning aldida ularning otturisida bir qəsəm iqürülsun» — bu qəsəmni bəlkim, igisi: «Mən ḫəqiqətən xu nərsini palanqi kixigə tapxurup amanət qildim» degəndək, amanətni qobul qiloŋuqi kixi: «Mən xu amanətni ḫəqiqətən yittürüp qoydum, uni ooŋrilimidim, baxqilaroŋa satmidim» degəndək qilixi mumkin.
22:18 Qan. 18:10,11
22:19 Law. 18:23; 20:15
22:20 «mutləq ḫalakətkə məḫkum qilinsun» — ibraniy tilida ««ḫaram» qilinsun»; «ḫaram» — «mutləq ḫalak qilinix kerək» degənni bildüridu.
22:20 Qan. 17:2, 3, 4, 5
22:21 Law. 19:34
22:22 Zək. 7:10
22:25 Law. 25:36,37; Qan. 23:18,19; Zəb. 15:5; Pənd. 28:8; Əz. 18:8
22:26 Qan. 24:12,13
22:28 «Ḫakimlaroŋa» — ibraniy tilida «əloḫim»(oŋa). Bu səz bəzidə Hudaning wəkilliri boloŋan «ḫakimlar»ni bildüridu («Zəb.» 82-küy wə izaḫatlirini kərüng). Xunga bəzi tərjimilərdə «Hudaoŋa» deyilidu.
22:28 Mis. 21:6, 8; Ros. 23:3, 4, 5

Sən ooɣulliringning tunjisini Manga atioɣin.
30 Kala bilən ḳoyliringning tunji balilirinimu ḥəm xundaḳ atioɣin; tunji bala yəttə küngiqə anisi bilən billə tursun; əmma səkkizinqi küni uni Manga atap sunoɣin.
31 Silər Manga ataloɣan muḳəddəs kixilər bolisilər; xunga dalada yirtḳuq ḥaywan təripidin booɣuloɣan ḥaywanning gəxini yemənglar, bəlki uni itlaroɣa taxlap beringlar.

Ḥəḳḳaniyət wə adillik

23 1 Yaloɣan gəpni yaymioɣin wə ya yaloɣan guwaḥlik berip rəzil adəmgə yan basmioɣin.
2 Topḳa əgixip rəzil ixta bolma yaki dəwa-dəsturlarda guwaḥlik bərgəndə topḳa əgixip ḥəḳikətni burmilima. 3 Kəmbəoɣəl dəwa ḳilsa, uningoɣa yan basma.
4 Düxminingning kala ya exiki ezip ketip, sanga uqrap ḳalsa, uni elip kelip, igisigə qoḳum tapxurup bər. 5 Əgər sanga əq boloɣanning exiki yükni kətürəlməy yükning astida yatḳinini kərsəng, uni yardəmsiz taxlimay, bəlki uningoɣa yardəmlixip exikini ḳopuruxup berixing zərür.
6 Arangdiki kəmbəoɣəlning dəwasida adalətni burmilima.
7 Ḥərḳandaḳ sahta ixtin əzüngni neri tart; bigunaḥ adəm bilən ḥəḳḳaniy adəmni əltürmigin; qünki Mən rəzil adəmni ḥərgiz adil dəp aḳlimaymən. 8 Xuningdək ḥeqḳandaḳ para yemə; qünki para kəzi oquḳlarni kor ḳilip, ḥəḳḳaniylarning səzlirini burmilaydu.
9 Musapir kixilərgə zulum ḳilma; qünki əzünglar Misir zeminida musapir bolup turoɣan boloɣaqḳa, musapirning roḥiy ḥalini bilisilər.

«Xabat yili» wə xabat küni

10 Altə yil əz yeringni terip, ḥosullirini al. 11 Lekin yəttinqi yili yərgə aram berip uni box ḳoy; həlḳingning namratliri uningdin yioɣip yesun, ulardin axḳinini janggaldiki ḥaywanlar yesun; xundaḳla üzümzarliḳing bilən zəytunzarliḳingnimu xundaḳ ḳiloɣin.
12 Altə kün iqidə əz ixingni ada ḳilip, yəttinqi küni aram elixing zərür. Buning bilən kala-exəkliring aram tapidu, dedikingning ooɣli bilən musapir kiximu ḥarduḳini qiḳiridu.
13 Mən sanga eytḳinimning ḥəmmisini kəngül bəlüp ada ḳil; baxḳa ilaḥlarning namini tilingoɣa alma; bular ḥətta aoɣzingoɣimu qiḳmisun.

22:29 «Haminingning ḥosuli ...din taxḳinidin Manga ḥadiyə sunuxni ḥayal ḳilmioɣin» — bu ayəttə kəzdə tutuloɣini (baxḳa yərliri bilən selixturuloɣanda) tunji ḥosulni kərsitidu, lekin bu ayətning əzidə undaḳ biwasitə eytilmaydu. Ayətning ikkinqi ḳismi «tunji ooɣullarning Hudaoɣa atilixi» tooɣruluḳ ḥəm 30-ayət «qarpayning tunjiliri» tooɣruluḳ boloɣaqḳa, 29-ayətning birinqi ḳismi bəlkim «tunji ḥosul» tooɣruluḳ boluxi mumkin.
22:29 Mis. 13:2,12
22:30 Mis. 23:19; Law. 22:27; Əz. 44:30
22:31 Law. 22:8; Əz. 44:31
23:3 Law. 19:15
23:4 Ḳan. 22:1, 2; Luḳa 6:27; Fil. 2:4
23:5 Ḳan. 22:4
23:6 Ḳan. 27:19
23:8 Ḳan. 16:19; 1Sam. 8:3; Pənd. 19:6; Top. 7:7
23:9 Mis. 22:21; Law. 19:33; Ḳan. 24:17
23:11 «Lekin yəttinqi yili yərgə aram berip uni box ḳoy;...» — Huda Əz həlḳigə xundaḳ əmr bərgənikən, əlwəttə ulardin həwər alidu. Bu əmrgə baoɣliḳ wədilər tooɣrisida «Law.» 25:1-7, 11, 12ni, bolupmu 20-22-ayətlərni kərüng.
23:11 Law. 25:4, 5
23:12 Mis. 20:8; 31:13-17.
23:13 «Mən sanga eytḳinimning ḥəmmisini kəngül bəlüp ada ḳil» — ibraniy tilida «Mən silərgə eytḳinim... ada ḳilinglar» deyilidu.
23:13 Qəl. 32:38; Yə. 23:7; Zəb. 16:4; Ḥox. 2:19; Zək. 13:2

Üq muḥim ḥeyt-bayram

14 Ḥər yilda üq ḳetim mening üqün ḥeyt ətküzgin. 15 Aldi bilən «petir nan ḥeyti»ni ətküz; sanga
əmr ḳiloɣinimdək Abib eyidiki bekitilgən künlərdə yəttə kün petir nan yegin; qünki xu ayda sən
Misirdin qiḳḳaniding. Xu ḥeytta ḥeqkixi aldimoɣa ḳuruḳ ḳol kəlmisun.
16 Sən əjir ḳilip terioɣan etizdiki ziraitingning tunji ḥosulini oroɣanda «orma ḥeyti»ni ətküz;
xundaḳla sən əjir singdürüp yərdin ahirḳi ḥosul-məḥsulatliringni yil ahirida yioɣḳanda «ḥosul
yioɣix ḥeyti»ni ətküz.
17 Yilda üq ḳetim ərkəkliringning ḥəmmisi Rəb Pərwərdigarning ḥuzurioɣa ḥazir bolsun.
18 Sən manga ataloɣan ḳurbanliḳning ḳenini hemirturuq selinoɣan nan bilən sunmioɣin; ḥeyt
ḳurbanliḳining yeoɣini bolsa keqiqə ḳondurup ətigiqigə saḳlima.
19 Zeminingdiki dəsləpki ḥosulning əng yahxsini Pərwərdigar Hudayingning əyigə elip kəl.
Ooɣlaḳni anisining sütidə ḳaynitip pixurma.

Pərwərdigarning Pərixtisining yollarni təyyarlixi

20 Mana, Mən bir Pərixtini yolda seni ḳooɣdap, Mən sanga təyyarlioɣan yərgə elip barsun dəp,
aldingda yürüxkə əwətimən. 21 Sən uning aldida əzünggə agaḥ bol, uning awazioɣa ḳulaḳ sal.
Uning zitioɣa təgmə; bolmisa, u itaətsizlikliringni kəqürməydu; qünki Mening namim
uningdidur. 22 Lekin əgər sən uning awazioɣa ḳulaḳ selip, Mening barliḳ buyruoɣanlirimoɣa əməl
ḳilsang, Mən düxmənliringgə düxmən, küxəndiliringgə küxəndə bolimən. 23 Qünki Mening
Pərixtəm aldingda yürüp, seni Amoriy, Ḥittiy, Pərizziy, Ḳanaaniy, Ḥiwiy wə Yəbusiylarning
zemineioɣa baxlap kiridu; Mən ularni yoḳitimən.
24 Sən ularning ilaḥlirioɣa bax urup ibadət ḳilma wə yaki ular ḳiloɣandək ḳilma; bəlki ularning
butlirini üzül-kesil qeḳiwət, but tüwrüklirini üzül-kesil kukum-taloɣan ḳiliwət; 25 Lekin
Hudayinglar Pərwərdigarning ibaditidə bolunglar. Xundaḳ ḳilsanglar U nan bilən süyünglarni
bərikətləydu; Mən barliḳ kesəllikni aranglardin qiḳirip taxlaymən. 26 Buning bilən zeminingda
boyidin ajrap ketidioɣan yaki tuoɣmas ḥeqbir ayal yaki qarpay bolmaydu; əmrüngning künlirini
toluḳ ḳilimən.
27 Mən sening aldingda wəḥimimni əwətimən, ḳaysi taipigə yeḳinlaxsang xularni parakəndə
ḳilimən; xuning bilən ḥəmmə düxmənliringni kəynigə yandurup ḳaqurimən. 28 Ḥiwiylar,
Ḳanaaniylar wə Ḥittiylarni aldingdin ḳooɣlap qiḳiriwetixkə serik ḥərilərni aldingda yürüxkə
əwətimən. 29 Əmma zeminning Harabilixip, dalada wəḥxiy ḥaywanlar awup sanga həwp bolup
ḳalmasliḳi üqün, xu əllərni aldingdin bir yiloɣiqə ḥəydiwətməymən, 30 Bəlki sən awup, zeminni
pütünləy miras ḳilip boloɣuqə, az-azdin ḥəydəp turimən.

23:15 Mis. 12:14,15; 13:3; 34:20; Ḳan. 16:16
23:16 «orma ḥeyti» — muxu ḥeyt yənə «ḥəptilər ḥeyti» ḥəm «dəsləpki orma ḥeyti» dəpmu atilidu. **«ḥosul-məḥsulatliring»** — muxu «ḥosul-məḥsulatliring» axliḳlarni ḥəm ḥərhil mewə-qiwə məḥsulatlirini əz iqigə alidu. **«ḥosul yioɣix ḥeyti»** — muxu ḥeyt yənə «kəpilər ḥeyti» dəpmu atilidu.
23:18 «ḳurbanliḳ» — bu səz adəttə «inaḳlik ḳurbanliḳi» yaki «təxəkkur ḳurbanliḳi»ni kərsitidu.
23:19 «Ooɣlaḳni anisining sütidə ḳaynitip pixurma» — bu əmr bəlkim ətraptiki butpərəs həlḳlərning məlum ərp-aditigə əgəxməslik kerəklikini kərsitixi mumkin. Bu tooɣruluḳ yənə «Lawiylar»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
23:19 Mis. 34:26
23:20 Mis. 33:2
23:21 «əzünggə agaḥ bol» — ibraniy tilida «əzünggə ḳara» («xamar») degən peil bilən ipadilinidu. 20-ayəttə Pərixtining ularni «ḳooɣdaydioɣanliḳi» (ibraniy tilida «ḳaraydioɣanliḳi») «hamar» degən ohxax peil bilən ipadlinidu.
23:22 Yar. 12:3
23:24 «ularning butlirini üzül-kesil qeḳiwət,...» — yaki «ularni (Ḳanaaniylarning) yoḳitip,...».
23:25 Mis. 15:26; Ḳan. 7:15
23:26 Ḳan. 7:14
23:27 Mis. 14:24; Yə. 10:10
23:28 «serik ḥərə» — bu isim ibraniy tilida adəttiki ḥəridin qong wə tehimu qaḳḳaḳ birhil ḥərini kərsətsə kerək.
23:28 Ḳan. 7:20; Yə. 24:12

[31] Sening zeminingning qegrilirini Ḳizil Dengizdin tartip Filistiylərning dengizioƣiqə, xuningdək qəldin tartip Əfrat dəryasioƣiqə bekitimən; qünki zeminda turuwatḳanlarni ḫəydiwetip yerini igilixing üqün, ularni ḳolungoƣa tapxurimən. [32] Sən ular bilən wə yaki ilaḫliri bilən ḫeqḳandaḳ bir əḫdə tüzmə. [33] Ularning seni aldimda gunaḫḳa patḳuzmasliḳi üqün ularni zeminingda ḳət'iy turoƣuzma. Qünki mubada sən ularning ilaḫlirining ibaditidə bolsang, bu ix sanga tuzaḳ bolidu.

Hudaning Musaning wasitisi bilən Israil həlḳi bilən muḳəddəs əḫdini tüzüxi

24 [1] U Musaoƣa yənə: — «Sən berip, əzüng bilən billə Ḫarun, Nadab, Abiḫuni wə Israillarning aḳsaḳalliri arisidin yətmix adəmni elip, Pərwərdigarning ḫuzurioƣa qiḳip, yiraḳta turup səjdə ḳilinglar. [2] Pəḳət Musala Pərwərdigarning aldioƣa yeḳin kəlsun; baxḳilar yeḳin kəlmisun, həlḳ uning bilən billə üstigə qiḳmisun, — dedi.

[3] Musa kelip Pərwərdigarning barliḳ səzliri bilən ḫəkümlirini halayiḳḳa dəp bərdi; pütkül halayiḳ bir awazda: — Pərwərdigarning eytḳan səzlirining ḫəmmisigə əməl ḳilimiz! — dəp jawab berixti.
[4] Andin Musa Pərwərdigarning ḫəmmə səzini hatiriliwelip, ətisi səḫər ḳopup taoƣning tüwidə bir ḳurbangaḫni yasap, xu yərdə Israilning on ikki ḳəbilisining sani boyiqə on ikki tax tüwrükni tiklidi. [5] Yənə Israillarning birnəqqə yigitlirini əwətti, ular berip Pərwərdigaroƣa kəydürmə ḳurbanliḳlar sundi, inaḳlıḳ ḳurbanliḳi süpitidə birnəqqə torpaḳnimu soyup sundi. [6] Andin Musa ḳanning yerimini ḳaqilaroƣa ḳaqilidi, yənə yerimini ḳurbangaḫ üstigə qaqti. [7] Andin u əḫdinamini ḳolioƣa elip, həlḳḳə oḳup bərdi. Ular jawabən: — Pərwərdigarning eytḳinining ḫəmmisigə ḳulaḳ selip, itaət ḳilimiz! — deyixti.
[8] Xuning bilən Musa ḳaqilardiki ḳanni elip, həlḳḳə sepip: — Mana, bu Pərwərdigar muxu səzlərning ḫəmmisigə asasən silər bilən baoƣlioƣan əḫdining ḳenidur, dedi.
[9] Andin keyin Musa wə Ḫarun, Nadab wə Abiḫu Israillarning aḳsaḳalliridin yətmix adəm bilən billə taoƣ üstigə qiḳixti. [10] Ular xu yərdə Israilning Hudasini kərdi; uning ayioƣining astida ḫuddi kək yaḳuttin yasaloƣan nəpis payandazdək, asman gümbizidək süpsüzük bir jisim bar idi. [11] Lekin u Israillarning mətiwərlirigə ḳol təgküzmidi; ular Hudani kərüp turdi ḫəmdə yəp-iqixti.

Musaning yənə Sinay teoƣioƣa qiḳixi

[12] Pərwərdigar Musaoƣa: — Taoƣ üstigə, ḳeximoƣa qiḳip xu yərdə turoƣin. Sanga ularoƣa əgitixkə tax tahtaylarni, yəni Mən yezip ḳoyoƣan ḳanun-əmrni berimən, dedi.
[13] Xuning bilən Musa ḳopup, Yardəmqisi Yəxuani elip mangdi. Musa Hudaning teoƣioƣa qiḳti.
[14] U awwal aḳsaḳallaroƣa: Biz yenip kəlgüqə muxu yərdə bizni saḳlap turunglar. Mana, Ḫarun bilən hur silərning yeninglarda ḳalidu; əgər birsining ix-dəwasi qiḳsa, ularning aldioƣa barsun, — dedi.
[15] Xuning bilən Musa taoƣning üstigə qiḳti wə taoƣni bulut ḳaplidi. [16] Pərwərdigarning julasi Sinay teoƣining üstidə tohtidi; bulut uni altə küngiqə ḳaplap turdi; yəttinqi küni, Pərwərdigar bulut iqidin Musani qaḳirdi; [17] Pərwərdigarning julasining ḳiyapiti Israillarning kəz aldida

23:31 «Filistiylərning dengizi» — «Ottura Dengiz»ni kərsitidu.
23:31 Qəl. 34:3, 4
23:32 Mis. 34:12,15; Ḳan. 7:2
23:33 Yə. 23:13; Ḫak. 2:3
24:3 Mis. 19:8; 24:7; Ḳan. 5:27
24:7 «həlḳḳə oḳup bərdi» — ibraniy tilida «həlḳning ḳulaḳlirioƣa oḳup bərdi».
24:8 Ibr. 9:20; 1Pet. 1:2
24:10 «ular xu yərdə Israilning Hudasini kərdi» — yəni, Hudaning Özini ayan ḳiloƣanliḳini kərdi.
24:10 Wəḫ. 4:6

taoɣning qoqqisida ħəmmini yutquqi ottək kəründi. 18 Musa bulutning iqigə kirip, taoɣning üstigə qiqip kətti. Musa kirik keqə-kündüz taoɣda turdi.

Ibadət qediri üqün sunulidioɣan ħədiyələr

25 1 Pərwərdigar Musaoɣa mundaq dedi: —
2 Sən Israillaroɣa eytqin, ular Manga bir «kətürmə ħədiyə»ni kəltürsun; kimning kəngli ħədiyə sunuxqa hux bolsa, uningdin Manga sunulidioɣan «kətürmə ħədiyə»ni tapxuruwelinglar.
3 Silər ulardin tapxuruwalidioɣan kətürmə ħədiyə: — Altun, kümüx, mis, 4 kək, səsün wə qizil rənglik yip, kanap rəht, tiwit, 5 qizil boyaloɣan qoqqarning teriliri, delfinning teriliri, akatsiyə yaoɣiqi, 6 qiraoɣ üqün zəytun meyi, «məsihləx meyi» wə huxbuy üqün huxbuy dora-dərmək lər, 7 əfod bilən «qoxen»oɣa ornitilidioɣan ak ħeqik wə baxqa esil taxlar bolsun. 8 Mening əzliri arisida makan qilixim üqün xulardin Manga bir mukəddəs turaloɣuni yasisun. 9 Uni Mən sanga barlik kərsətməkqi boloɣinimoɣa asasən, yəni ibadət qedirining nushisi wə barlik əswab-saymanlirining nushisioɣa op'ohxax qilip yasanglar.

Əħdə sanduki

10 Ular akatsiyə yaoɣiqidin bir sanduk yasisun. Uning uzunluki ikki yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz, egizliki bir yerim gəz bolsun. 11 Sən uni sap altun bilən kaplioɣin; iqi wə sirtini altun bilən kaplap, uning üstünki kismining qərisigə altundin girwək qikar. 12 Uningoɣa altundin tət ħalqa kuydurup, tət qetikioɣa bekitkin. Bir təripigə ikki ħalqa, yənə bir təripigə ikki ħalqa bolsun. 13 Sən ħəm akatsiyə yaoɣiqidin ikki baldak yasap, ħər ikkisini altun bilən kaplioɣin;
14 andin sanduk ular arkilik kətürülsun dəp, baldaklarni sandukning ikki yenidiki ħalkiliridin ətküzüp koyoɣin. 15 Baldaklar ħəmixə sanduktiki ħalkida tursun; ular uningdin qikirilmisun.
16 Mən sanga beridioɣan ħəküm-guwaħlikni sandukka koyoɣin. 17 Sandukning yapkuqi süpitidə sən altundin uzunluki ikki yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz boloɣan bir «kəfarət təhti» yasioɣin.

24:17 Ibr. 12:29
25:2 «kətürmə ħədiyə» — kaħin yaki ħədiyəni sunoɣuqi Pərwərdigarning aldioɣa ikki kollap egiz kətürüp apiridioɣan alaħidə ħədiyə. Muxu ayəttə deyilgən «kətürmə ħədiyə» kəpligən ħəlk elip kelidioɣan, qong kələmlik ħədiyə bolidu. Xübhisizki, məzkur «kətürmə ħədiyə»ning ħərbir kismini sunoɣuqi kixi əzi Huda aldida ikki kollap kətürüp uningoɣa ataydu (35:22, 24).
25:2 Mis. 35:5; 1Tar. 29:3,5,9,14; Əzra 2:68; 3:5; Nəħ. 11:2
25:5 «delfinning teriliri» — yaki «dengiz eyikining teriliri» yaki «borsukning teriliri».
25:7 «əfod» wə «qoxen» —Bular tooɣruluk 6-14-ayətlərgə karalsun. U jilitkidək birhil alaħidə kiyim bolup, iqidə Hudaning kerək boloɣan ixlar tooɣruluk yolini yaki iradisini kərsitidioɣan «Urim» wə «Tummim» degən alaħidə ikki tax saklaklik idi.
25:7 Mis. 28:4-14
25:10 «akatsiyə yaoɣiqi» — intayin kattik, uzunoɣiqə qirimaydioɣan birhil yaoɣaqtur. **«gəz»** —Mukəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» — adəmning jəynikidin barmikining uqioɣiqə boloɣan arilikioɣa (təħminən 45 santimetr) barawər kelidu.
25:10 Mis. 37:1; Ibr. 9:1
25:12 «tət qetikioɣa» — yaki «tət putioɣa».
25:15 1Pad. 8:8
25:16 «sanga beridioɣan ħəküm-guwaħlik» — Huda Musaoɣa tapxuridioɣan «on pərz» yaki «on əmr» pütülidioɣan ikki tax tahtayni kərsitidu (31:18ni kərüng). Nemixqa «guwaħlik» deyilidu? Qünki «on pərz» Hudaning ħəkkaniy təbiitigə guwaħlik beridu.
25:16 Ibr. 9:4
25:17 «kəfarət» — (ibraniy tilida «kafar» yaki «kippur») degənning tüp mənisi «yepix»tin ibarət. Gunaħlaroɣa «kəfarət kəltürüx» degənlik «gunaħlarni yepix» degənliktur. Təwrat dəwridə Huda gunaħlarni wakitlik «yapatti» wə xuningdək xu gunaħlardin towa kilip kurbanlik kəltürgən bəndilirini kəqürüm kilatti. Injil dəwri kəlgəndə u Məsiħning kurbanliki wasitisi bilən insanlarning gunaħlirini «elip taxlaydu» («Yuħ.» 1:29, 36ni kərüng).
–Muxu yərdə sanduqning yapkuqini «kəfarət təhti» dəp tərjimə kilduk, qünki 22-ayəttə: «Mən xu yərdə sən bilən kərüximən; kəfarət təhti üstidə... turup sanga ... səz kilimən» deyilidu. Demək, bu jay Hudaning olturoɣan bir təhtigə ohxaxtur.
25:17 Mis. 37:6

18 Ikki kerubni altundin soqup yasioqin. Ularni kəfarət təhtining ikki təripigə ornatqin.
19 Bir kerubni bir təripigə, yənə bir kerubni yənə bir təripigə ornitix üqün yasioqin. Ikki təripidiki
kerublarni kəfarət təhti bilən bir gəwdə qilinglar.
20 Kerublar bir-birigə yüzlənsun, qanatlirini
kəfarət təhtining üstigə kerip, qanatliri bilən uni yapsun; kerublarning yüzi kəfarət təhtigə
qaritilsun.

25:18 «Kerublar» — bəlkim aləmdiki əng küqlük wə əng yuqiri dərijilik pərixtilər yaki məhluqlar boluxi mumkin. «Təbirlər»ni wə munasiwətlik shemini kərüng.
25:18 Ibr. 9:5
25:19 «ikki təripidiki kerublarni kəfarət təhti bilən bir gəwdə qilinglar» — yaki «ikki təripidiki kerublar bilən kəfarət təhti bir pütün altundin yasalsun».
25:20 Ibr. 9:5

Ibadət qedirining əswabliri

«mis qurbangah»

«yoqan das»

«təqdim nan» qoyulidiqan xirə

altun qiraqdan

huxbuygah

əhdə sanduqi

əhdə sanduqining iqi

21 Sən kəfarət təhtini sanduqning üstigə qoyup, Mən sanga beridiolan həküm-guwahliqni
sanduqning iqigə qoyolin. 22 Mən xu yərdə sən bilən kərüximən; kəfarət təhti üstidə, yəni
həküm-guwahliq sanduqining üstidiki ikki kerubning otturisida turup sanga Israillaroła
yətküzüxkə tapxuridiolan barliq əmrlirim tooɣrisida səz kilimən.

Xirə

23 Həm akatsiyə yaoɣiqidin uzunluqi ikki gəz, kəngliki bir gəz, egizliki bir yerim gəz boloɣan bir
xirə yasiolin. 24 Uni sap altun bilən qaplap, uning üstünki qismining qərisigə altundin girwək
qiqar. 25 Sən xirəning qərisigə tət ilik egizliktə bir ləw yasiolin; bu ləwning qərisigimu altun-
din bir girwək qiqar. 26 Sən u xirəgə altundin tət halqa yasap, bu halqilarni xirəning tət bur-
jikidiki qetiqqa ornatqin. 27 Xirəni kətürüxkə baldaqlar ətküzülsun dəp, halqilar xirə lewigə
yeqin bekitilsun. 28 Baldaqlarni akatsiyə yaoɣiqidin yasap, altun bilən qaplioɣin; xirə ular arqilik
kətürilidu.
29 Xirəgə yandap legən, qaqa-təhsə, piyalə wə xarab hədiyəlirini qaqidioɣan qədəhlərni yasiolin;
ularni sap altundin yasiolin. 30 Mening huzurumda turuxqa sən xirəgə həmixə «təqdim nan»ni
qoyolin.

Qiraoɣdan

31 Sən həm sap altundin bir qiraoɣdan yasiolin. U qiraoɣdan soqup yasalsun; qiraoɣdanning puti,
oɣoli, qədəhliri, oɣunqə wə qeqəkliri pütün bir altundin soqulsun. 32 Qiraoɣdanning oɣolining
ikki yenidin altə xahqə qiqirilsun — qiraoɣdanning bir yenidin üq xahqə, qiraoɣdanning yənə
bir yenidin üq xahqə qiqirilsun; 33 bir yenidiki hərbir xahqidə badam güli xəklidə oɣunqisi wə
qeqiki boloɣan üq qədəh qiqirilsun, yənə bir yenidiki hərbir xahqidə badam güli xəklidə oɣunqisi
wə qeqiki boloɣan üq qədəh qiqirilsun. Qiraoɣdanoɣa qiqiriloɣan altə xahqining həmmisi xundaq
yasalsun. 34 Qiraoɣdanning oɣolidin badam güli xəklidə oɣunqisi wə qeqiki boloɣan tət qədəh
qiqirilsun. 35 Bulardin baxqa birinqi ikki xahqining astida bir oɣunqə, ikkinqi ikki xahqining
astida bir oɣunqə, üqinqi ikki xahqining astida bir oɣunqə bolsun; qiraoɣdanoɣa qiqiriloɣan altə
xahqining asti həmmisi xundaq bolsun. 36 Uning xu oɣunqiliri həm xahqiliri qiraoɣdan bilən bir
gəwdə qilinsun — bir pütün sap altundin soqup yasalsun.
37 Sən qiraoɣdanning yəttə qirioɣini yasiolin; qiraoɣlar uduloɣa yoruq qüxürəlixi üqün üsti
tərəpkə ornitilsun. 38 Uning pilik qayqiliri bilən küldanliri sap altundin yasalsun. 39 Qiraoɣdan
wə uning barliq əswabliri bir talant sap altundin yasalsun. 40 Sanga taoɣda ayan qilinoɣan nusha
boyiqə bularni ehtiyat bilən yasiolin.

25:21 Ibr. 9:4, 5
25:22 Qəl. 7:89
25:25 «egizliktə» — yaki «kəngliktə». Munasiwətlik shemini kərüng. **«ləw» wə «ləwning qərisigə qiqirilоɣan girwək»** — bularning roli bəlkim xirəning üstidiki nanlarni qüxüp ketixtin saqlaxtur.
25:30 «təqdim nanlar» — ibraniy tilida «huzuri nanlar» («Hudaning huzuridiki nanlar»). Adəttə jəmiy on ikki parqə nan qoyulatti. Bu Israillarning on ikki qəbilisigə wəkillik qilatti. Israil kahinliri nanlarni tizip qoyux arqilik, əzlirining əmgək mewilirini Pərwərdigaroɣa ataxni halaydioɣanlikini, bu arqilik əzliri erixkən mol hosulning Pərwərdigarning ata qiloɣanlikini etirap qilixni bildürüx idi («Law.» 24:5-6).
25:31 «qiraoɣdanning... qədəhliri, oɣunqə wə qeqəkliri» — bular qiraoɣdanoɣa qiqiriloɣan xu hil nushilarni kərsitidu. 32-40-ayətlər wə munasiwətlik shemini kərüng.
25:31 Mis. 37:17
25:34 «oɣolidin» — yəni oɣolining üstünki qismidin. 35-ayətni kərüng.
25:39 «bir talant altun» — bəlkim 4.4 kilogramqə boluxi mumkin.
25:40 Ros. 7:44; Ibr. 8:5

Ibadət qediri — yopuqliri

26 [1] Muqəddəs qedirni on parqə yopuqtin yasatqin; yopuqlar nepiz toquloɣan aq kanap rəhtkə kək, səsün wə qizil yiplar arilaxturulup ixlənsun; uningoɣa kerublarning süritini qewər qollaroɣa nəpis qilip kəxtiləp qikaroɣuzoɣin. [2] Ḥərbir yopuqning uzunluqi yigirmə səkkiz gəz, kəngliki tət gəz bolup, ḥərbir yopuq ohxax qong-kiqikliktə bolsun. [3] Yopuqlarning bəxi bir-birigə ulansun, qaloɣan bəx yopuqmu ḥəm bir-birigə ulansun. [4] Sən ulap qiqiloɣan birinqi qong parqining əng qetidiki qismioɣa bir təripigə rənggi kək izmə qadioɣin, xuningdək ulap qiqiloɣan ikkinqi qong parqining əng qetidikisining bir təripigimu ḥəm xundaq qiloɣin. [5] Birinqi qong parqining əng qetidiki qismioɣa əllik izmə qadioɣin, ikkinqi qong parqining əng qetidikisigimu əllik izmə qadioɣin. Izmilər bir-birigə udulmuudul bolsun. [6] Muqəddəs qedir bir pütün bolsun üqün altundin əllik iloɣu yasap, ikki qong parqə yopuqni xu iloɣular bilən bir-birigə tutaxturoɣin.
[7] Muqəddəs qedirni yepix üqün əqkə tiwitidin yopuqlarni yasioɣin; yopuqtin on bir parqə yasioɣin. [8] Yopuqlarning ḥərbirining uzunluqi ottuz gəz, kəngliki tət gəz bolup, on bir yopuqning ḥəmmisi ohxax qong-kiqikliktə bolsun. [9] Yopuqlarning bəxini ulap bir qilip, qaloɣan altə yopuqnimu ulap bir qilip, altinqi yopuqni ikki qat qilip, qedirning aldi təripigə sanggilitip qoyoɣin.
[10] Sən birinqi ulap qiqiloɣan qong parqining əng qetidiki qismioɣa əllik izmə, ikkinqi ulap qiqiloɣan qong parqining əng qetidiki qismioɣa əllik izmə qadioɣin. [11] Sən ḥəm mistin əllik iloɣu yasap, qedir bir pütün bolsun üqün ularni izmilərgə ətküzüp ikki qong parqini ulap qoyoɣin. [12] Lekin yopuqning qedirning kəynidin exip qaloɣan qismi, yəni exip qaloɣan yerim parqisi qedirning kəyni təripidə sanggilap tursun. [13] Qedir yopuqlirining qedirning boyidin artuq qismi, yəni u təripidin bir gəz, bu təripidin bir gəz, qedirning ikki təripidin sanggilap, uni toluq yapsun.
[14] Buningdin baxqa, qediroɣa qizil boyaloɣan qoqqar terisidin yopuq yasap yapqin, andin uning üstidinmu delfin terisidin yasaloɣan yənə bir yopuqni qaplioɣin.
[15] Muqəddəs qedirning tik tahtaylirini akatsiyə yaoɣiqidin yasap tikligin. [16] Ḥərbir tahtayning uzunluqi on gəz, kəngliki bir yerim gəz bolsun. [17] Ḥərbir tahtayning ikkidin turumi bolsun, ḥər ikki tahtay xular bilən bir-birigə qetilsun; qedirning barliq tahtaylirini xundaq yasioɣin.
[18] Qedirning tahtaylirini xundaq yasioɣin; yigirmisini jənub tərəpkə tikligin; [19] bu yigirmə tahtayning tegigə kümüxtin qirik təglik yasioɣin; bir tahtayning astidiki ikki turumi üqün ikkidin təglik, yənə bir tahtayning ikki turumi üqün ikkidin təglik yasioɣin. [20] Xuningdək qedirning udul təripidə, yəni ximal təripidə yigirmə tahtay bolsun; [21] bularning qirik təgliki kümüxtin bolsun; bir tahtayning tegigə ikkidin təglik, yənə bir tahtayning tegigə ikkidin təglik orunlaxturulsun. [22] Qedirning kəyni təripigə, yəni oɣrb tərəpkə altə tahtay yasap tikligin. [23] Qedirning kəyni təripidiki ikki bulungoɣa ikki tahtay yasap ornatqin. [24] Bu bulung tahtayliri astidin üstigiqə ikki qat qilinip tahtaylarni əzara qetixtursun, üsti bir ḥalqioɣa bekitilsun. Ḥər ikkisi xundaq qilinip, ikki bulungoɣa tiklənsun. [25] Arqa tərəptə səkkiz tahtay bo-

---

26:1 Mis. 36:8

26:7 Mis. 36:14

26:9 «qedirning aldi təripigə sanggilitip qoyoɣin» — yaki «qedirning kəynigə qayrip qoyoɣin». Munasiwətlik shemini kərüng.

26:13 «qedirning ikki təripidin sanggilap, uni toluq yapsun» — kanap rəhttin (kəndir rəhttin) qilinoɣan iqidiki yopuqning uzunluqi yigirmə səkkiz gəz boloɣaqqa, qedirning ikki təripigə toluq yətməytti; yopuq bilən yərning arilikida bir gəz arilik qalatti. Əqkə tiwitidin qilinoɣan yopuqning uzunluqi ottuz gəz boloɣaqqa, qedirni toluq yapatti. Qedirning shemilirini kərüng (wə munasiwətlik shemini kərüng).

26:24 «...tahtayliri ... ikki qat qilinip tahtaylarni əzara qetixtursun» — bulung tahtaylirining qaysi xəkildə ikənlikigə birnemə deyix təs. Ḥeq bolmioɣanda ular kəynidiki tahtaylar ḥəm yandiki tahtaylarni bir-birigə tutaxturux rolini oynixi kerək; bizningqə bulung tahtayliri yenidiki tahtaylaroɣa turumliri bilən qetilixi kerək (17-ayətni kərüng). Bəzi alimlarning pikriqə bulung tahtayliri otturisidin egilip, «üq burjəklik sizoɣuq xəkli»də (yəni «L» xəklidə) qilinoɣan boluxi mumkin. Munasiwətlik shemini kərüng.

lidu, ularning kümüxtin yasaloɣan on altə təgliki bolidu; bir tahtayning tegidə ikki təglik, yənə bir tahtayning tegidə ikki təglik bolidu.
[26] Buningdin baxḳa sən akatsiyə yaoɣiqidin baldaḳ yasioɣin; qedirning bu təripidiki tahtaylaroɣa bəx baldaḳni, [27] qedirning u təripidiki tahtaylaroɣa bəx baldaḳni, qedirning arḳa təripidiki tahtaylaroɣa, yəni oɣərb təripidiki tahtaylaroɣa bəx baldaḳni yasioɣin. [28] Tahtaylarning otturisidiki ottura baldaḳ bu tərəptin u tərəpkə yetidioɣan bolsun.

MUḲƏDDƏS IBADƏT QEDIRI — QEDIRNING ƏZI WƏ SIRTḲI ḤOYLISI

ḲURBANLIḲLARNI SUNUX

[29] Tahtaylarni altun bilən ḳaplap, baldaḳlar ətküzülidiƣan ḥalḳilarni altundin yasap, baldaḳlarni altun bilən ḳaplidƣin. [30] Qedirni sanga taƣda ayan ḳilinƣan nusha boyiqə yasap tikligin.
[31] Sən nepiz toḳuluƣan aḳ kanap rəhtkə kək, səsün wə ḳizil yiplar arilaxturulup ixləngən bir pərdə yasiƣin; uni qewər ḳollar kerublarning süritini nəpis ḳilip qüxürüp kəxtiləp qiḳsun.
[32] Uni akatsiyə yaƣiqidin yasaluƣan tət hadiƣa esip ḳoyuƣin. Bu hadilar altun bilən ḳaplansun, ḥərbirining altun ilmiki bolsun; hadilar kümüxtin yasaluƣan tət təglikkə ornitilsun. [33] Pərdə qedir yopuḳidiki ilməklərgə esilip sanggilitip ḳoyulsun; andin ḥəküm-guwaḥlik sanduḳini xu yərgə kəltürüp, pərdining iqigə elip kirgin. Xuning bilən pərdə silər üqün muḳəddəs jay bilən əng muḳəddəs jayning otturisidiki bir ayrima pərdə bolsun. [34] Andin sən «kəfarət təhti»ni əng muḳəddəs jaydiki ḥəküm-guwaḥlik sanduḳining üstigə ḳoyuƣin.
[35] Xirə bolsa pərdining texiƣa orunlaxturulsun; qiraƣdanni xirəning uduliƣa, qedirning jənub təripigə ḳoyuƣin; xirəni ximal təripigə ḳoyuƣin.
[36] Buningdin baxḳa sən qedirning kirix eƣiziƣa nepiz toḳuluƣan aḳ kanap rəhtkə kək, səsün wə ḳizil yiplar arilaxturulup ixləngən bir pərdə yasiƣin; u kəxtiqi təripidin kəxtilənsun. [37] Bu pərdə üqün akatsiyə yaƣiqidin bəx hada yasap, ularni altun bilən ḳaplidƣin; ḥərbirining altun ilmiki bolsun; ularning tegigə bəx danə təglikni mistin ḳuyup təyyarlatḳin.

Ḳurbangaḥ

27 [1] Sən ḳurbangaḥni akatsiyə yaƣiqidin yasiƣin. Ḳurbangaḥ tət qasa bolsun; uzunluḳi bəx gəz, kəngliki bəx gəz, egizliki üq gəz ḳilinsun. [2] Uning tət burjikigə ḳoyulidiƣan münggüzlirini yasiƣin; münggüzliri ḳurbangaḥ bilən bir gəwdə ḳilinsun. Ḳurbangaḥni mis bilən ḳaplidƣin. [3] Ḳurbangaḥning yaƣ wə külini elixḳa daslarni yasiƣin; uningƣa has boloƣan gürjəklərni, korilarni, lahxigirlarni wə otdanlarnimu yasiƣin; uning barliḳ əswablirini yasaxḳa mis ixlətkin. [4] Ḳurbangaḥ üqün mistin bir xala yasiƣin; xalaning tət burjikigə tət mis ḥalḳa yasap bekitip ḳoyuƣin. [5] Xalani ḳurbangaḥning ḳap belining astidiki girwəktin təwənrək turidiƣan ḳiliƣin, xundaḳta xala ḳurbangaḥning dəl otturisida bolidu. [6] Ḳurbangaḥḳa ikki baldaḳ yasiƣin; ular akatsiyə yaƣiqidin bolsun, ularni mis bilən ḳaplidƣin. [7] Ḳurbangaḥni kətürgəndə, baldaḳlar uning ikki yenida boluxi üqün, ularni ḥalḳilaroƣa ətküzüp ḳoyuƣin. [8] Ḳurbangaḥni tahtaylardin yasiƣin, iqi box bolsun; u taƣda sanga ayan ḳilinƣan nusha boyiqə ḥünərwənlər təyyar ḳilsun.

Ibadət qedirining ḥoylisi

[9] Muḳəddəs qedirning ḥoylisinimu yasiƣin. Ḥoylining jənubiƣa, yəni jənubḳa yüzləngən təripigə nepiz toḳuluƣan aḳ kanap rəhttin pərdilərni toḳuƣin; xu təripining uzunluḳi yüz gəz bolsun. [10] Pərdilərni esixḳa yigirmə hada yasalsun; ularning tegigə ḳoyuxḳa yigirmə mis təglik yasalsun; hadilarning ilmiki bilən baldaḳlar bolsa kümüxtin yasalsun.

26:30 Mis. 25:9,40; Ros. 7:44; Ibr. 8:5
26:31 Mis. 36:35
26:36 Mis. 36:37
27:1 Mis. 38:1
27:5 «xala» — barliḳ ayətlərdin ḳariƣanda, xalaning funksiyisi mundaḳ: (1) ḳurbangaḥning othanisidiki otni kətürüx; (2) xalani kətürgəndə ḳurbangaḥmu təng kətürülüx; xala ḳurbangaḥning asti təripigə, yənə girwəkning astiƣa ḳoyuloƣaqḳa, xalani kətürgəndə girwəkkə terilip ḳurbangaḥmu təng kətürülətti. «Ḳoxumqə səz»imiz ḥəm qedirning shemilirini kərüng (munasiwətlik shemini kərüng).
27:9 Mis. 38:9
27:10 «baldaḳlar» — ular hadilarni əzara qetip turidiƣan tayaḳqilar bolup, hadilarni muḳimlaxturux wə pərdilərnimu kətürüx rolini oynaydu (38:17ni kərüng).
–«Baldaḳlar»ning baxḳa tərjimiliri: «ḥalḳilar» yaki «qəmbərlər».

[11] Xuningoɣa ohxax ximal təripidimu uzunluķi yüz gəz kelidioɣan pərdə bolsun. Pərdilərni esixķa yigirmə hada yasalsun; ularning tegigə ķoyuxķa yigirmə mis təglik yasalsun; hadilarning ilmiki bilən baldaķlar bolsa kümüxtin yasalsun.
[12] Ħoylining oɣərb təripidə uzunluķi əllik gəz kelidioɣan pərdə bolsun; uning on hadisi wə on təgliki bolsun.

IBADƏT QEDIRI (MUĶƏDDƏS QEDIR)

(«Misirdin qiķix» 25-31, 35-40-bab)

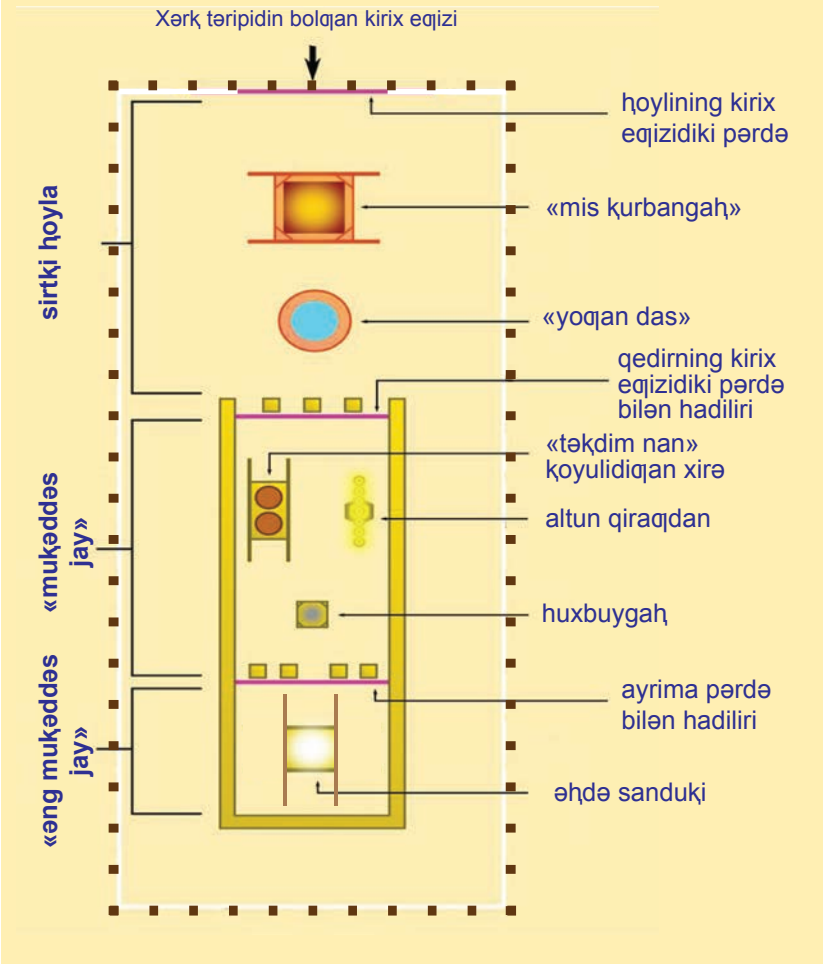

[13] Ḥoylining xərk təripi, yəni kün qiqixqa yüzləngən təripining kəngliki əllik gəz bolsun. [14] Bir təripidə on bəx gəz kelidioŋan pərdə bolsun; uning üq hadisi bilən üq təgliki bolsun. [15] Yənə bir təripidə on bəx gəz kelidioŋan pərdə bolsun; uning üq hadisi bilən üq təgliki bolsun. [16] Ḥoylining kirix eoŋizioŋa yigirmə gəz kelidioŋan bir pərdə ḳoyulsun; pərdə nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhtkə kək, səsün wə ḳizil yiplar arilaxturulup, kəxtiqi təripidin kəxtilənsun. Uning tət hadisi bilən tət təgliki bolsun.
[17] Ḥoylining qərisidiki ḥəmmə hadilar kümüxtin yasaloŋan baldaḳlar bilən bir-birigə qetilsun; ularning ilməkliri kümüxtin, təglikliri mistin yasalsun. [18] Ḥoylining uzunluḳi yüz gəz, kəngliki ḥər ikki təripi əllik gəz bolsun; nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhttin ixləngən pərdining egizliki bəx gəz ḳilinsun; hadilarning təglikliri mistin yasalsun.
[19] Muḳəddəs qedirning ix-hizmitidə ixlitilidioŋan barliḳ əswab-saymanliri ḥəmdə barliḳ miḳ-ḳozuḳliri, xundaḳla ḥoylining barliḳ miḳ-ḳozuḳliri mistin bolsun.

Yeniḳ turidioŋan qiraoŋ ḥəḳḳidiki bəlgilimə

[20] — Qiraoŋning ḥəmixə yeniḳ turuxi üqün, qiraoŋḳa ixlitixkə zəytundin soḳup qiḳiriloŋan sap mayni ḳexingoŋa kəltürüxkə Israillarni buyruoŋin. [21] Jamaət qedirining iqidə, ḥəküm-guwaḥliḳ sanduḳining udulidiki pərdining taxḳirida Ḥarun wə ooŋulliri ḥər keqisi ətigəngiqə Pərwərdigarning aldida qiraoŋlarning yeniḳ turoŋuzux ixida bolsun. Bu ix dəwrdin-dəwrgiqə Israillaroŋa əbədiy bir ḳanun-bəlgilimə bolsun.

Kaḥinlarning muḳəddəs kiyimliri

28 [1] Sən Israillarning iqidin akang Ḥarun wə uning ooŋullirini əz ḳexingoŋa kəltürgin; ularni, yəni Ḥarun wə ooŋulliri Nadab, Abiḥu, Əliazar wə Itamarlarning Mening kaḥinliḳ hizmitimdə boluxi üqün yeningoŋa kəltürgin. [2] Akang Ḥarunoŋa ḥəm xərəp ḥəm güzəllik üqün muḳəddəs kiyimlərni təyyarlioŋin. [3] Ḥarunning Manga muḳəddəs ḳilinip, Mening kaḥinliḳ hizmitimdə boluxi üqün, Mən əḳil-parasətning roḥi bilən ḳəlblirini tolduroŋan qewər kixilərning ḥərbirigə səz ḳilip, ularni alaḥidə kiyimlərni tikixkə buyruoŋin. [4] Ular tikidioŋan kiyimlər munulardin ibarət: — bir ḳoxen, bir əfod, bir ton, kəxtiləngən bir halta kənglək, bir səllə wə bir bəlwaoŋ. Mening kaḥinliḳ hizmitimdə boluxi üqün, ular akang Ḥarunoŋa wə ooŋullirioŋa muḳəddəs kiyimlərni tiksun.

Əfodning layiḥilinixi

[5] Uningoŋa altun wə kək, səsün, ḳizil yiplar bilən nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəht ixlitilsun; [6] əfodni ular altun wə kək, səsün, ḳizil yiplar bilən nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhtlərni təyyarlap, qewər ḳollaroŋa nəpis ḳilip kəxtilitip ixlətsun. [7] Əfodning ikki bexini bir-birgə tutaxturux üqün ikki dolisida mürilik tasma bolsun. [8] Əfodning üstidin baoŋlaydioŋan, kəxtiləngən bəlwaoŋ əfod bilən bir pütün ḳilinsun wə uningoŋa ohxax sipta ixlinip, altun wə kək, səsün, ḳizil yiplar wə nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhttin yasalsun. [9] Ikki aḳ ḥeḳiḳni tepip, ularning üstigə Israilning ooŋullirining namlirini oyduroŋin; [10] ularning namlirining altisi bir yaḳutḳa oyulsun, ḳaloŋan

27:20 Law. 24:2
27:21 «Jamaət qediri» — bu ibadət qedirioŋa berilgən baxḳa bir nam.
28:1 Ibr. 5:4
28:4 «əfod» wə «ḳoxen» — bular wə ḳatarliḳlar tooŋruluḳ «Təbirlər»ni wə munasiwətlik shemilarni kərüng. «əfod» jilitkigə ohxaydioŋan birhil kiyim, «ḳoxen» kaḥinning məydisigə taḳilidioŋan məydə yanquḳ bolup, üstigə on ikki ḳəbiligə wəkillik ḳilidioŋan on ikki ḳimmətlik tax bekitilgən.
28:6 Mis. 39:2
28:7 «...ikki dolisida mürilik tasma bolsun» — munasiwətlik shemini kərüng.
28:8 «əfodning bəlweoŋi» — 5-ayəttə tiloŋa elinoŋan bəlwaoŋ əməs. «Law.» 8:7ni kərüng.

altisi bolsa yənə bir yaqutqa oyulsun, ḥəmmisi tuoɣulux tərtipi boyiqə pütülsun. [11] Huddi yaqut nəqixqiliri ixligəndək, məḥür oyuloɣandək Israilning ooɣullirining namlirini ikki yaqutqa oyduroɣin; ular altundin yasaloɣan kəzlükkə bekitilsun. [12] Israilning ooɣullirioɣa əslətmə tax bolsun üqün, ikki yaqutni əfodning ikki mürilik tasmisioɣa qadioɣuzoɣin; xundaq boloɣanda, Ḥarun Pərwərdigarning aldida ularning namlirini əslətmə süpitidə müriliridə kətürüp yüridu.
[13-14] Buningdin baxqa, sən altundin yənə ikki kəzlük wə sap altundin xoynidək exip etilgən ikki zənjir yasatqin; andin exilmə zənjirlər kəzlüklərgə bekitilsun.

Qoxenning yasilixi

[15] «Ḥəküm qoxeni»ni qewər qollaroɣa nəpis qilip kəxtilitip yasatqin; uni ḥəm əfodni ixligən usulda yasioɣan, altun wə kək, səsün, qizil yiplar bilən nepiz toquloɣan aq kanap rəhttin yasioɣin.
[16] U ikki qat, tət qasa qilinsun; uzunluqi bir oɣeriq, kənglikimu bir oɣeriq bolsun. [17] Uning üstigə tət qatar qilip gəḥərlərni ornatqin: — birinqi qataroɣa qizil yaqut, serik gəḥər wə zumrət ornitilsun; [18] ikkinqi qataroɣa kək qaxtexi, kək yaqut wə almas ornitilsun; [19] üqinqi qataroɣa səsün yaqut, piroza wə səsün kwarts ornitilsun; [20] tətinqi qataroɣa beril yaqut, aq ḥəqiq wə anartax ornitilsun; bularning ḥəmmisi altun kəzlük iqigə ornitilsun. [21] Bu gəḥərlər Israilning ooɣullirining namlirioɣa wəkil qilinip, ularning sanidək on ikki bolup, məḥür oyoɣandək ḥərbir gəḥərgə on ikki qəbilining nami birdin-birdin pütülsun.
[22] Qoxenoɣa xoynidək exilgən sap altundin ikki exilmə zənjir yasioɣin. [23] Qoxenoɣa altundin ikki ḥalqa etip, ikki ḥalqini qoxenning yuqiriqi ikki burjikigə bekitkin; [24] andin altundin exilip yasaloɣan ikki zənjirni qoxenning yuqiriqi ikki burjikidiki ḥalqidin ətküzüp, [25] exilgən xu zənjirlərning ikki uqini ikki kəzlükkə bekitip, kəzlüklərni əfodning ikki mürilik tasmisining aldi qismioɣa ornatqin. [26] Buningdin baxqa sən altundin ikki ḥalqa yasap, ularni qoxenning asti təripidiki ikki burjikigə bekitkin; ular əfodqa tegixip turidioɣan qilinip iqigə qadalsun. [27] Mundin baxqa sən altundin yənə ikki ḥalqa yasap, ularni əfodning ikki mürilik tasmisining aldi təwənki qismioɣa, yəni əfodqa ulinidioɣan jayoɣa yeqin qilip, kəxitilənɣən bəlwaoɣidin egizrək qilip bekitkin. [28] Qoxenning əfodning kəxitilənɣən bəlweoɣidin yuqirirak turuxi, qoxenning əfodtin ajrap kətməsliki üqün qoxenning ḥalqisini kək xoyna bilən əfodning ḥalqisioɣa qetip qoyoɣin.
[29] Xundaq qiloɣanda, Ḥarun muqəddəs jayoɣa kirgəndə, ḥəküm qoxenini taqioɣaqqa, Israilning ooɣullirining namlirini əslətmə süpitidə yürikining üstidə Pərwərdigarning aldida daim kətürüp yürgən bolidu. [30] Ḥarun Pərwərdigarning aldioɣa kirgəndə, urim bilən tummim uning yüriki üstidə boluxi üqün, bularni ḥəküm qoxenining iqigə aloɣin; muxundaq qiloɣanda, Ḥarun Israillaroɣa baoɣliq ḥəkümlərni ḥəmixə Pərwərdigarning ḥuzurida əz yüriki üstidə kətürüp yürgən bolidu.

28:13-14 «yənə ikki kəzlük» — muxu ikki kəzlük əfodning ikki mürisigə bekitilgən, 9-12-ayətlərdə tiloɣa elinoɣan ikki aq ḥəqiq orunlaxturuloɣan kəzlüklərdur.
28:15 «Ḥəküm qoxeni» — iqidiki «urim wə tummim» degən taxlar arqiliq Hudaning məlum ix tooɣrisidiki iradisini yaki ḥəkümini sorax üqün ixlitilgən (30-ayətni kərüng).
28:15 Mis. 39:8
28:16 «U ikki qat, tət qasa qilinsun» — demək, yanquq xəklidə.
28:23 «qoxenning yuqiriqi ikki burjikigə» — ibraniy tilida «qoxenning ikki bexioɣa».
28:26 «qoxenning asti təripidiki ikki burjikigə» — ibraniy tilida «qoxenningIkki bexioɣa».
28:29 «qoxen» — qoxen wə uning munasiwətlik təpsilatlirini kərüx üqün munasiwətlik shemini kərüng.
28:30 «urim wə tummim» — alaḥidə birhil taxlar. Bu taxlar arqiliq Israil həlqi Hudadin yol sorisa bolatti. Ḥəmdə ulardin ḥərhil jawab qiqatti; məsilən, «xundaq», «yaq» degəndək. Bəzi aḥwallarda ḥeqqandaq jawab bərməslikimu mumkin (məsilən, «Ḥak.» 20:23, «1Sam.» 14:37, 23:2-4, 28:6, «2Sam.» 2:1 qatarliqlarni kərüng). «Urim»ning mənisi «nurlar», «Tummim»ning mənisi «mukəmməllik» yaki «mukəmməl ixlar» degənlik; lekin ularning təpsilatliri ḥazir bizgə naməlum.

Bax kahin hizmettə kiyidiqan «güzəl həm xərəplik» muqəddəs kiyimlər

(«Misirdin qiqix» 28:4-43)

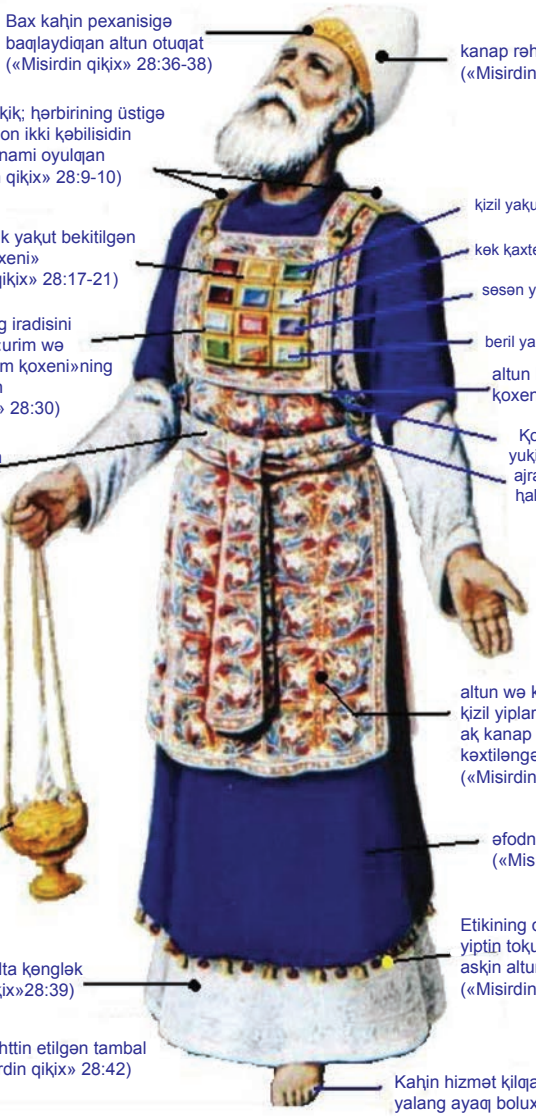

Bax kahin pexanisigə baqlaydiqan altun otuqat («Misirdin qiqix» 28:36-38)

kanap rəhttin toqulqan səllə («Misirdin qiqix» 28:4,39)

Ikki ak həkik; hərbirining üstigə Israilning on ikki kəbilisidin altisining nami oyulqan («Misirdin qiqix» 28:9-10)

qizil yaqut, serik gəhər, zumrət

kək qaxtexi, kək yaqut, almas

12 qimmətlik yaqut bekitilgən «həküm qoxeni» («Misirdin qiqix» 28:17-21)

sesən yaqut, piroza, sesən kwarts

Pərwərdigarning iradisini ayan qilidiqan «urim wə tummim»«həküm qoxeni»ning iqigə saqlanqan («Misirdin qiqix» 28:30)

beril yaqut, ak həkik, anartax

altun halqilar bilən qetilqan qoxen («Misirdin qiqix» 28:28)

Qoxenning əfodning bəlwiqidin yuqirirak turuxi, qoxenning əfodtin ajrap kətməsliki üqün qoxenning halqisi kək xoyna bilən əfodning halqisi qetip qoyulqan («Misirdin qiqix» 28:29)

əfodning üstidin baqlinidiqan, kəxtilənqən bəlwaq («Misirdin qiqix» 28:8)

altun wə kək, sesən, qizil yiplar bilən nepiz toqulqan ak kanap rəht ixlitilgən, kəxtilənqən əfod («Misirdin qiqix» 28:6)

huxbuydan («Lawiylar» 10:1)

əfodning iqidiki ton («Misirdin qiqix» 28:31)

Etikining qərisigə kək, sesən wə qizil yiptin toqulqan anarlar, askin altun qongquraqlar («Misirdin qiqix» 28:33-35).

kəxtilənqən halta kənglək («Misirdin qiqix»28:39)

kanap rəhttin etilgən tambal («Misirdin qiqix» 28:42)

Kahin hizmət qilqanda yalang ayaq boluxi kerək

Bax kaḥin kiyidioɣan baxḳa kiyimlər; bax kaḥinning ooɣullirining kiyimliri

31 Əfodning iqidiki tonni pütünləy kək rənglik ḳiloɣin. 32 Tonning baxḳa kiyilidioɣan təxüki
dəl otturisida bolsun; uning yirtilip kətməsliki üqün huddi bapkar toḳuoɣandək, sawutning
yaḳisioɣa ohxax qərisigə pəwaz qiḳirilsun. 33-34 Uning etikining qərisigə kək, səsün wə ḳizil yip-
tin anarlarni toḳup asḳin ḥəmdə altun ḳongoɣuraḳlarni yasap, qərisidiki anarlarning arilikioɣa
birdin esip ḳoyoɣin; tonning etikining pütkül qərisigə bir altun ḳongoɣuraḳ, bir anar, yənə bir al-
tun ḳongoɣuraḳ, bir anar... bekitilsun. 35 Ḥarun hizmət ḳiloɣan waḳtida xu tonni kiysun; buning
bilən Ḥarun Pərwərdigarning aldioɣa baroɣanda, yəni muḳəddəs jayoɣa, Pərwərdigarning
aldioɣa kirip-qiḳḳanda uning awazi anglinip turidu-də, u ölümdin aman ḳalidu.

36 Andin keyin sən sap altundin nəpis bir otuoɣatni yasap, uning üstigə məḥürgə nəḳixləngəndək:
«Pərwərdigaroɣa muḳəddəs ḳilindi» dəp oyoɣin; 37 uni kək rənglik yip bilən səllisigə qigkin;
u səllining aldi təripigə taḳalsun; 38 u Ḥarunning pexanisidə tursun. Buning bilən Ḥarun
Israillarning muḳəddəs ḳilip kəltürgən barlik muḳəddəs ḥədiyəlirigə qaplaxḳan gunaḥlarni əz
üstigə elip kətüridu; ḥədiyələrning Pərwərdigarning aldida ḳobul ḳilinixi üqün otuoɣat ḥəmixə
uning pexanisigə taḳaḳlik tursun.
39 Buningdin baxḳa aḳ kanap rəhttin bir kənglək toḳuoɣin, xuningdək kanap rəhttin toḳuloɣan
bir səllə təyyarlioɣin; kəxtiləngən bir bəlwaoɣ yasioɣin.

40 Ḥarunning ooɣullirioɣa halta kəngləklərni tikkin; ularoɣimu bəlwaoɣlarni təyyarla, ularoɣa
egiz bəklərnimu tikkin; bular ularoɣa ḥəm xərəp ḥəm güzəllik bolsun. 41 Bularning ḥəmmisini
sən akang Ḥarun wə uning ooɣullirioɣa kiydürgin; andin ularning Mening aldimda kaḥinlik
hizmitimdə boluxi üqün ularni məsiḥləp, Manga muḳəddəs ḳilip ayrioɣin.
42 Ularning əwrətlirining yepik turuxi üqün ularoɣa kanap rəhttin tambal əttürgin; u belidin
yotisioɣiqə yepip tursun. 43 Ḥarun wə ooɣulliri jamaət qedirioɣa kirgəndə yaki muḳəddəs jayda
hizməttə bolux üqün ḳurbangaḥḳa yeḳinlaxḳanda, ular gunaḥkar bolup ölüp kətməsliki üqün
tambalni kiyiwalsun. Bu uningoɣa wə uningdin keyinki nəsilliri üqün əbədiy bir bəlgilimə bolsun.

Ḥarun wə uning ooɣullirining kaḥinlikḳa ayrilixi

29 1 Ularning Manga muḳəddəs ḳilinip, kaḥinlik hizmitimdə boluxi üqün mundaḳ ixni ada
ḳilixing kerək: — sən bir yax ərkək torpaḳ bilən ikki ḳoqḳarni talla (ḥəmmisi bejirim

---

28:31 «Əfodning iqidiki toni» — ton əfodning iqigə kiyilidu (munasiwətlik shemini kərüng).
28:31 Mis. 39:22
28:32 «sawut» — jəngqining alahidə kiyimi.
28:33-34 «anarlar» — muxu «anarlar» marjandək qonglukta toḳuloɣan boluxi kerək.
28:35 «Ḥarun ... Pərwərdigarning aldioɣa kirip-qiḳḳanda *ḳongoɣuraḳlarning* awazi anglinip turidu-də, u ölümdin aman ḳalidu» — ḳongoɣuraḳlarning awazliri Hudaoɣa bax kaḥinning Israiloɣa wəkillik ḳilidioɣanlikini əslitidu.
28:36 «otuoɣat» — bax kiyimigə taḳilidioɣan kiqik tahta yaki mənsəp bəlgisidin ibarət.
28:36 Mis. 39:30
28:38 «Israillarning muḳəddəs ḳilip kəltürgən barlik muḳəddəs ḥədiyəlirigə qaplaxḳan gunaḥlar» — buning mənisi: (1) Israillarning muxu ḥədiyə-ḳurbanliḳlarni kəltürüxtin məksiti (Hudaning səzigə asasən) gunaḥini yepixtin ibarəttur, xunga ḥədiyələr gunaḥ bilən munasiwətliktur; (2) Israillar ḥədiyə-ḳurbanliḳlirini kəltürginidə kəltürüx usulida dikḳətsizliktin ḥədiyələr gunaḥḳa qetilip ḳelixi mumkin yaki ḥədiyə kəltürgüqining niyətlirigə məlum yaman oɣərəz qetilixlik boluxi mumkin. Biz ikkinqi qüxənqigə mayil.
28:39 «kanap rəhttin bir kənglək toḳuoɣin» — yaki «kanap rəhttin aliqipar bir halta kənglək tikkin». **«kəxtiləngən bir bəlwaoɣ yasioɣin»** — bu bəlwaoɣ əfodningki əməs. «Law.» 8:7ni kərüng.
28:41 «Mening aldimda kaḥinlik hizmitimdə bolux» — bu ayəttiki «aldimda kaḥinlik hizmitimdə bolux» ibraniy tilida «ḳoloɣa tutḳuzux» yaki «ḳoloɣa berix» degən səz bilən ipadilinidu. Kaḥinlik wəzipisi asasən Hudaning ḳurbanliḳlirini əz ḳolioɣa elix bilən baxlinatti; xunga ular ḳolioɣa ḥeqḳandaḳ baxḳa ixlarni elixioɣa bolmaytti.
28:43 «jamaət qedirioɣa kirgəndə» — muxu yərdə qedirning ḥoylisioɣa kirixni kərsitidu.

bolsun). [2] Ḥəmdə petir nan, zəytun meyi iləxtürülgən petir toḳaq wə zəytun meyi sürülüp məsiḥləngən petir ḥəmək nanlarni təyyarla, bularning ḥəmmisini buoʏday unidin ḳiloʏin;
[3] nanlarning ḥəmmisini bir sewətkə selip, sewətni, torpaḳni wə ikki ḳoqḳarni billə ḥədiyə ḳilip kəltürgin.
[4] Sən Ḥarun wə uning ooʏullirini jamaət qedirining kirix eoʏizioʏa yeḳin elip kelip, ularni su bilən yuoʏin; [5] andin kiyimlirini elip kelip, Ḥarunoʏa halta kənglək, əfod toni wə əfodni kiydürgin, ḳoxenni taḳioʏin; andin beligə əfodning kəxtiləngən bəlweoʏini baoʏlioʏin. [6] Bexioʏa səllini yəgəp, səlligə muḳəddəs otuoʏatni taḳap ḳoyoʏin. [7] Andin məsiḥləx meyini elip, bexioʏa ḳuyup uni məsiḥligin.
[8] Andin sən uning ooʏullirini elip kelip, ularoʏa halta kəngləklərni kiydürgin; [9] ularoʏa, yəni Ḥarun wə uning ooʏullirioʏa bəlwaoʏlarni baoʏlap, egiz bəklərni kiydürgin. Xuning bilən əbədiy bəlgilimə boyiqə, kaḥinliḳ hizmiti ularningki bolidu; xundaḳ ḳilip, sən Ḥarun bilən uning ooʏullirini Hudaoʏa muḳəddəs ḳilip ayrip təyinligin.
[10] — Sən torpaḳni jamaət qedirining aldioʏa elip kəlgin; elip kəlginingdə Ḥarun bilən uning ooʏulliri ḳollirini torpaḳning bexioʏa ḳoysun. [11] Andin sən bu torpaḳni Pərwərdigarning aldida, jamaət qedirining kirix eoʏizining yenida booʏuzlioʏin; [12] torpaḳning ḳenidin elip barmiḳing bilən uni ḳurbangaḥning münggüzlirigə sürüp, ḳaloʏan ḳanning ḥəmmisini ḳurbangaḥning tüwigə təküp ḳuyoʏin. [13] Iq ḳarnini yəgəp turoʏan barliḳ mayni, xundaḳla jigərning üstidiki qawa may, ikki bərək wə ularning üstidiki mayni ajritip bularni ḳurbangaḥta kəydürgin. [14] Torpaḳning gəxi, terisi wə tezikini bolsa qedirgaḥning sirtioʏa elip qiḳip, otta kəydürüwətkin; bu gunaḥ ḳurbanliḳi bolidu.
[15] Andin sən ḳoqḳarlarning birini elip kəlgin; Ḥarun bilən uning ooʏulliri ḳollirini ḳoqḳarning bexioʏa ḳoysun; [16] andin sən bu ḳoqḳarni booʏuzlap, uning ḳenidin ḳurbangaḥning üsti ḳismining ətrapioʏa səpkin. [17] Ḳoqḳarni parqilap, uning iq ḳarni bilən paqaḳlirini yuyup, ularni gəx parqiliri wə baxning üstigə ḳoyup, [18] pütün ḳoqḳarni ḳurbangaḥta kəydürgin. Bu Pərwərdigaroʏa ataloʏan kəydürmə ḳurbanliḳ — ot arḳiliḳ sunulidioʏan, Pərwərdigaroʏa huxbuy yətküzidioʏan ḥədiyə bolidu. [19] Keyin sən ikkinqi ḳoqḳarni elip kəlgin; Ḥarun wə uning ooʏulliri ḳollirini ḳoqḳarning bexioʏa ḳoysun. [20] Andin bu ḳoqḳarni booʏuzlap ḳenidin elip, Ḥarunning ong ḳuliḳining yumxiḳioʏa, uning ooʏullirining ong ḳuliḳining yumxiḳioʏa, ularning ong ḳollirining qong barmiḳi bilən ong putlirining qong barmiḳioʏa sürkəp ḳoyoʏin, ḳaloʏan ḳanni ḳurbangaḥning üsti ḳismining ətrapioʏa səpkin. [21] Andin ḳurbangaḥ üstidiki ḳandin wə məsiḥləx meyidin elip, Ḥarunning üstigə, uning kiyimlirigə, xuningdək uning ooʏullirining üstigə wə ularning kiyimlirigimu səpkin. Xundaḳ ḳilip u wə uning kiyimliri, uning ooʏulliri wə ularning kiyimlirimu uning bilən təng Hudaoʏa atap muḳəddəs ḳilinoʏan bolidu.
[22] Andin sən ḳoqḳarning meyi, ḳuyruḳ meyi, iq ḳarnini yəgəp turoʏan barliḳ may, jigərning üstidiki qawa may, ikki bərək wə ularning üstidiki mayni qiḳar ḥəmdə ong arḳa putini aloʏin — (qünki bu ḳoqḳar kaḥinliḳḳa tikləx ḳurbanliḳioʏa ataloʏan ḳoqḳardur) — [23] — buningdin baxḳa sən Pərwərdigarning aldida ḳoyuloʏan petir nan sewitidin bir girdini, zəytun meyi iləxtürülgən

---

29:1 Law. 8:2; 9:2
29:2 «toḳaq» — ibraniy tilida bu səz yaki ḥalḳisiman yaki qəkküq bilən texilgən birhil nanlarni kərsitidu.
29:5 «əfod toni» — tonning əfod bilən ziq munasiweti boloʏaqḳa, bəzi yərlərdə «əfod toni» deyilidu.
29:7 Mis. 30:25
29:10 «ḳollirini torpaḳning bexioʏa ḳoysun — Təwrat wə Injil dəwridimu «ḳollarni baxḳa ḳoyux» ḳol ḳoyoʏuqilarning ḳol ḳoyuloʏuqi bilən bir tərəptə turidioʏanliḳi yaki uning ornida bolidioʏanliḳini bildüridu. Muxu yərdə Ḥarun wə ooʏullirining «ḳollirini baxḳa ḳoyux»i «biz muxu ḳurbanliḳḳa ohxax Hudaoʏa mutləḳ ataloʏanmiz» degənni bildürməkqi bolidu.
29:10 Law. 1:3
29:14 Law. 4:12; Ibr. 13:11
29:16 Ibr. 9:12,19
29:20 «ḳuliḳining yumxiḳioʏa» — yaki «ḳuliḳining uqioʏa».

petir tokaqtin birni wə petir ḥəmək nandin birni elip, [24] bularning ḥəmmisini Ḥarunning kollirioŋa wə uning ooŋullirining kollirioŋa koyup, ularni «pulanglatma ḥədiyə» süpitidə Pərwərdigarning aldida pulanglatkuzoŋin. [25] Andin sən bularni ularning kolliridin tapxurup elip, Pərwərdigarning aldida huxbuy qikarsun dəp, kurbangaḥtiki kəydürmə kurbanlikning üstidə koyup kəydürgin. Bu ot arkilik Pərwərdigaroŋa sunuloŋan ḥədiyə bolidu.
[26] Sən Ḥarunni kaḥinlikka tikləx kurbanlikioŋa ataloŋan koqkarning təxini elip «pulanglatma ḥədiyə» süpitidə Pərwərdigarning ḥuzurida pulanglatkin; bu sening ülüxüng bolidu.
[27] Xuningdək, sən kaḥinlikka tikləx kurbanlikioŋa ataloŋan koqkarning «pulanglatma ḥədiyə» süpitidə pulanglitiloŋan təxi bilən «kətürmə ḥədiyə» süpitidə egiz kətürüp pulanglitiloŋan arka putini, yəni Ḥarun wə uning ooŋullirioŋa beoŋixlanoŋan xu ülüxlərni «mukəddəs» dəp ayrip bekitkin. [28] Xuning bilən bu nərsilər əbədiy bəlgilimə boyiqə Israillar təripidin Ḥarun wə ooŋullirioŋa beoŋixlanoŋan nesiwə bolidu; qünki u kətürmə ḥədiyədur. Bular Israillar təripidin sunulidioŋan inaklik kurbanlikliridin ayrip qikilip, ularning Pərwərdigaroŋa atap «egiz kətürgən ḥədiyə»si ḥesablinip, «kətürmə ḥədiyə» bolidu.
[29] Ḥarunning mukəddəs kiyimlirigə keyin ooŋulliri warislik kilidu. Ular məsiḥlinip, kaḥinlikka təyinlənggəndə xu kiyimlərni kiysun. [30] Ooŋullirining kaysisi uning ornini besip kaḥin bolsa, jamaət qedirioŋa kirip mukəddəs jayning iqidə hizmətkə kirixkəndə, bu kiyimlərni uda yəttə kün kiyip yürsun.
[31] Sən kaḥinlikka tikləx kurbanlikioŋa ataloŋan koqkarni elip, uning gəxini mukəddəs jayda pix uroŋin; [32] andin Ḥarun wə ooŋulliri koqkarning gəxi bilən sewəttiki nanlarni jamaət qedirining kirix eoŋizida yesun; [33] ular əzlirining kaḥinlikka təyinlinixidə Hudaoŋa atap mukəddəs kilinoŋanda kəfarətkə ixlitilgən nərsilərni yesun, lekin bular mukəddəs boloŋaqka, yat kixi buningdin ḥeqnemini yemisun. [34] Əgər kaḥinlikka tikləx kurbanlik gəxidin yaki nandin ətigə azrak exip kalsa, exip kaloŋanni otta kəydürüwət; bular mukəddəs boloŋaqka, ḥeqkim uningdin yesə bolmaydu.
[35] Sən xu tərikidə Ḥarun wə uning ooŋulliri tooŋrisida buyruoŋinimning ḥəmmisini bəja kəltürüp, uda yəttə küngiqə ularni kaḥinlikka tikləx wəzipisini ada kiloŋin. [36] Ḥər küni kəfarət kilinixka gunaḥ kurbanliki süpitidə bir torpakni sunoŋin. Kurbangaḥning əzini gunaḥtin pak kilixka uning üqünmu kəfarət kəltürgin, mukəddəs kilinsun dəp, uni zəytun meyi bilən məsiḥligin. [37] Yəttə küngiqə sən kurbangaḥ üqün kəfarət kəltürüp, uni mukəddəs kiloŋin. Buning bilən u «əng mukəddəs nərsilərning biri» ḥesablinidu; uningoŋa təgkən ḥəmmə nərsə mukəddəs ḥesablinidu.

29:26 «pulanglatma ḥədiyə» — Pərwərdigarning aldida egiz kətürüp alaḥidə pulanglatkan ḥədiyədur. «Pulanglatma ḥədiyə» adəttə barlik kaḥinlaroŋa təwə bolidu.
29:27 «kətürmə ḥədiyə» — kaḥin yaki ḥədiyəni sunoŋan kixi Pərwərdigarning aldioŋa ikki kollap alaḥidə egiz kətürüp atioŋan ḥədiyə. «kətürmə ḥədiyə» adəttə kurbanlikka məs'ul kaḥinoŋa təwə bolidu.
29:28 Law. 7:31,34; 10:14
29:31 «mukəddəs jay» — muxu yərdə ibadət qedirning ḥoylisini kərsitidu («Law.» 8:31ni kərüng). **«pixuroŋin»** — yaki «kaynatkin».
29:32 Law. 8:31; 24:9
29:33 «yat kixi» — muxu yərdə kaḥin bolmioŋan kixini kərsitidu.
29:33 Law. 10:14; Mat. 12:4
29:37 «Buning bilən u «əng mukəddəs nərsilərning biri» ḥesablinidu; uningoŋa təgkən ḥəmmə nərsə mukəddəs ḥesablinidu» — mukəddəs qedirdiki barlik jabduklar «əng mukəddəs» wə «mukəddəs» dəp bəlinidu. «Əng mukəddəs» boloŋanlaroŋa təgkənlər xu munasiwət bilən alaḥidə «Hudaningki» dəp ḥesablinatti (30:29, «Law.» 6:18, 27, «Əz.» 46:20nimu kərüng). Adəttə xundak kiloŋan kixilər ölümgə məḥkum kilinixi kerək idi; lekin panaḥ izdigənlər kurbangaḥning münggüzlirini tutsa bolatti («1Pad.» 1:50ni kərüng).

Kündilik qurbanlik toƣrisida

38 Mana, qurbangahta ħəmixə sunidioƣanliring munular: — ħər küni bir yaxlik ikki qoza
qurbanlik qilinsun. 39 Birini ətigəndə, yənə birini gugumda qurbanlik qilip sunoƣin. 40 Birinqi
qoza bilən birgə zəytun meyidin bir ħinning təttin biri iləxtürülgən buoƣday unidin əfaħning
ondin biri wə yənə xarab ħədiyəsi süpitidə təttin bir ħin xarab qoxup sunulsun. 41 Ikkinqi
qozini gugumda sunoƣin; uni ətigənlik qurbanlikningkidək, huxbuy boluxi üqün ot arqilik
Pərwərdigaroƣa ataloƣan qurbanlik süpitidə axlik ħədiyəsi wə xarab ħədiyəsi bilən qoxup
sunoƣin. 42 Xu tərikidə bu kəydürmə qurbanlik nəsildin-nəsilgə jamaət qedirining kirix eoƣizida
Pərwərdigarning ħuzurida ətküzülüp daimlik qurbanlik bolsun; Mən Pərwərdigar xu yərdə
silər bilən kərüxüp, sən bilən səzliximən. 43 Xuningdək Mən xu yərdə Israillar bilən uqriximən,
xuning bilən u jay Mening xan-xəripim bilən muqəddəs qilinidu. 44 Mən jamaət qediri bilən
qurbangahni Əzümgə atap muqəddəs qilimən; Ħarun wə uning ooƣullirinimu Əzümgə kaħinlik
hizmättə boluxqa ayrip muqəddəs qilimən. 45 Xundaq qilip Mən Israillarning arisida makan
qilip, ularning Hudasi bolimən. 46 U waqitta ular Mening ularning arisida makan qilixim üqün
ularni Misir zeminidin qikirip kəlgən Hudasi Pərwərdigar ikənlikimni bilidu; Mən ularning Hu-
dasi Pərwərdigardurmən.

Huxbuygaħ

30 1 Sən yənə huxbuy yandurux üqün bir huxbuygaħni yasatqin; uni akatsiyə yaoƣiqidin tə
yyarlioƣin. 2 U tət qasa, uzunluki bir gəz, kəngliki bir gəz, egizliki ikki gəz bolsun. Uning
tət burjikidiki münggüzlər uning bilən bir pütün qilip yasalsun. 3 Sən uni, yəni uning üstini, tət
ətrapini ħəm münggüzlirini sap altun bilən qaplatqin; uning üsti qismining qərisigə altundin
girwək qikaroƣin. 4 Uningoƣa altundin ikki ħalqa yasap, uning girwikining astioƣa bekitkin;
ularni ikki yenioƣa udulmu'udul bekitkin. Huxbuygaħni kətüridioƣan ikki baldaqni selix üqün
bularni huxbuygaħning ikki təripigə orunlaxturoƣin. 5 Baldaqlirini akatsiyə yaoƣiqidin yasap,
altun bilən qaplioƣin.
6 Huxbuygaħni ħəküm-guwaħlik sanduqining udulidiki pərdining sirtioƣa, yəni Mən sən bilən
kərixidioƣan jay boloƣan ħəküm-guwaħlik sanduqining üstidiki kəfarət təhtining udulioƣa
qoyoƣin.
7 Ħarun xuning üstidə esil huxbuy ətirni yandursun; ħər küni ətigənliki qiraoƣlarni pərligili
kəlgəndə, huxbuylarni yandursun. 8 Xuningdək Ħarun gugumda qiraoƣlarni tizip yaqqanda,
huxbuy yandursun. Xundaq qilip Pərwərdigarning aldida nəsildin-nəsilgə huxbuy ħəmixə
əqürülməy yenik bolidu.
9 Silər uning üstidə nə ħeqqandaq oƣəyriy huxbuy yandurmanglar, nə kəydürmə qurbanlik nə
axlik ħədiyəsi sunmanglar, xundaqla uning üstigə ħeqqandaq xarab ħədiyəsini təkmənglar.
10 Ħər yilda Ħarun bir qetim huxbuygaħning münggüzlirigə kəfarət kəltürsun; ħər qetim
kəfarət kəltüridioƣan gunaħ qurbanlikining qeni bilən uning üqün kəfarət kəltürsun. Nəsildin-

---

29:38 Qəl. 28:3
29:39 «gugumda» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səz bilən ipadilinidu — demək, kün petiwatqan qaoƣdin qarangoƣu qüxküqə boloƣan arilikтiki waqit.
29:40 «bir əfaħ» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr. Bir ħin təhminən 3.6 litr.
29:45 Mis. 25:8; Law. 26:12; Zəb. 78:60; Zək. 2:14; 2Kor. 6:16; Wəħ. 21:3
30:1 «Huxbuygaħ » — munasiwətlik shemini kərüng.
30:1 Mis. 37:25
30:4 «ikki yenioƣa» — yaki «ikki burjikigə». Munasiwətlik shemini kərüng.
30:7 1Sam. 3:3
30:8 «gugumda» — 12:7diki izaħatni kərüng. **«qiraoƣlarni tizip yaqqanda»** — qiraoƣlar daim yenik turidu, asasən əqürülməydu (27:20, «Law.» 24:2ni kərüng). Muxu səz bəlkim qiraoƣdanning üstidiki yəttə qədəħni bir-birləp qüxürüp, zəytun meyini quyup andin qaytidin yanduruxni bildürüxi mumkin.

Ibadət qedirining əswabliri

«mis qurbangaq»

«yoqan das»

altun qiraqdan

«təqdim nan»
qoyulidiqan xirə

huxbuygaq

əhdə sanduqi

əhdə sanduqining iqi

nəsilgə xundaq qilinglar; bu huxbuygah Pərwərdigarƣa «əng muqəddəs» ħesablinidiƣan nərsilərning qataridindur.

Sanaqtin ətküzülgəndə tapxurulidiƣan kəfarət puli

11 Pərwərdigar Musaƣa mundaq dedi: —
12 Sən Israillarning sanini enikləx üqün ularni saniƣiningda, ularning sanilixi wəjidin arisiƣa balayi'apət kəlməsliki üqün, ularni saniƣiningda ħərbir adəm əz jeni üqün Pərwərdigarƣa kəfarət puli tapxursun. 13 Royhətkə elinip, sanaqtin ətkənlərning ħəmmisi berixi kerək boloƣini xuki, ħərbiri muqəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə yerim xəkəl bərsun (bir xəkəl yigirmə gərahqa barawər kelidu). Bu yerim xəkəl Pərwərdigarƣa «kətürmə ħədiyə» bolidu. 14 Royhətkə elinip, sanaqtin ətkənlər, yəni yigirmə yax yaki uningdin qonglarning ħərbiri Pərwərdigarƣa xu «kətürmə ħədiyə»ni bərsun. 15 Əz jeninglarƣa kəfarət kəltürüx üqün Pərwərdigarƣa kətürmə ħədiyə bərginginlarda bay kixi yerim xəkəldin artuq bərmisun, kəmbəƣəl kiximu yerim xəkəldin kəm bərmisun. 16 Sən Israillardin xu kəfarət pulini tapxurup elip, jamaət qedirining hizmitigə beƣixlap ixlətkin; u pul Israillarƣa Pərwərdigarning ħuzurida əslətmə süpitidə jeninglarƣa kəfarət kəltüridiƣan bolidu.

Yuyunux desi, yəni «paklinix desi»

17 Pərwərdigar Musaƣa mundaq dedi: —
18 Sən yuyunuxqa ixlitixkə mistin yoƣan bir das wə uningƣa mistin bir təglik yasatqin; uni jamaət qediri bilən qurbangaħning otturisiƣa orunlaxturup, iqigə su toxturup qoyƣin.
19 Ħarun bilən uning ooƣulliri uningdiki su bilən put-qollirini yusun. 20 Ular jamaət qediriƣa kirgəndə əlməsliki üqün su bilən əzini yuyuxi kerək; ular hizmət qilix üqün, qurbangaħqa yeqin berip Pərwərdigarƣa ot arqilix atilidiƣan qurbanlix sunmaqqi boloƣinidimu, xundaq qilsun. 21 Ular əlməsliki üqün put-qollirini yusun; bu ix ularƣa, yəni əzi wə uning nəsilliri üqün əwladtin əwladqiqə əbədiy bir bəlgilimə bolidu.

Muqəddəs may təyyarlax yoli

22 Pərwərdigar Musaƣa mundaq dedi: —
23 Sən ħəmmidin esil huxbuy dora-dərməklərdin təyyarla, yəni murməkki suyuqluqidin bəx yüz xəkəl, darqindin ikki yüz əllik xəkəl, egirdin ikki yüz əllik xəkəl, 24 qowzaqdarqindin bəx yüz xəkəl elip (bu əlqəmlər muqəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə bolsun) wə zəytun meyidinmu bir ħin təyyarla; 25 bu dora-dərməklər bilən məsiħ qilix üqün bir muqəddəs may — ətirqi qikaroƣandək bir huxbuy may qikaroƣuzoƣin. Bu «muqəddəs məsiħləx meyi» bolidu.
26 Sən uning bilən jamaət qedirini, ħəküm-guwaħliq sanduqini, 27 xirə wə uning barliq qaqa-

---

30:12 «ularni saniƣiningda ħərbir adəm əz jeni üqün Pərwərdigarƣa kəfarət puli tapxursun» — Nemixqa sanaqtin ətküzülüx wəjidin kəfarət kəltürüxi kerək? Həlqning sanini enikləxtin ikki hil gunaħ pəyda boluxi mumkin: (1) Israil həlqi əzlirining kəplükini bilip, təkəbburlixip ketixi mumkin; (2) qiyinqilikqa duq kəlgəndə, ular Hudaƣa tayanmay, bəlki əz küq-kudritigə tayinixi mumkin idi. Israillardin bu pulni elix ularƣa əzlirining gunaħliq təbiiti tooƣruluq agaħlanduruxtin ibrət idi; dərwəqə bu pul muqəddəs qedirda ularƣa kəfarət kəltürüxkə kaħinlar tərəpidin ətküzülidiƣan hizmättə ixlitilətti (16-ayət).
–Hudaning buyruqi bolmisa həlqni sanaqtin ətküzüxkə qət'iy bolmaytti (məsilən, «1Tar.» 21:1-5ni kərüng).
30:12 Qəl. 1:2
30:13 «muqəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə» — «xəkəl» kümüxning əlqimi bolup, adəttə 11.4 gramƣa barawər boluxi mumkin. «Muqəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki» xübħisizki, pütkül əl üqün əzgərməs əlqəm bolsun dəp, muqəddəs jayda saqlanƣan muqim bekitilgən birnəqqə hil əlqəm birliki bolsa kerək.
30:13 Law. 27:25; Qəl. 3:47; Əz. 45:12
30:16 Mis. 38:25
30:23 «500 xəkəl» — təhminən 6 kilogram.
30:24 «bir ħin» — təhminən 3.6 litr.

quqilirini, qiraoɣdan wə uning əswablirini, huxbuygaɦni, [28] kəydürmə qurbanlik qurbangaɦi wə uning əswablirini, yuyunux desi wə uning təglikini məsiɦligin; [29] sən xu tərzdə ularni «əng muqəddəs nərsilər» qatarida muqəddəs qiloɣin. Ularoɣa təgkən ɦərqandaq nərsimu «muqəddəs» ɦesablinidu.

[30] Ɦarun bilən uning ooɣullirini bolsa Manga kaɦinlik hizməttə boluxi üqün məsiɦləp muqəddəs qiloɣin. [31] Israillaroɣa səz qilip mundaq eytqin: — Bu may əwladtin əwladqiqə Manga ataloɣan muqəddəs məsiɦləx meyi bolidu.

[32] Uni adəmning bədinigə quysa bolmaydu; xuningdək uningoɣa ohxaydioɣan yaki tərkibi ohxixidioɣan ɦeqqandaq maylarni yasimanglar. U muqəddəs boloɣini üqün silərgimu muqəddəs boluxi kerək.. [33] Kimki tərkibi xuningoɣa ohxaydioɣan may təngxisə, yaki uni elip yat birsigə sürsə, u əz həlqi arisidin üzüp taxlinidu.

Huxbuy yasax usuli

[34] Pərwərdigar Musaoɣa mundaq dedi: —
Sən huxbuy dora-dərmələr, yəni huxbuy yelim, dengiz qululisi meyi, aq dewirqay wə sap məstiki təyyarlioɣin. Bularning ɦəmmisi ohxax miqdarda bolsun; [35] Huddi ətirqi may qiqaroɣanoɣa ohxax, ularni təngxəp huxbuy yasioɣin; u tuzlanoɣan, sap wə muqəddəs puraqliq ətir bolidu. [36] Sən uningdin azraq elip, talqandək obdan ezip, jamaət qediridiki ɦəküm-guwaɦliq sanduqining udulioɣa, yəni Mən silər bilən kərüxidioɣan jayning aldioɣa qoyoɣin. Bu silərgə Pərwərdigaroɣa ataloɣan «əng muqəddəs nərsilər» qatarida ɦesablansun.

[37] Silər yasioɣan bu huxbuyning retsepi bilən əzünglaroɣimu ohxax bir huxbuyni yasiwalsanglar bolmaydu. U sanga nisbətən eytqanda Pərwərdigaroɣa has qilinoɣan muqəddəs bolidu. [38] Kimki uning purikini purap ɦuzurlinix üqün uningoɣa ohxap ketidioɣan ɦərqandaq bir huxbuyni yasisa, u əz həlqi arisidin üzüp taxlansun.

Ibadət jayini yasioɣuqi ustilarning tallinixi

31 [1] Pərwərdigar Huda Musaoɣa mundaq dedi: —
[2] Mana, Mən Əzüm Yəɦuda qəbilisidin boloɣan Hurning nəwrisi, urining ooɣli Bəzalələlni ismini atap qakirdim; [3] uni Hudaning Roɦi bilən toldurup, uningoɣa danaliq, əqil-parasət, ilim-ɦekmət igilitip, uni ɦərtürlük ixni qilixqa qabiliyətlik qilip, [4] türlük-türlük ɦünərlərni qilalaydioɣan, yəni altun, kümüx wə mis ixlirini qilalaydioɣan, [5] yaqutlarni kesip-oyalaydioɣan, ularni zinnət buyumlirioɣa ornitalaydioɣan, yaoɣaqlaroɣa nəqix qikiralaydioɣan, ɦərhil ɦünər ixlirini qamlaxturalaydioɣan qildim.
[6] Xuningdək mana, Mən yənə Dan qəbilisidin Aɦisamaqning ooɣli Oɦoliyabni uningoɣa

30:29 «əng muqəddəs nərsilər» wə «muqəddəs» — muqəddəs qedirdiki barliq jabduqlar «əng muqəddəs» wə «muqəddəs» dəp bəlinidu. «əng muqəddəs» boloɣanlaroɣa təgkənlər xu munasiwət bilən alaɦidə «Hudaningki» dəp ɦesablinatti (30:29, «Law.» 6:18, 27, «əz.» 46:20nimu kərüng).
30:32 «adəmning bədinigə» — ibraniy tilida «adəmning ətirigə». ***«muqəddəs məsiɦləx meyi* adəmning bədinigə quysa bolmaydu»** — bəzi alimlar buni «kaɦinlardin baxqilaroɣa quysa bolmaydu» dəp qüxinidu. Lekin «Zəbur» 132:2gə qarioɣanda, məsiɦləx meyi kaɦinlarni məsiɦləp quyuloɣanda ularning bədinigə təgməy, bəlki bax kiyimidin ekip saqaldin ətüp kiyim-keqəklirigə qüxətti.
30:33 «Kimki... yat birsigə sürsə,...» — demək, kaɦinlardin baxqilarning üstigə. **«u əz həlqi arisidin üzüp taxlinidu»** — 19:12diki izaɦatni kərüng.
30:34 «dengiz qululisi meyi» — yaki «oniqə» yaki naməlum birhil əsümlükning yelimi. **«aq dewirqay»** — yaki «galbanum». Buning puriqi aqqiq bolsimu, dorilaroɣa iləxtürülgəndə ularning kəyüx waqtini uzartidu wə ularni tehimu hux puraqliq qilidu.
31:2 «ismini atap qakirdim» — muxu səzlər Hudaning məlum bir kixini məlum muɦim bir ix üqün alaɦidə tallap qakiroɣanlikini kərsitidu. «Yəx.» 45:3, 4ni kərüng.
–«Bəzalələ» — mənisi «Hudaning sayisidə» yaki «Hudaning baxpanaɦida».
31:2 Mis. 35:30; 1Tar. 2:20

yardəmqilikkə təyinlidim, xundaqla Mən sanga buyruoƣan ḥəmmə nərsilərni yasisun dəp, barliq pəm-parasətlik kixikərning kəngligə tehimu əqil-parasət ata qildim; [7] xuning bilən ular jamaət qedirini, ḥəküm-guwaḥliq sanduqini, uning üstidiki kəfarət təhtini, qedirining ḥəmmə əswablirini, [8] xirə bilən uning qaqa-quqilirini, sap altundin yasilidioƣan qiraoƣdan bilən uning barliq əswablirini, huxbuygaḥni, [9] kəydürmə qurbanliq qurbangaḥi bilən uning barliq əswablirini, yuyux desi bilən uning təglikini yasiyalaydioƣan, [10] hizmət kiyimliri, yəni kaḥinliq hizmitidə kiyilidioƣan, Ḥarun kaḥinning muqəddəs kiyimliri wə uning ooƣullirining kaḥinliq kiyimlirini toquyalaydioƣan,. [11] məsiḥləx meyi wə muqəddəs jayoƣa təyyarlinidioƣan esil dora-dərməklərdin huxbuyni yasiyalaydioƣan boldi. Mən sanga əmr qiloƣinim boyiqə ular barliq ixni bəja kəltüridu.

Xabat küni, yəni «dəm elix küni»ni tutux kerək

[12] Pərwərdigar Musaoƣa əmr qilip mundaq dedi: —
[13] Sən Israillaroƣa əmr qilip ularoƣa: — «Silər Mening xabat künlirimni qoqum tutunglar; qünki bular silərning əzünglarni pak-muqəddəs qiloƣuqining Mən Pərwərdigar ikənlikini bilixinglar üqün Mən bilən silərning otturanglardiki bir nixanə-bəlgə bolidu. [14] Xabat küni silərgə muqəddəs qilip bekitilgini üqün, uni tutunglar; kimki uni buzsa, ölüm jazasioƣa tartilmisa bol-maydu; bərḥək, kimki u künidə ḥərqandaq ixni qilsa, əz həlqi arisidin üzüp taxlansun.. [15] Altə kün iqidə ix qilinsun; lekin yəttinqi küni Pərwərdigaroƣa ataloƣan muqəddəs kün bolup, aram alidioƣan xabat küni bolidu; kimki xabat künidə birər ix qilsa, ölüm jazasioƣa tartilmisa bolmaydu.
[16] Israillar xabat künini tutuxi kerək; ular əbədiy əḥdə süpitidə uni əwladtin əwladqiqə tutsun.
[17] Bu Mən bilən Israillarning otturisida əbədiy bir nixanə-bəlgə bolidu; qünki Pərwərdigar altə kün iqidə asman bilən zeminni yaritip, yəttinqi künidə aram elip raḥət tapqanidi», — degin.
[18] Huda Sinay teoƣida Musaoƣa bu səzlərni qilip boloƣandin keyin, ikki ḥəküm-guwaḥliq tahtiyini uningoƣa tapxurdi. Tahtaylar taxtin bolup, səzlər Hudaning barmiqi bilən ularoƣa pütülgənidi..

Altun Mozayoƣa qoqunux gunaḥi

32 [1] Həlq Musaning taoƣdin qüxməy ḥayal bolup qaloƣinini kərüp, Ḥarunning qexioƣa yioƣilip uningoƣa: — Sən qopup, bizgə aldimizda yol baxlap mangidioƣan bir ilaḥ yasap bərgin! Qünki bizni Misir zeminidin qiqirip kəlgən Musa degən ḥeliqi kixigə nemə bolup kətkənlikini bilməymiz, — deyixti..
[2] Ḥarun ularoƣa: — Hotunliringlar bilən ooƣul-qizliringlarning qulaqliridiki altun zirə ḥalqilarni qiqirip, mening qeximoƣa elip kelinglar, dedi.
[3] Xuning bilən pütkül həlq əz qulaqliridiki altun zirə ḥalqilarni qiqirip Ḥarunning qexioƣa elip kəldi. [4] U bularni ularning qolidin elip, iskinə bilən quyma bir mozayni yasatquzdi. Xuning bilən ular: — Əy Israil, seni Misir zeminidin qiqirip kəlgən Hudayinglar mana budur! — deyixti.
[5] Ḥarun uni kərüp uning aldida bir qurbangaḥni yasitip andin: «Ətə Pərwərdigar üqün bir ḥeyt ətküzülidu», dəp elan qildi.
[6] Ətisi ular səḥər qopup, kəydürmə qurbanliqlarni sunup, inaqlik qurbanliqlirinimu kəltürdi; andin halayiq olturup yəp-iqixti, qopup əyx-ixrət qilixti..

31:10 «hizmət kiyimliri» — yaki «kaḥinliq hizmət kiyimliri».
31:14 Mis. 20:8; Qan. 5:12; Əz. 20:12
31:17 Yar. 1:31; 2:2, 3; Mis. 20:11
31:18 Mis. 32:16
32:1 Ros. 7:40
32:6 «qopup əyx-ixrət qilixti» — yaki «qopup ussul oynioƣili turdi».
32:6 1Kor. 10:7

7 Xu qaoŋda Pərwərdigar Musaoŋa: — Ornungdin tur, tezdin pəskə qüxkin! Qünki sən Misir zeminidin qiķirip kəlgən həlķing buzuķqilikķa berilip kətti.
8 Mən ularoŋa buyruoŋan yoldin xunqə tezla qətnəp, əzliri üqün bir ķuyma mozayni yasap, uningoŋa qoķunup ķurbanlik kəltürüxti ħəmdə: «Əy Israil, seni Misir zeminidin qiķirip kəlgən Hudaying mana xudur!», deyixti, — dedi.
9 Andin Pərwərdigar Musaoŋa: — Mana, bu həlķni kərüp ķoydum; mana, ular dərwəkə boyni ķattiķ bir həlķtur.
10 Əmdi Meni tosma, Mən oŋəzəp otumni ularning üstigə qüxürüp, ularni yutuwetimən; andin seni uluoŋ bir əl ķilimən, — dedi.
11 Lekin Musa Hudasi Pərwərdigardin ətünüp iltija ķilip mundaķ dedi: — Əy Pərwərdigar, nemixkə sən oŋəzəp otungni Өzüng zor ķudrət wə küqlük ķol bilən Misir zeminidin qiķirip kəlgən həlķingning üstigə qüxürisən?
12 Misirliķlar mazaķ ķilip: — Ularning bexioŋa bala qüxürüx üqün, ularni taoŋlarning üstidə əltürüp yər yüzidin yoķitix üqün, ularning Hudasi ularni elip kətti, — deyixsunmu? Өz otluķ oŋəzipingdin yenip, Өz həlķinggə balayi'apət kəltürüx niyitingdin yanoŋaysən!
13 Өz ķulliring Ibraħim, Isħaķ wə Israilni yad ķiloŋin; Sən ularoŋa ķəsəm bilən wədə ķilip: «Nəslinglarni asmandiki yultuzlardək awutimən, Өzüm uning tooŋrisida səzligən muxu zeminning ħəmmisini nəslinglaroŋa berimən, ular uningoŋa mənggü igidarqiliķ ķilidioŋan bolidu» degənidingoŋu, — dedi.
14 Xuning bilən Pərwərdigar Өz həlķining üstigə: «Balayi'apət qüxürimən» degən niyitidin yandi.
15 Musa kəynigə burulup, ikki ħəküm-guwaħliķ tahtiyini ķolioŋa elip taoŋdin qüxti. Tahtaylarning ikki təripigə səzlər pütülgənidi; u yüzigimu, bu yüzigimu pütüklük idi. 16 Bu tahtaylar bolsa Hudaning Өzining yasioŋini, pütülgənliri bolsa Hudaning Өzining pütkini idi, u tahtaylaroŋa oyuloŋanidi.
17 Yəxua həlķning kətürgən quķan-sürənlirini, warķiraxlirini anglap Musaoŋa: — Qedirgaħdin jəngning hitabi qiķiwatidu, dedi.
18 Lekin u jawab berip: — Angliniwatķan awaz nə nusrət təntənisi əməs, nə məoŋlubiyətning pəryadi əməs, bəlki nahxa-küy sadasi! — dedi.
19 Musa qedirgaħoŋa yeķin kelip, mozayni wə jamaətning ussuloŋa qüxüp kətkənlikini kərüp xundaķ dərəŋəzəp boldiki, tahtaylarni ķolidin taxlap taoŋning tüwidə qeķiwətti.
20 Andin ular yasioŋan mozayni otķa selip køydürüp, uni yanjip kukum-talķan ķilip, su üstigə qeqip Israillarni iqixkə məjburlidi.
21 Andin Musa Ħarunoŋa: Sən ularni xunqə eoŋir gunaħķa patķuzoŋudək, muxu həlķ sanga nemə ķildi? — dedi.
22 Ħarun jawab berip: — Hojamning oŋəzəp-aqqiķi tutaxmioŋay! Bu həlķning ķandaķ ikənlikini, ularning zəzillikkə mayil ikənlikini obdan bilisən.
23 Ular manga: — «Bizgə aldimizda yol baxlap mangidioŋan bir ilaħni yasap bərgin; qünki bizni Misir zeminidin qiķirip kəlgən Musa degən xu adəmgə nemə boloŋinini bilməymiz», dedi.
24 Mən ularoŋa: «Kimdə altun bolsa xuni qiķirip bərsun» desəm, ular manga tapxurup bərdi; mən uni otķa taxliwidim, mana, bu mozay qiķti, — dedi.

32:7 Ķan. 32:5
32:8 1Pad. 12:28
32:9 Mis. 33:3; Ķan. 9:6,13; Yəx. 48:4; Yər. 5:3; Ħox. 4:16
32:10 «Meni tosma» — yaki «meni ķoyup bər».
32:11 Zəb. 106:19-23
32:12 Qəl. 14:13-19.
32:13 «... Ibraħim, Isħaķ wə Israilni yad ķiloŋin» — oķurmənlərning esidə bolsunki, Yaķupning ikkinqi ismi «Israil» idi.
32:13 Yar. 12:7; 13:15; 15:18; 26:4; 28:13; Ķan. 34:4
32:16 Mis. 31:18; Ķan. 9:10
32:19 Ķan. 9:17
32:20 Ķan. 9:21
32:22 1Yuħ. 5:19
32:24 «qiķirip bərsun» — ibraniy tilida «üzüp bərsun».

[25] Musa həlḳning ḳandaḳsigə tizginsiz bolup kətkənlikini kərdi; qünki Ḥarun ularni düxmənlirining aldida məshirə obyekti boluxḳa əz məyligə ḳoyuwətkənidi. [26] Musa qedirgaḥning kirix eoɣizioɣa berip, xu yərdə turup: — Kimki Pərwərdigarning təripidə bolsa mening yenimoɣa kəlsun! — dedi. Xuni dewidi, Lawiylarning ḥəmmisi uning ḳexioɣa yioɣildi.
[27] U ularoɣa: — Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Ḥərbir kixi əz ḳiliqini yanpixioɣa esip, qedirgaḥning iqigə kirip, bu qetidin u qetigiqə kezip yürüp, ḥərbiri əz ḳerindixini, əz dost-buradirini, əz ḳoxnisini əltürsun!» — dedi.
[28] Xuning bilən Lawiylar Musaning buyruoɣini boyiqə ix kərdi; xu küni həlḳning iqidin üq ming kixi əltürüldi.
[29] Andin Musa: — Ḥərbiringlar bügün əzünglarni Pərwərdigaroɣa has boluxḳa atidinglar; qünki ḥərbiringlar ḥətta əz ooɣlunglar ḥəm ḳerindixinglarnimu ayimidinglar; xuning bilən bügün bəht-bərikətni üstünglaroɣa qüxürdunglar, dedi.
[30] Ətisi Musa həlḳḳə səz ḳilip: — Silər dərwəḳə naḥayiti eoɣir bir gunaḥ sadir ḳildinglar. Əmdi mana, mən Pərwərdigarning aldioɣa qiḳimən; gunaḥinglar üqün kəfarət kəltürələymənmikin, — dedi.
[31] Xuning bilən Musa Pərwərdigarning aldioɣa yenip berip: — Ḥəy...! Bu həlḳ dərwəḳə eoɣir bir gunaḥ sadir ḳilip, əzlirigə altundin ilaḥlarni yasaptu! [32] Lekin əmdi Sən ularning gunaḥini əpu ḳilixḳa unioɣaysən..., unimisang, ismimni Əzüng yazoɣan dəptiringdin əqürüwətkin! — dedi.
[33] Pərwərdigar Musaoɣa jawab berip: — Kimki Mening aldimda gunaḥ ḳiloɣan bolsa, uning etini Əz dəptirimdin əqürüwetimən.
[34] Əmdi sən berip, Mən sanga eytḳan jayoɣa həlḳni baxlap baroɣin. Mana, Mening Pərixtəm aldingda mangidu. Lekin ularoɣa jaza beridioɣan künüm kəlgəndə, ularoɣa gunaḥi üqün jaza berimən, dedi.
[35] Bu səzdin keyin Pərwərdigar həlḳning Ḥarunning ḳoli bilən mozayni ḳuydurup yasatḳini üqün ularni waba bilən jazalidi.

Pərwərdigarning Israillarni Sinay teoɣidin ketixkə buyruxi

33 [1] Pərwərdigar Musaoɣa mundaḳ dedi: — Sən ornungdin turup, əzüng Misir zeminidin elip kəlgən həlḳ bilən billə muxu yərdin ketip: «Mən sening nəslinggə uni berimən» dəp ḳəsəm ḳilip Ibraḥimoɣa, Isḥaḳḳa wə Yaḳupḳa wədə ḳiloɣan zeminoɣa baroɣin. [2] Xuning bilən sening aldingda bir Pərixtə əwətip, Ḳanaaniy, Amoriy, Ḥittiy, Pərizziylərni, Ḥiwiy bilən Yəbusiylarni ḥəydəp qiḳirip, [3] seni süt bilən ḥəsəl ekip turidioɣan zeminoɣa kəltürimən. Qünki silər boyni ḳattiḳ bir həlḳ boloɣaqḳa, yolda silərni ḥalak ḳiliwətməslikim üqün, Əzüm silərning aranglarda bolup, xu zeminoɣa billə qiḳmaymən, — dedi.
[4] Halayiḳ bu ḳattiḳ səzni anglap, ḳayoɣuoɣa qəmüp ḥeqḳaysisi əz zibu-zinnətlirini taḳimidi. [5] Qünki Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip: — Sən berip Israillaroɣa: «Pərwərdigar: — Silər boyni ḳattiḳ bir həlḳ ikənsilər; əgər Mən Pərwərdigar aranglaroɣa qiḳip bir dəḳiḳila tursam, silərni

32:27 «bu qetidin u qetigiqə» — ibraniy tilida «bu kirix eoɣizidin u kirix eoɣizioɣa».
32:29 «Pərwərdigaroɣa has boluxḳa atidinglar» — ibraniy tilida «Pərwərdigar üqün ḳolliringlarni toldurunglar» — demək, ular əzlirini uning hizmitigə beoɣixlidi.
32:34 «ularoɣa jaza beridioɣan künüm» — ibraniy tilida «Mən ularni yoḳlioɣan künidə». «Hudaning yoḳlixi» — U yeḳin kelip jazasini qüxüridu yaki bolmisa bəht-bərikitini kəltüridu. «Təbirlər»nimu kərüng.
33:1 Yar. 12:7; 26:4; 28:13
33:2 «sening aldingda bir Pərixtə əwətip, ...» — xübḥisizki, 32:34də tiloɣa elinoɣan pərixtə.
33:3 «Əzüm silərning aranglarda bolup, xu zeminoɣa billə qiḳmaymən» — demək, Huda Əzi «muḳəddəs qedir»ni makan ḳilip ularning arisida turmay, ular bilən billə barmaydu, Əz ornioɣa ular bilən billə berixḳa «Əz Pərixtəm»ni əwətidu. Əməliyəttə «Pərwərdigarning Pərixtisi» Pərwərdigarning Əz ḥuzurioɣa barawər idi; lekin Musa pəyoɣəmbər wə həlḳ bu nuḳtini tehi qüxənməytti (4-ayətni kərüng). 3:2-3, izaḥat wə «Təbirlər»ni kərüng.
33:3 Mis. 32:9; Ḳan. 9:13

yoqitiwətkən bolattim. Əmdi silər əzünglardiki zibu-zinnətlərni eliwetinglar; xu qaoɣda Mən silərgə nemə qilidioɣinimni bilimən, dedi», dəp eytqin, — degənidi.
6 Xunga Israillar Ḥorəb teoɣidin ayrilipla zibu-zinnətlirini əzliridin eliwətti.

«Kərüxüx qediri»

7 Xuning bilən Musa əz qedirini elip, uni qedirgaḥning sirtida, qedirgaḥdin nerirak bir jayoɣa tikip, uni «kərüxüx qediri» dəp atidi. Kimki Pərwərdigarni izdəp, yol sorimaqqi bolsa qedirgaḥning sirtidiki «kərüxüx qediri»oɣa baratti.. 8 Xundak bolattiki, ḥər ketim Musa qediroɣa qiksa, pütkül halayik qopup, ḥərbiri əz qedirining ixikidə ərə turup, Musa qediroɣa kirip boloɣuqə uning kəynidin qarixip turatti. 9 Andin Musa ḥər ketim qediroɣa kirip kətsə xundak bolattiki, bulut tüwrüki qüxüp, qedirning kirix eoɣizida tohtaytti; xuning bilən Pərwərdigar Musa bilən səzlixətti.. 10 Pütkül halayik bulut tüwrükining jamaət qedirining kirix eoɣizida tohtioɣinini kərətti; uni kərginidə həlkning ḥəmmisi qopup, ḥərbiri əz qedirining ixikidə turup səjdə qilixatti.
11 Xu qaoɣlarda Pərwərdigar Musa bilən kixilər əz dost-buradiri bilən səzləxkəndək, yüzmuyüz səzlixətti. Andin Musa qedirgaḥoɣa yenip kelətti; lekin uning hizmətkari boloɣan Nunning ooɣli Yəxua degən yax yigit qedirning iqidin qikmaytti.

Musaning Pərwərdigarning xan-xəripini kərüxi

12 Musa Pərwərdigaroɣa mundak dedi: — Mana, Sən daim manga: «Bu həlkni elip qikkin» dəp kəlding; lekin Əzüng manga: «Mən seni ismingni bilip tonuymən», wə xuningdək «Nəzirim aldida iltipat tapting» degən bolsangmu, Sən mening bilən birgə kimni əwətidioɣiningni manga ayan qilmiding.. 13 Əgər mən rasttinla nəziringdə iltipat tapkan bolsam, əzümning Seni tonuxum üqün, nəziringdə iltipat tepiwerixim üqün manga Əz yolungni ayan qiloɣaysən; mana, bu həlkning Əz həlking boloɣinini nəziringdə tutqaysən! — dedi.
14 U jawab berip: Mən Əzüm sən billə billə berip, sanga aram ata qilimən, — dedi.
15 Musa uningoɣa jawabən: — Əgər Sən Əzüng biz bilən billə mangmisang, bizni bu yərdin qikarmioɣaysən; 16 qünki, mən wə həlking nəziringdə iltipat tapkinimiz nemidin bilinidu? Əjəba, Əzüngning biz bilən billə mangoɣiningdin bilinməmdu? Xu səwəbtin mən wə həlking yər yüzidiki ḥərbir taipilərdin alahidə pərqlənməmduk?! — dedi.
17 Pərwərdigar Musaoɣa: — Muxu iltijayingnimu ijabət qilimən; qünki sən nəzirimdə iltipat tapting wə Mən seni ismingni bilip tonuymən, dedi.
18 Xuning bilən Musa: — Əz xan-xərpingni manga kərsətkəysən, — dedi.
19 Pərwərdigar: — Əzümning pütkül mehribanlikimni sening kəz aldingdin ətküzimən wə aldingda «Yahwəh» degən namni jakarlaymən. Kimgə xapaət qilmaqqi bolsam xuningoɣa

---

33:6 «Xunga Israillar ... zibu-zinnətlirini əzliridin eliwətti» — yaki «Xuning bilən, Israillar Ḥorəb (Sinay) teoɣidin ayriloɣandin tartip, zinnət buyumlarni zadi takimidi».
33:7 «Musa əz qedirini elip, ...» — yaki «Musa qedirni elip, ...». Bizningqə «mukəddəs qedir» tehi yasalmioɣanidi. **«kərüxüx qediri»** — qong mukəddəs qedir yasaloɣandin keyin umu «kərüxüx qediri» yaki «jamaət qediri» dəp atilidu. **«Kimki Pərwərdigarni izdəp, yol sorimaqqi bolsa qedirgaḥning sirtidiki «kərüxüx qediri»oɣa baratti»** — Hudaning 3- wə 5-ayəttiki sezigə qarioɣanda, Musa: «Huda əmdi arimizda, yəni qedirgaḥ otturisidiki «mukəddəs qedir»da turmaqqi əməs; xunga qedirni yasioɣinimiz bikar bolidu, Huda uningda bəribir turmaydu» — dəp oylioɣan bolsa kerək. Xunga Huda bilən səzlixix üqün u qedirning ornida qedirgaḥning sirtida əz qedirini tikkən.
33:9 «bulut tüwrüki qüxüp, ... tohtaytti; xuning bilən Pərwərdigar Musa bilən səzlixətti» — demək, Hudaning ḥuzuri bulut tüwrükidə turatti.
33:12 «Mən seni ismingni bilip tonuymən» — bu səzlər Hudaning məlum bir kixini (muxu yərdə Musani) alahidə səyidioɣinini yaki tallioɣanlikini kərsitidu.
33:14 «...*Mən* sanga aram ata qilimən» — yukirida, 32:10da Huda Musaoɣa: «Meni tosma» (ibraniy tilida «Manga aram bərgin!» yaki «Meni qoyoɣin») degənidi; lekin u ḥazir Musaoɣa «Mən sanga aram ata qilimən» dəydu.
33:16 Qan. 4:7
33:17 «...Mən seni ismingni bilip tonuymən» — 12-ayət wə izahatini kərüng.

xapaət kərsitimən, kimgə rəḥim-xəpkət kərsətməkqi bolsam, xuningoɣa rəḥim-xəpkət kərsitimən, dedi.
20 Pərwərdigar uningoɣa: — Sən yüzümni kərəlməysən; qünki ḥeq adəmzat Meni kərsə tirik ḳalmaydu, dedi.
21 Andin Pərwərdigar: — Mana, yenimda bir jay bardur; sən xu yərdiki ḳoram taxning üstidə turoɣin.
22 Mening xan-xəripim ətidioɣan wakitta, xundak boliduki, Mən seni xu ḳoram taxning yerikida turoɣuzup, Mən ətüp boloɣuqə seni ḳolum bilən yepip turimən. 23 Andin ḳolumni tartiwalimən; xuning bilən sən Mening arḳa təripimni kərisən, lekin yüzüm kərünməydu, — dedi.

Ḥəküm-guwaḥlik tahtaylirining ḳayta berilixi

34 1 Pərwərdigar Musaoɣa: — Sən awwalkioɣa ohxax əzüng üqün taxtin ikki tahtayni yonup kəl; Mən bu tahtaloroɣa sən ilgiri qekiwətkən tahtaylardiki sözlərni yezip ḳoyimən.
2 Sən ətə ətigəngiqə təyyar bolup, səḥərdə Sinay teoɣioɣa qikip, xu yərdə taoɣning qokkisida Mening aldimda ḥazir boloɣin. 3 Lekin ḥeq kixi sən bilən billə qikmisun wə yaki taoɣning ḥeq yeridə baxḳa adəm kərünmisun, ḳoy-kalilarmu taoɣning tüwidə otlimisun, — dedi.
4 Musa awwalkioɣa ohxax taxtin ikki tahtayni yonup, ətisi tang səḥər ḳopup, bu ikki tax tahtayni ḳolida elip, Pərwərdigarning buyruoɣini boyiqə Sinay teoɣioɣa qikti.
5 Xuning bilən Pərwərdigar bulutta qüxüp, xu yərdə Musaning ḳexida turup, «Yaḥwəḥ» degən namini jakarlidi. 6 Pərwərdigar uning kəz aldidin ətüp: — «Pərwərdigar, Pərwərdigar, rəḥimdil wə meḥir-xəpkətliktur, asan oɣəzəplənməydioɣan, xapaət bilən wapasi kəng Təngr idur, 7 mingliɣan-on mingliɣanlaroɣa rəḥim-xapaət kərsitip, ḳəbiḥlik, asiylik wə gunaḥni kəqürgüqidur; lekin u gunaḥkarlarni ḥərgiz gunaḥsiz dəp ḳarimaydioɣan, bəlki atilarning ḳəbiḥlikining jazasini baliliri wə nəwrlirigiqə, xundakla üqinqi wə tətinqi əwladioɣiqə yükləydioɣan Təngridur» — dəp jakarlidi.
8 Xuning bilən Musa dərḥal yərgə bax ḳoyup səjdə ḳilip: —
9 — Əy Rəb, əgər mən rasttinla nəziringdə iltipat tapḳan bolsam, undakta i Rəb, arimizda biz bilən mangoɣaysən; qünki bu həlk dərwəkə boyni ḳattik bir həlktur; bizning ḳəbiḥlikimizni wə gunaḥimizni kəqürgəysən, bizni Өz mirasing boluxḳa ḳobul ḳiloɣaysən! — dedi.

Yengiwaxtin əḥdə tüzüx

10 Xuning bilən u Musaoɣa: — Mana, Mən bir əḥdə tüzimən; sening barlik həlking aldida pütkül yər yüzining ḥeqbir jayida yaki ḥeqbir əl arisida ḳilinip bakmioɣan məjizilərni yaritimən. Xuning bilən sən arisida boloɣan həlkingning ḥəmmisi Pərwərdigarning karamət əməlini

---

33:19 «Yaḥwəḥ» — okurmənlərning esidə boluxi mumkinki, «Yaḥwəḥ» Hudaning alahidə namidur, mənisi «Mənggü Bar Boloɣuqi» degəndək. Biz bu namni adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilimiz.
33:19 Rim. 9:15
33:23 «... sən Mening arḳa təripimni kərisən» — «... sən Mening kəynimdə ḳaloɣan iznalirimni kərisən» degəndək tərjimilirimu uqrixi mumkin. **«lekin yüzüm kərünməydu»** — yaki «lekin yüzümning kərülüxi bolmaydu».
34:1 Ḳan. 10:1
34:3 Mis. 19:12,13
34:5 «Yaḥwəḥ» — 33:19 wə izaḥatni kərüng.
34:6 «Pərwərdigar, Pərwərdigar» — ibraniy tilida «Yaḥwəḥ, Yaḥwəḥ». **«xapaət»** — ibraniy tilida «həsəd» bilən ipadilinidu (20:6 wə izaḥatni kərüng).
34:6 Mis. 33:19
34:7 «rəḥim-xapaət» — ibraniy tilida «həsəd» degən söz bilən ipadilinidu (20:6 wə izaḥatni kərüng). **«atilarning ḳəbiḥlikining jazasini baliliri wə nəwrlirigiqə, xundakla üqinqi wə tətinqi əwladioɣiqə yükləydioɣan»** — bu muḥim söz tooɣruluk «ḳoxumqə söz»imizni (20:5, 34:7 tooɣruluk), xundakla «əzakiyal»diki «ḳoxumqə söz»imizni (18-, 33-bablar tooɣruluk) kərüng.
34:7 Mis. 20:6; Qəl. 14:18; Ḳan. 5:10; Zəb. 86:14; 103:8; 145:8; Yər. 32:18
34:9 Law. 25:38; Zəb. 28:9; 33:12; Zək. 2:16

kəridu; qünki Mening silərgə ḳilidioŋan əməlim dərwəḳə dəḥxətlik ix bolidu.
11 Mən bügün
sanga tapilaydioŋan əmrlirimni tutḳin; mana, Mən silərning aldinglardin Amoriy, Ḳanaaniy,
Ḥittiy, Pərizziy, Ḥiwiy wə Yəbusiylarni ḥəydəp qiḳirimən.
12 Əmdi ḥezi boloŋinki, sən baridioŋan
zeminda turuwatḳanlar bilən ḥeq əḥdə baoŋlaxmioŋin; bolmisa, bu ix silərgə tuzaḳ bolidu;
13 bəlki silər ularning ḳurbangaḥlirini quwup, but tüwrüklirini sundurup, «Axərah» butlirini
kesip taxlanglar.
14 Qünki sən ḥeqḳandaḳ baxḳa ilaḥḳa ibadət ḳilmasliḳing kerək — qünki Mənki
Pərwərdigarning nami «Wapasizliḳḳa Ḥəsət Ḳiloŋuqi» bolup, ḥəsət ḳiloŋuqi bir ilaḥdurmən.
15 Bolmisa, xu zeminda turuwatḳanlar bilən əḥdə tüzüxüng mumkin; andin ular ilaḥlirining
kəynidin yürüp buzuḳqiliḳ ḳilip, ilaḥlirioŋa ḳurbanliḳlar ətküzginidə, silərni qaḳirsa ularning
ḳurbanliḳliridin yəp ketixinglar mumkin;
16 sən xundaḳla yənə ularning ḳizlirini ooŋulliringoŋa
hotunluḳḳa elip berixing mumkin; u ḳizlar əz ilaḥlirining kəynidin yürüp buzuḳqiliḳ ḳiloŋinida,
ular ooŋulliringnimu əz ilaḥlirining arḳisidin mangoŋuzup, buzuḳqiliḳ ḳilduruxi mumkin.
17 Əzüng üqün ḥeqḳandaḳ ḳuyma butlarni yasatmioŋin.
18 Petir nan ḥeytini tutunglar; Mening əmr ḳiloŋinimdək Abib eyida, bekitilgən waḳitta yəttə
kün petir nan yənglar. Qünki silər Abib eyida Misirdin qiḳḳansilər.
19 Baliyatḳuning tunji mewisi Meningki bolidu; qarpay malliringning iqidin dəsləp tuoŋuloŋan
ərkəklər, kala bolsun, ḳoy bolsun ularning tunjilirining ḥəmmisi Meningki bolsun.
20 Lekin exəklərning tunji təhəylirining ornioŋa ḳoza bilən bədəl təlixing lazim bolidu. Əgər
ornioŋa ḳoza bərmisəng, təhəyning boynini sunduruwətkin. Tunji ooŋulliringni bolsa, ularoŋa
bədəl tələp ḳayturuwal. Ḥeqkim Mening ḥuzurumoŋa ḳuruḳ ḳol kəlmisun.
21 Sən altə kün iqidə ix-əməlingni ḳilip, yəttinqi küni aram elixing zərür; yər ḥəydəx waḳti
bolsun, orma waḳti bolsun, aram elixing zərür.
22 Yengi buoŋdayning tunji ḥosulini təbrikləydioŋan «ḥəptilər ḥeyti»ni ətküzünglar; yilning
ahirida «ḥosul yioŋix ḥeyti»ni ətküzünglar.
23 Sening ḥərbir ərkək kixiliring yilda üq ḳetim Israilning Hudasi boloŋan Rəb Pərwərdigarning
aldioŋa ḥazir bolsun.
24 Qünki Mən taipilərni aldingdin ḥəydiwetip, qegraliringni kengəytimən;
xuningdək sən yilda üq ḳetim Pərwərdigar Hudayingning aldioŋa ḥazir boluxḳa qiḳip barsang,
ḥeqkim yeringgə kəz ḳirini salmaydu.
25 Manga sunulidioŋan ḳurbanliḳning ḳenini bolduruloŋan nan bilən billə sunmioŋin; yaki ətüp
ketix ḥeytining ḳurbanliḳining gəxini ətigə ḳaldurma.

34:10 «Mening silərgə ḳilidioŋan əməlim» — ibraniy tilida «Mening sanga ḳilidioŋan əməlim».
34:10 Ḳan. 5:2; Yə. 10:12,13
34:12 Mis. 23:32; Qəl. 33:51; Ḳan. 7:2
34:13 «axərah butliri» — bəlkim butpərəslikkə beoŋixlanoŋan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloŋan yaki nəḳixləngən boluxi mumkin.
34:14 Mis. 20:5
34:16 1Pad. 11:2
34:18 Mis. 12:15; 23:15
34:19 Mis. 13:2; 22:29; Əz. 44:30
34:20 «... tunji təhəylirining ornioŋa ḳoza bilən bədəl təlixing lazim bolidu» — demək, ḳoza təhəyning ornioŋa ḳurbanliḳ ḳilinidu.
34:20 Mis. 13:13; 23:15; Ḳan. 16:16
34:21 Mis. 20:9
34:22 «yilning ahirida» — ibraniy tilida «yilning əzgirixidə» — yəni küzdə. **«ḥosul yioŋix ḥeyti»** — muxu ḥosul bolsa mewə-qewilərningkidur. Ibraniylar ixlətkən kalendar boyiqə, ḥeyt yəttinqi ayda, bəzi yillirida Sentəbrdə, bəzi yillarda Əktəbrdə bolatti.
34:22 Mis. 23:16
34:23 Mis. 23:17; Ḳan. 16:16
34:25 «Manga sunulidioŋan ḳurbanliḳning...» — ibraniy tilida «Mening ḳurbanliḳimning...». Muxu yərdə bu səz bəlkim yuḳirida tiloŋa elinoŋan üq ḥeyttiki kəydürmə ḳurbanliḳlarni yaki inaḳlik ḳurbanliḳlirini kərsətsə kerək. «Mening ḳurbanliḳimning ḳeni» bolsa məzkur ḥeytlarda ḳurbangaḥ üstigə təkülidioŋan ḳanlarni kərsitidu.
34:25 Mis. 23:18

[26] Zeminingning dəsləpki ḥosulidin tunji məḥsulatlarni Pərwərdigar Hudayingning əyigə kəltürüp ata.
Ooɣlaḳni anisining sütidə ḳaynitip pixurma.
[27] Pərwərdigar Musaoɣa: — Bu sözlərni özüng üqün yeziwaloɣin; qünki Mən muxu sözlərni asas ḳilip sən bilən wə Israil bilən əḥdə baoɣlidim, dedi.
[28] U waḳitta Musa xu yərdə Pərwərdigarning ḥuzurida ḳirik keqə-kündüz turdi; u ḥeqnərsə yemidi, ḥeq su iqmidi. U yərdə Pərwərdigar tahtaylaroɣa əḥdining sözliri boloɣan on əmrni pütti.

Musaning yüzining parḳirap turuxi

[29] Musa Sinay teoɣidin qüxkəndə xundaḳ boldiki (u taoɣdin qüxkəndə ikki ḥəküm-guwaḥliḳ tahtiyi uning ḳolida idi), özining Pərwərdigar bilən sözləxkini üqün yüzining parḳirap kətkinini bilməytti. [30] Əmdi Ḥarun wə barliḳ Israillar Musani kərdi, mana, uning yüz terisi parḳirap turatti; ular uningoɣa yeḳin berixtin ḳorḳuxti.
[31] Lekin Musa ularni qaḳiriwidi, Ḥarun wə jamaətning barliḳ baxliri yenip, uning ḳexioɣa kəldi; Musa ular bilən sözləxti.
[32] Xuningdin keyin, barliḳ Israillar uning yenioɣa kəldi; u waḳitta Musa Pərwərdigar özigə Sinay teoɣida söz ḳiloɣinida tapxuroɣan barliḳ əmrlərni ularoɣa tapilidi. [33] Musa ularoɣa dəydioɣinini dəp tügətti. U sözligəndə yüzigə bir qümpərdə tartiwaloɣanidi; [34] Ḳaqanki Musa Pərwərdigar bilən sözlixixkə uning ḥuzurioɣa kirsə, qümpərdini eliwetətti, taki u yenip qiḳḳuqə xundaḳ bolatti; yenip qiḳḳanda özigə nemə tapilanoɣan bolsa, xuni Israillaroɣa eytip berətti. [35] Israillar Musaning yüz terisining parḳirap turoɣinini kərətti; xunga Musa yənə taki Pərwərdigar bilən sözləxkili uning ḥuzurioɣa kirgüqə yüzigə qümpərdə tartiwalatti.

Xabat küni, yəni «aram elix küni»ning bəlgilimiliri

35 [1] Musa Israillarning pütkül jamaitini yioɣip ularoɣa: — Pərwərdigar silərgə ḳilixḳa buyruoɣan əmrlər munulardur: —
[2] Altə kün ix-əmgək küni bolsun; lekin yəttinqi küni silərgə nisbətən muḳəddəs bir kün bolup, Pərwərdigaroɣa ataloɣan aram alidioɣan xabat küni bolsun. Ḥərkim xu künidə ix-əmgək ḳilsa ölümgə məḥkum ḳilinsun. [3] Xabat künidə barliḳ turaloɣuliringlarda ḥərgiz ot ḳalimanglar, — dedi.

Ibadət jayi üqün ḥədiyə sunux

[4] Musa Israillarning pütkül jamaitigə söz ḳilip mundaḳ dedi: — «Pərwərdigar buyruoɣan əmr mana xuki: —
[5] Özünglarning aranglardin Pərwərdigaroɣa bir «kətürmə ḥədiyə» kəltürünglar; köngli halioɣanlarning ḥərbiri Pərwərdigaroɣa bir «kətürmə ḥədiyə»sini kəltürsun: yəni altun,

---

34:26 «Ooɣlaḳni anisining sütidə ḳaynitip pixurma» — bu əmr bəlkim ətraptiki butpərəs həlḳlərning məlum ərp-aditigə əgəxməslik kerəklikini kərsitixi mumkin. Bu tooɣruluḳ yənə «Lawiylar»diki «ḳoxumqə söz»imizni kerüng.
34:26 Mis. 23:19; Law. 22:27; Ḳan. 14:21
34:28 «u ḥeqnərsə yemidi» — ibraniy tilida «ḥeq nanni yemidi». **«U yərdə Pərwərdigar tahtaylaroɣa əḥdining sözliri boloɣan on əmrni pütti»** — ibraniy tilida «U yərdə u tahtaylaroɣa əḥdining sözliri boloɣan on əmrni pütti». Bəzilər: «U» Musani kərsitidu, dəp ḳaraydu, biraḳ «Ḳan.» 10:2-4tin enik kərüniduki, bu sözlərni pütküqi Huda Özidur.
34:28 Mis. 24:18; 31:18; 34:1; Ḳan. 4:13; 9:9,18
34:29 2Kor. 3:7
34:33 «U sözligəndə yüzigə bir qümpərdə tartiwaloɣanidi» — yaki «u (Musa) ularoɣa sözləp boloɣanda yüzigə niḳab tartiwaldi».
34:33 2Kor. 3:7,13
35:1 Mis.34:32
35:2 Mis. 20:8; 31:15; Law. 23:3; Ḳan. 5:12; Luḳa 13:14
35:3 Mis. 16:23

kümüx, mis,. [6] kək, səsün wə ḳizil yip, aḳ kanap rəht, əqkə tiwiti,. [7] ḳizil boyaloɣan ḳoqḳar terisi, delfin terisi, akatsiyə yaoɣiqi,. [8] qiraoɣdan üqün zəytun meyi, «məsiḥləx meyi» bilən huxbuy üqün ixlitilidioɣan esil dora-dərməklər,. [9] əfodḳa ḥəm ḳoxenoɣa ornitilidioɣan ḥeḳiḳ wə baxḳa yaḳutlarni kəltürünglar».

Ibadət qedirining materiyal-üskünlirini yasax

[10] — «Aranglardiki barliḳ maḥir ustilar kelip Pərwərdigar buyruoɣanning ḥəmmisini yasap bərsun:. [11] — mukəddəs qedir bilən uning iqki wə taxḳi yopuḳlirini, iloɣulirini, tahtaylirini, baldaḳlirini, hadilirini wə bularning təgliklirini,. [12] əḥdə sanduḳi wə uning baldaḳlirini, «kəfarət təhti»ni, «ayrima pərdə-yopuḳ»ni, [13] xirə wə uning baldaḳlirini, uning barliḳ ḳaqaḳuqilirini wə «təḳdim nanliri»ni,. [14] yoruḳluḳ üqün yasaloɣan qiraoɣdan wə uning əswablirini, uning qiraoɣliri wə qiraoɣ meyini, [15] huxbuygaḥ wə uning baldaḳlirini, «Məsiḥləx meyi»ni, dora-dərməklərdin ixlənɣən huxbuyni, muḳəddəs qedirining kirix eoɣizidiki «ixik pərdisi»ni,. [16] kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥi wə uning mis xalasini, baldaḳlirini wə barliḳ əswablirini, yuyunux desi wə uning təglikini,. [17] ḥoylining pərdilirini, uning hadiliri wə ularning təgliklirini, ḥoylining kirix eoɣizidiki pərdini,. [18] qedirning mih-ḳozuḳlirini, ḥoylining mih-ḳozuḳlirini, xundaḳla barliḳ tanilirini,. [19] toḳulidioɣan kiyimlər, yəni muḳəddəs jayning hizmitigə kaḥinliḳ hizmitidə kiyilidioɣan, Ḥarun kaḥinning muḳəddəs kiyimlirini ḥəm uning ooɣullirining kiyimlirini təyyar ḳilsun».

Həlḳning «kətürmə ḥədiyə»si

[20] Xuning bilən pütkül Israil jamaiti Musaning yenidin qiḳip ketixti. [21] Andin kəngli tartḳanlarning ḥərbiri, roḥi əzlirigə türtkə boloɣanlarning ḥərbiri kelip, jamaət qedirini yasaxḳa, xundaḳla qedirning hizmitidə ixlitilidioɣan barliḳ sərəmjanlarni yasaxḳa wə muḳəddəs kiyimlərni tikixkə Pərwərdigaroɣa ataloɣan «pulanglatma ḥədiyə»ni kəltürgili turdi. [22] Ular ərlərmu, ayallarmu kelip, sunuxḳa kəngli hux boloɣanlarning ḥərbiri ḥədiyə kəltürüp, bulapka, zirə-ḥalḳa, üzük, zunnar-biləzük ḳatarliḳ ḥərhil altun buyumlarni elip kəldi; altunni «kətürmə ḥədiyə» ḳilip berəy degənlərning ḥərbiri uni Pərwərdigaroɣa sundi.. [23] Kimdə kək, səsün, ḳizil yip bilən aḳ kanap rəht, əqkə tiwiti, ḳizil boyaloɣan ḳoqḳar terisi wə delfin terisi bolsa, xularni elip kelixti. [24] Kümüx ya mistin kətürmə ḥədiyə kəltürəy degənlərning ḥərbiri xuni Pərwərdigaroɣa ḥədiyə ḳilip sundi. Kimdə qedirning hizmitidə ixlitilidioɣan ḥərhil sərəmjanlaroɣa yarioɣudək akatsiyə yaoɣiqi bolsa, uni elip kəldi.
[25] Ḳoli qewər ayallarning ḥərbiri əz ḳolliri bilən egirip, xu egirgən yip wə rəhtlərni, yəni kək, səsün wə ḳizil yip bilən aḳ kanap rəhtlərni kəltürdi,. [26] Xuningdək kəngli ḳozoɣaloɣan

35:5 Mis. 25:2
35:6 Mis. 25:4
35:7 Mis. 25:5
35:8 Mis. 25:6
35:9 Mis. 25:7; 28:17,20
35:10 «maḥir ustilar» — ibraniy tilida «kəngli danalar».
35:11 Mis. 26:26
35:13 Mis. 25:23, 30
35:15 Mis. 26:36; 30:1; 31:11
35:16 Mis. 27:4; 30:18
35:17 Mis. 27:9,16
35:18 Mis. 27:19
35:19 «toḳulidioɣan kiyimlər» — yaki «kaḥinliḳ hizmət kiyimliri».
35:19 Mis. 28; 31:10
35:22 «Ular ərlərmu, ayallarmu kelip,...» — yaki «ər kixilər ayal kixilərgə əgixip,...».
35:25 «ḳoli qewər» — ibraniy tilida «kəngli dana».
35:25 Pənd. 31:19

ayallarning ḥəmmisi ḥünirini ixlitip əqkə tiwitidin yip egirixti.
[27] Əmirlər əfod wə ḳoxenoŋa ornitilidioŋan ḥekiḳlar wə yaḳutlarni, [28] dora-dərməklərni, qiraoŋḳa wə məsiḥləx meyioŋa ixlitilidioŋan zəytun meyini, huxbuyoŋa ixlitilidioŋan esil dora-dərməklərni kəltürdi. [29] Xu tərikidə Israillar Pərwərdigar Musaning wasitisi bilən buyruoŋan ixlarning ḥərḳaysioŋa bir nərsə berixkə kəngli tartḳan bolsa, ər bolsun ayal bolsun ḥərbiri xuni elip kelip, Pərwərdigaroŋa atap ihtiyariy ḥədiyə bərdi.

Ibadət qedirini Yasioŋuqi ḥünərwənlər

[30] Andin Musa Israillaroŋa mundaḳ dedi: —
«Mana, Pərwərdigar Yəḥuda kəbilisidin hurning nəwrisi, Urining ooŋli Bəzalələlni ismini atap qa ḳirip, [31] uni Hudaning Roḥi bilən toldurup, uningoŋa danaliḳ, əḳil-parasət, ilim-ḥekmət igilitip, uni ḥərtürlük ixni ḳilixḳa ḳabiliyətlik ḳilip, [32] uni türlük-türlük ḥünərlərni ḳilalaydioŋan — altun, kümüx wə mis ixlirini ḳilalaydioŋan, [33] yaḳutlarni kesip-oyalaydioŋan, zinnət buyumlirioŋa ornitalaydioŋan, yaoŋaqlaroŋa nəḳix qiḳiralaydioŋan, ḥərhil ḥünər ixlirini ḳamlaxturalaydioŋan ḳildi. [34] U yənə uning kəngligə, xuningdək ḥəm Dan kəbilisidin boloŋan Aḥisamaḳning ooŋli Oḥoliyabning kəngligə baxḳilaroŋa ḥünər əgitix niyət-istikini selip, [35] ularning kəngüllirini danaliḳ-ḥekmət bilən toldurup, ularni ḥərhil nəḳḳaxliḳ-oymiqiliḳ ixlirioŋa maḥir ḳilip, kək, səsün wə ḳizil yip bilən aḳ kanap rəht bilən kəxtiqilik ḳilixḳa ḥəmdə bapkarliḳḳa iḳtidarliḳ ḳildi. Xuning bilən ular ḥərhil ḥünər ixlirining wə ḥərhil layiḥiləx ixlirining ḥəddisidin qiḳalaydioŋan boldi.

36 [1] Xuning bilən Bəzalələl wə Oḥoliyablar, xuningdək Pərwərdigar muḳəddəs qedir yasaxning ḥərhil ixlirioŋa kerək boloŋan danaliḳ-ḥekmət wə əḳil-parasətni ata ḳiloŋan maḥir ustilarning ḥərbiri ularoŋa ḳoxulup, xu ixni uning əmr ḳiloŋini boyiqə əməlgə axuridu».

Həlḳning ḥədiyəliri

[2] Xu waḳitta Musa Bəzalələl wə Oḥoliyabni, xundaḳla Pərwərdigar danaliḳ-ḥekmət bilən kəngüllirini toldurоŋan, kəngli əzini xu ixni ḳilixḳa ḳatnixixḳa dalalət ḳiloŋan barliḳ ḥünərwən-kasiplarni qaḳirip yioŋdi. [3] Ular kelip muḳəddəs qedirni yasaxḳa, xundaḳla uning ix-hizmətlirigə kerəklik sərəmjanlarni yasaxḳa Israillar elip kəltürgən barliḳ «kətürmə ḥədiyə»lərni Musa-din tapxuruwaldi. Israil həlḳi yənila əz məyli bilən ḥər küni ətigini Musaoŋa ihtiyariy ḥədiyə kəltürüp turatti. [4] Andin muḳəddəs qedirning ixlirini ḳiliwatḳan ustilarning ḥəmmisi ḳolidiki ixini ḳoyup ḳoyup kelip, [5] Musaoŋa: — Həlḳning elip kəlgini Pərwərdigar bizgə ḳilixḳa buyruoŋan ixni pütküzüxkə eḥtiyaj boloŋinidin kəp exip kətti! — deyixti.
[6] Andin Musa əmr ḳilip, pütkül qedirgaḥ boyiqə: «Mana, ər bolsun, ayal bolsun, ḥeqkim muḳəddəs qedirni yasax üqün «kətürmə ḥədiyə» süpitidə yənə ḥeqḳandaḳ nərsə təyyarlap kəlmisun!» dəp jakarlatti. Buning bilən kəpqilik ḥədiyələr kəltürüxtin tohtitildi. [7] Qünki ular təyyarlioŋan materiyallar pütkül ḳurulux ixioŋa yetətti, ḥətta exip ḳalatti.

35:28 Mis. 25:6
35:30 «ismini atap qaḳirip,...» — bu sözlər Hudaning məlum bir kixini məlum muḥim bir ix üqün alaḥidə tallap qaḳiroŋanliḳini kərsitidu. «Yəx.» 45:3, 4ni kərüng.
–«Bəzalələl» — mənisi «Hudaning sayisidə» yaki «Hudaning baxpanaḥida».
35:30 Mis. 31:2
35:31 Mis. 31:3
35:32 Mis. 31:4
35:33 Mis. 31:5
35:35 Mis. 26:1

Ibadət qedirining yasilixi

[8] Muḳəddəs qedirning ḳurulux ixini ḳiliwatḳan ustilarning ḥərbiri nepiz toḳuloɣan aḳ kanap rəhtkə kək, səsün wə ḳizil yiplar arilaxturulup ixləngən on parqə yopuḳ yasap, kerublarning süritini yopuḳlaroɣa qewərlik bilən layiḥiləp nəpis ḳilip kəxtiləp qiḳti. [9] Ḥərbir yopuḳning uzunluḳi yigirmə səkkiz gəz, kəngliki tət gəz bolup, ḥərbir yopuḳ ohxax qong-kiqikliktə ḳil indi. [10] Bəzaləl yopuḳlarning bəxini bir-birigə ulidi, ḳaloɣan bəx yopuḳnimu ḥəm bir-birigə ulidi. [11] U ulap qiḳiloɣan birinqi qong parqining əng qetidiki ḳismining bir təripigə rənggi kək izmilərni ḳadidi, xuningdək ulap qiḳiloɣan ikkinqi qong parqining əng qetidikisining bir təripigimu xundaḳ ḳildi. [12] Birinqi qong parqining əng qetidiki ḳismioɣa əllik izmə ḳadidi, ikkinqi qong parqining əng qetidikisigimu əllik izmə ḳadidi. Izmilər bir-birigə udulmuudul ḳilindi.
[13] Muḳəddəs qedir bir pütün bolsun üqün u altundin əllik iloɣu yasap, ikki parqə yopuḳni xu iloɣular bilən bir-birigə tutaxturdi.
[14] U muḳəddəs qedirni yepix üqün əqkə tiwitidin yopuḳlarni yasidi; yopuḳtin on bir parqə yasidi. [15] Yopuḳlarning ḥərbirining uzunluḳi ottuz gəz, kəngliki tət gəz bolup, on bir yopuḳning ḥəmmisi ohxax qong-kiqikliktə ḳilindi. [16] Yopuḳlarning bəxini u ulap bir ḳilip, ḳaloɣan altə yopuḳnimu ulap bir ḳildi. [17] U birinqi ulap qiḳiloɣan qong parqining əng qetidiki ḳismioɣa əllik izmə, ikkinqi ulap qiḳiloɣan qong parqining əng qetidiki ḳismioɣa əllik izmə ḳadidi. [18] U qedir bir pütün bolsun üqün ḥəm mistin əllik iloɣu yasap, ikki qong parqini ulap ḳoydi.
[19] U buningdin baxḳa qediroɣa ḳizil boyaloɣan ḳoqḳar terisidin yopuḳ yasap yapti, andin uning üstidinmu delfin terisidin yasaloɣan yənə bir yopuḳni ḳaplidi.
[20] U muḳəddəs qedirning tik tahtaylirini akatsiyə yaoɣiqidin yasap tiklidi. [21] Ḥərbir tahtayning uzunluḳi on gəz, kəngliki bir yerim gəz ḳilindi. [22] Ḥərbir tahtayning ikkidin turumi bar idi, ḥər ikki tahtay xular bilən bir-birigə qetildi; u qedirning barliḳ tahtaylirini xundaḳ yasidi.
[23] U qedirning tahtaylirini xundaḳ yasidi; yigirmisi jənub tərəpkə ornitildi; [24] u bu yigirmə tahtayning tegigə kümüxtin ḳirix təglik yasidi; bir tahtayning astidiki ikki turumi üqün ikkidin təglik, yənə bir tahtayning ikki turumi üqün ikkidin təglikni yasidi.
[25] Xuningdək u qedirning udul təripigə, yəni ximal təripigə yigirmə tahtay yasidi, [26] xundaḳla bularning ḳirix təglikini kümüxtin yasidi; bir tahtayning tegigə ikkidin təglik, yənə bir tahtayning tegigə ikkidin təglik orunlaxturuldi. [27] Qedirning kəyni təripigə, yəni oɣərb tərəpkə altə tahtayni yasap ornatti. [28] U qedirning kəyni təripidiki ikki bulungoɣa ikki tahtayni yasap ornatti. [29] Bu bulung tahtayliri astidin üstigiqə ikki ḳat ḳilip tahtaylarni əzara qetixturdi, üsti bir ḥalḳioɣa bekitildi. U ḥər ikkisini xundaḳ yasap, ikki bulungoɣa ornatti. [30] Xunglaxḳimu u təripidə səkkiz tahtay boldi, ularning kümüxtin yasaloɣan on altə təgliki bar idi; bir tahtayning tegidə ikki təglik, yənə bir tahtayning tegidə ikki təglik bar idi.

36:9 Mis. 26:2
36:11 Mis. 26:4
36:12 Mis. 26:5,10
36:13 Mis. 26:6
36:18 Mis. 26:11
36:19 Mis. 26:14
36:20 Mis. 26:15
36:21 Mis. 26:16
36:22 Mis. 26:17
36:23 Mis. 26:18
36:24 Mis. 26:19
36:25 Mis. 26:20
36:26 Mis. 26:21
36:27 Mis. 26:22
36:28 Mis. 26:23
36:29 Mis. 26:24
36:30 Mis. 26:25

[31] Buningdin baxḳa u akatsiyə yaoŋiqidin baldaḳ yasidi; qedirning bu təripidiki tahtaylaroŋa bəx baldaḳni, [32] qedirning u təripidiki tahtaylaroŋa bəx baldaḳni, qedirning arḳa təripidiki tahtaylaroŋa, yəni oŋərb təripidiki tahtaylaroŋimu bəx baldaḳni yasidi. [33] U tahtaylarning otturidiki ottura baldaḳni bu tərəptin u tərəpkə yətküzüp yasidi. [34] U tahtaylarni altun bilən ḳaplap, baldaḳlar ətküzülidioŋan ḥalḳilarni altundin yasap, baldaḳlarni altun bilən ḳaplidi.
[35] U nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhtkə kək, səsün wə ḳizil yiplar arilaxturulup ixləngən bir pərdə yasidi; uni kerublarning süritini qewərlik bilən layiḥiləp nəpis ḳilip qüxürüp, kəxtiləp qiḳardi.
[36] Uni esixḳa u akatsiyə yaoŋiqidin tət hada yasap, altun bilən ḳaplidi. Ularning ilməkliri altundin yasaldi; hadilaroŋa u kümüxtin tət təglikni ḳuyup yasidi.
[37] U qedirning kirix eoŋizioŋa nəpis toḳuloŋan aḳ kanap rəhtkə kək, səsün wə ḳizil yiplar arilaxturulup ixləngən bir pərdə yasidi, uni kəxtiqigə kəxtilətti. [38] U yənə bu pərdining bəx hadisini ilməkliri bilən ḳoxup yasidi; ularning baxlirini wə baldaḳlirini altun bilən ḳaplidi; ularning bəx təgliki mistin yasaldi.

Əḥdə sanduḳini yasax

37 [1] Andin Bəzalël əḥdə sanduḳini akatsiyə yaoŋiqidin yasidi; uning uzunluḳi ikki yerim gəz, egizliki bir yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz idi. [2] U uning iqi wə sirtini sap altun bilən ḳaplidi, uning üstünki ḳismining qərisigə altundin girwək qiḳardi. [3] U uning üqün altundin tət ḥalḳa ḳuyup, ularni uning tət qetiḳioŋa bekitti; bir təripigə ikki ḥalḳa, yənə bir təripigə ikki ḥalḳa bekitti. [4] U ḥəm akatsiyə yaoŋiqidin ikki baldaḳ yasap, ḥər ikkisini altun bilən ḳaplidi; [5] andin sanduḳ ular arḳilik kətürülsun dəp, baldaḳlarni sanduḳning ikki yenidiki ḥalḳiliridin ətküzüp ḳoydi.
[6] U sanduḳning yapḳuqi süpitidə altundin uzunluḳi ikki yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz boloŋan bir «kəfarət təhti» yasidi. [7] U ikki kerubni altundin soḳup yasidi; ularni kəfarət təhtining ikki təripigə ornatti; [8] bir kerubni bir təripigə, yənə bir kerubni yənə bir təripigə ornatti. U ikki təripidiki kerublarni kəfarət təhti bilən bir gəwdə ḳildi. [9] Kerublar bir-birigə yüzlinip, ḳanatlirini kəfarət təhtining üstigə kerip, ḳanatliri bilən uni yepip turatti; kerublarning yüzi kəfarət təhtigə ḳaritildi.

36:31 Mis. 26:26
36:32 Mis. 26:27
36:33 Mis. 26:28
36:34 Mis. 26:29
36:35 Mis. 26:31
36:36 Mis. 26:32
36:37 Mis. 26:36
36:38 «*bəx hadining* baxlirini wə baldaḳlirini altun bilən ḳaplidi» — 26:37-ayəttiki muxu hadilarni «altun bilən ḳaplioŋin» deyilidu. Muxu ayəttə ḳaplinix kəlümi dairisi enik kərünidu — ḳarioŋanda, pütün hadilar əməs, bəlki pəḳət «baxliri» wə «qetik»liri altun bilən ḳaplinidu.
–«Baldaḳlar» — ular hadilarni əzara qetip turidioŋan tayaḳqilar bolup, hadilarni muḳimlaxturux wə pərdilərnimu kətürüx rolini oynaydu (38:17ni kərüng). «Baldaḳlar»ning baxḳa tərjimiliri: «ḥalḳilar» yaki «qəmbərlər».
36:38 Mis. 26:37
37:1 Mis. 25:10
37:3 «tət qetiḳioŋa» — yaki «tət putioŋa».
37:8 «U ikki təripidiki kerublarni kəfarət təhti bilən bir gəwdə ḳildi» — yaki «U kerublar bilən kəfarət təhtini bir pütün altundin yasidi».
37:8 Mis. 25:19
37:9 Mis. 25:20

Xirə

10 U ḥəm xirəni akatsiyə yaoɣiqidin yasidi; uning uzunluḳi ikki gəz, kəngliki bir gəz, egizliki bir
yerim gəz idi. 11 U uni sap altun bilən ḳaplap, uning üstünki ḳismining qərisigə altundin girwək
qiḳardi. 12 U xirəning qərisigə tət ilik egizliktə bir ləw yasidi; bu ləwning qərisigimu altundin
bir girwək qiḳardi. 13 U xirəgə altundin tət ḥalḳa yasap, bu ḥalḳilarni xirəning tət burjikidiki
qetiḳḳa ornatti. 14 Xirəni kətürüxkə baldaḳlar ətküzülsun dəp, ḥalḳilar xirə lewigə yeḳin beki-
tildi. 15 Xirə üqün u baldaḳlarni akatsiyə yaoɣiqidin yasap, altun bilən ḳaplidi; xirə ular bilən
kətürülətti. 16 U xirəning üstigə ḳoyulidioɣan barliḳ buyumlarni, yəni legənlirini, ḳaqa-ḳuqa
təhsilirini, xarab ḥədiyəlirini ḳuyidioɣan ḳədəḥ wə piyalilərning ḥəmmisini sap altundin yasidi.

Qiraoɣdanni yasax

17 U ḥəm qiraoɣdanni sap altundin yasidi; qiraoɣdanni soḳup yasidi; qiraoɣdanning puti, oɣoli,
ḳədəḥliri, oɣunqiliri wə gülliri bir pütün altundin soḳuldi. 18 Qiraoɣdanning oɣolining ikki ye-
nidin altə xahqə qiḳirildi — qiraoɣdanning bir yenidin üq xahqə, uning yənə bir yenidin üq
xahqə qiḳirildi; 19 bir yenidiki ḥərbir xahqidə badam güli xəklidə oɣunqisi wə qeqiki boloɣan
üq ḳədəḥ qiḳirildi, yənə bir yenidiki ḥərbir xahqidə badam güli xəklidə oɣunqisi wə qeqiki
boloɣan üq ḳədəḥ qiḳirildi. Qiraoɣdanoɣa qiḳiriloɣan altə xahqining ḥəmmisi xundaḳ yasaldi.
20 Qiraoɣdanning oɣolidin badam güli xəklidə oɣunqisi wə qeqiki boloɣan tət ḳədəḥ qiḳirildi.
21 Bulardin baxḳa birinqi ikki xahqining astida bir oɣunqə, ikkinqi ikki xahqining astida bir
oɣunqə, üqinqi ikki xahqining astida bir oɣunqə yasaloɣanidi; qiraoɣdanoɣa qiḳiriloɣan altə
xahqining astining ḥəmmisi xundaḳ idi. 22 Uning xu oɣunqiliri ḥəm xahqiliri qiraoɣdan bilən
bir gəwdə ḳilindi — bir pütün sap altundin soḳup yasaldi. 23 U qiraoɣdanning yəttə qirioɣini,
xundaḳla uning pilik ḳayqiliri bilən küldanlirini sap altundin yasidi. 24 U qiraoɣdan wə uning
barliḳ əswablirini bir talant sap altundin yasidi.

Huxbuygaḥni yasax

25 U yənə huxbuygaḥni akatsiyə yaoɣiqidin yasidi. Uning uzunluḳi bir gəz, kəngliki bir gəz, egi-
zliki ikki gəz bolup, tət qasa ḳilip yasaldi; tət burjikidiki münggüzlər uning bilən bir pütün
ḳilip yasaldi. 26 U uni, yəni uning üstini, tət ətrapini ḥəm münggüzlirini sap altun bilən ḳaplidi;
uning üsti ḳismining qərisigə altundin girwək qiḳardi. 27 Uningoɣa altundin ikki ḥalḳa ya-
sap, uning girwikining astioɣa bekitti; ularni ikki yenioɣa udulmu'udul bekitti. Huxbuygaḥni
kətüridioɣan ikki baldaḳni selix üqün bularni huxbuygaḥning ikki təripigə orunlaxturdi. 28 U

37:10 Mis. 25:23
37:11 Mis. 25:24
37:12 Mis. 25:25
37:13 Mis. 25:26
37:14 Mis. 25:27
37:16 Mis. 25:29
37:17 Mis. 25:31
37:18 Mis. 25:32
37:19 Mis. 25:33
37:20 «oɣolidin» — yəni oɣolining üstünki ḳismidin. 35-ayətni kərüng.
37:20 Mis. 25:34
37:22 Mis. 25:36
37:23 Mis. 25:37,38
37:24 «bir talant altun» — bəlkim 4.4 kilogramqə boluxi mumkin.
37:24 Mis. 25:39
37:25 Mis. 30:1, 2
37:26 Mis. 30:3
37:27 «ikki yenioɣa...» — yaki «ikki burjikigə...».
37:27 Mis. 30:4

Ibadət qedirining əswabliri

«mis qurbangah»

«yoqlan das»

altun qiraqdan

«təqdim nan»
qoyulidiqan xirə

huxbuygah

əhdə sanduqi

əhdə sanduqining iqi

MUQƏDDƏS IBADƏT QEDIRI — QEDIRNING ƏZI WƏ SIRTQI ḤOYLISI

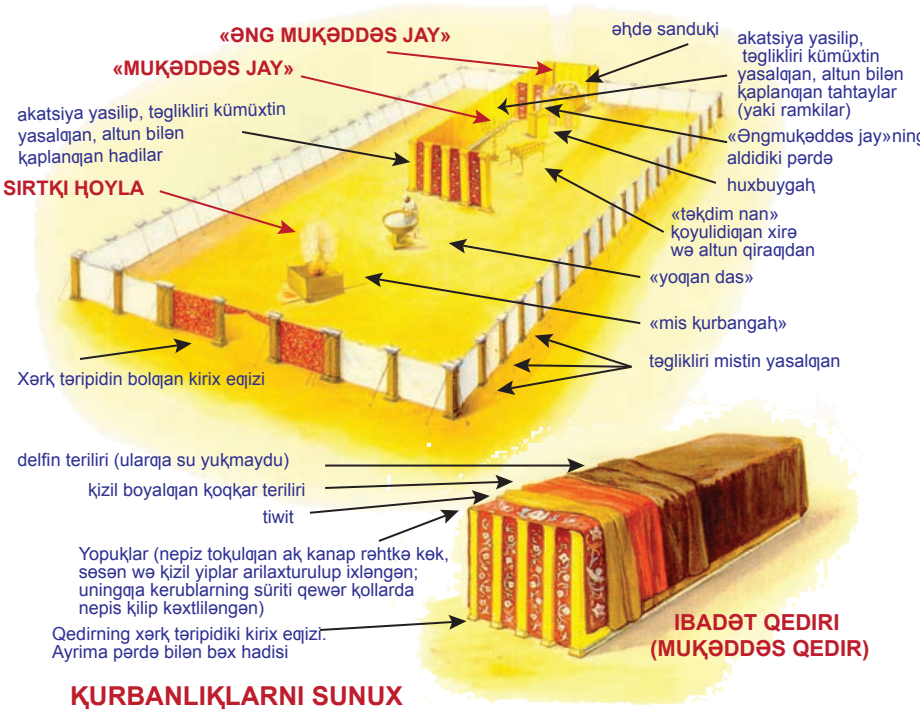

QURBANLIQLARNI SUNUX

Israillik bir kixi Pərwərdigarqa qurbanlik qilixqa bukini ibadət qedirining kirix eqizining aldiqa kəltüridu.
Lawiy kəbilisidin bolqan bir kahin uni kütüwalidu;
andin bukini kəltürgən kixi bukini boquzlaydu.
Kahin uning qurbanlikini parqə-parqə qilip uni qurbangahning üstigə tizidu.

baldaḳlarni akatsiyə yaoŋiqidin yasap, altun bilən ḳaplidi.
[29] U ḥəm muḳəddəs Məsiḥləx meyini yasidi, andin ətirqi qiḳaroŋandək dora-dərməklərni təngxəp sap huxbuyni yasidi.

Ḳurbangaḥni yasax

38 [1] U kəydürmə ḳurbanlik ḳurbangaḥini akatsiyə yaoŋiqidin yasidi. Ḳurbangaḥ tət qasa bolup, uzunluḳi bəx gəz, kəngliki bəx gəz, egizliki üq gəz ḳilindi. [2] U uning tət burjikigə ḳoyulidioŋan münggüzlirini yasidi; münggüzliri ḳurbangaḥ bilən bir gəwdə ḳilindi. Ḳurbangaḥni mis bilən ḳaplidi. [3] U ḳurbangaḥning barlik əswablirini — uningoŋa has boloŋan daslarni, gürjəklərni, korilarni, lahxigirlarni wə otdanlarnimu yasidi; uning barlik əswablirini mistin yasidi. [4] Ḳurbangaḥ üqün mistin bir xala yasidi; xalani ḳurbangaḥning ḳap belining astidiki girwəktin təwənrək turidioŋan ḳildi; xala ḳurbangaḥning dəl otturisida idi. [5] U xalaning tət burjikigə baldaḳlar ətküzülidioŋan tət mis ḥalḳini ḳuyup yasidi. [6] U baldaḳlarni akatsiyə yaoŋiqidin yasap, ularni mis bilən ḳaplidi. [7] Andin u ḳurbangaḥni kətürüx üqün baldaḳlarni ḳurbangaḥning ikki yenidiki ḥalḳiloroŋa ətküzüp ḳoydi. U ḳurbangaḥni tahtaylardin, iqini box ḳilip yasidi.

Yuyunux desini yasax

[8] U yənə yuyunux desini mistin, uning təglikinimu mistin yasidi; u bularni «kərüxüx qediri»ning kirix eoŋizining aldida hizmättə boloŋan ayallarning mis əynəkliridin yasidi.

Ibadət jayining ḥoylisi

[9] Andin u qedirning ḥoylisinimu yasidi. Ḥoylining jənubioŋa, yəni jənubḳa yüzləngən təripigə nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhttin pərdilərni yasidi; uning uzunluḳi yüz gəz idi. [10] Pərdilərni esixḳa yigirmə hada wə hadilarning yigirmə təglikini u mistin yasidi. Hadilarning ilməkliri wə baldaḳliri kümüxtin yasaloŋanidi.
[11] Xuningoŋa ohxax ximal təripidimu uzunluḳi yüz gəz kelidioŋan pərdə bar idi. Pərdilərni esixḳa yigirmə hada wə hadilarning yigirmə təglikini u mistin yasidi. Hadilarning ilməkliri wə baldaḳliri kümüxtin yasaloŋanidi.
[12] Xuningoŋa ohxax oŋərb təripidə uzunluḳi əllik gəz kelidioŋan pərdə bar idi; pərdilərni esixḳa on hada wə hadilarning on təglikini u mistin yasidi. Hadilarning ilməkliri wə baldaḳliri kümüxtin yasaldi.
[13] Ḥoylining xərḳ təripi, yəni kün qiḳixḳa yüzləngən təripining kəngliki əllik gəz idi. [14] Bir təripidə on bəx gəz kelidioŋan pərdə bolup, uning üq hadisi bilən üq təgliki bar idi. [15] Yənə bir təripidimu on bəx gəz kelidioŋan pərdə bolup, uning üq hadisi bilən üq təgliki bar idi.
[16] Ḥoylining qərisidiki pərdilərning ḥəmmisi nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhttin tikilgənidi.
[17] Ḥoylining qərisidiki ḥəmmə hadilarning təgliki mistin, ularning ilməkliri wə baldaḳliri kümüxtin yasaldi; hadilarning baxlirimu kümüxtin ḳaplanoŋanidi. Ḥoylining qərisidiki ḥəmmə hadilar kümüxtin yasaloŋan baldaḳlar bilən bir-birigə qetildi.

37:28 Mis. 30:5
37:29 Mis. 30:22,34
38:1 Mis. 27:1
38:2 Mis. 27:2
38:3 Mis. 27:3
38:4 Mis. 27:4, 5
38:7 Mis. 27:8
38:8 Mis. 30:18
38:9 Mis. 27:9

Bax kahin hizmättä kiyidiqan «güzäl häm xäräplik» muqäddäs kiyimlär

(«Misirdin qiqix» 28:4-43)

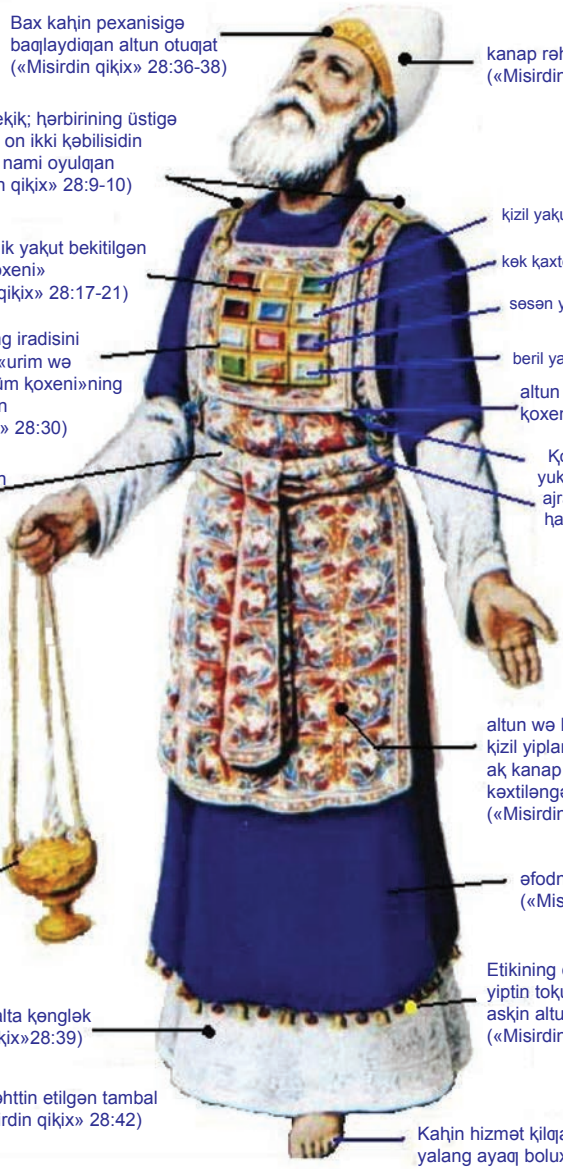

Bax kahin pexanisigä baqlaydiqan altun otuqlat («Misirdin qiqix» 28:36-38)

kanap rähttin toqulqan sällä («Misirdin qiqix» 28:4,39)

Ikki aq heqiq; härbirining üstigä Israilning on ikki käbilisidin altisining nami oyulqan («Misirdin qiqix» 28:9-10)

qizil yaqut, serik gähär, zumrät

kök qaxtexi, kök yaqut, almas

sösän yaqut, piroza, sösän kwarts

beril yaqut, aq heqiq, anartax

12 qimmätlik yaqut bekitilgän «häküm qoxeni» («Misirdin qiqix» 28:17-21)

Pärwärdigarning iradisini ayan qilidiqan «urim wä tummim»«häküm qoxeni»ning iqigä saqlanqan («Misirdin qiqix» 28:30)

altun halqilar bilän qetilqan qoxen («Misirdin qiqix» 28:28)

Qoxenning äfodning bälwiqidin yuqirirak turuxi, qoxenning äfodtin ajrap kätmäsliki üqün qoxenning halqisi kök xoyna bilän äfodning halqisi qetip qoyulqan («Misirdin qiqix» 28:29)

äfodning üstidin baqlinidiqan, käxtilängän bälwaq («Misirdin qiqix» 28:8)

altun wä kök, sösän, qizil yiplar bilän nepiz toqulqan aq kanap räht ixlitilgän, käxtilängän äfod («Misirdin qiqix» 28:6)

huxbuydan («Lawiylar» 10:1)

äfodning iqidiki ton («Misirdin qiqix» 28:31)

Etikining qerisigä kök, sösän wä qizil yiptin toqulqan anarlar, askin altun qongquraqlar («Misirdin qiqix» 28:33-35).

käxtilängän halta känglök («Misirdin qiqix»28:39)

kanap rähttin etilgän tambal («Misirdin qiqix» 28:42)

Kahin hizmät qilqanda yalang ayaq boluxi keräk

18 Ḥoylining kirix eoɣizidiki pərdə nepiz toḳuloɣan aḳ kanap rəhtkə kək, səsün wə ḳizil yiplar arilaxturulup, kəxtiqilər təripidin kəxtiləndi; uning uzunluḳi yigirmə gəz, egizliki ḥoylidiki pərdilərning egizlikigə ohxax bolup bəx gəz idi. 19 Uning tət hadisi bilən mistin yasaloɣan tət təgliki bar idi; hadilarning ilməkliri kümüxtin yasaldi, ularning baxliri kümüx bilən ḳaplandi wə baldaḳliri kümüxtin yasaldi.
20 Muḳəddəs qedirning ḥəm qərisidiki ḥoylining barliḳ miḳ-ḳozuḳliri mistin yasaldi.

Ibadət qediri üqün ataloɣan materiyallar

21 Muḳəddəs qedir, yəni «ḥəküm-guwaḥliḳi qediri» üqün ataloɣan materiyallarning sani təwəndə hatiriləngən (ular Musaning buyruḳi bilən, kaḥin Ḥarunning ooɣli Itamarning ḳol astidiki Lawiylar məs'ul bolup sanaḳtin ətküzülüp, Hudaoɣa ataloɣanidi: —)
22 Yəḥuda ḳəbilisidin boloɣan Hurning nəwrisi, Urining ooɣli Bəzaləl Pərwərdigar Musaoɣa buyruoɣanning ḥəmmisini ada ḳildi; 23 Dan ḳəbilisidin boloɣan Aḥisamaḳning ooɣli Oḥoliyab uning yardəmqisi idi; u bolsa nəḳḳaxliḳ-oymiqiliḳ ustisi, layiḥiligüqi ḥəmdə kək, səsün, ḳizil yiptin aḳ kanap rəhtkə kəxtə tikələydioɣan usta idi.
24 Muḳəddəs qedirni yasaxḳa ixlitilgən altun, yəni «pulanglatma ḥədiyə» süpitidə kəltürülgən altunning ḥəmmisi muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə yigirmə toḳḳuz talant yəttə yüz ottuz xəkəl idi.. 25 Jamaət arisidin sanaḳtin ətküzülgən adəmlər təripidin kəltürülgən kümüx bolsa muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə bir yüz talant bir ming yəttə yüz yətmix bəx xəkəl idi.. 26 Bu kümüx nopusi royhətkə elinoɣan kixilərdin elinoɣanidi — demək, kimki yigirmə yax ya uningdin qong, sanaḳtin ətküzülgənlərning ḥərbiri bir beka, yəni muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə yerim xəkəl kümüx bərdi. Sanaḳtin ətkən kixi altə yüz üq ming bəx yüz əllik kixi idi.
27 Muḳəddəs jayning təgliklirini ḥəm otturisidiki pərdining təgliklirini ḳuyuxḳa yüz talant kümüx kətti; yüz talant kümüxtin yüz təglik yasilip, ḥərbir təglik üqün bir talant ixlitildi. 28 U ḳaloɣan bir ming yəttə yüz yətmix bəx xəkəl kümüxtin hadilarning ilməklirini yasidi, ularning baxlirini ḳaplidi, xuningdək ularni bir-birigə qatidioɣan baldaḳlarni yasidi.
29 «Pulanglatma ḥədiyə» süpitidə kəltürülgən mis bolsa yətmix talant, ikki ming tət yüz xəkəl qiḳti.. 30 Buningdin u jamaət qedirining kirix eoɣizining təgliklirini, mis ḳurbangaḥni, uning mis xalasi wə ḳurbangaḥning barliḳ əswablirini, 31 ḥoylining qərisidiki hada təgliklirini, ḥoylining kirix eoɣizidiki təgliklərni, qedirning barliḳ ḳozuḳlirini wə ḥoylining qərisidiki ḳozuḳlarning ḥəmmisini yasidi.

Kaḥinlarning muḳəddəs kiyimlirining tikilixi

39 1 Pərwərdigar Musaoɣa buyruoɣinidək kək, səsün wə ḳizil yiplar ixlitilip, muḳəddəs qedirning hizmitidə kiyilidioɣan kaḥinliḳ kiyimlər, xundaḳla Ḥarunning muḳəddəs kiyimliri təyyar ḳilindi..
2 Bəzaləl altun wə kək, səsün, ḳizil yiplar bilən nepiz toḳuloɣan aḳ kanap rəhtlərdin əfodni yasap təyyarlidi.. 3 Ular altunni soḳup nepiz ḳilip, uni kesip yip ḳildi, andin bularni maḥirliḳ bilən kək

38:24 «yigirmə toḳḳuz talant yəttə yüz ottuz xəkəl...» — bir «talant» 3000 xəkəl idi. «muḳəddəs jaydiki xəkəl»ning birliki (altun) 224 gram boloɣan bolsa, undaḳta bu altunlarning eoɣirliḳi təhminən 2 tonna boloɣan bolidu.
38:25 «jamaət arisidin sanaḳtin ətküzülgən adəmlər...» — bu «adəmlər» ərkək kixilərni kərsitidu («Qəl.» 1:2-46ni kərüng).
«bir yüz talant bir ming yəttə yüz yətmix bəx xəkəl ...» — kümüxkə nisbətən «talant» wə «xəkəl»ning birliki altunningkigə ohxax bolsa, bu kümüxlərning eoɣirliḳi təhminən 6.7 tonna boloɣan bolidu.
38:29 «yətmix talant, ikki ming tət yüz xəkəl...» — bir «talant» mis 1500 xəkəl yaki bəzidə 3000 xəkəl ḥesablinidu; bir xəkəl mis 224 gram yaki 540 gram boluxi mumkin. Undaḳta bu misning eoɣirliḳi 23-92 tonna otturisida bolsa kerək.
39:1 Mis. 31:10; 35:19
39:2 Mis. 28:6

yiplar, səsün yiplar wə ḳizil yiplardin aḳ kanap rəhtkə laḫayilәngən nushilar üstigə toḳudi.
4 Ular əfodning aldi wə kəyni ḳismini bir-birgə tutaxturup turidioƣan ikki mürilik tasma yasidi;
əfodning ikki təripi bir-birigə tutaxturuldi. 5 Əfodning üstigə baoƣlaydioƣan bəlwaoƣ əfod bilən
bir pütün ḳilinoƣan bolup, uningoƣa ohxax sipta ixlinip, altun wə kək, səsün, ḳizil yiplar wə
nepiz toḳuloƣan aḳ kanap rəhttin yasaldi; ḫəmmisi Pərwərdigarning Musaoƣa buyruoƣinidək
ḳilindi. 6 Ular ikki aḳ ḫeḳiḳni ikki altun kəzlükkə ornitip, ularning üstigə huddi məḫür
oyoƣandək Israilning ooƣullirining namlirini oyup yasidi. 7 Israilning ooƣullirioƣa əslətmə tax
bolsun üqün, Pərwərdigar Musaoƣa buyruoƣandək ikki yaḳutni əfodning ikki mürilik tasmisioƣa
bekitip ḳoydi.

Ḫəküm ḳoxenini yasax

8 U ḳoxenni qewər ḳollaroƣa nəpis ḳilip kəxtilitip yasidi; uni əfodni ixligən usulda altun wə kək,
səsün, ḳizil yiplar bilən nepiz toḳuloƣan aḳ kanap rəhttin yasidi. 9 Ular ḳoxenni ikki ḳat, tət
qasa ḳilip yasidi; ikki ḳat ḳilinoƣanda uzunluḳi bir oƣeriq, kənglikimu bir oƣeriq kelətti. 10 Uning
üstigə tət ḳatar ḳilip gəḫərlərni ornatti: — bir ḳatardikisi ḳizil yaḳut, serik gəḫər wə zumrətlər
idi; bu birinqi ḳatar idi. 11 Ikkinqi ḳataroƣa kək ḳaxtexi, kək yaḳut wə almas, 12 üqinqi ḳataroƣa
səsün yaḳut, piroza wə səsün kwarts, 13 tətinqi ḳataroƣa beril yaḳut, aḳ ḫeḳiḳ wə anartax or-
nitildi; bularning ḫəmmisi altun kəzlükkə bekitildi. 14 Bu gəḫərlər Israilning ooƣullirining
namlirioƣa wəkil ḳilinip, ularning sanidək on ikki bolup, məḫür oyoƣandək ḫərbir gəḫərgə on
ikki ḳəbilining nami birdin-birdin pütüldi.
15 Ular ḳoxenoƣa xoynidək exilgən sap altundin ikki exilmə zənjir yasidi; 16 ular ḳoxenoƣa al-
tundin ikki kəzlük wə ikki ḫalḳa etip, ikki ḫalḳini ḳoxenning yuḳiriḳi ikki burjikigə bekitti;
17 andin xu altundin exilip yasaloƣan ikki zənjirni ḳoxenning yuḳiriḳi ikki burjikidiki ḫalḳidin
ətküzüp, 18 exilgən xu zənjirlərning ikki uqini ikki kəzlükkə bekitip, kəzlüklərni əfodning ikki
mürilik tasmisining aldi ḳismioƣa ornatti. 19 Buningdin baxḳa ular altundin ikki ḫalḳa yasap,
ularni ḳoxenning asti təripidiki ikki burjikigə bekitti; ular əfodḳa tegixip turidioƣan ḳilinip
iqigə ḳadaldi. 20 Mundin baxḳa ular altundin yənə ikki ḫalḳa yasap, ularni əfodning ikki müri-
lik tasmisining aldi təwənki ḳismioƣa, əfodḳa ulinidioƣan jayoƣa yeḳin, kəxitilәngən bəlwaoƣdin
egizrək ḳilip bekitti. 21 Ular ḳoxenning əfodning bəlweoƣidin yuḳirirak turuxi, ḳoxenning
əfodtin ajrap kətməsliki üqün kək xoyna bilən ḳoxenning ḫalḳisini əfodning ḫalḳisioƣa qetip
ḳoydi. Bularning ḫəmmisi Pərwərdigarning Musaoƣa buyruoƣinidək ḳilindi.

Kaḫinlar kiyidioƣan baxḳa kiyimlərning tikilixi

22 Bəzalәl əfodning iqidiki tonni pütünləy kək rənglik ḳildi. 23 Tonning baxḳa kiyilidioƣan təxüki
dəl otturisida, huddi sawutning yaḳisidək ixlәngənidi; yirtilip kətməsliki üqün uning qərisigə
pəwaz ixlәndi. 24 Ular tonning etikining qərisigə kək, səsün wə ḳizil yiptin anarlarni toḳup esip
ḳoydi. 25 Ular ḫəmdə altun ḳongoƣuraḳlarni yasap, ḳongoƣuraḳlarni tonning etikining qərisigə,

---

39:3 «Ular altunni soḳup nepiz ḳilip, uni kesip yip ḳildi, ... kək, səsün, ḳizil yiplardin aḳ kanap rəhtkə laḫayilәngən nushilar üstigə toḳudi» — əyni ibraniy tekistni qüxinix bir ḳədər təs. Uning birnəqqə hil tərjimisi uqrixi mumkin.
39:3 Mis. 28:6
39:5 Mis. 28:8
39:6 Mis. 28:9,10,11
39:7 «... ikki yaḳutni əfodning ikki mürilik tasmisioƣa bekitip ḳoydi» — əfod tooƣruluḳ munasiwətlik shemini kərüng.
39:7 Mis. 28:12
39:9 Mis. 28:16
39:10 Mis. 28:17
39:11 Mis. 28:18
39:16 «ikki burjikigə» — ibraniy tilida «ikki bexioƣa».
39:19 «ikki burjikigə» — ibraniy tilida «ikki bexioƣa».
39:23 «sawut» — jəngqining alaḫidə kiyimi.

anarlarning arilikiọa birdin esip ḳoydi; ḥər ikki anarning otturisiọa bir ḳongọurak esip ḳoyuldi. [26] Ḳaḥinlik hizmitigə ait ḳongọuraḳlar tonning etikining qərisigə bekitildi; bir altun ḳongọurak, bir anar, bir altun ḳongọurak, bir anar ḳilip bekitildi; ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaọa buyruọinidək ḳilindi.
[27] Ular Ḥarun bilən uning ooọullirioọa nepiz toḳuloọan ak kanap rəhttin halta kəngləklərni tikti;
[28] səllini ak kanap rəhttə yasidi, xundaḳla qiraylik egiz bəklərni ak kanap rəhttə, tamballarni nepiz toḳuloọan ak kanap rəhttə təyyarlidi; [29] buningdin baxḳa ular bəlwaọnimu kək, səsün wə ḳizil yip arilaxturulup kəxtiləngən, nepiz toḳuloọan ak kanap rəhttə təyyarlidi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaọa buyruọinidək ḳilindi.
[30] Ular yənə nəpis tahtayni, yəni muḳəddəs otuọatni sap altundin yasap, uning üstigə məḥür oyọandək: «Pərwərdigaroọa muḳəddəs ḳilindi» dəp oyup pütti; [31] ular otuọatḳa kək rənglik yipni baọlap, uning bilən otuọatni səlligə taḳidi, bular Pərwərdigarning Musaọa buyruọinidək ḳilindi.

39:27 Mis. 28:39
39:30 Mis. 28:36; 29:6
39:31 Mis. 28:37

IBADƏT QEDIRI (MUḲƏDDƏS QEDIR)
(«Misirdin qiḳix» 25-31, 35-40-bab)

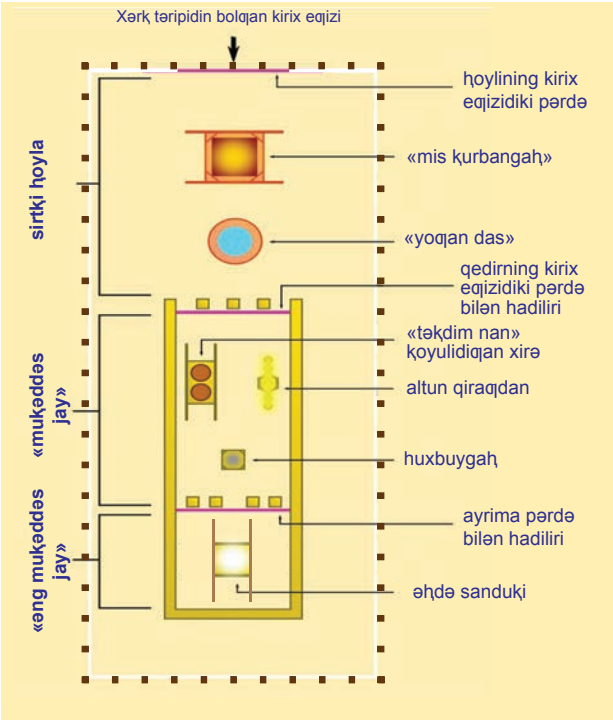

Musaning yasalоған sərəmjanlarni kəzdin kəqürüxi

[32] Xu tərikidə jamaətning ibadət qedirining ḥəmmə ḳuruluxi pütküzüldi; Israillar Pərwərdigarning Musaоға buyruоғinining ḥəmmisini xu boyiqə ḳildi; xu tərikidə ḥəmmisini püttürdi. [33] Ular qedirni Musaning yenioға elip kəldi — qedir yopuḳlirini, uning barliḳ əswablirini, ilməklirini, tahtaylirini, baldaḳlirini, hadiliri bilən təgliklirini, [34] xuningdək ḳizil boyalоған ḳoqḳar terisidin yasalоған yopuḳ bilən delfin terisidin yasalоған yopuḳni, «ayrima pərdə»ni, [35] əḥdə sanduḳi wə uning baldaḳlirini, «kəfarət təhti»ni, [36] xirə wə uning barliḳ əswablirini, xundaḳla «təḳdim nanlar»ni, [37] sap altundin yasalоған qiraоғdan bilən uning qiraоғlirini, yəni üstigə tiziloған qiraоғlarni, uning barliḳ əswabliri ḥəm qiraоғ meyini, [38] altun huxbuygaḥ, məsiḥləx meyi, dora-dərməklərdin yasalоған huxbuyni, qedirning kirix eоғizining pərdisini, [39] mis ḳurbangaḥ bilən uning mis xalasini, uning baldaḳliri bilən ḥəmmə əswablirini, yuyux desi bilən uning təglikini, [40] ḥoylining qərisidiki pərdilərni, uning hadiliri wə ularning təgliklirini, ḥoylining kirix eоғizining pərdisi bilən ḥoylining taniliri wə ḳozuḳlirini, muḳəddəs qedirning, yəni jamaət qedirioға ait hizmətkə ixlitilidioған barliḳ əswablarni, [41] muḳəddəs jayoға ait hizmət üqün tikilgən kaḥinliḳ kiyimini, yəni Ḥarun kaḥinning muḳəddəs kiyimliri bilən uning ooғullirining kaḥinliḳ kiyimlirini bolsa, ḥəmmisini elip kəldi.

[42] Bu ixlarning ḥəmmisini Israillar Pərwərdigarning Musaоға barliḳ buyruоғanliri boyiqə ənə xundaḳ ada ḳiloғanidi. [43] Musa ixlarning ḥəmmisigə təpsiliy ḳaridi, mana, ular Pərwərdigarning buyruоғini boyiqə bu ixlarni pütküzgənidi; buyruloғandək, dəl xundaḳ ḳiloғanidi; Musa bularni kərüp, ularoға bəht-bərikət tiləp dua ḳildi.

Ibadət qedirining tiklinixi

40 [1] Andin Pərwərdigar Musaоға mundaḳ əmr ḳildi: —
[2] Birinqi ayning bexi, ayning birinqi küni sən jamaət qedirining muḳəddəshanisini tikligin. [3] Ḥəküm-guwaḥliḳ sanduḳini uning iqigə ḳoyup, iqki pərdə arḳilиḳ əḥdə sanduḳini tosup ḳoyoғin; [4] xirəni qedirning iqigə əkirip, üstigə tizilidioған nərsilərni tizoғin; andin qiraоғdanni əkirip, üstigə qiraоғlarni orunlaxturoғin. [5] Altun bilən ḳaplanoған huxbuy kəydürgüqi ḳurbangaḥni ḥəküm-guwaḥliḳ sanduḳining udulioға tikləp ḳoyoғin; qedirning kirix eоғizining pərdisini esip ḳoyoғin.
[6] Kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥini muḳəddəshanining, yəni jamaət qedirining kirix eоғizining aldioға ḳoyoғin; [7] andin yuyux desini jamaət qediri bilən ḳurbangaḥning otturisioға orunlaxturup, su toxturup ḳoyoғin.
[8] Ḥoylining qərisigə pərdilərni bekitip, ḥoylining kirix eоғizining pərdisini askin; [9] andin «məsiḥləx meyi»ni elip, ibadət qediri wə uning iqidiki barliḳ nərsilərni məsiḥləp, uni wə barliḳ ḥəmmə əswablirini Hudaоға atap muḳəddəs ḳiloғin. Xundaḳ ḳilip pütkül qedir muḳəddəs bolidu.
[10] Sən kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥini, xundaḳla uning barliḳ əswablirini məsiḥləp, uni Hudaоға atap muḳəddəs ḳiloғin; buning bilən ḳurbangaḥ «əng muḳəddəs nərsilər» ḳatarida bolidu.

39:33 Mis. 35:11
39:36 Mis. 31:8
39:38 «altun huxbuygaḥ» — ibraniy tilida «altun ḳurbangaḥ».
39:41 Mis. 31:10
40:2 «muḳəddəshanisi» — demək, qedirning əzi, yəni «muḳəddəs jay» bilən «əng muḳəddəs jay».
40:4 «qiraоғlarni orunlaxturoғin» — yaki «qiraоғlarni yeḳip ḳoyoғin».
40:4 Mis. 26:35; 27:20
40:5 «huxbuy kəydürgüqi ḳurbangaḥ» — huxbuygaḥni kərsitidu.
40:5 Mis. 26:36
40:8 Mis. 27:16
40:10 Mis. 29:37

[11] Sən yənə yuyunux desi wə uning təglikini məsihləp muqəddəs qiloqin. [12] Andin Ḥarun bilən uning ooqullirini jamaət qedirining kirix eoqizioqa yeqin əkilip, ularni su bilən yuoqin; [13] Ḥarunoqa muqəddəs kiyimlərni kiydürüp, Manga kahinlik hizməttə boluxi üqün uni məsihləp, Manga ayrip muqəddəs qiloqin.
[14] Andin uning ooqullirini elip kirip, ularoqa halta kəngləklərni kiydürüp, [15] ularning atisini məsihliginingdək Manga kahinlik hizmitidə boluxi üqün ularnimu məsihligin. Xuning bilən ularning bu məsihlinixi ular üqün əwladtin əwladqiqə əbədiy kahinlikning bəlgisi bolidu.
[16] Musa xundaq qildi; Pərwərdigar uningoqa nemə buyruoqan bolsa, u xundaq bəja kəltürdi.
[17] Xundaq boldiki, ikkinqi yilning birinqi eyida, ayning birinqi künidə ibadət qediri tikləndi.
[18] Musa qedirni tikip, təgliklirini orunlaxturup, tahtaylirini tizip, ularning baldaqlirini bekitip, hadilirini tiklidi. [19] Muqəddəs qedirning üstigə iqki yopuqni yapti, andin uning üstigə taxqi yopuqni yepip qoydi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoqa buyruoqinidək qilindi.
[20] Andin u ḥəküm-guwaḥliqni elip, uni sanduq iqigə qoydi; baldaqlarni əḥdə sanduqining ḥalqiliridin ətküzüp, «kəfarət təhti»ni sanduqning üstigə orunlaxturdi.
[21] Əḥdə sanduqini muqəddəs qedir iqigə elip kirip, otturioqa «ayrima pərdə»ni tartti; xundaq qilip u ḥəküm-guwaḥliq sanduqini pərdə arqiliq tosup qoydi. Ḥəmmə ix Pərwərdigarning Musaoqa buyruoqinidək qilindi.
[22] U xirəni jamaət qedirioqa elip kirip, muqəddəs jayning ximal təripigə, «əng muqəddəs jay»diki pərdining sirtioqa qoydi. [23] «Təqdim nanlar»ni xirəning üstigə, Pərwərdigarning aldioqa tizip qoydi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoqa buyruoqinidək qilindi. [24] Andin u qiraoqdanni jamaət qedirioqa elip kirip, uni muqəddəs jayning jənub təripigə, xirəning udulioqa qoydi, [25] qiraoqlarni Pərwərdigarning aldioqa orunlaxturdi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoqa buyruoqinidək qilindi.
[26] Andin u huxbuyni kəydürgüqi altun qurbangaḥni iqidiki pərdining aldioqa tiklidi; [27] Uning üstidə esil huxbuyni kəydürdi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoqa buyruoqinidək qilindi.
[28] U ibadət qedirining kirix eoqizioqa pərdə tartti. [29] Andin kəydürmə qurbanlik qurbangaḥini jamaət qediridiki muqəddəs jayning kirix eoqizioqa yeqin qoydi; uning üstidə kəydürmə qurbanlik wə qoxumqə axlik ḥədiyəsini ətküzdi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoqa buyruoqinidək qilindi.
[30] Yuyunux desini jamaət qediri bilən qurbangaḥning otturisioqa koyup, yuyuxqa ixlitilidioqan suni daska toxquzup quydi.
[31-32] Musa wə Ḥarun bilən uning ooqulliri qaqanla jamaət qedirioqa kirsə yaki qurbangaḥqa yeqin barsa, Pərwərdigarning Musaoqa buyruoqinidək qollirini xu suda yuyatti. Bular Pərwərdigarning Musaoqa buyruoqinidək qilindi.
[33] Andin u qedir ḥəm qurbangaḥning ətrapioqa ḥoyla pərdisini tikləp, ḥoylining kirix eoqizining pərdisini tartti. Xu təriqidə Musa pütkül ixni tamamlidi.

40:15 «Ularning atisini məsihliginingdək manga kahinlik hizmitidə boluxi üqün ularnimu məsihligin» — bu ixning, yəni Ḥarun wə ooqullirini məsihləp kahinlikqa təyinləx murasimining təpsilatliri «Law.» 8-babta hatirilənqən.
40:17 «ikkinqi yili» — demək, Misirdin qikqandin keyinki ikkinqi yili.
40:17 Qəl. 7:1
40:20 ḥəküm-guwaḥlik» — Huda Musaoqa tapxuroqan «on pərz» yaki «on əmr» pütülgən ikki tax tahtayni kərsitidu (31:18ni kərüng).
40:21 Mis. 35:12
40:23 Mis. 25:30
40:26 «huxbuy kəydürgüqi altun qurbangaḥ» — huxbuygaḥni kərsitidu.
40:29 «*kəydürmə qurbanlikning* qoxumqə axlik ḥədiyəsi» — ḥərbir kəydürmə qurbanlikqa bir axlik ḥədiyəsi qoxup sunuluxi kerək (məsilən, «Qəl.» 28-29-bablarni kərüng).

Pərwərdigarning parlaḳ nurining ibadət qedirini ḳaplixi

34 Xuning bilən bulut jamaət qedirini ḳaplap, Pərwərdigarning julasi ibadət qedirini toldurdi.
35 Bulut sayə qüxürüp, Pərwərdigarning julasi qedirni tolduroŋini üqün, Musa jamaət qediriọa
kirəlmidi.
36 Ḳaqanki bulut jamaət qediridin kətürülsə, Israillar səpərgə atlinatti. Ḥərbir ḳetim səpərdə
xundaḳ bolatti. 37 Bulut kətürülmisə ular ḳozoŋalmay, taki kətürülidioŋan küngiqə səpərgə
qiḳmaytti. 38 Qünki kündüzi Pərwərdigarning buluti muḳəddəs qedir üstidə turatti, keqisi
uning üstidə ot kərünətti; pütkül Israil jəmətining kəz aldida ularning barliḳ ḳiloŋan səpərliridə
xular kərünətti.

40:34 Qəl. 9:15; 1Pad. 8:10
40:38 Mis. 13:21; Qəl. 14:14; Ḳan. 1:33; Nəḥ. 9:19; Zəb. 78:14; 105:39; 1Kor. 10:1

Qoxumqə sөz

«Qoxumqə sөz»də biz adəttikidək kitabtiki kixilərning diqqitini bəkrək tartidioƣan bəzi ixlar yaki qüxinix təsrək boloƣan bəzi yərlər üstidə tohtilimiz.

Misirdiki «18-sulalə» wə uning bəzi tarihiy təpsilatliri

Misirdiki «18-sulalə» «Ḥiskoslar» sulalisini aoƣdurup ornini basti. «Ḥiskoslar» xəmning əwladliri bolup, ular Xəmning əwladliridin boloƣan Yəhudiy qəbililirigə iltipat kərsətkən boluxi mumkin. Misirdiki «18-sulalə»ning tarihiy təpsilatliri Misirda bəzi qədimki abidilər wə papiruslarda (arheologlar tapqan qədimki oram yazmilarda) hatiriləngən bolup, təpsilatlirini «Misirdin qiqix»ning tarihi bilən selixturux tolimu əhmiyətlik bir ix bolidu. Xu abidilər wə papiruslardin biliximizqə, «18-sulalə» dəwridiki Pirəwnlərning ḥəküm sürgən waqitliri ḥəm ularning təpsilatliri təwəndikidək: —

1. Aqmos (miladiyədin ilgiriki 1570-1546-yillar).

Aqmos Yəhudiylaroƣa dost boloƣan «Ḥiskoslar»ni aoƣduroƣan padixaḥ idi. Xunga u tooƣuluq: «**U waqitlarda Yüsüpni bilməydioƣan yengi bir padixaḥ Misirda təhtkə qiqti**» dəp hatirilinidu (1:8)

2. Amənhotəp I (miladiyədin ilgiriki 1546-1526-yillar).

Amənhotəp bəlkim Yəhudiy ooƣul bowaqlarni əltürüx yarliqini qüxürgən padixaḥ boluxi mumkin (1:22).

3. Tutmos (I) (miladiyədin ilgiriki 1526-1512-yillar).

Tutmos (I)ning birinqi ḥanixi uningoƣa «Hutxəpsut» degən bir qizni tuoƣup bərdi. Tutmos I əlgəndin keyin, Hutxəpsutning ana bələk bir tuoƣqan inisi (Tutmos II) təhtkə qiqqudək yaxqa kirgüqə Hutxəpsut Misiroƣa «muwəqqət padixaḥ» bolup turdi.

Ixənqimiz barki, Musani bowaq waqtida dəryadin süzüwaloƣan «Pirəwnning qizi» dəl muxu Hutxəpsut idi. U qoyoƣan «Musa» (ibraniy tilida «moxi») degən isimning mənisi «sudin tartiwaloƣan» idi; ḥalbuki, Misir padixaḥliri (Pirəwnlər) pərzəntlirigə isim qoyoƣanda, adəttə əzlirining məlum bir butining namioƣa «mos» yaki «moxi» degən qoxumqini qoxup, andin uni əz pərzəntining ismi qilatti. Məsilən, yuqiriqi «Tutmos»ni alsaq, «Tut» bir butning nami, «moxi» yaki «mos» degənlər bolsa, «sowoƣat» yaki «tartuq» degənlik bolup, «Tutmos» degən isim ««Tut» bərgən adəm» degənlik bolatti (oqurmənlər «mos» degən qoxumqini Misir padixaḥlirining nəsəbnamisidin kəp uqritalaydu). Yənə alayluq, Misirliqlar quyaxqa qoqunatti. Xunga, «quyax» (Misir tilida «Ra») ularning bir buti ḥesablinatti; Misirda ətkən padixaḥ «Ramos» yaki «Ramosis» degənning mənisi: «Quyax bərgən» degənlik bolidu.

Xunga kərüwelixqa boliduki, «Musa» degən isim uning ismining ikkinqi tərkibi boluxi mumkin. Lekin ismining birinqi tərkibi Misirliqlarning məlum bir butining nami boloƣaqqa, bu qismini eliwetip, pəqət «Moxi» degən qoxumqini əz ismi qilip ixlətkən boluxi mumkin.

4. Tutmos II (miladiyədin ilgiriki 1512-1504-yillar).

Ixinimizki, Tutmos II ḥəküm sürgən waqitlarda «**Musa misirliqlarning barliq bilim-ḥekmiti bilən tərbiyilinip, səzdə wə əməldə intayin qabiliyətlik adəm bolup qiqti**» («Ros.» 7:20).

5. Tutmos III (miladiyədin ilgiriki 1504-1447-yillar)

Tutmos III Hutxəpsutḳa əq bolup, uning bilən munasiwətlik boloɣan adəmlərni wə nərsilərni kəzidin yoḳitixḳa urunatti. Musa xu qaoɣlarda xaḥzadə ḥesablanoɣaqḳa, adəttikidək uning məlum bir «ḳul bexi»ni əltürüxi «ḥeq gəp əməs» idi; lekin Musa Hutxəpsut bilən munasiwətlik boloɣaqḳa, ḳul bexini əltürgəndin keyin uning əḥwalimu qatak idi. Tutmos III Hutxəpsutning əlümidin keyin ḳirik yil ḥəküm sürdi; Musamu muxu waḳitlarda qəl-bayawanda turdi.

6. Amənhotəp II (miladiyədin ilgiriki 1447-1425-yillar)

Amənhotəp II bəlkim Musa pəyoɣəmbərning: «**Pərwərdigarning həlḳini ḳoyup bərgin**» degən təlipini rət ḳiloɣan, «Misirdin qiḳix»ta təswirlinidioɣan «**kəngli ḳattiḳ, jaḥil Pirəwn**» dəl xu bolsa kerək. Israillar u ḥəküm sürgən waḳitta Misirdin qiḳḳan bolsa kerək.

7. Tutmos IV (miladiyədin ilgiriki 1425-1417-yillar).

Tutmos IV Misirning tarihnamisi boyiqə Amənhotəp IIning «tunji ooɣli» əməs idi. Amənhotəp IIning «tunji ooɣli»ning nemə boloɣanliḳi «Misirdin qiḳix»ni oḳuoɣan barliḳ oḳurmənlərgə ayandur.

8. Amənhotəp III (miladiyədin ilgiriki 1417-1379-yillar)

Amənhotəp III ajiz bir padixaḥ bolup, əslidə u ḥəküm sürgən «Ḳanaan zemini» ḳolidin qiḳip kətti. Dəl xu waḳitlarda Yəxua pəyoɣəmbər Ḳanaan zeminioɣa kirip uni igiligənidi.

9. Amənhotəp IV (miladiyədin ilgiriki 1379-1361-yillar) Amənhotəp IVmu ajiz bir padixaḥ idi, u sirttiki ḥeqḳandak əllərgə tajawuz ḳilmioɣan; uning dəwridə «Batur Ḥakimlar» Israillar turoɣan Pələstingə ḥəküm sürüxni baxlioɣanidi.

«Mis.» 3:14-15, 6:3

Hudaning «Yaḥwəḥ» degən alaḥidə nami — «Mən əzümdurmən» «Əzəldin bar Boloɣuqimən»

«Yaḥwəḥ» degən namni adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilimiz. Muxu 6:3-ayəttə Huda Musaoɣa Əzini axkara ḳiloɣandin keyin: «**Mən Ibraḥimoɣa, Isḥaḳḳa wə Yaḳupḳa ḳadir-mutləḳ Təngri süpitidə kəründüm; lekin «Yaḥwəḥ» degən namim bilən ularoɣa axkara tonulmidim**» degən səzlirini oḳuoɣan səgək oḳurmənlər bəlkim səl ḥəyran ḳelixi mumkin. Qünki Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupning tərjimiḥalini oḳuoɣanlar bu üq atimizning Hudaning namining «Yaḥwəḥ» ikənlikini bilidioɣanliḳini bilidu (məsilən, «Yar.» 12:7, 8, 14:22, 26:22-25, 28:13). Əmdi bu ayətning mənisi nemə?

Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳup kəqürmixliridə dərwəḳə Hudani kəprək «Ḥəmmigə Ḳadir» dəp tonuoɣan — demək, Hudaning küq-ḳudritining zor, uluoɣ ikənlikini bexidin kəp ətküzgən. Ḥalbuki, Hudaning «Yaḥwəḥ» degən namining mənisi ularoɣa tehi toluḳ ayan bolmioɣan. Qünki «Mən əzümdurmən» degənning yaki «Əzəldin Bar Boloɣuqimən» degən bu nam Hudaning (a) əzgərməs təbiitini; (ə) Əz əḥdisigə mutləḳ sadiḳ bolidioɣanliḳini, yəni «Əz əḥdisidə turoɣuqi Huda» ikənlikini təkitləydu. Hudaning harakterining bu ikki təripi pəḳət waḳitning ətüxi bilənla ispatlinip kərsitilixi mumkin. Musa pəyoɣəmbər dəl xu ixni ispatlioɣanki, Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupning dəwridin tət yüz yil keyinki Musaning dəwridimu Hudaning Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳup bilən baoɣlioɣan əḥdiliri yənila pütünləy inawətlik bolidu. Adəmlər əzining ḳiloɣan

wədilirini untup ḳalidu yaki uningoƣa əməl ḳilmaydu, əmma Huda ḥərgiz Өzi eytḳan birmu səzni yaki Өz aldida etiḳad bilən ḳilinoƣan ḥərḳandaḳ iltijaning birmu səzini untumaydu. Xuning bilən Musa wə xu dəwrdikilər Hudaning harakterining ata-bowiliri kərmigən bir təripini bilip ispatlaxḳa muyəssər bolidu.

3:2-22 «Pərwərdigarning Pərixtisi»

Bu uluoƣ zatning salaḥiyiti tooƣruluḳ oḳurmənlər «tərbirlər»ni kərsun.

4:24-26
«Əmma Musa səpər ḳilip bir ḳonaloƣuoƣa kəlgəndə, Pərwərdigar uningoƣa uqrap, uni əltürüwətməkqi boldi»

Bu ayət, xübḥisizki, oḳurmənlərgə intayin oƣəlitə tuyuluxi kerək; Huda Musani qaḳirip uni Misiroƣa ḳaytḳuzoƣandin keyin nemixḳa ḥazir «uni əltürüwətməkqi boldi»?

Bu ixta ayan ḳilinidioƣan ḥəḳiḳət intayin qongḳur mənilik wə əḥmiyətlik bolup, ḥəmmimizning Hudadin ḳorḳux yolini tooƣra igiliximiz üqün bu ḥəḳiḳətni toluḳ biliximizgə tooƣra kelidu; Musa pəyoƣəmbər bu ḥəḳiḳətni əz həlḳigə əgitixtin ilgiri, əzi uni bu dəḥxətlik wə ḳorḳunquluḳ yolda obdan əginixi kerək idi.

Musa Misirliḳ xaḥzadə süpitidə beḳip qong ḳilinoƣan bolsimu, dəslipidə əz anisi təripidin emitilgən, əmqəktin ayriloƣan xundaḳla qong ḳilinip tərbiyə kərgən (anisi bu ix üqün Pirəwnning ḳizi təripidin ix ḥəḳḳi alatti! — «Mis.» 2:9-10). Xunga Musa əz anisidin, Yəhudiy həlḳining Ibraḥimning əwladliri ikənlikini, xunga Yəhudiy həlḳining Huda Ibraḥimoƣa əḥdə bilən berixkə wədə ḳiloƣan zeminoƣa mirashorlar ikənlikini anglap bilgən bolsa kerək; wə yənə xu əḥdining ḥərmitining bəlgisi wə simwoli süpitidə Israilda tuoƣuloƣan ḥərbir ooƣul bala səkkizinqi künidə sünnət ḳilinixi kerək, dəp əgəngən bolsa kerək.

«Misirdin qiḳix» 4-babtin kərüniduki, Musa pəyoƣəmbər ooƣulliridin birini (bəlkim ikkinqi ooƣli Əliezərni) sünnət ḳilmay, Hudaoƣa itaət ḳilixtin bax tartḳan bolsa kerək. Bəlkim ayali Zipporaḥ Yəhudiy bolmiƣini üqün dəsləptə Musaning xundaḳ ḳilixioƣa ḳarxi qiḳḳan boluxi mumkin (4:25-26). Uning Musadin aqqiḳlinip eytḳan səzlirigə ḳarioƣanda («**Sən dərwəḳə aldimda ḳan tökər bir ər ikənsən!**»), Zipporaḥ sünnət ḳilixni ḳanliḳ ḥəm əḥmiyətsiz bir murasim dəp ḳarioƣan bolsa kerək.

Əmdi Huda Musani əz həlḳini ḳutḳuzuxḳa qəl-bayawanda qaḳiroƣinida nemixḳa uni xu ixni ḳilmioƣanliḳi tooƣruluḳ əslətmidi? Bəlki, nemixḳa uning aldioƣa kelip, uni tosup, itaətsizliki tüpəylidin «**uni əltürüwətməkqi boldi**»? Bu bəkmu oƣəlitə kərünməmdu?

Bu ixta Hudaning mutləḳ pak-muḳəddəslikining wə xundaḳla Uning Өz həlḳini tərbiyiləxkə sadiḳ boloƣanliḳining bir ḳismini oƣil-pal kərüp ḳalimiz; Uning həlḳigə ḳiloƣan tərbiyisi bolsa ularningmu pak-muḳəddəs boluxi üqündur. Bu pak-muḳəddəslikning bir ḳismi Uning barliḳ səz-kalamioƣa pütünləy kəngül bəlüximizdin ibarət bolidu.

Əməliyəttə Huda Musa pəyoƣəmbərni sinap keliwatatti, uning ata-bowiliri arḳiliḳ tapxuruwaloƣan Өzining səz-kalamini ḳədirləydioƣan yaki ḳədirlimәydioƣanliḳini kəzitiwatatti.

Bu ix huddi Huda Musaoɣa: «Mən sanga məlum bir ixni birla ɣetim eytsam, kupayə bolmasmu?» yaki «Ḥəmmə əmrimni sanga biwasitə deyixim kerəkmu?» degəndək bolatti. Əmma Musa pəyoɣəmbər xu waqitqiqə əz ḥayatidiki qiloɣan ḥəmmə ixini tooɣra dəp qarap kəlgən bolsa kerək — bəlkim: «Huda Θzi manga karamət bir wəzipini amanət qiloɣan əməsmu, xunga ḥəmmə ixim mukəmməldur» dəp oylioɣan boluxi mumkin.

Musa ayali təripidin qutquzulidu. Ayali ooɣlining sünnitini əzi ətküzidu. Biz xuni enik kərimizki, Hudaning «**əltürməkqi boloɣini**» Musaning ayali əməs, bəlki Musaning əzidur; xunga yənə kərimizki, Huda bu ixning məs'uliyitini Zipporaḥdin əməs, bəlki Musadin soraydu. Musa pəyoɣəmbər əz ailisidə pəyda boloɣan bu itaətsizlikkə məs'ul idi. Xuningdək, Hudaning ailisi boloɣan jamaət üqün məs'uliyətkə muyəssər qilinoɣan kixilər Hudaning səz-kalamioɣa itaət qilixqa mutləq köngül bəlüxi kerək, xundaqla ḥeqqandak baxbaxtaqliq qilmasliqi yaki ixni addiy qaoɣlimasliqi kerək: — «**Kimgə kəp berilsə, uningdin tələp qilinidioɣini kəp bolidu. Qünki adəmlər kimgə kəp amanət qoyoɣan bolsa, uningdin tələp qilidioɣinimu kəp bolidu**» («Luqa» 12:48).

Xunga biz təwəndiki hulasilərgə kəlsək bolidu: —

(a) ḥərqandak xəhs, ḥətta pəyoɣəmbərmu Hudaning yolyoruqi bilən, xundaqla Hudaning bərikitini kərgən ḥalda məlum bir ixni ijra qiliwatqan bolsimu, bu uning barliq ixlirining durus ikənlikigə barawər bolmaydu. Hudadin kəlgən bəht-bərikətning əzi xuni kərgüqi adəmning ḥəmmə ixini kəm-kütisiz dəp ispatlioɣan bolmaydu.

(ə) Xunga, gərqə əz ḥayatimizda Hudadin bəht-bərikətni yaki iltipat (jümlidin Hudaning alaḥidə yolyoruqini qobul qilip) kərüwatqan bolsaqmu, «ḥəmmə iximiz durustur» dəp oylap kətməslikimiz kerək («1Kor.» 4:4ni kərüng). Xuning bilən biz ḥərqandak waqitta «**ḥər təraptə kəmtər bolup**» («Ros.» 20:19) wə tooɣra bolsa baxqilarning pikrini qobul qilixqa təyyar turuximizoɣa tooɣra kelidu («Yaq.» 3:17). Ḥətta rosullarmu bəzidə ixlarni hata qüxinip qalidu («Gal.» 2:11-14).

Misir zeminioɣa qüxkən apətlər — «Misirning but-ilaḥlirining üstidin ḥəküm qiqirix» (12:12)

Huda Musa pəyoɣəmbərgə Misirliqlarning butliri tooɣruluq intayin qiziq bir səz qilidu: — «**Qünki Mən u keqisi Misir zeminini kezip ətimən; mən Misir zeminida məyli insan bolsun, məyli ḥaywan bolsun ularning tunji tuoɣqan ərkikining ḥəmmisini əltürimən; xuning bilən mən Misirning barliq but-ilaḥlirining üstidin ḥəküm qiqirimən; mən Pərwərdigardurmən**» (12:12)

Bu ix tooɣrisida Huda keyin yənə Musaoɣa əslitidu: —

«**Bu qaoɣda Misirliqlar ularning arisidiki Pərwərdigar təripidin əltürülgənlərni, yəni barliq tunji ooɣullirini dəpnə qiliwatqanidi; Pərwərdigar Misirliqlarning məbudlirining üstidin ḥəküm qüxürdi**» («Qəl.» 33:4).

Muqəddəs yazmilardiki təlimlərdin xuni bilimizki, butlar yaki «ilaḥlar» əməliyəttə insanlarning təsəwwuridin yaki jin-xəytanlarning aldamqiliqidin qiqqan nərsilərdur. Undaqta Huda qaysi jəḥəttə ularning üstidin «**ḥəküm qiqiridu**»?

Bu, xübḥisizki, «aldamqining salaḥiyitini pax qilix», «təsirlirini yoqitix» «butpərəslikning əhməqanilikini axkara qilix» degənlik bolsa kerək.

Biliximizqə, Misirliḳlar səksəndin kəp but-ilaḥḳa qoḳunatti. Ular ḥərbir but-ilaḥ kainatning məlum bir dairisini baxḳuridu, dəp ḳaraytti. Bu dairə xu but-ilaḥning «ḥəkümranliḳi» bolatti. Injilda jin-xəytanlarning xundaḳ dairisi qəklik «ḥəkümranlik»lirining məwjut boloŋanliḳi bayan ḳilinidu (məsilən, «Mat.» 24:29, «Rim.» 8:38, «Əf.» 3:13, 6:12, «Kol.» 2:15ni kərüng). Lekin Huda Misiroŋa qüxürgən on balayi'apətning ḥərbiri Misirliḳlarning məlum birnəqqə butlirining «ḥəkümranlik»lirining yoḳ boloŋanliḳini yaki Hudaning ḥəkümranliḳi aldida ḥeqnemigə ərziməydioŋanliḳini ispatlaytti. Muxu yərdə səḥipə qəklimisi boloŋaqḳa, buni təpsiliy kərsətməymiz, lekin təwəndiki üq misal buni eniḳ kərsitidu: —

(a) 1-apət, yəni Nil dəryasini ḳanoŋa aylandurux təwəndiki butlaroŋa «təsir yətküzdi»: —

«Nil dəryasini ḳanoŋa aylandurux» degən apət «ilaḥ» dəp ḳaraloŋan Nil dəryasioŋa, «Nil dəryasini mudapiə ḳiloŋuqi ilaḥ» dəp ḳaraloŋan «Knu» degən butḳa, «Nil dəryasining roḥi» dəp ḳaraloŋan «Ḥapi» degən butḳa, Nil dəryasi «uning ḳeni» dəp ḳaraloŋan «Osiris» degən butḳa wə Nil dəryasining «Timsaḥ ilaḥ»ioŋa qüxüp, ularning üstidin «ḥəküm qiḳaroŋan» — məsilən, Nil dəryasidiki barliḳ timsaḥlar əlgən yaki dəryadin ḥəydiwetilgən bolsa kerək.

(ə) 5-apət, yəni Misirliḳlarning qarpay mallirioŋa qüxürülgən waba; bu təwəndiki butlaroŋa «təsir yətküzdi»: —

«Taḥ» degən ilaḥning wəkili boloŋan, muḳəddəs dəp ḳaraloŋan «Apis» degən buḳa; «Ra» degən «Kattiwax ilaḥ»ning wəkili boloŋan muḳəddəs dəp ḳaraloŋan «Nəwis» degən buḳa; «Non» degən butḳa wəkil boloŋan muḳəddəs dəp ḳaraloŋan ḳoqḳar. Bu butlarning wəkili boloŋan bu ḥaywanlar daim etizlarda beḳiloŋaqḳa, xəksiz waba bilən əltürülgənidi

(b) 9-apət, yəni ḳarangoŋuluḳ apiti. Bu Misirliḳlarning «asmanlar wə ḥawa rayini baxḳuroŋuqi» dəp ḳaraloŋan kəp butlirioŋa, bolupmu «Kattiwax ilaḥ», yəni «Ḳuyax ilaḥi» boloŋan «Ra»oŋa təsir yətküzgən bolsa kerək. Pirəwn «Raning ooŋli» dəp ḳarilatti.

Bu yolda Misirliḳlar ḳədəmmu-ḳədəm asman-zeminni yaratḳan ḥəḳiḳiy Hudani tonuxḳa yetəkləndi. Bu baxlinix jəryani awwal ularoŋa anqə eoŋir azab kəltürmidi. Awwalḳi üq apət bolsa ḥəmmə adəmgə təsir yətküzdi; tətinqi apəttin baxlap Huda Өz həlḳini Misirliḳlardin pərḳ etip, apətlər pəḳət Misirliḳlaroŋa qüxti. Misirliḳlarning towa ḳilip Israilning Hudasioŋa etiḳad ḳilixioŋa ularoŋa eniḳ bir pursət yaritip berilsun dəp, xu yolda apətlər tədrijiy ḳattiḳ dərijigə yətti.

20:5 «**Sən bundaḳ nərsilərgə bax urma yaki ularning ḳullukioŋa kirmə yaki ularoŋa hizmət ḳilma. Qünki Mənki Pərwərdigar Hudaying wapasizliḳḳa ḥəsət ḳiloŋuqi Hudadurmən. Məndin nəprətləngənlərning ḳəbiḥliklirini əzlirigə, ooŋlurioŋa, ḥətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən**».

Balilar өz atisining gunaḥlirining təsirigə uqraydu, əlwəttə; lekin muxu yərdə: «**Məndin nəprətləngənlərning ḳəbiḥliklirini əzlirigə, ooŋlurioŋa... qüxürimən**», xundaḳla «ḥətta nəwrə-qəwrilirigiqə» degənning mənisi nemə?

Muḳəddəs Kitabtiki «jaza» degən səzning ḥərhil mənisi üstidə oylinix paydiliḳ ixtur. Muḳəddəs Kitabning ḥər yərliridin roxənki, Hudaning bizning gunaḥimiz üstigə adil, tegixlik boloŋan birla jazasi bolsa dozahtur — bu Hudadin ayrilip, Uning ḥuzuridin məḥrum bolux degənlik, bu yənə «mənggülük əlüm» dəpmu atilidu (ḥər jayda pat-pat təkrarlioŋinimizdək, hux həwər xuki, bizdə kəqürüm-məoŋpirət wə nijat pursiti bolsun dəp, Əysa Məsiḥ ḥəmmimizning barliḳ gunaḥimizning jazasini Өz teni wə roḥida kətürüp ḳobul ḳiloŋan).

«Mis.» 20:5tə «**ķəbiḥliklirini... qüxürüx»** (ibraniy tilida «pahad»)ning kəp tərəplik mənisi bar: — asasiy mənisi «yoķlax»tur. Huda bizni «yoķlisa», towa ķilmioƣan bolsaķ nətijisi «jaza» bolidu; towa ķiloƣan bolsaķ «yoķlax»ning nətijisi bəht-bərikət bolidu. Xuning bilən bu ayəttə «yoķlax»ning mənisi qoķum «jaza»ni ipadilixi kerək. Əgər bu jaza toluķ bolsa, nətijisi balilar atisining gunaḥliri tüpəylidin dozahķa qüxüxi kerək idi. Undaķta ḥeqķaysimizda ümid yoķ bolatti. Biraķ «jaza» bəzi waķitlarda toluķ mənisidə əməs, ayrim mənidə ixlitilidu; u «tərbiyə»ning mənisidə boluxi mumkin; məsilən, ata əz balilirini tərbiyə üqün jazalioƣinida: «Balamni ķandaķ jazalisam bolar?» dəp oylimaydu, bəlki «Ķandaķla jaza bolsa uningoƣa sawaķ, uningoƣa tərbiyə bolsun?» dəp oylaydu. Əməliyəttə Muķəddəs Kitabning kəp yərliridə «jaza» xu mənidə ixlitilidu, xu yərlərdə «jaza» Hudaning adəmni dozahķa qüxüridioƣanliķini, yəni «gunaḥķa tegixlik wə adil boloƣan jaza»sini kərsətməydu.

Əmdi «Mis.» 5:20gə kəlsək, atining gunaḥlirining bəzi nətijilirini balilirioƣa qüxidu degili bolidu. Bizningqə təwəndiki hulasilərgə kelixkə tooƣra kelidu: —

(1) Atining gunaḥliri balilaroƣa xu tərəptə təsir yətküziduki, balilar atining gunaḥlirini kərüp ularni dorisa, atilirioƣa boloƣan jaza bolidu; xu yolda bəzi qaoƣlarda atilar baliliri arķiliķ əz ķilmixlirining nətijə-mewisini kəridu wə tetiydu, ḥəmdə ķilmixlirining yirginqlikini kərüp, towa ķilixi mumkin.

(2) Atining gunaḥliri balilaroƣa xu tərəptə təsir yətküziduki, balilar bu dunyada atisining gunaḥlirining aķiwitidin japa tartidu. Məsilən, bir ḥaraķkəx dada bolsa, u pulni ḥaraķķa buzup qaqsa, baliliri yahxi əginix pursitigə erixəlməydu. Əzakiyal pəyoƣəmbər buningoƣa bir misal bolidu — əz həlķining ata-bowilirining gunaḥliri tüpəylidin, u amalsiz sürgün boloƣan («Əzakiyal» 1-babni wə izaḥatlarni kərüng). Baxķa misallardin yənə ikkini kərüx üqün Təwrat, «2Sam.» 12:1-25, wə «Yəx.» 39:3-8 ayətlərnimu kərüng. Birinqi misaldin, Natan pəyoƣəmbərning Dawut pəyoƣəmbərni gunaḥliri üqün əyibliginini, gunaḥlirining aķiwiti, jümlidin Dawutning yengila tuoƣuloƣan bowiķining dunyadin kətkinini kərimiz, ikkinqi misaldin Ḥəzəkiya padixaḥning təkəbburlixip kətkinining keyinki dəwrlərgə yətküzgən ziyanlirini kərgili bolidu.

(3) Israil Misirdin qiķķandin keyinki dəwrlərdə, Əzakiyal pəyoƣəmbərning: «**Ooƣul atisining ķəbiḥlikining jazasini kətürməydu, wə yaki ata ooƣlining ķəbiḥlikining jazasini kətürməydu**» («Əz.» 18:20) degən bayani Hudaning Musaoƣa eytķan səzining pütünləy tərbiyə berix, tooƣra yoloƣa baxlax yolida eytiloƣinini ayan ķilidu. «Əz.» 18:20də bolsa «jaza» əzining toluķ mənisidə, yəni roḥiy, mənggülük ḥayat-mamat jəḥəttə ixlitilgən bolsa kerək. Atining gunaḥliri ooƣlining towa ķilixi kerəklikini bilip yetixigə tosaloƣu bolmaydu wə xuningdək, uningoƣa towa ķilmasliķi üqün ḥeqķandaķ baḥanə bolalmaydu. Ooƣul əz gunaḥioƣa towa ķilsa, uning Hudaning ḥuzurida turuxioƣa, mənggülük ḥayatķa erixixigə ḥeqķandaķ tosaloƣu məwjut əməs. «**Gunaḥ sadir ķiloƣuqi jan igisi əlidu**» degənning mənisi «Əz.» 33:8də izaḥlioƣinimizdək, jismaniy jəḥəttiki əlümdin baxķa yənə bir əlümni kərsitixi kerək. Ḥəmmimiz əlimiz — biraķ xu qaoƣda biz Hudaning ḥuzuridin ayriloƣan ḥalda əlsək, bu ḥəķiķətən bir pajiədur, mənggülük əlümdur. Ohxaxla «**Rəzil kixi barliķ gunaḥliridin yenip towa ķilip, Mening barliķ bəlgilimilirimni tutup, adilliķ ḥəm adalətni yürgüzgən bolsa, u jəzmən ḥayat bolidu, u əlməydu**» («Əz.» 18:21) wə uningoƣa ohxaydioƣan baxķa ayətlərdimu kərsitilgən «ḥayat» pəķət «əlümdin aman ķelix» yaki «turmuxning dawami» əməs, bəlki «aliy dərijidiki bir ḥayat»ni, «ḥəķiķiy ḥayat»ni kərsitixi kerək. Bu dəl Injil bizgə yətküzgən təlim: «**Mana mənggülük ḥayat — u bolsimu, Sən ḥəķiķiy Hudani ḥəm Sən əwətkən Əysa Məsiḥni tonuxtin ibarəttur**» («Yḥ.» 3:17). Mənggülük ḥayat

jismaniy ölüm bilən əməs, bəlki ḥəqiqiy imanning pəyda boloƣan dəqiqisi bilən baxlinidu; u pəqət «yaxaxning üzlüksiz dawami»la əməs, bəlki tirik Huda bilən boloƣan munasiwəttin ibarəttur.

Bu ḥəqiqəttin bilimizki, Hudaning Musa pəyoƣəmbərgə eytqan «**qəbiḥlikni... qüxürüx**»i pəqət waqitlik, jismaniy birhil ḥeküm-jazaning dairisidila qəklinidu. «Ikkinqi, üqinqi yaki tətinqi əwladlar»da, ata-bowilirining ətküzgən gunaḥliridin towa qilix niyiti boloƣanlaroƣa bu jismaniy jazalar qəklinixi yaki pütünləy əməldin qalduruluxi mumkin — ḥəmmidin muḥimi xuki, Məsiḥ bu dunyaoƣa qaytip kəlgüqə, Huda bilən ḥəqiqiy alaqidə bolup ḥayat ətküzüx yoli barlik insanlaroƣa izqil oquq turidu.

«Qanaaniylarni yoqitinglar» degən əmr tooƣruluq

«**Mening Pərixtəm sening aldingda mengip, seni Amoriylar, Ḥittiylar, Pərizziylər, Qanaanlar, Ḥiwiylar wə Yəbuslarning zeminioƣa elip kiridu; Mən bolsam ularni yoqitimən. ularning ilaḥlirioƣa bax egip ibadət qilma, ularning qilmixlirini dorima, bəlki ularni yoqitip, ularning butlirini urup qeqiwət**» («Mis.» 23:23-24, «Qan.» 7-babnimu kərüng).

Təwrat wə Injilni oquydioƣan aqkəngül kixilərning bexi bəzidə xu nuqta tooƣruluq qaymuqup qalidu. Injilda Rəb Əysa Məsiḥ bizgə ḥətta düxmənlirimizgimu meḥir-muḥəbbət kərsitinglar, dəp buyruoƣan yərdə, Təwratta «Misirdin qiqix»tiki muxu yərdə nemixqa Israillaroƣa muxu adəmlərni yoqitinglar, dəp buyruloƣan? Nemixqa Təwratning baxqa yərliridimu xundaq buyruq kərülidu? Hudaning iradisi zadi nemə? Undaq buyruq zalimlik əməsmu?

Bundaq soaloƣa jawab berix üqün biz awwal Qanaanlarning əḥwali bilən Israillarning əḥwalini təpsiliy kərüp qiqiximizoƣa tooƣra kelidu: —

(a) Qanaaniylarning əḥwali

Tət yüz yil ilgiri Huda Ibraḥimoƣa Qanaan zeminini berixkə wədə qiloƣan waqtida uningoƣa yənə mundaq degənidi: —

«**Pərwərdigar Abramoƣa: Jəzmən bilixing kerəkki, sening nəsling əzlirining bolmioƣan bir zeminda musapir bolup, xu yərdiki həlqning qulluqida bolidu wə xundaqla, bu həlq ularoƣa tət yüz yiloƣiqə jəbir-zulum salidu. Lekin Mən ularni qullukqa saloƣuqi xu taipining üstidin ḥeküm qiqirimən. Keyin ular nuroƣun bayliqlarni elip xu yərdin qiqidu. Əmma sən bolsang, aman-hatirjəmlik iqidə ata-bowiliringoƣa qoxulisən; uzun əmür kərüp andin dəpnə qilinisən. Lekin xu yərdə tət əwlad ətüp, nəsling bu yərgə yenip kelidu; qünki Amoriylarning qəbiḥlikining tehi zihi toxmidi**» («Yar.» 15:15-17).

«**Amoriylarning qəbiḥlikining tehi zihi toxmidi**» yaki «**Amoriylarning qəbiḥliki tehi toxmioƣanidi**» degən sözlər bizgə, gərqə zemindikilərning gunaḥi xu zamanda naḥayiti eoƣir boloƣini bilən, Huda ularning bexioƣa ḥekümini qüxürgüqə ularoƣa tehi towa qiloƣudək waqit bərməkqi idi, dəp kərsitidu. Əgərdə «qəbiḥlikining zihi toxqan» bolsa, undaqta insan gunaḥqa toloƣan bolupla qalmay, bəlki uning ahir berip Huda aldida towa qilip qilmixlirini tüzitix pursətlirini rət qiloƣanliqini kərsitidu. Xunga Hudaning Ibraḥimoƣa boloƣan bu sözi xuni kərsitiduki, kəlgüsi bir zamanda u bu rəzil qəbililərni (Amoriylar Qanaaniylar qəbililərning kattabexidur) zeminidin, xundaqla yər yüzidin yoqatmaqqi idi.

Biz «Kanaaniylarning yürüx-turuxliri kandak idi?» dəp Mukəddəs Kitabning baxka kisimliridin izdisək yaki arheologiyilik ispattin təkxürsək, nətijisi ohxax qikidu; ular dərwəkə «wəhxiy ilahlarola» qokunoluqilar bolup, butpərəslikkə baolik harhil nəpratlik wə yirginqlik ixlarni kilatti, jümlidin insanlar (bolupmu əz baliliri)ni kurbanlik kilatti. Buthanilirida harhil pahixiwazlik wə bəqqiwazlik ətküzülətti (xuning bilən ular arisida harhil sakaymas jinsiy kesəlliklər tarkalolan idi), ərp-adətliri harhil zulum-rəhimsizliktin ayrilmaytti. Xundak bir həlk Hudaning həlki Israilni bulolapla kalmay, bəlki yirginqliklikini pütkül dunyaola yukturuxi mumkin idi. Yahxi bir taxki kesəl dohturi adəmni kutkuzux üqün uning tenidin ələk ətlirini kesiwətkinidək, Hudamu xu kixilərni dunyadin kesiwətməkqi idi; Israil bolsa uning piqiki bolatti.

(ə) Israilning əhwali: —

Təwrat dəwridiki Hudaning Israilola tapiliolan barlik əmrliri tooruluk tohtalolinimizda, ularning Hudaning nijatini tehi toluk kərmigən bir həlk ikənlikini yadimizda tutuximiz kerək. Xunga Təwratta hatiriləngən əmrlər bəlkim Hudaning kənglidikidək məksət-muddialirini toluk bildürüp ketəlməsliki mumkin; bəlki U kəngli kattik bir həlk kobul kiloludək, ularola nisbətən mumkin bolidiolan, ular ada kilalioudək əmrlərni tapxurolan. Bu ix Rəbbimizning «Mat.» 19:3-9-ayəttə «talak berix» tooruluk bololan sözliridə enik qüxəndürülidu, bolupmu 7-8-ayəttə hatirilənqən bu misalda: —

«**Pərisiylər uningdin yənə: — undakta, Musa pəyoləmbər nemə üqün Təwrat kanunida ər kixi əz ayaliola talak hetini bərsila andin uni koyuwetixkə bolidu, dəp buyruolan? — dəp soraxti.**

U ularola: — Tax yürəklikinglardin Musa pəyoləmbər ayalliringlarni talak kilixka ruhsət kiloqan; lekin aləmning baxlimida bundak əməs idi» — dedi».

Hudaola ming təxəkkur, «yengi əhdə» tüzülüxi bilən, yəni Əz Rohining küq-kudriti wə qəksiz iltipati bilən, Hudaning barlik əmrlirigə, jümlidin «**Silərgə düxmənlik bololanlarola mehir-muhəbbət kərsitinglar, silərdin nəpratlənqənlərgə yahxilik kilinglar, silərgə ziyankəxlik kiloqanlarola dua kilinglar**» («Mat.» 5-babni kərüng) deginigə əməl kilixka uroup qikidiolan yengi kəlblər wə yengi rohlar bardur. Mana bu «yengi əhdə»diki pak-mukəddəsliktur. «Kona əhdidiki pak-mukəddəslik» bolsa baxkiqə idi — Huda Əz həlkini buloqioquqi amillardin saklinixka ularning ətrapiola birhil «kaxa» selixi kerək. Kanaaniylarni zemindin qikiriwetix həm keyin ularning Israil zeminining sirtidiki kaldukliri bilən heqkandak bardi-kəldi kilmasliki bolsa, Israilni Məsihning dunyaola kelixigiqə ayrim saklaydiolan muxu «kaxa»ning dəl kerək bololan bir kismi idi.

Biz «əfəsusluklarola»diki «koxumqə səz»imizdin nəkil kəltürimiz: —

«Məsihning kelixi bilən bu «kaxa» keraksiz bololanidi; Israil Məsih təripidin kutkuzulolan bolsa, yənə taipə koxnilirining buloqioquqi təsirlirigə bekinip ketixi mumkin bolmaytti; əksiqə, ular tolup taxkan pak-mukəddəs muhəbbət bilən əz ətrapidikilərgə təsir kərsitixi mumkin bolatti. Xunqə paskinilik arisida turolan bolsimu, ularda pak-mukəddəs turuweridiolan birhil pak-mukəddəslik bar bolatti; hərkandak əqmənlik wə nəprət arisida turolan bolsimu, ularda mehribanlik turuweridiolan birhil muhəbbət bar bolatti (xunga hazir barlik etikadqilarola, Yəhudiy bolsun, Yəhudiy bolmisun, heqkandak «kaxa» kerək əməs)».

Lekin kona əhdə dəwridə, yəni Təwrat dəwridə bolsa (Hudaning Rohi tehi ata kilinmioqaqka), xundak birnəqqə «kaxa» bololan əmrlər intayin kerək idi («kaxa» bololan əmrlərning əng kattiki «Kanaaniylarni kiringlar, həydiwetinglar» degəndək əmrni əz iqigə elixi kerək idi).

Lekin bular ḥazir dərwəkə Məsiḥning muḥəbbət wə küq-kudrətkə tolоған yüksək əmrliri təripidin bikar kilinоғandur; Hudaning meḥir-xəpkiti bilən ularda mangayli!

Musa pəyоғəmbər Sinay teоғiоға zadi kanqə ketim qikip-qüxkən?

Biz ḥesablap bəx ketim dəymiz: —

(1) Taоғning baоғriоға berip, Hudaning qakirikini anglaydu (19:3)

(2) Huda bilən uqrixix üqün taоғning qokkisiоға qikidu; həlk bolsa taоғning tüwidə turidu (19:17, 20)

(3) Huda ḥəmməyləngə «on pərz»ni qüxürgəndin keyin, həlk Musadin əzlirigə wəkil bolup, Hudaоға yekinlixixini ətünidu. Musa Pərwərdigardin birnəqqə təpsiliy ḥeküm-bəlgilimilərni tapxuruwalidu (20:19-23:33).

(4) Musa, Ḥarun, Ḥarunning ooғulliri wə Israilning akсakalliri Huda təripidin taoғka qakirilidu. Musa awwal Hudaning həlk bilən baoғliоған əḥdisini həlkning kobul kiloғinining bəlgisi süpitidə ularning üstigə kan sepidu, andin Ḥarun katarlikлar bilən taoғ etikigə kelidu. Huda uni tehimu kəp ḥeküm-bəlgilimilər, xundakla tax tahtaylarni kobul kilixka tehimu yukiriоға qikixka qakiridu (24:1-12). U taoғning baoғrioғiqə, qokkisioға yekin qikidu (24:16-17) andin taoғning qokkisida Hudaning ḥuzuriоға kiridu (24:18). U xu yərdə kirik kün turidu; Huda uningоға «mukəddəs qedir»ning təpsilatlirini ḥəm uning xəkil-nushisini kərsitidu (25-31-bablar, «Ibr.» 8:5).

(5) Kirik kündin keyin Huda Musaоға: — Həlkning manga asiylik kilip, butlaroға qokunup kətti, dəp həwərləndüridu. U taoғdin qüxidu wə dərwəkə həlkning dəl xundak kiloғanlikini baykaydu. U oғəzəplinip, ikki tax tahtayni etip qekiwetidu. Musa həlk üqün dua-tilawət kilidu, andin Hudaning xan-xəripigə guwahqi boluxka yənə bir ketim taoғka qakirilidu (32-33-bablar). Bu ketim u əzi ikki tax tahtayni oyup qikidu (lekin u ularning üstigə ḥeqnərsə pütməydu). U taoғda turuwatkinida Hudaning xan-xəripi aldidin ətidu. Musa yənə bir ketim həlk üqün dua kilidu wə xuning bilən kəprək ḥeküm-bəlgilimilərni tapxuruwalidu (34:1-27). U yənə ḥeq yeməy-iqməy kirik kün turoғandin keyin, taoғdin yenip qüxidu; Huda yənə tax tahtaylar üstigə «on pərz»ni yazidu (34:28-35).

Xu künlərdə Musa pəyоғəmbər səksən kündin artuk ḥeqnemə yemigən wə iqmigənidi.

Huxbuygaḥning roli

(1) Adəttə huxbuygaḥ «əng mukəddəs jay»diki pərdining aldida turatti (40:5). Ḥər küni ətigəndə wə kəqtə uning üstidə huxbuy kəydürülətti.

(2) Yilda bir ketim «kafarət küni»də, Bax kaḥin «əng mukəddəs jay» iqigə kirixtə, uningda kəprək huxbuy kəydürətti. Xu yol bilən huxbuydin bir bulut qikip, «kafarət təhti»ni kaplaytti («Law.» 16:12-13). Xuning üqünmu məlum jəḥəttin «huxbuygaḥ» «əng mukəddəs jay»оға təwə dəp karilidu («Ibr.» 9:4, «Wəḥ.» 8:3).

Misirdin kutkuzulux — mənggülük nijatni kərsitidiоған «bexarətlik rəsim»

Israilning Misirdin kutkuzuluxi ḥəm qəl-bayawandin ətüp «wədə kiloған zemin»оға baridiоған səpiri Injilda wə Təwratning əzidimu Məsiḥdə boloған əbədiy nijatni kərsətküqi «bexarətlik rəsim» süpitidə kəp yərlərdə tiloға elinidu.

Ulardiki ohxaydioған yərlər intayin kəptur; təwəndə biz pəkət əḥmiyətlik, ibrətlik selixturmilardin bəzilirini kərsətməkqimiz. Awwal biz Musa pəyоғəmbər bilən Məsiḥning

otturisidiki selixturmioɣa, bolupmu ularning ikkisining Israil bilən boloɣan munasiwitigə ḳarap baḳayli: —

Musa pəyoɣəmbər «Israilni Ḳutḳuzoɣuqi» süpitidə kəlgüsidiki «Məsiḥ»ni kərsətkən bexarət bolidu

Musaning (ḥayatida) Məsiḥni kərsətkən bexarətlik yərliri təwəndiki ixlarni əz iqigə alidu (baxḳilarmu bar): —

(1) Musa pəyoɣəmbər «Israilning Ḳutḳuzoɣuqisi» bolup, u tuoɣuloɣanda ata-anisioɣa Hudaning wəḥiysi bilən Hudaning məḳsətlirini əməlgə axuroɣuqi alaḥidə bala dəp tonuloɣan («Mis.» 2:2, «Ibr.» 11:23).

Məsiḥ «Dunyaning Ḳutḳuzoɣuqisi» bolup, tuoɣuloɣanda ata-anisi, xundaḳla kəp həlḳlərgə Hudaning wəḥiysi bilən Hudaning məḳsətlirini əməlgə axuroɣuqi alaḥidə bala dəp tonuloɣan («Mat.» 2:2-12, «Luḳa» 2:1-39).

(2) «Ḳutḳuzoɣuqi Musa» tuoɣuloɣanda düxmənlər uni əltürməkqi boloɣan, lekin Huda uni alaḥidə saḳlidi («Mis.» 1:22-2:10).

Ḳutḳuzoɣuqi Məsiḥ tuoɣuloɣanda düxmənlər uni əltürməkqi bolup izdigən, lekin Huda uni alaḥidə saḳlidi («Mat.» 2:13-18).

(3) Musa pəyoɣəmbər ḳirik yaxḳa kirgəndə Hudaning Θz həlḳini ḳutḳuzuxḳa əzini qaḳiroɣinini qüxəndi («Ros.» 7:23).

Məsiḥ anisining ḳorsiḳidiki qaoɣdin tartipla (əməliyəttə, əzəldinla) kənglidə Hudaning Θz həlḳini ḳutḳuzuxḳa əzini qaḳiroɣinini bilətti («Zəb.» 22:9-10, «Yəx.» 49:1, 5).

(4) Musa pəyoɣəmbər əz həlḳini ḳutḳuzuxḳa Misirdiki ordining xəḥrət-bayliḳliridin waz keqixkə razi boldi («Ibr.» 11:23).

Məsiḥ Θz həlḳini ḳutḳuzuxḳa ərxlərning bayliḳliri wə xan-xəripidin waz keqixkə razi boldi («Fil.» 2:5-8, «Yḥ.» 1:14, «2Kor.» 8:9).

(5) Musaning Hudaning adimi boloɣanliḳi asmandin qüxkən bir awaz bilən təstiḳlanoɣan («Mis.» 19:19)

Məsiḥning Hudaning Ooɣli boloɣanliḳi asmandin qüxkən bir awaz bilən təstiḳlanoɣan («Mat.» 3:17, 17:5, «Yḥ.» 12:28)

(6) Israil Musa pəyoɣəmbərni, yəni Huda təripidin ularni ḳulluḳtin ḳutḳuzuxḳa ḥəm ularni aman-hatirjəmlikkə erixtürüxkə əwətilgüqini qətkə ḳaḳti («Mis.» 2:11-14, «Ros.» 7:19-29). Ularning qətkə ḳeḳixining nətijisidə, Musa qəl-bayawanda azab tartidu.

Israil Məsiḥni, yəni Huda təripidin ularni gunaḥdin ḳutḳuzuxḳa ḥəm ularni mənggülük aman-hatirjəmlikkə erixtürüxkə əwətilgüqini qətkə ḳaḳti («Mat.» 21:42, «Mar.» 8:13, 12:10, «Luḳa» 9:22, 12:14, 19:42, «Ros.» 3:14). Ularning qətkə ḳeḳixining nətijisidə, Məsiḥ əng dəḥxətlik əlümni bexidin ətküzidu.

(7) Israil təripidin qətkə ḳeḳiloɣandin keyin, Musa pəyoɣəmbər ulardin ayrilidu, uzun waḳit (40 yil) ular bilən boloɣan alaḳisi üzülidu. Bu waḳit iqidə u Yəhudiy bolmioɣan bir ḳizni ḳutḳuzidu wə uni əmrigə alidu («Mis.» 2:15-22).

Israil təripidin qətkə ḳeḳiloɣandin keyin, Məsiḥ ulardin ayrildi, uzun waḳit (ḥaziroɣiqə təhminən 1990 yil) ular bilən boloɣan alaḳisi (omumiy jəḥəttin eytḳanda) üzüldi. Bu waḳit dawamida U kəp ḳisim Yəhudiy bolmioɣanlardin boloɣan jamaətni ḳutḳuzdi wə ḳutḳuziwatidu, xundaḳla uni «ḳiz süpitidə» «Θz əmrigə» elip kəlməktə («Ros.» 15:14, «Rim.» 11:11, «Kol.» 1:27, «Əf.» 5:22-32, «Wəḥ.» 21:2, 9).

(8) Musa həlqqə boloɣan muhəbbiti bilən, həlqning gunahlirini əz üstigə elip, ularni dəp Hudadin ayrilip lənət boluxqa təyyar boloɣan («Mis.» (32:30-34)

Məsih pütkül dunyaoɣa boloɣan muhəbbiti bilən, dunyadiki həlqning gunahlirini Əz üstigə elip, ularni dəp Hudadin ayrilip lənət boluxqa təyyar boloɣan wə dərwəqə xu yolda əzini qurbanlik qildi («2Kor.» 5:18»).

(9) Bu uzun waqittin keyin Musa pəyoɣəmbər Misir zeminioɣa qaytip, Hudaning küq-qudriti bilən nuroɣun alamət-karamətlərni kərsitidu; u Israil təripidin Huda əwətkən Qutquzoɣuqi dəp tonulidu wə ularni Pirəwnning qulluqidin qutquzidu.

Zamanning ahirida Məsih Israil təripidin tonulidu («Zək.» 12:10-13:1); U küq-qudriti bilən nuroɣun alamət-karamətlərni kərsitip bu dunyaoɣa qaytip, Israilni gunahliridin qutquzidu, xundaqla ularni yoqatmaqqi boloɣanlarning həmmisidin qutquzidu (məsilən, «Zək.» 12-bab wə 14:1-9ni kərüng).

Israillarning Misirdin qutquzuluxi — u mənggülük nijatni kərsitidioɣan bir «bexarətlik rəsim»

Ohxap ketidioɣan yərliri: —

(1) Israil awwal mutləq ajiz wə ümidsizlik halətkə qüxüp, andin Pərwərdigaroɣa nida qilidu («Mis.» 2:23).

Adəmlər əz ajizliqini tonup, ümidsizliktin Rəbgə nida qilidu; insanlar pəqət xundaq halətkə qüxkəndə gunahdin qutquzuluxtin boloɣan nijatqa erixidu («Ros.» 2:38-39 «Rim.» 10:12-13).

(2) Israil qutquzulux üqün Huda əwətkən Qutquzoɣuqi Musa pəyoɣəmbərgə pütünləy ixinixi kerək idi.

Insanlar gunahliridin qutquzulux üqün Huda əwətkən Qutquzoɣuqi Məsihgə pütünləy etiqad qilixi kerək.

(3) Israilning Musa pəyoɣəmbərgə boloɣan ixənqi azab-oqubətlər arqilik sinaldi («Mis.» 5:1-21).

Ixəngüqilərning Məsihgə həqiqiy iman-ixənqi bolsa, undaqta ularning etiqadi azab-oqubət arqilik sinilidu («Mat.» 3:21, 24:9, «Ros.» 14:22, «1Tes.» 1:6, «2Tes.» 1:5, «2Tim.» 3:12)

(4) Israilning qutuluxi qozining qeni arqilik wujudqa qikti («Mis.» 12:3-13).

Insanlarning gunahdin qutuluxi «Hudaning qozisi», yəni Məsihning qeni arqilik wujudqa qikidu («Yh.» 1:29, «1Kor.» 5:7-8, «Wəh.» 7:14).

(5) Pütün Israil qozining gəxini («aqqik-qüqük kəktat wə petir nan bilən») yeyixi kerək idi («Mis.» 8:12-13).

Pütkül jamaət Məsihni yeyixi kerək («Yh.» 31:6-35, 48-63, «1Kor.» 7:5-8).

(6) Israil qulluqtin qutquzulux üqün birhil «ölüm»din, yəni «Qizil Dengiz»din ətüxi kerək idi. Bu ətüxni birhil «qəmüldürülüx» degili bolidu; keyin rosul Pawlus bu «qəmüldürülüx»ni ««bulut həm dengiz»ning wasitisi bilən Pirəwnning qulluqidin «Musaning yetəkqilikigə ətüx» dəydu («Mis.» 14:19-31, «1Kor.» 10:1-2). Demək, bu «qəmüldürülüx» ularni Musa pəyoɣəmbər bilən yengi birhil munasiwətkə kirgüzdi; Musa pəyoɣəmbər Hudaning yolyoruqi astida ularoɣa bax, yetəkqi wə yar-yələkqi boldi.

Hudaning jamaiti gunahning qulluqidin Məsihning ölümining wasitisi («Qizil Dengiz» Əysaning qenioɣa yaki ölümigə wəkillik qilidu) bilən wə Muqəddəs Rohning quq-qudriti («bulut» Muqəddəs Rohqa wəkillik qilidu) bilən «Xəytanning qulluqidin» «Məsih Əysaoɣa kirixkə qəmüldürülüp» qutquzulidu («Yh.» 3:3-5, «Rim.» 6:3-4, «1Kor.» 12:13, «Kol.» 2:11-12).

(7) Israil Qizil Dengizdiki «ölüm»i bilän düxmini boloqan Pirəwn wə uning barliq qoxunlirining küqidin mənggügə halas qilinip qutquzuldi.

Məsihning ölümi bilən wə xundaqla bizning Uning xu ölümi iqigə eliniximiz bilən Uningoqa ixəngüqilər əzlirining düxmini boloqan «bu dunyaning hökümdari», yəni Xəytandin, xundaqla qoxunliri boloqan barliq jinlarning küqidin mənggügə halas qilinip qutquzuldi («Kol.» 2:11-12, «Ibr.» 2:14-15, «1Yh.» 3:8).

Hazir Xəytan wə barliq jinlarning Məsihgə etiqad qiloqan hərqandaq kixining üstidin heqqandaq hoquqi yaki baxqurux küqi yoqtur («Luka» 10:19, «əf.» 2:1-7, bolupmu 2-ayətni kərüng). Halbuki, biz «**Ibliska heqqandaq orun qoyup bərməslik**»imiz kerək («əf.» 4:27) wə daim «**Iblisning hiylə-nəyrənglirigə taqabil turuxi**»miz lazimdur («əf.» 6:11).

(8) Hudaning qudrətlik qutquzuxi arqilik Israil uning bilən yengi bir alaqigə kirdi; bu munasiwət bilən u ularning otturisida («muqəddəs qedir»da) makan qildi wə kahinliri arqilik ular bilən alaqilixatti.

Məsihning zor nijati arqilik etiqad qiloquqilar Huda bilən yengi bir alaqigə kiridu; U Öz Rohi arqilik ular arisida həm iqidə makan qilidu wə ularning «bax kahin»i boloqan Məsih arqilik ular bilən alaqilixiwatidi («əf.» 2:19-22, «Ibr.» 4:14-16, 12:18-28).

(9) Israilning Musa pəyoqəmbərning yetəkqiliki astida yaxixi üqün uloroqa yengi bir qanun-tüzüm beoqixlandi; bu qanun-tüzüm əhdə süpitidə taxloroqa pütüldi («Mis.» 19-23-bablar).

Hudaning jamaiti Məsihning yetəkqiliki astida pütünləy yengi bir qanun yaki tooqrirak eytqanda yengi bir qanuniyətkə kirgüzülidu. Bu qanuniyət sirttiki məlum birhil ölqəmgə yetixkə tirixixtin ibarət əməs («Rim.» 2:29, 7:6, «2Kor.» 3:6), bəlki iqidiki yengi bir hayatning küqi wə türtkisi, yəni Hudaning Rohi arqilik Hudaning ularning qəlbigə pütkən bir əhdisi bilən bolidu: — «**Qünki Məsih Əysada boloqan hayatliqni bəhx etidioqan Rohning qanuniyiti adəmni gunahqa wə ölümgə elip baridioqan qanuniyəttin bizni halas qildi**» («Rim.» 8:1-4, «2Kor.» 3-bab).

Musa pəyoqəmbərning tərjimihalidin elinoqan bəzi sawat-sawaqlar

Musaning tərjimihalidin intayin muhim bir rohiy prinsipning süpətlənginini kərüxkə bolidu. U rosul Pawlus təripidin bayan qilinidu: —

«**Bəlki Huda danalarni hijalətkə qaldurux üqün bu dunyadiki əhmək sanaloqanlarni talliwaldi; küqlüklərni hijalətkə qaldurux üqün bu dunyadiki ajiz sanaloqanlarni talliwaldi; U yənə bu dunyadiki qədirsizlərni, pəs kərülidioqanlarni talliwaldi, «yoq boloqan nərsilər»ni məwjut xəy'ilərni yoqqa qiqiriwetix üqün talliwaldi. Uning məqsiti Huda aldida heq ət igisi mahtanmaslik üqündur. ... xuningdək Təwratta pütülgəndək: «Pəhirlinip mahtioquqi bolsa Rəbdin pəhirlinip mahtisun!**» («1Kor.» 1:27-29, 31).

Huda Öz qulini Misiroqa qayta əwətixtin burun «qəlning əng qetidə» (3:1) qirik yil yoxurun turoquzuxioqa bəlkim həyran qeliximiz mumkin. Birinqidin, u (Musa) əz həlqigə yardəmlixix niyitidə boloqanda, ularning qətkə qeqixining dərdini yətküqə tartti; uningoqa nisbətən Pirəwnning ordisida əzləxtürgən barliq bilim-hekmətliri «qəlning əng qetidə» paydisizdək kərünətti; həlqni qutquzuxtək uluoq bir ixning ornioqa, u qəldiki qoyqilarning japaliq hayatini ətküzüp, adəmlərdin əməs, bəlki qoylardin həwər almaqta idi. U bihudə ətüwatqan künlirini oylioqinida wə əz həlqini dəp əgəngən bilim-hekmət, ordidiki hoquq wə hərmət-xəhrətni taxliwətkinini əsliginidə, ularning həmmisi mutlək bikaroqa kətkəndək kərünətti. Uning Israilni qutquzuxqa baoqlioqan ümidimu yoqqa qikqandək qilatti.

Rosul Pawlus bayan ḳiloɣan prinsipḳa yənə ḳaraydioɣan bolsaḳ, Huda karamət uluoɣ bir ixni barliḳḳa kəltürüp, əz küq-ḳudritini kərsətməkqi bolsa, u bu ix üqün muwapiḳ bir wasitiqi tepixi kerək, dəp bilimiz. Lekin xu wasitiqi daim degüdək əzini «ajiz», dəp bilidioɣan, baxḳilar təripidin «ḳədirsiz», «pəs kərülidioɣan», ḥətta «ələning nəzиridə yoḳ» dəp ḥesablanoɣan bir adəm boluxi kerək. Əzini «dana.», «küqlük» dəp sanaydioɣan adəm bolsa bolmaydu. Bolmisa, Huda niyət ḳiloɣan bu ix ada ḳilinoɣanda, wasitiqi adəm: «Mən nemidegən uluoɣ bir ixni ḳildim-ḥə!» dəp oylixi, yaki bu ixni kərgənlər «Palanqi-pokunqi ḳaltis ikən, u karamət bir ixni ḳiptu!» deyixi mumkin. Hudaning wasitiqisi bolup, uning təripidin ixlitilixi üqün, insan ajiz («2Kor.» 12:9-10, 13:3-4), yəni əzining ḳabiliyiti yaki küqigə tayanmaydioɣan boluxi kerək («Fil.» 3:3-8); uning tayanqisi pəḳət Pərwərdigar Əzidur, uning ixənq-ümidi pütünləy Pərwərdigarda bolidu. Xuning bilən bu ix tamam boloɣanda u xan-xərəpni pütünləy Pərwərdigarningkidur dəp bilidu — wə baxḳa adəmlərmu xuni bilidu — «**Pəhirlinip mahtioɣuqi bolsa Rəbdin pəhirlinip mahtisun!**».

Musa pəyoɣəmbər qəl-bayawanda uzun yillarni ətküzgəqkə, u Huda ixlitixkə muwapiḳ kərgən xundaḳ «ḳədirsizlər» yaki «ələning nəzиridə yoḳlar»din boloɣan bir wasitiqi bolup qiḳti. U Hudaning wəzipisini ətiginidə, əzining kərgən qongḳur tərbiyisi wə igiligən bilimigə tayanmidi. Bundaḳ deginimiz Huda Musani Pirəwnning aldioɣa əwətip, Israilni Misirdin ḳutḳuzoɣinida, u kəp yil burun əzləxtürgən tərbiyə wə bilimni ixlətmidi, degənlikimiz əməs; pəḳət Musa pəyoɣəmbər Hudaning uluoɣ ḳutḳuzuxini: «əzümning ḳabiliyiti yaki ḥekmitidin boloɣan» dəp ḥesablimaytti. Lekin Musa həlḳini «**xamal ḥuwlaydioɣan dəḥxətlik bayawan**»din baxlap mangoɣanda («Ḳan.» 32:10), xübḥisizki, uning qəldə ətküzgən ḳirik yillik «mənisiz künliri»ning təjribisining paydisi qiḳip, heli karoɣa kəldi. Əməliyəttə, Musaning kənglidiki tügün bolsa, «Mən Hudaning ixioɣa yarimaymən» degəndək birhil ixənqsizlik idi («Mis.» 4:10-17).

Ahir berip, uning kənglidiki xu tügüni yexildi; u ḥaman təjribisini yaki bilimini «tayanq» ḳilmay, pəḳət Hudaoɣila tayandi.

Hudaning muḳəddəs ḳanun-bəlgilimilərni ata ḳilixining «muḳəddəs qedir» bilən boloɣan munasiwiti

Hudaning həlḳni ḳutḳuzux tərtipi bizni Uning yollirini heli qüxinidioɣan ḳilidu: —

(a) Həlḳning kətürgən nalə-pəryadini anglap ular üqün boloɣan kəyümqanlikini kərsitixi (4:31)

(ə) Ularni Misirdin ḳutḳuzuxi (5-15-bablar) ḥəmdə ularni qəl-bayawanda aman-esən saḳlap, ularoɣa yemək-iqmək təminlixi bilən Əz küq-ḳudritini kərsitixi (16-18-bablar)

(b) Ularoɣa muḳəddəs ḳanunini tapxurux arḳilik Əzining mutləḳ ḥəḳḳaniy ḥəm pak-muḳəddəs harakterini ayan ḳilixi (19-24-bablar)

(p) Israilning otturisida makan ḳilixḳa boloɣan arzusini ipadiləp, ularoɣa «**Manga bir qedir ḳurunglar**» dəp əmr ḳilixi (25-31-bablar). Keyin Musa Hudaoɣa mundaḳ dua ḳildi: «**Əgər Sən Əzüng biz bilən billə mangmisang, bizni bu yərdin qiḳarmioɣaysən**» (33:14-15).

Muxu tərtiptə biz Hudaning nijatta boloɣan muddia-məḳsətlirini, yəni ahir berip Əz həlḳining ḳəlbliridə makan ḳilixtin ibarət təxnasini kərələymiz. Bizning Hudani tonux, xundaḳla Uning bizgə boloɣan mənggülük muddia-məḳsətlirini tonup yetix yoli kəpinqimiz üqün eytḳanda, ḳədimki Israilning Hudaning məḳsətlirini tonux yolioɣa ohxax tərtiptə bolidu: —

(a) biz Uningoŋa nalə-pəryad kətürsək, Uning bizgə boloŋan meḥir-muḥəbbitini tonuxḳa baxlaymiz;
(ə) U bizning pəryadimizni anglap, küq-ḳudritini kərsitidu
(b) U Өzining pak-muḳəddəs harakteri tooŋruluḳ bizgə əgitidu.
(p) U Өzining pəḳət «**biz bilən billə**» əməs, bəlki «**bizdə, ḳəlbimizdə**» makan ḳilixtiki muddia-məḳsitini bizgə ayan ḳilidu («Yḥ.» 14:17)
(t) Uning Muḳəddəs Roḥi ḳəlbimizdin orun aloŋanda, uning muddia-məḳsiti əməlgə axurulidu!

«Muḳəddəs qedir»ning «bexarətlik shemisi»

Rosul Pawlusning «Rim.» 15:4, «1Kor.»» 10:11 wə «Kol.» 2:16-17diki bayanliri boyiqə Təwratta barliḳ hatiriləngən ixlar Injil dəwridimu Hudaning həlḳi üqün kəp ibrət-sawatlarni beridu; qünki ular biz Məsiḥdə muyəssər boloŋan bəht-bərikət wə imtiyazlarni aldin'ala kərsətti. «Ibraniylar»ning muəllipimu «muḳəddəs qedir»ni bügün etiḳad arḳiliḳ bizgə nesip boloŋan ərxtiki əməliyətlərning nushisi yaki sayisidur, dəp alaḥidə kərsitidu («Ibr.» 9:1-5, 23, 10:1-2).

Xuning üqün biz qedirning barliḳ təpsilatlirining (ḥətta «**ḥoylining hadiliri**»ning atmix mis təglikidin tartip «**eqkə tiwitidin ixləngən yopuḳ**»ning ikki parqisini bir-birigə baoŋlaydioŋan «**əllik mis ilmək**»kiqə (əz waḳtida tehi əməlgə axurulmioŋan), ḥəmmisining Məsiḥdə boloŋan nijatni aldin'ala ayan ḳilidioŋan birhil roḥiy əḥmiyiti bar, dəp ixinimiz. Injilning birnəqqə ḳisimlirida oḳurmən bu «bexarətlik shema»ning bəzi jəḥətlirining qüxəndürüxini kərələydu.

«Bexarətlik shema»ning əng eniḳ wə muḥim təripi bolsa intayin addiydur; muḳəddəs qedirda birinqidin Hudaning ḥuzuri «ap'aḳ bir tam» bilən, yəni ḥoylisining pərdisi bilən tosaloŋan. Pərdə bəx gəz egizliktə boloŋaqḳa, insan ḥoylining iqini kərəlməytti. Xübḥisizki, ḥoylisining xu egiz aḳ kanap rəhtlik pərdisi Hudaning mutləḳ ḥəḳḳaniyliḳini kərsitidu — insan uning sirtida turoŋanda iqini kərəlməytti wə uningdin ətüp kirəlməytti («Wəḥ.» 15:6, 19:8, 14ni kərüng).

Ikkinqidin Hudaning ḥuzuri qedir bilən yoxurunatti. Hudaning julasi qedirning iqidə boloŋini bilən, u insanlarning kəzlirigə yoxurun idi; qünki qedir bək ḳelin bolup, tət ḳat pərdə-yopuḳ bilən tosuloŋan. Hudaning parlaḳ xan-xəripi bügünmu tehiqə insanning kəzliridin yoxurun turidu («1Tim.» 6:1). Ḥalbuki, ḥoylida, andin qedirining əzidə bir «kirix eoŋizi» bardur! Əmdi biz bügün bu «kirix eoŋizi»ni ḳəyərdin tapimiz? Jawabni Injildin tapimiz; qünki Rəbbimiz Əysa Məsiḥ Өzi tooŋruluḳ naḥayiti eniḳ ḳilip bizgə: «**Mən Ixikturmən**» («Yḥ.» 10:9) andin «**Mən Yoldurmən**» dəydu («Yḥ.» 14:6).

Rəbbimizning ələmidə bu ixning toluḳ əḥmiyitini kərimiz: «**Wə mana, xu pəyttə ibadəthanining iqkiri pərdisi yuḳiridin təwəngə ikki parqə bəlüp yirtildi. Yər-zemin təwrinip, taxlar yerildi,...**» («Mat.» 27:51). Bu ix, dərwəkə, etiḳad ḳiloŋuqi barliḳ kixilər üqün Hudaning ḥuzurioŋa baridioŋan yolni mənggü oquḳ turidu, dəp kərsitidu. Bu yol «**yirtiloŋan pərdə**»din, yəni Məsiḥning yirtiloŋan ət-tenidin ətidu («Ibr.» 10:20).

Muḳəddəs qedirning «bexarətlik shema» boloŋanliḳining nuroŋun baxḳa tərəplirimu bardur. Huda buyrusa, bularni ayrim yərdə təpsiliyraḳ xərḥləymiz. Xundaḳ deginimiz bilən

bilginimiz intayin qəkliktur, bu bizning qedirning ḫərqaysi inqikə təpsilatlirini qüxəndürələymiz, degənlikimiz əməs (Huda bizni təlwilərqə təsəwwurlardin saqlisun!). Xundaqtimu, qedirning qüxəngili bolidioɣan kəp jəḫətliri bar; bularni qüxinip yətsək, etiqad kədəmlirimizgə rioɣbət berip küqləndüridu.

Oqurmənlər muqəddəs qedirning türlük qisimliri, xundaqla kaḫinliq kiyimlərni süpətləydioɣan rəsim-shemilarnimu kərsun.

Təwrat 3-ḳisim

«Lawiylar»

(«Kaḥin-lawiylarning dəsturi»)

Kirix səz

Hudaning Yəhudiy həlḳini Misirdin qiḳirip, Sinay teoɣida ularoɣa Өz ḥəkḳaniyliḳi ayan ḳilinoɣan ḳanun-bəlgilimilərni tapxuroɣandin keyinki Musa pəyoɣəmbərgə tapilioɣan tunji əmri xuki, «Israillaroɣa buyruoɣinki, ularning arisida turuxum üqün manga bir turaloɣu yasisun» («Mis.» 25:1-8). Uning arzu-təxnasi Өz həlḳigə yeḳinlixixtin ibarət idi. Ḥalbuki, pak-mukəddəs bir Huda ḳandaḳmu gunaḥkar həlḳ arisida tursun? «Kaḥin-lawiylarning dəsturi» degən məzkur kitab bu soaloɣa ḳismən jawablarni təminləydu — gunaḥsiz bir ḥayat ḳurbanliḳ ḳilinip, andin insanlar Hudaoɣa yeḳinlaxsa bolidu. Demək, gunaḥsiz bir ḥaywanning ḳeni tökülüp, ḳurbanliḳ ḳilinixi bilən Hudaning mukəddəs qedirida uningoɣa yeḳin berixni arzu ḳiloɣuqilarning gunaḥliri yepiloɣan («kafarət ḳilinoɣan») ḥesablinatti. Bu gunaḥsiz ḥayat buḳa, ḳoy, əqkə yaki ḥətta kəptərning ḥayati bolatti. Injilda bu soaloɣa toluḳ jawab berilidu: — Huda insaniyətning barliḳ gunaḥliri üqün «ahirḳi ḳurbanliḳ»ni təminligənidi; Məsiḥ Əysaning, yəni birdinbir mukəmməl gunaḥsiz adəmning ələmi arḳiliḳ ḥərḳandaḳ ixəngüqi Hudaning ḥuzurioɣa biwasitə kirip, uningoɣa yeḳinlixalaydu.

Demək, «kaḥin-lawiylarning dəsturi» degən kitab ḳurbanliḳ ḳilixning təpsiliy ḳollanmisidur; uningda yənə Hudaning Өz həlḳidin tələp ḳilidioɣan «rəsimiy paklıḳ» (murasimlaroɣa ḳatnixixtiki xərtlər) wə ḥəḳiḳiy, roḥ-kəngüldiki pak-mukəddəslik tooɣruluḳ təpsilatlar bayan ḳilinidu. Bu kərsətmilər awwal kaḥin-lawiylaroɣa tapxuruloɣan (xunga məzkur kitabni «Kaḥin-lawiylarning dəsturi» dəp atiduḳ). Kaḥin-lawiylar bu kərsətmilərni puḳralaroɣa əgitixkə məs'ul idi.

Gərqə pütün dunyadiki musulman həlḳlər ḥər yili «ḳurban ḥeyt»ta «ḳurbanliḳ» ḳilsimu, əməliyəttə ular «bu ḳurbanliḳ ḳilixning gunaḥlarni yepix üqünliki»din ibarət əslidiki uḳumdin naḥayiti yiraḳlap kətti. Adəttə ḥeyttiki bu «ḳurbanliḳ» pütünləy əyidikilər wə dostlar təripidin yəwetilidu; bəzidə uningdin bir ḳismi kəmbəɣəllərgə berilidu. Əmma Təwratta əgitilixiqə «ḳurbanliḳ» ḥəmmidin awwal Hudaning Өzi üqündur. Təwratta, əgər ḳurbanliḳ ḳiloɣuqi kixining ḳurbanliḳi «inaḳlıḳ ḳurbanliḳi» yaki «təxəkkür ḳurbanliḳi» bolsa, undaḳta uning ḳurbanliḳtin bir ḳismini yeyix imtiyazi bolidu; biraḳ u hildiki ḳurbanliḳ bolmisa, u uningdin azraḳmu yeyixkə bolmaydu. Bəzidə ḳurbanliḳni ətküzüwaloɣuqi kaḥin, xundaḳla uning ailisidikilər uningdin yeyixkə bolatti, əmma ḥərhil ḳurbanliḳning kəp ḳismi, bəzidə uning ḥəmmisi Hudaoɣa atap kəydürülətti.

Məzkur kitabta jəmiy bəx hil ḥədiyə-ḳurbanliḳ təswirlinidu; xundaḳla kaḥinlarning kaḥinliḳ hizmət-wəzipilirigə kirixixtiki «səkkiz künlük təyyarliḳ»ning təpsilatliri kərsitilidu wə yuḳirida eytḳinimizdək, Hudaning «rəsimiy paklıḳ» ḥəm «roḥ-kəngüldiki paklıḳ» tooɣruluḳ təpsiliy tələpliri kərsitilidu. Uningda yənə Israil üqün bekitkən yəttə qong ḥeyt-bayramning

təpsilatliri, həlkkə itaətmənlikning bəht ata kilidiɣanlikı ḥəmdə itaətsizlikning bəhtsizlik elip kelidiɣanlikı tooɣruluk bayan kilinoɣan bexarətlərmu kərsitilidu.

«Mukəddəs» wə «pak»lik tooɣruluk

Okurmənlər üqün izaḥat: — Təwrat-injilda, «mukəddəs» degən səz «mutlək pak», «Hudaoɣa ataloɣan» «Hudaoɣa alaḥidə has», «Huda alaḥidə ixlitidioɣan» (məyli adəmlər yaki nərsilər bolsun) degən mənini bildüridu (uyoɣur həlkı arisidiki «uluoɣ» degən mənidə əməs).

Hudaning ibadət qediridiki hizmitini yürgüzüx üqün kaḥinlar rəsimiy «mukəddəs» boluxi kerək; Lawiylar bolsa ularoɣa ḥəmdəmdə bolux üqün rəsimiy «pak» boluxi kerək idi. Əmma Hudaning həlkining ḥəmmisi roḥ-kəngül jəḥəttə ḥərdaim mukəddəs turuxi kerək: «**Mən Hudayinglar Pərwərdigar mukəddəs boloɣaqka, silərmu mukəddəs boluxunglar kerək**» (19:2).

«Təbirlər»diki «**özünglarni pak kilinglar**» wə «**özünglarni pak-mukəddəs kilinglar**» degənnimu kərüng.

Muxu yərdə eytip ətüximiz kerəkki, Təwrat dəwridə «təndiki napaklik» kixilərning Hudaoɣa dua kilixioɣa ḥeqkandak tolsaloɣu əməs idi.

Məzmun: —

(a) Bəx hil ḥədiyə-kurbanlik (1-7-bablar)
(ə) Kaḥinlarning wəzipisigə kirixixi (8-10-bablar)
(b) «Pak» wə «napak» ḥaywanlar (11-bab)
(p) «Rəsimiy paklik» tooɣruluk bəlgilimilər (12-15-bablar)
(t) «Kafarət küni» (16-bab)
(j) Kurbanlik kilix tooɣruluk baxka bəlgilimilər (17-bab)
(q) Hurapiyliklar wə ḥərhil yirginqlik ixlar (18-20-bablar)
(h) Kaḥinlarni baxkuridioɣan bəlgilimilər (21-22-bablar)
(d) Pərwərdigar bekitkən yəttə ḥeyt-bayram (23-bab)
(r) Qiraoɣdan üqün zəytun meyini təyyarlax wə baxka ixlar (24-bab)
(z) «Xabat yili» wə «azad yili» (25-bab)
(ẓ) Bərikət wə lənətlər (26-bab)
(s) Kəsəmlər (27-bab)

••••••••

Lawiylar

«Kaһin-lawiylarning dəsturi»
Køydürmə ⱪurbanliⱪ tooƣrisidiki bəlgilimilər

1 [1] Wə Pərwərdigar Musani qaⱪirip jamaət qediridin uningƣa səz ⱪilip mundaⱪ dedi: —
[2] Sən Israillarƣa səz ⱪilipularƣa mundaⱪ degin: — Əgər silərdin biringlar Pərwərdigarning aldiƣa bir ⱪurbanliⱪni sunmaⱪqi bolsanglar, ⱪurbanliⱪinglarni qarpaylardin, yəni kala yaki uxxaⱪ mallardin sunuxunglar kerək.
[3] Əgər uning sunidiƣini kalilardin køydürmə ⱪurbanliⱪ bolsa, undaⱪta u bejirim ərkək ⱨaywanni kəltürsun; uning Pərwərdigarning aldida ⱪobul boluxi üqün uni jamaət qedirining kirix aƣzining aldida sunsun. [4] U ⱪolini køydürmə ⱪurbanliⱪning bexiƣa ⱪoysun; xuning bilən ⱪurbanliⱪ uning orniƣa kəfarət boluxⱪa ⱪobul ⱪilinidu. [5] Andin u Pərwərdigarning ⱨuzurida buⱪini booƣuzlisun; kaһinlar boloƣan Ⱨarunning ooƣulliri ⱪenini kəltürüp, jamaət qedirining kirix aƣzidiki ⱪurbangaһning üsti ⱪismining ətrapiƣa səpsun. [6] Andin ⱪurbanliⱪ ⱪiloƣuqi køydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪilinoƣan ⱨaywanning terisini soyup, tenini parqilisun [7] wə Ⱨarun kaһinning ooƣulliri ⱪurbangaһta ot ⱪalap otning üstigə otunlarni tizsun. [8] Andin kaһinlar boloƣan Ⱨarunning ooƣulliri gəx parqilirini, bexi wə meyi bilən ⱪoxup, ⱪurbangaһdiki otning üstidiki otunning üstigə tərtip bilən tizip ⱪoysun. [9] Lekin uning iq-ⱪarni bilən paqaⱪlirini ⱪurbanliⱪ sunoƣuqi suda yusun; andin kaһin ⱨəmmisini elip kelip ⱪurbangaһning üstidə køydürsun. Bu ot arⱪiliⱪ sunulidiƣan ⱪurbanliⱪ ⱨesabida, Pərwərdigarƣa huxbuy qiⱪirilidiƣan køydürmə ⱪurbanliⱪ bolidu.

ⱪoy padisidin ⱪilinoƣan ⱪurbanliⱪ

[10] Əgər u køydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪilix üqün uxxaⱪ mallardin ⱪoy ya əqkə ⱪurbanliⱪ ⱪilay desə, undaⱪta u bejirim boloƣan bir ərkikini kəltürsun. [11] U uni ⱪurbangaһning ximal təripidə Pərwərdigarning ⱨuzurida booƣuzlisun. Andin kaһinlar boloƣan Ⱨarunning ooƣulliri ⱪenini elip, ⱪurbangaһning üsti ⱪismining ətrapiƣa səpsun. [12] ⱪurbanliⱪ ⱪiloƣuqi bolsa gəxni parqilap, bexi bilən meyini kesip ayrisun. Andin kaһin bularni elip ⱪurbangaһtiki otning üstidiki otunning üstidə tərtip boyiqə tizip ⱪoysun. [13] Lekin uning iq-ⱪarni bilən paqaⱪlarni ⱪurbanliⱪ sunoƣuqi suda yusun; andin kaһin ⱨəmmisini elip kelip ⱪurbangaһning üstidə køydürsun. Bu ot arⱪiliⱪ sunulidiƣan ⱪurbanliⱪ ⱨesabida, Pərwərdigarƣa huxbuy qiⱪirilidiƣan køydürmə ⱪurbanliⱪ bolidu.

Uqar-ⱪanatlardin ⱪilinoƣan køydürmə ⱪurbanliⱪ

[14] Əgər ⱪurbanliⱪ ⱪiloƣuqi Pərwərdigarƣa atap uqar-ⱪanatlardin køydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪilay desə, undaⱪta u pahtəklərdin yaki kəptər baqkiliridin ⱪurbanliⱪ kəltürsun. [15] Kaһin uni

---

1:1 «Wə» — «Lawiylar» yaki «Kaһin-lawiylarning dəsturi» degən kitab «wə» degən səz bilən baxlinidu. Xuning bilən bu səz «Kaһin-lawiylarning dəsturi»ni «Misirdin qiⱪix» degən kitabning əng ahirⱪi ayiti (40-bab, 38-ayət) bilən ziq baoƣlaydu. Məzkur kitab uning dawamidur. «Kirix səz»imizni kərüng. **«jamaət qediri»** — yaki «kərüxüx qediri». «jamaət qediri» degən sözdiki «jamaət» ibraniy tilida «Huda bilən uqrixix» yaki «Huda bilən didarlixix» degən uⱪumni bildüridu.
1:3 Mis. 29:10
1:4 «kəfarət *bolux*» — (ibraniy tilida «kafar» yaki «kippur») tüp mənisi «yepix». Gunaһlaroƣa «kəfarət kəltürüx» degənlik «gunaһlarni yepix» degənliktur. Təwrat dəwridə Huda gunaһlarni waⱪitlik yapatti wə xuningdək xu gunaһlardin towa ⱪilip ⱪurbanliⱪ kəltürgən bəndilirini kəqürüm ⱪilatti. Injil dəwri kəlgəndə u Məsiһning ⱪurbanliⱪi wasitisi bilən insanlarning gunaһlirini «elip taxlaydu» («Yuһ.» 1:29, 36ni kərüng).
1:8 «kaһinlar boloƣan Ⱨarunning ooƣulliri» — Ⱨarun bax kaһin, ooƣulliri kaһinlar ⱪilip bekitilgənidi («Mis.» 28:1).

ḳurbangaḥning yenioɣa elip kelip, bexini toloɣap üzüp uni ḳurbangaḥning üstidə kəydürsun; uning ḳeni siḳilip ḳurbangaḥning temioɣa sürtülsun. 16 Lekin taxliḳini pəyliri bilən ḳoxup ḳurbangaḥning xərk təripidiki küllükkə taxliwətsun; 17 u ḳurbanliḳni ikki ḳanitining otturisidin yarsun, birak uni ikki parqə ḳiliwətmisun. Andin kaḥin buni elip ḳurbangaḥdiki otning üstidiki otunning üstigə ḳoyup kəydürsun; bu ot arḳiliḳ sunulidioɣan ḳurbanliḳ ḥesabida, Pərwərdigaroɣa huxbuy qiḳirilidioɣan kəydürmə ḳurbanliḳ bolidu.

Axliḳ ḥədiyəliri

2 1 Əgər birkim Pərwərdigarning ḥuzurioɣa axliḳ ḥədiyəsi sunmakqi bolsa ḥədiyəsi esil undin boluxi kerək; u uningoɣa zəytun meyi ḳuyup andin üstigə məstiki salsun. 2 U uni elip kaḥinlar boloɣan Ḥarunning ooɣullirining aldioɣa kəltürsun; andin kaḥin ḥədiyə sunoɣuqining yadlinixi üqün zəytun meyi iləxtürülgən undin bir qanggal elip, ḥəmmə məstiki bilən ḳoxup, bu ḥədiyəni ḳurbangaḥta kəydürsun; bu ot arḳiliḳ sunulidioɣan, Pərwərdigaroɣa huxbuy qiḳirilidioɣan ḥədiyə bolidu. 3 Əmma axliḳ ḥədiyəsidin ḳaloɣini bolsa, Ḥarun bilən uning ooɣullirioɣa təwə bolsun. Bu Pərwərdigaroɣa ot arḳiliḳ sunuloɣanlarning iqidə «əng muḳəddəslərning biri» ḥesablinidu.

Pixuruloɣan axliḳ ḥədiyəliri

4 Əgər sən tonurda pixuruloɣan nərsilərdin axliḳ ḥədiyəsi sunay desəng, ular zəytun meyi iləxtürülgən esil undin pixuruloɣan toḳaqlar yaki zəytun meyi sürülüp məsiḥləngən petir ḥəmək nanlardin bolsun.
5 Əgər sening kəltüridioɣan ḥədiyəng tawida pixuruloɣan axliḳ ḥədiyəsi bolsa u zəytun meyi ixləxtürülüp esil undin petir ḥalda etilsun. 6 Sən uni oxtup üstigə zəytun meyi ḳuyoɣin; u axliḳ ḥədiyəsi bolidu.
7 Sening kəltüridioɣan ḥədiyəng ḳazanda pixuruloɣan axliḳ ḥədiyəsi bolsa undaḳta u esil un bilən zəytun meyida etilsun. 8 Xu yollarda təyyarlanoɣan axliḳ ḥədiyəlirini Pərwərdigarning ḥuzurioɣa kəltürgin; uni kaḥinoɣa bərgin, u uni ḳurbangaḥḳa elip baridu. 9 Kaḥin bolsa axliḳ ḥədiyəsidin «yadlinix ülüxi»ni elip ḳurbangaḥning üstidə kəydürsun. Bu ot arḳiliḳ sunulidioɣan, Pərwərdigaroɣa huxbuy qiḳirilidioɣan ḥədiyə bolidu. 10 Əmma axliḳ ḥədiyəsidin ḳaloɣini bolsa, Ḥarun bilən uning ooɣullirioɣa təwə bolsun. Bu Pərwərdigaroɣa ot arḳiliḳ sunuloɣanlarning iqidə «əng muḳəddəslərning biri» ḥesablinidu.

11 Silər Pərwərdigarning ḥuzurioɣa sunidioɣan ḥərḳandaḳ axliḳ ḥədiyəliri eqitḳu bilən təyyarlanmisun. Qünki silərning Pərwərdigaroɣa otta sunulidioɣan ḥədiyənglarning ḥeqḳaysisida eqitḳu yaki ḥəsəlni kəydürüxkə bolmaydu. 12 Bularni Pərwərdigarning aldioɣa «dəsləpki ḥosul» süpitidə sunsanglar bolidu, lekin ular huxbuy süpitidə ḳurbangaḥning üstidə kəydürülüp sunulmisun.

1:16 «taxliḳini pəyliri bilən ḳoxup...» — yaki «ḳuyruḳ pəyliri bilən üqəylirini ḳoxup...».
2:1 «esil un» — ibraniy tilida təkitləngini yahxi tartiloɣan, birhil yumxaḳliḳta, ḥeqḳandaḳ kepək arilaxmioɣan un.
2:1 Mis. 6:15; 9:17; Qəl. 15:4
2:2 Law. 6:8
2:3 «Pərwərdigaroɣa ot arḳiliḳ sunuloɣanlarning iqidə «əng muḳəddəslərning biri»» — ḥədiyə-ḳurbanliḳlar «əng muḳəddəs» wə «muḳəddəs» dəp bəlinidu. ««əng muḳəddəs» boloɣan ḥədiyə-ḳurbanliḳlarni pəḳət kaḥinlar əzila yeyixkə, xundaḳla muḳəddəs jaydila yeyixkə bolatti. «muḳəddəs» ḥesablanoɣan taamlardin ailidikiliri yeyixkə bolatti.
2:3 Law. 10:12
2:4 «toḳaqlar» — ibraniy tilida bu səz yaki ḥalḳisiman yaki qəkküq bilən texilgən birhil nanlarni kərsitidu.
2:12 Qəl. 18:12

13 Sening ḫərbir axlik ḫədiyəng tuz bilən tuzlinixi kerək; ḫədiyəngni Hudayingning əḫdə tuzidin məḫrum kilmay, ḫəmmə axlik ḫədiyəliringni tuz bilən tuzlioɣin.
14 Əgər sən Pərwərdigaroɣa «dəsləpki ḫosul»din axlik ḫədiyəsi sunay desəng, undakta ziraətning yengi pixkan kək bexini elip, danlarni otta korup, ezip talkan süpitidə sunoɣin; bu «dəsləpki ḫosul» ḫədiyəsi bolidu; 15 sən uningoɣa zəytun meyi kuyup üstigə məstiki saloɣin; bu axlik ḫədiyəsi bolidu. 16 Kaḫin bolsa uningdin, yəni korup ezilgən danlar bilən zəytun meyidin bir kismini elip ḫəmmə məstiki bilən koxup, bolarni «yadlinix ülüxi» süpitidə kəydürsun. Bu ot arkilik Pərwərdigaroɣa sunuloɣan ḫədiyə bolidu.

Inakлik kurbanlikliri

3 1 Birsining sunidioɣini inakлik kurbanliki bolsa, xundakla kalilardin sunsa, u Pərwərdigarning ḫuzurioɣa bejirim bir ərkikini yaki qixisini kəltürsun. 2 U sunidioɣan bu ḫaywanning bexioɣa kolini koyup, andin uni jamaət qedirining kirix eoɣizi aldida booɣuzlisun. Andin kaḫinlar boloɣan Ḫarunning ooɣulliri kenini kurbangaḫning üsti kismining ətrapioɣa səpsun. 3 Sunoɣuqi kixi bu inakлik kurbanlikidin Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḫədiyə süpitidə bir kismini elip beoɣixlisun, yəni iq karnini yəgəp turoɣan mayni, xundakla barlik iq meyini elip, 4 ikki bərəkni wə ularning üstidiki ḫəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloɣan qawa meyini kesip, elip kəlsun. 5 Ḫarunning ooɣulliri bolsa bularni kurbangaḫning üstigə kəltürüp ot üstigə koyuloɣan otunning üstidiki kəydürmə kurbanlikka koxup kəydürsun. Bu ot arkilik sunulidioɣan, Pərwərdigaroɣa huxbuy qikirilidioɣan kurbanlik bolidu.

Koy padisidin boloɣan inakлik kurbanliki

6 Birsining Pərwərdigaroɣa kilidioɣan inakлik kurbanliki üqün sunidioɣini uxxak maldin bolsa, undakta u bejirim bir ərkikini yaki qixisini kəltürsun. 7 Əgər uning kurbanliki koy bolsa uni Pərwərdigarning aldioɣa kəltürüp, 8 kurbanlik kilidioɣan bu ḫaywanning bexioɣa kolini koyup, andin uni jamaət qedirining kirix aoɣzining aldida booɣuzlisun. Andin Ḫarunning ooɣulliri kenini elip kurbangaḫning üsti kismining ətrapioɣa səpsun. 9 Sunoɣuqi kixi bu inakлik kurbanlikidin Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḫədiyə süpitidə bir kismini, yəni uning meyini elip beoɣixlisun, — pütün maylik kuyrukini uning omurtkisioɣa yekin yərdin ajritip elip, iq karnini yəgəp turoɣan mayni, xundakla barlik iq meyini elip, 10 ikki bərəkni wə ularning üstidiki ḫəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloɣan qawa meyini kesip, elip kəlsun. 11 Kaḫin bularni kurbangaḫning üstidə kəydürsun; bu otta sunulidioɣan, Pərwərdigaroɣa ataloɣan taam ḫədiyəsi bolidu.

12 Uning sunidioɣini əqkə bolsa, buni Pərwərdigarning ḫuzurioɣa kəltürsun. 13 U kolini uning bexioɣa koyup, andin uni jamaət qedirining aldida booɣuzlisun. Andin Ḫarunning ooɣulliri kenini elip kurbangaḫning üsti kismining ətrapioɣa səpsun. 14 Andin sunoɣuqi kixi bu kurbanlikтin Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḫədiyə süpitidə bir kismini elip beoɣixlisun, yəni iq karnini yəgəp turoɣan mayni, xundakla barlik iq meyini elip, 15 ikki bərəkni wə ularning üstidiki ḫəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloɣan qawa meyini kesip, elip kəlsun. 16 Kaḫin bularni kurbangaḫning üstidə kəydürsun; bu otta sunulidioɣan, ḫuxbuy qikiridioɣan taam ḫədiyəsi bolidu. Mayning ḫəmmisi Pərwərdigaroɣa təwədur.

2:13 Mar. 9:49
3:3 Mis. 29:13,22
3:5 Mis. 29:25; Law. 6:5
3:11 Law. 21:6,8,17,21,22; 22:25; Əz. 44:7; Mal. 1:12

17 Bu ḥərḳandaḳ turar jayinglarda silərgə əbədiy bəlgilimə bolidu; silər ḥeqḳandaḳ may yaki ḳan yeməslikinglar kerək.

Gunaḥ ḳurbanliḳi, yəni «gunaḥni tiləx ḳurbanliḳi»

4 1 Pərwərdigar Musaoƣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
2 Israillaroƣa səz ḳilip mundaḳ degin: — «Birsi bilməy ezip, Pərwərdigar «ḳilma» dəp buyruoƣan ḥərḳandaḳ əmrlərdin birigə hilapliḳ ḳilip selip, gunaḥ ḳilsa, təwəndikidək ḳilsun: —
3 — əgər məsiḥləngən kaḥin həlḳni gunaḥḳa putlaxturidioƣan bir gunaḥni ḳilsa, undaḳta u bu ḳiloƣan gunaḥi üqün bir bejirim yax torpaḳni elip kelip, Pərwərdigaroƣa gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə sunsun. 4 U torpaḳni jamaət qedirining kirix aoƺzining yenioƣa, Pərwərdigarning aldioƣa kəltürüp, ḳolini uning bexioƣa ḳoyup, andin torpaḳni Pərwərdigarning ḥuzurida booƣuzlisun. 5 Andin məsiḥləngən kaḥin torpaḳning ḳenidin azoƺina elip, jamaət qediri iqigə kətürüp aparsun; 6 kaḥin xu yərdə barmiḳini ḳanoƣa qilap, ḳanni əng muḳəddəs jayning pərdisining aldida, Pərwərdigarning ḥuzurida yəttə mərtiwə səpsun. 7 Xundaḳla kaḥin ḳandin elip, jamaət qediri iqidə Pərwərdigarning aldida turoƣan ḥuxbuygaḥning münggüzlirigə sürsun. Torpaḳning ḳaloƣan ḥəmmə ḳenini bolsa, jamaət qedirining kirix aoƺzining aldidiki kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥining tüwigə təküp ḳoysun; 8 andin u gunaḥ ḳurbanliḳi boloƣan torpaḳning iqidin ḥəmmə meyini ajritip qiḳarsun — yəni iq ḳarnini yəgəp turoƣan may bilən ḳaloƣan iq meyi, 9 ikki bərəkni wə ularning üstidiki ḥəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloƣan qawa meyini ajratsun 10 (huddi inaḳliḳ ḳurbanliḳi boloƣan kalining iqidiki may ajritiloƣandək); andin kaḥin bularni kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥining üstidə kəydürsun. 11 Lekin torpaḳning terisi bilən ḥəmmə gəxi, bax bilən paqaḳliri, iq ḳarni bilən ziniini, 12 yəni pütkül torpaḳning ḳaloƣan ḳisimlirini qedirgaḥning sirtioƣa elip qiḳip, pak bir yərgə, yəni küllər təkülidioƣan jayoƣa elip qiḳip, otunning üstidə otta kəydürsun. Bular küllər təkülidioƣan jayda kəydürüwetilsun.

13 Əgər pütkül Israil jamaiti əzi bilmigən ḥalda ezip gunaḥ ḳiloƣan bolsa, Pərwərdigarning «ḳilma» dəp buyruoƣan ḥərḳandaḳ əmrlirigə hilapliḳ ixlarning birini ḳilip selip, gunaḥḳa qüxüp ḳalsa, 14 xundaḳla ularning sadir ḳiloƣan gunaḥi aydinglaxḳan bolsa, undaḳta jamaət gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə bir yax torpaḳni sunup jamaət qedirining aldioƣa kəltürsun. 15 Jamaətning aḳsaḳalliri Pərwərdigarning aldida ḳollirini torpaḳning bexioƣa ḳoyup, andin torpaḳni Pərwərdigarning aldida booƣuzlisun. 16 Məsiḥləngən kaḥin torpaḳning ḳenidin azoƺina elip jamaət qediri iqigə elip kirsun; 17 xu yərdə barmiḳini ḳanoƣa qilap, ḳanni əng muḳəddəs jayning pərdisining aldida, Pərwərdigarning ḥuzurida yəttə mərtiwə səpsun. 18 Xundaḳla kaḥin

---

3:17 «əbədiy» — Təwrattiki «əbədiy» degən səz ibraniy tilida ikki mənidə ixlitilidu: (1) mənggü; (2) xu waḳittiki qeki bekitilmigən, ḳərəlsiz, məḥlətsiz uzun bir məzgilni kərsitidu. «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
3:17 Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10,14
4:3 «məsiḥləngən kaḥin» — bəlkim «bax kaḥin»ni kərsitixi mumkin. «Məsiḥ ḳilix» yaki «məsiḥləx» tooƣrisida «Mis.» 28:41ni wə izaḥatini kərüng.
4:5 Law. 16:14; Qəl. 19:4
4:7 Law. 9:9
4:8 Law. 3:3, 4
4:10 Law. 3:5
4:11 Mis. 29:14; Qəl. 19:5
4:12 «küllər» — muxu yərdə ḳurbanliḳlarning küllirini kərsitidu.
4:12 Law. 16:27; Qəl. 19:3; Ibr. 13:11
4:13 «jamaət əzi bilmigən» — bu ibraniy tilida «bu ix jamaətning kəzigə yətmigən» degən səzlər bilən ipadilinidu.
4:13 Law. 9:15; Qəl. 15:24-31
4:16 «Məsiḥləngən kaḥin» — yaki «məsiḥ ḳilinoƣan kaḥin» bəlkim «bax kaḥin»ni kərsitixi mumkin.

ⱪandin elip jamaət qediri iqidə Pərwərdigarning aldida turoⱪan huxbuygaһning münggüzlirigə sürsun. Torpaⱪning ⱪaloⱪan ⱨəmmə ⱪenini bolsa, jamaət qedirining kirix aoⱪzining aldidiki kəydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪurbangaһining tüwigə təküp ⱪoysun; [19] kaһin torpaⱪning iqidin barliⱪ meyini ajritip elip, ⱪurbangaһning üstidə kəydürsun. [20] U gunaһ ⱪurbanliⱪi boloⱪan ilgiriki torpaⱪni ⱪiloⱪinioⱪa ohxax bu torpaⱪnimu xundaⱪ ⱪilsun; wə dəl xundaⱪ ⱪilixi kerək; xu yol bilən kaһin ular üqün kəfarət kəltüridu; xu gunaһ ulardin kəqürülidu. [21] Andin u torpaⱪni qedirgaһning taxⱪirioⱪa elip qiⱪip, ilgiriki torpaⱪni kəydürgəndək bu torpaⱪnimu kəydürsun. Bu jamaət üqün gunaһ ⱪurbanliⱪi bolidu.

[22] Əgər bir əmir bilməy uning Hudasi Pərwərdigarning «ⱪilma» degən ⱨərⱪandaⱪ əmrlirining birigə hilaplix ⱪilip selip, gunaһⱪa qüxüp ⱪalsa, [23] wə ⱪiloⱪan gunaһi əzigə məlum ⱪilinoⱪan bolsa, undaⱪta u əzi ⱪurbanliⱪ üqün bejirim bir tekini sunsun; [24] u ⱪolini tekining bexioⱪa ⱪoyup, andin uni kəydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪilinidioⱪan ⱨaywanlarni booⱪuzlaydioⱪan jayoⱪa elip berip Pərwərdigarning aldida booⱪuzlisun. Bu bir gunaһ ⱪurbanliⱪi bolidu. [25] Kaһin gunaһ ⱪurbanliⱪining ⱪenidin barmiⱪioⱪa azoⱪina elip, uni kəydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪurbangaһining münggüzlirigə sürüp ⱪoysun; andin ⱪaloⱪan ⱪenini kəydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪurbangaһining tüwigə təküp ⱪoysun. [26] U inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi ⱪilinoⱪan ⱨaywanning meyini kəydürgəndək, uning barliⱪ meyini ⱪurbangaһta kəydürsun. Bu yol bilən kaһin uni gunaһidin paklandurux üqün kəfarət kəltüridu wə xu gunaһi uningdin kəqürülidu.

[27] Əgər puⱪralardin biri bilməy uning Hudasi Pərwərdigarning «ⱪilma» degən ⱨərⱪandaⱪ əmrlirining birigə hilaplix ⱪilip selip, gunaһⱪa qüxüp ⱪalsa, [28] wə ⱪiloⱪan gunaһi əzigə məlum ⱪilinoⱪan bolsa, undaⱪta u əzining, yəni u sadir ⱪiloⱪan gunaһi üqün ⱪurbanliⱪ ⱪilixⱪa bejirim bir qixi əqkini sunsun; [29] u ⱪolini gunaһ ⱪurbanliⱪining bexioⱪa ⱪoyup, andin uni kəydürmə ⱪurbanliⱪlarni booⱪuzlaydioⱪan jayoⱪa elip berip booⱪuzlisun. [30] Andin kaһin uning ⱪenidin barmiⱪioⱪa azoⱪina elip uni kəydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪurbangaһining münggüzlirigə sürüp ⱪoysun; ⱪaloⱪan barliⱪ ⱪenini ⱪurbangaһning tüwigə təküp ⱪoysun. [31] Inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi ⱪilinoⱪan ⱨaywanning meyi iqidin ajritiloⱪandək uningmu ⱨəmmə meyini ajritip qiⱪarsun; kaһin uni Pərwərdigarning aldida ⱨuxbuy kəltürsun dəp ⱪurbangaһning üstidə kəydürsun. Xu yol bilən kaһin uning üqün kəfarət kəltüridu; xu gunaһ uningdin kəqürülidu.

[32] Əgər u kixi gunaһ ⱪurbanliⱪi üqün ⱪoza kəltürüxni halisa, bejirim bir qixi ⱪozini sunsun. [33] U ⱪolini gunaһ ⱪurbanliⱪi ⱪozisining bexioⱪa ⱪoyup, kəydürmə ⱪurbanliⱪlar booⱪuzlinidioⱪan jayoⱪa elip berip, uni gunaһ ⱪurbanliⱪi süpitidə booⱪuzlisun. [34] Andin kaһin gunaһ ⱪurbanliⱪining ⱪenidin barmiⱪioⱪa azoⱪina elip uni kəydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪurbangaһining münggüzlirigə sürüp ⱪoysun; uning ⱪaloⱪan barliⱪ ⱪenini u ⱪurbangaһning tüwigə təküp ⱪoysun. [35] Inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi ⱪilinoⱪan ⱪozining meyi iqidin ajritiloⱪandək, uningmu ⱨəmmə meyini ajritip qiⱪarsun; kaһin bularni Pərwərdigaroⱪa atap otta sunulidioⱪan barliⱪ ⱪurbanliⱪlaroⱪa ⱪoxup, ⱪurbangaһning üstidə kəydürsun. Xu yol bilən kaһin uning sadir ⱪiloⱪan gunaһi üqün kəfarət kəltüridu; xu gunaһ uningdin kəqürülidu.

4:23 «wə» — ibraniy tilida «wa» degən səz bilən ipadilinidu; ⱨəmdə «wə» ⱨəm «yaki» degən ikki hil mənini bildüridu.
4:27 Qəl. 15:27
4:28 «wə ⱪiloⱪan gunaһi əzigə məlum ⱪilinoⱪan bolsa...» — ibraniy tilida «wə» «wa» degən səz bilən ipadilinidu; ⱨəmdə «wə» ⱨəm «yaki» degən ikki hil mənini bildüridu.
4:31 Mis. 29:18; Law. 3:3, 4 ,14

Itaətsizlik qurbanliqi, yəni «itaətsizlikni tiləx qurbanliqi»

5 [1] Əgər birsi məlum ixqa guwahqi bolup, xundaqla uningoƣa qəsəm buyruloƣinida kərgini
yaki bilginidin məlumat bərmisə, undaqta u qəbihlikining jazasioƣa tartilidu. [2] Əgər birsi əzi
bilməy napak bir nərsigə tegip kətsə — məyli u napak bir haywanning jəsiti bolsun, məyli napak
bir qarpayning jəsiti bolsun, yaki napak bir əmiligüqi haywanning jəsiti bolsun, muxundaq
nərsigə tegip kətsə umu napak sanilip gunahkar hesablinidu; [3] əgər xuningdək birsi əzi tuymay
məlum kixining adəmni napak qilidioƣan hərqandaq nijasitigə tegip kətsə, xundaqla u buni bilip
yətsə, undaqta u gunahkar hesablinidu. [4] Əgər birsi angsiz rəwixtə yaman yaki yahxi bir ixni
qilay dəp qəsəm qilip salsa (kixilər hərtürlük ix tooƣrisida angsiz rəwixtə qəsəm qilixi mumkin),
xundaqla u buni tonup yətsə, u bu ixlar tüpəylidin gunahkar hesablinidu.
[5] Birsi yuqiriqi hərqaysi ixlarda mən gunahkar boldum dəp bilsə, u əz gunahini «mən
mundaq gunah qildim» dəp iqrar qilsun; [6] andin əzi sadir qiloƣan gunahining kafariti üqün
Pərwərdigarning aldioƣa «itaətsizlikni tiligüqi qurbanliq» süpitidə uxxaq maldin saoƣliq wə ya
bir qixi əqkini gunah qurbanliqi qilip kəltürsun; andin kahin uni gunahidin paklanduruxqa
uning üqün kəfarət kəltürsun.

[7] Əgər u qoylardin qurbanliq qilixqa qurbi yətmisə, u qiloƣan itaətsizliki üqün ikki pahtək yaki
ikki baqkini elip kelip, birini gunah qurbanliqi üqün, yənə birini kəydürmə qurbanliq üqün
Pərwərdigarning aldioƣa sunsun. [8] U bularni kahinning kəxioƣa kəltürgəndə, kahin awwal
gunah qurbanliqioƣa təyyarlanoƣanni qurbanliq qilip boynini üzməy, bəxioƣa yeqin jayidin
toloƣisun, lekin bəxini boynidin üzüwətmisun; [9] andin gunah qurbanliqining qenidin azoƣina
elip qurbangahning temioƣa qaqsun; qaloƣan qeni bolsa qurbangahning tüwigə siqip qiqirilsun.
Buning əzi gunah qurbanliqi bolidu.
[10] Əmma ikkinqisini bolsa bekitilgən bəlgilimə boyiqə kəydürmə qurbanliq qilip sunsun. Bu yol
bilən kahin uning qiloƣan gunahi üqün kəfarət kəltüridu wə xu gunah uningdin kəqürülidu.
[11] Əgər ikki pahtək yaki ikki baqkini kəltürüxkə qurbi yətmisə, undaqta gunah qiloƣan kixi gunah
qurbanliqi üqün esil undin bir əfahning ondin birini kəltürsun; bu gunah qurbanliqi boloƣaqqa
u uning üstigə zəytun meyi quymisun yaki üstigə heqqandaq məstiki salmisun; qünki u gunah
qurbanliqi bolidu. [12] U uni kahinning kəxioƣa kəltürsun wə kahin buningdin sunoƣuqining «yad-
linix ülüxi» süpitidə bir qanggal elip, xuni Pərwərdigaroƣa atap otta sunuloƣan qurbanliqlaroƣa
qoxup, qurbangahning üstidə kəydürsun. Buning əzi gunah qurbanliqi bolidu. [13] Bu yol
bilən u xu gunahlardin qaysisini qiloƣan bolsa, kahin uning üqün kəfarət kəltüridu. Axliq
hədiyəliridikigə ohxax qaloƣan qismi kahinoƣa təwə bolidu.
[14] Andin Pərwərdigar Musaoƣa səz qilip mundaq dedi: —
[15] Birsi bilməy Pərwərdigaroƣa ataloƣan muqəddəs nərsilərgə nisbətən itaətsizlik qilip gunah
ətküzsə, undaqta u Pərwərdigarning aldioƣa uxxaq maldin bejirim bir qoqqarni itaətsizlik
qurbanliqi qilip kəltürsun; xu itaətsizlik qurbanliqi boloƣan qoqqarning bahasini sən muqəddəs

---

5:2 Hag. 2:13; 2Kor. 6:17
5:7 Law. 12:8; Luka 2:24
5:8 «kahin awwal gunah qurbankiqioƣa ...» — ibraniy tilida «u awwal gunah qurbankiqioƣa..».
5:8 Law. 1:15
5:10 Law. 1:15
5:11 «bir əfah» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr.
5:12 Law. 2:2; 4:35
5:13 Law. 2:3

jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə kümüx xəkəlgə tohtatkin.. 16 Andin xu kixi mukəddəs nərsilərgə nisbətən ətküzgən hatalikidin bolоған ziyanni toldursun, xundakla ziyanning bəxtin biri boyiqə koxup kahinоға tələm təlisun. Bu yol bilən kahin itaətsizlik kurbanliki bolоған koqkarning wasitisi bilən uning üqün kəfarət kəltüridu; xu gunah uningdin kəqürülidu..
17 Əgər birsi bilməy Pərwərdigarning «kilma» degən harkandak əmrlirining birərisigə hilaplik kilip, gunahkar bolоған bolsa u kəbihlikining jazasioға tartilidu; 18 xundak bolsa, u uxxak maldin sən tohtatkan kimməttə bejirim bir koqkarni itaətsizlik kurbanliki kilip sunsun. Bu yol bilən kahin uning bilməy ətküzgən itaətsizliki üqün kəfarət kəltüridu wə xu itaətsizlik gunahi uningdin kəqürülidu.
19 Bu itaətsizlik kurbanliki bolidu; qünki u dərhəkikət Pərwərdigarning aldida itaətsizlik kilоған.

6 1 Andin Pərwərdigar Musaoға səz kilip mundak dedi: —
2 Əgər birsi gunah kilip Pərwərdigarning aldida wapasizlik kilip, koxnisi əzigə amanət yaki kapalətkə bərgən bir nərsə yaki koxnisidin zorawanlik bilən buliwalоған məlum bir nərsə tooғrisida yalоған gəp kilоған bolsa yaki koxnisidin nahəklik bilən məlum nərsini tartiwalоған bolsa, 3 yaki yitip kətkən bir nərsini tepiwelip uningdin tansa yaki kixilərning gunah sadir kilоған hərkandak bir Ixi tooғrisida yalоған kəsəm iqsə, 4 U gunah kilоған ixta əzini gunahkar dəp tonup yətsə, undakta u buliwalоған yaki nahək tartiwalоған nərsə yaki uningoға amanətkə berilgən nərsə bolsun, yaki yitip ketip tepiwalоған nərsə bolsun, 5 yaki u harkandak nərsə tooғrisida yalоған kəsəm iqkən bolsun, uning həmmisini toluk bahasi boyiqə təlisun, xundakla xu bahaning bəxtin bir kismi boyiqə koxup təlisun; u itaətsizlik kurbanlikini kilоған künidə tələmni igisigə tapxurup bərsun. 6 Andin u Pərwərdigarning aldioға itaətsizlik kurbanliki süpitidə uxxak maldin sən tohtatkan kimmət boyiqə bejirim bir koqkarni itaətsizlik kurbanliki kilip kahinning kexioға elip kəlsun. 7 Kahin bu yol bilən uning üqün Pərwərdigarning aldida kəfarət kəltüridu wə u harkaysi ixta itaətsizlik kilоған bolsimu u uningdin kəqürülidu.
8 Pərwərdigar Musaoға səz kilip mundak dedi: —
9 Sən Harun bilən ooqullirioға kəydürmə kurbanlik tooғrisida əmr kilip mundak degin: — Kəydürmə kurbanlik tooғrisidiki kaidə-nizam mundak bolidu: — Kəydürmə kurbanlik pütün keqə tang atkuqə kurbangahtiki oqakning üstidə kəyüp tursun; wə kurbangahning otini əqürməy yenik turoғuzunglar. 10 Kahin kanap tonini kiyip, yalingaqlikini yepip, saoғrisioғiqə kanap iq tambal kiyip tursun; kurbangahning üstidiki ot bilən kəydürülgən kəydürmə kurbanlikning külini elip, kurbangahning bir təripidə koysun; 11 andin kiyimlirini seli-

---

5:15 «sən... tohtatkin» — bu ayəttiki əmr Musa pəyoəmbərgə eytiloған; xübhisizki, uningdin keyin kaysi kahin məs'ul bolsa xuningoғimu eytilidu. **«xəkəl»** — kümüxning əlqimi bolup, adəttə 11.4 gramoға barawər boluxi mumkin. «Mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki» xübhisizki, pütkül əl üqün əzgərməs əlqəm bolsun dəp mukəddəs jayda saklanoған, mukim bekitilgən birnəqqə hil əlqəm birliki bolsa kerək. **«...uxxak maldin bejirim bir koqkarni itaətsizlik kurbanliki kilip kəltürsun; xu itaətsizlik kurbanliki ... əlqəm birliki boyiqə kümüx xəkəlgə tohtatkin»** — yənə birhil tərjimisi: — «...uxxak maldin bejirim bir koqkarni itaətsizlik kurbanliki kilip sunsun yaki itaətsizlik kurbanlikining ornioға sən kahin mukəddəs jaydiki kümüx xəkəlning birliki boyiqə tohtatkan baha boyiqə kümüx xəkəl kəltürisun».
5:15 Mis. 30:13; Law. 27:2-27.
5:16 «... hatalikidin bolоған ziyanni toldursun, xundakla ziyanning bəxtin biri boyiqə koxup kahinоға tələm təlisun» — muxu ayətlərdiki «ziyan» əslidə kəltürük kerək bolоған bir kurbanlik yaki hədiyəning kimmitini yaki napak haləttə bulоəp koyоған mukəddəs nərsilərning kimmitini kərsətsə kerək. Undak gunah kilоған kixi: (1) bejirim bir koqkar elip kelidu; (2) kahin xu koqkaroға baha koyidu; (3) koqkarning bahasi ziyandin kəm bolsa xu kixi tolduridu; (4) uningdin baxka ziyanoға bəxtin birini koxup tələydu.
6:3 Qəl. 5:6
6:4 «u gunah kilоған ixta əzini gunahkar dəp tonup yətsə,...» — yənə birhil tərjimisi: «u gunah kilоған ixta itaətsizlik kilsa,...».
6:6 «sən tohtatkan kimmət boyiqə...» — «sən» bu yərdə Harunni kərsitidu; xübhisizki, uningdin keyin kaysi kahin məs'ul bolsa xunimu kərsitidu.

wetip baxqa kiyimlərni kiyip, külini qedirgaḥning sirtioƣa elip qikip pakiz bir jayda qoysun.
12 Qurbangaḥning oti bolsa ḥəmixə yenip tursun; uni ḥeq wakit əqürüxkə bolmaydu, kaḥin əzi ḥər küni ətigəndə uningoƣa otun selip, üstigə kəydürmə qurbanlikni tizsun wə uning üstigə inaklik qurbanliklirining meyini qoyup kəydürsun. 13 Üzülməs bir ot qurbangaḥning üstidə ḥəmixə kəyüp tursun; u ḥərgiz əqürülmisun.

Addiy puqralarning axlik ḥədiyəliri

14 Axlik ḥədiyəsi tooƣrisidiki qaidə-nizam mundak: — Ḥarunning ooƣulliridin biri uni Pərwərdigarning aldioƣa, qurbangaḥning aldioƣa kəltürsun. 15 U axlik ḥədiyəsi boloƣan esil unoƣa qolini selip uningdin xundakla uningdiki zəytun meyidin bir qanggal elip wə ḥədiyəning üstidiki barlik məstikini qoxup, bularni qurbangaḥ üstidə kəydürsun; bu ḥədiyəning «yadlinix ülüxi» bolup, Pərwərdigarning aldida huxbuy kəltürüx üqün kilinoƣan bolidu. 16 Exip qaloƣanlirini bolsa Ḥarun bilən ooƣulliri yesun; u eqitku selinmay pixurulup mukəddəs bir jayda yeyilsun; ular uni jamaət qedirining ḥoylisida yesun. 17 U mutlək eqitkusiz pixurulsun. Mən otta Manga sunulidioƣan qurbanlik-ḥədiyələr iqidin xuni ularning əz ülüxi bolsun dəp ularoƣa ḥək kilip bərdim; u gunaḥ wə itaətsizlikni tiligüqi qurbanliklaroƣa ohxax «əng mukəddəslərning biri» ḥesablinidu. 18 Ḥarunning əwladidin boloƣan ərkəklərning ḥəmmisi buningdin yesun; bu dəwrdin-dəwrgə aranglarda əbədiy bir bəlgilimə bolidu; Pərwərdigaroƣa atap otta sunuloƣanliridin bular ularning ülüxi bolsun. Uningoƣa qol təgküzgüqi jəzmən mukəddəs boluxi kerək.

19 Pərwərdigar Musaoƣa səz kilip mundak dedi: —
20 Ḥarun məsiḥlinidioƣan künidə u wə ooƣullirining Pərwərdigarning aldioƣa sunidioƣini mundak boluxi kerək: — Ular üzülməs axlik ḥədiyəsi süpitidə esil undin bir əfaḥning ondin birini sunuxi kerək; ətigini yerimini, ahximi yənə yerimini sunsun. 21 U tawida zəytun meyi bilən etilsun; u zəytun meyioƣa qilap pixuruloƣandin keyin sən uni elip kir; axlik ḥədiyəsining pixuruloƣan parqilirini huxbuy süpitidə Pərwərdigaroƣa atap sunoƣin. 22 Ḥarunning ooƣullirining qaysisi uning ornida turuxqa məsiḥləngən bolsa umu ḥədiyəni xundak təyyarlap sunsun; bu əbədiy mutlək bir bəlgilimə bolidu. Bu ḥədiyə Pərwərdigaroƣa atap toluk kəydürülsun. 23 Kaḥinning ḥərbir axlik ḥədiyəsi bolsa pütünləy kəydürülsun; u ḥərgiz yeyilmisun.

Gunaḥ qurbanliki tooƣrisidiki qaidə-nizam

24 Pərwərdigar Musaoƣa səz kilip mundak dedi: —
25 Ḥarun bilən ooƣullirioƣa mundak degin: — Gunaḥ qurbanliki tooƣrisidiki qaidə-nizam mundak: — Gunaḥ qurbanlikimu kəydürmə qurbanlik booƣuzlinidioƣan jayda, Pərwərdigarning aldida booƣuzlansun; bu hil qurbanlik «əng mukəddəslərning biri» ḥesablinidu. 26 Gunaḥ qurbanlikini ətküzgüqi kaḥin əzi uni yesun; qurbanlik mukəddəs bir yərdə, jamaət qedirining ḥoylisida ye yilsun. 27 Uning gəxigə qol təgküzgüqi ḥərkim mukəddəs bolmisa bolmaydu, xuningdək əgər uning qeni birsining kiyimigə qaqrap kətsə, undakta qan qeqiloƣan jay mukəddəs bir yərdə

6:11 Ibr. 13:11-13, Yu. 19:41
6:14 Qəl. 15:4-21.
6:15 Law. 2:9
6:18 «uningoƣa qol təgküzgüqi jəzmən mukəddəs boluxi kerək» — yaki «uningoƣa təgküqi ḥərqandak nərsə mukəddəs nərsə boluxi kerək».
6:18 Mis. 29:37
6:20 «bir əfaḥ» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr.
6:21 «... keyin sən uni elip kir» — «sən» bu yərdə Ḥarunni kərsitidu; xübḥisizki, uningdin keyin qaysi kaḥin məs'ul bolsa xunimu kərsitidu.
6:26 Ḥox. 4:8

yuyulsun. [28] Ⱪaysi sapal ⱪazanda ⱪurbanliⱪ ⱪaynitilip pixuruloɣan bolsa, u sundurulsun. Əgər u mis ⱪazanda ⱪaynitip pixuruloɣan bolsa, u ⱪirip sürülsun ⱨəm su bilən yuyulsun. [29] Kaⱨinlardin boloɣan barliⱪ ər kixilər uningdin yesə bolidu. Bu «əng muⱪəddəslərning biri» ⱨesablinidu.
[30] Ⱨalbuki, muⱪəddəs jayda kəfarət kəltürüx üqün ⱪeni jamaət qedirioɣa kirgüzülgən ⱨərⱪandaⱪ gunaⱨ ⱪurbanliⱪi bolsa, ⱨərgiz yeyilmisun, bəlki pütünləy kəydürülsun.

Itaətsizlik ⱪurbanliⱪi tooɣrisidiki ⱪaidə-nizam

7 [1] Itaətsizlik ⱪurbanliⱪi tooɣrisidiki ⱪaidə-nizam mana mundaⱪ: — Bu ⱪurbanliⱪ «əng muⱪəddəslərning biri» ⱨesablinidu. [2] Kəydürmə ⱪurbanliⱪ booɱuzlinidioɣan jayda itaətsizlikni tiləx ⱪurbanliⱪimu booɱuzlinidu; kaⱨin ⱪenini ⱪurbangaⱨning üsti ⱪismining ətrapioɣa səpsun. [3] Ⱪurbanliⱪ ⱪiloɱuqi kixi barliⱪ meyini sunsun; yəni maylиⱪ ⱪuyruⱪi bilən iq ⱪarnini yəgəp turoɣan mayni, [4] ikki bərəkni wə ularning üstidiki ⱨəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloɣan qawa meyini ajritip sunsun. [5] Kaⱨin bularni Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ⱪurbanliⱪ süpitidə ⱪurbangaⱨta kəydürsun. Bu itaətsizlik ⱪurbanliⱪi bolidu. [6] Kaⱨinlardin boloɣan ər kixilərning ⱨəmmisi buni yesun; u muⱪəddəs yərdə yeyilsun; u «əng muⱪəddəslərning biri» ⱨesablinidu.
[7] Gunaⱨ ⱪurbanliⱪi ⱪandaⱪ bolsa itaətsizlik ⱪurbanliⱪimu xundaⱪ bolidu; ular ikkisi tooɣrisidiki ⱪaidə-nizam ohxax; bu ⱪurbanliⱪ kəfarət kəltürüxkə ⱪurbanliⱪ ətküzgüqi kaⱨinning əzigə təwə bolsun.

Kəydürmə ⱪurbanliⱪlar wə axliⱪ ⱨədiyəliridin kaⱨinlaroɣa tegidioɣan ülüxi tooɣruluⱪ bəlgilimə

[8] Kaⱨin birsining sunoɣan kəydürmə ⱪurbanliⱪini ətküzgən bolsa, kəydürmə ⱪurbanliⱪning terisi xu kaⱨinning bolidu. [9] Tonurda pixuruloɣan ⱨərbir axliⱪ ⱨədiyəsi, xundaⱪla ⱪazanda yaki tawida etilgən ⱨərbir axliⱪ ⱨədiyəsi bolsa uni ətküzgən kaⱨinning bolidu, yəni kaⱨinning əzigə təwə bolidu. [10] Ⱨərbir axliⱪ ⱨədiyəsi, məyli zəytun meyi arilaxturuloɣan bolsun, yaki ⱪuruⱪ kəltürülgən bolsun, bular Ⱨarunning ooɣullirining ⱨərbirigə barawər bəlüp berilidu.

Inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi tooɣrisidiki ⱪaidə-nizam

[11] Pərwərdigaroɣa atap kəltürülgən inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi tooɣrisidiki ⱪaidə-nizam mundaⱪ: —
[12] Sunmaⱪqi boloɣan kixi uni təxəkkür eytix üqün sunsa, undaⱪta u «təxəkkür ⱪurbanliⱪi» bilən billə zəytun meyi iləxtürülgən petir toⱪaqlar, zəytun meyi sürülüp məsiⱨlənгən petir ⱨəmək nanlar wə esil undin zəytun meyioɣa qilap pixuruloɣan toⱪaqlarnimu kəltürsun. [13] Xu toⱪaqlardin baxⱪa, yənə təxəkkür eytidioɣan inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi bilən billə eqitⱪu selinoɣan nanlarnimu sunsun; [14] u xu sunoɣanlirining ⱨərbir türidin birni elip Pərwərdigar üqün ⱪox ⱪollap sunidioɣan «kətürmə ⱨədiyə» ⱪilip kəltürsun; bu inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪining ⱪenini ⱪurbangaⱨning üstigə səpkən kaⱨinning əzigə təgsun. [15] Təxəkkür bildüridioɣan inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪining gəxi bolsa ⱪurbanliⱪ ⱪilinoɣan xu küni yeyilixi kerək; ⱪurbanliⱪni sunoɣuqi kixi tang atⱪuqə uning ⱨeq nemisini ⱪaldurmisun.

6:30 Law. 4:5; Ibr. 13:11
7:3 «Ⱪurbanliⱪ ⱪiloɱuqi kixi» — ibraniy tilida «U».
7:6 «muⱪəddəs yərdə» — bu səzlər muⱪəddəs jayning ətrapidiki ⱨoylini kərsitidu, «muⱪəddəs qedir» («əng muⱪəddəs jay» wə «muⱪəddəs jay»)ni əz iqigə almaydu.
7:12 «petir toⱪaqlar» — ibraniy tilida bu səz yaki ⱨalⱪisiman yaki qəkküq bilən texilgən birhil nanlarni kərsitidu.
7:12 Zəb. 116:17
7:14 «kətürmə ⱨədiyə» — kaⱨin yaki ⱨədiyəni sunoɣan kixi Pərwərdigarning aldioɣa ikki ⱪollap alaⱨidə egiz kətürüp atioɣan ⱨədiyə. «Kətürmə ⱨədiyə» adəttə ⱪurbanliⱪⱪa məs'ul kaⱨinoɣa təwə bolidu.
7:15 «ⱪurbanliⱪni sunoɣuqi kixi» — ibraniy tilida «u».

16 Əgər uning sunoɣan ḳurbanliḳi ḳəsimigə has ḳurbanliḳ yaki ihtiyariy kəltürgən ḳurbanliḳ bolsa, undaḳta ḥaywanning gəxi ḳurbanliḳ ḳilinoɣan kündə yeyilsun; uningdin exip ḳaloɣinini bolsa, ətisimu yeyixkə bolidu; 17 lekin ḳurbanliḳning gəxidin üqinqi künigiqə exip ḳalsa, u otta kəydürülüxi kerək. 18 Inaḳliḳ ḳurbanliḳining gəxidin üqinqi künidə yeyilsə, undaḳta ḳurbanliḳ ḳobul bolmaydu, ḳurbanliḳ sunoɣuqining ḥesabioɣimu ḥesablanmaydu, bəlki məkruḥ bolidu; kimdəkim uningdin yesə əz ḳəbiḥlikining jazasioɣa tartilidu.
19 Xundaḳla napak nərsigə tegip ḳaloɣan gəxmu yeyilməsliki kerək, bəlki otta kəydürülüxi kerək. Ḥərḳandaḳ pak adəm napak nərsigə təgmigən ḳurbanliḳning gəxini yesə bolidu. 20 Lekin kimki napak ḥaləttə turup Pərwərdigaroɣa ataloɣan inaḳliḳ ḳurbanliḳidin yesə, undaḳta u əz həlḳidin üzüp taxlinidu. 21 Kimki napak bir nərsigə tegip kətsə (məyli napak ḥaləttiki adəm bolsun, napak bir ḥaywan bolsun yaki ḥərḳandaḳ napak yirginqlik nərsə bolsun) wə xundaḳla Pərwərdigaroɣa has ataloɣan inaḳliḳ ḳurbanliḳining gəxidin yesə, undaḳta u əz həlḳidin üzüp taxlinidu.

Addiy puḳralaroɣa ḳaritiloɣan bəlgilimilər

22 Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
23 Israillaroɣa mundaḳ degin: — Silər kala, ḳoy wə əqkilərning meyini ḥərgiz yeməŋlar. 24 Əzlükidin əlgən yaki yirtḳuqlar booɣup ḳoyoɣan ḥaywanning jəsitining meyini ḥərḳandaḳ ixḳa ixlətkili bolidu, lekin ḥərgiz uningdin yeməŋlar. 25 Qünki kimki Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḥərḳandaḳ ḥaywanning meyini yesə, xuni yegən kixi əz həlḳliridin üzüp taxlinidu.
26 Silər ḥərḳandaḳ turar jayinglarda ḥeqḳandaḳ ḳanni, yəni uqar-ḳanatlarning bolsun yaki qarpaylarning bolsun ḳenini ḥərgiz estimal ḳilmaŋlar. 27 Kimdəkim ḥərḳandaḳ ḳanni estimal ḳilsa, xu kixi əz həlḳliridin üzüp taxlinidu.

Inaḳliḳ ḳurbanliḳlirining kaḥinlaroɣa təḳdim ḳilinidioɣan ḳisimliri

28 Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
29 Israillaroɣa mundaḳ degin: — Kimki Pərwərdigaroɣa atap bir inaḳliḳ ḳurbanliḳi sunsa, undaḳta u Pərwərdigaroɣa has boloɣan ḥədiyəni xu inaḳliḳ ḳurbanliḳtin ayrip kəltürsun. 30 Əz ḳoli bilən Pərwərdigaroɣa atioɣan, otta sunulidioɣan ḥədiyələrni, yəni may bilən təxni ḳoxup elip kelip, təxni «pulanglatma ḥədiyə» süpitidə Pərwərdigarning aldida pulanglatsun.
31 Kaḥin meyini ḳurbangaḥ üstidə kəydürüwətsun. Təx bolsa Ḥarun bilən uning ooɣullirioɣa has bolsun.
32 Inaḳliḳ ḳurbanliḳliringlarning ong arḳa putini silər «kətürmə ḥədiyə» süpitidə kaḥinoɣa beringlar. 33 Ḥarunning ooɣulliridin ḳaysisi inaḳliḳ ḳurbanliḳining ḳeni bilən meyini sunoɣan bolsa əz ülüxi üqün ong arḳa putini əzi alsun. 34 Qünki Mən Israillarning inaḳliḳ ḳurbanliḳliridin «pulanglatma ḥədiyə» boloɣan təx bilən «kətürmə ḥədiyə» boloɣan arḳa

---

7:16 Law. 19:6
7:20 «əz həlḳidin üzüp taxlinidu» — muxu səzlərning mundaḳ birnəqqə qüxənqisi boluxi mumkin: (1) Pərwərdigar Əzi uni eltüridu; (2) jamaət uni eltürüxi kerək; (3) jamaət uni ibadət sorunliridin ḥəydiwetixi yaki pütkül jəmiyət uni paliwetixi kerək; (4) uningdin ḥeq nəsil ḳaldurulmaydu. Bizninggə baxḳa ayəttə enik buyruḳ kərsitilmigəqkə, muxu yərdə birinqi qüxənqə (Huda Əzi xu adəmni dunyadin kətküzidu) tooɣra boluxi mumkin, dəp ḳaraymiz.
7:20 Law. 15:3
7:21 «əz həlḳidin üzüp taxlinidu» — 20-ayət wə izaḥatini kerüng.
7:25 «əz həlḳidin üzüp taxlinidu» — 20-ayət wə izaḥatini kerüng.
7:26 Yar. 9:4; Law. 3:17; 17:14
7:27 «əz həlḳidin üzüp taxlinidu» — 20-ayət wə izaḥatini kerüng.
7:30 «pulanglatma ḥədiyə» — Pərwərdigarning aldida egiz kətürüp alaḥidə pulanglitidioɣan ḥədiyədur. «Pulanglatma ḥədiyə» adəttə barliḳ kaḥinlaroɣa təwə bolidu.
7:30 Mis. 29:24

putini əbədiy bir bəlgilimə bilən Israillardin elip, kahin Harun wə uning oƣullirining həkki bolsun dəp ularƣa təkdim kildim.

35 Musa Harun bilən oƣullirini Pərwərdigarning kullukida kahin boluxka uning aldiƣa kəltürgən künidə, ularƣa Pərwərdigarƣa atap otta sunulidiƣan kurbanliklardin təkdim kilinidiƣan kahinlik ülüxi mana xudur. 36 Musa ularni məsihligən künidə, Pərwərdigar bu ülüxni Israillardin elip ularƣa berilsun dəp əmr kiloƣan. Bu Israillaroƣa dəwrdin dəwrgiqə əbədiy bir bəlgilimə bolidu.

Hulasə

37 Kəydürmə kurbanlik bilən axlik hədiyəsi, gunah kurbanliki bilən itaətsizlik kurbanliki, kahinlikka tikləx kurbanliki bilən inaklik kurbanliki tooƣrisidiki kaidə-nizam mana xudur. 38 Pərwərdigar Israillaroƣa: «Silər bu Sinay bayawanida Pərwərdigarning aldiƣa kurbanliklirinlarni sununglar» dəp buyruƣan künidə, u bularning hammisini Sinay teoƣida Musaoƣa tapxuroƣanidi.

Kahinlarning has hizmətlərgə ayrilixi — «Mis.» 40:17-38nimu kərüng

8 1 Pərwərdigar Musaoƣa səz kilip: — 2 Harunni oƣulliri bilən billə, wə ularning məhsus kiyimlirini, «məsihləx meyi»ni, gunah kurbanliki bolidiƣan torpak bilən ikki koƣkarni, petir nan selinoƣan sewətni elip kelip, 3 Israilning pütün jamaitini jamaət qedirining kirix aoƣzining aldiƣa jəm kiloƣin, — dedi.
4 Musa Pərwərdigar uningoƣa buyruƣinidək kildi, jamaət jamaət qedirining kirix aoƣzining aldiƣa yioƣildi. 5 Andin Musa jamaətkə: — Pərwərdigar buyruƣan ix mana mundak, — dedi.

6 Xuning bilən Musa Harun bilən uning oƣullirini aldiƣa kəltürüp ularni su bilən yuyup, 7 Haruneƣa kənglək kiydürüp, bəlwaoƣ baoƣlap, tonni kiydürdi wə üstigə əfodni yapti; u əfodning bəlweoƣini baoƣlap, əfodni uningoƣa takap koydi. 8 Andin Musa uningoƣa «koxen»ni takap, koxenning iqigə «urim bilən tummim»ni selip, 9 Bexioƣa səllə yəgəp Pərwərdigar uningoƣa buyruƣinidək səllining aldi təripigə «altun tahtilik mukəddəs otuƣat»ni bekitip koydi.

10 Andin Musa məsihləx meyini elip ibadət qediri bilən iqidiki barlik nərsilərning hammisini məsihləp mukəddəs kildi. 11 U maydin elip kurbangahka yəttə mərtiwə qeqip, kurbangah bilən uning barqə kaqa-kuqilirini, yuyunux desi wə təglikini Hudaoƣa atap mukəddəs kilixka

---

7:34 «əbədiy bir bəlgilimə» — Təwrattiki «əbədiy» degən səz ibraniy tilida ikki mənidə ixlitilidu: (1) mənggü; (2) xu wakittiki qeki bekitilmigən, kərəlsiz, məhlətsiz uzun bir məzgilni kərsitidu. «Koxumqə səz»imiznimu kərüng.
7:34 Mis. 29:27; Qəl. 18:11
7:35 «Musa» — ibraniy tilida «u».
7:36 «Musa» — ibraniy tilida «u».
7:37 «kahinlikka tikləx kurbanliki» — bu hil kurbanlik inaklik kurbanlikioƣa ohxap ketidu, bu 8-bab, 22-32-ayətlərdə təpsiliy təswirlinidu. Ibraniy tilida «kahinlikka tikləx kurbanliki» «(kollarni) toldurux kurbanliki» degən səzlər bilən ipadilinidu — qünki Huda bu murasim arkilik Harunning əwladliri boloƣan kahinlarning kollirini (1) kurbanliklar bilən wə (2) kahinlik məs'uliyitini tapxurux bilən «toldurdi».
8:2 «məsihləx meyi» — bu tooƣruluk «Mis.» 30:23-33ni kərüng.
8:2 Mis. 28:1, 2; 30:25
8:5 Mis. 29:4
8:7 Mis. 28:4
8:8 «əfod», «koxen», «urim wə tummim» — kahinlik kiyimlər; «əfod», «koxen» («məydilik») wə «urim wə tummim» tooƣruluk «Mis.» 28-babni kərüng.
8:8 Mis. 28:30
8:9 Mis. 28:36; 29:6

məsiḥlidi. [12] U yənə məsiḥləx meyidin azrax elip Ḥarunning bexioɣa ḳuyup uni Hudaoɣa atap muḳəddəs ḳilixḳa məsiḥlidi.
[13] Andin Musa Ḥarunning ooɣullirini aldioɣa kəltürüp, Pərwərdigar uningoɣa buyruoɣinidək ularoɣa kənglək kiydürüp, bəllirigə bəlwaoɣ baoɣlap, ularoɣa egiz bəklərnimu taḳap ḳoydi.

Kaḥinlarni «Hudaoɣa atap tikləx» ḳurbanliḳliri

[14] Andin u gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinidioɣan torpaḳni yetiləp kəldi; Ḥarun bilən uning ooɣulliri gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinidioɣan torpaḳning bexioɣa ḳollirini ḳoydi. [15] U uni booɣuzlidi, andin Musa ḳenidin elip, əz barmiḳi bilən ḳurbangaḥning münggüzlirigə, qərisigə sürüp ḳurbangaḥni gunaḥtin paklidi; ḳaloɣan ḳanni bolsa u ḳurbangaḥning tüwigə təküp, muḳəddəs boluxḳa kəfarət kəltürdi. [16] Andin u iq ḳarnini yəgəp turoɣan mayning ḥəmmisini, jigərning üstidiki qawa mayni, ikki bərək wə üstidiki maylirini ḳoxup aldi; andin Musa bularni ḳurbangaḥning üstidə kəydürdi. [17] Birax Musa torpaḳning terisi bilən gəxi wə tezikini bolsa Pərwərdigar əzigə buyruoɣinidək qedirgaḥning taxḳirida otta kəydürüwətti.
[18] Andin u kəydürmə ḳurbanliḳ ḳilinidioɣan ḳoqḳarni kəltürdi; Ḥarun bilən uning ooɣulliri ḳollirini ḳoqḳarning bexioɣa ḳoydi. [19] Ḥarun ḳoqḳarni booɣuzlidi; andin Musa ḳenini elip ḳurbangaḥning üsti ḳismining ətrapioɣa səpti; [20] Ḥarun ḳoqḳarni parqə-parqə ḳilip parqilidi; andin Musa bexini, parqilanoɣan gəxlirini barliḳ meyi bilən ḳoxup kəydürdi. [21] Üqəy-ḳerinliri bilən paqaḳlirini suda yudi. Andin Musa ḳoqḳarni pütün peti ḳurbangaḥ üstidə kəydürdi. Bu Pərwərdigar Musaoɣa buyruoɣan, «Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan huxbuy qiḳidioɣan ḳurbanliḳ» idi.
[22] Andin u kaḥinliḳḳa tikləx ḳurbanliḳi ḳilinidioɣan ḳoqḳarni, ikkinqi ḳoqḳarni kəltürdi; Ḥarun bilən uning ooɣulliri ḳollirini ḳoqḳarning bexioɣa ḳoydi. [23] U uni booɣuzlidi; wə Musa uning ḳenidin elip Ḥarunning ong ḳuliḳining yumxiḳi bilən ong ḳolining bax barmiḳioɣa sürüp wə ong putining qong barmiḳioɣimu suwap ḳoydi. [24] Andin Musa Ḥarunning ooɣullirini aldioɣa kəltürüp, ḳandin elip ularning ong ḳulaḳlirining yumxiḳi bilən ong ḳollirining bax barmaḳlirioɣa sürdi, ularning ong putlirining qong barmaḳlirioɣimu suwap ḳoydi, ḳaloɣan ḳanni Musa ḳurbangaḥning qərisigə səpti. [25] Xundaḳ ḳilip, u meyi bilən maylik ḳuyruḳini, iq ḳarnini yəgəp turoɣan barliḳ may bilən jigərning üstidiki qawa meyini, ikki bərək wə üstidiki maylirini ḳoxup elip ong arḳa putinimu kesip elip, [26] Pərwərdigarning aldidiki petir nan selinoɣan sewəttin bir petir toḳaq bilən bir zəytun may toḳiqi wə bir danə ḥəmək nanni elip bularni may bilən ong arḳa putning üstidə ḳoydi; [27] andin bularning ḥəmmisini Ḥarun bilən uning ooɣullirining ḳollirioɣa tutḳuzup, pulanglatma ḥədiyə bolsun dəp Pərwərdigarning aldida pula nglatti. [28] Andin Musa bularni ularning ḳolliridin elip ḳurbangaḥtiki kəydürmə ḳurbanliḳning üstidə ḳoyup kəydürdi. Bu «kaḥinliḳḳa tikləx ḳurbanliḳi» bolup, Pərwərdigaroɣa atap otta

---

8:12 Zəb. 133:2
8:13 «egiz bəklər» — bu səz Ḥarunning bax kiyimidin baxḳa birhil bax kiyimni, bəlkim egizrək birhil bax kiyimni kərsitixi mumkin.
8:13 Mis. 29:9
8:14 Mis. 29:1
8:16 «Andin u iq ḳarnini...» — «u» Ḥarunni kərsitixi mumkin.
8:17 «Musa...» — ibraniy tilida «u» — Musani kərsitixi mumkin.
8:17 Mis. 29:14; Law. 4:11
8:18 «...u ... kəltürdi;...» — «u» Musani kərsitixi mumkin.
8:19 «Ḥarun ḳuqḳarni booɣuzlidi...» — ibraniy tilida «u ḳuqḳarni booɣuzlidi...».
8:20 «Ḥarun ḳuqḳarni parqə-parqə ḳilip parqilidi» — ibraniy tilida «u ḳuqḳarni parqə-parqə ḳilip parqilidi;...».
8:21 Mis. 29:18
8:23 «U uni booɣuzlidi...» — «u» Ḥarunni kərsitixi mumkin.
8:25 Mis. 29:22
8:27 Mis. 29:24

sunulidiƣan, huxbuy qiķidiƣan ķurbanlik idi. [29] Andin Musa təxni elip pulanglatma ḥədiyə süpitidə Pərwərdigarning aldida pulanglatti; Pərwərdigarning uningƣa buyruƣini boyiqə, «kaḥinlikḳa tikləx ķurbanliķi» boloƣan ķoqķarning bu ķismi Musaning ülüxi idi.

Ḥarun wə ooƣullirini məsiḥ ķilix

[30] Andin Musa məsiḥləx meyidin wə ķurbangaḥning üstidiki ķandin bir'az elip, Ḥarun bilən uning kiyimlirigə wə ooƣulliri bilən ularning kiyimlirigə səpti. Xundaķ ķilip, u Ḥarun wə kiyimlirini, ooƣulliri bilən ularning kiyimlirini mukəddəs ķildi.
[31] Musa Ḥarun bilən uning ooƣullirioƣa mundaķ buyrudi: — «Bu gəxni jamaət qedirining kirix aoƣzida ķaynitip pixurup xu yərdə olturup «kaḥinlikḳa tikləx ķurbanliķi»oƣa təwə boloƣan sewəttiki nan bilən ķoxup yənglar; bularni Ḥarun bilən ooƣulliri yesun, dəp buyruƣinimdək uni yənglar; [32] lekin gəx bilən nandin exip ķaloƣanlirining ḥəmmisini otta kəydürüwetinglar.
[33] Silər yəttə küngiqə jamaət qedirining kirix aoƣzidin qikmay, Hudaoƣa atap kaḥinlikḳa tikləx künliringlar toxķuqə xu yərdə turunglar; qünki silərni Hudaoƣa atap kaḥinlikḳa tikləx üqün yəttə kün ketidu.
[34] Bügün ķilinoƣan ixlar Pərwərdigarning buyruƣini boyiqə silər üqün kəfarət kəltürülsun dəp ķilindi. [35] Silər əlməslikinglar üqün Pərwərdigarning əmrini tutup jamaət qedirining kirix aoƣzining aldida keqə-kündüz yəttə kün turuxunglar kerək; qünki manga xundaķ buyruldi».
[36] Ḥarun bilən ooƣulliri Pərwərdigarning Musaning wasitisi bilən buyruƣinining ḥəmmisini bəja kəltürdi.

Kaḥinlarning hizmitining mukəddəs ibadət qedirida baxlinixi

9 [1] Səkkizinqi küni Musa Ḥarun bilən uning ooƣulliri wə Israilning akṣakallirini qakirip, [2] Ḥarunoƣa mundaķ dedi: — «Sən gunaḥ ķurbanliķioƣa bejirim bir mozayni, kəydürmə ķurbanlikḳa bejirim bir ķoqķarni əzüng üqün elip, Pərwərdigarning aldioƣa kəltürgin,
[3] andin Israillaroƣa səz ķilip: — Silər gunaḥ ķurbanliķi üqün bir tekə elip kelinglar, kəydürmə ķurbanlik üqün bir mozay wə bir ķoza elip kelinglar, ḥər ikkisi bejirim, bir yaxķa kirgən bolsun;
[4] Pərwərdigarning aldida sunuxķa inakliķ ķurbanliķi süpitidə bir torpaķ bilən bir ķoqķarni elip, zəytun meyi iləxtürülgən axlik ḥədiyəsi bilən billə kəltürünglar; qünki bügün Pərwərdigar Əzini silərgə ayan ķilidu, degin».

[5] Ular Musa buyruƣan nərsilərni jamaət qedirining aldioƣa elip kəldi; pütkül jamaət yeķin kelip, Pərwərdigarning aldida ḥazir bolup turdi. [6] Musa: — Mana, bu Pərwərdigar buyruƣan ixtur; buni ķilsanglar Pərwərdigarning xan-xəripi silərgə ayan bolidu, dedi.
[7] Xuning bilən Musa Ḥarunoƣa: — Sən ķurbangaḥķa yeķin berip gunaḥ ķurbanliķing bilən kəydürmə ķurbanliķingni sunup əzüng wə həlķ üqün kəfarət kəltürgin; andin həlķning ķurbanliķinimu sunup, Pərwərdigar əmr ķiloƣandək ular ḥəķķidə kəfarət kəltürgin» — dedi.

8:29 Mis. 29:26; Law. 7:33
8:30 Mis. 29:21
8:31 Mis. 29:32; Law. 24:9
8:33 «Hudaoƣa atap kaḥinlikḳa tikləx» — bu ayəttiki «Hudaoƣa atap kaḥinlikḳa tikləx» ibraniy tilida «ķolni toldurux» degən ibarə bilən ipadilinidu. 7:37 wə «Mis.» 28:41 wə izaḥatini kərüng. Kaḥinlik wəzipisi asasən Hudaning ķurbanliklirini əz ķolioƣa elix bilən baxlinatti.
8:34 «Bügün ķilinoƣan ixlar ... kəfarət kəltürülsun dəp ķilindi» — yaki «silər üqün kəfarət kəltürülsun dəp, bügün ķilinoƣandək mundin keyinmu ḥəm ķilinsun, dəp Pərwərdigar buyrudi».
9:2 Mis. 29:1
9:7 Law. 16:6; Ibr. 7:27

8 Xuni dewidi, Ḥarun ḳurbangaḥḳa yeḳin berip əzi üqün gunaḥ ḳurbanliḳi bolidiоɣan mozayni booɣuzlidi. 9 Ḥarunning ooɣulliri ḳanni uningoɣa sunup bərdi; u barmiḳini ḳanoɣa təgküzüp, ḳurbangaḥning münggüzlirigə sürdi, ḳaloɣan ḳanni ḳurbangaḥning tüwigə ḳuydi. 10 Gunaḥ ḳurbanliḳining meyi bilən ikki bərək wə jigərning üstidiki qawa mayni elip, Pərwərdigar Musaoɣa buyruoɣinidək ularni ḳurbangaḥ üstidə køydürdi. 11 Gəx bilən terisini bolsa qedirgaḥning taxḳirioɣa elip qiḳip otta køydürdi.
12 Andin u køydürmə ḳurbanlik ḳilidioɣan ḳoqḳarni booɣozlidi; Ḥarunning ooɣulliri uningoɣa ḳanni sunup bərdi; u buni ḳurbangaḥning üsti ḳismining ətrapioɣa səpti. 13 Andin ular parqə-parqə ḳilinoɣan køydürmə ḳurbanliḳni bexi bilən billə uningoɣa sunup bərdi; u bularni ḳurbangaḥta køydürdi. 14 U iq ḳarni bilən paqaḳlirini yuyup, bularnimu ḳurbangaḥning üstidə, køydürmə ḳurbanliḳning üstigə ḳoyup køydürdi.
15 Andin u həlḳning ḳurbanliḳini kəltürdi; həlḳning gunaḥ ḳurbanliḳi boloɣan tekini booɣuzlap, ilgiri ḥaywanni sunoɣandək unimu gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilip sundi. 16 U køydürmə ḳurbanlik ḳilidioɣan malni kəltürüp bunimu bəlgilimə boyiqə sundi. 17 Andin u axlik ḥədiyəsini kəltürüp uningdin bir qanggal elip ətigənlik køydürmə ḳurbanliḳḳa ḳoxup ḳurbangaḥ üstidə køydürdi.

18 Andin həlḳḳə bolidioɣan inaḳlik ḳurbanliḳi bolidioɣan torpak bilən ḳoqḳarni booɣuzlidi. Ḥarunning ooɣulliri ḳenini uningoɣa sunup bərdi; u buni ḳurbangaḥning üsti ḳismining ətrapioɣa səpti. 19 Ular torpak bilən ḳoqḳarning may ḳismini, yəni maylik ḳuyruḳi, iq ḳarnini yəgəp turoɣan maylirini, ikki bərək wə jigərning qawa meyini elip, 20 Bu may parqilirini ikki təxning üstidə ḳoydi, Ḥarun bularni ḳurbangaḥning üstidə køydürdi. 21 Ahirida Ḥarun ikki təx bilən ong arḳa putini pulanglatma ḥədiyə süpitidə Musaning buyruoɣinidək Pərwərdigarning aldida pulanglatti. 22 Andin Ḥarun ḳollirini həlḳḳə ḳaritip kətürüp, ularoɣa bəht tilidi; u gunaḥ ḳurbanliḳi, køydürmə ḳurbanlik wə inaḳlik ḳurbanliḳini sunup, ḳurbangaḥtin qüxti.

23 Musa bilən Ḥarun jamaət qedirioɣa kirip, yənə yenip qiḳip həlḳḳə bəht tilidi; xuning bilən Pərwərdigarning xan-xəripi pütkül həlḳḳə ayan boldi; 24 Pərwərdigarning aldidin ot qiḳip, ḳurbangaḥ üstidiki køydürmə ḳurbanlik bilən maylarni yutup kətti. Pütkül həlḳ buni kərüp, towlixip, düm yiḳilixti.

Nadab bilən Abiḥu wə «oɣəyriy ot»

10 1 Ḥarunning ooɣulliri Nadab bilən Abiḥu ikkisi əz huxbuydenini elip uningoɣa ot yeḳip üstigə huxbuyni selip, Pərwərdigar ularoɣa buyrup bakmioɣan oɣəyriy bir otni Pərwərdigaroɣa sundi; 2 xuning bilən Pərwərdigarning aldidin ot qiḳip ularni yəwətti; xuan ular Pərwərdigarning aldida əldi.
3 Musa Ḥarunoɣa: — Mana, bu Pərwərdigarning: «Mən Manga yeḳin kəlgən adəmlərdə Əzümning muḳəddəs ikənlikimni kərsitimən wə barlik həlḳning aldida uluoɣlinimən» degən

9:15 Law. 4:13
9:17 «ətigənlik køydürmə ḳurbanlik» — ḥər ətigəndə sunuluxi kerək boloɣan ḳoza ḳurbanliḳi («Mis.» 29:38-40ni kərüng).
9:17 Mis. 29:38; Law. 2:1
9:20 «Ḥarun ... køydürdi» — ibraniy tilida «u ... køydürdi».
9:21 Law. 7:32
9:24 1Pad. 18:38; 2Tar. 7:1
10:1 «oɣəyriy ot» — Nadab wə Abiḥu bəlkim (1) huxbuy puritixta qooɣni bəlkim ḳurbangaḥtin baxḳa bir yərdin aloɣan; (2) ular sunidioɣan huxbuyni tooɣra arilaxturmioɣan («Mis.» 30:9ni kərüng); (3) ular huxbuy sunoɣanda Pərwərdigarning ibadəthanisioɣa munasiwətlik əmrlərning birərsigə hilaplik ḳiloɣan bolsa kerək.
10:2 Qəl. 3:4; 26:61; 1Tar. 24:2

sözining özidur, dedi. Xuni dewidi, Harun jim turup kaldi.
4 Musa Harunning taoisi Uzziälning ooulliri bolоan Mixaäl bilän Älzafanni qakirip ularoa:
— Silär yekin kelip öz kerindaxliringlarni mukäddäs jayning aldidin kötürüp, qedirgahning taxkirioa elip qikinglar» — dedi.
5 Xuning bilän ular yekin kelip, ularni kiyiklik könglәkliri bilän kötürüp Musaning buyruoinidәk qedirgahning taxkirioa elip qikti.
6 Musa Harun wә ooulliri Äliazar bilän Itamaroa: — Silär baxliringlarni oquk koymanglar, kiyimliringlarni yirtmanglar; bolmisa özünglar ölüp, pütkül jamaätkä oäzäp kältürisilär; lekin kerindaxliringlar bolоan pütkül Israil jämäti Pärwärdigar yakkan ot tüpäylidin matäm tutup yioisun. 7 Ämma silär bolsanglar Pärwärdigarning mäsihläx meyi üstünglaroa sürülgän bolоaqka, jamaät qedirining taxkirioa qikmanglar; bolmisa ölisilär, dedi.
Xuni dewidi, ular Musaning buyruoinidäk kildi.

Harun wә äwladlirioa tapilanоan bälgilimilär

8 Pärwärdigar Harunoa söz kilip mundak dedi: — 9 «Sän özüng wә ooulliring xarab wә ya baxka küqlük haraklarni iqip, jamaät qedirioa härgiz kirmänglar; bolmisa, ölüp ketisilär. Bu silär üqün däwrdin-däwrgä äbädiy bir bälgilimä bolidu. 10 Xundak kilsanglar, mukäddäs bilän adättikini, pak bilän napakni pärk etip ajritalaydioan bolisilär; 11 xundakla Pärwärdigar Musaning wasitisi bilän Israillaroa tapxuroan hämmä bälgilimilärni ularoa ögitäläysilär».
12 Musa Harun wә uning tirik kaloan ooulliri Äliazar bilän Itamaroa mundak dedi: — «Silär Pärwärdigaroa atap otta sunulidioan kurbanlik-hädiyälärdin exip kaloan axlik hädiyäsini elip uni kurbangahning yenida eqitku arilaxturmioan halda yänglar; qünki u «äng mukäddäslärning biri» hesablinidu. 13 Bu Pärwärdigaroa atap otta sunulidioan närsilärdin sening nesiwäng wә ooulliringning nesiwisi boloaqka, uni mukäddäs jayda yeyixinglar kerәk; qünki manga xundak buyruloandur. 14 Uningdin baxka pulanglatma hädiyä kilinoan tөx bilän kötürmä hädiyä kilinoan arka putni sän wә ooul-kizliring billä pak bir jayda yänglar; qünki bular sening nesiwäng bilän ooulliringning nesiwisi bolsun däp, Israillarning inaklik kurbanlikliridin silärgä berilgän. 15 Ular kötürmä hädiyä kilinoan arka put bilän pulanglatma hädiyä kilinoan tөxni otta sunulidioan mayliri bilän koxup, Pärwärdigarning aldida pulanglatma hädiyä süpitidä pulanglitix üqün kältürsun; Pärwärdigarning buyruoini boyiqä bular sening wә ooulliringning nesiwisi bolidu; bu äbädiy bir bälgilimä bolidu».

Gunah kurbanlikining buzuluxi

16 Andin Musa gunah kurbanliki kilidioan tekini izdiwidi, mana u allikaqan köydürülüp boloanidi. Bu säwäbtin u Harunning tirik kaloan ikki ooli Äliazar bilän Itamaroa aqqiklinip:
17 — Nemixka silär gunah kurbanlikining gөxini mukäddäs jayda yemidinglar? Qünki u «äng mukäddäslärning biri» hesablinatti, Pärwärdigar silärni jamaätning gunahini kötürüp ular üqün uning aldida käfarät kältürsun däp, xuni silärgä täksim kiloanidi. 18 Mana, uning keni mukäddäs jayning iqigä kältürülmidi; silär äslidä män buyruoandäk uni mukäddäs jayda yeyixinglar kerәk idi, — dedi.
19 Lekin Harun Musaoa: — Mana, bular bügün toora ix kilip özlirining gunah kurbanliki bilän

10:3 Law. 8:35
10:7 Law. 21:12
10:12 «otta sunulidioan kurbanlik-hädiyälär» — «otta sunulidioan kurbanlik-hädiyälär»din bäzidä bir kisimi kaldurulup, kahinoa wә bäzidä sunouqi kixining özigimu yeyixkä berilidu. Kaloan kismi köydürülidu, älwättä.
10:13 Law. 2:3; 6:16
10:18 «uning keni mukäddäs jayning iqigä kältürülmidi» — kahinlar wә pütün hälk jamaitining gunah kurbanlikining keni mukäddäs jayning iqigä elip kirilidu; kahinlar muxu hil kurbanlikning gөxini yeyixigä bolmaytti (4:1-21ni körüng).
10:18 Law. 4:5; 6:26; 16:27

kəydürmə kurbanlikini Pərwərdigarning aldida sundi; mening beximoɣa xu ixlar kəldi; əgər mən bügün gunah kurbanlikining gəxini yegən bolsam, Pərwərdigarning nəzaridə obdan bolattimu? — dedi.
20 Musa buni anglap jawabidin razi boldi.

Ḥalal wə ḥaram janiwarlar

11 1 Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoɣa mundak dedi: —
2 Israillaroɣa mundak degin: — Yər yüzidiki barlik ḥaywanlarning iqidin silərgə yeyixkə bolidioɣan janiwarlar xuki: —
3 Ḥaywanlar iqidə həm tuyakliri pütün aqimak (tuyakliri pütünləy yerik) həm kəxigüqi ḥaywanlarning ḥərbirini yesənglar bolidu. 4 Lekin kəxigüqi yaki aqimak tuyaklik ḥaywanlardin təwəndikilərni yeməslikinglar kerək: —
Təgə: qünki u kəxigini bilən tuyiki aqimak əməs. Xunga u silərgə ḥaram bolidu.
5 Suoɣur bolsa kəxigini bilən tuyiki aqimak əməs — u silərgə ḥaram bolidu.
6 Toxkan bolsa bumu kəxigini bilən tuyiki aqimak əməs — u silərgə ḥaram bolidu.
7 Qoxka bolsa tuyakliri aqimak (tuyakliri pütünləy yerik) boloɣini bilən kəximigini üqün silərgə ḥaram bolidu.
8 Silər xu ḥaywanlarning gəxidin yeməslikinglar kerək wə ularning ölükigimu təgmənglar. Ular bolsa silərgə ḥaram bolidu.

9 Suda yaxaydioɣan janiwarlardin təwəndikilərni yeyixkə bolidu: — sudiki, yəni dəryadengizlardiki janiwarlardin kaniti wə kasirakliri boloɣanlarni yeyixkə bolidu; 10 lekin dəryadengizlarda yaxaydioɣan, yəni sularda top-top üzidioɣan barlik janiwarlardin, kasirakliri yaki kaniti bolmioɣanlirini yeməslikinglar kerək; ular silərgə yirginqlik sanalsun.
11 Məzkur janiwarlar dərwəkə silərgə yirginqlik sanalsun; silər ularning gəxidin yeməslikinglar kerək; ularning ölükini yirginqlik dəp karanglar. 12 Sudiki janiwarlarning iqidin kaniti bilən kasiriki bolmioɣan janiwarlarning ḥəmmisi silərgə yirginqlik sanalsun.

Ḥalal wə ḥaram kuxlar

13 Uqar-kanatlardin təwəndikilər silərgə yirginqliktur; ular yeyilməsliki kerək wə silərgə yirginqlik bolsun: — yəni bürküt, korultaz-tapkuxlar, dengiz bürküti, 14 karlioɣaq kuyrukluk sar, laqin wə ularning hilliri, 15 həmmə kaoɣa-kozoɣunlar wə ularning hilliri, 16 müxükyapilak, təgikux, qayka, sar wə ularning hilliri, 17 ḥuwkux, karna, ibis, 18 akku, sakiykux, belik'aloɣuq, 19 ləylək, turna wə uning hilliri, həpüp wə xəpərəng katarliklar silərgə ḥaram sanalsun.

Ḥalal wə ḥaram ḥaxarətlər

20 Buningdin baxka tət putlap mangidioɣan, uqidioɣan uxxak janiwarlarning ḥəmmisi silərgə yirginqlik bolidu. 21 Ḥalbuki, tət putlap mangidioɣan, uqidioɣan uxxak janiwarlardin təwəndikilərni

---

11:2 Kan. 14:4; Ros. 10:14
11:3 «kəxigüqi» — muxu yərdə ikki-üq axkazini bar ḥaywanlarnila əməs, bəlki yənə ozukni yumxak qaynaydioɣan barlik ḥaywanlarni kərsitidu.
11:5 «suoɣur» — yaki «siqkan» — taoɣlarda yaxaydioɣan kiqik bir ḥaywan.
11:13 «korultaz-tapkuxlar» — ibraniy tilida «ustihan qakkuqi kux». Yəni bir tərjimisi «belik'aloɣuq».
11:17 «ḥuwkux» — yaki «kiqik ḥuwkux». **«karna»** — yaki «suoɣa sunggügüqi». Buning kandak kux ikənlikini bilix təs.
11:18 «akku» — buning kandak kux ikənlikini bilix təs. **«belik'aloɣuq»** — yaki «dooɣdak»
11:19 «turna» — yaki «kotan». **«..., turna wə uning hilliri, həpüp wə xəpərəng katarliklar...»** — bu tizimliktiki kuxlarning kəpinqisining ibraniy tilidiki nami Təwratta pakət bir-ikki kətim kərüngən boloɣaqka, ularning kaysi kuxlar ikənlikini toptooɣra bekitix bəzidə mumkin bolmaydu. Ḥalbuki, ularning omumiy tipliri, xübḥisizki, tərjimimizdək bolidu.

yesənglar bolidu: — puti bilən ügilik paqiḳi bolup, yər yüzidə səkriyələydioɣanlarni yesənglar bolidu;
22 bularning iqidin silərgə yeyixkə bolidioɣanliri: — qekətkə wə uning hilliri, ḳara qekətkə wə uning hilliri, tomuzoɣa wə uning hilliri, qaḳqiḳiz wə uning hilliri. 23 Lekin tət putluḳ boloɣan əmiligüqi ḥəm uqidioɣan ḥəmmə baxḳa janiwarlar silərgə yirginqlik sanalsun.

Ölüklər tooɣruluḳ

24 Bu janiwarlardinmu mundaḳ yol bilən napak bolisilər; birkim ularning ölük tenigə təgsə kəq kirgüqə napak ḥesablinidu. 25 Kimdəkim bularning ölükining bir ḳismini kətürsə əz kiyimlirini yuyuxi kerək, u kixi kəq kirgüqə napak ḥesablinidu.
26 Tuyaḳliri aqimaḳ, birak pütünləy bəlünmigən yaki kəximəydioɣan ḥaywanlarning ḥəmmisi silərgə ḥaramdur; ḥərkim ularning ölükigə təgsə napak sanalsun.
27 Tət puti bilən mangidioɣan ḥaywanlarning iqidin tapini bilən mangidioɣanlarning ḥəmmisi silərgə napak bolup, ḥərkim ularning ölük tənlirigə təgsə kəq kirgüqə napak sanilidu. 28 Kimki ularning ölükini kətürsə əz kiyimlirini yuyuxi kerək, u kixi kəq kirgüqə napak turidu. Bu ḥaywanlar bolsa silərgə ḥaram bolidu.

29 Yər yüzidə əmiligüqi uxxaḳ janiwarlarning iqidin silərgə ḥaram boloɣanlar munular: — ḳarioɣu zokor, qaxḳan, kəslənqük wə ularning türliri,
30 salma, ḳizil kəslənqük, tam kəslənqüki, tügürük kəslənqük wə hameleon ḳatarliḳlar ḥaram bolidu.
31 Bularning ḥəmmisi yər yüzidə əmiligüqi ḥəmmə uxxaḳ janiwarlarning iqidə silərgə ḥaram bolidu; ularning ölükigə təgsə, kəq kirgüqə napak sanilidu.
32 Bu janiwarlarning ölüki ḥərḳandaḳ nemigə qüxüp ḳalsa xu nemə napak ḥesablinidu — ḥərḳandaḳ yaoɣaq ḳaqa-ḳuqa bolsun, kiyim bolsun, terə bolsun, taoɣar bolsun, ḥərḳandaḳ ixḳa ixlitilidioɣan əswab bolsun, suoɣa qilinixi kerək; ular kəq kirgüqə napak sanilip, keyin pak bolidu.
33 Bularning biri sapaldin yasaloɣan ḥərḳandaḳ ḳaqa iqigə qüxüp ḳalsa, xu ḳaqa iqidiki ḥəmmə nərsə napak sanalsun wə ḳaqa əzi sundurulsun. 34 Əgər ḳaqidiki sudin ax-taam üstigə qaqrap kətsə, ax-taam napak sanalsun wə xundaḳla ḳaqidiki ḥərḳandaḳ iqimlikmu napak sanalsun.
35 Ḥərnemigə undaḳ ölükning birər ḳismi qüxüp ḳalsimu, napak sanalsun. Əgər tonur wə oqaḳ bolsa, napak boldi dəp qeḳiwetilsun; ular silərgə ḥaram bolsun. 36 Lekin xundaḳ əḥwalda bulaḳ yaki su yioɣilidioɣan kəlqək yənila pak sanilidu; əmma birkim ularning ölük tenigə təgsə napak bolidu. 37 Əgər undaḳ ölükning birər ḳismi terixḳa təyyarlanoɣan danlaroɣa qüxüp ḳalsa, bumu yənila pak sanilidu. 38 Lekin əgər danning üstigə su ḳuyuloɣandin keyin xundaḳ bir ölükning birər ḳismi qüxüp ḳalsa, undaḳta bu danlar silərgə napak sanalsun.
39 Əgər silərgə yeyixkə bolidioɣan ḥaywanlardin biri ölüp ḳalsa, uning ölükigə təgkən kixi kəq kirgüqə napak sanalsun. 40 Kimki undaḳ ölükning gəxidin yesə, əz kiyimlirini yuyuxi kerək wə kəq kirgüqə napak sanalsun; xundaḳla undaḳ bir ölükni kətürgən kiximu kiyimlirini yuyuxi kerək wə u kixi kəq kirgüqə napak sanalsun.

11:21 «tət putlap mangidioɣan» — ibraniylarning kəzḳarixiqə ḥaxarətlər tət puti bilən mangidu, ularning aldinḳi ikkisi «ḳol» ḥesablinidu.
11:23 «silərgə yeyixkə bolidioɣanliri: — qekətkə wə uning hilliri, ... qaḳqiḳiz wə uning hilliri... ḥəmmə baxḳa janiwarlar silərgə yirginqlik sanalsun» — «qekətkə»din baxḳa, ibraniy tilidin bu ḥaraxətlərning namlirini jəzmləxtürüx təs. Biz «ḳoxumqə səz»imizdə ḥalal-ḥaram ḥaywanlar üstidə tohtilimiz.
11:26 «ḥərkim ularning ölükigə təgsə...» — ibraniy tilida «ḥərkim ularoɣa təgsə...» — xübḥisizki, bu ularning ölüklirini kərsitidu (24-ayətni kerüng). Qünki alayli, exəkni minix adəmni napak ḳilmaydu.
11:29 «qaxḳan» — yaki «sesiḳ küzən».
11:30 «... tügürük kəslənqük wə hameleon ḳatarliḳlar» — «hameleon»din baxḳa janiwarlarning namlirini ibraniy tilidin jəzmləxtürüx təs.
11:32 Law. 15:12

41 Yər yüzidə əmiligüqi ḥəmmə uxxaḳ janiwarlar yirginqlik sanilip, ḥərgiz yeyilmisun. 42 Ḳorsiḳi
bilən beoḫirlap mangidioḫan janiwar bolsun, yər yüzidə yürüp tət puti bilən yaki kəp putliri
bilən mangidioḫan əmiligüqi janiwarlarning ḥərtürlükini bolsa, ularni ḥərgiz yemənglar; qünki
ular yirginqliktur.
43 Silər bolsanglar mundaḳ əmiligüqi janiwarning səwəbidin əzünglarni yirginqlik
ḳilmasliḳinglar kerək. Əzünglarni ular tüpəylidin napak ḳilmanglar, bolmisa ularning
səwəbidin buloḫinip ḳalisilər; 44 qünki Mən Hudayinglardurmən. Silər əzünglarni Əzümgə
atap muḳəddəs ḳilixinglar kerək; Mən Əzüm muḳəddəs boloḫaq silərmu əzünglarni muḳəddəs
tutuxunglar kerək. Silər əzünglarni yər yüzidə əmiligüqi uxxaḳ ḥərḳandaḳ janiwarlarning
səwəbidin napak ḳilmanglar. 45 Qünki Mən əz Hudayinglar boluxḳa silərni Misir zeminidin
qiḳirip kəlgən Pərwərdigardurmən; silər muḳəddəs bolunglar, qünki Mən muḳəddəsturmən.
46 Xular bolsa qarpay bilən uqar-ḳanatlar, suda yüridioḫan ḥərbir janiwar bilən yər yüzidə
əmiligüqi ḥərbir uxxaḳ janiwarlar tooḫrisidiki ḳanun-bəlgilimidur. 47 Bular bilən ḥaram-ḥalalni
uḳup, yeyixkə bolidioḫan ḥaywan bilən yeyixkə bolmaydioḫan ḥaywanlarni pərḳ etələysilər.

Ayal kixining tuoḫuttin keyinki «paklinixi»

12 1 Pərwərdigar Musaoḫa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
2 Israillaroḫa səz ḳilip mundaḳ degin: — «Ayal kixi ḥamilidar bolup ooḫul tuoḫsa, adət
kərüp aoḫriḳ boloḫan künliridikidək yəttə küngiqə napak sanalsun. 3 Səkkizinqi küni ooḫli bolsa
hətnə ḳilinsun. 4 Ayal bolsa xuningdin keyin ottuz üq küngiqə «ḳan paklinix»ta tursun; pak-
linix künliri tamam bolmioḫuqə ḥeqbir muḳəddəs nərsigə təgmisun, muḳəddəs jayoḫimu kir-
misun. 5 Əgər u ḳiz tuoḫsa undaḳta adət künliridikidək ikki ḥəptigiqə napak turup, andin atmix
altə küngiqə «ḳan paklinix»ta tursun.
6 Məyli ooḫul yaki ḳiz tuoḫsun, ḳan paklinix künliri tamam boloḫandin keyin u ayal kəydürmə
ḳurbanliḳ üqün bir yaxḳa kirgən ḳozini, gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir baqka yaki pahtəkni elip
jamaət qedirining kirix aoḫzioḫa, kaḥinning ḳexioḫa kəltürsun. 7 Kaḥin uni Pərwərdigarning al-
dida sunup, xu ayal üqün kəfarət kəltüridu; xuning bilən u hunidin pak bolidu. Ooḫul yaki ḳiz
tuoḫḳan ayal tooḫrisidiki ḳanun-bəlgilimə mana xudur.
8 Əgər uning ḳozioḫa ḳurbi yətmisə, u ikki pahtək yaki ikki baqka kəltürsun; ularning biri
kəydürmə ḳurbanliḳ üqün, yənə biri gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bolidu; xu yol bilən kaḥin uning
üqün kəfarət kəltüridu; u ayal pak bolidu.

Ḥərhil terə kesəlliri tooḫruluḳ bəlgilimilər

13 1 Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoḫa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
2 Birsining bədinining terisidə bir qiḳan, yaki təmrətkə yaki parḳirak taxma qiḳip,
uningdin bədinining terisidə pesə-mahaw kesilining jaraḥiti pəyda boloḫan bolsa, u kixi Ḥarun

11:44 Law. 19:2; 20:7; 1Pet. 1:16
12:2 «adət kərüp aoḫriḳ boloḫan künliri» — ibraniy tilida «ayrim turux künliri». Ḳiz-ayallar adət kərgən waḳtida «napak» ḥesablinip, eri bilən billə bolsa erimu kəq kirgüqə «napak» ḥesablinidu, xundaḳla muḳəddəs ibadəthanioḫa kirsə yaki ḳurbanliḳlarning gəxliridin yesə bolmaydu. Lekin Təwrat-Injil boyiqə ḥərḳandaḳ waḳitlarda Hudaning həlḳi dua-ibadət ḳilsa boluweridu!
12:3 «hətnə ḳilinsun» — ibraniy tilida «uning hətniliki kesilsun» degən sözlər bilən ipadilinidu.
12:3 Yar. 17:12; Luḳa 1:59; 2:21; Yuḥ. 7:22
12:4 «xuningdin keyin ottuz üq küngiqə «ḳan paklinix»ta tursun» — ayal əz erigə yeḳinlixix tərəptə «pak» ḥesablinatti, lekin muḳəddəs qediroḫa kirip ḳurbanliḳ ḳilixḳa bolmaytti.
12:8 «əgər uning ḳozioḫa ḳurbi yətmisə...» — ibraniy tilida: — «əgər uning ḳoza elixḳa ḳoli kiskilik ḳilsa...». **«u ayal pak bolidu»** — bu babtiki «ayallarning pakliḳi» degən tema tooḫruluḳ kəp uḳuxmasliḳlar boloḫaqḳa, biz u tooḫruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

kaḩinning yaki uning kaḩin ooɣulliridin birining ḳexioɣa kəltürülsun. [3] Kaḩin uning bədinining jaraḩitigə ḳaraydu; jaraḩət boloɣan jayning tüki aḳirip kətkən ḩəmdə jaraḩətmu ətrapidiki teridin ḳenikraḳ kərünsə, bu pesə-mahaw kesəllikidur. Xunga kaḩin uni kərgəndin keyin xu kixini «napak» dəp jakarlisun.
[4] Lekin əgər uning bədinining terisidiki pəyda boloɣan axu yaltiraḳ qiḳan aḳ bolup, ətrapidiki teridin ḳenikraḳ kərünmisə wə tükimu aḳirip kətmigən bolsa, kaḩin bu jaraḩət bar kixini yəttə küngiqə ayrim solap ḳoysun. [5] Yəttinqi küni kaḩin uningoɣa ḳarisun wə əgər jaraḩət ohxax turup, terisidə kengiyip kətmigən bolsa, kaḩin uni yənə yəttə küngiqə ayrim solap ḳoysun. [6] Yəttinqi küni kaḩin uningoɣa yənə ḳarisun wə jaraḩətning rənggi suslaxḳan wə kengiyip kətmigən bolsa, undaḳta kaḩin uni «pak» dəp jakarlisun; jaraḩətning pəḳət bir qaḳa ikənliki bekitilip, kesəl kixi əz kiyimlirini yuyup pak sanalsun.
[7] Lekin əgər u kaḩinoɣa kərünüp «pak» dəp jakarlanoɣandin keyin xu qaḳa terisidə kengiyip kətsə, undaḳta u yənə bir ḳetim kaḩinoɣa kərünsun. [8] Kaḩin uningoɣa yənə ḳarisun wə əgər qaḳa uning terisidə kengiyip kətkən bolsa, kaḩin uni «napak» dəp jakarlisun; u jaraḩət pesə-mahawdur.
[9] Əgər birkimdə pesə-mahaw jaraḩiti pəyda bolup ḳalsa kaḩinning ḳexioɣa kəltürülsun. [10] Kaḩin uning jaraḩitigə səpselip ḳarisun; wə əgər terisidə aḳ bir qiḳan pəyda boloɣan, tüki aḳirip kətkən bolsa wə qiḳan qiḳḳan jayda ət-gəxi kərünüp ḳaloɣan bolsa, [11] bu uning bədinining terisigə qüxkən kona pesə-mahaw jaraḩitining ḳaytidin ḳozoɣilixi bolup, kaḩin uni «napak» dəp jakarlisun. U napak boloɣini üqün uni solaxning ḩajiti yoḳ.
[12] Lekin əgər pesə-mahaw ḳozoɣilip, jaraḩiti bar kixining terisigə yeyilip kətkən bolsa, kaḩin nəgila ḳarisa xu yərdə xu «pesə-mahaw» bolsa, terisini bexidin putioɣiqə ḳaplap kətkən bolsa, [13] undaḳta kaḩin uningoɣa səpselip ḳarisun; mana, xu pesə-mahaw jaraḩiti pütün bədinini ḳaplap kətkən bolsa, u jaraḩiti bar kixini «pak» dəp jakarlisun; qünki uning pütün bədini aḳirip kətkən bolup, u «pak» dəp sanalsun.
[14] Lekin ḳaqaniki uningda ət-gəxi kərünüp ḳalsa, u kixi napak sanalsun. [15] Kaḩin mundaḳ kərüngən ət-gəxigə ḳarap, u kixini «napak» dəp jakarlisun; qünki xu ət-gəx napak bolup, u pesə-mahaw kesilidur.
[16] Ḩalbuki, əgər ət-gəxi ḳaytidin əzgirip, aḳarsa u kixi yənə kaḩinning ḳexioɣa kəlsun. [17] Kaḩin uningoɣa səpselip ḳarisun; jaraḩət aḳaroɣan bolsa, kaḩin jaraḩiti bar kixini «pak» dəp jakarlisun; u pak sanilidu.
[18] Əgər birkimning bədinining terisigə ḩürrək qiḳip saḳiyip, [19] ḩürrəkning ornida aḳ qiḳan yaki ḳizoɣuq daoɣ pəyda boloɣan bolsa, kaḩinoɣa kərsitilsun. [20] Kaḩin uningoɣa səpselip ḳarisun; əgər daoɣ ətrapidiki teridin ḳenikraḳ kərünsə, xundaḳla uningdiki tüklər aḳirip ḳaloɣan bolsa, undaḳta kaḩin uni «napak» dəp jakarlisun; qünki bu ḩürrəktin ḳozoɣilip pəyda boloɣan pesə-mahaw kesili jaraḩitidur.
[21] Lekin kaḩin uningoɣa səpselip ḳarioɣanda, daoɣ qiḳḳan jayda aḳirip ḳaloɣan tüklər bolmisa, wə daoɣmu ətrapidiki teridin ḳenikraḳ bolmisa, rənggi səl susraḳ boloɣan bolsa, undaḳta kaḩin uni yəttə küngiqə ayrim solap ḳoysun. [22] Əgər daoɣ dərwəḳə terisigə yeyilip kətkən bolsa, kaḩin uni «napak» dəp jakarlisun; qünki bu pesə-mahaw jaraḩitidur.
[23] Əmma əgər daoɣ əz jayida tohtap yeyilmioɣan bolsa, bu pəḳət ḩürrəkning zəhmi, halas; kaḩin uni «pak» dəp jakarlisun.

13:2 «bədinining terisidə» — demək, saḳal yaki qaqliri iqidə əməs (29-37nimu kerüng). **«pesə-mahaw»** — bu bablardiki «pesə-mahaw» kesili pəḳət mahaw kesili bolupla ḳalmay, bəlki nəqqə hil terə kesəlliklirini kərsitixi mumkin. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

Kөyük yarisi tooɣuluk

[24] Əgər birsining bədinining terisining məlum jayi kөyüp kelip, kөygən jay ak-kizoɣuq yaki pütünləy ak daoɣ bolup kalsa, [25] kahin uningoɣa səpselip karisun; əgər xu daoɣdiki tüklər akirip kətkən, daoɣmu ətrapidiki teridin kenikrak bolup kaloɣan bolsa, undakta bu kөyük yarisidin pəyda boloɣan pesə-mahaw kesilidur; kahin uni «napak» dəp jakarlisun; qünki u pesə-mahaw jarahitidur.
[26] Lekin əgər kahin səpselip karioɣanda, daoɣning ornida heqkandak akirip kətkən tük bolmisa, xundakla daoɣmu ətrapidiki teridin kenik bolmisa, bəlki rənggi sus bolsa, undakta kahin uni yəttə küngiqə ayrim solap koysun. [27] Yəttinqi küni kahin uningoɣa yənə karisun; daoɣ terisidə kengiyip kətkən bolsa, kahin uni «napak» dəp jakarlisun; qünki u pesə-mahaw jarahitidur.
[28] Əmma əgər daoɣ jayida tohtap, yeyilmioɣan bolsa, xundakla rənggi sus bolsa, bu pəkət kөyüktin boloɣan qawartku, halas; kahin uni «pak» dəp jakarlisun; qünki u kөyükning tatuki, halas.

Qaq yaki sakal iqidə pəyda boloɣan jarahətlər

[29] Əgər bir ər yaki ayal kixining bexida yaki sakilida jarahət pəyda bolsa, [30] kahin jarahətkə səpselip karisun; əgər jarahət ətrapidiki teridin kenikrak kөrünsə, üstidə xalang serik tük bolsa, undakta kahin uni «napak» dəp jakarlisun; qünki bu jarahət kakaq bolup, bax yaki sakaldiki pesə-mahawning alamitidur.
[31] Əgər kahin kakaq jayoɣa səpselip karioɣanda, u ətrapidiki teridin kenik kөrünmisə, xundakla uning iqidə heqkandak kara tükmu bolmisa, undakta kahin kakiqi bar kixini yəttə küngiqə ayrim solap koysun. [32] Kahin yəttinqi küni kakaqka yənə səpselip karisun; kakaq kengiyip kətməy, üstidimu heqkandak serik tük bolmisa, xundakla kakaq ətrapidiki teridin kenik kөrünmisə, [33] jarahiti bar kixi barlik qaq-sakilini qüxürüwətsun; kakaqning өzini oɣirdimisun. Kahin kakiqi bar kixini yənə yəttə küngiqə ayrim solap koysun. [34] Yəttinqi küni kahin kakaqka səpselip karisun; əgər kakaq teridə kengiyip kətmigən bolsa, xundakla ətrapidiki teridin kenik kөrünmisə, kahin uni «pak» dəp jakarlisun. Andin u kiyimlirini yusun; xuning bilən u pak sanilidu.
[35] Lekin əgər u «pak» dəp jakarlanoɣandin keyin kakaq teridə kengiyip kətsə, [36] kahin uningoɣa yənə səpselip karisun; əgər kakaq teridə kengiyip kətkən bolsa, serik tükning bar-yoklukini təkxürüxning hajiti yok; qünki bu kixi napaktur. [37] Əgər kakaq jayida xu peti kelip, üstidin kara tük ünüp qikkan bolsa, kakaq sakayoɣan bolidu; xu kixi pak boloɣaqka, kahin uni «pak» dəp jakarlixi kerək.
[38] Əgər ər yaki ayal kixining bədinining terisidə daoɣ pəyda bolup, bu daoɣlar parkirak həm ak bolsa [39] kahin səpselip karisun; əgər bədənning terisidiki xu daoɣlar suslixip boz rənggə yüzləngən bolsa, bu teridin qikkan bir taxma, halas; bu kixi pak sanalsun.

Paynəkbax tooɣuluk

[40] Əgər birkimning bexining tükliri qüxüp kətkən bolsa, u pəkət bir takir bax, halas; u pak sanalsun. [41] Əgər uning bexining tüki pexanə təripidin qüxkən bolsa, u pəkət paynəkbax, halas; u yənila pak sanalsun. [42] Lekin əgər uning takir bexi yaki paynək bexida kizoɣuq ak daoɣ kөrünsə, undakta xu jarahət uning takir bexi yaki paynək bexidiki pesə-mahaw kesilining bir alamitidur. [43] Kahin jarahitigə səpselip karisun; əgər uning takir bexida yaki paynək bexida ixxik jarahət bolsa həmdə pesə-mahaw kesilining alamitidək kizoɣuq ak kөrünsə, [44] undakta u pesə-mahaw kesiligə giriptar boloɣan adəm bolup, napak hesablinidu. Uning bexioɣa xundak jarahət qüxkən boloɣaq, kahin uni mutlək «napak» dəp jakarlisun.
[45] Xundak jarahiti bar pesə-mahaw kesili boloɣan kixi kiyimliri yirtik, qaqliri quwuk, burut-sakili

yepiqlik ḫalda: «Napak, napak!» dəp towlap yürüxi kerək. [46] Xu jarahiti boloɣan barlik künlərdə u «napak» sanilidu; u napak boloɣaqka, ayrim turuxi kerək; uning turaloɣusi qedirgahning sirtida bolsun.

Kiyim-keqək, rəht yaki terə-hurumlarda pəyda boloɣan «pesə-mahaw» kesili

[47] Əgər bir kiyimdə, məyli yungdin yaki kanaptin tikilgən bolsun uningda pesə-mahaw iz-deoɣi pəyda bolsa, [48] yəni kanap yaki yungdin toḳuloɣan rəhttə, ərüx yipida yaki arḳaḳ yiplirida bolsun, terə-hurumda yaki teridin etilgən ḫərḳandaḳ nərsilərdə pesə-mahaw iz-deoɣi bolsa, [49] xundaḳla kiyim-keqək yaki terə-hurumda, ərüx yip yaki arḳaḳ yiplirida, ya terə-hurumdin etilgən nərsilərdə pəyda boloɣan iz-daoɣ yexilraḳ yaki ḳizoɣuq bolsa bu iz-daoɣ «pesə-mahaw iz-deoɣi» dəp ḳarilip kaḫinoɣa kərsitilsun. [50] Kaḫin daoɣḳa səpselip ḳarisun, andin iz-daoɣ pəyda boloɣan nərsini yəttə küngiqə ayrim saḳlisun. [51] U yəttinqi küni iz-daoɣḳa ḳarap baḳsun; iz-daoɣ qüxkən kiyim-keqək, məyli arḳaḳ yipta yaki ərüx yipta bolsun, yaki terə-hurumda yaki terə-hurumdin etilgən nərsidə bolsun, u kengiyip kətkən bolsa, bu iz-daoɣ qiritküq pesə-mahaw kesili dəp ḫesablinip, ular napak sanalsun. [52] Xuningdək kaḫin ərüx yip yaki arḳaḳ yipida iz-daoɣ bolsa kiyim-keqək yaki terə-hurumdin etilgən nərsidə xundaḳ iz-daoɣ bolsa ularnimu kəydürüwətsun; qünki bu qiritküq pesə-mahaw kesilidur. Mundaḳ nərsilərning ḫəmmisini otta kəydürüx kerəktur.

[53] Lekin kaḫin uningoɣa səpselip ḳarioɣanda, iz-daoɣ kiyim-keqəktiki ərüx yipta bolsun, arḳaḳ yipta bolsun, yaki terə-hurumdin etilgən nərsidə bolsun, iz-daoɣ kengəymigən bolsa, [54] undaḳta kaḫin deoɣi bar nərsini yuyulsun dəp buyrup, ikkinqi ḳetim uni yəttə küngiqə saḳlisun. [55] Bu nərsə yuyuloɣandin keyin kaḫin yənə daoɣḳa səpselip ḳarisun; əgər uning rənggi özgərmigən bolsa (gərqə kengiyip kətmigən bolsimu), u yənila napaktur; sən uni otta kəydürgin. Qünki məyli uning iz-deoɣi iq yüzidə bolsun yaki tax yüzidə bolsun u qiritküq iz-daoɣ ḫesablinidu.

[56] Lekin əgər kaḫin səpselip ḳarioɣanda, mana, daoɣning rənggi yuyuloɣandin keyin suslixip kətkən bolsa, u xu ḳismini kiyim-keqəktin, ərüx yiptin yaki arḳaḳ yiptin bolsun, yaki terə-hurumdin bolsun uni yirtip elip, taxliwətsun. [57] Əgər bu iz-daoɣ kiyim-keqəktə, məyli arḳaḳ yipta yaki ərüx yipta bolsun, ya terə-hurumdin etilgən nərsidə kərünsun, bu kengiydioɣan birhil pesə-mahaw iz-deoɣi dəp sanalsun; sən u qaplaxḳan kiyim-keqəkni kəydürüwətkin. [58] Lekin əgər iz-daoɣ kiyim-keqəktə bolsun (ərüx yipida yaki arḳaḳ yipida bolsun) yaki terə-hurumdin etilgən nərsidə bolsun, yuyulux bilən qiḳip kətsə, undaḳta bu egin ikkinqi ḳetim yuyulsun, andin pak sanalsun.

[59] Pesə-mahaw kesiliningkidək iz-daoɣ pəyda boloɣan yung yaki kanap rəhttin toḳuloɣan kiyim-keqək (iz-daoɣ ərüx yipta yaki arḳaḳ yipta bolsun) yaki terə-hurumdin etilgən nərsilər tooɣrisidiki ḳanun-bəlgilimə mana xudur; buning bilən ularni pak yaki napak jakarlaxḳa bolidu.

Pesə-mahaw kesəlliridin paklinix bəlgilimiliri

14 [1] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[2] Pesə-mahaw boloɣan kixi pak ḳilinidioɣan künidə bəja ḳilix kerək boloɣan ḳanun-bəlgilimə mana təwəndikidəktur: — U kaḫinning aldioɣa kəltürülsun. [3] Kaḫin qedirgahning

13:45 «qaqliri quwuḳ» — yaki «bexi oquḳ».
13:45 Yioɣ. 4:15
13:47 «pesə-mahaw iz-deoɣi» — ibraniy tilida «pesə-mahaw yarisi».
13:48 «ərüx yipida» — yaki «təg yipi» — toḳulmilarning boyioɣa tartiloɣan yipi.
13:49 «...kiyim-keqək yaki terə-hurumda ... pəyda boloɣan iz-daoɣ yexilraḳ yaki ḳizoɣuq bolsa bu iz-daoɣ «pesə-mahaw iz-deoɣi» dəp ḳarilip kaḫinoɣa kərsitilsun» — bu ayətlərdə tiloɣa elinoɣan «pesə-mahaw kesili»ning rəht-kiyimgə yaki terə-hurumoɣa yuḳuxi bəlkim adəmni ḫayran ḳaldurarlik ix boluxi mumkin. Bu tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
14:2 Mat. 8:4; Mar. 1:44; Luḳa 5:14; 17:14

taxkiriоɣa qikip, pesə-mahaw boloɣan kixigə səpselip ḳarisun; əgər pesə-mahaw boloɣan kixi kesilidin saḳayoɣan bolsa, [4] Undaḳta kaḥin pak ḳilinidioɣan kixigə pak, tirik ḳuxtin ikkini uningoɣa ḳoxup kedir yaoɣiqi, ḳizil rəht wə zofa kəltürüxkə buyrusun. [5] Andin kaḥin ḳuxlarning birini eḳin su ḳaqilanoɣan sapal kozining üstidə booɣuzlanglar dəp buyrusun; [6] andin tirik ḳuxni bolsa, kaḥin uni kedir yaoɣiqi, ḳizil rəht wə zofa bilən elip kelip, bu nərsilərning ḥəmmisini tirik ḳux bilən birgə eḳin suning üstidə booɣuzlanoɣan ḳuxning ḳenioɣa qilisun, [7] andin pesə-mahawdin pak ḳilinidioɣan kixigə yəttə ḳetim sepixi bilən uni pak dəp jakarlisun; wə tirik ḳuxni dalaoɣa ḳoyup bərsun.

«Pak ḳilinix»tiki yəttə kün

[8] Pesə-mahawdin pak ḳilinidioɣan kixi kiyimlirini yuyup, bədinidiki barlik tüklərni qüxürüp, suda yuyunoɣandin keyin pak ḥesablinidu. Andin uningoɣa qedirgaḥḳa kirixkə ijazət bolidu; pəḳət u yəttə küngiqə əz qedirining texida turuxi kerək. [9] Yəttinqi küni u bədinidiki ḥəmmə tüklərni qüxürsun; baxning qaq-saḳalliri wə ḳexini, yəni barlik tüklirini qüxürsun; u kiyimlirini yuyup əz bədinini suda yusun, andin pak bolidu.

Səkkizinqi küni

[10] Səkkizinqi küni u ikki bejirim ərkək ḳoza bilən bir yaxḳa kirgən bejirim qixi ḳozidin birni, xuningdək bir əfaḥning ondin üqigə barawər zəytun meyi ilextürülgən esil un «axlik ḥədiyəsi»ni, bir log zəytun meyini kəltürsun. [11] Uni «pak» dəp jakarlaydioɣan bu rəsim-ḳaidini ətküzidioɣan kaḥin pak ḳilinidioɣan kixini wə u nərsilərni jamaət qedirining kirix aoɣzida, Pərwərdigarning aldida ḥazir ḳilsun. [12] Andin kaḥin ərkək ḳozilarning birini elip itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilip sunup, uning bilən billə xu bir log zəytun meyinimu kəltürüp, pulanglatma ḥədiyə süpitidə Pərwərdigarning aldida pulanglatsun. [13] Ḳoza bolsa mukəddəs bir jayning iqidə gunaḥ ḳurbanliḳi bilən kəydürmə ḳurbanlikлar booɣuzlinidioɣan jayda booɣuzlansun; qünki itaətsizlik ḳurbanliḳi bolsa gunaḥ ḳurbanlikioɣa ohxax, kaḥinoɣa təwə bolup «əng mukəddəslərning biri» sanilidu.

[14] Kaḥin itaətsizlik ḳurbanlikining ḳenidin elip pak ḳilinidioɣan kixining ong ḳulikining yumxikioɣa wə ong ḳolining qong barmikі bilən ong putining qong barmikioɣimu sürüp ḳoysun. [15] Andin kaḥin xu bir log zəytun meyidin elip, əzining sol ḳolining alikinioɣa azoɣina ḳuysun. [16] Kaḥin ong barmikini sol ḳolidiki zəytun meyioɣa qilap, Pərwərdigarning aldida yəttə ḳetim barmikі bilən səpsun.

[17] Andin kaḥin ḳolidiki ḳaloɣan maydin elip, pak ḳilinidioɣan kixining ong ḳulikining yumxikioɣa, ong ḳolining bax barmikioɣa wə ong putining bax barmikioɣa sürülgən itaətsizlik ḳurbanlikining ḳenining üstigə sürüp ḳoysun. [18] Sürüp bolup, kaḥin ḳolidiki exip ḳaloɣan mayni pak ḳilinidioɣan kixining bexioɣa ḳuysun. Bu yol bilən kaḥin uning üqün Pərwərdigarning aldida kəfarət kəltüridu. [19] Andin kaḥin gunaḥ ḳurbanlikini sunup, pak ḳilinidioɣan kixini napaklikidin pak ḳilixḳa kəfarət kəltüridu; ahirida u kəydürmə ḳurbanlikni booɣuzlisun. [20] Kaḥin kəydürmə ḳurbanlik bilən axlik ḥədiyəsini ḳurbangaḥta sunsun. Bu yol bilən kaḥin uning üqün kəfarət kəltürüp, u kixi pak bolidu.

[21] Lekin u kəmbəoɣəlliktin xundaḳ ḳilixḳa ḳurbi yətmisə, əzigə kəfarət kəltürüx üqün «pulanglatma ḥədiyə» süpitidə yaloɣuz bir ərkək ḳozini itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilip kəltürsun, xuningdək axlik ḥədiyəsi üqün bir əfaḥning ondin birigə barawər zəytun meyi ilextürülgən

14:4 «ḳizil rəht» — yaki «ḳizil yip». **«zofa»** — birhil əsümlük; baxḳa bir ismi «lepəkgül».
14:5 «eḳin su ḳaqilanoɣan sapal kozining üstidə...» — yaki «eḳin su üstidə tutup turuloɣan sapal kozining üstidə...».
14:10 «bir log» — bəlkim təhminən bir letrning yerimi boluxi mumkin.
14:13 «mukəddəs bir jay» — muxu yərdə mukəddəs jayning ḥoylisini kərsitidu.
14:13 Law. 7:7

esil un bilən bir log zəytun meyini kəltürsun. [22] wə əz əhwalioŋa yarixa ikki pahtək yaki ikki baqka elip kəlsun; biri gunaḥ ḳurbanliḳi üqün, yənə biri kəydürmə ḳurbanlik üqün bolsun; [23] səkkizinqi küni bularni əzining pak ḳilinixi üqün jamaət qedirining kirix aoŋzioŋa elip kelip, Pərwərdigarning aldida kaḥinning ḳexioŋa kəltürsun. [24] Kaḥin itaətsizlik ḳurbanliḳi bolidioŋan ərkək ḳoza bilən xu bir log mayni elip, bularni pulanglatma ḥədiyə süpitidə Pərwərdigarning aldida pulanglatsun. [25] Itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilinoŋan ərkək ḳozini bolsa əzi booŋuzlisun; andin kaḥin itaətsizlik ḳurbanliḳining ḳenidin azoŋina elip, pak ḳilinidioŋan kixining ong ḳuliḳining yumxiḳioŋa, ong ḳolining bax barmiḳioŋa wə ong putining bax barmiḳioŋa sürsun. [26] Andin kaḥin maydin elip, sol ḳolining aliḳinioŋa azoŋina ḳuysun. [27] Xundak ḳilip, kaḥin ong barmiḳi bilən sol ḳolidiki maydin Pərwərdigarning aldida yəttə ḳetim səpsun. [28] Andin kaḥin əzi ḳolidiki maydin elip, pak ḳilinidioŋan kixining ong ḳuliḳining yumxiḳioŋa wə ong ḳolining bax barmiḳi bilən ong putining bax barmiḳioŋa itaətsizlik ḳurbanliḳining ḳenining üstigə sürsun. [29] Xuning bilən Pərwərdigarning aldida uningoŋa kəfarət kəltürüxkə kaḥin ḳolidiki mayning ḳaloŋinini pak ḳilinidioŋan kixining bexioŋa ḳuysun; [30] andin xu kixi əz ḳurbioŋa ḳarap pahtəktin birni yaki baqkidin birni sunsun; [31] əz ḳurbioŋa ḳarap, birini gunaḥ ḳurbanliḳi, yənə birini kəydürmə ḳurbanlik ḳilip axlik ḥədiyəsi bilən billə sunsun. Bu yolda kaḥin Pərwərdigarning aldida pak ḳilinidioŋan kixi üqün kəfarət kəltüridu.
[32] Əzidə pesə-mahaw boloŋan, pak ḳilinixi üqün wajip bolidioŋan nərsilərni kəltürüxkə ḳurbi yətməydioŋan kixilər tooŋrisidiki ḳanun-bəlgilimə mana xulardur.

Pesə-mahaw kesili baskan əylər tooŋruluk

[33] Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoŋa mundak dedi: — [34] — Silər Mən əzünglaroŋa miras ḳilip beridioŋan Ḳanaan zeminioŋa kirgəndin keyin, Mən silər igə bolidioŋan xu zemindiki bir əygə birhil pesə-mahaw yarisini əwətsəm, [35] əyning igisi kaḥinning ḳexioŋa berip, uningoŋa buni məlum ḳilip: «Mening əyümgə waba yukḳandək kərünidu», dəp məlum ḳilixi kerək.
[36] Kaḥin bolsa: — Əydiki ḥəmmə nərsilər napak bolmisun üqün mən berip bu wabaoŋa səpselip ḳaraxtin burun əyni bikarlanglar, dəp buyrusun. Andin kaḥin kirip əygə səpselip ḳarisun. [37] U xu wabaoŋa səpselip ḳarioŋinida, mana əyning tamlirioŋa waba daoŋliri yukḳan jaylar kawak bolsa, ḥəm yexiloŋa mayil yaki ḳizoŋuq bolup, tamning yüzidin ḳeniḳrak bolsa, [38] kaḥin əyning ixikining aldioŋa qiḳip, ixikni yəttə küngiqə takap ḳoysun. [39] Andin kaḥin yəttinqi küni yenip kelip, səpselip ḳarioŋinida, əyning tamliridiki iz-daoŋ kengiyip kətkən bolsa, [40] kaḥin: — Waba yukḳan taxlarni qiḳirip xəḥərning sirtidiki napak bir jayoŋa taxliwetinglar, dəp buyrusun. [41] Xuning bilən birgə u əyning iqining tət ətrapini ḳirdursun wə ular ḳiroŋan suwaḳni bolsa xəḥərning texidiki napak bir jayoŋa təküwətsun. [42] Andin ular baxḳa taxlarni elip, ilgiriki taxlarning ornida ḳoysun wə baxḳa ḥak lay etip, uning bilən əyni ḳaytidin suwisun.
[43] Əgər u taxlarni qiḳirip, əyni ḳirdurup ḳaytidin suwatḳandin keyin, əydə waba deoŋi yənə pəyda bolsa, [44] undaḳta kaḥin yənə kirip buningoŋa səpselip ḳarisun. Səpselip ḳarioŋinida, mana iz-daoŋ əydə kengiyip kətkən bolsa, bu əygə yukḳini qiritküq waba bolidu; əy napak sanilidu. [45] Bu wəjidin ular əyni, yəni yaoŋaq-tax wə barlik suwiḳi bilən billə qüxürüp, ḥəmmisini kətürüp xəḥərning sirtidiki napak bir jayoŋa taxliwətsun. [46] Kimdəkim əy takaloŋan məzgildə uningoŋa kirsə, u kəq kirgüqə napak sanilidu. [47] Əgər birkim əy iqidə yatḳan bolsa, kiyimlirini yusun; wə

14:21 «kəfarət kəltürüx üqün ... yaloŋuz bir ərkək ḳozini itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilip kəltürsun» — muxu yərdə «itaətsizlik ḳurbanliḳi»ning səwəb-məḳsiti enik kərünidu — kesəl boloŋan kixi kesili tüpəylidin Hudaoŋa ḥeqḳandak ḳurbanlik yaki ḥədiyə sunalmisa, xu waḳittiki sunmioŋan ḳurbanliḳliri üqün Hudaoŋa ḳərzdar dəp ḥesablinidu. «Itaətsizlik ḳurbanliḳi» bolsa bu ḳərzning ornida bolatti. Məsilən məzkur kitab, 5-bab, 14-19-ayətni kərüng.
14:35 «mening əyümgə waba yukḳandək kərünidu» — bu ayətlərdə tiloŋa elinoŋan «pesə-mahaw Kesili»ning əylərgə yuḳuxi bəlkim adəmni ḥayran ḳilarlik ix boluxi mumkin. Bu tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
14:37 «... kawak bolsa» — yaki «tompiyip qiḳkan bolsa». Ibraniy tilidiki bu səz Muḳəddəs Kitabta birla ḳetim tepilidu.

əgər birsi əydə ǫizalanoŋan bolsa, umu əz kiyimlirini yusun. 48 Lekin kahin kirip, əygə səpselip
karioŋinida əy suwaloŋandin keyin waba uningda kengiyip kətmigən bolsa, undakta kahin əyni
«pak» dəp jakarlisun; qünki uningdiki waba sakayoŋan bolidu.
49 Andin u əyning pak kilinixi üqün ikki kux, kedir yaoŋiqi, kizil rəht bilən zofa elip kelip,
50 kuxlarning birini ekin su kaqilanoŋan sapal kozining üstidə booŋuzlisun; 51 andin u kedir
yaoŋiqi, zofa, kizil rəht wə tirik kuxni billə elip kelip, bu nərsilərning həmmisini booŋuzlanoŋan
kuxning kenioŋa, xundakla ekin suoŋa qilap, əygə yəttə mərtiwə səpsun; 52 bu yol bilən u əyni
kuxning keni, ekin su, tirik kux, kedir yaoŋiqi, zofa wə kizil rəht arkilik napakliktin paklaydu.
53 Andin u tirik kuxni xəhərning sirtida, dalada koyup bərsun. U xundak kilip, əy üqün kəfarət
kəltüridu; u əy pak sanilidu.
54 Bular bolsa hərhil pesə-mahaw jarahiti, kakaq, 55 kiyim-keqək wə əygə yukkan pesə-
mahaw wabasi, 56 teridiki qikanlar, təmrətkə wə parkirak ak iz-daoŋlar tooŋrisidiki kanun-
bəlgilimidur. 57 Xu bəlgilimilər bilən bir nərsining kaysi əhwalda napak, kaysi əhwalda pak
bolidioŋanlikini pərk etixkə kərsətmə berixkə bolidu; mana bu pesə-mahaw tooŋrisidiki kanun-
bəlgilimidur.

Akma tooŋruluk

15 1 Pərwərdigar Musa bilən Harunoŋa səz kilip mundak dedi: —
2 Israillaroŋa mundak dənglar: — Hərkandak ərkəkning əz tenidin akma qikşa xu kixi xu
akma səwəbidin napak sanalsun. 3 Akma qikixtin boloŋan napaklik tooŋrisidiki həküm xuki,
akmisi məyli tenidin ekip tursun yaki ekixtin tohtitiloŋan bolsun, xu kixi yənila napak sanalsun;
4 mundak akma boloŋan kixi yatkan hərbir orun-kərpə napak sanilidu wə u kaysi nərsining
üstidə oltursa xu nərsimu napak sanilidu. 5 Kimki u yatkan orun-kərpigə təgsə, əz kiyimlirini
yuyup, suda yuyunsun, andin kəq kirgüqə napak sanalsun. 6 Xuningdək kimki mundak akma
boloŋan kixi olturoŋan nərsidə oltursa əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə na-
pak sanalsun. 7 Kimki akma boloŋan kixining tenigə təgsə, əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun,
wə kəq kirgüqə napak sanalsun. 8 Əgər akma boloŋan kixi pak birsigə tükürsə, xu kixi əz kiyim-
lirini yuyup, suda yuyunsun, kəq kirgüqə napak sanalsun.
9 Kaysibir egər-tokumning üstigə akma boloŋan kixi minsə, xu nərsə napak sanalsun. 10 Kimki
uning tegidə koyuloŋan nərsilərgə təgsə kəq kirgüqə napak sanilidu; wə kimki xu nərsilərni
kətürsə, əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun, wə kəq kirgüqə napak sanalsun.
11 Akma boloŋan kixi kolini yumastin birkimgə təgküzsə, xu kixi əz kiyimlirini yuyup, suda yu-
yunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun. 12 Akma boloŋan kixi sapal kaqini tutup salsa, xu kaqa
qekiwetilsun; yaoŋaq kaqa bolsa suda yuyulsun.

«Akmidin paklinix» tooŋruluk

13 Kaqaniki akma bar kixi akma halitidin kutulsa, əzining pak kilinixi üqün yəttə künni hesablap
ətküzüp, andin kiyimlirini yuyup, ekin suda yuyunsun; andin pak sanilidu. 14 Səkkizinqi küni
ikki pahtək yaki ikki baqkini elip, jamaət qedirining kirix aoŋzioŋa, Pərwərdigarning aldioŋa
kəltürüp, kahinoŋa tapxursun. 15 Kahin ulardin birini gunah kurbanliki üqün, yənə birini
kəydürmə kurbanlik üqün sunsun. Bu yol bilən kahin Pərwərdigarning aldida uning akma
boloŋanlikioŋa kəfarət kəltüridu.

14:50 «...ekin su kaqilanoŋan sapal kozining üstidə» — yaki «... ekin su üstidə tutup turuloŋan sapal kozining üstidə».
15:2 «...ərkəkning əz tenidin akma qikşa...» — bu ayətlərdiki «ərkəkning teni» degən səz kəp yərlərdə əwrət, uyat yərlirini kərsitidu.
15:12 Law. 6:21; 11:33

16 Əgər bir ərkəkning məniysi əzlükidin qiḳip kətkən bolsa, u pütün bədinini suda yusun, u kəq kirgüqə napak sanalsun. 17 Xuningdək adəmning məniysi ḳaysi kiyimigə yaki terisigə yuḳup ḳalsa, suda yuyulsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun.
18 Ər wə ayal kixi bir-birigə yeḳinlixixi bilən məniy qiḳsa, ikkisi yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun.

Ayal kixilərdiki aḳma kelix tooŋruluḳ

19 Əgər ayal kixilər aḳma kelix ḥalitidə tursa wə aḳmisi hun bolsa, u yəttə küngiqə «ayrim» tursun; kimki uningoŋa təgsə kəq kirgüqə napak sanalsun.. 20 «Ayrim» turux məzgilidə, ḳaysi nərsining üstidə yatsa, xu nərsə napak sanilidu, xundaḳla ḳaysi nərsining üstidə olturoŋan bolsa, xu nərsimu napak sanalsun. 21 Ḥərkim uning orun-kərpisigə təgsə əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun. 22 Ḥərkim u olturoŋan nərsigə təgsə, əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun. 23 Wə əgər birkim u yatḳan yaki olturoŋan jayda ḳoyuloŋan birər nərsigə təgsə, kəq kirgüqə napak sanalsun.
24 Əgər bir ər kixi xu ḥalətttiki ayal bilən birgə yatsa, xundaḳla uning hun napakliḳi xu ərgə yuḳup ḳalsa, u yəttə küngiqə napak sanalsun; u yatḳan ḥərbir orun-kərpimu napak sanalsun..
25 Əgər ayal kixining adət waḳtining sirtidimu birnəqqə küngiqə huni kelip tursa, yaki hun aḳmisi adət waḳtidin exip kətkən bolsa, undaḳta bu napak ḳan ekip turoŋan künlirining ḥəmmisidə, u adət künliridə turoŋandək sanalsun, yənə napak sanalsun.. 26 Ḳan kəlgən ḥərbir kündə u ḳaysi orun-kərpə üstidə yatsa, bular u adət künliridə yatḳan orun-kərpilərdək ḥesablinidu; u ḳaysi nərsining üstidə olturoŋan bolsa, xu nərsə adət künlirining napakliḳidək napak sanalsun. 27 Ḥərkim bu nərsilərgə təgsə napak bolidu; xu kixi kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun.

Ayal kixilərning ḥəyizdin baxḳa hun kelixtin paklinixi

28 Ayal kixi ḳaqan hun kelixtin saḳaysa, u yəttə künni ḥesablap, ətküzüp boloŋanda pak sanilidu.
29 Səkkizinqi küni u ikki pahtək yaki ikki baqkini elip jamaət qedirining kirix aoŋzioŋa, kaḥinning ḳexioŋa kəltürsun. 30 Kaḥin bularning birini gunaḥ ḳurbanliḳi üqün, yənə birini kəydürmə ḳurbanlik üqün ətküzsun; bu yol bilən kaḥin uning napak aḳma ḳenidin pak boluxioŋa uning üqün Pərwərdigarning aldida kəfarət kəltüridu.

Hulasə

31 Silər muxu yol bilən Israillarni napaklikidin üzünglar; bolmisa, ular napaklikida turuwerip, ularning arisida turoŋan mening turaloŋu qedirimni buloŋixi tüpəylidin napak ḥalitidə əlüp ketidu. 32 Aḳma kelix ḥalitidə boloŋan kixi wə məniy ketix bilən napak boloŋan kixi tooŋrisida, 33 Xuningdək hun kelix künliridiki aoŋrik ayal kixi tooŋruluḳ, aḳma ḥaləttə boloŋan ər wə ayal tooŋruluḳ, napak ḥalətttiki ayal billə yatḳan ər tooŋruluḳ kəlgən ḳanun-bəlgilimə mana xulardur.

15:19 «aḳma kelix ḥaliti» — bu ayətlərdə kərsilitilgən aoŋriḳlarning kəpinqisi əwrət, uyat yərliridiki ḥalətlətni kərsətsə kerək. **«ayrim»** — bu ayəttiki «ayrim» — ayrim solap ḳoyulsun degənni bildürməydu (məsilən, 24-ayətni kərüng).
15:24 «hun napakliḳi» — ər-ayal billə yatḳanda ayalning aditi tuyuḳsiz kelip ḳelip, hun ḳeni tasadipiyliḳtin ər kixigə tegip ketixini kərsitidu. Əgər ər kixi ayalning adət kərginini bilip turup uningoŋa yeḳinlaxḳan bolsa, undaḳta ḥər ikkisi (ayal kixi məjburlanmioŋan bolsa, əlwəttə) Hudaning biwasitə kərsitidioŋan jazasioŋa uqraydu (20:18ni kərüng). Xübḥisizki, Hudaning bu əmrdiki məḳsiti, ayal kixilərgə ayning əng ḳiyin waḳtida aram berixtin ibarət idi.
15:24 Law. 18:19
15:25 Mat. 9:20

«Kəfarət küni»

16 [1] Ḥarunning ikki oƣli Pərwərdigarning aldiƣa yeḳinlixixi bilən ölüp kətti. Ular ölüp kətkəndin keyin, Pərwərdigar Musaƣa səz ḳildi. [2] Pərwərdigar Musaƣa mundaḳ dedi: — «Sən əz ḳerindixing Ḥarunƣa: «Sən ölüp kətməsliking üqün pərdining iqidiki muḳəddəs jayƣa ḳoyulƣan əḥdə sanduḳining üstidiki «kəfarət təhti»ning aldiƣa ḥər waḳit kəlmə», degin. Qünki Mən «kəfarət təhti»ning üstidiki bulutta ayan bolimən. [3] Ḥarun əng muḳəddəs jayƣa munu yol bilən kirsun: — Gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir yax torpaḳ, kəydürmə ḳurbanliḳ üqün bir ḳoqḳarni kəltürsun; [4] əzi muḳəddəs kanap halta kəngləkni kiyip, ətlirini yapidiƣan kanap ixtannimu kiyip, beligə bir kanap bəlwaƣni baƣlap, bexiƣa kanap səllini yəgəp kəlsun. Bular muḳəddəs kiyimlər boloƣaqḳa, kiyixtin ilgiri bədinini suda yusun.

[5] U Israillarning jamaitidin gunaḥ ḳurbanliḳi üqün ikki tekə, kəydürmə ḳurbanliḳ üqün bir ḳoqḳarni tapxuruwalsun. [6] Xuning bilən Ḥarun awwal gunaḥ ḳurbanliḳi bolidiƣan torpaḳni sunup, əzi wə əz əyidikilər üqün kəfarət kəltürüxi kerək. [7] Andin u ikki tekini elip, ularni jamaət qedirining kirix aƣzining aldiƣa kəltürüp, Pərwərdigarning aldida turoƣuzsun. [8] Andin Ḥarun bu ikki tekə tooƣrisida qək taxlisun; qəkning birini «Pərwərdigar üqün», yənə birini «azazəl üqün» taxlisun. [9] Ḥarun Pərwərdigaroƣa qək qüxkən tekini kəltürüp, gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə sunsun. [10] Lekin «azazəl»gə qək qüxkən tekini bolsa, kəfarət kəltürüxi üqün qəlgə ḥəydilixkə, xundaḳla «azazəl»gə əwətilixkə Pərwərdigarning aldida tirik ḳaldurulsun. [11] Andin Ḥarun gunaḥ ḳurbanliḳini, yəni əzi üqün boloƣan torpaḳni kəltürüp, əzi wə əz əyidikilər üqün kəfarət kəltürüxkə əzigə gunaḥ ḳurbanliḳi bolidiƣan bu torpaḳni booƣuzlisun; [12] Andin u Pərwərdigarning aldidiki ḳurbangaḥtin elinƣan qooƣ bilən toloƣan bir huxbuydanni elip, ikki ḳollap yumxaḳ ezilgən esil huxbuy ətir bilən tolduрup, buni pərdining iqigə elip barsun; [13] andin huxbuy is-tütiki ḥəküm-guwaḥ sanduḳining üstidiki kəfarət təhtini ḳaplisun dəp, huxbuyni Pərwərdigarning ḥuzuridiki otning üstigə ḳoysun; xuning bilən u əlməydu. [14] U torpaḳning ḳenidin elip əz barmiḳi bilən kəfarət təhtining xərḳ təripigə qeqip, kəfarət təhtining aldiƣimu əz barmiḳi bilən ḳandin elip, yəttə ḳetim səpsun.

[15] Andin u həlḳ üqün gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinidiƣan tekini booƣuzlisun; ḳenini pərdining iqigə kəltürüp, torpaḳning ḳenini ḳiloƣandək ḳilsun, yəni uning ḳenidin elip kəfarət təhtigə wə kəfarət təhtining aldiƣa qaqsun. [16] U bu yol bilən muḳəddəs jay üqün kəfarət kəltürüp, uni Israillarning napaklikidin, ḥəmmə itaətsizliklirini elip baridiƣan gunaḥliridin paklaydu wə xuningdək ularning napakliḳi arisida turuwatḳan jamaət qediri üqünmu xundaḳ kəfarət ḳilsun. [17] U kəfarət kəltürüx üqün əng muḳəddəs jayƣa kirgəndin tartip uningdin qiḳquqə ḥeqbir adəm jamaət qediri iqidə bolmisun; bu yol bilən u əzi, əyidikilər wə Israilning pütkül jamaiti üqün kəfarət kəltüridu.

[18] Andin u Pərwərdigarning aldidiki ḳurbangaḥḳa qiḳip, uning üqünmu kəfarət kəltüridu; xuningdək torpaḳning ḳeni bilən tekining ḳenidin elip ḳurbangaḥning qərisidiki münggüzlərgə

16:1 Law. 10:1, 2
16:2 Mis. 30:10; Ibr. 9:7
16:4 «ətliri» — bu ayəttiki «ətliri» degən səz əwrət, uyat yərlirini kərsitidu.
16:6 Ibr. 7:27,28
16:8 «Azazəl» — alimlar «azazəl» tooƣruluḳ tət pikirdə bolup kəlgən: (1) bu isim «tekə» bilən «ḥəydəlmək» degən səzlərning birikmisi bolup, «ḥəydiwətkən tekə» degənni bildüridu; (2) «wəyranə ḳilix» yaki «elip taxlinix» degənni bildüridu; (3) tik bir yar; (4) bir hil jin-alwastining ismi. Biz birinqi yaki ikkinqi pikirgə mayilmiz (ikkilisi tooƣra boluxi mumkin). «ḳoxumqə səz»imizdə bu tooƣruluḳ tohtilimiz. Ḥeq bolmiƣanda tətinqi pikirni əng namuwapiḳ dəp ḳaraymiz; 23-bab wə «ḳoxumqə səz»ni kərüng.
16:14 «xərḳiy təripi» — sanduḳning aldi təripi. **«kəfarət təhtining aldiƣimu»** — bəlkim kəfarət təhtining aldidiki yər yüzigə.
16:14 Law. 4:6; Ibr. 9:25; 10:4

sürsun; 19 u barmiḳi bilən ḳandin elip ḳurbangaḥning üstigə yəttə ḳetim səpsun; xuning bilən u uni Israillarning napakliḳliridin paklap Hudaoƣa atap muḳəddəs ḳilidu.

Gunaḥ ḳurbanliḳi bolidioƣan tirik tekə tooƣruluḳ

20 — Muḳəddəs jay, jamaət qediri wə ḳurbangaḥ üqün kəfarət kəltürüp boloƣandin keyin, u tirik tekini kəltürsun; 21 andin Ḥarun ikki ḳolini tirik tekining bexioƣa ḳoyup turup, uning üstidə turup, Israillarning barliḳ ḳəbiḥliḳliri wə itaətsizliḳlirini elip baridioƣan gunaḥlirini iḳrar ḳilip, ularni tekining bexioƣa artsun; andin uni yenida təyyar turidioƣan bir adəmning ḳoli bilən qəlgə əwətiwətsun.. 22 Bu yol bilən tekə ularning ḥəmmə ḳəbiḥliklirini əz üstigə elip, adəmzatsiz qəlgə ketidu. Xunga u tekini qəlgə ḳoyuwətsun..

Ahirḳi rəsmiyətlər

23 — Andin Ḥarun jamaət qedirioƣa kirip muḳəddəs jayoƣa kirgən waḳitta kiygən kanap kiyimlirini selip xu yərdə ularni ḳoyup ḳoysun. 24 U muḳəddəs yərdə əz bədinini suda yuyup, əz kiyimlirini kiyip taxḳirioƣa qiḳip, əzining kəydürmə ḳurbanliḳi bilən həlḳning kəydürmə ḳurbanliḳini sunup, xu yol bilən əzi wə həlḳ üqün kəfarət kəltüridu. 25 Xundaḳla u gunaḥ ḳurbanliḳining meyini ḳurbangaḥta kəydürsun.
26 «Azazəl»gə bekitilgən tekini elip berip ḳoyuwətkən kixi əz kiyimlirini yuyup, bədinini suda yuyup, andin qedirgaḥḳa kirixkə bolidu. 27 Kəfarət kəltürüx üqün ḳeni əng muḳəddəs jayoƣa elip kirilip, gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinoƣan torpaḳ bilən gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinoƣan tekini birsi qedirgaḥning taxḳirioƣa elip qiḳip, ularning terisi, gəxi wə tezəklirini otta kəydürsun..
28 Ularni kəydürgən kixi əz kiyimlirini yuyup, bədinini suda yuyup, andin qedirgaḥḳa kirixkə bolidu.

Omumiy bəlgilimilər

29 — Mana bu silərgə bir əbədiy ḳanun-bəlgilimə bolsun: — Ḥər yəttinqi ayning oninqi künidə silər əz nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutunglar wə ḥeqḳandaḳ ix ḳilmanglar; məyli yərliklər bolsun yaki aranglarda turuwatḳan Yaḳ. yurtluḳlar bolsun xundaḳ ḳilixinglar kerək..
30 Qünki xu künidə silərni paklaxḳa silər üqün kəfarət kəltürülidu; Pərwərdigarning aldida silər ḥəmmə gunaḥliringlardin pak bolisilər. 31 Bu kün silərgə pütünləy aram alidioƣan xabat küni bolup, nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutisilər; bu əbədiy bir bəlgilimidur..
32 Kimki atisining ornida kaḥinliḳ yürgüzüx üqün məsiḥ ḳilinip, Hudaoƣa atap tikləngən kaḥin bolsa xu yol bilən kəfarət kəltüridu. U kanaptin etilgən muḳəddəs kiyimni kiyip turup, 33 Əng muḳəddəs jay üqün kəfarət kəltüridu; jamaət qediri bilən ḳurbangaḥ üqünmu kəfarət kəltüridu; ḳaloƣan kaḥinlar bilən barliḳ həlḳning jamaiti üqün ḥəm kəfarət kəltüridu.

16:18 «Pərwərdigarning aldidiki ḳurbangaḥ» — (1) muḳəddəs jaydiki «huxbuygaḥ» yaki (2) ḥoylidiki ḳurbangaḥni kərsitidu. Bizningqə, 20-ayəttiki sözlərdin (ibadət qedirining üq ḳismi üqün kəfarət kəltürülgənlikidin) ḳarioƣanda, muḳəddəs jaydiki huxbuygaḥni kərsitixi mumkin.
16:21 «...ikki ḳolini tirik tekining bexioƣa ḳoyup turup» — ibraniy tilida: «ikki ḳolini tirik tekining bexioƣa ḳoyup eoƣirini artip,...»
16:22 «... Xunga u tekini qəlgə ḳoyuwətsun» — bu ikki tekə tooƣrisidiki təpsilatlar tooƣruluḳ «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
16:27 Law. 6:23; Ibr. 13:11
16:29 «nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutunglar» — ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu. Yəhudiy ən'əniliri boyiqə bu ixlar roza tutuxni əz iqigə alatti. **«məyli yərliklər bolsun...»** — «yərliklər» Ḳanaan zeminda tuoƣuloƣan Israillarni kərsitidu.
16:29 Law. 23:27
16:31 «pütünləy aram alidioƣan xabat» — ibraniy tilida «xabatlarning xabati».
16:32 «Hudaoƣa atap tikləngən kaḥin» — bax kaḥin, demək.

34 Bu bolsa silər üqün əbədiy bir bəlgilimə bolidu; xuning bilən Israillarni barlik gunahliridin
paklax üqün yilda bir ketim kəfarət kəltürüp berisilər».
Xuning bilən Harun Pərwərdigar Musaoɣa buyruoɣinidək kildi.

Butpərəslikning aldini elix — tooɣra ibadət tooɣruluk

17 1 Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip mundak dedi: —
2 Harun bilən ooɣulliri wə barlik Israillaroɣa mundak degin: — Pərwərdigar silərgə
buyruoɣan həküm xuki: —
3-4 Israilning jəmətliridin boloɣan hərkandak kixi kurbanlik kilmakqi bolup, kala yaki koy
yaki əqkini jamaət qedirining kirix aoɣzida, Pərwərdigarning turaloɣu qedirining aldioɣa,
Pərwərdigaroɣa ataloɣan kurbanlik süpitidə yetilәp əpkəlməy, bəlki qedirgahning iqidə
yaki taxkirida booɣuzlisa, uningdin akkan kan xu kixining gədinigə artilidu; bu adəm «kan
tökkən» dəp, əz həlkidin üzüp taxlinidu. 5 Bu həkümning məksiti Israillarning hazirkidək
dalada mal soyup kurbanlik kilixning ornioɣa, kurbanliklirini jamaət qedirining kirix aoɣzida
Pərwərdigarning aldioɣa kəltürüp, kahinoɣa tapxurup Pərwərdigaroɣa inaklik kurbanlikliri
süpitidə sunup booɣuzlixi üqündur. 6 Kahin kanni elip jamaət qedirining kirix aoɣzining ye-
nidiki Pərwərdigarning kurbangahining üstigə sepip, Pərwərdigaroɣa huxbuy kəltürüx üqün
mayni kəydürsun. 7 Xuning bilən ular əmdi burunkidək buzukluk kilip tekə-jinlarning kəynidə
yürüp, ularoɣa əz kurbanliklirini ətküzüp yürmisun. Mana bu ular üqün dəwrdin-dəwrgiqə
əbədiy bir bəlgilimə bolsun.
8 Sən ularoɣa: — Israilning jəmətidin yaki ularning arisida turuwatkan yaka yurtluklardin biri
kəydürmə kurbanlik yaki baxka kurbanlik ətküzməkqi bolsa, 9 uni Pərwərdigaroɣa atap sunux üqün
jamaət qedirioɣa kirix aoɣzining aldioɣa kəltürmisə, u kixi əz həlkliridin üzüp taxlansun» — degin.

Kan yeməslik tooɣruluk

10 Əgər Israilning jəmətidin boloɣan hərkandak adəm yaki ularning arisida turuwatkan yaka
yurtluklar kan yesə, Mən yüzümni kanni yegən xu kixigə karxi kilimən, uni əz həlkidin üzüp
taxlaymən. 11 Qünki hərbir janiwarning jeni bolsa uning kenididur; Mən uni jeninglar üqün
kurbangah üstigə kəfarət kəltürüxkə bərgənmən. Qünki kan əzidiki janning wasitisi bilən
kəfarət kəltüridu. 12 Xunga bu səwəbtin Mən Israillaroɣa: — «Silərning heqbiringlar kan
yeməslikinglar kerək, aranglarda turuwatkan yaka yurtluklarmu kan yeməsliki kerək» —
degənidim. 13 Əgər Israillardin biri yaki ularning arisida turuwatkan yaka yurtluklarning biri
yeyixkə bolidioɣan bir qarpay haywan yaki kuxni owlap, kenini təksə, uni topa bilən yepip
koysun. 14 Qünki hərbir janiwarning jeni bolsa, uning kenidin ibarəttur. Uning jeni kenida
boloɣaq mən Israillaroɣa: «Silər heqkandak janiwarning kenini yemənglar, qünki hərbir
janiwarning jeni uning kenididur; kimki uni yesə üzüp taxlinidu» — dedim.

16:34 Mis. 30:10; Ibr. 9:7
17:3-4 «izahat» — bu ayət yənə «Israilning jəmətliridin boloɣan hərkandak kixi kala, koy yaki əqkini qedirgahning iqidə yaki taxkirida booɣuzlap, jamaət qedirining kirix aoɣzida, yəni Pərwərdigarning turaloɣu qedirining aldioɣa kəltürüp Pərwərdigaroɣa atap kurbanlik süpitidə sunmioɣan bolsa, undakta, akkan kan xu kixining gədinigə artilidu» dəp tərjimə kilinidu. Bu tərjimini kollaydioɣan pikirlərgə mayil əməsmiz. Qünki altə yüz ming aililik hər küni əzliri üqün (kurbanlik üqün əməs) soyidioɣan malni «qedirining kirix aoɣzida» soyuxi hərgiz mumkin əməs. «Koxumqə səz»imizni kərüng.
–«Əz həlkidin üzüp taxlinix» — Hudaning Əzi xu adəmning bexioɣa biwasitə jaza qüxüridioɣanlikini kərsətsə kerək. Bizningqə bu səzlər (baxka səzlər koxulmioɣan əhwalda) Israillaroɣa: — «silər xu adəmni ölümgə məhkum kilixinglar kerək» deganlik əməs.
17:6 Mis. 29:18; Law. 4:31
17:10 Yar. 9:4; Law. 3:17; 7:27; 19:26; Kan. 12:16,23; 1Sam. 14:33
17:11 «hərbir janiwarning...» — ibraniy tilida «hərbir ət igisining».
17:14 Yar. 9:4

Ḥaywanlarning ölükliri tooḷruluḳ

15 Kimdəkim ölüp ḳaloḷan yaki yirtḳuqlar booḷup titma-titma ḳiliwətkən bir ḥaywanni yesə, məyli u yərlik yaki yaḳa yurtluḳ bolsun өz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun; andin u pak bolidu. 16 Lekin u yaki kiyimlirini yumisa, yaki suda bədinini yumisa, xu kixi өz ḳəbiḥlikining jazasini tartidu.

Itaətmən həlḳ bolux — mən'i ḳilinoḷan jinsiy munasiwətlər

18 1 Pərwərdigar Musaoḷa sөz ḳilip mundaḳ dedi: — 2 Sən Israillaroḷa mundaḳ degin: — «Mən bolsam Hudayinglar Pərwərdigardurmən. 3 Silər ilgiri turoḷan Misir zeminidikidək ixlarni ḳilmanglar wə yaki Mən silərni elip baridioḷan Ḳanaan zeminidikidək ixlarni ḳilmanglar; ularning rəsim-adətliridə yürmənglar, 4 bəlki Mening ḥөkümlirimgə əməl ḳilip, ḳanun bəlgilimilirimni tutup xu boyiqə menginglar. Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən. 5 Silər qoḳum Mening bəlgilimilirim bilən ḥөkümlirimni tutuxunglar kerək; insan ularoḷa əməl ḳilidioḷan bolsa ularning səwəbidin ḥayatta bolidu. Mən Pərwərdigardurmən.

6 — Ḥeqkim өzigə yeḳin tuoḳḳan boloḷan ayaloḷa yeḳinliḳ ḳilip əwritini aqmisun. Mən Pərwərdigardurmən.

7 Anangning əwritigə təgmə, bu atangning əwritigə təgkining bolidu; u sening anang boloḷaqḳa uning əwritigə təgsəng bolmaydu.

8 Atangning ayalining əwritigimu təgmə, qünki xundaḳ ḳilsang atangning əwritigə təgkəndək bolidu.

9 Sən aqa-singlingning, bir atidin boloḷan yaki bir anidin boloḷan, yaki xu өydə tuoḷuloḷan yaki baxḳa yərdə tuoḷuloḷan bolsun, uning əwritigə təgmə.

10 Sən өz ooḷlungning ḳizi wə yaki ḳizingning ḳizining əwritigə təgmə; qünki ularning əwriti sən өzüngning əwritidur.

11 Sən atangning ayalining ḳizining əwritigə təgmə; u atangdin tuoḷuloḷan, sening aqa-singling, xunga uning əwritigə təgmə.

12 Sən atangning aqa-singlisining əwritigimu təgmə, qünki u atangning birtuoḳinidur.

13 Sən anangning aqa-singillirining əwritigimu təgmə, qünki u anangning birtuoḳinidur.

14 Atangning aka-inilirining ayalining əwritigə təgmə; ularning ayallirioḷa yeḳinliḳ ḳilma; qünki ular sening ḥammangdur.

15 Sən kelinингning əwritigə təgmə; u sening ooḷlungning ayali boloḷaqḳa, uning əwritigə təgsəng bolmaydu.

16 Sən aka-iniliringning ayalining əwritigə təgmə; qünki bu өz aka-iniliringning əwritigə təgkəndək bolidu.

17 Sən bir ayaloḷa wə xuning bilən birgə uning ḳizining əwritigə təgmə; xundaḳla uning ooḷlining ḳizi wə ḳizining ḳizinimu hotunluḳḳa elip əwritigə təgmə. Ular bir-birigə yeḳin

---

17:15 Mis. 22:31; Law. 11:40; Əz. 44:31
18:5 «ḥayatta bolidu» — əḥmiyətlik, ḥəḳiḳiy roḥiy ḥayatta.
18:5 Əz. 20:11,13; Rim. 10:5; Gal. 3:12
18:7 «əwrətkə tegix» — jinsiy munasiwət ətküzmək (ibraniy tilida «əwrətni eqix» degən sөz bilən ipadilinidu). Ibraniy tilida «anangning əwritini aqma, bu atangning əwritini aqḳining». Huda aldida ər-hotun bir tən boloḷaqḳa, anisining əwritini eqix atisining əwritini aqḳanoḷa barawərdur. Mundaḳ ḳilmix anisioḷimu, atisioḷimu qong ḥөrmətsizlik, əlwəttə.
18:8 Law. 20:11; 1Kor. 5:1
18:11 «atangning ayali» — muxu yərdə өgəy anisi yaki atisining toḳilini kөrsitidu.
18:11 Law. 20:17
18:12 Law. 20:19
18:14 Law. 20:20; Əz. 22:11
18:15 Law. 20:12
18:16 Law. 20:21

tuoɣkan boloɣaqka, mundak ix pəsəndiliktur.
18 Sən ayaling ḥayat waktida, uning aqa-singlisini hotunlukka elip əwritigə təgmə. Undak kilsang hotunungoɣa kündəxlik azabini kəltürisən.
19 Sən bir ayalning adət kərüp napak turoɣan waktida yekinlik kilip əwritigə təgmə.
20 Sən əz koxnangning ayali bilən zina kilip özüngni uning bilən napak kilma.
21 Sən əz nəslingdin ḥeqbirini Molək məbudioɣa atap ottin ətküzsəng kət'iy bolmaydu. Əgər xundak kilsang Hudayingning namini napak kiloɣan bolisən. Mən Özüm Pərwərdigardurmən.
22 Sən ayallar bilən birgə boloɣandək ər kixi bilən birgə bolma. Bu ix yirginliktur.
23 Sən ḥeq ḥaywan bilən munasiwət kilip özüngni napak kilma; xuningdək ayal kiximu munasiwət kildurux üqün bir ḥaywanning aldioɣa barmisun. Bu ix nijisliktur.
24 Silər bu ixlarni kilip özünglarni napak kilmanglar, qünki mən silərning aldinglardin qikiriwatkan taipilər bolsa xundak ixlarni kilip özlirini napak kiloɣan 25 wə zeminimu napak boloɣandur. Buning üqün Mən u zeminning kəbihlikini öz bexioɣa qüxürimən, xuningdək u zeminmu özidə turuwatkanlarni kusup qikiriwetidu.
26 Lekin silər bolsanglar Mening bəlgilimilirim bilən ḥəkümlirimni tutunglar; silərdin ḥeqkim, məyli yərlik yaki aranglarda turuwatkan yaka yurtluk bolsun bu yirginqlik ixlardin ḥeqbirini kilmisun. 27 (qünki bu barlik yirginqlik ixlarni silərdin ilgiri xu zeminda turoɣan həlk kilip kəlgəqkə, zeminning özi napak bolup kaldi). 28 Xundak kilip zeminni napak kilsanglar, zemin özi silərdin ilgiri özidə turoɣan əllərni kusup qikaroɣandək, silərnimu kusup qikiriwetidu. 29 Qünki bu yirginqlik ixlarning ḥərkandikini kiloɣuqi, — mundak kilmixlarni kiloɣan ḥərkandak kixi öz həlki arisidin üzüp taxlinidu.
30 Silər Mən silərgə tapilioɣinimoɣa əməl kilixinglar zərürdur; — demək, silər özünglardin ilgiri ətkənlər tutkan xu yirginqlik rəsim-kaidilərni tutup, özünglarni napak kilmasliqinglar kerək. Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.

Ḥərhil bəlgilimilər wə ḥəkümlər

19 1 Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip mundak dedi: —
2 Sən Israillarning pütkül jamaitigə səz kilip ularoɣa mundak degin: — «Mən Hudayinglar Pərwərdigar mukəddəs boloɣaqka, silərmu mukəddəs boluxunglar kerək.
3 Silər ḥərbiringlar ananglar bilən atanglarni izzətlənglar; Mening xabat künlirimni bolsa, ularni tutuxunglar kerək. Mən özüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
4 Silər ərzimәs butlaroɣa tayanmanglar, özünglar üqün kuyma butlarni yasimanglar. Mən özüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
5 Silər Pərwərdigaroɣa inaklik kurbanlikini kəltürüxni halisanglar, kobul kilinoɣudək yol bilən

---

18:17 Law. 20:14
18:19 «adət kərüp» — ibraniy tilida «ayrim ḥaləttə bolup» degən səzlər bilən ipadilinidu.
18:19 Law. 20:18
18:20 Law. 20:10; Kan. 22:22; Yuḥ. 9:5
18:21 «Sən əz nəslingdin ḥeqbirini ... ottin ətküzsəng kət'iy bolmaydu» — «ottin ətküzüx» insaniy kurbanliklarni kərsətsə kerək.
18:21 Law. 20:2; Kan. 18:10; 2Pad. 17:17; 23:10
18:22 Law. 20:13
18:23 Law. 20:15,16
18:26 Law. 20:22
18:29 «əz həlkidin üzüp taxlinidu» — 17-bab, 5-ayət wə uning izaḥatini kərüng.
19:2 Law. 11:44; 20:7,26; 1Pet. 1:16
19:3 Mis. 20:12; 31:13; Law. 26:2
19:4 «ərzimәs butlar» — ibraniy tilida «ərzimәs ilaḥlar» degən səzlər bilən ipadilinidu.
19:4 Mis. 34:17

uni sununglar. [6] Silər uni sunoɣan küni wə ətisi u yeyilsun; üqinqi künigə ḳaloɣini bolsa otta kəydürülsun. [7] Əgər uningdin bir ḳismi üqinqi küni yeyilsə ḳurbanlik ḥaram ḥesablinip ḳobul ḳilinmaydu. [8] Kimki uningdin yesə əz gunaḥini əz üstigə alidu, qünki u Pərwərdigaroɣa atap mukəddəs ḳilinoɣan nərsini napak ḳildi; undak kixi əz həlḳidin üzüp taxlinidu.

[9] Silər zemininglardiki ḥosulni yioɣsanglar, sən etizingning bulung-puxḳaḳlirioɣiqə tamam yioɣiwalma wə ḥosulungdin ḳaloɣan wasangni teriwalmioɣin. [10] Üzüm talliringni pasangdiwatma wə üzüm talliridin qüxkən üzümlərnimu teriwalma, bəlki bularni kəmbəoɣəllər bilən musapirlaroɣa ḳoyoɣin. Mən Əzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.

[11] Silər ooɣrilik ḳilmanglar, aldamqilik ḳilmanglar, bir-biringlaroɣa yaloɣan səzliməngla r.
[12] Mening namim bilən yaloɣan ḳəsəm iqməngla r, undak ḳilsang Hudayingning namini buloɣaysən. Mən Pərwərdigardurmən.
[13] Əz ḳoxnangoɣa zulum ḳilma, uningkini ezüngning ḳiliwalma.
Mədikarning ḥəkḳini keqiqə yeningda ḳondurup ḳalma.
[14] Gas kixini tillima, kor kixining aldida putlixangoɣu nərsini ḳoyma; bəlki əz Hudayingdin ḳorkḳin. Mən Pərwərdigardurmən.
[15] Ḥəküm ḳiloɣininglarda ḥeq naḥəḳlik ḳilmanglar; namratḳimu yan basmay, bayoɣimu yüzhatirə ḳilmay, bəlki adillik bilən əz ḳoxnang üstidin tooɣra ḥəküm ḳiloɣin.
[16] Əz həlḳingning arisida gəp toxuoɣuqi bolup yürmə; ḳoxnangning jenioɣa ḥeqḳandak ziyanzəhmət yətküzmə. Mən Pərwərdigardurmən.
[17] Sən kənglüngdə əz ḳerindixingdin nəprətlənmigin; ḳoxnangda gunaḥ bolsa sən uning səwəbidin bexingoɣa gunaḥ kelip ḳalmasliḳi üqün uningoɣa tənbiḥ-nəsiḥət bərgin.
[18] Sən intiḳam almioɣin wə əz həlḳingning nəsligə ḥeq adawətmu saḳlimioɣin, bəlki ḳoxnangni əzüngni səygəndək səygin. Mən Pərwərdigardurmən.
[19] Silər Mening ḳanun-bəlgilimilirimni tutunglar. Sən əz qarpayliringni baxḳa nəsillər bilən qepixturma, etizingoɣa ikki hil uruḳ salmioɣin, ikki hil yiptin toḳuloɣan kiyimni kiymə.
[20] Əgər bir ər kixi ḳiz-qokan bilən yetip munasiwət ətküzsə, wə u baxḳa biri bilən wədiləxkən dedək bolsa, bu dedəkning ḥərlük puli tapxurulmioɣan bolsa, yaki uningoɣa ḥərlük berilmigən bolsa, muwapiḳ jaza berilsun. Lekin ḳiz-qokan ḥər ḳilinmioɣaqḳa, ḥər ikkisi eltürülmisun.
[21] Ər kixi bolsa əzining itaətsizlik ḳurbanliḳini jamaət qedirining kirix aoɣzining aldioɣa, Pərwərdigarning aldioɣa kəltürsun; itaətsizlik ḳurbanliḳi bir ḳoḳar bolsun. [22] Kaḥin u itaətsizlik ḳurbanliḳi üqün kəltürgən ḳoḳarni elip uning sadir ḳiloɣan gunaḥi üqün Pərwərdigarning aldida kəfarət kəltüridu; uning ḳiloɣan gunaḥi uningdin kəqürülidu.
[23] Silər zemioɣa kirip ḥərhil yəydioɣan mewilik dərəhlərni tikkən bolsanglar, mewilirini «hətnisiz» dəp ḳaranglar; üq yiloɣiqə buni «hətnisiz» dəp ḳarap uningdin yeməngla r. [24] Tətinqi yili ularning ḥəmmə mewiliri Pərwərdigaroɣa mədḥiyə süpitidə mukəddəs ḳilip beoɣixlansun. [25] Andin bəxinqi yildin tartip silər ularning mewiliridin yeyixkə baxlanglar. Xundak ḳilsanglar

19:6 Law. 7:16
19:9 Law. 23:22; Ḳan. 24:19
19:11 Mis. 20:15
19:12 Mis. 20:7; Ḳan. 5:11
19:13 Ḳan. 24:14; Yaḳ. 5:4
19:15 Ḳan. 1:17; 16:19; Pənd. 24:23
19:16 Mis. 23:1
19:17 Mat. 18:15; Luḳa 17:3; 1Yuḥ. 2:9,11; 3:15
19:18 Mat. 5:39,43,44; 22:39; Luḳa 6:27; Rim. 12:19; 13:9; 1Kor. 6:7; Gal. 5:14; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9; Yaḳ. 2:8
19:19 Ḳan. 22:9,11
19:20 «muwapiḳ jaza berilsun» — bəlkim ər kixi dedəkning igisigə yaki uning bilən wədiləxkən kixigə jərimanə təlixi kerək.

zemin məḥsulatlirini silərgə ziyadə ḳilidu. Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
[26] Silər ḳan qiḳmioɣan nərsini yeməŋlar. Nə palqiliḳ nə jadugərlik ḳilmaŋlar.
[27] Silər bexinglarning qekə-qərisidiki qaqni qüxürüp dügiləḳ ḳiliwalmaŋlar, saḳalning uqyanlirini buzmaŋlar.

[28] Silər əlgənlər üqün bədininglarni zəhim yətküzüp tilmaŋlar, əzünglaroɣa ḥeqḳandaḳ gülsürət qəkmənglar. Mən Pərwərdigardurmən.
[29] Sən ḳizingni buzuḳluḳ-paḥixilikkə selip napak ḳilmioɣin. Bolmisa, zemindikilər buzuḳluḳpaḥixilikkə berilip, pütkül zeminni əyx-ixrət ḳaplap ketidu.
[30] Silər Mening xabat künlirimni tutunglar, Mening muḳəddəs jayimni ḥərmətlənglar. Mən Pərwərdigardurmən.
[31] Jinkəxlər bilən seḥirgərlərgə tayanmaŋlar, ularning kəynidin yürüp əzünglarni napak ḳilmaŋlar. Mən əzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
[32] Aḳ bax kixining aldida ornungdin tur, ḳerilarni ḥərmət ḳiloɣin; Hudayingdin ḳorkḳin. Mən Pərwərdigardurmən.
[33] Bir musapir zeminda aranglarda turuwatḳan bolsa silər uningoɣa zulum ḳilmaŋlar, [34] bəlki aranglarda turuwatḳan musapir silərgə yərlik kixidək bolsun; uni əzüngni səygəndək səygin; qünki silərmu Misir zeminida musapir boloɣansilər. Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
[35] Silərning ḥəküm qiḳirixinglarda, uzunluḳ, eoɣirliḳ wə ḥəjim əlqəxtə ḥeqḳandaḳ naḥəḳlik bolmisun; [36] silərdə adil taraza, adil taraza taxliri, adil əfaḥ kəmqini bilən adil ḥin kəmqini bolsun. Mən silərni Misir zeminidin qiḳirip kəlgən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
[37] Silər Mening barliḳ ḳanun-bəlgilimilirim wə barliḳ ḥəkümlirimni tutup, ularoɣa əməl ḳilinglar; mən Pərwərdigardurmən.

Əlümgə layiḳ gunaḥlar

20 [1] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[2] Sən Israillaroɣa səz ḳilip mundaḳ degin: — Əgər Israillarning biri wə yaki Israil zeminida turuwatḳan musapirlarning biri Moləḳ butioɣa nəslining birini beoɣixlisa, uningoɣa əlüm jazasi berilixi kerək; zemindikilər uni qalma-kesək ḳilsun. [3] Wə Mən Əz yüzümni bu kixigə ḳarxi ḳilimən, qünki əzi əz əwladlirining birini Moləḳ butioɣa beoɣixlap muḳəddəs jayimni paskina ḳilip, Mening namimni buloɣioɣini üqün uni əz həlḳidin üzüp taxlaymən. [4] Əgər zeminda turuwatḳanlar əz nəslidin birini Moləḳkə beoɣixlioɣanda xu kixigə kəzlirini yumup, uning bilən kari bolmisa, xundaḳla uni əltürmisə, [5] Mən Əzüm yüzümni u kixi bilən uning ailisigə ḳarxi ḳilimən, uni wə uningoɣa əgixip buzuḳqiliḳ ḳiloɣuqilar, yəni Moləḳning kəynidin yürüp buzuḳqiliḳ ḳiloɣuqilarning ḥəmmisini əz həlḳidin üzüp taxlaymən.
[6] Jinkəxlər bilən seḥirgərlərgə tayinip, ularning kəynigə kirip buzuḳqiliḳ ḳilip yürgüqilər bolsa, Mən yüzümni xu kixilərgə ḳarxi ḳilip, uni əz həlḳidin üzüp taxlaymən.

19:26 «Silər ḳan qiḳmioɣan nərsini yeməŋlar» — ḳan yeyix əpsunqilik-jadugərlikning ayrilmas bir ḳismi bolatti.
19:27 Law. 21:5
19:28 Ḳan. 14:1
19:31 Law. 20:6
19:33 Mis. 22:21
19:36 «bir əfaḥ» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr. **«bir ḥin»** — təhminən 3.6 litr.
19:36 Pənd. 11:1; 16:11; 20:10
20:2 Law. 18:21
20:5 «əz həlḳidin üzüp taxlaymən» — bu ibarə adəttə adəmning Hudaning biwasitə jazasi bilən dunyadin juda ḳilinixini kərsitidu.
20:6 Law. 19:31

7 Xunga өzünglarni pak ḳilip muḳəddəs bolunglar, qünki Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
8 Ḳanun-bəlgilimilirimni tutup, ularoŋa əməl ḳilinglar; Mən bolsam silərni muḳəddəs ḳiloŋuqi Pərwərdigardurmən.
9 Əgər birkim өz atisi yaki anisini ḳaroŋisa, ularoŋa өlüm jazasi berilmisə bolmaydu; qünki u өz ata-anisini ḳaroŋioŋini üqün өz ḳeni өz bexioŋa qüxkən bolidu.
10 Əgər birkim baxḳisining ayali bilən zina ḳilsa, yəni өz ḳoxnisining ayali bilən zina ḳilsa, zina ḳiloŋan ər bilən ayal ikkisi өlüm jazasini tartmisa bolmaydu.
11 Əgər birsi atisining ayali bilən yatsa, өz atisining əwritigə təgkən bolidu; ular ikkisi өlüm jazasini tartmisa bolmaydu; ularning ḳeni өz bexioŋa qüxkən bolidu.
12 Birsi өz kelini bilən yatsa, ikkisi nijisliḳ ḳiloŋini üqün өlüm jazasini tartmisa bolmaydu; ularning ḳeni өz bexioŋa qüxkən bolidu.
13 Birsi ayal kixi bilən yatḳandək ər kixi bilən yatsa ikkisi yirginqlik ix ḳiloŋan bolidu; ularoŋa өlüm jazasi berilmisə bolmaydu. Өz ḳeni өz bexioŋa qüxkən bolidu.
14 Əgər birsi ḳizi bilən anisini ḳoxup hotunluḳḳa alsa pəsəndilik ḳiloŋan bolidu. Ər bilən ikki ayal otta kөydürülsun. Xuning bilən aranglarda ḥeq pəsəndilik ix bolmaydu.
15 Birsi bir ḥaywan bilən munasiwət өtküzsə, u өlüm jazasini tartsun, ḥaywannimu өlturünglar.
16 Əgər ayal kixi bir ḥaywanning ḳexioŋa berip munasiwət ḳildursa, ayal bilən ḥaywanning ikkisini өltürünglar; өz ḳeni өz bexioŋa qüxkən bolidu.
17 Birsi aqa-singlisini, yəni atisidin yaki anisidin boloŋan ḳizni elip, əwritigə təgsə wə bu ḳizmu uning əwritigə təgsə uyatliḳ ix bolidu; xuning üqün ər-ayal ikkisi өz həlḳining kөz aldidin üzüp taxlansun; u өz aqa yaki singlisining əwritigə təgkəqkə, өz ḳəbiḥliki өz bexioŋa qüxkən bolidu.
18 Birsi adət kərgən aoŋriḳ waḳtida bir ayal bilən birgə yetip, uning əwritigə təgsə, undaḳta u uning ḳan mənbəsigə təgkən, ayalmu ḳan mənbəsini eqip bərgən bolup, ikkisi өz həlḳidin üzüp taxlinidu.
19 Sən өz anangning aqa-singlisi wə atangning aqa-singlisining əwritigə təgmə; qünki kimki xundaḳ ḳilsa yeḳin tuoŋḳinining əwritigə təgkən bolidu; ular ikkilisining өz ḳəbiḥliki өz bexioŋa qüxkən bolidu.
20 Birsi taoŋisining ayali bilən yatsa taoŋisining əwritigə təgkən bolidu; ikkilisi өz gunaḥini өz bexioŋa alidu; ular pərzəntsiz өlidu.
21 Birsi aka-inisining ayalini alsa paskina bir ix bolidu. U өz birtuoŋḳan aka-inisining əwritigə təgkən bolidu; ular ikkilisi pərzəntsiz ḳalidu.

20:7 Law. 11:44; 19:2; 1Pet. 1:16
20:9 Mis. 21:17; Pənd. 20:20; Mat. 15:4
20:10 Law. 18:20; Ḳan. 22:22; Yuḥ. 8:5
20:11 «atisining ayali» — muxu yərdə əgəy anisi yaki atisining toḳilini kərsitidu.
20:11 Law. 18:8
20:12 Law. 18:15
20:13 Law. 18:22
20:14 «birsi ḳizi bilən anisini ḳoxup hotunluḳḳa alsa» — yaki «... birsi ḳizi bilən anisini ḳoxup ular bilən zina ḳilip yatsa...». **«otta kөydürülüx»** — ular booŋuzlanoŋandin keyin, əlwəttə. Bu jaza bolsa ularni dəpnə ḳilinix imtiyazidin məḥrum ḳilidu.
20:14 Law. 18:17
20:15 Law. 18:23
20:17 Law. 18:9
20:18 Law. 18:19
20:19 Law. 18:12,13
20:20 Law. 18:14
20:21 «....U өz birtuoŋḳan aka-inisining əwritigə təgkən bolidu; ular ikkilisi pərzəntsiz ḳalidu» — 18-19-bablarda agaḥ ḳiloŋan gunaḥlarning jazaliri 20-babta kərsitilgən bolup, bu jazalarning türliri səkkiz hil: — (1) өlüm jazasi (naməlum yol bilən); (2) qalma-kesək ḳilix (məsilən, 1-ayət); (3) «өz həlḳidin üzüp taxlinix» — Hudaning bir kixini biwasitə jazalap uni bu dunyadin juda ḳilixi; (4) «uning ḳeni uning bexioŋa qüxidu» — naməlum yol bilən Huda təripidin өlüm jazasi berilidu; (5) dəpnə ḳilinmay otta kөydürülüx (booŋuzlanoŋandin keyin); (6) «həlḳning kөz aldidin üzüp taxlinix» — bu həlḳning kөz aldida Huda təripidin naməlum yol bilən өlüm jazasioŋa tartilix; (7) «өz gunaḥi өz bexioŋa qüxkən bolidu» — buningda, bəlkim, Hudaning xu kixigə biwasitə muwapiḳ əmma naməlum bir jazani qüxürüxi; (8) əwladsiz ḳaldurux.
20:21 Law. 18:16

Paklik, mukəddəslik, itaətmənlik

[22] Silər Mening barlik kanun bəlgilimilirim bilən barlik hökümlirimni tutup, buningoŋa muwapik əməl kilinglar; bolmisa, Mən silərni elip berip turoŋuzidioŋan zemin silərni kusup kikiriwetidu.
[23] Silər Mən aldinglardin həydiwetidioŋan əllərning rəsim-kaidiliri boyiqə mangsanglar bolmaydu; qünki ular bu yirginqlik ixlarning həmmisini kilip kəldi, wə xuning üqün ular Manga yirginqlik boldi.. [24] Xuning üqün Mən silərgə: «Silər ularning zeminini miras kilip alisilər; Mən xu süt bilən həsəl akidioŋan zeminni silərgə berimən», dəp eytkanidim; silərni baxka həlklərdin ayrim kiloŋan Hudayinglar Pərwərdigardurmən.. [25] Xunga silər pak wə napak qarpaylarni pərk etip, pak wə napak uqar-kanatlarni tonup, Mən silər üqün ayrip, napak kilip bekitip bərgən janiwarlarning iqidin hərkandiki, qarpay yaki uqar-kanat bolsun yaki yərdə əmiligüqi janiwar bolsun, ularning heqbiri bilən əzünglarni napak kilmanglar.. [26] Silər Manga has pak-mukəddəs boluxunglar kerək; qünki Mən Pərwərdigar pak-mukəddəsturmən, silərni Manga has bolsun dəp barlik əllərdin ayrim kiloŋanmən.

Jinkəx-jadugərlərdin agah bolux tooŋruluk

[27] Jinkəx yaki sehirgər boloŋan hərkandak ər yaki hotun kixigə ölüm jazasi berilmisə bolmaydu; həlk ularni qalma-kesək kilsun; ularning keni əz bexioŋa qüxkən bolidu.

Kahinlarni baxkuridioŋan bəlgilimilər

21 [1] Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip mundak dedi: —
Sən kahinlar boloŋan Harunning ooŋullirioŋa mundak degin: — bir kahin əz həlkining arisidiki əlgənlər wəjidin əzini napak kilmisun. [2] Pəkət əzining yekin tuoŋkanliri üqün — anisi bilən atisi, ooŋli bilən kizi wə aka-inisining əlüki tüpəylidin əzini napak kilsa bolidu; [3] xuningdək əgər aqa-singlisi ərgə təgməy pak kiz halättə əzi bilən billə turuwatkan bolsa, uning ölüki tüpəylidin əzini napak kilsa bolidu; [4] qünki kahin əz həlkining arisida mətiwər boloŋaqka, əzini napak kilip buloŋimasliki kerək..
[5] Kahinlar bexini yerim-yata kilip qüxürməsliki, sakilining uq-yanlirini həm qüxürməsliki, bədinigimu zəhim yətküzüp tilmasliki kerək, [6] bəlki ular əz Hudasioŋa mukəddəs turup, Hudasining namini buloŋimasliki kerək; qünki ular Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan kurbanliklarni, əz Hudasining nenini sunidu; xunga ular mukəddəs boluxi kerək.
[7] Ular bir ayalni əz əmrigə aloŋanda pahixə ayalnimu, buzuk ayalnimu almasliki kerək wə eri koyuwətkən ayalnimu almisun. Qünki kahin bolsa əz Hudasioŋa has mukəddəs kilinoŋan. [8] U Hudayingning nenini sunoŋini üqün u sanga nisbətən mukəddəs dəp sanilixi kerək; qünki silərni mukəddəs kiloŋuqi Pərwərdigar Əzüm mukəddəsturmən.
[9] Əgər bir kahinning kizi pahixilik kilip əzini buloŋioŋan kilsa, əz atisini buloŋioŋan bolidu; u otta kəydürülsun.

20:22 Law. 18:26
20:23 Law. 18:3,30
20:24 Mis. 3:8
20:25 Law. 11:2; Kan. 14:4
20:27 Kan. 18:10; 1Sam. 28:7
21:4 «qünki kahin əz həlkining arisida mətiwər boloŋaqka, əzini napak kilip buloŋimasliki kerək» — baxka birhil tərjimisi: «qünki u (kahin) əz həlki iqidə ayalning eri süpitidə əzini napak kilip buloŋimasliki kerək». Bu tərjimining mənisi: «u ayal tərəpning uruk-tuoŋkanlirining ölüklirigə yekin kəlməsliki, uningoŋa təgməsliki kerək».

Bax kaһin tooғruluқ bəlgilimilər

10 Bexioға məsiһləx zəytun meyi tөkülgən, kaһinliқ kiyimlərni kiyixkə tikləngən, өz
kөrindaxlirining arisida bax kaһin қilinoған kixi yalangbax bolmisun, kiyimlirinimu yirtmisun;
11 U yənə һeq өlükkə yeқinlaxmasliқi kerək, һətta atisi wə yaki anisining өlüklirining wəjidin
өzini napak қilmasliқi kerək.. 12 U wəzipisidə turuwatқanda muқəddəs jaydin һərgiz ayrilmisun
wə xuningdək Hudasining muқəddəs jayini buloғimasliқi kerək; qünki uning Hudasining uni
Өzigə has қiloған «məsiһləx meyi» uning bexida turidu. Mən Pərwərdigardurmən.
13 U hotun alsa pak қizni elixi kerək; 14 tul wə yaki ərdin қoyuwetilgən ayal wə yaki buzuқ wə
yaki paһixə ayal bolsa bularni almasliқi, bəlki өz һəlқidin boloған pak қizni hotunluққa elixi
kerək. 15 Bolmisa u өz һəlқining arisida өz uruқini napak қilidu; qünki uni muқəddəs қiloғuqi
Pərwərdigar Məndurmən.

Kaһinlar tooғrisidiki yənə birnəqqə bəlgilimə

16 Pərwərdigar Musaoға sөz қilip mundaқ dedi: — 17 Sən Һarunoға mundaқ degin: — «Əwladtin-
əwladқiqə sening nəslingdin boloған birsi meyip bolsa, Hudaning nenini sunux üqün yeқin
kəlmisun; 18 meyip boloған һərқandaқ kixi һərgiz yeқin kəlmisun — yaki kor bolsun, tokur
bolsun, panaқ bolsun yaki bir əzasi yənə bir jüpidin uzun boloған adəm bolsun, 19 puti yaki қoli
sunuқ bolsun, 20 dok bolsun, parpa bolsun, kөzidə aқ bolsun, қiqixқaқ boloған bolsun, təmrətkə
baskan bolsun yaki uruқdeni ezilgən һərkim bolsun,
21 Һarun kaһinning nəslidin boloған undaқ meyip kixilərning һeqbiri Pərwərdigaroға atap
otta sunulidioған nərsilərni kəltürüxkə yeқin barmisun; undaқ kixi meyiptur; u өz Hudasining
nenini sunuxқa yeқin kəlmisun. 22 Һalbuki, u өz Hudasining nenini, yəni «əng muқəddəs»
wə «muқəddəs» һesablanoған nərsilərning һər ikkisidin yesun. 23 Pəқət u pərdidin ətüp
iqkirisigə kirməsliki yaki қurbangaһқimu yeқin barmasliқi kerək; qünki u meyiptur; bolmisa,
u Mening muқəddəs jaylirimni buloғioған bolidu; qünki ularni muқəddəs қiloғuqi Pərwərdigar
Өzümdurmən».
24 Bu sөzlərning һəmmisini Musa Һarun bilən uning ooғulliri wə Israillarning һəmmisigə eytip
bərdi.

Muқəddəs nərsilərdin kim bəһrimən bolidu?

22 1 Pərwərdigar Musaoға sөz қilip mundaқ dedi: —
2 Sən Һarun bilən uning ooғullirioға mundaқ degin: — «Silər Israillarning Manga atioған
muқəddəs һədiyələrni eһtiyatqanliқ bilən bir tərəp қilinglar, bolmisa ular namimni buloғixi
mumkin. Mən Pərwərdigardurmən». 3 Uloға mundaқ degin: — «Silər һərbir dəwrlərdə,
barliқ nəsillinglardin һərқaysisi Israillar Pərwərdigaroға atioған pak nərsilərgə napak һaləttə
yeқinlaxsa, undaқ kixi Mening aldimdin üzüp taxlinidu. Mən Pərwərdigardurmən.
4 Һarunning nəslidin biri pesə-mahaw yaki aқma kesili boloған bolsa, pak bolmioғuqə muқəddəs
nərsilərdin yemisun. Birkim өlükning səwəbidin napak boloған birkimgə wə yaki mənisi
ekip kətkən kixigə tegip kətsə, 5 yaki adəmni napak қilidioған əmiligüqi janiwaroға təgsə yaki
һərқandaқ yuқup қalidioған napakliқi bar bir adəmgə tegip kətsə, (napakliқi nemidin boluxidin

---

21:10 ««yalangbax bolux» wə «kiyimlərni yirtix»» — һər ikki һərikət matəm tutuxning birһil ipadisi idi. Bax kaһinning alaһidə һəm muқəddəs wəzipisi boloғaqқa, һətta matəm ixliridimu hizmət orni wə burqidin ayrilmasliқi kerək idi (11-12-ayətnimu kөrüng).
21:11 «U yənə һeq өlükkə yeқinlaxmasliқi kerək,... өlüklirining wəjidin өzini napak қilmasliқi kerək» — birsi өlükkə təgsə «napak» dəp һesablanoғaqқa, kaһin bir өlükkə təgkən bolsa өz wəzipisini yürgüzəlməydioған bolup қalidu.
21:20 «yarpa bolsun» — yaki «yigləp қaloған bolsun».
22:4 Law. 15:2

kət'iynəzər) [6] mundak nərsilərgə təgkən kixi kəq kirgüqə napak bolup, mukəddəs nərsilərdin yemisun. U bədinini suda yusun [7] andin kün olturoŋanda pak sanilip, mukəddəs nərsilərdin yeyixkə bolidu; qünki bular uning ozukidur.
[8] U əzlükidin əlgən wə yaki yirtkuqlar booŋup koyoŋan haywanni yeyix bilən əzini napak kilmisun. Mən Pərwərdigardurmən.
[9] Ular Mening bu tapiliŋanlirimni tutuxi kerək; bolmisa, buningoŋa ihlassizlik kilsa, xu əlük tüpəylidin gunahkar bolup əlidu; ularni mukəddəs kiloquqi Pərwərdigar Əzümdurmən.
[10] Kahinlaroŋa yat boloŋan heqkandak kixi mukəddəs nərsilərdin yemisun. Kahinning yenidiki musapir-mehman wə yaki mədikari bolsun ularmu mukəddəs nərsilərdin yemisun. [11] Halbuki, kahin əzi pul qikirip setiwaloŋan kul uningdin yeyixkə bolidu; xuningdək uning əyidə tuoquloŋan kiximu uningdin yesə bolidu.
[12] Kahinning kizi yat kixigə təgkən bolsa umu «kətürmə hədiyə» süpitidə ataloŋan mukəddəs nərsilərdin yemisun. [13] Lekin əgər kahinning kizi tul bolup kelip, yaki koyup berilip pərzəntsiz halättə atisining əyigə yenip kelip, yax waktidikidək olturoŋan bolsa, undakta atisining taamidin yeyələydu; lekin heqbir yat kixi uningdin yeməsliki kerək.
[14] Əgər birkim bilməy, mukəddəs nərsilərdin yəp salsa, undakta u uningoŋa xuning bəxtin birini koxup, mukəddəs nərsining əzi bilən kahinoŋa kayturup bərsun.
[15] Kahinlar Israillarning Pərwərdigaroŋa atioŋan nərsilirini buloŋimasliki kerək; [16] bolmisa, həlk mukəddəs hədiyilərdin yeyixi bilən, kahinlar həlkning gədinigə itaətsizlik gunahini yükləp koyoŋan bolidu; qünki ularni mukəddəs kiloquqi Pərwərdigar Əzümdurmən».

Kəsəmgə baoŋlik kurbanlik wə ihtiyariy kurbanliklar

[17] Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip mundak dedi: — [18] Sən Harun bilən uning ooŋulliri wə Israillarning həmmisigə mundak degin: — Əgər Israil jəmətidin biri wə yaki Israil zeminida turuwatkan musapirlarning biri əz kəsəmlirigə baoŋlik kurbanlik yaki ihtiyariy kurbanlikni sunup, Pərwərdigaroŋa atap kəydürmə kurbanlik kilmakqi bolsa, [19] undakta u kobul kilinixi üqün bejirim ərkək kala, koy yaki əqkilərdin kəltürünglar. [20] Əyibi bolmioŋan bir janiwarni sunuxunglar kerək; qünki xundak boloŋini silər üqün kobul kilinmas.
[21] Birsi kalilardin yaki uxxak maldin əz kəsəmlirigə baoŋlik kurbanlik yaki ihtiyariy kurbanlikni sunup, Pərwərdigaroŋa atap inaklik kurbanliki kilmakqi bolsa, sunuloŋan haywan kobul kilinixi üqün bejirim boluxi kerək; uning heqkandak əyibi bolmisun. [22] Kor yaki akşak-qolak, qonak yaki yarisi yiringdap kətkən, təmrətkə baskan yaki kotur-qaka besip kaloŋan haywanlar bolsa — bularni Pərwərdigaroŋa atap sunsanglar yaki bularni Pərwərdigaroŋa atap kurbanlik süpitidə kurbangahta otta kəydürsənglar bolmaydu.
[23] Torpak yaki koyning məlum jüp əzasidin biri uzunrak ya kiska bolsa, mundaklarni ihtiyariy kurbanlik süpitidə ətküzsəng bolidu, lekin kəsəmgə baoŋlik bolsa kurbanlik üqün kobul kilinmas.
[24] Urukdini zəhimləngən, ezilip kətkən, yeriloŋan yaki piqiloŋan haywanni Pərwərdigaroŋa atap kurbanlik kilmanglar. Mundak ixni əz zeminiglardimu hərgiz kilmanglar.

22:8 Mis. 22:31; Law. 17:15; Əz. 44:31
22:12 «yat kixi» — muxu yərdə kahin bolmioŋan kixini kərsitidu.
22:13 Law. 10:14
22:15 «Kahinlar» — ibraniy tilida «Ular». Kahinlar həlkning mukəddəs nərsilərdin yeməslikigə məs'ul idi (16-ayətni kərüng). Bəzi alimlar «ular»ni «həlk» dəp tərjimə kilidu.
22:16 «qünki ularni mukəddəs kiloquqi Pərwərdigar Əzümdurmən» — muxu yərdə «ularni» bəlkim kahinlarning əzlirini kərsitixi mumkin.
22:21 Kan. 15:21; 17:1

[25] Hudayinglarning neni süpitidə yaḳa yurtluḳ kixining ḳolidin xundaḳ ḥaywanlardin ḥeqḳaysisini elip sunmanglar; qünki ular meyip boloɣaqḳa, silər üqün ḳobul ḳilinmaydu.

Baxḳa birnəqqə bəlgilimə

[26] Pərwərdigar Musaoɣa sөz ḳilip mundaḳ dedi: — [27] Bir mozay, ḳoza yaki ooɣlaḳ tuoɣulsa yəttə küngiqə anisini əmsun; səkkizinqi künidin baxlap Pərwərdigaroɣa atap otta sunidioɣan ḳurbanliḳ süpitidə ḳobul boluxḳa yaraydu.
[28] Məyli kala bolsun, ḳoy bolsun, silər anisi bilən balisini bir kündə booɣuzlimanglar.
[29] Silər Pərwərdigaroɣa atap bir təxəkkür ḳurbanliḳi sunmaḳqi bolsanglar, ḳobul ḳilinixḳa layiḳ boloɣan yol bilən sununglar. [30] U sunuloɣan künidə yeyilixi kerək; uningdin ḥeqnemini ətisigə ḳaldurmasliḳinglar kerək. Mən Pərwərdigardurmən.
[31] Silər Mening əmrlirimni qing tutup, ularoɣa əməl ḳilinglar. Mən Pərwərdigardurmən.
[32] Mening muḳəddəs namimni buloɣimanglar, Mən əmdi Israillarning arisida muḳəddəs dəp bilinimən. Mən silərni muḳəddəs ḳiloɣuqi Pərwərdigar bolup, [33] Hudayinglar boluxḳa silərni Misir zeminidin qiḳirip kəldim. Mən Pərwərdigardurmən.

Huda Israiloɣa bekitkən ḥeyt-bayramlar

23 [1] Pərwərdigar Musaoɣa sөz ḳilip mundaḳ dedi: — [2] Sən Israillaroɣa mundaḳ degin: — Pərwərdigar bekitkən ḥeytlar, silər muḳəddəs sorunlar bolsun dəp qaḳirip jakarlaydioɣan ḥeytlirim mana munulardur: —
[3] (altə kün ix-əmgək ḳilinsun; lekin yəttinqi küni «has xabat küni», muḳəddəs sorunlar küni bolidu; u küni ḥeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar. Ḳəyərdila tursanglar bu kün Pərwərdigaroɣa ataloɣan xabat küni bolidu).

«Өtüp ketix ḥeyti» wə «petir nan ḥeyti»

[4] Silər bekitilgən künliri muḳəddəs sorunlar bolsun dəp qaḳirip jakarlaydioɣan, Pərwərdigarning ḥeytliri mana munulardur: — [5] Birinqi ayning on tətinqi küni gugumda Pərwərdigaroɣa ataloɣan «өtüp ketix ḥeyti» bolidu.

22:25 «Hudayinglarning neni» — uningoɣa ataloɣan türlük ḥədiyə-ḳurbanliḳlar. Muxu yərdə kəzdə tutuloɣini ḥaywanlardur. – Baxḳa birhil tərjimisi: «Hudayinglarning neni süpitidə silər yaḳa yurtluḳ kixining ḳolidin ḥeq ḳurbanliḳni elip sunmanglar wə silər xundaḳ ḥaywanlar (meyip ḥaywanlar)din ḥeqḳaysisini sunmanglar; qünki ular meyip boloɣaqḳa, silər üqün ḳobul ḳilinmaydu». Lekin bizningqə bu tərjimə tooɣra əməs; qünki Musaoɣa qüxürülgən ḳanun boyiqə yaḳa yurtluḳlar hətnə ḳobul ḳilsa, ḳurbanliḳlarni sunuxḳa bolatti. **«silər üqün ḳobul ḳilinmaydu»** — muxu yərdə «silər» ḳurbanliḳ sunoɣan yaḳa yurtluḳni өz iqigə alidu.
22:27 «anisini əmsun» — ibraniy tilida «ana astida tursun».
22:30 Law. 7:15
23:2 «Pərwərdigar bekitkən ḥeytlar» — muxu ibarini tooɣriraḳ bayan ḳilsaḳ «Pərwərdigar bekitkən waḳit-pəsillər» degən bolidu. Bu «pəsil-waḳitlar»ning kөpinqisi xadlinidioɣan, huxal pəytlər bolsimu, lekin «kəfarət küni» undaḳ kün əməs. **«sorunlar»** — muxu yərdə «sorun» (yaki «yioɣilix») degən sөz «sorunoɣa qaḳirilix» degən mənini bildüridu. Nəgə qaḳirilidu? Təkitlinidioɣan ix ḥalḳning jəm boluxi əməs, bəlki «**Hudaning** yenioɣa yioɣilixḳa qaḳirilix»tin ibarəttur. Əməliyəttə, bəzi ḥeytlar wə xabat künliridə ḥalḳning ḥəmmisi yioɣilip əməs, bəlki ḥərbir ailə «kəyərdə tursa», xu өy-qedirlarda jəm bolup Huda bərgən aramdin bəḥrimən bolidu. Xundaḳla ular xu küni Hudani seoɣinip, uningoɣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturuxi mumkin, lekin bu ixlar muḳəddəs ḳanunda rəsmiy bekitilgən əməs.
23:3 «has xabat küni» — ibraniy tilida «xabatlarning xabati» — məhsus aram alidioɣan kün. **«sorunlar»** — muxu «sorunlar» degənning mənisi tooɣruluḳ 2-ayəttiki izaḥatni kөrüng. **«xabat küni»** — muxu yərdə «xabat küni»ning tiloɣa elinixining səwəbi bəlkim xuki, məlum bir ḥeyt xabat künigə tooɣra kelip ḳaloɣan bolsa, xu künidə ohxaxla ix ḳilmay aram elixi kerək idi.
23:3 Mis. 20:9; 23:12; Ḳan. 5:13; Luḳa 13:14
23:4 «Pərwərdigarning ḥeytliri» — ḥeytlar tooɣruluḳ «Qəl.» 28-bab, «Ḳan.» 16:1-17nimu kөrüng.
23:5 «gugumda» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən sөz bilən ipadilinidu — Demək, kün petiwatḳan qaoɣdin ḳarangoɣu qüxküqə boloɣan ariliḳtiki waḳit. **«өtüp ketix *«pasha»* ḥeyti»** — bu ḥeyt tooɣruluḳ «Misirdin qiḳix» 12-bab, bolupmu 13-ayət wə izaḥatini, xundaḳla «ḳoxumqə sөz»imizni kөrüng.
23:5 Mis. 12:18; 23:15; Qəl. 28:16; Ḳan. 16:1

6 Xu ayning on bəxinqi küni Pərwərdigarƣa ataloƣan «petir nan» ḥeyti bolidu; silər yəttə
küngiqə petir nan yəysilər. 7 Birinqi künidə silər muḳəddəs yioƣilix ḳilip, ḥeqḳandaḳ ix-əmgək
ḳilmanglar. 8 Silər yəttə küngiqə Pərwərdigarƣa atap otta sunidioƣan ḳurbanliḳlarni sunup
turunglar. Yəttinqi künidə muḳəddəs yioƣilix bolidu; ḥeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar.

«Dəsləpki ḥosul» ḥeyti

9 Pərwərdigar Musaƣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
10 Sən Israillarƣa mundaḳ degin: — Silər Mən əzünglarƣa təḳdim ḳilidioƣan zeminƣa ki-
rip, uningdin ḥosul yioƣininglarda, ḥosulunglarning dəsləpki pixḳinidin bir baoƣlamni
kaḥinning ḳexioƣa elip beringlar. 11 Kaḥin silər üqün ḳobul boluxḳa uni Pərwərdigarning aldida
pulanglatsun; uni pulanglatḳan waḳit bolsa xabatning ətisi bolidu. 12 Silər uni pulanglatḳan
kündə silər bir yaxḳa kirgən bejirim bir ḳozini Pərwərdigarƣa atap kəydürmə ḳurbanliḳ süpitidə
sununglar; 13 xuningƣa ḳoxup axliḳ ḥədiyəsi süpitidə zəytun meyi iləxtürülgən esil undin bir
əfaḥning ondin birini Pərwərdigarƣa huxbuy kəltürsun dəp otta sununglar; buningƣa ḳoxup
xarab ḥədiyəsi süpitidə xarabtin bir ḥinning təttin birini sununglar. 14 Silər Hudayinglarƣa
has boloƣan bu ḥədiyəni sunidioƣan kündin ilgiri yengi ḥosuldin ḥeqnemini, nə nan nə ḳomaq
nə kək bax bolsun yemənglar. Bu dəwrdin-dəwrgiqə silər üqün ḳəyərdə tursanglar əbədiy bir
bəlgilimə bolsun.

«Ḥəptilər ḥeyti» — bəzidə «orma ḥeyti», «dəsləpki orma ḥeyti» dəpmu atilidu

15 Andin silər xu xabat künning ətisidin, yəni xu bir baoƣlamni pulanglatma ḥədiyə süpitidə
sunoƣan künning ətisidin tartip, yəttə ḥəptə sananglar (ular toluḳ ḥəptə boluxi kerək);
16 yəttinqi xabatning ikkinqi künigiqə əllik künni sananglar; andin Pərwərdigarƣa atap yengi
ḥosuldin bir axliḳ ḥədiyəsi sununglar. 17 Əzünglar turuwatḳan jaylardin pulanglatma ḥədiyə
süpitidə esil undin bir əfaḥning ondin ikkisidə etilgən ikki nanni elip kəltürünglar; ular eqitḳu
selip etilgən bolsun; bular Pərwərdigarƣa ataloƣan dəsləpki ḥosul ḥədiyəsi dəp ḥesablinidu.
18 Nandin baxḳa yənə bir yaxliḳ yəttə bejirim ḳoza, yax bir torpaḳ wə ikki ḳoḳarni kəydürmə
ḳurbanliḳ süpitidə Pərwərdigarƣa atap sununglar; ularƣa has axliḳ ḥədiyəliri wə xarab
ḥədiyəlirini ḳoxup, ḥəmmisi Pərwərdigarƣa huxbuy kəltürüxkə sunulsun.
19 Buningdin baxḳa silər gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir tekini, inaḳliḳ ḳurbanliḳi üqün bir yaxliḳ
ikki ḳozini kəltürünglar; 20 kaḥin bularni, yəni xu ikki ḳozini dəsləpki ḥosul nanliriƣa ḳoxup
pulanglatma ḥədiyə süpitidə Pərwərdigar aldida pulanglatsun. Bular bolsa Pərwərdigarƣa
ataloƣan muḳəddəs sanilip, kaḥinƣa təgsun. 21 Xu küni silər «bügün bizlərgə muḳəddəs yioƣilix
bolidu» dəp jakarlanglar; xu küni ḥeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar. Bu silər üqün ḳəyərdila
tursanglar əbədiy bir bəlgilimə bolidu.

Ḥosul orux tooƣruluḳ bəlgilimə

22 Etizingning bulung-puqḳaḳliriƣiqə tamam yioƣiwalmanglar, wə ḥosulungdin ḳaloƣan
wasangni teriwalmioƣin, bəlki bularni kəmbəoƣəllər bilən musapirlarƣa ḳoyoƣin. Mən Əzüm
Hudayinglar Pərwərdigardurmən.

23:10 «ḥosulunglarning dəsləpki pixḳinidin bir baoƣlamni kaḥinning ḳexioƣa elip beringlar» — bu ayəttiki ḥosul bolsa arpa ḥosuli idi. Buoƣday ḥosuli keyin bolidu (16-ayət).
23:11 «uni pulanglatḳan waḳit bolsa xabatning ətisi bolidu» — «ətüp ketix» (birinqi ayning on tətinqi küni) ḥeytining ətisidin baxlap yəttə künlük «petir nan ḥeyt»i bolidu. Yəhudiy ən'əniliri boyiqə bu yəttə kün iqidə kəlgən xabat künining ikkinqi küni «dəsləpki ḥosul ḥeyti» bolidu.
23:15 Ḳan. 16:9,10
23:17 «bular ... dəsləpki ḥosul ḥədiyəsi dəp ḥesablinidu» — bu ḥosul bolsa, buoƣday ḥosuli idi. «Dəsləpki ḥosul ḥeyti»diki ḥosul bolsa arpa ḥosuli idi.
23:22 Law. 19:9; Ḳan. 24:19

«Kanay qelix ḥeyti»

[23] Pərwərdigar Musaoɣa mundaḳ dedi: — [24] Sən Israillaroɣa mundaḳ degin: —
Silər yəttinqi ayning birinqi küni toluḳ aram elip, kanaylar qelinix bilən əslətmə yosunda ḥeyt ḳilip, muḳəddəs sorunlarni tüzünglar. [25] U kündə ḥeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar; Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan bir ḳurbanliḳ sununglar.

«Kəfarət küni»

[26] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[27] Yəttinqi ayning oninqi küni bolsa kəfarət küni bolidu; u kün silər üqün muḳəddəs yioɣilix küni bolidu; xu küni nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutup, Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḳurbanliḳni sununglar; [28] U kündə ḥeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar; qünki u bir kəfarət küni bolup, xu kün əzünglar üqün Hudayinglar Pərwərdigar aldida kəfarət ḳilinixḳa bekitilgəndur. [29] Ḥərkim xu küni nəpsini tartmay əzini təwən tutmisa əz həlḳidin üzüp taxlinidu. [30] Kimdəkim xu kündimu ḥərḳandaḳ bir ix ḳilsa, Mən xu adəmni əz həlḳidin üzüp taxlaymən. [31] Xu küni ḥeqḳandaḳ ix ḳilmanglar; bu dəwrdin-dəwrgiqə silər üqün kəyərdə tursanglar bir əbədiy bəlgilimə bolidu. [32] U kün silər üqün toluḳ aram alidioɣan xabat küni bolidu; nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutunglar. Xu ayning toḳḳuzinqi küni gugumdin tartip ətisi gugumoɣiqə xabat künigə riayə ḳilip aram elinglar.

«Kəpilər ḥeyti»

[33] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[34] Sən Israillaroɣa mundaḳ degin: — Yəttinqi ayning on bəxinqi künidin baxlap, yəttə küngiqə Pərwərdigarning «kəpilər ḥeyti» bolidu. [35] Birinqi kündə muḳəddəs yioɣilix bolidu; ḥeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar. [36] Yəttə küngiqə Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḳurbanliḳ sununglar; səkkizinqi kündə silərgə muḳəddəs yioɣilix bolidu; Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḳurbanliḳ sununglar. Bu əzi təntənilik yioɣilix boloɣaq, u küni ḥeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar.
[37] Silər «muḳəddəs sorunlar bolsun» dəp jakarlaydioɣan, yəni Pərwərdigar bekitkən ḥeytlar mana xulardur. Xu sorunlarda silər ḥərḳaysi küngə bekitilgini boyiqə, Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḥadiyə-ḳurbanliḳ, yəni kəydürmə ḳurbanliḳ, axliḳ ḥadiyəsi, baxḳa ḥərhil ḳurbanliḳlar wə xarab ḥadiyəlirini sunisilər; [38] bulardin baxḳa, Pərwərdigarning xabat künlirini tutisilər wə Pərwərdigaroɣa atap ḳaloɣan ḥadiyəliringlarni berip, ḳəsəm ḳurbanliḳliringlarning ḥəmmisini ada ḳilip, ihtiyariy ḳurbanliḳliringlarning ḥəmmisini sunisilər.
[39] Silər əmdi zemindin ḥosul-məḥsulatlirini yioɣip bolup, yəttinqi ayning on bəxinqi künidin baxlap yəttə kün Pərwərdigarning ḥeytini ətküzünglar. Birinqi küni toluḳ aram elix bolidu, səkkizinqi konidimu toluḳ aram elix bolidu. [40] Birinqi küni silər esil dərəhlərdin xah-putaḳlarni qatap, yəni horma dərəhliri bilən ḳoyuḳ yopurmaḳlik dərəhlərning xahlirini kesip, erik boyidiki səgət qiwiḳlirini ḳirḳip Hudayinglar Pərwərdigar aldida yəttə künni xundaḳ xad-huram ətküzisilər. [41] Silər ḥər yili bu yəttə künni Pərwərdigaroɣa atioɣan bir ḥeyt süpitidə

23:24 «kanaylar» — yaki «buroɣilar» (ḳoḳarning münggüzliri).
23:24 Qəl. 29:1
23:27 «kəfarət küni» — ibraniy tilida «kəfarətlər küni». **«nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutup, ...»** — ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu. Yəhudiy ən'əniliri boyiqə bu ixlar roza tutuxni əz iqigə alatti. 16:29-31nimu kərüng.
23:27 Law. 16:29,31; Qəl. 29:7
23:34 «yəttinqi ay» — ibraniy tilida «bu yəttinqi ay».
23:34 Mis. 23:16; Qəl. 29:12; Ḳan. 16:15
23:36 Yuḥ. 7:37
23:39 «ḥosul-məḥsulatliri» — muxu «ḥosul-məḥsulatliri» axliḳlar ḥəm ḥərhil mewə-qiwə məḥsulatlirini əz iqigə alidu.
23:40 «esil dərəhlərdin xah-putaḳlarni qatap, ...» — ibraniy tilida «esil dərəhlərdin mewini qatap, ...».

ətküzünglar; dəwrdin-dəwrgiqə bu silər üqün əbədiy bir bəlgilimə bolidu. Silər ḥeytni yəttinqi ayda ətküzünglar. 42 Yəttə küngiqə kəpilərdə turunglar. Israilda tuoɣuloɣanlarning ḥəmmisi kəpidə tursun. 43 Buning bilən Mən Israillarni Misir zeminidin qikaroɣinimda, ularni kəpilərdə turoɣuzoɣinimni əwladliringlar bilidu. Өzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
44 Xundak ḳilip Musa Pərwərdigarning bekitkən xu ḥeytlirini Israillaroɣa bayan ḳildi.

«Qiraoɣdan» wə «təḳdim nan xirəsi tooɣrisidiki bəlgilimilər

24 1 Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundak dedi: —
2 Israillaroɣa qiraoɣ ḥəmixə yenik turuxi üqün zəytundin soḳup qikiriloɣan sap mayni sanga elip kelixkə buyruoɣin. 3 Ḥarun jamaət qedirining iqidə, ḥəküm-guwaḥlik sanduḳining udulidiki pərdining sirtida ḥər keqisi ətigəngiqə Pərwərdigarning aldida qiraoɣlarni xundak pərləp tursun. Bu dəwrdin-dəwrgiqə silər üqün əbədiy bir bəlgilimə bolidu. 4 Ḥarun ḥəmixə Pərwərdigarning aldida bu qiraoɣlarni pak qiraoɣdanning üstigə tizip ḳoysun.
5 Sən yənə esil buoɣday unidin on ikki toḳaqni ətkin. Ḥərbir toḳaq bir əfaḥning ondin ikkisigə barawər bolsun. 6 Andin sən Pərwərdigarning aldidiki pak xirəning üstigə altidin ikki ḳatar ḳilip tizoɣin. 7 Ḥərbir ḳatarning üstigə sap məstiki ḳoyoɣin; xuning bilən ular Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḥədiyə, əslətmə nan bolidu.

8 Bularni u Israillaroɣa wakalitən ḥərbir xabat küni Pərwərdigarning aldida tizsun; bu əbədiy bir əḥdidur. 9 Nanlar Ḥarun bilən uning ooɣullirioɣa təwə bolidu; ular ularni mukəddəs jayda yesun; qünki bu nərsilər Pərwərdigaroɣa atap otta sunuloɣan nərsilər iqidə «əng mukəddəslərning biri» dəp sanilip, Ḥarunoɣa təwə bolidu; bu əbədiy bir bəlgilimidur.

Hudaning namioɣa kupurluk ḳilix gunaḥining jazasi

10 Anisi Israiliy, atisi Misirlik bir ooɣul bar idi. U Israillarning arisioɣa bardi; u qedirgaḥta bir Israiliy bilən uruxup ḳaldi. 11 Ular soḳuxḳanda Israiliy ayalning ooɣli kupurluk ḳilip, Pərwərdigarning namini buloɣap ḳaroɣidi. Həlk uni Musaning aldioɣa elip bardi. U kixining anisining ismi Xelomit bolup, u Dan ḳəbilisidin boloɣan Dibrining ḳizi idi. 12 Xuning bilən ular Pərwərdigarning ḥəküm buyruḳi qikḳuqə u kixini solap ḳoydi.
13 Andin Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundak dedi: —
14 Ḳaroɣioɣuqini qedirgaḥning taxḳirioɣa elip qikinglar. Uning eytḳinini angliɣanlarning ḥəmmisi ḳollirini uning bexioɣa ḳoysun, andin pütkül jamaət bir bolup uni qalma-kesək ḳilsun.
15 Ḥəmdə sən Israillaroɣa mundak degin: — Əgər birkim өz Hudasini ḥakarətləp ḳaroɣisa өz gunaḥini tartidu. 16 Pərwərdigarning namioɣa kupurluk ḳiloɣan ḥərḳandak kixi ölümgə məḥkum ḳilinsun; pütkül jamaət qoḳum bir bolup uni qalma-kesək ḳilsun; məyli u musapir bolsun yaki yərlik bolsun, mukəddəs namoɣa kupurluk ḳilsa eltürülsun.

23:42 «Yəttə küngiqə kəpilərdə turunglar, ...» — bu kəpilər yuḳiridiki xah-qiwiḳlardin yasilixi kerək.
24:3 «ḥəküm-guwaḥlik sanduḳi» — muxu yərdə «ḥəküm-guwaḥlik» Hudaning Israiloɣa boloɣan tüp əmrlirini, xundakla uning Israil bilən boloɣan əḥdisini kərsitidu; Hudaning mukəddəs maḥiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan ḳilinoɣaqka, «ḥəküm-guwaḥ» dəpmu atilidu. Okurmənlərgə ayanki, xu əmrlər əḥdə sanduḳi iqidə saḳlaḳlik tax tahtaylar üstidə pütüklük idi. Xunga bəzidə sanduk «ḥəküm-guwaḥlik sanduḳi», ibadət qediri bolsa, «ḥəküm-guwaḥlik qediri» dəp atilidu.
24:4 «pak qiraoɣdan» — yaki «sap altun qiraoɣdan».
24:6 «pak xirə» — yaki «sap altun xirə».
24:9 Mis. 29:32; Law. 8:31; 1Sam. 21:6; Mat. 12:4
24:11 «mukəddəs nam» — muxu yərdə ibraniy tilida «mukəddəs nam» əməs, pəḳət «Nam» deyilidu. Demək, Pərwərdigarning nami (16-ayətni kərüng).
24:12 «...Pərwərdigarning ḥəküm buyruḳi qikḳuqə,...» — ibraniy tilida «...Pərwərdigarning aoɣzioɣa ḳarap, u ḥəküm qikaroɣuqə,...».
24:16 «mukəddəs nam» — muxu yərdə ibraniy tilida pəḳət «Nam» deyilidu.

17 Əgər birsi baxqa birsini urup əltürsə, u əlümgə məhkum qilinsun.
18 Birsi bir qarpayni əltürsə, uning üqün haywanni tələp, janoqa-jan tələp bərsun.
19 Birkim əz qoxnisini meyip qilsa, u əzgigə qandaq qiloqan bolsa, uning əzigimu xundaq qilinsun. 20 Birər əzasi sunduruwetilgən bolsa, uningmu sundurulsun; kəzigə-kəz, qixioqa-qix nakar qilinsun; baxqa kixini qandaq zəhimləndürgən bolsa umu həm xundaq qilinsun.
21 Kimdəkim bir qarpayni əltürsə, qarpay tələp bərsun; adəmni urup əltürgən kixi bolsa, əlüm jazasioqa məhkum qilinsun.
22 Silərdə birla qanun bolsun. musapir yaki yərlik bolsun, barawər muamilə qilinsun; qünki Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
23 Musa Israillaroqa xularni dedi; xuning bilən ular xu qaroqioquqini qedirgahning taxqirioqa elip qikip, qalma-kesək qildi. Xundaq qilip, Israillar Pərwərdigarning Musaoqa əmr qiloqinidək qildi.

Zeminning «xabat yili»

25 1 Pərwərdigar Sinay teoqida Musaoqa səz qilip mundaq dedi: — 2 Sən Israillaroqa mundaq degin: — Mən silərgə beridioqan zeminoqa kirgininglarda u zeminning əzimu Pərwərdigaroqa atap bir xabat aramini alsun. 3 Sən altə yil etizingni terip, altə yil tallik beoqingni qatap, ulardin hosullarni yioqkin; 4 əmma yəttinqi yili zeminning əzi üqün bir «xabatlik aram» bolsun; u Pərwərdigaroqa ataloqan bir «xabat» hesablinidu. Xu yili sən etizingni terimaysən wə tallikingni qatimaysən. 5 Əzlükidin ünüp qikkan hosulni ormaysən; wə qatalmioqan talliringning üzümlirini üzməysən; qünki xu yil zemin aram alidioqan yildur.
6 Halbuki, zemin xabat yilida qikaroqan hosul həmminglaroqa ozuk bolidu, yəni əzüng üqün, kul-dediking üqün, mədikaring üqün wə seningkidə turuwatkan musapir üqün, xuningdək mal-waranliring üqün 7 Wə zeminingdiki yawayi haywanlar üqünmu ozuk bolidu; zeminning həmmə hosuli ozuk bolidu.

«Kanay-buroqa qalidioqan yili», yəni «azadlik yili», «xadlik yili»

8 Xuningdək sən yəttə ketimlik xabat yilini, yəni yəttə həssə yəttə yilni sanioqin; yəttə xabat yil künliri kirik tokkuz yil bolidu. 9 Xunqilik wakit ətüp, yəttinqi ayda, ayning oninqi küni, kəfarət künidə buroqa qelip sadasini yukiri qikirisilər; kəfarət künining əzidə silər pütkül zemininglarda buroqining sadasini anglitisilər.
10 Xu əllikinqi yilini silər mukəddəs dəp bilip, pütkül zeminda uningda barlik turuwatkanlarning həmmisigə azadlikni jakarlixinglar kerək. Xu yil silərgə «azadlik yili» bolidu, hərbiringlar əz yər-mülükliringlaroqa kaytisilər, hərbiringlar əz ailə-jəmətinglaroqa kaytip barisilər. 11 Bu əllikinqi yili silərgə bir azadlik yili bolsun; u yili heq nemə terimaysilər, əzlükidin ünüp qikkan hosulnimu ormaysilər wə qatalmioqan talliringlarning üzümlirinimu yioqmaysilər. 12 Qünki bu azadlik yili bolup, silərgə mukəddəs hesablansun; uning hosulini bolsa, etiz-dalilardin tepip həmminglar yəysilər.

24:20 Mis. 21:24; Kan. 19:21; Mat. 5:38
25:2 Mis. 23:10
25:7 «... zeminingdiki yawayi haywanlar üqünmu ozuk bolidu; zeminning həmmə hosuli ozuk bolidu» — demək, (1) etiz-tallikning igisi əz yeridin ezlükidin ünüp qikkan «təbiiy hosul»ni oroqak wə piqak bilən hərgiz almasliki kerək; (2) barlik həlk xu «təbiiy hosul»din, xundakla hərhil dərəhlərning mewisini wə zemindiki baxqa təbiiy ozukluqni (kimning yeridə boluxidin kət'iynəzər) halioqanqə kol bilən üzsə bolatti; (3) hətta zemindiki yawayi haywanlarmu uningdin bəhrimən boluxka bolatti; xuning üqün etiz ətrapidiki qit-kaxalarni eqip berixi kerək idi.
25:10 «Azadlik yili» — əslidə ibraniy tilida «buroqa (qelix) yili» dəp atilatti. Keyin, uning qüxənqisi tezla «azadlik yili», «xadlik yili» degəngə əzgərdi.
25:12 «xabat yili» — bu ix tooqrisidiki bəlgilimilərni, 5-7-ayətlərdin wə izahatliridin kərüng.

Yər-mülüklərning yanduruluxi

[13] Azadlik yili aranglardiki ḥərbir adəm əz yər-mülkigə ḳaytsun. [14] Silər ḳoxnanglaroŋa birnemə setip bərsənglar, yaki ḳoxnanglardin birnemə setiwalsanglar, bir-biringlarni bozək ḳilmanglar. [15] Ḳoxnangdin yərni setiwalsang, undaḳta «azadlik yili»din keyin ətkən yillarning sanini ḥesablap uningdin setiwelixing kerək; umu ḳaloŋan yillarning saniola ḳarap, yərning keyinki ḥosullirioŋa asasən sanga setip bərsun. [16] «Azadlik yili»oŋiqə boloŋan yillar kəprək bolsa, baḥasini xuningoŋa muwapik yuḳiri kətürisən; ḳaloŋan yillar azrak bolsa, baḥasini xuningoŋa muwapik kemәytsun. Qünki ḳaloŋan yillarning ḥosulliri ḳanqə bolsa, u xu boyiqə sanga setip beridu. [17] Silər bir-biringlarni bozək ḳilmanglar, bəlki Hudayinglardin ḳorḳunglar; qünki Mən bolsam Hudayinglar Pərwərdigardurmən.

[18] Silər Mening bəlgilimilirimni tutup, ḥəkümlirimdə turup, xularoŋa əməl ḳilinglar; silər xundak ḳilsanglar, zemininglarda tinq-aman turisilər. [19] Xuning bilən zemin silərgə əz mewisini beridu, silər toyoŋudək yəp, uningda tinq-aman turisilər.

[20] Əgər silər: — Mana, bizgə terip ḥosulni yioŋixḳa ijazət berilmisə, yəttinqi yili nemə yəymiz, dəp sorisanglar, [21] silərgə məlum bolsunki, altinqi yilida üq yilning ḥosulini bərsun dəp, Mən üstünglaroŋa bərikitimni «qüx» dəp buyruymən. [22] Wə xundak boliduki, silər səkkizinqi yili teriysilər, əmma tokḳuzinqi yilioŋiqə exip ḳaloŋan kona ḥosuldin tehiqə yəysilər; xu tokḳuzinqi yilioŋiqə silər kona axliḳtin yəysilər.

[23] Yər-zemin setilsa, mənggülük setilmisun, qünki zeminning əzi Meningkidur, silər bolsanglar Mening yenimdiki musapir wə meḥman, halas. [24] Silər igə bolidioŋan pütkül zeminda yər-zeminning igilirigə uni «ḳayturuwelix ḥoḳuḳi»ni yaritip berixinglar kerək. [25] Əgər ḳerindaxliringlardin biri kəmbəoŋəllixip, əz miras yerini setiwətkən bolsa, uning yeḳin tuoŋḳini, yəni «ḥəmjəmət xapaətqi»si kelip əz ḳerindixi satḳan yərni ḳayturup setiwalsun. [26] Əgər uning ḥeq xapaətqi tuoŋḳini bolmisa, lekin u yanduruwelixḳa kerəklik pulni tapalisa, [27] undaḳta satḳinioŋa ḳanqə yil boloŋanliḳini ḥesablap, azadlik yilioŋiqə ḳaloŋan yillar üqün setiwaloŋan kixigə muwapik pul berip, əz yerigə ḳaytsun. [28] Lekin əgər u yanduruwelixḳa kerəklik pulni tapalmisa, əzi setip bərgən yər azadlik yilioŋiqə aloŋuqining ḳolida tursun; azadlik yili kəlgəndə yər yər setiwaloŋuqining ḳolidin qiḳsun, əz igisi əz yər-mülkigə ḳaytsun.

Setip bərgən əylər tooŋruluḳ

[29] Əgər birsi sepillik xəḥərning iqidiki bir turaloŋu əyni satḳan bolsa, setip bir yil iqidə uni yanduruwelix ḥoḳuḳi bardur. Toluḳ bir yil tügəp boloŋuqə, yanduruwelix ḥoḳuḳi bardur. [30] Lekin pütün yil iqidə yanduruwelinmisa, sepillik xəḥərning iqidiki bu əy nəsildin-nəsilgə aloŋan kixining ḳolida bolup, azadlik yili kəlsimu yandurulmas.

[31] Lekin sepilsiz kəntlərning əyliri bolsa zeminning etizliridək ḥesablinidu; ularni yandurup setiwaloŋili bolidu; azadlik yili kəlgəndə əsli igisining ḳolioŋa yandurulidu.

[32] Lekin Lawiy xəḥərliridə bolsa, Lawiylar əz mirasi boloŋan xəḥərlərdiki əylirini halisa ḥərḳaqan ḳayturuwelix ḥoḳuḳi bardur. [33] Lawiylardin biri əylirini, yəni əz mirasi boloŋan xəḥərdiki bir əyni ḳayturuwelix ḥoḳuḳi bar bolsimu, lekin ḳayturup almioŋan bolsa, undaḳ əḥwalda u azadlik yili kəlgəndə yandurulidu; qünki Lawiy xəḥərlirining əyliri bolsa Lawiylarning Israillarning

---

25:14 «Silər ḳoxnanglaroŋa birnemə setip bərsənglar, yaki ḳoxnanglardin birnemə setiwalsanglar» — bu ayəttiki «birnemə» xübḥisizki yər-zeminlarni yaki igilikni kərsitidu (13-ayətni kərüng).

25:25 «ḥəmjəmət xapaətqi» — muxu səz ibraniy tilidiki «goel»ning tərjimisidur. Təwrattiki nuroŋun yərlərdə bu səz tepilidu (məsilən, «Ayup» 19:25ni wə izaḥatni kərüng). Bəzidə «ḥəmjəmət ḳutḳuzoŋuqi» dəp tərjimə ḳilinidu. Bu səz omumən birsining məlum awariqilikkə uqrioŋinida, uningoŋa tuoŋḳanqilik (ḥəmjəmətlik) ḳilip uni ḳutḳuzux üqün bədəl tələydioŋan ḳutḳuzoŋuqi tuoŋḳinini bilduridu.

25:26 «lekin u yanduruwelixḳa kerəklik pulni tapalisa» — ibraniy tilida «u» «uning ḳoli» degən səz bilən ipadilinidu.

25:32 «Lawiylarning xəḥərliri» — Israil iqidə Lawiylaroŋa alaḥidə has boloŋan 48 xəḥər bar idi («Qəl.» 35-bab, «Yəxua» 21-babni kərüng).

arisidiki mirasi bolidu. 34 Xundaq ḫəm bularning xəḫərlirining qərisidiki etiz-yərliri bolsa, ularning əbədiy mirasi boloɣaqqa, setilsa bolmaydu.

Ḳərzlər wə ḳullar tooɣruluḳ bəlgilimilər

35 Sanga ḳoxna boloɣan, ḳerindaxliringlardin biri kəmbəoɣəllixip, əz jenini baḳalmay ḳalsa, sən uni musapir yaki yaḳa yurtluḳ meḫmandək yeningda turoɣuzup, uningdin həwər aloɣin. 36 Sən uningdin əsüm wə yaki payda almioɣin; sən Hudayingdin ḳorḳup, ḳerindixingni ḳexingda turuxḳa ḳoyoɣin. 37 Pulungni uningoɣa əsümgə bərmə, axliḳingnimu payda elix məḳsitidə uningoɣa ətnə bərmigin.
38 Hudayinglar boluxḳa, Ḳanaan zeminini silərgə berixkə silərni Misir zeminidin qiḳirip kəlgən Hudayinglar Pərwərdigar Əzümdurmən.
39 Əgər sanga ḳoxna boloɣan ḳerindixing kəmbəoɣəllixip, əzini sanga satsa, uni ḳuldək ḳulluḳ hizmitigə salmioɣin; 40 bəlki u ḳexingda mədikar yaki musapirdək tursun; azadliḳ yilioɣiqə sening hizmitingdə bolsun; 41 andin azad bolup əzi bilən baliliri ḳexingdin qiḳip, əz jəmətigə yenip berip, ata-bowilirining yər-mülkigə ḳaytsun. 42 Qünki ular Mən Əzüm Misir zeminidin qiḳirip elip kəlgən ḳul-bəndilirim boloɣaqḳa, ularni ḳuldək setixḳa yol ḳoymanglar. 43 Sən ularoɣa ḳattiḳ ḳolluḳ bilən hojiliḳ ḳilmaysən, bəlki Hudayingdin ḳorḳḳin.
44 Lekin əzünggə ḳul yaki dedək almaḳqi bolsang, ularni ətraptiki yat əllərdin xundaḳ ḳul ya dedək setiwalsang bolidu. 45 Bulardin baxḳa, aranglarda olturaḳlaxḳan musapirlarning pərzəntlirini wə xularning jəmətidin, yəni silər bilən billə turuwatḳan, zemininglarda tuoɣuloɣanlardin ḳullar setiwalsanglar bolidu; xuning bilən ular silərning mülkünglar bolup ḳalidu. 46 Silər muxularni əzünglardin keyinki baliliringlaroɣa miras ḳilip, ularoɣa mülük boluxḳa ḳaldursanglar bolidu; muxularni əbədgiqə ḳul ḳilsanglar bolidu; lekin əz ḳerindaxliringlar boloɣan Israillar arisida bolsa, bir-biringlaroɣa ḳattiḳ ḳolluḳ bilən hojiliḳ ḳilmasliḳinglar kerək.
47 Əgər aranglarda olturuxluḳ bir musapir yaki yaḳa yurtluḳ beyioɣan wə uningoɣa ḳoxna ḳerindixing kəmbəoɣəllixip, əzini xu ḳoxna musapiroɣa wə yaki xu musapirning məlum bir əwladioɣa satsa, 48 u setiloɣandin keyin uningda pul tələp ḫərlükkə qiḳix ḫoḳuḳi ḳalidu; uning aka-ukilirining ḫərḳaysisi uni ḫərlükkə setiwalsa bolidu. 49 Xuningdək uning taoɣisi yaki taoɣisining ooɣli wə yaki jəmətidin boloɣan ḫərḳaysi yeḳin tuoɣḳini uni ḫərlükkə setiwalsa bolidu; yaki əzining ḳurbi yətsə, pul berip əz-əzini ḫərlükkə setiwalsa bolidu. 50 Uni setiwalidioɣan kixi uning hojisi bilən gəplixip setiloɣan yildin tartip azadliḳ yilioɣiqə ḳanqilik boloɣanliḳini ḫesablap, setiwelix baḫasini yillarning sanioɣa ḳarap ḫesablisun; ḫərlük puli ḫesablaxta ḳulning hojisioɣa ixləxkə kerək boloɣan ḳaloɣan künlirining ḫəḳḳi «mədikarning ixligən künliri»dək ḫes ablansun. 51 Azadliḳ yilioɣa yənə heli yillar bolsa, xuni ḫesablap, setiloɣan pulning nisbiti boyiqə ḫərlük pulini ḫesablap bərsun; 52 əgər azadliḳ yilioɣa az yillar ḳaloɣan bolsa, uni ḫesab ḳilip,

---

25:33 «Lawiylardin biri əylirini... ḳayturuwelix ḫoḳuḳi bar bolsimu,... u azadliḳ yili kəlgəndə yandurulidu» — yaki «Əgər Lawiylardin biri baxḳa birsidin (yəni baxḳa bir Lawiy adəmdin) əz mirasi boloɣan xəḫiridə bir əyni setiwalsimu, azadliḳ yili kəlgəndə yandurulidu». Bu ayətning yənə bəzi baxḳa tərjimiliri yaki xərḫliri uqrixi mumkin.
25:34 «... bularning xəḫərlirining qərisidiki etiz-yərliri ... setilsa bolmaydu» — bu etizlar ularning hususiy təəlluḳati əməs, bəlki ularning «kollektip» təəlluḳi idi.
25:36 Mis. 22:25; Ḳan. 23:18; Pənd. 28:8; Əz. 18:8; 22:12
25:39 Mis. 21:2; Ḳan. 15:12; Yər. 34:14
25:41 «andin *ḳul* azad bolup əzi bilən baliliri ... ata-bowilirining yər-mülkigə ḳaytsun» — «Mis.» 21:2-6-ayətlərdə berilgən bəlgilimilər boyiqə ibraniy ḳul altə yil ixləp boloɣandin keyin azadliḳḳa ḳoyup berilixi kerək. Lekin «azadliḳ yili» uning ixləxkə kerək boloɣan altə yil toxmayla kəlsə, xu yili u ailisi bilən azadliḳḳa qiḳidu.
25:43 Əf. 6:9; Kol. 4:1
25:49 «...əzining ḳurbi yətsə, pul berip əz-əzini ḫərlükkə setiwalsa bolidu» — demək, hojayini yat əllik bolsa, «Mis.» 21:2-6-ayətlərdiki «ḳul altə yil ixləp andin azad bolidu» degən bəlgilimə inawətlik bolmaydu.
25:50 «... ḳaloɣan künlirining ḫəḳḳi «mədikarning ixligən künliri»dək ḫesablansun» — demək, ḳaloɣan yillaroɣa mədikarning ix ḫəḳḳi əlqimi boyiqə pul ḫesablap təlixi kerək.

ḳaloɣan ḳulluḳ yillirioɣa muwapiḳ pulni yandurup bərsun.
53 Bolmisa, ḳul xu hojisining yenida yilliḳ mədikardək turuxi kerək; uning hojisi sening kəz aldingda uningoɣa ḳattiḳ ḳolluḳ bilən hojiliḳ ḳilmisun.
54 Əgər ḳul yuḳiriḳi yollar bilən ḥərlükkə qiḳalmisa, azadliḳ yili kəlgəndə ḳoyup berilsun — u baliliri bilən ḳoxulup azad bolidu. 55 Qünki Israillarning əzi Manga ḳul-bəndilərdur; ular Mən Əzüm Misir zeminidin qiḳirip kəlgən ḳul-bəndilirimdur. Hudayinglar Pərwərdigar Əzümdurmən.

Hudaoɣa itaətmən boluxning bəht-bərikiti, itaətsizlik kəltüridioɣan balayi'apətlər

26 1 Silər əzünglar üqün ḥeqḳandaḳ but yasimanglar yaki əzünglaroɣa ḥeq oyma məbud yaki ḥaykəl-tüwrükni turoɣuzmanglar yaki ularoɣa bax uruxḳa oyuloɣan nəḳixlik taxlarni zemininglarda ḥərgiz tiklimənglar; qünki Əzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
2 Mening xabat künlirimni tutup, muḳəddəs jayimoɣa ihlasmən bolunglar. Mən Pərwərdigardurmən.
3 Əgər silər mening bəlgilimilirimdə mengip, əmrlirimni tutup ularoɣa əməl ḳilsanglar,
4 Mən yeringlarning əz ḥosulini berip turuxioɣa, daladiki dərəhlərning mewisini qiḳirixioɣa waḳtida yamoɣurliringlarni yaoɣdurup turimən. 5 Xuning bilən haman tepix waḳti üzüm yioɣix pəsliqiqə bolidu, üzüm yioɣix waḳti teriloɣu waḳtioɣiqə bolidu; silər neninglarni toyunoɣuqə yəp, əz zemininglarda tinq-aman turisilər.
6 Mən zeminoɣa aram-tinqliḳ ata ḳilimən, xuning bilən ḥeqkim silərni ḳorḳutalmaydu, aramhuda yetip uhlaysilər; wəḥxiy ḥaywanlarni zemindin yoḳitimən, ḳiliqmu zemininglardin ətməydu;
7 silər düxmənliringlarni ḳooɣlaysilər, ular aldinglarda ḳiliqlinip yiḳilidu. 8 Silərdin bəx kixi yüz kixini ḳooɣlaydu, yüz kixi on mingni ḳaquridu; düxmənliringlar bolsa aldinglarda ḳiliqlinip yiḳilidu.
9 Mən silərgə yüzümni ḳaritip, silərni pərzənt kərgüzüp kəpəytimən, silər bilən baoɣlioɣan əḥdəmni məzmut turoɣuzimən.
10 Silər tehiqə uzun saḳlanoɣan kona axliḳni yəwatḳininglarda, yengi axliḳ qiḳidu; yengisi wəjidin konisini qiḳiriwetisilər. 11 Mən Əz makanimni aranglarda turoɣuzimən wə ḳəlbim silərdin nəprətlənməydu.
12 Mən aranglarda mengip silərning Hudayinglar bolimən wə silər Mening həlḳim bolisilər.
13 Mən silərni Misirda ularning ḳulliri boluxtin ḥər ḳilixḳa xu zeminidin qiḳaroɣan Hudayinglar Pərwərdigardurmən; Mən boyunturuḳunglarning asarətlirini sundurup, ḳəddinglarni tik ḳilip mangoɣuzdum.
14 Ḥalbuki, əgər silər Manga ḳulaḳ salmay, bu əmrlərning ḥəmmisigə əməl ḳilmay,
15 bəlgilimilirimni taxlap, ḳəlbinglardin ḥəkümlirimni yaman kərüp, barliḳ əmrlirimni tutmay, əḥdəmni buzsanglar, 16 Mənmu bexinglaroɣa xu ixlarni qüxürimənki, — Mən silərgə wəḥimə selip, kəzünglarni kor ḳilidioɣan, jeninglarni zəipləxtüridioɣan sil-waba kesili, kezik kesilini bexinglaroɣa qüxürimən. Silər uruḳunglarni bikar qeqip-teriysilər, qünki düxmənliringlar uni yəp ketidu.

25:53 «... uning hojisi sening kəz aldingda uningoɣa ḳattiḳ ḳolluḳ bilən hojiliḳ ḳilmisun» — demək, Yəḥudiylardin biri yaḳa yurtluḳ bir hojayinning ḳol astida ḳul bolup ixlisə, ḳoxna boloɣan Yəḥudiy ḳerindaxliri uning ḥaliɣa yetip, uningdin həwər elixi kerək.
26:1 Mis. 20:4; Ḳan. 5:8; 16:22; Zəb. 97:7
26:2 Law. 19:30
26:3 Ḳan. 28
26:5 Law. 25:19
26:6 Ayup 11:18,19
26:8 Yə. 23:10
26:11 Əz. 37:26; 2Kor. 6:16
26:14 Ḳan. 28:15; Yioɣ. 2:17; Mal. 2:2

17 Mən yüzümni silərgə ⱪarxi ⱪilimən, xuning bilən silər düxmənliringlardin urulup ⱪaqidiⱺan bolisilər; silərni əⱪ kərgüqilər üstünglardin ⱨəkümranliⱪ ⱪilidu; ⱨeqkim silərni ⱪooⱺlimisimu, ⱪaqisilər.
18 Bulardin ⱨeq ibrət almay, bəlki Manga yənə ⱪulaⱪ salmisanglar, Mən gunaⱨliringlar tüpəylidin silərgə bolⱺan jazani yəttə ⱨəssə eoⱺirlitimən, 19 küq-ⱨaywənglardin bolⱺan ⱨakawurluⱪinglarni sundurimən; asmininglarni təmürdək ⱪilip, yeringlarni mistək ⱪiliwetimən; 20 əjir-japayinglar bikaroⱺa ketidu, yeringlar ⱨosul bərməydu, daladiki dərəhlərgə mewə qüxməydu.
21 Əgər yənila Mən bilən ⱪarxi mangsanglar, xundaⱪla Manga ⱪulaⱪ salmisanglar, Mən gunaⱨliringlaroⱺa layiⱪ bexinglaroⱺa qüxidiⱺan waba-külpətlərni yənə yəttə ⱨəssə eoⱺirlitimən. 22 Aranglaroⱺa silərni baliliringlardin juda ⱪilidiⱺan, qarpayliringlarni yoⱪitidiⱺan, silərni azlitidiⱺan yawayi ⱨaywanlarni əwətimən; yol-koqiliringlar adəmzatsiz qəldək bolup ⱪalidu. 23 Silər bu ixlar arⱪiliⱪ ibrət-tərbiyə almay, bəlki yənila Manga ⱪarxi mangsanglar, 24 Mənmu silərgə ⱪarxi mengip, gunaⱨinglar tüpəylidin bolⱺan jazani yənə yəttə ⱨəssə eoⱺirlitip, Mən Өzüm silərni urimən; 25 üstünglaroⱺa əⱨdəmni buzoⱺanliⱪning intiⱪamini alidiⱺan ⱪiliq qüxürimən; xuning bilən silər xəⱨərlərgə yioⱺiliwalisilər, Mən aranglaroⱺa waba qüxürimən; xuning bilən silər düxmənlərning ⱪolioⱺa qüxisilər. 26 Silərgə yələnqük bolⱺan axliⱪni ⱪurutuwetimən; on ayal bir bolup bir tonurda nan yeⱪip, nanlarni silərgə tarazida tartip beridu, əmma buni yegininglar bilən toymaysilər.
27 Əgər bulardin ⱨeq ibrət almay, manga ⱪulaⱪ salmisanglar, bəlki manga ⱪarxi mangsanglar, 28 Mənmu ⱪəⱨr bilən silərgə ⱪarxi mangimən; Mən, yəni Mən Өzüm gunaⱨliringlar tüpəylidin jaza-tərbiyini yənə yəttə ⱨəssə eoⱺirlitip qüxürimən. 29 Xuning bilən silər oⱺulliringlarning gəxi wə ⱪizliringlarning gəxini yəysilər; 30 xundaⱪla Mən ⱪurbanliⱪ «yuⱪiri jay»liringlani wəyran ⱪilip, «kün tüwrük»liringlarni sundurup, əlüklikringlarni sunuⱪ butliringlarning üstigə taxliwetimən; Mening ⱪəlbim silərdin nəprətlinidu. 31 Mən xəⱨərliringlarni wəyran ⱪilip, muⱪəddəs jayliringlarni harab ⱪilip, ⱪurbanliⱪinglarning huxbuylirini yənə purimaymən; 32 zeminni ⱨalakətkə elip barimən; uningda olturaⱪlaxⱪan düxmənliringlar bu əⱨwaloⱺa ⱨəyranuⱨəs ⱪalidu. 33 Silərni əllərning arisioⱺa taritip, kəyninglardin ⱪiliqni suoⱺurup ⱪooⱺlaymən; xuning bilən zemininglar wəyran bolup xəⱨərliringlar harab ⱪilinidu. 34 U waⱪitta, silər düxmənliringlarning zeminida turuwatⱪininglarda, zemin wəyranə bolⱺan barliⱪ künlərdə, zemin əz xabat künliridin səyünidu; u zamanda zemin dərwəⱪə aram elip əz xabatliridin səyünidu. 35 Əzi wəyranə bolup turoⱺan barliⱪ künliridə u aram alidu, yəni silər uningda turuwatⱪan waⱪittiki xabat künliringlarda ⱨeq almioⱺan aramni əmdi alidu.
36 Aranglardin ⱪutulup ⱪaloⱺanlar bolsa, ular düxmənlərning zeminlirida turoⱺinida kəngüllirigə yürəkzadilik salimən, xuning bilən ular qüxkən bir yopurmaⱪning xəpisini anglisa ⱪiliqtin ⱪaqⱪandək ⱪaqidu; ⱨeqkim ⱪooⱺlimisimu yiⱪilip qüxidu. 37 Gərqə ⱨeqkim ularni ⱪooⱺlimisimu, dərwəⱪə ⱪiliqtin yiⱪitiloⱺandək ular bir-birining üstigə putlixip yiⱪilidu;

26:17 Pənd. 28:1
26:19 «... asmininglarni təmürdək ⱪilip, yeringlarni mistək ⱪiliwetimən» — demək, asmandin ⱨəl-yeoⱺin qüxməydu ⱨəmdə bəlkim ularning dualiri asmandin yuⱪirioⱺa ətməydu, yər susiz bolup intayin ⱪattiⱪlixip bolidu.
26:24 2Sam. 22:27; Zəb. 18:26-27
26:26 «silərgə yələnqük bolⱺan axliⱪni ⱪurutuwetimən; ...» — səzmusəz tərjimə ⱪiloⱺanda «Mən silərning «nan ⱨasa»nglarni sunduruwətkinimdə, ...». «Yələnqük» degən səz ibraniy tilida adəttə «tayaⱪ» yaki «ⱨasa»ni bildüridu. Mumkinqiliki barki, ⱪədimki zamanlarda Yəⱨudiy həlⱪi əz nanlirini bir tayaⱪta (ziⱨⱪa ətküzgəndək) kətürüp mangatti. Omumən, mənisi bizning tərjimə ⱪiloⱺinimizdək bolsa kerək.
26:29 Ⱪan. 28:53; 2Pad. 6:28; Yoⱺ. 4:10
26:30 «yuⱪiri jaylar» — Israil wə Yəⱨuda uzundin beri taoⱺ qoⱪⱪiliri ⱪatarliⱪ jaylarda ⱨərhil butlaroⱺa qoⱪunup, ⱨətta axu jaylarda «insan ⱪurbanliⱪ»larni ⱪilip kəlgən («əz.» 16:21, 20:28 ⱪatarliⱪlarni kərüng). **««kün tüwrük»liringlarni»** — «kün tüwrük»lər bəlkim küngə qoⱪunuxⱪa munasiwətlik but-ⱨəykəllər boluxi mumkin. Baxⱪa birhil tərjimisi: — «isriⱪdanliringlarni».
26:30 2Tar. 34:7
26:34 Law. 25:2

silərdə düxmənliringlaroɣa ḳarxi turoɣudək küq ḳalmaydu. [38] Əllərning arisida ḥalak bolisilər, düxmənliringlarning zemini silərni yəp ketidu. [39] Aranglardin ḳutulup ḳaloɣanliri bolsa əz rəzilliki tüpəylidin düxmənliringlarning zeminida zəiplixidu; wə ata-bowilirining rəzillikidimu yürüp, xular zəipləxkəndək ularmu zəiplixidu.

Gunaḥlarni iḳrar ḳilip nijat tepix

[40] Ḥalbuki, ular əzi ḳiloɣan rəzilliki bilən ata-bowilirining sadir ḳiloɣan rəzillikini, Manga yüz ərüp asiyliḳ ḳiloɣinini, xundaḳla ularning Manga ḳarxi turup mangoɣinini boynioɣa alidu, [41] xuningdək Mening ularoɣa ḳarxi mangoɣinimoɣa, xuningdək ularni düxmənlirining ḳolioɣa tapxuroɣinimoɣa iḳrar bolidu. Xunga əgər u waḳitta ularning hətnisiz kəngli təwən ḳilinip, əz ḳəbiḥlikining jazasini ḳobul ḳilsa, [42] undaḳta Mən Yaḳup bilən baoɣlioɣan əḥdəmni yad ḳilip, Isḥaḳ bilən baoɣlioɣan əḥdəmnimu wə Ibraḥim bilən baoɣlioɣan əḥdəmnimu esimgə kəltürimən, zeminnimu yad ḳilimən. [43] Qünki zemin ulardin taxlinip, ularsiz bolup harabə turoɣan waḳitta, xabat künliridin səyünidu; ular bolsa əz ḳəbiḥlikining jazasini ḳobul ḳilidu; səwəbi dəl xuki, ular Mening ḥəkümlirimni taxlidi, bəlgilimilirimni ḳəlbidin yaman kərgənidi.
[44] Ḥalbuki, xundaḳ bolsimu, ular əz düxmənlirining zeminida turoɣinida Mən ularni taxlimaymən yaki ularoɣa əḳlük ḳilmaymən, xuningdək ular bilən baoɣlioɣan əḥdəmni buzmaymən, ularni yoḳatmaymən; qünki Mən Əzüm ularning Hudasi Pərwərdigardurmən. [45] Mən bəlki ularni dəp, ularning Hudasi boluxḳa əllərning kəzi aldida Misir zeminidin qiḳirip kəlgən ata-bowiliri bilən baoɣlaxḳan əḥdəmni esimdə tutimən. Mən Pərwərdigardurmən.

Hulasə

[46] Pərwərdigar Musani wasitə ḳilip, Sinay teoɣida əzi bilən Israillarning otturisida bekitkən ḥəkümlər, bəlgilimilər wə ḳanunlar mana xular idi.

Ḳoxumqə ḳisim — Ḳəsəm bilən Hudaoɣa ataloɣan kixilər tooɣruluḳ

27 [1] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[2] Sən Israillaroɣa mundaḳ degin: — Əgər birsi pəwḳul'addə bir ḳəsəm ḳilip məlum kixining jenini Pərwərdigaroɣa atioɣan bolsa, undaḳta xu kixigə sən bekitkən jenining ḳimmitining nərhi təwəndikidək bolidu; [3] Yexi yigirmə bilən atmixning arilikida boloɣan ər kixi bolsa, sən tohtitidioɣan ḳimmiti muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə bolsun; uning ḳimmiti əllik xəkəl kümüxkə tohtitilsun. [4] Ayal kixi bolsa, aranglarda tohtitioɣan ḳimmiti ottuz xəkəl bolsun. [5] Əgər yexi bəx bilən yigirmining arilikida bolsa, ərkək üqün tohtitilidioɣan ḳimmiti yigirmə xəkəl bolup, ayal kixi üqün on xəkəl bolsun. [6] Əgər yexi bir ay bilən bəx yaxning arilikida bolsa, tohtitilidioɣan ḳimmiti ooɣul bala üqün bəx xəkəl, ḳiz bala üqün üq xəkəl kümüx bolsun. [7] Əgər atmix ya uningdin qongraḳ yaxtiki kixi bolsa, tohtitilidioɣan ḳimmiti ər kixi üqün

26:39 «ata-bowilirining rəzillikidimu yürüp, xular zəipləxkəndək ularmu zəiplixidu» — yaki «əzliridiki, xundaḳla ata-bowilirining rəzillikidə yürüp zəiplixidu».
26:40 «... Manga ḳarxi turup mangoɣinini boynioɣa alidu» — xu ayətning ḳizik bir yeri xuki, uningda enik ḥalda həlḳning birla qong rəzilliki, birla qong asiyliḳi kərsitilgəndək turidu. Ḳaysi «birla gunaḥ» desək, jawab xübḥisizki, Injilda tepilidu — u bolsimu, əz Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥini rət ḳilixtin ibarət.
26:44 Ḳan. 4:31; Rim. 11:1,26
27:2 «sən bekitkən jenining ḳimmitining nərhi təwəndikidək bolidu» — xübḥisizki, muxu yərdə «sən» bax kaḥin yaki bu ixḳa məs'ul boloɣan kaḥinni kərsitidu.
27:3 «muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki» — xübḥisizki, pütkül əl üqün əzgərməs əlqəm bolsun dəp muḳəddəs jayda saḳlaḳlik, muḳim bekitilgən birnəqqə hil əlqəmlərdin biri boluxi kerək. «Xəkəl» kümüxning (yaki altunning) əlqimi bolup, adəttə 11.4 gram ətrapida boluxi mumkin. **«... Uning ḳimmiti əllik xəkəl kümüxkə tohtitilsun»** — ibraniy tilida «sən... uning ḳimmitini tohtitip bərgin» deyilidu. Biz uni «...uning ḳimmiti ... tohtitilsun» dəp məjḥul xəkildə alduḳ. Keyinki ayətlərdimu biz xu ibarini «məjḥul xəkil»də ipadiliduḳ.

on bəx xəkəl, hotun kixi üqün on xəkəl bolsun.
[8] Əgər birsi tohtitiloŋan kimmitini töləxkə kurbi yətmisə, u özini kahinning aldida tək kilsun; kahin uning kimmitini bekitsun. Kahin kəsəm kiloŋuqining əhwaliŋa karap uning kimmitini tohtitip bərsun.

Koxumqə kisim — kəsəm üqün Hudaoŋa ataloŋan haywanlar tooŋruluk

[9] Əgər birsi kəsəm kilip Pərwərdigaroŋa kurbanlik boluxka layik bolidioŋan bir haywanni uningoŋa atioŋan bolsa, undakta xundak haywanlar Pərwərdigaroŋa atap mutlək mukəddəs sanalsun;
[10] haywan naqar bolsa uning ornioŋa yahxini yaki yahxining ornioŋa naqirini tegixixkə yaki ornioŋa baxkisini almaxturuxka hərgiz bolmaydu. Mubada atioŋuqi u haywanning ornioŋa yənə bir haywanni yənggüxlimək qi bolsa, Awwalkisi bilən ornioŋa əkəlginining hər ikkisi mukəddəs sanalsun. [11] Əgər haywan Pərwərdigaroŋa ataloŋan kurbanlikka layik bolmaydioŋan bir «napak» haywan bolsa, undakta u haywanni kahinning aldioŋa elip kəlsun; [12] andin kahin əzi uning yahxi-yamanlikioŋa karap kimmitini tohtatsun; kahin kimmitini kanqə tohtatkan bolsa xundak bolsun.
[13] Əgər igisi pul töləp haywanni kayturuwlmakqi bolsa, tohtitiloŋan kimmitigə yənə uning bəxtin birini koxup bərsun.

Kəsəm üqün Hudaoŋa ataloŋan əylər tooŋruluk

[14] Əgər birsi Pərwərdigaroŋa mukəddəs bolsun dəp əyini uningoŋa atap mukəddəs kilsa, kahin uning yahxi-yamanlikioŋa karap kimmitini tohtatsun; kahin uning kimmitini kanqə tohtatkan bolsa, xu kimmiti inawətlik bolidu. [15] Keyin əgər əyni atioŋuqi kixi uni kayturuwalmakqi bolsa, u tohtitiloŋan kimmitigə uning bəxtin birini koxup bərsun; andin əy yənə uning bolidu.

Kəsəm üqün Hudaoŋa ataloŋan yər-etizlar tooŋruluk

[16] Əgər birsi əz mal-mülki boloŋan etizlikning bir kismini Pərwərdigaroŋa atap mukəddəs kilsa, kimmiti uningoŋa kanqilik uruk terilidioŋanlikioŋa karap tohtitilsun; bir homir arpa uruki ketidioŋan yər bolsa, kimmiti əllik xəkəl kümüxkə tohtitilsun. [17] Əgər birsi «azadlik yili»din tartip əz etizlikini mukəddəs kilsa, sən kanqə tohtatsang xu bolsun. [18] Lekin əgər birsi «azadlik yili»din keyin əz etizlikini mukəddəs kiloŋan bolsa, kahin kelidioŋan azadlik yilioŋiqə kanqilik yillar kaloŋanlikini hesablap kimmitini tohtatsun. Ətüp kətkən yillaroŋa karap toluk bahadin muwapik pul kemaytilsun.
[19] Əgər birsi əz etizlikini mukəddəs kiloŋandin keyin pul töləp uni kayturuwalmakqi bolsa, u sən tohtatkan kimmitigə yənə uning bəxtin birini koxup bərsun; xuning bilən etizlik uning əz kolioŋa kaytidu.
[20] Əgər u pul berip etizlikni kayturuwalmioŋan bolsa yaki baxka birsigə setip bərgən bolsa, keyin xu etizlikni kayturuwelixka bolmaydu, [21] Bəlki azadlik yili kəlgəndə etizlik «igisigə kayturulidioŋanda» u mutlək beoŋixlanoŋan yərgə ohxax, Pərwərdigaroŋa atap mukəddəs

---

27:9 «Pərwərdigaroŋa atap mutlək mukəddəs sanalsun» — demək, kurbanliklaroŋa layik boloŋan haywanlar kəsəm bilən Hudaoŋa ataloŋan bolsa, keyin ularni pul töləp kaytuwelixka heq bolmaydu. U yaki kurbanlik bolidu yaki Hudaoŋa wakalitən turoŋan kahin-lawiylaroŋa tegidu.
27:16 «Etizlikni Pərwərdigaroŋa atap mukəddəs kilix» — bu ix bəlkim etizlikni Hudaning wəkilliri, yəni kahin-lawiylaroŋa tapxurux idi; xundak bolsa, ular xu etizlikning paydisini yilmu-yil alalaytti; yaki bolmisa atioŋuqi kixi əzi kahin təripidin tohtitiloŋan pulini biwasitə kahin-lawiylaroŋa tapxuratti. **«homir»** — «homir»ning əsliy mənisi «exək kətürəligüdək yük» bolup, təhminən 220-300 litr.
27:17 «... sən kanqə tohtatsang xu bolsun» — bu ayəttiki «sən» xübhisizki, əyni wakittiki kahinni kərsitidu. «azadlik yilidin tartip» hesablioŋan baha bolsa qokum yukiriki 16-ayət boyiqə kanqə homir uruk qeqilidioŋan bolsa, uning əllik hassisi (tooŋrirak, 49 hassisi) boloŋan xəkəl bolidu, degən kərsətmə bilən hesablinidu. 18-19-ayəttə baxka əhwallar kərsitilidu.
27:20 «... yaki baxka birsigə setip bərgən bolsa,...» — «yaki» degənning baxka bir hil tərjimisi: «birak». **«baxka birsigə setip berix»** — bəlkim ixlitix hokukini baxka birsigə setix. Bəzi xərhqilər muxu yərni «baxka birsigə satkuqi»ni etizlikka məs'ul kahinni kərsitidu, dəp karaydu.

kilinip, miras hokuki kahinoŋa etidu.
22 Əgər birsi setiwaloŋan əmma əz mirasi bolmioŋan bir parqə yər-etizni Pərwərdigaroŋa atap
mukəddəs kiloŋan bolsa, 23 kahin azadlik yilioŋiqə kaloŋan yilni hesablap, kimmitini tohtatsun.
Andin u küni xu kixi tohtitiloŋan kimmitini Pərwərdigaroŋa mukəddəs kiloŋan nərsə süpitidə
kəltürsun. 24 Lekin azadlik yili kəlgəndə, etizlik kimdin elinoŋan bolsa, xu kixigə, yəni əslidiki
igisigə kayturup berilsun.
25 Sən tohtitidioŋan barlik kimmətlər bolsa həmixə mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki
boyiqə hesablansun; bir xəkəl yigirmə gərahka barawər bolidu.

Tunji tuoŋuloŋinini Hudaoŋa bədəl tələp kayturuwelix

26 Lekin qarpayning tunji balisi tunji bala boloŋanliki səwəbidin əslidinla Pərwərdigaroŋa atilidioŋan
boloŋaqka, kala bolsun, koy-əqkə bolsun heqkim uni «Hudaoŋa atap» mukəddəs kilmisun; qünki
u əslidə Pərwərdigarning idi. 27 Əgər u napak bir haywandin tuoŋuloŋan bolsa, igisi sən tohtatkan
kimmətkə yənə uning bəxtin birini koxup berip, andin özigə kayturuwalsun; lekin əgər igisi uni
özigə kayturuwalmaymən desə, bu haywan sən tohtatkan kimmətkə setilsun.

Pərwərdigaroŋa mutlək ataloŋan nərsilər tooŋruluk

28 Əgər birsi Pərwərdigaroŋa əz melidin, adəm bolsun, haywan bolsun yaki miras yeri bolsun,
Pərwərdigaroŋa mutlək atioŋan bolsa, undak nərsə hərgiz setilmisun yaki bədəl tələx bilənmu
kayturulmisun. Pərwərdigaroŋa mutlək ataloŋan hərnərsə bolsa «əng mukəddəslərning biri»
hesablinip, uningoŋa has bolidu. 29 Əgər bir adəm Hudaoŋa mutlək has ataloŋan bolsa, undakta
uning üqün bədəl berilip, kayturuwelinixka hərgiz bolmaydu; u qokum eltürülüxi kerək.

«Ondin bir» əxrə boloŋan nərsilərni kayturuwelix tooŋruluk

30 Yər-zemindin qikkan həmmə hosulning ondin biri boloŋan əxrə bolsa, yərning danlik
ziraətliri bolsun yaki dərəhlərning mewisi bolsun, Pərwərdigarningki bolidu; u Pərwərdigaroŋa
mukəddəs kilinoŋandur. 31 Birsi əz əxriliridin məlum birnərsini bədəl berip kayturuwalmakqi
bolsa, u xuningoŋa yənə uning kimmitining bəxtin birini koxup berip, kayturuwalsun.
32 Kala yaki koy-əqkə padisidin elinidioŋan əxrə bolsa padiqining tayiki astidin ətküzülgən
haywanlardin hər oninqisi bolsun; Pərwərdigaroŋa atilip mukəddəs kilinoŋini xu bolsun.
33 Heqkim uning yahxi-yamanlikioŋa karimisun wə yaki uni almaxturmisun; əgər uni
almaxturimən desə, Awwalkisi bilən ornioŋa almaxturuloŋan hər ikkisi mukəddəs sanalsun; u
hərgiz bədəl təlüp kayturuwelinmisun.
34 Pərwərdigar Sinay teoŋida Musaoŋa tapiloŋan, Israillaroŋa tapxurux kerək boloŋan əmrlər
mana xular idi.

27:21 «mutlək beoŋixlanoŋan yərgə ohxax» — «mutlək beoŋixlanoŋan» ibraniy tilida «hərəm» yaki «hərəm» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz adəttə Hudaoŋa mutlək ataloŋan nərsining heqkandak adəmgə təwə bolmaydioŋanlikini bildüridu. Gahi əhwalda «hərəm» dəp bekitilgən (Hudaoŋa mutlək ataloŋan) nərsilər pütünləy wəyran kilinixi kerək.
27:25 Mis. 30:13; Qəl. 3:47; Əz. 45:12
27:26 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Qəl. 3:13; 8:17
27:27 «...igisi sən tohtatkan kimmətkə yənə uning bəxtin birini koxup berip,...» — bu ayəttiki «sən» xübhisizki, əyni wakittiki kahinni kərsitidu. **«... bu haywan sən tohtatkan kimmətkə setilsun»** — «Mis.» 34:19-20-ayətnimu kərüng. Birinqi bəlgilimə qəl-bayawanda boloŋan wakitta inawətlik idi, bu ikkinqi bəlgilimə bolsa zeminoŋa kirgəndin keyin inawətlik bolatti.
27:28 Yə. 6:18; 7:13-26.
27:29 «u eltürülüxi kerək» — Huda Əzi bir nərsini «bu Manga «hərəm» (yaki «hərəm») (mutlək ataloŋan) bolsun» degən bolsa, adəttə xu nərsə yirginqlik bolup, halakətkə layik idi. «Hərəm» degən səz yokitix kerək boloŋan» degən mənidə. Birnəqqə misallar təwəndiki ayətlərdə tepilidu: — «Mis.» 22:20, «Qəl.» 18:14, 21:2-3, «Kan.» 13:15, «Yəxua» 6:17-18, 21. Bəzidə «hərəm» Hudaoŋa ataloŋan esil, yahxi nərsinimu kərsitidu.
27:30 «... həmmə hosulning ondin biri boloŋan əxrə» — «əxrə» degən səz muxu yərdə Hudaoŋa ataloŋan, məhsulatlardin ondin birini kərsitidu. **«danlik ziraətliri»** — ibraniy tilida «danliri».

Ḳoxumqə sөz

«Əbədiy» wə «mənggü» tooɣruluḳ

«Əbədiy» wə «mənggü» ibraniy tilida «əl-olam» degən sөz bilən ipadilinidu. Təwratta «əl-olam» degən sөz kөp ḳisim yərlərdə «əbədiy» yaki «mənggü» dəp tərjimə ḳilinidu. Ḥalbuki, bu sөzning toluḳ mənisi: — «insanlaroɣa ḥazir naməlum boloɣan, bilgili bolmaydioɣan kəlgүsidiki bir mənzilgiqə» degəndək bolidu. Undaḳ waḳit intayin uzun boluxi kerək, əlwəttə. Ḥalbuki, əgər bundaḳ «mənzil»ning qekini bekitixkə ḳət'iy mumkin bolmisa yaki aldi-kəynidiki sөzlərdin ḥeqḳandaḳ baxḳa mənə qiḳmisa, undaḳta «mənggü» yaki «əbədiy» «qeki yoḳ» degən mənidə qüxənsək tooɣra bolidu. Bularoɣa misal: —

(«Yar.» 3:22) «**Pərwərdigar Huda sөz ḳilip: Mana, adəm yahxi bilən yamanni bilidioɣan, Bizlərdin biridək bolup ḳaldi. Əmdi ḳolini uzitip ḥayatliḳ dərihidin elip yəp, əbədgiqə ḥayat ḳalmisun üqün uni tosuximiz kerək, dedi**».

(«Mis.» 15:3) «**Huda Musaoɣa yənə: — Israillaroɣa: —**
«Ata-bowiliringlarning Hudasi, Ibraḥimning Hudasi, Isḥaḳning Hudasi wə Yaḳupning Hudasi boloɣan «Yaḥwəḥ» meni ḳexinglaroɣa əwətti; U: Yaḥwəḥ degən bu nam əbədgiqə Mening namim bolidu, dəwrdin-dəwrgiqə Mən xu nam bilən əskə elinimən, dəydu» — degin».

Ḥalbuki, Muḳəddəs Kitabta, «əl-owlam» degən sөz ixilitilgən ayətlər tooɣruluḳ keyin Huda təripidin bir wəḥiy qüxüp, uningda mənzil-qək ayan ḳilinoɣan bolsa, undaḳta «əl-owlam» degən bu sөzni: «xu mənzilgiqila boloɣan» degən mənidə qüxinix kerək. Təwəndə buningoɣa misal: —

(«Mis.» 29:28) «**Xunga, buningdin keyin... Israillar inaḳliḳ ḳurbanliḳini bərgəndə, u ikki hil gөx Ḥarun wə uning ooɣullirining nesiwisi bolidu. Bu mənggülük** («əl-owlam») **bir bəlgilimə bolidu**»

(«Qəl.» 25:13) «**«U uningoɣa wə uning əwladliroɣa təwə bolidioɣan mənggülük** («əl-owlam») **kaḥinliḳ əḥdisi bolidu, qünki u өz Hudasini dəp wapasizliḳḳa ḥəsət ḳilip, Israillar üqün kafarət kəltürdi» — dəp jakarlioɣan**»

(«Ḳan.» 23:6) «**Silər ḥəmmə künliringlarda ularning** (Ḳanaanliḳlarning) **aman-esənliki bilən awatliḳini ḥərgiz** («əl-owlam») **istimənglar**».

(«Top.» 1:4) «**Bir dəwr ətidu, yənə bir dəwr kelidu;**
Birak yər-zemin mənggügə («əl-owlam») **dawam ḳilidu**».

Bu tət ayəttə birhil «mənzil, nuḳta» bar. Ḥarunoɣa tapxuruloɣan kaḥinliḳ tooɣirisida Injildin bizgə məlumki, xu kaḥinliḳ əslidə Məsiḥ dunyaoɣa kelip өlüp tirilgüqə bekitilgənidi; Məsiḥ ḥəḳiḳətən «**Məlkizədəkning kaḥinliḳ tüzümi tərtipidə mənggü kaḥindur**» («Zəb.» 110:4, «Ibr.» 7:11-28).

Ḳanaanliḳlaroɣa bolsa, ularning üstigə bekitilgən lənət («Ḳan.» 23:6) elip taxlanoɣan, qünki Rəb Əysa Məsiḥ barliḳ insanlar üqün ularoɣa tegixlik boloɣan lənətni өz üstigə aloɣan («Gal.» 3:13, «Mat.» 5:28).

Yər-zemin bolsa, u Huda bekitkən wақitқiqə turidu («Top.» 1:4). Insanlar uni wəyran қilalmaydu, lekin Huda məlum bir küni xundaқ қilidu; U uni yoқitip ornioҷa yengi asman yengi zemin yaritidu («2Pet.» 3:10-13).

Bəx hil ḥədiyə-қurbanliқlar wə ularning əḥmiyiti (1-7-bab)

Ḥəmmidin awwal xuningoҷa diққət қilayli: — «қurban» yaki «қurbanliқ» əslidə ibraniy tilidiki «қorban» degən sözdin kəlgən. «Қorban»ning yiltizi «қaraw» bolup, xu sözning mənisi «yeқin kelix»tur. Demək, «қurbanliқ»ning tüp mənisi wə tüp məқsiti «Hudaoҷa yeқinlixix», «Huda bilən alaқidə bolux»tin ibarəttur.

Ḥədiyə-қurbanliқ bəx hil bolidu: —

(a) kөydürmə қurbanliқ (1-bab)
(ə) axliқ ḥədiyə (2-bab)
(b) inaқliқ қurbanliқi (3-bab)
(p) gunaḥ қurbanliқi (4:1-5:13)
(t) itaətsizlik қurbanliқi (5:14-6:7)

1:1-7:6-ayətlərdə ḥədiyə-қurbanliқ tüzümi ḥədiyə-қurbanliқ sunoҷuqi kixilərning nuқtisidin bayan қilinidu.

6:8-7:38-ayətlərdə ḥədiyə-қurbanliқ tüzümi kaḥin nuқtisidin bayan қilinidu.

Rosul Pawlusning «Kol.» 2:16-17 wə Injildiki baxқa yərlərdə uqraydioҷan təlimi boyiqə, muқəddəs қanunning barliқ rəsmiy təpsilatliri bolsa, «Məsiḥning jismidin qüxkən kөlənggə»dur, ular kəlgüsi zaman (Kutқuzoҷuqi-Məsiḥ dunyaoҷa kelidioҷan zaman)diki reallixni kөrsitidu. Xunga biz bu bəx hil ḥədiyə-қurbanliқni «Məsiḥning kөlənggisi»ning muḥim bir қismi, yəni «məsḥning қurbanliқining kөlənggisi» dəp қaraymiz. Bu қarax «Zəb.» 40:6-8də təstiқlinidu ḥəm xundaқla xuningoҷa ispat berix üqün, «Ibr.» 10:5din bu ayətlərni nəқil kəltürimiz: —

«**Nə қurbanliқ** (inaқliқ қurbanliқi)**,**
Nə ax ḥədiyələr Sening tələp-arzuyung əməs,
Biraқ Sən manga oquқ қulaқlarni (yaki «tən») **təyyarlap bərding;**
Nə kөydürmə қurbanliқ, nə gunaḥ қurbanliқini tələp қilmiding;
Xunga jawab bərdimki — «Mana mən kəldim!» — dedim.
Yөgimə қanun dəsturungda mən tooҷruluқ pütülgən: —
«Hudayim, Sening kөnglüngdiki bolsa, өzümning hursənlikimdur;
Sening Təwrat-қanuning қəlbimdə pütüklüktur».

Bu bexarəttə Məsiḥ Өzi Dawutning aoҷzi arқilиқ Өzining dunyaoҷa kelixi tooҷruluқ eytidu (Dawut Məsiḥtin 1000 yil ilgiri yaxioҷan, əlwəttə). Bexarəttə xu eniқki, bu tət hil ḥədiyə-қurbanliқ Hudaning tələp-arzusini қanaətləndürəlməydu; biraқ Huda Məsiḥkə beridioҷan teni, xundaқla xu təndə ətəydioҷan hizmiti bolsa Hudaning tələp-arzusini toluқ қanaətləndüridu.

Səḥipə qəklimisi boloҷaqқa, muxu yərdə xu uluoҷ ixlar tooҷruluқ təpsiliy tohtiyalmaymiz. Biz pəқət ḥərhil қurbanliқlardin bayқioҷinimizni eytip berimiz; bu oylirimiz oқurmənlər üqün өzlirining dawamliқ təkxürüp-izdinixlirigə azraқ yardəmdə bolar dəp ümid қilimiz.

(a) Kөydürmə ḳurbanliḳ

Birsi Hudaoŋa pəḳətla Uning maḥiyitining güzəlliki wə jula-xəripi üqün ibadət ḳilmaḳqi bolsa, kөydürmə ḳurbanliḳ sunatti. Xu ḳurbanliḳ ḥeqḳandaḳ tələp, məlum bir bəht-bərikət üqün təxəkkür eytix yaki məlum gunaḥ tiləxkə baoŋlanoŋan əməs; kөydürmə ḳurbanliḳ bolsa pütünləy pəḳət Hudaoŋila sunulidu wə Uning üqün bolidu.

Məsiḥning ələmi kөydürmə ḳurbanliḳḳa munasiwətlik bexarətning əməlgə axuruloŋanliḳidur («Zəb.» 40:8, «Ibr.» 9:14); U Өzini tolimu bejirim ḳurbanliḳ süpitidə Hudaoŋa atioŋan boloŋaqḳa, Hudaning barliḳ arzu-təxnalirini toluḳ ḳanaətləndürgən bolidu.

(ə) Axliḳ ḥədiyə

Keyinki muḳəddəs ayətlərdin kərimizki, «axliḳ ḥədiyə» ḥeqḳaqan ayrim sunulmaydu; u daim kөydürmə ḳurbanliḳḳa ḳoxup sunulatti (məsilən, «Qəl.» 28-29-bablarni kərüng). Xundaḳla, ḥərbir axliḳ ḥədiyə bolsa zəytun meyi bilən etilətti, yaki zəytun meyioŋa qilinatti yaki zəytun meyi sürülətti (ibraniy tilida «məsiḥ ḳilinoŋan»). Uning üstigə daim məstiki ḳoyulatti.

Iixinimizki, «axliḳ ḥədiyə» (bolupmu Hudaning nuḳtisidin) Məsiḥning ḥayatini kərsitidu; «kөydürmə ḳurbanliḳ» bolsa uning ələmini bildüridu. Xu səwəbtin axliḳ ḥədiyə daim kөydürmə ḳurbanliḳ bilən billə sunulidu. Qünki Məsiḥning ələmining əḥmiyiti dəl xuki, axu ələmigiqə u pütünləy daoŋsiz, gunaḥsiz bir ḥayatni өtküzgən; bu ix Huda təripidin təstiḳlanoŋan wə muḳəddəs yazmilarda tolimu ispatlanoŋandur.

Muḳəddəs yazmilarda may (zəytun meyi) daim Hudaning Өz Roḥini, xundaḳla Uningdin kəlgən xad-huramliḳ ḥəm saoŋlamliḳni bildüridu («Zəb.» 45:7, 104:15). Məsiḥ Roḥtin tuoŋuloŋan («zəytun meyi bilən etilgən»dək — «Luḳa» 1:35), Roḥ bilən məsiḥ ḳilinoŋan («Luḳa» 3:22, 4:18, «Ros.» 10:38), Roḥ bilən tolduruloŋan («Luḳa» 4:1). Uning yər yüzidiki barliḳ künliridə ḥəm Uning ələmidimu ḥəḳiḳiy insan süpitidə Hudaning Roḥioŋa pütünləy tayanoŋan («Ibr.» 9:14).

Axliḳ ḥədiyə «esil un»din boluxi kerək idi. «Esil» degən səz ibraniy tilida «pütünləy ezilgən» «yumxaḳ tartiloŋan» degənni bildüridu. Demək, unning ḥəmmisi bir hil idi; bir-birigə ohximaydioŋan yeri yoḳ idi. Mana bu Məsiḥning iqki harakteri wə mijəzidur. Uning ḥeqḳandaḳ bir hil bolmioŋan yeri yoḳtur — ḥəmmisi ohxax. ḥayatidiki ḥəmmə ix Hudaoŋa ḥəm insanoŋa baoŋlanoŋan mukəmməl muḳəddəs muḥəbbətkə uyoŋun kelidu.

(b) Inaḳliḳ ḳurbanliḳi

Inaḳliḳ ḳurbanliḳi ismi-jismioŋa layiḳ Huda bilən baoŋlanoŋan alaḳini təbrikləx üqün sunulatti. Bəzidə alaḥidə bir bəht-bərikət üqün sunulidu, bəzidə məlum bir dua-tiləkkə baoŋlanoŋan ḳəsəm bilən sunulidu. Xuning bilən uni sunoŋuqi kaḥin ḥəm elip kəlgüqi kixi ikkisi uningdin yəp bəḥrimən boluxi muwapiḳ idi.

Ixinimizki, «inaḳliḳ ḳurbanliḳi» Məsiḥning insanlarning Huda bilən inaḳ alaḳə ornitixini bildüridu. Etiḳad ḳiloŋuqilar Huda bilən ornitiloŋan xu yengi inaḳ alaḳidin bəḥrimən bolidu, xundaḳla Hudaning barliḳ muḳəddəs bəndiliri bilənmu yengi inaḳ alaḳidə yaxiyalaydu (məsilən, «Əf.» 2:14-15ni kərüng).

(p) Gunaḫ ḳurbanliḳi

Gunaḫ ḳurbanliḳining əḫmiyiti eniḳ kərünüp turidu; u adəmning gunaḫliri üqün «kafarət» (ibraniy tilida «kofar», ərəb tilida «kafarət») kəltürətti, yəni ularni Huda aldida yepip ḳoyatti. «Kəydürmə ḳurbanliḳ» kəltürməkqi boloƣan ḫərbir kixi awwal gunaḫ ḳurbanliḳini kəltürüxi kerək idi.

«Kaḫin-lawiylarning dəsturi» 4-5-bablarni əstayidillik bilən oḳusaḳ, «gunaḫ ḳurbanliḳi» pəḳət bilmigən ḫalda yaki məḳsətsiz türdə sadir ḳiloƣan gunaḫlar üqün ḳilinatti. Bu ixning əzi biz insanlarning hətərlik əḫwalini wə gunaḫining ḳanqilik eoƣir ḫaloƣa kelip ḳaloƣanliḳini ayan ḳilidu — Ḫəmmigə Ḳadiroƣa gunaḫ ḳiliximiz, xundaḳla ḳiloƣan gunaḫimizni bilməy ḳeliximiz mumkindur! Ḫalbuki, gunaḫ ḳurbanliḳi muḳəddəs ḳanun astida əlüm jazasini elip kelidioƣan gunaḫlarni yapalmaytti. Bundaḳ gunaḫlaroƣa kəqürüm tepix üqün gunaḫ sadir ḳiloƣan kixi pəḳət Hudadin biwasitə tiliyələytti. Lekin gərqə Hudaning kəqürümigə erixsimu, xu kəqürüm uni ḳanunning jazasi, yəni jismaniy əlümdin ḳutuldurmaytti.

Biz Məsiḫning «gunaḫ ḳurbanliḳi»ni əməlgə axuroƣanliḳi tooƣruluḳ təwəndə, «itaətsizlik ḳurbanliḳi» degən temida tohtilimiz.

(t) Itaətsizlik ḳurbanliḳi

Itaətsizlik ḳurbanliḳi bilən gunaḫ ḳurbanliḳining otturisidiki pərḳ xuningda kərüniduki, ətküzgən gunaḫi səwəbidin kelip qiḳḳan ziyanni ḫesablaxḳa bolidioƣan bolsa, undaḳta itaətsizlikini tiləx ḳurbanliḳi kerək bolatti. Bu ziyanni Huda tartḳan boluxi mumkin (məsilən, birsi iqkən ḳəsəmni ada ḳilmioƣan yaki məlum bir ḳurbanliḳni natooƣra yosunda ətküzgən bolsa) yaki insan tartḳan boluxi mumkin (məsilən, birsi baxḳa birsining nərsisini ooƣrilioƣan yaki əzigə amanət ḳilinoƣan məlum bir nərsini yittirip ḳoyoƣan bolsa). Ḫalbuki, itaətsizlik ḳurbanliḳi uni sunoƣuqi kixini xu ziyanni ḳayturup berixning yaki ixni əsligə kəltürüx pərzidin halas ḳilmaydu. Ḫərhil əḫwalning təpsilatliri 5:14-6:17də təminlinidu.

Əstayidil oḳurmənlər bəlkim ooƣrilik tooƣrisida məzkur kitabtiki bəlgilimilər bilən «Mis.» 22:1-6diki bəlgilimilərdə təswirləngən jazalarda pərḳlərning barliḳini bayḳixi mumkin. Məzkur kitabtiki bəlgilimilərdə kəzdə tutuloƣini gunaḫ sadir ḳiloƣan kixi əzlükidin gunaḫini iḳrar ḳiloƣan əḫwaldur. «Misirdin qiḳix»tiki bəlgilimilərdə, kəzdə tutuloƣini ooƣri baxḳilar təripidin tutuloƣanliḳi bolidu. Xunga «Misirdin qiḳix»ta bekitilgən jazalar eoƣirraḳ boloƣanliḳi tolimu muwapiḳ.

Əmdi Məsiḫning ḳurbanlik əlümining ḳaysi tərəpliri bu ikki (gunaḫ wə itaətsizlik tiligüqi) ḳurbanliḳta əks əttürülidu?

Gunaḫ ḳurbanliḳida, «gunaḫ»ning adəmning wujudida yoxurunoƣan harakteri wə maḫiyiti, xundaḳla yoxurun ḳiloƣuqi bir küq-amil boloƣanliḳi ayan ḳilinidu. Xunga gunaḫ ḳurbanliḳida, Məsiḫning əlümining «gunaḫning küqi»ni bir tərəp ḳiloƣanliḳi kərsitilidu, dəp ḳaraymiz. Məsiḫning əlümi (Injildiki hux həwərni ḳobul ḳilsaḳ) adəmni gunaḫning iqki küq-ḳudritidin azad ḳilidu («Rimliḳlaroƣa» 6-bab wə xuningoƣa baoƣliḳ izaḫatlirimizni kərüng). «Itaətsizlik ḳurbanliḳi» bolsa uning əlümi «gunaḫlar»ni, yəni biz sadir ḳiloƣan əməliy gunaḫlirimizni bir-birləp bir tərəp ḳiloƣanliḳini kərsitidu. «Gunaḫ» (birhil küq-ḳudrət) bilən «gunaḫlar» otturisidiki bundaḳ pərḳ rosul Pawlusning «Rimliḳlaroƣa»diki nijat tooƣrisidiki xərḫliridə ayan bolidu — 1:1-5:11də «gunaḫlardin halas bolux», 5:12-8-babta «gunaḫtin azad bolux» dəp bayan ḳilinidu).

Ahirida eniḳ ḳilip eytsaḳ, «itaətsizlik ḳurbanliḳi» bizgə xuni eniḳ kərsitiduki, Huda aldida «towa ḳilix» pəḳət Hudaoƣa gunaḫlirimizni iḳrar ḳilix bolupla ḳalmay, bəlki baxḳilaroƣa

yətküzgən ziyanning ornini tolduruximizni əz iqigə alidu. Bu ḥərbir wijdan igisigə enik boluxi kerək. Ooɣrilioɣan nərsilərni muwapik ḳoxumqə tələmlər bilən igisigə yanduruximiz kerək, yaloɣan gəplərni (bolupmu təḥmət ḳiloɣanda) tüzitiximiz kerək, ḥərbir ḳərzni igilirigə ḳayturux kerək; yətküzgən ziyanni ḥesablaxḳa mumkin bolmisa, ziyan tartḳanlardin əpu sorax lazim. Dərwəḳə, bundak ixlarni ada ḳilix ḳiskə wakit iqidila boluxi mumkin əməs, əmma ḥalḳilik məsilə ḳəlbimizdə xundak niyət-iradə barmu-yok? Demisəkmu, barlik ḳəlblərni təkxürgüqi Huda undak ḳararlarning ḳəlbimizdə bar-yokluḳini enik kəridu; bar bolsa, undakta gunaḥlirimizni ikrar ḳiloɣan xu dəḳikidin baxlap uning toluk kəqürümi berilidu («1Yḥ.» 1:8).

Ḥədiyə-ḳurbanliḳlarning ikkigə bəlünüxi

Xundak ḳaraymizki, ḥədiyə-ḳurbanliḳlar ikki bələkkə bəlünidu. Birinqisi awwalḳi üq ḥədiyə-ḳurbanlik, ikkinqisi, ahirḳi ikki ḥədiyə-ḳurbanlik, ularning bəzi pərḳliri təwəndikidək: —

(a) birinqi bələktiki üq ḳurbanlik «Hudaoɣa huxbuy kəltüridu», ikkinqi bələktiki ikki ḳurbanliḳning undak məzmuni yok.

(ə) birinqi bələktikisi ihtiyarən bolidu, ikkinqi bələktikisi məjburiy bolup, qoḳum kəltürülüx kerək.

(b) birinqi bələktikisi məzkur kitabta Hudaning birinqi eytḳan səzi bilən təswirlinidu, ikkinqi bələktikisi Uning ikkinqi səzi bilən təswirlinidu.

(p) birinqi bələktikisi Huda bilən boloɣan alakə-inakliḳni təkitləydu, təbrikləydu wə dawamlaxturidu; ikkinqi bələktikisi xu alakə üzülgən ḥaləttə uni əsligə kəltürüx üqün, Hudaning kəqürümigə erixix üqün sunuluxi kerək bolidu.

Gunaḥ ḳurbanliḳi wə itaətsizlik ḳurbanliḳlirining birḳanqə xərt-qəkliri: —

(a) xu ḳurbanliḳlar pəḳət iman-ixənqtə boloɣanlar üqün inawətlik idi

(ə) xu ikki hil ḳurbanlik pəḳət birḳanqə hil gunaḥlarni bir tərəp ḳilatti. Ḳəstən ḳiloɣan gunaḥlaroɣa nisbətən wə ələm jazasi kəltüridioɣan gunaḥlaroɣa nisbətən karoɣa kəlməytti.

(b) ḳurbanliḳlardin bolidioɣan nətijilər wə imtiyazlar pəḳət Huda əḥdiləxkən həlk Israillaroɣila tegətti

(p) kafarət künidiki ḳurbanliḳlardin baxḳa, adəmlər ḥərbir gunaḥi üqün ayrim bir ḳurbanlik elip kelixi kerək idi.

(t) məzkur ḳurbanliḳlarning nətijiliri (Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning yazmiliri wə Injiloɣa asasən) əməliyəttə ḳurbanliḳlarning əzliridin, ḳanliridin yaki xu murasimlarning əzidin bolmaydu, bəlki ular arḳilik bexarət ḳilinoɣan Məsiḥning ələmidin bolidu. Xuning bilən Təwrat dəwridikilər (Hudaning səzigə ḥəḳikiy iman-ixənqtə bolsa) əz gunaḥlirini yepix üqün («kafarət» kəltürüx üqün) elip kəlkən ḥaywan ḳurbanliḳlirini Huda ḳobul ḳilip ularni kəqürdi. Qünki Huda xu sunoɣan kixilərning etiḳadi bilən elip kəlgən ḥaywan ḳurbanliḳlirini Əzi aldin orunlaxturoɣan Məsiḥning ələmining ḳimmitigə ohxax ḥesablaytti.

Deyixning ḥajiti yoḳki, məzkur ikki hil ḳurbanlikta bexarət ḳilinoɣan Məsiḥning ḳurbanliḳi boloɣan ələmidə biz yuḳirida eytḳan qəklər yoḳ — u hər dəwrning ḥərbir wakitida yaxawatḳan ḥər yərdiki adəmlərning ḥərbir gunaḥi üqün pəḳət kafarət (yepix)nila əməs, bəlki mənggülük kəqürüm kəltüridu ḥəmdə ixəngüqi adəmni xu gunaḥning küqidin azad ḳilidu. Bu «kafarət»tin ming ḥəssə qong bir ixtur.

Nemixqa ḫaywanlarni «pak» wə «napak» dəp bekitkən?

Ḫəmmidin awwal bizgə kəp uqraydioʏan uḳuxmasliḳni ḫəl ḳilmaḳqimiz. Kəp adəmlər: «Musa pəyoʏəmbərgə qüxürülgən ḳanunda pəḳət ikki hil, yəni «ḫaram» wə «ḫalal» ḫaywanlar bar», dəp oylaydu. Əmma Təwratta ḫaywanlar tooʏrisida ikki hil pərḳ bar: — «pak» ḫəm «napak» (ḫaywanlar) wə «yegili bolidioʏan» (ḫalal) ḫəm «yegili bolmaydioʏan» (ḫaram) ḫaywanlar.

«Pak» ḫaywanlarni yegili bolupla ḳalmay, bəlki ular ḳurbanliḳ ḳilinip, Huda təripidin ḳobul ḳilinixḳa muwapiḳ bolidu. Məsilən «Yar.» 7:2ni kərüng. Nuḫ pəyoʏəmbərgə qong topandin ilgiri pəḳət mewə-kəktatlarnila yeyixkə ruhsət idi; lekin xu qaoʏdimu u ḳaysi ḫaywanning pak, ḳaysilirining napakliḳini bilətti («Yar.» 7:2) — qünki pak ḫaywanlarnila ḳurbanliḳ ḳilixḳa bolatti (8:20ni kərüng. Topandin keyin uningoʏa barliḳ ḫaywanlarni yeyixkə ruhsət berilgən (9:3)).

Israiloʏa məsilən jərən yeyixkə ruhsət idi («Ḳan.» 14:5). Lekin uni ḳurbanliḳ ḫaywan süpitidə sunuxḳa bolmaytti.

Bu bəlgilimilərning birinqi məḳsiti bolsa, Israilni ətrapidiki butpərəs əllərdin ayriydioʏan birhil «ara tam» yaki «ḳaxa» ḳilix idi, dəp ixinimiz («Misirdin qiḳix»tiki «ḳoxumqə səz»imizdə «Ḳanaaniylarni yoḳitix» (məsilən, «Mis.» 23:23-24) degən tema tooʏrisidiki bayanimizni kərüng). Ḫəmmimizgə tolimu ayanki, birsi bilən ḫəmdastihan bolalmisa, undaḳta uning bilən dost bolux mumkin bolmaydu.

Bu bəlgilimilərdə salamətlik tərəplirimu boluxi mumkin — məsilən, qoxḳilar wə sədəplər muḫitni buloʏaydioʏan nərsilərni yeyix bilən uni əz tenigə singdürüwalidu; Ottura Xərḳtə ularning gəxliri tez qirip ketixi mumkin. Ḫalbuki, muxu tərəplər Hudaning bəlgilimilərdiki alaḫidə məḳsiti bolmisa kerək, dəp oylaymiz.

Xundaḳtimu, biz Hudaning ḳədimki həlḳi üqün nemilərni yeyixkə bolidioʏan, nemilərni yeyixkə bolmaydioʏanliḳi tooʏrisidiki bəlgilimilirining ḫeq bolmioʏanda yənə bir məḳsiti bar idi, dəp ḳaraymiz, yəni bexarət bolux. Yuḳirida eytḳinimizdək, bu təpsiliy bəlgilimilərni ««Məsiḫning jismidin qüxkən kələnggə», ular kəlgüsi zaman (Məsiḫning jismidin qüxkən kələnggə», ular kəlgüsi zaman (Ḳutḳuzoʏuqi-Məsiḫ dunyaoʏa kelidioʏan zaman)diki reallikni kərsitidioʏan bexarətlər» dəpmu ḳaraymiz.

Muxu hil bexarətlər bu «yegili bolidioʏan» wə «yegili bolmaydioʏan» nərsilərning bu tizimliklirida ḳandaḳmu kərünidu?

Muxu yərdə ḫərbir nərsə tooʏruluḳ tohtalmaymiz. Birinqidin, ulardin bəzilirining ibraniyqə isimlirini ḳandaḳ tərjimə ḳilsaḳ tooʏra bolidioʏanliḳi bügün bizgə naməlum. Ḫalbuki, ulardin bəzilirini tallap misal ḳilip elip, Məsiḫdə boloʏan ḫayatimiz üqün ḳandaḳ danaliḳ yaki kərsətmilərning barliḳi tooʏruluḳ pikir berələymiz: —

(a) «pak» yaki yegili bolidioʏan ḫaywanlar bolsa ozuḳni kəxigüqilər, yumxaḳ qaynap yəydioʏanlar wə aqimaḳ tuyaḳliḳ ḫaywanlardur. Bu alamətlər Hudaoʏa ḫayati pak bir adəmni bildürəmdu? Ular roḫiy ozuḳ boloʏan Hudaning səzini obdan «qaynaydioʏan»lar, yəni Uning səzini qongḳur oylinip əzigə singdüridioʏanlar wə ix-əməlliridə «ayrix» yaki «bəlünüx»ning izliri barlardur — ular Hudani narazi ḳilidioʏan barliḳ ḫərḳandaḳ ixlardin əzlirini ayriydu.

(ə) «napak» yaki yegili bolmaydioɣan ḫaywanlar bolsa bəzidə baxḳilarni owlaydioɣan yaki olja ḳilidioɣan ḫaywanlar. Hudaning həlḳining ḫayatida undaḳ ixlar (baxḳa adəmlərni əz oljisi ḳilix) bolmaydu.

(b) hameleonni yeyixkə bolmaydu (11:10). Bundaḳ ḫaywan əz rənggini ətrapidiki mənzirigə ohxax ḳilip əzgərtələydu. Xübḥisizki, u bizgə sahtipəzlikning harakterini obdan kərsitidu! Sahtipəzlər ḫərdaim əzining ətrapidiki adəmələrgə ohxax ikənlikini kərsitixkə yaki xu kixilərning «yahxi kəridioɣan nəmunə»sidək kərünüxkə tirixidu.

(p) suda yaki dengizda yüridioɣan «pak» yaki yegili bolidioɣan ḫaywanlar «eḳimoɣa ḳarxi» yürüxkə küqi bar ḫaywanlardur — napaklar bolsa (məsilən, sədəplər yaki ḳalpaḳlik meduza) daim eḳin bilən təng degüdək ləyləp eḳip ketidu. Hudaning həlḳi «xamaloɣa əgəxküqi»lər əməs, bəlki birinqi tiptin bolup «eḳimoɣa ḳarxi» yürələydu.

Ḳiz-ayallardiki «napaklik» wə bəzi qong uḳuxmasliḳlar (12-bab)

Bu ix tooɣruluḳ kəp uḳuxmasliḳlar boloɣaqḳa, u tooɣruluḳ birnəqqə eoɣiz səz ḳilixḳa tooɣra kelidu: —

(a) Tuoɣutning əzi ayalni «napak» ḳilmaydu. Bala tuoɣux əslidə ayalar üqün bəhtlik bir ix; məsilən «Yar.» 1:28, «Zəb.» 127:3, 128:3də bu nuḳta eniḳ kərsitilidu.

(ə) Tuoɣutta boloɣan «napaklik» təndiki aḳma (muxu yərdə Ḳan. 4:5, 7:4) tüpəylidin bolidu. «Law.» 15:19-33də bu nuḳta eniḳ kərsitilidu. Ər kixilər (tenidiki) aḳmilar tüpəylidin «napak» bolidu («Law.» 15:1-18). Muxu yərdə ər-ayallar ḳariḳoyuḳ muamiligə uqraydu — ḫeqḳandaḳ «jinsiy kəmsitix» yoḳ. Tuoɣutta kəp ḳan təkülüx wə ḳattiḳ azablar Adəm'atimizning gunaḥi pütün insaniyətkə elip kəlgən bir nətijə, dəp ḳaraymiz («Yar.» 3:16ni kərüng).

(b) Yuḳirida tiloɣa elinoɣan «napaklik» ḫərgiz birhil əhlaḳiy yaki roḥiy napaklik əməs, bəlki «rəsimiy» napaklik idi. Xu napaklikning mənisi — ḳurbanliḳlardin yeyixkə bolmaytti yaki muḳəddəs qediroɣa yeḳinlixixḳa bolmaytti.

(p) Təndiki aḳmilar (məyli ḳan bolsun baxḳa nərsə bolsun)oɣa baoɣlik barlik bəlgilimilərgə ohxax, bu ḳurbanlikmu ḫəm ər kixigə ḫəm ayaloɣa (ər kixi ayali üqün ḳurbanlik sunuxi kerək, əlwəttə) pütün insanlarning gunaḥlik ḫalətkə qüxkən wə pəḳət ḳurbanlik ḳeni bilən uningdin pak ḳilinixḳa bolidioɣanlikioɣa eniḳ bir əslətmə idi.

(t) Nemixḳa ḳiz balini tuoɣḳandin keyin «paklinix waḳti» uzunraḳ, yəni 80 kün, ooɣul balini tuoɣḳandin keyinki paklinix waḳti pəḳət 40 kün bolidu? Səwəbini bilip yetix anqə asan əməs. Bəlkim bir səwəbi ooɣul-ḳiz üqün əsli 80 kün ətküzüxi kerək idi. Lekin ooɣul balining «səkkizinqi künidə» hətnisini ḳilix kerəkliki («Yar.» 17:12) tüpəylidin əslidiki «napaklik»tiki aldinḳi ikki ḫəptə bir ḫəptigə ḳiskartiloɣanidi. Bolmisa, ayal kixining «napakliḳi» hətnə ətküzüxkə birhil dəhli yaki tosaloɣu bolatti. Xu nisbət boyiqə, ḳaloɣan 66 künlük waḳit 33 küngə ḳiskartiloɣanidi.

(j) Ahirḳi ḳurbanliḳlar (ḫəm gunaḥ ḳurbanliḳi ḫəm kəydürmə ḳurbanlik)ning ooɣul bala wə ḳiz bala üqün ohxax ikənliki Huda aldida ḳiz bala ḫəm ooɣul balining ḳimmitining ohxaxliḳini ispatlaydu.

Insanlarda bolidiƣan «pesə-mahaw kesili» ⱪandaⱪ kesəl? (13-14-bablar)

Bu «pesə-mahaw kesili» ⱪandaⱪ kesəl? Bu bablarni oⱪup təkxürgən dohturlar muxu yərlərdə kəzdə tutuliƣan kesəlning alamətlirigə ⱪarap, «pesə-mahaw kesili» (ibraniyi tilida «tsarat») birbəqqə kesəlni əz iqigə elixi mumkin, dəp ⱪaraydu. Ularning iqidə mahaw kesili («Hansənning kesili») qoⱪum bar. Uning üstigə muxu bablarda yənə birⱪanqə baxⱪa terə kesəllikning alamətlirimu təswirlinidu, ⱨətta bəlkim bügünki kündiki natonux intayin yuⱪumluⱪ birhil terə kesəllikini kərsitidu. Xu kəzⱪariximiz Yəhudiylarning kona tarihiy kitablirini asas ⱪilidu. Qünki ⱪədimki Yəhudiy əlimalarning ⱨəmmisi: «pesə-mahaw kesili» ⱨeqⱪaqan xipa tapⱪan əməs, dəydu. Xunga bu «pesə-mahaw kesili»gə giriptar boliƣan birər bimarning «paklinix»iƣa munasiwətlik 14-babta təpsiliy təswirlənggən murasim Israilning 1500 yilliⱪ tarihida bir ⱪetimmu ətküzülgən əməs! Xu səwəbtin «Rabbilar» (Yəhudiy əlimalar) Ⱪutⱪuzoƣuqi-Məsih kəlginidə, Uning alahidə hizmiti «pesə-mahaw kesili»ni saⱪaytixni qoⱪum əz iqigə alidu, dəp ⱪaraytti. «Mat.» 8:2-4ni kərüng. Əysa Məsih muxu yərdə «pesə-mahaw kesili»gə giriptar boliƣan kixini saⱪaytⱪandin keyin uni kahinlarning aldiƣa muxu babtiki murasimni ətküzüxkə əwətti. Buning bilən kahinlariƣa Uning kim ikənliki tooƣruluⱪ eniⱪ ispat boliƣan bolatti. Əmma xu kixi Rəbbimiz uningƣa tapiliƣinini ada ⱪiliƣan əməs («Mar.» 1:40-45).

Hudaning muxu bəlgilimilərdə kəzdə tutⱪan məⱪsitining bir ⱪismi, xübhisizki, Əz həlⱪining omumiy salamətlikini kəzdə tutⱪan: — məzkur kesəlning tarap ketixining aldini elixtin ibarət idi. Bu tibabətqiliktiki ⱨazirⱪi zamandiki «ayrix» yaki «karantin» degən ixⱪa ohxax idi.

«Pesə-mahaw kesili» bizgə bexarəttək gunahning əzining nemə ikənlikini obdan sürətləydu. U awwal bək kiqikkinə bir alamət bilən pəyda bolidu, asta-asta adəmning pütün bədinini ⱪaplaydu. Nətijidə, insan bilən insan ⱨəm insan bilən Huda ayrilidu («pesə-mahaw kesili» boliƣan kixi muⱪəddəs qediriƣa kirixkə bolmaytti, ⱨəmdə baxⱪilardin ayrim turuxi kerək idi). Ahir berip u ⱨəmmə yərni ⱪaplap əlümgə elip baridu. Pəⱪət Ⱪutⱪuzoƣuqi-Məsih Əzi uni bir tərəp ⱪilalaydu — ⱨəm xundaⱪ ⱪilixⱪa razidur, Hudaƣa təxəkkür! («Mat.» 8:2-3ni kərüng).

«Pesə-mahaw kesili» — ⱪandaⱪmu rəht-teridə wə imarətlərdə pəyda bolsun? (13-14-bablar)

Muxu bablarda kəzdə tutuliƣan «pesə-mahaw kesili» ⱨəm insanlariƣa, ⱨəm rəht-terilərgə ⱨəm əy-imarətlərning suwaⱪ, hixlar wə yaƣaqliriƣa yuⱪux əhwali təswirlinidu. Bu ix bəlki oⱪurmənlərgə səl oⱪəlitə tuyulixi mumkin. Lekin biz yuⱪirida eytⱪinimizdək, Təwrattiki birnəqqə ⱪisimlarda tiliƣa elinoƣan «pesə-mahaw kesili» (ibraniy tilida «tsarat» degən səz) pəwⱪul'addə bir kesəl (mahaw kesili)din baxⱪa nəqqə hil yuⱪumluⱪ waba-kesəlni əz iqigə aloƣandək, muxu bablarda u maddiy buyumlariƣa yukⱪuqi birnəqqə ziyandax yukⱪaⱪ zəmburuƣlarni əz iqigə alidu. Xuning bilən muxu ayətlərdə təswirlənggən rəht-kiyimdə pəyda boliƣan ⱨalətlər dərwəⱪə ⱨəl klimatlardiki kiyim-keqək, əylərgə intayin ziyanliⱪ boliƣan türlük «kəkirik zəmburuƣ»larni əz iqigə alidu. Xuningdək əy-imarətlərgə tegidiƣan, xu bablarda kərsitilgən xu «pesə-mahaw kesili»diki ⱨalətlər «ⱪuruⱪ qirix kesili»nimu əz iqigə alidu. Xunga «pesə-mahaw kesili» əməliyəttə yənə birhil «zəmburuƣ waba» bolup, əy-imarətlərgə qong ziyan yətküzidu (xunglaxⱪa, əgər aldi elinmisa bək hətərlik əhwallarni pəyda ⱪilidu). Yeⱪinda ilim-pən tərəⱪⱪiy ⱪilip, uni bir tərəp ⱪilidiƣan birnəqqə hil dora barliⱪⱪa kəldi; lekin xu dorilar məydanoƣa kəlgüqə «ⱪuruⱪ qirix kesili»ni bir tərəp ⱪilidiƣan birdinbir tədbir bu bablarda

eytiloŋandək, əy-imarətlərdin təsir yətküzülgən barlik yərlər (taxlar, hixlar, yaoŋaq, suwak katarlik)ni qikirip taxlaxtin ibarət idi.

Ottura Asiyada klimatimiz kuroŋak boloŋaqka (Hudaoŋa təxəkkür!), bizdə xundak halətlər az uqrioŋan.

16-bab «Kafarət küni» tooŋruluk

Bu kün bax kahin «əng mukəddəs jay»oŋa kirixkə bolidioŋan birdinbir kün idi. Injildiki «Ibraniylar»ni yazoŋuqi xu kitabtiki 9-babta bu ix tooŋruluk xərh beridu, xu babni kərüng. Bax kahin awwal əz gunahliri üqün andin həlk üqün kafarət berixi kerək idi.

Bu babta eytiloŋan ikki əqkə nemini kərsitidu? Kiskisi, ikki əqkə Məsihning ölümining ikki təripini bildüridu, dəp karaymiz; kurbanlik kilinoŋan birinqisi Uning jismaniy tərəptiki ölümini aldin'ala kərsitidu; qəlgə («**azazəl üqün**») həydiwetilgən ikkinqisi Məsihning bizning gunahimizni kətürüp boloŋan ölümidə həm insanlar təripidin həm uningdin muhimi, Huda təripidin taxliwetilgənlikini aldin'ala kərsitidu.

Əmdi «**azazəl**» (16:8, 10, 26) degən kim yaki nemə? Yukirida 16:8diki izahatimiz boyiqə, «azazəl» degən səz həm «əqkə» həm «həydəlgən» yaki «taxlanoŋan» yaki «qətkə kekiloŋan» degən mənilərni bildüridu. Əqkining «azazəl»gə qəl-bayawanoŋa həydəlgənliki: (a) Məsihning Israil təripidin wə hətta Əzining muhlisliri təripidinmu qətkə kekilix azab-okubətlirini aldin'ala kərsitidu (muhlislarning həmmisi Uni taxlap yenidin kaqkanidi — «Mat.» 26:31, «Yh.» 16:32) wə: (ə) Uning bizni dəp Huda təripidin qətkə kekilix azab-okubətlirini tartidioŋanlikinimu aldin'ala kərsitidu. U bizning gunahlirimizni kətürdi wə bizni dəp Əzi gunahning əzini bir tərəp kildi — mana Uning: «**Mening Hudayim, Mening Hudayim, nemixka Sən Meni taxiliwətkənsən?!**» dəp warkirixining səwəbidur («Mat.» 26:46, «2Kor.» 5:18). Gunah əzi uningda wəyran kilinip, Uning pak-diyanətlik wə mukəddəsliki heqkandak daoŋ-nuksan yukulmay mutlək pak haləttə kelip, U Huda'Atisining yenioŋa kaytidin kobul kilindi.

17:3-4 Tərjimisi tooŋruluk

Bizning tərjimimiz: —

«**Israilning jəmətliridin boloŋan hərkandak kixi kurbanlik kilmakqi bolup, kala yaki koy yaki əqkini jamaət qedirining kirix aoŋzida, Pərwərdigarning turaloŋu qedirining aldioŋa, Pərwərdigaroŋa ataloŋan kurbanlik süpitidə yetilap əpkəlməy, bəlki qedirgahning iqidə yaki taxkirida booŋuzlisa, uningdin akkan kan xu kixining gədinigə artilidu; bu adəm «kan tökkən» dəp, əz həlkidin üzüp taxlinidu**»

Baxka birhil tərjimisi: — «Israilning jəmətliridin boloŋan hərkandak kixi kala, koy yaki əqkini qedirgahning iqidə yaki taxkirida booŋuzlap, jamaət qedirining kirix aoŋzida, yəni Pərwərdigarning turaloŋu qedirining aldioŋa kəltürüp Pərwərdigaroŋa atap kurbanlik süpitidə sunmioŋan bolsa, undakta, akkan kan xu kixining gədinigə artilidu».

Keyinki tərjimini tooŋra degən kəzkaraxta boloŋanlar mundak pikirdə turidu: —

(1) Israillar qəl-bayawanda yürginidə kəp gəx yeməytti («Mis.» 16-babni kərüng). Kalaqoylarning kəpinqisi süt üqün bekilatti;

(2) Ular ḥazir Misirdin yengila qikkan bolƣaqqa, Misirdiki butpərəslikning təsiridin toluk azad boluxi kerək, adəttiki «mal soyux» bilən «qurbanlik kilix» asanla arilixip ketidiƣan bolƣaqqa, gəx yeyix üqün mal soymakqi bolƣan hərbir kiximu qoqum uni mukəddəs qedir aldida qurbanlik süpitidə soyuxi kerək (17:7, 10-15-ayəttə, Misirliklarning butpərəs ərp-adətliri kərsitilixi mumkin). Muxu alimlarning pikriqə, uxbu ḥəküm Israillar pəkət qəl-bayawanda yürgən wakittila inawətlik bolup, keyin Pələstin zeminiƣa kirgəndin keyin əməldin kalƣan («Kan.» 12:15-28ni kərüng).

Ularning bu degini orunluktək kərünsimu, bizningqə 7- wə 8-9-ayətkə karisƣanda, kəzdə tutulƣan muḥim ix gəx yeyix üqün mal soyux əməs, bəlki yənila qurbanlik kilixning əzidin ibarət idi. Əməliyəttə, bizningqə, Israilning bargaḥida turƣan ikki miliyon həlkining qarpay meli az bolsimu, bir kündə gəx yəymiz degən hərbir ailining ḥəmmisi soymakqi bolƣan malni booƣuzlax üqün mukəddəs qedirning aldiƣa elip kelixi mumkin bolmaytti.

Israiliƣa bekitilgən ḥeyt-bayramlar — Ularning bexarətlik maḥiyiti (23-bab)

Bu uluƣ tema tooƣruluk xərḥ səzlər kəp bolsimu, lekin yənila səḥipə qəklimisi bilən kiskirak birnəqqə səz kilimiz; Huda buyrusa, xular okurmənlərgə aqkuqtək nəqqə yengi istikamət yollirini aqsun degən ümidtə bolimiz.

Bu babta yəttə ḥeyt-bayram təswirlinidu. Mukəddəs yazmilarda «yəttə» sani kərülsə, xu «yəttə» kəp jaylarda «tət» wə «üq»kə bəlünidu (okurmən əzi təkxürsun). Bu yərdimu xundaktur: —

Birinqi türküm: (Məsiḥning dunyaƣa birinqi ketimlik kelixini aldin'ala kərsitidu)
(a) «ətüp ketix ḥeyti»
(ə) «petir nan ḥeyti»
(b) «dəsləpki ḥosul ḥeyti»
(p) «ḥəptilər ḥeyti» (ḥosul elix ḥeyti)

Ikkinqi türküm: (Məsiḥning dunyaƣa ikkinqi ketimlik kelixini aldin'ala kərsitidu)
(t) «kanay qelix ḥeyti»
(j) «kafarət küni»
(q) «kəpilər ḥeyti»

Muxundak bəlünüxtə birinqi türküm ḥeytlarning ḥəmmisi kiska bir wakitka (yəni yəttə ḥəptə iqidə) mərkəzləxkən, ḥəmmisi terim pəslining bexida pəkət yəttə ḥəptə iqidə ətküzülidu; ikkinqi türküm ḥeytlar yioƣim pəslining ahirida, mewə ḥosulni yioƣix wakitida üq ḥəptə iqidə ətküzülidu.

Əmdi hərbir ḥeytning təminligən bexarətliri nemə?

(a) «Ətüp ketix» ḥeyti

Bu ḥeyt, xübḥisizki, Məsiḥning ələmini kərsitidu. Birinqi «ətüp ketix»tiki kozining ələmi wə kenining təkülüxi bilən Israil Misirning kullukidin kutkuzulup yengi bir ḥayatka kikirilip azad kilinƣan. Qəmüldürgüqi Yəḥya xu səwəbtin Rəbbimiz Məsiḥni kərsitip Uni «**dunyaning gunaḥini elip ketidiƣan Hudaning kozisi**» dəp atidi («Yḥ.» 1:29). «1Kor.» 5:7, 10:1-2ni kərüng.

(ə) «Petir nan» ḫeyti

Muḳəddəs yazmilarda «hemirturuq» yaki eqitḳuni daim gunaḥ, təkəbburluḳ yaki sahtipəzlikning simwoli ḳilip ixlitidu. «Petir nan» ḫeyti waḳtida, ḫərbir Israiliy əydin barliḳ eqitḳulirini izdəp tepip taxliwetidu. Bu ix ḫazirḳi ḫayatimizda bizning «ətüp ketix» ḫeytidiki ḳozimiz boloŋan Məsiḥ Əysani istemal ḳilip, əzimizdin barliḳ «konilik»ni tazilax, towa ḳilix jəryanini bildüridu. «Yəttə» bolsa «kamillik»ni bildüridioŋan rəḳəm bolup, bizgə Hudaoŋa ixənsək, towa ḳilix jəryani arḳiliḳ u «barliḳ eqitḳu»ni bizdin elip taxlaydu, dəp rioŋbətləndüridu:
—«**«Kiqikkinə hemirturuq pütkül hemirni boldurup yooŋinitidu» dəp bilməmsilər?**

Kona hemirturuqni qiḳiriwetinglar; xuning bilən silər əsli hemirturuqsiz hemirdək yengi bir zuwula bolisilər; qünki «ətüp ketix ḫeyti»diki Ḳozimiz boloŋan Məsiḥ ḳurbanliḳ ḳilindi; xunga ḫeytni yaman niyətlik wə rəzillik boloŋan hemirturuq bilən əməs, bəlki səmimiylik wə ḫəḳiḳət boloŋan petir nan bilən təntənə ḳilip ətküzəyli» («1Kor.» 5:6-8)

(b) «Dəsləpki ḫosul ḫeyti»

Bu ḫeytning Məsiḥning ölümdin tirilixini kərsitidioŋan bir bexarət ikənliki bək eniḳ kərünidu. Məsiḥning ölümdin tirilixi dəl xu künidə, yəni birinqi «ətüp ketix» ḫeytidin keyinki birinqi xabatning keyinki künidə (ḫaptining birinqi künidə, yəni yəkxənbə) boldi. Rəbbimiz Özi Öz tirilixi tooŋruluḳ səzligəndə, «Mening ölümüm mol «ḫosul»ning uruḳi bolidu» dəp təswirləp, Özüm xu «ḫosulning dəsləpkisi» dəp kərsətkən — «Yḥ.» 12:24, «1Kor.»» 15:20, 23ni kərüng. Xu ḫeytta, arpa ḫosulining birinqi beoŋi Pərwərdigar aldida Uningoŋa atap kətürülgəndək, Rəbbimiz tirilgəndin keyin Hudaatioŋa kətürüldi («Yḥ.» 20:17).

(p) «Ḫəptilər ḫeyti» («ḫosul elix ḫeyti», «dəsləpki orma ḫeyti»)

Məzkur ḫeyt ətiyazdiki arpa ḫəm buoŋday ḫosullirini yioŋixni təbriklər ḫeyti idi (xunga bəzidə «dəsləpki ḫosul ḫeyti» dəpmu atilidu — qünki buoŋday ḫosuli ḫeyt waḳtida baxlinidu). Xu buoŋday danliridin etilgən nan Pərwərdigaroŋa atap sunulidu. Oŋəlitə ix xuki, xu ikki nan eqitḳu bilən yeḳilixi kerək.

Muḳəddəs Roḥ jamaətning üstigə qüxüxi dəl xu künidə boloŋaqḳa («Ros.» 2-bab), biz ikkilənməy xu ikki nan jamaətning salaḥiyitini kərsitidu, dəp ḳaraymiz. Jamaət ikki tərəptin, yəni Yəḥudiylar wə Yəḥudiy əməslər («yat əllər»)din tərkib tapḳan. Sirtḳi kərünüxtə xu adəmlər dərwəḳə ikki türküm bolidu, lekin Huda aldida ular əməliyəttə birdur («Əf.» 2:15-16ni kərüng). Nanlarda ḳaloŋan hemirturuq bolsa xuni kərsitiduki, Məsiḥning jamaiti (xundaḳla Uning ḫərbir əzasi) tuoŋulixidila yənə özidin tazilap qiḳirix kerək boloŋan, özigə tehi yoxurun birnəqqə illət məwjut idi. Ḫərbirimiz Huda təripidin ḳobul ḳilinoŋinimiz bilən özimizdiki «eqitḳu» ḳəyərdə tepilsa xu yərdin qiḳirix burqi bardur («1Kor.» 5:6-8). Jamaət nijat tepip, Muḳəddəs Roḥ təripidin roḥiy ḫayat ata ḳilinix bilənla, muḳəddəs ḳilinix jəryani baxlinidu ḫəmdə Rəbbimiz ḳaytip kəlgüqə dawamlixidu.

Ḳizik bir ix xuki, Israilning Təwrattiki kalendarida ḫeytsiz bir arilik tepilidu. Muxu 23-babta təswirləngən xu ikki türküm ḫeyt otturisida ḫosul elix tooŋrisidiki birnəqqə bəlgilimilər tiloŋa elinidu. Awwalḳi ḫeytlarning tətinqisi jamaətning tuoŋuluxini bildüridu. Ahirḳi üq ḫeyt deginimizdək ahirḳi zaman (Məsiḥ ḳaytip kelidioŋan zaman)ni kərsitidu. «Jamaətning tuoŋuluxidin tartip (miladiyə 33-yilidiki «orma ḫeyti» boluxi mumkin) ḫaziroŋiqə wə muxu dəwrdin ahirḳi zamanoŋiqə boloŋan ariliḳtiki waḳit dərwəḳə ḫosul waḳti bolidu. Hux həwər arḳiliḳ nuroŋun kixilər Rəbbimizgə ḳoxulup Hudaning padixaḥliḳi üqün mol ḫosul bolmaḳta.

(t) Kanay qelix ḫeyti

Bu ḫeyt yettinqi ay (Sentəbr yaki Ɵktəbr)ning birinqi küni bolidiоɳan ḫeyt bolup, «kanay qelix»tin baxḳa ḫeqḳandaḳ alaḥidiliki yoḳtək kərünidu. Israilning qedirgaḥida kanaylar həlḳni yaki yioɳilixḳa yaki yoloɳa qiḳixḳa qaḳirix üqün, agaḥ signali berix yaki ḳurbanliḳlarni elan ḳilix üqün ixlitilətti («Qəl.» 10:1-10ni kərüng).

Israil xu ḫeyt üqün Yerusalemoɳa yioɳilixḳa qaḳiriloɳan əməs; «Mis.» 23:15-17 bizgə kərsitiduki, mundaḳ ix yilda pəḳət üq ḳetimla — yəni «ətüp ketix ḫeyti» (xundaḳla «petir nan ḫeyti»), «ḥosul orux ḫeyti» wə yettinqi ayning on bəxinqi künidə bolidiоɳan «kəpilər ḫeyti»də bolatti (Ḳan.» 16:16nimu kərüng). Xübḥisizki, «kanay qelix ḫeyti» künining məḳsiti, həlḳni ikki əng muḥim ḫeyt, yəni «kafarət küni» wə «kəpilər ḫeyti» yeḳinlaxti, dəp oyoɳitixtin ibarət idi.

Əzakiyal pəyoɳəmbər bir qaoɳda ḳuruḳ-ḳaḳxal səngəklərgə toloɳan bir jiloɳini kərsətkən oɳayibanə bir kərünüxni kərgən («Əzakiyal» 37-bab). Huda uningdin: «**Insan ooɳli, bu səngəklər yaxinamdu?**» dəp soridi. Pəyoɳəmbər uningoɳa: — «**I Pərwərdigar, Sən Ɵzüng bilisən!**» dəp aḳilanə jawab bərdi. Huda uningoɳa: «**Muxu səngəklərgə «yioɳilinglar» dəp bexarət jakarlioɳin!**» dəp buyrudi. U xundaḳ ḳiliwidi, səngəklər bir-birigə ulinip, ularning üstigə ət-gəxlər pəyda boldi. Ḥalbuki, ular tehi tirik ḥaləttə əməs idi. Xuning bilən Əzakiyaloɳa: «**Xamaloɳa, bu səngəklər üstigə püwligin, dəp bexarət ḳiloɳin**» dəp eytildi. Xundaḳ ḳilip səngəklər tirildi. Andin Əzakiyaloɳa «**Insan ooɳli, bu səngəklər pütkül Israil jəmətidur...**» deyildi. Xuningdək, Israilning yənə əl-dələt boluxḳa «tirilixi» ikki baskuqta bolidu: —

(a) Israillarni ɵz zeminioɳa ḳayturux;

(ə) Ular iqigə roḥiy ḫayatni püwləx. Birinqi baskuq, yəni Israillar ɵz zeminioɳa ḳayturuluxi allikaqan baxlanoɳan. Israilning qedirgaḥida ularni oyoɳitip yioɳilixḳa ixlətkən kanaylardək, «kanay qelix ḫeyti» ularni roḥida oyoɳitip yioɳixni bildürəmdu? Ḳandaḳla bolmisun, ətkən 20-30 yil iqidə, Məsiḥ Əysani ɵz Ḳutḳuzoɳuqum dəp etirap ḳiloɳan Yəhudiylar buningdin ilgiriki 1500 yil tarihida oyoɳinip ixəngən Yəhudiylardin kəp boldi.

(j) «Kafarət küni»

«Ɵtüp ketix ḫeyti» Məsiḥning krestlinip ɵlgənlikini bildürsə, yənə bir ḫeyt küni xu ixni bildürüxning nemə ḫajiti? Oḳurmənlər bəlkim xuni bayḳioɳanduki, bu ikki ḫeytning bir pərḳi xuki, «kafarət küni»də Hudaning həlḳi «**ɵz nəpsini tartip, ɵzini təwən tutux**»i kerək idi. Tarihta adəmni əng ḫəyran ḳilidioɳan pakitlardin biri xuki, Israil Məsiḥ tooɳruluḳ xunqə eniḳ bexarətlərgə igə boloɳini bilən, Uni tonup yətməy Uni ḳobul ḳilixni rət ḳilipla ḳalmay, bəlki Uni qətkə ḳeḳip ɵlüm jazasioɳa tapxuroɳanidi. Təwratta ḫətta bu ixning ɵzimu bexarət ḳilinidu wə uni aldin'ala sürətləydioɳan birnəqqə tarihiy təswirlər uqraydu: (a) ḫəzriti Yüsüpning tarihi («Yar.» 37-45-bablar), Musa pəyoɳəmbərning tarihi («Mis.» 2-4-bablar), Dawut padixaḥning tarihi («Samuil (1)» 16-bab-«Samuil (2)» 5:5). Huda təripidin Israilni ḳutḳuzuxni bekitkən bu adəmlərning ḫəmmisi Israil təripidin awwal qətkə ḳeḳiloɳanidi; pəḳət keyinki waḳitlarda ḳiyinqiliḳḳa uqrioɳandila andin ular muxu adəmlərning ḫərbirini ɵz tərtipidə yetəkqimiz wə ḳutḳuzoɳuqimiz dəp etirap ḳiloɳan. «Ḳan.» 33:15-21, «Zəbur» 22-küy, «Yəx.» 53-babnimu kərüng.

Ḥalbuki, Israilning ɵz gunaḥkar ḫalitini tonup yetip, Huda bizlərni ḳutḳuzuxḳa əwətkən nijatkarni rət ḳilduḳ dəp iḳrar ḳilidioɳan uluoɳ bir küni kelidu! Axu küni Rəbbimizning ɵlümining əməliy nətijiliri ularningki bolidu. Ular Huda ɵzlirini ḳutḳuzuxḳa əwətkən Məsiḥni qətkə ḳaḳḳanliḳioɳa oyoɳitilip ḳattiḳ yioɳa-zarlar kətüridu. «Zək.» 12:10-13:1, «Amos» 8:10ni kərüng. Muḳəddəs Roḥtin kəlgən bu wəḥiygə asasən Zəkəriya pəyoɳəmbər mundaḳ dəydu: —

«**Xu küni Dawut jəməti ḥəm Yerusalemda turuwatḳanlar üqün gunaḥni wə paskinilikni yuyidioɣan bir bulaḳ eqilidu**».

Yəxaya pəyoɣəmbər: — «**Kimning muxundaḳ ix tooɣruluḳ həwiri bardu?**
Kim muxundaḳ ixlarni kərüp baḳḳan?
Zemin bir əlni bir kün iqidila tuoɣidioɣan ix barmu?
Dəḳiḳə iqidila bir əlning tuoɣuluxi mumkinmu?
Qünki Zionning toloɣikini basay deyixigila, u ooɣul balilirini tuoɣdi!» (66:8).

Rosul Pawlus: «**Andin pütün Israil ḳutḳuzulidu. Bu tooɣruluḳ muḳəddəs yazmilarda mundaḳ yeziloɣan: —**

«Ḳutḳuzoɣuqi Ziondin kelip,
Yaḳupning əwladidin iplaslikni yoḳ ḳilidu.
Mən ularning gunaḥlirini elip taxliwətkinimdə,
Mana bu ular bilən tüzidioɣan əḥdəm bolidu» dəp bayan ḳilidu («Rim.» 11:26).

Pütkül Israil həlḳi roḥiy əl boluxḳa bir kündila oyoɣinip, mənggülük ḥayatḳa erixtürülüp tuoɣulidu.

(q) «Kəpilər ḥeyti»

«Kəpilər ḥeyti» barlik ḥeytlarning iqidə əng daoɣduoɣilik bolidioɣan, yuḳiri pəlligə qiḳidioɣan ḥeyt bolup, səkkiz kün ətküzülidu. Yioɣim pəslining ahirida kelip, barlik ḥosulni, dan wə mewə ḥosullirini təbrikləydu; xuningdək u yənə muxu ahirḳi zamandiki roḥiy ḥosuloɣa təmsil bolidu. Israil bu ḥeytta əz ḥosulliridin xad-huram ḳiloɣinidək, Huda wə Özigə təwə boloɣan barlik insanlar Məsiḥning («ətüp ketix ḥeyti»da bildürülgən) ölümidin boloɣan roḥiy ḥosuldin xad-huram bolidu. «Kəpilər ḥeyti» yənə Israilning Misirdin birinqi ḳetimlik azad boluxini əsləx üqün Israilioɣa dərəhlərning xah-qiwikliridin özlirigə addiy qedir-kəpilərni yasax buyrulidu. Bu ix ularning Misirdin qikip qəl-bayawandin ətüp mangoɣinida qedir-kəpilərdə turuxi kerək boloɣanlikḳi tooɣruluḳ bir əslətmə bolux üqün idi. Oɣəlitə bir ix xuki, Israil Yəxua pəyoɣəmbərning waḳtidin tartip Nəḥəmiyaning dəwrigiqə ḥeytning xu təripini saḳlap kəlmigənidi («Nəḥ.» 8:17). Səwəb xübḥisizki, səkkiz kün bir qedirda turux anqə «ḳolaylik» yaki «raḥətlik» əməs idi.

Bu ḥeyt tooɣruluḳ hulasimiz xuki, u ḥəmmidin awwal Hudaning («ətüp ketix ḥeyti»da təbrikləngən) Məsiḥning ölümidiki «insanlar bilən makan tutux» degən tüp məḳsitini kərsitidu («2Pet.» 3:13, «Wəḥ.» 21:3; yənə «Yḥ.» 1:14 wə izaḥatlirini kərüng). «Kəpilər ḥeyti» bolsa ḥəm Məsiḥning yər yüzini baxḳuridioɣan ming yillik padixaḥlikini ḥəm xuningdin yirak kəlgüsidiki yengi asman wə yengi zemindiki ahirḳi wə tüpki «Insanlar bilən billə makanliximən» degən məḳsitini sürətləp beridu, dəp ixinimiz.

Məsiḥning ming yillik padixaḥlikioɣa kəlsək, xuning bexida Israil allikaqan nijat tapidu («Zəf.» 3:14-20) wə Məsiḥ əllərning üstigə Israil arḳilik ḥəkümran bolidu («Yəx.» 2:1-4, «Wəḥ.» 19:11-20:6). Xu waḳitta barlik yər yüzidikilər ḥər yili «kəpilər ḥeyti»ni təbrikləxkə Yerusalemoɣa qiḳixi kerək bolidu. «Zək.» 14:16-21ni kərüng.

Bu ixlar tooɣrisida yənə tohtilidioɣan nuroɣun səzlirimiz bar idi; pəyt-pursət yar bərsə, xularni bəja kəltürimiz!

Təwrat 4-ḳisim

«Qəl-Bayawandiki səpər»

(«Nopus sani» dəpmu atilidu)

Kirix səz

Təwratning kəp tərjimiliridə, məsilən kona grekqə (LXX-tərjimə), inglizqə wə hənzuqə tərjimilərdə məzkur kitab «Nopus sani» dəp atilidu. Səwəbi, kitabta Israil həlḳining ikki ḳetimlik sanaḳtin ətküzülüp royhətkə elinoɣanliḳi hatirilinidu — birinqi ḳetimki royhət ularning qəl-bayawandin ətidioɣan səpərning bexida, ikkinqi ḳetimliḳi 38 yildin keyin, xu səpərning ahirida boldi. Əmma kitabning asasiy temisi xu ottuz səkkiz yil qəl-bayawandin ətidioɣan sərgərdanlik səpər boloɣaqḳa, biz uni «Qəl-Bayawandiki səpər» dəp atiduḳ.

Nemixḳa Israil həlḳi xundaḳ uzun waḳitni qəl-bayawanda ətküzgəndu? Təwrattiki «ḳanun xərḥi»ning bexida: «**Ḥorəb teoɣidin qiḳip, Seir teoɣining yoli bilən Ḳadəx-Barneaoɣa baroɣuqə jəmiy on bir künlük yol idi**» dəp həwərlinimiz. Əmdi Hudaning ḳutḳuzuxi bilən Misirning ḳulluḳidin ḳutulup, xu yərdin qiḳip «**süt wə ḥəsəl ekip turidioɣan**» Ḳanaan zeminioɣa yetip berixḳa on bir kün ketidioɣan səpərgə nemixḳa ahirida ottuz səkkiz yil waḳit kerək boldi? Məzkur kitab xu soaloɣa jawab beridu.

Dərwəḳə Hudaning əslidiki məḳsiti Israillarni Ḳanaan zeminioɣa kirixtin ilgiri ularoɣa qəl-bayawandiki səpərning japa-muxəkḳətlirini tetitix idi. Səwəbi Təwratning bəxinqi ḳismida birḳədər enik bayan ḳilinoɣan: — «**Dərwəḳə U seni təwən ḳilip, seni aq ḳoyup, sən əslidə bilməydioɣan, xundaḳla ata-bowiliring kərüp baḳmioɣan «manna» bilən ozuḳlanduroɣan; U sanga insan pəḳət yeməklik bilənla əməs, bəlki Pərwərdigar Hudayingning aoɣzidin qiḳḳan barliḳ səzliri bilənmu yaxaydioɣanliḳini bildürüx üqün xundaḳ ḳildi**» («Ḳan.» 8:3). Ḥalbuki, Hudaning əslidə xu səpərgə bekitkən məḥliti pəḳət bir yil ikki ayqə idi. Bu waḳitning bir ḳismi Sinay teoɣida muḳəddəs ḳanunni tapxuruwelix, «ibadət qediri» yasap tikix wə Lawiy-kaḥinlarning roḥiy hizmitini baxlax bilən ətti («Misirdin qiḳix» 19-40-bab, «Kaḥin-lawiylar»). Xu məzgil ətkəndin keyin, gərqə ular səpər jəryanida Hudaning ajayib wə məjizilik təminləxlirini kəp kərüp kəlgən bolsimu, Pərwərdigar ularni Əzi wədə ḳiloɣan Ḳanaan zeminining qegrasioɣa elip kəlgəndə, ular ḳorḳunq wə ixənqsizlik bilən zeminoɣa kirixtin bax tartḳan. Ular ḥətta Huda bizni muxu yərgə əltürüx məḳsitidə əkəlgən, dəp ḳaḳxixip Musa wə Ḥarunoɣa: «Ikkinglarni əltürüwetimiz!» — dəp təḥdit saldi.

Huda ularoɣa tapxuroɣan ḳanun-tüzüm tolimu yengi idi, xuningdək U ularning əl bolup tuoɣuluxining bexida, ularning kəm-kütilirigə heli rəḥimdil bolup kəlgənidi. Əmma U ularning Əzigə minnətdar bolup Əzigə ixinixini ümid ḳiloɣanidi. Ḥalbuki, ular xu ixni ḳilmidi. Pərwərdigar ularoɣa: — «Silərdin Manga asiyliḳ ḳiloɣan qonglar (xu waḳitta yigirmə yaxtin axḳanlar)ning ḥərbiri əlüp tügəp, zeminoɣa kirixkə təyyar boloɣan yengi bir dəwr kəlgüqə qəl-bayawanda yürisilər» dedi. Dərwəḳə Huda ularni xundaḳ jazalidi. Xu məzgil ottuz səkkiz yil idi; ular jəmiy bolup ḳirik yil qəl-bayawanda yürdi. Səpərning ahirida asiyliḳ ḳiloɣan ilgiriki dəwrdikilərning ḥərbiri əlüp kətkənliki ikkinqi ḳetimlik royhət bilən ispatlandi; xübḥisizki, royhətkə elixning məḳsətlirining biri Hudaning xu ḥəkümining əməlgə axuruloɣanliḳini ispatlaxtin ibarət idi. Xu

ilgiriki dəwrdikilərdin pəqət ikki adəm, yəni Kaləb wə Yəxua Hudaoƣa sadiq dəp ḥesablanoƣaqqa, yengi zeminni kərüxkə muyəssər boldi (Musa Pəyoƣəmbər bir ḳetimlikla Pərwərdigaroƣa ixənmigini üqün, həlḳqə sawaq bolsun dəp, Pərwərdigar uningoƣa «zeminoƣa kirməysən» degənidi).

Buning bilən oḳurmənlər bu kitabning Israil həlḳining xükürsizlik, ixənqsizlik wə asiyliḳining tarihi ikənlikini roxən bayḳaydu. «Ḳoxumqə səz»imizdə biz muxu ixlar üstidə təpsiliyrək tohtilimiz.

Birinqi royhəttin xu məlumki, Misirdin qikḳan qaoƣda həlḳtin yigirmə yaxtin axḳan ərkəklərning sani altə yüz mingdin kəp idi. Xundakla ḳirik yildin keyinki ikkinqi royhəttimu Ḳanaan zeminoƣa kirixkə təyyar turoƣan ərkəklərning sani xuningoƣa yeḳin idi. Buningdin həlḳning pütkül nopus sani, jümlidin barlik bala-qaḳiliri ikki milyondin kəm əməs idi, dəp məlqərlisək hata bolmaydu. Dəwrdin dəwrgə kapirlar muxu sanlaroƣa ḳarap, xunqə kəp kixilər xundaḳ dəḥxətlik janggalda, ḥətta gül-giyaḥ ünmigən susiz bir qəl-bayawanda ḳirik yillik səpərdin tirik qiḳix ḥərgiz mumkin əməs, dəp məshirə ḳilip kəldi. Huda həlḳni ḥərküni məjizilik yeməklik bilən təminləytti («Misirdin qiḳix» 16-bab) wə birnəqqə yərlərdə ularoƣa karamət yollar bilən su ata ḳildi («Mis.» 17:1-7, «Qəl.» 20:1-13). Bundaḳ ḳirik yillik təminləx pütkül insaniyətning tarihida bəlkim əng uzun waḳitlik məjizə dəp ḥesablinixi kerək; əmma biz Hudaning ḥəḳiḳətən asman-zeminni Yaratḳuqi Huda ikənlikigə ixənsək, bu ixning Uning üqün təs ix əməslikigə ixinimiz!

Məzmun: —

1:1-10:10 Sinay teoƣida — ḳanunning əmr-bəlgilimiliri tapxurulidu (19 kün)
Həlḳ royhətkə elinidu
Bargaḥning tərtipi wə pakliḳi
10:11-12:16 Səpərlər — Sinay teoƣidin Ḳadəxkiqə (11 kün)
13:1-20:21 Ḳadəxtə — Ḳanunning yənə birnəqqə əmr-bəlgilimiliri tapxurulidu (waḳti naməlum)
Həlḳning asiyliḳi, Huda jazalirini jakarlaydu
20:22-21:35-Səpərlər — Ḳadəxtin Moabḳiqə (38 yil)
22:1-36:13 Ḳanunning yənə birnəqqə əmr-bəlgilimiliri tapxurulidu (3 ay)
Həlḳ ikkinqi ḳetim royhətkə elinidu
Zeminni bəlüp təḳsimləx tooƣruluḳ kərsətmilər

Qəl-bayawandiki səpər

Israil həlkining birinqi ketim royhətkə elinixi

1 [1] Wə Israillar Misirdin qikkandin keyin ikkinqi yili ikkinqi ayning birinqi küni Pərwərdigar
Sinay qəlidə, jamaət qedirida turup Musaoqa mundak dedi: —
[2] Silər pütkül Israil jamaitini kəbilisi, ata jəməti boyiqə sanini elip qikinglar; adəmlərning
ismi asas kilinip, barlik ərkəklər tizimlansun. [3] Israillar iqidə omumən yigirmə yaxtin axkan,
jənggə qikalaydioqanlarni Harun bilən ikkinglar ularning koxun-kismiliri boyiqə sanaktin
ətküzünglar. [4] Hərbir kəbilidin silərgə yardəmlixidioqan birdin kixi bolsun; ularning hərbiri
ularning ata jəmətining bexi bolidu. [5] Təwəndikilər silərgə yardəmlixidioqanlarning isim-
liki: — Rubən kəbilisidin Xidərning ooqli Əlizur; [6] Ximeon kəbilisidin Zuri-xaddayning ooqli
Xelumiyəl; [7] Yəhuda kəbilisidin Amminadabning ooqli Nahxon; [8] Issakar kəbilisidin Zuarning
ooqli Nətanəl; [9] Zəbulun kəbilisidin Helonning ooqli Eliab; [10] Yüsüp əwladliri iqidə Əfraim
kəbilisidin Ammihudning ooqli Əlixama; Manassəh kəbilisidin Pidahzurning ooqli Gamaliyəl;
[11] Binyamin kəbilisidin Gideonining ooqli Abidan; [12] Dan kəbilisidin Ammixaddayning ooqli
Ahiezər; [13] Axir kəbilisidin Okranning ooqli Pagiyəl; [14] Gad kəbilisidin Deuəlning ooqli Əliasaf;
[15] Naftali kəbilisidin Enanning ooqli Ahira».
[16] Bular jamaət iqidin qakiriloqanlar, yəni ata jəmət-kəbililirining baxlikliri, mingliqan
Israillarning bax sərdarliri idi. [17] Xuning bilən Musa bilən Harun ismi ataloqan bu kixilərni
baxlap, [18] ikkinqi ayning birinqi küni pütkül jamaətni yioqdi; ular həlkning hərbirining kəbilə-
nəsəbi, ata jəməti boyiqə ismini asas kilip, yigirmə yaxtin yukirilarning hammisini bir-birlap
tizimlidi. [19] Pərwərdigar Musaoqa kandak buyruoqan bolsa, Musa Sinay qəlidə ularni xundak
sanaktin ətküzdi.
[20] Israilning tunji ooqli Rubənning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə
yaxtin axkan, jənggə qikalaydioqan ərkəklərning hammisi bir-birlap tizimlandi; [21] Rubən
kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik altə ming bəx yüz kixi boldi.
[22] Ximeonning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə
qikalaydioqan ərkəklərning hammisi bir-birlap tizimlandi; [23] Ximeon kəbilisidin sanaktin
ətküzülgənlər jəmiy əllik tokkuz ming üq yüz kixi boldi.
[24] Gadning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə
qikalaydioqanlarning hammisi bir-birlap tizimlandi; [25] Gad kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər
jəmiy kirik bəx ming altə yüz əllik kixi boldi.
[26] Yəhudaning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan,
jənggə qikalaydioqanlarning hammisi bir-birlap tizimlandi; [27] Yəhuda kəbilisidin sanaktin
ətküzülgənlər jəmiy yətmix tət ming altə yüz kixi boldi.
[28] Issakarning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan,
jənggə qikalaydioqanlarning hammisi bir-birlap tizimlandi; [29] Issakar kəbilisidin sanaktin
ətküzülgənlər jəmiy əllik tət ming tət yüz kixi boldi.

1:1 «Wə Israillar Misirdin qikkandin keyin» — «wə» degən bu səz «Qəl-bayawndiki səpər» degən kitabning «Kahin-lawiylarning dəsturi» wə «Misirdin qikix» degən kitablar bilən ziq baoqlanoqanlikini kərsitidu. «Misirdin qikix» 40-bab, 1- wə 38-ayətni kərüng. Məzkur kitab bu ikki kitabning dawamidur. **«jamaət qediri»** — yaki «kərüxüx qediri». «jamaət qediri» degən səzdə «jamaət» degənlik ibraniy tilida «Huda bilən uqrixix» degən ukumni bildüridu.
1:2 Mis. 30:12
1:16 «jamaət iqidin qakiriloqan» — demək, Huda təripidin. Baxka birhil tərjimisi: «jamaət təripidin saylanoqan».
1:21 «ming» — bəzi alimlar ibraniy tilidiki «ming» degən səzni «jəmət» dəp tərjimə kilidu. Lekin undak tərjimə məzkur kitabning kəp yərlirigə zit kelixi mumkin.

30 Zəbulunning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 31 Zəbulun kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik yəttə ming tət yüz kixi boldi.
32 Yüsüpning əwladliri: — uning ooŋli Əfraimning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 33 Əfraim kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik ming bəx yüz kixi boldi.
34 Yüsüpning ikkinqi ooŋli Manassəḥning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 35 Manassəḥ kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy ottuz ikki ming ikki yüz kixi boldi.
36 Binyaminning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 37 Binyamin kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy ottuz bəx ming tət yüz kixi boldi.
38 Danning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 39 Dan kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy atmix ikki ming yəttə yüz kixi boldi.
40 Axirning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 41 Axir kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik bir ming bəx yüz kixi boldi.
42 Naftalining əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 43 Naftali kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik üq ming tət yüz kixi boldi.
44 Yukirikilar bolsa sanaktin ətküzülgənlər bolup, Musa bilən Ḥarun ḥəm Israillarning on ikki əmiri (ḥərbiri əz ata jəmətigə wəkil boldi) ularni sanaktin ətkəzgən. 45 Xundak kilip, Israillarning ḥəmmisi, yəni Israilda yigirmə yaxtin axkanlardin, jənggə qikalaydioŋanlarning ḥəmmisi ata jəmətliri boyiqə tizimlandi; 46 Sanaktin ətküzülgənlər jəmiy altə yüz üq ming bəx yüz əllik kixi boldi.

Lawiylarning ḥesabka kirgüzülmigənliki

47 Birak Lawiylar ata jəmət-kəbilisi boyiqə sanakning iqigə kirgüzülmidi.
48 Qünki Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip: — 49 «Sən pəkət Lawiy kəbilisinila xu ḥesabka kirgüzmigin, ularning omumiy saninimu Israillarning katarioŋa kirgüzmigin. 50 Lekin sən Lawiylarni Hudaning ḥəküm-guwaḥliki saklaklik qedir wə uning iqidiki barlik kaqa-kuqa əswablarni ḥəm uningoŋa dair barlik nərsilərni baxkuruxka təyinligin; ular ibadət qedirini wə uning iqidiki barlik kaqa-kuqa əswablarni kətüridu; ibadət qedirining hizmitini kiloŋuqilar xular bolsun, ular qedirning tət ətrapida əz qedirlirini tiksun. 51 Qedirni kəqüridioŋan qaoŋda uni Lawiylar səksun; qedirni tikidioŋan qaoŋda uni Lawiylar tiksun; Lawiylaroŋa yat boloŋan ḥərkandak adəm uningoŋa yekinlaxsa ölümgə məḥkum kilinsun. 52 Israillar bargaḥ kuroŋanda ḥər adəm əz kismida, əzigə has tuoŋ astioŋa qedir tiksun. 53 Birak Hudaning oŋəzipi Israil jamaitining üstigə qüxməsliki üqün, Lawiylar Hudaning ḥəküm-guwaḥliki saklaklik qedirning tət ətrapioŋa bargaḥ kursun; Lawiylar Hudaning ḥəküm-guwaḥliki saklaklik qedirni muḥapizət kilixka məs'ul bolidu» — degənidi.
54 Israillar ənə xundak kildi; Pərwərdigar Musaoŋa kandak buyruoŋan bolsa, ular xundak kildi.

1:46 Mis. 38:26
1:49 «Sən pəkət Lawiy kəbilisinila xu ḥesabka kirgüzmigin» — keyin Musa ularni ayrim sanaktin ətküzüxi kerək idi (26:32).
1:50 «Hudaning ḥəküm-guwaḥliki saklaklik qedir» — «ibadət qediri»ning baxka bir nami. «Guwaḥlik» yaki «ḥəküm-guwaḥlik» bolsa Hudaning Israiloŋa boloŋan tüp əmrlirini, xundakla uning Israil bilən boloŋan əḥdisini kərsitidu; Hudaning mukəddəs maḥiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan kilinoŋaqka, «ḥəküm-guwaḥ» dəpmu atilidu.
1:52 «tuoŋ» — muxu yərdə bəlkim ḥər kəbilining əz tuoŋini kərsitidu (2:2ni kərüng).

Ḥərkaysi kəbililərning bargaḥ kurux tərtipi wə orni

2 [1] Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoɣa mundak dedi: —
[2] Israillar ḥərbiri əzlirining tuoɣi astioɣa, əzlirining ata jəmətining bayrikì astida qedir tiksun; jamaət qedirining tət ətrapidin səl yirakrak bargaḥ kursun.
[3] Kün kikix tərəpkə, xərk tərəpkə karitip əz tuoɣi astida koxun-kismi boyiqə bargaḥ kuridioɣini Yəḥuda bolsun; Yəḥudalarning əmiri Amminadabning ooɣli Naḥxon bolsun. [4] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy yətmix tət ming altə yüz kixi. [5] Uning yenida bargaḥ kuridioɣini Issakar kəbilisi bolsun; Issakarlarning əmiri Zuarning ooɣli Nətanəl bolsun. [6] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik tət ming tət yüz kixi. [7] Ularning yenida yənə Zəbulun kəbilisi bolsun; Zəbulunlarning əmiri Ḥelonning ooɣli Eliab bolsun. [8] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik yəttə ming tət yüz kixi. [9] Omumən Yəḥuda bargaḥioɣa karaydioɣanlarning ḥəmmisi, yəni koxun-kisimliri boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy bir yüz səksən altə ming tət yüz kixi; ular aldi bilən yoloɣa kiksun.
[10] — Jənub tərəptə, tuoɣ tikləp, koxun tərtipi bilən bargaḥ kuridioɣini Rubən kəbilisi bolsun; Rubənlarning əmiri Xidərning ooɣli Əlizur bolsun. [11] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik altə ming bəx yüz kixi. [12] Uning yenida bargaḥ kuridioɣini Ximeon kəbilisi bolsun; Ximeonlarning əmiri Zuri-xaddayning ooɣli Xelumiyəl bolsun. [13] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik tokkuz ming üq yüz kixi. [14] Ularning yenida Gad kəbilisi bolsun; Gadlarning əmiri Deuəlning ooɣli Əliasaf bolsun. [15] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik bəx ming altə yüz əllik kixi. [16] Rubən bargaḥioɣa karaydioɣanlarning ḥəmmisi, yəni koxuni boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy bir yüz əllik bir ming tət yüz əllik kixi; ular ikkinqi səp bolup yoloɣa kikşun.
[17] Andin jamaət qediri bilən Lawiylarning bargaḥi baxka bargaḥlarning otturisida mangsun; ular kandak bargaḥ kuroɣan bolsa, xundak yoloɣa kikşun; hər kaysisi əz ornida əz tuoɣi astida bolsun.
[18] — Kün petix tərəptə, tuoɣ tikləp, koxun tərtipi bilən bargaḥ kuridioɣini Əfraim kəbilisi bolsun; Əfraimlarning əmiri Ammiḥudning ooɣli Əlixama bolsun. [19] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik ming bəx yüz kixi. [20] Uning yenida bargaḥ kuridioɣini Manassəḥ kəbilisi bolsun; Manassəḥlərning əmiri Pidaḥzurning ooɣli Gamaliyəl bolsun. [21] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy ottuz ikki ming ikki yüz kixi. [22] Ularning yenida Binyamin kəbilisi bolsun; Binyaminlarning əmiri Gideonining ooɣli Abidan bolsun. [23] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy ottuz bəx ming tət yüz kixi. [24] Omumən Əfraim bargaḥioɣa karaydioɣanlarning ḥəmmisi, yəni koxun kisimliri boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy bir yüz səkkiz ming bir yüz kixi; ular üqinqi səp bolup yoloɣa kikşun.
[25] — Ximal tərəptə, tuoɣ tikləp, koxun tərtipi bilən bargaḥ kuridioɣini Dan kəbilisi bolsun. Danlarning əmiri Ammixaddayning ooɣli Aḥiezər bolsun. [26] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy atmix ikki ming yəttə yüz kixi. [27] Uning yenida bargaḥ kuridioɣini Axir kəbilisi bolsun; Axirlarning əmiri Okranning ooɣli Pagiyəl bolsun. [28] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik bir ming bəx yüz kixi. [29] Ularning yenida Naftali kəbilisi bolsun; Naftalilarning əmiri Enanning ooɣli aḥira bolsun. [30] Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik üq ming tət yüz kixi. [31] Dan bargaḥioɣa karaydioɣanlarning ḥəmmisi, yəni koxun-kisimliri boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy bir yüz əllik yəttə ming altə yüz kixi; ular əz tuoɣliri astida ḥəmmining kəynidə yoloɣa kikşun.
[32] Yukiridikilər əz ata jəməti boyiqə sanaktin ətküzülgən Israillardur; koxun-kisimliri boyiqə bargaḥlarda sanaktin ətküzülgənlər jəmiy altə yüz üq ming bəx yüz əllik kixi boldi. [33] Birak La-

2:14 «Deuəl» — yaki «Reuəl».
2:32 Mis. 38:26; Qəl. 1:46

wiylarla, Pərwərdigarning Musaoɣa kiloɣan əmri boyiqə, Israillar ⱪatarida sanaⱪtin ətküzülmidi.
34 Israillar Pərwərdigarning Musaoɣa kiloɣan barliⱪ əmri boyiqə ix tutup, əzlirining tuoɣi boyiqə bargaḥ ⱪuratti; ular əz ⱪabilisi wə ata jəməti tərtipi boyiqə yoloɣa qiⱪatti.

Ḥarunning əwladliri

3 1 Pərwərdigar Sinay teoɣida Musa bilən səzləxkən künlərdə, Ḥarun bilən Musaning əwladliri
təwəndikilərdin ibarət idi. 2 Ḥarunning ooɣullirining ismi mundaⱪ: tunji ooɣlining ismi Nadab
idi, uning yənə Abiḥu, Əliazar, Itamar degən ooɣulliri bar idi. 3 Ḥarunning ooɣullirining ismi ənə
xundaⱪ idi, ular məsiḥləngən kaḥinlar idi; Musa ularni kaḥinliⱪ wəzipisini ətəxkə Hudaoɣa atap
ayrioɣanidi. 4 Lekin Nadab bilən Abiḥu Sinay qəlidə oɣəyriy bir otni Pərwərdigarning aldioɣa
sunoɣini tüpəylidin Pərwərdigar aldida əldi wə ularning ḥeq nəsli ⱪaldurulmidi; Əliazar bilən
Itamar əz atisi Ḥarun aldida kaḥinliⱪ wəzipisini ətidi.

Lawiylarning wəzipisi

5 Pərwərdigar Musaoɣa səz ⱪilip: —
6 Sən Lawiy ⱪəbilisini aldingoɣa kəltürüp, ularni kaḥin Ḥarunning hizmitidə boluxⱪa uning
aldioɣa ḥazir ⱪil. 7 Ular Ḥarunning ḥajiti wə pütkül jamaətning ḥajitidin qiⱪip jamaət
qedirining aldida wəzipə ətəp, ibadət qedirining hizmitini bejirsun. 8 Ular yənə jamaət qedi-
ridiki barliⱪ ⱪaqa-ⱪuqa əswablarni baxⱪurux bilən Israillarning hizmitidə bolup wəzipə ətəp,
ibadət qedirining ixlirini bejirsun. 9 Sən Lawiylarni Ḥarun bilən uning ooɣullirioɣa təⱪsimləp
bərgin; ular Israillar iqidin məhsus uningoɣa tallap berilgən. 10 Ḥarun bilən ooɣullirini bolsa sən
əzining kaḥinliⱪ wəzipisini ətəxkə bekitkin; ḥarⱪandaⱪ yat kixi yeⱪinlaxsa eltürülsun, — dedi.

Lawiylarning tallinixi

11 Andin Pərwərdigar Musaoɣa mundaⱪ dedi: —
12 — Ⱪara, Mən Israillar iqidin Lawiylarni tallidim, ularni Israil iqidə baliyatⱪuning barliⱪ tunji
mewisining ornioɣa, yəni qong ooɣullirining ornioɣa ⱪoyimən, xunga Lawiylar Mening bolidu.
13 Qünki tunji ooɣullarning ḥəmmisi Meningkidur; Mən Misir zeminida tunji tuoɣuloɣanlarning
ḥəmmisini ⱪətl ⱪiloɣan künidə Israillarning iqidiki tunjilarning ḥəmmisini, məyli adəm bolsun
yaki ḥaywan bolsun, muⱪəddəs ḥesablap Meningki ⱪiloɣanidim. Ular Meningkidur; Mən
Pərwərdigardurmən.

2:33 Qəl. 1:48, 49
3:1 «künlərdə» — ibraniy tilida «kündə».
3:2 Mis. 6:23
3:3 «Hudaoɣa atap ayrix» — bu ayəttiki «Hudaoɣa atap ayrix» ibraniy tilida «ⱪoloɣa selix» yaki «ⱪolni toldurux» bilən bildürülidu. «Mis.» 28:41 wə izaḥatini kərüng. Kaḥinliⱪ wəzipisi asasən Hudaning ⱪurbanliⱪlirini əz ⱪolioɣa elixi bilən baxlinatti.
3:4 Law. 10:1-7; Qəl. 26:61; 1Tar. 24:2
3:6 Qəl. 16:9; 18:2
3:12 «tunji balilar Meningkidur» — Huda əslidə Israillarni Misirdin ⱪutⱪuzux yolida Misirliⱪlarning barliⱪ tunji ooɣullirini wə ḥətta ḥaywanlarning tunji balilirinimu eltürüwətkənidi. Biraⱪ Israillar «ətüp ketix ḥeytining ⱪozisi» («pasha ⱪoza») ning ⱪenini ixik kexəklirigə sepixi bilən, ularning tunji ooɣulliri wə ḥaywanlarning tunji baliliri xu aⱪiwəttin ⱪutⱪuzup ⱪilinoɣan. Huda Israillarning tunjilirini alayitən ⱪutⱪuzoɣan boloɣaqⱪa, ḥazir həlⱪkə: «tunji balilar Meningkidur» dəydu. Demək, ular əslidə Hudaning ⱪulluⱪida boluxi kerək idi, lekin Huda «Mən ularning ornioɣa Lawiylarni ⱪoyimən» dəp Өz hizmitigə Lawiylarni ularning ornioɣa ⱪobul ⱪildi (13-ayətnimu kərüng).
3:12 Mis. 13:2
3:13 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 8:16; Luⱪa 2:22

Lawiylarning nopusining sanaqtin ətküzülüxi

14 Andin Pərwərdigar Sinay qəl-bayawanida Musaoɣa: —
15 — Sən Lawiylarni ata jəməti, ailisi boyiqə sanaqtin ətküz; barlik ərkəklərni, yəni bir ayliqtin
axqanlarning ḥəmmisini sanaqtin ətküz, — dedi. 16 Xuning bilən Musa Pərwərdigarning əmri
boyiqə, əzigə deyilgəndək Lawiylarni sanaqtin ətküzdi.
17 Lawiyning ooɣullirining ismi mundaq: — Gərxon, Koḥat, Mərari. 18 Gərxonning ooɣullirining
ismi aililiri boyiqə Libni wə Ximəy idi. 19 Koḥatning ooɣulliri aililiri boyiqə Amram, Izḥar, Ḥebron
wə Uzziəl idi. 20 Mərarining ooɣulliri aililiri boyiqə Maḥli wə Muxi idi. Bularning ḥəmmisi ata
jəməti boyiqə Lawiylarning jəməti boldi.
21 Gərxondin Libnilarning jəməti bilən Ximəylərning jəməti wujudqa kəldi; bular Gərxonlarning
jəmətliri idi. 22 Barlik ərlərning sanioɣa asasən, bir ayliqtin axqanlirining sanaqtin
ətküzülgənliri jəmiy yəttə ming bəx yüz kixi boldi. 23 Gərxonning jəməti ibadət qedirining arqa
təripidə, yəni oɣərb tərəptə bargaḥ qurdi; 24 Gərxon jəmətining əmiri Laəlning ooɣli Əliasaf idi.
25 Gərxonlarning jamaət qediridiki wəzipisi ibadət qedirining əzidiki astinqi ikki yapquq-pərdə,
uning üstidiki yopuq wə jamaət qedirining ixik pərdisigə, 26 xundaqla ḥoyla ətrapidiki pərdilər,
ḥoyla dərwazisining pərdisi (ḥoyla pərdiliri ibadət qediri bilən qurbangaḥni qəridəp turatti)
wə ḥoylida ixlitilidioɣan munasiwətlik barlik tanilaroɣa qarax idi.
27 Koḥattin Amramlarning jəməti, Izḥarlarning jəməti, Ḥebronlarning jəməti wə Uzziəllərning
jəməti wujudqa kəldi; bu Koḥatlarning jəmətliri idi. 28 Barlik ərkəklərning sani boyiqə, bir
ayliqtin axqanlar jəmiy səkkiz ming altə yüz adəm bolup qikti; ular mukəddəs jayoɣa qarax
wəzipisini ətəydioɣan boldi. 29 Koḥat əwladlirining jəmətliri jamaət qedirining jənub təripidə
bargaḥ tikti. 30 Koḥat jəmətining əmiri Uzziəlning ooɣli Əlizafan idi. 31 Ularning wəzipisi əḥdə
sanduqi, xirə, qiraoɣdan, ikki qurbangaḥ, xuningdək mukəddəs jayning iqidə ixlitidioɣan qaqa-
quqa, pərdə wə ibadət qedirining iqidə ixlitidioɣan barlik nərsilərgə qarax idi.
32 Lawiylarning əmirlirining əmiri bolsa kaḥin Ḥarunning ooɣli Əliazar idi; u mukəddəshanioɣa
qarax wəzipisini ətəydioɣanlar üstidin nazarət qilidioɣan boldi.
33 Məraridin Maḥli jəməti bilən Muxi jəməti wujudqa kəldi; bular Mərarining jəmətliri boldi.
34 Barlik ərkəklərning sanioɣa asasən, bir ayliqtin yuqiri boloɣanlar sanaqtin ətküzülgəndə
jəmiy altə ming ikki yüz kixi qikti. 35 Mərarining jəmətining əmiri Abiḥayilning ooɣli Zuriyəl
boldi; ular ibadət qedirining ximal təripigə bargaḥ qurdi. 36 Mərari əwladlirining wəzipisi
ibadət qedirining tahtayliri, baldaqliri, hadilirioɣa, təglikliri barlik əswab-jabduqlirioɣa qarax,
xuningdək bularoɣa munasiwətlik ixlitilidioɣan barlik nərsilərgə, 37 xundaqla ḥoylining tət
ətrapidiki hadilaroɣa wə ularning təglikliri, qozuq wə tanilaroɣa məs'ul boluxqa bəlgilənidi.
38 Ibadət qedirining aldioɣa, xərq təripigə, yəni jamaət qedirining künqiqix təripigə bargaḥ
quroɣanlar Musa, Ḥarun wə Ḥarunning ooɣulliri idi; ular Israillarning hizmitidə bolux wəzipisini
ətəp, mukəddəs jayoɣa qaraydioɣan boldi; ularoɣa yat boloɣan ḥərqandaq adəm mukəddəs jayoɣa
yeqinlaxsa, eltürülətti.
39 Musa bilən Ḥarun Pərwərdigarning əmri boyiqə, sanaqtin ətküzgən barlik Lawiylar, jəmətliri
boyiqə, yəni bir ayliqtin yuqiri sanaqtin ətküzülgən ərkəklər jəmiy yigirmə ikki ming qikti.

Lawiylarning Israillarning tunjilirining ornini besip Hudaoɣa atilixi

40 Pərwərdigar Musaoɣa: — Sən Israillar iqidə bir ayliqtin axqan tunji ooɣullarni sanaqtin
ətküzüp, isim-familisi boyiqə tizimlap qik. 41 Sən Lawiylarni Israillarning barlik tunjilirining

---

3:17 Mis. 6:16, 17, 18; Qəl. 26:57; 1Tar. 6:1, 16; 23:6
3:25 «qedirining əzidiki astinqi ikki yapquq-pərdə» — ibraniy tilida «turaloɣu əzi wə qedirni» — mənisi qoqum tərjimimizdək boluxi kerək. «Mis.» 25:1-13ni kerüng.
3:38 Qəl. 3:10; 16:40

ornida Manga has kil (Mən Pərwərdigardurmən); Lawiylarning mal-qarwilirinimu Israillarning barlik tunji mal-qarwilirining ornida Manga has kil, — dedi.
42 Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə, Israillarning tunjilirini koymay sanaktin ətküzdi. 43 Bir ayliktin yukiri tunji ooɣul balilirini isim-familisi bilən sanaktin ətküzgəndə, ular jəmiy yigirmə ikki ming ikki yüz yətmix üq kixi qikti.
44 Pərwərdigar Musaoɣa mundak dedi: — 45 Sən Lawiylarni Israillarning tunjilirining ornida Manga talla, xundakla Lawiylarning mal-qarwilirinimu Israillarning mal-qarwilirining ornida Manga talla; xuning bilən Lawiylar Meningki bolidu; Mən Pərwərdigardurmən. 46 Wə Lawiylarning sanidin artuk qikkan Israillarning tunjiliri, yəni xu ikki yüz yətmix üqi üqün hərlük həkkini kobul kiloɣin; 47 xularning hərbiri üqün bəx xəkəl kümüx al, kixi sanioɣa karap bolsun; mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə ulardin aloɣin (bir xəkəl yigirmə gərahdur).. 48 Artuk qikkan adəmlərning, yəni hərlük həkkini təlixi kerək boloɣanlarning kümüxini Harun bilən uning ooɣullirioɣa bər.
49 Əmdi Lawiylar təripidin «hərlükkə qikiriloɣan» dəp hesablanoɣan tunji ooɣullardin artuk qikkanlardin bolsa, Musa ulardin xu hərlük həkkini aldi; 50 u Israillarning tunjiliridin xu kümüxni, yəni mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə jəmiy bir ming üq yüz atmix bəx xəkəl aldi.. 51 Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə «hərlükkə qikiriloɣan»larning kümüxini dəl Pərwərdigar buyruoɣinidək, Harun bilən uning ooɣullirioɣa bərdi.

Kohat əwladlirining wəzipisi

4 1 Andin Pərwərdigar Musa bilən Harunoɣa səz kilip mundak dedi: —
2 Sən Lawiylar iqidin ata jəməti boyiqə Kohat əwladlirining omumiy sanini tizimlioɣin, 3 ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloɣan, jamaət qedirida ix-hizmət kilixka kelələydioɣanlarning həmmisini tizimlap qik.. 4 Kohat əwladlirining jamaət qediri iqidiki wəzipisi əng mukəddəs buyumlarni baxkurux bolidu. 5 Bargah kəqürülidioɣan qaoɣda, Harun bilən uning ooɣulliri kirip «əng mukəddəs jay»diki «ayrima pərdə-yopuk»ni qüxürüp, uning bilən həküm-guwahlik sandukini yəgisun; 6 andin uning üstini delfinning terisidin etilgən yopuk bilən orap, üstigə kək bir rəhtni yepip, andin kətüridioɣan baldaklarni ətküzsun.. 7 Təkdim nan tiziloɣan xirəgə kək bir rəht selinip, üstigə legən, təhsə, piyalə wə xarab hədiyəlirini qaqidioɣan kədəhlər tizip koyulsun; xirədimu «daimiy nan» tizilip turiwərsun;.. 8 bu nərsilərning üsti kizil rəht bilən, uning üsti yənə delfin terisidə etilgən bir yopuk bilən yepilip, andin kətiridioɣan baldaklar ətküzüp koyulsun. 9 Ular kək rəht elip, uning bilən qiraoɣdan bilən üstidiki qiraoɣlarni, pilik kiskuqlarni, küldanlarni wə qiraoɣdanoɣa ixlitidioɣan, barlik may kaqilaydioɣan kaqilarni yepip koysun.. 10 Ular yənə qiraoɣdan bilən qiraoɣdanoɣa ixlitidioɣan həmmə kaqa-kuqa əswablarni

---

3:46 «ikki yüz yətmix üqi» — «Israillarning tunji ooɣulliri»ning sani 22273 (43-ayət) «Lawiylarning» bolsa 22000 idi (39-ayət), əmdi «Lawiylarning sanidin artuk qikkan Israillarning tunjiliri»ning sani 273 adəm idi.
3:47 «bir xəkəl» — təhminən 11.4 gram boluxi mumkin, bəx xəkəl 57 gram. **«mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki»** — «mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki» xübhisizki, pütkül əl üqün əzgərməs əlqəm bolsun dəp, mukəddəs jayda saklaklik, mukim bekitilgən birnəqqə hil əlqəmlərdin biri boluxi kerək idi.
3:47 Mis. 30:31; Law. 27:25; Qəl. 18:16; Əz. 45:12
3:50 «bir ming üq yüz atmix bəx xəkəl» — təhminən 16.4 kilogram.
4:3 «ix-hizmət kilixka kelələydioɣanlar» — ibraniy tilida «ix-hizmət kilixka kelələydioɣan koxun» degən səzlər bilən ipadilinidu.
4:6 «delfinning terisi» — yaki «dengiz eyikining terisi» yaki «borsukning terisi».
4:7 «təkdim nan xirəsi» — yaki «huzuriy nan xirəsi» («Hudaning huzuridiki nan»lar) — Muxu yərdə pakət «Hudaning huzuridiki xirə» degən səz bilən ipadilinidu. Nanlar wə altun xirə tooɣruluk «Mis.» 25:23-30 wə «Law.» 24:5-9ni kərüng.
«daimiy nan» — «təkdim nan»ning baxkiqə atilixi.
4:7 Mis. 25:30
4:9 Mis. 25:31,38

delfin terisidin etilgən yopuk bilən yəgəp, andin əpkəxkə selip koysun.
11 Altun huxbuygahka kək bir rəht selip, yənə delfin terisidə etilgən yopuk bilən yepip, andin kətürgüqkə kox baldaklarni ətküzüp koysun. 12 Mukəddəs jayning iqidə ixlitidioŋan barlik kaqa-kuqilarni kək bir rəht bilən yəgəp, andin üstigə delfin terisidə etilgən yopukni yepip, andin bir əpkəxkə selip koysun.
13 Ular kurbangahni külidin tazilap, üstigə səsün rənglik bir rəhtni yeyip koysun. 14 Andin yənə kurbangahta ixlitilidioŋan əswablar — küldan, ilmək, bəlgürjək, qinilər, xundakla barlik əswablarni kurbangah üstigə tizip, andin delfin terisidə etilgən bir yopuk bilən yepip, andin kətüridioŋan baldaklarni ətküzüp koysun.
15 Pütün bargahtikilər yoloŋa qikidioŋan qaoŋda, Harun bilən uning ooŋulliri mukəddəs jay wə mukəddəs jaydiki barlik kaqa-kuqa əswablarni yepip boloŋandin keyin, Kohatning əwladliri kelip kətürsun; lekin ölüp kətməslik üqün mukəddəs buyumlaroŋa kol təgküzmisun. Jamaət qediri iqidiki nərsilərdin xularni Kohatning əwladliri kətürüxi kerək.
16 Harunning ooŋli Əliazarning wəzipisi qiraoŋ meyi, huxbuy ətir, daimiy təkdim kilinidioŋan axlik hədiyəsi bilən məsihləx meyioŋa karax, xundakla pütkül ibadət qediri bilən uning iqidiki barlik nərsilər, mukəddəs jay həm mukəddəs jaydiki kaqa-kuqa əswablaroŋa karaxtin ibarət.
17 Andin Pərwərdigar Musa bilən Harunoŋa səz kilip mundak dedi: —
18 Silər Kohat jəmətidikilərni Lawiylar arisidin kət'iy yokitip koymanglar; 19 bəlki ularning ölməy, hayat kelixi üqün ular «əng mukəddəs» buyumlaroŋa yekinlaxkan qaoŋda, Harun bilən uning ooŋulliri kirip ularning hərbirigə kilidioŋan wə kətüridioŋan ixlarni kərsitip koysun;
20 ular pakət mukəddəs jayoŋa kirgəndə mukəddəs buyumlaroŋa bir dəkikimu karimisun, undak kilip koysa ölüp ketidu.

Gərxon əwladlirining wəzipisi

21 Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip mundak dedi: —
22-23 Gərxon əwladliri iqidə ata jəməti wə aililiri boyiqə, ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qediri iqidə hizmət kilix sepigə kirələydioŋan həmmisini sanaktin ətküzüp omumiy sanini al. 24 Gərxon aililirining kilidioŋan hizmiti wə ular kətüridioŋan nərsilər təwəndikiqə: 25 — ular jamaət qedirining əzini, yəni astidiki iqki pərdiliri wə sirtki pərdilirini, uning yapkuqini, xundakla üstigə yapkan delfin terisidə etilgən yopukni wə jamaət qedirining kirix ixikining pərdisini, 26 ibadət qediri bilən kurbangahni qəridəp tartiloŋan hoylidiki pərdilər bilən kirix dərwazisining pərdisini, xularoŋa has tanilirini wə ixlitidioŋan barlik kaqa-kuqa əswablarni kətürsun; bu əswab-üskünilərgə munasiwətlik kerək boloŋan ixlarni kilsun. 27 Gərxon əwladlirining pütün wəzipisi, yəni ular kətüridioŋan wə bejiridioŋan barlik ixlar Harun wə uning ooŋullirining kərsətmiliri boyiqə bolsun; ularning nemə kətüridioŋanlikini silər bəlgiləp beringlar. 28 Gərxon əwladlirining jəmətlirining jamaət qedirining iqidə kilidioŋan hizmiti xular; ular kahin Harunning ooŋli Itamarning kol astida turup ixlisun.

4:11 «altun huxbuygah» — ibraniy tilida «altun kurbangah».
4:16 Mis. 29:40; 30:23,24,34,35
4:20 «ular pakət ... bir dəkikimu karimisun» — demək, Harunning ooŋulliri kahinlar mukəddəs buyumlarni yepiwatkan wakitta mukəddəs qediroŋa kirməsliki kerək, pakət buyumlar yepiloŋandin keyin kirixkə bolidu.
4:22-23 «hizmət kilix sepigə kirələydioŋanlar» — ibraniy tilida «jənggə qikalaydioŋan koxundikilər» degən səzlər bilən ipadilinidu. Iqki mənisi, xübhisizki, kahinlarning mukəddəs jayda Israil üqün kurbanliklarni ətküzüp, ularoŋa rohiy wəkil boluxi Israillar üqün jin-xəytanlar bilən rohiy urux hizmiti kiloŋanoŋa barawər.
4:25 «astidiki iqki pərdiliri wə sirtki pərdiliri» — ibraniy tilida «turaloŋuning pərdiliri wə jamaət qediri». Mənisi qokum tərjimimizdək bolidu. Qedirning tət kəwət yopuki bar idi; (1) iqki pərdiliri; (2) əqkə teriliri; (3) kizil buyaloŋan koqkar teriliri; (4) delfin teriliri. Bəzi wakitlarda 2-kəwiti, yəni əqkə terisidin etilgən pərdilər «jamaət qedir»ning əzi dəp hesablinatti. «Misirdin qikix» 25□1-15ni kerüng.

Mərari əwladlirining wəzipisi

29 Mərarining əwladlirinimu, ularni ata jəməti, aililiri boyiqə, sanaqtin ətküz; 30 ottuz yaxtin
əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qediri iqidə hizmət kilix sepigə kirələydioŋan ḥəmmisini sanaqtin
ətküzüp omumiy sanini al. 31 Ularning jamaət qediri iqidiki barlik hizmiti, yəni kətürüx
wəzipisi mundak: — Ular jamaət qedirining tahtayliri, baldakliri, hadiliri wə ularning təglikliri,
32 ḥoylining tət ətrapidiki hadilar, ularning təglikliri, kozukliri, tanaliri, barlik əswab-üskünə
ḥəm xularoŋa kerəklik boloŋan barlik nərsilərni kətürüx bolsun; ular kətüridioŋan əswab-
üskünilərni namini atap bir-birləp ḥər adəmgə kərsitip beringlar. 33 Mərari jəmət-aililirining
jamaət qediri iqidə kilidioŋan barlik ixliri ənə xular; ular kaḥin Ḥarunning ooŋli Itamarning kol
astida turup ixlisun.

Lawiylarning nopusining sanaqtin ətküzülüxi

34-35 Musa bilən Ḥarun wə jamaətning əmirliri Koḥatning əwladlirining ottuz yaxtin əllik
yaxkiqə boloŋan, jamaət qedirida hizmət kilix sepigə kirələydioŋanlarning ḥəmmisini ata
jəməti, aililiri boyiqə sanaqtin ətküzdi. 36 Ulardin jəməti boyiqə sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy
ikki ming yəttə yüz əllik kixi bolup qikti. 37 Muxular Koḥat jəmətidin sanaqtin ətküzülgənlər
bolup, jamaət qedirida ix kilidioŋan ḥərbiri, yəni Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən
kiloŋan əmri boyiqə Musa bilən Ḥarun sanaqtin ətküzgənlər idi.
38-39 Gərxonlarning ata jəməti, aililiri boyiqə, ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qe-
dirida hizmət kilix sepigə kirələydioŋan ḥəmmisi sanaqtin ətküzüldi; 40 ata jəməti, aililiri
boyiqə sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy ikki ming altə yüz ottuz kixi bolup qikti. 41 Muxular
Gərxon jəmətidin sanaqtin ətküzülgənlər bolup, jamaət qedirida ix kilidioŋan ḥərbiri, yəni
Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən kiloŋan əmri boyiqə Musa bilən Ḥarun sanaqtin
ətküzgənlər idi.
42-43 Mərarilarning ata jəməti, aililiri boyiqə, ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qedi-
rida hizmət kilix sepigə kirələydioŋan ḥəmmisi sanaqtin ətküzüldi; 44 ata jəməti, aililiri boyiqə
sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy üq ming ikki yüz kixi bolup qikti. 45 Muxular Mərari jəmətidin
sanaqtin ətküzülgənlər bolup, jamaət qedirida ix kilidioŋan ḥərbiri, yəni Pərwərdigarning
Musaning wastisi bilən kiloŋan əmri boyiqə Musa bilən Ḥarun sanaqtin ətküzgənlər idi.
46-47 Sanaqtin ətküzülgən Lawiylar mana xular idi; Musa bilən Ḥarun ḥəm Israillarning əmirliri
ulardin ata jəməti, aililiri boyiqə, ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qedirida hizmət
kilix wə yük kütürüx wəzipisigə kirələydioŋanlarni sanaqtin ətküzgən. 48 Ularning sani jəmiy
səkkiz ming bəx yüz səksən adəm bolup qikti. 49 Pərwərdigarning əmri boyiqə, ular Musa
təripidin sanaqtin ətküzüldi; ḥərkim əzi kilidioŋan Ixi wə kətüridioŋan yükigə asasən sanaqtin
ətküzüldi. Bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoŋa əmr kiloŋinidək boldi.

Napaklarni bargaḥtin ayrix kerək

5 1 Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip: — 2-3 Sən Israillaroŋa əmr kilip: «Silər pisə-mahaw kesili
bilən akma kesiligə giriptar boloŋanlarni, xundakla ələkkə tegixi bilən napak bolup kaloŋan
ḥəmmisini ər-ayal deməy bargaḥtin qikiriwetinglar. Bargaḥlarni buloŋiwətməsliki üqün ularni
bargaḥtin qikiriwetinglar; qünki Mən bargaḥ otturisida makan kildim» — degin, — dedi.

4:30 «hizmət kilix sepigə kirələydioŋanlar» — 23-ayətni wə izaḥatini kərüng.
4:34-35 «sepigə kirələydioŋanlar» — 23-ayətni wə izaḥatini kərüng. 39-, 43-ayəttə ohxax səzlər tepilidu.
5:2-3 «pisə-mahaw kesili bilən akma kesiligə giriptar boloŋanlar» — «Law.» 13-babni, 15-bab 16-, 19-, 25-, 31-ayətni kərüng. **«ələkkə tegixi bilən napak bolup kaloŋan...»** — məsilən, uruk-tuoŋkinini dəpnə kilixi bilən. **«bargaḥlar»** — ḥərkaysi kəbililərning əz bargaḥliri, deməkqi.
5:2-3 Law. 13:3, 46; 15:2; 21:1

[4] Israillar xundak ḳilip ularni bargaḥtin qiḳiriwətti; Pərwərdigar Musaoɣa ḳandak əmr ḳiloɣan bolsa, Israillar xundak ḳildi.

Tələm tələx nizami — «itaətsizlik ḳurbanliḳi» wə ḳoxumqə tələm

[5] Pərwərdigar Musaoɣa sez ḳilip mundak dedi: —
[6] Sən Israillaroɣa eytḳin: — Məyli ər yaki ayal bolsun, əgər u insanlarning Pərwərdigaroɣa wapasizlik ḳilidioɣan ḥərḳandak gunaḥliridin birini sadir ḳilip, xuning bilən gunaḥkar dəp bekitilsə, [7] undaḳta u əzi ətküzgən gunaḥioɣa iḳrar ḳilip, itaətsizliki kəltürüp qiḳaroɣan, ziyanlanoɣuqining ziyinini toluḳ tələp berixi kerək wə uning sirtida u kixigə yənə bəxtin bir ülüxni ḳoxup tələp bərsun. [8] Ziyanlanoɣuqining mubada itaətsizlik kəltürüp qiḳaroɣan ziyanoɣa berilgən tələm pulini aloɣudək tuoɣkini bolmisa, tələm puli gunaḥkar boloɣan kixining kafaritigə sunulidioɣan ḳoxḳaroɣa ḳoxulup, Pərwərdigaroɣa atilip, kaḥinoɣa berilsun. [9] Xuningdək Israillarning Hudaoɣa atioɣan barliḳ muḳəddəs ḥədiyəliri, yəni kaḥinoɣa kəltürgən nərsilərdin barliḳ «kətürmə ḳurbanliḳ-ḥədiyə»lər kaḥinoɣa ḥesab bolsun. [10] Ḥərkim Hudaoɣa atioɣan ḥədiyələr muḳəddəs dəp ḥesablansun, xundaḳla kaḥinning bolsun; kixilər kaḥinoɣa nemə ḥədiyə ḳilsa, uning ḥəmmisi kaḥinning bolsun.

Zina ḳildi dəp ərz ḳilinoɣan hotunni sinax usuli wə bir tərəp ḳilix nizami

[11] Pərwərdigar Musaoɣa sez ḳilip mundak dedi: —
[12] Sən Israillaroɣa sez ḳilip mundak degin: — Əgər birsining hotuni əz eridin yüz ərügən, sadaḳətsizlik ḳiloɣan bolsa, [13] — demək, baxḳa birsi bilən yeḳinlaxḳan, xundaḳla uning buloɣanoɣanliḳi erining kəzliridin yoxurun boloɣan bolsa, ḥeq guwaḥqi bolmioɣan ḥəm gunaḥ ḳiloɣan qeoɣida tutulupmu ḳalmioɣan bolsa, [14] xundak əḥwalda, eri əz hotunidin guman ḳilip künlisə, hotuni rastla zina ḳilip buloɣanoɣan bolsa (yaki əz hotunioɣa guman ḳilip künlisimu, hotuni zina ḳilmioɣan wə buloɣanmioɣan bolsa) [15] əḥwalini ispatlax üqün bu adəm hotunini kaḥinning yenioɣa əkəlsun ḥəm hotuni üqün zərür axliḳ ḥədiyəsi, yəni arpa undin ondin bir əfaḥni aloɣaq kəlsun; xu ḥədiyəning üstigə u ḥeq zəytun meyi ḳuymisun yaki ḥeq məstiki ḳoxup ḳoymisun; qünki bu kündaxliḳ ḥədiyəsi, əslətmə axliḳ ḥədiyəsi bolup, ularning ḳəbiḥlikigə boloɣan əslətmidur.
[16] Kaḥin u hotunni aldioɣa kəltürüp, Pərwərdigarning ḥuzurida turoɣuzsun. [17] Kaḥin komzəkkə muḳəddəs sudin ḳuyup, ibadət qedirining yər topisidin bir qimdim elip suoɣa qeqip ḳoysun. [18] Kaḥin u hotunni Pərwərdigarning ḥuzurida turoɣuzup, bexini eqip, əslətmə axliḳ ḥədiyəsi, yəni kündaxliḳ ḥədiyəsini uning ḳolioɣa tutḳuzsun, andin kaḥin ḳolioɣa ḳaroɣix kəltürgüqi ələm süyini alsun. [19] Kaḥin u hotunoɣa ḳəsəm iqküzüp, uningoɣa «Dərwəḳə sən ḥeqḳandak adəm bilən billə yatmioɣan, eringning ornida baxḳa birsi bilən billə boluxḳa ezip buzuḳluḳ ḳilmioɣan bolsang, undaḳta sən bu ḳaroɣix kəltürgüqi ələm süyidin halas boloɣaysən. [20] Lekin sən eringning ornida baxḳa birsigə yeḳinlixip əzüngni buloɣioɣan bolsang, eringdin baxḳa bir ər sən bilən billə yatḳan bolsa, —» desun; [21-22] andin kaḥin u hotunoɣa ḳaroɣix ḳəsimini iqküzgəndin keyin, yənə uningoɣa: «— Pərwərdigar yotangni yiglitip, ḳorsiḳingni ixxitiwətsun, xuningdək Pərwərdigar seni əz həlḳing iqidə ḳaroɣix wə ḳəsəm iqix dəstikigə aylandursun; bu ḳaroɣix süyi iq-ḳarningoɣa kirip, ḳorsiḳingni ixxitiwətsun, yotangni yiglitiwətsun» degəndə, u

---

5:6 Law. 5:21, 22
5:7 Law. 5:24
5:8 Law. 5:21-26
5:10 Law. 10:12
5:15 «bir əfaḥ» —— təhminən 2 kürə yaki 22 litr idi.
5:17 «muḳəddəs su» — «yuyunux desi»din elinoɣan su bolsa kerək.
5:19 «eringning ornida» — bu degənlikning baxḳa birhil tərjimisi «eringning əmri astida turup».

hotun: «Amin, amin» desun.
[23] Xuningdək kaһin bu ⱪaroɳix sözlirini dəptərgə pütüp ⱪoysun, xundaⱪla yazoɳan sözlərni
öləm süyigə qilisun, [24] andin u hotunoɳa bu ⱪaroɳix ⱪəltürgüⱪi öləm süyini iqküzsun, bu ⱪaroɳix
ⱪəltürgüⱪi su uning iqigə kirixi bilənla uningoɳa azab-öləm bolidu. [25] Kaһin u hotunning ⱪolidin
kündaxlik axlik һədiyəsini elip, uni Pərwərdigarning һuzurida pulanglitip boloɳandin keyin,
ⱪurbangaһⱪa elip kəlsun. [26] Kaһin һədiyədin bir siⱪim un elip, hatirə һesabida ⱪurbangaһⱪa
ⱪoyup kəydürsun; andin u hotunoɳa bu suni iqküzsun.
[27] Kaһin əmdi u hotunoɳa suni iqküzgəndin keyin, əgər u һəⱪiⱪiy buloɳanoɳan bolup, öz erigə
sadaⱪətsizlik ⱪiloɳan bolsa, qoⱪum xundaⱪ boliduki, bu ⱪaroɳix süyi uning iqigə kirgəndin keyin
uningoɳa azab-öləm kəltüridu; uning ⱪorsiⱪi ixxip, yotisi yigiləp ketidu; xuning bilən u hotun
öz həlⱪi iqidə ⱪaroɳixⱪa ketidu. [28] Lekin əgər u hotun buloɳanmioɳan pak bolsa, xu ixtin halas
bolidu wə öksiqə һamilidar bolup pərzəntlik bolidu.
[29] Mana bu kündaxlik tooɳrisidiki ⱪanundur; hotun öz erining ornida baxⱪa birsi bilən billə bo-
luxi bilən ezip buloɳanoɳan bolsa, [30] wə yaki birsi hotunidin guman ⱪilip künlisə, undaⱪta u hotu-
nini Pərwərdigarning aldida turoɳuzsun, kaһin uningoɳa xu ⱪanun boyiqə һəmmini ijra ⱪilsun.
[31] Önə xundaⱪ ⱪiloɳanda, ər gunaһtin halas bolup, hotun öz gunaһini kətiridu.

«Nazariylar»ning nizami

6 [1] Pərwərdigar Musaoɳa söz ⱪilip mundaⱪ dedi: —
[2] Sən Israillaroɳa eytⱪin: «Məyli ər yaki ayal bolsun, «Өzümni Pərwərdigaroɳa atap, nazariyl-
ardin bolimən» degən alaһidə bir ⱪəsəmni iqkən bolsa, [3] undaⱪta u özini һaraⱪ-xarabtin ayrip
pərһiz tutsun; һaraⱪ-xarab bilən ixləngən sirkinimu iqmisun yaki һərⱪandaⱪ üzüm xərbitini
iqmisun wə һəl-ⱪuruⱪ üzümlərnimu yemisun. [4] Өzini Pərwərdigaroɳa atioɳan barliⱪ künlərdə,
üzüm telidin qiⱪⱪan һərⱪandaⱪ nərsini, məyli üzüm uruⱪi bolsun, posti bolsun, ularni yeyixkə
bolmaydu.
[5] Өzümni Pərwərdigaroɳa atidim dəp ⱪəsəm ⱪiloɳan künliridə, ularning bexioɳa ustira təgküzüxkə
bolmaydu; özini Pərwərdigaroɳa atioɳan künlər ətüp bolmioɳuqə, u muⱪəddəs boluxi kerək;
ular qaqlirini uzun ⱪoyuxi kerək. [6] U ⱪəsəm iqkən barliⱪ künliridə һeqⱪandaⱪ ölüklərgə
yeⱪinlixixⱪa bolmaydu. [7] Uning öz atisi, anisi, ⱪerindixi yaki һədə-singilliri ölüp ⱪaloɳan bolsa,
ularni dəp özini napak ⱪilmasliⱪi kerək; qünki bexida Pərwərdigaroɳila has bolimən dəp bərgən
wədisining bəlgisi bolidu. [8] Өzini Hudaoɳa atiwətkən barliⱪ künlərdə u Pərwərdigar aldida
muⱪəddəs bolup tursun.
[9] Mubada bir kixi uning yenida tuyuⱪsiz ölüp ⱪelip, özini Pərwərdigaroɳa atioɳanliⱪning bəlgisi
boloɳan bexi buloɳanoɳan bolsa, u özini paklax küni wə keyinki yəttinqi künimu qeqini al-
dursun. [10] Səkkizinqi küni u ikki pahtəkni yaki ikki baqkini elip jamaət qedirining dərwazisi
aldida kaһinoɳa tapxursun. [11] Kaһin birini gunaһ ⱪurbanliⱪi, yənə birini kəydürmə ⱪurbanliⱪ

5:29 «eringning ornida» — bu degənlikning baxⱪa birhil tərjimisi «erining əmri astida turup».
5:31 «hotun öz gunaһini kətüridu» — gunaһi bar bolsa, əlwəttə. Bu ⱪanunda ər bilən hotunoɳa nisbətən birər barawərsizlik bармu? Muxu ix tooɳruluⱪ «ⱪoxumqə söz»imizdə azraⱪ toһtilimiz.
6:2 «Nazariy» — «nazariy» degən söz «(Hudaoɳa) atioɳan» degən mənini bildüridu.
6:4 «Nazariy bolimən» — «Nazariy bolimən» dəp ⱪəsəm ⱪiloɳan kixilər özini məlum bir məһlättə yaki əmürwayət Hudaoɳa ataydu (məsilən, «Һak.» 13:5, «Luⱪa» 1:15ni kərüng).
6:5 «qaqlirini uzun ⱪoyuxi kerək» — bu ixta (a) matəm bildürüxtə qaqlirini qüxürüx mən'i ⱪilinidu; (ə) özigə birhil nomusluⱪ kəltüridu (qünki u ayaldək kərünidu). Xuning bilən özini ⱪəsəm iqip Hudaoɳa atioɳanliⱪini һəmmə adəmgə ayan bolidu.
6:5 Һak. 13:5; 1Sam. 1:11
6:6 «ölüklər» — bu söz һaywanlarning taplirinimu öz iqigə alidu.
6:7 «özini napak ⱪilmasliⱪi» — oⱪurmənlərgə ayanki, kim bir jəsətkə təgkən bolsa waⱪitliⱪ «napak» dəp һesablinidu (uning muⱪəddəs jaroɳa yeⱪinlixixioɳa yaki ⱪurbanliⱪ ⱪilixioɳa bolmaytti. «Lawiylarning dəsturi» 5:2-3, 11-babni kərüng).
«bexida... bəlgisi bolidu» — uzun qaqliri, demək.

süpitidə sunup, əlük səwəbidin napak bolup ⱪalоƣan gunaһini tilәp kәfarәt ⱪilsun; nazariy xu künning өzidә өz bexini ⱪaytidin muⱪәddәs-pak ⱪilsun, [12] u өzini Pәrwәrdigaroƣa atiоƣan künlirini yengiwaxtin baxlisun, xuning bilәn bir yaxliⱪ bir ərkәk ⱪozini itaәtsizlik ⱪurbanliⱪi ⱪilip sunsun; ilgiriki künliri bolsa inawәtsiz һesablansun; qünki uning өzini Pәrwәrdigaroƣa atiоƣan һaliti buloƣanоƣan.
[13] Nazariylardin biri өzini Pәrwәrdigaroƣila atiоƣan künlәr toxⱪan künidә u tooƣruluⱪ ⱪanun-bәlgilimә mundaⱪ: — Kixilәr uni jamaәt qedirining dәrwazisi aldiоƣa әkәlsun; [14] u өzi Pәrwәrdigaroƣa sunulidiоƣan kөydürmә ⱪurbanliⱪ üqün bir yaxliⱪ bejirim ərkәk ⱪozini, gunaһ ⱪurbanliⱪi üqün bir yaxliⱪ qixi bejirim bir ⱪozini, inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi üqün bejirim bir ⱪoxⱪarni kәltürsun, [15] xundaⱪla bir sewәt petir nan, zәytun meyi ilәxtürülgәn esil undin pixuruloƣan toⱪaqlar һәmdә zәytun meyi sürülüp mәsiһlәngәn petir һәmәk nanlar wә xu ⱪurbanliⱪlarning ⱪoxumqә axliⱪ һәdiyәliri wә xarab һәdiyәlirini kәltürsun.. [16] Kaһin bularni Pәrwәrdigarning һuzurioƣa kәltürüp, Nazariyning xu gunaһ ⱪurbanliⱪi bilәn kөydürmә ⱪurbanliⱪini sunsun; [17] u Pәrwәrdigaroƣa ataloƣan inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi süpitidә ⱪoxⱪarni sunsun, uningoƣa ⱪoxup bir sewәt petir nanni sunsun; kaһin xular bilәn tәng Nazariy ⱪoxup tәⱪdim ⱪiloƣan axliⱪ һәdiyәsi bilәn xarab һәdiyәsini kәltürüp sunsun. [18] Nazariy jamaәt qedirining dәrwazisi aldida өzini Pәrwәrdigaroƣa atiоƣanliⱪioƣa bәlgә ⱪilip ⱪoyuwәtkәn qeqini qüxürüp, qeqini elip inaⱪliⱪ ⱪurbanliⱪi astidiki otⱪa ⱪoysun.. [19] Nazariy xu tәriⱪidә өzini Pәrwәrdigaroƣila atiоƣanliⱪ qeqini qüxürüp boloƣandin keyin, kaһin ⱪaynap pixiriloƣan ⱪoxⱪarning bir aldi ⱪolini һәm sewәttin bir petir nan bilәn bir petir һәmәk nanni elip kelip Nazariyning ⱪolioƣa tutⱪuzsun. [20] Kaһin bularni Pәrwәrdigarning aldida pulanglatma ⱪurbanliⱪ süpitidә ərüsun; bular pulanglatma ⱪurbanliⱪ süpitidә sunoƣan tәx bilәn kәtürmә һәdiyә ⱪilinoƣan aldi ⱪol bilәn ⱪoxulup, muⱪәddәs dәp һesablinip kaһinoƣa berilsun; andin keyin Nazariy xarab iqsә bolidu..
[21] Xular bolsa ⱪәsәm iqkәn Nazariy tooƣrisida, өzini Pәrwәrdigaroƣa ataxta sunux zәrür boloƣan ⱪurbanliⱪ-һәdiyәlәr tooƣrisida bekitilgәn ⱪanun-bәlgilimidur; xuningdәk uning ⱪoli nemigә yәtsә xuni sunsimu bolidu; u iqkәn ⱪәsimi boyiqә, yәni өzini Hudaoƣa atax wәdisi tooƣruluⱪ xu nizam-bәlgilimә boyiqә һәmmә ixni ada ⱪilsun; wәdisigә әmәl ⱪilsun.

Kaһinlarning bәht-bәrikәt tilәp ⱪiloƣan sөzi

[22] Pәrwәrdigar Musaoƣa sөz ⱪilip mundaⱪ dedi: —
[23] Sәn Һarun bilәn uning ooƣullirioƣa sөz ⱪilip mundaⱪ degin: — Silәr Israillaroƣa mundaⱪ bәht-bәrikәt tilәnglar: —
[24] «Pәrwәrdigar silәrgә bәht-bәrikәt ata ⱪiloƣay, silәrni Өz panaһida saⱪlioƣay;
[25] Pәrwәrdigar yüzini silәrning üstünglarda yorutup, silәrgә xapaәt ⱪiloƣay;
[26] Pәrwәrdigar yüzini üstünglaroƣa ⱪaritip kәtürüp, silәrgә hatirjәmlik bәrgәy!» — dәp tilәnglar.

[27] Ular xundaⱪ ⱪilip namimni Israillarning üstigә ⱪonduridu wә Mәn ularoƣa bәht-bәrikәt ata ⱪilimәn.

Һәrⱪaysi ⱪәbilә әmirlirining һәdiyәliri

7 [1-2] Musa ibadәt qedirini tikligәn küni, u qedirni mәsiһ ⱪilip maylap muⱪәddәs ⱪildi, xundaⱪla uning iqidiki barliⱪ әswab-jabduⱪlar, ⱪurbangaһ wә uning barliⱪ ⱪaqa-ⱪuqa әswablirini mәsiһ ⱪilip maylap muⱪәddәs ⱪildi; xü küni xundaⱪ boldiki, Israilning әmirliri, yәni ularning ata

6:15 «toⱪaqlar» — ibraniy tilida bu sөz yaki һalⱪisiman yaki qәkküq bilәn texilgәn birhil nanlarni kөrsitidu.
6:18 Ros. 21:24
6:20 Mis. 29:27

jəmətining baxlikliri bolоɳan, kəbilə əmirliri kelip ḥədiyələrni sundi; xu kəbililərning əmirliri sanaktin ətküzüx ixioɳa nazarət kiloɳuqilar idi. [3] Ular əzlirining ḥədiyəlirini Pərwərdigarning ḥuzurioɳa ḥazir kilixti, kəltürülgən bu ḥədiyələr jəmiy bolup altə ḥarwa, on ikki əküzdin ibarət idi; ḥər ikki əmir birlixip birdin sayiwənlik ḥarwa, ḥərbir əmir birdin əküz elip kəldi; ular bu ḥədiyələrni qedirining aldioɳa əkilixti. [4] Pərwərdigar Musaoɳa səz kilip: —
[5] Jamaət qedirining ixlirioɳa ixlitix üqün sən bu nərsilərni koḅul kilip, Lawiylarning ḥərbirining bejiridioɳan ixliri boyiqə ularning ixlitixigə bərgin, — dedi.
[6] Xuning bilən Musa ḥarwa bilən əküzlərni koḅul kilip Lawiylaroɳa tapxurup bərdi. [7] U Gərxon əwladlirining kilidioɳan ixlirioɳa asasən, ularoɳa ikki ḥarwa bilən tət əküz bərdi. [8] Mərari əwladlirining kilidioɳan ixlirioɳa asasən, ularoɳa tət ḥarwa bilən səkkiz əküz bərdi; ularning ḥəmmisi kaḥin Ḥarunning ooɳli Itamaroɳa karaytti; [9] lekin u Koḥatning əwladlirioɳa ḥeqnemə bərmidi; qünki ular mukəddəs nərsilərni kətürüxkə məs'ul idi; demək, ular məs'ul boloɳan nərsilərni əz mürisidə kətürətti.
[10] Kurbangaḥ maylinip məsiḥləngən küni, uni Hudaoɳa beoɳixlax yolida əmirlər sunidioɳan ḥədiyəlirini elip kelip, kurbangaḥ aldioɳa koyuxti. [11] Pərwərdigar Musaoɳa: —
Ular kurbangaḥni beoɳixlax yolida ḥədiyəlirini sunsun; ḥərbir əmir əz künidə sunsun, — dedi.
[12] Birinqi küni ḥədiyə sunoɳuqi Yəḥuda kəbilisidin Amminadabning ooɳli Naḥxon boldi. [13] U sunoɳan ḥədiyə eoɳirlikі bir yüz ottuz xəkəl kelidioɳan bir kümüx legən, eoɳirlikі yətmix xəkəl kelidioɳan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloɳan esil un tolduruloɳanidi; [14] on xəkəl eoɳirlikta, huxbuy tolduruloɳan bir altun piyalə; [15] kəydürmə kurbanlik üqün bir ərkək torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [16] gunaḥ kurbanlikі üqün bir tekə; [17] inaklik kurbanlikі üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Amminadabning ooɳli Naḥxon sunoɳan ḥədiyələr idi.
[18] Ikkinqi küni ḥədiyə sunoɳuqi Issakarning əmiri Zuarning ooɳli Nətanəl boldi. [19] U sunoɳan ḥədiyə eoɳirlikі bir yüz ottuz xəkəl kelidioɳan bir kümüx legən, eoɳirlikі yətmix xəkəl kelidioɳan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloɳan esil un tolduruloɳanidi; [20] on xəkəl eoɳirlikta, huxbuy tolduruloɳan bir altun piyalə; [21] kəydürmə kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [22] gunaḥ kurbanlikі üqün bir tekə; [23] inaklik kurbanlikі üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Zuarning ooɳli Nətanəl sunoɳan ḥədiyələr idi.
[24] Üqinqi küni ḥədiyə sunoɳuqi Zəbulun əwladlirining əmiri Ḥelonning ooɳli Eliab boldi. [25] U sunoɳan ḥədiyə eoɳirlikі bir yüz ottuz xəkəl kelidioɳan bir kümüx legən, eoɳirlikі yətmix xəkəl kelidioɳan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloɳan esil un tolduruloɳanidi; [26] on xəkəl eoɳirlikta, huxbuy tolduruloɳan bir altun piyalə; [27] kəydürmə kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [28] gunaḥ kurbanlikі üqün bir tekə; [29] inaklik kurbanlikі üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Ḥelonning ooɳli Eliab sunoɳan ḥədiyələr idi.
[30] Tətinqi küni ḥədiyə sunoɳuqi Rubən əwladlirining əmiri Xidərning ooɳli Əlizur boldi. [31] U sunoɳan ḥədiyə eoɳirlikі bir yüz ottuz xəkəl kelidioɳan bir kümüx legən, eoɳirlikі yətmix xəkəl

7:1–2 «ibadət qediri tikləx» katarlik ixlar «Mis.» 40-bab, 17-34-ayətlərdə təswirlinidu. Demək, «xu küni»diki ixlar «Qəl.» 1-6-bablardiki ixlardin awwal, xundakla «Law.» 8:11tiki ixlardin keyin yüz bərgənidi.
7:1–2 Mis. 40:18
7:9 «mukəddəs nərsilər» — baxka birhil tərjimisi «mukəddəs jay».
7:13 «xəkəl» — kümüxning əlqimi bolup, adəttə 11.4 gramoɳa barawər boluxi mumkin. Xunga 130 xəkəl 1.5 kilogram, 70 xəkəl 0.8 kilogram boluxi mumkin. **«mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə»** — 3:47-ayəttiki izahatni kerüng.

kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi;
axliḳ ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un tolduruloŋanidi; [32] on
xəkəl eoŋirliḳta, huxbuy tolduruloŋan bir altun piyalə; [33] kəydürmə ḳurbanliḳ üqün bir torpaḳ,
bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bir ərkək ḳoza; [34] gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir tekə; [35] inaḳliḳ ḳurbanliḳi
üqün ikki buḳa, bəx ḳoqḳar, bəx tekə, bir yaxliḳ bəx ərkək ḳoza; bular Xidərning ooŋli Əlizur
sunoŋan ḥədiyələr idi.
[36] Bəxinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Ximeon əwladlirining əmiri Zuri-xaddayning ooŋli Xelumiyəl
boldi. [37] U sunoŋan ḥədiyə eoŋirliḳi bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eoŋirliḳi
yətmix xəkəl kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm bir-
liki boyiqə əlqəndi; axliḳ ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un
tolduruloŋanidi; [38] on xəkəl eoŋirliḳta, huxbuy tolduruloŋan bir altun piyalə; [39] kəydürmə
ḳurbanliḳ üqün bir torpaḳ, bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bir ərkək ḳoza; [40] gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir
tekə; [41] inaḳliḳ ḳurbanliḳi üqün ikki buḳa, bəx ḳoqḳar, bəx tekə, bir yaxliḳ bəx ərkək ḳoza; bular
Zuri-xaddayning ooŋli Xelumiyəl sunoŋan ḥədiyələr idi.
[42] Altinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Gad əwladlirining əmiri Deuəlning ooŋli Əliasaf boldi. [43] U
sunoŋan ḥədiyə eoŋirliḳi bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eoŋirliḳi yətmix xəkəl
kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi;
axliḳ ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un tolduruloŋanidi; [44] on
xəkəl eoŋirliḳta, huxbuy tolduruloŋan bir altun piyalə; [45] kəydürmə ḳurbanliḳ üqün bir torpaḳ,
bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bir ərkək ḳoza; [46] gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir tekə; [47] inaḳliḳ ḳurbanliḳi
üqün ikki buḳa, bəx ḳoqḳar, bəx tekə, bir yaxliḳ bəx ərkək ḳoza; bular Deuəlning ooŋli Əliasaf
sunoŋan ḥədiyələr idi.
[48] Yəttinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Əfraim əwladlirining əmiri Ammiḥudning ooŋli Əlixama boldi.
[49] U sunoŋan ḥədiyə eoŋirliḳi bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eoŋirliḳi yətmix xəkəl
kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi;
axliḳ ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un tolduruloŋanidi; [50] on
xəkəl eoŋirliḳta, huxbuy tolduruloŋan bir altun piyalə; [51] kəydürmə ḳurbanliḳ üqün bir torpaḳ,
bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bir ərkək ḳoza; [52] gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir tekə; [53] inaḳliḳ ḳurbanliḳi
üqün ikki buḳa, bəx ḳoqḳar, bəx tekə, bir yaxliḳ bəx ərkək ḳoza; bular Ammiḥudning ooŋli
Əlixama sunoŋan ḥədiyələr idi.
[54] Səkkizinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Manassəḥ əwladlirining əmiri Pidaḥzurning ooŋli Gamaliyəl
boldi. [55] U sunoŋan ḥədiyə eoŋirliḳi bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eoŋirliḳi
yətmix xəkəl kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm bir-
liki boyiqə əlqəndi; axliḳ ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un
tolduruloŋanidi; [56] on xəkəl eoŋirliḳta, huxbuy tolduruloŋan bir altun piyalə; [57] kəydürmə
ḳurbanliḳ üqün bir torpaḳ, bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bir ərkək ḳoza; [58] gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir
tekə; [59] inaḳliḳ ḳurbanliḳi üqün ikki buḳa, bəx ḳoqḳar, bəx tekə, bir yaxliḳ bəx ərkək ḳoza; bular
Pidaḥzurning ooŋli Gamaliyəl sunoŋan ḥədiyələr idi.
[60] Toḳḳuzinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Benyamin əwladlirining əmiri Gideonining ooŋli Abidan
boldi. [61] U sunoŋan ḥədiyə eoŋirliḳi bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eoŋirliḳi
yətmix xəkəl kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm bir-
liki boyiqə əlqəndi; axliḳ ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un
tolduruloŋanidi; [62] on xəkəl eoŋirliḳta, huxbuy tolduruloŋan bir altun piyalə; [63] kəydürmə
ḳurbanliḳ üqün bir torpaḳ, bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bir ərkək ḳoza; [64] gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir
tekə; [65] inaḳliḳ ḳurbanliḳi üqün ikki buḳa, bəx ḳoqḳar, bəx tekə, bir yaxliḳ bəx ərkək ḳoza; bular
Gideonining ooŋli Abidan sunoŋan ḥədiyələr idi.
[66] Oninqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Dan əwladlirining əmiri Ammixaddayning ooŋli Aḥiezər boldi.

[67] U sunoƣan ḥədiyə eoƣirliḳi bir yüz ottuz xəkəl kelidioƣan bir kümüx legən, eoƣirliḳi yətmix xəkəl kelidioƣan bir kümüx das bolup, bular muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axliḳ ḥədiyə bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloƣan esil un tolduruloƣanidi; [68] on xəkəl eoƣirliḳta, huxbuy tolduruloƣan bir altun piyalə; [69] kəydürmə ḳurbanliḳ üqün bir torpaḳ, bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bir ərkək ḳoza; [70] gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir tekə; [71] inaḳliḳ ḳurbanliḳi üqün ikki buḳa, bəx ḳoqḳar, bəx tekə, bir yaxliḳ bəx ərkək ḳoza; bular Ammixaddayning ooƣli Aḥiezər sunoƣan ḥədiyələr idi.

[72] On birinqi küni ḥədiyə sunoƣuqi Axir əwladlirining əmiri Okranning ooƣli Pagiyəl boldi. [73] U sunoƣan ḥədiyə eoƣirliḳi bir yüz ottuz xəkəl kelidioƣan bir kümüx legən, eoƣirliḳi yətmix xəkəl kelidioƣan bir kümüx das bolup, bular muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axliḳ ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloƣan esil un tolduruloƣanidi; [74] on xəkəl eoƣirliḳta, huxbuy tolduruloƣan bir altun piyalə; [75] kəydürmə ḳurbanliḳ üqün bir torpaḳ, bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bir ərkək ḳoza; [76] gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir tekə; [77] inaḳliḳ ḳurbanliḳi üqün ikki buḳa, bəx ḳoqḳar, bəx tekə, bir yaxliḳ bəx ərkək ḳoza; bular Okranning ooƣli Pagiyəl sunoƣan ḥədiyələr idi.

[78] On ikkinqi küni ḥədiyə sunoƣuqi Naftali əwladlirining əmiri Enanning ooƣli Aḥira boldi. [79] U sunoƣan ḥədiyə eoƣirliḳi bir yüz ottuz xəkəl kelidioƣan bir kümüx legən, eoƣirliḳi yətmix xəkəl kelidioƣan bir kümüx das bolup, bular muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axliḳ ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloƣan esil un tolduruloƣanidi; [80] on xəkəl eoƣirliḳta, huxbuy tolduruloƣan bir altun piyalə; [81] kəydürmə ḳurbanliḳ üqün bir torpaḳ, bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bir ərkək ḳoza; [82] gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir tekə; [83] inaḳliḳ ḳurbanliḳi üqün ikki buḳa, bəx ḳoqḳar, bəx tekə, bir yaxliḳ bəx ərkək ḳoza; bular Enanning ooƣli Aḥira sunoƣan ḥədiyələr idi.

[84] Ḳurbangaḥ maylinip məsiḥləngən künidə, Israil əmirliri ḳurbangaḥḳa sunoƣan ḥədiyələr: — jəmiy on ikki kümüx legən, on ikki kümüx das, on ikki altun piyalə boldi, [85] ḥərbir kümüx legənning eoƣirliḳi bir yüz ottuz xəkəl, ḥərbir kümüx dasning eoƣirliḳi yətmix xəkəl idi; muxu ḳaqa-ḳuqioƣa kətkən kümüx muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəngəndə, jəmiy ikki ming tət yüz xəkəl qiḳti; [86] huxbuy bilən tolduruloƣan altun piyalə on ikki bolup, muḳəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəngəndə, ḥərbir altun piyalining eoƣirliḳi on xəkəl qiḳti; bu altun piyalilərning altuni jəmiy bir yüz yigirmə xəkəl qiḳti; [87] kəydürmə ḳurbanliḳlar üqün boloƣan mallar: — jəmiy on ikki torpaḳ, on ikki ḳoqḳar, on ikki bir yaxliḳ ərkək ḳoza idi, ḥərbiri tegixlik axliḳ ḥədiyəliri bilən billə sunuldi; on ikki tekə gunaḥ ḳurbanliḳi üqün sunuldi; [88] inaḳliḳ ḳurbanliḳliri üqün sunuloƣini jəmiy yigirmə tət buḳa, atmix ḳoqḳar, atmix tekə, bir yaxliḳ atmix ərkək ḳoza idi. Ḳurbangaḥ maylinip məsiḥlinip, uni Hudaoƣa beoƣixlax yolida sunuloƣan ḥədiyələr mana muxular.

[89] Musa Pərwərdigar bilən səzləxkili jamaət qedirioƣa kirgən qeoƣida, u «ḥəküm-guwaḥliḳ sanduḳi»ning üstidiki «kəfarət təhti»ning ikki təripidiki kerubning otturisidin uning əzigə gəp ḳiloƣan awazini anglap turdi; Pərwərdigar xu yolda uningoƣa səz ḳilatti.

Altun qiraoƣdan

8 [1] Pərwərdigar Musaoƣa səz ḳilip: —

[2] Sən Ḥarunoƣa: «Sən qiraoƣlar yaḳidioƣan qaoƣda yəttə qiraoƣning ḥəmmisi qiraoƣdanning aldini yorutidioƣan bolsun» dəp eytip ḳoy, — dedi.

[3] Ḥarun xundaḳ ḳildi; u qiraoƣdan üstidiki qiraoƣlarning ḥəmmisini yandurup, huddi Pərwərdigarning Musaoƣa eytḳinidək, qiraoƣ nurini qiraoƣdanning aldini yorutidioƣan

7:89 «Pərwərdigar bilən» — Ibraniy tilida «uning bilən». **«Pərwərdigar xu yolda...»** — Ibraniy tilida «U xu yolda...».
8:2 Mis. 25:37

kilip koydi. [4] Qiraoŋdanning yasilixi mundak: u altundin bolka bilən sokup yasaloŋan, putidin güllirigiqə bolka bilən sokup qikiriloŋan. Pərwərdigar Musaoŋa kərsətkən nushidək, u qiraoŋdanni xundak yasatti.

Lawiylarning Hudaning hizmitigə atap paklinip ayrilixi

[5] Pərwərdigar Musaoŋa mundak dedi: —
[6] «Sən Israillarning iqidin Lawiylarni tallap qikip paklioŋin. [7] Ularni paklax üqün ularoŋa mundak kil: «kəfarət süyi»ni ularning bədinigə qaqkin; andin ular əzliri pütün bədinini ustura bilən qüxürsun, kiyimlirini yuyup əzini pak kilsun. [8] Andin keyin ular bir torpak bilən xuningoŋa koxup axlik ḥədiyəsini, yəni zəytun meyi iləxtürülgən esil unni kəltürsun; sən gunaḥ kurbanliki üqün yənə bir torpakni kəltür. [9] Sən Lawiylarni jamaət qedirining aldioŋa kəltür wə pütün Israil jamaitini yioŋip kəl; [10] Lawiylarni Pərwərdigarning ḥuzurioŋa ḥazir kiloŋin; andin Israillar kelip kollirini ularning üstigə koysun. [11] Ḥarun Lawiylarni Israillarning «pulanglatma kurbanlik»i süpitidə Pərwərdigarning hizmitini kilsun dəp, Pərwərdigaroŋa ḥədiyə kilsun. [12] Lawiylar kollirini ḥelikі ikki torpakning bexioŋa koysun; sən birini gunaḥ kurbanlikі bolsun, birini kəydürmə kurbanlik bolsun, Lawiylar üqün kəfarət kəltürsun dəp Pərwərdigaroŋa sunoŋin.
[13] Sən andin Lawiylarni Ḥarun bilən uning ooŋullirining aldida turoŋuzup, ularni pulanglatma kurbanlik süpitidə Pərwərdigaroŋa ḥədiyə kil.
[14] Lawiylar Meningki bolsun dəp, sən Lawiylarni ənə xu tərikidə Israillardin ayrip qik. [15] Andin Lawiylar kirip jamaət qedirining ixlirini kilsa bolidu; sən ularni paklandur, ularni pulanglatma kurbanlik süpitidə ḥədiyə kil. [16] Qünki ular Israillar iqidə pütünləy Manga ataloŋan; Mening ularni Meningki bolsun dəp tallixim ularni Israillarning arisida baliyatkuning tunji mewisi ornida koyoŋanlikimdur. [17] Qünki Israillarning tunjisi, məyli u insan yaki ḥaywan bolsun, pütünləy Manga təwədur; Mən Misir zeminida barlik tunjilarni əltürgən küni ularni Əzümgə mukəddəs kilip eliwaloŋanidim. [18] Mening Lawiylarni u yol bilən tallixim ularni Israillarning iqidiki tunjilirining ornida koyuxum üqündur. [19] Wə jamaət qedirida Israillarning hizmitidə bolsun wə Israillarning gunaḥini tiləp kəfarət kəltürsun, xuningdək Israillar mukəddəs jayoŋa yekinlaxkanda ular arisida bala-kaza qikmisun dəp, Mən Israillar iqidin Lawiylarni Ḥarun bilən uning ooŋullirioŋa bərdim». [20] Musa, Ḥarun wə pütkül Israil jamaiti Lawiylarni xundak kildi; Pərwərdigarning Lawiylar tooŋruluk Musaoŋa buyruoŋinidək Israillar ḥəmmisini bəja kəltürdi. [21] Lawiylar xundak kilip əzlirini gunaḥtin paklap, kiyim-keqəklirini yuyup pakizlidi; Ḥarun ularni pulanglatma kurbanlik süpitidə Pərwərdigaroŋa ḥədiyə kildi; Ḥarun yənə ularni paklaxka gunaḥini tiləp kəfarət kildi. [22] Andin keyin Lawiylar kirip Ḥarunning aldida, xundakla uning ooŋullirining aldida, jamaət qediri iqidiki ixlarni kilixka kirixti; Pərwərdigar Lawiylar tooŋruluk Musaoŋa kandak buyruoŋan bolsa, Israillar uni xu boyiqə bəja kəltürdi.
[23] Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip mundak dedi: —
[24] «Lawiylarning wəzipisi mundak bolsun: — Yigirmə bəx yaxtin yukiriliri kirip jamaət qediri iqidiki ixlarni kilixka səpkə kirsun; [25] əllik yaxka yətkəndin keyin səptin qekinip xu hizmətni kilmisun; [26] lekin ular jamaət qediri iqidə kerindaxlirioŋa yardəmlixip, ularning ḥajətliridin

8:4 Mis. 25:31
8:7 «kəfarət süyi» — ibraniy tilida «gunaḥ süyi» yaki «gunaḥdin paklax süyi». Bu su 19-babta təpsiliy təswirlinidu.
8:11 «ḥədiyə kilsun» — ibraniy tilida «iroŋanglatsun».
8:12 «sən ... Pərwərdigaroŋa sunoŋin» — Təwrat boyiqə, bu Musa pəyoŋəmbərning əzi kaḥinning ornida birdinbir kurbanlik kiloŋan wakti idi.
8:14 Qəl. 3:45
8:17 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 3:13; Luka 2:23
8:18 Qəl. 3:12
8:24 «səpkə kirsun» — ibraniy tilida «jəng üqün koxunoŋa kirsun» degən sözlər bilən ipadilinidu. 4:23ni wə izaḥatini kərüng.

qikixka bolidu, əmma qedirdiki rəsmiy wəzipidə bolmisun. Lawiylarning wəzipiliri ḥəkkidə ularoɣa ənə xundak kil».

Sinay qəl-bayawanida «ətüp ketix ḥeyti»ni ətküzüx

9 [1] Misir zeminidin qikkandin keyinki ikkinqi yili birinqi ayda, Pərwərdigar Sinay qəlidə Musaoɣa buyrup: —
[2] Israillar bekitilgən wakitta ətüp ketix ḥeytini ətküzsun; [3] yəni muxu ayning on tətinqi küni gugumda, bekitilgən wakitta, barlik bəlgilimə wə kaidə-tərtip boyiqə ḥeytni ətküzünglar, — dedi. [4] Xuning bilən Musa Israillaroɣa səz kilip ətüp ketix ḥeytini ətküzüxni buyrudi. [5] Ular birinqi ayning on tətinqi küni gugumda, Sinay qəlidə ətüp ketix ḥeytini ətküzdi; Pərwərdigar Musaoɣa kandak buyruoɣan bolsa, Israillar xundak kildi.
[6] Bir nəqqəylən bir ölükkə tegip ketip napak bolup kaloɣanliki üqün, ular xu küni ətüp ketix ḥeytini ətküzəlmidi-də, ular xu küni Musa bilən Ḥarunning aldioɣa kelip Musaoɣa: —
[7] Biz ölüp kaloɣan adəmgə tegip ketip napak bolup kaloɣan bolsakmu, lekin nemixka Israillarning katarida, bekitilgən wakitta Pərwərdigaroɣa sunuxka kerək boloɣinini elip kelixtin rət kilinimiz? — deyixti.
[8] — Tohtap turunglar, mən berip Pərwərdigar silər tooɣranglarda nemə buyruydikin, anglap bakay, — dedi Musa ularoɣa.
[9] Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip mundak dedi: —
[10] Sən Israillaroɣa mundak degin: «Silər wə silərning əwladliringlar iqidə bəzilər ölüklərgə tegip ketip napak bolup kaloɣan bolsa yaki uzak səpər üstidə bolsa, ular yənila Pərwərdigar üqün ətüp ketix ḥeytini ətküzüxkə bolidu. [11] Undak kixilər ikkinqi ayning on tətinqi küni gugumda ḥeytni ətküzsun; ḥeyt taamini petir nan wə aqqik kəktatlar bilən billə yesun; [12] ulardin ətigə azrakmu kaldurmisun wə ḳozisining ustihanliridin birərsinimu sunduroɣuqi bolmisun; ular ḥeytni ətüp ketix ḥeytining barlik bəlgilimiliri boyiqə ətküzsun. [13] Ḥalbuki, pak boloɣan, səpər üstidimu bolmioɣan əmma ətüp ketix ḥeytini ətküzüxkə etibar bərmigən kixi bolsa əz həlkidin üzüp taxlinidu; qünki bekitilgən wakitta Pərwərdigaroɣa sunux kerək boloɣinini sunmioɣanliki üqün, u əz gunahini əz üstigə alidu. [14] Əgər aranglarda turuwatkan yat əllik bir musapir Pərwərdigar üqün ətüp ketix ḥeytini ətküzüxni halisa, u ətüp ketix ḥeyti tooɣrisidiki bəlgilimə wə kaidə-tərtip boyiqə ətküzsun; yat əllik musapirlar üqün wə zeminda tuoɣuloɣanlar üqünmu aranglarda xu birla nizam bolsun.

Hudaning Israillarni qəl-bayawanda Əz buluti wə oti bilən yetəklixi

[15] Ibadət qediri tikləngən küni, bulut ibadət qedirini, yəni ḥəküm-guwaḥlik qedirini kaplap turdi; kəqtin taki ətigəngiqə, bulut huddi ottək ibadət qedirining üstidə turdi. [16] Daim xundak

---

9:2 Mis. 12:1-28; Law. 23:5; Qəl. 28:16; Kan. 16:2
9:3 «gugum» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səzlər bilən ipadilinidu — demək xəpək wakti, «kün petix» wə karangoɣuluk arilikida boloɣan wakit.
9:5 «gugum» — 3-ayəttiki izaḥatni kərüng.
9:10 «ular yənila Pərwərdigar üqün ətüp ketix ətküzüxkə bolidu» — yaki «u yənila Pərwərdigar üqün ətüp ketix ḥeytini ətküzidu».
9:11 «gugum» — 3-ayəttiki izaḥatni kərüng.
9:12 ««ətüp ketix ḥeyti»diki ḳoza» — «Mis.» 12:46, «Yuḥ.» 19:36ni kərüng.
9:12 Mis. 12:46; Yuḥ. 19:33, 36
9:13 «əz həlkidin üzüp taxlinidu» — bu ibarə adəttə adəmning Hudaning biwasitə jazasi bilən dunyadin ketixini kərsitidu. «Mis.» 12:19diki izaḥatni kərüng.
9:14 Mis. 12:49
9:15 «Ibadət qedirini kaplioɣan bulut» — «Mis.» 40:34-38ni kərüng.
9:15 Mis. 40:34

bolatti; kündüzi bulut ibadət qedirini qaplap turatti, keqisi u otqa ohxaytti. [17] Qaqaniki bulut jamaət qedirining üstidin kətürülsə, Israillar yoloƣa qiqatti; bulut qəyərdə tohtisa, Israillar xu yərdə bargaƫ tikətti. [18] Israillar Pərwərdigarning buyruqi boyiqə mangatti, Pərwərdigarning buyruqi boyiqə bargaƫ tikətti; bulut ibadət qedirining üstidə qanqə uzaq tohtisa, ular bargaƫta xunqə uzaq turatti. [19] Bulut ibadət qedirining üstidə heli künlərgiqə tohtap tursa, Israillarmu Pərwərdigarning kərsitmisini tutup səpərgə qiqmaytti; [20] mubada bulut ibadət qedirining üstidə pəqət birnəqqə künla tohtisa, ular Pərwərdigarning buyruqi boyiqə xu waqitta bargaƫ qurup yatatti, andin yənə Pərwərdigarning buyruqi boyiqə səpərgə atlinatti. [21] Wə mubada bulut pəqətla kəqtin ətigəngiqə tohtap, ättigəndə bulut yənə kətürülsə, ular yənə yoloƣa qiqatti; məyli kündüzi yaki keqisi bulut kətürülsila, ular səpərgə qiqatti. [22] Bulut ibadət qedirining üstidə uzunraq tursa, məyli ikki kün, bir ay, bir yil tursimu, Israillar yoloƣa qiqmay bargaƫta turuwerətti; lekin bulut kətürülüp mangsila ular səpirini dawamlaxturatti. [23] Pərwərdigarning buyruqi bilən ular bargaƫ quratti, Pərwərdigarning buyruqi bilən ular səpərni dawamlaxturatti; ular Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən bərgən əmri boyiqə, Pərwərdigarning kərsitmisini tutatti.

Kümüx kanay qelinix waqitliri

10 [1] Pərwərdigar Musaoƣa səz qilip mundaq dedi: —
[2] Sən əzünggə ikki kanay yasatqin; ularni kümüxtin soqtur. Ular jamaətni yioƣixqa, xundaqla jamaətni bargaƫlirini yioƣixturup yoloƣa qiqixqa qaqirix üqün ixlitilidu. [3] Ikki kanay qelinoƣanda pütkül jamaət sening yeningoƣa jamaət qediri dərwazisining aldioƣa yioƣilidioƣan bolsun. [4] Əgər yaloƣuz biri qelinsa, əmirliri, yəni mingliƣan Israillarning mingbexiliri sening yeningoƣa kelip yioƣilsun. [5] Silər qattiq yuqiri awaz bilən qaloƣanda kün qiqix tərəptiki bargaƫlar yoloƣa qiqsun. [6] Andin silər ikkinqi qetim qattiq, yuqiri awaz bilən qaloƣanda jənub tərəptiki bargaƫlar yoloƣa qiqsun; ular yoloƣa qiqqan qaoƣda kanay qattiq, yuqiri awaz bilən qelinixi kerəktur.
[7] Jamaətni yioƣilixqa qaqiridioƣan qaoƣda, kanay qelinglar, əmma qattiq, yuqiri awaz bilən qalmanglar; [8] Harunning əwladliri, kaƫin boloƣanlar kanaylarni qalsun; bular silərgə əwladmu-əwlad bir əbədiy bəlgilimə bolsun. [9] Əgər silər əz zemininglarda silərgə zulum saloƣan düxmininglar bilən jəng qilixqa qiqsanglar, qattiq, yuqiri awaz bilən qelinglar. Xuning bilən əzünglarning Hudasi boloƣan Pərwərdigarning aldida yad etilip, düxmininglardin qutulisilər. [10] Buningdin baxqa, huxal künliringlarda, bekitilgən qeytiringlarda wə ayning birinqi künliridə, silər kəydürmə qurbanliq wə inaqliq qurbanliqlirini sunoƣiningларda, qurbanliqlarning aldida turup kanay qelinglar; xuning bilən kanaylar silərni Hudayinglaroƣa əslətküqi bolidu; Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.

Sinaydin yoloƣa qiqix tərtipi

[11] Ikkinqi yili, ikkinqi ayning yigirminqi küni bulut ƫəküm-guwaƫliq qedirining üstidin kətürüldi; [12] xuning bilən Israillar Sinay qəlidin qiqip, yol elip səpərlirini baxlidi; bulut Paran qəlidə tohtidi. [13] Bu ularning birinqi qetim Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən qiloƣan

9:18 1Kor. 10:1
9:22 Mis. 40:36, 37
10:5 «qattiq yuqiri awaz bilən» — baxqa birhil tərjimisi: «agaƫ awazi bilən».
10:8 «bular» — kanaylar əzliri.
10:11 «ƫəküm-guwaƫliq» — muxu yərdə «ƫəküm-guwaƫliq» Hudaning Israiloƣa ata qiloƣan tüp əmrlirini, xundaqla uning Israil bilən bolidioƣan əƫdisini kərsitidu («Mis.» 20-babni kərüng). Hudaning muqəddəs maƫiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan qilinoƣaqqa, uning «ƫəküm-guwaƫliq»i dəpmu atilidu. Xu əmrlər «əƫdə sanduqi» iqidə saqlaqliq tax tahtaylar üstigə pütülgən («Mis.» 40:20ni kərüng).

əmri boyiqə yoloƣa qikixi boldi. [14] Yəhuda bargahi əzining tuƣi astida ķoxun-ķoxun bolup aldi bilən yoloƣa qikti; ķoxunning baxliķi Amminadabning ooƣli Nahxon idi.. [15] Issakar ķəbilisi ķoxunining baxliķi Zuarning ooƣli Nətanəl idi. [16] Zəbulun ķəbilisi ķoxunining baxliķi Helonning ooƣli Eliab idi. [17] Andin ibadət qediri quwulup, Gərxonning əwladliri bilən Mərarining əwladliri uni kətürüp yoloƣa qikti.
[18] Rubən bargahi əzining tuƣi astida ķoxun-ķoxun bolup yoloƣa qikti; ķoxunning baxliķi Xidərning ooƣli Əlizur idi. [19] Ximeon ķəbilisi ķoxunining baxliķi Zuri-xaddayning ooƣli Xelumiyəl idi. [20] Gad ķəbilisi ķoxunining baxliķi Deuəlning ooƣli Əliasaf idi. [21] Andin Kohatlar mukəddəs buyumlarni kətürüp yoloƣa qikti; ular yetip kelixtin burun ibadət qedirini kətürgüqilər kelip uni tikləp ķoyuxķanidi..
[22] Əfraim bargahi əzining tuƣi astida ķoxun-ķoxun bolup yoloƣa qikti; ķoxunning baxliķi Ammihudning ooƣli Əlixama idi. [23] Manassəh ķəbilisi ķoxunining baxliķi Pidahzurning ooƣli Gamaliyəl idi. [24] Binyamin ķəbilisi ķoxunining baxliķi Gideonining ooƣli Abidan idi.
[25] Dan bargahi həmmə bargahlarning arķa muhapizətqisi bolup, əzining tuƣi astida ķoxun-ķoxun bolup yoloƣa qikti; ķoxunning baxliķi Ammixaddayning ooƣli Ahiezər idi. [26] Axir ķəbilisi ķoxunining baxliķi Okranning ooƣli Pagiyəl idi. [27] Naftali ķəbilisi ķoxunining baxliķi Enanning ooƣli Ahira idi.
[28] Bular Israillar yoloƣa qikķanda ķoxun-ķoxun bolup mengix tərtipi idi; ular xu tərikidə yoloƣa qikti.

Musaning ķeynakisi Hobabķa boloƣan təlipi

[29] Musa əzining ķeynatisi, Midiyanlik Reuəlning ooƣli Hobabķa: — Biz Pərwərdigar wədə ķiloƣan yərgə ķarap səpər ķiliwatimiz, U: «Mən u yərni silərgə miras ķilip berimən» degən; əzlirining biz bilən billə mengixlirini ətünimən, biz siligə yahxi ķaraymiz, qünki Pərwərdigar Israil tooƣruluķ bəht-saadət ata ķilimən dəp wədə bərgən, — dedi.
[30] Lekin Hobab Musaoƣa: — Yaķ, mən əz yurtum, əz uruķ-tuƣķanlirimoƣa ketimən, — dedi.
[31] Musa uningoƣa: Bizdin ayrilip kətmisilə; qünki sili qəldə ķandaķ bargah ķuruximiz kerəklikini bilila, sili bizgə kəz bolup bərsilə. [32] Xundaķ boliduki, biz bilən billə barsila, kəlgüsidə Pərwərdigar bizgə ķandaķ yahxilik ķilsa, bizmu siligə xundaķ ķilimiz! — dedi.
[33] Israillar Pərwərdigar teoƣidin yoloƣa qikip üq kün yol mangdi; Pərwərdigarning əhdə sanduķi ularoƣa aram alidioƣan yər izdəp ularning aldida üq kün yol baxlap mangdi.
[34] Ular qedirlirini yioƣixturup yoloƣa qikidioƣan qaoƣlarda, Pərwərdigarning buluti haman ularning üstidə bolatti. [35] Əhdə sanduķi yoloƣa qikidioƣan qaoƣda Musa: «Ornungdin turoƣaysən, i Pərwərdigar; düxmənliring tiripirən bolsun; Sanga əqlər yüzüngning aldidin ķaqsun!» — dəyt ti.. [36] Əhdə sanduķi tohtioƣan qaoƣda u: «Ķaytip kəlgəysən, i Pərwərdigar, mingliоƣan-tümənligən Israil həlķi arisioƣa ķaytip kəlgəysən!» — dəytti.

Həlķning yol boyi oƣotuldixip Pərwərdigarning aqqikini kəltürüxi

11 [1] Wə xundaķ boldiki, həlķ oƣotuldixatti, ularning oƣotuldaxliri Pərwərdigarning ķulikioƣa yetip intayin rəzil anglandi; U bu sözlərni anglidi wə Uning oƣəzipi ķozoƣaldi; Pərwərdigarning ot-yalķuni ularning arisida tutixip, bargahning qetidiki bəzilərni kəydürüxkə baxlidi.. [2] Həlķ bu qaoƣda Musaoƣa yalwuriwidi, Musa Pərwərdigardin tilidi; xuning bilən ot

10:14 Qəl. 1:7; 2:3
10:21 Qəl. 4:4
10:35 Zəb. 68:1-2
11:1 Ķan. 9:22; Zəb. 78:21; 106:13-18

pəsiyip əqti. [3] Pərwərdigarning oti ularning otturisida tutaxkanliki üqün u u yərgə «Tabərah» dəp at koydi.

Həlkning ozuk tooruluk ootuldaxliri

[4] Ularning arisidiki xaloot kixilərning nəpsi takildap kətti, Israillarmu yənə yioolaxka baxlidi: «Əmdi bizgə kim gəx beridu?. [5] Helimu esimizdiki, biz Misirdiki qaoolarda pul həjlimay turupmu belik yeyələyttuk, yənə tərhəmək, tawuz, piyaz wə küdə piyaz bilən samsakmu bar idi. [6] Mana bu yərdə hazir kəz aldimizda mannadin baxka heqnemə yok, əmdi bizning jenimizmu kurup ketiwatidu» deyixti.
[7] Manna goya yumoakşüt urukioola, kərünüxi goya kəhriwaoa ohxaytti. [8] Kixilər uyan-buyan qepip uni yioip, bəzidə yarounqakta ezip, bəzidə hawanqida sokup, ya bəzidə kazanda pixurup nan kilip yəytti; təmi zəytun maylik tokaqlaroa ohxaytti. [9] Keqidə bargahka xəbnəm qüxkəndə, mannamu xuning üstigə qüxətti.
[10] Musa həlkning ailimu-ailə hərbiri əz qedirining ixiki aldida yioa-zar kilixiwatkinini anglidi; buningoa Pərwərdigarning oəzipi kattik kozoaldi, bu ix Musaning nəziridimu yaman kəründi.
[11] Musa Pərwərdigaroa: —
Sən bu barlik həlkning eoir yükini manga artip koyup, mən kulungni nemixka bundak kiynaysən; nemixka mən Sening aldingda iltipat tapmaymən? [12] Ya mən bu pütün həlkkə hamilidar bolup, ularni tuoudummu? Sən tehi manga: «Sən ularni Mən kəsəm iqip ularning ata-bowilirioa miras kiloan xu yərgə yətküzgüqə, huddi bakkan atisi əmqəktiki bowakni baorioa aloandək baoringoa elip kətürüp mang» dəwatisən? [13] Mən bu həlkkə nədin gəx tepip berələymən? Qünki ular manga yioap: «Sən bizgə yegüdək gəx tepip bər!» deyixməktə.
[14] Mən bu həlkni kətürüxni yalouz üstümgə elip ketəlməydikənmən, bu ix manga bək eoir keliwatidu. [15] Əgər Sən manga muxundak muamilə kilmakqi bolsang, mən ətünüp kalay, bu harab halitimni manga kərsətməy, iltipat kilip meni əltürüwət! — dedi.

Pərwərdigarning Musaoa yətmix akşakalni tallap qikixni buyruxi

[16] Pərwərdigar Musaoa mundak dedi: —
Israil akşakalliri iqidin, sən yenimoa tonuydioan həlk akşakalliri wə bəglərdin yətmixni tallap yiokin, ularni jamaət qedirining aldioa əkəl. Ular sening bilən billə xu yərdə tursun. [17] Mən xu yərgə qüxüp sening bilən səzliximən; wə sening üstüngdə turuwatkan Rohni elip ularning üstigimu bəlüp koyimən. Xuning bilən ular sən bilən billə həlkni kətürüx məs'uliyitini üstigə alidu, andin sən uni əzüng yalouz kətürməydioan bolisən. [18] Sən həlkkə mundak degin: «Ətə gəx yiyixkə təyyarlinip əzənglərni Hudaoa atap paklanglar; qünki silər Pərwərdigarning kulikini aoritip yioap: «Əmdi kim bizgə gəx beridu? Ah, Misirdiki halimiz bək yahxi idi!» degənidinglar əməsmu? Pərwərdigar dərwəkə silərgə gəx beridu, silər uningdin yəysilər. [19] Silər bir kün, ikki kün əməs, bəx kün, on kün əməs, yigirmə künmu əməs, [20] bəlki pütün bir ay yəysilər, taki burninglardin etilip qikip hə boloquqə yəysilər; qünki silər aranglarda turuwatkan Pərwərdigarni mənsitməy, uning aldida yioap turup: «Biz nemə üqün Misirdin qiktuk?» — dedinglar».
[21] Musa: — Mən ularning arisida turuwatkan bu həlktin yoloa qikalaydioan ərkəklər altə yüz ming tursa, Sən tehi: «Mən ularni gəx yəydioan, hətta pütün bir ay gəx yəydioan kilimən»

11:3 «Tabərah» — «kəyüx» degən mənidə.
11:4 «xaloot kixilər» — bəzilər «bikar tələplər» dəp tərjimə kilidu. Lekin keyinki sözlərdin karioanda, ular bəlkim Israillardin ayrim, baxka birnəqqə millətlərdin boloan bir türküm kixilər boluxi mumkin.
11:4 Mis. 12:38; 16:3; Zəb. 106:14; 1Kor. 10:6
11:7 Mis. 16:14, 31; Zəb. 78:24-25; Yuh. 6:31, 49
11:8 «təmi zəytun maylik tokaqlaroa ohxaytti» — yaki «təmi tatlik zəytun mayoa ohxaytti».
11:17 «sening üstüngdə turuwatkan Roh» — xübhisizki, Hudaning Əzining Mukəddəs Rohi. 29-ayətni kərüng.
11:20 Qəl. 21:5

dəysən;
22 əmisə qoy, kala padilirining ḥəmmisi soyulsa ularoƣa yetəmdu? Yaki dengizdiki ḥəmmə belik ularoƣa tutup berilsə, ularning yiyixigə yitərmu? — dedi.
23 Xuning bilən Pərwərdigar Musaoƣa: — Pərwərdigarning ḳoli ḳiskə bolup ḳaptimu? Əmdi kərüp bakḳinə, Mening sanga degən sözüm əməlgə axurulamdu-yoḳ? — dedi.
24 Xuning bilən Musa qikip Pərwərdigarning sözini həlḳḳə yətküzdi wə həlḳ iqidiki akśakallardin yətmix adəmni tallap yioƣip ularni jamaət qedirining ətrapida turoƣuzdi. 25 Andin Pərwərdigar bulut iqidin qüxüp, Musa bilən sözlixip, uningdiki Roḥtin elip yətmix akśakaloƣa ḳoydi; Roḥ ularning üstigə ḳonuxi bilən ular bexarət berixkə kirixti. Lekin xu wakittin keyin ular undak ḳilmidi. 26 Lekin u qaoƣda ulardin ikki adəm bargaḥta ḳaldi; birsining ismi Əldad, ikkinqisi Medad idi (ular əslidə akśakallarning arisida tizimlanoƣanidi, lekin ibadət qedirioƣa qikmay ḳaloƣanidi). Roḥ ularning üstidimu ḳondi wə ular bargaḥ iqidə bexarət berixkə baxlidi. 27 Yax bir yigit yügürüp kelip Musaoƣa: —
Əldad bilən Medad bargaḥta bexarət beriwatidu, — dedi. 28 Musaning hizmətkari, Musa tallioƣan sərhil yigitliridin biri, Nunning ooƣli Yəxua ḳopup: —
I hojam Musa, ularni tosuoƣayla, — dedi. 29 Lekin Musa uningoƣa: — Sən mening səwəbimdin ḥəsət ḳiliwatamsən? Pərwərdigarning pütün həlḳi pəyoƣəmbər bolup kətsə idi, Pərwərdigar Özining Roḥini ularning üstigə ḳoysa idi! — dedi.
30 Xuning bilən Musa bilən Israil akśakallirining ḥəmmisi bargaḥḳa ḳaytip ketixti.

Pərwərdigarning bədünə qüxürüxi

31 Əmdi Pərwərdigar aldidin bir xamal qikip, u dengiz tərəptin bədünilərni uqurtup kelip, bargaḥning ətrapioƣa yeyiwətti; bədünilər bargaḥning u təripidimu bir künlük yol, bu təripidimu bir künlük yol kəlgüdək yər yüzini ikki gəz egizliktə kəlgüdək ḳaplidi.
32 Həlḳ ornidin turup pütkül xu küni, xu keqisi wə ətisi pütün kün bədünə tutup yioƣdi, əng az degənlirimu alaḥazəl ikki homir yioƣdi; ular bularni bargaḥning tət ətrapioƣa özliri üqün yeyixti.
33 Ular gəxni qaynap ezip bolmay, gəx tehi qixliri arisida turoƣanda, Pərwərdigarning oƣəzipi ularoƣa ḳozoƣilip, həlḳni intayin eoƣir bir waba bilən urdi.
34 Xunga kixilər xu yərni «Ḳibrot-Ḥattawaḥ» dəp atidi; qünki ular xu yərdə nəpsi taḳildioƣan kixilərni yərlikkə ḳoyoƣanidi.
35 Keyin həlḳ Ḳibrot-Ḥattawaḥtin yoloƣa qikip Ḥazirotḳa kelip, Ḥazirotta tohtidi.

Məriyəm bilən Ḥarunning Musaoƣa ḳara qaplioƣanliḳi

12 1 Məriyəm bilən Ḥarun Musaning ḥəbəxlik ḳizni hotunlukḳa aloƣini üqün uningoƣa ḳarxi
söz ḳildi (qünki u ḥəbəxlik bir ḳizni aloƣanidi).
2 Ular: — Pərwərdigar pəḳət Musa bilənla
sözlixip, biz bilən sözləxməptimu? — deyixti. Bu gəpni Pərwərdigar anglidi. 3 Musa degən bu

11:21 «yoloƣa qikalaydioƣan ərkəklər» — yaki «piyadə əskərlər». 1:46ni kərüng.
11:22 Yuḥ. 6:7
11:23 Yəx. 50:2; 59:1
11:31 «Yər yüzini ikki gəz egizliktə kəlgüdək ḳaplidi.» — baxḳa birhil tərjimisi: «yər yüzidin alaḥazəl ikki gəz egizliktə uqup kəldi». **«gəz»** — Muḳəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» adəmning ḳolining jəynəktin barmaḳning uqioƣiqə boloƣan ariliḳi (təhminən 45 santimetr) idi.
11:31 Mis. 16:13; Zəb. 78:26-28
11:32 «homir» —— Bir «homir» təhminən 2-300 litrgə barawər. Bədünilərning yeyilixi, xübḥisizki, gəxini ḳaḳlax üqün idi.
11:33 «Pərwərdigarning oƣəzipi ularoƣa ḳozoƣilip, həlḳni... urdi» — Huda nemixḳa həlḳ ḳaḳxioƣan waḳtida əməs, bəlki dəl bədünilərgə eoƣiz təgkəndə ularni urdi? Xübḥisizki, U ularni xu ixta sinidi. Ular əslidə Uningdin narazi bolup gumanlinip: «Əmdi bizgə kim gəx beridu?» — deyixkənidi (4-ayət). Birak Huda ularoƣa kəz aldida gəx bərgini bilən, ular gumanidin towa ḳilmidi yaki təxəkkur eytmidi.
11:33 Zəb. 78:29-31
11:34 «Ḳibrot-Ḥattawaḥ» — mənisi «Nəpsaniyətning ḳəbriliri».
12:1 «Ḥəbəxlik» — «Efiopiyəlik» degənning baxḳiqə atilixi. Tekisttə, Musaning birinqi ayali boloƣan Zipporaḥning ḥayat yaki ḥayat əməsliki tooƣruluk həwər berilməydu.

adəm intayin kəmtər-məmin adəm bolup, bu tərəptə yər yüzidikilər arisida uning aldiƣa ətidiƣini yoƙ idi.
4 Pərwərdigar Musa, Ḥarun wə Məriyəmgə tuyuƙsiz: — Silər üqünglar jamaət qediriƣa kelinglar, — dedi.
Üqilisi qiƙip kəldi.
5 Andin Pərwərdigar ərxtin bulut tüwrüki iqidə qüxüp, jamaət qedirining aldida tohtap, Ḥarun bilən Məryəmni ƙiqƙiriwidi, ular aldiƣa kəldi.
6 U ularƣa: — Əmdi silər gepimni anglanglar, əgər silərning aranglarda pəyƣəmbər bolsa, Mən Pərwərdigar alamət kərünüxtə uningƣa Özümni ayan ƙilimən, qüxidə uning bilən səzliximən. 7 Lekin ƙulum Musaƣa nisbətən undaƙ əməs; u barliƙ ailəm iqidə tolimu sadiƙtur;
8 Mən uning bilən tepixmaƙ eytip olturmay, yüzmu yüz turup biwasitə səzliximən; u Mən Pərwərdigarning ƙiyapitini kərələydu. Əmdi silər nemixƙa ƙulum Musa tooƣruluƙ yaman gəp ƙilixtin ƙorƙmidinglar? — dedi.
9 Pərwərdigarning otluƙ oƣəzipi ularƣa ƙozoƣaldi wə u ketip ƙaldi.

Məryəmning mahaw bolup ƙaloƣanliƙi

10 Xuning bilən bulut jamaət qediri üstidin kətti, wə mana, Məryəm huddi ap'aƙ ƙardək pesə-mahaw bolup kətti; Ḥarun burulup Məryəmgə ƙariwidi, mana, u pesə-mahaw bolup ƙaloƣanidi.
11 Ḥarun Musaƣa: —
Way hojam! Nadanliƙ ƙilip gunaḥ ətküzüp ƙoyoƣanliƙimiz səwəbidin bu gunaḥni bizning üstimizgə artmioƣaysən. 12 U huddi anisining ƙorsiƙidin qiƙƙandila bədini yerim qirik, ələük tuoƣuloƣan balidək bolup ƙalmioƣay! — dedi.
13 Xuning bilən Musa Pərwərdigaroƣa: — I Təngri, uning kesilini saƙaytiwətkən bolsang, — dəp nida ƙildi.
14 Pərwərdigar Musaƣa: — Əgər atisi uning yüzigə tükürgən bolsa, u yəttə kün hijilqiliƙ iqidə turoƣan bolatti əməsmu? Əmdi u bargaḥning sirtioƣa yəttə kün ƙamap ƙoyulsun, andin u ƙaytip kəlsun, — dedi.
15 Xuning bilən Məryəm bargaḥ sirtioƣa yəttə kün ƙamap ƙoyuldi, taki Məryəm ƙaytip kəlgüqə həlƙ yoloƣa qiƙmay turup turdi. 16 Andin keyin həlƙ Ḥazirottin yoloƣa qiƙip, Paran qəlidə bargaḥ ƙurdi.

Musaning Ƙanaanni qarlap kelixkə on ikki qarlioƣuqi əwətixi

13 1 Pərwərdigar Musaƣa səz ƙilip: —
2 Mən Israillaroƣa miras ƙilip bərgən Ƙanaan zeminini qarlap kelixkə adəmlərni əwətkin; ḥərbir ata jəmətkə təwə ƙəbilidin birdin adəm qiƙirilsun, ular əz ƙəbilisidiki əmir bolsun, — dedi. 3 Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə, ularni Paran qəlidin yoloƣa saldi; ularning ḥəmmisi Israillarning baxliri idi.
4 Təwəndikilər ularning isimliri: — Rubən ƙəbilisidin Zakkurning ooƣli Xammuya, 5 Xime-on ƙəbilisidin Horining ooƣli Xafat, 6 Yəḥuda ƙəbilisidin Yəfunnəḥning ooƣli Kaləb, 7 Issakar ƙəbilisidin Yüsüpning ooƣli Igal, 8 Əfraim ƙəbilisidin Nunning ooƣli Ḥoxiya, 9 Binyamin ƙəbilisidin Rafuning ooƣli Palti, 10 Zəbulun ƙəbilisidin Sodining ooƣli Gaddiyəl, 11 Yüsüp ƙəbilisidin, yəni Manassəḥ ƙəbilisidin Susining ooƣli Gaddi, 12 Dan ƙəbilisidin Gimallining ooƣli Ammiyəl, 13 Axir

---

12:8 «yüzmu yüz» — ibraniy tilida «eoƣizmu eoƣiz».
12:8 Mis. 33:11; Ƙan. 34:10
12:14 «atisi uning yüzigə tükürgən bolsa, u yəttə kün hijilqiliƙ iqidə turoƣan bolatti əməsmu?» — bu səzlər ibraniylar arisidiki ƙədimki bir ərp-adətni kərsətsə kerək.

kəbilisidin Mikailning ooɳli Sətur, [14] Naftali kəbilisidin Wofsining ooɳli Naḥbi, [15] Gad kəbilisidin Makining ooɳli Geuəl. [16] Mana bular Musa qarlap kelinglar dəp Kanaan zemiɳoɣa əwətkən adəmlərning ismi. Musa Nunning ooɳli Ḥoxiyani Yəḥoxuya dəp atidi.
[17] Musa ularni qarlap kelixkə Kanaanoɣa səpərwər kilip: — Silər muxu yərdin Nəgəw qəli tərəpkə karap menginglar, andin taoɣlik rayonoɣa kikinglar. [18] U yərning kandak ikənlikini, u yərdikilərning küqlük-ajizlikini, az yaki kəplükini kərüp bekinglar; [19] ular turuwatkan yərning kandak ikənlikini, yahxi-yamanlikini kərünglar; ular turuwatkan xəḥərlərning kandak ikənlikini, bargaḥlik xəḥər yaki sepil-kələlik xəḥər ikənlikini; [20] u yərning munbət yaki munbətsiz ikənlikini, dəl-dərəhlirining bar-yoklukini kərüp kelinglar. Yürəklikrək bolup, mewə-qiwiliridin aloɣaq kelinglar, — dedi.
Bu qaoɳ dəl üzüm pixip kaloɣan wakit idi. [21] Ular xu tərəplərgə kikip, zeminni Zin qəlidin tartip taki Ḥamat eoɣizining yenidiki Rəḥobkiqə berip qarlaxti. [22] Ular jənub tərəptə Ḥebronoɣa bardi, u yərlərdə Anakiylarning əwladliridin Aḥiman, Xixay, Talmay degənlər olturuxluk idi. Əslidə Ḥebron xəḥiri Misirdiki Zoan xəḥiridin yəttə yil ilgiri yasaloɣanidi. [23] Ular «Əxkol jiloɣisi»oɣa kəldi, u yərdə bir sap üzümi bar bir üzüm xehini kesip, bir baldakka esip ikki adəmgə kətürgüzüp mangdi; ular azrak anar bilən ənjürmu elip kaytip kəldi. [24] Israillar xu yərdə kesiwaloɣan əxu üzüm səwəbidin u yər «Əxkol jiloɣisi» («üzüm sapiki jiloɣisi») dəp ataldi.
[25] Ular kirik kündin keyin u yərlərni qarlap tügitip, kaytip kəldi.

Qarlioɣuqilarning məlumati

[26] Ular kelip, Paran qəllükidiki Kadəxtə Musa, Ḥarun wə pütün Israil jamaiti bilən kərüxti. Ular ikkiyləngə ḥəm pütkül Israil jamaitigə məlumat bərdi ḥəm zeminning mewilirini ularoɣa kərsətti. [27] Ular Musaoɣa məlumat berip: —
Biz əzliri beringlar degən yərlərgə barduk, rasttinla süt bilən ḥəsəl ekip turidioɣan yər ikən, mana bular xu yərning mewiliri. [28] Birak u yərdikilər bək küqtünggür ikən, xəḥərlər sepillik bolup ḥəm puhta-ḥəywətlik ikən. Uning üstigə, biz u yərdə Anakiylarning əwladlirinimu kərduk.
[29] Amaləklər jənub tərəptə turidikən; Ḥittiylar, Yəbusiylar, Amoriylar taoɣlarda turidikən; Kanaaniylar dengiz boylirida wə Iordan dəryasi boylirida turidikən, — dedi.
[30] Kaləb Musaning aldida kəpqilikni tinqitip: —
Biz dərḥal atlinip berip u yərni igiləyli! Qünki biz qokum oɣalip kelimiz — dedi.
[31] Lekin uning bilən billə kikkan baxkilar bolsa: —
Ular bizdin küqlük ikən, xunga ularoɣa ḥujum kilsak bolmaydu, — deyixti. [32] Andin qarlioɣuqilar əzliri qarlap kəlgən zeminning əḥwalidin Israillaroɣa yaman məlumat berip:
— Biz kirip qarlap ətkən zemin bolsa əz aḥalisini yəydioɣan zemin ikən; biz u yərdə kərgənlərning ḥəmmisi yooɣan adəmlər ikən. [33] Biz u yərlərdə «Nəfiliylər» degən gigant adəmlərni kərduk (dərwəkə Anakiylarning əwladliri Nəfiliylərdin qikkandur); biz əzimizgə karisak qekətkidək turidikənmiz, biz ularoɣimu xundak kərinidikənmiz, — dedi.

13:16 «Ḥoxiya» — ibraniy tilida «u kutkuzidu», «Yəḥoxuya» — «Pərwərdigar (Yaḥwəḥ) kutkuzidu» degən mənidə. Kiskartiloɣan xəkli «Yəxua». «Əysa» ibraniy tilida dəl xu isimdur.
13:17 «Nəgəw qəli» — «Nəgəw» degən qəl Pələstinning jənubi təripidə bolup, muxu yərdə wə kəp baxka yərlərdə «jənub»ni bildüridu.
13:22 «jənub» — ibraniy tilida «Nəgəw».
13:23 «Əxkol» — mənisi «üzümlər».
13:27 Mis. 3:8; 33:3
13:33 «Nəfiliylər» — topandin ilgiri pəyda boloɣan gigantlar idi. Ḥəmmisi topanda yokitiloɣan boloɣaqka, qarlioɣuqilarning xu gepi pəkət əzlirining tokuoɣan əpsaniliri, halas. Gərqə «Anakiylar»mu gigantlar bolsimu («Kan.» 9:1-2ni kərüng), ularning «Nəfiliylər» bilən ḥeqkandak munasiwiti yok idi.
–Ḥalbuki, roḥiy jəḥəttin bu gigantlarning «Nəfiliylər»ning əslidiki kelip qikixi bilən munasiwiti boluxi mumkin («Yar.» 6:1-4).

Israillarning tapa-tənə ḳilixi

14 [1] Xuning bilən barliḳ jamaət dad-pəryad kətürüp yioŋlidi; ular keqiqə yioŋa-zar ḳilixip
qiḳti. [2] Israillar Musa bilən Ḥarunoŋa tapa-tənə ḳilip: — Biz baldurla Misirda ölüp kətsək
boptikən! Muxu qəl-jəziridə ölüp kətsək boptikən! [3] Pərwərdigar nemixḳa bizni ḳiliq astida
əlsun, hotun bala-qaḳilirimiz bulinip, düxmənning oljisi bolsun dəp bizni bu yərgə baxlap
kəlgəndu? Uningdin kərə, Misiroŋa ḳaytip kətkinimiz yahxi əməsmu? — dəp oŋotuldaxti.
[4] Xuning bilən ular bir-birigə: — Baxḳidin bir baxliḳ tikləp Misiroŋa ḳaytip ketəyli, — deyixti.
[5] Musa bilən Ḥarun pütün Israil jamaiti aldida yiḳilip düm yatti. [6] Xu yərni qarlap kəlgənlər
iqidiki Nunning ooŋli Yəxua bilən Yəfunnəḥning ooŋli Kaləb kiyimlirini yirtip, [7] pütün Is-
rail jamaətqilikigə: — Biz qarlap kelixkə ətüp baroŋan zemin intayin bək yahxi zemin ikən.
[8] Əgər Pərwərdigar bizdin səyünsə, bizni xu zeminoŋa, yəni ḥəsəl bilən süt ekip turidioŋan xu
zeminoŋa baxlap berip, uni bizgə beridu. [9] Silər pəḳət Pərwərdigaroŋa asiyliḳ ḳilmanglar! U
zeminidikilərdin ḳorḳmanglar, qünki ular bizgə nisbətən bir oŋizadur; ularning panaḥdarliri
ulardin kətti, Pərwərdigar bolsa biz bilən billə; ulardin ḳorḳmanglar, — dedi.
[10] Ḥalbuki, pütkül jamaət tərəp-tərəptin: — U ikkisini qalma-kesək ḳilip eltürüwetəyli, deyixti.
Lekin Pərwərdigarning julasi jamaət qedirida Israillaroŋa ayan boldi.

Hudaning jazasi, Musaning helḳ üqün nida ḳiloŋanliḳi

[11] Pərwərdigar Musaoŋa: — Bu həlḳ Meni ḳaqanoŋiqə mənsitməydu? Gərqə ularning otturisida
xunqə məjizilik alamətlərni yaratḳan bolsammu, lekin ular Manga ḳaqanoŋiqə ixinixməydikən?
[12] Mən ularni waba bilən urup yoḳitimən, xuning bilən seni ulardin tehimu qong wə ḳudrətlik
bir əl ḳilimən, — dedi.
[13] Musa bolsa Pərwərdigaroŋa mundaḳ dedi: —
«Bundaḳ bolidioŋan bolsa bu ixni misirliḳlar anglap ḳalidu, qünki Sən uluoŋ ḳudriting bilən bu
həlḳni ularning arisidin elip qiḳḳaniding; [14] wə Misirliḳlar bu ixni xu zemindiki həlḳlərgimu
eytidu. U zemindiki aḥalimu Sən Pərwərdigarning bu həlḳning arisida ikənlikingni, Sən
Pərwərdigarning ularning aldida yüzmuyüz kərüngənlikingni, Sening buluting daim ularoŋa sayə
qüxürüp kəlgənlikini, xundaḳla Sening kündüzi bulut tüwrükidə, keqisi ot tüwrükidə ularning
aldida mangoŋanliḳingni anglioŋanidi. [15] Əmdi Sən bu həlḳni huddi bir adəmni eltürgəndək
eltürüwətsəng, Sening nam-xeḥritingni anglioŋan əllərning ḥəmmisi: [16] «Pərwərdigar bu həlḳni
Özi ularoŋa berixkə ḳəsəm ḳiloŋan zeminoŋa baxlap baralmaydioŋanliḳi üqün, xunga ularni əxu qəl-
jəziridə eltürüwetiptu» dəp ḳalidu. [17] Əmdi ətünimənki, Rəbbim ḳudritingni jari ḳilduroŋaysən,
Özüngning: [18] «Pərwərdigar asanliḳqə aqqiḳlanmaydu, Uning meḥir-muḥəbbiti texip turidu; U
gunaḥ wə itaətsizlikni kəqüridu, lekin gunaḥkarlarni ḥərgiz gunaḥsiz dəp ḳarimaydu, atilarning
kəbiḥlikini atisidin balisioŋiqə, ḥətta nəwrə-qəwrilirigiqə ularning üstigə yükləydu» deginingdək
ḳiloŋaysən. [19] Meḥir-xəpḳitingning kəngriliki boyiqə, Misirdiki qaoŋdin taki ḥaziroŋiqə daim
kəqürüp kəlginingdək, bu həlḳning kəbiḥlikini kəqürgəysən!».
[20] Pərwərdigar: — «Boptu, sən degəndək ularni kəqürdüm. [21] Lekin Öz ḥayatim bilən ḳəsəm
ḳilimənki, pütkül yər yüzi Mən Pərwərdigarning xan-xəripi bilən tolidu.
[22] Ḥalbuki, Mening julayimni, Misirda wə qəl-jəziridə kərsətkən məjizilik alamətlirimni kərüp
turupmu Meni muxundaḳ on ḳetimlap sinap yənə awazimoŋa ḳulaḳ salmioŋanlar, [23] Mən ḳəsəm

14:9 Ḳan. 20:3
14:13 Mis. 32:12
14:14 Mis. 13:21; 40:38
14:16 Ḳan. 9:28
14:18 «atilarning ḳəbiḥlikini atisidin balisioŋiqə, ḥətta nəwrə-qəwrilirigiqə ularning üstigə yükləydu» — bu muḥim səz tooŋruluḳ «Əzakiyal»diki «ḳoxumqə səz»imizni (18-, 33-bablar tooŋruluḳ) kərüng.
14:18 Mis. 20:5; 34:6; Ḳan. 5:9; Zəb. 86:15; 103:8; 145:8; Yun. 4:2
14:21 Yəx. 6:3, 11:9; Zəb. 72:9; Ḥab. 2:14

iqip ularning ata-bowilirioŋa miras kilip berimən degən u zeminni ḥərgiz kərəlməydu; Meni mənsitmigənlərdin birimu u yurtni kərəlməydu.. 24 Lekin əzidə baxkiqə bir roḥning boloŋini, pütün kəlbi bilən Manga əgəxkini üqün kulum Kaləbni u kirgən yərgə baxlap kirimən; uning əwladlirimu u yərgə mirashor bolidu.. 25 (xu qaoŋda Amaləklər bilən Kanaaniylar taoŋlik jiloŋilarda turuwatatti) — ətə silər yolunglardin burulup, Kizil Dengizoŋa baridioŋan yol bilən mengip qəlgə səpər kilinglar» — dedi.

Pərwərdigarning Israillarni jazalixi

26 Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoŋa səz kilip mundak dedi:
27 — Mən Mening yaman gepimni kilip oŋotuldixidioŋan bu rəzil jamaətkə kaqanoŋiqə qidixim kerək? Israillarning Mening yaman gepimni kiloŋanliri, xu tohtawsiz oŋotuldaxlirining ḥəmmisini anglidim.. 28 Sən ularoŋa: — Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən ḥayatim bilən kəsəm kilimənki, həp, Mən silərgə kulikimoŋa kirgən səzliringlar boyiqə muamilə kilmaydioŋan bols am! 29 Silərning ələkünglar muxu qəldə yatidu; silərning iqinglarda sanaktin ətküzülgənlər, yəni yexi yigirmidin axkan, Mening yaman gepimni kilip oŋotuldioŋanlarning ḥəmmisi pütün sani boyiqə. 30 Silərgə kol kətürüp kəsəm kilip, turaloŋunglar kilip berimən degən zeminoŋa ḥeq kirəlməydu; pəkət Yəfunnəḥning ooŋli Kaləb bilən Nunning ooŋli Yəxuala kiridu.. 31 Silərning kiqik baliliringlar, yəni «Bulinip, düxmənning oljisi bolup kalidu» deyilgənlərni Mən baxlap kirimən, ular silər kəmsitkən u zemindin bəḥrimən bolidu. 32 Birak silər bolsanglar, silər yikilip, ələkünglar bu qəldə kalidu. 33 Silərning baliliringlar buzukluk-wapasizlikinglarning əlimini tartip, ələkünglar qəldə yokaloŋuqə, bu qəldə kirik yil sərgərdan bolup yüridu.. 34 Silərning xu zeminni qarlioŋan künliringlarning sani boyiqə, kirik künning ḥərbir künini bir yil ḥesablap, kəbiḥlikliringlarni kirik yil əz üstünglaroŋa elip yürisilər; xu qaoŋda Mening əzünglardin yatlaxkinimning nemə ikənlikini bilip yetisilər» — degin.. 35 Mən Pərwərdigar xundak degənikənmən, yioŋilip Manga karxi qikkan bu rəzil həlk jamaitigə Mən qokum xundak kilimən; ular muxu qəl-jəziridə yəwetilidu, xu yərdə əlidu.
36 Musa u zeminni qarlap kelixkə əwətkənlər kaytip kəlgəndə, u zemin tooŋruluk yaman həwər elip kelix bilən pütün jamaətni oŋotulditip, Musaning yaman gepini kiloŋuzoŋanlar, 37 yəni u zemin tooŋruluk yaman həwər əkəlgən bu kixilərning ḥəmmisi waba kesili tegip Pərwərdigarning aldida əldi.. 38 Zeminni qarlap kelixkə baroŋan adəmlər iqidin pəkət Nunning ooŋli Yəxua bilən Yəfunnəḥning ooŋli Kaləbla ḥayat kaldi.

Əz məyliqə ḥujumoŋa ətüp məoŋlup bolup kəqix

39 Musa bu gəplərni pütkül Israil jamaitigə eytiwidi, ḥəmmisi bək ḥəsrət qəkti. 40 Ular ətigən tang atkanda turup taoŋka qikip: — Mana biz kəlduk! Pərwərdigar eytkan yurtka qikip ḥujum kilayli; qünki biz gunaḥ kilduk, — deyixti.
41 — Silər yənə nemixka Pərwərdigarning əmrigə hilaplik kilisilər? — dedi Musa, — Bu ix oŋəlibilik bolmaydu!. 42 Pərwərdigar aranglarda bolmioŋaqka, düxmənning kiliqi astida ələp,

14:23 Kan. 1:35, 36
14:24 Yə. 14:8, 9
14:27 Zəb. 106:24-26
14:28 Qəl. 26:65; 32:11
14:29 Kan. 1:35; Ibr. 3:17
14:30 Yə. 14:6
14:33 **«buzukluk-wapasizlikinglar»** — ibraniy tilida «pahixiwazlikliringlar». Hudadin ezip ketix Təwrat-Injilda «pahixiwazlik» dəp ḥesablinidu.
14:34 Zəb. 95:8-11
14:37 1Kor. 10:10; Yəḥ. 5
14:41 Kan. 1:41

məoɣlup bolmasliḳinglar üqün ḥujumoɣa qiḳmanglar. [43] Qünki Amaləklər bilən Ḳanaaniylar u yurtta, silərning aldinglarda turidu; silər ḳiliq astida ələüp ketisilər; qünki silər Pərwərdigardin tenip kəttinglar, Pərwərdigar silər bilən billə bolmaydu.
[44] Lekin, gərqə Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi wə Musa bargaḥtin ḳozoɣalmioɣan bolsimu, ular yənila əz məyliqə taoɣḳa qiḳip ḥujumoɣa ətti. [45] Xuning bilən Amaləklər bilən xu taoɣda turuxluḳ Ḳanaaniylar qüxüp ularni taki Hormaḥoɣiqə ḳooɣlap, bitqit ḳilip ḳiroɣin ḳildi.

Türlük ḳurbanliḳlar tooɣrisidiki ḳaidə-nizam

15 [1] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[2] Sən Israillaroɣa mundaḳ degin: — Silər makanlixixinglar üqün silərgə təḳdim ḳilip beridioɣan zeminoɣa kirgən qeoɣinglarda, [3] əgər Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan, uningoɣa huxbuy bolsun dəp birər ḥədiyə-ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolsanglar, ḳurbanliḳ kala yaki ḳoy-əqkə padisidin bolsun. U kəydürmə ḳurbanliḳ bolsun, ḳəsəmni ada ḳilix ḳurbanliḳi bolsun, ihtiyariy ḳurbanliḳ yaki silərgə bekitilgən ḥeytlardiki zərür ḳurbanliḳ bolsun, [4-5] ḳurbanliḳ sunoɣuqi kixi Pərwərdigaroɣa atioɣinioɣa bir axliḳ ḥədiyəsini ḳoxup kəltürsun. Kəydürmə ḳurbanliḳ yaki baxḳa ḳurbanliḳ ḳoza bolsa, undaḳta axliḳ ḥədiyəsi zəytun meyidin bir ḥinning təttin biri iləxtürülgən esil undin əfaḥning ondin biri bolsun; uningoɣa yənə xarab ḥədiyəsi süpitidə təttin bir ḥin xarabni ḳoxup sunsun.
[6] Ḳurbanliḳing ḳoqḳar bolsa, sən uningoɣa axliḳ ḥədiyəsi süpitidə üqtin bir ḥin zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfaḥning ondin ikkisi bolsun [7] wə xarab ḥədiyəsi süpitidə üqtin bir ḥin xarabni ḳoxup sunsun; bular Pərwərdigaroɣa huxbuy qiḳarsun dəp sunulsun. [8] Əgər sən Pərwərdigaroɣa kəydürmə ḳurbanliḳ, yaki ḳəsəm ada ḳilix ḳurbanliḳi yaki inaḳlik ḳurbanliḳi süpitidə torpaḳ atioɣan bolsang, [9] undaḳta torpaḳḳa axliḳ ḥədiyəsi süpitidə yerim ḥin zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfaḥning ondin üqini, [10] xarab ḥədiyəsi süpitidə yerim ḥin xarabni ḳoxup sunoɣin; bular Pərwərdigaroɣa atilip otta sunulup, ḥuxbuy qiḳarsun dəp kəltürülsun.
[11] Ḥərbir sunuloɣan torpaḳ, ḳoqḳar, ḳoza yaki ooɣlaḳḳa nisbətən muxundaḳ ḳilinsun. [12] Silər sunidioɣininglarning sani boyiqə, ḥərhil ḳurbanliḳning sanioɣa ḳarap xundaḳ ḳilisilər.
[13] Xu zeminda tuoɣuloɣanlarning ḥəmmisi Pərwərdigaroɣa ḥuxbuy qiḳarsun dəp, otta sunulidioɣan ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolsa ənə xundaḳ ḳilsun. [14] Xuningdək silər bilən billə turuwatḳan musapir yaki əwladmu-əwlad silər bilən billə turuwatḳanlar bolsa, ḥuxbuy qiḳarsun dəp otta sunulidioɣan ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolsa, silər ḳandaḳ ḳiloɣan bolsanglar, ularmu xundaḳ ḳilsun. [15] Pütkül jamaətkə, məyli silər bolunglar yaki silər bilən billə turuwatḳan musapir bolsun, ḥəmminglar üqün ohxax bir bəlgilimə bolidu; silər üqün dəwrmu-dəwr əbədiy bir bəlgilimə bolidu; Pərwərdigar aldida silər ḳandaḳ bolsanglar, musapirlarmu xundaḳtur.
[16] Silərgimu, aranglarda turuwatḳan musapirlaroɣimu ohxax bir ḳanun-bəlgilimə, ohxax bir ḥəküm bolsun.
[17] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[18] Sən Israillaroɣa səz ḳilip ularoɣa mundaḳ degin: — «Silər Mən silərni əkiridioɣan zeminoɣa yetip baroɣanda, [19] xu yərdin qiḳḳan axliḳni yəydioɣan qeoɣinglarda, Pərwərdigaroɣa bir «kətürmə ḥədiyə» təḳdim ḳilinglar. [20] Silər ḥərbir yengi hemirdin pixḳan nanlardin birini «kətürmə ḥədiyə» ḳilip təḳdim ḳilinglar; silər uni təḳdim ḳiloɣanda huddi hamanning «kətürmə

15:3 «birər ḥədiyə-ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolsanglar» — bu ayəttə kəzdə tutuloɣan ḳurbanliḳlarning ḥəmmisi «kəydürmə ḳurbanliḳ» yaki «inaḳlik ḳurbanliḳi»dur (5-ayətni kərüng).
15:4-5 «bir əfaḥ» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr idi. Bir ḥin təhminən 3.6 litr idi.
15:4-5 Law. 2:1; 6:14
15:15 Mis. 12:49; Qəl. 9:14

ḥədiyə»sigə ohxax bolsun.. [21] Dəwrdin-dəwrgə silər dəsləpki ḥosuldin qikḳan hemirdin bir nanni «kətürmə ḥədiyə» süpitidə Pərwərdigarоŋa sununglar.

Bilməy ḳiloŋan gunaḥi üqün kəfarət kəltürüx

[22] Əgər silər əzünglar bilməy ezip gunaḥ ḳilip, Pərwərdigarning Musaoŋa buyruoŋan bu barliḳ əmirlirigə əməl ḳilmioŋan bolsanglar,. [23] yəni Pərwərdigar buyruoŋan kündin etibarən barliḳ əwladliringlaroŋiqə Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən silərgə buyruoŋan barliḳ ixlirioŋa əməl ḳilmioŋan bolsanglar, [24] jamaət xundaḳ birər gunaḥning bilməy ətküzülgənlikidin həwərsiz bolsa, undaḳta pütkül jamaət Pərwərdigaroŋa huxbuy qikarsun dəp yax bir torpaḳni kөydürmə ḳurbanliḳ süpitidə sunsun ḥəmdə ḳaidə-nizam boyiqə uningoŋa munasiwətlik axliḳ ḥədiyəsi bilən xarab ḥədiyəsini ḳoxup sunsun, wə uning üstigə bir tekini gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə sunsun. [25] Xu yol bilən kaḥin pütkül Israil jamaiti üqün kəfarət kəltürüp, bu gunaḥ ulardin kəqürüm ḳilinidu; qünki bu bilməy ətküzüp ḳoyoŋan gunaḥ wə ular əzlirining bilməy ətküzüp ḳoyoŋan gunaḥi üqün ḳurbanliḳ, yəni Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan ḳurbanliḳ wə gunaḥ ḳurbanliḳini birliktə Pərwərdigar aldioŋa sunoŋan. [26] Bu gunaḥ pütkül Israil jamaiti bilən ularning arisida turuwatḳan musapirlarning ḥəmmisidin kəqürüm ḳilinidu, qünki bu pütkül həlḳ bilməy turup ətküzüp ḳoyoŋan gunaḥtur.
[27] Əgər bir kixi bilməstin gunaḥ ḳilip ḳoyoŋan bolsa, u bir yaxliḳ bir qixi ooŋlaḳni gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə sunsun.. [28] Kaḥin xu yol bilən bilməy gunaḥ ḳilip ḳoyoŋan adəm üqün kəfarət kəltüridu; uning üqün kəfarət kəltürsə uning Pərwərdigar aldida bilməy ətküzgən gunaḥi uningdin kəqürüm ḳilinidu. [29] Bilməy birər səwənlik ətküzüp ḳoyoŋan barliḳ kixilərgə, məyli xu zeminda tuoŋuloŋan Israillar bolsun yaki ularning arisida turuwatḳan musapirlaroŋa bolsun, — silərning ḥəmminglaroŋa ohxax bir ḳanun-bəlgilimə tətbiḳlinidu.

Bilip turup ḳiloŋan gunaḥlar tooŋruluḳ

[30] Lekin yürikini ḳaptək ḳilip ix kərgən kixi, məyli u zeminda tuoŋuloŋan bolsun yaki musapir bolsun, Pərwərdigaroŋa ḥaḳarət kəltürgən bolidu; u ḥaman əz həlḳidin üzüp taxlinidu. [31] U Pərwərdigarning səzini mənsitmigənikən, Pərwərdigarning əmrigə hilaplik ḳiloŋanikən; xuning üqün u qoḳum üzüp taxlinidu; gunaḥi əzining bexioŋa qüxidu.

Xabat künigə hilaplik ḳiloŋuqilaroŋa berilidioŋan jaza

[32] Israillar qəl-jəziridiki waḳitlirida, bir kixining xabat künidə otun tərgənliki bayḳaldi.. [33] Otun teriwatḳanliḳini bayḳap ḳaloŋanlar uni Musa, Ḥarun wə pütkül jamaətning aldioŋa elip kəldi. [34] Uni ḳandaḳ bir tərəp ḳilix kerəkliki tehi kərsitilmigəqkə, ular uni ḳamap ḳoydi.. [35] Pərwərdigar Musaoŋa: — U adəm ɛltürülmisə bolmaydu; pütün jamaət uni bargaḥning texioŋa əpqiḳip qalma-kesək ḳilip ɛltürsun, — dedi. [36] Andin pütün jamaət u adəmni bargaḥ sirtioŋa əpqiḳip, huddi Pərwərdigar Musaoŋa buyruoŋandaḳ, qalma-kesək ḳilip ɛltürdi.

Kiyim-keqəklərgə quqa tutux nizami

15:20 «Silər ḥərbir yengi hemirdin pixḳan nanalardin birini «kətürmə ḥədiyə» ḳilip təḳdim ḳilinglar» — baxḳa birhil tərjimisi: «Silər dəsləpki ḥosuldin qikḳan hemirdin bir nan pixurup uni «kətürmə ḥədiya» ḳilip təḳdim ḳilinglar» (biraḳ tərjimimiz «əz.» 44:30din ḳarioŋanda tooŋriraḳ boluxi mumkin). **«hamanning «kətürmə ḥədiyə»sigə ohxax bolsun»** — oḳurmənlərgə məlumki, Israillar yengi pixḳan ḥosulning tunji ḳismini hamandin ayrip, Hudaoŋa atixi kerək («Mis.» 23:19, 34:22 wə 26ni kөrüng.)
15:22 «əməl ḳilmioŋan bolsanglar» — bu ayətlərdə kəzdə tutuloŋan gunaḥ Hudaning əmrlirigə **əməl ḳilmasliḳtin** ibarət; «Law.» 4-babta tiloŋa elinoŋan ḳurbanliḳlar Hudaning əmrlirigə **hilaplik ḳiloŋan ixlaroŋa** kəfarət kəltüridioŋan ḳurbanliḳlardin ibarət.
15:27 Law. 4:27
15:32 «bir kixining xabat künidə otun tərgənliki bayḳaldi» — xübḥisizki, bu wəkə yuḳiriḳi 30-31-ayəttiki prinsipḳa misal kəltürülüx üqün bayan ḳilinidu.
15:34 Law. 24:12

37 Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip mundak dedi: —
38 Sən Israillaroɣa mundak degin, ular əwladmu-əwlad kiyim-keqəklirining qərisigə quqilarni tutsun ḥəm burjikidiki quqilirining ḥərbirigə kək xoyna tikip koysun; 39 bu hil quqilar silərning uni tikip turuxunglar üqün bolidu; uni kərgəndə Pərwərdigarning barlik əmrlirini esinglarda tutup, ularoɣa əməl kilixinglar üqün bu silərgə bir əslətmə bolidu; xuningdək silərning ḥazirkidək əzünglarning kənglünglar wə kəzünglarning kəynigə kirip, katirap buzukluk kilip kətməslikinglar, 40 Mening barlik əmrlirimni əstə tutuxunglar ḥəm uningoɣa əməl kilip, Hudayinglaroɣa atap pak-mukəddəs boluxunglar üqün bolsun. 41 Mən Hudayinglar bolux üqün silərni Misir zeminidin elip qikkan Pərwərdigardurmən; Mən Pərwərdigar Hudayinglardurmən.

Koraḥ, Datan wə Abiramning asiylik kilixi

16 1 Lawiyning əwrisi, Koḥatning nəwrisi, Izḥarning ooɣli Koraḥ wə Rubənning əwladliridin Eliabning ooɣulliri Datan bilən Abiram wə Pələtning ooɣli On. 2 Israillar iqidiki jamaət əmirliri boloɣan, jamaət iqidin saylap qikiloɣan mətiwərlərdin ikki yüz əllik kixini baxlap kelip Musaoɣa karxi qikti. 3 Ular yioɣilip Musaoɣa karxi ḥəm Ḥarunoɣa karxi qikip: —
Silər ḥəddinglardin bək axtinglar, pütkül jamaətning ḥəmmisi pak-mukəddəs, Pərwərdigarmu ularning arisida, xundak turuoɣluk silər nemə dəp əzünglərni Pərwərdigarning jamaitidin üstün koyusilər? — dedi.
4-5 Musa ularning gepini anglap düm yikilip, Koraḥ bilən uning guruḥidikilərgə səz kilip: —
Ətə ətigəndə Pərwərdigar kimlərning Əzigə mənsup ikənlikini, kimlərning pak-mukəddəs ikənlikini ayan kilidu; xu kixini Əzigə yekinlaxturidu; kimni tallioɣan bolsa, uni Əzigə yekinlaxturidu. 6 Silər mundak kilinglar: — Sən Koraḥ wə sening guruḥingdikilər ḥəmmisi huxbuydanlarni əpkelinglar; 7 ətə Pərwərdigarning aldida huxbuydanlaroɣa ot yekip, huxbuyni uning üstigə koyunglar; Pərwərdigar kimni tallisa, xu mukəddəs-pak boloɣan bolsun! Əy silər Lawiylar, ḥəddinglardin bək axtinglar! — dedi.
8 Musa yənə Koraḥka:
— I Lawiylar, gepimgə kulak selinglar. 9-10 Israilning Hudasi Pərwərdigar silərni Əzining qedirining ixlirini kilsun dəp ḥəmdə jamaətning aldida ularning hizmitidə bolsun dəp Əzigə yekinlaxturux üqün silərni Israil jamaitidin ayrip qikkan — yəni Pərwərdigar seni wə sening ḥəmmə kerindaxliring boloɣan Lawiyning əwladlirini birdək Əzigə yekinlaxturoɣanlikı silərqə kiqik ixmu? Silər yənə tehi kaḥinlik wəzipisini tama kiliwatamsilər? 11 Xu wəjidin sən wə sening guruḥingdikilər ḥəmmisi yioɣilip Pərwərdigaroɣa karxi qikiwetipsilər-də; Ḥarun nemidi, silər uning üstidin xunqilik aoɣrinip oɣotuldixip kətküdək? — dedi.
12 Musa Eliabning ooɣli Datan bilən Abiramni kiqkirip kelixkə adəm əwətiwidi, ular:
— Barmaymiz! 13 Sening bizni süt bilən ḥəsəl akidioɣan zemindin baxlap qikip bu qəl-jəzиridə əltərməkqi boloɣanlikingning əzi kiqik ixmu? Sən tehi əzüngni padixaḥ ḥesablap bizning üstimizdin ḥəkümranlik kilmakqimu? 14 Ḥalbuki, sən bizni süt bilən ḥəsəl akidioɣan yurtka baxlap kəlmiding, etiz wə üzümzarliklarnimu bizgə miras kilip bərmiding. Sən bu həkning kəzinimu oyuwalmakqimu? Biz barmaymiz! — dedi.

15:38 Kan. 22:12; Mat. 23:5
15:39 «buzukluk» — Təwrattiki kəp kisimlarda kərsitilgən bu «buzukluk»ning ḥəm jismaniy jəḥəti (əyx-ixrət) ḥəm roḥiy jəḥəti (butpərəslik kilip Hudaoɣa wapasizlik kilix) bardur.
16:1 Qəl. 26:9; 27:3; Yəḥ. 11
16:9-10 «Pərwərdigar silərni, *yəni Lawiylarni...* Əzigə yekinlaxturux üqün silərni Israil jamaitidin ayrip qikkan...» — okurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Huda əslidə Lawiy kəbilisi iqidin Ḥarun wə uning əwladlirini əzigə kaḥin boluxka tallioɣanidi, kalоɣan Lawiylarni mukəddəs qedirdiki hizmättə bolup kaḥinlaroɣa yardəmqi rolda boluxka bekitkənidi.
16:13 «bizni süt bilən ḥəsəl akidioɣan zemindin baxlap qikip...» — muxu adəmlər Misir zeminini mahtimakqi bolup, xu yərdiki kulluk ḥayatini pütünləy untudi.

15 Buni anglap Musa ḳattiḳ oŋəzəplinip Pərwərdigaroŋa: —
Ularning sowoŋat-ḥədiyəsigə etibar ḳilmioŋaysən; mən ularning ḥətta birər exikinimu tartiwalmidim, birər adimigimu ḥeq ziyan-zəḥmət yətküzmidim, — dedi.

Hudaning jazasi

16 Musa Koraḥḳa: —
Ətə sən wə sening guruḥingdikilər — sən, ular wə Ḥarun Pərwərdigarning aldioŋa kelinglar.
17 Ḥərbiringlar əzünglarning huxbuydanliringlarni əkilip uning üstigə huxbuyni selinglar; ḥərbiringlar əzünglarning huxbuydanliringlarni, yəni jəmiy ikki yüz əllik huxbuydanni elip uni Pərwərdigarning ḥuzurida tutup turunglar; sənmu, Ḥarunmu ḥərbiringlar əz huxbuydanliringlarni elip kelinglar, — dedi.
18 Xuning bilən ḥərbir adəm əzining huxbuydanini elip, otni yeḳip, huxbuy selip, Musa wə Ḥarun bilən birliktə jamaət qedirining dərwazisi aldida turuxti. 19 Koraḥ Musa bilən Ḥarunoŋa ḥujum ḳiloŋili pütün jamaətni yioŋip jamaət qedirining dərwazisi aldioŋa keliwidi, Pərwərdigarning julasi pütkül jamaətkə ayan boldi. 20 Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoŋa səz ḳilip: —
21 Silər bu həlḳning arisidin neri turunglar, mən kəz yumup aqḳuqə ularni yutuwetimən, — dewidi, 22 Musa bilən Ḥarun düm yiḳilip: —
I Təngrim, barliḳ ət igilirining roḥlirining Hudasi, bir adəm gunaḥ ḳilsa, oŋəzipingni pütün jamaətkə qaqamsən? — dedi.
23 Pərwərdigar Musaoŋa səz ḳilip: — 24 Sən jamaətkə: «Silər Koraḥ, Datan wə Abiramning turar jayliridin ayrilip ulardin neri ketinglar» — dəp buyruḳ bər, — dedi.
25 Xuning bilən Musa ornidin turup Datan bilən Abiram tərəpkə ḳarap mangdi; Israil aḳsaḳallirimu uningoŋa əgixip mangdi. 26 Musa jamaətkə: — Silərdin ətünimən, bu rəzil adəmlərning qedirliridin yiraḳ ketinglar, ularning barliḳ gunaḥliri səwəbidin ular bilən billə wəyran bolmasliḳinglar üqün ularning ḥeqnərsisigə ḳol təgküzmənglar, — dedi.
27 Xuning bilən jamaət Koraḥ, Datan, Abiramning qedirlirining tət ətrapidin neri kətti; Datan bilən Abiram bolsa əz ayallirini, ooŋul-ḳizlirini wə bowaḳlirini elip qiḳip əz qedirining ixiki aldida turdi.
28 Musa: — Buningdin silər xuni bilisilərki, bu ixlarning ḥəmmisi mening kənglümdin qiḳḳan əməs, bəlki Pərwərdigar meni ularni ada ḳilixḳa əwətkən: 29 — əgər bu adəmlərning ölümi adəttiki adəmlərning ölümigə ohxax bolidioŋan yaki ularning bexioŋa qüxidioŋan ḳismətlər adəttiki adəmlər duqar bolidioŋan ḳismətlərgə ohxax bolidioŋan bolsa, Pərwərdigar meni əwətmigən bolatti. 30 Əgər Pərwərdigar yengi bir ixni ḳilip, yər aoŋzini eqip ularni wə ularning pütün nərsisini yutup ketixi bilən, ular tirikla təḥtisaraoŋa qüxüp kətsə, u qaoŋda silər bu adəmlərning Pərwərdigarni mənsitmigənlikini bilip ḳalisilər, — dedi.
31 Musaning bu gepi ahirlixixi bilənla ularning puti astidiki yər yerildi. 32 Yər aoŋzini eqip ularni barliḳ ailisidikilər bilən, xuningdək Koraḥḳa təwə ḥəmmə adəmlərni ḳoymay təəlluḳatliri bilən ḳoxup yutup kətti. 33 Xundaḳ ḳilip, ular wə ularning təwəsidikilərning ḥəmmisi tirikla təḥtisaraoŋa qüxüp kətti, yər ularning üstidə yepildi. Ular xu yol bilən jamaətning arisidin yoḳaldi. 34 Ularning ətrapida turoŋan Israillarning ḥəmmisi ularning nalisini anglap: «Yər biznimu yutup ketərmikin!» deyixip ḳeqixti.
35 Andin Pərwərdigarning aldidin bir ot qiḳip, huxbuy sunuwatḳan ḥeliḳi ikki yüz əllik adəmnimu yutup kətti.

16:15 1Sam. 12:3
16:22 Qəl. 27:16; Ibr. 12:9
16:32 Qəl. 26:10; 27:3; Ḳan. 11:6; Zəb. 106:17
16:35 Zəb. 106:18

Yadnamə kilixka kalduruloɣan huxbuydanlar

[36] Pərwərdigar Musaoɣa mundak dedi: —
[37] Sən kahin Harunning ooɣli əliazaroɣa buyruoɣin, u huxbuydanlarni ot arisidin teriwelip, qooɣlirini yirakларoɣa qeqiwətsun, qünki u huxbuydanlar Hudaoɣa ataloɣandur; [38] xunga əzining jenioɣa əzi zamin boloɣan gunahkarlarning huxbuydanlirini teriwaloɣin; ular kurbangahni kaplax üqün sokup nepiz tünikə kilinsun, qünki bu huxbuydanlar əslidə Pərwərdigarning huzurioɣa sunulup uningoɣa atalip mukəddəs kilinoɣan. Xundak kilip ular keyin Israillaroɣa ibrət bolidioɣan ixarət-bəlgə bolidu.
[39] Xuning bilən kahin əliazar otta kəydürüwetilgənlər sunoɣan mis huxbuydanlarni teriwaldi; ular kurbangahni kaplitixka nepiz tünikə kilip sokuldi. [40] Xuning bilən kurbangahning bu kaplimisi Harunning əwladlirioɣa yat adəmlərning huddi Korah bilən uning guruhidikilərgə ohxax kismətkə kalmaslikі üqün, Pərwərdigarning huzurida huxbuy kəydürüxkə yekinlaxmaslikioɣa Israillar üqün bir əslətmə boldi. Bu Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən əliazaroɣa buyruoɣanliridur.

Jamaətning Harunning yalwuruxi səwəbidin kutulup kelixi

[41] Ətisi pütkül Israil jamaiti Musa bilən Harunning yaman gepini kilip: —
Silər Pərwərdigarning həlkini eltürdünglar, — dəp oɣotuldaxti. [42] Wə xundak boldiki, jamaət Musa bilən Haruoɣa hujum kilixka yioɣiliwatkanda, jamaət burulup jamaət qedirioɣa kariwidi, wə mana, bulut qedirni kapliwaldi həm Pərwərdigarning julasi ayan boldi. [43] Xuning bilən Musa bilən Harun jamaət qedirining aldioɣa berip turdi. [44] Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip: —
[45] Mən kəzni yumup aqkuqə ularni yokitip taxlixim üqün ikkinglar bu jamaəttin qikip neri ketinglar, — dəp buyruwidi, ikkiylən yikilip yərdə düm yatti. [46] Musa Haruoɣa: —
Sən huxbuydanni elip uningoɣa kurbangahtiki ottin sal, uningoɣa huxbuy koyup, ular üqün kəfarət kəltürüxkə tezliktə jamaətning arisioɣa apar; qünki kəhr-oɣəzəp Pərwərdigarning aldidin qikti, waba baskili turdi, — dedi. [47] Harun Musaning deginidək kilip, huxbuydanni elip jamaətning arisioɣa yügürüp kirdi; wə mana, waba kixilərning arisida baxlanoɣanidi; u huxbuyni huxbuydanoɣa selip, həlk üqün kəfarət kəltürdi. [48] U ölüklər bilən tiriklər otturisida turuwidi, waba tohtidi. [49] Korahning wəkəsi munasiwiti bilən ölgənlərdin baxka, waba səwəbidin ölgənlər on tət ming yəttə yüz kixi boldi.. [50] Harun jamaət qedirining dərwazisi yenida turoɣan Musaning yenioɣa yenip kəldi; waba tohtidi.

Harunning hasisining qeqəklixi

17 [1] Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip mundak dedi: — [2] «Sən Israillaroɣa səz kilip, ulardin ata jəməti boyiqə, hər kəbilining əmiridin birdin on ikki hasa aloɣin; sən ularning hərbirining ismini əzining hasisioɣa yezip koyoɣin. [3] Lawiy kəbilisining hasisioɣa Harunning ismini yazoɣin, qünki hərbir ata jəmət kəbilə baxliki üqün bir hasa wəkil bolidu. [4] Sən bu hasilarni jamaət qediridiki həküm-guwahlik sandukining aldioɣa, yəni Mən sening bilən kərüxidioɣan yərgə koyoɣin.. [5] Wə xundak boliduki, Mən tallioɣan kixining bolsa, uning hasisi bih süridu; xundak kilip Israillarning silərgə oɣuduraxkan gəplirini tohtitip Manga anglanmaydioɣan kiliwetimən».

16:49 ««Korah wə ailisidikilər» tooɣuluk — izahat» — Korah wə ailisidikilər xundak əxəddiy akiwətkə uqrioɣini bilən, uning keyinki bəzi əwladliri «Zəbur»ning bəzi kisimlirini (məsilən, 42-49-küylərni) yazoɣan. Korahdikilərning bəziliri 24-ayəttə kərsitilgən əmrgə itaət kiloɣan bolsa kerək.
17:4 «həküm-guwahlik» — muxu yərdə «həküm-guwahlik» Hudaning Israiloɣa boloɣan tüp əmrlirini, xundakla uning Israil bilən boloɣan əhdisini kərsitidu; Hudaning mukəddəs mahiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan kilinoɣaqka, «həküm-guwah» dəpmu atilidu. –Okurmənlərgə ayanki, xu əmrlər əhdə sanduki iqidə saklaklik tax tahtaylar üstidə pütüklük idi. Xunga bəzidə sanduk «həküm-guwahlik sanduki», ibadət qediri «həküm-guwahlik qediri» dəp atilidu.
17:4 Mis. 25:22

6 Xuning bilən Musa Israillaroŋa xundaq sөz kildi; ularning ḥəmmə əmirliri uningoŋa birdin ḥasini, jəmiy bolup on ikki ḥasini bərdi; ḥərbir ata jəmətkə bir ḥasa wəkil boldi, Ḥarunning ḥasisimu xularning iqidə idi. 7 Musa ḥasilarni ḥөküm-guwaḥlik qedirioŋa əkirip Pərwərdigarning ḥuzurioŋa koydi.
8 Wə xundaq boldiki, Musa ətisi ḥөküm-guwaḥlik qedirioŋa kiriwidi, mana, Lawiy jəmətigə wəkil boloŋan Ḥarunning ḥasisi bih sürüp, oŋunqilap, qeqəkləp, badam qüxkənidi. 9 Musa ḥasilarning ḥəmmisini Pərwərdigarning aldidin elip qikip, Israil ḥəlkigə kərsətti; ular kərgəndin keyin ḥərkim өz ḥasilirini elip ketixti.
10 Pərwərdigar Musaoŋa: — Xu asiylik kiloŋuqi balilaroŋa bir agaḥ bəlgisi bolsun dəp Ḥarunning ḥasisini ḥөküm-guwaḥning aldioŋa əkirip koyoŋin. Xundaq kilsang sən ularning oŋuduraxkan gəplirini tohtitip, Manga anglanmaydioŋan kilisən; ularmu xuning bilən өlüp kətməydu, — dedi.
11 Musa xundaq kildi; Pərwərdigar өzigə kandaq buyruoŋan bolsa u xundaq kildi.
12 Israillar Musaoŋa sөz kilip: —
Biz nəpəstin kalay dəwatimiz, biz tügəxtuk, biz ḥəmmimiz tügəxtuk! 13 Pərwərdigarning ibadət qedirioŋa yekinlaxkanlar əlməy kalmaydu, xundak ikən, biz ḥəmmimiz mutlək nəpəstin kəliximiz kerəkmu? — deyixti.

Kaḥin wə Lawiylarning wəzipisi

18 1 Pərwərdigar Ḥarunoŋa mundak dedi: —
Sən, ooŋulliring wə ata jəmətingdikilər sening bilən birliktə mukəddəs jayoŋa munasiwətlik boloŋan gunaḥni, xuningdək sən wə ooŋulliring birliktə kaḥinlik wəzipisigə munasiwətlik boloŋan gunaḥni üstünglaroŋa alisilər. 2 Sən kerindaxliring boloŋan Lawiy kəbilisidikilərni, yəni ata-bowiliringning kəbilisidikilərni өzüng bilən birləxtür ḥəm ularni hizmitingni kilixi üqün baxlap elip kəl; birak sən bilən ooŋulliring sening bilən birliktə ḥөküm-guwaḥlik qediri aldida hizmətlərni kilsun. 3 Ular sening buyrukliringoŋa təyyar turup, xundakla qedirdiki barlik hizmət-wəzipisini ətəydu; pəkət mukəddəs jaydiki kaqa-kuqa əswablaroŋa wə kurbangaḥka yekinlaxmisun; undak kilsa, ularmu, silərmu өlüp ketisilər. 4 Ular sening bilən birlixip, jamaət qediridiki wəzipini ətəp, kilidioŋan ḥərbir ixini kilsun; pəkətla ḥeq yat kixilər silərgə yekinlaxmisun. 5 Kəḥr-oŋəzəp yənə Israillarning bexioŋa qüxmisun üqün, silər mukəddəs jaydiki wəzipə bilən kurbangaḥdiki wəzipini ətəxkə məs'ul bolunglar. 6 Mana, Mən Өzüm silərning kerindaxliringlar boloŋan Lawiylarni Israillar iqidin tallap qiktim; ular jamaət qedirining ixlirini kilixka Pərwərdigaroŋa təkdim kilinoŋan bolup, silərgə sowoŋa süpitidə ata kilinoŋan. 7 Lekin sən wə ooŋulliring sening bilən birliktə kaḥinlik wəzipənglərdə turup, kurbangaḥtiki barlik ixlarni ḥəm pərdə iqidiki ixlarni bejiringlar; silərning wəzipənglər xundak bolsun. Kaḥinlik wəzipisini, ḥizmitimdə boluxunglar üqün silərgə sowoŋa kilip bərdim; yat adəmlər yekinlaxsa, əltürüwetilsun.

17:10 «ḥөküm-guwaḥ» — 17:4tiki izaḥatta kərsitilgəndək, muxu yərdə «ḥөküm-guwaḥ» Hudaning Israiloŋa boloŋan tüp əmrlirini kərsitidu, xundakla ularni saklaydioŋan əḥdə sandukini kərsitidu.
17:10 Ibr. 9:4
18:1 «mukəddəs jayoŋa munasiwətlik boloŋan gunaḥ» — demək, mukəddəs jay bilən munasiwətlik məlum gunaḥ ətküzülsə, xu gunaḥning məs'uliyitini birinqi üstigə aloŋuqi kaḥinlar ḥəm Lawiylar bolidu; gunaḥ kaḥinlik bilən munasiwətlik ix bolsa məs'uliyətni birinqi üstigə aloŋuqi kaḥinlar boluxi kerək. Muxu agaḥ, xübḥisizki, 17-babtiki wəkə bilən munasiwətlik agaḥtur.
18:2 «birləxtür» — bu sөz muxu yərdə wə 4-ayəttə ibraniy tilida «Lawiy» degən sөz bilən ipadilinidu («Yar.» 29:34ni kərüng).
18:6 Qəl. 3:45

Kaһinlarning elixқa tegixlik ülüxi

[8] Pərwərdigar Ңarunoɣa mundaқ dedi: —
Mən Manga sunuloɣan kətürmə ңədiyələrni, yəni Israillar Manga muқəddəs dəp atioɣan barliқ nərsilərni ülüxünglar bolsun dəp, mana mənggülük bəlgilimə bilən sanga wə sening əwladliringoɣa təқdim қildim. [9] Israillar otta sunidioɣan, «əng muқəddəs» nərsilərdin silərgə munular қaldurup berilidu: — ularning Manga atap sunoɣan barliқ nərsiliri, yəni barliқ axliқ ңədiyəliridin, barliқ gunaң қurbanliқliridin, barliқ itaətsizlik қurbanliқliridin «əng muқəddəs» ңesablanoɣanliri, sanga wə əwladliringoɣa ata қilinidu. [10] Sən xu ülüxüngni «əng muқəddəs» süpitidə yegin, silərdin boloɣan ңərbir ər kixi uni yesun; u sanga «əng muқəddəs» dəp bilinsun.
[11] Munularmu sening bolidu: — Israillarning sowoɣatliri iqidin kətürmə ңədiyələr, barliқ pulanglatma ңədiyələr sening; Mən ularni sanga, xundaқla ooɣulliring bilən қizliringoɣa mənggülük bəlgilimə bilən təқdim қildim; sening əyüngdiki ңərbir pak adəm uningdin yesə bolidu.
[12] Zəytun meyidin əng esilini, yengi xarabtin əng esilini, xundaқla axliқtin əng esilini, yəni Israillar Pərwərdigaroɣa atap sunoɣan dəsləpki pixқan məңsulatlarning ңəmmisini Mən sanga təқdim қilip bərdim. [13] Ular yərdin elip Pərwərdigaroɣa atap əkəlgən dəsləpki pixқan nərsilərning ңəmmisi sening bolsun; əyüngdiki ңərbir pak adəm uningdin yesə bolidu.
[14] Israilda Hudaoɣa mutləқ atilidioɣan ңərbir nərsə sening bolidu.
[15] Ular Pərwərdigaroɣa atap kəltüridioɣan barliқ janiwarlarning tunjiliri, məyli insan yaki ulaoɣ-қarpay bolsun sening bolidu; ңalbuki, insanlarning tunjilirini bolsa ularni tələm tələp yanduruwalsun wə napak ңaywanlarning tunjilirini tələm tələp yanduruwalsun. [16] Tələm tələx kerək boloɣanlar üqün yexi bir ayliқtin axқanda tələm puli tələnsun; ularoɣa sən tohtatқan baңa boyiqə, yəni muқəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə (bir xəkəl yigirmə gəraңdur) baңa қoyup, bəx kümüx xəkəl al. [17] Pəқət tunji kala, tunji қoy yaki tunji ooɣlaққa tələm alsang bolmaydu; ularning ңəmmisi muқəddəstur. Sən ularning қenini қurbangaңқa qeqip, meyini Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan, Uningoɣa huxbuy kəltüridioɣan қurbanliқ süpitidə kəydürgin. [18] Ularning gəxi sening bolidu; ңuddi «kətürmə ңədiyə» қilinoɣan təx wə ong arқa putioɣa ohxax, sanga təwə bolidu. [19] Israillar Pərwərdigaroɣa atap sunoɣan muқəddəs nərsilər iqidiki kətürmə ңədiyə-қurbanliқning ңəmmisini Mən sanga wə sening bilən billə turuwatқan ooɣul-қizliringoɣa mənggülük bəlgilimə bilən təқdim қildim. Bu Pərwərdigar aldida sən wə sening bilən billə turuwatқan əwladliring üqün mənggülük tuzluқ əңdə bolidu.

Lawiylarning wəzipiliri ңəm ülüxliri

[20] Pərwərdigar Ңarunoɣa mundaқ dedi: —
Israil zeminida sening ңeqқandaқ mirasing bolmaydu, ularning arisidimu ңeqқandaқ nesiwəng bolmaydu; Israillar arisida mana Mən Өzüm sening nesiwəng, sening mirasing-durmən.
[21] Lawiylaroɣa bolsa, ularning ətəydioɣan hizmətliri, yəni jamaət qediridiki hizmiti üqün, mana Mən Israilda təқdim қilinoɣan barliқ «ondin bir ülüx»ning ңəmmisini ularoɣa miras қilip bərgənmən. [22] Buningdin keyin, gunaңkar bolup ölüp kətməsliki üqün, Israillar jamaət qedirioɣa yeқinlaxmisun. [23] Jamaət qediridiki hizmətni bolsa, uni ətigüqilər pəқət Lawiylarla bolidu wə xu ixta boloɣan gunaңini əzliri üstigə alidu, bu silər üqün əwladmu-əwlad

18:10 «sən xu ülüxüngni «əng muқəddəs» süpitidə yegin» — «əng muқəddəs» ңesablanoɣan nərsilər «muқəddəs yərdə», yəni muқəddəs jaydiki ңoylida yeyilixi kerək idi. Məsilən, «Law.» 6:16ni kərüng.
18:11 Law. 10:14
18:14 Law. 27:28
18:15 «barliқ janiwarlarning tunjiliri» — ibraniy tilida «barliқ ət igisi (boloɣan janiwar)ning baliyatқusini aqidioɣanlar».
«tələm tələp yanduruwalsun» — demək, ңəlқ ularning ornida kaңinlaroɣa pul berixi kerək.
18:15 Mis. 13:2; 22:29; Law. 27:26; Qəl. 3:13
18:16 Mis. 30:13; Law. 27:25; Qəl. 3:47; Əz. 45:12
18:20 Қan. 10:9; 18:2; Əz. 44:28

mənggülük bir bəlgilimə bolidu; ularning Israillarning iqidə ḥeqḳandaḳ mirasi bolmaydu.
24 Qünki Israillarning Pərwərdigaroŋa atap kətürmə ḥadiyə süpitidə sunoŋan «ondin bir ülüxi»ni Lawiylaroŋa miras ḳilip təḳdim ḳilidioŋan boldum; xunga Mən ular tooŋruluḳ: Israillar iqidə ḥeqḳandaḳ mirasi bolsa bolmaydu, — dedim.
25 Pərwərdigar Musaoŋa mundaḳ dedi: —
26 Sən Lawiylaroŋa eytḳin: «Silər Israillarning ḳolidin Mən silərgə miras bolsun dəp təḳdim ḳiloŋan «ondin bir ülüx»ni aloŋan ikənsilər, silər xu ondin bir ülüxning yənə ondin bir ülüxini ayrip, uni Pərwərdigaroŋa atap kətürmə ḥadiyə süpitidə sununglar. 27 Bu yol bilən silərning xu «kətürmə ḥadiyə»nglar silərgə «hamandiki axliḳinglar»din ḥəm «xarab kəlqikidiki tolup taxḳan xarabinglar»din ataloŋanlar ḥesablinidu.. 28 Bundaḳ boloŋanda, silər Israillarning ḳolidin aloŋan ondin bir ülüxning ḥəmmisidin Pərwərdigaroŋa atap kətürmə ḥadiyə sunisilər; silər Pərwərdigaroŋa atioŋan xu «kətürmə ḥadiyə»ni kaḥin Ḥarunoŋa beringlar. 29 Silərgə təḳdim ḳilinoŋan barliḳ nərsilərdin əng esilini elip xularni muḳəddəs ḥesablap «Pərwərdigaroŋa ataloŋan toluḳ kətürmə ḥadiyə» süpitidə sununglar».
30 Xunga sən Lawiylaroŋa eytḳinki, «Silər xulardin əng esilini kətürüp sunsanglar, bu silər Lawiylarning ḥamandiki axliḳinglar wə xarab kəlqikidiki xarabinglaroŋa ohxax ḥesablinidu.
31 Xundaḳ ḳiloŋandin keyin silər wə əydikiliringlar xu «ondin bir ülüx»lərni halioŋan yərdə yesənglar bolidu, qünki bu silərning jamaət qediridiki hizmitinglarning in'ami bolidu; 32 Silər xu ülüxlərdin əng esilini kətürüp sunsanglar, muxu ixinglar səwəbidin gunaḥkar bolmaysilər. Undaḳ ḳilsanglar silər Israillar atioŋan muḳəddəs nərsilərni buloŋimaysilər, xuning bilən əlməysilər».

Ḳizil siyirning küli

19 1 Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoŋa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
2 Mən Pərwərdigar əmr ḳiloŋan ḳanun-bəlgilimə xuki: — Sən Israillaroŋa buyruoŋin, ular bejirim, nuḳsansiz, boyunturuḳ selinmioŋan ḳizil yax siyirdin birni sening yeningoŋa əkəlsun.
3 Sən siyirni kaḥin Əliazaroŋa tapxur, u uni qedirgaḥning sirtioŋa əpqiḳsun, andin birsi siyirni uning aldida booŋuzlisun.
4 Kaḥin Əliazar barmiḳini ḳanoŋa miləp, jamaət qedirining aldioŋa ḳaritip yəttə mərtəm qaqsun.
5 Andin birsi Əliazarning kəz aldida pütkül siyirni kəydürsun, yəni uning terisi, gəxi, ḳeni wə tezəklirini kəydürsun.. 6 Kaḥin kedir yaoŋiqi, zofa əsümlüki wə ḳizil rəhtni siyir kəydürülidioŋan otḳa taxlisun.. 7 Andin kaḥin əz kiyimini yusun wə bədinini suda yusun, andin keyin bargaḥḳa kirixkə bolidu; lekin kaḥin kəq kirgüqə napak sanalsun. 8 Siyirni kəydürgən kiximu kiyimlirini su bilən yuyup, əz bədinini suda yusun, andin u kəq kirgüqə napak sanalsun. 9 Pak bir adəm siyirning külini yioŋip bargaḥning sirtidiki pak bir yərgə ḳoysun; u Israil jamaiti üqün

---

18:23 «xu ixta boloŋan gunaḥini əzliri üstigə alidu» — demək, mubada Lawiylar muḳəddəs qedirni buloŋap, gunaḥ sadir ḳilsa, xundaḳla ularning bihəstəlikidin həlḳ muḳəddəs qedirni buloŋap ḥərḳandaḳ gunaḥ sadir ḳiloŋan bolsa, bax məs'uliyətni Lawiylar əz üstigə elixi kerək.
18:27 «...silərning xu «kətürmə ḥadiyə»nglar... din ataloŋanlar ḥesablinidu» — Lawiylarning ḥeqḳandaḳ ḥamini yaki xarab kəlqəkliri yoḳ idi, əlwəttə. Xunga ular əzliri həlḳtin ḳobul ḳiloŋan «ondin bir ülüx»lərdin ondin birini elip, Pərwərdigaroŋa «kətürmə ḥadiyə»lərni atixi kerək. Xu yol bilən ularning sunoŋini huddi dehḳanlarning Pərwərdigaroŋa əz ḥosulidin sunoŋinioŋa ohxax bolidu.
18:31 «silər wə əydikiliringlar» — muxu yərdə Lawiylarni kərsitidu.
18:32 «silər Israillar atioŋan muḳəddəs nərsilərni buloŋimaysilər, xuning bilən əlməysilər» — baxḳa bir hil tərjimisi: «silər Israillar atioŋan muḳəddəs nərsilərni ḥeq buloŋimanglar; bolmisa, əlisilər».
19:3 Ibr. 13:11, 12
19:4 Ibr. 9:13
19:5 Mis. 29:14; Law. 4:11, 12
19:6 «ḳizil rəhtni» — yaki «ḳizil yipni».

«napaklikni qikaroɳuqi su»ni yasaxka xu yərdə saklansun, u bir «gunahni paklioɳuqi»dur.
10 Siyirning külini yioɳixturoɳan adəm əzining kiyimlirini yusun wə kəq kirgüqə napak sanalsun.
Bu Israillaroɳa wə ularning arisida turuwatkan musapirlaroɳa mənggülük kanun-bəlgilimə bolidu.

Həlkni napakliktin paklax nizami

11 — Ölükkə, yəni hərkandak ölgən kixining jəsitigə tegip kətkən hərbir kixi yəttə kün napak sanilidu.
12 U adəm üqinqi küni axu su bilən əzini paklisun, həmdə yəttinqi künimu paklisun, andin u pak sanilidu; əgər u üqinqi küni həmdə yəttinqi küni əzini paklimisa, pak sanalmaydu.
13 Hərkandak adəm ölükkə, yəni hərkandak ölgən kixining jəsitigə tegip kətsə, həmdə əzini paklimisa, Pərwərdigarning qedirini buloɳioɳan bolidu; xu kixi Israil arisidin üzüp taxlinidu; qünki «napaklikni qikaroɳuqi su» uningoɳa sepilmigəqkə, u napak sanilidu; uning napakliki tehiqə üstidə turidu.
14 Əgər birər kixi bir qedir iqidə ölüp kaloɳan bolsa, u tooɳruluk kanun-bəlgilimə mundak bolidu: — xu qediroɳa kirgən hərbirsi wə qedirda turup kaloɳanlarning hərbiri yəttə kün napak sanilidu.
15 Hərbir oquk turoɳan, aoɳzi yepilmioɳan kaqa-kuqilarning həmmisi napak sanilidu.
16 Xuningdək dalada kiliq-xəmxər bilən əltürülgənlərgə, yaki əzi ölüp kaloɳanning ölükigə, yaki adəmning ustihininioɳa yaki kəbrisigə təgkən hərbir kixi yəttə küngiqə napak sanilidu.
17 Kixilər bu napak kixi üqün «paklanduroɳuqi kurbanlik»ning külidin azrak elip komzəkkə selip, ularning üstigə ekin su kuysun.
18 Andin pak bir kixi zofa əsümlükini elip xu suoɳa təgküzüp uni qediroɳa wə iqidiki barlik kaqa-kuqilaroɳa həm xu yərdə turoɳan barlik kixilərning üstigə sepip koysun, wə yənə uni ustihanoɳa, əltürülgüqigə yaki kəbrigə təgkən kixining üstigə sepip koysun.
19 Üqinqi küni wə yəttinqi küni heliki pak adəm pak bolmioɳan adəmlərning üstigə xu suni sepip koysun; xundak kiloɳanda, yəttinqi künigə kəlgəndə u kixi paklanoɳan bolidu; andin u kixi kiyimlirini yuyup, bədinini suda yusun, kəq kirgəndə u pak sanilidu.
20 Lekin napak bolup kelip, əzini paklimioɳan kixi Pərwərdigarning mukəddəs jayini buloɳioɳini üqün, jamaət arisidin üzüp taxlinidu; «napaklikni qikaroɳuqi su» uning üstigə sepilmigən, xunga u napak sanilidu.
21 Bu Israillaroɳa mənggülük bəlgilimə bolidu, «napaklikni qikaroɳuqi su»ni səpkən kixi bolsa əzining kiyimlirini yusun wə «napaklikni qikaroɳuqi su»oɳa təgkən kixi kəq kirgüqə napak sanalsun.
22 Napak kixi təgkən hərkandak nərsimu napak sanilidu; bu nərsilərgə təgkən kixilərmu kəq kirgüqə napak sanalsun.

Məryəmning wapat boluxi

20 1 Birinqi ayning iqidə Israillar, yəni pütkül Israil jamaiti Zin qəligə yetip kelip, Kadəxtə turup kaldi; Məryəm xu yərdə wapat boldi wə xu yərgə dəpnə kilindi.

Məribah süyi — həlkning yənə kakxixi

2 Jamaətkə iqidioɳanoɳa su yok idi, ular yioɳilip Musa bilən Harunoɳa hujum kiloɳili turdi.
3 Həlk Musa bilən təgixip: — Kerindaxlirimiz Pərwərdigarning aldida ölgən qaoɳda bizmu billə ölsək boptikən!
4 Silər nemə üqün biz wə qarpaylirimizni bu yərdə ölüp kətsun dəp, Pərwərdigarning jamaitini bu qəl-jəzirigə baxlap kəldinglar?
5 Silər nemə üqün bizni Misirdin elip qikip bundak dəhxətlik yərgə əkəldinglar? Bu yərdə ya terikqilik kiloɳili yər bolmisa, ya ənjür, üzüm, anar

19:11 Qəl. 31:19; Hag. 2:13
19:12 «Izahat» — toluk ayətning baxka bir hil tərjimisi: «U adəm üqinqi küni ənə xundak (napaklikni qikaroɳuqi) su bilən əzini paklisun, yəttinqi küni u pak sanilidu; əgər u üqinqi küni əzini paklimisa, yəttinqi küni pak sanalmaydu».
19:18 Zəb. 51:7
20:3 Qəl. 16:32, 49

bolmisa, iqidiƣanƣa sumu bolmisa, — deyixti.
[6] Xuning bilən Musa bilən Ḥarun jamaəttin ayrilip jamaət qedirining dərwazisi aldiƣa kelip düm yiḳiliwidi, Pərwərdigarning julasi u ikkisigə ayan boldi. [7] Pərwərdigar Musaƣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[8] Ḥasini ḳolungƣa al, andin sən akang Ḥarun bilən birliktə jamaətni yiƣip, ularning kəz aldidila ḳoram taxḳa buyruḳ ḳil; xundaḳ ḳilsang ḳoram tax əz süyini qiḳiridu; xu yol bilən sən ularƣa su qiḳirip, jamaət wə qarpayliri iqidiƣanƣa su berisən.
[9] Xuning bilən Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə Pərwərdigarning ḥuzuridin ḥasini aldi.
[10] Musa bilən Ḥarun ikkisi jamaətni ḳoram taxning aldiƣa yiƣdi wə Musa ularƣa: — Gepimgə ḳulaḳ selinglar, i asiylar! Biz silərgə bu ḳoram taxtin su qiḳirip berəylimu?! — dedi. [11] Andin Musa ḥasisi bilən ḳoram taxni ikki ḳetim uruwidi, naḥayiti kəp su eḳip qiḳti, sudin jamaətmu, qarpaylarmu iqixti.
[12] Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunƣa: —
Silər Manga ixənməy, Israillar aldida Meni muḳəddəs dəp ḥərmətlimigininglar üqün, ikkinglarning bu jamaətni Mən ularƣa təḳdim ḳilip bərgən zeminƣa baxlap kirixinglarƣa yol ḳoymaymən, — dedi.
[13] Su qiḳirilƣan jay «Məribaḥ suliri» dəp ataləan; Israillar xu yərdə Pərwərdigar bilən takallaxḳanliḳi üqün, U ularning otturisida Əzining muḳəddəs ikənlikini kərsətti.

Edomlarning Israillarning qegridin ətüxigə yol ḳoymasliḳi

[14] Musa Ḳadəxtin Edom padixaḥi bilən kərüxüxkə əlqi əwətip uningƣa: «Ḳerindaxliri Israil mundaḳ dəydu: — Biz tartiwatḳan jəbr-japalarning ḳandaḳliḳi əzlirigə məlum, [15] bizning ata-bowilirimiz Misiroƣa qüxkən bolup, biz Misirda uzaḳ zaman turup kəttuḳ; misirliḳlar bizgimu, bizning ata-bowilirimizƣimu yaman muamilə ḳildi; [16] biz Pərwərdigaroƣa yeliniweduḳ, U bizning zarimizƣa ḳulaḳ selip, Pərixtə əwətip bizni Misirdin elip qiḳti. Ḥazir mana, biz əzlirining qegrisiƣa jaylaxḳan Ḳadəx degən bir xəḥərdə turuwatimiz. [17] Əmdi bizning zeminliridin ətüximizgə ruhsət ḳiloan bolsila, biz etiz-erik wə üzümzarliḳlardin ətməymiz, ḳuduḳliringladin sumu iqməymiz; «Han yoli» bilən mengip qegriliridin ətüp kətküqə ongsoloƣa burulmaymiz» — dedi.
[18] Lekin Edomlar uningƣa: «Silərning bizning zeminimizdin ətüxünglərgə bolmaydu, ətimən desənglar ḳiliq kətürüp silərgə jənggə qiḳimiz» — dedi.
[19] Israillar uningƣa: «Biz «kətürülgən yol» bilən mangimiz, əzimiz wə mallirimiz süyünglarni iqsək, nərhi boyiqə ḥəḳḳini berimiz; biz pəḳət piyadə ətüp ketimiz, baxḳa ḥeq tələpimiz yoḳ» dewidi,
[20] Edom padixaḥi: «Yaḳ. Ətməysilər!» dedi. Edom padixaḥi naḥayiti kəp adimini baxlap

20:8 «ḥasini ḳolungƣa al» — Musaning xu ḥasisi kəp ḳetim Hudaning yolida ixlitilip kelingən. Birinqi ḳetimḳisi «Mis.» 4:2də tepilidu.
20:8 Nəḥ. 9:15; Zəb. 78:15, 16; 105:41; 114:8
20:10 Ḳan. 32:51; Zəb. 106:32,33
20:11 Zəb. 78:15-16; 105:41; Yəx. 43:20; 48:21; 1Kor. 10:4
20:12 «Silər Manga ixənməy, Israillar aldida Meni muḳəddəs dəp ḥərmətlimigininglar üqün» — Musa bilən Ḥarunning «Israillar aldida Hudani muḳəddəs dəp ḥərmətliməslik» gunaḥi tooƣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz. «Ḳoram tax» tooƣruluḳ «1Kor.» 10:4ni wə izaḥatini kərüng.
20:12 Qəl. 27:14; Ḳan. 1:37
20:13 «Məribaḥ» — «takallixix» degən mənidə. ***«Pərwərdigar* ularning otturisida əzining muḳəddəs ikənlikini kərsətti»** — Huda Musa wə Ḥarunning Əzini ḥərmətlimigini üqün, ularni jazalap, Musaning həlḳ aldida ḳiloan bihərmətlik səzlirining Əzigə wəkillik ḳilmaydioanliḳini ipadiləp, həlḳ aldida Əzining pak-muḳəddəslikini kərsətti.
20:14 Ḳan. 23:6; Ob. 10; Ob. 12
20:16 «Pərixtə» — bəzilər «əlqi» dəp tərjimə ḳilidu. Lekin «Mis.» 23:20, 23, 34:32din ḳarioƣanda, mənisi dərwəḳə «Pərixtə»dur.
20:16 Mis. 2:23; 14:19
20:18 «... bizning zeminimizdin ... silərgə jənggə qiḳimiz» — ibraniy tilida «... mening zeminimdin... silərgə jənggə qiḳimən» deyilidu.
20:19 «biz» — ibraniy tilida «mən».

qikip Israillaroƣa zor ḥəywə kərsətti. [21] Xundak kilip Edomlar Israillarning ularning təwəlikidin ətüxigə ənə xu yosunda yol koymidi; xuning bilən Israillar Edomlarning aldidin burulup kətti.

Ḥarunning wapat bolоƣanliki

[22] Ular Kadəxtin yoloƣa qikti; pütkül Israil həlki Ḥor teoƣioƣa kəldi. [23] Pərwərdigar Edomning qegrisidiki Ḥor teoƣida Musa bilən Ḥarunoƣa səz kilip mundak dedi: —
[24] Ḥarun əz həlkligə koxulup ketidu; ikkinglar Məribaḥ suliri degən jayda Mening əmrimgə hilaplik kiloƣininglar üqün, uning Mən Israillaroƣa təkdim kilip bərgən zeminoƣa kirixigə bolmaydu. [25] Sən Ḥarun bilən ooƣli Əliazarni elip Ḥor teoƣioƣa qikkin; [26] Ḥarunning kiyimlirini saldurup, ooƣli Əliazaroƣa kiydürüp koy; Ḥarun xu yərdə ölüp, əz həlkligə koxulidu.
[27] Musa Pərwərdigarning deginidək kildi, üqəylən pütkül jamaətning kəz aldida Ḥor teoƣioƣa qikti.
[28] Musa Ḥarunning kiyimlirini saldurup uning ooƣli Əliazaroƣa kiydürüp koydi; Ḥarun taoƣning qokkisida əldi. Andin Musa bilən Əliazar taoƣdin qüxüp kəldi. [29] Pütkül jamaət Ḥarunning əlgənlikini bildi; xuning bilən pütün Israil jəməti Ḥarun üqün ottuz kün matəm tutti.

Kanaaniylarning məoƣlup kilinixi

21 [1] Jənubta turuxluk Arad məmlikitining Kanaaniylardin boloƣan padixaḥi Israillarning Atarim yoli bilən keliwatkanlikini anglap, qikip ular bilən sokuxup, nəqqəylənni tutkun kilip kətti. [2] Andin Israillar Pərwərdigaroƣa kəsəm iqip: «Əgər bu həlkni bizning kolimizoƣa pütünləy tapxuridioƣan bolsang, ularning xəhərlirini wəyran kilip taxlaymiz» — dedi.
[3] Pərwərdigar Israillarning pəryadini anglap, Kanaanliylarni ularning koliƣa tapxurdi, xuning bilən ular Kanaaniylarni ularning xəḥərliri bilən koxup wəyran kildi; xu səwəbtin ular xu yərni «Hormaḥ» dəp atidi.

Zəḥərlik yilanlar bilən mis yilan

[4] Ular Ḥor teoƣidin yoloƣa qikip, Edom zeminini aylinip ətüx üqün, Kizil Dengiz boyidiki yolni boylap mangdi; həlk muxu yol səwəbidin kənglidə tolimu takətsiz bolup, [5] Hudaoƣa wə Musaoƣa karxi qikip: — Silər nemə üqün bizni qəl-jəziridə əlsun dəp Misir zeminidin baxlap qikkansilər? Bu yərdə ya axlik, ya su yok, kənglimiz bu ərzimәs nanlardin bizar boldi, deyixti. [6] Xu səwəbtin Pərwərdigar ularning arisioƣa zəḥərlik yilanlarni əwətti; yilanlar ularni qakti, xu səwəbtin Israillardin nuroƣun adəm ölüp kətti. [7] Həlk Musaning aldioƣa kelip uningoƣa: — Biz aoƣzimizni buzup, Pərwərdigaroƣa ḥəm sanga ḥujum kilip, yaman gəp kilip gunaḥ kilduk; Pərwərdigaroƣa tilawət kilsang, u bu yilanlarni arimizdin elip kətkəy, — dewidi, Musa həlk üqün dua kildi.
[8] Pərwərdigar Musaoƣa: —

20:20 «Edom padixaḥi» — ibraniy tilida «Edom».
20:21 Ḥak. 11:18
20:22 Qəl. 33:37
20:24 «əz həlkligə koxulux» — muxu ibarə tooƣruluk «Yar.» 25:8 wə izaḥatini kərüng. Xübḥisizki, bu ibarə adəm ölgəndin keyin, roḥining yənila ḥayat bolidioƣanlikini kərsitidu.
20:25 Qəl. 33:38; Kan. 32:50
20:28 Kan. 10:6; 32:50
21:1 «Jənubta» — ibraniy tilida «Nəgəwdə». Nəgəw bolsa Pələstin zeminining jənub təripidiki qong qəllük yərdur.
21:3 «Hormaḥ» — degənning mənisi «wəyranə».
21:5 «ərzimәs nanlar» — bu səz Huda ularning üstigə ḥər küni qüxüridioƣan «manna»ni kərsitidu. «Mis.» 16:13-36ni kərüng.
21:6 «zəḥərlik yilanlar» —— Ibraniy tilida «ot yilanlar».
21:6 1Kor. 10:9

Sən bir zəḥərlik yilanning xəklini yasap hadioɣa esip ḳoyoɣin; yilan qeḳiwaloɣan ḥərbiri uningoɣa ḳarisila ḳayta ḥayatḳa erixidu, — dedi.
[9] Musa mistin bir yilan yasitip hadioɣa esip ḳoydi; wə xundaḳ boldiki, yilan birkimni qeḳiwaloɣan bolsa, u bu mis yilanoɣa ḳarisila, ular ḥayat ḳaldi.

Obottin Pisgaḥoɣiqə mengix

[10] Israillar yənə yoloɣa qiḳip Obotḳa kelip qedir tikti.
[11] Yənə Obottin yoloɣa qiḳip, Moab zeminining udulida kün qiḳix tərəptiki Iyə-Ibarimoɣa kelip qedir tikti.
[12] Ular yənə u yərdin yoloɣa qiḳip Zərəd jiloɣisida qedir tikti.
[13] Yənə u yərdin mengip Amoriylarning zeminining qetidin qiḳip qəl-bayawandin ətüp, ekip turoɣan Arnon dəryasining u ḳetida qedir tikti (qünki Arnon dəryasi Moabiylarning qegrisi bolup, Moabiylar bilən Amoriylarning otturisida idi.
[14-15] Xunga «Pərwərdigarning jəngnamisi» degən kitabta: —
«Sufaḥdiki Waḥəb wə dərya-wadiliri,
Arnon dəryasi wə jiloɣilirining yanbaoɣirliri,
Arning turaloɣusioɣiqə yetip,
Moabning qegrisioɣa qüxidu» dəp pütülgənidi).
[16] Israillar yənə u yərdin mengip Bəərgə kəldi; «Bəər» ḳuduḳ degən mənidə bolup, ilgiri Pərwərdigar Musaoɣa: «Sən həlḳni yioɣ, Mən ularoɣa iqidioɣan su berəy» degəndə xu ḳuduḳni kəzdə tutḳan.
[17] Xu qaoɣda Israillar munu nahxini eytixḳan: —
«Aḥ ḳuduḳ, qiḳsun süyüng bulduḳlap,
Nahxa eytinglar, ḳuduḳḳa beoɣixlap:
[18] Bu ḳuduḳni əmirlər,
Həlḳning kattiliri ḳazoɣan,
Ḳanun qiḳaroɣuqining səzi bilən,
Ḥasiliri bilən ḳazoɣan».
Israillar qəl-bayawandin yənə Mattanaḥḳa,
[19] Mattanaḥtin Naḥaliyəlgə, Naḥaliyəldin Bamotḳa,
[20] Bamottin Moab dalasidiki jiloɣioɣa, yənə qəl-bayawan tərəpkə ḳarap turoɣan Pisgaḥ teoɣining qoḳḳisioɣa yetip bardi.

Amoriylarning padixaḥi bilən Baxan padixaḥini yənggənliki

[21] Israillar Amoriylarning padixaḥi Siḥonning aldioɣa əlqilərni əwətip:
[22] — Bizning əz zeminliridin ətüweliximizgə ijazət bərgəyla; biz silining etizliḳlirioɣa wə üzümzarliḳlirioɣa kirməymiz, ḳuduḳliridin sumu iqməymiz; təwəliridin ətüp kətküqə «Han yoli»din qiḳmaymiz, — dedi.
[23] Siḥon Israillarni əz qegrisidin ətkili ḳoymayla ḳalmastin, əksiqə u Israillar bilən soḳuximən dəp, əzining barliḳ həlḳini yioɣip qelgə ḳarap atlandi. U Yaḥazoɣa kelip Israiloɣa ḥujum ḳildi.
[24] Israillar uni ḳiliq bilən qepip əltürüp, uning yurtini Arnon dəryasidin Yabbok

---

21:8 Yuḥ. 3:14
21:9 «mistin bir yilan... yasitip hadioɣa esip ḳoyoɣin» — bu wəḳə tooɣruluḳ yənə «Yuḥ.» 3:14-15ni kərüng.
21:9 2Pad. 18:4; Yuḥ. 3:14
21:10 Qəl. 33:43
21:13 Ḥak. 11:18
21:14-15 «tərjimə» — bu ḳədimki xeirning birnəqqə hil tərjimiliri bar. Bu yərdə Musa pəyoɣəmbərning uni nəḳil kəltürüxining məḳsiti, xübḥisizki, Pərwərdigar ḳədimdin tartip Moab üqün bekitkən qegraning Arnon dəryasi bilən Ar xəḥiri ikənlikini ispatlax üqündur.
21:18 «ḳanun qiḳaroɣuqining səzi bilən» — baxḳa birhil tərjimisi: — «tayaḳliri bilən». **«həlḳning kattiliri ḳazoɣan, ... ḥasiliri bilən ḳazoɣan»** — bu ixning xu alaḥidiliki barki, pəḳət addiy puḳralarla əməs, həlḳning kattilirimu əmgək ḳilip ḳuduḳ kolaxti.
21:21 «izaḥat» — «Ḳan.» 2:26-3:11nimu kərüng.
21:21 Ḳan. 2:26; Ḥak. 11:19
21:22 Qəl. 20:17
21:23 Ḳan. 2:30; 29:7; Yə. 24:8; Ḥak. 11:20

dəryasiоŋiqə, yəni Ammoniylarning qegrisiоŋiqə igilidi; Ammoniylarning qegrisi bolsa bək mustəһkəm idi. 25 Israillar bu yərdiki һəmmə хəһərni igilidi һəm Amoriylarning хəһərlirigə, yəni Ḥəхbonоŋa wə uningоŋa təwə barlиk yeza-kiхlaкlaroŋimu kirip orunlaxti. 26 Qünki Ḥəхbon əslidə Amoriylarning padixaһi Siһonning mərkiziy хəһiri idi; Siһon əslidə Moabning ilgiriki padixaһi bilən soкuxкan, uning Arnon dəryasiоŋiqə boloŋan һəmmə zeminini tartiwaloŋanidi.
27 Xu səwəbtin xairlar: —
«Ḥəхbonоŋa kelinglar!
Mana Siһonning хəһiri yengiwaxtin кurulsun,
Siһonning хəһiri məһкəm кilinsun.
28 Qünki Ḥəхbonning əzidin qiкti bir ot,
Siһonning хəһiridin bir yalкun yalкunlap,
Yutuwətti Moabtiki Ar хəһirini,
Arnondiki egiz jaylarning əmirlirini.
29 Way sanga əy Moab!
Ḥəy Kemoxning ümmiti, tügəxtinglar!
Qünki Kemox əz ooŋullirini кaqкunоŋa aylandurdi,
Кizlirini əsirlikkə berip, Amoriylarning padixaһi Siһonоŋa tutup bərdi! 30 Biz ularni yiкitiwəttuк,
Ḥəхbon taki Dibonоŋiqə һalak boldi;
Biz һətta Nofaһкiqə (Nofaһtin Mədəbaоŋa yetidu) ularning yurtini wəyran кiliwəttuк!» — dəp xeir yezixкanidi.
31 Xuning bilən Israillar ənə xu tərikidə Amoriylarning yurtioŋa orunlaxti. 32 Musa Yaazərni qarlap kelixkə qarlioŋuqilarni əwətti; andin Israillar Yaazərning yeza-кiхlaкlirini ixoŋal кilip, u yərlərdiki Amoriylarni yeridin кooŋliwətti. 33 Xuningdin keyin Israillar burulup, Baxanning yolini boylap mangdi; Baxanning padixaһi Og wə uning barliк һəlкi qiкip Ədrəydə Israillar bilən jəng кilixкa səp tüzdi. 34 Pərwərdigar Musaоŋa: — Кorкma, Mən uni, uning barliк һəlкi һəm zeminini кolungоŋa tapxurimən; sən uni ilgiri Ḥəхbonda turuxluк Amoriylarning padixaһi Siһonni кiloŋandək кilisən, — dedi. 35 Xuning bilən ular Og bilən uning ooŋullirini һəm barliк һəlкining birini кoymay кirip taxlidi wə uning zeminini igilidi.

Moab padixaһi Balaкning Balaamni Israilni кaroŋaxкa qaкirixi

22 1 Israillar yənə yoloŋa qiкip Moab tüzləngliкliridə, yəni Iordan dəryasining хərк təripidə, Yerihoning udulida qedir tikti. 2 Israillarning Amoriylaroŋa кiloŋan ixlirining һəmmisini Zipporning ooŋli Balaк kərüp turoŋanidi. 3 Moablar һəlкtin intayin кorкuxti, qünki ular bək kəp idi; Moabiylar Israillarning səwəbidin bək alaкzadə bolup ketixti. 4 Moabiylar Midiyan aкsaкalliriоŋa: «Bu bir top adəm ətrapimizdiki һəmmə nərsini, huddi kala etizdiki otni yalmioŋandək yalmap yəp ketidioŋan boldi» — deyixti. U qaoŋda Zipporning ooŋli Balaк Moabning padixaһi idi.

21:24 «Ammoniylarning qegrisioŋiqə igilidi» — baxкa birhil tərjimisi: «Ammoniylarning qegrisi Yaazər idi» (32-ayətni kərüng).
21:24 Кan. 2:33,37; 29:7; Yə. 12:2; 24:8; Ḥak. 11:2; Zəb. 135:10-12; 136:19-21; Am. 2:9
21:25 Кan. 2:34, 35
21:28 Yəx. 48:45
21:29 «Kemox» — Kemox Moab qoкunoŋan but idi. Moabiylarning uningoŋa əz balilirini кurbanliк кilix aditi bar idi («2Pad.» 3:27ni kərüng). Bu tarihкa кarioŋanda, Kemoxning «əz həlкigə» һeq paydisi bolmioŋanidi!
21:29 1Pad. 11:7, 33
21:30 «biz ularni yiкitiwəttuк» — yaki «biz ularoŋa attuк».
21:33 Кan. 3:1; 29:7
21:34 Zəb. 136:20
21:35 Zəb. 136:20, 21, 22

[5] U əlqilərni Beorning oоɳli Balaamning aldioɳa, Balaamning ana yurtidiki uluoɳ dərya boyidiki Petor xəḥirigə berip, Balaamni qaḳirip kelixkə əwətip: padixaḥimiz: — «Ḳarisila, bir həlḳ Misirdin qiḳḳanidi; mana, ular pütün zeminoɳa yamrap kətti, mana ular bizning udulimizoɳa kelip qüxti. [6] Ular meningdin küqlük boloɳaqḳa, əmdi əzliri kelip bu həlḳni mən üqün bir ḳaroɳap bərgən bolsila; bəlkim mən ularni yengip, bu zemindin ḳooɳlap qiḳirixim mumkin; qünki əzliri kimgə bəht tilisilə xuning bəht ḳuqidioɳanliḳini, kimni ḳaroɳisila, xuning ḳaroɳixḳa ḳalidioɳanliḳini bilimən» dəydu, dənglar, — dedi. [7] Moabning aḳsaḳalliri bilən Midiyanning aḳsaḳalliri ḳollirida pal selix in'amlirini elip mangdi; ular Balaamning aldioɳa kelip Balaḳning gəplirini yətküzdi. [8] Balaam ularoɳa: —
Bügün ahxam muxu yərdə ḳonup ḳelinglar, mən Pərwərdigarning manga ḳiloɳan səzi boyiqə silərgə jawap yətküzimən, — dedi. Xuning bilən Moabning xu əmirliri Balaamningkidə ḳonup ḳaldi.
[9] Huda Balaamningkigə kelip: —
Sening bilən billə turoɳan bu adəmlər kim? — dewidi, [10] Balaam Hudaoɳa: — Moab padixaḥi Zipporning oоɳli Balaḳ əlqilərni əwətip manga: [11] «Ḳarisila, Misirdin bir həlḳ qiḳḳanidi, ular pütün zeminoɳa yamrap kətti; bu yərgə kelip mening üqün ularni ḳaroɳap bərsilə, xundaḳ ḳilsila bəlkim ularni yengip, bu yərdin ḳooɳliwetəlixim mumkin» — dedi, — dedi.
[12] Huda Balaamoɳa:
Sən ular bilən billə barsang bolmaydu, u həlḳni ḳaroɳisangmu bolmaydu, qünki ularoɳa bəhtbərikət ata ḳilinoɳan, — dedi. [13] Balaam ətigən turup Balaḳning əməldarlirioɳa: —
Silər əz yurtunglaroɳa ḳaytip ketinglar, qünki Pərwərdigar mening silər bilən billə beriximoɳa ruhsət ḳilmidi, — dedi. [14] Moabning əməldarliri ḳopup Balaḳning yenioɳa kelip uningoɳa: —
Balaam biz bilən billə kelixkə unimidi, — dedi.
[15] Xuning bilən Balaḳ tehimu kəp wə tehimu mətiwər əməldarlarni əwətti, [16] Ular Balaamning aldioɳa kelip uningoɳa: —
«Zipporning oоɳli Balaḳ mundaḳ dəydu: — «Ḥeqnemə silining yenimoɳa kelixlirini tosmioɳay; [17] qünki mən əzlirini zor xan-xəḥrətkə igə ḳilimən; nemə desilə maḳul dəymən; xunga manga əxu həlḳni ḳaroɳap bərsilila bolidu», — dedi.
[18] Balaam Balaḳning hizmətkarlirioɳa jawabən: —
Balaḳ manga əzining altun-kümüxkə liḳ toloɳan əz əyini bərsimu, məyli qong yaki kiqik ix ḳilay, Hudayim Pərwərdigarning manga buyruoɳanliridin ḥalḳip ketəlməymən. [19] Silərmu bügün ahxam muxu yərdə ḳonup ḳelinglar, Pərwərdigar yənə xu ixlar tooɳrisida manga nemə dəydikin, xuni biləy, — dedi.
[20] Xu keqisi Huda Balaamningkigə kelip uningoɳa: —
U kixilər seni təklip ḳilip kəlgən bolsa, ular bilən billə baroɳin, lekin sən Mening sanga eytidioɳanlirim boyiqə ix ḳilixing kerək, — dedi.

Pərwərdigarning Pərixtisi bilən Balaamning exiki

[21] Balaam ətigən turup exikini toḳup Moabning əmirliri bilən billə mangdi. [22] Huda Balaamning mangoɳanliḳidin oɳəzəpləndi; Pərwərdigarning Pərixtisi uni tosuxḳa yolda turatti. U xu qaoɳda exikigə minip ikki oɳulami bilən billə ketiwatatti. [23] Mada exək Pərwərdigarning Pərixtisining

---

22:5 «Balaam» — Balaamning kim ikənliki tooɳruluḳ yənə «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
22:5 Yə. 24:9
22:8 «Uluoɳ dərya» — əfrat dəryasini kərsitixi mumkin.
22:18 Qəl. 24:13
22:20 «U kixilər seni təklip ḳilip kəlgən bolsa» — yaki « =U kixilər (yənə) seni təklip ḳilip kəlsə, ...».
22:22 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — Təwrat dəwridə intayin alaḥidə bir xəhs idi. Bəzi ixlarda U Hudaning ornida kərünətti (məsilən, Təwrattiki «Yar.» 16:4-17-ayət, 18-babni ḥəmdə «Təbirlər»nimu kərüng).

qolioɣa kiliq aloɣan halda yolda turoɣanlikini kərüp, yoldin qikip etizlik bilən mengiwidi, Balaam exəkni yoloɣa qikip mengixka dumbalap urdi. [24] Pərwərdigarning Pərixtisi ikki təripi tosma tam bilən tosuloɣan üzümzarlikтiki tar bir yolda turuwaldi. [25] Exək Pərwərdigarning Pərixtisini kərüp, tamoɣa kistilip mengip, Balaamning putini tamoɣa kistap yarilandurup qoydi; Balaam exəkni yənə dumbalidi. [26] Pərwərdigarning Pərixtisi bolsa yənə aldioɣirak berip, ong ya soloɣa buruluxka bolmaydioɣan tehimu tar bir yərdə kütüp turdi. [27] Exək Pərwərdigarning Pərixtisini kərüp mangmay, Balaamning astida yetiwaldi; Balaam kattik hapa bolup, exəkni hasisi bilən kattik dumbalap kətti. [28] Bu qaoɣda Pərwərdigar exəkkə zuwan kirgüzüwidi, exək Balaamoɣa: — Meni üq ketim dumbalaydioɣanoɣa sanga nemə yamanlik kiptimən? — dewidi, [29] Balaam exəkkə: —
Sən meni sətləxtürdüng, qolumda kiliq boloɣan bolsa idi, seni qepip eltürüwetəttim! — dedi.
[30] Exək Balaamoɣa: — Mən seningki boloɣinimdin tartip minip kəlgən exiking mən əməsmu? Ilgiri mən sanga muxundak kilix aditim bolup bakkanmu? — dewidi,
— Yak, — dedi Balaam.

Balaamning əyiblinixi

[31] Ənə xu qaoɣda Pərwərdigar Balaamning kəzlirini aqti, Balaam Pərwərdigarning Pərixtisining kiliqini oɣilipidin qikirip, yolda turoɣanlikini kərdi; u yərgə bexini qoyup səjdə kildi.
[32] Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa: —
Sən exikingni nemə üqün üq ketim dumbalaysən? Karioɣina, mangoɣan yolung Mening nəzirimdə tətür boloɣaqka, seni tosuxka qikkuqi Mən Özüm idim. [33] Exək Meni kərüp üq ketim Mening aldimdin burulup kətti; əgər exək Mening aldimdin burulup kətmigən bolsa, Mən allikaqan seni eltürüp exəkni tirik kalduroɣan bolattim, — dedi.
[34] Balaam Pərwərdigarning Pərixtisigə: —
Mən gunahkarmən, Özlirining yolda meni tosup turoɣanlikлirini kərməptimən; mubada əmdi mening berixim nəzərliridə rəzil kərünsə, mən kaytip ketəy, — dedi.
[35] Pərwərdigarning Pərixtisi Balaamoɣa yənə: — Boptu, bu kixilər bilən billə baroɣin, birak pəkət Mən sanga degən səznila degin, — dedi. Xuning bilən Balaam Balakning əməldarliri bilən billə mangdi.

Balakning Balaamni karxi elixi

[36] Balak Balaamni keliwetiptu dəp anglap, karxi elix üqün Moabning Arnon dəryasining boyidiki, qegrining əng bexidiki xəhirigə kəldi: [37] — Mən silini qakirixka xunqə jiddiy əlqi əwətkənidim, nemə üqün kelixkə unimidila? Mən silini xan-xəhrətkə igə kilalmayttimmu? — dedi Balak Balaamoɣa.
[38] — Karisila, mana kəldimoɣu, əmdi mən əz aldimoɣa birnemə deyələyttimmu? — dedi Balaam, — Huda aoɣzimoɣa nemə gəpni salsa, mən xunila dəymən.
[39] Balaam Balak bilən billə yoloɣa qikip Kiriat-Huzotka kəldi. [40] Balak kala, qoylarni soyup kurbanlik kilip, ularning gəxidin Balaam wə uning bilən billə boloɣan əmirlərgə əwətip bərdi.
[41] Andin Balak ətisi səhərdə Balaamni Baalning egiz jayliroɣa elip qikti; u xu yərdin Israil həlkining əng qəttiki bir kismini kərdi.

22:23 2Pet. 2:16; Yəh. 11
22:28 2Pet. 2:16; Yəh. 11
22:32 2Pet. 2:15
22:36 «əng bexidiki xəhirigə» — padixahning mehmanni karxi elix üqün, xunqə uzun yoloɣa berip aldioɣa qikixi uningoɣa boloɣan qongkur hərmitini bildürüx üqün idi, əlwəttə.
22:41 «Baalning egiz jayliroɣa elip qikti» — «Baal» butning ismi. Xu qaoɣlarda butpərəslər daim əz butliroɣa kurbanlik kilip ibadət kilixka yekin ətraptiki məlum birnəqqə egiz jayaroɣa qikatti. Baxka birhil tərjimisi: «Bamot-Baaloɣa elip qikti».

Balaq bilən Balaamning qurbanliq sunuxi

23 [1] Balaam Balaqqa: —
Sili muxu yərgə manga yəttə qurbangah yasitip bərsilə, muxu yərgə yənə yəttə buqa bilən yəttə qoxqarmu hazirlap bərsilə, — dedi. [2] Balaq Balaamning deginidək qilip bərdi; Balaq bilən Balaam ikkisi hərbir qurbangahqa qurbanliq qilixqa birdin buqa bilən birdin qoxqar sundi. [3] Balaam Balaqqa: —
Sili əz kəydürmə qurbanliqlirining yenida tursila, mən aldioqa barimən, Pərwərdigar mening bilən kərüxüxkə keləmdikin? U manga nemə dəp kərsətmə bərsə, mən əzlirigə xuni dəp berimən, — dedi wə bir dənggə qikti.
[4] Huda Balaam bilən kərüxti; Balaam Hudaoqa: —
Mən yəttə qurbangah hazirlattim, hərbir qurbangahqa qurbanlik süpitidə birdin buqa bilən birdin qoxqar sundum, — dedi. [5] Pərwərdigar Balaamning aoqzioqa bir səzni selip: — Balaqning yenioqa qaytip berip uningoqa mundaq, mundaq degin, — dedi. [6] Xuning bilən u Balaqning yenioqa qaytip bardi. Mana, u wə Moabning barliq əmirliri uning kəydürmə qurbanlikining yenida turatti.

Balaamning birinqi qetim bexarət berixi

[7] Balaam kalam səzini aoqzioqa elip mundaq dedi: —
Balaq meni Aram degən yurttin,
Moab xahi Balaq meni məxrik taoqliridin elip kelip,
Mundaq dedi: —
Kəl, mening üqün Yaqupni qaroqioqin.
Kəl, Israilni rasa bir səküp əyibligin.
[8] Təngri Əzi qaroqimioqan birawni mən qandaq qaroqay?
Pərwərdigar Əzi səküp əyiblimigən birawni mən qandaq səküp əyibləy?
[9] Mən qoram taxlarning qoqkilirida turup uni kərməktimən,
Dənglərdə turup uningoqa nəzər salmaqtimən;
Mana, ular yəkkə yaxaydioqan bir qowm,
Ular baxqa qowmlarning qatarida sanalmaydu.
[10] Yaqupning topilirini kim hesablap qikalaydu?
Hətta Israilning təttin birinimu kim sanap qikalaydu?
Mening jenim həkkaniyning əlümidək əlsun,
Mening ahirim uningkidək boloqay!
[11] Balaq Balaamoqa qarap: —
Sən manga nemə kiliwatisən?! Mən seni düxmənlirimni qaroqap berixkə qakiritkan tursam, mana sən əksiqə pütünləy ularoqa amət tilidiŋ! — dedi.
[12] — Pərwərdigarning aoqzimoqa saloqinini yətküzüxkə kəngül qoymisam bolamti? — dəp jawap bərdi Balaam.
[13] Balaq Balaamoqa: — Mening bilən billə baxqa bir yərgə barsila, ularni xu yərdin kərələyla; birak ularning həmmisini əməs, ularning qegridiki bir kisminila kərələyla; sili xu yərdə turup ularni mən üqün qaroqap bərsilə, — dedi.
[14] Xuning bilən Balaq Balaamni «Zofimning dalasi»oqa, Pisgah teoqining qoqkisioqa baxlap berip, xu yərdə yəttə qurbangah saldurup, hərbir qurbangahqa qurbanlik süpitidə birdin buqa,

23:7 «kalam səzi» — Huda əgətkən səz (5-ayətni kərüng). Gərqə Balaam əski adəm, hətta «sahta pəyoqəmbər» wə palqi boloqini bilən, Huda muxu yərdə uning aoqzi arkilik Israiloqa boloqan mehir-xəpkitini enik kərsitidu.
23:9 Qan. 33:28
23:10 «Yaqupning topilirini kim hesablap qikalaydu?» — mənisi bəlkim «tolilikida topidək boloqan Yaqupni kim hesablap qikalaydu?» — degəndək boluxi kerək.

birdin qoxqar sundi. [15] Balaam Balaққa: —
Sili muxu yərdə əzlirining kəydürmə qurbanliқlirining yenida turup tursila, mən awu yaққa berip kərüxüp kelәy, — dedi. [16] Pərwərdigar Balaam bilən kərüxüp, uning aoɣzioɣa bir sөzni selip: —
Sən Balaқning yenioɣa қaytip uningoɣa mundaқ, mundaқ degin, — dedi. [17] Balaam Balaқning yenioɣa қaytip kәlgəndə, mana, u wə Moabning barliқ əmirliri uning kəydürmə qurbanliқining yenida turatti.
— Pərwərdigar nemə dedi? — dəp soridi Balaқ.

Balaamning ikkinqi қetim bexarət berixi

[18] Balaam kalam sөzini aoɣzioɣa elip mundaқ dedi: —
«Ң әy Balaқ, sən қopup anglioɣin,
Aң , Zipporning ooɣli, manga қulaқ saloɣin.
[19] Təngri insan əməstur, U yaloɣan eytmaydu,
Yaki adəm balisimu əməstur, U puxayman қilmaydu.
U degənikən, ixқa axurmay қalamdu?
U sөz қiloɣanikən, wujudқa qiқarmay қalamdu?
[20] Mana, manga «bərikətlə» dəp tapxuruldi,
U bərikətligənikən, buni mən yanduralmaymən.
[21] U Yaқupta ң eq gunaң kərmigən,
Israilda naң əқliқni uqratmioɣan.
Hudasi Pərwərdigar uning bilən billə,
Padixaңning təntənə awazi uning arisididur.
[22] Təngri uni Misirdin elip qiққan;
Uningda yawa kaliningkidək küq bardur.
[23] Qünki Yaқuplaroɣa əpsun karoɣa kəlməydu,
Israillaroɣimu pal karoɣa kəlməydu.
Waқti-saiti kəlgəndə,
Yaқup bilən Israil tooɣrisida: —
«Təngri nəқədər karamət ix қilip bərgən-ң ə!»
Dəp jakarlanmay қalmaydu!
[24] Mana, bu қowm qixi xirdək қopidu,
Ərkək xirdək қəddini ruslaydu;
Өzi owlioɣan owni yemigüqə,
Өltürgənlərning қenini iqmigüqə,
Ң ərgiz yatmaydu!».
[25] Balaқ Balaamoɣa: — Boldi, sili ularni azraқmu қaroɣimisila, ularoɣa amətmu tilimisilə! — dedi.
[26] Balaam Balaққa jawab қilip: — Mən siligə: — «Pərwərdigarning manga eytқanlirining ң əmmisigə əməl қilmisam bolmaydu» degən əməsmidim? — dedi.

23:14 «Zofimning dalasi» — yaki «Kөzətqilərning dalasi».
23:15 «kərüxüp kelәy» — Pərwərdigar bilən kərüxüx, әlwəttə. Balaam Balaқni hapa қilmasliқ üqün, bəlkim Pərwərdigarning namini biwasitə tiloɣa almaydu.
23:16 Qəl. 22:35
23:19 1Sam. 15:29; Yaқ. 1:17
23:21 «naң əқliқ» — yaki «balayi'apət» yaki «balayi'apətning səwəbi». **«padixaңning təntənə awazi»** — yaki «padixaңning (қarxi elinix) təntənisi».
23:21 Zəb. 32:1, 2; 51:9-10; Yər. 50:20; Rim. 4:7
23:22 «uningda yawa kaliningkidək küq bardur» — ibraniy tilida «uning yawa kalining münggüzliri bardur».
23:22 Qəl. 24:8

Balaamning üqinqi ḳetim bexarət berixi

[27] Balaḳ Balaamoŋa: — Kəlsilə, mən silini baxḳa bir yərgə apiray, Hudaning nəziridə sili xu yərdə turup ularni ḳaroŋaxliri muwapiḳ tepilarmikin? — dedi. [28] Xuning bilən Balaḳ Balaamni baxlap, qəl-bayawanoŋa ḳaraydioŋan Peor teoŋining qoḳḳisioŋa kəldi.
[29] Balaam Balaḳḳa: — Sili bu yərdə manga yəttə ḳurbangaḥ saldurup bərsilə, yəttə buḳa bilən yəttə ḳoxḳarmu təyyarlap bərsilə, — dedi. [30] Balaḳ Balaamning deginidək ḳildi, ḥərbir ḳurbangaḥḳa birdin buḳa bilən birdin ḳoqḳar sundi.

24 [1] Balaam Pərwərdigarning Israillaroŋa bəht-bərikət ata ḳilixni muwapiḳ kərgənlikini kərüp yetip, aldinḳi ikki ḳetimḳidikidək seḥir ixlitixkə barmidi, bəlki yüzini qəl-bayawan tərəpkə ḳaratti. [2] Balaam bexini kətürüp Israillarning ḳabilə boyiqə qedirlarda olturaḳlaxḳanliḳini kərdi, Hudaning Roḥi uning üstigə qüxti. [3] Xuning bilən u aoŋzioŋa kalam səzini elip mundaḳ dedi: —
«Beorning ooŋli Balaam yətküzidioŋan kalam səzi,
Kəzi eqilmioŋan adəmning eytidioŋan kalam səzi,
[4] Yəni Təngrining səzlirini angliouqi,
Ḥəmmigə Ḳadirning alamət kərünüxini kərgüqi,
Mana əmdi kəzi eqilip düm yiḳiloŋan kixi yətküzgən kalam səzi: —
[5] Aḥ Yaḳup, qedirliring nəḳədər güzəl,
Turaloŋuliring nəḳədər güzəl, aḥ Israil!
[6] Goya kengəygən dərya wadiliridək,
Huddi dərya boyidiki baoŋlardək,
Goya Pərwərdigar tikip əstürgən ud dərəhliridək,
Dərya boyidiki kedir dərəhliridək;
[7] Sular uning sooŋiliridin eḳip qiḳidu,
Əwladliri süyi mol jaylarda bolidu;
Padixaḥi Gogdin exip ketidu,
Uning padixaḥliḳi üstün ḳilinip güllinidu.
[8] Təngri uni Misirdin elip qiḳḳan,
Uningda yawa buḳining küqi bardur;
Düxmən əllərni u yəp ketidu,
Ustihanlirini ezip taxlaydu,
Oḳya etip ularni texip taxlaydu.
[9] U baoŋirlap yatsa, ərkək xirdək,
Yatsa ḥəm qixi xirdək,
Kim uni ḳozoŋitixḳa petinar?
Kim sanga bəht-bərikət tilisə, bəht-bərikət tapidu.
Kim seni ḳaroŋisa, ḳaroŋixḳa ketidu».
[10] Balaḳ Balaamoŋa aqqiḳlinip, ḳolini ḳolioŋa urup kətti; Balaḳ Balaamoŋa: — Mən silini düxminimni ḳaroŋap berixkə ḳiqḳirtḳanidim wə mana, sili üq ḳetim pütünləy ularoŋa amət tilidilə!

24:4 «kəzi eqilip düm yiḳiloŋan kixi yətküzgən kalam səzi» — baxḳa birhil tərjimisi: «... kəzliri eqiloŋan adəm eytidioŋan kalam səzi», yəni «Təngrining səzlirini angliouqi, Ḥəmmigə Ḳadirning alamət kərünüxini kərgüqi, kəzi oquḳ turup düm yiḳiloŋan kixi yətküzgən kalam səzi». Mumkinqiliki barki, Balaam 22-babtiki wəḳəni əsləydu; xu qaoŋda «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni uning exiki kərgən, əmma u kərmigən, andin Huda «uning kəzini aqti»
24:7 «Gog» — baxḳa bir hil tərjimisi «Agag».
24:7 Əz.38:1-16, 17, 39-bab
24:8 Qəl. 23:22; Ḥox.11:1
24:9 Yar. 49:9; Qəl. 23:24

[11] Əmdi tezdin yurtlirioŋa ḳeqip kətsilə; mən əslidə silining izzət-ḥərmətlirini katta ḳilay degənidim, mana Pərwərdigar silini bu katta izzət-ḥərmətkə nail boluxtin tosup ḳoydi, — dedi.
[12] Balaam Balaḳḳa: — Mən əslidə əzlirining əlqilirigə: [13] «Balaḳ manga əzining altun-kümüxkə liḳ toloŋan əz əyini bərsimu, Pərwərdigarning buyruoŋinidin ḥalḳip, əz məylimqə yahxi-yaman ix ḳilalmaymən; Pərwərdigar manga nemə desə, mən xuni dəymən» degən əməsmidim?
[14] Əmdi mən əz həlḳimgə ḳaytimən; kəlsilə, mən əzlirigə bu həlḳning künlərning ahirida silining həlḳlirigə ḳandaḳ muamilə ḳilidioŋanliḳini eytip berəy, — dedi.

Balaamning tətinqi ḳetim bexarət berixi

[15] U kalam səzini aoŋzioŋa elip mundaḳ dedi: —
Beorning ooŋli Balaam yətküzidioŋan kalam səzi,
Kəzliri eqilmioŋan kixi eytḳan kalam səzi,
[16] Təngrining səzlirini angliouqi,
Ḥəmmidin Aliyning wəḥiylirini bilgüqi,
Ḥəmmigə Ḳadirning alamət kərünüxini kərgüqi,
Mana əmdi kəzi eqiloŋan düm yiḳilioŋan kixi yətküzidioŋan kalam səzi: —
[17] Mən Uni kərimən, lekin ḥazir əməs;
Mən Uningoŋa ḳaraymən, lekin yeḳin yərdin əməs;
Yaḳuptin qiḳar bir yultuz,
Kətürülər Israildin bir xaḥanə ḥasa;
Qeḳiwetər u Moabning qekisini,
Barliḳ Xetlərning bexini yanjiydu.
[18] Edom uningoŋa təwə bolidu,
Yənə tehi düxmini Seirlar uningoŋa təwə bolidu;
Israil bolsa baturluḳ ḳilidu.
[19] Yaḳuptin qiḳḳan biri səltənət süridu,
Xəḥərdə ḳaloŋan ḥəmməylənni yoḳitidu».

Balaamning ahirḳi bexariti

[20] Andin Balaam Amaləkni kərüp, mundaḳ kalam səzini eytti: —
«Amalək idi əsli əllər arisida bax,
Əmdi ḥalakəttur təḳdir-ḳismiti».

24:13 Qəl. 22:18

24:16 «kəzi eqiloŋan düm yiḳiliouqan kixi yətküzidioŋan kalam səzi» — baxḳa birhil tərjimisi: «... kəzliri eqiloŋan adəm eytidioŋan kalam səzi». Demək, «Təngrining səzlirini angliouqi, Ḥəmmigə Ḳadirning alamət kərünüxini kərgüqi, kəzi oquḳ düm yiḳiloŋan kixi yətküzgən kalam səzi».

24:17 «yeḳin yərdin əməs» — yaki «pat arida əməs». **«Xetlər»** — məlum ḳəbilini yaki tehimu mumkinqiliki barki, Adəm'atining ooŋli Xetning əwladlirini, yəni (Nuḥ pəyoŋəmbərning əwladliri boloŋan) barliḳ insanlarni kərsitixi mumkin. Undaḳta bu bexarət Məsiḥning barliḳ insanlar üstidin ḥəkümranliḳ ḳilidioŋanliḳini kərsitidu. «Xetlər» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «oŋowoŋa-topilang kətürüqilər». **«bexarətni xərḥləx»** —bu bexarət (16-19) awwal Dawut padixaḥni, andin Dawutning əwladi boloŋan Məsiḥni kərsitidu. Bu bexarəttə Dawut padixaḥning Moab, Edom wə Seirni (Seir Edom turoŋan yurtning baxḳa bir ismi) ixoŋal ḳilidioŋanliḳi eytilidu, dərwəḳə Dawut u yərlərni ixoŋal ḳilidu («2Sam.» 8:2, «Zəb.» 60:1-2). Ahirḳi zamanda Məsiḥ Israilni ḳutḳuzux üqün, Israillarning düxmənlirigə xu ohxax ixlarni ḳilidu.

24:17 Yər. 48:45

24:19 «Xaḥər» — bəlkim Moabning paytəhtini kərsitixi mumkin. «Xəḥərdə ḳaloŋan ḥəmməylən» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «xəḥərning ḳalduḳi» (demək, xəḥərning ḳaloŋan yərliri).

24:19 2Sam. 8:14

24:20 «Amalək idi əsli əllər arisida bax» — bəlkim ḥəjwiy, kinayilik gəp. Amalək degən əl Israiloŋa birinqi bolup ḥujum ḳiloŋanidi, bəlkim ular əzlirini «əllərning bexi» dəp qaoŋlioŋan boluxi mumkin — Lekin ular ḥalak bolidu. Bu ix awwal Saul padixaḥ («1Sam.» 14-15-bab) andin Dawut padixaḥ arḳiliḳ («1Sam.» 27:8, «2Sam.» 12:8), ahirida Ximeonlar arḳiliḳ boloŋan («2Tar.» 4:34).

21 Andin Balaam Keniylərni kərüp mundaq kalam səzini eytti: —
«Sening makaning mustəhkəm bolup,
Qanggang qoram tax iqidə bolsimu,
22 Lekin silər Keniylər halak qilinip turisilər;
Taki Axur silərni tutqun qilip kətküqə».

23 Balaam yənə kalam səzini dawam qilip mundaq dedi: —
«Ah , Təngri bu ixlarni qiloqan qeoqida,
Kim tirik qelixqa qadir bolar?
24 Kittim tərəpliridin kemilər kelip,
Zulum-zəhmət salidu Axuroqa,
Zulum-zəhmət salidu Ebərgə;
Lekin Kittimdin kəlgüqi əzimu halakətkə yüzlinər.

25 Xuning bilən Balaam ornidin qopup əz yurtioqa qaytti; Balaqmu əz yolioqa mangdi.

Israillarning Peorda eziqturulup buzuqluq qilixi

25 1 Israillar Xittimda turoqan məzgildə, həlq Moab qizliri bilən buzuqluq qilixqa berilip kətti.
2 U qizlar Israillarni əz ilahlirioqa ataloqan qurbanliqlaroqa qatnixixqa qaqirdi; Israillarmu qurbanliqlardin yəydioqan, ularning ilahlirioqa birliktə qoqunidioqan boldi. 3 Israillar Baal-Peor bilən ənə xu tərikidə baoqlinip kətkənliki üqün, Pərwərdigarning Israillaroqa aqqiki qozoqaldi.
4 Pərwərdigar Musaoqa: —
Pərwərdigarning qattiq oqəzipi Israillaroqa qüxmisun üqün, həlqning əmirlirining həmmisini tutup, ularni Mening aldimda aptapta esip qoyoqin, — dedi.
5 Xuning bilən Musa Israilning sorakqilirioqa: — Silər berip hərbiringlar əzünglarning Baal-Peor bilən baoqlinip kətkən adəmlirini eltürüwetinglar, — dedi.
6 Wə Musa pütkül Israil jamaiti bilən jamaət qedirining dərwazisi aldida yioqa-zar qilip turuwatqanda, mana Israillardin birəylən kelip ularning kəz aldidila Midiyaniy bir qizni əz qerindaxlirining yenioqa elip mangdi. 7 Kahin Harunning nəwrisi, Əliazarning ooqli Finihas buni kərüp, jamaət iqidin qopti-də, qolioqa nəyzə elip, 8 heliki Israil adəmning arqisidin qedirning iqkirigə kirip, qiz bilən ikkisining qarnioqa nəyzə tikiwətti. Israillar arisida tarqaloqan waba ənə xu qaoqdila tohtidi. 9 Xu qaoqda waba tegip əlgənlər jəmiy yigirmə tət ming adəmgə yətkənidi.

24:22 «Axur» — Asuriyəni kərsitidu. Bexarət bəlkim Asuriyə imperiyəsi təripidin əməlgə axuruloqan. Asuriyə imperatori Tiglat-Pilasər III miladiyədin ilgiriki 742-yili, Xalmanezər V miladiyədin ilgiriki 722-yili keniylərni Israillar bilən birgə tutqun qilip, elip kətkən boluxi mumkin. Bəzi alimlar bexarətni baxqa bir «Axur» dəp ataloqan həlqni kərsitidu, dəp qaraydu («Yar.» 25:3, «2Sam.» 2:9).
24:24 «Ebər» — Ibraniylarning əjdadini, xundaqla muxu yərdə Yəhudiy həlqini kərsitixi mumkin. **«Kittim»** — Təwratning awwalqi dəwrliridə «Kittim» Kretlərni kərsitətti. Bexarət awwal miladiyədin ilgiriki 13-əsirdə Filistiylərning ottura xərkqə tajawuz qilixini kərsitidu. Keyinki waqitlarda «Kittim» degən bu isim Ottura Dengiz tərəptin yaki məoqrib tərəptin kelip tajawuz qilidioqan hərqaysi əllərni kərsətkən. Xunga bu bexarət yənə Rim imperiyəsining ottura xərkqə tajawuz qilixini (miladiyədin ilgiriki 190-yili baxlanoqan) kərsitixi mumkin («Dan.» 11:30ni wə izahatlarni kərüng). Ahir berip Rim imperiyəsi halak boldi; u ahir zamanda yənə bir qətim dəjjalning baxquruxi astida bolup, yənə bir xəkildə pəyda boluxi mumkin; ahirda Məsih dəjjalning imperiyəsini mutləq halak qilidu.
25:1 Qəl. 31:16; 33:49
25:2 Zəb. 106:28; Hox. 9:10
25:3 «Baal» — butning ismi; «Baal-Peor» degən səz Peor degən jayni «alahidə baxquroqan Baal»ni kərsitidu.
25:3 Zəb. 106:29
25:4 Qan. 4:3; Yə. 22:17
25:7 Zəb. 106:30
25:9 1Kor. 10:8

10 Andin Pərwərdigar Musaoɣa mundaķ dedi: —
11 — «Kaḥin Ḥarunning nəwrisi, əliazarning ooɣli Finiḥas Meni dəp wapasizlikķa boloɣan ḥəsitimni əz ḥəsiti bilip, Mening Israillaroɣa boloɣan oɣəzipimni yandurdi. Xunga gərqə Mən wapasizlikķa boloɣan ḥəsitimdin oɣəzəpləngən bolsammu, Israillarni yoķitiwətmidim. 12 Xunga sən: — «Mana, Mən uningoɣa əz aman-hatirjəmlik əḥdəmni təķdim ķilimən! 13 Bu əḥdə uningoɣa wə uning əwladliriɣa təwə bolidioɣan mənggülük kaḥinlik əḥdisi bolidu, qünki u əz Hudasini dəp wapasizlikķa ḥəsət ķilip, Israillar üqün kəfarət kəltürdi» — dəp jakarlioɣin».
14 Əltürülgən yəni ḥeliķi Midiyaniy ķiz bilən billə əltürülgən Israil adəmning ismi Zimri bolup, Saluning ooɣli, Ximeon ķəbilisidiki bir jəmətning əmiri idi. 15 Əltürülgən Midiyaniy ķizning ismi Kozbi bolup, Zurning ķizi idi; Zur bolsa Midiyaniy bir ķəbilining baxliķi idi. 16 Pərwərdigar Musaoɣa: —
17 Sən Midiyaniylaroɣa aram bərməy zərbə bərgin; 18-19 Qünki ular ḥiylə-mikir ixlitip silərgə aram bərmigən; Peordiki ixta, xundaķla ularning singlisi boloɣan Midiyanning bir əmirining ķizi Kozbining ixidimu ḥiylə-mikir ixlitip silərni azduroɣan, — dedi. Kozbi waba tarķaloɣan künidə Peordiki ix səwəbidin əltürüldi.

Israillarning ikkinqi ķetim sanaķtin ətküzülüxi

26 1 Wabadin keyin Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunning ooɣli Əliazaroɣa sөz ķilip: —
2 Silər pütkül Israillarning jamaiti iqidə yigirmə yaxtin axķan, jənggə qiķalaydioɣanlarni ata jəməti boyiqə ḥesablap sanaķtin ətküzünglar, — dedi.
3 Xuning bilən Musa bilən kaḥin əliazar Moab tüzlənglikliridə, yəni Yerihoning yenidiki Iordan dəryasining boyida Israillar bilən səzlixip ularoɣa: 4 «Pərwərdigarning Musa wə Misirdin qiķķan Israillaroɣa buyruoɣini boyiqə, silərdin yigirmə yaxtin axķanlarning ḥəmmisi tizimlinip sanaķtin ətküzülüxi kerək» dəp uķturdi. tizimlitiloɣan sanlar mundaķ boldi: —
5 Israilning tunji ooɣli Rubən idi. Rubənning əwladliri, yəni Ḥanuķning nəslidin boloɣan Ḥanuķ jəməti; Palluning nəslidin boloɣan Pallu jəməti; 6 Ḥəzron nəslidin boloɣan Ḥəzron jəməti; Karmi nəslidin boloɣan Karmi jəməti. 7 Bular Rubənning jəmətliri bolup, ulardin sanaķtin ətküzülgini jəmiy ķirik üq ming yəttə yüz ottuz kixi boldi.
8 Palluning ooɣli Eliab; 9 Eliabning ooɣulliri Nimuəl, Datan, Abiram idi. Datan bilən Abiram əslidə jamaət iqidin qaķiriloɣan mətiwərlər bolsimu, Koraḥ guruḥidikilər Pərwərdigar bilən takallaxķanda, ular bilən birlixip Musa wə Ḥarun bilən takallaxķanidi. 10 Yər aoɣzini eqip ularni Koraḥ bilən birgə yutup kətkən; xu qaoɣda Koraḥ guruḥidikilərning ḥəmmisi əlgən; baxķilaroɣa

---

25:11 2Kor. 11:2
25:12 Zəb.106:31
25:17 Qəl. 31:2
25:18-19 Wəḥ. 18:6
26:1 wabadin keyin — bu waba bilən əyni qaoɣda Pərwərdigaroɣa asiylik ķiloɣan qonglarning ķalduķliri əltürüldi (64-65-ayətlərni kərüng).
26:2 Qəl. 1:3
26:4 ḥəmmisi tizimlinip sanaķtin ətküzülüxi kerək — bu sanaķtin ətküzüxning məķsətliri xübḥisizki:
–(1) Ķanaan zeminioɣa kirgəndin keyin ular kөp ķetim jənggə qiķixi kerək bolatti. Xuningoɣa təyyarlik ķilix üqün Israillarning ḥərbir jəngqisi səp-səplərdə orunlaxturuluxi kerək;
–(2) ular Ķanaan zeminioɣa kirix aldida turidu; pat arida xu zemin ḥərbir ķəbiligə, jəmətkə, ailigə sanlirioɣa ķarap təķsim ķilinidu (34:16-29). Xunga həlķning sanliri ķəbilə-jəmət boyiqə təpsiliy eniķlinixi kerək idi;
–(3) Hudaning sөzining əməlgə axuruluxi bilən əslidə өzigə ķarxi qiķķan «qonglar»ning ḥəmmisining yoķaloɣanliķini ispatlax üqün boldi (64-65-ayətni kərüng).
26:4 Qəl. 1:1, 2, 3
26:5 Yar. 46:9; Mis. 6:14; 1Tar. 5:1
26:9 «qaķiriloɣan mətiwərlər bolsimu» — baxķa birhil tərjimisi: «qaķiriloɣan bolsimu,...»
26:9 Qəl. 16:12

ibrət bolsun dəp, ot uning ikki yüz əllik adimini yutup kətkən. [11] Lekin Koraḥning əwladliri ölüp kətmigən.
[12] Ximeonning əwladliri, jəmət boyiqə, Nəmuəlning nəslidin boloɣan Nəmuəl jəməti; Yamin nəslidin boloɣan Yamin jəməti; Yaḳin nəslidin boloɣan Yaḳin jəməti; [13] Zərəḥ nəslidin boloɣan Zərəḥ jəməti; Saul nəslidin boloɣan Saul jəməti. [14] Bular Ximeonning jəmətliri bolup, jəmiy yigirmə ikki ming ikki yüz adəm qiḳti.
[15] Gad ḳəbilisidin, jəmət boyiqə, Zəfon nəslidin boloɣan Zəfon jəməti; Ḥaggi nəslidin boloɣan Ḥaggi jəməti; xuni nəslidin boloɣan xuni jəməti; [16] Ozni nəslidin boloɣan Ozni jəməti; eri nəslidin boloɣan eri jəməti; [17] Arod nəslidin boloɣan Arod jəməti; Arəli nəslidin boloɣan Arəli jəməti. [18] Bular Gad əwladlirining jəmətliri bolup, ular jəmətliri boyiqə sanaḳtin ətküzülgəndə jəmiy ḳirik ming bəx yüz adəm qiḳti.
[19] Yəḥudaning ooɣulliri Er bilən Onan idi; bu ikkisi Ḳanaan zeminida ölüp kətkən. [20] Yəḥudaning əwladliri, jəməti boyiqə, Xilaḥning nəslidin boloɣan Xilaḥ jəməti; Pərəzning nəslidin boloɣan Pərəz jəməti; Zəraḥning nəslidin boloɣan Zərəḥ jəməti. [21] Pərəzning əwladliri Ḥəzronning nəslidin boloɣan Ḥəzron jəməti; Ḥamulning nəslidin boloɣan Ḥamul jəməti. [22] Bular Yəḥudaning jəmətliri bolup, ular jəmət boyiqə sanaḳtin ətküzülgəndə jəmiy yətmix altə ming bəx yüz adəm qiḳti.
[23] Issakarning əwladliri, jəmət boyiqə, Tolaning nəslidin boloɣan Tola jəməti; Puaḥning nəslidin boloɣan Puaḥ jəməti; [24] Yaxubning nəslidin boloɣan Yaxub jəməti; Ximronning nəslidin boloɣan Ximron jəməti. [25] Bular Issakarning jəmətliri bolup, ular jəmət boyiqə sanaḳtin ətküzülgəndə jəmiy atmix tət ming üq yüz adəm qiḳti.
[26] Zəbulunning əwladliri, jəməti boyiqə, Sərədning nəslidin boloɣan Sərəd jəməti; Elon nəslidin boloɣan Elon jəməti; Jaḥliyəlning nəslidin boloɣan Jaḥliyəl jəməti. [27] Bular Zəbulunning jəmətliri bolup, ular jəmət boyiqə sanaḳtin ətküzülgəndə jəmiy atmix ming bəx yüz adəm qiḳti.
[28] Yüsüpning ooɣulliri: — jəmət boyiqə, Manassəḥ bilən Əfraim idi. [29] Manassəḥning əwladliri: — Makirning nəslidin boloɣan Makir jəməti (Makirdin Gilead tərəlgən), Gileadning nəslidin boloɣan Gilead jəməti idi. [30] Təwəndikilər Gileadning əwladliri: — Yəəzərning nəslidin boloɣan Yəəzər jəməti; Ḥələkning nəslidin boloɣan Ḥələk jəməti; [31] Asriyəlning nəslidin boloɣan Asriyəl jəməti; Xəkəmning nəslidin boloɣan Xəkəm jəməti; [32] Xəmidaning nəslidin boloɣan Xəmida jəməti; Ḥəfərning nəslidin boloɣan Ḥəfər jəməti. [33] Ḥəfərning ooɣli Zəlofiḥad ooɣul pərzənt kərməy ḳiz pərzənt kərgən; Zəlofiḥadning ḳizlirining ismi Maḥlaḥ, Noaḥ, Ḥoglaḥ, Milkaḥ, Tirzaḥ idi. [34] Bular Manassəḥning jəmətliri bolup, sanaḳtin ətküzülgəndə jəmiy əllik ikki ming yəttə yüz adəm qiḳti.
[35] Təwəndikilər Əfraimning əwladliri, jəməti boyiqə: — Xutilaḥning nəslidin boloɣan Xutilaḥ jəməti; Bəkərning nəslidin boloɣan Bəkər jəməti; Taḥanning nəslidin boloɣan Taḥan jəməti. [36] Xutilaning əwladliri Eranning nəslidin boloɣan Eran jəməti. [37] Mana bular Əfraim əwladlirining jəmətliri bolup, ḥərḳaysi jəmətlər boyiqə sanaḳtin ətküzülgəndə jəmiy ottuz ikki ming bəx yüz adəm qiḳti. Jəmətliri boyiqə, ularning ḥəmmisi Yüsüpning əwladliri idi.
[38] Binyaminning əwladliri, jəməti boyiqə, Belaning nəslidin boloɣan Bela jəməti; Axbəlning nəslidin boloɣan Axbəl jəməti; Aḥiramning nəslidin boloɣan Aḥiram jəməti; [39] Xəfufamning nəslidin boloɣan Xufam jəməti; Ḥufamning nəslidin boloɣan Ḥufam jəməti. [40] Ard bilən Naaman Belaning ooɣulliri idi; Ardning nəslidin boloɣan Ard jəməti; Naamanning nəslidin boloɣan

26:12 «Nəmuəl» —— «Yar.» 46:10də «Yəmuəl».
26:19 Yar. 38:7, 10; 46:12
26:21 Yar. 46:12
26:29 Yə. 17:1
26:33 Qəl. 27:1
26:39 «Xəfufamning» — yaki «Xufamning».

Naaman jəməti. [41] Bular Binyaminning əwladliri bolup, jəmət boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy kirik bəx ming altə yüz adəm qikti.
[42] Təwəndikilər Danning əwladliri bolup, jəmət boyiqə, Xuhamning nəslidin bolоған Xuham jəməti; jəmət boyiqə bular Danning jəmətliri idi. [43] Xuhamning ḥəmmə jəməti sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy atmix tət ming tət yüz adəm qikti.
[44] Axirning əwladliri, jəmət boyiqə, Yimnaḥning nəslidin bolоған Yimnaḥ jəməti; Yixwining nəslidin bolоған Yixwi jəməti; Beriyaḥning nəslidin bolоған Beriyaḥ jəməti. [45] Beriyaḥning əwladliri, jəmət boyiqə, Ḥəbərning nəslidin bolоған Ḥəbər jəməti; Malkiəlning nəslidin bolоған Malkiəl jəməti. [46] Axirning kizining ismi Seraḥ idi.. [47] Bular Axir əwladlirining jəmətliri bolup, ular jəmət boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy əllik üq ming tət yüz adəm qikti.
[48] Naftalining əwladliri, jəmət boyiqə, Yaḥziəlning nəslidin bolоған Yaḥziəl jəməti; Gunining nəslidin bolоған Guni jəməti; [49] Yəzərning nəslidin bolоған Yəzər jəməti; Xilləmning nəslidin bolоған Xilləm jəməti. [50] Bular Naftalining jəmətliri bolup, jəmət boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy kirik bəx ming tət yüz adəm qikti.
[51] Yukirikilar Israillardin sanaqtin ətküzülgənlər bolup, jəmiy altə yüz bir ming yəttə yüz ottuz adəm qikti.
[52] Pərwərdigar Musaоға səz kilip mundak dedi: —
[53] Zemin muxularоға royhətkə elinоған san boyiqə miras kilip təksim kilinsun.. [54] Mirasni adəm sani kəp kəbililərgə kəprək, adəm sani az kəbililərgə azrak bəl; miras royhəttin ətküzülgən adəm saniоға karap ḥərbir adəmgə bəlüp berilsun.. [55] Ḥalbuki, zemin qək taxlinix yoli bilən bəlünsun; ular miraska əzlirining ata jəmət-kəbilisining nami boyiqə warislik kilsun.. [56] Miras ularоға qək taxlax yoli bilən adəm sanining az-kəplükigə karap ḥərbir ailə-jəmətkə bəlüp berilsun.
[57] Təwəndikilər ata jəmət boyiqə sanaqtin ətküzülgən Lawiylar: — Gərxonning nəslidin bolоған Gərxon jəməti; Koḥatning nəslidin bolоған Koḥat jəməti; Mərarining nəslidin bolоған Mərari jəməti.. [58] Bular Lawiylarning jəmətliri: — Libni jəməti, Ḥebron jəməti, Maḥli jəməti, Muxi jəməti, Koraḥ jəməti. Koḥattin Amram tərəlgən. [59] Amramning ayalining ismi Yokəbəd bolup, Lawiyning Misirda tuоulоған kizi idi; u Amramоға Ḥarun, Musa wə ularning aqisi Məryəmni tuоup bərgən..
[60] Ḥarundin Nadab, Abiḥu, Əliazar, Itamar tərəlgən. [61] Lekin Nadab bilən Abiḥu Pərwərdigarning aldioға oʏəyriy bir otni sunоқanda ölüp kətkən.. [62] Lawiylar iqidə bir ayliktin axkan barlik ərkəklər sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy yigirmə üq ming adəm qikti. Ular Israillar iqidə sanaqtin ətküzülmigən, qünki ularоға Israillar iqidə ḥeqkandak miras zemin bəlüp berilmigən.
[63] Yukirida eytilоған adəmlər Moab tüzləngliklirida, Yerihoning udulidiki Iordan dəryasi boyida Musa bilən kahin Əliazar təripidin sanaqtin ətküzülgən Israillardur. [64] Birak bu adəmlər iqidə Musa bilən kahin Ḥarun ilgiri Sinay qəlidə sanaqtin ətküzgəndə sanaqtin ətküzülgən birmu adəm yok idi. [65] Qünki Pərwərdigar ular tooʏrisida: «Ular qəldə əlməy kalmaydu» dəp eytkanidi. Xunga, Yəfunnəḥning ooʏli Kaləb bilən Nunning ooʏli Yəxuadin baxka birimu kalmioған..

26:46 «Seraḥ» — yaki «Saraḥ».
26:53 «royhətkə elinоған san boyiqə» — ibraniy tilida «adəm ismi bilən elinоған san boyiqə».
26:54 Qəl. 33:54
26:55 Qəl. 33:54; Yə. 11:23; 14:2
26:57 Mis. 6:17, 18, 19, 20
26:59 Mis. 2:1, 2; 6:19
26:61 «oʏəyriy ot» — muxu wəkə «Law.» 10-babta hatirilinidu; «Law.» 10:1diki izaḥatnimu kərüng.
26:61 Law. 10:2; Qəl. 3:4; 1Tar. 24:2
26:65 Qəl. 14:28, 29, 34, 35; 1Kor. 10:5, 6

Zəlofiḥadning ḳizliri — Miras tooɣrisidiki alaḥidə bəlgilimilər

27 [1] Yüsüpning ooɣli Manassəḥning nəslidin boloɣan jəmətlər iqidə Manassəḥning qəwrisi, Makirning əwrisi, Gileadning nəwrisi, Ḥəfərning ooɣli Zəlofiḥadning ḳizliri bolup, ularning ismi Maḥlaḥ, Noaḥ, Ḥoglaḥ, Milkaḥ, wə Tirzaḥ idi. [2] Ular jamaət qedirining dərwazisi aldioɣa kelip, Musa bilən kaḥin Əliazar wə əmirlər bilən pütkül jamaətning aldida turup: [3] — Bizning atimiz qəldə ölüp kətkən; u u yərdə Pərwərdigaroɣa ḫujum ḳiloɣili yioɣiloɣanlardin əməs, yəni Koraḥ guruḥidikilərdin əməs; u bəlki əz gunaḥi iqidə ölgən, wə uning ooɣul pərzənti yoḳ idi. [4] Nemə üqün atimizning ooɣli yoḳluḳi səwəblik uning nami uning jəmətidin əqürüwetilidu? Əzlirining bizgə atimizning ḳerindaxliri ḳatarida miras bəlüp berixlirini ətünimiz, — dedi.
[5] Musa ularning bu ixini Pərwərdigarning aldioɣa ḳoydi. [6] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[7] Zəlofiḥadning ḳizlirining eytḳini durus, sən qoḳum ularoɣa atisining ḳerindaxliri ḳatarida miras bər; ularning atisining mirasini ularoɣa ətküzüp bərgin. [8] Sən Israillaroɣa eytḳin: «Bir adəm ölüp kətkən qaoɣda uning ooɣli bolmisa, undaḳta silər uning mirasini ḳizioɣa ətküzüp beringlar. [9] Ḳizi bolmisa, mirasini ḳerindaxlirioɣa beringlar. [10] Ḳerindaxliri bolmisa, mirasini ata jəmət taoɣilirioɣa beringlar. [11] Əgər uning atisining ḳerindaxliri bolmisa, undaḳta uning mirasini uning jəmətidiki əng yeḳin bir tuoɣḳinioɣa beringlar; u adəm uning mirasioɣa igə bolsun. Bu Pərwərdigar Musaoɣa buyruoɣandək, Israillaroɣa qüxürülgən ḫəküm, ḳanun-bəlgilimə bolup ḳalsun».

Yəxuaning Musaning wəzipisigə warisliḳ ḳilixi

[12] Pərwərdigar Musaoɣa: —
Sən mawu Abarim teoɣioɣa qiḳip, Mən Israillaroɣa təḳdim ḳiloɣan zeminoɣa ḳarap baḳ. [13] Kərüp boloɣandin keyin sənmu akang Ḥarunoɣa ohxax əz həlḳiringgə ḳoxulisən. [14] Qünki Zin qəlidə, jamaət jedəl qiḳaroɣan qaoɣda, ikkinglar Mening buyruḳimoɣa asiylik ḳilip, suning ixida (Zin qəlidə, Ḳadəxtiki «Məribaḥ suliri» degən jayda) Meni jamaətning aldida muḳəddəs dəp ḫərmətlimidinglar, — dedi.
[15] Musa Pərwərdigaroɣa səz ḳilip: [16-17] — I Pərwərdigar, barliḳ ət igilirining roḥlirining Hudasi, Əz jamaitining padiqisiz padidək bolup ḳelixining aldini elix üqün jamaətni idarə ḳilidioɣan, ularning aldioɣa kirip qiḳalaydioɣan, ularni baxlap mangalaydioɣan bir adəmni tikləp berixingni tiləymən, — dedi.
[18] Sən Nunning ooɣli Yəxuani tallioɣin, — dedi Pərwərdigar Musaoɣa, — Uningda Roḥim bar, sən ḳolungni uning bexioɣa ḳoy, [19] uni kaḥin Əliazar wə barliḳ jamaətning aldida turoɣuzup wəzipigə ḳoy. [20] Sən pütkül Israil jamaiti uning gepigə kirixi üqün əzüngning izzət-xəḥritingdin bir ḳismini uningoɣa bərgin. [21] U kaḥin Əliazarning aldida tursun, Əliazar urimning ḫəkümini wasitə ḳilip turup, Pərwərdigarning ḫuzurida uning üqün yol sorisun; Israil həlḳi, yəni pütkül

---

27:1 Qəl. 26:33; 36:2; Yə. 17:3
27:3 Qəl. 14:35; 16:1; 26:64
27:7 Qəl. 36:2
27:12 «Izaḥat» — «Ḳan.» 31:1-8nimu kərüng.
27:12 Ḳan. 32:48, 49
27:13 «əz həlḳiringgə ḳoxulisən» — bu ibarə tooɣruluḳ «Yar.» 25:8 wə izaḥatini kərüng.
27:13 Qəl. 20:24
27:14 Qəl. 20:12
27:16-17 «aldioɣa kirip qiḳalaydioɣan» — ibraniy tilida «(həlḳning) aldida qiḳip kirələydioɣan». Bu ibarə ibraniy tilida həlḳni sirttiki düxmənlərgə taḳabil turuxḳa yetəkqilik ḳilalaydioɣan wə iqki ixlarni obdan bir tərəp ḳilalaydioɣan degənni bildüridu. **«baxlap mangalaydioɣan»** — ibraniy tilida «baxlap qiḳip kirələydioɣan». Yuḳiriḳi izaḥatni kərüng.
27:16-17 Qəl. 16:22; Ibr. 12:9; 1Pad. 22:17; Mat. 9:36; Mar. 6:34
27:18 «Roḥim bar» — ibraniy tilida «Roḥ bar» — Hudaning Muḳəddəs Roḥi.
27:18 Ḳan. 3:21; 34:9

jamaət uning buyruḳi bilən qiḳidu, uning buyruḳi bilən kirixi kerək.
22 Xuning bilən Musa Pərwərdigarning buyruḳi boyiqə ix kərüp, Yəxuani baxlap kelip, kaḥin
Əliazarning wə barliḳ jamaətning aldida turoꞯuzdi; 23 Əliazar ḳolini uning bexioꞯa ḳoyup, uni
Pərwərdigarning Musaning wasitisi bilən buyruꞯinidək wəzipigə ḳoydi.

Daimliḳ kəydürmə ḳurbanliḳ, yəni künlük kəydürmə ḳurbanliḳ sunux tooꞯrisidiki nizam

28 1 Pərwərdigar Musaoꞯa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
2 Sən Israillaroꞯa buyrup: — «Manga sunuloꞯan ḥədiyə-ḳurbanliḳlarni, yəni Manga ozuḳ
bolidioꞯan, huxbuy kəltüridioꞯan otta sunulidioꞯan ḥədiyə-ḳurbanliḳlarni bolsa, silər ḥərbirini
bekitilgən ḳərəlidə sunuxḳa kəngül ḳoyunglar» — degin. 3 Sən ularoꞯa yənə: «Silərning
Pərwərdigaroꞯa atap otta sunidioꞯan kəydürmə ḳurbanliḳinglar mundaḳ bolidu: — ḥər küni
bejirim bir yaxliḳ ərkək ḳozidin ikkini daimiy kəydürmə ḳurbanliḳ ḳilinglar. 4 Ətigini birni,
gugumda birni sununglar; 5 yənə təttin bir ḥindin soḳup qiḳiriloꞯan zəytun meyi iləxtürülgən
esil undin ondin bir əfaḥni axliḳ ḥədiyəsi süpitidə sununglar. 6 Sinay teoꞯida bəlgiləngən,
Pərwərdigaroꞯa atap huxbuy qiḳarsun dəp, otta sunulidioꞯan daimiy kəydürmə ḳurbanliḳ mana
xudur. 7 Ḥərbir ḳoza üqün uningoꞯa ḳoxulidioꞯan xarab ḥədiyəsi təttin bir ḥin xarab bolidu;
eqitma iqimlik boloꞯan xarab ḥədiyəsi muḳəddəs jayda Pərwərdigaroꞯa sunup təkülsun. 8 Sən
ikkinqi bir ḳozini gugumda sunoꞯin; uni ətigənkidək axliḳ ḥədiyəsi wə xarab ḥədiyəsi bilən
ḳoxup sunoꞯin; u huxbuy kəltürüx üqün Pərwərdigaroꞯa atap otta sunulidioꞯan kəydürmə
ḳurbanliḳ bolidu.

Xabat küni sunulidioꞯan ḳurbanliḳ

9 — Xabat küni bejirim bir yaxliḳ ikki ərkək ḳoza sunulsun; uningoꞯa ḳoxup zəytun meyi
iləxtürülgən esil undin əfaḥning ondin ikkisi axliḳ ḥədiyəsi süpitidə sunulsun wə xarab
ḥədiyəsi sunulsun; 10 bu ḥərbir xabat künidə sunulidioꞯan xabat künidiki ḳurbanliḳtur; uning
bilən daimiy kəydürmə ḳurbanliḳ wə ḳoxumqə sunulidioꞯan xarab ḥədiyəsi billə sunulsun.

Ayning birinqi küni sunulidioꞯan ḳurbanliḳ

11 — Ḥər ayning birinqi küni Pərwərdigaroꞯa atilidioꞯan kəydürmə ḳurbanliḳ sununglar; yəni
ikki yax torpaḳ, bir ḳoqḳar, bir yaxliḳ bejirim yəttə ərkək ḳozini sununglar. 12 Ḥər torpaḳ
bexioꞯa zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfaḥning ondin üqi axliḳ ḥədiyəsi süpitidə,
ḳoxḳaroꞯa zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfaḥning ondin ikkisi axliḳ ḥədiyəsi süpitidə,
13 ḥərbir ḳoza bexioꞯa zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfaḥning ondin biri axliḳ ḥədiyəsi
süpitidə sunulsun; bu Pərwərdigaroꞯa otta sunulidioꞯan, huxbuy qiḳiridioꞯan bir kəydürmə
ḳurbanliḳtur. 14 Ularning xarab ḥədiyəliri bolsa: — ḥərbir torpaḳ bexioꞯa xarabtin yerim ḥin,
ḳoxḳar bexioꞯa ḥinning üqtin biri, ḥərbir ḳoza bexioꞯa ḥinning təttin biri sunulsun. Bu ḥər ayda

---

27:21 «urim» — birhil tax idi. Ularning ḳandaḳ ikənlikini ḥazir bir nemə demək təs. Lekin ular arḳiliḳ Huda Өzining iradisini izdəydioꞯanlaroꞯa yol kərsitətti. «Mis.» 28:30 wə izaḥatni kərüng.
27:21 Mis. 28:30; Law. 8:8
28:1 «Daimliḳ kəydürmə ḳurbanliḳ» — yaki «daimiy kəydürmə ḳurbanliḳ» yaki «künlük kəydürmə ḳurbanliḳ». «Mis. » 29:38-46nimu kərüng.
28:3 Mis. 29:38
28:4 «gugum» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səz bilən ipadilinidu — demək, kün petiwatḳan waḳit bilən ḳarangoꞯu qüxüx arilikida boloꞯan waḳit.
28:5 «bir əfaḥ» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr idi. Bir ḥin təhminən 3.6 litr idi.
28:5 Mis. 16:36; 29:40; Law. 2:1
28:7 «muḳəddəs jay» — muxu yərdə ibadət qedirining ḥoylisini kərsətsə kerək.

sunulidioŋan aylik kəydürmə kurbanlik bolup, yilning hər eyida xundak kilinsun. [15] Bularning üstigə Pərwərdigaroŋa atilidioŋan gunah kurbanlik süpitidə bir tekə sunulsun; xularning həmmisi daimiy kəydürmə kurbanlik wə koxumqə xarab hədiyəsi bilən billə sunulsun.

«Ətüp ketix hеyti» həm «petir nan hеyti»diki kurbanlikлar

[16] Birinqi ayning on tətinqi küni Pərwərdigaroŋa ataloŋan «ətüp ketix» kozisi sunulsun. [17] Xu ayning on bəxinqi küni hеyt baxlinidu; yəttə kün petir nan yeyilsun. [18] Birinqi küni mukəddəs yioŋilix ətküzülsun, hеqkandak ix-əmgək kilmaslikinglar kerək, [19] xu küni otta sunulidioŋan, Pərwərdigaroŋa ataloŋan kəydürmə kurbanlik süpitidə yax torpaktin ikkini, bir koqkar wə yəttə bir yaxlik ərkək koza sununglar; ular aldinglarda bejirim kərünsun; [20] xularoŋa koxulidioŋan axlik hədiyəliri zəytun meyi iləxtürülgən esil un bolup, hərbir torpak bexioŋa əfahning ondin üqi, koqkar bexioŋa əfahning ondin ikkisi, [21] xu yəttə koza bexioŋa əfahning ondin biri sunulsun; [22] xuningdək gunahinglar üqün kəfarət kəltürüxkə gunah kurbanliki süpitidə bir tekə sunulsun. [23] Bularning həmmisini ətigənlik kəydürmə kurbanlik, yəni daimiy kəydürmə kurbanliktin ayrim sununglar. [24] Silər bu tərikidə uda yəttə kün Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan, huxbuy kəltüridioŋan axundak hədiyə-kurbanliklarni sununglar; xularning həmmisi daimiy kəydürmə kurbanlik wə koxup sunulidioŋan xarab hədiyəsining sirtida sunulidu. [25] Yəttinqi küni mukəddəs yioŋilix ətküzünglar, xu küni hеqkandak ix-əmgək kilixka bolmaydu.

«Həptilər hеyti», yəni «Dəsləpki orma hеyti»diki kurbanlikлar

[26] «Dəsləpki orma» küni, yəni «həptilər hеyti»nglarda silər yengi axlik hədiyəsini Pərwərdigaroŋa sunoŋan qaoŋda mukəddəs yioŋilix ətküzünglar; hеqkandak ix-əmgək kilmanglar. [27] Silər Pərwərdigaroŋa ataloŋan, huxbuy kəltüridioŋan kəydürmə kurbanlik süpitidə yax torpaktin ikkini, koqkardin birni, bir yaxlik ərkək kozidin yəttini sununglar. [28] Xularoŋa koxup sunulidioŋan axlik hədiyəsi zəytun meyi iləxtürülgən esil undin bolup, hərbir torpak bexioŋa əfahning ondin üqi, koqkar bexioŋa əfahning ondin ikkisi, [29] xu yəttə koza bexioŋa əfahning ondin biri sunulsun; [30] xuningdək silərning gunahinglar üqün kəfarət kəltürüxkə gunah kurbanliki süpitidə bir tekə sunulsun. [31] Xularning həmmisi daimiy kəydürmə kurbanlik wə uning axlik hədiyəsigə koxup (bularning həmmisi aldinglarda bejirim kərünsun), xarab hədiyəliri bilən billə sunulsun.

Kanay qelix hеytidiki kurbanlikлar
«Law.» 23:23-25nimu kərüng

29 [1] Yəttinqi ayning birinqi küni silər mukəddəs yioŋilix ətküzünglar; u küni hеqkandak ix-əmgək kilmaslikinglar kerək. Bu silər üqün kanaylar qelinidioŋan küni bolidu. [2] Silər Pərwərdigaroŋa ataloŋan, huxbuy kəltüridioŋan kəydürmə kurbanlik süpitidə yax bir torpak, bir koqkar, yəttə bir yaxlik bejirim ərkək kozini sununglar. [3] Xularoŋa koxup sunulidioŋan axlik hədiyəsi zəytun meyi iləxtürülgən esil undin bolup, hərbir torpak bexioŋa əfahning ondin üqi,

---

28:16 «Pərwərdigaroŋa ataloŋan «ətüp ketix» kozisi sunulsun» —— Ibraniy tilida «Pərwərdigaroŋa ataloŋan «ətüp ketix» bolidu». Bu hеyt tooŋruluk «Law.» 23.5-14nimu kərüng.
28:16 Mis. 12:18; 23:15; Law. 23:5
28:18 Law. 23:7
28:24 «huxbuy kəltüridioŋan axundak hədiyə-kurbanliklarni sununglar» — demək, birinqi kündiki «gunah kurbanliki» (tekə) sunulmaydu; qünki u «huxbuy kəltüridioŋan» kurbanlik əməs.
28:26 ««Dəsləpki orma» küni, yəni «həptilər hеyti»nglarda» — yaki «yəni (silər) həptənglarni (demək, yəttə həptə) ətküzgəndin keyin». «Law.» 23:15-22nimu kərüng.
29:1 «mukəddəs yioŋilix» — «mukəddəs yioŋilix»lar yaki «mukəddəs sorun»lar tooŋruluk «Law.» 23:2 wə izahatini kərüng.
29:1 Law. 23:24

qoqqar bexioɣa əfaɦning ondin ikkisi, [4] xu yəttə qoza bexioɣa əfaɦning ondin biri sunulsun; [5] xuningdək silərning gunaɦinglar üqün kəfarət kəltürüxkə gunaɦ qurbanliqi süpitidə bir tekə sunulsun. [6] Xularni ayning birinqi künidiki kəydürmə qurbanlik wə uningoɣa qoxumqə boloɣan axlik ɦədiyəsi, daimiy kəydürmə qurbanlik, uningoɣa qoxumqə boloɣan axlik ɦədiyəsi wə bularoɣa qoxulidioɣan xarab ɦədiyəlirining sirtida sununglar; bularning ɦəmmisi ɦərbiri bəlgilimə boyiqə Pərwərdigaroɣa atap otta huxbuy kəltürsun dəp sunulsun.

Kəfarət küni sunulidioɣan qurbanliqlar
«Law.» 23:26-32nimu kərüng.

[7] Yəttinqi ayning oninqi küni silər mukəddəs yioɣilix ətküzünglar; nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutunglar. U küni ɦeqqandaq ix-əmgək qilixqa bolmaydu. [8] Silər Pərwərdigaroɣa ataloɣan, huxbuy kəltüridioɣan kəydürmə qurbanlik süpitidə yax bir torpaq, bir qoqqar, bir yaxlik ərkək qozidin yəttini sununglar (bularning ɦəmmisi aldinglarda bejirim kərünsun).. [9] Xularoɣa qoxup sunulidioɣan axlik ɦədiyəsi zəytun meyi iləxtürülgən esil undin bolup, ɦərbir torpaq bexioɣa əfaɦning ondin üqi, qoqqar bexioɣa əfaɦning ondin ikkisi, [10] xu yəttə qoza bexioɣa əfaɦning ondin birini, [11] xuningdək gunaɦ qurbanliqi süpitidə bir tekə sununglar; ularning ɦəmmisi kəfarət künidiki gunaɦ qurbanliqi, daimiy kəydürmə qurbanlik, uning qoxumqə axlik ɦədiyəsi wə bularning xarab ɦədiyəliri billə sunulsun.

«Kəpilər ɦeyti»diki qurbanliqlar
«Law.» 23:33-44nimu kərüng.

[12] Yəttinqi ayning on bəxinqi küni mukəddəs yioɣilix ətküzünglar; u küni ɦeqqandaq ix-əmgək qilixqa bolmaydu. Pərwərdigaroɣa atap yəttə kün ɦeyt qilinglar; [13] silər Pərwərdigaroɣa atap, huxbuy kəltürsun dəp otta sunulidioɣan kəydürmə qurbanlik süpitidə yax torpaqtin on üqni, ikki qoqqar, bir yaxlik ərkək qozidin on tətni sununglar (xular ɦəmmisi bejirim bolsun). [14] Xularoɣa qoxup sunulidioɣan axlik ɦədiyəsi zəytun meyi iləxtürülgən esil undin bolup, on üq torpaq bexioɣa əfaɦning ondin üqi, ikki qoqqar bexioɣa əfaɦning ondin ikkisi, [15] on tət qoza bexioɣa əfaɦning ondin birini, [16] xuningdək gunaɦ qurbanliqi süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə qurbanlik, uning qoxumqə axlik ɦədiyəsi wə xarab ɦədiyəsi billə sunulsun.

[17] Ikkinqi küni yax torpaqtin on ikkini, ikki qoqqar, bir yaxlik ərkək qozidin on tətni sununglar (xular ɦəmmisi bejirim bolsun) [18] wə xundaqla torpaqlar, qoqqarlar wə ərkək qozilarning sanioɣa qarap bəlgilimə boyiqə qoxumqə sunulidioɣan axlik ɦədiyəliri bilən xarab ɦədiyəlirini sununglar. [19] Xuningdək gunaɦ qurbanliqi süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə qurbanlik, uning qoxumqə axlik ɦədiyəsi wə xularning xarab ɦədiyəliri billə sunulsun.

[20] Üqinqi küni bir yax torpaqtin on birni, ikki qoqqar, bir yaxlik ərkək qozidin on tətni sununglar (xular ɦəmmisi bejirim bolsun) [21] wə xundaqla torpaqlar, qoqqarlar wə ərkək qozilarning sanioɣa qarap bəlgilimə boyiqə qoxumqə sunulidioɣan axlik ɦədiyəliri bilən xarab ɦədiyəlirini sununglar; [22] xuningdək gunaɦ qurbanliqi süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə qurbanlik, uning qoxumqə axlik ɦədiyəsi wə xarab ɦədiyəsi billə sunulsun.

[23] Tətinqi küni yax torpaqtin onni, ikki qoqqar, bir yaxlik ərkək qozidin on tətni sununglar (xular ɦəmmisi bejirim bolsun) [24] wə xundaqla torpaqlar, qoqqarlar wə ərkək qozilarning

---

29:7 «nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutup» —— Ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu. Yəɦudiy ən'əniliri boyiqə bu ixlar roza tutuxni əz iqigə alatti. 16:29-31nimu kərüng.
29:7 Law. 16:29, 31; 23:27
29:8 Qəl. 28:19

sanioɣa ḳarap bəlgilimə boyiqə ḳoxumqə sunulidioɣan axlik ḥədiyəliri bilən xarab ḥədiyəlirini sununglar; [25] xuningdək gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə ḳurbanlik, uning ḳoxumqə axlik ḥədiyəsi wə xarab ḥədiyəsi billə sunulsun.
[26] Bəxinqi küni yax torpaḳtin tokḳuzni, ikki ḳoqḳar, bir yaxlik ərkək ḳozidin on tətni sununglar (xular ḥəmmisi bejirim bolsun) [27] wə xundaḳla torpaḳlar, ḳoqḳarlar wə ərkək ḳozilarning sanioɣa ḳarap bəlgilimə boyiqə ḳoxumqə sunulidioɣan axlik ḥədiyəliri bilən xarab ḥədiyəlirini sununglar; [28] xuningdək gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə ḳurbanlik, uning ḳoxumqə axlik ḥədiyəsi wə xarab ḥədiyəsi billə sunulsun.
[29] Altinqi küni yax torpaḳtin səkkizni, ikki ḳoqḳar, bir yaxlik ərkək ḳozidin on tətni sununglar (xular ḥəmmisi bejirim bolsun) [30] wə xundaḳla torpaḳlar, ḳoqḳarlar wə ərkək ḳozilarning sanioɣa ḳarap bəlgilimə boyiqə ḳoxumqə sunulidioɣan axlik ḥədiyəliri bilən xarab ḥədiyəlirini sununglar; [31] xuningdək gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə ḳurbanlik, uning ḳoxumqə axlik ḥədiyəsi wə xarab ḥədiyəsi billə sunulsun.
[32] Yəttinqi küni yax torpaḳtin yəttini, ikki ḳoqḳar, bir yaxlik ərkək ḳozidin on tətni sununglar (xular ḥəmmisi bejirim bolsun) [33] wə xundaḳla torpaḳlar, ḳoqḳarlar wə ərkək ḳozilarning sanioɣa ḳarap bəlgilimə boyiqə ḳoxumqə sunulidioɣan axlik ḥədiyəliri bilən xarab ḥədiyəlirini sununglar; [34] xuningdək gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə ḳurbanlik, uning ḳoxumqə axlik ḥədiyəsi wə xarab ḥədiyəsi billə sunulsun.
[35] Səkkizinqi küni silər muḳəddəs yioɣilix ətküzünglar; u küni ḥeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar.
[36] Silər Pərwərdigaroɣa atap, huxbuy kəltürsun dəp otta sunulidioɣan kəydürmə ḳurbanlik süpitidə bir torpaḳ, bir ḳoqḳar wə bir yaxlik ərkək ḳozidin on tətni (xular ḥəmmisi bejirim bolsun) [37] ḥəmdə torpaḳ, ḳoqḳar wə ərkək ḳozilarning sanioɣa ḳarap, bəlgilimə boyiqə ḳoxumqə sunulidioɣan axlik ḥədiyəliri bilən xarab ḥədiyəlirini sununglar; [38] xuningdək gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidimu bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə ḳurbanlik, uning ḳoxumqə axlik ḥədiyəsi wə xarab ḥədiyəsi billə sunulsun.
[39] Bəlgilənggən ḥeytliringlarda Pərwərdigaroɣa atap sunulidioɣan ḳurbanlik-ḥədiyələr ənə xulardur; silərning ḳəsəmgə baoɣlik yaki ihtiyarən sunidioɣanliringlar, kəydürmə ḳurbanliḳliringlar, axlik ḥədiyəliringlar, xarab ḥədiyəliringlar wə inaḳlik ḳurbanliḳliringlar bolsa, ularning sirtididur. [40] Xundaḳ ḳilip, Musa Pərwərdigarning əzigə buyruoɣanlirining ḥəmmisini ḳaldurmay Israillaroɣa ukturdi.

Ḳəsəm ḳilix nizami

30 [1] Musa Israillarning ḳəbilə baxliḳlirioɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: — Pərwərdigarning buyruoɣanliri mundaḳ: —
[2] Əgər biraw Pərwərdigaroɣa ḳəsəm iqkən bolsa yaki əz əzini qəkliməkqi bolup ḳəsəm iqkən bolsa, ləwzidin ḳaytixḳa bolmaydu, ḥaman aoɣzidin qikḳan ḥəmmə gəp boyiqə ix tutuxi kerək.
[3] Ḳiz bala yax bolup, tehi atisining əyidiki qaoɣda, əz-əzini qəkləx tooɣruluḳ Pərwərdigaroɣa ḳəsəm bərgən bolsa, [4] əmma atisi ḳizining ḳəsimini yaki əz-əzini qəkləx tooɣrisida bərgən wədisini angliɣan wə ḳizining aldida ündiməy xük turoɣan bolsa, undaḳta uning barliḳ ḳəsəmliri wə əz-əzini qəkləx tooɣrisida ḳiloɣan ḥəmmə wədisi inawətlik bolidu. [5] Lekin ḳizning atisi angliɣan qaoɣda uni toskan bolsa, uning ḳiloɣan ḳəsəmliri yaki əz-əzini qəkləx tooɣrisida ḳiloɣan wədiliridin ḥeqbiri inawətlik bolmaydu; atisi uni toskan boloɣaqḳa, Pərwərdigarmu uni kəqüridu.
[6] — Əgər u ḳəsəm ḳiloɣan yaki əz-əzini qəkləxkə aoɣzida təntəklik bilən wədə ḳiloɣan ḥaləttə ərgə təgkən bolsa, [7] eri xuni angliɣan bolsa, lekin angliɣan küni ündiməy xük turoɣan bolsa,

29:35 Law. 23:36
30:2 Kan. 23:20

undakta uning kiloɣan kəsəmliri yaki əz-əzini qəkləxkə kiloɣan gəpliri inawətlik bolidu. [8] Əgər eri angliɣan küni uni toskan bolsa, uning kiloɣan kəsimini wə əz-əzini qəkləx tooɣruluk aoɣzidin qikaroɣan təntək gəplirini bikar kilsa, undakta ular inawətsiz bolidu; Pərwərdigar uni kəqüridu.
[9] Lekin tul hotun yaki eridin ajrixip kətkən hotunlar kiloɣan kəsəm, yəni uning əzini qəkləx tooɣruluk kiloɣan barlik wədiliri bolsa inawətlik bolidu. [10] Əgər u erining əyidə kəsəm kiloɣan yaki əz-əzini qəkləx tooɣruluk kəsəm-wədə iqkən, [11] eri anglap turukluk xük turuwelip tosmioɣan bolsa, undakta uning barlik kiloɣan kəsəmliri wə əz-əzini qəkləx tooɣruluk kiloɣan barlik wədiliri inawətlik bolidu. [12] Lekin uning eri anglap turoɣan qaoɣda uning kəsəm-wədilirini enik rət kiloɣan bolsa, ayal aoɣzidin qikaroɣan wədə berix wə əz-əzini qəkləp turux tooɣruluk kiloɣan barlik wədilirining ɦeqkaysisi inawətlik bolmaydu; uning eri bularni rət kiloɣan boloɣaqka, Pərwərdigar uni kəqüridu.
[13] Ayalning bərgən wədisini wə uning qidap turup əzümni qəkləymən dəp kiloɣan kəsəm-wədisini uning eri inawətlikmu kilalaydu, inawətsizmu kilalaydu. [14] Əgər uning eri ɦərküni uning aldida xük turuwelip gəp kilmisa, undakta uning bərgən barlik kiloɣan kəsəmlirini wə əz-əzini qəkləp turux tooɣruluk kiloɣan ɦəmmə wədilirini inawətlik kiloɣanliki ɦesablinidu; qünki erining anglap turoɣan künidə gəp kilmay xük turoɣanliki uning ayalining kəsəm-wədilirini küqkə igə kiloɣanlikidur. [15] Lekin eri ayalining kəsəm-wədilirini anglap naɦayiti uzak wakitlardin keyin andin uning kəsəm-wədilirini inawətsiz kilsa, undakta u ayalining gunaɦini əz üstigə aloɣan bolidu.
[16] Yukirikilar Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣanliri, yəni eri bilən ayali, ata bilən əz əyidə turuwatkan, tehi yaxlikida boloɣan kizi otturisidiki nizam-bəlgimilərdur.

Midiyanlaroɣa jəng kilix wəzipisi

31 [1] Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip: —
[2] Sən Midiyanlardin Israillarning intikamini al, andin əz ɦəlkiliringgə koxulisən, — dedi.
[3] Musa ɦəlkkə mundak dedi: — Aranglardin jənggə kikixka bir türküm adəmlərni korallandurunglar; andin ular Midiyanlardin Pərwərdigar üqün intikam elixka atlansun. [4] Silər Israillarning ɦərbir kəbilisidin jəng kilixka mingdin adəm mangdurunglar.
[5] Xuning bilən tümənligən Israil ɦəlkining ɦər kəbilisidin mingdin, jəmiy on ikki ming adəm jəng kilixka korallanduruldi. [6] Musa ɦər kəbilidin mingdin adəmni jəng kilixka mangdurdi ɦəmdə əliazarning ooɣli Finiɦasni ular bilən billə mangdurdi, Finiɦasning kolida mukəddəs əswablar wə agaɦ kanay bar idi.
[7] Ular Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣini boyiqə Midiyanlar bilən sokuxkili qikip, ərkəklərning ɦəmmisini əltürüwətti; [8] muxu əltürülgənlərdin baxka, yənə Midiyanning Əwi, Rəkəm, Zur, Hur wə Rəba degən bəx padixaɦini əltürdi; yənə Beorning ooɣli Balaamni kiliq bilən qepip taxlidi. [9] Israillar Midiyanlarning hotun-kizliri wə balilirini tutkun kilip kətti, yənə ularning pütün qarwa malliri, koy padiliri wə mal-mülüklirini olja kildi; [10] ular turuwatkan yərlərdiki barlik xəɦər wə barlik bargaɦlirioɣa ot koyuwətti; [11] ular adəm bolsun mal bolsun barlik oɣəniymət, barlik oljini elip kətti; [12] ular tutkan əsirlərni ɦəm olja-oɣəniymətni Moab tüzlənglikirigə, Iordan dəryasi boyioɣa jaylaxkan Yerihoning udulidiki bargaɦka əkilip, Musa

31:2 Qəl. 25:17; 27:13
31:6 «mukəddəs əswablar» — nemə ikənliki ɦazir enik əməs. «urim» wə «tummim» boluxi mumkin. «Agaɦ kanay» bəlkim 10:2də tiloɣa elinoɣan ikki kanay idi.
31:7 «Midiyanlar bilən sokuxkili qikip, ərkəklərning ɦəmmisini əltürüwətti» — Pərwərdigarning Midiyanlar tooɣruluk bu buyruki 25:16-18dimu hatirilinidu. «Ərkəklərning ɦəmmisi» — jənggə katnaxkan ərkəklər, əlwəttə.
31:8 Yə. 13:21, 22
31:11 Kan. 20:14

bilən kaһin Əliazaroƣa, xundakla Israillarning jamaitigə tapxurdi. 13 Musa, kaһin Əliazar wə jamaətning barlik əmirliri bargaһning sirtiƣa qikip ularni karxi aldi.
14 Lekin Musa jəngdin kaytkan һərbiy sərdarlaroƣa, yəni mingbexi, yüzbexilaroƣa hapa bolup: —
15 Silər ayallarning һəmmisini tirik kaldurdunglarmu? 16 Karanglar, dəl xular Balaamning һiylə-məsliһəti bilən Peordiki ixta Israillarni Pərwərdigar aldida gunaһka patkuzuxi bilən, Pərwərdigarning jamaitigə waba yaoƣduruloƣan əməsmu?.. 17 Əmdi silər barlik ooƣul balilarni əltürüwetinglar, ərlər bilən munasiwət ətküzgən ayallarni koymay əltürüwetinglar.. 18 Birak yax kizlar, yəni ərlər bilən munasiwət ətküzmigənlərni bolsa, əzliringlaroƣa tirik kaldurunglar..
19 Silər bargaһ sirtida yəttə kün qedir tikip turunglar; adəm əltürgən wə ölükkə təgkən һərkim üqinqi küni wə yəttinqi küni əzini paklisun; silər wə silər əsir kiloƣan kixilərning һəmmisi xundak kilsun.. 20 Barlik kiyim-keqək, terə əswab üskünilər, tiwitta tokuloƣan barlik nərsilər һəm yaoƣaq əswab-üskünilərning һəmmisini paklanglar, — dedi.
21 Kaһin Əliazar jənggə qikip kaytkan ləxkərlərgə:
— Mana Pərwərdigar Musaoƣa buyruoƣan kanun-bəlgilimə: 22 altun, kümüx, mis, təmür, kələy, kooƣuxun katarlik 23 otka qidamlik nərsilərning һəmmisini ottin ətküzünglar, xundak kilsanglar pak һesablinidu; xundaktimu, yənila «napaklikni qikaroƣuqi su» bilən pakizlanglar; otka qidamsiz nərsilərni xu sudin ətküzünglar.. 24 Yəttinqi küni kiyimliringlarni yuyunglar, andin silər pak һesablinisilər; andin keyin bargaһka kirsənglar bolidu, — dedi.

Jəng oƣəniymətlirining təksim kilinixi

25 Pərwərdigar Musaoƣa səz kilip mundak dedi: —
26 Sən kaһin Əliazar wə jamaət iqidiki kəbilə kattiliri bilən birliktə elinoƣan olja-oƣənimətning, adəm bolsun, qarpay bolsun, xularning omumiy sanini һesablap qikkin; 27 olja-oƣəniymətni ikkigə bəl, yerimini jənggə qikkanlaroƣa bər, kaloƣan yerimini barlik jamaətkə bər.. 28 Sən yənə qikip jənggə katnaxkan ləxkərlər alidioƣan adəm, kala, exək yaki koy padiliridin bəx yüzdin birini Pərwərdigaroƣa ataloƣan ülüx bolsun dəp ayrioƣin; 29 silər xuni ləxkərlərgə təwə boloƣan yerimidin elip Pərwərdigaroƣa ataloƣan «kətürmə һədiyə» süpitidə kaһin Əliazaroƣa tapxurunglar. 30 Israillaroƣa təwə boloƣan yerimining adəm, kala, exək, koy padiliri, xundakla һərһil һaywanlardin əlliktin birini Pərwərdigarning jamaət qedirioƣa karaxka məs'ul boloƣan Lawiylaroƣa beringlar.
31 Xuning bilən Musa bilən kaһin Əliazar Pərwərdigarning Musaoƣa buyruoƣinidək kildi.
32 Əmdi olja-oƣəniymət, yəni jənggə qikkan ləxkərlər eliwaloƣan nərsilərdin kaloƣini koy jəmiy altə yüz yətmix bəx ming, 33 kala yətmix ikki ming, 34 exək atmix bir ming, 35 ərkəklər bilən munasiwət ətküzmigən kizlar ottuz ikki ming qikti. 36 Jənggə qikkanlarning ülüxi, yəni ularoƣa təwə yerimi, koy jəmiy üq yüz ottuz yəttə ming bəx yüz; 37 bu koy padiliridin Pərwərdigaroƣa ataloƣini altə yüz yətmix bəx boldi; 38 kala ottuz altə ming, buningdin Pərwərdigaroƣa ataloƣini yətmix ikki boldi. 39 Exək ottuz ming bəx yüz qikti, buningdin Pərwərdigaroƣa ataloƣini atmix bir boldi. 40 Adəm on altə ming qikti, buningdin Pərwərdigaroƣa ataloƣini ottuz ikki adəm boldi. 41 Musa Pərwərdigar əzigə buyruoƣini boyiqə Pərwərdigaroƣa sunulidioƣan «kətürmə һədiyə»

31:16 « *Midiyanlik ayallar ...* **Israillarni... gunaһka patkuzuxi bilən, Pərwərdigarning jamaitigə waba yaoƣduruloƣan əməsmu?»** — bu waba tooƣruluk 25:1-3ni kərüng.
31:16 Qəl. 25:1, 2, 18; 2Pet. 2:15; Wəһ. 2:14
31:17 Һak. 21:11
31:18 «yax kizlar» — yaki «kiz balilar».
31:19 «Silər bargaһ sirtida yəttə kün qedir tikip turunglar... üqinqi küni wə yəttinqi küni əzini paklisun» — yaki «һərkim adəm əltürgən wə ölükkə təgkən bolsa, silər bargaһ sirtida yəttə kün qedir tikip turunglar; һərkim üqinqi küni wə yəttinqi küni əzini paklisun».
31:23 Qəl. 19:9
31:27 1Sam. 30:24

boloŋan ülüxni kaḥin Əliazaroŋa tapxurup bərdi.
42 Israillaroŋa təwə boloŋan yerimi, yəni Musa jənggə qikip kəlgənlərdin elip bəlüp bərgini —
43 jamaətkə təwə boloŋan xu yerimi — ḳoy üq yüz ottuz yəttə ming bəx yüz, 44 kala ottuz altə
ming, 45 exək ottuz ming bəx yüz, 46 adəm on altə ming idi. 47 Musa Pərwərdigar əzigə buyruoŋini
boyiqə, Israillaroŋa təwə boloŋan xu yerimining, məyli adəm yaki ḥaywan bolsun, əlliktin birini
ayrip elip Pərwərdigarning ibadət qedirioŋa ḳaraxḳa məs'ul boloŋan Lawiylaroŋa tapxurdi.
48 Pütkül ḳoxunning sərdarliri, ming bexi, yüz bexiliri Musa bilən kərüxkili kelip, 49 Musaoŋa:
— Hizmətkarlirining ḳol astida jəng ḳiloŋan ləxkərlərning omumiy sanini sanaḳtin ətküzsək bi-
rimu kəm qikmidi. 50 Xunga, mana Pərwərdigarning ḥuzurida əzimizning gunaḥining kafariti
üqün ḥərḳaysimiz erixkənlərni Pərwərdigaroŋa ataloŋan ḥədiyə ḳilimiz — altun buyumlar, put-
ḳol zənjirliri, biləzük, məḥür üzük, zirə-ḥalḳa, marjanlarning ḥəmmisini elip kəlduḳ, — dedi.
51 Xuning bilən Musa bilən kaḥin Əliazar ular əkəlgən altunlarni, yəni altunda yasaloŋan ḥərhil
buyumlarni aldi. 52 Ularning ming bexi wə yüz bexiliridin aloŋini Pərwərdigaroŋa ataloŋan
«kətürmə ḥədiyə» süpitidə sunuldi; barlik altun jəmiy on altə ming yəttə yüz əllik xəkəl qikti
53 (ləxkərlərning ḥərbiri əzliri üqün mal-mülükni bulang-talang ḳilixḳanidi). 54 Musa bilən
kaḥin Əliazar ming bexi wə yüz bexilirining ḳolidin altunni elip, jamaət qedirining iqigə əkirip,
uni Pərwərdigarning ḥuzurida Israillar üqün yadnamə ḳildi.

Ikki ḳəbilining dəryaning kün qikix təripidiki zeminni tələp ḳiloŋanliḳi

32 1 Rubənning əwladliri bilən Gadning əwladlirining kala padiliri tolimu kəpəygənidi;
ularning Yaazərning zemini bilən Gileadning zeminioŋa kəzi qüxti; wə mana, xu
zemin qarwa beḳixḳa mas kelidioŋan yər idi. 2 Xunga ular Musa, kaḥin Əliazar wə jamaətning
əmirlirining aldioŋa kelip ularoŋa: —
3 Atarot, Dibon, Yaazər, Nimraḥ, Ḥəxbon, Ələləḥ, Səbam, Nebo, Bəon degən yərlər, 4 yəni Israil
jamaiti aldida Pərwərdigar məoŋlup ḳilip bərgən yərlər bolup, qarwa beḳixḳa bap yərlər ikən,
ḳullirining mu qarwa meli bar, — dedi 5 wə yənə: — Əgər silining aldilirida iltipatlirioŋa erixkən
bolsaḳ, bizni Iordan dəryasidin ət deməy, bu yərni bizgə miras ḳilip bərsilə, — dedi.
6 Musa Gadning əwladliri bilən Rubənning əwladlirioŋa: — Ḳerindaxliringlar jənggə qikḳan
waḳtida silər muxu yərdə turamtinglar? 7 Silər nemə üqün Israillarning dəryadin ətüp
Pərwərdigar ularoŋa ata ḳilip bərgən zeminoŋa kirixigə kəngullirini sowutisilər? 8 Ilgiri mən
Ḳadəx-Barneadin ata-bowiliringlarni xu zeminni qarlap kelixkə əwətkinimdə ularmu xundaḳ
ḳilixḳanidi. 9 Ular Əxkol jiloŋisioŋa qikip, u zeminni kərüp, Israillarning kənglini Pərwərdigar
ata ḳilip bərgən zeminoŋa kirixtin sowutḳan. 10 Xu qaoŋda Pərwərdigarning aqqiḳi kelip ḳəsəm
ḳilip: 11 «Misirdin qikḳan yigirmə yaxtin yuḳirilar qin kənglidin Manga əgəxmigəqkə, ular
Mən Ibraḥim, Isḥaḳ, Yaḳuplaroŋa «Silərgə ata ḳilimən» dəp ḳəsəm ḳiloŋan zeminni kərsə,
Mən Pərwərdigar bolmay ketəy! 12 Pəḳət kənizziylərdin boloŋan Yəfunnəḥning ooŋli Kaləb
bilən Nunning ooŋli Yəxuala Manga qin kənglidin əgəxkən boloŋaqḳa, zeminni kərələydu»,
degənidi. 13 Xuning bilən Pərwərdigarning Israillaroŋa aqqiḳi ḳozoŋaloŋaqḳa, Pərwərdigarning
aldida rəzil boloŋanni ḳiloŋan əxu bir əwlad ölüp tügigüqə, u ularni qöl-bayawanda ḳirik yil
sərgərdanlikta yürgüzdi. 14 Əmdi mana, gunaḥkarlarning əwladliri boloŋan silərmu ata-
bowanglarning izini besip Pərwərdigarning Israillaroŋa boloŋan ḳattiḳ oŋəzipini tehimu

31:41 Qəl. 18:8,19
31:53 Ḳan. 20:14
32:1 «Izaḥat» — «Ḳan.» 3:12-22nimu kərüng.
32:3 «Sibmaḥ» — yaki «Sibmaḥ».
32:8 Qəl. 13:3; Ḳan. 1:22
32:11 Qəl. 14:28; Ḳan. 1:35

qozoɣimaqqi bopsilər-də! [15] Əgər silər uningoɣa əgixixtin burulup kətsənglar, undaqta U Israillarni yənə qəl-bayawanoɣa taxliwetidu, bu ḥalda silər bu barliq həlqni harab qiloɣan bolisilər, — dedi.
[16] Ikki qəbilining adəmliri Musaning aldioɣa kelip uningoɣa: —
Biz bu yərdə mallirimizoɣa qotan, balilirimizoɣa qəl'ə-xəḥər salayli. [17] Biz bolsaq qorallinip, Israillarni özigə təwə jaylirioɣa baxlap baroɣuqə səpning aldida mangimiz; bu zemindiki yat həlqlər səwəblik, bizning kiqik balilirimiz mustəḥkəm xəḥərlərdə turuxi kerək. [18] Israillar öz miraslirioɣa igə bolmioɣuqə biz öyimizgə ḥərgiz qaytmaymiz. [19] Qünki biz ular bilən Iordan dəryasining kün petix təripidiki zeminoɣa yaki uningdinmu yiraqtiki zeminoɣa təng igidar bolmaymiz, qünki mirasimiz Iordan dəryasining bu təripidə, yəni kün qiqixtidur, — dedi.
[20] Musa ularoɣa: — Əgər xundaq qilsanglar, yəni Pərwərdigarning aldida qorallinip jənggə qiqip, [21] silərdin qorallanoɣanlarning ḥəmmisi Iordan dəryasidin ötüp, Pərwərdigar Öz düxmənlirini ularning zeminidin qooɣlap qiqirip boloɣanda, [22] xu zemin Pərwərdigar aldida boysundurulup boloɣanda andin qaytsanglar, silər Pərwərdigar wə Israillar aldida gunaḥsiz ḥesablinisilər; bu zeminmu Pərwərdigar aldida silərgə miras qilip berilidu. [23] Lekin bundaq qilmisanglar, mana, Pərwərdigar aldida gunaḥkar bolisilər; xuni obdan bilixinglar kerəkki, gunaḥinglar özünglarni qooɣlap bexinglaroɣa qüxidu. [24] Əmdi silər aoɣzinglardin qikqan gepinglar boyiqə ix tutunglar, baliliringlar üqün xəḥər, qoy padiliringlar üqün qotan selinglar, — dedi.
[25] Gadning əwladliri bilən Rubənning əwladliri Musaoɣa: —
Qulliri oɣojam eytqinidək qilidu. [26] Hotun-bala qaqilirimiz, kalilar wə barliq qarpaylirimiz Gileadning ḥərqaysi xəḥərlиridə qalidu; [27] Lekin qulliri, jənggə təyyarlinip qorallanoɣanlarning ḥərbiri oɣojam eytqandək dəryadin ötüp Pərwərdigarning aldida jəng qilidu, — dedi.
[28] Xuning bilən Musa ular tooɣruluq kaḥin Əliazar bilən Nunning ooɣli Yəxuaoɣa wə Israilning barliq qəbilə baxliqlirioɣa tapilap, [29] ularoɣa: — Əgər Gadning əwladliri bilən Rubənning əwladliri qorallinip Pərwərdigarning aldida jənggə qiqixqa silər bilən birliktə Iordan dəryasidin ötsə, u zemin silərning aldinglarda boy sundurulsa, undaqta silər Gilead zeminini ularoɣa miras qilip beringlar. [30] Əgər ular qorallinip silər bilən billə ötməymiz desə, undaqta ularning mirasi aranglarda, yəni Qanaan zeminida bolsun, — dedi.
[31] Gadning əwladliri bilən Rubənning əwladliri: —
Pərwərdigar qullirioɣa qandaq buyruoɣan bolsa, biz xundaq qilimiz. [32] Biz qorallinip Pərwərdigarning aldida dəryadin ötüp Qanaan zeminioɣa kirimiz, andin Iordan dəryasining bu yeqidiki zemin bizgə miras qilip berilidioɣan bolidu, — deyixti.
[33] Xuning bilən Musa Amoriylarning padixaḥi Siḥonning padixaḥliqi bilən Baxanning padixaḥi Ogning padixaḥliqini, zemin wə təwəsidiki xəḥərlərni, ətrapidiki xəḥərlər bilən qoxup, ḥəmmisini Gadning əwladlirioɣa, Rubənning əwladlirioɣa wə Yüsüpning ooɣli Manassəḥning yerim qəbilisigə bərdi. [34] Gadning əwladliri Dibon, Atarot, Aroər, [35] Atrot-Xofan, Yaazər, Yogbihaḥ, [36] Bəyt-Nimraḥ, Bəyt-Ḥaran qatarlik mustəḥkəm xəḥərlərni saldi wə xundaqla qotanlarni saldi.
[37] Rubənning əwladliri yengidin Ḥəxbon, Ələaləḥ, Kiriatayim, [38] Nebo, Baal-Meon (yuqiriqi isimlar özgirtilgən) wə Sibmaḥni saldi; ḥəm ular saloɣan xəḥərlərgə yengidin nam bərdi.
[39] Manassəḥning ooɣli Makirning əwladliri Gileadqa yürüx qilip, u yərni elip, xu yərdə turuxluq Amoriylarni qooɣliwətti. [40] Xuning bilən Musa Gileadni Manassəḥning ooɣli Makiroɣa beriwidi, u xu yərdə turup qaldi.

32:28 Yə. 1:13; 4:12
32:33 Qan. 3:12; Yə. 13:8; 22:4
32:39 Yar. 50:23

41 Manassəḫning ooɣli Yair Amoriylarning yeza-ḳixlaḳlirini ḫujum ḳilip elip, bu yeza-ḳixlaḳlarni
Ḫawwot-Yair dəp atidi.
42 Nobaḫ Kinat wə uningoɣa ḳaraxliḳ yeza-ḳixlaḳlarni ḫujum ḳilip elip Kinatni əz ismi bilən
Nobaḫ dəp atidi.

Misirdin Abəl-Xitimoɣiqə boloɣan ḳirik yillik sərgərdanlik səpər

33 1 Təwəndikilər əz ḳoxunliri boyiqə, Musa bilən Ḫarunning yetəkqiliki astida Misir
zeminidin qikḳan Israillarning mangoɣan yolliridur; 2 Musa Pərwərdigarning əmri
boyiqə, əzlirining səpər ḳiloɣan yollirini pütüp ḳoydi, ularning səpər ḳiloɣan yolliri mundaḳ: —
3 Birinqi ayning on bəxinqi küni Israillar Ramsəs xəḫiridin səpərgə qikti; ətüp ketix ḫeytining
ətisi ular barliḳ Misirliḳlarning kəz aldida mərdanilik bilən yoloɣa qikti. 4 Bu qaoɣda Misirliḳlar
ularning arisidiki Pərwərdigar təripidin əltürülgənlərni, yəni barliḳ tunji ooɣullirini dəpnə
ḳiliwatḳanidi; Pərwərdigar Misirliḳlarning məbudlirining üstidin ḫəküm qüxürdi. 5 Israillar
Ramsəstin yoloɣa qikip Sukkotḳa berip qedir tikti. 6 Ular Sukkottin yoloɣa qikip qəl-bayawanning
ayioɣidiki Etamoɣa berip qedir tikti. 7 Etamdin yoloɣa qikip, aylinip Baal-Zefonning udulidiki Pi-
Hahirotḳa berip Migdolning aldida qedir tikti. 8 Pi-hahirottin yoloɣa qikip, dengizning otturi-
sidin ətüp, Etam qəlidə üq kün yol yürüp Maraḫta qedir tikti. 9 Maraḫdin yoloɣa qikip Elimgə
kəldi; Elimdə on ikki bulaḳ bilən yətmix horma dərihi bar idi; ular xu yərdə qedir tikti. 10 Elim-
din yoloɣa qikip Ḳizil Dengiz boyida qedir tikti. 11 Ḳizil Dengizdin yoloɣa qikip Sin qəlidə qedir
tikti. 12 Sin qəlidin yoloɣa qikip Dofḳaḫḳa kelip qedir tikti. 13 Dofḳaḫdin yoloɣa qikip Aluxḳa be-
rip qedir tikti. 14 Andin keyin Aluxtin yoloɣa qikip Rifidimoɣa kelip qedir tikti, u yərdə həlḳḳə
iqidioɣan su tepilmay ḳaldi. 15 Rifidimdin yoloɣa qikip, Sinay qəligə berip qedir tikti.

Qəldə sərgərdan bolux

16 Sinay qəlidin yoloɣa qikip Ḳibrot-Ḫattawaḫḳa kelip qedir tikti. 17 Ḳibrot-ḫattawaḫdin
yoloɣa qikip Ḫazirotta qedir tikti. 18 Ḫazirottin yoloɣa qikip Ritmaḫta qedir tikti. 19 Ritmaḫdin
yoloɣa qikip Rimmon-Pərəzdə qedir tikti. 20 Rimmon-Pərəzdin yoloɣa qikip Libnaḫta qedir tik-
ti. 21 Libnaḫdin yoloɣa qikip Rissaḫta qedir tikti. 22 Rissaḫdin yoloɣa qikip Kəḫələtaḫta qedir tikti.
23 Kəḫələtaḫdin yoloɣa qikip Xafir teoɣida qedir tikti. 24 Xafir teoɣidin yoloɣa qikip Ḫaradaḫta
qedir tikti. 25 Ḫaradaḫdin yoloɣa qikip Makḫilotta qedir tikti. 26 Makḫilottin yoloɣa qikip Taḫatta
qedir tikti. 27 Taḫattin yoloɣa qikip Təraḫta qedir tikti. 28 Təraḫdin yoloɣa qikip Mitḳaḫda qedir
tikti. 29 Mitḳaḫdin yoloɣa qikip Ḫaxmonaḫta qedir tikti. 30 Ḫaxmonaḫtin yoloɣa qikip Moxərotta
qedir tikti. 31 Moxərottin yoloɣa qikip Bənə-Yaakanda qedir tikti. 32 Bənə-Yaakandin yoloɣa
qikip Hor-Ḫagidgadḳa berip qedir tikti. 33 Hor-Ḫagidgadtin yoloɣa qikip Yotbataḫḳa kelip qe-
dir tikti. 34 Yotbataḫtin yoloɣa qikip Abronaḫḳa kelip qedir tikti. 35 Abronaḫtin yoloɣa qikip
Əzion-Gəbərgə kelip qedir tikti. 36 Əzion-Gəbərdin yoloɣa qikip Zin qəlidə, yəni Ḳadəxtə qedir

---

32:41 «Ḫawwot-Yair» — «Yairning yeziliri» degən mənidə.
33:3 «mərdanilik bilən» — ibraniy tilida «ḳolini yuḳirioɣa kətürgən ḫalda».
33:3 Mis. 12:37
33:4 «Pərwərdigar Misirliḳlarning məbudlirining üstidin ḫəküm qüxürdi» — «Mis.» 12:12ni wə izaḫatini kərüng.
33:6 Mis. 13:20
33:7 Mis. 14:2
33:8 Mis. 15:22, 23
33:9 Mis. 15:27
33:11 Mis. 16:1
33:14 Mis. 17:1
33:15 Mis. 19:1
33:16 Qəl. 11:34, 35
33:30 Ḳan. 10:6

tikti. 37 Qadəxtin yoloŋa qikip Edom zeminining qegrisidiki Hor teoŋida qedir tikti. 38 Israillar Misir zeminidin qikkandin keyinki kirikinqi yili bəxinqi ayning birinqi küni, kahin Harun Pərwərdigarning əmri boyiqə Hor teoŋioŋa qikip xu yərdə əldi. 39 Harun Hor teoŋida ölgən qeoŋida bir yüz yigirmə üq yaxta idi.

40 U qaoŋda, Kanaan zeminining jənubida turuxluk Kanaaniylarning padixahi Arad Israillar keliwetiptu dəp angliŋanidi. 41 Israillar Hor teoŋidin yoloŋa qikip Zalmonahta qedir tikti. 42 Zalmonahdin yoloŋa qikip Punonoŋa kelip qedir tikti. 43 Punondin yoloŋa qikip Obotka kelip qedir tikti. 44 Obottin yoloŋa qikip Moabning qegrisidiki Iyə-Abarimoŋa kelip qedir tikti. 45 Iyimdin yoloŋa qikip Dibon-Gadka kelip qedir tikti. 46 Dibon-Gadtin yoloŋa qikip Almon-Diblatayimoŋa kelip qedir tikti. 47 Almon-Diblatayimdin yoloŋa qikip Neboning aldidiki Abarim taoŋlikioŋa kelip qedir tikti. 48 Abarim taoŋlikidin yoloŋa qikip Yerihoning udulida Iordan dəryasining boyidiki Moab tüzləngliklirida qedir tikti. 49 Moab tüzləngliklirida Iordan dəryasini boylap tikkən qedirliri Bəyt-Yəximottin tartip Abəl-Xittimoŋiqə bardi.

50 Pərwərdigar Moab tüzlənglikliridiki Iordan dəryasi boyida Yerihoning udulida Musaoŋa səz kilip mundak dedi: —
51 Sən Israillaroŋa səz kilip mundak buyruoŋin: — «Silər Iordan dəryasidin ətüp Kanaan zemininioŋa kəlgən qeoŋinglarda, 52 zemindiki barlik turuwatkanlarni aldinglardin haydiwetinglar, ularning barlik oyma, kuyma butlirini qekip taxlanglar həm barlik «yukiri jay»lirini wəyran kilip taxlanglar. 53 Silər xu zeminni igiləp makanlixinglar, qünki Mən u zeminni silərgə miras kilip bərgənmən. 54 Silər jəmət boyiqə qək taxlap, zeminni əzünglərgə miras kilip elinglar; adimi köprəklərgə köprək miras bəlüp beringlar; adimi azraklaroŋa azrak miras bəlüp beringlar; qək taxlanoŋanda kimlərgə kəyər qikkan bolsa, xu yər uning mirasi bolsun; silər miraska ata kəbilə-jəmət boyiqə warislik kilinglar. 55 Halbuki, əgər u zeminda turuwatkanlarni aldinglardin haydiwətmisənglar, ulardin kelip kaloŋanlar qokum közünglərgə tikən, bikininglaroŋa yantak bolup sanjilidu, turoŋan zemininglarda silərni parakəndə kilidu; 56 wə xundak boliduki, Mən əslidə ularoŋa kandak muamilə kilmakqi boloŋan bolsam, silərgə xundak muamildə bolimən».

Kanaan zeminining qegrasi

34 1 Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip mundak dedi: —
2 Sən Israillaroŋa səz kilip mundak buyruoŋin: «Silər Kanaan zemininioŋa kirgən qaoŋda, silərgə miras boluxka təksim kilinidioŋan zemin Kanaan zemini bolidu; zeminning bekitilgən jay-qegraliri mundak bolidu: —

33:36 Qəl. 20:1
33:37 Qəl. 20:22
33:38 Qəl. 20:25; Kan. 32:50
33:40 Qəl. 21:1
33:41 Qəl. 21:4
33:43 Qəl. 21:10
33:45 «Iyim» — «Iyə-Abarim» degənning kiskartiloŋan xəkli.
33:49 «Abəl-Xittim» —— «Akatsiyə qimənzarliki» degən mənidə.
33:49 Qəl. 25:1; Yə. 2:1
33:52 ««yukiri jay»lar» — əslidə butpərəslər məbudlirioŋa qokunidioŋan, tawap kilidioŋan taoŋ qokkiliri katarlik jaylar idi. Israillar keyinki wakitlarda xu yərlərdə Pərwərdigaroŋa ibadət kilatti, birak uzun ətməyla butpərəs həlklərgə əgixip xu yərlərni butpərəslik kilidioŋan jaylar kiliwaldi. «Law.» 26:30ni wə izahatini kerüng.
33:52 Kan. 7:2-26
33:54 Qəl. 26:54-65
33:55 Yə. 23:13; Hak. 2:3

[3] Silərning jənub təripinglər Zin qəlidin baxlap Edom qegrisioŋa taḳalsun; andin jənub tərəptiki qegranglar «Xor Dengizi»ning jənub təripining əng ayioŋioŋa yətsun; [4] xu yərdin qegranglar «Serik Exək dawini»ning jənub təripidin burulup zinoŋa ətsun; uning ayioŋi toptooŋra Ḳadəx-Barneaning jənubida bolidu; andin u yərdin yənə Ḥazar-Addaroŋa berip, Azmonoŋa tutixidu; [5] andin qegra Azmondin burulup mengip, Misir eḳinioŋa baridu wə dengizoŋiqə tutixidu.

[6] Kün petix tərəptə qegranglar «Uluoŋ dengiz»ning əzi bolidu, yəni uning boyliri bolidu; mana bu silərning kün petix tərəptiki qegranglar bolidu.

[7] Ximal tərəptiki qegranglar mundaḳ bolidu: — «Uluoŋ dengiz»din baxlap ḥor teoŋioŋiqə pasil sizilsun; [8] pasil sizikį Ḥor teoŋidin baxlap Hamat eoŋizioŋa sozulup, andin qegra Zədadḳa tutaxsun; [9] qegra yənə Zifronoŋa ətüp Ḥazar-Enanda ahirlaxsun; mana bu silərning ximaliy qegranglar bolidu.

[10] Andin xərḳiy qegrayinglarning pasil sizikį Ḥazar-Enandin Xefamoŋiqə sizilsun. [11] Bu qegra Xefamdin Ayinning kün qiḳix təripidiki Riblaḥḳa qüxidu; andin qegra xu yərdin qüxüp Kinnərət dengizining dawinidin ətüp kün qiḳix tərəpkə tutixidu. [12] Andin qegra təwənləp Iordan dəryasini boylap qüxüp, Xor Dengizioŋiqə yətsun. Mana bu qegralar bilən bekitilgən zemininglar bolidu».

[13] Musa Israillaroŋa səz ḳilip mundaḳ dəp buyrudi: — «Mana bu Pərwərdigar toḳḳuz ḳəbilə wə yerim ḳəbiligə təḳdim ḳilinsun dəp buyruoŋan, qək taxlinix arḳilik əzünglar warislik ḳilidioŋan zemininglar bolidu; [14] qünki Rubən ḳəbilisidikilər ata jəməti boyiqə wə Gad ḳəbilisidikilər ata jəməti boyiqə əz mirasioŋa alliḳaqan warislik ḳilip uni igiligən, Manassəḥning yerim ḳəbilisimu əz mirasioŋa warislik ḳilip uni igiligən; [15] Bu ikki ḳəbilə wə yerim ḳəbilə Yerihoning udulida, Iordan dəryasining xərḳiy ḳiroŋiḳidiki kün qiḳix tərəptə əz miraslirini elip boloŋan».

Zeminni təḳsim ḳilixḳa nazarət ḳiloŋuqi hadimlar

[16] Pərwərdigar Musaoŋa səz ḳilip mundaḳ dedi: — [17] Təwəndikilər zeminni silərgə təḳsim ḳilip bərgüqilərning isimliki: — Kaḥin Əliazar wə Nunning ooŋli Yəxua. [18] Silərmu yənə zemin təḳsim ḳilixḳa yardəmlixix üqün ḥər ḳəbilidin birdin əmir tallap beringlar.

[19] Bularning ismi mundaḳ: — Yəḥuda ḳəbilisidin Yəfunnəḥning ooŋli Kaləb. [20] Ximeon ḳəbilisidikilərdin Ammiḥudning ooŋli Xəmuəl. [21] Binyamin ḳəbilisidin Kislonning ooŋli Əlidad. [22] Dan ḳəbilisidikilərdin Yoglining ooŋli, əmir Bukki idi. [23] Yüsüpning əwladliridin: — Manassəḥ ḳəbilisidikilərdin Əfodning ooŋli əmir Ḥanniyəl [24] ḥəm Əfraim ḳəbilisidikilərdin Xiftanning ooŋli əmir Kəmuəl. [25] Zəbulun ḳəbilisidikilərdin Parnaḳning ooŋli əmir Əlizafan; [26] Issakar ḳəbilisidikilərdin Azzanning ooŋli əmir Paltiyəl; [27] Axir ḳəbilisidikilərdin Xelomining ooŋli əmir Ahiḥud; [28] Naftali ḳəbilisidikilərdin Ammiḥudning ooŋli əmir Pədaḥəl idi.

[29] Mana bular Pərwərdigar əmr ḳilip Israillaroŋa Ḳanaan zeminidiki miraslirini təḳsim ḳilixḳa bekitkənlər idi.

34:3 «Xor Dengizi» — yənə «Ölük Dengiz» dəpmu atilidu.
34:3 Yə. 15:1
34:4 «Serik Exək dawini» — ibraniy tilida «Akrabbim dawini».
34:6 «Uluoŋ dengiz» — ḥazir «Ottura dengiz» dəp atilidu.
34:8 «Hamat eoŋizi» — yaki «Libo-Hamatḳa».
34:11 «Kinnərət dengizi» — yaki «Kinnərət kəli» keyin «Galiliyə dengizi», «Tiberius dengizi» dəpmu ataloŋan. «Kinnərət»ning mənisi «qiltar» — kəlning xəkli qiltarsimandur.
34:17 Yə. 14:1
34:19 «Yəḥuda Yəḥuda ḳəbilisidin» — yaki «Yəḥuda ḳəbilisi üqün».
34:20 «Xəmuəl» — yaki «Samuil».

Lawiylarning xəḥərliri

35 [1] Pərwərdigar Yerihoning udulida, Iordan dəryasining boyidiki Moab tüzlənglikliridə Musaoƣa səz kilip mundak dedi: —
[2] Sən Israillaroƣa mundak əmr kil, ular miras kilip erixkən zemindiki bəzi xəḥərlərni Lawiylarning olturuxioƣa bərsun; u xəḥərlərning əpqərisidiki yaylaklarnimu Lawiylaroƣa bərsun. [3] Xundak kilip ularning turidioƣan xəḥərliri bolidu wə xu xəḥərlərgə təwə yaylaklaroƣa ularning qarpayliri, baxka mal-mülükliri ḥəmdə barlik ḥaywanliri orunlaxturulidu.
[4] Silər Lawiylaroƣa beridioƣan xəḥərlərdiki yaylaklar sepilidin baxlap ḥesablioƣanda ming gəz bolsun. [5] Silər yənə xəḥər sirtidin kün qikix tərəpkə karap ikki ming gəz, jənub tərəpkə karap ikki ming gəz, kün petix tərəpkə karap ikki ming gəz, ximal tərəpkə karap ikki ming gəz əlqənglar, xəḥər otturida bolsun; xəḥərlər ətrapidiki muxu yərlər ular üqün yaylaklar bolsun. [6] Silər Lawiylaroƣa bərgən xəḥərlər iqidə altə xəḥər «panaḥlik xəḥiri» bolsun; silər xularni adəm əltürüp koyoƣan kixilərning xu xəḥərlərgə kəqip beriwelixioƣa bikitinglar; bulardin baxka ularoƣa yənə kirik ikki xəḥər beringlar. [7] Silər Lawiylaroƣa beridioƣan xəḥərlər jəmiy kirik səkkiz bolup, xu xəḥərlər bilən ularoƣa təwə yaylaklar ularoƣa berilsun. [8] Silər ularoƣa beridioƣan xu xəḥərlər Israillar miras kiloƣan təwəliklərdin bolsun; adimi kəprək boloƣanlardin kəprək, adimi azrak boloƣanlardin azrak elinglar; ḥərbir kəbilə əzigə təksim kilinoƣan miraska asasən xəḥərlərdin bəzilirini elip Lawiylaroƣa təksim kilip bərsun.

Panaḥlik xəḥirliri
«Kan» 19:1-13; «Yəxua» 20:1-9ni kərüng

[9] Pərwərdigar Musaoƣa səz kilip mundak dedi: —
[10] Sən Israillaroƣa mundak degin: «Silər Iordan dəryasidin ətüp Kanaan zeminiƣa kirgininglarda, [11] tasadipiyliktin adəm əltürüp koyoƣanlarning panaḥlinixi üqün kəqip beriwelixioƣa birnəqqə xəḥər tallap bekitinglar. [12] Xundak kiloƣanda bu xəḥərlər adəm əltürgüqi taki jamaət aldida sorakka tartiloƣuqə, kisaskarning əltürüp koyuxidin panaḥlinidioƣan xəḥərlər bolidu. [13] Silər bekitkən bu xəḥərlər silərgə panaḥlinidioƣan altə xəḥər bolidu. [14] Panaḥlik xəḥiri üqün Iordan dəryasining kün qikix təripidə üq xəḥər, Kanaan zeminidimu üq xəḥərni ayrip koyunglar.
[15] Bu altə xəḥər Israillar, yat əldikilər wə ularning arisida arilixip olturoƣan musapirlar üqün panaḥlik xəḥərliri bolsun; tasadipiyliktin adəm əltürüp koyoƣan ḥərbir kixi xu yərlərgə kəqixka bolidu.
[16] — Əgər biraw təmür əswab bilən urup adəm əltürüp koyoƣan bolsa, u kəstən adəm əltürgən katil bolidu; kəstən adəm əltürgüqi jəzmən əltürülüxi kerək. [17] Əgər biraw kol kətürüp adəm

---

35:2 Yə. 21:2
35:4 «gəz» — Mukəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz»ni bəlkim bir «jəynək» deyixkə tooƣra kelidu — yəni adəmning jəynikidin barmaklirining uqioƣiqə boloƣan arilik (təḥminən 45 santimetr).
35:5 «ayətning xərḥi» — muxu ayəttiki «ikki ming gəz» bəlkim xu yaylaklarning uzunluki boluxi mumkin. Demək, Lawiylarning ular turidioƣan xəḥər ətrapida ularoƣa yaylik kilip ayriloƣan tət parqə yeri bar idi; ḥərbir parqə yər sepiloƣa yandax bolup, uzunluki ikki ming gəz, kəngliki bir ming gəz kelətti.
35:6 «qüxənqisi» — təwəndiki 10-34-ayətlərdiki kanunni kərüng.
35:6 Yə. 21:21
35:8 «panaḥlik xəḥərliri» — Lawiylar yaloƣuz bu xəḥərlərdə turoƣan əməs; birak bəlkim əzliri xu xəḥərlərdin turuxka halioƣan əylərni ətraptiki kəbilidikilərdin awwal tallax ḥokuki boluxi mumkin. Məsilən, «Ḥak.» 9:1də «Xəkəm» (Lawiylarning bir xəḥiri)də yənə «Abimələk wə kerindaxliri» turatti.
35:10 Kan. 19:2; Yə. 20:2
35:12 «Kisaskar» ***yaki «kisas aloƣuqi»»*** — (ibraniy tilida «goel») muxu yərdə əltürülgüqining yekin bir tuoƣkinini kərsitidu. Birsi baxka birsini (məyli kəstən yaki kəstən bolmisun) əltürgən bolsa, əltürülgüqining ailisidin birsi «kan kisasi alimən» degən bir kixi əltürgüqining kenini elix ḥokuki bar idi. «Panaḥlik xəḥərlər» degən nizam-tüzüm əltürüx ixning katillik yaki tasadipiyliktin boloƣanlikini enikləxka yitərlik wakit bolsun degən məksət bilən bekitilgən. «Goel» tooƣruluk yənə «Ayup» 19:25 wə izaḥatini kərüng.
35:14 Kan. 4:41; Yə. 20:8

əltürgüdək tax bilən urup adəm əltürüp qoyoɣan bolsa, u qəstən adəm əltürgən qatil bolidu; qəstən adəm əltürgüqi jəzmən əltürülüxi kerək. 18 Əgər biraw adəm əltürgüdək kaltək bilən urup adəm əltürüp qoyoɣan bolsa, u qəstən adəm əltürgən qatil bolidu; qəstən adəm əltürgüqi jəzmən əltürülüxi kerək. 19 Qan qisas aloɣuqi kixi xu qatilni əltürsun; u qatilni uqratqan yeridə əltürsun. 20 Əgər biraw əqmənlik bilən birsini ittirip yiqitiwetip yaki məküp turup birər nərsə etip əltürüp qoyoɣan bolsa, 21 yaki əqəkixip muxt bilən urup əltürüp qoyoɣan bolsa, adəm uroɣuqi jəzmən əltürülüxi kerək, qünki u qatil bolidu; qan qisas aloɣuqi kixi qatilni uqrioɣan yərdə əltürüwətsun.
22 Lekin u adəmning əqi yoq, tasadipiy ittiriwetix yaki məqsətsizla birər nərsə etip, 23 yaki adəm əltürgüdək hərqandaq bir taxni adəmni kərməy etip selip, adəm əltürüp qoyoɣan bolsa, uning əslidə uningoɣa heqqandaq əqi bolmisa, uningoɣa ziyankəxlik qilix niyitimu bolmisa; 24 bundaq əhwalda, jamaət xu qanun-həkümlərgə asasən adəm əltürgüqi bilən qan qisas aloɣuqi otturisida kesim qilsun. 25 Jamaət tasadipiy adəm əltürüp qoyoɣuqini qan qisas aloɣuqi kixining qolidin jəzmən qutquzuwalsun; ular uni qeqip beriwaloɣan panahlik xəhirigə aman-esən qayturup bərsun; andin muqəddəs may bilən məsihləngən bax kahin əlüp kətküqə u xu xəhərdə tursun.
26 Lekin tasadipiyliqtin adəm əltürüp qoyoɣan kixi əgər qeqip beriwaloɣan panahlik xəhirining təwəsidin qikip kətkən bolsa, 27 xundaqla qan qisas aloɣuqi kixi uni panahlik xəhirining pasillirining sirtida uqritip kelip əltürüwətkən bolsa, undaqta qan qisas aloɣuqi qan tөküx gunahini tartmaydu; 28 qünki tasadipiyliqtin adəm əltürüp qoyoɣan kixi əslidə bax kahin əlüp kətküqə panahlik xəhiridə turuxi kerək idi; bax kahin əlüp kətkəndin keyin əz təwəliki boloɣan zeminoɣa qaytip barsa bolidu.
29 — Bular silər turuxluq həmmə yərdə əwladmu-əwlad qanun-bəlgilimilər bolsun.
30 Baxqa birsini əltürgən qatilni bolsa, birnəqqə guwahqining guwahliqidin keyin andin əltürüxkə bolidu; lekin pəqət birla guwahqining guwahliqi bolsa, u uni əltürüxning səwəbi bolmaydu.
31 Əlümgə layiq gunah ətküzgənlərgə, yəni qəstən adəm əltürgənlər üqün silər heqqandaq töləm pulini qət'iy qobul qilmanglar; undaq kixi jəzmən əltürülüxi kerək. 32 Xuningdək panahlik xəhərgə qeqip beriwaloɣan kixi üqün bax kahin əlüp ketixtin ilgiri əz yerigə qaytip keliwelixioɣa heqqandaq töləm pulini qət'iy qobul qilmanglar.
33 Xundaq qilsanglar, əzünglar turoɣan zeminni buloɣioɣan bolmaysilər, qünki qan zeminni buloɣaydu; zeminda tөkülgən qanoɣa dəl xu qanni tөkkən kixining əz qenidin baxqa heqqandaq kəfarət kəltürüxkə bolmaydu. 34 Əzünglar olturoɣan zeminni, yəni Mən Əzüm makan qiloɣan zeminni buloɣimanglar; qünki Mən Pərwərdigar Israillar arisida makan tutquqidurmən.

Ayal mirashorning turmux quruxi tooɣrisidiki nizam

36 1 Yüsüp əwladlirining jəmətliridin Manassəhning nəwrisi, Makirning ooɣli Gileadning əwladlirining jəmət baxlikliri Musa wə Israillarning kattiliri boloɣan əmirlərning aldioɣa kelip mundaq dedi: — 2 «Pərwərdigar ilgiri oɣojamoɣa qək taxlap zeminni Israil həlqigə miras qilip təqsim qilip berixni buyruoɣan; oɣojammu Pərwərdigarning qerindiximiz Zəlofihadning mirasini uning qizlirioɣa təqsim qilip berix tooɣrisidiki buyruqinimu aloɣan. 3 Lekin, ular Israillarning baxqa qəbilisidikilərgə yatlik bolup kətsə, ularning mirasimu ata-bowilirimizning mirasidin qikip ularning ərlirining qəbilisining mirasioɣa qoxulup ketidu; undaq boloɣanda

35:20 Qan. 19:11
35:22 «məqsətsizla» — ibraniy tilida «məküngən halda əməs bolup...».
35:30 Qan. 17:6; 19:15
36:2 Qəl. 26:55, 56; 27:7; 33:54; Yə. 17:3, 4

biz qək taxlap erixkən miras tügəydu. [4] Israillarning «azadlik yili» kəlgəndə ularning mirasi ularning ərlirining kəbilisining mirasioɣa koxulup ketidu; bundak boloɣanda ularning mirasi bizning ata-bowilirimizning mirasidin elip ketilidu».
[5] Musa Pərwərdigarning səzi boyiqə Israillaroɣa səz kilip mundak əmr kilip: — Yüsüp kəbilisidikilər tooɣra eytidu. [6] Zəlofihadning kizliri tooɣrisida Pərwərdigarning buyruoɣini mundak: «Ular əzliri halioɣan ərgə yatlik bolsa boluweridu, lekin əz jəməti, əz ata kəbilisidin boloɣan birigə yatlik boluxi kerək. [7] Xundak boloɣanda Israillarning mirasi bir kəbilidin yənə bir kəbiligə yətkilip kətməydu; Israillarning hərbiri əz ata-bowilirining kəbilisining mirasini qing tutup koyup bərməsliki kerək. [8] Israillarning hərbiri əz ata-bowilirining mirasini igiləx üqün Israil kəbililiridin miraska warislik kiloɣan hərbir kiz-ayal əz ata-bowilirining kəbilisidin boloɣan birsigə yatlik boluxi kerək. [9] Muxundak boloɣanda, Israillarning mirasi bir kəbilidin yənə bir kəbiligə yətkilip kətməydu; qünki Israil kəbililiri əz mirasini kolidin bərməsliki kerək, — dedi.
[10] Pərwərdigar Musaoɣa kandak əmr kiloɣan bolsa, Zəlofihadning kizlirimu xundak kildi. [11] Zəlofihadning kizliridin Mahlah, Tirzah, Hoglah, Milkah wə Noahlar əz taoɣilirining ooɣullirioɣa yatlik boldi. [12] Ular Yüsüpning ooɣli Manassəhning əwladlirining jəmətidikilərgə yatlik boldi; ularning mirasi yənila atisining kəbilisi iqidə kaldi.
[13] Bular Pərwərdigar Yerihoning udulida, Iordan dəryasining boyidiki Moab tüzlənglikliridə Musaning wasitisi bilən Israillaroɣa buyruoɣan əmrlər wə həkümlərdur.

36:4 «azadlik yili» — əslidə ibraniy tilida «buroɣa (qelix) yili» dəp atilatti. Keyin, uning qüxənqisi tezla «azadlik yili», «xadlik yili» degəngə əzgərdi. «Law.» 25-bab, bolupmu 25:10 wə izahatini kərüng.
36:11 Qəl. 27:1

Ḳoxumqə səz

Biz «Qəl-bayawandiki səpər»din ḳaysi sawaḳ, ḳaysi ibrətlərni alimiz?

«Kirix səz»imizdə eytḳinimizdək, «Qəl-bayawandiki səpər» degən kitab Hudaning tohtawsiz kərsətkən xapaətliri wə məjizilik təminləxlirigə muhalip kelidiоɣan xükürsizlik, ixənqsizlik wə asiylikni hatiriligən bir tarihtur. Buningdin Israilning axu dəwridiki adəmlərni ziyadə rəzil yaki xu dəwrni intayin ḳəbiḥ bir dəwr ikən, ḥeqbolmiоɣanda biz ulardin yahxikənmiz, degən hulasigə keləmduḳ?

Biz xundaḳ bir hulasigə ḳət'iy kəlməslikimiz kerək. Kim bilidu, biz ohxax əḥwallar astida nemə ixlarni ḳilattuḳkin? Dərwəḳə, biz Yərəmiya Pəyоɣəmbərning təlimidin xundaḳ qüxiniximiz kerəkki, «Ḳəlb ḥəmmidin aldamqi, uning dawasi yoḳtur. Kimmu uni qüxinəlisun?» («Yər.» 17:9). Israil əz gunaḥida kərünginidə baxḳa insanlardin bəttər boloɣan əməs, bəlki «Hudaning ḳanun-əmrlirining sinaxliri wə təkxürüxliri astida (pax ḳilinoɣan) insaniyətning bir əwrixkisi boloɣan, halas» deginimiz tüzük. Ularning kənglidə yoxurun bolup kəlgən nuroɣun gunaḥ wə ixənqsizlik əslidə bar idi, xundaḳla «normal əḥwalda» ular dawamlik yoxurun ḳalatti; Hudaning Israiloɣa tapxuroɣan ḳanun əmrliri bolsa xu yoxurun gunaḥ wə ixənqsizlikni pax ḳilix ḳorali boloɣan, halas («Rim.» 7:13, «Gal.» 3:24-25). Əgər Hudaning ḥeqḳandaḳ siniḳi bolmisa, muxundaḳ gunaḥlar yoxurun ḳeliweridu, əlwəttə. Ularning pajiəlik tarihidin paydilinip, ḥərbirimiz əzimizning gunaḥkar təbiitimizning Israil həlḳining ixlirida əks etilgənlikini biliximiz kerək.

Ḳədimki zamandiki bir alim mundaḳ dedi: — «Huda üqün Əz həlḳini Misirdin qiḳirix asan gəp, lekin Əz həlḳining ḳəlbidin Misirni qiḳirix (Misiroɣa baoɣliḳ arzu-ḥəwəslər, gunaḥlar wə butpərəslikni qiḳirix) intayin təs boldi!». Əz həlḳini Misirdin ḳutḳuzuxta pəḳət jismaniy məjizilərla kerək idi. Lekin ḳəlbimiz, roḥimizni əzgərtip paklap sap ḳilix roḥiy məjizidindur; buning əməlgə exixida Rəb Əysa Məsiḥning ələüxi wə ölümdin tirilixi kerək idi. Hudaoɣa ming təxəkkur, bu uluoɣ ix barliḳ etiḳad ḳiloɣanlar üqün əməlgə axuruloɣan reallikтur!

Etiḳad ḳiloɣan bolsaḳ, rosul Pawlusning məzkur kitabta hatiriləngən wəḳələr üstidə tohtaloɣan səzlirigə kəngül bələyli: —

«Qünki, i ḳerindaxlar, mən silərning ata-bowilirimizning ḥəmmisining bulut astida yürgənlikidin wə ḥəmmisining dengizdin ətüp mangoɣanlikidin həwərsiz yürüxünglarni halimaymən; ularning ḥəmmisi bulutta ḥəm dengizda Musaning yetəkqilikigə qəmüldürülgən; ularning ḥəmmisi ohxax roḥiy taamni yegən, ḥəmmisi ohxax roḥiy iqimlikni iqkən; qünki ular əzlirigə ḥəmraḥ bolup əgixip yürgən roḥiy uyultaxtin iqətti (əməliyəttə, muxu uyultax Məsiḥning Əzi idi); xundaḳtimu, Huda ularning kəpinqisidin razi bolmioɣanidi; qünki Hudaning jazasi bilən «ularning jəsətliri qəl-bayawanda qeqilip ḳaloɣan».

Əmma bu ixlar ularning bexioɣa bizlərgə misal-bexarət bolsun üqün qüxkənidi; buningdin məḳsət bizning ularning yaman ixlaroɣa ḥəwəs ḳiloɣinidək ḥəwəs ḳilmasliḳimiz üqündur. Silər yənə ularning bəzilirigə ohxax butḳa qoḳunidioɣanlardin bolmanglar; bular tooɣruluḳ: «həlḳ yəp-iqixkə ulturdi, andin kəyp-sapaoɣa turdi» dəp pütülgən. Biz yənə ularning bəzilirining buzuḳluḳ ḳiloɣinidək buzuḳluḳ ḳilmayli; qünki xu wəjidin ulardin yigirmə üq ming kixi bir

kündila əldi. Yənə ularning bəzilirining Məsiḥni sinioɣinidək Məsiḥni sinimayli; qünki xu səwəbtin ular yilanlar qeḳixi bilən ḥalak boldi. Yənə ularning bəziliri aoɣrinoɣandək aoɣrinip ḳaḳximanglar — nətijidə, ular jan aloɣuqi pərixtə təripidin əltürüldi. Əmdi bu wəḳələrning ḥəmmisi ularning bexioɣa bexarətlik misallar süpitidə qüxkən wə ahirḳi zamanlar beximizoɣa keliwatḳan bizlərning ulardin sawaḳ-ibrət eliximiz üqün hatiriləngənidi. Xuning bilən «Mən qing tirəp turmaḳtimən» degən kixi əzining yiḳilip ketixidin ḥezi bolsun!» («1Kor.» 10:1-12).

Zina ḳildi dəp ərz ḳilinoɣan ayalni «lənət kəltüridioɣan aləm süyi» bilən sinax usuli wə nizamida (5:11-31) — barawərsizlik barmu-yoḳ?

Bəzilər bu nizam bəlgilimini oḳup: «Nemixḳa bundaḳ sinax pəḳət ayal kixilərgila ixlitilgən? Ayal kixi əz eri tooɣruluḳ «U zina ḳildi» dəp gumanlanoɣan bolsa, bu sinax usulini nemixḳa ərgə tətbiḳlaxḳa bolmaydu» dəp oylixi mumkin.

Əməliyəttə bolsa bu soal «Təwrat-Injiloɣa asasən, ər-ayallik munasiwət ḳandaḳ boluxi kerək?» degən tehimu kəng soalning bir ḳismidur; muxu yərdə biz uningoɣa pəḳət bir ḳismən jawab berəliximiz mumkin. Ḥəmmidin awwal xuni enik bayan ḳiliximiz kerəkki, Təwrat ḥəm Injildiki təlimgə asasən «Ayal kixi ər kixining bir hil təəlluḳati, halas», degən uḳum ḳət'iy qətkə ḳeḳilidu. Ḳiz-ayal kixining salaḥiyiti wə ḳimmiti Musaoɣa qüxürülgən muḳəddəs ḳanun aldida, Injildiki təlim aldida ər kixiningkigə op'ohxax. Məsilən, Təwrat boyiqə ayal kixini əltürgən ḳatil wə ər kixini əltürgən ḳatil ohxaxla əlüm jazasini tartatti.

Injilda ər-hotunluḳ tooɣrisidiki berilgən təlim boyiqə ayal kixi Məsiḥgə əgixəy desə, birinqi məs'uliyiti Rəbning Əzigə boysunux, ikkinqidin erigə boysunuxtur; erigə boysunmasliḳning pəḳət bir tooɣra səwəbi bar; mubada eri əzidin birər naəhlaḳ yaki səmimiyətsizlik ḳilixni tələp ḳilsa, undaḳta u boysunmaydu. Baxḳa normal əḥwallarda boysunux uning burqidur. Bu ixlar biz «Korintliḳlaroɣa»(1)»diki izaḥatlar wə «ḳoxumqə səz»də səl təpsiliyraḳ tohtilimiz. Mana bu ḥazirḳi soaldin kəngrək soaldur.

Muxu yərdə «**ḳaroɣix kəltürgüqi aləm süyi**» degən məsilidə ikkinqi bir məsilini, yəni Musa Pəyoɣəmbərning wasitisi bilən tapxuruloɣan ḳanunning məḳsiti wə qəklimiliri tooɣruluḳ bir məsilini uqritimiz. Məsilən, Injilda Rəbbimiz Əzigə əgəxkənlərgə, ər-hotunluḳ tooɣruluḳ pəḳət wapasizliḳ, buzuḳluḳ ḳilix səwəbidin baxḳa, əz jorisioɣa talaḳ berixkə bolmaydu, dəp təlim beridu. Xunga Pəriysilər buni bilip uningdin «**Undaḳta, Musa Pəyoɣəmbər nemə üqün Təwrat ḳanunida ər kixi əz ayalioɣa talaḳ hetini bərsila, uni ḳoyuwetixkə bolidu, dəp buyruoɣan?**» — dəp soraxti. Jawabən Rəbbimiz Təwrattiki ḳanunning qəklimilirini tiloɣa elip mundaḳ dedi: —

«**Tax yürəklikinglardin Musa Pəyoɣəmbər ayalliringlarni talaḳ ḳilixḳa ruhsət ḳiloɣan; lekin aləmning baxlimida bundaḳ əməs idi**» («Matta» 19:8).

Muḳəddəs ḳanun Musa Pəyoɣəmbərning wasitisi bilən tapxuruloɣan qaoɣda Hudaning Məsiḥdə boloɣan toluḳ nijati tehi nazil ḳilinoɣan əməs — xu qaoɣda Məsiḥ tehi əlmigəqkə, Muḳəddəs Roḥ tehi kəlmigən. Biz ḥazir baxḳiqə bir dəwrdə bolup, Hudaning xapaətlik Roḥi etiḳad ḳiloɣuqilarda ixligəqkə: «**Hudaning güzəl haḥixi boyiqə silərning iradə tiklixinglaroɣa wə uni əməlgə axuruxunglarda iqinglarda ixliguqi Uning Əzidur**» («Fil.» 2:13). Etiḳad ḳilsaḳ, Huda bizdin «**tax yürək**»imizni elip taxlap bizgə «**meḥriban bir ḳəlb**» ata ḳilidu («Əz.» 11:19, 36:26). Xuning bilən Hudaoɣa ming təxəkkur, uning barliḳ, toluḳ əmrlirigə əməl ḳilixḳa küq-ḳudritimiz bardur.

Ḥalbuki, Huda Musa arḳilik xu ḳanunni tapxuroɣan Israil xundaḳ əməs idi. Huda ularning ḳəlblirining ḳattiḳliḳini obdan bilətti; ər kixilərgimu ohxax bir sinaḳ usuli bekitilgən bolsa tolimu adil bolatti, lekin u xundaḳ bekitkən bolsimu, Israil ohxaxla xundaḳ bəlgilimigə ḳət'iy riayə ḳilmaytti wə yaki uni burap barliḳ mənisini wə məzmunini uningdin məḥrum ḳilidioɣanliḳini obdan bilətti («Zəbur» 119:126, «Markus» 7:13). Kəp səwəblər iqidə mana bu xundaḳ bəlgilimə berilmigənlikning addiy bir səwəbi bolidu.

Gərqə ayal kixilərgə baoɣlanoɣan 5:11-31də tapxuruloɣan bəlgilimə yuḳirida eytḳinimizdək qəklik boloɣini bilən, uningda Hudaning danaliḳi tolimu küqlük idi. Qünki bu bəlgilimə ayal kixilərni ər-ayallik otturisidiki əng zəhərlik wə hətərlik amillardin biri boloɣan ḥəsəthorluḳtin, xundaḳla ḥəsəthorluḳtin daim qiḳidioɣan zorawanlik muamilidin ḳoɣdax tədbiri idi. Pərwərdigarning xapaiti ḥəm wədisidə turoɣanliḳioɣa tolimu ixəngən ihlasmən bir ayal kixi adalətsizliktin «zina ḳiloɣan» dəp ərz ḳilinoɣan bolsa, əzi xundaḳ bir sinaḳni ətküzsun dəp tələp ḳilatti. Uning eri rət ḳilsa («**kündaxlik «axlik ḥədiyəsi»**» üqün un qiḳaroɣuqi xu ər kixi bolatti, əlwəttə) undaḳta uning ayali xəḥərdiki aḳsaḳal-sotqilardin erining xikayətni tohtitixini tələp ḳilatti. Mubada ər kixi: «Way-wuy, qəldiki azraḳ topa arilaxḳan suni iqkəngə, uningoɣa ḥeq ziyan yətməydu, bu sinaḳ ḥesablanmaydu!» desə, undaḳta u əzining Hudaoɣa ixənmigüqi kapir ikənlikini ispatlioɣan bolidu. Qünki Huda Əzi bekitkən sinaḳḳa «kimning gunaḥi bar, kimning gunaḥi yoḳluḳini ispatlaymən» degən wədisini ḳoxḳanidi.

Musa Pəyoɣəmbər su qiḳirix üqün ḳoram taxni uroɣanda, Huda uni əyibləp: «Meni jamaətning aldida muḳəddəs dəp ḥərmətlimidinglar» dəp, uning gunaḥioɣa bərgən jaza nemixḳa xundaḳ ḳattiḳ boldi? («Qəl.» 20:1-13)

Biz bu ixni hatiriligən munu ayətlərni ḳaytidin oḳuyli: —

«**Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: — Ḥasini ḳolungoɣa al, andin sən akang Ḥarun bilən birliktə jamaətni yioɣip, ularning kəz aldidila ḳoram taxḳa buyruḳ ḳil; xundaḳ ḳilsang ḳoram tax əz süyini qiḳiridu; xu yol bilən sən ularoɣa su qiḳirip, jamaət wə qarpayliri iqidioɣan su berisən.**

Xuning bilən Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə Pərwərdigarning ḥuzuridin ḥasini aldi. Musa bilən Ḥarun ikkisi jamaətni ḳoram taxning aldioɣa yioɣdi wə Musa ularoɣa: — Gepimgə ḳulaḳ selinglar, i asiylar! Biz silərgə bu ḳoram taxtin su qiḳirip berəylimu?! — dedi. Andin Musa ḥasisi bilən ḳoram taxni ikki ḳetim uruwidi, naḥayiti kəp su ekip qiḳti, sudin jamaətmu, qarwa qarpaylarmu iqixti. Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoɣa: —

Silər Manga ixənməy, Israillar aldida Meni muḳəddəs dəp ḥərmətlimigininglar üqün, silərning bu jamaətni Mən ularoɣa təḳdim ḳilip bərgən zeminoɣa baxlap kirixinglaroɣa yol ḳoymaymən, — dedi».

Musa Pəyoɣəmbər muxu yərdə ḳaysi tərəplərdə Pərwərdigaroɣa itaətsizlik ḳiloɣan? Birinqidin, Huda («Mis.» 17:6də hatiriləngən) ilgiriki xuningoɣa ohxap ketidioɣan bir əḥwal astida uningoɣa «**Ḳoram taxni uroɣin**» degən əməs, bəlki «**Uningoɣa səz ḳiloɣin**» dəp buyruoɣan. Musa undaḳ ḳilmidi. Buningoɣa ḳarap Huda uningoɣa «**Silər Manga ixənmidinglar**» dəp əyiblidi.

Ikkinqidin, gərqə həlk xundak kakxap aoɣrinoɣan wə Өzidin gumanlanoɣan bolsimu, mukəddəs yazmilardin karioɣanda Huda xu wakitta ularoɣa oɣəzəpləngən əməs. Gərqə xundak bolsimu, lekin Musa əzi oɣəzəpləndi («Zəb.» 106:32).

Uning üstigə Pərwərdigarning: «**Silər Manga ixənməy, Israillar aldida Meni mukəddəs dəp hərmətlimigənsilər**» degən sözliridin karioɣanda Musaning itaətsizlikidə yukiriki ikki ixtin tehimu eoɣir bir gunahi boloɣan boluxi kerək. Bu sözlər Musa bilən Harunoɣa eytiloɣan, bolupmu Musani kərsitixi kerək. Əmdi Pərwərdigarni «**mukəddəs dəp hərmətləx**» degən ukumning nemə ikənlikini soriximiz kerək. Təwratning baxka yərliridə kərsətkinimizdək, «mukəddəs» degənning birnəqqə tərəpliri bardur. Hudaning Өz xəhsidə barlik yaratkan məwjudatliridin mutlək üstün kandaktur bir hil saplik, paklik, mukəmməllik bardur, U hərdaim «ayrim» turidu. U Yəxaya Pəyoɣəmbərgə məbudlar tooɣruluk gəp kiloɣanda:

«**Mən Pərwərdigardurmən; mening namim xudur;**
Xan-xəripimni baxka birsigə,
Yaki Manga təwə boloɣan mədhiyini oyuloɣan məbudlaroɣa bərməymən» degən («Yəx.» 42:8).

Butlarni qətkə kakidioɣan bu səz Hudaning xan-xəripini Өziningki kilmakqi boloɣan insanlarnimu ohxax qətkə kakidu. Mukəddəs Roh Huda kiloɣan uluoɣ ixlarni insanlarning «Mən kiloɣan» degəndək məoɣulukioɣa kət'iy yol koymaydu. Lekin bizning közkariximizqə Musa Pəyoɣəmbər muxu yərdə dəl xu ixni kiloɣan ohxaydu. U: «**Gepimgə kulak selinglar, i asiylar! Biz silərgə bu koram taxtin su qikirip berəylimu?!**» dedi.

U kandakşigə: — (1) əzi bilən Harunlarni «su bərgüqilər» dəp kərsətsun? (2) əzini wə bəlkim Harunnimu Hudaning Өzigə xerik kilip «biz» desun? Bu «xerik kilix» kupurluk gunahi əməsmu? Mana bu, Musa wə Harunning «**Meni mukəddəs dəp hərmətlimigən**»liki idi.

Rohiy yetəkqilik məs'uliyiti barlar Hudaning padisi boloɣan addiy mömin bəndiliri bilən selixturuloɣanda, Huda təripidin eoɣirrak jaza-tərbiyilərni kəridu («Yak.» 13:1). Xu jaza-tərbiyilərning bir kismi bəzi wakitlarda Hudaning koziliri putlaxturulmasliki üqün ularning köz aldida qüxürilidu. Muxu yərdimu xundak. Musaning naqar ülgisi bilən Israillar gunahka patkuzulmasliki üqün, Pəyoɣəmbər oquk jazalinidu.

Gərqə xu wakitta Musaoɣa zeminoɣa kirixkə yol koyulmioɣan bolsimu, Huda keyin uning könglidiki tələp-təxnani ijabət kiloɣan. Bir ming bəx yüz yildin keyin Musaning rohi «**julaliqta kərünüx**» teoɣi (bəlkim Pələstindiki «Hərmon teoɣi»)da Məsih Əysaning Өzi bilən kərüxtürüldi. Xübhisizki, xu qaoɣda Musa halioɣan bolsa, u Huda wədə kiloɣan zeminoɣa yahxi kariwaloɣan bolatti. Əmma barlik xəripi iqidə kərüngən Hudaning Өz Ooɣli bilən robiro didarlixix həm sirdixixtək kimmətlik pursətkə muyəssər boloɣaqka, bizningqə xu qaoɣda uning xu zeminoɣa karoɣusi yok deyərlik boluximu mumkin idi («Matta» 17:1-13, «Markus» 9:1-12, «Luka» 9:26-36).

«**Hudaoɣa xan-xərəp bərməslik**»tiki yənə bir korkunqluk misal «Ros.» 12:21-23də uqraydu.

(22-24-bablar) Beorning oоɳli Balaam — U kim? Huda uni nemixkа xundak eoɳir jazalidi?

Balaamning tarihi, Balak Padixaһning uni Israillarni kаroɳax üqün yallioɳini Təwrattiki əng oɳəlitə bayanlardin biri boluxi kerək. Uningda birinqi sir — Balaam əzidur, — U zadi kandak adəm?

«Yəxua» 13:22də Balaam «palqi» dəp atilidu. U pəyoɳəmbər əməs, bəlki butpərəslər üqün pal-dəm salidioɳan seһirgər idi. Xu dəwrdiki butpərəslərning kəzkarixiqə, һərhil ilaһlarning əz təsir dairisi yaki baxkuridioɳan zemini boloɳan (kəp yərlərdə hənzularning tutkan buddizmi dəl xundak ukumdidur); həlklərning karixiqə, Balaamdək bir küqlük palqi һərhil ilaһlaroɳa təsir kərsitələydu, dəp oylaytti. Birsi baxkilarni karoɳaxni yaki baxkilaroɳa təsir kərsitixni oylisa, xu kixigə panaһ yaki muһapizətqi boloɳan ilaһ bilən alakə kilip, xu ilaһni xundak kilixkа mayil kilix kerək; bolmisa karoɳax yoli karoɳa kəlməytti. «Mayil kilix» jəryani türlük һaywanlarni kurbanlik kilix, xundakla Balaam tooɳrisidiki bayanda okuoɳinimizdək (23:1-4ni kərüng), xuni kilixta muwapik jayni tepix kerək idi. Balaam Israilning Hudasi Pərwərdigar ikənlikini obdan bilətti, xunga u Israilni karoɳap pul tapmakqi bolsa, Pərwərdigarni xu ixni kilixkа mayil kilix kerək dəp qüxinətti. Balaamning tarihidin karioɳanda, u dəsləptə Pərwərdigarni kəpligən ilaһlarning iqidiki birsi halas, dəp bilgən; uning asman-zeminni yaratkan Pərwərdigardin baxka һeqkandak ilaһning yokluki tooɳrisida həwiri yok idi. Injilda ayan kilinoɳandək, Pərwərdigardin baxka «ilaһlar» bolsa, pəkət adəmlərni əzlirigə ilaһ süpitidə qokunuxkа aldaydioɳan jinlardin ibarət, əlwəttə. Dərwəkə Balaam Israilni karoɳaxtiki yolni izdiginidə, u tezla Pərwərdigarning birdinbir «Ilaһlarning ilaһi» ikənlikini tonup yətkənidi (22:18də u «Pərwərdigar Hudayim» dəydu).

Balakning əlqiliri ikkinqi kətim uni əkelixkə baroɳanda (arilik 150 kilometr idi) Huda uni sinaydu. U yənə bir kətim Israilni karoɳax yolini izdəmdu-yok? Huda allikaqan uningoɳa Israil həlkini karoɳaxkа bolmaydioɳanlikini roxən ayan kiloɳandin keyin, u dərwəkə yənila Hudadin yənə xu ix tooɳruluk soraydu. Bu ixtin keyin uning əz aoɳzidin munu səzlər qikidu: «**Huda insan əməstur, U yaloɳan eytmaydu, yaki adəm balisimu əməstur, puxayman kilmaydu**» (23:19). Uning xuni bilip turup Hudadin karoɳax yolini sorixi Hudaning oɳəzipini kozoɳaydu; əmma Huda uningoɳa ijazət tərikisidə: «**U kixilər seni təklip kilip kəlgən bolsa, ular bilən billə baroɳin, lekin sən Mening sanga eytidioɳanlirim boyiqə ix kilixing kerək**» — dəydu. Huda əməliyəttə uni wə Balakni oquk jazalap, Əz kudritini, xundakla Israiloɳa boloɳan muһəbbitini kərsətməkqi idi. Xunga bu pəkət bir ijazət, əmr əməs idi. Puloɳa kəzi kizirip, əz mənpə'itini kəzləp Hudadin: «Əz niyitingdin yanoɳaysən» dəp tiləx intayin hətərlik ix bolidu. Qünki Balaamning kənglidə pulpərəsliktin baxkа һeqkandak nərsə yok idi. U Hudaning hizmətkari əməs. Xunga Injil bizgə «B**alaamning yoli**» («2Pet.» 2:15) wə «**Balaamning azoɳan yoli**» («Yəһ.» 11) tooɳruluk kattik agaһlanduridu. Muxu «yol» «Hudaning yolida mangimən» dəp turup, pul-mənpəətni kəzləxtin baxkа nərsə əməstur. Bundak yolda mengix Rəbbimizning nəziridə intayin eoɳir gunaһ bolidu. Xuning bilən Pərwərdigarning Pərixtisi Balaam Balak bilən kərüxüxkə ketiwatkinida, uning exikini zuwanoɳa kəltürüp, Balaamning xu gunaһini kattik əyibləydu. Bu wəkə arkilik Balaam Hudaning uningoɳa «Exikingning roһiy kəzliri bar, lekin seningdə yok!» degəndək agaһini kobul kilixi kerək idi (exək Pərwərdigarning Pərixtisini kəridu, Baalam kərməydu).

Balaam Balak təripidin karxi elinoɳandin keyin Hudaning Roһining təsiri astida Israil tooɳruluk tət kətim bexarət berip, ularni Huda təripidin nuroɳun bəht-bərikət kəridu, dəydu. Tətinqi kətimlik bexaritidə u һətta ahirki zamanlar wə Məsiһning kelixi tooɳruluk səzləydu.

Balaq Balaamoɣa qattiq aqqiqlinip, hər ikkisi əz yolioɣa mangidu. Ḥalbuki, keyin Moabiy qiz-ayallar bilən Midiyaniy qiz-ayallar birlixip Israil ərkəklirini buzuqluqqa, andin butpərəslikkə eziqturoɣanliqini bayqaymiz (25:1-3). Xuning bilən Hudaning oɣəzipi Israilning bexioɣa qüxidu. Məzkur kitabta, 31:8də Balaamning Midiyanlar arisida turoɣanliqini bayqaymiz. Midiyanlarning bolsa, yuqirida bayqioɣinimizdək Moabiylar bilən munasiwiti bar idi. 31:16də Midiyaniy qiz-ayallarning Israillarni eziqturuxini əslidə Balaamning əqli ikən, dəp uqimiz: —

«**Qaranglar, dəl xular Balaamning ḥiylə-məsliḥiti bilən Peordiki ixta Israillarni Pərwərdigar aldida gunaḥqa patquzuxi bilən, Pərwərdigarning jamaitigə waba yaoɣuruloɣan əməsmu?**»

Bu əḥwaloɣa qarioɣanda, Balaam əzining Israilni qaroɣiyalmaydioɣanliqini tonup yətkən bolsimu (qünki Huda ular üqün bəht-bərikət bekitkənidi), u yənila ularoɣa ziyan yətküzüxkə rəzil bir tədbirni oylap qikti. Əgər Israillar əzliri Hudaoɣa itaətsizlik qilixqa, xundaqla Uning muqəddəs namini buloɣaxqa eziqturulsa, undaqta əzlirini Hudaning qaroɣixi astida qoyoɣan bolatti. Məlum bir waqitta u muxu təxəbbusini otturioɣa qoyuxqa Balaqning yenioɣa qaytqan bolsa kerək, wə xübḥisizki, u munasip bir tartuqqa igə boldi. Xunga ahir berip, Musa Midiyaniylardin Huda buyruoɣan intiqamni aloɣanda Balaamning ularning arisida əltürülüxi tolimu muwapiq idi (31:8).

Rəbbimiz Əysa Injilning «Wəḥiy» degən ahirqi qismi bilən ahirqi səzini rosuli Yuḥannaoɣa yətküzgən qaoɣda «**Balaamning yoli**» əməs, bəlki «**Balaamning təlimi**» tooɣruluq agaḥlanduridu: —

«**Lekin sanga xu birnəqqə etirazim barki, aranglarda Balaamning təlimigə əgəxkənlərdin bəzilər bolmaqta — Balaam bolsa Balaqqa Israillarni butqa atap qurbanliq qilinoɣan gəxni yeyix wə jinsiy buzuqluq qilixqa azduruxni əgətkənidi**» («Wəḥiy» 2:14).

Xunga «**Balaamning təlimi**» pəqət Hudaning yolidin paydilinip, Hudaning padisidin mal-dunyasini aldap eliwelix bolupla qalmay, yənə ularoɣa: — «Buzuqluq wə butpərəslik ətküzüx gunaḥ əməs, ḥeqwəkəsi yoq» dəp əgitixtinmu ibarət bolidu. Bundaq əḥwal ḥətta Junggo zeminidimu, kəz aldimizda bolmaqta (məsilən «Xərqtin qikkən qaqmaq» degən məzhəptikilərning təlimi xundaqtur). Bundaq lənətlik ixlarni əgitidioɣanlarning bexioɣa Rəbbimizning əng qattiq jazasi qüxməy qalmaydu.

Təwrat - 5-ḳisim
«Ḳanun xərḥi»
(Muḳəddəs Ḳanun — Təwrat Ḳanunining Xəḥri)
Kirix səz

Arḳa kərünüx

Bəzi tərjimilərdə məzkur kitab «Ḳanunning (ḳaytidin) jakarlinixi» (məsilən, hənzuqə tərjimilərdə), «Ikkinqi ḳanun» (grek tili tərjimisidə) yaki «Ḳanun xərḥi» dəp atilidu. Məzkur kitabta Musa əslidə Sinay teoɳida qüxürülgən muḳəddəs ḳanunning bəzi muḥim nuḳtilirini həlḳ üqün ikkinqi ḳetim ḳayta jakarlaydu.

Əslidə Musa pəyoɳəmbərning wasitisi bilən nazil ḳilinoɳan Təwrattiki «Misirdin qiḳix» wə «Kaḥin-lawiylarning dəsturi» degən ḳisimlarda eniḳ hatiriləngən ḳanun-əmrlər nemixḳa yənə Musa təripidin bundaḳ ḳayta jakarlinidu?

Əməliyəttə bu muḳəddəs ḳanun ottuz toḳḳuz yil ilgiri qüxürülgənidi. Əslidə Huda həlḳḳə ḳanun-əmrlirini tapxuroɳandin keyin, u ularni Ḳanaan zeminining qegrisioɳa jaylaxḳan Ḳadəx-Barneaoɳa baxlap kelip, xu yərdə ularoɳa: «**Mən silərgə miras ḳilidioɳan zeminoɳa kirip uni igiləydioɳan waḳtinglar kəldi**» degən hux həwərni yətküzgənidi. Əslidə bundaḳ həwərdin huxal boluxḳa tooɳra kelətti. Həlḳ on ikki adəmni u zemindiki əḥwalni bilip kelixkə əwətti. Ulardin on adəm ḳaytip kelip: «**Bu zemin dərwəḳə süt bilən ḥəsəl ekip turidioɳan munbət zemin ikən; ḥalbuki, uningda turuwatḳanlar gigant adəmlər ikən, ularning nəziridə biz qekətkidək ikənmiz, halas!**» dəp həlḳning kənglini parakəndə ḳildi. Ḳaloɳan ikki qarlioɳuqi, yəni Yəxua wə Kaləb bolsa: «**Dərwəḳə zeminda gigant adəmlər boloɳini bilən, bizni Misir zeminidin ḥərhil məjizə-karamətlər bilən ḳutḳuzup qiḳḳan, qəl-bayawanda yürginimizdə barliḳ ḥajitimizdin toluḳ qiḳḳan Huda bizni xu zeminoɳa kirgüzüp, uni igilitidu wə bu gigant adəmlərni bizgə ozuḳ ḳilip beridu!**» dəp həlḳni rioɳbətləndürdi. Lekin eqinixliḳi xuki, asiy həlḳ imansiz on adəmning həwirini ḳobul ḳilip, iman-ixənqlik Yəxua bilən Kaləbningkini rət ḳildi. Ular Musa wə Ḥarunoɳa narazilik bildürdi, ḥətta ahir berip Yəxua bilən Kaləbni qalma-kesək ḳilmaḳqi boldi.

Təbiiyki, Өzigə biḥərmətlik ḥesablinidioɳan bundaḳ ixənqsizlik Hudaning oɳəzipini ḳozoɳidi. Xuning bilən: «**Manga ixinixni rət ḳilip: «Gigant adəmlər balilirimizni yəp ketidu» degən qonglardin ḥeqḳaysisi bəhtlik zeminoɳa kirəlməydu; baliliri bolsa, ular zeminoɳa kirip uni igiləydu**» degən ḥəkümni anglatti.

Muxu pajiəlik ix Təwrattiki «Qəl-bayawandiki səpər» degən ḳisimda hatiriləngən. Xundaḳ boldiki, Israillar miras ḳilip berilgən zeminoɳa kirixning ornioɳa, Hudaning jazasi bilən yənə bir dəwrni (ḳirik yil) qəl-bayawanda sərgərdan bolup yürüxkə məḥkum ḳilindi. Ottuz səkkiz yil ətkəndə, Huda dəl ularoɳa jakarlioɳandək, Hudaoɳa asiylik ḳiloɳan yigirmə yaxtin yuḳiri boloɳan ḥərbir adəm ölüp tügidi. Pəḳət Yəxua bilən Kaləb tirik ḳaldi. Ular bilən u zeminoɳa təng kirixkə təyyar turoɳan yengi bir dəwr adəmliri xu zeminning qegrisi aldida turuwatatti. Bundaḳ əḥwal

astida bu yengi dəwr üqün Musa pəyoɣəmbərning: (a) Hudaning qandaq qilip ata-bowilirini Misirdiki qulluqtin qiqirip məjizə-karamətlər bilən qutquzoɣanliqini, xundaqla qəl-bayawandin ətüxkə yetəkligən tarihni bayan qilixi; (ə) Ata-bowilirioɣa alliburun tapxuruloɣan qanun-əmrlərning muḥim təpsilatliri ḥəm jəwḥiri, xuningdək zeminoɣa kirgəndin keyinki yengi əḥwallaroɣa baoɣlanoɣan yengi qanun-əmrlərni jakarlixi; (b) Ularning keləqiki tooɣruluq bexarət berixi tolimu zərür idi.

«Muqəddəs qanun xərḥi» degən kitabning dəl bu üq qisimoɣa bəlüngənlikini bayqaymiz, ular təwəndikidək: —

(a) Ətmüx; Hudaning həlqkə kərsətkən məjizə-karamətliri (1:1-4:43)
(ə) Ḥazirqi əḥwal; kona əmrlərning qaytidin jakarlinixi, yengi əmrlərning qoxuluxi (4:44-26:19)
(b) Kəlgüsi zamanlar; bexarətlər wə agaḥlar (27:1-34:12)

Huda alliqaqan Musaoɣa əz əlümi tooɣruluq agaḥlandurup qoyoɣanidi. Məzkur kitabning ahirqi babida xu ix (bəlkim Yəxua pəyoɣəmbər təripidin) hatiriləngən. Musa pəyoɣəmbər dəl bu qanun-əmrlər wə jekiləxlirini həlqkə tapxuroɣandin keyin «taoɣqa qiqip,... Pərwərdigarning aldida əldi».

Xuning bilən «muqəddəs qanun xərḥi» degən kitabni atining əz balilirioɣa tapxuroɣan ahirqi səzliri yaki wəsiyiti deyixkə bolidu. Kitab yənə qədimki waqitlardiki padixaḥlar əz həlqi bilən kelixip tüzgən bir «əḥdinamə» xəklididur — demək, Huda məzkur kitabta Əzining Israil bilən boloɣan əḥdisini qaytidin bayan qilidu. Xunga kitabni oquoɣan ḥərbir Israil həlqi dərḥal: «Huda dərwəqə bizning Padixaḥimizdur, bizmu Uningoɣa has həlqmiz» dəp bilip yetidu.

Əlwəttə, biz «qoxumqə səz»imizdə oqurmənlərning dikqitini kitabning alaḥidə qiziq nuqtilirioɣa yaki qüxinixkə təsrək bolidioɣan bəzi yərlirigə tartimiz. Biraq buningdin awwal oqurmənlərgə tət ix tooɣruluq səl tohtaloɣimiz kelidu: —

(a) Məzkur kitabta berilgən kəp əmrlər Qanaan zeminida turuwatqan əllərning ix-əməllirining dəl əksini kərsitidu. Məsilən, Huda ularoɣa butpərəslikning barliq xəkil-türlirigə, palqiliq wə jinkəxlik qilix (yəni jinlaroɣa qarax)qa, insanlarni soyup qurbanliq qilixqa, ḥərhil jinsiy buzuqluq, jümlidin oɣəyriy ḥəwəslərning kəynigə kirip bəqqiwazliq wə yekin tuoɣqanliri bilən zinahorluq qilixqa, meyiplaroɣa rəḥimsizlik qilixqa, kerilaroɣa biḥərmətlik qilixqa qət'iy qarxi turunglar dəp agaḥlanduridu. Bularning ḥəmmisi dəl əyni waqittiki Qanaanliqlar arisida kəng tarqaloɣan adətlər boloɣanidi. Məsilən, Israillaroɣa qaritiloɣan «Sən ooɣlaqni anisining sütidə qaynitip pixursang bolmaydu» degən bir əmrmu bayan qilinidu (21:14). Bundaq əmrning əhlaqiy əḥmiyiti barmu-yoq? — degən soal kallimizni qaymaquruxi mumkin. Əməliyəttə Qanaaniylar arisida: «Ooɣlaqni anisining sütidə pixursaq, uni əz anisi bilən qetixturoɣanoɣa barawər bolidu, xundaq qilsaq yər-zeminning munbətlikini axurimiz» degəndək birhil hurapiy kəzqarax bar idi. Məlum bir Israiliy xundaq ixni qilip qalsa, bundaq hurapiy muddia uningda boluxi natayin. Lekin Israillarning butpərəslik tərəpkə ezip ketixining aldini elix üqün Huda ularoɣa uni qət'iy mən'i qilixni buyruoɣan. Qünki baxqilarning xu ixioɣa qarap «Bizlərmu xundaq qilsaq bolidu» dəp putlixip ketixi mumkin idi.

Qanaaniylarning yuqirida tiloɣa elinoɣan kəp rəzil adətliri tüpəylidin Pərwərdigar ularni yoqutuxni buyruoɣan. Muxu ix tooɣruluq «Misirdin qiqix»tiki «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.

(ə) Kitabta, Pələstin (Ķanaan) zemini tooɣruluķ: «**Bu zemin Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioɣan zemin**» degən bayanni daim uqritimiz. Bu bayan bizgə wə ularoɣa xuni təkitləyduki, gərqə Huda zeminni Yəḥudiy həlķigə bərgini bilən, ular əməliyəttə Hudaning meḥmanliridur, xuningdək ular zemindin paydilanoɣanda Huda aldida məs'ul idi. Zeminda muķim turuxi ularning itaətmənliki bilən ziq baoɣliķtur. Ular Hudaoɣa itaətsizlik ķiloɣan bolsa, zeminda makan tutux imtiyazidin məḥrum bolatti; bu ix tarihta alliķaqan üq ķetim yüz bərgən.

(b) Məzkur kitabta «**Pərwərdigar Hudayinglar ḥəsət ķiloɣuqi bir Hudadur**» degən səzni uqritimiz. Bu səz bəlkim oķurmənlərning bexini səl ķaymaķturuxi mumkin. Ḥəmmigə igə boloɣan Huda ķandaķmu «ḥəsət» ķilsun?

Өz ayalini mutləķ, sap, xəhsiyətsiz wə tolimu mukəmməl muḥəbbət bilən səyidioɣan bir ər kixi bar dəyluķ. Mubada xu kixining ayali baxķa birsi bilən wapasizliķ ətküzüxkə azdurulup kətkən bolsa, undaķta xu kixining inkasi bolmay ķalmaydu: —

(1) «Nemixķa ayalim uningoɣa kərsətkən meḥir-muḥəbbitimdin razi bolmidi?» dəp, arzulirining yərdə ķaloɣanliķidin azablinidu. Adalətlik bir adəmning buningoɣa oɣəzipi keləmduyoķ? Kelidu, əlwəttə.

(2) Өz ayalioɣa boloɣan kөyümi bilən uningoɣa əng yahxini bərgüsi boloɣaqķa, uni azduroɣuqi kixining azduruxidin wə aldixidin azad ķilip əzigə ķayturuxni halaydu. Qünki ḥeliķi ikkinqi bir adəm uningoɣa ḥəķiķiy kəngül bəlməydu, pəķət өz ḥəwəslirini ķanduruxnila halaydu, halas.

(3) Undaķ ər kixidə Hudaning harakteri bar bolsa, u (ḥəm əzini ḥəm ayalini dəp) ayalining wapasizliķini tonup yetip, towa ķilixini halaydu. U towa ķiloɣan bolsa uni kəqüridu wə əzigə ķaytidin ķobul ķilidu. Pəķət u ḥəķiķətən towa ķiloɣan bolsa, əlwəttə.

Bu üq ixni Hudaning Өz həlķigə boloɣan «ḥəsət»ining asasiy amili desəkmu bolidu. U Өz həlķining butpərəslikning aldam haltisioɣa qüxüp, ziyan tartixioɣa yol ķoyalmaydu. U Өzigə boloɣan undaķ wapasizliķtin azab tartidu, əlwəttə, lekin yənə ularning ḥəmmə butpərəslik wə hurapiyliķ elip kelidioɣan ziyan-talapətkə uqrixining aldini elixni halaydu. Qünki barliķ butpərəslik wə hurapiyliķ jin-xəytanlar bilən dostlaxķanoɣa barawərdur.

(p) Musa pəyoɣəmbər birinqi ķetim Hudaning wəḥiysi bilən mukəddəs ķanun-bəlgilimilirini («Misirdin qiķix», «Kahin-lawiylarning dəsturi») ķobul ķiloɣandin keyin ķiriķ yil Huda bilən billə mangoɣaqķa, jəzmən tehimu qongķur dərijidə bu mukəddəs ķanunning ḥəkümlirini qüxinip yətkən bolsa kerək, dəp oylaymiz. Xunga bu «Ķanun xərḥi»ning kөp ķisimlirida u angliɵuqilaroɣa Hudaning əmrlirining tüp muddia-məķsətlirini eqip beridu. Bu ix uning 32:2-ayəttə, yəni: —

«**Təlimim bolsa yamoɣurdək yaoɣidu, səzlirim xəbnəmdək tamidu,yumran ot-qəp üstigə qüxkən sim-sim yamoɣurdək, kəkzarliķning üstigə qüxkən hasiyətlik yamoɣurdək bolidu**» degən səzliridə ayan bolidu. Xunga məzkur kitabning «ķanun jəwḥiri» dəp atiliximu muwapiķ boluxi mumkin.

Məzmunlar: —

(a) Kirix səz (1:1-5)
(ə) Tarihiy mulaḥizə (1:6-4:49)
(b) Iman-ixənqning asasiy məntiq-prinsipliri (5-11-bab)
(p) Təpsiliy qanun bəlgilimilər (12-26-bab)
(t) Hudaning jaza-tərbiyiliri tooɣruluq agaḥlanduruxliri (27-30-bab)
(j) Guwaḥqilarni qakirix (kona əḥdinamilərdə padixaḥlar əz «ilaḥliri»ni guwaḥliq berixkə qakiratti, lekin məzkur «əḥdinamə»də Huda «asman-zemin», jümlidin barliq pərixtilərni Əzining guwaḥqiliri boluxqa qakiridu) (30:19 , 31:19, 32-bab)
(q) Hudaning Əz həlkining keləqiki üqün orunlaxturuxliri (31-bab, 33-34-bablar)

Қanun xərḥi

Pərwərdigarning meḥribanliқi — tarihni қayta bayan қilix

1 [1] Təwəndə hatiriləngini Musaning Iordan dəryasining xərқiy təripidiki Paran bilən Tofəl, Laban, Ḥazirot, Di-Zaḥabning otturisida, yəni Sufning udulidiki qəl-tüzləngliktə, pütkül Israilоғa eytқan səzliridur: —
[2] Ḥorəb teoғidin qiқip, Seir teoғining yoli bilən Қadəx-barneaoғa baroғuqə jəmiy on bir künlük yol idi. [3] Ḥalbuki, Musa bu barliқ səzlərni Pərwərdigarning ularni dəp əzigə tapilioғini boyiqə Israillaroғa eytқan waқti қirixinqi yili, on birinqi ayning birinqi küni boldi; [4] bu waқit Musa Ḥəxbonni paytəht қiloғan Amoriylarning padixaḥi Sihonni wə Axtarot wə Ədrəyni paytəht қiloғan Baxanning padixaḥi Ogni məoғlup қiloғandin keyinki məzgil idi. [5] Xuning bilən Iordan dəryasining xərқiy təripidiki Moab zeminida Musa pəyoғəmbər bu қanun-təlimni xərḥləxkə baxlap, mundaқ dedi: —
[6] «Pərwərdigar Hudayimiz Ḥorəb teoғida bizgə səz қilip: — «Silərning muxu taoғ ətrapida turoғan waқtinglar yetərlik boldi; [7] əmdi burulup səpərgə atlinip, Amoriylar turuwatқan egizlikkə wə uningoғa yeқin boloғan barliқ jaylaroғa, jümlidin Arabaḥ tüzləngliқigə, taoғliқlaroғa, oymanliққa, jənubқa, dengiz boyliriоғa, uluoғ dəryа, yəni Əfrat dəryasioғiqə Қanaaniylarning zemiоғa ḥəm Liwan zemiоғa beringlar. [8] Mana, Mən xu zeminni silərning aldinglaroғa қoydum; kiringlar, Pərwərdigar ata-bowiliringlaroғa, yəni Ibraḥim, Isḥaқ, Yaқup wə ularning əwladliriоғa: «Silərgə berimən» dəp қəsəm қiloғan zeminni igilənglar» — degənidi.
[9] Xunga Mən xu qaoғda silərgə: —
«Mən yüқünglarni yaloғuz kətürəlməymən. [10] Pərwərdigar Hudayinglar silərni kəpəytti; mana, bügün silər asmandiki yultuzlardək nuroғunsilər. [11] Ata-bowanglarning Hudasi boloғan Pərwərdigar dərwəқə silərni ḥazirқidin yənə ming ḥəssə kəpəytkəy, xundaқla wədə қiloғinidək silərgə bəht-bərikət ata қiloғay! [12] Lekin mən əzüm yaloғuz қandaқmu silərning japaliringlarni, yüқünglarni wə talax-tartixinglarni kətürələymən? [13] Əzünglar üqün ḥərқaysi қəbililiringlardin danixmən, yorutuloғan mətiwərlərni tallanglar, mən ularni üstünglaroғa yol-baxqi қilimən» — dedim.
[14] Silər bolsanglar manga: — «Sening eytқining yahxi gəp boldi», dedinglar. [15] Xuning bilən mən қəbililiringlardin munəwwər adəmlərni, yəni danixmən ḥəm mətiwər adəmlərni tallap, üstünglaroғa yolbaxqi қilip, mingbexi, yüzbexi, əllikbexi wə onbexi қilip təyinləp, қəbililiringlar üqün ḥərhil əməllərni tutuxқa tiklidim. [16] Xu qaoғda mən aranglardiki soraқqilaroғa: «Қerindaxliringlar arisidiki ərz-dəwalarni soranglar, қerindax bilən қerindaxning otturisida wə puқraying bilən қoxna olturoғan yaқa yurtluқlar otturisida adil ḥəküm qiқiringlar; [17] ḥəküm qiқaroғanda ḥeqқandaқ kixining yüz-hatirisini қilmanglar; məyli kiqik bolsun, qong bolsun silər ḥəmmisiningla ixlirini soranglar. Silər insanlarning səlitidin қorқmasliқinglar kerək, qünki muxu ḥəküm qiқirix ixi Hudaoғa təwə ixtur. Silərgə təs qüxidioғan ix bolsa, mening aldimoғa elip kelinglar, mən uni anglaymən» — dedim. [18] Əyni qaoғda mən қilixқa kerək boloғan barliқ ixlar tooғruluқ tapilioғanmən.

1:4 Qəl. 21:24,33
1:8 Yar. 15:18; 17:7, 8
1:9 Mis. 18:18
1:16 Yuḥ. 7:24
1:17 Law. 19:15; 1Sam. 16:7; Pənd. 24:23; Yaқ. 2:1

Qadəx-Barneadiki Hudaoɣa boloɣan ixənqsizlik

19 Biz Pərwərdigar Hudayimiz bizgə buyruoɣandək Ḥorəbtin qikip, Amoriylarning taoɣlikioɣa
barduk wə silər xu yoldiki bipayan, dəhxətlik qelni kərdunglar; biz uning ḥəmmisidin
ətüp, Qadəx-Barneaoɣa kəlduk. 20 Wə mən silərgə: — «Silər Pərwərdigar Hudayimiz bizgə ata
kilidioɣan, Amoriylarning teoɣioɣa yetip kəlduk. 21 Mana, Pərwərdigar Hudayinglar bu zeminni
aldinglaroɣa koydi; ata-bowanglarning Hudasi Pərwərdigar silərgə eytkandək, xu yərgə qikip
uni igiləŋlar; korkmanglar, ḥeq ḥodukmanglar» — dedim.
22 Xuning bilən silər ḥəmminglar yenimoɣa kelip manga: — «Biz zeminoɣa kirixtin ilgiri aldin
adəmlərni əwətəyli; ular biz üqün u yərni kəzitip, qikiximiz kerək boloɣan yol wə biz uqraydioɣan
xəḥərlər tooɣruluk həwər yətküzsun» — dedinglar.
23 Bu ix nəzirimgə muwapik kərünüp, mən aranglardin on ikki adəmni, yəni ḥərkaysi kəbilidin
birdin adəmni tallidim. 24 Ular yoloɣa atlinip taoɣka berip, əxkol jiloɣisioɣa qüxüp u yərni
təkxürüp kərüxti. 25 Ular kollirioɣa xu zemindiki mewilərdin elip bizgə kəltürdi wə məlumat
berip: «Pərwərdigar Hudayimiz bizgə təkdim kiloɣan bu zemin yahxidur» — dedi.
26 Ḥalbuki, silər zeminoɣa qikixka unimidinglar, Pərwərdigar Hudayinglarning əmrigə
karxi qikip Uningoɣa asiylik kildinglar 27 wə əz qediringlarda kakxap: «Pərwərdigar bizgə
əq boloɣanlikidin bizni Amoriylarning kolioɣa tapxurup ḥalak kilix üqün Misir zeminidin
qikaroɣan. 28 Əmdi biz nəgə bararmiz? Qünki kerindaxlirimiz: «Xu yərdiki adəmlər bizdin qong
ḥəm egiz bir həlk ikən; ularning xəḥərliri intayin qong, sepilliri asmanoɣa takixidikən; uning
üstigə biz xu yərdə Anakiylarni baykiduk», dəp kənglimizni parakəndə kiliwətti» — dedinglar.
29 Xunga mən silərgə: «Korkmanglar, ularning aldida dəkkə-dükkigə qüxmənglar; 30 silərning
aldinglarda mangidioɣan Pərwərdigar Hudayinglar Misir zeminida kəz aldinglarda barlik
kiloɣanliridək silər üqün jəng kilidu; 31 silər yənə qəl-bayawandimu barlik mangoɣan
yolliringlarda muxu yərgə yetip kəlgüqə insan əz ooɣlini kuqikida kətürginidək Pərwərdigar
Hudayinglarningmu silərni kətürginini kərdunglar. 32-33 Xuningdək gərqə U yənə keqidə otta,
kündüzdə bulut iqidə silərning aldinglarda mengip, bargaḥ tikküdək yərlərni izdəp tepix üqün
yürgən bolsimu, bu ixta Pərwərdigar Hudayinglaroɣa ixənmidinglar.
34 Pərwərdigar bu səzlərni kiloɣan awazinglarni anglap oɣəzəplinip: 35 «Bu rəzil dəwrdikilərdin
ḥeqbir adəm ḥərkandak yol bilən Mən ata-bowilirioɣa təkdim kilixni kəsəm kiloɣan bu yahxi ze-
minni kərgüqi bolmaydu! 36 Pəkət Yəfunnəḥning ooɣli Kaləb pütün kəlbi bilən Pərwərdigaroɣa
əgəxkəqkə, xula zeminni kəridu wə u əz puti bilən kezip qikkan barlik yərni uningoɣa wə uning
balilirioɣa berimən» — dəp kəsəm kildi.
37 Xu qaoɣda Pərwərdigar silərning səwəbinglardin məndinmu aqqiklandi wə: «Sənmu xu yərgə
kirgüqi bolmaysən. 38 lekin aldingda hizmättə turuwatkan Nunning ooɣli Yəxua kirələydu.
Uni küqləndürgin, qünki u Israillarni uningoɣa miras kilduridu. 39 Xuningdək silərning: «Ular
düxmənlərning oljisi bolup kalidu» degən kiqik baliliringlar, yəni bügünki kündə yahxi-yamanni
pərk etəlməydioɣan baliliringlar bolsa, kiridu; Mən u yərni ularoɣa ata kilimən wə ular uni igiləydu.

1:23 Qəl. 13:2-38.
1:24 «yoloɣa atlinip» — ibraniy tilida «yoloɣa burulup»
1:24 Qəl. 13:23
1:26 Qəl. 14:2
1:28 «qong ḥəm egiz bir həlk» — yaki «kəp ḥəm egiz bir həlk». **«Anakiylar»** — yooɣan boyluk gigant adəmlər idi («Qəl.» 13:33, «Qan.» 2:10, 21, 9:2ni kərüng).
1:28 Qəl. 13:28
1:32-33 Mis. 13:21
1:35 Qəl. 14:22, 23; Zəb. 95:10-11
1:36 «Pəkət Yəfunnəḥning ooɣli Kaləb pütün kəlbi bilən Pərwərdigaroɣa əgəxkəqkə,...» — muxu wəkə «Qəl.» 13-14-babta hatirilinidu.
1:37 «Xu qaoɣda Pərwərdigar silərning səwəbinglardin məndinmu aqqiklandi» — muxu wəkə «Qəl.» 20:1-13də hatirilinidu.
1:37 Qəl. 20:12; 27:14; Qan. 3:26; 4:21; 34:4

40 Lekin silər bolsanglar, burulup Қizil Dengizoɣa baridioɣan yol bilən qəl-bayawanoɣa
қayttinglar» — dedi.
41 Xu qaoɣda silər manga jawab berip: «Biz dərwəkə Pərwərdigar aldida gunaḥ sadir қilduқ.
Xuning üqün biz ḥazir Pərwərdigar Hudayimiz bizgə қiloɣan barliқ əmri boyiqə jəng
қiloɣili qiқimiz» — dedinglar. Xuning bilən silərning ḥərbiringlar əz beximqilиқ қilip қoral-
yaraқliringlarni esip, taoɣқa qiқmaқqi boldunglar. 42 Lekin Pərwərdigar manga:Ularoɣa: —
«Qiқmanglar, jəng қilmanglar, qünki Mən aranglarda əməsmən; silər qoқum düxmənliringlar
aldida məoɣlup bolisilər», degin, dedi.
43 Mən silərgə səz қildim, lekin silər қulaқ salmidinglar, bəlki Pərwərdigarning səzigə қarxi
qiқip asiyliқ қilip, əz beximqiliқ қilip taoɣқa qiқtinglar. 44 Lekin taoɣda turoɣan Amoriylar
silərgə қarxi atlinip, bir top ḥərilərdək silərni taki Hormaḥoɣiqə қooɣlap, Seirda silərni қiliqlap
əltürdi. 45 Silər қaytip kelip Pərwərdigar aldida yioɣa-zar kətürdünglar, əmma Pərwərdigar
pəryadinglarni anglimidi, ya uningoɣa қulaқ salmidi.
46 Xuning bilən silər Қadəxtə nuroɣun künlər turup қaldinglar — silər қanqə künlər xu yərdə
turdunglar!

Қadəx-barneadin Moabқa boloɣan səpər

2 1 Andin biz burulup, Pərwərdigar manga eytқandək Қizil Dengizoɣa baridioɣan yol bilən
səpərgə atlanduқ; biz nuroɣun künlər Seir teoɣi ətrapida aylinip yürduқ. 2 Pərwərdigar
manga səz қilip: —
3 «Silərning muxu taoɣni aylinip turoɣan waқtinglar yetərlik boldi; əmdi ximal tərəpkə
burulunglar. 4 Həlққə: — Silər Seirda turuwatқan қerindixinglar Əsawlarning qegrisidin
ətidioɣan boldunglar; ular silərdin қorқidu, xunga bək eḥtiyat қilip, 5 uloroɣa jəng қozoɣimanglar;
qünki mən silərgə ularning zeminidin ḥətta tapanqiliқ yərnimu bərməymən; qünki Seir teoɣini
Əsawoɣa miras қilip bərdim. 6 Silər uloroɣa pul tələp ozuқ-tülük setiwelinglar, pul tələp su set
iwelinglar. 7 Qünki Pərwərdigar Hudayinglar қolunglardiki barliқ əjirni bərikətləp kəlgən; U
silərning bu bipayan qəl-bayawandin mengip ətüwatқiningларda ḥəmmini bildi; Pərwərdigar
Hudayinglar bu қirik yil silər bilən billə boldi; ḥeq nərsidin kəm bolmidinglar» — dedi.
8 Xuning bilən biz Seirda turuwatқan қerindaxlirimiz Əsawlarning zeminidin wə Arabaḥ
tüzləngликidin, xundaқla Elat wə Ezion-Gəbərdin ətüp, burulup Moabdiki qəl-bayawan yoli
bilən mangduқ. 9 Pərwərdigar manga: «Moabiylarni awarə қilmanglar yaki uloroɣa jəng
қozoɣimanglar; qünki Mən ularning zeminini silərgə miras қilip bərməymən; qünki Mən Ar
xəḥər-zeminini Lutning əwladliroɣa miras қilip bərdim» — dedi. 10 (Əmiylər əslidə xu yərdə tu-
ratti; ular Anakiylaroɣa ohxax küqlük, sani kəp, egiz boyluқ bir həlқ idi. 11 Ular Anakiylardək
«gigantlar» dəp ḥesablinidu; lekin Moabiylar ularni «Əmiylər» dəp ataydu. 12 Seirda əslidə
Ḥoriylar turatti; lekin Əsawlar Ḥoriylarni zeminidin ḥəydiwetip, ularni yoқitip ornioɣa
olturaқlaxti — huddi Israillar Mənki Pərwərdigar uloroɣa təқdim қiloɣan, ularning təwəliki

---

1:40 «Қizil Dengiz» — yaki «Қomuxluқ dengiz».
1:46 «...silər Қadəxtə nuroɣun künlər turup қaldinglar — silər қanqə künlər xu yərdə turdunglar!» — bu ayətning ibraniy tilidiki mənisini qüxinix təs. Baxқa ikki hil tərjimisi: «... silər Қadəxtə alliқaqan turoɣan künlərdək (yəni 40 kün) xu yərdə turup қaldinglar» yaki «...silər baxқa yərlərdə қanqilik turoɣan bolsanglar, Қadəxtimu xunqilik turup қaldinglar» (demək, qəl-bayawanda kezip yürgən 38 yilning yerimi, yəni 19 yil Қadəx-Barneada ətkən).
2:5 Yar. 36:8
2:6 «Silər uloroɣa pul tələp...» —ibraniy tilida «Silər uloroɣa kümüx tələp...».
2:7 «...U silərning... ətüwatқiningларda ḥəmmini bildi»...» — muxu səz bəlkim «U (Huda) silərdin həwər elip kəldi» degən mənini əz iqigə alidu.
2:9 «Lutning əwladliri» — demək, Moabiylar wə Ammoniylar («Yar.» 19:30-38ni kərüng).
2:11 «Ular Anakiylardək «gigantlar» dəp ḥesablinidu» — ibraniy tilida «Rəfayiylar» degən səzlər bilən ipadilinidu.

boloɣan zeminoɣa kiloɣinioɣa ohxax).
13 Pərwərdigar: «Əmdi ḥazir ornunglardin turup Zərəd eḳinidin ətünglar» dedi. Buni anglap biz
Zərəd eḳinidin ettuḳ.
14 Ḳadəx-Barneadin ayrilip Zərəd eḳinidin ətküqə boloɣan künlər ottuz səkkiz yil boldi; bu
dəl huddi Pərwərdigar ularoɣa ḳəsəm kiloɣinidək, u dəwrdiki jəngqilər bargaḥtin pütünləy
yoḳitiloɣuqə boloɣan ariliḳtiki waḳit idi. 15 Dərwəḳə Pərwərdigarning ḳoli ularni bargaḥtin
yoḳitip tügətküqə ularni ḥalak kilixḳa ḳarxi qiḳḳanidi.
16 Wə xundaḳ boldiki, xu jəngqilər ölüp həlḳ arisidin pütünləy tügigəndin keyin, 17 Pərwərdigar
manga səz kilip: —
18 «Silər bügün Moabning, yəni Arning qegrisidin ətisilər. 19 Xuning bilən silər Ammoniylaroɣa
yeḳin kelisilər; əmma ularni awarə kilmanglar yaki ularoɣa jəng ḳozoɣimanglar; qünki Mən
Ammoniylarning zeminini silərgə miras kilip bərməymən; qünki Mən uni Lutning əwladliriɣa
miras kilip bərdim» — dedi.
20 (bu zeminmu «gigantlarning zemini» ḥesablinidu; qünki ilgiri gigantlar xu yərdə turoɣanidi;
Ammoniylar ularni «Zamzumlar» dəp ataydu. 21 Ular Anakiylaroɣa ohxax küqlük, sani kəp, egiz
boyluḳ bir həlḳ idi. Pərwərdigar ularni Ammoniylarning aldida yoḳitixi bilən Ammoniylar ular-
ni zeminidin məḥrum kilip, ularning ornioɣa olturaḳlaxḳanidi. 22 Pərwərdigar Seirda turoɣan
Əsawlar üqünmu ohxax ix kildi, ularning aldidin Ḥoriylarni yoḳatti; xuning bilən Əsawlar
ularni zeminidin məḥrum kilip, bügüngə ḳədər ularning ornioɣa olturaḳlaxḳanidi. 23 Wə Gaza
xəḥirigiqə kənt-kixlaḳlarda olturaḳlaxḳan awwiylarni bolsa, Kaftordin qiḳḳan Kaftoriylar
yoḳitip, ularning ornioɣa olturaḳlaxti).
24 — «Əmdi ornunglardin ḳozoɣilinglar, səpiringlaroɣa qiḳinglar; Arnon dəryasidin ətünglar;
mana, Mən Ḥəxbonning padixaḥi Amoriy Sihonni wə uning zemininimu ḳolunglaroɣa tapxur-
dum; ixni baxlanglar, zeminni igiləxkə, uning bilən jəng kilixḳa qiḳinglar; 25 Mən bügün-
din baxlap silərning ḳorḳunqunglar wə wəḥxitinglarni pütkül asman astidiki həlḳlər üstigə
qüxürimən; ular silərning həwiringlarni anglap silərning tüpəylinglardin titrəp dəkkə-dükkigə
qüxidu».

Ḥəxbonning padixaḥi Sihon məoɣlup bolidu

26 Xu qaoɣda mən Ḥəxbonning padixaḥi Sihonoɣa Kədəmot qəlidin əlqilərni əwətip, tinqliḳ sa-
limi yollap: —
27 «Bizning zeminingdin ətüximizgə yol ḳoyoɣaysən; ongoɣa, soloɣa burulmay, pəḳətla yoldin
qiḳmay mangimiz. 28 Sən manga ozuḳ-tülükni puloɣa setip berisən, suni puloɣa setip berisən; biz
pəḳətla piyadə mengip ətimiz, halas. 29 Seirda turuwatḳan Əsawlar, Arda turuwatḳan Moabiy-
lar bizgə muamilə kiloɣandək sənmu biz Iordan dəryasidin ətüp, Pərwərdigar Hudayimiz bizgə
təḳdim kilidioɣan zeminoɣa kirgüqə xundaḳ muamilə kiloɣaysən» — dedim.
30 Lekin Ḥəxbonning padixaḥi Sihonning bizning u yərdin ətüximizgə yol ḳoyoɣusi yoḳ idi; qünki

---

2:14 «Ḳadəx-Barneadin ayrilip Zərəd eḳinidin ətküqə boloɣan künlər ottuz səkkiz yil boldi...» — 1:34-39ni wə «Qəl.» 14:26-34ni kərüng. Hudaning səzigə ixənmigən, yigirmə yaxtin axḳan barliḳ «jəngqilər»ning ḥəmmisi («xu dəwr»də 20 yaxtin 60 yaxḳiqə boloɣanlar) Huda wədə kiloɣan zeminni kərməy qəl-bayawanda ölüp tügigənidi.
2:19 «Lutning əwladliri» — demək, Moabiylar wə Ammoniylar («Yar.» 19:30-38ni kərüng).
2:20 «gigantlarning zemini» — yaki «Rəfayiylarning zemini».
2:23 «Gaza» — muxu yərdə Gaza «Azzaḥ» deyilidu. **«....kənt-kixlaḳlarda olturaḳlaxḳan awwiylarni bolsa, Kaftordin qiḳḳan Kaftoriylar yoḳitip, ularning ornioɣa olturaḳlaxti»** — Musa pəyoɣəmbər nemixḳa Israillaroɣa bu tət yərdiki gigantlar (əmiylar, Anakiylar, Ḥoriylar wə Awwiylar)ni tiloɣa alidu? Xübḥisizki, u Israillaroɣa: «Ḳaranglar, Huda bu etiḳadsiz həlḳlər (Ammoniylar, əsawlar ḳatarliḳ) aldida bu gigantlarni yoḳatḳan yərdə, silər Ḳanaanoɣa qiḳip xu yərdə turuwatḳan gigantlar bilən soḳuxuxtin zadi nemixḳa ḳorḳisilər?» dəp rioḥbətləndürməkqi bolidu.
–Kaftor — Kret arali.
2:26 Qəl. 21:21; Ḥak. 11:19
2:27 Qəl. 21:21,22

Pərwərdigar Hudayinglar uni silərning ḳolunglaroƣa tapxurux üqün uning roḥ-ḳəlbini ḳattiḳ, kənglini jaḥil ḳiliwətkən (bügünki əḥwal dərwəḳə xundaḳ). 31 Pərwərdigar manga: «Mana, Mən aldinglarda Siḥonni wə uning zeminini silərgə tapxuruxḳa baxlidim; ixni baxlanglar, uning zeminini igiləx üqün uni ixoƣal ḳilixḳa kirixinglar» — dedi.
32 Siḥon dərwəḳə əzi wə barliḳ həlḳi biz bilən ḳarxilixix üqün jəng ḳilixḳa Yaḥazoƣa qiḳti.
33 Lekin Pərwərdigar Hudayimiz uni bizning aldimizda ḳolimizoƣa tapxurdi; biz uning əzini, ooƣullirini wə barliḳ həlḳini urup məoƣlup ḳilduḳ. 34 Xu qaoƣda biz uning barliḳ xəḥərlirini ixoƣal ḳilip ularni pütünləy ḥalak ḳilduḳ; ulardiki barliḳ ərkək, ḳiz-ayal wə balilarni birinimu ḳoymay yoḳattuḳ; ulardin ḥeqḳaysisini tirik ḳoymiduḳ. 35 Biz pəḳət əzlirimiz üqün qarwa mallirini wə ixoƣal ḳiloƣan xəḥərlərdin olja oƣəniymət alduḳ.
36 Arnon dəryasi boyidiki Aroərdin wə xu yərdiki jiloƣidiki xəḥərdin tartip Gileadḳiqə ḥeqḳandaḳ xəḥər bizgə təng keləlmidi; Pərwərdigar Hudayimiz bizning aldimizda ḥəmmisini məoƣlubiyətkə uqratti. 37 Ḥalbuki, silər Ammoniylarning zemiƣoƣa, qegrisi boloƣan pütkül Yabbok wadisioƣa, taoƣdiki xəḥərlərgə yaki Pərwərdigar Hudayimiz bizgə mən'i ḳiloƣan ḥərḳaysi yərgə yeḳinlaxmidinglar.

Baxanning padixaḥi Ogning məoƣlup ḳilinixi

3 1 Andin biz burulup, Baxanoƣa baridioƣan yol bilən qiḳip mangduḳ; Baxanning padixaḥi Og wə barliḳ həlḳi bizgə ḳarxi jəng ḳilixḳa Ədrəygə qiḳti. 2 Pərwərdigar manga: «Uningdin ḳorḳmioƣin; qünki Mən uni, uning həlḳi wə zeminini ḳolungoƣa tapxurdum; Ḥəxbonda turoƣan Amoriylarning padixaḥi Siḥonni nemə ḳiloƣan bolsa, unimu xundaḳ ḳilisən» — dedi.
3 Pərwərdigar Hudayimiz dərwəḳə Baxanning padixaḥi Ogni wə barliḳ həlḳini ḳolimizoƣa tapxurdi; biz uningoƣa ḥujum ḳilip ulardin ḥeqkimni ḳaldurmay ḳirduḳ. 4 Xu waḳitta biz uning barliḳ xəḥərlirini ixoƣal ḳilduḳ; biz uning xəḥərliridin igilimigən birsimu ḳalmidi. Bular Baxandiki Ogning padixaḥliḳi, yəni pütkül Argob rayoni bolup, jəmiy atmix xəḥər idi. 5 Bu xəḥərlərning ḥəmmisi egiz sepillar wə baldaḳliḳ ḳowuḳliri bilən mustəḥkəm ḳilinoƣanidi; ularoƣa ḳaraxliḳ yeza-kəntlər intayin kəp idi. 6 Biz ularni Ḥəxbonning padixaḥi Siḥonni ḳiloƣinimizdək təltəküs yoḳattuḳ — Barliḳ xəḥərlər, ərlər, ayal-balilarni ḳoymay ḥəmmisini təltəküs yoḳattuḳ. 7 Biz pəḳət əzlirimiz üqün barliḳ qarwa-mallarni wə xəḥərlərdin olja oƣəniymət alduḳ.
8 Xu qaoƣda biz Iordan dəryasining xərḳ təripidə turuxluḳ Amoriylarning ikki padixaḥining ḳolidin zeminini, yəni Arnon dəryasidin Ḥərmon teoƣioƣiqə boloƣan zeminini tartiwalduḳ. 9 (Ḥərmon teoƣini Zidoniylar «Sirion», Amoriylar «Senir» dəp ataydu); 10 Biz yənə tüzləngliktiki barliḳ xəḥərlər, pütkül Gilead wə Baxan padixaḥi Ogning padixaḥliḳidiki Salikaḥ wə Ədrəy xəḥərlirigiqə, Baxanning barliḳ zeminini igiliduḳ 11 (xu qaoƣda gigantlarning ḳalduḳidin pəḳət Baxanning padixaḥi Og ḳaloƣanidi; uning kariwiti təmürdin yasaloƣanidi; mana, u Ammoniylarning Rabbaḥ xəḥiridə saḳliniwatmamdu? Uning uzunluḳi toḳḳuz gəz, kəngliki tət

---

2:32 Qəl. 21:23
2:33 Ḳan. 29:6
2:34 «...biz uning barliḳ xəḥərlirini ixoƣal ḳilip ularni pütünləy ḥalak ḳilduḳ» — «ḥalak ḳilduḳ» degən sözlər Hudaning buyruxi bilən məlum bir əl, xəḥər yaki ḥərtürlük nərsini təltəküs yoḳitixni bildüridu.
2:36 «Arnon dəryasi boyidiki Aroərdin wə xu yərdiki jiloƣidiki xəḥərdin tartip...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Arnon dəryasi boyidiki Aroər, yəni jiloƣidiki xəḥərdin tartip...». **«ḥeqḳandaḳ xəḥər bizgə təng keləlmidi»** — yaki «bizgə nisbətən ḥeq xəḥər sepili egiz kəlmidi».
3:1 Qəl. 21:33; Ḳan. 29:6
3:2 Qəl. 21:34
3:6 «təltəküs yoḳitix» — muxu söz Hudaning buyruxi bilən məlum bir əl, xəḥər yaki ḥərtürlük nərsini toluḳ yoḳitixni bildüridu.
3:8 «Iordan dəryasining xərḳ təripidə» — ibraniy tilida «Iordan dəryasining bu təripidə»

gəz. «Gəz» — adəttiki adəmning jəyniki əlqəm kilinoqan).
12 Biz xu qaoqda igiligən zemin mundak: — Arnon dəryasi yenidiki Aroər xəhiridin tartip, Gilead taoqlikining yerimini wə uningdiki xəhərlərni Rubən wə Gad kəbilisidikilərgə təkdim kildim; 13 Gileadning kaloqan zemini wə Og padixahning zemini boloqan pütkül Baxanni mən Manassəhning yerim kəbilisigə təkdim kildim (pütkül Argob rayoni, yəni pütkül Baxan «gigantlarning zemini» deyilidu. 14 Manassəhning ooqli Yair pütkül Argob rayonini, yəni Baxanni Gəxuriylar wə Maakatiylarning qegrisioqiqə igiligən wə uni əz ismi bilən «Hawwot-Yair» dəp atioqan. Bügüngə kədər u xundak atalmakta). 15 Gileadni bolsa mən Makiroqa təkdim kildim. 16 Rubəndikilər wə Gadtikilərgə mən Gileadtin Arnon dəryasioqiqə (wadining otturisi qegra idi), xundakla Ammoniylarning qegrasi boloqan Yabbok dəryasioqiqə boloqan zeminni təkdim kildim; 17 yənə Pisgah taoqliki astida yatkan Arabah tüzləngliki (taoqlik tüzləngliking xərkiy təripidə) wə Iordan dəryasining Kinnərət kəlidin tartip Tuz dengizoqiqə boloqan kismini ularoqa qegra kilip bərdim.

Iordan dəryasining xərkiy təripidiki ikki yerim kəbiligə boloqan kərsətmilər

18 Mən xu qaoqda silərgə: —
Pərwərdigar Hudayinglar əzünglarning təəlluqatinglar bolsun dəp igilixinglar üqün bu zeminni silərgə ata kiloqan; aranglardiki jəngqilər jənggə təyyarlinip korallanoqan halda kerindaxliringlar boloqan Israillarning aldida dəryadin ətünglar; 19 Pəkət bala-qakiliringlar wə mal-qarwiliringlar (mal-qarwiliringlarning kəplikini bilimən) mən silərgə təksim kiloqan xəhərlərdə kalsun; 20 Pərwərdigar kerindaxliringlaroqa silərning aram aloqininglardək aram bərgüqə, ular Pərwərdigar Hudayinglar Iordan dəryasining u təripidə ularoqa təkdim kiloqan zeminni igiligüqə ular bilən birgə jəng kilinglar; andin silər hərbiringlar mən silərgə təksim kiloqan əz təəlluqatinglaroqa kaytisilər» — dəp tapiloqanmən.
21 Xu qaoqdimu mən Yəxuaoqa: «Sən Pərwərdigar Hudayinglarning muxu ikki padixahka kiloqanlirining həmmisini əz kəzüng bilən kərdüng; Pərwərdigar sən baridioqan yərdiki padixahliklarnimu xuningoqa ohxax kilidu. 22 Silər ulardin korkmanglar; qünki Pərwərdigar Hudayinglar əzi silər üqün jəng kilidu» — dəp tapiloqanmən.
23 Xu qaoqda mən Pərwərdigardin ətünüp: —
24 «I Rəb Pərwərdigar, Sən Əz kulungoqa Əz uluoqlukung wə küqlük kolungni ayan kilixka kirixting; qünki məyli asmanlarda yaki zeminda bolsun Sening kiloqanliringoqa wə küqkudritinggə təng kəlgüdək xundak ilah barmu? 25 Səndin ətünümənki, meni Iordan dəryasidin ətüp, xu yərdiki yahxi zeminni — Xu yahxi taoqlikni wə Liwanni kərüxkə nesip kiloqaysən», — dedim.
26 Lekin Pərwərdigar silərning səwəbinglar tüpəylidin manga oqəzəplinip iltijayimoqa kulak salmidi, bəlki manga: «Boldi, bəs! Bu ixni aldimda ikkinqi tiloqa aloquqi bolma. 27 Sən Pisgahning

---

3:11 «gigantlarning kaldukliridin» — ibraniy tilida «Rəfayiylarning kaldukliridin». **«uning kariwiti»** — yaki «uning meyit sanduki». **«gəz»** — Mukəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz»ni bəlkim bir «jəynək» deyixkə tooqra kelidu, yəni adəmning jəynikidin barmaklirining uqioqiqə boloqan arilik (təhminən 45 santimetr) idi. Muxu yərdə «gəz» «gigantlar»ning jəyniki bilən əməs, «adəttiki adəm»ning jəyniki bilən hesablinidu.
3:12 Qəl. 32:33
3:13 «gigantlarning zemini» — yaki «Rəfayiylarning zemini».
3:14 «Hawwot-Yair» — yəni «Yairning yeza-kəntliri». Yair Manassəhning əwladi.
3:17 «Kinnərət kəli» — «Kinnərət kəli» keyin «Galiliyə dengizi», «Tiberius dengizi» dəpmu ataloqan. «Kinnərət»ning mənisi «qiltar» — kəlning xəkli qiltarsimandur. **«Tuz dengizi»** — yəni «Ölük Dengiz».
3:18 Qəl. 32:20
3:21 Qəl. 27:18
3:24 1Sam. 2:2; Zəb. 89:7, 8, 9
3:26 «...Pərwərdigar ... səwəbinglar ... manga oqəzəplinip iltijayimoqa kulak salmidi» — «Qəl.» 20:1-13ni kərüng.
3:26 Kan. 1:37; 31:2; 34:4

qokkisioŋa qikip bexingni kətürüp, əz kəzüng bilən məoŋribkə, ximaloŋa, jənubka wə məxrikkə tikilip kara; qünki sən muxu Iordan dəryasidin ətməysən. [28] Yəxuaoŋa wəzipini tapilioŋin, uni rioŋbətləndürüp yürəklik kil; qünki u bu həlkning aldidin ətüp sən kəridioŋan xu zeminoŋa ularni igə kiloŋuzidu» — dedi.
[29] Xuning bilən biz Bəyt-Peorning udulidiki wadida turup kalduk.

Əḥdidə kərsitilgən imtiyazlar — Musa səzini dawam kilidu

4 [1] — Əmdi, i Israil, mən silərgə əgitidioŋan muxu bəlgilimilərgə ḥəm ḥəkümlərgə kulak selinglar; ularoŋa əməl kilsanglar ḥayatlik tapisilər wə xundakla ata-bowiliringlarning Hudasi Pərwərdigar silərgə təkşim kilidioŋan zeminoŋa kirip uni igiləysilər. [2] Mən silərgə tapxuridioŋan Pərwərdigar Hudayinglarning muxu əmrlirigə əməl kilixinglar üqün, mən silərgə əmr kiloŋan səzgə ḥeqnemini koxmanglar ḥəmdə uningdin ḥeqnemini qikiriwətmənglar.
[3] Silər əz kəzlirnglar bilən Pərwərdigarning Baal-Peorning tüpəylidin kiloŋan ixlirini kərgənsilər; qünki Baal-Peoroŋa əgəxkənlərning ḥəmmisini Pərwərdigar Hudayinglar aranglardin yokatti;
[4] Lekin Pərwərdigar Hudayinglaroŋa qing baoŋlanoŋanlardin ḥərbiringlar bügüngə kədər ḥayat turuwatisilər.
[5] Mana, mən Pərwərdigar Hudayim manga əmr kiloŋandək, kirip igiləydioŋan zeminda turoŋanda ularoŋa əməl kilsun dəp silərgə bəlgilimə ḥəm ḥəkümlərni əgəttim. [6] Silər ularni qing tutup əməl kilinglar; qünki xundak kilsanglar bu ḥəkümlərning ḥəmmisini angliоŋan həlklərning kəz aldida silərning dana wə yorutuloŋan bir həlk ikənlikinglar ispatlinidu; ular dərwəkə: «Bu uluoŋ əl dərḥəkikət dana ḥəm yorutuloŋan bir həlk ikən» — dəydu. [7] Qünki Pərwərdigar Hudayimizning bizning Uningoŋa nida kiloŋan ḥərbir tiləklirimizdə bizgə yekin turoŋinidək, əzigə yekin turoŋan bir Hudasi boloŋan bizgə ohxax baxka bir uluoŋ əl barmu? [8] Mən aldinglaroŋa koyoŋan muxu pütkül kanundikidək adil bəlgilimilər ḥəm ḥəkümlərgə igə boloŋan silərdək baxka bir uluoŋ əl barmu?

Ḥorəbtiki əḥdə tooŋruluk əslitip-agaḥlandurux

[9] Əz kəzünglar bilən kərgən ixlarni untumaslikinglar, ḥətta əmrünglarning barlik künliridə kəlbinglardin qikarmaslikinglar üqün əzünglaroŋa eḥtiyat kilinglar wə ihlaslik bilən kəlbinglarni ezixtin saklanglar; xuningdək silər kərginiglarni baliliringlaroŋa wə baliliringlarning balilirioŋa yətküzünglar; [10] Silər Ḥorəb teoŋida Pərwərdigar Hudayinglarning aldida turoŋan küni Pərwərdigar manga: «Həlkni Mening səzlirimni anglixi üqün yenimoŋa yioŋkin; xuning bilən ular səzlirimni əginip, yər yüzidiki barlik künliridə Məndin əyminidu wə balilirioŋa əgitidu» — degənidi. [11] Silər yekin kelip taoŋning tüwidə turdunglar; bu taoŋning oti asmanlarning baoŋrioŋiqə kəyüp yətti, ḥəmdə karangoŋuluk, bulutlar wə sür taoŋni kaplidi;
[12] Pərwərdigar otning otturisidin silərgə səz kildi; silər səzlərning sadasini anglidinglar, lekin ḥeq xəkilni kərmidinglar; silər pəkət bir awazni anglidinglar. [13] Wə U xu qaoŋda silərgə əmr kiloŋan əḥdisini, yəni «on əmr»ni ayan kildi wə ularni ikki tax tahtay üstigə pütti. [14] Wə xu qaoŋda Pərwərdigar manga əmr kilip, silər dəryadin ətüp igiləydioŋan zeminda ularni ularoŋa

4:1 Law. 19:37; 20:8; 22:31
4:2 Kan. 13:1; Pənd. 30:6; Wəḥ. 22:18
4:3 «Baal-Peor» — bir hil but. «Qəl.» 25-babni kərüng. **«Pərwərdigarning Baal-Peorning tüpəylidin kiloŋan ixlirini kərgənsilər»** — «Qəl.» 25-babni kərüng.
4:3 Qəl. 25:4; Yə. 22:17
4:7 Kan. 26:19
4:9 Kan. 6:7; 11:19
4:11 Mis. 19:18
4:13 «on əmr» — ibraniy tilida «on səz».

əməl qilixinglar üqün silərgə bəlgilimilər həm həkümlərni əgitixni tapilidi.
15 Əzünglaroqa nahayiti ehtiyat qilinglarki (qünki Pərwərdigar Horəb teoqida ot otturisidin
silərgə səz qiloqanda heqqandaq xəkilni kərmigənsilər), 16-18 əzünglarni buloqap, məyli ərkək
yaki ayal süritidə, məyli yər yüzidiki hərqandaq haywan yaki asmanda uqidioqan hərqandaq
qux bolsun, məyli yər yüzidə hərqandaq əmiligüqi haywan yaki yər astidiki sulardiki
hərqandaq belik bolsun, ularning süritidə heqqandaq xəkil-qiyapəttiki oyma butni əzünglar
üqün yasimanglar, 19 yaki xuningdək, bexinglarni kətürüp asmanlaroqa qarap, quyax, ay, yul-
tuzlar, yəni pütkül samawi qoxunni kərüp, kənglünglar mayil bolup ularoqa bax egip qullukioqa
kirmənglar; qünki Pərwərdigar Hudayinglar bularni pütkül asman astidiki barlik həlklər üqün
orunlaxturoqan. 20 Lekin silərni bolsa Pərwərdigar Əz mirasi boloqan bir həlk boluxunglar
üqün «təmür tawlax humdani»din, yəni Misirdin elip qikti. 21 Lekin Pərwərdigar silərning
wəjənglardin manga oqəzəplinip, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras bolux üqün ata
qilidioqan yahxi zemin tooqrisida: — «Sən xu yərgə kirixkə Iordan dəryasidin ətməysən» dəp
qəsəm qildi. 22 Xunga mən muxu zeminda əlüxüm mukərrər; Iordan dəryasidin ətməymən;
birak silər bolsanglar uningdin ətüp xu yahxi zeminni igiləysilər.
23 Pərwərdigar Hudayinglarning silər bilən tüzgən əhdisini untumaslikinglar, xundakla
əzünglar üqün Pərwərdigar Hudayinglar silərgə mən'i qiloqan oyma butni yaki hərqandaq
nərsining xəkil-qiyapitini yasimaslikinglar üqün əzünglaroqa hezi bolunglar. 24 Qünki
Pərwərdigar Hudayinglar həmmini yutkuqi bir ot, wapasizlikka həsət qiloquqi bir Hudadur.

Əhdidin yenixning akiwiti wə uningoqa itaət qilixning bərikiti

25 Silər pərzəntlər, pərzəntinglarning pərzəntlirini kərüp, zeminda uzak wakit turoqandin keyin,
birhil xəkil-qiyapəttə boloqan oyma butni yasioqan, xuningdək Pərwərdigar Hudayinglarni
rənjitip uning nəzиridə rəzil boloqanni qilip əzünglarni buloqioqan bolsanglar, 26 mən asman-
zeminni üstünglaroqa guwahqi boluxka qakirimən, silər Iordan dəryasidin ətüp, igiləydioqan
xu zemindin tezla pütünləy yok qilinisilər; silərning uningda yaxioqan künliringlar uzun
bolmaydu, silər bəlki uningdin pütünləy yok qilinisilər. 27 Pərwərdigar silərni barlik həlklər
arisioqa tarkitidu, Pərwərdigarning silərni həydixi bilən silər xu əllər arisida kiqik bir qalduk
bolisilər. 28 Silər xu yərlərdə turup yaoqaqtin yaki taxtin yasaloqan, nə kərəlməydioqan, nə
angliyalmaydioqan, nə yeməydioqan, nə puralmaydioqan, pəkət insanning qolining yasioqini
boloqan ilahlarning qulluqida bolisilər. 29 Silər xu yərlərdə Pərwərdigar Hudayinglarni
izdəysilər; pütün qəlbinglar wə pütün jeninglar bilən uni izdisənglar, uni tapisilər. 30 Silər eoqir
azab-okubət tartkininglarda, bu ixlarning həmmisi bexinglaroqa qüxkəndə, silər Pərwərdigar
Hudayinglaroqa yenip kelisilər wə uning awazioqa kulak salisilər. 31 Qünki Pərwərdigar

---

4:19 «Pərwərdigar Hudayinglar bularni pütkül asman astidiki barlik həlklər üqün orunlaxturoqan» — «samawi qoxun» degən səz (1) kün, ay wə nuroqunlioqan yultuzlarni; (2) bular bilən munasiwətlik pərixtilər yaki asmandiki roh¡y küqlərni kərsitidu. Təwrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning pərixtilər wə bəlkim asmandiki yaman küqlər bilənmu munasiwiti bar («Zəb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Wəh.» 12:4ni kərüng).
–Bu ayəttiki uquroqa qarioqanda Huda (1) kün, ay wə yultuzlarni pütkül insaniyətning mənpəəti (yər yüzidikilərgə nur wə təpt berix, yoluqilar üqün yənilixni kərsitip berix qatarlik)ni kəzləp yaratti; (2) ular bilən munasiwətlik boloqan samawi küqlər Hudaoqa has bəndilərning hizmitidə boluxka təyyar turidu («Ibr.» 1:14ni kərüng); (3) Huda **Əzigə has bəndilirid**in (muxu yərdə Israildin) həwər aloqanda pəkət pərixtilər arkilik yardəmlixipla qalmay, bəlki əzi xəhsən halini soraydu.
4:20 Mis. 19:5
4:21 Qan. 1:37; 3:26; 31:2; 34:4
4:24 «Pərwərdigar Hudayinglar ... wapasizlikka həsət qiloquqi bir Hudadur» — muxu «həsət» Israilning Hudasioqa əməs, bəlki türlük yirginqlik butlaroqa ibadət qiloqanlikioqa qarap Mukəddəs Rohning «ibadət pəkət Hudaoqila mənsup bolux kerək» dəp butlaroqa yaki butlarning kəynidə turuwatkan jin-xəytanlaroqa wə ularning wəkili boloqan sahta pəyoqəmbərlərgə boloqan həsitini kərsitidu. Bu tema tooqruluk «kirix səz»imiznimu kərüng.
4:20 Mis. 20:5; 34:14; Qan. 5:9; 6:15; 9:3; Ibr.12:29
4:27 Qan. 28:62,64
4:28 Zəb. 115:4-7; 135:15-17

Hudayinglar rəḥimdil bir Hudadur; U silərni taxliwətməydu, nə ḥalak ḳilmaydu, nə ata-bowiliringlar bilən ḳəsəm iqip tüzgən əḥdisini ḥeq untumaydu.
32 Əmdi, silərdin ilgiri, Huda insanni yər yüzidə yaratḳan künidin tartip ətkən künlər tooɣruluḳ sürüxtə ḳilinglar, xundaḳla asmanlarning bir qetidin yənə bir qetigiqə sürüxtə ḳilinglarki, muxuningɣa ohxax uluɣ bir ix bolup baḳḳanmu? Uningɣa ohxax bir ixni anglap baḳḳanmu?
33 Silərgə ohxax, Hudaning ot iqidin qiḳḳan awazini anglap tirik ḳalɣan baxḳa bir həlḳ barmu?
34 Pərwərdigar Hudayinglar kəz aldinglarda silər üqün Misir zeminida ḳiloɣanliridək, ḳiyin sinaḳlar bilən, məjizilik alamətlər bilən, karamətlər bilən, urux bilən, küqlük ḳol ḥəm uzitiloɣan bilək bilən wə dəḥxətlik wəḥimilər bilən silərdin baxḳa bir həlḳni yat bir əlning arisidin qiḳirip Өzigə has ḳilix üqün kelip urunup baḳḳanmu?
35 Pərwərdigarla Hudadur, uningdin baxḳa birsi yoḳtur, dəp bilixinglar üqün silər bu uluɣ ixlarni kərüxkə muyəssər ḳilinɣansilər.
36 Silərgə təlim berix üqün U asmanlardin silərgə Өz awazini anglatti; U yər yüzidə Өzining uluɣ otini kərsətti; silər xu otning otturisidinmu uning awazini anglidinglar.
37 Uning üstigə, ata-bowiliringlaroɣa baɣliɣan muḥəbbiti tüpəylidin ḥəmdə ularning keyinki əwladlirini talliɣanliḳi üqün, U silərni Misirdin xəhsən Өzi zor ḳudriti bilən ḳutḳuzup qiḳardi;
38 U xuningdək silərning aldinglardin əzünglardin kəp wə küqlük boloɣan əllərni zeminidin ḥəydəp, silərni uningɣa kirgüzüp, uni bügünki kündikidək silərgə miras ḳilix üqünmu xundaḳ ḳiloɣandur.
39 Xunga bügün xuni bilip ḳoyunglarki wə kənglünglarni xuningɣa bəlünglarki, Pərwərdigar yuḳiridiki asmanlarda bolsun, astidiki yər-zeminda bolsun Hudadur; Uningdin baxḳa ḥeqbiri yoḳtur.
40 Xuningdək silərning wə keyinki balilar-əwladliringlarning əḥwali yahxi bolux üqün, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə ata ḳilidiɣan zeminda künliringlarni uzun, ḥətta mənggülük ḳilix üqün mən bügünki kündə silərgə tapilawatḳan Uning bəlgilimiliri wə əmrlirini tutunglar».

Musa pəyɣəmbər «panaḥliḳ xəḥər»lərni ayrip bekitidu
Təpsilatliri «Qəl.» 35:6-34də kərsitilidu

41 Andin Musa Iordan dəryasining xərḳiy təripidə üq xəḥərni ayrip bekitti;
42 məḳsiti, ḥeqḳandaḳ əq-adawiti bolmay, tasadipiy ḳoxnisini əltürüp ḳoysa, əltürgən kixi xu yərlərgə, yəni xu xəḥərlərdin birigə ḳeqip berip aman-esən ḳelixtin ibarət idi.
43 Bu xəḥərlər bolsa: — Rubənlərning zeminidin qəl-bayawandiki Bəzər, Gadlarning zeminidin Gileadtiki Ramot, Manassəḥlərning zeminidin Baxandiki Golandin ibarət idi.

Əḥdining ḳayta jakarlinixi

44 Musa Isраillarning aldioɣa ḳoyoɣan ḳanun mana təwəndikidək: —
45 (bular bolsa Israillar Misirdin qiḳḳanda Musa pəyɣəmbər ularɣa jakarlioɣan agaḥ-guwaḥlar, bəlgilimilər ḥəm ḥəkümlərdur;
46 Musa wə Israillar Misirdin qiḳḳanda Amoriylarning Ḥəxbon xəḥiridə turuxluḳ padixaḥi Sihonni əltürgənidi; Musa bu əmrlərni Sihonning zeminida, Iordan dəryasining xərḳ təripidə, Bəyt-Peorning udulidiki wadida Israillaroɣa jakarlioɣan.
47 Xu qaoɣda

4:34 «...kelip urunup baḳḳanmu?» — «kelip» degən səz Hudaning həlḳini ḳutḳuzux üqün Өzi xəhsən kəlgənlikini kərsitidu. **«...dəḥxətlik wəḥimilər bilən silərdin baxḳa bir həlḳni ... Өzigə has ḳilix üqün kelip urunup baḳḳanmu?»** — baxḳa birhil tərjimisi: «....dəḥxətlik wəḥimilər bilən baxḳa bir həlḳni... əzigə has ḳilixi üqün kelip urunup baḳḳan bir ilaḥ barmu?».
4:35 Ḳan. 32:39; Yəx. 45:5,18,22; Mar.12:29,32
4:37 «ularning keyinki əwladlirini» — ibraniy tilida «uning keyinki nəslini». **«xəhsən Өzi»** — ibraniy tilida «Өzining yüzi bilən».
4:37 Mis. 13:3,9,14
4:41 Qəl. 35:6,14
4:43 Yə. 20:8
4:46 «xərḳ təripidə» — ibraniy tilida «bu təripidə».
4:46 Qəl. 21:24; Ḳan. 1:4

Israillar Siḥonning wə Baxanning padixaḥi Ogning zeminini, yəni Iordan dəryasining kün qiķix təripidiki Amoriylarning ikki padixaḥining zemininimu igiligənidi; [48] ularning zemini Arnon dəryasining ķiroŋiķidiki Aroərdin tartip Sion (yəni Ḥərmon) teoŋioŋiqə, [49] xundaķla Iordan dəryasining xərķ təripidiki pütkül Arabaḥ tüzləngliki wə Pisgaḥ teoŋining baoŋrioŋa jaylaxķan «Tüzləngliktiki dengiz»oŋiqə idi).

Əḥdigə xərḥ berix — kirix səz

5 [1] Xuning bilən Musa pütkül Israilni qaķirip ularoŋa mundaķ dedi: — «I Israil, mən bügün ķulaķliringlaroŋa anglitiwatķan bu bəlgilimilərgə ḥəm ḥəkümlərgə ķulaķ selinglar, ularni əgininglar, ularoŋa əməl ķilixķa kəngül bəlünglar!
[2] Pərwərdigar Hudayimiz biz bilən Ḥorəb teoŋida əḥdə tüzdi. [3] Bu əḥdini Pərwərdigar ata-bowilirimiz bilən tüzgən əməs, bəlki biz bilən, yəni bügünki kündə tirik ķaloŋan bizlər bilən tüzdi. [4] Taoŋda ot iqidə turup Pərwərdigar silər bilən yüz turanə səzləxkənidi [5] (xu qaoŋda silərgə Pərwərdigarning səz-kalamini jakarlax üqün mən silər wə Pərwərdigarning otturisida turoŋanidim; silər otning aldida ķorķup, taoŋķa qiķixni halimidinglar).

On əmr

[6] U mundaķ dedi: — «Mən seni Misir zeminidin, yəni «ķulluķ makani»din qiķaroŋan Pərwərdigaring Hudadurmən.
[7] Sening Məndin baxķa ḥeqķandaķ ilaḥing bolmaydu.
[8] Sən əzüng üqün məyli yuķiridiki asmanda bolsun, məyli təwəndiki zeminda bolsun, yaki yər astidiki sularda bolsun, ḥərķandaķ nərsining ķiyapitidiki ḥeqķandaķ oyma xəkilni yasima;
[9] Sən bundaķ nərsilərgə bax urma yaki ularning ķulluķioŋa kirmə. Qünki Mənki Pərwərdigar Hudaying wapasizliķķa ḥəsət ķiloŋuqi Hudadurmən. Məndin nəprətləngənlərning ķəbiḥliklirini əzlirigə, ooŋlliriola, ḥətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən. [10] Əmma Meni səyidioŋan wə əmrlirimni tutidioŋanlaroŋa ming əwladioŋiqə əzgərməs meḥribanlik kərsitimən.
[11] Pərwərdigar Hudayingning namini ķalaymiķan tiloŋa alma; qünki kimdəkim namini ķalaymiķan tiloŋa alsa, Pərwərdigar uni gunaḥkar ḥesablimay ķalmaydu.
[12] Pərwərdigar Hudaying sanga əmr ķiloŋandək xabat künini muķəddəs dəp bilip tut, uningoŋa əməl ķil. [13] Altə kün ixləp barlik ixliringni tügətkin; [14] lekin yəttinqi küni Pərwərdigar Hudayingoŋa ataloŋan xabat künidur. Sən xu küni ḥeqķandaķ ix ķilmaysən; məyli sən yaki ooŋlung bolsun, məyli ķizing, məyli ķulung, məyli dediking, məyli buķang, məyli exiking, məyli ḥərķandaķ baxķa ulioŋing, yaki sən bilən bir yərdə turuwatķan musapir bolsun, ḥeqķandaķ ix

---

4:47 Qəl. 21:33; Kan. 3:3
4:49 «Tüzləngliktiki dengiz» — muxu yərdə «Ölük Dengiz»ni kərsitidu.
5:2 Mis. 19:5
5:5 Mis. 19:16; 20:18
5:6 Mis. 20:2-21; Zəb. 81:10
5:8 «əzüng üqün ... xəklidə... yasima» — bu əmrning kəzdə tutķini adəmlər qoķunux məķsitidə yasioŋan ḥərķandaķ xəkillərdur. Baxķa məķsətlər bilən yasioŋan xəkillər tooŋruluķ səz yoķ.
5:9 «Məndin nəprətləngənlərning ķəbiḥliklirini əzlirigə, ooŋlliriola, ḥətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən» — bu muḥim səz tooŋruluķ «Misirdin qiķix»tiki «ķoxumqə səz»imizni (20:5, 34:7 tooŋruluķ), xundaķla «Əzakiyal»diki «ķoxumqə səz»imizni (18-, 33-bablar tooŋruluķ) kərüng.
5:9 Mis. 20:5; 34:7,14; Yər. 32:18
5:10 «ming əwladioŋiqə...» — əslidə «mingliolan əwladioŋiqə...».
–Ayətning baxķa birhil tərjimisi: — «Əmma Meni səyidioŋan wə əmrlirimni tutidioŋan mingliolanlirioŋa əzgərməs meḥribanlik kərsitimən». Birak 7:9ni kərüng.
5:11 Law. 19:12; Mat. 5:33
5:12 Yar. 2:2; Mis. 23:12; 35:2; Law. 23:3; Əz. 20:12; Ibr. 4:4

ḳilmisun; xuning bilən ḳulung wə dediking səndək aram alalaydu. [15] Sən əzüngning əslidə Misir zeminida ḳul boloɣanliḳingni, Pərwərdigar Hudaying küqlük ḳoli wə uzatḳan biliki bilən seni xu yərdin qiḳaroɣanliḳini esingdə tut; xu səwəbtin Pərwərdigar Hudaying sanga xabat künini tutuxni əmr ḳiloɣan.
[16] Pərwərdigar Hudaying sanga əmr ḳiloɣandək ata-anangni ḥərmət ḳil. Xundaḳ ḳilsang Pərwərdigar Hudaying sanga ata ḳilmaḳqi boloɣan zeminda uzun ömür kərisən, ḥaling yahxi bolidu.
[17] Ḳatillik ḳilma.
[18] Ḥəm zina ḳilma.
[19] Ḥəm ooɣrilik ḳilma.
[20] Ḥəm ḳoxnang tooɣruluḳ yaloɣan guwaḥlik bərmə.
[21] Ḥəm ḳoxnangning ayalini təmə ḳilma wə nə uning өyi, uning etizi, uning ḳuli, nə uning dediki, nə uning kalisi, nə uning exikigə yaki ḳoxnangning ḥərḳandaḳ baxḳa nərsisigə kəz ḳiringni salma».
[22] — Bu səzlərni Pərwərdigar taoɣda, ot, bulut wə sürlük ḳarangoɣuluḳ iqidin küqlük awazi bilən silərning pütkül jamaitinglaroɣa eytḳan wə ularoɣa ḥeq baxḳa səzlərni ḳoxmioɣan; u ularni ikki tax tahtayoɣa pütüp manga tapxurdi.
[23] Wə xundaḳ boldiki, ḳarangoɣuluḳtin qiḳḳan awazni angliоɣininglarda wə otluḳ taoɣ kөyginidə silər, yəni ḳəbilə baxliḳliringlar wə aḳsaḳalliringlar yenimoɣa kelip: —
[24] «Mana, Pərwərdigar Hudayimiz өz xan-xəripi wə uluoɣluḳini ayan ḳildi wə biz uning awazini ot otturisidin angliduḳ, xuning bilən biz bügünki kündə Huda insanlar bilən səzləxkən bolsimu, ularning tirik ḳaloɣanliḳini kərduḳ. [25] Əmdi biz jenimizoɣa təwəkkül ḳiliximizning nemə ḥajiti? Qünki muxu dəḥxətlik ot bizni yutuwetidu. Əgər biz Pərwərdigar Hudayimizning awazini anglawərsək ölüp ketimiz. [26] Qünki ət igiliridin ḥayat igisi Hudaning otning otturisidin səzligən awazini anglap, bizdək tirik turuwatḳanlardin kim bar? [27] Sən өzüng Pərwərdigar Hudayimizoɣa yeḳinlixip, uning səzligənlirining ḥəmmisini angliоɣin; andin Pərwərdigar Hudayimiz sanga səzligənlirining ḥəmmisini bizgə eytip berisən; xuning bilən biz uni anglap əməl ḳilimiz» — dedinglar.
[28] Pərwərdigar silərning bu manga eytḳan səzliringlarni anglap manga: «Bu həlḳning sanga eytḳan səzlirini anglidim; ularning barliḳ eytḳan səzliri durustur. [29] Kaxki ularda Məndin ḳorḳup, əmrlirimni izqil tutidioɣan bir ḳəlb bolsidi, ularning ḥali wə baliliringning ḥali mənggügə yahxi bolatti! [30] Sən berip ularoɣa: «Qediringlaroɣa ḳaytinglar» — degin. [31] Sən bolsang yenimda turoɣin; Mən sening ularoɣa өgitixing kerək boloɣan əmrlər, bəlgilimilər wə ḥəkümlərning ḥəmmisini sanga eytip berimən; xuning bilən ular Mən ularoɣa təwəlik ḳilip beridioɣan zeminda turup bularoɣa əməl ḳilidioɣan bolidu.
[32] Əmdi Pərwərdigar Hudayinglar silərgə əmr ḳiloɣandək ḳilixḳa kөngül bөlünglar; uningdin ong wə soloɣa taymanglar! [33] Pərwərdigar Hudayinglar silərgə əmr ḳiloɣan barliḳ yollirida menginglar; xundaḳ ḳilsanglar ḥayatliḳ tepip, ḥalinglar yahxi bolidu wə silər igidarqilik ḳilidioɣan zeminda turup künliringlar uzun bolidu».

5:14 «xabat küni» — ibraniy tilida «xabat» wə «yəttinqi» degənlər aḥangdax səz. **«sən bilən bir yərdə turuwatḳan»** — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə turuwatḳan» degən səz bilən ipadilinidu.
5:16 Law. 19:3; Mat. 15:4; Luḳa 18:20; Əf. 6:2, 3
5:17 Mat. 5:21; Luḳa 18:20; Rim. 13:9
5:18 Luḳa 18:20
5:20 «Ḳoxnang tooɣruluḳ yaloɣan guwaḥlik bərmə» — Təwrat-Injil boyiqə «ḳoxnang» Huda bizning yenimizoɣa yeḳin ḳiloɣan ḥərbir adəmni kərsitidu.
5:21 Rim. 7:7
5:22 Ḳan. 9:10, 11
5:26 Ḳan. 4:33; Ḥak. 13:22
5:27 Mis. 20:19; Ibr. 12:19
5:33 «...ḥayatliḳ tepip, ḥalinglar yahxi bolidu» — Hudaning barliḳ əmrliri bu məḳsəttidur. Bu tema «Ḳanun Xərḥi»diki kөp yərlərdə kərülidioɣan bir temidur.

Hudaning əḥdisining jəwḥiri — Uning əmrlirigə əməl ḳilixning bəht-bərikiti

6 [1] «Mana, bular Pərwərdigar manga silər dəryadin ətüp igiləydioɣan zeminda turoɣininglarda
ularoɣa əməl ḳilixinglar üqün silərgə əgitixni tapilioɣan əmrlər, bəlgilimilər ḥəm
ḥəkümlərdur: —
[2] (xuning bilən silər, yəni sən əzüng, ooɣlung wə nəwrəng barliḳ tirik künliringlarda Pərwərdigar
Hudayinglardin ḳorḳup, mən silərgə tapilawatḳan uning barliḳ bəlgilimə wə əmrlirini tutisilər,
xundaḳla uzun künlərni kərisilər. [3] Sən, i Israil, ularni anglap əməl ḳilixḳa kəngül ḳoyunglar;
xuning bilən ata-bowiliringlarning Hudasi Pərwərdigar silərgə deginidək, süt bilən ḥəsəl ekip
turidioɣan munbət zeminda turup, ḥalinglar yahxi bolidu wə saninglar intayin kəpiyidu): —
[4] — Anglanglar, əy Israil: — Pərwərdigar Hudayimiz, Pərwərdigar bir birliktur;. [5] sən Pərwərdigar
Hudayingni pütün ḳəlbing bilən, pütün jening bilən wə pütün küqüng bilən səygin.
[6] Mən sanga bügün tapilioɣan bu səzlər ḳəlbingdə bolsun; [7] Sən ularni baliliringoɣa singdürüp
əgət, məyli əydə olturoɣanda, yolda mangoɣanda, ornungda yatḳanda wə ornungdin
turuwatḳanda ḥər waḳit ular tooɣruluḳ səzligin; [8] ularni ḳolungoɣa əslətmə-bəlgə ḳilip
tengiwal, pexanənggə ḳaxḳidək simwol ḳilip ornitiwal; [9] Sən ularni əyüngdiki kexəkliringgə
wə dərwaziliringoɣa pütküzgin.
[10] Wə Pərwərdigar Hudaying seni ḳəsəm ḳilip ata-bowiliringoɣa, yəni Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupḳa
wədə ḳiloɣan zeminni sanga ata ḳilix üqün seni uningoɣa baxlioɣanda, — əzüng ḳurmioɣan uluoɣ
wə esil xəḥərlərgə, [11] əzüng bisatliḳ ḳilmioɣan alliḳaqan esil bisatliḳ ḳilinoɣan əylərgə, əzüng
kolimioɣan, alliḳaqan kolanoɣan ḳuduḳlaroɣa, əzüng tikmigən üzümzarlar wə zəytunzarlaroɣa
muyəssər ḳilinixing bilən sən yəp toyunoɣandin keyin, [12] — əyni qaoɣda seni Misir zemini-
din, yəni «ḳulluḳ makani»din qiḳaroɣan Pərwərdigarni untuxtin ḥezi bol. [13] Sən Pərwərdigar
Hudayingdin ḳorḳḳin, ibaditidə boloɣin wə ḳəsəm ḳilsang uning nami bilənla ḳəsəm iq-
kin. [14] Silər baxḳa ilaḥlar, yəni ətrapingdiki əllərning ilaḥlirini ḳət'iy izdimənglar; [15] Qünki
aranglarda turuwatḳan Pərwərdigar Hudaying wapasizliḳḳa ḥəsət ḳiloɣuqi Təngridur. Əgər
xundaḳ ḳilsang Pərwərdigar Hudayingning oɣəzipi sanga ḳozoɣilip, U seni yər yüzidin yoḳatmay
ḳalmaydu.
[16] Silər Pərwərdigar Hudayinglarni Massaḥta sinioɣandək Uni sinimanglar. [17] Pərwərdigar
Hudayinglarning əmrlirini, silərgə tapilioɣan guwaḥ-ḥəkümliri wə bəlgimilirini kəngül ḳoyup
tutunglar.
[18] Pərwərdigar Hudayinglarning nəziridə durus wə yahxi boloɣanni ḳilinglar; xundaḳ ḳiloɣanda
ḥalinglar yahxi bolidu wə Pərwərdigar ata-bowiliringlaroɣa berixkə ḳəsəm ḳiloɣan zeminoɣa
kirip uni igiləysilər, [19] xundaḳla Pərwərdigar wədə ḳiloɣandək barliḳ düxmənliringlarni
aldinglardin ḥəydəp qiḳiriwetisilər.

Keyinki dəwrlərni əslitix

[20] Kəlgüsidə ooɣlung səndin: — «Pərwərdigar Hudayimiz silərgə tapilioɣan agaḥ-guwaḥ,
bəlgilimə ḥəm ḥəkümlər nemə?» dəp sorisa, [21] sən ooɣlungoɣa mundaḳ dəysən: «Biz əslidə Misir-

---

6:4 «Pərwərdigar Hudayimiz, Pərwərdigar bir birliktur» — «**birlik**» degən səz ibraniy tilida «əḳad» deyilidu. Bu səz adəttə ikki yaki birnəqqə nərsining bir gəwdilikini bildüridu («Yar.» 2:24, «Mis.» 24:3 ḳatarliḳlar).
–Baxḳa bir hil tərjimisi: «Pərwərdigar Hudayimizdur, Pərwərdigar birdur».
6:4 Ḳan. 4:35; Mar. 12:29; Yuḥ. 17:3; 1Kor. 8:4, 6
6:5 Ḳan. 10:12; Mat. 22:37; Luḳa 10:27
6:7 Ḳan. 4:9; 11:19
6:11 Ḳan. 8:9,10
6:13 Ḳan. 10:20; Mat. 4:10; Luḳa 4:8
6:16 «Silər Pərwərdigar Hudayinglarni Massaḥta sinioɣandək Uni sinimanglar» — «Mis.» 17:2-7ni kərüng. «Massaḥ» degənning mənisi «sinax».
6:16 Mis. 17:2; Qəl. 20:3; Mat. 4:7; Luḳa 4:12

da Pirəwnning qulliri ikənmiz; birak Pərwərdigar bizni Misirdin küqlük bir qol bilən qikaroqan.
22 Pərwərdigar kəz aldimizda uluoq həm dəhxətlik məjizilik alamətlər wə karamətlərni kərsitip,
Pirəwnning üstigə həm uning barlik ailisidikilərning üstigə qüxürdi; 23 U ata-bowilirimizoqa
kəsəm iqip wədə kiloqan zeminni bizgə ata kilip, uningoqa bizni baxlap kirixkə xu yərdin
yetəkləp qikaroqan. 24 Pərwərdigar bizgə bu barlik bəlgilimilərni tutuxni, Pərwərdigar Hu-
dayimizdin qorquxni tapiliqan; U halimizning daim yahxi boluxi wə bizning bügünkidək ti-
rik saklanoqandək, Uning panahida boluximiz üqün xundak tapiliqandur; 25 wə Pərwərdigar
Hudayimizning aldida u bizgə tapiliqandək bu barlik əmrlərgə əməl kilixka köngül bəlsək bu
biz üqün həkkaniylik bolidu».

Butpərəs əl-millətlərni zemindin yokitix

7 1 Pərwərdigar Hudaying seni hazir igiləxkə ketiwatkan zeminoqa baxlap kirgüzgəndin
keyin, aldingdin kəp yat əl-millətlərni, yəni Hittiylar, Girgaxiylar, Amoriylar, Kanaaniylar,
Pərizziylar, Hiwiylar, Yəbusiylarni — səndin küqlük əl-millətlərni həydiwetidu. 2 Əmdi
Pərwərdigar Hudaying aldingda ularni kolungoqa tapxuruxi bilən sən ularoqa hujum
kiloqiningda, sən ularni təltəküs yokitixing kerək; ular bilən heq əhdə tüzixinggə wə ularoqa
heq rəhim kilixingoqa bolmaydu. 3 Sening ular bilən nikahlixingoqa bolmaydu; sən kizingni
ularning ooqullirioqa berixinggimu wə ularning kizini ooqlungoqa elip berixinggimu bolmaydu;
4 qünki ular ooqlungni Manga əgixixtin ezikturidu wə xuning bilən ooqulliring baxka ilahlaroqa
qokunidu; u qaoqda Pərwərdigarning oqəzipi silərgə kozoqilip, silərni tezla yokitidu.
5 Sən ularoqa xundak muamilə kiloqinki, ularning kurbangahlirini buzuwetinglar, but
tüwrüklirini qekiwetinglar, Axərah butlirini kesiwetinglar wə oyma butlirini ot bilən
köydürüwetinglar; 6 qünki silər Pərwərdigar Hudayinglaroqa pak-mukəddəs bir həlktursilər;
Pərwərdigar Hudayinglar silərni yər yüzidiki barlik baxka həlklərdin üstün kilip, Özigə has bir
həlk boluxka talliwaloqan. 7 Pərwərdigarning silərgə mehir qüxüp silərni talliwaloqini silərning
baxka həlklərdin kəp boloqanlikinglar üqün əməs, əməliyəttə silər barlik həlklər arisida əng
az idinglar, 8 Pərwərdigarning silərni səygini səwəbidin wə ata-bowiliringlar aldida bərgən
kəsimigə sadik boloqanliki üqün Pərwərdigar silərni küqlük kol bilən kutkuzup, hərlük bədili
tələp «kulluk makani»din, yəni Misir padixahi Pirəwnning kolidin qikaroqan. 9 Xunga silər
Pərwərdigar Hudayinglarning bərhək Huda, wədisidə turoquqi Təngri ikənlikini bilixinglar
kerək; U Özini səyüp, əmrlirini tutkanlaroqa ming dəwrgiqə özgərməs mehir kərsitip əhdisidə
turoquqidur; 10 lekin Özigə əqmənlərning ixlirini əz bexioqa oquk-axkarə qüxürüp, ularni
yokitidu; Özigə əqmənlərning hərbirigə özi kiloqan ixlirini ularning bexioqa oquk-axkarə
kayturuxka hayal kilmaydu. 11 Silər Mən bügün silərgə tapiliqan əmr, bəlgilimilər həm
həkümlərgə əməl kilix üqün ularni qing tutunglar.

7:1 Kan. 31:3
7:2 «...ularoqa heq rəhim kilixingoqa bolmaydu» — bu əmr (wə uningoqa ohxap ketidioqan baxka barlik əmrlər) tooqruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
7:2 Mis. 23:32; 34:15; Qəl. 33:52; Yə. 11:11
7:3 Mis. 34:16; 1Pad. 11:2
7:5 «axərah» — «ayal butlar», bəlkim butpərəslikkə beoqixlanoqan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim but xəklidə oyuloqan yaki nəkixlängən boluxi mumkin.
7:5 Mis. 23:24; 34:13; Kan. 12:2, 3
7:6 Mis. 19:5; Kan. 4:20; 14:21; 26:18; 28:9; 1Pet. 2:9
7:8 «hərlük bədili tələp ...qikaroqan» — muxu sirlik səzlər tooqruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
7:8 Kan. 10:15
7:9 Mis. 20:5; Kan. 5:9
7:10 Nah. 1:2

Əḥdini tutuxning bəht-bərikətliri

12 Qoқum xundaқ boliduki, bu bəlgilimilərgə қulaқ selip, kəngül қoyup əməl қilisanglar,
Pərwərdigar Hudayinglar ata-bowiliringlaroƣa қəsəm bilən wədə қiloƣan əḥdə wə meḥirni
silərgə kərsitip turidu; 13 Seni səyüp bərikətləp, ata-bowiliringoƣa қəsəm bilən sanga berixkə
wədə қiloƣan zeminda turoƣuzup kəpəytidu; xu yərdə pərzəntliringni, yər-tupriқingdiki
məḥsulatlarni, buoƣdiyingni, yengi xarabingni, zəytun meyingni, kaliliringning nəslini wə
қoyliringning қozilirini bərikətləp kəpəytidu. 14 Sən barliқ əllərdin ziyadə bəht-bərikət kərisən;
arangda, ər-ayal yaki mal-qarwang arisida ḥeq tuoƣmaslиқ bolmaydu; 15 Pərwərdigar səndin
barliқ kesəllərni neri қilidu wə sən өzüng kərgən Misirdiki dəḥxətlik wabalardin ḥeqқaysisini
üstünggə salmaydu, bəlki sanga өq boloƣanlaroƣa salidu.

Aranglardiki barliқ butpərəslik iz-қaldуқlirini yoқitix kerək

16 Sən Pərwərdigar sanga tapxuroƣan barliқ həlқlərni yoқitixing kerək; sən ularni kərgəndə,
ularoƣa ḥeq rəḥim қilmasliқing kerək, sən ularning ilaḥlirining қulluқioƣa kirməsliking kerək;
əgər xundaқ қilsang, bu ix sanga қiltaқ bolidu. 17 Əgər sən kənglüngdə: «Bu əllər məndin
küqlük; mən қandaқ қilip ularni zeminidin қooƣliwetələymən?» — desəng, 18 ulardin қorқma;
Pərwərdigar Hudayingning Pirəwn ḥəm barliқ Misirliқlarni қandaқ қiloƣanliқini əsligin, 19 —
yəni Pərwərdigar Hudaying seni xu yərdin qiқirix üqün wasitə қiloƣan, өz kəzüng bilən kərgən
dəḥxətlik ḥəküm-sinaқlar, məjizilik alamətlər wə karamətlər, küqlük қol wə sozuloƣan biləkni
məḥkəm esingdə tut; Pərwərdigar sən қorқuwatқan barliқ həlқnimu xundaқ қilidu. 20 Uning
üstigə Pərwərdigar Hudaying taki ularning səndin yoxurunoƣan қaldуқliri yoқitiloƣuqə ularning
arisioƣa seriқ ḥərilərni əwətidu; 21 Sən ulardin қorқmasliқing kerək; qünki Pərwərdigar
Hudaying arangdidur; U uluoƣ wə dəḥxətlik bir Ilaḥdur. 22 Pərwərdigar Hudaying xu əllərni
aldingdin pəydinpəy ḥəydəydu; sən ularni birақla yoқitiwetəlməysən; birақla yoқitiwətkən
təқdirdimu, daladiki ḥaywanlar kəpiyip, üstünggə basturup kelixi mumkin.
23 Lekin aldingoƣa ilgiriləp mangoƣiningda Pərwərdigar Hudaying ularni қolungoƣa tapxuri-
du wə ularni parakəndə қilip, yoқitiloƣuqə dəkkə-dükkigə salidu. 24 U ularning padixaḥlirini
қolungoƣa tapxuridu, sən ularning namlirinimu asman astidin yoқ қilisən; ularni yoқatқuqə
ḥeqbir adəm aldingda turalmaydu. 25 Silər ularning oyma butini ot bilən kəydürüwetinglar; kəz
қiringlarni xularning üstidiki altun-kümüxkə salmanglar, ularni almanglar; bolmisa u silərgə
қiltaқ bolidu; qünki u Pərwərdigar Hudaying aldida yirginqlik bir nərsidur. 26 Sən ḥeqқandaқ
yirginqlik nərsini өyünggə elip kəlmə; bolmisa sən uningoƣa ohxax lənətlik nərsə bolup қalisən;
sən uningdin қattiқ yirgən, uningoƣa mutləқ nəprətlən; qünki u lənətlik bir nərsidur.

Pərwərdigarning təminatlirini əsləx

8 1 Mən silərgə bügün tapiliоƣan bu barliқ əmrlərgə əməl қilixқa kəngül қoyunglar; xundaқ
қiloƣanda silər ḥayat bolisilər, kəpiyisilər wə Pərwərdigar ata-bowiliringlaroƣa қəsəm
қilip wədə қiloƣan zeminoƣa kirip uni igiləysilər. 2 Pərwərdigar Hudaying seni təwən қilip,

---

7:12 Law. 26:3; Қan. 28:1
7:13 «pərzəntliring» — muxu yərdə ibraniy tilida «baliyatқuning mewisi» bilən ipadilinidu.
7:14 «sən barliқ əllərdin ziyadə bəht-bərikət kərisən...» — muxu yərdə «sən» degən səz Huda pütkül Israilni bir adəmdək kərüp, ularoƣa bir gəwdə süpitidə sezləydu. **«arangda, ər-ayal yaki mal-qarwang arisida...»** — ibraniy tilida «arangda, məyli ərkəklər məyli ayallarda yaki mal-qarwang arisida....».
7:14 Mis. 23:26
7:16 «...ularni kərgəndə, ularoƣa ḥeq rəḥim қilmasliқing kerək...» — ibraniy tilida «sening kəzüng ularni ḥeq ayimisun...».
7:19 Қan. 4:34; 29:3
7:20 «seriқ ḥərə» — adəttiki ḥəridin tehimu qong wə qaққaқ birhil ḥərini kərsitixi mumkin.
7:20 Mis. 23:28; Yə. 24:12

kənglüngdə nemə barlikini, uning əmrlirini tutidioɣan-tutmaydioɣanlikingni biləy dəp seni sinax üqün bu kirik yil qəl-bayawanda yetəkligən yolni əsligin. 3 Dərwəkə u seni təwən kilip, seni aq koyup, sən əslidə bilməydioɣan, xundakla ata-bowiliring kərüp bakmioɣan «manna» bilən ozuklanduroɣan; U sanga insan pəkət yeməklik bilənla əməs, bəlki Pərwərdigar Hudayingning aoɣzidin qikkan barlik səzliri bilənmu yaxaydioɣanlikini bildürüx üqün xundak kildi. 4 Bu kirik yilda kiyim-keqiking konirimidi, putung ixxip kətmidi. 5 Sən xuni bilip koyoɣinki, adəm əz ooɣlini tərbiyiligəndək, Pərwərdigar Hudaying seni tərbiyiləydu; 6 Xunga sən Uning yollirida mengip wə Uningdin korkup, Pərwərdigar Hudayingning əmrlirini tutkin. 7 Qünki Pərwərdigar Hudaying seni yahxi bir zeminoɣa — erik-ekinliri, bulakliri wə jiloɣa-dənglərdə uroɣup qikidioɣan uluoɣ suliri bar bir zeminoɣa — 8 buoɣday wə arpa, üzüm talliri, ənjür dərəhliri wə anarliri bar bir zeminoɣa, zəytun dərəhliri wə həsəl bar bir zeminoɣa, 9 — sən heqnemidin kəmlik tartmay ozukluk yəydioɣan bir zeminoɣa — taxliri təmür, taoɣliridin mis kolaydioɣan bir zeminoɣa yetəkləp kiridu; 10 sən xu yərdə yəp toyunisən wə Pərwərdigar Hudaying sanga ata kiloɣan xu yahxi zemin üqün uningoɣa təxəkkür-mədhiyə eytisən.

11 Mən sanga bügün tapilioɣan Pərwərdigar Hudayingning əmrliri, bəlgilimiliri həm həkümlirini tutmaslikin, Uni untup kelixtin hezi bol; 12 bolmisa, sən yəp toyunoɣandin keyin, esil əylərni kurup ularda olturaklaxkandin keyin, 13 kala-koy padiliring kəpiyip, altun-kümüxüng, xundakla sening barliking kəpəygəndin keyin, 14 kənglüng məoɣrurlinip seni Misir zeminidin, yəni «kulluk makani»din qikirip kutkuzoɣan Pərwərdigar Hudayingni untuysən; 15 (U seni bipayan wə dəhxətlik qəl-bayawandin, yəni zəhərlik yilanlar wə qayanlar kaplap kətkən, susirap kaoɣjirap kətkən bir qəl-bayawandin yetəkləp qikkan, xu yərdə sanga qakmak texidin su qikirip bərgən, 16 seni əzini təwən tutsun dəp sinap, sanga ahir rahət-bərikət kərsitix üqün qəl-bayawanda ata-bowiliring kərüp bakmioɣan «manna» bilən ozuklanduroɣan). 17 — əgər uni untusang, kənglüngdə: «Əz küqüm, əz kolumning kudriti meni muxu dələtkə erixtürgən» deyixing mumkin. 18 Xunga Pərwərdigar Hudayingning Əzi seni dələtkə erix-türgüqi kudrətni bərgüqi ikənlikini əsləp, Uni esingdə tut; xuning bilən u ata-bowiliringoɣa kəsəm kilip wədə kiloɣan əhdini bügünki kündikidək məhkəm kilidu. 19 Əgər sən Pərwərdigar Hudayingni kaqaniki untusang, baxka ilahlaroɣa əgəxsəng, ularning kullukida bolup ularoɣa bax ursang, mən silərgə bügün xu agahni berəyki, xundak boliduki, silər təltəküs halak bolisilər. 20 Pərwərdigar kəz aldinglarda yokitiwatkan əllərdək silərmu yokitilisilər; qünki silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa kulak salmioɣansilər.

Hudaning əllərni Kanaan zeminidin həydixining səwəbi

9 1-2 Angla, i Israil! Sən bügün əzüngdin qong wə küqlük əllərgə igə bolux üqün, sepilliri asmanoɣa takixidioɣan qong xəhərlərni igiləx üqün, Anakiylarni kooɣlap qikirix üqün Iordan dəryasidin ətisən (sən ularni bilisən, ular tooɣruluk «kim Anakiylar aldida turalisun!» dəp ang lioɣansən). 3 Sən bügünki kündə xuni bilip koyoɣinki, sening aldingda mangoɣuqi Pərwərdigar

8:3 «manna» — bu ix tooɣruluk «Mis.» 16-babni kərüng. **«... Hudayingning aoɣzidin qikkan barlik səzliri»** — ibraniy tilida «...Hudayingning aoɣzidin barlik qikkanliri». Okurmənlərning esidə barki, Adəm'ata əslidə «Hudaning nəpisi» bilən hayatka erixti.
8:3 Mis. 16:14,15; Mat. 4:4; Luka 4:4
8:4 Kan. 29:6; Nəh. 9:21
8:5 «Sən xuni bilip koyoɣinki...» — ibraniy tilida «Sən kəlbingdə xuni bilginki...»
8:10 Kan. 6:11,12
8:15 «zəhərlik yilanlar...» — ibraniy tilida «otluk yilanlar».
8:15 Mis. 17:6; Qəl. 20:11; Zəb. 78:15-16; 114:8
8:16 Mis. 16:14,15
9:1-2 Qəl. 13:32,33

Hudayingning Өzidur, U yalmap yutқuqi ottur; u muxu əllərni ḥalak қilidu, aldingda ularni tezdin yiқitidu; sən ularning təwəlikini igiləp, Pərwərdigar sanga eytқandək ularni tezdin yoқitisən. [4] Pərwərdigar ularni aldingdin ḥaydigəndə sən kənglüngdə: «Ḥəққaniyliқim səwəbidin Pərwərdigar meni zeminni igiləx üqün uningoƣa yetəkləp kirdi» demigin; bəlki xu əllərning rəzilliki tüpəylidin Pərwərdigar sening aldingda ularni təəlluқatidin məḥrum қilidu. [5] Sən ularning zemінioƣa kirip uni igilixing sening ḥəққaniy boloƣanliқingdin yaki kənglüngning duruslуқidin əməs, bəlki bu əllərning rəzillikidin wə Pərwərdigar ata-bowiliring Ibraḥim, Isḥaқ wə Yaқupқa қəsəm қiloƣan səzigə əməl қilix üqünmu Pərwərdigar Hudaying ularni sening aldingda təəlluқatidin məḥrum қilidu. [6] Əmdi xuni bilip қoyoƣinki, Pərwərdigar Hudaying bu yahxi zeminni sanga miras қiloƣini sening ḥəққaniyliқingdin əməs, qünki sən əsli boyni қattiқ bir həlқsən.

Israilning jaḥilliқi

[7] Əmdi sening qəl-bayawanda Pərwərdigar Hudayingni қandaқ oƣəzəpləndürgənlikingni esingdə tutқin — Uni untuma. Sən Misir zeminidin qiққan kündin beri taki bu yərgə kəlgüqə Pərwərdigaroƣa asiyliқ қilip kəlding. [8] Silər Ḥorəb teoƣida Pərwərdigarni oƣəzəpləndürgən wə Pərwərdigar silərgə aqqiқlinip, silərni ḥalak қilmaқqi boldi. [9] Xu qaoƣda mən tax tahtaylarni, yəni Pərwərdigar silər bilən tüzgən əḥdə tahtaylirini tapxuruwelix üqün taoƣқa qiққanidim; mən taoƣda қirik keqə-kündüz turdum (mən nə tamaқ yemidim, nə su iqmidim); [10] Xuning bilən Pərwərdigar manga Өz barmiқi bilən pütkən ikki tahtayni tapxurdi; ularda Pərwərdigar taoƣda ot iqidə silərgə səzligən qaoƣda, jamaət yioƣiloƣan küni eytқan barliқ səzlər pütülgənidi. [11] Wə xundaқ boldiki, қirik keqə-kündüz ətüp, Pərwərdigar manga ikki tax tahtay, yəni əḥdə tahtaylirini bərdi. [12] Wə Pərwərdigar manga: «Ornungdin turoƣin, muxu yərdin qüxkin; qünki sən Misirdin qiқaroƣan həlқing əzlirini buloƣidi; ular tezla Mən ularoƣa tapilioƣan yoldin qətnəp əzlirigə қuyma bir butni yasidi» dedi. [13] Pərwərdigar manga səz қilip: «Mən bu həlқni kərüp yəttim; mana, u boyni қattiқ bir həlқtur. [14] Meni tosma, Mən ularni yoқitimən, ularning namini asmanning tegidin əqürüwetimən wə xundaқ қilip, seni ulardin qong wə uluƣ bir həlқ қilimən» — dedi.

[15] Mən burulup, taoƣdin qüxtüm; taoƣ bolsa ot bilən yalқunlawatatti; ikki əḥdə tahtiyi ikki қolumda idi. [16] Mən kərdüm, mana silər Pərwərdigar Hudayinglar aldida gunaḥ қilipsilər; silər əzünglar üqün қuyma bir mozayni yasapsilər; silər tezla Pərwərdigar silərgə tapilioƣan yoldin qətnəp ketipsilər. [17] Mən ikki tahtayni ikki қolumoƣa elip, qərüp taxlap, ularni kəz aldinglarda qeқiwəttim. [18] Silər Pərwərdigarni oƣəzəpləndürüp barliқ ətküzgən gunaḥinglar, yəni Pərwərdigarning nəzиridə rəzil boloƣanni қiloƣininglar üqün, yənə awwalқidək Pərwərdigar aldida yiқilip, қirik keqə-kündüz düm yattim (mən ḥeq nərsə yemidim, su iqmi dim). [19] qünki mən Pərwərdigarning silərni yoқitidioƣan қattiқ oƣəzipi ḥəm қəḥridin қorқtum. Pərwərdigar xu qaoƣdimu mening tilikimni anglidi. [20] Pərwərdigar Ḥarundin oƣəzəplinip, unimu yoқatmaқqi boldi; mən Ḥarun üqünmu dua қildim. [21] Mən silərning gunaḥinglarni, yəni yasioƣan mozayni elip uni otta kəydürdüm wə uni yanjip kukum-talқan қilip eziwəttim; uning

---

9:3 Қan. 4:24; Ibr. 12:29
9:5 Yar. 12:7; 13:15; 15:7; 17:8; 26:4; 28:13
9:7 Mis. 14:11; 16:2; 17:2; Qəl. 11:4
9:8 Mis. 32:4; Zəb. 106:19-21
9:9 Mis. 24:18; 34:28
9:10 «Өz barmiқi bilən pütkən...» — ibraniy tilida «Hudaning barmiқi bilən pütkən».
9:10 Mis. 31:18
9:13 Mis. 32:9; 33:3; 34:9; Қan. 10:16; 31:27; 2Pad. 17:14
9:14 Mis. 32:10; Zəb. 106:23
9:18 «mən ḥeq nərsə yemidim...» — ibraniy tilida «mən ḥeq nanni yemidim...».

topisini elip taoɣdin qüxidioɣan erik süyigə qeqiwəttim. 22 (silər yənə Tabəraḥ, Massaḥ, Kibrot-Ḥattawaḥdimu Pərwərdigarni oɣəzəpləndürdünglar. 23 Pərwərdigar silərni Қadəx-Barneadin Қanaanoɣa mangdurmaқqi bolup silərgə: «Qikip, Mən silərgə təқdim қiloɣan zeminni igilənglar» — degəndimu, silər Pərwərdigar Hudayinglarning səzigə қarxi qikip asiylik қildinglar, nə Uningoɣa ixənmidinglar, nə awazioɣa ḥeq қulaқ salmidinglar. 24 Mən silərni tonuoɣan kündin tartip silər Pərwərdigar Hudayinglaroɣa asiylik қilip kəldinglar).
25 Xuning bilən mən axu qaoɣda Pərwərdigar aldida əzümni yərgə etip yənə қirik keqə-kündüz düm yattim; dərwəқə düm yattim; qünki Pərwərdigar silərgə қarap «ularni yoқitimən» degənidi. 26 Xunga mən Pərwərdigaroɣa dua қilip: «I Rəb Pərwərdigar, Sən Əz uluoɣluқung arқilik Əzüng üqün ḥərlük bədili tələp setiwaloɣan, Misirdin küqlük қolung bilən qiқaroɣan Əz həlқing boloɣan mirasingni yoқatmioɣaysən; 27 Əz қulliring Ibraḥim, Isḥaқ wə Yaқupni esingdə tutқaysən; bu həlқning baxbaxtaқliқioɣa, ularning rəzilliki yaki gunaḥioɣa қarimioɣaysən;
28 bolmisa, sən bizni elip qikқan xu zemindikilər: «Pərwərdigar bu həlқni ularoɣa wədə қiloɣan zeminni igiləxkə elip kirəlməydioɣanliқi üqün wə ularoɣa nəprətləngini tüpəylidin ularni qəl-bayawanda yoқitixқa Misirdin qiқardi» — dəydu.
29 Қandaқla bolmisun, ular zor küqüng wə uzartiloɣan biliking bilən Misirdin qiқaroɣan həlқing wə sening mirasingdur» — dedim.

Yengi pursət

10 1 Xu qaoɣda Pərwərdigar manga: «Əzüng üqün awwalқidək ikki tax tahtayni oyup qikip, taoɣқa yenimoɣa kəl. Əzünggə yaoɣaqtin bir sanduқ yasioɣin. 2 Mən bu tahtaylaroɣa sən qəқiwətkən awwalқi tahtaylardiki səzlərni yazimən; sən ularni sanduққa қoyisən» — dedi.
3 Xuning bilən mən akatsiyə yaoɣiqidin bir sanduқ yasidim, awwalқidək ikki tax tahtay oyup qiқtim; ikki tahtayni қolumda kətürüp taoɣқa qiқtim. 4 Pərwərdigar əslidə ot iqidin taoɣda jamaət yioɣiloɣan kündə silərgə eytқan xu on əmrni awwalқi pütüktək tahtaylaroɣa yazdi; Pərwərdigar ularni manga tapxurdi. 5 Mən burulup taoɣdin qüxüp tahtaylarni əzüm yasioɣan sanduққa қoydum; Pərwərdigar manga tapilioɣinidək ular tehi uningda turmaқta.

Qəl-bayawandiki səpərning hatimisi

6 Xu qaoɣda Israillar Bəərot-Bənə-Yaakandin Mosəraḥқa yol elip mangdi; Ḥarun xu yərdə əldi wə xu yərdə dəpnə қilindi; uning ooɣli Əliazar uning ornini besip kaḥinliқ қildi. 7 Israillar xu yərdin Gudgodaḥқa, andin Gudgodaḥtin Yotbataḥқa səpər қildi (Yotbataḥ erik-ekini mol yərdur). 8 Xu qaoɣda Pərwərdigar əḥdə sanduқini kətürüxkə, Pərwərdigarning aldida hizmitidə turup uning namida bəht-bərikət tiləxkə Lawiy қəbilisini əzigə tallap ayridi. Wə bügüngə қədər xundaқ boluwatidu. 9 Xunga Lawiy қəbilisining Israil қerindaxliri iqidə nesiwisi yaki mirasi

---

9:21 Mis. 32:20
9:22 Mis. 17:7; Qəl. 11:1,4,34
9:23 Qəl. 13:3; 14:1
9:26 «Əz həlқing boloɣan mirasing» — «Hudaning mirasi» muxu yərdə Əz həlқini kərsitidu. Məsilən, «Mis.» 34:9ni kərüng.
9:26 Mis. 32:11; Qəl. 14:13
9:28 Mis. 32:12; Qəl. 14:16
10:1 Mis. 34:1
10:4 «on əmr» — ibraniy tilida «on səzni».
10:6 Qəl. 20:28; 33:30,38
10:7 Qəl. 33:32,33

yoḳtur; Pərwərdigar uningoƣa eytḳandək, Pərwərdigar Өzi uning mirasidur.
10 Mən əmdi awwalḳi künlərdikidək ḳirik keqə-kündüz Pərwərdigar aldida taoƣda turdum;
Pərwərdigar xu qaoƣdimu tilikimgə ḳulaḳ saldi; u silərni yoḳatmidi. 11 Pərwərdigar manga:
«Ornungdin tur, həlḳni baxlap aldida yol aloƣin; xuning bilən ular Mən ularoƣa təḳdim ḳilixḳa
ata-bowilirioƣa ḳəsəm ḳilip wədə ḳiloƣan zeminni igiləx üqün uningoƣa kirsun» — dedi.

Pərwərdigarni səygin, həlḳni səygin

12-13 Əmdi, i Israil, Pərwərdigar Hudaying səndin nemə tələp ḳilidu? — Ḥaling yahxi bolsun dəp
mening bügün silərgə muxu tapilioƣanlirimdin baxḳa nərsini tələp ḳilarmu? — Uning tələp
ḳiloƣini bolsa Pərwərdigar Hudayingdin ḳorḳup, Uning kərsətkən barliḳ yollirida mengip, Uni
səyüp, pütkül ḳəlbing wə pütkül jening bilən Pərwərdigar Hudayingning hizmitidə bolup,
Pərwərdigarning əmrliri wə bəlgilimilirini tutuxtin ibarət əməsmu?
14 Mana, asmanlar wə asmanlarning asmini Pərwərdigar Hudayingoƣa mənsuptur; yər yüzi
wə uningdiki ḥəmmə nərsilərmu Uningoƣa mənsuptur. 15 Ḥalbuki, Pərwərdigar pəḳət ata-
bowiliringlardin səyünüp, ularni səydi wə xuning bilən bügünkidək barliḳ əllər arisidin ata-
bowiliringlarning keyinki nəslini, yəni silərni tallidi. 16 Xunga kənglünglarni hətnilik ḳilinglar,
boynunglarni yənə ḳattiḳ ḳilmanglar.
17 Qünki Pərwərdigar Hudayinglar hudalarning Hudasi, rəblərning Rəbbi, uluƣ Ilaḥ, Ḳudrətlik
wə Dəḥxətlik Boloƣuqi, insanlarning yüz-hatirisini ḳilmioƣuqi, ḥeqḳandaḳ parini almioƣuqidur;
18 U yetim-yesir wə tul hotunlarning dəwasini soraydu, musapirni səyüp uningoƣa yemək-
iqmək wə kiyim-keqəkni bərgüqidur. 19 Xunga silərmu musapirni səyüxünglar kerək; qünki
silərmu Misir zeminida musapir idinglar.
20 Sən Pərwərdigar Hudayingdin ḳorḳḳin; sən Uning ibaditidə boloƣin, Uningoƣa baoƣlanoƣin wə
pəḳət Uning namidila ḳəsəm iqkin. 21 U sən üqün əz kəzüng bilən kərgən bu uluƣ wə dəḥxətlik
ixlarni ḳiloƣan; U sən mədḥiyiləydioƣan, sening Hudayingdur; 22 ata-bowiliring jəmiy yətmix
jan Misiroƣa qüxkənidi; wə ḥazir Pərwərdigar Hudaying seni asmandiki yultuzlardək kəp ḳildi.

Hudaoƣa itaətmən boluxning bəht-bərikiti

11 1 Əmdi sən Pərwərdigar Hudayingni səygin, Uning tapilioƣini, bəlgilimilirini, ḥəkümlirini
ḥəm əmrlirini izqil tutḳin. 2-3 Xu ixlarni bügün esinglarda tutunglar, qünki mən
Pərwərdigar Hudayingning jaza-tərbiyisi, uluƣluḳi, küqlük ḳoli wə uzartiloƣan bilikini, Misir
zeminida Misir padixaḥi Pirəwngə ḥəm uning pütkül zemini üstigə kərsətkən məjizilik
alamətliri wə ḳiloƣanlirini kərmigən baliliringlaroƣa səzliməymən. 4 (qünki ular Pərwərdigarning
Misirning ḳoxuni, ularning atliri, ularning jəng ḥarwilirioƣa ḳiloƣan ixliri, yəni Ḳizil Dengizning

---

10:9 «Lawiy kəbilisining... nesiwisi yaki mirasi yoḳtur» — Ḳanaan zeminioƣa kirgəndin keyin Lawiylar wə kaḥinlarning (baxḳa kəbililərningkidək) xəhsiy yər-zemin yaki xəḥərliri bolmaydu. Ulardiki ḥərbir ailigə Israillarning xəḥərliri iqidin birər turar jay berilidu.
10:9 Qəl. 18:20-32; Ḳan. 18:1; Əz. 44:28
10:10 Ḳan. 9:18, 19
10:12-13 Ḳan. 6:5; Mat. 22:37; Luḳa 10:27
10:14 Yar. 14:19; Zəb. 24:1; 115:16
10:16 Mis. 32:9; 33:3; 34:9; Ḳan. 9:13; Yər. 4:4
10:17 2Tar. 19:6, 7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17; Wəḥ. 17:14
10:18 «yetim-yesir» — ibraniy tilida «atisizlar».
10:20 Ḳan. 6:13; 13:4; Mat. 4:10; Luḳa 4:8
10:22 «ata-bowiliring jəmiy yətmix jan Misiroƣa qüxkənidi...» — yaki «ata-bowiliring yətmix jan bilən Misiroƣa qüxkənidi...».
10:22 Yar. 15:5; 46:27; Mis. 1:5; Ros. 7:14
11:2-3 «xu ixlarni bügün esinglarda tutunglar...» — ibraniy tilida «xu ixlarni bügün bilinglarki,...».

suliri bilən ularni oɣərқ қilip, üzül-kesil ḥalak қiloɣanliқi. [5] Uning silər muxu yərgə kəlgüqə silərgə nemə қiloɣanliқi, [6] Uning Rubənning əwladi, Eliabning ooɣulliri Datan wə Abiramoɣa nemə қiloɣanliқi, yəni pütün Israillar arisida yər yüzining aoɣzini қandaқ eqip ularni ailisidikiliri wə qedirliri bilən қoxup barliқ təəlluқatliri bilən yutuwətkənlikini kər-migənidi;) [7] mən bəlki silərgə səz қilimən; qünki silərning kəzliringlar Pərwərdigar қiloɣan barliқ uluoɣ ixlarni kərdi.

Wədə қilinoɣan zeminning mol bayliқliri

[8] Əmdi, mən silərgə bügün tapilioɣan barliқ əmrlərni tutunglar; xundaқ қilsanglar küqlinip, ḥazir ətüp igiliməkqi boloɣan zeminoɣa kirip uni igiləysilər [9] wə Pərwərdigar ata-bowiliringlaroɣa қəsəm қilip ularoɣa ḥəm əwladlirioɣa berixkə wədə қiloɣan zeminda, yəni süt bilən ḥəsəl ekip turidioɣan munbət bir zeminda turup uzun əmür kərisilər. [10] Qünki silər igiləxkə kiridioɣan xu zemin silər qiққan Misir zeminidək əməs; u yər bolsa, silər uningoɣa uruқ qaqқandin keyin putunglar bilən suoɣiridioɣan kəktatliқtək zemin idi; [11] birақ silər igiləxkə ətidioɣan xu zemin bolsa taoɣ-jiloɣiliri boloɣan bir zemindur; u asmandiki yamoɣurdin su iqidu, [12] u Pərwərdigar Hudaying Θzi əzizləydioɣan bir zemindur; qünki Pərwərdigar Hudayingning kəzliri yilning bexidin yilning ahirioɣiqə üzlüksiz uningoɣa tikilidu. [13] Xundaқ boliduki, silər Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, pütkül қəlbinglar wə pütkül jeninglar bilən uning ibaditidə bolux üqün mən silərgə bügün tapilioɣan əmrlərgə kəngül қoyup қulaқ salsanglar, [14] U: «Mən zemininglaroɣa əz pəslidə yamoɣur, yəni dəsləpki wə keyinki yamoɣurlarni ata қilimən; xuning bilən axliқliringlar, yengi xarabinglar wə zəytun meyinglarni yioɣalaysilər; [15] Mən xundaқla mal-waranliring üqün ot-qəp berimən; sən yəp-iqip toyunisən» — dəydu.

Itaətmən bolux wə balilaroɣa tərbiyə berixning bəhti

[16] Қəlbinglar aldinip, baxқa ilaḥlarning қullukioɣa kirip, ularoɣa qoқunup kətməslikinglar üqün əzünglaroɣa ḥezi bolunglar; [17] bolmisa, Pərwərdigarning oɣəzipi silərgə қozoɣilip, yamoɣur yaoɣmasliқi üqün asmanlarni etiwetip yamoɣur yaoɣdurmaydu, tupraқ məḥsulatlirini bərməydu wə Pərwərdigar silərgə ata қilidioɣan munbət zemindin yoқitilisilər.
[18] Silər mening bu səzlirimni қəlbinglaroɣa püküp jeninglarda saқlanglar, қolunglaroɣa əslətmə-bəlgə қilip tengiwelinglar, pexanənglərgə қaxқidək simwol қilip ornitiwelinglar; [19] Silər ularni baliliringlaroɣa əgitisilər; əydə olturoɣiningларda, yolda mengiwatқiningларda, yatқiningларda wə orundin қopқiningларda ular tooɣruluқ səzlənglar; [20] Ularni əyünglardiki kexəklərgə wə dərwaziliringlaroɣa pütüp қoyunglar. [21] Xuning bilən silərning Pərwərdigar ata-bowiliringlaroɣa berixkə қəsəm қilip wədə қiloɣan zeminda turidioɣan künliringlar wə baliliringlarning künliri uzun bolidu, yər yüzidiki künliringlar asmanning künliridək bolidu.
[22] Mən bügünki kündə silərgə tapilioɣan bu pütkül əmrni ihlas bilən tutsanglar, yəni Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, uning barliқ yollirida mengixinglar bilən uningoɣa baoɣlansanglar, [23] undaқta Pərwərdigar silərning kəz aldinglarda bu barliқ əllərni zeminidin məḥrum қilip

---

11:4 «...Pərwərdigarning Misirning қoxuni„ni .... üzül-kesil ḥalak қiloɣanliқi» — ibraniy tilida «Pərwərdigarning Misirning қoxuni..ni ...taki bügüngə қədər ḥalak қiloɣanliқi» — bu ibarə ularning tüptin ḥalak қilinoɣanliқini təkitləydu.
11:6 Qəl. 16:31; 27:3; Zəb. 106:16-17
11:10 «putunglar bilən suoɣiridioɣan zemin» — Misirda etizlar (bügüngə қədər) insanning puti bilən aylanduridioɣan bir hil addiy nasus bilən suoɣirilidu.
11:14 «dəsləpki wə keyinki yamoɣurlar» — «dəsləpki yamoɣurlar» 10-ayda yaoɣidu wə tupraқ yumxitilixi bilən yər ḥaydəxkə andin uruқ qeqixқa mumkin bolidu. «keyinki yamoɣurlar» bolsa Қanaanda 3- yaki -4-ayda yeoɣip, ətiyazliқ ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Xunga ḥərbir deḥқan «keyinki yamoɣur»oɣa təxnadur, ular uni bək қədirləydu.
11:16 Қan. 8:19
11:18 Қan. 6:6, 8
11:19 Қan. 4:9; 6:7
11:21 «yər yüzidiki künliringlar asmanning künliridək bolidu» — mənisi bəlkim künlər kəp ḥəm bəhtlik bolidu, degəndək boluxi mumkin. Baxқa birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.

ḥəydəydu wə silər əzünglardin qong wə küqlük əllərning təəlluḳatini igiləysilər. [24] Tapininglar dəssigən ḥərbir jay silərningki bolidu; qegranglar qəl-bayawandin tartip, Liwanoŋiqə wə Əfrat dəryasidin Ottura Dengizoŋiqə bolidu. [25] Ḥeqkim aldinglarda turalmaydu; Pərwərdigar Hudayinglar silərgə eytḳinidək, silərdin boloŋan ḳorḳunq wə dəḥxətni silər dəssigən barliḳ jaylar üstigə salidu.

Musa «bəht-bərikət wə lənət»ni Israilning aldioŋa ḳoyidu

[26] Mana, mən bügün aldinglaroŋa bəht-bərikət wə lənətni ḳoyimən; [27] Mən silərgə bügün tapilioŋan Pərwərdigar Hudayinglarning əmrlirigə itaət ḳilsanglar, bəht-bərikət bolidu; [28] Pərwərdigar Hudayinglarning əmrlirigə itaət ḳilmisanglar, bəlki silər tonumioŋan baxḳa ilaḥlaroŋa əgixip, mən bügün tapilioŋan yoldin qətnəp kətsənglar, silərgə lənət qüxidu.
[29] Xundaḳ ḳilixinglar kerəkki, Pərwərdigar Hudayinglar silərni silər igiləxkə kiridioŋan zeminoŋa elip kirgəndin keyin, bəht-bərikətni Gərizim teoŋi üstidə wə lənətni Əbal teoŋi üstidə turup jakarlaysilər. [30] Bu taoŋlar Iordan dəryasining ḳarxi təripidə, Gilgalning udulidiki Arabaḥ tüzlənglikidə turuwatḳan Ḳanaaniylarning zeminida, məoŋrib yolining arḳisida, Morəḥtiki dub dərəhlirigə yeḳin yərdə əməsmu?
[31] Qünki silər Pərwərdigar Hudayinglar silərgə təḳdim ḳiliwatḳan zeminni igiləx üqün uningoŋa kirixkə Iordan dəryasidin ətisilər; silər dərwəḳə uni igiləysilər wə uningda olturaḳlixisilər. [32] Silər mən aldinglaroŋa ḳoyoŋan bu barliḳ ḥəkümlər wə bəlgilimilərgə əməl ḳilixḳa kəngül ḳoyunglar.

Huda tallaydioŋan jayda, muḳəddəshanida ibadət ḳilix

12 [1] Ata-bowiliringlarning Hudasi boloŋan Pərwərdigar silərning igilixinglaroŋa beridioŋan zeminda turoŋanda, yər yüzidiki barliḳ künliringlarda kəngül ḳoyup tutuxunglar kerək boloŋan bəlgilimilər ḥəm ḥəkümlər mana munulardur: —
[2] Silər ḥaydəp qiḳaroŋan əllərning egiz taoŋlar, dənglər wə ḥərbir yexil dərəh astidiki əzilaḥlirining ḳullukida boloŋan ibadətgaḥlirini təltəküs yoḳitixinglar kerək; [3] Ularning ḳurbangaḥlirini buzunglar, but tüwrüklirini qeḳinglar wə Axəraḥlirini ot bilən kəydürüwetinglar; ilaḥlirining oyma məbudlirini kesip taxlanglar; ularning isim-namlirinimu xu yərdin yoḳitixinglar kerək.
[4] Silər Pərwərdigar Hudayinglarning ḥizmitidə ulardək ḳilmanglar, [5] bəlki Pərwərdigar Hudayinglar Əz namini tikləx üqün barliḳ ḳəbililiringlarning zeminliri arisidin tallioŋan, Əz turaloŋusi boloŋan jayni izdənglar, xu yərgə kelinglar; [6] xu yərgə silər kəydürmə wə inaḳlik ḳatarlik ḳurbanliḳinglarni, məḥsulatliringlardin ondin biri boloŋan əxrilərni, ḳolunglardiki kətürmə ḥədiyələrni, ḳəsəmgə baoŋlik ḥədiyələrni, ihtiyariy ḥədiyələrni wə ḳoy-kala padiliringlarning tunji balilirini əkilisilər; [7] Silər ailəngdikilər bilən ḳoxulup xu yərdə Pərwərdigar Hudayinglarning aldida ziyapət ḳilinglar, silər Pərwərdigar Hudayinglar silərni bərikətligən ḳol əmgikinglarning mewisidin xadlinisilər. [8] Silər biz bügün ḳiloŋinimizdək, yəni

---

11:24 «Ottura Dengizoŋiqə...» — ibraniy tilida «kəyni dengizoŋiqə....».
11:24 Yə. 1:3; 14:9
11:25 Mis. 23:27
11:29 «Gərizim teoŋi üstidə... wə .. əbal teoŋi üstidə turup jakarlaysilər» — ibraniy tilida «Gərizim teoŋi üstigə... wə .. əbal teoŋi üstigə ḳoyusilər». Bu yərlərdə aḥdidiki bəht-bərikətlər wə lənətlər jakarlinidu ḥəm tax üstigə pütülidu. Muxu ixning təpsilatliri 27-28-bablarda wə «Yəxua» 8:30-35də tepilidu.
11:29 Ḳan. 27:12,13; Yə. 8:33
12:2 Mis. 34:12,13; Ḳan. 7:5
12:3 Ḥak. 2:2
12:5 2Tar. 7:12
12:7 «ḳol əmgikinglarning mewisidin...» — ibraniy tilida «ḳolunglardiki oḳəttin...»

ḥərbiringlar ɵz bilgininglarqə ḳiloɣininglardək ḳilmasliḳinglar kerək; 9 Qünki Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioɣan aramlik ḥəm miraska tehi yetip kəlmidinglar.
10 Birak silər Iordan dəryasidin ətüp, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras ḳilip beridioɣan zeminoɣa olturakḷaxḳandin keyin, xundakḷa u silərni ətrapinglardiki barlik düxmənliringlardin ḳutḳuzup aram bərgəndin keyin, silər tinq-aman turoɣanda, 11 xu qaoɣda Pərwərdigar Hudayinglar Ɵz namini ḳoyidioɣan bir jay bolidu; silər xu yərgə kɵydürmə wə inakḷik ḳatarlik ḳurbanliḳinglarni, məḥsulatliringlardin ondin biri boloɣan ɵxrilərni, ḳolunglardiki kətürmə ḥədiyələrni wə Pərwərdigaroɣa atap ḳəsəm ḳiloɣan esil ḥədiyələrni əkilisilər; 12 wə Pərwərdigar Hudayinglar aldida xadlinisilər, yəni silər, ooɣul-ḳizliringlar, ḳul-dedəkliringlar wə silər bilən bir yərdə turuwatḳan Lawiylar (qünki ularning aranglarda ḥeqḳandak nesiwisi yaki mirasi yoḳtur) ḥəmminglar xadlinisilər.
13 Sən kɵydürmə ḳurbanliḳliringni udul kəlgən jaylarda ḳilmasliḳ üqün kəngül ḳoyoɣin;
14 Pəḳət Pərwərdigar ḥəmmə ḳəbililiringning zeminliri arisidin talliɣan jayda kɵydürmə ḳurbanliḳliringni ḳil wə xu jayda mening sanga barlik tapiliɣinimoɣa əməl ḳil.
15 Ḥalbuki, sən kənglüng tartḳiniqə Pərwərdigar Hudaying seni bərikətligini boyiqə xəḥəryeziliringda ḥalal ḥaywanlarni soyup (huddi jərən yaki keyik gɵxidin yegəngə ohxax), gɵx yesəng bolidu; məyli pak, məyli napak kixilər bolsun ularning gɵxini yesə bolidu.
16 Silər pəḳət uni ḳeni bilən ḳoxup yeməslikinglar kerək; silər ḳenini su tɵkkəndək yərgə tɵküwetixinglar kerək.
17 Sən axliḳtin, yengi xarabtin, zəytun meyidin ondin biri boloɣan ɵxriliringni yaki kalaḳoy padiliringning tunji balilirini, yaki ḳəsəmgə baoɣlik ḥədiyəliringni, ihtiyariy ḥədiyəliringni yaki ḳolungdiki kətürmə ḥədiyəliringni xəḥər-yeziliringda yeməsliking kerək;
18 bəlki bularni Pərwərdigar Hudaying aldida, Pərwərdigar Hudaying tallaydioɣan jayda yeyixing kerək, yəni sən, ooɣlung, ḳizing, ḳul-dediking wə sən bilən bir yərdə turuwatḳan Lawiylar birgə yesəng bolidu; wə sən Pərwərdigar Hudaying aldida əmgikingning barlik mewisidin xadlinisən.
19 Ɵzünggə ḥezi boloɣinki, sən zeminda turoɣan barlik künliringdə Lawiylardin waz kəqməsliking kerək.

Ḳanni yeməslik kerək

20 Pərwərdigar Hudaying sanga wədə ḳiloɣandək qegraliringni kengəytkəndə, sən kənglüng tartip: «gɵx yəymən» desəng, sən kənglüngning tartḳiniqə gɵx yesəng bolidu.
21 Əgər Pərwərdigar Hudayinglar Ɵz namini ḳoyuxḳa tallaydioɣan jay səndin bək yirak bolsa, sən Pərwərdigar sanga təḳdim ḳiloɣan kala-ḳoylardin elip soyisən; mən sanga tapiliɣandək ularni soyisən wə xəḥəryeziliring iqidə kənglüng tartḳiniqə booɣuzlap yəysən.
22 Jərən yaki keyik yegəndək ularni yəysən; məyli pak məyli napak kixilər bolsun uning gɵxidin yesə bolidu.
23 Pəḳət xuningdin ḥezi boloɣinki, ularning ḳenini yemə; qünki jan degən ḳandidur; sən gɵxni jan bilən ḳoxup yeməsliking kerək.
24 Sən ḳanni yeməsliking kerək; bəlki uni suni yərgə tɵkkəndək yərgə tɵküwət.
25 Sən uni yeməsliking kerək; xundak ḳilsang ḥaling wə səndin keyinki baliliringning ḥali yahxi bolidu; qünki sən Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni ḳiloɣan bolisən.
26 Birak səndiki Pərwərdigaroɣa atioɣan wə ḳəsəmgə baoɣlik nərsilərni bolsa, sən ularni elip Pərwərdigar tallaydioɣan jayoɣa apirisən;
27 sən xu yərdə Pərwərdigar Hudayingning ḳurbangaḥi

12:11 1Pad. 8:29
12:12 «silər bilən bir yərdə turuwatḳan...» — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə turuwatḳan» degən səz bilən ipadilinidu.
12:12 Qəl. 18:20; Ḳan. 10:9; 18:1
12:15 «xəḥər-yezanglarda...» — Ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən səzlər bilən ipadilinidu.
12:16 Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10; Ḳan. 15:23
12:17 «xəḥər-yezanglarda turoɣan» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə turoɣan» degən səzlər bilən ipadilinidu.
12:18 «sən bilən bir yərdə turuwatḳan» — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə turuwatḳan» degən səz bilən ipadilinidu.
«əmgikingning barlik mewisidin...» — ibraniy tilida «ḳolunglardiki barlik oḳəttin...»
12:20 Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10; Ḳan. 15:23
12:21 «xəḥər-yeziliringlar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən səzlər bilən ipadilinidu.

üstidə kəydürmə ḳurbanlikliringni, gəx bilən ḳenini sunoƣin; baxḳa ḳurbanlikliringning ḳeninimu Pərwərdigar Hudayingning ḳurbangaḥi üstidə ḳuyoƣin wə gəxini yegin.
28 Mən sanga tapilioƣan bu barlik səzlərgə ḳulak selip kəngül bəlgin. Xundak ḳilsang, Pərwərdigar Hudayinglarning nəzиridə yahxi wə durus boloƣanni ḳiloƣan bolisən wə əz ḥaling wə səndin keyinki əwladliringning ḥali yahxi bolidu.

Butlarning yirginqliki

29 Pərwərdigar Hudaying sən baridioƣan yərdiki əllərning zeminini igilixing üqün ularni sening aldingda yoḳitidu. Xu qaoƣda, sən ularning zeminini igiləp xu yərdə turoƣiningda, 30 Xu əllər aldingda yoḳitiloƣandin keyin, ularning izidin mengixḳa ezikturulmaslikiŋ üqün əzünggə ḥezi bol wə: — «Bu əllər əz ilaḥlirining ibaditini ḳandak tutḳan boloƣiydi? Mənmu xundak ḳilip bakayqu!» dəp ularning ilaḥlirini ḥeq izdimə. 31 Sən Pərwərdigar Hudayingning hizmitidə boloƣiningda ḳət'iy ularning yoli boyiqə ix tutmaslikiŋ kerək; qünki nemə ix Pərwərdigaroƣa yirginqlik bolsa, nemə ix Uningoƣa nəprətlik bolsa, ular əz ilaḥliri üqün xu ixlarni ḳiloƣan; ular ḥətta əz ooƣullirini wə ḳizlirinimu ilaḥlirioƣa atap otta kəydürüp kəlgən.

Butpərəslik wə sahta pəyoƣəmbərlər

32 Mən silərgə tapilioƣanliki əməllərgə əməl ḳilixḳa kəngül bəlünglar; uningoƣa ḥeq nemə ḳoxmanglar, uningdin ḥeq nərsini qiḳiriwətmənglar.

13 1 Əgər aranglardin pəyoƣəmbər yaki qüx kərgüqi qiḳip, silərgə məlum bir məjizilik alamət yaki karamətni kərsitip berəy desə 2 wə u silərgə aldin'ala degən məjizilik alamət yaki karamət əməlgə axurulsa, əmma xuning bilən munasiwətlik «baxḳa ilaḥlaroƣa (yəni silər tonumioƣan ilaḥlaroƣa) əgixəyli» wə «ularning ḳullukida bolayli» desə, 3 xu pəyoƣəmbər yaki qüx kərgüqining səzlirigə ḳulak salmanglar; qünki xu tapta Pərwərdigar Hudayinglar silərning uni, yəni Pərwərdigar Hudayinglarni pütün ḳəlbinglar wə pütün jeninglar bilən səyidioƣan-səyməydioƣiningларni bilix üqün sinawatkan bolidu.
4 Silər Pərwərdigar Hudayinglaroƣa əgixip mengixinglar kerək; silər Uningdin ḳorḳunglar, əmrlirini tutunglar, Uning awazioƣa ḳulak selinglar; silər Uning hizmitidə bolup Uningoƣa baoƣlininglar. 5 Xu pəyoƣəmbər yaki qüx kərgüqi bolsa ələmgə məḥkum ḳilinixi kerək; qünki u silərni Misir zeminidin ḳutḳuzup qiḳaroƣan, yəni «ḳulluk makani»din ḥərlük bədili tələp ḳutḳuzoƣan Pərwərdigar Hudayinglaroƣa asiylik ḳilixni ḳutratti, xundakla Pərwərdigar Hudayinglar seni mengixḳa əmr ḳiloƣan yoldin ezikturuxḳa urundi; silər muxundak rəzillikni aranglardin yoḳitixinglar kerək.

ailining iqidə pəyda boloƣan sahta pəyoƣəmbərlər

6-7 Ḳerindixing, məyli anangning ooƣli yaki əz ooƣlung yaki ḳizing, jan-jigiring boloƣan ayaling yaki jan dostung astirtin seni azdurmakqi bolup: «Barayli, baxḳa ilaḥlarning ḳullukioƣa kirəyli» desə, yəni əzüng yaki ata-bowiliring ḥeq tonumaydioƣan, ətrapingdiki əllərning ilaḥliri bolsun, yeḳin bolsun, yirak bolsun, ḥətta yər yüzining bu qetida yaki u qetida bolsun, xularning ḳullukioƣa kirəyli desə, 8 undakta sən uningoƣa ḳoxulma yaki uningoƣa ḳulak salma;

12:32 Ḳan. 4:2; Pənd. 30:6; Wəḥ. 22:18
13:4 Ḳan. 10:20
13:5 Ḳan. 18:20; Yər. 14:15
13:6-7 «jan-jigiring boloƣan ayaling» — ibraniy tilida «ḳuqiḳingdiki ayaling».
13:6-7 Ḳan. 17:2

sən uni ḥeq ayima, uningoƣa rəḥim ḳilma wə uning gunaḥini ḥeq yoxurma; [9] ḳandaḳla bolmisun, uni əltürgin; uni əltürüxkə tunji ḳol saloƣuqi sən bol, andin barliḳ həlḳning ḳolliri əgixip xundaḳ ḳilsun. [10] U seni Misir zeminidin, «ḳulluḳ makani»din ḳutḳuzup ḳiḳaroƣan Pərwərdigar Hudayingni taxlaxḳa eziḳturmaḳqi boldi, xunga sən uni əltürüxüng, qalma-kesək ḳilixing kerək; [11] Xuning bilən pütkül Israil anglaydu, ḳorḳidu, xuningdin keyin yənə xundaḳ rəzil ixni aranglarda ḳilmaydu.

Məlum yurttikilər toplixip ḳiloƣan butpərəslikning jazasi

[12-13] Əgər Pərwərdigar Hudaying olturaḳlixixḳa sanga təḳdim ḳiloƣan məlum bir xəḥərdə: «Arimizdin bəzi rəzil adəmlər qiḳip: «Barayli, baxḳa ilaḥlarning ḳulluḳida bolayli» dəp silər ḥeq tonumaydioƣan ilaḥlaroƣa əgixixkə əz xəḥiridikilərni eziḳturdi» degən həwərni anglisang, [14] xu ḥaman təkxürüp sürüxtə ḳil; rast bolsa, dərwəḳə bu yirginqlik ix aranglarda yüz bərgənliki ispatlanoƣan bolsa, [15] undaḳta sən xu xəḥərdikilərni ḳiliq bilən əltürüp, bu xəḥərni wə uning iqidiki barliḳ nərsilərni, jümlidin mal-waranlirini təltəküs ḥalak ḳiliwət. [16] Uningdiki barliḳ oljini otturidiki qong məydanoƣa yioƣip, xu xəḥərni barliḳ oljisi bilən ḳoxup Pərwərdigar Hudayingoƣa ataloƣan kəydürmə ḳurbanliḳtək ot bilən kəydürüwət; u mənggügə harabilik bolidu — ḳaytidin ḳurulmasliḳi kerək. [17] Təltəküs ḥalakətkə bekitilgən ḥeqbir nərsə ḳolungoƣa qaplaxmisun; xundaḳ ḳilsang Pərwərdigar oƣəzipidin yenip sanga rəḥim kərsitidu; U sanga iqini aoƣritip, ata-bowiliringoƣa ḳəsəm ḳiloƣandək seni kəpəytidu. [18] Sən mən bügün tapiliƣan Pərwərdigar Hudayingning barliḳ əmrlirini tutup, uning nəziridə durus boloƣanni ḳilix üqün awazioƣa ḳulaḳ salsang, ḥaling xundaḳ yahxi bolidu.

Pərwərdigar aldidiki ḥalallik wə ḥaramlik — ḥalal wə ḥaram janiwarlar

14 [1] Silər Pərwərdigar Hudayinglarning pərzəntliridursilər; əlgənlər üqün bədininglarni ḥeq kəsməslikinglar kerək wə yaki manglay qeqinglarni ḳirip taḳir ḳilmasliḳinglar kerək; [2] qünki sən Pərwərdigar Hudayingoƣa ataloƣan muḳəddəs bir ḥəlḳtursən; Pərwərdigar yər yüzidiki barliḳ ḥəlḳlər arisidin Əzining alaḥidə gəḥiri boloƣan bir ḥəlḳ boluxi üqün seni talliƣan-dur. [3] Sən ḥeqḳandaḳ yirginqlik nərsini yeməsliking kerək.

[4] Təwəndikilər silər yeyixkə bolidioƣan ḥaywanlar: — kala, ḳoy, əqkə; [5] keyik, jərən, buoƣa, yawa əqkə, aḥu, bəkən, yawa ḳoy, [6] xundaḳla ḥaywanlar iqidə tuyaḳliri pütünləy aqimaḳ (tuyaḳliri pütünləy yeriḳ) ḥəm kəxigüqi ḥaywanlarning ḥərhilini yesənglar bolidu. [7] Lekin, kəxigüqi yaki aqimaḳ tuyaḳliḳ ḥaywanlardin təwəndikilərni yeməslikinglar kerək: —

Təgə, toxḳan wə suoƣur (qünki ular kəxigüqi boloƣini bilən tuyiḳi aqimaḳ əməstur. Xunga ular silərgə ḥaram bolidu).

[8] Qoxḳa bolsa tuyaḳliri aqimaḳ boloƣini bilən kəximigini üqün silərgə ḥaram bolidu. Xundaḳ ḥaywanlarning gəxini yeməslikinglar kerək wə ḥəm əlüklirigə təgməslikinglar kerək.

[9] Suda yaxaydioƣan janiwarlardin təwəndikilərni yeyixkə bolidu: — sudiki janiwarlardin

13:8 «sən uni ḥeq ayima...» — ibraniy tilida «kəzüng ularni ḥeq ayimisun...».
13:9 Ḳan. 17:7
13:11 Ḳan. 17:13
13:12-13 «bəzi rəzil adəmlər...» — ibraniy tilida «belial (Iblis)ning bəzi baliliri...».
14:1 «əlgənlər üqün ... manglay qeqinglarni ḳirip taḳir ḳilmasliḳinglar kerək» — butpərəs Ḳanaaniylar arisida xundaḳ ərp-adətlər kəp idi.
14:1 Law. 19:27,28; 21:5
14:2 Ḳan. 7:6; 26:18
14:4 Law. 11:2
14:6 «kəxigüqi ḥaywanlar» — muxu yərdə ikki-üq axḳazini bar ḥaywanlarnila əməs, bəlki yənə ozuḳni yumxaḳ qaynaydioƣan barliḳ ḥaywanlarni əz iqigə alidu.
14:7 «suoƣur» — yaki «siqḳan» — taoƣlarda yaxaydioƣan kiqik bir ḥaywan.

қaniti wə қasirақliri boloɣanlarni yeyixkə bolidu, [10] lekin қaniti wə қasirақliri bolmioɣanlarni yeməslikinglar kerək; ular silərgə nisbətən ḥaram bolidu.
[11] Barliқ ḥalal қuxlarni yesənglar bolidu; [12] birақ təwəndiki uqar-қanatlarni yeməslikinglar kerək: yəni bürküt, tapқux-oɣeqirlar, dengiz bürküti, [13] қarlioɣaq қuyruқluқ sar, laqin, қorultaz-tapқuxlar wə ularning hilliri, [14] ḥəmmə қaoɣa-қozoɣunlar wə ularning hilliri, [15] müxükyapilaқ, təgiқux, qayka, sar wə ularning hilliri, [16] ḥuwқux, ibis, aқ қu, [17] saқiyқux, beliқ'aloɣuq, қarna, [18] ləylək, turna wə uning hilliri, ḥəpüp bilən xəpərəng degənlər silərgə ḥaram sanalsun. [19] Ḥərbir қanatliқ əmiligüqi ḥaxarətlər bolsa silərgə nisbətən ḥaram bolidu; ularni yeməslikinglar kerək.
[20] Silər barliқ ḥalal қuxlarni yesənglar bolidu.
[21] Silər ḥeqқandaқ ölük janiwarni yeməslikinglar kerək; silər undaқ nərsini xəḥər-yezanglar iqidə turuwatқan musapirlaroɣa beringlar; ular uningdin yesə bolidu yaki uni yat əlliklərkə setiwətsimu bolidu; qünki sən Pərwərdigar Hudayingoɣa ataloɣan muқəddəs bir həlқtursən. Sən ooɣlaқni anisining sütidə қaynitip pixursang bolmaydu.

Pərwərdigaroɣa beoɣixlax

[22] Sən jəzmən ḥər yili etizdiki ḥəmmə teriқqiliқ məḥsulatliringning ondin birini ayrixing kerək;
[23] sən xularni, yəni axliқing, yengi xarabing, zəytun meyingning ondin birini Pərwərdigar Hudayingning aldida, yəni U Өz namini қalduruxқa tallaydioɣan jayda yə, xundaқla kala-қoy padiliridin ayriloɣan tunji balilirini xu yərdə yə; xundaқ қilsang Pərwərdigar Hudayingdin daim қorқuxni əginisən.
[24] Wə Pərwərdigar Hudaying seni bərikətligəndə, U Өz namini қalduruxқa tallioɣan xu jay səndin intayin yiraқ bolup, məḥsulatliringni xu yərgə apiralmioɣudək bolsang, [25] sən xu qaoɣda uni puloɣa setip, pulni қolungoɣa tengip, Pərwərdigar Hudaying tallioɣan jayoɣa baroɣin wə
[26] wə kənglüng nemə tartsa, məyli kala, қoy, məy-xarab, musəlləs bolsun, yaki xuningdək kənglüng tartқan ḥərқandaқ nərsini xu puloɣa alsang bolidu; andin sən wə өyüngdikilər xu yərdə uningdin yəp-iqip, Pərwərdigar Hudaying aldida xad-huram bolisilər.
[27] Xəḥər-yeziliringda turuwatқan Lawiylarni untumasliқing kerək, qünki aranglarda uning ḥeqқandaқ nesiwisi yaki mirasi yoқ. [28] Ḥər üq yilning ahirida sən xu yildiki məḥsulatliringdin ondin birini өxrə қilip qiқar; sən uni xəḥər-yeziliring iqidə topla; [29] xuning bilən Lawiylar (qünki aranglarda uning ḥeqқandaқ nesiwisi yaki mirasi yoқ), musapir, yetim-yesirlər wə tul hotunlar kelip uningdin yəp toyunsun; xundaқ қilsang Pərwərdigar Hudaying қolungdiki barliқ mewini bərikətləydu.

14:12 «tapқux-oɣeqirlar» — ibraniy tilida «ustihan qaққuqi қux». Yəni bir tərjimisi «beliқ'aloɣuq».
14:16 «ḥuwқux» — yaki «kiqik ḥuwқux». **«aқ қu»** — ibraniy tilidin buning қandaқ қux ikənlikini bilix təs.
14:17 «saқiyқux» — saқiyқux yaki «suoɣa sünggügüqi». Ibraniy tilidin buning қandaқ қux ikənlikini bilix təs. **«қarna»** — yaki «қotan».
14:18 «turna» — yaki «қotan». **«ləylək, turna ... degənlər silərgə ḥaram sanalsun»** — bu ḥalal wə ḥaram nərsilər tooɣruluқ «Lawiylar»diki «қoxumqə səz»imizni kerüng.
14:19 «Ḥərbir қanatliқ əmiligüqi ḥaxarətlər ... ularni yeməslikinglar kerək» — bu tizimliktiki қuxlarning kəpinqisining ibraniy tilidiki nami Təwratta pақət bir-ikki қetim kerüngən boloɣaqқa, ularning қaysi қuxlar ikənlikini toptooɣra bekitix bəzidə mumkin bolmaydu. Ḥalbuki, ularning omumiy tipliri, xübḥisizki, tərjimimizdək bolidu.
14:21 «xəḥər-yezanglar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən sözlər bilən ipadilinidu. **«ooɣlaқni anisining sütidə қaynitip pixursang bolmaydu»** — bu əmr bəlkim ətraptiki butpərəs həlқlərning məlum ərp-aditigə əgəxməslik kerəklikini kərsitixi mumkin. Bu tooɣruluқ yənə «Lawiylar»diki «қoxumqə səz»imizni kerüng.
14:21 Mis. 23:19; 34:26
14:23 Қan. 12:17,18
14:26 Mat. 21:12
14:27 «Xəḥər-yeziliringda» — ibraniy tilida «Dərwaziliring iqidə» degən səz bilən ipadilinidu.
14:27 Qəl. 18:20, 24; Қan. 10:9; 12:12; 18:1, 2; 26:12
14:28 «xəḥər-yeziliring iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə» degən səz bilən ipadilinidu.

Қərzlərdin halas қilix

15 [1] Ḥərbir yəttə yilning ahirida sən bir «halas қilix»ni jakarlioɣin. Bu «halas қilix» munda bolidu: — barliқ қərz igiliri қoxnisioɣa bərgən қərzni kəqürüm қilixi kerək; uni қoxnisidin yaki қerindixidin tələp қilmasliқi kerək; qünki Pərwərdigar aldida bir «halas қilix» jakarlandi. [3] Qətəlliktin bolsa tələp қilixқa bolidu; lekin қerindixingda boloɣan қərzni kəqürüm қilixing kerək.

[4] Ḥalbuki, aranglarda ḥajətmənlər bolmaydu; qünki Pərwərdigar Hudaying silərgə miras bolux üqün igilixinglaroɣa beridioɣan xu zeminda turoɣiningda seni ziyadə bərikətləydu; [5] Pəқət silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa қulaқ selip, mən silərgə bügün tapilioɣan bu pütün əmrgə əməl қilixқa kəngül bəlsənglar xundaқ bolidu. [6] Qünki Pərwərdigar Hudaying sanga wədə қiloɣandək u seni bərikətləydu; sən kəp əllərgə kapalətlik elip қərz berisən, lekin ulardin қərz almaysən; sən kəp əllər üstigə ḥəküm sürisən, lekin ular üstüngdin ḥəküm sürməydu.

Sehiy bolunglar!

[7] Pərwərdigar Hudaying sanga beridioɣan zeminda xəḥər-yezanglar iqidə turuwatқan қerindaxliring arisidin kəmbəoɣəl bir adəm bolsa, sən uningoɣa kənglüngni қattiқ қilma yaki ḥajiti qüxkən қerindixingoɣa қolungni yumuwalma; [8] sən bəlki sehiyliқ bilən uningoɣa қolungni oquқ қil wə uningda nemə kəm bolsa qoқum ḥajitidin qiқip uningoɣa ətnə berip tur. [9] Kənglüngdə namrat қerindixingdin aoɣrinip: Yəttinqi yil, yəni «halas yili» yeқinlaxti, dəp rəzil oyda boluxtin, uningoɣa ḥeq nərsə bərməsliktin ḥezi bol; xundaқ bolup қalsa u sening tooɣrangda Pərwərdigaroɣa pəryad kətürüxi bilən bu ix sanga gunaḥ ḥesablinidu. [10] Sən qoқum uningoɣa sehiyliқ bilən bərgin; uningoɣa bərginingdə kənglüngdə narazi bolma; qünki bu ix üqün Pərwərdigar Hudaying seni barliқ ixliringda wə қolungdiki barliқ əmgikingdə bərikətləydu. [11] Qünki kəmbəoɣəllər zemindin yoқap kətməydu; xunga mən sanga: «Sən sehiyliқ bilən zemindiki қerindixingoɣa, yəni sening namratliringoɣa wə ḥajətmənliriggə қolungni aqқin» — dəp tapilidim.

Қullarni қoyuwetix

[12] Sening қerindixing, məyli ibraniy ər yaki ibraniy ayal bolsun sanga setiloɣan bolsa, u altə yil қulluқungda bolidu, andin yəttinqi yilida sən uni əzüngdin halas қilip қoyuwət. [13] Uni қoyuwətkəndə қuruқ қol қoyuwətsəng bolmaydu; [14] sən qoқum қoyliringdin, haminingdin wə xarab kəlqikingdin təқdim қilixing kerək; Pərwərdigar Hudaying seni bərikətligini boyiqə sən uningoɣa bər. [15] Sening əslidə Misir zeminida қul boloɣanliқingni, xuningdək Pərwərdigar Hudaying seni ḥərlük bədili tələp қutқuzoɣanliқini yadingda tut; xunga mən bügün bu ixni sanga tapilidim.

[16] Ḥalbuki, xu қulung sanga: «mən səndin kətməymən» desə (qünki u seni wə ailəngdikilərni səyidu, sening bilən ḥali yahxi bolidu) [17] — xu qaoɣda sən bigizni elip uning қuliқini ixiktə təx. Xuning bilən u mənggügə sening қulung bolidu. Xuningdək dedikinggimu xundaқ muamilə қiloɣin.

15:1 Mis. 21:2; Yər. 34:14
15:2 «... Pərwərdigar aldida bir «halas қilix» jakarlandi» — bəzi alimlar bu «halas қilix» degənning mənisi, қərz igiliri **yəttə yil iqidə** қərzdarlardin қərzni sorimasliқi kerək; lekin yəttinqi yildin keyin қərzlərni қaytidin soraxқa bolidu, dəp bekitilgən, dəp қaraydu.
15:7 «xəḥər-yezanglar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən sözlər bilən ipadilinidu.
15:9 «...namrat қerindixingdin aoɣrinip» — ibraniy tilida «namrat қerindixingoɣa kəzüngni rəzil қilip» degən sözlər bilən ipadilinidu.
15:10 Mat. 5:42; Luқa 6:35
15:11 Mat. 26:11; Yuḥ. 12:8
15:12 Mis. 21:2; Yər. 34:14
15:17 Mis. 21:6

18 Ⱪulungni yeningdin ⱪoyuwetix sanga eoⱪir kəlmisun; qünki u ⱪulluⱪungda altə yil boloⱪaqⱪa, ⱪimmiti mədikarningkidin ikki ḩəssə artuⱪ bolidu; uni ⱪoyuwətsəng Pərwərdigar Hudaying barliⱪ ixliringda seni bərikətləydu.

Hudaoⱪa əng esilni beoⱪixlax

19 Kaliliring wə ⱪoyliring arisida tuoⱪuloⱪan barliⱪ tunji ərkək mozay-ⱪoziliringni Pərwərdigar Hudayingoⱪa ata; kaliliringning tunjisini ḩeqⱪandaⱪ əmgəkkə salma, ⱪoyliringning tunjisini ⱪirⱪima. 20 Sən wə əyüngdikilər ḩər yili xu melingni Pərwərdigar Hudaying aldida, Pərwərdigar tallaydioⱪan jayda yənglar. 21 Biraⱪ xu ḩaywanlarning bir yeri meyip bolsa, məyli u məjruḩ , kor yaki uningda ḩərⱪandaⱪ nuⱪsan bolsa, uni Pərwərdigar Hudayingoⱪa ⱪurbanliⱪ ⱪilmasliⱪing kerək. 22 Bəlki uni xəḩər-yezanglar iqidə yesəng bolidu; kixilər məyli pak yaki napak bolsun, uni jərən yaki keyikni yegəndək yesə bolidu. 23 Pəⱪət sən uning ⱪenini yemə; ⱪenini suni yərgə təkkəndək təküwət.

«Ətüp ketix ḩeyti» wə «petir nan ḩeyti»

16 1 Abib eyini alaḩidə esingdə tut wə ətüp ketix ḩeytini Pərwərdigar Hudayingoⱪa atap təbrikligin; qünki Pərwərdigar Hudaying seni Abib eyida Misirdin keqidə qiⱪaroⱪan.
2 Sən «ətüp ketix ḩeyti»ning melini (məyli ⱪoy yaki kala padisidin bolsun) Pərwərdigar Hudaying tallap bekitidioⱪan jayda uningoⱪa atap ⱪurbanliⱪ ⱪiloⱪin; 3 xundaⱪla sən ḩeqⱪandaⱪ bolduruloⱪan nanni yeməsliking kerək; sən uning bilən yəttə kün petir nan, yəni «külpət neni»ni yeyixing kerək; qünki sən Misir zeminidin aldiraxliⱪta qiⱪting; xuning bilən sən əmrüngning barliⱪ künliridə Misir zeminidin qiⱪⱪan xu künni yadingda tutⱪaysən. 4 Yəttə kün qegraliring iqidə, əyüngdə ḩeqⱪandaⱪ eqitⱪu tepilmisun; sən birinqi küni kəqtə ⱪiloⱪan ⱪurbanliⱪ gəxlərni ətigəngə ⱪaldurmasliⱪing kerək.
5 Sən ətüp ketix ḩeyti ⱪurbanliⱪini Pərwərdigar Hudaying sanga təⱪdim ⱪilidioⱪan xəḩər-yeziliringning ḩərⱪandiⱪida ⱪilsang bolmaydu; 6 bəlki ətüp ketix ḩeyti ⱪurbanliⱪini sən Pərwərdigar Hudaying Ɵz namini turoⱪuzux üqün tallaydioⱪan jaydila ⱪil; uni kəqⱪurun, kün petix waⱪtida, yəni Misirdin qiⱪⱪandiki waⱪitⱪa ohxax waⱪitta ⱪilisən. 7 Uni Pərwərdigar Hudaying tallaydioⱪan jayda pixurup yegin; andin ətigəndə qedirliringoⱪa ⱪaytsang bolidu.
8 Sən altə kün petir nan yəysən; yəttinqi küni Pərwərdigar Hudaying aldida təntənilik sorun küni bolidu; sən ḩeqⱪandaⱪ ix-əmgək ⱪilmaysən.

«Ḩəptilər ḩeyti»

9 Andin yəttə ḩəptini sanaysən; axliⱪⱪa oroⱪaⱪ saloⱪandin baxlap yəttə ḩəptini sanaxⱪa baxlaysən; 10 andin sən «ḩəptilər ḩeyti»ni Pərwərdigar Hudaying aldida ⱪolungdiki ihtiyariy ḩədiyə bilən ətküzisən; Pərwərdigar Hudaying sanga bərikətliginigə ⱪarap uni ihtiyarən sunisən.

15:18 «ⱪimmiti mədikarningkidin ikki ḩəssə artuⱪ bolidu» — ⱪul ḩərküni igisi üqün ixləydioⱪan waⱪit mədikar ixligən waⱪitning ikki ḩəssidin kəp boluxi mumkin; qünki ⱪul keqə-kündüz hojayinning buyruⱪi astida turuxi kerək.
15:19 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 3:13
15:21 Law. 22:20; Ⱪan. 17:1
15:22 «xəḩər-yezanglar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə» degən səz bilən ipadilinidu.
15:23 Ⱪan. 12:16,23
16:1 «Abib *yaki «Nisan»* eyi» — Huda ibraniylaroⱪa tapxuroⱪan kalendarning birinqi eyi. «Mis.» 12-babni kərüng. **«ətüp ketix ḩeyti»** — ibraniy tilida «pəsaḩ» yaki «pasha» degən səz bilən bildürülidu.
16:1 Mis. 12:2; Law. 23:5; Qəl. 9:1; 28:16
16:3 Mis. 12:19; 34:18
16:4 Mis. 12:10, 13:7, 23:18, 34:25
16:9 «axliⱪ» — muxu yərdə arpini kərsitidu.
16:9 Mis. 23:16; Law. 23:15; Qəl. 28:26

11 Xuning bilən sən Pərwərdigar Hudaying aldida, U Өz namini turoɣuzuxқa tallaydioɣan jayda xadlinisən; sən өzüng, ooɣlung, ḳizing, ḳulung, dediking, sən bilən bir yərdə turuwatқan Lawiylar, aranglardiki musapirlar, yetim-yesirlər wə tul hotunlar xadlinisilər. 12 Sən xuning bilən əslidə Misirda ḳul boloɣanliқingni esinggə kəltürüp, bu barliқ bəlgilimilərni tutup əməl ḳiloɣin.

13-14 Sən «kəpilər ḥeyti»ni yəttə kün ətküzisən; sən haman wə xarab kəlqikingni yioɣқan qeoɣingda, ooɣlung, ḳizing, ḳulung, dediking, xəḥər dərwazisi iqidə turidioɣan Lawiylar, musapirlar, yetim-yesirlər wə tul hotunlar xu ḥeytta xadlinisilər. 15 Pərwərdigar tallaydioɣan jayda sən yəttə kün Pərwərdigar Hudaying aldida ḥeyt ətküzisən; qünki Pərwərdigar Hudaying barliқ məḥsulatliringda, ḳolung ḳiloɣan ixlarda seni bərikətləydu wə sən dərwəқə pütünləy xadlinisən.
16 Yilda üq ḳetim, petir nan ḥeyti, ḥəptilər ḥeyti wə kəpilər ḥeytida sening barliқ ərkəkliring Pərwərdigar Hudaying aldida, u tallaydioɣan jayda ḥazir boluxi kerək; ular Pərwərdigar aldida ḳuruқ ḳol ḥazir bolsa bolmaydu; 17 bəlki Pərwərdigar Hudayingning sanga təқdim ḳiloɣan bərikiti boyiqə ḥərbiri ḳolidin kelixiqə sunsun.

Adalət yürgüzüx

18 Həlқning üstidin adalət yürgüzüp adil ḥəküm qiқirix üqün, sən Pərwərdigar Hudaying sanga təқdim ḳilidioɣan barliқ xəḥər-yeziliring iqidə ḥərbir қəbilidə soraқqi wə əməldarlarni bekitixing kerək. 19 Adalətni burmilisang bolmaydu; adəmlərgə yüz-hatirə ḳilsang bolmaydu; para alsang bolmaydu; para bolsa aқilanilərning kəzlirini kor ḳilidu ḥəm adillarning səzlirini burmilaydu. 20 Sən mutləқ adalətni izdixing kerək; xundaқ ḳilsang ḥayat kərisən ḥəmdə Pərwərdigar Hudaying sanga təқdim ḳilidioɣan zeminni igiləysən.

Ḥərқandaқ butpərəsliktin yiraқ turux

21 Sən өzüng üqün yasaydioɣan Pərwərdigar Hudayingning ḳurbangaḥining ətrapioɣa «Axərəḥ» buti ḳilinidioɣan ḥeqқandaқ dərəh tikməsliking kerək. 22 wə өzüng üqün ḥeqқandaқ but tüwrüki tikliməsliking kerək; undaқ nərsilər Pərwərdigar Hudayingoɣa yirginqliktur.

17 1 Pərwərdigar Hudayingoɣa ḥərқandaқ nuқsani yaki baxқa kəmqiliki boloɣan kala yaki қoyni ḳurbanliқ süpitidə sunmasliқing kerək; qünki undaқ ḳilix Pərwərdigar Hudayingoɣa yirginqliktur.
2-3 Pərwərdigar Hudaying sanga təқdim ḳilidioɣan xəḥər-yezang iqidə ər bolsun, ayal bolsun, birsining Pərwərdigar Hudayingning aldida birər rəzil ixni ḳiloɣanliқi — Uning əḥdisigə hilapliқ ḳiloɣanliқi, baxқa ilaḥlaroɣa (məsilən, Mən sanga ibadət ḳilixқa mən'i ḳiloɣan ḳuyax, ay yaki pütkül samawi қoxun boloɣan yultuzlaroɣa), ibadət ḳilip ularoɣa bax uroɣanliқi bayқalsa, 4 — xundaқ bir ixtin həwər tapқan yaki uni anglioɣan bolsang, undaқta sən əstayidilliқ bilən sürüxtürgin; bu ix ispatlinip rast qiқsa, dərwəқə Israilda xundaқ yirginqlik ix ḳilinoɣan bolsa,

16:13-14 Mis. 23:16; Law. 23:34
16:16 Mis. 23:15, 17; 34:23
16:18 «xəḥər-yezanglar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən səzlər bilən ipadilinidu.
16:19 Mis. 23:8; Law. 19:15; Қan. 1:17
16:21 «axərəḥ buti» — bəlkim butpərəslikkə beoɣixlanoɣan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloɣan yaki nəқixləngən boluxi mumkin idi.
17:1 Law. 22:20-25; Қan. 15:21
17:2-3 «xəḥər-yezanglar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən səzlər bilən ipadilinidu. **«samawi қoxun boloɣan yultuzlar»** — bular tooɣuluқ 4:19ni wə izaḥatini kərüng.
17:2-3 Қan. 13:7

[5] sən xu rəzil ixni kiloƣan ər yaki ayalni dərwaziliringoƣa elip qikip, xu ər yaki ayalni ölümgə məḥkum kilip qalma-kesək kilixing kerək. [6] Birsini ölümgə məḥkum kilix üqün ikki-üq guwaḥqining səzliri boluxi kerək. Birsini birla guwaḥqining səzi bilən öltürüxkə bolmaydu. [7] Öltürülidioƣanda awwal guwaḥqilar ḳol salsun, andin barlik həlk ḳol salsun; xundak kilsanglar silər rəzillikni aranglardin ḥəydiwetisilər.

Aliy sot

[8] Xəḥər-yezanglarda ḥəküm qikirixka sanga təs kelidioƣan bir ix qikṣa, məyli hun dəwasi, ḥak-tələp dəwasi yaki zorawanlik dəwasida, ḥərkandak talax-tartix bolsa ornunglardin turup Pərwərdigar Hudaying tallaydioƣan jayoƣa beringlar. [9] Silər Lawiy kaḥinlarning wə xu qaoƣda bolidioƣan sorakqi bəgning yenioƣa barisilər wə ulardin ḥəküm soraysilər; ular silər üqün ḥəküm qikiridu. [10] Silər Pərwərdigar tallaydioƣan axu yərdə turoƣanlarning silərgə tapxuridioƣan ḥəküm səzi boyiqə ijra kilisilər; ularning silərgə kərsətkinining ḥəmmisigə əməl kilip kəngül bəlüxünglar kerək. [11] Silər ularning silərgə kərsətkən ḳanun ḥəkümi boyiqə, qikiridioƣan ḳarari boyiqə kilisilər; ular silərgə tapxuridioƣan səzdin ong ya soloƣa qətnəp kətmənglar. [12] Wə baxbaxtakliḳ kilip, Pərwərdigar Hudayingning hizmiti üqün xu yərdə turidioƣan kaḥinoƣa yaki sorakqi bəgkə ḳulak salmioƣan kixi bolsa, xu adəm ölümgə məḥkum bolidu; xuning bilən silər rəzillikni Israildin ḥəydəp qikirisilər. [13] Xundakla, barlik həlk bularni anglap ḳorḳidu wə yənə baxbaxtakliḳ kilmaydu.

Padixaḥ ḳandak boluxi kerək?

[14] Sən Pərwərdigar Hudaying sanga təkdim kilidioƣan zeminoƣa kirip uni igiligəndə, xundakla uningda turoƣanda: «Mən ətrapimdiki əllərningkidək özümgə bir padixaḥ tikliməkqimən» desəng, [15] xu qaoƣda sən özünggə pəkət Pərwərdigar Hudaying tallaydioƣinini tikləysən; üstünggə kerindax bolmioƣan qətəllikni bekitməsliking kerək. [16] Padixaḥ bolsa özi üqün atlarni kəpəytməsliki yaki atlarni kəpəytimən dəp həlkni Misiroƣa ḳayturmasliki kerək; qünki Pərwərdigar silərgə: «Silər xu yol bilən ḥərgiz ḳaytmasliḳinglar kerək» degənidi.
[17] Padixaḥ kəp ayallarni öz əmrigə almasliki kerək; bolmisa uning kəngli ezip ketixi mumkin. U özi üqün altun-kümüxni kəpəytməsliki kerək.
[18] Padixaḥlik təḥtigə olturoƣinida u özi üqün Lawiy kaḥinlarning aldida muxu ḳanunni bir dəptərgə kəqürüp pütüxi kerək. [19] Xu dəptər uning yenida daim boluxi wə uni əmrining barlik künliridə okuxi kerək; xundak kilsa u Pərwərdigar Hudasidin ḳorḳup, muxu ḳanunning səzliri wə bəlgilimilirini tutup ularoƣa əməl kilixni əginidu. [20] Xundakla uning kəngli kerindaxliri aldida ḥakawurlixip kətməydu, bu əmrlərdin ong ya soloƣa qətnəp kətməydu wə xuningdək Israil arisida uning wə ooƣullirining padixaḥlik künliri kəp bolidu.

17:6 Qəl. 35:30; Ḳan. 19:15; Mat. 18:16; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:28
17:7 Ḳan. 13:10
17:8 «... məyli hun dəwasi, ḥak-tələp dəwasi yaki zorawanlik dəwasida, ḥərkandak talax-tartix bolsa,... » — ibraniy tilida «ḳan wə ḳan arisida, dəwa bilən dəwa arisida, muxt-tayak bilən muxt-tayak arisida bolsun, ḥərkandak talax-tartix bolsa...» degən səzlər bilən ipadilinidu.
17:8 2Tar. 19:10; Mal. 2:7
17:9 «Lawiy kaḥinlar» — kaḥinlar Lawiylarning ḳabilisidin bəlgilinidu.
17:10 «Pərwərdigar tallaydioƣan axu jay» — muxu 8-13-ayətlərdə «(Huda) tallaydioƣan jay»... «Pərwərdigar tallaydioƣan jay...» bəlkim Lawiylar wə kaḥinlar ḥəmdə «sorakqi bəg» (demək, xu dəwrdiki «batur ḥakim») turidioƣan xəḥər-yezilarni kərsitixi mumkin. «Yəxua» 21:13-19ni kərüng. Təwrattiki «Batur ḥakimlar» wə «Samuil»da «dəwa sorap ḥəküm qikirix» ixliri kəp uqraydu.
17:20 «bu əmrlərdin...» — ibraniy tilida «bu əmrdin...».

Lawiylar wə kaḥinlarning nesiwisi

18 [1] Lawiy kaḥinlar wə xuningdək barlik Lawiylar ḳəbilisining Israilda ḥeqḳandak nesiwisi yaki mirasi bolmaydu; ular Pərwərdigarоŋa atap otta sunulidiоŋan ḳurbanliklardin wə Pərwərdigarning mirasidin yeyixkə bolidu,[1] [2] Birak ularning ḳerindaxliri arisida ḥeqḳandak mirasi bolmaydu; Pərwərdigar eytḳandək, U Өzi ularning mirasidur.[2] [3] Kaḥinlarning ḳurbanlik ḳilidiоŋan həlḳtin alidiоŋan ülüxi mundak: — (məyli kala yaki ḳoy bolsun) ḳol, engək gəxi wə üqəy-ḳerini kaḥinlarоŋa berilidu. [4] Silərning axliḳinglardin, yengi xarabinglardin wə zəytun meyinglardin dəsləpki pixḳan ḥosulni wə ḳoyliringlardin dəsləpki ḳirḳiloŋan yungni uningоŋa berisilər; [5] qünki Pərwərdigar Hudaying uni wə uning əwladlirini Өz namida hizmitidə daim turuxḳa barlik ḳəbililiringlar iqidin talliwaloŋan.
[6] Əgər Lawiy boloŋan bir adəm pütkül Israildiki ḥərḳandak xəḥər-yezidin, yəni əzi makanlaxḳan jaydin qiḳip, Pərwərdigar tallaydiоŋan jayoŋa kəlsə [7] wə xu yərdə Pərwərdigar aldida turoŋuqi barlik ḳerindaxlirioŋa ohxax Pərwərdigar Hudasining namida hizməttə turoŋan bolsa, [8] undaḳta (məyli u atisidin ḳaloŋan mirasini setiwətkən yaki setiwətmigən bolsun) uning yəydioŋan ülüxi ḳerindaxliriningkidək boluxi kerək.

Seḥir-jadugərlik ḳilixḳa bolmaydu, ḥəḳiḳiy pəyoŋəmbərgə ḳulak selinglar

[9] Sən Pərwərdigar Hudaying sanga beridioŋan zeminoŋa kirgən qaoŋda, sən xu yərdiki əllərning yirginqlik adətlirini əgənməsliking kerək. [10] Aranglarda əz ooŋli yaki ḳizini ottin ətküzidioŋan, palqilik, rəmqilik, əpsaniylik, jadugərlik,[3] [11] yaki dəmidiqilik ḳiloŋuqi yaki jinkəx, seḥirgər yaki əlgənlərdin yol sorioŋuqi ḥeqḳandak kixi bolmisun; [12] qünki bundak ixlarni ḳilidiоŋan ḥərḳandak kixi Pərwərdigarоŋa nəprətlik bolidu; bu yirginqlik ixlar tüpəylidin Pərwərdigar Hudaying xu əllərni aldinglardin ḥaydəp qiḳiridu.
[13] Sən Pərwərdigar Hudaying aldida əyibsiz mukəmməl boluxung kerək; [14] qünki sən zemindin ḥaydəydioŋan bu əllər rəmqilər wə palqilaroŋa ḳulak salidu; birak Pərwərdigar Hudaying seni undak ḳilixḳa yol ḳoymaydu.

Kəlgüsidiki uluoŋ pəyoŋəmbər

[15] Pərwərdigar Hudaying silər üqün aranglardin, ḳerindaxliringlar arisidin manga ohxaydioŋan bir pəyoŋəmbər turoŋuzidu; silər uningoŋa ḳulak selinglar.[4] [16] Bu silər Ḥorəb teoŋida yioŋiloŋan kündə Pərwərdigar Hudayinglardin: «Pərwərdigar Hudayimning awazini yənə anglimayli, bu dəḥxətlik otni kərməyli, bolmisa ölüp ketimiz» dəp tələp ḳiloŋininglaroŋa pütünləy mas kelidu.[5] [17] Xu qaoŋda Pərwərdigar manga: «Ularning manga degən səzi yahxi boldi. [18] Mən ularoŋa ḳerindaxliri arisidin sanga ohxaydioŋan bir pəyoŋəmbərni turoŋuzimən, Mən Өz səzlirimni uning aoŋzioŋa salimən wə u Mən uningoŋa barlik tapilioŋinimni ularoŋa səzləydu.[6] [19] Wə xundak boliduki, u Mening namimda dəydioŋan səzlirimgə ḳulak salmaydioŋan ḥərḳandak kixi bolsa, Mən uningdin ḥesab alimən.[7]

18:1 «Pərwərdigarning mirasidin yeyix» — demək, Pərwərdigarning mirasi boloŋan zemindiki məḥsulatlardin yeyix.
18:1 Qəl. 18:20; Ḳan. 10:9; 1Kor. 9:13
18:2 Qəl. 18:20-32; Ḳan. 10:9; Əz. 44:28
18:8 «məyli u atisidin ḳaloŋan mirasini setiwətkən yaki setiwətmigən bolsun,...» — Lawiylarning əz aldioŋa qong zemini bolmaytti, bəlki pəḳət bəzi xəḥərlərdə ḳoru-jayliri wə ətrapida qəklik yaylaḳlirila bolatti. «Qəl.» 35:1-8ni kərüng. Baxḳa nəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
18:10 «...balilirini ottin ətküzüx» — bəlkim «insan ḳurbanliḳi»ni kərsitixi mumkin.
18:10 Law. 18:21; 20:27; 1Sam. 28:7; Yəx. 8:19
18:15 Yuḥ. 1:46; Ros. 3:22; 7:37
18:16 Mis. 20:19; Ḳan. 5:25; Ibr. 12:19
18:18 Yuḥ. 4:25
18:19 « *xu pəyoŋəmbər* Mening namimda dəydioŋan səzlirimgə ḳulak salmaydioŋan ḥərḳandak kixi bolsa, mən uningdin ḥesab alimən» — bu uluoŋ pəyoŋəmbərning salaḥiyiti tooŋruluk «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

20 Əmma Mening namimda baxbaxtaқlik қilip Mən uningoƣa tapilimioƣan birər səzni səzlisə
yaki baxқa ilaḥlarning namida səz қilidioƣan pəyoƣəmbər bolsa, xu pəyoƣəmbər əltürülsun.
21 Əgər sən kənglüngdə: «Pərwərdigar қilmioƣan səzni қandaқ pərқ etimiz» desəng, 22 bir
pəyoƣəmbər Pərwərdigarning namida səz қiloƣan bolsa wə u bexarət қiloƣan ix tooƣra qiқmisa
yaki əməlgə axurulmisa, undaқta bu səz Pərwərdigardin qiқmioƣan; xu pəyoƣəmbər baxbaxtaқlik
bilən səzligən dəp, uningdin қorқma.

Adəm əltürüx tooƣrisidiki қanun — panaḥlиқ xəḥərliri

19 1 Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioƣan zemindiki taipilərni silərning aldinglardin
üzüp taxlioƣan waқtida wə silər xundaқla ularning xəḥərliri wə əyliridə turoƣininglarda,
2 silər xu qaoƣda Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioƣan zeminda üq xəḥərni ayrim
қilixinglar kerək; 3 xundaқla, adəm əltürgən ḥərbir kixi xu yərlərgə, xu xəḥərlərning birigə
қeqip beriwalsun dəp yol ḥazirlap, Pərwərdigar Hudayinglar miras boluxқa silərgə beridioƣan
zeminni üq rayonoƣa bəlisilər. 4 Tirik қelix üqün xu yərlərgə қeqip beriwaloƣan, adəm əltürgən
kixi tooƣruluқ bəlgilimə mundaқ: — u қoxnisini tasadipiyliқtin urup əltürüp қoyoƣan, xundaқla
əslidə uningoƣa əq-adawiti bolmioƣan bolsa, xu yərgə қeqip beriwalsa bolidu. 5 Məsilən, u қoxnisi
bilən otun kesixkə ormanoƣa kirgən bolup, dərəhni kesixkə paltini kətürgəndə palta bexi sepidin
ajrap ketip қoxnisioƣa tegip ketip uni əltürüp қoysa, undaқta jawabkar kixi bu xəḥərlərdin birigə
қeqip beriwelip ḥayat қalidu; 6 bolmisa, қan қisasi aloƣuqi oƣazipi қaynioƣanda adəm əltürgən
kixini қooƣlaydu wə yol uzun boloƣaqқa, uningoƣa yetixiwelip əltürüwetixi mumkin; əməliyəttə,
u kixi əlümgə layiқ əməs, qünki uning əslidə қoxnisioƣa ḥeqқandaқ əq-adawiti yoқ idi. 7 Xunga
mən silərgə: «Əzünglar xundaқ üq xəḥərni ayrixinglar kerək» dəp əmr қilimən.
8 Pərwərdigar Hudayinglar ata-bowiliringlaroƣa қəsəm қiloƣinidək qegrayinglarni kengəytixni,
ata-bowiliringlaroƣa wədə қiloƣan barliқ zeminni silərgə təқdim қilixni halaydu; 9 silər
Pərwərdigar Hudayinglarni səyüx wə uning yollirida daim mengix üqün mən silərgə bügün
tapilioƣan bu əmrni tutsanglarla U xundaқ қilidu, undaқta silərmu əzünglar üqün bu üq
xəḥərdin baxқa yənə üq xəḥərni қoxisilər. 10 Wə xundaқ қilsanglar Pərwərdigar Hudayinglar
silərgə miras қilip təқdim қilidioƣan zemin arisida naḥəқ қan təkülməydu wə xuningdək
gədininglaroƣa hun gunaḥi qüxməydu. 11 Lekin birsi қoxnisioƣa əq-adawət tutқan bolsa, paylap
turup uningoƣa ḥujum қilip, urup əltürüwətsə wə xu xəḥərlərdin birigə қeqip beriwaloƣan
bolsa, 12 undaқta uning əz xəḥiridiki aқsaқallar adəm əwətip uni xu yərdin yandurup kelixi
kerək, andin uni əltürülsun dəp «қan қisasi aloƣuqi»ning қolioƣa tapxuruxi kerək. 13 Sən uni ḥeq
ayimioƣin, xundaқ қiloƣanda Israildin təkülgən gunaḥsiz қanning deoƣini tazilioƣan bolisilər;
andin ḥalinglar yahxi bolidu.

18:20 «baxқa ilaḥlarning namida səz қilidioƣan pəyoƣəmbər ... əltürülsun» — baxқa birhil tərjimisi: «baxқa ilaḥlarning namida səz қilidioƣan pəyoƣəmbər ... əlidu» — demək, əzlükidin əlidu. Bizningqə muxu yərdə Hudaning kərsətkini xu pəyoƣəmbərni əltürüx kerəkliki bolsa kerək.
18:20 Қan. 13:6; Yər. 14:14
19:2 Mis. 21:13; Qəl. 35:9-34; Yə. 20:2
19:4 Mis. 21:13; Қan. 4:41,42
19:6 «қan қisasi aloƣuqi» — қan қisasioƣa elixқa ḥoқukluқ kixining roli tooƣrisidiki қanun-bəlgilimilər «Qəl.» 35:10-35də kərsitilidu. **«yol uzun boloƣaqқa»** — birla panaḥlinidioƣan xəḥər boloƣanda, adəm əltürgən kixi turoƣan jay u xəḥərgə yiraқ bolup қelixi mumkin; xunga, Pələstində bir-biridin tarқaқ altə xəḥər (andin yənə üq xəḥər) tallinip «panaḥlиқ xəḥər» dəp bəkitilgən.
19:8 Yar. 28:13; Қan. 12:20
19:9 «mən silərgə bügün tapilioƣan bu əmr» — bəlkim «Қanun Xərḥi» degən kitabtiki əḥdə, yəni barliқ əmr-pərmanlarni kərsitixi mumkin.
19:9 Yə. 20:7
19:11 Yar. 9:6; Mis. 21:12,14; Law. 24:17; Qəl. 35:16
19:13 «sən uni ḥeq ayimioƣin» — ibraniy tilida «kəzüng uni ḥeq ayimisun».

Guwaḥqilar tooɣruluḳ ḳanun

[14] Pərwərdigar Hudaying sanga igiləx üqün təḳdim ḳilidioɣan zeminda burunḳilar miras yeringdə bekitkən, ḳoxnangning pasil texini yətkiməsliking kerək.
[15] Məlum jinayət yaki gunaḥ tooɣrisida birsigə «U gunaḥ ḳiloɣan» dəp ərz-xikayət ḳilixta yaloɣuz birla guwaḥqi bolsa kupayə ḳilmaydu, bəlki ḥəmmə ix ikki yaki üq guwaḥqining səzi bilən bekitilsun.
[16] Birsi tooɣruluḳ «palanqi-pokunqi gunaḥ ḳiloɣan» dəp ərz ḳilidioɣan ḳara niyətlik bir guwaḥqi qiḳsa, [17] dəwalixip ḳaloɣan ikki adəm Pərwərdigarning aldida, xu künlərdə bolidioɣan kaḥinlar wə sorakqi bəglər aldida ḥazir bolsun; [18] sorakqi bəglər əstayidillik bilən təkxürsun; əgər ḥeliḳi guwaḥqi yaloɣan guwaḥqi bolup, əz ḳerindixi tooɣruluḳ yaloɣan guwaḥlik bərgən bolsa, [19] undaḳta, silər dəl u ḳerindixioɣa ḳilmaḳqi boloɣinidək uningoɣimu xundak ḳilinglar. Xundak ḳilsanglar rəzillikni aranglardin yoḳitisilər. [20] Ḳaloɣan həlḳmu bu ixni anglaydu wə ḳorḳidu wə xundaḳla, aranglarda undaḳ rəzil ixni yənə ḳilmaydu. [21] Silər ḥeq rəḥim ḳilmanglar; janoɣa jan, kəzgə kəz, qixḳa qix, ḳoloɣa ḳol, putḳa put elinsun.

Düxmənlər bilən jəng ḳilix tooɣruluḳ

20 [1] Əgər sən düxmənliringgə jəng ḳiloɣili qiḳip, at wə jəng ḳarwilirini, xundaḳla əzüngdin kəp boloɣan bir əlni kərsəng, ulardin ḥeq ḳorḳma. Qünki seni Misir zeminidin qiḳirip kəlgən Pərwərdigar Hudaying Əzi sən bilən billidur. [2] Silər jənggə qiḳix aldida kaḥin əzi aldioɣa qiḳip həlḳḳə səz ḳilip [3] ularoɣa: Əy Israil, anglanglar! Silər bügün düxmənliringlar bilən soḳuxux aldida turuwatisilər. Kəngülliringlar jür'ətsiz bolmisun; ḳorḳmanglar, titrimənglar, ularning səwəbidin dəkkə-dükkigə qüxmənglar; [4] qünki Pərwərdigar Hudaying Əzi düxmənliringlar üstidin oɣəlibə ḳilixinglar üqün silər bilən billə jənggə qiḳidu» — dəp eytsun.
[5] Xu qaoɣda əməldarlar həlḳḳə mundaḳ desun: — «Aranglarda bir yengi əy selip, uni Hudaoɣa atimioɣan birsi barmu? Undaḳta u əz əyigə yenip kətsun, bolmisa u jəngdə ölüp ketip, baxḳa kixi kelip uni Hudaoɣa atixi mumkin.
[6] Tək selip üzümzar bərpa ḳilip, tehi uning mewisini yemigən birkim barmu? Bar bolsa əyigə yenip kətsun, bolmisa u jəngdə ölüp kətsə, baxḳa kixi kelip uning mewisini yeyixi mumkin.
[7] Bir ḳiz bilən wədiləxkən bolup, tehi uni əz əmrigə almioɣan birkim bolsa, u əyigə yenip kətsun, bolmisa u jəngdə ölüp kətsə, baxḳa kixi kelip uni əzigə hotunluḳḳa elixi mumkin».
[8] Andin mənsəpdarlar həlḳḳə yənə səzləp: «Ḳorḳup kətkən, jür'ətsiz birkim barmu? U əyigə yenip kətsun. Bolmisa ḳerindaxlirining yürikimu uningkidək jasarətsiz bolup ḳelixi mumkin» dəp eytsun.
[9] Əməldarlar həlḳḳə xularni eytḳandin keyin ular həlḳning aldida yetəkqilik ḳilixḳa ḳoxunlaroɣa sərdarlarni tiklisun.
[10] Silər ḥujum ḳilixḳa məlum bir xəḥərgə yeḳinlaxḳininglarda awwal uningoɣa sülḥi tooɣrisida səz ḳilinglar. [11] Əgər ular sülḥini halaymiz, dəp jawab berip əz dərwazilirini silərgə aqsa, undaḳta uningda turuwatḳan ḥəmmə həlḳ silərgə beḳinip ḳulluḳ ḥaxarda bolidu. [12] Lekin

---

19:14 Pənd. 22:28
19:15 Qəl. 35:30; Ḳan. 17:6; Mat. 18:16; Yuḥ. 8:17; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:2
19:19 Pənd. 19:5
19:21 **«Silər ḥeq rəḥim ḳilmanglar»** — ibraniy tilida «kəzüng ḥeq ayimisun». **«janoɣa jan, qixḳa qix, putḳa put ... elinsun»** — bu səzlər «ḳisas elix» prinsipi əməs, bəlki Hudaning muḳəddəs ḳanunining adil təlipidur. Hudaoɣa təxəkkür, Uning meḥir-xəpḳiti adilliḳidin ziyadə ḥalḳip qiḳidu! «Mat.» 5:38-48ni kərüng.
19:21 Mis. 21:23; Law. 24:20; Mat. 5:38
20:6 Law. 19:23,24,25
20:7 Ḳan. 24:5
20:8 Ḥak. 7:3

silər bilən sülḥi қilixқa unimay, bəlki silər bilən jəng қilmaқqi bolsa silər uni қorxanglar.
13 Pərwərdigar Hudayinglar uni қolunglaroƣa tapxuroƣanda uningdiki ḥərbir ərkəkni қiliqlap
əltürünglar; 14 lekin ayallar bilən baliliri, kala bilən xəḥərdiki ḥəmmə nərsini, yəni barliқ
oƣəniymətni əzünglaroƣa olja қilip elinglar; Pərwərdigar Hudayinglar əz düxmənliringlardin
silərgə elip bərgən oljidin yəp seyünisilər. 15 Silərdin yiraқta boloƣan, zeminoƣa təwə bolmioƣan
əllərning xəḥərlirigə xundaқ қilinglar.

Қanaaniylar bilən jəng қilixtiki қanun

16 Lekin Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras қilip beridioƣan zemindiki əllərning xəḥərlirini
bolsa, ularning iqidiki tiniқi bar ḥeq nərsini tirik қoymay, 17 bəlki Pərwərdigar Hudayinglar
silərgə buyruoƣandək Ḥittiylar bilən Amoriylar, Қanaaniylar bilən Pərizziylər, Ḥiwiylar
bilən Yəbusiylarning ḥəmmisini təltəküs yoқitixinglar kerək. 18 Bolmisa, ular əz ilaḥlirioƣa
qoқunuxtiki ḥəmmə yirginqlik ixlirini silərgə əgitip, Pərwərdigar Hudayinglaroƣa gunaḥ
қilidioƣan bolisilər.
19 Bir xəḥərni igiləx üqün uzun waқit jəng қilip қorxap turuxқa tooƣra kəlsə, uning ətrapidiki
dərəḥlərni palta bilən kesip wəyran қilmanglar; qünki ularning mewisini yesənglar bolidu.
Xunga ularni kəsmənglar; qünki daladiki dərəḥlər қorxiwelix kerək boloƣan adəmmidi? 20 Le-
kin silər mewilik dərəh əməs dəp bilgən dərəḥlərni kesip yoқitip, silər bilən soқuxқan xəḥərni
ḥujum қilip oƣulitixқa xu dərəḥlərdin istiḥkam-potəylərni yasisanglar bolidu.

Eniқlanmioƣan қatilliқ delosi tooƣrisida

21 1 Əgər Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras қilip igiləxkə beridioƣan zeminda, dalada
əltürülgən bir jəsət tepilsa, əmma uni əltürgən adəm məlum bolmisa, 2 aқsaқalliringlar
bilən soraқqi bəgliringlar qiқip ölük tepiloƣan yər bilən ətrapidiki xəḥərlərning ariliқini
əlqisun; 3 əltürülgüqining jəsitigə əng yeқin xəḥərning aқsaқalliri bolsa ixқa selinmioƣan,
boyunturuқmu selinmioƣan inək tepip kəlsun; 4 xu xəḥərning aқsaқalliri inəkni süyi tohtimay
aқidioƣan, ḥəydilip terilmioƣan bir jiloƣioƣa elip berip, xu jiloƣining əzidə inəkning boynini
sunduruwətsun; 5 xu qaoƣda Lawiyning əwladliri boloƣan kaḥinlar ularning қexioƣa kəlsun;
qünki Pərwərdigar Hudayinglar ularni Əzining aldida hizməttə bolup, Pərwərdigarning
namida bəht-bərikət tiləxkə tallioƣandur. Ḥərbir dəwa wə ḥərbir tayaқ jazasi ularning səzi
boyiqə kesilsun. 6 Əltürülgüqining jəsitigə əng yeқin xəḥərdiki aқsaқallarning ḥəmmisi xu
jiloƣioƣa kelip, boyni sunduruloƣan inəkning üstidə turup, қollirini yuyup 7 guwaḥliқ berip:
«Қollirimiz bolsa bu қanni təkmidi, kəzlirimiz bu ixni kərmidi; 8 əy Pərwərdigar, Sən Əzüng
ḥərlük bədili tələp қutқuzoƣan həlқing Israilni kəqürgəysən wə naḥəқ aққan қanning gunaḥini
Israil həlқinggə artmioƣaysən» — desun; xundaқ қilip bu қan gunaḥioƣa kəfarət kəltürülgən
bolidu. 9 Silər xundaқ қilip Pərwərdigarning nəziridə tooƣra boloƣanni қilip naḥəқ təkülgən
қanning gunaḥini əzünglardin qiқiriwətkən bolisilər.

Hotunluққa elinoƣan əsir tooƣruluқ қanun

10 Əgər silər düxmənliringlar bilən jəng қiloƣili qiққiningларda Pərwərdigar Hudayinglar ularni
қolunglaroƣa bərgəq, ulardin əsir aloƣan bolsanglar, 11 bu əsirlərning arisida qiraylиқ bir ayalni
kərüp, kənglüng uningoƣa qüxüp, uni əmringgə elixni halisang, 12 undaқta uni əyünggə elip
baroƣin; u qeqini qüxürüp, tirnaқlirini yasap, 13 əsirliktə kiygən kiyimlirini selip, əyüngdə ol-
turup toluқ bir ay ata-anisi üqün matəm totsun; andin sən uning қexioƣa kirip uni əzünggə
ayal қilip uningoƣa ər bolsang bolidu. 14 Keyin, əgərdə kənglüng uningdin səyünmisə, u қəyərni

20:16 Qəl. 33:52; Қan. 7:1, 2

halisa, barоɣili ḳoyuxung kerək; uni puloɣa satmioɣin wə uningoɣa dedəktək muamilə ḳilmioɣin, qünki sən uningoɣa yeḳinlik ḳilip uyat ḳiloɣansən.

Balilar tooɣuluḳ ḳanun

15 Əgər birsining ikki ayali bolup ularning birigə amraḳlik, yənə birigə əqlük ḳiloɣan bolsa wə amraḳ wə əq boloɣan ḥər ikkisidin ooɣul tuoɣuloɣan bolsa, tunjisini əq ayalidin tapḳan bolsa 16 undaḳta u kixi ooɣullirioɣa barini miras üqün üləxtürüp bərgən künidə əq ayalining ooɣli, yəni uning tunji ooɣlining ornioɣa amraḳ ayalining ooɣlini tunji ooɣullukḳa ḳoyuxḳa bolmaydu. 17 U bəlki əq ayalining ooɣlini tunji ooɣlum dəp etirap ḳilsun; qünki bu uning küq-ḳuwwiti bar waḳtidiki dəsləpki mewisidur; tunji ooɣulluḳ ḥoḳuḳi uningki boloɣaqḳa, atisi barlik malmülüktin uningoɣa ikki ülüx miras bərsun.

18 Əgər birsining baxbaxtaḳ wə itaətsiz ooɣli bolsa, u nə atisining səzigə, nə anisining səzigə ḳulaḳ salmay, ḥətta tayaḳ-tərbiyimu kar ḳilmay, ularning gepini yənila anglimisa, 19 Uning ata-anisi uni tutup, xəḥərning dərwazisioɣa elip berip, xəḥərning aḳsaḳallirining ḳexioɣa kəltürs un; 20 ular xəḥərning aḳsaḳallirioɣa ərz ḳilip: — «Bu ooɣlimiz baxbaxtaḳlik wə itaətsizlik ḳilip, səzimizni anglimay yüridu; u nəpsi yaman, xarabhor bolup ḳaldi» dəp eytsun. 21 Xuning bilən xəḥərning ḥəmmə həlḳi bir bolup uni qalma-kesək ḳilip əltürsun. Silər bu yol bilən əzünglardin rəzillikni qiḳiriwetisilər; pütkül Israil bu ixni anglap ḳorḳidioɣan bolidu.

Jinayətqining jəsiti

22 Əgər birsi əlüm jazasioɣa layiḳ gunaḥ sadir ḳilip, əltürülgən bolsa wə jəsitini bir dərəhkə esip ḳoyoɣan bolsanglar, 23 əlüki keqiqə dərəhtə ḳalmisun; ḳandaḳla bolmisun, silər dərəhkə esiloɣuqini xu kündə kəmüwetinglar (qünki kimdəkim dərəhkə esiloɣan bolsa, Huda təripidin lənətkə ḳalduruloɣan kixi ḥesablinidu). Xundaḳ ḳilsanglar, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras ḳilip bərgən zeminni buloɣimioɣan bolisilər.

Yitkən janiwarlar, kiyinix ḳatarliḳlar tooɣuluḳ bəlgilimilər

22 1 Sən ḳerindixingning kalisi ya ḳoyi ezip kətkinini kərsəng, qatiḳing bolmay yürmə; ḳandaḳla bolmisun, uni ḳerindixingning ḳexioɣa yətküzüp bər. 2 Əgərdə ḳerindixing sanga yeḳin olturmisa wə yaki igisini tonumisang, xu ḥaywanni əz əyünggə elip kelip, ḳerindixing uni izdəp kəlgüqə əzüng saḳlap andin uningoɣa tapxurup bərgin. 3 Sən ohxaxla uning yitkən exiki yaki kiyimlirinimu xundaḳ ḳil; xundaḳla ḳerindixingning ḥərḳandaḳ yitkən nərsisini tepiwalsang, unimu xundaḳ ḳiloɣin; sən əzüngni bu ixtin ḳaqurmioɣin.

4 Əgər ḳerindixingning exiki yaki kalisining yolda yiḳilip qüxkinini kərsəng, sən bu əḥwaldin əzüngni ḳaqurmioɣin; ḳerindixingoɣa yardəmlixip ulioɣini tartip turoɣuzoɣin.

5 Ayal kixi bolsa ərlərning kiyimini kiymisun; xuningoɣa ohxaxla ər kixi ayal kixining kiyimini kiymisun; qünki kimki xundaḳ ḳilsa, Pərwərdigar Hudayingning aldida yirginqlik bolidu.

6 Əgər sən yolda ketiwetip, bir dərəhtə yaki yərdə baliliri yaki tuhumliri boloɣan ḳuxning uwisioɣa uqrisang, anisi tuhum yaki balilirini besip yatḳan bolsa, ana-balilirini biraḳla almioɣin; 7 ḥeq bolmioɣanda sən anisini ḳoyuwetip, balilirinila alsang bolidu; xundaḳ ḳilsang sanga yahxi bolup uzun əmür kərisən.

21:17 Yar. 49:3; 1Tar. 5:1; Zəb. 78:51
21:19 «... uni tutup, xəḥərning dərwazisioɣa ... xəḥərning aḳsaḳallirining ḳexioɣa kəltürsun» — kona zamanlarda xəḥərning aḳsaḳalliri soraḳ-dəwalar üstidin ḥəküm qiḳirix üqün xəḥər dərwazisida olturatti.
21:23 Gal. 3:13
22:1 Mis. 23:4

[8] Yengi bir ey salsang, egzənggə bir tosma tam yasioɣin; bolmisa birsi uningdin yiqilip qüxsə, ezünggə qan tekülüx gunaḥini kəltürüxüng mumkin.

Saplik tooɣrisidiki ixlar

[9] Ez üzümzarlikingoɣa ikki hil uruk qaqmioɣin; bolmisa terioɣiningning ḥəmmisi wə üzümzarlikning məḥsulatliri buloɣanoɣan ḥesablinidu.
[10] Sən kala bilən exəkni birgə qoxup yər ḥəydimigin.
[11] Yung wə kanaptin ibarət ikki hil yiptin tokuloɣan kiyimni kiymigin.
[12] Sən yepinoɣan tonungning tət burjikigə pəpük qoyoɣin.

Ər-hotunlukta sap dillik bolux kerək

[13] Əgər biri hotun elip uningoɣa yekinqilik kiloɣandin keyin uningoɣa eq bolup, [14] Uning yaman gepini kilip, uningoɣa bətnam qaplap, ərz kilip: «Mən bu hotunni aldim, lekin uningoɣa yekinqilik kilsam uning kiz əməslikini bildim» desə, [15] undakta kizning ata-anisi kizning paklik ispatini elip xəḥər dərwazisida olturoɣan xəḥərning aksakallirioɣa kəltürsun, [16] andin kizning atisi aksakallaroɣa səz kilip: «Mən kizimni bu kixigə hotunlukka bərdim, lekin u uningoɣa eq bolup kaldi; [17] wə mana, u uning yaman gepini kilip, bətnam qaplap ərz kilip: «Kizingning kiz əməslikini bildim» dəydu. Birak mana kizimning paklik ispati!» dəp, ispat rəhtni aksakallarning aldida yeyip koysun. [18] U wakitta xəḥərning aksakalliri erini tutup uningoɣa tayak-tərbiyə berip, [19] Israildiki bir pak kizning yaman gepini kilip, uningoɣa bətnam qapliding dəp, yüz xəkəl kümüx tələtsun; andin ular pulni kizning atisioɣa bərsun dəp bekitsun. Əmma kiz bolsa xu kixining hotuni bolup turuwerixi kerək; ər pütün əmridə uni koyup bərsə bolmaydu.
[20] Lekin bu səz rast qikip, kizning paklik ispati bolmisa, [21] kizni atisining eyining dərwazisi aldioɣa aparsun wə atisining eyidə buzukluk kilip Israilning iqidə xərməndilik kiloɣanliki üqün uning xəḥirining adəmliri xu yərdə uni qalma-kesək kilip eltürsun. Xundak kiloɣininglarda silər ezünglardin rəzillikni qikiriwetisilər.
[22] Əgər birsi eri bar hotun bilən zina kilip tutulup kalsa, zina kilixkan ər-hotun ikkilisi eltürülsun. Xundak kiloɣanda Israilning iqidin rəzillikni qikiriwetisilər.
[23] Əgər birsi xəḥərdə biraw bilən wədilixip koyoɣan bir kizni uqritip, uning bilən billə bolsa, [24] ikkilisini xəḥərning dərwazisioɣa elip qikip qalma-kesək kilip eltürünglar; kiz bolsa xəḥərdə turup warkirimioɣini üqün, ər bolsa baxkisining wədiləxkən kizi bilən yatkini üqün eltürülsun. Xundak kilip, silər ezünglardin rəzillikni qikiriwetisilər.
[25] Əgər ər kixi baxkisi bilən wədiləxkən kizni dalada uqritip, uni tutuwelip uning bilən yatsa, pəkət kiz bilən yatkan ər kixi eltürülsun. [26] Kizoɣa bolsa, ḥeqnemə kilmanglar, qünki kizning ezidə ölümgə layik ḥeq gunaḥ yok. Bu ix bolsa birsi koxnisioɣa ḥujum kilip uni eltürwətkangə ohxax ixtur. [27] Qünki u baxkisioɣa wədiləxkən kizni dalada tutuwaloɣanda, kiz towlioɣan bolsimu uni kutkuzoɣudək kixi tepilmioɣan.

22:9 «Əz üzümzarlikingoɣa ikki hil uruk qaqmioɣin» — mənisi (1) üzümzar iqidə ikki hil axlik terixka bolmaydu; (2) üzümzar iqidə, üzüm urukliridin baxka uruklarni terixka bolmaydu. Bizningqə birinqi mənisi tooɣridur («Law.» 19:19ni kərüng). **«buloɣanoɣan ḥesablinidu»** — baxka birhil tərjimisi: «mukəddəslikkə musadirə kilinidu» — demək, musadirə kilinip Hudaoɣa, yəni ibadəthanidiki hizmättə ixlitixkə tapxuruluxi kerək.
–Xübḥisizki, bu ayəttiki wə 10-11-ayətlərdiki əmrlərning ḥəm əməliy paydisi bar ḥəm roḥiy jəḥättin kəp kəqmə mənisi bar. Okurmənlər ezliri Injildin xu kəp kəqmə mənilirini tapalaydu.
22:9 Law. 19:19
22:12 Qəl. 15:38; Mat. 23:5
22:22 Law. 20:10

[28] Əgər birsi birər ər bilən wədiləxmigən kizni tutuwelip, uning bilən yetip ḥər ikkisi tutulsa,
[29] kiz bilən yatkan adəm kizoŋa yekinqilik kilip har kiloŋini üqün kizning atisioŋa əllik xəkəl kümüx berixi kerək; andin kizni əzigə hotun kilip elixi kerək; u pütkül əmridə uni koyup bərsə bolmaydu.
[30] Ḥeqkim atisining hotunini almasliki kerək, atisining yotkinini aqmasliki kerək.

Jamaətning sapliki

23 [1] Kimki sokulux yaki kesilix tüpəylidin ahta kiliwetilgən bolsa, Pərwərdigarning jamaitigə kirmisun.
[2] Kimki ḥaramdin tuoŋuloŋan bolsa Pərwərdigarning jamaitigə kirəlməs; oninqi əwladioŋiqə mundakilardin ḥeqkim Pərwərdigarning jamaitigə kirmisun.
[3] Ḥeqbir Ammoniy wə ya ḥeqbir Moabiy Pərwərdigarning jamaitigə kirmisun; oninqi əwladioŋiqə ulardin ḥeqkim Pərwərdigarning jamaitigə ḥərgiz kirmisun. [4] Səwəb xuki, silər Misirdin qikkininglarda ular aldinglaroŋa yeməklik, su elip qikmidi wə silərgə ziyankəxlik kilixka silərni karoŋisun dəp, Aram-Naḥaraimdiki Petorluk Beorning ooŋli Balaamni yallidi.
[5] Lekin Pərwərdigar Hudayinglar bolsa Balaamning səzini anglimay, bəlki silər üqün karoŋixni bərikətkə aylanduruwətti; qünki Pərwərdigar Hudayinglar silərgə muḥəbbət baoŋlioŋan. [6] Silər ḥəmmə künliringlarda Ammoniylar wə Moabiylarning aman-esənliki wə bəhtini ḥərgiz istimənglar.
[7] Lekin Edomiylar kerindixinglar boloŋaq, ularoŋa nəprət bilən karimanglar. Misirlikloŋimu nəprət bilən karimanglar, qünki silər ularning zeminida musapir bolup turoŋanidinglar.
[8] Bularning üqinqi əwladidin tuoŋuloŋan balilar Pərwərdigarning ibadət jamaitigə kirsə bolidu.

Xəhsiy tazilik

[9] Düxmənliringgə karxi jənggə qikip qedir tiksəng, ḥərhil napakliktin ehtiyat kiloŋin. [10] Əgər aranglarda keqisi birsi qüxidə Xəytan atlap napak boloŋan bolsa, u qedirgaḥdin qikip kətsun; qedirgaḥka udulla kirmisun; [11] kəqkurun kirgəndə u suoŋa qüxüp, kün patkanda qedirgaḥoŋa yenip kirsun.
[12] Ḥajitinglar üqün qedirgaḥning sirtida bir jayinglar bolsun; tərətkə xu yərgə beringlar.
[13] Saymanliring iqidə bir gürjək bolsun; sən sirtta tərətkə oltursang, uning bilən orək kolap təritingni kəmüwət. [14] Qünki Pərwərdigar Hudaying seni kutkuzuxka, düxmənliringni aldinglaroŋa tapxuruxka qedirgaḥing otturisida yüridu; xunga sening qedirgaḥing pak bolsun. Bolmisa U seningkidə birər paskinilik kərsə səndin ayrilip ketixi mumkin.

22:29 Mis. 22:16
22:30 «atisining hotuni» — əgəy anisi yaki atisining tokili. **«atisining yotkinini aqmasliki kerək»** — demək, atisining tokili yaki əgəy anisi bilən munasiwət ətküzsə atisining nomusioŋa təgkən bolup ḥesablinidu.
23:1 «Pərwərdigarning jamaiti» — bu ibarə: birinqidin mukəddəs jay aldida bolsun yaki baxka yərlərdə bolsun ibadət sorunlirini, xundakla Pərwərdigar Israiloŋa tapxuroŋan ḥeyt-bayramlaroŋa katnixix imtiyazini kərsitidu; ikkinqidin, Israildiki toluk ḥokukluk pukralar, yəni əməldar, aksakallar yaki sorakqi bolalaydioŋanlarni kərsətsə kerək.
–«...ahta bolup kaloŋan bolsa Pərwərdigarning ibadət jamaitigə kirəlməs» — kədimki zamanlarda butpərəslər əz butlirioŋa sadakətlikini bildürüx üqün bəzidə əz jinsiy əzalirini kesiwetətti.
23:3 Nəḥ. 13:1
23:4 «ular aldinglaroŋa yeməklik, su elip qikmidi» — ibraniy tilida «ular aldinglaroŋa nan, su elip qikmidi».
23:4 Qəl. 22-24
23:10 «Xəytan atlap» — biz muxu səzni tərjimimizdə ixlətkinimiz Xəytanning bu ixka məs'ul ikənlikini kərsətkinimiz yok. Okurmənlər bu səzgə tonux boloŋanliki üqün ixlətttuk, halas.

Ḳullaroɣa ḳandaḳ muamilə ḳilix

15 Əz hojisidin ḳeqip yeningoɣa kəlgən ḳulni əz hojisioɣa tutup bərmigin. 16 U aranglarda silər
bilən billə turup, ḳaysi xəḥərning dərwazisi iqidə ḳaysi yərni tallisa, xu yərdə tursun. Silər
uningoɣa zulum ḳilmanglar.
17 Israilning ḳizlirining arisida ḥeqbir paḥixə bolmisun, Israilning ooɣullirining arisida ḥeqbir
paḥixə ḥəziləḳ bolmisun. 18 Bir ḳəsəmni bəja kəltürmək üqün Pərwərdigar Hudayinglarning
əyigə paḥixining pulini yaki ḥəziləḳning pulini kəltürmigin; qünki bu ikkisi Pərwərdigar
Hudayingning aldida yirginliktur.

Əsüm wə ḳəsəmlər tooɣruluḳ

19 Silər əz ḳerindixinglardin əsüm almanglar; pulning əsümi bolsun, axliḳning əsümi bolsun
yaki ḥərḳandaḳ əsüm aloɣudək baxḳa nərsining əsümini alsanglar bolmaydu. 20 Əmma
qətəlliktin əsüm alsanglar bolidu, lekin ḳerindixinglardin ḥeq əsüm almanglar. Xundaḳ
ḳilsanglar Pərwərdigar Hudayinglar silər uni igiləxkə kiridioɣan zeminda, ḳolliringlarning
barliḳ əmgikidə silərgə bərikət beridu.
21 Sən Pərwərdigar Hudaying aldida bir nərsini ataxḳa ḳəsəm ḳiloɣan bolsang, uningoɣa əməl
ḳilixḳa ḥayal ḳilma. Bolmisa, Pərwərdigar Hudaying uni səndin tələp ḳiloɣinida gunaḥkar
bolisən. 22 Lekin əgər sən bir nərsini ataxḳa ḳəsəm ḳilmisang, u sanga ḥeq gunaḥ bolmaydu.
23 Aoɣzingdin qiḳḳanoɣa əməl ḳiloɣin; Pərwərdigar Hudayingoɣa ḳəsəm ḳilip atioɣiningni, yəni
aoɣzingning səzi boyiqə ihtiyariy ḥədiyəngni sunuxung kerək.
24 Sən ḳoxnangning tallikioɣa kirsəng halioɣiningqə yəp toyun, əmma ḳaqa-ḳuqangoɣa elip
mangmioɣin.
25 Ḳoxnangning pixḳan ziraətlikigə kirsəng, ḳolung bilən ziraətning bexini üzüp alsang bolidu;
əmma ḳoxnangning ziraətlirigə oroɣaḳ saloɣuqi bolma.

Talaḳ heti berix tooɣruluḳ

24 1 Əgər birsi bir ayalni əmrigə aloɣandin keyin uningda birər sət ixni bilip, uningdin
səyünmisə, undaḳta u talaḳ hetini pütüp, uning ḳolioɣa berixi kerək; andin uni əz
əyidin qiḳiriwətsə bolidu. 2 Ayal uning əyidin qiḳḳandin keyin baxḳa ərgə təgsə bolidu. 3 Bu
ikkinqi ərmu uni yaman kərüp, talaḳ hetini yezip ḳolioɣa berip uni əz əyidin qiḳiriwətsə yaki
uni aloɣan ikkinqi eri ölüp kətsə 4 uni ḳoyup bərgən awwalḳi eri uni napak ḥesablap, ikkinqi
ḳetim hotunluḳḳa almisun; qünki undaḳ ḳilsa, Pərwərdigarning aldida yirginqlik ix bolidu. Sən
Pərwərdigar Hudaying sanga miras ḳilip beridioɣan zeminning üstigə gunaḥ yüklimigin.

Rəḥimdilliḳ, mahaw kesili wə adalət tooɣruluḳ

5 Əgər birkim yengidin hotun aloɣan bolsa uningoɣa nə jənggə qiḳix, nə baxḳa birər ixḳa buy-
rulmisun; u bəlki aloɣan hotunini hux ḳilix üqün bir yiloɣiqə ərkin-azad bolup əyidə oltursun.

23:18 «ḥəziləḳ» — ibraniy tilida «it». Ayəttə alaḥidə kəzdə tutuloɣini butpərəslik yolida paḥixə bolup tenini satḳuqilar.
23:19 Mis. 22:25; Law. 25:36; Nəḥ. 5:2-13; Luḳa 6:34, 35
23:21 Qəl. 30:3
23:25 Mat. 12:1
24:1 «birsi... *ayalida* birər sət ixni bilip,...» — bu yərdiki «sət (uyatliḳ) ix» zinani kərsətməydu; zinahoruḳ bolsa ölüm jazasi
beriləttı. Xunga «sət ix» bəlkim ayalining baxḳa ərlərgə ḳarap naz-kərəxmə ḳilixi, zina ḳilmay lekin baxḳa birsi bilən birhil
oynixini kərsitixi mumkin.
24:1 Mat. 5:31; 19:7; Mar. 10:4
24:4 «...undaḳ ḳilsa, Pərwərdigarning aldida yirginqlik ix bolidu» — nemixḳa bu ix «Pərwərdigarning aldida yirginqlik ix
bolidu»? Bu məsilə tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
24:5 Ḳan. 20:7

6 Ḥeqkim yaroɣunqaқ yaki tügmənning üsti texini kapalətkə almisun; qünki bu ix birsining ḥayatini kapalətkə aloɣandək bolidu.
7 Əgər birkim Israillardin boloɣan ḳerindixining birini bulap kelip, uni ḳuldək ixlətsə wə yaki uni setiwətsə xu bulangqi əltürülsun; silər xundaқ ḳilsanglar aranglardin rəzillikni qiḳiriwetisilər.
8 Pesə-mahaw wabasi pəyda bolsa, əzünglaroɣa pəhəs bolunglar, Lawiy kaḥinlarning silərgə barliқ kərsətkinini ḳilinglar; mən ularoɣa ḳandaқ əmr ḳiloɣan bolsam xuningoɣa kəngül ḳoyup əməl ḳilinglar. 9 Misirdin qiқḳiningларda Pərwərdigar Hudayinglarning yolda Məryəmgə ḳandaқ ḳiloɣinini əskə elinglar.
10 Əgər sən əz buradər-ḳoxnangoɣa ḳərz bərsəng, kapalət elix üqün əyigə kirmigin; 11 bəlki taxḳirida turup tur; sanga ḳərzdar kixi əzi sanga beridioɣan kapalətni taxḳirioɣa elip qiḳsun.
12 Xu kixi yoḳsul bolsa sən uningdin kapalətkə aloɣan kiyimni yepinip uhlimioɣaysən; 13 Ḥeq bolmioɣanda sən bəlki kapalətni kün patḳanda uningoɣa ḳayturup bərgin; xundaқ ḳilsang u əz tonini yepinip uhlioɣanda, sanga bəht-bərikət tiləydu. Xundaқ ḳilsang bu ix sanga Pərwərdigar Hudayingning aldida ḥaқḳaniylиқ sanilidu.
14 Ajiz, namrat mədikaroɣa naḥəқliқ ḳilma, məyli u ḳerindaxliringlardin bolsun yaki yeza-xəḥərliringlarda turoɣan musapirlardin bolsun. 15 U namratliқtin əz ḥaқḳigə intizar boloɣaqқa, u ixligən xu küni kün petixtin burun ḥaқḳini qoқum bərgin; bolmisa, u sening tooɣrangda Pərwərdigaroɣa pəryad kətüridu, bu ix gunaḥ bolup bexingoɣa qüxidu.
16 Balilirining jinayiti üqün ata əltürülmisun, balilarmu atining jinayiti üqün əltürülmisun; bəlki jinayiti bar boloɣan ḥərbir kixi əz gunaḥi üqün əlüm jazasini tartsun.
17 Sən musapir yaki yetim tooɣrisidiki ḥəkümni burmilima; tul ayalning kiyim-keqəklirinimu kapalətkə alma, 18 bəlki əzüngning Misirda ḳul bolup Pərwərdigar Hudaying seni xu yərdin ḥər ḳilip ḳutḳuzup kəlginini yadingoɣa kəltürgin. Xunga mən sanga buningoɣa əməl ḳiloɣin dəp buyruymən.
19 Sən etizliқingning ḥosulini yioɣiқiningda bir baoɣ ənqini untup ḳaloɣan bolsang, uni elip kelix üqün yenip barmioɣin; u ənqə musapir, yetim-yesir wə tul hotunoɣa təgsun. Xundaқ ḳiloɣanda Pərwərdigar Hudaying sening ḳolliringning barliқ əmgikini bərikətləydu.
20 Zəytun dərihingni ḳaқḳiningdin keyin xahlirida ḳaloɣanlirini ḳayta ḳaқma; ḳaldukliri musapir, yetim-yesir wə tul hotunoɣa təgsun.
21 Üzümzarliқingning üzümlirini yioɣip boloɣandin keyin waxang ḳilmioɣin. Ḳaldukliri musapir, yetim-yesir wə tul hotunoɣa təgsun.
22 Əzüngning Misir zeminida ḳul boloɣiningni yadingoɣa kəltürgin; xunga mən sanga buningoɣa əməl ḳiloɣin dəp buyruymən.

Ḥər türlük ḳanun-bəlgilimilər

25 1 Əgər ikki kixi birnərsini talixip ḳelip, ḥəküm berixni tələp ḳilip sot aldioɣa kəlsə, undaқta soraқqilar dəwaoɣa ḥəküm qiḳirip ḥaқdarni ḥaқ, gunaḥi bar adəmni gunaḥkar

24:7 Mis. 21:16
24:8 Law. 13:2
24:9 **«... Pərwərdigar Hudayinglarning yolda Məryəmgə ḳandaқ ḳiloɣinini əskə elinglar»** — «Qəl.» 12:1-15ni kərüng.
24:9 Qəl. 12:10
24:12 **«sən uningdin kapalətkə aloɣan kiyimni yepinip uhlimioɣaysən»** — yaki «kəqtə uhlioɣiningda uningdin kapalətkə aloɣan kiyimni yeningda ḳaldurmioɣin».
24:13 Mis. 22:26
24:14 Law. 19:13; Yaқ. 5:4
24:16 2Pad. 14:6; 2Tar. 25:4; Yər. 31:30; Əz. 18:20
24:17 Mis. 22:21,22; Pənd. 22:22; Yəx. 1:23; Yər. 5:28; 22:3; Əz. 22:29; Zək. 7:10
24:19 Law. 19:9; 23:22

dəp jakarlisun. [2] Əgər gunaḥkar adəm dərrigə layiқ bolsa, sorақqi uni əzining aldida yərgə yatқuzup, uning қiloɳan gunaḥioɳa layiқ sanap dərrilisun. [3] Lekin pəқət қirik dərrila urulsun; xuningdin ziyadə urulmisun, kəp urulsa xu қerindixing kəz aldingda kəmsitilgən bolidu.
[4] Sən haman tepiwatқan kalining aoɳzini booɳmioɳin.
[5] Əgər bir yərdə turidioɳan қerindax aka-inilarning biri bala yüzi kərməy əlüp kətsə, əlgən kixining ayali yat bir kixigə təgmisun; bəlki uning erining birtuoɳқan қerindixi uning қexioɳa kirip uni hotunlukқa elip, birtuoɳқan қerindaxliқ burqini ada қilsun; [6] əlgən қerindixining ismi Israildin əqürülməsliki üqün ayalning tunji balisioɳa uning ismi қoyulsun.
[7] Lekin əgər bu kixi yənggisini elixni halimisa, yənggisi xəḥər dərwazisidiki aқsaқallarning қexioɳa berip: «Erimning birtuoɳқan қerindixi əz қerindixining ismini Israilda қalduruxқa unimidi; u mən üqün birtuoɳқan қerindaxliқ burqini ada қilixқa unimidi», dəp eytsun.
[8] Andin uning xəḥiridiki aқsaқallar uni qaқirtip uningoɳa nəsiḥət қilsun; əgər u: «Mən uni hotunlukқa elixni halimaymən», dəp qing turuwalsa, [9] yənggisi aқsaқallarning kəz aldida uning қexioɳa berip, uning putidin kəxini saldurup, yüzigə tükürüp: «Bir tuoɳқan қerindixi üqün ailə қuruxқa unimioɳan kixigə xundaқ қilinsun!» dəp jakarlisun. [10] Xu kixining nami Israilning iqidə: «Kəxi selinoɳuqining əyi» dəp atalsun.
[11] Əgər ikki adəm bir-biri bilən uruxup қaloɳinida birining ayali əz erigə yardəmlixip erini uroɳuqining қolidin ajratmaқqi bolup, қolini uzitip uroɳuqining jan yerini tutuwalsa, [12] undaқta sən uningoɳa ḥeq rəḥim қilmay қolini kesiwət.
[13] Sening haltangda qong-kiqik ikki hil taraza texi bolmisun.
[14] Əyüngdə qong-kiqik ikki hil əfaḥ saқlima.
[15] Taraza texing toptooɳra, durus bolsun; əfaḥingmu toptooɳra, durus bolsun. Xundaқ қilsang Pərwərdigar Hudaying sanga beridioɳan zeminda əmrüng uzun bolidu. [16] Qünki kimki xundaқ ixlar қilsa, kimki naḥəқ ix қilsa, Hudaying Pərwərdigarning aldida yirginqlik sanilidu.

Amaləklərdin kelidioɳan hətərni yoқitix

[17] Misirdin qiқip keliwatқininglarda Amaləklərning silərgə nemə қiloɳinini esinglarda tutunglar;
[18] ular Hudadin қorқmay, yolda silərgə uqrap, silər ḥerip-qarqap ḥalinglar қalmioɳan qaoɳda, kəyninglarda қaloɳan ajiz kixilərni urup yoқatmidimu? U Hudadin ḥeq қorқmidi. [19] Xunga, Pərwərdigar Hudaying mirasing bolsun dəp sanga igiləxkə beridioɳan zeminda, Pərwərdigar Hudaying ətrapingdiki barliқ düxmənliringdin amanliқ bərginidə, Amaləklərning namini asmanning tegidə əslənmigüdək dərijidə əqürüwət; bu ixni unutma.

Mewə wə baxқa məḥsulatlardin «birinqi ḥosul»ni Hudaoɳa atax

26 [1] Sən Pərwərdigar Hudaying sanga miras қilip beridioɳan zeminoɳa kirip uni əzüngning қilip igiləp olturaқlaxқanda, [2] Pərwərdigar Hudaying sanga beridioɳan zeminning ḥosulini aloɳanda, sən yərning dəsləpki pixқan mewisini elip, sewətkə selip Pərwərdigar Hudaying Θz namini қoyuxқa tallaydioɳan jayoɳa elip berixing kerək; [3] andin xu waқittiki kaḥinning қexioɳa

25:3 2Kor. 11:24
25:4 1Kor. 9:9; 1Tim. 5:18
25:5 Mat. 22:24; Mar. 12:19; Luқa 20:28
25:7 Rut 4:7
25:9 Rut 4:5
25:12 «sən uningoɳa ḥeq rəḥim қilmay...» — ibraniy tilida «kəzüng uni ḥeq ayimay...».
25:14 «əfaḥ» — axliқ-danlarning əlqəm birliki, təhminən 20 yaki 27 litr.
25:16 Pənd. 11:1
25:17 Mis. 17:8
26:2 Mis. 23:19; 34:26; Law. 2:14; 23:10; Qəl. 15:17

kəltürüp, uningoƣa: «Pərwərdigar Өzi bizgə berixkə ata-bowilirimizoƣa ƙəsəm ƙiloƣan zeminoƣa kirdim, bügün mən Pərwərdigar Hudayingning aldida xundaƙ boloƣinioƣa guwaḥmən», dəp eytisən.

4 Kaḥin sewətni ƙolungdin elip uni Pərwərdigar Hudayingning ƙurbangaḥining aldida ƙoyidu;
5 andin sən Pərwərdigar Hudayingning aldida səz ƙilip mundaƙ dəysən: — «Mening atam
əsli oƣerib bir aramiy idi; Misiroƣa qüxüp olturaƙlaxti; ular xu yərdə sani az musapir bol-
simu, baroƣanseri kəpiyip uluoƣ, küqlük, qong bir həlƙ boldi. 6 Lekin Misirliƙlar bizgə ƙattiƙ
ƙolluƙ ƙilip, zulum selip bizni eoƣir əmgəkkə saldi. 7 Əmma biz ata-bowilirimizning Hudasi
Pərwərdigaroƣa pəryad ƙiliwiduƙ, Pərwərdigar awazimizni anglap biz tartiwatƙan harliƙ, japa
wə zulumoƣa nəzirini saldi. 8 Xuning bilən Pərwərdigar küqlük ƙol wə uzartƙan bilək, dəḥxətlər
wə məjizilik alamətlər wə karamətlər bilən bizni Misirdin qiƙirip 9 bizni bu yərgə elip kelip bu
zeminoƣa, yəni süt bilən ḥəsəl ekip turidioƣan bir zeminoƣa igə ƙildi!
10 Əmdi mana, əy Pərwərdigar, Sən manga bərgən bu zeminning mewisining dəsləpki pixƙinini
Sening ƙexingoƣa əkəldim», dəysən.
Xularni dəp, sewətni Pərwərdigar Hudayingning ḥuzurida ƙoyup, Pərwərdigar Hudayingning
aldida səjdə ƙilisən; 11 xundaƙ ƙilip sən wə əyüngdikilər Pərwərdigar Hudayingning silərgə ata
ƙiloƣan ḥəmmə nemətliridin hux bolunglar; əzüng, Lawiylar wə aranglarda turidioƣan musa-
pirlar ƙoxulup xadlininglar.

Üqinqi yildiki əxrə

12 Sən ḥər üqinqi yilida, yəni ondin biri boloƣan əxrə yilida ḥəmmə ḥosulungning ondin bi-
rini əxrə ayrip boloƣandin keyin, sən Lawiy bilən musapiroƣa, yetim-yesir, tul hotunlaroƣa
dərwaziliringning iqidə xulardin yəp toyunsun dəp berisən; 13 wə sən Pərwərdigar
Hudayingning aldida səz ƙilip xundaƙ dəysən: «Mən əyümdin Hudaoƣa muƙəddəs ƙilinoƣan
nərsilərni ayrip elip qiƙip, Sən manga tapilioƣan əmr boyiqə bularni Lawiy bilən musapiroƣa,
yetim-yesir, tul hotunlaroƣa bərdim; mən Sening əmrliringning ḥeqbirini nə buzmidim, nə
ḥeqƙaqan unutmidim; 14 matəm tutƙanlirimda xulardin ḥeqnemini yemidim, napak ḥalətdə
turup buningdin birnemini almidim; əlgən kixigə atap buningdin ḥeqnemə bərmidim,
bəlki Pərwərdigar Hudayimning awazini anglap ḥər ixta Sən manga əmr ƙiloƣining boyiqə
ƙildim. 15 Əmdi Sən muƙəddəs makaning boloƣan asmanlardin nəzər selip Өz həlƙing Israilni,
xundaƙla ata-bowilirimizoƣa ƙəsəm bilən ƙiloƣan wədəng boyiqə, ḥəsəl bilən süt aƙidioƣan,
bizgə bərgən bu zeminni bərikətligəysən».

Hulasə

16 Bügün Pərwərdigar Hudaying bu bəlgilimilərgə ḥəm ḥəkümlərgə əməl ƙilixƙa əmr ƙildi;
pütün ƙəlbing, pütün jening bilən ularni tutup ularoƣa əməl ƙil.
17 Sən bügün Pərwərdigarni əzüngning Hudaying boluxƙa, xundaƙla Uning yollirida mengixƙa,
Uning bəlgilimilirigə, Uning əmrlirigə, Uning ḥəkümlirigə əməl ƙilip Uning awazioƣa ƙulaƙ
selixƙa ƙobul ƙilding; 18 wə Pərwərdigar bolsa bügün silərni Өzining has həlƙi boluxƙa, Uning
barliƙ əmrlirini tutuxƙa (U silərgə wədə ƙiloƣandək) silərni ƙobul ƙildi.

26:5 «Mening atam əsli oƣerib...» — yaki «mening atam əsli sərgərdan» yaki «mening atam əsli yoƙap ketəy degən».
26:5 Yar. 46:1
26:12 Law. 27:30; Qəl. 18:24; Ƙan. 14:28, 29
26:13 Ƙan. 14:27
26:15 Yəx. 63:15
26:17 Yar. 17:7
26:18 Mis. 19:5; Ƙan. 7:6; 14:2

19 Xundaқ bolsa, U silərgə izzət, nam-xəḥrət wə xan-xərəp berip, Өzi yaratқan barliқ əllərdin silərni üstün қilidu. Buning bilən silər Uning eytқinidək, Pərwərdigar Hudayinglar üqün muқəddəs bir həlқ bolisilər.

Xəkəmdə yioқilix — bəht-bərikət wə lənətlik ixlar

27 1 Musa wə Israilning aқsaқalliri həlққə buyrup mundaқ dedi: —
«Mən bügün silərgə tapilioқan bu barliқ əmrni tutunglar. 2 Iordan dəryasidin ətüp Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioқan zeminoқa kirgən kündə, silər qong-qong taxlarni tikləp ularni ḥaқ bilən aқartinglar; 3 andin ata-bowiliringlarning Hudasi Pərwərdigar silərgə wədə қiloқinidək, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioқan, süt bilən ḥəsəl eқip turidioқan zeminoқa kirixinglar üqün dəryadin ətkininglərdə, bu қanunning ḥəmmə səzlirini xu taxloroқa pütüp қoyunglar. 4 Silər Iordan dəryasidin ətüp, mening bügünki əmrim boyiqə xu taxlarni Ebal teoқida tikləp, ularni ḥaқ bilən aқartinglar. 5 Silər xu yərdə Pərwərdigar Hudayinglar üqün təmür əswab təgmigən taxlardin қurbangaḥ yasanglar; 6 Pərwərdigar Hudayinglarning bu қurbangaḥi yonulmioқan, pütün taxlardin yasalsun; uning üstidə kəydürmə қurbanliқlarni Hudayinglar Pərwərdigaroқa atap sununglar, 7 wə xu yərdə inaқliқ қurbanliқlirinimu sununglar, ulardin yəp Pərwərdigar Hudayinglarning ḥuzurida xadlininglar. 8 Silər xu taxlar üstigə bu қanunning ḥəmmə səzlirini enik pütüp қoyunglar».
9 Andin Musa bilən Lawiy kaḥinlar pütkül Israiloқa səz қilip: «Əy Israil, xük turup anglanglar! Silər bügün Pərwərdigar Hudayinglarning həlқi boldunglar. 10 Əmdi Pərwərdigar Hudayinglarning awazioқa қulaқ selip, mən bügün silərgə tapilioқan uning əmrliri wə bəlgilimilirigə əməl қilinglar» — deyixti.
11 Xu küni Musa həlққə əmr қilip mundaқ dedi: —
12 Silər Iordan dəryasidin ətkəndin keyin, bular, yəni Ximeon, Lawiy, Yəḥuda, Issakar, Yüsüp bilən Binyaminlar Gərizim teoқining üstidə turup, həlққə bəht-bərikət tilisun. 13 Bular, yəni Rubən, Gad, Axir, Zəbulun, Dan bilən Naftali Ebal teoқining üstidə lənət oқuxқa tursun.

Əḥdidə kərsitilgən lənətlik ixlar

14 U waқitta Lawiylar Israillarning ḥəmmisigə yuқiri awaz bilən: —
15 «Kimki ḥünərwənning қoli bilən birər oyma yaki қuyma məbudni yasap qiқsa (Pərwərdigar aldida yirginqlik ixtur!), uni yoxurunqə tikləp қoysa lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
16 «Kimki ata-anisini kəzgə ilmisa lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
17 «Kimki қoxnisining pasil texini yətkisə lənətkə қalsun», dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
18 «Kimki bir korni yoldin azdursa lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
19 «Kimki musapir, yetim-yesir wə tul hotun tooқrisidiki ḥəkümni burmilisa, lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
20 «Kimki atisining hotuni bilən yatsa, atisining yotқinini aqқan boloқaqқa lənətkə қalsun» dəp

---

26:19 Қan. 4:7
27:2 Yə. 4:1
27:5 Mis. 20:25; Yə. 8:31
27:12 Қan. 11:29
27:15 «lənətkə қalsun» — muxu səzning muxu yərdiki asasiy uқumi həlқning lənitigə қaloқanliқi əməs, bəlki «Huda lənət қildi», «Hudaning jazasioқa uqraydioқan» degən uқumni bildüridu.

jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: Amin! — desun.
21 «Kimki ḥaywan bilən munasiwət қilsa lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: Amin! — desun.
22 «Kimki atisining қizi yaki anisining қizi boloɣan өz ḥəmxirisi bilən yatsa lənətkə қalsun» — dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: Amin! — desun.
23 «Kimki қeynanisi bilən yatsa lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: Amin! — desun.
24 «Kimki қoxnisini paylap turup yoxurun өltürsə lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
25 «Kimki gunaḥsiz adəmni өltürüp uning қeni üqün ḥək alsa lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
26 «Kimki bu қanunning səzlirigə kөngül bəlməy, uningoɣa əməl қilixta qing turmisa, lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.

Əḥdining bəht-bərikətliri

28 1 Əgər sən Pərwərdigar Hudayingning səzini anglap, Uning mən bügün sanga tapxuridioɣan əmrlirigə əməl қilixқa kөngül bəlsəng, Hudaying Pərwərdigar seni yər yüzidiki ḥəmmə əllərning üstigə qong қilidu; 2 Pərwərdigar Hudayingning səzini anglisang bu ḥəmmə bəht-bərikətlər sanga əgixip üstünggə qüxidu: —

3 Sən xəḥərdə bəht-bərikətlik bolisən, səḥradimu bəht-bərikətlik bolisən.
4 Baliyatқungning mewisi bilən yeringning mewisi, qarpayliringning mewisi, yəni kalangning nəsilliri wə қoy padiliring tuoɣқini bolsa, bəht-bərikətlik bolidu.
5 Sewiting bəht-bərikətlik bolidu, təngnəngmu bəht-bərikətlik bolidu.
6 Sən kirsəngmu bəht-bərikətlik bolisən, қiқsangmu bəht-bərikətlik bolisən.
7 Sanga қarxi qiққan düxmənliringni Pərwərdigar aldingda məoɣlup қilidu; ular bir yol bilən sanga ḥujumoɣa kelip, yəttə yol bilən aldingdin қaqidu.
8 Sening ambarliringda wə қolung bilən қilidioɣan barliқ ixliringda Pərwərdigar üstünggə bəht-bərikət buyruydu; Pərwərdigar Hudaying sanga beridioɣan zeminda U seni bərikətləydu.
9 Əgər sən Pərwərdigar Hudayingning əmrlirini tutup yollirida mangsang, Өzi қəsəm bilən sanga wədə қiloɣandək Pərwərdigar seni tikləp Өzigə muқəddəs bir həlқ қilidu. 10 Xuning bilən yər yüzidiki ḥəmmə həlқlər sening Pərwərdigarning nami bilən ataloɣiningni kөrüp səndin қorқidu. 11 Pərwərdigar seni yaxnitidu; sanga berixkə ata-bowiliringoɣa қəsəm bilən wədə қiloɣan zeminda seni өz bədiningning mewisi bilən qarpayliringning mewisi wə yeringning mewisini mol wə bərkətlik қilidu.
12 Pərwərdigar sening zeminingoɣa өz waқtida yamoɣur berip қolliringning ḥəmmə ixlirini bərikətləx üqün өz həzinisi boloɣan asmanni sanga aqidu; өzüng ḥeq kimdin қərz almaysən, bəlki kөp əllərgə қərz berisən. 13 Pərwərdigar seni қuyruқ əməs, bax қilidu; sən pəқət üsti bolup, asti bolmaysən. Əgər mən silərgə bügün tapilioɣan Pərwərdigar Hudayingning əmrlirigə қulaқ selip, ularni tutup əməl қilsang, 14 xundaқla mən bügün silərgə buyruoɣan ḥəmmə səzlərning ḥeq biridin ong yaki soloɣa qətnəp kətmisəng, baxқa ilaḥlaroɣa əgixip қulluқioɣa kirmisəng, xundaқ bolidu.

27:20 «atisining yotқinini aqқan...» — bu səzlər tooɣuluқ 22:30ni wə izaḥatini kөrüng.
27:26 Gal. 3:10
28:1 Law. 26:3
28:11 Қan. 30:9

Bəht-bərikətning lənətkə aylinixi

15 Lekin xundaқ boliduki, əgər Pərwərdigar Hudayingning awazioƣa қulaқ salmay, mən bügün silərgə tapilioƣan uning barliқ əmrliri bilən bəlgilimilirini tutmisanglar ḥəm ularoƣa əməl қilmisanglar, bu lənətlərning ḥəmmisi sanga əgixip üstünggə qüxidu: —
16 Sən xəḥərdə lənətkə қalisən, səḥradimu lənətkə қalisən.
17 Sewiting lənətkə қalidu, təngnəngmu lənətkə қalidu.
18 Baliyatқungning mewisi, yeringning mewisi, kalangning nəsilliri wə қoy padiliringning tuoƣқini lənətkə қalidu.
19 Sən kirsəngmu lənətkə қalisən, qiқsangmu lənətkə қalisən.
20 Sening Pərwərdigarni taxlioƣan rəzil қilmixliring üqün u sən yoқ қilinoƣuqə, tezdin ḥalak қilinoƣuqə, қolung қiloƣan barliқ ixliringda sening üstünggə lənət, parakəndilik wə dəxnəm qüxüridu. 21 Pərwərdigar sən igiləxkə kiridioƣan zemindin seni yoқatқuqə sanga waba qaplaxturidu. 22 Pərwərdigar seni sil-waba kesili, kezik kesili, yalluoƣluқ kesili wə bəzgək kesiligə giriptar қilip, қuroƣaқqiliқ, qawirix apiti wə ḥal apitigə muptila қilidu. Bu apətlər sən yoқ қilinoƣuqə seni қooƣlaydu.
23 Bexingning üstidiki asman mistək, ayioƣingning astidiki yər təmürdək bolidu. 24 Pərwərdigar sening zeminingda yaoƣidioƣan yamoƣurni topa-qang wə қum қilidu; ular taki sən ḥalak boloƣuqə asmandin üstünggə qüxidu.
25 Pərwərdigar Өzi seni düxmənliringning aldida məoƣlup қilidu. Sən ularoƣa қarxi bir yol bilən berip, ularning aldidin yəttə yol bilən қaqisən; yər yüzidiki ḥəmmə əllərni dəkkə-dükkigə salidioƣan obyekt bolup қalisilər. 26 Өlükliringlar asmandiki barliқ uqar-қanatlar bilən yər yüzidiki ḥaywanlaroƣa yəm bolidu; ularni ḥəydiwetidioƣan ḥeқkim qiқmaydu. 27 Pərwərdigar seni Misirdiki saқaymas yara-qaқiliri, qiқan-ḥürrəklər, təmrətkə, қiqixқaқ bilən uridu.
28 Pərwərdigar seni saranglиқ, korluқ wə parakəndilik bilən uridu. 29 Sən küpkündüzdə kor kixi қarangoƣuda təmtiligəndək təmtiləp yürisən, barliқ yolliring aқmaydu; sən kündin-küngə pəқət zulum bilən bulangqiliққa uqrioƣuqi bolisən, seni қutқuzidioƣan ḥeқkim qiқmaydu.
30 Sən bir hotun bilən wədiləxsəng baxқa bir adəm uning bilən yatidu; əyni salsang uningda olturalmaysən, tək tikkən bolsang mewisini yeyəlməysən. 31 Kalang kəzliringning aldida soyulidu, lekin gəxidin yeyəlməysən; қarap turup exiking səndin bulap ketilidu, sanga yenip kəlməydu. Қoyliring düxmənliringning қolioƣa qüxüp ketidu, ularni yandurup kelixkə yardəmgə ḥeқkim qiқmaydu.
32 Ooƣul bilən қizliring baxқa bir əlning қolioƣa qüxüp, kəzliring pütün kün ularoƣa təlmürüx bilən qarqaydu; lekin қolung ularni қutқuzuxқa amalsiz қalidu.
33 Yeringning məḥsulatliri bilən əmgikingning barliқ mewisini sən tonumaydioƣan bir əl yəp ketidu; sən barliқ künliringdə ezilip zulum tartisən; 34 Kəzliring kərgən ixlardin sən sarang bolup ketisən. 35 Pərwərdigar seni tapiningdin qoққangoƣiqə, tizing bilən paqaқ-putliringoƣiqə saқaymas dəḥxətlik yara-qaқilar bilən uridu.
36 Pərwərdigar seni өz üstünggə tikligən padixaḥingoƣa қoxup өzüng wə ata-bowiliring tonumioƣan bir əlgə tutup beridu. Sən xu yərdə turup yaoƣaq wə taxtin yasaloƣan baxқa ilaḥlaroƣa qoқunisən. 37 Sən Pərwərdigar seni elip baridioƣan ḥəmmə əllər arisida wəḥimə, səzqəqək wə tapa-tənining obyekti bolup қalisən.

28:15 Law. 26:14; Yioƣ. 2:17; Dan. 9:11,13; Mal. 2:2
28:22 «қuroƣaқqiliқ» — yaki «қiliq». **«qawirix apiti»** — yaki «қuroƣaқ xamal».
28:22 Law. 26:16
28:23 Law. 26:19
28:27 «Misirdiki saқaymas yara-qaқiliri...» — bəlkim Huda Israilni Misirdin қutқuzoƣanda Misirliқlaroƣa qüxürgən yara-qaқilarni kərsitixi mumkin («Mis.» 9:9-11ni kərüng).
28:27 Mis. 9:9

Bəht-bərikətning lənətkə aylinixi — dawami

[38] Sən etizlikḳa berip kəp uruḳ qaqisən, lekin qekətkilər ularni yəp ketip, uningdin az yioɣip kelisən.
[39] Tallarni tikip pərwix ḳilsangmu, ularni ḳurtlar yəp ketip, nə mewisini yioɣalmaysən, nə xarab iqəlməysən.
[40] Zeminingning ḥər yeridə zəytun baoɣliring bolsimu, uning meyi bilən bədiningni məsiḥləp mayliyalmaysən; qünki dərəḥlərdiki mewilər pixmayla qüxüp ketidu.
[41] Ooɣul wə ḳiz pərzənt kərsəngmu, lekin ular yeningda turmaydu; qünki ular sürgün bolup ketidu.
[42] Sening ḥərbir dərihing bilən yeringning barliḳ məḥsulatlirini qekətkilər əzining ḳilidu.
[43] Aranglarda turuwatḳan musapir səndin baroɣanseri üstün bolup, sən baroɣanseri təwən bolup ḳalisən. [44] U sanga ḳərz bərgüqi bolidu, əmma sən uningoɣa ḳərz berəlməysən. U bax bolidu, sən ḳuyruḳ bolisən.
[45] Sən Pərwərdigar Hudayingning awazioɣa ḳulaḳ salmay, U sanga tapilioɣan əmr wə bəlgilimilərni tutmioɣining üqün bu lənətlərning ḥəmmisi sən ḥalak ḳilinoɣuqə seni ḳooɣlap yetip, üstünggə qüxidu. [46] Bu lənətlər əzüng wə nəslingning üstigə mənggülük qüxidioɣan məjizilik alamət wə karamət bolup ḳalidu.
[47] Sən kəngriqiliktə xadliḳ wə kəngül huxluḳi bilən Pərwərdigar Hudayingning ḳulluḳida bolmioɣaqḳa, [48] buning ornioɣa sən aqliḳ wə ussuzluḳ, yalingaqliḳ wə ḥər nərsining kəmqilikidə bolup Pərwərdigar sanga ḳarxi əwətidioɣan düxmənliringning ḳulluḳida bolup ḳalisən; U seni ḥalak ḳiloɣuqə boynungoɣa təmür boyunturuḳni salidu. [49] Pərwərdigar yiraḳtin, yəni yər yüzining qetidin sən tilini bilməydioɣan, bürküttək xungoɣup kelidioɣan bir əlni sanga ḳarxi əwətidu. [50] U əlpazi əxəddiy, ḳerilaroɣa yüz-hatirə ḳilmaydioɣan wə yaxlaroɣa meḥir kərsətməydioɣan bir əl bolidu. [51] U sən ḥalak boloɣuqə, qarwiliringning nəsli bilən yeringning məḥsulatlirini yəp ketidu; qünki u seni yoḳitip bolmioɣuqə sanga nə axliḳ, nə yengi xarab, nə zəytun meyi, nə kalangning mozayliri nə ḳoy padiliringning ḳoziliridin bir nemini ḳoymaydu. [52] Sən tayanoɣan pütkül zeminingdiki ḥəmmə egiz, məḥkəm sepilliring ərülüp qüxküqə, u pütkül zeminingdiki barliḳ dərwaziliring aldioɣa kelip, seni ḳorxiwalidu; u Pərwərdigar Hudaying sanga bərgən zeminingning ḥər yeridiki ḥəmmə dərwaziliring aldioɣa kelip, seni ḳorxiwalidu. [53] Xu waḳitta düxmənliringning ḳistap kelixliri bilən boloɣan ḳamal-ḳistangning azab-oḳubətliri iqidə, Pərwərdigar Hudaying sanga ata ḳiloɣan, əz teningning mewisi boloɣan ooɣulliringning gəxini wə ḳizliringning gəxini yəysən. [54] Wə xundaḳ boliduki, aranglardiki nazuk, intayin siliḳ-sipayə bir adəm ḳerindixi, ḳuqiḳidiki ayali, xundaḳla tehi tirik baliliridin ḳizoɣinip, ularoɣa yaman kəzi bilən ḳaraydu; [55] xunga, düxmənliringning ḳamal-iskənjisidə sən əz dərwaziliring iqidə ḳiynaloɣiningda ḥeqnemə ḳalmioɣanliḳi üqün, u əzi yəwatḳan balilirining gəxidin ularning ḥeqḳaysisioɣa azraḳmu bərməydu.
[56-57] Aranglardiki əslidə nazuk wə siliḳ-sipayə boloɣan, siliḳ-sipayiliki wə nazukluḳidin puti bilən yərgə dəssəxnimu halimaydioɣan ayal ḳuqiḳidiki eri, ooɣul-ḳiz pərzəntliridin ḳizoɣinip, ularoɣa yaman kəzi bilən ḳaraydu; qünki düxmənliringning ḳamal-iskənjisi bilən sən əz dərwaziliring iqidə ḳiynaloɣiningda ḥeqnərsə ḳalmioɣaqḳa, u əz puti ariliḳidin qiḳḳan bala ḥəmraḥi bilən əzi tuoɣḳan balilirini yoxurunqə yəydu.

Hudaning əḥdisidin qiḳixning aḳiwiti

[58] Sən bu kitabta pütülgən bu ḳanunning barliḳ səzlirigə əməl ḳilixḳa kəngül bəlmisəng, Pərwərdigar Hudayingning uluoɣ wə ḥəywətlik namidin ḳorḳmisang, [59] Pərwərdigar sening

28:38 Mik. 6:15; Ḥag. 1:6
28:53 Law. 26:29; 2Pad. 6:29; Yioɣ. 4:10

üstünggə qüxüridioɣan wabalar ḥəm nəslingning üstigə qüxüridioɣan wabalarni ajayib ḳilidu; U dəḥxətlik, uzaḳḳa sozulidioɣan wabalarni wə eoɣir, uzaḳḳa sozulidioɣan kesəllərni üstünggə wə nəslinggə qüxüridu; 60 Pərwərdigar sən ḳorḳidioɣan, Misirdiki barliḳ kesəllərni üstünggə qüxürüp, sanga qaplaxturidu. 61 Xuningdək bu ḳanuniy kitabta pütülmigən ḥəmmə kesəl wə ḥəmmə wabanimu Pərwərdigar taki sən ḥalak boloɣuqə üstünggə qüxüridu. 62 Xuning bilən əslidə asmandiki yultuzlardək nuroɣun bolsanglarmu, əmdiliktə az bir türküm kixilər bolup ḳalisilər; qünki silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa ḳulaḳ salmidinglar.
63 Wə xundaḳ boliduki, Pərwərdigar ilgiri silərgə yaḥxilik ḳilip, silərni awutḳinidin səyüngəndək, U əmdi silərni yoḳitip ḥalak ḳilidioɣinidin səyünidu; xuning bilən silər igiləxkə kiridioɣan zemindin yulup taxlinisilər. 64 Pərwərdigar silərni yər yüzining bu qetidin u qetigiqə boloɣan ḥəmmə əllərning arisioɣa tarḳitidu; silər əzünglar yaki ata-bowiliringlar tonumioɣan yaoɣaq bilən taxtin yasaloɣan ilaḥlarning ḳullukida bolisilər; 65 Silər u əllərning arisida nə aram tapalmaysilər, nə tapininglar tirəp turoɣudək ḥeq məzmut jay bolmaydu; Pərwərdigar bəlki xu yərdə silərning kənglünglarni oɣuwalaxturup titritip, kəzünglarni ḳarangoɣulaxturup jeninglarni solaxturidu. 66 Silər ḳarap turup jeninglar ḳilda esiḳliktək turidu; silər keqə-kündüz dəkkə-dükkidə bolup jenimdin ayrilip ḳalarmənmu? — dəp ḳorḳisilər; 67 kənglüngni baskan wəḥimə wə parakəndiqilik wə kəzliring kərgən kərünüxlər tüpəylidin ətigini: «Kaxki kəq bolsidi!», kəqtə bolsa: «Kaxki ətigən bolsidi!» dəysən. 68 Pərwərdigar silərgə wədə ḳilip: «Silər bu yolni ikkinqi yənə kərməysilər» degən xu yol bilən silərni kemigə qüxürüp Misiroɣa yanduridu. Silər xu yərdə düxmənliringlaroɣa ḳul-dedək boluxḳa əzünglarni satisilər, lekin silərni aloɣili adəm qiḳmaydu.

Musa pəyoɣəmbər həlḳḳə səz ḳilidu — əsləx wə jekilər

29 1 Təwəndikilər Pərwərdigar Israillar bilən əḥdə baoɣlax üqün Moab zeminida Musaoɣa tapilioɣan səzlərdur. Bu əḥdə Pərwərdigar ular bilən Ḥorəbdə ḳiloɣan əḥdidin baxḳa bir əḥdə idi.
2 Musa pütkül Israilni qaḳirip ularoɣa mundaḳ dedi:
«Silər Pərwərdigarning Misir zeminida Pirəwngə, uning barliḳ hizmətkarliri wə zeminning ḥəmmə yeridə kəz aldinglarda nemə ix ḳiloɣinini kərdünglar, 3 yəni xu qong apətlər bilən uluoɣ məjizilik alamət wə karamətlərni əz kəzünglar bilən kərdünglar. 4 Lekin Pərwərdigar silərgə bügüngiqə qüxəngüdək kəngül, kərgüdək kəz wə angliɣudək ḳulaḳ bərmidi. 5 Mən ḳirik yil silərni bayawanda yetəkləp yürdüm; xu waḳitlarda üstünglardiki kiyimliringlar konirimidi, putunglardiki kəxinglarmu konirap kətmidi. 6 Huda Əzining silərning Pərwərdigar Hudayinglar ikənlikini bilsun dəp, silərgə yeyixkə nan, iqixkə xarab yaki küqlük iqimlik nesip ḳilmidi. 7 Silər bu jayoɣa yetip kəlginiginlarda Ḥəxbonning padixaḥi Siḥon bilən Baxanning padixaḥi Og biz bilən jəng ḳiloɣili qiḳti; əmma biz ularni urup məoɣlup ḳilduḳ; 8 biz ularning zeminlirini elip Rubənlər bilən Gadlar wə Manassəḥning yerim ḳəbilisigə miras ḳilip bərduḳ.
9 Əmdi silər ḥəmmə ixliringlarda rawaj tepix üqün bu əḥdining səzlirini tutup, ularoɣa əməl ḳilinglar.
10 Bügün ḥəmminglar — kəbilə baxliḳliringlar, aḳsḳalliringlar, əməldarliringlar, xuningdək Israilning ḥəmmə ərliri, 11 kiqik baliliringlar, ayalliringlar, qedirgaḥinglarda turuwatḳan

28:63 Yəx. 1:24
28:64 Ḳan. 4:27; Nəḥ. 1:8
29:2 Mis. 19:4
29:3 Ḳan. 4:34; 7:19
29:7 Qəl. 21:24,33; Ḳan. 2:32; 3:1
29:8 Qəl. 32:33; Ḳan. 3:12; Yə. 13:8

musapirlar, xundaqla otun kəsküqiliringlar wə su toxuoɣuqiliringlarmu, ḥəmminglar Pərwərdigarning aldida ḥazir turuwatisilər; [12] məqsət xuki, Pərwərdigar Hudayinglarning əḥdisigə, yəni Pərwərdigar Hudayinglar bügün silərgə bərgən kəsimi bilən baoɣlioɣan əḥdigə dahil boluxunglar üqündur, [13] Wə xuning bilən təng U silərni bügün Өzigə has bir həlq qilip silərgə wədə qiloɣinidək, ata-bowiliringlaroɣa, yəni Ibraḥim, Isḥaq wə Yaqupqa qiloɣan kəsimi boyiqə əzi silərgə Huda boluxtur. [14] Lekin mən bu əḥdə wə kəsəmni yaloɣuz silər bilənla əməs, [15] bəlki bügün biz bilən bu yərdə Pərwərdigar Hudayimizning aldida turuwatqanlar, xundaqla bügün bu yərdə biz bilən birgə bolmioɣan kixilərning ḥəmmisi bilənmu tüzüximən. [16] (qünki silər bizning Misir zeminida qandaq turoɣanliqimiz wə səpirimizdə əllərning otturisidin qandaq ətüp kəlginimizni obdan bilisilər; [17] Silər ularning arisidiki yirginqlik nərsilərni, ularning arisidiki yaoɣaq, tax, altun wə kümüxtin yasaloɣan butlarni kərdünglar). [18] Əḥdining məqsiti bolsa, silərning aranglardiki ḥərbir ər, ḥərbir ayal, ḥərbir ailə wə ḥərbir qəbililiringlardin bügün kəngli Pərwərdigar Hudayimizdin yenip, xu əllərning ilaḥlirining qullukioɣa kirip ketidioɣan ḥeq kixi bolmisun, xundaqla aranglarda ət süyi wə əmən qikiridioɣan yiltiz pəyda bolup qalmisun üqündur. [19] Dərwəqə xundaq boliduki, xu lənət səzlirini angliɣanda əz kənglidə əz-əzini bəht-bərikətlik sanap: «Mən qanqə baxbaxtaqliq bilən mangsammu, tinq-amanlikta turuwerimən», degüqi xundaq bir kixi bolidu; nətijidə, nəm yərmu qangqaq yərgə ohxaxla wəyran qilinidu. [20] Pərwərdigar mundaq kixini əpu qilmaydu, bəlki Pərwərdigarning oɣəzipi bilən otluq qəḥri tütündək xu kixigə qüxidu; bu kitabta pütülgən ḥəmmə lənətlər uning bexioɣa qüxidu; Pərwərdigar uning ismini asmanning tegidin əqüridu. [21] Pərwərdigar bu qanun kitabida pütülgən əḥdining ḥəmmə lənətliri boyiqə Israilning barliq qəbililiridin uni ayrip qikip, apətkə muptila qilidu.

[22] Kəlgüsi dəwr bolsa, yəni silərdin keyin qikidioɣan baliliringlar wə xundaqla yiraq yurttin kəlgən musapirlar Pərwərdigar xu zeminning üstigə əwətkən balayi'apətlər bilən kesəllərni kəridu; [23] Pərwərdigar oɣəzipi wə qəḥri bilən wəyran qiloɣan Sodom, Gomorra, Admaḥ wə Zəboimlarning wəyranqilikidək zeminning ḥəmmə yeri günggürtlixip, xorlixip, kəyüp kətkinini, terikqilikmu, ḥosulmu bolmioɣinini, ot-qəpmu ünmiginini kəridu; [24] buni kərgənlər, ḥətta ḥəmmə əl-yurt: «Nemixqa Pərwərdigar bu zeminoɣa mundaq qiloɣandu? Nemixqa Uning oɣəzipi xunqə qattiq, əxəddiy boloɣandu?» dəp soraydu; [25] andin ularoɣa jawab berilip: «Ular ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarning ularni Misir zeminidin qutquzup qikaroɣinida ular bilən bekitkən əḥdini taxlap, [26] berip ularning nesiwisi bolmioɣan, əzimu tonumioɣan ilaḥlarning qullukioɣa kirip, ularoɣa qoqunoɣini üqün xundaq boldi. [27] Mana bu səwəbtin Pərwərdigarning oɣəzipi bu zeminoɣa tutixip, bu kitabta pütülgən ḥəmmə lənətni uning üstigə kəltürdi. [28] Xuning üqün Pərwərdigar oɣəzəp, aqqiq wə zor qəḥr bilən ularni yurtidin yulup, baxqa bir yurtqa taxlidi» — deyilidu.

[29] Ḥərbir yoxurun sirlar bolsa Pərwərdigar Hudayimizningkidur; lekin ḥərqandaq axkarilanoɣan wəḥiylər bolsa bu qanunning səzlirigə əməl qiliximiz üqün əbədgiqə biz wə balilirimizningkidur.

30 [1] Wə xundaq boliduki, bu barliq ixlar, yəni mən sening aldingda qoyoɣan bu bərikət bilən lənət bexingoɣa qüxkinidə, Pərwərdigar Hudaying seni ḥəydiwətkən əllərning arisida turup bularni esinggə elip kəngül bəlüp, [2] əzüng wə baliliring Pərwərdigar Hudayingning

29:13 Yar. 17:7
29:15 «Lekin mən bu əḥdə... kixilərning ḥəmmisi bilənmu tüzüximən» — muxu səzlərdə (14-15-ayəttə) «mən» degən səzligüqi Musa pəyoɣəmbər bolsa kerək.
29:18 Ros. 8:23; Ibr. 12:15
29:19 «nəm yərmu qangqaq yərgə ohxaxla wəyran qilinidu» — yaki «məst kixi ussuz kixigə qoxulup yoqitilidu». Baxqa birnəqqə hil tərjimilirimu uqrixi mumkin. Lekin omumiy mənisi xübḥisizki, ḥəmmə adəm apətkə uqrap yoqitilidu.
29:24 Yər. 22:8

yenioɣa yenip Uning awazioɣa ḳulaḳ selip, mən bügün sanga əmr ḳiloɣan barlik ixlaroɣa pütün ḳəlbing wə pütün jening bilən itaət ḳilsang, [3] xu qaoɣda Pərwərdigar Hudaying seni sürgünlüktin ḳayturup, sanga iqini aoɣritip, Pərwərdigar Hudaying Θzi ḥəydiwətkən əllərdin yioɣip kelidu. [4] Gərqə aranglardin ḥətta asmanlarning qetigiqimu ḥəydilip kətkənlər bolsimu, Pərwərdigar Hudaying seni xu yərdin yioɣip jəm ḳilip kelidu. [5] Pərwərdigar Hudaying seni ata-bowiliringning təwəliki boloɣan zeminoɣa kəltüridu wə sən uni igiləysən; U sanga yahxilik ḳilip ata-bowiliringning sanidin ziyadə kəp ḳilidu; [6] Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing, pütün jening bilən səyüxkə Pərwərdigar Hudaying ḳəlbingni wə nəsilliringning ḳəlbini hətnə ḳilidu; xuning bilən silər ḥayat yaxaysilər. [7] Xundaḳla Pərwərdigar Hudayinglar bu ḥəmmə lənətlərni düxmənliringlarning üstigə, silərgə nəprətlinidioɣanlarning üstigə, silərgə ziyankəxlik ḳiloɣanlarning üstigə qüxüridu. [8] Silər bolsanglar yenip kelip Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa ḳulaḳ selip, mən bügün silərgə tapilioɣan ḥəmmə əmrlirigə əməl ḳilisilər. [9] Xundaḳ ḳilsanglar, Pərwərdigar Hudayinglar ḳolliringlarning ḥəmmə ixida, bədiningларning mewisini, qarpay malliringlarning mewisini wə yeringning mewisinimu awutup silərni zor yaxnitidu. Qünki Pərwərdigar silərning ata-bowiliringlaroɣa yahxilik ḳilixtin səyüngəndək, silərgə yahxilik ḳilixtin səyünidu. [10] Silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa ḳulaḳ selip, bu ḳanun kitabida pütülgən əmrlər bilən bəlgilimilərni tutup, pütün ḳəlbinglar, pütün jeninglar bilən Pərwərdigar Hudayinglarning təripigə burulsanglarla, xundaḳ bolidu.

[11] Qünki mən bügün sanga tapilioɣan bu əmr sən üqün karamət ix əməs yaki səndin yiraḳmu əməs. [12] Bu əmr asmanning üstidə əməs, sening: «Bizning uningoɣa əməl ḳilmiḳimiz üqün kim asmanoɣa qiḳip uni elip qüxüp bizgə anglitidu?» deyixingning ḥajiti bolmaydu. [13] Wə xuningdək bu əmr dengizning u təripidimu əməstur, sening: «Bizning uningoɣa əməl ḳilmiḳimiz üqün kim dengizdin ətüp, uni elip kelip bizgə anglitidu» deyixingning ḥajiti bolmaydu. [14] Qünki bu səz bolsa uningoɣa əməl ḳilmiḳing üqün sanga bək yeḳin, yəni aoɣzingda wə kənglüngdə bardur.

[15] Mana, mən bügün aldinglarda ḥayat bilən yahxilik, ölüm bilən yamanlikni ḳoydum; [16] qünki özüm sanga ḥəküm berip: — Silər Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, Uning yollirida mengip, əmrliri, bəlgilimiliri ḥəm ḥəkümlirigə əməl ḳilinglar, dəp bügün silərgə tapilidim; xundaḳ ḳilsanglar silər yaxap awup, uni igiləxkə kiridioɣan zeminoɣa baroɣininglarda Pərwərdigar Hudayinglar silərni bərikətləydu. [17] Lekin əgər kənglüngni tətür ḳilip, ḳulaḳ salmay azdurulup, baxḳa ilaḥlaroɣa bax urup qoḳunoɣili tursang, [18] mən xuni bügün silərgə agaḥlandurup eytip ḳoyayki, silər ḥalak bolmay ḳalmaysilər; silər uni igiləxkə Iordan dəryasidin ətüp baridioɣan zeminoɣa kirgininglarda uzun əmür kərəlməysilər.

[19] Mən bügün ḥayat bilən ölümni, bərikət bilən lənətni aldingda ḳoyoɣinimoɣa asman bilən zeminni üstünggə guwaḥ boluxḳa qaḳirimən; əmdi özüng wə nəsling yaxay desənglar, ḥayatni talliwal; [20] Pərwərdigar Hudayingni səyüp, Uning awazioɣa ḳulaḳ selip, Uningoɣa baoɣlanoɣin; qünki U Θzi sening ḥayating wə əmrüngning uzunluḳidur; qünki xundaḳ ḳilsang Pərwərdigar ata-bowiliring boloɣan Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupḳa: «Mən silərgə uni berimən» dəp ḳəsəm ḳilip wədə ḳiloɣan zeminda turisən».

30:3 Nəḥ. 1:8; Zəb. 106:45-47; Yər. 32:37
30:4 Nəḥ. 1:9
30:6 Yər. 32:39; Əz. 11:19; 36:26
30:9 Ḳan. 28:11
30:10 Ibr. 3:7, 4:7
30:11 **«bu əmr sən üqün karamət ix əməs»** — bu ayəttiki «karamət» degən səz adəttə pəḳət Hudala ḳilidioɣan ixni yaki Hudaning süpitini kərsitidu. Biraḳ 10-ayəttiki «pütün ḳəlbinglar, pütün jeninglar bilən Pərwərdigar Hudayinglarning təripigə burulsanglarla...» degənlik bilən ziq munasiwiti bar.
30:12 Rim. 10:6-8
30:14 **«... bu səz ... sanga bək yeḳin, yəni aoɣzingda wə kənglüngdə bardur»** — «Rim.» 10:6-10ni kərüng.
30:19 Ḳan. 4:26
30:20 **«...qünki U Θzi sening ḥayating wə əmrüngning uzunluḳidur;»** — muxu yərdə «U Θzi» degənning baxḳa birhil

Yəxua Musaoɣa orun basar ḳilip bekitilidu

31 [1] Andin Musa berip ḥəmmə Israiloɣa səz ḳildi; [2] u mundaḳ dedi: «Mən bügün bir yüz yigirmə yaxḳa kirdim; əmdi silərgə sərdar yaki baxlioɣuqi bolalmaymən. Pərwərdigar manga: Sən bu Iordan dəryasidin ətməysən, degənidi.
[3] Lekin Pərwərdigar Hudayinglar Өzi silərni yetəkləp dəryadin ətüp, bu əllərni aldinglarda wəyran ḳilidu; xuning bilən ularning mal-mülkini igiləysilər; Pərwərdigarning eytḳinidək, Yəxua silərning aldinglarda baxlap dəryadin ətidu. [4] Pərwərdigar Sihon bilən Og degən ikki Amoriy padixaḥi wə ularning zeminini ḥalak ḳiloɣandək, u bu əllərgimu xundaḳ ḳilidu. [5] Əmma Pərwərdigar ularni ḳolunglaroɣa tapxuroɣinida, mən silərgə tapilioɣan pütkül əmr boyiqə ularoɣa muamilə ḳilisilər. [6] Jür'ətlik wə ḳaysər bolunglar, ularning aldida titrimənglar, ulardin ḥeq ḳorḳmanglar; qünki silər bilən birgə baroɣuqi Pərwərdigar Hudayinglar Өzidur; U silərdin waz kəqməydu, silərni ḥərgiz taxliwətməydu!».
[7] Andin Musa Yəxuani qaḳirip pütkül Israilning kəz aldida uningoɣa səz ḳilip: «Sən jür'ətlik wə ḳaysər boloɣin; qünki bu həlḳ Pərwərdigar ularning ata-bowilirioɣa ḳəsəm ḳilip berixkə wədə ḳiloɣan zeminoɣa kirgəndə sən ular bilən billə berixing kerək; sən ularoɣa uni igilitip miras ḳildurisən. [8] Mana, sening aldingda mangoɣuqi Pərwərdigar Өzidur; U sən bilən billə bolup səndin waz kəqməydu, seni ḥərgiz taxliwətməydu! Sən ḳorḳmioɣin, parakəndə bolma!» — dedi.

Musaning əḥdinamə yezip tapxuruxi

[9] Musa bu ḳanunni yezip bolup, uni Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətüridioɣan Lawiyning əwladi boloɣan kaḥinlar bilən Israilning barliḳ aḳsaḳallirioɣa tapxurup bərdi. [10] Musa ularoɣa mundaḳ buyrudi: —
«Ḥər yəttə yilning ahirḳi yilida, yəni «halas yili»vdəp bekitilgən waḳitta, «kəpilər ḥeyti» baxlanoɣanda, [11] Israilning ḥəmmisi kelip Pərwərdigar Hudayingning ḥuzurida jəm bolux üqün u tallaydioɣan jayoɣa yioɣiloɣanda, uni anglisun dəp pütkül Israilning aldida bu ḳanunni oḳup berisən. [12] Xuning üqün xu qaoɣda barliḳ həlḳni, ər bolsun, ayal bolsun, bala bolsun, ḳowuḳliringning iqidə turuwatḳan musapir bolsun, ularning ḥəmmisi anglap, əginip, Pərwərdigar Hudayinglardin ḳorḳup, bu ḳanunning barliḳ səzlirini tutup uningoɣa əməl ḳilsun, dəp ularni yioɣiḳin. [13] Xundaḳ bolsa, ularning bu ḳanunni tonumioɣan balilirimu uni anglap əginip, silər igiləxkə Iordan dəryasidin ətüp baridioɣan zeminda yaxioɣan barliḳ künliridə Pərwərdigar Hudayinglardin ḳorḳidioɣan bolidu».

Musa Yəxuaoɣa əz wəzipisi tooɣruluḳ buyruydu

[14] Andin Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip: «Mana sening əlidioɣan waḳting yeḳinlixip ḳaldi. Əmdi Yəxuani qaḳiroɣin, ikkinglar jamaət qedirioɣa berip xu yərdə ḥazir bolunglar. Mən uningoɣa wəzipə tapxurimən» dedi.
Xuning bilən Musa bilən Yəxua ikkisi berip, jamaət qedirida ḥazir boldi. [15] Pərwərdigar bulut tüwrükining iqidə kəründi; bulut tüwrüki qedirning dərwazisining üstidə tohtidi.

---

qüxənqisi «bu ix» (yəni, Hudaning əmrlirini tutux).
31:2 «silərgə sərdar yaki baxlioɣuqi bolalmaymən» — muxu yərdə ibraniy tilida «silərning aldinglarda qiḳip-kirip yürəlməymən» degən səzlər bilən ipadilinidu.
31:2 Qəl. 27:12; Ḳan. 3:26
31:3 Qəl. 27:18
31:4 Qəl. 21:24,33
31:5 Ḳan. 7:1, 2
31:6 Yə. 1:5; Ibr. 13:5
31:8 Yə. 1:9
31:11 Əzra 10:8; Nəḥ. 8:1,2,3,8
31:12 «... ḳowuḳliringning iqidə turuwatḳan musapir» — demək, «silər bilən billə turuwatḳan musapir». «Silər bilən billə turuwatḳan» ibraniy tilida adəttə «ḳowuḳliringlar iqidə turuwatḳan» degən səzlər bilən ipadilinidu.

16 Pərwərdigar Musaoƣa mundaq dedi: «Mana, sən ata-bowiliringning ⱪexida uhlax aldida
turisən; andin bu həlⱪ ⱪozoƣilip, baridioƣan zemindiki yat ilahlaroƣa əgixip buzuⱪqilik ⱪilip,
Meni taxlap, Mən ular bilən baoƣlioƣan əhdini buzidu. 17 Xu waⱪitta Mening oƣəzipim ularoƣa
tutixip, Mən ularnimu taxlap, ulardin yüzümni yoxurimən. Ular yutuwetilidu, kəp balayi'apət
wə külpətlər bexioƣa qüxidu wə ular xu waⱪitta: «Xübhisizki, Hudayimiz arimizda bolmioƣini
üqün, bu balalar beximizoƣa qüxti» — dəydu. 18 Lekin Mən ularning baxⱪa ilahlaroƣa mayil bo-
lup əgixip, ⱪiloƣan ⱨəmmə rəzillikliri üqün xu küni yüzümni pütünləy yoxurimən.
19 Əmdi silər əzünglar üqün bu oƣəzəlni pütüp, uni Israillaroƣa əgitinglar; bu oƣəzəlning keyin
Israillarning əyibigə Mən üqün guwaⱨqi boluxi üqün uni ularning aoƣzioƣa saloƣin. 20 Qünki
Mən ularni Mən ata-bowilirioƣa kəsəm bilən wədə ⱪiloƣan, süt bilən ⱨəsəl ekip turidioƣan yurtⱪa
kirgüzimən; andin ular yəp toyup, səmrigəndə baxⱪa ilahlaroƣa əgixip, ularning ⱪulluⱪioƣa ki-
ridu wə Meni kəzgə ilmay əⱨdəmni buzidu. 21 Əmma xundaⱪ boliduki, kəp balayi'apətlər bilən
külpətlər ularning bexioƣa qüxkinidə, bu oƣəzəl ularni əyibləp guwaⱨ beridu; qünki bu oƣəzəl
ularning əwladlirining aoƣzida untulmaydu. Qünki Mən ularni ularoƣa kəsəm bilən wədə ⱪiloƣan
zeminoƣa tehi kirgüzməyla ularning nemə hiyal ⱪiliwatⱪinini obdan bilimən».
22 Xularni dəp, Musa xu küni bu oƣəzəlni yezip, Israillaroƣa əgətti. 23 Andin Pərwərdigar Nunning
ooƣli Yəxuaoƣa: «Jür'ətlik wə kəysər boloƣin, qünki sən Mən Israillaroƣa kəsəm bilən wədə ⱪiloƣan
zeminoƣa ularni baxlap kirisən wə Mən sən bilən billə bolimən» dəp əmr ⱪildi.
24 Musa bu kanunning səzlirini bir kitabⱪa pütünləy yezip boloƣandin keyin 25 u Pərwərdigarning
əⱨdə sanduⱪini kətürüp mangoƣan Lawiylaroƣa buyrup mundaq dedi: 26 — Bu kanun ki-
tabini silərning əyibinglərgə guwaⱨqi bolup turuxi üqün Pərwərdigar Hudayinglarning
əⱨdə sanduⱪining yenioƣa koyunglar. 27 Qünki mən silərning asiy wə boynunglar kattiⱪ
ikənlikinglarni bilimən. Mana, mən tehi aranglarda tirik tursam Pərwərdigaroƣa asiylik ⱪilip
kəldinglar; əlümümdin keyin silər tehimu xundaⱪ ⱪilisilər!
28 Mən ularning ⱪulaⱪlirioƣa bu səzlərning ⱨəmmisini anglitixim üqün, xundaⱪla yər
bilən asmanni ularning əyibigə guwaⱨqi boluxⱪa qaⱪirixim üqün əmdi mening aldimoƣa
kəbililiringlarning ⱨəmmə aⱪsaⱪalliri wə əməldarlirini yioƣinglar. 29 Qünki əlümümdin keyin
silərning tüptin buzulup, mən silərgə əmr ⱪiloƣan yoldin qətnəp ketidioƣininglarni bilimən.
Xuning bilən künlərning ahirida külpətlər bexinglaroƣa qüxidu; qünki silər Pərwərdigarning
nəzirida rəzil boloƣanni ⱪilip, ⱪolliringlarning ixliri bilən uning oƣəzipini ⱪozoƣaysilər».
30 Andin Musa Israillarning pütkül jamaiti aldida bu oƣəzəlning tekistini baxtin-ahiroƣiqə okup
bərdi: —

Əⱨdə xərtlirigə guwaⱨqilarni qaⱪirix — Musaning oƣəzili

32 1 «Ⱪulaⱪ selinglar, əy asmanlar, mən səzləy;
Aoƣzimning səzlirini angla, i yər-zemin!
2 Təlimim bolsa yamoƣurdək yaoƣidu,
Səzlirim xəbnəmdək tamidu,
Yumran ot-qəp üstigə qüxkən sim-sim yamoƣurdək,
Kəkzarliⱪning üstigə qüxkən hasiyətlik yamoƣurdək bolidu.
3 Qünki mən Pərwərdigarning namini bayan ⱪilimən;

31:16 «buzuⱪqilik ⱪilix» — muxu yərdə Hudaoƣa wapasizlik yaki asiylik ⱪilixni bildüridu. Kanaandiki əllər arisida «buzuⱪqilik» roⱨiy jəⱨättə bolupla kalmay, jismaniy jəⱨättimu butpərəslikkə munasiwətlik jinsiy buzuⱪqilik məwjut idi.
31:17 «xu waⱪitta» — ibraniy tilida «xu küni».
31:23 Yə. 1:6
31:26 2Pad. 22:8
31:29 «künlərning ahirida» — ahirⱪi zamanni kərsətsə kerək.
31:30 «pütkül jamaiti aldida» — ibraniy tilida «...pütkül jamaitining ⱪulaⱪliri iqigə....».

Əmdi Hudayimizni uluoɣ dəp jakarlanglar!
[4] U ḳoram taxtur, Uning əmälliri mukəmmäldur;
Uning barliḳ yolliri ḥəḳḳaniydur.
U naḥəḳliḳi yoḳ, wapadar bir Huda,
Adil wə diyanətliktur.
[5] Əmma Өz həlḳi uningoɣa buzuḳluḳ ḳildi;
Ularning ḳilmixliri Uning Өz balilirining kidək bolmidi — mana bu ularning əyibidur!
Ular əgri wə iplas bir nəsildur!
[6] Əy əhməḳ wə nadan həlḳ,
Pərwərdigarning yahxiliḳini xundaḳ yanduramsən?
U seni bədəl tələp ḥər ḳiloɣan atang əməsmu?
U seni yaritip, seni tikligən əməsmu?
[7] Өtkən künlərni esinggə aloɣin,
Dəwrdin-dəwrgiqə ətkən yillarni oylioɣin;
Atangdin sora, u sanga dəp beridu;
Aḳsaḳalliringoɣa soal ḳoy, ular seni həwərləndüridu.
[8] Ḥəmmidin aliy boloɣuqi əllərning ülüxini ularoɣa üləxtürgəndə,
Adəm'atining pərzəntlirini bir-biridin bəlginidə,
U həlḳlərning qegrilirini Israil balilirining sanioɣa ḳarap bekitkən.
[9] Qünki Pərwərdigarning nesiwisi bolsa uningoɣa has boloɣan həlḳidur;
Yaḳup huddi qək taxlinip qiḳḳandək, Uning mirasidur.
[10] U uni qəl bir zeminda,
Xamal ḥuwlaydioɣan dəḥxətlik bir bayawanda uni tapti;
Uni orap ətrapida ḳooɣdap turdi,
Uni kəz ḳariquḳidək saḳlidi;
[11] Huddi bürküt өz qanggisini təwritip,
Balilirining üstidə pərwaz ḳilip,
Ḳanatlirini yeyip ularni pəylirining üstigə elip kətürginidək,
[12] Pərwərdigarmu uningoɣa xundaḳ yaloɣuz yetəkqilik ḳildi;
Ḥeqḳandaḳ yat ilaḥ uning bilən billə əməs idi.
[13] U uni yər yüzining egiz jaylirioɣa mindürdi,
Wə u etizliḳning məḥsulatidin yedi,
U uningoɣa ḳiya taxtin ḥəsəl xoritip,
Qaḳmaḳ texidin zəytun meyi xoratti;
[14] Sanga kala ḳaymiḳi bilən ḳoy sütini iqküzüp,
Ḳozilarning yeoɣini,
Baxandiki ḳoqḳarlar wə tekilərning gəxini yegüzüp,
Esil buoɣdayning esil danliridin yegüzdi,
Sən bolsang üzüm ḳeni boloɣan sap xarabni iqting.
[15] Lekin Yəxurun səmrip təpkək bolup ḳaldi;
Bərḥəḳ, sən səmrip kətting,

32:8 «U həlḳlərning qegrilirini Israil balilirining sanioɣa ḳarap bekitkən» — bəzi kona kəqürmilərdə: «U həlḳlərning qegralirini Hudaning ooɣullirining sanioɣa ḳarap bekitkənidi» deyilidu.
32:9 «Yaḳup» — muxu yərdə Israillarni kərsitidu.
32:10 «uni orap ətrapida ḳooɣdap turdi» — baxḳa birhil tərjimisi: «u uni ḳooɣdap yürüp uni tərbiyilidi».
32:10 Yar. 1:2
32:11 Yar. 1:2, Mat. 23:37
32:13 Ḳan. 33:26; Yəx. 58:14

Bordilip kətting,
Toyunup kətting!
U өzini yaratқan Təngrini taxlap,
Өz nijatining Қoram Texini kөzgə ilmidi.
16 Ular bolsa yat ilaḥlaroɳa əgixip Uning wapasizlikқa boloɳan ḥəsitini қozoɳidi,
Yirginqlik ixlar bilən Uning oɳəzipini kəltürdi.
17 Ular Igə-Təngrisi əməs jinlaroɳa,
Өzi bilməydioɳan ilaḥlaroɳa,
Ata-bowilirimu қorқmaydioɳan,
Yengi pəyda bolup қaloɳan ilaḥlaroɳa қurbanlik қildi.
18 Sən өzüngni tərəldürgən Қoram Taxni kөnglüngdin qiқarding,
Seni apiridə қiloɳan Təngrini untudung.
19 Pərwərdigar buni kөrüp,
Ooɳul-қizlirining Uning aqqiқini kəltürginidin, ulardin bizar bolup mundaқ dedi: —
20 «Mən ulardin yüzümni yoxurimən,
Ularning aқiwitini kөrüp baқay;
Qünki ular iplas bir nəsildur,
Қəlbidə wapadarliқi yoқ balilardur.
21 Igə-təngrisi əməslər bilən ḥəsitimni kəltürdi,
Ərziməs məbudliri bilən қəḥrimni қozoɳidi;
Xunga «ḥeq həlқ əməs» boloɳan bir həlқ arқilik ularning ḥəsitini қozoɳaymən,
Nadan bir əl arқilik ularning aqqiқini kəltürimən.
22 Qünki Mening oɳəzipimdin bir ot tutaxti;
U təḥtisaraning tegigiqə kөyüp baridu,
U yər bilən uning məḥsulatini yəp ketidu,
Wə taoɳlarning ullirinimu tutaxturidu.
23 Mən ularning üstigə balayi'apətlərni dəwiləymən;
Ya-oқlirimni birni қoymay ularoɳa atimən.
24 Ular aqarqiliқtin yegiləp ketidu,
Tomuz issiқ wə wabaning nəxtərliri təripidin yəp ketilidu;
Ularoɳa қarxi yirtқuq ḥaywanlarning qixlirini,
Topida өmiligüqilərning zəḥirini əwətimən.
25 Taxқirida қiliq ularni musibətkə salidu,
Iqkiridə wəḥimə basidu;
U yigit bilən қizni,
Əmqəktiki bala bilən aқ qaqliқni ḥəmmisini yoқitidu.
26 Mən: «Ularni qepiwetimən,
Insanlarning arisidin ularning namini өqürimən» — dəyttim,
27 Birақ düxmənning məshirə қilixidin қorқtum;
Israilning rəқibliri bu ixni hata qüxinip: —
Bu ix bizning қolimizning küqlüklükidin boloɳan bolsa kerək,
Pərwərdigar buni ḥeq қilmidi» demisun dəp, bu ixni қilmidim.

32:15 «Yəxurun» — Israilning yənə bir ismi — mənisi «tik turidioɳan», «durus» degənlik.
32:21 «Xunga «ḥeq həlқ əməs» boloɳan bir həlқ arқilik... Nadan bir əl arқilik ularning aqqiқini kəltürimən» — u uluoɳ bexarətning əməlgə axuruluxi tooɳruluқ «Ḥox.» 1:9, 2:32, «Rim.» 10:19ni kөrüng.
32:21 Rim. 10:19
32:22 Yər. 15:14
32:26 «Ularni qepiwetimən» — yaki «Ularni tarқitimən», «Ularni qeqiwetimən».

[28] Israil nəsiḥəttin məḥrum boloɣan bir əl,
Ularning ḥeq əḳil-pəmi yoḳtur.
[29] Aḥ, ular dana bolsidi!
Xundaḳ bolsa buni qüxinip,
Өz aḳiwiti ḳandaḳ bolidioɣinini oylaytti!
[30] Əgər ularning Ḳoram Texi ularni setiwətmigən bolsa,
Pərwərdigar ularni düxmənlirigə taxlap bərmigən bolsa,
Bir kixi ḳandaḳmu ming kixini əz aldidin ḥəydiyələytti?,
Ikki kixi ḳandaḳmu on ming kixini ḳaquralaytti?
[31] Qünki baxḳilarning ḳoram texi bolsa bizning Ḳoram Teximizdək əməstur.
Buningoɣa düxmənlirimiz əzliri guwaḥliḳ bərsun!
[32] Qünki ularning üzüm teli Sodomning üzüm telidin,
Gomorraning etizliḳliridin qiḳḳandur;
Üzümliri zəḥərlik üzümlərdur,
Ularning ḥərbir sapiḳi aqqiḳtur,
[33] Xarabi bolsa əjdiḥalarning zəḥiridur,
Kobralarning əjəllik zəḥiridur.
[34] Pərwərdigar: «Bularning ḥəmmisi Meningkidə saḳlaḳlik əməsmu?
Өz həzinilirimdə məḥürləngən əməsmu?
[35] Intiḳam Meningkidur,
Yamanliḳni ḳayturuxmu xundaḳ,
Bular ular putlixidioɣan waḳitḳiqə saḳlaḳlik turidu,
Qünki ularning balayi'apətlik küni yeḳinlaxmaḳta,
Ularning bexioɣa qüxidioɣan ixlar bolsa tez keliwatidu.
[36] Qünki Pərwərdigar ularning küqi tügəp kətkənlikini, ularning aziyip, ḥətta ajiz yaki meyiplərningmu ḳalmioɣinini kərgəndə,
U Өz həlḳining üstigə ḥəküm qiḳiridu,
Өz bəndilirigə meḥir-xəpḳət kərsitidu.
[37] U waḳitta U mundaḳ dəydu: «Ḳeni, ularning ilaḥliri?
Өzigə tayanq ḳiloɣan ḳoram texi əmdi ḳəyərdidur?
[38] Ularning ətküzgən ḳurbanliḳlirining yeoɣini yegən,
Ularning xarab ḥədiyəliridiki xarabini iqkənlər ḳəyərgə kətti?
Əmdi ular ornidin turup silərgə yardəm berip, panaḥinglar bolsun!
[39] Əmdi Mən Өzüm, pəḳət Mənla «Xu»durmən,
Manga ḥəmraḥ ḥeqḳandaḳ ilaḥning yoḳluḳini kərüp bilinglar.
Mən əltürüp tirildürimən,
Zəhimləndürüp saḳaytimən;

32:35 «... Bular ular putlixidioɣan waḳitḳiqə saḳlaḳlik turidu» — bizningqə muxu ayəttiki «ular» Israillarni kərsitidu. Bəzi alimlar «Hudaning düxmənliri (yat əllər)ni kərsitidu» dəp ḳaraydu. Lekin Huda intiḳamliri bilən ahirida Israilning əng ajiz pəytidə ularni ḳutḳuzidu («Yər.» 30-babni, uxbu babtiki 36-, 42-ayətni kərüng).
32:35 Rim. 12:19; Ibr. 10:30; 1Pet. 2:23
32:36 «...ularning aziyip, ḥətta ajiz yaki meyiplərningmu ḳalmioɣinini kərgəndə» — baxḳa birhil tərjimisi: «yaki kiqik yaki qong bolsa, ularning aziyip ḥeqkimning ḳalmioɣinini kərgəndə,...». **«Өz həlḳi üstigə ḥəküm qiḳiridu»** — əz iqigə ikki tərəpni elixi kerək: (1) Hudaning həlḳi uning tərbiyə jazalirini kərgəndin keyin gunaḥlirini iḳrar ḳilip, uning kəqürümigə muyəssər bolidu; (2) Huda Өz həlḳigə rəzillik ḳiloɣuqilaroɣa əzining ḳiloɣan rəzillikini əzigə yanduridu. **«Өz bəndilirigə meḥir-xəpḳət kərsitidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Өz bəndiliri tooɣuluḳ niyitidin yenidu».
32:36 Ḳan. 32:36; Ibr. 30:10
32:38 «Əmdi ular ornidin turup silərgə yardəm berip, panaḥinglar bolsun!» — Huda muxu yərdə Israil əslidə tayanoɣan butlarni məshirə ḳilidu.

Wə ḥeqkim Mening ķolumdin ķutķuzalmaydu.
40 Qünki Mən ķolumni asmanlarоға kətürüp: —
«Əbədgiqə ḥayatturmən» dəp eytip,
41 Qaķnap turidiоған ķiliqimni ittik ķilimən,
Mening ķolum adalətni ķoral ķilip tutidu,
Düxmənlirimdin intiķam alimən,
Məndin nəprətləngüqilərning ķiloғanlirini ularоға yandurimən!
42 Mən ya oķlirimni ķan iqküzüp məst ķilimən,
Mening ķiliqim gəx yəydu,
Mən ularni əltürülgənlər bilən əsirlərning ķenini,
Düxmənning sərdarlirining baxlirini yəp-iqidiоған ķilimən».
43 Əy əllər, Uning həlķi bilən billə xadliningлar,
Qünki U Əz bəndilirining ķenining intiķamini alidu,
Əz düxmənlirigə ķisas yanduridu,
Əz zemini bilən həlķi üqün kəqürüm-kəfarət kəltürüp beridu».

Musa oғəzili tooғrisida buyruķ qüxüridu

44 Əmdi Musa bilən Nunning ooғli Yəxua kelip bu oғəzəlning barliķ səzlirini həlķning aldida oķup bərdi. 45 Andin Musa bu ḥəmmə səzlərni barliķ Israil aldida ahirlaxturup 46 ularоға səz ķilip: «Mən bügün otturanglarda silərni agaḥlandurup guwaḥliķ bərgən bu barliķ səzlərgə kəngül bəlünglar; silər bularni baliliringlarоға tapilap: «Bu ķanunning ḥəmmə səzlirigə əməl ķilixķa kəngül ķoyunglar» dəp buyruxunglar kerək. 47 Qünki bu səz silərgə munasiwətsiz, ķuruķ səz əməs, bəlki silərning ḥayatinglardur! Silər u zeminni igiləxkə Iordan dəryasidin ətisilər; ətkəndin keyin u zeminda bu səz arķilik uzun əmür kərisilər» — dedi.

Musaning əlümi tooғruluķ buyruķlar

48 Yənə xu küni Pərwərdigar Musaоға səz ķilip mundaķ dedi: —
49 Sən uxbu Abarim teoғioға, yəni Yerihoning utturidiki, Moabning zeminidiki Nebo teoғioға qiķķin wə xu yərdə Mən Israillaroға əz təwəliki bolux üqün beridiоған Ķanaan zeminini kərgin.
50 Andin akang Ḥarun Ḥor teoғida əlüp əz həlķlirigə ķoxuloғandək, sənmu qiķidiоған xu taoғda əlüp həlķliringgə ķoxuloғin; 51 qünki silər Zin qəlidiki Məribaḥ-Ķadəxning sulirining yenioға baroғanda, ikkinglar Israillarning arisida Manga wapasizliķ kərsitip, Israillarning arisida Meni «muķəddəs» dəp ḥərmətlimidinglar. 52 Xunga sən Israillaroға beridiоған xu zeminni udulungda kərisən, lekin uningoға kirəlməysən.

Musa pəyoғəmbər Israiloға dua ķilip bəht tiləydu

33 1 Hudaning adimi boloғan Musaning əlümidin ilgiri Israillarni bərikətləxkə tiligən bəht-tiləkliri munular: —

32:39 «Manga ḥəmraḥ ḥeqķandaķ ilaḥning yoķluķini kərüp bilinglar» — yaki «Məndin baxķa ḥeqķandaķ ilaḥ bolmioғanliķini kərüp belinglar».
32:39 Ķan. 4:35; 1Sam. 2:6; Yəx. 45:5,18,22
32:41 Ibr. 10:27
32:42 Zəb. 7:12-13; 68:21-23; Yəx. 34:6; Əz. 21:9-11
32:43 Rim. 15:10
32:44 «Nunning ooғli Yəxua» — ibraniy tilida: «Nunning ooғli Ḥoxiya» (Ḥoxiya Yəxuaning baxķa birhil atilixi).
32:49 Qəl. 27:12
32:50 Qəl. 27:13; 33:38
32:51 Qəl. 20:12

2 U mundaқ dedi: —
«Pərwərdigar Өzi Sinay teoɣidin kelip,
Seirdin qiқip Israil üstigə parlidi;
Paran teoɣidin pəyda bolup qaқnidi,
U tümənligən muқəddəslərning otturisidin qiқip kəldi;
Ong қolidin Israiloɣa ataloɣan otluқ bir қanun qiқti.
3 Dərḥəқiқət, U həlқni səyidu;
Sening barliқ muқəddəs bəndiliring қolungdidur;
Ularning ḥərbiri ayioɣing aldida olturup,
Səzliringgə muyəssər bolidu.
4 Musa bizgə bir қanun buyrup,
Buni Yaқupning jamaitigə miras қilip bərdi;
5 Həlқning sərdarliri jəm bolup,
Israilning қəbililiri bir yərgə yioɣiloɣanda,
U Yəxurunning otturisida padixaḥdək boldi.

Musaning қəbililər üqün tiligən həyr-dualiri wə bərgən bexarətliri

6 «Rubən bolsa, adəmliri ölüp kətməy, ḥayat tursun;
Uning adəmliri az bolmisun».
7 Musaning Yəḥuda tooɣrisida tiligən bəhti mundaқ: —
«Yəḥudaning awazini angliɋaysən, i Pərwərdigar;
Uni өz həlқigə қobul қilduroɣaysən;
Uning қolliri ular üqün kürəx қilsun;
Əmdi өzini əzgüqilərgə қarxi turuxқa uningoɣa mədət boloɣaysən».
8 U Lawiy tooɣrisida mundaқ dedi: —
«Sening urim wə tummim taxliring Sening bu muқəddəs bəndənggə tapxuruloɣan;
Sən uni Massaḥda siniding,
Məribaḥning sulirining yenida uning bilən talaxting.
9 U өz ata-anisi tooɣrisida: «Ularoɣa yüz-hatirə қilmaymən», dəp eytti,
Өz қerindaxlirining ḥeq yüzini қilmay,
Өz balilirinimu tonuxni halimay,
Bəlki Sening səzünggə əməl қilip, əḥdəngni qing tutti.
10 Mana, Lawiylar Yaқupқa ḥөkümliringni uқturidu,
Ular Israiloɣa қanunungni өgitidu;

33:2 «Seirdin Israillar qiқip üstigə parlidi» — «Israillar» ibraniy tilida: «ular». **«muқəddəslər»** — pərixtilərni kərsətsə kerək. **«... Israiloɣa ataloɣan»** — ibraniy tilida: «..uloroɣa ataloɣan». **«... uloroɣa ataloɣan otluқ bir қanun qiқti»** — baxқa ikki hil tərjimisi: «...uloroɣa (Israiloɣa) ataloɣan ot yalқunliri qiқti» yaki «...uloroɣa (Israiloɣa) yetəkligüqi ot yalқuliri qiқti».
33:2 Ḥab. 2:3, 4
33:5 «U Yəxurunning otturisida padixaḥdək boldi» — muxu jümlidiki «U» Musani kərsitidu, dəp қaraymiz. Bəzi alimlar Hudani kərsitidu, dəp қaraydu.
33:7 «Uni өz həlқigə қobul қilduroɣaysən» — ibraniy tilida səzmusəz «Uni өz həlқining arisioɣa kirgüzgəysən» deyilidu. Yəḥudaning keyinki tarihioɣa қarioɣanda, bu bexarət Musa pəyoɣəmbərning Yəḥudaning nəsli boloɣan Dawutning padixaḥliқi, əng muḥimi Dawutning nəsli Məsiḥ tooɣruluқ bexarətlik duasi boluxi kerək. **«U қolliri ular üqün kürəx қilsun»** — buningda «ular» «өz həlқi»ni kərsətsə kerək. **«Uning қolliri ular üqün kürəx қilsun»** — buning baxқa birhil tərjimisi: «Uning қolliri өz ḥajitidin qiқsun».
33:8 «urim wə tummim» — tooɣruluқ «Mis.» 28:30ni kərüng. Huda Lawiylarni tallixining bir səwəbi 32:25-29də kərülidu; Huda uni Өz hizmitidə boluxқa talliɋaqқa, muxu yərdə Huda uni «Mening muқəddəs bəndəm» dəp ataydu. **«Massaḥ»** — «Massaḥ» degən jayning mənisi «sinax» («Mis.» 17:7ni kərüng). **«Məribaḥ»** — «Məribaḥ» degən jayning mənisi «talax-tartix, kürəx» («Qəl.» 20:13 wə 24ni kərüng).
33:9 «Өz қerindaxlirining ḥeq yüzini қilmay, ...bəlki Sening səzünggə əməl қilip, əḥdəngni qing tutti» — kəzdə tutuloɣan wəқələr «Mis.» 32:21-29də hatirilinidu.

Ular dimiоɣingоɣa huxbuyni sunidu,
Қurbangaḥingоɣa pütün kөydürmə қurbanliқlarni kəltüridu.
11 I Pərwərdigar, uning təəlluқatini bərikətligəysən,
Uning қollirining əjri Seni hux қiloɣudək boloɣay,
Uningоɣa қarxi qiққanlar wə uningdin nəprətlәngənlər bolsa,
Ularni қopalmioɣudək ḥalda bəllirini sunduroɣaysən!»
12 U Binyamin tooɣrisida mundaқ dedi: —
«Pərwərdigarning səygini bolsa,
U Uning yenida bihətər makan қilidu,
Pərwərdigar sayə bolup pütün kün uni saқlaydu,
U uni mürisi otturisida makanlaxturidu»
13 Yüsüp tooɣrisida u mundaқ dedi: —
«Uning zemini Pərwərdigar təripidin bərikətlik boloɣay!
Asmanlarning esil nemətliri bilən,
Xəbnəm bilən,
Yər tegidiki nemətliri bilən,
14 Kündin ḥasil bolidioɣan esil məḥsulatliri bilən,
Aydin ḥasil bolidioɣan esil nemətliri bilən,
15 Қədimki taoɣlarning aliy nemətliri bilən,
Mənggülük dөnglərning esil nemətliri bilən,
16 Yərning esil nemətliri wə uningоɣa toloɣan ḥəmmə məwjudatliri bilən,
Azoɣanliқta turoɣuqi Zatning xapaiti bilən bərikətlənsun!
Bularning ḥəmmisi Yüsüpning bexioɣa,
Yəni өz қerindaxliridin ayriloɣanning qoққisioɣa qüxsun.
17 Uning ḥəywisi өz buқisining tunjisidəktur;
Uning münggüzliri yawa kalining münggüzliridəktur,
Ular bilən u əl-yurtlarning ḥəmmisini biraқla yər yüzining qətlirigiqə üsidu.
Mana Əfraimning tümənligən adəmliri,
Manassəḥning minglioɣan adəmliri xundaқ bolidu».
18 Zəbulun tooɣrisida u mundaқ dedi: —
«Əy Zəbulun, sən qiққiningda xadlanoɣin;
Əy sən Issakar, өz qedirliringda hux boloɣin!
19 Mana ular həlқlərni taoɣқa qaқiridu,
Xu yərdə ular ḥaққaniyliқning қurbanliқlirini sunidu,
Qünki ular dengizdiki mol dələtlərni,
Қumoɣa kəmülgən gəḥərlərni sümürüp ularoɣa muyəssər bolidu».
20 Gad tooɣrisida u mundaқ dedi: —
«Gadning zeminini kengəytküqigə bəht-bərikət boloɣay;
Gad bolsa qixi xirdək olturaқlaxti;

33:13 «yər tegi» — bəlkim yər astidiki sularni yaki dengiz təglirini kərsitidu.
33:13 Yar. 49:25
33:16 «Azoɣanliқta turoɣuqi Zat» — muxu zat Pərwərdigarning Pərixtisidur («Mis.» 3:2-6ni kərüng).
33:16 Yar. 49:26
33:17 «Uning ḥəywisi өz buқisining tunjisidəktur» — baxқa birhil tərjimisi: «uning buқisining tunjisi uningоɣa xərəp kəltürsun». **«uning münggüzliri yawa kalining münggüzliridəktur»** — yawa kala bolsa nəsli қuruoɣan intayin yooɣan birhil kala idi. **«...Manassəḥning minglioɣan adəmliri xundaқ bolidu»** — toluқ ayətning mənisi: (1) bu ikki қəbilə Yüsüpning münggüzliridur; (2) yuқirida eytiloɣan bəht-bərikətlər Yüsüpkə has bolup, bu ikki қəbilining bexioɣa qüxidu. Biz ikkinqi mənigə mayilmiz.

U bilək ḥəm bax terisini titma-titma ḳiliwetidu;
[21] Xu yərdə u əng esil nesiwini talliwaldi;
Qünki xu yərdimu u ḥəküm bekitküqining ülüxi boloɣan jay saḳlaḳliḳtur;
U həlḳning sərdarliri bilən kelip,
Israil bilən birgə Pərwərdigarning adaliti bilən ḥəkümlirini yürgüzdi».
[22] Dan tooɣrisida u mundaḳ dedi: —
«Dan bolsa yax bir xirdur;
U Baxandin taḳlap ətidu».
[23] Naftali tooɣrisida u mundaḳ dedi: —
«Əy Naftali, iltipatḳa toyunoɣansən,
Pərwərdigar təripidin kəlgən bəht-bərikətkə tolup,
Məoɣrib bilən jənubni ezünggə mülük ḳilip igiləysən».
[24] Axir tooɣrisida u mundaḳ dedi: —
«Axir ooɣullar bilən bərikətlinidu;
U ḳerindaxliri arisida iltipat kərsun;
Puti mayoɣa qilansun.
[25] Dərwaza baldaḳliring təmür bilən mistin bolidu;
Künliring ḳandaḳ bolsa, küqüngmu xuningoɣa muwapiḳ təng bolidu».
[26] «— Əy Yəxurun, Təngringdək baxḳa ḥeqkim yoḳtur;
U sanga yardəmgə asmanlar üstigə,
Zor ḥəywisi bilən bulutlarning üstigə minip kelidu.
[27] Əzəliy Huda sening baxpanaḥingdur,
Astingda əbədiy biləklər turidu.
U sening aldingdin düxmənni ḥəydəp: —
«Ularni ḥalak ḳiloɣin!» dəp sanga buyruydu.
[28] Xuning bilən Israil axliḳ bilən yengi xarab mol boloɣan bir zeminda turup,
Yaloɣuz aman-esən makan tutidu,
Yaḳupning buliḳi ohxaxla aman-esən bolidu;
Uning asmanlirimu xəbnəm temitip turidu.
[29] Bəhtliksən, i Israil!
Səndək Pərwərdigarning Əzi ḳutḳuzoɣan həlḳtin yənə kim bar?
U bolsa sening mədətkar ḳalḳining,
Ḥəywətlik ḳiliqingdur!
Sening düxmənliring sanga zəiplixip boysunidu;
Sən ularning egiz jaylirida dəssəp mangisən».

33:20 «Gad bolsa qixi xirdək olturaḳlaxti» — yaki «Gad.... yetiwaldi». **«U bilək ḥəm bax terisini titma-titma ḳiliwetidu»** — bəlkim Gadning düxminigə ḳattiḳ zərbə beridioɣanliḳini kərsitidu.
33:21 «ḥəküm bekitküqi» — (1) ḳanun bərgüqi (Musa pəyoɣəmbərning əzi)ni; (2) Ḳanaan zeminini bəlüp təḳsim ḳiloɣuqi (Yəxua pəyoɣəmbər)ni kərsitidu. Bizningqə Musani pəyoɣəmbərni kərsitidu, qünki u Gadning yeridə Huda təripidin dəpnə ḳilinoɣan.
33:22 «U Baxandin taḳlap ətidu» — bu səzlər bəlkim «Ḥak.» 18:27-28də hatiriləngən wəḳəni kərsitidioɣan bexarət boluxi mumkin.
33:24 «Axir.... puti mayoɣa qilansun» — keyin, Axir turoɣan jayda kəp zəytun meyi ixləp qiḳaroɣan.
33:25 «Dərwaza baldaḳliring» — yaki «Ayioɣingning booɣuqiliri».
33:26 «Əy Yəxurun, Təngringdək baxḳa ḥeqkim yoḳtur» — yaki «Əy Yəxurun, Təngridək baxḳa ḥeqkim yoḳtur».
33:26 Ḳan. 32:13; Yəx. 58:14
33:27 Pənd. 8:23
33:28 «... Israil ... mol boloɣan bir zeminda turup, yaloɣuz aman-esən makan tutidu» — muxu jümlidiki «yaloɣuz» Hudadin baxḳa ḥeqḳandaḳ panaḥ yaki muḥapizət kerək bolmaydu, degənlikni kərsitidu.
–«Yaḳupning buliḳi»: — (1) Israilning zeminidiki su mənbəlirini kərsitixi mumkin; (2) Huda ularoɣa bulaḳtək roḥiy ḥayatliḳ mənbəsi bolup, əzgərməy məzmut turidioɣanliḳini kərsitixi mumkin. Biz ikkinqi mənisigə mayilmiz.
33:28 Yər. 23:6; 33:16; Zəb. 68:26

Musa pəyoɣəmbərning ələmi

34 [1] Andin Musa Moabning tüzlənglikliridin qiḳip Nebo teoɣining üstigə, yəni Yerihoning utturisidiki Pisgaḥ teoɣining qoḳḳisioɣa qiḳti. Xu yərdə Pərwərdigar uningoɣa pütkül zeminni kərsətti; Gileadtin Danoɣiqə, [2] pütkül Naftali bilən Əfraim wə Manassəḥning zeminini, Yəḥudaning pütkül zemini bilən ḳoxup məoɣribtiki dengizoɣiqə, [3] jənubtiki Nəgəw zeminini, «Horma xəḥiri» dəp ataloɣan Yeriho wadisidiki tüzləngliḳni Zoar xəḥirigə ḳədər, ḥəmmini uningoɣa kərsətti.

[4] Andin Pərwərdigar uningoɣa səz ḳilip: «Mən ḳəsəm ḳilip: «Bu zeminni sening nəslinggə berimən» dəp Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupḳa wədə ḳiloɣan zemin mana muxudur. Əmdi sanga uni əz kəzüng bilən kərüxkə nesip ḳildim, lekin sən xu yərgə ətüp kirəlməysən» dedi.

[5] Andin Pərwərdigarning eytḳinidək, Pərwərdigarning ḳuli Musa xu yərdə, yəni Moabning zeminida wapat boldi. [6] U uni Moabning zeminidiki taoɣ jiloɣisida, Bəyt-Peorning utturisida dəpnə ḳildi; uning ḳəbrisining ḳəyərdə ikənlikini bügüngiqə ḥeqkim bilməydu.

[7] Musa wapat boloɣan waḳitta bir yüz yigirmə yaxḳa kirgənidi, lekin kəzliri ḥeq torlaxmioɣan wə maoɣduridin ḥeq kətmigənidi.

[8] Israillar Musa üqün Moabdiki tüzləngliktə ottuz küngiqə matəm tutti. Xuning bilən Musa üqün matəm tutup yioɣlaydioɣan künlər tügigənidi.

[9] Musa ḳollirini uning üstigə ḳoyoɣaqḳa, Nunning ooɣli Yəxua danaliḳ bərgüqi Roḥ bilən toloɣanidi. Xuning bilən Israillar uningoɣa itaət ḳilip, Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣinidək ḳildi.

[10] Musadin keyin uningdək Pərwərdigar bilən yüz turanə səzləxkən ikkinqi bir pəyoɣəmbər Israil iqidə qiḳmidi; [11] Pərwərdigarning uni Misir zemininoɣa əwətixi bilən u xu yərdə Pirəwngə, uning hizmətkarliri wə pütkül zeminidikilər aldida kərsətkən ḥəmmə məjizilik alamət wə karamətlərgə, [12] ayan ḳilinoɣan xu barliḳ uluoɣ ḳudrətkə wə Musaning pütkül Israilning kəz aldida kərsətkən barliḳ dəḥxətlik ḥəywisigə təng turoɣudək ḥeqḳandaḳ adəm qiḳmidi.

34:1 Ḳan. 3:27
34:4 Yar. 12:7; 13:15; 15:18; 26:4; 28:13
34:9 Qəl. 27:18
34:12 «... ayan ḳilinoɣan xu barliḳ uluoɣ ḳudrətkə...» — ibraniy tilida «ayan ḳilinoɣan xu barliḳ uluoɣ ḳudrətlik ḳoloɣa...».

Қoxumqə sөz

Kəmbəoɣəllər tooɣruluқ

«**Ḥalbuki, aranglarda ḥajətmənlər bolmaydu**» (15:4)

Hudaning Israiloɣa bərgən xu ajayib wədisi ularning Hudaoɣa boloɣan itaətmənliki bilən baoɣliқ, əlwəttə (5-ayət).

«**Pəқət silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa қulaқ selip, Mən silərgə bügün tapilioɣan bu pütün əmrgə əməl қilixқa kөngül bəlsənglar xundaқ bolidu**».

11-ayəttə Huda ularoɣa «**Əməliyəttə, silər Manga itaətmən bolmaysilər**» dəp aldin eytidu; xunga, ular arisida ḥərdaim baxқilarning yardimigə moḥtaj bolidioɣan ḥajətmən həlқlər məwjut bolidu.

Қisas tooɣruluқ: «Kөzigə kөz, qixқa qix» degən қanun bəlgilimə (19:21)

Oқurmənlər Təwratta ḥəm Injilda Hudaning: «**Sən intiқam almioɣin wə өz həlқingning nəsligə ḥeq adawətmu saқlimioɣin, bəlki қoxnangni өzüngni söygəndək söygin. Mən Pərwərdigardurmən**» («Law.» 19:18, «Rim.» 12:19), «**Intiқam Meningkidur**» («Қan.» 32:35) degən bayanlirini oқuoɣandin keyin biz yənila: «**Kөzgə kөz, qixқa qix, қoloɣa қol, putқa put, köyükkə köyük, zəhimgə zəhim, kөkkə kөk tөlənsun**» («Mis.» 21:24, «Law.» 24:20, «Қan.» 19:12) degən əmrni oқuoɣinimizda səl ḥəyran қeliximiz mumkin. Ḥalbuki, oқurmənlər muxu ayətlərni təspiliyrək oқux arқiliқ өzi üqün jəzmənləxtürələyduki, «**kөzgə kөz, qixқa qix**» degən bəlgilimə ziyan tartқan kixining қisas alidioɣanliқioɣa baoɣliқ ix əməs, bəlki jəmiyəttə toluқ adalət bolsun dəp ijra қilix tələp қilinoɣan ixtur. Əməliyəttə, bu Musaoɣa qüxürülgən muқəddəs қanunoɣa ait prinsip bolup, adəmlər yaki pütkül aililər, қəbililərning arisida bir-biridin tohtawsiz қisas alidioɣan, uzun waқit sozulidioɣan, baroɣanseri ədəp ketidioɣan xu hil dəḥxətlik jedəl-adawətning otturioɣa qiқixining aldini elixtiki yoldur.

Injil dəwridə, Rəbbimiz bu ix tooɣruluқ təlim bərgəndə, muқəddəs қanunning adil tələpliridin ḥalқip, Өzigə əgəxkənlərgə: Ḥəmmila adəmlərgə muḥəbbət kərsitinglar, ḥətta düxmənliringlarnimu kəqürüm қilip, ular üqün dua-tilawət қilinglar dəp өgitidu («Mat.» 5:38-48).

«Қanaaniylarni yoқitinglar» degən əmr tooɣruluқ

Bu muḥim tema üstidə «Misirdin qiқix»tiki «қoxumqə sөz»imizni kərüng.

«Қan.» 7:8 tooɣruluқ

«**Pərwərdigarning silərni söygini səwəbidin wə ata-bowiliringlar aldida bərgən қəsimigə sadiқ boloɣanliқi üqün Pərwərdigar silərni küqlük қol bilən қutқuzup, ḥərlük bədili tələp «қulluқ makani»din, yəni Misir padixaḥi Pirəwnning қolidin qiқaroɣan**»

Oқurmənlər Təwratni oқuoɣinida «**Huda bədəl tələp өz bəndilirini setiwaldi**», «**Huda ḥərlük bədili tələp həlқini қutқuzdi**» «**Huda Өz həlқi üqün bədəl tələp ularni azad қildi**» degəndək ibarilər kөp uqraydu. Bular Muқəddəs Kitabning muxu yeridə tunji қetim kərülidu. Ibraniy

tilida muxu ibarə «padaḥ» degən səz bilən ipadilinidu. Adəttə bu səz «ⱪul baziridin setiwelix» «gərü tələp azad ⱪilix» «rənigə ⱪoyoɳan nərsini ⱪayturuwelix» degəndək mənilərdə ixlitilidu. Əmdi yuⱪiriⱪi ayəttə Huda həlⱪini Misirdin ⱪutⱪuzux üqün «ḥərlük bədili» təligən bolsa, «bu bədəl» yaki «bu tələm» kimgə tələngən? — degən soal dərḥal kallimizoɳa kelidu. Huda Israilni Misirdin ⱪutⱪuzoɳanda Pirəwngə ḥeq tələm təlimidi; əməliyəttə Israillar nəqqə yüz yil ⱪullukta boloɳini üqün Pirəwn Israiloɳa tələm bərdi! Bəzilər oɳəlitə oyda bolup, Huda həlⱪini ⱪutⱪuzuxⱪa Ibliskə nemidur bir tələm təlidi, dəp ⱪaraydu, lekin ḥazir təwəndə kəridioɳinimizdək, bu kəzⱪarax pütünləy hatadur.

Oɳəlitə ix xuki, «Tələm kimgə tələngən?» degən soaloɳa boloɳan jawab Təwrattin, «Yəxaya» 53-bab wə «Zəbur» 40-küydin baxⱪa ḥeq yeridə biwasitə kərülməydu. Soalning toluⱪ jawabi Injilda təminlinidu. Əməliyəttə Hudaning Təwrattiki pəyoɳəmbərlər arⱪiliⱪ «padaḥ» («bədəl tələp ⱪutⱪuzux») degən səzni ixlətkinining Өzi kəlgüsi ixlarni kərsətkən birhil bexarət idi. Buni qüxinix üqün təwəndiki ixlar tooɳruluⱪ oyliniximiz kerək: —

(a) Huda mutləⱪ ḥəⱪⱪaniy boloɳaqⱪa, ḥeqⱪaqan gunaḥni jazalimay ⱪoymaydu. U Өzining pak-muⱪəddəs maḥiyitigə namuwapiⱪ ḥeqⱪandaⱪ ix ⱪilmaydu. Buni sürətləx üqün, əz padixaḥliⱪi üqün ətraplik türlük adil ⱪanun-bəlgilimilərni qiⱪaroɳan ḥəⱪⱪaniy bir padixaḥ tooɳruluⱪ oylinayluⱪ. Bəlgilimilər arisida, birsi omumning mal-mülkigə ziyan yətküzsə, ziyanni təligəndin sirt, jərimanə tələx kerək, degən bir ⱪanun maddisi bar dəyli. Bir küni padixaḥ əzi soraⱪ üstidə olturoɳinida, ⱪədinas bir dostining əzining aldioɳa ⱪaltürülginini kərüp qəqüp ketidu. Xu ⱪədinas dosti dəl xu gunaḥ bilən əyiblinidu! Uning üstigə uning dosti xu gunaḥni əz üstigə alidu. Əmma dosti ⱪoli ⱪiskilikidin tələm wə jərimanini tapxuralmaydu. Xundaⱪ əḥwalda ⱪanunning təlipi xuki, gunaḥⱪar zindanoɳa solinip əmgək bilən töləmni wə jərimanini təlixi kerək. Dosti ⱪaltürüp qiⱪaroɳan ziyan intayin eoɳirki, uni tümən yil ixlisimu, uni təliyəlixi mumkin əməs idi. Xuning bilən u zindanda əmürwayət yatidu wə xu yərdə əlidu, ailisidikilər yar-yələksiz ⱪalidu. Padixaḥ ⱪandaⱪ ⱪilar? Uning ḥoⱪuⱪi ḥəmmidin üstün boloɳaqⱪa, adalətni ⱪoyup ⱪoyup, əz adil ⱪanun-bəlgilimilirigə ⱪarimay, dostini kəqürüm ⱪilalaydu, əlwəttə. Undaⱪta, uning puⱪraliri uning «adaliti» tooɳruluⱪ nemə deyixidu? «dərwəⱪə, arⱪa tiriki barlar üqün bir ⱪanun, baxⱪilar üqün bir ⱪanun!» deyixidu, əlwəttə. Bundaⱪ əḥwal ḥəmmimizgə intayin tonux. Əgər padixaḥ adil bolup dosti üstidin adil ḥəküm qiⱪirip, xu eoɳir tələm-jərimanini ⱪoyoɳan bolsiqu? Xübḥisizki, kəpqilik padixaḥning ḥətta əz dostioɳimu adillikni yürgüzginini kərüp, soraⱪhanini intayin sürlük bir jimjitlik basidu. Xübḥisizki, uning dosti yüzi tatirip, titrigən ḥalda turidu, lekin ḥeqnemə deyəlməydu; qünki uning üstidin qiⱪiriloɳan ḥəküm tolimu adildur. Ḥalbuki, padixaḥ xuan: «Mən əzüm bu tələm wə jərimanini əz həzinəmdin qiⱪirip tələp berimən» dəp elan ⱪilidu. Ḥeqkim ⱪarxi qiⱪalmaydu; demək, padixaḥ adil jazani əz üstigə elix bilən ḥeliⱪi kixigə rəḥimini kərsətti; biz buni «bədəl tələp dostini ⱪutⱪuzdi» desəkmu bolidu. Buning bilən ḥəm adalət ḥəm rəḥim-xəpⱪət ⱪanaətləndürüldi. Buni Zəburdiki təwəndiki səzlər bilən hulasilisək tolimu muwapiⱪ bolidu: —

«**Өzgərməs muḥəbbət wə ḥəⱪiⱪət əz'ara kərüxti;**
Ḥəⱪⱪaniyət wə aman-hatirjəmlik bir-birini səyüxti» («Zəb.» 85:10).

(ə) Məsiḥ krestkə mihlanoɳinida dəl muxu ixni ⱪildi. Huda Өzi Məsiḥdə insanlarning barliⱪ gunaḥlirini kəqürüm ⱪilixⱪa bədəl tələydu, xundaⱪla Uning insanloɳa kərsitidioɳan barliⱪ meḥir-xəpⱪiti üqün ul salidu. ⱪaytilaymizki, Huda ḥərgiz gunaḥtin ətüp «ḥeq wəkəsi yoⱪ» deyəlməydu. Uning təlimini tələx kerək, wə Məsiḥ Өzi dəl xu məⱪsət bilən dunyaoɳa kəldi: —

«Qünki Insan'oоlimu dərwəkə xu yolda kəpqilik hizmitimdə bolsun deməy, bəlki kəpqilikning hizmitidə bolay wə jenimni pida kilix bədiligə nuroun adəmlərni ḥərlükkə qikiray dəp kəldi» («Mar.» 10:45)

Baxka bir yərdiki bir bayanni nəkil kəltürsək: —«Bu «kalam» — yəni Məsiḥ, gunaḥkar adəmlərning ornida əyiblinix üqün, Өzini krestkə (daroa) mihlitip əlüxkə tutup bərgən. U gunaḥsiz, mukəmməl adəm bolup, qəklik wakit iqidə burunki wə keyinki ḥəmmə adəmlərning barlik gunaḥlirini üstigə aloan, u bizning ornimizda Hudaning gunaḥ üstigə təkməkqi boloan oəzəplik jazalirini kobul kiloan. Gunaḥning jazasi — Hudadin ayrilixtur; xunglaxka Uning roḥi Hudadin üq saətlik ayriloan. Xu üq saətning əng ahirki minutlirida: —

«Əysa yukiri awaz bilən warkirap: «əloḥiy, əloḥiy! Ləmə xəwaktani?» — dedi. (mənisi: Hudayim, Hudayim! Nemixka Meni taxliwətting?)» («Mat.» 27:46, «Mar.», 15:24)

Demək U, dunyadiki milyonlioan adəmlərning mənggülük dozah azablirini (dozah — Hudadin ayriwetixtur) qəklik wakit iqidila bexidin ətküzgən, barlik bədəlni təliwətkən. Huda mana muxu wasitisi bilən birla wakitta, ḥəm өzining adillikini kanaətləndürgən ḥəm ḥərbir adəmni өzining rəḥimdillikigə mənggülük erixələydioan kiloan. Huda өz kalami boloan Məsiḥning mukəmməl kurbanlikini kobul kiloan.təwəndiki ayətlərdimu bu ḥəkikət kərsitilidu: —

«Huda Uni (Məsiḥni) gunaḥlarning jazasini kətürgüqi kafarət kurbanliki süpitidə təyinlidi; insanlarning Uning kurbanlik kenioa ixənq baolixi bilən kurbanlik inawətliktur. Huda bu arkilik burunki zamandikilərning sadir kiloan gunaḥlirioa səwr-takətlik bolup, jazalimay ətküzüwetixining adillik ikənlikini kərsətti. Buningoa ohxax bu kurbanlik arkilik u ḥazirki zamanda boloan ḥəkkaniylikinimu kərsətkən. Xundak kilip U Өzining ḥəm ḥəkkaniy ikənlikini ḥəm Əysaning etikadida boloquqini ḥəkkaniy Kiloquqi ikənlikini namayan kildi» (Rim.» 3:25-26).

«Gunaḥlirimizni ikrar kilsak, (Huda) bizning gunaḥlirimizni kəqürüm kilip, bizni barlik ḥəkkaniysizliktin pak kilixka ixənqlik ḥəm adildur» («1Yḥ.» 1:9)

Xuning bilən Huda ḥərkandak adəmgə rəḥim-xəpkət kərsətkinidə, Өzining «bədəl təligini» ḥərdaim kəz aldida turidu. Ibraḥimning nəsli Israilni Өz həlki boluxka qarkioandin keyin U bu ḥəkikətni ularoa tonuxturuxka baxlaydu; qünki U ularni Misirdin kutkuzoinida: «Mən silərni bədəl tələp kutkuzoanidim» dəydu. Xuningdək bu ḥəkikətni ularoa singdürüp əgitix üqün ḥər ketim «ətüp ketix ḥeyti»da Israillar Hudaning kutkuzuxi (uning ularni jazalimay üstidin «ətüp ketix»i)ni əsləp təbrikliginidə ḥərbir ailə өzi üqün bir kozini kurbanlik kilip estimal kilixi kerəklikini bekitkən. Ḥəmmimizgə ayanki, bu koza Məsiḥning kurbanlikini kərsitdioan bir bexarətlik simwol yaki sürəttur («Yḥ.» 1:29, «1Kor.» 5:7ni kərüng).

Tərjimimizdə, okurmənlərning bu ḥəkikət üstidə oylinixi üqün Təwrattiki kəp yərlərdə «padaḥ» degən xu səzni «bədəl tələp kutkuzux» dəp tərjimə kilduk.

«Ondin biri» boloan өxrə — üq hil өxrə

Okurmən məzkur kitabni wə xundakla Təwrattiki «mukəddəs kanun»ning baxka kisimlirini okup boloandin keyin bəlkim xuni baykayduki, Hudaoa tapxuruxi kerək boloan «өxrə» (ondin biri)din üq hili bardur. Bularni təwəndikidək yioinqakliyalaymiz: —

(a) «Omumiy əxrə» — ḥər yilliқ barliқ ḥosullardin wə (igisidin əxrə elinoƣan waқitta қol ilkidə boloƣan) barliқ mallardin ondin biri («Law.» 27:30-33, «Qəl.» 18:21-32, «Қan.» 12:5-11). Bu Lawyilaroƣa tapxurilidu, Lawiylarmu uningdin yənə «ondin biri»ni kaḥinlaroƣa beoƣixlaydu.

(ə) Ḥər yilliқ axliқ wə ḥərhil danlardin ondin biri. Uni «**Huda Өz namini қoyoƣan jay**»oƣa elip berip xu yərdə əzliri wə Lawiylarning yəp-iqip, ḥeytlarni təbriklixigə ixlitidu. Bu əxridin yərlik Lawiylaroƣa berixkimu bolatti wə xu əxrilərdinmu bəlkim muқəddəs əygə kerək boloƣan kəp қurbanliқlar təminləngən boluxi mumkin idi («Қan.» 14:22-27).

(b) Ḥər üq yilda yuқiriқi «ondin biri» («ə»)ni ayrip, yərlik Lawiylar, kəmbəoƣəllər wə meyiplarning bəḥrimən boluxioƣa əz yurt-xəḥərliri iqidə toplaytti («Қan.» 14:28-29).

Bəzi alimlar bu üqinqi hildiki (ḥər üqinqi yilda elinidioƣan) əxrini birinqi wə ikkinqi əxridin ayrim bir əxrə, dəp қaraydu; biz xundaқ қarimaymiz; üqinqi əxrini pəқət ikkinqi hil əxrining əzi xu, dəp қaraymiz; bu ikkinqi hildiki əxrə birinqi wə ikkinqi yili ibadət yolida ixlitilidu, lekin üqinqi yiloƣa kəlgəndə, kəmbəoƣəllər wə meyiplarning bəḥrimən boluxi üqün ixlitilidu, dəp қaraymiz.

Ḥazirқi zamandiki nuroƣun «təlim bərgüqilər» jamaəttikilərgə «Kiriminglardin «ondin biri (əxrə)»ni «Hudaning adəmlirigə» atixinglar kerək» dəp bekitip, Təwrattiki əxrə tüzümini ḥazirқi dəwrgə sürəp kelidu. Ḥəmmigə ayan boluxi kerəkki, Injil dəwrigə kəlgəndə, Injilda «əxrə» tooƣruluқ təlim zadi yoқ. Uning ornida biz bəlkim bu ḥəқiқətlərni bayқaymizki: —

(a) Barliқ pulimiz wə təəlluқatlirimiz (jümlidin waқit, қabiliyətlər wə talantlirimiz) əməliyəttə bizningki əməs, bəlki Hudaning bizgə məs'uliyətqan oƣojidar süpitidə ixlitiximizgə tapxuroƣini, dəp tonup yetiximiz kerək;

(ə) Xunga biz Huda bizgə tapxuroƣan bu barliқ baylиқimizni, jümlidin pulimizni қandaқ ixlitiximiz kerəkliki tooƣrisidiki alaḥidə yolyoruқini Hudaning Өzidin izdiximiz lazimdur.

(b) Barliқ həyr-sahawət wə Hudaoƣa beoƣixlax ixliri toluқ xad-huramliқ iqidə ətküzülüxi kerək: «**Hər adəm ḥeq қiynilip қalmay yaki məjburən əməs, bəlki əz kənglidə pükkiniqə bərsun; qünki Huda huxalliқ bilən bərgüqini yahxi kəridu**» («2Kor.» 9:7). «Қiynilip bərgən»din bərmigən yahxi, qünki uni Huda қobul қilmaydu!

18-bab (15-19-ayət) kəlgüsidiki uluƣ pəyoƣəmbər

«**Pərwərdigar Hudaying silər üqün aranglardin, қerindaxliringlar arisidin manga ohxaydioƣan bir pəyoƣəmbər turoƣuzidu; silər uningoƣa қulaқ selinglar. Bu silər Ḥorəb teoƣida yioƣiloƣan kündə Pərwərdigar Hudayinglardin: «Pərwərdigar Hudayimning awazini yənə anglimayli, bu dəḥxətlik otni kərməyli, bolmisa ölüp ketimiz» dəp tələp қiloƣininglaroƣa pütünləy mas kelidu. Xu qaoƣda Pərwərdigar manga: «Ularning Manga degən sözi yahxi boldi. Mən ularoƣa қerindaxliri arisidin sanga ohxaydioƣan bir pəyoƣəmbərni turoƣuzimən, Mən Өz sözlirimni uning aoƣzioƣa salimən wə u Mən uningoƣa barliқ tapilioƣinimni ularoƣa sözləydu. Wə xundaқ boliduki, u Mening namimda dəydioƣan sözlirimgə қulaқ salmaydioƣan ḥərқandaқ kixi bolsa, Mən uningdin ḥesab alimən**».

Bu «**uluoɣ pəyoɣəmbər**» tooɣrisidiki bexarəttin xu ixni enik ispatlaydioɣan birnəqqə nukⱦilarni bayⱪaymiz, «kəlgüsidiki pəyoɣəmbər» Məsiḥdin baxⱪa ḥeqkim bolmaydu: —

(a) Pəyoɣəmbər «**Aranglardin, ⱪerindaxliring arisidin**» bolidu — demək, u əzi Ibraniylar arisida tuoɣuluxi wə əzi ibraniy boluxi muⱪərrər.

(b) Kelidioɣan xu pəyoɣəmbərning əzi həlⱪning: «**Pərwərdigar Hudayimning awazini yənə anglimayli, bu dəḥxətlik otni kərməyli, bolmisa ölüp ketimiz!**» degən təlipigə dəl Hudadin kəlgən jawabi bolidu. Hudaning xan-xəripining iqi napak insanlar arisida toluⱪ ayan ⱪilinixi kət'iy mumkin əməs; uni kərüxning nətijisi ölümdin ibarət bolidu. Undaⱪta Huda ⱪandaⱪ yol bilən Өzining «Insanlar meni tonusun, toluⱪ bilsun» degən uluoɣ muddia-məⱪsitini əməlgə axuridu? Birdinbir yol awwal Өzini «insanlar yeⱪinlaxⱪudək ⱪiyapəttə» ayan ⱪilsa andin mumkin bolatti (andin yənə insanning ⱪəlbini paklaydioɣan nijatliⱪ bilən təminlixi bilən bolatti, əlwəttə!). Mana dəl xu ix Məsiḥning Өzidə əməlgə axuruloɣan: —

«**Kalam insan boldi ḥəm arimizda makanlaxti wə biz Uning xan-xəripigə ⱪariduⱪ; u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meḥir-xəpⱪət wə ḥəⱪiⱪətkə toloɣan birdinbir yeganə Ooɣliningkidur... qünki Təwrat ⱪanuni Musa pəyoɣəmbər arⱪiliⱪ yətküzülgənidi; lekin meḥir-xəpⱪət wə ḥəⱪiⱪət Əysa Məsiḥ arⱪiliⱪ yətküzüldi. Hudani ḥeqkim kərüp baⱪⱪan əməs; biraⱪ Atining ⱪuqiⱪida turoɣuqi, yəni Uning birdinbir Ooɣli Uni ayan ⱪildi**» («Yḥ.» 1:14-17; yənə məsilən, «Yḥ.» 2:11, 14:6-11ni kərüng).

(b) Huda Musa pəyoɣəmbərgə: «**Sanga ohxaydioɣan bir pəyoɣəmbərni turoɣuzimən**» dəydu. Bu «ohxaxliⱪ» az degəndə üq jəḥəttə kərülidu, dəp ⱪaraymiz: —

Birinqidin, Musaning pəyoɣəmbərlik hizmitining Təwrat dəwri iqidiki alaḥidə təripi «**Huda uning bilən yüz turanə səzləxkən**»liki idi («Qəl.» 12:6-8, «Ⱪan.» 34:19). Xunga kəlgüsi «pəyoɣəmbər» bolsa Musaoɣa ohxax Huda bilən xundaⱪ yeⱪin alaⱪidə boluxi kerək.

Ikkinqidin, Huda Musa arⱪiliⱪ kərsətkən məjizilər, alamət-karamətlərning sani Huda Təwrattiki ḥərⱪandaⱪ baxⱪa pəyoɣəmbərlər arⱪiliⱪ kərsətkinidin kəptin kəp idi. Ḥalbuki, Injilni ḥərbir okuoɣuqioɣa xu ayan boliduki, Məsiḥni Musa bilən selixturoɣanda, Musa kərsətkinidin tehimu kəp, tehimu uluoɣ məjizilər, jümlidin əlgənlərni tirildürüxni kərsətti («Yḥ.» 21:25).

Üqinqidin, Təwrat dəwridə Musa Hudaning «kona əḥdə»ni tüzüx wasitiqisi bolup, Sinay teoɣida Israilni Huda bilən birgə əḥdilik munasiwətkə kirgüzgüqi «aqⱪuquluⱪ pəyoɣəmbər» idi. Məsiḥ bolsa Israilnila əməs, bəlki barliⱪ etiⱪadqilarni Huda bilən birgə yengi munasiwəttə bolux üqün təngdaxsiz uluoɣ «yengi əḥdə»gə kirgüzidu. Bu yengi əḥdə Musa pəyoɣəmbər arⱪiliⱪ berilginidin əlqigüsiz dərijidə uluoɣdur, bu nukta «Yər.» 31:31-34, «2Kor.» 3:6-18, «Ibr.» 7:22, 8:6də kərünərlik.

Biraⱪ bir jəḥəttin «kəlgüsi pəyoɣəmbər» Musaoɣa «op'ohxax» əməs, bəlki uningdin kəp üstün turidu: —

«**Mən Өz səzlirimni uning aoɣzioɣa salimən wə u Mən uningoɣa barliⱪ tapilioɣinimni ularoɣa səzləydu**».

Musa pəyoɣəmbər Huda təripidin birinqi ḳetim qaḳiriloɣanda, Hudaning səzigə toluḳ kirmigən boloɣaqḳa («Mis.» 4:10-17), wə keyin əzi oɣəzəpləngənliki səwəbidin («Qəl.» 20:7-13, «Қan.» 3:23-26) Hudaning səzlirini ḥərbir ḳetim həlḳḳə toptooɣra, əyni peti yətküzgən əməs. Lekin Məsiḥ bolsa xundaḳ ḳilidu.

Məsiḥ bilən Musa pəyoɣəmbərning baxḳa ohxaydioɣan ortaḳ yərliri tooɣrisida «Misirdin qiḳix»tiki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

Barliḳ oḳurmənlər Hudaning bu pəyoɣəmbər tooɣruluḳ Musa arḳiliḳ eytḳan ahirḳi səzlirigə kəngül bəlsun: —

«**Wə xundaḳ boliduki, u Mening namimda dəydioɣan səzlirimgə ḳulaḳ salmaydioɣan ḥərḳandaḳ kixi bolsa, Mən uningdin ḥesab alimən**».

24:1-4 tooɣruluḳ

«**Əgər birsi bir ayalni əmrigə aloɣandin keyin uningda birər sət ixni bilip uningdin səyünmisə, undaḳta u talaḳ hetini pütüp, uning ḳolioɣa berixi kerək; andin uni əz əyidin qiḳiriwətsə bolidu. Ayal uning əyidin qiḳḳandin keyin baxḳa ərgə təgsə bolidu. Bu ikkinqi ərmu uni yaman kərüp, talaḳ hetini yezip ḳolioɣa berip uni əz əyidin qiḳiriwətsə, yaki uni aloɣan ikkinqi eri ölüp kətsə, uni ḳoyup bərgən awwalḳi eri uni napak ḥesablap, ikkinqi ḳetim hotunluḳḳa almisun, qünki xundaḳ ḳilsa, Pərwərdigarning aldida yirginqlik ix bolidu. Sən Pərwərdigar Hudaying sanga miras ḳilip beridioɣan zeminning üstigə gunaḥ yüklimigin**»

Ḳoyuwetilgən ayalni ḳayturuwelix nemixḳa «**yirginqlik ix**» bolidu? Bu ayətlər tooɣrisidiki bəzi bayḳioɣinimizni təwəndə berimiz: —

(1) Injil dəwrigə kəlgəndə, Rəb Əysa «talaḳ ḳilix» tooɣrisidiki məsilə tooɣrisida yengi təlim bərgən; U Əzigə etiḳad ḳilip əgəxkənlərgə: Talaḳ ḳilix degən ix (əz jərisining zina ḳiloɣan əḥwaldin sirt) kət'iy bolmaydu, dəydu. U bu ayətlər tooɣruluḳ: «**Tax yürəklikinglardin Musa pəyoɣəmbər ayalliringlarni talaḳ ḳilixḳa ruhsət ḳiloɣan**» dəydu. «Matta» wə «Korintliḳlaroɣa (1)»diki (talaḳ ḳilix tooɣruluḳ) «ḳoxumqə səz»lirimizni kərüng.

(2) Ayalini ḳoyuwətməkqi boloɣan ər kixi awwal guwaḥliḳi boloɣan «talaḳ heti»ni bejirixi kerək. Bu ix ayalioɣa əzigə təwə boloɣan nərsilər wə kerək boloɣan yük-taḳlirini yioɣixturup, əydin qiḳixḳa təyyarlaxḳa bir muddət waḳit beridu. Dunyadiki bəzi ḳanun-tüzümlər astida, ər kixi pəḳət ayalioɣa üq ḳetim: «Sən talaḳ» deyixi bilənla andin ayal kixi ḥeq təyyarlik ḳilmay dərḥal əydin qiḳixi kerək.

(3) Məzkur ayətlərdə birinqi hil talaḳ ḳilix səwəbi: «Ayalida birər sət ixni bilip uningdin səyünməslik» degənliktur. Bu «sət ix» zinahorluḳ yaki buzuḳluḳ bolalmaydu, qünki zinahorluḳ yaki buzuḳluḳ sadir ḳiloɣan kixi ər bolsun, ayal bolsun ölümgə məḥkum ḳilinixi kerək idi. Xunga səwəbi bəlkim ayali baxḳa ər kixilər aldida naz-kərəxmə ḳilixi yaki baxḳilaroɣa ḥəddidin axḳan yeḳinqiliḳni kərsitixi mumkin. U ayalini əyibligən xu xaraitlar astida u uni ḳoyuwətkinidə, ayali pəḳət toyluḳ wə əzigə təwə boloɣan nərsilərnila əydin elip ketixi kerək boloɣan boluxi mumkin (demək, ayalning erining ḥeqḳandaḳ mal-mülkini elip qiḳix ḥoḳuḳi yoḳ). Ikkinqi hil «talaḳ ḳilix»ta alaḥidə səwəb eytilmaydu, pəḳət ayalini yaḳturmioɣini üqün talaḳ ḳiliwetidu. Xu dəwrdiki Қanaanning ətrapidiki baxḳa əllərning ḳanun-nizam doklatlirioɣa ḳarioɣanda bundaḳ

xaraitlar astida ayal kixining ikkinqi erining өyidin qikḳinida uning mal-mülkidin məlum bir ülüxini elip qikix ḥoḳuḳi bar idi.

(4) Tekistkə ḳarioŋanda, ayal kixining ikkinqi eri өlgəndin keyin yaki uning eri өzini ḳoyuwətkəndin keyin ayal kixi halisa ḳaytidin baxḳa birsi bilən toy ḳilixḳa bolidu. Lekin birinqi erigə nesbətən u «napak» ḥesablinidu. Birinqi eri uni ḳaytidin əmrigə alsa bu ix nemixḳa Huda aldida «yirginqlik» deyilidu?

Insanlarning gunaḥliḳ təbiiyitigə ḳarap, bizningqə səwəbi təwəndiki ikki ixlardin biri boluxi mumkin: —

(a) Ayal kixining awwalḳi eri əməliyəttə uningda ḥeqḳandaḳ «sət ix» kərmigənidi, bəlki kəz ḳirini baxḳa bir ḳiz yaki ayaloŋa taxlioŋan boluxi mumkinidi. Uning: Ayalimning «sət ix»ini kərdüm, degini xu ikkinqi ayalni elixioŋa bir baḥanə idi, halas. Lekin yuḳiriḳi ḳanun bəlgilimə uningoŋa: «Ḥazirḳi ayalingni ḳoyuwətsəng uni ḳayta əmringgə alalmaysən» dəp agaḥ ḳilidu. Huda ayal kixini ər kixigə təwə birhil mal-mülük boluxḳa yaratḳan əməs; ḥərḳandaḳ insan məlum bir mal yaki tamaḳni zakas ḳilinoŋandək, birdəm «alimən», birdəm «almaymən» degəndək muamiligə uqrisa bolmaydu. Bundaḳ muamilə Huda aldida ḥəḳiḳiy «yirginqlik»tur. Xunga məzkur bəlgilimə ər kixining ayalini talaḳ ḳilixtin ilgiri ularning ər-hotunning munasiwitining ḳimmiti tooŋruluḳ obdan oylinixḳa türtkə bolux üqün berilgən, dəp ḳaraymiz.

(ə) Ikkinqi mumkinqiliki barki, ər kixi ḥəḳiḳətən ayalida məlum «sət ix» kərgən bolup talaḳ ḳiloŋanidi. Ḥalbuki, ayal kixi ikkinqi eri өlgəndin keyin yaki uning təripidin ḳoyuwetilgəndin keyin awwalḳi eri uni mal-mülüklük dəp bayḳap, uning bilən ḳaytidin toy ḳilmaḳqi. Lekin buning səwəbi sahtipəzliktin baxḳa ḥeq nərsə əməs. Toy ḳilix niyiti muḥəbbət əməs, sap aq kəzlüktin ibarəttur. Xungamu xundaḳ məḳsət bilən ḳaytidin toy ḳilix Huda aldida «yirginqlik» dəp bekitilidu wə bu ər kixigə nisbətən uning burunḳi ayali «napak» deyilidu. Lekin, xu ayal baxḳa ər kixi bilən toy ḳilsa bolidu.

Təwrat 6-ḳisim

«Yəxua»

(Yəxua pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Arḳa kərünüxi

Israil həlḳi Misirdin qiḳip, qəl-bayawanda ḳirik yil ḥər jayda sərgərdanlik turmuxini kəqürgəndin keyin Huda ularoƣa təḳdim ḳilixḳa «wədə ḳiloƣan zemin»oƣa kirixkə təyyar turidu. Musa pəyoƣəmbər wapat bolup, u əz ornini besixḳa ḳoyoƣan Yəxua həlḳni xu zeminoƣa baxlap kirix aldida turatti. Musa əslidə Hudaning Yəxuaning yetəkqilikidə ḳilmaḳqi boloƣan karamətlirini təkitləx üqün uning ismini Ḥoxiya (nijat-ḳutḳuzux)din Yəxuaoƣa (Pərwərdigar nijat-ḳutḳuzuxtur degən mənidə) əzgərtkənidi. Yəxua həlḳḳə baxlamqi boloƣanda səksən yaxḳa kirgən bolsimu, yənila küqlük, tolimu saoƣlam adəm idi. U pəyoƣəmbər bolup, əzi Hudaning səz-kalamini həlḳḳə yətküzidu (məsilən, 23- wə 24-babni kərüng).

Məzkur kitabtin, Hudaning wədilirining əməlgə axuruloƣanliḳini kərüpla ḳalmay, yənə Uning ḳanun əmrlirining Yəxua arḳiliḳ bəja kəltürülginini wə Uning əḥdisini toluḳ tutmasliḳi tüpəylidin Israillaroƣa bərgən agaḥlirini ularning bexioƣa qüxürgənlikini kərimiz.

Kitabtiki kəpinqə məzmun Israilning Ḳanaaniylarning yəttə ḳəbilisi bilən boloƣan jənglirining tarihidur. Huda əslidə Israilni xu ḳəbililərni yoḳitixi kerək, dəp bekitkənidi; buning səwəbi üstidə «Misirdin qiḳix»tiki «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

Uxbu tarihta Hudaning wədilirigə tayinixning muḥimliḳi təkitlinidu. Bundaḳ iman-ixənq bu tarihta hatiriləngən Israilning oƣəlibiliri wə «təbiiy məjizilər»gə aqḳuqtur. «Təbiiy məjizilər» deginimizgə misal, Yerihoning sepillirining yiḳilixi yər təwrəx bilən boloƣan boluxi mumkin; lekin bu «təbiiy wəḳə» dəl Israil Pərwərdigardin mədət tiləp nida ḳiloƣan dəḳiḳidila yüz bərgən. Yəxua Pərwərdigaroƣa Israilning oƣalib kelixi üqün jəng waḳtini uzartip bərgəysən dəp nida ḳiloƣan waḳtida yüz bərgən məjizə Muḳəddəs Kitabta hatiriləngən barliḳ məjizilər iqidə əng qong dairilik boluxi mumkin — qünki Huda ḳuyax wə ayni asmanda tohtitidu. Buni bügünki zamanda biz «Huda xu ixni ḳilix üqün yər xarining aylinixini tohtatḳan bolsa kerək» deyiximiz mumkin, lekin bu Uning xu məjizini ḳandaḳ yaratḳanliḳioƣa nisbətən ḥeqḳandaḳ qüxəndürüx ḥesablanmaydu, əlwəttə!

Arheologiyilik ispatlar

«Yəxua» degən kitabning kəp tarihiy wə juoƣrapiyilik təpsilatliri, məsilən ḥətta bəzi kiqik yeza-kəntlərning namliri yeḳindiki 200 yilliḳ arheologiyilik tepilmilar bilən təstiḳlanoƣan.

Həritilər

Oqurmənlərning məzkur kitabning kəp təpsilatliri, bolupmu juoɣrapiyilik təpsilatlirini obdanraq qüxinixi üqün həritilərni kərsun. Uxbu kitabta tiloɣa elinoɣan qədimki zamandiki kəp xəhərlər, ḥətta kənt-qixlaqlar arheologiyilik təkxürüxlər arqilik tepiloɣan bolsimu, ularning bəzilirining nəgə jaylaxqini tehi naməlum.

Məzmun: —

1-bab	Hudaning Yəxuani Musaning orun basarliqioɣa bekitip, uningoɣa wəzipə tapxuruxi
2-5-bab	Zeminoɣa kirix
6-12-bab	Zeminni igiləx
13-22-bab	Zeminning qək taxlinip, 12 kəbiligə təqsim qilinixi
23-24-bab	Yəxuaning həlqqə ahirqi agaḥ-jekiləxliri; uning ölümi wə dəpnə qilinixi

Yəxua

Pərwərdigarning Yəxua pəyoɣəmbərni qaḳirixi, uningoɣa wəzipə tapxuruxi

1 [1] Wə Pərwərdigarning ḳuli boloɣan Musa wapat boloɣandin keyin xundaḳ boldiki, Pərwərdigar
Musaning hizmətkari, Nunning ooɣli Yəxuaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
[2] Mening ḳulum Musa wapat boldi. Əmdi sən ḳozoɣilip, bu həlḳning ḥəmmisini baxlap Iordan
dəryasidin ətüp, Mən ularoɣa, yəni Israillaroɣa təḳdim ḳilidioɣan zeminoɣa kirgin. [3] Mən Musaoɣa
eytḳinimdək, putunglarning tapini ḳəyərgə təgkən bolsa, xu jayni silərgə bərdim; [4] qegranglar
qəl-bayawandin tartip Liwanoɣiqə, Ḥittiylarning zeminini əz iqigə elip, Əfrat dəryasidin kün
petixtiki Ottura Dengizoɣiqə bolidu. [5] Sening barlik ḥayat künliringdə ḥeqkim sanga ḳarxi tu-
ralmaydu. Mən Əzüm Musa bilən billə boloɣandək sening bilən billə bolup, seni ḥərgiz taxliw
ətməymən. [6] Sən jür'ətlik wə ḳəysər boloɣin; qünki sən bu həlḳni Mən ata-bowilirioɣa berixkə
ḳəsəm bilən wədə ḳiloɣan zeminoɣa mirashor ḳilip igilitisən. [7] Mening ḳulum Musa sanga
buyruoɣan barlik ḳanunoɣa əməl ḳilixḳa kəngül bəlüp, ḳət'iy jür'ətlik wə tolimu ḳəysər boloɣin;
sən ḳəyərgila barsang ixliring oɣəlibilik boluxi üqün uningdin ya ong ya soloɣa qətnəp kətmə;
[8] bu ḳanun kitabini əz aoɣzingdin neri ḳilmay, uning iqidə pütülgənning ḥəmmisini tutup, uni
keqə-kündüz zikir kilip oyla; xundaḳ ḳilsang yolliringda oɣəlibilik bolup, əzüng ronaḳ tapisən.
[9] Mana sanga: — Jür'ətlik wə ḳəysər bol, dəp buyruoɣanidimoɣu? Xunga ḥeq wəḥimigə qüxmə,
yürəksiz bolma; qünki ḳəyərgə barsang Pərwərdigar Hudaying sən bilən birgidur.

Yəxuaning həlḳni Ḳanaanoɣa kirip jəng ḳilixḳa təyyarlixi

[10] Xuning bilən Yəxua həlḳning baxlirioɣa buyrup: —
[11] Silər qedirgaḥtin ətüp həlḳḳə: — Əzünglar üqün ozuḳ-tülük təyyar ḳilinglar, qünki üq kün
toxḳanda silər Iordan dəryasidin ətüp Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioɣan zeminni
igiləx üqün kirisilər, — dənglar, dedi.
[12] Yəxua Rubənlər bilən Gadlar wə Manassəḥning yerim ḳəbilisigə səz ḳilip: —
[13] Hudaning ḳuli boloɣan Musaning silərgə buyrup: — Pərwərdigar Hudayinglar silərgə aramliḳ
ata ḳilip bu zeminni silərgə bərgən, dəp eytḳinini esinglarda tutunglar. [14-15] Hotun bala-qaḳanglar
wə qarpayliringlar Musa əzi silərgə təḳsim ḳiloɣan, Iordan dəryasining bu təripidiki zemin-

---

1:1 «Wə Pərwərdigarning ḳuli boloɣan Musa wapat boloɣandin keyin...» — muxu jümlə «wə» degən səz bilən baxlinip, «Yəxua» degən kitabning «Ḳanun Xərḥi» degən kitab bilən ziq baoɣlanoɣanliḳini kərsitidu. «Ḳan.» 34:12-ayətni kərüng.
1:1 Ḳan. 1:38; 34:5
1:2 «Mening ḳulum Musa wapat boldi» — oḳurmənlərning esidə barki, Musa taoɣḳa qiḳip Hudaning ḥuzurida yaloɣuz əlgən wə Huda təripidin dəpnə ḳilinoɣan. Ḥeqkim bu ixlaroɣa kəz guwaḥqi bolmioɣanidi *(«Ḳan.» 34:5-6)*.
1:3 Ḳan. 11:24; Yə. 14:9
1:4 «Ottura Dengizoɣiqə...» — ibraniy tilida «Uluoɣ Dengizoɣiqə...».
1:5 Ḳan. 31:6, 8; Ibr. 13:5, 6
1:6 Ḳan. 31:23
1:7 «...ḳət'iy jür'ətlik wə tolimu ḳəysər boloɣin» — ḥərḳandaḳ kixi Hudaning əmrlirigə asasən barliḳ həlḳḳə yetəkqilik ḳilip, həlḳning ixlirini idarə ḳilix üqün intayin jür'ətlik boluxi kerək.
1:7 Ḳan. 5:32; 28:14
1:8 «kitabtiki bu ḳanun kitabi» — *(yaki «muḳəddəs ḳanundiki bu kitab» yaki «kitabtiki bu ḳanun»)* — yaki «Ḳanun Xerḥi» yaki «Musa pəyoɣəmbərning bəx kitabi»ni *(yəni «Yaritilix», «Misirdin Qiḳix», «Lawiylar» «Qəl-bayawandiki səpər», xundaḳla «Ḳanun Xerḥi»ni)* kərsitidu.
1:8 Zəb. 1:2
1:13 «Pərwərdigar Hudayinglar .... bu zeminni silərgə bərgən, dəp eytḳinini esinglarda tutunglar» — Musa pəyoɣəmbərning «Huda... silərgə aramliḳ ata ḳilip bu zeminni silərgə bərgən» degən səzliri muxu ikki yerim ḳəbilining Iordan dəryasining **xərḳ təripidin** əzliri üqün baldurla yər-zemin igiligənlikini kərsitidu. Həlḳ ḥazir dəryadin ətüp oɣərbiy tərəptiki zeminni igiləxkə kiridu. Musa pəyoɣəmbərning bu səzliri «Ḳan.» 3:18-20də tepilidu.

da qalsun, lekin aranglarda qanqilik batur palwan bolsanglar, silər əz qerindaxliringlarning aldida səptə turup ularoŋa yardəm berip jəng qilinglar; taki Pərwərdigar Hudayinglar qerindaxliringlaroŋa silərgə ata qiloŋinioŋa ohxax aram ata qilip, qerindaxliringlaroŋa u ularoŋa miras qilip beridioŋan zeminni igilətküqə xundaq qilinglar. Andin silər təwəlikinglar boloŋan zeminni, yəni Hudaning quli boloŋan Musa silərgə təqsim qiloŋan, Iordan dəryasining kün qiqix təripidiki bu zeminni igiləx üqün qaytip beringlar, — dedi.
16 Ular Yəxuaoŋa jawab berip: — Sən bizgə əmr qiloŋanning ħəmmisigə əməl qilimiz, sən bizni qəyərgə əwətsəng, xu yərgə barimiz. 17 Biz ħəmmə ixta Musaning səzigə qulaq saloŋinimizdək sanga qulaq salimiz; birdinbir tilikimiz, Pərwərdigar Hudaying Musa bilən billə boloŋandək sening bilənmu billə boloŋay! 18 Kimki sening əmringgə itaətsizlik qilip, sən bizgə buyruoŋan ħərqandaq səzliringgə qulaq salmisa, eltürülidu! Sən pəqətla jür'ətlik wə qəysər boloŋin, — dedi.

Qarlioquqilarni əwətix

2 1 Əmdi Nunning ooŋli Yəxua ikki qarlioquqini Xittimdin əwətkən bolup ularoŋa: — Silər berip u zeminni, bolupmu Yeriho xəħirini qarlap kelinglar, dedi. Xuning bilən ular u yərgə berip, Raħab atliq bir paħixining əyigə kirip qondi. 2 Lekin birsi kelip Yeriho padixaħioŋa: — Bügün keqə Israillardin birnəqqə kixi bu zeminni qarlioŋili kəptu, dəp həwər yətküzdi.
3 Xuning bilən Yeriho padixaħi Raħabning qexioŋa adəm əwətip: — Sening qexingoŋa kelip, əyünggə kirgən xu kixilərni bizgə tapxurup bərgin, qünki ular bu zeminning ħər yerini payliŋili kəptu, — dedi.
4 Lekin u ayal u ikki kixini elip qiqip yoxurup qoyoŋanidi; u jawab berip: — Dərwəqə bu kixilər mening qeximoŋa kəldi, lekin mən ularning nədin kəlgənlikini bilmidim; 5 qarangoŋu qüxüp, qowuqni etidioŋan waqit kəlgəndə xundaq boldiki, bu adəmlər qiqip kətti. Mən ularning qəyərgə kətkinini bilməymən. Ularni tezdin qooŋlisanglar, qoqum yetixiwalisilər, — dedi.
6 Lekin u ayal ularni əgzigə elip qiqip, əgzining üstidə rətləp yeyip qoyoŋan zioŋir pahallirining astioŋa yoxurup qoyoŋanidi. 7 U waqitta ularning kəynidin izdəp qooŋlioquqilar Iordan dəryasining yoli bilən qiqip dərya keqiklirigiqə qooŋlap bardi. Ularni qooŋlioquqilar xəħərdin qiqixi bilənla, xəħərning qowuqi taqaldi.
8 Xu waqitta, u ikkiylən tehi uhlaxqa yatmioŋanidi, Raħab əgzigə qiqip ularning qexioŋa berip 9 ularoŋa: — Pərwərdigarning bu zeminni silərgə miras qilip bərgənlikini, xundaqla silərdin boloŋan wəħimənglar bizlərgə qüxüp, bu zemindikilərning ħəmmisi aldinglarda ħalidin ketəy deginini bilimən; 10 qünki biz silər Misirdin qikqininglarda Pərwərdigarning aldinglarda Qizil Dengizni qorutqanliqini, xundaqla silərning Iordan dəryasining u təripidiki Amoriylarning ikki padixaħi Siħon bilən Ogni qandaq qiloŋanliqinglarni, ularni mutləq yoqatqanliqinglarni angliduq. 11 Buni anglap yürikimiz su bolup, silərning səwəbinglardin ħərqaysimizning roħi qiqip kətti. Qünki Pərwərdigar Hudayinglar bolsa yuqirida, asmanlarning ħəmdə təwəndə yərning Hudasidur. 12-13 Əmdi silərdin ətünimənki, mən silərgə kərsətkən ħimmitim üqün silərmu mening atamning jəmətigə ħimmət qilixqa Pərwərdigarning nami bilən manga qəsəm qilinglar, xundaqla ata-anamni, aka-uka, aqa-singil qerindaxlirimni wə ularoŋa təwə barliqioŋa qeqilmasliqinglar, jenimizni tirik qaldurup, ölümdin qutquzuxunglar tooŋrisida manga bir kapalət bəlgisini beringlar, — dedi.
14 Ikkiylən uningoŋa: — Əgər sən bu iximizni axkarilap qoymisang, silər jeninglardin ayrilsanglar,

1:14-15 «bu tərəp» — dəryaning xərq təripi, ħazirqi Suriyə zeminini kərsitidu.
2:1 «Əmdi Nunning ooŋli Yəxua ikki qarlioquqini Xittimdin əwətkən bolup..» — bu buyruq 1:10-ayəttiki buyruq səl aldida idi.
2:10 Mis. 14:21; Qəl. 21:24, 34; Yə. 4:23
2:11 Qan. 4:39

bizmu jenimizdin ayriloŋaymiz! Xuningdək xundaq boliduki, Pərwərdigar bizgə bu zeminni igə kiloŋuzoŋanda, biz jəzmən silərgə mehribanlarqə wə səmimiy muamilidə bolimiz, dedi.
15 Xuning bilən ayal ularni pənjiridin bir tana bilən qüxürüp koydi (qünki uning əyi xəhərning sepilida bolup, u sepilning üstidə olturatti).

16 Ayal u ikkisigə: — Kooŋlioŋuqilar silərgə uqrap kalmasliki üqün, taoŋka qikip, u yərdə üq kün yoxurunup turunglar; kooŋlioŋuqilar xəhərgə kaytip kəlgəndin keyin, andin silər əz yolunglaroŋa mangsanglar bolidu, — dedi.
17 Ikkisi ayaloŋa: — Əgər sən bizning deginimizdək kilmisang, sən bizgə kiloŋuzoŋan kəsəmdin halas bolimiz: — 18 Mana, biz zeminoŋa kirgən qaoŋda, sən bizni qüxürüxkə ixlətkən bu kizil tanini pənjirigə baoŋlap koyoŋin; andin ata-anangni, aka-uka kerindaxliringni, xundakla atangning barlik jəmətidikilərni əyünggə, əzünggə yioŋip jəm kiloŋin. 19 Xundaq boliduki, əyüngning

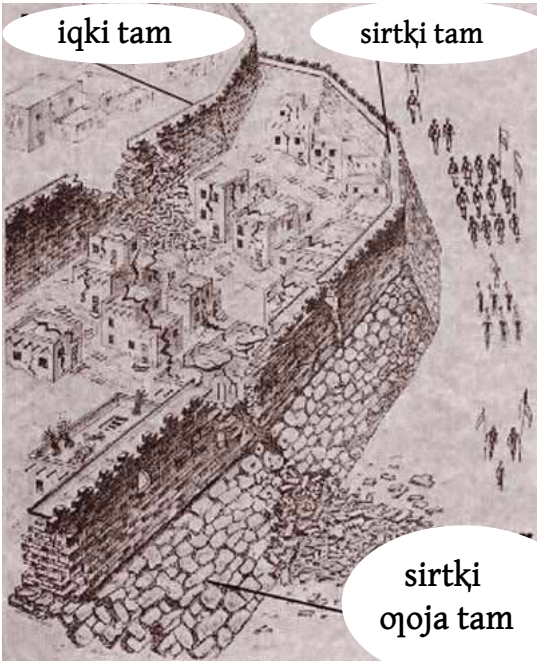

Yeriho xəhiridiki kox katlamlik səpillər «Yə.» 2:15

ixikliridin taxkirioŋa qikkan hərkimining keni əz bexida bolidu; biz uningoŋa məs'ul əməsmiz; lekin biraw əyüngdə sən bilən billə boloŋan birsining üstigə kol salsa, undakta uning keni bizning beximizoŋa qüxkəy! 20 Əgər sən bu iximizni axkarilap koysang, sən bizgə kiloŋuzoŋan bu kəsəmdin halas bolimiz, — dedi.
21 Rahab jawab berip: — Silərning degininglərdək bolsun dəp, ularni yoloŋa selip koydi. Ular kətkəndin keyin, ayal pənjirigə u kizil tanini baoŋlap koydi.
22 U ikkisi u yərdin ayrilip, taoŋka qikip, kooŋlioŋuqilar xəhərgə kaytip kətküqə u yərdə üq kün turdi. Kooŋlioŋuqilar yol boyidiki həmmə yərni izdəpmu ularni tapalmidi. 23 Andin bu ik-

2:19 Mat. 27:25

kisi taoɣdin qüxüp, ḳaytip mangdi; ular dəryadin ətüp, Nunning ooɣli Yəxuaning ḳexioɣa kelip, bexidin kəqürgənlirining ḥəmmisini uningoɣa dəp bərdi. [24] Ular Yəxuaoɣa: — Pərwərdigar dərwəḳə barlik zeminni ḳolimizoɣa tapxurdi; zeminda turuwatḳanlarning ḥəmmisi bizning tüpəylimizdin roḥi qiḳip kətti, — dedi.

Israilning Iordan dəryasidin ətüxi

3 [1] Yəxua ətisi tang səḥərdə turup, pütkül Israil bilən Xittimdin ayrilip Iordan dəryasioɣa kəldi; ular dəryadin ətküqə xu yərdə bargaḥ tikip turdi. [2] Üq kün toxup, sərdarlar qedirgaḥtin ətüp, [3] həlḳḳə əmr ḳilip: — Silər Pərwərdigar Hudayinglarning əḥdə sanduḳini, yəni Lawiylarning uni kətürüp mangoɣinini kərgən ḥaman, turoɣan ornunglardin ḳozoɣilip, əḥdə sanduḳining kəynidin əgixip menginglar. [4] Lekin uning bilən silərning arilikinglarda ikki ming gəz arilik ḳalsun; ḳaysi yol bilən mangidioɣininglarni bilixinglar üqün, uningoɣa yeḳinlaxmanglar; qünki silər ilgiri muxu yol bilən mengip baḳmioɣansilər, — dedi.
[5] Yəxua həlḳḳə: — Özünglarni pak-muḳəddəs ḳilinglar, qünki ətə Pərwərdigar aranglarda məjizə-karamətlərni kərsitidu, — dedi. [6] Andin Yəxua kaḥinlaroɣa: — Əḥdə sanduḳini kətürüp həlḳning aldida dəryadin ətünglar, dəp buyruwidi, ular əḥdə sanduḳini elip həlḳning aldida mangdi.
[7] Pərwərdigar Yəxuaoɣa səz ḳilip: — Ḥəmmə Israilning Mening Musa bilən billə boloɣinimdək, sening bilənmu billə bolidioɣanliḳimni bilixi üqün bügündin etibarən seni ularning nəzəridə qong ḳilimən. [8] Əmdi sən əḥdə sanduḳini kətürgən kaḥinlaroɣa: — Silər Iordan dəryasining süyining boyioɣa yetip kəlgəndə, Iordan dəryasi iqidə turunglar, — degin, — dedi.
[9] Yəxua Israillaroɣa: — Bu yaḳḳa kelinglar, Pərwərdigar Hudayinglarning səzini anglanglar, dedi.
[10-11] Andin Yəxua: — Mana, silər xu ix arḳilik mənggülük ḥayat Təngrining aranglarda ikənlikini, xundaḳla Uning silərning aldinglardin Ḥittiylar, Girgaxiylar, Amoriylar, Ḳanaaniylar, Pərizziylar, Ḥiwiylar, Yəbusiylarni ḥəydiwetidioɣanliḳini bilisilər — pütkül yər-zeminning igisining əḥdə sanduḳi silərning aldinglarda Iordan dəryasi iqidin ətküzülidu. [12] əmdi Israilning ḳəbililiridin on ikki adəmni tallanglar, ḥərḳaysi ḳəbilidin birdin bolsun; [13] xundaḳ boliduki, pütkül yər-zeminning Igisi boloɣan Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətürgən kaḥinlarning tapini Iordan dəryasining süyigə təgkəndə, Iordan dəryasining süyi, yəni bax eḳinidin eḳip kəlgən sular üzüp taxlinip, dərya kətürülüp dəng bolidu, — dedi.
[14] Əmdi xundaḳ boldiki, həlḳ qedirliridin qiḳip Iordan dəryasidin ətməkqi boloɣanda, əḥdə sanduḳini kətürgən kaḥinlar həlḳning aldida mangdi; [15] əḥdə sanduḳini kətürgüqilər Iordan dəryasioɣa yetip kelip, putliri suoɣa tegixi bilənla (orma waḳtida Iordan dəryasining süyi dəryaning ikki ḳiroɣiḳidin texip qiḳidu), [16] yuḳiri eḳindiki sular heli yiraḳtila, Zarətanning yenidiki Adəm xaḥirining yenida tohtap, dəng boldi; Arabaḥ tüzləngliki boyidiki dengizoɣa, yəni «Xor Dengizi»oɣa eḳip qüxüwatḳan keyinki eḳimi üzülüp ḳaldi; həlḳ bolsa Yeriho xaḥirining udulidin dəryadin ətüp mangdi. [17] Pütkül Israil ḳuruḳ yərni dəssəp, barlik həlḳ Iordan dəryasidin pütünləy ətüp boloɣuqilik, Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətürgən kaḥinlar Iordan dəryasining otturisida ḳuruḳ yərdə məzmut turdi.

3:2 Yə. 1:10
3:7 Yə. 1:5
3:13 Zəb. 114:3
3:14 Ros. 7:45
3:15 1Tar. 12:16
3:16 **«Adəm xaḥiri»** — «Adəm» xaḥərning nami. **«Xor Dengizi»** — ḥazir «Ölük Dengiz» dəp atilidu.

Dəryadin ətkənliki hatiriləx

4 [1] Pütkül həlk Iordan dəryasidin tamamən ətüp boloɣanda, Pərwərdigar Yəxuaoɣa səz kilip: —
[2] Həlkning arisidin on ikki adəmni tallioɣin, hər kəbilidin birdin adəm bolsun, [3] ularoɣa: —
Silər Iordan dəryasining otturisidin, kahinlarning putliri məzmut turoɣan jaydin on ikki taxni
elip, ularni kətürüp kelip özünglar bügün keqə bargah tikidioɣan yərgə koyunglar, degin, dedi.
[4] Xuning bilən Yəxua hər kəbilidin birdin adəmni, yəni Israillar arisidin tallioɣan on ikki kixini
qakirdi; [5] andin Yəxua ularoɣa: — Silər Iordan dəryasining otturisioɣa qüxüp Pərwərdigar
Hudayinglarning əhdə sandukining aldioɣa berip, Israilning on ikki kəbilisining sanioɣa mas
halda birdin taxni elip mürənglərgə koyunglar. [6] Qünki bu aranglarda bir əslətmə-bəlgə bolidu;
kəlgüsidə baliliringlar: — Bu taxlarning silərgə nemə əhmiyiti bar? — dəp sorap kalsa, silər
ularoɣa: —
[7] Iordan dəryasining suliri Pərwərdigarning əhdə sandukining aldida üzüp koyuldi; əhdə
sanduki Iordan dəryasidin ətküzülgəndə Iordan dəryasining suliri üzüp koyuldi; xunga bu tax-
lar Israillaroɣa mənggülük bir əslətmə-bəlgə bolidu, — dəp jawap berisilər.
[8] Xuning bilən Israillar Yəxua ularoɣa buyruoɣandək kildi. Pərwərdigarning Yəxuaoɣa kiloɣan
əmri boyiqə Israilning kəbililirining sanioɣa muwapik Iordan dəryasining otturisidin on ikki
taxni elip, konidioɣan jayoɣa kətürüp berip, xu yərdə koyup koydi.
[9] Buningdin baxka Yəxua Iordan dəryasining otturisida əhdə sandukini kətürgən kahinlarning put-
liri mustəhkəm turoɣan jayda on ikki taxni tikləp koydi. Bu taxlar bolsa bügüngiqə xu yərdə turidu.
[10] Pərwərdigar Yəxuaoɣa həlkkə eytixka tapilioɣan barlik ixlar orunlanoɣuqilik, yəni Musa əslidə
Yəxuaoɣa buyruoɣanlirining hammisi bəja kəltürülgüqə, əhdə sandukini kətürgən kahinlar Ior-
dan dəryasining otturisida tohtap turdi. Həlk xu yərdin tezdin ətüwatatti. [11] Xundak boldiki,
barlik həlk tamamən ətüp boloɣanda, Pərwərdigarning əhdə sanduki bilən kahinlar həlkning
aldidin ətti. [12] Rubənlər bilən Gadlar wə Manassəhning yerim kəbilisidikilərmu Musaning
ularoɣa buyruoɣinidək səptə tüzüp Israillarning aldida dəryadin ətti. [13] jəmiy bolup kirik
mingqə korallanoɣan kixi Pərwərdigarning aldidin ətüp, Yeriho tüzlənglikligə kelip, jəng
kilixka təyyar turdi.
[14] U küni Pərwərdigar Yəxuani pütkül Israilning nəzaridə qong kildi; ular uning pütün əmridə
Musadin korkkandək uningdinmu korkti.
[15] Pərwərdigar Yəxuaoɣa səz kilip: —
[16] Həküm-guwahlik sandukini kətürgən kahinlaroɣa: — Iordan dəryasidin qikinglar, dəp
buyruoɣin, dedi.

[17] Xunga Yəxua kahinlaroɣa: — Iordan dəryasidin qikinglar, dəp buyrudi. [18] Xundak boldiki,
Pərwərdigarning əhdə sandukini kətürgən kahinlar Iordan dəryasining otturisidin qikip,
putlirining tapini kuruklukni dəssixi bilənla, Iordan dəryasining süyi yənə əz jayioɣa kaytip
kelip, awwalkidək ikki kiroɣikioɣiqə texip ekixka baxlidi.
[19] Həlk bolsa birinqi ayning oninqi küni Iordan dəryasidin ətüp, Yerihoning xərkining əng qət
təripidiki Gilgaloɣa kelip qedirgah tikti.

4:1 Yə. 3:12
4:7 Yə. 3:13
4:12 «...Musaning ularoɣa buyruoɣinidək səptə tüzüp,...» — yaki «Musaning ularoɣa buyruoɣinidək koral-yaraoɣlarni kətürüp,...».
4:12 Qəl. 32:20, 29
4:14 Yə. 3:7
4:16 «Həküm-guwahlik sanduki» — muxu yərdə «həküm-guwahlik» Hudaning Israiloɣa boloɣan tüp əmrlirini, xundakla uning Israil bilən boloɣan əhdisini kərsitidu; Hudaning mukəddəs mahiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan kilinoɣaqka, «həküm-guwah» dəpmu atilidu. Okurmənlərgə ayanki, xu əmrlər əhdə sanduki iqidə saklaklik tax tahtaylar üstidə pütüklük idi. Xunga bəzidə sanduk «həküm-guwahlik sanduki», ibadət qediri «həküm-guwahlik qediri» dəp atilidu.

20 Ular Iordan dəryasidin alоŋaq kəlgən on ikki taxni bolsa, Yəxua ularni Gilgalda tikləp qoydi;
21 andin Israillarоŋa: — Keyin baliliringlar əz atiliridin: — Bu taxlarning əhmiyiti nemə, dəp sorisa, 22 silər baliliringlarоŋa mundaq uқturup qoyunglar: — «Israil ilgiri quruқ yərni dəssəp Iordan dəryasidin ətkənidi; 23 qünki Pərwərdigar Hudayinglar biz Қizil Dengizdin ətküqə aldimizda uning sulirini қurutup bərgəndək, Pərwərdigar Hudayinglar silər ətküqə aldinglarda Iordan dəryasining süyini қurutup bərdi; 24 yər yüzidiki barliқ əllər Pərwərdigarning qolining қanqilik küqlüklүkini bilsun, xundaқla silərning Pərwərdigar Hudayinglardin һəmixə qorқuxunglar üqün U xundaқ қildi» — dedi.

5 1 Xundaқ boldiki, Iordan dəryasining oŋərb təripidiki Amoriylarning һəmmə padixaһliri bilən dengizning yenidiki Қanaaniylarning һəmmə padixaһliri Pərwərdigarning Israillar ətüp kətküqə ularning aldidin Iordan sulirini қandaқ қurutup bərginini angliоŋanda, yürəkliri su bolup, Israillarning səwəbidin ularning roһi qiқay dəp қaldi.

Yengi bir dəwrning sünnət қilinixi

2 U waқitta Pərwərdigar Yəxuaоŋa səz қilip: — Sən qaқmaқ taxliridin piqaқlarni yasap, Israillarni ikkinqi қetim һətnə қiloŋin, dedi.
3 Xuning bilən Yəxua qaқmaқ taxliridin piqaқlarni yasap, Israillarni «Һətnilik dənglүki»də һətnə қildi. 4 Yəxuaning ularni һətnə қilixining səwəbi xu idiki, Misirdin qiққan jənggə yarioŋudəқ һəmmə ərkəklər Misirdin qiққandin keyin qəllүkning yolida ələp tügigənidi. 5 Qünki Misirdin qiққan barliқ һəlқ һətnə қilinoŋan bolsimu, lekin Misirdin qiқip qəllүkning yolida yürgən waқitta Israil arisida tuoŋuloŋanlarning һəmmisi һətnisiz қaloŋanidi; 6 Qünki əslidə Pərwərdigarning awazioŋa қulaқ salmioŋan, Misirdin qiққan һəlқ iqidiki jənggə yarioŋudəқ barliқ ərkəklər ələp tügigüqə Israillar қirиқ yil qəldə yürgənidi; Pərwərdigar ularoŋa: — Silərni Mən ata-bowiliringlaroŋa berixkə қəsəm bilən wədə қiloŋan zeminni, yəni süt bilən һəsəl aқidioŋan yurtni kərgüqilər қilmaymən, dəp қəsəm қiloŋanidi. 7 Lekin Pərwərdigar ularning ornini basturoŋan əwladliri bolsa, yolda һətnə қilinmioŋaqқa, Yəxua əzi ularni һətnə қildi. 8 Barliқ һəlқ һətnə қilinip, saқayoŋuqilik qedirlirida, əz orunliridin qiқmay turdi.
9 U waқitta Pərwərdigar Yəxuaоŋa: — Bügün Mən Misirning ar-nomusini üstünglardin yumilitiwəttim, dedi. Xuning bilən u jayoŋa «Gilgal» dəp nam қoyulup, taki bügüngiqə xundaқ atalmaқta.
10 Xuning bilən Israillar Gilgalda qedir tikip turdi. Birinqi ayning on tətinqi küni ahximi Yeriho diyarining tüzlənglikliridə «ətüp ketix һeyti»ni ətküzdi. 11 «Ətüp ketix һeyti»ning ətisi ular xu yərning axliқ məһsulatliridin yedi, jümlidin xu küni petir nanlarni wə қomaqlarni yedi. 12 Ular xu zeminning axliқ məһsulatliridin yegəndin keyin, ətisi «manna»ning qüxüxi tohtidi. Xu waқittin tartip Israillaroŋa һeq manna bolmidi; xu yilda ular Қanaan zeminining məһsulatliridin yedi.

4:23 Mis. 14:21
5:2 Mis. 4:25
5:3 **«Һətnilik dənglүki»** — ibraniy tilida «Gibeaһ һaaralot».
5:6 Qəl. 14:23
5:9 **«Misirning ar-nomusi»** — bu nemini kərsitidu? Bizningqə u mundaқ üq jəһətni əz iqigə alidu: *(1)* sünnət қilinixi bilən ular butpərəs Misirliқlaroŋa oһximaydioŋan boldi, Hudaning əһdisigə baoŋlanoŋan kixilərdin boldi *(«Yar.» 17:10-14ni kərüng)*; *(2)* Misirliқlar əslidə ularni mazaқ қilip: «ular qəl-bayawanda ələməy қalmaydu» degən boluxi mumkin *(«Mis.» 32:12)*; ular wədə қiloŋan zeminoŋa kirixi bilən bu mazaқ səzi yoқ bolatti; *(3)* Israillar һazir қulluқta қelix nomusluқidin azad boloŋan. **«Gilgal»** — «yumilax» degən mənidə.
5:10 Mis. 12:6
5:11 Mis. 12:39; Law. 2:14

Yeriho xəḥirining üstidin oʇəlibə ḳilix

13 Əmma Yəxua Yerihooʇa yeḳin kəlgəndə, bexini kətürüp ḳariwidi, mana uning aldida suoʇuruloʇan ḳiliqni tutup turoʇan bir adəm turatti. Yəxua uning ḳexioʇa berip uningdin: — Sən biz tərəptimu, yaki düxmənlirimiz tərəptimu? — dəp soridi.
14 U jawab berip: — Yaḳ, undaḳ əməs, bəlki Mən Pərwərdigarning ḳoxunlirining Sərdari bolup kəldim» — dedi.
Yəxua yərgə düm yiḳilip səjdə ḳilip uningoʇa: — Rəbbimning ḳulioʇa nemə tapxuruḳliri barkin? dəp soridi.
15 Pərwərdigarning ḳoxunining Sərdari Yəxuaoʇa: — Putungdiki kəxingni saloʇin, qünki sən turoʇan yər muḳəddəs jaydur, dewidi, Yəxua xundaḳ ḳildi.

6 1 Yeriho sepilining ḳowuḳ-dərwaziliri Isiraillarning səwəbidin məḥkəm etilip, ḥeqkim qiḳalmaytti, ḥeqkim kirəlməytti.
2 Pərwərdigar Yəxuaoʇa səz ḳilip: — Mana, Mən Yeriho xəḥirini, padixaḥini ḥəmdə batur jəngqilirini ḳolungoʇa tapxurdum.
3 Əmdi silər, yəni barliḳ jəngqilər xəḥərni bir ḳetim aylinip menginglar; altə küngiqə ḥər küni xundaḳ ḳilinglar. 4 Ḥəmdə yəttə kaḥin əḥdə sanduḳining aldida ḳoqḳar münggüzidin etilgən yəttə buroʇini kətürüp mangsun; yəttinqi künigə kəlgəndə silər xəḥərni yəttə ḳetim aylinisilər; kaḥinlar buroʇilarni qalsun. 5 Xundaḳ boliduki, ular ḳoqḳar buroʇiliri bilən sozup bir awaz qiḳaroʇinida, barliḳ kixilər buroʇining awazini anglap, ḳattiḳ təntənə ḳilip towlisun; buning bilən xəḥərning sepilliri tegidin ərülüp qüxidu, ḥərbir adəm aldioʇa ḳarap etilip kiridu, — dedi.
6 Xuning bilən Nunning ooʇli Yəxua kaḥinlarni qaḳirip ularoʇa: — Silər əḥdə sanduḳini kətürüp menginglar; yəttə kaḥin Pərwərdigarning əḥdə sanduḳining aldida yəttə ḳoqḳar buroʇisini kətürüp mangsun, dedi
7 U həlḳḳə: — Qiḳip xəḥərni aylininglar; ḳorallıḳ ləxkərlər Pərwərdigarning əḥdə sanduḳining aldida mangsun, dedi.
8 Yəxua buni həlḳḳə buyruoʇandin keyin, Pərwərdigarning aldida yəttə ḳoqḳar buroʇisini kətürgən yəttə kaḥin aldioʇa mengip buroʇilarni qaldi; Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi bolsa ularning kəynidin elip mengildi. 9 Ḳorallıḳ ləxkərlər buroʇa qeliwatḳan kaḥinlarning aldida mangdi; əḥdə sanduḳining arḳidin ḳooʇdioʇuqi ḳoxun əgixip mangdi. Kaḥinlar mangoʇaq buroʇa qalatti.

10 Yəxua həlḳḳə buyrup: — Mən silərgə: «Towlanglar» demigüqə nə towlimanglar, nə awazinglarni qiḳarmanglar, nə aoʇzinglardin ḥeqbir səzmu qiḳmisun; lekin silərgə «Towlanglar» degən künidə, xu qaoʇda towlanglar, — degənidi.
11 Xu tərikidə ular Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətürüp xəḥərni bir aylandi. Halayiḳ qedirgaḥḳa ḳaytip kelip, qedirgaḥta ḳondi.
12 Ətisi Yəxua tang səḥərdə ḳopti, kaḥinlarmu Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini yənə kətürdi;
13 Pərwərdigarning əḥdə sanduḳining aldida yəttə ḳoqḳar buroʇisini kətürgən yəttə kaḥin aldioʇa mengip tohtimay qelip mangatti; kaḥinlar mangoʇaq buroʇa qaloʇanda, ḳorallıḳ ləxkərlər

---

5:13 Mis. 23:23
5:14 «Yəxua yərgə düm yiḳilip səjdə ḳilip...» — heli roxənki, Yəxua bu zatni Hudaning süpitidə dəp bilip səjdə ḳiloʇanda, u zat uni tosmidi. Keyin *(6:2)* «Pərwərdigarning ḳoxunining Sərdari» boloʇan xu zat Pərwərdigardək səzləydu. Bu «Pərwərdigarning Pərixtisi» — Hudaning əzini axkarilixi bolup, yəni Məsiḥning Əzidin baxḳa ḥeqkim əməstur. «Yar.» 16:7ni wə izaḥatni kərüng.
5:14 Yar.18:1-3; Mis.23:20-22
5:15 Mis.3:5

ularning aldida mangdi, arkidin koоydioоuqi koxun əgixip mangdi.
14 Ikkinqi künimu ular xəhərning ətrapini bir ketim aylinip, yənə qedirgahka yenip kəldi. Ular altə küngiqə xundak kilip turdi.
15 Yəttinqi küni ular tang səhərdə kopup, ohxax haləttə yəttə ketim xəhərning ətrapini aylandi; pəkət xu künila ular xəhərning ətrapini yəttə ketim aylandi. 16 Yəttinqi ketim aylinip bolup, kahinlar buroоa qaloоanda Yəxua həlkkə: — Əmdi towlanglar! Qünki Pərwərdigar xəhərni silərgə tapxurup bərdi! 17 Lekin xəhər wə uning iqidiki barlik nərsilər Pərwərdigaroоa mutlək ataloоanlikі üqün silərgə «haram»dur; pəkət pahixə ayal Rahab bilən uning pütün əyidikilərla aman kalsun; qünki u biz əwətkən əlqilirimizni yoxurup koyoоanidi. 18 Lekin silər kandakla bolmisun «haram» dəp bekitilgən nərsilərdin özünglarni tartinglar; bolmisa, «haram» kilinoоan nərsilərdin elixinglar bilən özünglarni haram kilip, Israilning qedirgahinimu haram kilip uning üstigə apət qüxürisilər. 19 Əmma barlik altun-kümüx, mis wə təmürdin boloоan nərsilər bolsa Pərwərdigaroоa mukəddəs kilinsun; ular Pərwərdigarning həzinisigə kirgüzulsun, — dedi.
20 Xuning bilən həlk towlixip, kahinlar buroоa qaldi. Xundak boldiki, həlk buroоa awazini angliоinida intayin kattik towliwidi, sepil tegidin ərülüp qüxti; həlk uning üstidin ətüp, hərbiri əz aldioоa atlinip kirip, xəhərni ixoоal kildi. 21 Ular ər-ayal bolsun, keri-yax bolsun, koy-kala wə exəklər bolsun xəhər iqidiki həmmini kiliqlap yokatti.
22 Yəxua u zeminni qarlap kəlgən ikki adəmgə: — Silər u pahixə hotunning əyigə kirip, uningoоa bərgən kəsiminglar boyiqə uni wə uningoоa təwə boloоanlarning həmmisini elip qikinglar, dedi.
23 Xuning bilən ikki qarlioоuqi yax yigit kirip, Rahabni ata-anisi bilən kerindaxlirioоa koxup həmmə nərsiliri bilən elip qikti; ular uning barlik uruk-tuoоkanlirini elip kelip, ularni Israilning qedirgahining sirtioоa orunlaxturup koydi. 24 Halayik xəhərni wə xəhər iqidiki həmmə nərsilərni ot yekip kəydürüwətti. Pəkət altun-kümüx, mis wə təmürdin boloоan kaqa-kuqa əswablarni yioоip, Pərwərdigarning əyining həzinisigə əkirip koydi.
25 Lekin Yəxua pahixə ayal Rahabni, ata jəmətidikilərni wə uningoоa təwə boloоanlirining həmmisini tirik sakлap kaldi; u bügüngiqə Israil arisida turuwatidu; qünki u Yəxua Yerihoni qarlaxka əwətkən əlqilərni yoxurup koyoоanidi.
26 U qaoоda Yəxua agah-bexarət berip: — Bu Yeriho xəhirini kaytidin yasaxka kopkan kixi Pərwərdigarning aldida karoоix astida bolidu; u xəhərning ulini saloоanda tunji ooоlidin ayrilidu, xəhərning kowuklirini orunlaxturidioоan qaoоda kiqik ooоlidinmu ayrilidu, — dedi.
27 Pərwərdigar Yəxua bilən billə idi; uning nam-xəhriti pütkül zeminoоa kəng tarkaldi.

Akanning gunah kilip Israil üstigə apət qüxürüxi

7 1 Lekin Israil «haram» nərsilər üstidə itaətsizlik kildi; qünki Yəhuda kəbilisidin boloоan Zərahning əwrisi, Zabdining nəwrisi, Karmining ooоli Akan degən kixi haram dəp bekitilgən

---

6:13 «kahinlar mangoоaq buroоa qaloоanda, korallik ləxkərlər ularning aldida mangdi, arkidin koоydioоuqi koxun əgixip mangdi» — yaki «korallik adəmlər bolsa ularning aldida mangdi, arkidin koоydioоuqi koxun əgixip buroоa qaloоaq mangdi».
6:17 «Pərwərdigaroоa mutlək ataloоanlikі üqün silərgə haram bolidu» — «haram» ibraniy tilida «hərəm» *(yaki «hərəm»)*. Muxu ukum ibraniy tilida pəkət «Pərwərdigaroоa «hərəm» dəp atilidu» degən sözlər bilən ipadilinidu. Ibraniy tilida «hərəm» dəp bekitilgən hərbir nərsə adəttə mutlək halak kilinixi kerək *(24-ayətni kərüng)*. Lekin muxu ketim xəhərdin elinoоan metaldin yasaloоan nərsilər Pərwərdigarning yolida ixlitilixkə saklansun, dəp buyruloоanidi *(19-ayətni kərüng)*.
6:19 Qəl. 31:54
6:20 Ibr. 11:30
6:22 Yə. 2:14; Ibr. 11:31
6:26 «U qaoоda Yəxua agah-bexarət berip...» — baxka birhil tərjimisi: - «U qaoоda Yəxua kəsəm iqip...». Lekin bizningqə Yəxuaning sözi kəsəm əməs. **«...xəhərning kowuklirini orunlaxturidioоan qaoоda kiqik ooоlidinmu ayrilidu»** — bu bexarətning əməlgə axuruluxi «1Pad.» 16:34də hatirilinidu.
6:26 1Pad. 16:34

nərsilərdin alоqanidi. Buning bilən Pərwərdigarning oqəzipi Israilоqa qozоqaldi.
[2] Yəxua Yerihodin Bəyt-əlning xərq təripidiki Bəyt-Awənning yenida bоlоqan Ayi xəhirigə birnəqqə adəm əwətip ularоqa: — U yərgə qikip u zeminni qarlap kelinglar, dəp buyrudi. Xuning bilən u adəmlər qikip Ayi zeminini qarlap kəldi. [3] Ular qaytip kelip, Yəxuaоqa: — Həmmə həlqning u yərgə berixining hajiti yоq ikən, ikki-üq mingqə adəm bolsila Ayiоqa hujum qilip uni igiliyələydu; u yərdə olturuxluq kixilər az bоlоqaqqa, pütkül həlqni awarə qilip u yərgə əwətmigin, — dedi.
[4] Xuning bilən həlqtin üq mingqə kixi u yərgə qikti; lekin bular Ayining adəmliri aldidin qeqip ketixti. [5] Ayining adəmliri ulardin ottuz altiqə kixini urup əltürdi; qalоqanlarni sepil qowuqining aldidin Xebarimоqiqə qооqlap berip, u yərdiki dawanda ularni urup məоqlup kildi. Andin həlqning yüriki su bolup, qattiq sarasimgə qüxti. [6] Yəxua kiyimlirini yirtip, Israilning aqsaqalliri Pərwərdigarning əhdə sanduqining aldida yərgə düm yikilip, baxlirioqa topilarni qeqip, u yərdə kəq kirgüqə yetip kaldi. [7] Yəxua: — Ah, Rəb Pərwərdigar, sən bizni Amoriylarning qolioqa tapxurup halak kilix üqün, bu həlqni nemixqa Iordan dəryasining bu təripigə ətküzgənsən? Biz Iordan dəryasining u təripidə turiwərgən bolsaq boptikən! [8] Əy Rəbbim! Israil əz düxmənlirining aldidin burulup qaqqan yərdə mən nemimu deyələymən? [9] Kanaaniylar, xundaqla zeminda barlik turuwatqanlar buni anglisa bizni qapsiwelip yər yüzidin namimizni üzüp taxlaydu; xu qaoqda Sən uluo nam-xəhriting üqün nemilərni kilisən?! — dedi.
[10] Lekin Pərwərdigar Yəxuaоqa jawab berip mundaq dedi: — «Ornungdin qop! Nemixqa xundaq düm yatisən? [11] Israil gunah kildi! Ular yənə Mən ularоqa tapilioqan əhdəmgə hilaplik kilip, haram dəp bekitilgən nərsilərdin elip, ooqrilik kilip, aldamqilik kilip həm haram bekitilgənni əz mallirining arisioqa tikip qoydi. [12] Xunga Israillar düxmənlirining aldida tik turalmaydu; ular əzlirini «haram» kilip bekitip, mutlək yokitilixqa yüzləngəqkə, düxmənlirining aldidin burulup arkisioqa qaqidu. Əgər silər «haram» dəp bekitilgənni aranglardin tamamən yоq kilmisanglar, mundin keyin mən silər bilən billə bolmaymən.
[13] Əmdi sən turup həlqni pak-mukəddəs kilip ularоqa: — «Ətə üqün əzünglarni pak kilinglar; qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar xundaq dəydu: — Əy Israil, səndə «haram» dəp bekitilgən nərsə bardur; bu haram nərsini aranglardin yоq kilmioquqilik düxmənliringlarning aldida tik turalmaysilər. [14] Ətə səhərdə silər qəbilə boyiqə hazir kilinisilər; xundaq boliduki, Pərwərdigar bekitkən qəbilə jəmət-jəməti boyiqə birdin-birdin aldioqa kəlsun; Pərwərdigar bekitkən jəmət ailə-ailə boyiqə birdin-birdin hazir bolup aldioqa kəlsun; andin Pərwərdigar bekitkən ailidiki ərkəklər birdin-birdin aldioqa kelip hazir bolsun. [15] Xundaq boliduki, haram dəp bekitilgən nərsini əz yenida sakliоqan kixi tepiloqanda, Pərwərdigarning əhdisigə hilaplik kiloqanliki üqün həm xundakla Israil iqidə rəzillik sadir kiloqini üqün u wə uningoqa barlik təwə bоlоqanlar otta kəydürülsun, — dəydu», dəp eytkin».
[16] Yəxua ətisi tang səhərdə turup Israilni aldioqa yioqip, qəbilə-qəbilini hazir kiliwidi, Yəhuda qəbilisi bekitildi; [17] u Yəhudaning jəmətlirini hazir kiliwidi, Zarhiylar jəməti bekitildi. U Zarhiylar jəmətini ailə-ailə boyiqə aldioqa kəltürüwidi, Zabdi degən kixi bekitildi. [18] Zabdi əz ailisidiki ərkəklərni birdin-birdin hazir kiliwidi, Yəhuda qəbilisidin Zərahning əwladi, Zabdining nəwrisi, Karmining ooqli Akan bekitildi.
[19] Xuning bilən Yəxua Akanoqa: — Əy ooqlum, Israilning Hudasi Pərwərdigaroqa xan-xərəpni

7:1 Yə. 22:20; 1Tar. 2:7
7:5 «...kaloqanlarni sepil qowukining aldidin Xebarimoqiqə» — yaki «qaloqanlarni sepil qowukining aldidin «dəzlər» degən jayoqiqə».
7:14 «Pərwərdigar bekitkən qəbilə jəmət-jəməti boyiqə birdin-birdin aldioqa kəlsun...» — Huda qaysi yol bilən gunahkar qəbilini kərsətkənliki muxu yərdə ayan kilinmaydu; xübhisizki, kərsitix yoli qək taxlax yaki bax kahin kətürgən «urim wə tummim» arkilik boloqan bolsa kerək.
7:17 «Zarhiylar jəməti» — yaki «Zarhiylar». «Zarhiylar» degən «Zərahlar»ning baxqa bir xəkli *(1:7ni kərüng)*.
7:18 «Zərahning əwladi» — ibraniy tilida «Zərahning ooqli».

ḳayturup berip, Uning ḥərmiti üqün ḳiloɣanliringni iḳrar ḳiloɣin; məndin ḥeqnemini yoxurmay, ḳiloɣiningning ḥəmmisini manga eytḳin, dedi.
20 Aḳan Yəxuaoɣa jawab berip: — Mən dərwəḳə Israilning Hudasi Pərwərdigar aldida gunaḥ ḳilip, mundaḳ-mundaḳ ḳildim: 21 mən oljining arisidin Xinarda qiḳḳan qiraylıḳ bir tonoɣa, ikki yüz xəkəl kümüx, əllik xəkəl eoɣirliḳtiki altun tahtioɣa kəzüm ḳizirip ularni eliwaldim. Mana, bu nərsilərni qedirimning otturisidiki yərgə kəmüp ḳoydum, kümüx ularning astida, — dedi.
22 Xularni dewidi, Yəxua əlqilərni əwətti, ular qediroɣa yügürüp bardi wə mana, nərsilər dərwəḳə qedirda yoxurukluḳ bolup, kümüx bularning astida idi. 23 Ular bu nərsilərni qedirdin elip qiḳip Yəxuaoɣa, xundaḳla barliḳ Israillarning ḳexioɣa kəltürüp, Pərwərdigarning aldioɣa ḳoydi. 24 Andin Yəxua bilən pütkül Israil jamaiti ḳopup Zərahning ooɣli Aḳanni, kümüx, ton wə altun tahta bilən ḳoxup, uning ooɣulliri bilən ḳizlirini, uyliri bilən exəkliri, ḳoyliri, qediri bilən barliḳ təwəliklirini elip Aḳor jiloɣisioɣa kəltürdi.
25 Yəxua Aḳanoɣa: — Sən beximizoɣa ḳanqilik apət kəltürdüng! Mana, bügün Pərwərdigar sening üstünggə apət kəltüridu, — dedi. Andin pütkül Israil jamaiti uni qalma-kesək ḳilip əltürdi. Ular ailisidikilərnimu qalma-kesək ḳilip əltürgəndin keyin, ḥəmmini otta kəydürüwətti. 26 Andin halayiḳ bir qong dəwə taxni uning üstigə dəwiləp ḳoydi. Bügüngə ḳədər u u yərdə turmaḳta. Buning bilən Pərwərdigarning oɣəzipi yandi. Xuning bilən xu yərgə «Apət jiloɣisi» «(Aḳor jiloɣisi)» dəp nam ḳoyuldi wə bu küngiqə xundaḳ atalmaḳta.

Israilning Ayi xəḥiri üstidin oɣəlibə ḳilixi

8 1 Pərwərdigar Yəxuaoɣa: — Sən ḥeq ḳorḳma, ḥəm ḥodukmioɣin. Turup, barliḳ jəngqilərni əzüng bilən elip, Ayi xəḥirigə qiḳḳin. Mana, Mən Ayining padixaḥi, həlḳi, xəḥiri wə zeminini ḳoxup sening ḳolungoɣa tapxurdum. 2 Sən Yeriho bilən uning padixaḥioɣa ḳandaḳ ḳiloɣan bolsang Ayi xəḥiri bilən uning padixaḥioɣimu xundaḳ ḳilisən. Pəḳət silər bu ḳetim xəḥərdin olja wə qarpaylarni alsanglar bolidu. Əmdi sən xəḥərning kəyni təripigə ḥujum ḳilixḳa pistirma ḳoyoɣin, — dedi.

3 Xuning bilən, Yəxua bilən ḥəmmə jəngqilər ḳozoɣilip, Ayioɣa ḥujum ḳilixḳa qiḳti. Yəxua ottuz ming batur jəngqini iloɣap keqidə ularni mangdurdi 4 wə uloɣa mundaḳ tapilidi: — «Silər agaḥ bolup, xəḥərdin bək neri kətməy xəḥərning kəynidə məkünüp turup, ḥəmminglar bəktürmə ḥujumoɣa təyyar turunglar. 5 Mən əzüm bilən ḳaloɣan ḥəmmə kixilərni elip xəḥərgə yeḳin barimən; xundaḳ boliduki, ular baldurḳidək aldimizoɣa qiḳip ḥujum ḳiloɣanda, biz ularning aldidin ḳaqimiz; 6 ular jəzmən bizning kəynimizdin ḳooɣlaydu; ular: «Israillar baldurḳidək aldimizdin ḳeqip kətti» dəp oylaydu, biz ularni azdurup xəḥərdin yiraḳ elip qiḳimiz. Xuning üqün biz ularning aldidin ḳaqimiz. 7 U waḳitta silər bəktürmidin ḳopup qiḳip, xəḥərni ixoɣal ḳilinglar; qünki Pərwərdigar Hudayinglar bu xəḥərni silərning ḳolunglaroɣa tapxuridu. 8 Xəḥərni ixoɣal ḳiloɣandin keyin Pərwərdigarning tapilioɣini boyiqə u xəḥərni ot yeḳip kəydürüwetinglar. Mana, mən silərgə əmr bərdim».

7:19 «Pərwərdigaroɣa xan-xərəpni ḳayturup berip Uning ḥərmiti üqün ḳiloɣanliringni iḳrar ḳiloɣin» — Aḳanning ḳiloɣanlirini iḳrar ḳiloɣinining əzi Hudaoɣa xan-xərəpni ḳayturuxni bolidu, qünki bu ix Hudaning ḥəmmə ixtin həwərdar boloɣinini halayiḳ aldida kərsitidioɣan ixtur.
7:21 «Xinar» — Babilning baxḳa bir namidur.
7:25 «...Israil jamaiti *Aḳanni* qalma-kesək ḳilip əltürdi. Ular ailisidikilərnimu qalma-kesək ḳilip əltürgən...» — Aḳanning ailisidikilər qalma-kesək ḳilindi; qünki ailisidikilər uning gunaḥini kərüp turup uning tooɣruluḳ jim turoɣaqḳa, uningoɣa xerik bolup ḳaloɣan.
7:26 «Apət jiloɣisi» — ibraniy tilida «Aḳor jiloɣisi».
8:1 Ḳan. 1:21; 7:18
8:2 Ḳan. 20:14; Yə. 6:21

Yəxua pəyƣəmbərning Ƙanaanning jənubiy təripidiki ħərbiy yürüxliri

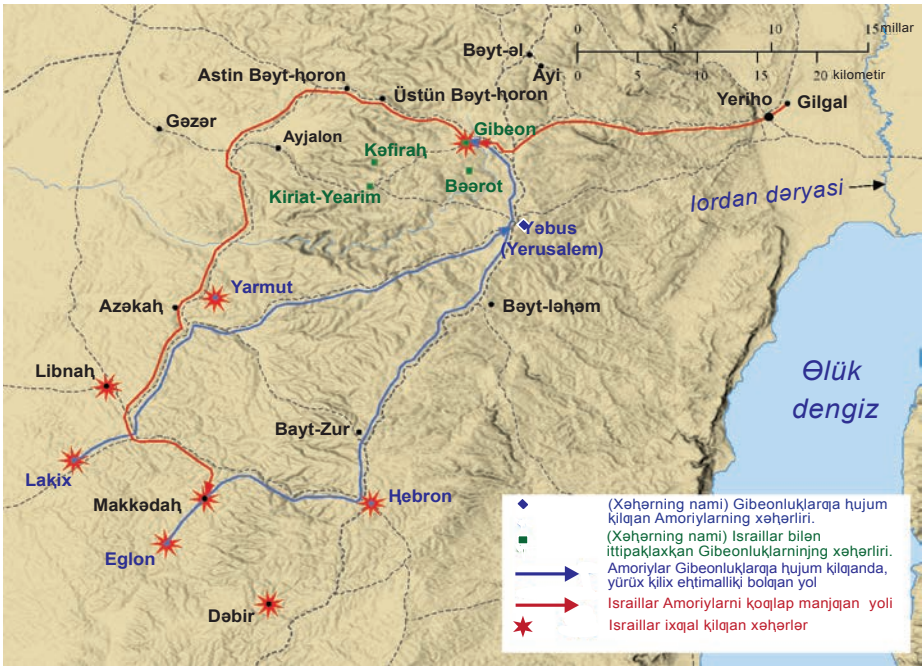

9 Yəxua ularni yoloƣa saldi, ular berip Bəyt-əl bilən Ayining otturisida, Ayining oƣərb təripidə bəktürmə selip marap olturdi. Yəxua bolsa u keqisi həlƙning arisida ƙondi. 10 Ətisi səħər Yəxua ƙopup, həlƙni yioƣip təkxürdi; andin u Israilning aƙsaƙalliri bilən billə həlƙning aldida Ayioƣa ƙarxi mangdi. 11 Uning bilən billə boloƣan ħəmmə jəngqilərmu uning bilən qiƙip, xəħərning aldioƣa yeƙin berip, Ayining ximal təripidə qedir tikti. Ular qüxkən jay bilən Ayining otturisida bir jiloƣa bar idi. 12 Yəxua bəx mingƣə adəmni tallap elip berip, Bəyt-əl bilən Ayining otturisida, xəħərning oƣərb təripidə bəktürmə turoƣuzoƣanidi. 13 Xundaƙ ƙilip, barliƙ həlƙ, yəni xəħərning ximal təripidiki bargaħtiki ƙoxun bilən oƣərb təripidiki pistirma ƙoxun orunlaxturup bəlündi. Xu keqisi Yəxua əzi jiloƣining otturisioƣa qüxti. 14 Ayining padixaħi xu əħwalni kərdi wə xəħərdikilər aldirap səħər ƙopuxti; padixaħ bilən barliƙ həlƙi Israil bilən soƙuxux üqün bəlgiləngən waƙitta Arabaħ tüzləngliƙigə qiƙti. Lekin padixaħning xəħərning kəynidiki pistirma ƙoxundin həwiri yoƙ idi. 15 Yəxua bilən barliƙ Israil bolsa əzlirini ulardin yengilgəngə selip, qəl tərəpkə ƙaqti. 16 Xəħərdə bar həlƙning ħəmmisi ularni ƙooƣlaxƙa qaƙirildi; ular kelip Yəxuani ƙooƣlioƣanda, ular azdurulup xəħərdin yiraƙ ƙilindi. 17 Ayi bilən Bəyt-əlning iqidə Israilni ƙooƣlaxƙa qiƙmioƣan ħeqbir ər kixi ƙalmidi; ular xəħərni oquƙ ƙoyup, ħəmmisi Israilni ƙooƣlap qiƙip kətti.

18 U waƙitta Pərwərdigar Yəxuaoƣa: — Ƙolungdiki nəyzini Ayioƣa ƙaritip uzatƙin; qünki Mən uni sening ƙolungoƣa tapxurdum, — dewidi, Yəxua ƙolidiki nəyzini xəħərgə ƙaritip uzatti. 19 U ƙolidiki nəyzini uzatƙan ħaman pistirmida yatƙanlar jayidin tezla qiƙip, yügürginiqə xəħərgə etilip kirip, uni ixoƣal ƙilip xuan ot yeƙip kəydürüwətti.

8:14 «bəlgiləngən waƙitta» — bəlkim Bəyt-Əldikilər bilən pütüxkən məlum bir waƙit boluxi mumkin *(17-ayətni kərüng)*. Baxƙa birhil tərjimisi «bəlgiləngən jayda».

[20] Ayining adəmliri burulup ḳariwidi, mana xəḥərdin asman-pələk ərləwatḳan tütünni kərdi, ya u yaḳḳa ya bu yaḳḳa ḳaqayli desə, ḥeq ḥali ḳalmioɣanidi; qəl tərəpkə ḳaqḳan Israillar burulup əzlirini ḳooɣlap keliwatḳanlaroɣa ḥujum ḳildi. [21] Yəxua bilən barliḳ Israil pistirma ḳoxunning xəḥərni elip boloɣanliḳini, xundaḳla xəḥərdin tütünning ərləp qiḳḳinini kərüp, yenip kelip, Ayining adəmlirini əltürgili turdi. [22] Xuning bilən bir waḳitta xəḥərni aloɣanlarmu xəḥərdin qiḳip ularoɣa ḥujum ḳildi. Xuning bilən ular Israillarning otturisida, bəziliri bu tərəptin, bəziliri u tərəptin ḳapsilip ḳaldi. Israillar ularning ḥeqbirini ḳoymay, ḥəmmisini əltürüwətti.
[23] Ular Ayining padixaḥini tirik tutup, Yəxuaning aldioɣa elip bardi. [24] Israil dalada uqrioɣan barliḳ Ayiliḳlarni, yəni əzlirini qəlgiqə ḳooɣlap kəlgənlərni ḳirip yoḳatḳandin keyin (ularning ḥəmmisi ḳiliqlinip yoḳitiloɣanidi), barliḳ Israil Ayioɣa yenip kelip, u yərdikilərni ḳiliqlap əltürdi. [25] Xundaḳ boldiki, xu künidə əltürülgən ər-ayallar, yəni Ayiliḳlarning ḥəmmisi on ikki ming adəm idi. [26] Qünki Yəxua Ayida turuwatḳan ḥəmmə adəm yoḳitilmioɣuqə ḳolidiki uzutup turoɣan nəyzisini yioɣmioɣanidi. [27] Ḥalbuki, Pərwərdigarning Yəxuaoɣa buyruoɣan səzi boyiqə Israillar xəḥərdiki qarpay bilən oljini əzliri üqün aldi. [28] Andin Yəxua Ayi xəḥirini kəydürüp, uni əbədgiqə Harabilik dəwisigə aylanduruwətti; taki bügüngiqə u xundaḳ turmaḳta.
[29] Ayining padixaḥini bolsa, u bir dərəḥḳə asturup, u yərdə kəqkiqə turoɣuzdi. Kün patḳanda Yəxua əmr ḳiliwidi, kixilər uning əlükini dərəḥtin qüxürüp, uni xəḥərning ḳowuḳining aldioɣa taxlap, üstigə qong bir dəwə taxni dəwiliwətti; bu tax dəwisi bügüngiqə turmaḳta.

Israilning əzlirini Pərwərdigarning əḥdisigə ḳaytidin baoɣlixi

[30] Andin Yəxua Ebal teoɣida Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa ḳurbangaḥ yasidi. [31] Pərwərdigarning ḳuli Musaning Israiloɣa buyruoɣini boyiqə, Musaoɣa nazil ḳilinoɣan ḳanun kitabida pütülgəndək, ḳurbangaḥ ḥeqbir təmür əswab təgküzülmigən pütün taxlardin yasaloɣanidi. Uning üstidə həlḳ Pərwərdigaroɣa atap kəydürmə ḳurbanliḳlar wə inaḳlik ḳurbanliḳliri sunup turdi. [32] Xu yərdə Yəxua uning taxlirining üstigə pütkül Israilning aldida Musa pütkən ḳanunni kəqürüp pütüp ḳoydi. [33] Andin pütkül Israil həlḳi, ularning aḳsaḳalliri, əməldarliri bilən ḥakimliri, məyli musapirlar bolsun yaki ularning arisida tuoɣuloɣanlar bolsun, ḥəmmisi Pərwərdigarning əḥdə sanduḳining ikki təripidə, əḥdə sanduḳini kətürgən kaḥinlar boloɣan Lawiylarning aldida ərə turdi; Pərwərdigarning ḳuli Musaning dəsləptə buyruoɣini boyiqə, Israillarning bəht-bərikitini tiləxkə həlḳning yerimi Gərizim teoɣi aldida, yənə bir yerimi Ebal teoɣi aldida turdi.
[34] Andin Yəxua ḳanun kitabida pütülgənning ḥəmmisigə muwapiḳ ḳanundiki ḥəmmə səzlərni, jümlidin bəht-bərikət səzliri wə lənət səzlirini oḳup bərdi. [35] Yəxua bularni pütkül Israil jamaitigə, jümlidin ayallar, balilar wə ularning arisida turuwatḳan musapirlaroɣa oḳup bərdi; Musaning barliḳ buyruoɣanliridin ḥeqbir səzni ḳaldurmidi.

Gibeonluḳlarning Israilni aldap ḳoyuxi

9 [1] Əmdi xundaḳ boldiki, Iordan dəryasining oɣərb təripidiki, yəni taoɣliḳ rayondiki, Xəfəlaḥ oymanliḳidiki, Uluoɣ Dengiz boyidiki, Liwanning uduliorɣiqə sozuloɣan barliḳ

8:22 Ḳan. 7:2
8:27 Qəl. 31:22, 26; Yə. 8:2
8:29 Ḳan. 21:22, 23
8:31 Mis. 20:25; Ḳan. 27:4
8:32 Ḳan. 27:3
8:33 **«Andin pütkül Israil həlḳi... ḥəmmisi ... kaḥinlar boloɣan Lawiylarning aldida ərə turdi; ... həlḳning yerimi Gərizim teoɣi aldida, yənə bir yerimi Ebal teoɣi aldida turdi»** — bu ixni Huda ilgiri Israiloɣa bekitkən *(«Ḳan.» 11:29 wə 27-28-bablarni kərüng)*.
8:35 Ḳan. 31:11

yurtlardiki padixahlar wə xuningdək Ḥittiylar, Amoriylar, Kanaaniylar, Pərizziylər, Ḥiwiylar, Yəbusiylarning padixahliri bu ixtin həwər tapkanda, [2] ḥəmmisi bir bolup Yəxua bilən Israilogа karxi jəng kilogili ittipaklaxti.
[3] Əmma Gibeon ahaliliri Yəxuaning Yeriho bilən Ayiogа nemə kilogինini angliogанda, [4] ular ḥiylə-mikir ixlitip, əzlirini uzun səpərdə bologandək kərsitip, exəklərgə kona taogar-hurjun bilən kona, yirtik-yamak xarab tulumlirini artip, [5] putlirioga yamak qüxkən kona kəxlərni kiyip, kona jul-jul eginlərni üstigə oriogan idi; ular səpərgə alogan nanlarning ḥəmmisi pahtilixip kurup kə tkənidi. [6] Ular Gilgal qedirgaḥioga berip Yəxuaning kexioga kirip uning bilən Israillarogа: — Biz yirak yurttin kəlduk; biz bilən əḥdə tüzsənglar, dedi.
[7] Lekin Israillar Ḥiwiylarogа jawab berip: — Silər bizning arimizda turuwatkan muxu yərliklər boluxunglar mumkin; undakta biz silər bilən kandakmu əḥdə tüzimiz? — dedi.
[8] Ular Yəxuaogа: — Biz sening kulliringmiz, dedi. Yəxua ulardin: — Silər kim, kəyərdin kəldinglar? — dəp soridi.
[9] Ular uningogа jawab berip: — Sening kulliring bolsa Pərwərdigar Hudayingning namini angliogանliki üqün nahayiti yirak yurttin kəldi. Qünki biz Uning nam-xəḥritini wə Uning Misirda kilogan ḥəmmə ixlirini, [10] xundakla Uning Iordanning u təripidiki Amoriylarning ikki padixahi, yəni Ḥəxbonning padixahi Sihon bilən Axtarotta turukluk Baxanning padixahi Ogka nemə kilogինini angliduk. [11] Xunga akşakallirimiz bilən yurtta turoguqi ḥəmmə həlk bizgə səz kilip: — Kolunglarogа səpərgə lazimlik ozuk-tülük elip, berip Israillar bilən kərüxüp ularogа: «Biz silərning kullukunglarda bolimiz; xunga biz bilən əḥdə tüzünglar», dənglar, dəp bizni əwətti. [12] Silərning kexinglarogа karap yologа qikkan künidə biz səpirimiz üqün əyimizdin alogan nan issik idi, mana ḥazir u kurup, pahtilixip ketiptu. [13] Bu xarab tulumliri bolsa xarab kaqilioganda yengi idi, mana əmdi yirtilip ketiptu. Biz kiygən bu kiyimlər wə kəxlər səpərning intayin uzunlukidin konirap kətti, — dedi.
[14] Xuning bilən Israillar ularning ozuk-tülükidin azrak aldi, lekin Pərwərdigardin yol sorimidi.
[15] Xundak kilip, Yəxua ular bilən sülḥi tüzüp, ularni tirik koyuxka ular bilən əḥd baoglidi; jamaət əmirlirimu ularogа kəsəm kilip bərdi.
[16] Ular əḥdə baoglixip üq kündin keyin, bu həlkning əzlirigə koxna ikənlikini, əzlirining arisida olturuxluk ikənliki ularogа məlum boldi. [17] Israillar səpirini dawamlaxturup üqinqi küni ularning xəḥərlirigə yetip kəldi; ularning xəḥərliri Gibeon, Kəfirah, Bəərot bilən Kiriat-Yearim idi. [18] Jamaətning əmirliri ilgiri Israilning Hudasi Pərwərdigarning nami bilən ularogа kəsəm kilogan bologaqka, Israillar ularogа ḥujum kilmidi. Buning bilən pütkül jamaət əmirlər üstidin ogotuldaxkili turdi. [19] Lekin əmirlərning ḥəmmisi pütkül jamaətkə: — Biz ularogа Israilning Hudasi Pərwərdigarning nami bilən kəsəm kilip bərgəqkə, ularogа kol təgküzəlməymiz. [20] Biz ularogа kilogan kəsəmimiz tüpəylidin, üstimizgə ogəzəp qüxməsliki üqün ularni tirik kalduruxmiz kerək; ularogа xundak kilmisak bolmaydu, dedi. [21] Andin əmirlər jamaətkə yənə: — Ularni tirik koyunglar; ḥalbuki, ular pütkül jamaət üqün otun yaroguqi wə su toxuoguqilar bolidu, dedi. Bu ix əmirlər jamaətkə degəndək boldi.
[22] U wakitta Yəxua ularni qakirip ularogа: — Silər arimizdiki yərliklər turup, nemixka biz yiraktin kəlduk, dəp bizni aldidinglar? [23] Buning üqün silər əmdi lənətkə kelip, aranglarda Hudayimning əyi üqün otun yaridiogan wə su toxuydiogan kul boluxtin birər adəmmu mustəsna bolmaydu,

9:1 «Uluo dengiz» — ḥazirki «Ottura Dengiz»dur.
9:4 «əzlirini uzun səpərdə bologandək kərsitip...» — yaki «əzlirini əlqilər kilip kərsətkən,...» yaki «birmunqə ozuk-tülük təyyarliogan,...».
9:5 «səpərgə alogan nanlar... kurup kətkənidi» — yaki «səpərgə alogan nanlar... uwilip kətkənidi».
9:10 Qəl. 21:24, 33; Kan. 1:4
9:14 «ularning ozuk-tülükidin azrak aldi» — bəlkim ularning səzliri rast-yalogանliкini bilix üqün ozuk-tülüktin azrak elip tetip bakkan boluxi mumkin.

— dedi.
24 Xuning bilən ular Yəxuaoƣa jawab berip: — Pərwərdigar Hudayingning Өz ķuli boloƣan
Musaoƣa əmr ķilip, barlıķ zeminni silərgə berixkə, xundaķla zeminda turuwatķanlarning
ħəmmisini aldinglardin yoķitixķa wədə ķiloƣanliķi ķulliring boloƣan peķirlaroƣa enik məlum
ķilindi; xunga biz silərning tüpəylinglardin jenimizdin jəzmən ayrilip ķalimiz dəp wəħimigə
qüxüp, bu ixni ķilip salduķ. 25 Əmdi biz ķolungoƣa qüxtuķ; nəziringgə nemə yahxi wə durus
kərünsə xuni ķiloƣin, — dedi.

26 Yəxua ənə xundaķ ķilix bilən ularni Israilning ķolidin ķutķuzdi; Israillar ularni əltürmidi.
27 Lekin xu küni Yəxua Pərwərdigar tallaydioƣan jayda jamaət üqün wə Pərwərdigarning
ķurbangaħi üqün ularni otun yaroƣuqilar wə su toxuoƣuqilar dəp bekitti. Ular bügüngə ķədər
xundaķ ķilip kəlməktə.

Amoriylarning ittipaķdax ķoxunning üstidin oƣalib kelixi — ajayib bir məjizə

10 1 Xundaķ boldiki, Yerusalemning padixaħi Adoni-zədək Yəxuaning Ayi xəħirini ixoƣal
ķilip, uni mutləķ yoķatķanliķini, Yeriho bilən uning padixaħioƣa ķiloƣinidək, Ayi bilən
uning padixaħioƣimu xundaķ ķiloƣinini, Gibeonda olturoƣuqilarning Israil bilən sülħ tüzüp,
ularning arisida turuwatķanliķini anglap, 2 u wə həlķi ķattiķ ķorķti; qünki Gibeon bolsa Ayidin
qong xəħər bolup, paytəht xəħərliridək idi; uning ħəmmə adəmliri tolimu batur palwanlar
idi. 3 Xuning bilən Yerusalemning padixaħi Adoni-zədək Ħebronning padixaħi Ħoħam,
Yarmutning padixaħi Piram, Laķixning padixaħi Yafiya wə Əglonning padixaħi Dəbirgə həwər
əwətip: — 4 Mening yenimoƣa kelip Gibeonlaroƣa ħujum ķiliximiz üqün manga mədət beringlar;
qünki ular bolsa Yəxua wə Israillar bilən sülħ tüzüwaldi, — dedi.
5 Xundaķ ķilip Amoriylarning bəx padixaħi, yəni Yerusalemning padixaħi, Ħebronning
padixaħi, Yarmutning padixaħi, Laķixning padixaħi wə Əglonning padixaħi — ular өzliri barlıķ
ķoxunliri bilən billə qiķip, Gibeonning udulida bargaħ tikip, uningoƣa ħujum ķildi.
6 Buning bilən Gibeonluķlar Gilgaldiki qedirgaħķa, Yəxuaning ķexioƣa adəm əwətip: — Sən өz
ķulliringni taxliwətməy, dərħal ķeximizoƣa kelip mədət berip, bizni ķutķuzoƣin; qünki taoƣlıķ
rayonda olturuxluķ Amoriylarning barlıķ padixaħliri birlixip bizgə ħujum ķildi, — dedi.
7 Buni anglap Yəxua barlıķ jəngqilərni, yəni ħəmmə batur palwanlarni elip Gilgaldin yoloƣa
qiķti. 8 Pərwərdigar Yəxuaoƣa: — Ulardin ķorķmioƣin; qünki Mən ularni sening ķolungoƣa
tapxurdum, ularning ħeqbiri aldingda put tirəp turalmaydu, — dedi.
9 Yəxua Gilgaldin qiķip pütün keqə mengip ularning üstigə tuyuķsiz qüxti. 10 Pərwərdigar ularni
Israilning aldida tiripirən ķildi, Yəxua ularni Gibeonda ķattiķ məoƣlup ķilip ķirip, Bəyt-Ħoronoƣa
qiķidioƣan dawan yolida ķooƣlap, Azikaħ bilən Makkədaħķiqə sürüp-toķay ķildi. 11 Ular Israildin
ķeqip, Bəyt-Ħoronning dawanidin qüxüwatķanda, Pərwərdigar taki ular Azikaħķa yətküqə as-
mandin ularning üstigə qong-qong məldür-taxlarni yaoƣdurdi. Ular əldi; muxu məldürlər bilən
əltürülgənlər Israillar ķiliqlap əltürgənlərdin kəp idi.
12 Andin Yəxua Pərwərdigaroƣa səz ķildi, — yəni Pərwərdigar Amoriylarni Israilning aldioƣa
tapxuroƣan künidə u Israilning kəz aldida Pərwərdigaroƣa mundaķ dedi: — «əy ķuyax, Gibeon
üstidə tohtap tur! Əy ay, Ayjalon jiloƣisi üstidə tohtap tur!»
13 Xuni dewidi, həlķ düxmənlərdin intiķam elip boloƣuqilik ķuyax mangmay tohtap turdi, aymu

9:24 Ķan. 7:1, 2
10:1 **«Yerusalemning padixaħi Adoni-zədək»** — oķurmənlərgə enikki, xu qaoƣda Yerusalem xəħiri tehi Israillaroƣa təwə əməs.
10:1 Yə. 6:15; 9:15
10:6 **«sən өz ķulliringni taxliwətməy,...»** — ibraniy tilida «ķolungni ķulliringdin elip kətmigəy,...».

tohtap turdi. Bu wəkə Yaxarning kitabida pütülgən əməsmidi? Ⱪuyax təhminən pütün bir kün asmanning otturisida tohtap olturuxⱪa aldirimidi. 14 Pərwərdigar bir insanning nidasiоɣa ⱪulaⱪ saloɣan xundaⱪ bir kün ilgiri bolup baⱪmiоɣan wə keyinmu bolup baⱪmidi; qünki Pərwərdigar Israil üqün jəng ⱪildi.
15 Andin Yəxua bilən pütkül Israil Gilgaldiki qedirgaһⱪa yenip kəldi. 16 Əmma u bəx padixaһ bolsa ⱪeqip Makkədaһtiki oɣaroɣa yoxurunuwaldi.
17 Xuning bilən birsi Yəxuaоɣa məlum ⱪilip: — U bəx padixaһ tepildi; ular Makkədaһtiki oɣaroɣa yoxurunuwaptu, dedi. 18 Yəxua: — Undaⱪ bolsa oɣarning aoɳziоɣa qong-qong taxlarni yumilitip ⱪoyunglar, andin uning aldida adəmlərni kəzətkə ⱪoyunglar. 19 Lekin silər tohtap ⱪalmay düxmənliringlarni ⱪooⱪlap kəynidə ⱪaloɣanlarni ⱪiringlar; ularni əz xəһərlirigə kirgüzmənglar, qunki Pərwərdigar Hudayinglar ularni ⱪolunglaroɣa tapxurup bərdi, — dedi.
20 Andin xundaⱪ boldiki, Yəxua bilən Israillar bularni ⱪirip ⱪattiⱪ məoⱪlup ⱪilip yoⱪatti; lekin ⱪeqip ⱪutuloɣan bir ⱪalduⱪ mustəһkəm xəһərlirigə kiriwaldi. 21 Andin barliⱪ həlⱪ Makkədaһtiki qedirgaһⱪa, Yəxuaning ⱪexioɣa tinq-salamət yenip kəldi. Ḫeqkim Israillaroɣa ⱪarxi eoɳiz eqixⱪa jür’ət ⱪilalmidi.
22 Yəxua: — Oɣarning aoɳzini eqip, u bəx padixaһni oɣardin qiⱪirip mening ⱪeximoɣa elip kelinglar, — dedi.
23 Ular xundaⱪ ⱪilip bəx padixaһni, yəni Yerusalemning padixaһi, Ḫebronning padixaһi, Yarmutning padixaһi, Laⱪixning padixaһi wə Əglonning padixaһini oɣardin qiⱪirip uning ⱪexioɣa elip kəldi. 24 U padixaһlar Yəxuaning ⱪexioɣa kəltürülgəndə, Yəxua Israilning һəmmə adəmlirini qaⱪirip, əzi bilən jənggə qiⱪⱪan ləxkər sərdarlirioɣa: — Kelip putliringlarni bu padixaһlarning gədinigə ⱪoyunglar, — dedi. Xundaⱪ dewidi, ular kelip putlirini ularning gədənlirigə ⱪoydi. 25 Andin Yəxua ularoɣa: — Ⱪorⱪmanglar wə ḫeq ḫoduⱪmanglar, kəysər wə oɣəyrətlik bolunglar; qünki Pərwərdigar silər ḫujum ⱪiloɣan barliⱪ düxmənliringlaroɣa xundaⱪ ixni ⱪilidu, — dedi.
26 Andin Yəxua padixaһlarni ⱪiliqlap əltürüp, jəsətlirini bəx dərəһkə esip ⱪoydi; ular dərəһlərning üstidə kəqkiqə esiⱪlik turdi. 27 Kün patⱪanda Yəxuaning buyruⱪi bilən kixilər əlüklərni dərəһlərdin qüxürüp, ular ilgiri yoxurunoɣan oɣaroɣa taxlap, oɣarning aoɳzioɣa qong-qong taxlarni ⱪoyup ⱪoydi. Bu taxlar taki bükünggə ⱪədər xu yərdə turmaⱪta.

Zeminning jənubiy təripidə urux ⱪilix

28 U küni Yəxua Makkədaһni ixoɣal ⱪilip, uning padixaһi bilən xəһiridiki ḫəmmə həlⱪning birinimu ⱪoymay ⱪiliqlap mutləⱪ yoⱪatti; u Yerihoning padixaһioɣa ⱪiloɣinidək Makkədaһning padixaһioɣimu xundaⱪ ⱪildi.
29 Andin Yəxua bilən barliⱪ Israillar Makkədaһtin qiⱪip, Libnaһⱪa berip Libnaһ xəһirigə ḫujum ⱪildi. 30 Pərwərdigar unimu padixaһi bilən ⱪoxup Israilning ⱪolioɣa tapxurup bərdi; Yəxua uni ⱪiliq bilən urup, xəһiridiki ḫəmmə həlⱪning birinimu ⱪoymay ⱪiliqlap əltürdi; u Yerihoning padixaһioɣa ⱪiloɣinidək uning padixaһioɣimu xundaⱪ ⱪildi.
31 Andin Yəxua bilən barliⱪ Israil Libnaһdin qiⱪip, Laⱪixⱪa berip, uni ⱪamal ⱪilip uningoɣa ḫujum ⱪildi. 32 Pərwərdigar Laⱪixni Israilning ⱪolioɣa tapxurdi; ular ikkinqi künila uni ⱪiliq bilən elip, dəl Libnaһⱪa ⱪiloɣinidək, xəһiridiki həlⱪning birinimu ⱪoymay ⱪiliqlap əltürdi.
33 U waⱪitta Gəzərning padixaһi Ḫoram Laⱪix xəһirigə mədət berix üqün qiⱪip kəldi; lekin Yəxua uni barliⱪ adəmliri bilən ⱪoxup urup, ulardin ḫeqkimni tirik ⱪoymay əltürdi.

10:13 «Yaxarning kitabi» — yaki «Adalətpərwər kixining kitabi». Bu kitab Təwratta tepilmaydu; «2Sam.» 1:18dimu tiloɣa elinidu.
10:21 «....ⱪarxi eoɳiz eqixⱪa jür’ət ⱪilalmidi» — yaki «...təһdit selixⱪa jür’ət ⱪilalmidi».
10:26 Ⱪan. 21:23; Yə. 8:29

34 Andin Yəxua bilən barlik Israil Lakixtin qikip, əglonoɣa berip uni ɣamal kilip, u xəhərgə hujum kildi. 35 Ular xu küni xəhərni elip, uningdiki adəmlərni kiliqlidi; xu küni Yəxua xəhərdiki barlik kixilərni təltəküs yokatti; u dəl Lakixka kiloɣinidək, ularoɣimu xundak kildi. 36 Andin Yəxua bilən Israilning hammisi əglondin qikip Hebronoɣa berip, u xəhərgə hujum kildi. 37 Ular uni elip, dəl əglonda kiloɣandək uning padixahini kiliqlap, uningoɣa karaxlik hammə yeza-kəntlirini elip, ularning iqidə olturuxluk hammə adəmning heqbirini koymay kiliqlap yokatti. Yəxua xəhərni wə iqidiki barlik adəmlərni mutlək yokatti.
38 Andin Yəxua bilən barlik Israillar Dəbirgə berip, u xəhərgə hujum kildi. 39 U xəhərni elip wə uningoɣa karaxlik hammə yeza-kəntlirini kiliq bilən urup, padixahini tutup, bulardiki barlik adəmlərning heqbirini koymay təltəküs yokatti. Yəxua Hebronoɣa kiloɣinidək, Libnahka wə uning padixahioɣa kiloɣinidək, Dəbir bilən uning padixahioɣimu xundak kildi.
40 Bu tərikidə Yəxua xu pütün yurtni, yəni taoɣlik rayonni, jənubiy Nəgəw yurtini, Xəfəlah oymanlikini, dawandiki yurtlarni hujum kilip elip, hammə yurtni ixoɣal kilip barlik padixahliri bilən məoɣlup kildi. Israilning Hudasi Pərwərdigar buyruoɣinidək, u heqkimni koymay, bəlki nəpəsi barlarning hammisini mutlək yokatti. 41 Yəxua Kadəx-Barneadin tartip Gazaoɣiqə boloɣan yurtlarni, xuningdək Goxənning pütkül yurtini taki Gibeonoɣiqimu hujum bilən aldi.
42 Bu ketimki uruxta Yəxua bu padixahlarni məoɣlup kilip, ularning zeminini igilidi. Qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar Israil tərəptə turup jəng kildi.
43 Andin Yəxua bilən barlik Israil Gilgaldiki qedirgahka yenip kəldi.

Ximaliy ittipakdax əllər bilən urux kilix

11 1 Əmma Hazorning padixahi Yabin bularni anglap Madonning padixahi Yobab bilən Ximronning padixahi wə Aksafning padixahioɣa adəm əwətti, 2 xundakla ximaldiki taoɣlik rayondiki padixahlaroɣa, Kinnərotning jənubidiki tüzlənglik, oymanlik wə oɣərbtiki Dor egizlikidiki hammə padixahlaroɣa əlqi əwətti; 3 U yənə xərk bilən oɣərb tərəptiki Kanaaniylar, Amoriylar, Hittiylar, Pərizziylər bilən taoɣlik rayondiki Yəbusiylar wə Hərmon teoɣining etikidiki Mizpah yurtida turuwatkan Hiwiylarni qakirdi. 4 Ular, yəni padixahliri wə barlik koxunliri qikti; ularning sani dengiz sahilidiki kumdək kəp idi, ularning nuroɣun at wə jəng harwiliri bar idi. 5 Bu hammə padixahlar bir bolup yioɣilip, Israil bilən jəng kilix üqün Mərom sulirining boyida qedirlarni tikti.

6 Lekin Pərwərdigar Yəxuaoɣa: — Sən ulardin heq korkmioɣin; qünki Mən ətə muxu wakitlarda ularning hammisini Israilning aldida halakətkə tapxurimən. Sən ularning atlirining pəylirini kesip, harwilirini otta kəydürüwetisən, — dedi.
7 Buni anglap Yəxua bilən uning hammə jəngqiliri Mərom sulirining yenioɣa berip, ularning üstigə tuyuksiz qüxüp hujum kildi. 8 Pərwərdigar ularni Israilning koloɣa tapxurdi; ularni urup Qong Zidon wə Misrəfot-Mayimoɣiqə, xundakla xərk tərəptiki Mizpah wadisioɣiqə sürüp berip, ulardin heqbirini koymay kiliqlap əltürdi. 9 Yəxua Pərwərdigarning əzigə buyruoɣinidək kilip, ularning atlirining pəylirini kesip, harwilirini otta kəydürüwətti.
10 Xu qaoɣda Yəxua kaytip berip, Hazorni ixoɣal kilip, uning padixahini kiliqlap əltürdi. Hazor bolsa xu dəwrlərdə axu barlik əllərning bexi idi. 11 Israillar xəhər iqidə olturuxluk hammisini kiliqlap əltürüp, heq nəpəs igisini koymay hammisini üzül-kesil yokatti; Hazorni Yəxua otta kəydürüwətti, 12 Xu padixahlarning barlik paytəht xəhərlirini elip, ularning padixahlirini məoɣlup kildi; Pərwərdigarning kuli boloɣan Musa buyruoɣinidək, u ularni kiliqlap üzül-kesil

10:40 Kan. 7:2; 20:16, 17; Yə. 8:2
11:2 **«Dor egizliki»** — yaki «Nafat-Dordiki».

Yəxua pəyƣəmbərning Ƣanaanning ximaliy təripidiki ḥərbiy yürüxliri

yoḳatti. 13 Lekin egizlikkə selinoƣan xəḥərlərni bolsa, Israil kəydürmidi; Yəxua ulardin pəḳət Ḥazornila kəydürüwətti. 14 Israillar bu xəḥərlərdiki oƣəniymətlərni wə qarpaylarni əzlirigə olja ḳilip aldi, lekin iqidiki ḥəmmə adəmlərni ḳiliqlap yoḳatti; ular birmu nəpəs igisini tirik ḳoymidi.
15 Pərwərdigar Əz ḳuli boloƣan Musaoƣa nemə buyruoƣan bolsa, Musamu Yəxuaoƣa xuni buyruoƣanidi wə Yəxuamu xundaḳ ḳildi. U Pərwərdigarning Musaoƣa buyruoƣinidin ḥeqnemini ḳaldurmay ḥəmmini xu boyiqə ada ḳildi.
16 Xu tərikidə Yəxua xu zeminning ḥəmmisini, yəni taoƣlik rayondiki zeminlarni, barlik jənubiy Nəgəw zeminini, barlik Goxən zeminini, oymanlikтiki zeminlarni, tüzlənglikтiki zeminlarni wə Israilning taoƣlik rayonlirini wə Xəfəlaḥ oymanlikini, 17 Seir dawinioƣiqə sozuloƣan Ḥalak teoƣidin taki Ḥərmon teoƣining etikidiki Liwan jiloƣisioƣa jaylaxḳan Baal-Gadḳiqə boloƣan zeminni igilidi; u ularning ḥəmmə padixaḥlirini tutup ularni ələmgə məḥkum ḳildi. 18 Xu tərikidə Yəxua bu ḥəmmə padixaḥlar bilən uzun waḳit jəng ḳildi. 19 Gibeonda olturaḳlaxḳan Ḥiwiylardin baxḳa, ḥeqbir xəḥər Israil bilən sulḥ tüzmidi. Israil ularning ḥəmmisini jəng arḳiliḳla aldi. 20 Qünki ularning kənglining ḳattiḳ ḳilinixi, Israil bilən jəng ḳilix niyitidə boluxi Pərwərdigardin idi; buning məḳsiti, ularning üzül-kesil yoḳitilixi; yəni ularoƣa ḥeq rəḥim ḳilinmay, əksiqə Pərwərdigar Musaoƣa buyruoƣinidək ularning yoḳitilixi üqün idi.
21 U waḳitta Yəxua kelip Anakiylaroƣa ḥujum ḳilip ularni taoƣlik rayondin, Ḥebrondin, Dəbirdin, Anabdin, Yəḥudaning ḥəmmə taoƣlik rayoni bilən Israilning ḥəmmə taoƣlik rayonidin yoḳatti; Yəxua ularni xəḥərliri bilən ḳoxup üzül-kesil yoḳatti. 22 Xuning bilən Israillarning zeminida Anakiylardin ḥeqbirimu ḳaldurulmidi; pəḳət Gaza, Gat wə Axdodta birnəqqisila ḳaldi.
23 Xu tərikidə Yəxua Pərwərdigar Musaoƣa wədə ḳiloƣandək pütkül zeminni aldi; Yəxua uni Israiloƣa ularning ḳoxun-ḳəbilisi boyiqə miras ḳilip təḳsim ḳildi. Andin zemin jəngdin aram tapti.

Ixoƣal ḳilinoƣan zemin wə xəḥərlər

12 1 Israil Iordan dəryasining u təripidə, yəni kün qiḳix təripidə ikki padixaḥni əltürdi. Ular ularning zeminini, yəni Arnon dəryasidin tartip Ḥərmon taoƣlikioƣa tutaxḳan zemin bilən xərḳ tərəptiki barlik Arabaḥ tüzlənglikini igilidi. Xu ikki padixaḥlar bolsa: —
2 birsi Ḥəxbonda turuxluḳ Amoriylarning padixaḥi Siḥon; u Aroər (Aroər Arnon dəryasining boyida) wə Arnon jiloƣisidiki xəḥərdin tartip, Gileadning yerimini əz iqigə aloƣan Yabbok dəryasioƣiqə (bu Ammoniylarning qegrisi idi) boloƣan yərlərdə səltənət ḳilatti; 3 u səltənət ḳiloƣan zemin yənə xərḳ tərəptiki Kinnərot dengizidin tartip Arabaḥ dengizioƣiqə, yəni Xor Dengizioƣiqə sozuloƣan Arabaḥ tüzlənglikini, xundaḳla xərḳ tərəptiki Bəyt-Yəximotḳa baridioƣan yolni wə jənub təripidə Pisgaḥ teoƣining dawanlirining qetigiqə sozuloƣan zeminni əz iqigə alatti.
4 Uningdin baxḳa Israil Baxan padixaḥi Ogning zeminini aldi; u Rəfayiylar deyilidioƣan gigantlarning ḳaldukidin biri idi (ular Axtarot wə Ədrəydə turatti). 5 U Ḥərmon teoƣidiki yurtlaroƣa, Salkaḥ wə pütkül Baxan zemiioƣa, yəni Gəxuriylar bilən Maakatiylarning qegrisioƣiqə, xuningdək Gileadning yerimioƣa, taki Ḥəxbonning padixaḥi Siḥonning qegrisioƣiqə səltənət ḳilatti.

11:12 Ḳan. 20:16, 17; Yə. 10:40
11:15 Mis. 23:32, 33; 34:12; Qəl. 33:52; Ḳan. 7:2; 20:16
11:16 **«Israil taoƣlik rayonliri»** — xu rayonning keyinki nami.
11:17 **«Ḥalak teoƣi»** — yaki «Silik Taoƣ».
11:21 **«Anakiylar»** — gigantlardin boloƣan bir ḳəbilə.
12:1 **«Izaḥat»** — muxu bablardiki məzmunlarni obdanraḳ qüxinix üqün munasiwətlik həritilərni kərüng.
12:3 **«Kinnərot dengizi»** — yaki «Galiliyə dengizi». **«Xor Dengizi»** — ḥazir «Ölük Dengiz» dəp atilidu.
12:4 Ḳan. 1:4

[6] Pərwərdigarning ḳuli boloḳan Musa bilən Israillar bularoḳa ḥujum ḳilip məoḳlup ḳiloḳanidi wə Pərwərdigarning ḳuli Musa xu zeminni Rubənlərgə, Gadlaroḳa wə Manassəḥning yerim ḳəbilisigə miras ḳilip bərgənidi.
[7] Təwəndikilər Yəxua bilən Israillar Iordan dəryasining oḳərb təripidə ḥujum ḳilip məoḳlup ḳiloḳan padixaḥlardur; ularning zeminliri Liwan jiloḳisidiki Baal-Gadtin tartip, Seirning dawanlirining yenidiki Ḥalak teoḳioḳiqə boloḳan zeminlardin ibarət idi. Yəxua bu zeminlarni Israilning ḳoxun-ḳəbililiri boyiqə ularoḳa miras ḳilip bərdi, [8] jümlidin taoḳlik yurtni, Xəfəlaḥ oymanlikini, Arabaḥ tüzlənglikini, egizliktiki dawanlarni, qəllükni wə jənubtiki Nəgəw zeminini, Ḥittiylar, Amoriylar, Ḳanaaniylar, Pərizziylər, Ḥiwiylar wə Yəbusiylarning zeminlirini bəlüp bərdi: —
[9] Ularning padixaḥlirining biri Yerihoning padixaḥi, biri Bəyt-Əlning yenidiki Ayining padixaḥi, [10] biri Yerusalemning padixaḥi, biri Ḥebronning padixaḥi, [11] biri Yarmutning padixaḥi, biri Laḳixning padixaḥi, [12] biri Əglonning padixaḥi, biri Gəzərning padixaḥi, [13] biri Dəbirning padixaḥi, biri Gədərning padixaḥi, [14] biri Hormaḥning padixaḥi, biri Aradning padixaḥi, [15] biri Libnaḥning padixaḥi, biri Adullamning padixaḥi, [16] biri Makkədaḥning padixaḥi, biri Bəyt-Əlning padixaḥi, [17] biri Tappuaḥning padixaḥi, biri Ḥəfərning padixaḥi, [18] biri Afəkning padixaḥi, biri Laxaronning padixaḥi, [19] biri Madonning padixaḥi, biri Ḥazorning padixaḥi, [20] biri Ximron-Məronning padixaḥi, biri Aḳsafning padixaḥi, [21] biri Taanaḳning padixaḥi, biri Məgiddoning padixaḥi, [22] biri Kədəxning padixaḥi, biri Karməlning yenidiki Yokneamning padixaḥi, [23] biri Dor egizlikidiki Dorning padixaḥi, biri Goyimning padixaḥi, [24] biri Tirzaḥning padixaḥi bolup, jəmiy ottuz bir padixaḥ idi.

Pərwərdigarning yənə Yəxuaoḳa səz ḳilixi

13 [1] Əmma Yəxua yaxinip, yexi heli bir yərgə berip ḳaloḳanidi. Pərwərdigar uningoḳa mundaḳ dedi: — «Sən əmdi ḳerip ḳalding, yexingmu qongiyip ḳaldi, lekin yənə igilinixi kerək boloḳan nuroḳun zemin bar. [2] Bu zeminlar bolsa munular: — Filistiylərning wə Gəxuriylarning barliḳ yurtliri, [3-4] yəni Misirning xərḳ təripidiki Xiḥor dəryasidin tartip, ximal təripidiki Əkron xəḥirining qegralirioḳiqə sozuloḳan yərlər (xu yurt Ḳanaaniylarning zemini ḥesablinatti), jümlidin Gaza, Axdod, Axkelon, Gat wə Əkrondiki bəx Filistiy əmir baxḳuridioḳan yurtlar bilən Awwiylarning jənub tərəptiki yurtliri; Zidoniylaroḳa təwə boloḳan Məarahḍin tartip Afək bilən Amoriylarning qegrasioḳiqə boloḳan Ḳanaaniylarning barliḳ zemini; [5] Gəbaliylarning zemini wə barliḳ Liwan zemini, yəni kün qiḳix tərəptiki Ḥərmon teoḳining etikidiki Baal-Gadtin tartip, Hamat rayonioḳa kirix eoḳizioḳiqə boloḳan zeminlar; [6] Liwandin tartip Misrəpot-Mayimoḳiqə sozuloḳan taoḳliḳta barliḳ olturuwatḳanlarning, yəni Zidoniylarning zemini ḳatarliḳlardin ibarəttur. Bu zemindiki həlḳning ḥəmmisini Mən Israil aldidin ḳooḳliwetimən. Xunga sən qoḳum Mening sanga buyruoḳinim boyiqə buni qək taxlap Israilliḳlaroḳa miras ḳilip təḳsim ḳilip berixing kerək. [7] Sən əmdi bu zeminlarni toḳḳuz ḳəbilə bilən Manassəḥning yerim ḳəbilisigə miras ḳilip bəlgin».

Iordan dəryasining xərḳ təripidiki miras zeminlar

[8] Rubənlər bilən Gadlar bolsa, Manassəḥning yerim ḳəbilisi bilən birliktə Iordan dəryasining u ḳeti, yəni xərḳ təripidə Musaning ularoḳa bərgən mirasioḳa igə boldi; buni Pərwərdigarning

12:6 Qəl. 21:24; 32:33
12:7 Yə. 10:40
12:23 «Dor egizlikidiki Dorning padixaḥi» — yaki «Nafat-Dordiki dorning padixaḥi».
13:3-4 «Məarahḍin» —yaki «Araḥdin».
13:5 «Hamat rayonioḳa kirix eoḳizioḳiqə...» — yaki «Libo-Hamatḳiqə...».

Qanaan (Pələstin)

(Yəxua pəyqəmbər zeminni təqsim qilqandin keyin)

kuli bolоan Musa ularоa miras kilip bərgənidi: —
9 Ularning zeminliri Arnon jiloisining boyidiki Aroərdin tartip, jümlidin jiloining otturisidiki xəhər wə Dibonoiqə sozuloan Mədəba tüzləngliki,
10 Həxbonda səltənət kiloan, Amoriylarning padixahi Sihonning Ammoniylarning qegrisioiqə boloan həmmə xəhərliri;
11 Gilead bilən Gəxuriylar wə Maakatiylarning qət yurtliri, Hərmon teoining həmmisi wə Salkahoiqə sozuloan barlik Baxan zemini;
12 gigantlar boloan Rəfayiylarning kalduk nəslidin boloan Axtarot bilən Ədrəydə səltənət kiloan Ogning Baxandiki pütkül padixahlik zeminidin ibarət idi; muxu zemindikilərni Musa məolup kilip, zeminlirioa igə boldi.
13 Lekin Israillar Gəxuriylar bilən Maakatiylarni əz yurtliridin kooliwətmidi; xunga Gəxuriylar bilən Maakatiylar bügüngiqə Israil arisida turmakta.

14 Lekin Musa Lawiy kəbilisigə həq miras zeminni bərmigən; Israilning Hudasi Pərwərdigar ularоa eytkinidək, Pərwərdigaroa atap otta sunuloan kurbanliklar ularning mirasidur.
15 Musa Rubənlər kəbilisigə, jəmət-aililiri boyiqə yurtlarni miras kilip bərdi.
16 Ularning zemini bolsa Arnon jiloisining yenidiki Aroərdin tartip, jiloining otturisidiki xəhər wə Mədəbaning yenidiki pütkül tüzləngliк,
17 Həxbon wə uningoa karaxlik tüzləngliktiki həmmə xəhərlər, Dibon, Bamot-Baal, Bəyt-Baal-Meon,
18 Yahaz, Kədəmot, Məfaat,
19 Kiriatayim, Sibmah, wə «Jiloa teoi»diki Zərət-Xahar,
20 Bəyt-Peor, Pisgah teoidiki dawanlar, Bəyt-Yəximot,
21 tüzləngliktiki barlik xəhərlər wə Həxbonda səltənət kiloan, Amoriylarning padixahi boloan Sihonning pütkül səltənitining zeminini əz iqigə aldi. Bu padixah wə uning bilən xu yurtta olturuxluk, Sihonoa bekinoan sərdarlar Əwi, Rəkəm, Zur, Hur wə Rəba katarlik Midiyan əmirliri bolsa Musa təripidin eltürülgənidi.
22 Xu wakitta Israillar eltürgənlər iqidə Beorning ooli palqi Balaammu bar idi; unimu ular kiliqlap eltürgənidi.
23 Rubənlərning zeminining qegrasi Iordan dəryasining əzi idi. Rubənlərning jəmət-aililiri boyiqə ularоa bəlüngən mirasi mana bu xəhərlər bilən kənt-kixlakliri idi.

24 Musa yənə Gad kəbilisigə, yəni Gadlarning jəmət-aililiri boyiqə ularоa miras bəlup bərgənidi.
25 Ularning zeminliri bolsa Yaazər bilən Gileadning barlik xəhərliri, Ammoniylarning zeminining yerimi taki Rabbah aldidiki Aroərgiqə,
26 Həxbondin tartip Ramat-Mizpəh wə Bətonimoiqə, Mahanayimdin tartip Dəbirning qegrisioiqə,
27 jiloioa jaylaxkan Bəyt-Haram, Bəyt-Nimrah, Sukkot wə Zafonlar, Həxbonning padixahi Sihonning səltənitining Iordan dəryasining xərkiy kətidiki kaloan kismi, dəryani yakilap Kinnərət Dengizining u bexioiqə idi.
28 Gadlarning jəmət-aililiri boyiqə ularоa bəlüngən mirasi mana bu xəhərlər bilən kənt-kixlakliri idi.
29 Musa Manassəhning yerim kəbilisigimu miras bərgənidi; Manassəhning yerim kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə bu miras bəlup berilgənidi: —
30 zeminliri Mahanayimdin tartip, pütkül Baxan zemini, Baxanning padixahi Ogning pütkül səltənitining zemini wə Yairning barlik yeza-kəntliri (bu yeza-kəntlər Baxanning əzigə jaylaxkan bolup, jəmiy atmix idi),
31 Gileadning yerimi bilən Baxan padixahi Ogning səltənitidiki Axtarot wə Ədrəy xəhərliri Manassəhning

---

13:8 «Rubənlər bilən Gadlar bolsa, Manassəhning yerim kəbilisi bilən birliktə...» — ibraniy tilida «Rubənlər bilən Gadlar bolsa, uning bilən birliktə...».
13:12 «Rəfayiylar» — gigantlar idi. Ular tooruluk «Kan.» 2:10-11, 20, 3:11ni kərüng.
13:14 «... Musa Lawiy kəbilisigə həq miras zeminni bərmigən» — ibraniy tilida «... u Lawiy kəbilisigə həq miras zeminni bərmigən».
13:18 «Yahaz» — yaki «Yahazah».
13:22 Qəl. 31:8
13:23 «Rubənlərning zeminining qegrasi Iordan dəryasining əzi idi» — ibraniy tilida «Rubənlərning zeminining qegrasi Iordan dəryasining əzi wə uning qegrisi idi».
13:23 Qəl. 34:14, 15
13:30 Qəl. 32:14; Kan. 3:4, 14

ooɳli Makirning əwladioɳa təwə ḳilinoɳan bolup, Makirlarning yerim ḳismioɳa jəmət-aililiri boyiqə miras ḳilip bəlup berilgənidi.
32 Musa Iordan dəryasining xərḳ ḳetida, Yerihoning udulida, Moabning tüzlənglikliridə boloɳan waḳtida bəlüp bərgən miraslar mana bu zeminlar idi.
33 Lekin Musa Lawiy ḳəbilisigə ḥeq miras zeminni təḳdim ḳilmidi; Israilning Hudasi Pərwərdigar ularoɳa eytḳinidək, U Өzi ularning mirasidur.

Yəḥudaoɳa təḳdim ḳilinoɳan zeminlar

14 1 Israillarning Ḳanaan zeminidin aloɳan mirasliri təwəndikidək; əliazar kaḥin bilən Nunning ooɳli Yəxua wə Israil ḳəbililiridiki jəmət-ailə baxliḳliri muxu miraslarni ularoɳa bəlüp bərgən. 2 Pərwərdigar Musaning wasitisi bilən toḳḳuz yerim ḳəbilə tooɳrisida buyruoɳinidək, ularning ḥərbirining ülüxi qək taxlax bilən bəlüp berildi. 3 Qünki ḳaloɳan ikki ḳəbilə bilən Manassəḥning yerim ḳəbilisining mirasini bolsa Musa Iordan dəryasining u təripidə ularoɳa təḳsim ḳiloɳanidi; lekin u Lawiylaroɳa ularning arisida ḥeq miras bərmigənidi 4 (Yüsüpning əwladliri Manassəḥ wə Əfraim degən ikki ḳəbiligə bəlüngənidi. Lawiylaroɳa bolsa, turuxḳa bolidioɳan xəḥərlər bekitilip, xundaḳla xu xəḥərlərgə təwə yaylaḳlardin qarpaylirini baḳidioɳan wə mal-mülüklirini orunlaxturidioɳan yərlərdin baxḳa ularoɳa ḥeq ülüxlərni bərmigənidi).
5 Pərwərdigar Musaoɳa ḳandaḳ buyruoɳan bolsa, Israillar xundaḳ ḳilip zeminni bəlüxüwaldi.

Kaləbkə təḳdim ḳilinoɳan zemin

6 Yəḥudalar Gilgaloɳa, Yəxuaning ḳexioɳa kəldi, Kənizziy Yəfunnəḥning ooɳli Kaləb Yəxuaoɳa mundaḳ dedi: — «Pərwərdigar Өz adimi boloɳan Musaoɳa mən bilən sening tooɳrangda Ḳadəx-Barneada nemə degənlikini bilisənoɳu; 7 Pərwərdigarning adimi Musa meni Ḳadəx-Barneadin zeminni qarlap kelixkə əwətkəndə, mən ḳirik yaxta idim; qin etiḳadliḳ kənglüm bilən uningoɳa həwər yətküzgənidim. 8 Əmma mən bilən qiḳḳan ḳerindaxlirim həlḳning kənglini su ḳiliwətkənidi. Lekin mən bolsam pütün ḳəlbim bilən Pərwərdigar Hudayimoɳa əgəxtim.
9 U küni Musa ḳəsəm ḳilip: — «Sən pütün ḳəlbing bilən Pərwərdigar Hudayingoɳa əgəxkining üqün, sening putung dəssigən zemin jəzmən əbədgiqə sening bilən nəslingning mirasi bolidu» — degənidi. 10 — Mana Israil qeldə sərgərdan bolup yürgəndə, Pərwərdigar Musaoɳa xu sezlərni degən künidin keyinki ḳirik bəx yil iqidə Өzi eytḳinidək meni tirik saḳlidi. Mana mən bügün səksən bəx yaxḳa kirdim. 11 Mən muxu kündimu Musa meni qarlaxḳa əwətkən kündikidək küqlükmən, məyli jəng ḳilix bolsun yaki bir yərgə berip-kelix bolsun, mening yənila baldurḳidək küq-dərmanim bardur. 12 Əmdi Pərwərdigar xu künidə wədə ḳiloɳan bu taoɳliḳ yurtni manga miras ḳilip bərgin; qünki u küni sənmu u yərdə Anakiylar turidioɳanliḳini, xundaḳla qong ḥəm mustəḥkəm xəḥərlər barliḳini anglidingoɳu. Lekin Pərwərdigar mən bilən billə bolsila, Pərwərdigar eytḳinidək mən ularni ḳooɳliwetimən».

13:32 «Musa Iordan dəryasining xərḳ ḳetida, Yerihoning udulida, Moabning tüzlənglikliridə boloɳan waḳtida...» — «Qəl.» 22-babni kərüng.
13:33 Qəl. 18:20; Ḳan. 10:9; 18:2
14:1 Qəl. 34:17
14:2 Qəl. 26:55
14:6 Qəl. 14:24; Ḳan. 1:36
14:7 «qin etiḳadliḳ kənglüm bilən» — ibraniy tilida «pütün kənglüm bilən» dəp ipadilinidu. Qarlioɳuqilardin pəḳət Kaləb bilən Yəxuala zemin tooɳruluḳ adəmning iman-etiḳadini rioɳbətləndüridioɳan həwərlərni yətküzgənidi *(«Qəl.» 13-14-bab)*.
14:8 Qəl. 14:24
14:11 «...bir yərgə berip-kelix bolsun...» — ibraniy tilida «qiḳix-kirix bolsun...» bilən ipadilinidu.
14:11 Qəl. 27:17; Ḳan. 31:2
14:12 «Anakiylar» — gigantlardin boloɳan bir ḳəbilə.

13 Buni anglap Yəxua Yəfunnəḫning ooɳli Kaləbkə bəht-bərikət tiləp, Ḫebronni uningoɣa miras ḳilip bərdi. 14 Xunga Ḫebron taki bügüngiqə Kənizziy Yəfunnəḫning ooɳli Kaləbning mirasi bolup turmaḳta; qünki u pütün ḳəlbi bilən Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa əgəxkən 15 (ilgiri Ḫebron bolsa Kiriat-Arba dəp atilatti. Arba degən adəm Anakiylar arisida əng dangḳi ḳiḳḳan adəm idi). Xundaḳ ḳilip zemin jəngdin aram tapti.

Yəhudalaroɣa təḳdim ḳilinoɣan zeminning qegrasi wə xəḫərliri

15 1 Yəhudalar ḳəbilisining mirasi bolsa jəmət-aililiri boyiqə qək taxlinip erixkən zemin bolup, jənubiy tərəpning uqi Edomning qegrisioɣa wə Zin qəligə tutaxti; 2 jənubiy qegrisi «Xor Dengizi»ning ayioɣidin, yəni jənubiy tərəpkə qoḳqiyip qiḳḳan ḳoltuḳtin baxlinip, 3 «Seriḳ Exək dawini»ning jənub təripidin ətüp, Zinoɣa tutaxti; andin Ḳadəx-Barneaning jənubini yaḳilap Ḫəzronoɣa ətüp, Addaroɣa berip, Karkaaḫḳa burulup, 4 Azmonoɣa ətüp Misir eḳini bilən qiḳip, uqi dengizoɣa taḳixatti. Bu ularning jənubiy qegrisi idi.

5 Xərḳiy qegrisi bolsa Xor Dengizidin Iordan dəryasining dengizoɣa ḳuyulidioɣan eoɣizioɣiqə idi; ximaliy qegrisi bolsa dengizning Iordan dəryasining dengizoɣa ḳuyulidioɣan eoɣizidin baxlinip, 6 andin Bəyt-Ḫoglaḫḳa berip, Bəyt-Arabaḫning ximalidin ətüp, Rubənning ooɳli Boḫanning texining ḳexioɣiqə idi; 7 andin qegra Aḳor jiloɣisidin Dəbirgə ḳarap ətüp, u yərdin ximal təripigə burulup, jiloɣining jənub təripidiki Adummimoɣa qiḳidioɣan dawanning udulidiki Gilgaloɣa yetip berip, andin Ən-Xəməx suliridin ətüp, Ən-Rogəl buliḳioɣa tutixatti; 8 u yərdin «Bən-Ḫinnomning jiloɣisi»oɣa qiḳip, Yəbusiylar egizlikidin, yəni Yerusalemning jənub təripidiki dawandin ətüp, andin Ḫinnom jiloɣisining aldioɣa, yəni oɣərb tərəpkə, Rəfayiylarning jiloɣisining ximaliy bexidiki taoɣning qoḳḳisioɣa qiḳti; 9 qegra bu taoɣning qoḳḳisidin Nəftoaḫ süyining buliḳioɣa berip, andin Əfron teoɣidiki xəḫərlirining yeni bilən qiḳip, u yərdin Baalaḫ (yəni Kiriat-Yearim)oɣa yetip berip, 10 andin Baalaḫtin ətüp, oɣərb təripigə ḳayrilip Seir teoɣioɣa berip, Yearim teoɣi (yəni Kesalon)ning ximaliy baoɣridin ətüp, Bəyt-Xəməxkə qüxüp, Timnaḫtin ətti; 11 andin ximaloɣa ḳarap Əkronning dawini bilən qiḳip Xikroneɣa ətüp, Baalaḫ teoɣining yenioɣa tutixip, Yabnəəlgə yetip, andin uqi dengizoɣa taḳaxḳanidi. 12 Oɣərb təripidiki qegrisi bolsa «Uluoɣ Dengiz» boyliri idi. Yəhudalarning jəmət-aililiri boyiqə ularoɣa tohtitiloɣan tət təripidiki qegra mana xu idi.

13 Yəfunnəḫning ooɳli Kaləbgə bolsa, Pərwərdigarning Yəxuaoɣa bərgən əmri boyiqə, uningoɣa Yəhudalarning arisida bir ülüx, yəni Anakning atisi Arbaning xəḫiri boloɣan Ḫebron ata ḳilindi. 14 Kaləb xu yərdin Xexay, Aḫiman wə Talmay degən üq Anakiyni ḳooɳliwətti; ular üqi Anakning əwladi idi. 15 Andin xu yərdin qiḳip, Dəbirdə turuwatḳanlaroɣa ḫujum ḳildi (ilgiri Dəbirning nami Kiriat-Səfər idi). 16 Kaləb: — Kimki Kiriat-Səfərgə ḫujum ḳilip uni alsa, uningoɣa ḳizim Aksaḫni hotunluḳḳa berimən, degənidi.

17 Kaləbning ukisi Kenazning ooɳli Otniyəl uni ixoɣal ḳildi, Kaləb uningoɣa ḳizi Aksaḫni hotunluḳḳa bərdi. 18 Xundaḳ boldiki, ḳiz yatliḳ bolup uning ḳexioɣa barar qaoɣda, erini atisidin bir parqə yər soraxḳa ündidi. Aksaḫ exəktin qüxüxigə Kaləb uningdin: — Sening nemə təliping

---

14:15 «Kiriat-Arba» — «Arbaning yeza-kəntliri» degən mənidə.
15:2 «Xor Dengizi» — yənə «Ölük Dengiz» dəpmu atilidu.
15:2 Qəl. 34:4
15:3 «Seriḳ Exək dawini» — ibraniy tilida «Akrabbim dawini», bəzidə xundaḳ atilidu.
15:4 «uqi dengizoɣa taḳixatti» — bu dengiz «Ottura Dengiz»dur. **«ularning jənubiy qegrisi»** — ibraniy tilida «silərning jənubiy qegranglar».
15:8 «Bən-Ḫinnom» — «Ḫinnomning ooɳli» degən mənidə.
15:12 «Uluoɣ Dengiz» — yəni «Ottura Dengiz».
15:12 Qəl. 34:6
15:13 Yə. 14:15; Ḫak. 1:20
15:14 Ḫak. 1:10

bar? — dəp soridi.
19 U jawab berip: — Meni alaḥidə bir bərikətligəysən; sən manga Nəgəwdin ḳaoŋjirak yər bərgənikənsən, manga birnəqqə bulaḳnimu bərgəysən, — dedi. Xuni dewidi, Kaləb uningoŋa üstün bulaḳlar bilən astin bulaḳlarni bərdi.

20 Təwəndikilər Yəḥuda ḳəbilisigə ularning jəmət-aililiri boyiqə təgkən miras ülüxlərdur: —
21 Yəḥuda ḳəbilisining əng jənubioŋa jaylaxḳan, Edom qegrisi tərəptiki xəḥərlər: — Kabzəəl, Edər, Yagur, 22 Kinaḥ, Dimonaḥ, Adadaḥ, 23 Kədəx, Ḥazor, Yitnan, 24 Zif, Tələm, Bealot, 25 Ḥazor-ḥadattaḥ, Keriot-Ḥəzron (yəni Ḥazor), 26 Amam, Sema, Moladaḥ, 27 Ḥazar-Gaddaḥ, Ḥəxmon, Bəyt-Pələt, 28 Ḥazar-Xual, Bəər-Xeba, Biziotiya, 29 Baalaḥ, Ijim, Ezəm, 30 Əltolad, Kesil, Hormaḥ,
31 Ziklag, Madmannaḥ, Sansannaḥ, 32 Libaot, Xilḥim, Ayin wə Rimmon ḳatarliḳlar jəmiy yigirmə toḳḳuz xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar idi.
33 Xəfələḥ oymanliḳidiki xəḥərlər bolsa Əxtaol, Zoreaḥ, Axnaḥ, 34 Zanoaḥ, Ən-Gannim, Tappuaḥ, Ənam,
35 Yarmut, Adullam, Sokoḥ, Azikaḥ, 36 Xaarayim, Aditaim, Gədəraḥ wə Gədərotaim bolup, jəmiy on tət xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar idi. 37 Bulardin baxḳa yənə Zinan, Ḥadaxaḥ, Migdal-Gad, 38 Dilean, Mizpaḥ, Yoḳtəəl, 39 Laḳix, Bozkat, Əglon, 40 Kabbon, Laḥmas, Ḳitlix,
41 Gədərot, Bəyt-Dagon, Naamaḥ wə Makkədaḥ bolup, jəmiy on altə xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar idi.
42 Buningdin baxḳa yənə Libnaḥ, Etər, Axan, 43 Yəftaḥ, Axnaḥ, Nəzib, 44 Keilaḥ, Aḳzib wə Marəxaḥ bolup, jəmiy toḳḳuz xəḥər wə yənə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlarmu bar idi; 45 yənə Əkron bilən uningoŋa ḳaraxliḳ yeza-kəntlər, 46 xundaḳla Əkronning oŋərb təripidin tartip Axdodning yenidiki ḥəmmə xəḥərlər bilən ularning kənt-ḳixlaḳliri ḳoxulup, 47 Axdod wə uningoŋa ḳaraxliḳ yezilar wə kənt-ḳixlaḳlar, Gaza xəḥiri wə xundaḳla Misir eḳinioŋiqə wə Uluoŋ Dengizning ḳiroŋiḳioŋiqə, uningoŋa ḳaraxliḳ yezilar wə kənt-ḳixlaḳlar bar idi.
48 Taoŋliḳ rayondiki xəḥərlər: — Xamir, Yattir, Sokoḥ, 49 Dannaḥ, Kiriat-Sannaḥ (yəni Dəbir),
50 Anab, Əxtəmoḥ, Anim, 51 Goxən, Ḥolon wə Giloḥ bolup, jəmiy on bir xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar idi.
52 Buningdin baxḳa yənə Arab, Dumaḥ, Exan, 53 Yanim, Bəyt-Tappuaḥ, Afikaḥ, 54 Ḥumtaḥ, Kiriat-Arba (yəni Ḥebron) wə Zior bolup, jəmiy toḳḳuz xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar bar idi.
55 Buningdin baxḳa yənə Maon, Karməl, Zif, Yuttaḥ, 56 Yizrəəl, Yokdeam, Zanoaḥ, 57 Kayin, Gibeaḥ wə Timnaḥ bolup, jəmiy on xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar bar idi.
58 Buningdin baxḳa yənə Ḥalḥul, Bəyt-Zur, Gədor, 59 Maarat, Bəyt-Anot wə Əltəkon bolup, jəmiy altə xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar bar idi.
60 Buningdin baxḳa yənə Kiriat-Baal (yəni Kiriat-Yearim) wə Rabbaḥ degən ikki xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar bar idi.
61 Qəldiki xəḥərlər bolsa: — Bəyt-Arabaḥ, Middin, Səkakaḥ, 62 Nibxan, «Xor Xəḥiri» wə Ən-Gədi,

---

15:18 «Aksaḥ exəktin qüxüxigə Kaləb uningdin ... soridi» — bu ix səl sirliḳ tuyulidu. Nemixḳa Otniyəlning əzi bu tələpni ḳoymaydu? 18-ayətkə ḳarioŋanda, pursət kəlkəndə, Aksaḥ əzi dadisioŋa 19-ayəttiki tələpni ḳoyidu.
15:19 «sən manga Nəgəwdin ḳaoŋjirak yər bərgənikənsən...» — ibraniy tilida pəḳət «sən manga Nəgəwdin yərni bərgənikənsən...» deyilidu. Əməliyəttə Dəbir degən xəḥər Nəgəwdə əməs *(Nəgəw Yəḥudaning jənubiy təripidiki qəllük idi)*, bəlki taoŋliḳ rayonda idi. Lekin ətrapida su az boloŋaqḳa, Aksaḥ xu yərni «Nəgəwdək *(demək, ḳaoŋjirak)* bir yər» dəp puritidu.
15:32 «... jəmiy yigirmə toḳḳuz xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar idi» — tizimlanoŋan xəḥərlər 29 əməs, bəlki 36 xəḥər; tizimlanoŋan xəḥərlərning namliri bəlkim «ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar»din birnəqqisini əz iqigə alsa kerək *(məsilən, 23- wə 25-ayəttiki «Ḥazor»)*.
15:38 «Mizpaḥ» — yaki «Mizpəḥ».
15:40 «Laḥmas» — yaki «Laḥmam».
15:49 «Kiriat-Sannaḥ» — yaki «Kiriat-Səfər».
15:50 «Əxtəmoḥ» — yaki «Əxtəmoa».

jəmiy altə xəḥər wə ularoŋa ḳaraxlik ḳənt-ḳixlaḳlar idi.
63 Lekin Yerusalemda olturuḳluḳ Yəbusiylarni bolsa Yəḥudalar ḳooŋliwetəlmigən; xunga ta bügüngiqə Yəbusiylar Yəḥudalar bilən Yerusalemda billə turmaḳta.

Yüsüf ḳəbilisining mirasi — yəni Əfraim wə Manassəḥ ḳəbililirining mirasi

16 1 Yüsüpning əwladlirioŋa qək taxlinip qiḳḳan miras zemin bolsa Yerihooŋa tutax boloŋan Iordan dəryasidin tartip, Yerihoning xərḳ təripidiki kəllərgiqə boloŋan yurtlar wə Yerihodin qiḳip, qəldin ətüp Bəyt-Əlning taoŋliḳ rayonioŋa sozuloŋan yurtlar idi.
2 Qegrisi Bəyt-Əldin tartip Luzoŋa, andin Arkiylarning qegrisidiki Atarotḳa yetip,
3 andin oŋərb təripigə berip, Yaflətiylərning qegrisioŋa tutixup, Astin Bəyt-Ḥoronning qetigə qüxüp, Gəzərgə berip dengizda ahirlixatti.
4 Yüsüpning əwladliri, yəni Manassəḥ bilən Əfraimlar erixkən miras ülüxi mana xu idi.
5 Əfraimlarning jəmət-ailiri boyiqə aloŋan zeminining qegrisi təwəndikidək: — miras zeminning xərḳ tərəptiki qegrisi Atarot-Addardin tartip üstün Bəyt-Ḥoronoŋiqə yetip,
6 andin dengizoŋa berip ximaloŋa ḳarap Mikmitatḳa qiḳti; andin yənə xərḳ təripidiki Taanat-Xiloḥḳa ḳayrilip, uningdin ətüp xərḳ tərəpkə ḳarap Yanoaḥḳa,
7 Yanoaḥdin qüxüp Atarot bilən Naaratḳa yetip, Yerihooŋa tutixip Iordan dəryasioŋa qiḳti.
8 Qegra Tappuaḥdin oŋərb tərəpkə qiḳip Kanaḥ eḳinioŋiqə berip, dengizoŋa yetip ayaoŋlaxti. Əfraimning ḳəbilisigə, yəni ularning jəmət-aililigə təgkən miras ülüxi xu idi.
9 Buningdin baxḳa Əfraimlar üqün Manassəḥning mirasining otturisida birnəqqə xəḥərlər ayriloŋanidi; bu ayriloŋan xəḥərlərning ḥəmmisi ḳaraxlik ḳənt-ḳixlaḳliri bilən ḳoxuloŋanidi.
10 Əmma Əfraimlar Gəzərdə olturuxluḳ Ḳanaaniylarni ḳooŋliwətmigənidi; xunga Ḳanaaniylar ta bügüngiqə Əfraimning arisida turup, məḥsus ḥaxarqi mədikarlar bolup turmaḳta.

Manassəḥning mirasi

17 1 Manassəḥ Yüsüpning tunji ooŋli boloŋaqḳa, uning ḳəbilisigimu qək taxlinip miras berilgən. Manassəḥning tunji ooŋli Makirning əwladliri (Makir Gileadning atisi idi) batur palwan boloŋaqḳa, ularoŋa Gilead bilən Baxan miras ḳilip berildi.
2 Manassəḥning ḳaloŋan əwladlirimu, jümlidin Abiezərlər, Ḥələḳlər, Asriəllər, Xəḳəmlər, Ḥəfərlər bilən Xemidalar əz jəmət-aililiri boyiqə miras ülüxini aldi. Bular bolsa Yüsüpning ooŋli Manassəḥning ər jəmət aililiri idi.
3 Əmdi Manassəḥning qəwrisi, Makirning əwrisi, Gileadning nəwrisi, Ḥəfərning ooŋli Zəlofiḥadning ooŋul pərzəntliri yoḳ bolup, pəḳət ḳizlirila bar idi. Uning ḳizlirining isimliri Maḥlaḥ, Noaḥ, Ḥoglaḥ, Milkaḥ wə Tirzaḥ idi.
4 Ular kaḥin Əliazar bilən Nunning ooŋli Yəxua wə əmirlərning ḳexioŋa berip ularoŋa: — Pərwərdigar Musaoŋa biz tooŋruluḳ ḳerindaxlirimiz ḳatarida miras berixkə əmr ḳiloŋanidi, dedi. Xuni dewidi, Yəxua Pərwərdigarning əmri boyiqə ularning atisining ḳerindaxliri ḳatarida ularoŋa miras bərdi.
5 Buning bilən Iordan dəryasining u təripidiki Gilead bilən Baxan zeminliridin baxḳa, Manassəḥḳə yənə on ülüx yər berildi.
6 Qünki Manassəḥning ḳizliri uning ooŋullirining ḳatarida miraskа igə boloŋanidi; Gilead zemini

---

15:62 «Xor Xəḥiri» — yaki «Ir-Ḥammələḥ».
16:1 «xərḳ təripidiki kəllərgiqə» — yaki «xərḳ təripidiki bulaḳlaroŋiqə».
17:1 «...ularoŋa Gilead bilən Baxan miras ḳilip berildi» — ibraniy tilida «...uningoŋa Gilead bilən Baxan miras ḳilip berildi». Muḳəddəs Kitabda pütün bir jəmət bəzidə pəḳət atisining ismi bilən atilip bir adəmdək kərsitilidu.
17:1 Yar. 46:20
17:3 Qəl. 26:33; 27:1
17:4 Qəl. 27:7; 36:2

Manassəḥning ḳaloɣan əwladliriɔɣa təgkənidi.
7 Manassəḥning zeminining qegrisi bolsa Axirdin tartip Xəkəmning utturidiki Mikmitatḳa berip, andin jənub təripigə ḳayrilip, Ən-Tappuaḥta turoɣuqilarning jayioɣiqə tutixatti. 8 Qünki Tappuaḥning zemini bolsa Manassəḥkə təgkənidi; lekin Manassəḥning qegrisidiki Tappuaḥ xəḥiri Əfraimoɣa təwə idi. 9 Qegrisi u yərdin Kanaḥ eḳinioɣa qüxüp, jiloɣining jənub təripi bilən qiḳti. U yərdiki xəḥərlər bolsa Manassəḥning xəḥərlirining arisida bolsimu, Əfraimoɣa təgdi. Manassəḥning qegrisi jiloɣining ximal təripi bilən berip dengizoɣa yetip ahirlixatti. 10 Jiloɣining jənub təripidiki zemin Əfraimoɣa, ximal təripidiki zemin Manassəḥkə təwə idi; oɣərb təripining qegrisi dengiz idi. Ularning zemini ximal təripidə Axirning ülüxigiqə yetip, xərḳ təripi Issakarning ülüxigə tutaxḳanidi.
11 Manassəḥkimu Issakar bilən Axirning ülüxliri iqidin Bəyt-Xean wə uningoɣa ḳaraxliḳ kəntlər, Ibleam bilən uningoɣa ḳaraxliḳ kəntlər, Dor aḥalisi bilən Doroɣa ḳaraxliḳ kəntlər, Ən-Dor aḥalisi bilən Ən-Doroɣa ḳaraxliḳ kəntlər, Taanaḳ aḥalisi bilən Taanaḳḳa ḳaraxliḳ kəntlər wə Megiddo aḥalisi bilən Megiddooɣa ḳaraxliḳ kəntlər, yəni «Üq Egizlik» degən yurt təgdi. 12 Lekin Manassəḥ bu xəḥərdikilərni ḳooɣliwitəlmidi; Ḳanaaniylar xu yurtlarda turuwerixkə niyət baoɣlioɣanidi.
13 Israillar baroɣanseri küqəygəqkə Ḳanaaniylarni əzlirigə ḥaxarqi ḳilip beḳindurdi, lekin ularni əz yərliridin mutləḳ ḳooɣliwetəlmidi.

14 Yüsüplər bolsa Yəxuaoɣa: — Bizlər Pərwərdigar ḥaziroɣiqə xundaḳ bərikətləp kəlgən, qong bir həlḳ tursaḳ, sən nemixḳa qək taxlax bilən bizgə pəḳət bir ülüx miras, bir parqə yərla bərding? — dedi.
15 Yəxua uloroɣa jawab berip: — Əgər silər qong bir həlḳ bolsanglar, Əfraimning taoɣliḳ yurti silərgə tar kəlgən bolsa, ormanoɣa berip u yərdiki Pərizziylər bilən gigant Rəfayiylar yurtida dərəhlərni kesip, əzünglar üqün bir jayni qiḳiriwelinglar, dedi.

16 Lekin Yüsüplər: — Taoɣliḳ yurt bizgə yətməydu; xuning bilən bir waḳitta jiloɣida turuwatḳanlar, məyli Bəyt-Xeanda wə uningoɣa ḳaraxliḳ kəntlərdə bolsun yaki Yizrəəl jiloɣisida turuwatḳan Ḳanaaniylar bolsun, ḥəmmisining təmürdin jəng ḥarwiliri bar ikən, dedi.
17 Xundaḳ dewidi, Yəxua Yüsüp jəməti boloɣan Əfraim bilən Manassəḥkə səz ḳilip: — Silər dərwəḳə qong bir həlḳsilər wə zor küqünglar bardur; xunga silərgə pəḳət bir ülüxla miras berilsə bolmaydu; 18 axu pütkül taoɣliḳ yurtmu silərgə berilidu; gərqə u ormanliḳ bolsimu, silər uni kesip boxitisilər wə uning ətraplirioɣimu igə bolisilər; Ḳanaaniylarning təmür jəng ḥarwiliri bar, xundaḳla küqlük bolsimu, silər ularni ḥaydəp qiḳiriwitələysilər, — dedi.

Xiloḥda yioɣilix — ḳaloɣan yəttə ḳəbilining mirasi

18 1 Pütkül Israillar jamaiti Xiloḥḳa yioɣilip, u yərdə ibadət qediri tikti. Gərqə zemin ularning aldida boysunduruloɣan bolsimu, 2 lekin Israillar arisida əz miras ülüxi tehi təḳsim ḳilinmioɣan yəttə ḳəbilə ḳaloɣanidi. 3 Xunga Yəxua Israillaroɣa mundaḳ dedi: — «Ata-bowiliringlarning Hudasi Pərwərdigar silərgə bərgən bu zeminni ḳolunglaroɣa elixḳa susluḳ ḳilip ḳaqanoɣiqə kəynigə sürisilər? 4 Silər əzünglar üqün ḥər ḳəbilidin üq adəmni tallanglar;

17:6 «Manassəḥning ḳizliri uning ooɣullirining ḳatarida...» — muxu ayəttiki «Manassəḥning ḳizliri» wə «ooɣulliri» degən səz uning ḳiz əwladliri wə ooɣul əwladlirini kərsitidu.
17:7 «jənub təripi» — muxu yərdə ibraniy tilida «ong təripi» degən səzlər bilən ipadilənggən.
17:11 «Bəyt-Xean» — bəzigə «Bəyt-Xan» deyilidu. **««Üq Egizlik» degən yurt»** — baxḳa birnəqqə tərjimilirini uqrixi mumkin.
17:12 Ḥak. 1:27
17:18 «uning ətraplirioɣimu igə bolisilər» — demək, pəḳət taoɣliḳ rayonoɣa əməs, bəlki ətrapidiki wə otturisidiki jiloɣilarda turoɣan Ḳanaaniylarni ḥəydiwetip, xu yərlərgimu igə bolisilər.
18:1 «Xiloḥ» — muḳəddəs qedir tunji tikləngən xəḥər idi.

mən ularni ḳozoŋilip bu pütkül zeminni aylinip qiḳip, uni ḥərbir ḳəbilə əz miras ülüxigə muwapiḳ sizip-hatiriləxkə, andin ḳeximoŋa yenip kelixkə əwətimən. [5] Ular zeminni yəttə ülüxkə bəlsun; lekin Yəḥuda ḳəbilisi bolsa jənubtiki əz ülüx zeminida turiwərsun, Yüsüpning jəmətimu ximal tərəptiki əz ülüx zeminida turiwərsun. [6] Silər zeminni yəttə ülüxkə bəlüp, pasilini hatiriləp sizip yenimoŋa kelinglar; andin mən Pərwərdigar Hudayimizning aldida bu yərdə silər üqün qək taxlaymən. [7] Əmma Lawiylarning bolsa, aranglarda ülüxi bolmaydu, qünki Pərwərdigarning kaḥinliḳi ularning mirasidur. Gad bilən Rubən wə Manassəḥ yerim ḳəbilisi bolsa Iordan dəryasining u ḳeti, xərḳ təripidə Pərwərdigarning ḳuli boloŋan Musa ularoŋa miras ḳilip bərgən yərlərni alliḳaqan aloŋandur».
[8] Zeminni hatiriləxkə bekitkən kixilər ḳozoŋilip yoloŋa qiḳḳanda, Yəxua ularoŋa ḳattiḳ jekiləp: — Silər berip zeminni aylinip, uni sizip-hatiriləp mening ḳeximoŋa yenip kelinglar; andin mən muxu yərdə, Xiloḥning əzidə Pərwərdigarning aldida silər üqün qək taxlaymən, dedi.
[9] Xundaḳ dewidi, bu adəmlər berip zeminni aylinip, uni sizip-hatiriləp, xəḥərlər boyiqə yəttə ülüxkə bəlüp, hatirigə sizip, Xiloḥdiki qedirgaḥḳa, Yəxuaning ḳexioŋa yenip kəldi.
[10] Andin Yəxua Xiloḥda Pərwərdigarning aldida ular üqün qək taxlidi wə xu yərdə ḳəbilə-jəməti boyiqə zeminni Israillaroŋa təḳsim ḳilip bərdi.

Binyaminning mirasi

[11] Binyaminlar ḳəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə qək tartildi; ular qək arḳiliḳ erixkən zemin Yəḥudalar bilən Yüsüplərning zemini otturisidiki yurt boldi. [12] Ularning ximaliy qegrisi Iordan dəryasidin baxlap, Yerihoning ximal təripidiki dawanni yandap, oŋərb təripigə ḳarap taoŋliḳ yurtḳa qiḳip wə Bəyt-Awənning qəligə tutixatti; [13] andin Luzoŋa qiḳip, luz, yəni Bəyt-Əlning jənub təripini yandap ətüp, astin Bəyt-Ḥoronning jənubidiki taoŋḳa yeḳin Atarot-Addaroŋa qüxti; [14] qegra xu yərdin ətüp oŋərbtin jənubḳa ḳayrilip, Bəyt-Ḥoronning jənubining udulidiki taoŋdin Yəḥudalarning xəḥərliridin biri boloŋan Kiriat-Baal (yəni Kiriat-Yearim)oŋa tutaxti. Bu oŋərb tərəpning qegrisi idi. [15] Jənub tərəpning qegrisi Kiriat-Yearimning qetidin baxlap oŋərb təripigə mengip, Nəftoaḥtiki su mənbəsigə tutaxti; [16] qegra andin Rəfayiylarning jiloŋisining ximal təripigə jaylaxḳan Bən-Ḥinnomning jiloŋisining udulidiki taoŋning bexioŋa qüxüp, andin Ḥinnomning jiloŋisi bilən yənə qüxüp, Yəbusiylarning egizlikining jənub təripi bilən mengip, andin Ən-Rogəl buliḳioŋa yətti; [17] andin ximal təripigə ḳayrilip Ən-Xəməx buliḳidin ətüp, Adullam dawinining udulidiki Gəlilotḳa berip, Rubənning ooŋli Boḥanning texioŋa qüxüp, [18] wə Arabaḥ tüzlənglikining ximal təripidiki egizliktin ətüp, Arabaḥ tüzlənglikigə qüxti. [19] Andin qegra ximal təripigə qiḳip Bəyt-Ḥoglaḥning dawinioŋa tutixip, Iordan dəryasining jənubiy eoŋizida, yəni Xor Dengizining ximaliy ḳoltuḳida ahirlaxti. Bu jənub tərəpning qegrisi idi. [20] Xərḳ qegrisi bolsa Iordan dəryasining əzi idi. Bu Binyaminlarning ülüxi bolup, ularoŋa jəmət-ailiri boyiqə tohtitiloŋan miras zeminining qegrisi xu idi.
[21] Binyaminlar ḳəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə təgkən xəḥərlər bolsa təwəndikilərdur: — Yeriho, Bəyt-Ḥoglaḥ, Emək-Kəziz, [22] Bəyt-Arabaḥ, Zəmarayim, Bəyt-Əl, [23] Awwim, Paraḥ, Ofraḥ, [24] Kəfar-Ḥaamonay, Ofni wə Geba bolup, jəmiy on ikki xəḥər wə ularoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar idi; [25] Buningdin baxḳa Gibeon, Ramaḥ, Bəərot, [26] Mizpaḥ, Kəfiraḥ, Mozaḥ, [27] Rəkəm, Irpəəl, Taralaḥ, [28] Zəlaḥ, Ḥa-Əlәf, Yəbusi (yəni Yerusalem), Gibeaḥ wə Kiriat bolup, jəmiy on tət xəḥər wə uningoŋa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlarmu bar idi. Bu bolsa Binyaminlarning miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa berilgənidi.

18:12 Yə. 7:2
18:15 **«Nəftoaḥtiki su mənbəsigə»** — ibraniy tilida «Nəftoaḥtiki sularning buliḳioŋa».
18:16 Yə. 15:7, 8
18:17 Yə. 15:6
18:28 **«Ḥa-Əlәf»** — yaki pəḳət «Əlәf» *(menisi «ming»)*

Ximeonning mirasi

19 [1] Ikkinqi qək Ximeonoŋa qikti, yəni Ximeonlar kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; ularning mirasi bolsa Yəhudalarning miras ülüxining arisida idi. [2] Ularning erixkən mirasi iqidə Bəər-Xeba, Xeba, Moladah, [3] Hazar-Xual, Balah, Ezəm, [4] Əltolad, Bitul, Hormah, [5] Ziklag, Bəyt-Markabot, Hazar-Susah, [6] Bəyt-Libaot wə Xaruhən bolup, jəmiy on üq xəhər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklar idi.
[7] Buningdin baxka yənə Ayin, Rimmon, Etər, Axan bolup, jəmiy tət xəhər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklar [8] Həmdə jənub tərəptiki Baalat-Bəər (yəni jənubdiki Ramah)oŋiqə boloŋan bu tət xəhərning ətrapidiki həmmə kənt-kixlaklarmu bar idi. Bular Ximeonlar kəbilisining ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə erixkən mirasi idi.
[9] Ximeonlarning miras ülüxi Yəhudalarning ülüxining iqidin elip berildi; qunki Yəhudalarning miras ülüxi əzlirigə kəplük kiloŋanidi, xunga Ximeonlarning miras ülüxi ularning miras ülüxining iqidin berildi.

Zəbulunning mirasi

[10] Üqinqi qək Zəbulunlar kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; ularning miras qegrisi Saridka baratti, [11] qegrisi oŋərb tərəptə Marealahka berip Dabbəxətkə yetip Yokneamning udulidiki ekinoŋa tutixatti; [12] U Saridtin xərk təripigə kayrilip, kün qikixka burulup Kislot-Tabor yurtioŋa tutixip, Dabiratka ətüp, Yafiyaoŋa bardi; [13] andin xu yərdin u xərk təripigə kün qikixka yənə burulup, Gat-Həfər wə Ət-Kazinoŋa kelip Neahka sozuloŋan Rimmon yurtioŋa yetip bardi. [14] Andin u yərdin ximal tərəpkə kayrilip, Hannatonoŋa yetip berip, Yiftah-əlning jiloŋisida ahirlaxti. [15] Ularning ülüxi yənə Kattat, Nahalal, Ximron, Yidalah wə Bəyt-Ləhəmnimu orap, jəmiy on ikki xəhər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklarnimu əz iqigə alatti.
[16] Bu bolsa, yəni bu xəhərlər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklar Zəbulunlarning miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa berilgənidi.

Issakarning mirasi

[17] Tətinqi qək Issakaroŋa qikti, yəni Issakarlar kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; [18] ularoŋa berilgən yurtlar Yizrəəlgiqə bolup, Kəsullot, Xunəm, [19] Hafarayim, Xion, Anaharat, [20] Rabbit, Kixion, Ebəz, [21] Rəmət, Ən-Gannim, Ən-Haddah wə Bəyt-Pazzəzni əz iqigə aldi; [22] andin qegrisi Tabor, Xahazimah wə Bəyt-Xəməxkə yetip, Iordan dəryasida ahirlaxti; ularning ülüxi jəmiy on altə xəhər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklar idi.
[23] Bu bolsa, yəni bu xəhərlər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklar Issakarlarning miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa berilgənidi.

Axirning mirasi

[24] Bəxinqi qək Axirlar kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; [25] ularning zemini Həlkat, Hali, Bətən, Akşaf, [26] Allammələk, Amead wə Mixalni əz iqigə aldi; qegrisi oŋərb tərəptə Karməl bilən Xihor-Libnatka tutixip, [27] andin xərk tərəpkə kayrilip Bəyt-Dagonoŋa berip, Zəbulun zemini bilən Yiftah-əl jiloŋisining ximal təripidin ətüp, Bəyt-Emək bilən Neiəlgə yetip berip Kabulning ximal təripigə qikti; [28] Ebron, Rəhob, Hammon wə Kanahni əz iqigə elip Qong Zidonoŋa yetip bardi. [29] andin qegrisi Ramah təripigə kayrilip, Tur degən mustəhkəm xəhirgə berip, Hosahka kayrilip, Akzib bilən Həbəlgə tutax boloŋan dengizda ahirlaxti; [30] zemini Ummah, Afək wə Rəhobnimu əz iqigə aloŋan; jəmiy yigirmə ikki xəhər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklarni əz iqigə aloŋanidi.

19:27 «ximal təripi» — ibraniy tilida «sol təripi» degən sözlər bilən ipadilinidu.
19:29 «Akzib bilən Həbəlgə tutax boloŋan» — yaki «Akzib yurtining yenida».

[31] Bu bolsa, yəni bu xəḥərlər wə ularoŋa ḳaraxlik kənt-ḳixlaḳlar Axirlarning miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa berilgənidi.

Naftalining mirasi

[32] Altinqi qək Naftalioŋa qiḳti, yəni Naftalilar ḳəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; [33] ularning qegrisi bolsa Ḥələftin qiḳip, Zaanannimdiki dub dərihidin ətüp, Adami-Nəkəb wə Yabnəəldin qiḳip, Lakkumoŋa yetip Iordan dəryasioŋa berip ahirlaxti.. [34] Andin oŋərb tərəpkə ḳayrilip Aznot-Taboroŋa berip, xu yərdin Ḥukkokḳa qiḳip, jənubta Zəbulunning ülüx zeminioŋa tutixip, ximalda Axirning ülüx zeminioŋa yetip, kün qiḳix təripidə Iordan dəryasining yenida, Yəḥudaning ülüx zeminioŋa ulaxti. [35] Naftalining mustəḥkəm xəḥərliri Ziddim, Zər, Ḥammat, Rakkat, Kinnərət, [36] Adamaḥ, Ramaḥ, Ḥazor, [37] Kədəx, Ədrəy, Ən-Ḥazor, [38] Yiron, Migdal-əl, Ḥorəm, Bəyt-Anat wə Bəyt-Xəməxlər bolup, jəmiy on toḳḳuz xəḥər wə ularoŋa ḳaraxlik kənt-ḳixlaḳlar idi.
[39] Bu bolsa, yəni bu xəḥərlər wə ularoŋa ḳaraxlik kənt-ḳixlaḳlar Naftalilar ḳəbilisining miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa berilgənidi.

Danning mirasi

[40] Yəttinqi qək Danlarning ḳəbilisigə qiḳti; u ularning jəmət-aililiri boyiqə tartildi. [41] Ularning miras zemini bolsa Zoreaḥ, Əxtaol, Ir-Xəməx, [42] Xaalabbin, Ayjalon, Yitlaḥ,. [43] Elon, Timnataḥ, Əkron,. [44] Əl-təkəḥ, Gibbeton, Baalat, [45] Yəḥud, Bənə-Barak, Gat-Rimmon, [46] Mə-Yarkon, Rakkon wə Yafoning udulidiki yurtni ez iqigə aldi.
[47] Lekin Danlarning zemini ez ḳolidin kətkən boloŋaqḳa, Danlar qiḳip Ləxəmgə ḥujum ḳilip uni ixoŋal ḳildi; aḥalisini ḳiliqlap yoḳitip, u yərni ezining ḳilip makanlaxti; andin ular Ləxəmgə atisi Danning ismini ḳoyup, uni Dan dəp atidi..
[48] Mana bular, yəni bu xəḥərlər wə ularoŋa ḳaraxlik kənt-ḳixlaḳlar Danlar ḳəbilisigə, ularning jəmət-aililiri boyiqə miras ḳilip berilgənidi.

Yəxua pəyoŋəmbərning miras ülüxi

[49] Bu tərikidə Israillar zeminni qegra-qegra boyiqə bəlüp boldi; andin ular Nunning ooŋli Yəxuaoŋa ez arisidin miras bəlüp bərdi. [50] Pərwərdigarning buyruḳi boyiqə Yəxua tiliginidək uningoŋa Əfraim taoŋlik yurtidiki Timnat-Serah degən xəḥərni bərdi; buning bilən u xəḥərni ḳurup qiḳip, uningda turdi.
[51] Mana bular Əliazar kaḥin bilən Nunning ooŋli Yəxua wə Israilning ḳəbilə-jəmətlirining katta-baxliri bir bolup Xiloḥda, jamaət qedirining dərwazisining aldida turup, Pərwərdigarning aldida qək taxlap bəlüp təḳsim ḳiloŋan miraslardur. Bu tərikidə ular zeminning təḳsimatini tügətti.

Panaḥlik xəḥərlər

20 [1] Pərwərdigar Yəxuaoŋa sez ḳilip mundaḳ dedi: —
[2] Sən Israillaroŋa mundaḳ degin: — «Ezüm Musaning wasitisi bilən silərgə buyruoŋandək, ezünglar üqün «panaḥlik xəḥərlər»ni tallap bekitinglar;. [3] bilməy, tasadipiyliḳtin adəm urup əltürüp ḳoyoŋan ḥərḳandaḳ kixi u xəḥərlərgə ḳeqip kətsun. Buning bilən bu xəḥərlər silərgə ḳan intiḳamini aloŋuqidin panaḥgaḥ bolidu. [4] Adəmni xundaḳ əltürgən kixi bu xəḥərlərning

19:33 «Adami-Nəkəb» — yaki «Adami, Nəkəb».
19:42 «Xaalabbin» — yaki «Xaalbim».
19:43 «Timnataḥ» — yaki «Timnaḥ».
19:47 «Lekin Danlarning zemini ez ḳolidin kətkən boloŋaqḳa, Danlar qiḳip...» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Lekin Danlarning zemini xular *(xu xəḥərlər)* bilən qəkləngən boloŋaqḳa, Danlar qiḳip...».
20:2 Mis. 21:13; Qəl. 35:6; Ḳan. 19:1, 2

birigə ḳeqip berip, xəḥərning ḳowuḳioŋa kelip, xu yərdə xəḥərning aḳsaḳallirioŋa əz əḥwalini eytsun; ular uni əzigə ḳobul ḳilip xəḥərgə kirgüzüp, uning əzliri bilən billə turuxioŋa uningoŋa jay bərsun.
5 Əmdi ḳan ḳisasini aloŋuqi uni ḳooŋlap kəlsə, ular adəm əltürgən kixini ḳisaskarning ḳolioŋa tapxurup bərmisun; qünki xu kixining burundin əz ḳoxnisioŋa ḥeq əq-adawiti bolmioŋan, bəlki tasadipiy urup əltürüp ḳoyoŋan. 6 Adəm əltürgən kixi jamaət aldida soraḳ ḳilinoŋuqə xu xəḥərdə tursun; andin xu waḳittiki bax kaḥin əlüp kətkəndə, u xu xəḥərdin ayrilip, əz xəḥirigə, yəni ḳeqip qiḳḳan xəḥərdiki əyigə yenip kəlsun.
7 Xuning bilən ular Naftali taoŋliḳ yurtidiki Kədəxni, Əfraimning taoŋliḳ yurtidiki Xəkəmni wə Yəḥudaning taoŋliḳ yurtidiki Kiriat-Arba, yəni Ḥebronni, 8 Yerihoning xərḳ təripidiki, Iordan dəryasining u ḳetidiki Rubən ḳəbilisining zeminidin tüzlənglikning qəlidiki Bəzərni, Gad ḳəbilisining zeminidin Gileadtiki Ramotni wə Manassəḥ ḳəbilisining zeminidin Baxandiki Golanni tallap bekitti.
9 Mana bu xəḥərlər barliḳ Israillar wə ularning arisida turuwatḳan musapirlar üqün panaḥgaḥ boluxḳa bekitilgən xəḥərlərdur; kimki bilməy, tasadipiyliḳtin adəm əltürgən bolsa, uning jamaət aldida soraḳ ḳilinixidin burun, ḳan ḳisaskarning ḳolida əlməsliki üqün xu xəḥərlərgə ḳeqip ketixkə bu xəḥərlər bekitilgən.

Lawiylarning turuxioŋa xəḥərlərni bekitix

21 1 U waḳitta Lawiy jəmətlirining kattiwaxliri kaḥin Əliazar, Nunning ooŋli Yəxua wə Israil ḳəbililirining kattiwaxlirining ḳexioŋa berip, 2 Ḳanaan zeminidiki Xiloḥda ularoŋa: — Musaning wasitisi arḳiliḳ Pərwərdigar biz tooŋruluḳ: «Ularoŋa turuxḳa xəḥərlərni, malliri üqün yaylaḳlarni ḳoxup bərgin», dəp eytḳan, dedi.
3 Xuni dewidi, Israillar Pərwərdigarning əmri boyiqə əz miras ülüxliridin munu xəḥərlər bilən yaylaḳlarni ḳoxup Lawiylaroŋa bərdi: —
4 birinqi taxlanoŋan qək Koḥat jəmətlirigə qiḳti; qək taxlinip, Lawiylar iqidiki kaḥin Ḥarunning əwladlirioŋa Yəḥuda ḳəbilisi, Ximeon ḳəbilisi wə Binyamin ḳəbilisining zeminliridin on üq xəḥər bekitildi; 5 Andin Koḥatning ḳaloŋan əwladlirioŋa qək taxlinip, Əfraim ḳəbilə-jəmətlirining zeminidin, Dan ḳəbilisining zeminidin wə Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminliridin on xəḥər bekitildi.
6 Gərxonning əwladlirioŋa qək taxlinip, Issakar ḳəbilə-jəmətlirining zeminidin, Axir ḳəbilisining zeminidin, Naftali ḳəbilisining zeminidin wə Manassəḥning yənə bir yerim ḳəbilisining zeminidin on üq xəḥər bekitildi.
7 Mərarining əwladlirioŋa, jəmət-aililiri boyiqə qək taxlinip, Rubən ḳəbilisining zeminidin, Gad ḳəbilisining zeminidin wə Zəbulun ḳəbilisining zeminidin on ikki xəḥər bekitildi.
8 Bu tərikidə Pərwərdigar Musaning wasitisi bilən buyruoŋinidək Israillar qək taxlap bu xəḥərlər bilən yaylaḳlirini ḳoxup, Lawiylaroŋa bərdi.
9 Ular Yəḥudaning ḳəbilisi bilən Ximeonning ḳəbilisining zeminidin təwəndə tizimlanoŋan munu xəḥərlərni bərdi: — 10 (qək taxlanoŋanda, Lawiylarning nəsli boloŋan Koḥatlar jəmətidiki Ḥarunning əwladlirioŋa birinqi qək qiḳḳaqḳa munu xəḥərlər berildi): —
11 ularoŋa Yəḥudaning taoŋliḳ rayonidiki Kiriat-Arba (Arba Anakning atisi idi), yəni Ḥebron bilən ətrapidiki yaylaḳlarni ḳoxup bərdi. 12 Lekin xəḥərgə təwə etizlar bilən kənt-ḳixlaḳlarni

20:4 Qəl. 35:22, 23; Ḳan. 19:4, 5
20:8 Ḳan. 4:43
21:1 1Tar. 6:39
21:2 Qəl. 35

Yəfunnəḫning oоḷi Kaləbkə miras ḳilip bərdi. [13] Xundaḳ ḳilip ular Ḥarun kaḥinning əwladliriоḷa adəm əltürgən kixilər panaḥlinidiоḷan xəḥər Ḥebron wə yaylaḳlirini, yənə ularoḷa Libnaḥ bilən yaylaḳlirini, [14] Yattir bilən yaylaḳlirini, Əxtəmoa bilən yaylaḳlirini, [15] Ḥolon bilən yaylaḳlirini, Dəbir bilən yaylaḳlirini, [16] Ayin bilən yaylaḳlirini, Yuttaḥ bilən yaylaḳlirini, Bəyt-Xəməx bilən yaylaḳlirini bərdi; bu ikki ḳəbilining zeminliridin jəmiy toḳḳuz xəḥərni bərdi. [17] Mundin baxḳa ularoḷa Binyamin ḳəbilisining zeminidin Gibeon bilən yaylaḳlirini, Geba bilən yaylaḳlirini, [18] Anatot bilən yaylaḳlirini, Almon bilən yaylaḳlirini ḳoxup jəmiy tət xəḥər bərdi.

[19] Bu tərikidə kaḥinlar, yəni Ḥarunning əwladliriоḷa berilgən xəḥərlər on üq boldi; bular ətrapidiki yaylaḳliri bilən berildi.

[20] Ular yənə Lawiylarning nəslidin boloḷan Koḥatning ḳaloḷan jəmətlirigimu xəḥərlərni bərdi. Qək taxlax bilən ularoḷa bekitilgən xəḥərlər munular: — ularoḷa Əfraim ḳəbilisining zeminidin [21] Əfraimning taoḷik rayonidiki adəm əltürgən kixilər panaḥlinidiоḷan xəḥər Xəkəm bilən yaylaḳlirini, yənə Gəzər bilən yaylaḳliri, [22] Kibzaim bilən yaylaḳliri wə Bəyt-Ḥoron bilən yaylaḳliri bolup, jəmiy tət xəḥərni bərdi; [23] buningdin baxḳa Dan ḳəbilisining zeminidin Əltəkəḥ bilən yaylaḳliri, Gibbeton bilən yaylaḳliri, [24] Ayjalon bilən yaylaḳliri wə Gat-Rimmon bilən yaylaḳliri bolup, jəmiy tət xəḥərni bərdi. [25] Buningdin baxḳa Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminidin Taanaḳ bilən yaylaḳliri, Gat-Rimmon bilən yaylaḳliri bolup, jəmiy ikki xəḥərni bərdi.

[26] Bu tərikidə Koḥatlarning ḳaloḷan jəmətlirigə berilgən xəḥərlər on boldi; bular ətrapidiki yaylaḳliri bilən berildi.

[27] Lawiylarning jəmətliridin boloḷan Gərxonlaroḷa bolsa ular Manassəḥning yerim ḳəbilisining zeminidin adəm əltürgən kixilər panaḥlinidiоḷan xəḥər Baxandiki Golan bilən yaylaḳlirini, xundaḳla Bəəxterəḥ bilən yaylaḳlirini, jəmiy ikki xəḥərni bərdi; [28] yənə Issakar ḳəbilisining zeminidin Kixion bilən yaylaḳliri, Dabirat bilən yaylaḳliri, [29] Yarmut bilən yaylaḳliri wə Ən-Gannim bilən yaylaḳliri bolup, jəmiy tət xəḥərni bərdi; [30] buningdin baxḳa Axir ḳəbilisining zeminidin Mixal bilən yaylaḳliri, Abdon bilən yaylaḳliri, [31] Ḥəlkat bilən yaylaḳliri wə Rəḥob bilən yaylaḳliri bolup, jəmiy bolup tət xəḥərni bərdi; [32] buningdin baxḳa Naftali ḳəbilisining zeminidin adəm əltürgən kixilər panaḥlinidiоḷan xəḥər Galiliyədiki Kədəx bilən yaylaḳlirini, yənə Ḥammot-Dor bilən yaylaḳliri wə Kartan bilən ətrapidiki yaylaḳliri bolup, jəmiiy üq xəḥərni bərdi.

[33] Bu tərikidə Gərxonlaroḷa berilgən xəḥərlər on üq boldi; bular ətrapidiki yaylaḳliri bilən berildi.

[34] Ḳaloḷan Lawiylaroḷa, yəni Mərarilar jəmətlirigə Zəbulun ḳəbilisining zeminidin Yokneam bilən yaylaḳliri, Kartaḥ bilən yaylaḳliri, [35] Dimnaḥ bilən yaylaḳliri wə Naḥalal bilən yaylaḳliri bolup, jəmiy tət xəḥərni bərdi. [36] Buningdin baxḳa Rubən ḳəbilisining zeminidin Bəzər bilən yaylaḳliri, Yaḥaz bilən yaylaḳliri, [37] Kədəmot bilən yaylaḳliri wə Məfaat bilən yaylaḳliri bolup, jəmiy tət xəḥərni bərdi. [38] Buningdin baxḳa Gad ḳəbilisining zeminidin adəm əltürgən kixilər panaḥlinidiоḷan xəḥər Gileadtiki Ramot bilən yaylaḳlirini, yənə Maḥanayim bilən yaylaḳliri, [39] Ḥəxbon bilən yaylaḳliri wə Jaazər bilən yaylaḳliri bolup, jəmiy tət xəḥərni bərdi.

[40] Bular bolsa ḳaloḷan Lawiylarning jəmətlirigə, yəni Mərarilar jəmətlirigə berilgən barlik xəḥərlərdur; ularoḷa qək taxlinix bilən berilgən ülüxi on ikki xəḥər idi.

[41] Israillarning zemini iqidin Lawiylaroḷa bekitip berilgən xəḥərlər jəmiy ḳirik səkkiz idi; bular ətrapidiki yaylaḳliri bilən berildi. [42] Bu xəḥərlərning ḥərbirining ətrapida yaylaḳliri bar idi; xəḥərlərning ḥəmmisi xundaḳ idi.

[43] Pərwərdigar xu tərikidə Israillarning ata-bowiliriоḷa berixkə ḳəsəm bilən wədə ḳiloḷan pütkül zeminni ularoḷa bərdi; ular kelip uni igiləp, u yərdə olturdi.

21:28 «Dabirat» — yaki «Dabrat».
21:36 «Yaḥaz» — yaki «Jaḥzaḥ» yaki «Yaḥazaḥ».

44 U waqitta Pərwərdigar ilgiri ularning ata-bowilirioŋa qəsəm bilən wədə qiloŋinidək, ularoŋa
hər ətrapida tinq-aramlik bərdi; ularning düxmənliridin heqqandiki ularning aldida qəddini
ruslap tik turalmaytti; bəlki Pərwərdigar həmmə düxmənlirini ularning qolioŋa tapxurdi.
45 Pərwərdigarning Israilning jəmətigə wədə qiloŋan hiммətliridin heqbiri qaldurulmay əməlgə
axuruldi.

Xərq tərəptiki zeminlar təqsim qilinoŋan qəbililərning əz mirasioŋa qaytip berixi

22 1 U waqitta Yəxua Rubənlər, Gadlar wə Manassəh yerim qəbilisidikilərni qaqirip ularoŋa:
2 Silər bolsanglar Pərwərdigarning quli Musaning silərgə buyruoŋinining həmmisigə əməl
qildinglar, mening silərgə əmr qiloŋan barlik sözlirimgimu qulaq saldinglar; 3 silər bu nuroŋun
künlərdə taki bügüngə qədər qerindaxliringlarni taxliwətməy, bəlki Pərwərdigar Hudayinglar
silərgə əmr qiloŋan wəzipini tutup qəldinglar; 4 əmdi Pərwərdigar Hudayinglar wədə qiloŋinidək,
qerindaxliringlaroŋa aramlik bərdi; xunga silər Pərwərdigarning quli Musa Iordan dəryasining
u təripidə silərgə bərgən miras zemininglaroŋa, əz qedirliringlaroŋa qaytip beringlar. 5 Pəqətla
Pərwərdigarning quli Musa silərgə buyrup tapxuroŋan qanun-əmrlərgə əməl qilixqa, yəni
Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, Uning barlik yollirida mengip, əmrlirini tutup uningoŋa
baoŋlinip, pütün qəlbinglar wə pütün jan-dilinglar bilən Uning hizmitidə boluxqa ihlas bilən
köngül bəlünglar, — dedi.
6 Xuning bilən Yəxua ularni bəht-bərikət tiləp, yoloŋa saldi; ular əz qedirlirioŋa qaytip ketixti.
7 Manassəh yerim qəbilisigə bolsa Musa ularoŋa Baxanni miras qilip bərgənidi; yənə bir ye-
rim qəbiligə Yəxua Iordan dəryasining bu qeti, yəni oŋərb təripidə ularning qerindaxlirining
arisida miras bərdi. Yəxua ularni əz qedirlirioŋa qaytix yolioŋa saloŋan waqtida, u ularoŋimu
bəht-bərikət tiləp, 8 ularoŋa: — Intayin köp baylikлар, intayin köp qarpaylarni, xundakla köp
miqdarda kümüx, altun, mis, təmür wə kiyim-keqəklərni elip, əz qediringlaroŋa qaytip
beringlar; düxmənliringlardin aloŋan oljini qerindaxliringlaroŋa üləxtürüp beringlar, dedi.
9 U waqitta Rubənlər, Gadlar wə Manassəh yerim qəbilisi Kanaan zeminidiki Xiloһdin qikip
Israillardin ayrilip, Pərwərdigarning Musaning wasitisi bilən qiloŋan əmri boyiqə ularning
təəlluqati boloŋan əz miras zemini Gilead yurtioŋa qarap qaytip mangdi.

Qong uquxmaslik — iqki uruxning aldini elix

10 Rubənlər, Gadlar wə Manassəh yerim qəbilisi Kanaan zeminidiki Iordan dəryasining boyidiki
Gəlilotqa yetip kəlgəndə, u yərdə Iordan dəryasining boyida bir qurbangaһni yasidi; qurbangah
naһayiti qong wə həywətlik yasaloŋanidi. 11 Israillaroŋa: «Mana Rubənlər, Gadlar wə Manassəh
yerim qəbilisi Kanaan zeminidiki Iordan dəryasining u qetidiki Gəlilotta, yəni Israillarning
udulida bir qurbangaһni yasaptu» degən həwər anglandi.
12 Israillar bu həwərni angliоŋan haman, ularning pütkül jamaiti ular bilən uruxux üqün Xiloһqa
toplandi.
13 U waqitta Israillar kaһin Əliazarning ooŋli Finiһasni Gilead zeminidiki Rubənlər, Gadlar wə
Manassəh yerim qəbilisigə mangdurdi 14 wə xundakla uning bilən on əmirni, Israilning һərbir

---

22:2 Qəl. 32:20; Kan. 3:18
22:4 Qəl. 32:33; Kan. 3:13; 29:8; Yə. 13:8
22:5 Kan. 10:12
22:8 **«aloŋan oljini qerindaxliringlaroŋa üləxtürüp beringlar»** — yaki «aloŋan oljini qerindaxliring bilən ülixip elinglar».
22:10 **«...dəryasining boyidiki Gəlilotqa»** — nuning baxqa birhil tərjimisi: «...dəryasining boyidik dairisi» yaki «... dəryasining boyidik dügiləк dəwiliri».
22:10 Yə. 18:7

kəbilisidin jəmət baxliki boloɣan birdin əmirni uningoɣa ḥəmrah kilip əwətti; ḥərbir əmir ḥərkaysi ata jəmättiki mingliɣan Israillarning kattiwexi idi.
15 Bular əmdi Gilead zeminioɣa, Rubənlər, Gadlar wə Manassəḥ yerim kəbilisigə kelip ularoɣa: — 16 Mana Pərwərdigarning pütkül jamaiti silərgə mundak dəydu: «Silərning Pərwərdigaroɣa əgixixtin yenip, əzünglaroɣa kurbangaḥni yasap, Israilning Hudasidin yüz ərüp, Pərwərdigaroɣa asiylik kilip ətküzgən bu rəzillikinglar zadi kandak ix? 17 Peorda burun ətküzgən kəbiḥlikimiz bizgə yetip axmasmu? Gərqə Pərwərdigarning jamaitining bexioɣa waba qüxkən bolsimu, biz tehi bügüngə kədər bu ixtin əzimizni paklandurmiduk. 18 Silər bügün Pərwərdigaroɣa əgixixtin yandinglar; xundak boliduki, silər bügün Pərwərdigaroɣa asiylik kiloɣan boloɣaqka, u jəzmən ətə Israilning pütkül jamaitigə oɣəzəplinidu. 19 Ḥalbuki, mubada silər miras kilip aloɣan zemin napak bolup kaloɣan bolsa, Pərwərdigarning təwəliki boloɣan zeminoɣa, Uning qediri tikləngən yurtka yenip kelip, arimizda miras elinglar. Pəkət Pərwərdigar Hudayimizning kurbangaḥidin baxka əzünglar üqün kurbangaḥ yasax bilən Pərwərdigaroɣa wə bizlərgə asiylik kilmanglar. 20 Zəraḥning ooɣli Akan ḥaram bekitilgən nərsilərdin elip, itaətsizlik kiloɣan əməsmu? Xu səwəbtin kəbiḥliki üqün yaloɣuz ular əltürülüp kalmay, Pərwərdigarning oɣəzipi yənə pütkül Israil jamaitining üstigə qüxkən əməsmu?».
21 Xuning bilən Rubənlər, Gadlar wə Manassəḥ yerim kəbilisi mingliɣan Israillarning kattiwaxlirioɣa jawab berip mundak dedi: —
22 «Ilaḥlarning ilaḥi Pərwərdigardur! Ilaḥlarning ilaḥi boloɣan Pərwərdigar Əzi buni bilidu, Israilmu uni bilgəy! Əgər bu ix asiylik bolsa yaki Pərwərdigaroɣa itaətsizlik bolsa, əmdi bizlərni bügun ələmdin ayimanglar! 23 Əgər bizning əzimiz üqün kurbangaḥni yasiximiz Pərwərdigaroɣa əgixixtin yenix üqün boloɣan bolsa, xundakla kurbangaḥning üstidə kəydürmə kurbanlik sunux, axlik ḥədiyəlirini sunux, inaklik kurbanliklirini sunux üqün boloɣan bolsa, undakta Pərwərdigar Əzi bu ix tooɣruluk bizdin ḥesab alsun; 24 əksiqə bu ixni kiliximizning səwəbi ḥakikətən xuki, kəlgüsidə silərning baliliringlar bizning balilirimizoɣa: «Silərning Israilning Hudasi Pərwərdigar bilən kandak munasiwitinglar bar? 25 Əy Rubənlər wə Gadlar, Pərwərdigar biz bilən silərning otturimizda Iordan dəryasini qegra kilip koyoɣan əməsmu? Xunga silərning Pərwərdigardin ḥeqkandak nesiwənglar yoktur!» deyixidin əndixə kilduk. 26 Xunga biz: «Kopup bir kurbangaḥ yasayli; lekin bu kəydürmə kurbanliklar üqünmu əməs, baxka hil kurbanliklar üqünmu əməs, 27 bəlki kəlgüsidə Pərwərdigarning aldida kəydürmə kurbanliklirimiz bilən baxka hil kurbanliklirimiz wə inaklik kurbanliklirimiz bilən uning ibaditidə boluximiz üqün, silər wə bizning otturimizda, xundakla keyinki dəwrlirimizdə bir əslətmə guwaḥlik bolsun üqün uni yasiduk; baliliringlarning kəlgüsidə balilirimizoɣa «Pərwərdigardin ḥeqkandak nesiwənglar yok» deməsliki üqün xundak kilduk. 28 Əgər ular kəlgüsidə biz bilən əwladlirimizoɣa xundak desə, biz jawab berip: «Mana, kəydürmə kurbanlik sunux üqün yaki baxka hil kurbanliklarni sunux üqün yasaloɣan əməs, bəlki silər bilən bizning otturimizda bir guwaḥlik bolsun dəp yasaloɣan, bu Pərwərdigarning ata-bowilirimiz yasioɣan kurbangaḥining əndizisidur!» deyələymiz.
29 Pərwərdigaroɣa asiylik kilip, Pərwərdigaroɣa əgixixtin yenip, Pərwərdigar Hudayimizning qedirining aldida turoɣan kurbangaḥtin baxka ikkinqi bir kurbangaḥni yasap, uning üstidə kəydürmə kurbanlik, axlik ḥədiyəliri wə baxka hil kurbanliklarni ətküzüx niyiti bizdin neri boloɣay!».

22:16 «Silərning Pərwərdigaroɣa əgixixtin yenip, əzünglaroɣa kurbangaḥni yasap...» — Musa pəyoɣəmbərgə nazil kilinoɣan kanun boyiqə, Pərwərdigarning ibaditi üqün yaloɣuz birla kurbangaḥ bekitilgən, xundakla kurbangaḥ Pərwərdigar əzi bekitkən jayda turuxi kerək idi *(«Mis.» 24:20, «Law.» 17:3-4, «Kan.» 12:5-6ni kərüng)*.
22:17 «Peorda burun ətküzgən kəbiḥlikimiz bizgə yetip axmasmu?» — Peorda ətküzgən gunaḥlar wə keyinki wakə «Qəl.» 25-babta hatiriləngən.
22:17 Qəl. 25:3; Kan. 4:3
22:22 Zəb. 50:1
22:27 Yar. 31:48; Yə. 24:27

30 Kaһin Finiһas wə uning bilən billə kəlgən jamaət əmirliri, yəni mingliоған Israillarning
kattiwaxliri Rubənlər, Gadlar wə Manassəһlərning eytқan səzlirini angliоғanda ular
xuningdin hux boldi. 31 Əliazarning ooғli kaһin Finiһas Rubənlər, Gadlar wə Manassəһlərgə:
— Silər Pərwərdigaroға bu itaətsizlikni қilmiоғininglar üqün Pərwərdigarning otturi-
mizda turuwatқanliқini əmdi bilduқ; silər bu ix bilən Israillarni Pərwərdigarning қolidin
қutқuzdunglar, dedi.
32 Andin Əliazar kaһinning ooғli Finiһas bilən əmirlər Rubənlər wə Gadlarning yenidin, Gi-
lead zeminidin qiқip Қanaan zeminiоға Israillarning yeniоға yenip kelip bu həwərni ularоға
dəp bərdi. 33 Bu ix Israillarning nəzиridə yahxi kəründi; Israillar Hudaoға һəmdusana eytip,
Rubənlər bilən Gadlaroға һujum қilip, ular bilən uruxup ularning turuwatқan zeminini wəyran
қilayli, degən gəpni ikkinqi tiloға almidi.
34 Rubənlər bilən Gadlar bu қurbangaһқa «Guwaһliқ» dəp at қoydi; qünki ular: — «U arimizda
Pərwərdigarning Huda ikənlikigə guwaһtur» dedi.

Yəxua pəyoғəmbərning Israilning əmir-aқsaқallirini agaһlandurup, ularoға nəsiһət berixi

23 1 Pərwərdigar Israiloға ətrapidiki düxmənliridin aram berip uzun zamanlar ətüp, xundaқla
Yəxua қerip, yeximu qongiyip қaloғanda, 2 Yəxua pütkül Israilni, ularning aқsaқallirini,
baxliқliri, һakim-soraқqiliri bilən bəg-əməldarlirini qaқirip ularoға mundaқ dedi: — «Mən
қerip қaldim, yeximmu qongiyip қaldi. 3 Pərwərdigar Hudayinglarning silər üqün muxu yərdiki
barliқ taipilərgə қandaқ ixlarni қiloғinini əzünglar kərdünglar; qünki silər tərəptə turup jəng
қiloғuqi Pərwərdigar Hudayinglar Өzidur. 4 Mana, mən əzüm yoқatқan һəmmə əllərning
zeminliri bilən қaloған bu taipilərning zeminlirini қoxup қəbilə-jəmətinglar boyiqə qək taxlap
Iordan dəryasidin tartip kün petix tərəptiki Uluoғ Dengizoғiqə, silərgə miras қilip təқsim қilip
bərdim. 5 Pərwərdigar Hudayinglar Өzi ularni aldinglardin қooғlap qiқirip, kəzünglardin neri
қilip, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə eytқinidək silər ularning zeminiоға igə bolisilər. 6 Xunga
silər tolimu қəysər bolup Musaning қanun kitabida pütülgənning һəmmisini tutup, ong ya
soloға qətnəp kətməy, uningoға əməl қilixқa kəngül bəlünglar; 7 xundaқ қilip, aranglarda қelip
қaloған bu taipilər bilən bardi-kəldi қilmanglar; xuningdək ularning ilaһlirining namlirini
tiloға almanglar yaki ularning nami bilən қəsəm қilmanglar; ularoға ibadət қilmanglar, ularoға
bax urmanglar; 8 bəlki bügüngiqə қiloғiningladək, Pərwərdigar Hudayinglaroға baoғlinip turu
nglar. 9 Qünki Pərwərdigar aldinglardin qong-qong wə küqlük əllərni қooғlap qiқiriwətқəndur;
bügüngiqə һeққandaқ adəm aldinglarda put tirəp turalmidi. 10 Pərwərdigar Hudayinglar
silərgə eytқini boyiqə silər tərəptə turup jəng қiloғini üqün silərdin bir adiminglar ularning
ming adimini tiripirən қilidu.
11 Xunga Pərwərdigar Hudayinglarni səyüx üqün əz kənglünglaroға қattiқ səgək bolunglar!
12 Qünki əgər silər Uningdin yüz ərüp aranglarda қaloған bu əllər bilən arilixip-baoғlinip, ular
bilən қuda-baja bolup, ular bilən berix-kelix қilsanglar, 13 undaқta silərgə xu ix ayan bolsunki,
Pərwərdigar Hudayinglar aldinglardin bu əllərni ikkinqi қooғlap qiқarmaydu, bəlki bular silərgə
қapқan wə қiltaқ bolup, biқininglaroға қamqa bolup qüxüp, kəzünglərgə tikən bolup sanjilidu;
ahirda Pərwərdigar Hudayinglar silərgə bərgən bu yahxi zemindin məһrum bolup yoқilisilər.

22:34 «Guwaһliқ» — ibraniy tilida «Ed».
23:5 Mis. 14:14; 23:27; Qəl. 33:53; Қan. 6:19; Yə. 13:6
23:6 Қan. 5:32; 28:14
23:7 Mis. 23:13; Zəb. 16:4; Yər. 5:7; Zəf. 1:5; Əf. 5:3
23:8 Қan. 11:22
23:10 Law. 26:8; Қan. 32:30

14 Mana, mən bügün barlik adəmlər mukərrər besip ətidioŋan yolni mangimən; silərning pütün
dilinglar wə wujudunglaroŋa xu roxənki, Pərwərdigar Hudayinglarning silər tooŋruluk kiloŋan
mubarək wədilirining ḥeqbiri əməlgə axurulmay kalmidi; ḥəmmisi silər üqün bəja kəltürülüp,
ḥeqkaysisi yərdə kalmidi. 15-16 Lekin silər Pərwərdigar Hudayinglarning silərgə əmr kilip
tohtatkan əḥdisini buzoŋanda, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə wədə kiloŋan ḥəmmə bərikət
üstünglaroŋa qüxürülgəndək, xundak boliduki, Pərwərdigar Hudayinglar silərni Өzi silərgə
bərgən zemindin yokatkuqə barlik agah kiloŋan ixni qüxüridu; silər berip, uning əḥdisini buzup
baxka ilaḥlaroŋa ibadət kilip bax ursanglar, Pərwərdigarning oŋəzipi silərgə tutixip, silərni Өzi
silərgə bərgən yahxi zemindin tezla yok kilidu».

Yəxua pəyoŋəmbərning pütkül Israilni agaḥlandurup, ularoŋa nəsiḥət kilixi

24 1 Andin Yəxua Israilning ḥəmmə kəbililirini Xəkəmgə yioŋip, Israilning akṣakalliri,
baxlikliri, ḥakim-sotqiliri bilən bəg-əməldarlirini qakirdi; ular əzlirini Hudaning
ḥuzurioŋa ḥazir kiloŋanda 2 Yəxua pütkül həlkkə: Israilning Hudasi Pərwərdigar: — «Kədimki
zamanda ata-bowiliringlar, jümlidin Ibraḥim bilən Naḥorning atisi Tərah dəryaning u təripidə
olturatti; ular baxka ilaḥlarning kullukida bolatti. 3 Lekin Mən atanglar Ibraḥimni dəryaning
u təripidin elip kelip, uni baxlap pütkül Kanaan zeminini aylandurup, uning nəslini awutup
uningoŋa Isḥakni bərdim. 4 Andin Mən Isḥakka Yakup bilən Əsawni bərdim; Əsawoŋa Seir taoŋlik
rayonini təwəlik kilip bərdim, Yakup bilən ooŋulliri bolsa Misiroŋa qüxüp bardi. 5 Keyinrək Mən
Musa bilən Ḥarunni əwətip, Misirliklar arisida əməllirim bilən ularoŋa dəḥxətlik wabalarni
qüxürdum; andin silərni xu yərdin elip qiktim. 6 Mən bu tərikidə ata-bowiliringlarni Misirdin
elip qikip, ular Kizil Dengizoŋa yetip kəlginidə, misirliklar jəng ḥarwiliri wə atlik əskərliri bilən
ata-bowiliringlarni kooŋlap dengizoŋiqə kəldi. 7 Israillar xuan Pərwərdigaroŋa nida kiliwidi, U
silər bilən Misirliklarning arisioŋa tum karangoŋuluk qüxürdi; andin dengizni ularning üstigə
basturup yapti. Silər Өz kəzliringlar bilən Mening Misirda nemə kiloŋinimni kərdünglar; andin
silər uzun wakitkiqə qəldə turdunglar. 8 Keyinrək Mən silərni Iordan dəryasining u təripidə
turoŋan Amoriylarning zemininoŋa baxlap kəldim; ular silər bilən sokuxkanda mən ularni
kolunglaroŋa berip, silər ularning zeminini igilidinglar. Mən ularni aldinglardin yokitiwəttim.
9 U wakitta Moabning padixaḥi, Zipporning ooŋli Balak kopup, Israil bilən jənggə qüxti wə
silərni karoŋax üqün Beorning ooŋli Balaamni qakirip kəldi; 10 lekin Mən Balaamning səzigə
kulak salmidim; xuning bilən u silərgə kayta-kayta bəht-bərikət tilidi wə Mən silərni Balakning
kolidin kutkuzdum.
11 Keyinrək silər Iordan dəryasidin ətüp Yerihooŋa baroŋanda Yerihoning adəmliri Amoriy-
lar, Pərizziylər, Kanaaniylar, Ḥittiylar, Girgaxiylar, Ḥiwiylar wə Yəbusiylar silər bilən uruxka
kopkini bilən Mən ularni kolunglaroŋa tapxurup bərdim; 12 Mən aldinglaroŋa serik ḥərini
əwəttim, serik ḥərə Amoriylarning ikkila padixaḥini ḥəydiwətkəndək ularnimu ḥəydiwətti; bu
ix silərning kiliqinglar yaki okyayinglar bilən bolmidi. 13 Mən silərgə əz kolunglar bilən əmgək

24:2 «dəryaning u təripidə» — muxu yərdə «dərya» «əfrat dəryasi»ni kərsitidu.
24:2 Yar. 11:26, 31; Kan. 26:5
24:3 «dəryaning u təripidin» — muxu yərdə «dərya» «əfrat dəryasi»ni kərsitidu.
24:3 Yar. 12:1; 21:2.
24:4 Yar. 25:24; 36:8; 46:1
24:5 Mis. 3:10-22; 4:1-17; 12:37
24:6 «ular Kizil Dengizoŋa yetip kəlginidə» — muxu yərdə «ular» ibraniy tilida «silər» eytilidu.
24:6 Mis. 14:1
24:8 Qəl. 21:21, 33
24:11 Yə. 3:14; 6:1, 20; 10:8; 11:8
24:12 «serik ḥərə» — ibraniy tilida adəttiki ḥəridin tehimu qong wə qakkak birhil ḥərini kərsitixi mumkin.
24:12 Mis. 23:28; Kan. 7:20; Zəb. 44:3

singdürmigən bir zeminni, əzünglar yasimioŋan xəḥərlərni bərdim, wə silər xularda makan ḳildinglar; əzünglar tikmigən üzümzarliḳlar bilən zəytunzarliḳlardin mewilirini yəwatisilər» dəydu, — dedi.
14 — Xunga əmdi silər Pərwərdigardin ḳorḳup ihlasmənlik wə ḥəḳiḳət iqidə uning ibaditidə bolunglar; ata-bowiliringlar dəryaning u təripidə wə Misirda qoḳunoŋan ilaḥlarni taxlap, pəḳət Pərwərdigarning ḳulluḳida bolunglar.
15 Lekin əgər Pərwərdigarning ibaditi silərgə yaman kərünsə, kimgə ibadət ḳilidioŋininglarni talliwelinglar — məyli ata-bowiliringlar dəryaning u təripidə turoŋanda qoḳunoŋan ilaḥlar bolsun yaki silər turuwatḳan zemindiki Amoriylarning ilaḥliri bolsun, ularni tallanglar; lekin mən bilən əyümdikilər bolsaḳ Pərwərdigarning ibaditidə bolimiz, — dedi.
16 Həlḳ jawab berip: — Pərwərdigarni tərk etip baxḳa ilaḥlarning ibaditidə bolux bizdin neri bolsun! 17 Qünki biz bilən ata-bowilirimizni «ḳulluḳ makani» boloŋan Misir zeminidin qiḳirip, kəzimizning aldida bu qong məjizilik alamətlərni kərsitip, ḳaysi yolda mangmayli, ḳaysi həlḳning arisidin ətməyli, bizni saḳlioŋuqi Pərwərdigar Hudayimiz Əzidur! 18 Pərwərdigar bu zeminda turoŋan barliḳ taipilərni, jümlidin Amoriylarni aldimizdin ḳooŋliwətti; xunga bizmu Pərwərdigarning ibaditidə bolimiz; qünki U bizning Təngrimizdur! — dedi.
19 Yəxua həlḳḳə: — Silər Pərwərdigarning ibaditidə bolalmaysilər, qünki U muḳəddəs bir Hudadur; U wapasizliḳḳa ḥəsət ḳiloŋuqi bir Təngri boloŋaqḳa, itaətsizliḳliringlar bilən gunaḥliringlarni kəqürəlməydu. 20 Əgər silər Pərwərdigarni taxlap, yat ilaḥlaroŋa qoḳunoŋan bolsanglar Umu silərdin yüz ərüp, silərgə yahxiliḳ ḳilip kəlgənning ornida silərgə bala kəltürüp yoḳitidu, — dedi.
21 Lekin həlḳ Yəxuaoŋa jawab berip: — Ḥərgiz undaḳ bolmaydu! Biz Pərwərdigarning ibaditidə bolimiz, — dedi.
22 Buni anglap Yəxua həlḳḳə: — Əzünglarning Pərwərdigarni, Uning ibaditidə boluxni tallioŋanliḳinglaroŋa əz-əzünglaroŋa guwaḥqi boldunglar, dewidi, ular: — Əzimiz guwaḥ! — dəp jawab berixti.
23 U: — Undaḳ bolsa əmdi aranglardiki yat ilaḥlarni qiḳirip taxliwetip, kənglünglarni Israilning Hudasi Pərwərdigaroŋa intilidioŋan ḳilinglar, dedi.
24 Həlḳ Yəxuaoŋa jawab berip: — Biz Pərwərdigar Hudayimizning ibaditidə bolup, uning awazioŋila ḳulaḳ salidioŋan bolimiz, dedi.
25 Xuning bilən Yəxua u küni həlḳ bilən əḥdə baoŋlixip, Xəkəmdə ular üqün ḥəküm-bəlgilimilərni tohtitip bərdi. 26 Andin Yəxua bu ḥəmmə səzlərni Pərwərdigarning ḳanun kitabioŋa pütüp, yooŋan bir taxni elip kelip, uni Pərwərdigarning muḳəddəs jayining yenidiki dub dərihining astioŋa tikləp ḳoydi. 27 Andin Yəxua həlḳḳə: — Mana bu tax bolsa bizgə guwaḥ bolup turidu; qünki u Pərwərdigarning bizgə ḳiloŋan ḥəmmə səzlirini anglap turdi; u Pərwərdigar Hudayinglardin tanmasliḳinglar üqün üstünglarda guwaḥqi bolup turidu, — dedi.
28 Yəxua xularni dəp həlḳni yoloŋa selip, ḥərbirini əz miras yerigə yandurdi.
29 Bu ixlardin keyin Nunning ooŋli, Pərwərdigarning ḳuli Yəxua bir yüz on yexida wapat boldi.
30 Ular uni elip berip, Əfraim taoŋlik rayonida, Gaax teoŋining ximal təripidiki əz miras ülüxi boloŋan Timnat-Serah degən jayda dəpnə ḳildi.
31 Yəxuaning pütkül ḥayat künliridə, xundaḳla Yəxuadin keyin ḳaloŋan, Pərwərdigarning Israil üqün ḳiloŋan ḥəmmə məjizilik əməllirini obdan bilidioŋan aḳsaḳallarning pütkül ḥayat künliridimu Israil Pərwərdigarning ibaditidə bolup turdi.

24:13 Ḳan. 6:10, 11, 12
24:14 **«dəryaning u təripidə»** — muxu yərdə «dərya» «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu.
24:20 Yə. 23:15
24:25 Mis. 15:25
24:30 Yə. 19:50; Ḥak. 2:9

32 Yüsüpning səngəklirini bolsa, Israillar ularni Misirdin elip kəlgənidi. Ular bularni Xəkəmgə
elip berip, Yaḳup Xəkəmning atisi Ḥamorning oоḷulliridin yüz kəsitaḥ kümüxkə setiwaloḷan
yərdə dəpnə ḳildi. Xu yər Yüsüplərning miras ülüxi bolup ḳaldi.
33 Ḥarunning oоḷli Əliazarmu wapat boldi; ular uni oоḷli Finiḥasḳa miras ḳilip berilgən
Əfraimning taoḷliḳ rayonidiki Gibeaḥ degən jayda dəpnə ḳildi.

24:32 «kəsitaḥ» — ḥaziroḷiqə ḳimmiti eniḳlanmioḷan birhil kümüx tənggə idi *(«Yar.» 33:19 wə «Ayup» 42:11).*
24:32 Yar. 33:18-20; Yar. 50:25; Mis. 13:19
24:33 «Əfraimning taoḷliḳ rayonidiki Gibeaḥ» — yaki «Əfraimning taoḷliḳ rayonidiki dəng».

Ķoxumqə səz

Təwəndə biz uxbu tarihta təswirləngən birnəqqə ix-wəķələr wə adəmlər üstidə azraķ tohtilimiz.

Qarlioƣuqilarni əwətix — bu tooƣra ixmu?

Huda əslidə Israil Pələstin (Ķanaan)diki zeminni berixkə wədə ķiloƣan wə uning üstigə xu zeminni «intayin yahxi» dəp bayan ķiloƣan. Undaķta zeminni təkxürüp qiķixķa qarlioƣuqilarni əwətix imanslik ķiloƣanlikmu?

Biz undaķ oylimaymiz. Keyin Rəb Əysa Məsih insanning Hudaning yolioƣa qiķixi, yəni Özigə muhlis boluxtin awwal, uningda ķanqilik bədəl təlixim kerək degənni olturup ħesablisun, degən prinsipni kərsitidu («Luķa» 14:25-35, bolupmu 28-ayətni kərüng). Yəxuaning qarlioƣuqilarni əwətixi dəl xu prinsip boyiqə boloƣan. Israil zeminoƣa erixix üqün urux ķilixķa ķanqilik bədəl təliximiz kerək dəp ħesablixi kerək idi — Huda ular üqün jəngdə ular bilən billə bolatti, əlwəttə; lekin U Israilning Ķanaan zemiioƣa kirixtin awwal Özigə ixinixkə ķət'iy niyət baoƣlixini halatti.

Paħixə ayal Raħab

Raħab paħixə bolsimu, Injilda iman-etiķadi üqün təriplinidu: —

«**Etiķadi boloƣaqķa, paħixə ayal Raħab Israil qarlioƣuqilirini dostlarqə kütüwaloƣaqķa, itaətsizlər boloƣan əz xəħiridikilər bilən birliktə ħalak bolmidi**» («Ibr.» 11:31)

«**Muxuningoƣa ohxax, paħixə ayal Raħab Israil qarlioƣuqilirini əz əyidə kütüp, ularni baxķa yol bilən ķaquruwətkənliki üqün, u ohxaxla ix-əmili bilən ħəkķaniy dəp jakarlanoƣan bolmamdu?**» («Yaķ.» 2:25).

Ibraniylaroƣa yeziloƣan məktupta uning etiķadi kərsitilidu, rosul Yaķup yazoƣan hetidə xuning etiķadidin qikķan əməllirini təripləydu. U yaloƣan səzliri üqün əməs (2:5), bəlki u əzining «qarlioƣuqilarni Hudaning adəmliri boloƣaqķa, ķooƣdixim kerək» degəndək iman-ixənqi üqün təriplinidu. Keyin Raħab Yəħuda ķəbilisidiki Salmon isimlik adəmgə yatlik bolup, Boazning anisi boldi wə xundakla, Dawut padixaħ uning qəwrisi idi; xu tərikidə u Məsihning dunyaoƣa kelixidiki «zənjirni ulaxtiki bir ħalķa» bolup ķaldi.

Pərwərdigarning ķoxunlirining Sərdari (5:13-6:5)

Okurmənlər Yeriho xəħirigə ħujum ķilixtin ilgiri Yəxuaning «**suoƣuruloƣan ķiliqni tutķan**» «**Pərwərdigarning ķoxunlirining Sərdari**» degən sirlik zatni uqratķanlikini bilidu. Yəxua təbiiy ħalda uningdin: —

«**Sən biz tərəptimu, yaki düxmənlirimiz tərəptimu?**» dəp soraydu. Uning jawabi Yəxuani dəsləptə bəlkim səl ķaymakturup ķoyoƣan boluxi mumkin: — «**Yaķ. Undaķ əməs, bəlki Mən Pərwərdigarning ķoxunlirining sərdari bolup kəldim**».

Qünki Hudani ḥərgiz əz ḳolaylikimiz üqün ixlitəlməymiz. Ḥalḳilik, əng muḥim soal: — «U biz tərəptə turamdu?» degən soal əməs, bəlki «Biz uning təripidə turamduḳ?» degəndin ibarəttur. Yəxua gərqə yər yüzidə Israilning sərdari boloɣini bilən pəḳət asmandiki sərdaroɣa boysunsa oɣəlibə ḳazinidu. Israil gərqə Huda təripidin tallanoɣan bolsimu, ular wə xundaḳla bizlərmu bu muḥim sawaḳni əginiximiz kerək.

Yəxuaning muxu zatni kərgən qaoɣdiki inkasi dərḥal düm yiḳilip uningoɣa səjdə ḳilix boldi. U bu ḥərikət üqün əyibləngən əməs; xunga bu zatni biz pəḳət bir pərixtə halas, dəp ḳarimaymiz («Wəḥ.» 19:10 wə 22:9də rosul Yuḥanna pərixtigə səjdə ḳiloɣanliḳi tüpəylidin əyiblinidu). Biz bu zatni ilaḥiy zat, Hudaliḳi bar zat dəp ḳaraymiz; U «Pərwərdigarning Pərixtisi», Hudaning Өz ipadisi wə Kalami boloɣan Məsiḥtin baxḳa ḥeqkim əməstur; Təwrat dəwridə U xu tərikidə dunyada tuoɣuluxtin awwal kəp ḳetim kəründi.

Aḳandin aloɣan birnəqqə sawaḳlar (7-bab)

Aḳanning tarihidin təwəndiki nuḳtilaroɣa diḳḳət ḳilixḳa tegixlik dəp ḳaraymiz: —

(a) Aḳanning gunaḥi pütkül həlḳḳə səlbiy təsir yətküzdi. Biz Iblisning «gunaḥ pəḳət özünggila ziyan yətküzidu» degən aldamqiliḳini ḳobul ḳilmasliḳimiz kerək. U pəḳət özimizgila əməs, bəlki ailimizgə, xundaḳla ḥətta pütkül həlḳimizgə təsir yətküzələydu («Pənd.» 14:34).

(ə) Izaḥatlirimizda kərsətkinimizdək, pəḳət Aḳanla əməs, bəlki uning barliḳ ailisidikilər ələm jazasioɣa tartildi. Səwəbi, ularning jim turup, uning gunaḥi tooɣuluḳ ḥeqnemə deməsliki uningoɣa xerik boloɣanoɣa barawər idi.

(b) Keyin Ḥoxiya pəyoɣəmbər Aḳan qalma-kesək ḳilinoɣan jay, yəni «Aḳor jiloɣisi» tooɣuluḳ bexarət beridu: —

«**Wə Mən uningoɣa xu yərdə üzümzarlirini ḳayturimən wə «Aḳor jiloɣisi»ni «ümid ixiki» ḳilip berimən**» («Ḥox.» 2:15, yənə «Yəx.» 65:10ni kərüng). Bu bexarətning mənisi nemə?

«Aḳor jiloɣisi»da biz bir adəmning gunaḥ tüpəylidin azab tartḳanliḳini kərimiz. Buning nətijisidə, pütkül həlḳ azabtin ḳutḳuzulidu. Demək, ḳariximizqə bexarətning mənisi — kəlgüsidə yaloɣuz bir adəm (yəni Məsiḥ, əlwəttə) gunaḥni üstigə alidu, nətijidə barliḳ etiḳadi bar adəmlər, yəni Hudaning həlḳi gunaḥtin azad bolup ḳutḳuzulidu («Yḥ.» 11:50).

«Wədə ḳilinoɣan zemin» — Məsiḥdə boloɣan mirasni kərsitidioɣan birhil «bexarətlik tarih» yaki «bexarətlik sürət»

Kəp etiḳadqilar «wədə ḳilinoɣan zemin» jənnətni, xundaḳla «I'ordan dəryasidin ətüx» degən wəḳəni «ələmdin ətüp jənnətkə kirix»ni kərsətkən «bexarətlik sürət» yaki «bexarətlik simwol» dəp ḳaraydu. Dərwəḳə, Israilning qəl-bayawandin ətüp səpər ḳilixi, xübḥisizki, bizning ḳapḳan-ḳiltaḳ bilən toldurulоɣan, ezitḳu wə əgri-toḳay bu dunyadin ətidioɣan, Hudaning küq-ḳudritigə tayanoɣan roḥiy səpirimizni kərsitidu («1Kor.» 10:1-14, «1Pet.» 1:17, 2:11).

Biz «I'ordan dəryasidin ətüx» bilən ««wədə ḳilinoɣan zemin»oɣa kirix»ni «bexarət» dəp ḳaraydikənmiz, undaḳta bu bexarəttə muḥim kərsitilgən ix jismaniy ələx əməs, bəlki Məsiḥdə bolup «gunaḥḳa, xundaḳla muxu rəzil dunyaoɣa nisbətən ələx», andin Məsiḥdə boloɣan toluḳ

roḩiy mirasimizoŋa erixixtur, dəp ḳaraymiz. Demək, bexarəttə kərsitilgini bizning əzgərtilip, Huda niyət ḳiloŋan həlḳning harakterida bolup qiḳiximizdin ibarəttur.

Buningoŋa ḩeqḳandaḳ guman bolmasliḳi kerək, qünki Israil «wədə ḳilinoŋan zemin»oŋa erixix üqün jəng ḳilixi kerək idi; jənnəttə bolsa ḩeqḳandaḳ jəng bolmaydu!

Bu «bexarətlik sürət»tin, yəni «wədə ḳilinoŋan zeminoŋa kirixtiki jəng» bilən «roḩiy ḩayatḳa erixtürüxtiki jəng»ning selixturmisidin, təwəndiki birnəqqə yüzəki bayḳioŋanlirimiz bardur: —

(a) «I'ordan dəryasidin ətüx» dərwəḳə ölümning bir simwolidur — Lekin pikrimizqə bu «ölüm» jismaniy ölümni əməs, bəlki bu ölüm xəhsiy arzu-ḩəwəsliri aldida ölüxni bildüridu, yəni Rəbbimizning «**Mən üqün əz ḩayatidin məḩrum boloŋan kixi uningoŋa erixidu**» degəndək ölüxni, yaki suoŋa qəmüldürülüxtə «**gunaḩḳa nisbətən ölüx**»ni kərsitidu («Mat.» 10:38-39, «Rim.» 6:1-14, «Kol.» 2:10-12). Barliḳ baxḳa nərsilərgə — məyli pul-bayliḳlaroŋa, mənsəp-ḩoḳuḳḳa, nam-abroy yaki baxḳilarning səygü-ḩərmitigə nisbətən ölüxkə razi bolmioŋan kixi ḩeqḳaqan Hudaning əz ḩayati, yəni mənggülük ḩayatioŋa muyəssər bolalmaydu.

(ə) Israil zeminoŋa kirgəndin keyin küqlük bir düxməngə yüzlinixi kerək idi. Bizning Hudaning nijatioŋa toluḳ muyəssər boluxmizoŋa pütkül küqi bilən ḳarxi turuwatḳan bir düxminimiz bardur.

(b) Gərqə u xundaḳ küqlük bolsimu, Hudaning meḩri-xəpḳitigə tayansaḳ uning wə barliḳ jinlirining üstidin oŋəlibə ḳilmay ḳalmaymiz («Ḳan.» 7:17-24).

(p) Məsiḩdə boloŋan toluḳ wə mol ḩayattin bəḩrimən bolux üqün biz ḩeqḳandaḳ butpərəslik, hurapiyliḳ, aqkəzlük yaki rəzil arzu-ḩəwəslər bilən murəssə ḳilmasliḳimiz kerək («Ḳan.» 7:1-6, 25-26).

(t) Gərqə Israil jəng ḳilip «wədə ḳilinoŋan zemin»din nuroŋun jismaniy bəht-bərikətlərni kərgən bolsimu (wə kəlgüsidə ohxax bəht-bərikətlərni kəridu — «Ḳan.» 7:12-16), jamaətning Məsiḩdə erixkining kəpinqisi roḩiy bəht-bərikətlərdur («əf.» 3:1).

(q) Pütkül zeminda ḩərbir kəbilining, ḩərbir jəmətning, ḩərbir ailining əz miras zemini boloŋan. Xuningoŋa ohxax, jamaətning ḩərbir əzasioŋa Hudadin miras boloŋan has qaḳiriḳ, roḩiy iltipat, funksiyə wə hizmət imtiyazliri bardur («1Kor.» 12:4-11, «əf.» 4:47).

(j) Israilning barliḳ kəbililiri məlum bir kəbilisining əz mirasioŋa igə boluxi üqün kəp ḳetimlap ular bilən birgə jəng ḳildi («Qəl.» 32-bab, «Yəx.» 22:1-9). Buningoŋa ohxax bizmu bir-birimizgə mədət berip, Huda ḩərbirimiz üqün əzəldin təyyarlioŋan roḩiy mirasḳa wə iltipatlirioŋa igə boluxḳa wə Uning qaḳiriḳi bilən boloŋan hizmətkə kirixixkə kəp ixlarda bir-birimizgə mədət berip rioŋbətləndürüximizgə tooŋra kelidu.

Muxundaḳ selixturuxtin baxḳa yənə nuroŋun paydiliḳ sawaḳlar bardur, səḩipə wə waḳit yar bərsə muxu muzakirini dawamlaxturmaḳqimiz.

Təwrat 7-ḳisim
«Batur ḥakimlar»
Kirix səz
«Batur ḥakimlar» degən zatlar kimlər?

Roxənki, Yəxua pəyoɣəmbər Israil həlḳigə əzining ələmidin keyin Hudaning ularoɣa ḳandaḳ bir hil yetəkqini beridioɣanliḳi tooɣruluḳ ḥeq səz ḳilmidi. U bəlki pəḳət ularoɣa kəngülliridə Pərwərdigaroɣa əgixixkə ḳət'iy niyət tikləxkə kəp jekiləxlər wə ḳattiḳ agaḥlarni tapxurdi («Yəxua» 24-bab, bolupmu 23-ayətni kərüng). Ḥərbir ḳəbilining əz aḳsaḳalliri bar idi, əmma on ikki ḳəbilə birliktə ix kərüxi kerək bolsa, undaḳta Hudaning ḳandaḳ kərsətmisi bardu? Huda ularoɣa xu qaoɣda eniḳ birhil yetəkqilik xəklini bərmiginining əzi bizgə Hudaning «Batur ḥakimlar» dəwridiki muddia-məḳsətliri tooɣruluḳ azraḳ bir həwərni puritip beridu. U ularning Əzigə boloɣan ḳət'iy ḥajitini birinqi muḥim ix dəp tonuxini halaytti.

2:10-19də biz təwəndikilərni oḳup kərəyli: —

«(Yəxua pəyoɣəmbər wə aḳsaḳallarni tonuydioɣan) **...bu dəwridikilərning ḥəmmisi ələp əz ata-bowilirioɣa ḳoxulup kətti; ulardin keyin Pərwərdigarnimu tonumaydioɣan, xundaḳla Uning Israil üqün ḳiloɣan əməllirini bilmigən bir dəwr pəyda boldi. Xuningdin tartip Israil Pərwərdigarning nəzridə rəzil boloɣanni ḳilip Baal-butlarning ibaditigə kirixti. Ular əzlirini Misir zeminidin qiḳirip taipilərning ilaḥliridin boloɣan yat ilaḥlaroɣa əgixip, ularoɣa bax urup, Pərwərdigarning oɣəzipini ḳozoɣidi...**

Buning bilən Pərwərdigarning oɣəzipi Israiloɣa tutixip, harab ḳilinsun dəp, U ularni talan-taraj ḳiloɣuqilarning ḳolioɣa taxlap bərdi, yəni ətrapidiki düxmənlirining ḳolioɣa tapxurup bərdi; xuning bilən ular düxmənlirining aldida bax kətürəlmidi. Ular ḳəyərgə barmisun, Pərwərdigarning ḳoli ularni apət bilən urdi, huddi Pərwərdigarning deginidək, wə Pərwərdigarning ularoɣa kəsəm ḳiloɣinidək, ular tolimu azablik ḥalətkə qüxüp ḳaldi. Andin Pərwərdigar ularning arisidin batur ḥakimlarni turoɣuzdi, ular Israillarni talan-taraj ḳiloɣuqilarning ḳolidin ḳutḳuzup qikti.

Xundaḳtimu, ular əz ḥakimliroɣa ḳulaḳ salmidi; əksiqə ular yat ilaḥlaroɣa əgixip buzukluḳ ḳilip, ularoɣa bax urup qoḳundi; ata-bowilirining mangoɣan yolidin, yəni Pərwərdigarning əmrlirigə itaət ḳilix yolidin tezla qiḳip kətti; ular ḥeq itaət ḳilmidi. Pərwərdigar ḳaqaniki ular üqün batur ḥakimlarni turoɣuzsa, Pərwərdigar ḥaman xu batur ḥakim bilən billə bolatti, batur ḥakimning ḥayat künliridə ularni düxmənlirining ḳutḳuzup qiḳatti; qünki ularni harlap əzgənlər tüpəylidin kətürülgən aḫ-zarlarni anglaoɣan Pərwərdigar ularoɣa iqini aoɣritatti.

Lekin batur ḥakim ələp ketixi bilənla, ular arḳisioɣa yenip, yat ilaḥlaroɣa əgixip, ularning ḳulluḳioɣa kirip, ularoɣa bax uruxup, əzlirini ata-bowiliridinmy ziyadə buloɣaytti; ular nə xu ḳilmixliridin toḥrimaytti, nə əz jaḥil yolidin ḥeq yanmaytti».

Bu ayətlərdin kərüxkə boliduki, «ḥakimlar» birinqidin «krizis koziri» idi, yəni həlḳ Hudaning yardimini tiləp, nalə-pəryad kətürginidə U ular üqün tuyuḳsiz turoɣuzidioɣan adəmlər idi. Ibraniy tilida bu adəmlər «xafat»lar dəp atilidu. Bu səzning mənisi adəttə «ḥəküm qiḳaroɣuqi» yaki «soraḳqi» degən mənanimu bildüridu. Ularning rolining bir ḳismi, xübḥisizki,

ḥərhil ḳanuniy ixlar wə sot-dəwalarni ḥəl ḳilix wə xuningdək on ikki ḳəbiligə qetixlik ḳararlarni qiḳirixtin ibarət idi («1Sam.» 7:16).

Ikkinqidin, «batur ḥakimlar» padixaḥlardək əməs idi, bəlki həlḳ arisidiki addiy puḳra idi; ḥakimlik ixi bilən bir yərgə barsa, ixi tügigüqə pəḳət addiy ey wə yemək-iqməklikla kerək bolatti. Baxḳa tərəptin eytḳanda «ḥakim» «aḳsaḳallar arisidiki aḳsaḳal» idi. «Ḥakimlar» əz ḥakimlikini ooɳullirioɣa ətküzüp, ḥeqḳandaḳ «sulalə» bərpa ḳiloɣan əməs. Kerək boloɣanda Huda həlḳ arisidin yengi bir ḥakimni turoɣuzoɣan. Xuning üqün həlḳ ḥərdaim Hudaning iltipatioɣa ḳarap, Uning əzlirigə muwapiḳ yetəkqi turoɣuzuxi üqün Uningoɣa tayinixi lazim idi.

Yaḳup pəyoɣəmbərning ḥayatining ahirida bərgən bexaritidin Israilning ahirda padixaḥlik bir həlḳ bolidioɣanliḳi, xundaḳla xu padixaḥlikning ahirida Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥgə təwə bolidioɣanliḳi enik kərünidu demək, Məsiḥ Əzi ahirḳi padixaḥ bolidu; «Yar.» 49:10ni kərüng: —

«**Xaḥanə ḥasa Yəḥudadin ketip ḳalmaydu,**
Yəḥudaning puxtidin ḳanun qiḳaroɣuqi (yaki «idarə ḳiloɣuqining tutḳan tayiḳi») **əksümәydu,**
Taki xu ḥoḳuḳi Igisi kəlgüqə kütidu,
Kəlgəndə jaḥan həlḳliri Uningoɣa itaət ḳilidu».

Huda Musa pəyoɣəmbər tapxuroɣan «Ḳanun xərḥi» degən kitabta Huda Israiloɣa «Silərni padixaḥlik boloɣan həlḳ ḳilimən» degəndək wədə ḳilidu. Bu bexarət wə xundaḳla «ḥakimlik dəwri»ning zərüriyitining səwəbi tooɣruluḳ «Samuil» 1- wə 2- kitabning «ḳoxumqə səz»idə tohtilimiz.

Hudaning muxu kitabta ayan ḳilinoɣan məḳsiti (1)

Təwrat wə Injilni oḳuoɣuqilar baxḳa adəmlərdin kəp jəḥətlərdə zor artuḳqiliḳlaroɣa muyəssər bolidu — ulardin biri tarih tooɣruluḳ qüxənqilərni əzləxtürüxtin ibarəttur.

Tarihxunaslarning arisida dawam ḳiliniwatḳan birhil talax-tartix bar. Birinqi kəzḳarax: — tarihning «yənilixi» bar («insaniy dunya məlum tüp prinsip boyiqə kəynigə ḳaytmay, dəwrlənməy «ilgiriləydu»»); ikkinqi kəzḳarax: — tarih «dəwriylik» bolidu (yəni, gərqə imperiyələr pəyda bolup yoḳap tursimu, ḥeqḳandaḳ tüp əzgirixlər yaki «ilgiriləx»lər bolmaydu). Təwrat ḥəm Injilda ayan ḳilinoɣanki, məlum jəḥəttin xu ikki kəzḳaraxning ḥər ikkisi tooɣridur. Əməliyəttə, tarihning ikki «tarihiy eḳin»i bar. Ulardin biri «nijatliḳ eḳini» — yəni, Hudaoɣa etiḳad ḳilip, Uning mənggü muddia-məḳsətlirigə baoɣlanoɣanlarning tarihiy eḳini. Ikkinqisi, etiḳadsiz insanlarning tarihiy eḳini — ular gunaḥning ḳulluḳi ḥəm əzlirining qirikliki tüpəylidin tügimәs bir dəwriylikkə qüxüp, uningoɣa əsir bolup ḳaloɣan bolidu. Kiyim-keqəkliridə əzgirixlər bolsimu, pən-tehnikida «ilgiriləxlər» bolsimu, əmma gunaḥ wə qiriklik ḳatarlik tüp ḥadislər huddi ərdəkkə su yuḳmioɣandək xu peti ḳeliweridu. Insan raketani ay xarioɣa yətküzəlsimu, əz mijəzini baxḳuralmaydu.

«Nijatliḳ tarihiy eḳini»ning tüp prinsipi Hudaning Ibraḥimoɣa: «**Mən sanga bəht-bərikət ata ḳilimən... sən arḳilik yər yüzidiki barliḳ ailə-ḳəbililər bəht-bərikət tapidu!**» degən wədisidə ayan ḳilinidu («Yar.» 12:1-3). Hudaning bu məḳsitining ḥəm uzun waḳit dawamida ajayib əməlgə axuruluxi Ibraḥimning Hudaning qaḳiriḳioɣa ḳulaḳ selip, iman-ixənqning birinqi ḳədəmlirini besixi bilən baxlinidu. Huda Ibraḥimdin Isḥaḳni, Isḥaḳtin Yaḳupni, Yaḳuptin Israil həlḳini qiḳiridu; U Əzining pak-muḳəddəs harakterini Israiloɣa wəḥiy bilən

ayan ḳilidu; Israildin Məsiḥ qiḳidu wə Məsiḥdin barlıḳ insanlar üqün nijat ḥəm mənggülük ḥayat qiḳidu.

Oḳurmənning ḳolidiki Təwratning «Batur ḥakimlar» degən ḳismida biz bu ikki «tarihiy eḳin»ni kərimiz; ḥalbuki, gunaḥ wə qiriklikning dəwriyliki əng kərünərlik bolidu. Israilning tarihida biz xu «dəwriylik»ni pəwḳul'addə bir xəkildə kərimiz: —

(a) Israil gunaḥliri tüpəylidin məlum birhil zulumoɣa uqraydu.
(ə) Israil Pərwərdigar aldida gunaḥidin yenip Uningoɣa: «Bizni ḳutḳuzoɣaysən» dəp nida ḳilip pəryad kətüridu.
(p) Pərwərdigar ularni ḳutḳuzux üqün bir ḳutḳuzoɣuqi «batur ḥakim»ni turoɣuzidu.
(b) Israil yənə bir ḳetim gunaḥḳa, bolupmu butpərəslik gunaḥioɣa qüxüp ketidu.
(t) «Dəwriylik» yənə baxlinidu. Israil yənə bir ḳetim zulumoɣa uqraydu.

Muxu ḳetimlik zulum birinqi ḳetimḳisidin eoɣirraḳ bolidu. U ularning zeminining baxḳa millətlər təripidin ixoɣal ḳilinixini əz iqigə aloɣan boluxi mumkin. Yuḳirida nəḳil kəltürgən ayətlirimizdə (2:11-23də) bu «dəwriylik» yəkünlinidu.

Əməliyəttə Israilning tarihida xu «gunaḥlik dəwr» ḳayta-ḳayta təkrarlinidu. Oḳurmən «batur ḥakimlar» degən kitabda uning yəttə ḳetim ḳaytilanoɣinini bayḳaydu. Hudaning bu ixlarda tüp məḳsiti rosul Pawlusning «Rimliḳlaroɣa» yazoɣan hetidiki: «**Qünki yaritiloɣan kainat Hudaning ləniti astida ḳelip, bimənilikkə qəktürüldi. Bu, kainatning əz ihtiyari bilən əməs, bəlki uni Qəktürgüqining iradisi bilən boldi wə xundaḳ ümidi bilən boldiki, kainatning əzimu qirkilixixi boloɣan ḳulluḳidin ḳutḳuzulup, Hudaning pərzəntlirigə beoɣixlinidioɣan xan-xərəpkə təwə boloɣan ḥərlükkə erixtürülüxtin ibarət idi. Qünki pütḳül kainatning ḥaziroɣiqə nalə-pəyad kətürüp, tuoɣut toloɣiḳining azabini birliktə tartiwalatḳanliḳini bilimiz**» degən sirliḳ bayanida təswirlinidu («Rim.» 8:20-22).

Pəḳət insanlar əz ḳabiliyitidin, yəni əz-əzini gunaḥning ḳulluḳidin ḳutḳuzuxidin ümidini üzgən bolsa, andin Məsiḥdə boloɣan nijatni ḳobul ḳilixḳa təyyar bolidu. Xu qaoɣḳiqə bu «dəḥxətlik dəwriylik» dawamlixiweridu. Mana bu «Batur ḥakimlar» degənning tüp həwiridur; Huda insanning «Meni ḳutḳuzoɣaysən» degən nalə-pəryadini kütidu; Məsiḥ kəlgüqə gunaḥtin tamamən ḳutulux yolining bolmaydioɣanliḳini uḳimiz.

Hudaning xu künlərdə Israiloɣa ḳaratḳan waḳitliḳ məḳsiti «batur ḥakimlar»da tət ḳetim ḳaytlanoɣan bir bayanida puritilidu: —

«**Xu künlərdə Israilda ḥeq padixaḥ bolmidi; ḥərkim əz nəzaridə yahxi kərüngənni ḳilatti**» (17:5, 18:1, 19:1, 21:25). «**Xu künlərdə**» degən ibarə bizgə xuni uḳturiduki, «Batur ḥakimlar» degən kitab pütülgən waḳitlarda Israilda padixaḥliḳ bar idi; Samuil pəyoɣəmbərning xu məzkur hatirilərning muəllipi bolux eḥtimaliḳi bar. Israilning ḥaliti padixaḥ boloɣanda yahxiraḳ bolidu; ḥalbuki, ular yənə bexidin kəp aqqiḳ ixlarni kəqüridu; xuning bilən ular padixaḥ mukəmməl bolmisa, iximiz yənila qataḳ bolidikən, dəp bilip yetidu! Bu jəryanlar arḳiliḳ ularning arzu-ümidliri yənila pəḳət «mukəmməl padixaḥ» süpitidə boloɣan Məsiḥgila baoɣlinidu; Məsiḥning padixaḥ bolidioɣanliḳi tooɣrisida «Yar.» 49:10də bexarət berilidu. Bu ixlar tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə ḥəmdə «Samuil» wə «Padixaḥlar» degən kitablardiki «kirix səz» wə «ḳoxumqə səz»lərdə yənə tohtilimiz.

Oḳurmənning ḥayatidiki «gunaḥ dəwriyliki» «ḥakimlar»da hatiriləngəndək bolmisun, uning Hudaoŋa nida ḳilixi bilən əzining «nijatliḳ tarihi» baxlansun!

Kitabning ḳurulmisi wə məzmuni: —

(1) Israilning daim gunaḥḳa murəssə ḳilixi; Hudaning ularoŋa boloŋan sadaḳətliki (1-2-bablar)

(2) «Gunaḥning dəwriyliki» dawamlixidu; Hudaning «ḳutḳuzoŋuqi ḥakimlar»i — Otniəl, Əhud, Xamgar, Dəboraḥ bilən Baraḳ, Gideon, Tola, Yair, Elon, Ibzan, Abdon wə Ximxon (3-16-bablar)

(3) Israil tehimu buzuḳqilliḳḳa patidu: —
(a) Ximaliy tərəptiki butpərəslik («Dan»da)
(ə) Jənubiy tərəptiki buzuḳqiliḳ («Binyamin»da) (17-21-bablar)

Batur Ḥakimlar

Israillarning Ḳanaaniylar bilən jəng ḳilip, zeminini ḳismən igilixi

1 [1] Wə Yəxua wapat boloʏandin keyin xundaḳ boldiki, Israillar Pərwərdigardin: — Bizdin kim awwal qiḳip Ḳanaaniylar bilən soḳuxsun? — dəp soridi.
[2] Pərwərdigar səz ḳilip: — Yəhuda qiḳsun; mana, Mən zeminni uning ḳolioʏa tapxurdum, — dedi.
[3] U waḳitta Yəhuda akisi Ximeonoʏa: — Sən mening bilən billə Ḳanaaniylar bilən soḳuxuxḳa, manga qək taxlinip miras ḳilinoʏan zeminoʏa qiḳsang, mənmu sanga qək taxlinip miras ḳilinoʏan zeminoʏa sən bilən billə qiḳip soḳuximən, dewidi, Ximeon uning bilən billə qiḳti.
[4] Yəhuda u yərgə qiḳḳanda, Pərwərdigar Ḳanaaniylar wə Pərizziylərni ularning ḳolioʏa tapxurdi. Xuning bilən ular Bezək degən jayda ularni urup ḳirip, on ming adimini əltürdi. [5] Ular Bezəktə Adoni-Bezək degən padixaḥ bilən uqrixip ḳelip, uning bilən soḳuxup Ḳanaaniylar bilən Pərizziylərni urup ḳirdi. [6] Adoni-Bezək ḳaqti, ular ḳooʏlap berip, uni tutuwelip, ḳollirining qong barmiḳi bilən putlirining qong barmiḳini kesiwətti. [7] Xuning bilən Adoni-Bezək: — Əyni qaoʏda ḳollirining qong barmiḳi bilən putlirining qong barmiḳi kesiwetilgən yətmix padixaḥ dastihinimning tegidiki uwaḳlarni terip yegənidi. Mana əmdi Huda mening ḳiloʏanlirimni əzümgə yandurdi, dedi.
Andin ular uni Yerusalemoʏa elip bardi, keyin u xu yərdə əldi.

[8] Yəhudalar Yerusalemoʏa ḥujum ḳilip xəḥərni ixoʏal ḳiloʏanidi; ular u yərdə olturoʏuqilarni ḳiliqlap ḳirip, xəḥərgə ot ḳoyuwətkənidi.
[9] Andin Yəhudalar qüxüp, taoʏliḳ rayon, jənubdiki Nəgəw wə Xəfəlaḥ oymanliḳida turuwatḳan Ḳanaaniylar bilən soḳuxti.
[10] Andin Yəhudalar Ḥebrondiki Ḳanaaniylaroʏa ḥujum ḳilip, Xexay, Aḥiman wə Talmaylarni urup ḳirdi (ilgiri Ḥebron «Kiriat-Arba» dəp atilatti). [11] Andin ular u yərdin qiḳip, Dəbirdə turuwatḳanlaroʏa ḥujum ḳildi (ilgiri Dəbir «Kiriat-Səfər» dəp atilatti).

[12] Kaləb: — Kimki Kiriat-Səfərgə ḥujum ḳilip uni alsa, uningoʏa ḳizim Aksaḥni hotunluḳḳa berimən, degənidi.

1:1 «Wə Yəxua wapat boloʏandin keyin xundaḳ boldiki...» — muxu jümlə «Wə» degən səz bilən baxlinip, «Batur Ḥakimlar» degən kitabning «Yəxua» degən kitab bilən ziq baoʏlanoʏanliḳini kərsitidu. «Yəxua» 24:33-ayətni kərüng. Məzkur kitab «Yəxua» degən kitabning dawamidur.
1:1 Ḥak. 20:18
1:2 «Yəhuda» — muxu yərdə Yəhuda ḳəbilisini kərsitidu.
1:3 «Ximeon» — muxu yərdə Ximeon ḳəbilisini kərsitidu. **«Sən mening bilən billə Ḳanaaniylar bilən soḳuxuxḳa, manga qək taxlinip miras ḳilinoʏan zeminoʏa qiḳsang,....»** — muxu ayəttiki «sən», «mən», «manga», «uning» degənlər ḳəbilidiki kəp adəmlərni kəristidu.
1:5 «Adoni-Bezək» — bəlkim xu padixaḥning ismi əməs, bəlkim uning unwani boluxi mumkin; mənisi «Bezəkning əmiri».
1:7 «...Andin ular *Adoni-Bezəkni* Yerusalemoʏa elip bardi, keyin u xu yərdə əldi» — Yəhuda wə Ximeonlarning Adoni-Bezəkni tirik ḳalduruxi Musa pəyoʏəmbər wə Yəxua pəyoʏəmbərning bu taipilər tooʏrisida tapilioʏinioʏa hilap idi *(məsilən, «Ḳan.» 7:16, «Yə.» 10:40, 11:12)*.
1:8 «...xəḥərni ixoʏal ḳiloʏanidi... xəḥərgə ot ḳoyuwətkənidi» — bu ixlar aliḳaqan yüz bərgənidi. Yə. 15:63ni kərüng.
1:8 Yə. 15:63
1:9 Yə. 10:36; 11:21; 15:13
1:10 «Xexay, Aḥiman wə Talmaylar» — bu üq adəm gigant idi *(«Yə.» 15:14)*.
– Dəsləptə Yəxua Ḥebron xəḥirini ḳolioʏa aloʏanidi *(Yə. 10:36-37)*. Ḳarioʏanda Ḳanaaniylar uni ḳayturuwaloʏanidi,
1:10 Yə. 10:36-37; 15:14
1:11 Yə. 15:15-19.
1:12 Yə. 15:16-19

[13] Kaləbning ukisi Kenazning ooɣli Otniyəl uni ixoɣal kildi, Kaləb uningoɣa kizi Aksaḥni hotunlukka bərdi. [14] Wə xundak boldiki, kiz yatlik bolup uning kexioɣa barar qaoɣda, erini atisidin bir parqə yər soraxka ündidi. Aksaḥ exəktin qüxüxigə Kaləb uningdin: — Sening nemə təliping bar? — dəp soridi.
[15] U jawab berip: — Meni alaḥidə bir bərikətligəysən; sən manga Nəgəwdin kaoɣjirak yər bərgənikənsən, manga birnəqqə bulaknimu bərgəysən, dedi. Xuni dewidi, Kaləb uningoɣa üstün bulaklar bilən astin bulaklarni bərdi.

[16] Musaning keynatisining əwladliri boloɣan Keniylər Yəḥudaoɣa koxulup «Ḥormilik Xəḥər»din qikip Aradning jənub təripidiki Yəḥuda qəligə berip, xu yərdiki həlk bilən billə turoɣanidi.
[17] Yəḥuda bolsa akisi Ximeon bilən billə berip, Zəfat xəḥiridə turuwatkan Kanaaniylarni urup kirip, xəḥərni mutlak wəyran kildi; xuning bilən xəḥərning ismi «Hormaḥ» dəp ataloɣan.
[18] Andin Yəḥudalar Gaza bilən uning ətrapini, Axkelon bilən uning ətrapini, Əkron bilən uning ətrapini igilidi. [19] Pərwərdigar Yəḥuda bilən billə boloɣaq, ular taoɣlik yurtni məoɣlup kilip aldi; lekin jiloɣidikilərni bolsa, ularning təmür jəng ḥarwiliri boloɣaqka, ularni zeminidin kooɣliwetəlmidi.
[20] Ular Musaning buyruoɣinidək Ḥebronni Kaləbkə bərdi. Xuning bilən Kaləb Anakning üq ooɣlini u yərdin kooɣliwətti.

[21] Lekin Binyaminlar bolsa Yerusalemda olturuwatkan Yəbusiylarni kooɣlap qikiriwetəlmidi; xunga ta bügüngiqə Yəbusiylar Binyaminlar bilən Yerusalemda billə turmakta.

[22] Yüsüpning jəməti Bəyt-Əlgə ḥujum kildi; Pərwərdigar ular bilən billə idi. [23] Yüsüpning jəməti Bəyt-Əlning əḥwalini bilip kelixkə qarlioɣuqilarni əwətti (ilgiri xəḥərning nami Luz idi).
[24] Qarlioɣuqilar xəḥərdin bir kixining qikip keliwatkinini baykap uningoɣa: — Xəḥərgə kiridioɣan yolni bizgə kərsitip koysang, sanga xapaət kərsitimiz, — dedi.
[25] Xuning bilən xu kixi xəḥərgə kiridioɣan yolni ularoɣa kərsitip koydi. Ular berip xəḥərdikilərni urup kiliqlidi; lekin u adəm bilən ailisidikilərni aman koydi. [26] U adəm keyin Ḥittiylarning zeminioɣa berip, xu yərdə bir xəḥər bərpa kilip, namini Luz dəp atidi. Ta bügüngiqə uning nami xundak atalmakta.
[27] Lekin Manassəḥlər bolsa Bəyt-Xeanni wə uningoɣa karaxlik kəntlərni, Taanakni wə uningoɣa karaxlik kəntlərni ixoɣal kilmidi; ular Dor wə uningoɣa karaxlik kəntlərdiki həlkni, Ibleam wə uningoɣa karaxlik kəntlərdiki həlkni, Megiddo wə uningoɣa karaxlik kəntlərdiki həlkni

---

1:14 «Aksaḥ exəktin qüxüxigə Kaləb uningdin ... soridi» — bu ix səl sirlik tuyulidu. Nemixka otniyəlning əzi bu tələpni koymaydu? Aksaḥ toyoɣa baroɣanda uning atisimu uningoɣa ḥəmrah bolup baroɣan bolsa kerək; xuning bilən Otniyəlningkigə baroɣanda Aksaḥ əzi aldirap ketip biwasitə atisioɣa xu tələpni koyoɣan bolsa kerək.
1:15 «sən manga Nəgəwdin kaoɣjirak yər bərgənikənsən» — ibraniy tilida pəkət «sən manga Nəgəwdin yər bərgənikənsən...» deyilidu. Əməliyəttə Dəbir degən xəḥər Nəgəwdə əməs *(Nəgəw Yəḥudaning jənubiy təripidiki qəllük idi)*; bəlki taoɣlik rayonda idi. Lekin ətrapida su az boloɣaqka, Aksaḥ xu yərni «Nəgəwdək *(demək, kaoɣjirak)* bir yər» dəp puritidu.
1:16 «Ḥormilik Xəḥər» — Yerihoning baxka bir nami. Yəxua Yeriho xəḥirini harabə kiloɣanidi *(«Yə.» 6:24)*; xunga «Ḥormilik Xəḥər» muxu yərdə Yerihoning ətraplirini kərsətsə kerək. **«Musaning keynatisining əwladliri boloɣan Keniylər Yəḥudaoɣa koxulup ... xu yərdiki həlk bilən billə turoɣanidi»** — bu həwərni berixning səwəbi Keniylərning Yəḥuda kəbilisidikilərgə boloɣan amraklikini kərsitixtin ibarət bolsa kerək.
1:17 «Hormaḥ» — buning mənisi «wəyran kilix».
1:19 «...jiloɣidikilər» — baxka birhil tərjimisi: «... təwən yurttikilər».
1:20 Qəl. 14:24; Yə. 14:13
1:23 Yar. 28:19
1:25 «... xu kixi xəḥərgə kiridioɣan yolni ularoɣa kərsitip koydi» — Yüsüpning jəmətidikilər xəḥərni allikaqan korxiwaloɣanidi; bu kixi xəḥərgə kiridioɣan məhpiy yolni kərsitip koyoɣan ohxaydu.

qooɣliwətmidi, zeminni almidi; Kanaaniylar xu zeminda turuwerixkə bəl baoɣlioɣanidi. 28 Israil baroɣanseri küqəygəqkə Kanaaniylarni əzlirigə ḫaxarqi kilip bekindurdi, lekin ularni əz yərliridin pütünləy qooɣliwətmidi.
29 Əfraimlarmu Gəzərdə turuwatkan Kanaaniylarni qooɣliwətmidi; xuning bilən Kanaaniylar Gəzərdə ular bilən billə turiwərdi.

30 Zəbulun nə Kitronda turuwatkanlarni nə Naḫalolda turuwatkanlarni qooɣliwətmidi; xuning bilən Kanaaniylar ularning arisida olturakligip, ularoɣa ḫaxarqi mədikar boldi.

31 Axir bolsa nə Akkoda turuwatkanlarni nə Zidonda turuwatkanlarni qooɣliwətmidi, xundakla Aḫlab, Akzib, Ḫəlbaḫ, Afək Rəḫoblarda turuwatkanlarnimu qooɣliwətmidi. 32 Xuning bilən Axirlar xu zeminda turuwatkanlarning arisida, yəni Kanaaniylarning arisida olturakligip kaldi; ular Kanaaniylarni əz yeridin qooɣliwətmidi.
33 Naftalilar nə Bəyt-Xəməxtə turuwatkanlarni nə Bəyt-Anatta turuwatkanlarni qooɣliwətmidi; xuning bilən ular xu zeminda turuwatkanlarning arisida, yəni Kanaaniylarning arisida olturakligip kaldi; Bəyt-Xəməx wə Bəyt-Anattiki həlk ularoɣa ḫaxarqi mədikar boldi.
34 Amoriylar Danlarni taoɣlik rayonoɣa məjburiy ḫəydəp qikiriwetip, ularni jiloɣa-tüzlənglikkə qüxüxkə yol qoymidi. 35 Amoriylar Ḫərəs teoɣi, Ayjalon wə Xaalbimda turuwerixkə niyət baoɣlioɣanidi; lekin Yüsüp jəmətining qoli küqəygəndə, Kanaaniylar ularoɣa ḫaxarqi mədikar boldi.
36 Amoriylarning qegrisi bolsa «Serik Exək dawini»din qoram texioɣa ətüp yukiri təripigə baratti.

Pərwərdigarning Pərixtisining Israiloɣa tənbiḫ berixi

2 1 Pərwərdigarning Pərixtisi Gilgaldin Bokimoɣa kelip: — Mən silərni Misirdin qikirip, ata-bowiliringlaroɣa kəsəm kilip bərgən zeminoɣa elip kelip: «Mən silər bilən kiloɣan əḫdəmni əbədgiqə bikar kilmaymən; 2 Lekin silər bu zeminning həlki bilən ḫeqkandak əḫdə baoɣlimanglar, bəlki ularning kurbangaḫlirini buzup taxlixinglar kerək» — degənidim; lekin silər Mening awazimoɣa kulak salmidinglar. Bu silərning nemə kiloɣininglar?! 3 Xunga Mən xu qaoɣda silərgə: «Xundak kilsanglar ularni silərning aldinglardin qooɣliwətməymən; ular bikininglaroɣa yantak bolup sanjilidu, ularning ilaḫliri silərgə tor-tuzak bolidu» — dəp agaḫlandurdum, — dedi.
4 Pərwərdigarning Pərixtisi barlik Israillaroɣa bularni degəndə, ular ün selip yioɣlap ketixti. 5 Xuning bilən bu jayning nami «Bokim» dəp qoyuldi; ular xu yərdə Pərwərdigaroɣa atap kurbanlikларni sundi.

1:27 «Manassəḫlər» — okurmənlərning esidə barki, Yüsüp kəbilisi Manassəḫ kəbilisi wə Əfraim kəbilisi dəp ikkigə bəlünətti.
1:27 Yə. 17:11, 12
1:29 «Əfraimlarmu...» — yukiriki 27-ayəttiki izaḫatni kərüng. Yüsüp kəbilisi Manassəḫ kəbilisi wə Əfraim kəbilisi dəp ikkigə bəlünətti.
1:29 Yə. 16:10
1:30 «Naḫalol» — yaki «Naḫalal».
1:31 «Afək» — yaki «Afik».
1:36 «Serik Exək dawini» — bəzidə *(ibraniy tiliɣa əgixip)* «Akrabbim dawini» dəp atilidu. **qoram texi»** — yaki «Sela». **«Amoriylarning qegrisi ... «Serik Exək dawini»din qoram texioɣa ətüp yukiri təripigə baratti»** — baxka birhil tərjimisi: «Amoriylarning qegrisi bolsa «Serik Exək dawini»diki qoram texidin tartip yukiri təripigə baratti».
2:1 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — «təbirlər»ni kərüng.
2:1 Yar. 17:7; Mis. 23:20-22; Kan. 29:13, 14
2:2 Kan. 7:2; 12:3
2:3 «ular bikininglaroɣa yantak bolup sanjilidu» — yaki «ular silərni kiltakлaroɣa qüxüridu».
2:3 Mis. 23:33; 34:12; Kan. 7:16; Yə. 23:13
2:5 «Bokim» — mənisi «yioɣlioquqilar». **«... ular xu yərdə Pərwərdigaroɣa atap kurbanlikларni sundi»** — bu ixka karioɣanda,

Yəxua pəyoɣəmbərning dəwridin keyin boloɣan ixlar təkrar ətküzüx

[6] Yəxua həlkni tarkitiwetiwidi, Israillar ḥərkaysisi əzlirigə miras kilinoɣan zeminni igiləx üqün kaytip ketixti. [7] Yəxuaning pütkül ḥayat künliridə, xundakla Yəxuadin keyin kaloɣan, Pərwərdigarning Israil üqün kiloɣan ḥəmmə karamət əməllirini obdan bilgən aksakallarning pütkül ḥayat künliridimu Israil həlki Pərwərdigarning ibaditidə bolup turdi. [8] Əmdi Nunning ooɣli, Pərwərdigarning kuli Yəxua bir yüz on yexida wapat boldi. [9] Ular uni elip berip, Əfraim taoɣlik rayonida, Gaax teoɣining ximal təripidiki əz miras ülüxi boloɣan Timnat-Serah degən jayda dəpnə kildi. [10] Bu dəwrdikilərning ḥəmmisi ölüp əz ata-bowilirioɣa koxulup kətti; ulardin keyin Pərwərdigarnimu tonumaydioɣan, xundakla uning Israil üqün kiloɣan əməllirini bilmigən bir dəwr pəyda boldi.

Israilning gunaḥni üzlüksiz təkrarlixi

[11] Xuningdin tartip Israil Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloɣanni kilip Baal-butlarning ibaditigə kirixti. [12] Ular əzlirini Misir zeminidin kikirip elip kəlgən ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarni taxlap, ətrapidiki taipilərning ilaḥliridin boloɣan yat ilaḥlaroɣa əgixip, ularoɣa bax urup, Pərwərdigarning oɣəzipini kozoɣidi. [13] Ular Pərwərdigarni taxlap, Baal wə Axəraḥlarning kullukioɣa kirixti.

[14] Buning bilən Pərwərdigarning oɣəzipi Israiloɣa tutixip, ḥarab kilinsun dəp, u ularni talan-taraj kiloɣuqilarning kolioɣa taxlap bərdi, yənə ətrapidiki düxmənlirining kolioɣa tapxurup bərdi; xuning bilən ular düxmənlirining aldida bax kətürəlmidi. [15] Ular kəyərgə barmisun, Pərwərdigarning koli ularni apət bilən urdi, huddi Pərwərdigarning deginidək, wə Pərwərdigarning ularoɣa kəsəm kiloɣinidək, ular tolimu azablik ḥalətkə qüxüp kaldi. [16] Andin Pərwərdigar ularning arisidin batur ḥakimlarni turoɣuzdi, ular Israillarni talan-taraj kiloɣuqilarning kolidin kutkuzup qikti.

[17] Xundaktimu, ular əz ḥakimlirioɣa kulak salmidi; əksiqə ular yat ilaḥlaroɣa əgixip buzukluk kilip, ularoɣa bax urup qokundi; ata-bowilirining mangoɣan yolidin, yəni Pərwərdigarning əmrlirigə itaət kilix yolidin tezla qikip kətti; ular ḥeq itaət kilmidi. [18] Pərwərdigar kaqaniki ular üqün batur ḥakimlarni turoɣuzsa, Pərwərdigar ḥaman xu batur ḥakim bilən billə bolatti, batur ḥakimning ḥayat künliridə ularni düxmənlirining kolidin kutkuzup qikatti; qünki ularni harlap əzgənlər tüpəylidin kətürülgən ah-zarlarni angliɣan Pərwərdigar ularoɣa iqini aoɣritatti.

[19] Lekin batur ḥakim ölüp ketixi bilənla, ular arkisioɣa yenip, yat ilaḥlaroɣa əgixip, ularning kullukioɣa kirip, ularoɣa bax uruxup, əzlirini ata-bowiliridinmu ziyadə buloɣaytti; ular nə xu kilmixliridin tohtimaytti, nə əz jahil yolidin ḥeq yanmaytti. [20] Xuning bilən Pərwərdigarning oɣəzipi Israiloɣa kattik tutaxti, U: — «Bu həlk Mən ularning ata-bowilirioɣa tapiliɣan əḥdəmni buzup, awazimoɣa kulak salmioɣini üqün, [21] buningdin keyin Mən Yəxua ölgəndə bu yurtta kalduroɣan taipilərdin ḥeqbirini ularning aldidin koɣliwətməymən; [22] buningdiki məksət, Mən xular arkilik Israilning ularning ata-bowiliri tutkandək, Mən Pərwərdigarning yolini tutup mangidioɣan-mangmaydioɣanlikini sinaymən» — dedi.

«Pərwərdigarning Pərixtisi» ayan boloɣan qaoɣda, xu yərlərdə kurbanlik kilsa bolatti. Adəttə pəkət Huda bekitkən jaydila kurbanlik sunuxka bolatti *(«Kan.» 12:5-14ni kərüng)*.

2:6 Yə. 24:28

2:9 «Timnat-Serah» — yaki «Timnat-Ḥərəs».

2:13 ««Axəraḥlar» *yaki Axəraḥ butlar*» — bəlkim butpərəslikkə beoɣixlanoɣan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloɣan yaki nəkixləngən boluxi mumkin.

2:14 Zəb. 44:12-14; Yəx. 50:1

2:15 Law. 26; Kan. 28

2:19 Ḥak. 3:12

2:21 Yə. 23:13

[23] Xuning bilən Pərwərdigar xu taipilərni ḳaldurup, ularni nə dərḥalla zeminidin məḥrum ḳilip ḳooŋliwətmidi nə Yəxuaning ḳolioŋimu tapxurup bərmigənidi.

3 [1] Təwəndikilər Pərwərdigar Ḳanaaniylar bilən boloŋan jəngni bexidin ətküzmigən Israilning əwladlirini sinax üqün ḳaldurup ḳoyoŋan taipilər [2] (U Israillarning əwladlirini, bolupmu jəng-uruxlarni kərüp baḳmioŋanlarni pəḳət jəngni əgünsun dəp ḳalduroŋanidi): —
[3] — ular Filistiylərning bəx əmirliki, barlik Ḳanaaniylar, Zidonluḳlar wə Baal-Ḥərmon teoŋidin tartip Hamat eoŋizioŋiqə Liwan taoŋliḳida turuwatḳan Ḥiwiylar idi; [4] Ularni ḳaldurup ḳoyuxtiki məḳsiti Israilni sinax, yəni ularning Pərwərdigarning Musaning wasitisi bilən ata-bowilirioŋa buyruoŋan əmrlirini tutidioŋan-tutmaydioŋanlikini bilix üqün idi. [5] Xuning bilən Israillar Ḳanaaniylar, yəni Ḥittiylar, Amoriylar, Pərizziylər, Ḥiwiylar wə Yəbusiylar arisida turdi; [6] Israillar ularning ḳizlirioŋa əylinip, əz ḳizlirini ularning ooŋullirioŋa berip, ularning ilaḥlirining ḳullukioŋa kirdi.

Birinqi «batur ḫakim» — Otniyəl

[7] Israillar Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloŋanni ḳilip, əz Hudasi Pərwərdigarni untup, Baallar wə Axərahlarning ḳullukioŋa kirdi. [8] Xuning bilən Pərwərdigarning oŋəzipi Israiloŋa tutixip, ularni Aram-Naḥaraimning padixaḥi Ḳuxan-Rixataimning ḳolioŋa tapxurdi. Bu tərikidə Israillar səkkiz yiloŋiqə Ḳuxan-Rixataimoŋa beḳindi boldi. [9] Israillar Pərwərdigaroŋa pəryad kətürgəndə, Pərwərdigar ular üqün bir ḳutḳuzoŋuqini turoŋuzup, u ularni ḳutḳuzdi. U kixi Kaləbning inisi Kenazning ooŋli Otniyəl idi.
[10] Pərwərdigarning Roḥi uning üstigə qüxüp, u Israiloŋa ḫakimlik ḳildi; u jənggə qikiwidi, Pərwərdigar Aramning padixaḥi Ḳuxan-Rixataimni uning ḳolioŋa tapxurdi; buning bilən u Ḳuxan-Rixataimning üstidin oŋalib kəldi. [11] Xuningdin keyin zeminda ḳirik yiloŋiqə amanlik boldi; Kenazning ooŋli Otniyəl aləmdin ətti.

Israilning yənə gunaḥ ḳilixi wə jazalinixi, «batur ḫakim Əḥud»

[12] Andin Israillar yənə Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloŋanni ḳildi; ular Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloŋanni ḳiloŋaqḳa, u Moabning padixaḥi Əglonni Israil bilən ḳarixilixixḳa küqləndürdi. [13] U Ammoniylar wə Amaləkiylərni əzigə tartip, jənggə qikip Israilni urup ḳirip, «Ḥormilik Xəḥər»ni ixoŋal ḳildi. [14] Buning bilən Israillar on səkkiz yiloŋiqə Moabning padixaḥi Əglonoŋa beḳindi boldi.
[15] Xuning bilən Israillar Pərwərdigaroŋa pəryad kətürdi; Pərwərdigar ular üqün bir ḳutḳuzoŋuqi, yəni Binyamin ḳəbilisidin boloŋan Gəraning ooŋli Əḥudni turoŋuzdi; u solhay idi. Israil uning ḳoli bilən Moabning padixaḥi Əglonoŋa sowoŋat əwətti.
[16] Əmdi Əḥud əzigə bir gəz uzunluḳta ikki bislik bir xəmxər yasatḳanidi; uni kiyimining iqigə, ong yotisining üstigə ḳisturuwaldi; [17] U xu ḥaləttə sowoŋatni Moabning padixaḥi Əglonning aldioŋa elip kəldi. Əglon tolimu semiz bir adəm idi. [18] Əḥud sowoŋatni təḳdim ḳilip boloŋandin keyin, sowoŋatni kətürüp kəlgən kixilərni kətküzüwətti; [19] andin əzi Gilgalning yenidiki tax oymilar bar jaydin yenip, padixaḥning ḳexioŋa kelip: — Əy padixaḥ, məndə əzlirigə dəydioŋan bir məhpiyətlik bar idi, — dewidi, padixaḥ: — Jim tur! — dedi. Xuning bilən ətrapidiki

---

2:23 «Xuning bilən Pərwərdigar xu taipilərni ḳaldurup, ularni ... nə Yəxuaning ḳolioŋimu tapxurup bərmigənidi» — bu ayətlər, yəni 10-23-ayətlər «Batur Ḥakimlar» degən kitabning ḳiska yəkünidin ibarəttur.
3:3 «Hamat eoŋizioŋiqə...» — yaki «Libo-Ḥamatḳiqə...».
3:8 «Hamat eoŋizioŋiqə...» — «Aram-Naḥaraim» yaki «Mesopotamiya», yəni «Ikki dəryaning otturisidiki rayon».
3:10 «Aram» — «Suriyə»ning ḳədimki nami.
3:13 «Ḥormilik Xəḥər» — Yerihoning baxḳa bir nami.

hizmətkarlarning ḥəmmisi sirtḳa qiḳip kətti.
[20] Andin əḥud padixaḥning aldioḳa kəldi; padixaḥ yaloḳuz salḳin balihanida olturatti. Əḥud: — Məndə sili üqün Hudadin kəlgən bir səz bar, dewidi, padixaḥ orunduḳtin ḳopup ərə turdi.
[21] Xuning bilən Əḥud sol ḳolini uzitip ong yotisidin xəmxərni suoḳurup elip, uning ḳorsiḳioḳa tiḳti. [22] Xundaḳ ḳilip xəmxərning dəstisimu tioḳi bilən ḳoxulup kirip kətti, semiz eti xəmxərni

3:19 «Gilgalning yenidiki tax oymilar bar jay...» — yaki «Gilgalning yenidiki tax oymilar bar jay oyma butlar...» yaki «Gilgalning yenidiki taxliḳlar...». **«Jim turi»** — bu buyruḳ muxu yərdə «Bu məḥpiy həwərni hizmətkarlirim aldida demə, mən haliy boluxum kerək» degən mənidə bolsa kerək. Xunga hizmətkarliri qekinidu.

«Batur Ḥakimlar»ning Dəwri

ḳisiwaloɣaqḳa, əḫud xəmxərni ḳorsiḳidin tartip qiḳiriwalmidi; üqəy-poḳi arḳidin qiḳti.
23 Andin əḫud dalanoɣa qiḳip, balihanining ixiklirini iqidin etip ḳuluplap ḳoydi. 24 U qiḳip kətkəndə, padixaḫning hizmətqiliri kelip ḳarisa, balihanining ixikliri ḳuluplaḳlıḳ idi. Ular: — Padixaḫ salḳin əydə qong tərətkə olturoɣan bolsa kerək, dəp oylidi.
25 Ular uzun saḳlap kirmisək sət bolarmu dəp oylaxti; u yənila balihanining ixiklirini aqmioɣandin keyin, aqḳuqni elip ixiklərni eqiwidi, mana, hojisining yərdə ɵlük yatḳinini kərdi. 26 Əmdi ular ikkilinip ḳarap turoɣan waḳtida, əḫud ḳeqip qiḳḳanidi; u tax oymilar bar jaydin ətüp, Seiraḫḳa ḳeqip kəlgənidi. 27 Xu yərgə yətkəndə, u Əfraim taoɣliḳ rayonida kanay qeliwidi, Israillar uning bilən birgə taoɣliḳ rayondin qüxti, u aldida yol baxlap mangdi. 28 U uloroɣa: — Manga əgixip yürünglar, qünki Pərwərdigar düxmininglar Moabiylarni ḳolunglaroɣa tapxurdi, — dewidi, ular uningoɣa əgixip qüxüp, Iordan dəryasining keqiklirini tosup, ḫeqkimni ətküzmidi. 29 U waḳitta ular Moabiylardin on mingqə əskərni ɵltürdi; bularning ḫəmmisi təmbəl palwanlar idi; ulardin ḫeqbir adəm ḳeqip ḳutulalmidi.
30 Xu küni Moab Israilning ḳolida besiḳturuldi. Zemin səksən yiloɣiqə aman-tinqliḳta turdi.

Xamgar

31 Əḫuddin keyin Anatning ooɣli Xamgar ḫakim boldi; u altə yüz Filistiyəlikni biraḳla kala sanjioɣuq bilən ɵltürdi; umu Israilni ḳutḳuzdi.

Dəboraḫ wə Baraḳ

4 1 Əmdi əḫud wapat boloɣandin keyin Israillar Pərwərdigarning nəziridə yənə rəzil boloɣanni ḳiloɣili turdi. 2 Xuning bilən Pərwərdigar ularni Ḳanaaniylarning padixaḫi Yabinning ḳolioɣa taxlap bərdi. Yabin Ḫazor xəḫiridə səltənət ḳilatti; uning ḳoxun sərdarining ismi Sisera bolup, u Ḫaroxət-Goyim degən xəḫərdə turatti. 3 Israillar Pərwərdigaroɣa nalə-pəryad kətürdi, qünki Yabinning toḳḳuz yüz təmür jəng ḫarwisi bolup, Israillaroɣa yigirmə yildin buyan tolimu zulum ḳilip kəlgənidi.
4 U waḳitta Lapidotning hotuni Dəboraḫ degən ayal pəyoɣəmbər Israiloɣa ḫakim idi. 5 U Əfraim taoɣliḳidiki Ramaḫ bilən Bəyt-Əlning otturisidiki «Dəboraḫning horma dərihi»ning tüwidə olturatti; barliḳ Israillar dəwaliri tooɣrisida ḫəküm sorioɣili uning ḳexioɣa kelətti.
6 U adəm əwətip Naftali yurtidiki Kədəxtin Abinoamning ooɣli Baraḳni qaḳirtip kelip, uningoɣa: — Mana, Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ əmr ḳiloɣan əməsmu?! U: — Sən berip Naftalilar ḳəbilisi ḫəm Zəbulun ḳəbilisidin on ming adəmni ɵzüng bilən billə elip Tabor teoɣioɣa qiḳḳin; 7 xuning bilən Mən Yabinning ḳoxun sərdari Siserani jəng ḫarwiliri wə ḳoxunliri bilən ḳoxup Kixon eḳinining boyioɣa, sening ḳexingoɣa baroɣusi niyətkə selip, uni ḳolungoɣa

---

3:22 «... üqəy-poḳi arḳidin qiḳti» — ayətning bu ahirḳi ḳismining baxḳa ikki-üq tərjimiliri bar: «u *(xəmxər)* arḳidin qiḳti», «u *(xəmxər)* ikki puti otturisidin qiḳti», «u *(əḫud) (balihanining)* kəynidin qiḳti».
3:24 «qong tərətkə olturoɣan bolsa kerək» — ibraniy tilida: «putlirini yapḳan bolsa kerək» degən sɵzlər bilən ipadilinidu.
3:29 «...ular Moabiylardin on mingqə əskərni ɵltürdi...» — bu on mingqə əskər bəlkim Moabning Israillarni ḳullukta qing tutup turux üqün Israil zeminini idarə ḳilixḳa ḳalduroɣan ḳoxuni bolsa kerək. əḫudning Iordan dəryasining keqiklirini tosuxi ularning Moab zemiɲioɣa ḳeqix yolini tosuxtin ibarət idi. **«... təmbəl palwanlar...»** — yaki «... semiz palwanlar..».
3:31 «əḫuddin keyin Anatning ooɣli Xamgar ḫakim boldi... umu Israilni ḳutḳuzdi» — Xamgarning Filistiylər bilən jəng ḳiloɣanliḳi uning Israilning məoɣrib təripidə, dengiz boyidiki tüzlənglikta ḫakim ikənlikini kərsitixi mumkin. 4:1gə ḳarioɣanda, «Dəboraḫ wə Baraḳ» Xamgar bilən zamandax bolsa kerək; lekin ular zeminning ximal wə xərḳ təripidə ḫakimlik ḳilatti.
4:2 «Ḳanaaniylarning padixaḫi Yabin...» — «Yabin» Ḫazor padixaḫining ismi əməs, bəlki uning unwani boluxi mumkin.
«... Yabinning ḳolioɣa taxlap bərdi» — ibraniy tilida «Yabinning ḳolioɣa setip bərdi». **«Ḫaroxət-Goyim degən xəḫər...»** — yaki «Taipilərning ormanliḳ xəḫiri».
4:2 1Sam. 12:9
4:6 «... Pərwərdigar mundaḳ əmr ḳiloɣan əməsmu?!» — yaki «... Pərwərdigar sanga əmr ḳiloɣan əməsmu?».
4:6 Ibr. 11:32

tapxurimən degən, — dedi.
[8] Barak uningoɣa: — Əgər sən mən bilən billə barsang, mənmu barimən. Sən mən bilən barmisang, mənmu barmaymən! — dedi.
[9] Dəborah jawabən: — Makul, mən sən bilən barsam baray; ḫalbuki, səpiring sanga ḫeq xan-

Tabor teoɣining mənzirisi (Yizrəəl tüzlənglikidin ḳaraydioɣan)

xərəp kəltürməydu; qünki Pərwərdigar Siserani bir ayal kixining ḳolioɣa tapxuridu, — dedi. Xuning bilən Dəborah ḳopup Barak bilən billə Kədəxkə mangdi.

[10] Barak Zəbulunlar wə Naftalilarni Kədəxkə qakirtti; xuning bilən on ming adəm uningoɣa əgəxti; Dəborahmu uning bilən qikti [11] (xu qaoɣda Keniylərdin boloɣan Ḫəbər əzini Musaning ḳeyninisi Ḫobabning nəslidin boloɣan keniylərdin ayrip qikip, Kədəxning yenidiki Zaanaimning dub dərihining yenida qedir tikkənidi).

[12] Əmdi Siseraoɣa: — Abinoamning ooɣli Barak Tabor teoɣioɣa qikiptu, degən həwər yətküzüldi.
[13] Xuni anglap Sisera barlik jəng ḫarwilirini, yəni tokkuz yüz təmür jəng ḫarwisini wə barlik əskərlirini yioɣip, Ḫaroxət-Goyimdin qikip, Kixon ekinining yenida toplidi.
[14] Dəborah Barakka: — Kopkin; bügün Pərwərdigar Siserani sening ḳolungoɣa tapxuridioɣan kündür. Mana, Pərwərdigar aldingda yol baxlioɣili qikti əməsmu?! — dedi. Xuni dewidi, Barak

4:7 Zəb. 83:9-10
4:9 **«... Pərwərdigar Siserani bir ayal kixining ḳolioɣa tapxuridu»** — ibraniy tilida «Pərwərdigar Siserani bir ayal kixining ḳolioɣa setip beridu».
4:11 **«ḳeyninisi Ḫobab»** — ibraniy tilida «ḳeynini» degən bu səz kixining ayalidiki ḫərḳandak ər ḳerindixini bildürələydu.
4:11 Qəl. 10:29; Ḫak. 1:16

wə on ming adəm uningoŋa əgixip Tabor teoŋidin qüxti. [15] Pərwərdigar Siserani, uning ḫəmmə jəng ḫarwiliri wə barlik ḳoxunini ḳoxup Barakḫning ḳiliqi aldida tiripirən ḳildi; Sisera əzi jəng ḫarwisidin qüxüp, piyadə ḳeqip kətti.
[16] Barak jəng ḫarwilirini wə ḳoxunni Ḫaroxət-Goyimgiqə ḳooŋlap bardi; Siseraning barlik ḳoxuni ḳiliq astida yiḳildi, birimu ḳalmidi. [17] Lekin Sisera piyadə ḳeqip, Keniylərdin boloŋan Ḫəbərning ayali Yaəlning qedirioŋa bardi; qünki Ḫazorning padixaḫi Yabin bilən Keniylərdin boloŋan Ḫəbərning jəməti otturisida dostluk alaḳisi bar idi.
[18] Yaəl Siserani ḳarxi elixḳa qiḳip uningoŋa: — Əy hojam, kirginə! Ḳorḳma, meningkigə kirgin, dedi. Xuning bilən Sisera uning qedirioŋa kirdi, u uning üstigə yotḳan yepip ḳoydi.
[19] U uningoŋa: — Mən ussap kəttim, manga bir otlam su bərginə, dewidi, ayal berip süt tulumini eqip, uningoŋa iqküzüp, andin yənə uni yepip ḳoydi.
[20] Andin Sisera uningoŋa: — Sən qedirning ixikidə saḳlap turoŋin. Birkim kelip səndin: — Bu yərdə birərsi barmu, dəp sorisa, yok dəp jawab bərgin, — dedi.
[21] Əmdi Ḫəbərning ayali Yaəl ḳopup, bir qedir ḳozuḳini elip, ḳolida bolḳini tutḳiniqə xəpə qiḳarmay uning ḳexioŋa bardi; u ḫerip kətkəqkə, ḳattik uhlap kətkənidi. Yaəl uning qekisigə ḳozuḳni xundak ḳaḳtiki, ḳozuk qekisidin ətüp yərgə kirip kətti. Buning bilən u əldi.
[22] Xu qaoŋda, Barak Siserani ḳooŋlap kəldi, Yaəl aldioŋa qiḳip uningoŋa: — Kəlgin, sən izdəp kəlgən adəmni sanga kərsitəy, — dedi. U uning qedirioŋa kirip ḳariwidi, mana Sisera ölük yatatti, ḳozuk tehiqə qekisigə ḳeḳiḳlik turatti.
[23] Xundak ḳilip, Huda xu küni Ḳanaan padixaḫi Yabinni Israillarning aldida təwən ḳildi. [24] Xu waḳittin tartip Israillar baroŋanseri küqiyip, Ḳanaan padixaḫi Yabindin üstünlükni igilidi; ahirda ular Ḳanaan padixaḫi Yabinni yoḳatti.

Nusrət nəzmisi

5 [1] Xu küni Dəborah wə Abinoamning ooŋli Barak mundak nəzmə oḳudi: —
[2] Israilda yetəkqilər yol baxlioŋini üqün,
Həlk ihtiyarən əzlirini pida ḳiloŋini üqün,
Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḫiyə oḳunglar!
[3] Əy padixaḫlar, anglanglar,
Əy əmirlər, ḳulak selinglar!
Mən, mən Pərwərdigaroŋa atap nəzmə oḳuymən,
Mən Israilning Hudasi Pərwərdigaroŋa küy eytimən.
[4] I Pərwərdigar, sən Seirdin qiḳḳiningda,
Edomning yayliḳidin qiḳip yürüx ḳiloŋiningda,
Yər titrəp, asmanlardin sular tamqidi,
Xundak, bulutlar yamoŋurlirini yaoŋdurdi;
[5] Taoŋlar Pərwərdigarning aldida təwrəndi,
Ənə Sinay teoŋimu təwrinip kətti,
Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldida.

4:15 Zəb. 83:9-10
4:19 Ḫak. 5:25
5:4 Zəb. 68:7, 8, 9
5:5 **«... Ənə Sinay teoŋimu təwrinip kətti, Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldida»** — yaki «yəni Sinay teoŋida ayan boloŋan Hudaning aldida,
–– Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldida».
5:5 Mis. 19:18; Zəb. 68:15, 16, 17; 97:5

[6] Anatning ooɣli Xamgarning künliridə,
Ḫəm Yaəlning künliridə,
Qong yollar taxlinip ḳelip,
Yoluqilar əgri-toḳay qioɣir yollar bilən mangatti;
[7] Israilda əzimətlər yoḳap kətti,
Taki mənki Dəboraḫ ḳozoɣilip,
Israilda bir ana süpitidə pəyda boloɣinimoɣiqə.
[8] Israillar yengi ilaḫlarni tallidi;
Urux dərwazilirioɣa yetip kəldi.
Ḳirik mingqə Israillik̡ning arisida,
Ya bir ḳalḳan ya bir nəyzə tepilisiqu?!
[9] Ḳəlbim Israilning əmirlirigə ḳayildur,
Ular həlḳ arisida əzlirini ihtiyarən pida ḳildi;
Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḫiyə oḳunglar!
[10] I aḳ exəklərgə mingənlər,
I nəpis zilqilərning üstidə olturoɣanlar,
I yolda yürgənlər, kəngül bəlünglar!
[11] Su əkilidioɣan jaylarda olja bəlüxüwatḳanlarning juxḳun awazilirini anglanglar!
Ular xu yərlərdə Pərwərdigarning ḫəḳḳaniy əməllirini mədḫiyiləp,
Uning Israildiki əzimətlirining ḫəḳḳaniy əməllirini təriplixidu.
Xu waḳitta Pərwərdigarning həlḳi qüxüp dərwazilaroɣa yetip kelip: —
[12] «I Dəboraḫ, oyoɣan, oyoɣan!
Oyoɣan, oyoɣan, oɣəzəl eytḳin!
Ornungdin tur, i Baraḳ,
Əsirliringni yalap mang, i Abinoamning ooɣli!» — deyixidu.
[13] Mana həlḳning az bir ḳaldisi aliyjanablaroɣa əgixix üqün qüxti,
Pərwərdigarning həlḳi yenimoɣa palwan kəbi qüxüp kəldi.
[14] Mana, Əfraimlardin Amaləktə yiltiz tartip ḳaloɣanlar kəldi;
Mana, Binyaminlarmu ḳowmliringoɣa ḳoxulup əgixip kəldi;
Makirdin əmirlər qüxüp kəldi,
Zəbulundin sərdarlik̡ ḫasisini tutḳanlar yetip kəldi.
[15] Issakarning əmirliri Dəboraḫḳa ḳoxuldi;
Baraḳ nemə ḳiloɣan bolsa Issakarmu xundaḳ ḳilip,

5:7 «Israilda əzimətlər yoḳap kətti» — yaki «Israilda kənt-ḳixlaḳlar yoḳap kətti».

5:8 «Urux dərwazilirioɣa yetip kəldi» — demək, Israil tirik Hudani taxlap butlarni talliwaloɣini üqün Hudaning xu jazasi ularning bexioɣa qüxti.

5:10 «nəpis zilqilərning üstidə olturoɣanlar» — yaki «toḳumlarning üstidə olturoɣanlar». **«I aḳ exəklərgə mingənlər, i nəpis zilqilərning üstidə olturoɣanlar, i yolda yürgənlər...»** — bu ayəttə puritiloɣan mənə bəlkim «I, Israilda ḫazir raḫət künlərni kərgüqilər, silər üqün əz ḫayatini təwəkkül ḳiloɣanlarni əslənglar!» degəndək boluxi mumkin.

5:11 «Su əkilidioɣan jaylarda olja bəlüxüwatḳanlar...» — demək, nusrət ḳazanoɣanliḳtin ḫətta su əkəlgili qiḳḳanlarmu oljidin əzara bəlüxidu.
–Baxḳa birhil tərjimisi: — «Okyaqilarning oɣowoɣasidin ḳutuloɣanlar su alidioɣan jaylarda turup, Pərwərdigarning ḫəḳḳaniy əməllirini mədḫiyiləp, uning Israildiki əzimətlirining ḫəḳḳaniy əməllirini təriplixidu. Xu waḳitta...».

5:12 «I Dəboraḫ, oyoɣan, oyoɣan! ... ornungdin tur, i Baraḳ!...» — 12-ayəttiki nəzmə həlḳ ḳeqip qiḳiwaloɣan taoɣliḳtin amanesən qüxüp, əz xəḫirining dərwazilirioɣa kəlgəndə huxalliḳidin Dəboraḫ wə Baraḳḳa eytḳan səyünüx səzliri bolsa kerək.

5:13 «Mana həlḳning az bir ḳaldisi aliyjanablaroɣa əgixix üqün qüxti» — demək, Hudaoɣa sadiḳ boloɣan «həlḳ ḳaldisi» az bolsimu, Baraḳ wə baxḳa jasarətlik əzimətlərgə əgəxkən. Baxḳa birhil tərjimisi: «Həlḳning az bir ḳaldisi küqlüklərning üstidin oɣalib kəldi». **«Pərwərdigarning həlḳi yenimoɣa palwan kəbi qüxüp kəldi»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Pərwərdigarning həlḳi zalimlaroɣa ḳarxi qiḳixḳa mening yenimoɣa qüxti». Bu ayətning yənə birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.

5:14 «Mana, Əfraimlardin Amaləktə yiltiz tartip ḳaloɣanlar kəldi» — Əfraim kəbilisi əslidə Amaləklərning zeminini igiligən wə ularni ḫaydiwətkənidi. **«Makirdin...»** — «Makir» muxu yərdə Manassəḫ kəbilisigə wəkillik ḳilidu.

Uning kəynidin jiloʏioʏa tap basturup etilip qüxti!
Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida xunqə uluoʏ niyətlər ḳəlblirigə pükülgənidi!
16 Sən nemixḳa ḳotanlarning iqidə turup,
Ḳoylaroʏa qelinoʏan nəyning awazini anglaxni halap ḳalding?
Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida xunqə uluoʏ niyətlər ḳəlblirigə pükülgənidi!
17 Gileadlar bolsa Iordan dəryasining u təripidə turup ḳaldi;
Danlarmu nemixḳa kemilərning yenida tohtap ḳaldi?
Axirlar bolsa dengiz boyida jim olturuwaldi,
Dengiz ḳoltuḳlirida turup ḳaldi.
18 Zəbulunlar janlirini ələümgə təwəkkül ḳildi;
Naftalilarmu jəng məydanidiki yuḳiri jaylarda ḫəm xundaḳ ḳildi!

19 Padixaḫlar ḫəmmisi kelip, soḳuxti,
Ḳanaaniylarning padixaḫlirimu uruxḳa qiḳti;
Taanaḳta, Megiddoning su boylirida uruxti.
Lekin bir'azmu kümüx olja alalmidi!
20 Asmanlarda yultuzlarmu jəng ḳildi,
Orbitiliridin Siseraoʏa ḳarxi jənggə atlandi.
21 Kixon dəryasining eḳini düxmənni eḳitip kətti;
Xu ḳədimiy dərya, u Kixon dəryasidur!
Əy mening jenim, pütün küqüng bilən aloʏa baskin!
22 Ularning atlirining tuyaḳliri takirang-takirang ḳilmaḳta,
Tulparliri qapmaḳta, qapmaḳta.
23 Mərozoʏa lənət oḳunglar, dəydu Pərwərdigarning Pərixtisi,
U yərdə olturoʏuqilaroʏa lənət oḳunglar,
Ḳattiḳ lənət oḳunglar;
Qunki ular Pərwərdigaroʏa yardəmgə kəlmidi,
Zalimlaroʏa ḳarxi Pərwərdigaroʏa yardəmgə kəlmidi.
24 Ayallar iqidə kəniylik Ḫəbərning ayali Yaəl bəht-bərikətlənsun,
Qedirda turoʏan ayallar iqidə u bəht-bərikət tapsun!
25 Sisera su soriwidi, u uningoʏa süt bərdi,
Esilzadilərgə layiḳ bir ḳaqida ḳaymaḳ tutti;
26 U sol ḳolini qedir ḳozuḳioʏa,
Ong ḳolini təmürqining bolḳisioʏa uzatti;
Siserani urup,
Bax səngükini qeḳip,
Qekisidin yanjip ətküzüwətti.
27 Sisera uning ikki putining arilikioʏa ḳiysaydi,
U yiḳildi, u ələüktək yatti,

5:15 «Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida» — yaki «Rubənning eḳinlirining boyida». **«Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida xunqə uluoʏ niyətlər ḳəlblirigə pükülgənidi!»** — bu naḫayiti ḫəjwiy, kinayilik gəp. Rubənlərdə xunqə yüksək niyət boloʏini bilən ḫeqnemə ḳilmidi *(16-ayətni kərüng)*.
5:21 «Kixon dəryasining eḳini ularni eḳitip kətti» — muxu sözlər yuḳiriḳi «asmanlardiki yultuzlar jəng ḳildi» degən sözlərni yorutidu. Yazda Kixon dəryasi eḳinida su yoḳ deyərlik bolidu; ḳixta küqlük aḳidu. Xunga, xu hulasigə kelimizki, ḫawa rayi əzgirip, kəp yamoʏur yaoʏḳaqḳa, Kixon dəryasi texip, Siseraning jəng ḫarwilirini eḳitip kətti yaki ularni patḳaḳḳa paturup ḳoydi *(4-ayəttə xu ḳattiḳ yamoʏur tiloʏa elinidu)*.
5:23 «Zalimlaroʏa ḳarxi Pərwərdigaroʏa yardəmgə kəlmidi» — yaki «Baturlirini elip, Pərwərdigaroʏa yardəmgə kəlmidi».
5:26 «*Yaəl* sol ḳolini qedir ḳozuḳioʏa, ... qekisidin yanjip ətküzüwətti» — bu ayətlərgə ḳarioʏanda Yaəl Siseraning bexioʏa ḳaḳḳan ḳozuḳni bolḳa bilən üq ḳetim uroʏan.

U uning ikki putining arilikiǧa kiysaydi, u yikildi,
Kiysayoǧan yərdə u yikilip, jan bərdi.

28 Siseraning anisi pənjiridin sirtqa səp saldi,
U pənjirining rojikidin towlap: —
«Uning jəng ḥarwisi nemixqa xunqə uzakkiqə kəlməydu?
Jəng ḥarwilirining atlirining tuyaq sadasi nemixqa xunqə ḥayal bolidu? — dedi.
29 Uning dedəkliri arisida danalar jawab beridu,
Xundakla, u dərwəkə əz-əzigə jawab beridu: —
30 «Ular oljilirini yioǧip bəlüxüwatkan bolmisun yənə?!
Ḥərbir ərkəkkə ayaoǧ asti kilixqa bir-ikkidin kiz təgkəndu,
Siseraoǧa rəngdar kiyimlər,
Gül kəxtiləngən rəngdar kiyimlərdin olja təgkəndu,
Bulangqining boynioǧa aldi-kəyni kəxtiləngən rəngdar kiyimlər təgkən bolsa kerək!
31 I Pərwərdigar, Sening barlik düxmənliring ənə xundak yokitiloǧay!
Lekin Seni səygənlər kuyaxning ərləwatkandiki kudritidək küqlük boloǧay!».
Xuning bilən zemin kirik yiloǧiqə tinq-amanlik tapti.

Israilning gunaḥ kilixi, jazalinixi; Hudaning Gideonni ḥakimlikqa qakirixi

6 1 Israillar Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloǧanni kildi; xuning bilən Pərwərdigar ularni yəttə yiloǧiqə Midiyaniylarning kolioǧa tapxurup bərdi. 2 U wakitta Midiyaniylar Israilning üstidin oǧalib kelip, Israil Midiyaniylarning səwəbidin əzliri üqün taoǧlardin, əngkürlərdin wə koram taxlardin panaḥ jaylarni yasidi.
3 Ḥər kətim Israillar uruk terioǧanda xundak bolattiki, Midiyaniylar, Amaləkiylər wə məxrikтikilər kelip ularoǧa ḥujum kilatti. 4 Ularoǧa ḥujum kilixqa bargahlarni tikip, zemindiki ḥosulni wəyran kilip, Gazaoǧiqə Israiloǧa ḥeqkandak axlik kaldurmay, ularning koy, kala, exəklirinimu elip ketətti. 5 Qünki ular qekətkilərdək kəp bolup, əz mal-qarwiliri wə qedirlirini elip kelətti; ularning adəmliri wə təgiliri san-sanaksiz bolup, zeminni wəyran kilix üqün tajawuz kilatti. 6 Xuning bilən Israil Midiyaniylarning aldida tolimu har ḥalətkə qüxüp kaldi; andin Israillar Pərwərdigaroǧa nalə-pəryad kətürdi.

7 Midiyaniylarning dəstidin Israil Pərwərdigaroǧa pəryad kətürginidə xundak boldiki,
8 Pərwərdigar Israiloǧa bir pəyoǧəmbərni əwətti. U kelip ularoǧa: — Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən silərni Misirdin qikirip, «kulluk makani»din elip qikkanidim; 9 silərni misirliklarning kolidin, xundakla silərgə barlik zulum kiloǧuqilarning kolidin kutkuzup, ularni aldinglardin koǧliwetip, ularning zeminini silərgə bərdim 10 wə silərgə: «Mana, Mən Pərwərdigar silərning Hudayinglardurmən; silər Amoriylarning zeminida turoǧininglar bilən ularning ilaḥliridin korkmanglar» degənidim. Lekin silər Mening awazimoǧa kulak salmidinglar», — dedi.
11 Andin Pərwərdigarning Pərixtisi kelip Ofraḥ degən jayda Abiezər jəmətidiki Yoaxqa təwə boloǧan dub dərihining tüwidə olturdi. U wakitta Yoaxning ooǧli Gideon Midiyaniylarning

5:30 «Bulangqining boynioǧa aldi-kəyni kəxtiləngən rəngdar kiyimlər təgkən bolsa kerək!» — yaki «Mening boynumoǧa ikki aldi-kəyni kəxtiləngən kiyimlər olja kilip təgkən bolsa kerək!».
6:2 «koram taxlardin panaḥ jaylarni yasidi» — yaki «koroǧanlardin panaḥ jaylarni yasidi». Ibraniy tilida «istiḥkamlik jaylardin panaḥ jaylarni yasidi».
6:10 **2Pad. 17:35, 38**

bulangqilikidin saḳlinix üqün xarab kəlqiki iqidə buoŋday tepiwatatti.
12 Pərwərdigarning Pərixtisi uningoŋa kərünüp: — Əy jasarətlik palwan, Pərwərdigar sən bilən billidur! — dedi.
13 Gideon uningoŋa jawab berip: — I hojam, əgər Pərwərdigar biz bilən billə boloŋan bolsa, bu kərgülüklər nemixḳa üstimizgə kəldi? Ata-bowilirimiz bizgə səzləp bərgən uning barlik məjiziliri ḳeni? Bular tooŋrisida ata-bowilirimiz: «Mana, Pərwərdigar bizni Misirdin qikirip kəlmigənmidi?» — dedi. Lekin bügünki kündə Pərwərdigar bizni taxlap, Midiyanning ḳolioŋa tapxurup bərdi! — dedi.
14 Pərwərdigar uningoŋa ḳarap: — Sən muxu küqünggə tayinip, berip Israilni Midiyanning ḳolidin ḳutḳuzoŋin! Mana, Mən seni əwətkən əməsmu? — dedi.
15 Gideon Uningoŋa: — I Rəb, mən Israilni ḳandaḳ ḳutḳuzalaymən? Mening ailəm bolsa Manassəḥ ḳəbilisi iqidə əng namriti, əzüm atamning jəmətidə əng kiqikidurmən, — dedi.
16 Pərwərdigar uningoŋa: — Mən jəzmən sən bilən billə bolimən; xunga sən Midiyanlarni bir adəmni uroŋandək urup ḳirisən, — dedi.
17 Gideon Uningoŋa iltija ḳilip: — Mən nəziringdə iltipat tapḳan bolsam, mən bilən səzləxküqining ḥəḳikətən Sən Əzüng ikənlikigə bir alamət kərsətkəysən; 18 ətünimən, mən yenip kelip əz ḥədiyə-ḳurbanliḳimni aldingoŋa ḳoyoŋuqə bu yərdin kətmigəysən, — dedi.
U jawab berip: — Sən yenip kəlgüqə kütimən, dedi.
19 Gideon berip əygə kirip bir ooŋlaḳni təyyarlap, bir əfaḥ esil undin petir nan pixurup, gəxni sewətkə selip, xorpisini koriоŋa usup bularni uning ḳexioŋa elip kelip, uningoŋa sundi (U tehiqə dub dərihining tüwidə olturatti). 20 Andin Hudaning Pərixtisi uningoŋa: — Bu gəx bilən petir nanlarni elip berip, muxu yərdiki ḳoram taxning üstigə ḳoyup, xorpini təkkin, — dewidi, u xundaḳ ḳildi. 21 Pərwərdigarning Pərixtisi ḳolidiki ḥasini uzitip uqini gəx bilən petir nanlaroŋa təkküziwidi, ḳoram taxtin ot qikip, gəx bilən petir nanlarni yəp kətti. Xu ḥaman Pərwərdigarning Pərixtisimu uning kəzidin oŋayib boldi.
22 Xuning bilən Gideon uning Pərwərdigarning Pərixtisi ikənlikini bilip: — Apla, i Rəb Pərwərdigar! Qataḳ boldi, qünki mən Pərwərdigarning Pərixtisi bilən yüzmuyüz kərüxüp ḳaldim...! — dedi.
23 Lekin Pərwərdigar uningoŋa: — Hatirjəm boloŋin! Ḳorḳmioŋin, əlməysən, — dedi.
24 Xuning bilən Gideon Pərwərdigaroŋa atap u yərdə bir ḳurbangaḥ yasap, uning ismini «Yaḥwəḥ-xalom» dəp atidi. Bu ḳurbangaḥ ta bügüngiqə Abiezər jəmətining Ofraḥ degən jayida bar.
25 U keqisi Pərwərdigar uningoŋa: — Sən atangning qong bukisi wə yəttə yaxlik ikkinqi bukisini elip atangoŋa təwə boloŋan Baal ḳurbangaḥini ərüp, uning yenidiki Axəraḥ butini kesiwətkin.
26 Andin muxu ḳoroŋanning üstigə Pərwərdigar Hudayingoŋa ataloŋan, bəlgiləngən rəsim boyiqə bir ḳurbangaḥ yasap, ikkinqi bir bukini elip, əzüng kesiwətkən Axəraḥning parqilirini otun ḳilip ḳalap, uni kəydürmə ḳurbanlik ḳiloŋin, — dedi.

6:11 «... xarab kəlqiki iqidə buoŋday tepiwatatti» — xarab kəqlikidə buoŋday tepix tolimu ḳolaysiz, əlwəttə; bu Gideonning Midiyaniylardin ḳorḳḳanlikini kərsitidu.
6:14 1Sam. 12:11; Ibr. 11:32
6:19 «bir əfaḥ» — 22 litr. Axlik az boloŋan künlərdə namrat bir ailə üqün bu naḥayiti qong bir ḥədiyə-ḳurbanlik bolatti.
6:23 «Hatirjəm boloŋin» — ibraniy tilida «Xalom eləykum!» *(Salamuələykum)*. Ibraniy tilida mənisi adəttə «sanga amansalamətlik boloŋay!».
6:24 «Yaḥwəḥ-xalom» — buning mənisi: «Pərwərdigar hatirjəmliktur».
6:25 «Sən atangning bukisi wə yəttə yaxlik ikkinqi bukisini elip...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sən atangning yax bukisini, yəni uning yəttə yaxlik ikkinqi bukisini elip,...». **«Baal ḳurbangaḥini ərüp...»** — Baaloŋa ataloŋan ḳurbangaḥ bək qong bolsa kerək. Ikki buḳa bəlkim ḳurbangaḥni tartip ərüx üqün kerək boluxi mumkin. **«...uning yenidiki Axəraḥ butini kesiwətkin»** — ««Axəraḥ»lar tooŋruluḳ 2:13 wə izaḥatini kərüng.
6:26 «...muxu ḳoroŋanning üstigə...» — yaki «...ḳoram texining üstigə...» **«bəlgiləngən rəsim boyiqə»** — «Ḳan.» 25:6-7ni kərüng. **«əzüng kesiwətkən Axəraḥning parqilirini otun ḳilip ḳalap, uni kəydürmə ḳurbanlik ḳiloŋin»** — 2:5 wə

[27] Xuning bilən Gideon əz hizmətqiliridin on adəmni elip berip, Pərwərdigarning əzigə eytḳinidək ḳildi; lekin u atisining əyidikilərdin wə xəḥər adəmliridin ḳorḳḳini üqün, u bu ixni kündüzi ḳilmay, keqisi ḳildi. [28] Ətisi səḥərdə xəḥər həlḳi ḳopup ḳarisa, mana, Baal ḳurbangaḥi ərüwetilgən, uning yenidiki Axərah buti kesiwetilgənidi wə yengi yasaloŋan ḳurbangaḥning üstidə ikkinqi buḳa ḳurbanliḳ ḳilinoŋanidi. [29] Buni kərüp ular bir-birigə: — Bu ixni kim ḳiloŋandu? — deyixti. Ular sürüxtüriwidi, buni Yoaxning ooŋli Gideonning ḳiloŋanliḳi məlum boldi. [30] Xuning üqün xəḥərning adəmliri Yoaxḳa: — Ooŋlungni qiḳirip bərgin! U Baal ḳurbangaḥini ərüp, uning yenidiki Axəraḥni kesiwətkini üqün əltürülsun! — dedi.

[31] Birak Yoax əzigə ḳarxilixixḳa turoŋan kəpqilikkə jawab berip: — Silər Baal üqün dəwalaxmaḳqimusilər? Silər uni ḳutḳuzmaḳqimu? Kimki uning tooŋrisidə dəwalaxsa ətigə ḳalmay əlümgə məḥkum ḳilinsun! Əgər Baal dərwəḳə bir huda bolsa, undaḳta uning ḳurbangaḥini birsi ərüwətkini üqün, u xu adəm bilən əzi dəwalaxsun! — dedi.

[32] Bu səwəbtin atisi Gideonni «Yərubbaal» dəp atidi, qünki atisi: «U Baalning ḳurbangaḥini ərüwətkini üqün, Baal əzi uning bilən dəwalaxsun!» degənidi.

[33] Əmma Midiyan, Amaləklər wə məxriḳtikilərning ḥəmmisi yioŋilip, Iordan dəryasidin ətüp Yizrəəl jiloŋisidə qedirlirini tikixti. [34] U waḳitta Pərwərdigarning Roḥi Gideonning üstigə qüxti; u kanay qeliwidi, Abiezər jəmətidikilər yioŋilip uning kəynidin əgixip mangdi. [35] Andin u əlqilərni Manassəḥning zemnioŋa berip, u yərni aylinip kelixkə əwətiwidi, Manassəḥlər yioŋilip uningoŋa əgixip kəldi. U Axirlaroŋa, Zəbulunlaroŋa wə Naftalilaroŋa əlqi əwətiwidi, ularmu uning aldioŋa qiḳixti.

Gideonning Hudadin ikki ḳetim alamət sorixi

[36] Gideon Hudaoŋa: — Əgər Sən ḥəḳiḳətən eytḳiningdək mening ḳolum bilən Israilni ḳutḳuzidioŋan bolsang, [37] Undaḳta mana, mən hamanoŋa bir parqə ḳoy terisi ḳoyup ḳoyimən; əgər pəḳət terining üstigila xəbnəm qüxüp, qərisidiki yərlərning ḥəmmisi ḳuruḳ tursa, mən Əzüng eytḳiningdək mening ḳolum arḳiliḳ Israilni ḳutḳuzmaḳqi boloŋiningni biliman, — dedi.

[38] Ix dərwəḳə xundak boldi. Ətisi səḥərdə Gideon ḳopup, yungni siḳiwidi, liḳ bir piyalə xəbnəm süyi qiḳti.

[39] Andin Gideon Hudaoŋa yənə: Oŋəzipingni manga ḳozoŋimioŋaysən, mən pəḳət muxu bir ḳetimla dəymən! Səndin ətünəy, mən pəḳət yənə bu ḳetim bu terə bilən sinap baḳay; iltija ḳilimənki, əmdi bu ḳetim pəḳət terə ḳuruḳ bolup, qərisidiki yərning ḥəmmisigə xəbnəm qüxkəy, — dedi.

[40] Bu keqisimu Huda xundak ḳildi; dərwəḳə pəḳət terila ḳuruḳ bolup, qərisidiki yərning ḥəmmisigə xəbnəm qüxkənidi.

Hudaning Gideonni ikki ḳetim sinixi wə hatirjəm ḳilixi

7 [1] Yərubbaal (yəni Gideon) wə əzigə ḳoxuloŋan ḥəmmə həlḳ ətisi səḥər ḳopup, Ḥarod degən bulaḳning yenioŋa berip qedir tikti. Midiyaniylarning ləxkərgaḥi bolsa uning ximal təripidə, Morəḥ egizlikining yenidiki jiloŋida idi. [2] Əmdi Pərwərdigar Gideonoŋa: — Sanga əgəxkən

izaḥatini kərüng. Pərwərdigarning Pərixtisi yaki Pərwərdigar Əzi məmin bəndilirigə kərüngən yərlərdə, u ḳurbangaḥlar wə ḳurbanliḳlar tooŋrisidiki bekitkən bəlgilimilər bəzidə baxḳiqə boluxi mumkin. Gərqə xu yər Pərwərdigar Israillaroŋa ḳurbanliḳ ḳilix üqün rəsmiy bekitkən jay bolmisimu, xundaḳla Gideon əzi kahin bolmisimu, Huda bəribir əzi bekitkən bəlgilimilirigə əzi igidur; uning Gideonoŋa ḳiloŋan bu əmrliri ezining xundak pəwḳul'addə jiddiy əḥwallarda gaḥi waḳitlarda əz bəlgilimilirini əzgərtidioŋanliḳini ispatlaydu.

6:31 «Silər Baal üqün dəwalaxmaḳqimusilər?» — yaki «Silər Baal üqün jəng ḳilmaḳqimusilər?». **«...ətigə ḳalmay əlümgə məḥkum ḳilinsun!»** — yaki «...muxu ətigəndila ḳalmay əlümgə məḥkum ḳilinsun!».

6:32 «Bu səwəbtin atisi...» — ibraniy tilida «Bu səwəbtin u...» yaki «Bu səwəbtin ular...». **«Yərubbaal»** — bu isimning mənisi: «Baalning əzi uning bilən jəng ḳilsun!» *(yaki «dəwalaxsun!»)*.

6:39 Yar. 18:32

həlqning sani intayin kəp, xunga Mən Midiyaniylarni ularning qolioɣa tapxuralmaymən. Bolmisa Israil: «Өzimizni өzimizning qoli qutquzdi» dəp mahtinip ketixi mumkin. 3 Xuning üqün sən əmdi həlqkə: «Kimlər qorkup titrək baskan bolsa, ular Gilead teoɣidin yenip kətsun» dəp jakarlioɣin — dedi.
Xuning bilən həlqning arisidin yigirmə ikki ming kixi qaytip ketip, pəqət on mingila qelip qaldi.
4 Pərwərdigar Gideonoɣa yənə: — Həlqning sani yənila intayin kəp; əmdi sən bularni suning lewigə elip kəlgin. U yərdə Mən ularni sən üqün sinaqtin ətküzəy; Mən kimni kərsitip: «U sən bilən barsun desəm», u sən bilən barsun; lekin Mən kimni kərsitip: «U sən bilən barmisun» desəm, u sən bilən barmisun, — dedi.
5 Xuning bilən Gideon həlqni suning lewigə elip kəldi. Pərwərdigar uningoɣa: — Kimki it su iqkəndək tili bilən yalap su iqsə, ularni ayrim bir tərəptə turoɣuzoɣin; ḫəm kimki tizlinip turup su iqsə, ularnimu ayrim bir tərəptə turoɣuzoɣin, — dedi.
6 Xundaq boldiki, oqumini aoɣzioɣa təgküzüp yalap su iqkənlərdin üq yüzi qikti. Qaloɣanlarning ḫəmmisi tizlinip turup su iqti. 7 Andin Pərwərdigar Gideonoɣa: — Mən muxu suni yalap iqkən üq yüz adəmning qoli bilən silərni qutquzup, Midiyanni sening qolungoɣa tapxurimən; lekin qaloɣan həlq bolsa ḫəmmisi өz jayioɣa yenip kətsun, — dedi.
8 Xuning bilən bu üq yüz adəm ozuq-tülük wə kanaylirini qolioɣa elixti; Gideon Israilning qaloɣan barlik adəmlirini өz qedirioɣa qayturuwetip, pəqət xu üq yüz adəmni elip qaldi. Əmdi Midiyaniylarning ləxkərgaḫi bolsa ularning təwən təripidiki jiloɣida idi.
9 Xu keqisi xundaq boldiki, Pərwərdigar uningoɣa: — Sən qopup ləxkərgaḫqa qüxkin, qünki Mən uni sening qolungoɣa tapxurdum; 10 əgər sən qüxüxtin qorqsang, өz hizmətkaring Puraḫni billə elip ləxkərgaḫqa qüxkin. 11 Sən ularning nemə deyixiwatkinini anglaysən, andin sən ləxkərgaḫqa ḫujum qilip qüxüxkə jür'ət qilalaysən, dedi.
Buni anglap u hizmətkari Puraḫni elip ləxkərgaḫning qetidiki əskərlərning yenioɣa bardi.
12 Mana Midiyan, Amalək wə barlik məxrikтikilər qekətkilərdək kəp bolup, jiloɣining boyioɣa yeyiloɣanidi; ularning təgiliri kəplikidin dengiz sahilidiki qumdək ḫəddi-ḫesabsiz idi.
13 Gideon baroɣanda, mana, u yərdə birsi ḫəmraḫioɣa kərgən qüxini səzləp beriwatatti: — Mana, mən bir qüx kərdum, qüxümdə mana, bir arpa tokiqi Midiyanning ləxkərgaḫioɣa domulap qüxüptudək; u qediroɣa kelip sokuluptidək, xuning bilən qedir өrulüp, düm kəmtürülüp ketiptu — dəwatatti.
14 Uning ḫəmraḫi jawabən təbir berip: — Buning mənisi xuki, u tokaq Yoaxning ooɣli, Israillik adəm Gideonning qiliqidin baxqa nərsə əməstur; Huda Midiyan wə uning barlik qoxunini uning qolioɣa tapxuruptu, dedi.
15 Xundaq boldiki, Gideon bu qüxni wə uning berilgən təbirini anglap, səjdə qildi. Andin u Israilning ləxkərgaḫioɣa yenip kelip: — Qopunglar, Pərwərdigar Midiyanning ləxkərgaḫini qolunglaroɣa tapxurdi, — dedi.

Gideonning oɣəlibə qilixi

16 Xuning bilən u bu üq yüz adəmni üq guruppioɣa bəlüp, ḫəmmisining qolioɣa birdin kanay bilən birdin quruq komzəkni bərdi; ḫərbir komzək iqidə birdin məx'əl qoyuldi.
17 U laroɣa: — Silər manga qarap, mening qiloɣinimdək qilinglar. Mana, mən ləxkərgaḫning qexioɣa baroɣanda, nemə qilsam, silərmu xuni qilinglar; 18 mən wə mən bilən ḫəmraḫ bolup

7:3 Qan. 20:8
7:7 **«Mən muxu suni yalap iqkən üq yüz adəmning qoli bilən silərni qutquzup, Midiyanni sening qolungoɣa tapxurimən...»** — bu sinaxning əḫmiyiti bəlkim kimning jəng tərəpkə oyoɣak turuwatkanlikini kərsitixi mumkin. Su iqkəndə tizlinip yüzini suoɣa tikip iqkənlər hətərgə anqə səgək bolmisa kerək. Bu ixlar tooɣruluk baxqa hil qüxənqlərmu bar.
7:11 **«jür'ət qilalaysən»** — ibraniy tilida «qolung küqləndürülidu».
7:12 Ḫak. 6:3, 5, 33

mangoɣan barlik adəmlər kanay qalsak, silərmu ləxkərgaḫning qərisidə turup kanay qelinglar wə: «Pərwərdigar üqün ḫəm Gideon üqün!» dəp towlanglar, — dedi.
19 Keyinki yerim keqilik kəzətning baxlinixida, kəzətqilər yengidin almaxkanda, Gideon wə uning bilən billə boloɣan yüz adəm ləxkərgaḫning kexioɣa kəldi; andin ular kanay qelip kolliridiki komzəklərni qakti. 20 Xu ḫaman üq guruppidikilərning ḫəmmisi kanay qelip, komzəklərni qekip, sol kollirida məx'əllərni tutup, ong kollirida kanaylarni elip: — Pərwərdigaroɣa wə Gideonoɣa ataloɣan kiliq! — dəp towlaxkiniqə, 21 ularning ḫərbiri ləxkərgaḫning ətrapida, əz jayida turuxti; yaw koxuni tərəp-tərəpkə petirap, warkirap-jarkirioɣan peti kaqkili turdi. 22 Bu üq yüz adəm kanay qaloɣanda, Pərwərdigar pütkül ləxkərgaḫtiki yaw ləxkərlirini bir-birini kiliqlaxka selip koydi, xuning bilən yaw koxuni Zerərahka baridioɣan yoldiki Bəyt-Xittah tərəpkə kaqti; ular Tabbatning yenidiki Abəl-Məḫolaḫning qegrisioɣiqə kaqti.
23 Andin Naftali, Axir wə pütkül Manassəḫning kəbililiridin Israillar qakirip kelindi wə ular Midiyaniylarni kooɣlidi.
24 Xuning bilən Gideon əfraim pütkül taoɣlikini arilap kelixkə əlqilərni əwətip Əfraimlaroɣa: — «Silər qüxüp Midiyaniylaroɣa ḫujum kilinglar, Bəyt-Barahkiqə, xundakla Iordan dəryasioɣiqə barlik ekin keqiklirini igiləp, ularni tosuwelinglar», dedi. Xuning bilən Əfraimning ḫəmmə adəmliri yioɣilip, Bəyt-Barahkiqə wə Iordan dəryasioɣiqə barlik ekin keqiklirini igilidi. 25 Ular Midiyanning Orəb wə Zəəb degən ikki əmirini tutuwaldi; Orəbni ular «Orəb koram texi» üstidə, Zəəbni «Zəəb xarab kəlqiki»də eltürdi, Midiyaniylarni kooɣlap berip, Orəb wə Zəəbning baxlirini elip, Iordan dəryasining u təripigə Gideonning kexioɣa kəldi.

8 1 (Keyin, əfraimlar uningoɣa: — Sən nemixka bizgə xundak muamilə kilisən, Midiyaniylar bilən sokuxka qikkanda, bizni qakirmidingoɣu, dəp uning bilən kattik deyixip kətti. 2 U laroɣa jawabən: — Mening kiloɣanlirimni kandakmu silərning kiloɣininglaroɣa tənglextürgili bolsun? Əfraimning üzümlərni pasangdioɣini, Abiezərlərning üzüm üzginidin artuk əməsmu? 3 Huda Midiyanning əmirliri Orəb bilən Zəəbni kolunglaroɣa tapxuroɣan yərdə, mening kolumdin kəlginini kandakmu silərning kiloɣininglaroɣa təngləxtürgili bolsun? — dedi. Xundak dewidi, ularning uningoɣa boloɣan aqqiki yandi).
4 Əmdi Gideon Iordan dəryasining boyioɣa yetip kəldi. U wə əzigə ḫəmrah boloɣan üq yüz adəm ḫerip kətkən bolsimu, ular yənila Midiyaniylarni kooɣlap dəryadin ətti. 5 Gideon Sukkot xəḫiridikilərgə: — Manga ḫəmrah bolup kəlgən kixilərgə nan bərsənglar, qünki ular ḫerip-qarqap kətti. Biz Midiyanning ikki padixahi Zəbah wə Zalmunnani kooɣlap ketip barimiz, — dedi.
6 Lekin Sukkotning qongliri jawab berip: — Zəbah wə Zalmunna ḫazir sening kolungoɣa qüxtimu?! Biz sening muxu ləxkərliringgə nan berəmduk?! — dedi.
7 Gideon: — Həp! Xundak boloɣini üqün Pərwərdigar Zəbah wə Zalmunnani mening kolumoɣa tapxuroɣanda, ətliringlarni qəldiki yantak wə xoha bilən hamanda tepimən, — dedi.
8 Gideon u yərdin Pənuəlgə berip, u yərdiki adəmlərgimu xundak dewidi, Pənuəldiki kixilərmu uningoɣa Sukkottikilərdək jawab bərdi. 9 U Pənuəldikilərgə: — Mən oɣəlibə bilən yenip

7:22 Zəb. 83:9-10
7:25 Zəb. 83:11-12; Yəx. 10:26
8:1 Ḫak. 12:1
8:3 «ularning uningoɣa boloɣan aqqiki yandi» — ibraniy tilida «uningoɣa karap ularning roḫliri tinqlandurildi».
8:4 «əmdi Gideon Iordan dəryasining boyioɣa yetip kəldi... dəryadin ətti» — 1-3-ayəttə hatirilənгən wəkələr *(əfraimlarning Gideonlaroɣa aqqiklinixi)* 4-21-ayətlərdə hatirilənгən wəkələrdin keyin boloɣan bolsa kerək.
8:6 «Zəbah wə Zalmunna ḫazir sening kolungoɣa qüxtimu?!» — ibraniy tilida «Zəbah wə Zalmunnaning alkanliri ḫazir sening kolungoɣa qüxtimu?!». **«Biz sening muxu ləxkərliringgə nan berəmduk?!»** — ularning nan bərməslik səwəbi bəlkim xuki, biz nan bərgəndin keyin Gideon məoɣlup bolsa *(uning aran üq yüz adimi bar idi)*, Midiyaniylar kaytip kelip bizdin əq alidu, dəp korkkan yaki bolmisa ularning Midiyaniylar bilən ittipaki bolsa kerək.

kəlginimdə, bu munaringlarni ərüwetimən, — dedi.
10 U qaoŋda Zəbaḫ wə Zalmunna Karkor degən jayda idi; ular bilən mangoŋan ḳoxunda on bəx
mingqə ləxkər bar idi. Bular bolsa məxriḳliḳlərning pütkül ḳoxunidin ḳelip ḳaloŋanliri idi,
qünki ulardin ḳiliq tutḳanliridin bir yüz yigirmə mingi eltürülgənidi. 11 Gideon bolsa Nobaḫ
wə Yogbihaḫning xərḳidiki kəqmənlər yoli bilən qiḳip Midiyanning ləxkərgaḫioŋa ḫujum ḳilip,
ularni tarmar ḳildi; qünki ləxkərgaḫtikilər tolimu əndixsiz turoŋanidi. 12 Zəbaḫ wə Zalmunna
ḳeqip kətti; Gideon kəynidin ḳooŋlap berip, Midiyanning bu ikki padixaḫi Zəbaḫ wə Zalmun-
nani tutuwaldi; u pütkül ləxkərgaḫtikilərni alaḳzadə ḳilip tiripirən ḳiliwətti.
13 Andin Yoaxning ooŋli Gideon Ḫərəs dawinidin ətüp, jəngdin ḳaytip kəldi. 14 U Sukkotluḳ
bir yax yigitni tutuwelip, uningdin sürüxtə ḳiliwidi, yigit uningoŋa Sukkotning qongliri wə
aḳsaḳallirining isimlirini yezip bərdi. Ular jəmiy bolup yətmix yəttə adəm idi. 15 Andin Gide-
on Sukkotning adəmlirining ḳexioŋa yetip baroŋanda: — Silər meni zanglik ḳilip: «Zəbaḫ wə
Zalmunna ḫazir sening ḳolungoŋa qüxtimu? Biz sening bilən billə mangoŋan muxu ḫaroŋin
adəmliringgə nan berəmduḳ?» degənidinglar! Mana, u Zəbaḫ wə Zalmunna degənlər! — dedi.
16 Xuni dəp u xəḫərning aḳsaḳallirini tutup kelip, qəldiki yantaḳ bilən xohilarni elip kelip, ular
bilən Sukkotning adəmlirini urup ədipini bərdi.
17 Andin u Pənuəlning munarini ərüp, xəḫərdiki adəmlərni eltürdi.
18 Gideon Zəbaḫ wə Zalmunnani soraḳ ḳilip: — Silər ikkinglar Taborda eltürgən adəmlər ḳandaḳ
adəmlər idi? — dəp soriwidi, ular jawab berip: — Ular sanga intayin ohxaytti; ularning ḫərbiri
xaḫzadidək idi, — dedi.
19 U buni anglap: — Ular mening bir tuoŋḳanlirimdur, biz bir anining ooŋullirimiz. Pərwərdigarning
ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, silər əyni waḳitta ularni tirik ḳoyoŋan bolsanglar, mən silərni
ḫərgiz eltürməyttim, — dedi;
20 xuning bilən u qong ooŋli Yətərgə: — Sən ḳopup bularni eltürgin, — dedi. Lekin ooŋul kiqik
boloŋaqḳa ḳorḳup, ḳiliqini suoŋurmidi.
21 Xuning bilən Zəbaḫ wə Zalmunna: — Sən əzüng ḳopup bizni eltürgin; qünki adəm ḳandaḳ
bolsa küqimu xundaḳ bolidu, — dedi. Xundaḳ dewidi, Gideon ḳopup Zəbaḫ wə Zalmunnani
eltürdi. U təgilirining boynidiki ḫilal ay xəkillik bezəklərni eliwaldi.

Gideonning padixaḫ boluxni rət ḳilixi wə butpərəslik yoliŋa kirixi

22 Andin Israillar Gideonoŋa: — Sən bizni Midiyanning ḳolidin ḳutḳuzoŋanikənsən, əzüng bizgə
padixaḫ boloŋin; ooŋlung wə ooŋlungning ooŋlimu bizning üstimizgə ḫəküm sürsun, — dedi.
23 Əmma Gideon ularoŋa jawab berip: — Mən üstünglaroŋa səltənət ḳilmaymən, ooŋlummu
üstünglərgə səltənət ḳilmaydu; bəlki Pərwərdigar Əzi üstünglərgə səltənət ḳilidu, dedi.
24 Andin Gideon ularoŋa yənə: — Silərgə pəḳət birla iltimasim bar: — Ḫər biringlar əz oljanglardin
ḫalḳa-zerilərni manga beringlar, dedi (Midiyanlar Ismaillardin boloŋaqḳa, ḫərbiri altun zirə-
ḫalḳilarni taḳaytti).

8:9 «Mən oŋəlibə bilən yenip kəlginimdə...» — ibraniy tilida «Mən aman-tinqlik elip yenip kəlginimdə...».
8:11 «... xərḳidiki kəqmənlər yoli...» — ibraniy tilida «... xərḳidiki qedirlarda turoŋuqilar yoli». Xu yər Midiyaniylarning zemini iqidə idi.
8:12 Zəb. 83:11-12
8:15 «Zəbaḫ wə Zalmunna» — ibraniy tilida «Zəbaḫ wə Zalmunnaning alḳanliri».
8:16 «... ular bilən Sukkotning adəmlirini urup ədipini bərdi» — yaki «...ular bilən Sukkotning adəmlirini «hamanda təpti»». Ularni eltürgən boluxi mumkin *(17-ayətnimu kərüng)*.
8:21 Zəb. 83:11-12
8:23 «Mən üstünglaroŋa səltənət ḳilmaymən» — Israilning təlipi *(22-ayət)*: «Sən Gideon bizgə padixaḫ boloŋaysən» degənliktur. Gideon ularoŋa ḫakimlik ḳiloŋini bilən ularning təlipini kət'iy rət ḳilidu *(«Kirix səz»imizni, «Samuil (1)»* 8- wə 12-bab wə «Samuil *(1)*»diki «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng).

25 Ular jawabən: — Berixkə razimiz, dəp yərgə bir yepinqini selip, ḫərbiri uning üstigə oljisidin
zirə-ḫalkilarni elip taxlidi. 26 U sorap yioɣkan altun zirilərning eoɣirlikɨ bir ming yəttə yüz xəkəl
altun idi, buningdin baxka Midiyan padixaḫliri əzigə askan ḫilal ay xəkillik buyumlar, zunnar,
uqisioɣa kiygən səsün eginlər wə təgilərning boynioɣa askan altun zənjirlərmu bar idi.
27 Gideon bu nərsilərdin bir əfod yasitip, əz xəḫiri Ofraḫta koyup koydi. Nətijidə, pütkül Israil uni
izdəp buzukqilik kildi. Buning bilən bu nərsə Gideon wə uning pütün ailisigə bir tor-tuzak boldi.
28 Midiyaniylar xu tərikidə Israillarning aldida boysundurulup, ikkinqi bax kətürəlmidi; zemin
Gideonning künliridə kirik yiloɣiqə tinq-aramlik tapti.
29 Yoaxning ooɣli Yərubbaal kaytip berip, əz əyidə olturdi. 30 Gideonning ayalliri kəp boloɣaqka,
uning puxtidin yətmix ooɣul tərəldi. 31 Xəkəmdə uning bir kenizikimu bar idi; u uningoɣa bir
ooɣul tuoɣup bərdi, Gideon uning ismini «Abimələk» dəp koydi.
32 Yoaxning ooɣli Gideon uzun əmür kərüp, kerip aləmdin ətti. U Abiezərlərgə təwə boloɣan
Ofraḫda, əz atisi Yoaxning kəbrisigə dəpnə kilindi.
33 Gideon əlgəndin keyin Israillar kəynigə yenip, Baal butlirioɣa əgixip buzukqilik kildi
wə «Baal-Berit»ni əzlirining ilaḫi kilip bekitti. 34 Xundak kilip Israillar əzlirini ətrapidiki
barlik düxmənlirining kolidin kutkuzoɣan əz Hudasi Pərwərdigarni untudi 35 wə xuningdək
Gideonning Israiloɣa kiloɣan ḫəmmə yahxilikɨlirini ḫeq əsliməy, Yərubbaal (yəni Gideon)ning
jəmətigə ḫeqbir mehribanlik kərsətmidi.

Abiməlәkning aka-ukilirini əltürüxi wə padixaḫ boluwelixi

9 1 Əmdi Yərubbaalning ooɣli Abimələk Xəkəmdiki anisining aka-ukilirining kexioɣa berip,
ular wə anisining atisining pütkül jəmətidikilərgə: — 2 Silər Xəkəmdiki barlik adəmlərning
kulikioɣa səz kilip ularoɣa: «Silər üqün yətmix kixi, yəni Yərubbaalning ooɣulliri üstünglaroɣa
ḫəküm sürgini yahximu yaki birla adəmning üstünglardin ḫəküm sürgini yahximu? Esinglarda
bolsunki, mən silərning kan-kerindixinglarmən» — degən gepimni yətküzünglar, — dedi.
3 Xuning bilən uning anisining aka-ukiliri u tooɣruluk bu gəplərning ḫəmmisini
Xəkəmdikilərning kulakliriɣa eytti. Ularning kəngli Abiməlәkkə mayil bolup: — U bizning
kerindiximiz ikənoɣu, deyixip, 4 Baal-Beritning buthanisidin yətmix xəkəl kümüxni elip,
uningoɣa bərdi. Bu pul bilən Abimələk birmunqə bikar tələp lükqəklərni yallap, ularoɣa bax
boldi. 5 Andin u Ofraḫka, atisining əyigə berip əzining aka-ukiliri, yəni Yərubbaalning ooɣulliri
bolup jəmiy yətmix adəmni bir taxning üstidə əltürüwətti. Lekin Yərubbaalning kiqik ooɣli Yo-
tam yoxurunuwaloɣaqka, kutulup kaldi.
6 Andin pütkül Xəkəmdikilər wə Bəyt-Millodikilərning ḫəmmisi yioɣilixip berip Abiməlәkni
Xəkəmdiki dub dərihining tüwidə padixaḫ kilip tiklidi.

8:26 «1700 xəkəl» — altun bolsa bəlkim 20 kilogramqə kelətti.

8:27 «əfod» — əslidə Bax kaḫin kiyidioɣan alaḫidə birhil kiyim idi. U tooɣruluk «Mis.» 28:6-30 wə izaḫatlirini kərüng. Musa pəyoɣəmbər Israillaroɣa bekitkən kanun boyiqə pütkül Israil üqün pəkət birla əfod boluxi kerək; uning üstigə pəkət Bax kaḫinla uni takixi kerək idi. **«...pütkül Israil *əfodni* izdəp buzukqilik kildi»** — Musa pəyoɣəmbər bekitkən kanun boyiqə «əfod» arkilik Israil həlki Hudadin yol soriyalaytti. Lekin Gideon yasioɣan bu əfod Huda bekitkən əfod əməs wə kaḫinlarning yetəkqiliki astida ixlitilgən əməs. Nətijidə Gideon wə ailisidikilər xu əfod arkilik ḫokukini qəktin axurup yürgüzgən wə Israillar əfodka but süpitidə qokunup kətkən ohxaydu.
–«Buzukqilik» — Huda aldida ḫərkandak butpərəslik «roḫiy buzukluk» yaki «roḫiy paḫixiwazlik» dəp ḫesablinidu.

8:31 «...u *Gideonoɣa* bir ooɣul tuoɣup bərdi, Gideon uning ismini «Abimələk» dəp koydi» — kizik bir yeri xuki, Gideon padixaḫ boluxni rət kiloɣini bilən padixaḫdək kəp ayallik boloɣan wə Xəkəmdiki kenizikidin tuoɣuloɣan ooɣlioɣa «mening atam padixaḫdur» *(«Abimələk»)* dəp isim koyoɣan.

9:2 «...mən silərning kan-kerindixinglarmən» — ibraniy tilida «...mən silərning səngək wə ətliringlardinmən».

9:6 «*ular*... yioɣilixip berip Abiməlәkni Xəkəmdiki dub dərihining tüwidə padixaḫ kilip tiklidi» — ilgiri Yəxua pəyoɣəmbər xu jayda həlk bilən «Hudaning yolida mangayli» dəp əḫdə tüzüp, əḫdinamini xu dub dərihining tüwigə kəmüp koyoɣan *(«Yə.» 24:26)*.

9:6 Yə. 24:26

7 Bu həwər Yotamoɣa yətküzüldi; u berip Gərizim teoɣining qoḳḳisioɣa qiḳip, u yərdə turup
yuḳiri awazda kəpqilikkə towlap: — Əy Xəkəm qongliri, mening səzümgə ḳulaḳ selinglar, andin
Hudamu silərgə ḳulaḳ salidu. 8 Künlərdin bir küni dərəhlər əzlirining üstigə ḫəküm süridioɣan
bir dərəhni məsiḥləp padixaḫ tikləxkə izdəp qiḳip, zəytun dərihigə: — Üstimizgə padixaḫ bo-
lup bərgin, dəptikən. 9 Zəytun dərihi ularoɣa jawab berip: — Hudaoɣa wə insanlaroɣa boloɣan
ḫərmətni ipadiləydioɣan meyimni taxlap, baxḳa dərəhlərning üstidə turup pulanglaxḳa
ketəmdim? — dəptu.
10 Buni anglap dərəhlər ənjür dərihining ḳexioɣa berip: — Sən kelip üstimizgə padixaḫ boloɣin,
dəp iltija ḳiliptu; 11 ənjür dərihi ularoɣa jawab berip: — Mən əz xirnəm bilən yahxi mewəmni
taxlap, baxḳa dərəhlərning üstidə turup pulanglaxḳa ketəmdim? — dəptu.
12 Xuning bilən dərəhlər üzüm talliḳining ḳexioɣa berip: — Sən kelip bizning üstimizgə padixaḫ
boloɣin, dəptu, 13 üzüm teli ularoɣa jawab berip: — Mən Huda bilən adəmlərni hux ḳilidioɣan
yengi xarabni taxlap, baxḳa dərəhlərning üstidə turup pulanglaxḳa ketəmdim? — dəptu.
14 Andin dərəhlərning ḫəmmisi azoɣanning ḳexioɣa berip: — Sən kelip bizning üstimizgə
padixaḫ boloɣin, dəptu; 15 azoɣan ularoɣa jawab berip: — Əgər silər meni səmimiy niyitinglar
bilən üstünglaroɣa padixaḫ ḳilixni halisanglar, kelip mening sayəmning astida panaḫlininglar;
bolmisa, azoɣandin bir ot qiḳidu wə Liwanning kedir dərəhlirini yəp ketidu! — dəptu.
16 Əgər silərning Abiməlәkni padixaḫ ḳiloɣininglar rast səmimiy wə durus niyət bilən boloɣan
bolsa, Yərubbaal wə uning ailisidikilərgə yahxiliḳ ḳiloɣan, uning ḳiloɣan əməlliri boyiqə uningoɣa
ḳayturoɣan bolsanglar —. 17 (qünki atam silər üqün jəng ḳilip, əz jenini hətərgə təwəkkul ḳilip
silərni Midiyanning ḳolidin ḳutḳuzdi! 18 Lekin silər bügün atamning jəmətigə ḳarxi ḳozoɣilip,
uning ooɣullirini, jəmiy yətmix adəmni bir taxning üstidə əltürüp, uning dedikining ooɣli
Abiməlәkni tuoɣḳininglar boloɣini üqün Xəkəm həlḳining üstigə padixaḫ ḳilip tikləpsilər!) 19
— əmdi əgər silər Yərubbaal wə jəmətigə səmimiy wə durus muamilə ḳiloɣan bolsanglar, silər
Abiməlәktin huxalliḳ tapḳaysilər, umu silərdin huxalliḳ tapḳay! 20 Lekin bolmisa, Abiməlәktin
ot qiḳip, Xəkəmdikilər wə Bəyt-Milloning həlḳini yəp kətsun; xundaḳla, Xəkəmdikilər wə Bəyt-
Milloning həlḳidin ot qiḳip, Abiməlәkni yəp kətsun! — dedi.
21 Yotam ḳerindixi Abiməlәktin ḳorḳup, ḳeqip Bəər degən jayoɣa berip, u yərdə olturaḳlixip
ḳaldi.
22 Abimələk Israiloɣa üq yil səltənət ḳildi. 23 Huda Abimələk bilən Xəkəmning adəmliri otturisioɣa
bir yaman roḫ əwətti; xuning bilən Xəkəmdikilər Abiməlәkkə asiyliḳ ḳilixḳa ḳozoɣaldi.
24 Buning məḳṣiti, Yərubbaalning yətmix ooɣlioɣa ḳilinoɣan zorawanliḳ wə ḳan ḳərzni ularni
əltürgən ḳerindixi Abiməlәkning boynioɣa qüxürüx, xundaḳla əz aka-ukilirini əltürüxkə uni
ḳollap-ḳuwwətligən Xəkəmdiki kixilərning bexioɣa qüxürüxtin ibarət idi.

25 Xəkəmdiki kixilər Abiməlәkni tutmaḳqi bolup, taoɣlarning qoḳḳilirioɣa paylaḳqilarni
bəktürmə ḳilip turoɣuzdi; ular u yərdin ətkən yoluqilarning ḫəmmisini bulang-talang ḳildi. Bu
ix Abiməlәkkə yətküzüldi.
26 Əbədning ooɣli Gaal əz aka-ukiliri bilən Xəkəmgə kəqüp keliwidi, Xəkəmdiki kixilər uningoɣa
ixənq baoɣlap uni əz yar-yəliki ḳildi. 27 Xundaḳ ḳilip ular xəḫərdin etizliḳḳa qiḳip, üzümzarlarning
üzümlirini üzüp siḳip, xarab yasap, xadliḳ ḳilip əz butining ibadəthanisioɣa kirip, yəp-iqixip

9:7 «u berip Gərizim teoɣining qoḳḳisioɣa qiḳip, u yərdə turup yuḳiri awazda kəpqilikkə towlap...» — demisəkmu, Gərizim teoɣi Xəkəm xəḫirining udulida turidu.
9:15 «... bolmisa, azoɣandin bir ot qiḳidu wə Liwanning kedir dərəhlirini yəp ketidu!» — Yotamning bu təmsili əz atisini kərsitidu, əlwəttə; Gideon gərqə «tegi pəs» adəm bolsimu, Israiloɣa yetəkqilik ḳilixḳa əz ḫayatini birnəqqə ḳetim təwəkkül ḳildi; xuning üqün Israillar uningoɣa wə ailisigə meḫir-xəpkət kərsitixi kerək.
9:16 «Yərubbaal» — yəni «Gideon» — 6:32ni kərüng. **«uning ḳiloɣan əməlliri boyiqə...»** — ibraniy tilida «uning ḳollirining əməlliri boyiqə...».
9:23 «bir yaman roḫ» — bir jin, demək.

Abimәlәkning üstidin lәnәt oḳuoɣili turdi. [28] Әbәdning ooɣli Gaal: — Abimәlәk degәn kim idi? Xәkәm degәn nemә idi, biz nemә dәp uningoɣa hizmәt ḳiloɣudәkmiz?! U Yәrubbaalning ooɣli әmәsmu? Zәbul uning nazarәtqisi әmәsmu? Silәr Xәkәmning atisi Ḫamorning adәmlirining hizmitidә bolsanglar bolidu! Biz nemixḳa Abimәlәkning hizmitidә bolidikәnmiz? [29] Kaxki bu hәlḳ mening ḳol astimda bolsa idi! U qaoɣda mәn Abimәlәkni ḫәydiwetәttim! Mәn Abimәlәkkә: — Өz ḳoxuningni kөpәytip, jәnggә qiḳḳin! — degәn bolattim.
[30] Әmdi xәḫәr baxliḳi Zәbul Әbәdning ooɣli Gaalning bu sөzlirini angliɵinida, aqqiḳi kelip, [31] әlqilәrni Abimәlәkning ḳexioɣa yoxurunqә әwәtip: «Mana, Gaalning ooɣli ḳerindaxliri bilәn Xәkәmgә keliwatidu; mana, xәḫәrni siligә ḳarxi qiḳixḳa ḳutritiwatidu. [32] Xunga sili adәmlirini elip bügün keqә xәḫәr әtrapidiki etizliḳḳa berip marap olturoɣayla; [33] әtә kün qiḳḳan ḫaman ḳozoɣilip xәḫәrgә ḫujum ḳiloɣayla; u wә uning adәmliri siligә ḳarxi qiḳḳanda, sili әḫwaloɣa ḳarap uningoɣa taḳabil turoɣayla, — dedi.
[34] Buni anglap, Abimәlәk ḫәmmә adәmlirini elip, keqisi qiḳip, tөt topḳa bөlünüp, yoxurunup Xәkәmgә ḫujum ḳilixḳa marap olturdi.
[35] Әbәdning ooɣli Gaal sirtḳa qiḳip xәḫәrning dәrwazisida өrә turoɣanda, Abimәlәk өz adәmliri bilәn yoxurunoɣan jaydin qiḳti. [36] Gaal hәlḳni kөrüp Zәbuloɣa: — Mana taoɣ qoḳḳiliridin adәmlәr qüxüwatidu, dedi. Lekin Zәbul uningoɣa jawabәn: — Taoɣlarning kөlәnggisi sanga adәmlәrdәk kөrünidu, — dedi.
[37] Gaal yәnә sөz ḳilip: Mana, bir top adәmlәr dөnglәrdin qüxüp keliwatidu, yәnә bir top adәmlәr «Palqilarning dub dәrihi»ning yoli bilәn keliwatidu, — dedi.
[38] Andin Zәbul uningoɣa: — Sening: «Abimәlәk degәn kim idi, biz uning hizmitidә bolattuḳmu?» dәp qong gәp ḳiloɣan aoɣzing ḫazir ḳeni? Mana bular sәn kөzgә ilmioɣan hәlḳ әmәsmu? Әmdi qiḳip ular bilәn soḳuxup baḳḳin! — dedi.
[39] Xuning bilәn Gaal Xәkәmdikilәr bilәn qiḳip Abimәlәk bilәn soḳuxuxḳa baxlidi. [40] Lekin Abimәlәk uni mөoɣlup ḳilip ḳooɣlidi; u uning aldidin ḳaqti, xundaḳla nuroɣun yarilanoɣan adәmlәr xәḫәrning dәrwazisioɣiqә yetixip kәtkәnidi. [41] Andin Abimәlәk Arumaḫta turup ḳaldi. Zәbul bolsa Gaal wә uning ḳerindaxlirini ḳooɣlap, ularning Xәkәmdә turuxioɣa yol ḳoymidi. [42] Әtisi Gaaldikilәr dalaoɣa qiḳti; bu hәwәr Abimәlәkkә yәtkәndә [43] u hәlḳini elip, ularni üq topḳa bөlüp, dalada yoxurunup marap turdi; u ḳarap turuwidi, Xәkәm hәlḳi xәḫәrdin qiḳti. U ḳopup ularoɣa ḫujum ḳildi. [44] Abimәlәk wә uning bilәn boloɣan birinqi top atlinip xәḫәrning dәrwazisining aldioɣa besip berip, u yәrdә turdi; ḳaloɣan ikki top etilip berip dalada turoɣan adәmlәrgә ḫujum ḳilip ularni ḳiriwәtti. [45] Xu tәriḳidә Abimәlәk pütün bir kün xәḫәrgә ḫujum ḳilip, uni elip, uningda turuwatḳan hәlḳni eltürüp, xәḫәrni haniwәyran ḳilip üstigә tuzlarni qeqiwәtti.
[46] Xәkәm munaridiki adәmlәrning ḫәmmisi buni anglap, Berit degәn butning ibadәthanisidiki ḳoroɣanoɣa kiriwaldi. [47] Xәkәm munaridiki adәmlәr bir yәrgә yioɣiliwaptu, degәn hәwәr Abimәlәkkә yәtti. [48] Xuning bilәn Abimәlәk adәmlirini elip Zalmon teoɣioɣa qiḳti; u ḳolioɣa

---

9:27 «xarab yasap,...» — ibraniy tilida «üzümlәrni dәssәp,...».
9:28 «Abimәlәk degәn kim idi? Xәkәm degәn nemә idi, biz nemә dәp uningoɣa hizmәt ḳiloɣudәkmiz?! U Yәrubbaalning ooɣli әmәsmu?» — oḳurmәnlәrning esidә barki, «Yәrubbaal» degәnning mәnisi «Baalning өzi kelip uning bilәn jәng ḳilsun!» degәnlik bolup, Gideon *(yәni, Yәrubbaal)*ningmu Baaloɣa ḳarxi turidioɣanliḳini bildürәtti. Xunga Gaalning sөzining mәnisi Xәkәmdikilәr baalpәrәslәr turup, nemixḳa Baaloɣa ḳarxi turoɣan adәmning ooɣlining hizmitidә bolidu?» degәndәk idi. **«silәr Xәkәmning atisi Ḫamorning adәmlirining hizmitidә bolsanglar bolidu»** — oḳurmәnlәrning esidә barki, Yaḳup pәyoɣәmbәrning dәwridә Xәkәmdikilәr Ḫamor degәn bir kixigә beḳindi idi *(«Yar.» 34-babni kөrüng)*. Ḫamor tunji ooɣlioɣa xәḫәrning namini isim ḳilip ḳoyoɣan. «Xәkәmning atisi» dәl muxu Ḫamorni kөrsitidu; Abimәlәk xәḫәrni soraxtin burun «xәḫәr baxliḳi» Ḫamorning jәmәtidikilәrdin qiḳḳan bolsa kerәk.
9:31 «Mana, xәḫәrni siligә ḳarxi qiḳixḳa ḳutritiwatidu» — yaki «Mana, xәḫәrni siligә ḳarxi turuxḳa mustәḫkәmlәwatidu».
9:46 «Xәkәm munaridiki adәmlәr... buni anglap, Berit degәn butning ibadәthanisidiki ḳoroɣanoɣa kiriwaldi» — bu ayәtkә ḳarioɣanda «Xәkәm munari» Xәkәm xәḫiridin ayrim tursa kerәk. Mumkinqiliki barki, u «Bәyt-Millo» degәn jayoɣa ohxaxtur *(9:20-ayәttә hatirilingәn lәnәtni kөrüng)*.

paltini elip dərəhning bir xehini kesip elip, əxnisigə qoyup, andin əzi bilən boloɣan həlkkə: — Mening nemə qiliɣinimni kərdünglar, əmdi silərmu tezdin xundaq qilinglar, — dedi.
49 Buni anglap həlqning ḫərbiri Abimələktək birdin xahni kesip elip, uningɣa əgixip berip, xahlarni qoroɣanning yenioɣa dəwiləp, ot qoyup qoroɣan wə uningda boloɣanlarni kəydürüwətti. Buning bilən Xəkəmning munaridiki ḫəmmə adəmlər, jəmiy mingqə ər-ayal əldi.
50 Andin Abimələk Təbəzgə berip, u yərdə bargaḫ qurup Təbəzkə qorxap, ḫujum qilip uni ixoɣal qildi. 51 Lekin xəḫərning otturisida mustəḫkəm bir munar bar idi; barliq ər-ayal, jümlidin xəḫərning ḫəmmə qongliri u yərgə qeqip berip, dərwazini iqidin taqap, munarning üstigə qiqiwaldi. 52 Abimələk munaroɣa ḫujum qilip, uningɣa ot qoyuxqa munarning dərwazisioɣa yeqinlaxqanda, 53 bir ayal yaroɣunqaqning üstünki texini Abiməlәkning bexioɣa etip uning bax səngikini sunduruwətti. 54 Andin Abimələk dərḫal əz yarioɣini kətürgüqi yigitni qaqirip uningɣa: — Qiliqingni suoɣurup meni əltürüwətkin; bolmisa, həlk mening tooɣramda: «Bir ayal kixi uni əltürüwetiptu» deyixidu, — dedi. Buni anglap yigit uni sanjip əltürüwətti.
55 Andin Israilning adəmliri Abiməlәkning əlginini kərüp, ularning ḫəmmisi əz jayliriɣa qaytip ketixti. 56 Xundaq qilip Huda Abiməlәkning əzining yətmix aka-ukisini əltürüp, atisioɣa qiloɣan rəzillikini uning əz bexioɣa yandurdi; 57 xuningdək Huda Xəkəmning adəmliri qiloɣan barliq yamanliqlirinimu ularning bexioɣa yandurup qüxürdi. Buning bilən Yərubbaalning ooɣli Yotam eytqan lənət ularning üstigə kəldi.

Tola wə Yairning «ḫakim» boluxi

10 1 Abiməlәktin keyin Issakar qəbilisidin boloɣan Dodoning nəwrisi, Puaḫning ooɣli Tola degən kixi Israilni qutquzuxqa turdi; u Əfraimning taoɣiridiki Xamir degən jayda turatti;
2 u Israiloɣa yigirmə üq yil ḫakim bolup aləmdin ətti wə Xamirda dəpnə qilindi.
3 Uningdin keyin Gileadlik Yair turdi; u Israiloɣa yigirmə ikki yil ḫakim boldi. 4 Uning ottuz ooɣli bolup, ular ottuz təḫəygə minip yürətti. Ular ottuz xəḫərgə igidarqilik qilatti; bu xəḫərlər Gilead yurtida bolup, ta bügüngiqə «Yairning kəntliri» dəp atalmaqta. 5 Yair wapat bolup, Kamonda dəpnə qilindi.

Israilning yənə gunaḫqa petixi

6 Lekin Israillar yənə Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni qilip, Baal bilən Axərah butlirioɣa bax urup, xundaqla Suriyəning ilaḫliri, Zidondikilərning ilaḫliri, Moabning ilaḫliri, Ammoniylarning ilaḫliri wə Filistiylərning ilaḫlirining ibaditigə kirip, Pərwərdigarni taxlap, uningɣa ibadəttə bolmidi. 7 Xuning bilən Pərwərdigarning oɣəzipi Israiloɣa qozoɣilip, ularni Filistiylərning wə Ammoniylarning qolioɣa taxlap bərdi. 8 Bular bolsa xu yili Israillarni qattiq besip əzdi; andin ular Iordan dəryasining məxriq təripidə Amoriylarning zeminidiki Gileadta olturuxluq barliq Israil həlqigə on səkkiz yiloɣiqə zulum qildi. 9 Ammoniylar yənə Iordan dəryasidin ətüp, Yəḫuda, Binyamin wə Əfraim jəmətigə qarxi ḫujum qildi: xuning bilən pütkül Israil qattiq azablandi.
10 Xuning bilən Israillar Pərwərdigaroɣa pəryad qilip: — Biz sanga gunaḫ qilduq, əz Hudayimizni taxlap, Baal butlirining qulluqioɣa kirip kəttuq, dedi.
11 Pərwərdigar Israillaroɣa: — Mən silərni misirliqlardin, Amoriylardin, Ammoniylardin wə

9:53 2Sam. 11:21
10:4 «Yairning kəntliri» — yaki «Ḫawwot-Yair».
10:6 «Suriyə» — ibraniy tilida «Aram».
10:6 Ḫak. 2:11; 3:7; 4:1; 6:1
10:7 «... Ammoniylarning qolioɣa taxlap bərdi» — ibraniy tilida «...Ammoniylarning qolioɣa setip bərdi».
10:8 «... Iordan dəryasining məxriq təripidə» — ibraniy tilida «... Iordan dəryasining u təripidə».

Filistiylərdin ḳutḳuzoɣan əməsmidim? [12] Zidoniylar, Amaləklər wə Maonlar kelip silərgə zulum ḳiloɣinida, Manga pəryad ḳiloɣininglarda silərni ularning ḳolidin ḳutḳuzoɣan əməsmidim? [13] Xundaḳtimu, silər yənə Meni taxlap, yat ilaḥlarning ḳullukḳioɣa kirdinglar. Mən silərni əmdi ḳutḳuzmaymən! [14] Əmdi berip əzünglar tallioɣan ilaḥlaroɣa pəryad ḳilinglar, ḳiyinqilikḳa ḳaloɣan qeoɣinglarda xular silərni ḳutḳuzsun, — dedi.
[15] Əmma Israillar Pərwərdigaroɣa yalwurup: — Biz gunaḥ ḳilduḳ! Əmdi nəziringgə nemə yahxi kərünsə bizgə xundaḳ ḳiloɣin, bizni pəḳət muxu bir ḳetimla ḳutḳuzuwaloɣaysən! — dedi.
[16] Xuning bilən Israil yat ilaḥlarni əz arisidin qiḳirip taxlap, Pərwərdigarning ibaditigə kirixti; Pərwərdigar Israilning tartiwatḳan azab-oḳubətlirini kərüp, kəngli yerim boldi.

Oɣerip adəmning sərdar boluxi — Yəftaḥ

[17] Xu waḳitta Ammoniylar toplinip Gileadta qedirgaḥ tikti; Israillarmu yioɣilip kelip Mizpaḥḳa qüxüp qedirgaḥ tikti. [18] Gileadtiki həlḳning qongliri əzara: — Kim Ammoniylar bilən soḳuxuxḳa baxlamqi bolsa, u barliḳ Gileadttikilərgə bax bolidu, dedi.

11 [1] Xu qaoɣda Gileadliḳ Yəftaḥ degən kixi batur palwan idi. U bir paḥixə ayalning ooɣli bolup, Gileadtin tərəlgənidi. [2] Lekin Gileadning əz ayali uningoɣa birnəqqə ooɣul bala tuoɣup bərgənidi; bu ayaldin tuoɣuloɣan ooɣulliri qong boloɣanda Yəftaḥni əydin ḳooɣlap: — Sən baxḳa hotundin boloɣan ooɣul boloɣaqḳa, atimizning əyidin miraskə igə bolmaysən, — dedi.
[3] Xuning bilən Yəftaḥ ḳerindaxliridin ḳeqip, Tob degən zeminda turup ḳaldi. Xu yərdə birmunqə bikar tələplər Yəftaḥning ətrapioɣa bir-birləp yioɣildi. Ular uning bilən kirip-qiḳip yürətti.
[4] Əmma birnəqqə waḳit ətkəndə Ammoniylar Israil bilən soḳuxḳa qiḳti. [5] Ammoniylar Israiloɣa ḥujum ḳiloɣanda Gileadning aḳsaḳalliri Yəftaḥni Tob zeminidin elip kəlməkqi bolup uning yenioɣa bardi. [6] Ular berip Yəftaḥḳa iltija ḳilip: — Bizning Ammoniylar bilən urux ḳiliximiz üqün sən kelip bizgə sərdar bolup bərgin, — dedi.
[7] Yəftaḥ Gileadning aḳsaḳallirioɣa jawabən: — Silər meni əq kərüp atamning jəmətidin ḥəydiwətkənidinglaroɣu, əmdi bexinglaroɣa balayi'apət qüxkəndə ḳandaḳsigə mening ḳeximoɣa kelip ḳaldinglar, — dedi.
[8] Gileadning aḳsaḳalliri Yəftaḥḳa: — Durus, lekin seni biz bilən billə berip Ammoniylaroɣa ḳarxi jəng ḳilip, Gileadta ḥəmmə olturuwatḳanlaroɣa bax bolsun dəp, ḳexingoɣa kəlduḳ, — dedi.
[9] Yəftaḥ Gileadning aḳsaḳalliridin: — Əgər silər meni Ammoniylar bilən soḳuxuxḳa yandurup baroɣininglarda, Pərwərdigar ularni mening ḳolumoɣa tapxursa, mən silərgə bax bolamdimən? — dəp soridi.
[10] Gileadning aḳsaḳalliri Yəftaḥḳa jawab berip: —Eytḳiningdək ḳilmisaḳ, Pərwərdigar Əzi arimizda guwaḥ bolup ḥəküm qiḳarsun! — dedi.
[11] Buni anglap Yəftaḥ Gileadning aḳsaḳalliri bilən bardi; həlḳ uni əzlirigə ḥəm bax ḥəm sərdar ḳilip tiklidi. Yəftaḥ Mizpaḥḳa baroɣanda ḥəmmə səzlirini Pərwərdigarning aldida bayan ḳildi.

10:13 Ḳan. 32:15; Yər. 2:13
10:18 Ḥak. 11:6, 9, 10, 11
11:1 « *Yəftaḥ* bir paḥixə ayalning ooɣli bolup, Gileadtin tərəlgənidi» — Yəftaḥning atisi Gilead Manassəḥning nəwrisi Gilead əməs, əlwəttə *(«Qəl.» 26:29)*. Lekin u Gileadtikilər arisida ularning qonglirining biri bolsa kerək.
–«Gilead» *(mənisi «taxliḳ rayon»)* degən jay heli burunla xu nam bilən tonuloɣan *(məsilən «Yar.» 31:21)*. Manassəḥning nəwrisi Gileadḳa xu yərning namini isim ḳilip ḳoyoɣan ohxaydu; keyin uning əjdadliri dərwəkə xu rayonda olturaḳlaxti.
11:1 Ibr. 11:32
11:3 «... qiḳip-kirip yürətti» — ibraniy tilida bu ibarə bəlkim bulangqiliḳ ḳilixḳa qiḳixni kərsitixi mumkin.
11:11 «...ḥəmmə səzlirini Pərwərdigarning aldida bayan ḳildi» — baxḳa birhil tərjimisi: «ḥəmmə ixlarni Pərwərdigarning aldida yürgüzətti».

Yəftaḥning tarihtin dərs berixi

12 Andin Yəftaḥ Ammoniylarning padixaḥiƣa əlqilərni əwətip, uningdin: — Mening zeminimƣa
besip kirip, mən bilən soḳuxuxḳa məndə nemə ḥəḳḳing bar idi? — dəp soridi.
13 Ammoniylarning padixaḥi Yəftaḥning əlqilirigə jawab berip: — Qünki Israillar Misirdin
qiḳip kəlgəndə ular Arnon dəryasidin tartip ximaldiki Yabbok eḳiniƣiqə wə ƣərbtə Iordan
dəryasiƣiqə mening zeminimni bulap igiliwalƣanidi. Əmdi sən bu yərlərni tinqliḳ bilən manga
yandurup bər! — dedi.
14 Yəftaḥ əlqilərni Ammoniylarning padixaḥining ḳexiƣa yənə əwətip 15 uningƣa: — Yəftaḥ səz
ḳilip mundaḳ dəydu: «Israil nə Moabning zeminini nə Ammonning zeminini igilimidi, 16 bəlki
ular Misirdin qiḳip kəlgəndə qəl-bayawanda mengip Ḳizil Dengizdin ətüp, andin Ḳadəx degən
jayƣa yetip kəlgənidi; 17 xu qaƣda Israilliḳlar Edom padixaḥining ḳexiƣa əlqilər əwətip: «Ze-
minliridin kesip ətüwelixḳa ijazət bərgəyla» dəp soriwidi, Edom padixaḥi unimiƣanidi. Xuning
bilən ular Moab padixaḥining ḳexiƣa iltija bilən əlqilərni əwətsə, umu ḳoxulmiƣanidi. Xu
səwəbtin Israillar Ḳadəxtə turup ḳalƣan; 18 andin ular qəl-bayawan bilən mengip Edom ze-
mini bilən Moab zeminini aylinip ətüp, Moab zeminining xərḳ təripidin kelip, ahirida Arnon
dəryasining xu ḳetida qedir tikti. Ular Moabning qegrisi iqigə kirmidi; qünki Arnon dəryasi
Moabning qegrasidur. 19 Andin Israil Amoriylarning padixaḥi Siḥonƣa, yəni Ḥəxbonning
padixaḥining ḳexiƣa əlqilərni əwətip: «Bizning zeminlirining iqidin ətüp əz jayimizƣa
beriweliximizƣa ijazət bərgəyla» — dedi.
20 Lekin Siḥon Israilƣa ixənq ḳilalmay, yurtidin ətkili ḳoymidi; u bəlki həlḳlirining ḥəmmisini
yiƣip, Jaḥzaḥ degən jayƣa qüxüp qedirgaḥ tikip, Israil bilən uruxti. 21 Əmma Israilning Hu-
dasi Pərwərdigar Siḥonni barliḳ həlḳi bilən ḳoxup Israilning ḳoliƣa tapxurdi, Israillar ularni
urup ḳirdi. Andin Israil xu yərdə olturuxluḳ Amoriylarning ḥəmmə zeminini igilidi. 22 Arnon
dəryasidin tartip Yabbok eḳiniƣiqə, qəl-bayawandin tartip Iordan dəryasiƣiqə Amoriylarning
pütkül zeminini igilidi. 23 Israilning Hudasi Pərwərdigar Amoriylarni Өz həlḳi bolƣan Israilning
aldidin ḳooƣlap qiḳardi, əmdi sən xu yurtḳa igə bolmaḳqimusən? 24 Sening ilaḥing Ḳemox sanga
igilətkən yərgə əzüng igə boldungƣu? Xuningƣa ohxax Pərwərdigar Hudayimiz aldimizdin
ḥaydəp qiḳiriwətkən həlḳning yerigə bolsa, bizmu xuningƣa igə bolimiz.
25 Əmdi sən dərwəḳə Moabning padixaḥi bolƣan Zipporning ooƣli Balaḳtinmu küqlükmu? U
ḳaqan Israil bilən tirkəxkən yaki Israil bilən jəng ḳilixḳa jür'ət ḳilƣan? 26 Yənə kelip, Israil
Ḥəxbon wə uningƣa ḳaraxliḳ yeza-ḳixlaḳlarda, Aroər wə uningƣa ḳaraxliḳ yeza-ḳixlaḳlarda
ḥəmdə Arnon dəryasining boyidiki barliḳ xəḥərlərdə üq yüz yil makan tutup olturƣan
waḳitlarda, nemixḳa silər xu yərlərni ḳayturuwalmidinglar?
27 Xunga mən sanga gunaḥ ḳilmidim, bəlki manga tajawuz ḳilip, yamanliḳ ḳiloƣuqi sən
əzüngdursən. Birdinbir adalət qiḳaroƣuqi Pərwərdigar Өzi bügün Israillar bilən Ammoniylarning
otturisida ḥəküm qiḳarsun!» — dedi.
28 Lekin Ammoniylarning padixaḥi Yəftaḥning əlqi əwətip eytḳan səzlirini tingximidi.

11:15 Qəl. 21:13; Ḳan. 2:9, 19
11:17 Qəl. 20:17
11:19 Qəl. 21:22; Ḳan. 2:26
11:22 Ḳan. 2:36
11:24 «Sening ilaḥing Ḳemox sanga igilətkən yərgə əzüng igə boldungƣu?» — Yəftaḥning «ilaḥing Ḳemox» degini ḥərgizmu Ḳemoxni ḥəḳiḳətən «bir huda» dəp etirap ḳiloƣini əməs, əlwəttə. U pəḳət ixlarni Ammoniylarning padixaḥining kəzḳarixi boyiqə bayan ḳilidu, halas. 27-ayətni kərüng.
11:25 Qəl. 22:2
11:26 «Israil Ḥəxbon ... ḥəmdə Arnon dəryasining boyidiki barliḳ xəḥərlərdə üq yüz yil makan tutup olturƣan waḳitlarda» — bu «300 yil»ning ḳandaḳ ḥesablanƣanliḳini «ḳoxumqə səz»imizdin kərüng.

Yəftaḥning ḳəsəm ḳilixi

29 Xu waḳitta Pərwərdigarning Roḥi Yəftaḥning üstigə qüxüp, u ḳuwwətlinip Gilead bilən Manassəḥlərning yurtidin ətüp Gileadtiki Mizpaḥḳa berip, andin Gileadtiki Mizpaḥdin Ammoniylar tərəpkə mangdi. 30 Xu qaoŋda Yəftaḥ Pərwərdigaroŋa ḳəsəm iqip: — Əgər Sən dərwəḳə Ammoniylarni ḳolumoŋa tutup bərsəng, 31 undaḳta mən Ammoniylarning ḳexidin tinq-aman yenip kəlginimdə, eyümning ixikidin qiḳip manga tunji yoluḳḳini Pərwərdigaroŋa ataloŋan bolidu, mən uni kəydürmə ḳurbanliḳ ḳilimən, — dedi.
32 Xuning bilən Yəftaḥ qiḳip Ammoniylar bilən soḳuxḳili ular tərəpkə ətti; Pərwərdigar ularni uning ḳolioŋa tapxurdi. 33 Xuning bilən u Aroərdin tartip Minnitḳiqə ularni ḳattiḳ urup ḳirip, yigirmə xəḥərni elip, Abəl-Ḳeramimoŋiqimu yetip bardi. Buning bilən Ammoniylar Israiloŋa boysunduruldi.
34 Andin Yəftaḥ Mizpaḥḳa ḳaytip eyigə kəlgəndə əz ḳizi dap qelip ussul oynap uning aldioŋa kərüxkili qiḳti. Bu uning yaloŋuz ḳizi bolup, uningdin baxḳa ḥeq ooŋul-ḳizi yoḳ idi. 35 U uni kərgəndə əz iginlirini yirtip: — Aḥ, aḥ, mening ḳizim! Sən meni intayin yaman ḥaloŋa qüxürdung, meni dərdkə qüxürgüqilərdin biri bolup ḳalding; qünki mən Pərwərdigaroŋa aoŋzimni eqip, eytḳan gepimdin yeniwalalmaymən, — dedi.
36 Ḳizi uningoŋa: — Əy ata, Pərwərdigaroŋa aoŋzingni eqip wədə ḳiloŋan bolsang, aoŋzingdin qiḳḳini boyiqə, manga xuni ḳiloŋin; qünki Pərwərdigar sening düxmənliring boloŋan Ammoniylardin intiḳamingni elip bərdi, — dedi.
37 Andin u atisioŋa yənə: — Mening xu iltimasimni ḳobul kərginki, manga ikki aylik məḥlət bərsəng; mən ḳiz dostlirim bilən berip taoŋlarda yürüp, ḳizliḳim üqün matəm tutuwalay, — dedi.
38 Atisi jawab berip: — Baroŋin, dedi. Uningoŋa ikki aylik məḥlət berip dalaoŋa əwətti. U berip, ḳiz dostlirini elip taoŋlaroŋa qiḳip, ikki ayoŋiqə ezining ḳiz peti ḳaloŋinioŋa aḥ-zar kətürüp yioŋlap yürdi. 39 Xundaḳ boldiki, u ikki aydin keyin atisining ḳexioŋa yenip kəlgəndə, atisi uning üstigə ḳiloŋan ḳəsimini bəja kəltürdi. Bu ḳiz bolsa ḥeq ər kixigə yeḳinlaxmioŋanidi. Xuning bilən Israilda xundaḳ bir ərp-adət pəyda boldiki, 40 ḥər yili Israilning ḳizliri əydin qiḳip Yəftaḥning ḳizini tət kün əsləp hatiriləydioŋan boldi.

Israilda ḥəsəthorluḳ tüpəylidin jedəl pəyda boluxi

12 1 Lekin Əfraimiylar bolsa toplixip Zafon tərəpkə ətüp Yəftaḥḳa soal ḳoyup: — Sən Ammoniylar bilən jəng ḳiloŋili baroŋiningda nemixḳa bizni billə berixḳa qaḳirmaysən? Əmdi biz eyüngni ezüng bilən ḳoxup otta kəydürüwetimiz, — dedi.
2 Yəftaḥ ularoŋa jawab berip: — Mən bilən həlḳim Ammoniylaroŋa ḳarxi ḳattiḳ jəng ḳiliwatḳanda, silərni qaḳirsam, meni ularning ḳolidin ḳutḳuzmidinglar. 3 Silərning kelip meni ḳutḳuzmaydioŋanliḳinglarni kərüp, jenimni alḳinimoŋa elip ḳoyup, Ammoniylaroŋa ḥujum ḳilixḳa atlandim, Pərwərdigar ularni ḳolumoŋa tapxurdi. Əmdi silər nemixḳa bügün kelip manga ḥujum ḳilmaḳqisilər? — dedi.

11:31 «.... eyümning ixikidin qiḳip manga tunji yoluḳḳini...» — Yəftaḥning muxu yərdə kəzdə tutḳini əslidə insan əməs, bəlki birər qarpay bolsa kerək.
11:35 «Sən meni intayin yaman ḥaloŋa qüxürdung, meni dərdkə qüxürgüqilərdin biri bolup ḳalding» — ibraniy tilida: «Sən meni bək pəskə qüxürdung, meni parakəndə ḳiloŋuqilarning biri bolup qiḳting».
11:37 «...ḳizliḳim üqün matəm tutuwalay» — demək, əy-oqaḳsiz, pərzəntsiz bolup bu dunyadin ketidioŋini üqün.
11:39 «...atisi *Yəftaḥ* uning üstigə ḳiloŋan ḳəsimini bəja kəltürdi» — Yəftaḥ əz ḳizini ḳurbanliḳ ḳildimu? Yaki bu səzlərning baxḳa mənisi barmu? «Ḳoxumqə səz»imizdə alimlarning pikirliri tooŋruluḳ azrak mulaḥizə yürgüzimiz.
11:40 «...Yəftaḥning ḳizini tət kün əsləp hatiriləydioŋan boldi» — yaki «... Yəftaḥning ḳizini tət kün əsləp matəm tutidioŋan boldi».
12:1 «...Zafon tərəpkə ətüp...» — yaki «ximal tərəpkə ətüp...».
12:1 Ḥak. 8:1
12:3 «...ḥujum ḳilixḳa atlandim» — ibrabiy tilida «...ḥujum ḳilixḳa əttüm». Məlum bir dərya-əstəngdin ətkən bolsa kerək.

[4] Lekin Əfraimlar Gileadlarni ḫaḳarətləp: — Silər i Gileadlar, Əfraimning arisida wə Manassəḫning arisida turuwatḳan musapirlar, Əfraimda turuwatḳan ḳaqḳunsilər, halas! — dedi. Xuning bilən Yəftaḫ barlıḳ Gileadtikilərni yioŋip Əfraim bilən soḳuxti. Ular Əfraimlarni urup ḳirip məoŋlup ḳildi. [5] Andin Gileadtikilər Iordan dəryasining keqiklirini tosup, Əfraimlarni ətküzmidi. Xundaḳ boldiki, Əfraimlıḳ birər ḳaqḳun keqikkə kelip: — Meni ətkili ḳoyoŋin, desə Gileadtikilər uningdin: — Sən Əfraimiymu? — dəp soraytti. U kixi «yaḳ» desə, [6] ular uningoŋa: — «Xibolət» degin! — dəytti. Əgər u kixi natooŋra tələppuz ḳilip «sibolət» dəp jawab berip ḳalsa, ular uni tutup Iordan dəryasining keqikining yenida eltürüwetətti. Xu tərikidə xu waḳitta ḳirik ikki mingqə Əfraimiy eltürüldi.

[7] Yəftaḫ altə yil Israiloŋa ḫakim boldi. Andin Gileadlik Yəftaḫ aləmdin ətüp, Gilead xəḫərlirining biridə dəpnə ḳilindi.

Ibzanning ḫakim boluxi

[8] Uningdin keyin Bəyt-Ləḫəmlik Ibzan Israiloŋa ḫakim boldi. [9] Uning ottuz ooŋli, ottuz ḳizi bolup, ottuz ḳizini sirtḳa ərgə berip, sirttin ottuz ḳizni ooŋullirioŋa elip bərdi. U yəttə yiloŋiqə Israiloŋa ḫakim boldi. [10] Andin Ibzan ölüp, Bəyt-Ləḫəmdə dəpnə ḳilindi.

Elon wə Abdonning ḫakim boluxi

[11] Uningdin keyin Zəbulun ḳəbilisidin boloŋan Elon Israiloŋa ḫakim bolup, on yil Israilda ḫəküm sürdi. [12] Andin Zəbulun ḳəbilisidin boloŋan Elon ölüp, Zəbulun zeminidiki Ayjalon degən jayda dəpnə ḳilindi.

[13] Uningdin keyin Piratonluḳ Ḥilləlning ooŋli Abdon Israiloŋa ḫakim boldi. [14] Uning ḳirik ooŋli wə ottuz nəwrisi bar idi. Ular yətmix exəkkə minip mangatti. U Israiloŋa səkkiz yil ḫakim boldi. [15] Andin Piratonluḳ Ḥilləlning ooŋli Abdon ölüp, Əfraim zeminida, Amaləklərning taoŋlıḳ rayonidiki Piraton degən jayda dəpnə ḳilindi.

Ximxonning tuoŋuluxi

13 [1] Lekin Israillar Pərwərdigarning nəziridə yənə rəzil boloŋanni ḳildi; xuning bilən Pərwərdigar ularni ḳirik yiloŋiqə Filistiylərning ḳolioŋa taxlap ḳoydi.

[2] Xu qaoŋda Zoreaḫ degən jayda, Dan jəmətidin boloŋan, Manoaḫ isimlik bir kixi bar idi. Uning ayali tuoŋmas bolup, ḫeq balisi yoḳ idi. [3] Pərwərdigarning Pərixtisi bu ayaloŋa ayan bolup uningoŋa: — Mana, sən tuoŋmas boloŋining üqün bala tuoŋmiding; lekin əmdi sən ḫamilidar bolup bir ooŋul tuoŋisən. [4] Əmma sən səgək bolup, xarab yaki küqlük ḫarak iqmə, ḫeq napak nərsinimu yemigin. [5] Qünki mana, sən ḫamilidar bolup bir ooŋul tuoŋisən. Bu bala anisining ḳorsikidiki qaoŋdin tartip Hudaoŋa ataloŋan «nazariy» bolidioŋini üqün, uning bexioŋa ḫərgiz

---

12:4 «Silər i Gileadlar, Əfraimning arisida wə Manassəḫning arisida turuwatḳan musapirlar, Əfraimda turuwatḳan ḳaqḳunsilər, halas!» — Gileadlar əslidə Manassəḫ ḳəbilisidin kelip qikḳanidi.
12:5 «Andin Gileadtikilər Iordan dəryasining keqiklirini tosup, Əfraimlarni ətküzmidi» — yaki «Andin Gileadtikilər Əfraimning udulidiki Iordan dəryasining keqiklirini tosuwaldi».
12:6 «Xibolət» —Bu səzning mənisi «eḳin» yaki «kəlkün» bolup, muxu waḳitlarda pəḳət keqikkə yətkən adəmlərning tələppuzini sinax üqün ixlitilgən, halas. Roxənki, Əfraimiylar adəttə «x»ning tələppuzini qiḳaralmaytti. **«Sibolət»** — buning mənisi «buoŋday baxiḳi».
12:9 «*Ibzanning* ottuz ooŋli, ottuz ḳizi bolup...» — roxənki, Ibzan Yəftaḫḳa ohximaytti, u kəp ayallıḳ boloŋanidi.
12:14 Ḫak. 10:4
13:1 Ḫak. 2:11; 3:7; 4:1; 6:1; 10:6
13:4 Qəl. 6:2, 3

ustira selinmisun. U Israilni Filistiylərning ḳolidin ḳutḳuzux ixini baxlaydu, — dedi.
6 Ayal erining ḳexioɣa berip, uningoɣa: — Mana, Hudaning bir adimi yenimoɣa kəldi; uning turḳi
Hudaning Pərixtisidək, intayin dəḥxətlik ikən; lekin mən uningdin: «Nədin kəlding» dəp so-
rimidim, umu əz nam-xəripini manga dəp bərmidi. 7 U manga: — «Mana, sən ḥamilidar bo-
lup bir ooɣul tuoɣisən; u bala anisining ḳorsiḳidiki qaoɣdin tartip əlidioɣan künigiqə Hudaoɣa
ataloɣan bir nazariy bolidioɣan boloɣaqḳa, əmdi sən xarab yaki küqlük ḥarak iqmə wə ḥeq napak
nərsinimu yemigin» dedi, — dedi.
8 Buni anglap Manoaḥ Pərwərdigaroɣa dua ḳilip: — Aḥ Rəbbim, Sən bu yərgə əwətkən Hudaning
adimi bizgə yənə kelip, tuoɣulidioɣan balioɣa nemə ḳiliximiz kerəklikini əgitip ḳoysun, dəp iltija
ḳildi.
9 Huda Manoaḥning duasini anglidi; ayal etizlikta oltuoɣinida, Hudaning Pərixtisi yənə uning
ḳexioɣa kəldi. Əmma uning eri Manoaḥ uning ḳexida yoḳ idi. 10 Andin ayal dərḥal yügürüp be-
rip, erigə həwər berip: — Mana, ḥeliḳi küni yenimoɣa kəlgən adəm manga yənə kəründi, dewidi,
11 Manoaḥ dərḥal ḳopup ayalining kəynidin mengip, u adəmning ḳexioɣa kelip: — Bu ayaloɣa
kelip səz ḳiloɣan adəm sənmu? — dəp soriwidi, u jawabən: — Xundaḳ, məndurmən, dedi.
12 Manoaḥ uningdin: — Eytḳan səzliring bəja kəltürülgəndə, bala ḳaysi tərikidə qong ḳilinixi
kerək, u nemə ixlarni ḳilidu? — dəp soridi.
13 Pərwərdigarning Pərixtisi Manoaḥḳa jawab berip: — Mən bu ayaloɣa eytḳan nərsilərning
ḥəmmisidin u ḥezi bolup əzini tartsun; 14 u üzüm telidin qiḳḳan ḥeqḳandaḳ nərsidin yemisun,
xarab yaki küqlük ḥarak iqmisun, ḥeq napak nərsilərdin yemisun; mən uningoɣa barliḳ əmr
ḳiloɣinimni tutsun, dedi.
15 Manoaḥ Pərwərdigarning Pərixtisigə: — Iltipat ḳilip, kətməy tursila, əzlirigə bir ooɣlaḳ
təyyarlayli, dewidi, 16 Pərwərdigarning Pərixtisi Manoaḥḳa jawab berip: — Sən Meni tutup
ḳalsangmu, Mən neningdin yeməymən; əgər sən birər kəydürmə ḳurbanliḳ sunmaḳqi bolsang,
uni Pərwərdigaroɣa atap sunuxung kerək, dedi (uning xundaḳ deyixining səwəbi, Manoaḥ
uning Pərwərdigarning Pərixtisi ikənlikini bilmigənidi).
17 Andin Manoaḥ Pərwərdigarning Pərixtisidin: — Əzlirining nam-xəripi nemidu? Eytip bərgən
bolsila, səzliri əməlgə axuruloɣinida, siligə ḥərmitimizni bildürəttuḳ, — dedi.
18 Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa jawabən: — Namimni sorap ḳaldingoɣu? Mening namim
karamət tilsimattur, — dedi.
19 Xuning bilən Manoaḥ ooɣlaḳ bilən axliḳ ḥədiyəsini elip berip uni ḳoram taxning üstidə
Pərwərdigaroɣa atap sundi. Pərwərdigarning Pərixtisi ularning kəz aldida ajayip karamət bir
ixni ḳilip kərsətti; Manoaḥ wə ayali ḳarap turdi. 20 Xundaḳ boldiki, ot yalḳuni ḳurbangaḥtin
asmanoɣa kətürülgəndə, Pərwərdigarning Pərixtisimu ḳurbangaḥtin qiḳḳan ot yalḳuni iqidə
yuḳirioɣa qiḳip kətti. Manoaḥ bilən ayali buni kərüp, əzlirini yərgə taxlap yüzlirini yərgə yeḳip
düm yatti.
21 Xuningdin keyin Pərwərdigarning Pərixtisi Manoaḥḳa wə uning ayalioɣa ḳayta kərünmidi.
Manoaḥ xu waḳitta uning Pərwərdigarning Pərixtisi ikənlikini bildi. 22 Andin Manoaḥ ayalioɣa:
— Mana, biz qoḳum əlimiz, qünki biz Hudani kərduḳ! — dedi.
23 Lekin ayali uningoɣa jawab berip: — Əgər Pərwərdigar bizni əltürüxkə layiḳ kərgən bolsa,
undaḳta u kəydürmə ḳurbanliḳ bilən axliḳ ḥədiyəsini ḳolimizdin ḳobul ḳilmioɣan bolatti, bu

13:5 «Nazariy» — Hudaning yolioɣa alaḥidə ataloɣan bir kixi. Ular tooɣruluḳ «Qəl.» 6-bab wə izaḥatlarni kərüng.
13:5 Qəl. 6:5; 1Sam. 1:11
13:6 «Hudaning Pərixtisidək» — ayal kərgən muxu Pərixtining «Hudaning pərixtisi» yaki «Pərwərdigarning Pərixtisi» *(demək, Məsiḥ)* degən zatning əzi *(«Təbirlər»imizni wə keyinki 16-ayətni kərüng)*.
13:18 «Namimni sorap ḳaldingoɣu? Mening namim karamət tilsimattur» — Manoaḥ əz duasioɣa jawabən kəlgən Pərwərdigarning Pərixtisini insan dəp oylaydu. «Karamət tilsimat» degən muxu süpət ibraniy tilida *(«pələ»)* pəḳət Hudaning Əzini yaki uning ḳiloɣan ixlirini süpətləx üqün ixlitilidu.
13:22 Mis. 33:20; Ḳan. 5:26; Ḥak. 6:22, 23

ixnimu kərsətmigən bolatti wə xundaḳla bundaḳ səzlərni bizgə eytmioɣan bolatti, — dedi.
24 Xu ixtin keyin ayal bir ooɣul tuoɣdi, uning ismini Ximxon ḳoydi. Bu bala əsüp, qong boldi wə
Pərwərdigar uni bərikətlidi.
25 Zoreaḥ bilən əxtaolning otturisidiki Maḥanəḥ-Danda Pərwərdigarning Roḥi uningoɣa əz
təsirini kərsitixkə baxlidi.

Ximxonning Filistiy bir ḳizni əmrigə almaḳqi boluxi

14 1 Bir waḳitta, Ximxon Timnaḥḳa qüxüp, u yərdə bir ḳizni kərdi; u Filistiy ḳizliridin biri
idi. 2 U xu yərdin qiḳip ata-anisining yenioɣa ḳaytip: — Mən Timnaḥta Filistiy ḳizliridin
birini kərdüm, uni manga hotunluḳḳa elip beringlar, — dedi.
3 Biraḳ ata-anisi uningoɣa: — Ḳerindaxliringning ḳizlirining iqidə yaki bizning pütkül
ḳowmimizning arisidin sanga bir ḳiz qiḳmasmu? Nemixḳa hətnisiz boloɣan Filistiylərning
ḳexioɣa berip, ulardin hotun almaḳqi bolisən? — dedi; əmma Ximxon atisioɣa: — Uni manga elip
bərgin, qünki u manga bək yaḳti, — dedi.
4 Uning ata-anisi bu ixning Pərwərdigar təripidin boloɣinini bilmidi. Qünki Filistiylər xu qaoɣda
Israil üstidin ḫəküm sürüp turoɣan boloɣaqḳa, U Filistiylərgə taḳabil turuxḳa pursət yaratmaḳqi
idi.
5 Əmdi Ximxon ata-anisi bilən Timnaḥḳa qüxti; ular Timnaḥdiki üzümzarliḳlaroɣa yetip
kəlgəndə, mana bir yax xir ḫərkirigən peti uningoɣa etildi. 6 Xuan Pərwərdigarning Roḥi uning
üstigə qüxüp, u ḳolida ḫeqnemə bolmioɣan ḫaləttə xirni tutup, uni ooɣlaḳni yirtḳandək yirtip
titma-titma ḳiliwətti. Lekin u bu ixni ata-anisioɣa demidi. 7 Andin u Timnaḥḳa qüxüp, u ḳiz
bilən paranglaxti, u ḳiz Ximxonoɣa bək yarap kətti.
8 Birməzgildin keyin u ḳizni elip kelix üqün ḳayta baroɣanda, xirning əlükini kərüp baḳay dəp
yoldin burulup ḳariwidi, mana xirning iskilitining iqidə bir top ḫəsəl ḫəriliri bilən ḫəsəl turatti.
9 U ḫəsəldin oqumioɣa elip yəp mangdi; ata-anisining yenioɣa kəlgəndə, ularoɣimu bərdi, ularmu
yedi, lekin əzining ḫəsəlni xirning iskilitining iqidin elip kəlginini ularoɣa demidi. 10 Uning atisi
uningoɣa ḫəmraḥ bolup qüxüp ḳizning əyigə kəldi, u yərdə Ximxon bir ziyapət bərdi, qünki
burundinla toy ḳilidioɣan yigitlər xundaḳ ḳilidioɣan rəsm-ḳaidə bar idi. 11 Ular Ximxonni kərüp,
uningoɣa ḫəmraḥ boluxḳa ottuz yigitni tepip kəldi; ular uningoɣa ḫəmraḥ boldi. 12 Ximxon
ularoɣa: — Mən silərdin bir tepixmaḳ soray, əgər silər ziyarət ḳilinidioɣan yəttə kün iqidə uning
mənisini manga dəp berəlisənglar, mən silərgə ottuz danə kanap kəynək bilən ottuz yürüx egin
berimən; 13 əgər uni yexip berəlmisənglar, silər manga ottuz danə kanap kəynək bilən ottuz
yürüx egin beringlar, — dedi. Ular uningoɣa: — Maḳul, undaḳ bolsa tepixmiḳingni eytḳin, ḳeni
anglayli, — dedi.
14 U ularoɣa: — Yeyilidioɣini yegüqining iqidin qiḳti; tatliḳ küqtünggürning iqidin qiḳti, bu
nemə? — dedi. Ular üq küngiqə bu tepixmaḳni tapalmidi. 15 Yəttinqi küni xundaḳ boldiki, ular
Ximxonning ayalining ḳexioɣa berip: — Sən eringni aldap-siylap, tepixmaḳning mənisini bizgə

13:24 «Ximxon» — «ḳuyaxtək *(küqlük)*» yaki «roxən, parliḳ adəm».
13:24 Ibr. 11:32
13:25 «Maḥanəḥ-Dan» — yaki «Danning bargaḥi».
14:1 «Timnaḥ» — yaki «Timnataḥ».
14:3 «bizning pütkül ḳowmimizning arisidin...» — ibraniy tilida «mening pütkül ḳowmim arisidin...».
14:4 «...yaratmaḳqi idi» — ibraniy tilidiki muxu səz adəttə «izdiməkqi idi» degənni bildüridu. Mumkinqiliki barki, Hudaning Roḥi Ximxonni tezrək Filistiylərgə ḫujum ḳilixḳa ḳozoɣioɣini bilən, lekin u Hudaning Roḥining xu türtkisigə tehiqə etiwar ḳilmaywatatti.
14:6 «Lekin *Ximxon* bu ixni ata-anisioɣa demidi» — Ximxon «nazariy» boloɣaqḳa, ḫeqḳandaḳ üzümdin boloɣan nərsini yeməsliki kerək idi. Xunga Ximxon üzümzarliḳ bilən mangmay, ata-anisidin ayrilip mangoɣan bolsa kerək. Lekin ata-anisi «nazariy» bolmioɣaqḳa üzümzarliḳtin udul ətsə bolatti. Xu səwəbtin Ximxonning ata-anisi uning xirni əltürginini bilmidi.
14:11 «...ottuz yigitni tepip kəldi» — ximxunning toyida uningoɣa ḫəmraḥ boluxḳa qaḳiroɣan bolsa kerək.

eytip berixkə maḳul ḳilоɣin; bolmisa seni atangning өyi bilən ḳoxup kөydürüwetimiz. Silər bizni yoḳsul ḳilixḳa bu yərgə qaḳiroɣanmu?! — dedi.
16 Ximxonning ayali uning aldida yioɣlap turup: — Sən manga өq, meni pəḳət səyməysən; sən mening ḳowmimning baliliridin bir tepixmaḳni soriding, əmma manga mənisini eytip bərmiding, dəp yioɣlioɣili turdi. Ximxon uningoɣa jawabən: — Mana, mən uni ata-anamoɣimu dəp bərmigən tursam, sanga dəp berəmdim? — dedi.
17 Ziyapət өtküzülgən yəttə künidə u erining aldida yioɣlapla yürdi. Xundaḳ boldiki, yəttinqi küni boloɣanda ayali uni ḳistap turuwaloɣaqḳa, uningoɣa tepixmaḳning mənisini eytip bərdi. Andin ayal berip өz həlḳining adəmlirigə tepixmaḳning mənisini dəp bərdi.
18 Xuning bilən yəttinqi küni kün patmasta, xəḥərning adəmliri uningoɣa jawab berip: — Ḥəsəldinmu tatliḳi barmu? Xirdinmu küqtünggüri barmu? — dedi.
U laroɣa jawab berip: — Əgər silər mening inikim bilən yər aoɣdurmioɣan bolsanglar, tepixmiḳimni ḥərgiz tapalmayttinglar! — dedi.
19 U waḳitta Pərwərdigarning Roḥi uning üstigə qüxti; u Axkelonoɣa qüxüp, Axkelondikilərdin ottuz kixini өltürüp, ulardin olja elip, oljidin iginlərni elip kelip, tepixmaḳning mənisini yexip bərgənlərgə bərdi. Xuningdək Ximxonning oɣəzipi kelip, ata-anisining өyigə yenip kətti.
20 Andin Ximxonning ayali Ximxonning ḥəmraḥliridin ḳoldax boloɣan yigitkə təwə ḳilindi.

Ximxonning Filistiylər bilən ḳarxilixixḳa baxlixi

15 1 Əmma birnəqqə waḳit өtüp buoɣday orux məzgili kəlgəndə xundaḳ boldiki, Ximxon bir ooɣlaḳni elip өz ayalining өyigə berip: «Mən hotunumning ḳexioɣa uning ḥujrisioɣa kirimən» dedi. Lekin ayalining atisi uni iqkirigə kirixigə yol ḳoymidi. 2 Ḳeynatisi uningoɣa: — Mən ḥəḳikətən sizni uningoɣa mutləḳ өq bolup kətti, dəp oylidim; xunga mən uni sizning ḳoldixingizoɣa beriwətkənidim. Ḥalbuki, uning kiqik singlisi uningdin tehimu qiraylikḳu? Uning ornioɣa xuni aloɣan bolsingiz! — dedi.
3 Əmma Ximxon laroɣa: — Əmdi mən bu ḳetim Filistiylərgə ziyan yətküzsəm, manga gunaḥ bolmaydu! — dedi.
4 Xuni dəp Ximxon berip üq yüz qilbərini tutup kelip, otḳaxlarni təyyarlap, qilbərilərni jüpləp ḳuyruḳlirini bir-birigə qetip, ikki ḳuyruḳining otturisioɣa birdin otḳaxni asti;
5 otḳaxlaroɣa ot yeḳip qilbərilərni elip berip, Filistiylərning etizdiki ormioɣan ziraətlirigə ḳoyup bərdi. Xuning bilən u dəwə-dəwə өnqilərni, orulmioɣan ziraətlərni, xundaḳla zəytun baoɣlirinimu kөydür üwətti.
6 Filistiylər buni kərüp: Buni kim ḳildi, — dəp sorisa, həlḳ jawab berip: — Timnaḥliḳ adəmning küy'ooɣli Ximxon ḳildi; ḳeynatisi uning ayalini uning ḳoldixioɣa beriwətkini üqün xundaḳ ḳildi, — dedi. Xuning bilən Filistiylər qiḳip, u ayal bilən atisini otta kөydürüwətti.
7 Ximxon laroɣa: — Silər xundaḳ ḳiloɣiningлар üqün, mən silərdin intiḳam almay boldi ḳilmaymən, — dedi.
8 Xuning bilən Ximxon ularni ḳir-qap ḳilip ḳətl ḳiliwətti; andin u berip Etam ḳoram texining өngkiridə turdi.

14:15 «yəttinqi küni...» — bəzi kona kөqürmilərdə «tətinqi küni...» deyilidu.
14:17 «Ziyapət өtküzülgən yəttə künidə u erining aldida yioɣlapla yürdi» — yaki «Ziyapət өtküzülgən yəttə künlük ziyapətning ḳaloɣan waḳtida u uningoɣa *(Ximxonoɣa)* exiliwelip yioɣlapla turdi».
14:19 «Axkelon» — Filistiylərning qong bir xəḥiri.
14:20 «ḳoldax boloɣan yigitkə...» — yaki «өzigə aoɣinə ḳiloɣan yigitkə».
15:2 «...uni sizning ḳoldixingizoɣa beriwətkənidim» — yaki «uni sining aoɣinənggə beriwətkənidim».
15:4 «üq yüz qilbərə» — bəzi tərjimilərdə «üq yüz tülkə» deyilidu. Lekin qilbərilər top bolup yürgəqkə, azrak gəxni yəmqük ḳilix bilən ularni tutuwelix tülkilərni tutuwelixtin kөp asan bolidu.
15:5 «etizdiki ormioɣan ziraətliri» — ibraniy tilida «etizdiki ərə turoɣan ziraətliri» — demək, pixay dəp ḳaloɣan ziraətlər.
15:8 «Ximxon ularni ḳir-qap ḳilip ḳətl ḳiliwətti» — ibraniy tilida «Ximxon ularni yota wə paqaḳlirioɣa urup, ularni

9 U wakitta Filistiylər qikip, Yəhuda yurtida qedir tikip, Leḫi degən jayda yeyildi.
10 Yəhudalar bolsa: — Nemixka bizgə ḫujum kilmakqi bolisilər? — dewidi, ular jawab berip: — Biz Ximxonni tutup baoqlap, u bizgə kandak kiloqan bolsa, bizmu uningoqa xundak kilimiz, dəp qikтuk, — dedi.
11 Xuning bilən Yəhuda yurtidiki üq ming kixi Etam koram texining əngkirigə qüxüp, Ximxonoqa: — Sən Filistiylərning üstimizdin ḫəküm sürüwatkinini bilməmsən? Xuni bilip turup, sən nemixka bizgə xundak kilding? — dedi. U ularoqa: — Ular manga kiloqandək, mənmu ularoqa kildim, dəp jawab bərdi.
12 Ular uningoqa: — Biz seni baoqlap Filistiylərning koliioqa tapxurup berix üqün kəlduk, dewidi, Ximxon ularoqa: — «Biz əzimiz sanga ḫujum kilip əltürməymiz», dəp manga kəsəm kilinglar, dedi.
13 Ular uningoqa: — Seni əltürməymiz; pəkət seni qing baoqlap, ularning koliioqa tapxurup berimiz; ḫərgiz ələmgə məḫkum kilmaymiz, dəp jawab bərdi. Xuni dəp ular ikki yengi aroqamqa bilən uni baoqlap, koram taxning üstidin elip mangdi.
14 U Leḫigə kəlgəndə, Filistiylər warkiraxkiniqə uning aldioqa yügürüxüp kəldi. Əmma Pərwərdigarning Roḫi uning üstigə qüxüp, kollirini baoqlioqan aroqamqilar ot tutaxkan kəndir yiptək üzülüp, tügüqlər kolliridin yexilip kətti.
15 Andin u exəkning yengi bir engək səngikini kərüp, kolini uzitipla elip, uning bilən ming adəmni urup əltürdi.
16 Ximxon: —
«Exəkning bir engək səngiki bilən adəmlərni əltürüp,
Ularni dəwə-dəwə kiliwəttim,
Exəkning bir engək səngiki bilən ming adəmni əltürdüm!» — dedi.
17 Bularni dəp exəkning engək səngikini taxliwətti. Xuningdək u xu jayoqa «Ramot-Leḫi» dəp nam koydi.
18 U intayin ussap Pərwərdigaroqa pəryad kilip: — Sən Өz kulungning koli bilən bunqə qong nusrətni barlikka kəltürdüng, əmdi mən ḫazir ussuzluktin əlüp, hətnisizlərning koliioqa qüxüp kalarmənmu? — dedi.
19 Xuning bilən Huda Leḫidiki azgalni yardi, su uningdin uroqup qikti. Ximxon iqip, roḫi uroqup jan kirdi. Bu səwəbtin bu bulakka «Ən-Ḫakkorə» dəp nam koyuldi; ta bügüngiqə u Leḫida bar.
20 Ximxon Filistiylərning dəwridə yigirmə yiloqiqə Israiloqa ḫakim boldi.

Ximxonning məoqlup boluxi

16 1 Andin Ximxon Gazaoqa bardi, u u yərdə bir paḫixə ayalni kərüp, kirip uning bilən yekinqilik kildi.
2 Lekin Gazalikлar birsining: — Ximxon bu yərgə kəldi, deginini anglap, xəḫərni korxap, keqiqə xəḫərning kowukida ün qikarmay marap turdi wə: Ətə tang yoruoqanda uni əltürimiz, — deyixti.
3 Ximxon yerim keqigiqə yatti; andin ornidin turup xəḫər kowukining ikki kanitini tutup, uni ikki kexiki wə baldak-takiki bilən koxup, birakla komurup, əxnisigə artip Ḫebronning udulidiki taoqka elip qikip kətti.

əltürüwətti».
15:9 «Leḫi degən jayda yeyildi» — yaki «Leḫi degən jayda jənggə səp tüzdi».
15:15 «u exəkning yengi bir engək səngikini kərüp...» — kona səngək boloqan bolsa, qürüklikidin asanla sunup kətkən bolatti.
15:16 «Ularni dəwə-dəwə kiliwəttim» — yaki «Ularni ikki dəwə kiliwəttim». Bu xeirdin kariоqanda, Ximxon ikki yaki uningdin kəp ketim Filistiylər bilən sokuxkan boluxi mumkin.
15:17 «Ramot-Leḫi» — «Leḫining egizliki».
15:18 1Sam. 17:26, 36; 2Sam. 1:2
15:19 «Ən-Ḫakkorə» — «pəryad kətürgüqining buliki».
15:20 «Ximxon .... yigirmə yiloqiqə Israiloqa ḫakim boldi» — Ximxonning ḫakim boloqan wakti bəlkim Abimələk wə Yəftaḫning ḫəküm sürgən wakitliri bilən zamandax bolsa kerək; u Pələstinning oqərbidə, ular xərk wə ximalida ḫəküm sürətti.
16:3 «Ḫebronning udulidiki taoq» — bəlkim Gazadin 40 kilometer yirakliкta idi.

[4] Keyin u Sorək jiloɣisida olturuxluḳ Dililaḫ isimlik bir ayalni kərüp, uningoɣa axiḳ bolup ḳaldi. [5] Buni bilip Filistiylərning əmirliri u ayalning ḳexioɣa berip uningoɣa: — Sən uni aldap, uning küqtünggürlükining zadi nədin boloɣanliḳini kolap sorap, bizning ḳandaḳ ḳilsaḳ uni yengələydioɣanliḳimizni, uni baoɣlap boysunduralaydioɣanliḳimizni eytip bərsəng, biz ḫərbirimiz sanga bir ming bir yüz kümüx tənggə berimiz, — dedi.
[6] Xuning bilən Dililaḫ Ximxondin: — Sən küqtünggürlüküngning zadi nədin boloɣanliḳini, xundaḳla ḳandaḳ ḳiloɣanda seni baoɣlap boysunduroɣili bolidioɣanliḳini eytip bərgin! — dedi.
[7] Ximxon uningoɣa jawabən: — Adəmlər meni yəttə tal ḳurutulmioɣan yengi ya kiriqi bilən baoɣlisa, mən ajizlap baxḳa adəmlərdək bolup ḳalimən, — dedi.
[8] Xuning bilən Filistiylərning əmirliri yəttə tal ḳurutulmioɣan yengi ya kiriqini elip kelip, bu ayaloɣa beriwidi, u bu kiriqlər bilən uni baoɣlap ḳoydi [9] (Dililaḫ birnəqqə adəmni ḫujrida paylap turuxḳa yoxurup ḳoyoɣanidi). U Ximxonoɣa: — Əy Ximxon, Filistiylər seni tutḳili kəldi! — dedi. U ḳopup kiriqlərni qigə xoyna otta kəyüp üzülüp kətkəndək üzüwətti. Xuning bilən uning küqtünggürlikining siri axkarilanmidi.
[10] Buni kərüp Dililaḫ Ximxonoɣa: — Mana, sən meni aldap, manga yaloɣan eytipsən! Əmdi manga seni nemə bilən baoɣlisa bolidioɣanliḳini eytip bərgin, — dedi.
[11] U jawap berip: — Adəmlər meni ḫeq ixlətmigən yengi aroɣamqa bilən baoɣlisa, mən ajizlap baxḳa adəmlərdək bolup ḳalimən, — dedi.
[12] Xuning bilən Dililaḫ yengi aroɣamqa elip kelip, uni baoɣlap: — Əy Ximxon, Filistiylər seni tutḳili kəldi! — dedi (əslidə birnəqqə adəm ḫujrida yoxurunup, uni paylap turuxḳanidi). Lekin Ximxon əz ḳolidiki aroɣamqilarni yipni üzgəndək üzüp taxlidi.
[13] Buni kərüp Dililaḫ Ximxonoɣa: — Sən ḫaziroɣiqə meni aldapsən, manga yaloɣan eytipsən; əmdi manga seni nemə bilən baoɣlisa bolidioɣanliḳini eytip bərgin, — dedi. U jawap berip: — Sən mening beximdiki yəttə ərüm qaqni dukandiki ərüx yip bilən ḳoxup ərüp ḳoysangla bolidu, — dedi.
[14] Xuning bilən (Ximxon uhlioɣanda u uning bexidiki yəttə tal qaqni ərüx yip bilən ḳoxup ərüp), ḳozuḳḳa baoɣlap ḳoyup uningoɣa: — Əy Ximxon, Filistiylər seni tutḳili kəldi! — dedi. Ximxon uyḳudin oyoɣinip, ərüx yip bilən ḳozuḳni birakla tartip yuluwətti.
[15] Andin ayal uningoɣa: — Manga kənglüng yoḳ turup, ḳandaḳsigə sanga axiḳ boldum, dəysən? Sən meni üq ḳetim aldap, küqtünggürlüküngning nədin boloɣanliḳini manga eytip bərmidingoɣu, — dedi.
[16] Uning ḫərküni səzliri bilən uni ḳistaxliri wə yalwuruxliri bilən Ximxonning əlgüdək iqi puxti wə xundaḳ boldiki, [17] u kənglidiki sirini ḳoymay uningoɣa axkara ḳilip: — Mən anamning ḳorsiḳidiki qaoɣdin tartip Hudaoɣa atilip nazariy boloɣinim üqün, beximoɣa ḫərgiz ustira selinip baḳmioɣan; əgər mening qeqim qüxürüwetilsə, küqüm məndin ketip, mən ajizlap baxḳa adəmlərdək bolup ḳalimən, — dedi.
[18] Dililaḫ uning əzigə kənglidiki ḫəmmə sirini dəp bərginini kərüp, Filistiylərning əmirlirini qarḳirip kelixkə adəm mangdurup: — «Bu ḳetim silər yənə bir qiḳinglar, qünki Ximxon kənglidiki ḫəmmə sirni manga axkara ḳildi» dedi. Xuning bilən Filistiylərning əmirliri ḳollirioɣa kümüxlərni elip, uning ḳexioɣa qiḳti.

16:7 «Adəmlər meni yəttə tal ḳurutulmioɣan yengi ya kiriqi bilən baoɣlisa...» — Ximxon nazariy boloɣaqḳa, «yengi ya kiriqliri» əslidə ölük ḫaywanning jəsitidin elinidioɣini üqün uningoɣa nisbətən «napak» ḫesablinatti. Uning gepi yaloɣan boloɣini bilən, ḫəḳiḳətkə yeḳin idi; uning küqtünggürlüki uning nazariy boloɣanliḳidin boloɣan. Uning «yengi» *(baxḳilar ixlətmigən)* deyixining səwəbi «Birsi meni xundaḳ yengi kiriqlər bilən baoɣlisa, kiriqlərning meni napak ḳilix təsiri azraḳ bolidu» dəp oylioɣinidin bolsa kerək.
16:10 «Mana, sən meni aldap, manga yaloɣan eytipsən! ....» — roxənki, «paylap olturoɣuqilar» baoɣlax usulining nətijisini kütüp əzliri yoxurunoɣan yərdin qiḳmidi. Ximxon əydə Dililaḫ bilən ikkimizla bar, dəp oylaydu.
16:13 «dukandiki ərüx yip bilən» — yaki «dukandiki təg yipi bilən», yəni toḳulmilarning boyioɣa tartiloɣan yipi bilən.
16:14 «Ximxon uhlioɣanda u uning bexidiki yəttə tal qaqni ərüx yip bilən ḳoxup ərüp...» — muxu səzlərni kona grek nushisidin alduḳ.

19 Andin Dililaḥ uni əz yotisioɣa yatḳuzup, uhlitip ḳoyup, bir adəmni qaḳirip kirip uning bexidiki
yəttə ərüm qaqni qüxürüwətti; xundaḳ ḳilip u Ximxonning bozək ḳilinixini baxlioɣuqi boldi.
Ximxon küqidin kətkənidi. 20 U: — Əy Ximxon, Filistiylər seni tutḳili kəldi! — dewidi, u uyḳudin
oyoɣinip: — Mən ornumdin turup, ilgiriki birḳanqə ḳetimḳidək, boxinip ketimən, dəp oylidi.
Lekin u Pərwərdigarning əzidin kətkinini bilməytti. 21 Xuning bilən, Filistiylər uni tutuwelip,
kəzlirini oyup, Gazaoɣa elip qüxüp, uni mis zənjirlər bilən baoɣlap, zindanda un tartixḳa saldi.
22 Lekin bexidiki qüxürüwetilgən qeqi yənə əsüxkə baxlidi.

Ximxonning xərəplik ḥalda əlüxi wə dəpnə ḳilinixi

23 Keyin, Filistiylərning əmirliri əz ilaḥi boloɣan Dagon üqün qong bir ḳurbanlik ətküzüxkə
ḥəm təbrikləp xadlinixḳa yioɣildi. Qünki ular: — Mana, ilaḥimiz düxminimiz boloɣan Ximxonni
ḳolimizoɣa tapxurup bərdi, — deyixti.
24 Həlḳ Ximxonni kərgəndə, əz ilaḥini danglap: — Ilaḥimiz bolsa, yurtimizni wəyran ḳiloɣuqini,
adəmlirimizni kəp əltürgən düxminimizni ḳolimizoɣa qüxürüp bərdi! — deyixti.
25 Ular taza xad-huramlik kəypigə qəmüp: — Ximxon kəltürülsun, u bizgə bir oyun kərsitip
bərsun, deyixti; ular Ximxonni zindandin elip qiḳti. U ularning aldida oyun kərsətti. Əmdi
ular uni ikki tüwrükning otturisida tohtitip ḳoyoɣanidi. 26 Xuning bilən Ximxon ḳolini tutup
turoɣan yigitkə: — Meni ḳoyuwət, əyni kətürüp turoɣan tüwrüklərni silap, ularoɣa yəliniwaloɣili
ḳoyoɣaysən, — dedi.
27 U qaoɣda əy ər-ayallar bilən liḳ toloɣanidi, Filistiylərning əmirlirining ḥəmmisimu xu yərdə
idi; əgzidimu Ximxonning kərsitiwatḳan oyunini kərüwatḳan təhminən üq mingqə ər-ayal bar
idi.
28 Ximxon Pərwərdigaroɣa nida ḳilip: — Əy Rəb Pərwərdigar, meni yad ḳilip pəḳət muxu bir
ḳetim manga küq ata ḳiloɣaysən; i Huda, xuning bilən ikki kəzümning intiḳamini Filistiylərdin
bir yolila aloɣuzoɣaysən! — dedi.
29 Ximxon xularni dəp əyni kətürüp turoɣan otturidiki ikki tüwrükni tutuwaldi; birini ong ḳoli
bilən, yənə birini sol ḳoli bilən tutup, ularoɣa tayinip turdi.
30 Andin: «Filistiylər bilən birliktə əlüp kətsəm!» dəp bədinini egip küqini yioɣip ittiriwidi, əy
ərülüp, u yərdiki əmirlər bilən barlik həlḳning üstigə qüxti. Buning bilən əz əlümi bilən əltürgən
adəmlər uning tirik waḳtida əltürgənliridin kəp boldi. 31 Andin keyin uning ḳerindaxliri wə
atisining barlik jəməti qüxüp, uni kətürüp, Zoreaḥ bilən Əxtaolning otturisioɣa elip berip, atisi
Manoaḥning ḳəbrisidə dəpnə ḳildi. U yigirmə yil Israiloɣa ḥakim boloɣanidi.

Israillarning butpərəslik yolioɣa kirixi

17 1 Əfraimning taoɣlirida Mikaḥ isimlik bir kixi bar idi. 2 U anisioɣa: — Sening ḥeliḳi bir ming
bir yüz kümüx tənggəng ooɣrilap ketilgənidi; sən tənggilərni ḳaroɣiding wə buni manga
dəp bərding. Mana, kümüx məndə, uni mən aloɣandim, dewidi, anisi: — Əy ooɣlum, Pərwərdigar
seni bərikətligəy!, — dedi.
3 Mikaḥ bu bir ming bir yüz kümüx tənggini anisioɣa yandurup bərdi. Anisi: — Mən əslidə bu
pulni sən ooɣlumni dəp Pərwərdigaroɣa beoɣixlap, uning bilən oyma but wə ḳuyma but yasaxḳa
atiwətkənidim; əmdi yənila sanga berəy, dedi.

16:21 «uni mis zənjirlər bilən baoɣlap, zindanda un tartixḳa saldi» — un tartix adəttə ayal kixining ixi idi.
16:28 Ibr. 11:32
17:2 «...tənggilərni ḳaroɣiding...» — ḳaroɣaxning məzmuni bəlkim «Bu pul bərikətlik bolmisun, aloɣuqi kixigə palakət qüxürsun» degəndək bolsa kerək. **«...wə buni manga dəp bərding»** — ibraniy tilida: «...wə mening ḳulaḳlirimoɣa səzliding».
17:3 «Mən əslidə bu pulni sən ooɣlumni dəp Pərwərdigaroɣa beoɣixlap, uning bilən oyma but wə ḳuyma but yasaxḳa

[4] Lekin Mikaḫ kümüxni anisioɣa ḳayturup bərdi; anisi uningdin ikki yüz kümüx tənggini elip bir zərgərgə berip, bir oyma but bilən bir ḳuyma but yasatti; ular Mikaḫning əyigə ḳoyup ḳoyuldi.
[5] Mikaḫ degən bu kixi əslidə bir buthana pəyda ḳiloɣan, xuningdək əzigə bir əfod bilən birnəqqə «tərafim»ni yasioɣanidi; andin əz ooɣulliridin birini kaḫinliḳḳa məhsus təyinləp, uni əzigə kaḫin ḳildi.
[6] Xu künlərdə Israilda ḫeq padixaḫ bolmidi; ḫərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni ḳilatti.

Mikaḫning bir Lawiyni «kaḫin bolux»ḳa yallixi

[7] Yəḫuda jəmətining təwəsidiki Bəyt-Ləḫəmdə Lawiy ḳəbilisidin boloɣan bir yigit bar idi; u xu yərdə musapir bolup turup ḳaloɣanidi. [8] Bu yigit bir jay tepip turay dəp, Yəḫudalarning yurtidiki Bəyt-Ləḫəm xəḫiridin ḳiḳti. U səpər ḳilip, Əfraim taoɣliḳioɣa, Mikaḫning əyigə kelip qüxti.
[9] Mikaḫ uningdin: — Ḳəyərdin kəlding, dəp soriwidi, u uningoɣa jawabən: — Mən Yəḫudalarning yurtidiki Bəyt-Ləḫəmlik bir Lawiymən, bir jay tepip turay dəp qiḳtim, — dedi.
[10] Mikaḫ uningoɣa: — Undaḳ bolsa mən bilən turup, manga ḫəm ata ḫəm kaḫin bolup bərgin; mən sanga ḫər yili on kümüx tənggə, bir yürüx egin wə kündilik yemək-iqmikingni berəy, — dedi. Buni anglap Lawiy kixi uningkigə kirdi.
[11] Lawiy u kixi bilən turuxḳa razi boldi; yigit xu kixigə əz ooɣulliridin biridək bolup ḳaldi. [12] Andin Mikaḫ bu Lawiy kixini kaḫinliḳḳa məhsus təyinlidi. Xuning bilən Lawiy yigit uningoɣa kaḫin bolup, Mikaḫning əyidə turup ḳaldi.
[13] Andin Mikaḫ: — Bir Lawiy kixi manga kaḫin boloɣini üqün, Pərwərdigarning manga yahxiliḳ ḳilidioɣinini bilimən, — dedi.

Dan ḳəbilisining əzliri üqün bir miras jayni tepixi

18 [1] Xu künlərdə Israilda ḫeq padixaḫ bolmidi; xundaḳla xu künlərdə Danlarning ḳəbilisi əzlirigə olturaḳlixix üqün jay izdəwatḳanidi, qünki xu küngiqə ular Israil ḳəbililiri arisida qək taxlinip bekitilgən miras zeminoɣa erixmigənidi. [2] Xuning bilən Danlar pütkül jəmətidin

---

atiwətkənidim; əmdi yənila sanga berəy» — baxḳa birhil tərjimisi: «Mən ḫazir bu pulni sən ooɣlumni dəp Pərwərdigaroɣa beoɣixlap, uning bilən oyma but wə ḳuyma but yasaxḳa atiwetimən; əmdi buni ḫazir sanga berəy». Bundaḳ tərjimisi tooɣra bolsa, mənisi «Mening ḳaroɣixim ooɣlumoɣa qüxmisun dəp, ḫazir bu pulni Pərwərdigaroɣa beoɣixlaymən» degəndək boluxi mumkin.

17:4 «...anisi uningdin ikki yüz kümüx tənggini elip bir zərgərgə berip, bir oyma but bilən bir ḳuyma but yasatti...» — muxu səzdin ḳarioɣanda, apisi niyitidin yenip, pulning bir ḳismini əzidə ḳalduroɣanidi.

17:5 «əfod» — «əfod» tooɣruluḳ 8:27 wə izaḫatini kərüng. «əfod» əslidə bax kaḫin kiyidioɣan alaḫidə birhil kiyim idi. U tooɣruluḳ «Mis.» 28:5-30 wə izaḫatlirini kərüng. **«tərafim»** — ibraniy tilidiki səz bolup, «əy butliri» degənni bildüridu. Bu butlar ḳolda kətürgüdək kiqik bolup, adəttə kümüxtin yasilatti. Ḳədimki waḳitlardiki bəzi butpərəs jəmiyətlərdə «tərafim»oɣa igə boloɣan adəm əyning barliḳ təəlluḳatining igisi, hojayini dəp ḫesablinatti. **«... əz ooɣulliridin birini kaḫinliḳḳa məhsus təyinləp, uni əzigə kaḫin ḳildi»** — pəḳət Ḫarunning əwladlirila kaḫin boluxḳa ḫoḳuḳluḳ idi.

17:6 «Xu künlərdə Israilda ḫeq padixaḫ bolmidi; ḫərkim əz nəzəridə yahxi kərüngənni ḳilatti» — muxu səzlər, xübḫisizki, Hudaning waḳti kəlgəndə Israiloɣa Əzi padixaḫ təyinləx məḳsitidə boloɣanliḳini kərsitidu.

17:6 Ḫak. 18:1; 21:25

17:7 «Yəḫuda jəmətining təwəsidiki Bəyt-Ləḫəm» — Bəyt-Ləḫəm Lawiylaroɣa bekitilgən xəḫərlərdin əməs idi. Bu kixining xu yərgə nemigə baroɣini enik əməs.

17:12 «Mikaḫ bu Lawiy kixini kaḫinliḳḳa məhsus təyinlidi» — ibraniy tilida: «Mikaḫ bu Lawiy kixining ḳolini toldurdi». Bu səz muxu yərdə ikki bisliḳtur — *(1)* u Mikaḫning ḳolini məhsus kaḫinliḳ wəzipisi bilən «toldurdi» wə *(2) (ḫəjwiy jəḫəttin)* pul bilən toldurdi. **«Xuning bilən Lawiy yigit uningoɣa kaḫin bolup, Mikaḫning əyidə turup ḳaldi»** — pəḳət Ḫarunning əwladlirila kaḫin boluxḳa ḫoḳuḳluḳ idi; baxḳa Lawiylarning kaḫin bolux ḫoḳuḳi yoḳtur, əlwəttə.

17:13 «Bir Lawiy kixi manga kaḫin boloɣini üqün, Pərwərdigarning manga yahxiliḳ ḳilidioɣinini bilimən» — demisəkmu, bu səzlər pütünləy hurapiy bir kəzḳarax, əlwəttə. 18-babta səzlərning hataliḳi qiḳip turidu.

18:1 «Xu künlərdə Danlarning ḳəbilisi əzlirigə olturaḳlixix üqün jay izdəwatḳanidi» — «Yəxua» 19:40-48də bu ixlar bayan ḳilinidu. Xu ayətlərdin ḳarioɣanda: «qək taxlinip bekitilgən miras zeminoɣa erixmigənidi» degənning mənisi «...toluḳ erixəlmigənidi» degəndək bolsa kerək.

18:1 Ḫak. 17:6; 21:25

Zoreaḫ wə Əxtaolda olturuxluḳ bəx palwanni zeminni qarlap kelixkə əwətti wə ularoŋa tapilap: — Silər berip zeminni qarlap kelinglar, dedi. Ular səpər ḳilip Əfraim taoŋliḳ yurtioŋa kelip Mikaḫning əyigə qüxüp u yərdə ḳondi. [3] Ular Mikaḫning əyining yenida turoŋinida Lawiy yigitning awazini tonup, uning ḳexioŋa kirip uningdin: — Seni kim bu jayoŋa elip kəldi? Bu yərdə nemə ix ḳilisən? Bu jayda nemigə erixting? — dəp soridi.
[4] U ularoŋa jawabən: — Mikaḫ manga mundaḳ-mundaḳ ḳilip, meni yallap əzigə kaḫin ḳildi, dedi.
[5] Buni anglap ular uningoŋa: — Undaḳ bolsa bizning mangoŋan səpirimizning onguxluḳ bolidioŋan-bolmaydioŋanliḳini bilmikimiz üqün, Hudadin sorap bərgin, — dedi.
[6] Kaḫin ularoŋa: — Hatirjəm beriweringlar. Mangoŋan yolunglar Pərwərdigarning aldididur, — dedi.
[7] Xuning bilən bu bəx adəm qiḳip, Laix degən jayoŋa yetip kəldi. Ular u yərdiki həlḳning tinq-aman yaxawatḳinini, turmuxining Zidoniylarning ərp-adətliri boyiqə ikənlikini, hatirjəmlik wə raḫət iqidə turuwatḳinini kərdi; xu zeminda ularni har ḳiloŋuqi ḫeqḳandaḳ ḫoḳuḳdar yoḳ idi; ular Zidoniylardin yiraḳta turatti, xundaḳla baxḳilar bilənmu ḫeqḳandaḳ bardi-kəldi ḳilixmaytti.
[8] Bəx palwan Zoreaḫ wə Əxtaoloŋa əz ḳerindaxlirining ḳexioŋa ḳaytip kəldi. Ḳerindaxliri ulardin: — Nemə həwər elip kəldinglar? — dəp soridi.
[9] Ular jawabən: — Biz ḳopup ularoŋa ḫujum ḳilayli! Qünki biz xu zeminni qarlap kəlduḳ, mana, u intayin yahxi bir yurt ikən. Əmdi nemixḳa ḳimir ḳilmay jim olturisilər? Əmdi dərḫal berip, u yurtni elixḳa əzmənglərni əzmənglar, berip ḫujum ḳilip zeminni igiləngla r. [10] U yərgə baroŋininglarda silər tinq-aman turuwatḳan bir həlḳni, ḫər ətrapioŋa sozuloŋan kəng-azadə bir zeminni kərisilər! Huda u yərni silərning ḳolunglaroŋa tapxuroŋandur. U yurtta yər yüzidə tepilidioŋan barliḳ nərsilərdin ḫeqbiri kəm əməs, dedi.
[11] Xuning bilən Danlarning jəmətidin altə yüz adəm jənggə ḳorallinip, Zoreaḫ wə Əxtaoldin qiḳip mangdi. [12] Ular Yəḫuda yurtidiki Kiriat-Yearim degən jayoŋa berip, qedir tikti (xunga bu jay taki bügüngiqə «Danning ləxkərgaḫi» dəp atalmaḳta; u Kiriat-Yearimning arḳa təripigə jay laxḳanidi). [13] Andin ular u yərdin Əfraim taoŋliḳ rayonioŋa berip, Mikaḫning əyigə yetip kəldi.
[14] Laix yurtioŋa qarlax üqün baroŋan bəx kixi əz ḳerindaxlirioŋa: — Biləmsilər? Bu əydə bir əfod toni, birnəqqə tərafim butliri, bir oyma məbud wə ḳuyma məbud bardur! Əmdi ḳandaḳ ḳilixinglar kerəklikini oylixinglar! — dedi.
[15] Ular burulup Lawiy yigitning əyigə (Mikaḫḳa təwə əygə) kirip uningdin ḫal soridi. [16] Dan ḳəbilisidin boloŋan jəng ḳorallirini kətürgən altə yüz kixi dərwaza aldida turup turdi. [17] U zeminni qarlaxḳa baroŋan bəx adəm buthanioŋa kirip, oyma but, əfod toni, tərafim butliri wə ḳuyma butni elip qiḳti. Kaḫin jəng ḳorallirini kətürgən altə yüz kixi bilən billə dərwazida turatti. [18] Bu bəx adəm Mikaḫning əyigə kirip oyma but, əfod tonini, tərafim butliri wə ḳuyma butni elip qiḳḳanda kaḫin ulardin: — Bu nemə ḳiloŋininglar?! — dəp soridi.
[19] Ular uningoŋa: — Ün qiḳarmay, aoŋzingni ḳolung bilən etip, biz bilən mengip, bizgə ḫəm ata ḫəm kaḫin bolup bərgin. Sening pəḳət bir adəmning əyidikilərgə kaḫin boloŋining yahximu,

---

18:3 «Lawiy yigitning awazini tonup...» — yaki «Lawiy yigitning tələppuzini tonup...».
18:6 «Mangoŋan yolunglar Pərwərdigarning aldididur» — demək, yolunglar Hudaning nəzirigə yahxi kərünidu.
18:7 «turmuxining Zidoniylarning ərp-adətliri boyiqə ikənlikini» — muxu xəḫər bəlkim Zidoniylarning bir mustəmlikisi boloŋan boluxi mumkin idi. **«xu zeminda ularni har ḳiloŋuqi ḫeqḳandaḳ ḫoḳuḳdar yoḳ idi»** — əgər Laixtikilərdin paydilinidioŋan baxḳa bir yərlik ḫakimiyət bar bolsa, Laixni igiləx üqün muxu ḫakimiyət bilənmu soḳuxux kerək bolatti, əlwəttə.
–Xu səzning baxḳa birhil tərjimisi: «ularning üstidə nomus ixlarni əyibləydioŋan ḫeqḳandaḳ ḫakim yoḳ idi».
18:12 «Danning ləxkərgaḫi» — ibraniy tilida «Maḫanəḫ-Dan». **«arḳa təripi»** — bu səzning baxḳa birhil tərjimisi «oŋərb təripi».
18:12 Ḫak. 13:25
18:14 «tərafim butliri» — 17:5diki izaḫatni kərüng.

yaki Israilning bir jəməti boloɣan pütün bir ḳəbiligə kaḥin boloɣining yahximu? — dedi.
[20] Xundaḳ dewidi, kaḥinning kəngli hux bolup, əfod, tərafim butliri wə oyma məbudni elip
həlḳning arisioɣa kirip turdi. [21] Andin ular burulup, u yərdin kətti; ular baliliri wə qarpaylarni wə
yük-taḳlirining ḥəmmisini aldida mangduruwətkənidi. [22] Mikaḥning əyidin heli yiraḳlioɣanda
Mikaḥning əyining ətrapidiki həlḳlər yioɣilip, Danlaroɣa ḳooɣlap yetixti. [23] Ular Danlarni towlap
qaḳirdi, Danlar burulup Mikaḥḳa: — Sanga nemə boldi, bunqiwila kəp həlḳni yioɣip kelip nemə
ḳilmaḳqisən?! — dedi.
[24] U jawab berip: — Silər mən yasatḳan məbudlarni kaḥinim bilən ḳoxup aldinglar, andin
kəttinglar! Manga yənə nemə ḳaldi?! Xundaḳ turuḳluḳ silər tehi: «Sanga nemə boldi?» —
dəwatisiləroɣu! — dedi.
[25] Danlar uningoɣa: — Ününgni qiḳarma, bolmisa aqqiḳi yaman kixilər seni tutuwelip, seni wə
ailəngdikilərni janliridin juda ḳilmisun, yənə, — dedi.
[26] Bularni dəp Danlar əz yolioɣa mangdi; Mikaḥ ularning əzidin küqlük ikənlikini kərüp, yenip
əz əyigə kətti.
[27] Ular Mikaḥ yasatḳuzoɣan nərsilər wə uning kaḥinini elip, Laixḳa ḥujum ḳildi; u yərdiki həlḳ
tinq-aman wə hatirjəm turuwatḳanidi; ular ularni ḳiliqlap ḳirip, xəḥərni otta kəydürüwətti.
[28] Xəḥərni ḳutḳuzoɣudək ḥeq adəm qiḳimidi; qünki bu xəḥər Zidondin yiraḳta idi, həlḳi ḥeqkim
bilən bardi-kəldi ḳilixmaytti. Xəḥər Bəyt-Rəḥobning yenidiki jiloɣida idi. Danlar xəḥərni
ḳaytidin ḳurup, olturaḳlaxti. [29] Ular bu xəḥərgə Israilning ooɣulliridin boloɣan, əz atisi Danning
ismini ḳoyup Dan dəp atidi. Ilgiri u xəḥərning nami Laix idi.
[30] Danlar xu yərdə bu oyma butni əzlirigə tiklidi; Musaning ooɣli Gərxomning əwladi Yonatan
wə uning ooɣulliri bolsa xu zeminning həlḳi sürgün boluxḳa elip ketilgən küngiqə Danlarning
ḳəbilisigə kaḥin bolup turoɣanidi. [31] Hudaning əyi Xiloḥda turoɣan barliḳ waḳitlarda, Danlar
əzliri üqün tikligən, Mikaḥ yasatḳuzoɣan oyma məbud Danda turoɣuzuldi.

Əxəddiy buzuḳqiliḳ

19 [1] Israilda tehi padixaḥ tiklənmigən xu künlərdə, əfraim taoɣliḳ rayonining qət təripidə
olturuxluḳ bir Lawiy kixi bar idi; u Yəḥuda yurtidiki Bəyt-Ləḥəmlik bir ḳizni kenizəklikkə
aldi. [2] Lekin u kenizək erigə wapasizliḳ ḳilip, uning yenidin qiḳip, Yəḥuda yurtidiki Bəyt-
Ləḥəmgə atisining əyigə berip, tət ayqə turdi.
[3] U waḳitta uning eri ḳopup kenizikigə yahxi gəplərni ḳilip, kənglini elip yandurup kelixkə
kenizikining yenioɣa kəldi. U bir hizmətkarini wə ikki exəkni elip bardi. Kenizək erini atisining
əyigə elip kirdi; atisi uni kərüp hux bolup ḳarxi aldi. [4] Uning ḳeynatisi, yəni ḳizning atisi uni
tutup ḳaldi, u u yərdə üq küngiqə yəp-iqip, uning bilən yetip ḳopti. [5] Tətinqi küni Lawiy kixi
səḥər ḳopup mangoɣili təyyarliniwidi, kenizikining atisi küy'ooɣlioɣa: — Bir tooɣram nan yəp
yürikingni ḳuwwətləndürüp andin mangoɣin, — dedi.
[6] Xuning bilən ular ikkisi olturup billə yəp-iqip tamaḳlandi. Ḳizning atisi u kixigə: — Səndin
ətünəy, bu keqimu ḳonoɣin, kənglüng eqilsun, dedi.
[7] Bu kixi mangoɣili ḳopuwidi, lekin ḳeynatisi uni zorlap, yənə elip ḳaldi, u yənə bir kün ḳondi.
[8] Bəxinqi küni u səḥər ḳopup mangoɣili təyyarlandi, lekin ḳizning atisi uningoɣa: — Awwal

18:29 Yə. 19:47
18:30 «Gərsomning əwladi» — ibraniy tilida «Gərsomning ooɣli».
18:31 «Hudaning əyi Xiloḥda turoɣan barliḳ waḳitlarda» — Xiloḥ xəḥiri muḳəddəs qedir tunji tikləngən jay idi *(«Yə.» 18:10, 19:51, «1Sam.» 3:1ni kərüng)*. Sulayman padixaḥ ibadəthanini Yerusalemda ḳuruxtin ilgiri *(ḳaysi waḳit ikənliki bizkə naməlum)* Xiloḥ ibadət soruni süpitidə ixlitilməy taxliwetilgənidi *(«Yər.» 7:12ni kərüng)*.
19:1 Ḥak. 17:6; 18:1; 21:25
19:2 «Lekin u kenizək erigə wapasizliḳ ḳilip...» — yaki «lekin u kenizək eridin yamanlap ketip...».

yürikingni ḳuwwətləndürgin, dedi. Xuning bilən ular ikkisi kün egilgüqə olturup, billə tamaḳlandi.
9 Andin bu kixi keniziki wə hizmətkarini elip mangoɣili təyyarliniwidi, ḳeynatisi, yəni ḳizning dadasi uningoɣa: — Mana, kəq kirəy dəwatidu, səndin ətünəy, bu yərdə yənə bir keqini ətküzünglar; mana, kün məoɣribkə egiliptu, bu yərdə ḳonoɣin, kənglüng eqilsun; andin ətə səḥərdə yoloɣa qiḳip, əyünglaroɣa ketinglar, — dedi.
10 Lekin u kixi əmdi yənə bir keqə ḳonuxḳa unimay, ḳopup yoloɣa qiḳip Yəbusning, yəni Yerusalemning udulioɣa kəldi. Uning bilən billə ikki toḳuḳluḳ exək wə keniziki bar idi. 11 Ular Yəbuskə yeḳin kəlgəndə kün olturay dəp ḳaloɣaqḳa, hizmətkari oɣojisioɣa: — Yəbusiylarning bu xəḥirigə kirip, xu yərdə ḳonayli, dedi.
12 Lekin oɣojisi uningoɣa jawab berip: — Biz Israillar turmaydioɣan, yat əllər turidioɣan xəḥərgə kirməyli, bəlki Gibeaḥḳa ətüp ketəyli, dedi.
13 Andin u yənə hizmətkarioɣa: — Kəlgin, biz yeḳindiki jaylardin birigə barayli, Gibeaḥta yaki Ramaḥta ḳonayli, dedi.
14 Xuning bilən ular mengip, Binyamin yurtidiki Gibeaḥning yenioɣa yetip baroɣanda kün olturoɣanidi. 15 Ular Gibeaḥḳa kirip, u yərdə ḳonmaḳqi boldi; xəḥərning qong məydanioɣa kirip olturuxti; lekin ḫeqkim ularni ḳonduruxḳa əyigə təklip ḳilmidi.
16 Ḫalbuki, u keqisi ḳeri bir adəm ixini tügitip, etizliḳtin yenip keliwatḳanidi. U əslidə Əfraim taoɣliḳ rayonilik adəm idi, u Gibeaḥta musapir bolup, olturaḳlixip ḳaloɣanidi; lekin u yərdiki həlḳlər Binyaminlardin idi.
17 U bexini kətürüp ḳarap, bu yoluqining xəḥərning məydanida olturoɣinini kərüp uningdin: — Ḳəyərdin kəlding? Ḳəyərgə barisən? — dəp soridi.
18 U jawab berip: — Biz Yəḥuda yurtidiki Bəyt-Ləḥəmdin Əfraim taoɣliḳining qət yaḳiliroɣa ketip barimiz; mən əsli xu jaydin bolup, Yəḥuda yurtidiki Bəyt-Ləḥəmgə baroɣanidim; ixlirim Pərwərdigarning əyigə munasiwətlik idi; lekin bu yərdə ḫeq kim meni əyigə təklip ḳilmidi.
19 Bizning exəklirimizgə beridioɣan saman wə booɣuzimiz bar, əzüm, dedəkliri, xundaḳla kəminiliring bilən boloɣan yigitkimu nan wə xarablar bar, bizgə ḫeq nemə kəm əməs, — dedi.
20 Buni anglap ḳeri kixi: — Tinq-aman boloɣaysən; siləring moḥtajliringlarning ḫəmmisi mening üstümgə bolsun, əmma koqida yatmanglar! — dəp, 21 uni əz əyigə elip berip, exəklirigə yəm bərdi. Meḥmanlar putlirini yuyup, yəp-iqip oɣizalandi. 22 Ular kənglidə hux bolup turoɣinida, mana, xəḥərning adəmliridin birnəqqəylən, yəni birḳanqə lükqək kelip əyni ḳorxiwelip, ixikni urup-ḳeḳip, əyning igisi boloɣan ḳeri kixigə: — Sening əyünggə kəlgən xu kixini bizgə qiḳirip bərgin, uning bilən yeḳinqiliḳ ḳilimiz, — dedi.
23 Buni anglap əy igisi ularning ḳexioɣa qiḳip ularoɣa: — Bolmaydu, əy buradərlirim, silərdin ətünüp ḳalay, mundaḳ rəzillikni ḳilmanglar; bu kixi mening əyümgə meḥman bolup kəlgənikən, silər bundaḳ iplasliḳ ḳilmanglar. 24 Mana, mening pak bir ḳizim bar, yənə u kixining keniziki bar. Mən ularni ḳexinglaroɣa qiḳirip berəy, silər ularni ayaoɣ asti ḳilsanglar məyli, nəziringlaroɣa nemə hux yaḳsa ularni xundaḳ ḳilinglar, lekin bu kixigə muxundaḳ iplasliḳ ixni ḳilmanglar, — dedi.

19:9 «andin ətə səḥərdə ... əyünglaroɣa ketinglar» — ibraniy tilida «andin ətə səḥərdə ... qədiringlaroɣa ketinglar».
19:18 «Pərwərdigarning əyi , *yəni muḳəddəs qedir*» — xu qaoɣda Yerusalemda əməs, Xiloḥda idi.
19:22 «lükqək» — ibraniy tilida «Belialning *(Iblisning)* baliliri».
–Baxḳa birhil tərjimisi «xəḥərdiki adəmlər, lükqəklər...»
19:22 Yar. 19:1-4; Ḫox. 9:9; 10:9
19:24 «Mana, mening pak bir ḳizim bar, yənə u kixining keniziki bar... silər ularni ayaoɣ asti ḳilsanglar məyli...» — xu ḳeri adəm meḥmandostluḳni wə meḥmanlaroɣa boloɣan məs'uliyətqanliḳni xunqə «muḳəddəs» dəp ḳarisimu, uning aoɣzidin qiḳḳan yuḳiriḳi gəpliridin xu qaoɣdiki Israillarning buzuḳqiliḳ-əhlaḳsizliḳining ḳandaḳ dərijigə berip yətkənliki eniḳ kərünidu. Meḥmanlarning ḫayatini ḳooɣdax üqün əz ḫayatini pida ḳilsa bolatti; lekin əz ḳizini muxu rəzillərgə «ḫədiyə ḳilix»ḳa ḫərḳandaḳ wijdan igisigə yirginqlik bolsa kerək.

[25] Lekin u adəmlər uningoɣa ḳulaḳ salmidi; yoluqi kenizikini ularning aldioɣa sərəp qiḳirip bərdi. Ular uning bilən billə bolup kəqtin ətigəngiqə ayaoɣ asti ḳildi; ular tang yoruoɣanda andin uni ḳoyup bərdi.
[26] Qokan tang səḩərdə ḳaytip kelip, uning oɣojisi ḳonoɣan əyning dərwazisining bosuoɣisioɣa kəlgəndə yiḳilip ḳelip, tang atḳuqə xu yərdə yetip ḳaldi. [27] Ətigəndə uning oɣojisi ḳopup əyning ixikini eqip, yoloɣa qiḳmaḳqi bolup texioɣa qiḳiwidi, mana, uning keniziki boloɣan qokan əyning dərwazisi aldida ḳolliri bosuoɣining üstigə ḳoyuḳluḳ ḫalda yatatti. [28] U uningoɣa: — Ḳopḳin, biz mangayli, dedi. Lekin qokan ḫeqbir jawab bərmidi. Xuning bilən u qokanni exəkkə artip, ḳozoɣilip əz əyigə yürüp kətti.
[29] Əz əyigə kəlgəndə, piqaḳni elip kenizikining jəsitini səngəkliri boyiqə on ikki parqə ḳilip, pütkül Israil yurtining qət-yaḳilirioɣiqə əwətti.
[30] Xundaḳ boldiki, buni kərgənlərning ḫəmmisi: «Israil Misirdin qiḳḳan kündin tartip bügüngiqə bundaḳ ix bolup baḳmioɣanidi yaki kərülüp baḳmioɣanidi. Əmdi bu ixni obdan oylixip, ḳandaḳ ḳilix kerəklikini məsliḩətlixəyli» — deyixti.

Iqki uruxning partlixi

20 [1] Xuning bilən Israillarning ḫəmmisi qiḳip, jamaət Dandin tartip Bəər-Xebaoɣiqə yioɣilip Gilead zeminining həlḳi bilən ḳoxulup Mizpaḫta, Pərwərdigarning aldioɣa kelip bir adəmdək boldi. [2] Pütkül ḳowmning qongliri, yəni Israilning ḫəmmə ḳəbilisining baxlikliri Hudaning həlḳining jamaiti arisida ḫazir boldi. Jamaət jəmiy bolup tət yüz ming ḳiliq tutḳan piyadə əskər idi [3] (Binyaminlar Israilning Mizpaḫta jəm boloɣinidin əmdi həwər tapḳanidi).
Israillar sürüxtə ḳilip: «Bu rəzil ix ḳandaḳ yüz bərdi?» — dəp soridi.
[4] Əltürülgən qokanning eri Lawiy kixi jawab berip mundaḳ dedi: — «Mən bolsam əz kenizikimni elip, Binyaminning Gibeaḫ xəḩirigə ḳonoɣili baroɣanidim; [5] Gibeaḫning bəgliri keqidə manga ḫujum ḳilmaḳqi bolup, meni dəp əyni ḳorxiwaldi. Ular meni əltürüxni ḳəstlidi, kenizikimni bolsa ular ayaoɣ asti ḳilip əltürüwətti. [6] Xuning bilən mən kenizikimning jəsitini parqə-parqə ḳilip, kixilərgə kətürtküzüp Israilning mirasi boloɣan zeminning ḫərbir yurtioɣa əwəttim. Qünki ular Israil iqidə pasiḳlik wə iplasliḳ ḳildi. [7] Mana, əy barliḳ Israillar, silər ḫəmminglar oylinip, məsliḩət kərsitinglar».
[8] Xuning bilən ḫəmmə həlḳ bir adəmdək ḳopup: — Arimizdin nə ḫeqkim əz qedirigə barmisun nə ḫeqkim əz əyigə ḳaytmisun, [9] bəlki biz Gibeaḫḳa xundaḳ ḳilayliki: — Biz qək taxlap uningoɣa ḫujum ḳilayli; [10] biz Israilning ḫəmmə ḳəbilisidikilərdin yüzning iqidin onni, mingdin yüzni, on mingdin mingni tallap qiḳip, ularni həlḳ üqün ozuḳ-talḳan yətküzüxkə təyinləyli. Xundaḳ ḳilip həlḳ Binyamin yurtidiki Gibeaḫ xəḩirigə berip, ularning Israil iqidə ḳiloɣan barliḳ iplasliḳini ularning əz bexioɣa yandursun, — deyixti.
[11] Xuning bilən Israilning ḫəmmə adəmliri bir adəmdək bolup, u xəḩərgə ḫujum ḳilixḳa toplandi.

19:28 «*Lawiy kixi* uningoɣa: — Ḳopḳin, biz mangayli, dedi» — bu qokanning «oɣoja»sining tax yürəkliki bilən xu yərlik lükqəklərning rəzillikining pərḳi barmu?
20:1 «Dandin tartip Bəər-Xebaoɣiqə yioɣilip, Gilead zeminining həlḳi bilən ḳoxulup...» — Dan xəḩiri *(18:29də kərsitilgən)* zeminning ximaliy qetida; Bəər-Xeba xəḩiri bolsa zeminning jənubiy qetida; «Gilead» bolsa zeminning Iordan dəryasining xərḳ təripidiki qət ḳismi idi. Demək *(Binyamin həlḳidin baxḳa)*, pütkül Israilning adəmliri Mizpaḫḳa yioɣildi.
20:3 «... Israillar sürüxtə ḳilip: «bu rəzil ix ḳandaḳ yüz bərdi?» — dəp soridi» — xu qaoɣda Binyaminlarning wəkillirining nəḳ məydanda bar-yoḳluḳi enik əməs. Lawiy kixi, xübḩisizki, kenizikining jəsitidin bir ḳismini ularoɣimu əwətkən *(11:29)*. Bu soal Binyamin wəkillirigə ḳoyuloɣan bolsa, «Bu rəzil ixning səwəbini bizgə qüxəndürüp beringlar» degəndək tərjimə ḳilinixi kerək idi. Lekin 4-ayəttin ḳarioɣanda soal Lawiy kixigə ḳoyuloɣan.
20:5 «...meni dəp əyni ḳorxiwaldi» — yaki «... mən bar əyni ḳorxiwaldi».

12 Andin Israil ḳəbililiri Binyaminning barlik jəmətlirigə əlqi əwətip: — Aranglarda yüz bərgən
bu rəzillik zadi nemə ix? 13 Əmdi Gibeaḫdiki bu lükqəklərni bizgə tutup beringlar. Xuning
bilən biz ularni ɵlümgə məḫkum ḳilip, Israildin rəzillikni yoḳ ḳilayli, — dedi. Lekin Binyamin-
lar ɵz ḳerindaxliri boloɣan Israillarning səzini tingximidi, 14 bəlki Binyaminlar Israiloɣa ḳarxi
jəng ḳilix üqün xəḫər-xəḫərlərdin kelip Gibeaḫta yioɣildi. 15 U waḳitta Binyaminlardin xəḫər-
xəḫərlərdin tizimlanoɣanlar yigirmə altə ming ḳiliq tutḳan ərkək idi. Uningdin baxḳa Gibeaḫdin
hillanoɣan yəttə yüz əskər bar idi. 16 Bu pütkül ḳoxun arisida hillanoɣan yəttə yüz solhay əskər
bolup, saloɣuoɣa taxni selip nixanoɣa atsa, ḳilqimu ḳeyip kətməytti.
17 Binyamin ḳəbilisidin baxḳa, Israilning adəmliri sanaḳtin ətküzülüwidi, ḳiliq tutḳanlar tət yüz
ming ərkək qiḳti; bularning ḫəmmisi jəngqilər idi.
18 Israil ḳopup Bəyt-Əlgə qiḳip Hudadin: — Bizning arimizdin kim awwal qiḳip Binyaminlar
bilən soḳuxsun, dəp soriwidi, Pərwərdigar jawab berip: — Yəḫuda awwal qiḳsun, dedi.
19 Xuning bilən Israillar ətisi səḫər ḳopup Gibeaḫning udulida qedirgaḫ tikti. 20 Andin Israilning
adəmliri Binyamin bilən uruxuxḳa qiḳip, Gibeaḫning yenida raslinip ularoɣa ḳarxi səp tüz-
di. 21 Xu küni Binyaminlar Gibeaḫdin qiḳip, Israildin yigirmə ikki ming kixini ɵltürüp, yərgə
yəksan ḳiliwətti.
22 Lekin Israilning adəmliri jasarətkə kelip, awwalḳi küni səp tüzgən jayda ikkinqi küni yənə
səp tüzdi. 23 səp tüzüxtin awwalḳi ahximi Israil Pərwərdigarning aldioɣa berip, kəq kirgüqə
pəryad ḳilip yioɣlap, Pərwərdigardin yol sorap: — Biz ɵz ḳerindiximiz boloɣan Binyamin nəsilliri
bilən yənə uruxuxḳa qiḳsaḳ bolamdu, bolmamdu? — dəp soriwidi, Pərwərdigar jawab berip: —
Ularoɣa ḫujum ḳilinglar, dedi.
24 Xuning bilən Israillar ikkinqi küni Binyaminlaroɣa yeḳin kelip ḫujum ḳildi. 25 Binyaminmu
ikkinqi küni Gibeaḫdin qiḳip Israillar bilən soḳuxup, ularning on səkkiz ming adimini ɵltürüp,
yərgə yəksan ḳiliwətti; bularning ḫəmmisi ḳiliq tutḳanlardin idi.
26 Andin Israillarning ḫəmmisi, yəni pütün ḳoxun ḳopup Bəyt-Əlgə qiḳip yioɣlap, xu küni
Pərwərdigarning aldida kəqkiqə roza tutup, Pərwərdigarning aldida kɵydürmə ḳurbanlik
bilən inaḳlik ḳurbanlikḳli ətküzdi. 27-28 Xu künlərdə Hudaning əḫdə sanduḳi xu yərdə bolup,
Ḫarunning əwladi, Əliazarning ooɣli Finiḫas uning aldida hizmət ḳilatti; xuning bilən Israil-
lar Pərwərdigardin yol sorap: — Biz ɵz ḳerindiximiz boloɣan Binyaminning nəsilliri bilən yənə
uruxuxḳa qiḳamduḳ yaki tohtap ḳalamduḳ? — dəp soridi; Pərwərdigar jawabən: — Qiḳinglar,
qünki ətə Mən ularni sening ḳolungoɣa tapxurimən, dedi.
29 Buni anglap Israil həlḳi Gibeaḫning ətrapioɣa əskərlərni pistirma ḳoydi; 30 üqinqi küni Israil-
lar ilgiriki ikki ḳetimḳidək Binyaminlaroɣa ḫujum ḳilixḳa Gibeaḫning udulioɣa kelip səp tüz-
di. 31 Binyamin Israil həlḳigə ḳarxi jənggə qiḳiwidi, həlḳ ularni xəḫərdin azdurup qiḳti. Ular
Bəyt-Əlgə qiḳidioɣan yol wə Gibeaḫḳa baridioɣan yolning üstidə ḫəm dalada həlḳni ilgiriki ikki
ḳetimḳidək urup ḳiroɣili turdi. Israilning adəmliridin ottuzqə kixini ɵltürdi. 32 Binyaminlar: —
Ular yənila awwalḳidək məoɣlup boldi, — deyixti. Əmma Israil: — Bizlər ḳeqip ularni xəḫərdin
əgəxtürüp qiḳip, yollaroɣa elip qiḳayli, dəp məslihətlixiwaloɣanidi.

20:13 «lükqəklər» — ibraniy tilida «Belialning *(Iblisning)* baliliri».
20:13 Ḫak. 19:22; Ḫox. 9:9; 10:9
20:16 Ḫak. 3:15
20:18 «Israil ḳopup Bəyt-Əlgə qiḳip Hudadin: ... dəp soriwidi» — bu ayəttin ḳarioɣanda, Hudaning muḳəddəs qediri gərqə xu yillarda Xiloḫda bolsimu *(«Yə.» 18:1, «Ḫ ak.» 18:31, 21:12, «1Sam.» 1:3ni kərüng)*, məlum səwəbtin *(düxmənlərning tajawuzliri tüpəylidin?)* Bəyt-Əldə waḳitlik turoɣuzuloɣan ohxaydu *(27-28-ayətni kərüng)*.
20:27-28 «Israillar Pərwərdigardin yol sorap: — ... — dəp soridi» — xu qaoɣda, Israilning Pərwərdigardin «yol sorixi» xübḫisizki, bax kaḫin Finiḫasning kaḫinlik kiyimigə taḳaloɣan əfodtiki «urim wə tummim» arḳilik idi *(«Mis.» 28-babni wə izaḫatlirini kərüng)*.
–Israillarning tartḳan talapətliri, xübḫisizki, Hudaning pütkül ḳowmining üstigə ḳoyoɣan agaḫ-jazaliri idi. Hudaning yolidin qiḳḳanlar pəḳət Binyaminlarla əməs, bəlki pütkül Israil həlḳi boluxi mumkin idi.
20:29 Yə. 8:4

33 Xuning bilən Israilning ḥəmmə adəmliri əz jayidin ḳopup Baal-Tamaroɣa berip səp tüzdi, pistirmida turoɣan Israillarmu əz jayidin, yəni Gebadiki qimәndin qiḳip kəldi.
34 Israilning arisidin sərhil on ming kixi Gibeaḥning udulidin uningoɣa ḥujum ḳildi, jəng ḳattiḳ boldi. Lekin Binyaminlar əzlirining üstigə bala yeḳinlaxḳinini bilməy ḳaldi.
35 Pərwərdigar Binyaminlarni Israilning aldida məoɣlup ḳiloɣaqḳa, ular u küni Binyaminlardin yigirmə bəx ming bir yüz ḳiliq tutḳan adəmni eltürdi. 36 Əmdi Binyaminlar əzlirining məoɣlup boloɣinini kərdi.
Israilning adəmliri əslidə Gibeaḥḳa ḳoyoɣan pistirmidiki kixilirigə ixənq ḳilip, Binyaminlarni aldap, aldida qekingənidi. 37 U waḳitta pistirmidikilər tezdin atlinip Gibeaḥḳa ḥujum ḳilip besip kirip, xəḥərdikilərning ḥəmmisini ḳiliqlap ḳirdi.
38 Israillar əslidə pistirmidikilər bilən aldin'ala nixan üqün bəlgə bekitkənidi, yəni xəḥərgə ot ḳoyup, ḳelin tütün tüwrükining asmanoɣa kətürülüxini bəlgə ḳilixḳa kelixiwaloɣanidi. 39 Xunga Israilning adəmliri uruxtin waḳtinqə qekingəndə, Binyaminlar Israilning adəmlirini urup soḳup, ottuzqə kixini eltürüp: — Mana, Israil awwalḳi jəngdikidək aldimizda xəksiz tarmar bolidu, — deyixti.
40 Lekin xəḥərning iqidin tütün tüwrük ərləp qiḳḳanda, Binyaminlar kəynigə burulup ḳariwidi, mana, pütkül xəḥər is-tütək bolup asmanlaroɣa kətürülüp ketiwatatti. 41 Xu ḥaman Israilning adəmliri burulup yenip kəldi, Binyaminning adəmliri bolsa: Bizgə bala yeḳinlaxti dəp, wəḥimigə qüxti.
42 Ular Israillarning aldidin burulup qəllükkə mangidioɣan yol bilən ḳeqip kətti; lekin jəng ularning kəynidin iz besip mangdi; ətrapidiki ḥərḳaysi xəḥərlərdin adəmlər qiḳip ularni arioɣa elip ḥalak ḳildi. 43 Xu tərikidə ular Binyaminlarni ḳorxiwaldi, ularni kün qiḳix təripidiki Gebaning uduliǫiqə tohtimay ḳooɣlap berip, qəyləp eltürdi.
44 Buning bilən Binyaminlardin on səkkiz ming kixi əldi, ularning ḥəmmisi batur palwanlar idi. 45 Baxḳiliri burulup qəl tərəpkə ḳeqip, Rimmon ḳoram texioɣa bardi; əmma Israillar yollarda huddi baxaḳ tərgəndək ulardin bəx ming adəmni eltürdi; andin ularning kəynidin Gidomoɣiqə ḳooɣlap berip, yənə ikki ming adəmni eltürdi.
46 U küni Binyaminlardin eltürülgənlər yigirmə bəx ming adəm idi. Bularning ḥəmmisi palwanlar bolup, ḳiliq tutḳanlar idi.
47 Ḥalbuki, ulardin pəḳət altə yüz adəm ḳaloɣanidi, ular burulup qəl tərəpkə ḳeqip, Rimmondiki tik yaroɣa bardi. Ular Rimmondiki tik yarda tət ay turdi.
48 Israillar yənə Binyaminlarning zeminioɣa yenip kelip, ḥəmmə xəḥərlərdiki adəmlərni, qarpaylarni ḥəm uqrioɣanlarning ḥəmmisini ḳiliq bilən ḳiriwətti, xundaḳla ot ḳoyup, udul kəlgən xəḥərlirining ḥəmmisini kəydürüwətti.

Binyamin ḳəbilisining nəsli ḳurup ketixtin ḳutuluxi

21 1 Əslidə Israilning adəmliri Mizpaḥta ḳəsəm ḳilixip: — Bizning iqimizdin ḥeqkim əz ḳizini Binyaminlaroɣa hotunluḳḳa bərmisun, — deyixkənidi. 2 Xuning üqün həlḳ Bəyt-Əlgə kelip, u yərdə kəq kirgüqə Hudaning aldida pəryad kətürüp ḳattiḳ yioɣlixip: — 3 Əy Israilning Hudasi Pərwərdigar, Israilda nemixḳa xundaḳ ix yüz beridu, nemixḳa Israilning ḳəbililiridin biri yoḳap kətsun? — deyixti.

20:33 «Gebadiki» — yaki «Gibeaḥdiki». «Gibeaḥ» wə «Geba» *(a)* ohxax bir jay boluxi mumkin, yaki *(ə)* bir-birigə intayin yeḳin ikki jay boluxi mumkin. **«qimәndin qiḳip kəldi»** — yaki «oɣərb tərəptin qiḳip kəldi».
20:37 «Gibeaḥḳa ḥujum ḳilip...» — bu sözlərning baxḳa birhil tərjimisi: «Gibeaḥoɣiqə baxlamqilik ḳilip».
20:43 «Geba» — yaki «Gibeaḥ». Əmma xu zeminning juoɣrapiyilik orniǫa ḳarioɣanda u Geba boluxi mumkin. Bu ayətning baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri bar. **«...ularni kün qiḳix təripidiki Gebaning uduliǫiqə tohtimay ḳooɣlap berip, qəyləp eltürdi»** — bu sözlərning baxḳa hil tərjimisi: «ularni Noḥaḥdin ḳooɣlap berip, Gebaḥning xərḳ təripidiki bir yərdə qəyləp eltürdi».
20:47 Ḥak. 21:13

4 Ətisi həlk səḫər kopup, u yərdə kurbangaḫ yasap, kəydürmə kurbanlik wə inakliк kurbanlikliri
sundi. 5 Israillar əzara: — Israilning ḫərkaysi kəbililiridin jamaətkə koxulup Pərwərdigarning
aldida ḫazir boluxka kəlmigən kimlər bar? — dəp soraxti, qünki ular kimki Mizpaḫka
Pərwərdigarning aldida ḫazir bolmisa, u xəksiz əlümgə məḫkum kilinsun, dəp kattik kəsəm
kilixkanidi. 6 Israil əz kerindixi boloɣan Binyamin tooɣruluk puxayman kilip: — Mana, əmdi Is-
rail arisidin bir kəbilə üzüwetildi. 7 Biz Pərwərdigarning namida bizning iqimizdin ḫeqkaysimiz
əz kizimizni Binyaminlaroɣa hotunlukka bərməymiz, — dəp kəsəm kiloɣaniduk; əmdi kandak
kilsak ulardin kaloɣanlirini hotunluk kilalaymiz — deyixti.
8 Ular yənə əzara: — Israil kəbililiridin kaysisi Mizpaḫka, Pərwərdigarning aldioɣa qikmidi? — dəp
soraxti. Mana, Yabəx-Gileadliklardin ḫeqkaysisi qedirgaḫka, jamaətkə koxuluxka kəlmigənidi.
9 Qünki həlkni sanap kərgəndə Yabəx-Gileadning adəmliridin u yərdə ḫeqkim yok idi. 10 Xuning
bilən jamaət on ikki ming palwanni u yərgə əwətip, ularoɣa tapilap: — Yabəx-Gileadta
turuwatkanlarni, jümlidin ayallar wə balilarni urup-kirip kiliqlap eltürüwetinglar; 11 xundak
kilinglarki, barlik ərkəklərni wə ərlər bilən billə boloɣan barlik ayallarni eltürüwetinglar, dedi.
12 Ular xundak kilip Yabəx-Gileadtiki həlkining iqidə tehi ərlər bilən billə bolup bakmioɣan tət
yüz kizni tepip, ularni tutup Kanaan zeminidiki Xiloḫka, qedirgaḫoɣa elip kəldi.
13 Andin pütkül jamaət Rimmondiki tik yardiki Binyaminlaroɣa adəm əwətip, ularoɣa tinqlik
salimini jakarlidi. 14 Xuning bilən Binyaminlar kaytip kəldi; Israillar Yabəx-Gileadtiki ḫayat
kaloɣan kizlarni ularoɣa hotunlukka bərdi, lekin bular ularoɣa yetixmidi. 15 Wə həlk Binyamin
tooɣruluk puxayman kildi; qünki Pərwərdigar Israilning kəbililirining arisida kəmtük pəyda
kilip koyoɣanidi.
16 Bu wakitta jamaətning akṣakalliri: — Binyaminning kiz-ayalliri yokitiwetildi, əmdi biz kandak
kilsak kaloɣanlirini hotunluk kilalaymiz, — dedi.
17 Andin yənə: — Binyamindin kəqip kutuloɣan kaldisioɣa miras sakinixi kerəkki, Israilning bir
kəbilisimu əqüp kətməsliki kerək. 18 Pəkət bizla kizlirimizni ularoɣa hotunlukka bərsək bol-
maydu, qünki Israillar: «Əz kizini Binyaminlaroɣa hotunlukka bərgən kixi lənətkə kalsun!» dəp
kəsəm kilixkan, — deyixti.
19 Ular yənə: — Mana, Bəyt-Əlning ximal təripidiki, Bəyt-Əldin Xəkəmgə qikidioɣan yolning
xərk təripidiki, Libonaḫning jənub təripidiki Xiloḫda ḫər yili Pərwərdigarning bir ḫeyti
bolup turidu, — dedi. 20 Andin Israillar Binyaminlaroɣa buyrup: — Silər berip, xu yərdiki
üzümzarliklaroɣa yoxurunuwelinglar. 21 Kəzitip turunglar, kaqaniki Xiloḫdiki kizlarning ussul
oynioɣili qikkinini kərsənglar, üzümzarliklardin qikip ḫərbiringlar Xiloḫning kizliridin birini
əzünglaroɣa hotunlukka elip kəqinglar, andin Binyaminning zemineioɣa ketinglar. 22 Xundak
boliduki, əgər ularning atiliri ya aka-ukiliri kelip bizgə pəryad kətürsə, biz ularoɣa: «Bizgə yüz-
hatirə kilip, ularoɣa yol koyunglar, qünki biz jəngdə ularning ḫəmmisigə hotunlukka toluk bir-
din kiz alalmiduk; uning üstigə silər bu kətim kizliringlarni əz ihtiyarlikinglar bilən ularoɣa
bərmidinglar; ihtiyarən bərgən bolsanglar, gunaḫka tartilattinglar», dəymiz, — dedi.

23 Binyaminlar xundak kilip sani boyiqə ussul oynaydioɣan kizlardin əzlirigə hotunlukka elip
kəqip, əz miras zemineioɣa kaytip berip, xəḫərlərni yənə yasap u yərdə turdi.

21:11 Qəl. 31:17
21:13 Ḫak. 20:47
21:22 «...jəngdə ularning ḫəmmisigə hotunlukka toluk birdin kiz alalmiduk» — əslidə Binyaminlardin altə yüz kixi ayalsiz kaloɣanidi. Israillar Yabəx-Gileadlar bilən jəng kilip kizdin tət yüzni tapkanidi, lekin yənila ikki yüz adəm ayalsiz kaldi. Xuning üqün ular «jəngdə ularning ḫəmmisigə hotunlukka toluk birdin kiz alalmiduk» dəydu. **«silər ... kizliringlarni əz ihtiyarlikinglar bilən ularoɣa bərmidinglar; ihtiyarən bərgən bolsanglar, gunaḫka tartilattinglar»** — ularning əzlidiki «ḫeqkim Binyaminlaroɣa əz kizini bərmisun» degən kəsimi bilən, «silər Xiloḫtikilər kizliringlarni Binyaminlaroɣa ihtiyarən yatlik kiloɣan bolsanglar, gunaḫkar bolattinglar. Ḫazir bolsa, kizliringlar bulap ketildi, Xua silər gunaḫkar ḫesablanmaysilər» degəndək məntikidə boloɣan.

[24] U waḳitta Israil u yərdin ayrilip, ḫərbiri əz ḳəbililiri wə jəmətigə yenip bardi, andin ḫərbiri
əz miras zeminioŋa kətti.
[25] Xu künlərdə Israilda ḫeq padixaḫ bolmidi; ḫərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni ḳilatti.

21:25 «...ḫərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni ḳilatti» — 17:6 wə izaḫatini kərüng.
21:25 Ḫak. 17:6; 18:1; 19:1

Ḳoxumqə sөz

Kitabning mөḳsiti (2)

Hudaning Israil bilən baoʏlioʏan əḥdisigə boloʏan sadaḳətlikining namayəndisi

Kirix sөzimizdə biz məzkur kitabning tüp mөḳsitini, yəni Israilning gunaḥning ḳullukida boloʏanlikini, xundaḳla ularning Ḳutḳuzoʏuqi-Məsiḥgə boloʏan mutlөḳ moḥtajlikini (ḥəm bizningkini, əlwəttə) ayan ḳilixtin ibarət bolidu, dəp bayan ḳiloʏaniduḳ.

Muxu səḥipilərdə Hudaning Өz həlḳi bilən baoʏlioʏan əḥdisigə mutlөḳ sadaḳətliki birinqidin, ular Өzigə itaətmən bolsa bəht-bərikət ata ḳilixi bilən, ikkinqidin, itaət ḳilmisa ularni ḳədəmmu-ḳədəm jazalixi bilən, üqinqidin, ularda ḥəḳiḳiy towa bolsa ularni kəqürüm ḳilip əsligə kəltürüxi bilən eniḳ kөrünidu. Baxḳa «ḳoxumqə sөzlər»də biz Hudaning Israil bilən boloʏan əḥdisidə uning «jaza-tərbiyisining bəx basḳuqi» barliḳini kөrsətkəniduḳ. Biz tөwəndə oḳurmənlər üqün bularni yənə bayan ḳilimiz: —

Hudaning Israil bilən tüzgən əḥdisi — «Hudaning jaza-tərbiyisining bəx basḳuqi»

(Huda Israil bilən tüzgən əḥdidiki «jaza-tərbiyining bəx basḳuqi»ning təpsilatliri Musa pəyoʏəmbər arḳiliḳ berilgən, «Law.» 26:14-26 wə «Ḳan.» 28-babta tepilidu).

Ḳiskiqə ḳilip eytḳanda, Huda Israiloʏa, Өzümgə itaətmən bolsanglar, silərgə meḥir-xəpḳət kөrsətküqi wə ḳooʏdioʏuqi bolimən, dəp kөp yərlərdə eniḳ wədə ḳiloʏan. Biraḳ ular əksiqə itaətmən bolmioʏan bolsa, uning jaza-tərbiyisi tədrijiy bexioʏa qüxidu. Bu jaza-tərbiyining bəx basḳuqini tөwəndikidək yioʏinqaḳlaxḳa bolidu. Itaətsizliki eoʏirlaxḳanseri jaza-tərbiyimu eoʏirlixip baridu: —

(1) Waba-ḳizitmining qüxüxi, düxmənlərning «ixik aldida» turuxi, düxmənlər aldida asanla məoʏlup boluxi («Law.» 26:14-17).

(2) Yamoʏur az, ḥosulning naqar boluxi («Law.» 26:18-20).

(3) Yawayi yirtḳuq ḥaywanlarning kөpiyixi, ularning insanlaroʏa wə mallaroʏa ḥujum ḳilixi (buning kөqmə mənisi bəlkim dөlət iqidiki muḳimsizliḳ, tərtipsizlik wə ḳanunsizliḳnimu kөrsitidu) («Law.» 26:21-24).

(4) Xəḥərlərning muḥasirigə elinixi, ḳəḥətqilik, ularning düxmənlər wə yaḳa yurtluḳlarning aldida boysunduruluxi wə xularning ḳattiḳ baxḳurux tüzümi astida yaxixi («Law.» 26:25-27).

(5) Düxmənlərning өq elixi, ḳaytidin xəḥərlərni ḳorxiwelixi, xəḥərlər wə yər-zeminning wəyran boluxi, sürgün boluxi, sürgün boloʏinida wəḥimə astida yaxixi («Law.» 26:27-39).

«Batur ḥakimlar»diki hatirilərdin oḳurmənlərning өzi bu tədrijiy jazalar arḳiliḳ Israiloʏa wə Yəḥudaoʏa kөrsitilgən agaḥ-bexarətlərni bayḳiyalaydu. Ḥalbuki, bəxinqi basḳuq, yəni «sürgün ḳilinix» bolsa pəḳət Israilning tehimu kөp itaətsizlik wə asiyliḳidin keyin kelidu. Israil

ḳət'iy towa ḳilmioɣaqḳa, sürgün boluxioɣiqə xunqə uzun muddətning berilixi bizgə Pərwərdigarning səwr-taḳitining uluoɣluḳioɣa qong bir ispat boluxi kerəktur.

Gideonning tarihidin elinoɣan bəzi sawaḳ-ibrətlər

Gideon batur ḫakimlar iqidə rosul Pawlus Injilda bayan ḳiloɣan ikki zərür roḫiy prinsipni namayan ḳiloɣan ajayib ülgə idi.

Birinqi prinsip: — «**Bəlki Huda danalarni hijalətkə ḳaldurux üqün bu dunyadiki əhməḳ sanaloɣanlarni talliwaldi; küqlüklərni hijalətkə ḳaldurux üqün bu dunyadiki ajiz sanaloɣanlarni talliwaldi; U yənə bu dunyadiki ḳədirsilərni, pəs kərülidioɣanlarni talliwaldi, «yoḳ boloɣan nərsilər»ni məwjut xəy'ilərni yoḳḳa qiḳiriqetix üqün talliwaldi. Uning məḳsiti Huda aldida ḫeq ət igisi mahtanmasliḳ üqündur... xuningdək Təwratta pütülgəndək: «Pəhirlinip mahtanoɣuqi bolsa Rəbdin pəhirlinip mahtisun!»**» («1Kor.» 1:27-29, 31).

Huda Israilni Midiyanlardin ḳutḳuzux üqün tallioɣan kixi ixənqi kamil, əzi batur, əzimət kixi əməs idi; u bəlki «**Midiyaniylarning bulangqilikidin saḳlini üqün xarab kəlqiki iqidə buoɣday tepiwatḳan**», «**ajiz sanaloɣan**», «**pəs kərülidioɣan**» bir adəm idi. U yənə əzi tooɣruluḳ «**I Rəb, mən Israilni ḳandaḳ ḳutḳuzalaymən? Mening ailəm bolsa Manassəḫ ḳəbilisi iqidə əng namriti, əzüm atamning jəmətidə əng kiqikdurmən**» — dəydu. Huda uningoɣa ailisidiki «Baal» degən butḳa ataloɣan ḳurbangaḫni ərüp, yengi bir ḳurbangaḫ yasap, uningda ailisidə məhsus ḳurbanliḳḳa saḳlanoɣan bir torpaḳni ḳurbanliḳ ḳilixni əmr ḳiloɣandin keyin, u bu ixni yoxurunqə ḳilidu. Ḫalbuki, Huda uning xundaḳ ḳiloɣinini Өzigə itaət ḳilix dəp ḳobul ḳilip, uning atisining wasitisi bilən Gideonning etiḳadini küqləndüridu (6:11-32).

Gideon dadilliḳ bilən Israilni ḳoxun boluxḳa qaḳiroɣandin keyin Huda «ḳoy terisi wə xəbnəm» alamətliri arḳiliḳ yənə uning iman-ixənqini rioɣbətləndüridu (6:36-40). Andin U ḳoxunning sanini 32000din 300gə azaytixi bilən uning iman-ixənqini sinaydu. Awwal Huda Gideonoɣa: «**Barliḳ ḳorḳup kətkənlər əygə ḳaytsun**» degən əmrni tapxuruxi bilən 22000 adəm əygə ḳaytip ketidu; 10000i ḳalidu. Andin u ularoɣa «**Su boyioɣa qüxüp su iqsun**» degən pərman qiḳiridu. Pəḳət «**It su iqkəndək tili bilən yalap su iqkənlər**» Huda təripidin Midiyaniylarning sanaḳsiz ḳoxuni bilən soḳuxuxḳa bekitilidu!

Dərwəḳə, nusrət ḳazanoɣandin keyin Israil bu nusrəttin «**pəhirlinip mahtioɣanda**» əzini əməs, bəlki «**Rəbdin pəhirlinip danglaydioɣan**» bolidu! Bərḫəḳ, xan-xərəp Gideonningki əməs, Hudaningki idi!

Ikkinqi prinsip: (təwəndiki səzlərdə tepilidu) — (Huda Ibraḫim pəyoɣəmbərgə eytiloɣan) «**«Seni nuroɣun ḳowmning atisi ḳildim» dəp yeziloɣandək, Ibraḫim ḫəmmimizning atisidur. Dərḫəḳiḳət, u ölüklərni tirilduridioɣan, məwjut bolmioɣan nərsilərni bar dəp məwjut ḳilidioɣan, əzi etiḳad baoɣlioɣan Huda aldida ḫəmmimizning atisi boldi**» («Yar.» 17:4, «Rim.» 4:17). Bərḫəḳ, Huda bolsa «**ölüklərni tirilduridioɣan, məwjut bolmioɣan nərsilərni bar dəp məwjut ḳilidioɣan**» Hudadur. Mana bu ikkinqi prinsiptin ibarəttur.

Muxu yərdə Huda Ibraḫimoɣa səzligən waḳtida, gərqə Ibraḫim warisliḳ nuḳtisidin balisiz bolsimu, Huda yənila uningoɣa «**Seni nuroɣun ḳowmning atisi ḳildim**» dəydu. Kimdə ḫəḳiḳiy iman-ixənq bolsa, məyli barliḳ kərünüxlər wə əḫwallar Hudaning deginining əksi bolsimu, u yənila Uning deginini ḫəḳiḳət dəp ḫesablaydu. Gideon əzini ajiz ḫəm kerəksiz dəp kərətti

(dərwəkə əzimu xundak idi); ḫalbuki, Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa səz kiloɣanda, U uni «**Əy jasarətlik palwan, Pərwərdigar sən bilən billidur!**» dəp qakirdi (6:12). Ibraḫim Hudaning: «Seni ata kildim» degən səzini qin kənglidin (allikaqan əməlgə axuruloɣandək) kobul kilixi bilən Hudaning bu səzi əməlgə axuruldi; ahirida Yəhudiy wə ərəbiy həlklər uningdin kikti. Ohxax yolda, Hudaning səzini kobul kiloɣaqka, Gideonmu korkunqak bir yigittin əzimət wə batur yetəkqigə aylanduruldi.

Gideonning tarihidin yənə kəp kimmətlik sawat-ibrətlərni əgəngili bolidu; muxu yərdə biz pəkət uning padixaḫlik ornini kobul kilixni rət kiloɣanliki üstidila tohtilimiz (8:23). Bu ixta u ḫəkikətən Hudaning «ḫakimlar» dəwrigə boloɣan iradisini bilip yətkənidi. Hudaning halioɣini xuki, həlkkə padixaḫ bekitilixtin ilgiri, ularning əzlirining ḫəkikiy ḫəküm sürgüqisining Uning Əzi ikənlikini obdan bilip yetixidin ibarət idi («1Sam.» 8:1-9, 11:16-25nimu kərüng). (Etikadqilar jamaətlirimu muxundak «Əzi üqün padixaḫ izdəx» degən azduruxlardin saklinixi kerək; demək, jamaətlər iqidə ḫəmmə adəmgə ḫəmmə ixta nemini kilix kerək, dəp əmr kilidioɣan məlum bir kixini tikliməsliki yaki yoloɣa koymasliki kerək; qünki Hudaning «yengi əḫdisi»də, Uning iradisi xuki, ḫərbir ailə ḫəm ayrim xəhs əz məs'uliyətqanliki bilən wijdanioɣa karap əzigə kerəklik kararlirini əzliri qikarsun, degənliktur).

Əmdi Gideon padixaḫlik ornini rət kiloɣandin keyin, əzini kaḫin kilip tikləp əzigə «bir əfod yasax»ka ezip kətkini nemidegən pajiəlik ix-ḫə! (bu «əfod»ning təpsilatliri tooɣruluk «Mis.» 25:14-26 wə izaḫatlarni kərüng). Keyin, xu «tor-tuzak»tin, yəni kaḫinlik ornini izdəxtin (8:27) əz ailisidə qikkan əz'ara ḫəsətorluklar pütkül əyidikilərni degüdək ḫalakətkə elip bardi («Ḫak.» 9-bab).

«Batur ḫakimlar»diki tarih tooɣruluk:

11:26 «**Yənə kelip, Israil Ḫəxbon wə uningoɣa karaxlik yeza-kixlaklarda, Aro'ər wə uningoɣa karaxlik yeza-kixlaklarda ḫəmdə Arnon dəryasining boyidiki barlik xəḫərlərdə üq yüz yil makan tutup olturoɣan wakitlarda, nemixka silər xu yərlərni kayturuwalmidinglar?**» (Yəftaḫning səzi).

Yəftaḫning Israil Kanaan zeminini ixoɣal kilip turoɣan wakitni «üq yüz yil» dəp eytixi (bəlkim təhminiy bir san boluxi mumkin) «batur ḫakimlar»ning ḫəküm sürgən dəwrining təhminən 350 yil ikənlikini ispatlaydu (Yəftaḫ ḫəküm sürgən waktidin Samuil pəyoɣəmbərning waktioɣiqə bəlkim təhminən 50 yil boluxi mumkin). Yəftaḫ ḫəküm sürüp, ikkinqi yilidin Sulayman səltənitining tətinqi yilioɣiqə boloɣan 144 yilni, wə «Misirdin qikix»tin Ḫəxbonni ixoɣal kiloɣuqə boloɣan 38 yilni bu 300 yiloɣa koxkanda, undakta omumiy wakit 482 (38+300+144) yil bolidu. «1Pad.» 6:1də Sulayman səltənitining tətinqi yili, yəni padixaḫ mukəddəs ibadəthanini Hudaoɣa atap beoɣixlioɣan yili dəl «**Israillar Misirdin qikkandin keyinki 480-yili idi**» deyilidu; bu ikki san bir-birigə bək yekin.

Israillar Kanaan zeminioɣa kirgəndin tartip «Ḫak.» 11:26diki wakitkiqə jəmiy 319 yil bolidu; birak Ammoniylar Israilning zeminini ixoɣal kilip ularoɣa zulum saloɣan 18 yilni xu sandin qikiriwətkəndə 301 yil bolidu. Xundak ḫesablanoɣanda, Yəftaḫ eytkan təhminiy san «300 yil» tooɣra qikidu; xuning bilən Ammoniy padixaḫning hataliki pax kilinidu.

Huda buyrusa biz kəlgüsidə Mukəddəs Kitabtiki yilnamilərni təpsiliy jədwəlləxtürüp qikarmakqimiz.

«Batur ḥakimlar»

Ḥazirqə «batur ḥakimlar» tarihining yilnamilirini təwəndiki jədwəldikidək dəp oylaymiz: —

Isra'il dəwri wə ḥəküm sürgüqi	Yil sani
«Misirdin qiḳix» wə qəl-bayawanda yürüxlər — Musa pəyoɣəmbərning yetəkqilikidə	40
Ḳanaan zeminini ixoɣal ḳilix jəryani — Yəxua pəyoɣəmbərning yetəkqilikidə	7
Zeminning təḳsim ḳilinixidin Kuxanning zulum selixioɣiqə (Yəxua pəyoɣəmbər)	10
Kuxanning zulum selixi (2-bab, 8-ayət)	8
Otniyəlning ḥəküm sürüxi; aman-tinqliḳ künlər	40
Moabning zulum selixi	18
Əḥudning ḥəküm sürüxi; aman-tinqliḳ künlər	80
Yabinning zulum selixi	20
Baraḳning ḥəküm sürüxi; aman-tinqliḳ künlər	40
Midiyanning zulum selixi	7
Gide'onning ḥəküm sürüxi; aman-tinqliḳ künlər	40
Abimələk «padixaḥ»ning ḥəküm sürüxi	3
Tolaning ḥəküm sürüxi	23
Ya'irning ḥəküm sürüxi	22
	jəmiy 358

I'ordan dəryasining ikki təripi		
Oɣərbiy — Filistiylər	**Xərḳiy**	
(1) Əḥdə sanduḳidin məḥrum boluxi	(1) Ammoniylarning zulum selixi	
(2) Ximxonning əməlliri, Samuil pəyoɣəmbərning qiḳixi	(2) Yəftaḥning ḥakim boluxi	
(3) Filistiylərning məoɣlup ḳilinixi; Samuilning ḥəküm sürüxi	(3) Ibzanning ḥakim boluxi	
(4) Əḥdə sanduḳidin ḳayturuluxi	(4) Elonning ḥakim boluxi	
	(5) Abdonning ḥakim boluxi	jəmiy 59

Saulning ḥəküm sürüxi (Samuil pəyoɣəmbərning ḥakim boloɣandin keyinki 20 yil)	20
Dawutning Ḥəbronda ḥəküm sürüxi	7
Dawutning Yerusalemda ḥəküm sürüxi	33
Sulaymanning muḳəddəs ibadəthanini beoɣixlixioɣiqə ḥəküm sürüxi	3
Yillarning omumiy sani («Padixaḥlar (1)» 6:1 bilən selixturung)	480

Oḳurmən kərələyduki, 10:4də puritiloɣandək, «batur ḥakimlar»din bəziliri zamandax bolup ohxax waḳitta Israilning baxḳa-baxḳa ḳismi üqün məs'ul boloɣan.

Yəftaḥning iqkən ḳəsimi — U ḥəḳiḳətən əz ḳizini ḳurban ḳildimu? (11:29-40)

(11:29-40) Yəftaḥ «**uning üstigə ḳiloɣan ḳəsimini bəja kəltürdi**». Yəftaḥ əz ḳizini ḳurbanliḳ ḳiloɣanmu-yoḳ? Yaki bu səzlərning baxḳa mənisi barmu?

Yəftaḥ ḥəḳiḳətən əz ḳizini Hudaoɣa kəydürmə ḳurbanliḳ süpitidə sunoɣan, dəp ḳaraydioɣan wə xundaḳ ḳarimaydioɣan alimlar bar. «Ḳurbanliḳ ḳilmioɣan» dəp ḳaraydioɣanlar Yəftaḥ əməliyəttə ḳizini muḳəddəs qediroɣa munasiwətlik Hudaning hizmitigə atap beoɣixlioɣan, dəp ḳaraydu. Ularning muxu kəzḳaraxta boluxi təwəndikidək munasiwətlik səwəbləri bar: —

(1) Muḳəddəs qedirda ixləydioɣan, əzlirini Hudaoɣa atap beoɣixlioɣan bir türküm ḳiz-ayallar boloɣan boluxi mumkin («Mis.» 38:8, «1Sam.» 2:22)

(2) «Insan ḳurbanliḳi» Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan ḳanun boyiqə oquḳ mən'i ḳilinoɣan, xundaḳla Hudaoɣa «yirginqlik ix» dəp ḳaraloɣan («Law.» 18:21, 20:2-5, «Ḳan.» 12:31, 18:10)

(3) Yəftaḥning bu ḳəsəmni ḳiloɣan waḳti dəl «**Pərwərdigarning Roḥi uning üstigə qüxkən**» waḳittin keyin idi (11:30-31). Ḳəsəm dərwəḳə Muḳəddəs Roḥning təsiri bilən ḳilinoɣan bolsa, undaḳta uning ḥeqḳandaḳ insan ḳurbanliḳini sunuxḳa ḳəsəm ḳilixi ḳət'iy mumkin əməs bolatti. Bu kəzḳaraxning əksiqə ḳaraxta boloɣanlar 30-ayət wə 31-ayətning arisida məlum bir waḳit bar, dəp ḳaraydu; lekin əyni tekisttə bundaḳ waḳitning ḥeqḳandaḳ sayisi kərünməydu.

(4) Bu tekistlərdə pəḳət Yəftaḥning ḳizining «ḳizliḳi üqün matəm tutuwelix»i təkitlinidu. Əgər muḳəddəs qediroɣa xu yol bilən beoɣixlanoɣan bolsa, undaḳta əy-oqaḳlik, balilik boluxḳa muyəssər bolalmaytti.

(5) Məzkur kitabning muəllipi Yəftaḥning əz ḳizini kəydürmə ḳurbanliḳ ḳiloɣanliḳi tooɣuluḳ biwasitə ḥeqyərdə hatiriligən əməs.
(6) Yəftaḥning Ammoniylarning padixaḥioɣa eytḳan məntiḳilik səzliri uning eoɣir-besiḳ, salmaḳ bir xəhs ikənlikini ispatlaydu. U ḳaram, təntək adəm əməs idi.

Ḥalbuki, baxḳa alimlar, tekist bizgə Yəftang tooɣruluḳ pəḳət: «**Uning** (demək, ḳizining) **üstigə ḳiloɣan ḳəsimini bəja kəltürdi**» degən intayin addiy, biwasitə həwər yətküzidu, dəp oylaydu. Xu ḳaraxiqə, gərqə Musaoɣa qüxürülgən muḳəddəs ḳanun boyiqə insan ḳurbanliḳi ḳət'iy bolmaydu (yuḳiriḳi (3)-səwəbini kərüng) degən bolsimu, «batur ḥakimlar»ning künliridə kaḥinlar wə Lawiylar həlḳḳə muḳəddəs ḳanunni əgitix wəzipisidə («Mal.» 2:7) heli məs'uliyətsizlik ḳilip həlḳni tolimy oɣəpləttə ḳaldurdi. Xunga «**Xu künlərdə Israilda ḥeq padixaḥ bolmidi; ḥərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni ḳilatti**» (17:5, 18:1, 19:1, 21:25). Injilda Yəftaḥ iman-etiḳadi tüpəylidin təriplinidu («Ibr.» 11:31). Xuning bilən bu alimlarning pikri mundaḳ: U ḥəḳiḳətən «**uning** (demək, ḳizining) **üstigə ḳiloɣan ḳəsimini bəja kəltürdi**», ḳizni ḳurbanliḳ ḳildi. Xundaḳ kilizi səmimiylik bilən qin kənglidin boloɣan bolsimu, uning undaḳ ḳiloɣini Huda aldida tooɣra bolmidi. Xunga (bu alimlarning pikriqə) «batur ḥakimlar»ni yazoɣan tarihqining bu ixlarni hatiriləxtiki məḳsiti: «**Xu künlərdə Israilda ḥeq padixaḥ bolmidi; ḥərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni ḳilatti**» degən pakitni təkitləx üqün idi.

«Batur ḥakimlar» degən kitabning «Rut» degən kitab bilən boloɣan munasiwiti

«Batur ḥakimlar»da hatiriləngən qüxkünlük ḥəm pajiələrdin Israil həlḳining ḥəmmisini ḳarangoɣuluḳ wə zulmət-oɣəplət iqidə yaxawatḳan, dəp hulasigə keliximiz mumkin. Xuning üqün biz «Batur ḥakimlar» degən tarih bilən zamandax boloɣan «Rut» degən hatiridiki güzəl tarihni oḳuoɣinimizda, kənglimiz kətürülidu. Qünki «Rut» degən tarihta bir ailə iqidə boloɣan əz'ara meḥir-muḥəbbət, sadaḳətlik wə ḥərmət-izzətni kərələymiz. Muxu tarih bizgə Hudaning kəlgüsidə Israiloɣa nisbətən nemə pilanliri barliḳini kərsitidu. «Rut»tiki «ḳoxumqə səz»imizdə məzkur ikki kitabning munasiwiti üstidə tohtilimiz.

Təwrat 8-ḳisim

«Rut»

Kirix səz

Arḳa kərünüxi

Təwratning «Rut» degən ḳismi «batur ḥakimlar» dəwridə ətkən Yəhudiy bolmiоɣan Rut wə uni ḳobul ḳiloɣan Yəhudiy ailisi tooɣrisidiki hatiridur. Biz «Batur ḥakimlar»ning «ḳoxumqə səz»idə deginimizdək: ««Batur ḥakimlar»da hatiriləngən qüxkünlük ḥəm pajiələrdin Israil həlḳining ḥəmmisini ḳarangoɣuluḳ wə zulmət-oɣəplət iqidə yaxawatḳan, dəp hulasigə keliximiz mumkin. Xuning üqün biz «batur ḥakimlar» degən tarih bilən zamandax boloɣan «Rut» degən hatiridiki güzəl tarihni oḳuoɣinimizda, kənglimiz kətürülidu. Qünki «Rut» degən tarihta bir ailə iqidə boloɣan əz'ara meḥir-muḥəbbət, sadaḳətlik wə ḥərmət-izzətni kərələymiz. Muxu tarih bizgə Hudaning kəlgüsidə Israiloɣa nisbətən nemə pilanliri barliḳini kərsitidu».

Məzkur tarih Huda pajiəni xad-huramliḳḳa aylanduroɣan bir tarihtur. Muxu dəwrdə Israil ḳəḥətqilik apitigə uqraydu. Hudaning Israil bilən boloɣan əḥdisigə ḳarioɣanda, bu ḥeqḳandaḳ «tasadipiy ix» əməs, bəlki Hudaning Өzigə wapasiz bir həlḳning üstigə yürgüzgən ḥəkümidin ibarət idi (ḳəḥətqilik bolsa «Hudaning jaza-tərbiyisining bəx basḳuqi»ning ikkinqi basḳuqining bir ḳismi idi. «Batur ḥakimlar»diki «ḳoxumqə səz»imizdə, «Hudaning jaza-tərbiyisining bəx basḳuqi» üstidə tohtaloɣiniduḳ). Israillik Əlimələk degən kixi ailisi bilən jan beḳixḳa əz yurtini tərk etip Moab zeminioɣa baridu wə Moabning xəḥərliridə turmay, bəlki səḥrasioɣa berip turidu.

Moabiylar Lutning əwladliri idi; ularning əjdadi Lut əslidə Israilning əjdadi Ibraḥimning dua-tilawətliri arḳilik Hudaning jazalixidin ḳutḳuzuloɣan boloɣaqḳa, Israil həlḳigə dost boluxi kerək bolatti («Yar.» 18-19-bab; Moabning kelip qiḳixi tooɣruluḳ 19:30-38ni kərüng). Ḥalbuki, əksiqə Moab Israiloɣa ḥəsəthorluḳ ḳilip («Qəl.» 22-25-bablar), Israil ajiz boloɣan waḳitlarda daim ularoɣa ḥujum ḳilip bulang-talang ḳilatti («Ḥak.» 3-bab, «1Sam.» 12:9). Uning üstigə, Moabiylar «Kemox» degən butḳa qoḳunoɣuqi butpərəslər idi; ularning bu «ilaḥ»i Moabtikilərdin «insan ḳurbanliḳi» wə kəp baxḳa yirginqlik ixlarni «tələp ḳilatti» (1:15, «1Pad.» 7:11, «2Pad.» 3:27).

Yuḳirida tiloɣa elinoɣan əqmənlik wə yirginqlik butpərəslik tüpəylidin Əlimələk wə ailisidikilərning Moabiylar arisida kün ətküzüxi intayin təskə tohtioɣan bolsa kerək. Buningdin ularning Moabning xəḥərlirining biridə turmay, bəlki səḥrada turuxining səwəbini qüxiniwelix təs əməs.

Əlimələk naməlum bir ix səwəbidin Moabta ölidu; uning ikki ooɣli Maḥlon wə Kiliyon Moablik ḳizlardin hotun alidu. Məlum bir waḳittin keyin wə yənə naməlum bir səwəbtin Maḥlon wə Kiliyonmu ḳaza ḳilidu. Lekin kütmigən yərdin, ular əmrigə aloɣan ikki ayal ḳeyn'anisi Naomioɣa wapadar wə meḥriban bolup qiḳidu. Naomi (bəlkim Israil zeminidin ayriloɣan waḳtidin on yil ətkəndin keyin) Israil zeminioɣa ḳaytixni ḳarar ḳilidu; Rut bolsa əz ailisi, wətini wə həlḳidin waz keqip Naomioɣa yar-yələktə boluxḳa uningoɣa ḥəmraḥ bolup birgə ḳaytixḳa niyət baoɣlaydu. Uning bu əḥmiyətlik ḳarari tolimu uluoɣ nətijilərni elip kelidu. Rut Dawut padixaḥning əjdadi, xuningdək Məsiḥning əjdadi bolup qiḳidu.

«Ḥəmjəmət ḳutḳuzoɳuqi» yaki «ḥəmjəmət nijatkar»

Bu tarihning bir nuḳtisini səl təpsiliyrək qüxəndürüx kerək. Musaoɳa tapxuruloɳan ḳanun boyiqə, birsi namratlixip ḳərzdar bolup ḳelip, ɵz yərlirini setixḳa, ḥətta ɵzi yaki ailisidikilərni ḳullukḳa setixḳa məjbur boloɳanda, bundaḳ soda-setiḳ mudditi «azadliḳ yili» (yəni «kanay-buroɳa qalidioɳan yili», «xadliḳ yili», ḥər 50-yili)oɳiqə bolatti («Lawiylar» 25:10-55ni kərüng). Xu yilda barliḳ təwəliklər əslidiki igisigə yaki (u aləmdin ɵtkən bolsa) əng yeḳin tuoɳḳinioɳa ḳayturuluxi kerək idi. Ḥalbuki, «azadliḳ yili»din ilgiri namrat kixining məlum bir tuoɳḳinining uni yaki ailisini namratliḳtin ḳutḳuzux niyiti bolsa, undaḳta ularning yerini ḳayturup setiwelix ḥoḳuḳi bar idi; ailisi ḳullukta bolsa ularni ḳulluḳtin ḥər ḳilip setiwelix ḥoḳuḳi bar idi. Ḳanun boyiqə baḥasi adil bolsa ḥeqkim ḥeliḳi tuoɳḳanning bu yolini tosiyalmaytti. Ibraniy tilida bundaḳ tuoɳḳinini süpətləydioɳan səz «goel» deyilətti; biz «goel»ni uyoɳurqioɳa tərjimə ḳiloɳanda «ḥəmjəmət ḳutḳuzoɳuqi» yaki «ḥəmjəmət nijatkar» degənni talliwalduḳ.

Ailining bir əzasi baxḳilar təripidin məlum zəhimgə uqrioɳan yaki əjəllik bir zərbə bilən əlgən bolup, pakiti toluḳ bolsa, xu ailining əzasioɳa «ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɳuqi»liḳ rolini ɵz üstigə elixḳa razi boloɳan bir tuoɳḳinining jawabkardin ziyanni təlitiwelix ḥoḳuḳi bar idi («Ḳan.» 19:1-13, «Yəxua» 20:1-9).

Naomi wə Rut Pələstin (Ḳanaan) zemininioɳa ḳaytḳanda bəlkim tolimu yoḳsul bolsa kerək. Ularning bəhtigə yarixa, ularoɳa tuoɳḳan boloɳan birsi, yəni Boaz isimlik bir kixi ularoɳa ḥər tərəptin «ḥəmjəmət nijatkar» boluxḳa razi bolidu.

Bu ixlar tooɳrisida «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Məzmunlar wə qong temilar: —

(1) Bir ḳeyn'ana uqrioɳan külpət; Əlimələk ailisining Moabḳa berixi (1:1-5)
(2) Bir kelinning wapadarliḳi; Naomi bilən Rutning birgə Bəyt-Ləḥəmgə ḳaytip kelixi (1:6-22)
(3) «Ḥəmjəmət nijatkar»ning meḥir-muḥəbbiti: —
(a) Rutning «tasadipiyliḳtin» Boazning etizida baxaḳ terixi (2-bab)
(ə) Rutning hamanoɳa berip, Boaz bilən kərüxüxi (3-bab)
(b) Boazning Rutni nikaḥioɳa elixi (4:1-12)
(4) Padixaḥ Dawutning nəsəbnamisi: Dawut padixaḥ Boaz bilən Rutning əwladidur (4:13-22)

••••••••

Rut

limələk ailisining Moabķa berixi

1 [1] Batur Ḥakimlar ḥəküm sürgən məzgildə xundaķ boldiki, zeminda aqarqilik yüz bərdi. Xu waķitta bir adəm ayali wə ikki ooŋlini elip Yəhuda zeminidiki Bəyt-Ləḥəmdin qikip, Moabning səḥralirida bir məzgil turup kelixkə bardi. [2] U kixining ismi Əlimələk , ayalining ismi Naomi, ikki ooŋlining ismi Maḥlon bilən Kilyon idi. Ular Bəyt-Ləḥəmdə olturuķluķ, Əfrat jəmətidin idi. Ular Moabning səḥrasioŋa kelip xu yərdə olturaķlaxti. [3] Keyin Naomining eri əlimələk əldi; ayali ikki ooŋli bilən ķaldi. [4] Ular Moab ķizliridin əzlirigə hotun aldi. Birining eti Orpaḥ, yənə birining eti Rut idi. Ular xu yərdə on yildək turdi.
[5] Maḥlon bilən Kilyon ḥər ikkisi əldi; xuning bilən apisi eri ḥəm ooŋulliridin ayrilip yaloŋuz ķaldi.

Naomi bilən Rutning Bəyt-Ləḥəmgə ķaytip kelixi

[6] Xuning bilən ayal ikki kelini bilən ķopup Moabning səḥrasidin ķaytip kətməkqi boldi; qünki u Pərwərdigarning Өz həlķini yoķlap, axlik bərgənliki tooŋrisidiki həwərni Moabning səḥrasida turup anglioŋanidi. [7] Xuning bilən u ikki kelini bilən billə turoŋan yeridin qikip, Yəhuda zeminioŋa ķaytixķa yoloŋa qikti. [8] Naomi ikki kelinigə: — ḥər ikkinglar ķaytip өz ananglarning өyigə beringlar. Silərning mərḥumlaroŋa wə manga meḥribanlik kərsətkininglardək Pərwərdigarmu silərgə meḥribanlik kərsətkəy! [9] Pərwərdigar silər ikkinglarni өz eringlarning өyidə aram tapķuzoŋay! — dəp, ularni səyüp ķoydi. Ular ḥərkirəp yioŋlixip [10] uningoŋa: — Yaķ, biz qokum sening bilən təng өz həlķingning yenioŋa ķaytimiz, — deyixti.
[11] Lekin Naomi: — Yenip ketinglar, əy ķizlirim! Nemixķa mening bilən barmakqisilər? Ķorsikimda silərgə ər boloŋudək ooŋullar barmu? [12] Yenip ketinglar, əy ķizlirim! Qünki mən ķerip kətkəqkə, ərgə tegixkə yarimaymən. Dərḥəkikətən bügün keqə bir ərlik boluxķa, xundaķla ooŋulluk boluxķa ümid bar degəndimu, [13] ular yigit boloŋuqə səwr ķilip turattinglarmu? Ularni dəp baxķa ərgə təgməy saķlap turattinglarmu? Yaķ, bolmaydu, ķizlirim! Qünki Pərwərdigarning ķoli manga ķarxi bolup meni azablaydioŋini üqün, mən tartidioŋan dərd-ələm silərningkidin tehimu eoŋir bolidu, — dedi.
[14] Ular yənə ḥərkirəp yioŋlaxti. Orpaḥ ķeynanisini səyüp ḥoxlaxti, lekin Rut uni qing ķuqaķlap turuwaldi. [15] Naomi uningoŋa: — Mana, kelin singling өz həlķi bilən ilaḥlirining yenioŋa yenip kətti! Sənmu kelin singlingning kəynidin yenip kətkin! — dedi.
[16] Lekin Rut jawabən: — Mening sening yeningdin ketiximni wə sanga əgixix niyitimdin yenixni ətünmə; qünki sən nəgə barsang mənmu xu yərgə barimən; sən nədə ķonsang mənmu xu yərdə ķonimən; sening həlķing meningmu həlķimdur wə sening Hudaying meningmu Hudayimdur. [17] Sən nədə əlsəng mənmu xu yərdə əlimən wə xu yərdə yatimən; əlümdin baxķisi meni səndin ayriwətsə Pərwərdigar meni ursun ḥəm uningdin axurup jazalisun! — dedi.
[18] Naomi uning өzigə əgixip berixķa ķət'iy niyət ķiloŋinini kərüp, uningoŋa yənə eoŋiz aqmidi.

1:1 «məzgildə» — ibraniy tilida «künlərdə». **«səḥralirida»** — ibraniy tilida «etizliklirida». Moabtikilər Yəhudiylaroŋa өq idi. Bu əlimələk wə ailisidikilərning Moabning xəḥərlirigə əməs, bəlki səḥrasioŋa berixining bir səwəbi bolsa kerək.
1:13 «Mən tartidioŋan dərd-ələm silərningkidin tehimu eoŋir bolidu» — gərqə Rut bilən Orpaḥ ḥər ikkisi eridin ayrilix azabini tartķan tul hotunlar bolsimu, Naomining azabi tehimu eoŋir idi; uning eridin ḥəm ikki ooŋlidin ayrilip ķelix azabi bar idi. Uning üstigə, u ikki kelinining өzidək yaķa yurtta tul bolup turux dərdini taritixini halimaytti.
–Bu səzning yənə ikki tərjimisi bar: «Mən silər üqün *(tul ķaloŋanlikinglardin)* intayin azablinimən» yaki «Mening dərd-ələmim silərgə bək eoŋir yük bolup ķalidu, silər kətürəlməysilər»
1:17 «Pərwərdigar meni ursun ḥəm uningdin axurup jazalisun!» - ibraniy tilida: «... Pərwərdigar mangimu xundaķ ķilsun wə uningdin axurup ķilsun!»

19 Ikkisi mengip Bəyt-Ləḥəmgə yetip kəldi. Xundaḳ boldiki, ular Bəyt-Ləḥəmgə yetip kəlginidə pütkül xəḥərdikilər ularni kərüp zilziligə kəldi. Ayallar bolsa: — Bu rasttinla Naomimidu? — deyixti.
20 U ularoŋa jawabən: — Meni Naomi deməy, bəlki «Mara» dənglar; qünki Ḥəmmigə Ḳadir manga zərdab yutḳuzdi. 21 Toḳḳuzum təl ḫalәttə bu yərdin qiḳtim; lekin Pərwərdigar meni ḳuruḳ ḳaytḳuzdi. Pərwərdigar meni əyibləp guwaḥlik bərdi, Ḥəmmigə Ḳadir meni harlioŋanikən, nemixḳa meni Naomi dəysilər? — dedi.
22 Xundaḳ ḳilip Naomi bilən kelini Moab ḳizi Rut Moabning səḥrasidin ḳaytip kəldi; ular ikkisi Bəyt-Ləḥəmgə yetip kelixi bilən təng arpa ormisi baxlanoŋanidi.

Rutning Boazning etizida baxaḳ terixi

2 1 Naomining erigə tuoŋḳan kelidioŋan Boaz isimlik bir adəm bar idi. U əlimələkning jəmətidin bolup, intayin bay adəm idi. 2 Moab ḳizi Rut Naomioŋa: — Mən etizliḳḳa baray, birərkimning nəzиridə iltipat tepip, uning kəynidin mengip arpa baxaḳlirini tərsəm? — dedi.
U uningoŋa: — Baroŋin, əy ḳizim, dedi.
3 Xuning bilən u qiḳip etizliḳlaroŋa kelip, u yərdə ormiqilarning kəynidin baxaḳ tərdi. Bəhtigə yarixa, dəl u kəlgən etizlik əlimələkning jəməti boloŋan Boazning etizliḳliri idi.

4 Mana, u waḳitta Boaz Bəyt-Ləḥəmdin qiḳip kelip, ormiqilar bilən salamlixip: — Pərwərdigar silər bilən billə boloŋay! — dedi.
Ular uningoŋa jawabən: — Pərwərdigar sanga bəht-bərikət ata ḳiloŋay! — dedi.
5 Boaz ormiqilarning üstigə nazarətkə ḳoyuloŋan hizmətkaridin: — Bu yax qokan kimning ḳizi bolidu? — dəp soridi.
6 Ormiqilarning üstigə ḳoyuloŋan hizmətkar jawab berip: — Bu Naomi bilən billə Moabning səḥrasidin ḳaytip kəlgən Moabiy qokan bolidu. 7 U: «Ormiqilarning kəynidin ənqilərning arisidiki qeqilip kətkən baxaḳlarni teriwalaymu?» dəp tələp ḳildi. Andin u kelip ətigəndin ḫaziroŋiqə ixləwatidu; u pəḳət kəpidə bir'az dəm aldi, — dedi.
8 Boaz Rutḳa: — Əy ḳizim, anglawatamsən?! Sən baxaḳ tərgili baxḳa bir kimning etizliḳioŋa barmioŋin, bu yərdinmu kətmə, mening dedəklirim bilən birgə muxu yərdə turoŋin. 9 Dikḳət ḳiloŋin, ḳaysi etizda orma oroŋan bolsa, dedəklərgə əgixip baroŋin. Mən yigitlərgə: Uningoŋa qeḳilmanglar, dəp tapilap ḳoydum! Əgər ussap ḳalsang berip, idixlardin yigitlirim ḳuduḳtin tartḳan sudin iqkin, — dedi.

1:20 «Meni Naomi deməy...» -- «Naomi» degənning mənisi: «yeḳimlik», «kəngüllük», «ḫuruzluḳ»; «Mara» bolsa «aqqiḳ», «ələmlik», «zərdablik» degən mənidə.
1:21 «Pərwərdigar meni əyibləp guwaḥlik bərdi» — baxḳa birhil tərjimiliri: — «Pərwərdigar manga ḳarxi qiḳti» yaki «meni azablidi». Bu sözlər tooŋruluḳ «ḳoxumqə söz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
2:1 Mat. 1:5
2:2 «Baxaḳ terix» - Təwrat ḳanuni boyiqə namrat kixilər wə yaḳa yurtluḳlarning ormiqilarning arḳisidin qeqilip kətkən baxaḳlarni terixigə ruhsət berilixi kerək *(«Law.» 19:9-10ni kərüng)*.
–Gərqə Naomining əzining bir parqə etizi bar bolsimu *(4:3)*, uningoŋa xu pəsildə birnərsə terilmioŋanidi. Rut muxu iltimasi bilən Naomini «baxaḳ terix» hijalətqilikidin ḳutḳuzidu, əlwəttə.
2:5 «Hizmətkaridin» - ibraniy tilida «yigitidin». **«Bu yax qokan kimning ḳizi bolidu? »** - Xu qaoŋda Rut tehi tul boloŋaqḳa, xuningoŋa yarixa alaḥidə kiyimlirini kiywatḳan idi. 3:3ni wə izaḥatini kərüng.
2:7 «Kəpidə» - ibraniy tilida «eydə». Orma məzgildə ormiqilar bəlkim etizliḳta dəm elixḳa waḳitlik kəpə saloŋan bolsa kerək.
2:8 «Dedəklirim bilən birgə muxu yərdə turoŋin» - dedəklərning ixi bəlkim arpa paylirini yioŋip ənqə ḳilix idi. Rut «ularning ḳexida» ixlisə kəprək baxaḳlarni terələytti, əlwəttə.

10 Rut өzini yərgə etip tizlinip, bexini yərgə təgküzüp təzim ḳilip, uningoƣa: — Mən bir biganə tursam, nemixḳa manga xunqə oƣəmhorluḳ ḳiloƣudək nəziringdə xunqilik iltipat tapḳanmən? — dedi.
11 Boaz uningoƣa jawabən: — Ering əlüp kətkəndin keyin ḳeynanangoƣa ḳiloƣanliringning ḥəmmisi, xundaḳla sening ata-anangni wə өz wətiningdin ḳandaḳ ayrilip, sən burun tonumaydioƣan bir həlḳning arisioƣa kəlgining manga pütünləy ayan boldi; 12 Pərwərdigar ḳiloƣiningoƣa muwapiḳ sanga yanduroƣay, sən ḳanatlirining tegidə panaḥ izdigən Israilning Hudasi Pərwərdigar təripidin sanga Uning toluḳ in'ami berilgəy, dedi. 13 Rut jawabən: — Əy hojam, nəziringdə iltipat tapḳaymən; mən sening dediking boluxḳimu yarimisammu, sən manga təsəlli berip, dedikinggə meḥribanə sөzlərni ḳilding, — dedi.
14 Tamaḳ waḳtida Boaz uningoƣa: — Ḳeni, buyaḳḳa kəlgin, nandin yə, nanni sirkigə təgürgin! — dedi. Rut ormiqilarning yenioƣa kelip olturdi; Boaz ḳomaqtin elip uningoƣa tutti. U uningdin toyoƣuqə yedi wə yənə azraḳ axurup ḳoydi.
15 U baxaḳ tərgili ḳopḳanda, Boaz yigitlirigə buyrup: — Uni ḥətta өnqilərning arisida baxaḳ tərgili ḳoyunglar, uni ḥeq hijalәttə ḳaldurmanglar. 16 Ḥətta ḥəm uning üqün azraḳ baxaḳlarni өnqilərdin ətəy ayrip, uningoƣa tərgili qüxürüp ḳoyunglar, uni ḥeq əyiblimənglar, dedi.
17 Xundaḳ ḳilip u kəqkiqə etizlikta baxaḳ tərdi, teriwaloƣanlirini soḳḳanda, təhminən bir əfaḥ arpa qikti. 18 Andin u arpisini elip, xəḥərgə kirdi, ḳeynanisi uning tərgən arpisini kərdi; u yənə u yəp toyunoƣandin keyin saḳlap ḳoyoƣinini qikirip uningoƣa bərdi.
19 Ḳeynanisi uningoƣa: — Sən bügün nədə baxaḳ tərding, nədə ixliding? Sanga oƣəmhorluḳ ḳiloƣan xu kixigə bəht-bərikət ata ḳilinoƣay! — dedi.
U ḳeynanisioƣa kimningkidə ix ḳiloƣinini eytip: — Mən bügün ixligən etizning igisining ismi Boaz ikən, dedi.
20 Naomi kelinigə: — Tiriklərgimu, өlgənlərgimu meḥribanliḳ ḳilixtin bax tartmioƣan kixi Pərwərdigardin bəht-bərikət kərgəy! — dedi. Andin Naomi uningoƣa yənə: — U adəm bizning yeḳin tuoƣḳinimizdur, u bizni ḳutḳuzalaydioƣan ḥəmjəmətlərdin biridur, — dedi.
21 Moab ḳizi Rut yənə: — U manga yənə: «Mening yigitlirim pütün ḥosulumni yioƣip boloƣuqə ular bilən birgə boloƣin» dedi, — dedi.
22 Naomi kelini Rutḳa: — Əy ḳizim, birsining sanga yamanliḳ ḳilmasliḳi üqün baxḳisining etizliḳioƣa barmay, uning dedəkliri bilən billə qiḳip ixlisəng yaḥxidur, dedi.
23 Xuning bilən arpa wə buoƣday ḥosuli yioƣilip boloƣuqə, Rut Boazning dedəkliri bilən yürüp baxaḳ tərdi. U ḳeynanisi bilən billə turiwərdi.

Rutning hamanoƣa berip, Boaz bilən kөrüxüx

3 1 Xu künlərdə, ḳeynanisi Naomi uningoƣa: — Əy ḳizim, ḥal-əḥwalingning yaḥxi boluxi üqün, sening aram-bəhtingni izdiməymənmu? 2 Sən dedəkliri bilən ixligən Boaz bizgə tuoƣḳan

---

2:13 «dediking» - ibraniy tilida «dedək»ni təswirləydioƣan ikki səz bar. Rut bu ayəttə bulardin əng təwən orunni kərsitidioƣan səzni ixlitip өzini təswirləydu.
2:17 «Bir əfaḥ arpa» - təhminən 15 kilogramqə idi.
2:20 «Bizni ḳutḳuzalaydioƣan ḥəmjəmətlərdin biri» - *(««ḥəmjəmət-nijatkar»imizdin biri» yaki ««ḥəmjəmət-ḳutḳuzoƣuqi»imizdin biri»)* — bu ibraniy tilida «goel» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səzining alaḥidə mənisi bar. Birsi namratliḳtin өzini ḳullukḳa setiwətkən bolsa yaki baxḳa ḳiyin əḥwaloƣa uqrap mal-mülükini satḳan bolsa, Musa pəyoƣəmbər tapxuruwaloƣan ḳanunoƣa asasən, xu kixining yeḳin uruḳ-tuoƣḳanliri, ḥəmjəmətlirining uni ḥərlükkə qikirip ḳutḳuzux ḥoḳuḳi bar idi. Demək, u setiwaloƣuqioƣa adil bir baḥada pul bərsila, u uning өz ḳerindixini ḥər ḳilip ḳutḳuzux ḥoḳuḳi bar idi. Ḥoḳuḳni ixlitix ḥəmjəmətining өz ihtiyarliḳi bilən bolatti, əlwəttə. U ḥoḳuḳini ixlətməḳqi bolsa, ḥeḳkim uni tosalmaytti. Naomi muxu yərdə: «Bizdin həwər elix məs'uliyiti boloƣan yeḳin tuoƣḳanlirimizdin biri bar» deməḳqi bolidu.
2:22 «Birsining sanga yamanliḳ ḳilmasliḳi üqün» - Naomining bu agaḥ səzliri bizgə «Batur Ḥakimlar» dəwridiki omumiy əḥwalni ayan ḳilsa kerək.
3:1 «Sening aram-bəhtingni izdiməymənmu?» - Naomining muxu «aram-bəht» degini Rutni ḳaytidin өy-oqaqliḳ ḳilixni kərsitidu.

Boaz Rutni əz əmrigə ilixi arḳilik
yərni ḳayturup setiwalidu «Rut» 4:9

kelidu əməsmu? Mana, bügün ahxam u hamanda arpa soruydu. [3] Əmdi sən yuyunup-tarinip, əzünggə ətirlik may sürüp, esil kiyimliringni kiyip, hamanoɣa qüxkin; lekin u ər kixi yəp-iqip bolmioɣuqə, əzüngni uningoɣa kərsətmigin. [4] U yatḳanda uning uhlaydioɣan yerini kərüwal. Andin sən kirip, ayaoɣ təripini eqip, xu yərdə yetiwaloɣin. Andin u sanga nemə ḳilix kerəklikini eytidu, — dedi.
[5] Rut uningoɣa: — Sən nemə desəng mən xuni ḳilimən, — dedi. [6] U hamanoɣa qüxüp, ḳeynanisi uningoɣa tapilioɣandək ḳildi. [7] Boaz yəp-iqip, kənglini hux ḳilip qəxning ayioɣioɣa berip yatti. Andin Rut xəpə qiḳarmay kelip, ayaoɣ təripini eqip, xu yərdə yatti. [8] Yerim keqidə Boaz qəqüp, aldioɣa engixkəndə, mana bir ayal ayioɣida yatatti!
[9] Kim sən?! — dəp soridi u.
Rut jawabən: — Mən hizmətkaring Rut bolimən. Sən mening ḥəmjəmət-nijatkarim boloɣining üqün hizmətkaringning üstigə tonungning etikini yeyip ḳoyoɣaysən, — dedi.
[10] U jawabən: — Əy ḳizim, Pərwərdigardin bəht-bərikət tapḳaysən! Sening keyin kərsətkən sadaḳət-meḥribanliḳing ilgiri kərsətkiningdinmu artuḳtur; qünki seni izdigən yigitlər, məyli kəmbəoɣəl bolsun, bay bolsun, ularning kəynidin kətmiding. [11] I ḳizim, əmdi ḳorḳmioɣin! Degininggning ḥəmmisini orundap berimən; qünki pütkül xəḥirimizdiki mətiwərlər seni pəzilətlik ayal dəp bilidu.

3:3 «Əzünggə ətirlik may sürüp» - ibraniy tilida «əzüngni məsiḥ ḳilip» yaki «əzüngni məsiḥləp».
3:8 «Qəqüp, ...» - baxḳa birhil tərjimisi «titrəp ketip, ...». Ḥeqbolmioɣanda, Boaz putlirioɣa sooɣuḳ uruloɣanda oyoɣinip kətkən bolsa kerək. **«Engixkəndə»** - baxḳa birhil tərjimisi «erülgəndə»
3:9 «Hizmətkaring» — oḳurmənlərning esidə barki, ibraniy tilida «dedək»ni təswirləydioɣan ikki səz bar. Bu ayəttə Rut ornini yuḳirirak kərsitidioɣan səzni əzigə ixlətti *(2:13ni wə izaḥatni kərüng)* **«Ḥəmjəmət-nijatkar»** degən uḳum tooɣuruluḳ 2:20ni wə izaḥatni kərüng. **«Toningning etikini hizmətkaringning üstigə yepip ḳoyoɣaysən»** - Rut eytḳan «Toningning etikini hizmətkaringning üstigə yepip ḳoyoɣaysən» degən ibarə: — «Meni sayəngning astioɣa aloɣin, meni əmringgə aloɣin» degənni wə əzining Boazning ayali boluxḳa razi ikənlikini bildüridu. Hudamu Israilni əz ḳaniti astioɣa aloɣanliḳi tooɣuruluḳ xu səzni ḳiloɣan — «Əz.» 16:8ni kərüng.
3:10 «Seni izdigən yigitlər» - Boazning səzigə ḳarioɣanda *(xübḥisizki, u ḥəm tirixqan ḥəm qiraylik̡ boloɣaqḳa)* Rutni birḳanqə yigit izdəp kəlgən. Lekin Rut əz məyligə əgixip ularni tallimay, bəlki ornioɣa ḳeynanisi Naomioɣa yahxi bolsun dəp rəḥmətlik erigə «ḥəmjəmət-nijatkar» boloɣan Boazning panaḥlikini izdigən. Xuning bilən Boaz Rutning ḳiloɣini tooɣuruluḳ: «Sening keyin kərsətkən sadaḳət-meḥribanliḳing ilgiri kərsətkiningdinmu artuḳtur» dəydu. Rutning «ilgiri kərsətkən *(sadaḳət-meḥribanliḳi)*» bolsa ḳeynanisioɣa boloɣan sadaḳətlikini, uningoɣa ḥəmrah bolup əz yurtini taxlap Israillarning arisioɣa kəlgənlikini kərsitidu. Boazning «Sən keyin kərsətkən sadaḳət-meḥribanliḳ» degini bolsa əzini izdigənlikini kərsitidu.
3:11 «Pütkül xəḥirimizdiki mətiwərlər» - ibraniy tilida «həlḳimning xəḥirining dərwazisidiki kixilər» — ḳədimki zamanda

12 Durus, sanga ḫəmjəmət-nijatkar boloɣinim rast; lekin sening məndin yeḳinraḳ yənə bir
ḫəmjəməting bar. 13 Əmdi keqiqə bu yərdə ḳaloɣin; ətə səḥərdə əgər u ḫəmjəmətlik ḫoḳuḳini ix-
litip seni elixni halisa, u alsun; lekin ḫəmjəmətlik ḫoḳuḳi boyiqə seni almisa, Pərwərdigarning
ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, mən sanga ḫəmjəmətlik ḳilip seni alay. Tang atḳuqə bu yərdə
yetip turoɣin! — dedi.
14 U uning ayioɣida tang atḳuqə yetip, kixilər bir-birini tonuoɣudək boluxtin burun ḳopti. Qünki
Boaz: — bir ayalning hamanoɣa kəlginini ḫeqkim bilmisun, dəp eytḳanidi.
15 U yənə Rutḳa: — Sən kiygən yepinqini eqip turoɣin, dedi. U uni eqip turuwidi, Boaz arpidin altə
kəmqən kəmləp berip, uning əxnisigə artip ḳoydi. Andin u xəḥərgə kirdi. 16 Rut ḳeynanisining
yenioɣa kəldi. U: — Əy ḳizim, sən ḫazir kim?! — dəp soridi. Xuning bilən u ḳeynanisioɣa u
kixining ḳiloɣanlirining ḫəmmisini dəp bərdi. 17 U: — U bu altə kəmqən arpini manga bərdi,
qünki u: «ḳeynanangning yenioɣa ḳuruḳ ḳol ḳaytip barmioɣin» dedi, — dedi.
18 Naomi: — Əy ḳizim, bu ixning ahirining ḳandaḳ bolidioɣinini bilgüqə muxu yərdə təhir ḳiloɣin;
qünki u adəm bügün muxu ixni pütküzməy aram almaydu, dedi.

Boazning Rutni nikaḫioɣa elixi, ḫəmjəmət-nijatkarlik burqini ada ḳilixi

4 1 Boaz xəḥər dərwazisioɣa qikip, xu yərdə olturdi. Mana, u waḳitta Boaz eytḳan ḫeliḳi
ḫəmjəmətlik ḫoḳuḳioɣa igə kixi keliwatatti. Boaz uningoɣa: — Əy buradər, kelip bu yərdə
olturoɣin, dewidi, u kelip olturdi.
2 Andin Boaz xəḥərning aḳsaḳalliridin on adəmni qakirip, ularoɣimu: — Bu yərdə olturunglar,
dedi. Ular olturoɣanda 3 u ḫəmjəmətlik ḫoḳuḳioɣa igə kixigə: — Moabning səḥrasidin yenip
kəlgən Naomi ḳerindiximiz əlimələkkə təwə xu zeminni satmaḳqi boluwatidu. 4 Xunga mən
muxu ixni sanga həwərləndürməkqi idim, xundaḳla muxu yərdə olturoɣanlarning aldida wə
həlḳimning aḳsaḳallirining aldida «Buni setiwaloɣin» deməkqimən. Sən əgər ḫəmjəmətlik
ḫoḳuḳioɣa asasən alay desəng, aloɣin; ḫəmjəmətlik ḳilmay, almaymən desəng, manga eytḳin,
mən buni biləy; qünki səndin awwal baxḳisining ḫəmjəmətlik ḫoḳuḳi bolmaydu; andin səndin
keyin mening ḫoḳuḳum bar, dedi.
U kixi: — Ḫəmjəmətlik ḳilip uni alimən, dedi.

5 Boaz uningoɣa: — Undaḳta yərni Naomining ḳolidin aloɣan künidə mərḫumning mirasioɣa
uning nami bilən ataloɣan birər əwladi ḳalduruluxi üqün mərḫumning ayali, Moab ḳizi Rut-
nimu elixing kerək, — dedi.
6 Ḫəmjəmət kixi: — Undaḳ bolsa ḫəmjəmətlik ḫoḳuḳumni ixlitip etizni alsam bolmioɣudək;
alsam əz mirasimoɣa ziyan yətküzgüdəkmən. Ḫəmjəmətlik ḫoḳuḳini sən əzüng ixlitip, yərni

---

«xəḥərning dərwazisi» aḳsaḳallar wə mətiwərlər olturidioɣan jay idi; xu yərdə sot eqilatti. Xunga Boazning səzining toluḳ mənisi «Mening xəḥirimdiki barlik mətiwərlər seni pəzilətlik ayal dəp ḳaraydu».

3:14 «Eytḳanidi» - ibraniy tilida «eytḳanidi» yaki «oylioɣanidi» degən mənə birla səz bilən ipadilinidu. Biz bu yərdə «eytḳanidi» dəp tərjimə ḳilduḳ.

3:15 «Altə kəmqən» - bəlkim «altə əfaḥ», yəni 27-45 kilogramni kərsitixi mumkin.

3:16 «Sən ḫazir kim?» - Naomining bu soali bilən Rutning ḫazirḳi salaḥiyitini soraydu: u: «Ḫazir sən Boazning ayali boldungmu-yoḳ?» degən mənini bildüridu.

4:1 «Əy buradər!» - ibraniy tilida «Əy, palanqi-pokunqi!» deyilidu. Bu adəm bəlkim Rut wə Naomioɣa ḳarita ḫəmjəmətlik burqini əz üstigə elixni rət ḳiloɣaqḳa, u bu bayanda namsiz ḳaloɣan bolsa kerək.

4:5 «Moab ḳizi Rutnimu elixing kerək» — «Law.» 25:25-34 wə 47-55gə, wə «Ḳan.» 25:5-10oɣa ḳarang. «Rut» 4:6-12-ayəttiki ixlaroɣa ḳarioɣanda, Bəyt-Ləḥəmdə «pərzəntsiz ḳaloɣan ḳerindixining tul hotunini elix» tooɣrisidiki bəlgilimə bəja kəltürülüwatḳanda, ḳoxumqə maddilar ḳoxuloɣan bolsa kerək *(əslidiki ḳanun bəlgilimisi boyiqə, birsi pərzəntsiz əlgən bolsa, uning akisi yaki ukisi uning mirasioɣa mirashor ḳaldurux üqün tul hotunini elix kerək idi; Bəyt-Ləḥəmdikilər muxu bəlgilimigə aka-ukisidin baxḳa barlik uruḳ-tuoɣḳanlirinimu əz iqigə alidu, dəp ḳoxḳan ohxaydu).* «Yar.» 38:8-10nimu kərüng.

setiwaloɣin; mən ixlitəlməymən, dedi.
7 Kədimki wakitlarda Israilda ḥəmjəmətlik ḥoḳuḳioɣa yaki almaxturux-tegixix ixioɣa munasiwətlik mundak bir rəsim-ḳaidə bar idi: — ixni kəsmək üqün bir tərəp əz kəxini selip, ikkinqi tərəpkə berətti. Israilda soda-setiḳni bekitixtə mana muxundak bir usul bar idi.
8 Xunga ḥəmjəmət ḥoḳuḳioɣa igə kixi Boazoɣa: — Sən uni aloɣin, dəp, əz kəxini seliwətti.
9 Boaz aḳsaḳallaroɣa wə kəpqilikkə: — Silər bügün mening Əlimələk kə təwə boloɣan ḥəmmini, xundakla Kilyon bilən Maḥloɣa təwə boloɣan ḥəmmini Naomining ḳolidin aloɣinimoɣa guwaḥtursilər. 10 Uning üstigə mərḥumning nami ḳerindaxliri arisidin wə xəḥirining dərwazisidin əqürülməsliki üqün mərḥumning mirasioɣa uning nami boloɣan birər əwladi ḳaldurulsun üqün Maḥlonning ayali, Moab ḳizi Rutni hotunlukḳa aldim. Silər bügün buningoɣa guwaḥtursilər, dedi.
11 Dərwazida turoɣan ḥəmmə həlḳ bilən aḳsaḳallar: — Biz guwaḥturmiz. Pərwərdigar sening əyünggə kirgən ayalni Israilning jəmətini bərpa ḳiloɣan Raḥilə bilən Leyaḥ ikkisidək ḳiloɣay; sən əzüng Əfrataḥ jəməti iqidə bayaxat bolup, Bəyt-Ləḥəmdə nam-izziting ziyadə boloɣay;
12 Pərwərdigar sanga bu yax qokandin tapḳuzidioɣan nəsling tüpəylidin sening jəməting Tamar Yəḥudaoɣa tuoɣup bərgən Pərəzning jəmətidək boloɣay! — dedi.

Padixaḥ Dawut Boaz bilən Rutning əwladidur

13 Andin Boaz Rutni əmrigə elip, uningoɣa yeḳinlik ḳildi. Pərwərdigar uningoɣa xapaət ḳilip, u ḥamilidar bolup bir ooɣul tuoɣdi. 14 Ḳiz-ayallar Naomioɣa: — Israilning arisida sanga ḥəmjəmət-nijatkar nəslini üzüp ḳoymioɣan Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturulsun! Xu nəslingning nami Israilda izzət-abruyluk boloɣay! 15 U sanga jeningni yengilioɣuqi ḥəm ḳerioɣiningda seni əzizlioɣuqi bolidu; qünki seni səyidioɣan, sanga yəttə ooɣuldin əwzəl boloɣan kelining uni tuoɣdi, — dedi. 16 Naomi balini elip, baoɣrioɣa basti wə uningoɣa baḳḳuqi ana boldi. 17 Uningoɣa ḳoxna boloɣan ayallar «Naomioɣa bir bala tuoɣuldi» dəp, uningoɣa isim ḳoydi. Ular uningoɣa «Obəd» dəp at ḳoydi. U Yəssəning atisi boldi, Yəssə Dawutning atisi boldi.

Dawut padixaḥ, yəni Dawut pəyoɣəmbərning nəsəbnamisi

18 Pərəzning nəsəbnamisi təwəndikidəktur: — Pərəzdin Ḥəzron tərəldi, 19 Ḥəzrondin Ram tərəldi, Ramdin Amminadab tərəldi, 20 Amminadabtin Naḥxon tərəldi, Naḥxondin Salmon tərəldi, 21 Salmondin Boaz tərəldi, Boazdin Obəd tərəldi, 22 Obədtin Yəssə tərəldi wə Yəssədin Dawut tərəldi.

4:6 «mən *xu ḥoḳuḳni* ixlitəlməymən» - bu kixi bəlkim: «əgər Ruttin pərzənt kərsəm, ular mening balilirim ḥesablanmaydu; ḥalbuki, ular baxḳa ayalimdin boloɣan pərzəntlirim bilən təng mening mirasimoɣa waris boluxi mumkin, xuning bilən əz pərzəntlirim erixidioɣan mirasining ülüxi əslidikidin azlap ketidu» dəp oylisa kerək; xunga u «almaymən» degən ḳararoɣa kəlgən.
4:7 Ḳan. 25:7
4:8 «Əz kexini seliwətti» - bu kəxni Boaz elip ketidu. U məzkur soda-setiḳḳa ispat bolidu. Kəx bəlkim bir parqə yərning təwəlikigə simwol boluxi mumkin idi *(«Ḳan.» 11:24 wə 25:7-10ni kərüng)*.
4:10 «Xəḥərning dərwazisi» - oḳurmənlərning esidə barki, «xəḥərning dərwazisi» ḳədimki zamanlarda aḳsaḳallar wə mətiwərlər olturidioɣan jay idi.
4:11 «Raḥilə wə Leyaḥ» - Yaḳupning ikki ayali bolup, kəp pərzənt kərgən.
4:11 Yar. 29:32-35; 30:1-25; 35:17, 18
4:12 Yar. 38:29; 1Tar. 2:4; Mat. 1:3
4:14 «ḥəmjəmət-nijatkar» - xu «ḥəmjəmət-nijatkar» bolsa tuoɣuloɣan bala əzidur. 15-ayətni kərüng.
4:16 «baḳḳuqi ana» — bəlkim ḳanun jəḥəttin balining ataḳ anisi boloɣanlikini kərsitixi mumkin.
4:17 «Obəd» — «ḳul», «hizmətkar» degən mənidə. **«Dawut»** — Dawut padixaḥ, Dawut pəyoɣəmbər.
4:18 1Tar. 2:5; Mat. 1:3

Қoxumqə sөz

Biz «Rut» degən kitabni oқuoŋinimizda, uni «Batur ḥakimlar» degən tarih bilən selixturup oқusaқ paydiliқ bolidu. Ikki tarih ohxax bir dөwrni bayan қiloŋan. Lekin kөp jөḥөtlөrdin ikki tarihning otturisidiki pөrқlөr intayin qong.

«Batur ḥakimlar» bilən «Rut» degən kitabning selixturmisi: —

(a) «Batur ḥakimlar»da tarihқa munasiwөtlik xөhslөr intayin kөp; «Rut»ta intayin az.
(ө) «Batur ḥakimlar» birқөdөr uzun kitab; «Rut» bolsa intayin қisқa.
(b) «Batur ḥakimlar»da pütkül Israil hөlқi wə zeminining ixliri yeziloŋan; «Rut»ta pөқөt kiqikkinə bir xөḥөrdiki ixlar yeziloŋan.
(p) «Batur ḥakimlar»ning tarihi 300 yilliқ bir mөzgilni өz iqigə alidu; «Rut» pөқөt bir өwladning ixlirini өz iqigə alidu.
(t) «Batur ḥakimlar»ning tarihida қiroŋinqiliқ, basқunqiliқ, bir kenizөkning jөsitining parqə-parqə қilinixi, iqki urux, rөzil kaḥinlar қatarliқlar bayan қilinoŋan. Bu wөқөlөrning bөziliri yüz bөrgөn Binyamin zemini Bөyt-Lөḥөm xөḥirigə pөқөt üq-tөt kilometr kөlsimu, lekin «Rut»ta hatiriləngən ixlar «Batur ḥakimlar»da hatiriləngən ixlaroŋa mutlөқ ohximaydu.

Bu ikki kitabni selixturup oқux arқiliқ biz mundaқ addiy bir sawatқa igə bolimiz: — gөrqə өz dөwrimizdikilөrning ḥөmmisi degüdөk қayta-қayta gunaḥ қiliwөridioŋan «gunaḥning dөwrliki»gə qüxüp қelixқan bolsimu, uningoŋa ezip өgixixgə mөjburlanoŋan өmөsmiz. Biz Hudadin өyminip, Uni izdisөk, ḥayatimiz ətrapimizdikilөrdin tolimu pөrқliқ bolalaydu.

Өlimөlөkning Israilni tөrk қilix қarari

Өgөr Өlimөlөk wə Naomi өjdadi Ibraḥimning ailisidiki tarihtin sawat-ibrөt aloŋan bolsa, ozuқ-tülük tapimiz dөp Huda Israil hөlқigə ata қiloŋan zemindin qiқip ketixining daim qataқlarni pөyda қilidioŋanliқidin ibarөt sawaқni bilgөn bolatti. Ibraḥim, Isḥaқ wə Yaқuplarning tarihlirining ḥөmmisi bu ixқa guwaḥliқ beridu. Huda Өz hөlқigə «Silөrgə yahxi zeminni ata қilimөn» degөn wөdini қiloŋanikөn, Uning xu yөrdə olturaқlaxқan Israillarni beқixi turoŋan gөp idi. Өmma mөzkur tarihta Өlimөlөkning zemindin ayrilixi tooŋruluқ Pөrwөrdigardin yol sorioŋanliқi ḥөққidə ḥeqқandaқ sөz yoқ; қarioŋanda, uning bu pilanini Hudadin өmөs, bөlki pütünlөy bir «insaniy pilan» degili bolidu. Қөḥөqiliktə ular Pөrwөrdigardin yol sorioŋan bolsa, xübḥisizki, Huda buning mөlum bir yol arқiliқularoŋa yürgüzgөn «tөrbiyilik jaza»sining bir қismi ikөnlikini, xuningdөk Өz hөlқi Өzigə қarap towa қilip қaytip kөlsө, ularoŋa ozuқ-tülükning bolidioŋanliқini kөrsitətti (Hudaning xundaқ «tөrbiyilik jaza»liri tooŋruluқ «kirix sөz»imiz wə «Batur ḥakimlar»diki «қoxumqə sөz»imiznimu kөrüng).

Өmiliyөttө ularning қarari өḥwalini tehimu bөttөrlөxtürdi. Ularning «insaniy pilan»i өzlirini azab-oқubөttin wə өlümdin қutқuzmidi.

Ḥalbuki, hөқning nөziri qüxmөydioŋan yoқsul bir ayalning қarari bu ailining pütün өḥwalini өzgөrtidu. Naomi Pөlөstingө (Қanaanoŋa) қaytixni қarar қiloŋandin keyin, Rut uningoŋa ḥөmraḥ bolup berixni niyөt қilidu; nөtijidө, u ahirida Rөbbimiz Өysa Mөsiḥning өjdadi boluxқa

muyəssər bolidu. Matta təripidin pütülgən Məsihning nəsəbnamisida Rut tiloɣa elinidu; Yəhudiy həlkining ən'əniliri boyiqə nəsəbnamilərdə pəkət ərlərning ismilirila hatirilinidu («Mat.» 1:5); Rut ayal ham Moablik bolup, Yəhudiy bolmisimu, yənila xu nəsəbnamida tepilidu.

«Rut»ta kərüngən isimlarning məniliri

«Əlimələk» — «mening Hudayim padixahdur». Gərqə uning xundak yahxi ismi bolsimu, Əlimələk Hudaning Israilning pütkül zeminioɣa igə ikənlikini, Özidin korkkanlarni saklaymən degən wədiliridə turidioɣanlikini qing tutmioɣan ohxaydu.

«Naomi» — «yekimlik», «köngüllük» degən mənidə. Naomining öz ismi tooɣruluk aqqik sözlirini 1:20də kərüng. Əmma ahirki halitidin uning ismi həkikətən jismioɣa layik boldi.

Əlimələkning ikki ooɣlidin: — «Mahlon» — «bimar», «aoɣrik» degənni, «Kiliyon» — «ajiz», «zə'ip», «box» degənni bildüridu. Ularning isimliri dərwəkə yaki ularning jismaniy halini yaki bəlkim bexarətlik halda ularning «iman-ixənqi ajiz» degən roһiy halitini süpətligən bolsa kerək.

«Rut» — «dostluk» yaki «dost» degənni bildüridu. Rut dərwəkə intayin sadik dost idi.

«Orpah» — «jərən» degən mənidə boluxi mumkin.

«Boaz» — bəlkim «uningda küq bar» yaki «qakkanlik», «yürüxlük» degən mənidə. Bu ikki tərəp dərwəkə uningda kərünərliktur. Boazning anisi (Salmonning ayali) Yerihodiki «pahixə ayal Rahab» idi («Yəxua» 2-bab, 6:17, 23, «Mat.» 1:5, «Ibr.» 11:31ni kərüng). Boaz birsining yaka yurtta musapir boloɣandiki kiyinqilikini obdan qüxəngən.

Muəllipning kitabni yezixta nemə məksətliri bar?

Muəllipning (wə xuningdək Hudaning Özining, əlwəttə) kitabda boloɣan məksətliri təwəndikilərni öz iqigə alidu, dəp ixinimiz: —

(1) Dawut padixahning Yəhudaning nəsli ikənlikini ispatlax;

(2) Hudasizlik bir dəwrdə Hudaoɣa itaətmən wə ihlasmən boluxka mumkinqilik bolidioɣanlikini ispatlax; Hudaning «kaldisi» özigə sadik turuweridu.

(3) «Həmjəmət-nijatkar» degənning rolini bayan kilix. Buning muһimlikі dəl xuki, Təwrat ham Injilda Hudaning Özi Uning əwətkən Məsihі arkilik Israiloɣa, andin pütkül dunyaoɣa «Həmjəmət-Nijatkar» bolidioɣanlikі kərsitilix;

(4) Dawutning jəmətining tarihini kərsitix.

«Rut»ning ahirki ayətliridin karioɣanda, enikki, kitab uningda təswirlängən wəkələrdin az degəndə üq dəwrdin keyin hazirki xəkildə yeziloɣan. Xübһisizki, məzkur kitab yeziloɣan wakitkiqə, bu ixlar Boaz jəməti üqün intayin kədirlängən bir ailə tarihi bolup kəlgən. Əmma kitabning Dawut təhtkə olturuxtin burun yeziloɣanlikі yənə enik; qünki 17:4də «U (Obəd) Yəssəning atisi boldi; Yəssə padixah Dawutning atisi boldi» deməy, bəlki «U (Obəd) **Yəssəning atisi boldi; Yəssə Dawutning atisi boldi**» dəp yeziloɣandur.

Təwrattiki «Samuil» degən tarihni okuoɣanlar Israilning birinqi padixahі Binyamin kəbilisidin boloɣan Saul ikənlikini bilidu. Halbuki, Saul həküm sürüx wəzipisini yahxi baxlioɣan bolsimu, u ahirida wapasizlik tüpəylidin Huda təripidin padixahlikidin qətkə kekilidu. Samuil pəyoɣəmbər astirtin Dawutni kəlgüsi padixah boluxka məsihləydu («1Sam.» 16-bab). Saul wapat boloɣandin keyin Israil həlkі Dawutni həkikiy Yəhudiy əməs» dəp karixi mumkin idi;

qünki uning nəsəbnamisidə «Yəhudiy bolmioƣan» ikki ayal, yəni «paḩixə Raḩab» wə «Moab ḳizi Rut» bar idi. Xunga bəziliri Dawutning padixaḩ boluxini ḳobul ḳilixḳa ḳarxi pikirdə boloƣan boluxi mumkin idi. Ulardin bəziliri dərwəḳə Saulning ooƣli Ixboxətkə əgəxkən («2Sam.» 8-10-bab). Xuning üqün mumkinqiliki barki, Samuil pəyoƣəmbər həlḳning ḩəḳiḳiy əḩwalni wə Boaz jəmətidikilərning ḩəḳiḳiy pəzilətlirini bilip yetixi üqün «Rut» degən məzkur tarihni yazoƣan; əməliyəttə Boaz wə Rutning yüksək əməlliri Binyamin ḳəbilisidikilərning (yəni Saulning jəmətidikilərning) dəḩxətlik tarihi («Batur ḩakimlar»da hatiriləngən) bilən selixturoƣanda, pütünləy ohximaydu.

«Batur Ḩakimlar» wə «Rut»ning Dawutning padixaḩ boluxidin ilgiri yezlioƣanliḳioƣa yənə kiqik bir parqə ispat bar. «Batur ḩakimlar»diki 1-babta, «**Lekin Binyaminlar bolsa Yerusalemda olturuwatḳan Yəbusiylarni ḳooƣlap qiḳiriwetəlmisi; xunga ta bügüngiqə Yəbusiylar Binyaminlar bilən Yerusalemda turmaḳta**» deyilidu («Ḩak.» 1:21). Ḩalbuki, Dawut padixaḩ bolup tikləngəndin keyin dəsləpki əməllirining biri Yerusalemni ixoƣal ḳilip, əz paytəhti ḳilixtin ibarət idi («2Sam.» 5:6-7). Xuning üqün məzkur kitablar xu wəḳədin ilgiri, əmma Dawut alliḳaqan məxḩor bolup ḳaloƣan bir məzgildə (bəlkim Samuil pəyoƣəmbər təripidin) yeziloƣan bolsa kerək.

(5) Hudaning meḩir-xəpḳitining «Yəhudiy əməslər» («yat əllər», «taipilər»)ni əz iqigə aloƣanliḳini ispatlax.

(6) Məsiḩning «Ḩəmjəmət-Nijatkar» bolidioƣanliḳioƣa bir hil «bexarətlik tarih» yaki «bexarətlik rəsim»ni kərsitix.

Məsiḩ Əysaning barliḳ insanlaroƣa «Ḩəmjəmət-nijatkar» boluxi

Təwrattiki pəyoƣəmbərlərning Hudani «Ḩəmjəmət-Nijatkar» (ibraniy tilida «goel») dəp kərsitixining əzi adəmni intayin ḩəyran ḳilarliḳ ixtur. Qünki Huda ḳandaḳmu insanoƣa «ḩəmjəmət» yaki «tuoƣḳan» bolsun? Məsilən, «Ayup» 19:25də mundaḳ deyilidu: —

«**Mən xuni bilimənki, əzümning Ḩəmjəmət-Ḳutḳuzoƣuqim ḩayattur,**
U ahirət künidə yər yüzidə turup turidu!»

Biz bolupmu «Rut» degən kitab arḳiliḳ «ḩəmjəmət nijatkar» bolux ixi tooƣruluḳ tehimu həwərdar boloƣaqḳa, Ayup pəyoƣəmbərning bu bexaritini: «Mening ərxtə bir yeḳinim, manga tuoƣḳan boloƣan birsi bar; u manga tuoƣḳan boloƣaqḳa meni ḳutḳuzuxḳa razi bolidu; u ahirḳi zamanda kelip, Hudaning ḩəkümlirini sürüp, barliḳ ixni sorap ḩəmmisini durus ḳilidu!» degəndək qüxənsək bolidu.

Rəbbimiz Əysa Məsiḩ ərxtin kelip, insan bolup tuoƣuloƣaqḳa («Yḩ.» 1:14), u pütkül insaniyət üqün «Ḩəmjəmət-Nijatkar» bolux ornini alidu.

«Ḩəmjəmət nijatkar»ning məlum bir tuoƣḳinini ḳulluḳtin ḳutḳuzuxi üqün təwəndiki salaḩiyətliri boluxi kerək: —

(1) Uning yeḳin tuoƣḳini boluxi kerək;
(2) Ḩərlük bədilini tələxkə razi boluxi kerək;
(3) Uningda ḩərlük bədili boluxi kerək wə uni nəḳ məydanda təliyələydioƣan boluxi kerək!
(4) Əzi ərkin kixi boluxi kerək (uni tosidioƣan yaki uningoƣa qaplixiwalidioƣan baxḳa bir ix yaki əḩwal bolmasliḳ kerək);

Injilni oқuoɣanda, oқurmənlər Rəbbimiz Əysa Məsiһning bu salaһiyətlirining һəmmisi bar boloɣanliқini kərələydu. Boaz «һəmjəmət-nijatkar»liқ ixini ada қilixi bilən u Yəһudiy bolmioɣan Rutni Hudaning həlқining Təwrattiki «nijatliқ tarih»ning bir қismi қilip kirgüzidu. Məsiһ Əysa «һəmjəmət-nijatkar»liқ ixini ada қilixi bilən Yəһudiy bolmioɣan bizlərni (ixəngən bolsaқ) Hudaning həlқining toluқ һəm mənggülük «nijatliқ tarih»ining bir қismi қilip kirgüzidu. Boaz wə Rutning otturisidiki «axiқ-məxuқluқ tarih» bolsa Məsiһ bilən nuroɣunlioɣan «yat əllikler»din tərkib tapқan jamaitining otturisidiki qongқur meһir-muһəbbət wə munasiwitini kərsitidioɣan ajayib bir rəsim bolidu. Xuningdək əməliyəttə, pütkül Muқəddəs Kitabni Hudaning Өz həlқi boloɣan jamaətkə qongқur meһir-muһəbbitini ayan қiloɣan, «Қozining toy ziyapiti» bilən ahirlixidioɣan birhil «romantik һekayə» degili bolidu («Wəһ.» 19:9, 21:9-27).

Təwrat 9- wə 10-ķisim

«Samuil «1» wə «2» »

Kirix səz

(Birinqi wə ikkinqi ķismiơa)

Təwrattiki barlik tarihiy ķisimlarơa ohxax, «Samuil» degən kitab Hudaning pütkül insaniyətkə ķaratķan nijatlik pilanini ilgiri sürüx jəryanining hatirisining bir ķismidin ibarət. Bu jəryan Ķutķuzơuqi Məsiḥning dunyaơa kelixini mənzil ķilơan.

Gərqə «Muķəddəs Kitab»ning kəp nushilirida «Samuil» daim ikki kitab ķilip («Samuil (1)» wə «Samuil (2)») nəxir ķilinsimu, əməliyəttə «Samuil» əslidə ibraniy tilida birla kitab idi. Xunga biz ularni «Samuil — birinqi ķisim» wə «Samuil — ikkinqi ķisim» dəp atiduķ. Biraķ ihqam bolsun üqün yənila «Samuil (1)» wə «Samuil (2)» dəp ataymiz. Bu kirix səz «Samuil (1)» wə «Samuil (2)»gimu ortaķ bolidu.

Uxbu tarih on ikki ķəbilidin tərkib tapķan Israil həlķining «ḥakimlik» tüzümidin padixaḥlik tüzümigə ətüx jəryanini kərsitidu («ḥakimlik» tüzümi wə «padixaḥlik» tüzümining pərķi tooơruluķ «ķoxumqə səz»imizdə tohtilimiz). Bu jəryan Samuil pəyoơəmbərning wasitisi bilən yüz beridu. Samuil bolsa Israilning «batur ḥakim»lirining əng ahirķisi ḥəm Təwrattiki əng uluơ pəyoơəmbərlərdin biri idi. Uning «ḥakimlik» hizmiti wə Israilning birinqi wə ikkinqi padixaḥi Saul bilən Dawutning ḥəkümranlik dəwri uxbu kitabta hatirilinidu (naməlum səwəbtin Saul Ķur'anda «Tallot» dəp atilidu).

Tarih tuơmas ayalning ooơul bala tiligən dərdlik duasi bilən baxlinidu. Mana muxundaķ kiqikkinə, ḥətta kixining dikķitini tartmaydiơan bir ix bilən Hudaning nijat pilanining yengi bir babi eqilidu, Uning uluơ məķsətliri aloơa sürülidu. Hudaning yolliri daim degüdək xundaķ bolidu.

Ḥannaḥning ooơul bala tiliki iltija ķilinidu. Ḥannaḥ ķəsimidə qing turup, tuơķan balisi Samuil (mənisi, «Hudadin tiligən» yaki «Huda anglidi»)ni əmürwayət ibadət qedirining hizmitidə boluxķa Pərwərdigarơa atap tapxuridu. Xuning bilən Samuilni əmqiktin ayrix bilənla ibadət qedirioơa elip berip Əli degən bax kaḥin, yəni xu qaơdiki «ḥakim»ơa tapxuridu. Kiqik bala xu yərdə ķalidu. Əli yaxanoơan boloơaqķa, xübḥisizki, Samuil uning jenioơa əskatidu ḥəm uningơa təsəlli bolidu.

Xu wakit Israilning tarihida zulmətlik künlər idi. «Batur ḥakimlar» degən kitab xuningơa ispat beriduki, Huda tallioơan əl iqidə butpərəslik, hurapiylik wə türlük nomussizlik əwj aloơanidi. Ular daim ətrapidiki əllər wə ķaraķqilar təripidin bulang-talangơa uqraytti. Əlining əz ooơulliri ibadət qediridiki hizmətni pul tapidioơan aldamqilikķa aylanduruwaloơanidi. Xundaķ əḥwalda Ḥəmmigə Ķadir Huda Өz səz-kalamini kiqik bir bala arķilik yətküzməkqi boloơanlikini ḥeqkim oylimioơanidi. U arķilik Hudaning Israil həlķimni jazalaymən, degən sözi yətküzülgəndə, u bəlkim pəķət bəx-altə yaxta boluxi mumkin. Hudaning jazasi bolsa, daim awwal əng qong məs'uliyiti bar kixining bexioơa qüxidu — xunga xu qaơda Əli wə jəmətidikilərgə

qüxti. Əli əzi durus adəm bolsimu, u yənila ooɣullirini yaman yollardin tosmioɣanlikioɣa jawabkar idi.

Mana bu Samuil pəyoɣəmbərning Hudaning Israiloɣa boloɣan səz-kalamini yətküzüx hizmitining baxlinixi idi. Gərqə bu hizmitining kəp təpsilatliri bizgə eytilmioɣan bolsimu, enikki, u kuramioɣa yətküqə Hudaning hərhil ixlar tooɣruluk səzlirini baroɣanseri küqlük halda yətküzüp kəlgənidi.

Samuildin ilgiriki bir pəyoɣəmbərning bərgən bexariti boyiqə, Əli wə ooɣulliri dunyadin ketixi bilən Israiloɣa «hakim bolux» məs'uliyiti Samuilning zimmisigə qüxti. Xuningdək Israil üqün bax kahinlik rolining bir kismimu uning üstigə qüxti («1Sam.» 2:35diki bexarətning birinqi kismida dəl muxu ix kərsitilgən, birak Samuilning kahinlikka waris bolidioɣan Lawiylar kəbilisidin ikənliki enik əməs). Xübhisizki, əyni qaoɣda kahinlik kixilərni xunqə bizar kiloɣanidi, bu ix Hudaning kahinlikni qirikliktin haliy kilip tüzütüxidiki wakitlik əmma zərür əplik orunlaxturuxi idi. Əmma Hudaning bu orunlaxturuxi ahir berip Lawiylaroɣa tapxuruloɣan kahinlik tüzümini baxka əwzəl kahinlik tüzümi arkilik əməldin kalduridu, dəp puritidu. Dərwəkə, Məsihning kahinliki barlikka kelixi bilən Lawiylarning kahinlikining hajiti kalmidi.

Bizgə həwərləndürüliduki, Samuil Israiloɣa barlik künliridə pəkət Təwrat kanunini pak-diyanətlik bəja kəltürüx bilən əməs, bəlki pəyoɣəmbərlik kərsətmilər, əhlakliq təlimlər wə həmmidin muhimi, əzining pəzilətlik ülgisi bilənmu hakimlik wəzipisini ətigən. Bu məzgilning ahirida Israil əndixigə qüxkənidi. Hudaning bu pəzilətlik adimining ornini kim basidu? Samuilning ikki ooɣli uning izini basmaytti. Israilning aksakalliri Samuilning kəxioɣa kelip uningoɣa: — Səndin keyin Huda burunkidək yənə boloɣusi hakimni təyinlərmu? — dəydu. Ular bundak səzlər bilən Hudaning heli burunki orunlaxturuxlirioɣa boloɣan gumanini bildürüp, əz əkli-hahixi boyiqə Samuiloɣa: «**Bizgə bir padixah tikləp berilsun!**» — dəp tələp koyidu. Ularning Hudaning ulardin dawamlik həwər elixioɣa ixənməsliki Pərwərdigarning kəngligə kattik tegidu. Halbuki, U Samuil pəyoɣəmbər arkilik ularning tilikini ijabət kilidu. Ular bu tilikini bildürüp bir məzgildin keyin, padixah tallax tooɣruluk kərsətmə berildi — kəddi-kamətlik, kiyapiti kelixkən Saul isimlik bir kixi ularoɣa kərsitilidu. Halbuki, gərqə Saul dəsləptə Hudaning həkikiy baxpanah wə tayanq ikənlikini ispatlioɣan wə əzining yürəklik wə kəng korsaklikini kərsətkən bolsimu, halkilik pəyttə u pəkət əzining əkligila tayinip, Hudaoɣa baoɣlioɣan ixənqtin ayrilidu, hətta kahinlik tüzümigə haramlik kilip uni buloɣaydu. Bu eoɣir asiylik üqün Samuil uningoɣa, Huda seni padixahliktin ərüydu, dəp həwər yətküzidu həmdə Huda kənglidikidək baxka bir adəmni padixah boluxka allikaqan tallioɣan, dəydu.

Huda astirtin Samuiloɣa keyinki padixahning kim ikənlikini, yəni yax bir yigit padiqi Dawut ikənlikini ayan kilidu. Xuning bilən Samuil berip, Dawutni ailisidikilər aldida padixah boluxka məsih kilidu. Əmma bu ix ular arisida məhpiy tutulidu. Uzun ətməy Dawut əzi ordioɣa padixahning hizmitidə bolux üqün kiridu wə əzining adəttin taxkiri jür'ət həm kabiliyətni namayan kilidu. Saul uning mənsipini kətüridu, əmma Dawutning həlk arisidiki inawiti wə təsirigə həsət kilidu. Xuning bilən uzun ətməy, Dawut Saulning sərdari süpitidə əməs, bəlki Saul jenini almakqi boloɣan kaqkun «jinayətqi» bolup kalidu. Dawut birnəqqə yil muxundak hətərlik wə muxəkkətlik sərgərdanlik hayatini ətküzidu. Ahir berip Saul düxmənliri bilən jəngdə əltürülidu, Dawut padixah bolidu. Dawutning əmrining ahirioɣiqə yürgüzgən səltənitining təpsilatliri «Samuil»ning ikkinqi kismida bayan kilinidu.

Kitabta hatiriləngən wəkələr həm Hudaning Israil padixahlikida boloɣan muddia-məksətliri üstidə «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Kitabning muəllipi

Uxbu kitabtiki tarihlarning inqikə təpsilatlirioŋa qarioŋanda, tarihqi (yaki tarihqilar) təswirləngən wəqələrgə yeqin munasiwəttə boloŋan bolsa kerək. U (yaki ular) əzlirining salahiyitini bizgə eytmaydu; pərzimizqə kitabning muəllipi Samuil pəyoŋəmbərning əzi wə «qoxumqə muəllipi» keyinqə Dawutning ordisi bilən yeqin munasiwəttə boloŋan Natan pəyoŋəmbər boluxi eḥtimaloŋa naḥayiti yeqin.

Məzmun («Samuil «1» »): —

1-3 bab:	Samuilning tuoŋuluxi; Huda uni qaqiridu.
4-bab:	Hudaning «əḥdə sanduqi» bulap ketilidu; Əlining ooŋulliri wə Əli əlidu.
5-7 bab:	Huda Filistiylərni jazalaydu; «əḥdə sanduqi» Israiloŋa qayturulup kelidu.
8-bab:	Israil Samuildin, üstimizgə padixaḥ təyinlənsun, dəp tələp qilidu.
9-10 bab:	Saul padixaḥliqqa tallinidu.
11-15 bab:	Saulning dəsləpki səltəniti; u qətkə qeqilidu.
16-bab:	Samuil Dawutni padixaḥliqqa məsiḥ qilidu; Dawut Saulning hizmitidə bolidu.
17-bab:	Dawut Goliat gigantni eltüridu.
18-20 bab:	Dawut kətürülidu; Dawutning Yonatan bilən boloŋan dostluqi; Saul uni eltürüxkə qəstləydu.
21-27 bab:	Dawut qaqidu, sərgərdan «jinayətqi» bolup qalidu.
28-31 bab:	Saul bahxi ayaldin yardəm soraydu; Filistiylər bilən jəng qilixqa qiqidu; u eltürülidu.

Məzmun («Samuil «2» »): —

1-bab:	Dawut Saul wə Yonatan üqün matəm tutidu
2-bab:	Dawut Yəḥuda qəbilisigə padixaḥ bolidu
3-4 bab:	Dawutqa əgəxkənlər bilən Saulning ooŋli Ixboxət arisida urux bolidu
5-6 bab:	Barliq Israil Dawuttin padixaḥi boluxni tələp qilidu; Dawut Filistiylərning üstidin oŋəlibə qilidu
7-bab:	Dawutning Huda üqün əy («ibadəthana») bina qilmaqqi boluxi; Hudaning uningoŋa: «Mən sən üqün mənggülük bir əy qilimən» degən wədisi
8-10 bab:	Dawutning səltəniti; ətrapidiki düxmən əllər bilən boloŋan oŋəlibilik jəngliri
11-12 bab:	Dawutning rəzil gunaḥi
13-14 bab:	Dawutning ailisidə asiyliq wə ḥərhil qəbiḥlik pəyda bolidu. Ooŋli Abxalom palandi qilinidu wə qaytip kelidu
15-19 bab:	Abxalom isyan kətüridu. Iqki urux bolidu
20-bab:	Ikkinqi iqki urux
21-bab:	Aqarqiliq — Saulning Gibeonluqlaroŋa qiloŋan gunaḥi tüzitilidu
22-bab:	Dawutning ibaditi wə bexarətlik küy.
23-bab:	Dawutning batur palwanliri
24-bab:	Dawut gunaḥ qilip həlqning sanini alidu; waba Israiloŋa qüxidu; Dawut həlq üqün dua qilidu; ibadəthana üqün orun bekitilidu.

Samuil «1»

Dərd-ələmdin boloŋan tilək

1 [1] Əfraim taoŋlikidiki Ramataim-Zofimda əlkanah isimlik bir kixi bar idi. U Əfraimlik bolup, Yəroham̈amning ooŋli, Yəroham̈ Elihuning ooŋli, Elihu Tohuning ooŋli, Tohu Zufning ooŋli idi. [2] Uning ikki ayali bar idi. Birsining ismi Ḥannah, yənə birsining ismi Pəninnah idi. Pəninnaḧning baliliri bar idi, lekin Ḥannaḧning balisi yok idi. [3] Bu adəm ḥər yili əz xəḥiridin samawi k̈oxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigaroŋa səjdə k̈ilip k̈urbanlik̈ sunoŋili Xiloḥoŋa baratti. U yərdə Əlining Hofniy wə Finiḥas degən ikki ooŋli Pərwərdigarning kaḥinliri bolup ix ləytti. [4] Ḥər k̈etim Əlkanaḧ k̈urbanlik̈ k̈iloŋan künidə u k̈urbanlik̈tin ayali Pəninnaḧ wə uning ḥərbir ooŋul-k̈izliroŋa əz ülüxini berətti. [5] Əmma Ḥannaḧk̈a bolsa u ikki ḥəssilik ülüx berətti; qünki u Ḥannaḧni tolimu səyətti. Lekin Pərwərdigar uni tuoŋmas k̈iloŋanidi. [6] Pərwərdigarning uni tuoŋmas k̈iloŋanlik̈idin uning kündəx rək̈ibi Pəninnaḧ Ḥannaḧni azablax üqün uning bilən k̈attik̈ k̈erixatti. [7] Wə ḥər yili, Ḥannaḧ ḥər k̈etim Pərwərdigarning əyigə qik̈k̈anda, Pəninnaḧ uningoŋa azar berətti. Pəninnaḧ xundak̈ k̈iloŋaq̈k̈a, u yioŋlap ḥeq nemə yeməytti. [8] Ahiri uning eri Əlkanaḧ uningoŋa: — I Ḥannaḧ, nemiẍk̈a yioŋlaysən? Nemiẍk̈a birnərsə yeməysən? Nemiẍk̈a k̈onglüng azar yəydu? Mən əzüm sanga on ooŋuldin əwzəl əməsmu?! — dedi.
[9] Ular Xiloḥda yəp-iqk̈əndin keyin (Əli degən kaḥin xu qaoŋda Pərwərdigarning ibadəthanisining ixiki yenidiki orunduk̈ta olturatti) Ḥannaḧ dastihandin turdi; [10] u k̈attik̈ azab iqidə Pərwərdigaroŋa dua k̈ilip zar-zar yioŋlaytti. [11] U k̈əsəm iqip: — I samawi k̈oxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, əgər dedikingning dərdigə yetip, meni yad etip dedikingni untumay, bəlki dedikinggə bir ooŋul bala ata k̈ilsang, uni pütün əmrining künliridə Sən Pərwərdigaroŋa beoŋixlaymən; uning bexioŋa ustira ḥeqk̈aqan selinmaydu, dedi.
[12] U Pərwərdigarning aldida duasini dawam k̈iliwatk̈anda, Əli uning aoŋzioŋa k̈arap turdi; [13] qünki Ḥannaḧ duani iqidə k̈iloŋaq̈k̈a ləwliri midirlawatk̈ini bilən awazi anglanmaytti. Xunga Əli uni məst bolup k̈aptu, dəp oylidi. [14] Əli uningoŋa: — K̈aqanoŋiqə məst yürisən? Xarabingni əzüngdin neri k̈il, dedi.
[15] Lekin Ḥannaḧ jawabən: — Undak̈ əməs, i oŋojam! Kəngli sunuk̈ bir məzlummən. Mən xarabmu, ḥarak̈mu iqmidim, bəlki jenim dərdini Pərwərdigarning aldida tək̈tüm; [16] dedəklirini yaman hotun dəp bilmigəyla. Qünki mening zor dərdim wə azablirimdin bu küngiqə xundak̈ nida k̈iliwatimən, dedi.

1:1 1Tar. 6:11, 12
1:3 Mis. 23:14; K̈an. 16:16.
1:5 «Lekin Pərwərdigar uni tuoŋmas k̈iloŋanidi» — ibraniy tilida: «Lekin Pərwərdigar uning baliyatk̈usini etiwətkənidi».
1:7 «Wə ḥər yili, Ḥannaḧ ḥər k̈etim Pərwərdigarning əyigə qik̈k̈anda, Pəninnaḧ uningoŋa azar berətti» — nemiẍk̈a ular ḥər k̈etim «Pərwərdigarning əyigə qik̈k̈anda» xundak̈ bolidu? — bizningqə ḥər k̈etim bir ibraniy ailə Hudaning aldioŋa xundak̈ kəlgəndə, ular barlik̈ baliliri üqün alaḥidə təxəkkür eytixi mumkim. Xu qaoŋlarda Pəninnaḧ Ḥannaḧk̈a «Sən bir tuoŋmas!» dəp əslitətti.
–Bəzi tərjimilərdə muxu jümlining bexida: «U *(əlkanaḧ)* ḥər yili Pərwərdigarning əyigə qik̈k̈anda, Ḥannaḧ uningoŋa ḥəmraḧ bolup baroŋanda...» deyilidu.
1:8 Rut 4:15.
1:11 «uning bexioŋa ustira ḥeqk̈aqan selinmaydu» — Təwrat dəwridə bəzi kixilər əzlirini Hudaning ibaditigə beoŋixlax mək̈sitidə əzlirini «nazariy» dəp ataytti; «nazariy»lar *(nazariy boluxk̈a k̈əsəm iqip bekitilgən məḥlättə)* ḥarak̈ iqməytti, qaqlirini ḥeq qüxürməytti. «Qəl.» 6:1-22ni kərüng.
1:11 Ḥak. 13:5.
1:15 Zəb. 62:8; 142:2
1:16 «dedəklirini yaman hotun dəp bilmigəyla...» — ibraniy tilida «dedəklirini «Belialning k̈izi» dəp bilmigəyla» deyilidu. «Belial»ning mənisi «ərziməs» degənlik bolup, bəlkim Iblisni kərsitidu.

17 Əli uningoɣa jawab berip: — Tinq-aman ḳaytḳin; Israilning Hudasi Өzidin tiligən iltijayingni
ijabət ḳiloɣay, dedi.
18 Ḥannaḥ: — Dedəkliri kəz aldilirida iltipat tapḳay, dedi. U xularni dəp qiḳip, oɣiza yedi wə
xuningdin keyin qirayida ilgirikidək oɣəmkinlik kərünmidi.
19 Ular ətisi tang səḥərdə ornidin turup Pərwərdigarning ḥuzurida səjdə ḳilip bolup, Ramaḥdiki
өyigə yenip kəldi. Əlkanaḥ ayali Ḥannaḥḳa yeḳinqilik ḳildi; Pərwərdigar uni əsligənidi. 20
Ḥannaḥ ḥamilidar bolup, waḳti-saiti toxup, bir ooɣul tuoɣdi. U: «Mən uni Pərwərdigardin tiləp
aldim» dəp, ismini Samuil ḳoydi.

Ḥannaḥ Samuilni Pərwərdigaroɣa ataydu

21 Uning eri Əlkanaḥ өyidiki ḥəmmisi bilən Pərwərdigaroɣa atidioɣan ḥər yillik ḳurbanliḳni
ḳiloɣili wə ḳiloɣan ḳəsimini ada ḳilix üqün Xiloḥoɣa qiḳti. 22 Lekin Ḥannaḥ billə barmay erigə:
— Bala əmqəktin ayriloɣandila andin mən uning Pərwərdigarning aldida ḥazir boluxi üqün uni
elip barimən; xuning bilən u u yərdə mənggü turidu, dedi. 23 Eri Əlkanaḥ uningoɣa: — Өzünggə
nemə yahxi kərünsə, xuni ḳiloɣin. Uni əmqəktin ayrioɣuqə turup turoɣin. Pərwərdigar Өz
səz-kalamioɣa əməl ḳiloɣay, dedi. Ayali өydə ḳelip balisi əmqəktin ayriloɣuqə emitti. 24 Balisi
əmqəktin ayriloɣandin keyin u uni elip, xundaḳla üq buḳa, bir əfaḥ un wə bir tulum xarabni
elip Pərwərdigarning Xiloḥdiki өyigə apardi. Bala bolsa tehi kiqik idi. 25 Ular bir buḳini soyup
balini əlining ḳexioɣa elip kəldi. 26 Xuning bilən Ḥannaḥ uningoɣa: — I oɣojam, өzliridə ḥayat
rast boloɣinidək, bu yərdə silining ḳaxlirida turup Pərwərdigaroɣa nida ḳiloɣan məzlum mən
bolimən, dedi. 27 Mən muxu ooɣul bala üqün dua ḳildim wə mana, Pərwərdigar mening tiligən
iltijayimni ijabət ḳildi. 28 Əmdi ḥazir mən uni Pərwərdigaroɣa tapxurup bərdim. Өmrining
ḥəmmə künliridə u Pərwərdigaroɣa beoɣixlanoɣan bolidu, dedi. Xuning bilən ular u yərdə
Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildi.

Ḥannaḥ təntənə bilən Pərwərdigarni mədḥiyiləydu

2 1 Ḥannaḥ dua ḳilip mundaḳ dedi: —
«Mening ḳəlbim Pərwərdigar bilən yayraydu,
Mening münggüzüm Pərwərdigar bilən egiz kətürüldi;
Aoɣzim düxmənlirimning aldida təntəniliktə eqildi;
Qünki Sening nijatingdin xadlinimən.
2 Pərwərdigardək muḳəddəs boloɣuqi yoḳtur;
Qünki Səndin baxḳa ḥeq kim yoḳ,
Hudayimizdək ḥeq uyultax yoḳtur.

1:20 ««Mən uni Pərwərdigardin tiləp aldim» dəp, ismini Samuil ḳoydi» — ibraniy tilida «Samuil» degənning mənisi «Huda anglidi» yaki «Hudadin tiligən» degəngə yeḳin kelidu.
1:24 «bir əfaḥ un» — «əfaḥ» axliḳ-danlarning өlqəm birliki idi, təhminən 27 litr. Buḳa ḳurbanliḳ ḳilinoɣanda, uningoɣa ḳoxup undin «ḳoxumqə axliḳ ḥədiyəsi» ḳiliniximu kerək idi.
1:24 Luḳa 2:41.
1:25 «Ular bir buḳini soyup balini əlining ḳexioɣa elip kəldi» — ḳaloɣan ikki buḳa bəlkim elioɣa Samuilni beḳix üqün bərgən «beḳix ḥəḳḳi» boluxi mumkin. Baxḳa bir eḥtimalliḳ barki, 24-ayətning mənisi: «...üq buḳa» əməs, bəlki «....üq yaxliḳ bir buḳa» boluxi mumkin. Birak bu ayətni xundaḳ qüxəngən alimlar az.
1:28 «...ular u yərdə Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildi» — **«ular»** bəzi kona kəqürmilərdə «u u yərdə Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildi» deyilidu *(demək, Samuilni kərsitidu)*.
2:1 «Mening münggüzüm Pərwərdigar bilən egiz kətürüldi» — Təwratta, «münggüz»lər kəp ḥallarda adəmlərning abruy-xeḥritini yaki küqini bildüridu. Muxu yərdə Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kərsitixi mumkin. «Zəb.», 132:17ni kərüng. Bu münggüzlər adəmning bexida əskən əməs, əlwəttə!
2:1 Luḳa 1:46.
2:2 Ḳan. 3:24; Zəb. 86:8.

[3] I insanlar, kibirlik səzliringlarni kəpəytiwərmənglar,
Yooƣan gəplərni aoƣzinglardin qikarmanglar;
Qünki Pərwərdigar bilim-ḥidayətkə igə Hudadur.
Insanlarning əməlliri Uning təripidin tarazida tartilidu.
[4] Palwanlarning oḳ-yaliri sundurildi;
Lekin putlixip yiḳiloƣanlarning beli bolsa ḳudrət bilən baoƣlandi.
[5] Ḳorsiḳi toḳ boloƣanlar nan tepix üqün əzini yallanmiliḳḳa bərdi;
Lekin aq ḳaloƣanlar ḥazir aq ḳalmidi;
Ḥətta tuoƣmas ayal yəttini tuoƣidu;
Lekin kəp balilik boloƣan solixip ketidu.
[6] Pərwərdigar ḥəm əltüridu, ḥəm ḥayat beridu;
U adəmni təḥtisaraoƣa qüxüridu, u yərdin yənə turoƣuzidu;
[7] Pərwərdigar adəmni ḥəm namrat ḳiliwetidu, ḥəm bay ḳilidu;
U kixini ḥəm pəs ḳilidu, ḥəm egiz kətüridu.
[8] U əzi miskinni topidin ḳopuridu,
Ḳioƣliḳtin yoḳsulni kətüridu;
Ularni esilzadilər arisida təng olturoƣuzidu;
Ularni xan-xərəplik təhtigə miras ḳilduridu;
Qünki yərning tüwrükliri Pərwərdigarningkidur;
U Θzi dunyani ularning üstigə saloƣanidi.
[9] Θz muḳəddəs bəndilirining putlirini U məzmut ḳilidu;
Əmma rəzillər bolsa, ḳarangoƣuda xük ḳilinidu;
Qünki ḥeqkim əz ḳudriti bilən nusrət tapmaydu.
[10] Pərwərdigar bilən ḳarxilaxḳanlar parə-parə ḳiliwetilidu;
U Θzi asmanlardin ularoƣa ḳarxi güldürləydu.
Pərwərdigar yər yüzining qətlirigiqə ḥəküm qiḳiridu;
U Θzi tikligən padixaḥḳa ḳudrət beridu,
U Θzi məsiḥliginining münggüzini egiz kətüridu!».

[11] Əlkanaḥ bolsa Ramaḥdiki əz əyigə yenip bardi. Bala bolsa əlining ḳexida Pərwərdigaroƣa hizmət ḳilip ḳaldi.

Əlining ooƣullirining kaḥinlik mənsipidin rəzillik bilən paydilinixliri

[12] Əmma Əlining ooƣulliri intayin yaman kixilərdin bolup, Pərwərdigarni tonumaytti. [13] Kaḥinlarning həlḳlərgə mundaḳ aditi boloƣan: — Birsi ḳurbanlik ḳilip, gəx ḳaynap pixiwatḳanda kaḥinning hizmətkari kelip üq tillik qanggakni ḳolida tutup [14] dax, ḳazan, dangḳan yaki korining iqigə sanjip, qanggakḳa nemə elinoƣan bolsa kaḥin xuni əzigə alatti. Ularning Xiloḥoƣa

---

2:5 Zəb. 34:9-10; Yioƣ. 5:6; Luḳa 1:53.
2:6 «təḥtisara» — əlgənlərning roḥi baridioƣan jay.
2:6 Ḳan. 32:39; Əz. 37:11-14
2:8 Ayup 36:15; Zəb. 113:7, 8; Luḳa 1:52; Zəb. 24:1-2; 102:25; 104:5
2:10 «U Θzi məsiḥliginining münggüzini egiz kətüridu!» — «məsiḥlimək» yaki «məsiḥ ḳilix»: Hudaning yolyoruḳi bilən Israiloƣa yengi bir padixaḥ bekitix üqün uning bexioƣa zəytun meyi sürülüxi kerək idi. Muxu murasim «məsiḥ ḳilinix» yaki «məsiḥlinix» dəp atilatti wə xundaḳla xu qaoƣdin baxlap xu padixaḥ «Hudaning məsiḥligini» dəp atilatti. Kaḥinlar wə bəzi waḳtida pəyoƣəmbərlərmu «məsiḥ ḳilinatti». Israilda xu qaoƣda padixaḥ bolmioƣaqḳa, Ḥannaḥning bu səzi dərwəḳə kəlgüsi ixlarni aldin'ala kərsətkən bexarət idi.
2:10 1Sam. 7:10; Zəb. 2:6; 21:8; 89:24
2:12 «...intayin yaman kixilərdin bolup» — ibraniy tilida: «Belialning *(Iblisning)* ooƣulliridin bolup» deyilidu. «Belial»ning mənisi «ərziməs», bəlkim Xəytanni kərsitidu.

қурбанлиқ қилоғили кәлгән һәммә Исраиллароға хундақ адити болоған. 15 Хундақла һәтта яоғни
көйдүрмәстә каһинниң хизмәткари келип қурбанлиқ қиливатқан адәмгә: — Каһиноға кавап
үқүн гөх бәргин, қүнки у сәндин қаynап пиxқан гөх қобул қилмайду, бәлки ham гөх lазим,
дәytti. 16 Әгәр қурбанлиқ қилоғуқи уningоға: — Awwal yeoғi көйдүрүлүп bolsun, andin nemini
halisang xuni aloғin, desə, u: — Bolmaydu, manga dərһal bər! Bolmisa məjburiy alimən, dəytti;
17 Хундақ қилип бу икки yaxning gunaһi Пәрwәрдigarning aldida tolimu eoғir boloғanidi; қүнки
uning səwəbidin һәқ Пәрwәрдigaroға atioған қурбанлиқлар кәzgə ilinmaywatatti.
18 Әмма Samuil нарәсидә bala bolup kanaptin тоқуloған bir әfodni kiyip Пәрwәрdigarning
aldida hizmәt қилatti. 19 Buningdin baxқа uning anisi һәр yilda uningоға bir kiqik ton tikip,
һәр yillиқ қурбанлиқни қилоғili eri bilән baroғanda aloғaq kelətti. 20 Әli Әlkanaһ wə ayalioға bəht
tiləp dua қилip: — «Ayalingning Пәрwәрdigaroға beoғixlioғinining ornioға sanga uningdin baxқа
nəsil bərgəy, dedi. Andin bu ikkisi өz өyigə yandi. 21 Xuning bilән Пәрwәрdigar Ңannaһni
yoқlap bərikətləp, u һamilidar bolup jəmiy üq ooғul wə ikki қiz tuoғdi. Kiqik Samuil bolsa
Пәрwәрdigarning aldida turup өsüwatatti.
22 Әli bək қerip kətkənidi. U ooғullirining pütkül Israiloға һәммә қилоғanlirini anglidi һәm
jamaət qedirining ixikidə hizmət қилidioған ayallar bilән yatқininimu anglidi. 23 U ularoға:
— Silər nemə üqün xundaқ ixlarni қилisilər? Qünki bu һəlқning һəmmisidin silərning
yamanliқinglarni anglawatimən, dedi. 24 Bolmaydu, i ooғullirim! Мən angliоған bu həwər
yahxi əməs, Пәрwәрdigarning һəlқini azdurupsilər. 25 Әgər bir adəm yənə bir adəmgə gunaһ
қилsa, baxқа birsi uning üqün Hudadin rəһim sorisa bolidu; lekin әgər birsi Пәрwәрdigaroға
gunaһ қилsa, kim uning gunaһini tiliyələydu? — dedi. Lekin ular atisining səzigə қulaқ salmidi;
qünki Пәrwәrdigar ularni өltürüxni niyət қилoғanidi. 26 Әmma Samuil degən bala өsüwatatti,
Пәrwәrdigar һəm adəmlərning aldida iltipat tapқanidi.
27 Hudaning bir adimi Әlining yenioға kelip mundaқ dedi: — Пәrwәrdigar xundaқ dəydu: «Mi-
sirda, Pirəwnningkidə turoғanda Өzümni atangning jəmətigə oquқ ayan қilmidimmu? 28 Мən
uni kaһinim bolux, Өz қurbangaһimda қurbanliқ қilix, huxbuy yeқix wə Mening aldimda әfod
tonini keyip hizmət қilixқa Israilning һəmmə қəbililiridin tallimioғanidimmu? Xuningdək
Мən Israilning otta kөydüridioған һəmmə қurbanliқlirini atangoға tapxurup təқdim қилoған
əməsmu? 29 Nemixқa Мən buyruoған, turaloғu jayimdiki қurbanliқim bilən axliқ һədiyəlirini
dəpsəndə қилisilər? Nemixқa һəlқim Israillar kəltürgən һəmmə һədiyələrning esilidin
өzliringlarni səmritip, өz ooғulliringlarning һermitini Meningkidin üstün қилisən?» 30 Uning
üqün Israilning Hudasi Пәrwәrdigar mundaқ dəydu: «Мən dərһəқikət sening wə atangning

---

2:14 «Ularning Xiloһoға қurbanliқ қилoғili kəlgən һəmmə Israillaroға xundaқ aditi boloған» — muxu hil қurbanliқlar, xübһisizki, «təxəkkür қurbanliқliri» yaki «inaқliқ қurbanliқliri» idi. Каһinlarning muxu aditi Musa pəyoғəmbərgə qüxürülgən қanunning bəlgilimilirigə asaslanoған əməs. Каһinlarning «һoқuқ ülüxi» bolsa «Law.» 7:11-18, 28-34-ayətlərdə kərsitilidu. Əmma əlining ooғulliri aqkəzlükidin bu adətni tolimu һəddidin axuruwətkənidi. Keyinki ayətlərni kərüng.
2:16 «Awwal yeoғi көydürülүp bolsun, andin nemini halisang xuni aloғin» — Musa pəyoғəmbərgə qüxürülgən қanun boyiqə қurbanliқlardiki barliқ yaoғlar Пәrwәrdigaroға atap көydürülətti. Adəmning uni yeyixi mən'i қилinatti.
2:18 «Samuil нарәsidə bala bolup kanaptin тоқuloған bir әfodni kiyip Пәrwәrdigarning aldida hizmət қилatti» — «әfod» degən nemə? Huda Musa pəyoғəmbərgə qüxürgən қanun boyiqə, bax kaһin kiydioған bir alaһidə kaltə qapan bolup, uning iqidiki ikki hil tax arқiliқ Hudadin yol sorioғili bolatti. Samuil Lawiy қəbilisidin bolmisimu, bu ayətkə қarioғanda «kaһinliқ kiyim» kiyip, kaһinliқ hizmitini қилiwatatti.
2:21 «...yoқlap bərikətləp» — ibraniy tilida pəқət «yoқlap» deyilidu. Hudaning «yoқlixi» tooғruluқ «təbirlər»nimu kərüng.
2:22 «jamaət qediri» — yəni «ibadət qediri» yaki «muқəddəs qedir».
2:24 «Пәrwәrdigarning һəlқini azdurupsilər» — baxқa birhil tərjimisi: «Пәrwәrdigarning һəlқi arisida tarқaloған həwər yahxi əməs».
2:26 Luқa 2:52.
2:27 Ros. 7:25.
2:28 «... Мən Israilning otta kөydüridioған һəmmə қurbanliқlirini atangoға tapxurup təқdim қилoған əməsmu?» — Təwratқa asasən, kaһinlarning һərқandaқ қurbanliқlardin өzigə has bir ülüxni elix һoқuқi bar idi.
2:28 Law. 10:14.
2:29 Қan. 32:15.

jəmətidikilər Mening aldimda hizmitimdə mənggü mangidu, dəp eytқanidim; lekin əmdi Mən Pərwərdigar xuni dəymənki, bu ix ḥazir Məndin neri bolsun! Meni ḥərmət қiloɣanlarni Mən ḥərmət қilimən, lekin Meni kəmsitkənlər pəs қarilidu. [31] Mana xundaқ künlər keliduki, sening bilikingni wə atangning jəmətining bilikini təng kesiwetimən; xuning bilən jəmətingdə birmu қerioɣan adəm tepilmaydu! [32] Sən turaloɣu jayimda dərd-қayoɣu kərisən; Israillar ḥərқandaқ ḥuzur-bəhtni kərgini bilən, sening jəmətingdə əbədgiqə birmu қerioɣan adəm tepilmaydu. [33] Wə Mən қurbangaḥimning hizmitidin üzüp taxlimioɣan adiming bar bolsa, u kəzliringning hirəlixixi bilən jeningning azablinixioɣa səwəb bolidu. Jəmətingdə tuoɣuloɣanlarning ḥəmmisi balaoɣəttin ətməy əlidu. [34] Sanga bu ixlarni ispatlaxқa, ikki ooɣlung Hofniy bilən Finiḥasning bexioɣa qüxidioɣan mundaқ bir alamət bexarət bolidu: — ularning ikkilisi bir kündə əlidu. [35] Əmma Əzümgə Roḥim wə dilimdiki niyitim boyiqə ix kəridioɣan sadiқ bir kaḥinni tikləymən; Mən uningoɣa məzmut bir jəmət қurimən; u Mening məsiḥ қiloɣinimning aldida mənggü mengip hizmət қilidu. [36] Xundaқ boliduki, sening jəmətingdikilərdin ḥərbir tirik қaloɣanlar bir sər kümüx wə bir qixləm nan tiləxkə uning aldioɣa kelip uningoɣa təzim қilip: «Қaḥinliқ hizmətliridin manga bir orun bərsilə, yegili bir qixləm nan tapay dəp eytidioɣan bolidu» dəydu.

Pərwərdigar Samuilni qaқiridu

3 [1] Samuil degən bala bolsa əlining aldida Pərwərdigarning hizmitidə bolatti. Əmdi Pərwərdigarning səzi u künlərdə kəm idi; wəḥiylik kərünüxlərmu kəp əməs idi. [2] Wə xundaқ boldiki, bir küni əli ornida yatқanidi (uning kəzliri torlixip kərməs bolup қalay degənidi). [3] Hudaning qirioɣi tehi əqmigən bolup, Samuil Pərwərdigarning ibadəthanisida, Hudaning əḥdə sanduқioɣa yeқinla yərdə yatatti. [4] Pərwərdigar Samuilni qaқirdi. U: — Mana mən bu yərdə, dedi. [5] U əlining қexioɣa yügürüp berip: — Mana mən, meni qaқirdingoɣu, dedi. Lekin u jawab berip: — Mən qaқirmidim; қaytip berip yatқin, dedi. Xuning bilən u berip yatti. [6] Pərwərdigar yənə: «Samuil!» dəp qaқirdi. Samuil қopup əlining қexioɣa berip: Mana mən, meni qaқirdingoɣu, dedi. Lekin u jawab berip: — Mən qaқirmidim i ooɣlum, yənə berip yatқin, dedi.
[7] Samuil Pərwərdigarni tehi tonumioɣanidi; Pərwərdigarning səzi uningoɣa tehi ayan қilinmioɣanidi. [8] Lekin Pərwərdigar yənə üqinqi қetim: «Samuil!» dəp qaқirdi; u қopup əlining қexioɣa berip: — Mana mən; sən meni qaқirding, dedi. U waқitta əli Pərwərdigar balini qaқiriptu, dəp bilip yətti. [9] Xuning bilən əli Samuiloɣa: — Berip yatқin. U əgər seni qaқirsa, sən: — I Pərwərdigar, səz қiloɣin, qünki қulung anglaydu, dəp eytқin, dewidi, Samuil berip ornida yatti. [10] Wə Pərwərdigar kelip yeқin turup ilgirikidək: — «Samuil, Samuil!» dəp qaқirdi. Samuil: — Səz қiloɣin, qünki қulung anglaydu, dəp jawab bərdi.
[11] Pərwərdigar Samuiloɣa: — Mana Mən anglioɣanlarning ikki қuliқini zingildatқudək bir

---

2:30 Mis. 28:43; 29:9.
2:31 «... sening bilikingni wə atangning jəmətining bilikini təng kesiwetimən» — «adəmning biliki» uning küqi, қabiliyiti wə ḥoқuқini bildürətti.
2:32 «Sən turaloɣu jayimda dərd-қayoɣu kərisən» — yaki «Sən turaloɣu jayimda düxmən kərisən». **«sening jəmətingdə əbədgiqə birmu қerioɣan adəm tepilmaydu»** — bu bexarət təwəndiki bablarda eqilidu. Əli əzi Pərwərdigarning əḥdə sanduқining bulap ketilgənlikini kəridu; birақ keyinki künlərdə, yəni Dawut padixaḥning künliridiki bəht-bərikətni u kərməydu *(Əlining jəmətining keyinki tarihi 22-bab, 1-22, «1Pad.» 2:26-27də kərülidu)*.
2:33 «kəzliringning hirəlixixi» — bu ibarə adəttə kəz yaxlirining kəp təkülgənlikidin yaki zor ɵəmkinliktin boloɣan ḥalətni kərsitidu.
2:35 «...Mening məsiḥ қiloɣinimning aldida» — Mening padixaḥimning aldida, demәқqi. Bizningqə bu bexarət awwal Samuilning əzidə andin kaḥin Zadokning jəmətidə əməlgə axuruldi. **«mənggü mengip hizmət қilidu»** — ibraniy tilida «barliқ künlərdə mengip hizmət қilidu».
3:2 1Sam. 4:15.
3:10 «Samuil, Samuil!» — Təwrat-Injilda Huda bir kixining ismini қaytilap qaқiroɣan bolsa, u adəmning əzigə intayin səyümlük ikənlikini kərsitidu.

ixni Israilning arisida kilmakqimən.. 12 Xu künidə Mən burun Əlining jəmətidikilər tooƣrisida
eytkinimning ḥəmmisini uning üstigə qüxürimən; baxtin ahiroƣiqə ada kilimən!. 13 Qünki
özigə ayan boloƣan kəbiḥlik tüpəylidin Mən uningoƣa, sening jəmətingdin mənggülük ḥəküm
qikarmakqimən, dəp eytkanmən: qünki u ooƣullirining iplaslikini bilip turup ularni tosmidi.. 14
Uning üqün Əlining jəmətidikilərgə kəsəm kiloƣanmənki, Əlining jəmətidikilərning kəbiḥliki
məyli kurbanlik bilən bolsun, məyli ḥədiyə bilən bolsun kəfarət kilinmay, əbədgiqə kəqürüm
kilinmaydu, dedi.
15 Samuil ətisi tang atkuqə yetip, andin Pərwərdigarning eyining ixiklirini aqti. Əmma Sam-
uil wəḥiylik kərünüxni Əligə eytixtin korkti. 16 Lekin Əli Samuilni qakirip: — I Samuil ooƣlum,
dedi. U: — Mana mən, dəp jawab bərdi. 17 U: — U sanga nemə sөz kildi? Səndin ətünəy, uni
məndin yoxurmioƣin. Əgər Uning sanga eytkanlirining birini manga eytmay koysang, Huda de-
ginini sening bexingoƣa qüxürsun wə uningdin artuk qüxürsun! — dedi. 18 Xuning bilən Samuil
uningoƣa ḥeqnemini kaldurmay ḥəmmini dəp bərdi. Əli: — Mana, U Pərwərdigardur; U nemini
layik tapsa, xuni kilsun, dedi.
19 Samuil өsüp qong boluwatatti wə Pərwərdigar uning bilən billə bolup, uning eytkan
bexarətlik sөzliridin ḥeqkaysisini yərdə kaldurmaytti. 20 Xuning bilən pütkül Israil Dandin
tartip Bəər-Xebaoƣiqə Samuilning Pərwərdigarning pəyoƣəmbiri kilip tikləngənlikini bilip yə
tti.. 21 Xu wakitta Pərwərdigar Xiloḥda Өzini yənə ayan kildi. Qünki Pərwərdigar Xiloḥda Өz
sөz-kalami arkilik Samuiloƣa Өzini ayan kildi; wə Samuil Uning sөzini pütkül Israiloƣa yətküzdi..

Pərwərdigarning əḥdə sanduki Filistiylərning koliƣa qüxidu

4 1 U wakitta Israil Filistiylər bilən jəng kiloƣili qikip əbən-Ezərgə yekin jayda bargaḥ-
qedirlarni tikti. Filistiylər bolsa Afək degən jayda bargaḥ-qedirlarni tikti. 2 Filistiylər Israillar
bilən sokuxkili səp tizip turdi. Jəng kengəygəndə Israil Filistiylər aldida tarmar boldi; Filistiylər
ularning jəng səpliridin tөt mingqə adəmni өltürdi. 3 Halayik bargaḥka yenip kəlgəndə,
Israilning aksakalliri: — Nemixka Pərwərdigar bügün bizni Filistiylər təripidin tarmar kildurdi?
Biz Xiloḥdin Pərwərdigarning əḥdə sandukini kөximizoƣa elip keləyli; u arimizda bolsa, bizni
düxminimizning kolidin kutkuzidu, dedi.
4 Xu gəptin keyin halayik Xiloḥoƣa adəm mangdurup, xu yərdin kerublarning otturisida
olturoƣan samawi koxunlarning Sərdari Pərwərdigarning əḥdə sandukini elip kətürüp kəldi.
Xuningdək Əlining ikki ooƣli Hofniy bilən Finiḥasmu Hudaning əḥdə sanduki bilən billə kəldi..
5 Wə xundak boldiki, Pərwərdigarning əḥdə sanduki ləxkərgaḥka elip kelingəndə pütkül Israil
yərni təwrətküdək küqlük bir kukan kətürüxti.
6 Filistiylər küqlük təntənə awazini anglap: — Ibraniylarning ləxkərgaḥidin anglanoƣan bu
küqlük kukan nemə wəjidin kikkandu, dəp eytixti. Arkidinla ular Pərwərdigarning əḥdə
sandukining ularning ləxkərgaḥioƣa kəltürülginini bilip yətti. 7 Xuning bilən Filistiylər korkup:

3:11 2Pad. 21:12; Yər. 19:3.
3:12 1Sam. 2:31.
3:13 «Mən uningoƣa, sening jəmətingdin mənggülük ḥəküm qikarmakqimən, dəp eytkanmən» — yaki «Mən uningoƣa, sening jəmətingdin mənggülük ḥəküm qikarmakqimən, dəp eytkin». **«qünki u ooƣullirining iplaslikini bilip turup ularni tosmidi»** — yaki «qünki u ooƣullirining Hudani karoƣioƣanlikini bilip turup ularni tosmidi».
3:20 «Dandin tartip Bəər-Xebaoƣiqə» — «Dan» Israilning ximaliy qetidə, «Bəər-Xeba» uning jənubiy qetidə idi.
3:21 «Samuil Uning sөzini pütkül Israiloƣa yətküzdi» — yaki «Samuil eytkan bu sөz pütkül Israilda yüz bərdi». **«Pərwərdigar Xiloḥda Өz sөz-kalami arkilik Samuiloƣa Өzini ayan kildi»** — ibraniy tilida: «Pərwərdigar Xiloḥda Pərwərdigarning sөz-kalami arkilik Samuiloƣa Өzini ayan kildi».
4:4 «...kerublarning otturisida olturoƣan samawi koxunlarning Sərdari Pərwərdigar» — «kerublar» pərixtilərning xəklidə bolup, əḥdə sandukining ikki təripidə turatti. «Mis.» 25:17-22ni kərüng. Huda «kerublarning otturisida, əḥdə sandukining üstidə ḥuzurumni olturoƣuzimən, dəp wədə kiloƣanidi.
4:4 2Sam. 6:2; Zəb. 80:1; 99:1

— Ilaһlar ularning ləxkərgaһiоŋa kəptu, һalimizоŋa way! Mundak ix bu wakitkiqə һeq bоlоŋan əməs, deyixti. [8] Һalimizоŋa way! Bizni bu kudrətlik ilaһlarning kolidin kim kutkuzidu? Mana bayawanda misirliklarni türlük bala-wabalar bilən uroŋan ilaһlar dəl xulardur! [9] I Filistiylər, əzliringlarni jəsur kərsitip ərkəktək turunglar. Bolmisa, ibraniylar bizgə kul bоlоŋandək biz ularоŋa kul bolimiz; ərkəktək bolup jəng kilinglar! — dedi.
[10] Xuning bilən Filistiylər Israillar bilən jəng kildi. Israil tarmar kilinip, һərbiri tərəp-tərəpkə əz qedirigə bədər kaqti. Jəngdə kattik kiroŋinqilik bolup, Israildin ottuz ming piyadə əskər əltürüldi. [11] Pərwərdigarning əһdə sanduki olja bolup kətti wə əlining ikki ooŋli Hofniy bilən Finiһasmu əltürüldi.

[12] Xu küni bir Binyaminlik jəng məydanidin kəqip kiyim-keqəkliri yirtik, üstibexi topa-qang һalda Xiloһoŋa yügürüp kəldi. [13] U yetip kəlgəndə, mana əli yolning qetidə əz orunduktа olturup takiti-tak bolup kütüwatatti; uning kəngli Pərwərdigarning əһdə sandukining oŋemidə pərixan idi. U kixi həwərni yətküzgili xəһərgə kirgəndə, pütkül xəһər pəryad-kukan kətürdi. [14] Əli pəryad sadasini anglap: — Bu zadi nemə warang-qurung? dəp soridi. U kixi aldirap kelip əligə həwər bərdi [15] (Əli toksan səkkiz yaxka kirgən, kəzliri kətip kaloŋan bolup, kərməytti). [16] U kixi Əligə: — Mən jəngdin kaytip kəlgən kiximən, bügün jəng məydanidin kəqip kəldim, dedi. Əli: — I ooŋlum, nemə ix yüz bərdi? — dəp soridi. [17] Həwərqi jawab berip: — Israil Filistiylərning aldidin bədər kaqti. Həlk arisida kattik kiroŋinqilik boldi! Sening ikki ooŋlung, Hofniy bilən Finiһasmu əldi һəmdə Hudaning əһdə sanduki olja bolup kətti, dedi. [18] Wə xundak boldiki, həwərqi Hudaning əһdə sandukini tiloŋa aloŋanda, əli dərwazining yenidiki orunduktin kəynigə yikilip qüxüp, boyni sunup əldi; qünki u kerip, bədinimu eoŋirlixip kətkənidi. U kirik yil Israilning һakimi bоlоŋanidi.
[19] Uning kelini, yəni Finiһasning ayali һamilidar bolup tuoŋuxka az kaloŋanidi. U Hudaning əһdə sandukining olja bolup kətkənliki wə kiyinatisi bilən eriningmu əlgənlik həwirini angliоŋanda, birdinla kattik toloŋak tutup, pükülüp balini tuoŋdi. [20] U əlay dəp kaloŋanda, qərisidə turoŋan ayallar: — Korkmioŋin, sən ooŋul bala tuoŋdung, dedi. Lekin u buningoŋa jawabmu bərmidi һəm kəngül bəlmidi. [21] U: «Xan-xərəp Israildin kətti» dəp balioŋa «Ihabod» dəp isim koydi; qünki Hudaning əһdə sanduki olja bolup kətkən һəm keyinatisi bilən erimu əlgənidi. [22] U yənə: — Xan-xərəp Israildin kətti; qünki Hudaning əһdə sanduki olja bolup kətti! — dedi.

5 [1] Filistiylər Hudaning əһdə sandukini olja elip, uni əbən-Ezərdin elip Axdodka bardi. [2] U yərdə Filistiylər Hudaning əһdə sandukini elip Dagon buthanisioŋa əkirip, Dagon degən butning yenioŋa koydi. [3] Axdodtikilər ətisi səһər kopup kəlsə, mana Dagon buti Pərwərdigarning əһdə sandukining aldida yikiloŋiniqə düm yatatti. Xunga ular Dagon butni elip yənə əz ornida turoŋuzup koydi. [4] Lekin ətisi səһər kopup kəlsə, mana, Dagon Pərwərdigarning əһdə sandukining aldida yikiloŋiniqə düm yatatti; Dagonning bexi һəm kolliri bosuoŋida qekiloŋanidi; Dagonning pəkət beliksiman teni kaloŋanidi. [5] Xunga bügüngə kədər Axdodta ya Dagonning

4:9 Һak. 13:1.
4:11 1Sam. 2:34; Zəb. 78:59-61
4:12 Yə. 7:6.
4:15 1Sam. 3:2
4:18 «U kirik yil Israilning һakimi bоlоŋanidi» — «һakim»larning yetəkqi һəm sorakqi rolini qüxinix üqün Təwrattiki «Batur Һakimlar»ni kerüng.
4:21 «U: «xan-xərəp Israildin kətti» dəp balioŋa «Ihabod» dəp isim koydi» — «Ihabod» bəlkim «Xan-xərəp keni?» yaki «Xan-xərəp kətti» degənni bildüridu.
5:4 «Dagon Pərwərdigarning əһdə sandukining aldida yikiloŋiniqə düm yatatti» — «Dagon» degən butta adəmning bexi wə belikning teni bar idi.

kahinliri bolsun ya Dagonning buthanisioɣa kirgüqilər bolsun, Dagonning bosuoɣisioɣa dəssiməydu.
6 Andin Pərwərdigarning ḳoli Axdodtikilərning üstigə ḳattiḳ qüxüp, ularni wəyran ḳilip, Axdod bilən ətrapidikilərni ḥürrək kesili bilən urdi. 7 Axdodtikilər bularni kərüp: — Israilning Hudasining əḥdə sanduḳi bizlərdə turmisun! Qünki uning ḳoli bizni wə ilaḥimiz Dagonni ḳattiḳ besiwaldi, deyixti. 8 Xuning bilən ular adəm mangdurup Filistiylərning ḥəmmə oɣojilirini qaḳirtip jəm ḳilip ulardin: — Israilning Hudasining əḥdə sanduḳini ḳandaḳ bir tərəp ḳilimiz? dəp soridi. Ular: — Israilning Hudasining əḥdə sanduḳi Gatḳa qət yol bilən yətkəlsun, dəp jawab berixti. Xuning bilən ular Israilning Hudasining əḥdə sanduḳini u yərgə qət yol bilən yətkidi. 9 Wə xundaḳ boldiki, ular uni qət yol bilən yətkigəndin keyin Pərwərdigarning ḳoli u xəḥərgə qüxüp kixilərni ḳattiḳ sarasimigə qüxürdi. U kiqiklərdin tartip qonglaroɣiqə xəḥərdikilərni urdi, ular ḥürrək kesiligə giriptar boldi. 10 Xuning bilən ular Hudaning əḥdə sanduḳini Əkronoɣa əwətti. Lekin Hudaning əḥdə sanduḳi Əkronoɣa yetip kəlgəndə, Əkrondikilər pəryad ḳilip: — Biz bilən həlḳimizni eltürüx üqün ular Israilning Hudasining əḥdə sanduḳini bizgə yətkidi! — dedi. 11 Ular adəm mangdurup Filistiylərning oɣojilirini ḳiqḳartip jəm ḳilip ularoɣa: — Biz bilən həlḳimizni eltürməsliki üqün Israilning Hudasining əḥdə sanduḳini bu yərdin əz jayioɣa kətküzünglar, dedi; qünki ḳattiḳ wəḥimə xəḥərni basḳanidi; Hudaning ḳoli ularning üstigə tolimu eoɣir qüxkənidi. 12 Əlmigən adəmlər bolsa ḥürrək kesili bilən urulup, xəḥərning pəryadi asmanoɣa kətürüldi.

Filistiylər əḥdə sanduḳini ḳayturup əwətidu

6 1 Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi Filistiylərning yurtida yəttə ay turdi. 2 Filistiylər kahinlar bilən palqilarni qaḳirip ularoɣa: — Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini ḳandaḳ ḳilimiz? Uni ḳandaḳ ḳilip əz jayioɣa əwətələymiz? Yol kərsitinglar, dedi. 3 Ular: — Əgər Israilning Hudasining əḥdə sanduḳini ḳayturup əwətsənglar, ḳuruḳ əwətmənglar, ḥeq bolmioɣanda uning bilən bir «itaətsizlik ḳurbanliḳi»ni birgə əwətixinglar zərürdur, dedi. Xundaḳ ḳiloɣanda xipa tapisilər, xundaḳla Uning ḳolining nemə üqün silərdin ayrilmioɣanliḳini bilisilər, dedi. 4 Ular: — Biz nemini itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilip əwətimiz? — dəp soridi. Ular: — Filistiylərning oɣojilirining sani bəx; xunga bəx altun ḥürrək wə bəx altun qaxḳan yasap əwətinglar; qünki silərgə wə oɣojanglaroɣa ohxaxla bala-ḳaza qüxti. 5 Ḥürrəkliringlarning xəklini wə zemininglarni wəyran ḳilidioɣan qaxḳanlarning xəklini nəḳix ḳilip yasap, Israilning Hudasioɣa xan-xərəp kəltürünglar. Xuning bilən u bəlkim silərning, ilaḥlirimizning wə zemininglarning üstini basḳan ḳolini yeniklitərmikin: — 6 Misirliḳlar bilən Pirəwn əz kəngüllirini ḳattiḳ ḳiloɣandək silərmu nemixḳa əz kənglünglarni ḳattiḳ ḳilisilər? U misirliḳlaroɣa zor ḳattiḳ ḳolluḳ kərsətkəndin keyin, ular Israillarni ḳoyup bərmidimu, ular xuning bilən ḳaytip kəlmidimu? 7 Əmdi yengi bir ḥarwa yasap, tehi boyunturuḳḳa kəndürülmigən mozayliḳ ikki inəkni ḥarwioɣa ḳoxunglar; ulardin mozaylirini ayrip, əydə elip ḳelinglar; 8 andin Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətürüp ḥarwioɣa selinglar; wə uningoɣa əwətidioɣan itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilidioɣan altun buyumlarni bir ḳapḳa selip sanduḳḳa yandap ḳoyunglar wə sanduḳni xu peti mangdurunglar; 9 andin ḳarap turunglar. Əgər ḥarwa Israil qegrisidiki yol bilən Bəyt-Xəməxkə mangsa, bizgə kəlgən xu qong bala-ḳazani qüxürgüqining əzi Pərwərdigar bolidu. Undaḳ bolmisa, bizni uroɣan Uning ḳoli əməs, bəlki bizgə qüxkən tasadipiyliḳ bolidu, halas, deyixti.

5:6 «ḥürrək kesili» — yaki «əsmilər» yaki «bowasir kesili».
5:6 Zəb. 78:60-66.
5:8 «Gatḳa qət yol bilən yətkəlsun» — bəlkim baxḳa xəḥər-kəntlərdin ətküzməslik üqün.
6:6 Mis. 12:31.

10 Xuning bilən Filistiylər xundak ḳildi. Ular Mozaylik ikki inəkni ḥarwioɣa ḳoxup, mozaylirini
əydə solap ḳoyup, 11 Pərwərdigarning əhdə sanduḳini ḥarwioɣa selip, altun qaxḳan wə ḳuyma
ḥürrəklər ḳaqilanoɣan ḳapni uningoɣa yandap ḳoydi. 12 Inəklər Bəyt-Xəməxkə baridioɣan yol
bilən udul yürüp kətti. Ular kətürülgən yol bilən mangoɣaq mərəytti, ya ong tərəpkə ya sol
tərəpkə ḳeyip kətmidi. Filistiylərning oɣojiliri ularning arḳisidin Bəyt-Xəməxning qegrisioɣiqə
bardi. 13 Bəyt-Xəməxtikilər jiloɣida buoɣday oruwatatti, ular baxlirini kətürüp əhdə sanduḳini
kərüp hux boluxti. 14 Ḥarwa Bəyt-Xəməxlik Yəxuaning etizliḳioɣa kelip, u yərdiki bir qong
taxning yenida tohtap ḳaldi. Ular ḥarwini qeḳip, ikki inəkni Pərwərdigaroɣa atap kəydürmə
ḳurbanlik ḳildi. 15 Lawiylar Pərwərdigarning əhdə sanduḳi bilən altun buyumlar bar ḳapni
qüxürüp qong taxning üstigə ḳoydi. Xu küni Bəyt-Xəməxtikilər Pərwərdigaroɣa kəydürmə
ḳurbanliḳlar wə baxḳa ḳurbanliḳlarni ḳildi. 16 Filistiylərning bəx oɣojisi bularni kərüp xu küni
əkronoɣa ḳaytip kətti. 17 Filistiylərning Pərwərdigaroɣa itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilip bərgən altun
ḥürriki: — Axdod üqün bir, Gaza üqün bir, Axkelon üqün bir, Gat üqün bir wə Əkron üqün bir
idi. 18 Altun qaxḳanlarning sani bolsa Filistiylərning bəx oɣojisioɣa təwə barlik xəḥərning sani
bilən barawər idi. Bu xəḥərlər sepillik xəḥərlər wə ularoɣa ḳaraxlik səḥra-kəntlərni, xundakla
ular Pərwərdigarning əhdə sanduḳini ḳoyoɣan qong qimənzaroɣiqə ḥəmmə jayni əz iqigə alatti.
Bu qimənzar ḥazirmu Bəyt-Xəməxlik Yəxuaning etizliḳida bar.
19 Əmma Bəyt-Xəməxtikilər əz məyliqə əhdə sanduḳining iqigə ḳarioɣini üqün Pərwərdigar ular-
din yətmix adəmni, jümlidin qonglardin əllikni urdi. Pərwərdigar həlḳni mundak ḳattiḳ uroɣanliḳi
üqün pütün həlḳ matəm tutti. 20 Bəyt-Xəməxtikilər: — Bu muḳəddəs Huda Pərwərdigarning aldi-
da kim ərə turalaydu? əhdə sanduḳi bizning bu yərdin kimning ḳexioɣa apirilixi kerək? — dedi. 21
Andin ular Kiriat-Yearimdikilərgə əlqilərni əwitip: — Filistiylər Pərwərdigarning əhdə sanduḳini
ḳayturup bərdi. Bu yərgə kelip uni əzünglaroɣa elip ketinglar, dedi.

Israillar Filistiylər bilən yənə soḳuxidu

7 1 Xuning bilən Kiriat-Yearimdiki adəmlər kelip Pərwərdigarning əhdə sanduḳini elip qiḳip,
dəngning üstidiki Abinadabning əyidə ḳoydi wə uning ooɣli Əliazarni əhdə sanduḳioɣa
ḳaraxḳa Pərwərdigaroɣa atap bekitti. 2 əhdə sanduḳi Kiriat-Yearimda ḳoyuloɣandin tartip uzun
waḳit, yəni yigirmə yil ətti. Israilning pütkül jəmiti Pərwərdigarni seoɣindi.
3 Wə Samuil Israilning pütkül jəmətigə: — Əgər pütün ḳəlbinglar bilən Pərwərdigarning
yenioɣa ḳaytip, yatlarning ilaḥliri bilən Axtarotlarni əz aranglardin yoḳitip, kənglünglarni
Pərwərdigaroɣa baoɣlap, has Uning ibaditidila bolsanglar U silərni Filistiylərning ḳolidin
ḳutḳuzidu, dedi. 4 Xuning bilən Israil Baallar bilən Axtarotlarni taxlap has Pərwərdigarning
ibaditidila boldi.

6:14 «Ḥarwa Bəyt-Xəməxlik Yəxuaning etizliḳioɣa kelip, u yərdiki bir qong taxning yenida tohtap ḳaldi» — demisəkmu, Bəyt-Xəməxtikilər Israillar idi, Bəyt-Xəməx Israil bilən Filistiyə otturisidiki qegra idi.

6:15 «Bəyt-Xəməxtikilər Pərwərdigaroɣa kəydürmə ḳurbanliḳlar wə baxḳa ḳurbanliḳlarni ḳildi» — «baxḳa ḳurbanliḳlar» bəlkim «təxəkkür ḳurbanliḳliri»ni kərsitidu. Undak ḳurbanliḳlarni yeyixkə bolidu.

6:18 «Bu xəḥərlər sepillik xəḥərlər wə ularoɣa ḳaraxlik səḥra-kəntlərni, xundakla ular Pərwərdigarning əhdə sanduḳini ḳoyoɣan qong qimənzaroɣiqə ḥəmmə jayni əz iqigə alatti. Bu qimənzar ḥazirmu Bəyt-Xəməxlik Yəxuaning etizliḳida bar» — baxḳa birhil tərjimisi: «*(bu xəḥərlər sepillik xəḥərlərni wə uningoɣa ḳaraxlik səḥra-kəntlərni, xundakla ular Pərwərdigarning əhdə sanduḳini ḳoyoɣan qong taxḳiqə ḥəmmini əz iqigə aloɣanidi)* bu qong tax bügüngiqə Bəyt-Xəməxlik Yəxuaning etizliḳida turmaḳta». Yənə baxḳa tərjimiliri uqrixi mumkin.

6:19 «...yətmix adəmni, jümlidin qonglardin əllikni urdi» — buning baxḳa birhil tərjimisi: «...bəx tümən yətmix adəmni urdi». Az bir ḳisim kona kəqürmilərdimu pəḳət «yətmix adəm» dəp hatirilənggən.

7:1 2Sam. 6:4.

7:3 «Axtarotlar» — yaki «Axərahlar» — alahidə dərəhlər bilən munasiwətlik ayal butlarni kərsitidu; dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloɣan yaki nəḳixlənggən boluxi mumkin idi.

7:3 Ḳan. 6:13; 10:20; Mat. 4:10; Luḳa 4:8

5 Andin Samuil: — Pütkül Israilni Mizpaḥ xəḥirigə jəm ḳilsanglar, mən silər üqün
Pərwərdigarning aldida dua ḳilay, dedi. 6 Əmdi ular Mizpaḥḳa jəm bolup, u yərdə su tartip uni
Pərwərdigar aldiƣa ḳuydi wə u küni roza tutup: — Biz Pərwərdigarning aldida gunaḥ sadir
ḳilduḳ, dedi. Xuning bilən Samuil Mizpaḥta Israillarning ərz-dəwaliri üstidin ḥəküm qiḳardi.
7 Filistiylər Israillarning Mizpaḥta jəm boloƣinini anglidi; Filistiylərning oƣjiliri Israil bilən
jəng ḳiloƣili qiḳti. Israillar buni anglap Filistiylərdin ḳorḳti. 8 Israillar Samuiloƣa: — Biz üqün
Pərwərdigar Hudayimiz bizni Filistiylərning ḳolidin ḳutḳuzuxi üqün uningoƣa nida ḳilixtin
tohtimioƣin, dedi. 9 Samuil anisini emiwatḳan bir ḳozini elip toluḳ bir kəydürmə ḳurbanliḳ ḳilip
Pərwərdigaroƣa sundi; Samuil Israilning ḥəḳḳidə Pərwərdigaroƣa pəryad kətürdi; Pərwərdigar
duasini anglidi. 10 Samuil kəydürmə ḳurbanliḳ ḳiliwatḳanda Filistiylər Israil bilən soḳuxḳili
yeḳinlap kəldi. Lekin Pərwərdigar xu küni Filistiylərning üstigə ḳattiḳ güldürmama güldürli-
tip ularni alaḳzadə ḳiliwətti; xuning bilən ular Israil aldida tarmar boldi. 11 Israillar Mizpaḥtin
qiḳip ularni Bəyt-Karning tüwigiqə ḳooƣlap ḳirdi.
12 U waḳitta Samuil bir taxni elip, uni Mizpaḥ bilən xənning otturisida tikləp: — «Pərwərdigar
bizgə ḥaziroƣiqə yardəm beriwatidu» — dəp uni Əbən-Ezər dəp atidi.
13 Xuning bilən Filistiylər besiḳip Israilning zeminioƣa yənə tajawuz ḳilmidi; Samuil ḥakim
boloƣan barliḳ künlərdə Pərwərdigarning ḳoli Filistiylərning üstigə ḳarxi boldi; 14 xundaḳ ḳilip
Əkrondin tartip Gatḳiqə Filistiylər Israildin eliwaloƣan xəḥərlərning ḥəmmisi Israiloƣa yandu-
ruldi; xəḥərlərgə təwə zeminlarnimu Israil Filistiylərning ḳolidin yandurup aldi. Buningdin
baxḳa Israil bilən Amoriylar otturisida tinqliḳ boldi.
15 Samuil bolsa pütün əmridə Israilni soridi. 16 Ḥər yili u Bəyt-Əl, Gilgal wə Mizpaḥlarni aylinip,
muxu yərlərdə Israil üstidin ḥəküm yürgüzətti. 17 Andin u Ramaḥḳa yenip baratti; qünki uning
əyi xu yərdə idi ḥəm u u yərdimu Israil üstidin ḥəküm yürgüzətti. U u yərdimu Pərwərdigaroƣa
bir ḳurbangaḥ yasioƣanidi.

8 1 Xundaḳ boldiki, Samuil ḳerioƣanda ooƣullirini Israiloƣa ḥakim ḳilip ḳoydi. 2 Uning tunjisining
ismi Yoel bolup, ikkinqisining ismi Abiyaḥ idi. Bular Bəər-Xebada ḥakimliḳ ḳildi. 3 Lekin
ooƣulliri uning yollirida yürməytti, bəlki mənpəətni kəzləp ezip, parilarni yəp, ḥəḳ-naḥəḳni
astin-üstün ḳildi.
4 U waḳitta Israilning ḥəmmə aḳsaḳalliri Ramaḥda jəm bolup Samuilning ḳexioƣa kelip
5 uningoƣa: — Mana sən ḳeriding, ooƣulliring bolsa sening yolliringda yürməydu. Barliḳ əllərdə
boloƣandək üstimizgə ḥəküm süridioƣan bir padixaḥ bekitkin, dedi.
6 Ularning «Üstimizgə ḥəküm süridioƣan bir padixaḥ bekitkin» degini Samuilning kəngligə
eoƣir kəldi. Samuil Pərwərdigaroƣa dua ḳiliwidi, 7 Pərwərdigar Samuiloƣa jawabən: — Həlḳ sanga
ḥərnemə eytsa ularoƣa ḳulaḳ saloƣin; qünki ular seni əməs, bəlki «Üstimizgə padixaḥ bolmisun»
dəp Meni taxlidi. 8 Mən ularni Misirdin qiḳaroƣan kündin tartip bügünki küngiqə ular xundaḳ
ixlarni ḳilip, Meni taxlap baxḳa ilaḥlaroƣa ibadət ḳilip kəlgən. Əmdi ular sanga ḥəm xundaḳ
ḳilidu. 9 Xuning üqün ularning səzigə unioƣin. Lekin ularni ḳattiḳ agaḥlandurup kəlgüsidə

7:6 «...Samuil ... Israil həlḳining ərz-dəwalirining üstidin ḥəküm qiḳardi» — Samuil pəyoƣəmbər Israil üstigə ḥəküm sürgən «batur ḥakimlar» yaki «ḳutḳuzoƣuqi baturlar»ning əng ahirḳisi idi.
7:10 Yə. 10:10.
7:12 «Samuil bir taxni elip... Pərwərdigar bizgə ḥaziroƣiqə yardəm beriwatidu» — dəp uni Əbən-Ezər dəp atidi» — «Əbən-Ezər» degənning mənisi: «yardəm texi».
7:12 1Sam. 4:1.
7:17 1Sam. 8:4.
8:3 Mis. 18:21; Ḳan. 16:19.
8:5 Ḥox. 13:10; Ros. 13:21.
8:6 1Sam. 12:17.

ularning üstidə səltənət kilidioʏan padixahʏning ularni ʞandaʞ baxʞuridioʏanliʞini bildürgin, dedi.
10 Samuil əzidin bir padixahʏ sorioʏan həlʞʞə, Pərwərdigarning eytʞinining ʜəmmisini dəp bərdi.
11 U: — Üstünglarda səltənət kilidioʏan padixahʏning tutidioʏan yoli mundaʞ bolidu: — U ooʏulliringlarni əz ixioʏa ʞoyup, jəng ʜarwilirini ʜəydəxkə, atliʞ əskərliri boluxʞa salidu; ular uning ʜarwilirining aldida yügüridu; 12 ularni əzi üqün ming bexi wə əllik bexi boluxʞa, yerini ʜəydəxkə, ʜosulini oruxʞa, jəng ʞoralliri bilən ʜarwa əswablirini yasaxʞa salidu. 13 Ʞizliringlarni ətir yasaxʞa, tamaʞ etixkə wə nan yeʞixʞa salidu. 14 Əng esil zeminliringlar, üzümzarliringlar bilən zəytunluʞliringlarni tartiwelip əz hizmətkarlirioʏa beridu. 15 U uruʞunglardin, üzümzarliringlarning ʜosulidin ondin bir ülüxini əzining oʏojidarliri wə hizmətkarlirioʏa bəlüp beridu. 16 U ʞulliringlar, dedəkliringlar, əng kelixkən yigitliringlarni wə exəkliringlarni əz ixioʏa salidu. 17 U ʞoyliringlardin ondin bir ülüxini alidu; silər uning ʞul-hizmətkarliri bolisilər. 18 Silər u kündə əzünglaroʏa tallioʏan padixahʏ tüpəylidin pəryad kətürisilər; lekin Pərwərdigar u künidə silərgə ʞulaʞ salmaydu, dedi.
19 Həlʞ bolsa Samuilning səzigə ʞulaʞ salmay: — Yaʞ, bəlki üstimizgə səltənət kilidioʏan bir padixahʏ bolsun, dedi. 20 —Xundaʞ ʞilip biz baxʞa ʜərbir əllərgə ohxax bolimiz; bizning padixahʏimiz üstimizdin ʜəküm qiʞirip, bizni baxlaydu wə biz üqün jəng ʞilidu, dedi.
21 Samuil həlʞning ʜəmmə səzlirini anglap, ularni Pərwərdigaroʏa yətküzdi. 22 Pərwərdigar əmdi Samuiloʏa: — Sən ularning səzigə ʞulaʞ selip, ularoʏa bir padixahʏ bekitkin, dedi. Samuil Israillaroʏa: — ʜərbiringlar əz xəʜiringlaroʏa ʞaytinglar, dedi.

Saul Samuilning ʞexioʏa kelidu

9 1 Binyamin ʞəbilisidin Kix atliʞ bir kixi bar idi. U Abiəlning ooʏli, Abiəl Zerorning ooʏli, Zeror Bikoratning ooʏli, Bikorat Afiyaning ooʏli idi; Afiya bolsa Binyaminliʞ idi. U əzi batur wə dələtmən kixi idi. 2 Kixning Saul isimlik, esil wə huxhuy bir ooʏli bar idi. Israillar arisida uningdin qiraylix adəm yoʞ idi; u xundaʞ egiz boyluʞ ər idiki, həlʞning ʜərʞandiʞi uning mürisigimu kəlməytti.
3 Saulning atisi Kixning exəkliri yitip kətkənidi. Buning bilən Kix ooʏli Sauloʏa: — Sən hizmətkarlardin birini əzüng bilən billə elip, exəklərni tepip kəlgin, dedi. 4 Ular berip Əfraim edirliʞidin ətüp, Xalixaʜ zeminini kezip, ularni izdəp tapalmidi; ular Xaalim zeminidinmu ətti, exəklər u yərdimu yoʞ idi. Andin Binyamin zeminini kezip ətti, ularni yənə tapalmidi. 5 Ular Zuf zemininioʏa yətkəndə Saul əzi bilən kəlgən hizmətkarioʏa: — Bolə, əygə yanayli; bolmisa atam exəklərdin ənsirməy, əksiqə bizning oʏemimizni yəp ketərmiki, dedi.
6 Lekin u uningoʏa: — Mana, bu xəʜərdə Hudaning bir adimi bar. U məʜtərəm bir adəm, ʜər nemə desə əməlgə axmay ʞalmaydu. Əmdi u yərgə barayli; u bizgə baridioʏan yolimizni kərsitip ʞoyarmikin, dedi.
7 Xunga Saul hizmətkarioʏa: — Lekin uning yenioʏa barsaʞ u kixigə nemə berimiz? Qünki hurjunlirimizda nan tügəp ʞaldi, ʞolimizda Hudaning adimigə bərgüdək sowoʏitimiz yoʞ. Yenimizda yənə nemə bar? — dedi.
8 Hizmətkar Sauloʏa jawab berip: — Mana ʞolumda qarək xəkəl kümüx bar. Mangidioʏan yoli-

8:15 «uruʞunglar» — bəlkim axliʞning əzini kərsitixi mumkin. **«əzining oʏojidarliri wə hizmətkarlirioʏa ...»** — yaki «əzining aoʏwatliri wə hizmətkarlirioʏa ...».
8:21 «Samuil ... səzlirini anglap, ularni Pərwərdigaroʏa yətküzdi» — ibraniy tilida «Samuil ... səzlirini anglap, ularni Pərwərdigarning ʞuliʞioʏa ʞaytilap bərdi».
9:1 1Sam. 14:51.

mizni dəp bərsun, Hudaning adimigə xuni berəy, dedi. 9 (burun Israilda bir adəm Hudadin yol sorimaqi bolsa: — Kelinglar, aldin kərgüqining ⱪexioƣa barayli, dəytti. Ңazir «pəyoƣəmbər» degənni ətkən zamanda «aldin kərgüqi» dəytti).
10 Saul hizmətkarioƣa: — Məsliһəting yahxi boldi. Biz mangayli, dedi. Xuning bilən ular Hudaning adimi turoƣan xəһərgə bardi. 11 Ular xəһərgə qiⱪidioƣan yolda ketiwatⱪanda, su tartⱪili qiⱪⱪan birnəqqə ⱪizoƣa uqridi wə ulardin: — Aldin kərgüqi muxu yərdimu? — dəp soridi.
12 Ular jawab berip: — Xundaⱪ. Mana u aldinglarda turidu; tez beringlar, qünki halayiⱪ bügün xəһərning yuⱪiri jayida ⱪurbanliⱪ ⱪilmaⱪqi, xunga u bügün xəһərgə kirdi. 13 U ⱪurbanliⱪtin yeyixkə tehi yuⱪiri jayoƣa qiⱪmay turupla, silər uning bilən xəһərdə uqrixisilər. Həlⱪ u kəlmigüqə taam yeməydu, qünki u awwal ⱪurbanliⱪni bərikətləydu; andin qaⱪiriloƣan meһmanlar taamoƣa eoƣiz tegidu. Ңazir qiⱪinglar, qünki bu dəl uni tapⱪili bolidioƣan waⱪit, dedi.
14 Ular xəһərgə qiⱪip xəһər mərkizigə kəlgəndə, mana Samuil yuⱪiri jayoƣa qiⱪixⱪa ularoƣa ⱪarap keliwatatti.
15 Pərwərdigar Saul kelixtin bir kün ilgiri Samuiloƣa:
16 — Ətə muxu waⱪitlarda Mən yeningoƣa Binyamin zeminidin bir adəmni əwətimən. Sən uni Mening həlⱪim Israilning üstigə əmir boluxⱪa məsiһ ⱪiloƣin. U Mening həlⱪimni Filistiylərning ⱪolidin ⱪutⱪuzidu. Qünki Mening həlⱪimning pəryadi Manga yətkini üqün ularoƣa iltipat bilən ⱪaridim, — dedi.
17 Samuil Saulni kərgəndə Pərwərdigar uningoƣa: — Mana, Mən sanga səz ⱪiloƣan adəm muxudur. Bu adəm Mening həlⱪimning üstidə səltənət ⱪilidu, dəp izһar ⱪildi.
18 Saul dərwazida turoƣan Samuilning ⱪexioƣa berip: Silidin soray, aldin kərgüqining əyi nədə, dəp soridi.
19 Samuil Sauloƣa: — Aldin kərgüqi mən əzüm xu. Məndin awwal yuⱪiri jayoƣa qiⱪⱪin. Bügün silər mən bilən taam yəysilər; ətə seni uzutup qiⱪⱪanda, kənglüngdiki һərbir ixlarni sanga dəp berəy, — dəp jawab bərdi. 20 Əmma üq kün burun yitip kətkən exəklərdin bolsa, əndixə ⱪilmioƣin; ular tepildi. Əmdi Israilning һəmmə arzusi kimgə mayil? Sanga wə atangning pütkül jəmətigə əməsmu? — dedi.
21 Saul jawab berip: — Mən Israil ⱪəbililiri iqidiki əng kiqik ⱪəbilə boloƣan Binyamindin, jəmətimmu Binyamin ⱪəbilisi iqidiki əng kiqiki tursa? Nemə üqün bu səzlərni manga dəyla? — dedi.
22 Samuil bolsa Saulni wə hizmətkarini baxlap, meһmanhana əyigə kirdi wə ularni qaⱪiriloƣanlarning arisida tərdə olturoƣuzdi. Ular ottuzqə adəm idi. 23 Samuil axpəzgə: — Mən saⱪlap ⱪoyoƣin dəp, sanga tapxuroƣan һeliⱪi taamni elip kəlgin, dedi.
24 Xuning bilən axpəz saⱪlap ⱪoyoƣan qong ajritiloƣan ⱪolni elip Saulning aldioƣa ⱪoydi. Samuil: — Mana, sanga saⱪlap ⱪoyuloƣini xudur! Uni aldingoƣa elip yegin; qünki u mən həlⱪni qaⱪiroƣan qeoƣimda atayin sanga atap elip ⱪoyoƣandin tartip bu bekitilgən waⱪitⱪiqə saⱪlandi, dedi. Xuning bilən u küni Saul bilən Samuil tamaⱪta billə boldi. 25 Ular yuⱪiri jaydin qüxüp xəһərgə kirdi, Samuil əgzidə Saul bilən səzləxti. 26 Ətisi tang xəһərdə orundin turoƣanda Samuil Saulni əgzidin qaⱪirip: — Ornungdin tur, mən seni uzutup ⱪoyay, dedi. Saul orundin turdi wə ikkisi billə qiⱪti, — һəm u Samuil bilən billə koqioƣa qiⱪti. 27 Ular xəһərning ayioƣioƣa ketiwatⱪanda, Samuil Sauloƣa: Hizmətkaroƣa aldimizda mangoƣaq turoƣin, dəp buyruoƣin, dedi. U xundaⱪ ⱪildi. Andin Samuil: — Sən turup tur, Pərwərdigarning səz-kalamini sanga yətküzəy, dedi.

9:8 «Mana ⱪolumda qarək xəkəl kümüx bar» — «xəkəl» eoƣirliⱪ miⱪdari, kümüx bəlkim 11.4 gram idi.
9:9 Yar. 25:22.
9:13 «...u awwal ⱪurbanliⱪni bərikətləydu» — «ⱪurbanliⱪni bərikətləx» muxu yərdə *(1)* təxəkkür eytix; *(2)* ⱪurbanliⱪ ⱪobul ⱪilinoƣay dəp tiləxni bildüridu.
9:15 1Sam. 15:1.

Samuil Saulni məsiḥ ḳilidu

10 [1] Samuil bir may komzikini elip uning bexioɣa təküp uni səyüp mundaḳ dedi: — «Mana bu, Pərwərdigarning seni Өz mirasioɣa əmir boluxḳa məsiḥ ḳiloɣini əməsmu?
[2] Sən bügün məndin ayriloɣandin keyin Binyamin zeminining qegrisidiki Zəlzaḥḳa yetip baroɣiningda Raḥilәning ḳəbrisining yenida sanga ikki kixi uqraydu; ular sanga: «Sən izdəp baroɣan exəklər tepildi, wə mana, atang exəklərdin oɣəm ḳilmay, bəlki silər üqün: Ooɣlumni ḳandaḳ ḳilip taparmən, dəp ənsiriməktə» dəp eytidu. [3] Sən u yərdin mengip, Tabordiki dub dərihigə yətkəndə Pərwərdigarning aldioɣa berix üqün Bəyt-Əlgə qiḳip ketiwatḳan üq kixigə uqraysən. Ulardin biri üq ooɣlaḳ, biri üq nan wə yənə biri bir tulum xarabni kətürüp kelidu.
[4] — Ular sanga salam ḳilip ikki nanni sunidu; sən bərginini ḳolliridin aloɣin. [5] Andin sən «Hudaoɣa ataloɣan Gibeaḥ xəḥərigə barisən (u yərdə Filistiylərning bir ləxkərgaḥi bar); sən xu xəḥərgə kəlsəng qiltar, təmbur, nəy wə lirilarni kətürüp yuḳiri jayidin qüxkən bir bələk pəyoɣəmbərlər sanga uqraydu. Ular bexarətlik səzlərni ḳilidu. [6] Xuning bilən Pərwərdigarning Roḥi sening wujudungoɣa qüxidu, sən ular bilən birliktə bexarətlik səzlərni ḳilisən wə yengi bir adəm bolisən. [7] Muxu alamətlər sanga kəlgəndə, ḳolungdin nemə kəlsə xuni ḳiloɣin. Qünki Huda sən bilən billidur. [8] Andin məndin ilgiri Gilgaloɣa qüxüp barisən. Mana, mən ḫəm yeningoɣa qüxüp kəydürmə ḳurbanliḳlar sunux wə inaḳlik ḳurbanliḳliri ḳilix üqün kelimən. Mən yeningoɣa berip, nemə ḳilixing kerəklikini uḳturmioɣuqə, meni yəttə kün saḳlap turoɣin».
[9] Wə xundaḳ boldiki, u burulup Samuildin ayriloɣanda Huda uningoɣa yengi bir ḳəlb ata ḳildi; wə bu alamətlərning ḫəmmisi axu küni əməldə kərsitildi.
[10] Ular Gibeaḥḳa yetip kəlgəndə mana, bir bələk pəyoɣəmbərlər uningoɣa uqridi; Hudaning Roḥi uning wujudioɣa qüxti, buning bilən u ularning arisida bexarət ḳilixḳa baxlidi. [11] Uni ilgiri tonuydioɣanlarning ḫəmmisi uning pəyoɣəmbərlərning arisida bexarət ḳiloɣinini kərgəndə ular bir-birigə: — Kixning ooɣlioɣa nemə boptu? Saulmu pəyoɣəmbərlərdin biri boldimu nemə? — deyixti. [12] Əmma yərlik bir adəm: — Bularning atiliri kimlər? — dedi. Xuning bilən: «Saulmu pəyoɣəmbərlərning birimidu?» dəydioɣan gəp pəyda boldi.
[13] Əmdi Saul bexarətlik səzlərni ḳilip bolup, yuḳiri jayoɣa qiḳip kətti. [14] Saulning taoɣisi uningdin wə uning hizmətkaridin: — Nəgə berip kəldinglar? dəp soridi. U: — Exəklərni izdigili qiḳtuḳ; lekin ularni tapalmay Samuilning ḳexioɣa barduḳ, dedi.
[15] Saulning taoɣisi: — Samuilning silərgə nemə deginini manga eytip bərginə, dedi.
[16] Saul taoɣisioɣa: — U jəzm bilən bizgə exəklər tepildi, dəp həwər bərdi, dedi. Lekin Samuilning padixaḥliḳ ixi tooɣruluḳ eytḳan səzini uningoɣa dəp bərmidi.

10:1 «mana bu, Pərwərdigarning seni өz mirasioɣa əmir boluxḳa məsiḥ ḳiloɣini əməsmu?» — bəzi kona kөqürmilərdə Samuilning səzliri: «Pərwərdigar seni Өz həlḳi Israil üstigə ḫəkümran ḳildi. Sən Pərwərdigarning həlḳi üstigə səltənət ḳilisən wə ularni ətrapidiki düxmənlərning ḳolidin ḳutḳuzisən. Mana, xu ix Pərwərdigar seni Өz mirasioɣa bax boloɣili məsiḥ ḳiloɣan əməsmu?» buningoɣa ḳoxup deyilidu.
10:1 Ros. 13:21.
10:4 Ḫak. 18:15.
10:5 «Hudaoɣa ataloɣan Gibeaḥ xəḥərigə barisən» — baxḳa bir hil tərjimisi: «Hudaning dөngigə barisən». Ibraniy tilida: «Hudaning Gibeaḥi» *(Gibeaḥ bir xəḥər, mənisi «dөng», «edir»).* **«lirilarni kətürüp yuḳiri jayidin qüxkən bir bələk pəyoɣəmbərlər»** — yaki «lirilarni kətürüp yuḳiri jayidin qüxidioɣan bir bələk pəyoɣəmbərlər».
10:5 1Tar. 16:39; Qəl. 11:25
10:8 1Sam. 13:8.
10:10 1Sam. 19:19.
10:12 «Bularning *, yəni pəyoɣəmbərlərning* atiliri kimlər?» — muxu soal bəlkim pəyoɣəmbər bolux üqün aliyjanab yaki esilzadə ailisidə tuoɣulux xərt əməs, degənni kərsitidu. **«Saulmu pəyoɣəmbərlərning birimidu?»** — muxu gəp bəlkim *(1)* məlum birsining uluoɣ bir ix ḳilalaydioɣanliḳioɣa boloɣan gumanni bildüridu; *(2)* uning əksiqə, Saul əsli «uluoɣ ərbab» bolmisimu, addiy adəm nemixḳa uluoɣ ixni ḳilalmaydikən, degən pikirni bildüridu. 12-ayəttiki «yərlik adəm»ning soalioɣa ḳarioɣanda, biz ikkinqi pikirgə mayilmiz.
10:12 Gal. 1:24; 1Sam. 19:25

Samuil həlqni agaqlanduridu

17 Samuil əmdi həlqni Pərwərdigarning aldioqa jəm bolunglar dəp, Mizpaqqa qakirdi. 18 U
Israiloqa: — Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mən silər Israilni Misirdin qikirip
misirliklarning kolidin azad kilip, silərgə zulum kiloqan ħəmmə padixaqliklarning kolidin
kutkuzdum. 19 Lekin bügünki kündə silərni bexinglaroqa qüxkən barlik balayi'apətlərdin wə
barlik muxəkkətlərdin kutkuzoquqi Hudayinglardin waz keqip uningoqa: «Yak. Üstimizgə bir
padixah bekitip bərgəysən» — dedinglar. Əmdi əzünglarni kəbilənglar boyiqə, jəmətinglar
boyiqə Pərwərdigarning aldioqa ħazir kilinglar» — dedi.
20 Xuning bilən Samuil Israilning ħəmmə kəbililirini aldioqa jəm kilip, qək taxliwidi, qək Bin-
yamin kəbilisigə qikti. 21 U Binyamin kəbilisini jəmət-jəmətliri boyiqə əz aldioqa kəltürüp qək
taxliwidi, qək Matrining jəmətigə qikti. Andin keyin yənə qək taxliwidi, Kixning ooqli Sauloqa
qikti. Ular uni izdiwidi, əmma uni tapalmidi.
22 Xunga ular Pərwərdigardin yənə: — U kixi bu yərgə keləmdu? — dəp soridi.
Pərwərdigar jawabən: — Mana, u yük-taklarning arisioqa yoxurunuwaldi, dedi. 23 Xunga ular
yügürüp berip uni xu yərdin elip kəldi. U həlkning otturisida turoqanda halayikning boyi uning
mürisigimu kəlmidi.
24 Samuil barlik həlkkə: — Əmdi Pərwərdigar tallioqan kixigə karanglar! Dərwəkə barlik həlkning
iqidə uningoqa yetidioqan birsi yoktur, dedi. Wə həlkning ħəmmisi: — Padixah yaxisun! — dəp
towlaxti.
25 Samuil həlkkə padixahlik ħokuk-kanunlirini ukturdi wə uni oram yazma kilip yezip qikip,
Pərwərdigarning aldioqa koydi. Andin Samuil ħəmmə həlkni, ħərkaysisini əz əylirigə kayturdi.
26 Saulmu ħəm Gibeahdiki əyigə kaytti; kəngülliri Huda təripidin təsirləndürülgən bir türküm
batur kixi uning bilən billə bardi. 27 Lekin birnəqqə rəzil kixi: — Bu kixi kandakmu bizni
kutkuzalisun? — dəp uni kəmsitip uningoqa ħeq sowoqat bərmidi; əmma u anglimaslikka saldi.

Saul Yabəxtikilərgə yardəmgə baridu

11 1 Xu wakitta Ammoniy Nahax qikip Yabəx-Gileadni muħasirigə aldi. Yabəxning ħəmmə
adəmliri Nahaxkə: — Əgər biz bilən əhdə tüzsəng, sanga boysunimiz, dedi.
2 Lekin Ammoniy Nahax ularoqa: — Pütkül Israiloqa dəxnəm kilix üqün ħər biringlarning ong
kəzini oyup andin silər bilən əhdə kilay, dedi.
3 Yabəxning aksakalliri uningoqa: — Bizgə yəttə kün məhlət bərgin; biz Israilning pütkül yurtioqa
əlqilərni mangdurup andin keyin bizni kutkuzidioqan adəm qikmisa, əzimiz qikip sanga təslim
bolimiz, dedi.
4 Əmdi əlqilər Saulning xəhiri Gibeahka kelip muxu sözlərni həlkning kulikioqa yətküzdi;
ħəmmə həlk pəryad kətürüp yioqlidi. 5 Wə mana, Saul etizlikidin qikip kalilarni ħəydəp keli-
watatti, u: — Həlk nemə dəp yioqlaydu, dəp soridi. Ular Yabəxtin kəlgən kixilərning sözlirini
uningoqa dəp bərdi. 6 Saul bu sözlərni anglioqanda Hudaning Rohi uning üstigə kelip, uning
oqəzipi kattik kozoqaldi. 7 U bir jüp uyni qepip parqilap, parqilirini əlqilərning koli arkilik püt-
kül Israil zeminioqa tarkitip: — Ħər kim kelip Saul bilən Samuiloqa əgəxmisə, ularning uylirimu
muxuningoqa ohxax kilinidu, dedi.

10:19 1Sam. 8:7; 1Sam. 8:19; 12:12.
10:20 Yə. 7:14
10:23 1Sam. 9:2
10:26 1Sam. 13:2.
10:27 «birnəqqə rəzil kixi» — ibraniy tilida: «Belialning *(Xaytanning)* birnəqqə baliliri».
10:27 1Sam. 11:12; 2Tar. 17:5.
11:1 «Yabəx-Gilead» — demək, Gilead *(rayoni)*diki Yabəx.

Xuning bilən Pərwərdigarning qorquncı həlqning üstigə qüxti; xundaq boldiki, ular ittipaqlixip bir adəmdək jənggə qikti.. [8] Saul ularni Bezək degən jayda sanioqanda Israillar üq yüz ming, Yəhudaning adəmliri bolsa ottuz ming qikti. [9] Ular kəlgən əlqilərgə: — Gileadtiki Yabəxning adəmlirigə xundaq eytinglarki, ətə kün qüx boloqanda nijat silərgə kelidu, dedi.
Əlqilər berip xuni Gileadtiki Yabəxliklaroqa yətküzdi; ular intayin huxal boluxti.
[10] Xuning bilən Yabəxtikilər: — Ətə biz kexinglaroqa qikip təslim bolimiz, silər bizni kandaq kilixka layik kərsənglar, xundaq kilinglar, dedi.
[11] Ətisi xundaq boldiki, Saul həlkni üq bələk kildi; ular keqə tətinqi jesəktə ləxkərgahoqa kirip Ammoniylarni kün qüx boloquqə urup kirdi. Tirik kaloqanlar bolsa xundaq parakəndə boldiki, ulardin ikki adəmmu bir yərgə kelalmidi.

Saul padixah kilinidu

[12] Həlk əmdi Samuiloqa: — Bizning üstimizgə Saul padixah bolmisun dəp eytkanlar kimlər? Bu kixilərni kaltürüp, ularni eltürəyli, dedi..
[13] Lekin Saul: — Bügün heqkim eltürülmisun. Qünki bügün Pərwərdigar Israiloqa nusrət bərdi, dedi.
[14] Samuil həlkkə: — Keni, Gileadka berip u yərdə padixahlikni yengibaxtin tikləyli, dəp eytti.
[15] Xuni dewidi, həmmə həlk Gileadka berip Gileadta Pərwərdigarning aldida Saulni padixah kildi; ular u yərdə Pərwərdigarning aldida inaklik kurbanliklirini kaltürdi. Saul həm xuningdək barlik Israil xu yərdə zor huxallikka qəmdi.

12 [1] Samuil pütkül Israiloqa: — Mana, mən silərning barlik eytkan səzliringlarni anglap üstünglaroqa bir padixah koydum;. [2] Mana əmdi padixah silərning aldinglarda yürməktə, mən bolsam kerip bexim akardi; mana, mening ooqullirimmu aranglarda turidu. Yaxlikimdin tartip bu küngiqə silərning aldinglarda mengip kəldim..
[3] Mana bu yərdə turuptimən. Pərwərdigarning aldida wə uning məsih kilinoqinining aldida manga ərzinglar bolsa dəweringlar; kimning uyini tartiwaldim? Kimning exikini tartiwaldim? Kimning həkkini yedim? Kimgə zulum kildim? Yaki mən kəzümni kor kilix üqün kimdin para aldim? Xundaq bolsa dənglar, wə mən uni silərgə tələp berimən, dedi.
[4] Ular jawab berip: — Sən bizning həkkimizni yemiding, heqkimgə zulum kilmiding wə heq kixining kolidin birər nərsinimu eliwalmiding, dedi.
[5] U ularoqa: — Məndə heq həkkinglar kalmioqanlikioqa Pərwərdigar silərgə guwah bolup wə uning məsih kiloqini həm bügün guwahqi bolsun, dewidi, ular: — U guwahtur, dedi.
[6] Samuil həlkkə mundaq dedi: «Guwahqi bolsa dərwəkə Musa bilən Harunni tikləp ata-bowiliringlarni Misir zeminidin qikaroquqi Pərwərdigardur! [7] Əmdi ornunglardin turunglar, mən Pərwərdigarning aldida Pərwərdigarning silərgə wə ata-bowiliringlaroqa yürgüzgən həkkaniy əməllirini silərning aldinglaroqa koyuxka səz kilay.
[8] Yakup Misiroqa kirgəndin keyin ata-bowiliringlar Pərwərdigaroqa pəryad kiloqanda, Pərwərdigar Musa bilən Harunni əwətti. Ular ata-bowiliringlarni Misirdin qikirip bu yərdə oltur

---

11:7 Hak. 20:1.
11:12 1Sam. 10:27.
12:1 «mən silərning barlik eytkan səzliringlarni anglap üstünglaroqa bir padixah koydum» — ibraniy tilida: «mən silərning eytkan səzliringlarning hammisidə awazinglaroqa kulak selip bir padixah koydum» deyilidu.
12:2 «mana, mening ooqullirimmu aranglarda turidu» — Samuilning deginining mənisi, xübhisizki: «Əzüm kəri; mening ooqullirim əz gunahlirioqa əzliri məs'ul — silər ularni kandaq bir tərəp kilsanglar əz ihtiyaringlar. Mən əzüm silərning aldinglarda gunahkar əməsmən» degəndək.

aqlaxturdi. 9 Əmma ular əz Hudasi Pərwərdigarni untudi; xunga u ularni Ḥazorning qoxunidiki sərdar Siseraning qolioɣa, Filistiylərning qolioɣa ḥəm Moabning padixaḥining qolioɣa tapxurup bərdi; bular ular bilən jəng qilixti. 10 Xuning bilən ular Pərwərdigaroɣa pəryad qilip: «Biz gunaḥ qilip Pərwərdigarni taxlap Baallar wə Axtarotlarning ibaditidə bolduq; əmma əmdi bizni düxmənlirimizning qolidin qutquzoɣin, biz sanga ibadət qilimiz» dedi. 11 Wə Pərwərdigar Yərubbaal, Bedan, Yəftaḥ wə Samuilni əwətip, ətrapinglardiki düxmənliringlarning qolidin silərni qutquzdi, xuning bilən tinq-aman turuwatqanidinglar.
12 Lekin Hudayinglar Pərwərdigar Əzi padixaḥinglar bolsimu, Ammonning padixaḥi Naḥaxning silərgə qarxi qopqinini kərgininglarda silər: Yaq! Bir padixaḥ üstimizgə səltənət qilsun dəp manga eyttinglar. 13 Əmdi silər halap tallioɣan, silər tiligən padixaḥqa qaranglar; mana, Pərwərdigar silərning üstünglaroɣa bir padixaḥ qoydi.
14 Əgər silər Pərwərdigardin qorqup, uning qulluqida bolup, Uning awazioɣa qulaqliringlarni selip, Uning əmrigə asiylik qilmisanglar, silər ḥəm üstünglarda səltənət qiloɣan padixaḥ Hudayinglar Pərwərdigaroɣa əgəxsənglar, əmdi silərgə yahxi bolidu. 15 Lekin Pərwərdigarning səzigə qulaq salmay, bəlki Pərwərdigarning əmrigə asiylik qilsanglar, Pərwərdigarning qoli ata-bowiliringlaroɣa qarxi boloɣandək silərgimu qarxi bolidu.
16 Əmdi turunglar, Pərwərdigar kəzliringlarning aldida qilidioɣan uluoɣ karamətni kərünglar! 17 Bügün buoɣday oridioɣan waqit əməsmu? Mən Pərwərdigaroɣa nida qilay, U güldürmama bilən yamoɣur yaoɣduridu. Xuning bilən silərning bir padixaḥ tiligininglarning Pərwərdigarning nəziridə zor rəzillik ikənlikini kərüp yetisilər».
18 Andin Samuil Pərwərdigaroɣa nida qildi; xuning bilən Pərwərdigar xu küni güldürmama bilən yamoɣur yaoɣdurdi. Həlq Pərwərdigardin wə Samuildin bək qorqti. 19 Həlqning ḥəmmisi Samuiloɣa: — Hudaying Pərwərdigaroɣa bizni əlmisun dəp kəminiliring üqün dua qiloɣin; qünki ḥəmmə gunaḥlirimizning üstigə yənə yamanlik axurup əzimizgə bir padixaḥ tiliduq, dedi.
20 Samuil həlqqə mundaq dedi: — Qorqmanglar; silər dərwəqə bu ḥəmmə rəzillikni qiloɣansilər, lekin əmdi Pərwərdigaroɣa əgixixtin qətniməy, pütkül kəngülliringlar bilən Pərwərdigarning ibaditidə bolunglar; 21 adəmgə payda yətküzməydioɣan yaki adəmni qutquzalmaydioɣan biḥudə ixlarni izdəp, yoldin ezip kətmənglar; qünki ularning tayini yoqtur. 22 Qünki Pərwərdigar Əz uluoɣ nami üqün Əz həlqini taxlimaydu; qünki Pərwərdigar silərni Əz həlqi qilixni layiq kərgəndur.
23 Manga nisbətən, silər üqün dua qilixtin tohtax bilən Pərwərdigaroɣa gunaḥ qilix məndin neri bolsun; bəlki mən silərgə yahxi wə durus yolni əgitimən. 24 Pəqət silər Pərwərdigardin qorqup pütkül kəngülliringlar wə ḥəqiqət bilən uning ibaditidə bolunglar; qünki silər üqün qiloɣan uluoɣ karamətlərgə qaranglar!
25 Lekin yamanlik qilsanglar, ḥəm əzünglar ḥəm padixaḥinglar ḥalak qilinisilər».

12:8 «Yaqup Misiroɣa kirgəndin keyin...» — «Yaqup» muxu yərdə Yaqupning əwladliri, yəni Israilni kərsitidu.
12:8 Yar. 46:5; Mis. 2:23; Mis. 3:10.
12:9 Ḥak. 4:2; Ḥak. 10:7; Ḥak. 3:12.
12:10 «Pərwərdigarni taxlap Baallar wə Axtarotlarning ibaditidə bolduq» — «Baallar» wə «Axtarotlar» ikki hil butlarni kərsitidu.
12:11 «Pərwərdigar Yərubbaal, Bedan, Yəftaḥ wə Samuilni əwətip...» — «Bedan» bəlkim Barakni kərsitidu *(«Ḥak.» 4-babni kərüng)*.
12:11 Ḥak. 6:14; 10:3; 11:15.
12:12 1Sam. 8:5, 19.
12:13 1Sam. 10:19
12:14 Qan. 1:26.

Saul Pərwərdigarning sözliridin qiqip ketidu

13 [1] Saul ottuz yaxta padixah bolup Israilning üstidə ikki yil səltənət qiloŋandin keyin
Özig Israildin üq ming adəmni iloŋap aldi. Ikki mingi Mikmaxta wə Bəyt-əl taoŋlirida Saulning
qexida, bir mingi Binyamin zeminidiki Gibeahda Yonatanning qexida idi. Əmma u qaloŋan
həlqning hərbirini əz əylirigə kətküzüwətti.
[3] Yonatan bolsa Filistiylərning Gebadiki ləxkərgahioŋa hujum qildi, Filistiylər buningdin həwər
tapti. Saul bolsa: — Pütkül zemindiki ibraniylar anglap oyoŋansun dəp, kanay qaldurdi. [4] Pütkül
Israil Saulning Filistiylərning ləxkərgahioŋa hujum qiloŋanlikidin həmdə Israilning Filistiylərgə
nəprətlinidioŋanlikidin həwər tapti. Həlq Saulning kəynidin Gilgaloŋa berip yioŋildi.
[5] Filistiylərdin Israil bilən jəng qiloŋili üq ming jəng harwisi, altə ming atliq ləxkər wə dengiz
sahilidiki qumdək kəp piyadə ləxkər yioŋildi. Ular kelip Bəyt-Awənning xərq təripidiki Mik-
maxta bargah tikti.
[6] Israilning adəmliri əzlirining qattiq hiyim-hətərdə qaloŋanlikini kərüp oŋarloŋa,
qatqalliqlaroŋa, qiya taxliqlaroŋa, yuqiri jaylaroŋa wə azgallaroŋa yoxurunuwelixti; [7] bəzi Ibra-
niylar Iordan dəryasidin ətüp, Gad wə Gileadning zemenioŋa qeqip bardi. Lekin Saul Gilgalda
qaldi, adəmlirining həmmisi uningoŋa titrigən halda əgəxti.
[8] Əmdi Saul Samuil uningoŋa bekitkən waqitqiqə yəttə kün kütüp turdi; lekin Samuil Gilgaloŋa
kəlmidi, həlq uningdin tarilip kətkili turdi. [9] Saul: — Kəydürmə qurbanlik bilən inaqlik
qurbanliqlirini bu yərgə — yenimoŋa elip kelinglar, dedi. Andin u əzi kəydürmə qurbanlik
ətküzdi. [10] Wə xundaq boldiki, u kəydürmə qurbanlikni tügitixi bilənla, mana Samuil kəldi.
Saul uningoŋa salam qiloŋili aldioŋa qikti.
[11] Lekin Samuil: — Nemə ixlarni qilding?! — dəp soridi. Saul: — Həlq məndin tarilip kətkənlikini,
silining bekitkən waqitta kəlmigənliklirini, Filistiylərning Mikmaxta yioŋiloŋinini kərdum,
[12] mən iqimdə: Əmdi Filistiylər Gilgaloŋa qüxüp manga hujum qilmaqqi, mən bolsam tehi
Pərwərdigaroŋa iltija qilmidim, dedim. Xunga kəydürmə qurbanlik qilixqa əzümni məjburlidim,
dedi.
[13] Samuil Sauloŋa: — Sən əhməqlik qilding; sən Hudaying Pərwərdigar sanga buyruoŋan əmrni
tutmiding; xundaq qiloŋan bolsang Pərwərdigar Israilning üstidiki səltənitingni mənggü
mustəhkəm qilatti, dedi. [14] Lekin əmdi səltəniting mustəhkəm turmaydu. Pərwərdigar Öz
kənglidikidək muwapiq bir adəmni izdəp tapti. Pərwərdigar uni Öz həlqining baxlamqisi qildi,
qünki sən Pərwərdigar sanga buyruoŋanni tutmiding, dedi.
[15] Andin Samuil ornidin turup Gilgaldin ketip Binyamin zeminidiki Gibeahqa bardi. Saul bol-
sa əz yenidiki adəmlərni sanidi; ular altə yüzqə qikti. [16] Saul bilən ooŋli Yonatan wə ularning
qexida qaloŋan həlq Binyamin zeminidiki Gebada qelip qaldi, Filistiylər bolsa Mikmaxta bargah
tikkənidi.
[17] Qarakqilar daim Filistiylərning bargahidin qiqip üq bəlakkə bəlünətti. Bir bələk Xual ze-
minidiki Ofrahqa baridioŋan yoloŋa atlinatti, [18] bir bələk Bəyt-Horonoŋa baridioŋan yol bilən
mangatti, yənə bir bələk qəlning qetidiki Zəboim jiloŋisioŋa qaraydioŋan zemindiki yoloŋa
mangatti.
[19] Əmma pütkül Israil zeminida heqbir təmürqi tepilmaytti; qünki Filistiylər: — Ibraniylar

---

13:1 «Saul ottuz yaxta padixah bolup Israilning üstidə ikki yil səltənət qiloŋandin keyin...» — kədimki kəqürmilərdə bu ayət baxqa xəkillərdə kərülidu. «Saul **ottuz** yaxta...» degən sez Təwratning grekqə tərjimisi *(LXX)*də kərülidu. Saul jəmiy kirik yil səltənət kildi *(«Ros.» 13:21)*.

13:5 «Filistiylərdin Israil bilən jəng qiloŋili üq ming jəng harwisi, ...yioŋildi» — kəp kona kəqürülmilərdə: «Filistiylərdin Israil bilən jəng qiloŋili ottuz ming jəng harwisi... yioŋildi» deyilidu. Lekin bundaq kəp boluxi mumkin əməs. Heq bolmioŋanda muxu «jəng harwiliri» iqidə yük-takларni elip mangoŋan harwilarmu bar idi. **«Bəyt-Awən»** — yəni «Bəyt-əl».

13:6 «Israilning adəmliri əzlirining qattiq hiyim-hətərdə qaloŋanliqi» — «əzlirining qattiq hiyim-hətərdə qaloŋanliqi» bəlkim qoxunining əhwalini kərsitixi mumkin.

əzlirigə ḳiliq yaki nəyzə yasiyalmisun, dəp oylaytti. 20 Bu səwəbtin Israillar ḥəmmisi sapan qixliri, kətmənlirini, paltilirini wə oroŋaḳlirini bislax üqün Filistiylərning ḳexioŋa baratti. 21 Ular sapan qixliri wə kətmənlər üqün üqtin ikki xəkəl, jotu, palta wə zihlarni bislax üqün üqtin bir xəkəlni tələytti. 22 Xunga urux boloŋanda Saul wə Yonatanning ḳexidiki həlḳning ḥeqbiridə ḳiliq ya nəyzə yoḳ idi; pəḳət Saul bilən ooŋli Yonatandila bar idi.

Yonatan yaloŋuz jənggə qiḳidu

23 U waḳitta Filistiylərning bir ḳarawullar ətriti Mikmaxtiki dawanoŋa qiḳḳanidi.

14 1 Bir küni Saulning ooŋli Yonatan yaraoŋ kətürgüqisigə: — Kəlgin, udulimizdiki Filistiylərning ḳarawullar ətritining yenioŋa qiḳayli, dedi. Əmma u atisioŋa ḥeqnemə demidi. 2 Saul bolsa Gibeaḥning qetidiki Migrondiki anar dərihining tegidə ḳaldi. Uning ḳexidiki həlḳ altə yüzqə idi. 3 (u waḳitta əfodni Ahitubning ooŋli, Ihabodning akisi Ahiyaḥ kiyətti; u Xiloḥda turuwatḳan, Pərwərdigarning kaḥini idi. Ahitub Finiḥasning ooŋli, Finiḥas Əlining ooŋli idi). Həlḳ bolsa Yonatanning kətkinlikini bilmigənidi.
4 Yonatan Filistiylərning ḳarawullar ətriti tərəpkə ətməkqi boloŋan dawanning ikki təripidə tüwrüktək tik ḳiya taxlar bar idi. Birining nami Bozəz, yənə birining nami Sənəḥ idi. 5 Bir ḳiya tax ximaliy təripidə bolup, Mihmax bilən ḳarixip turatti, yənə biri jəbub təripidə Gebaning udulida idi. 6 Yonatan yaraoŋ kətürgüqisigə: — Kəl, bu ḥətnisizlərning ḳarawullar ətritigə qiḳayli; Pərwərdigar biz üqün bir ix ḳilsa əjəb əməs, qünki Pərwərdigarning ḳutḳuzuxi üqün adəmlərning kəp yaki az boluxi ḥeq tosaloŋu bolmaydu, dedi.
7 Uning yaraoŋ kətürgüqisi uningoŋa: — Kənglüngdə ḥər nemə bolsa xuni ḳiloŋin; baroŋin, mana, kənglüng nemini halisa mən sən bilən billimən, dedi.
8 Yonatan: — Mana, biz u adəmlər tərəpkə qiḳip əzimizni ularoŋa kərsitəyli; 9 əgər ular bizgə: — Biz silərning ḳexinglaroŋa baroŋuqə turup turunglar, desə ularning ḳexioŋa qiḳmay əz jayimizda turup turayli; 10 lekin ular: — Bizning ḳeximizoŋa qiḳinglar, desə, qiḳayli. Qünki xundaḳ bolsa Pərwərdigar ularni ḳolimizoŋa beriptu, dəp bilimiz; muxundaḳ ix bizgə bir bexarət bolidu, dedi.
11 Ikkiylən əzini Filistiylərning ḳarawullar ətritigə kərsətti. Filistiylər: — Mana, Ibraniylar əzini yoxuroŋan azgallardin qiḳiwatidu, dedi. 12 Ətrəttikilər Yonatan bilən yaraoŋ kətürgüqisigə: — Bizgə qiḳinglar, biz silərgə bir nərsini kərsitip ḳoyimiz, dedi. Yonatan yaraoŋ kətürgüqisigə: — Manga əgixip qiḳḳin; qünki Pərwərdigar ularni Israilning ḳolioŋa bərdi, dedi. 13 Yonatan ḳolputliri bilən əmiləp qiḳti, yaraoŋ kətürgüqisi kəynidin uningoŋa əgəxti. Filistiylər Yonatanning aldida yiḳilixti; yaraoŋ kətürgüqisi kəynidin kelip ularni ḳətl ḳildi.
14 Xu tunji ḥujumda Yonatan bilən yaraoŋ kətürgüqisi təhminən yerim ḳoxluḳ yərdə əltürgənlər yigirmidək adəm idi. 15 Andin ləxkərgaḥdikikərni, dalada turuwatḳanlarni, barliḳ ətrətlərdikilərni wə bulang-talang ḳiloŋuqilarni titrək basti. Ular ḥəm titrəp ḳorḳti, yərmu təwrinip kətti; qünki bu qong ḳorḳunq Huda təripidin kəlgənidi.
16 Əmdi Binyamin zeminidiki Gibeaḥda turuwatḳan paylaḳqilar kərdiki, mana, ləxkər topliri tarmar bolup uyan-buyan yügürüxüp kətti. 17 Saul ḳexidiki həlḳḳə: Adəmlirimizni sanap kimning bu yərdin kətkənlikini eniḳlanglar, dedi. Ular saniwidi, mana, Yonatan bilən yaraoŋ

13:19 Ḥak. 5:8.
14:1 «yaraoŋ kətürgüqi» — bu ibarining baxḳa birhil tərjimisi «sawut-ḳalḳan kətürgüqi».
14:2 1Sam. 13:15
14:3 «u waḳitta əfodni Ahitubning ooŋli, Ihabodning akisi Ahiyaḥ kiyətti» — «əfod»ning nemə ikənlikini qüxinix üqün «Mis.» 28-babni wə izaḥatlirini kərüng. Bəzi waḳitlarda uning arḳilik Pərwərdigarning iradisini yaki ḥəkümlirini pərḳ ətkili bolatti. Adəttə pəḳət «bax kaḥin» əfodni kiyətti.
14:14 «yerim ḳoxluḳ yər» — «bir ḳoxluḳ yər» kala bilən bir kün iqidə ḥaydəp boloŋili bolidioŋan yər.

kətürgüqisi yoḳ qiḳti. [18] Saul Ahiyahḳa: — Hudaning əḥdə sanduḳini elip kəlgin, dedi. Qünki u waḳitta Hudaning əḥdə sanduḳi Israilning arisida idi.
[19] Saul kahinoɣa səz ḳiliwatḳanda Filistiylərning ləxkərgaḥida boloɣan oɣəlwə baroɣanseri küqiyip kətti. Saul kahinoɣa: — Ḳolungni yioɣḳin, dedi. [20] Andin Saul wə uning bilən boloɣan ḥəmmə həlḳ yioɣilip jənggə qiḳti; wə mana, Filistiylərning ḥərbiri əz səpdixioɣa ḳarxi ḳiliq kətürüp zor parakəndilik boldi.
[21] U waḳittin ilgiri Filistiylərning arisida boloɣan, ular bilən billə ləxkərgaḥning ətrapioɣa qiḳḳan Ibraniylar bar idi; ularmu Saul wə Yonatan bilən billə boloɣan Israillaroɣa ḳoxuldi. [22] Xuningdək Əfraim taoɣlirida əzini yoxuroɣan Israillar Filistiylərning ḳaqḳinini angliɣanda soḳuxḳa qikip ularni ḳooɣlidi. [23] Xuning bilən Pərwərdigar u küni Israiloɣa nusrət bərdi. Soḳux Bəyt-Awənning u təripigə ətti.
[24] Lekin Israilning adəmliri u küni zor besim astida ḳaldi. Qünki Saul ularoɣa ḳəsəm iqküzüp: — Mən düxmənlirimdin intiḳam almioɣuqə kəq boluxtin ilgiri taam yegən kixigə lənət bolsun, dəp eytḳanidi. Xuning üqün həlḳtin ḥeqkim taam yemidi. [25] Əmma barliḳ zemindiki ḳoxun bir ormanliḳḳa kirgəndə yər yüzidə ḥəsəl bar idi. [26] Həlḳ ormanliḳḳa kirgəndə, mana bu ḥəsəl ekip turatti; lekin ḥeqkim ḳolini aoɣzioɣa kətürmidi, qünki həlḳ ḳəsəmdin ḳorḳatti.
[27] Lekin Yonatan atisining həlḳḳə ḳəsəm iqküzgənlikini anglimioɣanidi. Xunga u ḳolidiki ḥasini sunup uqini ḥəsəl kənikigə tikip ḳoli bilən aoɣzioɣa saldi. Xundaḳ ḳilip kəzliri nurlandi. [28] Əmma həlḳtin biri: Sening atang həlḳḳə qing ḳəsəm iqküzüp: — Bügün taam yegən kixigə lənət bolsun! dəp eytḳanidi. Xuning üqün həlḳ ḥalsizlinip kətti, dedi.
[29] Yonatan: — Mening atam zeminoɣa azar bərdi; ḳaranglar, bu ḥəsəldin kiqikkinə tetixim bilənla kəzlirimning xunqə nurlanoɣinini kərmidinglarmu? [30] Həlḳ bügün düxmənlərdin tartiwaloɣan oljidin halioɣinini yegən bolsa Filistiylərning arisidiki ḳiroɣinqilik tehimu zor bolmasmidi? — dedi.
[31] Axu küni ular Mikmaxtin tartip Filistiylərni ḳooɣlap Ayjalonoɣiqə urup ḳirixti; həlḳ tola ḥerip kətkənidi. [32] Xuning bilən həlḳ olja üstigə etilip berip, ḳoy, kala wə mozaylarni tutup xu yərdila soydi. Andin həlḳ gəxni ḳanni adaliwətməyla yedi.
[33] Sauloɣa həwər kelip: Mana, həlḳ ḳanni adaliwətməyla gəxni yəp Pərwərdigaroɣa gunaḥ ḳiliwatidu, dəp eytildi. U: Silər Pərwərdigaroɣa asiylik ḳildinglar! Əmdi bu yərgə yenimoɣa qong bir taxni domilitip kelinglar, dedi. [34] Saul yənə: Silər həlḳning arisioɣa qiḳip ularoɣa: Ḥərbiri əz kalisini, əz ḳoyini ḳeximoɣa elip kelip bu yərdə soyup yesun; lekin gəxni ḳanni adaliwətməy yəp, Pərwərdigaroɣa gunaḥ ḳilmanglar, dənglar, dedi. Bu keqə həlḳning ḥəmmisi ḥərbiri əz kalisini elip kelip u yərdə soydi. [35] Saul bolsa Pərwərdigaroɣa bir ḳurbangaḥ yasidi. Bu uning Pərwərdigaroɣa yasioɣan tunji ḳurbangaḥi idi.
[36] Saul: — Bu keqidə Filistiylərning peyigə qüxüp, ətə tang atḳuqə ularni talap ḥeq birini tirik ḳoymayli, dedi. Həlḳ: — Nemə sanga yahxi kərünsə xuni ḳiloɣin, dəp jawab bərdi. Lekin kahin səz ḳilip: — Pərwərdigarning yenioɣa kirip yolyoruḳ sorap qiḳayli, dedi. [37] Saul Hudadin: — Ya Filistiylərning kəynidin qüxəymu? Sən ularni Israilning ḳolioɣa tapxuramsən? — dəp soridi. Lekin u küni U uningoɣa ḥeq jawab bərmidi. [38] Saul: — I həlḳning ḥəmmə qongliri, bu yərgə

14:18 «Hudaning əḥdə sanduḳini elip kəlgin» — bəzi kona kəqürmilərdə: «əfodni elip kəlgin» deyilidu.
14:19 «Saul kahinoɣa: — Ḳolungni yioɣḳin, dedi» — xübḥisizki, Saul kahindin əfodtiki «urim wə tummim» *(«Mis.» 28:30, «Law.» 8:8, «Qəl.» 27:21)* arḳilik Hudadin yolyoruḳ sorimaḳqi idi. Lekin keyinki həwərgə ḳarioɣanda, Saul nemə yolyoruḳni kütməy dərḥal düxmərnlərni ḳooɣlioɣili turdi.
14:20 «yioɣilip jənggə qiḳti» — yaki «jar selixip jənggə qiḳti».
14:32 «Xuning bilən həlḳ olja üstigə etilip berip, ḳoy, kala wə mozaylarni tutup xu yərdila soydi. Andin həlḳ gəxni ḳanni adaliwətməyla yedi» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, ḳanni awwal adaliwətməy gəxni yeyix gunaḥ bolatti.

qiķinglar. Bügün kim gunaḥ ķiloŋanliķini eniķlap beķinglar.» 39 Qünki Israiloŋa nusrət bərgən
Pərwərdigarning ḥayati bilən ķəsəm ķilimənki, bu gunaḥ ḥətta ooŋlum Yonatanda tepilsimu u
jəzmən əltürülsun, dedi. Lekin pütkül həlķtin ḥeqkim uningoŋa jawab bərmidi.
40 Andin u pütkül Israiloŋa: — Silər bir tərəptə turunglar, mən ooŋlum Yonatan yənə bir tərəptə
turayli, dedi. Həlķ uningoŋa: — Nemə sanga yahxi kərünsə, xuni ķiloŋin, dedi.
41 Saul Israilning Hudasi Pərwərdigaroŋa: — Bu qək bilən əyni əḥwalni axkara ķiloŋaysən, dedi.
Qək bolsa Saul bilən Yonatanni kərsətti, həlķ ķutuldi.
42 Saul: — Mening bilən ooŋlum Yonatanning otturisioŋa qək taxlanglar, dedi. Xundaķ ķiliwidi,
qək Yonatanoŋa qiķti. 43 Saul Yonatanoŋa: — Ķiloŋiningni manga eytķin, dedi. Yonatan uningoŋa:
— Ķolumdiki ḥasa bilən kiqikkinə ḥəsəl elip tetip baķtim wə mana, xuning üqün mən ölümgə
məḥķum boldum! — dəp jawab bərdi.
44 Saul: — Sən qoķum əlüxüng kerək, i Yonatan; undaķ ķilmisam, Huda manga sening bexingoŋa
qüxkəndinmu artuķ qüxürsun! — dedi.
45 Lekin həlķ Sauloŋa: — Israilda bu uluoŋ nusrətni ķazanoŋan Yonatan əltürüləmdu? Bundaķ
ix bizdin neri boloŋay! Pərwərdigarning ḥayati bilən ķəsəm ķilimizki, uning bexidin bir tal
qaq yərgə qüxməydu; qünki bügünki ixni u Hudaning yardimi bilən əməlgə axurdi, dedi.
Xundaķ ķilip həlķ Yonatanni ölümdin halas ķildi. 46 Andin Saul Filistiylərni ķooŋlaxtin tohtidi;
Filistiylərmu əz jayioŋa ķaytip kətti.
47 Xundaķ ķilip Saul Israilning səltənitini əzining ķildi; andin u qərisidiki düxmənlirigə, yəni
Moablar, Ammoniylar, Edomiylar, Zobaḥdiki padixaḥlar wə Filistiylərgə ḥujum ķildi. U ķaysi
tərəpkə yüzlənsə oŋalip kelətti. 48 U zor jasarət kərsitip Amaləklərni urup Israilni bulang-talang
ķiloŋuqilardin ķutķuzdi.

Saulning jəməti

49 Saulning ooŋulliri Yonatan, Yixwi wə Malķi-Xua idi; uning ikki ķizining ismi bolsa — qongining
Merab, kiqikining Miķal idi. 50 Saulning ayalining ismi Aḥinoam bolup, u Ahimaazning ķizi idi.
Saulning ķoxunining sərdari Abnər idi; u Saulning taoŋisi Nərning ooŋli idi. 51 Saulning atisi
Kix wə Abnərning atisi Nər bolsa, ikkisi Abiəlning ooŋulliri idi. 52 Saul pütkül əmridə Filistiylər
bilən ķattiķ jəngdə bolup turdi. Saul əzi ḥərķaqan batur ya palwanlarni kərsə, uni əz hizmitigə
salatti.

Saulning padixaḥliķ ḥoķuķidin məḥrum ķilinixi

15 1 Əmdi Samuil Sauloŋa: — Pərwərdigar seni Əz həlķi Israil üstigə padixaḥ bolux üqün
məsiḥ ķiloŋili meni əwətkənidi; əmdi Pərwərdigarning səzini angliоŋin. 2 Samawi
ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Mən Amaləklərning Israiloŋa
ķiloŋan muamilisini, yəni Israil Misirdin qiķķanda ularning yolda ularoŋa ķandaķ ķarxiliķ
kərsətkənlikini kənglümgə pükkənmən.» 3 Əmdi berip Amaləklərni urup ularning ḥəmmisini
wəyran ķilip ularni ḥeq ayimayla, ər bolsun, ayal bolsun, əsmür bolsun, bowaķ bolsun, kala-ķoy,
təgə wə ixək ḥəmmisini yoķatķin, dedi. 4 Saul həlķni jəm ķilip ularni Təlaim xəḥiridə saniwidi,
ikki yüz ming piyadə əskər, Yəḥuda ķəbilisidin on ming adəm qiķti. 5 Saul Amaləklərning

---

14:38 «Saul: — I həlķning ḥəmmə qongliri, bu yərgə qiķinglar. Bügün kim gunaḥ ķiloŋanliķini eniķlap beķinglar» — Huda Əzigə jawab bərmigəqkə, Saul arimizda gunaḥ bar, dəp bildi.
14:38 Ḥak. 20:2
14:41 «Bu qək bilən əyni əḥwalni axkara ķiloŋaysən» — Grek tilidiki LXX tərjimisidə «Nemixķa bügün ķulungoŋa jawab bərməysən? Əyib məndə yaki ooŋlum Yonatanda bolsa, «urim» qiķsun; Israillarda bolsa «tummim» qiķsun» deyilidu.
14:47 «U ķaysi tərəpkə yüzlənsə oŋalip kelətti» — yaki «u ķaysi tərəpkə yüzlənsə ularni wəyran ķilatti».
15:2 Mis. 17:8, 14; Ķan. 25:17

xəḫirigə kəlgəndə xu yərdiki wadida bəktürmə ḳoydi.
6 Andin Saul Keniylərgə: — Qiḳip ketinglar, silərni ular bilən ḳoxup yoḳatmasliḳim üqün Amaləklərning arisidin qiḳip ketinglar; qünki Israil Misirdin qiḳḳanda silər ularning ḫəmmisigə meḫribanliḳ kərsətkənsilər, dedi. Xuning bilən Keniylər Amaləklərdin qiḳip kətti. 7 Əmdi Saul Amaləklərni Ḫawilaḫdin tartip Misirning udulidiki Xuroʏiqə ḳooʏlap urdi. 8 U Amaləklərning padixaḫi Agagni tirik tutti, əmma barliḳ həlḳni ḳiliq bisi bilən pütünləy yoḳatti.
9 Lekin Saul bilən həlḳ Agagni ayidi wə ḳoy-kala, bordaloʏan mal wə ḳozilardin əng esillərning ḫəmmisini, jümlidin nemə yahxi bolsa xuni ayap ularni ḫalak ḳilixḳa ḳoli barmidi; lekin nemə yarimas wə zəip bolsa xularning ḫəmmisini ular yoḳatti.
10 Xuning bilən Pərwərdigarning səzi Samuiloʏa kelip mundaḳ degəndə: — 11 «Saulni padixaḫ ḳiloʏinimoʏa puxayman ḳildim, qünki u manga əgixixtin yenip Mening səzümgə əməl ḳilmidi». Samuil azar qekip pütkül bir keqə Pərwərdigaroʏa pəryad kətürdi.
12 Ətisi Samuil Saulning aldioʏa qiḳix üqün tang səḫərdila ornidin turdi. Samuiloʏa: — Saul Karməlgə bardi wə mana, u əzigə bir abidə turoʏuzup andin yenip Gilgaloʏa qüxüptu, degən həwər berildi.
13 Samuil Saulning ḳexioʏa kəlgəndə Saul uningoʏa: — Pərwərdigar seni mubarəkligəy! Pərwərdigarning səzlirigə əməl ḳildim, dedi.
14 Lekin Samuil: — Undaḳ bolsa ḳulaḳimoʏa anglanoʏan ḳoyning mərixi bilən mən anglawatḳan kalining mərixi zadi nədin kəldi? — dedi.
15 Saul jawab berip: — Ular Amaləklərdin elip kelindi; qünki həlḳ Hudaying Pərwərdigaroʏa ḳurbanliḳ ḳilix üqün ḳoy-kalining esillirini ayap ḳaldurup ḳoydi; ḳaloʏinini bolsa pütünləy yoḳattuḳ, dedi.
16 Samuil Sauloʏa: — Ḳoy, bu gepingni! Mən Pərwərdigarning bu keqə manga nemə deginini sanga eytip berəy, dedi. U uningoʏa: — Eytḳin, dedi.
17 Samuil mundaḳ dedi: — Əz nəziringdə kiqik ḫesablanoʏan waḳtingdila Pərwərdigar seni Israilning üstigə padixaḫ bolsun dəp, məsiḫ ḳilixi bilən sən Israil ḳəbililirining bexi boloʏan əməsmiding? 18 Andin Pərwərdigar seni: — Sən berip gunaḫkar Amaləklərni ḫalak ḳiloʏin; ularni yoḳatḳuqə ular bilən soḳuxḳin, dəp əwətkənidi. 19 Əmdi nemixḳa Pərwərdigarning səzigə ḳulaḳ salmay, bəlki olja üstigə düm qüxüp, Pərwərdigarning nəziridə yaman boloʏanni ḳilding?
20 Saul Samuiloʏa: — Mən ḫəḳiḳətən Pərwərdigarning səzigə ḳulaḳ saldimoʏu! Pərwərdigar meni əwətkən yol bilən mangdim wə Amaləklərning padixaḫi Agagni elip kelip Amaləklərning əzini pütünləy yoḳattim. 21 Əmma həlḳ bolsa oljidin ḳoy bilən kala, yəni yoḳitixḳa bekitilgən nərsilərdin əng esilini elip Hudaying Pərwərdigaroʏa Gilgalda ḳurbanliḳ ḳilix üqün elip kəldi, dedi.
22 Samuil: — Pərwərdigar kəydürmə ḳurbanliḳlar bilən təxəkkür ḳurbanliḳlirini kəltürüxtin səyünəmdu, ya Pərwərdigarning səzigə itaət ḳilixtin səyünəmdu? Mana itaət ḳilmaḳliḳ ḳurbanliḳ ḳilmaḳliḳtin əwzəl, kəngül ḳoyux ḳoqḳar yeʏini sunuxtin əwzəldur.
23 Qünki asiyliḳ bolsa jadugərlik gunaḫi bilən ohxaxtur,

15:5 «Amaləklərning xəḫirigə» — yaki «Amaləklərning xəḫərlirigə».
15:6 Mis. 18:10, 19; Qəl. 10:29; Ḫak. 1:16
15:8 Qəl. 24:7
15:9 «Saul bilən həlḳ ... ḳoy-kala, bordaloʏan mal wə ḳozilardin əng esillərning ḫəmmisini ...ḫalak ḳilixḳa ḳoli barmidi» — «bordaloʏan mal» degənning baxḳa hil tərjimisi: «ikkinqi tuoʏuloʏan mal».
15:10 «Pərwərdigarning səzi Samuiloʏa kelip mundaḳ degəndə...» —yaki «Pərwərdigarning səzi Samuiloʏa kelip mundaḳ dedi» dəp ipadilinidu.Tawratta biryüzdin artuḳ ḳetimmy «Pərwərdigarning səzi palanqi adəmgə kelip mundaḳ dedi» degən ibarə tepilidu. Eniḳki, «Pərwərdigarning səzi» bir xəhsgə ohxaydu. Yar. 3:8 «Ular Pərwərdigar Hudaning awazining baoʏda mangoʏanliḳini anglap ḳelip...» degənliktimu «Pərwərdigar Hudaning awazi» bir Xəhsni kərsitidu. Xübḫisizki, bu Xəhs «Üqtə bir»diki ikkinqi Xəhsdur.
15:22 Top. 4:17; Ḫox. 6:6; Mat. 9:13; 12:7

Baxbaxtakłik kəbihłlik wə butpərəslikkə barawərdur.
Sən Pərwərdigarning səzini taxlioɳining üqün,
Pərwərdigar seni taxlap padixahłiktin məhrum kildi, — dedi.
[24] Saul Samuiloɳa: — Mən gunah sadir kildim, qünki mən Pərwərdigarning əmridin wə sening səzüngdinmu qiktim; qünki mən həlktin korkup ularning səzigə kirdim. [25] Əmdi gunahimni əpu kiloɳin; mening Pərwərdigaroɳa səjdə kilixim üqün mening bilən kaytip baroɳin, dedi.
[26] Samuil Sauloɳa: — Mən sening bilən kaytip barmaymən; qünki sən Pərwərdigarning səzini taxlioɳansən, wə Pərwərdigar seni taxlap padixahłiktin məhrum kildi, dedi.
[27] Samuil ketixkə buruloɳinida Saul uning tonining pexini tutuwaldi, u yirtilip kətti. [28] Samuil uningoɳa: — Pərwərdigar bügün Israilning padixahłikini səndin yirtip elip səndin əwzəl boloɳan bir yekiningoɳa tapxurdi. [29] Israilning Janabiy Aliyisi Boloɳuqi yaloɳan səzliməydu yaki niyitidin yanmaydu; qünki u adəm balisidək niyitidin yanoɳuqi əməstur, dedi.
[30] Saul: — Mən gunah sadir kildim. Lekin həlkimning akśakallirining wə Israilning aldida manga izzət kilip mening bilən yenip baroɳin; xuning bilən Hudaying Pərwərdigaroɳa səjdə kilalaymən, dedi.
[31] Xuning bilən Samuil Saul bilən yenip bardi wə Saul Pərwərdigaroɳa səjdə kildi.
[32] Andin Samuil: — Amaləklərning padixahi Agagni mening aldimoɳa elip kelinglar, dedi. Agag bolsa huxluk bilən uning kexioɳa bardi. Agag kənglidə: — Xübhisizki, ələm dəhxiti ətüp kətti, dedi.
[33] Əmma Samuil: — Sening kiliqing hotunlarni balisiz kiloɳandək sening anangmu hotunlarning arisida balisiz bolidu, dewidi, Samuil Agagni Gilgalda Pərwərdigarning aldida qanap parə-parə kildi.
[34] Andin Samuil Ramahka bardi. Saul bolsa «Saulning yurti Gibeah» degən jaydiki əyigə qikip kətti. [35] Samuil ələgən künigiqə Saul bilən kayta kərüxmidi. Əmma Samuil Saul üqün kayoɳurdi. Pərwərdigar Saulni Israilning üstigə padixah kiloɳanlikidin əpsuslandi.

Samuil Dawutning padixah boluxi üqün uni məsih kilidu

16 [1] Pərwərdigar Samuiloɳa: — Sən kaqanoɳiqə Saul üqün kayoɳurup yürisən? Mən uni Israiloɳa səltənət kilixtin məhrum kilip taxlioɳan əməsmu? Münggüzüngni zəytun meyi bilən toldurup baroɳin. Mən seni Bəyt-Ləhəmlik Yəssəning kexioɳa əwətimən. Uning ooɳulliridin padixah boluxka əzümgə birni bekittim, dedi.
[2] Samuil bolsa: — Mən kandak barimən? Saul bu ixni anglisa meni əltürüwetidu! — dedi. Pərwərdigar: — Əzüng bilən bir inəkni aloɳaq berip Pərwərdigaroɳa kurbanlik kilix üqün kəldim, degin. [3] Yəssəni kurbanlikka qakiroɳin, andin Mən sanga kilidioɳiningni ayan kilimən; wə Mən sanga degən birsini Əzüm üqün məsih kiloɳin, dedi.
[4] Samuil Pərwərdigarning deginini ada kilip Bəyt-Ləhəmgə bardi. Yetip kəlgəndə xəhərning akśakalliri titrigən halda qikip: — Bizgə tinq-amanlik elip kəldingmu? — dəp soridi.
[5] U: — Tinq-amanlik elip kəldim; Pərwərdigaroɳa kurbanlik sunuxka kəldim. Silər əzünglarni haramdin paklap mən bilən billə kurbanlikka kelinglar, dedi. Xuning bilən u Yəssə bilən ooɳullirini halal kilip kurbanlikka qakirdi. [6] Ular kəlgəndə Samuil Eliabni kərüp iqidə: — Pərwərdigarning məsih kilidioɳini xübhisizki Əzining aldida turidu, dedi.
[7] Lekin Pərwərdigar Samuiloɳa: — Uning təki-turkioɳa yaki boyioɳa karimioɳin. Mən uni

15:29 «Israilning Janabiy Aliyisi Boloɳuqi» — Hudani kərsitidu, əlwəttə.
15:29 Qəl. 23:19; Yak. 1:17
15:32 «... Agag bolsa huxluk bilən uning kexioɳa bardi. Agag kənglidə: — Xübhisizki, ələm dəhxiti ətüp kətti, dedi» — bu ayətni ibraniy tilida qüxinix təs. Baxka bir tərjimisi: «... Agag bolsa titrigən halda uning kexioɳa bardi. Agag: — Dərwəkə ələmning aqqiki korkunqluktur! — dedi».

xalliwəttim, qünki Huda insan kərgəndək kərməydu; insan bolsa sirtķi ķiyapitigə ķaraydu, lekin Pərwərdigar ķəlbgə ķaraydu, dedi.
8 Andin Yəssə Abinadabni qaķirip Samuilning aldidin ətküzdi. Əmma Samuil: — Pərwərdigar buni ḥəm tallimidi, dedi.
9 Andin Yəssə Xammaḥni uning aldidin ətküzdi. Əmma Samuil: — Pərwərdigar buni ḥəm tallimidi, dedi.
10 Xuningoŋa ohxax Yəssə ooŋullirining yəttisini Samuilning aldidin ətküzdi. Lekin Samuil Yəssəgə: — Pərwərdigar bularni ḥəm tallimidi, dedi.
11 Samuil Yəssədin: — Barlik yigitlər muxularmu? dəp soridi. U: — Ḥəmmidin kiqiki ķaldi. Lekin mana, u ķoy bekiwatidu, dedi. Samuil Yəssəgə: — Uni qaķirtip elip kəlgin, qünki u kəlmigüqə dastihanda olturmaymiz, dedi.
12 Yəssə adəm mangdurup uni kəltürdi. U qirayida ķan yügürüp turidioŋan, kəzliri qiraylik wə kelixkən yigit idi. Pərwərdigar: — Ķopup uni məsiḥ ķiloŋin, qünki Mening tallioŋinim xudur! dedi. 13 Samuil may münggüzini elip uni ķerindaxlirining arisida məsiḥ ķildi. U kündin tartip Pərwərdigarning Roḥi Dawutning wujudioŋa qüxti. Samuil bolsa ķopup Ramaḥķa kətti.

Dawut Saulning aldioŋa kelidu

14 Əmdi Pərwərdigarning Roḥi Sauldin kətkənidi, wə Pərwərdigar təripidin bir yaman roḥ uni pərixan ķildi. 15 Saulning hizmətkarliri uningoŋa: — Mana Huda təripidin bir yaman roḥ seni pərixan ķilidu. 16 Əmdi oŋojimiz əzliri aldiliridiki hizmətkarlirini dərḥal buyruoŋayliki, ular qiltar qelixķa usta adəmni tapsun; wə xundaķ boliduki, Huda təripidin yaman roḥ üstlirigə kəlsə u qiltar qalsun, uning bilən ḥalliri obdan bolidu, dedi.
17 Saul hizmətkarlirioŋa: — Mening üqün qiltar qelixķa usta bir adəmni tepip ķeximoŋa elip kelinglar, dedi.
18 Oŋulamlardin biri uningoŋa: — Mana Bəyt-Ləḥəmlik Yəssəning qiltaroŋa usta bir ooŋlini kərdüm. U əzi batur bir jəngqi, gəptə ḥoxyar wə kelixkən adəm ikən, xundaķla Pərwərdigar uning bilən billə ikən, dedi.
19 Xuning bilən Saul Yəssəgə əlqilərni mangdurup: — Ķoy baķidioŋan ooŋlung Dawutni manga əwətkin, dəp eytti.
20 Yəssə bir exəkni təyyarlap uningoŋa nan bilən bir tulum xarab wə bir ooŋlaķni artip, bularni ooŋli Dawutning ķoli bilən Sauloŋa əwətti. 21 Xuning bilən Dawut Saulning ķexioŋa kelip uning aldida turdi. Saul uningoŋa tolimu amraķ idi; u Saulning yaraoŋ kətürgüqisi boldi. 22 Andin Saul Yəssəgə həwər əwətip: — Dawut mening aldimda tursun; qünki u nəzirimgə yaķti, dəp eytti.
23 Əmdi xundaķ boliduki, u yaman roḥ Huda təripidin Saulning üstigə kəlgəndə Dawut qiltarni elip ķoli bilən qaldi. Buning bilən Saul aram tepip ḥali obdan bolup yaman roḥ uningdin qiķip kətti.

Dawut bilən Goliat

17 1 Əmma Filistiylər jəng ķilix üqün ķoxunlirini yioŋdi. Ular Yəḥudaoŋa təwə Sokoḥda jəm bolup, Sokoḥ bilən Azikaḥ otturisidiki Əfəs-Dammimda qedirlarni tikti. 2 Saul bilən Israillarmu jəm bolup Elaḥ jiloŋisida qedirlirini tikip Filistiylər bilən jəng ķiloŋili səp tüzdi.
3 Filistiylər bir tərəptiki taoŋda, Israillar yənə bir tərəptiki taoŋda turatti; otturisida jiloŋa bar idi.

16:7 1Tar. 28:9; Zəb. 7:9; 147:10-11; Yər. 11:20; 17:10; 20:12
16:11 2Sam. 7:8; Zəb. 78:70-71
16:13 Zəb. 89:20-21; Ros. 7:46; 13:22
17:2 «Elaḥ jiloŋisida» — yaki «dublar jiloŋisida».

4 Xu wakitta Filistiylərning ləxkərgahidin Gatlik Goliat isimlik bir qempiyon palwan qikip kəldi.
Uning egizliki altə gəz bir ɵeriq idi. 5 Bexioɣa mis dubuloɣa, uqisioɣa kasirakliк sawut kiygənidi.
Uning bu mis sawuti bolsa bəx ming xəkəl kelətti. 6 Paqakliriоɣa mistin tizlik baoɲlioɣan, əxnisigə
mis atma nəyzə kisturuwaloɣanidi. 7 Uning nəyzisining sepi bolsa bapkarning hadisidək idi;
nəyzisining bexi altə yüz xəkəl kelətti; kalkan kətürgüqisi uning aldida mangatti.
8 U ornida turup Israilning koxunliriоɣa mundak towlaytti: — «Silər nemixka jəng kilix üqün
səp tüzgənsilər? Mən Filistiy əməsmu? Silər bolsanglar Saulning kulliriоɲu? Aranglardin bir
adəmni tallap kikinglar, u mən bilən elixixka qüxsun! 9 U mən bilən elixip meni urup əltürəlsə,
biz silərning kulliringlar bolimiz. Lekin mən uni məoɲlup kilip əltürsəm, silər bizning kullirimiz
bolup bizning hizmitimizdə bolusilər». 10 Xu Filistiy yənə səz kilip: — Mən bügün Israilning
koxunioɣa hakarət kildimoɣu? Silər bir adəmni qikiringlar, biz elixayli! — dedi.
11 Saul bilən həmmə Israil bu Filistiyning səzlirini anglap, alakzadə bolup bək korkti.
12 Dawut Yəhuda yurtidiki Bəyt-Ləhəmdə olturukluk Yəssə degən əfratlik adəmning ooɲli
idi. Yəssəning səkkiz ooɲli bar idi. Saulning künliridə u heli yaxinip kaloɣanidi. 13 Yəssəning
üq qong ooɲli Saul bilən jənggə kikkanidi. Jənggə qikkan üq ooɲulning tunjisining ismi Eliab,
ikkinqisining ismi Abinadab wə üqinqisining Xammah idi. 14 Dawut həmmidin kiqiki idi. Üq
qong ooɲli Sauloɣa əgixip qikkanidi. 15 Bəzidə Dawut Saulning kexidin ez atisining koylirini
bekix üqün kaytip kelətti.
16 Axu Filistiy bolsa kirik küngiqilik hər ətigən wə kəqtə qikip turdi.
17 Yəssə ooɲli Dawutka: — Bu əfah komaqni wə bu on nanni elip ləxkərgahioɣa tez berip
akiliringoɣa bərgin, 18 bu on parqə kurutni ularning mingbexioɣa berip akiliringning əhwalini
sorap ularning kepil hetini elip kəlgin, dedi.
19 Saul, xu üq ooɲul wə Israilning həmmə adəmliri Elah jiloɣisida turup Filistiylərgə karxi jəng
kilatti.
20 Dawut bolsa ətisi səhər kopup koylarni bir bakkuqining koliоɣa tapxurup, axlik-tülükni elip
Yəssə uningoɣa tapilioɣandək, koxun istihkamioɣa yətkəndə, jənggə kikidioɣan ləxkərlər sərən
kətürüwatkanidi. 21 Israil wə Filistiylər bir-birigə udulmu'udul turup sokuxka səp tüzdi. 22
Dawut bolsa elip kəlgən nərsilərni yük-taklaroɣa karioɲuqining koliоɣa tapxurup səp arisioɣa
yügürüp berip akiliridin tinqlik soridi. 23 U ular bilən səzlixip turoɣanda, Filistiylərdin boloɣan
Goliat degən qempion palwan Filistiylərning sepidin qikip yənə heliki gəpni kildi; Dawut uni
anglidi. 24 Israilning həmmə adəmliri bu adəmni kərgəndə kəqip ketixti wə bək korkti.
25 Israilning adəmliri bir-birigə: — Qikiwatkan bu adəmni kərdünglarmu? U Israiloɣa hakarət
kilix üqün qikidu. Xundak boliduki, uni əltürgən adəmgə padixah kəp mal-mülük in'am kilidu,
əz kizini uningoɣa hotunlukka beridu həm atisining jəmətini Israil təwəsidə baj-alwandin halas
kilidu, dedi.
26 Dawut əz yenida turoɣan adəmlərdin: — Bu Filistiyni əltürüp Israiloɣa kilinoɣan xu hakarətni
yokatkan kixigə nemə kilinidu? Qünki bu hətnisiz Filistiy zadi kim? U kandakşigə mənggü
hayat boloɲuqi Hudaning koxunliriоɣa hakarət kilixka petinidu? — dedi.
27 halayik uningoɣa aldinkilarning degən səzi boyiqə jawab berip: — Uni əltürgən kixigə
mundak-mundak kilinidu, dedi.
28 Lekin uning qong akisi Eliab uning u adəmlər bilən səzləxkinini anglap kaldi; Eliabning

17:4 «Uning egizliki altə gəz bir ɵeriq idi» — Təwrattiki «gəz» bir jəynəkkə barawər bolup, yəni 45 santimetr idi. Demək Goliatning egizliki 2.8 metr idi.
17:5 «Uning bu mis sawuti bolsa bəx ming xəkəl kelətti» — «bəx ming xəkəl» bəlkim 60-100 kilogram boluxi mumkin.
17:15 1Sam. 16:19
17:17 «bu əfah komaq» — bir «əfah» 27-30 litr boluxi mumkin.
17:18 «akiliringning əhwalini sorap ularning kepil hetini elip kəlgin» — muxu «kepil heti» bəlkim ular Dawut aparoɣan nərsilərni kobul kiloɣanlikining ispati boluxi mumkin.
17:20 1Sam. 26:5

Dawutқa aqqiқi kelip: — Nemixқa bu yərgə kəlding? Qəldiki u azoқinə қoyni kimgə taxlap қoydung? Mən kibirlikingni wə kənglüngning yamanliқini bilimən. Sən alayitən jəngni kərgili kəlding, dedi.
29 Dawut: — Mən nemə қildim? Pəқət bir səz қilsam bolmamdikən? — dedi.
30 Dawut burulup baxқisidin aldinқidək soridi, həlқ aldida eytқandək uningoқa jawab bərdi.
31 Əmma birsi Dawutning eytқan səzlirini anglap қelip Sauloқa yətküzdi; u Dawutni qaқirtip kəldi. 32 Dawut Sauloқa: — Bu kixining səwəbidin һeqkimning yüriki su bolmisun. Silining қulliri bu Filistiy bilən soқuxқili qiқidu, dedi.
33 Saul Dawutқa: — Sən bu Filistiy bilən soқuxқili barsang bolmaydu! Sən tehi yax, əmma u yaxliқidin tartipla jəngqi idi, dedi.
34 Dawut Sauloқa: — Қulliri əz atisining қoylirini beқip kəldim. Bir xir yaki eyiқ kelip padidin bir қozini elip kətsə, 35 mən uning kəynidin қooқlap uni urup қozini aoқzidin қutқuzup alattim. Əgər қopup manga һujum қilsa mən uni yaylidin tutuwelip urup əltürəttim. 36 Қulliri һəm xir һəm eyiқni əltürgən; bu hətnisiz Filistiymu ularoқa ohxax bolidu. Qünki u mənggü һayat boloқuqi Hudaning қoxunioқa һaқarət kəltürdi — dedi. 37 Dawut səzini dawam қilip: — Meni xirning qanggilidin wə eyiқning qanggilidin қutқuzoқan Pərwərdigar ohxaxla bu Filistiyning қolidin қutқuzidu, dedi. Saul Dawutқa: — Baroқin, Pərwərdigar sening bilən billə boloқay, dedi.
38 Andin Saul Dawutқa əz jəng kiyimlirini kiygüzüp, bexioқa mis dubuloқini takap wə uningoқa bir jəng sawutini kiygüzdi. 39 Dawut bolsa Saulning қiliqini kiyimning üstigə esip, mengip bakti; qünki u bularni kiyip bakmioқanidi. Xuning bilən Dawut Sauloқa: — Mən bularni kiyip mangalmaydikənmən; qünki burun kiyip bakmioқan, dəp ularni seliwətti. 40 U қolioқa һasisini elip, eriқtin bəx silik tax iloқap padiqi haltisining yanquқioқa saldi; u saloқusini қolioқa elip Filistiygə yeқin bardi. 41 Filistiy bolsa qiқip Dawutқa yeқinlaxti, қalқan kətürgüqisimu uning aldida mangdi.
42 Filistiy Dawutқa birқur səpselip қarap məshirə қildi. Qünki u tehi yax, buoқday ənglük wə kelixkən yigit idi. 43 Filistiy Dawutқa: — Sən һasa kətürüp aldimoқa kəpsən? Sən meni it dəp oylap қaldingmu? — dəp əz butlirining namlirini tiloқa elip Dawutni қaroқidi. 44 Filistiy Dawutқa yənə: — Bu yakқa kəl, mən gəxüngni asmandiki uqar-қanatlaroқa wə dalalardiki yirtқuqlaroқa yəm қilimən, dedi.
45 Dawut Filistiykə: — Sən қiliq, nəyzə wə atma nəyzini kətürüp manga һujum қiloқili kəlding; lekin mən sən һaқarət қiloқan, Israilning қoxunlirining Hudasi boloқan Pərwərdigarning nami bilən aldingoқa һujumoқa qiқtim — dedi.
46 «Dəl bügün Pərwərdigar seni mening қolumoқa tapxuridu. Mən seni əltürüp bexingni kesip alimən; mən ləxkərgaһdiki Filistiylərning jəsətlirinimu asmandiki uqar-қanatlaroқa wə dalalardiki yirtқuqlirioқa yəm қilimən. Buning bilən pütkül jaһan Israilda bir Hudaning bar ikənlikini bilidu 47 wə bu pütkül jamaət Pərwərdigarning nusrət berixining қiliq, nəyzə bilən əməs ikənlikini bilidu; qünki bu jəng bolsa Pərwərdigarningkidur, U seni қolimizoқa tapxuridu».
48 Filistiy Dawutқa һujum қiloқili қopup yeқin kəlgəndə Dawut uningoқa һujum қiloқili Filistiy қoxunining sepigə қarap yügürdi. 49 Dawut қolini haltisioқa tiқip bir taxni qiқirip saloқuoқa selip Filistiygə қaritip atti; tax Filistiyning pexanisigə təgdi. Tax uning pexanisigə petip kətti, u düm qüxüp yərgə yiқildi.
50 Xundaқ қilip Dawut Filistiyni saloқu wə tax bilən məoқlup қilip uni urup əltürdi; Dawutning қolida һeq қiliq yoқ idi. 51 Dawut yügürüp berip, Filistiyning üstidə turup, қiliqini қinidin tartip elip uni əltürüp, uning bexini aldi. Filistiylər əz baturining əlginini kərüpla, bədər қaqti.
52 Israillar bilən Yəһudalar bolsa ornidin қopup sərən selixip Filistiylərni jiloқioқiqə wə Əkron dərwazilirioқiqə kəynidin қooқlap kəldi; əltürülgən Filistiylər Xaaraimoқa baridioқan yolda Gat wə Əkronoқiqə yetip kətkənidi. 53 Israil Filistiylərni қooқlaxtin yenip kelip ularning ləxkərgaһini

bulang-talang қildi. 54 Dawut Filistiyning bexini Yerusalemoға elip bardi; uning yarioқini bolsa əz qedirioға қoydi.
55 Saul Dawutning Filistiyning aldioға qiққinini kərgəndə қoxunning sərdari Abnərdin: — I Abnər, bu yigit kimning ooқli? — dəp soridi. Abnər: — I padixaһ, һayating bilən қəsəm қilimənki, bilməymən, dedi.
56 Padixaһ: — Bu yigit kimning ooқli ikən dəp sorap bаққin, dedi.
57 Dawut Filistiyni қirip қaytip kəlgəndə Abnər uni padixaһning қexioға elip bardi; Filistiyning bexi tehiqə uning қolida turatti.
58 Saul uningdin: — I yigit, kimning ooқlisən? dəp soridi. Dawut: — Mən silining қulliri Bəyt-Ləһəmlik Yəssəning ooқlimən, dəp jawab bərdi.

Saulning Dawuttin һəsət қilixi

18 1 Dawut bilən Saulning səһbiti ayaoқlaxқanda, Yonatanning kəngli Dawutning kəngligə xundaқ baoқlandiki, uni əz jenidək səydi. 2 Saul bolsa u küni uni əz yenida elip қelip, uni atisining əyigə қaytқili қoymidi.
3 Yonatan Dawut bilən əһdə қilixti; qünki u uni əz jenidək səyətti. 4 Yonatan uqisidiki tonni selip Dawutқa bərdi, yənə jəng kiyimlirini, jümlidin һətta қiliqi, okyasi wə kəmirinimu uningoға bərdi. 5 Saul Dawutni nəgila əwətsə u xu yərgə baratti, xundaқla ixlarni jayida қilatti. Xuning üqün Saul uni ləxkərlərning üstigə қoydi. Bu ix barliқ һəlққə wə һəm Saulning hizmətkarlirioқimu yaқti.
6 Dawut Filistiyni əltürüp kəpqilik bilən yanoқanda Israilning һəmmə xəһərliridiki қiz-ayallar Saulni nahxa eytip ussul oynap қarxi aloқili qiқti; ular huxluқ iqidə dap wə üqtar bilən nəoқmə qelixti. 7 Қiz-ayallar nəoқmə qaloқanda: — Saul minglap əltürdi, wə Dawut on minglap əltürdi, dəp oқuxatti.
8 Buni anglap Saul naһayiti hapa boldi; bu səz uning kəngligə təgdi. U: — Dawutқa on minglap һesablandi, əmma manga pəқət minglap һesablandi; əmdi padixaһliқtin baxқa uningoға һeqnərsə kəm əməs, dedi. 9 Xu kündin tartip Saul Dawutni kəzləp yürdi.
10 Ətisi Huda təripidin қabaһətlik bir roһ Saulning üstigə qüxti wə u əyidə қalaymiқan jəyligili turdi. Əmdi Dawut baxқa wақittikidək қoli bilən qiltar qaldi; Saulning қolida nəyzə bar idi. 11 Saul: — Dawutni tamoға nəyzə bilən қadiwetimən dəp, nəyzini atti; lekin Dawut ikki қetim əzini daldioға aldi.
12 Pərwərdigarning Dawut bilənla bolup, əzidin yiraқlap kətkini üqün Saul Dawuttin қorқatti. 13 Xuning üqün Saul Dawutni əz yenidin ayrip, uni ləxkərlərgə mingbexi қilip қoydi; u ləxkərlərni elip jənggə qiқip turatti.
14 Dawut bolsa һəmmə ixlarni pəm bilən қilatti; qünki Pərwərdigar uning bilən billə idi. 15 Saul uning pəmlik ikənlikini kərüp uningdin bək қorқatti.
16 Əmma pütkül Israil bilən Yəһuda həlқi Dawutni səyətti; qünki u ularni yetəkləp jənggə qiқ atti. 17 Saul Dawutқa: — Mana, qong қizim Merab — mən uni sanga hotunluққa bərgüm bar. Sən pəқət hizmitimgə jan-pida bolup, Pərwərdigarning jəngliridə kürəx қiloқin, dedi. Qünki Saul iqidə: — U mening қolum bilən əməs, bəlki Filistiylərning қoli bilən yoқitilsun, dəp hiyal қiloқanidi.

18:7 Mis. 15:21; 1Sam. 21:11; 29:5
18:10 «Ətisi Huda təripidin қabaһətlik bir roһ Saulning üstigə qüxti wə u əyidə қalaymiқan jəyligili turdi» — ibraniy tilida muxu ayəttiki «jəylüx» «uroқup qiқix» degən səz bilən ipadilinidu. Baxқa əһwalda bu səz «bexarət berix»ni kərsitidu.
18:13 «u ləxkərlərni elip jənggə qiқip turatti» — ibraniy tilida «u ləxkərlər *(həlқ)* aldida qiқip kirətti» degən səz bilən ipadilinidu.
18:16 «qünki u ularni yetəkləp jənggə qiқatti» — ibraniy tilida «qünki u ular aldida qiқip kirətti».

18 Əmma Dawut Saulƣa: — Mən kim idim, mening atamning jəməti Israil arisida nemə idi, mən ⱪandaⱪmu padixaⱨning küy'ooƣli bolay? — dedi.
19 Lekin Saulning ⱪizi Merab Dawutⱪa berilidiƣan waⱪitta, u Məⱨolatliⱪ Adriəlgə hotunluⱪⱪa berildi. 20 Əmma Saulning ⱪizi Miⱪalning kəngli Dawutⱪa qüxkənidi. Baxⱪilar buni Saulƣa eytti, bu ixtin Saul hux boldi. 21 Saul: — ⱪizimni Dawutⱪa berəy, u uningƣa bir sirtmaⱪ bolup, Filistiylərning ⱪolida yoⱪitilsun, dəp oylidi. Xuning bilən Saul Dawutⱪa: — Bügün ikkinqi ⱪetim küy'ooƣlum bolisən, dedi.
22 Saul əz oƣulamliriƣa: — Dawutⱪa astirtin: — Mana, padixaⱨ səndin səyünidu, wə ⱨəmmə oƣulamliri sanga amraⱪ. Xuning üqün padixaⱨning küy'ooƣli boloƣin, dəp eytinglar, dəp tapilidi.
23 Saulning oƣulamliri bu səzlərni Dawutning ⱪuliⱪiƣa yətküzdi. Lekin Dawut: — Nəziringlarda padixaⱨning küy'ooƣli bolux kiqik ixmu? Mən bolsam bir kəmbəƣəl wə ətiwarsiz adəmmən — dedi.
24 Saulning oƣulamliri Saulƣa Dawutning degənlirini əz əyni yətküzdi.
25 Saul: — Silər Dawutⱪa: — Padixaⱨ sanga baxⱪa toyluⱪ aloƣuzmaydu, pəⱪət padixaⱨ düxmənliridin intiⱪam elix üqün yüz Filistiyning hətnilikinila alidu, dəp eytinglar, dedi (Saulning məⱪsiti bolsa Dawutni Filistiylərning ⱪolida yoⱪitix idi).
26 Oƣulamlar bu səzlərni Dawutⱪa yətküzdi; padixaⱨning küy'ooƣli bolux Dawutⱪa yeⱪip ⱪaldi. Əmdi bekitilgən məⱨlət toxmayla, 27 Dawut turup əz adəmliri bilən qiⱪip ikki yüz Filistiyni əltürdi. Dawut ularning hətnilikini kesip elip padixaⱨning küy'ooƣli bolux üqün bularning ⱨəmmisini padixaⱨⱪa tapxurdi. Saul ⱪizi Miⱪalni uningƣa hotunluⱪⱪa bərdi.
28 Saul Pərwərdigarning Dawut bilən billə ikənlikini wə əz ⱪizi Miⱪalning uni səyidiƣanliⱪini kərüp 29 Dawuttin tehimu ⱪorⱪti. Xuning bilən Saul üzlüksiz Dawutⱪa düxmən boldi.
30 Filistiylərning əmirliri daim soⱪuxⱪa qiⱪatti; əmma ⱨər ⱪetim qiⱪsila Dawutning ixliri Saulning ⱨəmmə hizmətkarliriningkidin muwəppəⱪiyətlik bolatti; xuning bilən uning nami halayiⱪ təripidin tolimu ⱨərmətkə sazawər bolatti.

Saul Dawutni əltürüxkə intilidu

19 1 Saul əz ooƣli Yonatan wə ⱨəmmə hizmətkarliriƣa Dawutni əltürüxkə buyruⱪ ⱪildi. Lekin Saulning ooƣli Yonatan Dawutⱪa bək amraⱪ idi. 2 Yonatan Dawutⱪa: — Atam Saul seni əltürməⱪqi; əmdi ətə ətigən ⱪattiⱪ eⱨtiyat ⱪiloƣin, bir məⱨpiy jayni tepip özüngni yoxuroƣin; 3 mən özüm qiⱪip sən yoxurunoƣan etizliⱪⱪa berip atamning yenida turup atam bilən sening tooƣrangda səzlixip baⱪay; əⱨwalni eniⱪ bilgəndin keyin sanga həwər ⱪilay, dedi.
4 Yonatan atisi Saulƣa Dawutning yahxi gepini ⱪilip: — Padixaⱨ əz hizmətkariƣa, yəni Dawutⱪa yamanliⱪ ⱪilmiƣay! Qünki u sanga gunaⱨ ⱪilmiƣan; bəlki uning əməlliri özünggə kəp yahxiliⱪlarni elip kəlgən: — 5 u əz jenini alⱪiniƣa elip ⱪopup ⱨeliⱪi Filistiyni əltürdi wə xuning bilən Pərwərdigar pütkül Israil üqün qong nusrət bərdi. Xu qaoƣda sən özüng kərüp hux boloƣan əməsmu? Əmdiliktə nemixⱪa Dawutni səwəbsiz əltürüp naⱨəⱪ ⱪan təküp gunaⱨⱪar bolmaⱪqi bolisən? — dedi.
6 Saul Yonatanning səzigə kirdi. U: — Pərwərdigarning ⱨayati bilən ⱪəsəm ⱪilimənki, u əlümgə məⱨkum ⱪilinmaydu, dedi. 7 Andin Yonatan Dawutni qaⱪirip, Dawutⱪa boloƣan ixlarning ⱨəmmisini dəp bərdi. Andin keyin Yonatan Dawutni Saulning ⱪexiƣa elip kəldi wə u ilgirikidək uning hizmitidə boldi.
8 Əmma yənə jəng boldi; Dawut qiⱪip Filistiylər bilən jəng ⱪilip, ularni ⱪattiⱪ ⱪirip məoƣlup ⱪildi;

18:21 «Bügün ikkinqi ⱪetim küy'ooƣlum bolisən» — yaki «Bügün ikkidin biridə *(demək, ikki ⱪizimdin biridə)* küy'ooƣlum bolisən».
18:27 2Sam. 3:14

ular uning aldidin bədər kəqisti.
9 Əmdi Pərwərdigar təripidin kabahətlik bir roh yənə Saulni basti. U əz əyidə kolida nəyzisini tutup olturatti; Dawut bolsa koli bilən saz qelip turatti. 10 Saul nəyzə bilən Dawutni sanjip tamoɣa kadap koymakqi boliwidi, lekin Dawut əzini kaquruwaldi, nəyzə tamoɣa kadilip kaldi. Dawut xu keqisi kəqip kutuldi.
11 Saul birnəqqə qaparmənlərni Dawutning əyigə əwətip uni paylap turup ətisi tang yoruoɣanda uni əltürüxkə mangdurdi. Əmma Dawutning ayali Mikal uningoɣa: — Əgər bu keqə jeningni elip kaqmisang, ətə əltürülisən, dedi. 12 Xunga Mikal Dawutni pənjirdin qüxürüp koydi. Xundak kilip u kəqip kutuldi. 13 Andin Mikal bir «tərafim» butni elip kariwatka yatkuzup, bexioɣa əqkə yungidin kilinoɣan bir yastukni koyup, ədiyal bilən yepip koydi.
14 Saul Dawutni tutux üqün qaparmənlərni əwətkəndə Mikal: — U aoɣrip kaldi, dedi. 15 Saul qaparmənlərni kaytidin əwətip: — Uni kariwat bilən koxup elip kelinglar, uni əltürimən, dəp buyrudi.
16 Qaparmənlər kirgəndə, mana kariwatta bu but yatatti, bexioɣa əqkə yungidin kilinoɣan yastuk koyuloɣanidi. 17 Saul Mikaloɣa: — Nemixka meni bundak aldap, düxminimni kaquruwetisən? — dedi. Mikal Sauloɣa jawab berip: — U: «Meni koyuwətkin; bolmisa seni əltürüwetimən» dedi, dedi.
18 Dawut kəqip kutulup, Ramahka Samuilning kexioɣa berip, Saulning uningoɣa kiloɣanlirining həmmisini dəp bərdi. Andin u Samuil bilən Nayotka berip olturakləxti.
19 Birsi Sauloɣa: — Dawut Ramahdiki Nayotta bar ikən, dəp həwər bərdi. 20 Saul Dawutni tutup kelixkə qaparmənlərni mangdurdi. Əmma ular yetip baroɣanda pəyoɣəmbərlərning bir jamaiti bexarət beriwatkanlikini wə Samuilningmu ularning arisida turup ularoɣa nazarətqilik kiliwatkanlikini kərdi; xundak boldiki, Hudaning Rohi Saulning qaparmənlirining wujudioɣimu qüxüp, ularmu həm bexarət berixkə baxlidi.
21 Bu həwər Sauloɣa eytildi; u yənə baxka qaparmənlərni əwətti, lekin ularmu bexarət berixkə qüxti. Andin Saul üqinqi ketim yənə qaparmənlərni mangdurdi. Ularmu həm bexarət berixkə qüxti. 22 Andin Saul əzi Ramahka berip, Səkudiki qong kudukka yetip kəlgəndə, «Samuil bilən Dawut nədə?» — dəp soridi. Birsi: — Ular Ramahdiki Nayotta bar ikən, dəp jawab bərdi.
23 Xunga u Ramahdiki Nayotka yetip kəldi; Hudaning Rohi uning wujudioɣimu qüxti; xuning bilən umu piyadə mengip Ramahdiki Nayotka baroɣuqə bexarət berip mangdi. 24 U hətta kiyimlirini seliwetip Samuilning aldida bexarət bərdi; pütün bir keqə wə pütün bir kündüz u yərdə yalingaq yatti. Buning bilən: — «Saulmu pəyoɣəmbərlərdinmu?» dəydioɣan gəp pəyda boldi.

Yonatan Dawutni koɣdimakqi

20 1 Dawut Ramahdiki Nayottin kəqip Yonatanning kexioɣa berip uningoɣa: — Mən nemə kiliptimən? Nemə kəbihlik kiliptimən? Atang aldida nemə gunah kiliptimən, u mening jenimni almakqi boluwatidu? — dedi.
2 U uningoɣa: — Yokşu, bundak ix neri bolsun! Sən əlməysən. Qong ix bolsun, kiqik ix bolsun atam manga deməy koymaydu. Nemixka atam bu ixni məndin yoxuridikinə? Hərgiz undak bolmaydu, dedi.
3 Lekin Dawut yənə kəsəm kilip: — Atang sening nəziringdə iltipat tapkinimni jəzmən bilidu.

19:9 1Sam. 16:14; 18:10
19:13 «tərafim» — birhil but. Mikalning yenida bundak butning boluxi Təwratka hilap, əlwəttə.
19:17 «U: «Meni koyuwətkin; bolmisa seni əltürüwetimən» dedi» — ibraniy tilida: «U: «Meni koyuwətkin; seni əltürüxümning nemə hajiti?» dedi».
19:24 «Buning bilən: — «Saulmu pəyoɣəmbərlərdinmu?» dəydioɣan gəp pəyda boldi» — 10-bab, 12-ayət wə uningdiki izahatni kərüng.

Xunga u kənglidə: — Yonatan buni bilip ⱪalmisun; bolmisa uningoƣa azar bolidu, degəndu. Lekin Pərwərdigarning ⱨayati bilən, jening wə ⱨayating bilən aldingda ⱪəsəm ⱪilimənki, manga əlümning arilиⱪi bir ⱪədəmla ⱪaldi, dedi.
4 Yonatan Dawutⱪa: — Kənglüng nemini halisa xuni ⱪilay, dedi.
5 Dawut Yonatanoƣa mundaⱪ dedi: — Mana ətə «yengi ay» bolidu; mən adəttikidək padixaⱨ bilən ⱨəmdastihan bolmisam bolmaydu. Lekin meni ⱪoyup bərgin, mən üqinqi küni ahximioƣiqə dalada məkünüwalay. 6 Atang mening sorunda yoⱪluⱪimni kərüp sorisa, sən uningoƣa: «Dawut məndin əz xəⱨiri Bəyt-Ləⱨəmgə tezraⱪ berip kelixkə jiddiy ruhsət soridi, qünki u yərdə pütkül ailisi üqün bir yillиⱪ ⱪurbanliⱪ ətküzidikən», degin, dedi. 7 Əgər u: — Obdan boptu, desə, ⱪulung tinq-aman bolidu: — Lekin u aqqiⱪlansa, uning manga yamanliⱪ ⱪilixni niyət ⱪiloƣanliⱪidin guman ⱪilmioƣin. 8 Sən ⱪulungoƣa iltipat kərsətkin; qünki sən əzüng bilən Pərwərdigarning aldida ⱪulungni əⱨdiləxtürgənsən. Lekin əgər məndə bir yamanliⱪ bolsa sən əzüngla meni əltürgin; meni elip berip atangoƣa tapxuruxning nemə ⱨajiti? — dedi.
9 Yonatan: — Undaⱪ hiyal səndin neri bolsun! Əgər atamning sanga yamanliⱪ ⱪilidioƣan niyiti barliⱪini bilip ⱪalsam, sanga dəyttim əməsmu? — dedi.
10 Dawut Yonatanoƣa: — Əgər atang sanga ⱪattiⱪ gəp bilən jawab bərsə, kim manga ⱨəwər beridu? — dedi.
11 Yonatan Dawutⱪa: — Kəlgin, dalaoƣa qiⱪayli, dedi. Xuning bilən ikkisi dalaoƣa qiⱪti. 12 Yonatan Dawutⱪa mundaⱪ dedi: — Israilning Hudasi Pərwərdigar manga guwaⱨqi, mən ətə yaki əgünlükkə muxu waⱪitta atamning niyitini bilip, sanga iltipatliⱪ bolsa, mən adəm mangdurup sanga məlum ⱪilmamdim? 13 Əgər atam sanga yamanliⱪ ⱪilmaⱪqi bolsa, mən seni tinq-aman yoloƣa selix üqün sanga adəm əwətip həwər bərmisəm, Pərwərdigar manga sening bexingoƣa qüxkəndinmu artuⱪ qüxürsun; əmdi Pərwərdigar atam bilən billə boloƣandək sening bilən billə bolsun.
14 Ⱨayatla bolsam meni əlmisun dəp Pərwərdigarning meⱨribanliⱪini manga kərsətkəysən.
15 Mən əlüp kətkən təⱪdirdimu, əydikilirimdin ⱨəm ⱨeq waⱪit meⱨribanliⱪingni üzmigəysən; Pərwərdigar sən Dawutning ⱨəmmə düxmənlirini yər yüzidin yoⱪatⱪandin keyinmu xundaⱪ ⱪiloƣaysən».
16 Xuning bilən Yonatan Dawutning jəməti bilən əⱨdə ⱪilixip: — Pərwərdigar Dawutning düxmənliridin ⱨesab alsun, dedi. 17 Andin Yonatan yənə əzining Dawutⱪa boloƣan muⱨəbbiti bilən uningoƣa ⱪəsəm ⱪildurdi; qünki u uni əz jenidək səyətti.
18 Yonatan Dawutⱪa mundaⱪ dedi: — Ətə yengi ay bolidu. Mana sening ornung box ⱪalidu, kixilər sening yoⱪluⱪingoƣa dikⱪət ⱪilidu. 19 Üqinqi küni sən qüxüp aldinki ⱪetim bu ixⱪa yoluⱪⱪiningda əzüngni yoxuroƣan jayoƣa berip «Ezəl» degən taxning yenida turup turoƣin. 20 Nən taxning yenidiki bir jayoƣa huddi nixanni ⱪaralioƣandək üq pay ya oⱪi atay.
21 Andin oƣulamni mangdurup: — «Ya oⱪlirini tepip kəlgin» — dəymən. Əgər mən oƣulamoƣa: — Ənə, oⱪlar arⱪa tərəptə turidu, ularni elip kəl, desəm, sən qiⱪip yenimoƣa kəlgin; xundaⱪ boloƣanda, Pərwərdigarning ⱨayati bilən ⱪəsəm ⱪilimənki, sən üqün tinq-amanliⱪ bolidu, ⱨeq ix bolmaydu. 22 Lekin oƣulamoƣa: — Ənə, oⱪlar aldingda turidu, desəm, sən kətkin, qünki undaⱪ bolsa, Pərwərdigar seni kətküzüwətkən bolidu. 23 Əmdiliktə mən bilən sən səzləxkən ix tooƣuluⱪ, Pərwərdigar sən bilən mening otturimda guwaⱨqidur.
24 Xuning bilən Dawut dalada məkünüwaldi. Yengi ay kəlgəndə, padixaⱨ taam yegili dastihanda olturdi. 25 Padixaⱨ bolsa burunⱪidəkla əz ornida tamning yenidiki tərdə olturdi. Yonatan ornidin turdi, Abnər Saulning yenida olturdi. Lekin Dawutning orni box ⱪaldi. 26 Əmma Saul u

20:8 1Sam. 18:3
20:25 «Padixaⱨ bolsa burunⱪidəkla əz ornida tamning yenidiki tərdə olturdi. Yonatan ornidin turdi, Abnər Saulning yenida olturdi» — Yonatanning «ornidin turuxi» bəlkim taoƣisi Abnərning ⱨərmiti üqün uningoƣa Saulning yenidiki

küni ḫeqnemə demidi. Qünki u: — Dawutḳa bir ix boldi, u napak bolup ḳaldi. U jəzmən napak bolup ḳaptu, dəp oylidi. [27] Lekin Dawutning orni yengi ayning ətisimu, yəni ayning ikkinqi künimu box idi. Saul oƣli Yonatandin: — Nemixḳa Yəssəning oƣli yaki tünügün yaki bügün tamaḳḳa kəlməydu, dəp soridi.
[28] Yonatan Sauloƣa jawab berip: — Dawut Bəyt-Ləḥəmgə baroƣili məndin jiddiy ruhsət sorap: — [29] Mening beriximoƣa ruhsət ḳiloƣin, ailimizning xəḥərdə bir ḳurbanlik ixi boloƣaq akam mening beriximni eytiptu; əgər sening nəziringdə iltipat tapḳan bolsam ḳerindaxlirim bilən kərüxüp kelixkə ruhsət bərgin, dedi. Xunga u padixaḥning dastihinioƣa kəlmidi, dedi.
[30] Saulning Yonatanoƣa ḳattiḳ oƣazipi kelip: — I buzuḳ, kaj hotunning oƣli, nemixḳa Yəssəning oƣlini əzünggə tallap, əzüngni xərməndə ḳilip wə anangni nomuskə ḳoyoƣiningni bilməmdimən? [31] Əgər Yəssəning oƣli yər yüzidə tirik bolsila, sən ḫəm sening padixaḥliḳing mustəḥkəm bolmaydu. Xunga əmdi adəm əwətip uni mening ḳeximoƣa elip kəlgin, qünki u ölümgə məḥkumdur! — dedi.
[32] Yonatan atisi Sauloƣa jawab berip: — U nemixḳa ölümgə məḥkum ḳilinixi kerək? U nemə ḳiptu? — dedi.
[33] Andin Saul Yonatanoƣa sanjix üqün uningoƣa nəyzini atti; buning bilən Yonatan atisining Dawutni əltürməkqi boloƣanliḳini eniḳ bilip yətti. [34] Yonatan bolsa ḳattiḳ aqqiḳlap dastihandin ḳopup kətti wə yengi ayning ikkinqi küni ḫeq taam yemidi. Qünki atisining Dawutni xundaḳ ḫaḳarətlixi uningoƣa ḳattiḳ azar boloƣanidi.
[35] Ətisi Yonatan dalaoƣa qiḳip Dawut bilən kelixkən jayoƣa bardi. Uning bilən bir kiqik oƣulam billə bardi.
[36] U oƣulamoƣa: — Sən yügür, mən atḳan ya oḳlirini tepip kəlgin, dedi. Oƣulam yügürdi, u bir oḳni uning aldi təripigə atti. [37] Oƣulam Yonatan atḳan oḳ qüxkən jayoƣa kəlgəndə Yonatan oƣulamni qaḳirip: — Oḳ sening aldi təripingdə turmamdu? — dedi. [38] Andin Yonatan oƣulamni yənə qaḳirip: — Bol, ittik bol, ḫayal bolmioƣin! — dedi. Yonatanning oƣulami ya oḳini yioƣip oƣojisioƣa elip kəldi. [39] Lekin oƣulamning boloƣan ixtin həwiri yoḳ idi. Buni yaloƣuz Yonatan bilən Dawutla bilətti.
[40] Andin Yonatan oƣulamioƣa yaraoƣlirini berip uningoƣa: — Ularni xəḥərgə elip kətkin, dedi.
[41] Oƣulam kətkəndin keyin Dawut taxning jənub təripidin qiḳip yərgə yiḳilip üq ḳetim təzim ḳildi. Ular bir-birini səyüxti, bir-birigə esilixip yioƣlaxti, bolupmu Dawut ḳattiḳ yioƣlidi.
[42] Yonatan Dawutḳa: — Səpiring tinq-aman bolsun; qünki biz ikkimiz: — Pərwərdigar mening bilən sening otturungda wə mening nəslim bilən sening nəsling otturisida mənggügə guwaḥ bolsun, dəp Pərwərdigarning nami bilən ḳəsəm iqixkən, dedi. Dawut ornidin ḳopup mangdi, Yonatanmu xəḥərgə kirip kətti.

Dawut Nob xəḥirigə baridu

21 [1] Dawut əmdi Nobḳa kelip Ahimələk kaḥinning ḳexioƣa bardi. [2] Lekin Ahimələk Dawutni kərgəndə titrəp ḳorḳup uningoƣa: — Nemixḳa birimu sən bilən kəlməy yaloƣuz kəlding? — dedi.
[3] Dawut Ahimələk kaḥinoƣa: — Padixaḥ manga məlum bir ixni buyrup: — Mən sanga buyruoƣan ix yaki sanga tapiloƣan yolyoruḳ tooƣrisidin ḫeqkim birnemə bilmisun, degənidi. Өz oƣulamlirimni bolsa məlum bir jayoƣa berixḳa bekitip ḳoydum. [4] Əmdi ḳolungda nemə bar? Bəx nan, yaki nemə

orunni boxitix üqün.
–Baxḳa hil tərjimisi: «Yonatan uning *(Saulning)* udulida idi»
20:26 «Dawutḳa bir ix boldi, u napak bolup ḳaldin» — «napak bolux»: Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, birsi məsilən bir ölükkə təgkən bolsa bir məzgil «napak» bolatti — xundaḳ bolsa uning ḫeq ḳurbanlik *(məsilən, yengi aydiki ḳurbanliḳlar)*din yeyixigə bolmaytti.

bolsa, xuni manga bərgin, dedi.
5 Kaһin Dawutқa jawab berip: — Қolumda adəttiki nan yoқ, pəқət muқəddəs nan bar. Əgər oғulamlar ayallaroғa yeқinlaxmioғan bolsa yesə rawa bolidu, dedi.
6 Dawut kaһinoғa jawab berip: — Bərһəқ, mən baxқa waқitlarda qiққinimoғa ohxax, ayallar bizdin yiraқ boloғili üq kün boldi. Mən һərқetim qiққanda, gərqə adəttiki səpər bolsimu, oғulamlarning қaqiliri pak bolidioғan yərdə, bügün ular wə қaqiliri tehimu pak bolmamdu, dedi.
7 Xuning bilən kaһin uningoғa muқəddəs nandin bərdi, qünki bu yərdə «təқdim nan»din baxқa һeqқandaқ nan yoқ idi. Bu nan Pərwərdigarning һuzurioғa yengi issiқ nan қoyuloғan küni almaxturuloғan nanlar idi. 8 (lekin u küni Saulning hizmətkarliridin məlum birsi u yərdə Pərwərdigarning һuzurida қaldururoғanidi. Uning ismi Doəg bolup Saulning padiqilirining qongi idi).
9 Dawut Ahiməlәkkə: — Қolungda nəyzə yaki қiliq yoқmu? Padixaһ tapxuroғan ix jiddiy boloғaq yaki қiliq yaki baxқa yaraoғlirimni elip kelәlmidim, dedi.
10 Kaһin: — Sən Elaһ jiloғisida eltürgən Filistiy Goliatning қiliqi bu yərdə bar, u əfodning kəynidə, bir parqə rəhtkə oraқlиқ һalda turidu. Halisang aloғin, uningdin baxқisi yoқ, dedi. Dawut: — Bu təngdixi yoқ қiliqtur, xuni manga bərgin, dedi.
11 Dawut u küni қopup Sauldin қeqip Gatning padixaһi Aқixning қexioғa bardi.
12 Lekin Aқixning hizmətkarliri uningoғa: — Bu zeminning padixaһi Dawut əməsmu? Uning tooғrisida қiz-ayallar bir-birigə: —
Saul minglap əltürdi,
Wə Dawut on minglap eltürdi,
— dəp nahxa-oғəzəl oқuxup ussul oynioғan əməsmu, dedi.
13 Dawut bu sөzlərni kөngligə püküp Gatning padixaһi Aқixtin bək қorқti. 14 Xuning üqün ularning kөz aldida өzining yürüx-turuxlirini өzgərtip, ularning қolida turoғan waқtida өzini sarangdək kөrsətti; u dərwazilarning ixiklirigə jijip, tükürükini saқilioғa aқturatti.
15 Aқix hizmətkarlirioғa: — Mana bu adəmning sarangliқini kөrməmsilər? Uni nemixқa mening aldimoғa elip kəldinglar? 16 Məndə saranglar kəmqilmidi? Silər bu kixini aldimoғa saranglиқ қiloғili elip kəldinglarmu? Bu adəm mening өyümgə kirixi kerəkmu? — dedi.

Dawut Mizpaһ wə Adullamoғa baridu

22 1 Dawut u yərdin ketip Adullamdiki oғaroғa қaqti. Uning қerindaxliri bilən atisining pütkül jəməti buni anglap uning қexioғa bardi. 2 Ezilgən, қərzdar boloғan wə dərdmənlərning һəmmisi yioғilip uning yenioғa kəldi wə u ularning sərdari boldi. Uningoғa қoxuloғan adəmlər bolsa tөt yüzqə idi.
3 Dawut u yərdin qiқip Moabdiki Mizpaһқa berip Moabning padixaһidin: — Hudaning meni nemə қilidioғinini bilgüqə, ata-anamning bu yərgə kelip aranglarda turuxioғa yol қoyoғayla, dəp tələp қildi. 4 Dawut atisi wə anisini Moabning padixaһining қexioғa elip kəldi. Dawut қoroғanda turoғan pütkül künlərdə ata-anisi uning bilən billə turdi.
5 Əmma Gad pəyoғəmbər Dawutқa: — Қoroғanda turmay, bu yərdin qiқip, Yəһuda zemininioғa baroғin, dedi. Xuning bilən Dawut u yərdin ayrilip, Һərət ormanliқioғa bardi.

21:6 «...gərqə adəttiki səpər bolsimu, oғulamlarning қaqiliri pak bolidioғan yərdə, bügün ular wə қaqiliri tehimu pak bolmamdu» — baxқa nəqqə tərjimisi uqrixi mumkin.
21:7 «qünki bu yərdə «təқdim nan»din baxқa һeqқandaқ nan yoқ idi» — «təқdim nan»: — yaki «*(Hudaning)* һuzuri neni», yaki «tiziloғan nan». «Mis.» 25- wə 35-babni kərüng.
21:7 Mat. 12:3; Mar. 2:25; Luқa 6:3
21:12 1Sam. 18:7
22:3 «Moabdiki Mizpaһ» — yaki «Moabdiki Mizpəһ».

Saul Nobdiki kaһinlarni əltüridu

6 Saul Dawutning nədə turuwatқanlikidin həwər tapti. Saul bu waқitta Ramaһdiki Gibeaһda
egiz bir jayda yuloɣun dərihining tüwidə olturatti. Uning қolida nəyzisi bar idi, barliқ
hizmətkarliri qərisidə turatti. 7 Saul qərisidə turoɣan hizmətkarlirioɣa: — I Binyaminliқlar, қulaқ
selinglar! Yəssəning ooɣli һər biringlaroɣa etizlar bilən üzümzarlarni təқsim қilip berəmdu?
Һəmminglarni ming bexi wə yüz bexi қilamdu? 8 Silər һəmminglar manga қəst қildinglar, əz
ooɣlumning Yəssəning ooɣli bilən əһdə қilixқinini һeqkim manga uқturmidi. Һeq қaysinglar
manga iq aoɣritmidinglar yaki əz ooɣlumning mening hizmətkarimni manga yoxurun һujum
қilixқa қutratқinidin manga həwər bərmidinglar, dedi.
9 Andin Saulning hizmətkarlirining iqigə kiriwaloɣan Doəg: — «Mən Yəssəning ooɣlining
Nobқa Ahitubning ooɣli Ahimələkning қexioɣa kəlginini kərdüm, 10 — Ahimələk uning üqün
Pərwərdigardin yol soridi wə uningoɣa ozuқ-tülük bilən Filistiy Goliatning қiliqini bərdi» —
dedi.
11 Padixaһ adəm əwətip Ahitubning ooɣli kaһin Ahimələkni, xundaқla uning atisining pütkül
jəmətini, yəni Nobdiki kaһinlarnimu qaқirtip kəldi. Ularning һəmmisi padixaһning қexioɣa
kəldi.
12 Saul: — I Ahitubning ooɣli anglioɣin, dedi. U: — I ojam, mana mən, dedi.
13 Saul uningoɣa: — Nemixқa silər, sən bilən Yəssəning ooɣli, manga қəst қilisilər? Sən uningoɣa
nan wə қiliq berip, uning üqün Hudadin yol soridingoɣu? Mana əmdi u bügünkidək manga
һujum қilmaқqi bolup paylap yürməktə! — dedi.
14 Ahimələk padixaһқa jawab berip: — Silining barliқ hizmətkarlirining arisida Dawuttək sadiқ
kim bar? U padixaһning küy'ooɣli, silining məһpiy məsliһətlirigə ixtirak қiloɣuqi wə ordiliri
iqidə izzətlik əməsmidi? 15 Mən pəқət uning üqün Hudadin yol soraxni bügünla baxlidim-
mu? Asiylik қilix məndin neri bolsun! Padixaһ əz қulini wə atamning pütkül jəmətini əyibkə
buyrumioɣayla, qünki қullirining bu ixtin қilqə həwiri yoқ, dedi.
16 Lekin padixaһ: — I Ahimələk, sən əlisən, sən wə atangning pütkül jəməti qoқum əlisilər, dedi.
17 Padixaһ əz qərisidiki qapармənlirigə: — Mang, Pərwərdigarning kaһinlirini əltürünglar!
Qünki ular һəm Dawutқa һəmdəm boldi һəm uning қaqқinini bilip turup manga həwər
bərmidi, dedi. Lekin padixaһning қol astidikiliri Pərwərdigarning kaһinlirini əltürüxkə қol
kətürgili unimidi.
18 Əmdi padixaһ Doəgkə: — Sən berip kaһinlarni əltürüwətkin, dedi. Edomluқ Doəg berip
kaһinlarni əltürdi; bu küni u kanaptin toқuloɣan əfod kiygən səksən bəx adəmni əltürdi.
19 Andin u kaһinlarning xəһiri Nobda olturoɣuqilarni қirdi, yəni ər wə ayallar, balilar wə
bowaқlar, kala, exək, қoylar — һəmmisini қiliqlidi. 20 Əmma Ahitubning ooɣli Ahimələkning
Abiyatar degən bir ooɣli қutulup Dawutning қexioɣa қeqip kəldi. 21 Abiyatar Dawutқa Saul
Pərwərdigarning kaһinlirini əltürdi, dəp həwər bərdi.
22 Dawut Abiyataroɣa: — U küni Doəgning u yərdə ikənlikini kərüp, uning jəzmən Sauloɣa həwər
beridioɣinini bilgənidim. Mən atangning pütkül jəmətining əltürülüxigə zamin boldum, dedi.
23 Mən bilən billə turoɣin, һeq қorқmioɣin. Qünki mening jenimni almaқqi boloɣanlar sening
jeningnimu һəm almaқqi. Mening қeximda bihətər turisən, dedi.

Dawut Keilaһ xəһirini қutқuzidu

23 1 Birsi Dawutқa həwər berip: — Mana Filistiylər Keilaһқa һujum қilip hamanlarni bulap-
talimaқta, dedi.
2 Dawut Pərwərdigardin: — Mən berip bu Filistiylərgə zərbə berimənmu? — dəp soridi.

22:15 «qünki қullirining bu ixtin қilqə həwiri yoқ» — ibraniy tilida «qünki қullirining bu ixtin azmu, jiқmu həwiri yoқ».

Pərwərdigar Dawutқa: — Berip Filistiylərgə zərbə berip Keilaһni azad қilоғin, dedi.
3 Lekin Dawutning adəmliri uningоғa: — Mana biz Yəһuda zeminida turupmu қorқuwatқan yərdə, Keilaһқa berip Filistiylərning қoxunlirioғa һujum қilsaқ қandaқ bolar? — dedi.
4 Xunga Dawut yənə bir қetim Pərwərdigardin soriwidi, Pərwərdigar uningоғa jawab berip: — Sən ornungdin turup Keilaһқa baroғin; qünki Mən Filistiylərni қolungоғa tapxurimən, dedi.
5 Buning bilən Dawut əz adəmliri bilən Keilaһқa berip Filistiylər bilən soқuxup, mallirini olja қilip, ularni қattiқ қirdi. Dawut xundaқ қilip Keilaһda turuwatқanlarni қutқuzdi.

Dawut Saulning qanggilidin yənə қutulidu

6 Əmdi Ahimələқning ooғli Abiyatar Keilaһқa қeqip kelip Dawutning қexioғa kəlgəndə, uning қolida əfod bar idi.
7 Birsi Sauloғa, Dawut Keilaһқa kəptu, dəp həwər bərdi. Saul: — Əmdi Huda uni mening қolumoғa taxlap tapxurdi. Qünki u dərwaziliri wə taқaқliri bar xəһərgə kirgəqkə solinip қaldi, dedi. 8 Əmdi Saul Dawut bilən adəmlirini muһasirigə elix üqün һəmmə həlқni Keilaһқa berip jəng қilixқa qaқirdi.
9 Dawut Saulning əzini қəstləydioғanliқini bilip, Abiyatar kaһinoғa: — Əfodni elip kəlgin, dedi.. 10 Andin Dawut: — I Israilning Hudasi Pərwərdigar, mənki Sening қulung Saulning bu xəһərni mening səwəbimdin harab қilix üqün Keilaһқa kelixkə қəstləwatқanliқini enиқ anglidi.
11 Keilaһdikilər meni uning қolioғa tutup berərmu? Saul əz bəndəng angliоғandək bu yərgə kelərmu? I Israilning Hudasi Pərwərdigar, Səndin ətünimənki, əz bəndənggə bildürgəysən, dedi. Pərwərdigar: — U bu yərgə kelidu, dedi.. 12 Dawut yənə: — Keilaһtikilər meni wə adəmlirimni Saulning қolioғa tutup berərmu, dedi. Pərwərdigar: — Ular silərni tutup beridu, dedi.
13 Əmdi Dawut adəmliri bilən (təһminən altə yüzqə) ornidin turup Keilaһdin qiқip, əzliri baralaydioғan tərəpkə қarap kətti. Sauloғa, Dawut Keilaһtin қeqiptu dəp həwər berilgəndə u uni қooғlaxқa qiқmidi.
14 Dawut bolsa qəldiki қoroғan-қiyalarda һəmdə Zif qəlining taoғlirida turdi. Saul uni һər küni izdəytti; lekin Huda uni uning қolioғa tapxurmidi.
15 Əmdi Dawut Saulning əzini eltürgili qiқidioғanliқini bayқap қaldi. Xu qaoғda u Zif qəlidiki bir ormanliқta turatti.. 16 Saulning ooғli Yonatan bolsa ormanliққa qiқip Dawutning қexioғa berip, uni Huda arқilиқ rioғbətləndürüp uningоғa: —. 17 Қorқmioғin; qünki atam Saulning қoli seni tapalmaydu. Sən bəlki Israilning üstidə padixaһ bolisən, mən bolsam sening wəziring bolimən, buni atam Saulmu bilidu, dedi.
18 Andin ular ikkiylən Pərwərdigarning aldida əһdə қilixti; Dawut bolsa, ormanliқta turup қaldi, Yonatan əz eyigə yenip kətti.
19 Xuningdin keyin Ziftikilər Gibeaһta turuwatқan Saulning қexioғa kelip: — Mana, Dawut Haқilaһning egizlikidiki Yəximonning jənubi təripigə jaylaxқan ormanliқtiki қoroғanlarda yoxurunuwaldi, bilməmdila? 20 Xunga, i padixaһ, қaqan kəngülliri tartsa xu qaoғda kəlsilə; bizning burqimiz uni padixaһning қolioғa tutup berixtur, dedi.
21 Saul: Manga iq aoғritқininglar üqün Pərwərdigar silərgə bəht ata қiloғay. 22 Əmdi silərdin ətünimənki, berip zadi қaysi yərdə turidioғinini jəzmləxtürünglar, uning iz-derikini eniқlap, wə kimning uni kərgənlikini bilip kelinglar; qünki kixilər eytixiqə u intayin һiyligər ikən, dedi.
23 Xunga berip, uning yoxurunoғan barliқ məһpiy jaylirini enиқ kərüp kelinglar, yenimoғa ye-

---

23:6 1Sam. 22:20
23:9 «Dawut Saulning əzini қəstləydioғanliқini bilip, Abiyatar kaһinoғa: — Əfodni elip kəlgin, dedi» — kərüniduki, 10-12-ayəttiki soallarni Dawut əfod wasitisi bilən Pərwərdigardin soraydu.
23:11 «...kelərmy?.... kelidu» — ibraniy tilida «...qüxərmy?.... qüxidu» deyilidu.
23:15 «Zif qəlidiki bir ormanliқta..» — yaki «Zif qəlidiki horəx xəһiridə...».
23:16 «Yonatan... *Dawutni* .... rioғbətləndürdi» — ibraniy tilida: «Yonatan ... uning *(Dawutning)* қolini küqləndürdi» deyilidu.

nip kelip manga əynini eytinglar. Andin mən silər bilən billə barimən; wə xundaķ boliduki, əgər u zeminda bolsila, mən Yəhudiylarning minglioƣanlarning arisidin uni izdəp tapimən, dedi.
[24] Ular ķopup Sauldin ilgiri Zifķa bardi; lekin Dawut əz adəmliri bilən Maon qəllükidiki Yəximonning jənub təripidiki Arabaḥ tüzlənglikidə turuwatatti. [25] Saul adəmliri bilən Dawutni izdəp bardi. Kixilər bu həwərni Dawutķa eytti; xuning bilən u qüxüp, ķiyaoƣa berip Maon qəlidə turdi. Saul buni anglap Dawutning kəynidin ķooƣlap Maonning qəligə qiķti. [26] Saul taoƣning bu təripidə mangdi, əmma Dawut adəmliri bilən taoƣning u təripidə mangdi. Dawut Sauldin ķeqix üqün aldiriwatķanidi; lekin Saul adəmliri bilən Dawut wə uning adəmlirini tutimiz dəp ularni ķorxioƣili turdi. [27] Əmma bir həwərqi Saulning ķexioƣa kelip uningoƣa: — Filistiylər zeminimizning jənub təripigə kirip bulang-talang ķiliwatidu, tezdin ķaytsila, dedi.
[28] Xuning bilən Saul yenip Dawutni ķooƣlaxtin tohtap Filistiylər bilən soķuxķili qiķti. Xunga u yər Sela-Ḥammaḥlekot dəp ataldi.[a] [29] Dawut bolsa u yərdin qiķip Ən-Gədining taoƣ-ķoroƣanliķida turdi.

Dawut Saulni ayaydu

24 [1] Saul Filistiylərni ķooƣlap qiķirip yanoƣanda uningoƣa: — Mana, Dawut Ən-Gədidiki qəldə turuwetiptu, degən həwər berildi. [2] Saul əmdi pütkül Israildin hillanoƣan üq ming adəmni elip Dawut bilən adəmlirini izdigili «Yawa tekilər» ķoram taxliķioƣa qiķti. [3] U yolning yenidiki ķoy ķotanliriоƣa kəlgəndə, xu yərdə bir oƣar bar idi. U tərət ķilix üqün oƣaroƣa kirdi; Dawut bilən adəmliri oƣarning iqkirisidə olturatti.
[4] Dawutning adəmliri uningoƣa: — Mana Pərwərdigarning sanga: — Əz düxminingni sening ķolungoƣa berimən, nemə sanga layiķ kərünsə xuni ķiloƣin, degən küni dəl muxu kün ikən, dedi. Dawut ķopup Saulning tonining pexini tuydurmay kesiwaldi. [5] Lekin Saulning tonining pexini kəskini üqün Dawut kənglidə ķattiķ əpsuslandi. [6] U əz adəmlirigə: — Pərwərdigar meni Pərwərdigar Əzi məsiḥ ķiloƣan oƣjamoƣa bundaķ ķolumni uzartixtin saķlisun, qünki u Pərwərdigarning məsiḥliginidur, dedi.
[7] Xu səz bilən Dawut əz adəmlirini tosup Sauloƣa qeķiloƣili ķoymidi. Saul bolsa ķopup oƣardin qiķip əz yolioƣa kətti. [8] Andin Dawutmu turup oƣardin qiķip Saulning kəynidin: — I oƣjam padixaḥ! — dəp qaķirdi. Saul kəynigə ķarawidi, Dawut egilip yüzini yərgə yaķķan ḥalda təzim ķildi. [9] Dawut Sauloƣa mundaķ dedi: — «Mana, Dawut seni ķəstləxkə pursət izdəwatidu, dəydioƣan kixilərning səzigə nemixķa ķulaķ salila? [10] Mana bügün əz kəzliri bilən kərdiliki, Pərwərdigar bügün oƣarda silini əz ķolumoƣa bərgənidi. Bəzilər manga uni əltürüwətkin, dedi; lekin mən silini ayap: — Oƣjamoƣa ķolumni uzartmaymən, qünki u Pərwərdigarning məsiḥliginidur, dedim. [11] Ķarisila, i ata, ķolumdiki tonlirining pexigə. Silini əltürməy tonlirining pexini kəskənlikimdin xuni bilsiləki, kənglümdə siligə ya yamanlik ya asiylik yoķ, siligə gunaḥ ķiloƣinim yoķ, lekin sili jenimni aloƣili paylimaķtila.[b] [12] Pərwərdigar mən bilən silining otturimizda ḥəküm ķilsun, mening ḥesabimni silidin Pərwərdigar alsun; lekin mening ķolum siligə kətürülməydu. [13] Konilar: — «Rəzillik rəzillərdin qiķidu» dəp eytķanikən, lekin əz ķolum siligə kətürülməydu. [14] Israilning padixaḥi kimni tutķili qiķti? Kimni ķooƣlap yüridu? Bir əlük itni, halas! Yaloƣuz bir bürgini, halas! [15] Pərwərdigar soraķqi bolup mən bilən silining otturimizda ḥəküm qiķarsun! U ḥəķ-naḥəķni ayrip, dəwayimni sorap meni silining ķolliridin halas ķilip, adalət yürgürgəy!» — dedi.
[16] Dawut Sauloƣa bu səzlərni eytķanda Saul: — Bu sening awazingmu, i ooƣlum Dawut? — dedi. Andin Saul yuķiri awaz bilən yioƣlap kətti. [17] U Dawutķa: — «Sən məndin adilsən, qünki

23:28 «Sela-ḥammaḥlekot» — mənisi bəlkim «ayrioƣuqi Ķoram tax».
24:11 «kənglümdə siligə ya yamanlik ya asiylik yoķ» — ibraniy tilida «ķolumda siligə ya yamanlik ya asiylik yoķ».

sən manga yahxilik qayturdung, lekin mən sanga yamanlik qayturdum. [18] Sən bügün manga yahxilik qiloŋanliqingni obdan kərsitip bərding; Pərwərdigar meni qolungoŋa tapxuroŋan bolsimu, sən meni əltürmiding. [19] Birsi əz düxminini tapsa, uni aman-esən kətkili qoyamdu? Pərwərdigar sening manga bügün qiloŋan yahxiliqing üqün sanga yahxilik yanduroŋay. [20] Əmdi mana, xuni bildimki, sən jəzmən padixah bolisən, Israilning padixahliqi sening qolungda tiklinidu. [21] Lekin ħazir Pərwərdigar bilən manga qəsəm qiloŋinki, məndin keyin mening nəslimni yoqatmay, namimni atamning jəmətidin əqürmigəysən», dedi.
[22] Xuning bilən Dawut Sauloŋa qəsəm qildi. Saul əz əyigə yenip kətti; Dawut adəmliri bilən qoroŋan-qiyaoŋa qikip xu yərdə turdi.

Samuil əlidu

25 [1] Samuil əldi. Pütkül Israil yioŋilip uning üqün matəm tutti; ular uni uning Ramaħdiki əyidə dəpnə qildi. Dawut bolsa qopup Paran qəligə bardi.

Dawut, Nabal, Abigail

[2] Əmdi tirikqiliki Karməldə boloŋan, Maonda olturuqluq bir adəm bar idi. Bu kixi bək bay bolup üq ming qoy, bir ming əqkisi bar idi. U əz qoylirini Karməldə qirqiwatatti. [3] U adəmning ismi Nabal bolup, ayalining ismi Abigail idi; ayali ħəm pəm-parasətlik ħəm əpt-turqi qiraylik, lekin eri qattik qol wə rəzil idi; u Kaləbning əwladidin idi.
[4] Dawut qəldə turup Nabalning əz qoylirini qirqiydioŋanliqini anglap [5] on yax yigitni u yərgə mangdurup ularoŋa: — Silər Karməlgə qikip Nabalning qexioŋa berip, məndin uningoŋa salam eytinglar. [6] Uningoŋa: — «Yaxioŋaysən; sizgə tinq-amanlik boloŋay, əyingizgə tinq-amanlik boloŋay, ħəmmə barliqingizoŋa tinq-amanlik boloŋay! [7] Mən qirqioquqilarning sizdə ix baxlioŋanliqini anglidim. Sizning padiqiliringiz biz tərəplərdə turoŋanda ularoŋa ħeq zəħmə yətküzmiduq; biz Karməldə turoŋan wakitta ularning ħeq nərsisi yitip kətmidi. [8] Əz yigitliringizdin sorisingiz ular sizgə dəp beridu. Xunga biz qutluq bir künidə kəlduq, xunga yigitlirimiz nəziringizdə iltipat tapsun; əz qolingizoŋa nemə qikqa xuni kəminiliringizgə wə ooŋlingiz Dawutqa nemə qikqa xuni bərgəysiz», dənglar, — dedi.
[9] Dawutning yigitliri u yərgə berip bu gəplərning ħəmmisini Dawutning namida uningoŋa eytip andin jim turup saqlidi.
[10] Nabal Dawutning hizmətkarlirioŋa jawab berip: — Dawut degən kim? Yəssəning ooŋli degən kim? Bu künlərdə əz oŋojilirini taxlap ketiwatqan hizmətkarlar tola. [11] Mən əzümning yemək-iqməklirimni wə yung qirquoquqilirimoŋa soyoŋan gəxni kəlgən jayi naməlum boloŋan kixilərgə bərəmdim? — dedi.
[12] Dawutning yigitliri kəlgən yolioŋa yenip kətti. Yenip kelip ular Dawutqa ħəmmə gəpni dəp bərdi. [13] Dawut əz adəmlirigə: — Ħər biringlar əz qiliqinglarni esinglar, dedi. Xuning bilən ħərbiri əz qiliqini tasmisioŋa asti, Dawutmu əz qiliqini asti. Andin tət yüzqə adəm Dawut bilən qikti, wə ikki yüz kixi jabduqlar bilən qaldi. [14] Əmma Nabalning hizmətkarliridin biri uning ayali Abigailoŋa: — Dawut əlqilərni qəldin oŋojimizoŋa salam berixkə əwətkənikən; lekin u ularni tillap kayip kətti. [15] Bu adəmlər bolsa, bizgə kəp yahxilik qiloŋan. Biz dalada ularning yenida yürgən wakitlirimizda bizgə ħeq yamanlik kəlmidi, bizning ħeq nərsimizmu yitip kətmigənidi. [16] Biz ularoŋa yekin jayda qoy bakqan wakitta ular keqə-kündüz bizgə sepildək boloŋanidi. [17] Əmdi bu ixtin həwərdar boldila, qandak qilix kerəklikini oylixip bakqayla. Bolmisa, oŋojimizoŋa

25:1 1Sam. 28:3
25:3 «U adəmning ismi Nabal bolup...» — «Nabal»ning mənisi «əhmək, qopal».
25:11 «yemək-iqmikim» — ibraniy tilida «nenim wə süyüm».

wə pütkül əydikilirigə bir bala-qaza kəlməy qalmaydu. U xunqə kaj bir adəmki, heqkim uningoƣa səz qilixqa petinalmaydu, dedi.
18 Abigail dərhal ikki yüz nan, ikki tulum xarab, bəx pixuruloƣan qoy, bəx seah qomaq, bir yüz kixmix poxkili, ikki yüz ənjür poxkili elip exəklərgə artip 19 əz yigitlirigə: — Mening aldimda beringlar; mana, mən kəyninglardin baray, dedi. Lekin u əz eri Nabaloƣa bu ixni demidi. 20 U əz exikigə minip taoƣning etikidin qüxkəndə, mana Dawut adəmliri bilən uning uduliƣa qüxüp uning bilən uqraxti.
21 Dawut əslidə: — Mən bu kixining melini qəldə bikardin bikar qooƣdap, uning barliqidin heqnemini yittürgüzmigənidim; lekin u yahxiliqning ornida manga yamanliq qildi. 22 Uning adəmliridin ətigiqə birər ərkəkni qaldurup qoysam, Huda mən Dawutni uningdinmu artuq jazaliƣay, degənidi. 23 Abigail Dawutni kərüp, aldirap exəktin qüxüp, Dawutning aldida yiqilip yüzini yərgə yekip təzim qildi; 24 uning putliriƣa esilip mundaq dedi: — «I oƣjam, bu qəbiƕlik manga hesablansun; əmdi xuni ətünimənki, dedəklirining siligə səz qilixiƣa ijazət qilip, dediklirining səzigə qulaq saloƣayla: — 25 ətünimənki, oƣjam bu rəzil adəm Nabaloƣa pisənt qilmiƣayla; qünki uning mijəzi huddi ismiƣa ohxaxtur; uning ismi «kaj», dərwəqə uningda kajliq tolimu eoƣirdur. Lekin mən dedəkliri bolsa oƣjam əwətkən yigitlərni kərmidim. 26 Əmdi i oƣjam, Pərwərdigarning ƕayati bilən wə sening jening bilən qəsəm iqimənki, Pərwərdigar silini əz qolliri bilən qan təküp intiqam elixtin saqlidi. Əmdi düxmənlirimu, sili oƣjamoƣa yamanliq qilmaqqi boloƣanlarmu Nabaloƣa ohxax bolsun. 27 Əmdi dedəkliri oƣjamoƣa elip kəlgən bu sowoƣat bolsa oƣjamoƣa əgəxkən yigitlərgə təqsim qilinsun.
28 Silidin ətünimənki, dedəklirining səwənlikini kəqürgəyla; qünki sili, i oƣjam Pərwərdigarning jənglirini qilip kəlgənliri üqün, barliq künliridə silidə yamanliq tepilmiƣini üqün Pərwərdigar jəzmən jəmətlirini məzmut qilidu. 29 Birsi qopup silini qooƣlap janlirini izdisə, sili oƣjamning jeni Pərwərdigar Hudalirining qexidiki tiriklər haltisi iqidə orilip saqlinidu, lekin düxmənlirining janlirini bolsa, u saloƣuoƣa selip qərüp taxlaydu.
30 Əmdi Pərwərdigar sili oƣjam tooƣrisida eytqan barliq yahxi wədilirigə əməl qilip, silini Israiloƣa bax qiloƣanda xundaq boliduki, 31 sili oƣjamning nahəq qan təkmigənlikliri yaki əz intiqamlirini almiƣanliqliri üqün kəngüllirigə putlikaxang yaki dərd bolmaydu. Wə Pərwərdigar oƣjamoƣa nusrət bərginidə sili əz dedəklirini yad qiloƣayla».
32 Dawut Abigailoƣa: — Seni bügün mening bilən uqrixixqa əwətkən Israilning Hudasi Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədhiyə qayturuloƣay! 33 Əmdi əqil-parasitinggə barikalla, sangimu barikalla! Qünki sən bügün meni əz qolum bilən qan təküp intiqam elixtin tostung.
34 Lekin meni sanga ziyan-zəhmət yətküzüxtin saqliƣan Israilning Hudasi Pərwərdigarning ƕayati bilən qəsəm qilimənki, sən mening aldimoƣa tezlinip kəlmigən bolsang, Nabalning adəmliridin heq ərkək ətigiqə tirik qalmas idi, dedi.
35 Andin Dawut uning əzigə kəltürgən nərsilirini qolidin tapxurup elip uningoƣa: — Tinq-aman əyünggə baroƣin, mana səzliringgə qulaq selip, kənglüngni qobul qildim, dedi.
36 Abigail Nabalning qexiƣa kəldi; mana, u əyidə xaƕanə ziyapəttək bir ziyapət ətküzüwatatti. Nabal kənglidə huxal idi wə intayin məst bolup kətkənidi. Xunga Abigail ətisi tang atquqə uningoƣa heq nemə demidi. 37 Lekin ətisi Nabal məstliktin yexilgəndə ayali uningoƣa boloƣan

25:17 «U xunqə kaj bir adəmki...» — ibraniy tilida «U Belialning *(Xəytanning)* xundaq bir ooƣliki...».
25:18 «bəx seah qomaq» — «seah» üqtin bir əfah, yəni axliq-danlarning əlqəm birliki idi, təhminən 9 litr.
25:22 «Uning adəmliridin ətigiqə birər ərkəkni qaldurup qoysam...» — muxu yərdə «birər ərkək» ibraniy tilida «tamoƣa qarap birər siygüqi» bilən ipadilinidu. **«Huda mən Dawutni uningdinmu artuq jazaliƣay»** — yaki «Huda Dawutning düxmənlirigə uningdinmu artuq qiloƣay» *(bəzi kona kəqürmilərdə xundaq yezilidu)*.
25:25 «oƣjam bu rəzil adəm Nabal» — ibraniy tilida «oƣjam belialning *(Xəytanning)* bu ooƣli Nabal» deyilidu. **«uning ismi «kaj», dərwəqə uningda kajliq tolimu eoƣirdur»** — ibraniy tilida «Nabal» degənning mənisi «kaj».
25:34 «Nabalning adəmliridin heq ərkək ətigiqə tirik qalmas idi» — muxu yərdə «ərkək» ibraniy tilida «tamoƣa qarap siygüqi» bilən ipadilinidu.

wəkələrni dəp beriwidi, uning yüriki əlgəndək bolup, əzi taxtək bolup ḳaldi. 38 Wə xundaḳ boldiki, təhminən on kündin keyin Nabalni Pərwərdigar urdi wə u əldi.
39 Dawut Nabalning əlginini anglap: — Pərwərdigar mubarəktur. Qünki U mən Nabaldin tartḳan ḥaḳarət üqün dəwayimni sorap Əz ḳulini yamanliḳtin saḳlidi; əksiqə Pərwərdigar Nabalning yamanliḳini əz bexioɣa yandurdi, dedi. Andin Abigailni əz əmrimgə alay dəp, uningoɣa səz ḳiloɣili əlqi mangdurdi. 40 Dawutning hizmətkarliri Karməlgə Abigailning ḳexioɣa kelip uningoɣa: — Seni əmrimgə alay dəp Dawut sanga səz ḳiloɣili bizni əwətti, dedi.
41 Abigail bolsa ḳopup yüzini yərgə təgküdək təzim ḳilip: — Mana, dediking oɣojamning hizmətkarlirining putlirini yuyuxḳa ḳul bolsun, dedi. 42 Andin Abigail xu ḥaman əzigə ḥəmraḥ boloɣan bəx qərisi bilən exəkkə minip Dawutning əlqilirining kəynidin berip, uning ayali boldi.
43 Dawut Yizrəəllik Aḥinoamni ḥəm hotunluḳḳa aloɣanidi. Xuning bilən bu ikkisi uningoɣa hotun boldi.
44 Lekin Saul Dawutḳa hotun ḳilip bərgən ḳizi Miḳalni Gallimdiki Laixning ooɣli Faltioɣa hotunluḳḳa bərgənidi.

Dawut Saulni yənə rəḥim ḳilip ayaydu

26 1 Əmdi Ziflikлar Gibeaḥḳa Saulning ḳexioɣa kelip: — Dawut Yəximonoɣa yeḳin Ḥaḳilaḥ egizlikigə yoxurunuwaptu əməsmu? — dedi.
2 Saul ḳopup Israildin hillanoɣan üq ming adəmni elip, Zif qəlidə Dawutni izdigili u yərgə bardi. 3 Saul bolsa yol boyida, Yəximonoɣa yeḳin Ḥaḳilaḥ egizlikidə qedir tikti. Dawut qəldə turuwatatti; u Saulning qəlgə əz kəynidin qiḳḳinidin həwər tapḳanda 4 Dawut paylaḳqilarni mangdurup Saulning rastla kəlgənlikini bildi. 5 Dawut ḳopup Saul qedir tikkən jayoɣa bardi; u Saul bilən ḳoxun sərdari, Nərning ooɣli Abnər yatḳan yərni kərdi. Saul bolsa ḳoxun istiḥkami iqidə uhlap yatḳanidi, adəmliri qedirlirini uning ətrapioɣa tikkənidi.
6 Dawut əmdi Ḥittiylardin boloɣan Ahimələk wə Yoabning inisi Zəruiyaning ooɣli Abixayoɣa: — Kim mən bilən ləxkərgaḥoɣa qüxüp, Saulning yenioɣa baridu? — dəp soridi. Abixay: — Mən sening bilən baray, dedi.
7 Xuning bilən Dawut wə Abixay keqidə ḳoxun bar yərgə beriwidi, mana Saul ḳoxun istiḥkami iqidə uhlap yatḳanidi; uning nəyzisi təkiyisining yenida yərgə ḳadaḳlik turatti; Abnər bilən adəmliri uning ətrapida yatatti. 8 Abixay Dawutḳa: — Huda bügün düxminingni ḳolungoɣa tapxurdi. Səndin ətünimənki, manga nəyzə bilən birla sanjip uni yərgə ḳadap ḳoyuxḳa ijazət bərgəysən! Ikki ḳetim sanjiximning lazimi yoḳtur, dedi.
9 Dawut Abixayoɣa: — Uni yoḳatmioɣin. Kim Pərwərdigarning məsiḥ ḳiloɣinioɣa ḳol uzitip gunaḥḳa tartilmioɣan? — dedi.
10 Dawut yənə: — Pərwərdigarning ḥayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, Pərwərdigar jəzmən uni uridu; ya uning əlidioɣan küni kelidu ya u jənggə qüxüp ḥalak bolidu. 11 Pərwərdigar meni Pərwərdigarning məsiḥliginigə ḳol uzitixidin saḳlioɣay! Əmma uning bexidiki nəyzə bilən su idixini aloɣin, andin ketəyli, dedi. 12 Xuning bilən Dawut nəyzə bilən idixni Saulning bexining yenidin elip, ikkisi qiḳip kətti. Əmma ḥeqkim kərmidi, tuyupmu ḳalmidi ḥəm oyoɣinip kətmidi, bəlki ḥəmmisi uhlawərdi; qünki Pərwərdigar bir ḳattiḳ uyḳuni ularning üstigə qüxürgənidi.
13 Dawut uduldiki tərəpkə ətüp yiraḳraḳ bir dəngning təpisidə turdi; ularning ariliḳi yiraḳ idi.
14 Dawut ḳoxun bilən Nərning ooɣli Abnərgə towlap: — Jawab bərməmsən, i Abnər! — dedi. Abnər: — Padixaḥḳa towlioɣuqi kim sən? — dedi.

25:41 «Mana, dediking oɣojamning hizmətkarlirining putlirini yuyuxḳa ḳul bolsun» — Israilda wə ottura xərḳtə xundaḳ adət barki, əygə meḥman kəlsə, saḥibhan yaki hizmətkarliri ularning putlirini yuyidu.
25:44 2Sam. 3:15

15 Dawut Abnərgə: — Sən batur əməsmu? Israilda sanga kim təng kelələydu? Nemixqa oɣojang padixaɦni qoɔɣdimiding? Qünki həlqtin bir kixi oɣojang padixaɦni ɦalak qiloɣili kiriptu. 16 Sening bundaq qiloɣining yahxi əməs! Pərwərdigarning ɦayati bilən qəsəm qilimənki, Pərwərdigar məsiɦ qiloɣan oɣojanglarni qoɔɣdimioɣanliqinglar üqün əlümgə layiq boldunglar. Əmdi padixaɦning nəyzisi wə bexining yenidiki su idixining qəyərdilikigə qarap beqinglar, dedi.

17 Saul Dawutning awazini tonup: — Bu sening awazingmu, i ooɣlum Dawut! — dedi. Dawut: — I oɣojam padixaɦ, bu mening awazimdur, dedi. 18 U yənə: — Nemixqa oɣojam əz qulini mundaq qoɔɣlaydu? Mən nemə qiliptimən? Qolumda nemə yamanlik bar? 19 Əmdi oɣojam padixaɦ əz qulining səzigə qulaq saloɣay. Pərwərdigar silini manga qarxi qozoɣatqan bolsa bir ɦədiyə-qurbanlik uning kənglini razi qiloɣay; lekin insan baliliri bolsa, ular Pərwərdigarning aldida lənətkə qalsun, qünki ularning əmdi meni Pərwərdigarning mirasidin bəɦrimən boluxtin məɦrum qilip, meni baxqa ilaɦlaroɣa ibadət qil, degini bolidu. 20 Əmdi mening qenim Pərwərdigarning ɦuzuridin yiraq yərgə təkülmisun; qünki taoɣlarda bir kəklikni owlioɣandək Israilning padixaɦi bir yaloɣuz bürgini izdigili qiqiptu, dedi.

21 Saul: — Mən gunaɦ qildim; yenip kəlgin i ooɣlum Dawut; mening jenim bügün kəzliringdə əziz sanaloɣini üqün mən sanga bundin keyin ɦeq ziyan-zəɦmət yətküzməymən; mana, əɦməqlik qildim, bək eziptimən, dedi.

22 Dawut jawab berip: — Mana padixaɦning nəyzisi, oɣulamlardin biri kelip uni yandurup alsun.

23 Pərwərdigar ɦər adəmning ɦəkqaniyliqi bilən sadiqliqioɣa qarap yanduroɣay. Qünki bügün Pərwərdigar silini mening qolumoɣa tapxurdi, lekin mən Pərwərdigarning məsiɦliginigə qol uzitixni halimidim. 24 Mana, bügün silining janliri mening kəzlirimdə əziz boloɣandək mening jenim Pərwərdigarning kəzidə əziz boloɣay, u meni ɦəmmə awariqiliktin qutquzoɣay, dedi.

25 Saul Dawutqa: — Əy ooɣlum Dawut, bərikətləngəysən. Sən jəzmən uluoɣ ixlarni qilisən, ixliring jəzmən rawajlik bolidu, dedi. Andin Dawut əz yolioɣa kətti, Saulmu əz jayioɣa yenip bardi.

Dawut Filistiylərgə qoxulidu

27 1 Dawut kənglidə: — ɦaman bir küni Saulning qolida ɦalak bolidioɣan ohxaymən. Xunga Filistiylərning zemenioɣa tezdin qeqip ketiximdin baxqa amal yoq. Xundaq qilsam Saul Israil zemini iqidə meni tepixtin ümidsizlinip, izdəxtin qol üzidu, wə mən uning qolidin qutulimən, dəp oylidi. 2 Xuning bilən Dawut qopup uningoɣa əgəxkən altə yüz adəmni elip Gatning padixaɦi Maoqning ooɣli Aqixning qexioɣa bardi. 3 Əmdi Dawut wə adəmliri, yəni ɦərbiri əz ailisidikilər bilən billə Gatta Aqix bilən turdi. Dawut ikki ayali, yəni Yizrəəllik Aɦinoam wə Nabalning tul hotuni Karməllik Abigail bilən billə xu yərdə turdi.

4 Saul: — Dawut Gatqa qeqiptu, degən həwərni anglioɣanda, uni yənə izdəp yürmidi.

5 Dawut Aqixqa: — Əgər kəzlirining aldida iltipat tapqan bolsam, olturuxum üqün səɦradiki bir xəɦərdin bizgə bir jay bərgəyla; qulung qandaqmu xaɦanə xəɦərdə silining qaxlirida tursun, dedi.

26:19 «... Pərwərdigar silini manga qarxi qozoɣatqan bolsa bir ɦədiyə-qurbanlik uning kənglini razi qiloɣay...» — mənisi: *(1)* Dawut məlum yamanlik qiloɣan bolsa, Pərwərdigar uni qurbanlik arqilik kəqürüm qilidu; *(2)* Pərwərdigar Saulni jazalax üqün uni Dawutqa qarxi qiqixqa qozoɣioɣan bolsa, xübɦisizki, u qurbanlik arqilik Saulni kəqürüm qilidu. **«qünki ularning əmdi meni Pərwərdigarning mirasidin bəɦrimən boluxtin məɦrum *qilmaqqi*...»** — muxu yərdə «Pərwərdigarning mirasi»: *(1)* Huda Israiloɣa wədə qiloɣan Qanaan zeminini; *(2)* Hudaning ibadət qediridiki tüzümi arqilik boloɣan kəp imtiyazlardin, jümlidin kaɦin-lawiylar arqilik Hudaning təlim-kalamini anglaxtin bəɦrimən boluxni əz iqigə alidu. **«*ularning* meni baxqa ilaɦlaroɣa ibadət qil, degini bolidu»** — Dawut əzi Israilning zeminida turmioɣan boloɣaqqa, Hudaning ibadət qedirioɣa baralmaydu.

26:20 1Sam. 24:15

6 U küni Akix uningoƣa Ziklag xəhirini bərdi. Xuning üqün Ziklag bügünki küngiqə Yəhuda
padixahlirioƣa təwə bolup kəlməktə. 7 Dawut Filistiylərning zeminida turoƣan wakit bir yil tət
ay boldi.
8 Dawut bolsa əz adəmliri bilən qikip Gəxuriylaroƣa, Gəzriylərgə wə Amaləklərgə hujum kilip,
ularni bulang-talang kilip turatti (qünki ular kədimdin tartip Xurioƣa kirix yolidin tartip Mi-
sir zeminiоƣiqə boloƣan xu yurtta turatti). 9 Dawut hərkətim zemindikilərni kirip ər yaki ayal
bolsun, birnimu tirik kaldurmaytti wə koy, kala, exək, təgə wə kiyim-keqəklərni elip Akixning
yenioƣa yenip kelətti.
10 Akix: — Bügün kaysi jaylarni bulang-talang kildinglar, dəp soraytti; Dawut: — Yəhuda
zeminining jənub təripini, Yərahmiyəlliklərning jənub təripini wə Keniylərning jənub təripini
bulang-talang kilduk, dəytti.
11 Dawut ər yaki ayallarning birinimu Gatka tirik elip kəlməytti; qünki u: — Ular bizning
tooƣrimizdin, «Dawut undak-mundak kildi» dəp gəp kilixi mumkin, dəytti. Dawut Filistiylərning
zeminida turoƣan waktida u daim xundak kilatti.
12 Xunga Akix Dawutka ixəndi: — «Əmdi u həlki Israilni əzidin səskəndürüwətti; mening
hizmitimdə mənggü kul bolidu», dəp oylidi.

Ən-Dordiki jadugər ayal

28 1 U künlərdə Filistiylər Israiloƣa karxi jəng kilix üqün əz koxunlirini yioƣdi. Akix Dawutka:
— Bilixing kerəkki, adəmliringni elip mening bilən jəzmən jənggə qikixing lazim, dedi.
2 Dawut Akixka: — Undakta sili kullirining nemə kilalaydioƣanlikini bilip kalila — dedi. Akix
Dawutka: — Mana, seni əzümgə mənggülük pasiban kilay, dedi.
3 (Samuil əlgənidi wə pütkül Israil uning üqün matəm tutup uni əz xəhiri boloƣan Ramahda
dəpnə kiloƣanidi. Saul bolsa jinkəxlər bilən palqilarni zemindin kooƣlap qikardi).. 4 Filistiylər
toplixip qikip Xunəmdə qedir tikti. Saulmu həm pütkül Israilni yioƣip, Gilboahda qedir tikti.
5 Saul əmdi Filistiylərning koxun bargahini kərgəndə korkup, yüriki su bolup kətti.
6 Saul Pərwərdigardin yol soridi; lekin Pərwərdigar ya qüx bilən ya «urim» bilən ya
pəyoƣəmbərlər arkilik uningoƣa jawab bərmidi..
7 Xuning bilən Saul hizmətkarlirioƣa: — Manga palqi jinkəx bir hotunni tepip beringlar, mən
berip uningdin yol soray, dedi. Hizmətkarliri uningoƣa: — Ən-Dorda jinkəx bir hotun bar ikən,
dedi.. 8 Saul nikablinip, baxka kiyimlərni kiyip ikki adəmni həmrah kilip bardi. Ular keqisi berip
hotunning kexioƣa kəldi. U hotunoƣa: — Manga jin qakirip pal eqip, mən degən birsini keximoƣa
kəltürgin, dedi.
9 Hotun uningoƣa: — Mana, Saulning kiloƣanlirini, yəni zemindin jinkəxlərni wə palqilarni
yokatkanlikini əzüng bilisən; nemixka meni əltürüxkə jenimoƣa tuzak koyisən, dedi.
10 Saul uningoƣa Pərwərdigar bilən kəsəm kilip: — Pərwərdigarning hayati bilən kəsəm
kilimənki, bu ix üqün sanga jaza bolmaydu, dedi.
11 Hotun: — Sanga kimni qikirimən? — dəp soridi. U: — Manga Samuilni qikaroƣin, dedi.
12 Hotun Samuilni kərgəndə kattik awaz bilən qirkiridi, andin Sauloƣa: — Nemixka meni

28:3 «Saul bolsa jinkəxlər bilən palqilarni zemindin kooƣlap qikardi» — muxu yərdə «jinkəxlər» əlgənlərning rohlirini qakiroƣuqilarni kərsitidu. Muxundak hərikətlər Təwratta kattik mən'i kilinoƣan; əməliyəttə, undak kiloƣan kixilər daim degüdək jinlar təripidin aldinip ketidu.
28:3 1Sam. 25:1
28:6 «Pərwərdigar ya qüx bilən ya «urim» bilən ... uningoƣa jawab bərmidi» — «urim» birhil tax. U kahin kiygən «əfod»ning yanqukida turidu. Bu taxlar arkilik Israil həlki Hudadin yol sorisa bolatti. «Mis.» 28:28-30ni kərüng.
28:7 «Manga palqi jinkəx bir hotunni tepip beringlar» — «palqi jinkəx hotun» ibraniy tilida: «palqi jini bar hotun» yaki «palqi jinni qakiroƣuqi hotun» degən səz bilən ipadilinidu. Muxu səzlər uningoƣa qaplaxakan jin heli küqlük ikən, degənni puritidu.

gollaysən? Sən əzüng Sauloŋu! — dedi.
13 Padixah uningoŋa: — Qorqmioŋin! Nemini kərdüng? — dedi. U Sauloŋa: — Mən bir ilahning
yərdin qikkinini kərdüm, dedi.
14 U: — Uning kiyapiti kandak ikən? dedi. Hotun: — Keri bir boway qikiwatidu; u yepinqa
kiygənikən, dedi. Saul: — U Samuil ikən, dəp bilip, yüzini yərgə yekip təzim kildi.
15 Samuil Sauloŋa: — Nemixka meni awarə kilip qikarding? — dedi. Saul: — Mən tolimu pərixan
boldum; qünki Filistiylər manga karxi jəng kiliwatidu, wə Huda məndin yiraklap, manga yaki
pəyoŋəmbərlər arkilik yaki qüxlər arkilik heq jawab bərməywatidu. Xunga mening nemə
kilixim kerəklikini manga bildürgəysən dəp, seni qakirdim, dedi.
16 Samuil: — Pərwərdigar səndin yiraklap, düxmining boloŋandin keyin nemixka məndin
məslihət soraysən? — dedi.
17 —Pərwərdigar Əzi üqün mən arkilik eytkinini kildi; Pərwərdigar padixahlikni kolungdin yir-
tip elip, koxnangoŋa, yəni Dawutka bərdi. 18 Sən Pərwərdigarning səzigə kulak salmay, uning
Amaləklərgə karatkan kattik oŋəzipini yürgüzmigining üqün Pərwərdigar bügün sanga xu
ixni kildi. 19 Pərwərdigar əzüng bilən Israilnimu Filistiylərning kolioŋa tapxuridu; ətə sən wə
ooŋulliring mening bilən billə bolisilər; wə Pərwərdigar Israilning koxuninimu Filistiylərning
kolioŋa tapxuridu, dedi.
20 Saul xuan yərgə düm yikildi, Samuilning səzliridin kattik korkup kətti; bir keqə-kündüz
tamakmu yemigəqkə, maoŋdurimu kalmidi.
21 Ayal əmdi Saulning kexioŋa berip uning tolimu pərixan boloŋinini kərüp, uningoŋa: — Mana,
dedəkliri jenini alkinioŋa elip koyup tapilioŋanlirioŋa binaən kildim. 22 Əmdi silidin ətünimən,
dediklirining səzigə kirgəyla; meni silining aldilirioŋa bir qixləm nan kəltürüxkə unioŋayla;
xuning bilən sili yəp kuwwət tepip andin əz yollirioŋa ketələyla, dedi.
23 Lekin u rət kilip: — Yeməymən, dəp unimidi. Uning hizmətkarliri həm ayalmu yeyixni
uningoŋa dəwət kilixti; u yərdin kopup kariwatta olturdi. 24 Ayalning əyidə bir bordak mozay
bar idi. U dərhal uni soydi; həm hemir yuoŋurup petir nan pixürüp bərdi. 25 U uni Saul bilən
hizmətkarlirining aldioŋa koydi. Ular yəp bolup, xu keqisi kətti.

Filistiy əmirlər Dawutni əz sepidin qikiriwetidu

29 1 Filistiylər həmmə koxunlirini yioŋip Afəktə jəm kildi; Israillar Yizrəəldiki bulakning
yenida qedir tikti. 2 Filistiylərning sərdarliri yüz yaki mingdin əskərni baxlap, səp tizip
kəldi; ularning kəynidin Dawut əz adəmlirini baxlap Akix bilən qikip səp tüzdi.
3 Filistiylərning əmirliri: — Bu Ibraniylar bu yərdə nemə ix kilidu? — dedi. Akix Filistiylərning
əmirlirigə: — Bu Israilning padixahi Saulning hizmətkari Dawut əməsmu? U bu yərdə birnəqqə
kün, birnəqqə yillardin beri mən bilən turoŋan əməsmu? U manga kəlgən kündin tartip bu
küngiqə uningdin heq əyib baykimidim, dedi.
4 Əmma Filistiylərning əmirliri uningoŋa aqqiklandi. Filistiylərning əmirliri uningoŋa: — Uni
kayturuwət! Bu kixi sən əzüng uningoŋa orunlaxturoŋan jayoŋa kətsun; biz bilən billə sokuxka
qüxmisun, bolmisa, u sokuxta bizgə rəkib bolup kelixi mumkin. Bu adəm əz oŋojisi bilən nemisi
arkilik yarixidu? Bu adəmlərning baxlirini elix bilən bolmamdu? 5 Bu kiz-ayallar burun uning
tooŋrisida ussul oynap koxak ketip: — Saul minglap əltürdi, wə Dawut on minglap əltürdi,
degən Dawut əməsmu? — dedi.

28:17 **«Pərwərdigar əzi üqün mən arkilik eytkinini kildi; Pərwərdigar padixahlikni ... koxnangoŋa, yəni Dawutka bərdi»** — okurmənlərning esidə barki, Samuil əslidə Sauloŋa: «Pərwərdigar bügün Israilning padixahlikini səndin yirtip elip səndin əwzəl boloŋan bir yekiningoŋa tapxurdi» dəp Hudaning jazasini ukturoŋanidi *(15:28)*.
29:4 1Tar. 12:20
29:5 1Sam. 18:7

6 Aḳix Dawutni qaḳirip uningoɣa: — Pərwərdigarning ḥayati bilən ḳəsəm ḳilip eytimənki, sən durus adəmsən, sening mening bilən ləxkərgaḥta hizmättə boluxung kəzlirimdə yahxi ixtur; qünki manga kəlgən künidin tartip bu küngiqə səndin ḥeq yamanlik bayḳimidim. Lekin sən əmirlərgə yaḳmapsən.. 7 Xunga tinq-aman yenip kətkin, bolmisa Filistiylərning əmirlirini nazi ḳilip ḳoyisən, dedi.
8 Dawut Aḳixḳa: — Mən nemə ḳildim? Silining ḳaxlirioɣa kəlgən kündin tartip bu küngiqə ḳiloɣan ḳaysi yamanliḳim üqün meni oɣojam padixaḥning düxmənliri bilən soḳuxḳili baroɣuzmayla? — dedi.
9 Aḳix Dawutḳa jawab berip: — Kəzlirimdə Hudaning bir pərixtisidək manga yahxi ikənlikingni bilimən. Lekin Filistiylərning əmirliri seni biz bilən billə jənggə qiḳmisun dəwatidu, dedi.
10 Xunga ətə səḥərdə ḳopunglar, əzüng wə billə kəlgənlər, yəni mən hojangning hizmətkarliri; səḥərdə ḳopunglar, tang yoruxi bilənla qiḳip ketinglar, dedi.
11 Xunga Dawut əz adəmliri bilən səḥərdə turup Filistiylərning zeminioɣa mangdi. Filistiylər bolsa Yizrəəlgə qiḳti.

Dawut Amaləklərdin bala-qaḳilirini ḳutḳuzidu

30 1 Xundaḳ boldiki, Dawut wə adəmliri üqinqi küni Ziklagḳa yetip kəldi; mana, Amaləklər jənub tərəpkə wə Ziklagḳa ḥujum ḳilip, Ziklagni wəyran ḳilip ot ḳoyup kəydürgənidi. 2 Ular xəḥərdiki ḳiz-ayallarni, qong bolsun, kiqik bolsun, ularning ḥəmmisini əsirgə aldi. Ulardin ḥeqkimni əltürməy, ḥəmmisini elip, yoliɣa qiḳḳanidi.
3 Dawut əz adəmliri bilən xəḥərgə kəlgəndə, mana, xəḥər alliḳaqan kəyüp tügigənidi; ularning ayalliri wə ooɣul-ḳizliri əsirgə eliɣanidi. 4 Əmdi Dawut wə uning bilən billə boloɣan həlḳ ḳattiḳ yioɣa-zar kətürüxti, taki maoɣduri ḳalmioɣuqə yioɣlaxti. 5 Dawutning ikki ayali, Yizrəəllik Aḥinoam bilən Karməllik Nabaldin tul ḳaloɣan Abigailmu əsirgə eliɣanidi. 6 Dawut ḳattiḳ azablandi; qünki barliḳ halayiḳ, ḥərbiri əz ooɣul-ḳizliri üqün ḳayoɣurup oɣəzəplinip uni qalma-kesək ḳilip əltürəyli, deyixiwatatti. Əmma Dawut əzini Hudasi Pərwərdigardin küq-ḳuwwətləndürdi.
7 Dawut Ahiməlәkning ooɣli kaḥin Abiyataroɣa: — Əfodni yenimoɣa elip kəlgin, dedi..
8 Dawut Pərwərdigardin: — Bu ḳoxunni ḳooɣlaymu? Ularoɣa yetixələrmənmu? — dəp soridi. U: — Ḳooɣla; sən jəzmən ularoɣa yetixiwalisən ḥəm ḥəmmisini ḳayturup kələləysən, dedi.
9 Dawut wə uning bilən billə boloɣan altə yüz adəm berip Besor wadisioɣa yetip kəlgəndə, kəynidə sərülüp ḳaloɣanlar xu yərdə ḳaldi. 10 Dawut əzi tət yüz adəm bilən dawamlik ḳooɣlap mangdi; ikki yüz adəm ḥalsirap kətkəqkə, Besor wadisidin ətəlməy kəynidə ḳaloɣanidi.
11 Ular dalada Misirlik bir adəmni uqratti. Ular uni Dawutning ḳexioɣa elip kelip, uningoɣa nan berip yegüzdi, su iqküzdi; 12 uningoɣa bir parqə ənjür poxkili bilən ikki kixmix poxkilinimu bərdi. U bularni yəp, uningoɣa ḳaytidin jan kirdi; qünki u üq keqə-kündüz nan yemigən, sumu iqmigənidi. 13 Dawut uningdin: — Sən kimgə təwə? Sən ḳəyərliksən? — dəp soridi. U: — Mən Misirlik yigit bolup, bir Amaləkning ḳulimən. Lekin mən üq kün ilgiri kesəl bolup ḳaloɣaqḳa, oɣojam meni taxliwətti. 14 Biz əsli Kərətiylərning yurtining jənub təripigə wə Yəḥuda zeminioɣa wə Kaləbning zeminining jənub təripigə ḥujum ḳilip bulang-talang ḳilduḳ; xundaḳla Ziklagni kəydürüwətkəniduḳ, dedi.
15 Dawut uningdin: — Bizni u düxmən ḳoxuni tərəpkə baxlap baralamsən, dedi. U: — Hudaning nami bilən mən seni əltürməymən, seni oɣojangning ḳolioɣimu tutup bərməymən dəp ḳəsəm ḳilsila, silini u ḳoxunning ḳexioɣa baxlap baray, dedi.

29:6 «sening mening bilən ləxkərgaḥta hizmättə boluxung...» — ibraniy tilida «sening mening bilən ləxkərgaḥoɣa kirip-qiḳixing».
30:7 «əfodni yenimoɣa elip kəlgin» — «əfod» tooɣruluḳ 2:18diki izaḥatni kərüng.

16 Uni u yərgə baxlap baroŋanda, mana ular pütkül yərgə yeyilip, yəp-iqip Filistiylərning zeminidin ḥəm Yəḥuda zeminidin aloŋan qong oljiliridin hux bolup ussul oynixiwatatti.
17 Əmma Dawut xu küni gugumdin tartip ikkinqi küni kəqkiqə ularni urup kirdi. Təgigə minip bədər kaqkan tət yüz yigittin baxka ḥeqbir adəm kəqip kutulmidi; 18 wə Dawut Amaləklər buliwaloŋan ḥəmmə nərsini yandurup aldi; əzining ikki ayalinimu kutkuzuwaldi. 19 Amaləklər elip kətkən ooŋul-kiz, mal-mülüklər wə baxka ḥəmmə nərsini Dawut ulardin kayturuwaldi. Ḥeqnemə, qong bolsun kiqik bolsun qüxüp kalmioŋanidi.
20 Dawutning adəmlidi kayturuwaloŋan mallirining aldioŋa olja aloŋan baxka koy wə kala padilarni selip ḥəydəp ketiwatatti. Uning adəmliri ketiwetip: — Bular Dawutning oljisi, deyixti; Dawut ularning ḥəmmisini əzigə aldi.
21 Dawut ḥalsizlinip əzi bilən billə baralmioŋan Besor wadisining boyida kaldurup kətkən ikki yüz adəmning kəxioŋa yetip kəldi; ular Dawut wə uning bilən kəlgən adəmlərning aldioŋa qikti, Dawut həlkning kəxioŋa berip ularoŋa salam kildi.
22 Lekin Dawut bilən baroŋanlarning arisidiki rəzil adəmlər wə ərziməslərning ḥəmmisi kopup: — Bular biz bilən barmioŋandin keyin biz yandurup aloŋan oljidin ularoŋa ḥeq nemə bərməyli. Ular pəkət ḥərbiri əz hotun-balilirini elip kətsun, dedi.
23 Əmma Dawut: — Yak, i buradərlirim; Pərwərdigar bizgə təksim kiloŋanni ularoŋimu təksim kilmisak bolmaydu. Qünki U bizni kooŋdap bizningkigə tajawuz kiloŋanlarni kolimizoŋa tapxurdi. 24 Bu ixta kim silərgə makul dəydu? Qünki sokuxka qüxkənning ülüxi kandak bolsa yük-taklaroŋa karioŋuqilarningmu ülüxi xundak bolidu; ḥəmmə adəm təng bəlüxsun — dedi. 25 Xu kündin tartip bu Israil üqün ḥəkümbəlgilimə kilip bekitildi. Bügüngiqə ḥəm xundak. 26 Dawut Ziklagka yetip kəlgəndə, oljidin dostliri boloŋan Yəḥuda akṣakallirioŋa əwətip: — Mana, Pərwərdigarning düxmənliridin aloŋan olja silərgə bir sowoŋat bolsun, dedi.
27 U oljidin ḥəm Bəyt-Əldikilərgə, jənubiy Ramottikilərgə, Yattirdikilərgə, 28 Aroərdikilərgə, Sifmottikilərgə, Əxtəmoadikilərgə, 29 Rakaldikilərgə, Yərahmiyəlliklərning xəḥərliridikilərgə wə Keniylərning xəḥərliridikilərgə, 30 Hormaḥtikilərgə, Koraxandikilərgə, Ataktikilərgə, 31 Ḥebrondikilərgə wə Dawut wə adəmliri billə yürgən ḥəmmə yərdikilərgə sowoŋat əwətti.

Saul kaza kilidu, Israil məoŋlup bolidu

1Tar. 10:1-12

31 1 Əmdi Filistiylər Israil bilən jəng kildi. Israilning adəmliri Filistiylərning aldidin kəqip, Gilboa teoŋida kirip yikitildi. 2 Filistiylər Saul wə uning ooŋullirini tap besip kooŋlawatatti. Filistiylər bolsa Saulning ooŋulliri Yonatan, Abinadab, Məlkixuani urup əltürdi. 3 Saulning ətrapini urux kaplidi; okyaqilar Sauloŋa yetixti; u ya oki bilən eoŋir yarilanduruldi.
4 Andin Saul yaraoŋ kətürgüqisigə: — Kiliqingni suoŋurup meni sanjip əltürüwətkin; bolmisa bu hətnisizlər kelip meni sanjip, meni horlukka koyuxi mumkin, dedi. Lekin yaraoŋ kətürgüqisi intayin koркup ketip, unimidi. Xuning bilən Saul kiliqni elip üstigə əzini taxlidi. 5 Yaraoŋ kətürgüqisi Saulning ölginini kərüp, umu ohxaxla əzini kiliqning üstigə taxlap uning bilən təng öldi. 6 Xuning bilən Saul, üq ooŋli, yaraoŋ kətürgüqisi wə uning ḥəmmə adəmliri xu kündə birakla öldi.

30:20 «Dawutning adəmlidi kayturuwaloŋan mallirining aldioŋa ... baxka koy wə kala padilarni selip ḥəydəp ketiwatatti» — bəlkim Amaləklər ilgiri Dawut wə adəmliridin buliwaloŋan mal əməs, bəlki Amaləklərning əzlirining baxka malliri boluxi mumkin.
30:22 «rəzil adəmlər wə ərziməslər...» — ibraniy tilida: «rəzil adəmlər wə Belialning *(Iblisning)* ooŋulliri...».
30:30 «Koraxandikilərgə...» — yaki «Boraxandikilərgə...».

7 Əmdi wadining u təripidiki ḫəmdə Iordan dəryasining bu yeḳidiki Israillar əskərlirining ḳaqḳanliḳini wə Saul bilən ooɳullirining əlginini kərginidə, xəḥərlərni taxlap ḳaqti, Filistiylər
kelip u jaylarda orunlaxti.
8 Əmdi xundaḳ boldiki, ətisi Filistiylər əltürülgənlərning kiyim-keqəklirini salduruwaloɳili
kəlgəndə Gilboa teoɳida Saul bilən ooɳullirining ölük yatḳanliḳini kərdi. 9 Ular uning bexini
kesip sawut-yaraoɳlirini saldurup bularni Filistiylərning zeminining ḫəmmə yərlirigə apirip
buthanilirida wə həlḳning arisida bu hux həwərni tarḳatti. 10 Ular uning sawut-yaraoɳlirini
Axtarot buthanisida ḳoyup ölükini Bəyt-Xan xəḥiridiki sepiloɳa esip ḳoydi.
11 Əmdi Yabəx-Gileadta olturoɳuqilar Filistiylərning Sauloɳa nemə ḳiloɳinini angliоɳanda 12
ularning iqidiki ḫəmmə baturlar atlinip keqiqə mengip, Saul bilən ooɳullirining ölüklirini
Bəyt-Xandiki sepildin qüxürüp, ularni Yabəxkə elip berip u yərdə kəydürdi. 13 Andin ularning
səngəklirini Yabəxtiki yuloɳunning tüwigə dəpnə ḳilip yəttə kün roza tutti.

31:7 «Iordan dəryasining bu yeḳi...» — bəlkim Iordan dəryasining oɣərbiy təripini kərsitidu.
31:9 «Ular ... sawut-yaraoɳlirini saldurup bularni Filistiylərning zeminining ḫəmmə yərlirigə apirip buthanilirida ...hux həwərni tarḳatti» — yaki «Ular ... sawut-yaraoɳlirini saldurup, elanqilarni Filistiylərning zeminining ḫəmmə yərlirigə əwətip buthanilirida ...hux həwərni tarḳatti».
31:9 1Tar. 10:9

Samuil «2»

Saul wə Yonatan üqün ḫəsrət qekix

1 [1] Saul əlgəndin keyin, Dawut Amaləklərni ḳiroŋin ḳilip yenip kəlgəndə, u Ziklagda ikki kün turdi. [2] Üqinqi küni xundaḳ boldiki, mana Saulning ləxkərgaḥidin kiyimi yirtiḳ wə bexioŋa topa-qang qaqḳan bir adəm kəldi. U Dawutning ḳexioŋa kəlgəndə, yərgə yiḳilip bax urdi.
[3] Dawut uningdin: Nədin kəlding? dəp soridi. U jawap berip: Israilning ləxkərgaḥidin ḳeqip kəldim — dedi.
[4] Dawut uningdin: Ix ḳandaḳ boldi? Manga dəp bərgin, dəp soridi. U: Həlḳ jəngdin ḳaqti, həlḳtin bək jiḳ kixi soḳuxta əldi. Saul bilən ooŋli Yonatanmu əldi, — dedi.
[5] Dawut həwər elip kəlgən yigittin: Saul bilən ooŋli Yonatanning əlginini ḳandaḳ bilding? — dəp soridi.
[6] Uningoŋa həwər bərgən yigit: Mən tasadipiy Gilboa teoŋioŋa qiḳḳanidim, mana Saul nəyzigə yəlinip turuptu; jəng ḫarwiliri wə atliḳlar uningoŋa ḫujum ḳilip uni ḳooŋlawatatti. [7] U kəynigə ḳarap meni kərüp qaḳirdi. Mən «Mana mən», dedim.
[8] U: Əzüng kim bolisən, dəp məndin soriwidi, mən Amaləklərdinmən, dedim.
[9] U yənə manga: Üstümdə turup meni əltürüwətkin; gərqə jenim məndə bolsimu, mən bək azaplinip ketiwatimən — dedi.
[10] Xunga mən uning üstidə turup, uni əltürdüm, qünki, u xu ḫalda yiḳilsila, tirik ḳalmaydioŋanliḳini biləttim. Andin bexidiki tajni wə bilikidiki biləzükni elip muxu yərgə oŋojamoŋa elip kəldim, — dedi.
[11] Xuan Dawut əz kiyimlirini yirtip, tilma-tilma ḳiliwətti; uning bilən boloŋan barliḳ adəmlərmu ḫəm xundaḳ ḳildi. [12] Ular Saul bilən ooŋli Yonatan üqün, Pərwərdigarning həlḳi üqün, xundaḳla Israilning jəməti üqün matəm tutup aḫ-zar kətürüp kəqkiqə roza tutti; qünki ular ḳiliq astida yiḳilip ḳaza ḳiloŋanidi.
[13] Dawut uning əzigə həwər bərgən yigittin: Ḳəyərdin sən? — dəp soridi. U: Mən bir Amalək musapirning ooŋlimən — dedi.
[14] Dawut uningoŋa: Sən ḳandaḳmu Pərwərdigarning məsiḥ ḳiloŋinini ḫalak ḳilixḳa ḳolungni sozuxtin ḳorḳmiding? — dedi.
[15] Andin Dawut əz oŋulamliridin birini qaḳirip uningoŋa: Buyakḳa kəl, uningoŋa etilip berip, uni əltürgin — dəp buyrudi. Xuning bilən u uni uruwidi, Amalək əldi.
[16] Dawut uningoŋa: Ḳan kərzing bexingoŋa qüxsun! Qünki əz aoŋzing Pərwərdigarning məsiḥ ḳiloŋinini əltürgininggə guwaḫliḳ berip əyiblidi, — dedi.
[17] Xuning bilən Dawut Saul bilən ooŋli Yonatan üqün matəm tutup mundaḳ bir nəzmə oḳudi [18] (u «Oḳya» dəp ataloŋan bu nəzmini pütkül Yəḫuda həlḳigə əgitinglar, dəp buyrudi. Dərwəḳə u «Yaxar» degən kitabta pütülgənidi): —

1:1 1Sam. 30:17
1:9 «mən bək azaplinip ketiwatimən» — yaki «mening bexim ayliniwatidu».
1:10 «Xunga mən uning üstidə turup, uni əltürdüm, ... andin ... tajni wə ... biləzükni elip ... oŋojamoŋa elip kəldim» — «1Sam.» 30-babtiki təpsilatlaroŋa ḳarioŋanda, bu yigitning degənlirining ḫəmmisi yaloŋan, Dawuttin məlum in'am yaki mərtiwigə erixix məḳsitidə eytḳan bolsa kerək; lekin yaloŋanqiliḳi əzining ḫayatioŋa zamin bolidu.
1:11 2Sam. 3:31; 13:31
1:14 «Pərwərdigarning məsiḥ ḳiloŋini» — Huda bekitkən padisaḫ, demәkqi. «Təbirlər»ni kərüng.
1:18 «Dərwəḳə u «Yaxar» degən kitabta pütülgənidi» — muxu yərdə «u» «Oḳya» dəp ataloŋan nəzmining əzini yaki Dawutning bu nəzmini əgətkənlikini kərsitidu. «Oḳya» degən nəzmə bolsa bəlkim təwəndiki 19-27-ayəttiki mərsiyəni kərsitixi mumkin. **««Yaxar» degən kitab»** — ḫazir yoḳilip kətkən ḳədimki bir kitab *(«Yə.» 10:12-13ni kərüng).*
1:18 Yə. 10:13

19 — I Israil, sening güzəl əzizing yuқiri jayliringda қiroɣin bolup yatidu!
Palwanlar xundaқ dəhxətlik yiқildioɣu!?
20 Gat xəһiridə bu həwərni bərmənglar,
Axkelonning koqilirida uni elan қilmanglar,
Filistiyining қizliri xadlanmisun,
Hətnisizlərning қizliri təntənə қilmisun!
21 I Gilboa taoɣliri, üstünglaroɣa nə xəbnəm bolmisun, nə yamoɣur qüxmisun,
Nə silərdə kətürmə ҳadiyələr üqün ҳosul beridioɣan etizlar yənə kərünmisun!
Qünki u yərdə palwanlarning қalқini buloɣandi;
Saulning қalқini yaoq bilən sürülməydioɣan boldi.
22 Қirilidioɣanlarning қenini təkməy,
Palwanlarning tenidiki yeoɣini qapmay,
Yonatanning okyasi ҳeqқaqan jəngdin yanoɣan əməs,
Saulning қiliqi ҳeqқaqan қinioɣa қaytқan əməs.
23 Saul bilən Yonatan ҳayat waқtida səyümlük ҳəm yeқimlik idi,
Ular ələmidimu bir-biridin ayrilmidi;
Ular bürkütlərdin qaққan, xirlardin küqlük idi.
24 I Israil қizliri, Saul üqün yioɣlanglar,
U silərni bezəp қizoɣuq kiyimlərni kiydürüp,
Kiyimliringlarni altun zibu-zinnət bilən zinnətligənidi.
25 Palwanlar kəskin jəngdə xundaқ dəhxətlik yiқildioɣu!?
Yonatan yuқiri jayliringda қiroɣin bolup yatidu!
26 Sən üqün ҳəsrəttə қaldim, i inim Yonatan! Manga xunqə səyümlük iding!
Manga boloɣan muҳəbbiting қaltis idi,
Ҳətta қiz-ayallarning muҳəbbitidin artuқ idi.
27 Palwanlar xundaқ dəhxətlik yiқildioɣu!
Jəng қoralliri xundaқ dəhxətlik wəyran қilindioɣu!»

Dawut məsiһ қilinip padixaһ bolidu

2 1 Andin keyin Dawut Pərwərdigardin yol sorap: Yəһuda xəһərlirining birigə qiқaymu? dedi; Pərwərdigar uningoɣa: — Qiққin, dedi. Dawut, nəgə qiқay? — dəp soriwidi, U: Ҳebronoɣa qiққin — dedi.
2 Xuning bilən Dawut ikki ayali bilən, yəni Yizrəəllik Aһinoam wə əsli Karməllik Nabalning ayali boloɣan Abigail bilən u yərgə qiқti. 3 Dawut uning bilən birgə boloɣan adəmlərning ҳərbirini ҳəm ularning ҳərbiri əz əyidikilərni u yərgə elip qiқti; ular Ҳebronning xəһərliridə olturaқlaxti. 4 Yəһudaning adəmlirimu u yərgə kelip Dawutni Yəһuda jəmətigə padixaһ boluxқa məsiһ қildi. Dawutқa Saulni dəpnə қiloɣanlar Yabəx-Gileadtikilər, dəp həwər berildi; 5 Dawut

1:19 «sening güzəl əzizing» — ibraniy tilida «sening güziling». Bu Israilning pəzilətlik қəһrimanliri boloɣan Saul wə Yonatanni kərsitidu.
1:20 Mik. 1:10
1:21 «I Gilboa taoɣliri, üstünglaroɣa nə xəbnəm bolmisun, nə yamoɣur qüxmisun,... ҳosul beridioɣan etizlar yənə kərünmisun!» — Saul wə Yonatan Gilboa taoɣliri üstidə yiқilip əlgənidi. **«palwanlarning қalқini buloɣandi»** — yaki «palwanlarning қalқini ҳaқarət қilindi» yaki «palwanlarning қalқini lənətlik nərsidək taxlandi». **«Saulning қalқini yaoq bilən sürülməydioɣan»** — kona zamanlarda jəngqilər қalқanning terisi *(қalқanning bir қismioɣa terə ixlitətti)* қurup yerilip kətmisun dəp, қalқanlaroɣa may sürətti. Muxu yərdə «sürüx» ibraniy tilida «məsiһ қilix» bilən ipadilinidu.
1:24 «U silərni bezəp қizoɣuq kiyimlərni kiydürüp...» — қizil yaki қizoɣuq rəht intayin қimmətlik idi.
1:26 «Manga boloɣan muҳəbbiting қaltis idi» — «қaltis» yaki «karamət» degən bu səz ibraniy tilida adəttə Hudaoɣa has boloɣan hususiyətlərni kərsitidu.

Yabəx-Gileadtikilərgə əlqilər əwətip ularoŋa: — «Oŋojanglar boloŋan Sauloŋa xundaķ yahxiliķ ķilip, uni dəpnə ķiloŋininglar üqün Pərwərdigar silərgə bəht-bərikət ata ķiloŋay. [6] Pərwərdigar silərgimu meḥribanliķ wə əz wapaliķini kərsətkəy; silər bundaķ ķiloŋininglar üqün mənmu bu yahxiliķinglarni silərgə ķayturimən. [7] Əmdi ḥazir oŋəyrətlik bolunglar; qünki oŋojanglar Saul əldi, Yəḥuda jəməti meni məsiḥ ķilip, əzlirigə padixaḥ ķildi» — dəp həwər yətküzdi.

Dawutning ķoxuni Saulning ķoxuni bilən soķuxidu

[8] Əmma Saulning ķoxunining sərdari Nərning ooŋli Abnər Saulning uoŋli Ixboxətni Maḥanaimoŋa elip berip, [9] uni Gileadķa, Gəxuriylaroŋa, Yizrəəlgə, Əfraimoŋa, Binyaminoŋa wə xundaķla pütkül Israiloŋa padixaḥ ķildi. [10] Saulning ooŋli Ixboxət padixaḥ boloŋanda ķirik yaxķa kirgənidi. U Israilning üstidə ikki yil səltənət ķildi. Ḥalbuki, Yəḥuda jəməti Dawutķa əgixətti. [11] Dawutning Ḥebronda Yəḥuda jəməti üstidə səltənət ķiloŋan wakti yəttə yil altə ay boldi.

[12] Bir küni Nərning ooŋli Abnər Saulning ooŋli Ixboxətning adəmliri bilən Maḥanaimdin qikip Gibeonoŋa bardi. [13] Xu qaoŋda Zəruiyaning ooŋli Yoab bilən Dawutning adəmliri qikip ular bilən Gibeondiki kəlning yenida uqraxti. Ulardin bir tərəp kəlning u yeķida, yənə bir tərəp kəlning bu yeķida olturdi. [14] Abnər Yoabķa: Yigitlər ķopup aldimizda elixip oynisun — dedi. Yoab: Ķopsun — dedi.

[15] Ular bekitilgən san boyiqə Binyamin bilən Saulning ooŋli Ixboxət tərəptin on ikki kixi wə Dawutning adəmliridin on ikki kixi qikip otturioŋa ətti. [16] Ular bir-birining bexini ķamallap tutup ḥərbiri rəķibining bikinioŋa ķiliqi bilən sanjixti, ḥəmmisi yikilip əldi. Xuning bilən u yər «Ķiliq bislirining etizi» dəp ataldi; u Gibeondidur.

[17] U kündiki boloŋan soķuxux intayin əxəddiy boldi; Abnər bilən Israilning adəmliri Dawutning adəmliri təripidin məoŋlup ķilindi.

[18] Xu yərdə Zəruiyaning ooŋulliri Yoab, Abixay wə Asaḥəl degən üqəylən bar idi. Asaḥəl huddi daladiki jərəndək qakķan idi. [19] Asaḥəl Abnərning kəyidin ķooŋlap yügürdi; Abnərgə əgixip ongoŋa yaki soloŋa burulmay tap besip ķooŋlidi. [20] Abnər kəynigə ķarap: Sən Asaḥəlmusən? — dəp soridi. U: — Xundaķ, mən xu, dəp jawab bərdi.

[21] Abnər uningoŋa: Ya ongoŋa ya soloŋa burulup yigitlərning birigə ḥujum ķilip uning yarioŋini əzünggə tartiwaloŋin, dedi. Lekin Asaḥəl uni ķooŋlaxtin buruluxķa unimidi.

[22] Abnər Asaḥəlgə yənə: Meni əmdi ķooŋlimay burulup kətkin; mən seni nemə dəp urup yikitķudəkmən? Undaķ ķilsam akang Yoabning aldida ķandaķmu yüzümni kətürüləymən? — dedi.

[23] Lekin Asaḥəl yənila ķooŋlaxtin tohtimidi; xuning bilən Abnər nəyzisining tutķuqini uning ķorsikioŋa tikiwətti. Nəyzə dümbisini tixip qikti; u xu yərdə yikilip əldi. Xundaķ boldiki, Asaḥəl yikilip əlgən yərgə ḥazir kelidioŋan ḥərbir kixilər u yərdə tohtap ķalidu.

[24] Xuning bilən Yoab bilən Abixay Abnərni ķooŋlaxti. Kün patķanda ular Gibeonning qəligə mangidioŋan yolning boyioŋa, Giaḥ yezisining udulidiki Ammaḥ edirlikioŋa yetip kəldi; [25] Binyaminlar bolsa Abnərning kəynidə ķoxundək səp bolup, bir dəng təpisigə qikip turdi. [26] Abnər

---

2:9 «Gəxuriylaroŋa» — yaki «Axurlar *(Asuriyəliklər)*». **«...pütkül Israiloŋa padixaḥ ķildi»** — muxu yərdə «pütkül Israil» asasən Israilning ximaliy wə xərķiy tərəpliri, yəni on bir ķəbilini kərsitidu. Dawut bolsa Yəḥuda ķəbilisigə padixaḥ boldi.
2:11 2Sam. 5:5; 1Pad. 2:11
2:12 «Ixboxətning adəmliri» — ibraniy tilida «Ixboxətning hizmətkarliri» — muxu yərdə xübḥisizki, əskərlirini kərsitidu.
2:14 «Yigitlər ķopup aldimizda elixip oynisun» — əməliyəttə bolsa bu «oyun» əməs, bəlki musabikə harakteridiki soķuxux. Ikki tərəptin bəlgilənгən adəmlər otturioŋa qikidu, bir tərəp ķarxi tərəpning adimini pütünləy yatķuzuwətsə, xu tərəp oŋəlibə ķiloŋan bolup «oyun» ahirlixidu. Lekin bu ķetim bir tərəp enik oŋəlibə ķilmioŋan boloŋaqķa, «oyun» ahir berip ikki ķoxunning qong soķuxioŋa aylandi.
2:16 «Ķiliq bislirining etizi» — yaki «qakmak taxliri etizi». Ibraniy tilida: «Ḥəlķut-Ḥazzurim».
2:22 «mən seni nemə dəp urup yikitķudəkmən» — muxu yərdə «urup yikitix» əltürüxni bildüridu.
2:23 «Asaḥəl ... əlgən yərgə ḥazir kelidioŋan ḥərbir kixilər u yərdə tohtap ķalidu» — demək, Asaḥəlning ḥərmiti üqün tohtaydu. Baxķa birhil tərjimisi: «Asaḥəl yikilip əlgən yərgə kəlgən ḥərbir kixilər u yərdə tohtap ķaldi».

Yoabni qaḳirip: Ḳiliq daim adəmlərni yəp turuxi kerəkmu? Bu ixlarning aḳiwiti pəḳət əq-adawəttin ibarət bolidioŋanliḳini bilməmsən? Sən ḳaqanoŋiqə həlḳlərgə: «Ḳerindaxliringlarni ḳooŋlaxtin tohtanglar» dəp buyrumay turuwerisən?
27 Yoab: Hudaning ḥayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, əgər sən muxu səzni ḳilmioŋan bolsang, kəpqilikning ḥeqbiri ḳerindaxlirini ḳooŋlaxtin ətigəngiqimu yanmaytti — dedi.
28 Buning bilən Yoab kanay qaldi; ḥəmmə Yəḥudalar xuan tohtidi wə ḳayta Israilni ḳooŋlimidi, ular bilən ḳayta jəng ḳilixmidi. 29 Abnər bilən adəmliri bolsa keqiqə mengip, Arabaḥ tüzlənglikidin qiḳip, Iordan dəryasidin ətüp Bitron degən pütkül yurtni kezip ətüp, Maḥanayimoŋa yetip kəldi.
30 Yoab Abnərni ḳooŋlaxtin yenip barliḳ adəmlərni jəm ḳildi. Asaḥəldin baxḳa Dawutning oŋulamliridin on tokḳuz adəm yoḳ qiḳti; 31 Lekin Dawutning adəmliri Binyaminlardin wə Abnərning adəmliridin üq yüz atmix kixini urup əltürgənidi.
32 Ular Asaḥəlni elip Bəyt-Ləḥəmdə əz atisining ḳəbrisidə dəpnə ḳildi; andin Yoab bilən adəmliri keqiqə mengip, tang atḳanda Ḥebroŋoŋa yetip kəldi.

3 1 Ḥalbuki, Saulning jəməti bilən Dawutning jəməti ottursidiki jəng uzun waḳitḳiqə dawamlaxti; Dawutning jəməti baroŋanseri küqəydi, lekin Saulning jəməti baroŋanseri ajizlaxmaḳta idi.
2 Ḥebronda Dawut bir ḳanqə ooŋulluḳ boldi, uning tunjisi Amnon bolup, Yizrəəllik Aḥinoamdin tuoŋuldi; 3 ikkinqisi Kileab bolup Karməllik Nabalning ayali boloŋan Abigaildin tuoŋuldi. Üqin-qisi Abxalom idi. U Gəxorning padixaḥi Talmayning ḳizi Maakaḥdin tuoŋuloŋanidi, 4 tətinqisi Adoniya bolup Ḥaggittin tuoŋuloŋan idi. Bəxinqisi Xəfatiya bolup Abitaldin tuoŋuloŋan idi. 5 Al-tinqisi Yitriam bolup Dawutning ayali Əglaḥdin tuoŋuldi. Dawutning bu altə ooŋlining ḥəmmisi Ḥebronda tuoŋuldi.
6 Saulning jəməti bilən Dawutning jəməti otturisidiki jəng dawamida, Abnər Saulning jəmətidə əz ḥoḳuḳini küqəytti. 7 Əmdi Saulning bir keniziki bar idi; u Ayaḥning ḳizi bolup, ismi Rizpaḥ idi. Bir küni Ixboxət Abnərgə: Nemixḳa atamning keniziki bilən billə boldung? — dedi.
8 Abnər Ixboxətning bu səzlirigə intayin aqqiḳlinip mundaḳ dedi: — «Mən bügünki kündimu atang Saulning jəmətigə, uning uruḳ-tuoŋḳanlirioŋa wə dostlirioŋa meḥribanliḳ kərsitip, seni Dawutning ḳolioŋa tapxurmioŋan tursam, meni Yəḥudaoŋa təwə bir itining bexidək kərüp, bügün bu hotun üqün meni gunaḥḳa buyrumaḳqimusən? 9 Mən Pərwərdigarning Dawutḳa ḳəsəm bilən wədə ḳiloŋinidək ḳilmisam Huda mənki Abnərni ḳattiḳ ursun wə uningdin artuḳ ursun! 10 — yəni, padixaḥliḳni Saulning jəmətidin yətkəp, Dawutning təhtini Dandin Bəər-Xebaoŋiqə pütkül Israil bilən Yəḥudaning üstigə tiklimisəm!».
11 Ixboxət Abnərdin ḳorḳup, uningoŋa jawabən bir eoŋiz səz ḳilixḳimu jür'ət ḳilalmidi.
12 Abnər bolsa əzi üqün əlqilərni Dawutning ḳexioŋa mangdurup uningoŋa: Zemin kimningki? Mən bilən əḥdə tüzgin, mening ḳolum sening təripingdə bolup, pütkül Israilni sanga mayil ḳilimən — dedi.
13 Dawut jawab berip: — Bolidu, mən sən bilən əḥdə ḳilay. Pəḳət birla ixni tələp ḳilay; mening

3:2 1Tar. 3:1-9
3:7 2Sam. 21:8, 10, 11
3:8 «Saulning ... uruḳ-tuoŋḳanlirioŋa...» — ibraniy tilida «Saulning... ḳerindaxlirioŋa».
3:9 «Huda mənki Abnərni ḳattiḳ ursun wə uningdin artuḳ ursun!» — ibraniy tilida «Huda Abnərning bexioŋa mundaḳ ix qüxürsun yaki tehimu eoŋir ix qüxürsun».
3:10 «Dandin Bəər-Xebaoŋiqə» — «Dan» Israilning əng ximaliy yurti, «Bəər-Xeba» Yəḥudaning əng jənubidiki jay idi.
3:12 «Abnər bolsa əzi üqün əlqilərni Dawutning ḳexioŋa mangdurup uningoŋa....» — muxu yərdə «əzi üqün» degənning ibraniy tilida üq hil qüxənqisi bar: — *(1)* «Abnərning əzi üqün» *(Ixboxət bilmigən ḥalda)*; *(2)* «uning üqün» *(yəni Ixboxət üqün)*; *(3)* «nəḳ məydanda». Biz birinqi tərjimigə mayilmiz.

qeximoɣa kəlgəndə Saulning qizi Mikalni elip kəlmisəng, yüzümni kərəlməysən, dedi.
14 Andin Dawut Ixboxətning qexioɣa əlqilərni mangdurup: Mən bir yüz Filistiyning hətniliki
bədili bilən aloɣan ayalim Mikalni manga qayturup bərgin — dedi.
15 Ixboxət adəm əwətip Mikalni uning eridin, yəni Laixning ooɣli Paltiyəldin elip kəldi.
16 Lekin uning eri Bahurimoɣiqə uning kəynidin yiɣlioɣan peti əgixip mangdi. Ahir berip Abnər
uningoɣa: — Yenip kətkin, dewidi, u qaytip kətti.
17 Əmdi Abnər Israilning aqsaqallirioɣa: Silər burun Dawut üstimizgə padixah bolsun, degən
arzu-istəktə boldunglar. 18 Əmdi ḥazir ḥərikət qilinglar; qünki Pərwərdigar Dawut tooɣrisida:
— Qul-bəndəm Dawutning qoli bilən Israil həlkimni Filistiylərning qolidin, xundaqla barlik
düxmənlirining qolidin qutquzimən, — degənidi.
19 Abnər yənə Binyaminlarning qulikioɣimu muxu səzlərni eytti. Andin Israil bilən
Binyaminning pütkül jəmətining arzu-istəklirini Dawutning qulikioɣa eytixqa Ḥebronoɣa bardi.
20 xundaq qilip Abnər yigirmə adəmning ḥəmrahlikida Ḥebronoɣa Dawutning qexioɣa kəlgəndə
Dawut Abnər wə uning adəmlirigə bir ziyapət təyyarlidi. 21 Abnər Dawutqa: Mən qozoɣilip püt-
kül Israilni oɣojam padixahning aldioɣa jəm qilay, ular sening bilən əḥdə qilixsun, andin sən əz
kənglüng halioɣanning barliki üstidin səltənət qilalaydioɣan bolisən, dedi. Xuning bilən Dawut
Abnərni yoloɣa selip qoydi, u aman-esən qaytip kətti.

Abnər əltürülidu

22 Mana, xu əsnada Dawutning adəmliri bilən Yoab bir yərgə ḥujum qilip nuroɣun olja elip
qaytip kəldi. Lekin Abnər xu qaoɣda Ḥebronda Dawutning qexida yoq idi; qünki Dawutning
uzitip qoyuxi bilən aman-esən qaytip kətkənidi. 23 Yoab wə uning bilən boloɣan pütkül qoxun
yetip kəlgəndə, həlk uningoɣa: Nərning ooɣli Abnər padixahning qexioɣa kəldi, padixah uni
yoloɣa selip qoyuxi bilən u aman-esən qaytip kətti — dedi.
24 Andin Yoab padixahning qexioɣa berip: Bu sening nemə qiloɣining?! Mana, Abnər qexingoɣa
kəptu! Nemixqa uni yoloɣa selip qoydung? U ḥazir ketiptu! 25 Sən Nərning ooɣli Abnərni
bilisənoɣu! Uning kelixi jəzmən seni aldax üqün, sening qikip-kiridioɣan yolungni, xundaqla
barlik ix-paaliyitingni biliwelix üqündur, — dedi.
26 Yoab Dawutning qexidin qikixi bilən u həwərqilərni Abnərning kəynidin mangdurdi. Ular
uni Sirah qudukining yenidin yandurup elip kəldi; lekin Dawut bu ixtin bihəwər idi. 27 Abnər
Ḥebronoɣa yenip kəlgəndə Yoab uni xəḥər qowukida uqritip, «Sanga dəydioɣan məhpiy səzüm
bar idi» dəp uni bir qətkə əkilip u yərdə inisi Asaḥəlning qan qisasini elix üqün qorsikioɣa piqaq
saldi, xuning bilən u əldi.
28 Keyin, Dawut bu ixni anglap: Mən wə padixahlikim Pərwərdigarning aldida Nərning ooɣli
Abnərning aqqan qeni üqün mənggü bigunahdurmiz; 29 uning qenini aqquzux gunahi Yoabning
bexioɣa wə atisining jəmətining bexioɣa qaynam bolup qüxsun; Yoabning ailisidin aqma yara
kesili, yaki mahaw kesili, yaki ḥasioɣa tayanoɣuqi, qiliqtin əlgüqi yaki ax-tülüksizlər əksümisun!
— dedi.
30 Xundaq qilip, Abnər Gibeondiki jəngdə ularning inisi Asaḥəlni əltürgini üqün, Yoab bilən
inisi Abixay uni əltürdi.

3:14 «Mən bir yüz Filistiyning hətniliki bədili bilən aloɣan ayalim Mikalni manga qayturup bərgin» — muxu ix tooɣruluq «1Sam.» 18:20-27ni kərüng.
3:14 1Sam. 18:25, 27
3:15 «Laixning ooɣli Paltiyəl» — «1Sam.» 25:44də «Laixning ooɣli Falti» yaki «Laixning ooɣli Palti» dəp atilidu.
3:15 1Sam. 25:44
3:21 «Mən qozoɣilip pütkül Israilni oɣojam padixahning aldioɣa jəm qilay...» — yaki «Mən ḥazir qikip pütkül Israilni oɣojam padixahning aldioɣa jəm qilay...» yaki «Mən ornumdin turup oɣojam padixahning aldioɣa jəm qilay...».
3:27 2Sam. 2:23; 1Pad. 2:5
3:29 «ḥasioɣa tayanoɣuqi» — yaki «qaq egirgüqi».

31 Dawut Yoabkа wə uningoɣa əgəxkən barlik həlkkə: Kiyimliringlarni yirtinglar! Bəz kiyim kiyinglar! Abnərning meyiti aldida matəm tutunglar! dedi. Dawut padixah Abnərning jinazisining kəynidin mangdi. 32 Ular Abnərni Ḥebronda dəpnə kildi, padixah Abnərning kəbrisining yenida awazini kətürüp yioɣlidi; həlkning ḥəmmisimu yioɣlaxti. 33 Padixah Abnər üqün mərsiyə okup:

— «Abnərning əhməktək əlgini tooɣrimu?

34 Kolliring baoɣlaklik bolmisimu,

Putlurung ixkəllik bolmisimu,

Lekin sən kixilərning rəzillərning kolida yikiloɣinidək, yikilip əlgənsən!» — dedi.

Xuning bilən həlkning ḥəmmisi uning üqün yənə yioɣlaxti. 35 Andin barlik həlk Dawutning yenioɣa kelip, uningoɣa kün patkuqə tamak yeyixni ətündi. Əmma Dawut kəsəm iqip: Mən kün patmasta ya nan ya baxka ḥərkandak nərsini tetisam, Huda meni ursun yaki uningdin artuk jazalisun, — dedi.

36 Barlik həlk buni baykap, bu ixtin razi boldi; əməliyəttə padixah kiloɣan ḥərbir ix barlik həlkni razi kilatti.

37 Xuning bilən barlik həlk, xundakla pütkül Israil xu küni Nərning ooɣli Abnərning əltürülixining padixahning kərsətmisi əməslikini bilip yətti. 38 Padixah əz hizmətkarlirioɣa: Biləmsilər? Bügün Israilda bir sərdar, uluɣ bir zat yikildi! 39 Gərqə mən məsih kilinip padixah tikləngən bolsammu, mən ajiz bir bəndimən. Bu adəmlər, yəni Zəruiyaning ooɣullirining wəḥxiyilikini mən kətürəlmigüdəkmən; Pərwərdigar rəzillik kiloɣuqining rəzillikini əz bexioɣa kaytursun! — dedi.

Ixboxət əltürülidu

4 1 Saulning ooɣli Abnərning Ḥebronda əlginini angliɣanda koli boxixip kətti, barlik Israil dəkkə-dükkigə qüxti.

2 Saulning ooɣlining koxunining aldin yürər kismida ikki sərdari bolup, birining ismi Baanah, yənə birining ismi Rəkab idi. Ular Binyamin kəbilisidin boloɣan Bəərotluk Rimmonning ooɣulliri idi (qünki Bəərot Binyamin kəbilisigə təwə ḥesablinatti; 3 lekin Bəərotluklar Gittaimoɣa kəqip berip u yərdə bu küngiqə musapirdək yaxawatidu).

4 Saulning ooɣli Yonatanning bir ooɣli bolup, puti akсak idi. Saul bilən Yonatanning əlgənliki tooɣruluk həwər Yizrəəlgə yətkəndə, u bəx yaxka kirgən idi. Inik anisi uni elip kaqti; lekin xundak boldiki, u aldirap yügürgəqkə, bala qüxup ketip, akсak bolup kaloɣanidi. Uning ismi Məfiboxət idi.

5 Əmdi bir küni Bəərotlok Rimmonning ooɣulliri Rəkab bilən Baanah qingki qüx waktida Ixboxətning əyigə bardi. Ixboxət qüxlük uykuda uhlawatkanidi. 6 Ular buoɣday alimiz degənni bahanə kilip, əyining iqkirigə kirip, Ixboxətning korsikioɣa piqak sanjidi. Andin Rəkab wə Baanah kəqip kətti 7 (ular Ixboxət ḥujrisida kariwatta yatkinida, əygə kirip, uni əltürgənidi). Ular uning kallisini kesip, andin kallisini elip keqiqə Arabah tüzlənglikidin mengip ətti. 8 Ular Ixboxətning kallisini Ḥebronoɣa, Dawutning kexioɣa elip berip, padixahkа: Mana, bu janablirining jenini izdigən düxmənliri Saulning ooɣli Ixboxətning kallisi! Bügün Pərwərdigar oɣojam padixahni Saul bilən nəslidin intikam elixka muyəssər kildi — dedi.

9 Dawut Bəərotluk Rimmonning ooɣulliri Rəkab bilən inisi Baanahkа: Meni barlik kiyinqiliklardin

3:35 «Huda meni ursun yaki uningdin artuk jazalisun» — ibraniy tilida «Huda mening bexioɣa bundak yaki undak kilsun yaki uningdin tehimu artuk kilsun!».

3:38 «Padixah əz hizmətkarlirioɣa: Biləmsilər?...» — ibraniy tilida «Padixah əz hizmətkarlirioɣa: Bilməmsilər...?».

4:2 Yə. 9:17; 18:25

4:4 2Sam. 9:3-13

қутқузоған Пәрвәрдигарниң һаяти билән кәсәм қилимәнки, [10] бурун бирси Дәвутқа хуш хәвәр елип кәлдим, дәп ойлап, маңа: — Мана, Саул өлди, дәп кәлгәндә, мән уни елип Зиклагта өлтүрүвәттим. Бәрһәқ, мана бу униң үчүн бәргән хәвиримниң мукапати болғанидә! [11] Әмди мән хундақ қилған йәрдә, разил адәмләр өз өйидә орунда ятқан бир һәққаний кишини өлтүргән болса, мән немә қилай?! Униң қанини қолумдин тәләп қилип, силәрни йәр йүзидин йоқатмамдим? — дәп сориди.

[12] Дәвут оғлилариға буйруқ қилип, улар буларни қәтл қилди. Уларниң қол-путлирини кесип, уларни Һеброндики көлниң йенида есип қойди; лекин улар Ишбошәтниң бехини елип Һебронда Абнәрниң қәбрисидә дәпнә қилди.

Дәвут Исраилға падишаһ болушқа мәсиһ қилиниду

1Тар. 11:1-9; 14:1-17

5 [1] Андин кейин Исраилниң барлиқ қәбилилири Һебронға Дәвутниң йенишиға келип: Қарисила, биз
өзлиримиз әт-сөңгәкликтурмиз! [2] Бурун Саул бизниң үстимиздә сәлтәнәт қилғандиму Исраил
һәлқигә җәңгә қилип-кирип йолбашчи болған өзли идила; Пәрвәрдигар силиға: Сән Мениң
һәлқим Исраилниң падиқиси болуп, уларни бақисән, Исраилниң әмири болисән, дегәнидә — дәп.
[3] Шуниң билән Исраилниң һәммә ақсақалliри Һебронға падишаһниң йенишиға кәлди; Дәвут
падишаһ Һебронда, Пәрвәрдигарниң алдида улар билән әһдә түзүшти. Андин улар Дәвутни
Исраилға падишаһ болушқа мәсиһ қилди.
[4] Дәвут падишаһ болғанда оттуз яшқа киргән болуп, қирық йил сәлтәнәт қилди. [5] У Һебронда
Йәһуданиң үстидә йәттә йил алтә ай сәлтәнәт қилип, Йерусалемда пүткүл Исраил билән Йәһуданиң
үстидә оттуз үч йил сәлтәнәт қилди.
[6] Падишаһ өз адәмliри билән Йерусалемға қарап, шу земинда турғлан Йәбусиylар билән җәң
қилишқили бардi. Улар Дәвутқа: Сән бу йәргә кирәлмәйсән, бәлки һәтта корлар билән ақсақлар сени қе-
кindүридu! — дәп. Қүнки улар: «Дәвут бу йәргә қәт'iy кирәлмәйду», дәп ойлайтти. [7] Лекин Дәвут
Зион қорғинини алди (бу йәр Дәвутниң хәһири дәп атилиду).
[8] Дәвут у күни: Кимки Йәбусиylарни ураy десә сүнгүқ билән қиқиxи керәк, андин у Дәвут қи-
қинидин өч көридиған бу кор, ақсақлар билән һесаблиxалайду, дәп. Хуниң билән «Қорлар ya
ақсақлар өйгә кирмисун» дәйдиған мақал пәйда болди.

4:10 2Сам. 1:15

4:12 « *Рәкаб билән Баанаһниң* қол-путлирини кесип, уларни Һеброндики көлниң йенида есип қойди» — «уларни» бәлким Рәкаб билән Баанаһниң қол-путлирини әмәс, бәлки җәсәтлирини көрситиxи мумкин.

4:12 2Сам. 3:32

5:2 «Исраил һәлқигә җәңгә қилип-кирип йолбашчи болған өзли идила» — ибраниy тилида «Исраилниң қиқиxида һәм кирип-
ларға башлиғуқи идила» дегәнлик билән ипадилиниду; муxу ибарә Исраилниң барлиқ паалиyәтлиринимu көрситиxи мумкин.

5:2 2Сам. 7:7; Зәб. 78:70-72

5:5 2Сам. 2:11; 1Пад. 2:11; 1Тар. 3:4

5:6 «бәлки һәтта корлар билән ақсақлар сени қекindүридu! — дәди. Қүнки улар: «Дәвут бу йәргә қәт'iy кирәлмәйду», дәп ойлайтти» — бу иккi җүмлиниң баxқа бирһил тәрjимиси: — «бәлки сән корлар билән ақсақларни һәйдиwәтмисәң, бу йәргә кирәлмәйсән, — дедi, Дәвутни һәргиз бу йәргә кирмәйду, дәп ойлатти».

5:7 «Зион қорғинини» — «Зион» Йерусалемниң иқидики егизлик болуп, xу йәргә даим қорғлан селинип турatti. Кейин ибадәтханиму Зионда қурулған. Кейин «Зион» дегән исим бәзидә пүткүл Йерусалем хәһиригиму wә бәзидә Исраилниң өзигиму wәкиллик болған.

5:8 «Кимки Йәбусиylарни ураy десә, сүнгүқ билән қиқиxи керәк» — бу сирлиқ сөзниң мәниси пәқәт yекинда археологлар тәкxүрүп тапқан тарихиy излардин еникландi. Әслидә Йерусалем хәһиригиниң астида мәһпиy бир су йоли бар идi; хәһәрдә бу су йолиға тутиxидиған тик бир қудуқ бар идi. Дәвутниң адәмliри xу қудуқтин yамиxип қиққан болса керәк. «корлар ya ақсақлар өйгә кирмисун» — бу сөзниң мәниси бәлким *(1)* һеққандақ бутпәрәс адәмләрниң *(мәсилән, Йәбусиylарниң)* падишаһниң ордисиға кириxигә руһсәт йоқ; *(2)* Дәвут Йәбусиylар тayанған һәрқандақ бутлар *(«кор wә ақсақлар)*ни һәргиз өйигә кириxкә руһсәт қилмайтти *(демәк, бутлар «кор», «ақсақ»лардәк һеқнемә қилалмайду)*. Бу сөз корлар wә ақсақларниң өзлирини көрсәтмәйду, қүнки кейин ақсақ болған Мәфиboxәт һәрküни Дәвут билән һәмдастиһан олуратti.

5:8 1Тар. 11:6

9 Xundaḳ ḳilip Dawut ḳoroŋanda turdi wə u yərni «Dawutning xəḥiri» dəp atidi. Dawut xəḥərning
ətrapiŋa Millodin tartip iq tərəpkiqə imarət saldi. 10 Dawut baroŋanseri ḳudrət tapti; samawiy
ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Huda Pərwərdigar uning bilən billə idi.
11 Turning padixaḥi Ḥiram Dawutning ḳexiŋa əlqilərni əwətti wə ular bilən ḳoxup, kedir
yaoŋaqliri, yaoŋaqqilar wə taxqilarni əwətti; ular Dawut üqün bir orda yasap bərdi. 12 Dawut
Pərwərdigarning əzini Israiloŋa padixaḥ tikləp, əz həlḳi Israil üqün əzining padixaḥlikini
gülləndürgənlikini bilip yətti.
13 Dawut Ḥebrondin kəlgəndin keyin Yerusalemdin yənə ayallarni wə kenizəklərni aldi; xuning
bilən Dawutḳa yənə kəp ooŋul-ḳizlar tuoŋuldi.
14 Yerusalemda uningdin tuoŋuloŋanlarning isimliri mana mundaḳ idi: Xammua, Xobab, Natan,
Sulayman, 15 Ibḥar, Elixua, Nəfəg, Yafiya, 16 Elixama, Eliada wə Elifələt.

Filistiyə bilən jəng ḳilix

17 Filistiylər Dawutning Israiloŋa padixaḥ boluxḳa məsiḥləngininі angliŋanda, ular ḥəmmisi
Dawutni tutḳili qiḳti, Dawut buni anglapla, ḳoroŋanoŋa qüxti.
18 Filistiylər kelip «Rəfayim jiloŋisi»da yeyilip turdi; 19 Dawut Pərwərdigardin yol sorap:
Filistiylərgə ḳarxi atlinaymu? Ularni ḳolumoŋa tapxurarsənmu? — dedi. Pərwərdigar Dawutḳa:
Qiḳḳin! Qünki, Mən Filistiylərni jəzmən ḳolungoŋa tapxurimən — dedi.
20 U waḳitta Dawut Baal-Pərazimoŋa bardi. U yərdə Dawut ularni tarmar ḳildi. U: — «Pərwərdigar
mening aldimda düxmənlirim üstigə huddi kəlkün yarni elip kətkəndək bəsüp kirdi» — dedi.
Xuning bilən u yərni «Baal-Pərazim» dəp atidi. 21 Filistiylər u yərdə əz məbudlirini taxlap kətti;
Dawut bilən adəmliri ularni elip kətti.
22 Əmdi Filistiylər yənə qiḳip «Rəfayim jiloŋisi»da yeyilip turdi.
23 Dawut Pərwərdigardin yol soridi. Pərwərdigar: Sən u yərgə qiḳmay, bəlki ularning kəynidin
aylinip ətüp üjmə dərəhlirining udulidin ḥujum ḳiloŋin — dedi,
24 Xundaḳ boliduki, sən üjmə dərəhlikining üstidin ayaoŋ tiwixini anglixing bilənla dərḥal at-
lan; qünki xu tapta Pərwərdigar Filistiylərning ḳoxunioŋa ḥujumoŋa qiḳḳan bolidu, — dedi.
25 Dawut Pərwərdigarning uningoŋa əmr ḳiloŋinidək ḳilip, Filistiylərni Gibeondin Gəzərgiqə
ḳooŋlap ḳirdi.

Dawut əḥdə sanduḳini Yerusalemoŋa əkilidu

1Tar. 13:1-14; 15:25-29;16:1-3

6 1 Dawut Israilning arisidin barliḳ sərhil adəmlərni yioŋiwidi, bular ottuz ming qiḳti. 2 Andin
Dawut wə uningoŋa əgəxkənlərning ḥəmmisi Hudaning əḥdə sanduḳini yətkəp kelix
üqün Yəḥudadiki Baalaḥḳa qiḳti; sanduḳ muḳəddəs nam bilən, yəni kerublarning otturisida
olturoŋuqi samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning nami bilən ataloŋanidi.
3 Ular Hudaning əḥdə sanduḳini dəngdə olturuxluḳ Abinadabning əyidə yengi bir ḥarwioŋa
selip, uni xu yərdin elip qiḳti. Abinadabning ooŋulliri Uzzaḥ bilən Aḥiyo u yengi ḥarwini

---

5:9 «Millodin tartip iq tərəpkiqə imarət saldi» — «Millo»: «pələmpəylik yər» degən mənidə boluxi mumkin.
5:13 1Tar. 3:9; 14:3-7
5:18 «Rəfayim jiloŋisi» — Yerusalemoŋa yeḳin, Ḥinnom jiloŋisining jənubiy təripidə.
5:20 «Baal-pərazim» — «bəsüp qiḳḳuqilarning Rəbbi» degən mənidə.
5:20 Yəx. 28:21
5:23 «üjmə dərəhliri» — bu bizning ḳiyasimiz. Ibraniy tilida «yioŋliŋuqi dərəhlər». Zadi ḳaysi dərəh ikənliki bizgə
naməlum. Baxḳa bir ḳiyas «hinə dərəhliri».
5:25 «Gibeondin» — yaki «Gebadin».
6:2 «Yəḥudadiki Baalaḥ» — *(yaki «Baalaḥ-Yəḥudaoŋa»)* — baxḳa ismi «Kiriat-Yearim» *(«1Sam.» 7:2, «1Tar.» 13:6ni kərüng).*

ҳəydidi. 4 Ular ҳarwini Hudaning əҳdə sanduқi bilən dəngdə olturuxluқ Abinadabning өyidin
elip qiқti; Aҳiyo əҳdə sanduқining aldida mangdi. 5 Dawut bilən pütkül Israil jəmətidikilər
Pərwərdigarning aldida təntənə қilip küy oқup qiltar, təmbur, dap, daқa-dumbaқ wə janglar
qelip ussul oynidi.
6 Lekin ular Nakonning haminioƣa kəlgəndə, kalilar aldioƣa müdürəp kətkənliki üqün, Uzzaҳ
қolini sozup Hudaning əҳdə sanduқini tutuwaldi. 7 Pərwərdigarning oƣəzipi Uzzaҳқa қozoƣaldi;
u hata қiloƣini üqün, uni Huda xu yərdə urdi. Xuning bilən Uzzaҳ Hudaning əҳdə sanduқining
yenioƣa yiқilip əldi.
8 Lekin Dawut bolsa Pərwərdigarning Uzzaҳning tenini bəskənlikigə aqqiқlandi wə u yərni
«Pərəz-Uzzaҳ» dəp atidi; u yər bügünki küngiqə xundaқ atilidu. 9 U küni Dawut Pərwərdigardin
қorқup: Pərwərdigarning əҳdə sanduқini өzümningkigə қaysi yol bilən əkelərmən? — dedi.
10 Xuning üqün Dawut Pərwərdigarning əҳdə sanduқini «Dawut xəҳiri»gə, өziningkigə
yətkəxni halimidi; Dawut uni elip berip, Gatliқ Obəd-Edomning өyidə қaldurdi.
11 Pərwərdigarning əҳdə sanduқi Gatliқ Obəd-Edomning өyidə üq ay turdi; Pərwərdigar Obəd-
Edom wə uning pütkül өyidikilərni bərikətlidi.
12 Dawut padixaҳқa: — «Pərwərdigar Өz əҳdə sanduқi wəjidin Obəd-Edom wə uning barini
bərikətlidi» dəp eytildi. Xunga Dawut Hudaning əҳdə sanduқini Obəd-Edomning өyidin elip
qiқip, huxluқ bilən Dawutning xəҳirigə elip kəldi.
13 Pərwərdigarning sanduқini kətürgənlər altə қədəm mengip, xundaқ boldiki, u bir buқa bilən
bir bordaқ mozayni қurbanliқ қildi. 14 Dawut bolsa kanap əfodni kiyip Pərwərdigarning aldida
küqining bariqə ussul oynaytti; 15 Dawut bilən Israilning pütkül jəməti təntənə қilip warқirixip,
kanay qelixip Pərwərdigarning əҳdə sanduқini elip qiқiwatatti.
16 Pərwərdigarning əҳdə sanduқi Dawutning xəҳirigə elip kirilginidə, Saulning қizi Miқal deri-
zidin қarap, Dawut padixaҳning səkrəp Pərwərdigarning aldida ussul oynawatқanliқini kərüp,
uni өz kənglidə mənsitmidi.
17 Ular Pərwərdigarning əҳdə sanduқini elip kirip, Dawut uning üqün tiktürgən qedirning
ottursida қoydi. Andin Dawut Pərwərdigarning aldida kөydürmə қurbanliқ bilən inaқliқ
қurbanliқlirini sundi.
18 Dawut kөydürmə қurbanliқ bilən inaқliқ қurbanliқlirini kəltürüp bolup, halayiққa samawiy
қoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning namida bəht-bərikət tilidi. 19 U pütkül Israil
jamaitigə, ər bilən ayallarning ҳərbirigə birdin қoturmaq, birdin horma poxkili wə birdin üzüm
poxkilini təқsim қilip bərdi. Andin həlқning ҳərbiri өz өyigə yenip kətti.
20 Dawut өz ailisidikilərni mubarəkləx üqün yenip kəlgəndə, Saulning қizi Miқal uning aldioƣa
qiқip: Bügün Israilning padixaҳi өzini xunqə xərəplik kərsəttimu, қandaқ? U huddi pəs bir
adəmning nomussizlaqə өzini yalingaqlioƣinioƣa ohxax, hizmətkarlirining dedəklirining kөz
aldida өzini yalingaqlidi!

6:3 1Sam. 6:7, 8; 7:1, 2
6:5 «təntənə қilip küy oқup... » — yaki «ҳərhil arqa yaoƣaqliridin yasaloƣan sazlarni qelip...». **«daқa-dumbaқ»** — yaki «xaқildaқ*(lar)*».
6:8 «Pərəz-Uzzaҳ» — «Uzzaҳқa bəsüp kirix» degən mənidə.
6:12 «Pərwərdigar Өz əҳdə sanduқi wəjidin...» — ibraniy tilida «Pərwərdigar Hudaning əҳdə sanduқi wəjidin...».
6:13 «Pərwərdigarning sanduқini kətürgənlər altə қədəm mengip, xundaқ boldiki, u bir buқa bilən bir bordaқ mozayni қurbanliқ қildi» — «altə қədəm» bizningqə bu dəslәpki altə қədəmni kərsitidu. Baxқa birhil tərjimisi «Ular ҳər altə қədəm mangoƣanda, bir қetim buқa wə bordaқ mozay қurbanliқ қildi». Lekin undaқ bolsa, ilgərləx bək asta bolatti!
6:14 «Dawut bolsa kanap əfodni kiyip...» — «əfod» adəttə pəқət kaҳinlar kiyidioƣan jilitkidək қiska bir kөynək idi. Bizning «təbirlər»imizni kərüng. Dawutning əfodni kiyixi bəlkim ussul oynaxқa azadə bolux üqün idi *(14-ayətni kərüng)*.
6:19 «birdin horma poxkili» — yaki «bir yutum xarab» yaki «bir parqə gөx».
6:20 «...өz ailisidikilərni mubarəkləx üqün...» — «mubarəkləx» muxu yərdə «bəht-bərikət tiləx»ni өz iqigə alidu. **«Bügün Israilning padixaҳi ... hizmətkarlirining dedəklirining kөz aldida өzini yalingaqlidi!»** — «өzini yalingaqlidi» degən gəp ərkinrək ussul oynaxқa Dawutning «əfod»ni kiygənlikini kərsitidu.

21 Dawut Mikaloɣa: Undak xadlanoɣinim Pərwərdigar aldida idi. U atang wə uning pütkül
jəmətini ərüp, meni Pərwərdigarning həlki boloɣan Israil üstigə baxlamqi kilip tiklidi. Xunga
mən Pərwərdigarning aldida ussul oynaymən! 22 Əməliyəttə mən əzümni tehimu ərzimәs kilip,
əz nəzirimdə əzüm təwən boluxka razimən. Lekin sən eytkan u dedəklərning nəziridə bolsa,
hərmətkə sazawər bolimən — dedi.
23 Saulning kizi Mikal bolsa, əlidioɣan künigiqə bala tuoɣmidi.

Pərwərdigarning Dawutka kiloɣan uluoɣ wədiliri

1Tar. 17:1-5, 6-27

7 1 Padixah əz ordisida turatti, Pərwərdigar uningoɣa ətrapidiki barlik düxmənliridin aram
bərgəndin keyin, 2 padixah Natan pəyoɣəmbərgə: Mana kara, mən kedir yaoɣiqidin yasaloɣan
əydə olturimən, lekin Hudaning əhdə sanduki bir qidirning iqidə turuwatidu — dedi.
3 Natan padixahka jawap berip: Kənglüngdə nemə oylioɣining bolsa, xuni kiloɣin; qünki
Pərwərdigar sening bilən billidur — dedi.
4 Lekin keqidə xundak boldiki, Pərwərdigarning səzi Natanoɣa kelip mundak degəndə: 5 — Berip
kulum Dawutka degin: «Pərwərdigar: — «Sən dərwəkə Manga turidioɣanoɣa əy salmakqimusən?»
— dəydu. 6 — «Mən Israillarni Misirdin qikaroɣandin tartip, bu küngiqə bir əydə olturmidim,
bəlki bir qedirni makan kilip, kezip yürdüm. 7 Mən Əzüm barlik Israillar bilən yürgən həmmə
yərlərdə, həlkim Israilni padiqi bolup bekixka əmr kiloɣanlaroɣa, yəni Israilning hərkandak
kəbilisining bir yetəkqisigə: Nemixka Manga kedir yaoɣaqtin bir əy yasimaysilər? — dəp ba
kkanmu? 8 Əmdi kulum Dawutka mundak degin: — Samawiy koxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar: — Seni həlkim Israiloɣa baxlamqi kilip tikləx üqün seni yaylaklardin, koy bekixtin
elip kəldim, — dəydu, 9 — wə məyli kəyərgə barmioɣin, Mən hаman sening bilən billə boldum
wə sening aldingdin barlik düxmənliringni yokitip kəldim; yər yüzidiki uluoɣlar nam-xəhrətkə
igə boloɣandək seni uluoɣ nam-xəhrətkə sazawər kildim. 10-11 Mən həlkim boloɣan Israiloɣa
bir jayni bekitip, ularni xu yərdə tikip əstürimən; xuning bilən ular əz zeminida turidioɣan,
parakəndiqilikkə uqrimaydioɣan bolidu. Rəzillər dəsləptidikidək, xundakla Mən həlkim Israil
üstigə hökümranlik kilixka hakimlarni təyinligən künlərdikidək, ularoɣa kaytidin zulum sal-
maydu. Mən hazir sanga həmmə düxmənliringdin aram bərdim. Əmdi Mənki Pərwərdigar
sanga xuni eytip koyayki, Mən sening üqün bir əyni kurup berimən!» — dəydu.

12 «Künliring toxup, ata-bowiliring bilən əlümdə uhlioɣiningda, Mən əz puxtingdin boloɣan
nəslingni sening ornungda turoɣuzup, padixahlikini məzmut kilimən. 13 Mening namim üqün
bir əyni yasioɣuqi u bolidu, wə Mən uning padixahlik təhtini əbədgiqə mustəhkəm kilimən. 14
Mən uningoɣa ata bolimən, u Manga ooɣul bolidu. Əgər u kəbihlik kilsa, uningoɣa insanlarning

---

7:2 «Hudaning əhdə sanduki bir qidirning iqidə turuwatidu» — muxu yərdə «qedirning iqidə» ibraniy tilida «pərdilər iqidə» degən səz bilən ipadilinidu.
7:5 «kulum Dawut» — «kul» degən ukum tooɣruluk «təbirlər»imizni kerüng.
7:7 «Israilning hərkandak kəbilisining bir yetəkqisi...» — «1Tar.» 17:6də «Israilning hərkandak yetəkqi hakimi» deyilidu.
7:9 2Sam. 8:6,14
7:10-11 «Mən sening üqün bir əy kurup berimən» — Dawut əsli Huda üqün bir əy kurmakqi boloɣan, lekin Huda Dawutka: Sanga bir əy *(ailə, jəmət, sulalə degən mənidə)* kurup berimən» dəp jawab beridu.
7:12 «Mən əz puxtingdin boloɣan nəslingni sening ornungda turoɣuzup, ...» — muxu yərdə «puxtingdin» — ibraniy tilida «iq-baoɣringdin».
7:12 1Pad. 8:20
7:13 1Pad. 5:19; 6:12; 1Tar. 22:10

tayiḳi bilən wə adəm balilirining sawaḳ-dumbalaxliri bilən tərbiyə berimən. [15] Əmma Mən sening aldingda ərüwətkən Sauldin meḥir-xəpḳitimni juda ḳiloɣinimdək, uningdin meḥir-xəpḳitimni juda ḳilmaymən. [16] Xuning bilən sening əyüng wə sening padixaḥliḳing aldingda ḥəmixə məzmut ḳilinidu; təhting əbədgiqə məzmut turoɣuzulidu».
[17] Natan bu barliḳ sözlər wə barliḳ wəḥiyni ḥeqnemə ḳaldurmay, Dawutḳa eytip bərdi.
[18] Andin Dawut padixaḥ kirip, Pərwərdigarning aldida olturup mundaḳ dedi: «I, Rəb Pərwərdigar, mən zadi kim idim, mening əyüm nemə idi, Sən meni muxu dərijigə kəturgüdək? [19] Lekin, i Rəb Pərwərdigar, mening bu mərtiwəm Sening nəziringdə kiqikkinə bir ix ḥesablandi; qünki Sən mən ḳulungning əyining yiraḳ kəlgüsi tooɣuluḳ sözliding; bu ḥəmmila adəmgə daim bolidioɣan ixmu, i, Rəb Pərwərdigar?. [20] Əmdi Dawut Sanga yənə nemə desun? Sən Öz ḳulungni tonuysən, i, Rəb Pərwərdigar! [21] Sən söz-wədəng wəjidin, Öz kənglüngdikigə asasən bu uluoɣ ixning ḥəmmisini ḳulung bilsun dəp bekitip ḳiloɣansən. [22] Xunga Sən uluoɣsən, i Pərwərdigar; ḳulaḳlirimiz barliḳ angliɋinidək, Sening təngdixing yoḳ, Səndin baxḳa ḥeqḳandaḳ ilaḥ yoḳtur.
[23] Həlḳing Israildək yənə baxḳa bir əl barmu, ular jaḥanda alaḥidə turidu? — Qünki Sən Huda ularni Misirdin ḳutḳuzup Özünggə has bir həlḳ ḳilix üqün, xundaḳla nam-xəḥrətkə igə bolux üqün, Özüng barding; Sən Özüng üqün Misirdin, əllərdin wə ularning ilaḥliridin ḳutḳuzup qiḳḳan həlḳing aldida zemining üqün uluoɣ wə dəḥxətlik ixlarni ḳilding. [24] Sən həlḳing Israilni Özüng üqün əbədgiqə bir həlḳ boluxḳa bekitting; Sən, i Pərwərdigar, ularning Hudasi boldung.
[25] Əmdi ḥazir, i Pərwərdigar Huda, Öz ḳulung wə uning əyi tooɣrisida eytḳan wədənggə əbədgiqə məzmut əməl ḳiloɣin; Sən degənliring boyiqə ixni ada ḳiloɣaysən! [26] Sening naming əbədgiqə uluoɣlinip: — Samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Israilning üstidə turidioɣan Hudadur, dəp eytilsun, xundaḳla Öz ḳulungning əy-sulalisi sening aldingda məzmut turoɣuzulsun.
[27] Qünki Sən, i samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, Israilning Hudasi Öz ḳulungoɣa: Mən sanga bir əy-sulalə ḳurup berimən, dəp wəḥiy ḳilding; xunga ḳulung bu duani sening aldingda ḳilixḳa jür'ət ḳildi.
[28] Əmdi sən, i Rəb Pərwərdigar, birdinbir Hudadursən, Sening sözliring ḥəḳiḳəttur wə Sən bu bəht-iltipatni Öz ḳulungoɣa wədə ḳilding; [29] xunga ḳulungning əy-jəmətini Sening aldingda mənggü turuxḳa nesip ḳilip bərikətligəysən; qünki Sən, i Rəb Pərwərdigar, buni wədə ḳiloɣansən; bu bəht-iltipating bilən Öz ḳulungning əy-jəməti əbədgiqə bəht-iltipatḳa nesip bolidu».

7:14 «uningoɣa insanlarning tayiḳi bilən wə adəm balilirining sawaḳ-dumbalaxliri bilən tərbiyə berimən» — demək, Dawutning əwladliridin boloɣan padixaḥlar gunaḥ ḳilsa, Huda ularoɣa insaniy wasitə *(bəlkim düxmənning wasitisi)* bilən tərbiyə beridu.
7:14 Zəb. 89:26-27, 31; Ibr. 1:5
7:16 «...sening əyüng wə sening padixaḥliḳing aldingda ḥəmixə məzmut ḳilinidu» — yaki «...sening əyüng wə sening padixaḥliḳing aldimda ḥəmixə məzmut ḳilinidu».
7:19 «mening bu mərtiwəm Sening nəziringdə kiqikkinə bir ix ḥesablandi» — demək, «Sən *(alliḳaqan)* meni muxu *(yuḳiri)* dərijigə kəturgənikənsən...» degən söz *(18-ayətni kərüng)* uning padixaḥ boloɣanliḳini kərsitidu. Lekin Huda bu imtiyazdin yənə kəp imtiyazlarni ḳoxup bərməkqi. 9-16-ayətlərni ḳaytidin kərüng. «Bu ḥəmmila adəmgə daim bolidioɣan ixmu, i, Rəb Pərwərdigar?» — baxḳa birhil tərjimisi: «Bu ix barliḳ insaniyətkə bolidioɣan bir wəḥiy, i, Rəb Pərwərdigar!».
7:22 Ḳan. 3:24; 4:35; 32:39; 1Sam. 2:2; Zəb. 86:8; Yəx. 45:5, 18, 22; Mar. 12:29, 32
7:23 «ularni... ḳutḳuzup Özünggə has bir həlḳ ḳilix üqün, xundaḳla nam-xəḥrətkə igə bolux üqün, özüng barding» — tekistning enik mənisi xuki, Israilni Misirdin ḳutḳuzux üqün Huda Özi xəhsən Misiroɣa baroɣan. **«...ularni... əllərdin wə ularning ilaḥliridin ḳutḳuzup qiḳḳan»** — muxu ibarə bəlkim Hudaning Israil aldida Pələstin zeminida turuwatḳan butpərəs əllərni ḳoɋliwetixini kərsitixi mumkin.
7:23 Ḳan. 4:7, 34; 10:21; 33:29; Zəb. 147:19-20
7:28 Yuḥ. 17:17

Dawut ətrapidiki əllərni özigə bekindüridu

1Tar. 18:1-14

8 [1] Bu ixlardin keyin xundak boldiki, Dawut Filistiylərgə hujum kilip, ularni boysundurdi. Xundak kilip, Dawut Filistiylərning kolidin mərkiziy xəhərning hokukini aldi.
[2] U həm Moabiylarogа hujum kilip, ularnimu məoglup kildi. U ularni yərgə yatkuzup, tana bilən əlqəp, ikki tana kəlgənlərni əltürdi, bir tana kəlgənlərni tirik kaldurdi. Moabiylar bolsa Dawutka bekinip, uningoga selik tapxurdi.
[3] Andin Zobahning padixahi Rəhobning oogli Hadad'ezər Əfrat dəryasioga qikip, xu yərdiki hakimiyətni özigə kaytidin tartiwalmakqi bologanda, Dawut uningoga hujum kilip, məoglup kildi. [4] Dawut uning koxunidin bir ming yəttə yüz atlik əskərni wə yigirmə ming piyadə əskərni əsir kildi; Dawut harwa atlirining piyini kəstürdi, lekin özigə yüz harwilik atni kaldurup koydi.
[5] Dəməxktiki Suriylər Zobahning padixahi Hadad'ezərgə yardəm berix üqün qikti, lekin Dawut Suriylərdin yigirmə ikki ming adəmni əltürdi. [6] Andin Dawut birnəqqə bargah əskərlərni Dəməxktiki Suriylərning zeminida turoguzdi; xuning bilən Suriylər Dawutka bekinip uningoga selik tapxurdi. Dawut kəyərgə barsa, Pərwərdigar uningoga nusrət berətti.
[7] Dawut Hadad'ezərning oqulamlirioga təminləngən altun kalkanni tartiwelip, Yerusalemoga kəltürdi [8] wə Hadad'ezərning xəhərliri bologan Bitah bilən Birotay xəhərliridinmu intayin kəp misni kologa qüxürdi.
[9] Hamatning padixahi Toy Dawutning Hadad'ezərning pütün koxunini məoglup kiloginini anglap, [10] əz oogli Yoramni Dawutning halini soraxka wə Dawutning Hadad'ezər bilən jəng kilip uni məoglup kiloginioga uni təbrikləxkə əwətti. Qünki Hadad'ezər daim Toy bilən jəng kilip keliwatatti. Yoram bolsa kümüx, altun wə mis kaqa-buyumlarni elip kəldi. [11-12] Dawut padixah muxularni wə əzi bekinduroган həmmə əllərdin, jümlidin Suriylərdin, Moabiylardin, Ammoniylardin, Filistiylərdin wə Amaləklərdin olja alogan altun-kümüxlərni Pərwərdigarogа atap beoqixlidi. Bular Zobahning padixahi Rəhobning oogli Hadad'ezərdin alogan oljini əz iqigə alidu.
[13] Dawut Suriylərni məoglup kilip, yəni on səkkiz ming adəmni «Xor wadisi»da əltürüp yanoganda, uning nam-dangki heli qikkanidi. [14] U Edomda əskər bargahlirini turoguzdi; pütün Edomda bargahlarni kurdi. Xuning bilən Edomiylarning həmmisi Dawutka bekindi. Dawut kəyərgə barsa, Pərwərdigar uningoga nusrət berətti.
[15] Dawut pütkül Israil üstigə səltənət kildi; u pütkül həlkini sorap, adil hökümlər qikirip adalət yürgüzətti.

Orda əmaldarliri

2Sam. 20:23-26; 1Tar. 18:15-17

[16] Zəruiyaning oogli Yoab koxunning sərdari boldi; Ahiludning oogli Yəhoxafat mirza boldi;
[17] Ahitubning oogli Zadok bilən Abiyatarning oogli Ahimələk kahin boldi; Seraya katip boldi.
[18] Yəhoyadaning oogli Binaya Kərətiylər bilən Pələtiylərning yolbaxqisi boldi; Dawutning oogullirimu kahin boldi.

8:1 «...mərkiziy xəhərning hokukini aldi» — yaki «Məttəg-Ammah xəhirini aldi».
8:4 «bir ming yəttə yüz atlik əskər» — yaki «bir ming yəttə yüz jəng harwisi».
8:4 1Tar. 18:4
8:5 «Dəməxktiki Suriylər» — yəni «Dəməxktiki Suriyəliklər».
8:6 «Suriylər» — yaki «Aramiylar». Hazirki Suriyədikilər ulardin, yəni Aramiylardin qikkan.
8:8 «Bitah» — yaki «Tebah» — «1Tar.» 18:8ni kərüng.
8:10 «Toy ... əz oogli Yoramni ... təbrikləxkə əwətti» — «1Tar.» 18:10də «Yoram» «Hadoram» degən baxka bir isim bilən atilidu.
8:11-12 «Suriylərdin» — yaki «Edomlardin» — 14-ayətni wə «1Tar.» 18:11ni kərüng.
8:13 Zəb. 60:1-4
8:18 «Kərətiylər bilən Pələtiylər» — bəlkim Dawutka alahidə muhapizətqilər yaki alahidə zərbidar əskərlər bologan boluxi mumkin idi. **«Dawutning oogullirimu kahin boldi»** — muxu yərdə «kahin» bəlkim *(1)* ularning Hudaning ibaditidə adəttiki

Məfiboxətkə xəpkət kərsitix

9 [1] Dawut: Saulning əyidin tirik kaloɣan birərsi barmikin, bar bolsa mən Yonatanning
ḥərmitidə uningoɣa xapaət kərsitəy? — dedi.
[2] Əmdi Saulning ailisidiki Ziba degən bir hizmətkar kaloɣanidi. Ular uni Dawutning kexioɣa
qakirdi. Kəlgəndə, padixaḥ uningdin: Sən Zibamu? dəp soridi. U: Pekir mən xu! — dedi.
[3] Padixaḥ: Saulning ailisidin birərsi tirik kaldimu? Mən uningoɣa Hudaning xapaitini kərsitəy
dəwatimən, — dedi. Ziba padixaḥka: Yonatanning bir ooɣli tirik kaldi; uning ikki puti akṣaydu
— dedi.
[4] Padixaḥ uningdin: U kəyərdə, dəp soridi. Ziba padixaḥka: U Lo-Dibarda, Ammiəlning ooɣli
Makirning əyidə turidu — dedi.
[5] Xunga Dawut padixaḥ kixi əwətip uni Lo-Dibardin, Ammiəlning ooɣli Makirning əyidin elip
kəldi.
[6] Saulning nəwrisi, Yonatanning ooɣli Məfiboxət Dawutning aldioɣa kəlgəndə, yüzini yərgə yikip,
təzim kildi. Dawut: Sən Məfiboxətmu? — dəp qakiriwidi, u: Pekir xu! — dəp jawap kayturdi.
[7] Dawut uningoɣa: Korkmioɣin, atang Yonatan üqün, sanga xapaət kilmay kalmaymən; bowang
Saulning ḥəmmə yər-zeminlirini sanga kayturup berəy, sən ḥəmixə mening dastihinimdin
oɣizalinisən — dedi.
[8] Məfiboxət təzim kilip: Kulung nemə idi, məndək bir ələük it aliyliri kədirligüdək nemə idim?
— dedi.
[9] Andin padixaḥ Saulning hizmətkari Zibani qakirip uningoɣa: Saulning wə pütkül ailisining
ḥəmmə təəllukatini mana mən oɣojangning ooɣlining kolioɣa bərdim. [10] Sən bilən ooɣulliring
wə hizmətkarliring uning üqün xu zeminda terikqilik kilip, qikkan məḥsulatlirini oɣojangning
ooɣlioɣa yeyixkə tapxurunglar. Oɣojangning ooɣli Məfiboxət mən bilən ḥəmixə ḥəmdastihan bo-
lup oɣizalinidu, — dedi (Zibaning on bəx ooɣli wə yigirmə hizmətkari bar idi).
[11] Ziba padixaḥka: Oɣojam padixaḥ kullirioɣa buyruoɣanning ḥəmmisigə kəminiliri əməl kilidu,
— dedi. Padixaḥ Dawut yənə: Məfiboxət bolsa padixaḥning bir ooɣlidək dastihinimdin taam
yesun — dedi.
[12] Məfiboxətning Mika degən kiqik bir ooɣli bar idi. Zibaning əyidə turuwatkanlarning ḥəmmisi
Məfiboxətning hizmətkarliri boldi. [13] Əmdi Məfiboxət Yerusalemda turatti; qünki u ḥəmixə
padixaḥning dastihinidin taam yəp turatti. Uning ikki puti akṣak idi.

Dawut wə Ammoniylar

1Tar. 19:1-19

10 [1] Keyin xundak ix boldiki, Ammoniylarning padixaḥi əldi wə uning Ḥanun degən ooɣli
ornida padixaḥ boldi.
[2] Dawut bolsa: Uning atisi manga iltipat kərsətkəndək mən Naḥaxning ooɣli Ḥanunoɣa il-
tipat kərsitəy, — dedi. Andin Dawut atisining pətisigə Ḥanunning kənglini soraxka əz
hizmətkarliridin birnəqqini mangdurdi. Dawutning hizmətkarliri Ammoniylarning zeminioɣa
kəlgəndə, [3] Ammoniylarning əməldarliri oɣojisi Ḥanunoɣa: Sili Dawutni rastla atilirining
ḥərmiti üqün kaxlirioɣa kəngül sorap adəm əwətiptu, dəp karamla? Dawutning hizmətkarlirini

kahinlardin baxka alahidə wəzipiliri barlikini; *(2)* hakimiyəttə birhil wəzirlikini kərsitixi mumkin *(«1Tar.» 18:17nimu kərüng).*
9:2 2Sam. 16:1-4; 19:17
9:3 «Yonatanning bir ooɣli tirik kaldi; uning ikki puti akṣaydu» — Zibaning bu səzni deyixi, bəlkim, Dawutning Saulning jəmətidikilərni izdəxtiki məkṣiti əz təhtigə heqkandak təhdit bolmasliki üqün, ularni yokitix, dəp oylisa kerək; xunga u Məfiboxətni akṣak dəydu — akṣak bir adəm təhtkə heqkandak təhdit bolmaydu, əlwəttə.
9:3 2Sam. 4:4
9:7 «bowang Saul» — ibraniy tilida «atang Saul» degən səz bilən ipadilinidu. «Ata» degənning ibraniy tilida mənisi kəngdur.

qaxlirioŋa əwətkini xəhərni paylap uningdin məlumat elix, andin bu xəhərni aoŋdurux üqün əməsmu? — dedi.
4 Xuning bilən Ḥanun Dawutning hizmətkarlirini tutup, saqallirining yerimini qüxürüp, kiyimlirining bəldin təwinini kəstürüp, kətini eqip kətküzüwətti. 5 Bu həwər Dawutqa yətküzüldi; u ularni kütüwelixqa aldioŋa adəm mangdurdi; qünki ular intayin nomus ḥes qiloŋanidi. Padixaḥ ularoŋa: Saqal-burutunglar əskiqilik Yeriho xəhiridə turup, andin yenip kelinglar, — dedi.
6 Ammoniylar əzlirining Dawutning nəpritigə uqrioŋanlixini bilip, adəm əwətip Bəyt-Rəḥobdiki Suriylər bilən Zobaḥdiki Suriylərdin yigirmə ming piyadə əskər, Maakaḥning padixaḥidin bir ming adəm wə Tobdiki adəmlərdin on ikki ming adəmni yallap kəldi. 7 Dawut buni anglap, Yoabning pütkül jənggiwar qoxunini ularning aldioŋa mangdurdi. 8 Ammoniylar qikip xəhərning dərwazisining aldida səp tüzdi; Zobaḥ bilən Rəḥobdiki Suriylər wə Tob bilən Maakaḥning adəmliri dalada səp tüzdi; 9 Yoab jəngning aldi ḥəm kəynidin bolidioŋanlixioŋa kəzi yetip, Israildin bir kisim sərhil adəmlərni iloŋap, Suriyələrgə qarxi səp tüzdi; 10 qaloŋanlarni Ammoniylaroŋa qarxi səp tizoŋin dəp inisi Abixayning qolioŋa tapxurup, uningoŋa:
11 — Əgər Suriylər manga küqlük kəlsə, sən manga yardəm bərgəysən; əmma Ammoniylar sanga küqlük kəlsə, mən berip sanga yardəm berəy. 12 Jür'ətlik boloŋin! Əz həlkimiz üqün wə Hudayimizning xəhərliri üqün baturluk kilayli. Pərwərdigar Əzigə layik kərünginini kiloŋay! — dedi.
13 Əmdi Yoab wə uning bilən boloŋan adəmlər Suriylərgə ḥujum kiloŋili qikti; Suriylər uning aldida qaqti. 14 Ammoniylar Suriylərning qaqkinini kərgəndə, ularmu Abixaydin kəqip, xəhərgə kiriwaldi. Yoab bolsa Ammoniylar bilən jəng kilixtin qekinip, Yerusalemoŋa yenip kəldi.
15 Suriylər bolsa əzlirining Israillarning aldida məoŋlup boloŋinini kərgəndə, yənə jəm boluxti.
16 Ḥadad'ezər adəmlərni əwətip, Əfrat dəryasining neri təripidiki Suriylərni yardəmgə qakirip, ularni yətkəp kəldi; ular Helam xəhirigə kəlgəndə, Ḥadad'ezərning qoxunining sərdari Xobak ularoŋa baxqilik kildi.
17 Bu həwər Dawutqa yətkəndə, u pütkül Israilni yioŋdurup, Iordan dəryasidin ətüp, Helam xəhirigə bardi. Suriylər Dawutqa qarxi səp tizip, uningoŋa ḥujum kildi. 18 Suriylər yənə Israildin qaqti. Dawut bolsa yəttə yüz jəng ḥarwilikni, kirik ming atlik əskərni kirdi ḥəm qoxunining sərdari Xobakni u yərdə eltürdi.
19 Ḥadad'ezərgə bekinoŋan ḥəmmə padixaḥlar əzlirining Israil aldida yengilginini kərgəndə, Israil bilən sülḥ kilixip ularoŋa bekindi. Xuningdin keyin Suriylər Ammoniylaroŋa yənə yardəm birixkə jür'ət kilalmidi.

Dawutning eoŋir gunaḥi

11 1 Xundak boldiki, yengi yilning bexida, padixaḥlar jənggə atlanoŋan wakitta Dawut Yoabni adəmliri bilən ḥəmdə ḥəmmə Israilni jənggə mangdurdi; ular Ammoniylarning zeminini wəyran kilip, Rabbaḥ xəhirini muḥasirigə aldi. Lekin Dawut Yerusalemda qaldi.
2 Bir küni kəqtə Dawut kariwattin qopup, padixaḥ ordisining əgizisidə aylinip yürətti; əgzidin u munqida yuyunuwatkan bir ayalni kərdi. Bu ayal bək qiraylik idi. 3 Dawut adəm əwətip,

10:8 «xəḥərning dərwazisi» — «xəḥər» bəlkim ularning paytəḥti Rabbaḥni kərsitidu *(14-ayətni kərüng)*.
10:18 «kirik ming atlik əskər» — yaki «kirik ming piyadə əskərni» — «1Tar.» 19:18ni kərüng. Xu yərdə «yəttə ming jəng ḥarwisi» deyilidu. Pərkining səwəbi bəlkim: *(1)* qolimizdiki kəqürmilərdə kəqürgüqining səwənliki boluxi mumkin; *(2)* ikki ayəttə hatirilənqən sanlarni ḥesablax nuktisi ohximaydioŋan boluxi mumkin.
11:1 «yengi yilning bexida» — Huda Yəḥudiy həlkigə tapxuroŋan kalendar boyiqə «yengi yil» ətiyazda baxlinatti *(«Mis.» 12:1)*.
11:1 1Tar. 20:1-3

ayalning həwirini soridi; birsi uningoɣa: — Bu Eliamning ḳizi, Ḥittiy Uriyaning ayali Bat-Xeba əməsmu? — dedi.
[4] Dawut kixi əwətip, uni ḳexioɣa əkəltürdi (u waḳitta u adəttin pakliniwatḳanidi). U uning ḳexioɣa kəlgəndə, Dawut uning bilən billə boldi; andin u əz əyigə yenip kətti.
[5] Xuning bilən u ayal ḥamilidar boldi, ḥəm Dawutḳa: Mening boyumda ḳaptu, dəp həwər əwətti.
[6] Xuning bilən Dawut Yoabḳa həwər yətküzüp: Ḥittiy Uriyani mening ḳeximoɣa əwətinglar, dedi. Yoab Uriyani Dawutning ḳexioɣa mangdurdi. [7] Uriya Dawutning ḳexioɣa kəlgəndə, u Yoabning ḥalini, həlḳning ḥalini wə jəng əḥwalini soridi. [8] Andin Dawut Uriyaoɣa: Əz əyünggə berip putliringni yuoɣin, dedi. Uriya padixaḥning ordisidin qiḳḳanda, padixaḥ kəynidin uningoɣa bir sowoɣa əwətti. [9] Lekin Uriya əz əyigə barmay, padixaḥning ordisining dərwazisida, oɣojisining baxḳa ḳul-hizmətkarlirining arisida yatti.
[10] Ular Dawutḳa: Uriya əz əyigə barmidi, dəp həwər bərdi. Dawut Uriyadin: Sən yiraḳ səpərdin kəlding əməsmu? Nemixḳa əz əyünggə kətmiding? — dəp soridi.
[11] Uriya Dawutḳa: Mana, əḥdə sanduḳi, Israillar wə Yəhudalar bolsa kəpilərdə turup, oɣojam Yoab bilən oɣojamning hizmətkarliri oquḳ dalada qedir tikip yetiwatsa, mən yəp-iqip, ayalim bilən yetixḳa əyümgə baraymu? Sening jening bilən wə ḥayating bilən ḳəsəm ḳilimənki, mən undaḳ ixni ḳilmaymən — dedi.
[12] Dawut Uriyaoɣa: Bügün bu yərdə ḳaloɣin, ətə seni kətküzüwetimən, — dedi. Uriya u küni wə ətisi Yerusalemda ḳaldi. [13] Dawut uni qaḳirip ḥəmdastihan ḳilip, yəp-iqküzüp məst ḳildi. Lekin xu keqisi Uriya əz əyigə barmay, qiḳip oɣojisining ḳul-hizmətkarlirining arisida əz kariwitida uhlidi.
[14] Ətisi Dawut Yoabḳa hət yezip, Uriyaning aloɣaq ketixigə bərdi. [15] Həttə u: Uriyani soḳux əng kəskin bolidioɣan aldinḳi səptə turoɣuzoɣin, andin uning əltürülüxi üqün uningdin qekinip turunglar, dəp yazoɣanidi.
[16] Xuning bilən Yoab xəḥərni kəzitip, Uriyani palwanlar kəskin soḳuxḳan yərgə mangdurdi. [17] Xəḥərdiki adəmlər qiḳip, Yoab bilən soḳuxḳanda həlḳtin, yəni Dawutning adəmliridin birnəqqisi yiḳildi; Uriyamu əldi.
[18] Yoab adəm əwətip jəngning ḥəmmə wəḳəliridin Dawutḳa həwər bərdi. [19] U həwərqigə mundaḳ tapilidi: Padixaḥḳa jəngning ḥəmmə wəḳəlirini dəp boloɣiningda, [20] əgər padixaḥ oɣəzəplinip seningdin: Soḳuxḳanda nemixḳa xəḥər sepilioɣa xundaḳ yeḳin bardinglar? Ularning sepilidin ya atidioɣanliḳini bilməmtinglar? [21] Yərubbəxətning ooɣli Abiməlәkni kim əltürginini bilməmsən? Bir hotun sepildin uningoɣa bir parqə yaroɣunqaḳ texini etip, u Təbəz xəḥiridə əlmidimu? Nemixḳa sepiloɣa undaḳ yeḳin bardinglar? — Desə, sən: Silining ḳulliri Ḥittiy Uriyamu əldi, dəp eytḳin — dedi.
[22] Həwərqi berip Yoab uningoɣa tapxurup əwətkən həwərning ḥəmmisini Dawutḳa dəp bərdi. [23] Həwərqi Dawutḳa: Düxmənlər bizdin küqlük kelip, dalada bizgə ḥujum ḳildi; lekin biz ularoɣa zərbə berip qekindürüp, xəḥərning dərwazisioɣiqə ḳooɣliduḳ. [24] Andin ya atḳuqilar sepildin ḳul-hizmətkarliringoɣa ya etip, padixaḥning ḳul-hizmətkarliridin birnəqqini əltürdi. Ḳulliri Uriyamu əldi — dedi.

11:4 «u waḳitta u adəttin pakliniwatḳanidi» — yaki «u waḳitta u yengila paklanoɣanidi». Musaoɣa qüxürülgən ḳanun boyiqə *(«Law.» 15:19-20)* ər kixining əz ayalining adət waḳtida *(7 kün ḥesablinatti)* uning bilən billə yetixioɣa bolmaytti, bolmisa u ibadətkə nisbətən «napak» ḳilinatti *(ayal kixining «adəttin yengila paklanoɣan» waḳtida ḥamilidar boluxi əng mumkin boloɣan waḳit, əlwəttə)*. «Pak» bolsun «napak» bolsun baxḳa birsining ayalioɣa tegix intayin eoɣir gunaḥdur, əlwəttə.
11:4 Law. 15:19-24; 18:19
11:8 «Əz əyünggə berip...» — ibraniy tilida «Əz eyünggə qüxüp» — orda Yerusalemning bək yuḳiri bir jayida idi. **«putliringni yuoɣin...»** — demək, «raḥətlən».
11:21 «Bir hotun sepildin uningoɣa bir parqə yaroɣunqaḳ texini etip, u ... əlmidimu?» — bu wəḳə «Ḥak.» 9:50-57də tepilidu.
11:21 Ḥak. 9:52, 53

25 Dawut həwərqigə: Yoabkа mundak degin: — Bu ix nəziringdə eoɣir bolmisun, kiliq ya uni
ya buni yəydu; xəһərgə boloɣan һujuminglarni kattik kilip, uni oɣulitinglar, dəp eytip uni
jür'ətləndürgin — dedi.
26 Uriyaning ayali eri Uriyaning ölginini anglap, eri üqün matəm tutti.
27 Matəm künliri ətkəndə Dawut adəm əwətip uni ordisioɣa kəltürdi. Xuning bilən u Dawutning
ayali bolup, uningoɣa bir ooɣul tuoɣdi. Lekin Dawutning kiloɣan ixi Pərwərdigarning nəziridə
rəzil idi.

Natan pəyoɣəmbər Dawutka tənbih beridu

12 1 Pərwərdigar Natanni Dawutning kexioɣa mangdurdi. U Dawutning kexioɣa kelip
uningoɣa mundak dedi: «Bir xəһərdə ikki adəm bar bolup, birsi bay, yənə birsi kəmbəoɣəl
idi. 2 Bayning intayin tola koy wə kala padiliri bar idi. 3 Lekin kəmbəoɣəlning özi setiwelip
bakkan kiqik bir saoɣlik kozidin baxka bir nərsisi yok idi. Koza kəmbəoɣəlning öyidə baliliri
bilən təng ösüp qong boldi. Koza uning yeginidin yəp, uning iqkinidin iqip, uning kuqikida
uhlidi; uning nəziridə u öz kizidək idi. 4 Bir küni bir yoluqi bayningkigə kəldi. Əmma u özigə
kəlgən meһman üqün özining koy yaki kala padiliridin birini yegüzüxkə təyyarlaxka kəzi
kiymay, bəlki kəmbəoɣəlning kozisini tartiwelip soyup, kəlgən meһman üqün təyyarlidi».
5 Dawut buni anglap u kixigə kattik oɣəzəpləndi. U Natanoɣa: Pərwərdigarning һayati bilən
kəsəm kilimənki, xuni kiloɣan adəm ölümgə layiktur! 6 U һeq rəһimdillik kərsətməy bu ixni
kiloɣini üqün kozioɣa tət һəssə tələm təlisun — dedi.
7 Natan Dawutka: Sən dəl xu kixidursən! Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən
seni Israilning üstidə padixaһ boloɣili məsih kildim wə Saulning kolidin kutkuzdum; 8 Mən
oɣojangning jəmətini sanga berip, oɣojangning ayallirini kuqikingoɣa yatkuzup, Israilning
jəməti bilən Yəһudaning jəmətini sanga bərdim. Əgər sən buni az kərgən bolsang, Mən sanga
yənə һəssiləp berättim; 9 Nemixka Pərwərdigarning səzini kəzgə ilmay, uning nəziridə rəzil
boloɣanni kilding? Sən Һittiy Uriyani kiliq bilən eltürgüzüp, uning ayalini özünggə ayal
kilding, sən uni Ammoniylarning kiliqi bilən kətl kilding. 10 Əmdi sən Meni kəzgə ilmay, Һittiy
Uriyaning ayalini özünggə ayal kiloɣining üqün, kiliq sening öyüngdin ayrilmaydu».
11 Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mana öz öyüngdin sanga yamanlik kəltürüp, kəzliringning
aldida ayalliringni elip, sanga yekin birsigə berimən, u bolsa küpkündüzdə ayalliring bilən ya-
tidu. 12 Sən bolsang u ixni məһpiy kilding, lekin Mən bu ixni pütkül Israilning aldida kündüzdə
kilimən» — dedi.
13 Dawut Natanoɣa: — Mən Pərwərdigarning aldida gunaһ kildim — dedi. Natan Dawutka:
Pərwərdigar һəm gunaһingdin ətti; sən ölməysən. 14 Һalbuki, bu ix bilən Pərwərdigarning
düxmənlirigə kupurluk kilixka pursət bərgining üqün, seningdin tuoɣuloɣan ooɣul bala qokum
əlidu, — dedi.
15 Xuning bilən Natan öz öyigə kaytip kətti. Pərwərdigar Uriyaning ayalidin Dawutka tuoɣuloɣan
balini xundak urdiki, u kattik kesəl boldi.
16 Dawut bala һəkkidə Hudaoɣa yelindi. U roza tutup, keqilərdə iqkirigə kirip yərdə düm yatat-
ti. 17 Uning jəmətining aksakalliri kopup uning kexioɣa berip, uni yərdin kopurmakqi boldi;

12:6 «bu ixni kiloɣini üqün kozioɣa tət һəssə tələm təlisun» — «Mis.» 22:1ni kərüng.
12:6 Mis. 22:1
12:7 1Sam. 16:13
12:8 «Mən oɣojangning jəmətini sanga berip, oɣojangning ayallirini kuqikingoɣa yatkuzup...» — «oɣojang» Saul padixaһni kərsitidu.
12:11 Kan. 28:30; 2Sam. 16:22
12:16 «U roza tutup, keqilərdə iqkirigə kirip yərdə düm yatatti» — yaki «U roza tutup, keqidə iqkirigə kirip yərdə düm yatti».

lekin u unimidi wə ular bilən tamaķ yeyixni rət ķildi. 18 Yəttinqi küni bala əldi. Dawutning hizmətkarliri bala əldi, degən həwərni uningoƣa berixtin ķorķup: «Bala tirik waķitida padixaƕ bizning səzlirimizgə ķulaķ salmidi, əmdi biz ķandaķmu uningoƣa bala əldi, dəp həwər berimiz? U əzini zəhimləndürüxi mumkin!» — deyixti.
19 Lekin Dawut hizmətkarlirining piqirlaxķinini kərüp, balining əlginini uķti. Xunga Dawut hizmətkarliridin: Bala əldimu? dəp soridi. Ular: Əldi, — dəp jawab bərdi.
20 Xuning bilən Dawut yərdin ķopup, yuyunup, huxbuy may bilən məsiƕlinip, kiyimlirini yənggüxləp, Pərwərdigarning əyigə kirip ibadət ķildi; andin əz əyigə ķaytip əzigə tamaķ əkəltürüp yedi. 21 Hizmətkarliri uningoƣa: Silining bu nemə ķiloƣanliri? Bala tirik qaoƣda roza tutup yioƣlidila, lekin bala əlgəndin keyin ķopup tamaķ yedila, — dedi.
22 U: Mən: «Kim bilsun, Pərwərdigar manga xapaət kərsitip, balini tirik ķaldurarmikin» dəp oylap, bala tirik waķitta roza tutup yioƣlidim. 23 Lekin əmdi u əlgəndin keyin nemixķa roza tutay? Mən uni yandurup alalaymənmu? Mən uning yenioƣa barimən, lekin u yenimoƣa yenip kələlməydu, — dedi
24 Dawut ayali Bat-Xebaoƣa təsəlli bərdi. U uning ķexioƣa kirip uning bilən yatti; u bir ooƣul tuoƣiwidi, Dawut uni Sulayman dəp atidi. Pərwərdigar uni səydi,[a] 25 wə Natan pəyoƣəmbər arķilik wəĥiy yətküzüp, uningoƣa Pərwərdigar üqün «Yədidiya» dəp isim ķoydi.[b]

Dawutning ķoxunliri Ammoniylarni məoƣlup ķilidu

1Tar. 20:1-3

26 Yoab Ammoniylarning xaĥanə paytəhti Rabbaĥķa ĥujum ķilip uni aldi.[c] 27 Andin Yoab həwərqilərni Dawutning ķexioƣa mangdurup: Mən Rabbaĥķa ĥujum ķilip, xəĥərning su bar ķismini aldim. 28 Ĥazir sən ķaloƣan əskərlərni yioƣip, xəĥərni ķamal ķilip, uni ixoƣal ķiloƣin; bolmisa mən xəĥərni alsam, mening ismim bilən atilixi mumkin — dedi.
29 Xunga Dawut ĥəmmə həlķni jəm ķilip, Rabbaĥķa ĥujum ķilip uni aldi.
30 U ularning padixaĥining tajini uning bexidin aldi. Uning üstidiki altunning eoƣirlioƣi bir talant idi, wə uning kəzidə bir gəĥər bar idi. Kixilər bu tajni Dawutning bexioƣa kiygüzdi, Dawut bolsa u xəĥərdin nuroƣun olja aldi.[d]
31 Əmma u yərdiki həlķni xəĥərdin qikirip ularni ĥərə, haman tepidioƣan tirnilar wə təmür paltilar bilən ixlətti yaki humdanda ķattiķ əmgəkkə saldi; Dawut Ammoniylarning ĥəmmə xəĥərliridə xundaķ ķildi; andin Dawut barliķ həlķ bilən Yerusalemoƣa yenip kəldi.[e]

Dawutning ķizi Tamar ziyankəxlikkə uqraydu

13 [1] Dawutning ooƣli Abxalomning Tamar degən qiraylik bir singlisi bar idi. Bu ixlardin keyin, Dawutning ooƣli Amnon uningoƣa axiķ bolup ķaldi. [2] Amnon singlisi Tamarning ixķida xunqə dərd tarttiki, u kesəl bolup ķaldi. Əmma Tamar tehi ķiz idi; xuning bilən Amnonoƣa uni bir ix ķilix mumkin bolmaydioƣandək kəründi.

12:24 «Dawut uni Sulayman dəp atidi» — «Sulayman» ibraniy tilida «xalom» — aman-tinqlik, hatirjəmlik degən mənidiki səz bilən munasiwətlik.
12:24 1Tar. 22:9; Mat. 1:6
12:25 «Natan pəyoƣəmbər arķilik ... uningoƣa ... «Yədidiya» dəp isim ķoydi» — «Yədidiya»: «Pərwərdigar səygən», degən mənidə.
12:26 1Tar. 20:1-3
12:30 «altunning eoƣirlioƣi bir talant idi» — «bir talant» bəlkim 34 kilogramdur. **«uning kəzidə bir gəĥər bar idi»** — yaki «uningoƣa birnəqqə gəĥər ķadaldi».
12:30 1Tar. 20:2
12:31 «u ... ularni ĥərə, haman tepidioƣan tirnilar wə təmür paltilar bilən ixlətti yaki humdanda ķattiķ əmgəkkə saldi» — baxķa birhil tərjimisi: «u ... ularni ĥərilərning tegigə besip yaki haman tepidioƣan tirnilar astioƣa yaki paltining astioƣa aldi yaki ularni humdandin ətküzdi» *(demək, ularni intayin ķiynidi)*.
12:31 1Tar. 20:3

3 Lekin Amnonning Yonadab isimlik bir dosti bar idi. U Dawutning akisi Ximeaḫning ooɳli idi. Bu Yonadab tolimu ḫiyligər bir kixi idi.
4 U Amnonoɣa: Sən padixaḫning ooɳli turup, nemixḳa kündin küngə bundaḳ jüdəp ketisən? Ḳeni, manga eytip bər, dedi. Amnon uningoɣa: Mən inim Abxalomning singlisi Tamaroɣa axiḳ boldum, dedi.
5 Yonadab uningoɣa: Sən aoɣrip orun tutup, yetip ḳaloɣan boluwal; atang seni kərgili kəlgəndə uningoɣa: Singlim Tamar kelip manga tamaḳ bərsun; uning tamaḳ ətkinini kərüxüm üqün, aldimda tamaḳ etip bərsun, mən uning ḳolidin tamaḳ yəy, dəp eytḳin, dedi.
6 Xuning bilən Amnon yetiwelip özini kesəl kərsətti. Padixaḫ uni kərgili kəlgəndə, Amnon padixaḫḳa: Ətünimən, singlim Tamar bu yərgə kelip, manga ikki ḳoturmaq təyyar ḳilip bərsun, andin mən uning ḳolidin elip yəy, dedi.
7 Xuning bilən Dawut ordisioɣa adəm əwətip Tamaroɣa: Səndin ətünimənki, akang Amnonning əyigə berip, uningoɣa yegüdək bir nemə təyyarlap bərgin, dəp eytti.
8 Tamar Amnonning əyigə bardi; u yatḳanidi. U un elip yuoɣurup, ḳoturmaqlarni kəz aldida ətti.
9 Andin u ḳoturmaqni ḳazandin elip, uning aldioɣa ḳoydi. Lekin u yegili unimidi; u: — Ḥəmmə adəm mening ḳeximdin qiḳip kətsun, dedi. Xuning bilən ḥəmmə kixilər uning ḳexidin qiḳip kətti.
10 Andin Amnon Tamaroɣa: Taamni iqkiriki ḫujrioɣa elip kirgin, andin ḳolungdin elip yəymən, — dedi. Tamar özi ətkən ḳoturmaqni iqkiriki ḫujrioɣa, akisi Amnonning ḳexioɣa elip kirdi.
11 Tamar ularni uningoɣa yegüzüp ḳoymaḳqi boluwidi, u uni tutuwelip: I singlim, kəl! Mən bilən yatḳin! dedi.
12 Lekin u uningoɣa jawab berip: Yaḳ, i aka, meni nomuskа ḳoymioɣin! Israilda bundaḳ ix yoḳ! Sən bundaḳ pəskəxlik ḳilmioɣin! 13 Mən bu xərməndiqilikni ḳandaḳmu kətürüp yürələymən?! Sən bolsang Israilning arisidiki əhməḳlərdin bolup ḳalisən. Ətünüp ḳalay, pəḳət padixaḫḳa desəngla, u meni sanga təwə boluxtin tosimaydu, — dedi.
14 Lekin u uning səzigə ḳulaḳ salmidi. U uningdin küqlük kelip, uni zorlap ayaoɣ asti ḳilip uning bilən yatti.
15 Andin Amnon uningoɣa intayin ḳattiḳ nəprətləndi; uning uningoɣa boloɣan nəpriti uningoɣa boloɣan əslidiki muḫəbbitidin ziyadə boldi. Amnon uningoɣa: Ḳopup, yoḳal! — dedi.
16 Tamar uningoɣa: Yaḳ! Meni ḫəydigən gunaḫing sən ḫeli manga ḳiloɣan xu ixtin bəttərdur, dedi. Lekin Amnon uningoɣa ḳulaḳ salmidi, 17 bəlki hizmitidiki yax yigitni qaḳirip: Bu hotunni manga qaplaxturmay, sirtḳa qiḳiriwət, andin ixikni taḳap ḳoy, dedi.
18 Tamar tolimu rəngdar bir kənglək kiygənidi; qünki padixaḫning tehi yatliḳ bolmioɣan ḳizliri xundaḳ kiyim kiyətti. Amnonning hizmətkari uni ḳooɳlap qiḳirip, ixikni taḳiwaldi. 19 Tamar bexioɣa kül qeqip, kiygən rəngdar kənglikini yirtip, ḳolini bexioɣa ḳoyup yioɳlioɣan peti ketiwatatti. 20 Akisi Abxalom uningoɣa: Akang Amnon sən bilən yattimu? Ḥazirqə jim turoɣin, singlim. U sening akang əməsmu? Bu ixni kənglünggə almioɣin, — dedi. Tamar akisi Abxalomning əyidə kəngli sunuḳ ḫalda turup ḳaldi.
21 Dawut padixaḫmu boloɣan barliḳ ixlarni anglap intayin aqqiḳlandi.
22 Abxalom bolsa Amnonoɣa ya yahxi, ya yaman ḫeq gəp ḳilmidi. Qünki Abxalom singlisi Tamarni Amnonning horlioɣanliḳidin uni əq kərətti.

Abxalom Amnonni əltüridu

23 Toluḳ ikki yil ətüp, Əfraimoɣa yeḳin Baal-Ḥazorda Abxalomning ḳirḳioɳuqiliri ḳoylirini ḳirḳiwatatti; u padixaḫning ḫəmmə ooɳullirini təklip ḳildi. 24 Abxalom padixaḫning ḳexioɣa ke-

13:4 «kündin küngə ...» — ibraniy tilida «ətigəndin ətigəngə...».
13:17 «bu hotunni manga qaplaxturmay...» — ibraniy tilida «buni manga qaplaxturmay...».
13:23 «ikki yil ətüp,... Baal-Ḥazorda Abxalomning ḳirḳioɳuqiliri ḳoylirini ḳirḳiwatatti» — ibraniy tilida: «... ikki yil ətüp,...

lip: Mana ḳulliri ḳoylirini ḳirḳitiwatidu, padixaḥ wə hizmətkarlirining silining ḳulliri bilən billə berixini ətünimən, — dedi.
25 Padixaḥ Abxalomoŋa: Yaḳ, ooŋlum, biz ḥəmmimiz barmayli, sanga eoŋirqiliḳ qüxüp ḳalmisun, — dedi. Abxalom xunqə desimu, u baroŋili unimidi, bəlki uningoŋa amət tilidi.
26 Lekin Abxalom: Əgər berixḳa unimisila, akam Amnonni biz bilən baroŋili ḳoysila, — dedi.
Padixaḥ uningdin: Nemixḳa u sening bilən baridu?» — dəp soridi.
27 Əmma Abxalom uni kəp zorlioŋini üqün u Amnonning, xundaḳla padixaḥning ḥəmmə ooŋullirining uning bilən billə berixioŋa ḳoxuldi.
28 Abxalom əz oŋulamlirioŋa buyrup: Səgək turunglar, Amnon xarab iqip hux kəyp boloŋanda, mən silərgə Amnonni urunglar desəm, uni dərḥal əltürünglar. Ḳorḳmanglar! Bularni silərgə buyruoŋuqi mən əməsmu? Jür'ətlik bolup baturluḳ kərsitinglar — dedi.
29 Xuning bilən Abxalomning oŋulamliri Amnonoŋa Abxalom əzi buyruoŋandək ḳildi. Xuan padixaḥning ḥəmmə ooŋulliri ḳopup, ḥər biri əz ḳeqirioŋa minip ḳaqti. 30 Xundaḳ boldiki, ular tehi yolda ḳeqip ketiwatḳanda, «Abxalom padixaḥning ḥəmmə ooŋullirini əltürdi. Ularning ḥeq biri ḳalmidi» degən həwər Dawutḳa yətküzüldi.
31 Padixaḥ ḳopup kiyimlirini yirtip yərdə düm yatti; uning ḥəmmə ḳul-hizmətkarliri bolsa kiyimliri yirtiḳ ḥalda yenida turatti. 32 Əmma Dawutning akisi Ximeaḥning ooŋli Yonadab uningoŋa: — Oŋojam, ular padixaḥning ooŋulliri boloŋan ḥəmmə yigitlərni əltürdi, dəp hiyal ḳilmisila. Qünki pəḳət Amnon əldi; u ix Amnonning Abxalomning singlisi Tamarni har ḳiloŋan kündin baxlap Abxalomning aoŋzidin qiḳarmioŋan niyiti idi. 33 Əmdi oŋojam padixaḥ «Padixaḥning ḥəmmə ooŋulliri əldi» degən oyda bolup kəngüllirini biaram ḳilmisila. Qünki pəḳət Amnonla əldi — dedi.
34 Abxalom bolsa ḳeqip kətkənidi. Yerusalemdiki kəzətqi oŋulam ḳariwidi, mana, oŋərb təripidin taoŋning yenidiki yol bilən nuroŋun adəmlər keliwatatti. 35 Yonadab padixaḥḳa: Mana, padixaḥning ooŋulliri kəldi. Dəl ḳulliri degəndək boldi — dedi.
36 Səzini tügitip turiwidi, padixaḥning ooŋulliri kelip ḳattiḳ yioŋa-zar ḳildi. Padixaḥ bilən hizmətkarlirimu ḳattiḳ yioŋlaxti. 37 Lekin Abxalom bolsa Gəxurning padixaḥi, Ammiḥudning ooŋli Talmayning ḳexioŋa bardi. Dawut ooŋli üqün ḥər küni ḥaza tutup ḳayoŋurdi.
38 Abxalom ḳeqip, Gəxuroŋa berip u yərdə üq yil turdi. 39 Dawut padixaḥning ḳəlbi Abxalomning yenioŋa berixḳa intizar boldi; qünki u Amnonoŋa nisbətən təsəlli tapḳanidi, qünki u əlgənidi.

Abxalom Yerusalemoŋa ḳaytip kelidu

14 1 Əmdi Zəruiyaning ooŋli Yoab padixaḥ ḳəlbining Abxalomoŋa təlmürüwatḳanliḳini bayḳidi. 2 Xuning üqün Yoab Təkoaoŋa adəm əwətip u yərdin danixmən bir hotunni əkəldürüp uningoŋa: Səndin ətünəy, əzüngni matəm tutḳan kixidək kərsitip ḳariliḳ kiyimi kiyip, əzüngni

---

Abxalomning ...Baal-Ḥazorda *(ḳoy)* ḳirḳioŋuqiliri bar idi».
13:26 «Əgər berixḳa unimisila, akam Amnonni biz bilən baroŋili ḳoysila» — Abxalom atisi Dawutning gumanini ḳozoŋap ḳoymasliḳ üqün *(təkəllup boyiqə)* uni awwal təklip ḳilidu. U padixaḥ ḳoxulmasaliḳi mumkin, dəp biləttі *(padixaḥ dərwəḳə unimidi)*; xuning bilən u təkəllüp bilən padixaḥning tunji ooŋli Amnonni təklip ḳilalaytti.
13:31 2Sam. 1:11
13:34 «oŋərb təripidin...» — yaki «uning kəyni təripidin...».
13:37 «Abxalom bolsa Gəxurning padixaḥi, Ammiḥudning ooŋli Talmayning ḳexioŋa bardi» — Talmay Abxalomning qong atisi *(apisining atisi)* idi *(«1Tar.» 2:3)*.
13:39 «Dawut padixaḥning ḳəlbi Abxalomning yenioŋa berixḳa intizar boldi» — bu ayətning birinqi ḳismi tooŋruluḳ baxḳa birhil qüxənqə: «Dawut padixaḥ ḳəlbidə «mən qiḳip Abxalomni uray» degən niyəttin yenip ḳaldi».
14:1 «...Yoab padixaḥ ḳəlbining Abxalomoŋa təlmürüwatḳanliḳini bayḳidi» — baxḳa birhil tərjimisi: «...Yoab padixaḥ ḳəlbining Abxalomoŋa əq boloŋanliḳini bayḳidi». Biraḳ Yoabning ixlətkən tədbiridin *(2-23)* ḳarioŋanda, bizning tərjimimizni xu əḥwaloŋa bəkrək maslixidu, dəp ḳaraymiz.

ətirlik may bilən yaoɣlimay, bəlki əzüngni əlgüqi üqün uzun wakit ɦazidar boloɣan ayaldək kilip.
3 Dawut padixaɦning kexioɣa berip uningoɣa mundak degin, — dedi.
Xundak kilip, Yoab deməkqi boloɣanlirini u ayaloɣa əgətti. 4 Xuning bilən Təkoalik bu ayal padixaɦning aldioɣa berip, təzim kilip, bax urup: I padixaɦim, meni kutkuzuwaloɣayla, — dedi.
5 Padixaɦ uningdin: Nemə dərding bar? dəp soridi. U jawap berip: Mən dərwəkə bir tul hotunmən! Erim ölüp kətti; 6 Dedəklirining ikki ooɣli bar idi. Ikkisi etizlikta uruxup kelip, arioɣa qüxidioɣan adəm bolmioɣaqka, biri yənə birini urup öltürüp koydi. 7 Mana, ɦazir pütün əydikilər dedəklirigə karxi kopup, inisini öltürginini bizgə tutup bərgin; inisining jenini elip, kətl kiloɣini üqün biz janoɣa jan alimiz. Xuning bilənmu miras aloɣuqini yokitimiz, dəwatidu. Ular xundak kilip yaloɣuz kaloɣan qooɣumni əqürüp, erimgə nə nam nə yər yüzidə əwladmu kalduroɣili koymaydu, — dedi.
8 Padixaɦ ayaloɣa: Öyünggə baroɣin, mən əɦwaloɣa karap sən tooɣruluk ɦəküm qikirimən, — dedi.
9 Təkoalik ayal padixaɦka: I, oɣojam padixaɦ, bu ixta gunaɦ bolsa, ɦəmmisi mening bilən atamning jəməti üstidə bolsun, padixaɦ wə uning təhti bilən munasiwətsiz bolsun, — dedi.
10 Padixaɦ: Birər kim sanga bu tooɣruluk gəp kilsa, uni mening keximoɣa elip kəlgin, u seni yənə awarə kilmaydioɣan bolidu, — dedi.
11 Ayal jawab berip: Undakta padixaɦ Pərwərdigar Hudalirini yad kiloɣayla, kanoɣa kan intikam aloɣuqilarning ooɣlumni yokatmasliki üqün, ularning ɦalak kilixioɣa yol koymioɣayla, — dedi. Padixaɦ: Pərwərdigarning ɦayati bilən kəsəm kilimənki, Sening ooɣlungning bir tal qeqi yərgə qüxməydu, — dedi.
12 Lekin ayal: Dedəkliri oɣojam padixaɦka yənə bir səzni degili koyoɣayla, dewidi, u: Eytkin — dedi. 13 Ayal yənə mundak dedi: Əmdi sili nemixka Hudaning həlkigə xuningoɣa ohxax ziyanlik bir ixni niyət kildila? Padixaɦ xu gepi bilən özini gunaɦkar kilip bekitiwatidu, qünki u özi palioɣan kixini kayturup əkəlmidi. 14 Dərwəkə ɦəmmimiz qokum ölüp, yərgə təkülgən, kaytidin yioɣiwaloɣili bolmaydioɣan sudək bolimiz. Lekin Huda adəmning jenini elixka əməs, bəlki Öz palanoɣinini Özigə kayturup əkilixkə ilaj kilidu.
15 Əməliyəttə, mening oɣojam padixaɦka xu ix tooɣrisidin səz kiloɣili keliximning səwəbi, həlk meni koркatti. Lekin dedəkliri: Bu gəpni padixaɦka eytay! Padixaɦ bəlkim öz qərisining iltimasini bəja kəltürər, degən oyda boldi. 16 Qünki padixaɦ anglixi mumkin, qərisini ɦəm ooɣlumni Hudaning mirasidin təng yokatmakqi boloɣan kixining kolidin kutkuzup kalar. 17 Xunga dedəkliri, oɣojam padixaɦning səzi manga aramlik berər, dəp oylidim. Qünki oɣojam padixaɦ Hudaning bir pərixtisidək yahxi-yamanni pərk ətküqidur. Pərwərdigar Hudaliri sili bilən billə boloɣay!
18 Padixaɦ ayaloɣa jawab berip: Səndin ətünimənki, mən səndin sorimakqi boloɣan ixni məndin yoxurmioɣaysən, dedi. Ayal: Oɣojam padixaɦ səz kilsila, dedi.

14:2 «əzüngni ətirlik may bilən yaoɣlimay,...» — ibraniy tilida «əzüngni ətirlik may bilən məsiɦliməy,...». Kona zamanlarda ottura xərktiki əllər arisida kixilərdə *(ərlər wə ayallardimu)* yüzlirini ətirlik may bilən sürüx aditi bar idi. Lekin matəm tutkanlar kayoɣuni bildürüx üqün xundak kilmaytti.
14:9 «bu ixta gunaɦ bolsa,...» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə, birsi baxka birsini bikardin-bikar öltürgən bolsa, öltürülgüqining yekin uruk-tuoɣkanlirining uning üqün kisas elix ɦokuki bar idi *(«Qəl.» 35:9-34)*. Birsi birərsini tasadipiyliktin öltürüp koysa, öltürgüqi kixi qətəlgə yaki «panaɦlik xəɦiri»gə kaqsa bolatti. Əmma muxu yərdə padixaɦ xu ayalning tuoɣkanlirining «kisas elix»tin ibarət kanunluk ɦokukini tosmakqi bolidu. Keyin u xuni biliduki, ɦəmmə səzlər pəkət bir təmsildur, halas.
14:11 «padixaɦ Pərwərdigar Hudalirini yad kiloɣayla...» — degənning mənisi bəlkim «padixaɦ Pərwərdigarning nami bilən kəsəm kiloɣayla...».
14:14 «Huda... palanoɣinini Özigə kayturup əkilixkə ilaj kilidu» — ibraniy tilida: «Huda... Özining palioɣinini Özidin palandi kəliwərməslikigə ilaj kilidu» degən səz bilən ipadilinidu.
14:16 «Hudaning mirasi» — xübɦisizki, tul hotun wə ooɣlioɣa *(Hudaning birnəqqə dəwr ilgiri Israil həlkining əjdadlirioɣa tapxuroɣan kərsətmisigə asasən) («Yə.» 12:7 katarliklar)* miras kaloɣan zeminini kərsitidu.

19 Padixaḥ: Bu gəpliringning ḥəmmisi Yoabning kərsətmisimu, ḳandaḳ? — dedi. Ayal jawab
berip: I, ọ̈jam padixaḥ, silining janliri bilən ḳəsəm ḳilimənki, ọ̈jam padixaḥ eytḳanliri
ongọ̈imu, solọ̈imu ḳaymaydiọ̈an ḥəḳiḳəttur. Dərwəḳə silining ḳulliri Yoab manga xuni tapi-
lap, bu səzlərni dedəklirining aọ̈zioọ̈a saldi. 20 Yoabning bundaḳ ḳilixi bu ixni ḥəl ḳilix üqün idi.
Ọ̈jamning danaliḳi Hudaning bir pərixtisiningkidək ikən, zeminda yüz beriwatḳan ḥəmmə
ixlarni bilidikən, — dedi.
21 Xuning bilən padixaḥ Yoabḳa: Maḳul! Mana, bu ixḳa ijazət bərdim. Berip u yigit Abxalomni
elip kəlgin, dedi.
22 Yoab yərgə yiḳilip bax urup, padixaḥḳa bəht-bərikət tilidi. Andin Yoab: I ọ̈jam padixaḥ, əz
ḳulungning təlipigə ijazət bərginingdin, əz ḳulungning sening aldingda iltipat tapḳinini bügün
bildim, — dedi.
23 Andin Yoab ḳozọ̈ilip, Gəxuroọ̈a berip Abxalomni Yerusalemọ̈a elip kəldi. 24 Əmma padixaḥ:
— U mening yüzümni kərməy, əz əyigə barsun, degənidi. Xunga Abxalom padixaḥning yüzini
kərməy, əz əyigə kətti.
25 Əmdi pütkül Israil təwəsidə Abxalomdək qiraylik dəp mahtaloọ̈an adəm yoḳ idi. Tapinidin
tartip qoḳḳusioọ̈iqə uningda ḥeq əyib yoḳ idi. 26 Uning qeqini qüxürgəndə (u ḥər yilning ahirida
qeqini qüxürətti; qeqi eọ̈irlixip kətkəqkə, xunga uni qüxürətti), qeqini padixaḥning «əlqəm
taraza»si bilən tartsa ikki yüz xəkəl qiḳatti. 27 Abxalomdin üq ooọ̈ul wə Tamar isimlik bir ḳiz
tuọ̈uldi. Ḳizi tolimu qiraylik idi.
28 Abxalom padixaḥning yüzini kərməy, Yerusalemda toptooọ̈ra ikki yil toxḳuqə turdi; 29 Abxa-
lom Yoabḳa adəm mangdurup, əzini padixaḥning ḳexioọ̈a əwətixini ətündi, əmma u kəlgili uni-
midi. Abxalom ikkinqi ḳetim uning yenioọ̈a adəm əwətti, lekin Yoab kelixni halimidi.
30 Xuning bilən Abxalom əz hizmətkarlirioọ̈a: — Yoabning meningkigə yandax arpa teriḳlik
bir parqə etizliḳi bar. Berip uningọ̈a ot ḳoyunglar, dəp buyrudi. Xundaḳ ḳilip, Abxalomning
hizmətkarliri Yoabning bu bir parqə etizliḳioọ̈a ot ḳoydi. 31 Andin Yoab ḳozọ̈ilip Abxalomning
əyigə kirip uningdin: Nemixḳa hizmətkarliring etizliḳimọ̈a ot ḳoydi! — dəp soridi.
32 Abxalom Yoabḳa jawab berip: Mana, mən sanga adəm əwətip: Ḳeximọ̈a kəlsun, andin
padixaḥning ḳexioọ̈a manga wakalitən baroọ̈uzup uningọ̈a: Mən nemixḳa Gəxurdin yenip
kəlgəndimən? U yərdə ḳalsam, yahxi bolattikən, dəp eytḳuzmaḳqi idim. Əmdi padixaḥ bilən
didarlaxsam dəymən; məndə ḳəbiḥlik bolsa, u meni əltürsun, — dedi.
33 Xuning bilən Yoab padixaḥning ḳexioọ̈a berip, uningọ̈a bu həwərni yətküzdi. Padixaḥ Abxa-
lomni qaḳirdi; u padixaḥning ḳexioọ̈a kelip, padixaḥning aldida təzim ḳilip bax urdi; padixaḥ
Abxalomni səydi.

Abxalom padixaḥḳa isyan kətüridu

15 1 Bu ixlardin keyin Abxalom əzigə jəng ḥarwisi bilən atlarni təyyarlatti ḥəm əz aldida
yügüridioọ̈an əllik əskərni bekitti. 2 Abxalom tang səḥərdə ḳopup, dərwazioọ̈a baridioọ̈an
yolning yenida turatti. Ḳaqan birsi dəwayimni kəssun dəp, padixaḥḳa ərz tutḳili kəlsə,
Abxalom uni qaḳirip: Sən ḳaysi xəḥərdin kəlding, — dəp soraytti. U kixi: Ḳulung Israilning
palanqi ḳəbilisidin kəldi, desə, 3 Abxalom uningọ̈a: Mana, dəwayinglar durus wə ḥəḳ ikən,
lekin padixaḥ təripidin əzigə wakalitən ərzingni anglaxḳa ḳoyuloọ̈an adəm yoḳ, dəytti. 4 Andin
Abxalom yənə: Kaxki, mən zeminda soraḳqi ḳilinsam'idi, ḥər kimning ərzi yaki dəwayi bolup,

14:19 «Yoabning kərsətmisi» — ibraniy tilida: «Yoabning ḳoli». **«ọ̈jam padixaḥ eytḳanliri ongọ̈imu, solọ̈imu ḳaymaydiọ̈an ḥəḳiḳəttur»** — ibraniy tilida «Birsi ọ̈jam padixaḥ eytḳanliridin ongọ̈imu, solọ̈imu burulsa, u ḥəḳiḳəttə turmaydu».
14:26 «ikki yüz xəkəl» — 1.4 kilogram boluxi mumkin.

mening ⱪeximoɣa kəlsə, uningoɣa adalət kərsitəttim! — dəytti.
5 Birkim uningoɣa təzim ⱪiloⱪili aldioɣa barsa, Abxalom ⱪolini uzutup, uni tutup səyətti. 6 Abxalom xundaⱪ ⱪilip padixaɦning ɦəküm qiⱪirixioɣa kəlgən Israilning ɦərbir adəmlirining köngüllirini utuwalatti.
7 Tət yil ətkəndə, Abxalom padixaɦⱪa: Mening Ɦebronda Pərwərdigaroɣa iqkən ⱪəsimimni ada ⱪilixim üqün, xu yərgə berixⱪa ijazət bərsəng; 8 qünki ⱪulung Suriyədiki Gəxurda turoɣinimda ⱪəsəm iqip: Əgər Pərwərdigar meni Yerusalemoɣa ⱪaytursa, mən Pərwərdigaroɣa ibadət ⱪilimən, dəp eytⱪanidi, — dedi.
9 Padixaɦ uningoɣa: Tinq-aman berip kəlgin, dewidi, u ⱪozoɣilip Ɦebronoɣa kətti.
10 Lekin Abxalom Israilning ɦəmmə ⱪabililirigə məhpiy əlqilərni mangdurup: Buroɣa awazini angliоɣiningларда: «Abxalom Ɦebronda padixaɦ boldi!» dəp elan ⱪilinglar, dedi.
11 Əmdi ikki yüz adəm təklip bilən Abxalom bilən birgə Yerusalemdin baroɣanidi. Ular ɦəⱪiⱪiy əɦwaldin bihəwər boloɣaqⱪa, saddiliⱪ bilən baroɣanidi. 12 Abxalom ⱪurbanliⱪ ətküzgəndə, u adəm əwətip Dawutning məsliɦətqisi boloɣan Giloɦluⱪ Aɦitofəlni əz xəɦiri Giloɦdin elip kəldi. Xuning bilən ⱪəst baroɣanseri küqəydi, Abxalomoɣa əgəxkənlər baroɣanseri kəpiyiwatatti.

Dawut Yerusalemdin ⱪaqidu

13 Dawutⱪa bir həwərqi kelip: Israilning adəmlirining köngülliri Abxalomoɣa mayil boldi, — dedi.
14 Xuning bilən Dawut Yerusalemda uning bilən boloɣan ɦəmmə ⱪul-hizmətkarlirioɣa: Ⱪopup ⱪaqayli! Bolmisa, Abxalomdin ⱪutulalmaymiz. Ittik ketəyli; bolmisa, u tuyuⱪsiz üstimizgə besip kelip, bizgə bala kəltürüp xəɦər həlⱪini ⱪiliq bisi bilən uridu, dedi.
15 Padixaɦning ⱪul-hizmətkarliri padixaɦⱪa: Oɫojam padixaɦ nemə bekitsə, xuni ⱪilimiz, dedi.
16 Xuning bilən padixaɦ pütün ailisidikilərni elip, qiⱪip kətti; əmma padixaɦ kenizəkliridin onni ordioɣa ⱪaraxⱪa ⱪoydi. 17 Padixaɦ qiⱪip kətkəndə ɦəmmə həlⱪ uningoɣa əgəxti; ular Bəyt-Mərɦakta turup ⱪaldi. 18 Ɦəmmə hizmətkarliri uning bilən billə Kidron eⱪinidin ətüwatatti; barliⱪ Kərətiylər, barliⱪ Pələtiylər, barliⱪ Gatliⱪlar, yəni Gat xəɦiridin qiⱪip uningoɣa əgəxkən altə yüz adəm padixaɦning aldida mangatti. 19 Padixaɦ Gatliⱪ Ittayoɣa: Sən nemixⱪa biz bilən barisən? Yenip berip padixaɦning ⱪexida turoɣin; qünki sən əz yurtungdin musapir bolup pala noɣansən. 20 Sən pəⱪət tünügünla kəlding, mən bügün ⱪandaⱪsigə seni əzüm bilən billə sərsan ⱪilay? Mən bolsam, nəgə baralisam, xu yərgə barimən. Ⱪerindaxliringni elip yenip kətkin; Hudaning rəɦim-xəpⱪiti wə ɦəⱪiⱪiti sanga yar boloɣay! — dedi. 21 Lekin Ittay padixaɦⱪa jawab berip: Pərwərdigarning ɦayati bilən wə oɫojam padixaɦning ɦayati bilən ⱪəsəm ⱪilimənki, məyli ɦayat yaki mamat bolsun, oɫojam padixaɦ ⱪəyərdə bolsa, ⱪulung xu yərdimu bolidu! — dedi.
22 Dawut Ittayoɣa: Əmdi sənmu berip eⱪindin ətkin, dedi. Xuning bilən Gatliⱪ Ittay ɦəmmə adəmliri wə uning bilən mangoɣan barliⱪ bala-qaⱪiliri ətüp kətti. 23 Ɦəmmə həlⱪ ətüwatⱪanda, pütkül xu yurttikilər ⱪattiⱪ awaz bilən yioɣlidi. Padixaɦ əzimu Kidron eⱪinidin ətkəndə, barliⱪ həlⱪ qəllük təripigə ⱪarap yol aldi.

15:7 «tət yil ətkəndə...» — bəzi kona kəqürmilərdə «ⱪirik yil ətkəndə...» deyilidu. Bu bəlkim kəqürmiqining hataliⱪidin boloɣan.
15:17 «Bəyt-Mərɦak» — yaki «yiraⱪtiki orda».
15:18 «Kidron dəryasidin» — bu səzlər ibraniy tekistidə yoⱪ, lekin «ətüwatatti» degən səz bu mənini kərsitidu *(23-ayətni kərüng)*. Kidron eⱪini Yerusalemning xərⱪiy təripigə yeⱪin bolup, Iordan dəryasioɣa mangoɣanda uningdin ətüxi kerək.
15:18 2Sam. 8:18; 1Pad. 1:38; 1Tar. 18:17
15:19 «yenip berip padixaɦning ⱪexida turoɣin...» — Dawut «padixaɦ» degən səzni ixlitip, Abxalom «yengi padixaɦ»ni kərsitidu. 34-ayətnimu kərüng.
15:22 «eⱪindin ətkin» — bəlki Kidron dəryasidin *(23-ayətni kərüng)*.
15:23 Yuɦ. 18:1

24 Wə mana, Zadok bilən Lawiylarmu Hudaning əhdə sanduқini kətürüp billə kəldi; ular Hudaning əhdə sanduқini yərdə қoydi. Barliқ həlқ xəһərdin qiқip ətküqə Abiyatar bolsa, қurbanliқlarni sunup turatti. 25 Padixaһ Zadoққa: Hudaning əhdə sanduқini xəһərgə yandurup elip kirgin. Mən əgər Pərwərdigarning kəzliridə iltipat tapsam, U qoқum meni yandurup kelidu wə U manga əhdə sanduқini wə Өz makanini yənə kərgüzidu; 26 lekin U mening tooғramda: Səndin hursənlikim yoқ, desə, mana mən; U meni қandaқ қilixni layiқ kərsə, xundaқ қilsun, — dedi.
27 Padixaһ kaһin Zadoққa: Sən aldin kərgüqi əməsmu? Sən wə өz ooғlung Ahimaaz wə Abiyatarning ooғli Yonatan, yəni ikkinglarning ikki ooғlunglar sanga һəmraһ bolup tinq-aman xəһərgə қaytқin. 28 Mana, mən silərdin həwər kəlgüqə qəldiki ətkəllərdə kütüp turay, — dedi.
29 Xuning bilən Zadok bilən Abiyatar Hudaning əhdə sanduқini Yerusalemoғa қayturup berip, u yərdə қaldi.
30 Lekin Dawut Zəytun teoғioға qiққanda, bexini yepip yalang ayaoғ bolup yioғlawatatti; uning bilən boloғan һəmmə həlқning һərbiri bexini yepip yioғlap qiқiwatatti. 31 Birsi kelip Dawutқa: Aһitofəlmu Abxalomning қəstigə қatnaxқanlar iqidə ikən, dedi. Xuning bilən Dawut dua қilip: I Pərwərdigar, Aһitofəlning məsliһətini əһməқanilikkə aylandurоғaysən, dedi.
32 Dawut taoғning qoққisioға, yəni adəttə u məһsus Hudaoға ibadət қilidioған jayoға yətkəndə, Arkilik Ңuxay toni yirtiқ, bexioға topa-qang qeqiloған һalda uning aldioға kəldi. 33 Dawut uningoға: Mening bilən barsang, manga yük bolup қalisən; 34 lekin xəһərgə қaytip berip Abxalomoға: I padixaһ, mən bügüngə қədər atangning қul-hizmətkari boloғandək, əmdi sening қul-hizmətkaring bolay, desəng, sən mən üqün Aһitofəlning məsliһətini bikar қiliwetələysən.
35 Mana Zadok wə Abiyatar degən kaһinlarmu xu yərdə sən bilən billə bolidu əməsmu? Padixaһning ordisidin nemə anglisang, Zadok bilən Abiyatar kaһinlaroға eytқin. 36 mana, ularning ikki ooғli, yəni Zadokning ooғli Ahimaaz bilən Abiyatarning ooғli Yonatanmu xu yərdə ularning yenida turidu. Ңərnemə anglisang, ular arқiliқ manga həwər yətküzgin — dedi.
37 Xuning bilən Dawutning dosti Ңuxay xəһərgə bardi; Abxalommu dəl xu qaoғda Yerusalemoға kirdi.

Dawut Zibadin sowoғatlarni қobul қilidu

16 1 Dawut taoғning qoққisidin əmdila ətüxigə Məfiboxətning hizmətkari Ziba ikki yüz nan, bir yüz kixmix poxkili, yüz yazliқ mewə poxkili wə bir tulum xarabni ikki exəkkə artip uning aldioға qiқti.
2 Padixaһ Zibaoға: Bularni nemə üqün əkəlding? dedi. Ziba: Exəklərni padixaһning ailisidikilər menixi üqün, nanlar bilən yazliқ mewilərni oғulamlarning yeyixi üqün, xarabni qəldə һerip kətkənlərning iqixi üqün əkəldim — dedi.
3 Padixaһ: Oғojangning ooғli nədə? — dəp soridi. Ziba padixaһқa jawab berip: U yənila Yerusalemda қaldi, qünki u: Bügün Israil jəmətidikilər atamning padixaһliқini manga yandurup beridu, dəp olturidu — dedi.
4 Padixaһ Zibaoға: Mana Məfiboxətning һəmmisi sanga təwə bolsun, dewidi, Ziba: Mən siligə təzim қilimən; silining aldilirida iltipat tapsam, i oғojam padixaһ, — dedi.
5 Dawut padixaһ Baһurimoға kəlgəndə, mana Saulning jəmətidin boloған, Geraning ooғli Ximəy isimlik bir adəm xu yərdin uning aldioға qiқti; u bu yaққa kəlgəq kimdu birini қaroғawatatti.

15:24 «Barliқ həlқ xəһərdin qiқip ətküqə Abiyatar bolsa, қurbanliқlarni sunup turatti» — baxқa birhil tərjimisi: «Barliқ həlқ xəһərdin qiқip ətküqə Abiyatar saқlap turup, andin ətti».
16:1 «yüz yazliқ mewə poxkili» — yaki «yüz ənjür poxkili».
16:3 2Sam. 19:27
16:5 1Pad. 2:8

6 U Dawutning өzigə wə Dawut padixaһning barlиқ hizmətkarlirioƣa қarap taxlarni atti; һəmmə
həlқ bilən barlиқ palwanlar padixaһning ong təripidə wə sol təripidə turatti.
7 Ximəy қaroƣap: Yoқal, yoқal, һəy sən қanhor, iplas!. 8 Sən Saulning ornida padixaһ boldung,
lekin Pərwərdigar uning jəmətining қenini sening bexingoƣa қayturdi; əmdi Pərwərdigar
padixaһliқni ooƣlung Abxalomning қolioƣa bərdi; mana, өzüngning rəzilliking sening üstünggə
qüxti, qünki sən bir қanhorsən! — dedi.
9 Zəruiyaning ooƣli Abixay padixaһқa: Nemixқa bu əlük it oƣojam padixaһni қaroƣisun? U yərgə
berip uning bexini kəskili manga ijazət bərgəysən! — dedi..
10 Lekin padixaһ: I Zəruiyaning ooƣulliri, mening bilən nemə karinglar? U қaroƣisa қaroƣisun!
Əgər Pərwərdigar uningoƣa, Dawutni қaroƣioƣin, dəp eytқan bolsa, undaқta kim uningoƣa:
Nemixқa bundaқ қilisən? — deyəlisun?
11 Dawut Abixayoƣa wə barliқ hizmətkarlirioƣa: Mana өz puxtumdin boloƣan ooƣlum mening
jenimni izdigən yərdə, bu Binyamin kixi uningdin artuқraқ қilmamdu? Uni қaroƣioƣili қoyoƣin,
qünki Pərwərdigar uningoƣa xundaқ buyruptu. 12 Pərwərdigar bəlkim mening dərdlirimni
nəzirigə elip, bu adəmning bügün meni қaroƣioƣanlirining ornida manga yahxiliқ yandurar,
dedi.
13 Xuning bilən Dawut өz adəmliri bilən yolda mengiwərdi. Ximəy bolsa Dawutning uduldiki
taoƣ baoƣrida mangoƣaq қaroƣaytti һəm tax etip topa-qang qaqatti.
14 Padixaһ wə uning bilən boloƣan həlқning һəmmisi һerip, mənzilgə baroƣanda u yərdə aram
aldi.

Aһitofəlning məsliһəti

15 Əmdi Abxalom barliқ Israillar bilən Yerusalemoƣa kəldi; Aһitofəl uning bilən billə idi. 16
Dawutning dosti arkiliқ Ңuxay Abxalomning қexioƣa kəlgəndə, u Abxalomoƣa: Padixaһ yaxisun!
Padixaһ yaxisun! — dedi.
17 Abxalom Ңuxayoƣa: Bu sening dostungoƣa kərsitidioƣan һimmitingmu? Nemixқa dostung
bilən barmiding? — dedi.
18 Ңuxay Abxalomoƣa: Yaқ, undaқ əməs, bəlki Pərwərdigar wə bu həlқ һəmdə Israillarning
һəmmisi kimni tallisa, mən uningoƣa təwə bolay wə uning yenida turimən. 19 Xuningdin baxқa
kimning hizmitidə bolay? Uning ooƣlining қexida hizmət қilmamdim? Sening atangning қexida
hizmət қiloƣandək, əmdi sening қexingda hizmət қilay, — dedi.
20 Andin Abxalom Aһitofəlgə: Məsliһətlixip yol kərsitinglar; қandaқ қilsaқ bolar? — dedi.
21 Aһitofəl Abxalomoƣa: Atangning ordisioƣa қarioƣili қoyoƣan kenizəkliri bilən billə yatқin;
xuning bilən pütkül Israil sening өzüngni atangoƣa nəpрətlik қiloƣanliқingni anglaydu; xundaқ
қilip sanga əgəxkənlərning қolliri küqləndürülidu, dedi.
22 Xuning bilən ular Abxalom üqün ordining өgzisidə bir qedir tikti; Abxalom һəmmə Israilning
kəzliri aldida өz atisining kenizəkliri bilən billə boldi.
23 U künlərdə Aһitofəlning bərgən məsliһəti huddi kixi Hudadin sorap erixkən səz-kalamdək
һesablinatti. Uning Dawutқa wə Abxalomoƣa bərgən һəmmə məsliһətimu һəm xundaқ қarilatti.

Aһitofəlning məsliһəti bikar қilinidu

17 1 Aһitofəl Abxalomoƣa: Manga on ikki ming adəmni talliwelixқa ruhsət bərsəng, mən
bügün keqə қozoƣilip, Dawutni қooƣlay; 2 Mən uning üstigə qüxkinimdə u һerip, қolliri
ajiz bolidu; mən uni alaқzadə қiliwetimən, xundaқla uning bilən boloƣan barliқ həlқ қaqidu.

16:7 «һəy sən қanhor, iplas!» — «iplas» ibraniy tilida: «Iblis *(Beliyal)*ning ooƣli».
16:9 1Sam. 24:15; 2Sam. 9:8

Mən pəkət padixaһnila urup əltürimən, [3] andin һəmmə həlkni sanga bekindurup kayturimən. Sən izdigən adəm yokalsa, һəmmə həlk sening kexingoɣa kaytidu; xuning bilən һəmmə həlk aman-esən kalidu, dedi.

[4] Bu məsliһət Abxalomoɣa wə Israilning barlik akşakallirioɣa yakti, [5] lekin Abxalom: Arkilik Ḥuxaynimu qakiringlar; uning səzinimu anglayli, — dedi.

[6] Ḥuxay Abxalomning kexioɣa kəlgəndə, Abxalom uningoɣa: Aһitofəl mundak-mundak eytti; u degəndək kilaylimu? Bolmisa, sən bir məsliһət bərgin, — dedi.

[7] Ḥuxay Abxalomoɣa: Aһitofəlning bu wakitta bərgən məsliһəti yahxi əməs, — dedi.

[8] Ḥuxay yənə mundak dedi: «Sən atang bilən adəmlirini bilisənoɣu — ular palwanlardur, һazir daladiki baliliridin juda kilinoɣan qixi eyiktək pəyli yaman. Atang bolsa һəkikiy jəngqidur, əz adəmliri bilən birgə konmaydu. [9] Mana u һazir bir oɣarda ya baxka bir yərdə məkünüwaloɣan bolsa kerək. Mubada u awwal həlkimiz üstigə qüxsə xuni angliоɣan һərkim: Abxalomoɣa əgəxkənlər kiroɣinqilikka uqraptu, — dəydu. [10] U wakitta һətta xir yürək palwanlarning yürəklirimu su bolup ketidu; qünki pütkül Israil atangning batur ikənlikini, xundakla uningoɣa əgəxkənlərningmu palwan ikənlikini bilidu. [11] Xunga məsliһətim xuki, pütkül Israil Dandin tartip Bəər-Xebaoɣiqə sening kexingoɣa tez yioɣilsun (ular dengizdiki kumlardək kəptur!). Sən özüng ularni baxlap jənggə qikkin. [12] Biz uni kəyərdə tapsak, xəbnəm yərgə qüxkəndək uning üstigə qüxəyli. Xuning bilən uning əzi wə uning bilən boloɣan kixilərdin һeq kimmu kalmaydu. [13] Əgər u bir xəһərgə kiriwalsimu, pütkül Israil xu yərgə aroɣamqilarni elip kelip, xəһərni һətta uningdiki kiqik xeoɣil-taxlarnimu kaldurmay sərəp əkilip, dərya jiloɣisioɣa taxliwetimiz».

[14] Abxalom bilən Israilning һəmmə adəmliri: Arkilik Ḥuxayning məsliһəti Aһitofəlning məsliһətidin yahxi ikən, deyixti. Qünki Pərwərdigar Abxalomning bexioɣa bala kəlsun dəp, Aһitofəlning yahxi məsliһətining bikar kilinixini bekitkənidi.

[15] Ḥuxay Zadok bilən Abiyatar kaһinlaroɣa: Aһitofəlning Abxalom bilən Israilning akşakallirioɣa bərgən məsliһəti mundak-mundak, əmma mening məsliһətim bolsa mundak-mundak; [16] һazir silər dərһal adəm əwətip Dawutka: Bu keqidə qəlning keqikliridə konmay, bəlki tez ətüp ketinglar, bolmisa padixaһ wə uning bilən boloɣan һəmmə həlk һalak boluxi mumkin, dəp yətküzünglar — dedi.

[17] U wakitta Yonatan bilən Ahimaaz Ən-Rogəldə kütüp turatti; ular baxkilarning kərüp kalmaslikі üqün xəһərgə kirmidi; bir dedəkning qikip ularoɣa həwər berixi bekitildi. Ular berip Dawut padixaһka həwərni yətküzdi.

[18] Lekin bir yax yigit ularni kərüp kelip, Abxalomoɣa dəp koydi. Əmma bu ikkiylən ittik berip, Baһurimdiki bir adəmning əyigə kirdi. Bu adəmning һoylisida kuduk bar idi; ular xuningoɣa qüxüp yoxurundi. [19] Uning ayali kudukning aoɣzioɣa yapkuqini yepip üstigə sokuloɣan buoɣdayni təküp koydi; xuning bilən һeq ix axkarilanmidi.

[20] Abxalomning hizmətkarliri əygə kirip ayalning kexioɣa kelip: Ahimaaz bilən Yonatan kəyərdə? — dəp soridi. Ayal: Ular eriktin ətüp kətti, dedi. Kəlgənlər ularni izdəp tapalmay, Yerusalemoɣa kaytip kətti.

[21] Ular kətkəndin keyin, bu ikkiylən kuduktin qikip, berip Dawut padixaһka həwər bərdi. Ular Dawutka: Ḳopup, sudin ətkin; qünki Aһitofəl seni tutux üqün xundak məsliһət beriptu, — dedi.

[22] Xuning bilən Dawut wə uning bilən boloɣan barlik həlk kozoɣilip Iordan dəryasidin ətti; tang atkuqə Iordan dəryasidin ətmigən һeqkim kalmidi.

[23] Aһitofəl əz məsliһətini kobul kilmioɣanlikini kərüp exikini tokup, əz xəһiridiki əyigə berip, əyidikilərgə wəsiyət tapxuroɣandin keyin, esilip əlüwaldi. U əz atisining kəbrisidə dəpnə kilindi.

17:3 «Sən izdigən adəm yokalsa, һəmmə həlk sening kexingoɣa kaytidu» — ibraniy tilida: «Barlik adəmning kaytip kelixi, sən izdigən adəmning jenioɣa barawərdur».

17:9 «Mubada u awwal həlkimiz üstigə qüxsə...» — yaki «Dəsləptə həlk*(imiz)*din nəqqisi yikilip əltürülsə,...»

[24] Xu arilikta Dawut Mahanaimoɣa yetip kəlgənidi, Abxalom wə uning bilən boloɣan Israilning
həmmə adəmlirimu Iordan dəryasidin ətüp boloɣanidi.
[25] Abxalom Yoabning ornida Amasani koxunning üstigə sərdar kilip koydi. Amasa bolsa Yitra
isimlik bir Israillik kixining ooɣli idi. U kixi Nahaxning kizi Abigail bilən yekinqilik kiloɣanidi.
Nahax Yoabning anisi Zəruiya bilən aqa-singil idi.
[26] Israil bilən Abxalom Gileadning zeminida bargah tikti.
[27] Dawut Mahanaimoɣa yetip kəlgəndə, Ammoniylarning Rabbah xəhiridin boloɣan Nahaxning
ooɣli Xobi bilən Lo-Dibarlik Ammiəlning ooɣli Makir wə Rogelimdin boloɣan Gileadlik Barzil-
lay degənlər. [28] yotkan-kərpə, das, kaqa-kuqa, buoɣday, arpa, un, komaq, purqak, kizil max,
koruoɣan purqaklar, [29] həsəl, kaymak wə koylarni kəltürüp, kala sütidə kilinoɣan kurut-irimqik
katarliklarni Dawut bilən həlkkə yeyix üqün elip kəldi, qünki ular: Xübhisizki, həlk qəldə herip-
eqip, ussap kətkəndu, dəp oylioɣanidi.

Abxalomning əlüxi

18 [1] Dawut əzi bilən boloɣan həlkni yioɣip editlidi wə ularning üstigə mingbexi bilən yüzbexi
koydi. [2] Andin Dawut həlkni üq bələkkə bəlüp jənggə qikardi; birinqi bələkni Yoabning
kol astida, ikkinqi bələkni Zəruiyaning ooɣli, Yoabning inisi Abixayning kol astida wə üqinqi
bələkni Gatlik Ittayning kol astida koydi. Padixah həlkkə: Bərhək, mənmu silər bilən jənggə
qikimən, dedi.
[3] Lekin həlk: Sili qikmisila, əgər biz kaqsak düxmən bizgə pərwa kilmaydu; hətta yerimimiz əlüp
kətsəkmu bizgə pərwa kilmaydu. Qünki əzliri bizning on mingimizgə barawər bolila. Yahxisi
sili xəhərdə turup bizgə həmdəm boluxka təyyar turoɣayla, dedi.
[4] Padixah ularoɣa: Silərgə nemə layik kərünsə, xuni kilimən, — dedi. Xuning bilən həlk yüzdin,
mingdin bolup xəhərdin qikiwatkanda, padixah dərwazining yenida turdi. [5] Padixah Yoab bilən
Abxay wə Ittayoɣa: Mən üqün Abxalomoɣa yahxi muamilidə bolup ayanglar, dedi. Padixahning
həmmə sərdarlirioɣa Abxalom tooɣrisida xundak tapilioɣinida, barlik həlk tapilioɣinini anglidi.
[6] Andin həlk Israil bilən sokuxkili məydanoɣa qikti; sokux Əfraimning ormanlikida boldi.
[7] U yərdə Israil Dawutning adəmliridin məoɣlup boldi. U küni ular kattik kiroɣin kilindi —
yigirmə mingi əldi. [8] Sokux xu zeminoɣa yeyildi; ormanlik yəwətkənlər kiliqta əlgənlərdin kəp
boldi.

[9] Abxalom Dawutning oɣulamliri bilən tuyuksiz uqrixip kaldi; Abxalom əz kəqirioɣa minip, qong
dub dərihining koyuk xahlirining tegidin ətkəndə, uning bexi dərəh xehioɣa kəplixip kelip, u
esilip kaldi; u mingən kəqir bolsa aldioɣa ketip kaldi. [10] Birsi buni kərüp Yoabka həwər berip:
Mana, mən Abxalomning bir dub dərihidə sanggilap turoɣinini kərdüm, dedi.
[11] Yoab həwər bərgən adəmgə: Nemə! Sən uni kərüp turup, nemixka uni urup eltürüp yərgə
qüxürmiding? Xundak kiloɣan bolsang, sanga on kümüx tənggə wə bir kəmər berəttim, — dedi.
[12] U adəm Yoabka: Kolumoɣa ming kümüx tənggə təgsimu, kolumni padixahning ooɣlioɣa uzat-
mayttim! Qünki padixahning həmmimiz aldida sanga, Abixayoɣa wə Ittayoɣa: Mening üqün hər
biringlar Abxalomni ayanglar, dəp buyruoɣinini angliduk. [13] Əgər mən əz jenimni təwəkkul
kilip, xundak kiloɣan bolsam (hərkandak ix padixahtin yoxurun kalmaydu!) sən meni taxlap,
düxmining katarida kərətting, — dedi.
[14] Yoab: Sening bilən bundak deyixixkə qolam yok! — dedi-də, koliɣa üq nəyzini elip dərəhtə

17:27 2Sam. 19:31, 32; 1Pad. 2:7
18:9 «uning bexi ... kəplixip kelip, u esilip kaldi» —Ibraniy tilida: «uning bexi ... kəplixip kelip, u asman-zemin otturisida esilip kaldi».

sanggilakliḳ ḥalda tirik turoɣan Abxalomning yürikigə sanjidi. 15 Andin Yoabning yaraoɣ kətürgüqisi boloɣan on oɣulam Abxalomning qərisigə yioɣilip, uni urup eltürdi.
16 Andin Yoab kanay qaldi; həlḳ Israilni ḳooɣlaxtin yandi; qünki Yoab ḳoxunni qekinixkə qaḳirdi.
17 Ular Abxalomni ormanliḳtiki qong bir azgaloɣa taxlap üstigə nuroɣun taxlarni dəwiləp ḳoydi. Israillar bolsa ḳeqip ḥərbiri əz makanioɣa kətti.
18 Abxalom tirik waḳtida padixaḥ wadisida əzigə bir abidə turoɣuzoɣanidi. Qünki u: Mening namimni ḳalduridioɣanoɣa ooɣlum yoḳ dəp, u tax abidini əz nami bilən atioɣanidi. Xuning bilən bu tax bügüngə ḳədər «Abxalomning yadikari» dəp atilidu.

Dawut Abxalomning əlümidin həwər tapidu

19 Zadokning ooɣli Ahimaaz Yoabḳa: Pərwərdigar seni düxmənliringdin ḳutḳuzup sən üqün intiḳam aldi, dəp padixaḥḳa həwər berixkə meni dərḥal mangoɣuzoɣin, — dedi.
20 Lekin Yoab uningoɣa: Sən bügün həwər bərməysən, bəlki baxḳa bir küni həwər berisən; padixaḥning ooɣli ölgini tüpəylidin, bügün həwər bərməysən, dedi.
21 Xuning bilən Yoab Kuxiyoɣa: Berip padixaḥḳa kərginingni dəp bərgin, dedi. Kuxiylik Yoabḳa təzim ḳilip yügürüp kətti.
22 Lekin Zadokning ooɣli Ahimaaz Yoabḳa yənə: Ḳandaḳla bolmisun bu Kuxiyning kəynidin yügürüxkə manga ijazət bərgin, — dedi. Yoab: I ooɣlum, sanga ḥeqḳandaḳ səyünqi bərgüdək həwər bolmisa, nemixḳa yügürüxni halaysən? — dedi.
23 U yənə: Ḳandaḳla bolmisun, meni yügürgüzgin, dedi. Yoab uningoɣa: Mang, yügür, dewidi, Ahimaaz Iordan dəryasidiki tüzləngliḳ bilən yügürüp Kuxiygə yetixip uningdin ötüp kətti.
24 Dawut iqki-taxḳi dərwazining otturisida olturatti. Kəzətqi dərwazining əgzisidin sepilning üstigə qiḳip, bexini kətürüp ḳariwidi, mana bir adəmning yügürüp keliwatḳinini kərdi.
25 Kəzətqi warḳirap padixaḥḳa həwər bərdi. Padixaḥ: Əgər u yaloɣuz bolsa uningda qoḳum həwər bar, dedi. Həwərqi bolsa yeḳinlixip keliwatatti. 26 Andin kəzətqi yənə bir adəmning yügürüp kəlginini kərdi. Kəzətqi dərwaziwəngə: Mana yənə bir adəm yaloɣuz yügürüp keliwatidu, — dedi. Padixaḥ: Bumu həwərqi ikən, dedi.
27 Kəzətqi: Awwalḳisining yügürüxi manga Zadokning ooɣli Ahimaazning yügürxidək kəründi, — dedi. Padixaḥ: U yahxi adəm, hux həwər yətküzidu, — dedi.
28 Ahimaaz padixaḥḳa towlap: Salam! dəp padixaḥḳa yüzini yərgə təgküzüp təzim ḳilip: Oɣlojam padixaḥḳa ziyan yətküzüxkə ḳollirini kətürgən adəmlərni məoɣlubiyətkə muptila ḳiloɣan Pərwərdigar Hudaliri mubarəktur! — dedi.
29 Padixaḥ: Abxalom salamətmu? — dəp soridi. Ahimaaz jawab berip: Yoab padixaḥning ḳuli wə peḳirlirini mangduroɣanda, peḳir kixilərning qong ḳalaymiḳanqiliḳini kərdum, lekin nemə ix boloɣanliḳini bilmidim, — dedi.
30 Padixaḥ: Boldi, buyaḳta turup turoɣin, dedi. U bir tərəpkə berip turdi.
31 Wə mana, Kuxiy yetip kəldi; Kuxiy: Oɣlojam padixaḥ hux həwərni angliɣayla. Pərwərdigar bügün asiyliḳ ḳilip ḳozoɣaloɣan ḥəmmisidin silini ḳutḳuzup, ulardin intiḳam aldi, dedi.
32 Padixaḥ Kuxiyoɣa: Yigit Abxalom salamətmu? dəp soridi. Kuxiy: Oɣlojam padixaḥning

18:14 «dərəhtə sanggilakliḳ ḥalda tirik turoɣan Abxalomning yürikigə sanjidi» — ibraniy tilida «dərəhning yürikidə sanggilakliḳ tirik turoɣan Abxalomning yürikigə sanjidi» degən sözlər bilən ipadilinidu.
18:17 «Israillar bolsa ḳeqip ḥərbiri əz makanioɣa kətti» — ibraniy tilida: «Israillar bolsa ḳeqip ḥərbiri əz qedirioɣa kətti».
18:18 «Mening namimni ḳaldurdioɣanoɣa ooɣlum yoḳ...» — Abxalomning bu sözidin ḳarioɣanda, uning üq ooɣli *(14:27)* ḥəmmisi baldur ölgənidi.
18:21 «Xuning bilən Yoab Kuxiyoɣa... dedi» — «Kuxiy»: Ḥəbəx, Efiopiyəlik. Efiopiyəliklərning bügüngə ḳədər uzunoɣa yügürüxtə dangḳi bar.
18:24 «Dawut iqki-taxḳi dərwazining otturisida olturatti» — ibraniy tilida «Dawut ikki dərwazining otturisida olturatti». Pərzimizqə «bu ikki dərwaza» xəḥərning iqki wə taxḳi ḳowuḳi bolsa kerək.
18:28 «Salam!» — *(ibraniy tilida «Xalom»)*ning mənisi: «Tinqliḳ! Hatirjəmlik!».

düxmənliri wə silini ḳəstləxkə ḳozoɣaloɣanlarning ḥəmmisi u yigitkə ohxax bolsun! — dedi.
33 Padixaḥ tolimu azablinip, dərwazining təpisidiki balihanioɣa yioɣlioɣan peti qiḳti; u mangoɣaq:
I ooɣlum Abxalom! I ooɣlum, ooɣlum Abxalom! Kaxki, mən sening ornungda əlsəm bolmasmidi! I
Abxalom, mening ooɣlum, mening ooɣlum! dedi.

19 1 Birsi Yoabḳa: Padixaḥ Abxalom üqün yioɣlap matəm tutmaḳta, dəp həwər bərdi. 2 Xuning
bilən xu kündiki nusrət həlḳ üqün musibətkə aylandi; qünki həlḳ xu künidə: Padixaḥ əz
ooɣli üqün ḳayoɣu-ḥəsrət tartiwatidu, dəp anglidi. 3 U küni həlḳ soḳuxtin ḳeqip hijaləttə ḳaloɣan
adəmlərdək, ooɣrilиḳqə xəḥərgə kirdi. 4 Padixaḥ yüzini yepip: I, ooɣlum Abxalom, i Abxalom,
mening ooɣlum, mening ooɣlum! — dəp ḳattiḳ awaz bilən pəryad kətürdi.
5 Lekin Yoab padixaḥning əyigə kirip, uning ḳexioɣa kelip: Əz jeningni, ooɣulliring bilən
ḳizliringning jenini, ayalliringning jeni bilən kenizəkliringning jenini ḳutḳuzoɣan ḥəmmə
hizmətkarlarning yüzini sən bügün hijaləttə ḳaldurdung! 6 Sən əzünggə nəprətlinidioɣanlarni
səyisən, seni səyidioɣanlaroɣa nəprətlinidioɣandək ḳilisən! Qünki sən bügün sərdarliringni yaki
hizmətkarliringni nəziringdə ḥeqnərsə əməs degəndək ḳilding! Qünki bügün Abxalom tirik
ḳelip, biz ḥəmmimiz əlgən bolsaḳ, nəziringdə yahxi bolattikən, dəp bilip yəttim. 7 Əmdi qiḳip
hizmətkarliringning kəngligə təsəlliy bərgin; qünki mən Pərwərdigar bilən ḳəsəm ḳilimənki,
əgər qiḳmisang, bügün keqə ḥeq adəm sening bilən ḳalmaydu. Bu bala yaxliḳingdin tartip
bügünki küngiqə üstünggə qüxkən ḥərḳandaḳ baladin eoɣir bolidu, — dedi.
8 Xuning bilən padixaḥ qiḳip dərwazida olturdi, ḥəmmə həlḳḳə: Mana, padixaḥ dərwazida oltu-
ridu, degən həwər yətküzülgəndə, ularning ḥəmmisi padixaḥning ḳexioɣa kəldi. Əmma Israiillar
bolsa ḥəmmisi ḳeqip, əz əyigə ḳaytip kətti.
9 Əmdi Israil ḳəbilisidiki ḥəmmə həlḳ oɣuloɣula ḳilixip: Padixaḥ bizni düxmənlirimizning ḳolidin
azad ḳiloɣan, bizni Filistiylərning ḳolidin ḳutḳuzoɣanidi. Əmma, u ḥazir Abxalom tüpəylidin ze-
mindin əzini ḳaquruwatidu. 10 Lekin biz üstimizgə padixaḥ boluxḳa məsiḥ ḳiloɣan Abxalom
bolsa jəngdə əldi. Əmdi nemixḳa padixaḥni yandurup elip kelixkə gəp ḳilmaysilər? deyixti.
11 Dawut padixaḥ Zadok bilən Abiyatar kaḥinlaroɣa adəm əwətip: Silər Yəḥudaning
aḳsaḳallioɣa: Padixaḥ mundaḳ dəydu: — Ḥəmmə Israiillarning padixaḥni ordisioɣa ḳayturup
keləyli, deyixkən təliplirining ḥəmmisi padixaḥning ḳulikioɣa yətkən yərdə, nemixḳa silər
bu ixta ulardin keyin ḳalisilər? 12 Silər mening ḳerindaxlirim, mening ət-ustihanlirim turup,
nemixḳa padixaḥni elip kelixtə ḥəmmisidin keyin ḳalisilər?! — dənglar. 13 Wə xundaḳla yənə
Amasaoɣimu: Padixaḥ mundaḳ dəydu: — Sən mening ət-ustihanlirim əməsmusən? Əgər seni
Yoabning ornida mening ḳeximda daim turidioɣan ḳoxunning sərdari ḳilmisam, Huda meni
ursun ḥəm uningdin artuḳ jazalisun — dənglar, — dedi.
14 Buning bilən u Yəḥudadiki adəmlərning kəngüllirini bir adəmning kənglidək əzigə mayil
ḳildi. Ular padixaḥḳa adəm mangdurup: Sən əzüng bilən ḥəmmə hizmətkarliring birgə yenip
kelinglar, dəp həwər yətküzdi.
15 Xuning bilən padixaḥ yenip Iordan dəryasioɣiqə kəldi. Yəḥudadiki adəmlər padixaḥni Ior-
dan dəryasidin ətküzimiz dəp, padixaḥning aldioɣa Gilgaloɣa baroɣanidi. 16 Baḥurimdin qiḳḳan
Binyaminliḳ Geraning ooɣli Ximəy aldirap kelip, Yəḥudadiki adəmlər bilən qüxüp, padixaḥning
aldioɣa qiḳti.

19:8 «...ḥəmmisi ḳeqip, əz əyigə ḳaytip kətti» — ibraniy tilida «... ḥəmmisi ḳeqip, əz qedirioɣa ḳaytip kətti». Muxu ayəttiki «Israiillar» Abxalomoɣa əgəxkən Israiillarni kərsitidu, əlwəttə *(ularning kəpinqisi Yəḥuda wə Binyamindin baxḳa on ḳəbilidin idi).*
19:10 «...nemixḳa padixaḥni yandurup elip kelixkə gəp ḳilmaysilər?» — ibraniy tilida «nemixḳa padixaḥni yandurup elip kelixkə süküt ḳilisilər?».
19:13 2Sam. 17:25
19:16 2Sam. 16:5; 1Pad. 2:8

17 Ximəygə Binyamin qəbilisidin ming adəm əgəxti; ular bilən Saulning jəmətidə hizmətkar
boloƣan Ziba, uning on bəx ooƣli wə yigirmə hizmətkarimu uningoƣa qoxulup kəldi; bularning
ħəmmisi Iordan dəryasidin ətüp padixaħning aldioƣa qikti.
18 Bir kemə padixaħning ihtiyarioƣa qoyulup, ailə tawabiatlirini ətküzüx üqün uyan-buyan
ətüp yürətti. Padixaħ Iordan dəryasidin ətkəndə, Geraning ooƣli Ximəy kelip uning aldida
yiqilip turup. 19 padixaħqa: Oƣojam qullirioƣa qəbiħlik sanimioƣayla; oƣojam padixaħ Yerusalem-
din qikqan kündə qullirining qioƣan qəbiħlikini əslirigə kəltürmigəyla; u padixaħning kəngligə
kəlmisun. 20 Qünki qulliri əzining gunaħ qiloƣinimni obdan bilidu; xunga mana, mən Yüsüpning
jəmətidin ħəmmidin awwal bügün oƣojam padixaħni qarxi elixqa qiktimmən, — dedi.
21 Zəruiyaning ooƣli Abixay buni anglap: Ximəy Pərwərdigarning məsiħ qiloƣinini qaroƣoƣan
tursa, ələmgə məħkum qilinix lazim bolmamdu? — dedi.
22 Lekin Dawut: I Zəruiyaning ooƣulliri, silərning mening bilən nemə karinglar? Bügün silər
manga qarxi qikmakqimusilər? Bügünki kündə Israilda adəmlər ələmgə məħkum qilinixi
kerəkmu? Bügün Israiloƣa padixaħ ikənlikimni bilməymənmu? — dedi.
23 Andin padixaħ Ximəygə: Sən ölməysən, — dedi. Padixaħ uningoƣa qəsəm qildi.
24 Əmdi Saulning nəwrisi Məfiboxət padixaħni qarxi aloƣili kəldi. Padixaħ kətkən kündin tartip
saq-salamət qaytip kəlgən küngiqə, u ya putlirining tirnikini almioƣan ya saqilini yasimioƣan
wə yaki kiyimlirini yumioƣanidi. 25 U padixaħni qarxi aloƣili Yerusalemdin kəlgəndə, padixaħ
uningdin: I Məfiboxət, nemixqa mening bilən barmiding? — dəp soridi.
26 U: I, oƣojam padixaħ, qulliri aqsaq boloƣaqqa, exikimni tokup, minip padixaħ bilən billə baray,
dedim. Əmma hizmətkarim meni aldap qoyuptu; 27 u yənə oƣojam padixaħing aldida qullirining
oƣaywitini qildi. Lekin oƣojam padixaħ Hudaning bir pərixtisidəktur; xuning üqün siligə nemə
layiq kərünsə, xuni qiloƣayla. 28 Qünki atamning jəmətining ħəmmisi oƣojam padixaħning al-
dida ölgən adəmlərdək idi; lekin sili əz qullirini əzliri bilən ħəmdastihan boloƣanlar arisida
qoydila; mening padixaħning aldida pəryad qiloƣili nemə ħəqkim bar? — dedi.
29 Padixaħ uningoƣa: Nemixqa ixliring tooƣrisida səzləwerisən? Mening ħəkümüm, sən bilən
Ziba yərlərni bəlüxüwelinglar, — dedi.
30 Məfiboxət padixaħqa: Oƣojam padixaħ aman-esən əz əyigə kəlgəndin keyin, Ziba ħəmmisini
alsimu raziмən! — dedi.
31 Gileadlik Barzillaymu Rogelimdin qüxüp padixaħni Iordan dəryasidin ətküzüp qoyuxqa ke-
lip, padixaħ bilən billə Iordan dəryasidin ətti. 32 Əmdi Barzillay heli yaxanoƣan bir adəm bolup,
səksən yaxqa kirgənidi. Padixaħ Maħanaimda turoƣan wakitta, uni qamdioƣan dəl muxu adəm
idi; qünki u heli katta bir kixi idi. 33 Padixaħ Barzillayoƣa: Mening bilən baroƣin, mən səndin
Yerusalemda əzümningkidə həwər alimən, dedi.
34 Lekin Barzillay padixaħqa: Mening birnəqqə künlük əmrüm qaloƣandu, padixaħ bilən
birgə Yerusalemoƣa baramdim? 35 Qulliri səksən yaxqa kirdim. Yahxi-yamanni yənə pərq
etələymənmu? Yəp-iqkinimning təmini tetalamdim? Yigit nəoƣmiqilər bilən qiz nəoƣmiqilərning
awazini angliyalamdim? Nemixqa qulliri oƣojam padixaoƣa yənə yük bolimən? 36 Qulliri pəqət
padixaħni Iordan dəryasidin ətküzüp andin azraq uzitip qoyay degən; padixaħ buning üqün

19:18 «Bir kemə padixaħning ihtiyarioƣa qoyulup, ailə tawabiatlirini ... ətüp yürətti» — bəzilər: «Ular əzlirini padixaħning ihtiyarioƣa qoyup, dərya keqikidə ailə tawabiatlirini ... ətüp yürətti» dəp tərjimə qilidu.
19:22 «..silər manga qarxi qikmakqimusilər?» — ibraniy tilida «...silər manga xəytan bolmakqimusilər?»
19:25 «U ... Yerusalemdin kəlgəndə...» — yaki, «u ... Yerusalemoƣa kəlgəndə...».
19:27 2Sam. 16:3
19:28 «...atamning jəmətining ħəmmisi oƣojam padixaħning aldida ölgən adəmlərdək idi» — mənisi bəlkim, «biz ħəmmimiz əslidə sening aldingda ölümgə məħkum qilinixqa layiq iduk».
19:32 2Sam. 17:27-29; 1Pad. 2:7
19:34 «Mening birnəqqə künlük əmrüm qaloƣandu?» — ibraniy tilida «Mening əmrümdiki yillarning künliri qanqidu?» degən səzlər bilən ipadilinidu.

nemixkа manga xunqə xapaət kərsitidila? [37] Kullirining əlgəndə əz xəhirimdə, atam bilən anamning kəbrisining yenida yetixim üqün kaytip ketixigə ijazət bərgəyla. Əmdi mana, bu yərdə əz kulliri Kimham bar əməsmu? U oŋojam padixah bilən ətüp barsun, uningoŋa əzlirigə nemə layik kərünsə xuni kiloŋayla, — dedi.
[38] Padixah: Kimham mening bilən ətüp barsun; sanga nemə layik kərünsə uningoŋa xuni kilay, xundakla sən məndin hər nemə sorisang, sanga kilimən, — dedi.
[39] Andin həlkning həmmisi Iordan dəryasidin ətti, padixahmu ətti. Andin padixah Barzillayni səyüp uningoŋa bəht tilidi; Barzillay əz yurtioŋa yenip kətti.
[40] Padixah Gilgaloŋa kikti, Kimham uning bilən bardi. Yəhudadiki barlik adəmlər bilən Israilning həlkining yerimi padixahni dəryadin ətküzüp uzitip koyoŋanidi. [41] Andin mana, Israilning barlik adəmliri padixahning kexioŋa kelip: Nemixka kerindaxlirimiz Yəhudaning adəmliri ooŋrilikqə padixahni wə padixahning ailə-tawabiatlirini, xundakla Dawutka əgəxkən həmmə adəmlərni Iordan dəryasidin ətküzüxkə muyəssər bolidu? — dedi.
[42] Yəhudaning həmmə adəmliri Israilning adəmlirigə jawap berip: Qünki padixah bilən bizning tuoŋkanqilikimiz bar, nemixka bu ix üqün bizdin hapa bolisilər? Biz padixahningkidin bir nemini yidukmu, yaki u bizgə bir in'am bərdimu? — dedi.
[43] Israilning adəmliri Yəhudaning adəmlirigə jawab berip: Kəbilə boyiqə aloŋanda, padixahning on ikki ülüxtin oni bizgə təwədur, silərgə nisbətən bizning Dawut bilən tehimu qongrak buradərqilikimiz bar. Nemixka bizni kəzgə ilmaysilər? Padixahimizni yandurup elip kelixkə awwal təxəbbus kiloŋanlar biz əməsmiduk? — dedi. Əmma Yəhudaning adəmlirining səzliri Israilning adəmlirining səzliridin tehimu kattik idi.

Xebaning kətürgən isyani

20 [1] Wə xundak boldiki, xu yərdə Binyamin kəbilisidin, Bikrining ooŋli Xeba isimlik bir iplas bar idi. U kanay qelip: —
Bizning Dawutta heqkandak ortak nesiwimiz yok; Yəssəning ooŋlidin heqkandak mirasimiz yok! I Israil, hərbirliringlar əz əyünglaroŋa yenip ketinglar, — dedi.
[2] Xuning bilən Israilning həmmə adəmliri Dawuttin yenip Bikrining ooŋli Xebaoŋa əgəxti. Lekin Yəhudaning adəmliri Iordan dəryasidin tartip Yerusalemoŋiqə əz padixahioŋa qing baoŋlinip, uningoŋa əgəxti. [3] Dawut Yerusalemoŋa kelip ordisioŋa kirdi. Padixah ordioŋa karaxka koyup kətkən axu on kenizəkni bir əygə kamap koydi. U ularni bakti, lekin ularoŋa yekinqilik kilmidi. Xuning bilən ular u yərdə tul ayallardək əlgüqə kamaloŋan peti turdi.
[4] Andin padixah Amasaoŋa: Üq kün iqidə Yəhudaning adəmlirini qakirip, yioŋip kəlgin; əzüngmu bu yərdə hazir boloŋin, dedi.
[5] Xuning bilən Amasa Yəhudaning adəmlirini qakirip yioŋkili bardi. Lekin uning undak kilixi padixah bekitkən wakittin keyin kaldi, [6] u wakitta Dawut Abixayoŋa: Əmdi Bikrining ooŋli Xeba bizgə qüxüridioŋan apət Abxalomning qüxürginidin tehimu yaman bolidu. Əmdi oŋojangning hizmətkarlirini elip ularni koolap baroŋin. Bolmisa, u mustəhkəm xəhərlərni igiliwelip, bizdin əzini kaquruxi mumkin, — dedi.
[7] Xuning bilən Yoabning adəmliri wə Kərətiylər, Pələtiylər, xundakla barlik palwanlar uningoŋa əgixip kikti; ular Yerusalemdin kikip, Bikrining ooŋli Xebani koolioŋili bardi. [8] Ular Gibeondiki koram taxka yekin kəlgəndə Amasa ularning aldioŋa kikti. Yoab üstibexioŋa jəng libasini

19:43 «padixahning on ikki ülüxtin oni bizgə təwədur» — degən ibarə bəlkim Israilning on kəbilə ikənlikini, Yəhudaning Binyaminni koxkanda pakət ikki kəbilə ikənlikini kərsitidu.
20:1 «Bikrining ooŋli Xeba isimlik bir iplas» — «bir iplas» ibraniy tilida «Xəytan *(Belial)*ning bir ooŋli». **«hərbirliringlar əz əyünglaroŋa yenip ketinglar»** — ibraniy tilida: «hərbirliringlar əz qedirioŋa yenip ketinglar».

kiyip, beligə oilaplik bir kiliqini askan kəmər baoliolanidi. U aldiola mengiwidi, kiliq oilaptin qüxüp kətti.
9 Yoab Amasadin: Tinqlikmu, inim? — dəp soridi. Yoab Amasani səymәkqi bololandək ong koli bilən uni sakilidin tutti. 10 Amasa Yoabning yənə bir kolida kiliq barlioliola dikkət kilmidi. Yoab uning korsikiola xundak tiktiki, üqəyliri qikip yərgə qüxti. Ikkinqi kətim selixning hajiti kalmiolanidi; qünki u əldi. Andin Yoab bilən inisi Abixay Bikrining ooli Xebani kooliolili kətti.
11 Yoabning olamliridin biri Amasaning yenida turup: Kim Yoab tərəptə turup Dawutni kollisa, Yoabka əgəxsun, dəytti.
12 Əmma Amasa əz kenida yumilinip, yolning ottursida yatatti; uni kərgən həlkning harbiri tohtaytti. U kixi hammə həlkning tohtioinini kərüp, Amasaning jəsitini yoldin etizlikka tartip koydi həm bir kiyimni uning üstigə taxlidi. 13 Jəsət yoldin yətkəlgəndin keyin həlkning hammisi Bikrining ooli Xebani kooliolili Yoabka əgəxti.
14 Xeba bolsa Bəyt-Maakahdiki Abəlgiqə wə Beriyliklərning yurtining hammə yərlirini kezip Israilning hammə kəbililiridin ətti. Beriyliklərmu jəm bolup uningola əgixip bardi. 15 Xuning bilən Yoab wə adəmliri kelip, Bəyt-Maakahdiki Abəldə uni muhasirigə aldi. Ular xəhərning qərisidiki sepilning udulida bir istihkam saldi; Yoabka əgəxkənlərning hammisi kelip, sepilni ərüxkə bazolanlawatkanda, 16 Danixmən bir hotun xəhərdin towlap: Kulak selinglar! Kulak selinglar! Yoabni bu yərgə qakirip kelinglar, mening uning bilən səzləxməkqi bololinimni uningola eytinglar, — dedi.
17 U yekin kəlgəndə hotun uningdin: Sili Yoabmu? — dəp soridi. U: Xundak, mən xu, dedi. Hotun uningola: Dedəklirining səzini anglioayla, dedi. U: Anglawatimən, dedi.
18 Hotun: Konilarda Abəldə məslihət tapkin, andin məsililər həl kilinidu, degən gəp bar; 19 Israilning tinq wə məmin bəndiliridin birimən; sili hazir Israildiki ana kəbi qong bir xəhərni harap kiliwatidila; nemixka Pərwərdigarning mirasini yokatmakqi bolila? — dedi.
20 Yoab jawap berip: Undak ix məndin neri bolsun! Məndin neri bolsun! Mening heqnemini yutuwaloqum yaki yokatkum yoktur; 21 ix undak əməs, bəlki Əfraimdiki edirliktin Bikrining ooli Xeba degən bir adəm Dawut padixahka karxi kolini kətürüptu. Pəkət uni tapxursanglar, andin xəhərdin ketimən, dedi. Hotun Yoabka: Mana uning bexi sepildin siligə taxlinidu, — dedi.
22 Andin hotun əz danaliki bilən hammə həlkkə məslihət bərdi; ular Bikrining ooli Xebaning bexini kesip, Yoabka taxlap bərdi. Yoab kanay qaldi, uning adəmliri xuni anglap, xəhərdin ketip, harbiri əz əyigə kaytti. Yoab Yerusalemola padixahning kexiola bardi.
23 Əmdi Yoab pütkül Israilning koxunining sərdari idi; Yəhoyadaning ooli Binaya bolsa Kərətiylər bilən Pələtiylərning üstigə sərdar boldi. 24 Adoniram baj-alwanola bax boldi, Ahiludning ooli Yəhoxafat bolsa diwan begi boldi; 25 Xewa katip, Zadok bilən Abiyatar kahin idi; 26 Yairlik Ira bolsa Dawutka has kahin boldi.

Gibeonluklar kisas soraydu

21 1 Əmma Dawutning künliridə uda üq yil aqarqilik boldi. Dawut uning tooruluk Pərwərdigardin soridi. Pərwərdigar uningola: Aqarqilik Saul wə uning kanhor jəmətidikilər səwəbidin, yəni uning Gibeonluklarni kiroqin kiloqinidin boldi, dedi.

20:10 1Pad. 2:5
20:14 «Beriyliklərmu jəm bolup...» — yaki «U yərdiki kixilərmu jəm bolup...».
20:19 «sili hazir Israildiki ana kəbi qong bir xəhərni harap kiliwatidila» — «ana kəbi qong bir xəhər» degənning mənisi bəlkim, baxka xəhərlər Abəlgə bekinidu. Baxka birhil tərjimisi «bir xəhər wə Israildiki bir ana boloquqini harab kiliwatidila».
20:22 «xuni anglap... harbiri əz əyigə kaytti» — ibraniy tilida: «xuni anglap... harbiri əz qedirioa kaytti».
20:26 «Yairlik Ira bolsa Dawutka has kahin boldi» — yaki «Yairlik Ira bolsa Dawutning bax wəziri boldi».
21:1 «Əmma Dawutning künliridə uda üq yil aqarqilik boldi...» — 21-24-bablar bəlkim tarihka koxuloqan koxumqə səz

2 Padixaḫ Gibeonluḳlarni qaḳirip, ular bilən səzləxti (Gibeonluḳlar Israillardin əməs idi, bəlki
Amoriylarning bir ḳaldisi idi. Israil əslidə ular bilən əḫdə ḳilip ḳəsəm iqkənidi; lekin Saul Israil
wə Yəḫudalaroɣa boloɣan ḳizoɣinliḳi bilən ularni əltürüxkə intilgənidi).
3 Dawut Gibeonluḳlaroɣa: Silərgə nemə ḳilip berəy? Mən ḳandaḳ ḳilip bu gunaḫni kəfarət ḳilip
yapsam, andin silər Pərwərdigarning mirasioɣa bəht-bərikət tiliyələysilər? — dedi.
4 Gibeonluḳlar uningoɣa: Bizning Saul wə uning jəmətidikilərdin altun-kümüx sorax ḫəḳḳimiz
yoḳ, wə bizning səwəbimizdin Israildin bir adəmnimu əlümgə məḫkum ḳildurux ḫəḳḳimiz yoḳ,
dedi. Dawut: Silər nemə desənglar, mən xundaḳ ḳilay, dedi.
5 Ular padixaḫḳa: Burun bizni yoḳatmaḳqi boloɣan, bizni Israilning barliḳ pasilliri iqidə
turoɣudək yeri ḳalmisun dəp, bizni ḫalak ḳilixḳa ḳəstligən ḫeliḳi kixining, 6 ḫazir uning ərkək
nəslidin yəttisi bizgə tapxurup berilsun, biz Pərwərdigarning tallioɣini boloɣan Saulning Gibeaḫ
xəḫiridə, Pərwərdigarning aldida ularni əltürüp, esip ḳoyayli, dedi. Padixaḫ: — Mən silərgə
qoḳum tapxurup berimən, dedi.
7 Lekin Dawut bilən Saulning ooɣli Yonatanning Pərwərdigar aldida iqixkən ḳəsimi wəjidin
padixaḫ Saulning nəwrisi, Yonatanning ooɣli Məfiboxətni ayidi.
8 Padixaḫ Ayaḫning ḳizi Rizpaḫning Sauloɣa tuoɣup bərgən ikki ooɣli Armoni wə Məfiboxətni wə
Saulning ḳizi Miḳal Məḫolatliḳ Barzillayning ooɣli Adriəl üqün beḳiwaloɣan bəx ooɣulni tutup,
9 Gibeonluḳlarning ḳolioɣa tapxurdi. Bular ularni dəngdə Pərwərdigarning aldida esip ḳoydi. Bu
yəttəylən bir kündə əltürüldi; ular əltürülgəndə arpa ormisi aldidiki künlər idi.
10 Andin Ayaḫning ḳizi Rizpaḫ bəz rəḫtni elip, ḳoram üstigə yeyip saldi. U orma baxlanoɣandin
tartip asmandin yamoɣur qüxkən waḳitḳiqə, u yərdə olturup kündüzi ḳuxlarning jəsətlərning
üstigə ḳonuxioɣa, keqisi yirtḳuqlarning ularni dəssəp qəylixigə yol ḳoymidi.
11 Birsi Saulning keniziki, Ayaḫning ḳizi Rizpaḫning ḳiloɣanlirini Dawutḳa eytti.
12 Xuning bilən Dawut Yabəx-Gileadtikilərning ḳexioɣa berip, u yərdin Saulning wə uning
ooɣli Yonatanning səngəklirini elip kəldi (Filistiylər Gilboada Saulni əltürgən künidə ularning
jəsətlirini Bəyt-Xandiki məydanda esip ḳoyoɣanidi; Yabəx-Gileadtikilər əslidə bularni xu yərdin
ooɣriliḳqə elip kətkənidi). 13 Dawut Saul bilən uning ooɣli Yonatanning səngəklirini xu yərdin
elip kəldi; ular esip əltürülgən yəttəylənning səngəklirinimu yioɣip ḳoydi, 14 andin xularni Saul
bilən ooɣli Yonatanning səngəkliri bilən Binyamin zeminidiki Zelada, atisi Kixning ḳəbrisidə
dəpnə ḳildi. Ular padixaḫ əmr ḳiloɣandək ḳildi. Andin Huda həlḳning zemin tooɣruluḳ dualirini
ijabət ḳildi.

Filistiylə bilən ḳayta jəng ḳilix

1Tar. 20:4-8

15 Filistiylər bilən Israilning ottursida yənə jəng boldi, Dawut əz adəmliri bilən qüxüp, Filistiylər
bilən soḳuxti. Əmma Dawut tolimu qarqap kətti; 16 Rafaḫning əwladliridin boloɣan Ixbi-Binob
Dawutni əltürməkqi idi; uning mis nəyzisining eoɣirliḳi üq yüz xəkəl idi; uningoɣa yənə yengi

---

bolup, «Samuil *(2)*»diki yillar arilikida yüz bərgən baxḳa muḫim ixlarni təswirləydu.
21:2 «Israil əslidə ular bilən əḫdə ḳilip ḳəsəm iqkənidi» —Bu ix «Yəxua» 9-babta hatiriləngən.
21:2 Yə. 9:19
21:3 «... Andin silər Pərwərdigarning mirasioɣa bəht-bərikət tiliyələysilər» — demək, ularning Israiloɣa boloɣan bu adiwiti tügəydu.
21:7 1Sam. 18:3; 20:15, 42; 23:18
21:8 «Saulning ḳizi Miḳal Məḫolatliḳ Barzillayning ooɣli Adriəl üqün beḳiwaloɣan bəx ooɣul...» — Miḳal bəlkim aqisi Mərabning bu bəx ooɣlini beḳiwaloɣan *(6:23ni, «1Sam.» 18:19ni kərüng)*. Bəzi kona kəqürmilərdə «Mərabning Məḫolatliḳ Barzillayning ooɣli Adriəl üqün tuoɣup bərgən bəx ooɣlini» deyilidu.
21:12 1Sam. 31:10-13
21:14 «Andin Huda həlḳning zemin tooɣruluḳ dualirini ijabət ḳildi» — «zemin tooɣruluḳ dualiri» — demək, ḳəḫətqilikning tügitilixi üqün.

sawut baoŋlaqliq idi. [17] Lekin Zəruiyaning ooŋli Abixay uningoŋa yardəmgə kelip Filistiyni
qiliqlap əltürdi. Xu küni Dawutning adəmliri uningoŋa qəsəm qilip: Sən yənə biz bilən jənggə
qikmioŋin! Bolmisa Israilning qirioŋi əqüp qalidu, — dedi.
[18] Bu ixtin keyin xundaq boldiki, Gobta Filistiylər bilən yənə jəng boldi; u waqitta Ḥuxatliq Sib-
bikay Rafaḥning əwladidin boloŋan Safni əltürdi.
[19] Gobta yənə bir qetim Filistiylər bilən jəng boldi; u qaoŋda Bəyt-Ləḥəmlik Yairning ooŋli Əl-
Ḥanan Gatlik Goliyatning inisini əltürdi. Uning nəyzisining sepi bapkarning hadisidək idi.
[20] Yənə bir jəng Gatta boldi; u yərdə egiz boyluq bir adəm bar idi, qollirining altidin barmaqliri,
putlirining altidin barmaqliri bolup jəmiy yigirmə tət barmiqi bar idi. U ḥəm Rafaḥning əwladi
idi. [21] U Israillarning aldida turup ularni mazaq qildi; lekin Dawutning akisi Ximiyaning ooŋli
Yonatan uni əltürdi.
[22] Bu tət kixi Gatlik Rafaḥning əwladi bolup, ḥəmmisi Dawutning qolida yaki uning
hizmətkarlirining qolida əltürüldi.

Dawutning mədḥiyə küyi

Zəb. 18

22 [1] Pərwərdigar uni barliq düxmənliridin ḥəm Saul padixaḥning qolidin qutquzoŋan küni, u
Pərwərdigaroŋa bu küyni eytti: —

[2] U mundaq dedi: — Pərwərdigar mening hada teoŋim, mening qoroŋinim, mening nijatkarim-
dur!
[3] Huda mening qoram teximdur, mən Uningoŋa tayinimən —
U mening qalqinim, mening qutquzoŋuqi münggüzüm,
Mening egiz munarim wə baxpanaḥim, mening qutquzoŋuqimdur;
Sən meni zorawanlardin qutquzisən!
[4] Mədḥiyilərgə layiq Pərwərdigaroŋa mən nida qilimən,
Xundaq qilip, mən düxmənlirimdin qutquzulimən;
[5] Qünki ələmning asarətliri meni qorxiwaldi,
Ihlassizlarning yamrap ketixi meni qorqutuwətti;
[6] Təḥtisaraning taniliri meni qirmiwaldi,
Ələm sirtmaqliri aldimoŋa kəldi.
[7] Qiynaloŋinimda mən Pərwərdigaroŋa nida qildim,
Hudayimoŋa pəryad kətürdüm;
U ibadəthanisidin awazimni anglidi,
Mening pəryadim Uning qulaqioŋa kirdi.
[8] Andin yər-zemin təwrəp silkinip kətti,

21:16 «Rafaḥning əwladliridin boloŋan Ixbi-Binob» — «Rafaḥning əwladliri» ḥəmmisi degüdək yooŋan adəmlər idi *(18, 20, 22ni kərüng)*. **«uning mis nəyzisining eoŋirliqi»** — yaki «uning nəyzining mis bexining eoŋirliqi». **«300 xəkəl»** — bəlkim 3.5 kilogram idi. **«uningoŋa yənə yengi sawut baoŋlaqliq idi»** — yaki, «uningoŋa yənə yengi bir qorali bar idi».
21:17 Pənd. 13:9
21:18 1Tar. 20:4
21:19 «Bəyt-Ləḥəmlik Yair» — bəzi kona kəqürülmilərdə «Yair» «Yair-Origim» dəp atilidu. **«Goliyatning inisi»** — bəzi kona kəqürmilərdə pəkət «Goliyat» deyilidu.
22:1 «...u Pərwərdigaroŋa bu küyni eytti» — Zəbur, 18-küy wə uning izaḥatliri bilən selixturung.
22:3 «...mening qutquzoŋuqi münggüzüm» — ibraniy tilida «....nijatimning münggüzi». **«Sən meni zorawanlardin qutquzisən!»** — ibraniy tilida «Sən meni zorawanliqtin qutquzisən».
22:3 Ibr. 2:13
22:5 «Ihlassizlarning yamrap ketixi meni qorqutuwətti» — ibraniy tilida «Ihlassizlarning qiyan-taxqinliri meni qorqutuwətti».

Asmanlarning ulliri dəhxətlik təwrəndi, silkinip kətti;
Qünki U oɣəzəpləndi.
9 Uning dimioɣidin is ərləp turatti,
Aoɣzidin qikkan ot ḥəmmisini yutuwətti;
Uningdin kəmür qooɣliri qikti;
10 U asmanlarni engixtürüp egip qüxti,
Puti astida tum ḳarangoɣuluḳ idi.
11 U bir kerub üstidə pərwaz ḳildi,
U xamalning ḳanatlirida kəründi.
12 U ḳarangoɣuluḳni, xundaḳla yioɣiloɣan sularni,
Asmanlarning ḳoyuḳ bulutlirini,
Өz ətrapida qediri ḳildi.
13 Uning aldida turoɣan yoruḳluktin,
Otluḳ qooɣlar qikip ətti;
14 Pərwərdigar asmanda güldürlidi;
Ḥəmmidin aliy Boloɣuqi awazini yangratti;
15 Bərḥək, U oḳlirini etip, düxmənlirimni tarḳitiwətti;
Qaḳmaḳlarni qaḳturup, ularni ḳiyḳas-sürəngə saldi;
16 Xuning bilən dengizning təkti kərünüp ḳaldi,
Aləmning ulliri axkarilandi,
Pərwərdigarning tənbiḥi bilən,
Dimioɣining nəpisining zərbisi bilən.
17 U yuḳiridin ḳolini uzitip, meni tutti;
Meni uluoɣ sulardin tartip aldi.
18 U meni küqlük düxminimdin,
Manga өqmənlərdin ḳutḳuzdi;
Qünki ular məndin küqlük idi.
19 Külpətkə uqrioɣan künümdə, ular manga ḳarxi ḥujumoɣa ətti;
Biraḳ Pərwərdigar mening tayanqim idi.
20 U meni kəngri-azadə bir jayoɣa elip qikardi;
U meni ḳutḳuzdi, qünki U məndin hursən boldi.
21 Pərwərdigar ḥəkḳaniyliḳimoɣa ḳarap manga iltipat kərsətti;
Ḳolumning ḥalallikini U manga ḳayturdi;
22 Qünki Pərwərdigarning yollirini tutup kəldim;
Rəzillik ḳilip Hudayimdin ayrilip kətmidim;
23 Qünki uning barliḳ ḥəkümliri aldimdidur;
Mən Uning bəlgilimiliridin qətnəp kətmidim;
24 Mən Uning bilən oɣubarsiz yürdum,
Өzümni gunaḥtin neri ḳildim.
25 Wə Pərwərdigar ḥəkḳaniyliḳimoɣa ḳarap,
Kөz aldida boloɣan ḥalallikim boyiqə ḳiloɣanlirimni ḳayturdi.
26 Wapadar-meḥribanlaroɣa Өzüngni wapadar-meḥriban kərsitisən;
Oɣubarsizlaroɣa Өzüngni oɣubarsiz kərsitisən;
27 Sap dilliḳlaroɣa Өzüngni sap dilliḳ kərsitisən;
Tətürlərgə Өzüngni tətür kərsitisən;
28 Qünki Sən ajiz məmin həlḳni ḳutḳuzisən;

22:15 «bərḥək, u ... düxmənlirimni tarḳitiwətti» — ibraniy tilida «bərḥək, U ... ularni tarḳitiwətti». 18-ayətni kərüng.

Birak kəzliringni təkəbbur üstigə tikip,
Ularni xərməndə kilisən;
29 Qünki Sən Pərwərdigar mening qirioɣimdursən;
Pərwərdigar meni baskan karangoɣulukni nurlanduridu;
30 Qünki Sən arkilik düxmən koxuni arisidin yügürüp əttüm;
Sən Hudayim arkilik mən sepildin atlap əttüm.
31 Təngrim — Uning yoli mukəmməldur;
Pərwərdigarning səzi sinap ispatlanoɣandur;
U Əzigə tayanoɣanlarning ɦəmmisigə kalkandur.
32 Qünki Pərwərdigardin baxka yənə kim ilaɦtur?
Bizning Hudayimizdin baxka kim koram taxtur?
33 Təngri mening mustəɦkəm koroɣinimdur;
U yolumni mukəmməl, tüp-tüz kilidu;
34 U mening putlirimni keyikningkidək kilidu;
U meni yukiri jaylirimoɣa turoɣuzidu;
35 Kollirimni urux kilixka əgitidu,
Xunglaxka biləklirim mis kamanni kerələydu;
36 Sən manga nijatingdiki kalkanni bərding,
Sening mulayim kəmtərliking meni uluoɣ kildi.
37 Sən kədəmlirim astidiki jayni kəng kilding,
Mening putlirim teyilip kətmidi.
38 Mən düxmənlirimni kooɣlap yokattim,
Ular ɦalak bolmioɣuqə ɦeq yanmidim.
39 Kayta turalmioɣudək kilip,
Ularni ɦalak kilip yanjidim,
Ular putlirim astida yikildi.
40 Sən jəng kilixka küq bilən belimni baoɣliding;
Sən manga ɦujum kiloɣanlarni putum astida egildürdüng;
41 Düxmənlirimni manga arkini kilip kaqkuzdung,
Xuning bilən mən manga əqmənlərni yokattim.
42 Ular təlmürdi, birak kutkuzidioɣan ɦeqkim yok idi;
Ɦətta Pərwərdigaroɣa kariwidi, Umuularoɣa jawab bərmidi.
43 Mən ularni sokup yərdiki topidək kiliwəttim;
Koqidiki patkaktək mən ularni qəyliwəttim;
Ularning üstidin petikdiwəttim.
44 Sən meni həlkimning nizaliridin kutkuzoɣansən;
Sən meni əllərning bexi boluxka sakliding;
Manga yat boloɣan bir həlk hizmitimdə bolmakta.
45 Yat əldikilər manga zəiplixip təslim bolidu;
Anglixi bilənla ular manga itaət kilidu;
46 Yat əldikilər qüxkünlixip ketidu;
Ular əz istiɦkamliridin titrigən ɦalda qikip kelidu;
47 Pərwərdigar ɦayattur!

22:29 Pənd. 13:9
22:30 «düxmən koxuni arisidin yügürüp əttüm» — «yügürüp əttüm» degən muxu səzlər «bəsüp əttüm» degən mənini əz iqigə alidu.
22:31 Kan. 32:4; Dan. 4:34; Zəb. 12:6; 119:140; Pənd. 30:5; Wəɦ. 15:3
22:32 Kan. 32:39; 1Sam. 2:2; Zəb. 86:8; Yəx. 45:5

Mening Ḳoram Texim mubarəklənsun;
Nijatim bolоɣan ḳoram tax Huda aliydur, dəp mədhiyilənsun!
48 U, yəni mən üqün toluḳ ḳisas aloɣuqi Təngri,
Həlḳlərni manga boysunduroɣuqidur;
49 U meni düxmənlirim arisidin qiḳaroɣan;
Bərḥəḳ, Sən meni manga ḥujum ḳiloɣanlardin yuḳiri kətürdüng;
Zorawan adəmdin Sən meni ḳutuldurdung.
50 Muxu səwəblik mən əllər arisida sanga təxəkkür eytimən, i Pərwərdigar;
Namingni uluoɣlap küylərni eytimən;
51 U bolsa Θzi tikligən padixaḥḳa zor ḳutḳuzuxlarni beoɣixlaydu;
Θzi məsiḥ ḳiloɣinioɣa,
Yəni Dawutḳa ḥəm uning nəsligə mənggügə əzgərməs muḥəbbətni kərsitidu.

Dawutning ahirḳi sözliri

23 1 Təwəndikilər Dawutning ahirḳi sözliridur: —
Israilning küylirining səyümlük temisi Bolоɣuqini,
Yəni Yaḳupning Hudasining Məsiḥini məlum ḳilix üqün,
Yuḳiri mərtiwigə kətürülgən adəm mundaḳ səzləydu,
Yəssəning ooɣli Dawutning mundaḳ bexarət beridu: —
2 Pərwərdigarning Roḥi mən arḳilik səz ḳildi,
Uning sözliri tilimdidur.
3 Israilning Hudasi səz ḳildi,
Israilning Ḳoram Texi manga xundaḳ dedi: —
Kimki adəmlərning arisida adalət bilən səltənət ḳilsa,
Kimki Hudadin ḳorḳux bilən səltənət ḳilsa,
4 U ḳuyax qiḳḳandiki tang nuridək,
Bulutsiz səḥərdək bolidu,
Yamoɣurdin keyin asman süzük boluxi bilən,
Yumran maysilar tupraḳtin qiḳidu, mana u xundaḳ bolidu.
5 Mening өyüm Təngri aldida xundaḳ bolmisimu,
U yənila mən bilən mənggülük əḥdə tüzdi,
Əḥdə ḥəmmə ixlarda mupəssəl ḥəm mustəḥkəmdur;
Gərqə U buni tehi bərḳ uroɣuzmioɣan bolsimu,
Bu mening barliḳ nijatliḳ ixlirim,
Mening ḥəmmə intizarliḳimdur!
6 Lekin iplaslarning ḥəmmisi tikənlərdək,
Ḥeqkim ḳolida tutalmioɣaqḳa, qərüwetilidu.
7 Ularoɣa ḳol uzatḳuqi өzini təmür ḳoral wə nəyzə sepi bilən ḳorallandurmisa bolmaydu;
Ular ḥaman turoɣan yeridə otta kөydürüwetilidu!

22:50 Rim. 15:9
23:1 «Israilning küylirining səyümlük temisi Bolоɣuqini, yəni Yaḳupning Hudasining Məsiḥini məlum ḳilix üqün, yuḳiri mərtiwigə kətürülgən adəm mundaḳ səzləydu, Yəssəning ooɣli Dawutning mundaḳ bexarət beridu» — burunḳi birhil tərjimimiz: «Yəssəning ooɣli Dawutning bexariti, * Yuḳiri mərtiwigə kətürülgən, *Yaḳupning Hudasi tərəpidin məsiḥlənгən, * Israilning səyümlük küyqisining bexarət səzliri mana.... ». Yeḳindiki tətḳiḳat ḥazirḳi tərjimimizni təstiḳləydu.

23:4 «U ḳuyax qiḳḳandiki tang nuridək,...» — yaki «ḳuyax qiḳḳandək, tang nuridək,...».
23:6 «iplaslarning ḥəmmisi» — ibraniy tilida: «Belial *(Xəytan)*ning ooɣullirining ḥəmmisi».

Dawutning palwanliri

1Tar. 11:10-47

[8] Dawutning palwanlirining isimliri təwəndikidək hatiriləngəndur: —
Tahkimonluқ Yoxəb-Baxsəbət sərdarlarning bexi idi. U bir ⱪetimlik jəngdə nəyzə oynitip, səkkiz yüz adəmni əltürgənidi.
[9] Keyinkisi Ahohiy Dodoning ooɳli Əliazar idi; Filistiylər yioɳilip jəng ⱪilmaⱪqi boldi; xu waⱪitta Dawut wə uningoɳa ḥəmraḥ bolup qiⱪⱪan üq palwan ularni jənggə qaⱪirdi; əliazar xu üqtin biri idi. Lekin Israillar qekindi; [10] u ⱪozoɳilip, taki beliki telip, ⱪoli ⱪiliⱪa qaplixip ⱪaloɳuqə Filistiylərni ⱪirdi. U küni Pərwərdigar Israillarni qong nusrətkə erixtürdi. Həlⱪ uning ⱪexioɳa ⱪaytⱪanda pəⱪət olja yioɳix ixila ⱪaloɳanidi.
[11] Wə uningdin keyinkisi Ḥararliⱪ Agiyning ooɳli Xammaḥ idi. Bir küni Filistiylər ⱪoxun bolup yioɳiloɳanidi; yeⱪin ətrapta ⱪoyuⱪ əskən bir ⱪizil maxlik bar idi. Kixilər Filistilərning aldidin ⱪaⱪⱪanidi, [12] Xammaḥ bolsa ⱪizil maxlik otturisida məzmut turup, uni ⱪooɳdap Filistiylərni ⱪirdi; xuning bilən Pərwərdigar Israillaroɳa oɳayət zor nusrət ata ⱪildi.
[13] Orma waⱪtida ottuz yolbaxqi iqidin yənə üqi Adullamning oɳarioɳa qüxüp, Dawutning yenioɳa kəldi. Filistiylərning ⱪoxuni Rəfayim wadisioɳa bargaḥ ⱪuroɳanidi; [14] u qaoɳda Dawut ⱪoroɳanda idi, Filistiylərning ⱪarawulgaḥi bolsa Bəyt-Ləḥəmdə idi. [15] Dawut ussap: Aḥ, birsi manga Bəyt-Ləḥəmning dərwazisining yenidiki ⱪuduⱪtin su əkilip bərgən bolsa yaxi bolatti! — dewidi, [16] bu üq palwan Filistiylərning ləxkərgaḥidin bəsüp ətüp, Bəyt-Ləḥəmning dərwazisining yenidiki ⱪuduⱪtin su tartti wə Dawutⱪa elip kəldi; lekin u uningdin iqkili unimidi, bəlki suni Pərwərdigaroɳa atap təküp: [17] — I Pərwərdigar, bundaⱪ ix məndin neri bolsun! Bu üq adəmning əz ḥayatioɳa təwəkkul ⱪilip berip əkəlgən bu su ularning ⱪenioɳa ohxax əməsmu! — dedi. Xuning üqün u iqixkə unimidi. Bu üq palwan ⱪiloɳan ixlar dəl xular idi. [18] Zəruiyaning ooɳli Yoabning inisi Abixay bu üqining bexi idi. U üq yüz adəm bilən ⱪarxilixip nəyzisini piⱪiritip ularni əltürgən. Xuning bilən u bu «üq palwan» iqidə nami qiⱪⱪanidi. [19] U bu üqəylənning iqidə əng ḥərmətliki idi, xunga ularning bexi idi; lekin u awwalⱪi üqəyləngə yətməytti.
[20] Yəḥoyadaning ooɳli Binaya Kabzəəldin bolup, bir batur palwan idi; u kəp ⱪaltis ixlarni ⱪiloɳan. U Moabiy Ariəlning ikki ooɳlini əltürgən. Yənə ⱪar yaoɳⱪan bir küni azgaloɳa qüxüp, bir xirni əltürgənidi. [21] U ḥəm küqtünggür bir misirliⱪni əltürgənidi. Misirliⱪning ⱪolida bir nəyzə bar idi, lekin Binayaning ⱪolida bir ḥasila bar idi. U misirliⱪning ⱪolidin nəyzisini tartiwelip, əz nəyzisi bilən uni əltürdi. [22] Bu ixlarni Yəḥoyadaning ooɳli Binaya ⱪiloɳan bolup, u üq palwan arisida nam qiⱪaroɳanidi. [23] U ottuz yolbaxqi iqidə ḥərmətlik idi. Lekin u awwalⱪi üq palwanoɳa yətməytti. Dawut uni əzining pasiban begi ⱪildi.
[24] Ottuz yolbaxqi iqidə Yoabning inisi Asaḥəl, Bəyt-Ləḥəmlik Dodoning ooɳli Əl-Ḥanan bar idi. [25] Buningdin baxⱪa: Ḥarodluⱪ Xammaḥ, Ḥarodluⱪ Elika, [26] Patliliⱪ Ḥələz, Təkoaliⱪ Ikkəxning ooɳli Ira, [27] Anatotluⱪ Abiezər, Ḥuxatliⱪ Mibonnay, [28] Ahoḥluⱪ Zalmon, Nitofatliⱪ Maḥaray, [29] Nitofatliⱪ Baanaḥning ooɳli Hələb, Binyaminlardin Gibeaḥliⱪ Ribayning ooɳli Ittay, [30] Piratonluⱪ Binaya, Gaax wadiliridin Ḥidday, [31] Arbatliⱪ Abi-Albon, Barḥumluⱪ Azmawət, [32-33] Xaalbonluⱪ Əliyaḥba, Yaxənning ooɳulliri, Ḥararliⱪ Xammaḥning ooɳli Yonatan, Ḥararliⱪ Xararning ooɳli Aḥiyam, [34] Maakatiy Ahasbayning ooɳli Əlifələt, Gilonluⱪ Aḥitofəlning ooɳli Eliyam, [35] Karməllik

---

23:8 «U bir ⱪetimlik jəngdə nəyzə oynitip, səkkiz yüz adəmni əltürgənidi» — kona kəqürülmilərning kəpinqisidə: «Uning baxⱪa ismi «Əznilik Adino»; qünki u bir ⱪetimdila səkkiz yüz adəmni əltürgənidi» deyilidu. Biz muxu yərdə grek tilidiki *(«LXX»)* tərjimisigə əgiximiz *(«1Tar.» 11:11ni kərüng)*.
23:9 «...Ahohiy Dodoning ooɳli...» — yaki «...Ahohining nəwrisi, Dodoning ooɳli,...»
23:11 «Bir küni Filistiylər ⱪoxun bolup yioɳiloɳanidi» — baxⱪa birhil tərjimisi: «Bir küni Filistiylər Leḥi *(yezisi)*da yioɳiloɳanidi».
23:20 «U Moabiy Ariəlning ikki ooɳlini əltürgən» — yaki «U Moabtiki ikki xirdək kixini əltürgən».
23:29 «Baanaḥning ooɳli Hələb» — yaki «Baanaḥning ooɳli Hələd».
23:32-33 «Ḥararliⱪ Xammaḥning ooɳli Yonatan» — ibraniy tilida «ooɳli» degən səz tepilmaydu. Yonatanning Xammaḥ

Ḥəzray, Arbiliḳ Paaray, [36] Zobaḥdin boloɣan Natanning ooɣli Igal, Gadliḳ Banni, [37] Ammoniy Zələk, Bəərotluḳ Naḥaray (u Zəruiyaning ooɣli Yoabning yaraoɣ kətürgüqisi idi), [38] Yitriliḳ Ira, Yitriliḳ Garəb [39] wə Ḥittiy Uriya ḳatarliḳlar bolup, ularning ḥəmmisi ottuz yəttə kixi idi.

Dawutning Israillarni royhətkə elix gunaḥi

1Tar. 21

24 [1] Pərwərdigarning oɣəzipi Israiloɣa yənə ḳozoɣaldi. Xuning bilən U ularni jazalax üqün Dawutni ḳozoɣiwidi, u adəm qiḳirip, ularoɣa: — Israillar bilən Yəḥudaliḳlarning sanini al, dedi.
[2] Padixaḥ əz yenida turoɣan ḳoxun sərdari Yoabḳa: Baroɣin, Dandin tartip Bəər-Xebaoɣiqə Israilning ḥəmmə ḳəbililirining yurtlirini kezip, həlḳni sanap qiḳḳin, mən həlḳning sanini biləy, dedi.
[3] Yoab padixaḥḳa: Bu həlḳ ḥazir məyli ḳanqilik bolsun, Pərwərdigar Hudaying ularning sanini yüz ḥəssə axuroɣay. Buni oɣojam padixaḥ əz kəzi bilən kərgəy! Lekin oɣojam padixaḥ nemixḳa bu ixtin hux bolidikin? — dedi.
[4] Əmma Yoab bilən ḳoxunning baxḳa sərdarliri unimisimu, padixaḥning yarliḳi ulardin küqlük idi; xuning bilən Yoab bilən ḳoxunning baxḳa sərdarliri Israilning həlḳini sanioɣili padixaḥning ḳexidin qiḳti. [5] Ular Iordan dəryasidin ətüp Yaazərgə yeḳin Gad wadisida Aroərdə, yəni xəḥərning jənub təripidə bargaḥ tikti. [6] Andin ular Gileadḳa wə Tahtim-Ḥodxining yurtioɣa kəldi. Andin Dan-Yaanoɣa kelip aylinip Zidonoɣa bardi. [7] Andin ular Tur degən ḳoroɣanliḳ xəḥərgə, xundaḳla Ḥiwiylar bilən Ḳanaaniylarning ḥəmmə xəḥərlirigə kəldi; andin ular Yəḥuda yurtining jənub təripigə, xu yərdiki Bəər-Xebaoɣiqə bardi. [8] Xundaḳ ḳilip ular pütkül zeminni kezip, toḳḳuz ay yigirmə kün ətkəndin keyin, Yerusalemoɣa yenip kəldi.
[9] Yoab padixaḥḳa həlḳning sanini məlum ḳilip: Israilda ḳiliq kətürələydioɣan baturdin səkkiz yüz mingi, Yəḥudada bəx yüz mingi bar ikən, dedi.
[10] Dawut həlḳning sanini aloɣandin keyin, wijdani azablandi wə Pərwərdigaroɣa: Bu ḳiloɣinim eoɣir gunaḥ boluptu. I Pərwərdigar, ḳulungning ḳəbiḥlikini kətürüwətkəysən; qünki mən tolimu əhməḳanilik ḳiptimən, dedi.
[11] Dawut ətigəndə turoɣanda Pərwərdigarning səzi Dawutning aldin kərgüqisi boloɣan Gad pəyoɣəmbərgə kelip degəndə:
[12] — «Berip Dawutḳa eytḳin, Pərwərdigar: —
Mən üq bala-ḳazani aldingoɣa ḳoyimən, ularning birini talliwaloɣin, mən xuni üstünggə qüxürimən, dəydu — degin» .
[13] Xuning bilən Gad Dawutning ḳexioɣa kelip buni uningoɣa dedi. U uningoɣa: «Yəttə yiloɣiqə zeminingda aqarqiliḳ sanga bolsunmu? Yaki düxmənliring üq ayoɣiqə seni ḳooɣlap, sən ulardin ḳaqamsən? Wə yaki üq küngiqə zeminingda waba tarḳalsunmu? Əmdi sən obdan oylap, bir nemə degin, mən meni Əwətküqigə nemə dəp jawap berəy?» — dedi.
[14] Dawut Gadḳa: Mən tolimu təngliktə ḳaldim! Səndin ətünəyki, biz Pərwərdigarning ḳolioɣa

---

(Xaqi) bilən boloɣan munasiwiti «1Tar.» 11:34din kərülidu.
23:39 «... wə ḥittiy Uriya ḳatarliḳlar bolup, ularning ḥəmmisi ottuz yəttə kixi idi» — bu tizimliktə Yəḥudiy əməslərdin birnəqqisi bar — məsilən Ammonluḳ Zələk, Ḥittiy Uriya wə Moabliḳ Yitma bar.
24:1 « *Huda* **ularni jazalax üqün Dawutni ḳozoɣiwidi, u ...: — Israillar bilən Yəḥudaliḳlarning sanini al, dedi»** — xübḥisizki, Dawut əsli xu niyəttə idi. Məḳsiti bəlkim əz uluoɣluḳini kərsitix yaki xuningoɣa ohxax təkəbburluḳ niyiti bolsa kerək. Pərwərdigar Israiloɣa oɣəzipini kərsitix üqün, Dawutning bu yaman ixni ḳilixioɣa yol ḳoydi.
24:3 «Lekin oɣojam padixaḥ nemixḳa bu ixtin hux bolidikin?» — oɣəlitə ix xuki, ḥətta Hudadin ḳorḳmaydioɣan Yoabtək bir kixi bu ixning Hudaoɣa yaḳmaydioɣanliḳini bilidu.
24:10 «Dawut həlḳning sanini aloɣandin keyin, wijdani azablandi... tolimu əhməḳanilik ḳiptimən, dedi» — «həlḳni sanaḳtin ətküzüx» degən gunaḥ tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

qüxəyli; qünki Uning rəḥimdilliki zordur; insanning ḳolioɣa pəḳət qüxüp ḳalmioɣaymən! — dedi.
15 Xuning bilən Pərwərdigar ətigəndin tartip bekitilgən waḳitḳiqə waba qüxürdi. Dandin tartip
Bəər-Xebaoɣiqə yətmix ming adəm əldi. 16 Əmdi pərixtə ḳolini Yerusalemoɣa uzutup xəḥərni
ḥalak ḳilay degəndə, Pərwərdigar eoɣir ḥəkümidin puxayman ḳilip, həlḳni ḥalak ḳiliwatḳan
Pərixtigə: Əmdi boldi ḳiloɣin; ḳolungni yioɣḳin, — dedi. U waḳitta Pərwərdigarning Pərixtisi
Yəbusiy Arawnaḥning haminining yenida idi.
17 Dawut həlḳni yoḳitiwatḳan pərixtini kərgəndə Pərwərdigaroɣa: Mana, gunaḥ ḳiloɣan mən,
ḳəbiḥlik ḳiloɣuqi məndurmən. Lekin bu ḳoylar bolsa nemə ḳildi? Sening ḳolung mening
üstümgə wə atamning jəmətining üstigə qüxsun! — dedi.

Dawut hamanni setiwelip ḳurbangaḥ ḳuridu

18 Xu küni Gad Dawutning ḳexioɣa kelip uningoɣa: Berip Yəbusiy Arawnaḥning haminioɣa
Pərwərdigaroɣa atap bir ḳurbangaḥ yasioɣin, dedi.
19 Dawut Gadning səzi boyiqə Pərwərdigar buyruoɣandək ḳildi.
20 Arawnaḥ ḳarap padixaḥ bilən hizmətkarlarning əz təripigə keliwatḳinini kərüp, aldioɣa qiḳip
padixaḥning aldida yüzini yərgə təkküzüp, təzim ḳildi. 21 Arawnaḥ: Oɣojam padixaḥ nemə ix
bilən ḳullirining aldioɣa kəldilikin? — dəp soridi. Dawut: Həlḳning arisida wabani tohtitix üqün,
bu hamanni səndin setiwelip, bu yərdə Pərwərdigaroɣa bir ḳurbangaḥ yasioɣili kəldim, — dedi.
22 Arawnaḥ Dawutḳa: Oɣojam padixaḥ əzliri nemini halisila xuni elip ḳurbanlik ḳilsila. Mana
bu yərdə kəydürmə ḳurbanlik üqün kalilar bar, otun ḳilixḳa haman tepidioɣan tirnilar bilən
kalilarning boyunturuḳliri bar. 23 I padixaḥ, buning ḥəmmisini mənki Arawnaḥ padixaḥḳa
təḳdim ḳilay, dedi. U yənə padixaḥḳa: Pərwərdigar Hudaliri silini ḳobul ḳilip xəpḳət kərsətkəy,
dedi.
24 Padixaḥ Arawnaḥḳa: Yaḳ, ḳandaḳla bolmisun bularni səndin əz nərhidə setiwalmisam
bolmaydu. Mən bədəl təliməy Pərwərdigar Hudayimoɣa kəydürmə ḳurbanliḳlarni ḥərgiz
sunmaymən, — dedi. Andin Dawut haman bilən kalilarni əllik xəkəl kümüxkə setiwaldi.
25 Andin Dawut u yərdə Pərwərdigaroɣa bir ḳurbangaḥ yasap, kəydürmə ḳurbanliḳlar bilən
inaḳlik ḳurbanliḳliri ḳildi. Pərwərdigar zemin üqün ḳiloɣan dualarni ḳobul ḳilip, waba Israilning
arisida tohtidi.

24:16 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — bu alaḥidə xəhs tooɣruluḳ bizning «Təbirlər»imizni kərüng.
24:17 «Lekin bu ḳoylar bolsa nimə ḳildi?» — «bu ḳoylar» Hudaning həlḳini kərsitidu.
24:24 «əllik xəkəl» — bəlkim 600 gram ətrapida idi.

Ⱪoxumqə səz (1- wə 2-ⱪismiⱺa)

Hudaning əḥdə sanduⱪining bulap ketilixi («1Sam.» 4-7-bab)

Filistiylər Israilning zeminiⱺa pat-pat tajawuz ⱪiloⱺinidək, ular bulang-talang ⱪilix wə ⱪullarni tutⱪun ⱪilixⱪa ḥujum baxliⱺanidi. Xundaⱪ «tajawuz ⱪilix wəⱪəliri» əslidə Israillarni əzlirining Pərwərdigarning əḥdisigə boloⱺan asiyliⱪiⱺa nisbətən oyoⱺitix boluxi kerək idi. Qünki əslidə Huda Israilni Musa pəyoⱺəmbər arⱪiliⱪ: — Əḥdəmni buzsanglar, üstünglaroⱺa jazalirim ⱪədəmmuⱪədəm qüxidu, dəp eniⱪ agaḥlanduroⱺanidi. «Tajawuz ⱪilinix» bolsa bu jazalarning bəx ⱪədimining birinqisi idi. Bu «bəx ⱪədəm» «Law.» 26:14-46 wə «Ⱪanun xərḥi» 28-babta kərsitilidu.

Demək, Musa pəyoⱺəmbərgə qüxürülgən ⱪanundiki bexarətlər boyiqə, Huda düxmənni Israillaroⱺa tajawuz ⱪilixⱪa yol ⱪoysa, ular «Huda bizni jazalaxⱪa baxlidi» dəp bilixi kerək. Xu qaoⱺda bu «tajawuz jazasi» ularoⱺa: «Silər yolumdin qətnəp kəttinglar, towa ⱪilmisanglar bu ix tehimu eoⱺirlixip ketidu» degəndək bir agaḥⱪa barawər idi. Biraⱪ Israillar bu ⱪetimⱪi Filistiylərning tajawuzidin ibrət elip «Nemə gunaḥ ⱪilduⱪ?» dəp ḥeq sorap baⱪmidi. Buning ornioⱺa naməlum bir kixi Hudadin ḥeq yol sorimayla, ⱪoxun toplap Filistiylər bilən jəng ⱪilixⱪa kirixti. Dəsləptə ⱪattiⱪ məoⱺlubiyətkə duq kəlgəndin keyin, aⱪsaⱪallar alaⱪzadə bolup kətkən həlⱪni rioⱺbətləndürüx üqün, əzlirining «ihlasmənliki»ni kərsitip, əḥdə sanduⱪini əz arisioⱺa elip kelixni orunlaxturdi. Israil Hudaning həlⱪioⱺu?! Kaḥinlar qəl-bayawandin wə I'ordan dəryasidin ətüp, Ⱪanaan zeminioⱺa kirip əḥdə sanduⱪini kətürgəndə, Huda Əz həlⱪi üqün məjizilər kərsətkən əməsmidi?! Lekin ḥazir ularning «əḥdə sanduⱪi»ni elip kelixi əməliyəttə bolsa mənggülük ḥayat Hudaoⱺa tayinix əməs, bəlki hurapiyliⱪ yaki pəⱪət diniy bir paaliyəttin ibarət idi, halas. Ularning səzlirigə diⱪⱪət ⱪiling: — «**Biz Pərwərdigarning əḥdə sanduⱪini ⱪeximizoⱺa elip keləyli;** u **bizni ⱪutⱪuzidu**». Ⱪədirlik oⱪurmən, adəmni ⱪutⱪuzalaydioⱺan ḥeqⱪandaⱪ bir «u» yoⱪtur (demək, Hudaning Əzidin baxⱪa ḥeqⱪandaⱪ nərsə yaki adəm ⱪutⱪuzoⱺuqi bolalmaydu). Bəzi waⱪitlarda Huda Əz həlⱪigə nijatni bildüridioⱺan simwollarni yaki Əzining ḥazir boluxioⱺa ispatlarni berixni layiⱪ kərgən bolsimu, U ḥərgiz həlⱪining bu simwollar yaki ispatlarni birər seḥirgərlik əswablirioⱺa aylanduruwelixioⱺa yol ⱪoymaydu. Ⱪəlbimizning towisiziⱪi, kəpligən gunaḥ ḥəm napakliⱪlirimizning Uningoⱺa yirginqlik ikənlikini bilip turup wə ularda qing turup, Hudadin yardəm tiləx Uningoⱺa nemidegən ḥaⱪarətlik-ḥə! Wə xundaⱪ əḥwalda turup, adəmning ⱪoli yasioⱺan bir obyekt, bir nərsini ⱪoloⱺa elip: «Bu ... bizni ⱪutⱪuzidu» desək Hudaoⱺa tehimu ḥaⱪarət bolidu. Bundaⱪ ⱪilix seḥirgərlik wə hurapiyliⱪtur, halas. Lekin xunqə kəp kixilər «Bu bizni ⱪutⱪuzidu!» dəp oylap, tiltumar yaki ḥətta «krest»ni taⱪixidu! Bu etiⱪad əməs, hurapiyliⱪtur. Ⱪəlbimiz Hudaning Məsiḥdə boloⱺan nijati bilən paklanmioⱺan bolsa, Uning küq-ⱪudritini bildüridioⱺan ⱪandaⱪtur bir nərsə yaki simwol bizni Xəytanning ⱪiltaⱪliridin yaki jinlarning aldamqiliⱪidin ⱪoⱺdaydu, dəp oylisaⱪ, u biḥudiliktur. Əksiqə biz Muⱪəddəs Roḥ arⱪiliⱪ Ḥəmmigə Ⱪadirning dostluⱪi wə alaⱪisidə bolsaⱪ, biz ḥeqⱪandaⱪ «tiltumar» yaki baxⱪa xuningoⱺa ohxax nərsilərgə kerək bolmaymiz (Huda Təwratta bundaⱪ nərsilərni taⱪaxni eniⱪ mən'i ⱪilidu).

Əməliyəttə Filistiylərning addiy jasariti Israilning hurapiyliⱪioⱺa tənbiḥ berixkə qami yetətti: «**I filistiyilər, əzliringlarni jəsur kərsitip ərkəktək turunglar**» (4:9).

Jəngning nətijisi məoⱺlubiyət bilən ahirlixixi turoⱺan gəp idi — Israil pütünləy məoⱺlup bolupla ⱪalmay, uningdinmu eqinixliⱪi ⱪimmətlik əḥdə sanduⱪi butpərəslərning ⱪolioⱺa qüxüp ⱪaldi. Bu

nemidegən horluⱪ! Nemidegən xərməndilik! Xübһisizki, Filistiylər: — Israilning Hudasi Pərwərdigar bizning ilaһlirimizoŋa ohxaxtur, lekin ilaһlirimizdin ajizdur!» — dəp oylaytti.

Əmma xu ix intayin ajayibki, Huda өzining səz-wədiliridə qing turup, əməl ⱪilixni өz abruy-inawitini ətiwarlaxtin kөp yuⱪiri orunoŋa ⱪoyidu; өzining daim pak-muⱪəddəsliktə ix kөrüxini ixlirining «tooŋra dəp ispatlinix»idin kөp yuⱪiri orunoŋa ⱪoyidu. Bu, xübһisizki, «Zəbur» 138:2diki ayət: «**Sən pütün nam-xөһritingdinmu wədəngdə turuxni uluoŋ ⱪiloŋansən**»ning sirliⱪ mənisidur.

Mana Hudaning bu yoli insanning intilixlirining dəl əksidur. Kөpimiz daim səmimiy boluxⱪa, wədidə turuxⱪa əməs, bəlki abruy-inawətkə kөp kөngül bөlümiz. Ix-əһwallarning əyniyitigə əməs, bəlki ⱪiyapət-kөrünüxigə xunqə kөngül ⱪoyimiz.

Ңalbuki, Hudaning nam-xөһritigə kəlsək, һeqkimdə guman bolmasliⱪi kerəkki, ahir berip, Hudaning barliⱪ ⱪiloŋanlirida Uning һəm pütünləy һəⱪⱪaniy һəm pütünləy adil boloŋanliⱪi eniⱪ ispatlinidu. Wə Hudaoŋa təxəkkür, Uningoŋa tayinip səmimiy wə wapadar boluxni abruy-inawəttin yuⱪiri ⱪoyoŋan kixilər bolsa, ahir berip Huda ularning ⱪiloŋanlirini tooŋra wə adil dəp ispatlap beridu — bu dunyada bolmisa, u dunyada һəmmə ixtin һesab tapxuroŋanda, xundaⱪ bolidu.

Əslidə Israil Filistiylərgə Hudaoŋa һəⱪiⱪiy itaət ⱪilix jəһəttə ülgə bolsa yahxi bolatti! Xuning bilən Filistiylər ular arⱪiliⱪ Hudaning һəⱪⱪaniyliⱪi, xan-xəripi wə Өzigə itaət ⱪiloŋan bir həlⱪⱪə boloŋan bərikitini kөrgən bolatti. Tolimu əpsus, Israil xundaⱪ bolmidi! Əmma Өz həlⱪi Өzigə məyli sadiⱪ bolsun, məyli wapasiz bolsun, Huda bəribir Өzi üqün insaniyətkə daim guwaһliⱪ kəltüridu. Filistiylərmu Pərwərdigarni «өz butimizdin təwən turidu» degən hataliⱪi tüpəylidin Uning «tərbiyə jazasi»ni kөrüp, ibrət elix kerək.

Hudaning Filistiylərgə yətküzgən tədrijiy tərbiyə-sawaⱪlirining maһiyitigə diⱪⱪət ⱪilsaⱪ, bizgimu yahxi tərbiyə-sawaⱪ bolidu. Jazalirining һəmmisi ularoŋa biraⱪla qüxməydu. U ularoŋa rəһim kөrsitip (Huda ularning butpərəs bir həlⱪ ikənliki bilgəq), awwal pəⱪət ularning һərikətlirining Өzining nazariliⱪini ⱪozoŋioŋanliⱪini eniⱪ kөrsitidioŋan balayi'apətlərni bir-birləp qüxüridu.

Birinqidin, ularning məbudi Dagon əһdə sanduⱪi aldioŋa yiⱪilip qüxidu. Filistiylərdək hurapiyliⱪni tutⱪan, өzlirining butini «һəⱪiⱪətən bir һayat nərsə» dəp ixəngən bundaⱪ bir əl üqün, bu ixning өzi alliⱪaqan eniⱪ bir agaһ boluxi kerək idi! Lekin ular buningdin agaһ almay, məbudini ⱪaytidin өz jayioŋa ⱪoyidu! Ətisi ətigəndə Dagonning parə-parə qeⱪiloŋanliⱪini bayⱪaydu! Əmma ular tehiqə һeqⱪandaⱪ hulasigə kəlməydu. Ⱪandaⱪtur bir hil ⱨürrək wabasi ularning arisida əwj alidu (bəzi tərjimanlar buni «gemorroy» yaki «bowasir» dəp tərjimə ⱪilidu. Lekin gərqə bowasir boloŋan һəmmə adəmgə məlum boloŋinidək, bowasir adəmni kөp ⱪiynisimu, u adəttə adəmni өltürməydu; lekin bu waba adəmning jenioŋa zamin boloŋan boluxi mumkin. Filistiylər əһdə sanduⱪini ⱪayturup apiriwetixkə elip mangoŋanda, uning yenioŋa «altun qaxⱪan»larni ⱪoyoŋanliⱪioŋa ⱪarioŋanda, bu waba qaxⱪanlar bilən munasiwətlik boluxi mumkin idi. Xunga, bu waba qaxⱪanlar arⱪiliⱪ yuⱪturulidioŋan, adəmgə kөp ⱪorⱪunqluⱪ ⱨürrəklərni qiⱪiridioŋan «quma» degən kesəl boluxi mumkin (6:4ni kөrüng)).

Wəⱪəning baxⱪa təpsilatliri üstidə anqə tohtalmaymiz, pəⱪət oⱪurmənning diⱪⱪitini xuningoŋa tartⱪumiz barki, Hudaning bu dunyada bizgə uqraydioŋan «tərbiyilik jazaliri» əməliyəttə Uning bizgə kөrsitidioŋan rəһimdilliⱪi wə mulayimliⱪi bolidu. Qünki ular nəzirimizni ahirⱪi һөküm-jazaning jəzmən kelixigə tartidu. Bu jaza һərⱪandaⱪ «ⱨurrəklik waba»din

dəhxətlik bolidu. Undaq agahlar yaki «tərbiyilik jazalar» hər adəmgə yaki hərqaysi əl-millətlərgə baxqa-baxqa yollar bilən kelidu, lekin ularning məqsiti birdur, yəni bizning ahirəttə halak bolmay, bəlki towa qilip Hudani hayatimizda tegixlik orunoƣa qoyuximizdin ibarəttur. Filistiylər ahir berip bu agahni qobul qilip, bundaq jismaniy jaza tohtisun dəp, əhdə sanduqini qayturup apiriwetidu. Bu ix yahxi baxlinix idi, lekin ular keyin ahirət tooƣruluq oylidimu-yoq bilməymiz. Biz bolsaqqu?

«Hakimlik» wə «padixahlik»ning pərqliri

(1) «Batur hakimlar» dəwridiki hakimlar bolsa hərdaim həlq arisida bolup, ulardin biri boloƣanidi. «Hakimlar»ning dəwridə, hərbir qəbilidə adəttiki ixlar aqsaqallar təripidin baxqurulatti. Bəlkim hərbir qəbilidə daim birnəqqə aqsaqal bolatti. «Hakim» bolsa hər yili Israil zeminini aylinip murəkkəp dəwa-ərzlər yaki məsililərni anglaytti («1Sam.» 7:16ni kərüng). Qəbililər arisida jedəl pəyda bolsa, hakimning bitərəp həküm qiqirix wəzipisi bar idi; düxmənlər tajawuz qiloƣanda hakim yetəkqilik qilix wə bəlkim pəyoƣəmbərlik kərsətmilər bilən təminləx üqün otturioƣa qiqatti. Gərqə Israil kiqikkinə bir əl boloƣini bilən, okurmən Təwrattiki «Batur Hakimlar» degən kitab arqilik, Hudaning «batur hakimlar»ni wasitə qilip, Israiloƣa «arqida turup wasitilik yetəkqi» bolup, ularoƣa əhdisi boyiqə hərdaim baxpanah boloƣanliqini kərələydu. Halqilik ix hakimning əzining alahidə qabiliyətliri əməs, bəlki pütün həlqning Huda aldida kəmtərlik bilən yürüp, bir-birigə mehribanlik kərsitip həmdə əzlirini hərqandaq butpərəslik yaki hurapiyliqtin neri tutuxidin ibarət idi. Israilning ajizliqi wə uning düxmənlərning hujum qilixioƣa oquq turoƣanliqi yahxi ix — qünki dəl xu tüpəylidin Huda Əz danaliqi wə quditini butlaroƣa ixəngən əllərgə kərsitələytti — pəqət Əz həlqi Əzigə ixənq baoƣlioƣan bolsila!

(2) Padixah bolsa, həlqtin ayrim turidioƣan wə ulardin yuqiri adəm boluxi kerək idi. U daim wəzir-wuzirlar wə hər dərijilik əmirlərni ətrapioƣa yioƣip yürüxi kerək wə baxqa padixahlar yaki əlqilərni kütüx həmdə «əlning xəripi»ni bildürüx üqün, əzining həxəmətlik «rəsmiy orda»si boluxi kerək idi; hoquq bir yərgə mərkəzlixixi kerək. Ordidikilər wə muntizim qoxunni qurux üqün padixah baj-alwan salidioƣan tüzümnimu yürgüzüxi kerək. «Hakim»oƣa bolsa baroƣan yeridə turoƣan waqtida pəqət addiy qonaloƣu wə yemək-iqməkla kupayə bolidu. Hakim «aqsaqallar arisidiki aqsaqal» idi. Padixahning hoquqi aqsaqallarningkidin kəp yuqiri boloƣini bilən, qiriklikkə azdurulux pursitimu kəp bolidu. Padixah kütülmigən əhwalloroƣa təyyar turuxi üqün həzinigə hajiti qüxətti; andin həzinini qooƣdax üqün kəl'ə yaki qoroƣan wə qarawullar kerək idi.

(3) Padixahlik bolsa adəttə sulalə tüzümi bilən yürgüzülidu. Padixah hoquqini əz ooƣulliridin birigə, bəlkim qongioƣa tapxuridu. Keyinki yetəkqining kim ikənlikini eniqlax üqün, Hudani izdəp Uningdin sorixining hajiti bolmaydu; barliq ixlar padixahning qarari bilən bolidu.

Xu səwəblərdin Samuil həlqning padixah tikləx təlipigə qarxi qiqidu; Hudamu Əz nazariliqini kərsitidu. Halbuki, Huda Samuiloƣa həlqning təlipini qobul qilixqa əmr qilidu. Həlqqə bir padixah (Saul) tikləp berilidu. Saulning padixahliqi awwal ixənq wə kəmtərlik bilən yahxi baxlinidu, əmma keyin Huda uning itaətsizliki wə ixənqsizliki tüpəylidin uni qətkə qaqidu.

Yaqup pəyoƣəmbər əmrining ahirida ooƣullirioƣa Huda Israiloƣa Yəhuda qəbilisi iqidin padixah bekitip tikləydu, həmdə uning padixahliqi Məsih bilən ahirlixidu, dəp bexarət beridu: —

«**Yəhudadin padixahlik xahanə hasisi,**
Wə uning əwladliridin idarə qiloƣuqining hoquqluq tayiqi,
taki «Xiloh» (mənisi, «hoquq Uningkidur») **kəlgüqə kətməydu,**
Andin pütkül həlqlər Uningoƣila itaət qilidu» («Yar.» 49:10).

Təwrattiki «Ⱪanun xərhi» degən kitabta Musa pəyoƣəmbərmu xuningoƣa bexarət ⱪiliduki, Israilning kəlgüsidə qoⱪum bir padixahi bolidu (17-bab, 14-20-ayət) wə padixah Yəhudadin qiⱪidu (33:7). Əmdi Israil padixah tələp ⱪiloƣanda Huda nazililiⱪini bildürgən tursa, undaⱪta uning padixahliⱪ tooƣrisidiki əsli wədilirining nemə məⱪsiti bar idi?

Bu məsilə tooƣruluⱪ biz padixahliⱪning toluⱪ tarihi hatiriləngən «Padixahlar» degən kitabning «ⱪoxumqə səz»idə təpsiliyraⱪ tohtalmaⱪimiz.

Dawutning Ⱪutⱪuzoƣuqi-Məsih bilən munasiwiti

(1) «Dawutning əyi» («2Sam.» 7:8-17)

Hudaning Dawutⱪa «əy» tooƣruluⱪ ⱪiloƣan wədisigə nəzirimizni aoƣdurayli. Dawut əslidə Huda üqün bir əy salmaⱪqi boloƣan niyitini eytⱪan, lekin Huda buningoƣa jawabən əksiqə «Yaⱪ, Mən sən üqün bir əy salimən; Sening ooƣlung bolsa Mən üqün əy salidu» dəydu (Natan pəyoƣəmbər arⱪiliⱪ): —

«Əmdi ⱪulum Dawutⱪa mundaⱪ degin: — Samawiy ⱪoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar: — Seni həlⱪim Israiloƣa baxlamqi ⱪilip tikləx üqün seni yaylaⱪlardin, ⱪoy bekixtin elip kəldim, — dəydu. — Wə məyli ⱪəyərgə barmioƣin, Mən ⱨaman sening bilən billə boldum wə sening aldingdin barliⱪ düxmənliringni yoⱪitip kəldim; yər yüzidiki uluoƣlar nam-xəⱨrətkə igə boloƣandək seni uluoƣ nam-xəⱨrətkə sazawər ⱪildim. Mən həlⱪim boloƣan Israiloƣa bir jayni bekitip, ularni xu yərdə tikip əstürimən; xuning bilən ular əz zeminida turidioƣan, parakəndiqilikkə uqrimaydioƣan bolidu. Rəzillər dəsləptidikidək, xundaⱪla Mən həlⱪim Israil üstigə ⱨəkümranliⱪ ⱪilixⱪa ⱨakimlarni təyinligən künlərdikidək, ularoƣa ⱪaytidin zulum salmaydu. Mən ⱨazir sanga ⱨəmmə düxmənliringdin aram bərdim. Əmdi Mənki Pərwərdigar sanga xuni eytip ⱪoyayki, Mən sening üqün bir əyni ⱪurup berimən!» — dəydu.

Künliring toxup, ata-bowiliring bilən əlümdə uhlioƣiningda, Mən əz puxtingdin boloƣan nəslingni sening ornungda turoƣuzup, padixahliⱪini məzmut ⱪilimən. Mening namim üqün bir əyni yasioƣuqi u bolidu, wə Mən uning padixahliⱪ təhtini əbədgiqə mustəⱨkəm ⱪilimən. Mən uningoƣa Ata bolimən, u Manga ooƣul bolidu. Əgər u ⱪəbiⱨlik ⱪilsa, uningoƣa insanlarning tayiⱪi bilən wə adəm balilirining sawaⱪ-dumbalaxliri bilən tərbiyə berimən. Əmma Mən sening aldingda ərüwətkən Sauldin meⱨir-xəpⱪitimni juda ⱪiloƣinimdək, uningdin meⱨir-xəpⱪitimni juda ⱪilmaymən. Xuning bilən sening əyüng wə sening padixahliⱪing aldingda ⱨəmixə məzmut ⱪilinidu; təhting əbədgiqə məzmut turoƣuzulidu».

Natan bu barliⱪ sözlər wə barliⱪ wəⱨiyni ⱨeqnimə ⱪaldurmay, Dawutⱪa eytip bərdi» (7:8-17).

Hudaning Dawut üqün eytⱪan səzi uning ooƣlining Hudaning ibadəthanisini ⱪuruxi tooƣruluⱪ idi. Xu waⱪittin tartip Israil xuni qüxəndiki: (1) bexarət Sulaymanning ixlirida əməlgə axuruldi; (2) ⱨalbuki, kəlgüsidə bexarətning Dawutning nəsli Məsih arⱪiliⱪ tehimu uluoƣ əməlgə axuruluxi bolidu; U tehimu uluoƣ, tehimu xərəplik mənggülük ibadəthana ⱪuridu. «Ⱨagay»diki «ⱪoxumqə səz»imizdə «ibadəthana» tooƣruluⱪ tohtaloƣinimizni ⱨəmdə «Padixahlar»diki «ⱪoxumqə səz»imizdə Sulayman bilən Məsiⱨning munasiwiti tooƣruluⱪ tohtaloƣinimizni kərüng.

(2) Dawutning küyi («2Sam.» 22-bab)

Diⱪⱪət bilən bu küyni («Zəbur» 18-küydimu hatiriləngən) oⱪusaⱪ, uningda Dawutning əz dəwridin uzun waⱪittin keyinki əⱨwallar tooƣruluⱪ bexarət beridioƣanliⱪini bayⱪaymiz.

Məsilən: —

«Қiynalоɣinimda mən Pərwərdigarоɣa nida қildim,
Hudayimоɣa pəryad kətürdüm;
U ibadəthanisidin awazimni anglidi,
Mening pəryadim Uning қuliқiоɣa kirdi.
Andin yər-zemin təwrəp silkinip kətti,
Asmanlarning ulliri dəhxətlik təwrəndi, silkinip kətti;
Qünki U oɣəzəpləndi.
Uning dimiоɣidin is ərləp turatti,
Aоɣzidin qiққan ot həmmisini yutuwətti;
Uningdin kəmür qooɣliri qiқti;
U asmanlarni engixtürüp egip qüxti,
Puti astida tum қarangоɣuluқ idi» (7-10).

Bu küqlük jawab, Dawutning dualiriоɣa boloɣan həрқandaқ jawablardin tehimu küqlük bir jawabni kərsitidu; xübһisizki, u Hudaning Məsiһning dəhxətlik krestləngən waқittiki azabtin kətürgən nidasioɣa boloɣan jawabidur; qünki u waқitta «Gunaһқa һeq tonux bolmioɣan kixini Huda bizni dəp gunaһning əzi қildi; məқsiti xuki, bizning Uningda Hudaning һəkқaniyliқi boluximiz üqündur» («2Kor.» 5:18). Buningdin azablиқ yaki dəhxətlik ix bolmas.

«Pərwərdigar һəkқaniyliқimоɣa қarap manga iltipat kərsətti;
Қolumning һalalliқini U manga қayturdi;
Qünki Pərwərdigarning yollirini tutup kəldim;
Rəzillik қilip Hudayimdin ayrilip kətmidim» (21-22).

Dawut əzi mukəmməl əməs; Bat-Xebaning ixida u intayin dəhxətlik gunaһ қiloɣanidi. Dunyaoɣa kəlgənlər arisida pəқət birla adəm muxundaқ səmimiylik bilən dua қilalaytti; u bolsa һeqқandaқ gunaһ sadir қilip baқmioɣan Məsiһ Əysa idi.

«Mən düxmənlirimni қooɣlap yoқattim,
Ular һalak bolmioɣuqə һeq yanmidim.
Қayta turalmioɣudək қilip,
Ularni һalak қilip yanjidim,
Ular putlirim astida yiқildi.
Sən jəng қilixқa küq bilən belimni baoɣliding;
Sən manga һujum қiloɣanlarni putum astida egildürdung;
Düxmənlirimni manga arқini қilip қaqқuzdung,
Xuning bilən mən manga əqmənlərni yoқattim.
Ular təlmürdi, biraқ қutқuzidioɣan һeqkim yoқ idi;
Һətta Pərwərdigaroɣa қariwidi, Umu ularoɣa jawab bərmidi.
Mən ularni soқup yərdiki topidək қiliwəttim;
Koqidiki patқaқtək mən ularni qəyliwəttim;
Ularning üstidin petiқdiwəttim.
Sən meni һəlқimning nizaliridin қutқuzoɣansən;
Sən meni əllərning bexi boluxқa saқliding;
Manga yat boloɣan bir һəlқ hizmitimdə bolmaқta.

Yat əldikilər manga zə'iplixip təslim bolidu;
Anglixi bilənla ular manga itaət kilidu;
Yat əldikilər qüxkünlixip ketidu;
Ular əz istiһkamliridin titrigən һalda qikip kelidu» (38-46).

Gərqə Huda Dawutқa xərəplik һoқuқ wə səltənət, һətta bəzi yat əllər üstigimu һoқuқ beoɳixlioɳan bolsimu, u «**Sən meni** (barlik) **əllərning bexi boluxқa saқliding**» degən bexarət uningda һeqқaqan əməlgə axuruloɳan əməs. Xuning bilən bu bexarətlər qoқum «uluoɳ Dawutning tehimu uluoɳ ooɳli» boloɳan Məsiһ tooɣruluқ eytiloɳan; u bir küni pütkül yər yüzi üstigə padixaһ bolidu.

«**Pərwərdigar һayattur!mening Қoram Texim mubarəklənsun;**
Nijatim boloɳan Қoram Tax Huda aliydur, dəp mədһiyilənsun!
U, yəni mən üqün toluқ kisas aloɳuqi Təngri,
Həlқlərni manga boysunduroɳuqidur;
U meni düxmənlirim arisidin qikaroɳan;
Bərһək, Sən meni manga һujum kiloɳanlardin yukiri kətürdüng;
Zorawan adəmdin Sən meni kutuldurdung.
Muxu səwəblik mən əllər arisida Sanga təxəkkür okuymən, i Pərwərdigar;
Namingni uluoɳlap küylərni eytimən» (47-50).

Rosul Pawlus bizgə «Rim.» 15:9də kərsitiduki, bu ahirki ayəttə Məsiһ səz kilidioɳanlikini eytidu; demək, Məsiһ bu ayəttə Muқəddəs Roһ arkilik pütkül jamaətkə, jümlidin Өzi qakiroɳan «əllər» (Yəһudiy əməslər)gə Hudaning atilik maһiyitini ayan kilidu.

(3) Dawutning azab-okubət tartixi wə qətkə kekilixi

Dawutning tarihi ajayib. Gərqə u Huda aldida Israilning һəkikiy padixaһi bolsimu, u Saul təripidin qətkə kekiloɳan wə һətta əz həlki təripidin satқunluқ kilinoɳan (məsilən «1Sam.» 23:12ni kərüng). Xundak bolsimu, u ularni kəqürüm kiloɳan, ularoɳa xapaət kərsətkən, һəmdə keyin azabtin kətürülüp, ahir berip həlki təripidin padixaһ dəp etirap kilinidu. Bu ixlarning əzi Məsiһning һayatioɳa bexarət berip «bexarətlik rəsim» bolidu. Məsiһ gərqə Huda aldida Israilning һəkikiy padixaһi bolsimu (məsilən, «Mat.» 1:1-11), Өz həlki wə ularning «padixaһi» təripidin qətkə kekildi, padixaһ təripidin қooɳlinip қaqқun boldi; gərqə xundak boloɳan bolsimu, U ularoɳa daim mehir-muһəbbət kərsitip, ular üqün kəqürüm tilidi («Luқa» 23:34); andin azabtin kətürüldi. Ahirki zamanlarda ixinimizki, Yəһudiy həlki Uni etirap kilip, һəkikiy padixaһ süpitidə қobul kilidu. Xunga biz Dawutning padixaһlikini wə uning ooɳli Sulaymanning padixaһlikini kəlgüsi ixlarni, bolupmu Məsiһning padixaһlikini süpətləydioɳan bexarətlik rəsim boluxқa Huda təripidin alaһidə orunlaxturuloɳanidi, dəp ixinimiz.

«Həlқni sanaқtin ətküzüx» nemixқa gunaһ һesablandi? («Samuil» 24-bab)

Musa pəyoɳəmbər һayat waқtida, Huda uningoɳa həlқini sanaқtin ətküzüx tooɣruluқ omumiy kərsətmilərni tapxuroɳanidi. Xu waқitlarda həlқ əz jeni üqün «һayatlik tələm puli», yəni һərbir adəm əzi üqün yerim xəkəl təlixi kerək idi. Bu «һayatlik puli» muқəddəs qedirning ibadət hizmiti üqün ixlitilətti. Gərqə «həlқni sanaқtin ətküzüx» Hudaning buyruki bilən boloɳan bolsimu, һərkim Uning kərsətmiliridin kilqə qikқan bolsa, bu sanak hətərlik bolatti, dəp bayқaymiz. Təwəndiki səzlərni kərüng: —

«Sən Israillarning nopusini təkxürgən waqtingda, royhətkə elinoƣan ḥərbir ər əzlirining bala-qazadin saqlinixi üqün, Mən — Pərwərdigaroƣa ḥayatliq tələm puli tapxursun» («Mis.» 30:12).

Keyin, Huda yənə ikki qetim Musa pəyoƣəmbərgə qəl-bayawandin ətüwatqan Israil həlqini sanaqtin ətküzüxni buyrudi. Birinqi qetimliqi Israillar qəl-bayawanni kezix səpirining bexida boloƣan. Bu sanaq ikki basquqqa bəlüngənidi — birinqi basquqta Israilning nopusidin yigirmə yaxtin axqan ərkəglər («Qəl.» 1:1-46də hatiriləngən), ikkinqi basquqta bir ayliqtin axqan ərkəklər sanaloƣanidi («Qəl.» 3:15-51). Ikkinqi qetimliq sanaq qəl-bayawanni kezix səpirining ahirida boloƣan. Bu «Qəl.» 26-babta hatirilinidu. Ahirqi qetimqi sanaxning məqsiti, Huda Israiloƣa wədə qiloƣan Pələstindiki zeminni ularning qəbilə-jəmətlirining sanlirioƣa asasən, ularoƣa adil təqsim qilip berixtin ibarət idi.

Bu ikki qetimlik sanaxtin baxqa, toluq Muqəddəs Kitabning ḥeq yeridə, Hudaning Israilning nopusini sanaqtin ətküzüx tooƣruluq əmrini tapalmaymiz. «2Sam.» 24-bab wə «1Tar.» 21-babta hatiriləngən Dawutning sanaqtin ətküzüxi roxənki, Hudaning iradisigə hilap idi.

Keyinki dəwrlərdə Amaziya isimlik bir padixaḥ həlqni bir qetim sanaqtin ətküzdi («2Tar.» 25:5). Xu qaoƣda uning xundaq qiloƣinioƣa Huda təripidin tənbih berilmigən; uningoƣa tənbih bərməslikning səwəbi, bəlkim xu waqitlarda Amaziya tajawuz qilinix hətiridə turuwatqanidi. Ḥalbuki, bir pəyoƣəmbər uning yenioƣa kelip: «Sening qoxunung ḥəddidin artuq qong, Israil padixaḥliqidin kəlgənlərni əylirigə qayturoƣin» degən həwərni yətküzdi. Amaziya Hudaning bu səzigə kirdi wə jəngdə nusrət qazandi.

Omumən qilip eytqanda, «həlqni sanaqtin ətküzüx»kə bolmaydioƣanliqioƣa mundaq ikki yahxi səwəbni kərələymiz: —

(1) Qəldiki səpər eniqlanoƣandin keyin, bu bəlkim padixaḥ wə həlqining təkəbburluq qilixining wə po etixining səwəbi bolup qelixi mumkin: «Bizning qanqə-qanqə ming batur əzimitimiz bar...» degəndək.

(2) Insanlar qiyinqiliqqa uqrap yar-yələnqük izdigən waqitlirida daim degüdək kərünməs Hudaning xapaiti wə küq-qudritigə əməs, bəlki kərüngən məlum küqlərgə ümid baoƣlixi mumkin. Omumən etqanda, Hudaning bizgə nisbətən iradisi xuki, kəlgüsidiki kəp ixlarni bilmigən yaki qüxənmigən əḥwalda, Hudaning Özigə tayaniximizdin ibarəttur; baxqiqə eytqanda, U Özi bizni Uningoƣila tayansun dəp bu bilməslik wə qüxənməslikni bekitkəndur. Xuning üqün palqi-rəmqilərdin yol sorax gunaḥdur; qünki undaq qilix əməliyəttə Hudani: «Sən manga kərsətkən həwər yetərlik bolmidi, mən Səndin baxqa bir roḥiy küqtin izdixim kerək» dəp ḥaqarətligəngə barawərdur. Xunga, kəp əḥwallarda jamaətning sanliri yaki əməliy küqimizni bilməslikizgə tooƣra keliximu mumkin.

Ötkən əmrimizdə, «Mening jamaitimdə intayin kəp adəm bar» dəp po atidioƣan təlim bərgüqilərni yaki jamaəttikilərni kəp kərgənmiz. Huda birsining Öz həlqini birhil po atidioƣan statistika qilixini halimaydu. Uning məmin bəndilirining ḥərbiri Öz aldida intayin qimmətlik əziz xəhstur; kimdəkim ularoƣa baxqiqə qarisa yaki muamilə qilsa, xu adəmning ḥalioƣa way!

Təwrat 11- wə 12-ķisim

«Padixaḩlar «1» wə «2» »

Kirix səz

(«1- wə 2-ķisim»oŋa)

Kitabning məķsiti — Hudaning əḩdisidə mutləķ turidioŋanliķini ayan ķilix

Uxbu kitabning bətliridə Hudaning Өz həlķigə boloŋan sadiķliķi, əḩdidiki barliķ wədiliridə mutləķ turidioŋanliķi roxən ayan ķilinidu. Bu sadiķliķi təwəndiki jəḩətlərdə kərünidu: —

(a) Uning ular Өzigə itaət ķiloŋanda, ularni mol bərikətlixi bilən;
(ə) Өzidin yüz өrigəndə, ularning bexioŋa ķədəmmuķədəm tərbiyə jazalirini qüxürüxi bilən;
(p) Ular towa ķiloŋanda, rəḩim-xəpķətni kərsitixi wə gunaḩlirini kəqürüm ķilixi bilən.

«Padixaḩlar»ni pütün Muķəddəs Kitab (Təwrat-injil)ning baxķa ķisimliri bilən birləxtürüp oķuoŋinimizda yuķiriķi bu üq jəḩəttin yənə bir jəḩət kərünidu: —

(b) Hudaning toluķ nijati bolmisa, insanning tüp tarihi əhlaķ wə roḩiy jəḩəttiki məoŋlubiyətkə (gərqə ular ḩətta Hudaning Өz ķanuni wə pəyoŋəmbərlərning yolyoruķlirioŋa muyəssər bolsimu), əhlaķ wə roḩiy jəḩəttiki gunaḩlaroŋa pəydinpəy qəküp ketidioŋan yənilixkə mangidu. Bundaķ tarihlar, xundaķla pütkül insaniyətning Nijatkaroŋa boloŋan mutləķ moḩtajliķimu «Padixaḩlar» degən ķisimda roxən kərünidu.

«Padixaḩlar» degən kitab «Samuil»ning dawamidur. Yuķirida deginimizdək, «Padixaḩlar» degən kitab «Samuil» degən tarihķa ohsax, Hudaning pütkül insaniyətkə ķaratķan nijatliķ pilanini ilgiri sürüx jəryanining ķismən hatirisidin ibarəttur. Bu jəryan Ķutķuzoŋuqi Məsiḩning dunyaoŋa kelixini mənzil ķiloŋan.

Bu tarihlar hatiriligən məzgil təhminən miladiyədin ilgiriki 975-660-yillardin ibarət. Muḩim wəķələr Dawut padixaḩning aləmdin ətüxi, Sulayman padixaḩning səltənitining uluoŋ baxlinixi wə keyinki qüxkünlixixi, Israilning ikki padixaḩliķķa, yəni «Yəḩuda» (jənubiy padixaḩliķ, ikki ķəbilə) wə «Israil» (ximaliy padixaḩliķ, on ķəbilə)gə bəlünüxi, andin ikki padixaḩliķlarning ayrim tarihliri hatirilinidu; tarih ahir berip Israilning Asuriyə imperiyəsigə sürgün boluxi wə Yəḩudaning Babil imperiyəsigə sürgün boluxi bilən tügəydu. Bu wəķələr yüz bərgən məzgil 400 yil boloŋaqķa, ularni hatiriligən katiplar birnəqqə boloŋan bolsa kerək (tarihiy jədwəlnimu kərüng).

Bu tarihlarni yazoŋan namsiz jür'ətlik katiplar nemixķa ularni pütkən? Huda Israil arķiliķ Өzining qəksiz bəht-bərikiti, bolupmu Dawut pəyoŋəmbərning əwladi boloŋan Məsiḩ arķiliķ nijatning xapaiti pütkül dunyaoŋa kelidu, degən wədilərni ķiloŋanidi. Bizdə ḩeqķandaķ guman yoķki, bu katiplar Hudaning bu wədilirini qing tutķan kixilər idi. Xunga ular Israilda yüz bərgən wəķələrning ḩəmmisini, ḩətta səlbiy jəḩəttiki wəķələrgimu wəziyətni aləmxumul nijatķa ķarap ilgirilitiwatidu dəp ixinip, ularoŋa daim zor ķiziķix bilən nəzər salatti. Ular bu wəķələrni xu

ixənqtə hatiriləydu; gərqə ular əzliri uxbu wəkələrdə Hudaning nijat muddia-məkṣətlirining ḳandaḳ yol bilən aloɣa basturuloɣanliḳini kərəlmigən bolsimu, keyinki dəwrlər buni kərələydu, degən ixənq bilən tarihlarni topliop («Mat.» 13:17ni kərüng). Xuningdək ular Hudaning Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ Israil bilən tüzgən əḥdisining tolimu sadiḳliḳ bilən əməlgə axuruloɣinini eniḳ kərgüqilər idi. Əḥdə boyiqə Israil kərgən oɣəlibilər, məoɣlubiyətlər, duq kəlgən sinaḳlar wə ḳiyinqiliḳlar dəl ularning Hudaoɣa boloɣan wapaliḳi yaki wapasizliḳini əks əttürgən. Bu katiplar bu ixlarni obdan qüxəndi wə Hudaning Roḥining wəḥiyi wə kərsətmisi bilən bizgə mədət-ilham bolsun dəp, uxbu tarihlarni yazoɣan. «Ḳoxumqə səz»imizdə biz bu «Hudaning əḥdisi wə Israilning tarihi» degən tema üstidə yənə azraḳ tohtilimiz.

Nemixḳa yuḳirida bu adəmlərni «jür'ətlik» deduḳ? Oḳurmənlər əzi oḳuoɣan baxḳa «dələt tarihliri» tooɣruluḳ oylisila, andin bu nuḳtini qüxinidu. Biz soraymizki, bundaḳ hatirilər məzkur dələttiki «səlbiy tarih» (ḥəkümdarlarning əhlaḳsizliḳi, jəngdə boloɣan məoɣlubiyətlər, qiriklixix məsililiri, əl-yurtning əz gunaḥliri)ni əz iqigə alamdu? Ular dərwəḳə bir hil — «Həlḳimizning xan-xərəplik tarihnamiliri» degəndək oɣəlibilər, muwəppəḳiyət wə pəzilətlik baturluḳ bilən tolduruloɣan əməsmu? Ularning yazoɣini ḥəḳiḳətmu? Barliḳ əḳil igisi bu ḥəḳiḳət əməs, dəp bilidu. Insanning təbiiti birinqidin, əz əl-yurtidiki muwəppəḳiyətsizliklərni wə gunaḥlarni yepix, ikkinqidin, ḥərbir dəwrdiki ḥərbir türküm ḥəkümdarlar əzining «ordisidiki tarihqilar»din pəḳət huxamət-yalaḳqiliḳni tələp ḳilidu; kəp waḳitlarda azoɣinə tənḳid səzining kərülüxi bilən tarihni yazoɣuqilarning kallisi ketidu. Lekin Muḳəddəs Kitabtiki tarihqilar pütünləy buning əksidur. Dərwəḳə ularning əz əl-yurti wə əl-yurtning padixaḥ-ḥəkümranliri tooɣruluḳ hatiriligənlirining kəp ḳismini «səlbiy tarih» degili bolidu. Bu pakit Muḳəddəs Kitabning Hudaning ilḥami wə wəḥiyi bilən yeziloɣan dunyada birdinbir kitab ikənlikigə addiy əmma küqlük ispattur.

Əmdi bu katiplar kimlər? Ular namsiz tarihqilardur. Ḥalbuki, ularning bizgə əzimizningki boloɣan «nijat tarihi»ning muxu hatirisini sadiḳliḳ bilən ḥəḳiḳiy hatiriləp təminligini üqün ularoɣa mənggülük ḳərzdarmiz. Hudaoɣa ming təxəkkür!

Gərqə kəp «Muḳəddəs Kitab» nushilirida «Padixaḥlar» daim ikki kitab ḳilip («Padixaḥlar (1)» wə «Padixaḥlar (2)») nəxir ḳilinsimu, əməliyəttə «Padixaḥlar» əslidə ibraniy tilida birla kitab idi. Lekin biz ularni yənila «Padixaḥlar (birinqi ḳisim)» wə «Padixaḥlar (ikkinqi ḳisim)» dəp atiduḳ. Ihqam bolsun üqün «Padixaḥlar (1)» wə «padixaḥlar (2)» dəp ataymiz. Bu kirix səz «Padixaḥlar (1)» wə «Padixaḥlar (2)»gə ortaḳtur.

Məzmun: —

«Padixaḫlar — birinqi ḳismi»

1-2 bab — Dawutning ələmi
3-10 bab — Sulaymanning uluoɣ səltəniti
11-bab — Sulaymanning qüxkünlixixi
12-14 bab — Rəḥoboam wə Yəroboam — Israil ikki padixaḫlikḳa bəlünidu
15-16 bab — Yəḥudada Abiya wə Ssa, Israilda Baaxa wə Omri padixaḫ bolidu
17-19 bab — Iliyas pəyoɣəmbərning tarihi — uning asmandin ot qüxürüxi
20-22 bab — Aḫabning muwəppəḳiyiti, rəzilliki, ələmi

«Padixaḫlar — Ikkinqi ḳismi»

1-2 bab — Iliyas pəyoɣəmbərning asmanoɣa kətürülüxi
3-7 bab — Elixa pəyoɣəmbər yaratḳan nuroɣun məjizilər
8-10 bab — Ḥazaəl wə Yəḥuning Israilni jazalax üqün məsiḥ ḳilinixi
11-16 bab — Israil wə Yəḥudaning birnəqqə padixaḫliri
17-bab — Israildiki on ḳəbilə sürgün boluxi
18-20 bab — Ḥəzəkiyaning uluoɣ səltəniti
21-23 bab — Manassəḫning rəzil səltəniti, Yosiyaning adil səltəniti
24-25 bab — Yerusalemning wəyran ḳilinixi, Yəḥudaning Babilonoɣa sürgün boluxi

Padixaƛlar «1»

Dawut padixaƛ ooƣli Sulaymanni əz ornioƣa təhtkə olturoƣuzidu

1 [1] Dawut padixaƛ heli yaxinip ƙaloƣanidi; uni yotƙan-ədiyal bilən yapsimu, u issimaytti.
[2] Hizmətkarliri uningoƣa: — Oƣojam padixaƛ əzliri üqün, aldilirida turidioƣan bir pak ƙiz tapƙuzayli; u padixaƛtin həwər elip, silining ƙuqaƙlirida yatsun; xuning bilən oƣojam padixaƛ issiyla — dedi.
[3] Ular pütkül Israil zeminini kezip güzəl bir ƙizni izdəp yürüp, ahiri Xunamlik Abixagni tepip padixaƛning aldioƣa elip kəldi. [4] Ƙiz intayin güzəl idi; u padixaƛtin həwər elip uning hizmitidə bolatti, əmma padixaƛ uningoƣa yeƙinqilik ƙilmaytti.
[5] Əmma Ƞaggitning ooƣli Adoniya mərtiwisini kətürməkqi bolup: «Mən padixaƛ bolimən» dedi. U əzigə jəng ƞarwiliri bilən atliƙlarni wə aldida yüridioƣan əllik əskərni təyyar ƙildi. [6] (uning atisi ƞeqƙaqan: «Nemixƙa bundaƙ ƙilisən?» dəp, uningoƣa tənbiƞ-tərbiyə beripmu baƙmioƣanidi ƞəm u naƞayiti kelixkən yigit bolup, anisi uni Abxalomdin keyin tuoƣƙanidi). [7] U Zəruiyaning ooƣli Yoab wə kaƞin Abiyatar bilən məsliƞət ƙilixip turdi. Ular bolsa Adoniyaoƣa əgixip uningoƣa yardəm berətti. [8] Lekin kaƞin Zadok wə Yəƞoyadaning ooƣli Binaya, Natan pəyoƣəmbər, Ximəy, Rəy wə Dawutning əz palwanliri Adoniyaoƣa əgəxmidi.
[9] Adoniya ƙoy, kala wə bordioƣan torpaƙlarni Ən-Rogəlning yenidiki Zohələt degən taxta soydurup, ƞəmmə aka-ukilirini, yəni padixaƛning ooƣulliri bilən padixaƛning hizmitidə boloƣan ƞəmmə Yəƞudalarni qaƙirdi. [10] Lekin Natan pəyoƣəmbər, Binaya, palwanlar wə əz inisi Sulaymanni u qaƙirmidi.
[11] Natan bolsa Sulaymanning anisi Bat-Xebaoƣa: — «Anglimidingmu? Ƞaggitning ooƣli Adoniya padixaƛ boldi, lekin oƣojimiz Dawut uningdin həwərsiz. [12] Əmdi mana, əz jening wə ooƣlung Sulaymanning jenini ƙutƙuzuxƙa mening sanga bir məsliƞət beriximkə ijazət bərgəysən. [13] Dawut padixaƛning aldioƣa berip uningoƣa: — Oƣojam padixaƛ əzliri ƙəsəm ƙilip əz kəminilirigə wədə ƙilip: «Sening ooƣlung Sulayman məndin keyin padixaƛ bolup təhtimdə olturidu» degən əməsmidilə? Xundaƙ turuƙluƙ nemixƙa Adoniya padixaƛ bolidu? — degin. [14] Mana, padixaƛ bilən sözlixip turoƣiningda, mənmu sening kəyningdin kirip sözüngni ispatlaymən, — dedi.
[15] Bat-Xeba iqkiri əygə padixaƛning ƙexioƣa kirdi (padixaƛ tolimu ƙerip kətkənidi, Xunamlik Abixag padixaƛning hizmitidə boluwatatti). [16] Bat-Xeba padixaƛƙa engixip təzim ƙildi. Padixaƛ: — Nemə təliping bar? — dəp soridi.
[17] U uningoƣa: — I oƣojam, sili Pərwərdigar Hudaliri bilən əz dedəklirigə: «Sening ooƣlung Sulayman məndin keyin padixaƛ bolup təhtimdə olturidu» dəp ƙəsəm ƙiloƣanidila. [18] Əmdi mana, Adoniya padixaƛ boldi! Lekin i oƣojam padixaƛ, silining uningdin həwərliri yoƙ. [19] U kəp ka-

---

1:3 «Xunamlik Abixag» — yaki «Xunəmlik Abixag».
1:4 «padixaƛ uningoƣa yeƙinqilik ƙilmaytti» — ibraniy tilida «padixaƛ uni tonumaytti» degən ibarə bilən ipadilinidu.
1:5 «Ƞaggitning ooƣli Adoniya» — Adoniya Dawutning ooƣulliridin biri. Ƞaggit Dawutning ayalliridin biri idi *(«2Sam.» 3:4)*
«əz aldida yüridioƣan... əskərlər» — demək, ular əzlirining hususiy muƞapizətqiliri idi.
1:5 2Sam. 15:1
1:6 «uning atisi ... uningoƣa , *yəni Adoniyaoƣa* tənbiƞ-tərbiyə beripmu baƙmioƣanidi ƞəm u ... kelixkən yigit bolup, anisi uni Abxalomdin keyin tuoƣƙanidi» — Abxalom Dawutning yənə bir ayali Maakaƞdin tuoƣuloƣan ooƣli idi. Adoniya Dawutning tətinqi ooƣli bolup, xu qaoƣda bəlkim Dawutning ooƣulliri arisida «qongi» ƞesablinatti. *(2:15ni kərüng)*. Adoniya bəlkim atisi təripidin ərkə qong ƙilinoƣanliƙi ƞəm əzining kelixkənlikidin xundaƙ məoƣrurlinip kətkən oƞxaydu.
1:6 1Tar. 3:2
1:7 1Pad. 2:22, 28
1:9 «Ən-Rogəl» — buning mənisi bəlkim «Rogəlning buliƙi» yaki «Pak ƙizning buliƙi».
1:9 Yə. 15:7; 18:16

lilarni, bordaḳ torpaḳlar bilən ḳoylarni soydurup, padixaḫning ḫəmmə oоɳullirini, Abiyatar kaḫinni wə ḳoxunning sərdari Yoabni qaḳirdi. Lekin ḳulliri Sulaymanni u qaḳirmidi. [20] Əmdi, i oɳojam padixaḥ, pütkül Israilning kəzliri siligə tikilməktə, ular oɳojam padixaḫning əzliridin keyin təhtliridə kimning olturidioɳanliḳi tooɽrisida ularoɳa həwər berixlirini kütüxüwatidu; [21] bir ḳararoɳa kəlmisilə, oɳojam padixaḥ əz ata-bowiliri bilən billə uhlaxḳa kətkəndin keyin, mən bilən oоɳlum Sulayman gunaḫkar sanilip ḳalarmizmikin, — dedi.

[22] Mana, u tehi padixaḥ bilən səzlixip turoɳinida Natan pəyoɳəmbərmu kirip kəldi. [23] Ular padixaḫḳa: — Natan pəyoɳəmbər kəldi, dəp həwər bərdi. U padixaḫning aldioɳa kiripla, yüzini yərgə yeḳip turup padixaḫḳa təzim ḳildi.

[24] Natan: — I oɳojam padixaḥ, sili Adoniya məndin keyin padixaḥ bolup mening təhtimdə olturidu, dəp eytḳanidilimu? [25] Qünki u bügün qüxüp, kəp buḳa, bordioɳan torpaḳlar bilən ḳoylarni soydurup, padixaḫning ḫəmmə oоɳullirini, ḳoxunning sərdarlirini, Abiyatar kaḫinni qaḳirdi; wə mana, ular uning aldida yəp-iqip: «Yaxisun padixaḥ Adoniya!» — dəp towlaxmaḳta. [26] Lekin ḳulliri boloɳan meni, Zadok kaḫinni, Yəḫoyadaning oоɳli Binayani wə ḳulliri boloɳan Sulaymanni u qaḳirmidi. [27] Oɳojam padixaḥ kimning əzliridin keyin oɳojam padixaḫning təhtidə olturidioɳanliḳini əz ḳullirioɳa uḳturmay u ixni buyrudilimu? — dedi.

[28] Dawut padixaḥ: — Bat-Xebani aldimoɳa ḳiqḳiringlar, dedi. U padixaḫning aldioɳa kirip, uning aldida turdi. [29] Padixaḥ bolsa: — Jenimni ḫəmmə ḳiyinqiliḳtin ḳutḳuzoɳan Pərwərdigarning ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, [30] mən əslidə Israilning Hudasi Pərwərdigar bilən sanga ḳəsəm ḳilip: «Sening oоɳlung Sulayman məndin keyin padixaḥ bolup ornumda mening təhtimdə olturidu» dəp eytḳinimdək, bügünki kündə mən bu ixni qoḳum wujudḳa qiḳirimən, — dedi.

[31] Wə Bat-Xeba yüzini yərgə yeḳip turup padixaḫḳa təzim ḳilip: — Oɳojam Dawut padixaḥ əbədiy yaxisun! — dedi.

[32] Dawut padixaḥ: — Zadok kaḫinni, Natan pəyoɳəmbərni, Yəḫoyadaning oоɳli Binayani aldimoɳa qaḳiringlar, dedi. Ular padixaḫning aldioɳa kəldi.

[33] Padixaḥ ularoɳa: — Oɳojanglarning hizmətkarlirini əzünglaroɳa ḳoxup, Sulaymanni əz ḳeqirimoɳa mindürüp, Giḫonoɳa elip beringlar; [34] u yərdə Zadok kaḫin bilən Natan pəyoɳəmbər uni Israilning üstigə padixaḥ boluxḳa məsiḫ ḳilsun. Andin kanay qelip: — Sulayman padixaḥ yaxisun! dəp towlanglar.

[35] Andin u təhtimdə olturuxḳa bu yərgə kəlgəndə, uningoɳa əgixip menginglar; u mening ornumda padixaḥ bolidu; qünki mən uni Israil bilən Yəḫudaning üstigə padixaḥ boluxḳa təyinlidim, — dedi.

[36] Yəḫoyadaning oоɳli Binaya padixaḫḳa jawab berip: — Amin! Oɳojam padixaḫning Hudasi Pərwərdigarmu xundaḳ buyrusun! [37] Pərwərdigar oɳojam padixaḥ bilən billə boloɳandək, Sulayman bilən billə bolup, uning təhtini oɳojam Dawut padixaḫningkidin tehimu uluoɳ ḳiloɳay! — dedi.

[38] Zadok kaḫin, Natan pəyoɳəmbər, Yəḫoyadaning oоɳli Binaya wə Kərətiylər bilən Pələtiylər qüxüp, Sulaymanni Dawut padixaḫning ḳeqirioɳa mindürüp, Giḫonoɳa elip bardi. [39] Zadok kaḫin ibadət qediridin may bilən toloɳan bir münggüzni elip, Sulaymanni məsiḫ ḳildi. Andin ular kanay qaldi. Həlḳning ḫəmmisi: — Sulayman padixaḥ yaxisun! — dəp towlaxti.

[40] Həlḳning ḫəmmisi uning kəynidin əgixip, sunay qelip zor xadliḳ bilən yər yeriloɳudək

1:34 «Zadok kaḫin bilən Natan pəyoɳəmbər uni Israilning üstigə padixaḥ boluxḳa məsiḫ ḳilsun» — «məsiḫ ḳilix»: — Hudaning yolyoruḳi bilən Israiloɳa yengi bir padixaḥ bekitix üqün uning bexioɳa kaḫin yaki pəyoɳəmbər təripidin zəytun meyi sürülüxi kerək idi. Muxu murasim «məsiḫ ḳilix» yaki «məsiḫləx» deyilgən. Xu murasimdin keyin muxu padixaḥ «Hudaning məsiḫ ḳiloɳini» dəp atilip, ḫəküm sürüxkə Hudaning ḫoḳuḳioɳa igə, dəp ḳarilatti. Kaḫinlar wə bəzi waḳitlarda pəyoɳəmbərnimu əz wəzipisigə bekitix üqün «məsiḫ ḳilinix» murasimi ətküzülətti.

1:38 «Kərətiylər bilən Pələtiylər» — bular bolsa Dawutning hususiy muḫapizətqiliridin idi *(«2Sam.» 8:18ni kərüng).* Kərətiylər əslidə Kret arilidin kəlgən boluxi mumkin idi.

1:39 1Sam. 20:24

təntənə ḳilixti. 41 Əmdi Adoniya wə uning bilən jəm boloɣan meḫmanlar oɣizalinip qiḳḳanda, xuni anglidi. Yoab kanay awazini angliɣanda: — Nemixḳa xəḫərdə xunqə ḳiyḳas-sürən selinidu? — dəp soridi. 42 U tehi səzini tügətməyla, mana Abiyatar kaḫinning ooɣli Yonatan kəldi. Adoniya uningɣa: — Kirgin, ḳəysər adəmsən, qoḳum bizgə hux həwər elip kəlding, — dedi.
43 Yonatan Adoniyaɣa jawab berip: — Undaḳ əməs! Oɣojimiz Dawut padixaḫ Sulaymanni padixaḫ ḳildi! 44 Wə padixaḫ əzi uningɣa Zadok kaḫinni, Natan pəyɣəmbərni, Yəḫoyadaning ooɣli Binayani wə Kərətiylər bilən Pələtiylərni ḫəmrah ḳilip əwitip, uni padixaḫning ḳeqirioɣa mindürdi; 45 andin Zadok kaḫin bilən Natan pəyɣəmbər uni padixaḫ boluxḳa Gihonda məsiḫ ḳildi. Ular u yərdin qiḳip xadlik ḳilip, pütkül xəḫərni ḳiyḳas-sürən bilən lərzigə saldi. Siz anglawatḳan sada dəl xudur. 46 Uning üstigə Sulayman ḫazir padixaḫlik təhtidə olturuwatidu. 47 Yənə kelip padixaḫning hizmətkarliri kelip oɣojimiz Dawut padixaḫḳa: «Hudaliri Sulaymanning namini siliningkidin əwzəl ḳilip, təhtini siliningkidin uluoɣ ḳiloɣay!» dəp bəht tiləp mubarəkləxkə kelixti. Padixaḫ əzi yatḳan orunda səjdə ḳildi 48 wə padixaḫ: — «Bügün mening təhtimgə olturoɣuqi birsini təyinligən, əz kəzlirimgə xuni kərgüzgən Israilning Hudasi Pərwərdigar mubarəklənsun!» — dedi — dedi.
49 Xuni anglap Adoniyaning barliḳ meḫmanliri ḫoduḳup, ornidin ḳopup ḫərbiri əz yolioɣa kətti.
50 Adoniya bolsa Sulaymandin ḳorḳup, ornidin ḳopup, ibadət qedirioɣa berip ḳurbangaḫning münggüzlirini tutti.
51 Sulaymanoɣa xundaḳ həwər berilip: — «Adoniya Sulayman padixaḫtin ḳorḳidu; günki mana, u ḳurbangaḫning münggüzlirini tutup turup: — «Sulayman padixaḫ bügün manga xuni ḳəsəm ḳilsunki, u əz ḳulini ḳiliq bilən əltürməslikkə wədə ḳiloɣay» dedi», — deyildi.
52 Sulayman: — U durus adəm bolsa bexidin bir tal qaq yərgə qüxməydu. Lekin uningda rəzillik tepilsa, əlidu, dedi.
53 Sulayman padixaḫ adəm əwitip uni ḳurbangaḫdin elip kəldi. U kelip Sulayman padixaḫning aldida engixip təzim ḳildi. Sulayman uningɣa: — Əz əyünggə kətkin, — dedi.

Dawut Sulaymanoɣa ahirḳi nəsiḫətni ḳilidu

2 1 Dawutning əlidioɣan waḳti yeḳinlaxḳanda, ooɣli Sulaymanoɣa tapilap mundaḳ dedi: —
2 «Əmdi yər yüzidikilərning ḫəmmisi baridioɣan yol bilən ketimən. Yürəklik bolup, ərkəktək boloɣin! 3 Sən barliḳ ḳiliwatḳan ixliringda ḫəmdə barliḳ niyət ḳiloɣan ixliringda rawaj tepixing üqün Musaoɣa qüxürülgən ḳanunda pütülgəndək, Pərwərdigar Hudayingning yollirida mengip, Uning bəlgilimiliri, Uning əmrliri, Uning ḫəkümliri wə agaḫ-guwaḫliḳlirida qing turup, Uning tapxuruḳini qing tutḳin. 4 Xundaḳ ḳiloɣanda Pərwərdigar manga: «Əgər əwladliring əz yolioɣa köngül bəlüp, Mening aldimda pütün ḳəlbi wə pütün jeni bilən ḫəḳiḳəttə mangsa, sanga əwladingdin Israilning təhtidə olturuxḳa bir zat kəm bolmaydu» dəp eytḳan səzigə əməl ḳilidu.
5 Əmma Zəruiyaning ooɣli Yoabning manga ḳiloɣinini, yəni uning əzi ḳandaḳ ḳilip Israilning ḳoxunidiki ikki sərdarni, yəni Neriyaning ooɣli Abnər bilən Yətərning ooɣli Amasani urup əltürüp, tinq məzgildə jəngdə tökülgəndək ḳan töküp, beligə baoɣloɣan kəmərgə wə putioɣa kiygən kəxigə jəngdə tökülgəndək ḳan qeqip, daoɣ ḳiloɣanliḳini bilisən. 6 Sən uni danaliḳingoɣa

1:40 «Həlḳning ḫəmmisi ... sunay qelip zor xadlik bilən yər yeriloɣudək təntənə ḳilixti» — ibraniy tilida: «Həlḳning ḫəmmisi ... sunay qelip zor xadlik bilən təntənə ḳilixip yərni yeriwətti». Mumkinqiliki barki, yər dərwəḳə awazlar bilən yerilip kətkənidi. Məsiḫning kelixidimu qong yər təwrəx bolidu *(«Zək.» 14:5, «Wəḫ.» 6:12, 16:18)*.
1:50 «Adoniya ... Sulaymandin ḳorḳup, ... ibadət qedirioɣa berip ḳurbangaḫning münggüzlirini tutti» — xu qaoɣlarda «ḳurbangaḫning münggüzlirini tutux» padixaḫtin ḫimayə tiləxni bildürüxning ipadisi idi.
2:3 «barliḳ niyət ḳiloɣan ixliringda...» — ibraniy tilida: «sən ḳəyərgə burulsang,...» degən səzlər bilən ipadilinidu.
2:3 Ḳan. 17:18; 29:9; Yə. 1:7
2:4 2Sam. 7:12; Zəb. 132:12
2:5 2Sam. 3:27; 20:10

muwapiḳ bir tərəp ḳilip, uning aḳ bexining gərgə salamət qüxüxigə yol ḳoymioŋaysən.
7 Lekin Gileadlik Barzillayning ooŋullirioŋa meḥribanlik kərsitip, dastihiningdin nan yegüzgin;
qünki mən akang Abxalomdin ḳaqḳinimda, ular yenimoŋa kelip manga xundaḳ ḳiloŋan.
8 Wə mana Baḥurimdin kəlgən Binyamin ḳəbilisidin Geraning ooŋli Ximəy yeningda turidu. U
mən Maḥanaimoŋa baridioŋanda, əxəddiy lənət bilən meni ḳaroŋidi. Keyin u Iordan dəryasioŋa
berip mening aldimoŋa kəlgəndə, mən Pərwərdigarning nami bilən uningoŋa: «Seni ḳiliq bilən
əltürməymən» dəp ḳəsəm ḳildim. 9 Əmma ḥazir uni gunaḥsiz dəp sanimioŋin. Özüng dana
kixi boloŋandin keyin uningoŋa ḳandaḳ ḳilixni bilisən; ḥərḥalda uning aḳ bexini ḳanitip gərgə
qüxürgin».
10 Dawut əz ata-bowliri bilən bir yərdə uhlidi. U «Dawutning xəḥiri» degən jayda dəpnə ḳilindi.
11 Dawutning Israilioŋa səltənət ḳiloŋan waḳti ḳirik yil idi; u Ḥebronda yəttə yil səltənət ḳilip,
Yerusalemda ottuz üq yil səltənət ḳildi.

Sulaymanning orni mustəḥkəmlinidu

12 Sulayman atisi Dawutning təhtidə olturdi; uning səltəniti heli mustəḥkəmləndi. 13 Əmma
Ḥaggitning ooŋli Adoniya Sulaymanning anisi Bat-Xebaning ḳexioŋa bardi. U uningdin: —
Tinqlik məḳsitidə kəldingmu? — dəp soridi. U: — Xundaḳ, tinqlik məḳsitidə, dedi.
14 U yənə: — Sanga bir sözüm bar idi, dedi. U: — Sözüngni eytḳin, dedi.
15 U: — Bilisənki, padixaḥlik əslidə meningki idi, wə pütün Israil meni padixaḥ bolidu dəp,
manga ḳaraytti. Lekin padixaḥlik məndin ketip, inimning ilkigə ətti; qünki Pərwərdigarning
iradisi bilən u uningki boldi. 16 Əmdi sanga bir iltimasim bar. Meni yandurmioŋin, dedi. U: —
Eytḳin, dedi.
17 U: — Səndin ətünimən, Sulayman padixaḥḳa mən üqün eytḳinki — qünki u sanga yaḳ
deməydu! — U Xunamlik Abixagni manga hotunlukḳa bərsun, dedi.
18 Bat-Xeba: — Maḳul; sən üqün padixaḥḳa söz ḳilay, dedi.
19 Bat-Xeba Adoniya üqün söz ḳiloŋili Sulayman padixaḥning aldioŋa bardi. Padixaḥ ḳopup
aldioŋa berip, anisioŋa təzim ḳildi. Andin təhtigə berip olturup padixaḥning anisioŋa bir təhtni
kəltürdi. Xuning bilən u uning ong yenida olturup, uningoŋa: — 20 Sanga kiqikkinə bir iltimasim
bar. Meni yandurmioŋin, dedi. Padixaḥ uningoŋa: — I ana, sorawərgin, mən seni yandurmaymən,
dedi.
21 U: — Akang Adoniyaoŋa Xunamlik Abixagni hotunlukḳa bərgüzgin, dedi.
22 Sulayman padixaḥ jawab berip anisioŋa: — Nemixḳa Adoniya üqün Xunamlik Abixagni
soraysən? U akam boloŋanikən, uning üqün, Abiyatar kaḥin üqün wə Zəruiyaning ooŋli Yoab
üqün padixaḥliḳnimu sorimamsən! — dedi.

2:6 «uning aḳ bexining gərgə salamət qüxüxigə yol ḳoymioŋaysən» — muxu yərdə «gər» «təḥtisara» degənni bildüridu.
2:7 2Sam. 17:27; 19:31
2:8 2Sam. 16:5; 19:19
2:9 «...ḥərḥalda uning aḳ bexini ḳanitip gərgə qüxürgin» — muxu yərdə «gər» «təḥtisara» degənni bildüridu. **«Zəruiyaning ooŋli Yoab... Binyamin ḳəbilisidin Geraning ooŋli Ximəy»** — bu ikki adəmning Sulaymanoŋa düxmən bolidioŋanliḳioŋa Dawut padixaḥning kəzi yətti. Əslidə u ularni jazalaxḳa tooŋra keləttı; birak əzi eoŋir gunaḥ sadir ḳiloŋanliḳi tüpəylidin *(«2Sam.» 11-bab)* hijalətta ḳelip, ḳoli bu ixlaroŋa ḥeq barmaytti.
2:10 «Dawut əz ata-bowiliri bilən bir yərdə uhlidi» — muxundaḳ ibarilər üstidə «Yaritilix»tiki «ḳoxumqə söz»imizdə tohtilimiz. **«Dawutning xəḥiri» degən jay»** — «Dawutning xəḥiri»: — Zionni, yəni Yerusalemdiki egiz dənggə jaylaxḳan, Dawut ḳuroŋan ḳal'ənı kərsitidu.
2:10 Ros. 2:29; 13:36
2:11 1Tar. 29:27
2:12 1Tar. 29:23; 2Tar. 1:1
2:15 1Tar. 22:9; 28:5
2:22 «Nemixḳa Adoniya üqün Xunamlik Abixagni soraysən? U akam boloŋanikən, uning üqün, ... padixaḥliḳnimu sorimamsən!» — mumkinqiliki barki, Adoniya atisining kenizikini əmrigə alsa, həlk uni atisioŋa barawər ikən, xunga padixaḥ boluxḳa layiḳ dəp ḳaraytti. Sulaymanning kəzliri bu ixḳa yətti.

23 Sulayman padixaḫ Pərwərdigar bilən kəsəm kilip mundak dedi: — Adoniya xu səzni kiloɣini üqün əlmisə, Huda meni ursun yaki uningdin artuk jazalisun! 24 Mening ornumni mustəḫkəm kiloɣan, atamning təhtidə olturoɣuzoɣan, Өz wədisi boyiqə manga bir əyni kuroɣan Pərwərdigarning ḫayati bilən kəsəm kilimənki, Adoniya bügün əlümgə məḫküm kilinidu, dedi.
25 Xuning bilən Sulayman padixaḫ Yəḫoyadaning ooɣli Binayani bu ixka əwətti; u uni qepip əltürdi.
26 Padixaḫ Abiyatar kaḫinoɣa: — Mang, Anatottiki əz etizlikingoɣa baroɣin. Sən əlümgə layiksən, lekin sən Rəb Pərwərdigarning əḫdə sandukini atam Dawutning aldida kətürgənliking tüpəylidin, wə atamning tartkan ḫəmmə azab-okubətliridə uningoɣa ḫəmdərd boloɣining üqün, mən ḫazir seni əlümgə məḫkum kilmaymən, dedi.
27 Andin Sulayman Abiyatarni Pərwərdigaroɣa kaḫin boluxtin juda kilip ḫaydidi. Xuning bilən Pərwərdigarning əlining jəməti tooɣruluk Xiloḫda eytkan səzi əməlgə axuruldi.
28 Buning həwiri Yoabka yətkəndə (qünki Yoab Abxalomoɣa əgəxmigən bolsimu, Adoniyaoɣa əgəxkənidi) Yoab Pərwərdigarning qedirioɣa kəqip kurbangaḫning münggüzlirini tutti. 29 Sulayman padixaḫka: «Mana, Yoab Pərwərdigarning qedirioɣa kəqip berip, kurbangaḫning yenida turidu» degən həwər yətküzüldi. Sulayman Yəḫoyadaning ooɣli Binayani xu yərgə əwətip: — Mang, uni əltürüwətkin, dedi.
30 Binaya Pərwərdigarning qedirioɣa berip uningoɣa: — «Padixaḫ seni buyakka kiksun!» dedi, dedi. U: — Yak, muxu yərdə əlimən, dedi. Binaya padixaḫning yenioɣa kaytip uningoɣa həwər berip: — Yoab mundak-mundak dedi, manga xundak jawab bərdi, dedi.
31 Padixaḫ uningoɣa: — U əzi degəndək kilip, uni qepip əltürgin wə uni dəpnə kiloɣin. Xuning bilən Yoab təkkən nahək kan məndin wə atamning jəmətidin kətürülüp kətkəy. 32 Xundak kilip atam Dawut bihəwər əḫwalda u əzidin adil wə esil ikki adəmni, yəni Israilning koxunining sərdari nərning ooɣli Abnər bilən Yəḫudaning koxunining sərdari Yətərning ooɣli Amasani kiliqlioɣini üqün, Pərwərdigar u təkkən kanni əz bexioɣa yanduridu. 33 Ularning kəni Yoabning bexi wə nəslining bexioɣa mənggü yanoɣay; lekin Dawut, uning nəsli, jəməti wə təhtigə əbədil'əbədgiqə Pərwərdigardin tinq-hatirjəmlik boloɣay, dedi.
34 Yəḫoyadaning ooɣli Binaya qikip uni qepip, əlümgə məḫkum kildi. Andin u qəldiki əz əyidə dəpnə kilindi.
35 Padixaḫ Yəḫoyadaning ooɣli Binayani uning ornioɣa koxunning sərdari kildi; padixaḫ Abiyatarning ornioɣa Zadokni kaḫin kilip təyinlidi.
36 Andin keyin padixaḫ Ximəyni qakirip uningoɣa: — Yerusalemda əzünggə bir əy selip u yərdə olturoɣin. Baxka ḫeq yərgə qikma. 37 Əgər sən qikip Kidron jiloɣisidin ətsəng, xuni enik bilip koyki, xu kündə sən xəksiz əlisən. Sening kening əz bexingoɣa qüxidu, dedi.
38 Ximəy padixaḫka: — Oɣojamning səzi bərḫəktur. Oɣojam padixaḫ eytkandək kulliri xundak kilidu, dedi. Xuning bilən Ximəy uzun wakitkiqə Yerusalemda turdi.
39 Üq yildin keyin xundak boldiki, Ximəyning kulliridin ikkisi kəqip Maakaḫning ooɣli, Gatning padixaḫi Akixning kəxioɣa bardi. Ximəygə: — Mana kulliring Gat xəḫiridə turidu, degən həwər yətküzüldi. 40 Ximəy exikini tokup kullirini izdigili Gatka, Akixning yenioɣa bardi. Andin u yenip əz kullirini Gattin elip kəldi.

2:24 «*Pərwərdigar...* **Өz wədisi boyiqə manga bir əyni kuroɣan...»** — «əy» muxu yərdə Sulaymandin bolidioɣan xaḫanə sulalini kərsitidu.
2:24 2Sam. 7:12, 13
2:26 1Sam. 22:20-23; 2Sam. 15:24
2:27 **«Pərwərdigarning əlining jəməti tooɣruluk Xiloḫda eytkan səzi əməlgə axuruldi»** — bu səz «1Sam.» 2:27-36də wə 3:11-14də hatiriləngən.
2:27 1Sam. 2:31-36
2:28 1Pad. 1:50
2:35 1Sam. 2:35

41 Sulaymanoɣa: — Ximəy Yerusalemdin Gatḳa berip kəldi, dəp həwər yətküzüldi. 42 Padixaḫ Ximəyni qaḳirtip uningoɣa: — Mən seni Pərwərdigar bilən ḳəsəm ḳildurup: — Xuni eniḳ bilip ḳoyki, sən ḳaysi küni qiḳip birər yərgə baroɣan bolsang, sən xu künidə xəksiz əlisən, dəp agaḫlandurup eytmioɣanmidim? Өzüngmu, mən angliɣan səz bərḫək, degənidingoɣu? 43 Xundaḳ boloɣanikən, nemixḳa əzüng Pərwərdigar aldida ḳiloɣan ḳəsimingni buzup, mən sanga buyruoɣan buyruḳumnimu tutmiding? — dedi.

44 Padixaḫ Ximəygə yənə: Sən atam Dawutḳa ḳiloɣan ḫəmmə rəzillikni obdan bilisən, u kənglünggə ayandur. Mana Pərwərdigar rəzillikingni əz bexingoɣa yanduridu. 45 Lekin Sulayman padixaḫ bolsa bərikətlinip, Dawutning təhti Pərwərdigarning aldida əbədil'əbəd mustəḫkəm ḳilinidu, dedi.

46 Andin padixaḫning buyruḳi bilən Yəḫoyadaning ooɣli Binaya qiḳip uni qepip əltürdi. Padixaḫliḳ bolsa Sulaymanning ḳolida mustəḫkəm ḳilindi.

Pərwərdigar Sulaymanoɣa danaliḳ beridu

2Tar. 1:1-12

3 1 Sulayman Misirning padixaḫi Pirəwn bilən ittipaḳ tüzüp Pirəwnning ḳizini hotunluḳḳa aldi. Өz ordisi, Pərwərdigarning əyi wə Yerusalemning qərisidiki sepilni yasap pütküzgüqilik u uni «Dawutning xəḫiri»gə apirip turoɣuzdi.

2 Xu waḳitlarda Pərwərdigarning nami üqün bir ibadəthana yasalmioɣini üqün həlḳ «yuḳiri jaylar»da ḳurbanliḳlirini ḳilatti.

3 Sulayman Pərwərdigarni səyüp, atisi Dawutning bəlgiligənliridə mangatti. Pəḳət «yuḳiri jaylar»da ḳurbanliḳ ḳilip huxbuy yaḳatti.

4 Padixaḫ ḳurbanliḳ ḳiloɣili Gibeonoɣa bardi; qünki u yər «uluoɣ yuḳiri jay» idi. Sulayman u yərdiki ḳurbangaḫta bir ming kəydürmə ḳurbanliḳ sundi. 5 Pərwərdigar Gibeonda Sulaymanoɣa keqisi qüxidə kəründi. Huda uningoɣa: — Mening sanga nemə beriximni layiḳ tapsang, xuni tiligin, dedi.

6 Sulayman jawabən mundaḳ dedi: — Ḳulung atam Dawut Sening aldingda ḫəḳiḳət, ḫəḳḳaniyliḳ wə kənglining səmimiyliki bilən mangoɣanliḳi bilən Sən uningoɣa zor meḫribanliḳni kərsətkəniding; wə Sən xu zor meḫribanliḳni dawam ḳilip, bügünki kündikidək əz təhtidə olturoɣili uningoɣa bir ooɣul bərding. 7 Əmdi i Pərwərdigar Hudayim, ḳulungni atam Dawutning ornida padixaḫ ḳilding. Əmma mən pəḳət bir gədək bala halas, qiḳix-kirixnimu bilməymən. 8 Өz ḳulung Sən talliɣan həlḳing, kəplükidin sanap bolmaydioɣan ḫesabsiz uluoɣ bir həlḳ arisida

2:44 2Sam. 16:5, 6, 7
2:46 2Tar. 1:1
3:1 1Pad. 7:8
3:2 «həlḳ «yuḳiri jaylar»da ḳurbanliḳlirini ḳilatti» — «yuḳiri jaylar»: — Təwrattiki «Qan.» 12:5-14də wə baxḳa munasiwətlik yərlərdə, Huda Israillaroɣa: — Birsi manga atap ḳurbanliḳ ḳilsa, pəḳət «Өzüm talliɣan jay»da ḳurbanliḳ ḳilsun, dəp tapilaydu. Israilning tarihida Huda muxundaḳ ḳurbanliḳ ḳilidioɣan birnəqqə jayni bekitkənidi *(bir waḳitta pəḳət birla jayni bekitətti)*. Biraḳ Israillar bəlkim əz ḳolayliḳini kəzləp *(wə bəlkim butpərəslərning ix-ḫərikətlirini dorap)* Hudaning əmrini nəziridin saḳit ḳilip taoɣ qoḳḳiliri ḳatarliḳ yuḳiri jaylarda Hudaoɣa ibadət ḳilip ḳurbanliḳ ḳilatti. Buning xundaḳ bir hətiri bar idiki, ular ətrapidiki butpərəslərning təsirini ḳobul ḳilip, xu yərdə hərhil butlaroɣimu qoḳunup, ḫətta butpərəslərgə əgixip «insan ḳurbanliḳ»larnimu ḳilixi mumkin wə dərwəḳə kəp waḳitlarda xundaḳ ḳilatti *(məsilən, «Əz.» 16:21, 20:26ni kərüng)*.
3:2 Qan. 12:5
3:3 «Sulayman Pərwərdigarni səyüp, atisi Dawutning bəlgiligənliridə mangatti; pəḳət «yuḳiri jaylar»da ... huxbuy yaḳatti» — «Dawutning bəlgiligənliri»: — xübḫisizki, Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən barliḳ bəlgilimilərni əz iqigə aloɣan. Ularning iqidə, ḳurbanliḳ ḳilix «yuḳiri jaylar»da əməs, bəlki Pərwərdigar bekitkən jaydila boluxi kerək, dəp bekitilgən *(«Qan.» 12:10-14)*.
3:4 2Tar. 1:3
3:5 1Pad. 9:2
3:7 2Tar. 2:7

turidu.. [9] Xunga Өz ḳulungoŋa həlḳingning üstigə ḫəküm ḳilixḳa yahxi-yamanni pərḳ etidioŋan oyoŋaḳ bir ḳəlbni bərgəysən; bolmisa, kim bu uluoŋ həlḳing üstigə ḫəküm ḳilalisun? — dedi..
[10] Sulaymanning xuni tiligini Rəbni hux ḳildi.
[11] Huda uningoŋa: — Sən xuni tiligining üqün — Ya өzüng üqün uzun өmür tiliməy, ya өzüng üqün dələt-baylik tiliməy, ya düxmənliringning janlirini tiliməy, bəlki tooŋra ḫəküm ḳiloŋili oyoŋaḳ boluxḳa өzüng üqün əḳil-parasətni tiligining üqün,. [12] mana, sөzüng boyiqə xundaḳ ḳildim. Mana sanga xundaḳ dana wə yorutuloŋan ḳəlbni bərdimki, səndin ilgiri sanga ohxaydioŋini bolmioŋan, səndin keyinmu sanga ohxaydioŋini bolmaydu.. [13] Mən sən tilimigən nərsinimu, yəni dələt-baylik wə xan-xəḫrətni sanga bərdim. Xuning bilən barlik künliringdə padixaḫlarning arisida sanga ohxax bolidioŋini qiḳmaydu.. [14] Əgər atang Dawut mangoŋandək Mening yollirimda mengip, bəlgilimilirim wə əmrlirimni tutsang künliringni uzartimən, dedi.
[15] Sulayman oyoŋanoŋanda, mana bu bir qüx idi. U Yerusalemoŋa kelip Pərwərdigarning əḫdə sanduḳining aldioŋa kelip, ərə turup kөydürmə ḳurbanliḳlarni ḳilip, inaḳlik ḳurbanliḳlirini ətküzüp, ḫəmmə hizmətkarlirioŋa ziyapət ḳilip bərdi.

Sulaymanning danaliḳi ayan bolidu

[16] Xuningdin keyin ikki paḫixə ayal padixaḫning ḳexioŋa kelip uning aldida turdi.
[17] Birinqi ayal: — I oŋojam! Mən wə bu hotun bir өydə olturimiz; u mən bilən өydə turoŋinida bir balini tuoŋdum. [18] Mən balini tuoŋup üq kündin keyin u hotunmu bir bala tuoŋdi. Biz ikkiylən u yərdə olturduḳ; өydə bizdin baxḳa ḫeq yat adəm yoḳ idi, yaloŋuz biz ikkiylən өydə iduḳ. [19] Xu keqidə bu hotunning balisi өldi; qünki u balisini besip өltürüp ḳoyoŋanidi. [20] U yerim keqidə ḳopup dedəkliri uhlap ḳaloŋanda, yenimdin ooŋlumni elip өz ḳuqiḳioŋa selip, өzining өlgən ooŋlini mening ḳuqiḳimoŋa selip ḳoyuptu. [21] Ətisi ḳopup balamni emitəy desəm mana өlük turidu. Lekin ətigəndə ḳarisam, u mən tuoŋḳan bala əməs idi, dedi.
[22] Ikkinqi ayal: — Yaḳ, undaḳ əməs. Tirik ḳaloŋini mening ooŋlum, өlgini sening ooŋlung, dedi. Lekin birinqi ayal: — Yaḳ, өlgini sening ooŋlung, tirik ḳaloŋini mening ooŋlum, dedi. Ular xu ḫaləttə padixaḫning aldida talixip turatti.
[23] Padixaḫ: — Biri: «Tirik ḳaloŋini mening ooŋlum, өlgini sening ooŋlung» dəydu. Əmma yənə biri: «Yaḳ, өlgini sening ooŋlung, tirik ḳaloŋini mening ooŋlum» dəydu, dedi.
[24] Padixaḫ: Manga bir ḳiliq elip kelinglar, dedi. Ular ḳiliqni padixaḫḳa elip kəlgəndə [25] padixaḫ: Tirik balini otturidin kesip ikki parqə ḳilip yerimini birigə, yənə bir yerimni ikkinqisigə beringlar, dedi.
[26] U waḳitta tirik balining anisi өz balisioŋa iqini aoŋritip padixaḫḳa: — Aḫ oŋojam! Tirik balini uningoŋa bərsilə, ḫərgiz uni өltürmigəylə! — dəp yalwurdi. Lekin ikkinqisi: — Uni nə meningki nə seningki ḳilmay, otturidin kesinglar, dedi.
[27] Padixaḫ jawabən: — Tirik balini uningoŋa beringlar, uni ḫeq өltürmənglar; qünki bu balining anisi xudur, dedi.
[28] Pütkül Israil padixaḫning ḳiloŋan ḫəkümi tooŋrisida anglidi wə ular padixaḫtin ḳorḳti, qünki ular Hudaning adil ḫəkümlərni qiḳirix danaliḳining uningda barliḳini kərdi.

3:8 2Tar. 1:9
3:9 «yahxi-yamanni pərḳ etidioŋan oyoŋaḳ bir ḳəlb» — ibraniy tilida «anglaxḳa oyoŋaḳ bir ḳəlb».
3:11 2Tar. 1:11
3:12 Top. 1:16
3:13 Mat. 6:33; əf. 3:20

Sulaymanning əməldarliri wə hizmətkarliri

4 [1] Sulayman padixaḫ pütkül Israiloɣa padixaḫ boldi.
[2] Uning qong əməldarliri munular: — Zadokning ooɣli Azariya kaḫin idi; [3] Xixaning ooɣulliri Elihorəf wə Ahiyaḫ katiplar idi; Aḫiludning ooɣli Yəḫoxafat təzkiriqi idi; [4] Yəḫoyadaning ooɣli Binaya ḳoxunning bax sərdari idi. Zadok bilən Abiyatar kaḫinlar idi; [5] Natanning ooɣli Azariya nazarət begi, Natanning yənə bir ooɣli Zabud ḫəm kaḫin wə padixaḫning məsliḫətqisi idi. [6] Ahixar ordining oɣojidari, Abdaning ooɣli Adoniram baj-alwan begi idi.
[7] Pütkül Israil zeminida Sulayman padixaḫning əzi üqün wə ordidikiliri üqün yemək-iqmək təminləydioɣan, on ikki nazarətqi təyinlənɣənidi; ularning ḫərbiri yilda bir aydin yemək-iqmək təminləxkə məs'ul idi. [8] Ularning ismi təwəndə hatirilənɣən: Əfraim taoɣliḳ rayonioɣa Bən-Hur; [9] Makaz, Xaalbim, Bəyt-Xəməx wə Elon-Bəyt-Ḥananoɣa Bən-Dəkər; [10] Arubotḳa Bən-Həsəd; u yənə Sokoḫ wə Həfər degən barliḳ yurtḳimu məs'ul idi; [11] yənə Nafat-Doroɣa Bən-Abinadab (u Sulaymanning ḳizi Tafatni hotunluḳḳa aloɣan); [12] Taanaḳ, Məgiddo wə Yizrəəlning təwənki təripidiki Zarətanning yenida boloɣan pütkül Bəyt-Xanoɣa, xundaḳla Bəyt-Xandin tartip Abəl-Məḫolaḫoɣiqə, Jokneamdin ətküqə boloɣan zeminlaroɣa Aḫiludning ooɣli Baana; [13] Ramot-Gileadḳa Bən-Gəbər; u yənə Gilead yurtioɣa jaylaxḳan, Manassəḫning ooɣli Yairoɣa təwə boloɣan kəntlər wə ḫəm Baxandiki yurt Argob, jümlidin u yərdiki sepili, mis baldaḳliḳ ḳowukliri boloɣan atmix qong xəḫərgimu məs'ul idi.
[14] Maḫanaimoɣa Iddoning ooɣli Aḫinadab; [15] Naftalioɣa Ahimaaz (u Sulaymanning ḳizi Basimatni hotunluḳḳa aloɣanidi). [16] Axir wə Alotḳa Ḫuxayning ooɣli Baanaḫ; [17] Issakaroɣa Paruaḫning ooɣli Yəḫoxafat; [18] Binyamin zeminioɣa Elaning ooɣli Ximəy; [19] Gilead zeminioɣa (əslidə Amoriylarning padixaḫi Siḫon wə Baxanning padixaḫi Ogning zemini idi) Urining ooɣli Gəbər. U xu yurtḳa birdinbir nazarətqi idi.

Sulaymanning dəliti wə xəḫriti

[20] Yəḫuda bilən Israilning adəmliri dengiz saḫilidiki ḳumdək nuroɣun idi. Ular yəp-iqip, huxalliḳ ḳilatti. [21] Wə Sulayman bolsa Əfrat dəryasidin tartip Filistiylərning zemineioɣa wə Misirning qegralirioɣiqə boloɣan ḫəmmə padixaḫliḳlarning üstidə səltənət ḳilatti. Ular olpan kəltürüp Sulaymanning pütün əmridə uning hizmitidə bolatti. [22] Sulaymanning ordisioɣa ketidioɣan künlük təminat üqün ottuz kor taskioɣan aḳ un, atmix kor ḳara un, [23] on bordioɣan uy, yaylaḳtin kəltürülgən yigirmə uy, yüz ḳoy ketətti; buningdin baxḳa buoɣilar, jəranlər, keyiklər wə bordioɣan tohular lazim idi. [24] Qünki u Tifsaḫdin tartip Gazaoɣiqə, Əfrat dəryasining bu təripidiki ḫəmmə yurtlarning üstidə, yəni Əfrat dəryasining bu təripidiki barliḳ padixaḫlarning üstigə ḫəküm sürətti; uning tət ətrapi tinq idi. [25] Sulaymanning pütkül künliridə Dandin tartip Bəər-Xebaoɣiqə Yəḫuda bilən Israil adəmlirining ḫərbiri əz üzüm teli wə əz ənjür dərihining tegidə aman-esən olturatti.
[26] Sulaymanning jəng ḫarwilirining atliri üqün tət ming athanisi, on ikki ming qəwəndizi bar idi.
[27] Məzkur nazarətqilərning ḫərbiri əzigə bekitilgən ayda Sulayman padixaḫḳa wə uning dastihinioɣa kəlgənlərning ḫəmmisining yemək-iqməklirini keməytməy təminləytti. [28] Həlḳ

4:6 1Pad. 12:18
4:10 «Sokoḫ» — yaki «Soko».
4:19 «U xu yurtḳa birdinbir nazarətqi idi» — yaki «Wə pütkül zemin üstidə yənə bir nazarətqi bar idi». Bəzi alimlar bu «yənə bir» nazarətqini kəbsə yillardiki «13-ay»ning ḫajitigə məs'ul, dəp ḳaraydu.
4:22 «ottuz kor» — bir kor 220 litr, 30 kor 6600 litr.
4:25 Law. 26:5
4:26 «tət ming athanisi» — kəp kona kəqürmilərdə «ḳirik ming athanisi» deyilidu. Lekin biz bu sanni kəqürgüqilərning hatalikì dəp ḳaraymiz. «2Tar.» 9:25də wə bu tekistning bəzi grek tərjimiliridə «tət ming» deyilidu. **«on ikki ming qəwəndizi»** — yaki «on ikki ming eti».
4:26 1Pad. 10:26; 2Tar. 1:14; 9:25

bolsa ḫərbiri əzigə bekitilgən norma boyiqə at-ḳeqirlar üqün arpa bilən samanlarni nazarətqilər bar yərgə elip kelətti.
29 Huda Sulaymanoŋa dengiz saḥilidiki ḳumdək danaliḳ, intayin mol pəm-parasət ata ḳilip, uning ḳəlbini kəng ḳilip zor yorutti. 30 Xuning bilən Sulaymanning danaliḳi barliḳ xərḳtikilərning danaliḳidin wə Misirdiki barliḳ danaliḳtin axti. 31 Qünki u barliḳ adəmlərdin, jümlidin əzraḫliḳ Etan bilən Maholning ooŋulliri Ḫeman, Kalkol wə Darda degənlərdin dana idi; wə uning xəḫriti ətrapidiki ḫəmmə əllər arisida yeyildi. 32 U eytḳan pənd-nəsiḫət üq ming idi; uning xeir-küyliri bir ming bəx idi. 33 U Liwandiki kedir dərihidin tartip tamda əsidioŋan lepəkgülgiqə dərəhgiyaḫlarning ḫəmmisini bayan ḳilip hatiriligənidi; u yənə mal wə ḫaywanlar, ḳuxlar, ḫaxarətəmiligüqilər wə beliḳlar tooŋrisida bayan ḳilip hatiriligənidi. 34 Sulaymanning danaliḳini angliοŋili kixilər barliḳ əllərdin kelətti, xundaḳla uning danaliḳi tooŋruluḳ həwər tapḳan yər yüzidiki ḫəmmə padixaḫlardin kixilər kəlməktə idi.

Ibadəthanini ḳuruxḳa materiyallarni toplax

2Tar. 2:1-17

5 1 Turning padixaḫi Ḫiram Sulaymanni atisining ornioŋa padixaḫ boluxḳa məsiḫ ḳilinoŋan dəp anglap, əz hizmətkarlirini uning ḳexioŋa əwətti; qünki Ḫiram Dawutni izqil səygüqi idi.
2 Sulayman Ḫiramoŋa adəm əwitip mundaḳ uqurni yətküzdi: —
3 «Əzüng bilisənki, atam Dawutning düxmənlirini Pərwərdigar uning puti astioŋa ḳoyoŋuqə, u ətrapida ḫər tərəptə jəng ḳiloŋanliḳi tüpəylidin Pərwərdigar Hudasning namioŋa bir ibadəthana yasiyalmidi. 4 Əmdi ḫazir Pərwərdigar Hudayim manga ḫəmmə tərəptin aram bərdi; ḫeqbir düxminim yoḳ, ḫeqbir bala-ḳaza yoḳ. 5 Mana, Pərwərdigarning atam Dawutḳa: «Mən sening ornungoŋa əz təhtinggə olturoŋuzoŋan ooŋlung bolsa, u mening namimoŋa bir ibadəthana yasaydu» dəp eytḳinidək, mən Pərwərdigar Hudayimning namioŋa bir ibadəthana yasay dəp niyət ḳildim; 6 əmdi mən üqün adəmliringgə Liwandin kedir dərəhlirini kesinglar, dəp yarliḳ qüxürgin; mening hizmətkarlirim sening hizmətkarliringoŋa ḫəmdəmdə bolidu. Sening bekitkining boyiqə hizmətkarliringoŋa berilidioŋan ix ḫəḳḳini sanga tələymən; qünki əzünggə ayanki, dərəh kesixtə arimizda ḫeqkim Zidondikilərdək usta əməs».
7 Ḫiram Sulaymanning səzini angliοŋanda intayin huxal bolup: — Bügün bu uluoŋ ḫəlḳ üstigə ḫəküm sürüxkə Dawutḳa xundaḳ dana bir ooŋul bərgən Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytilsun! — dedi. 8 Ḫiram Sulaymanoŋa adəm əwitip: — Sən manga ḳoyoŋan tələpliringni anglap ḳobul ḳildim. Mən sening kedir yaoŋiqi wə arqa yaoŋiqi tooŋruluḳ arzu ḳiloŋanliringning ḫəmmisini ada ḳilimən; 9 Mening hizmətkarlirim xularni Liwandin dengizoŋa apiridu; mən ularni sal ḳilip baoŋlap, dengiz bilən sən manga bekitkən yərgə yətküzimən, andin xu yərdə ularni yəxküzimən. Xuning bilən sən ularni tapxuruwelip, elip ketisən. Buning ḫesabioŋa sən tələplirim boyiqə ordidikilirim üqün yemək-iqmək təminligəysən, — dedi.
10 Xundaḳ ḳilip, Ḫiram Sulaymanoŋa barliḳ təlipi boyiqə kedir yaoŋaqliri wə arqa yaoŋaqlirini bərdi. 11 Sulayman Ḫiramoŋa ordidikilirining yemək-iqmikigə yigirmə ming kor buoŋday wə yigirmə bat sap zəytun meyini əwətip bərdi. Ḫər yili Sulayman Ḫiramoŋa xundaḳ berə tti. 12 Pərwərdigar Sulaymanoŋa wədə ḳiloŋandək uningoŋa danaliḳ bərgənidi. Ḫiram bilən Sulaymanning arisida inaḳliḳ bolup, ikkisi əḫdə tüzüxti.

4:29 «uning ḳəlbini kəng ḳilip zor yorutti» — yaki «uning kəksi-ḳarnini bək kəng ḳildi».
5:1 2Sam. 5:11; 1Tar. 14:1
5:3 1Tar. 28:3
5:5 2Sam. 7:13; 1Tar. 22:10; 2Tar. 1:18
5:11 «yigirmə bat» — bir «bat» təhminən 27 litr, 20 bat 540 litr.
5:12 1Pad. 3:12

13 Sulayman padixaḫ pütün Israildin ḫaxaroɣa ixləmqilərni bekitti, ularning sani ottuz ming idi. 14 U bularni nəwət bilən ḫər ayda on mingdin Liwanoɣa əwətətti; xundaḳ ḳilip, ular bir ay Liwanda tursa, ikki ay əyidə turdi. Adoniram ḫaxarqilaning üstidə turatti. 15 Sulaymanning yətmix ming ḫammili, taoɣlarda ixləydioɣan səksən ming taxqisi bar idi. 16 Uningdin baxḳa Sulaymanning mənsəpdarliridin ix üstigə ḳoyuloɣan üq ming üq yüz ix bexi bar idi; ular ixləmqilərni baxḳuratti.
17 Padixaḫ yarliḳ qüxürüxi bilən ular ibadəthanining ulini selixḳa yonuloɣan, qong wə ḳimmətlik taxlarni kesip kəltürdi. 18 Wə Sulaymanning tamqiliri bilən Ḥiramning tamqiliri wə Gəballiḳlar ḳoxulup taxlarni oyup, əyni yasax üqün yaoɣaq ḫəm taxlarni təyyarlap ḳoydi.

Muḳəddəs ibadəthanining ḳuruluxi

2Tar. 3:1-14

6 1 Israillar Misirdin qiḳḳandin keyinki tət yüz səksininqi yili, Sulaymanning Israilning üstidiki səltənitining tətinqi yilining ikkinqi eyida, yəni Zif eyida u Pərwərdigarning əyini yasaxḳa baxlidi.

2 Sulayman padixaḫ Pərwərdigaroɣa yasioɣan ibadəthanining uzunluḳi atmix gəz, kəngliki yigirmə gəz wə egizliki ottuz gəz idi. 3 Ibadəthanidiki «muḳəddəs jay»ning aldidiki aywanning uzunluḳi ibadəthanining kəngliki bilən barawər bolup, yigirmə gəz idi. Ibadəthanining aldidiki aywanning kəngliki on gəz idi.
4 U ibadəthanioɣa rojəklik derizə-pənjirilərni ornatti. 5 Ibadəthana temioɣa, yəni muḳəddəs jay wə «kalamhana»ning temioɣa yandax üq ḳəwətlik bir imarətni saldi wə uning iqigə ḫujrilarni yasidi.
6 Taxḳiriḳi imarətning təwənki ḳəwitining kəngliki bəx gəz, ottura ḳəwitining kəngliki altə gəz, üqinqi ḳəwitining kəngliki yəttə gəz idi. Qünki ibadəthanining taxḳi temida limlarni ornatḳan təxüklər bolmasliḳi üqün u tamoɣa təkqə qiḳiriloɣanidi.
7 Ibadəthana pütünləy təyyar ḳilip elip kelingən taxlardin bina ḳilinoɣanidi. Xundaḳ ḳiloɣanda, uni yasioɣan waḳitta nə bolḳa nə palta nə baxḳa təmür əswablarning awazi u yərdə ḫeq anglanmaytti.
8 Təwənki ḳəwətning ḫujrilirining kirix ixiki ibadəthanining ong təripidə idi; bir aylanma pələmpəy ottura ḳəwətkə andin ottura ḳəwəttin üqinqi ḳəwətkə qiḳatti.
9 Xundaḳ ḳilip Sulayman ibadəthanini yasap püttürdi. Ibadəthanining üstigə har-limlarni bekitip, uni kedir tahtaylar bilən ḳaplidi. 10 U ibadəthanioɣa yandax imarətning ḳəwətlirining egizlikini bəx gəzdin ḳildi. Xu imarətning ḳəwətliri ibadəthanioɣa kedir limliri arḳiliḳ tutuxuḳluḳ idi.

5:18 «Gəballiḳlar» — yaki «Bibloslukлar», yaki «girwəklərni kəsküqilər».
6:1 2Tar. 3:2; Ros. 7:47
6:2 «ibadəthanining uzunluḳi...» — ibraniy tilida «əyning uzunluḳi...». **«Pərwərdigaroɣa yasioɣan ibadəthanining uzunluḳi atmix gəz...»** — Muḳəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz»ni bəlkim bir «jəynək» deyixkə tooɣra kelidu — Yəni adəmning jəynikidin barmaḳlirining uqioɣiqə boloɣan arilik *(təhminən 45 santimetr)* idi.
6:3 Yuḫ. 10:23; Ros. 3:11; 5:12
6:4 «U ibadəthanioɣa rojəklik derizə-pənjirilərni ornatti» — baxḳa birnəqqə hil tərjimilər uqrixi mumkin boloɣini bilən ḫərḫalda bu səzlər derizilərni kərsitidu.
6:5 «Ibadəthana temioɣa, yəni muḳəddəs jay wə «kalamhana»ning temioɣa...» — muxu yərdə «kalamhana» «əng muḳəddəs jay»ning baxḳa birhil ismidur. 6:16ni wə izaḫatini kərüng. «Kalamhana» deyilixining səwəbi, «əng muḳəddəs jay» iqidə «əḫdə sanduḳi» bar idi, «əḫdə sanduḳi» iqidə Hudaning Israil bilən tüzgən əḫdinamisi saḳlaḳliḳ idi.
6:6 «...ibadəthanining taxḳi temida limlarni ornatḳan təxüklər bolmasliḳi üqün u tamoɣa təkqə qiḳiriloɣanidi» — limning yənə bir uqi «taxḳi imarət»ning taxḳi temioɣa bekitilixi üqün xu tərəptə təxük texilgən bolsa kerək. «Ibadəthana shemisi»ni kərüng.
6:8 «Təwənki ḳəwətning ḫujrilirining kirix ixiki ibadəthanining ong təripidə idi» — biz muxu yərdə *(«təwənki ḳəwət» degən səzlər bilən)* kona grek tilidiki tərjimigə əgəxtuḳ. «ibadəthanining ong təripi» ibadəthanining jənubiy təripidur.

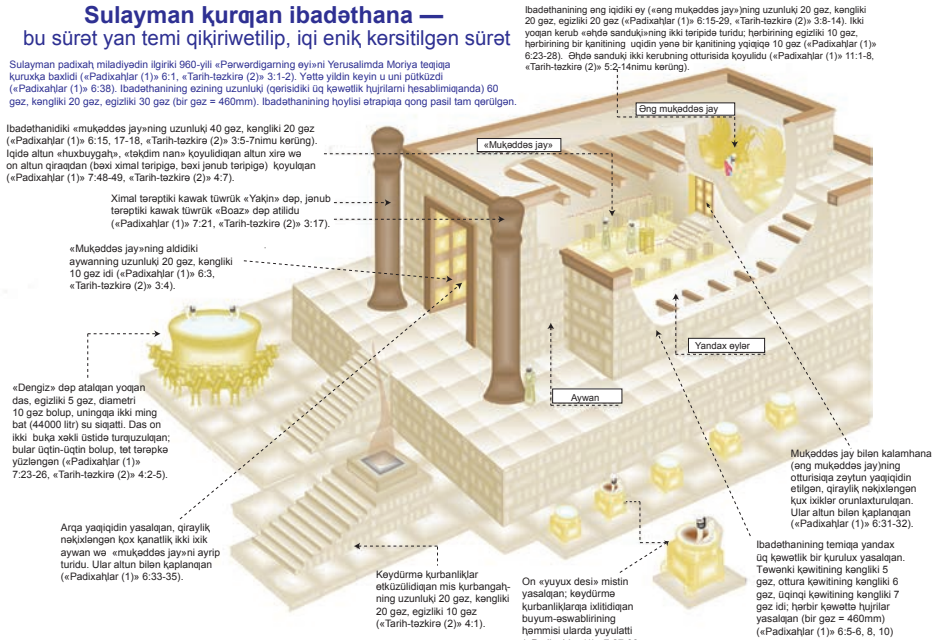

[11] Pərwərdigarning səzi Sulaymanoqa kelip mundaḳ degəndə: —
[12] «Sən Manga yasawatḳan bu ibadəthanioqa kəlsək, əgər sən bəlgilimilirimdə mengip, ḫəkümlirimgə riayə ḳilip, barliḳ əmrlirimni tutup ularda mangsang, Mən atang Dawutḳa sən tooqruluḳ eytḳan səzümgə əməl ḳilimən; [13] Mən Israillarning arisida makan ḳilip əz həlḳim Israilni əsla taxlimaymən».
[14] Sulayman ibadəthanini yasap püttürdi. [15] Ibadəthanining tamlirining iq təripini u kedir tahtayliri bilən yasap, ibadəthanining tegidin tartip torusning limlirioqiqə yaoqaq bilən ḳaplidi; wə arqa tahtayliri bilən ibadəthanioqa pol yatḳuzdi.
[16] U ibadəthanining arḳa temidin yigirmə gəz əlqəp ara tam yasap, iqkiriki hanini ḥasil ḳildi; u tegidin tartip torus limlirioqiqə kedir tahtayliri bilən ḳaplidi. Bu əng iqkiriki hana bolup, yəni «kalamhana», «əng mukəddəs jay» idi.
[17] Uning aldidiki əy, yəni mukəddəs hanining uzunluḳi ḳirik gəz idi. [18] Ibadəthanining iqki tamlirioqa ḳapaḳ wə qeqəkning nushiliri nəḳix ḳilinoqanidi. Ibadəthana pütünləy kedir tahtaylar bilən ḳaplanoqanidi. Ḥeq tax kərünməytti.
[19] Pərwərdigarning əḫdə sanduḳini u yərdə ḳoyux üqün, u ibadəthanining iqkiridiki kalamhanini yasidi. [20] Kalamhanining uzunluḳi yigirmə gəz, tooqrisi yigirmə gəz, egizliki yigirmə gəz idi; u uni sap altundin ḳaplidi, xundaḳla uning aldidiki kedir yaoqaqliḳ ḳurbangaḥnimu xundaḳ

6:12 2Sam. 7:13; 1Pad. 2:4; 9:4; 1Tar. 22:10, 19
6:16 «Bu əng iqkiriki hana bolup, yəni «kalamhana», «əng mukəddəs jay» idi» — «əng mukəddəs jay»ning «kalamhana» dəp atilixining səwəbi, uningda Huda Musa pəyoəmbərgə tapxuroqan «əḫdə tax tahtiliri» *(Hudaning kalami)* «əḫdə sanduḳi» iqidə turatti; wə uning üstigə bəlkim bəzi waḳtida, bax kaḫin xu «əng mukəddəs jay»oqa kirgəndə, Hudaning bexarətliri uloroa kelixi mumkin idi.

qaplidi. 21 Sulayman ibadəthanining iqini sap altun bilən qaplidi; u iqki kalamhanining aldini
altun zənjirlər bilən tosidi; kalamhanini altun bilən qaplidi. 22 Xu tərikidə u pütkül ibadəthanini,
yəni pütkül ibadəthanining iqini altun bilən toluk qaplioqanidi. Kalamhanioqa təəlluk boloqan
qurbangahnimu pütünləy altun bilən qaplioqanidi.
23 Kalamhanioqa u zəytun yaoqiqidin ikki kerubning xəklini yasidi. Hərbirining egizliki on gəz
idi. 24 Bir kerubning bir qanitining uzunluki bəx gəz wə yənə bir qanitining uzunluki həm bəx
gəz bolup, bir qanitining uqidin yənə bir qanitining uqioqiqə on gəz idi. 25 Ikkinqi kerubning
ikki qaniti qoxulup on gəz idi. Ikki kerubning qong-kiqikliki wə xəkli ohxax idi. 26 Bir kerubning
egizliki on gəz bolup, ikkinqi kerubningkimu həm xundak idi. 27 U kerublarni iqkiriki hanida
qoydi. Kerublarning qanatliri yeyilip turatti. Birsining bir qaniti bir tamoqa tegip, ikkinqisining
qaniti udulidiki tamoqa tegip turatti; ikkisining iqidiki qanatliri hanining otturisida bir-birigə
tegixip turatti. 28 U kerublarni altun bilən qaplidi.
29 U ibadəthanining tamlirining pütkül iq qərisini, yəni iqkiriki hanining wə həm taxkiriki
hanining qərisini kerub bilən horma dərəhlirining xəkilliri wə qeqək nushiliri bilən nəkix kildi.
30 Ibadəthanining polini, yəni iqkiriki hanining həm taxkiriki haniningkini altun bilən qaplidi.
31 Kalamhanining kirix eoqizioqa u zəytun yaoqiqidin etilgən qox ixiklərni yasidi. Ixiklərning
kexəkliri wə bexi əyning tooqrisining bəxtin bir kismi idi. 32 Bu qox ixiklər zəytun yaoqiqidin
etilgənidi; u ixiklərning üstigə kerublar, horma dərəhliri wə qeqək nushiliri nəkix kilinip
zinnətləngənidi; u ixiklərni, jümlidin kerub bilən horma dərəhlirining nəkixlirini altun bilən
qaplidi.
33 Ibadəthanining taxki hanisining ixikining kexəklirini zəytun yaoqiqidin yasidi; ular əyning
tooqrisining təttin bir kismi idi; 34 qox qanatlik ixik bolsa arqa yaoqiqidin yasaldi. Bir qaniti yeyi-
lip qatlinatti, ikkinqi qanitimu yeyilip qatlinatti. 35 U ularning üstigə kerublar, horma dərəhliri
wə qeqək nushilirini nəkix kildi; andin ularning üstigə, jümlidin nəkixlər üstigə altun qaplidi.
36 Iqkiriki hoylining temini bolsa u üq kəwət yonuloqan tax bilən bir kəwət kedir yaoqiqidin
yasidi.
37 Sulaymanning səltənitining tətinqi yilining Zif eyida Pərwərdigarning ibadəthanisining
uli selindi. 38 Wə on birinqi yilining Bul eyida, yəni səkkizinqi ayda ibadəthanining heqyeri
qaldurulmay, layihə boyiqə pütünləy tamam boldi. Xundak kilip uning əyni yasixioqa yəttə yil
kətti.

6:20 «u ... uning aldidiki kedir yaoqaqlik qurbangahnimu xundak qaplidi» — bu iqidiki qurbangahka qurbanlikлar sunulmaytti; u «huxbuydan» yaki «huxbuygah» idi.
6:22 «Kalamhanioqa təəlluk boloqan qurbangah» — bu «qurbangah», yəni «huxbuydan» adəttə kalamhanining səl aldida, «mukəddəs jay»ning iqidə idi.
6:23 «Kerublar» — kerublar bolsa Hudaning həküm-jazalirini yətküzidioqan, intayin küqlük pərixtilərdur. Məsilən, «Yar.» 3:24 wə «Əz.» 10-babni kərüng.
6:23 Mis. 25:18
6:27 Mis. 25:20
6:31 «Ixiklərning kexəkliri wə bexi əyning tooqrisining bəxtin bir kismi idi» — baxka tərjimisi: «Ixiklərning kexəkliri bəx qasilik idi». Ibraniy tilini qüxinix təs.
6:33 « ***kexəklər*** **əyning tooqrisining təttin bir kismi idi»** — baxka tərjimisi: «ular *(kexəklər)* tət qasilik idi». Ibraniy tekistni qüxinix təs.
6:37 «tətinqi yilining Zif eyida...» — «Zif» eyi ikkinqi ay. Bu bəlkim miladiyədin ilgiriki 966-yili, Aprel yaki May ayliri boluxi mumkin idi.
6:38 «layihə boyiqə pütünləy tamam boldi» — muxu yərdə «layihə» bəlkim Dawut Mukəddəs Rohning kərsətmisi arkilik aldin kərsətkən shemisini kərsitidu «1Tar.» 28:19).

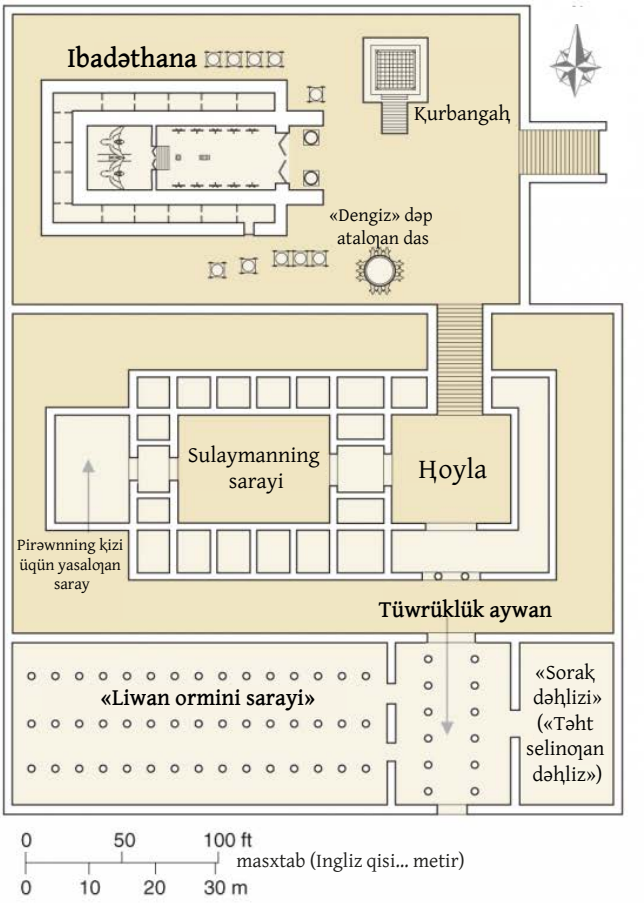

Sulayman ḳuroɣan ibadəthana wə dərgaḥ-saray

Dawut padixaḥ ḳaytidin saloɣan xəḥərdin Sulayman yengi ḳurup saloɣan yurt-məḥəlligə kirix üqün, kona xəḥərdiki ḳowuḳtin ətüp qiḳix kerək idi. Ximaloɣa ḳarap mangoɣanda, kixilər awwal bir dəḥlizgə, yəni «Tüwrüklük aywan»oɣa kiridikən («1Pad.» 7:6). Sol tərəptə «Liwan ormini sarayi» tepildi («1Pad.» 7:2-5). Bu saray asasən sawut-ḳorallar saḳlaḳlik orun idi («1Pad.» 10:16-17); uningdiki qong zal bolsa tət ḳatar kedir tüwrüklər üstigə selinoɣan, tamlaroɣa altun ḳalḳan-siparlar esiloɣanidi.

Ong tərəptə «Sorak Dəḥlizi» tepildi; xu zalda Sulayman sorak ḳilip həlk üqün ḥəküm qiḳaratti («1Pad.» 7:6-7). Zalda uning intayin nəpis ixləngən qong təhti selinoɣanidi.

«Tüwrüklük aywan»din ətkəndə kixilər Sulaymanning orda-sarayining əzigə kirələytti («1Pad.» 7:8a). Orda-saray Sulayman ayali, Pirəwnning ḳizi üqün məhsus saloɣan ḳəsirni əz iqigə aloɣan («1Pad.» 7:8b).

Xebaning ayal padixaḥi Sulaymanni yoḳlioɣanda bu orda-sarayliridin intayin təsirlənгənidi («1Pad.» 10-bab).

Sulaymanning bu saray-dərgaḥning asas ḳuruluxi wə selinoɣan tərtipining bolsa arheologlar ximaliy Suriyədə ḳezip qiḳḳan ḳədimiy xaḥanə saray-dərgaḥlarning ḳurulux-tərtipigə ohxap ketidioɣan birnəqqə jayliri bardur.

Ordining quruluxi

7 [1] Sulayman əz ordisini bolsa, on üq yilda yasap püttürdi.
[2] U yasioŋan bu «Liwan ormini sariyi»ning uzunluḳini yüz gəz, kənglikini əllik gəz wə egizlikini ottuz gəz ḳildi. Kedir yaoŋiqi tüwrükidin tət ḳatar wə tüwrüklərning üstigə kedir limliri ḳo yuloŋanidi. [3] Tüwrüklərning üstidiki lim kətürüp turoŋan əgzisimu kedir yaoŋiqidin idi. Limlar jəmiy ḳirik bəx bolup ḥər ḳatarda on bəxtin idi. [4] Uning üq ḳəwət derizisi bar idi, üq ḳəwəttiki derizilər bir-birigə udulmu'udul idi.
[5] Barliḳ ixiklər wə kexəklər tət qasiliḳ ḳilinoŋandi; ixiklər üq kəznəklik bolup, ixiklər bir-birigə udulmu'udul idi.
[6] U uzunluḳini əllik gəz, tooŋrisini ottuz gəz ḳilip, tüwrüklük bir dəḥliz yasidi; uning aldida yənə bir dəḥliz bar idi, wə uning aldida yənə tüwrüklük aywan bar idi.
[7] Andin keyin u soraḳ soraydioŋan təhti üqün «Sorak dəḥlizi» dəp ataloŋan yənə bir dəḥlizni yasidi. U dəḥlizning tegidin tartip torusning limlirioŋiqə kedir yaoŋiqi bilən ḳaplanoŋanidi.
[8] Sulayman əzi olturidioŋan saray, yəni dəḥlizning arḳa ḥoylisioŋa jaylaxaḳan sarayning layiḥisi «sorak əyi»ningkigə ohxax idi. Sulayman əz əmrigə aloŋan Pirəwnning ḳizi üqün xu dəḥlizgə ohxax bir sarayni yasatti.

[9] Bu imarətlərning ḥəmmisi iqkiriki tamliridin tartip qong ḥoylining tamlirioŋiqə, ulidin tartip əgzining pəwazioŋiqə ḳimmət taxlardin, yəni əlqəm boyiqə oyulup andin iq-texi ḥərə bilən kesilgən taxlardin yasaloŋanidi. [10] Ulliri bolsa qong wə ḳimmət taxlardin, uzunluḳi on gəz wə səkkiz gəz boloŋan taxlardin ḳilinoŋanidi. [11] Ullarning üstigə yənə bekitilgən əlqəm boyiqə oyuloŋan ḳimmət esil taxlar wə kedir limliri ḳoyuloŋanidi. [12] Qong ḥoylining qərisidiki tam üq ḳəwət oyuloŋan tax wə bir ḳəwət yonuloŋan kedir limliridin yasaloŋanidi. Pərwərdigarning ibadəthanisining iqkiriki ḥoylisining temi wə yənə ordidiki dəḥlizining temimu xundaḳ yasaloŋanidi.

Usta miskər Ḥiramning ibadəthanidiki ixliri

2Tar. 3:15-17; 2Tar. 4; 2Tar. 5:1

[13] Sulayman padixaḥ adəm əwətip Ḥiramni Turdin kəltürdi. [14] U kixi Naftali ḳəbilisidin boloŋan bir tul hotunning ooŋli bolup, atisi Turluḳ bir miskər idi. Ḥiram miskərqiliktə türlük ixlarni ḳilixḳa tolimu usta, pəm-parasətlik wə bilimlik idi. U Sulayman padixaḥning ḳexioŋa kelip, uning ḥəmmə ixini ḳildi. [15] U əzi ikki tüwrükni mistin yasidi. Ḥərbir tüwrükning egizliki on

---

7:1 «Sulayman əz ordisini bolsa, on üq yilda yasap püttürdi» — Sulayman ibadəthanini ḳuruxḳa 7 yil, əz ordisini ḳuruxḳa 13 yil waḳit sərp ḳildi. Pütkül Mukəddəs Kitabta «7» degən rəḳəm bəzidə Huda wə uning mukəmməllikigə baoŋlik, «13» bolsa gunaḥ wə asiylik bilən baoŋlik bolidu. Bizdə ḥeq guman yoḳki, Sulaymanning əz ordisioŋa 13 yil sərp ḳilixi uning allikaqan təkəbbur bolup kətkənlikini puritip beridu. Ḥeq bolmioŋanda, u kəprək waḳtini əz əyi üstigə sərp ḳiloŋan.
7:1 1Pad. 9:10
7:2 «Liwan ormini sariyi» — Sulaymanning ordisining «Liwan ormini sariyi» dəp atilixining səwəbi uning ḳuruluxida Liwandin kəltürülgən qiraylik kedir yaoŋaqlirini kəp ixlətkənliktin boloŋanidi. Orda iqidə «kedir yaoŋiqi tüwrükidin tət ḳatar» boloŋini üqün «ormandək» kərüngən bolsa kerək.
7:4 «üq ḳəwəttiki derizilər bir-birigə udulmu'udul idi» — bu ayəttiki bəzi ibraniy sözlər intayin az uqraydioŋan boloŋaqḳa, mənisini pəḳət pərəz ḳiloŋili bolidu. Baxḳa bir tərjimisi bəlkim: «üq ḳəwəttiki ḥərbir derizə kəznəklik idi».
7:5 «ixiklər üq kəznəklik bolup, ixiklər bir-birigə udulmu'udul idi» — kəp baxḳa hil tərjimiliri uqriximu mumkin.
7:6 «uning aldida yənə bir dəḥliz bar idi, wə uning aldida yənə tüwrüklük aywan bar idi» — bu ayətning ikkinqi ḳismidiki ibraniyqə ibarilər intayin az uqraydioŋan boloŋaqḳa, mənisini pəḳət pərəz ḳiloŋili bolidu. «...uning aldida yənə tüwrüklük aywan bar idi» degənning baxḳa birhil tərjimisi «...uning aldida yənə tüwrüklər wə pəlæmpəy bar idi».
7:8 «...yəni dəḥlizning arḳa ḥoylisioŋa jaylaxaḳan sarayning...» — baxḳa birhil tərjimisi «...yəni xu əydin ayrim boloŋan, bir ḥoylilik, dəḥliz iqigə jaylaxḳan əyning...».
7:8 1Pad. 3:1
7:12 «ordidiki dəḥlizining temi...» — yaki «ibadəthanidiki aywinining temi...»
7:13 2Tar. 2:12
7:14 Mis. 31:3

səkkiz gəz bolup, aylanmisi on ikki gəz idi.
16 Bu tüwrüklərning üstigə ḳoyux üqün mistin ikki tajni ḳuyup yasap, uning üstigə ḳoydi. Bir
tajning egizliki bəx gəz, ikkinqi tajning egizlikimu bəx gəz idi. 17 Tüwrüklərning təpisidiki taj-
lar torlaroƣa ohxax zinnətlinip, zənjirlər wə torlanoƣan ƕalḳilar bilən toḳuḳluḳ idi. Bir tajning
xundaḳ yəttə ḳatar tor ƕalḳiliri bar idi, ikkinqi tajningmu ƕəm xundaḳ yəttə ḳur tor ƕalḳiliri
bar idi. 18 U yənə anarlarni, yəni tüwrüklərning üstidiki ƕərbir tajni yepip turidioƣan tor
ƕalḳilarning üstigə ikki ḳatar anarni yasidi. U birinqi wə ikkinqi tajoƣimu ohxaxla xundaḳ ḳildi.
19 Aywandiki tüwrüklərning üstidiki tajliri nilupər xəkillik bolup, egizliki tət gəzdin idi. 20 Ikki
tüwrükning tajliridiki tor ƕalḳilirioƣa yeḳin tompiyip qiḳḳan jayning üstidə ḳəwətmu-ḳəwət
qəridigən ikki yüz anar nushisi bar idi. Ikkinqi tajning qərisimu ohxax idi.
21 U tüwrüklərni ibadəthanining aldidiki aywanoƣa tiklidi. Ong təripigə birni tikləp namini
«Yaḳin», sol təripigə birni tikləp, namini «Boaz» atidi. 22 Tüwrüklərning üsti nilupər xəklidə
yasaloƣanidi. Buning bilən tüwrüklərning ixliri pütkənidi.
23 U mistin «dengiz» dəp ataloƣan yooƣan das yasidi. Uning xəkli dügilək bolup, u girwikidin
bu girwikigiqə on gəz kelətti; egizliki bəx gəz, aylanmisi ottuz gəz idi. 24 Dasning girwiki asti
qəridəp ḳapaḳ nushiliri bilən zinnətləngənidi. Bular dasning qərisining ƕərbir gezigə ondin,
ikki ḳatar ḳoyuloƣan idi. Ular das bilən bir waḳitta ḳuyup qiḳiriloƣanidi. 25 Das on ikki buḳa
xəkli üstidə turoƣuzuloƣanidi. Bularning üqi ximal tərəpkə, üqi oƣərb tərəpkə, üqi jənub tərəpkə,
üqi xərḳ tərəpkə yüzləngənidi. «dengiz» bularning üstidə idi; ularning arḳisi iq təripidə idi.
26 Dasning ḳelinliḳi aliḳanning kənglikidək bolup, uning girwiki piyalining girwikidək, xəkli
eqiloƣan nilupərdək idi. Uningoƣa ikki ming bat su sioƣatti.
27 Uningdin baxḳa u mistin on təglikni yasidi. Ƕərbir təglikning uzunluḳi tət gəz, kəngliki tət
gəz bolup, egizliki üq gəz idi. 28 Bu təgliklər xundaḳ yasaloƣanidiki, ularning rəsimlik tahti-
liri bar idi; tahtiliri ramkilar iqigə ornitiloƣanidi. 29 Ramkilarning otturisidiki rəsim tahtayli-
rida wə ramkilarning əzidimu xirlar, buḳilar wə kerublarning sürətlik zinnətliri bar idi; xir-
lar wə buḳilarning asti wə üsti zənjirsiman gül qəmbirək xəklidə zinnətləngənidi. 30 Ƕərbir
təglikning mis oḳliri bilən tət qaḳi bar idi; təglikning dasni kətürüp turidioƣan tət burjikidə
jazisi bar idi; das astidiki putlirining ƕər təripidə torlanoƣan ḳuyma gül xahliri ornitiloƣanidi. 31
Ƕər təglikning iqidə qongḳurluḳi bir gəz kelidioƣan «kiqik təglik» bolup, aoƣzi dügilək idi; kiqik
təglikning uzunluḳi bir yerim gəz idi; aoƣzining ətrapida nəḳixlər bar idi; ularning ramkiliri
dügilək əməs, bəlki tət qasilik idi.
32 Tət qaḳi rəsimlik tahtayliri astida bolup, ularning oḳliri təglikkə bekitilgənidi. Ƕərbir
qaḳning egizliki bir yerim gəz idi. 33 Qaḳlarning ḳurulmisi jəng ƕarwilirining qaḳlidək idi.
Ularning ḳazanliri, ḳaskanliri, qetiḳliri wə oḳlirining ƕəmmisi mistin ḳuyuloƣanidi. 34 Ƕərbir
təglikning tət burjikidə birdin tət tutḳuqi bar idi; ular təgliktin qiḳip turatti wə ular təglik
bilən təng ḳuyuloƣan. 35 Ƕərbir təglikning təpisidə egizliki yerim gəz kelidioƣan bir yumilaḳ
jaza bar idi. Ƕərbir təglikning təpisidə tirək wə rəsimlik tahtaylar bar idi. Ular təglik bilən

---

7:15 2Pad. 25:16, 17; Yər. 52:21

7:21 «Ong təripigə birni tikləp namini «Yaḳin», sol təripigə birni tikləp, namini «Boaz» atidi» — «Yaḳin» degənning mənisi bəlkim «u mustəḥkəmləydu», «Boaz»ning mənisi bəlkim «uningda küq bar». Ongdin soloƣa oḳuoƣanda «U *(Pərwərdigar)* küq bilən uni *(bu əyni)* mustəḥkəmləydu».

7:23 2Tar. 4:2; Yər. 52:20

7:24 2Tar. 4:3

7:26 «ikki ming bat» — bir bat 22 litr boluxi mumkin idi; undaḳta 2000 bat 44000 litr idi. «Dengiz»ning xəkli «dangḳan xəkli»diki das bolsa kerək.

7:29 «gül qəmbirək xəklidə zinnətləngənidi» — ibraniy tilidiki nushisida ḳandaḳ mənidə ixlitilgini bizgə tehi enik əməs.

7:31 «Ƕər təglikning iqidə qongḳurluḳi bir gəz kelidioƣan «kiqik təglik» bolup, ... ularning ramkiliri dügilək əməs, bəlki tət qasilik idi» — pütkül ayətning mənisini alimlar tehi toluḳ eniḳlioƣan əməs. Bizning «pərəziy shema»mizni kerüng.

7:34 «Ƕərbir təglikning tət burjikidə birdin tət tutḳuqi bar idi» — muxu yərdə ibraniy tilida «burjək» *(«müriliri»)* degən bu səzning muxu yərdə ḳandaḳ mənidə ixlitilgini tehi enik əməs. «Tutḳuqi» degən mənisi eḥtimallikḳa əng yeḳin.

təng ḳuyuloƣan. 36 U muxu tirək wə rəsim tahtayliridiki box orunlaroƣa kerub, xir wə horma dərəhlirining nushilirini wə qərisigə torlanoƣan gül xahlirini nəḳix ḳildi. 37 Xu tərikidə u muxu on təglikni yasap boldi. Ḥəmmisi bir nushida ḳuyulup, ohxax qonglukta wə xəkildə idi.
38 U mistin on das yasioƣan bolup, ḥərbir daska ḳirik bat su sioƣatti; ḥərbir dasning tooƣrisi tət gəz idi. On təglikning ḥərbirining təpisidə birdin das bar idi. 39 U bəx dasni ibadəthanining ong yenida wə bəxni ibadəthanining sol yenida ḳoydi; mis dengizni ibadəthanining ong təripigə, yəni xərkiy jənub təripigə ḳoydi.
40 Ḥiram xularoƣa təəlluk das, kürək wə ḳaqa-ḳuqilarnimu yasap təyyar ḳildi. Xundak ḳilip Ḥiram Sulayman padixaḥ üqün Pərwərdigarning əyining barlik ḳurulux hizmitini pütküzdi: —
41 ikki tüwrük, ikki tüwrükning üstidiki apḳursiman ikki bax wə bu ikki baxni yepip turidioƣan ikki torni yasitip püttürdi, 42 xu ikki tor üstigə ḳayqilaxturuloƣan tət yüz anarni yasatti. Bir torda ikki ḳatar anar bolup, tüwrük üstidiki; apḳursiman ikki baxni yepip turatti. 43 U on das təgliki wə das təglikigə ḳoyulidioƣan on «yuyux desi»ni, 44 «mis dengiz» wə uning astidiki on ikki mis buḳini yasatḳuzdi, 45 ḳazanlarni, kürəklərni wə ḳaqa-ḳuqilarnimu təyyar ḳildi. Ḥiram Pərwərdigarning əyi üqün Sulayman padixaḥning əmri bilən yasioƣan bu ḥəmmə nərsilər parḳiraydioƣan mistin idi.
46 Padixaḥ ularni Iordan tüzlənglikidə, Sukkot bilən Zarətanning otturisida, xu yərdiki seoƣizlayda ḳelip yasap, ḳuydurup qikti.
47 Bu nərsilər xunqə kəp boloƣaqka, Sulayman ularning eoƣirliḳini əlqimidi. Xuning bilən misning eoƣirliḳi məlum bolmidi.
48 Sulayman yənə Pərwərdigarning əyi iqidiki barlik əswablarni yasatti: — yəni altun huxbuygaḥni, «təḳdim nan» ḳoyulidioƣan altun xirəni,… 49 Kalamhana aldida turidioƣan sap altun qiraoƣdanlarni (bəxni ong yenida, bəxni sol yenida) yasatti; wə xularning gülsiman zinnətlirini, qiraoƣlirini, qiraoƣ ḳiskuqlirini altundin yasatti; 50 das-piyalilirini, piqaklirini, ḳaqilirini, təhsilirini wə küldanlarning ḥəmmisini sap altundin yasatti; u iqkiriki hanining, yəni əng mukəddəs jayning ḳatlinidioƣan, ḳox ḳanatlik ixiklərning girəlirini wə əydiki mukəddəs jayning ixiklirining girəlirini altundin yasatti.
51 Sulayman padixaḥ Pərwərdigarning əyi üqün ḳilduridioƣan ḥəmmə ḳuruluxlar tamam boloƣanda, u atisi Dawut Hudaoƣa atioƣan nərsilərni (yəni kümüx, altun wə türlük baxka buyumlarni) əkəltürüp Pərwərdigarning əyining həzinilirigə ḳoydurdi.…

Sulayman əḥdə sanduḳini ibadəthanioƣa əkilip ḳoyidu

2Tar. 5:2-14; 2Tar. 6; 2Tar. 7:1-10

8 1 Xu qaoƣda Sulayman Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini «Dawut xəḥiri»din, yəni Ziondin yətkəp kelix üqün Israil akṣaḳallirini, ḳəbilə bəglirini wə Israil jəmətlirining bəglirini Yerusalemoƣa əz yenioƣa yioƣilixḳa qaḳirdi.…
2 Buning üqün Israilning ḥəmmə adəmliri Etanim eyida, yəni yəttinqi aydiki bekitilgən ḥeytta Sulayman padixaḥning ḳexioƣa yioƣildi.. 3 Israilning ḥəmmə akṣaḳalliri yetip kəlgəndə Lawiylar

7:38 2Tar. 4:6
7:48 «təḳdim nanlar» — baxka hil tərjimiliri: «ḥuzuriy nan»lar, «Hudaning ḥuzuridiki nan»lar) yaki «tiziloƣan nan». Ular wə altun xirə tooƣruluk «Mis.» 25:23-30 wə «Law.» 24:5-9ni kərüng.
7:48 Mis. 25:23; 30:1
7:51 2Sam. 8:7, 11; 2Tar. 5:1
8:1 ««Dawut xəḥiri»..., yəni Zion...» — «Zion» Yerusalemning iqidiki egizlik bolup, xu yərgə daim ḳoroƣan selinip turatti. Keyin ibadəthanimu Zionda ḳuruloƣan.
8:1 2Sam. 5:9; 6:12, 17; 2Tar. 5:2
8:2 «yəttinqi aydiki bekitilgən ḥeyt» — yəni «kəpilər ḥeyti» yaki «mewə ḥosul ḥeyti». Bu ḥeyt 7-ayning 15-22 künliridə ətküzülidu *(«Law.» 23:34-43)*. Israilning ərliri uningoƣa Yerusalemda ḳatnixixi lazim idi.

əḫdə sanduḳini kətürüp mangdi. 4 Ular Pərwərdigarning əḫdə sanduḳini, jamaət qediri bilən uning iqidiki barliḳ muḳəddəs buyumlarni kətürüp elip qiḳti. Kaḫinlar bilən Lawiylar muxularni elip qiḳti.
5 Sulayman padixaḫ wə uning aldiɣa yiɣiliɣan barliḳ Israil jamaiti əḫdə sanduḳining aldida mengip, kəplikidin sanini elip bolmaydiɣan san-sanaḳsiz ḳoy bilən kalilarni ḳurbanliḳ ḳilixatti.
6 Kaḫinlar Pərwərdigarning əḫdə sanduḳini əz jayiɣa, ibadəthanining iqki «kalamhana»siɣa, yəni əng muḳəddəs jayɣa elip kirip, kerublarning ḳanatlirining astiɣa ḳoydi.
7 Qünki kerublarning yeyilip turoɣan ḳaniti əḫdə sanduḳining orni üstidə boloɣaqḳa, əḫdə sanduḳi bilən uni kətürüp turidiɣan baldaḳlarni yepip turatti. 8 Bu baldaḳlar naḫayiti uzun boloɣaqḳa, kalamhanining aldidiki muḳəddəs jayda turup, əḫdə sanduḳining yenidiki ikki baldaḳning uqlirini kərgili bolatti, biraḳ əyning sirtida ularni kərgili bolmaytti; bu baldaḳlar taki bügüngə ḳədər xu yərdə turmaḳta. 9 Əḫdə sanduḳining iqidə Musa pəyɣəmbər Ḥorəb teɣida turoɣanda iqigə saloɣan ikki tax tahtaydin baxḳa ḫeqnərsə yoḳ idi (Israillar Misir zeminidin qiḳḳandin keyin Pərwərdigar ular bilən ḥorəbdə əḫdə tüzgənidi).
10 Wə xundaḳ boldiki, kaḫinlar muḳəddəs jaydin qiḳixiɣila, bir bulut Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳapliwaldi. 11 Kaḫinlar bulut tüpəylidin əz wəzipilirini ətəxkə ərə turalmaytti; qünki Pərwərdigarning julasi Pərwərdigarning əyini tolduroɣanidi.
12 Bu pəyttə Sulayman: — Pərwərdigar tum ḳarangoɣuluḳ iqidə turimən, dəp eytḳanidi;
13 lekin, i Pərwərdigar, mən dərwəḳə Sening üqün bir ḫəywətlik makan bolsun dəp, Sən mənggü turidiɣan bir əyni yasidim, dedi. 14 Andin padixaḫ burulup barliḳ Israil jamaitigə bəht tilidi; Israilning barliḳ jamaiti uning aldida turatti. 15 U mundaḳ dedi: — «Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə boloɣay! U Əz aoɣzi bilən atam Dawutḳa wədə ḳiloɣanidi wə Əz ḳoli bilən uni əməlgə axurdi. U Dawutḳa yənə: —
16 «Mən Əz həlḳim Israilni Misir zeminidin elip qiḳḳan kündin buyan namim üqün bu yərdə bir əy salay dəp Israilning ḫərḳaysi ḳəbililirining xəḥərliridin ḫeqḳaysisini tallimidim; biraḳ həlḳim boloɣan Israiloɣa ḫəkümranliḳ ḳilsun dəp Dawutni tallidim» degənidi. 17 Əmdi atam Dawutning Israilning Hudasi Pərwərdigarning namiɣa atap bir əy selix arzu-niyiti bar idi.
18 Biraḳ Pərwərdigar atam Dawutḳa: «Kənglüngdə Mening namimoɣa bir əy yasaxḳa ḳiloɣan niyiting yahxidur; 19 əmma xu əyni sən yasimaysən, bəlki sening puxtungdin bolidiɣan ooɣlung, u Mening namimoɣa atap xu əyni salidu», degənidi.
20 Mana əmdi Pərwərdigar Əz səzigə əməl ḳildi. Mən Pərwərdigar wədə ḳiloɣinidək, atamning ornini besip, Israilning təhtigə olturdum; Israilning Hudasi Pərwərdigarning namiɣa atap bu əyni saldim. 21 Əydə əḫdə sanduḳi üqün bir jayni raslidim; əḫdə sanduḳi iqidə Pərwərdigarning ata-bowilirimizni Misir zeminidin elip qiḳḳanda, ular bilən tüzgən əḫdə tahtiliri bardur».

8:4 «jamaət qediri» — yəni «jamaət yiɣilidiɣan qedir» yaki «ibadət qediri».
8:6 «kalamhana» — 6:16 wə izaḥatini kərüng.
8:8 «bu baldaḳlar taki bügüngə ḳədər xu yərdə turmaḳta» — «bügüngə ḳədər...» degən səzlər ibadəthana tehi əz jayida turoɣan waḳtida hatirilәngən, əlwəttə, wə xunglaxḳa xuni ispatlayduki, «Padixaḫlar»ning kəp ḳisimliri Yəhudadikilərning sürgün boluxidin ilgiri yeziloɣan. «2pad.» 24-25 bablirini bəlkim keyinki bir pütükqi ḳoxup yazoɣan boluxi mumkin.
8:9 «Ḥorəb teɣi» —Sinay teɣining baxḳa bir ismidur.
8:9 Mis. 34:27
8:11 Mis. 40:34, 35; 2Tar. 7:2
8:12 Mis. 20:21; Law. 16:2; Ḳan. 4:11; 5:22; 2Tar. 6:1
8:13 «sening üqün bir ḫəywətlik makan» — yənə birhil tərjimisi «sening üqün bur turaloɣu makan». **«ḫəywətlik makan»** — yənə birhil tərjimisi «turaloɣu makan».
8:13 1Pad. 8:39 49; Mis. 15:17; Yu. 14:2
8:16 2Sam. 7:6; 2Tar. 6:5
8:17 2Sam. 7:2; 1Tar. 17:1; 2Tar. 6:7

Sulayman Israil üqün dua qilidu

22 Andin Sulayman Israilning barliq jamaitigə yüzlinip, Pərwərdigarning qurbangahining
aldida turup, qollirini asmanoƣa qaritip kətürüp 23 mundaq dua qildi: — «I Israilning Hudasi
Pərwərdigar! Nə yuqiriqi asmanda nə təwənki yərdə səndək Huda yoqtur; aldingda pütün qəlbi
bilən mangidioƣan qulliring üqün əhdəngdə turup əzgərməs muhəbbitingni kərsətküqisən.
24 Qünki Sən Əz qulung atam Dawutqa bərgən wədidə turdung; Sən Əz aoƣzing bilən eytqan
səzünggə mana bügünkidək Əz qolung bilən əməl qilding. 25 Əmdi ƣazir, i Israilning Hudasi
Pərwərdigar, Əz qulung atam Dawutqa: — «Əgər sening əwladliring əz yollirioƣa səgək bolup
sən Mening aldimda mangoƣandək mangidioƣan bolsa, sanga əwladingdin Israilning təhtidə
olturidioƣan bir zat kəm bolmaydu» dəp bərgən wədəngdə turoƣaysən. 26 Əmdi ƣazir, i Israilning
Hudasi, Sən qulung Dawutqa eytqan səzliring əməlgə axuruloƣay, dəp ətünimən!
27 Lekin Huda Əzi rastla yər yüzidə makan qilamdu? Mana, asmanlar bilən asmanlarning as-
mini seni sioƣduralmioƣan yərdə, mən yasioƣan bu əy qandaqmu Sening makaning bolalisun?! 28
Lekin i Pərwərdigar Hudayim, qulungning duasi bilən iltijasioƣa qulaq selip, qulungning bügün
Sanga kətürgən nidasi wə tilikini angliƣaysən; 29 xuning bilən Əz kəzliringni keqə-kündüz bu
əygə, yəni Sən: «Mening namim u yərdə ayan bolsun» dəp eytqan jayoƣa keqə-kündüz tikkəysən;
Əz qulungning u jayoƣa qarap qiloƣan duasioƣa qulaq saloƣaysən. 30 qulung wə həlqing Israil bu
jayoƣa qarap dua qiloƣan qaoƣda, ularning iltijasioƣa qulaq selip, Əz makaning qiloƣan asmanlar-
din turup angliƣaysən, angliƣiningda ularni kəqürgəysən.
31 Əgər birsi əz qoxnisioƣa gunah qilsa wə xundaqla ixning rast-yaloƣanliqini bekitix üqün qəsəm
iqküzülsə, bu qəsəm bu əydiki qurbangahingning aldioƣa kəlsə, 32 Sən kəsəmni asmanda turup
anglap, amal qilip əz bəndiliring otturisida həküm qiqaroƣaysən; gunahi bar adəmni gunahqa
tartip, əz yolini əz bexioƣa yandurup, gunahsiz adəmni aqlap, əz adilliqioƣa qarap uningoƣa
həqqini bərgəysən.
33 Əz həlqing Israil Sening aldingda gunah qiloƣini üqün düxməndin yengilsə, Sanga qaytip
bu əydə turup, namingni etirap qilip, Sanga dua bilən iltija qilsa, 34 Sən asmanda anglap, Əz
həlqing Israilning gunahini kəqürüp, ularni Sən ata-bowilirioƣa təqdim qiloƣan zeminoƣa
qayturup kəlgəysən.
35 Ular Sanga gunah qiloƣini üqün asman etilip yamoƣur yaoƣmaydioƣan qiliwetilgən bolsa, lekin
ular bu jayoƣa qarap Sanga dua qilip namingni etirap qilip, Sening ularni qiyinqilixqa saloƣining
tüpəylidin əz gunahidin yenip towa qilsa, 36 Sən asmanda turup qulaq selip, qulliringning wə
həlqing Israilning gunahini kəqürgəysən; qünki Sən uloƣa mengix kerək boloƣan yahxi yolni
əgitisən wə Əz həlqinggə miras qilip bərgən zeminning üstigə yamoƣur yaoƣdurisən!
37 Əgər zeminda aqarqilik ya waba bolsa, ya ziraətlər Dan almisa ya ƣal qüxsə ya uni qekətkilər
yaki qekətkə liqinkiliri besiwalsa, ya düxmənlər ularning zemindiki xəhərlirining qowuqlirioƣa
ƣujum qilip qorxiwalsa, ya ƣərqandaq apət ya kesəllik bolsa, 38 Sening həlqing boloƣan Is-
raildiki ƣərqandaq kixi əz kənglidiki wabani bilip, ulardin ƣərqaysi kixi qollirini bu əygə
sunup, ƣərqandaq dua yaki iltija qiloƣan bolsa, 39 əmdi Sən turuwatqan makaning asmanda
turup anglap, kəqürüm qiloƣaysən; Sən ƣərbir adəmning qəlbini bilgəqkə, amal qilip əzining

---

8:22 2Tar. 6:12
8:25 2Sam. 7:12, 16; 1Pad. 2:4; Zəb. 132:12
8:27 2Tar. 2:5; Yəx. 66:1; Yər. 23:24; Ros. 7:49
8:29 «u jayoƣa qarap qiloƣan duasioƣa...» — yaki bolmisa: «u jay tooƣrisidiki duasi...».
8:29 Qan. 12:11
8:31 «Əgər birsi əz qoxnisioƣa ... ixning rast-yaloƣanliqini bekitix üqün qəsəm iqküzülsə, bu qəsəm bu əydiki qurbangahingning aldioƣa kəlsə...» — bundaq qəsəm tooƣruluq «Qəl.» 5:11-31ni kərüng. «Qəsəm bu əydiki qurbangahning aldioƣa kəlsə...» — mumkinqiliki barki, Israilda muxundaq qəsəmlərni iqix üqün qurbangahning aldioƣa kelix kerək əməs idi, pəqət: «Hudaning qurbangahi aldida qəsəm qilimənki...» degəndək səzlər eytiloƣan bolsa «qurbangah əz aldida turoƣandək» hesablinatti.

yollirini əzigə yanduroɣaysən (qünki Sənla, yaloɣuz Sənla ḫəmmə insan balilirining ḳəlblirini bilgüqidursən); [40] xundaḳ ḳilip, ular Sən ata-bowilirimizoɣa təḳdim ḳiloɣan zeminda olturup əmrining ḫəmmə künliridə səndin ḳorḳidioɣan bolidu.
[41] Əz həlḳing Israildin bolmioɣan, Sening uluoɣ naming tüpəylidin yiraḳ-yiraḳlardin kəlgən musapir bolsa [42] (qünki ular Sening uluoɣ naming, ḳudrətlik ḳolung wə sozoɣan biliking tooɣrisida angliylaydu), — undaḳ birsi kelip bu əy tərəpkə ḳarap dua ḳilsa, [43] Sən turuwatḳan makaning boloɣan asmanlarda uningoɣa ḳulaḳ selip, u musapir Sanga nida ḳilip tiliginining ḫəmmisigə muwapiḳ ḳiloɣaysən; xuning bilən yər yüzidiki barliḳ əllər namingni tonup yetip, Əz həlḳing Israildək Səndin ḳorḳidioɣan bolup, mən yasioɣan bu əyning Sening naming bilən ataloɣinini bilidu.
[44] Əgər Sening həlḳing Sening tapxuruḳung bilən düxmini bilən jəng ḳilixḳa qiḳḳanda, Sən tallioɣan bu xəḫərgə, xundaḳla mən namingoɣa atap yasioɣan bu əy tərəpkə ḳarap Sən Pərwərdigaroɣa dua ḳilsa, [45] Sən asmanlarda turup ularning duasi bilən iltijasioɣa ḳulaḳ selip, ularni nusrətkə erixtürgəysən.
[46] Əgər ular sanga gunaḫ sadir ḳiloɣan bolsa (qünki gunaḫ ḳilmaydioɣan ḫeqkixi yoḳtur) Sən uloroɣa oɣəzəplinip, ularni düxmənlirining ḳolioɣa tapxuroɣan bolsang, bular ularni yiraḳ-yeḳinoɣa, əzlirining zemininoɣa sürgün ḳilip elip baroɣan bolsa, [47] lekin ular sürgün ḳilinoɣan yurtta əs-ḫoxini tepip towa ḳilip, əzi sürgün boloɣan yurtta Sanga: — Biz gunaḫ ḳilip, ḳəbiḫlikkə berilip Səndin yüz ərüp kəttuḳ, dəp yelinsa, [48] — əgər ularni sürgün ḳiloɣan düxmənlirining zeminida pütün ḳəlbi wə pütün jenidin Sening təripinggə yenip, Sən ularning ata-bowilirioɣa təḳdim ḳiloɣan zeminoɣa, Sən tallioɣan xəḫər tərəpkə wə mən namingoɣa atap yasioɣan bu əy tərəpkə yüzini ḳilip, Sanga ḳarap dua ḳilsa, [49] Sən turuwatḳan makaning boloɣan asmanlarda turup ularning duasi wə iltijasini anglap ular üqün ḫəküm qiḳirip, [50] Əz həlḳingning Sanga sadir ḳiloɣan gunaḫini, Sanga ətküzgən ḫəmmə itaətsizliklirini kəqürüm ḳiloɣaysən wə ularni sürgün ḳiloɣanlarning aldida uloroɣa rəḫim tapḳuzoɣaysənki, xular uloroɣa rəḫim ḳilsun [51] (qünki ular Əzüng Misirdin, yəni təmür tawlax peqidin qiḳaroɣan Əz həlḳing wə Əz mirasingdur); [52] Sening kəzliring Əz ḳulungning iltijasioɣa wə Əz həlḳingning iltijasioɣa oquḳ boloɣay, ular ḫər ixta sanga nida ḳilip tiliginidə uloroɣa ḳulaḳ saloɣaysən; [53] qünki Sən ata-bowilirimizni Misirdin qiḳaroɣiningda Əz ḳulung Musa arḳiliḳ eytḳiningdək, Sən həlḳingni Əzünggə has mirasing bolsun dəp, yər yüzidiki ḫəmmə əllər arisidin ularni ayrim elip talliding, i Rəb Pərwərdigar!».
[54] Sulayman Pərwərdigaroɣa xu barliḳ dua wə iltijalirini ḳilip boloɣanda, ḳollirini asmanoɣa ḳarap kətürüp Pərwərdigarning ḳurbangaḫining aldida tizlinip turoɣan yərdin ḳopup, [55] ərə turup Israilning barliḳ jamaitigə yuḳiri awazda bəht tiləp mundaḳ dedi: — [56] «Uning barliḳ wədə ḳiloɣini boyiqə Əz həlḳi Israiloɣa aram bərgən Pərwərdigar mubarəktur! U Əz ḳuli Musaning wasitisi bilən ḳiloɣan ḫəmmə meḫribanə wədilərning ḫeqbiri yərdə ḳalmidi!
[57] Pərwərdigar Hudayimiz ata-bowilirimiz bilən boloɣandək biz bilən billə boloɣay; U nə bizdin waz kəqmisun nə bizni taxlimisun; [58] buning bilən U ḳəlbimizni Uning yollirida mengixḳa, Əzi ata-bowilirimizoɣa buyruoɣan əmrlər, bəlgilimilər wə ḫəkümlərni tutuxḳa Əzigə mayil ḳiloɣay; [59] mening Pərwərdigarning aldida iltija ḳiloɣan bu səzlirim keqə-kündüz Pərwərdigar Hudayimizning yenida tursun; xuning bilən Əz ḳulung üqün tooɣra ḫəküm ḳilip, həlḳing Israil üqün tooɣra ḫəküm ḳilip, ḫər kündiki dərdigə yətkəysən; [60] xuning bilən yər yüzidiki ḫəmmə əllər Pərwərdigar Əzi Hudadur, Uningdin baxḳisi ḫeqḳaysisi yoḳtur dəp bilgəy, [61] xundaḳla

8:43 «bu əy Sening naming bilən atilidu» — bu ibarə Hudaning ibadəthanisi tooɣruluḳ «bu əy Meningkidur» wə «bu əydə Mening kim ikənlikim ayan ḳilinidu» degəndək ikki məḳsitini kərsitidu.
8:46 2Tar. 6:36; Pənd. 20:9; Top. 7:20; 1Yuḫ. 1:8, 10
8:53 Mis. 19:5; Ḳan. 4:20; 7:6; 9:26, 29; 14:2
8:56 Yə. 21:45
8:60 Ḳan. 4:35, 39

bügün ḳiloɣininglaroɣa ohxax Uning bəlgilimiliridə mengixḳa wə əmrlirini tutuxḳa ḳəlbinglar Pərwərdigar Hudayimizoɣa mukəmməl boloɣay!».

Sulayman ibadəthanini Hudaoɣa ataydu

62 Wə padixaḫ pütün Israil bilən billə Pərwərdigarning aldida ḳurbanliḳlarni ḳildi. 63 Sulayman Pərwərdigaroɣa inaḳlik ḳurbanliḳi süpitidə yigirmə ikki ming kala wə bir yüz yigirmə ming ḳoy ḳurbanlik ḳildi. Padixaḫ bilən barlik Israillar xundak ḳilip Pərwərdigarning əyini uningoɣa beoɣixlidi. 64 Xu küni padixaḫ Pərwərdigarning əyining aldidiki ḫoylisining otturisini ayrip mukəddəs ḳilip, u yərdə kəydürmə ḳurbanliḳlar, axlik ḫədiyəliri wə inaḳlik ḳurbanliḳlirining yaoɣlirini sundi; qünki Pərwərdigarning aldida turoɣan mis ḳurbangaḫ kəydürmə ḳurbanliḳlar, axlik ḫədiyəliri wə inaḳlik ḳurbanliḳlirining yaoɣlirini ḳobul ḳilixḳa kiqik kəldi. 65 Xuning bilən u waḳitta Sulayman wə uning bilən boloɣan pütün Israil, yəni Hamat rayonioɣa kirix eoɣizidin tartip Misir eḳinioɣiqə ḫəmmə yərlərdin kəlgən zor bir jamaət Pərwərdigar Hudayimizning aldida yəttə kün wə yənə yəttə kün, jəmiy on tət küngiqilik ḫeyt ətküzdi. 66 Səkkizinqi künidə u həlḳni ḳayturdi; ular padixaḫning bəhtini tilidi; andin ular Pərwərdigarning Өz ḳuli Dawutḳa wə həlḳi Israiloɣa ḳiloɣan yahxiliḳliri üqün ḳəlbidə xad-huram bolup əz əy-qedirlirigə ḳaytip kətti.

Pərwərdigar Sulaymanoɣa wədə ḫəm agaḫ beridu

2Tar. 7:11-22

9 1 Sulayman Pərwərdigarning əyi, padixaḫ ordisi wə xundaḳla ḳuruxni arzu ḳiloɣan baxḳa ḳuruluxlarni kənglidikidək pütküzüp boloɣanda, 2 Pərwərdigar Sulaymanoɣa Gibeonda kərüngəndək əmdi ikkinqi ḳetim uningoɣa kəründi.
3 Pərwərdigar uningoɣa mundaḳ dedi: — «Sən Mening aldimda ḳiloɣan dua wə iltijayingni anglidim; Mening namim uningda əbədgiqə ayan ḳilinixi üqün, sən yasioɣan bu əyni Өzümgə mukəddəs ḳildim. Mening kəzlirim wə kənglüm xu yərdə ḫəmixə bolidu. 4 Sən bolsang, atang Dawutning aldimda mangoɣinidək, sənmu sanga buyruoɣinimning ḫəmmisigə muwapiḳ əməl ḳilix üqün, bəlgilimilirim wə ḫəkümlirimni tutup, pak kəngül wə durusluḳ bilən aldimda mangsang, 5 Mən əmdi atang Dawutḳa: «Israilning təhtidə sanga əwladingdin olturuxḳa bir zat kəm bolmaydu» dəp wədə ḳiloɣinimdək, Mən padixaḫlik təhtingni Israilning üstidə əbədgiqə məḫkəm ḳilimən. 6 Lekin əzüng ya ooɣulliring Manga əgixixtin waz keqip Mən aldinglarda ḳoyoɣan əmrlirim bilən bəlgilimilirimni tutmay, bəlki baxḳa ilaḫlarning ḳulluḳioɣa kirip ularoɣa səjdə ḳilsanglar, 7 xu qaoɣda Mən Israilni ularoɣa təḳdim ḳiloɣan zeminidin üzüp qiḳirimən; wə Өz namimni kərsitixkə Өzümgə mukəddəs ḳiloɣan bu əyni nəzirimdin taxlaymən wə Israil ḫəmmə həlḳlər arisida səz-qəqək wə tapa-tənining obyekti bolidu; 8 Bu əy gərqə ḫazir kərkəm kərünsimu, xu zamanda uningdin ətkənlərning ḫəmmisi zor ḫəyran ḳelixip üxḳirtip:

8:63 2Tar. 7:5-10
8:64 2Tar. 7:7
8:65 «Hamat rayonioɣa kirix eoɣizidin tartip...» — yaki «Libo-Hamattin tartip». **«...jamaət Pərwərdigar Hudayimizning aldida yəttə kün wə yənə yəttə kün, jəmiy on tət küngiqilik ḫeyt ətküzdi»** — «kəpilər ḫeyti»ning bekitilgən waḳti yəttə kün idi. Israillar muxu waḳitḳa yənə yəttə kün ḳoxti.
8:66 «Səkkizinqi künidə» — demək, ikkinqi «yəttə kün»din keyinki kündə.
9:1 2Tar. 7:11
9:2 1Pad. 3:5
9:3 Ḳan. 12:11; 1Pad. 8:29
9:5 2Sam. 7:12, 16; 1Pad. 6:12; 2:4; 1Tar. 22:10; Zəb. 89:28-29; 132:12
9:6 2Sam. 7:14; Zəb. 89:30-32
9:7 Ḳan. 28:37; Yər. 7:15

«Pərwərdigar bu zeminoŋa wə bu eygə nemixkə xundak kildi?» dəp soraydu.
9 Kixilər: — Qünki zemindiki həlkilər əz ata-bowilirini Misir zeminidin qikaroŋan Pərwərdigar Hudasini taxlap, əzlirini baxkə ilaḫlaroŋa baoŋlap, ularoŋa səjdə kilip kullukida boloŋanliki üqün, Pərwərdigar bu pütkül külpətni ularning bexioŋa qüxürüptu, dəp jawab beridu.

Taxki ixlar wə baxka kuruluxlar

2Tar. 8:1-18

10 Xundak boldiki, yigirmə yil ətüp, Sulayman u ikki əyni, yəni Pərwərdigarning əyi bilən padixaḫ əyini yasap boloŋandin keyin, 11 Turning padixaḫi Ḫiram Sulaymanoŋa barlik tələpliri boyiqə kedir dərəhliri, arqa dərəhliri wə altun təminligini üqün Sulayman padixaḫ uningoŋa Galiliyə əlkisidin yigirmə xəḫərni bərdi. 12 Ḫiram Sulayman uningoŋa bərgən xəḫərlərni kərüxkə Turdin qikip kəldi; lekin ular uningoŋa ḫeq yakmidi. 13 U: — Ḫəy buradirim, sən muxu manga bərgining zadi kandak xəḫərlər?! — dedi. U ularni «Kabulning yurti» dəp atidi, wə ular bügünki küngiqə xundak atilidu. 14 Ḫiram bolsa padixaḫka bir yüz yigirmə talant altun əwətkənidi.

15 Sulayman padixaḫ Pərwərdigarning əyini, əz əyini, Milloni, Yerusalemning sepilini, Ḫazorni, Məgiddoni wə Gəzər xəḫərlirini yasax üqün ḫaxaroŋa tutkan ixligüqilərning ixliri mundak: —. 16 (Misirning padixaḫi Pirəwn qikip Gəzərgə ḫujum kilip elip, uni otta kəydürüp, xəḫərdə turuwatkan Kanaaniylarni kirip, xəḫərni toy sowoŋisi süpitidə Sulaymanning hotuni boloŋan əz kizioŋa bərgənidi) 17 Sulayman Gəzər bilən təwənki Bəyt-Ḫoronni bina kildi; 18 u Baalat bilən əz zeminidiki qəlgə jaylaxkan Tadmornimu yengidin yasidi, 19 xundakla əzigə has ḫəmmə ambar xəḫərlirini, «jəng ḫarwisi xəḫərliri»ni, «atliklar xəḫərliri»ni wə Yerusalemda, Liwanda wə əzi soraydioŋan barlik zeminda halioŋinini bina kildi.
20 Israillardin bolmioŋan Amoriylar, Ḫittiylar, Pərizziylər, Ḫiwiylar wə Yəbusiylardin Israil zeminida kelip kaloŋanlarning ḫəmmisini bolsa, 21 Sulayman bularni, yəni Israillar pütünləy yokitalmioŋan əllərning kalduk əwladlirini kulluk ḫaxaroŋa tutti. Ular bügünki küngiqə xundak bolup kəldi.
22 Lekin Sulayman Israillardin ḫeqkimni kul kilmay, bəlki ularni ləxkər, hizmətkar, ḫəkümdar-əməldar, ḫarwa bilən atliklarning sərdarliri kildi. 23 Bulardin Sulaymanning ixlirini baxkuridioŋan, yəni ixligüqilərning üstigə koyuloŋan qong nazarətqilər bəx yüz əllik idi.
24 Pirəwnning kizi Dawutning xəḫiridin kəqüp Sulayman uning üqün yasioŋan əydə olturoŋinida, u Millo kəl'əsini yasidi. 25 Sulayman Pərwərdigaroŋa yasioŋan kurbangaḫta yilda üq ketim kəydürmə kurbanliklar bilən inaklik kurbanliklirini sunatti wə Pərwərdigarning aldi-

---

9:8 «bu əy gərqə ḫazir kərkəm kərünsimu,...» — baxka birhil tərjimisi *(bəzi kona tekistlərgə əgixip)*: «bu əy bir harabə bolidu,...»
9:8 Kan. 29:23; 2Tar. 7:21; Yər. 22:8
9:10 2Tar. 8:1
9:13 «Kabulning yurti» — «kabul» degənning mənisi bəlkim «qəklik» boluxi mumkin. Ibraniy tilida səzning ahangi «ərzimәs»kə yekin kelidu.
9:14 «bir yüz yigirmə talant altun» — bir talant *(altun)* bəlkim 27 kilogram idi. 120 talant 3240 kilogram; ḫazirki pulda bolsa *(2008-yili)* 100 milyon dollar bolidu.
9:15 «Millo» — bəlkim Yerusalemdiki egizlikkə jaylaxkan bir kəl'ə yaki istiḫkam idi.
9:18 2Tar. 8:6
9:21 Israillar pütünləy yokitalmioŋan əllərning kalduk əwladliri...» — bu ixlarning tarihi «Yəxua pəyoŋəmbər» degən kismida pütülgən. Təwrattiki «Yəxua»ni kərüng. Muxu ḫaxarqilar 13:5-16də hatirilənganlərdin baxka ḫaxarqilar bolsa kerək idi. **«Ular Kanaaniylar katarliklar bügünki küngiqə xundak bolup kəldi»** — bu səz Israillar tehi əz wətinidə turoŋan waktida hatirilənгən, əlwəttə.
9:22 Law. 25:39
9:24 2Tar. 8:11

diki huxbuygaḫta huxbuy yaḳatti. Xu tərikidə u ibadəthanining ixlirini pütküzdi.
26 Sulayman padixaḫ Ezion-Gəbərdə bir türküm kemilərni yasidi. U yər bolsa Edom zeminida, Ḳizil Dengiz boyidiki Elatning yenida idi. 27 Ḥiram əz hizmətkarliri, yəni dengizqilikni obdan bilidioɣan nəqqə kemiqilərni Sulaymanning hizmətkarlirioɣa ḳoxulup kemilərdə ixləxkə əwətti.
28 Ular Ofiroɣa berip, u yərdin tət yüz yigirmə talant altunni elip kelip, Sulayman padixaḫḳa apardi.

Xebaning ayal padixaḫi Sulaymanni izdəp kelidu

2Tar. 9:1-12

10 1 Xebaning ayal padixaḫi bolsa Sulaymanning Pərwərdigarning nami bilən baoɣlinixlik boloɣan dangḳ-xəḫritini anglap, uni ḳiyin qigix-soallar bilən sinioɣili kəldi. 2 U huxbuy buyumlar, intayin tola altun wə yaḳut-gəḫərlər artiloɣan təgilərni elip, qong dəbdəbə bilən Yerusalemoɣa kəldi. Sulaymanning ḳexioɣa kəlgəndə əz kəngligə pükkən ḫəmmə ix tooɣruluḳ uning bilən səzləxti. 3 Sulayman uning ḫəmmə sorioɣanlirioɣa jawab bərdi. Ḫeqnemə padixaḫḳa ḳarangoɣu əməs idi, bəlki ḫəmmisidə uningoɣa jawab bərdi.
4 Xebaning ayal padixaḫi Sulaymanning danalikioɣa, yasioɣan orda-sarayoɣa, 5 dastihandiki taamlaroɣa, əməldarlarning ḳatar-ḳatar olturuxlirioɣa, hizmətkarlirining ḳatar-ḳatar turuxlirioɣa, ularning kiygən kiyimlirigə, uning saḳiylirioɣa wə uning Pərwərdigarning əyidə atap sunoɣan kəydürmə ḳurbanliḳlirioɣa ḳarap, üni iqigə qüxüp kətti.

6 U padixaḫḳa: — Mən əz yurtumda silining ixliri wə danaliḳliri tooɣrisida anglioɣan həwər rast ikən; 7 əmma mən kelip əz kəzlirim bilən kərmigüqə bu səzlərgə ixənmigənidim; wə mana, mən yeriminimu anglimioɣan ikənmən; silining danaliḳliri bilən bərikət-bayaxatliḳliri mən anglioɣan həwərdin ziyadə ikən. 8 Silining adəmliri nemidegən bəhtlik-ḫə! Ḫəmixə silining aldilirida turup danaliḳlirini anglaydioɣan bu hizmətkarlar nəḳədər bəhtliktur! 9 Silidin səyüngən, silini Israilning təhtigə olturoɣuzoɣan Pərwərdigar Hudaliri mubarəktur! Pərwərdigar Israiloɣa mənggülük baoɣlioɣan muḫəbbiti üqün, U silini tooɣra ḫəküm wə adalət sürgili padixaḫ ḳildi, dedi.
10 U padixaḫḳa bir yüz yigirmə talant altun, intayin kəp huxbuy buyumlar wə yaḳut-gəḫərlərni sowoɣa ḳildi. Xebaning ayal padixaḫi Sulayman padixaḫḳa sunoɣan xunqə zor miḳdardiki huxbuy buyumlar uningdin keyin ḫeq kərüngən əməs 11 (Ḥiramning Ofirdin altun əpkelidioɣan kemilirimu Ofirdin yənə intayin zor miḳdardiki səndəl yaoɣiqi wə yaḳut-gəḫərlərni elip kəldi. 12 Padixaḫ səndəl yaoɣiqidin Pərwərdigarning əyi üqün wə padixaḫning ordisi üqün pələmpəysalasunlar yasatti ḫəm nəoɣmə-nawaqilar üqün qiltarlar wə sazlarni xuningdin yasatti. Xu waḳittin keyin xundaḳ zor miḳdardiki esil səndəl yaoɣiqi bu waḳitḳiqə ḫeq kəltürülmidi ya kərülüp baḳmidi).
13 Sulayman padixaḫ Xebaning ayal padixaḫioɣa əz xaḫanə sahawitidin bərgəndin baxḳa, ayal padixaḫning kəngli tartḳan ḫəmmini — nemə sorisa, xuni bərdi; andin u hizmətkarliri bilən yoloɣa qiḳip əz yurtioɣa ḳaytip kətti.

9:25 «Xu tərikidə u ibadəthanining ixlirini pütküzdi» — bu jümlining mənisi bəlkim Sulayman ḫeytlərni muxu ibadəthanida ətkəzüxliri bilən ḫərbir baxḳa «ibadət jayliri», bolupmu «yuḳiri jaylar»ning inawətsizlikini kərsətti. Demək, xu qaoɣdin baxlap Pərwərdigar ḳurbanliḳlarni ḳobul ḳiloɣan jay pəḳət Yerusalemdiki ibadəthanila idi.
9:26 «Ḳizil Dengiz boyidiki Elat» — yaki «Ḳizil Dengiz boyidiki Elat» *(ḫazirḳi nami «Elat»).*
9:28 «tət yüz yigirmə talant altun» — bir talant *(altun)* bəlkim 27 kilogram idi. Undaḳta 420 talant 11340 kilogram.
10:2 2Tar. 9:1; Mat. 12:42; Luḳa 11:31
10:5 «.. uning *, yəni Xebaning ayal padixaḫning...* üni iqigə qüxüp kətti» — ibraniy tilida «uningda roḫ ḳalmidi». Demək, intayin ḫəyran ḳaldi.
10:12 2Tar. 9:11

Sulaymanning baylikliri

2Tar.9:13-28

14 Sulaymanoŋa ḫər yili kəltürülgən altunning əzi altə yüz atmix altə talant idi.. 15 Bu kirimdin baxka, tijarətqilərdin, okətqilərning sodisidin, barlik Ərəbiyə padixaḫliridin wə əz zeminidiki əməldarlardin ḫəm altun kəltürüldi.
16 Sulayman padixaḫ ikki yüz qong siparni sokturdi wə ḫər siparoŋa altə yüz xəkəl altun kətti;
17 xundakla üq yüz kalkanni yapilaklanoŋan altundin yasidi; ḫərbir kalkanni yasaxka üq mina altun ixlitildi; padixaḫ ularni «Liwan ormini sariyi»oŋa esip koydi.
18 Padixaḫ pil qixliridin qong bir təhtni yasap, uni tawlanoŋan altun bilən kaplatti.. 19 Təhtning altə kəwətlik pələmpiyi bar idi. Təhtning bax yələnqüki yumilak bolup, orundukning ikki yenida tayanoŋuqisi bar idi, ḫərbir tayanoŋuqning yenida birdin ərə turoŋan xirning ḫəykili bar idi. 20 Altə kəwətlik pələmpəyning üstidə, ong wə sol təripidə ərə turoŋan on ikki xirning ḫəykili bolup, ḫərbir baskuqning ong-sol təripidə birdin bar idi; baxka ḫeqkandak əldə uningoŋa ohxax yasaloŋini yok idi.
21 Sulayman padixaḫning barlik jam-piyaliliri altundin yasaloŋan; «Liwan ormini sariyi»diki barlik kaqa-kuqilar tawlanoŋan altundin yasaloŋan; ularning ḫeqkaysisi kümüxtin yasalmioŋan; Sulaymanning künliridə kümüx ḫeqnemigə ərzimiəytti. 22 Qünki padixaḫka karaxlik dengizda yüridioŋan, Ḫiramning kemilirigə koxulup «Tarxix kemə» ətritimu bar idi; «Tarxix kemə ətriti» üq yilda bir kətim kelip altun-kümüx, pil qixliri, maymunlar wə tozlarni əkeləttti.
23 Sulayman padixaḫ yər yüzidiki barlik padixaḫlardin baylikta wə danalikta üstün idi.. 24 Huda Sulaymanning kəngligə saloŋan danalikni anglax üqün yər yüzidikilər ḫəmmisi uning bilən didarlixix arzusi bilən keləttti. 25 Kəlgənlərning ḫəmmisi əz sowoŋitini elip keləttti; yəni kümüx kaqa-kuqilar, altun kaqa-kuqilar, kiyim-keqəklər, dubuloŋa-sawutlar, tetitkular, atlar wə keqirlarni elip keləttti. Ular ḫər yili bəlgilik mikdarda xundak kilatti..
26 Wə Sulayman jəng ḫarwiliri wə atlik əskərlərni yioŋdi; uning bir ming tət yüz jəng ḫarwisi, on ikki ming atlik əskiri bar idi; u ularni «jəng ḫarwisi xəḫərliri»gə wə əzi turuwatkan Yerusalemoŋa orunlaxturdi..
27 Padixaḫ Yerusalemda kümüxni taxtək kəp, kedir dərəhlirini jənubiy tüzləngliktiki üjmə dərəhlirigə ohxax nuroŋun kildi..
28 Sulayman aloŋan atlar Misirdin wə Kuwədin idi; padixaḫning tijarətqiliri ularni Kuwədin bekitilgən baḫada alatti.. 29 Misirdin elip kəlgən bir jəng ḫarwisining baḫasi altə yüz kümüx

---

10:14 «666 talant» — 22 tonna.
10:16 «600 xəkəl» — 600 xəkəl bəlkim 7 kilogramoŋa yekin.
10:16 1Pad. 14:26
10:17 «üq mina altun» — «mina» eoŋirlik birliki idi, ḫazirki birliklərdə kanqə ikənliki enik əməs.
10:17 1Pad. 7:2
10:18 2Tar. 9:17
10:22 «Tarxix kemə» —Bəlkim Tarxix degən portka berip kelix səpirigə qidamlik boloŋan kemini kərsitətti. «Tarxix» degən isim Ispaniyə, ximaliy Afrika yaki Britaniyəni yaki üqining ḫəmmisini kərsitidu. Bəzi ilimlar Somaliyəning *(xərkiy Afrikaning)* dengiz boyida tətinqi bir Tarxixmu boloŋan, dəp karaydu.
10:23 1Pad. 3:12, 13
10:25 «tetitkular» — yaki «huxbuy buyumlar». **«Ular ḫər yili bəlgilik mikdarda xundak kilatti»** — yaki «yilmuyil ular xundak kilatti».
10:26 1Pad. 5:20; 2Tar. 1:14; 9:25
10:27 «kedir dərəhlirini...» — yaki «kedir yaoŋiqini...». Lekin bizningqə Sulayman kedir yaoŋiqini ixlitipla kalmay, xu qiraylik dərəhlərdin Yerusalem ətrapioŋa kəp tiktürdi *(«Top.» 2:5ni kərüng)*. **«jənubiy tüzləngliktiki...»** — ibraniy tilida «Xəfəlaḫdiki...». «Xəfəlaḫ» bu yərning *(tüzlənglikning)* ismi.
10:27 2Tar. 1:15; 9:27
10:28 «padixaḫning tijarətqiliri ularni Kuwədin bekitilgən baḫada alatti» —Bu jümlining baxka birhil tərjimisi: «padixaḫning tijarətqiliri ularni karwanoŋa koxup alatti». «Kuwə» bolsa ḫazirki Türkiyəning jənubiy təripidə.
10:28 2Tar. 1:16; 9:28

tənggə, ḫər at bolsa yüz əllik tənggə idi; wə ular yənə Ḫittiylarning padixaḫliri ḫəm Suriyə padixaḫliri üqünmu ohxax baḫada elip qikti.

Sulayman kəp ayallarni elip, ularning ezitkuluki bilən butpərəslikkə teyilip ketidu

11 [1] Lekin Sulayman padixaḫning kəngli Pirəwnning kizidin baxka kəp qətəllik ayallaroɣa, jümlidin Moabiy, Ammoniy, Edomiy, Zidoniy, Ḫittiy ayallirioɣa qüxkənidi. [2] Pərwərdigar əslidə muxu əllər tooɣruluk Israillaroɣa: «Ularning kizlirini izdəp barmanglar, wə ularni silərningkilərgə kirgüzmənglar; qünki ular kəngülliringlarni qokum ez məbudlirioɣa azduridu» dəp agaḫlanduroɣan. Birak Sulaymanning kəngli dəl xularoɣa baoɣlandi. [3] Uning yəttə yüz ayali, yəni hanixi wə üq yüz keniziki bar idi; ayalliri uning kənglini azdurup buriwətkənidi.
[4] Xundak boldiki, Sulayman yaxanoɣanda, uning ayalliri uning kənglini baxka ilaḫlaroɣa azdurup buruwətti; xuning üqün uning kəngli atisi Dawutningkidək Pərwərdigar Hudasioɣa mutlək sadik bolmidi.
[5] Xunga Sulayman Zidoniylarning məbudi Axtarotni, Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkomni izdidi; [6] Xuning bilən Sulayman Pərwərdigarning nəziridə rəzillik kildi; u atisi Dawut Pərwərdigaroɣa əgəxkəndək izqillik bilən əgəxmidi.
[7] Andin Sulayman Yerusalem aldidiki edirlikta Moabiylarning yirginqlik məbudi Kemox ḫəm Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkom üqün bir «yukiri jay»ni yasidi; [8] xuningdək ezining məbudlirioɣa huxbuy yakidioɣan wə kurbanlik kilidioɣan ḫərbir yat əllik ayali üqünmu u xundak kildi; [9-10] Xunga Pərwərdigar Sulaymandin rənjidi; gərqə U uningoɣa ikki kətim kerüngən bolsimu, xundakla uningoɣa dəl muxu ix tooɣruluk, yəni baxka ilaḫlarni izdiməslikini tapilioɣan bolsimu, uning kəngli Israilning Hudasi Pərwərdigardin aynip kətti; u Pərwərdigarning tapilioɣinioɣa əməl kilmidi. [11] Xuning üqün Pərwərdigar Sulaymanoɣa mundak dedi: — «Sən xundak kiliwerip, Mening sanga buyruoɣan əḫdəm bilən bəlgilirimni tutmioɣining üqün, Mən jəzmən padixaḫlikni səndin yirtiwetip hizmətkaringoɣa berimən. [12] Lekin atang Dawutning wəjidin sening ez künliringdə Mən xundak kilmaymən, bəlki ooɣlungning kolidin uni yirtiwetimən. [13] Lekin pütün padixaḫlikni uningdin yirtiwətməymən, bəlki kulum Dawutning wəjidin wə Əzüm tallioɣan Yerusalem üqün ooɣlungoɣa bir kəbilini kaldurup koyimən».
[14] Əmma Pərwərdigar Sulaymanoɣa bir düxmən, yəni Edomluk Ḫadadni kozoɣidi, u kixi Edomning padixaḫining nəslidin idi. [15-16] Əslidə Dawut Edom bilən jəng kiloɣan wakitta, koxunning sərdari Yoab Edomning ḫəmmə ərlirini yokatkanidi (qünki Edomdiki ḫəmmə ərlərni yokatkuqə, Yoab bilən barlik Israillar u yərdə altə ay turoɣanidi); u eltürülgənlərni kəmgili qikkanda [17] Ḫadad

10:29 «bir jəng ḫarwisining baḫasi altə yüz kümüx tənggə...» — muxu ayəttiki «tənggə»ning kimmiti ḫaziroɣiqə enik əməs. Əgər «xəkəl» bolsa 11.4 gramni kərsitidu.
10:29 2Tar. 1:17
11:1 «Lekin Sulayman padixaḫning kəngli Pirəwnning kizidin baxka kəp qətəllik ayallaroɣa, jümlidin Moabiy, Ammoniy, Edomiy, Zidoniy, Ḫittiy ayallirioɣa qüxkənidi» — bu babta hatiriləngən ḫəmmə ixlar «Kanun Xərḫi»diki əmrlərgə hilap. «Kan.» 17:16-20ni kərüng.
11:1 Kan. 17:17
11:2 Mis. 34:16; Kan. 7:3
11:5 Ḫak. 2:13; 2Pad. 23:13
11:7 «yirginqlik məbud Milkom» — «Milkom» ibraniy tilida muxu yərdə «Molək» dəp ipadilinidu.
11:7 2Pad. 23:13
11:9-10 1Pad. 3:5; 9:2; 1Pad. 6:12
11:11 «Mən jəzmən padixaḫlikni səndin yirtiwetip hizmətkaringoɣa berimən» — «yirtiwetip ... berimən» — demək, Pərwərdigar padixaḫlikini Sulaymandin zorawanlik bilən tartiwelip uning kol astidiki birsigə bərməkqi. 28-33-ayətni kərüng.
11:11 1Pad. 12:15
11:15-16 « *Dawut* eltürülgənlərni kəmgili qikkanda...» — ez adəmlirini kümüx üqün, demək. Bu səzgə karioɣanda Yoabning Edomlarni xundak eltürüxi kisas məksitidə idi.
11:15-16 2Sam. 8:14; 1Tar. 18:12, 13

atisining birnəqqə Edomiy hizmətqiliri bilən Misirƣa kəqip kətkənidi. Ḩadad u qaoƣda kiqik bala idi. 18 Ular Midiyan zeminidin qikip Paranƣa kəldi. Ular Parandin birnəqqə adəmni elip əzlirigə koxup Misirƣa, yəni Misirning padixaḩi Pirəwnning kexiƣa kəldi. Pirəwn uningƣa bir əy təksim kilip, ozuk-tülükmu təminlidi ḩəmdə bir parqə yərnimu uningƣa təkdim kildi. 19 Ḩadad Pirəwnning nəziridə kəp iltipat tapkan bolup, u əz hotunining singlisini, yəni Taḩpənəs hanixning singlisini uningƣa hotun kilip bərdi. 20 Taḩpənəsning singlisi uningƣa bir ooƣul, Genubatni tuoƣup bərdi. Taḩpənəs Pirəwnning ordisida uni əzi qong kildi. Andin Genubat Pirəwnning ailisi, yəni Pirəwnning ooƣulliri arisida turdi.

21 Ḩadad Misirda: «Dawut ata-bowilirining arisida uhlap kaldi» wə «Koxunning sərdari Yoab-mu əldi» dəp angliƣanda Pirəwngə: — Mening əz yurtumƣa beriximƣa ijazət kiloƣayla, dedi.
22 Pirəwn uningƣa: — Sening əz yurtumƣa baray degining nemə degining, mening kəximda sanga nemə kəmlik kilidu? — dedi. U jawabən: — Ḩeq nərsə kəm əməs, əmma nemila bolmisun meni kətkili koyoƣayla, dedi.
23 Huda Sulaymanƣa yənə bir düxminini kozƣidi; u bolsa oƣojisi, yəni Zobaḩning padixaḩi Ḩadad'ezərning yenidin kəqip kətkən Eliadaning ooƣli Rəzon idi.. 24 Dawut Zobaḩlikларni kətl kiloƣanda Rəzon ulardin bir top adəmni əzigə toplap ularning sərdari boldi. Andin keyin bular Dəməxkkə berip u yərdə turup, Dəməxk üstidin ḩəküm sürdi.. 25 Xuning bilən Ḩadad Israilƣa awariqilik tuoƣduroƣandin baxka, Rəzon Sulaymanning barlik künliridə Israilning düxmini idi; u Israilni əq kərətti, əzi Suriyə üstidə padixaḩ idi.
26 Sulaymanning Yəroboam degən bir hizmətkari bar idi. U Zərədaḩdin kəlgən Əfraimiy Nibatning ooƣli bolup, anisi Zəruaḩ isimlik bir tul ayal idi. Yəroboammu padixaḩka karxi qikti..
27 Uning padixaḩka karxi qikixtiki səwəbi mundak idi: Sulayman Millo kəl'əsini yasioƣanda, atisi Dawutning xəḩiridiki sepilning bir bəsükini yasawatatti; 28 Yəroboam kawul kəysər yigit idi; Sulayman yigitning ixqan wə qakkan ikənlikini kərüp, uni Yüsüpning jəmətigə buyruloƣan ixning üstigə koydi. 29 Xu künlərdə Yəroboam Yerusalemdin qikiwatkanda, uni izdəwatkan Xiloḩluk Ahiyaḩ pəyoƣəmbər uni yolda uqratti. Ahiyaḩ yipyengi bir tonni kiyiwaloƣanidi. Ikkisi dalada yaloƣuz kaloƣanda 30 Ahiyaḩ üstidiki tonni kolioƣa elip, uni yirtip on ikki parqə kilip 31 Yəroboamƣa mundak dedi: — «Əzünggə on parqini aloƣin; qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mana, padixaḩlikni Sulaymanning kolidin yirtiwetip on kəbilini sanga be rimən.. 32 Birak Kulum Dawutning wəjidin wə Yerusalem, yəni Israilning ḩəmmə kəbililiridin tallioƣan xəḩər üqün bir kəbilə uningƣa kalidu. 33 — Qünki ular Meni taxlap Zidoniylarning ayal məbudi Axtarotka, Moabiylarning məbudi Kemoxka wə Ammoniylarning məbudi Milkomƣa səjdə kilip, uning atisi Dawutning kilinoƣinidək kilmay, Mening bəlgilimilirim bilən ḩəkümlirimgə əməl kilmay, nəzirimdə durus boloƣanni kilmidi, Mening yollirimda mangmidi; 34 lekin pütkül padixaḩlikni uning kolidin tartiwalmaymən; qünki Mən tallioƣan, Əz əmrlirim wə bəlgilimilirimni tutkan kulum Dawutni dəp, uning əmrining barlik künliridə uni ḩəküm sürgüqi kilip kaldurimən. 35 Əmma padixaḩlikni uning ooƣlining kolidin tartip elip, sanga berimən, yəni on kəbilini berimən.
36 Lekin Mening namimning xu yərdə boluxioƣa Əzüm tallioƣan xəḩər Yerusalemda, Mening al-

---

11:20 «Taḩpənəs Pirəwnning ordisida uni əzi qong kildi» — yaki «Taḩpənəs Pirəwnning ordisida uni əzi əmqəktin ayridi».
11:23 2Sam. 8:3; 10:18
11:24 «Dawut Zobaḩlikларni kətl kiloƣanda Rəzon ulardin bir top adəmni əzigə toplap ularning sərdari boldi. Andin keyin bular Dəməxkkə berip...» — baxka birhil tərjimisi: «Rəzon bir top adəmni əzigə koxup ularning sərdari boldi. Dawut ularni əltürməkqə boloƣanda, ular Dəməxkkə berip...».
11:24 2Sam. 8:3
11:26 «Əfraimiy Nibat» — muxu ayəttə «Əfraimiy» ibraniy tilida «Əfratlik» degən səz bilən ipadilinidu.
11:26 2Tar. 13:6
11:31 1Sam. 15:28

dimda qulum Dawut üqün həmixə yoruq bir qiraoŋ bolsun dəp, uning ooŋlioŋa bir qəbilini berəy.
37 Mən seni tallap, seni barlik halioŋan yərlər üstigə həküm sürgüzimən, sən Israilioŋa padixah bolisən. 38 Wə xundak boliduki, əgər sən həmmə buyruoŋanlirimni anglap, Mening yollirimda mengip, nəzirimdə durus boloŋanni kilip, qulum Dawut kiloŋandək Mening bəlgilirim bilən əmrlirimni tutsang, əmdi Mən sən bilən billə bolimən wə Dawutqa bir jəmət tikliginimdək, sangimu mustəhkəm bir jəmət tikləymən wə Israilni sanga təqdim kilimən.. 39 Dawutning nəslini xu ixlar tüpəylidin harlap pəs kilimən, lekin mənggülük əməs»».

40 Xuning üqün Sulayman Yəroboamni əltürüxkə pursət izdəytti. Lekin Yəroboam kəqip Misirning padixahi Xixakning kəxioŋa bardi; Sulayman əlgüqə u Misirda turdi.
41 Sulaymanning baxqa ixliri, uning həmmə kiloŋan əməlliri wə uning danaliki bolsa «Sulaymanning Əməlliri» degən kitabqa pütülgən əməsmidi?. 42 Sulaymanning Yerusalemda Israilning üstigə həküm sürgən waqti kirik yil boldi.. 43 Sulayman ata-bowilirining arisida uhlidi wə atisi Dawutning xəhiridə dəpnə kilindi. Andin ooŋli Rəhoboam ornida padixah boldi.

Rəhoboam padixahlikidin məhrum bolidu

2Tar. 10:1-19; 11:1-4

12 1 Rəhoboam Xəkəmgə bardi; qünki pütkül Israil uni padixah tikligili Xəkəmgə kəlgən idi.. 2 Nibatning ooŋli Yəroboam xu ixni angliŋanda, xundak boldiki, u tehi Misirda idi (qünki Yəroboam Sulayman padixahtin kəqip Misirda turuwatatti).. 3 Əmdi ular adəm əwətip uni qakirtip kəldi. Xuning bilən Yəroboam wə pütkül Israil jamaiti kelip Rəhoboamoŋa sөz kilip: 4 — Silining atiliri boynimizoŋa saloŋan boyunturukini eoŋir kildi. Sili əmdi atilirining bizgə koyoŋan kattik tələpliri bilən eoŋir boyunturukini yeniklitip bərsilə, silining hizmətliridə bolimiz, deyixti..
5 U ularoŋa: — Hazirqə kaytip üq kündin keyin andin kəximoŋa yənə kelinglar, dedi. Xuning bilən həlk tarilip kətti.
6 Rəhoboam padixah өz atisi Sulayman hayat waqtida uning hizmitidə turoŋan moysipitlardin məslihət sorap: — Bu həlkkə beridioŋan jawabim tooŋrisida nemə məslihət kөrsitisilər? — dedi.
7 Ular uningoŋa: — Əgər sili razilik bilən bügün bu həlkning hizmitidə bolimən desilə, (wə dərwəkə ularning hizmitidə bolsila) ularoŋa yahxi sөzlər bilən jawab kilsila, ular silining barlik künliridə hizmətliridə bolidu, dedi.
8 Lekin u moysipitlarning kөrsətkən məslihətini kayrip koyup, өzi bilən qong boloŋan, aldida hizmitidə boluwatkan yaxlardin məslihət sorap 9 ularoŋa: — Manga «Silining atiliri bizgə saloŋan boyunturukni yeniklətkəyla» dəp tiligən bu həlkkə jawab beriximiz tooŋruluk kandak məslihət berisilər? — dedi.
10 Uning bilən qong boloŋan bu yaxlar uningoŋa: — «Silining atiliri boyunturukimizni eoŋir kildi, əmdi sili uni bizgə yenik kiloŋayla» dəp eytkan bu həlkkə sөz kilip: — «Mening qimqilak

11:36 «Mening aldimda qulum Dawut üqün yoruq bir qiraoŋ bolsun» — bu kəqmə mənilik sөz bolup, Dawutning handanini kөrsitidu; handanning məwjut boloŋanliki *(1)* Dawutning Hudaoŋa sadik boloŋanlikioŋa guwahlik beridioŋan «qiraoŋ» bolidu; *(2)* Hudaning Dawutqa, sən arkilik pütkül dunyani soraydioŋan Məsih tuoŋulidu, dəp bərgən wədisidə turidioŋanlikioŋa guwahlik beridioŋan «qiraoŋ» bolidu.
11:36 1Pad. 15:4; Zəb. 132:17-18; Pənd. 13:4
11:38 «Dawutqa bir jəmət tikliginimdək...» — ibraniy tilida «Dawutqa bir ey tikliginimdək...».
11:41 ««Sulaymanning Əməlliri» degən kitab» — bu kitabtin hazir həwirimiz yok.
11:41 2Tar. 9:29-31
11:42 2Tar. 9:30
12:1 2Tar. 10:1
12:2 1Pad. 11:40
12:4 2Tar. 10:4

barmiḳim atamning belidin tomraḳtur. [11] Atam silərgə eoɣir boyunturuḳni saloɣan, lekin mən boyunturuḳunglarni tehimu eoɣir ḳilimən. Atam silərgə ḳamqilar bilən tənbiḫ-tərbiyə bərgən bolsa, mən silərgə «qayanliḳ ḳamqilar» bilən tənbiḫ berimən», degəyla, — dedi.

12:11 **«qayanliḳ ḳamqilar»** — yaki bolmisa «qayanlar» degənning nemə ikənliki ḫazir məlum əməs, ḫeq bolmioɣanda

Ḳanaan (Pələstin) zemini — «Padixaḫlar»ning dəwri

12 Rəhoboam padixah ularoɣa: «Üq kündin keyin andin kəximoɣa yənə kelinglar» deginidək,
Yəroboam wə barlik həlk üqinqi küni uning kəxioɣa kəldi.
13 Padixah moysipitlarning uningoɣa bərgən məsliһətini taxlap, həlkkə kattikliк bilən jawab
bərdi. 14 U yaxlarning məsliһəti boyiqə ularoɣa: — Atam silərgə eoɣir boyunturukni saloɣan, le-
kin mən boyunturukunglarni tehimu eoɣir kilimən. Atam silərgə kamqilar bilən tənbiһ-tərbiyə
bərgən bolsa mən silərgə «qayanlik kamqilar» bilən tənbiһ-tərbiyə berimən, dedi.
15 Xuning bilən padixah həlkning səzini anglimidi. Bu ix Pərwərdigar təripidin boloɣan; qünki
buning bilən Pərwərdigarning Xiloһluk Ahiyaһning wasitisidə Nibatning ooɣli Yəroboamoɣa
eytkan səzi əməlgə axurulidioɣan boldi.
16 Pütkül Israil padixaһning ularning səzigə kulak salmioɣinini kərgəndə həlk padixaһka jawab
berip: — Dawuttin bizgə nemə nesiwə bar? Yəssəning ooɣlida bizning heq mirasimiz yoktur!
Əz əy-qedirliringlaroɣa kaytinglar, i Israil! I Dawut, sən əz jəmətinggila igə bol, — dedi. Xuning
bilən Israillar əz əy-qedirlirioɣa kaytip ketixti.
17 Əmma Yəһuda xəһərliridə olturoɣan Israillaroɣa bolsa, Yəroboam ularning üstigə həküm sür-
di. 18 Rəhoboam padixah baj-alwan begi Adoramni Israillaroɣa əwətti, lekin pütkül Israil uni
qalma-kesək kilip eltürdi. U qaoɣda Rəhoboam padixah aldirap, əzining jəng harwisioɣa qikip,
Yerusalemoɣa tikiwətti.
19 Xu tərikidə Israil Dawutning jəmətidin yüz ərüp, bügüngə kədər uningoɣa karxi qikip kəldi.
20 Israilning һəmmisi Yəroboamning yenip kəlgənlikini anglioɣanda, adəm əwətip uni həlkning
jamaitigə qakirdi. Ular uni pütkül Israilning üstigə rəsmiy padixah kildi. Yəһuda kəbilisidin
baxka heqkim Dawutning jəmətigə əgəxmidi.
21 Rəhoboam Yerusalemoɣa kaytip kelip, Israilning jəməti bilən jəng kilip, padixaһlikni
Sulaymanning ooɣli boloɣan əzigə kayturup əkilix üqün Yəһudaning pütkül jəmətidin wə Biny-
amin kəbilisidin bir yüz səksən ming hillanoɣan jənggiwar əskərni toplidi.
22 Lekin Hudaning səzi Hudaning adimi Xemayaoɣa kelip mundak degəndə: —
23 «Yəһudaning padixaһi, Sulaymanning ooɣli Rəhoboamoɣa, pütün Yəһuda bilən Binyaminning
jəmətigə wə həlkning kaloɣanlirioɣa səz kilip: — 24 «Pərwərdigar mundak dəydu: — Hujumoɣa
qikmanglar, kerindaxliringlar Israillar bilən jəng kilmanglar; һərbiringlar əz əyünglaroɣa
kaytip ketinglar; qünki bu ix Məndindur», degin».
Ular Pərwərdigarning səzigə kulak saldi. Pərwərdigarning səzi boyiqə ular əylirigə kaytip kətti.

Yəroboam altun mozaylarni yasaydu

25 Yəroboam bolsa Əfraim taoɣlikidiki Xəkəm xəһirini yasap xu yərdə turdi; keyin u yərdin
qikip Pənuəlni yasidi. 26 Rəhoboam kənglidə əz-əzigə: — Əmdi padixaһlik Dawutning jəmətigə
yenixi mumkin. 27 Əgər bu həlk Pərwərdigarning əyidə kurbanlik kilixka Yerusalemoɣa qikса,
bu həlkning kəlbi əz oɣojisi, yəni Yəһuda padixaһi Rəhoboamoɣa yənə mayil bolidu, andin ular
meni eltürüp yənə Yəһuda padixaһi Rəhoboamning təripigə yanarmikin, dedi. 28 Padixah
məsliһət sorap, altundin ikki mozay һəykilini yasitip həlkkə: — Yerusalemoɣa qikix silərgə eoɣir

padixaһning intayin kattik muamilisini kərsitidu.
12:15 1Pad. 11:11, 31
12:16 **«...Israillar əz əy-qedirlirioɣa kaytip ketixti»** — ibraniy tilida «Israillar əz qedirlirioɣa kaytip ketixti».
12:16 2Sam. 20:1
12:17 **«Yəһuda xəһərliridə olturoɣan Israillar»** — bularning kəpinqisi Yəһuda wə Binyamin kəbililiridin boloɣan.
12:18 1Pad. 4:6; 5:14
12:19 **«Xu tərikidə Israil Dawutning jəmətidin yüz ərüp, ... uningoɣa karxi qikip kəldi»** — bu tarihta muxu yərdin baxlap «Israil» degən səz adəttə «ximaliy padixaһlik», yəni «on kəbilə»ni kərsitidu.
12:19 2Pad. 17:21
12:21 2Tar. 11:1
12:22 2Tar. 11:2
12:25 Mis. 32:30

kelidu. I Israil, mana silərni Misir zeminidin qikʼaroɣan ilaḫlar! — dedi.
29 Birini u Bəyt-əldə, yənə birini Danda turoɣuzup ḳoydi. 30 Bu ix gunaḫḳa səwəb boldi, qünki
həlḳ mozaylirining birining aldida bax uroɣili ḥətta Danoɣiqə baratti.
31 U ḥəm «egiz jaylar»da ibadət əylirini yasidi wə ḥəm Lawiydin bolmioɣan adəmlərni kaḫin
ḳilip təyinləp ḳoydi.
32 Yəroboam yənə səkkizinqi ayning on bəxinqi künini huddi Yəḫudaning zeminidiki ḥeytkə
ohxax bir ḥeyt ḳilip bekitti. U əzi ḳurbangaḫ üstigə ḳurbanlik ḳiloɣili qikʼti. Xundaḳ ḳilip u Bəyt-
əldə əzi ətküzgən mozay məbudlirigə ḳurbanlik ətküzdi. U yənə Bəyt-əldə saldurоɣan xu «egiz
jaylar» üqün kaḫinlarni təyinlidi. 33 U Bəyt-əldə yasioɣan ḳurbangaḫ üstigə səkkizinqi ayning
on bəxinqi küni (bu ay-künni u əz məyliqə tallioɣanidi) ḳurbanliḳlarni sunuxḳa qikʼti; xu tərikʼidə
u Israillaroɣa bir ḥeyt yaratti; u əzi ḳurbangaḫ üstigə ḳurbanliḳlarni sundi wə huxbuy yaḳti.

Namsiz bir pəyoɣəmbər Bəyt-əl tooɣruluḳ bexarət beridu

13 1 Wə mana, Pərwərdigarning buyruḳi bilən Hudaning bir adimi Yəḫudadin qikʼip Bəyt-
əlgə kəldi; xu pəyttə Yəroboam huxbuy yeḳixḳa ḳurbangaḫning yenida turatti; 2 xu
adəm ḳurbangaḫoɣa ḳarap Pərwərdigarning əmri bilən qaḳirip: — I ḳurbangaḫ, i ḳurbangaḫ!
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana Dawutning jəmətidə Yosiya isimlik bir ooɣul tuoɣulidu. U
bolsa sening üstüngdə huxbuy yaḳḳan «yukʼiri jaylar»diki kaḫinlarni soyup ḳurbanlik ḳilidu;
xundaḳla sening üstüngdə adəm səngəkliri kəydürülidu! — dedi.
3 U küni u bir bexarətlik alamətni jakarlap: Pərwərdigarning muxu səzini ispatlaydioɣan alamət
xu boliduki: — Mana, ḳurbangaḫ yerilip, üstidiki küllər təkülüp ketidu, — dedi.
4 Wə xundaḳ boldiki, Yəroboam padixaḫ Hudaning adimining Bəyt-əldiki ḳurbangaḫḳa
ḳarap jakarlioɣan səzini anglioɣanda, u ḳurbangaḫta turup ḳolini sozup: — Uni tutunglar,
dedi. Lekin uningoɣa ḳaritip sozoɣan ḳoli xuning bilən xu peti ḳurup kətti, uni əzigə yənə
yioɣalmidi. 5 Andin Hudaning adimi Pərwərdigarning səzi bilən eytḳan məjizilik alamət yüz
berip, ḳurbangaḫ ḥəm yerilip üstidiki küllər təkülüp kətti. 6 Padixaḫ Hudaning adimidin: —
Pərwərdigar Hudayingdin mening ḥəḳḳimdə ətüngəysənki, ḳolumni əsligə kəltürgəy, dəp
yalwurdi. Hudaning adimi Pərwərdigarning iltipatini ətünginidə, padixaḫning ḳoli yənə
əzigə yioɣilip əsligə kəltürüldi.
7 Padixaḫ Hudaning adimigə: — Mening bilən əyümgə berip əzüngni ḳutlanduroɣin, mən sanga
in'am berəy, dedi.
8 Lekin Hudaning adimi padixaḫḳa jawab berip: — Sən manga ordangning yerimini bərsəngmu,
sening bilən barmaymən yaki bu yərdə nan yəp su iqməymən. 9 Qünki Pərwərdigar Əz səzini
yətküzüp manga buyrup: «Sən nə nan yemə nə su iqmə, baroɣan yolung bilən ḳaytip kəlmə»
degən, dedi.

12:28 Mis. 32:8; 2Pad. 17:16
12:31 «u ḥəm ... ibadət əylirini yasidi» — yaki «u ḥəm ibadət əyini yasidi». Əmma 32-ayətni kərüng.
12:31 Qəl. 3:10; 1Pad. 13:33; 2Pad. 17:32; 2Tar. 11:15
12:32 «Yəḫudaning zeminidiki ḥeyt» — muxu yərdə «ḥeyt» yəttinqi ayning on bəxinqi künidə ətküzülgən «orma ḥeyti» yaki «kəpilər ḥeyti» idi.
12:33 «*Yəroboam* əzi ḳurbangaḫ üstigə ḳurbanliḳlarni sundi wə huxbuy yaḳti» — muxundaḳ ixlarni pəḳət Lawiy ḳəbilisi, Ḥarunning jəmətidin boloɣanlar, yəni ḥəḳiḳiy kaḫinlar ḳilixḳa bolatti, əlwəttə.
13:2 «sening üstüngdə adəm səngəkliri kəydürülidu» — muxu ḥərikət bu ḳurbangaḫni «napak» yaki «ḥaram» ḳiliwətkən bolatti.
13:2 2Pad. 23:15-20
13:6 Mis. 8:4; 9:28; 10:17; Qəl. 21:7; Ros. 8:24
13:8 Qəl. 22:18
13:9 «Qünki Pərwərdigar Əz səzini yətküzüp manga buyrup...» — ibraniy tilida: «Qünki Pərwərdigarning səzi bilən manga mundaḳ buyruldi...»

10 Xuning bilən u Bəyt-Əlgə kəlgən yol bilən əməs, bəlki baxqa bir yol bilən qaytip kətti.
11 Lekin Bəyt-Əldə yaxanoŋan bir pəyoŋəmbər turatti. Uning ooŋulliri kelip Hudaning adimining u küni Bəyt-Əldə qiloŋan barliq əməllirini uningoŋa dəp bərdi, xundaqla uning padixaḫqa qiloŋan sözlirinimu atisioŋa eytip bərdi.
12 Atisi ulardin, u qaysi yol bilən kətti, dəp soridi; qünki ooŋulliri Yəhudadin kəlgən Hudaning adimining qaysi yol bilən kətkinini kərgənidi.
13 U ooŋullirioŋa: — Manga exəkni toqup beringlar, dəp tapilidi. Ular uningoŋa exəkni toqup bərgəndə u uningoŋa minip 14 Hudaning adimining kəynidin qooŋlap kətti. U uni bir dub dərihining astida olturoŋan yeridin tepip uningdin: — Yəhudadin kəlgən Hudaning adimi sənmu? — dəp soridi. U: — Mən xu, dəp jawab bərdi.
15 U uningoŋa: — Mening bilən öyümgə berip nan yegin, dedi.
16 U jawabən: — Mən nə sening bilən qaytalmaymən, nə seningkigə kirəlməymən; mən nə bu yərdə sening bilən nan yəp su iqəlməymən; 17 qünki Pərwərdigar Öz sözi bilən manga tapilap: «U yərdə nan yemə, su iqmigin; baroŋan yolung bilən qaytip kəlmigin» degən, dedi.
18 Qeri pəyoŋəmbər uningoŋa: — Mən ḫəm səndək bir pəyoŋəmbərdurmən; wə bir pərixtə Pərwərdigarning sözini manga yətküzüp: — «Uningoŋa nan yegürüp, su iqküzgili özüng bilən öyünggə yandurup kəl» dedi, dəp eytti. Lekin u xuni dəp uningoŋa yaloŋan eytiwatatti.
19 Xuning bilən Hudaning adimi uning bilən yenip öydə nan yəp su iqti. 20 Lekin ular dastihanda olturoŋinida, Pərwərdigarning sözi uni yandurup əkəlgən qeri pəyoŋəmbərgə kəldi. 21 U Yəhudadin kəlgən Hudaning adimini qakirip: — Pərwərdigar mundaq dəydu: — «Sən Pərwərdigarning sözigə itaətsizlik qilip, Pərwərdigar Hudayingning buyruoŋan əmrini tutmay, 22 bəlki yenip, U sanga: — Nan yemə, su iqmə, dəp mən'i qiloŋan yərdə nan yəp su iqkining tüpəylidin, jəsiting ata-bowiliringning qəbrisidə kəmülməydu», dəp towlidi.
23 Wə xundaq boldiki, Hudaning adimi nan yəp su iqip boloŋanda, uningoŋa, yəni özi yandurup əkəlgən pəyoŋəmbərgə exəkni toqup bərdi. 24 U yoloŋa qikti. Ketiwatkinida, yolda uningoŋa bir xir uqrap, uni öltürüwətti. Xuning bilən uning jəsiti yolda taxlinip qaldi, exiki bolsa uning yenida turatti; xirmu jəsətning yenida turatti.
25 Mana birnəqqə adəm ötüp ketiwetip, yolda taxlinip qaloŋan jəsət bilən jəsətning yenida turoŋan xirni kərdi; ular qeri pəyoŋəmbər turoŋan xəhərgə kelip u yərdə xu həwərni yətküzdi. 26 Uni yoldin yandiroŋan pəyoŋəmbər buni anglap: — U dəl Pərwərdigarning sözigə itaətsizlik qiloŋan Hudaning adimidur. Xunga Pərwərdigar uni xiroŋa tapxurdi; Pərwərdigar uningoŋa qiloŋan sözi boyiqə xir uni titma-titma qilip öltürdi, dedi.
27 U ooŋullirioŋa: — Manga exəkni toqup beringlar, dedi; ular uni toqup bərdi.
28 U yolda taxlaqlik jəsət bilən jəsətning yenida turoŋan exək wə xirni tapti. Xir bolsa nə jəsətni yemigənidi nə exəknimu talimioŋanidi. 29 Pəyoŋəmbər Hudaning adimining jəsitini elip exəkkə artip yandi. Qeri pəyoŋəmbər uning üqün matəm tutup uni dəpnə qiloŋili xəhərgə kirdi. 30 U jəsətni öz qəbristanlikida qoydi. Ular uning üqün matəm tutup: — Aḫ buradirim! — dəp pəryad kətürdi.
31 Uni dəpnə qiloŋandin keyin u öz ooŋullirioŋa: — Mən ölgəndə meni Hudaning adimi dəpnə qilinoŋan gərgə dəpnə qilinglar; mening səngəklirimni uning səngəklirining yenida qoyunglar;

13:12 «...qünki ooŋulliri ... qaysi yol bilən kətkinini kərgənidi» — yaki, «andin ooŋulliri ... qaysi yol bilən kətkinini uningoŋa kərsətti».
13:15 «öyümgə berip nan yegin» — «nan yegin» uyoŋurlarning «qay iqing» deginidək, «tamaq yegin» degən mənidə.
13:17 «qünki Pərwərdigar Öz sözi bilən manga tapilap: «... ...» degən, dedi» — ibraniy tilida: «... qünki Pərwərdigarning sözi bilən manga tapilap: «... ...» deyilgən», dedi».
13:18 «bir pərixtə Pərwərdigarning sözini manga yətküzüp: — «...» dedi, ...» — ibraniy tilida: «bir pərixtə Pərwərdigarning sözi bilən manga tapilap: — «...» dedi, ...».
13:18 Gal. 1:8
13:24 1Pad. 20:36

32 qünki u Pərwərdigarning buyruḳi bilən Bəyt-Əldiki ḳurbangaḫḳa ḳarioɣan wə Samariyədiki
xəḫərlərning «yuḳiri jay»liridiki ibadət əylirigə ḳarioɣan, uning jar ḳiloɣan səzi əməlgə axurul-
may ḳalmaydu, — dedi.
33 Lekin Yəroboam bu wəḳədin keyinmu əz rəzil yolidin yanmay, bəlki «yuḳiri jaylar»oɣa
ḫərhil həlḳtin kaḫinlarni təyinlidi; kim halisa, u xuni «muḳəddəs ḳilip» kaḫinlik mənsipigə
beoɣixlaytti; xuning bilən ular «yuḳiri jaylar»da ḳurbanlik ḳilixḳa kaḫin bolatti. 34 Xu ix
tüpəylidin Yəroboam jəmətining ḫesabioɣa gunaḫ bolup, ularning yər yüzidin üzüp elinip
ḫalak boluxioɣa səwəb boldi.

Huda yənə Yəroboamni agaḫlanduridu

14 1 U waḳitta Yəroboamning ooɣli Abiyaḫ kesəl bolup ḳaldi. 2 Yəroboam ayalioɣa: —
Ornungdin ḳopup, ḫeqkim sening Yəroboamning ayali ikənlikingni tonumioɣudək ḳilip
əz ḳiyapitingni əzgərtip, Xiloḫḳa baroɣin. Mana manga: «Bu həlḳning üstidə padixaḫ bolisən»
dəp eytḳan Ahiyaḫ pəyoɣəmbər u yərdə olturidu. 3 Ḳolungoɣa on nan, birnəqqə poxkal, bir ḳuta
ḫəsəlni elip uning ḳexioɣa baroɣin. U yigitimizning nemə bolidioɣanliḳini sanga dəp beridu,
dedi.
4 Yəroboamning ayali xundaḳ ḳilip, Xiloḫḳa berip Ahiyaḫning əyigə kəldi. Ahiyaḫning kəzliri
ḳeriliḳtin kor bolup kərəlməytti. 5 Lekin Pərwərdigar Ahiyaḫḳa: — Mana, Yəroboamning ayali
əz ooɣli tooɣrisida səndin soriɵili kelidu, qünki u kesəldur. Uningoɣa mundaḳ-mundaḳ degin;
qünki u kəlgəndə baxḳa ḳiyapətkə kiriwaloɣan bolidu, dəp eytḳanidi.
6 U ixiktin kirgəndə Ahiyaḫ ayaoɣ tiwixini anglap mundaḳ dedi: — «Ḫəy, Yəroboamning ayali,
kirgin; nemixḳa baxḳa ḳiyapətkə kiriwalding? Sanga bir xum həwərni berix manga buyruldi.
7 Berip Yəroboamoɣa mundaḳ degin: — «Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mən
seni həlḳning arisidin elip kətürüp, əz həlḳim Israilioɣa ḫəkümran ḳilip. 8 Padixaḫliḳni Dawutning
jəmətidin yirtiwetip, sanga bərdim; lekin sən Mening əmrlirimni tutup, nəzirimdə pəḳət durus
boloɣannila ḳilixta pütün ḳəlbidin manga əgəxkən ḳulum Dawutḳa ohxax bolmiding, 9 Bəlki
əzüngdin ilgiri kəlgənlərning ḫəmmisidin artuḳ rəzillik ḳilip, Mening oɣəzipimni ḳozoɣap, Meni
arḳangoɣa taxlap, berip əzünggə oɣəyriy ilaḫlarni, ḳuyma məbudlarni yasatting. 10 Xuning
üqün Mən Yəroboamning jəmətigə bala qüxürüp, Yəroboamning Israildiki handanidin ḫəmmə
ərkəkni, ḫətta ajiz yaki meyip bolsimu ḫəmmisini üzüp taxlaymən, adəmlər poḳ-tezəklərni
süpürgəndək Yəroboamning jəmətidin ḳaloɣinini yoḳ boloɣuqə süpürimən.
11 Yəroboamdin boloɣanlardin xəḫərdə elginini itlar yəydu; səḫrada elginini asmandiki ḳuxlar
yəydu. Qünki Pərwərdigar xundaḳ səz ḳiloɣandur. 12 Əmdi sən bolsang, ḳopup əz əyünggə
baroɣin; ayioɣing xəḫərgə kirgən ḫaman, bala əlidu. 13 Pütün Israil uning üqün matəm tutup uni

---

13:32 «qünki *pəyoɣəmbər* Pərwərdigarning buyruḳi bilən ... jar ḳiloɣan səzi əməlgə axurulmay ḳalmaydu, — dedi» — bu sirlik wəḳə üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
13:32 2Pad. 23:16
13:33 «...u xuni «muḳəddəs ḳilip» kaḫinlik mənsipigə beoɣixlaytti» — muxu yərdə «muḳəddəs ḳilip» *(kaḫinlik mənsipigə beoɣixlax»)* intayin kinayilik gəp. Hudaoɣa kaḫin bolux üqün «muḳəddəs ḳilip Hudaoɣa atilixi» kerək idi. Lekin muxu yərdə muxu «kaḫinlar» butlaroɣa atilidu.
13:33 1Pad. 12:31, 32
14:2 1Pad. 11:31
14:6 «Sanga bir xum həwərni berix manga buyruldi» — «manga buyruldi» degənlik ibraniy tilida: «mən əwətildim» degən bilən ipadilinidu.
14:7 1Pad. 12:15
14:10 «ḫəmmə ərkək» — ibraniy tilida: «tamoɣa ḳarap siyidioɣan ḫərbiri» degənlik bilən ipadilinidu. **«...ḫətta ajiz yaki meyip bolsimu ḫəmmisini üzüp taxlaymən»** — baxḳa birhil tərjimisi: «... yaki kiqik yaki qong bolsa, ḫəmmisini taxlaymən». **«adəmlər poḳ-tezəklərni süpürgəndək ... yoḳ boloɣuqə süpürimən»** — yaki «adəmlər tezək kəydürgəndək ... yoḳ boloɣuqə kəydürüwetimən».
14:10 1Sam. 25:22, 34; 1Pad. 15:29; 16:11; 21:21; 2Pad. 9:8

dəpnə kilidu. Qünki Yəroboamning jəmətidin kəbrigə koyulidioqan yaloquz xula bolidu; qünki Yəroboamning jəmətining arisida Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldida pəkət xuningda pəzilət tepildi.
14 Əmdi Pərwərdigar Özigə Yəroboamning jəmətini üzüp taxlaydioqan, Israilning üstigə həküm süridioqan bir padixahni tikləydu. Dərhəkikət, u pat arida bolidu! 15 Pərwərdigar Israilni urup, huddi suda lingxip kaloqan kumuxtək kilip koyidu, ata-bowilirioqa təkdim kiloqan bu yahxi zemindin komurup, ularni Əfrat dəryasining u təripigə tarkitidu; qünki ular özigə «Axərah butlar»ni yasap Pərwərdigarning oqəzipini kozioqidi. 16 Yəroboamning sadir kiloqan gunahliri tüpəylidin, uning Israilni gunah kilduroqini tüpəylidin, Huda Israilni taxlap beridu!»».
17 Xuning bilən Yəroboamning ayali kopup, yoloqa qikip Tirzahka kaytip kəldi. U öyining bosuoqisidin atlixioqa bala əldi. 18 Ular uni dəpnə kildi. Pərwərdigarning Öz kuli Ahiyah pəyoqəmbər arkilik eytkan sözidək, pütün Israil uning üqün matəm tutti.
19 Əmdi Yəroboamning baxka ixliri, yəni jəngliri wə kandak səltənət kiloqanliri tooqrisida mana, «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur. 20 Yəroboamning səltənət kiloqan wakti yigirmə ikki yil bolup, u öz ata-bowilirining arisida uhlidi. Ooqli Nadab uning ornida həküm sürdi.

Rəhoboamning səltəniti

2Tar. 12:1-16

21 Wə Sulaymanning ooqli Rəhoboam bolsa Yəhudaning üstigə həküm sürdi. Rəhoboam padixah boloqanda kirik bir yaxka kirgənidi; u Pərwərdigarning Öz namini ayan kilix üqün, Israilning həmmə kəbililiri arisidin tallioqan Yerusalem xəhiridə on yəttə yil həküm sürdi; uning anisining ismi Naamah bolup, Ammoniy idi. 22 Yəhudalar bolsa Pərwərdigarning nəzridə yamanlik kildi; ular öz ata-bowiliri sadir kiloqanliridin ziyadə gunahlarni kilip, uning həsətlik oqəzipini kozoqioqanidi. 23 Qünki ular «yukiri jaylar»ni, «but tüwrük»lərni wə həm hərbir egiz dənglar üstidə, hərbir kək dərəhlərning astida «Axərah» butlarni yasidi. 24 Wə zeminda kəspiy bəqqiwazlarmu bar idi. Ular Pərwərdigar əslidə Israillarning aldidin həydəp kikaroqan əllərning barlik yirginqlik haram ixlirini kilatti.
25 Rəhoboam padixahning səltənitining bəxinqi yilida xundak boldiki, Misirning padixahi Xixak Yerusalemoqa hujum kildi. 26 U Pərwərdigarning öyidiki gəhər-baylikларni həm padixahning ordisidiki gəhər-baylikларni elip kətti; u həmmisini, jümlidin Sulayman yasatkan altun siparlarnimu elip kətti. 27 Ularning ornida Rəhoboam padixah mistin birmunqə sipar-kalkanlar yasitip, ularni padixah ordisining kirix yolini saklaydioqan pasiban bəglirining koliqa tapxurdi. 28 Xundak kilip, padixah hər ketim Pərwərdigarning öyigə kiridioqan qaoqda, pasibanlar u sipar-kalkanlarni kətürüp qikatti, andin ularni yənə pasibanhanioqa əkirip koyuxatti. 29 Əmma Rəhoboamning baxka ixliri wə kiloqinining həmmisi «Yəhuda padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

14:14 1Pad. 15:28, 29
14:15 «Axərah butlar» — bəlkim butpərəslikkə beoqixlanoqan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloqan yaki nəkixlənгən boluxi mumkin idi.
14:15 2Pad. 17:18
14:19 «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-Təzkirə» degən kitab əməs, birak xübhisizki, Təwrattiki «Tarih-Təzkirə»ning muəllipliri uningdin kəp uqurlarni aloqanidi.
14:21 2Tar. 12:13
14:24 «kəspiy bəqqiwazlar» — bu kixilər butpərəslikkə yaki buthanilaroqa munasiwətlik bolup, pul üqün bəqqiwazlik kilatti.
14:25 2Tar. 12:2
14:26 1Pad. 10:16, 17; 2Tar. 9:15
14:29 «Yəhuda padixahlirining tarih-təzkiriliri» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-Təzkirə» degən kitab əməs, birak xübhisizki, Təwrattiki «Tarih-Təzkirə»ning muəllipliri uningdin kəp uqurlar aloqanidi.

30 Rəḫoboam bilən Yəroboam barlik künliridə bir-biri bilən jəng kilixip turoɣanidi. 31 Rəḫoboam
əz ata-bowilirining arisida uhlidi wə «Dawutning xəḫiri»də dəpnə kilindi. Uning anisining ismi
Naamaḫ bolup, bir Ammoniy idi. Rəḫoboamning ooɣli Abiyam atisining ornida padixaḫ boldi.

Abiyaḫ Yəḫudaoɣa ḫəküm süridu

2Tar. 13:1-23

15 1 Nibatning ooɣli Yəroboam padixaḫning səltənitining on səkkizinqi yilida Abiyam
Yəḫudaning üstigə padixaḫ bolup. 2 Yerusalemda üq yil səltənət kildi. Uning anisining
ismi Maakaḫ bolup, Abixalomning kizi idi. 3 Abiyamning kəlbi bowisi Dawutning kənglidək
Hudasi Pərwərdigaroɣa pütünləy beoɣixlanoɣan əməs idi, bəlki atisi Rəḫoboamning uningdin
ilgiri kiloɣan barlik gunaḫlirida mangatti. 4 Xundaktimu Dawutning səwəbidin Hudasi
Pərwərdigar Yerusalemda uningoɣa yoruk bir qiraoɣni kaldurux üqün, Dawutning əwladini
uningdin keyinmu tikləp turoɣuzdi wə Yerusalemni koɣdidi. 5 Qünki Dawut Pərwərdigarning
nəzaridə durus boloɣanni kilip, Ḫittiy Uriyaoɣa kiloɣanliridin baxka əmrining ḫəmmə künlaridə
Pərwərdigar uningoɣa əmr kiloɣanliridin qikmidi.
6 Əmdi Abiyamning pütün əmridə Rəḫoboam bilən Yəroboam bir-biri bilən jəng kilixip turdi.
7 Abiyamning baxka ixliri wə kiloɣanlirining ḫəmmisi «Yəḫuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri»
degən kitabta pütülgən əməsmidi? Abiyam bilən Yəroboam bir-biri bilən jəng kilixip turatti.
8 Abiyam əz ata-bowilirining arisida uhlidi; ular uni «Dawutning xəḫiri»də dəpnə kildi. Andin
ooɣli Asa ornida padixaḫ boldi.

Asa Yəḫudaoɣa ḫəküm süridu

2Tar. 14:1-2; 15:16; 16:6,11-14

9 Israilning padixaḫi Yəroboam səltənitining yigirminqi yilida Asa Yəḫudaning üstigə padixaḫ
bolup 10 Yerusalemda kirik bir yil səltənət kildi. Uning qong anisining ismi Maakaḫ bolup,
Abixalomning kizi idi. 11 Asa atisi Dawut kiloɣandək Pərwərdigarning nəzaridə durus boloɣanni
kildi. 12 U kəspiy bəqqiwazlarni zemindin ḫəydəp, ata-bowiliri yasatkan ḫəmmə yirginqlik
məbudlarni yokitiwətti. 13 U yənə qong anisi Maakaḫni yirginqlik bir «Axərah» tüwrükni
yasioɣini üqün hanixlik mərtiwisidin qüxürüwətti. Asa bu yirginqlik butni kesip Kidron jiloɣisida

---

14:31 «Rəḫoboamning ooɣli Abiyam» — muxu yərdə wə 15:1-8də ibraniy tilida «Abiyaḫ»ning imlasi «Abiyam» bolidu.
15:1 «Abiyam» — baxka hil xəkli «Abiyaḫ».
15:1 2Tar. 13:1
15:2 «Abixalomning kizi» — yaki «Abxalomning kizi». Bu «Abixalom» Dawutning ooɣli Abxalom boluxi mumkin.
15:2 2Tar. 13:2
15:4 «Dawutning əwladi» — ibraniy tilida «Dawutning ooɣli». **«Xundaktimu Dawutning səwəbidin Hudasi Pərwərdigar Yerusalemda uningoɣa yoruk bir qiraoɣni kaldurux üqün, Dawutning əwladini ... turoɣuzdi wə Yerusalemni koɣdidi»** — Hudaning Dawutka bir «qiraoɣ» kalduroɣanliki, bəlkim uning keyinki kəp dəwrlərgə: «Dawut Mening sadik kulum idi» dəp ispatlax üqün daim uning handanidikilərdin birini Yerusalemdiki təhtidə olturoɣuzup keliwatkanlikini kərsitidu. Xuningdək, Huda bu ix arkilik *(Dawutning əwladlirining uzunoɣiqə təhttə olturuxi)*, əslidə Dawutka: Kəlgüsi bir zamanda sening əwlading *(Məsih)* dunyaoɣa kelip, dunyani Hudaning padixaḫliki kilidu» degən wədəmni qokum əməlgə axurimən, dəpmu kərsitidu.
15:4 1Pad. 11:36
15:5 2Sam. 11:4, 15; 12:9
15:6 «Abiyamning pütün əmridə Rəḫoboam bilən Yəroboam bir-biri bilən jəng kilixip turdi» — xübḫisizki, muxu ayəttə «Rəḫoboam» bolsa Rəḫoboam jəmətini wə «Yəroboam» bolsa Yəroboam jəmətini kərsitidu.
15:8 2Tar. 13:23
15:10 «uning qong anisining ismi Maakaḫ bolup...» — bu ibaridə ibraniy tilida «qong anisi» degən «uning anisi» bilən ipadilinidu. Ibraniy tilida gahi wakitlarda «ata» yaki «ana» adəmning əjdadini kərsitidu. Məsilən, 11-ayətni kərüng.
15:12 «kəspiy bəqqiwazlar» — bu kixilər butpərəslikkə yaki buthanilaroɣa munasiwətlik idi.
15:12 1Pad. 22:47

kəydürüwətti. 14 «Yukiri jaylar» yokitilmisimu, Asaning kəlbi əmrining barlik künliridə
Pərwərdigaroƣa pütünləy beoƣixlanoƣanidi. 15 Ḫəm atisi ḫəm u əzi Pərwərdigaroƣa atap yasioƣan
nərsilərni, jümlidin kümüx bilən altunni wə türlük kaqa-kuqilarni Pərwərdigarning əyigə
kəltürdi.
16 Əmdi Asa wə Israilning padixaḫi Baaxa barlik künliridə bir-biri bilən jəng kilixip turdi.
17 Israilning padixaḫi Baaxa Yəḫudaoƣa karxi ḫujum kildi; ḫeqkim Yəḫudaning padixaḫi
Asa bilən bardi-kəldi kilmisun dəp, Ramaḫ xəḫirini məḫkəm kilip yasidi. 18 U wakitta Asa
Pərwərdigarning əyidiki həzinilərdə kaloƣan barlik altun-kümüx wə padixaḫning ordisidiki
həzinilərdə kaloƣan altun-kümüxni elip hizmətkarlirining koliƣa tapxurdi; andin Asa padixaḫ
ularni Dəməxktə turuxluk Suriyə padixaḫi Ḫezionning nəwrisi, Tabrimmonning ooƣli Bən-
Ḫadadka əwətti wə xular bilən bu həwərni yətküzüp: —
19 «Mening atam bilən silining atilirining arisida boloƣandək mən bilən silining arilirida bir
əḫdə bolsun. Mana, siligə kümüx bilən altundin ḫədiyə əwəttim; əmdi Israilning padixaḫi Baaxa
bilən boloƣan əḫdiliridin kollirini üzsilə; xuning bilən u meni kamal kilixtin kol üzsun» — dedi.
20 Bən-Ḫadad Asa padixaḫning səzigə kirip, əz koxunining sərdarlirini Israilning xəḫərlirigə
ḫujum kilixka əwətip, Ijon, Dan, Bəyt-Maakaḫdiki Abəl, pütkül Kinnərət yurti bilən Naftalining
pütkül zeminini bekindurdi. 21 Baaxa bu həwərni anglap, Ramaḫ istiḫkamini yasaxtin kolini
yioƣip, Tirzaḫka berip turdi.
22 Asa padixaḫ bolsa pütkül Yəḫudaning adəmlirini ḫeqbirini koymay qakirip yioƣdi; ular
Baaxa Ramaḫ xəḫirini yasaxka ixlətkən taxlar bilən yaoƣaqlarni Ramaḫtin toxup elip kətti. Asa
padixaḫ muxularni ixlitip Binyamin zeminidiki Gebani wə Mizpaḫni məḫkəm kilip yasidi.
23 Əmdi Asaning baxka ixliri, uning zor kudriti, uning kiloƣinining ḫəmmisi, xundakla
yasioƣan xəḫərlər tooƣrisida «Yəḫuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən
əməsmidi? Lekin kerioƣanda, uning putida bir kesəl pəyda boldi. 24 Asa əz ata-bowiliri arisida
uhlidi wə Dawutning xəḫiridə dəpnə kilindi. Andin uning ooƣli Yəḫoxafat ornida padixaḫ boldi.

Nadab Israil üstigə ḫəküm süridu

25 Yəḫudaning padixaḫi Asaning səltənitining ikkinqi yilida Yəroboamning ooƣli Nadab Is-
rail üstigə ḫəküm sürüxkə baxlidi; u Israiloƣa ikki yil padixaḫ boldi. 26 U Pərwərdigarning
nəzaridə rəzil boloƣanni kilip atisining yolida mengip, atisining Israilni gunaḫka putlaxturoƣan
gunaḫlirida mangdi.
27 Lekin Issakar jəmətidin boloƣan Ahiyaḫning ooƣli Baaxa uningoƣa kəst kilip, uni Filistiylərning
təwəsidiki Gibbetonda əltürdi. Xu qaoƣda Nadab pütün Israillar bilən birliktə Gibbetonoƣa
koxap ḫujum kiliwatatti.
28 Yəḫuda padixaḫi Asaning səltənitining üqinqi yilida Baaxa Nadabni əltürüp, əzi uning orn-
ida padixaḫ boldi. 29 Wə xundak boldiki, u padixaḫ boloƣanda Yəroboamning pütkül jəmətini
qepip əltürdi; Pərwərdigarning kuli Xiloḫluk Ahiyaḫning wasitisi bilən eytkan səzi əməlgə
axurulup, u Yəroboamning jəmətidin nəpisi barlarni birinimu koymay pütünləy yokatti. 30 Bu
ix Yəroboamning sadir kiloƣan gunaḫliri ḫəm uning Israilni gunaḫka putlaxturoƣan gunaḫliri
tüpəylidin boldi; u xular bilən Israilning Hudasi Pərwərdigarning oƣəzipini kattik kozoƣioƣanidi.
31 Nadabning baxka ixliri bilən kiloƣanlirining ḫəmmisi «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri»

15:13 «u yənə qong anisi Maakaḫni ... hanixlik mərtiwisidin qüxürüwətti» — «hanixlik mərtiwisi»: Bu səzgə karioƣanda uning qong anisi Maakaḫ padixaḫlikta ikkinqi orunda turatti.
15:13 2Tar. 15:16
15:15 Law. 5:15
15:17 2Tar. 16:1
15:18 1Pad. 20:1; 2Tar. 16:2-14
15:24 2Tar. 16:13; 17:1
15:29 1Pad. 14:10, 14

degən kitabta pütülgən əməsmidi?
32 Asa wə Israilning padixaḫi Baaxa barlik künliridə bir-biri bilən jəng kilixip turdi.

Baaxa Israil üstigə ḫəküm süridu

33 Yəḫudaning padixaḫi Asaning səltənitining üqinqi yilida Ahiyaḫning oƣli Baaxa pütün Israil
üstigə Tirzaḫta ḫəküm sürüxkə baxlidi; u yigirmə tət yil səltənət kildi. 34 U Pərwərdigarning
nəziridə rəzil boloƣanni kildi; u Yəroboamning yolida yürüp, Israilni gunaḫka patkuzoƣan
gunaḫida mangdi.

16 1 Pərwərdigarning səzi Ḫananining oƣli Yəḫuoƣa kelip Baaxani əyibləp mundak degəndə:
2 «Mana, Mən seni topa-qang iqidin qikirip, həlkim Israiloƣa ḫəkümran kilip koydum.
Lekin sən Yəroboamning yolida yürüp həlkim Israilni gunaḫka putlaxturdung, ular gunaḫliri
bilən oƣəzipimni kozoƣidi. 3 Mana, Mən Baaxani əz jəməti bilən süpürüp yokitip, jəmətingni
Nibatning oƣli Yəroboamning jəmətigə ohxax kilimən. 4 Baaxadin boloƣanlardin xəḫərdə
əlginini itlar yəydu; səḫrada əlginini asmandiki kuxlar yəydu».
5 Baaxaning baxka ixliri wə uning kiloƣanliri bilən kudriti tooƣrisida «Israil padixaḫlirining
tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? 6 Baaxa əz ata-bowiliri arisida uhlidi wə
Tirzaḫta dəpnə kilindi; andin uning oƣli Elaḫ ornida padixaḫ boldi.
7 Baaxaning Pərwərdigarning nəziridə kiloƣan barlik rəzilliki tüpəylidin, Pərwərdigarning
Baaxaning bexioƣa wə uning jəmətining bexioƣa qüxürgini tooƣruluk səzi Ḫananining oƣli
Yəḫu pəyoƣəmbər arkilik berilgənidi. Qünki u Yəroboamning jəməti kiloƣinioƣa ohxax kilip əz
kollirining ixliri (jümlidin Yəroboamning jəmətini qepip eltürgənliki) bilən Pərwərdigarning
oƣəzipini kozoƣidi.

Elaḫ Israil üstigə ḫəküm süridu

8 Yəḫuda padixaḫi Asaning səltənitining yigirmə altinqi yilida, Baaxaning oƣli Elaḫ Tirzaḫta
Israiloƣa padixaḫ bolup, ikki yil səltənət kildi. 9 Lekin uning jəng ḫarwilirining yerimioƣa
sərdar boloƣan hizmətkari Zimri uningoƣa kəst kildi; Elaḫ Tirzaḫta Tirzaḫtiki ordisidiki oƣojidar
Arzaning əyidə xarab iqip məst boloƣanda 10 Zimri kirip uni qepip eltürdi. Bu wakit Yəḫudaning
padixaḫi Asaning səltənitining yigirmə yettinqi yili idi. Zimri Elaḫning ornida padixaḫ boldi.
11 U padixaḫ bolup əz təhtidə olturuxi bilənla u Baaxaning barlik jəmətini qepip eltürdi; u
uning uruk-tuoƣkanliri wə dostliridin bir ərkəknimu tirik kaldurmidi. 12 Xundak kilip Zimri
Pərwərdigarning Yəḫu pəyoƣəmbər arkilik Baaxani əyibligən səzini əməlgə axurup, Baaxaning
pütkül jəmətini yokatti. 13 Bu ix Baaxaning barlik gunaḫliri bilən uning oƣli Elaḫning gunaḫliri,
jümlidin ularning Israilni gunaḫka putlaxturoƣan gunaḫliri, ərziməs butliri bilən Israilning Hu-
dasi Pərwərdigarning oƣəzipini kozoƣap, xundak boldi.
14 Elaḫning baxka ixliri wə kiloƣanlirining ḫəmmisi «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri»
degən kitabta pütülgən əməsmidi?

16:2 1Pad. 14:7
16:3 1Pad. 15:29
16:4 1Pad. 14:11; 15:29; 16:12
16:10 2Pad. 9:31
16:11 «uning uruk-tuoƣkanliri wə dostliridin bir ərkəknimu tirik kaldurmidi» — buningda «*(ḫərbir)* ərkək» ibraniy tilida: «tamoƣa karap siyidioƣan ḫərbiri» degənlik bilən ipadilinidu.
16:13 «ərziməs butliri bilən...» — ibraniy tilida «yok boloƣan nərsiliri bilən...»

Zimri Israil üstigə ḫəküm süridu

15 Yəhudaning padixaḫi Asaning səltənitining yigirmə yəttinqi yilida Zimri Tirzaḫta yəttə kün səltənət kilidi. Həlk Filistiylərgə təwə bolоған Gibbetonni koрxiwelip bargaḫ tikkənidi. 16 Bargaḫta turoған halayik: — «Zimri kəst kilip padixaḫni əltürdi» dəp anglidi. Xuning bilən pütkül Israil xu küni bargaḫta koxunning sərdari Omrini Israiloға padixaḫ kildi. 17 Andin Omri Israilning ḫəmmisini yetəkləp, Gibbetondin qikip, Tirzaḫni koрxidi. 18 Wə xundak boldiki, Zimri xəḫərning elinoған likini kərüp, padixaḫ ordisidiki koroғanoға kirip, ordioға ot koyuwətti, əzi kəyüp əldi. 19 Bu ix əzining gunaḫliri üqün, yəni Pərwərdigarning nəziridə rəzillik kilip, Yəroboamning yolida yürüp, Israilni gunaḫka putlaxturoған gunaḫta mangoғini üqün xundak boldi. 20 Zimrining baxka ixliri wə kəst kiloғini tooғrisida «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

21 Əmma Israil həlki ikkigə bəlünüp, ularning yerimi Ginatning ooғli Tibnini padixaḫ kilixka uningoға əgəxti; baxka yerimi bolsa Omrigə əgəxti. 22 Əmdi Omrigə əgəxkən həlk Ginatning ooғli Tibnigə əgəxkən həlktin küqlük kikti. Tibni əldi; Omri padixaḫ boldi.

23 Yəhudaning padixaḫi asaning ottuz birinqi yilida Omri Israiloға padixaḫ bolup on ikki yil səltənət kildi. U Tirzaḫta altə yil səltənət kildi. 24 U Xəmərdin Samariyə egizlikini ikki talant kümüxkə setiwelip, xu egizlik üstigə kuruluxlarni selip bir xəḫər bina kilip, uni egizlikning əsliy igisi Xəmərning nami bilən «Samariyə» dəp atidi. 25 Omri Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloғanni kildi, əzidin ilgiriki padixaḫlarning ḫəmmisidin bəttər bolup yamanlik kildi. 26 U Nibatning ooғli Yəroboamning ḫəmmə yollirida, xundakla jümlidin uning Israilni gunaḫka putlaxturoған gunaḫi iqidə mangdi; ular ərzimәs butliri bilən Israilning Hudasi Pərwərdigarning oғəzipini kozoғidi.

27 Omrining baxka ixliri, uning kiloғanlirining ḫəmmisi, kərsətkən kudriti tooғrisida «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

28 Omri ata-bowiliri arisida uhlidi wə Samariyədə dəpnə kilindi. Andin uning ooғli Aḫab ornida padixaḫ boldi.

Aḫab həlkni butpərəslikkə tehimu azduridu

29 Yəhuda padixaḫi Asaning səltənitining ottuz səkkizinqi yilida Omrining ooғli Aḫab Israiloға padixaḫ boldi. Omrining ooғli Aḫab Samariyədə yigirmə ikki yil Israilning üstidə səltənət kildi. 30 Əmma Omrining ooғli Aḫab Pərwərdigarning nəziridə əzidin ilgirikilərning ḫəmmisidin axurup yamanlik kildi. 31 Wə xundak boldiki, u Nibatning ooғli Yəroboamning gunaḫlirida yürüx anqə eoғir gunaḫ əməstək, u Zidoniylarning padixaḫi Ətbaalning kizi Yizəbəlni hotunlukka aldi wə xuning bilən u Baal degən butning kulluкida bolup, uningoға səjdə kildi. 32 U Samariyədə yasioған Baalning buthanisi iqigə Baaloға bir kurbangaḫ yasidi.

33 Aḫab ḫəm bir «Axərah but»nimu yasatti; Aḫab xundak kilip uningdin burun ətkən Israilning ḫəmmə padixaḫlirining Israilning Hudasi Pərwərdigarning oғəzipini kozoғioған ixliridin axurup yamanlik kildi. 34 Uning künliridə Bəyt-Əllik Hiəl Yeriho xəḫirini yasidi; lekin u uning ulini saloғanda tunji ooғli Abiram əldi; wə dərwazilirini saloғanda uning kənji ooғli Səgub əldi; xuning bilən Pərwərdigarning Nunning ooғli Yəxua arkilik Yeriho tooғruluk eytkan səzi əməlgə axuruldi.

16:34 «u uning ulini saloғanda tunji ooғli Abiram əldi; wə dərwazilirini saloғanda uning kənji ooғli Səgub əldi. Xuning bilən Pərwərdigarning ... Yəxua arkilik eytkan səzi əməlgə axuruldi» — Yəxua pəyoғəmbərning Yeriho xəḫirigə karita ləniti tooғruluk «Yəxua» 6:26ni kərüng.

16:34 Yə. 6:26

Iliyas pəyoɣəmbər məydanoɣa qikidu

17 [1] Əmdi Gileadta turuwatḳanlardin boloɣan Tixbilik Iliyas Aḫabḳa: — Mən hizmitidə turuwatḳan Israilning Hudasi Pərwərdigarning ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, mening səzümsiz bu yillarda nə xəbnəm nə yamoɣur qüxməydu, dedi.
[2] Andin Pərwərdigarning səzi uningoɣa kelip mundaḳ degəndə: —
[3] «Bu yərdin ketip, məxrik tərəpkə berip, Iordan dəryasining u təripidiki Ḳerit eḳinining boyida əzüngni yoxuroɣin; [4] wə xundaḳ boliduki, sən eḳinning süyidin iqisən; mana, sanga u yərdə ozuḳ yətküzüp berixkə ḳaoɣa-ḳuzoɣunlarni buyrudum».
[5] Xuning bilən u Pərwərdigar buyruoɣandək ḳilip, Iordan dəryasining u təripidiki Ḳerit eḳinioɣa berip, u yərdə turdi. [6] Ḳaoɣa-ḳuzoɣunlar ətigəndə nan bilən gəx, ḫər kəqtə yənə nan bilən gəx yətküzüp berətti. U əzi eḳinning süyidin iqətti. [7] Lekin zeminda yamoɣur yaoɣmioɣini üqün birməzgildin keyin eḳin su ḳurup kətti. [8] U waḳitta Pərwərdigarning səzi uningoɣa kelip mundaḳ degəndə: — [9] «Ornungdin turup Zidondiki Zarəfatḳa berip, u yərdə turoɣin; mana, Mən u yərdiki bir tul hotunni seni beḳixḳa buyrudum».
[10] U ornidin turup Zarəfatḳa berip, xəḫərning dərwazisioɣa kəlgəndə, mana u yərdə bir tul hotun otun terip turatti. U tul hotunni qaḳirip: — Ətünimən, ḳaqida manga iqkili azraḳ su elip kəlgəysən, dedi.
[11] U su aloɣili mangoɣanda, u yənə: — Ətünimən, manga ḳolungda bir qixləm nanmu aloɣaq kəlgəysən, dedi.
[12] Əmma u: — Pərwərdigar Hudayingning ḫayati bilən, sanga ḳəsəm ḳilimənki, məndə ḫeq nan yoḳ, pəḳət idixta bir qanggal un, kozida azoɣinə may bar, mana ikki tal otun teriwatimən; andin berip əzüm bilən ooɣlumoɣa nan etip, uni yəp əlimiz, dedi.
[13] Iliyas uningoɣa: — Ḳorḳmioɣin; berip eytḳiningdək ḳiloɣin; lekin awwal bir kiqik toḳaq etip, manga elip kəlgin; andin əzüng bilən ooɣlungoɣa nan ətkin. [14] Qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Pərwərdigar yər yüzigə yamoɣur yaoɣduridioɣan küngiqilik idixtiki un tügimәydu wə kozidiki may keməymәydu», dedi.
[15] Xuning bilən u berip, Iliyasning eytḳinidək ḳildi wə u, Iliyas wə ayalning əyidikilər heli künlərgiqə yedi. [16] Pərwərdigarning Iliyas arḳilik eytḳan səzi boyiqə, idixtiki un tügimidi wə kozidiki maymu keməymidi. [17] Xu ixlardin keyin xundaḳ boldiki, əyning igisi boloɣan bu ayalning ooɣli kesəl boldi. Uning kesili xundaḳ eoɣirlixip kəttiki, uningda nəpəs ḳalmidi.
[18] Ayal Iliyaskə: — I Hudaning adimi, mening sən bilən nemə alaḳəm bar idi? Sən gunaḫimni yadḳa kəltürüp, ooɣlumning jenioɣa zamin boluxḳa kəldingmu? — dedi.
[19] U uningoɣa: — Ooɣlungni ḳolumoɣa bərgin, dəp uni uning ḳuqikidin elip əzi olturoɣan balihanioɣa elip qikip əz ornioɣa ḳoyup, [20] Pərwərdigaroɣa pəryad ḳilip: — I Hudayim Pərwərdigar, mən meḫman boloɣan bu tul hotunning ooɣlini eltürüx bilən uning bexioɣimu bala qüxürdungmu? — dəp nida ḳildi.
[21] U balining üstigə üq ḳetim əzini qaplap, Pərwərdigaroɣa pəryad ḳilip: — I Pərwərdigar Hudayim, bu balining jeni əzigə yənə yenip kirsun! — dəp nida ḳildi.
[22] Pərwərdigar Iliyasning pəryadini anglidi; balining jeni uningoɣa yenip kirixi bilən u tirildi. [23] Iliyas balini balihanidin elip qüxüp, əygə kirip, anisioɣa tapxurup bərdi. Iliyas: — Mana ooɣlung tiriktur, dedi.

17:1 «Gileadta turuwatḳanlardin boloɣan Tixbilik Iliyas...» — «Iliyas» ibraniy tilidiki «Eliyaḫ» degənning ərəbqə tələppuzidur. «Eliyaḫ»ning mənisi «Pərwərdigar *(Yaḫ)* mening Hudayim». «Iliyas» oḳurmənlərgə tonux boloɣaqḳa, pəyoɣəmbərning namining ərəbqə tələppuzini ixlәttuḳ. **«Mən hizmitidə turuwatḳan Israilning Hudasi Pərwərdigar»** — Ibraniy tilida «Mən uning *(Hudaning)* aldida turuwatḳan, Israilning Hudasi Pərwərdigar» degən səz bilən ipadilinidu. Iliyas əzini padixaḫning ordisida daim ɵojisining aldida turuwatḳan hizmətkaroɣa ohxitidu.
17:1 Yaḳ. 5:17
17:9 Luḳa 4:25, 26
17:21 «bu balining jeni əzigə yənə yenip kirsun!» — «balining jeni»: Ibraniy tilida «jan» wə «nəpəs» bir səzdur.

24 Ayal Iliyaskа: — Mən xu ix arkilik əmdi sening Hudaning adimi ikənlikingni, aoŋzingdin qikkan Pərwərdigarning səzi ḥəkikət ikənlikini bildim, dedi.

Iliyas pəyoŋəmbər Israilni towa kilixka qakiridu

18 1 Uzun wakit ətüp, Pərwərdigarning səzi kuroŋakqilikning üqinqi yilida Iliyaska kelip mundak degəndə: — «Sən berip əzüngni Aḥabning aldida ayan kiloŋin, wə Mən yər yüzigə yamoŋur yaoŋdurimən».
2 Xuning bilən Iliyas əzini Aḥabning aldida ayan kiloŋili qikip kətti. Aqarqilik bolsa Samariyədə kattik idi. 3 Aḥab ordisidiki oŋojidar Obadiyani qakirdi (Obadiya tolimu təkwadar kixi bolup Pərwərdigardin intayin korkatti. 4 Yizəbəl Pərwərdigarning pəyoŋəmbərlirini əltürüp yokitiwatkanda Obadiya yüz pəyoŋəmbərni elip əlliktin-əlliktin ayrim-ayrim ikki oŋaroŋa yoxurup, ularni nan wə su bilən bakkanidi). 5 Aḥab Obadiyaoŋa: — Zeminni kezip ḥəmmə bulak wə ḥəmmə jiloŋilaroŋa berip bakkin; u yərlərdə at-kəqirlarni tirik sakliouдək ot-qəp tepilarmikin? Xundak bolsa bizning ulaoŋlirimizning bir kismini soymay turalarmiz, dedi.
6 Ular ḥərbiri jaylaroŋa bəlünüp mangdi; Aḥab əz aldioŋa mangdi, Obadiyamu əz aldioŋa mangdi.
7 Obadiya əz yolida ketip baroŋanda, mana, uningoŋa Iliyas uqridi. U uni tonup yərgə yikilip düm yetip: Bu rast sən, oŋojam Iliyasmu? — dəp soridi.
8 U uningoŋa: — Bu mən. Berip əz oŋojangoŋa: — Iliyas kaytip kəldi! dəp eytkin, dedi.
9 U Iliyaska mundak dedi: — «Sən kandaksigə kəminəngni əltürgili Aḥabning kolioŋa tapxurmakqi bolisən, mən zadi nemə gunaḥ kildim? 10 Əz Hudaying Pərwərdigarning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, oŋojam adəm əwətip seni izdimigən ḥeq əl wə məmlikət kalmidi. Xu əl, məmlikətlər: «U bu yərdə yok» desə, padixaḥ ularoŋa seni tapalmioŋanoŋa kəsəm iqküzdi. 11 Lekin sən manga ḥazir: — «Berip oŋojangoŋa: — Iliyas kaytip kəldi! degin» — dəysən! 12 Mən kexingdin kətkəndin keyin, Pərwərdigarning Roḥi seni mən bilmigən yərgə elip baridu; xundakta mən Aḥabka həwər yətküzüp, lekin u seni tapalmisa, meni əltüridu. Əməliyəttə, kəminəng yaxlikimdin tartip Pərwərdigardin korkup kəlgənmən. 13 Yizəbəl Pərwərdigarning pəyoŋəmbərlirini əltürgəndə mening kandak kiloŋinim, yəni mən Pərwərdigarning pəyoŋəmbərliridin yüzni əlliktin-əlliktin ayrim-ayrim ikki oŋaroŋa yoxurup, ularni nan wə su bilən təminləp bakkanlikim sən oŋojamoŋa məlum kilinoŋan əməsmu? 14 Əmdi sən ḥazir manga: — «Berip oŋojangoŋa: — Mana Iliyas kəldi degin», — deding. Xundak kilsam u meni əltüridu!».
15 Lekin Iliyas: — Mən hizmitidə turuwatkan samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, mən jəzmən bügün uning aldida ayan bolimən, dedi.
16 Xuning bilən Obadiya Aḥabning kexioŋa berip uningoŋa həwər bərdi. Aḥab Iliyas bilən kərüxkili bardi. 17 Aḥab Iliyasni kərgəndə uningoŋa: — Bu sənmu, i Israiloŋa bala kəltürgüqi?! — dedi.
18 U jawab berip: — Israiloŋa bala kəltürgüqi mən əməs, bəlki sən bilən atangning jəmətidikilər! Qünki silər Pərwərdigarning əmrlirini taxlap Baal degən butlaroŋa tayinip əgəxkənsilər. 19 Əmdi adəm əwətip Karməl teoŋida pütkül Israilni yenimoŋa jəm kil, xundakla Yizəbəlning dastihinidin oŋizalinidioŋan Baalning tət yüz əllik pəyoŋəmbiri bilən Axəraḥning tət yüz pəyoŋəmbirini yioŋdur, — dedi.

18:15 «Mən hizmitidə turuwatkan Israilning Hudasi Pərwərdigar» — ibraniy tilida «Mən uning *(Hudaning)* aldida turuwatkan, Israilning Hudasi Pərwərdigar» degən səz bilən ipadilinidu. Iliyas əzini padixaḥning ordisida daim oŋojisining aldida turuwatkan hizmətkaroŋa ohxitidu.
18:17 Am. 7:10

20 Xuning bilən Aһab Israillarning һəmmisigə adəmlərni əwətip, pəyoƣəmbərlərni Karməl teoƣioƣa yioƣdurdi.
21 Iliyas barliқ həlққə yeқin kelip: — Қaqanoƣiqə ikki pikir arisida arisaldi turisilər? Əgər Pərwərdigar Huda bolsa, uningoƣa əgixinglar; Baal Huda bolsa, uningoƣa əgixinglar, dedi. Əmma həlқ uningoƣa jawab bərməy, ün-tin qiқarmidi.
22 Iliyas həlққə: — Pərwərdigarning pəyoƣəmbərliridin pəқət mən yaloƣuz қaldim. Əmma Baalning pəyoƣəmbərliri tət yüz əllik kixidur. 23 Əmdi bizgə ikki buқa berilsun. Ular əzlirigə bir buқini tallap, soyup parqilap otunning üstigə қoysun, əmma ot yaқmisun. Mənmu baxқa bir buқini təyyar қilip ot yaқmay otunning üstigə қoyay. 24 Silər bolsanglar, əz ilaһliringlarning namini qaқirip nida қilinglar. Mən bolsam, Pərwərdigarning namini qaқirip nida қilimən. Қaysi Huda ot bilən jawab bərsə, xu Huda bolsun, dedi. Һəmmə həlқ: — Bu obdan gəp, dəp jawab bərdi.
25 Iliyas Baalning pəyoƣəmbərlirigə: Silər kəp boloƣaq awwal əzünglar üqün bir buқini tallap təyyar қilinglar; andin һeq ot yaқmay əz ilaһinglarning namini қiqқirip nida қilinglar, dedi.
26 Ular uning degini boyiqə əzlirigə berilgən buқini elip uni təyyar қildi. Ətigəndin qüxkiqə ular Baalning namini қiqқirip: — I Baal, bizgə jawab bərgin! dəp nida қildi. Lekin һeq awaz yaki һeq jawab bolmidi. Ular raslanoƣan қurbangaһ qərisidə tohtimay səkrəytti. 27 Qüx kirgəndə Iliyas ularni zanglik қilip: — Ünlükrək қiqқiringlar; qünki u bir ilaһ əməsmu? Bəlkim u qongқur hiyaloƣa qəmüp kətkəndu, yaki ix bilən qiқip kətkəndu, yaki bir səpərgə qiқip kətkəndu? Yaki bolmisa u uhlawatқan boluxi mumkin, uni oyoƣitixinglar kerək?! — dedi.
28 Ular tehimu ünlük qaқirip əz қaidisi boyiqə қanoƣa milinip kətküqə əzlirini қiliq wə nəyzə bilən tilatti. 29 Qüxtin keyin ular «bexarət beriwatқan» һalətkə qüxüp kəqlik қurbanlik waқtioƣiqə xu һaləttə turdi. Lekin һeq awaz anglanmidi, yaki jawab bərgüqi yaki ijabət қiloƣuqi məlum bolmidi.
30 Iliyas һəmmə həlққə: — Yenimoƣa yeқin kelinglar, dedi. Һəmmə həlқ uningoƣa yeқin kəlgəndin keyin u Pərwərdigarning xu yərdiki yiқitiloƣan қurbangaһini қaytidin қurup qiқti.
31 Iliyas on ikki taxni aldi. Bu taxlarning sani Pərwərdigarning «Naming Israil bolsun» degən səzini tapxuruwaloƣan Yaқupning ooƣulliridin qiқqan қəbililərning sani bilən ohxax idi.. 32 Xu taxlardin u Pərwərdigarning nami bilən bir қurbangaһni yasidi. U қurbangaһning qərisidə ikki seaһ dan patқudək azgal kolidi.. 33 Andin u otunni rastlap, buқini parqilap otunning təpisigə қoydi.
34 U: — Tət idixni suoƣa toxқuzup uni kəydürmə қurbanlik wə otunning üstigə təküngləг, — dedi. Andin: Yənə bir қetim қilinglar» — dewidi, ular xundaқ қildi. U yənə: — Üqinqi mərtiwə xundaқ қilinglar, dedi. Ular üqinqi mərtiwə xundaқ қiloƣanda 35 su қurbangaһning qərisidin eқip qüxüp, kolanoƣan azgalnimu su bilən toldurdi.
36 Kəqlik қurbanlikning waқti kəlgəndə Iliyas pəyoƣəmbər қurbanlikқa yeқin kelip mundaқ dua қildi: — Əy Pərwərdigar, Ibraһim bilən Isһaқ wə Israilning Hudasi, Өzüngning Israilda Huda boloƣiningni axkara қiloƣaysən, xundaқla mening Sening қulung bolup bularning һəmmisini buyruқung bilən қiloƣanliқimni bügün bildürgəysən.. 37 Manga ijabət қiloƣaysən, əy Pərwərdigar, ijabət қiloƣaysən; xuning bilən bu həlққə sən Pərwərdigarning Huda ikənlikingni һəmdə ularning қəlblirini tooƣra yoloƣa yanduroƣuqi əzüng ikənlikingni bildürgəysən, dedi.

18:21 Yə. 24:15
18:29 «Qüxtin keyin ular «bexarət beriwatқan» һalətkə qüxüp kəqlik қurbanlik waқtioƣiqə xu һaləttə turdi» — «bexarət beriwatқan» ibraniy tilida «pəyoƣəmbərqilik қiliwatқan» degən ibarə bilən ipadilinidu. «kəqlik қurbanlik» qüxtin keyin saət üqlərdə bolatti.
18:31 Yar. 32:27; Yə. 4:5, 20; 2Pad. 17:34
18:32 «ikki seaһ» — bir seaһ bəlkim 13.5 litr idi, 2 seaһ 27 litr.
18:36 Mis. 3:6; Mat. 22:32; Mar. 12:26; Luқa 20:37; Ros. 7:32

38 Xuning bilən Pərwərdigarning oti qüxüp kəydürmə qurbanlikni, otunni, taxlarni wə topini kəydürüp azgaldiki sunimu yokitiwətti.
39 Həlklərning ħəmmisi buni kərüpla, ular düm yikilip: — Pərwərdigar, u Hudadur, Pərwərdigar, u Hudadur, deyixti.
40 Iliyas həlkkə buyrup: — Baalning pəyoƣəmbərlirini tutunglar, ħeqkaysini koyup bərmənglar, — dedi. Ular ularni tutkanda Iliyas ularni kixun jiloƣisioƣa elip berip, u yərdə kətl kildurdi.
41 Iliyas Ahabka bolsa: — Qikip yəp-iqkin. Qünki kattik yamoƣurning xaldirlioƣan awazi anglanmakta, — dedi.
42 Ahab kopup yəp-iqix üqün qikti. Əmma Iliyas Karmələning qokkisioƣa qikip yərgə engixip, bexini tizining otturisioƣa koyup tizlinip 43 hizmətkarioƣa: — Qikip dengiz tərəpkə karioƣin, dedi. U qikip səpselip karap: — Ħeqnərsə kərünməydu, dedi. U jəmiy yəttə ketim: — Berip karap bakkin, dəp buyrudi.
44 Yəttinqi ketim kəlgəndə u: — Mana, dengizdin qikiwatkan, adəm alikinidək kiqik bir bulutni kərdum — dedi. Iliyas uningoƣa: — Qikip Ahabka: — «Ħarwini ketip təwəngə qüxkin, bolmisa yamoƣur seni tosuwalidu», dəp eytkin, — dedi.
45 Angoƣuqə asman bulut bilən tutulup, boran qikip kattik bir yamoƣur yaoƣdi. Ahab ħarwioƣa qikip Yizrəəlgə kətti. 46 Pərwərdigarning koli Iliyasning wujudida turoƣaq, u belini baoƣlap Ahabning aldida Yizrəəlning kirix eoƣizioƣiqə yügürüp mangdi.

Iliyas pəyoƣəmbər Yizəbəldin kaqidu

19 1 Lekin Ahab Iliyasning ħəmmə kiloƣinini, jümlidin ħəmmə pəyoƣəmbərlərni kiliqlap əltürginini Yizəbəlgə eytip bərdi.
2 Yizəbəl bolsa Iliyaska bir həwərqi əwətip: — Əgər ətə muxu wakitkiqə sən xularning janlirioƣa kiloƣiningdək mən sening jeningni ohxax kilmisam, ilaħlar mangimu xundak kilsun ħəmdə uningdinmu ziyadə kilsun! — dəp eytkuzdi.
3 U buni bilgəndə, əz jenini kutkuzmak üqün kəqip Yəħuda təwəsidiki Bəər-Xebaoƣa bardi. U u yərdə əz hizmətkarini kaldurup koyup, 4 əzi qəlning iqigə karap bir kün yol mangdi. U u yərdiki bir xiwakning kəxioƣa kelip uning astida olturup, əzining əlümigə tilək tiləp: — I Pərwərdigar əmdi boldi, jenimni aloƣin; nemila degənbilən mən ata-bowilirimdin artuk əməsmən, — dedi.
5 U xu xiwak astida yetip uhlap kaldi. Mana bir pərixtə uni nokup uningoƣa: — Kopup, nan yegin, dedi.
6 U karisa bexida kizik qooƣlarda pixiwatkan bir poxkal wə bir koza su turatti. U yəp-iqip yənə uhlioƣili yatti. 7 Andin Pərwərdigarning Pərixtisi yənə kelip ikkinqi ketim uni nokup uningoƣa: — Kopup nan yegin. Bolmisa yolungning eoƣirini kətürəlməysən, dedi.
8 U kopup yəp-iqti. Xu taamdin aloƣan kuwwət bilən u kirik keqə-kündüz mengip Hudaning teoƣi Ħorəbgə yetip bardi.[19:8] 9 U u yərdiki oƣaroƣa kirip kondi. Wə mana, Pərwərdigarning sözi uningoƣa kelip mundak degəndə: — I Iliyas, bu yərdə nemə kiliwatisən?[19:9]
10 U jawab berip: — Samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Huda Pərwərdigar üqün zor otluk muħəbbət bilən ħəsət kildim. Qünki Israillar Sening əħdəngni taxlap kurbangaħliringni yikitip, Sening pəyoƣəmbərliringni kiliq bilən əltürdi. Mən, yaloƣuz mənla kaldim wə ular mening je-

19:8 «Hudaning teoƣi Ħorəb» — «Ħorəb teoƣi» dəl Paran qəl-bayawanioƣa jaylaxkan, Musa pəyoƣəmbər turup Israil üqün «Təwrat kanuni»ni kobul kiloƣan «Sinay teoƣi»dur.
19:8 Mis. 34:28; Mat. 4:2
19:9 «U u yərdiki oƣaroƣa kirip kondi» — ibraniy tilida «U **axu** oƣaroƣa kirip kondi» deyilidu. «Axu oƣar» degən sözgə karioƣanda oylaymizki, bu oƣar tonux bir jay bolsa kerək. Yəħudiy əlimilar bu oƣarni Huda Musa pəyoƣəmbərni yoxurup koyoƣan jay idi dəp karaytti, biz bu pikirgə kayilmiz *(«Mis.» 33:21-22ni kərüng)*.

nimni aloɣili ḳəstləwatidu, dedi.
11 U uningoɣa: — Qiḳip, Pərwərdigarning aldida taoɣda turoɣin, dedi. Mana, Pərwərdigar ətüp ketiwatatti; uning aldida zor küqlük bir xamal qiḳip, taoɣlarni sundurup, ḳoram taxlarni parqilap qeḳiwətti. Lekin Pərwərdigar xamalda əməs idi. Xamaldin keyin bir yər təwrəx boldi. Lekin Pərwərdigar yər təwrəxtə əməs idi. 12 Yər təwrəxtin keyin bir lawuldioɣan ot kətürüldi. Lekin Pərwərdigar otta əməs idi. Ottin keyin boxḳina, mulayim bir awaz anglandi.
13 Wə xundaḳ boldiki, Iliyas xuni anglap, yüzini yepinqisi bilən orap ɣarning aoɣzioɣa berip turdi. Mana, bir awaz qiḳip uningoɣa: — I Iliyas, sən bu yərdə nemə ḳiliwatisən? — dedi.
14 U jawab berip: — Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Huda Pərwərdigar üqün zor otluḳ muḫəbbət bilən ḫəsət ḳildim. Qünki Israillar Sening əḫdəngni taxlap ḳurbangaḫliringni yiḳitip, Sening pəyoɣəmbərliringni ḳiliq bilən əltürdi. Mən yaloɣuz mənla ḳaldim wə ular mening jenimni aloɣili ḳəstləwatidu, dedi.
15 Pərwərdigar uningoɣa mundaḳ dedi: — «Baroɣin, kəlgən yolung bilən ḳaytip, andin Dəməxḳning qəligə baroɣin. U yərgə baroɣanda Ḫazaəlni Suriyə üstigə padixaḫ boluxḳa məsiḫ ḳiloɣin. 16 Andin Nimxining ooɣli Yəḫuni Israilning üstigə padixaḫ boluxḳa məsiḫ ḳiloɣin; əz ornungoɣa pəyoɣəmbər boluxḳa Abəl-Məḥolaḫlik Xafatning ooɣli Elixanimu məsiḫ ḳiloɣin. 17 Wə xundaḳ boliduki, Ḫazaəlning ḳiliqidin ḳeqip ḳutuloɣan ḫərbirini Yəḫu əltüridu; Yəḫuning ḳiliqidin ḳeqip ḳutuloɣan ḫərbirini Elixa əltüridu. 18 Lekin Israilda yəttə ming kixini, yəni Baalning aldida tizlirini pükmigən wə uningoɣa aoɣzini səygüzmigən ḫərbirini əzümgə saḳlap ḳaldurdum».
19 U u yərdin qiḳip, Xafatning ooɣli Elixani tapti. U qaoɣda u yər ḫaydəwatatti; uning aldida on ikki jüp uy bar idi, u on ikkinqisi bilən ḳox ḫaydəwatatti. Iliyas kelip uning üstigə əz yepinqisini taxlap artip ḳoydi. 20 U uylarni taxlap Iliyasning kəynidin yügürüp kelip: — Meni berip atam bilən anamni səygili ḳoyoɣin, andin mən kelip sanga əgixəy, — dedi. U uningoɣa: — Ḳaytḳin; mən sanga nemə ḳildim? — dedi.
21 U uningdin ayrilip, əzi ixlətkən bir jüp uyni soyup, ularning jabduḳini otun ḳilip, gəxini pixurup həlḳḳə beriwidi, ular yedi. Andin u ornidin ḳopup Iliyasning kəynidin əgixip, uning hizmitidə boldi.

Huda Israilni Suriyədin ḳutḳuzidu

20 1 Suriyəning padixaḫi Bən-Ḫadad pütkül ḳoxunini jəm ḳildi; u ottuz ikki padixaḫni at wə jəng ḫarwiliri bilən elip qiḳip, Samariyəgə ḳorxap ḫujum ḳildi. 2 U əlqilərni xəḫərgə kirgüzüp Israilning padixaḫi Aḫabning ḳexioɣa əwətip uningoɣa: — 3 «Bən-Ḫadad mundaḳ dəydu: — Sening kümüx bilən altunung, sening əng qiraylik hotunliring bilən baliliringmu

19:10 «Pərwərdigar üqün zor otluḳ muḫəbbət bilən ḫəsət ḳildim» — demisəkmu, Iliyasning: «otluḳ muḫəbbət bilən ḫəsət ḳildim» degini əzining Israilning Hudaoɣa əməs, bəlki türlük yirginqlik butlaroɣa ibadət ḳiloɣanliḳioɣa ḳarap «ibadət pəḳət Hudaoɣila mənsup bolux kerək» dəp butlaroɣa yaki butlarning kəynidə turuwatḳan jin-xəytanlaroɣa wə ularning wəkili boloɣan sahta pəyoɣəmbərlərgə boloɣan ḫasitini kərsitidu.
19:10 Rim. 11:3
19:12 «boxḳina, mulayim bir awaz anglandi» — yaki «yenik, box bir tinix awaz anglandi».
19:15 «Ḫazaəlni Suriyə üstigə padixaḫ boluxḳa məsiḫ ḳiloɣin» — «məsiḫ ḳilix» tooɣrisida 1:34diki izaḫatni kərüng.
19:17 2Pad. 9:14-37
19:18 «uningoɣa aoɣzini səygüzmigən ḫərbirini əzümgə saḳlap ḳaldurdum» — Hudaning Iliyas pəyoɣəmbərgə eytḳan səzlirining əḫmiyiti, xundaḳla Iliyasning Ḫorəb teoɣioɣa səpirining məḳsiti tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
19:18 Rim. 11:4
19:19 «*Iliyas*... Xafatning ooɣli Elixani tapti... uning üstigə əz yepinqisini taxlap artip ḳoydi» — Iliyas muxu ḫərikiti bilən «Sən Elixaoɣa pəyoɣəmbərlik hizmitim tapxuruldi» degəndək idi.
19:20 «Ḳaytḳin; mən sanga nemə ḳildim?» — Iliyasning bu degini bəlkim Elixaoɣa: «Pəyoɣəmbərlik yoli təs, seningdə Hudaning qaḳiriḳi bolmisa manga ḫərgiz əgəxmə!» degəndək bir agaḫ boluxi mumkin. «Padixaḫlar *(2)*» 2-babta Iliyas Elixaoɣa yənə buningoɣa ohxap ketidioɣan səzni ḳilidu.

meningkidur» dəp yətküzdi.
[4] Israilning padixaḫi uningoɣa: — I oɣojam padixaḫ, sili eytḳanliridək mən əzüm wə barliḳim siliningkidur, dəp jawab bərdi.
[5] Əlqilər yənə kelip: — «Bən-Ḥadad səz ḳilip mundaḳ dəydu: — Sanga dərwəḳə: — Sening kümüx bilən altunungni, sening hotunliring bilən baliliringni manga tapxurup berisən, degən həwərni əwəttim. [6] Lekin ətə muxu waḳitlarda hizmətkarlirimni yeningoɣa əwətimən; ular ordang bilən hizmətkarliringning əylirini ahturup, sening kəzliringdə nemə əziz bolsa, ular xuni ḳolioɣa elip kelidu» — dedi.
[7] U waḳitta Israilning padixaḫi zemindiki ḥəmmə aḳsaḳallarni qaḳirip ularoɣa: — Bu kixining ḳandaḳ awariqilik qiḳarmaḳqi boloɣanliḳini bilip ḳelinglar. U manga həwər əwətip məndin hotunlirim bilən balilirim, kümüx bilən altunlirimni tələp ḳiloɣinida mən uningoɣa yaḳ demidim, dedi.
[8] Barliḳ aḳsaḳallar bilən həlḳning ḥəmmisi uningoɣa: — Ḳulaḳ salmioɣin, uningoɣa maḳul demigin, dedi.
[9] Buning bilən u Bən-Ḥadadning əlqilirigə: — Oɣojam padixaḫḳa, sili adəm əwətip, əz kəminiliridin dəsləptə sorioɣanning ḥəmmisini ada ḳilimən; lekin keyinkisigə maḳul deyəlməymən, dəp beringlar, — dedi. Əlqilər yenip berip xu səzni yətküzdi.
[10] Bən-Ḥadad uningoɣa yənə həwər əwətip: — «Pütkül Samariyə xəḫiridə manga əgəxkənlərning ḳollirioɣa oqumlioɣudək topa ḳelip ḳalsa, ilaḫlar mangimu xundaḳ ḳilsun wə uningdin axurup ḳilsun!» — dedi.
[11] Lekin Israilning padixaḫi jawab berip: — «Sawut-ḳorallar bilən jabdunoɣuqi sawut-ḳorallardin yexingüqidək mahtinip kətmisun!» dəp eytinglar, — dedi.
[12] Bən-Ḥadad bu səzni angliɣanda ḥərḳaysi padixaḫlar bilən qedirlirida xarab iqixiwatatti. U hizmətkarlirioɣa: — Səpkə tizilinglar, dedi. Xuni dewidi, ular xəḫərgə ḥujum ḳilixḳa tizilixti.

Pərwərdigar Israilni ḳutḳuzidu

[13] U waḳitta bir pəyoɣəmbər Israilning padixaḫi Aḫabning ḳexioɣa kelip: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Bu zor bir top adəmni kərdüngmu? Mana, Mən bu küni ularni sening ḳolungoɣa tapxurimən; xuning bilən sən Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilisən», dedi.
[14] Aḫab: — Kimning wasitisi bilən bolidu? dəp soridi. U: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Waliylarning oɣulamliri bilən bolidu», dedi. U yənə: — Kim ḥujumni baxlaydu? — dəp soridi. U: — Sən əzüng, dedi.
[15] U waḳitta waliylarning oɣulamlirini saniwidi, ularning sani ikki yüz ottuz ikki nəpər qiḳti. Andin keyin u ḥəmmə həlḳni, yəni barliḳ Israillarni saniwidi, ularning sani yəttə ming nəpər qiḳti. [16] Israillar xəḫərdin qüx waḳtida qiḳti. Bən-Ḥadad bilən xu padixaḫlar, yəni yardəmgə kəlgən ottuz ikki padixaḫ bolsa qedirlirida xarab iqip məst boluxḳanidi. [17] Waliylarning oɣulamliri yürüxtə awwal mangdi. Bən-ḥadad adəm əwətiwidi, ular uningoɣa həwər berip: — «Samariyədin adəmlər keliwatidu» — dedi.
[18] U: — Əgər sülḥi tüzüxkə qiḳḳan bolsa ularni tirik tutunglar, əgər soḳuxḳili qiḳḳan bolsimu ularni tirik tutunglar, dedi.
[19] Əmdi waliylarning bu oɣulamliri wə ularning kəynidiki ḳoxun xəḫərdin qiḳip, [20] ḥərbiri əzigə uqrioɣan adəmni qepip əltürdi. Suriylər ḳaqti; Israil ularni ḳooɣlidi. Suriyəning padixaḫi Bən-Ḥadad bolsa atḳa minip atliḳlar bilən ḳeqip ḳutuldi. [21] Israilning padixaḫi qiḳip ḥəm atliḳlarni ḥəm jəng ḥarwilirini bitqit ḳilip Suriylərni ḳattiḳ ḳir-qap ḳildi.
[22] Pəyoɣəmbər yənə Israilning padixaḫining ḳexioɣa kelip uningoɣa: — Əzüngni mustəḫkəmləp,

20:11 «Sawut-ḳorallar bilən jabdunoɣuqi sawut-ḳorallardin yexingüqidin mahtinip kətmisun!» — degən maḳal-təmsilning mənisi bəlkim «Jəng aldida turup əzüngni oɣəlibiqi sanima» — «Qüqürini ham sanima» degəndək.

өзүngni obdan dəngsəp, nemə ķilixing kerəklikini oylap bakķin. Qünki kelər yili ətiyazda Suriyəning padixaƕi sən bilən jəng ķiloŋili yənə qiķidu, dedi.
23 Suriyəning padixaƕining hizmətkarliri uningoŋa mundaķ dedi: — «Ularning ilaƕi taoŋ ilaƕi boloŋaqķa, ular bizgə küqlük kəldi. Lekin biz tüzlənglikтə ular bilən soķuxsaķ, jəzmən ularoŋa küqlük kelimiz. 24 Əmdi xundaķ ķiloŋayliki, padixaƕlarning ƕərbirini өz mənsipidin qüxürüp, ularning ornida waliylarni tikligəyla. 25 Andin sili məƕrum boloŋan ķoxunlirioŋa barawər boloŋan yənə bir ķoxunni, yəni atning ornioŋa at, ƕarwining ornioŋa ƕarwa təyyar ķildurup өzlirigə yioŋķayla; biz tüzlənglikтə ular bilən soķuxayli; xuning bilən ularoŋa küqlük kəlməmduķ?». U ularning səzigə ķulaķ selip xundaķ ķildi.
26 Keyinki yili ətiyazda Bən-Ƕadad Suriylərni editlap toluķ yioŋip, Israil bilən jəng ķiloŋili Afək xəƕirigə qiķti. 27 Israillarmu өzlirini editlap, ozuķ-tülük təyyarlap, ular bilən jəng ķilixķa qiķti. Israillar ularning udulida bargaƕ tikliwidi, Suriylərning aldida huddi ikki top kiqik ooŋlaķ padisidək kөründi. Lekin Suriylər pütkül zeminni ķapliŋanidi.
28 Əmma Hudaning adimi Israilning padixaƕining ķexioŋa kelip uningoŋa: — Pərwərdigar mundaķ dəydu: — «Suriylər: Pərwərdigar taoŋ ilaƕidur, jiloŋilarning ilaƕi əməs, dəp eytķini üqün, Mən bu zor bir top adəmning ƕəmmisini sening ķolungoŋa tapxurimən; xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər», dedi.
29 Ikki tərəp yəttə kün bir-birining udulida bargaƕlirida turdi. Yəttinqi küni soķux baxlandi. Israillar bir kündə Suriylərdin yüz ming piyadə əskərni əltürdi. 30 Ķaloŋanlar Afək xəƕirigə ķeqip kiriwaldi; lekin sepili ərülüp ulardin yigirmə yəttə ming adəmning üstigə qüxüp besip əltürdi. Bən-Ƕadad өzi bədər ķeqip xəƕərgə kirip iqkiridiki bir өygə mөküwaldi.
31 Hizmətkarliri uningoŋa: — Mana biz Israilning padixaƕlirini rəƕimlik padixaƕlar dəp angliduķ; xuning üqün bəllirimizgə bəz baoŋlap baxlirimizoŋa kula yөgəp Israilning padixaƕioŋa təslimgə qiķayli. U silining janlirini ayarmikin? — dedi. 32 Xuning bilən ular bəllirigə bəz baoŋlap baxlirioŋa kula yөgəp Israilning padixaƕining ķexioŋa berip uningoŋa: — Kəminiliri Bən-Ƕadad: «Jenimni ayioŋayla», dəp iltija ķildi, dedi. U bolsa: — U tehi ƕayatmu? U mening buradirim, dedi.
33 Bu adəmlər bu səzni yahxiliķning alamiti, dəp oylap, dərƕalla uning bu səzini qing tutuwelip: — Bən-Ƕadad silining buradərliridur! — dedi. U: — Uni elip kelinglar, dəp buyrudi. Xuning bilən Bən-Ƕadad uning ķexioŋa qiķti; xuning bilən u uni ķolidin tartip jəng ƕarwisioŋa qiķardi.
34 Bən-Ƕadad uningoŋa: — Mening atam silining atiliridin aloŋan xəƕərlərni siligə ķayturup berəy. Atam Samariyədə rəstə-bazarlirini tikligəndək sili өzliri üqün Dəməxķtə rəstə-bazarlarni tikləyla, — dedi. Aƕab: — Bu xərt bilən seni ķoyup berəy, dedi. Xuning bilən ikkisi əƕdə ķilixti wə u uni ķoyup bərdi.
35 Pəyoŋəmbərlərning xagirtlirining biri Pərwərdigarning buyruķi bilən yənə birigə: — Səndin ətünimən, meni uroŋin, dedi. Lekin u adəm uni uroŋili unimidi. 36 Xuning bilən u uningoŋa: — Sən Pərwərdigarning səzini anglimioŋining üqün mana bu yərdin kətkiningdə bir xir seni booŋup əltüridu, — dedi. U uning yenidin qiķķanda, uningoŋa bir xir uqrap uni əltürdi.
37 Andin keyin u yənə bir adəmni tepip uningoŋa: — Səndin ətünimən, meni uroŋin, dedi. U adəm uni ķattiķ urup zəhimləndürdi. 38 Andin pəyoŋəmbər berip өz ķiyapitini өzgərtip, kəzlirini tengiķ bilən tengip yol boyida padixaƕni kütüp turdi.
39 Padixaƕ xu yərdin ətkəndə u padixaƕni qaķirip: — Kəminiliri kəskin jəng məydanioŋa qiķķanidim, wə mana, bir adəm manga burulup, bir kixini tapxurup: «Bu kixigə qing ķarioŋin, ƕərķandaķ səwəbtin u yoķap kətsə, sən өz jeningni uning jenining ornioŋa töləysən; bolmisa bir talant kümüx töləysən», dedi. 40 Lekin mən kəminiliri u-bu ix bilən bənd bolup ketip, uni yoķitip ķoydum, dedi. Israilning padixaƕi uningoŋa: — Өzüng bekitkiningdək sanga ƕөküm

20:35 «Pəyoŋəmbərlərning xagirtliri» — bu ibarə səz ibraniy tilida «pəyoŋəmbərlərning ooŋulliri» degənlik bilən ipadilinidu.

ḳilinidu! — dedi.
41 U dərḫal kəzliridin tengiḳni eliwətti; Israilning padixaḫi uni tonup uning pəyoɣəmbərlərdin biri ikənlikini kərdi. 42 Pəyoɣəmbər uningoɣa: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mən ḫalakətkə bekitkən adəmni ḳolungdin ḳutuloɣili ḳoyoɣining üqün sening jening uning jenining ornida elinidu; sening həlḳing uning həlḳining ornida elinidu», dedi.
43 Xuning bilən Israilning padixaḫi ḫapa bolup, oɣəxlikkə qəmgən ḫalda Samariyəgə ḳaytip ordisioɣa kirdi.

Aḫab ḳatillik ḳilip Nabotni əltüridu

21 1 Bu ixlardin keyin xundaḳ boldiki, Yizrəəldə, Samariyəning padixaḫi Aḫabning ordisining yenida bir üzümzarliḳi bar idi. 2 Aḫab Nabotḳa səz ḳilip: — Əz üzümzarliḳingni manga bərgin, mening əyümgə yeḳin boloɣaq, uni bir səy-kəktatlik baoɣ ḳilay. Uning ornida sanga obdanraḳ bir üzümzarlik berəy yaki layiḳ kərsəng baḫasini nəḳ berimən, dedi.
3 Əmma Nabot Aḫabḳa: — Pərwərdigar meni ata-bowilirimning mirasini sanga setixni məndin neri ḳilsun, dedi.
4 Aḫab Yizrəəllik Nabotning: «Ata-bowilirimning mirasini sanga bərməymən» dəp eytḳan səzidin ḫapa bolup oɣəxlikkə qəmgən ḫalda ordisioɣa ḳaytti; u kariwatta yetip yüzini tam tərəpkə ərüp nanmu yemidi. 5 Hotuni Yizəbəl uning ḳexioɣa kelip: Roḫiy kəypiyating nemixḳa xunqə təwən, nemixḳa nan yeməysən? — dedi.
6 U uningoɣa: — Mən Yizrəəllik Nabotḳa səz ḳilip: «Üzümzarliḳingni manga puloɣa bərsəng, yaki layiḳ kərsəng uning ornioɣa baxḳa üzümzarlik berəy» dedim. Lekin u: «Sanga üzümzarliḳimni bərməymən» dedi, — dedi.
7 Hotuni Yizəbəl uningoɣa: — Sən ḫazir Israilning üstigə səltənət ḳiloɣuqi əməsmu? Ḳopup nan yəp, kənglüngni hux ḳiloɣin; mən sanga Yizrəəllik Nabotning üzümzarliḳini erixtürimən, dedi.
8 Andin u Aḫabning namida bir ḫət yezip, üstigə uning məḫürini besip, ḫətni Nabotning xəḫiridə uning bilən turuwatḳan aḳsaḳallar wə mətiwərlərgə əwətti. 9 Ḫəttə u mundaḳ yazoɣanidi: — «Roza tutux kerək dəp buyrup, həlḳning arisida Nabotni tərdə olturoɣuzoɣin; 10 ikki adəmni, yəni Beliyalning balisini uning udulida olturoɣuzup, ularni Nabotning üstidin ərz ḳiloɣuzup: «Sən Hudaoɣa wə padixaḫḳa lənət oḳudung» dəp guwaḫlik bərgüzünglar. Andin uni elip qiḳip qalma-kesək ḳilip əltürünglar».
11 Xəḫərning adəmliri, yəni uning xəḫiridə turuwatḳan aḳsaḳalar bilən mətiwərlər Yizəbəlning ularoɣa əwətkən hetidə pütülgəndək ḳildi; 12 ular rozini buyrup, həlḳning arisida Nabotni tərdə olturoɣuzdi. 13 Andin u ikki adəm, yəni Beliyalning baliliri həlḳning aldida Nabot üstidin ərz ḳilip: «Nabot Hudaoɣa wə padixaḫḳa dəxnəm ḳildi» dəp guwaḫlik bərdi. Xuning bilən ular Nabotni xəḫərning taxḳirioɣa sərəp elip qiḳip, taxlar bilən qalma-kesək ḳilip eltürdi. 14 Andin ular Yizəbəlgə adəm əwətip: «Nabot qalma-kesək ḳilip eltürüldi» dəp həwər bərdi.
15 Yizəbəl Nabotning qalma-kesək ḳilinip eltürülgənlikini anglioɣanda Aḫabḳa: Ḳopup, Yizrəəllik Nabotning sanga puloɣa bərgili unimioɣan üzümzarliḳini tapxurup aloɣin; qünki Nabot ḫayat əməs, bəlki əldi, dedi.
16 Xundaḳ boldiki, Aḫab Nabotning əlgənlikini anglap, Yizrəəllik Nabotning üzümzarliḳini igiləx üqün xu yərgə bardi. 17 Lekin Pərwərdigarning səzi Tixbilik Iliyaskə kelip mundaḳ degəndə: — 18 Ḳopup berip, Samariyədə olturuxluḳ Israil padixaḫi Aḫab bilən uqraxḳin; mana u

20:42 1Pad. 22:37, 38
21:10 «Beliyalning balisi» — ibraniy tilida «Belial» Iblisning *(yəni Xəytanning)* yənə bir ismi. Demək, bu səz tolimu iplas adəmni kərsitidu.

Nabotning üzümzarlikida turidu; qünki uni igiliwelix üqün u yərgə bardi. 19 Uningoƣa: — «Adəm
əltürdüngmu, yerini igiliwaldingmu?» — degin. Andin uningoƣa yənə səz kilip: — Pərwərdigar
mundak dəydu: — «Nabotning kenini itlar yalioƣan jayda sening keningnimu itlar yalaydu» —
degin».
20 Aḫab Iliyaska: — I düxminim, meni taptingmu? — dedi. U jawabən mundak dedi: — Rast,
mən seni taptim; qünki sən Pərwərdigarning nəziridə rəzillik kilix üqün əzüngni setiwətting.
21 Pərwərdigar: «Mana, Mən üstünggə bala qüxürüp nəslingni yokitip, sən Aḫabning Israilda
kaloƣan jəmətidiki ḫəmmə ərkəkni, ḫətta ajiz yaki meyip bolsun, ḫəmmisini üzüp yokitimən;
22 wə sən Mening oƣəzipimni kozoƣap Israilni gunaḫka azduroƣining üqün sening jəmətingni
Nibatning ooƣli Yəroboamning jəməti wə Ahiyaḫning ooƣli Baaxaning jəmətigə ohxax kilimən»
— dəydu, — dedi.
23 — Yizəbəl tooƣrisidimu Pərwərdigar səz kilip: «Yizrəəlning sepilining texida itlar Yizəbəlni yə
ydu. 24 Aḫabning jəmətidikilərdin xəḫərdə əlgənlərni itlar yəydu; səḫrada əlgənlərni bolsa as-
mandiki kuxlar yəydu» dedi 25 (Bərḫək, hotuni Yizəbəlning kutritixliri bilən Pərwərdigarning
nəziridə rəzillik kiloƣili əzini satkan Aḫabdək ḫeqkim yok idi. 26 U Pərwərdigar Israillarning al-
didin ḫəydəp kooƣliwətkən Amoriylarning kiloƣinidək kilip, yirginqlik butlaroƣa tayinip əgixip,
lənətlik ixlarni kilatti).
27 Lekin Aḫab bu səzlərni angliоƣanda əz kiyimlirini yirtip bədinigə bəz yəgəp, roza tutti. U bəz
rəhttə yatatti, jimjit mangatti.
28 U wakitta Pərwərdigarning səzi Tixbilik Iliyaska kelip mundak degəndə: —
29 «Aḫabning Mening aldimda əzini kandak təwən tutuwatkanlikini kərdüngmu? U əzini
Mening aldimda təwən tutuwatkanliki tüpəylidin, bu balani uning künliridə kəltürməymən,
bəlki uning ooƣlining künliridə uning jəmətigə kəltürimən».

Aḫab jəngdə əlidu

2Tar. 18:2-34

22 1 Üq yiloƣiqə Suriyə bilən Israilning otturisida jəng bolmioƣaqka, ular tinqlikta ətti.
2 Üqinqi yilda bolsa Yəhudaning padixaḫi Yəhoxafat Israilning padixaḫini yokлap bardi.
3 Israilning padixaḫi əz hizmətkarlirioƣa: — Gileadtiki Ramot bizningki ikənlikini bilisilərоƣu?
Xundak ikən, nemixka biz jim olturup, tehiqə Suriyəning padixaḫining kolidin uni almaymiz?
— dedi.
4 U Yəhoxafattin: — Jəng kiloƣili mening bilən Gileadtiki Ramotka berixka makul bolamdila? —
dəp soridi. Yəhoxafat Israilning padixaḫioƣa jawab berip: — Biz silining-mening dəp ayrimay-
miz; mening həlkim əzlirining həlkidur, mening atlirim silining atliridur, dedi.
5 Lekin Yəhoxafat Israilning padixaḫioƣa: — Ətünimənki, bügün awwal Pərwərdigarning səzini
sorap kərgəyla, dedi.
6 Xuning bilən Israilning padixaḫi pəyoƣəmbərlərni, yəni tət yüzqə adəmni yioƣdurup ulardin:
— Sokuxkili Gileadtiki Ramotka qikşam bolamdu, yok? — dəp soriwidi, ular: — Qikkin, Rəb uni
padixaḫning kolioƣa beridu, deyixti.

21:21 «Mən ... nəslingni yokitip,...» — yaki «Mən nəslingni...keydürüwetip,...». **«Aḫabning Israilda kaloƣan jəmətidiki ḫəmmə ərkək»** — ibraniy tilida: «Aḫabning Israilda kaloƣan jəmətidə, tamoƣa karap siyidioƣan ḫərbiri» degənlik bilən ipadilinidu. **«ḫətta ajiz yaki meyip bolsun, ḫəmmisini...»** — buning baxka birhil tərjimisi: «yaki kul yaki ḫər bolsun, ḫəmmisini...».
21:21 2Pad. 9:7, 8, 9
21:22 1Pad. 15:29; 16:3, 11
21:23 2Pad. 9:35-37
21:25 1Pad. 16:33
22:4 «Biz silining-mening dəp ayrimaymiz» —Ibraniy tilida «Mən əzüm sanga ohxax bolimən» degən səz bilən ipadilinidu.

7 Lekin Yəḥoxafat bolsa: — Bulardin baxḳa, yol soriơudək Pərwərdigarning birər pəyơəmbiri yoḳmu? — dəp soridi.
8 Israilning padixaḥi Yəḥoxafatḳa jawab berip: — Pərwərdigardin yol soraydiơan yənə bir adəm bar; lekin u mening tooƣramda ḳutluḳni əməs, bəlki balayi'apətni kərsitip bexarət bərgəqkə, mən uni əq kərimən. U bolsa Imlaḫning ooƣli Mikayadur, dedi. Yəḥoxafat: — I aliyliri, sili undaḳ demigəyla, dedi.
9 Andin Israilning padixaḥi bir qakirini qaḳirip uningơa: — Qaḳḳan berip, Imlaḫning ooƣli Mikayani qaḳirtip kəl, dəp buyrudi.
10 Əmdi Israilning padixaḥi bilən Yəḥudaning padixaḥi Yəḥoxafat xaḫanə kiyimlirini kiyixip, Samariyəning dərwazisining aldidiki hamanda ḥərbiri əz təhtidə olturuxti. Ularning aldida pəyơəmbərlərning ḥəmmisi bexarət bərməktə idi.. 11 Kənanaḫning ooƣli Zədəkiya bolsa əzi təmürdin münggüzlərni yasap qiḳip: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Muxu münggüzlər bilən Suriylərni yoḳatḳuqə üsüp ursila», dedi. 12 Ḥəmmə pəyơəmbərlər xuningơa ohxax bexarət berip: «Gileadtiki Ramotḳa qiḳip səzsiz muwəppəḳiyət ḳazinila; qünki Pərwərdigar uni padixaḫning ḳoliơa tapxuridikən», deyixti.
13 Mikayani ḳiqḳiroƣili baroƣan həwərqi uningơa: — Mana, ḥəmmə pəyơəmbərlər birdək padixaḥḳa yahxi həwər bərməktə; əmdi ətünimən, sening səzüngmu ularning səzi bilən birdək bolup, yahxi bir həwərni bərgin, dedi.
14 Əmma Mikaya: — Pərwərdigarning ḥayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, Pərwərdigar manga nemə eytsa, mən xuni eytimən, dedi.
15 U padixaḫning aldiơa kəlgəndə padixaḥ uningdin: I Mikaya, jəng ḳiloƣili Gileadtiki Ramotḳa qiḳsaḳ bolamdu, yoḳ? — dəp soriwidi, u uningơa jawab berip: — Qiḳip muwəppəḳiyət ḳazinisən; qünki Pərwərdigar xəḥərni padixaḫning ḳoliơa beridu, dedi.
16 Lekin padixaḥ uningơa: — Mən sanga ḳanqə ḳetim Pərwərdigarning namida rast gəptin baxḳisini manga eytmaslikḳa ḳəsəm iqküzüxüm kerək?! — dedi.
17 Mikaya: — Mən pütkül Israilning taoƣlarda padiqisiz ḳoylardək tarilip kətkənlikini kərdüm. Pərwərdigar: «Bularning igisi yoḳ; bularning ḥərbiri tinq-aman əz əyigə ḳaytsun», dedi, — dedi.
18 Israilning padixaḥi Yəḥoxafatḳa: — Mana, mən siligə «U mening tooƣramda ḳutluḳni əməs, bəlki ḥaman balayi'apətni kərsitip bexarət beridu», demigənmidim? — dedi.
19 Mikaya yənə: — Xunga Pərwərdigarning səzini angliơin; mən Pərwərdigarning əz təhtidə olturoƣanliḳini, asmanning pütkül ḳoxunliri uning yenida, ong wə sol təripidə turoƣanliḳini kərdüm.. 20 Pərwərdigar: «Kim Aḥabni Gileadtiki Ramotḳa qiḳip, xu yərdə ḥalak boluxḳa aldaydu?» — dedi. Birsi undaḳ, birsi mundaḳ deyixti; 21 xu waḳitta bir roḥ qiḳip Pərwərdigarning aldida turup: «Mən berip alday», dedi. Pərwərdigar uningdin: «Ḳandaḳ usul bilən aldaysən?» — dəp soriwidi, 22 u: — «Mən qiḳip uning ḥəmmə pəyơəmbərlirining aơzida yaloƣanqi bir roḥ bolimən», dedi. Pərwərdigar: — «Uni aldap ilkinggə alalaysən; berip xundaḳ ḳil» — dedi.. 23 Mana əmdi Pərwərdigar sening bu ḥəmmə pəyơəmbərliringning aơzioƣa yaloƣanqi bir roḥni saldi; Pərwərdigar sening tooƣrangda balayi'apət kərsitip səzlidi» — dedi.

22:7 «Bulardin baxḳa, yol soriơudək Pərwərdigarning birər pəyơəmbiri yoḳmu?» — Yəḥoxafat *(5-ayəttə)*: «Bügün awwal Pərwərdigarning səzini sorap kərgəyla» dəydu . Lekin «pəyơəmbərlər» «Pərwərdigar» *(ibraniy tilida «Yəḥwə, Yəḥowaḥ»)* degən namni *(awwal)* ixlətməy, bəlki «Huda» *(ibraniy tilida «Əloḥim»)* yaki «Rəb» *(«Adonay»)* dəp ixlitidu. Xunga Yəḥoxafat «pəyơəmbərlər»ning bexarətliridin ḳattiḳ guman ḳiloƣan bolsa kerək. 7-ayət wə keyinki ayətlərnimu kərüng.
22:10 2Tar. 18:9
22:15 «Pərwərdigar xəḥərni padixaḫning ḳoliơa beridu» — xübḥisizki, Mikaya bu səzni kinayilik tələppuz bilən eytidu. Qünki padixaḥ dərḥal uningdin gumanlinip ḳalidu *(16-ayətni kərüng)*.
22:19 2Tar. 18:18; Ayup 1:6-12; 2:1
22:22 «U *roḥ*: - «Mən qiḳip uning ḥəmmə pəyơəmbərlirining aơzida yaloƣanqi bir roḥ bolimən», dedi. Pərwərdigar: — «uni aldap ilkinggə alalaysən; berip xundaḳ ḳil» — dedi» — bu ayətlərdin bu roḫning bir yaloƣan səzləydiơan jin ikənlikі kərünidu. Hudaning Əz Roḥi yaki pərixtiliri ḥeqḳaqan yaloƣan səz ḳilalmaydu. Demək, Huda jin-xəytanlaroƣa Aḥab padixaḫni aldaxḳa yol ḳoyidu.

[24] Xuni anglap Kənanaḫning oоɳli Zədəkiya kelip Mikayaning kaqitiоɳa birni selip: — Pərwərdigarning Roḫi ḳaysi yol bilən məndin ətüp, sanga səz ḳilixḳa bardi?! — dedi.
[25] Mikaya jawab berip: — Өzüngni yoxurux üqün iqkiridiki əygə yügürgən künidə xuni kərisən, dedi.
[26] Israilning padixaḫi əmdi: — Mikayani elip ḳayturup berip, xəḫər ḫakimi Amon bilən padixaḫning oоɳli Yoaxḳa tapxurup, [27] ularоɳa tapilap: «Padixaḫ mundaḳ dəydu: — Uni zindanоɳa solap mən tinq-aman yenip kəlgüqilik ḳiynap nan bilən suni az-az berip turunglar» — degin, dəp buyrudi.
[28] Mikaya: — Əgər sən ḫəḳikətən tinq-aman yenip kəlsəng, Pərwərdigar mening wasitəm bilən səz ḳilmiоɳan bolidu, dedi. Andin u yənə: — Əy jamaət, ḫərbiringlar anglanglar, dedi.

[29] Israilning padixaḫi bilən Yəḫudaning padixaḫi Yəḫoxafat Gileadtiki Ramotḳa qiḳti. [30] Israilning padixaḫi Yəḫoxafatḳa: — Mən baxḳa ḳiyapətkə kirip jənggə qiḳay; sili bolsila əz kiyimlirini kiyip qiḳḳayla, dedi. Israilning padixaḫi baxḳa ḳiyapət bilən jənggə qiḳti.
[31] Suriyəning padixaḫi jəng ḫarwiliri üstidiki ottuz ikki sərdaroɳa: — Qongliri yaki kiqikliri bilən əməs, pəḳət Israilning padixaḫi bilən soḳuxunglar, dəp buyrudi.
[32] wə xundaḳ boldiki, jəng ḫarwilirining sərdarliri Yəḫoxafatni kərgəndə: — Uni qoḳum Israilning padixaḫi dəp, uningоɳa ḫujum ḳiloɳili buruldi. Lekin Yəḫoxafat pəryad kətürdi. [33] jəng ḫarwilirining sərdarliri uning Israilning padixaḫi əməslikini kərgəndə uni ḳoоɳlimay, burulup ketip ḳelixti. [34] Əmma birəylən ḳarisiоɳila bir oḳya etiwidi, oḳ Israilning padixaḫining sawutining mürisidin təwənki uliḳidin ətüp təgdi. U ḫarwikexigə: Ḫarwini yandurup meni səptin qiḳaroɳin; qünki mən yaridar boldum, dedi. [35] U küni jəng baroɳanseri ḳattiḳ boldi. Padixaḫ bolsa Suriylərning udulida əz jəng ḫarwisioɳa yəlinip ərə turdi. Zəhmidin ḳeni ḫarwining tegigiqə eḳip, kəq kirgəndə u əldi.
[36] Kün patarda ḳoxun arisida bir ḳattiḳ sada anglinip: — Ḫər adəm əz xəḫirigə yansun! Ḫərbiri əz yurtioɳa yenip kətsun! — deyildi.
[37] Padixaḫ əldi, kixilər uni Samariyəgə elip kəldi; ular padixaḫni Samariyədə dəpnə ḳildi. [38] Birsi padixaḫning ḫarwisini Samariyəning kəlidə yuoɳanda (bu kəl paḫixə ayallar yuyunidioɳan jay idi), Pərwərdigarning eytḳan səzi əməlgə axurulup, itlar uning ḳenini yalidi.
[39] Aḫabning baxḳa ixliri, ḳiloɳanlirining ḫəmmisi, jümlidin uning yasioɳan «pil qix sariyi» wə bina ḳiloɳan ḫəmmə xəḫərlər tooɳruluḳ «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
[40] Aḫab ata-bowiliri arisida uhlidi. Andin uning oоɳli Aḫaziya ornida padixaḫ boldi.

Yəḫoxafat Yəḫuda üstigə ḫəküm süridu

2Tar. 20:30-37; 21:1

[41] Asaning oоɳli Yəḫoxafat Israilning padixaḫi Aḫabning səltənitining tətinqi yilida Yəḫudaoɳa padixaḫ boldi. [42] Yəḫoxafat padixaḫ boloɳanda ottuz bəx yaxta idi, u Yerusalemda yigirmə bəx yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Azubaḫ bolup, u Xilḫining ḳizi idi. [43-44] U ḫər ixta atisi Asaning barliḳ yollirida yürüp, ulardin qiḳmay Pərwərdigarning nəzirida durus boloɳanni ḳilatti. Pəḳət «yuḳiri jaylar»la yoḳitilmioɳanidi; halayiḳ yənila «yuḳiri jaylar»da ḳurbanliḳ ḳilip huxbuy yaḳatti.
[45] Wə Yəḫoxafat bilən Israilning padixaḫi otturisida tinqliḳ boldi.

22:25 «Өzüngni yoxurux üqün iqkiridiki əygə yügürgən küni...» — yaki «Өzüngni yoxurux üqün əydin əygə yügürgən küni...».
22:28 Mik. 1:2
22:41 2Tar. 20:31

46 Yəḥoxafatning baxḳa ixliri, uning kərsətkən ḳudriti, ḳandaḳ jəng ḳiloɳanliri tooɳrisida
«Yəḥuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
47 U atisi asaning künliridə zemindin ḳooɳliwetilmigən kəspiy bəqqiwazlarni zeminidin ḥaydəp
qiḳardi.
48 U waḳitta Edomning padixaḥi yoḳ idi, bəlki bir waliy ḥəküm sürətti.
49 Yəḥoxafat Ofirdin altun elip kelix üqün bir «Tarxix kemə» ətritini ḳurdi. Lekin kemilər
ḥeqyərgə baralmidi; qünki ular Əzion-Gəbərdə urulup wəyran boloɳanidi.
50 U waḳitta Aḥabning ooɳli Aḥaziya Yəḥoxafatḳa: — Mening hizmətkarlirim sening
hizmətkarliring bilən kemilərdə barsun, dedi. Lekin Yəḥoxafat unimidi.
51 Yəḥoxafat əz ata-bowiliri arisida uhlidi wə «Dawutning xəḥiri»də ata-bowilirining ḳəbrisidə
dəpnə ḳilindi. Andin ooɳli Yəḥoram ornida padixaḥ boldi.

Aḥaziya Israil üstigə ḥəküm süridu

52 Aḥabning ooɳli Aḥaziya Yəḥudaning padixaḥi Yəḥoxafatning səltənitining on yəttinqi yilida
Samariyədə Israilning üstidə padixaḥ bolup ikki yil səltənət ḳildi. 53 U Pərwərdigarning nəziridə
rəzil boloɳanni ḳilip atisining yolida wə anisining yolida yürüp, xundaḳla Israilni gunaḥḳa
putlaxturoɳan Nibatning ooɳli Yəroboamning yolida mangdi; 54 u atisi ḳiloɳanning ḥəmmisini
ḳilip, Baalning ḳulluḳida bolup, uningoɳa səjdə ḳilip, Israilning Hudasi Pərwərdigarning
oɳəzipini ḳozoɳidi.

22:47 «kəspiy bəqqiwazlar» — bu kixilər butpərəslikkə yaki buthanilaroɳa munasiwətlik idi.
22:49 «Yəḥoxafat ... bir «Tarxix kemə» ətritini ḳurdi» — «Tarxix kemə» bəlkim Tarxix degən portḳa berip kelixtiki uzun səpərgə qidamlik boloɳan kemini kərsitətti. «Tarxix» degən isim Ispaniyə, ximaliy Afriḳa yaki Britaniyəni yaki üqining ḥəmmisini kərsitidu.

Padixaḩlar «2»

«Padixaḩlar» — kitabning dawami

1 [1] Aḩab ɵlgəndin keyin Moab Israiloɣa isyan kətürdi.

Iliyas pəyoɣəmbər Aḩaziyaoɣa tənbiḩ beridu

[2] Aḩaziya Samariyədə turoɣanda ordisidiki balihanining pənjirisidin yiḵilip qüxüp, kesəl bolup ḳaldi. U həwərqilərni əwətip ularoɣa: — Əkron xəḩiridiki ilaḩ Baal-Zəbubdin mening tooɣramda, kesilidin saḵiyamdu, dəp soranglar, dedi.
[3] Lekin Pərwərdigarning Pərixtisi bolsa Tixbilik Iliyaskə: — Ornungdin tur, Samariyə padixaḩining əlqilirining aldioɣa berip, ularoɣa: — Israilda Huda yoḵmu, Əkrondiki ilaḩ Baal-Zəbubdin yol sorioɣili mangdinglarmu? [4] Xuning üqün Pərwərdigar ḩazir mundaḵ dediki: «Sən qiḵḳan kariwattin qüxəlməysən; sən qoḵum ɵlisən» degin, — dedi.
Xuning bilən Iliyas yoloɣa qiḵti.
[5] Həwərqilər padixaḩning yenioɣa ḳaytip kəldi; u ulardin: Nemixḳa yenip kəldinglar, dəp soridi.
[6] Ular uningoɣa: — Bir adəm bizgə uqrap bizgə: — Silərni əwətkən padixaḩning yenioɣa ḳaytip berip uningoɣa: «Pərwərdigar mundaḵ dəydu: — Israilda Huda yoḵmu, Əkrondiki ilaḩ Baal-Zəbubdin yol sorioɣili adəmlərni əwəttingmu? Xuning üqün sən qiḵḳan kariwattin qüxəlməysən; sən qoḵum ɵlisən!» dənglar, — dedi.
[7] Padixaḩ ulardin: Silərgə uqrap bu sɵzlərni ḳiloɣan adəm ḳandaḵ adəm ikən? — dəp soridi.
[8] Ular uningoɣa: U tüklük, beligə tasma baoɣlioɣan adəm ikən, dedi. Padixaḩ: U Tixbilik Iliyas ikən, dedi.
[9] Andin padixaḩ bir əllikbexini ḳol astidiki əllik adimi bilən Iliyasning ḳexioɣa mangdurdi; bu kixi Iliyasning ḳexioɣa baroɣanda, mana u bir dəngning üstidə olturatti. U uningoɣa: I Hudaning adimi, padixaḩ seni qüxüp kəlsun! dəydu, dedi.
[10] Lekin Iliyas əllikbexioɣa: Əgər mən Hudaning adimi bolsam, asmandin ot qüxüp sən bilən əllik adimingni kɵydürsun, dəp jawab bərdi. Xuan asmandin ot qüxüp, uning ɵzi bilən əllik adimini kɵydürüwətti.
[11] Xuning bilən padixaḩ yənə bir əllikbexini uning ḳol astidiki əllik adimi bilən uning ḳexioɣa mangdurdi. U uningoɣa: I Hudaning adimi, padixaḩ eytti: Seni dərḩal qüxüp kəlsun! — dedi.
[12] Lekin Iliyas əllikbexioɣa: Əgər mən Hudaning adimi bolsam, asmandin ot qüxüp sən bilən əllik adimingni kɵydürsun, dəp jawab bərdi. Xuan Hudaning oti asmandin qüxüp uning ɵzi bilən əllik adimini kɵydürüwətti.
[13] Padixaḩ əmdi üqinqi bir əllikbexini ḳol astidiki əllik adimi bilən uning ḳexioɣa mangdurdi; əllikbexi berip Iliyasning aldioɣa qiḵip, tizlinip uningoɣa yalwurup: I Hudaning adimi, mening jenim bilən sening bu əllik ḳulungning janliri nəziringdə əziz bolsun! [14] Dərwəḳə, asmandin ot qüxüp, ilgiriki ikki əllikbexini ularning ḳol astidiki əllik adimi bilən kɵydürüwətti. Lekin ḩazir mening jenim sening nəziringdə əziz bolsun, dedi.
[15] Pərwərdigarning Pərixtisi Iliyaskə: Sən qüxüp uning bilən baroɣin; uningdin ḳorḵmioɣin, dedi. U ornidin turup uning bilən qüxüp padixaḩning ḳexioɣa berip [16] padixaḩḳa: Pərwərdigar sɵz ḳilip: «Israilda wəḩiy sorioɣili bolidioɣan Huda yoḵmu, Əkrondiki ilaḩ Baal-Zəbubdin yol sorioɣili əlqilərni əwəttingoɣu? Xuning üqün sən qiḵḳan kariwattin qüxəlməysən; sən qoḵum ɵlisən!» dəydu, — dedi.

1:1 2Pad. 3:5

17 Xuning bilən Iliyas degəndək, Pərwərdigarning səzi boyiqə Ahaziya əldi. Uning ooɣli bolmiɣaqqa, Yəhoram uning ornida padixah boldi. Bu Yəhoxafatning ooɣli, Yəhuda padixahi Yəhoramning ikkinqi yili idi.
18 Əmdi Ahaziyaning baxqa ixliri, uning qiloɣan əməlliri bolsa, ular «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

Iliyas asmanoɣa kətürülidu

2 1 Pərwərdigar Iliyasni qara quyunda asmanoɣa kətürməkqi boloɣan waqitta Iliyas bilən Elixa Gilgaldin qiqip ketiwatatti.
2 Iliyas Elixaoɣa: — Səndin ətünimən, bu yərdə qaloɣin; qünki Pərwərdigar meni Bəyt-Əlgə mangoɣuzdi, dedi. Elixa: Pərwərdigarning hayati bilən, wə sening hayating bilən qəsəm qilimənki, seningdin hərgiz ayrilmaymən! dedi. Xuning bilən ular Bəyt-Əlgə qüxüp kəldi. 3 U waqitta Bəyt-Əldiki pəyoɣəmbər xagirtliri Elixaning qexioɣa kelip uningoɣa: Biləmsən, Pərwərdigar bügün oɣojangni səndin elip ketidu? — dedi. U: Bilimən; xük turunglar, dedi.
4 Iliyas Elixaoɣa: — Səndin ətünimənki, bu yərdə qaloɣin; qünki Pərwərdigar meni Yerihooɣa mangoɣuzdi. Elixa: Pərwərdigarning hayati bilən, wə sening hayating bilən qəsəm qilimənki, seningdin hərgiz ayrilmaymən, dedi. Xuning bilən ular ikkisi Yerihooɣa bardi.
5 U waqitta Yerihodiki pəyoɣəmbər xagirtliri Elixaning qexioɣa kelip uningoɣa: Biləmsən, Pərwərdigar bügün oɣojangni səndin elip ketidu? — dedi. U: Bilimən; xük turunglar, dedi.
6 Iliyas Elixaoɣa: — Səndin ətünimənki, bu yərdə qaloɣin; qünki Pərwərdigar meni Iordan dəryasioɣa mangoɣuzdi, dedi. Elixa: Pərwərdigarning hayati bilən, wə sening hayating bilən qəsəm qilimənki, seningdin hərgiz ayrilmaymən, dedi, xuning bilən ular ikkisi mengiwərdi.
7 Əmdi pəyoɣəmbər xagirtliridin əllik kixi berip, ularning udulida yiraqtin qarap turatti. Əmma u ikkiylən Iordan dəryasining boyida tohtap turdi. 8 Iliyas yepinqisini qatlap, uning bilən suni uruwidi, su ikkigə bəlünüp turdi; ular ikkisi quruq yoldin ətti. 9 Ətüp boloɣandin keyin Iliyas Elixaoɣa: Mən səndin ayrilmasta, sening əzüng üqün məndin nemə tiliking bolsa, dəwərgin, dedi. Elixa: Sening üstüngdə turoɣan Roһning ikki һəssisi üstümgə qonsun, — dedi.
10 U: Bu tilikinggə erixmək qiyindur; mən səndin elip ketilgən waqtimda, meni kərüp tursang, sanga xundaq berilidu; bolmisa, berilməydu, — dedi.
11 Wə xundaq boldiki, ular səzlixip mangoɣanda, mana, otluq bir jəng harwisi bilən otluq atlar namayan boldi; ular ikkisini ayriwətti wə Iliyas qara quyunda asmanoɣa kətürülüp kətti.
12 Elixa buni kərüp: I atam, i atam, Israilning jəng harwisi wə atliq əskərliri! — dəp warqiridi. Andin u uni yənə kərəlmidi. U əz kiyimini tutup, ularni yirtip ikki parqə qiliwətti.
13 Andin u Iliyasning uqisidin qüxüp qaloɣan yepinqisini yərdin elip, Iordan dəryasining

---

1:17 «...Yəhoram uning ornida padixah boldi» — bu «Yəhoram» bəlkim Ahaziyaning inisi. U Yəhudaning padixahi Yəhoram degən adəm əməs. **«Bu Yəhoxafatning ooɣli, Yəhuda padixahi Yəhoramning ikkinqi yili...»** — muxu ayəttə ikki Yəhoram bar; birinqisi Israil, yəni ximaliy padixahliqning padixahi, ikkinqisi Yəhudaning padixahi.
1:18 «...ular «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-təzkirə» əməs, biraq xübһisizki, Təwrattiki «Tarih-təzkirə» bu kitabtin kəp uqurlarni aloɣan.
2:3 «pəyoɣəmbər xagirtliri» — ibraniy tilida «pəyoɣəmbərning ooɣulliri». Bular bəlkim əz yurtini taxlap, məlum bir pəyoɣəmbərgə əgixip uningdin təlim-tərbiyə alidioɣan wə xundaqla Hudadin pəyoɣəmbərlik iltipat-qabiliyətni tiləydioɣan adəmlər idi. **«Pərwərdigar bügün oɣojangni səndin elip ketidu»** — «səndin» ibraniy tilida «bexingdin» dəp ipadilinidu. Demək, keyin Iliyas Elixaning bexi bolmaydu.
2:5 «Pərwərdigar bügün oɣojangni səndin elip ketidu?» — «səndin» ibraniy tilida «bexingdin» dəp ipadilinidu.
2:12 «Israilning jəng harwisi wə atliq əskərliri!» — bəlkim Elixa hazir kərgən jəng harwisi wə atlirini kərsitidu. Iliyas pəyoɣəmbər Israil arisida turoɣan waqtida Hudaning samawiy küqliri uning wasitisi bilən Israiloɣa yardəmdə bolatti. Xu nuqtidin pəyoɣəmbərning əzi Israiloɣa nisbətən «jəng harwisi wə atliq əskərliri» bolatti. Lekin u asmanoɣa kətürülgəndin keyin qandaq bolar?
2:12 2Pad. 13:14

kiroɣikioɣa kaytip kəldi. [14] U Iliyasning üstidin qüxüp kaloɣan yepinqisi bilən suni urup: «Iliyasning Hudasi Pərwərdigar nədidur?», dedi. Elixa suni xundak uroɣanda su ikkigə bəlündi; Elixa sudin ətüp kətti.
[15] Yerihodiki pəyoɣəmbər Xagirtliri karxi kiroɣakta turup uni kərdi wə: «Iliyasning roh Elixaning üstididur» dəp uning aldioɣa berip, bax urup təzim kildi. [16] Ular uningoɣa: Mana sening kəminiliring arisida əllik əzimət bar; ətünimiz, bular oɣojangni izdigili barsun. Pərwərdigarning Roh bəlkim uni kətürüp taoɣlarning bir yeridə yaki jiloɣilarning bir təripidə taxlap koydimiki, dedi. Lekin u: Silər hek adəmni əwətmənglar, dedi.
[17] Əmma ularning uni kistawerixi bilən u hijalət bolup: Adəm əwətinglar, dedi. Xunga ular əllik kixini əwətti; bular üq kün uni izdidi, lekin hek tapalmidi. [18] Ular Elixaning yenioɣa kaytip kəlgəndə (u Yerihoda turuwatatti) u ularoɣa: Mən dərwəkə silərgə «Izdəp barmanglar!» demidimmu? — dedi.

Elixa pəyoɣəmbərning pəyoɣəmbərlik hokuki namayan bolidu

[19] Xəhərdiki adəmlər Elixaoɣa: Oɣojam kərgəndək, xəhər əzi obdan jaydidur, lekin su naqar wə tuprak tuoɣmastur, dedi.
[20] U: Yengi bir koza elip kelip, iqigə tuz koyup, manga beringlar, dedi. Ular uni elip kelip uningoɣa bərdi.
[21] U bulakning bexioɣa berip uningoɣa tuzni təkti wə: Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mən bu sularni sakayttim; əmdi ulardin kayta ölüm bolmaydu wə yərning tuoɣmaslik bolmaydu» — dedi.
[22] Huddi Elixaning eytkan bu sözidək, u su taki bügüngə kədər pak bolup kəldi.
[23] Elixa Yerihodin qikip Bəyt-Əlgə bardi. U yolda ketip baroɣanda, bəzi balilar xəhərdin qikip uni zanglik kilip: Qikip kət, i takir bax! Qikip kət, i takir bax! — dəp warkiraxti.
[24] U burulup ularoɣa karap Pərwərdigarning nami bilən ularoɣa lənət okudi; xuning bilən ormanliktin ikki qixi eyik qikip, balilardin kirik ikkini yirtiwətti. [25] U u yərdin ketip, Karməl teoɣioɣa berip, u yərdin Samariyəgə yenip bardi.

Moab Israil bilən jəng kilidu

3 [1] Yəhuda padixah Yəhoxafatning səltənitining on səkkizinqi yili, Ahabning ooɣli Yəhoram Samariyədə Israilioɣa padixah bolup, on ikki yil səltənət kildi. [2] U əzi Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloɣanni kilatti, lekin atisi bilən anisi kiloɣan dərijidə əməs idi. U atisi yasatkan «Baal tüwrüki»ni elip taxlidi. [3] Lekin u Israilni gunahka putlaxturoɣan Nibatning ooɣli Yəroboamning gunahlirida qing turup, ulardin hek yanmidi.
[4] Moabning padixah Mexa nahayiti qong koyqi idi; u Israilning padixahioɣa yüz ming koza həm yüz ming koqkarning yungini olpan kilatti. [5] Əmdi xundak boldiki, Ahab ölüp kətkəndin keyin Moabning padixah Israilning padixahioɣa yüz ərüdi.
[6] U wakitta Yəhoram padixah Samariyədin qikip həmmə Israilni jəng üqün editlidi. [7] U yənə adəm əwitip Yəhudaning padixah Yəhoxafatka həwər berip: Moabning padixah məndin yüz əridi; Moab bilən sokuxkili qikamsən? — dedi. U: Qikimən; bizdə mening-sening dəydioɣan gəp

---

2:21 «Mən bu sularni sakayttim» — yaki «Mən bu sularni tazilidim».
3:2 1Pad. 16:32
3:4 «yüz ming koza həm yüz ming koqkarning yungini olpan kilatti» — yaki «yüz ming kozining wə yüz ming koqkarning yungini olpan əwətətti».
3:5 2Pad. 1:1

yoḳtur, mening həlḳim sening həlḳingdur, mening atlirim sening atliringdur, dedi.
[8] U yənə: Ḳaysi yol bilən qiḳayli, dəp soridi. Yəḥoram: Biz Edom qəlining yoli bilən qiḳayli, dəp jawab bərdi.
[9] Andin Israilning padixaḥi bilən Yəḥudaning padixaḥi Edomning padixaḥioŋa ḳoxulup mangdi. Ular yəttə kün aylinip yürüx ḳiloŋandin keyin, ḳoxun wə ular elip kəlgən at-ulaoŋlaroŋa su ḳalmidi. [10] Israilning padixaḥi: Apla! Pərwərdigar biz üq padixaḥni Moabning ḳolioŋa qüxsun dəp, bir yərgə jəm ḳiloŋan ohxaydu, dedi.
[11] Lekin Yəḥoxafat: Pərwərdigardin yol soriximiz üqün bu yərdə Pərwərdigarning bir pəyoŋəmbiri yoḳmu? — dedi. Israilning padixaḥining qakarliridin biri: Iliyasning ḳolioŋa su ḳuyup bərgən Xafatning ooŋli Elixa bu yərdə bar, dedi.
[12] Yəḥoxafat: Pərwərdigarning səz-kalami uningda bar, dedi. Xuning bilən Israilning padixaḥi bilən Yəḥoxafat wə Edomning padixaḥi uning ḳexioŋa qüxüp bardi.
[13] Elixa Israilning padixaḥioŋa: — Mening sening bilən nemə karim! Өz atangning pəyoŋəmbərliri bilən anangning pəyoŋəmbərlirining ḳexioŋa baroŋin, dedi.
Israilning padixaḥi: Undaḳ demigin; qünki Pərwərdigar bu üq padixaḥni Moabning ḳolioŋa tapxurux üqün jəm ḳiloŋan ohxaydu, — dedi.
[14] Elixa: Mən hizmitidə turuwatḳan Pərwərdigarning ḥayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, əgər Yəḥudaning padixaḥi Yəḥoxafatning ḥərmitini ḳilmioŋan bolsam, seni kəzgə ilmioŋan yaki sanga ḳarimioŋan bolattim. [15] Lekin əmdi berip bir sazqini manga elip kelinglar, — dedi.
Sazqi saz qaloŋanda, Pərwərdigarning ḳoli uning üstigə qüxti. [16] U: Pərwərdigar səz ḳilip: «Bu wadining ḥəmmə yerigə ora kolanglar» dedi, — dedi andin yənə:
[17] — Qünki Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Silər ya xamal ya yamoŋur kərmisənglarmu, bu wadi suoŋa tolup, əzünglar bilən at-ulaoŋliringlar ḥəmmisi su iqisilər». [18] Lekin bu Pərwərdigarning nəzəridə kiqik ix bolup, U Moabnimu silərning ḳolliringlaroŋa tapxuridu. [19] Silər barliḳ mustəḥkəm xəḥərlərni wə barliḳ esil xəḥərlərni bəsüp ətüp, barliḳ yahxi dərəhlərni kesip taxlap, ḥəmmə bulaḳlarni tindurup, ḥəmmə munbət ekinzarliḳni taxlar bilən ḳaplap ḥarab ḳilisilər» — dedi.
[20] Wə ətisi ətigənlik ḳurbanliḳ sunuloŋan waḳtida, mana, su Edom zemini tərəptin eḳip kelip, ḥəmmə yərni suoŋa toxḳuzdi. [21] Əmma Moablarning ḥəmmisi: Padixaḥlar biz bilən jəng ḳiloŋili qiḳiptu, dəp angliоŋan bolup, sawut-ḳalḳan kətürəligüdək qong-kiqik ḥəmmisi qegrada tizilip səptə turdi. [22] Ular ətisi səḥərdə ḳopup ḳarisa, kün nuri ularning udulidiki su üstigə qüxkənidi; künning xolisida su ularoŋa ḳandək kəründi. Ular: —
[23] Bu ḳan ikən! Padixaḥlar uruxup bir-birini ḳiroŋan ohxaydu. I Moablar! Dərḥal oljining üstigə qüxüp bəlixiwalayli! dedi.
[24] Lekin ular Israilning ləxkərgaḥioŋa yətkəndə, Israillar ornidin ḳopup Moablaroŋa ḥujum ḳilixi bilən ular bədər ḳaqti. Israillar ularni sürüp-toḳay ḳiliwətti. [25] Ular xəḥərlərni wəyran ḳilip, ḥərbir adəm tax elip, ḥəmmə munbət ekinzarliḳni tolduruwətküqə tax taxlidi. Ular ḥəmmə bulaḳ-ḳuduḳlarni tindurup, ḥəmmə yahxi dərəhlərni kesiwətti. Ular Kir-Ḥarəsət xəḥiridiki taxlardin baxḳa ḥeq nemini

---

3:7 «bizdə mening-sening dəydioŋan gəp yoḳtur» — ibraniy tilida «mən əzüm sanga ohxax bolimən» degən səz bilən ipadilinidu.
3:7 1Pad. 22:4
3:11 1Pad. 22:7
3:13 1Pad. 18:19
3:14 «Mən hizmitidə turuwatḳan» — ibraniy tilida «Mən Uning *(Hudaning)* aldida turuwatḳan» degən səz bilən ipadilinidu. Elixa əzini padixaḥning ordisida daim oŋojisining aldida turuwatḳan hizmətkaroŋa ohxitidu.
3:14 1Pad. 17:1
3:15 «Sazqi saz qaloŋanda, Pərwərdigarning ḳoli uning üstigə qüxti» — yaki «Sazqi qalsa, Pərwərdigarning ḳoli... qüxətti».

ḳaldurmidi. Xu xəḫərgə bolsa, saloɳa atḳuqilar uningoɳa qərgiləp ḫujum ḳildi.
26 Moabning padixaḫi jəngning əzigə ziyadə ḳattiḳ kəlginini kərüp əzi bilən yəttə yüz ḳiliqwazni elip Edomning padixaḫioɳa ḫujum ḳilip bəsüp ətüxkə atlandi; lekin ular bəsüp ətəlmidi.
27 Xuning bilən təhtigə warisliḳ ḳiloɳuqi tunji ooɳlini elip, sepilning təpisidə uni kəydürmə ḳurbanliḳ ḳildi. U waḳitta Israil Pərwərdigarning ḳattiḳ ḳəḫrigə uqrioɳanidi. Xuning bilən bu üq padixaḫ Moab padixaḫtin ayrilip, ḫərḳaysisi əz yurtioɳa ketixti.

Elixa pəyoɳəmbər tul hotun wə uning ooɳullirioɳa yardəm beridu

4 1 Pəyoɳəmbər xagirtliridin birining tul ḳaloɳan hotuni Elixaoɳa pəryad ḳilip: Sening ḳulung boloɳan mening erim əlüptu. Bilisənki, sening ḳulung Pərwərdigardin ḳorḳḳan adəm idi. Əmdi ḳərz igisi mening ikki ooɳlumni ḳullukḳa aloɳili kəldi.
2 Elixa uningdin: Sening üqün nemə ḳilay? Deginə, əyüngdə neməng bar? — dəp soridi. U: Dedikingning əyidə kiqik bir koza maydin baxḳa ḫeqnərsə yoḳ, — dedi.
3 U: Berip ḫəmmə ḳoxniliringdin qəgün-koza, yəni box qəgün-kozilarni ətnə aloɳin, ular az bolmisun. 4 Andin əzüng bilən ooɳulliring əygə kirgin, ixikni yepip ḫəmmə qəgün-kozilaroɳa may ḳaqilioɳin. Toxḳanlirini bir qətkə elip ḳoyoɳin, — dedi.
5 Xuning bilən u u yərdin ayrilip ooɳulliri bilən əygə kirip ixikni yapti. Ooɳulliri qəgün-kozilarni uning aldioɳa elip kəlgəndə, u may ḳuydi. 6 Wə xundaḳ boldiki, qəgün-kozilarning ḫəmmisi toloɳanda u ooɳlioɳa: Yənə bir koza elip kəl, dedi. Əmma ooɳli: Əmdi koza ḳalmidi, dedi. U waḳitta may tohtap ḳaldi.
7 Əmdi u berip Hudaning adimigə həwər yətküzdi. U: Berip mayni setiwət, ḳərzingni tügətkin; andin ḳaloɳan pul bilən əzüng wə ooɳulliringning jenini beḳinglar, dedi.

Elixa əlgən balini tirildüridu

8 Bir küni Elixa Xunəm xəḫirigə bardi. U yərdə bir bay ayal bar idi wə u uni əz əyidə tamaḳḳa tutup ḳaldi. Xuningdin keyin ḫərḳaqan u yərdin ətüp mangsa, u uning əyigə kirip oɳizalinatti.
9 Bir küni u əz erigə: Bu yərdin daim ətidioɳan kixi Hudaning bir muḳəddəs adimi ikənlikini bilip yəttim. 10 Biz əgzidə uningoɳa bir kiqikrək əy salayli. Uningoɳa əydə kariwat, xirə, orunduḳ wə qiraoɳdan təyyarlap berəyli; wə xundaḳ bolsunki, u ḳaqanla yenimizoɳa kəlsə xu əydə tursun, — dedi.
11 Əmdi pəyoɳəmbər bir küni u yərgə kəlgəndə, xu balihanioɳa kirip yetip ḳaldi. 12 U əz hizmətkari Gəḫazioɳa: Sən u Xunəmlik ayalni qaḳiroɳin, dedi. U uni qaḳiroɳanda, ayal uning ḳexioɳa kəldi.
13 Pəyoɳəmbər hizmətkarioɳa: Sən uningoɳa: «Sili bizning oɳemimizni yəp muxundaḳ əzlirini kəp awarə ḳildila; mən sili üqün nemə ḳilip berəy? Padixaḫḳa yaki ḳoxun sərdarioɳa birər tələplirini yətküzəymu?» — degin, dedi.
Ayal buningoɳa jawab berip: — Mən əz həlḳim arisida yaxawatimən, boldi! dedi.

3:25 «Ular Kir-Ḫarəsət xəḫiridiki taxlardin baxḳa ḫeq nemini ḳaldurmidi» — buning mənisi bəlkim «Ular Kir-Ḫarəsət xəḫirining əzini wəyran ḳilmidi» degəndək bolsa kerək.
3:27 «Pərwərdigarning ḳattiḳ ḳəḫri...» — ibraniy tilida «uning ḳattiḳ ḳəḫri...». **«Pərwərdigarning ḳattiḳ ḳəḫrigə uqrioɳanidi»** — Israilning xu qaoɳda nemixḳa Pərwərdigarning ḳəḫrigə uqrax səwəbi muxu yərdə eytilmaydu. Birnəqqə alim muxu «ḳəḫr»ni Pərwərdigardin əməs, bəlki Edom təripidin kəlgən, dəp ḳarap, təwəndikidək tərjimə bilən xərḫ berip qüxəndüridu: «*(26)* Moabning padixaḫi ... Edomning padixaḫioɳa ḫujum ḳilip bəsüxkə atlandi; lekin ular bəsüp ətəlmidi. *(27)* Xuning bilən uning *(Edomning)* təhtigə warisliḳ ḳiloɳuqi tunji ooɳlini elip kelip, sepilning üstidə uni kəydürmə ḳurbanliḳ ḳildi. U waḳitta Israil ḳattiḳ ḳəḫrgə uqrioɳanidi *(Edomlar: «Biz Israillar bilən ittipaḳdax boloɳaqḳa, biz ularning kasapitigə uqriduḳ» dəp Israiloɳa ḳattiḳ oɳəzəpləngənidi». Demək, xu alimlar xu «ḳəḫr» Edomlar təripidin kəldi, dəp ḳaraydu).*
–Biraḳ bizningqə bundaḳ tərjimidə ikki muḫim nuḳtini pərəziy tərjimə ḳiloɳan boloɳaqḳa, uningoɳa ḳayil bolmiduḳ. Xunga biz yənila ayəttiki «ḳəḫr»ni Huda təripidin boloɳan, dəp ḳaraymiz.
4:1 Law. 25:39
4:2 «kiqik bir koza may» — bu may bəlkim zəytun meyi idi.

[14] Əmdi Elixa Gəƕazidin, uningoŋa nemə kilip berix kerək? — dəp soridi. Gəƕazi: Uning ooŋul balisi yok ikən, wə erimu keri ikən, dedi.
[15] U: Uni qakiroŋin, dedi. Ayalni qakiriwidi, ayal ixikkə kelip turdi.
[16] Pəyoŋəmbər uningoŋa: Kelər yili təhminən muxu wakitta kuqaklirida bir ooŋulliri bolidu, dedi. U: Yak, i oŋojam! I Hudaning adimi, dedikinggə yaloŋan eytmioŋin, dedi.
[17] Əmdi Elixa uningoŋa degəndək u ayal ƕamilidar bolup, ikkinqi yili bekitilgən wakitta ooŋul tuoŋdi.
[18] Bala əsüp qongrak boldi. Bir küni xundak boldiki, u atisi bar yərgə, ormiqilarning kexioŋa qikip kətti. [19] U atisioŋa: Way bexim, way bexim, dəp waysidi. U hizmətkarioŋa, uni anisining kexioŋa elip baroŋin, dedi.
[20] U uni kətürüp anisining yenioŋa apirip koydi. Bala anisining etikidə qüxkiqə olturdi, andin ələp kaldi. [21] Andin anisi qikip, uni Hudaning adimining əyidiki kariwatka yatkuzup koyup, ixikni yepip qikip kətti. [22] U erini qakirip uningoŋa: Oŋulamlardin birini mangduroŋin, u bir exəkni elip kəlsun; mən uni qapturup, Hudaning adimining kexioŋa dərƕal berip keləy, dedi.
[23] Eri uningoŋa: Nemixka uning kexioŋa bügün barisən? Bügün ya yengi ay ya xabat küni bolmisa, dedi. Ayali uningoŋa, Ƕəmmə ix tinqlik — dedi.
[24] U exəkni tokutup oŋulamioŋa: Ittik ƕaydəp mang; mən demigüqə tohtimioŋin, dedi.
[25] Xuning bilən u Karməl teoŋioŋa berip Hudaning adimi aldioŋa kəldi. Wə xundak boldiki, Hudaning adimi uni yiraktinla kərüp əz hizmətkari Gəƕazioŋa: Mana Xunəmlik ayal keliwatidu; [26] Sən uning aldioŋa yügürüp berip uningdin: Sili tinqlikmu? Ərliri tinqlikmu? Baliliri tinqlikmu?» — dəp sorioŋin, dedi.
— Ƕəmmə ix tinqlik, dəp eytti ayal.
[27] Əmdi taoŋka qikip Hudaning adimining kexioŋa kəlgəndə, u uning putlirini kuqaklidi. Gəƕazi uning yenioŋa berip uni ittiriwətməkqi boldi; lekin Hudaning adimi: — Uni əz ihtiyarioŋa koyoŋin; qünki uning kəngli intayin sunuk wə Pərwərdigar bu ixni manga deməy yoxuruptu, dedi.
[28] Ayal: Mən oŋojamdin bir ooŋul tilidimmu? Manga yaloŋan səz kilmioŋin, dəp səndin ətünmidimmu? — dedi.
[29] Pəyoŋəmbər Gəƕazioŋa: — Belingni qing baoŋlap, mening ƕasamni elip mangoŋin. Birsigə uqrisang, uningoŋa salam kilmioŋin, birsi sanga salam kilsa, sən uningoŋa jawab bərmigin. Mening ƕasamni balining yüzigə koyoŋin, dedi.
[30] Balining anisi: Pərwərdigarning ƕayati bilən wə sening ƕayating bilən kəsəm kilimənki, səndin ayrilmaymən, dedi. Elixa ornidin turup uning kəynidin əgəxti.
[31] Gəƕazi ulardin burun berip ƕasisini balining yüzigə koyoŋanidi. Əmma ƕeq awaz yaki tiwix qikmidi. Xuning bilən u yenip Elixaning aldioŋa berip uningoŋa: Bala oyoŋanmidi, dedi.
[32] Elixa əygə kelip karisa, mana, bala uning kariwitida ələk yatatti. [33] U bala bilən əzini ayrim

---

4:16 «muxu wakitta» — yaki «ətiyazda».
4:16 Yar. 18:10, 14
4:23 «nemixka uning kexioŋa bügün barisən?» — eri bəlkim ayalining berix məksitini qüxənmidi. Erining səzigə karioŋanda «yengi ay» yaki «xabat küni» pəyoŋəmbərlər bilən kərüxüx kolaylik wakit bolatti. **«Ƕəmmə ix tinqlik»** — yaki «hatirjəm boloŋin».
4:24 «Ittik ƕaydəp mang; mən demigüqə tohtimioŋin» — oŋulami bəlkim exəkning yenida yügürüp, ayaloŋa ƕamraƕ bolsa kerək.
4:28 «mən oŋojamdin bir ooŋul tilidimmu?» — okurmənlərning esidə barki, bu ayal əslidə Elixadin birər nərsə tiliməkqi əməs idi. U ooŋul pərzənt kərüxkə zor intizar bolsimu, yənə ooŋul tiləxtin korkatti.
4:28 2Pad. 4:16
4:29 «birsigə uqrisang, uningoŋa salam kilmioŋin, birsi sanga salam kilsa, sən uningoŋa jawab bərmigin» — ottura xərktə yolda ketiwatkanlar bir-biri bilən salamlaxkanda adəttə uzun wakit ketətti.
4:29 Luka 10:4

ḳaldurup, ixikni yepiwetip Pərwərdigaroɣa dua ḳildi. 34 Andin u kariwatḳa qiḳip balining üstigə
əzini ḳoyup aoɣzini uning aoɣzioɣa, kəzlirni uning kəzlirigə, ḳollirini uning ḳollirioɣa yeḳip yatti.
Xuning bilən balining bədini issixḳa baxlidi. 35 U qüxüp əydə u yaḳ-bu yaḳḳa mengip andin
yənə kariwatḳa qiḳip yənə balining üstigə egildi. U waḳitta bala yättə ḳetim qüxkürdi, andin
kəzlirini aqti.
36 Pəyoɣəmbər Gəḫazini qaḳirip uningoɣa: Xunəmlik ayalni qaḳiroɣin, dedi. U uni qaḳirip ḳoydi.
U Elixaning yenioɣa kəlgəndə. U uningoɣa: Ooɣullirini kətürüp alsila, dedi.
37 U əyigə kiripla uning ayioɣi aldioɣa yiḳilip düm yatti, bexi yərgə təgküdək təzim ḳildi. Andin
əz ooɣlini kətürüp qiḳip kətti.

Aqarqiliḳta boloɣan məjizilər

38 Elixa Gilgaloɣa yenip bardi. Xu qaoɣda yurtta aqarqiliḳ boloɣanidi. Pəyoɣəmbərlərning xagirt-
liri Elixaning yenida olturoɣanda u əz hizmətkarioɣa: Sən qong ḳazanni esip pəyoɣəmbərlərning
xagirtlirioɣa xorpa pixurup bərgin, dedi.
39 Ulardin birsi otyax tərgili dalaoɣa qiḳip yawa ḳapaḳ pelikini tepip, uningdin yawa ḳapaḳ üzüp
etikini toldurup kelip, tooɣrap ḳazanoɣa saldi; qünki ular bularning ziyanliḳ ikənlikini bilməytti.
40 Andin ular yənglar dəp adəmlərgə usup bərdi. Lekin ular tamaḳni yegili baxlioɣanda: I
Hudaning adimi, ḳazanda ölüm bar, dəp warḳiraxti. Ḥeqkim uningdin yeyəlmidi.
41 Elixa: Azraḳḳinə un elip kelinglar, dedi. U xuni ḳazanoɣa taxlap: Həlḳḳə usup bərgin, yesun,
dedi. Wə mana, ḳazanda ḥeq zəḥər ḳalmidi.
42 Əmdi Baal-Xalixaḫdin bir adəm kelip, Hudaning adimigə arpa ḥosulining tunji mewisidin
ax-nan, yəni yigirmə arpa nanni wə bir halta kək baxni elip keliwidi, u: Həlḳḳə yegili aldioɣa
ḳoyoɣin, dedi.
43 Uning hizmətkari: Xuni bir yüz adəmning aldida ḳandaḳ ḳoyalaymən? dedi. Elixa: Həlḳḳə
yegili bərgin; qünki Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Ular yəydu wə uningdin exip ḳalidu, dedi.
44 Xuning bilən u xuni ularning aldida ḳoydi; ular yedi wə dəl Pərwərdigarning deginidək,
uningdin exip ḳaldi.

Suriyəning ḳoxunining sərdari Naamanning saḳaytilixi

5 1 Suriyə padixaḫining ḳoxun sərdari Naaman əz oɣojisining aldida tolimu ḳədirləndi wə
izzətləndi, qünki Pərwərdigar uning ḳoli arḳiliḳ Suriyəgə nusrətlər bərgənidi. U batur jəngqi
boloɣini bilən, lekin mahaw kesiligə giriptar bolup ḳaloɣanidi.
2 Əmdi Suriylər top-top bolup, bulangqiliḳḳa qiḳip Israildin bir kiqik ḳizni tutup kəlgənidi; bu
ḳiz Naamanning ayalining hizmitini ḳilatti. 3 U hanimoɣa: Kaxki, mening oɣojam Samariyədiki
pəyoɣəmbərning ḳexida bolsidi! U uni mahaw kesilidin saḳaytatti, dedi.
4 Naaman berip hojisioɣa: — Israilning yurtidin boloɣan kiqik ḳiz mundaḳ-mundaḳ eytti, dedi.
5 Suriyə padixaḫi: Yahxi! Sən baroɣin, mən Israilning padixaḫioɣa bir məktup əwətimən, dedi.
Naaman on talant kümüx bilən altə ming xəkəl altun wə ḥəm on kixilik kiyimni elip Israiloɣa
bardi.
6 U məktupni Israilning padixaḫioɣa apirip tapxurup bərdi. Məktupta: — «Bu məktup sanga

4:33 Mat. 6:6
4:35 1Pad. 17:21; 2Pad. 8:1; Ros. 20:10
4:39 «yawa ḳapaḳ» — biz pərizimiz boyiqə xundaḳ tərjimə ḳilduḳ. Lekin bu əsümlük wə mewisining zadi nemə ikənliki bizgə ḥazir naməlum.
4:41 Mis. 15:25
4:43 Yuḫ. 6:9, 11
5:5 «on talant kümüx» — bir talant bəlkim 30.6 kilogram idi, xunga bu 306 kilogram kümüx idi. «Altə ming xəkəl altun» — 70 kilogramqə boluxi mumkin idi.

yətkəndə bilgəysənki, mən əz hizmətkarim Naamanni sening ḳexingoɣa mangdurdum. Sən uni mahaw kesilidin saḳaytḳaysən», dəp pütülgənidi.
7 Israilning padixaḫi hətni oḳup bolup, əz kiyimlirini yirtip-yirtiwətti wə: — Mən Hudamu? Kixini əltürüp ḫəm tirildürələymənmu? Nemixḳa u kixi: — Bu adəmni mahaw kesilidin saḳaytḳin, dəp ḫawalə ḳilidu? Ḳeni, oylinip kərünglar, u dərwəḳə mən bilən jəng ḳiloɣili baḫanə izdəydu, dedi.
8 Wə xundaḳ boldiki, Hudaning adimi Elixa Israilning padixaḫining əz kiyimlirini yirtḳinini angliɣanda, padixaḫḳa adəm əwitip: Nemixḳa əz kiyimliringni yirtting? U kixi ḫazir bu yərgə kəlsun, andin u Israilda bir pəyoɣəmbər bar ikən dəp bilidu, dedi.
9 Naaman atliri wə jəng ḫarwisi bilən kelip, Elixaning əyining ixiki aldida tohtidi. 10 Elixa bir həwərqini mangdurup Naamanoɣa: — Berip Iordan dəryasida yəttə ḳetim yuyunup kəlgin; xundaḳ ḳilsang ətliring əsligə kelip pakiz bolisən, dedi.
11 Lekin Naaman aqqiḳlinip yenip kelip: — Mana, u qoḳum qiḳip, mening bilən kərixidu, ərə turup Hudasi Pərwərdigarning namioɣa nida ḳilip, yara jayning üstidə ḳolini silkip, mahaw kesilini saḳaytidu, dəp oylap kəlgənidim. 12 Dəməxḳning dəryaliri, yəni Abarna bilən Farpar dəryasining suliri Israilning ḫəmmə suliridin yahxi əməsmu? Mən ularda yuyunsam pakiz bolmamdim? — dedi. U ḳattiḳ oɣəzəplinip burulup yoloɣa qiḳti.
13 Lekin uning hizmətkarliri uning ḳexioɣa berip: — I atam, əgər pəyoɣəmbər siligə eoɣir bir ixni tapilioɣan bolsa, ḳilmasmidila? Undaḳ boloɣan yərdə, u siligə suoɣa qüxüp yuyunup, pakiz bolisila, degən bolsa xundaḳ ḳilmamla? — deyixti.
14 Xunga u qüxüp, Hudaning adimining səzigə binaən Iordan dəryasida yəttə ḳetim qəmüldi. Xuning bilən uning eti paklinip, kiqik balining etidək bolup saḳaydi.
15 Xuning bilən u barliḳ ḫəmraḫliri bilən Hudaning adimining ḳexioɣa ḳaytip kelip, uning aldida turup: — Mana əmdi pütkül yər yüzidə Israildin baxḳa yərdə Huda yoḳ ikən, dəp bilip yəttim; əmdi ḫazir, əz kəminəngdin bir sowoɣatni ḳobul ḳiloɣin, dedi.
16 Lekin Elixa: Mən hizmitidə turuwatḳan Pərwərdigarning ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, ḫeq nemini ḳobul ḳilmasmən, dedi. Naaman tola qing turuwalsimu, ḫeq ḳobul ḳilmidi.
17 Andin Naaman mundaḳ dedi: — Əgər ḳobul ḳilmisang, kəminənggə topidin ikki ḳeqir yük berilsun; qünki kəminəng bundin keyin Pərwərdigardin baxḳa ḫeqḳandaḳ ilaḫlaroɣa kəydürmə ḳurbanliḳ yaki inaḳlik ḳurbanliḳini kəltüməydu. 18 Lekin Pərwərdigar kəminəngning xu bir ixini kəqürüm ḳiloɣay: oɣojamning əzi Rimmonning buthanisioɣa səjdə ḳilmaḳ üqün kirgəndə, mening ḳoluoɣa yələnsə mən Rimmonning buthanisida tiz püksəm, muxu amalsiz tiz pükkinim üqün Pərwərdigar mən kəminəngni kəqürgəy, dedi.
19 Elixa uningoɣa: — Sən aman-hatirjəmlitkə kətkin, dedi. U uningdin ayrilip azoɣinə yol mangdi. 20 Lekin Hudaning adimi Elixaning hizmətkari Gəḫazi kənglidə: — Mana, u Suriyəlik Naaman elip kəlgən nərsiliridin oɣojam ḫeqnemini almay, uni bikar kətküzüwetiptu. Lekin Pərwərdigarning ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, mən uning kəynidin yügürüp berip, uningdin azraḳ bir nərsə alay, dəp oylidi. 21 Xuni dəp Gəḫazi Naamanning kəynidin bardi. Naaman bir kimning kəynidin yügürüp keliwatḳinini kərüp, ḫarwisidin qüxüp uning aldioɣa berip: Ḫəmmə ix tinqliḳmu? — dəp soridi.
22 U: — Tinqliḳ, — dedi, — əmma oɣojam meni mangdurup: Mana əmdi Əfraim taoɣliḳidin pəyoɣəmbərlərning xagirtliridin ikki yigit ḳeximoɣa kəldi. Bularoɣa bir talant kümüx bilən ikki

5:7 Ḳan. 32:39; 1Sam. 2:6
5:14 Luḳa 4:27
5:17 «inaḳlik ḳurbanliḳi» — yaki pəḳət «ḳurbanlik». Adəttə bu səz «inaḳlik ḳurbanliḳi» yaki «təxəkkür ḳurbanliḳi»ni bildüridu. Uning topini tələp ḳilixi bəlkim Israildiki xu topa *(ḳurbangaḫ süpitidə)* üstidə əz ḳurbanliḳlirini ḳilmaḳqi boloɣan boluxi mumkin.
5:18 «Rimmon» — Suriyəning «boran qiḳaroɣuqi but»i idi.

kixilik kiyim bərsilə, dəp eytti, — dedi.
[23] Naaman: — Ikki talant kümüxni ḳobul ḳiloɳin, dəp uni zorlap ikki talant kümüxni ikki haltioɣa qegip, ikki kixilik kiyimni qiḳirip bərdi. Bularni Naaman oɳulamliridin ikki yigitkə yüdküzdi; ular Gəḫazining aldida bularni kətürüp mangdi.
[24] U turoɣan dənggə yətkəndə bularni ularning ḳolliridin elip əyigə tiḳip ḳoydi; andin bu adəmlərni kətküzüwətti. [25] Andin u oɳojisining aldioɣa kirip turdi. Elixa uningdin: — I Gəḫazi, nəgə berip kəlding? — dəp soridi. U jawab berip: Ḳulung ḫeqyərgə barmidi, — dedi.
[26] Elixa uningoɣa: — Xu kixi ḫarwisidin qüxüp, kəynigə yenip, sening aldingoɣa kəlgəndə, mening roḫim xu qaoɳda sening bilən birgə baroɣan əməsmu? Bu pəyt kümüx bilən kiyim, zəytun baoɳliri bilən üzümzarlar, ḳoy bilən kala, malaylar bilən kenizəklərni ḳobul ḳilidioɣan waḳitmu? [27] Lekin ḫazir Naamanning mahaw kesili sanga ḫəm nəslinggə mənggügə qaplixidu, — dedi. Xuning bilən u Elixaning ḳexidin qiḳḳanda ḳardək aḳ mahaw bolup ḳaldi.

Paltining bexini su üstidə ləylitixi

6 [1] Pəyoɣəmbərlərning xagirtliri Elixaoɣa: — Mana bizgə sening aldingda turuwatḳan yerimiz tar kəldi. [2] Iordan dəryasining boyioɣa berip, ḫərbirimiz birdin yaoɣaq elip, xu yərdə turidioɣanoɣa bir turaloɳu əy yasayli, — dedi.
— Beringlar, dəp jawab bərdi u.
[3] Ularning biri yənə: — Iltipat ḳilip kəminiliring bilən birgə baroɣin, dedi. U: — Billə baray, dedi.
[4] U ular bilən mangdi. Ular Iordan dəryasioɣa berip, dərəh kesixkə baxlidi. [5] Lekin ularning biri dərəh kesiwatḳanda paltining bexi suoɣa qüxüp kətti. U warḳirap: — Way oɳojam, bu ətnə aloɣan palta idi, dedi.
[6] Hudaning adimi: Nəgə qüxti, dəp soridi. U qüxkən yərni kərsitip bərdi. U bir xahni kesip, uni suoɣa taxliwidi, Paltining bexi ləyləp qiḳti.
[7] U: Uni ḳolungoɣa aloɣin, dewidi, u kixi ḳolini uzutup uni tutuwaldi.

Elixa pütün bir ḳoxunni məoɳlup ḳilidu

[8] Suriyəning padixaḫi Israil bilən jəng ḳiliwatatti. U əz hizmətkarliri bilən məslihətlixip, palanqi-pokunqi yərdə bargaḫ tikimən, dəp bekitətti.
[9] Hudaning adimi Israilning padixaḫioɣa həwər əwitip: — Sən palanqi-pokunqi yərgə berixtin eḫtiyat ḳiloɣin, qünki Suriylər u yərgə qüxməkqi, dedi.
[10] U waḳitlarda Israilning padixaḫi Hudaning adimi əzigə kərsətkən jayoɣa adəm əwətip u yərdiki adəmlirigə eḫtiyat ḳilixni agaḫlandurdi. Bundaḳ ix birḳanqə ḳetim boldi.
[11] Buning səwəbidin Suriyəning padixaḫi kənglidə ḳattiḳ aqqiḳlinip, əz hizmətkarlirini qaḳirip ulardin: — Arimizdin kimning Israilning padixaḫi təripidə turidioɣanliḳini manga kərsitip bərməmsilər?! — dəp soridi.
[12] Lekin hizmətkarlirining biri: — I oɳojam padixaḫ undaḳ əməs; bəlki Israilda turidioɣan Elixa degən pəyoɣəmbər sən yatḳan ḫujrangda ḳiloɣan səzliringni Israil padixaḫioɣa eytip beridu, — dedi.
[13] U: Berip uning nədə ikənlikini paylap kelinglar, mən adəm mangdurup uni tutup keləy, dedi. Ular: — U Dotan xəḫiridə ikən, dəp həwər ḳildi.
[14] Xuning bilən u xu yərgə atliḳlar, jəng ḫarwiliri wə zor bir ḳoxunni mangdurdi. Ular keqisi

---

5:27 Qəl. 12:10; 2Tar. 26:19, 20
6:8 «...məslihətlixip, palanqi-pokunqi yərdə bargaḫ tikimən, dəp bekitətti» — yaki «... məslihətlixip, ular uningoɣa: — Palanqi-pokunqi jayda ḫujum ḳiloɣayla, dedi».
6:10 «birḳanqə ḳetim» — ibraniy ilida «bir ḳetim, ikki ḳetim əməs» degən səzlər bilən ipadilinidu.

yetip kelip xəhərni qorxiwaldi.
15 Hudaning adimining maliyi səhərdə turup qiqsa, mana, bir atliqlar wə jəng ḥarwiliri qoxuni
xəhərni qorxiwaloŋanidi. Malay uningoŋa: Apla, i oŋojam, qandaq qilarmiz? — dedi.
16 Lekin u: Qorqmioŋin; mana biz bilən birgə boloŋanlar ular bilən birgə boloŋanlardin kəptur,
dedi. 17 Əmdi Elixa dua qilip: I Pərwərdigar, malayimning kəzlirini kərələydioŋan qilip aqqaysən,
dedi. U waqitta Pərwərdigar yigitning kəzlirini aqti wə u əyni əḥwalni kərdi; mana, pütkül taoŋ
Elixani qəridəp turoŋan yalquunluk at wə jəng ḥarwiliri bilən toloŋanidi.
18 Suriylər qüxüp u tərəpkə kəlgəndə, Elixa Pərwərdigaroŋa dua qilip: Bu həlqni korluk bilən
uroŋin, dedi. Xuning bilən U Elixaning tiliki boyiqə ularni korluk bilən urdi.
19 Elixa ularoŋa: Bu silər izdigən yol əməs wə silər izdigən xəḥər əməs; mening kəynimdin
əgixinglar, silərni silər izdigən adəmning kexioŋa baxlap baray, dəp ularni Samariyəgə bax-
lap bardi. 20 Wə xundaq boldiki, ular Samariyəgə kirgəndə Elixa: I Pərwərdigar, ularning
kəzlirini kərələydioŋan qilip aqqaysən, dedi. Pərwərdigar ularning kəzlirini aqti; wə mana, ular
Samariyəning otturisida turatti.
21 Israilning padixaḥi ularni kərgəndə Elixadin: I atam, ularni əltürüwetəymu? Ularni
əltürüwetəymu? dəp soridi.
22 U: — Sən ularni əltürmə; ḥətta əzüng qiliq wə oqyaying bilən əsir qiloŋanliringni
əltürməydioŋan yərdə, bularni əltürüxkə bolamti? Əksiqə, ularning aldioŋa nan, su qoyoŋin;
xuning bilən ular yəp-iqip əz oŋojisioŋa yenip kətsun, dedi.
23 Xundaq qilip, u ularoŋa qong ziyapət bərdi; ular yəp-iqip boloŋandin keyin, andin ularni yoloŋa
saldi. Ular oŋojisining yenioŋa qaytti. Xuningdin keyin Suriyədin bulangqilar xaykiliri Israilning
zemenioŋa qayta besip kirmidi.

Pərwərdigar Samariyəni qutquzidu

24 Keyin xundaq boldiki, Suriyəning padixaḥi Bən-Ḥadad pütkül qoxunini yioŋip Samariyəni
muḥasirigə aldi. 25 Xuning bilən Samariyədə zor aqarqilik boldi. Ular uni xunqə uzun qamal
qildiki, bir exək bexi səksən xəkəl kümüxkə, wə kəptər mayiqining bir qinisining təttin biri bəx
xəkəl kümüxkə yaraytti. 26 Israilning padixaḥi sepilning üstidin ətkəndə, bir ayal uningoŋa: I
oŋojam padixaḥ, yardəm bərginə! dəp pəryad kətürdi.
27 U: Əgər Pərwərdigar sanga yardəm bərmisə, mən sanga qandaq yardəm qilay? Ya hamandin
ya üzüm kəlqikidin yardəm tepilamdu?, — dedi.
28 Padixaḥ əmdi uningdin yənə: Nemə dərding bar? dəp soridi. U: Mana bu hotun manga:
Ooqlungni bərgin, biz uni bügün yəyli. Ətə bolsa mening ooqlumni yəymiz, dedi. 29 U waqitta biz
mening ooqlumni qaynitip pixurup yeduq. Ətisi mən uningoŋa: Əmdi sən ooqlungni bərgin, uni
yəyli desəm, u əz ooqlini yoxurup qoydi, — dedi.
30 Padixaḥ ayalning səzini anglap kiyimlirini yirtip-yirtiwətti. U sepilda ketiwatqanda, həlq
uning kiyimining iqigə, yəni etigə bez kiygənlikini kərüp qaldi.
31 Padixaḥ: — Əgər Xafatning ooqli Elixaning bexi bügün tenidə qalsa, Huda mening beximni
alsun wə uningdinmu artuk jazalisun! — dedi.
32 Əmma Elixa əz əyidə olturatti; aqsaqallarmu uning bilən billə olturoŋanidi. Padixaḥ uning

6:22 «...bularni əltürüxkə bolamti?» — demək, sən əzüng muxu Suriylərni əsirgə tutqan əməssən; ḥətta ularni xundaq tutqan bolsangmu, u qaoŋda *(kona «urux əhlaqi» boyiqə)* ularni əltürüwətməytting.
6:25 «səksən xəkəl» — 900 gram, «bəx xəkəl» 55 gram bolatti. Muxu yərdiki «bir qinining təttin biri»ning ḥəjimi bəlkim 0.25 litrqə idi; «qinə» ibraniy tilida «kab» bilən ipadilinidu.
6:29 Qan. 28:53
6:31 «Əgər Xafatning ooqli Elixaning bexi bügün tenidə qalsa...» — Israilning padixaḥi *(Yoram, 8-babni kərüng)* nemixqa Elixaoŋa xundaq əq? Xübḥisizki, u padixaḥni butpərəsliki *(3:3ni kərüng)* üqün daim əyibligəqkə, uningoŋa əq idi; Elixa yənə, bu balayi'apətlər dəl butpərəslikimizdin beximizoŋa qüxkən, dəp agaḥ bərgən bolsa kerək.
6:31 1Pad. 19:2

aldioŋa bir adəmni mangduroŋanidi. Lekin u həwərqi u yərgə yetip barmayla, Elixa akṣsakƕallaroŋa: — Mana bu jallatning balisining beximni aloŋili adəm mangduroŋanlikini kərdünglarmu? Əmdi həwərqi kəlgəndə ixikni qing takap iqidin tiriwelinglar. Mana uning kəynidin kəlgən oŋojisining kədimining awazi angliniwatmamdu? — dedi.
33 U ular bilən səzlixiwatkanda, mana həwərqi uning kexioŋa qüxüp kelip: «Padixaƕ: «Mana bu balayi'apətning əzi Pərwərdigar təripidin kəldi; mən zadi nemə dəp Pərwərdigaroŋa yənə ümid baoŋliyalarmən?» dəydu, dedi.

7 1 Elixa: Pərwərdigarning səzini anglanglar! Pərwərdigar mundak dəydu: — Ətə muxu wakitlarda Samariyəning dərwazisida bir halta ak un bir xəkəlgə wə ikki halta arpa bir xəkəlgə setilidu, — dedi.
2 Əmma padixaƕ belikini tutup mangoŋan koxun əməldari bolsa, Hudaning adimigə: Mana, ƕətta Pərwərdigar asmanoŋa tünglük aqsimu, undak ixning boluxi mumkinmu?! dedi. U: — Sən əz kəzüng bilən kərisən, lekin xuningdin yeməysən, dedi.
3 Əmdi dərwazining tüwidə tət mahaw kesili bar adəm olturatti. Ular bir-birigə: Nemə üqün muxu yərdə əlümni kütüp olturimiz? 4 Xəƕərgə kirəyli desək, xəƕərdə aqarqilik boloŋaqka, u yərdə əlimiz; bu yərdə oltursakmu əlimiz. Kopup Suriylərning ləxkərgaƕioŋa ketəyli. Ular bizni ayisa tirik kalimiz; bizni əltürəyli desə əlimiz, halas, — deyixti.
5 Xuni dəp ular kəqkurun Suriylərning ləxkərgaƕioŋa baroŋili kopti. Ləxkərgaƕining kexioŋa yetip kəlgəndə, mana ƕeq kixi yok idi. 6 Qünki Rəb Suriylərning ləxkərgaƕioŋa jəng ƕarwiliri, atlar wə zor qong koxunning sadasini anglatkanidi. Xuni anglap ular bir-birigə: Mana, Israilning padixaƕi bixək Ƕittiylarning padixaƕlirini wə Misirlikларning padixaƕlirini üstimizgə ƕujum kiloŋili yalliwaptu, deyixti; 7 kəqkurun kozoŋilip qedirlirini, at bilən exəklirini taxlap ləxkərgaƕni xu peti koyup, əz janlirini kutkuzux üqün bədər kaqkanidi.
8 Mahaw kesili bar adəmlər ləxkərgaƕning yenioŋa kelip, bir qedioŋa kirip, yəp-iqip uningdin kümüx bilən altunni wə kiyimlərni elip yoxurup koyuxti. Andin ular yenip kelip, yənə bir qedioŋa kirip u yərdiki oljinimu elip yoxurup koyuxti.
9 Andin ular bir-birigə: Bizning bundak kiloŋinimiz durus əməs. Bügün kutluk həwər bar kündur, lekin biz tinmay turuwatimiz. Səhərgiqə kalsak bu yamanlik beximizoŋa qüxidu. Uning üqün əmdi berip padixaƕning ordisidikilərgə bu həwərni yətküzəyli, dedi. 10 Xuning bilən ular berip xəƕərning dərwazisidiki pasibanlarni qakirip ularoŋa: Biz Suriylərning ləxkərgaƕioŋa qikkak, mana ƕeqkim yok ikən, ƕətta adəmning xəpəsimu yoktur; bəlki atlar baoŋlaklik, exəklər baoŋlaklik bolup, qedirlar əyni peti turidu, dedi.
11 Dərwazidiki pasibanlar xu həwərni towlap elan kilip, padixaƕning ordisioŋa həwər yətküzdi.
12 Padixaƕ keqisi koopup hizmətkarlirioŋa: — Mən Suriylərning bizgə nemə kilmakqi boloŋinini silərgə dəp berəy. Ular bizning aqarqilikta kaloŋinimizni bilip, ləxkərgaƕdin qikip dalada məkünüwelip: — Israillar xəƕərdin qikkak, biz ularni tirik tutup, andin xəƕərgə kirələymiz, deyixkən gəp, dedi.
13 Hizmətkarliridin biri jawab berip: — Birnəqqə kixini xəƕərdə kaloŋan atlardin bəxni elip (ularning akiwiti bu yərdə kaloŋan Israilning barlik kixilirining kidin, ƕətta ƕalak boloŋanlarningkidin bəttər bolmaydu!), ularni kərüp kelixkə əwətəyli, dedi.
14 Xuning bilən ular ikki jəng ƕarwisi bilən ularoŋa katidioŋan atlarni təyyar kildi. Padixaƕ ularni

6:33 «həwərqi uning kexioŋa qüxüp kelip: «Padixaƕ: «Mana bu balayi'apətning əzi... yənə ümid baoŋliyalarmən?» dəydu, dedi» — həwərqi, xübƕisizki, padixaƕning əz səzlirini yətküzüwatidu.
7:1 «halta» — muxu ayəttə «halta» *(ibraniy tilida «seaƕ»)* təƕminən 4 litrqə kelidu.
7:3 Law. 13:46
7:6 Yəx. 13:4

Suriylərning ḳoxunining kəynidin əwətip: — Berip əḫwalni kərüp kelinglar, dəp buyrudi.
15 Bular ularning izidin Iordan dəryasioŋiqə ḳooŋlap bardi; wə mana, pütkül yol boyi Suriylər aldirap ḳaqḳanda taxliwətkən kiyim-keqək wə ḫərhil əswab-üskünilər bilən toloŋanidi. Əlqilər yenip kelip padixaḫḳa xuni həwər ḳildi.
16 U waḳitta həlḳ qiḳip Suriylərning ləxkərgaḫidin oljilarni talidi; xuning bilən Pərwərdigarning eytḳan sözidək, bir halta aḳ un bir xəkəlgə, ikki halta arpa bir xəkəlgə setildi. 17 Əmdi padixaḫ bilikini tutup mangoŋan ḫeliḳi əməldarni dərwazini baxḳuruxḳa təyinləp ḳoyoŋanidi. Əmdi halayiḳ dərwazidin etilip qiḳḳanda uni dəssəp-qəyliwətti wə xuning bilən u əldi. Bu ix padixaḫ Hudaning adimini tutmaḳqi bolup, uning aldioŋa baroŋanda, dəl Elixa eytḳandək boldi. 18 Xuning bilən Hudaning adimi padixaḫḳa eytḳan xu səz əməlgə axuruldi: «Ətə muxu waḳitlarda Samariyəning dərwazisida ikki halta arpa bir xəkəlgə wə bir halta aḳ un bir xəkəlgə setilidu».
19 Əmma ḫeliḳi əməldar Hudaning adimigə: — «Mana, ḫətta Pərwərdigar asmanoŋa tünglük aḳsimu, undaḳ bir ixning boluxi mumkinmu?!» degənidi. U: — «Sən öz kəzüng bilən kərisən, lekin xuningdin yeməysən», degənidi.
20 Uningoŋa ḫəm dəl xundaḳ boldi; qünki həlḳ uni dərwazida dəssəp öltürgənidi.

Elixa yənə bir ḳetim Xunəmlik ayaloŋa yardəm beridu

8 1 Elixa özi ooŋlini tirildürgən ayaloŋa nəsiḫət ḳilip: — Sən wə öz öydikiliring bilən berip, ḳəyərdə olturoŋudək jay tapsang, u yərdə turoŋin; qünki Pərwərdigar: — Aqarqiliḳ bolsun, dəp bekitti. Bu aqarqiliḳ zeminda yəttə yiloŋiqə tügiməydu, dedi.
2 Xuning bilən u ayal Hudaning adimi eytḳandək öz öydikiliri bilən berip, Filistiylərning yurtida yəttə yiloŋiqə turdi.
3 Wə xundaḳ boldiki, yəttə yil ətkəndə, ayal Filistiylərning yurtidin yenip kəldi; u padixaḫtin öyi bilən zeminini özigə ḳayturup berixni iltimas ḳiloŋili bardi. 4 Xu waḳitta padixaḫ Hudaning adimining hizmətkari Gəḫazi bilən səzlixip uningoŋa: — Elixa ḳiloŋan ḫəmmə uluoŋ əməllərni manga bayan ḳilip bərgin, dəwatatti. 5 Wə xundaḳ boldiki, u padixaḫḳa Elixaning ḳandaḳ ḳilip bir ölükni tirildürgənlikini dəp beriwatḳanda, Elixa ooŋlini tirildürgən xu ayal padixaḫtin öz öyi wə zeminini ḳayturup berixni iltimas ḳiloŋili kəldi. Gəḫazi: — I padixaḫ oŋojam, mana, bular mən eytḳan ayal wə Elixa ölümdin tirildürgən ooŋli dəl xu, dedi.
6 Padixaḫ ayaldin soriwidi, u xu wəḳəni uningoŋa dəp bərdi. Xuning bilən padixaḫ bir aoŋwatni bəlgiləp: — Uning ḫəmmə təəlluḳatlirini yandurup bərgin wə xuningdək öz yurtidin kətkən kündin tartip bu waḳitḳiqə yeridin qiḳḳan ḫosulning barliḳ kirimini uningoŋa bərgin, dedi.

Elixa Ḫazaəl bilən kərüxidu

7 Əmdi Elixa Suriyəning padixaḫi Bən-Ḫadad kesəl yatḳinida Dəməxḳḳə kəldi. Padixaḫḳa: Hudaning adimi bu yərgə kəldi, dəp həwər berildi. 8 Padixaḫ Ḫazaəlgə: — Özüng bir sowoŋa elip, Hudaning adimining aldioŋa berip uning bilən kərüxüp, u arḳilik Pərwərdigardin mening tooŋramda: «U bu kesəldin saḳiyamdu, saḳaymaydu» dəp soriöin, — dedi.
9 Xuning bilən Ḫazaəl uning bilən kərüxüxkə bardi. U özi bilən Dəməxḳtiki ḫərhil esil mallardin ḳirik təgə sowoŋa elip, uning aldioŋa berip: «Ooŋlung Suriyəning padixaḫi Bən-Ḫadad meni əwətip, bu kesəldin saḳiyimənmu, saḳaymaymənmu?» dəp soraydu, — dedi.
10 Elixa uningoŋa: — Berip uningoŋa: — Qoḳum saḳiyisən, dəp eytḳin. Lekin Pərwərdigar manga ḳandaḳla bolmisun u qoḳum əlidu, dəp wəḫiy ḳildi, dedi.

8:1 2Pad. 4:34
8:8 1Pad. 14:2, 3; 2Pad. 1:2

11 Hudaning adimi taki Ƕazaəl hijil bolup kətküqə uningoƣa tikilip ķarap turdi, andin Hudaning adimi yioƣlaxķa baxlidi.
12 Ƕazaəl: — Oƣojam nemixķa yioƣlayla! dəp soridi. U: — Mən sening Israillaroƣa ķilidioƣan yaman ixliringni bilimən; qünki sən ularning ķoroƣanlirini kəydürüp, yigitlirini ķiliq bilən əltürüp, uxxak balililirini qərüp taxlap, ƕamilidar ayallirining ķarnini yeriwetisən, dedi.
13 Ƕazaəl: — Mənki ittək bir ķulung nemə idim, undak uluƣ ixlarni ķilalamtim? Elixa: — Pərwərdigar manga sening Suriyəning padixaƕi bolidioƣanliķingni məlum ķildi, dedi.
14 U Elixaning ķexidin qiķip oƣojisining yenioƣa bardi. Bən-ƕadad uningdin: — Elixa sanga nemə dedi, dəp soridi. U: — U manga silining tooƣrilirida, qoķum sakiydu, dəp eytti, dedi.
15 Ətisi Ƕazaəl bir parqə bəzni elip, suoƣa qilap padixaƕning yüzini ətti. Xuning bilən u əldi; wə Ƕazaəl uning ornida padixaƕ boldi.

Yəƕoxafatning ooƣli Yəƕoram Yəƕudaning padixaƕi boluxi atisi bilən

2Tar. 21:2-20

16 Israilning padixaƕi, Aƕabning ooƣli Yoramning səltənitining bəxinqi yilida, Yəƕoxafat tehi Yəƕudaning padixaƕi waķtida, Yəƕoxafatning ooƣli Yəƕoram Yəƕudaning padixaƕi boldi. 17 U padixaƕ boloƣanda ottuz ikki yaxta bolup, Yerusalemda səkkiz yil səltənət ķildi. 18 U Aƕabning jəməti ķiloƣandək Israil padixaƕlirining yolida yürdi (qünki uning ayali Aƕabning ķizi idi); u Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloƣanni ķildi . 19 Lekin Pərwərdigar Dawutķa: — Sening bilən ooƣulliringoƣa «mənggü əqməydioƣan qiraoƣ» berimən degən wədisi tüpəylidin u Yəƕudani harab ķilixni halimidi.
20 Uning künliridə Edom Yəƕudaning idarə ķilixioƣa isyan kətürüp, azad bolup əz aldioƣa bir padixaƕliķ tiklidi. 21 Xuning bilən Yoram ƕəmmə jəng ƕarwiliri bilən yoloƣa qiķip Zair xəƕirigə ətti. U keqisi ornidin turup, əzini wə jəng ƕarwilirining sərdarlirini ķorxiwaloƣan Edomlaroƣa ƕujum ķilip, ularni məoƣlup ķildi; lekin ahirida Yəƕuda ləxkərliri əz əylirigə ķeqip kətti. 22 Xuning bilən Edomlar Yəƕudaning ƕəkümranliķidin bügüngiqə azad boldi. U waķitta Libnaƕmu isyan kətürüp azad boldi.
23 Əmdi Yoramning baxķa ixliri ƕəm ķiloƣanlirining ƕəmmisi bolsa «Yəƕuda padixaƕlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? 24 Yoram əz ata-bowiliri arisida uhlidi wə «Dawutning xəƕiri»də ata-bowilirining yenida dəpnə ķilindi. Ooƣli Aƕaziya uning ornida padixaƕ boldi.

8:12 2Pad. 10:32; 12:17; 13:7
8:16 «Yoram» — «Yəƕoram»ning baxķa birhil xəkli. Muxu ayəttə ikki Yəƕoram bar; birinqisi Israil, yəni ximaliy padixaƕliķning padixaƕi, ikkinqisi Yəƕudaning padixaƕi. **«Yəƕoxafat tehi Yəƕudaning padixaƕi waķtida, Yəƕoxafatning ooƣli Yəƕoram Yəƕudaning padixaƕi boldi»** — demək, Yəƕoxafat wə ooƣli Yəƕoram ikkisi təng səltənət ķilidu.
8:16 2Tar. 21:4, 5
8:19 «Dawut ... bir qiraoƣ... berimən» — «1Pad.» 11:36 wə izaƕatni kərüng. «Qiraoƣ» — bu kəqmə mənilik səz bolup, Dawutning handanini kərsitidu, əlwəttə; handanning məwjut boloƣanliķi *(1)* Dawutning Hudaoƣa sadiķ boloƣanliķioƣa guwaƕlik beridioƣan «qiraoƣ» bolidu; *(2)* Hudaning Dawutķa: Sən arķilik pütkül dunyani soraydioƣan Məsiƕ tuoƣulidu, dəp bərgən wədisidə turidioƣanliķioƣa guwaƕlik beridioƣan «qiraoƣ» bolidu.
8:19 2Sam. 7:13; 1Pad. 11:36; 15:4; Zəb. 132:17-18
8:20 Yar. 27:40; 2Tar. 21:8
8:21 «Yoram ƕəmmə jəng ƕarwiliri bilən...» — «Yoram» yaki «Yəƕoram». **«Zair xəƕirigə ətti»** — yəni Iordan dəryasidin ətti. **«ahirida Yəƕuda ləxkərliri əz əylirigə ķeqip kətti»** — əyni tekisttə «Yəƕuda» degən səz yoķ. Lekin muxu yərdə «ləxkərlər» *(ibraniy tilida «ƕəlķ»)* Yəƕudiy ləxkərlərni kərsətsə kerək.
8:23 «Yəƕuda padixaƕlirining tarih-təzkiriliri» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-təzkirə»ning əzi əməs, birak xübƕisizki, Təwrattiki «Tarih-təzkirə» bu kitabtin kəp uqurlarni aloƣan.
8:24 2Tar. 21:19

Aḩaziya səltənət ḳilidu

2Tar. 22:1-6

[25] Israilning padixaḩi, Aḩabning ooɣli Yoramning səltənitining on ikkinqi yili, Yəḩuda padixaḩi Yəḩoramning ooɣli Aḩaziya Yəḩudaoɣa padixaḩ boldi. [26] Aḩaziya padixaḩ boloɣanda yigirmə ikki yaxta bolup, Yerusalemda bir yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Ataliya idi; u Israil padixaḩi Omrining ḳizi idi. [27] Aḩaziya Aḩabning jəmətining yolida yürüp Aḩabning jəməti ḳiloɣandək, Hudaning nəzaridə rəzil boloɣanni ḳildi; qünki u Aḩabning küy'ooɣli bolup uningoɣa ḩəmjəmət idi. [28] Aḩabning ooɣli Yoram Suriyəning padixaḩi Ḩazaəl bilən Gileadtiki Ramotta soḳuxḳanda Aḩaziya uningoɣa ḩəmdəmlixip soḳuxḳa qiḳanidi. Suriylər Yoramni zəhimləndürdi. [29] Yoram padixaḩ Ramaḩda Suriyə padixaḩi Ḩazaəl bilən soḳuxḳanda Suriylərdin yegən zəhmini dawalitix üqün, Yizrəəlgə yenip kəldi. Aḩabning ooɣli Yoram kesəl boloɣaqḳa, Yəḩudaning padixaḩi, Yəḩoramning ooɣli Aḩaziya uni yoḳlioɣili Yizrəəlgimu bardi.

Yəḩu padixaḩ bolidu

9 [1] Elixa pəyoɣəmbər pəyoɣəmbərlərning xagirtliridin birini qaḳirip, uningoɣa: — «Belingni baoɣlap bu may ḳaqisini ḳolungoɣa elip, Gileadtiki Ramotḳa baroɣin. [2] U yərgə baroɣanda Nimxining nəwrisi, Yəḩoxafatning ooɣli Yəḩuni tepip, ɵyigə kirip, uni ɵz buradərliri arisidin ornidin turoɣuzup, iqkiriki ɵygə baxlap kir. [3] Andin ḳaqidiki mayni bexioɣa ḳuyup: Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən seni Israiloɣa padixaḩ boluxḳa məsiḩ ḳildim, degin; xuni dəp bolupla ixikni eqip, ḳeqip qiḳḳin, ḩayal bolma» — dedi.
[4] Xuning bilən xu yax pəyoɣəmbər yigit Gileadtiki Ramotḳa bardi. [5] U yərgə kəlgəndə, mana, ḳoxunning sərdarliri u yərdə olturatti. U: — I sərdar, sanga bir səzüm bar, dedi.
Yəḩu: — Ḳaysimizoɣa? — dəp soridi.
U: — Sanga, i sərdar, dedi.
[6] U ḳopup ɵygə kirdi. Yigit bexioɣa mayni ḳuyup uningoɣa mundaḳ dedi: Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən seni Pərwərdigarning həlḳigə, yəni Israiloɣa padixaḩ boluxḳa məsiḩ ḳildim. [7] Sən ɵz oɣojang Aḩabning jəmətini yoḳitisən; qünki ɵz ḳullirim pəyoɣəmbərlərning ḳeni üqün wə Pərwərdigarning ḩəmmə ḳullirining ḳeni üqün Yizəbəldin intiḳam alay. [8] Aḩabning pütkül jəməti yoḳilidu; Aḩabning jəmətidin Israildiki ḩəmmə ərkəklərni ḩətta ajiz yaki meyip bolsun ḩəmmisini ḩalak ḳilimən. [9] Mən Aḩabning jəmətini Nibatning ooɣli Yəroboamning jəmətidək wə Ahiyaḩning ooɣli Baaxaning jəmətidək yoḳ ḳilimən. [10] Itlar Yizəbəlni Yizrəəldiki xu parqə yərdə yəydu. Ḩeqkim uni dəpnə ḳilmaydu».
Xuni dəp bolupla yigit ixikni eqip ḳeqip kətti.
[11] Yəḩu ɵz oɣojisining hizmətkarlirining ḳexioɣa yenip qiḳḳanda, ular uningdin: — Ḩəmmə ix tinqliḳmu? Bu təlwə seni nemə ix bilən izdəp kəptu? — dəp soridi.
U ularoɣa: Silər xu kixi wə uning səpsətəlirini bilisilər, — dedi.

8:25 2Tar. 22:1
8:26 2Tar. 22:2
8:29 2Pad. 9:15; 22:6, 7
9:1 1Pad. 19:16
9:3 2Tar. 22:7
9:7 «Yizəbəldin intiḳam alay» — ibraniy tilida «Yizəbəlning ḳolidin intiḳam alay».
9:8 «ḩəmmə ərkəklər» — ibraniy tilida: «tamoɣa ḳarap siyidioɣan ḩərbiri» dəp ipadilinidu. **«ajiz yaki meyip bolsun ḩəmmisini»** — baxḳa birhil tərjimisi: «yaki ḳul yaki ḩər bolsun, ḩəmmisini...».
9:8 1Pad. 21:21
9:9 1Pad. 14:10; 15:29; 16:3,11
9:10 «Yizrəəldiki xu parqə yər» — Aḩab padixaḩ Nabottin ḳəstləp taritiwaloɣan yərni kərsitidu. «1Pad.» 21:1-24ni kərüng.
9:10 1Pad. 21:23
9:11 «səpsətəliri» — yaki pəḳət «gəpliri».

[12] Ular: Yaloɣan eytma! Bizgə dəp bərginə! dewidi, u: — U manga mundaķ-mundaķ dəp, Pərwərdigar mundaķ dəydu: — «Seni Israilning üstidə padixaḫ boluxķa məsiḫ ķildim» dəp eytti — dedi.
[13] Xuning bilən ularning ḫəmmisi tonlirini selip, pələmpəydə yeyip uningoɣa payandaz ķildi. Ular kanay qelip: «Yəḫu padixaḫ boldi!» dəp jakarlaxti.
[14] Xuning bilən Nimxining nəwrisi, Yəḫoxafatning ooɣli Yəḫu Yoramni ķəstliməkqi boldi. U waķitta Yoram bilən barliķ Israillar Gileadtiki Ramotta turup, u jayni Suriyəning padixaḫi Ḫazaəlning ḫujumidin muḫapizət ķiliwatatti. [15] Əmdi Yoram padixaḫ Suriyəning padixaḫi Ḫazaəl bilən soķuxķanda Suriylərdin yegən zəhmidin saķiyix üqün Yizrəəlgə yenip kəlgənidi. Yəḫu bolsa əzigə əgəxkənlərgə: Silərgə layiķ kərünsə, Yizrəəlgə berip həwər bərgüdək ḫeqkimni xəḫərdin ķaqurmanglar, degənidi.
[16] Yəḫu bir jəng ḫarwisini ḫaydəp Yizrəəlgə bardi, qünki Yoram u yərdə kesəl bilən yatķanidi (Yəḫudaning padixaḫi Aḫaziya Yoramni yoķliɣili qüxüp kəlgənidi). [17] Əmdi kəzətqi Yizrəəlning munarida turup, Yəḫu ķatarliķ bir top adəmlərni kərdi. U: «Bir top adəmlərni kərdum» dedi. Yoram: Bir atliķ kixini ularning aldioɣa əwətinglar, u ulardin: — Ḫəmmə ix tinqliķmu? — dəp sorisun, dedi. [18] Xuning bilən atliķ bir kixi ularning aldioɣa berip: — Padixaḫ, ḫəmmə ix tinqliķmu, dəp soridi, dedi.
Yəḫu: — Tinqliķmu, əməsmu, buning bilən nemə karing? Burulup mening kəynimdin mang, — dedi. Kəzətqi padixaḫķa həwər berip: — Həwərqi ularning ķexioɣa bardi, lekin ķaytip kəlmidi» — dedi.
[19] Xuning bilən u yənə bir atliķ kixini mangdurdi. U ularning aldioɣa berip: — Padixaḫ, ḫəmmə ix tinqliķmu, dəp soridi, dedi.
Yəḫu: — Tinqliķmu, əməsmu, buning bilən nemə karing? Burulup mening kəynimdin mang, dedi.
[20] Kəzətqi padixaḫķa həwər berip: — Həwərqi ularning ķexioɣa bardi, lekin ķaytip kəlmidi. Əmdi ularning ḫarwa ḫəydixi Nimxining ooɣli Yəḫuning ḫəydixidək ikən, qünki u təlwilərqə ḫəydəydu, dedi.
[21] Yoram: — Ḫarwini ķetinglar, dəp buyruwidi, uning jəng ḫarwisini ķetip təyyarlidi. Andin Israilning padixaḫi Yoram bilən Yəḫudaning padixaḫi Aḫaziya, ḫərbiri əz jəng ḫarwisioɣa olturup, Yəḫuning aldioɣa berixķa qikti; ular uning bilən Yizrəəllik Nabotning etizliķida uqraxti.
[22] Yoram Yəḫuni kərgəndə, «I Yəḫu, ḫəmmə ix tinqliķmu? dəp soridi. U: — Anang Yizəbəlning ķiloɣan buzuķqiliķliri wə jadugərliki xunqə jiķ tursa, ķandaķmu tinqliķ bolidu?! — dedi.
[23] Xuning bilən Yoram ḫarwini yandurup Aḫaziyaoɣa: «I Aḫaziya, asiyliķ!» dəp warķirap bədər ķaqti.
[24] Yəḫu okyasini ķolioɣa elip, oķ selip Yoramning kəyni təripidin uning ikki mürisining ariliķidin atti. Ya oķi uning yürikidin texip qikti wə u əz ḫarwisioɣa yiķilip qüxti. [25] Yəḫu əz yenidiki əməldari Bidkaroɣa: Uni elip Yizrəəllik Nabotning etizliķioɣa taxlioɣin. Yadingda bolsunki, mən bilən sən uning atisi Aḫabning kəynidin billə mangoɣanda, Pərwərdigar uning tooɣrisida mundaķ bir ḫəküm-wəḫiyni eytķan: —
[26] «Mən tünügün Nabotning ķeni bilən uning ooɣullirining ķenini kərdüm, dəydu Pərwərdigar: Mana bu ķan ķərzini dəl bu etizliķta sanga yandurimən, dəydu Pərwərdigar». Əmdi Pərwərdigarning xu səzi boyiqə, uni elip xu yərgə taxlioɣin, — dedi.

9:15 2Pad. 8:29
9:21 «ular uning bilən Yizrəəllik Nabotning etizliķida uqraxti» — «1Pad.» 21:1-24ni kərüng.
9:22 «buzuķqiliķ» — muxu yərdə ḫəm zinahorluķning əzi ḫəm kəqmə mənidə butpərəslikni kərsətsə kerək.
9:25 «...mundaķ bir ḫəküm-wəḫiyni eytķan» — ibraniy tilida «...mundaķ bir yükni saloɣan». Adəttə «yük» Hudaning ḫəkümi yaki jazasini jakarlaydioɣan wəḫiyi idi.
9:26 1Pad. 21:19

27 Yəḫudaning padixaḫi Aḫaziya buni kərgəndə «Baoɣdiki rawaḳ yoli» bilən ḳaqti. Lekin Yəḫu uning kəynidin ḳooɣlap: «Uni etinglar!» dəp buyruwidi, ular uni Ibleamning yenida, Gur egizlikigə qikḳan yolda atti. U Məgiddooɣiqə ḳeqip u yərdə əldi.. 28 Xuning bilən uning hizmətkarliri uning jəsitini jəng ḫarwisioɣa selip, Yerusalemoɣa elip berip, «Dawutning xəḫiri»də ata-bowilirining yenioɣa əz ḳəbrisidə dəpnə ḳildi 29 (Aḫabning ooɣli Yoramning səltənitining on birinqi yilida Aḫaziya Yəḫudaoɣa padixaḫ boloɣanidi).
30 Yəḫu əmdi Yizrəəlgə kəldi, Yizəbəl xuni anglap kəzlirigə sürmə sürüp, qaqlirini tarap, derizidin ḳarap turatti. 31 Yəḫu dərwazidin kirgəndə u uningdin: I Zimri, əz oɣojangning ḳatili, ḫəmmə ix tinqlikmu? — dəp soridi..
32 Yəḫu bexini kətürüp, derizigə ḳarap turup: — Mən tərəptə turidioɣan kim bar? dəp soriwidi, ikki-üq aoɣwat derizidin uningoɣa ḳaridi.
33 U: Xu ayalni təwəngə taxlanglar, deyixigila, ular uni təwəngə taxlidi. Xuning bilən uning ḳeni ḫəm tamoɣa ḫəm atlaroɣa qeqildi. U uni atlirioɣa dəssitip üstidin ətüp kətti.
34 Andin u əygə kirip yəp-iqkəndin keyin: Bu ləniti ayalning jəsitini təkxürüp, uni dəpnə ḳilinglar. Qünki nemila bolmisun u padixaḫning məlikisidur, dedi.. 35 Lekin ular uni dəpnə ḳiliwetəyli dəp beriwidi, uning bax səngiki, ayaoɣliri wə ḳolining alḳinidin baxḳa ḫeq yerini tapalmidi.
36 Ular yenip kelip bu həwərni uningoɣa degəndə u: — Bu ix Pərwərdigar Əz ḳuli Tixbilik Iliyas arḳilik eytḳan munu səzining əməlgə axuruluxidur: — «Itlar Yizrəəldiki xu parqə yərdə Yizəbəlning gəxini yəydu.. 37 Yizəbəlning ələki sirtta, Yizrəəldiki xu parqə yərdə ḳioɣdək yeyilip ketidu wə xuning bilən ḫeqkim: «U Yizəbəl ikən» deyəlməydu» — dedi.

Yəḫu Aḫabning jəmətidikilərni yoḳitidu

10 1 Əmdi Samariyədə Aḫabning yətmix ooɣli bar idi. Yəḫu hətlərni yezip Samariyəgə, yəni Yizrəəldiki əməldar-aḳsaḳallaroɣa wə Aḫabning jəmətidiki pasibanlaroɣa əwətti. Hətlərdə mundaḳ deyildi: —
2 «Silər bilən billə oɣojanglarning ooɣulliri, jəng ḫarwiliri bilən atlar, ḳoroɣanlik xəḫər wə sawut-ḳorallarmu bardur; xundaḳ boloɣandin keyin bu hət silərgə təgkəndə, 3 əz oɣojanglarning ooɣulliridin əng yahxisini tallap, əz atisining təhtigə olturoɣuzup, oɣojanglarning jəməti üqün soḳuxḳa qikinglar!».
4 Lekin ular dəkkə-dükkigə qüxüp intayin ḳorḳuxup: Mana ikki padixaḫ uning aldida put tirəp turalmioɣan yərdə, biz ḳandaḳmu put tirəp turalaymiz? — deyixti.
5 Xuning bilən orda bexi, xəḫər baxliḳi, aḳsaḳallar bilən pasibanlar Yəḫuoɣa həwər yətküzüp: Biz sening ḳulliringmiz; sən ḫərnemə buyrusang xuni ḳilimiz; ḫeqkimni padixaḫ ḳilmaymiz. Sanga nemə muwapiḳ kərünsə xuni ḳiloɣin, dəp eytti.
6 Yəḫu ikkinqi hətni yezip, həttə: — «Əgər mən tərəptə bolup, mening səzlirimgə kirixkə razi bolsanglar əz oɣojanglarning ooɣullirining baxlirini elip, ətə muxu waḳitta Yizrəəlgə, mening ḳeximoɣa ularni kəltürünglar. Əmdi padixaḫning ooɣulliri yətmix kixi bolup, əzlirini baḳḳan xəḫərning uluoɣlirining ḳexida turatti.. 7 Hət ularoɣa təgkəndə ular xaḫzadilərni,

9:27 ««Baoɣdiki rawaḳ yoli» bilən» — yaki «Bəyt-Ḫagganoɣa baridioɣan yol bilən».
9:27 2Tar. 22:7-9
9:31 «Zimri» — 44 yil ilgiri Israil padixaḫ Elaḫdin yüz ərüp uni əltürgən. «1Pad.» 16:9-20ni kərüng.
9:31 1Pad. 16:18
9:34 1Pad. 16:31
9:36 1Pad. 21:23
10:6 «baxlirini elinglar» — Yəḫuning təlipi bəlkim ḳəstən müjməl deyilgənidi. Ibraniy tilida «baxlirini elix» degənlik «əzlirini elip kelix» yaki «əltürüx» degən ikki bislik mənidə idi. Aḳsaḳallar wə pasibanlar padixaḫning ooɣullirini əltürgəndin keyin, Yəḫu ularni «Ular mən bilən təng bu ixlaroɣa məs'ul» dəp kərsitələytti.

yətmixəylənning ƕəmmisini əltürüp, baxlirini sewətlərgə selip, Yizrəəlgə Yəƕuoɣa əwətti. [8] Bir həwərqi kelip Yəƕuoɣa: Ular xaƕzadilərning baxlirini elip kəldi, dəp həwər bərgəndə, u: Ularni ikki dəwə kilip, dərwazining aldida ətə ətigəngiqə koyunglar, dedi.
[9] Ətigəndə u qikip, u yərdə turup pütkül halayikka: Silər bigunaƕsilər; mana, mən əzüm oɣjamoɣa kəst kilip uni əltürdüm; lekin bularning ƕəmmisini kim qepip əltürdi?. [10] Əmdi xuni bilinglarki, Pərwərdigarning ƕeq səzi, yəni Pərwərdigar Aƕabning jəməti tooɣrisida eytkinidin ƕeqbir səz yərdə kalmaydu. Qünki Pərwərdigar Өz kuli Iliyas arkilik eytkinioɣa əməl kildi, — dedi.
[11] Andin keyin Yəƕu Yizrəəldə Aƕabning jəmətidin kaloɣanlarning ƕəmmisi, uning təripidiki barlik ərbablar, dost-aoɣiniliri wə kaƕinlirini ƕeq kimni kaldurmay əltürdi. [12] Andin u ornidin turup, Samariyəgə bardi. Yolda ketiwetip «padiqilaroɣa təwə Bəyt-Əkəd»kə yətkəndə. [13] Yəƕu Yəƕuda padixaƕi Aƕaziyaning kerindaxliri bilən uqraxti. U ulardin: Silər kim? — dəp soridi.
«Biz Aƕaziyaning kerindaxliri, ƕazir padixaƕning ooɣulliri wə hanixning ooɣulliridin ƕal sorioɣili qüxüwatimiz» — dedi.
[14] U: Ularni tirik tutunglar! dəp buyrudi. Andin adəmliri ularni tirik tutti, andin ƕəmmisini Bəyt-Əkədning kudukining yenida əltürüp, ularning ƕeq birini koymidi. Ular jəmiy kirik ikki adəm idi. [15] U u yərdin ketip baroɣanda uning aldioɣa qikkan Rəkabning ooɣli Yəƕonadabka yolukti. U uningoɣa salam kilip: Mening kənglüm sanga sadik boloɣandək, sening kənglüngmu manga sadikmu? — dedi.
Sadik, dedi Yəƕonadab.
Yəƕu: — Undak bolsa kolungni manga bərgin, dedi. U kolini beriwidi, Yəƕu uni jəng ƕarwisioɣa elip qikip, əz yenida jay berip. [16] uningoɣa: Mən bilən berip, Pərwərdigaroɣa boloɣan kizoɣinlikimni kərgin, dedi. Xuning bilən u uni jəng ƕarwisioɣa olturoɣuzup ƕaydəp mangdi.
[17] U Samariyəgə kəlgəndə Aƕabning jəmətidin Samariyədə kaloɣanlarning ƕəmmisini kirip tügətküqə əltürdi. Bu ix Pərwərdigarning Iliyaska eytkan səzining əməlgə axuruluxi idi.

Yəƕuning Baal degən butning kaƕin-pəyoɣəmbərlirini kətl kilixi

[18] Andin Yəƕu ƕəmmə halayikni yioɣdurup, ularoɣa mundak dedi: — Aƕab Baalning hizmitini az kiloɣan, lekin Yəƕu uning hizmitini kəp kilidu. [19] Buning üqün Baalning barlik pəyoɣəmbərlirini, uning kullukida boloɣanlarning ƕəmmisi bilən barlik kaƕinlirini manga qakiringlar; ƕeqkim kalmisun, qünki Baaloɣa qong kurbanlik sunoɣum bar; ƕərkim ƕazir bolmisa jenidin məƕrum bolidu, dedi. Lekin Yəƕu bu ixni baalpərəslərni yokitix üqün ƕiyligərlik bilən kildi.
[20] Xuning bilən Yəƕu: Baaloɣa has bir ƕeyt bekitinglar, dewidi, ular xundak elan kildi.
[21] Yəƕu pütkül Israiloɣa təklip əwətkəndə, barlik baalpərəslər kəldi; ulardin ƕeqbiri kəm kalmay kəldi. Ular Baalning buthanisioɣa kirdi; xuning bilən Baalning buthanisi bu bexidin yənə bir bexioɣiqə lik toldi. [22] U murasim kiyimi begigə: Ƕəmmə Baalpərəslərgə ibadət kiyimlirini əqikip bər, dewidi, u kiyimlərni ularoɣa əqikip bərdi.
[23] Yəƕu bilən Rəkabning ooɣli Yəƕonadab Baalning buthanisioɣa kirip baalpərəslərgə: Təkxürüp

---

10:9 «Silər bigunaƕsilər; mana, mən əzüm oɣjamoɣa kəst kilip uni əltürdüm; lekin bularning ƕəmmisini kim qepip əltürdi?» — Yəƕu ƕiyligərlik bilən xaƕərdiki wə Yizrəəldiki əməldarlarni mən tərəptə turidu, mən bilən təng muxu ixlaroɣa məs'ul, dəp halayikka kərsətməkqi.
10:10 1Pad. 21:19, 21, 29
10:12 ««padiqilaroɣa təwə Bəyt-Əkəd»kə» — yaki «koy padiqilar yioɣilidioɣan jay»oɣa...»
10:13 «ƕal sorioɣili barimiz» — ibraniy tilida «ƕal sorioɣili qüximiz».
10:13 2Tar. 22:8
10:15 «sanga sadik» — ibraniy tilida «kənglünggə sadik» dəp ipadilinidu. **«sanga sadik boloɣandək»** — yaki «sanga durus boloɣandək». **«manga sadikmu»** — yaki «manga durusmu». Bu ayəttiki «Rəkabning ooɣli Yəƕonadab» «Yər.» 35:1-16də tiloɣa elinoɣan «Rəkabning ooɣli Yəƕonadab *(Yonadab)*»ka ohxax adəm boluxi mumkin.
10:17 2Tar. 22:8

bekinglar, bu yərdə Pərwərdigarning bəndiliridin heqbiri bolmisun, bəlki pəkət baalpərəslər bolsun, dedi.
[24] Ular təxəkkür qurbanlikliri bilən kəydürmə qurbanliklarni ətküzgili kirdi. Yəhu səksən adimini texida koyup ularoqa: Mən silərning ilkinglaroqa tapxuroqan bu adəmlərdin birsi kolunglardin kəqip kətsə, jenining ornida jan berisilər, dedi.
[25] Ular kəydürmə qurbanlikni ətküzüp boluxioqila, Yəhu orda pasibanliri wə sərdarlaroqa: Kirip ularni kətl kilip, heqkimni qikkili koymanglar, dəp buyrudi. Xuning bilən orda pasibanliri bilən sərdarlar ularni kiliq bisi bilən kətl kilip, ələklərni xu yərgə taxliwətti. Andin Baalning buthanisining iqkirigə kirip [26] but tüwrüklərni Baalning buthanisidin elip qikip kəydürüwətti. [27] Ular yənə Baalning tüwrük-həykilini qekip, Baalning buthanisini yikitip uni bügüngə kədər hajəthanioqa aylandurdi. [28] Yəhu xu yol bilən Baalni Israil iqidin yok kildi.

Yəhuning səltənitining hulasisi

[29] Yəhu Nibatning ooqli Yəroboamning Israilni gunahka putlaxturoqan gunahliridin, yəni Bəyt-Əl bilən Dandiki altun mozay butliridin əzini yioqmidi. [30] Pərwərdigar Yəhuoqa: Sən obdan kilding; Mening nəzirimgə muwapik kərünginini ada kilip, Ahabning jəmətigə kənglümdiki həmmə niyətni bəja kilip pütküzgining üqün, sening ooqulliring tətinqi nəsligiqə Israilning təhtidə olturidu, dedi.
[31] Lekin Yəhu pütün kəlbidin Israilning Hudasi Pərwərdigarning mukəddəs kanunida mengixka kəngül bəlmidi; u Israilni gunahka putlaxturoqan Yəroboamning gunahliridin neri turmidi.
[32-33] Xu künlərdə Pərwərdigar Israilning zeminini kesip-kesip azaytixka baxlidi. Qünki Hazaəl Iordan dəryasining məxrik təripidin baxlap Israilning qegraliridin bəsüp ətüp ularoqa hujum kildi; u barlik Gilead yurtini, Arnon jiloqisining yenidiki Aroərdin tartip Gileadtin ətüp Baxanoqiqə, Gad, Rubən wə Manassəhning barlik yurtlirini ixoqal kildi.
[34] Əmdi Yəhuning baxka əməlliri həm kiloqanlirining həmmisi, jümlidin səltənitining həmmə kudriti «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
[35] Yəhu əz ata-bowiliri arisida uhlidi wə Samariyədə dəpnə kilindi. Andin ooqli Yəhoahaz uning ornida padixah boldi. [36] Yəhuning Israilning üstidə Samariyədə səltənət kiloqan wakti yigirmə səkkiz yil idi.

Hanix Ataliyaning əltürülüxi

2Tar. 22:10-12; 23:1-21

11 [1] Əmdi Ahaziyaning anisi Ataliya ooqlining əlginini kərgəndə, barlik xah nəslini əltürüxkə kozoqaldi.
[2] Lekin Yoram padixahning kizi, yəni Ahaziyaning singlisi Yəhoxeba əltürülüx aldida turoqan padixahning ooqullirining arisidin Ahaziyaning ooqli Yoaxni ooqrilikqə elip qikip, uni wə inik anisini yastuk-kirlik ambirioqa yoxurup koydi. Yoax xu yol bilən Ataliyadin yoxurup kelinip əltürülmidi. [3] Andin keyin inik anisi bilən Pərwərdigarning əyidə altə yiloqiqə yoxurunup turdi. Xu wakitlarda Ataliya zeminda səltənət kildi.
[4] Yəttinqi yili Yəhoyada adəm əwətip Kariylar həm orda pasibanlirining yüzbexilirini Pərwərdigarning əyigə qakirtip kelip, ular bilən əhdə kilixti. U ularoqa Pərwərdigarning əyidə

10:24 «təxəkkür qurbanlikliri» — yaki pəkət «qurbanliklar».
10:29 1Pad. 12:28
10:30 2Pad. 15:12
11:1 2Tar. 22:10

kəsəm iqküzüp, padixaḫning ooɣlini kərsətti.
5 Andin ularoɣa buyrup: Mana silər kilixinglar kerək boloɣan ix xuki: — Xabat künidə pasibanlik nəwiti kəlgən üqtin biri padixaḫning ordisida pasibanlik kəziti kilsun.
6 Üqtin biri Sür degən dərwazida tursun wə üqtin biri orda pasibanlar ḫoylisining kəynidiki dərwazida tursun; xundak kilip silər orda üqün pasibanlik kilisilər.
7 Xabat künidə pasibanlik nəwitini kilip boloɣan üqtin ikki kismi Pərwərdigarning əyidə padixaḫning kexida pasibanlik kilsun.
8 Silər padixaḫning ətrapida turup, ḫərbiringlar kolunglaroɣa əz koralinglarni elip, kimdəkim sepinglardin ətkili urunsa uni əltürünglar; padixaḫ kikip-kirsə uning bilən billə yürünglar, dedi.
9 Yüzbexilar kaḫin Yəḫoyada barlik tapilioɣanlirini bəja kəltürüxti; ḫərbir yüzbexi əz adəmlirini, ḫəm xabat künidə pasibanlik nəwitigə kəlgənlərni ḫəm pasibanlik nəwitidin yanoɣanlarni kaldurup kaldi; andin Yəḫoyada kaḫinning kexioɣa kəldi.
10 Kaḫin bolsa Dawut padixaḫning Pərwərdigarning əyidə sakłakłik nəyzə wə kalkanlirini yüzbexilaroɣa tarkitip bərdi.
11 Orda pasibanliri tizilip, ḫərbiri əz kolida koralini tutup, ibadəthanining ong təripidin tartip sol təripigiqə kurbangaḫ bilən ibadəthanini boylap padixaḫning ətrapida turdi.
12 Yəḫoyada xaḫzadini otturioɣa kikirip uning bexioɣa tajni kiygüzüp, uningoɣa guwaḫnamilərni berip, padixaḫ boluxka huxbuy may bilən məsiḫ kildi. Ḫəmməylən qawak qelip: — «Padixaḫ yaxisun!» dəp towlaxti.
13 Ataliya orda pasibanliri bilən həlkning towlaxlirini angliɣanda, Pərwərdigarning əyigə kirip, kəpqilikning arisioɣa kəldi.
14 U kariwidi, mana padixaḫ kaidə-rəsim boyiqə tüwrükning yenida turatti. Padixaḫning yenida əməldarlar bilən kanayqilar tiziloɣanidi; barlik yurt həlki xadlinip, kanay qelixatti. Buni kərgən Ataliya kiyimlirini yirtip: — Asiylik, asiylik! — dəp warkiridi.
15 Əmma Yəḫoyada kaḫin koxunoɣa məs'ul boloɣan yüzbexilaroɣa: Uni səpliringlar otturisidin sirtka kikiriwetinglar; kimdəkim uningoɣa əgəxsə kiliqlansun, dəp buyrudi. Qünki kaḫin: — U Pərwərdigarning əyidə əltürülmisun, dəp eytkanidi.
16 Xuning bilən ular uningoɣa yol boxitip bərdi; wə u padixaḫ ordisioɣa kiridioɣan at yolioɣa yetip kəlgəndə, ular u yərdə uni əltürdi.
17 Yəḫoyada: — «Pərwərdigarning həlki bolayli» dəp Pərwərdigarning wə padixaḫ bilən həlkning otturisida bir əḫdə tohtatti; padixaḫ bilən həlkning otturisida ḫəm bir əḫdə baoɣlandi.
18 Andin barlik zemindiki həlk Baalning buthanisioɣa berip uni buzup taxlidi; uning kurbangaḫliri bilən məbudlirini qekip parə-parə kilip, Baalning kaḫini Mattanni kurbangaḫlarning aldida əltürdi. Andin keyin Yəḫoyada kaḫin Pərwərdigarning əyigə pasibanlarni təyinlidi.
19 Andin u yüzbexilar, Kariylar, orda pasibanliri wə yurtning ḫəmmə həlkini əzi bilən elip kelip, padixaḫni Pərwərdigarning əyidin baxlap qüxüp, ordidiki «Pasibanlarning dərwazisi»din padixaḫning ordisioɣa kirgüzdi; Yoax padixaḫlik təhtigə olturdi.
20 Yurtning barlik həlki xadlinatti; ular Ataliyani padixaḫning ordisining yenida kiliqlap əltürgəndin keyin, xəḫər tinq bolup kaldi.

11:4 «Kariylar» — bəlkim bir türküm qətəllik ləxkərlərni kərsitidu. Baxka birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
11:4 2Tar. 23:1
11:6 «Sür degən dərwazi» — yaki «Ul dərwazisi».
11:9 2Tar. 23:8
11:16 «ular uningoɣa yol boxitip ... at yolioɣa yetip kəlgəndə, ular u yərdə uni əltürdi» — yaki «ular uni tutup padixaḫ ordisioɣa kiridioɣan at yolioɣa yetip kəlgəndə, xu yərdə uni əltürdi».
11:17 2Tar. 23:16

Yəhoax Yəhudaoŋa padixah bolidu

2Tar. 24:1-27

21 Yəhoax yəttə yaxka kirgəndə padixah boldi.

12 1 Yəhuning səltənitining yəttinqi yilida Yəhoax padixah boldi; u kirik yil Yerusalemda
səltənət kildi. Uning anisi Bəər-Xebalik Zibiyah idi.. 2 Yəhoax Yəhoyada kahin uningoŋa
nəsihət kilip turoŋan barlik künlərdə, Pərwərdigarning nəziridə durus boloŋanni kildi.. 3 Pəkət
«yukiri jaylar»la yokitilmidi; həlk yənila «yukiri jaylar»oŋa qikip kurbanlik kilip huxbuy yakatti..
4 Yəhoax kahinlaroŋa: — Pərwərdigarning əyigə Hudaoŋa ataloŋan həmmə pul, jümlidin
royhəttin ətküzülgən hər kixining baj puli, kəsəm iqkənlərning puli wə hərkim ihtiyari bilən
Pərwərdigarning əyigə beoŋixlap əkəlgən həmmə pulni.. 5 kahinlar həziniqilərdin tapxuruwelip
Pərwərdigarning əyining kaysi yeri buzuloŋan bolsa, xu pulni ixlitip xularni ongxisun, dedi..
6 Lekin Yəhoax padixahning səltənitining yigirmə üqinqi yiliŋiqə, kahinlar ibadəthanining
buzuloŋan yərlirini tehiqə onglimioŋanidi. 7 Andin Yəhoax padixah Yəhoyada kahin wə baxka
kahinlarni qakirip ularoŋa: — Nemixka ibadəthanining buzuloŋan yərlirini ongximidinglar?
Mundin keyin həziniqilərdin pul almanglar wə əzünglar ibadəthanining buzuloŋan yərlirini
onglatmanglar, dedi..
8 Xuning bilən kahinlar makul boluxup: Biz buningdin keyin həlktin pul almaymiz həm əzimiz
ibadəthanining buzuloŋan yərlirinimu ongximaymiz, dedi.
9 Əmdi Yəhoyada kahin bir sanduknı elip qikip, yapkuqidin bir təxük texip uni kurbangahning
yenioŋa koydi; kixilər Pərwərdigarning əyigə kirgəndə, u ong tərəptə turatti. Dərwazioŋa
karaydioŋan kahinlar Pərwərdigarning əyigə kəltürülgən barlik pulni uningoŋa salatti. 10 Wə
xundak bolattiki, ular sandukta kəp pul qüxkənlikini kərsə, padixahning katipi bilən bax
kahin ibadəthanioŋa qikip, Pərwərdigarning əyidiki pulni haltioŋa qigip, sanap koyatti. 11 Andin
ular Pərwərdigarning əyini ongxaydioŋan ix baxlirioŋa əlqəp-hesablap berətti. Ular bolsa uni
Pərwərdigarning əyini ongxaydioŋan yaoŋaqqi bilən tamqilar, 12 taxqilar bilən taxtiraxlaroŋa
berətti. Ular muxu pulni Pərwərdigarning əyining buzuloŋan yərlirini ongxaxka lazim boloŋan
yaoŋaq bilən oyuloŋan taxlarni setiwelixka, xuningdək ibadəthanini ongxaxka wə həmmə baxka
qikimoŋa ixlitətti.. 13 Lekin Pərwərdigarning əyigə kəltürülgən pul ibadəthanioŋa atilidioŋan
kümüx kaqa-kuqilar, piqaklar, piyalilər, kanaylar, ya altundin yaki kümüxtin yasaloŋan

---

12:1 «Yəhoax» — «Yoax»ning baxka xəkli.

12:2 «Yəhoax Yəhoyada kahin uningoŋa nəsihət kilip turoŋan barlik künlərdə, ... durus boloŋanni kildi.» — bu sözgə karioŋanda Yoax Yəhoyada əlgəndin keyin Pərwərdigarning yolidin qikip kətti; wə dərwəkə xundak boldi *(«2Tar.» 24:17-27ni kərüng)*.

12:3 «yukiri jaylar» — Təwrattiki «Kan.» 12:5-14də wə baxka munasiwətlik yərlərdə, Huda Israillaroŋa: Birsi Manga atap kurbanlik kilsa, pəkət «Əzüm talliŋan jay»da kurbanlik kilsun, dəp tapilaydu. Israilning tarihida Huda muxundak kurbanlik kilidioŋan birnəqqə jayni bekitkənidi *(bir wakitta pakət birla jayni bekitətti)*. Birak Israillar bəlkim əz kolaylikini kəzləp *(wə bəlkim butpərəslərning ix-hərikətlirini dorap)* Hudaning əmrini nəziridin sakit kilip taoŋ kokkiliri katarlik yukiri jaylarda Hudaoŋa ibadət kilip kurbanlik kilatti. Buning xundak bir hətiri bar idiki, ular ətrapidiki butpərəslərning təsirini kobul kilip, xu yərdə harhil butlaroŋimu kokunup, hətta butpərəslərgə əgixip «insan kurbanlik»larnimu kilixi mumkin wə dərwəkə kəp wakitlarda xundak kilatti *(məsilən, «Əz.» 16:21, 20:26ni kərüng)*.

12:4 «royhəttin ətküzülgən hər kixining baj puli, kəsəm iqkənlərning puli» — «Mis.» 30:11-16, «Law.» 27-babni kərüng.

12:4 2Pad. 22:3-21

12:5 «kahinlar həziniqilərdin...» — yaki «kahinlar əz tonuxliridin...». «Kahinlar» — ibraniy tilida «Harbir kahin...» deyilidu — demək, harbir kahinning bu ixka boloŋan ayrim məs'uliyiti barliki səl təkitlinidu.

12:7 «...Mundin keyin həziniqilərdin pul almanglar wə əzünglar ibadəthanining buzuloŋan yərlirini onglatmanglar» — bu sözgə karioŋanda kahinlar heq bolmioŋanda ibadəthanini ongxitix hizmitidə məs'uliyətsizlik kiloŋan bolsa kerək. Bu sözlərdin ular muxu pullarni hiyanət kiloŋanliki natayin.

–Baxka birhil tərjimisi: «Muningdin baxlap ibadəthanining buzuloŋan yərlirini onglitix məksitidə baxka həziniqilərdin pul almanglar». 8-ayət bizning tərjimimizgə masrak kelidu.

12:12 «taxtiraxlar» — yəni tax nəkixqilər idi.

baxḳa ḥərḳandaḳ nərsilərni yasitixḳa ixlitilməytti. [14] Ular bəlki xu pulni ix bexilirioŋa berip, Pərwərdigarning əyini ongxitatti. [15] Ular pulni ix bejirgüqilərning ixləmqilərgə təḳsim ḳilip berixi üqün tapxuratti; lekin uning ḥesawatini ḳilmaytti; qünki bular insap bilən ix ḳilatti. [16] Lekin itaətsizlik ḳurbanliḳi puli bilən gunaḫ ḳurbanliḳioŋa munasiwətlik pullar Pərwərdigarning əyigə elip kelinməytti; u kaḫinlaroŋa təwə idi.

[17] U waḳitta Suriyə padixaḫi Ḥazaəl Gat xəḫirigə ḫujum ḳilip, uni ixoŋal ḳildi. Andin Ḥazaəl Yerusalemoŋa ḫujum ḳilixḳa yüzləndi. [18] Xuning bilən Yəḫudaning padixaḫi Yəḫoax əz ata-bowiliri boloŋan Yəḫuda padixaḫliri Yəḫoxafat, Yoram wə Aḫaziya Pərwərdigaroŋa təḳdim ḳiloŋan ḥəmmə muḳəddəs buyumlarni, wə əzi təḳdim ḳiloŋanlirini Pərwərdigarning əyi ḥəm padixaḫning ordisining həziniliridin izdəp tapḳan barliḳ altunoŋa ḳoxup, ḥəmmisini Suriyəning padixaḫi Ḥazaəlgə əwətti; andin Ḥazaəl Yerusalemdin qekindi.

[19] Yoaxning baxḳa əməlliri ḥəm ḳiloŋanlirining ḥəmmisi «Yəḫuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

[20] Əmdi Yəḫoaxning hizmətkarliri uningoŋa ḳəst ḳilip Silla dawini təripidiki Millo ḳəl'əsidə uni əltürdi. [21] Uning hizmətkarliridin Ximeatning ooŋli Yozaḳar wə Xomərning ooŋli Yəḫozabad uni zəhimləndürdi, xuning bilən u əldi. U əz ata-bowilirining arisida «Dawutning xəḫiri»də dəpnə ḳilindi. Ooŋli Amaziya uning ornida padixaḫ boldi.

Yəḫoaḫaz Israil üstidin ḥəküm süridu

13 [1] Aḫaziyaning ooŋli, Yəḫudaning padixaḫi Yoaxning səltənitining yigirmə üqinqi yili, Yəḫuning ooŋli Yəḫoaḫaz Samariyədə Israiloŋa padixaḫ bolup, Samariyədə on yəttə yil səltənət ḳildi. [2] U Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloŋanni ḳilip, Israilni gunaḫḳa putlaxturoŋan Nibatning ooŋli Yəroboamning gunaḫliriora əgixip mangdi; u ulardin ḥeq qiḳmidi. [3] Buning üqün Pərwərdigarning oŋəzipi Israiloŋa ḳozoŋaldi; u ularni Suriyəning padixaḫi Ḥazaəlning wə Ḥazaəlning ooŋli Bən-Ḥadadning ḳoliora tapxurup bərdi.

[4] Yəḫoaḫaz Pərwərdigardin rəḫim tilidi; wə Pərwərdigar Israilning ḳisilip ḳaloŋanliḳini kərüp duasioŋa ḳulaḳ saldi. Qünki Suriyəning padixaḫi ularoŋa zulum ḳiliwatatti. [5] Pərwərdigar Israiloŋa bir ḳutḳuzoŋuqi təyinlidi; xuning bilən ular Suriylərning ḳolidin azad bolup ḳutuldi. Keyin Israil yənə burunḳidək əz əy-qedirliridə makanlaxti. [6] Lekin ular Israilni gunaḫḳa putlaxturoŋan Yəroboam jəmətining gunaḫliridin qiḳmidi; ular yənila xu yolda mangatti. Ḥətta Samariyədə bir «Axərah» butmu ḳaloŋanidi.

[7] Suriyəning padixaḫi Yəḫoaḫazoŋa pəḳət əllik atliḳ ləxkərni, on jəng ḫarwisi bilən on ming piyadə əskirinila ḳalduroŋanidi. Qünki u Yəḫoaḫazning ḳoxunini yoḳitip hamandiki topa-qangdək ḳiliwətkənidi.

[8] Əmdi Yəḫoaḫazning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloŋanlirining ḥəmmisi, jümlidin səltənitining ḥəmmə ḳudriti «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? [9] Yəḫoaḫaz ata-bowilirining arisida uhlidi wə Samariyədə dəpnə ḳilindi. Andin ooŋli Yoax ornida padixaḫ boldi.

12:17 2Pad. 8:12; 13:25; 2Tar. 24:23
12:18 2Pad. 18:15
12:19 «Yəḫuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-təzkirə» əməs, biraḳ xübḫisizki, Təwrattiki «Tarih-təzkirə» uningdin kəp uqurlar aloŋanidi.
12:20 2Pad. 14:5
13:6 ««Axərah» butlar» — bəlkim butpərəslikkə beoŋixlanoŋan dərəhlərdur. Dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloŋan yaki nəḳixlənɡən boluxi mumkin.

Yoax Samariyə üstidin ḩəküm süridu
«Yoax»ning baxḳa xəkli «Yəḩoax»

10 Yəḩudaning padixaḩi Yoaxning səltənitining ottuz yəttinqi yilida Yəḩoaḩazning ooɳli
Yəḩoax Samariyədə Israiloɳa padixaḩ bolup, on altə yil səltənət ḳildi.
11 U Pərwərdigarning
nəziridə rəzil boloɳanni ḳildi; u Israilni gunaḩḳa putlaxturoɳan, Nibatning ooɳli Yəroboamning
gunaḩlirining ḩeqḳaysisini taxlimidi; u xu yolda mangatti.
12 Əmdi Yoaxning baxḳa ixliri ḩəm ḳiloɳanlirining ḩəmmisi, jümlidin uning Yəḩudaning
padixaḩi Amaziya bilən jəng ḳilip kərsətkən ḳudriti «Israil padixaḩlirining tarih-təzkiriliri»
degən kitabta pütülgən əməsmidi? 13 Yoax ata-bowilirining arisida uhlidi wə Yəroboam uning
təhtigə olturdi. Yoax Samariyədə Israilning padixaḩliri arisida dəpnə ḳilindi.

Elixaning ahirḳi bexariti

14 Elixa əz əjilini yətküzidioɳan kesəl bilən yatti. Israilning padixaḩi Yoax uning ḳexioɳa kelip
uning yüzigə engixip yioɳlap: I atam, i atam, Israilning jəng ḩarwisi ḩəm atliḳ əskərliri!» dəp
pəryad kətürdi.
15 Elixa uningoɳa: Bir ya bilən ya oḳlirini kəltürgin, dedi. U ya bilən ya oḳlirini kəltürgəndə
16 Elixa Israilning padixaḩioɳa: Ḳolungni yaoɳa selip tutḳin, dedi. U ḳolini ḳoyoɳanda Elixamu
ḳollirini padixaḩning ḳollirining üstigə ḳoyup, uningoɳa: 17 — Məxriḳ tərəptiki derizini aqḳin,
dedi. U uni aqḳanda Elixa: Atḳin, dedi. U etiwidi, Elixa uningoɳa: Mana bu Pərwərdigarning
nusrət ya oḳi, yəni Suriyəning üstidin nusrət ḳazinidioɳan ya oḳidur. Sən Suriylərni yoḳatḳuqə
Afəḳtə ular bilən jəng ḳilisən, dedi.
18 Andin u: — Ya oḳlirini ḳolungoɳa aloɳin, dedi. Ularni aloɳanda, Elixa Israilning padixaḩioɳa:
Ular bilən yərgə uroɳin, dedi. U üq ḳetim urup tohtidi. 19 Hudaning adimi uningoɳa aqqiḳlinip:
Sən bəx-altə ḳetim uruxungoɳa tooɳra kelətti. Xundaḳ ḳiloɳan bolsang, sən Suriylərni urup
yoḳitip üzül-kesil məoɳlup ḳilatting; lekin əmdi Suriylərni urup, pəḳət üq ḳetimla məoɳlup
ḳilalaysən, dedi.
20 Elixa ölüp dəpnə ḳilindi.
Əmdi ḩər yili, yil bexida Moablardin top-top bulangqilar yurtḳa parakəndiqilik salatti. 21 Bir
küni xundaḳ boldiki, həlḳ bir ölgən adəmni yərlikigə ḳoyuwatḳanda, mana, ular bir top
bulangqilarni kərüp ḳaldi, ular jəsətni Elixaning gərigə taxlidi. Jəsət Elixaning ustihinioɳa
təgkəndə, u tirilip, ḳopup tik turdi.
22 Əmma Suriyəning padixaḩi Ḩazaəl bolsa Yəḩoaḩazning ḩəmmə künliridə Israiloɳa zalimliḳ
ḳilatti. 23 Lekin Pərwərdigar ularoɳa meḩriban bolup iq aoɳritatti; Ibraḩim bilən Isḩaḳ wə
Yaḳupḳa baoɳlioɳan əḩdisi tüpəylidin U ularoɳa iltipat ḳilip, ularni bügüngə ḳədər ḩalak ḳilmay,
Əz ḩuzuridin qiḳiriwetixni halimioɳanidi.
24 Suriyəning padixaḩi Ḩazaəl öldi wə ooɳli Bən-Ḩadad uning ornida padixaḩ boldi. 25 Andin
keyin Yəḩoaḩazning ooɳli Yəḩoax Ḩazaəlning ooɳli Bən-Ḩadadning ḳolidin Ḩazaəl əz atisi
Yəḩoaḩazdin jəngdə tartiwaloɳan xəḩərlərni yanduruwaldi. Yəḩoax uni urup, üq ḳetim məoɳlup
ḳilip, xuning bilən Israilning xəḩərlirini yandurwaldi.

13:10 «Yəḩoax» — «Yoax»ning baxḳa xəkli.
13:14 «Israilning jəng ḩarwisi» — yaki «Israilning jəng ḩarwiliri». **«Israilning jəng ḩarwisi ḩəm atliḳ əskərliri!»** — degən ibarə bəlkim padixaḩning Elixa pəyoɳəmbərgə boloɳan ḩörmitini bildürətti — Elixa pəyoɳəmbər *(Iliyas pəyoɳəmbərdək)* Israiloɳa ḩəm baxpanaḩ ḩəm əzi «bir kixilik ḳoxun»dək bolup kəlgənidi.
13:14 2Pad. 2:12
13:17 1Pad. 20:30

Amaziyaning Yəḫudaoɣa boloɣan səltəniti

2Tar. 25:1-28

14 [1] Israilning padixaḫi Yəḫoaḫazning ooɣli Yoaxning səltənitining ikkinqi yilida Yəḫudadiki Yoaxning ooɣli Amaziya Yəḫudaoɣa padixaḫ boldi. [2] Padixaḫ boloɣanda u yigirmə bəx yaxḳa kirgənidi; u Yerusalemda yigirmə toḳḳuz yil səltənət ḳildi. Uning anisi Yerusalemlik Yəḫoaddan idi.

[3] Amaziya Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni ḳilatti, lekin əjdadi Dawut ḳiloɣandək əməs, bəlki atisi Yoaxning barliḳ ḳiloɣanliri boyiqə ix kərətti. [4] Pəḳət «yuḳiri jaylar»la yoḳitilmidi; həlḳ yənila «yuḳiri jaylar»oɣa qiḳip ḳurbanliḳ ḳilip huxbuy yaḳatti.

[5] Wə xundaḳ boldiki, səltəniti uning ḳolida muḳim boloɣanda, u padixaḫ atisini əltürgən hizmətkarlirini tutup əltürdi. [6] Lekin Musaoɣa qüxürülgən ḳanun kitabida Pərwərdigarning: «Atilarni ooɣulliri üqün əlümgə məḫkum ḳilixḳa bolmaydu ya ooɣullirini atiliri üqün əlümgə məḫkum ḳilixḳa bolmaydu, bəlki ḫərbiri əz gunaḫi üqün əlümgə məḫkum ḳilinsun» dəp pütülgən əmri boyiqə, u əltürgüqilərning balilirini əlümgə məḫkum ḳilmidi.

[7] U «Xor wadisi»da Edomiylardin on ming əskərni əltürdi wə jəng ḳilip Selani ixoɣal ḳilip uni Yoḳtəəl dəp atidi; bügüngiqə u xundaḳ atilip kəlməktə. [8] Andin keyin Amaziya Israilning padixaḫi Yəḫuning nəwrisi, Yəḫoaḫazning ooɣli Yəḫoaxning aldioɣa əlqilərni mangdurup: «Ḳeni, jəng məydanida yüz turanə kərüxəyli» dedi.

[9] Israilning padixaḫi Yəḫoax Yəḫudaning padixaḫi Amaziyaoɣa əlqi əwətip mundaḳ sözlərni yətküzdi: — «Liwandiki tikən Liwandiki kedir dərihigə söz əwətip: Əz ḳizingni ooɣlumoɣa hotunluḳḳa bərgin, dedi. Lekin Liwandiki bir yawayi ḫaywan ətüp ketiwetip, tikənni dəssiwətti. [10] Sən dərwəḳə Edomning üstidin oɣəlibə ḳilding; kənglüngdə əz-əzüngdin məoɣrurlinip kətting. Əmdi yayrap pəhirlən, biraḳ əydə ḳaloɣin; nemixḳa bexingoɣa külpət kəltürüp, əzüngni wə əzüng bilən Yəḫudani balaoɣa yiḳitisən?».

[11] Əmma Amaziya ḳulaḳ salmidi. Israilning padixaḫi Yəḫoax jənggə qiḳti; xuning bilən u Yəḫudaning padixaḫi Amaziya bilən Yəḫudadiki Bəyt-Xəməxtə uqrixip soḳuxti. [12] Yəḫudaning adəmliri Israilning adəmliri təripidin tiripirən ḳilinip, ḫərbiri əz əyigə ḳeqip kətti. [13] Wə Israilning padixaḫi Yəḫoax Bəyt-Xəməxtə Aḫaziyaning nəwrisi, Yəḫoaxning ooɣli, Yəḫudaning padixaḫi Amaziyani əsir ḳilip, Yerusalemoɣa elip bardi; u Yerusalemning sepilining Əfraim dərwazisidin tartip burjək dərwazisioɣiqə boloɣan tət yüz gəzlik bir bəlikini ərüwətti.

[14] U Pərwərdigarning əyidin ḫəmdə padixaḫning ordisidiki həzinidin tepiloɣan barliḳ altun-kümüx, ḫəmmə ḳaqa-ḳuqilarni buliwaldi wə kepillik süpitidə birnəqqə tutḳunni elip Samariyəgə yenip kətti. [15] Əmma Yəḫoaxning baxḳa ixliri ḫəm ḳiloɣanlirining ḫəmmisi, jümlidin uning Yəḫudaning padixaḫi Amaziya bilən jəng ḳilip kərsətkən ḳudriti «Israil padixaḫlirining Tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

[16] Yəḫoax əz ata-bowilirining arisida uhlidi wə Samariyədə Israilning padixaḫlirining arisida dəpnə ḳilindi. Ooɣli Yəroboam uning ornioɣa padixaḫ boldi. [17] Israilning padixaḫi Yəḫoaḫazning ooɣli Yəḫoax əlgəndin keyin, Yəḫoaxning ooɣli, Yəḫudaning padixaḫi Amaziya on bəx yil əmür kərdi. [18] Əmdi Amaziyaning baxḳa əməlliri ḫəm ḳiloɣanlirining ḫəmmisi «Yəḫuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? [19] U Yerusalemda bəzilər

---

14:2 2Tar. 25:1
14:3 «əjdadi Dawut» — ibraniy tilida «atisi Dawut».
14:6 Ḳan. 24:16; Əz. 18:20
14:10 «Nemixḳa bexingoɣa külpət kəltürüp, əzüngni wə əzüng bilən Yəḫudani balaoɣa yiḳitisən?» — Yəḫoax eytḳan təmsilning omumiy mənisi: «Sən pəḳət bir tikəndursən, əzüm kedirdək uluq adəmmən, əzünggə unqiwala ixinip kətmə. Sening uluq pilaning ḫərtürlük tasadipiyliḳtin məoɣlup boluxi mumkin» degəndək. Gərqə Yəḫoax padixaḫni «butpərəs kapir» dəp ḫesablioɣili bolsimu, muxu yərdə uning nəsihəti tooɣra idi.
14:13 «tət yüz gəzlik...» — Təwratta «gəz» *(yaki «jəynək»)* ḳolning jəynəktin barmaḳning uqioɣiqə boloɣan uzunluḳi, yəni 0.454 metr uzunluḳ idi.

uni qəstləxkə kirixkənidi, Lakix xəhirigə qeqip kətti; lekin qəstligüqilər kəynidin Lakixqa adəm əwətip u yərdə uni eltürdi. 20 Andin ular uni atlarƣa artip Yerusalemƣa elip bardi. U Yerusalemda ata-bowilirining arisida «Dawutning xəhiri»də dəpnə kilindi. 21 Yəhudaning barlik həlki uning on altə yaxka kirgən ooƣli Azariyani tikləp, uni atisi Amaziyaning ornida padixah kildi. 22 (padixah atisi ata-bowilirining arisida uhliƣandin keyin, Elat xəhirini kaytidin yasap, Yəhudaƣa yənə təwə kiloƣuqi dəl Azariya idi).

Yəroboam II-ning Israil üstigə padixah boluxi

23 Yəhudaning padixahi Yoaxning ooƣli Amaziyaning səltənitining on bəxinqi yilida, Israilning padixahi Yəhoaxning ooƣli Yəroboam həküm sürüxkə baxlap, Samariyədə kirik bir yil səltənət kildi. 24 U Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloƣanni kildi; u Israilni gunahka putlaxturoƣan Nibatning ooƣli Yəroboamning gunahlirining həqbirini taxlimidi.
25 Israilning Hudasi Pərwərdigarning əz kuli Gat-Həfərlik Amittayning ooƣli Yunus pəyƣəmbər arkilik eytkan səzi əməlgə axurulup, u ximalda Hamat rayoniƣa kirix eƣizidin tartip jənubta «Arabah dengizi»ƣiqə Israilning qegralirini kengəytip əsligə kəltürdi. 26 Qünki Pərwərdigar Israilning tartkan azablirining intayin kattik ikənlikini kərdi; ajizlar həm meyiplardin baxka həqkim kalmidi, Israiloƣa mədətkar yok idi. 27 Pərwərdigar: «Israilning namini asmanning astidin yokitimən» degən əməs idi; xunga U Yəhoaxning ooƣli Yəroboamning koli bilən ularni kutkuzdi.
28 Əmdi Yəroboamning baxka ixliri həm kiloƣanlirining həmmisi, jümlidin uning səltənitining kudriti wə kandak jəng kilip, əsli Yəhudaƣa təwə boloƣan Dəməxk bilən Hamatni yanduruwaloƣanliki «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
29 Yəroboam ata-bowiliri, yəni Israilning padixahlirining arisida uhlidi wə ooƣli Zəkəriya uning ornida padixah boldi.

Azariya — yəni Uzziya — Yəhudaƣa səltənət kilidu

2Tar. 26:1-23

15 1 Israilning padixahi Yəroboamning səltənitining yigirmə yəttinqi yilida Amaziyaning ooƣli Azariya Yəhudaning padixahi boldi. 2 On altə yaxka kirgəndə padixah bolup Yerusalemda əllik ikki yil səltənət kildi. Uning anisining ismi Yəkoliya bolup, u Yerusalemlik idi. 3 U atisi Amaziyaning barlik kiloƣanliridək Pərwərdigarning nəzaridə durus boloƣanni kilatti. 4 Pəkət «yukiri jaylar»la yokitilmidi; həlk yənila «yukiri jaylar»ƣa qikip kurbanlik kilip huxbuy yakatti.
5 Əmma Pərwərdigar padixahni urup, uning ələmigiqə uni mahaw kesiligə muptila kiloƣaq, u ayrim əydə turatti wə padixahning ooƣli Yotam ordini baxkurup yurtning həlkining üstigə həküm sürətti.

14:19 2Tar. 25:27
14:21 2Tar. 26:1
14:22 «padixah ...Elat xəhirini kaytidin yasap, Yəhudaƣa yənə təwə kiloƣuqi dəl Azariya idi» — yaki «padixah atisi əz ata-bowilirining arisida uhliƣandin keyin, Azariya Elat xəhirini kaytidin yasap uni Yəhudaƣa yənə təwə kildi»
14:25 «Hamat rayoniƣa kirix eƣizidin tartip...» — yaki «Libo-Hamattin tartip...». **«Arabah dengizi»** — «Ələük Dengiz»dur.
14:25 Yun. 1:1; Mat. 12:39, 40
14:26 «ajizlar həm meyiplardin baxka həqkim kalmidi, Israiloƣa mədətkar yok idi» — baxka birhil tərjimisi: «məyli kul bolsun, hər bolsun, Israiloƣa mədətkar yok idi».
15:1 «Azariya» — «Azariya»ning baxka xəkli «Uzziya».
15:1 2Pad. 14:21; 2Tar. 26:1
15:2 2Tar. 26:1, 3; 2Tar. 27:3
15:5 «Pərwərdigar padixahni urup, uning ələmigiqə uni mahaw kesiligə muptila kiloƣaq, u ayrim əydə turatti» — bu wəkə tooƣruluk «2Tar.» 26:16-21ni kərüng.

[6] Azariyaning baxḳa əməlliri ḥəm ḳiloɳanlirining ḥəmmisi «Yəḥuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? [7] Azariya ata-bowilirining arisida uhlidi; kixilər uni «Dawutning xəḥiri»də ata-bowilirining arisida dəpnə ḳildi. Ooɳli Yotam uning ornida padixaḫ boldi.

Israil üstigə yənə birnəqqə padixaḫ ḳiskə waḳit səltənət ḳilidu

[8] Yəḥuda padixaḫi Azariyaning səltənitining ottuz səkkizinqi yilida, Yəroboamning ooɳli Zəkəriya Samariyədə Israiloɳa padixaḫ bolup, altə ay səltənət ḳildi. [9] U ata-bowiliri ḳiloɳandək Pərwərdigarning nəzəridə rəzil boloɳanni ḳilatti; u Israilni gunaḫḳa putlaxturoɳan Nibatning ooɳli Yəroboamning gunaḫliridin qiḳmidi.
[10] Yabəxning ooɳli Xallum uningoɳa ḳəst ḳilip, uni həlḳning aldida urup əltürdi wə uning ornida padixaḫ boldi. [11] Zəkəriyaning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloɳanlirining ḥəmmisi «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? [12] Uning əltürülüxi Pərwərdigarning Yəḥuoɳa: — Sening ooɳulliring tətinqi nəsligiqə Israilning təḥtidə olturidu, degən səzini əməlgə axurdi. Dərwəḳə xundaḳ boldi.

[13] Yabəxning ooɳli Xallum Yəḥuda padixaḫi Azariyaning səltənitining ottuz toḳḳuzinqi yilida padixaḫ bolup, Samariyədə toluḳ bir ay səltənət ḳildi. [14] Gadining ooɳli Mənaḥəm Tirzaḫdin qiḳip, Samariyəgə kelip, Yabəxning ooɳli Xallumni xu yərdə urup əltürdi wə uning ornida padixaḫ boldi.
[15] Xallumning baxḳa ixliri, jümlidin uning ḳəst ḳilixliri, mana «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur.
[16] Xu qaoɳda Mənaḥəm Tipsaḥ xəḥirigə ḥujum ḳilip, u yərdə turuwatḳanlarning ḥəmmisini əltürdi; u yənə Tirzaḫdin tartip uningoɳa təwə barliḳ zeminlirini wəyran ḳildi. Ular tən berip dərwazini aqmioɳini üqün xəḥərgə xundaḳ ḥujum ḳildiki, ḥətta uningdiki jimi ḥamilidar ayallarning ḳarnini yirtip əltürdi.

Mənaḥəmning Israil üstigə boloɳan səltəniti

[17] Yəḥuda padixaḫi Azariya səltənitining ottuz toḳḳuzinqi yilida, Gadining ooɳli Mənaḥəm Israiloɳa padixaḫ bolup, Samariyədə on yil səltənət ḳildi. [18] U Pərwərdigarning nəzəridə rəzil boloɳanni ḳilip, pütün əmridə Israilni gunaḫḳa putlaxturoɳan Nibatning ooɳli Yəroboamning gunaḫliridin qiḳmidi. [19] Asuriyəning padixaḫi Pul Israil zemiɳioɳa tajawuz ḳildi; u waḳitta Mənaḥəm: «Padixaḫliḳimning mustəḥkəmliki üqün manga yardəm ḳiloɳayla» dəp uningoɳa ming talant kümüx bərdi. [20] Mənaḥəm Asuriyəning padixaḫioɳa beridioɳan xu pulni Israilning ḥəmmə bay adəmlirigə baj selix bilən aldi; u ḥərbiridin əllik xəkəl kümüx aldi. Xuning bilən Asuriyəning padixaḫi ḳaytip kətti wə bu zeminda turup ḳalmidi.
[21] Mənaḥəmning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloɳanlirining ḥəmmisi «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? [22] Mənaḥəm ata-bowilirining arisida uhlidi wə ooɳli Pəkaḫiya ornida padixaḫ boldi.

Pəkaḫiyaning Israil üstigə boloɳan səltəniti

[23] Yəḥuda padixaḫi Azariyaning səltənitining əllikinqi yilida, Mənaḥəmning ooɳli Pəkaḫiya Samariyədə Israiloɳa padixaḫ bolup, ikki yil səltənət ḳildi. [24] U Pərwərdigarning nəzəridə rəzil boloɳanni ḳilip, Israilni gunaḫḳa putlaxturoɳan Nibatning ooɳli Yəroboamning gunaḫliridin qiḳmidi.

15:12 2Pad. 10:30
15:19 «ming talant kümüx» — bir talant bəlkim 30.6 kilogram idi, xunga bu 30.6 tonna kümüx idi.
15:19 1Tar. 5:26
15:20 «əllik xəkəl» — bəlkim 570 gram kümüx bolatti.

25 Wə uning sərdari Rəmaliyaning oоli Pikaḫ uningоa kəst kilip uni Samariyədə, padixaḫ ordisidiki kəl'ədə eltürdi; xu ixta Argob bilən Ariyə wə əllik Gileadlik kixi Pikaḫ tərəptə turdi; u Pəkaḫiyani eltürüp uning ornida padixaḫ boldi. 26 Pəkaḫiyaning baxka ixliri ḫəm kiloanlirining ḫəmmisi bolsa, mana «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur.

Pikaḫning Israil üstigə boloan səltəniti

27 Yəḫudaning padixaḫi Azariyaning səltənitining əllik ikkinqi yilida, Rəmaliyaning oоli Pikaḫ Samariyədə Israiloa padixaḫ bolup, yigirmə yil səltənət kildi. 28 U Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloanni kilip Israilni gunaḫka putlaxturoan Nibatning oоli Yəroboamning gunaḫliridin qikmidi.
29 Israilning padixaḫi Pikaḫning künliridə Asuriyəning padixaḫi Tiglat-Pilәsər kelip Iyon, Abəl-Bəyt-Maakaḫ, Yanoaḫ, Kədəx, Ḫazor, Gilead, Galiliyə, jümlidin Naftalining pütkül zeminini ixoal kilip, xu yərdiki həlkni tutkun kilip, Asuriyəgə elip bardi.
30 Əlaḫning oоli Ḫoxiya Rəmaliyaning oоli Pikaḫka kəst kilip uni eltürdi. Uzziyaning oоli Yotamning səltənitining yigirminqi yilida, u Pikaḫning ornida padixaḫ boldi. 31 Pikaḫning baxka ixliri ḫəm kiloanlirining ḫəmmisi bolsa, mana «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur.

Yotamning Yəḫuda üstigə boloan səltəniti

2Tar. 27:1-9

32 Israilning padixaḫi Rəmaliyaning oоli Pikaḫning səltənitining ikkinqi yilida, Uzziyaning oоli Yotam Yəḫudaoa padixaḫ boldi. 33 U padixaḫ boloanda yigirmə bəx yaxka kirgən bolup, Yerusalemda on altə yil səltənət kildi. Uning anisining ismi Yəruxa idi; u Zadokning kizi idi.
34 Yotam atisi Uzziyaning barlik kiloanliridək Pərwərdigarning nəziridə durus boloanni kilatti. 35 Pəkət «yukiri jaylar»la yokitilmidi; həlk yənila «yukiri jaylar»oa qikip kurbanlik kilip huxbuy yakatti.
Pərwərdigarning əyining «Yukiriki dərwaza»sini yasioquqi xu idi.
36 Yotamning baxka ixliri ḫəm kiloanlirining ḫəmmisi «Israil padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
37 Xu qaoalarda Pərwərdigar Suriyəning padixaḫi Rəzin bilən Rəmaliyaning oоli Pikaḫni Yəḫudaoa ḫujum kilixka kozoqidi.
38 Yotam ata-bowiliri arisida uhlidi wə ata-bowilirining arisida atisi Dawutning xəḫiridə dəpnə kilindi. Oоli Aḫaz ornida padixaḫ boldi.

Aḫazning Yəḫuda üstigə boloan səltəniti

2Tar. 28:1-27

16 1 Rəmaliyaning oоli Pikaḫning on yəttinqi yilida, Yotamning oоli Aḫaz Yəḫudaoa padixaḫ boldi. 2 Aḫaz padixaḫ boloanda yigirmə yaxka kirgən bolup, Yerusalemda on altə yil səltənət kiloanidi. U atisi Dawut kiloandək əməs, əksiqə Hudasi Pərwərdigarning nəziridə durus boloanni kilmidi. 3 U Israilning padixaḫlirining yolida mangatti, ḫətta Pərwərdigar Israilning aldidin ḫəydəp qikaroan əllərning yirginqlik gunaḫlirioa əgixip, əz

15:29 Yəx. 8:23
15:30 «Uzziya» — «Azariya»ning ikkinqi xəklidur.
15:33 2Tar. 27:1-9
15:37 2Pad. 16:5; Yəx. 7:1
16:1 2Tar. 28:1

ooɳlini ottin ətküzüp kəydürdi. [4] U «yukiri jaylar»da, dənglərdə wə ƕərbir kək dərəhlərning astida ƙurbanlik kilip, küjə kəydürətti.
[5] Xu wakitta Suriyəning padixaƕi Rəzin bilən Israilning padixaƕi, Rəmaliyaning ooɳli Pikaƕ Yerusalemoɳa ƕujum kilip, padixaƕ Aƕazni muƕasirigə elip ƙorxiwaloɳini bilən, lekin uni məoɳlup kilalmidi. [6] Axu wakitta Suriyəning padixaƕi Rəzin Elat xəƕirini Suriyəgə ƙayturuwaldi wə xu yərdə turuwatƙan Yəƕudalarni ƕəydiwətti. Andin Suriylər kelip u yərdə olturaklaxti; ular bügüngiqə xu yərdə turmakta.
[7] Aƕaz Asuriyəning padixaƕi Tiglat-Piləsərgə əlqilərni əwətip: Mən silining ƙulliri, silining ooɳulliri bolimən; manga ƕujum kiliwatƙan Suriyəning padixaƕining ƙolidin wə Israilning padixaƕining ƙolidin ƙutƙuzuxƙa qikƙayla, dedi. [8] Xuni eytip Aƕaz Pərwərdigarning əyi wə padixaƕning ordisidiki həzinilərdiki kümüx bilən altunni sowoɳa kilip, Asuriyəning padixaƕioɳa əwətti.
[9] Asuriyəning padixaƕi uning təlipigə ƙoxuldi; xuning bilən Asuriyəning padixaƕi Dəməxkƙə ƕujum kilip uni ixoɳal kildi; uningdiki aƕalini tutƙun kilip Kir xəƕirigə elip bardi wə Rəzinni əltürdi. [10] Aƕaz padixaƕ əmdi Asuriyəning padixaƕi Tiglat-Piləsər bilən kərüxkili Dəməxkƙə bardi wə xundakla Dəməxkƙtiki ƙurbangaƕni kərdi. Andin Aƕaz padixaƕ xu ƙurbangaƕning rəsimini, uning barlik yasilix təpsilatlirining layiƕisini sizip, uni Uriya kaƕinoɳa yətküzdi.
[11] Xuning bilən Uriya kaƕin Aƕaz padixaƕ Dəməxkƙtin əwətkən barlik təpsilatlar boyiqə bir ƙurbangaƕ yasidi. Aƕaz padixaƕ Dəməxkƙtin yenip kəlməstə, Uriya kaƕin uni xundak təyyar kiloɳanidi. [12] Padixaƕ Dəməxkƙtin yenip kelip, ƙurbangaƕni kərüp, ƙurbangaƕka berip, uning üstigə ƙurbanlik sundi; [13] u ƙurbangaƕning üstigə kəydürmə ƙurbanlik wə axlik ƕədiyəsini kəydürüp, xarab ƕədiyəsini təküp, inaklik ƙurbanliklirining kenini qaqti.
[14] Xundak kilip u Pərwərdigarning ƕuzurining aldidiki mis ƙurbangaƕni elip uni Pərwərdigarning əyi bilən əzining ƙurbangaƕining otturisidin ətküzüp, əz ƙurbangaƕining ximal təripigə ƙoydurdi. [15] Aƕaz padixaƕ Uriya kaƕinoɳa buyruk kilip: Muxu qong ƙurbangaƕ üstigə ətigənlik kəydürmə ƙurbanlik bilən kəqlik axlik ƕədiyəsini, padixaƕning kəydürmə ƙurbanliki bilən axlik ƕədiyəsini, ƕəmmə yurtning pütün ƕəlkining kəydürmə ƙurbanliki, axlik ƕədiyəliri wə xarab ƕədiyəlirini kəydürüp sunisən. Kəydürmə ƙurbanliklarning barlik kanliri wə baxka ƙurbanliklarning barlik kanlirini uxbu ƙurbanlikning üstigə təkisən. Mis ƙurbangaƕ bolsa mening yol sorixim üqün bolsun, dedi.
[16] Xuning bilən Uriya kaƕin Aƕaz padixaƕ buyruoɳanning ƕəmmisini ada kildi.
[17] Aƕaz padixaƕ das təgliklirigə bekitilgən tahtaylarni kesip ajritip, daslarni təgliklidin eliwətti; u mis «dengiz»ni tegidiki mis uylarning üstidin kətürüp elip, uni tax tahtaylik bir məydanoɳa ƙoydurdi. [18] U Asuriyə padixaƕini razi kilix üqün Pərwərdigarning əyigə tutixidioɳan «Xabat künidiki aywanlik yol» bilən padixaƕ taxkiridin kiridioɳan yolni etiwətti.
[19] Aƕazning baxka ixliri ƕəm kiloɳanlirining ƕəmmisi «Yəƕuda padixaƕlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
[20] Aƕaz əz ata-bowiliri arisida uhlidi; u ata-bowilirining arisida «Dawutning xəƕiri»də dəpnə kilindi; ooɳli Ƕəzəkiya ornida padixaƕ boldi.

16:3 Law. 18:21; 20:2, 3; 2Pad. 17:31
16:5 Yəx. 7:1
16:8 2Tar. 28:21
16:14 «Pərwərdigarning əyi» — muxu yərdə ibadəthanidiki «mukəddəs jay»ni kərsitidu.
16:15 «mis ƙurbangaƕ bolsa mening yol sorixim üqün bolsun» — padixaƕning səzining mənisi bəlkim «bu ƙurbangaƕning wasitisi bilən Pərwərdigardin yol soraymən». Kizik yeri xuki, Aƕazdək bir insan butpərəslikkə berilip kətkəndin keyin, yənila Pərwərdigardin yol sorimakqi bolidu.
16:17 1Pad. 7:23-51

Ḩoxiya Israil üstigə ḩəküm süridu

17 [1] Yəhudaning padixahi Ahazning səltənitining on ikkinqi yilida, Elahning ooɣli Ḩoxiya Samariyədə Israilɣa padixah bolup, tokkuz yil səltənət kildi. [2] U Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni kilatti; lekin uningdin ilgiri ətkən Israilning padixahliridək undak rəzillik kilmaytti.
[3] Asuriyəning padixahi Xalmanezər uningɣa hujum kiloɣili qikkanda, Ḩoxiya uningɣa bekinip sowoɣa-salam bərdi. [4] Əmma Asuriyəning padixahi Ḩoxiyaning asiylik kilmakqi boloɣinini baykidi; qünki Ḩoxiya burunkidək Asuriyəning padixahioɣa yillik sowoɣa-salam yollimay, bəlki Misirning padixahi sooɣa əlqilərni mangduroɣanidi. Uning üqün Asuriyəning padixahi uni tutup, baoɣlap zindanɣa soliwətti. [5] Andin Asuriyəning padixahi qikip pütkül Israil zeminini talan-taraj kilip, Samariyəni üq yiloɣiqə kamal kildi. [6] Ḩoxiyaning səltənitining tokkuzinqi yilida, Asuriyəning padixahi Samariyəni ixoɣal kilip, Israillarni Asuriyəgə sürgün kilip, ularni Halah xəhiri, Gozandiki Habor dəryasining boyliri wə Medialarning xəhərlirigə orunlaxturdi.

Israil, yəni ximaliy padixahlikning gunahliri wə jazalinixi — hulasə

[7] Mana, xundak ixlar boldi; qünki Israillar əzlirini Misirning padixahi Pirəwnning kolidin kutkuzup, Misir zeminidin qikaroɣan Pərwərdigar Hudasioɣa gunah kilip baxka ilahlardin korkup [8] Pərwərdigar Israillarning aldidin ḩaydiwətkən yat əlliklərning kaidə-bəlgilimiliridə, xundakla Israilning padixahliri əzliri qikaroɣan kaidə-bəlgilimiliridə mangoɣanidi. [9] Wə Israillar əz Pərwərdigar Hudasioɣa karxi qikip, yoxurunlarqə tooɣra bolmioɣan ixlarni kildi; ular barlik xəhərliridə kəzət munaridin mustəhkəm koroɣanoɣiqə «yukiri jaylar»ni yasidi. [10] Ular ḩəmmə egiz dənglərdə wə ḩəmmə kək dərəhlərning astida «but tüwrük» wə «Axərah» buti tu roɣuzdi. [11] Pərwərdigar ularning aldidin ḩaydəp qikaroɣan yat əlliklər kiloɣandək, ular ḩəmmə «yukiri jaylar»da huxbuy yakatti wə Pərwərdigarning oɣəzipini kəltüridioɣan ḩərhil rəzil ixlarni kilatti. [12] Gərqə Pərwərdigar ularoɣa: — «Bu ixni kilmanglar!» degən bolsimu, ular butlarning kullukioɣa berilip kətkənidi.
[13] Pərwərdigar ḩəmmə pəyoɣəmbərlər bilən ḩəmmə aldin kərgüqilərning wasitisi bilən ḩəm Israilni ḩəm Yəhudani agahlandurup: Rəzil yolliringlardin yenip, ata-bowiliringlaroɣa tapilanoɣan wə kullirim boloɣan pəyoɣəmbərlər arkilik silərgə təstikliɣoɣan pütün kanunoɣa boysunup, Mening əmrlirim wə Mening bəlgilimilirimni tutunglar, degənidi. [14] Lekin ular kulak salmay, Pərwərdigar Hudasioɣa ixənmigən ata-bowiliri kiloɣandək, boyunlirini kattik kildi. [15] Ular Uning bəlgilimilirini, xundakla U ularning ata-bowiliri bilən tüzgən əhdini wə ularoɣa tapxuroɣan agah-guwahlarni qətkə kakkan; ular ərzimәs nərsilərgə əgixip, əzliri ərzimәs bolup qikti; Pərwərdigar ularoɣa: — ətrapinglardiki əlliklərning kiloɣinidək kilmanglar, degən dəl xu əllərgə əgixip, rəzillik kilatti. [16] Ular Hudasi boloɣan Pərwərdigarning barlik əmrlirini taxlap, əzliri üqün kuyma məbudlarni, yəni ikki mozayni kuydurdi, bir «Axəraḩ but» kildurdi,

---

17:5 2Pad. 18:9
17:6 2Pad. 18:10; Yəx. 8:4
17:8 Law. 18:3
17:9 «kəzət munaridin mustəhkəm koroɣanoɣiqə» — mənisi bəlkim sepildiki munardin xəhərning əng iqkirisidiki koroɣanoɣiqə — baxkiqə eytkanda, «sirttin iqkirigiqə».
17:10 ««Axəraḩ» butlar» — bəlkim butpərəslikkə beoɣixlanoɣan dərəhlərdur. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloɣan yaki nəkixləngən boluxi mumkin idi.
17:12 Mis. 20:3, 4, 5; Kan. 5:7, 8, 9
17:13 «təstikliɣoɣan» — yaki «əwətkən».
17:13 Yər. 18:11; 25:5; 35:15
17:14 Kan. 31:27; Mal. 3:7
17:15 «ərzimәs nərsilər» — muxu yərdə butlarni kərsitidu.

asmandiki nuroɣunlioɣan ay-yultuzlaroɣa bax urdi wə Baalning ḳulluḳioɣa kirdi. 17 Ular əz
ooɣulliri bilən ḳizlirini ottin ətküzdi, palqilиḳ wə jadugərlik ixlətti, xundaḳla Pərwərdigarning
nəziridə rəzil boloɣanni ḳilix üqün, əzlirini setip Uning oɣəzipini ḳozoɣidi. 18 Xuning üqün
Pərwərdigar Israilioɣa intayin aqqiḳlinip, ularni Өz nəziridin neri ḳildi; Yəhudaning ḳəbilisidin
baxḳa ḥeqḳaysisi əz zeminida ḳaldurulmidi.
19 Lekin Yəhudamu əz Hudasi Pərwərdigarning əmrlirini tutmidi, bəlki Israil qiḳaroɣan
ḳaidə-bəlgilimilər iqidə mangdi. 20 Uning üqün Pərwərdigar Israilning barliḳ nəslini qətkə
ḳaḳti; ularni Өz nəziridin taxlioɣan künigiqə zeminida harliḳḳa ḳaldurup, bulangqilarning
ḳolioɣa tapxurup bərdi. 21 U Israilni Dawutning jəmətidin tartiwaloɣanidi. Ular Nibatning
ooɣli Yəroboamni padixaƕ ḳildi wə Yəroboam bolsa Israilni Pərwərdigarning yolidin yan-
durup, ularni eoɣir bir gunaƕḳa patḳuzup azdurdi. 22 Israillar Yəroboamning ḳiloɣan
ƕəmmə gunaƕlirida yürüp, ulardin qiḳmidi. 23 Ahir berip Pərwərdigar Өz ḳulliri boloɣan
pəyoɣəmbərlərning wasitisi bilən eytḳandək, Israilni Өz nəziridin neri ḳildi; Israillar əz yurti-
din Asuriyəgə elip ketilip, u yərdə bügüngə ḳədər turup ḳəldi.
24 Əmma Asuriyəning padixaƕi Babil, Kuttaƕ, Awwa, Hamat wə Səfarwaimdin ƕəlḳni yətkəp
Israilning ornioɣa Samariyəning xəƕərlirigə makanlaxturdi. Ular xuning bilən Samariyəgə
igidarqilиḳ ḳilip xəƕərlərdə olturdi. 25 Wə xundaḳ boldiki, ular u yərdə dəsləptə olturoɣinida
Pərwərdigardin ḳorḳmioɣanidi; Pərwərdigar ularni ḳiyma-jiyma ḳilidioɣan birnəqqə xirlarni
ularning arisioɣa əwətti. 26 Xuning bilən Asuriyəning padixaƕioɣa həwər yətküzülüp: — Sili
yətkəp Samariyəning xəƕərliridə makanlaxturoɣan ƕəlḳlər xu yurtning ilaƕining ḳaidə-
yosunlirini bilməydu; xunga U ularning arisioɣa xirlarni əwətti; mana bular ularni ɛltürməktə,
qünki ƕəlḳ yurtning ilaƕining ḳaidə-yosunlirini bilməydu, deyildi.
27 Xuning bilən Asuriyəning padixaƕi əmr ḳilip: — Silər u yərdin elip kəlgən kaƕinlarning bi-
rini yənə u yərgə apiringlar; u u yərdə turup, ularoɣa u yurtning ilaƕining ḳaidə-yosunlirini
əgətsun, — dedi.
28 Uning buyruḳi bilən ular Samariyədin yətkigən kaƕinlarning biri kelip, Bəyt-Əldə turup
Pərwərdigarning ḳorḳunqini ularoɣa əgətti. 29 Lekin xu ƕəlḳlərning ƕərbiri əz ilaƕlirining but-
lirini yasap, Samariyəliklər saloɣan «yuḳiri jaylar»diki ibadətgaƕlar iqigə turoɣuzdi; ƕərbir ƕəlḳ
əzi turoɣan xəƕərdə xundaḳ ḳildi. 30 Babildin kəlgənlər Sukkot-Binot degən məbudni yasidi,
Kuttin kəlgənlər Nərgal butni, Hamattin kəlgənlər Axima butni, 31 Awwiylar Nibƕaz bilən Tar-
tak butlarni yasidi; Səfarwiylar Səfarwaimdiki butliri boloɣan Adrammələk bilən Anammələkkə
əz balilirini atap otta kəydürdi.
32 Ular əmdi muxundaḳ ƕalətтə Pərwərdigardin ḳorḳup, əz arisidiki ƕər türlük adəmlərni
əzliri üqün «yuḳiri jaylar»diki buthanilarda ḳurbanliḳlarni sunidioɣan kaƕin ḳilip bekitkən.

17:16 «asmandiki nuroɣunlioɣan ay-yultuzlar» — ibraniy tilida «asmandiki ḳoxun» degən səz bilən ipadilinidu. Təwrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning pərixtilər wə bəzi əƕwalda asmandiki yaman küqlər bilənmu munasiwiti bar *(«Zəb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Wəh.» 12:4ni kərüng)*.
17:16 Mis. 32:8; 1Pad. 12:28
17:17 «ooɣul-ḳizlirini ottin ətküzüx» — bəlkim ularni «insan ḳurbanliḳi» ḳilixtin ibarət boluxi mumkin idi.
17:17 Law. 20:3, 4; Ḳan. 18:10; 2Pad. 16:3
17:18 Ḥox. 1:6
17:19 Law. 18:3
17:20 «Pərwərdigar.... ularni Өz nəziridin taxlioɣan küni» — buningda kəzdə tutuloɣini Hudaning Israillarni Өz zeminidin sürgün ḳildurux künidin ibarəttur *(23-ayətnimu kərüng)*. Israil ƕəlḳining «Hudaning nəziridin taxlinixi», yəni sürgün boluxi ularoɣa nisbətən Hudaning əng dəƕxətlik jazasi, əlwəttə.
17:21 «U Israilni Dawutning jəmətidin tartiwaloɣanidi» — ibraniy tilida «U Israilni Dawutning jəmətidin yirtiwaloɣanidi». «1Pad.» 11:11, 11:31, 14:8ni kərüng.
17:21 1Pad. 12:16, 17, 26
17:23 «U yərdə , *yəni Asuriyədə* bügüngə ḳədər turup ḳəldi» — muxu səzlər «Tarih-təzkirə»ning Yəhudadikilər Babil imperiyəsidin ḳaytip kelix *(miladiyədin ilgiriki 539-yili)*tin ilgiri hatiriləngənlikini ayan ḳilidu.
17:32 1Pad. 12:31

33 Ular Pərwərdigardin qorqatti wə xuning bilən təng qaysi əldin kəlgən bolsa, xu əlning qaidə-
yosunlirida əz ilahlirining qulluqidimu bolatti.
34 Bügüngə qədər ular ilgiriki adətlər boyiqə mengip kəlməktə; ular Pərwərdigardin qorqmay,
Pərwərdigar Israil dəp atioqan Yaqupning əwladlirioqa tapilioqan bəlgilimilər wə həkümlər,
qanun wə əmrlərgə muwapiq ix kərməydu. 35 Pərwərdigar ular bilən bir əhdə qilixip ularoqa
buyrup: — «Baxqa ilahlardin qorqmay, ularoqa səjdə qilmay yaki ularoqa bax urmay wə ularoqa
qurbanliq qilmanglar — 36 peqət zor qudrət wə uzatqan biliki bilən silərni Misir zemini-
din qiqaroqan Pərwərdigardinla qorqunglar, uningoqa səjdə qilinglar wə uningoqa qurbanliq
sununglar. 37 U silər üqün pütküzgən bəlgilimilər, həkümlər, qanun wə əmrni bolsa, ularni
əbədgiqə kəngül bəlüp tutunglar; baxqa ilahlardin qorqmanglar. 38 Mən silər bilən qiloqan
əhdini untumanglar ya baxqa ilahlardin qorqmanglar, 39 bəlki Hudayinglar Pərwərdigardin
qorqunglar; wə U silərni həmmə düxmənliringlarning qolidin qutquzidu» — degənidi.
40 Lekin ular qulaq salmay, ilgiriki qaidə-yosunlarni yürgüzətti.
41 Muxu əllər xu tərikidə Pərwərdigardin qorqatti həm oyma məbudlarning qulluqida bolatti;
ularning baliliri bilən balilirining balilirimu xundaq qilatti; əz ata-bowiliri qandaq qiloqan bol-
sa, ularmu bügünki küngiqə xundaq qilip kəldi.

Həzəkiya Yəhudaning üstigə həküm süridu

2Tar. 29:1-2; 31:1

18 1 Elahning ooqli, Israilning padixahi Hoxiyaning səltənitining üqinqi yilida, Yəhudaning
sabiq padixahi Ahazning ooqli Həzəkiya Yəhudaoqa padixah boldi. 2 U padixah boloqanda
yigirmə bəx yaxta bolup, Yerusalemda yigirmə toqquz yil səltənət qildi. Uning anisining ismi
Abi idi; u Zəkəriyaning qizi idi.
3 Həzəkiya bolsa atisi Dawutning barliq qiloqinidək, Pərwərdigarning nəziridə durus boloqanni
qilatti. 4 U «yuqiri jaylar»ni yoqitip, «but tüwrüklər»ni qeqip «Axərah»larni kesip taxlap, Musa
yasatqan mis yilanni qeqip parə-parə qilip (qünki u qaoqiqə Israillar uningoqa huxbuy yaqatti),
uningoqa «Nəhuxtan!» dəp isim qoydi. 5 Həzəkiya Israilning Hudasi Pərwərdigaroqa tayandi.
Bu jəhəttə nə uningdin keyin kəlgən nə uningdin ilgiri ətkən Yəhuda padixahlirining arisidiki
heqbiri uningoqa yətməytti. 6 U Pərwərdigaroqa qing baoqlinip uningoqa əgixixtin qiqmay, bəlki
Pərwərdigar Musaoqa buyruoqan əmrlərni tutatti.
7 Pərwərdigar uning bilən billə idi; u qaysila ixqa qiqsa xuningda rawajliq bolatti. U Asuriyə
padixahining haqimiyitigə qarxi qiqip uningoqa beqindi boluxtin yandi. 8 U Filistiylərgə hujum
qilip ularni Gaza xəhiri wə uning ətrapidiki zeminlirioqiqə, kəzət munaridin mustəhkəm
qoroqanoqiqə besip məoqlup qildi.

17:33 Zəf. 1:5
17:34 «Ular Pərwərdigardin qorqmay, Pərwərdigar Israil dəp atioqan Yaqupning əwladlirioqa tapilioqan bəlgilimilər wə həkümlər, qanun wə əmrlərgə muwapiq ix kərməydu» — yaki «Ular Pərwərdigardin qorqmay, əzlirining bəlgilimiliri wə həkümlirigə muwapiq ix kərməydu wə Pərwərdigar Israil dəp atioqan Yaqupning əwladlirioqa tapilioqan qanun wə əmrlərgə muwapiq ix kərməydu». Bu tərjimə tooqra bolsa, «əzlirining bəlgilimiliri wə həkümliri» degən bu səz ularning əz ilahlirining bəlgilimiliri wə həkümlirini kərsitidu.
17:34 Yar. 32:27; 35:10; 1Pad. 18:31
17:35 Hək. 6:10
18:1 2Tar. 28:27; 29:1
18:4 «Nəhuxtan!» — «bir parqə mis, halas!» degən mənidə. Bu yilan tooruluq «Qəl.» 21:4-9ni kərüng.
18:4 2Tar. 31:1
18:5 «bu jəhəttə» — demək, Hudaoqa tayinix jəhəttə, iman-ixənqni ipadiləx tərəptə.
18:8 «kəzət munaridin mustəhkəm qoroqanoqiqə» — mənisi bəlkim sepildiki munardin xəhərning əng iqkirisidiki qoroqanoqiqə — baxqiqə eytqanda, «sirttin iqkirigiqə».
18:8 Yəx. 14:29, 30

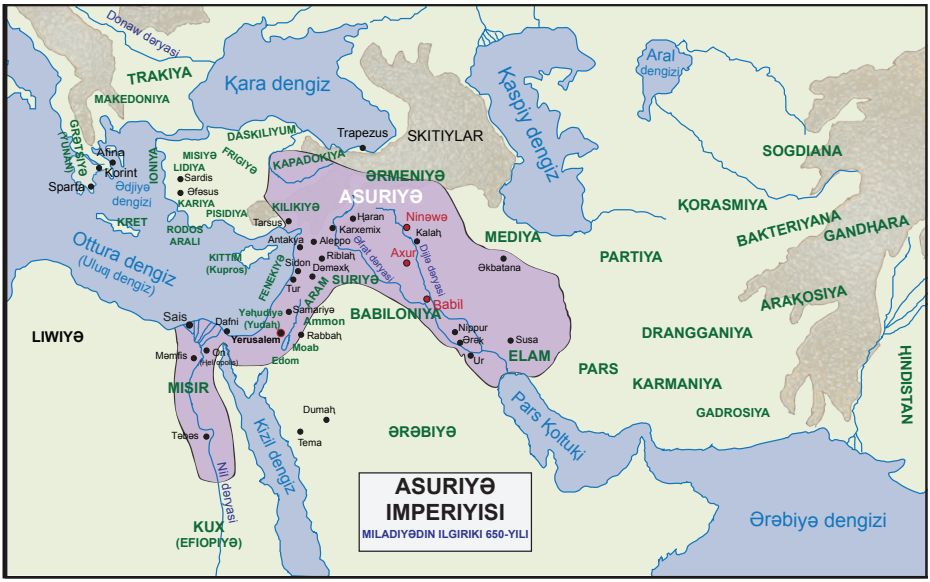

[9] Wə xundaq boldiki, Ḥəzəkiya padixaḫning səltənitining tətinqi yilida, yəni Israilning sabiq padixaḫi Elaḫning ooḫli Ḥoxiyaning səltənitining yəttinqi yilida, Asuriyəning padixaḫi Xalmanezər Samariyəgə ḫujum kilip uni ḳamal kildi. [10] Üq yildin keyin ular xəḫərni aldi; Ḥəzəkiyaning səltənitining altinqi yili, yəni Israil padixaḫi Ḥoxiyaning səltənitining tokḳuzinqi yilida, Samariyə ixoɣal kilindi. [11] Andin Asuriyəning padixaḫi Israillarni Asuriyəgə elip ketip, ularni Halaḫda, Gozandiki Habor dəryasining boylirida wə Medialarning xəḫərliridə makanlaxturdi. [12] Qünki ular əz Hudasi Pərwərdigarning awazioɣa itaət kilmidi, bəlki Uning əḫdisigə, yəni Pərwərdigarning ḳuli Musa buyruoɣanning ḫəmmisigə hilaplik kildi; ular yaki ḳulaḳ salmidi, yaki əməl kilmidi.

Sənnaherib Yəḫudaoɣa tajawuz kilidu

2Tar. 32:1-9; Yəx. 36:1-22

[13] Ḥəzəkiya padixaḫning səltənitining on tətinqi yili, Asuriyəning padixaḫi Sənnaherib Yəḫudaning barlik ḳoroɣanlik xəḫərlirigə ḫujum kilip kiḳip, ularni ixoɣal kildi. [14] U wakitta Yəḫudaning padixaḫi Ḥəzəkiya Lakixḳa adəm əwətip, Asuriyəning padixaḫioɣa: Mən gunaḫkar! Məndin ḳekingəyla, üstümgə ḫarnemə qüxürsilə xuni tələymən, — dedi.
Asuriyəning padixaḫi Ḥəzəkiyaoɣa üq yüz talant kümüx bilən ottuz talant altun tohtitip ḳoydi. [15] Ḥəzəkiya Pərwərdigarning əyidiki wə padixaḫning ordisining ḫəzinisidiki barlik kümüxni elip bərdi. [16] Xuning bilən bir wakitta Yəḫudaning padixaḫi Ḥəzəkiya Pərwərdigarning əyining ixikliridin wə əzi əslidə ḳaplatḳan ixik kexəkliridin altunni ajritip elip, Asuriyəning padixaḫioɣa bərdi.

18:9 2Pad. 17:3
18:10 2Pad. 17:6
18:13 2Tar. 32:1; Yəx. 36:1
18:14 «yüz talant kümüx bilən ottuz talant altun» — bir talant bəlkim 30.6 kilogram idi, xunga bu 9.06 tonna kümüx wə 0.906 tonna altun idi.
18:16 «Ḥəzəkiya Pərwərdigarning əyining ixikliridin ... altunni ajritip elip...» — bu tekisttə «altun» degən səzning əzi yoḳ.

17 Xu qaoɣda Asuriyə padixaƕi Sənnaherib Tartan, Rab-Saris wə Rab-Xakəƕlirini qong ḳoxun
bilən Lakix xəƕiridin Yerusalemoɣa, Ƕəzəkiyaning yenioɣa əwətti. Ular Yerusalemoɣa qikip
kəldi. Qikḳanda, ular kir yuoɣuqilarning etizining boyidiki yolda, yuḳiri kəlqəkning norining
bexioɣa kelip turdi. 18 Ular padixaƕni qaḳiroɣanda, Ƕilkiyaning ooɣli, ordini baxḳuridioɣan Eli-
akim, ordining katipi Xəbna wə Asafning ooɣli, orda təzkiriqisi Yoaƕlar ularning yenioɣa kəldi.
19 Wə Rab-Xakəƕ ularoɣa mundaḳ dedi: —
«Silər Ƕəzəkiyaoɣa: — «Uluoɣ padixaƕ, yəni Asuriyə padixaƕi sanga mundaḳ dedi, dənglar: —
Sening muxu ixəngən tayanqing zadi nemidi?
20 Sən: «Urux ḳilixḳa tədbir-məsliƕətimiz ƕəm küqimiz bar, dəysən — bu pəḳət bir ḳuruḳ gəp,
halas! — Sən zadi kimgə tayinip manga ḳarxi əktə ḳopisən? 21 Mana əmdi sən yeriḳi bar axu
ḳomux ƕasa, yəni Misiroɣa tayinisən. Birsi uningoɣa yələnsə, uning ḳolioɣa sanjip kiridu; Misir
padixaƕi Pirəwngə tayanoɣanlarning ƕəmmisi xundaḳ bolidu!
22 Əgər silər manga: «Biz Hudayimiz boloɣan Pərwərdigaroɣa tayinimiz» — desənglar, Ƕəzəkiya
əzi Yəƕudadikilərgə wə Yerusalemdikilərgə: «Silər pəḳət Yerusalemdiki muxu ibadətgaƕ aldi-
dila ibadət ḳilixinglar kerək» dəp, uningoɣa ataloɣan «yuḳiri jaylar»ni ƕəm ḳurbangaƕlarni yoḳ
ḳiliwəttioɣu? Ular axu Pərwərdigarning yuḳiri jayliri əməsmidi?
23 Əmdi ƕazir hojayinim Asuriyə padixaƕi bilən bir tohtamoɣa kelinglar: — «Əgər silərdə ularoɣa
minəligüdək əskərliringlar bolsa, mən silərgə ikki ming atni bikaroɣa berəy!»
24 Silərdə undaḳlar bolmisa, hojayinimning əməldarlirining əng kiqiki boloɣan bir ləxkər
bexini ḳandaḳmu qekindürələysilər?! Gərqə silər jəng ƕarwiliri wə atlarni elix üqün Misiroɣa
tayinisilər! 25 Mən muxu yərni ƕalak ḳilix üqün Pərwərdigarsiz kəldimmu? Qünki Pərwərdigar
manga: «Muxu zeminni ƕalak ḳilixḳa qiḳqin» — dedi!».

26 Eliakim, Xəbna wə Yoaƕ Rab-Xakəƕgə: —
Peḳirlirioɣa aramiy tilida səzlisilə; biz buni qüxinimiz. Bizgə ibraniy tilida səzlimisilə, gəpliri
sepilda turoɣanlarning ḳulikioɣa kirmisun! — dedi.
27 Birak Rab-Xakəƕ: —
Hojayinim meni muxu gəpni hojayininglaroɣa wə silərgila eytixḳa əwətkənmu? Muxu gəpni
silər bilən birliktə sepilda olturoɣanlaroɣa deyixkə əwətkən əməsmu? Qünki ular əz poḳini
yegüqi ƕəm əz süydükini iqküqi bolidu!» — dedi. 28 Andin Rab-Xakəƕ ibraniy tilida yuḳiri awaz
bilən: «Uluoɣ padixaƕ, yəni Asuriyə padixaƕining səzlirini anglap ḳoyunglar!» — dəp warḳiridi.
29 — «Padixaƕ mundaḳ dəydu: — Ƕəzəkiya silərni aldap ḳoymisun! Qünki u silərni padixaƕning

---

Lekin ibadəthana iqidiki barlik yaoɣaqlaroɣa qaplanoɣan metal altun boluxi kerək idi *(«1Pad.» 6:32-35ni kərüng)*.

18:17 «Tartan» — Asuriyə ḳoxunlirining bax sərdarining, «Rab-Saris» bax aoɣwatning, «Rab-Xakəƕ» padixaƕning məsliƕətqisining unwani boluxi mumkin idi. **«Ular kir yuoɣuqilarning etizining boyidiki yolda, yuḳiri kəlqəkning norining bexioɣa kelip turdi»** — muxu yər dəl Yəxaya pəyoɣəmbər Aƕaz padixaƕ bilən kərüxüp, Asuriyəning tajawuzi tooɣruluḳ agaƕlanduroɣan yər *(«Yəx.» 7-babni kərüng)*.

18:20 «urux ḳilix tədbir-məsliƕitimiz ƕəm küqimiz bar... sən zadi kimgə tayinip manga ḳarxi əktə ḳopisən?» — muxu gepigə ḳarioɣanda, Asuriyədikilərning Yəxayaning «Pəḳət Pərwərdigaroɣa tayiniximiz kerək» degən bexarətliridin həwiri bar oƕxaydu.

18:21 Yəx. 36:6; Əz. 29:6, 7

18:22 «... Ular axu Pərwərdigarning yuḳiri jayliri əməsmidi?» — Musa pəyoɣəmbərgə wəƕiy ḳilinoɣan ḳanunoɣa asasən, Israillar pəḳət Yerusalemdiki ibadəthanidiki ḳurbangaƕtila ḳurbanlik ḳilixḳa bolatti. Əslidə Ƕəzəkiya muxu pərmanoɣa asasən butpərəslik ḳilidioɣan ḳurbangaƕlarni ƕəm hata yol bilən ḳuruloɣan, «Pərwərdigaroɣa atap» ibadət ḳilidioɣan «yuḳiri jaylar»ni yoḳatḳan. Rab-Xakəƕ xu gəp bilən uni angliɣuqi Israillarni ḳaymuḳturmaḳqi idi, əlwəttə.

18:23 «Əgər silərdə ularoɣa minəligüdək əskərliringlar bolsa, mən silərgə ikki ming atni bikaroɣa berəy!» — bu kinayilik, ƕəjwiy gəp, əlwəttə. Adəttiki qaoɣlarda Yəƕudada atlar naƕayiti az idi. Urux waḳtida tehimu azlap ketətti. Atlik əskərlər əməs, ƕətta addiy əskərlərmu naƕayiti az idi.

18:26 «aramiy tili» — Suriyəning kona ismi «Aram» idi. Kona zamanda «suriyə tili» «aramiy tili» deyilətti. Asuriyəmu aramiy tilini ixlətkən.

18:27 «... Ular əz poḳini yegüqi ƕəm əz süydükini iqküqi bolidu!» — xəƕər muƕasirigə qüxüp, uningda ax wə su ḳalmioɣan ƕalattə həlḳlər muxundaḳ ḳilixḳa məjbur bolidu.

ḳolidin ḳutḳuzalmaydu. [30] Uning silərni: — «Pərwərdigar bizni jəzmən ḳutḳuzidu; muxu xəḫər Asuriyə padixaḫining ḳolioɣa qüxüp kətməydu» dəp Pərwərdigaroɣa tayanduruxioɣa yol ḳoymanglar! [31] Ḫəzəkiyaoɣa ḳulaḳ salmanglar; qünki Asuriyə padixaḫi mundaḳ dəydu: — Mən bilən sülḫilixip, mən tərəpkə ətünglar; xundaḳ ḳilsanglar ḫərbiringlar əzünglarning üzüm baringidin ḫəm əzünglarning ənjür dərihidin mewə yəysilər, ḫərbiringlar əz su kəlqikinglardin su iqisilər; [32] ta mən kelip silərni buoɣdaylik ḫəm xarablik bir zeminoɣa, neni, üzümzarliri wə zəytun dərəhliri bar, ḫəsəl qiḳiridioɣan bir zeminoɣa, yəni zemininglaroɣa ohxax bir zeminoɣa apirip ḳoyoɣuqə yəp-iqiweringlar! Xuning bilən silər tirik ḳelip, əlməysilər! Ḫəzəkiya silərgə: — «Pərwərdigar bizni ḳutḳuzidu» desə uningoɣa ḳulaḳ salmanglar!

[33] Əl-yurtlarning ilaḫ-butlirining biri əz zeminini Asuriyə padixaḫining ḳolidin ḳutḳuzoɣanmu? [34] Hamat wə Arpad degən yurtlarning ilaḫ-butliri ḳeni? Səfarwaim, Hena wə Iwwaḫ xəḫərlirining ilaḫ-butliri ḳeni? Ular Samariyəni mening ḳolumdin ḳutḳuzoɣanmu?! [35] Muxu əl-yurtlarning ilaḫ-butliridin əz zeminini ḳutḳuzoɣan zadi kim bar? Xundaḳ ikən, Pərwərdigar Yerusalemni mening ḳolumdin ḳutḳuzalamdu?» — dedi.

[36] Əmma həlḳ süküt ḳilip uningoɣa jawabən ḫeqḳandaḳ bir sөz ḳilmidi; qünki padixaḫning buyruḳi xuki: —

«Uningoɣa jawab bərmənglar».

[37] Andin Ḫilḳiyaning ooɣli, ordini baxḳuridioɣan Eliakim, orda katipi Xəbna wə Asafning ooɣli, orda təzkiriqisi Yoaḫlar kiyim-keqəklirini yirtixip, Ḫəzəkiyaning yenioɣa kelip, Rab-Xakəḫning gəplirini uningoɣa uḳturdi.

Ḫəzəkiya Hudadin yol soraydu

2Tar. 32:20-21; Yəx. 37:1-38

19 [1] Xundaḳ boldiki, Ḫəzəkiya buni angliоɣanda, kiyim-keqəklirini yirtip, əzini bөz bilən ḳaplap Pərwərdigarning ibadəthanisioɣa kirdi. [2] U ordini baxḳuridioɣan Eliakim, orda katipi Xəbna wə kaḫinlarning aḳsaḳallirini bөz ḳaplanoɣan peti Amozning ooɣli Yəxaya pəyoɣəmbərgə əwətti.

[3] Ular uningoɣa: —

Ḫəzəkiya mundaḳ dəydu: —

«Balilar tuoɣulay dəp ḳaloɣanda anining tuoɣḳudək ḫali ḳalmioɣandək, muxu kün awariqilik, rəswa ḳilinidioɣan, mazaḳ ḳilinidioɣan bir künidur. [4] Өz hojayini boloɣan Asuriyə padixaḫi tirik Hudani mazaḳ ḳilixḳa əwətkən Rab-Xakəḫning muxu barlik gəplirini Pərwərdigar Hudaying nəzirigə elip tingxisa, bularni angliоɣan Pərwərdigar Hudaying xu gəplər üqün uning dəkkisini berərmikin? Xunga ḳelip ḳaloɣan ḳaldisi üqün awazingni kətürüp, bir duayingni bərsəng» — dedi.

[5] Xu gəplər bilən Ḫəzəkiya padixaḫning hizmətkarliri Yəxayaning aldioɣa kəldi. [6] Yəxaya ularoɣa: —

«Hojayininglaroɣa: — Pərwərdigar mundaḳ dedi: —

«Asuriyə padixaḫining qaparmənlirining sən angliоɣan axu Manga kupurluḳ ḳiloɣuqi gəpliridin ḳorḳma; [7] Mana, Mən uningoɣa bir roḫni kirgüzimən; xuning bilən u bir ioɣwani anglap, əz yurtioɣa ḳaytidu. Mən uni əz zeminida turoɣuzup ḳiliq bilən əltürgüzimən» — dənglar» — dedi.

18:32 «...mən kelip silərni ... zemininglaroɣa ohxax bir zeminoɣa apirip ḳoyoɣuqə yəp-iqiweringlar!» — muxu gəplər qiraylik boloɣini bilən mənisi enikki: — «Mening əsirlirim, ḳullirim bolisilər!» degənlik. Yuḳirida eytḳinimizdək, Asuriyə padixaḫi uqioɣa qikḳan ḫiyligər aldamqi idi.

19:2 Yəx. 1:1

19:7 «... Mən uningoɣa bir roḫni kirgüzimən; xuning bilən u bir ioɣwani anglap, əz yurtioɣa ḳaytidu. Mən uni əz zeminida turoɣuzup ḳiliq bilən əltürgüzimən» — Yəxayaning muxu wəḫiyini dikḳət bilən oḳusingiz, u Ḫəzəkiyaning *(6-ayəttiki)* təlipi

[8] Rab-Xakəh əzi kəlgən yoli bilən kaytip mangoʏanda, Asuriyə padixahining Lakix xəhiridin qekingənlikini anglap, Libnah xəhirigə karxi jəng kiliwatkan padixahning yenioʏa kəldi. [9] Qünki padixah: «Mana, Efiopiyə padixahi Tirhakah sizgə karxi jəng kilmakqi bolup yoloʏa qikti» degən həwərni anglioʏanidi. Lekin u yənə Həzəkiyaoʏa əlqilərni mundak hət bilən əwətti: —
[10] «Silər Yəhuda padixahi Həzəkiyaoʏa mundak dənglar: —
«Sən tayinidioʏan Hudayingning sanga: «Yerusalem Asuriyə padixahining koliоʏa tapxurulmaydu» deginigə aldanma; [11] mana, sən Asuriyə padixahlirining həmmə əl-yurtlarni nemə kiloʏanlirini, ularni əz ilah-butlirioʏa atap halak kiloʏanlikini anglioʏansən; əmdi özüng kutk uzulamsən? [12] Ata-bowilirim halak kiloʏan əllərning əz ilah-butliri ularni kutkuzoʏanmu? Gozan, Haran, Rəzəf xəhiridikilərniqu, Telassarda turoʏan Edənlərniqu? [13] Hamat padixahi, Arpad padixahi, Səfarwaim, Hena həm Iwwah xəhərlirining padixahliri kəni?»».
[14] Xuning bilən Həzəkiya hətni əkəlgüqilərning kolidin elip okup qikti. Andin u Pərwərdigarning əyigə kirip, Pərwərdigarning aldioʏa hətni yeyip koydi. [15] Wə Həzəkiya Pərwərdigaroʏa dua kilip mundak dedi: —
«I kerublar otturisida turoʏan Pərwərdigar, Israilning Hudasi: —
Sən Özüngdursən, jahandiki barlik əl-yurtlarning üstidiki Huda pəkət Özüngdursən; asman-zeminni Yaratkuqisən. [16] I Pərwərdigar, kulikingni təwən kilip anglioʏaysən; kəzüngni aqkaysən, i Pərwərdigar, kərgəysən; Sənnaheribning adəm əwətip mənggü hayat Hudani hakarətləp eytkan gəplirini anglioʏaysən! [17] I Pərwərdigar, Asuriyə padixahliri həkikətən həmmə yurtlarni, xularoʏa bekindi boloʏan yurtlarnimu harabə kilip, [18] ularning ilah-butlirini otka taxliwətkən; qünki ularning ilahliri ilah əməs, bəlki insan koli bilən yasaloʏanliri, yaoʏaq wə tax, halas; xunga asuriylar ularni halak kildi. [19] Əmdi, i Pərwərdigar Hudayimiz, jahandiki barlik əl-yurtlaroʏa Sening, pəkət Seningla Pərwərdigar Huda ikənlikingni bildürüx üqün, bizni uning kolidin kutkuzoʏaysən!».
[20] Xuning bilən Amozning ooʏli Yəxaya Həzəkiyaoʏa səz əwətip mundak dedi: —
— Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Sening Manga Asuriyə padixahi Sənnaherib tooʏruluk kiloʏan duayingni anglidim.
[21] Pərwərdigarning uningoʏa karita degən səzi xudurki: —
«Pak kiz, yəni Zionning kizi seni kəmsitidu,
Seni mazak kilip külidu;
Yerusalemning kizi kəyninggə karap bexini qaykaydu;
[22] sən kimni mazak kilip kupurluk kilding?
Sən kimgə karxi awazingni kətürüp,

---

boyiqə dua kilmay, bəlki biwasitə həwərqilərgə jawab bərdi. Qünki u alliburun Asuriyə tooʏruluk nuroʏun bexarətlərni kiloʏan. Huda muxu pəyt-əhwal tooʏruluk Israiloʏa ukturoʏan *(məsilən, «Yəx.» 10:5-21, 14:24-25ni kərüng)*. Birak Həzəkiya wə ordisidikilər muxularni wə uningdin baxka kərgən karamət məjizilərni *(«Yəx.» 38-babnimu kərüng)* pütünləy untup kaloʏan ohxaydu.

19:9 «Efiopiyə padixahi Tirhakah sizgə karxi jəng kilmakqi bolup yoloʏa qikti» — bu ix əməliyət əməs, həmdə xu qaoʏda mumkin bolmioʏanidi. Birak Huda Özi əwətküzgən «aldamqi roh»ning təsiri bilən uni ixəndürgən.

19:11 «əz ilah-butlirioʏa atap halak kilix» — bu degənlik ibraniy tilida pəkət bir səz bilənla, yəni ««haram» kilix» yaki ««hərəm» kilix» bilənla ipadilinidu.

19:13 «Hamat, Arpad, Səfarwaim, Hena wə Iwwah» — muxu xəhərlərning bəzilirining nədə ikənlikini həritidin kərgili bolidu, bəziliri bizgə bügünggə kədər naməlum.

19:15 «kerublar otturisida turoʏan» — mukəddəs ibadəthanidiki əng iqkiri əy, yəni «əng mukəddəs jay» degən əydə, Hudaning «rəhim kərsitidioʏan orun-təhti» *(«kəfarət təhti») («rəhimgah»)* bar idi. Muxu orunda Huda Israilning alahidə kurbanliklirining kanlirini kobul kilatti. Ornining ikki təripining hərbiridə altundin yasaloʏan, təhtkə karitiloʏan birdin «kerub» bar idi. Musaning dəwridin tartip Hudaning parlak xan-xəripi sirlik halda xu təhtning üstidə, yəni «kerublar otturisida» turoʏanidi.
–Kerublar bolsa intayin küqlük birhil pərixtilər bolup, Hudaning qikaroʏan həküm-jazalirini bejiridu. «Kerublar otturisida turoʏan» degini, sən bizgə yekinlaxkan həm bizgə rəhim kərsətməkqi boloʏan Hudasən» degənliktur.

19:17 «xularoʏa bekindi boloʏan yurtlar» — muxu ibarini səzmusəz tərjimə kiloʏanda «bekindi» degən səz yok. Biz xərhləx üqün uni koxtuk.

Nəziringni üstün kilding?
Israildiki Mukəddəs Bolоquqioqa karxi!
[23] Əlqiliring arkilik sən Rəbni mazak kilip; —
«Mən nuroqunlioqan jəng ḫarwilirim bilən taoq qokkisioqa,
Liwan taoq baoqrilirioqa yetip kəldimki,
Uning egiz kedir dərəhlirini, esil karioqaylirini kesiwetimən;
Mən uning əng qət turaloqusioqa,
Uning əng bük-barakşan ormanzarlikioqa kirip yetimən.
[24] Өzüm kuduk kolap yaka yurtning süyini iqtim;
Putumning uqidila mən Misirning barlik dərya-əstənglirini kurutuwəttim — deding.
[25] — Sən xuni anglap bakmioqanmiding?
Uzundin buyan Mən xuni bekitkənmənki,
Kədimdin tartip xəkilləndürgənmənki,
Ḫazir uni əməlgə axurdumki,
Mana, sən kəl'ə-koroqanlik xəḫərlərni harabilərgə aylandurdung;
[26] Xuning bilən u yərdə turuwatkanlar küqsizlinip,
Yərgə karitip koyuldi, xərməndə kilindi;
Ular əsüwatkan ot-qəptək,
Yumran kək qəplərdək,
Өgzidiki ot-qəplər əsməy kurup kətkəndək boldi.
[27] Birak sening olturoqiningni, ornungdin turoqiningni, qikip-kirginingni wə Manga karxi oqaljirlixip kətkiningni bilimən;
[28] Sening Manga karxi oqaljirlixip kətkənlikingning, ḫakawurlixip kətkənlikingning kulikimoqa yətkənliki tüpəylidin,
Mən karmikimni burningdin ətküzimən,
Yüginimni aoqzingoqa salimən,
Wə əzüng kəlgən yol bilən seni kayturimən.
[29] I Ḫəzəkiya, xu ix sanga alamət bexarət boliduki,
Muxu yili əzlükidin əskən,
Ikkinqi yili xulardin qikkanlarmu silərning rizkinglar bolidu;
Üqinqi yili bolsa teriysilər, orisilər, üzüm kəqətlirini tikisilər;
Ulardin qikkan mewilərni yəysilər.

19:22 «kupurluk» — kim əzini Hudaning ornida koyup, «ḫəmmə ixni kilalaymən» desə, kupurluk kiloqan bolidu, xundakla ḫaman bir küni yikitilidu.

19:23 «Uning əng bük-barakşan ormanzarliki» — bu ayəttiki «bük-barakşan» degən səz ibraniy tilida «karməl» degən səz bilən ipadilinidu. Karməl bolsa Israilning əng munbət wə qiraylik jayi idi. Xuning bilən padixaḫning «uning «Karməl» ormanzarlikioqa kirimən» degini «uning *(Liwanning)* əng qiraylik jayioqa *(ḫeq tosaloqusiz)* barimən» degəndək po atidioqan mənini ipadiləytti. Liwanda «Karməl» degən jay yok.

19:24 «... Putumning uqidila mən Misirning barlik dərya-əstənglirini kurutuwəttim» — yukiriki 22-ayəttə padixaḫ əzining təs ixlarni kilalaydioqanlikini, məsilən Liwan rayonidiki əng yukiri taoqlaroqa qikalaydioqanlikini *(kəqmə mənisi, bəlkim aliyjanap, küqlük padixaḫlardin üstünlükkə erixidioqanlikini kərsitidu)*, əng esil nərsilərgə erixidioqanlikini təswirləydu. Muxu 24-ayəttiki «putum... kurutuwəttim» degini, deḫkanning puti bilənla topini ittirip erikni tosup, suni kurutuwətkinidək, «Mən halisamla naḫayiti asanla ḫərkandak ixni kilalaymən, ḫətta Nil dəryasinimu kurutuwetələymən» degən mənmənlikni bildürməkqi.

19:26 «өgzidiki ot-qəplər...» — bu degənlikning baxka hil tərjimilirini uqritix mumkin.

19:28 «Mən karmikimni burningdin ətküzimən, yüginimni aoqzingoqa salimən...» — Asuriyə padixaḫliri muxundak rəḫimsiz yol bilən əsirlərni yalap mangatti.

19:29 «Muxu yili əzlükidin əskən, ikkinqi yili xulardin qikkanlarmu silərning rizkinglar bolidu; üqinqi yili bolsa teriysilər, orisilər, üzüm kəqətlirini tikisilər; ulardin qikkan mewilərni yəysilər» — muxu məjizə ixənq-etikadni küqəytix üqün ḫəm həlkni kutkuzux üqün berilgən. Urux waktida terikqilik kilix mumkin əməs; Asuriyə koxuni kətkəndin keyinki yilidimu, koxunidin kelip kaloqanliri parakəndiqilik kilixi mumkin idi. Xunga məjizə üqinqi yiloqiqə sozulidu.

–«Üzüm kəqətlirini tikisilər... mewisini yəysilər» degən wədə, tinqlik məzgilning uzun bolidioqanlikini kərsitidu *(üzüm*

30 Yəhuda jəmətining qeqip qutuloqan qaldisi bolsa yənə təwəngə qarap yiltiz tartidu,
Yuqirioqa qarap mewə beridu;
31 Qünki Yerusalemdin bir qaldisi,
Zion teoqidin qeqip qutuloqanlar qiqidu;
Samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigarning otluq muhəbbiti muxuni ada qilidu.
32 Xunga, Pərwərdigar Asuriyə padixahi tooqruluq mundaq dəydu: —
U nə muxu xəhərgə yetip kəlməydu,
Nə uningoqa bir tal oqmu atmaydu;
Nə qalqanni kətürüp aldioqa kəlməydu,
Nə uningoqa qarita qaxalarnimu yasimaydu.
33 U qaysi yol bilən kəlgən bolsa,
U yol bilən qaytidu wə muxu xəhərgə kəlməydu — dəydu Pərwərdigar,
34 — Qünki Özüm üqün wə Mening qulum Dawut üqün uni ətrapidiki sepildək qoogdap qutquzimən».
35 Xu keqə xundaq boldiki, Pərwərdigarning Pərixtisi qiqip, Asuriyəliklərning bargahida bir yüz səksən bəx ming əskərni urdi; mana, kixilər ətigəndə ornidin turoqanda, ularning həmmisining əlgənlikini kərdi!
36 Xunga Asuriyə padixahi Sənnaherib qekinip, yoloqa qiqip, Ninəwə xəhirigə qaytip turdi.
37 Wə xundaq boldiki, u əz buti Nisroqning buthanisida uningoqa qoqunuwatqanda, ooqulliri Adrammələk həm Xarezər uni qiliqlap əltürüwətti; andin ular bolsa Ararat degən yurtqa qeqip kətti. Uning ooqli Esarhaddon uning ornida padixah boldi.

Həzəkiya eoqir kesəl bolidu, dua qilidu

2Tar. 32:24; Yəx. 38:1-22

20 1 Xu künlərdə Həzəkiya əjəl kəltürgüqi bir kesəlgə muptila boldi. Amozning ooqli Yəxaya
pəyoqəmbər uning qexioqa berip, uningoqa: —
«Pərwərdigar mundaq dəydu: —
— Öyüng tooqruluq wəsiyət qiloqin; qünki əjəl kəldi, yaximaysən» — dedi.
2 Həzəkiya bolsa yüzini tam tərəpkə qilip Pərwərdigaroqa dua qilip: —
3 I Pərwərdigar, Sening aldingda mening həqiqət wə pak dil bilən mengip yürgənlikimni, nəziring aldingda durus boloqan ixlarni qiloqanliqimni əsləp qoyoqaysən, — dedi.
Wə Həzəkiya yioqlap eqip kətti.
4 Yəxaya qiqip ordidiki ottura hoylioqa yətməstə, Pərwərdigarning səzi uningoqa yetip mundaq degəndə: —
5 Yenip berip həlqimning baxlamqisi Həzəkiyaoqa mundaq degin: —
«Pərwərdigar, atang Dawutning Hudasi mundaq dəydu: —
«Duayingni anglidim, kəz yaxliringni kərdüm; mana, Mən seni saqaytimən. Üqinqi künidə

tallirini əstürüxkə uzun waqit ketidu, əlwəttə).
–Kixilərning Asuriyə qoxunlirining tuyuqsiz qekinixini «tasadipiyliqtin» deməsliki üqün, bu ikkinqi məjizə berildi. Xundaqtimu, məzkur «Padixahlar» degən kitabqa qarioqanda, həlqlər yənila ikki məjizini tezla untuydu, Hudaoqa wapasizlik qiliweridu.

19:34 2Pad. 20:6

19:35 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — Təwrat dəwridə intayin alahidə xəhs idi. Bəzi ixlarda u Hudaning ornida kərünətti *(məsilən, Təwrattiki «Yar.» 18-babni kərüng)*. «Təbirlər»nimu kərüng.

19:35 Yəx. 37:36

19:37 «U əz buti Nisroqning buthanisida uningoqa qoqunuwatqanda, ooqulliri Adrammələk həm Xarezər uni qiliqlap əltürüwətti» — muxu wəqə Sənnaherib Israildin qekinixtin 20 yil keyin *(miladiyədin ilgiriki 681-yili)* boldi.

19:37 2Tar. 32:21; Yəx. 37:38

20:1 2Tar. 32:24; Yəx. 38:1

Pərwərdigarning өyigə qiḳisən. [6] Künliringgə Mən yənə on bəx yil ḳoximən; xuning bilən Mən seni wə bu xəḥərni Asuriyə padixaḥining ḳolidin ḳutḳuzimən; Өzüm üqün wə ḳulum Dawut üqün Mən bu xəḥərni ətrapidiki sepildək ḳoоɣdaymən.
[7] (Yəxaya bolsa: — «Ənjür poxkili təyyarlanglar, dedi. Ular uni elip kelip, yarisioɣa qapliwidi, u saḳaydi. [8] Ḥəzəkiya Yəxayadin: Pərwərdigar meni saḳaytip, üqinqi küni uning өyigə qiḳidioɣanliḳimni ispatlaydioɣanoɣa ḳandaḳ bexarətlik alamət bolidu? — dəp sorioɣanidi. [9] Yəxaya: — Pərwərdigarning Өzi eytḳan ixini jəzmən ḳilidioɣanliḳini sanga ispatlax üqün Pərwərdigardin xundaḳ bexarətlik alamət boliduki, sən ḳuyaxning pələmpəy üstigə qüxkən sayisining on baskuq aldioɣa mengixi yaki on baskuq kəynigə yenixini halamsən? — dedi.
[10] Ḥəzəkiya: Ḳuyax sayisining on baskuq aldioɣa mengixi asan; sayə on baxḳuq kəynigə yansun, degənidi. [11] Xuning bilən Yəxaya pəyoɣəmbər Pərwərdigaroɣa nida ḳildi wə U ḳuyaxning Aḥaz padixaḥ ḳuroɣan pələmpəy baskuqiliri üstigə qüxkən sayisini yandurup, on baskuq kəynigə mangdurdi).

Babil padixaḥidin kəlgən əlqilər
Qong bir hatalik

2Tar. 32:31-33; Yəx. 39:1-8

[12] Xu pəyttə Baladanning ooɣli Babil padixaḥi Merodaḳ-Baladan, Ḥəzəkiyani kesəl bolup yetip ḳaptu, dəp anglap, hətlər ḥədiyə bilən əwətti. [13] Ḥəzəkiya bolsa əlqilərning gepini tingxap, uloroɣa barlik həzinə-ambarlirini, kümüxni, altunni, dora-dərmanlarni, sərhil maylarni, sawut-ḳoorallar ambiridiki ḥəmmini wə bayliklirining barlikini kərsətti; ordisi wə pütkül padixaḥliḳi iqidiki nərsilərdin Ḥəzəkiya uloroɣa kərsətmigən birimu ḳalmidi.
[14] Andin Yəxaya pəyoɣəmbər Ḥəzəkiyaning aldioɣa berip, uningdin: —
«Muxu kixilər nemə dedi? Ular seni yoḳlaxḳa nədin kəlgən?» — dəp soridi.
Ḥəzəkiya: — «Ular yiraḳ bir yurttin, yəni Babildin kəlgən» dedi.
[15] Yəxaya yənə: — «Ular ordangda nemini kərdi?» dəp soridi.
Ḥəzəkiya: — «Ordamda bar nərsilərni ular kərdi; baylikliримning arisidin mən uloroɣa kərsətmigən birimu ḳalmidi» — dedi.
[16] Yəxaya Ḥəzəkiyaoɣa: Pərwərdigarning səzini anglap ḳoyoɣin: —
[17] — Mana xundaḳ künlər keliduki, ordangda bar nərsilər wə bügüngə ḳədər ata-bowiliring toplap, saḳlap ḳoyoɣan ḥəmmə Babiloɣa elip ketilidu; ḥeqnərsə ḳalmaydu — dəydu Pərwərdigar.
[18] — Ḥəmdə Babilliḳlar ooɣulliringni, yəni өzüngdin boloɣan əwladliringni elip ketidu; xuning bilən ular Babil padixaḥining ordisida aoɣwat bolidu.
[19] Ḥəzəkiya əmdi өz-өzigə «Өz künlirimdə bolsa aman-tinqlik, Hudaning ḥəḳiḳət-wapaliḳi bol-

---

20:5 «atang Dawut» — Ḥəzəkiya Dawut pəyoɣəmbərning on üqinqi əwladi idi.
20:12 «Merodaḳ-Baladan» — yaki «Berodaḳ-Baladan». **«Babil padixaḥi Merodaḳ-Baladan... hətlər ḥədiyə bilən əwətti»** — Merodaḳ-Baladan Asuriyə padixaḥi Sənnaherib təripidin miladiyədin ilgiriki 702-yili oɣulitildi. Muxu ixmu xu yilda boloɣan boluxi kerək. Demək, bu ix, yəni 20-babta wə «Yəx.» 38-39-babta təswirlənгən ixlar «2pad.» 18:17-37 wə 19-babtiki ixlardin **ilgiri** yüz bərgən. Əmdi nemixḳa ulardin keyin hatiriləngən? Muxu ix tooɣuluḳ «Yəx.» 39:1diki izaḥatni kerüng.
20:18 «Babilliḳlar ooɣulliringni, yəni өzüngdin boloɣan əwladliringni elip ketidu ... ular Babil padixaḥining ordisida aoɣwat bolidu» — kerünüxtə addiy kerüngən muxu wəḳə üqün nemixḳa muxu ḳattiḳ jazaliḳ səz qiḳidu? Pikrimizqə, üq səwəbi bar: —
–*(1)* Ḥəzəkiya Hudaoɣa: «Ḳədəmlirimni sanap mangimən» degən wədini bərgənidi, lekin bu ḳetim Hudadin ḥeq sorimay xundaḳ ḳiloɣan;
–*(2)* Əlqilərning kəlgənlikidin u bəlkim: «ḥazir mən «jaḥanoɣa dangḳi qiḳḳan adəmmən», «kiqik dəlitimizning jaḥanda orni bar» dəp təkəbburlixip kətkən boluxi mumkin.
–*(3)* Muxulardin sirt, biliximizqə Merodaḳ-Baladan Asuriyə imperiyəsigə ḳarxi bir ittipaḳni bərpa ḳilmaḳqi. U «təkəllup kərsitidioɣan» muxu pursəttin paydilinip, Ḥəzəkiyani ittipaḳḳa ḳatnixixḳa təklip ḳiloɣan. Өzini əlümdin ḳutḳuzoɣanliḳini, ḳuyaxning nurining «kəynigə yanoɣanliḳi»dək intayin karamət məjizini kərgən, Hudaning «Mən silərni Asuriyədin ḳutḳuzimən» degən wədisini angliоɣan Ḥəzəkiya ḳandaḳmu hudasiz bir əl-yurt bilən ittipaḳlaxmaḳqi boloɣandu?
–«Aoɣwat» — piqiwetilgən adəm, «Yəx.» 56:4-ayəttiki izaḥatni kerüng.

mamdu?», dəp Yəxayaoƣa: — «Siz eytkan Pərwərdigarning muxu səzi yahxi ikən» — dedi.
20 Ḥəzəkiyaning baxka əməlliri, jümlidin uning səltənitining kudriti, uning kandak kilip xəhərgə su təminləx üqün kəl, xundakla su apiridioƣan nor yasioƣanlik «Yəhuda padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
21 Ḥəzəkiya ata-bowilirining arisida uhlidi; ooƣli Manassəh ornida padixah boldi.

Manassəḥning Yəḥudaning üstidiki səltəniti

2Tar. 33:1-9, 20

21 1 Manassəh padixah boloƣanda on ikki yaxta bolup, Yerusalemda əllik bəx yil səltənət kildi. Uning anisining ismi Ḥəfzibah idi. 2 U Pərwərdigar Israillarning aldidin ḥaydəp qikiriwətkən yat əlliklərning yirginqlik adətlirigə ohxax ixlar bilən Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni kildi. 3 U atisi Ḥəzəkiya buzup yokatkan «yukiri jaylar»ni kaytidin yasatti; u Baaloƣa atap kurbangahlarni saldurup, Israilning padixahi Aḥab kiloƣandək bir Axərah məbud yasidi; u asmandiki nuroƣunlioƣan ay-yultuzlaroƣa bax urdi wə ularning kullukioƣa kirdi. 4 U Pərwərdigarning əyidimu kurbangahlarni yasatti. Xu ibadəthana tooƣruluk Pərwərdigar: Mən Yerusalemda Mening namimni koyimən, degənidi. 5 U Pərwərdigarning əyining ikki ḥoylisida «asmanning koxuni»oƣa kurbangahlarni atap yasatti. 6 Əz ooƣlini ottin ətküzdi; jadugərqilik bilən palqilik ixlətti, əzigə jinkəxlər bilən əpsunqilarni bekitti; u Pərwərdigarning nəziridə san-sanaksiz rəzillikni kilip uning oƣəzipini kozoƣidi. 7 U yasatkan «Axərah» oyma məbudni Hudaning əyigə koydi. Xu əy tooƣruluk Pərwərdigar Dawutka wə uning ooƣli Sulaymanoƣa: — «Bu əydə, xundakla Israilning ḥəmmə kəbililirining zeminliri arisidin Mən tallioƣan Yerusalemda Əz namimni əbədgiqə kaldurimən; 8 əgər Israil pəkət Mən ularoƣa tapilioƣan barlik əmrlərgə, yəni Əz kulum Musa ularoƣa buyruoƣan barlik kanunoƣa muwapik əməl kilixka köngül koysila, Mən ularning putlirini ata-bowilirioƣa təksim kiloƣan bu zemindin kaytidin neri kilmaymən», degənidi. 9 Lekin ular kulak salmaytti; xunglaxkimu, Manassəh ularni xundak azdurdiki, ular Pərwərdigar Israillarning aldidin ḥalak kiloƣan yat əlliklərdin axurup rəzillik kilatti.
10 Xunga Pərwərdigar Əz kulliri boloƣan pəyoƣəmbərlərning wasitisi arkilik mundak dedi: —
11 Yəḥudaning padixahi Manassəh bu yirginqlik ixlarni kilip, ḥətta uningdin ilgiri ətkən Amoriylar kiloƣan barlik rəzilliktin ziyadə rəzillik kilip, uning butliri bilən Yəḥudanimu gunaḥka azduroƣini üqün. 12 Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Mana, Yerusalem bilən Yəḥudaning üstigə xundak balayi'apət kəltürimənki, kimki uni anglisila kulakliri zingildap ketidu. 13 Mən Samariyəni əlqigən tana wə Aḥabning jəmətini təkxürgən tik əlqigüq yip bilən Yerusalemni təkxürtimən; kixi kaqini qaykap sürtkəndin keyin düm kəmtürüp koyoƣandək, Yerusalemni qaykap ərüymən. 14 Mən mirasimning kaloƣanliridinmu

20:19 «Əz künlirimdə bolsa aman-tinqlik, Hudaning ḥəkikət-wapaliki bolmamdu?» — Ḥəzəkiya muxu səzlərni yənə oquk eytixi mumkin. **«Siz eytkan Pərwərdigarning muxu səzi yahxi ikən»** — muxu ayəttə, Ḥəzəkiyaning əz-əzigə degənliri baxkilaroƣa, ḥətta əz jəmətigə boloƣan birhil bioƣəm, kəyümsiz pozitsiyisini bildüridu. Yəxaya degən bexarət əməliyəttə yüz yildin keyin əməlgə axuruloƣan; wakitning sozuluxi bolsa bəlkim Yəḥudaning keyinki bir padixahi *(Yosiya)*ning kattik towa kilixi tüpəylidin boldi.
20:20 2Tar. 32:30
21:1 2Tar. 33:1
21:3 «asmandiki nuroƣunlioƣan ay-yultuzlar» — ««asmanning koxuni» degən səz bilən ipadilinidu. Təwrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning pərixtilər wə bəzi əḥwalda asmandiki yaman küqlər, yəni jin-xəytanlar bilənmu munasiwiti bar *(«Zəb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Wəḥ.» 12:4ni kərüng)*.
21:3 2Pad. 18:4
21:4 Kan. 12:5, 11; 2Sam. 7:13; 1Pad. 8:29; 9:3; 2Tar. 7:12; Zəb. 132:13, 14; Yər. 32:34
21:5 «asmanning koxuni» — muxu yərdə kuyax, ay wə yultuzlarni kərsitidu.
21:7 2Sam. 7:10; 1Pad. 8:16, 29; 9:3; 2Pad. 23:27
21:11 Yər. 15:4
21:13 «Samariyəni əlqigən tana» — xübḥisizki, Hudaning Samariyəning üstigə qüxürgən jaza ḥəkümini kərsitidu;

waz keqip, düxmənlirining ḳolioƣa tapxurimən; ularni ḥəmmə düxmənlirigə bulang-talang obyekti wə olja ḳilip berimən;. [15] Qünki ular Mening nəzirimdə rəzil boloƣanni ḳilip, ularning ata-bowiliri Misirdin qiḳḳan kündin tartip bügüngiqə oƣəzipimni ḳozoƣap kəldi».
[16] Manassəḫ əmdi pütkül Yerusalemni bir qetidin yənə bir qetigiqə ḳanoƣa toldurup, kəp nahəḳ ḳan təkküzdi wə ohxaxla əzi ḳiliwatḳan gunahi bilən Yəḫudalarni azdurup, ularning Pərwərdigarning nəziridiki rəzillikni ḳilixioƣa səwəb boldi.
[17] Manassəḫning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloƣanlirining ḥəmmisi, jümlidin u sadir ḳiloƣan gunaḫ «Yəḫuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
[18] Manassəḫ ata-bowilirining arisida uhlidi wə əz əyining beoƣida, yəni Uzzaḫning beoƣida dəpnə ḳilindi. Andin ooƣli Amon uning ornida padixaḫ boldi.

Amonning Yəḫudaning üstidiki səltəniti

2Tar. 33:21-25

[19] Amon padixaḫ boloƣanda yigirmə ikki yaxta bolup, Yerusalemda ikki yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Məxulləmət idi; u Yotbaḫlik Ḥaruzning ḳizi idi. [20] Amon atisi Manassəḫ ḳiloƣandək Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloƣanni ḳilatti. [21] U atisi mangoƣan barlik yollarda mangatti; u atisi ḳullukida boloƣan butlarning ḳullukida bolup, ularoƣa səjdə ḳilip, [22] Pərwərdigarning yolida yürməy, əz ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarni tərk ḳildi. [23] Əmdi Amonning hizmətkarliri padixaḫni ḳəstləp, uni əz ordisida əltürdi. [24] Lekin yurt həlḳi Amon padixaḫni ḳəstligənlərning ḥəmmisini əltürdi; andin yurt həlḳi uning ornida ooƣli Yosiyani padixaḫ ḳildi.
[25] Amonning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloƣanlirining ḥəmmisi «Yəḫuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
[26] U Uzzaḫning beoƣida əz ḳəbrisidə dəpnə ḳilindi. Andin ooƣli Yosiya uning ornida padixaḫ boldi.

Yosiyaning Yəḫudaning üstidiki səltəniti

2Tar. 34:1-28

22 [1] Yosiya padixaḫ boloƣanda səkkiz yaxta bolup, Yerusalemda ottuz bir yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Yədidaḫ idi; u Bozkatlik Adayaning ḳizi idi.. [2] Yosiya Pərwərdigarning nəzaridə durus boloƣanni ḳilip, ḥər ixta atisi Dawutning barlik yolida yürüp, nə ongoƣa nə soloƣa qətnəp kətmidi.
[3] Padixaḫ Yosiya səltənitining on səkkizinqi yilida, padixaḫ Məxullamning nəwrisi, Azaliyaning ooƣli katip Xafanni Pərwərdigarning əyigə əwətip: [4] «Bax kaḫin Ḥilḳiyaning ḳexioƣa qiḳip xuni buyruoƣinki, u Pərwərdigarning əyigə elip kelingən, dərwaziwənlər həlḳtin yioƣḳan pulni sanisun. [5-6] Andin ular Pərwərdigarning əyini ongxaydioƣan ixlarni nazarət ḳiloƣuqi ixqilaroƣa tapxurup bərsun. Bular ḥəm Pərwərdigarning əyidiki buzuloƣan yərlərni ongxaxḳa əydə ixligüqilərgə, yəni yaoƣaqqilar, tamqilar wə taxtiraxlaroƣa bərsun. Ular muxu pul bilən əyni ongxaxḳa lazim boloƣan yaoƣaq bilən oyuloƣan taxlarni setiwalsun, degin» — dedi.
[7] Lekin ularning ḳolioƣa tapxuruloƣan pulning ḥesabi ḳilinmidi. Qünki ular insap bilən ix ḳilatti.

«Aḫabning jəmətini təkxürgən tik əlqigüq yip» — Hudaning Aḫabning jəmətining üstigə qüxürgən jaza ḥökümini kərsitidu. «Am.» 7:7-8ni kərüng. **«kixi ḳaqini qayḳap sürtkəndin keyin düm kəmtürüp ḳoyoƣandək, Yerusalemni qayḳap ərüymən»** — bu səz, bəlkim, Hudaning Yerusalemdin barlik aḫalisini yirak ḳilip, uni astin-üstin ḳiliwetidioƣanlikini kərsitidu. 14-ayətni kərüng.
21:14 «mirasim» — Israildiki on ikki ḳəbilə; «mirasimning ḳaloƣanliri» — Israildin yaloƣuz ḳaloƣan ḳəbilə, yəni Yəḫudani kərsitidu.
21:18 2Tar. 33:20
21:26 Mat. 1:10
22:1 2Tar. 34:1

[8] Bax kahin Hilkiya katip Xafanoγa: — Mən Pərwərdigarning əyidə bir Təwrat kitabini taptim, dedi. Xuni eytip Hilkiya kitabni Xafanoγa bərdi. U uni oqudi. [9] Andin keyin katip Xafan padixahning kəxioγa berip padixahqa həwər berip: — Hizmətkarliri ibadəthanidiki pulni yioγip Pərwərdigarning əyini ongxaydioγan ix bexilirining qollirioγa tapxurup bərdi, dedi. [10] Andin katip Xafan padixahqa: Hilkiya manga bir kitabni bərdi, dedi. Andin Xafan padixahqa uni oqup bərdi. [11] Wə xundaq boldiki, padixah Təwrat kitabining səzlirini angliоγanda, əz kiyimlirini yirtti.

[12] Padixah Hilkiya kahin bilən Xafanning ooγli Ahikamoγa, Mikayaning ooγli Akbor bilən Xafan katipqa wə padixahning hizmətkari Asayaoγa buyrup: — [13] Berip mən üqün wə həlk üqün, yəni pütkül Yəhudadikilər üqün bu tepiloγan kitabning səzliri tooγrisida Pərwərdigardin yol soranglar. Qünki ata-bowilirimiz bu kitabning səzlirigə, uningdiki bizlərgə pütülgənlirigə əməl kilixqa kulak salmioγanlikі tüpəylidin Pərwərdigarning bizgə qozoγaloγan oγəzipi intayin dəhxətlik, dedi.

[14] Xuning bilən Hilkiya kahin, Ahikam, Akbor, Xafan wə Asayalar Harhasning nəwrisi, Tikwahning ooγli kiyim-keqək begi Xallumning ayali ayal pəyoγəmbər Huldahning kəxioγa berip, uning bilən səzləxti. U Yerusalem xəhirining ikkinqi məhəllisidə olturatti.

[15] U laroγa mundaq dedi: — Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaq dəydu: — «Silərni əwətkən kixigə mundaq dənglar: —

[16] Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana Mən Yəhudaning padixahi oquoγan kitabning həmmə səzlirini əməlgə axurup, bu jayoγa wə bu yərdə turoγuqilaroγa balayi'apət qüxürimən. [17] Qünki ular Meni taxlap, baxqa ilahlaroγa huxbuy yekip, qollirining həmmə ixliri bilən Mening aqqikimni kəltürdi. Uning üqün Mening kəhrim bu yərgə karap yandi həm əqürülməydu.

[18] Lekin silərni Pərwərdigardin yol sorioγili əwətkən Yəhudaning padixahioγa bolsa xundaq dənglar: Sən angliоγan səzlər tooγrisida Israilning Hudasi Pərwərdigar xundaq dəydu: — [19] Qünki kənglüng yumxaq bolup, muxu jay wə uningda turoγuqilarning wəyranə wə lənətkə aylandurulidioγanlikі tooγrisida ularni əyibləp eytkan səzlirimni angliоγiningda, Pərwərdigarning aldida əzüngni təwən kilip, kiyimliringni yirtip, Mening aldimda yioγliоγining üqün, Mənmu duayingni anglidim, dəydu Pərwərdigar. [20] Buning üqün seni ata-bowiliring bilən yioγilixqa, əz kəbrənggə aman-hatirjəmlik iqidə berixqa nesip kilimən; sening kəzliring Mən bu jay üstigə qüxüridioγan barlik külpətlərni kərməydu».

Ular yenip berip, bu həwərni padixahqa yətküzdi.

Yosiya padixah islahat kilidu

2Tar. 34:29-30; 35:1-27

23 [1] Padixah adəmlərni əwətip, Yəhuda bilən Yerusalemning həmmə aksakallirini əz kəxioγa qakirtip kəldi. [2] Padixah Pərwərdigarning əyigə qikti; barlik Yəhudadiki ər kixilər wə Yerusalemda turuwatkanlarning həmmisi, kahinlar bilən pəyoγəmbərlər, yəni barlik həlk, əng kiqikidin tartip qongioγiqə həmmisi uning bilən billə qikti. Andin u Pərwərdigarning əyidə tepiloγan əhdə kitabining həmmə səzlirini laroγa oqup bərdi.

[3] Padixah tüwrükning yenida turup Pərwərdigarning aldida: — Pərwərdigaroγa əgixip pütün kəlbim wə pütkül jenim bilən Uning əmrlirini, həküm-guwahlikliri wə bəlgilimilirini tutup, uxbu kitabta pütülgən əhdigə əməl kilimən dəp əhdigə əzini baoγlidi. Xuning bilən həlkning

22:11 «padixah Təwrat kitabning səzlirini angliоγanda...» — tepiwelinoγan kitab Təwratning kaysi kismi boluxi kerək? Padixahning inkasi, yəni keyinki hərikətlirigə, bolupmu «yukiri jaylar»ni yokitixioγa karioγanda, «tepiwelinoγan kitab» qoqum bu ixni təkitləydioγan «Kanun xərhi»ni əz iqigə aloγan.

23:1 2Tar. 34:29

23:2 «Həmmə səzlirini laroγa oqup bərdi» — ibraniy tilida: «həmmə səzlirini ularning kulakliriоγa oqup bərdi».

ḫəmmisimu əḫdə aldida turup uningoɣa əzini baoɣlidi.
4 Andin keyin padixaḫ bax kaḫin Ḥilkiya bilən orun basar kaḫinlaroɣa wə ḫəm dərwaziwənlərgə:
— Baaloɣa, Axərah butioɣa wə asmanning barlik ḳoxunioɣa atap yasaloɣan barlik əswab-üskünilərni Pərwərdigarning əyidin qikiriwetinglar, dəp əmr ḳildi; u bularni Yerusalemning sirtida, Kidron etizlikida kəydürdi wə küllirini Bəyt-Əlgə elip bardi. 5 U Yəḫuda padixaḫlirining Yəḫuda xəḫərliridiki «yukiri jaylar»da ḫəmdə Yerusalemning ətrapliridiki «yukiri jaylar»da huxbuy yanduruxḳa tikligən but kaḫinlirini, xuningdək Baaloɣa, ḳuyaxḳa, ayoɣa, yultuz türkümlirigə ḫəmdə asmanning barlik ḳoxunioɣa huxbuy yakḳuqilarni ixtin ḫəydiwətti. 6 U Pərwərdigarning əyidin Axərah butni elip qikip Yerusalemning sirtioɣa elip berip, Kidron jiloɣisioɣa apirip xu yərdə kəydürüp kukum-talḳan ḳilip ezip, topisini addiy puḳralarning ḳəbriliri üstigə qeqiwətti. 7 Andin u Pərwərdigarning əyigə jaylaxḳan bəqqiwazlarning turaloɣulirini qekip oɣulatti; bu əylərdə yənə ayallar Axərah butḳa qedir tokuytti.
8 U Yəḫuda xəḫərliridin barlik kaḫinlarni qakirtip, əzigə yioɣdi. Andin u Gəbadin tartip Bəər-Xebaoɣiqə kaḫinlar huxbuy yakidioɣan «yukiri jaylar»ni buzup buloɣiwətti; u «dərwazilardiki yukiri jaylar»ni qekip buzdi; bular «Xəḫər baxliki Yəxuaning ḳuwiki»ning yenida, yəni xəḫər ḳuwikioɣa kirix yolining sol təripidə idi. 9 (əmdi «yukiri jaylar»diki kaḫinlarning Yerusalemda Pərwərdigarning ḳurbangaḫioɣa qikixi qəkləngənidi; lekin ular dawamlik əz ḳerindaxliri bilən birgə pitir nanlardin yeyixigə muyəssər idi).
10 Yosiya ḫeqkim əz ooɣli yaki ḳizini Moləkkə atap ottin ətküzmisun dəp, Ḥinnomning ooɣlining jiloɣisidiki Tofətnimu buzup buloɣiwətti. 11 Pərwərdigarning əyigə kiridioɣan yolning eoɣizida Yəḫuda padixaḫliri ḳuyaxḳa təḳdim ḳilip ḳoyoɣan atlarni xu yərdin yətkəp, «ḳuyax ḫarwiliri»ni otta kəydürdi (ular ibadəthanining ḫoyililirioɣa jaylaxḳan, Natan-Mələk degən aoɣwatning əyining yenida turatti). 12 Padixaḫ yənə Yəḫuda padixaḫliri Aḫazning balihanisining əgzisidə saldurоɣan ḳurbangaḫlarni wə Manassəḫ Pərwərdigarning əyining ikki ḫoylisioɣa yasatḳan ḳurbangaḫlarni qekip kukum-talḳan ḳiliwətti; u ularning topisini u yərdin elip, Kidron jiloɣisioɣa qeqiwətti. 13 Israilning padixaḫi Sulayman Yerusalemning məxrik təripigə wə «Ḥalak teoɣi»ning jənubioɣa Zidoniylarning yirginqlik buti Axtarot, Moabiylarning yirginqlik buti Kemox wə Ammonlarning yirginqlik buti Milkomoɣa atap yasatḳan «yukiri jaylar»nimu padixaḫ buzup buloɣiwətti. 14 U but tüwrüklərni parqilap, Axərah butlirini kesip yikitip, ular turoɣan yərlərni adəm səngəkliri bilən toldurdi.
15 U yənə Israilni gunaḫḳa putlaxturoɣan, Nibatning ooɣli Yəroboam Bəyt-Əldə saldurоɣan ḳurbangaḫ bilən «yukiri jay»ni, ularni buzup qakti, andin keyin «yukiri jay»ni kəydürüp kukum-talḳan ḳiliwətti, Axərah butinimu kəydürüwətti. 16 Yosiya burulup ḳarap, taoɣdiki

---

23:3 «tüwrükning yenida» — yaki «pəxtak üstidə». **«kitabta pütülgən əḫdigə...»** — ibraniy tilida «kitabta pütülgən əḫdə səzlirigə...».
23:5 «...ixtin ḫəydiwətti» — yaki «... ḫalak ḳildi».
23:8 «Gebadin Bəər-Xebaoɣiqə» — «Geba» Yəḫudaning ximaliy qetidə, «Bəər-Xeba» uning jənubiy qetidə idi. **«U ... barlik kaḫinlarni qakirtip, ... andin u ... kaḫinlar huxbuy yakidioɣan «yukiri jaylar»ni buzup buloɣiwətti»** — Yosiya muxu yərlərni buloɣax bilən butpərəslərning keyin u yərni «buloɣanoɣan, ḫaram» dəp ḳarap, ḳaytidin xundak yolda ixlitixini mumkin əməs ḳilix üqün idi. **«dərwazilardiki yukiri jaylar»** — yaki «tawapgaḫlarni».
23:10 «əz ooɣli yaki ḳizini... ottin ətküzüx» — insaniy ḳurbanliklarni kərsitixi mumkin. **«Ḥinnomning ooɣlining jiloɣisi»** — bu yər yənə «Ḥinnomning jiloɣisi», yəni «Ge-Ḥinnom» dəp atilatti *(ərəbqə «jəḫənnəm»)*.
23:11 «ḳuyaxḳa təḳdim ḳilip ḳoyoɣan atlar» — bu atlar tirik atlar yaki at ḫəykili boluxi mumkin idi. **«Natan-Mələk degən aoɣwatning əyi»** — bəlkim mukəddəs ibadəthanining birər ḫoylisida boluxi mumkin idi.
23:13 «Ḫalak teoɣi» — muxu yərdə «Zəytun teoɣi»ni kərsitidu. Butpərəsliktin buloɣinip kətkini tüpəylidin uningoɣa xundak ḫəjwiy, kinayilik isim ḳoyuloɣan.
23:14 «U but tüwrüklərni parqilap,... ular turoɣan yərlərni adəm səngəkliri bilən toldurdi» — Yosiyaning muxu yərlərni «adəmlərning səngəkliri» bilən tolduruxi butpərəslərning keyin u yərlərni «buloɣanoɣan, ḫaram» dəp ḳarap, ḳaytidin xundak yolda ularni ixlitixini mumkin əməs ḳilix üqün idi.
23:14 Mis. 23:24; 34:13; Qəl. 33:52; Ḳan. 7:5, 25; 12:3
23:15 1Pad. 12:32, 33

kəbrilərni kərüp, adəm əwətip kəbrilərdiki səngəklərni kolap qikirip, kurbangaƕ üstidə kəydürdi, xu yol bilən uni buloƣiwətti. Bu ixlar Pərwərdigarning kalamini yətküzüp, dəl ularni aldin'ala bexarət kilip jakarlioƣan Hudaning adimining səzining əməlgə axuruluxi idi.
17 Andin Yosiya: Kəz aldimdiki bu kəbrə texi kimning? — dəp soridi.
Xəƕərdikilər uningoƣa: Bu Yəƕudadin kəlgən, silining Bəyt-Əldiki kurbangaƕni buzoƣan muxu ixlirini bexarət kiloƣan Hudaning adimining kəbrisi ikən, dedi.
18 Yosiya: — Uni koyunglar, ħeqkim uning səngəklirini midirlatmisun, dəp buyrudi. Xuning bilən ular uning səngəkliri bilən Samariyədin kəlgən pəyoƣəmbərning səngəklirigə ħeqkimni təgküzmidi.
19 Andin Yosiya Israilning padixaƕliri Pərwərdigarning oƣəzipini kozoƣioƣan, Samariyəning xəƕərliridə yasatkan «yukiri jaylar»diki barlik əylərni qakti; u ularni Bəyt-Əldə kiloƣandək kilip, yokatti.
20 U u yərlərdiki «yukiri jaylar»oƣa has boloƣan ħəmmə kaƕinlarni kurbangaƕning üstidə əltürüp, kurbanlik kildi, andin ularning üstigə adəm səngəklirini kəydürdi; u ahirda Yerusalemoƣa yenip bardi.

Yosiya padixaƕ «ətüp ketix ħeyti»ni ətküzidu

2Tar. 35:1-19

21 Padixaƕ barlik həlkkə yarlik qüxürüp: — Bu əƕdə kitabida pütülgəndək, Hudayinglar Pərwərdigaroƣa «ətüp ketix ħeyti»ni ətküzünglar, dəp buyrudi.
22 «Batur ħakimlar» Israilning üstidin ħeküm sürgən künlərdin tartip, nə Israil padixaƕlirining wakitlirida nə Yəƕuda padixaƕlirining wakitlirida undak bir «ətüp ketix ħeyti» ətküzülüp bakmioƣanidi;
23 Yosiya padixaƕning səltənitining on səkkizinqi yilida, Pərwərdigaroƣa atap bu «ətüp ketix ħeyti» Yerusalemda ətküzüldi.
24 Xuningdək Yosiya Yəƕuda yurtida wə Yerusalemda pəyda boloƣan jinkəxlər wə palqilarni, tərafim məbudliri, ħərkandak butlar wə barlik baxka lənətlik nərsilərni zemindin yokatti. Uning xundak kilixining məksiti, Ħilkiya kaƕin Pərwərdigarning əyidin tapkan kitabta hatiriləngən Təwrattiki səzlərgə əməl kilixtin ibarət idi.
25 Uningdək Musaoƣa qüxürülgən kanunoƣa intilip pütün kəlbi, pütün jeni wə pütün küqi bilən Pərwərdigaroƣa kaytip, əzini beoƣixlioƣan bir padixaƕ uningdin ilgiri bolmioƣanidi wə uningdin keyinmu uningoƣa ohxax birsi bolup bakmidi.
26 Lekin Pərwərdigarning aqqiki Manassəƕning Əzini rənjitkən barlik rəzillikliri tüpəylidin Yəƕudaoƣa tutaxkandin keyin, Əzining xiddətlik oƣəzipidin yanmidi.
27 Pərwərdigar: — Israilni taxlioƣandək Yəƕudanimu Əz kəzümdin neri kilimən wə Əzüm tallioƣan bu xəƕər Yerusalemni wə Mən: — «Mening namim xu yərdə bolidu» degən xu ibadəthanini tərk kilimən, dedi.
28 Yosiyaning baxka əməlliri ħəm kiloƣanlirining ħəmmisi «Yəƕuda padixaƕlirining tarihtəzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

23:16 «Yosiya ... taoƣdiki kəbrilərni kərüp, adəm əwətip kəbrilərdiki səngəklərni kolap qikirip, kurbangaƕ üstidə kəydürdi» — yukiriki izaƕatni kərüng. **«Pərwərdigarning kalamini yətküzüp, dəl ularni aldin'ala bexarət kilip jakarlioƣan Hudaning adimining səzi»** — «1Pad.» 13:30-32ni kərüng.
23:16 1Pad. 13:2
23:19 2Tar. 34:6
23:21 Mis. 12:3; Kan. 16:2; 2Tar. 35:1
23:24 «tərafim məbudliri» — kiqik, elip yürgüdək «kolaylik butlar» idi.
23:24 Law. 19:31; 20:27; Kan. 18:11; Yəx. 8:19
23:25 «uningdək ... kanunoƣa intilip pütün kəlbi, pütün jeni wə pütün küqi bilən Pərwərdigaroƣa kaytip, əzini beoƣixlioƣan bir padixaƕ ... bolup bakmidi» — bu səzlər uning Pərwərdigaroƣa kaytip kattik towa kilixi wə ħəkkaniylikka boloƣan intilixliri jəƕəttə eytilidu.
23:27 «xu ibadəthanini...» — ibraniy tilida «xu əyni...».
23:27 2Pad. 17:18, 20; 24:3

[29] Uning künliridə Misirning padixahi Pirəwn-Nəko Asuriyəning padixahioƣa hujum kilоƣili Əfrat dəryasioƣa bardi. U qaoƣda Yosiya padixah Pirəwn bilən soquxuxka qikti; lekin Pirəwn uni kərüp Məgiddoda uni eltürdi. [30] Jan həlkumida hizmətkarliri uni jəng harwisioƣa selip Məgiddodin Yerusalemoƣa elip kelip, uni əz kəbrisidə dəpnə kildi. Yurt həlki Yosiyaning ooƣli Yəhoahazni məsih kilip, atisining ornida padixah kildi.

Yəhoahazning Yəhudaning üstidiki səltəniti

2Tar. 36:1-4

[31] Yəhoahaz padixah boloƣanda yigirmə üq yaxta bolup, üq ay Yerusalemda səltənət kildi. Uning anisining ismi Hamutal idi; u Libnahlik Yərəmiyaning kizi idi. [32] Yəhoahaz bowiliri barlik kiloƣanliridək, Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloƣanni kildi.
[33] Əmdi Pirəwn-Nəko uning Yerusalemda səltənət kilmasliki üqün, uni Hamat yurtidiki Riblahda solap koydi wə Yəhuda zemininoƣa yüz talant kümüx bilən bir talant altun selik qüxürdi. [34] Andin Pirəwn-Nəko Yosiyaning ooƣli Eliakimni atisining ornida padixah kilip, ismini Yəhoakimoƣa əzgərtti. U Yəhoahazni əzi bilən Misiroƣa elip kətti; Yəhoahaz Misiroƣa kelip xu yərdə əldi.
[35] Yəhoakim kümüx bilən altunni Pirəwngə bərdi; lekin Pirəwnning xu buyrukini ijra kilip pulni tapxurux üqün yurtka hərbir adəmning qamioƣa karap baj-alwan koyoƣanidi; altun wə kümüxni u yurtning həlkidin, hərbirigə saloƣan əlqəm boyiqə Pirəwn-Nəkooƣa berixkə yioƣkanidi.
[36] Yəhoakim padixah boloƣanda yigirmə bəx yaxta bolup, on bir yil Yerusalemda səltənət kildi. Uning anisining ismi Zibidah idi; u Rumahlik Pədayaning kizi idi. [37] Yəhoakim bowiliri barlik kiloƣanliridək Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloƣanni kilatti.

Yəhoakim Yəhuda üstigə səltənət kilidu

24 [1] Uning künliridə Babilning padixahi Nebokadnəsar Yəhudaoƣa hujum kilixka qikti; Yəhoakim uningoƣa üq yiloƣiqə bekindi boldi, andin uningdin tenip uning həkümranlikioƣa karxi qikti. [2] Xu wakitlarda Pərwərdigar uningoƣa hujum kilixka Kaldiylər bulangqilar xaykisi, Suriylər bulangqilar xaykisi, Moabiylar bulangqilar xaykisi, wə Ammoniylar bulangqilar xaykilirini kozoƣidi; u ularni Yəhudani halak kilix üqün kozoƣidi. Bu ixlar Pərwərdigar Əz kulliri boloƣan pəyoƣəmbərlər arkilik agah kiloƣan səz-kalamining əməlgə axuruluxi idi. [3] Dərwəkə Pərwərdigarning eytkinidək, Manassəhning gunahliri tüpəylidin Yəhudani Əz kəzliridin neri kilix üqün, bu ixlar ularning bexioƣa qüxti. [4] Qünki Manassəhning nahək kan təküp, Yerusalemni nahək kanlar bilən tolduroƣini tüpəylidin, Pərwərdigar Yəhudalarni əpu kilixka köngli unimaytti.
[5] Yəhoakimning baxka ixliri həm kiloƣanlirining həmmisi «Yəhuda padixahlirining tarihtəzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
[6] Yəhoakim ata-bowilirining arisida uhildi; ooƣli Yəhoakin uning ornida padixah boldi.
[7] Misirning padixahi bolsa əz yurtidin ikkinqi qikmidi. Qünki Babilning padixahi «Misir ekini»din tartip Əfrat dəryasioƣiqə boloƣan Misir padixahioƣa təwə zeminni tartiwaloƣanidi.

23:30 2Tar. 36:1
23:33 «yüz talant kümüx» — bir talant bəlkim 30.6 kilogram idi.
23:34 «Eliakim» — bu isimning mənisi «Huda *(Əloһim)* turoƣuzidu»; «Yəhoakim» degənning mənisi «Pərwərdigar *(Yaһwəһ)* turoƣuzidu». Pirəwnning undak kilixtiki məksiti bəlkim birhil həjwiy-kinayilik kilix yaki Hudaoƣa boloƣan kupurluk bolsa kerək.
23:34 Mat. 1:11
23:35 2Tar. 36:5-8
24:1 2Tar. 36:6
24:2 2Pad. 20:17; 23:27
24:7 «Misir ekini» — Nil dəryasi əməs, bəlki Sinay qəlining xərk təripidiki kiqik dəryadur.

Yəhoakin səltənət kilidu

2Tar. 36:9-10

[8] Yəhoakin padixah bolƣanda on səkkiz yaxta bolup, üq ay Yerusalemda səltənət kildi. Uning anisining ismi Nəhuxta idi; u Yerusalemlik Əlnatanning kizi idi. [9] Yəhoakin atisining barlik kiloƣanliridək Pərwərdigarning nəzaridə rəzil bolƣanni kildi.
[10] Babilning padixahi Nebokadnəsarning sərdarliri Yerusalemƣa jəng kiloƣili qikip, xəhərni kamal kildi. [11] Uning sərdarliri xəhərni kamal kilip turƣanda Nebokadnəsar əzimu xəhərning sirtiƣa qikti.
[12] Andin Yəhudaning padixahi Yəhoakin bilən anisi, barlik hizmətkarliri, əməldarliri wə aoƣwatliri Babil padixahining aldiƣa qikip uningƣa tən bərdi. Xundak kilip Babilning padixahi əz səltənitining səkkizinqi yilida uni əsir kilip tutti. [13] Nebokadnəsar Pərwərdigarning əyidiki barlik həzinilər bilən padixahning ordisidiki həzinilərni elip kətti; Pərwərdigar agah bərginidək, u Israilning padixahi Sulayman Pərwərdigarning ibadəthanisi üqün yasatkan həmmə altun kaqa-əswablarni kesip səkti. [14] Yerusalemning barlik ahalisini, jümlidin həmmə əməldarlar, həmmə batur palwanlar, jəmiy bolup on ming əsirni wə barlik hünərwənlər wə təmürqilərnimu elip kətti; yurttiki həlktin əng namratlardin baxka heqkim kalmidi. [15] U Yəhoakinni Babilƣa elip kətti wə xuningdək padixahning anisini, padixahning ayallirini, uning aoƣwatliri wə yurttiki mətiwərlərni əsir kilip Yerusalemdin Babilƣa elip bardi. [16] U batur-palwanlarning həmmisini (yəttə ming idi), hünərwən wə təmürqilərni (jəmiy bir ming idi) — bularning həmmisi jənggiwar adəmlər bolup, Babilning padixahi ularni əsir kilip, Babilƣa elip kətti.
[17] Andin Babilning padixahi Yəhoakinning taƣisi Mattaniyani uning ornida padixah kilip, uning ismini Zədəkiyaƣa əzgərtti.

Zədəkiya Yəhuda üstidə səltənət kilidu

2Tar. 36:11-21; Yər. 52:1-30

[18] Zədəkiya padixah bolƣanda yigirmə bir yaxta bolup, on bir yil Yerusalemda səltənət kildi. Uning anisi Libnahlik Yərəmiyaning kizi bolup, ismi Hamutal idi. [19] Zədəkiya Yəhoakimning barlik kiloƣinidək, Pərwərdigarning nəzaridə rəzil bolƣanni kilatti. [20] Pərwərdigarning Yerusalemƣa həm Yəhudaƣa karatkan ƣəzipi tüpəylidin, Pərwərdigar ularni Əz huzuridin həydiwətküqə bolƣan arilikta, təwəndiki ixlar yüz bərdi: — awwal, Zədəkiya Babil padixahiƣa isyan kətürdi.

Nebokədnəsar Yerusalem xəhirigə bəsüp kirip, uni ixƣal kilidu

25 [1] Andin xundak boldiki, uning səltənitining tokkuzinqi yili, oninqi ayning oninqi künidə Babil padixahi Nebokədnəsar pütkül koxuniƣa yetəkqilik kilip Yerusalemƣa hujum kilixka kəldi; həmdə uni korxiwelip bargah kurup, uning ətrapida kaxa-potəylərni kuruxti. [2] Xuning bilən xəhər Zədəkiyaning on birinqi yiliƣiqə muhasiridə turdi. [3] Xu yili

24:10 «sərdarliri» — ibraniy tilida «hizmətkarliri».
24:10 Dan. 1:1
24:12 «aoƣwatliri» — yaki «ordidiki oƣojidarliri».
24:13 2Tar. 20:17; Yəx. 39:6
24:15 2Tar. 36:10; Əst. 2:6
24:16 Yər. 52:28
24:17 Yər. 37:1; 52:1
25:1 « ***Nebokədnəsarning*** **səltənitining tokkuzinqi yili, oninqi ayning oninqi küni»** — miladiyədin ilgiri 588-yili, 15-Yanwar idi.
25:1 2Tar. 36:17 Yər. 32:2; 39:1; 52:4

tətinqi ayning toḳḳuzinqi küni xəḫərdə eoɣir ḳəḫətqilik ḫəmmini basḳan wə zemindikilər üqünmu ḫeq ax-ozuḳ ḳalmioɣanidi.[25:3] [4] Xəḫər sepili bəsüldi; barliḳ jənggiwar ləxkərlər ḳaqmaḳqi bolup, tün keqidə bədər tikiwetixti. Ular padixaḫning baoɣqisioɣa yeḳin «ikki sepil» arilikidiki dərwazidin ketixti (kaldiylər bolsa xəḫərning ḫəryenida turatti). Ular Iordan jiloɣisidiki «Arabaḫ tüzləngliki»ni boylap ḳeqixti. [5] Lekin kaldiylərning ḳoxuni padixaḫni ḳooɣlap Yeriho tüzləngliki də Zədəkiyaoɣa yetixti; uning pütün ḳoxuni uningdin tarḳilip kətkənidi. [6] Wə ular padixaḫni tutup, Riblaḫ xəḫirigə, Babil padixaḫining aldioɣa apardi; ular xu yərdə uning üstigə ḫəküm qikardi. [7] Babil padixaḫi Zədəkiyaning ooɣullirini uning kəz aldida ḳətl ḳildi; andin Zədəkiyaning kəzlirini oyuwətti; u uni mis kixənlər bilən baoɣlap, Babiloɣa elip bardi.

Muḳəddəs ibadəthanining harab ḳilinixi

[8] Wə bəxinqi ayning yəttinqi künidə (bu Babil padixaḫi Nebokədnəsarning on toḳḳuzinqi yili idi) Babil padixaḫining hizmətkari, pasiban begi Nebozar-Adan Yerusalemoɣa yetip kəldi.[25:9] [9] U Pərwərdigarning əyini, padixaḫning ordisini wə xəḫərdiki barliḳ əylərni kəydürüwətti; barliḳ bəḫəywət imarətlərgə u ot ḳoyup kəydürüwətti. [10] Wə pasiban begi yetəkqilikidiki kaldiylərning pütkül ḳoxuni Yerusalemning ətrapidiki pütkül sepilini ərüwətti.
[11] Pasiban begi Nebozar-Adan xəḫərdə ḳaloɣan baxḳa kixilərni, Babil padixaḫi tərəpkə ḳeqip təslim boloɣanlarni wə ḳaloɣan ḫünərwənlərni əsir ḳilip ularni elip kətti.[25:12] [12] Lekin pasiban begi zemindiki əng namratlarning bir ḳismini üzümzarliḳlarni pərwix ḳilixḳa wə terikqilik ḳilixḳa ḳaldurdi.
[13] Kaldiylər Pərwərdigarning əyidiki mistin yasaloɣan ikki tüwrükni, das təgliklirini wə Pərwərdigarning əyidiki mistin yasaloɣan «dengiz»ni qekip, barliḳ mislirini Babiloɣa elip kətti.[25:13] [14] Ular yənə ibadəttə ixlitilidioɣan idixlar, gürjək-bəlgürjəklər, lahxigirlar, piyalə-təhsilər ḫəm mistin yasaloɣan barliḳ əswablarni elip kətti; [15] huxbuydanlar wə ḳaqilarni bolsa, altundin yasaloɣan bolsimu, kümüxtin yasaloɣan bolsimu, ularning ḫəmmisini pasiban begi elip kətti.[25:15] [16] Wə Sulayman padixaḫ Pərwərdigarning əyi üqün mistin yasatḳan ikki tüwrük wə «dengiz»ni, xundaḳla das təgliklirini elip kətti; bu mis saymanlarning eoɣirlikini əlqəx mumkin əməs idi. [17] Birinqi tüwrükning egizliki on səkkiz gəz, uning üstidiki taji bolsa mis bolup, egizliki üq gəz idi; uning pütün aylanmisi tor xəklidə ḫəm anar nushisida bezəlgənidi, ḫəmmisi mistin idi; ikkinqi tüwrükmu uningoɣa ohxax bolup, umu anar nushisida bezəlgənidi.[25:17]
[18] Pasiban begi Nebuzar-Adan bolsa bax kaḫin Seraya, orunbasar kaḫin Zəfaniya wə ibadəthanidiki üq nəpər ixikbaḳarnimu əsirgə aldi. [19] U xəḫərdin ləxkərlərni baxḳuridioɣan bir aoɣwat əməldarni, xəḫərdin tapḳan orda məsliḫətqiliridin bəxini, yərlik həlḳni ləxkərlikkə tizimlioɣuqi, yəni ḳoxunning sərdarining katipini wə xəḫərdin atmix nəpər yərlik kixini tutti.[25:19]

25:3 «zemindikilər üqünmu ḫeq ax-ozuḳ ḳalmioɣanidi» — baxḳa birhil tərjimisi «ətrapidiki zemindikilər üqünmu ḫeq ax-ozuḳ ḳalmioɣanidi». Bu tərjimə tooɣra bolsa, «ətrapidiki zemindikilər» xəḫər ətrapidiki zemindin ḳeqip panaḫ izdəp xəḫərgə kirgənlərni kərsitidu.
25:3 Yər. 52:6
25:8 «bəxinqi ayning yəttinqi küni... Babil padixaḫi Nebokədnəsarning on toḳḳuzinqi yili...» — miladiyədin ilgiri 586-yili, 14-Awoɣust idi. «Yər.» 52:12nimu kərüng.
25:11 «ḳaloɣan ḫünərwənlər» — yaki «top-top adəmlər».
25:13 «das təgliklirini» — bular bolsa «dengiz»din kiqik boloɣan daslarni kətüridioɣan təgliklərni kərsitidu. Bu ayətlərdə tiloɣa elinoɣan jabduḳ-bisatlarni kəprək qüxinix üqün «1Pad.» 7:8-51-ayətni kərüng.
25:13 2Pad. 20:17; Yər. 20:5; 27:19
25:15 «huxbuydanlar wə ḳaqilarni bolsa, ... ularning ḫəmmisini pasiban begi elip kətti» — bu altun-kümüx wə mistin yasaloɣan barliḳ ḳaqa-ḳuqilar wə barliḳ əswablar Yərəmiya pəyoɣəmbərning ilgiriki bir bexariti boyiqə, 54 yildin keyin Pars imperatori Ḳorəxning pərmani bilən Yerusalemoɣa ḳayturuldi *(«Yər.» 27:21-22ni kərüng)*.
25:17 «gəz» *yaki «jəynək»»* — jəynəktin ḳolning uqioɣiqə boloɣan arilikṭur, təhminən 40-45 santimetr. **«egizliki üq gəz idi»** — «Yər.» 52:22də «bəx gəz» deyilidu. Səwəb, bəlkim üstidiki pərdazlirini əz iqigə alidu.
25:17 1Pad. 7:15; 2Tar. 3:15; Yər. 52:21
25:19 «bir aoɣwat əməldar» — yaki pəḳət «bir əməldar».

[20] Pasiban begi Nebuzar-Adan bularni Babil padixaḫining aldioŋa, Riblaḫḳa elip bardi. [21] Babil padixaḫi Hamat zeminidiki Riblaḫda bu kixilərni ḳiliqlap əltürüwətti.
Xu yol bilən Yəḫuda əz zeminidin sürgün ḳilindi.

Yəḫuda Babiloŋa sürgün ḳilinidu

[22] Yəḫuda zeminida ḳaloŋan kixilərni, yəni Babil padixaḫi Neboḳadnəsar ḳalduroŋan kixilərni bolsa, u ularni idarə ḳilix üqün, ularning üstigə Xafanning nəwrisi, Aḫikamning ooŋli Gədaliyani təyinlidi. [23] Dalada ḳaloŋan Yəḫudaning ləxkər baxliḳliri ḫəm ləxkərliri Babil padixaḫining Xafanning nəwrisi, Aḫikamning ooŋli Gədaliyani zemin üstigə ḫəkümranliḳ ḳilixḳa bəlgiligənlikini anglap ḳaldi; xuning bilən bu ləxkər baxliḳliri adəmliri bilən Mizpaḫ xəḫirigə, Gədaliyaning yenioŋa kəldi; baxliḳlar bolsa Nətaniyaning ooŋli Ixmail, Kareaḫning ooŋli Yoḫanan, Nətofatliḳ Tanhumətning ooŋli Seraya wə Maakat jəmətidin birsining ooŋli Jaazaniya idi. [24] Gədaliya ular wə adəmlirigə: «Kaldiylərgə beḳinixtin ḳorḳmanglar; zeminda olturaḳlixip Babil padixaḫioŋa beḳininglar, xundaḳ ḳilsanglar silərgə yahxi bolidu» dəp ḳəsəm ḳildi. [25] Əmdi yəttinqi ayda xundaḳ boldiki, xaḫzadə Əlixamaning nəwrisi, Nətaniyaning ooŋli Ixmail on adəm elip kelip, Gədaliyani ḫəm Mizpaḫda uning yenida turoŋan Yəḫudiylar wə Kaldiylərni urup əltürdi. [26] Xuning bilən barliḳ həlḳ, kiqik bolsun, qong bolsun, wə ləxkər baxliḳliri ornidin turup Misiroŋa kirdi; qünki ular Kaldiylərdin ḳorḳatti.

Yəḫoakinning sürgün bolux jəryani

Yər. 52:31-34

[27] Wə xundaḳ boldiki, Yəḫuda padixaḫi Yəḫoakin sürgün boloŋan ottuz yəttinqi yili on ikkinqi ayning yigirmə yəttinqi küni munu ix yüz bərdi; Əwil-Merodaḳ Babiloŋa padixaḫ boloŋan birinqi yili, Yəḫuda padixaḫi Yəḫoakinning ḳəddini kətürüp, uni zindandin qiḳardi; [28] U uningoŋa mulayim səz ḳilip, uning ornini əzi bilən birgə Babilda turoŋan baxḳa padixaḫlarning ornidin yuḳiri ḳildi; [29] Xuning bilən Yəḫoakin zindandiki kiyimlirini seliwetip, əmrining ḳaloŋan ḫərbir künidə ḫərdaim padixaḫ bilən billə ḫəmdastihan boluxḳa muyəssər boldi. [30] Uning nesiwisi bolsa, Babil padixaḫining uningoŋa beoŋixlioŋan daimliḳ iltipati idi; bu iltipat kündilik idi, yəni uningoŋa əmrining ḫərbir küni muyəssər ḳilinoŋan.

25:22 Yər. 40:5, 9
25:23 Yər. 40:7
25:27 «on ikkinqi ayning yigirmə yəttinqi küni» — «Yər.» 52:31də «on ikki ayning yigirmə bəxinqi küni» deyilidu. Azad bolux jəryanida nəqqə kün ətsə kerək.

Ḳoxumqə səz (1- wə 2-ḳismioɳa)

Muxu yərdə biz pəḳət bu hatirilərdiki kəp ḳizik wəḳələr wə xəhsiy tarihlardin birnəqqini tallap ḳiskiqə tohtilimiz.

Sulaymanning oɳəlibiliri wə məoɳlubiyətliri

Dawut Huda üqün bir ibadəthana ḳurmaḳqi boloɳanda Huda uningoɳa: «Sən mən üqün bir əy yasimaḳqimusən? — ....Yaḳ, Mən sən üqün əy ḳurup berimən... lekin sening ooɳlung bolsa... Mən üqün əy ḳuridu» — degənidi. Hudaning degənliri təwəndikidək hatiriləngən: —

«**Mən ḫazir sanga ḫəmmə düxmənliringdin aram berimən; əmdi Mənki Pərwərdigar sanga xuni dəymənki, Pərwərdigar sanga bir əy ḳurup beridu» — dəydu».**

Künliring toxup, ata-bowiliring bilən ələmdə uhlioɳiningda Mən əz puxtingdin boloɳan nəslingni sening ornungda turoɳuzup, padixaḫliḳini məzmut ḳilimən. Mening namim üqün bir əyni yasioɳuqi u bolidu, wə Mən uning padixaḫliḳ təhtini əbədgiqə mustəḫkəm ḳilimən. Mən uningoɳa Ata bolimən, u Manga ooɳul bolidu. Əgər u gunaḫ ḳilsa insanlarning tayiḳi bilən wə adəm balilirining sawaḳ-dumbalaxliri bilən tərbiyə berimən. Əmma Mən sening aldingda ərüwətkən Sauldin meḫir-xəpḳitimni juda ḳiloɳinimdək, uningdin meḫir-xəpḳitimni juda ḳilmaymən. Xuning bilən sening əyüng wə sening padixaḫliḳing aldingda ḫəmixə məzmut ḳilinidu; təhting əbədgiqə məzmut turoɳuzulidu» («2Sam.» 7:11-16).

Muxu yərdə Huda Dawutḳa asasən «**Sening ooɳlungning təhti mənggü mustəḫkəm turidu... wə u Mening əyümni ḳuridu**» degəndin keyin, Dawutning ooɳlining gunaḫ ḳilix mumkinqiliki, xundaḳla tərbiyə jazasi berilix kerəkliki tiloɳa elinidu. Əmma təht «əbədgiqə» bolidu. Bu wədə Zəbur 72-küydə ḳaytilinidu. Israildiki «Rabbilar» (ustazlar)ning ḫəmmisi dəwrdin-dəwrgiqə bu səzlərni, Dawutning Sulaymandin tehimu uluoɳ bolidioɳan bir əwladi, yəni Ḳutḳuzoɳuqi-Məsiḫ dunyaoɳa kelidu, dəp qüxəndürüp kəlgən. Ular: «**mənggü turidioɳan təht**» Uningkidur, wə U Sulayman ḳuroɳan ibadəthanidin tehimu uluoɳ mənggü bir ibadəthanini ḳuroɳuqi bolidu, dəp ḳarayttі. Biz ularning bu xərḫini tooɳra, xundaḳla Nasarətlik Əysada əməlgə axuruldi, dəp ḳaraymiz.

Xunga biz Sulaymanning oɳəlibiliri wə awatliḳini kəlgüsidə Məsiḫning qəksiz uluoɳ oɳəlibiliri wə awatliḳini aldin'ala kərsətkən bir hil bexarət, dəp ixinimiz. Sulayman ḳuroɳan «Hudaning əyi»mu dərwəḳə Məsiḫ kəlgüsidə ḳuridioɳan «Hudaning tirik əyi» boloɳan jamaətni aldin'ala kərsitidu («Mat.» 16:18, «Ros.» 7:44-50, «Əf.» 2:19-22, «1Pet.» 2:4-10ni, xundaḳla «Ḫagay»diki «ḳoxumqə səz»diki «Hudaning əyi» tooɳruluḳ izaḫatlarnimu kərüng).

Sulaymanning oɳəlibiliri wə awatliḳi ahir berip qüxkünlixixi bilən tügəydu. Xunga heli roxənki, Natan pəyoɳəmbər Dawutḳa yətküzgən bexarətni (yuḳirida nəḳil kəltürgən «2Sam.» 7:11-16) əməlgə axuroɳuqi pəḳət Məsiḫdur. Ḫeqkim ümidlirini Məsiḫdin baxḳa birsigə baoɳlimisun!Sulaymanning qüxkünləxkənliki üstidə yənə «Ḫekmət topliоɳuqi»tiki «ḳoxumqə səz»də wə «Küylərning küyi»ning xərḫidə tohtalduḳ.

Muḳəddəs ibadəthana wə Sulaymanning ordisi tooɣruluḳ nemixḳa xunqə kəp təpsilatlar bizgə təminlinidu?

Əgər deginimizdək məzkur kitab «nijatning tarihi»ning bir ḳismi bolsa, awwal muḳəddəs ibadəthanidiki xunqə kəp təpsilatlar, andin Sulaymanning ɵz ordisidiki təpsilatlarning nijat bilən zadi nemə alaḳisi bardu? 5-7-bablarning ḫəmmisi degüdək bu ikki ɵyning inqikə təpsilatliridin tərkib tapḳan. Kitabning ahirida oḳurmən nuroɣun əmgəklərning nətijisi boloɣan bularning ḫəmmisining wəyran ḳilinoɣanliḳini kəridu. Awwal ibadəthana ḫəm Sulaymanning ordisining ḫəywətlik pərdazliri wə ḳimmətlik buyumliri Misirning padixaḫi Xixak Pirəwn təripidin bulap ketilidu («1Pad.» 14:26). Gərqə Yəḫudaning keyinki padixaḫliri bularning kəp ḳismini əsligə kəltürgən bolsimu, muxu bezəklər uzun ətməyla Suriyə padixaḫioɣa para berix üqün ḳaytidin ḳirip eliwetilidu («2Pad.» 12:18), andin yənə Israil padixaḫi Yoax təripidin bulap ketilidu («2Pad.» 14:14). Keyin yənə ikki ḳetim Asuriyə padixaḫioɣa para berix üqün ḳirilidu (16:816, 18:16). Ahir berip Babil padixaḫi kelip ularni ḳaytidin yalingaqlaydu («2Pad.» 24:13); andin Huda Babil padixaḫini Yəḫudaning ḫəm Ɵzigə ḫəm insanoɣa boloɣan wapasizliḳini jazalax ḳorali ḳilip, uning wasitisi arḳiliḳ Yerusalemning kəp ḳismini, jümlidin ibadəthanini kəydürüwetidu («2Pad.» 25:8-18).

Bu tooɣruluḳ «toluḳ qüxənqigə igimiz» deyəlməymiz, əmma pikrimizni otturioɣa ḳoyimiz. Bizningqə, bu təpsilatlar Israil wə Yəḫudiyəgə qüxürülkən külpət-pajiəni təkitləx, xundaḳla tehimu roxən ḳilix üqün kərsitilidu. Hudaning nəziridə binalar yaki qiraylik buyumlarning ḳanqə ḳimmətlik boluxidin ḳət'iynəzər, insanlar ḫaman ularning ḫərḳandiḳidin kəp ḳimmətliktur, əlwəttə. Xunga bu ikki binaning qiraylik bezək-buyumlirining yoḳitilixi birhil təmsildur, dəp ḳaraymiz. Ḳanqilik əḳil-parasət, ḳanqilik sədiḳə-təḫpilər, ḳanqilik waḳit wə əjir-əmgək Hudaning ibadəthanisi wə Sulaymanning ordisioɣa singdürülgən-ḫə! Yəttə yil ḳoxuloɣan on üq yil waḳit sərp ḳilinip yasaloɣan bu imarətlər nətijidə ḳandaḳ boldi?! Xuningoɣa ohxax, Huda Israil həlḳini tərbiyə kərgən, manga guwaḫliḳ beridioɣan, danaliḳni kərsitidioɣan bir həlḳ bolsun dəp, ularoɣa ḳanqilik əjir singdürgəndu? — Lekin ahir berip ḫəmmisi ularning əhməḳliki bilən uqurulup kətkənidi. Ḫəm yənə xuningoɣa ohxax, Hudaning ḳanqilik muḫəbbiti, ḳanqilik danaliḳi wə oɣəmhorluḳi ḫərbir insan balisini yaritix üqün singdürülgəndu? («Zəbur» 139:1-18ni kərüng). Muxundaḳ bibaḫa dəsmayini ətiwarlaymizmu? Yaki bizning Yaratḳuqimizoɣa ḳulaḳ salmasliḳimiz tüpəylidin bularning ḫəmmisimu pajiəlik ḫalda pütünləy israp bolup yoḳḳa qiḳamdu?

Hudaning Israil bilən tüzgən əḫdisi — «Hudaning jaza-tərbiyisining bəx basḳuqi»

Huda Israil bilən tüzgən əḫdidiki «jaza-tərbiyining bəx basḳuqi»ning təpsilatliri Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ berilgən, «Law.» 14:26-26 wə «Ḳan.» 28-babta tepilidu).

Ḳisḳiqə ḳilip eytḳanda, Huda Israilioɣa, Ɵzümgə itaətmən bolsanglar, silərgə meḫir-xəpḳət kərsətküqi wə ḳooɣdioɣuqi bolimən, dəp kəp yərlərdə eniḳ wədə ḳiloɣan. Birak ular əksiqə itaətmən bolmioɣan bolsa, uning jaza-tərbiyisi tədrijiy bexioɣa qüxidu. Bu jaza-tərbiyining bəx basḳuqini təwəndikidək yioɣinqaḳlaxḳa bolidu. Itaətsizliki eoɣirlaxḳanseri jaza-tərbiyimu eoɣirlixip baridu: —

(1) Waba-kizitmining qüxüxi, düxmənlərning «ixik aldida» turuxi, düxmənlər aldida asanla məoɣlup boluxi («Law.» 26:14-17).

(2) Yamoɣur az, ḥosulning naqar boluxi («Law.» 26:18-20).

(3) Yawayi yirtkuq ḥaywanlarning kəpiyixi, ularning insanlaroɣa wə mallaroɣa ḥujum kilixi (buning kəqmə mənisi bəlkim dələt iqidiki mukimsizlik, tərtipsizlik wə kanunsizliknimu kərsitidu) («Law.» 26:21-24).

(4) Xəḥərlərning muḥasirigə elinixi, kəḥətqilik, ularning düxmənlər wə Yak. yurtluklarning aldida boysunduruluxi wə xularning kattik baxkurux tüzümi astida yaxixi («Law.» 26:25-27).

(5) Düxmənlərning əq elixi, kaytidin xəḥərlərni korxiwelixi, xəḥərlər wə yər-zeminning wəyran boluxi, sürgün boluxi, sürgün boloɣinida wəḥimə astida yaxixi («Law.» 26:27-39).

«Padixahlar»diki hatirilərdin okurmənlərning əzi Israiloɣa wə Yəḥudaoɣa bu tədrijiy jazalar arkilik kərsitilgən agaḥ-bexarətlərni baykiyalaydu. Okurmən yənə bəlkim bu agaḥ-bexarətlərning pəyoɣəmbərlərning səzliri bilən ḥərdaim təkitlənginlikini kərüxi mumkin. Lekin ahir berip ḥəmmisi bikar bolidu. «Padixahlar» degən tarih muxu «jaza-tərbiyining bəxinqi baskuqi», yəni pütkül həlkning sürgün boluxi bilən ahirlixidu.

Hudaning padixahlikka boloɣan muddia-məksətliri; padixahlikning kəmqilikliri

Muxu yərdə biz yənə «Samuil»diki «koxumqə səz»din təwəndiki səzlərni alimiz: —

«Yakup pəyoɣəmbər əmrining ahirida ooɣullirioɣa Huda Israiloɣa Yəḥuda kəbilisi iqidin padixaḥ bekitip tikləydu, ḥəmdə uning padixahliki Məsiḥ bilən ahirlixidu, dəp bexarət beridu: —

«**Xaḥanə ḥasa Yəḥudadin ketip kalmaydu,**
Yəḥudaning puxtidin kanun qikaroɣuqi əksümaydu,
Taki xu ḥokuk Igisi kəlgüqə kütidu;kəlgəndə,
Jaḥan həlkliri Uningoɣa itaət kilidu» («Yar.» 49:10).

Təwrattiki «Kanun xərḥi» degən kitabta Musa pəyoɣəmbərmu xuningoɣa bexarət kiliduki, Israilning kəlgüsidə qokum bir padixaḥi bolidu (17:14-20) wə padixaḥ Yəḥudadin qikidu (33:7). Əmdi Israil padixaḥ tələp kiloɣanda Huda narazilikini bildürgən tursa, undakta Uning padixahlik tooɣrisidiki əsliy wədilirining nemə məksiti bar idi?».

Huda «batur ḥakimlar»ning dəwridə pəyoɣəmbər-ḥakimlar arkilik Israiloɣa «arkida turup wasitilik yetəkqilik» kiloɣanidi. Xundak yetəkqiliki astida Uning ular bilən tüzgən əḥdisi boyiqə pəkət ular Özigə itaətmən bolsila, U uloɣa yetəkqi, koɣdioɣuqi wə daim bərikətligüqi boluxka kapalət bərgənidi. Əmdi U ularning Özining xundak yetəkqilikigə ixənməydioɣanlikini aldin'ala obdan bilgəqkə, əslidila uloɣa bir padixaḥ təyinləxni iradə kiloɣanidi, dəp ixinimiz. Birak Israil ḥətta Uning xu pilanida bekitilgən wakitni kütməyla, Uningoɣa tehimu ixənmigən ḥalda aldirap «**Padixaḥ bərgəysən!**» dəp tələp kildi. «1Sam.» 8:4-8də mundak hatirə bar: —

«U waḳitta Israilning ḩəmmə aḳsaḳalliri Ramaḩda jəm bolup Samuilning ḳexioɣa kelip uningoɣa: — Mana sən ḳeriding, ooɣulliring bolsa sening yolliringda yürməydu. Baxḳa əllərdə boloɣandək üstimizgə ḩəküm süridioɣan bir padixaḩ bekitkin, dedi.

Ularning «Üstimizgə ḩəküm süridioɣan bir padixaḩ bekitkin» degini Samuilning kəngligə eoɣir kəldi. Samuil Pərwərdigaroɣa dua ḳiliwidi, Pərwərdigar Samuiloɣa: — Həlḳ sanga ḩərnemə eytsaularoɣa ḳulaḳ saloɣin; qünki ular seni əməs, bəlki üstimizgə padixaḩ bolmisun dəp Meni taxlidi. Mən ularni Misirdin qiḳaroɣan kündin tartip bügünki küngiqə ular xundaḳ ixlarni ḳilip, Meni taxlap baxḳa ilaḩlaroɣa ibadət ḳilip kəlgən. Əmdi ular sanga ḩəm xundaḳ ḳilidu».

Bir ḳetim Əysa Məsiḩ Hudaning həlḳi arisida talaḳ bərməslik kerək, dəp təlim bərgəndə, pərisiylər Uningoɣa mundaḳ bir soalni ḳoyidu: —«Undaḳta, Musa pəyoɣəmbər nemə üqün Təwrat ḳanunida ər kixi əz ayalioɣa talaḳ hetini bərsila andin uni ḳoyuwetixkə bolidu, dəp buyruoɣan?»

U ularoɣa mundaḳ jawab bərdi: — «Tax yürəklikinglardin Musa pəyoɣəmbər ayalliringlarni talaḳ ḳilixḳa ruhsət ḳiloɣan; lekin aləmning baxlimida bundaḳ əməs idi» («Mat.» 19:7-8).

Biz muxu yərdə ohxax yolda «Nemixḳa Huda əsli xundaḳ ḳilixni halimisa, Samuil arḳiliḳ Israiloɣa padixaḩ təyinlidi?» dəp sorioɣan bolsaḳ, u bəlkim ohxaxla «Tax yürəklikinglar tüpəylidin Samuil pəyoɣəmbər silərgə bir padixaḩ təyinlidi» dəp jawab berixi mumkin bolatti.

Biz ḩeqḳaqan «Mana, bu ixlarni toluḳ qüxinimiz» deyəlməymiz. Lekin bizdə xuningoɣa ḳilqə guman yoḳki, Hudaning tüp məḳsət-pilani ahirida ularoɣa birdinbir ḩəḳiḳiy padixaḩni, yəni Əz Səz-Kalami boloɣan Əysa Məsiḩni padixaḩ süpitidə təyinləxtin ibarət idi. Wə gaḩi waḳitlarda Huda bəzi padixaḩlarda kəlgüsidiki ḩəḳiḳiy mənggü padixaḩni kərsitidioɣan «bexarətlik tarih» yaki «bexarətlik ḳiyapətlər»ni bizgə ḳalduroɣan. Məsilən Dawut: —

(1) Bəyt-Ləḩəmdə tuoɣuldi.
(2) Kəmbəoɣəl, orni təwən ailidə qong boldi.
(3) U padiqi idi.
(4) U pəyoɣəmbər idi.
(5) Gərqə u «padixaḩ» dəp məsiḩ ḳilinoɣan bolsimu, u əz həlḳi, jümlidin ḩəkümdar təripidin qətkə ḳeḳildi. Lekin qətkə ḳeḳiloɣan waḳitlarda Huda uningoɣa kəp «muhlislar»ni bərgən. Xu qaoŋdimu u «yat əllər» təripidin izzət-ḩərmətkə sazawər boldi.
(6) Azab-oḳubətlər arḳiliḳ andin əz həlḳining məoɣlubiyətliri bilən u «padixaḩ», «Israilning pada baḳḳuqisi» dəp etirap ḳilinoɣan, xan-xərəpkə erixkən.

Sulayman danaliḳida wə rawaj tapḳinida wə Ḩəzəkiya padixaḩ iman-etiḳadi arḳiliḳ Israilning düxmini Asuriyəning üstidin oɣəlibə ḳazanoɣinidimu bizgə Məsiḩni kərsitidioɣan «bexarətlik obraz»larni ḳalduroɣan. Oḳurmən hatirilərni oḳuoɣanda əzi baxḳa xundaḳ obrazlarni kərələydu, dəp ixinimiz.

Yolidin yanoɣan pəyoɣəmbər («1Pad.» 13-bab)

Hudaning mundaḳ namsiz hizmətkarioɣa tapxuroɣan sirliḳ əmrigə bəlkim ḥəyran ḳeliximiz mumkin: — «**Qünki Pərwərdigar Өz sözini yətküzüp manga buyrup: Sən ya nan yemə ya su iqmə, baroɣan yolung bilən ḳaytip kəlmə, — degən, dedi**».

Əmrining birinqi ḳismini rosul Pawlusning sözliri arḳiliḳ qüxiniximiz bəlki tooɣridur: — «**Etiḳadsizlar bilən bir boyunturuḳḳa qetilip təngsizliktə bolmanglar; qünki ḥəḳḳaniyliḳ wə ḳəbiḥlik otturisida ḳandaḳmu ortaḳlik bolsun? Yoruḳluḳning ḳarangoɣuluḳ bilən ḳandaḳ ḥəmrahliḳi bolsun?**» («2Kor.» 6:14). Bəyt-Əldə nemə yoruḳluḳ bolatti? — qünki Huda nemixḳa ularning butpərəslikining üstigə Өz ḥökümini jakarlaxḳa baxḳa bir yurttiki adəmni əwətixi kerək?

Əmrning ikkinqi ḳismi sirliḳraḳtur — «**Baroɣan yolung bilən ḳaytip kəlmə**» degənning nemə əḥmiyiti bar? Muxu soaloɣa toluḳ jawab berimiz deyəlməymiz; pəḳət xuni bayḳaymizki, Israilning «qəl-bayawanda kezix» waḳitlirida Huda ularni yetəkliginidə bir ḳetimmu kəynigə mangduroɣini yoḳ. Wə biz bolsaḳ «Muḳəddəs Roḥta mengix»imizda (məsilən «Gal.» 5:16) roḥiy jəḥəttin ḥeqḳaqan «kəlgən yol bilən yenip mangoɣinimiz» yoḳ. Qünki Hudaning yollirida ḥərbir ix ḥərdaim yepyengidur («2Kor.» 5:17ni kərüng). Ḥeq bolmioɣanda, Huda bizgə nemə kərsətmə tapxursa qüxənsəkmu, qüxənmisəkmu ada ḳiliximiz lazim.

Bəyt-Əldiki «ḳeri pəyoɣəmbər» ḥeliḳi namsiz pəyoɣəmbərni qaḳirip: «**Mən ḥəm səndək bir pəyoɣəmbərdurmən; wə bir pərixtə Pərwərdigarning sözini manga yətküzüp: — uningoɣa nan yegürüp, su iqküzgili özüng bilən öyünggə yandurup kəl, dedi**» dəp uningoɣa yaloɣan gəp ḳiloɣini Hudaning adimining gumanini dərḥal ḳozoɣixi kerək idi. Bəyt-əldə turoɣan bu «ḳeri pəyoɣəmbər»ning roḥiy əḥwali ḳandaḳ idi? Nemixḳa u Bəyt-Əldə xunqə uzun turupmu xu yərdiki butpərəslik tooɣruluḳ ḥeqḳandaḳ əyiblik bexarət yətküzmigəndu?! Undaḳ adəmgə ixinixning nemə ḥajiti? Hudaning əmrliri bir-birigə zit bolamdu?

Əmdi u nemixḳa uning bilən ḳaytip kətti? Yaloɣuzluḳtinmu? Birsi uni ḥəḳiḳiy pəyoɣəmbər dəp bilip ḥərmitini ḳiloɣini üqünmu? Yaki pəḳət aqliḳ yaki ussuzluḳtinmu? (u xu küni bəlkim az degəndə 25 kilometr yol mangoɣanidi).

U xu «ḳeri pəyoɣəmbər» bilən ḳaytḳanda özigə tapxoɣuruloɣan əmrning ikki ḳismioɣa hilapliḳ ḳildi. U ḥəm «yəp-iqti» ḥəm «kəlgən yol bilən ḳaytti».

Bu «ḳeri pəyoɣəmbər»gə nemə türtkə boloɣanliḳi üstidə tohtilixning anqə ḥajiti yoḳ. Bu türtkilərning nemə boluxidin ḳət'iynəzər ular ḥəsəthorluḳ wə ḳayoɣu-ḥəsrətni (nemixḳa Huda bu bexarətni yətküzüxkə meni ixlətmigən, degəndək) өz iqigə aloɣan bolsa kerək. Wə ahir berip Huda dərwəḳə uni ixlitidu — uning bexariti özini wə meḥmanni uyatḳa ḳalduridu.

Bu ixlarda bizgə nisbətən addiy lekin eoɣir sawaḳlar bardur: —

(1) Hudaning yollirida yaki əmrliridə ḥeqḳandaḳ zitliḳ bolmaydu wə ḥeqḳaqan bolmaydu. U ḥərdaim ḥər əḥwalda ohxax; Uning yolliri ḥərdaim birhildur. Uning alliḳaqan roxən ayan ḳiloɣan wəḥiylirigə maslaxmaydioɣan ḥərḳandaḳ «bexarət», təlim yaki muzakirini dərḥal qətkə ḳeḳix kerək. Ḥəmmidin üstün turidioɣan wəḥiyi bolsa muḳəddəs yazmilar, əlwättə.

(2) Huda bizgə məlum bexarət yaki xəhsiy wəzipini ayan қiloɣan bolsa (muxu namsiz bəndigə ayan қiloɣandək), birinqidin bu bexarət Uningdin kəlgənlikini jəzmləxtürüximiz zərür (mukəddəs yazmilarning yorukluқi bilən sürüxtürüp); ikkinqi, jəzmləxtürgəndin keyin uni ada қiloɣuqə һərқandaқ adəm yaki һərқandaқ ix səwəbidin uni қoldin berip қoymasliқimiz, uningdin ongoɣimu, soloɣimu қeyip kətməslikimiz kerək.

Bu wəқə tooɣruluқ bəlkim yənə ahirқi bir soal boluxi mumkin. Pəқət bir wahliқ tamaқ üqünla, Hudaning jazasi nemixқa xunqə eoɣir bolidu? Xübһisizki, jawab Huda bizgə eoɣir məs'uliyətni, məsilən, xu yərdikidək Өz səz-kalamini məlum bir padixaһқa wə xundaқla pütkül bir əlgə yətküzüxni tapxuroɣan bolsa, lekin həwərqining Uning əmrini anglimioɣan birər yeri bolsa, U kəp wақitlarda uni roxən jazalimisa bolmaydu. Xundaқ қilmisa, U yətküzgən həwər anglioɣuqilarning nəziridə suslaxқan bolidu.

Iliyas pəyoɣəmbərning Һorəb teoɣioɣa boloɣan səpiri («1Pad.» 19-bab)

Iliyas pəyoɣəmbər nemixқa Һorəb teoɣioɣa («Hudaning teoɣi)oɣa uzun səpər қildi? Xu yərdə yüz bərgən ixlarni қandaқ qüxəndürələymiz?

Buni qüxinix üqün Iliyas pəyoɣəmbərning Һorəb teoɣioɣa қiloɣan səpiridin burunқi ixlarni əsləp ətəyli. Iliyas pəyoɣəmbər Israilni towioɣa oyoɣitiwetilsun dəp, iman-ixənqlik dua қilixi bilən Huda üq yerim yil asmanni yamoɣur berixtin tohtitip қoyoɣanidi. Andin Hudaning oti asmandin qüxkəndə, həlқ kərünüxtə towa қilip Baal (ular əsli qoқunoɣan but)ning «pəyoɣəmbər»lirini əltürüwetidu (18-bab). Əmma hanix Yizəbəl yənə Iliyaskа, sening kallangni almisam, dəp həwər əwətip təһdit salidu. Xübһisizki, Iliyas Aһab padixaһ towa қiloɣandu, dəp oylioɣan yaki һeq bolmioɣanda, həlқ Yizəbəlning muxundaқ təһditigə қarxiliқ kərsitip, uningoɣa yol қoymas, dəp ümid қilatti. Hudaning küq-қudriti xunqə roxən ayan қilinoɣan turuқluқ, həlқ қandaқmu yənila xunqə passip, yənila xunqə nomussiz қorқunqaқ bolidu? Uni dəһxətlik birhil yaloɣuzluқ besiwaldi. U zadi nemə dəp bu həlқ üqün japa tartip, nəqqə yil dua-tilawət қilip kəlgən? U həlқni towaoɣa kəltürüxkə dawamliқ intilsə nemə payda?!

Uning küqlük iradisi sunduruldi. Gərqə u əslidə nəqqə yil Yizəbəl hanix aloɣa sürüwatқan butpərəslikkə қorқmay iman-ixənqi bilən қarxiliқ kərsətən bolsimu, u һazir zor aqqiқ roһiy azabta bolup, uningdin өzini қaqurdi. Uning səpirining mənzili Һorəb, yəni Sinay teoɣi idi (19:7-8). Xu yərdə Huda Musa pəyoɣəmbərgə ayan bolup uningoɣa Təwrat қanunini tapxurup Israil bilən əһdisini tüzgənidi. Iliyasning məқsətliri tooɣruluқ pəқət pərəz қilalaymiz; lekin Hudaning uning bu uzun səpirigə yol қoyoɣanliқini, xundaқla səpər üqün məjizə bilən uni қuwwətləndürgənlikini kərimiz (19:8). Əmdi pikrimiz xuki, Iliyasning tüp məқsətliri Israilning Hudaning həlқi boluxқa «tuoɣuloɣan» jayoɣa, yəni Huda Musa arқiliқ əslidə ular bilən əһdə tüzüp ularni «Mening həlқim» dəp bekətkən jayoɣa қaytmaқqi idi. U tolimu tənggliktə, Hudadin Өz həlқining qüxkünləxkənliki tooɣruluқ «Həlқingning bu nəqqə yüz yilliқ tarihining zadi nemə mewisi bar?» dəp sorimaқqi bolidu. «Bu həlқning қəbiһliқigə қara! Muddia-məқsətliring məoɣlup bolmidimu? Һəmmimiz ümid қilip kəlgən xərəplik mənzil қeni? Sən: — «**Һayatim bilən қəsəm қilimənki, pütkül yər yüzi Mening xan-xəripim bilən қaplinidu!**» dəp wədə қiloɣanidingoɣu! («Qəl.» 14:21). Қeni, bu xan-xərəp қəyərdə?!...».

Iliyasning pəyoɣəmbərlik hizmitidiki türtkilirini uning Hudaning soalioɣa boloɣan jawabida kərimiz (14-ayət): «**Samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Huda Pərwərdigar üqün zor otluқ muһəbbət bilən һəsət қildim. Qünki Israillar Sening əһdəngni taxlap қurbangaһliringni yiқitip,**

Sening pəyoɳəmbərliringni ķiliq bilən əltürdi. Mən, yaloɳuz mənla ķaldim wə ular mening jenimni aloɳili ķəstləwatidu». Bir insanning Huda üqün ķizoɳin boluxi uluoɳ ixtur. Buningda otluķ muƕəbbət ƕəm birhil ƕəsət bar — demək, insanlarning Hudadin baxķa ilaƕlaroɳa ibadət ķilixioɳa qidimay, xən-xərəpni Uningdin baxķa ƕərķandaķ xəhskə birixkə boloɳan kərəlməsliktur. Huda Өzining jamaitigə xundaķ bir roƕta boloɳan adəmlərni bərgəy! Xundaķ türtkilər adəmni kəydüridu: — «**Sening əyünggə boloɳan otluķ muƕəbbitim əzümni quloɳiwaldi**» («Yƕ.» 2:17). Lekin Hudaning xan-xəripi üqün kəygən kixi baxķilaroɳa nisbətən kəprək sinaķlaroɳa uqrixi mumkin — uning ķizoɳinliķi pəķət əz ixini bilgən kixi bilən selixturoɳanda əzigə kəprək soallarni ķoyuxķa ƕəydəydu. Pəķət u Hudaning danaliķi ƕəm ixənqlikigə mutləķ ixənmisə, bəlkim əzini xübƕə wə tənglikkə qəktürüp ķoyuxi mumkin. Iliyas pəyoɳəmbər wə Qəmüldürgüqi Yəƕyaning nuroɳun ohxaydioɳan yərlirining boluxi əjəb ixtur. Ikkisining ahirda xübƕigə qəmüp ketixi bu ohxax yərliridin biridur («Mat.» 17:10-13, «Luķa» 1:17, «Mal.» 4:5, 6ni kərüng).

Əməliyəttə Iliyas uzundin buyan ƕerip-qarqioɳinidin Pərwərdigaroɳa (14-ayəttə) səmimiy jawab bərməydu «**Mən, yaloɳuz mənla ķaldim wə ular mening jenimni aloɳili ķəstləwatidu**». Əməliyəttə Iliyasning az degəndimu Hudaoɳa sadiķ boloɳan yənə yüz bir kixi tooɳruluķ həwiri bar idi («1Pad.» 17:4ni kərüng — xu yərdə Obadiya Pərwərdigarning pəyoɳəmbərliridin yüzini elip padixaƕdin yoxurup ķoyoɳanliķi tiloɳa elinidu (bu yüz pəyoɳəmbər Өzigə ohxax jasarətlik bilən Hudaning həwirini jakarlioɳan bolmisimu, ular Baal degən butķa qoķunup tizlanmioɳanlar idi). Huda bir'azdin keyin Iliyasning hata kəzķarixini tehimu tüzütüp ķoyidu.

Biz birinqidin bayķaymizki, Iliyas Ƕorəbkə yətkəndə «oɳaroɳa kirdi». «Oɳar» ibraniy tilida «**axu oɳar**» deyilidu. Demək, u oɳar tonux bir jay idi. Yəhudiy əlimilar («rabbi»lar) bu oɳarni Huda Musa pəyoɳəmbərning aldidin ətüp ketiwetip, xan-xəripining bir ķismini uningoɳa ayan ķilix üqün Musani yoxurup ķoyoɳan jay idi, dəp ķaraytti («Mis.» 33:21-22ni kərüng). Biz bu ķaraxķa orunluķ dəp ķayilmiz.

Lekin Hudaning Iliyaskə degini wə kərsətkənliri Musa pəyoɳəmbərgə kərsətkənlirigə ohxax əməs idi. Huda Iliyasni oɳarning aoɳzioɳa qiķixķa buyrup: «**Mən ətüp ketimən**» dedi. Musaning Sinay teoɳida turoɳan waķtidikigə ohxax, Iliyastimu birnəqqə ƕəywətlik ixlar yüz bərdi — dəƕxətlik xamal, yər təwrəx wə ot Iliyasning kəz aldidin ətti. Lekin Hudaning ƕuzuri bu üq ƕadisining ƕeqķaysisida əməs idi. Andin «**boxķina, mulayim bir awaz anglandi**» wə Iliyas Pərwərdigarning bu awazida ƕazir boluxini bildi.

Huda Iliyastin «**Bu yərdə nemə ķilisən?**» dəp soraydu. U dad-pəryadlirini təküp beridu. Biz yuķirida eytķinimizdək, uning dad-pəryadliri tooɳrisida eytķanliri toluķ tooɳra bolup kətmisimu, lekin Huda uni əyibliməydu, bəlki uningoɳa ķaytip berip hizmitini dawam ķilixķa orun basarlarni bəlgiləxkə buyruydu. Iliyasning Hudaning jazalirini elip berix hizmitigə Yəƕu wə Ƕazaəlni, pəyoɳəmbərlik hizmitigə Elixani orun basarlar, dəp bekitip «məsiƕ ķilix»i kerək bolidu. Andin Huda uningoɳa, əməliyəttə sən yaloɳuz əməs, Israil iqidə Manga sadiķ boloɳan yənə yəttə ming adəm bar, dəydu.

Iliyas əslidə Hudadin «əlsəm» dəp tilidi. Huda bizning dua-tiləklirimizni daim dəl sorioɳinimizdək ijabət ķilmasliķi əməliyəttə bəhtimizdur. Ahirida Huda Iliyas pəyoɳəmbərni Өzigə tirik ƕalda elip kətti!

Əmdi xamal, yər təwrəx, ot wə «**boxḳina, mulayim bir awaz**» wə Hudaning jawabi tooɣruluḳ nemə dəymiz? Xübḥisizki, ular Iliyaskə (wə bizgə) az degəndimu üq muḥim sawaḳni əgitix üqün berilidu: —

(a) Bizning izdiginimiz baxḳa birsiningkigə ohxax boloɣan kəqürmix (Iliyas Musa pəyoɣəmbərning kəqürmixigə ohxax boloɣan kəqürmixni izdigəndək) əməs, bəlki Hudaning Өzi boluxi kerək. Iliyas əslidə Israilni towioɣa kəltürüx üqün iman-ixənq arḳiliḳ asmandin ot qüxürgənidi. Israil tehiqə towa ḳilmioɣanidi. Əmdi Iliyas ularning ḥəḳiḳiy ḥalda towa ḳilixi üqün Huda Өz küq-ḳudritini tehimu ḥəywətlik wə dəḥxətlik ḥalda kərsətmisə bolmaydu, dəp oylioɣanliḳioɣa ixinimiz. Lekin Huda Өzining tinq, xiwirlapmu, ḥətta yoxurun ḥalda ixliyələydioɣanliḳinimu kərsətti. Bu ixlar iqidə Huda Iliyastin sorioɣan yoxurun bir soal bar: «Mening yollirimdin razimusən? Manga ḥəḳiḳiy ixənəmsən?»

(ə) Gaḥi waḳitlarda əzimizni pütkül dunyada yaloɣuz (ḥeqkim manga ohxax dərdlik əməs; ḥeqkim mening ḥalimoɣa yetəlməydu yaki meni qüxənməydu) dəp ḥes ḳiliximiz mumkin. Əməliyət undaḳ əməs. Ḥalbuki, Huda gaḥi waḳitlarda etiḳadimizni tawlax üqün bu həwərni bizgə eniḳ kərsətməydu yaki bizgə ohxax dərddaxlar bilən uqraxturmaydu.

(b) Huda ḥəywətlik yaki karamət ixlarda boluxi natayin. Biraḳ bu künlərdə kəp adəmlər xundaḳ oylaydu. Buning bilən ular atalmix «pəyoɣəmbərlər», «rosullar» yaki «məjizə yaratḳuqilar» təripidin asanla aldinip ketidu. Wə biz əz dəwrimizdikilərni oyoɣitix üqün kerək boloɣini karamət ixlar wə məjizilərdur, dəp oylisaḳ hatalaxḳan boluximiz mumkin; Hudaning baxḳa yolliri bar, məsilən Ḥazaəl wə Yəḥu arḳiliḳ asta yürgüzülgən «oyoɣitix jazaliri» bilən yaki «**boxḳina, mulayim bir awaz**» bilən ixliximu mumkin.

«Pəyoɣəmbərni urux» («1Pad.» 20-bab)

Bu babta bir pəyoɣəmbərning həwərni asiyliḳ ḳiloɣan Aḥab padixaḥḳa yətküzüx üqün, oɣəlitə bir tədbirni ixlətkənliki hatirilinidu. Biz bu yərdə həwərning əzi üstidə əməs (oḳurmən uning məzmunini əzi qüxinələydu), bəlki adəmning bexini ḳaturuxi mumkin boloɣan həwərni yətküzüx tədbiri üstidə tohtilimiz. Məsilidə ikki soal bar: —

(a) Həwər nemixḳa xundaḳ ḳan eḳitix usuli bilən yətküzülüxi kerək? Yəni, həwər yətküzgən pəyoɣəmbər nemixḳa baxḳa pəyoɣəmbər təripidin uruluxi kerək?

(ə) Nemixḳa uni uruxni rət ḳiloɣan pəyoɣəmbər xunqə eoɣir jazaoɣa uqrioɣan? Munasiwətlik ayətlər (35-38) təwəndikidək: —

«**Pəyoɣəmbərlərning xagirtlirining biri Pərwərdigarning buyruḳi bilən yənə birigə: Səndin ətünimən, meni uroɣin, dedi. Lekin u adəm uni uroɣili unimidi. Xuning bilən u uningoɣa: — Sən Pərwərdigarning sözini anglimioɣining üqün mana bu yərdin kətkiningdə bir xir seni booɣup eltüridu, — dedi. U uning yenidin qiḳḳanda, uningoɣa bir xir uqrap uni eltürdi.**

Andin keyin u yənə bir adəmni tepip uningoɣa: Səndin ətünimən, meni uroɣin, dedi. U adəm uni ḳattiḳ urup zəhmiləndürdi. Andin pəyoɣəmbər berip əz ḳiyapitini əzgərtip, kəzlirini tengiḳ bilən tengip yol boyida padixaḥni kütüp turdi» (35-38).

(a) Həwər yətküzgən pəyoɣəmbər nemixḳa baxḳa pəyoɣəmbər təripidin uruluxi kerək?

Birinqidin, Aḥab padixaḥdək jaḥil wə kaj adəmning dikḳitini tartix üqün, tolimu alaḥidə bir usul kerək idi. Keyin, Rəb Əysa ohxax səwəbtin kaj Israillarni oyoɣitix wə oylandurux üqün kəp ḥəḳikətlərni təmsil bilən əgitətti. Birak Hudaning xundak yolda Өz həlḳini biwasitə azablaydioɣan ixni buyruxi intayin az uqraydioɣan ixtur. Dərwəḳə, Təwratta Huda Musa pəyoɣəmbər arḳilik həlḳigə əzigə gül qəktürüx yaki matəm bildürüx üqün əzini kesixni mən'i ḳiloɣan («Law.» 19:28). Bu yərdə yətküzülgən həwərning tolimu eoɣir ikənlikini təkitləx üqün, uni yətküzüx yolida bir adəm yarilinixi kerək idi.

Addiy ḳilip eytḳanda, bu pəyoɣəmbərning yarilinixining əzi Aḥab padixaḥḳa «Sening itaətsizliking tüpəylidin kəp Israillar ohxaxla yaridar bolup, ziyan tartidu» degəndək həwərnimu yətküzdi.

(ə) Yətküzgən pəyoɣəmbər nemixḳa baxḳa pəyoɣəmbər təripidin uruluxi kerək? wə (b) nemixḳa uni uruxni rət ḳiloɣan pəyoɣəmbər xunqə eoɣir jazaoɣa uqrioɣan?

Ḥərḳandak adəm əz-əzini uruxi intayin təs ix, əlwəttə. Əgər pəyoɣəmbər addiy bir puḳradin «Meni ur» dəp tələp ḳiloɣan bolsa, u («kona əḥdə» dəwridə) bundak oɣəlitə buyruḳning ḥəḳikətən Hudaning iradisi ikənlikini ḳandak bilətti? Lekin baxḳa bir pəyoɣəmbər bolsa bu ixning Hudaning iradisi ikənlikini kərələydioɣan boluxi kerək idi. Birinqi adəmning rət ḳilixining nətijisi xirning uni yirtip əltürüxi yənə bu həwərning tori barlikini təkitləydu. Məlum bir əlning ḥayat-mamat ixliri birsining kalamoɣa itaət ḳilixḳa ziq baoɣlanoɣan əḥwalda, Hudaning bəndiliri Hudaning səz-kalamioɣa itaət ḳilixni əz ihtiyaridiki bir ix dəp ḳarisa kət'iy bolmaydu. Muxu yərdə Aḥab padixaḥning Bən-Ḥadad degən bu rəzil adəmni ḳoyuwetixi dəl muxundak bir əḥwal idi; bu Israilning ḳismiti bilən ziq baoɣlinixlik. Xu məzgildə Hudaning jazaliri xunqə roxən ḳilinoɣan wakitlarda, Uning muddia-məḳsətlirini tosux intayin eoɣir hətərlik bir ixtur. Bolupmu Uning ḥəküm-jazaliri yər yüzidə axkarilinidioɣan künlərdə, Uning səz-kalamini obdan bilix wə Uningoɣa itaət ḳilix insanning birdinbir bihətər baxpanaḥi bolidu.

«U ata-bowiliri arisida uhlidi» (1:21, 2:10, 11:21, 11:43 wə baxḳa yərlərdə)

— «Təbirlər»ni kərüng.

Təwrat 13- wə 14-ķisim

«Tarih-təzkirə «1» wə «2» »

Kirix səz

(Birinqi wə ikkinqi ķismioŋa)

Təwrattiki barliķ tarihiy ķisimlaroŋa ohxax, «Tarih-Təzkirə» degən kitab Hudaning pütkül insaniyətkə ķaratķan nijatliķ pilanini ilgiri sürüx jəryanining ķismən hatirisidin ibarət. Bu jəryan Ķutķuzoŋuqi Məsihning dunyaoŋa kelixini mənzil ķiloŋan, əlwəttə.

Gərqə kəp «Muķəddəs Kitab» nushilirida «Tarih-Təzkirə» daim ikki kitab ķilip («Tarih-Təzkirə (1)» wə «Tarih-Təzkirə (2)») nəxir ķilinsimu, əməliyəttə «Tarih-Təzkirə» əslidə ibraniy tilida birla kitab idi. Lekin biz ularni yənila «Tarih-Təzkirə (birinqi ķisim)» wə «Tarih-Təzkirə (ikkinqi ķisim)» dəp atiduķ. Ihqam bolsun üqün «Tarih-Təzkirə (1)» wə «Tarih-Təzkirə (2)» dəp ataymiz. Bu kirix səz «Tarih-Təzkirə (1)» wə «Tarih-Təzkirə (2)»gə ortaķtur.

«Tarih-Təzkirə»də təswirləngən tarihlar bilən Təwrattiki «Padixaĥlar» degən kitabta hatirilәngən tarihlarning kəp ortaķ yərliri bar; bu ortaķ yərlər Saul, Dawut wə Sulayman (miladiyədin ilgiri 1000-yilliri)din baxlap jənubiy padixaĥliķ (Yəhuda) üstigə ĥəküm sürgən padixaĥlarning ix-izlirini əz iqigə alidu. Xunga, «Samuil» wə «Padixaĥlar»diki bəzi təpsilatlar «Tarih-Təzkirə»də ķaytilinidu. Okurmənlərning xundaķ ķaytilinixning səwəbini tolimu bilgüsi kelixi mumkin. Uning üstigə, uxbu kitab uzun nəsəbnamilər bilən baxlinidu. Əzining yaki baxķa millət yaki əlning tarihini azdur-kəptur oylioŋan kixilər bu nəsəbnamilərning məķsətlirini pərəz ķilalixi mumkin; xundaķtimu, biz bularning xundaķla bu ķaytilinixning məķsətliri üstidə «ķoxumqə səz»imizdə səl tohtilimiz. «Samuil» wə «Padixaĥlar»diki «kirix səz»lərnimu kərüng.

Əməliyəttə bolsa, «Tarih-Təzkirə» degən kitabning məķsiti «Padixaĥlar»ningkigə kəp jəĥətlərdə ohximaydu. «Tarih-Təzkirə»də, kəzdə tutuloŋini jənubiy padixaĥliķ, yəni Yəhudaning tarihidin ibarəttur; ximaliy padixaĥliķta boloŋan ix-wəķələr jənubiy padixaĥliķta yüz bərgən ixlaroŋa munasiwətlik bolmisa, hatirilənməydu. Omumən eytķanda, kitabning muəllipi yaki «bax muĥərrir»i bolsa Yəhudaning padixaĥlirining yahxi əməllirini (bar bolsa) kəprək tiloŋa alidu, ularning səwənlik-gunaĥlirini az tiloŋa alidu. Bundaķ ķilix bir hil millətqiliktin yaki «orda tarihqiliri»dək padixaĥlarni mahtaxtin boloŋanmu? Biz undaķ ķarimaymiz; buning səwəbliri roĥiy tərəptin boloŋan (yəni, Muķəddəs Roĥtin qikķan); təwəndə bu səwəblərni kərsitimiz wə «ķoxumqə səz»imizdə ular tooŋruluķ tohtilimiz.

Uxbu kitab ķaqan yeziloŋan, kim təripidin yeziloŋan? Kimlər üqün yeziloŋan?

«Padixaĥlar»dək, «Tarih-Təzkirə»mu xübĥisizki, dəwrdin-dəwrgə yaxawatķan nuroŋun mirza-tarihqilarning əjrining nətijisidur. Yəhudiy həlķi Babil imperiyəsigə sürgün bolup, Pələstingə (Ķanaanoŋa) ķaytip kəlgən (miladiyədin ilgiri 539-yili)din keyin bir yaki birnəqqə muĥərrir bu mirza-tarihqilarning materiyallirini toplap, rətligən, dəp ixinimiz («2Tar.» 36:23ni kərüng). Demisəkmu, bu mirza-tarihqilar wə muĥərrirlərning hizmətlirining ĥəmmisi Ħəmmigə Ķadirning kərsətmisi bilən wə Muķəddəs Roĥning yetəkqilikidə ķilinoŋan.

«Padixaһlar»diki hatirilər Israillarning Babiloɣa sürgün boluxi bilən ahirlixidu wə xundaқla yezilix səwəbliridin biri sürgün boloɣanlarning: «Biz nemə səwəbtin sürgün boloɣanmiz?» degən soalioɣa jawab berix üqün idi; «Tarih-Təzkirə» bolsa birnəqqə tümən Yəһudiy həlқi sürgün boluxtin ming təsliktə қaytip kəlgəndin keyin yeziloɣan; ular xu sürgünlükning səwəblirini obdan bilətti. Xübһisiziki, ular üqün muһim soal «Biz nemə səwəbtin sürgün boloɣanmiz?» əməs, bəlki «Aldimizda nemə ixlar bar?» idi.

Tarih-Təzkirə» degən kitabning yezilixining bir səwəbi, bizningqə, bu қaytip kəlgən «Hudaning қaldisi»ni rioɣbətləndürüx idi. Kitabni oқuoɣanlar Hudaning Israil həlқigə kərsətkən xapaiti wə қiloɣan wədiliridə turoɣinidin qong ilһam wə rioɣbət almay қalmaytti. Ular xuning bilən Hudaning nixan-məқsətlirigə iman-ixənq baoɣlap, hatirjəmlik wə intizarliқ bilən kəlgüsidiki ixlaroɣa қaraydioɣan bolatti.

«Қoxumqə səz»imizdə biz bu temioɣa қaytimiz.

Kitabning məzmuni: —

1-қisim — Ihlasmən padixaһ Dawut

1-9-bablar: — Adəm'atimizdin Saul padixaһқiqə — nəsəbnamilər
10-29-bablar: — Dawut wə «əһdə sanduқi»; Israilning əng yahxi padixaһi-

2-қisim — Ihlasmən padixaһlar

1-9-bablar: — Sulayman wə ibadəthana; Israil wə Yəһuda bir-biridin ayrilidu
10-36-bablar: — Yəroboam padixaһdin Zədəkiyaoɣiqə boloɣan tarih; Yəһudadikilərning sürgün boluxi wə қaytip kelixi

Tarih-təzkirə «1»

Adəm'atidin Ibrahimoɣiqə boloɣan nəsəbnamə

Yar. 5:1-32; 10:1-32; 11:10-26; 25:1-6.

1 [1] Adəm'ata, Xet, Enox, [2] Kenan, Mahalalel, Yarəd, [3] Ḥanoh, Mətuxəlah, Ləməh, [4] Nuḥ. Nuḥtin Xəm, Ḥam, Yafətlər tərəlgən.

Yafətning əwladliri

[5] Yafətning ooɣulliri Gomər, Magog, Maday, Yawan, Tubal, Məxək wə Tiras idi. [6] Gomərning ooɣulliri Axkinaz, Difat wə Togarmah idi. [7] Yawanning ooɣulliri Elixah, Tarxix idi, Kittiylar bilən Rodaniylar uning əwladliri idi.

Ḥamning əwladliri

[8] Ḥamning ooɣulliri kux, Misir, Put wə Kanaan idi. [9] Kuxning ooɣulliri Seba, Ḥawilah, Sabtah, Raamah wə Sabtika idi. Raamaning ooɣli Xeba wə Dedan idi. [10] Kuxtin yənə Nimrod tərəlgən; u yər yüzidə nahayiti zəbərdəs bir adəm bolup qikti. [11] Misirning əwladliri Ludiylar, Anamiylar, Ləhabiylar, Naftuhiylar, [12] Patrosiylar, Kasluhiylar (Filistiylər Kasluhiylardin qikkan) wə Kaftoriylar idi.
[13] Kanaandin tunji ooɣul Zidon tərilip, keyin yənə Ḥət tərəlgən. [14] Uning əwladliri yənə Yəbusiylar, Amoriylar, Girgaxiylar, [15] Ḥiwiylar, Arkiylar, Siniylar, [16] Arwadiylar, Zəmariylar wə Hamatiylar idi.

[17] Xəmning ooɣulliri Elam, Axur, Arfahxad, Lud, Aram; Aramning ooɣulliri Uz, Ḥul, Gətər, Məxək idi. [18] Arfahxadtin Xelah tərəldi, Xelahtin Ebər tərəldi. [19] Ebərdin ikki ooɣul tərəlgən bolup, birining ismi Pələg idi, qünki u yaxioɣan dəwrdə yər yüzi bəlünüp kətkənidi; Pələgning inisining ismi Yoktan idi. [20] Yoktandin Almodad, Xələf, Hazarmawət, Yerah, [21] Ḥadoram, Uzal, Diklah, [22] Ebal, Abimaəl, Xeba, [23] Ofir, Ḥawilah, Yobab tərəldi. Bularning ḥəmmisi Yoktanning ooɣulliri idi.

Ibrahimning əjdadlirining nəsəbnamisi

[24] Xəm, Arfahxat, Xelah, [25] Ebər, Pələg, Rəu, [26] Serug, Nahor, Tərah, [27] andin Abram dunyaoɣa kəldi (Abram bolsa Ibrahimning əzi).

1:6 «Difat» — yaki «Rifat» *(«Yar.» 10:3ni kərüng)*.
1:8 «Misir» — ibraniy tilida «Mizraim». **«Put»** — Put Liwiyəliklərning əjdadi boldi.
1:17 «Aramning ooɣulliri» — «Aramning ooɣulliri» degən sözlər bəzi kona kəqürmilərdin yoqap kətkən. «Yar.» 10:3 bilən selixturung.
1:18 «Ebər» — mənisi bəlkim «*(dəryadin)* ətküqi». «Ibraniy» bəlkim bu sözdin qikkan.
1:19 «Pələg» — degən sözning tələppuzi «bəlünüx»kə yekindur. «U yaxioɣan dəwrdə yər yüzi bəlünüp kətkənidi» — üq imkaniyət bar: *(1)* bu sözlər Babil munaridiki wəkədə, Hudaning tilni bəlüxi bilən əllərnimu bəlgənlikini, xundakla «yər yüzidikilər bəlünüp kətkən»likini kərsitidu; *(2)* yər-zeminning bəlünüp kətkənlikini kərsitidu *(«Yar.» 1:9 boyiqə yər-zemin əslidə bir ɣurukluk idi, andin keyin qoɣum məlum wakitta ḥazirki Asiya, Yawropa, Afrika, Amerika kit'əlirigə bəlünüp kətkən)*; *(3)* yuqirida tiloɣa elinoɣan ikki imkaniyətning təng yüz bərgənlikini kərsitidu. Biz xu ahirki imkaniyətkə mayilmiz.
1:22 «Ebal» — «Yar.» 28:10də «Obal».

Ibraḥimning əwladliri

Yar. 25:12-18

[28] Ibraḥimning oƣulliri Isḥaḳ bilən Ismail idi.
[29] Təwəndikilər ularning əwladliri: Ismailning tunji oƣli Nebayot bolup, ḳaloƣanliri Kedar, Adbəəl, Mibsam, [30] Mixma, Dumaḥ, Massa, Ḥadad, Tema, [31] Yətur, Nafix, Ḳədəmaḥ; bularning ḥəmmisi Ismailning oƣulliri idi.
[32] Ibraḥimning toḳili Kəturaḥdin tərəlgən oƣullar Zimran, Yoḳxan, Medan, Midiyan, Ixbak wə Xuaḥ idi. Yoḳxanning oƣulliri Xeba bilən Dedan idi. [33] Midiyanning oƣulliri Əfaḥ, Efər, Ḥanoh, Abida, Əldaaḥ idi. Bularning ḥəmmisi Kəturaḥning əwladliri.

[34] Ibraḥimdin Isḥaḳ tərəldi. Isḥaḳning oƣulliri Əsaw bilən Israil idi. [35] Əsawning oƣulliri Elifaz, Reuəl, Yəux, Yaalam wə Koraḥ idi. [36] Elifazning oƣulliri Teman, Omar, Zəfi, Gatam, Kenaz, Timna wə Amalək idi. [37] Reuəlning oƣulliri Naḥat, Zəraḥ, Xammaḥ bilən Mizzaḥ idi.

Seirning əwladliri

Yar. 36:20-30

[38] Seirning oƣulliri Lotan, Xobal, Zibion, Anaḥ, Dixon, Ezər wə Dixan idi. [39] Ḥori bilən Ḥomam Lotanning oƣulliri idi (Timna Lotanning singlisi idi). [40] Xobalning oƣulliri Alyan, Manaḥat, Əbal, Xəfi bilən Onam idi. Zibionning oƣulliri Ayaḥ bilən Anaḥ idi. [41] Anaḥning oƣli Dixon idi. Dixonning oƣulliri Ḥamran, Əxban, Itran bilən Keran idi. [42] Ezərning oƣulliri Bilḥan, Zaawan, Yaakan idi. Dixanning oƣulliri uz bilən Arran idi.

Edom padixaḥliri

Yar. 36:31-43

[43] Israillaroƣa ḥəkümranliḳ ḳilidioƣan padixaḥ bolmioƣan zamanlarda, Edom zemiioƣa padixaḥ boloƣanlar munu kixilər: Beorning oƣli Bela; uning paytəhti Dinḥabaḥ dəp atilatti. [44] Bela əlgəndin keyin Bozraḥliḳ Zəraḥning oƣli Yobab uning ornioƣa padixaḥ boldi. [45] Yobab əlgəndin keyin Təmanlarning yurtidin boloƣan Ḥuxam uning ornioƣa padixaḥ boldi. [46] Ḥuxam əlgəndin keyin Bedadning oƣli Ḥadad uning ornioƣa padixaḥ boldi; Ḥadad degən bu adəm Moab dalasida Midiyanlarni tarmar ḳiloƣan, uning paytəhtining ismi Awit idi. [47] Ḥadad əlgəndin keyin Masrəkaḥliḳ Samlaḥ uning ornioƣa padixaḥ boldi. [48] Samlaḥ əlgəndin keyin dərya boyidiki Rəḥobottin kəlgən Saul uning ornioƣa padixaḥ boldi. [49] Saul əlgəndin keyin Akborning oƣli Baal-Ḥanan uning ornioƣa padixaḥ boldi. [50] Baal-Ḥanan əlgəndin keyin Ḥadad uning ornioƣa padixaḥ boldi. Uning paytəhtining ismi Pay idi. Uning ayalining ismi Məḥetabəl bolup, Məy-Zaḥabning nəwrisi, Matrədning ḳizi idi. [51] Andin Ḥadad əldi.

1:28 «Ismail» — ibraniy tilida «Ixmail».
1:32 Yar. 25:1-6
1:34 «Israil» — tunji ismi Yaḳup, əlwəttə.
1:34 Yar. 25:24-27; 35:27-29
1:36 «Zəfi» — yaki «Zəfo» — «Yar.» 36:11ni kərüng. **«Timna wə Amalək»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Timnadin boloƣan Amalək». «Yar.» 36:12ni kərüng.
1:39 «Timna Lotanning singlisi» — bu «Timna» bəlkim 36-ayəttiki «Timna». 36-ayəttiki izaḥatni kərüng.
1:40 «Alyan» — yaki «Alwan» — «Yar.» 36:23ni kərüng. **«Xəfi»** — yaki «Xefo» — «Yar.» 36:23ni kərüng.
1:41 «Ḥamran» — «Yar.» 36:23də «Ḥəmdan».
1:42 «Yaakan» — «Yar.» 36:23də baxḳa xəklidə «Akan» dəp oḳulidu. **«Dixan»** — bəzi kona kəqürmilərdə «Dixon» tepilidu. «Dixan» tooƣridur. 38-ayətni wə «Yar.» 36:28ni kərüng.
1:48 «dərya» — bəlkim Əfrat dəryasini kərsitidu.
1:50 «Pay» — yaki «Pau» — «Yar.» 36:39ni kərüng.

Edomdiki ḳəbilə baxlıḳliri

52 Edomluḳlarning ḳəbilə baxlıḳliri: Ḳəbilə baxliḳi Timna, ḳəbilə baxliḳi Aliya, ḳəbilə baxliḳi
Yətət, ḳəbilə baxliḳi Oḥolibamaḥ, ḳəbilə baxliḳi Əlaḥ, ḳəbilə baxliḳi Pinon, 53 Ḳəbilə baxliḳi Ke-
naz, ḳəbilə baxliḳi Teman, ḳəbilə baxliḳi Mibzar, 54 Ḳəbilə baxliḳi Magdiyəl, ḳəbilə baxliḳi Iram;
bularning ḥəmmisi Edomdiki ḳəbilə baxlıḳliridur.

Israil — yəni Yaḳup— uning əwladliri

2 1 Israilning ooḳulliri Rubən, Ximeon, Lawiy, Yəḥuda, Issakar, Zəbulun, 2 Dan, Yüsüp,
Binyamin, Naftali, Gad wə Axirdin ibarət.

Yəḥudaning əwladliri

3 Yəḥudaning ooḳli Er, Onan wə Xilaḥ idi. Bu üqəylən Ḳanaanlıḳ Xuyaning ḳizidin boloḳan.
Yəḥudaning tunji ooḳli Er Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloḳanlıḳidin Pərwərdigar uning je-
nini aloḳan. 4 Yəḥudaoḳa kelini Tamardin Pərəz bilən Zərəḥ tərəlgən. Yəḥudaning jəmiy bəx
ooḳli boloḳan.
5 Pərəzning ooḳulliri Ḥəzron bilən Ḥamul idi. 6 Zərəḥning ooḳulliri Zimri, Etan, Ḥeman, Kalkol
bilən Dara ḳatarlıḳ bəx idi.
7 Karmining ooḳli Akar idi. Akar bolsa Huda lənət ḳiloḳan nərsini elip, «Israiloḳa bala-ḳaza
kəltürgüqi» bolup qiḳti. 8 Etanning ooḳli Azariya idi.

Ḥəzronning əwladliri

9 Ḥəzrondin tərəlgən ooḳullar Yərahmiyəl, Ram wə Kaləb idi. 10 Amminadab Ramdin tərəlgən;
Naḥxon Amminadabtin tərəlgən; Naḥxon Yəḥuda ḳəbilisining baxliḳi boloḳan. 11 Salmon
Naḥxondin tərəlgən; Boaz Salmondin tərəlgən. 12 Obəd Boazdin tərəlgən; Yəssə Obəddin
tərəlgən. 13 Yəssəning ooḳullirining tunjisi Eliab, ikkinqisi Abinadab, üqinqisi Ximiya, 14 tətinqisi
Nətanəl, bəxinqisi Radday, 15 altinqisi Ozəm, yəttinqisi Dawut idi. 16 Zəruiya bilən Abigail
ularning singlisi idi. Zəruiyaning Abixay, Yoab wə Asaḥəl degən üq ooḳli bar idi. 17 Amasa Abi-
gaildin tərəldi; Amasaning atisi Ismaillardin boloḳan Yətər idi.

Kaləbning əwladliri

18 Kaləb Azubaḥ (Yeriot dəpmu atilidu)tin ooḳul kərdi; Azubaḥtin boloḳan ooḳulliri Yəxər, Xobab
wə Ardon idi. 19 Azubaḥ əlgəndin keyin Kaləb yənə əfratni aldi; əfrat uningoḳa Hurni tuoḳup
bərdi. 20 Hurdin Uri tərəldi; Uridin Bəzaləl tərəldi.
21 Keyin Ḥəzron Gileadning atisi Makirning ḳizini elip bir yastuḳḳa bax ḳoyuwidi (u atmix
yaxḳa kirgəndə uni aloḳan), uningdin Səgub tərəldi.
22 Səgubtin Yair tərəldi; Yairning Gilead zeminida yigirmə üq xəḥiri bar idi. 23 Gəxur bilən Aram

---

1:52 «Edomluḳlarning ḳəbilə baxlıḳliri» — buning awwalḳi həwərlirini oḳurmənlərgə ḳolaylıḳ yaritix üqün ən'əniwiy tərtipdiki 1-ayəttin -2-ayətkə kəqürüp ḳoyduḳ. **«Aliya»** — yaki «Alwa» — «Yar.» 36:40ni kərüng.
2:4 «... kelini Tamardin... tərəlgən» — muxu ḳiziḳ wəḳə «Yar.» 38-babta hatirilinidu.
2:7 «Akar» — ibraniy tilida «awarə, külpət, bala-ḳaza» degənni bildüridu. «Yəxua» 6:1 wə 7:25ni kərüng. Xu yərdə Akar «Akan» dəp atilidu.
2:9 «Kaləb» — «Kaləb» muxu yərdə «Kalubay» xəklidə. 18-ayətni kərüng.
2:11 «Salmon» — yaki «Salma». «Rut» 4:21ni kərüng.
2:13 «Ximiya» — «1Sam.» 17:13də «Xammaḥ».
2:16 «Abixay» — yaki «Abxay».
2:17 «Amasaning atisi Ismaillardin boloḳan Yətər» — «2Sam.» 17:25ni kərüng. Yətər *(Itra)* bəlkim əslidə Ismaillar arisida tuoḳuloḳan yaki turoḳanidi.
2:18 «Kaləb Azubaḥ Yeriot dəpmu atilidudin ooḳul kərdi» — yaki «Kaləb Azubaḥdin ooḳul tapti, xundaḳla Yeriottin ooḳul kərdi». **«Azubaḥtin boloḳan ooḳulliri Yəxər...»** — ibraniy tilida «Uningdin boloḳan ooḳulliri Yəxər...».

xu yurttikilərdin «Yairning yeza-kixlakliri»ni, Kinatni wə uningoƣa karaxlik yezilar bolup jəmiy atmix yeza-xəhərni tartiwaldi.
Yukirikilarning həmmisi Gileadning atisi Makirning əwladliridur.
24 Həzron Kaləb-əfratahda əlgəndin keyin, ayali Abiyah uningoƣa Axhorni tuoƣdi; Axhor Təkoaning atisi idi.

Yərahmiyəlning əwladliri

25 Həzronning tunji ooƣli Yərahmiyəlning ooƣulliri Ram, Bunah, Orən, Ozəm wə Ahiyah idi.
26 Yərahmiyəlning Atarah degən yənə bir ayali bar idi, u Onamning anisi idi. 27 Yərahmiyəlning tunji ooƣli Ramning ooƣulliri Maaz, Yamin wə Ekər idi. 28 Onamning ooƣulliri Xammay bilən Yada idi; Xammayning ooƣulliri Nadab bilən Abixur idi. 29 Abixurning ayalining ismi Abihayil bolup, Abihayildin uningoƣa Ahban bilən Molid tərəldi. 30 Nadabning ooƣulliri Səlad bilən Appayim idi; Səlad ta əlgüqə ooƣul pərzənt kərmigən. 31 Yixi Appayimning ooƣli; Xexan Yixining ooƣli; Ahlay Xexanning ooƣli idi. 32 Xammayning inisi Yadaning ooƣulliri Yətər bilən Yonatan idi; Yətər taki əlgüqə ooƣul pərzənt kərmigən. 33 Pələt bilən Zaza Yonatanning ooƣulliri idi.
Yukirikilarning həmmisi Yərahmiyəlning əwladliridur. 34 Xexan kiz pərzənt kərüp, ooƣul pərzənt kərmigənidi; Xexanning Misirlik Yarha dəydioƣan bir maliyi bar idi. 35 Xexan kizini maliyi Yarhaoƣa hotunlukka bərgən, uningdin Yarhaoƣa Attay tərəlgən. 36 Attaydin Natan; Natandin Zabad tərəlgən. 37 Zabadtin Iflal; Iflaldin Obəd tərəlgən. 38 Obədtin Yəhu; Yəhudin Azariya tərəlgən. 39 Azariyadin Hələz; Hələzdin Əlasah tərəlgən. 40 Əlasahtin Sismay; Sismaydin Xallum tərəlgən. 41 Xallumdin Yəkamiya; Yəkamiyadin Əlixama tərəlgən.

Kaləbning baxka əwladliri

42 Yərahmiyəlning inisi Kaləbning ooƣulliri təwəndikilər: Mixa uning tunji ooƣli bolup, Zifning atisi idi; Marixahmu uning ooƣli bolup, Hebronning atisi idi. 43 Hebronning ooƣulliri Korah, Tappuah, Rəkəm wə Xema idi. 44 Xemadin Rahəm tərəlgən; u Yorkeamning atisi idi; Xammay Rəkəmdin tərəlgən. 45 Maon Xammayning ooƣli; Maon Bəyt-Zurning atisi idi. 46 Kaləbning tokili Əfahdin Haran, Moza wə Gazəz tərəlgən. Harandin Gazəz tərəlgən.
47 Yahdayning ooƣulliri Rəgəm, Yotam, Gəxan, Pələt, Əfah wə Xaaflar idi. 48 Kaləbning tokili Maakahdin Xebər bilən Tirhanah tərəlgən; 49 Uningdin yənə Madmannahning atisi Xaaf, Makbinaning atisi wə Gibeahning atisi Xiwa tərəlgən. Aksah Kaləbning kizi idi.
50 Yukirikilarning həmmisi Kaləbning əwladliri.
Əfratahning tunji ooƣli Hurning ooƣulliri: Kiriat-Yearimning atisi Xobal, 51 Bəyt-Ləhəmning atisi Salma, Bəyt-Gadərning atisi Harəf idi.
52 Kiriat-Yearimning atisi Xobalning əwladliri: Haroəh həmdə Manahatlarning yerimi idi.
53 Kiriat-Yearim jəmətliridikilər Itriylər, Putiylar, Xumatiylar, Mixraiylar bolup, bu jəmətlərdin yənə Zoratiylar bilən Əxtayoliylar ayrilip qikkan. 54 Salmaning əwladliri Bəyt-Ləhəm bilən Nitofatlar, Atrot-Bəyt-Yoablar, Manahatlarning yerim kismi, Zoriylar, 55 Yabəzdə olturaklixip kaloƣan Təwrat həttatliri, yəni Tiratiylar, Ximyatiylər bilən Sukatiylar idi. Bularning həmmisi Keniylər bolup, Rəkab jəmətining bowisi Hamatning əwladliridin idi.

2:42 «Marixahmu uning ooƣli bolup, Hebronning atisi idi» — bu ayətning ikkinqi kismini qüxinix təs, baxka tərjimiliri uqrixi mumkin.
2:50 «əfratah» — ibraniy tilida «Əfrat» uning kiskartiloƣan xəklidur. 19-ayətni kərüng. **«Hurning ooƣulliri»** — ibraniy tilida «Hurning ooƣli» — muxu yərdə birnəqqə ooƣullirini əz iqigə alidu.
2:52 «Manahatlar» — yaki «Mənuhiylarning»
2:55 «Təwrat həttatliri» — bəlkim həlkning hizmitidə bolup Təwrat kəqürmilirini yezip qikkuqilar idi. **«Rəkab jəmətining...»** — yaki «Bəyt-Rəkabning...».

Dawutning oƣulliri

3 [1] Dawutning Ḥebronda tuƣuloƣan oƣulliri: tunji oƣli Amnon bolup, Yizrəəllik Ahinoamdin
boloƣan; ikkinqi oƣli Daniyal Karməllik Abigaildin boloƣan; [2] üqinqi oƣli Abxalom Gəxurning
padixaḥi Talmayning ḳizi Maakaḥdin boloƣan; tətinqi oƣli Adoniya bolup, Ḥaggittin boloƣanidi;
[3] bəxinqi oƣli Xəfatiya bolup, Abitaldin boloƣanidi; altinqi oƣli Itriyam bolup, uning ayali
Əglaḥdin boloƣanidi. [4] Bu altə oƣul Dawuttin Ḥebronda tərəlgən; u Ḥebronda yättə yil altə ay,
Yerusalemda bolsa ottuz üq yil səltənət ḳiloƣan. [5] Yerusalemda uningoƣa Ammiyəlning ḳizi Bat-
Xuadin bu tətəylən tərəlgən: ular Ximiya, Xobab, Natan wə Sulayman idi.
[6] Yənə Ibḥar, əlixama, əlifələt, [7] Nogaḥ, Nəfəg, Yafiya, [8] əlixama, əliyada, əlifələt ḳatarlik
tokḳuz oƣul boloƣan. [9] Bularning ḥəmmisi Dawutning oƣulliri idi; uningdin baxḳa tokalliridin
boloƣan oƣullar bar idi; Tamar ularning singlisi idi.

Sulaymanning əwladliri

[10] Sulaymanning oƣli Rəḥoboam, Rəḥoboamning oƣli Abiya, Abiyaning oƣli Asa, Asaning oƣli
Yəḥoxafat, [11] Yəḥoxafatning oƣli Yoram, Yoramning oƣli Aḥaziya, Aḥaziyaning oƣli Yoax,
[12] Yoaxning oƣli Amaziya, Amaziyaning oƣli Azariya, Azariyaning oƣli Yotam, [13] Yotamning
oƣli Aḥaz, Aḥazning oƣli Ḥəzəkiya, Ḥəzəkiyaning oƣli Manassəḥ, [14] Manassəḥning oƣli Amon,
Amonning oƣli Yosiya idi. [15] Yosiyaning oƣulliri: tunji oƣli Yoḥanan, ikkinqi oƣli Yəḥoakim,
üqinqi oƣli Zədəkiya, tətinqi oƣli Xallum idi. [16] Yəḥoakimning oƣulliri: oƣli Yəkoniyaḥ bilən
oƣli Zədəkiya.

Padixaḥ jəmətining nəsəbnamisi — Sürgün boloƣandin keyin

[17] Sürgün ḳilinoƣan Yəkoniyaḥning oƣulliri: — Xealtiəl uning oƣli idi; [18] yənə Malḳiram,
Pədayaḥ, Xənazzar, Yəkamiya, Ḥoxama wə Nəbadiya idi.
[19] Pədayaḥning oƣulliri Zərubbabəl bilən Ximəy idi; Zərubbabəlning pərzəntliri: — Məxullam
bilən Ḥananiya wə ularning singlisi Xelomit idi; [20] Uning yənə Ḥaxubaḥ, Oḥəl, Bərəkiya,
Ḥasadiya, Yuxab-Ḥəsəd ḳatarlik bəx oƣli bar idi.
[21] Ḥananiyaning oƣulliri Pilatiya wə Yəxaya idi; uning əwladliri yənə Refayaning oƣulliri,
Arnanning oƣulliri, Obadiyaning oƣulliri wə Xekaniyaning oƣulliri idi. [22] Xekaniyaning
əwladliri munular: uning oƣli Xemaya; Xemayaning oƣulliri Ḥattux, Yigeal, Bariya, Neariya,
Xafat bolup jəmiy altə idi. [23] Neariyaning oƣulliri Əlyoyinay, Ḥəzəkiya, Azrikam bolup jəmiy üq
idi. [24] Əlyoyinayning oƣulliri Hodawiya, Əliyaxib, Pəlaya, Akkub, Yoḥanan, Delaya, Anani bolup
jəmiy yättə idi.

Yəḥuda əwladlirining təkrar bayan ḳilinixi

4 [1] Yəḥudaning oƣulliri Pərəz, Ḥəzron, Karmi, Hur wə Xobal idi. [2] Xobalning oƣli Reayadin
Jaḥat tərəldi; Jaḥattin Ahumay bilən Lahad tərəldi. Bular Zoratiy jəmətidin idi. [3] Etamning
oƣulliri Yizrəəl, Ixma, Idbax idi; ularning singlisining ismi Ḥazililponi idi. [4] Gədorning atisi
Pənuəl; Huxaḥning atisi Ezər idi; bularning ḥəmmisi Bəyt-Ləḥəmning atisi boloƣan Əfrataḥning

3:5 «Bat-Xua» — yaki «Bat-Xeba» — «1Sam.» 11:3ni kərüng.
3:6 «əlixama» — yaki «əlixua» — 14:5ni kərüng. **«əlifələt»** — yaki «əlpələt» — 14:5ni kərüng.
3:11 «Yoram» — bəzi yərlərdə «Yəḥoram» deyilidu.
3:16 «Yəkoniyaḥ» — baxḳa xəkli «Yəḥoakin».
3:17 «Xealtiəl» — baxḳa xəkli «Salatiəl».
3:22 «Yigeal» — yaki «Igal».
4:3 «Etamning oƣulliri Yizrəəl,...» — yaki «Etamning atisidin boloƣan: Yizrəəl,...» *(köp kona kəqürmilərdə «atisi» deyilidu).* Muxu yərdə bir ḳisim ḳədimki tərjimə nushiliridin paydilinip «oƣulliri» dəp alduḳ.

tunji oоlі Hurdin tərəlgən.
5 Təkoaning atisi Axhorning Ḥelaḥ wə Naarah degən ikki ayali bar idi. 6 Naarah Axhoroɣa
Ahuzzam, Ḥəfər, Təməni, Ahaxtarini tuoɣup bərdi; bularning ḥəmmisi Naarahning ooɣulliri.
7 Ḥelahning ooɣulliri Zərət, Zoḥar bilən Ətnan wə 8 Koz idi; Kozdin Anob, Ḥazzibiba bilən
Harumning ooɣli Aharḥəlning jəmətliri tərəldi.
9 Yabəz əz ḳerindaxliri iqidə ḥəmmidin bək ḥərmətlik idi, anisi: «Tuoɣuti üstidə bək azaplan-
dim» dəp uningoɣa Yabəz degən isimni ḳoyoɣan.. 10 Yabəz Israilning Hudasioɣa nida ḳilip: «Meni
nahayiti kəp bərikətligən bolsang, zeminimni kengəytsəng, ḳolung bilən meni yələp, bala-
ḳazadin saḳlap, manga azab-oḳubətni kərsətmigəysən!» — dəp tilidi. Huda uning tiligini ijabət
əylidi.
11 Xuhahning inisi Kelubtin Mehir tərəlgən; Mehir Extonning atisi idi. 12 Extondin Bəyt-Rafa,
Paseah wə Ir-Nahaxning atisi Tehinnah tərəldi; bularning ḥəmmisi Rikahlikлar idi..
13 Kenazning ooɣli Otniyəl bilən Seraya idi; Otniyəlning ooɣli Hatat bilən Meonotay idi. 14 Meono-
taydin Ofrah tərəldi. Serayadin «Ḥünərwənlər jiloɣisi»dikilərning əjdadi boloɣan Yoab tərəldi
(ular əslidə ḥünərwənlər idi).. 15 Yəfunnəhning ooɣli Kaləbning ooɣulliri Iru, Elah bilən Naam
idi; Elahning ooɣli Kenaz idi. 16 Yəḥallilələning ooɣulliri Zif bilən Zifah, Tiriya bilən Asariyəl
idi. 17-18 Əzraning ooɣulliri: — Yətər, Merəd, Efər wə Yalonlar; Merəd Pirəwnning ḳizi Bitiyani
aldi; u ḥamilidar bolup Məriyəm, Xammay bilən Extemoaning atisi Ixbahni tuoɣdi. Bular Biti-
yadin boloɣan ooɣullar. Merədning Yəḥudalardin boloɣan ayali bolsa Gədorning atisi Yərədni,
Sokohning atisi Ḥəbər bilən Zanoahning atisi Yəkutiyəlni tuoɣdi.
19 Nahamning singlisi Hodiyaning ayalidin Garmilik Keilahning atisi bilən Maakat jəmətidin
boloɣan Extemoaning atisi tərəlgən.
20 Ximonning ooɣulliri Amnon wə Rinnah, Bən-Ḥanan bilən Tilon idi.
Yixining ooɣulliri Zoḥət bilən Bin-Zoḥət idi.
21 Xelah Yəḥudaning ooɣli idi; uningdin tərəlgən Lekahning atisi Er, Marəxahning atisi Laadah
wə Bəyt-Axbiyada olturaḳlaxḳan qəkmən toḳuoɣuqilarning jəmətliri 22 wə yənə Yokim,
Kozibaliklar, Yoax bilən Saraf (bular ikkisi Moab yurtioɣa ḥəkümranlik ḳiloɣan) wə Yaxubi-
Ləḥəmlərmu bar idi (bularning ḥəmmisi kədimki hatirilərdur). 23 Bular Netayim wə Gədərahda
olturaḳlaxḳan bolup, kulalqilar idi; ular xu yərdə turup padixahning hizmitidə bolatti.

Ximeonning əwladliri

24 Nəmuəl wə Yamin, Yarib, Zərah bilən Saul Ximeonning ooɣulliri idi.. 25 Xallom Saulning ooɣli;
Mibsam Xallomning ooɣli, Mixma Mibsamning ooɣli idi. 26 Mixmaning əwladliri təwəndikilər:
— Mixmaning ooɣli Hammuil; Hammuilning ooɣli Zakkur; Zakkurning ooɣli Ximəy idi.
27 Ximəyning on altə ooɣli, altə ḳizi bar idi; uning aka-inilirining pərzənti kəp bolmioɣaqka,
ularning hərḳaysisining jəmətining pərzəntliri Yəḥuda jəmətiningkidək undak kəp bolmioɣan.
28 Ular Bəər-Xeba, Moladah, Ḥazar-Xual, 29 Bilhah, Ezəm, Tolad, 30 Betuəl, Hormah, Ziklag,
31 Bəyt-Markabot, Ḥazar-Susim, Bəyt-Biri wə Xaaraimoɣa makanlaxḳanidi. Taki Dawut
padixahning dəwrigiqə bularning ḥəmmisi ularning xəḥərliri idi. 32 Ular olturaḳlaxḳan jayl-
ar Etam, Ayin, Rimmon, Tokən wə Axan ḳatarlik bəx xəḥərnimu əz iqigə aloɣan. 33 Wə bu
xəḥərlərning əpqürisidiki barlik yeza-kəntlər taki Baaloɣa kədər xularoɣa ḳaraytti. Bular bolsa

---

4:9 «Yabəz əz ḳerindaxliri iqidə... anisi: «Tuoɣuti üstidə bək azaplandim» dəp uningoɣa Yabəz degən isimni ḳoyoɣan» — Yabəzning Yəḥuda jəmətining ḳaysi ailisidin qikḳanliki tooɣruluk baxka həwirimiz yok. Korning ailisidin boluxi mumkin *(8-ayətni kərüng)*. Ibraniy tilida «azab» wə «Yabəz» degənning tələppuzi yekin.
4:12 «Ir-Nahaxning atisi» — yaki «Nahax xəḥiridikilərning atisi».
4:14 «Ḥünərwənlər jiloɣisi» — ibraniy tilida «Ge-Haraxim».
4:24 «Nəmuəl» — «Yar.» 46:10də «Yəmuəl».

ular makanlaxkan jaylar bolup, ularning əz nəsəbnamilirimu bar idi.
34 Ularning jəmət baxliri Mexobab, Yamlək, Amaziyaning ooli Yoxah, 35 Yoel, Yosibiyaning
ooli Yəhu (Yosibiya Serayaning ooli, Seraya Asiəlning ooli idi), 36 əlyoyinay, Yaakobah,
Yəxohaya, Asaya, Adiəl, Yəsimiəl, Binaya 37 wə Xifining ooli Zizalar idi (Xifi Allonning ooli, Al-
lon Yədayaning ooli, Yədaya Ximrining ooli, Ximri Xemayaning ooli idi). 38 Yukirida hatirilap
ətülgən isimlarning hammisi hərkaysi jəmət baxliri idi; bularning jəmətlirining hammisi
nahayiti gülləngənidi. 39 Ular koy padilirioa otlak izlap taki Gədor eoizioiqə, yəni jiloining
kün qikix təripigiqə baroanidi. 40 Ular xu yərdə yapyexil, nahayiti munbət bir otlak tapkan; u
yər tolimu kəng, həm taza həm tinq idi. Ilgiri xu yərdə olturaklaxkanlar Hamdikilərdin ikən.
41 Yukirida tiloa elip ətülgən kixilər Yəhudaning padixahi Həzəkiyaning zamanida xu
Hamdikilərning qedirlirioa wə u yərlərdə olturuxluk Mionluklaroa hujum kilip ularni
tamamən yokatkanidi, taki bügüngə kədər; ular xularning yərlirigə makanlaxti, qünki u
yərlərdə padilirini bakkudək otlak bar idi.
42 Xu qaoqlarda Ximeonlardin yənə bəx yüz kixi Seir teoioa karap mangdi, ularning yol-
baxqiliri Yixining ooqulliri Pilatiya, Neariya, Refaya bilən Uzriəl idi; 43 ular keqip tirik kaloan
Amaləklərnimu əltürüp, bügüngə kədər xu yərdə makanlixip ətüwatidu.

Rubənning əwladliri

5 1 Israilning tunji ooqli Rubənning ooqulliri munular: —
(Rubən gərqə tunji ooqul boloini bilən, lekin atisining tokili bilən zina kiloanliki üqün,
uning qong ooqulluk hokuki Israilning ooqli boloan Yüsüpning ooqullirioa ətküzüwetilgən.
Xunga nəsəbnamə boyiqə u qong ooqul hesablanmaydu.. 2 Yəhuda kerindaxliri iqidə üstünlükkə
igə boloan bolsimu wə idarə kiloquqi uningdin qikkan bolsimu, lekin qong ooqulluk hokuki
Yüsüpkə təwə bolup kətkən): —.
3 Israilning tunjisi Rubənning ooqulliri munular: — Hanoh wə Pallu, Həzron wə Karmi.
4 Yoelning əwladliri munular: — Yoelning ooqli Xemaya, Xemayaning ooqli Gog, Gogning ooqli
Ximəy, 5 Ximəyning ooqli Mikah, Mikahning ooqli Reaya, Reayaning ooqli Baal, 6 Baalning ooqli
Bəərah; Bəərah Asuriyə padixahi Tilgat-Pilnəsər təripidin tutkun kilip ketilgən. U qaoqda u
Rubən kəbilisining baxliki idi.
7 Uning iniliri nəsəbnamisidə hatiriləngəndək, jəmətlirining tarihi boyiqə yolbaxqi boloan
Yəiyəl, Zəkəriya wə Bela dəp pütülgənidi 8 (Bela Azazning ooqli, Azaz Xemaning ooqli, Xema
Yoelning ooqli idi). Yoellar Aroərdə, Nebo wə Baal-Meonoiqə sozuloan jaylarda turatti. 9 Ular
yənə kün qikixka karap taki əfrat dəryasining bu təripidiki qəlning kirix eoizioa kədər
olturaklaxti; qünki ularning Gilead yurtidiki qarwa malliri kəpiyip kətkənidi. 10 Saulning
səltənitining künliridə ular Hagariylar bilən urux kilixti; Hagariylar ularning kolida məolup
boloandin keyin ular Gileadning kün qikix təripidiki pütün zeminda Hagariylarning qedirli-
rida makanlaxti.

Gadning əwladliri

11 Ularning udulida Gadning əwladliri taki Salikahka kədər Baxan zeminioa makanlaxkanidi.
12 Baxanda makanlaxkanlardin kəbilə baxliki Yoel, muawin kəbilə baxliki Xafam bar idi; yənə
Yanay bilən Xafatmu bar idi.

4:33 «Baaloa kədər...» — yaki «Baalatka kədər...».
5:1 atisining tokili bilən zina kiloanliki üqün...» — ibraniy tilida «atisining yatkan ornini buloioini üqün...» bilən ipadilinidu. «Yar.» 35:22ni kərüng.
5:2 «idarə kiloquqi» — bəlkim Dawut padixah wə uning əwladlirini kərsitidu.
5:6 «Asuriyə» — Asuriyə ibraniy tilida «Axur».

13 Ularning uruқ-tuoɳқanliri jəmətnamilər boyiqə Mikail, Məxullam, Xeba, Yoray, Yakan, Ziya
wə Ebər bolup, jəmiy yəttə idi. 14 Yuқiridikilərning ҳəmmisi Abiҳayilning ooɳulliri idi. Abiҳayil
Hurining ooɳli, Huri Yaroyaҳning ooɳli, Yaroyaҳ Gileadning ooɳli, Gilead Mikailning ooɳli, Mi-
kail Yəxixayning ooɳli, Yəxixay Yaҳdoning ooɳli, Yaҳdo buzning ooɳli idi; 15 Gunining nəwrisi,
Abdiəlning ooɳli Ahi ularning jəmət bexi idi. 16 Ular Gileadқa, Baxanoɣa wə Baxanoɣa təwə yeza-
kəntlərgə, xundaқla pütkül Xaron yayliқioɣa, taki tət qetigiqə makanlaxқanidi. 17 Bularning
ҳəmmisi Yəҳuda padixaҳi Yotam wə Israil padixaҳi Yəroboamning səltənitining künliridə
nəsəbnamilərgə pütülgənidi.
18 Rubən, Gad қəbililirining wə Manassəҳ yerim қəbilisining batur, қalқan-қiliq tutalaydioɣan,
oқya atalaydioɣan ҳəm jənggə maҳir қirиқ tət ming yəttə yüz atmix jənggiwar adimi bar
idi. 19 Ular Ҳagariylar, Yəturlar, Nafixlar wə Nodablar bilən jəng қiloɣan. 20 Ular jəng
қiloɣanda mədət tepip, Ҳagariylar wə ular bilən ittipaқdaxlarning ҳəmmisi ularning қolioɣa
tapxuruloɣan; qünki ular jəng üstidə Hudaoɣa nida қiloɣan; ular Uningoɣa tayanoɣaqқa, Huda
ularning tiligini ijabət қiloɣan.
21 Ular yənə düxmənning qarwa-mallirini, jümlidin əllik ming təgə, ikki yüz əllik ming қoy,
ikki ming exikini olja aloɣan wə yüz ming janni əsir aloɣan. 22 Bu urux Hudaning niyitidin
boloɣaqқa, düxməndin əlgənlər naҳayiti kəp boloɣan; sürgün қilinoɣuqə ular xularning yerini
ixoɣal қilip turoɣan.

Manassəҳning yerim қəbilisi

23 Manassəҳning yerim қəbilisidikilər Baxandin Baal-ҳərmon, Senir, Ҳərmon teoɣioɣa қədər
boloɣan zeminda yeyilip makanlaxti. Ular zor kəpəygən. 24 Ularning jəmət baxliқliri Efər, Ixi,
Əliyəl, Azriəl, Yərimiya, Hodawiya wə Yaҳdiyəl idi; ularning ҳəmmisi naҳayiti batur jənggilər,
məxҳur mətiwərlər, xundaқla ҳərқaysisi əz jəmətigə jəmət bexi idi. 25 Ular ata-bowilirining
Hudasidin yüz ərüp, buzuқluқ қilip Huda əslidə əzliri aldida yoқatқan xu yərdiki taipilərning
ilaҳlirioɣa əgixip kətti. 26 Xuning bilən Israilning Hudasi Asuriyə padixaҳi Pul (yəni Asuriyə
padixaҳi Tilgat-Pilnəsər)ning roҳini қozoɣixi bilən, u ularni, yəni Rubən қəbilisidikilərni, Gad
қəbilisidikilərni wə Manassəҳ yerim қəbilisidikilərni Halaҳ, Habor wə Haraoɣa ҳəm Gozan
dəryasi boyioɣa sürgün қilip elip kətti; ularning əwladliri taki bügüngə қədər tehiqə xu yərdə
makanlixip turmaқta.

Lawiylarning, jümlidin bax kaҳinlarning nəsəbnamisi

6 1 Lawiyning ooɳulliri Gərxon, Koҳat wə Mərari. 2 Koҳatning ooɳli Amram, Yizҳar, Ҷebron wə
Uzziəl idi. 3 Amramning pərzəntliri Ҳarun, Musa wə Məryəm idi. Ҳarunning ooɳli Nadab,
Abiҳu, Əliazar wə Itamar idi.
4 Əliazardin Finiҳas, Finiҳastin Abixua, 5 Abixuadin Bukki, Bukkidin Uzzi, 6 Uzzidin Zəraҳiya,
Zəraҳiyadin Merayot, 7 Merayottin Amariya, Amariyadin Ahitub, 8 Ahitubtin Zadok, Zadoktin
Ahimaaz, 9 Ahimaazdin Azariya, Azariyadin Yoҳanan, 10 Yoҳanandin Azariya (bu Azariya Yeru-
salemda Sulayman saloɳuzoɣan muқəddəs əydə kaҳinliқ hizmitidə boloɣan), 11 Azariyadin Ama-
riya, Amariyadin Ahitub, 12 Ahitubtin Zadok, Zadoktin Xallum, 13 Xallumdin Ҳilқiya, Ҳilқiyadin
Azariya, 14 Azariyadin Seraya, Serayadin Yəҳozadak tərəldi; 15 Pərwərdigar Nebokadnəsarning
wastisi bilən Yəҳudadikilər bilən Yerusalemdikilərni sürgün қilidioɣan qaoɣda, bu Yəҳozadakmu
sürgün қilinoɣan.

5:25 «buzuқluқ қilix» — ibraniy tilida «buzuқluқ қilix» «paҳixiwazliқ қilix» bilən ipadilinidu. Kəqmə mənisi, Hudaoɣa wapasizliқ қilip butlarning kəynidin mengixtin ibarət. Uning üstigə bu butpərəslikkə munasiwətlik «butқa ataloɣan paҳixiwazliқ» degən ҳərikətlərmu bar idi.
6:3 «Məryəm» — ibraniy tilida «Maryam».

Lawiyning baxqa əwladliri

16 Lawiyning oƣli Gərxom, Koһat wə Mərari.
17 Gərxomning oƣullirining ismi Libni wə Ximəy idi. 18 Koһatning oƣulliri Amram, Yizһar, Ḥebron wə Uzziəl idi. 19 Mərarining oƣulliri Maһli wə Muxi idi. Bular Lawiylaroƣa mənsup һərқaysi jəmətlər iqidiki aililər idi.
20 Gərxomning əwladliri təwəndikiqə: Gərxomning oƣli Libni, Libnining oƣli Jaһat, Jaһatning oƣli Zimmaһ, 21 Zimmaһning oƣli Yoaһ, Yoaһning oƣli Iddo, Iddoning oƣli Zəraһ, Zəraһning oƣli Yiyatiray idi.
22 Koһatning əwladliri təwəndikiqə: Koһatning oƣli Amminadab, Amminadabning oƣli Koraһ, Koraһning oƣli Assir, 23 Assirning oƣli Əlkanaһ, Əlkanaһning oƣli Ebiasaf, Ebiasafning oƣli Assir, 24 Assirning oƣli Taһat, Taһatning oƣli Uriəl, Uriəlning oƣli Uzziya, Uzziyaning oƣli Xaul idi.
25 Əlkanaһning oƣulliri Amasay wə Ahimot, 26 Ahimotning oƣli Əlkanaһ, Əlkanaһning oƣli Zofay, Zofayning oƣli Naһat, 27 Naһatning oƣli Eliab, Eliabning oƣli Yəroһam, Yəroһamning oƣli Əlkanaһ idi.
28 Samuilning oƣulliri təwəndikiqə: tunji oƣli Yoel, ikkinqi oƣli Abiya idi.
29 Mərarining əwladliri təwəndikiqə: Mərarining oƣli Maһli, Maһlining oƣli Libni, Libnining oƣli Ximəy, Ximəyning oƣli Uzza, 30 Uzzaning oƣli Ximiya, Ximiyaning oƣli Ḥaggiya, Ḥaggiyaning oƣli Asaya idi.

Dawut nəoƣmə-nawa ixlirioƣa қoyoƣan məһsus adəmlər

31 Dawut əһdə sanduқi obdan orunlaxturuloƣandin keyin Pərwərdigarning əyidə nəoƣmiqilik ixlirioƣa məs'ul boluxқa təwəndiki kixilərni қoydi. 32 Ular taki Sulayman Yerusalemda Pərwərdigarning əyini yasatқanoƣa қədər, «jamaət qediri»ning aldida küy eytix hizmitini ətəp kəldi. Ular wəzipisini bəlgiləngən tərtipi bilən ətigənidi. 33 Təwəndikilər wəzipə ətigən adəmlər wə ularning əwladliri: — Koһatning əwladliri iqidə: — nəoƣmiqi Ḥeman bar idi. Ḥeman Yoelning oƣli, Yoel Samuilning oƣli idi. 34 Samuil Əlkanaһning oƣli, Əlkanaһ Yəroһamning oƣli, Yəroһam Əliyəlning oƣli, Əliyəl Toaһning oƣli, 35 Toaһ Zufning oƣli, Zuf Əlkanaһning oƣli, Əlkanaһ Maһatning oƣli, Maһat Amasayning oƣli, 36 Amasay Əlkanaһning oƣli, Əlkanaһ Yoelning oƣli, Yoel Azariyaning oƣli, Azariya Zəfaniyaning oƣli, 37 Zəfaniya Taһatning oƣli, Taһat Assirning oƣli, Assir Ebiasafning oƣli, Ebiasaf Koraһning oƣli, 38 Koraһ Izһarning oƣli, Yizһar Koһatning oƣli, Koһat Lawiyning oƣli, Lawiy Israilning oƣli idi. 39 Ḥemanning ong təripidə hizmättə turoƣan қerindixi Asaf idi. Asaf bolsa Bərəkiyaning oƣli, Bərəkiya Ximiyaning oƣli, 40 Ximiya Mikailning oƣli, Mikail Baasiyaning oƣli, Baasiya Malkiyaning oƣli, 41 Malkiya Etnining oƣli, Etni Zəraһning oƣli, Zəraһ Adayaning oƣli, 42 Adaya Etanning oƣli, Etan Zimmaһning oƣli, Zimmaһ Ximəyning oƣli, 43 Ximəy Jaһatning oƣli, Jaһat Gərxomning oƣli, Gərxom Lawiyning oƣli idi.

6:16 «Gərxom» — yaki «Gərxon».
6:25 «Əlkanaһning oƣulliri Amasay wə Ahimot,...» — təwəndiki izaһatni kərüng.
6:26 «Əlkanaһning oƣulliri Amasay wə Ahimot, Ahimotning oƣli Əlkanaһ, Əlkanaһning oƣli...» — *(25-26-ayətlərdə)* yaki «Əlkanaһning oƣulliri — uning *(yəni Ahimotning)* oƣli Əlkanaһ, Əlkanaһning oƣli...». Kona kəqürmilərdə nəqqə wariyant bar.
6:27 «Yəroһamning oƣli Əlkanaһ idi...» — grek tilidiki tərjimisi *(LXX)*də: «Əlkanaһning oƣli Samuil» degən sözlər muxu yərdə қoxulidu. Dərwəқə, Əlkanaһning oƣli Samuil idi («1Sam.» 1:1-20ni kərüng.
6:31 «əһdə sanduқi obdan orunlaxturuloƣan...» — ibraniy tilida «əһdə sanduқi aramlikқa қoyuloƣan...» degən sözlər bilən ipadilinidu.
6:32 «jamaət qediri» — yaki «ibadət makan-qediri». «1Pad.» 8:4ni kərüng.
6:40 «Baasiya» — yaki «Maasiyaһ».

44 Ḥeman bilən Asafning sol təripidə hizmättə turoɣan ḳerindaxliri Mərarining əwladliridin Etanlar idi. Etan bolsa Kixining ooɣli idi, Kixi Abdining ooɣli, Abdi Malluḳning ooɣli, 45 Malluḳ Ḥaxabiyaning ooɣli, Ḥaxabiya Amaziyaning ooɣli, Amaziya Ḥilḳiyaning ooɣli, 46 Ḥilḳiya Amzining ooɣli, Amzi Banining ooɣli, Bani Xemərning ooɣli, 47 Xemər Maḥlining ooɣli, Maḥli Muxining ooɣli, Muxi Mərarining ooɣli, Mərari Lawiyning ooɣli idi.

Ḥarun əwladlirining wəzipiliri

48 Ularning ḳaloɣan Lawiy ḳerindaxliri bolsa ḥəmmisi Hudaning əyi, yəni ibadət qedirdiki baxḳa hizmətlərni bejirixkə ataloɣanidi.
49 Ḥarun wə uning əwladliri bolsa Hudaning hizmətkari Musaning tapilioɣinidək kəydürmə ḳurbanlik sunulidioɣan ḳurbangaḥta ḳurbanliḳlar sunup, huxbuygaḥta huxbuy yeḳip, muḳəddəsgaḥdiki barlik hizmətlərni ada ḳilatti, xundaḳla Israillar üqün kəqürüm-kəfarət ix-lirini ḳilatti.
50 Ḥarunning əwladliri təwəndikiqə: Ḥarunning ooɣli Əliazar, Əliazarning ooɣli Finiḥas, Finiḥasning ooɣli Abixuya, 51 Abixuyaning ooɣli Bukki, Bukkining ooɣli Uzzi, Uzzining ooɣli Zərəḥiya, 52 Zərəḥiyaning ooɣli Merayot, Merayotning ooɣli Amariya, Amariyaning ooɣli Ahitub, 53 Ahitubning ooɣli Zadok, Zadokning ooɣli Ahimaaz idi.

Ḥarun əwladlirining xəḥərliri

54 Təwəndikilər Ḥarunning əwladlirining əz zemini iqidə makan tutup olturoɣan yərliri: — Koḥat jəmətining yərliri bolsa (muxu yərlər qək taxlax arḳilik ularoɣa təḳsim ḳilinoɣan): —
55 Yəḥuda zeminidiki Ḥebron wə Ḥebronning tət ətrapidiki etizliḳliri ularoɣa təḳsim ḳilinoɣan 56 (lekin bu xəḥərning ətrapidiki otluḳlar wə xəḥərgə ḳaraxlik yeza-kəntlər bolsa Yəfunnəḥning ooɣli Kaləbkə berildi). 57 Ḥarunning əwladlirioɣa «panaḥlik xəḥiri» Ḥebron berildi; buningdin baxḳa Libnaḥ bilən uningoɣa təwə etizliḳlar, Yattir, Extemoa wə uningoɣa təwə etizliḳlar,
58 Ḥilən wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Dəbir wə uningoɣa təwə etizliḳlar, 59 Axan wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Bəyt-Xəməx wə uningoɣa təwə etizliḳlarmu təḳsim ḳilinoɣan; 60 Yənə Binyamin ḳəbilisidiki zemindin Geba wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Alləmət wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Anatot wə uningoɣa təwə etizliḳlar bəlüp berilgən. Ular jəmətliri boyiqə erixkən xəḥər jəmiy on üq boldi.
61 Koḥatning baxḳa əwladlirioɣa bolsa taxlanoɣan qəkkə qiḳḳini boyiqə, Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminidin on xəḥər bəlüp berildi.
62 Gərxomning əwladlirioɣa, jəmətigə ḳarap, Issakar ḳəbilisi, Axir ḳəbilisi, Naftali ḳəbilisi wə Baxan yurtidiki Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminidin on üq xəḥər bəlüp berildi.
63 Mərarining əwladlirioɣa, jəmətigə ḳarap, taxlanoɣan qəkkə qiḳḳini boyiqə, Rubən ḳəbilisi, Gad ḳəbilisi wə Zəbulun ḳəbilisidin on ikki xəḥər bəlüp berildi.
64 Israillar xundaḳ ḳilip bu xəḥərlərni wə ularoɣa təwə etizliḳlarning ḥəmmisini Lawiylaroɣa bəlüp bərdi. 65 Ular taxlanoɣan qəkkə qiḳḳini boyiqə, yənə yuḳirida nami ataloɣan xəḥərlərni Yəḥuda ḳəbilisidin, Ximeon ḳəbilisidin wə Binyamin ḳəbilisidin elip ularoɣa bərdi.
66 Koḥatning əwladliridin boloɣan bəzi jəmətlərgə Əfraim ḳəbilisining zemini təwəsidiki xəḥərlərdin bəlüp berilgənlirimu boldi. 67 Israillar ularoɣa yənə ikki «panaḥlik xəḥiri», yəni

6:49 «Muḳəddəsgaḥ» — yaki «əng muḳəddəs jay». **«kəfarət»** — «gunaḥlarni yepix» degən gəp.
6:54 «qək taxlanoɣanda» — Yəxua pəyoɣəmbər boloɣan waḳtida, Israilning ḥərbir ḳəbilisi igiləydioɣan yərlər qək taxlax arḳilik bekitilgənidi «Yəxua» 21-babni kərüng.
6:57 «panaḥlik xəḥiri» — «Qəl.» 35:6-34ni wə xu ayətlərdiki izaḥatlarni kərüng.
6:58 «Ḥilən» — yaki «Ḥiləz» yaki «Ḥolon» *(«Yə.» 21:15)*.
6:61 «Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminidin on xəḥər bəlüp berildi» — bəzi kona kəqürmilərdə «Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminidin, Əfraim ḳəbilisi *(zemini)*din wə Dan ḳəbilisi *(zemini)*dinmu on xəḥər bəlüp berildi» deyilidu. 66-ayətnimu kərüng.

Əfraim taoɳlikiоɳa jaylaxkan Xəkəm wə uningoɳa təwə etizlikларni wə Gəzər wə uningoɳa təwə etizlikларni bərdi; [68] Yənə Yokmiyam wə uningoɳa təwə etizlikларni, Bəyt-Ḥoron wə uningoɳa təwə etizlikларni, [69] Ayjalon wə uningoɳa təwə etizlikларni, Gat-Rimmon wə uningoɳa təwə etizlikларni ularoɳa bərdi. [70] Israillar yənə Manassəḥ yerim kəbilisidin Aner wə uningoɳa təwə etizlikларni, Bileam wə uningoɳa təwə etizlikларni Koḥatning kaloɳan jəmətlirigə bərdi.
[71] Gərxomning əwladliriоɳa Manassəḥ yerim kəbilisidiki jəmətlərning zeminidin Baxandiki Golan wə Golanoɳa təwə etizlikлар, Axtarot wə uningoɳa təwə etizlikлар berildi; [72] Issakar kəbilisidin Kədəx wə uningoɳa təwə etizlikлар, Dabirat wə uningoɳa təwə etizlikлар, [73] Ramot wə uningoɳa təwə etizlikлар, Anəm wə uningoɳa təwə etizlikлар berildi; [74] Axir kəbilisidin ularoɳa Maxal wə uningoɳa təwə etizlikлар, Abdon wə uningoɳa təwə etizlikлар, [75] Hukok wə uningoɳa təwə etizlikлар, Rəḥob wə uningoɳa təwə etizlikлар berildi; [76] Naftali kəbilisidin Galiliyədiki Kədəx wə uningoɳa təwə etizlikлар, Ḥammon wə uningoɳa təwə etizlikлар, Kiriatayim wə uningoɳa təwə etizlikларmu berildi.
[77] Mərarining kaloɳan əwladliriоɳa bolsa Zəbulun kəbilisidin Rimmono wə uningoɳa təwə etizlikлар, Tabor wə uningoɳa təwə etizlikлар berildi; [78] Yənə Rubən kəbilisiningkidin, Iordan dəryasining u təripidin, Yerihoning xərkiy udulidiki, yəni Iordan dəryasining künqikix boyidiki yərlərdin qəldiki Bəzər wə uningoɳa təwə etizlikлар, Yaḥzaḥ wə uningoɳa təwə etizlikлар, [79] Kədəmot wə uningoɳa təwə etizlikлар, Mefaat wə uningoɳa təwə etizlikлар berildi; [80] Gad kəbilisidinmu bolsa ularoɳa Gileadtiki Ramot wə uningoɳa təwə etizlikлар, Maḥanaim wə uningoɳa təwə etizlikлар, [81] Ḥəxbon wə uningoɳa təwə etizlikлар, Yaazər wə uningoɳa təwə etizlikлар berildi.

Issakarning əwladliri

7 [1] Issakarning ooɳulliri: — Tola, Puaḥ, Yaxub wə Ximron degən tətəylən idi. [2] Tolaning ooɳulliri: — Uzzi, Refaya, Yeriyəl, Yaḥmay, Yibsam wə Samuildin ibarət, bularning ḥəmmisi jəmət bexi idi. Dawutning zamanida Tolaning adəm sani nəsəbnamilərdə yigirmə ikki ming altə yüz batur jəngqi dəp hatiriləngən.
[3] Uzzining ooɳli Izrakiya idi, Izrakiyaning ooɳulliri Mikail, Obadiya, Yoel wə Ixiya idi. Bu bəxəylənning ḥəmmisi jəmət bexi idi. [4] Nəsəbnamilər boyiqə ular bilən billə ḥesablanoɳanlardin jənggiwar ottuz altə ming adəm bar idi; qünki ularning hotun, bala-qakiliri naḥayiti kəp idi.
[5] Bularning Issakarning barlik jəmətliri iqidiki batur jəngqi kerindaxliri bilən koxulup, nəsəb boyiqə tizimoɳa elinoɳan jəmiy səksən yəttə ming adimi bar idi.

Binyaminning əwladliri

[6] Binyaminning Bela, Bəkər wə Yədiyayəl degən üq ooɳli bar idi. [7] Belaning Ezbon, Uzzi, Uzziəl, Yərimot wə Iri degən bəx ooɳli bolup, ḥəmmisi jəmət bexi idi; ularning nəsəbnamilirigə tizimoɳa elinoɳan jəmiy yigirmə ikki ming ottuz tət batur jəngqi bar idi.
[8] Bəkərning ooɳulliri Zemiraḥ, Yoax, Əliezər, Əlyoyinay, Omri, Yərəmot, Abiya, Anatot wə Alamət idi. Bularning ḥəmmisi Bəkərning ooɳulliri bolup, [9] jəmət baxliri idi; ularning nəsəbnamilirigə tizimoɳa elinoɳan jəmiy yigirmə ming ikki yüz batur jəngqi bar idi.
[10] Yədiyayəlning ooɳli Bilhan idi; Bilhanning ooɳulliri Yəux, Binyamin, Əhud, Kənaanaḥ, Zetan, Tarxix wə Ahixaḥar idi; [11] Bularning ḥəmmisi Yədiyayəlning əwladliri, jəmət baxliri wə batur

---

6:72 «Dabirat» — yaki «Dobrat».
6:77 «Mərarining kaloɳan əwladliriоɳa bolsa Zəbulun kəbilisidin Rimmono...» — bəzi kona kəqürmilərdə *(məsilən, Təwratning grek tilidiki tərjimisi LXXdə)* muxu yərdə «Mərarining kaloɳan əwladliriоɳa bolsa Zəbulun kəbilisidin Yokneam wə uningoɳa təwə otlaklар, Kartaḥ wə uningoɳa təwə etizlikлар wə Rimmono.... » deyilidu.

jəngqilər idi. Ularning nəsəbnamilirigə tizimlanoɣanlarning jənggə qiḳilaydioɣanliri jəmiy on yəttə ming ikki yüz idi. 12 Xuppiylar wə Huppiylar bolsa yənə Irning əwladliri idi; Huxiylar Ahərning əwladliri idi.

Naftalining əwladliri

13 Naftalining ooɣulliri: Yaḥziəl, Guni, Yəzər, Xallom; bularning ḥəmmisi Bilḥaḥning ooɣulliri idi.

Manassəḥning əwladliri

14 Manassəḥning ooɣulliri: — Uning Suriyəlik toḳilidin Asriəl tərəlgən; uningdin yənə Gileadning atisi Makir tuoɣuloɣan. 15 Makir Xuppiylar wə Huppiylar arisidinmu ayal aloɣan (Makirning singlisining ismi Maakaḥ idi). Makirning yənə bir əwladining ismi Zəlofiḥad idi, Zəlofiḥadning pəḳət birnəqqə ḳizila boloɣan.
16 Makirning ayali Maakaḥ ooɣul tuoɣup, uningoɣa Pərəx dəp at ḳoyoɣan; Pərəxning inisining ismi Xərəx idi; Xərəxning ooɣli Ulam wə Rakəm idi. 17 Ulamning ooɣli Bedan idi. Bularning ḥəmmisi Gileadning əwladliri; Gilead Makirning ooɣli, Makir Manassəḥning ooɣli idi.
18 Gileadning singlisi Ḥammoləkəttin Ixḥod, Abiezər wə Maḥalaḥ tuoɣuloɣan. 19 Xemidaning ooɣulliri Ahiyan, Xəkəm, Likhi wə Aniam idi.

Əfraimning əwladliri

20 Əfraimning əwladliri: Uning ooɣli Xutilaḥ, Xutilaḥning ooɣli Bərəd, Bərədning ooɣli Taḥat, Taḥatning ooɣli Eliadaḥ, Eliadaḥning ooɣli Taḥat, 21 Taḥatning ooɣli Zabad, Zabadning ooɣli Xutilaḥ idi (Ezər bilən Eliad Gatliḳlarning qarwa mallirini bulang-talang ḳiloɣili qüxkəndə, xu yərlik Gatliḳlar təripidin əltürülgən. 22 Ularning atisi Əfraim bu baliliri üqün heli künlərgiqə matəm tutḳaqḳa, uning buradərliri uningoɣa təsəlli bərgili kəlgən. 23 Əfraim ayali bilən billə ḳayta bir yastuḳḳa bax ḳoyoɣan. Ayali ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣḳan; Əfraim uningoɣa ailəm bala-ḳazaoɣa yoluḳti dəp, Beriyaḥ dəp isim ḳoyoɣan. 24 Uning ḳizi Üstün Bəyt-Ḥoron bilən Təwən Bəyt-Ḥoronni wə Uzzən-Xəərahni bina ḳiloɣan).
25 Beriyaḥning ooɣli Refaḥ bilən Rəxəf idi; Rəxəfning ooɣli Telaḥ, Telaḥning ooɣli Taḥan,
26 Taḥanning ooɣli Ladan, Ladanning ooɣli Ammiḥud, Ammiḥudning ooɣli Əlixama, 27 Əlixamaning ooɣli Nun, Nunning ooɣli Yəxua idi.

Əfraimlarning xəḥərliri

28 Əfraimlarning zemini wə makanlaxḳan yərliri Bəyt-əl wə uningoɣa təwə yeza-kəntlər bolup, künqiḳix təripidə Naraan, künpetix təripidə Gəzər bilən uningoɣa təwə yeza-kəntlər; Xəkəm wə uningoɣa təwə yeza-kəntlər, taki Gaza wə uningoɣa təwə yeza-kəntlərgiqə sozulatti. 29 Manassəḥ ḳəbilisining zeminioɣa tutaxḳan yənə Bəyt-Xean wə uningoɣa təwə yeza-kəntlər; Taanaḳ wə uningoɣa təwə yeza-kəntlər; Məgiddo wə uningoɣa təwə yeza-kəntlər; Dor wə uningoɣa təwə yeza-kəntlərmu bar idi. Israilning ooɣli Yüsüpning əwladliri mana muxu yərlərgə makanlaxḳanidi.

7:12 «Ahər» — yaki «Ahiram» *(«Qəl.» 26:38ni kərüng)*.
7:15 «Makirning singlisi» — ibraniy tilida «uning singlisi». **«Makirning yənə; bir əwladining ismi...»** — ibraniy tilida «Ikkinqisining ismi ...» deyilidu. Pərzimizqə «ikkinqisi» muxu yərdə «*(uning)* yənə bir əwladi» degən mənidə.
7:18 «Gileadning singlisi» — ibraniy tilida «uning singlisi».
7:23 «Beriyaḥ» — Beriyaḥning mənisi «bala-ḳaza» bilən baoɣliḳ.
7:25 «Beriyaḥning ooɣli» — ibraniy tilida «uning ooɣli». Bəzi alimlar «uning» degənni yuḳiridiki Xutilaḥni kərsitidu, dəp ḳaraydu. **«Beriyaḥning ooɣli Refaḥ bilən Rəxəf idi...»** — yaki «Beriyaḥning ooɣli Refaḥ idi, Refaḥning ooɣli Rəxəf idi...».
7:27 «Yəxua» — bu «Yəxua» Yəxua pəyoɣəmbərdur *(muxu yərdə «Yəḥoxua» deyilidu)*.

Axirning əwladliri

30 Axirning oƣulliri: — Yimnaḥ, Yixwaḥ, Yixwi wə Beriyah; ularning Serah degən singlisimu
bar idi. 31 Beriyaḥning oƣli Həbər bilən Malkiəl bolup, Malkiəl Birzawitning atisi idi. 32 Hebərdin
Yaflət, Xomər, Hotam wə ularning singlisi Xuya tərəlgən.
33 Yaflətning oƣulliri Pasaḳ, Bimḥal wə Axwat; bular Yaflətning oƣulliri idi. 34 Xəmərning
oƣulliri Ahi, Roḥgah, Hubbah wə Aram idi. 35 Xəmərning inisi Ḥələmning oƣli Zofah, Yimna,
Xələx wə Amal idi; 36 Zofaḥning oƣli Suah, Ḥarnəfər, Xual, Beri, Imrah, 37 Bezər, Hod, Xam-
ma, Xilxah, Itran wə Bəərah idi. 38 Yətərning oƣulliri Yəfunnəḥ, Pispah wə Ara idi. 39 Ullaning
oƣulliri Arah, Hanniəl wə Riziya idi. 40 Bularning ḥəmmisi Axirning əwladliri bolup, ḥər ḳaysisi
jəmət baxliri, alamət batur jəngqilər, yolbaxqilar idi; ularning jəmətliri boyiqə nəsəbnamigə
tizimlanoƣanda, jənggə qiḳilaydioƣanliri jəmiy yigirmə altə ming idi.

Binyaminning əwladliri — dawami

8 1 Binyaminning tunji oƣli Bela, ikkinqi oƣli Axbəl, üqinqi oƣli Aharah, tətinqi oƣli
Nohah, bəxinqi oƣli Rafa idi. 3 Belaning oƣulliri Addar, Gera, Abiḥud, 4 Abixua, Naaman,
Ahoah, 5 Gera, Xefufan wə Ḥuram idi.
6-7 Təwəndikilər əhudning əwladliri: —
Naaman, Ahiyah wə Gera (əslidə ular Gebaliḳlarning jəmət bexi idi. Gebaliḳlar Manahatḳa
kəqürüwetilgənidi. Bularni kəqürüwətküqi bolsa Gera idi; uningdin Uzza bilən Ahiḥud
tərəlgən).
8 Xaḥaraim Ḥuxim bilən Baara degən ikki ayalini ḳoyuwətkəndin keyin Moab diyarida oƣul
pərzənt kərgən. 9 Uning Hodəx degən ayalidin Yobab, Zibiya, Mexa, Malkam, 10 Yəuz, Xaḳiya,
Mirmah degən oƣullar tərəlgən; uning bu oƣullirining ḥəmmisi jəmət bexi boloƣanidi.
11 Ḥuximdinmu uningoƣa Abitub, Əlpaal degən oƣullar tərəlgən.
12 Əlpaalning oƣulliri Ebər, Mixam wə Xeməd (Xeməd Ono bilən Lod degən ikki xəḥərni wə
ularoƣa təwə yeza-kəntlərni bina ḳiloƣan), 13 Beriyah wə Xema idi. U ikkisi Ayjalondikilər iqidə
jəmət baxliri bolup, Gat aḥalisini ḳooƣliwətkənidi.
14 Ahiyo, Xaxaḳ, Yərəmot, 15 Zəbadiya, Arad, Edər, 16 Mikail, Ixpah wə Yoha bolsa Beriyaḥning
oƣulliri idi.
17 Zəbadiya, Məxullam, Ḥizki, Hebər, 18 Ixmeray, Yezliya wə Yobablarning ḥəmmisi Əlpaalning
oƣulliri idi.
19 Yakim, Zikri, Zabdi, 20 Əliyənay, Ziltay, Əliyəl, 21 Adaya, Beraya wə Ximratlar Ximəyning
oƣulliri idi.
22 Ixpan, Ebər, Əliyəl, 23 Abdon, Zikri, Ḥanan, 24 Ḥananiya, Elam, Antotiya, 25 Efdeah wə Pənuəllər
Xaxaḳning oƣulliri idi.
26 Xamxiray, Xehariya, Ataliya, 27 Yaarexiya, Əliya wə Zikrilar Yəroḥamning oƣulliri idi.
28 Yuḳirikilarning ḥəmmisi nəsəbnamilərdə hatiriləngən jəmət bexi idi; bular ḥəmmisi
mətiwərlər bolup, Yerusalemoƣa makanlaxḳanidi.

7:34 «Xəmər» — bu Xəmər xübḥisizki 32-ayəttiki «Xomər»ning wariyanti. **«Xəmərning oƣulliri Ahi, Roḥgah,...»** — baxḳa birhil tərjimisi: «uning inisi Xəmərning oƣulliri Roḥgah,...».
7:37 «Itran» — bəlkim «Yətər»ning baxḳa bir xəkli boluxi mumkin *(38-ayətni kərüng)*.
8:1 «Binyaminning tunji oƣli Bela, ikkinqi oƣli Axbəl, üqinqi oƣli Aharah,...» — muxu babta Binyaminning əwladlirining nəsəbnamisi kəp yərlərdə pəḳət bəzi yeza-kəntlər bilən baoƣlanoƣan ḥalda kərünidu. Səwəbi, Binyamin ḳəbilisidikilər eoƣir gunah sadir kilip Hudaning ḳattiḳ jazasioƣa uqrioƣandin keyin, pütkül Israil iqigə tarilip kətkənidi.
8:10 «Xaḳiya» — yaki «Xobiya».
8:12 «Xemad» — yaki «Xemər».
8:22 «Ixpan» — yaki «Ixpah».

[29] Gibeonning atisi Jəḥiyəl Gibeonoɣa makanlaxḳanidi; uning ayalining ismi Maakaḥ idi. [30] Uning tunji ooɣli Abdon, ḳaloɣan ooɣulliri Zur, Kix, Baal, Nadab, [31] Gedor, Ahiyo, Zekər wə Miklot idi; [32] Miklottin Ximeya tərəlgən. Bularmu ḳerindaxliri bilən Yerusalemda ḳoxna olturuxatti.
[33] Nərdin Kix tərəlgən; Kixtin Saul tərəlgən; Sauldin Yonatan, Malkixua, Abinadab wə Ex-Baal tərəlgən. [34] Merib-Baal Yonatanning ooɣli idi; Mikaḥ Merib-Baaldin tərəlgən. [35] Mikaḥning ooɣulliri Piton, Mələk, Tariya wə Aḥaz idi. [36] Aḥazdin Yəḥoaddaḥ tərəlgən; Yəḥoaddaḥdin Aləmət, Azmawət wə Zimri tərəlgən; Zimridin Moza tərəlgən; [37] Mozadin Binea tərəlgən; Bineaning ooɣli Rafa, Rafaning ooɣli Eliasaḥ, Eliasaḥning ooɣli Azəl idi. [38] Azəlning altə ooɣli bar idi, ularning ismi Azrikam, Bokeru, Ixmail, Xeariya, Obadiya wə Ḥanan idi; bularning ḥəmmisi Azəlning ooɣulliri idi. [39] Azəlning inisi Yexəkning tunji ooɣlining ismi Ulam, ikkinqi ooɣlining ismi Yeux, üqinqi ooɣlining ismi Əlifələt idi. [40] Ulamning ooɣullirining ḥəmmisi batur jəngqi, oḳyaqi idi; ularning ooɣulliri wə nəwriliri naḥayiti kəp bolup, jəmiy bir yüz əllik idi.
Yuḳirikilarning ḥəmmisi Binyamin əwladliridin idi.

9 [1] Pütkül Israillar nəsəb boyiqə tizimoɣa elinoɣanidi. Mana, ular «Israil padixaḥlirining hatirisi» degən kitabḳa pütülgəndur.

Babiloɣa sürgün boluxtin ḳaytip Yerusalemoɣa makanlaxḳan Israillar

[2] Yəḥudalar bolsa asiylik ḳiloɣanlikidin Babiloɣa sürgün ḳilinoɣan.
Ḥəmmidin awwal ḳaytip kelip əz zemini wə əz xəḥərlirigə makanlaxḳanlar bolsa bir ḳisim Israillar, kaḥinlar, Lawiylar wə ibadəthana hizmətkarliri idi. [3] Yerusalemoɣa makanlaxḳanlar bolsa Yəḥuda ḳəbilisi, Binyamin ḳəbilisi, Əfraim ḳəbilisi wə Manassəḥ ḳəbilisidin bir ḳisimliri idi. [4] Ularning iqidə Yəḥudaning ooɣli Pərəzning əwladliridin Utay bar idi; Utay Ammiḥudning ooɣli, Ammiḥud Omrining ooɣli, Omri Imrining ooɣli, Imri Banining ooɣli idi. [5] Xiloḥning əwladliri iqidə uning tunji ooɣli Asaya wə uning ooɣulliri bar idi. [6] Zəraḥning əwladliridin Yəuel wə ularning uruḳ-tuoɣḳanliri bolup jəmiy altə yüz toḳsan adəm bar idi.
[7] Binyaminning əwladliri iqidə Ḥassinuaḥning əwrisi, Ḥodawiyaning nəwrisi, Məxullamning ooɣli Sallu bar idi; [8] yənə Yəroḥamning ooɣli Yibniya, Mikrining nəwrisi, Uzzining ooɣli Elaḥ wə Ibiniyaning əwrisi, Reuəlning nəwrisi, Xəfatiyaning ooɣli Məxullam [9] ḥəmdə ularning uruḳ-tuoɣḳanliri bar idi; ular nəsəbnamisi boyiqə tizimlanoɣanda jəmiy toḳḳuz yüz əllik altə adəm idi.
Yuḳirida tiloɣa elinoɣanlar əz jəmətigə jəmət bexi idi.

Yerusalemda turuxluḳ kaḥinlar

[10] Kaḥinlar iqidə Yədaya, Yəḥoyarib, Yaḳin wə [11] Azariya bar idi. Azariya Hudaning əyini baxḳuroɣuqi bolup, Ḥilḳiyaning ooɣli, Ḥilḳiya Məxullamning ooɣli, Məxullam Zadokning ooɣli, Zadok Merayotning ooɣli, Merayot Ahitubning ooɣli idi. [12] Yənə Malkiyaning əwrisi, Paxhurning nəwrisi, Yəroḥamning ooɣli Adaya ḥəmdə Adiyəlning ooɣli Maasay bar idi; Adiyəl Yaḥzəraḥning ooɣli, Yaḥzəraḥ Məxullamning ooɣli, Məxullam Məxillemitning ooɣli, Məxillemit Immərning ooɣli idi. [13] Ularning ḳerindaxliri ḥəmmisi jəmət baxliri bolup, jəmiy bir ming yəttə yüz atmix adəm idi; ularning ḥəmmisi Hudaning əyidiki hizmətlərni ḳilixḳa bekitilgən iḳtidarlik kixilər idi.

8:29 «Jəḥiyəl» — Təwratning grek tilidiki tərjimisi *(LXX)*də «Jiyəl» tepilidu.
8:31 «Miklot» — «Miklot» Təwratning grek tilidiki tərjimisi *(LXX)*diki bəzi ḳəgürmilərdə tepilidu. 32-ayətni kərüng.
9:2 «ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətiniylar». Mənisi bəlkim «beoɣixlanoɣanlar». Ularning əjdadliri bəlkim «Gibeonluḳlar» idi. «Yəxua» 9:27ni kərüng.

Yerusalemda turuxluқ Lawiylar

14 Lawiy қəbilisidin Mərarining əwladliri iqidə Ḥaxabiyaning əwrisi, Azrikamning nəwrisi,
Ḥaxxubning ooɳli Xemaya bar idi; 15 Yənə Baқbaққar, Ḥərəx, Galal wə Asafning əwrisi, Zikrining
nəwrisi, Mikaning ooɳli Mattaniya; 16 yənə Yədutunning əwrisi, Galalning nəwrisi, Xemayaning
ooɳli Obadiya ḥəmdə Əlkanaḥning nəwrisi, Asaning ooɳli Bərəkiya bar idi; bularning ḥəmmisi
Nitofatliқlarning yeza-kəntlirigə makanlaxқanidi.

Lawiylarning wəzipiliri

17 Dərwaziwənlər Xallum, Akқub, Talmon, Ahiman wə ularning қerindaxliri idi; Xallum ularning
bexi idi. 18 Ular taki ḥaziroɳiqə xərқ tərəptiki «padixaḥning dərwazisi»da dərwaziwənlik қilip
kəlməktə; ular ilgiri Lawiylarning qedirgaḥida dərwaziwənlik қiloɳanidi.
19 Korəning əwrisi, ehiasafning nəwrisi, Koraḥning ooɳli Xallum ḥəmdə uning atisining
jəmətidiki қerindaxliri boloɳan Koraḥiylar Hudaning əyining hizmitini baxқuratti, qedirning
ixiklirini baқatti; ularning ata-bowiliri əslidə Pərwərdigarning qedirgaḥini baxқuruxқa
қoyuloɳan, ibadət qedirining ixikini baққanidi. 20 Ilgiri Əliazarning ooɳli Finiḥas ularning yol-
baxqisi boloɳan; Pərwərdigar uning bilən billə boloɳan. 21 Məxələmiyaning ooɳli Zəkəriya bolsa
jamaət qedirining dərwaziwəni boloɳanidi.
22 Dərwaziwənlikkə tallanoɳan bu kixilər jəmiy ikki yüz on ikki kixi idi; ular əz yeza-kəntliridə,
nəsəbliri boyiqə tizimlanoɳan (əslidə Dawut wə aldin kərgüqi Samuil ularni amanət қilinoɳan
wəzipilirigə bekitkənidi. 23 Ular wə ularning əwladliri Pərwərdigarning əyi, yəni muқəddəs
qedirning ixik-dərwazilirini beқixқa bekitilgənidi).
24 Xərқiy, oɳərbiy, ximaliy wə jənubiy ixik-dərwazilirida dərwaziwənlər bekitilgənidi.
25 Ularning yeza-kəntlərdə olturuxluқ қerindaxliri bolsa ḥər yəttə kündə nəwət boyiqə kelip
ular bilən birgə hizmättə bolatti. 26 Tət dərwaziwən begi Lawiylardin idi; ularoɳa tapxuruloɳini
Pərwərdigarning əyidiki ambar-ḥəzinilərni beқix idi. 27 Beқix məs'uliyiti ularning üstidə
boloɳaqқa, ular keqidə Pərwərdigarning əyining ətrapidiki orunlirida turatti ḥəmdə ḥər küni
ətigəndə ixik-dərwazilarni eqixқa məs'ul idi.
28 Ulardin bir қismi ibadəthana hizmitidə ixlitilidioɳan əswab-üsküniləргə məs'ul idi; ular sanap
əpqiқip, sanap əpkirip қoyatti. 29 Ularning yənə bir қismi tapxuruloɳini boyiqə қaqa-қuqilar wə
muқəddəs jaydiki barliқ əswab-üsküniləг, xundaқla aқ un, xarab, zəytun meyi, məstiki wə hux-
buy buyumlaroɳa məs'ul idi. 30 Kaḥinlarning ooɳulliridin bəzilər huxbuy buyumlardin ətir ya-
saytti. 31 Lawiylardin Mattitiyaḥ, yəni Koraḥiylardin Xallumning tunji ooɳlining wəzipisi қazan
neni etixkə məs'ul idi. 32 Ularning қerindaxliri, Koḥatning əwladliri iqidə «təқdim nan»oɳa
məs'ul bolup, ḥər xabat küni tizidioɳanoɳa nanlarni təyyarlaytti.
33 Lawiylarning jəmət baxliri boloɳan nəoɳmiqilər ibadəthanidiki əylərdə turup, baxқa
hizmətlərni қilmay, keqə-kündüz əz ixliri bilənla bolatti. 34 Yuқiridiki kixilərning ḥəmmisi La-
wiylar iqidiki yolbaxqilar bolup, ḥəmmisi əz nəsəbi boyiqə jəmət bexi idi; bularning ḥəmmisi
Yerusalemda turatti.

Saulning ata-bowiliri, Jəḥiyəlning əwladliri

35 Gibeonning atisi Yəiyəl Gibeonoɳa makanlaxқanidi. Uning ayalining ismi Maakaḥ idi. 36 Uning
tunji ooɳli Abdon, қaloɳan ooɳulliri Zur, Kix, Baal, Nər, Nadab, 37 Gedor, Ahiyo, Zəkəriya wə
Miklot idi. 38 Miklottin Ximeyam tərəlgən. Bularmu əzlirining қerindaxlirining yenida Yerusa-

9:19 «qedir» — «qedir» muxu yərdə Hudaning қaytidin қuruloɳan əyini kərsitixi kerək. **«Pərwərdigarning qedirgaḥi»** — muxu yərdə bəlkim muқəddəs ibadət qedirining əzini əməs, bəlki Israillar qəl-bayawanda kezip yürginidə «muқəddəs qedir»ning ətrapidiki Lawiy-kaḥinlarning qedirgaḥini kərsitixi mumkin.
9:23 «Pərwərdigarning əyi, yəni muқəddəs qedir» — muxu yərdə Dawut dəwridiki «muқəddəs qedir» ḥəmdə xundaқla Sulayman қuroɳan keyinki muқəddəs əyni kərsitixi kerək.

lemda ḳoxna olturuxatti.
39 Nərdin Kix tərəlgən, Kixtin Saul tərəlgən, Sauldin Yonatan, Malkixuya, Abinadab wə Ex-Baal
tərəlgən. 40 Merib-Baal Yonatanning oƣli idi; Merib-Baaldin Mikaḫ tərəlgən. 41 Mikaḫning
oƣulliri Piton, Mələk, Taḫriya wə Aḫaz idi. 42 Aḫazdin Yaraḫ tərəldi; Yaraḫdin Aləmət, Azmawət
wə Zimri tərəlgən. Zimridin Moza tərəlgən; 43 Mozadin Binea tərəlgən; Bineaning oƣli Refaya,
Refayaning oƣli Eliasaḫ, Eliasaḫning oƣli Azəl idi.
44 Azəlning altə oƣli bar idi, ularning ismi Azrikam, Bokeru, Ixmail, Xeariya, Obadiya wə Ḫanan
idi; bularning ḫəmmisi Azəlning oƣulliri.

Saul wə uning oƣullirining ḳətl ḳilinixi

1Sam. 31:1-13

10 1 Filistiylər Israillaroƣa ḫujum ḳiliwidi, Israillar Filistiylərning aldidin ḳaqti, ular Gilboa
teoƣida ḳirip yoḳitildi. 2 Filistiylər Saul bilən uning oƣullirini tap besip ḳooƣlidi; ular ahiri
Saulning oƣulliridin Yonatan, Abinadab, malki-xuallarni urup əltürdi. 3 Sauloƣa ḳarxi jəng
intayin xiddətlik boldi; oḳyaqilar Sauloƣa yetixip oḳya etip uni yarilandurdi. 4 Andin Saul yaraoƣ
kətürgüqisigə: Ḳiliqingni suoƣurup meni sanjip əltürüwətkin; bolmisa bu hətnisizlər kelip meni
sanjip, meni horluḳḳa ḳoyuxi mumkin, dedi. Lekin yaraoƣ kətürgüqisi intayin ḳorḳup ketip,
unimidi. Xuning bilən Saul ḳiliqni elip üstigə əzini taxlidi.
5 Yaraoƣ kətürgüqisi Saulning əlginini kərüp, umu ohxaxla əzini ḳiliqning üstigə taxlap uning
bilən təng əldi. 6 Xuning bilən Saul, üq oƣli ḫəm pütün ailisidikilər xu kündə birakla əldi.
7 Əmdi wadida turoƣan Israillar əskərlirining ḳaqḳanlikini wə Saul bilən oƣullirining əlginini
kərginidə, ular xəḫərlirini taxlap ḳaqti, Filistiylər kelip u jaylarda orunlaxti.
8 Əmdi xundak boldiki, ətisi Filistiylər əltürülgənlərning kiyim-keqəklirini salduruwaloƣili
kəlgəndə Gilboa teoƣida Saul bilən oƣullirining əlük yatḳanlikini kərdi-də, 9 kiyimlirini saldu-
rup, kallisini wə sawut-yaraoƣlirini elip kətti ḫəmdə bularni Filistiylərning zeminining ḫəmmə
yərlirigə apirip, əz butlirioƣa wə həlḳḳə hux həwər yətküzdi. 10 Ular Saulning sawut-yaraoƣlirini
ularning buthanisida ḳoyup, kallisini Dagon buthanisioƣa esip ḳoydi.
11 Əmdi Yabəx-Gileadda olturoƣuqilar Filistiylərning Sauloƣa barlik ḳiloƣanlirini anglioƣanda
12 ularning iqidiki ḫəmmə baturlar atlinip, Saul bilən oƣullirining jəsətlirini elip, ularni
Yabəxkə ḳayturup kelip, Yabəxtiki dub dərihining tüwigə dəpnə ḳildi wə yəttə kün roza tutti.
13-14 Xuning bilən Saul Pərwərdigaroƣa ḳiloƣan wapasizliḳi üqün əldi; u Pərwərdigarning səz-
kalamioƣa kirməy wə ḫətta Pərwərdigardin yol sorimay, bəlki palqi jinkəxning yenioƣa be-
rip uningdin yol sorioƣanidi. Xunga Pərwərdigar uni əltürüp, padixaḫlikini Yəssəning oƣli
Dawutḳa ətküzüp bərdi.

9:38 «Ximeyam» — 8:32də «Ximeya».
9:40 «Merib-Baal» — «2Sam.» 4:4də «Məfiboxət».
9:41 «Taḫriya» — 8:35də «Tariya».
9:42 «Yaraḫ» — 8:36də «Yəḫoaddaḫ».
9:43 «Refaya» — 8:36də «Rafa».
10:3 «Oḳyaqilar Sauloƣa yetixip oḳya etip uni yarilandurdi» — yaki «oḳyaqilar Sauloƣa yetixip, u oḳyaqilardin azablandi».
10:9 «...kiyimlirini saldurup, kallisini wə sawut-yaraoƣlirini elip kətti ḫəmdə bularni Filistiylərning zeminining ḫəmmə yərlirigə apirip...» — yaki «..kiyimlirini saldurup, kallisini wə sawut-yaraoƣlirini elip kətti ḫəmdə əlqilərni Filistiylərning zeminining ḫəmmə yərlirigə əwətip, ... hux həwər yətküzdi».

Dawutning Yəhudiyəgə padixah boluxka məsih kilinoγanliki

2Sam. 5:1-10

11 [1] U qaoγda barlik Israil jamaiti Hebronoγa kelip Dawutning kexioγa yioγilixip: «Karisila, biz əzlirining ət-sənggəkliridurmiz! [2] Burun Saul bizning üstimizdə səltənət kiloγandimu Israil həlkigə jənggə qikip-kirixkə yolbaxqi boloγan əzliri idila. Əzlirining Hudaliri boloγan Pərwərdigarmu əzlirigə: — Sən Mening həlkim Israilning padiqisi bolup ularni bakisən wə Israilning əmiri bolisən, degənidi» — dedi.

[3] Xuning bilən Israil aksakallirining həmmisi Hebronoγa kelip padixah Dawutning kexioγa kelixti; Dawut Hebronda Pərwərdigarning aldida ular bilən bir əhdə tüzüxti. Andin ular Pərwərdigarning Samuilning wastisi bilən eytkini boyiqə, Dawutni məsih kilip, Israilni idarə kilixka padixah kilip tiklidi.

Dawutning Yerusalemni ixoγal kilixi

[4] Dawut bilən barlik Israil həlki Yerusalemoγa kəldi (Yerusalem xu qaoγda «Yəbus» dəp atilatti, zemindiki ahalə boloγan Yəbusiylar xu yərdə turatti). [5] Yəbus ahalisi Dawutka: «Sən bu yərgə heqkaqan kirəlməysən!» dedi. Birak Dawut Zion degən koroγanni aldi (xu yər «Dawutning xəhiri» dəpmu atilidu). [6] Dawut: «Kim aldi bilən Yəbusiylaroγa hujum kilsa, xu kixi yolbaxqi wə sərdar bolidu» dedi. Zəruiyaning ooγli Yoab aldi bilən atlinip qikip, yolbaxqi boldi. [7] Dawut koroγanda turatti, xunga kixilər u koroγanni «Dawut xəhiri» dəp ataxti. [8] Dawut xəhərni Millodin baxlap tət ətrapidiki sepiliqiqə yengiwaxtin yasatti; xəhərning kaloγan kismini Yoab yasatti. [9] Dawut kündin küngə kudrət tapti, qünki samawi koxunlarning Sərdari boloγan Pərwərdigar uning bilən billə idi.

Dawutning palwanliri

2Sam. 23:8-39

[10] Təwəndikilər Dawutning palwanliri iqidə yolbaxqilar idi; ular Pərwərdigarning Israiloγa eytkan səzi boyiqə pütkül Israil bilən birlixip, Dawutning padixahlikini mustəhkəm kilip, birliktə uni padixah kilixka küqidi.

[11] Təwəndikilər Dawutning palwanlirining tizimliki boyiqə hatiriləngəndur: —

Hakmoniylardin boloγan Yaxobeam yolbaxqilar iqidə bexi idi; u nəyzisini pikiritip bir ketimdila üq yüz adəmni əltürgən. [12] Uningdin kalsa Ahohiy Dodoning ooγli Əliazar bolup, u «üq palwan»ning biri idi; [13] Ilgiri Filistiylər Pas-Dammimda jəng kilixka yioγiloγanda, u Dawut bilən u yərdə idi. U yərdə arpa əsüp kətkən bir etizlik bolup, həlk Filistiylərning aldidin bədər kaqkanidi; [14] ular bolsa etizlikning otturisida turuwelip, həm etizlikni koogdioγan, həm Filistiylərni tarmar kiloγan; Pərwərdigar ənə xu yol bilən ularni oγayət zor oγəlibigə erixtürgən.

[15] Ottuz yolbaxqi iqidin yənə üqəylən Koram taxliktiki Adullamning oγarioγa qüxüp Dawutning yenioγa kəldi. Filistiylərning koxuni bolsa «Rəfayim jiloγisi»da bargah kuroγanidi. [16] Bu qaoγda Dawut koroγanda, Filistiylərning karawulgahi Bəyt-Ləhəmdə idi. [17] Dawut ussap: «Ah, birsi manga Bəyt-Ləhəmning dərwazisining yenidiki kuduktin su əkilip bərgən bolsa yahxi bo-

---

11:2 «jənggə qikip-kirixkə yolbaxqi» — ibraniy tilida «Israilning qikixida həm kirixidə ularoγa baxlioγuqi idila» degənlik bilən ipadilinip, Israilning barlik paaliyətlirini kərsitidu.

11:3 1Sam. 16:1, 13; 2Sam. 5:3

11:5 «Zion degən koroγan» — «Zion» Yerusalemning iqidiki egizlik bolup, xu yərgə daim koroγan selinip turatti. Keyin ibadəthanimu Zionda kuruloγan.

11:8 «Millo» — «pələmpəylik yər» degən mənidə boluxi mumkin.

11:11 «yolbaxqilar iqidə» — bu ibarining baxka hil tərjimisi «ottuzi iqidə»

11:14 «Ular bolsa etizlikning otturisida turuwelip,... Pərwərdigar ... Ularni oγayət zor oγəlibigə erixtürgən» — muxu ayəttə «ular» bəlkim Dawut wə «üq palwan»ni kərsitidu. «2Sam.» 23:11-12də Əliazarning awwal bu jəngni baxlioγanliki kərsitilidu.

latti!» dewidi, [18] bu üq palwan Filistiylərning ləxkərgahidin bəsüp ətüp, Bəyt-Ləhəmning dərwazisining yenidiki kuduqtin su tartti wə Dawutqa elip kəldi; lekin u uningdin iqkili unimidi, bəlki suni Pərwərdigarƣa atap təküp: [19] «Hudayim bu ixni məndin neri kilsun! Mən hayatining həwptə kelixiƣa karimiƣan bu kixilərning kenini iqsəm kandak bolidu? Qünki buni ular hayatining həwptə kelixiƣa karimay elip kəlgən!» dedi. Xunga Dawut bu suni iqkili unimidi. Bu üq palwan kiloƣan ixlar dəl xular idi.
[20] Yoabning inisi Abixay üqining bexi idi; u üq yüz adəm bilən karxilixip nəyzisini pikiritip ularni ətürdi. Xuning bilən u bu «üq palwan» iqidə nami qikkanidi. [21] U muxu «üq palwan» iqidə həmmidin bək hərmətkə sazawər boloƣan bolsimu, lekin yənila awwalki üqəyləngə yətm əytti. [22] Yəhoyadaning ooƣli Binaya Kabzəəldin bolup, bir batur palwan idi; u kəp kaltis ixlarni kiloƣan. U Moabiy Ariəlning ikki ooƣlini ətürgən. Yənə kar yaoƣkan bir küni azgaloƣa qüxüp, bir xirni ətürgənidi. [23] U yənə kolida bapkarning okidək bir nəyzisi bar, boyining egizliki bəx gəz kelidioƣan bir Misirlikni kətl kildi; u bir hasa bilən uningoƣa hujum kilip, uning nəyzisini kolidin tartiwelip əz nəyzisi bilən ətürdi. [24] Yəhoyadaning ooƣli Binaya mana bu ixlarni kiloƣan. Xuning bilən üq palwan iqidə nam qikaroƣanidi. [25] Mana, u heliki ottuz palwandinmu bəkrək xəhrət kazanoƣan bolsimu, lekin aldinki üq palwanoƣa yətməytti. Dawut uni əzining pasiban begi kilip təyinligən.
[26] Koxundiki palwanlar bolsa: —
Yoabning inisi Asahəl, Bəyt-Ləhəmlik Dodoning ooƣli Əlhanan, [27] Harorluk Xammot, Pilonluk Hələz, [28] Təkoalik Ikkəxning ooƣli Ira, Anatotluk Abiezər, [29] Huxatlik Sibbəkay, Ahohluk Ilay, [30] Nitofatlik Maharay, Nitofatlik Baanahning ooƣli Hələb, [31] Binyamin əwladliridin Gibeahlik Ribayning ooƣli Ittay, Piratonluk Binaya, [32] Gaax wadiliridin kəlgən Huray, Arbatlik Abiyəl, [33] Baharumluk Azmawət, Xaalbonluk Elyahba, [34] Gizonluk Haxəmning ooƣulliri, Hararlik Xagining ooƣli Yonatan, [35] Hararlik Sakarning ooƣli Ahiyam, Urning ooƣli Elifal, [36] Məkəratlik Həfər, Pilonluk Ahiyah, [37] Karməllik Həzro, Əzbayning ooƣli Naaray, [38] Natanning inisi Yoel, Hagrining ooƣli Mibhar, [39] Ammonluk Zələk, Zəruiyaning ooƣli Yoabning yaraoƣ kətürgüqisi boloƣan Bəərotluk Naharay, [40] Itrilik Ira, Itrilik Garəb, [41] Hittiy Uriya, Ahlayning ooƣli Zabad, [42] Rubən kəbilisidin Xizaning ooƣli, Rubənlər iqidə yolbaxqi boloƣan Adina wə uningoƣa əgəxkən ottuz adəm, [43] Maakahning ooƣli Hanan, Mitnilik Yoxafat, [44] Axtaratlik Uzziya, Aroərlik Hotamning ooƣli Xama bilən Yəiyəl, [45] Ximrining ooƣli Yediyayəl bilən uning inisi tizilik Yoha, [46] Mahawilik Əliyəl, Əlnaamning ooƣulliri Yəribay bilən Yoxawiya, Moablik Yitma, [47] Əliyəl, Obəd wə Məzobalik Yaasiyəllərdin ibarət idi.

11:20 «...Xuning bilən u bu «üq palwan» iqidə nami qikkanidi» — bu ayətning yənə birnəqqə hil tərjimisi bar. 21-ayəttiki izahatni kərüng.
11:21 «Xuning bilən u bu «üq palwan» iqidə nami qikkanidi. U muxu «üq palwan» iqidə həmmidin bək hərmətkə sazawər boloƣan bolsimu, lekin yənila awwalki üqəyləngə yətməytti» — 20-21-ayətning baxka birhil tərjimisi: — «Xuning bilən u «üq palwan» bilən təng xəhrət kazanoƣan. U «üq palwan»din ikki həssiləp hərmətkə igə boloƣan wə ularning bexi boloƣan bolsimu, lekin ulardin biri bolmidi». Əmma bizningqə tərjimimiz «2Sam.» 23:18-19gə mas kelidu.
11:22 «Moabiy Ariəlning ikki ooƣli» — yənə birhil tərjimisi: — «Moabtiki ikki xir...» yaki «Moabtiki ikki xirdək kixini...».
11:23 «bəx gəz» — ikki metrdin artuk *(2.2 metr)*.
11:24 «üq palwan iqidə nam qikaroƣanidi» — yaki «üq palwan bilən təng nam qikaroƣanidi».
11:29 «Sibbəkay» — yaki «Məbbunay» *(«2Sam.» 23:27ni kərüng)*.
11:32 «Huray» — «2Sam.» 23:31də «Hidday».
11:34 «Haxəmning ooƣulliri» — yaki «Yaxənning ooƣulliri». *(«2Sam.» 23:33ni kərüng)*.
11:46 «...Moablik Yitma» — bu tizimliktə birnəqqə Yəhudiy əməslər — məsilən, Ammonluk Zələk, Hittiy Uriya wə Moablik Timna bar.

Dawutqa bekinoƣan Binyamin palwanliri

12 [1] Dawut Kixning ooƣli Saulning besimi səwəbidin Ziklagda yoxurunup yatqan qaoƣda
munu kixilər Dawutning yenioƣa kelixti (ularning ƫəmmisi Dawutqa jəng kilixta yardəm
bərgən baturlardin idi; [2] okya bilən korallanoƣan bolup, ong koli bilənmu, sol koli bilənmu okya
wə saloƣa atalaytti; ular Saulning Binyamin qəbilisidin boloƣan tuoƣqanliri idi): [3] — ularning
yolbaxqisi Ahiezər, andin kalsa Yoax bolup, ikkisi Gibeaƫlik Xemaaƫning ooƣli idi; yənə
Azmawətning ooƣli Yəziyəl bilən Pələtmu; yənə Bərakaƫ bilən Anatotluk Yəƫu, [4] Gibeonluk
Yixmayamu bar idi. Yixmaya «ottuz palwan» iqidə batur bolup xu ottuzioƣa yetəkqilik kiloƣuqi
idi; yənə Yərəmiya, Yaƫaziyəl, Yoƫanan wə Gədəratlik Yozabad, [5] Əluzay, Yərimot, Bialiya,
Xəmariya, Harufluk Xəfatiya, [6] Koraƫliklardin boloƣan Əlkanaƫ, Yisxiya, Azarəl, Yoezər wə
Yaxobeamlar; [7] yənə Gədorluk Yəroƫamning ooƣli Yoelaƫ bilən Zəbadiya bar idi.

Dawutqa bekinoƣan Gad palwanliri

[8] Gad qəbilisidin bəzilər qəldiki koroƣanoƣa berip Dawutqa bekindi. Ularning ƫəmmisi jənggə
maƫir, qalqan wə nəyzə bilən korallanoƣan batur jəngqilər idi; ularning turki bəəyni xiroƣa,
qakkanliki bəəyni taoƣdiki bəkəngə ohxaytti. [9] Ularning birinqisi Ezər, ikkinqisi Obadiya,
üqinqisi Eliab, [10] tətinqisi Mixmannaƫ, bəxinqisi Yərəmiya, [11] altinqisi Attay, yəttinqisi Əliyəl,
[12] səkkizinqisi Yoƫanan, tokkuzinqisi Əlzabad, [13] oninqisi Yərəmiya, on birinqisi Makbannay
idi. [14] Bularning ƫəmmisi Gad qəbilisidin, koxun iqidə sərdarlar idi; əng kiqiki yüz ləxkərgə,
əng qongi ming ləxkərgə yetəkqi idi. [15] Birinqi ayda, Iordan dəryasi texip kiroƣakƫin axkan
qaoƣda, dəryadin ətüp, xərkkə wə oƣərbkə karaydioƣan barlik jiloƣilardikilərni tiripirən kilip
kaquroƣanlar dəl muxu adəmlər idi.

Dawutqa bekinoƣan Binyaminlar wə Yəƫudalar

[16] Binyamin qəbilisi bilən Yəƫuda qəbilisidinmu kixilər koroƣanoƣa kelip Dawutqa bekinoƣan.
[17] Dawut qikip ularni karxi elip: «Əgər silər tinqlik niyitidə manga yardəm berixkə kəlgən
bolsanglar, silər bilən bir jan bir dil bolimən, lekin kollirimda ƫeq naƫəklik bolmioƣan meni
düxmənlirimgə setiwətməkqi bolsanglar, ata-bowilirimning Hudasi buni nəzirigə elip ƫeküm
qikaroƣay!» — dedi.
[18] Bu qaoƣda Hudaning Roƫi ƫeliki ottuz palwanning yolbaxqisi Amasayoƣa qüxüwidi, u:
«Aƫ Dawut, biz sanga bekinduƙmiz;
Aƫ Yəssəning ooƣli, biz sən bilən billidurmiz;
Ɵzünggə aman-tinqlik, aman-tinqlik boloƣay!
Sanga yardəm bərgüqilərgimu aman-tinqlik boloƣay!
Qünki sening Hudaying sanga mədətkardur»
Xuning bilən Dawut ularni elip kelip, «zərbidar ətrət baxlikliri» kildi.

Dawutqa bekinoƣan Manassəƫlər

[19] Dawut ilgiri Filistiylər bilən birliktə Sauloƣa karxi uruxka atlanoƣanda, Manassəƫ qəbilisidiki
bəzilər Dawut tərəpkə ətti (lekin ular Filistiylərgə yardəm bərmidi, qünki Filistiylərning
əmirliri: «Dawut əz oƣojisi Saul tərəpkə ətüp ketixi mumkin, undakƫa beximiz kətməy
kalmaydu!» dəp məsliƫətlixip ularni kayturup kətməkqi boloƣanidi). [20] Dawut Ziklagka kaytip

12:14 «Əng kiqiki yüz ləxkərgə, əng qongi ming ləxkərgə yetəkqi idi» — baxka birhil tərjimisi: «əng kiqiki yüz adəmgə, əng qongi ming adəmgə yetiytti».
12:15 «birinqi ay» — Mart yaki Aprel.
12:18 «Hudaning Roƫi» — muxu yərdə ibraniy tilida pəkət «Roƫ» deyilidu.
12:19 «Ular Filistiylərgə yardəm bərmidi, qünki Filistiylərning əmirliri: «Dawut əz oƣojisi Saul tərəpkə ətüp ketixi mumkin, undakƫa beximiz kətməy kalmaydu!» dəp məsliƫətlixip ularni kayturup kətməkqi boloƣanidi» — «1Sam.» 29:4ni kərüng.

baroŋanda, Manassəḥ ḳəbilisidiki Adnaḥ, Yozabad, Yədiyayəl, Mikail, Yozabad, Elihu, Ziltaylar kelip uningoŋa ḳoxuldi. Bularning ḥəmmisi Manassəḥ ḳəbilisining mingbexiliri idi. [21] Ular Dawut ḳarakḳilaroŋa ḳarxi jəng ḳiloŋanda uningoŋa yardəmləxti; ularning ḥəmmisi batur palwanlar, ḳoxundiki yolbaxḳilar idi. [22] Qünki xu künlərdə Dawutḳa yardəm berix üqün ḥər küni adəmlər kelip ḳoxulup, huddi Hudaning ḳoxunidək zor bir ḳoxun bolup kətkənidi.

Dawutḳa kelip ḳoxuloŋan ḳoxunlar

[23] Pərwərdigarning səz-kalami əməlgə axurulup, Saulning padixaḥliḳini Dawutḳa elip bərməḳqi boloŋan ḳorallanoŋan jəngḳilər yolbaxḳiliri bilən Ḥebronoŋa, uning yenioŋa kəldi. Ularning sani təwəndikiqə: —
[24] Yəḥudalardin ḳalḳan wə nəyzə bilən ḳorallanoŋanlar jəmiy altə ming səkkiz yüz kixi bolup, ḥəmmisi jənggə təyyarlanoŋanidi. [25] Ximeonlardin jənggə təyyarlanoŋan batur jəngḳilər jəmiy yəttə ming bir yüz kixi, [26] Lawiylardin jəmiy tət ming altə yüz kixi; [27] Yəḥoyada Ḥarunlarning jəmət bexi bolup, uningoŋa əgəxkənlər jəmiy üq ming yəttə yüz kixi idi. [28] Yənə yax bir batur jəngḳi Zadok wə uning jəmətidin yigirmə ikki yolbaxḳi bar idi. [29] Binyaminlardin, Saulning uruḳ-tuoŋḳanliridinmu üq ming kixi bar idi; xu qaoŋḳa ḳədər bularning kəpinḳisi Saul jəmətini ḳollap kəlməktə idi.
[30] Əfraimlardin, əz jəmətliridə yüz-abroy tapḳan batur əzimətlər jəmiy yigirmə ming səkkiz yüz kixi idi. [31] Manassəḥ yerim ḳəbilisi iqidə nami pütülgən, Dawutni padixaḥ ḳilip tikləxkə kəlgənlər jəmiy on səkkiz ming kixi idi. [32] Issakarlardin zaman-wəziyətni qüxinidioŋan, Israilning ḳandaḳ ḳilixi kerəklikini bilidioŋan yolbaxḳilar jəmiy ikki yüz kixi idi; ularning ḥəmmə ḳerindaxliri ularning əmrigə boysunatti. [33] Zəbulunlardin jənggə təyyarlanoŋan, ḥərhil ḳoral-yaraoŋlar bilən ḳorallanoŋan, ala kəngüllük ḳilmaydioŋan, Dawutning yardimigə kəlgən jəmiy əllik ming kixi idi. [34] Naftalilardin yolbaxḳi boloŋan ming kixi bar idi; ularoŋa əgixip ḳolioŋa ḳalḳan wə nəyzə aloŋanlar jəmiy ottuz yəttə ming kixigə yetətti. [35] Danlardin jənggə təyyarlanoŋan jəmiy yigirmə səkkiz ming altə yüz kixi idi. [36] Axirlardin jənggə qiḳip ḳoxun sepigə atlinixḳa təyyar boloŋan jəmiy ḳirik ming kixi idi. [37] Iordan dəryasining xərḳ təripidiki Rubən ḳəbilisi, Gad ḳəbilisi wə Manassəḥ yerim ḳəbilisidin ḳolioŋa ḥərhil ḳoral-yaraoŋ elip jənggə təyyarlanoŋan jəmiy bir yüz yigirmə ming kixi idi.
[38] Yuḳirida tiloŋa elinoŋan bu əzimətlərning ḥərbiy yürüxi təkxi bolup, Dawutni pütkül Israil üstigə padixaḥ ḳilip tikləx üqün bir jan bir dil bolup, Ḥebronoŋa kelixkənidi; ḳaloŋan Israillarmu bir niyət bir məḳsəttə Dawutni padixaḥ ḳilip tiklimәḳqi boluxḳanidi.
[39] Ular xu yərdə Dawut bilən üq kün billə yəp-iqip oŋizalandi, qünki ularning ḳerindaxliri ularoŋa təyyarlap ḳoyuxḳanidi. [40] Ularning əpqürisidiki həlḳlər, ḥətta Issakar, Zəbulun wə Naftalilarning zeminidikilər exək, təgə, ḳeqir wə kalilaroŋa artip ularoŋa naḥayiti kəp ozuḳluḳ elip kəlgən; ular zor miḳdarda un, ənjür poxkili, üzüm poxkili, xarab, zəytun meyi wə nuroŋun ḳoy-kalilarni yətküzüp berixkənidi; pütkül Israil xad-huramliḳḳa qəmgənidi.

Əḥdə sanduḳining apirilixida boloŋan balayi'ḳaza

2Sam. 6:1-11

13 [1] Dawut mingbexi, yüzbexi wə barliḳ yolbaxḳilar bilən məslihətləxti; [2] andin pütün Israil ammisioŋa: «Əgər silər maḳul kərsənglar, xundaḳla bu ixni Hudayimiz Pərwərdigardin dəp bilsənglar, biz Israilning zeminlirining ḥərḳaysi jaylirioŋa xu yərdə ḳaloŋan ḳerindaxlirimizoŋa ḥəmdə ular bilən billə xəḥərlərdə wə etizliḳlirida turuwatḳan kaḥin ḥəm Lawiylaroŋa muxu

12:21 «Ular Dawut ḳarakḳilaroŋa ḳarxi jəng ḳiloŋanda uningoŋa yardəmləxti» — kəzdə tutḳini bəlkim «1Sam.» 30-babta hatiriləngən ixlar; xu qaoŋda Dawut Amalək ḳarakḳilirioŋa ḥujum ḳiloŋan.

yərgə yiƣilix tooƣruluk adəm əwətəyli. 3 Biz Hudayimizning əhdə sanduķini məxəgə yətkəp keləyli; qünki Saulning künliridə ḥeqķaysimiz əhdə sanduķi aldida Hudadin yol sorap baķmiduķ» dedi. 4 Bu ixni pütün amma tooƣra tapķaqķa, ḥəmməylən maķul boluxti.
5 Xunga Dawut Misirning Xiḥor dəryasidin tartip Hamat eƣiziƣiqə boloƣan pütkül Israil həlķini qaķirtip kelip, Hudaning əhdə sanduķini Kiriat-Yearimdin yətkəp kəlməkqi boldi.. 6 Andin Dawut bilən pütkül Israil Hudaning əhdə sanduķini yətkəp kelix üqün Baalaḥķa, yəni Yəḥudaƣa təwə boloƣan Kiriat-Yearimƣa kəldi; ikki kerubning otturisida olturoƣuqi Pərwərdigar bu əhdə sanduķi üstigə Өz namini ķoyoƣanidi. 7 Ular Hudaning əhdə sanduķini Abinadabning өyidin elinoƣan yengi bir ḥarwioƣa ķoydi; Uzzaḥ bilən Ahiyo ḥarwini ḥəydidi.. 8 Dawut bilən barlik Israil jamaiti Hudaning aldida ḥə dəp nəoƣmə-nawa ķilip, qiltar, təmbur, dap, janglar wə kanay-sunaylar qalatti.
9 Lekin ular Kidon haminioƣa kəlgəndə kalilar aldioƣa müdürəp ketip yiķiloƣanda Uzzaḥ əhdə sanduķini yəliwalay dəp ķolini uningoƣa sozdi. 10 Uzzaḥning əhdə sanduķioƣa ķoli təgkənliki üqün, Huda uningoƣa oƣəzəplinip uni urup өltürdi. Xuning bilən Uzzaḥ xu yərdə Hudaning aldida өldi..
11 Lekin Dawut Pərwərdigarning Uzzaḥning tenini bəskənlikigə aqqiķlandi wə u yərni «Pərəz-Uzzaḥ» dəp atidi; u yər taki ḥaziroƣiqə xu nam bilən atilip kəlməktə.. 12 Xu küni Dawut Hudadin ķorkup: «Mən zadi ķandaķ ķilip Hudaning əhdə sanduķini bu yərgə yətkəp kelələymən?» dedi.
13 Xunga Dawut əhdə sanduķini өzi turuwatķan «Dawut xəḥiri»gə yətkəp kəlməy, Gatlik Obəd-Edomning өyigə apirip ķoydi. 14 Hudaning əhdə sanduķi Obəd-Edomning өyidə üq ay turdi; Pərwərdigar Obəd-Edomning ailisini wə uning barlik təəlluķatlirini bərikətlidi.

Tur padixaḥi Dawutning orda selixioƣa yardəmlixidu

1Sam. 5:11-25

14 1 Tur padixaḥi Ḥiram Dawut bilən kərüxüxkə əlqilərni, xundaķla uning üqün orda selixķa kedir yaoƣiqi, taxqi wə yaoƣaqqilarni əwətti. 2 Bu qaoƣda Dawut Pərwərdigarning өzini Israil üstigə ḥəkümranlik ķilidioƣan padixaḥ boluxķa jəzmən tikləydioƣanlikini kərüp yətti; qünki Pərwərdigar Өz həlķi Israil üqün uning padixaḥlikini gülləndürgənidi.

Dawutning Yerusalemda kərgən ooƣulliri

3 Dawut Yerusalemda yənə birmunqə hotun aldi ḥəmdə yənə ooƣul-ķizlarni kərdi. 4 Təwəndikilər uning Yerusalemda kərgən pərzəntlirining isimliri: Xammuya, Xobab, Natan, Sulayman, 5 Ibḥar, əlixuya, əlpələt, 6 Nogaḥ, Nəfəg, Yafiya, 7 əlixama, Bəəliyada wə əlifələt..

Dawutning Filistiylərni ikki ķetim yənggənliki

8 Dawutning məsiḥ ķilinip pütkül Israilning üstigə padixaḥ ķilinoƣanlikini angliƣan Filistiylərning ḥəmmisi Dawut bilən ķarxilixix pursitini izləp kəldi; Dawut buni anglap ularƣa ķarxi jənggə atlandi. 9 Filistiylər «Rəfayim jiloƣisi»ƣa bulang-talang ķiloƣili kirdi. 10 Dawut Hudadin: «Mən Filistiylərgə ķarxi jənggə qiķsam bolamdu? Ularni mening ķolumƣa tapxuramsən?»

13:5 «Misirning Xiḥor dəryasidin tartip Hamat eƣiziƣiqə» — jənubtin ximaloƣiqə Israilning pütkül zeminini kərsitidu. –«Hamat eƣizi» degənning baxķa hil tərjimisi: «Libo-Hamat».
13:7 «Ular Hudaning əhdə sanduķini Abinadabning өyidin elinoƣan yengi bir ḥarwioƣa ķoydi» — yaki «ular Hudaning əhdə sanduķini yengi bir ḥarwioƣa ķoyup, uni Abinadabning өyidin elip qiķti».
13:10 «Uzzaḥning əhdə sanduķioƣa ķoli təgkənliki üqün, Huda uningoƣa oƣəzəplinip uni urup өltürdi» — muķəddəs ķanun boyiqə pəķət kaḥinlar əhdə sanduķioƣa ķol təgküzüxkə wə uni kətürüxkə bolatti. Uni kala ḥarwisi üstigə ķoyuxķa bolmaytti. Xunga Dawut wə pütkül Israillar muxu ixta əyiblik idi.
13:11 «Pərəz-Uzzaḥ» — mənisi «Uzzaḥķa bəsüp kirix».
14:7 «Bəəliyada» — yaki «Əliya». «2Sam.» 5:16ni kərüng.

dəp soriwidi, Pərwərdigar uningoɣa: «Jənggə qik, Mən ularni səzsiz ḳolungoɣa tapxurimən» dedi. [11] Filistiylər Baal-Pərazimoɣa ḥujum ḳiloɣili kəlgəndə, Dawut ularni xu yərdə məoɣlup ḳildi wə: «Huda mening ḳolum arḳilik düxmənlirim üstigə huddi kəlkün yarni elip kətkəndək bəsüp kirdi» dedi. Xunga u yər «Baal-Pərazim» dəp ataloɣan. [12] Filistiylər əzlirining butlirini xu yərgə taxlap ḳaqḳanliḳtin, Dawut adəmlirigə ularni kəydürüwetixni tapilidi.
[13] Filistiylər yənə ḥeliḳi jiloɣioɣa bulang-talang ḳiloɣili kiriwidi, [14] Dawut yənə Hudadin yol soridi. Huda uningoɣa: «Ularni arḳisidin ḳooɣlimay, əgip ətüp, ularoɣa üjmilikning udulidin ḥujum ḳiloɣin. [15] Sən üjmə dərəhlirining üstidin ayaoɣ tiwixini anglixing bilənla jənggə atlan; qünki u qaoɣda Huda sening aldingda Filistiylərning ḳoxunioɣa ḥujumoɣa qiḳḳan bolidu» dedi. [16] Xuning bilən Dawut Hudaning degini boyiqə ix tutup, Filistiylərning ḳoxunioɣa Gibeondin Gəzərgiqə ḳooɣlap zərbə bərdi. [17] Xu səwəbtin Dawutning xəḥriti barliḳ yurt-zeminlaroɣa pur kətti, Pərwərdigar uning ḳorḳunqini barliḳ əllərning üstigə saldi.

Əḥdə sanduḳini yətkəxning təyyarliḳi

15 [1] Dawut Dawut xəḥiridə əzigə əy-ordilar saldurdi, ḥəm Hudaning əḥdə sanduḳioɣa jay ḥazirlidi wə uningoɣa qedir tiktürdi. [2] U qaoɣda Dawut: «Hudaning əḥdə sanduḳini Lawiylardin bələk kixilərning kətürüxigə bolmaydu, qünki Pərwərdigar uni kətürüxkə wə mənggü əzining hizmitidə boluxḳa xularni talliɵanidi» dedi. [3] Andin Dawut Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini ḥazirlap ḳoyoɣan yərgə yətkəx üqün pütkül Israillarni Yerusalemoɣa yioɣdi. [4] Dawut yənə Ḥarunning əwladlirini wə Lawiylarni yioɣdi: [5] Koḥatning əwladliri jəmət bexi boloɣan Uriyəl wə uning ḳerindaxliri bir yüz yigirmə kixi; [6] Mərari əwladliridin jəmət bexi boloɣan Asaya wə uning ḳerindaxliridin ikki yüz yigirmə kixi; [7] Gərxomning əwladliridin jəmət bexi boloɣan Yoel wə uning ḳerindaxliri bir yüz ottuz kixi; [8] Əlizafanning əwladliridin jəmət bexi boloɣan Xemaya wə uning ḳerindaxliri ikki yüz kixi; [9] Ḥebronning əwladliridin jəmət bexi boloɣan Əliyəl wə uning ḳerindaxliri səksən kixi; [10] Uzziyəlning əwladliridin jəmət bexi boloɣan Amminadab wə uning ḳerindaxliri bir yüz on ikki kixi idi.
[11] Dawut kaḥinlardin Zadok bilən Abiyatarni, xuningdək lawiliylardin Uriyəl, Asaya, Yoel, Xemaya, Əliyəl wə Amminadabni qaḳirtip kelip ularoɣa: [12] «Silər Lawiy jəmətining baxlirisilər; əzünglarni wə silərning ḳerindaxliringlarni Israilning Hudasi Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini mən təyyarlap ḳoyoɣan yərgə kətürüp kelix üqün pak ḳilinglar. [13] Qünki ilgiri silər xundaḳ ḳilmay, bəlgiləngən tərtip boyiqə uningdin yol sorimioɣinimizdin Hudayimiz Pərwərdigar bizgə zərbə bərgən» dedi. [14] Xuning bilən kaḥinlar bilən Lawiylar Israilning Hudasi Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətürüp mengix üqün əzlirini pak ḳildi. [15] Lawiylar əmdi Musaning Pərwərdigarning səz-kalami bilən tapilioɣini boyiqə, Hudaning əḥdə sanduḳini baldaḳ bilən mürisigə elip kətürdi.

Nəoɣmə-nawaqilar ḥərmət ətriti

[16] Dawut yənə Lawiylarning yolbaxqilirioɣa əzlirining ḳerindaxliridin nəoɣmiqilərni təyinləxni buyrudi; ular jümlidin təmbur, qiltar, janglar ḳatarliḳ ḥərhil sazlarni qelip awazini yuḳiri kətürüp xad-huramliḳ iqidə küy eytixḳa təyinləndi. [17] Xunglaxḳa, Lawiylar Yoelning ooɣli Ḥemanni wə

14:11 «Baal-Pərazim» — «Igəm bəsüp kirdi» degən mənidə.
14:15 «üjmə dərəhliri» — bu bizning ḳiyasimiz. Ibraniy tilida «yioɣlioɣuqi dərəhlər». Zadi ḳaysi dərəh ikənliki bizgə naməlum. Baxḳa bir ḳiyas «hinə dərəhliri».
15:12 «əzünglarni... pak ḳilinglar» — ibraniy tilida «əzünglarni... pak-muḳəddəs ḳilinglar». Bu «pak-muḳəddəslik» rəsmiy ix bolup, «Mis.» 29-babta wə «Law.» 7-babta kərsitilgəndək: *(1)* əlük nərsilərgə təgməslik; *(2)* tənlirini yuyux; *(3)* pakiz kiyim-keqəkni kiyix; *(4)* əzining gunaḥini tiləx üqün «gunaḥ ḳurbanliḳi sunux degən tət ixni əz iqigə elixi mumkin idi.
15:13 «zərbə bərgən» — ibraniy tilida «bəsüp baskan».

uning jəmətidiki Bərəkiyaning ooɣli Asafni ḥəm ularning ḳerindaxliridin boloɣan Mərarilardin Kuxayaḥning ooɣli Etanni bəlgilidi. 18 Ular bilən birliktə yənə ḳerindaxliridin Zəkəriya, Bin, Yaaziyəl, Xemiramot, Yəḥiyəl, Unni, Eliab, Binayaḥ, Maaseyaḥ, Mattitiyaḥ, Əlifələḥ, Mekniya ḥəm dərwaziwən Obəd-Edom bilən Yəiyəlni ikkinqi dərijilik ətrət ḳilip təxkillidi. 19 Nəoɣmiqi Ḥeman, Asaf wə Etanlar mis janglar qelip, yangraḳ awaz qiḳiratti; 20 Zəkəriya, Yaaziyəl, Xemiramot, Yəḥiyəl, Unni, Eliab, Maaseyaḥ wə Binayalar təmbur qelip «Alamot uslubi»da təngkəx ḳilatti; 21 Mattitiyaḥ, Əlifələḥ, Mekniya, Obəd-Edom, Yəiyəl wə Azaziyalar qiltar qelip baxlamqilik ḳilip, «Xəminit uslubi»da təngkəx bolatti. 22 Lawiylarning yolbaxqisi Kənaniya muzikioɣa naḥayiti pixxik boloɣaqḳa, məhsus nəoɣmə-nawaqilikḳa məs'ul bolup muzika əgitətti. 23 Bərəkiya bilən əlkanaḥ əḥdə sanduḳioɣa məs'ul ixikbaḳarlar idi. 24 Xəbaniya, Yəḥoxafat, Nətanəl, Amasay, Zəkəriya, Binaya wə əliezər ḳatarlik kaḥinlar Hudaning əḥdə sanduḳi aldida kanay qalatti; Obəd-Edom bilən Yəḥiyaḥmu əḥdə sanduḳioɣa məs'ul ixikbaḳar ḳilinip ḳoyuloɣanidi.

Əḥdə sanduḳi «Dawut xəḥiri»gə yətkəp kelinidu

1Sam. 6:16-23

25 Xuning bilən Dawut Israil aḳsaḳalliri wə mingbexi ḳatarliḳlar bilən birgə Obəd-Edomning əyidin huxalliḳḳa qəmgən ḥalda Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətürüp qiḳḳili bardi. 26 Wə xundaḳ boldiki, Dawutlar Huda Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətürüp mangoɣan Lawiylaroɣa yardəm bərgənlikini kərüp, yəttə buḳa wə yəttə ḳoḳḳar ḳurbanlik ḳildi. 27 Dawut wə xundaḳla əḥdə sanduḳini kətüridioɣan Lawiylar ḥəmdə nəoɣmiqilər ḥəm nəoɣmə-nawa bexi boloɣan Kənaniyalarning ḥəmmisi kanap libas kiyixkənidi; Dawut uning üstigə yənə kanap əfod kiygənidi. 28 Pütkül Israil həlḳi əmdi xu tərikidə təntənə ḳilip, buroɣa, kanay, jang-jang, təmbur, qiltar ḳatarlik türlük sazlar bilən yuḳiri awazda muzika qelip, Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətürüp kelixti. 29 Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi Dawut xəḥirigə yetip kəlgəndə Saulning ḳizi Miḳal pənjirdin təwəngə ḳarap turatti; u Dawutning səkrəp oynap-qelip təntənə ḳiliwatḳinini kərüp iqidə uni zanglik ḳildi.

Mədḥiyə oḳux, bəht tiləx

16 1 Ular Hudaning əḥdə sanduḳini kətürüp kirip Dawut uningoɣa ḥazirlap ḳoyoɣan qedirning otturisioɣa ḳoyup, andin Hudaning aldida kəydürmə ḳurbanlik bilən inaklik ḳurbanliḳliri sundi. 2 Dawut kəydürmə ḳurbanliḳi bilən inaklik ḳurbanliḳliri sunup boloɣandin keyin Pərwərdigarning namida həlḳḳə bəht tilidi. 3 U yənə ər-ayal deməy Israillarning ḥər birigə birdin nan, birdin horma poxkili, birdin üzüm poxkili üləxtürüp bərdi.

Lawiylarning əḥdə sanduḳi aldidiki wəzipiliri

4 Dawut bir ḳisim Lawiylaroɣa Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi aldida hizməttə bolux, yəni dua-tilawət oḳux, Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa təxəkkür-rəḥmət eytix wə küy-munajat oḳuxni buyrudi. 5 Ularning yolbaxqisi bolsa Asaf, andin Zəkəriya idi; baxḳiliri bolsa Yəiyəl, Xemiramot, Yəḥiyəl, Mattitiyaḥ, Eliab, Binaya, Obəd-Edom wə Yəiyəllər idi. Ular təmbur-qiltar qelixḳa

---

15:20 «Alamot uslubi» — buning mənisi bizgə enik əməs; bəlkim «*(ayalqə)* yuḳiri awaz bilən» degənni bildürüxi mumkin.
15:21 «Xəminit uslubi» — buning mənisi bizgə enik əməs; bəlkim «ərənqə təwən awaz bilən» degənni bildürüxi mumkin.
15:24 «Yəḥiyaḥ» — «Yəḥiyaḥ» wə «Jiyəl» degən bir isimdur.
15:27 «əfod» — adəttə kaḥinlar alaḥidə kiyidioɣan pinjəkkə ohxax bir kiyim idi («Mis.» 28-babni kərüng. Undaḳ kiyim kiyiwelix əzini Hudaoɣa alayitən beoɣixlaxni bildürətti.
16:3 «birdin horma poxkili» — yaki «bir parqidin gəx».
16:4 «dua-tilawət oḳux» — yaki «əsləx», «təntənə ḳilix».

қoyuldi; Asaf bolsa janglarni qalatti. [6] Binaya bilən Yaһaziyəldin ibarət ikki kaһin Hudaning əһdə sanduқi aldida һərdaim kanay qelixқa қoyuldi.

Dawutning Pərwərdigarоԓa Һəmdusana oқuоԓan küyi

[7] Xu küni Dawut Asaf wə қerindaxlirini Pərwərdigarоԓa təxəkkür-rəһmət eytixқa bəlgiləp ularоԓa birinqidin munu küyni tapxurdi: —

[8] «Pərwərdigarоԓa təxəkkür қilinglar,
Uning namini qaқirip nida қilinglar,
Uning қiloԓanlirini əllər arisida ayan қilinglar!
[9] Uningоԓa nahxilar eytip, Uni küylənglar,
Uning pütkül karamət məjiziliri üstidə seoԓinip oylininglar.
[10] Muқəddəs namidin pəhirlinip danglanglar,
Pərwərdigarni izdigüqilərning kəngli xadlansun!
[11] Pərwərdigarni wə Uning қudritini izdənglar,
Uning yüz-һuzurini tohtimay izdənglar.
[12] Uning yaratқan məjizilirini,
Karamət alamətlirini һəm aoԓzidin qiққan һəkümlirini əstə tutunglar,
[13] I uning қuli Israilning nəsli,
Өzi tallioԓanliri, Yaқupning ooԓulliri!
[14] U, Pərwərdigar — Hudayimiz,
Uning һəkümliri pütkül yər yüzididur.
[15] U Өzi tüzgən əһdini əbədiy yadinglarda tutunglar —
— Bu uning ming əwladқiqə wədiləxkən səzidur —
[16] Ibraһim bilən tüzgən əһdisi,
Yəni Isһaққa iqkən қəsimidur.
[17] U buni Yaқupқimu nizam dəp jəzmləxtürdi,
Israiloԓa əbədiy əһdə қilip berip: —
[18] «Sanga Қanaan zeminini berimən,
Uni mirasing boloԓan nesiwəng қilimən» — dedi.
[19] U qaoԓda silər ajiz idinglar, adiminglar az һəm u yərdə musapir idinglar;
[20] Bu əldin u əlgə, bir қəbilidin yənə bir қəbiligə kəqüp yürgən.
[21] Pərwərdigar һərқandaқ adəmning ularni bozək қilixioԓa yol қoymidi,
Ularni dəp padixaһlaroԓimu tənbiһ berip: —
[22] «Mən məsiһ қiloԓanlaroԓa təgmə,
Pəyoԓəmbərlirimgə yaman ix қilma!» — dedi.
[23] Pütün jaһan, Pərwərdigarni küylənglar,
Nijatini һər küni elan қilinglar!
[24] Uning julasini əllərdə bayan қilinglar,
Uning məjizilirini barliқ һəlқlər arisida jakarlanglar.
[25] Qünki Pərwərdigarimiz uluoԓdur,
Zor һəmdusanaoԓa layiқtur;
U barliқ ilaһlardin üstün, Uningdin қorқux kerəktur;
[26] Qünki barliқ əllərning ilaһliri — butlar halas,

16:8 Zəb. 105:1-15; 96:1-13; 106:1, 47, 48
16:17 «U buni Yaқupқimu nizam dəp jəzmləxtürdi» — muxu yərdə «Yaқup» Yaқupning əzini *(Israil һəlқi əməs)* kərsitidu.
16:25 «Uningdin қorқux kerəktur» — yaki «U қorқunluқtur».

Birak Pərwərdigar asman-pələkni yaratkandur.
[27] Xanu-xəwkət wə ḥəywət Uning aldida,
Kudrət wə huxluk Uning jayididur.
[28] Pərwərdigarƣa təəlluḳini bərgəysilər, i əl-ḳabililər,
Pərwərdigarƣa xan-xərəp wə ḳudrətni bərgəysilər!
[29] Pərwərdigarning namiƣa layik bolƣan xan-xəḥrətni Uningƣa bərgəysilər;
Sowƣa-salam elip Uning aldiƣa kiringlar,
Pərwərdigarƣa pak-mukəddəslikning güzəllikidə səjdə ḳilinglar;
[30] Pütkül yər-yüzi, Uning aldida titrənglar!
Dunya məzmut ḳilinƣan, u təwrənməs əsla.
[31] Asmanlar xadlansun, wə yər-jaḥan hux bolsun,
Əllər arisida elan ḳilinsun: —
«Pərwərdigar ḥəküm süridu!».
[32] Dengiz-okyan wə uningƣa tolƣan ḥəmmə ḳukan selip jux ursun!
Dalilar ḥəm ulardiki ḥəmmə yayrisun!
[33] U qaoƣda ormandiki pütkül dərəhlər Pərwərdigar aldida yangritip nahxa eytidu;
Qünki mana, U pütün jaḥanni sorak ḳilixka kelidu!
[34] Pərwərdigarƣa təxəkkür eytinglar!
Qünki U meḥribandur,
Əbədiydur Uning meḥir-muḥəbbiti.
[35] Wə: Bizni ḳutḳuzoƣin, i nijatimiz bolƣan Huda!
Bizni yeningoƣa yioƣiwaloƣaysən,
Mukəddəs namingoƣa təxəkkür ḳilixka,
Yayrap Seni mədḥiyiləxkə,
Bizni əllərdin ḳutḳuzup qikḳaysən! — dənglar!
[36] Israilning Hudasi bolƣan Pərwərdigarƣa,
Əzəldin ta əbədgiqə təxəkkür-mədḥiyə ḳayturulsun!
Pütkül həlk «Amin!» dedi ḥəmdə Pərwərdigarƣa ḥəmdusana oḳuxti.

Ibadət qediridiki baxka wəzipilər

[37] Dawut xu yərdə, yəni Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi aldida ḥər kündiki wəzipigə muwapik, əḥdə sanduḳi aldidiki hizmättə dawamlik boluxka Asaf bilən uning ḳerindaxlirini ḳaldurup ḳoydi; [38] Ularning iqidə Obəd-Edom bilən uning ḳerindaxliridin atmix səkkiz kixi bar idi; xuningdək Yədutunning ooƣli Obəd-Edom bilən Hosaḥ dərwaziwənlikkə ḳoyuldi. [39] Kaḥin Zadok bilən uning kaḥin ḳerindaxliri Gibeon egizlikidiki Pərwərdigarning qediri aldida, [40] Pərwərdigarning Israilƣa tapiliƣan ḳanun-əḥkamlirida barlik yeziloƣini boyiqə, ḥərküni ətisi-ahximi kəydürmə ḳurbanlik ḳurbangaḥi üstidə Pərwərdigarƣa atap kəydürmə ḳurbanliklarni sunuxka ḳoyuldi. [41] Ular bilən billə boloƣanlar, yəni Ḥeman, Yədutun wə ḳaloƣan tallanoƣanlar, xundakla barlik ismi tiziloƣanlar Pərwərdigarƣa təxəkkür-rəḥmət eytixka ḳoyuldi (qünki Uning əzgərməs muḥəbbiti əbədgiqidur!). [42] Ḥeman wə Yədutun bolsa nəoƣmiqilikkə, jümlidin kanay, jang-jang wə barlik mədḥiyə sazlirini qelixka məs'ul ḳilindi. Yədutunning ooƣulliri dərwaziƣa ḳaraxka ḳoyuldi. [43] Bu ixlardin keyin barlik həlk əz əylirigə ḳaytixti; Dawutmu əz əyidikilərgə bəht tiləxkə ḳaytti.

16:28 «Pərwərdigarƣa... ḳudrətni bərgəysilər» — muxu sözlər bəlkim xuni bildüriduki, Hudaƣa xan-xərəp kəltürsək, muxu ḳiloƣinimiz Uningƣa biz arkilik Əzining küq-ḳudritini kərsitix imkaniyitini yaritidu.
16:29 «Pərwərdigarƣa pak-mukəddəslikning güzəllikidə səjdə ḳilinglar» — yaki «Pərwərdigarƣa pak-mukəddəs eginlər bilən səjdə ḳilinglar».

Dawutning Pərwərdigarоɣa өy selix niyiti

2Sam. 7:1-15

17 [1] Dawut өz өyidə turuwatқan qeoɣida, Natan pəyoɣəmbərgə: «Қara, mən kedir yaoɣiqidin yasaloɣan өydə turuwatimən, Pərwərdigarning əһdə sanduқi bolsa qedir pərdiliri astida turuwatidu» dedi. [2] Natan Dawutқa: «Kənglüngdə pükkənliringgə əməl қiloɣin; qünki Huda sən bilən billidur» — dedi.

[3] Xu küni keqidə Hudaning səzi Natanoɣa kelip mundaқ degəndə: —[4] «Sən berip қulum Dawutқa mundaқ degin: — Pərwərdigar mundaқ dəydu: Sən Mən üqün turaloɣu өy salsang bolmaydu. [5] Qünki Mən Israillarni baxlap qiққan kündin tartip bügüngə қədər bir өydə turup baқmioɣanmən, pəқət bu qedirdin u qediroɣa, bir qedirgaһdin baxқa birigə yətkilip yürdüm, halas. [6] Mən Israil həlқi bilən billə məyli қəyərgə barmay, һeqқaqan Israilning birər һakimioɣa, yəni Mening həlқimni beқixni tapilioɣan birərsigə: Nemixқa silər Manga kedir yaoɣiqidin өy selip bərməysilər? — dedimmu?

[7] Əmdi sən қulum Dawutқa mundaқ degin: — Samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar eytiduki, Mən seni əmdi yaylaқlardin, қoylarning arқisidin elip, həlқim Israilning üstigə əmir bolux üqün qaқirtip qiқtim. [8] Məyli қəyərgə barmioɣin, Mən һaman sening bilən billə boldum wə sening aldingdin barliқ düxmənliringni yoқitip kəldim; yər yüzidiki uluoɣlar nam-xəһrətkə igə boloɣandək seni nam-xəһrətkə sazawər қildim. [9-10] Mən həlқim boloɣan Israiloɣa bir jayni bekitip, ularni xu yərdə tikip өstürimən; xuning bilən ular өz zeminida turidioɣan, parakəndiqilikkə uqrimaydioɣan bolidu. Rəzillər dəsləptidikidək wə mən həlқim Israil üstigə һөkümranliқ қilixқa һakimlarni təyinligən künlərdikidək,ularoɣa қaytidin zulum salmaydu. Mən barliқ düxmənliringni sanga beқindürdimən. Wə mənki Pərwərdigar sanga xuni eytip қoyayki, mən sening üqün bir өyni yasap berimən! [11] Sening künliring toxup, ata-bowiliringning yenioɣa қaytқan waқtingda sening nəslingdin, yəni ooɣulliringdin birini sening ornungni basidioɣan қilimən; Mən uning padixaһliқini mustəһқəm қilimən. [12] U Manga bir өy yasaydu, Mən uning padixaһliқ təһtini mənggü mustəһқəm қilimən. [13] Mən uningoɣa ata bolimən, u Manga ooɣul bolidu; meһir-xəpқitimni seningdin awwal ətkən idarə қiloɣuqidin juda қiloɣinimdək uningdin һərgiz juda қilmaymən; [14] uni Mening өyümdə wə Mening padixaһliқimda mənggü turoɣuzimən; uning təһti mənggü məzmut bolup turoɣuzulidu». [15] Natan bu barliқ səzlər wə barliқ wəһiyni һeqnemə қaldurmay, Dawutқa eytip bərdi.

Dawutning duasi wə һəmdusanasi

2Sam. 7:18-29

[16] Xuning bilən Dawut kirip Pərwərdigarning aldida olturup mundaқ dedi: «I Huda Pərwərdigar, mən zadi kim idim, mening өyüm nemə idi, Sən meni muxu dərijigə kəturgüdək? [17] Lekin i Huda Pərwərdigar, bu mərtiwigə kətürgining sening nəziringdə kiqikkinə bir ix һesablandi; qünki Sən mən қulungning өyining yiraқ kəlgüsi tooɣruluқ səzliding wə meni uluoɣ mərtiwilik zat dəp қariding, i Huda Pərwərdigar!

[18] Sən kəminəng üstigə qüxürgən xundaқ xan-xərəp tooɣruluқ Dawut Sanga nemə diyəlisun? Qünki Sən dərwəқə Өz қulungni Өzüng bilisən. [19] Aһ Pərwərdigar, peқir қulung üqün һəmdə Өz kənglüngdiki niyiting boyiqə bu barliқ uluoɣluқni kərsitip, bu qong ixlarning һəmmisini ayan қilding. [20] Aһ Pərwərdigar, қuliқimiz toluқ angliɵini boyiqə Sanga təng kəlgüdək һeqkim yoқ; Seningdin bələk һeqbir ilaһ yoқtur. [21] Dunyada қaysi bir əl həlқing Israiloɣa təng

---

17:17 «bu mərtiwigə kətürgining» — demək, «Sən meni muxu dərijigə kəturgən» degən səz *(18-ayət)* uning padixaһ boloɣanliқini kərsitidu. Lekin Huda bu imtiyazdin yənə kəp imtiyazlarni қoxup bərməқqi. 9-16-ayətlərni қaytidin kərüng. **«meni uluoɣ mərtiwilik zat dəp қariding»** — baxқa birhil tərjimisi «meni yuқiridiki *(xu)* insanning қatarida қariding». Bu tərjimisi tooɣra bolsa «yuқiridiki insan», yəni Məsiһ tooɣruluқ bexarət bolidu.

kələlisun? Ularni Өzünggə has birdinbir həlk bolux üqün ⱪutulduruxⱪa barding ⱨəmdə Misirdin ⱪutuldurup qikⱪan həlking aldidin yat əllərni ⱪooɳlap qikirip, uluoɳwar wə bəⱨəywət ixlar arkilik Өz namingni tikliding! [22] Sən həlking Israilni mənggü Өzüngning həlking kilding; aⱨ Pərwərdigar, Sənmu ularning Hudasi boldung.
[23] Aⱨ Pərwərdigar, əmdi pekir ⱪulung wə uning өyi tooɳruluⱪ kiloɳan wədəng mənggügə əməl kilinsun; Sən degənliring boyiqə ixni ada kiloɳaysən! [24] Amin, wədəng əməl kilinsun, xundaⱪla naming mənggü uluoɳlansun, kixilər: «Samawi ⱪoxunning Sərdari Pərwərdigar Israilning Hudasi, ⱨəkikətən Israiloɳa Hudadur!» desun; wə xundaⱪ bolup, pekir ⱪulung Dawutning өyjəməti Sening aldingda məzmut turoɳuzulsun. [25] Aⱨ Hudayim, Sən pekir ⱪulungoɳa sanga өy yasaymən, degən wəⱨiy kəltürdüng; xunga ⱪulung Sening aldingda muxundaⱪ dua kilixⱪa jür'ət kildi. [26] Aⱨ Pərwərdigar, Sən birdinbir Hudadursən, Sən pekir ⱪulungoɳa muxundaⱪ amətni berixni wədə kilding; [27] əmdi pekir ⱪulungning өy-jəmətigə iltipat kilip, uning Sening aldingda mənggü turuxioɳa saⱪlioɳaysən. Qünki Sən, aⱨ Pərwərdigar, pekirning өy-jəmətigə iltipat kilding wə xuning bilən u mənggügə bəⱨt-iltipatⱪa nesip bolidu».

Dawut Filistiy, Moabiy wə Zobaⱨlarni məoɳlup kilidu

2Sam. 8:1-15

18 [1] Xu ixtin keyin xundaⱪ boldiki, Dawut Filistiylərgə ⱨujum kilip ularni boysundurup, ularning ⱪolidin Gatni wə uningoɳa təwə yeza-kəntlərni tartiwaldi. [2] U yənə Moabiylaroɳa ⱨujum kildi; Moabiylar uningoɳa bekinip, olpan tələydioɳan boldi.
[3] Zobaⱨning padixaⱨi Ⱨadad'ezər өz təwəsini əfrat dəryasioɳiqə kengəytixkə atlinip qikⱪanda, Dawut taki Hamatⱪa ⱪədər uningoɳa ⱨujum kildi. [4] Dawut uning ming jəng ⱨarwisini olja aldi, yəttə ming atlik ləxkirini, yigirmə ming piyadə ləxkirini əsir aldi. Dawut barlik jəng ⱨarwilirining atlirining peyini kirkitiwetip, pəⱪət yüz ⱨarwioɳa ⱪoxkidək atnila elip ⱪaldi.

Dawut Suriylərni məoɳlup kilidu

[5] Dəməxⱪtiki Suriylər Zobaⱨning padixaⱨi Ⱨadad'ezərgə yardəm berixkə kəldi; Dawut Suriylərdin yigirmə ikki ming əskərni eltürdi. [6] Dawut Suriyədiki Dəməxⱪ rayonioɳa ⱪarawul ətrətlirini turoɳuzuwidi, Suriylər Dawutⱪa bekinip, uningoɳa olpan tələydioɳan boldi. Dawut ⱪəyərgə jənggə qikmisun, Pərwərdigar uni ⱪooɳdap turdi. [7] Dawut Ⱨadad'ezərning hizmətkarliri ixlitidioɳan altun ⱪalⱪanlarning ⱨəmmisini Yerusalemoɳa elip ⱪaytti. [8] U yənə Ⱨadad'ezərgə təwə Tibⱨat bilən kundin ibarət ikki xəⱨərdin nuroɳun mis olja aldi; keyinki zamanlarda Sulayman muxu mislarni ixlitip mis kəl, mis tüwrüklər wə baxⱪa barlik mis əswablarni yasatⱪan.
[9] Hamat padixaⱨi Tow Dawutning Zobaⱨ padixaⱨi Ⱨadad'ezərning pütün ⱪoxunini məoɳlup ⱪioɳanlikini anglap, [10] Өz ooɳli Ⱨadoramni Dawutⱪa salam berip, uning Ⱨadad'ezər bilən jəng kilip, uni məoɳlup kiloɳan oɳəlibisini təbrikləxkə əwətti. Qünki Tow əslidə Ⱨadad'ezər bilən daim uruxup turatti. Ⱨadoram ⱨərhil altun, kümüx, mis əswab-jabduklarni sowoɳa kilip əkəldi. [11] Dawut padixaⱨ bu əswab-jabduklarni ⱨərⱪaysi əllərdin, jümlidin Edom, Moab, Ammonlardin, Filistiylərdin wə Amaləklərdin olja aloɳan altun-kümüxlər bilən ⱪoxup ⱨəmmisini Pərwərdigaroɳa beoɳixlidi.

18:6 «Pərwərdigar uni ⱪooɳdap turdi» — yaki «Pərwərdigar oɳəlibigə erixtürüp turdi».
18:8 «Tibⱨat» — yaki «Təbaⱨ».
18:9 «Tow» — «2Sam.» 9:9də «Toy».

Dawut Edomlarni məoɳlup ḳilidu

[12] Zəruiyaning ooɳli Abixay «Xor wadisi»da Edomiylardin on səkkiz ming adəmni əltürdi. [13] Dawut Edomda ḳarawul ətrətlirini turoɳuzdi; Edomlarning ḥəmmisi Dawutḳa beḳindi. Dawut ḳəyərgə jənggə qiḳmisun, Pərwərdigar uni ḳooɳdap turdi.

Dawutning muḥim hizmətkarliri

2Sam. 8:16-18; 20:23-26

[14] Dawut padixaḥ bolup pütün Israil üstigə ḥəkümranliḳ ḳilip, barliḳ həlḳigə adalət wə ḥəḳḳaniyliḳ bilən muamilə ḳildi. [15] Zəruiyaning ooɳli Yoab ḳoxunoɳa sərdar, Aḥiludning ooɳli Yəḥoxafat mirza, [16] Ahitubning ooɳli Zadok bilən Abiyatarning ooɳli Abimələk bax kaḥin, Xawxa katip, [17] Yəḥoyadaning ooɳli Binaya Kərətiylər bilən Pələtiylərning yolbaxqisi idi; Dawutning ooɳulliri uning yenidiki əməldarlar boldi.

Dawutning əlqiliri ḥaḳarətlinidu

2Sam. 10:1-19

19 [1] Keyinki waḳitlarda xundaḳ boldiki, Ammonlarning padixaḥi Naḥax əldi; ooɳli Ḥanun ornioɳa padixaḥ boldi. [2] Dawut: «Naḥax manga iltipat kərsətkini üqün, uning ooɳli Ḥanunoɳa iltipat kərsitimən» dəp, atisining pətisigə uning kənglini soraxḳa Ḥanunning yenioɳa əlqilərni əwətti. Dawutning əlqiliri Ammonlarning zeminoɳa yetip kelip, kənglini sorioɳili Ḥanun bilən kərüxməkqi boldi. [3] Lekin Ammonlarning əməldarliri Ḥanunoɳa: «Dawutni rastla atilirining izzət-ḥərmitini ḳilip siligə kəngül sorioɳili adəm əwətiptu, dəp ḳaramla? Uning hizmətkarlirining əzlirining aldiliroɳa kelixi bu yərni küzitix, aoɳdurmiqiliḳ ḳilix, qarlax üqün əməsmidu?» — dedi. [4] Xuning bilən Ḥanun Dawutning hizmətkarlirini tutup, ularning saḳal-burutlirini qüxürgüzüwetip ḥəm kiyimlirining bəldin təwinini kəstürüwetip andin ularni ḳoyuwətti. [5] Bəzilər kelip Dawutḳa əlqilərning əḥwalini uḳturdi; u ularni kütüwelixḳa aldioɳa adəm əwətti, qünki ular tolimu iza-aḥanəttə ḳaloɳanidi. Xunga padixaḥ ularoɳa: «Saḳal-burutinglar əskiqilik Yeriho xəḥiridə turup andin yenip kelinglar» dedi.

Ammonlar uruxḳa təyyarlinidu

[6] Ammonlar əzlirining Dawutning nəpritigə uqrioɳanliḳini bildi, Ḥanun wə Ammonlar Aram-Naḥaraim, Aram-Maakaḥ wə Zobaḥdin jəng ḥarwisi wə atliḳ ləxkər yallaxḳa adəm əwətip ming talant kümüx bərdi. [7] Ular ottuz ikki ming jəng ḥarwisi, xundaḳla Maakaḥ padixaḥi bilən uning ḳoxunini yalliwaldi; ular Mədəbaning aldioɳa kelip bargaḥ ḳurdi. Ammonlarmu jəng ḳilix üqün ḥərḳaysi xəḥərliridin kelip jəm boluxti. [8] Dawut buni anglap Yoab bilən barliḳ əskər ḳoxunini ularning aldioɳa qiḳardi. [9] Ammonlar qiḳip xəḥər dərwazisining aldida səp tüzüp turdi; jənggə atlinip qiḳḳan padixaḥlarmu dalada ayrim səp tüzüp turuxti.

Suriylər bilən Ammonlar məoɳlup bolup qekinidu

[10] Yoab əzining aldi-kəynidin ḥujumoɳa uqraydioɳanliḳini kərüp, pütün Israildin bir ḳisim sərhil adəmlərni tallap, Suriylər bilən jəng ḳilixḳa ularni səptə turoɳuzdi; [11] u ḳaloɳan adəmlirini inisi Abixayoɳa tapxurdi, xuningdək ular əzlirini Ammonlar bilən jəng ḳilixḳa səp ḳilip təyyarlidi.
[12] Yoab Abixayoɳa: «Əgər Suriylər manga küqlük kəlsə, sən manga yardəm bərgəysən; əmma

18:13 «Pərwərdigar uni ḳooɳdap turdi — yaki «Pərwərdigar oɳəlibigə erixtürüp turdi».
18:17 «Kərətiylər bilən Pələtiylər» — bəlkim Dawutḳa alaḥidə muḥapizətqilər yaki alaḥidə zərbidar əskərlər boluxi mumkin idi.
19:6 «Aram-Naḥaraim» — yaki «Mesopotamiyə». «Aram» bolsa Suriyəning kona namidur. **«ming talant kümüx»** — ming talant kümüx 30000 kilogramqə boluxi mumkin.

Ammonlar sanga küqlük kəlsə, mən berip sanga yardəm berəy. [13] Jür'ətlik boloŋin! Өz həlkimiz üqün wə Hudayimizning xəḫərliri üqün baturluk kilayli. Pərwərdigar Өzigə layik kərünginini kiloŋay! — dedi.

Dawut Suriylər bilən Ammonlarni məoŋlup kilidu

[14] Əmdi Yoab wə uning bilən boloŋan adəmlər Suriylərgə ḫujum kiloŋili qikti; Suriylər uning aldidin kaqti. [15] Suriylərning kaqkanlikini kərgən Ammonlarmu Yoabning inisi Abixayning aldidin kəqip, xəḫərgə kiriwaldi. Andin Yoab Yerusalemoŋa kaytip kəldi.
[16] Suriylər bolsa өzlirining Israillarning aldida məoŋlup boloŋinini kərgəndə, əlqi əwətip, Əfrat dəryasining u təripidiki Suriylərni qakirtip kəldi. Ḫadad'ezərning koxunining sərdari boloŋan Xofak ularoŋa yetəkqi idi.
[17] Buningdin həwər tapkan Dawut pütkül Israil həlkini yioŋip Iordan dəryasidin ətüp, Suriylərning yenioŋa kelip ularoŋa karxi səp tüzüp turdi. Dawutning səp tüzgənlikini kərgən Suriylər jənggə atlandi. [18] Suriylər Israillarning aldidin kaqti; Dawut Suriylərdin yəttə ming jəng ḫarwilikni wə kirik ming piyadə ləxkərni eltürdi wə yənə Suriylərning sərdari Xofakni eltürdi.. [19] Ḫadad'ezərning əməldarliri Israil aldida yengilginini kərgəndə, Dawut bilən sülḫ kilip uningoŋa bekindi; xuningdin keyin Suriylər ikkinqi Ammoniylaroŋa yardəm berixni halimaydioŋan boldi..

Yoabning Ammonlarning paytəhti Rabbaḫni ḫujum kilip aloŋanliki

2Sam. 12:26-31

20 [1] Xundak boldiki, yengi yilning bexida, padixaḫlar jənggə atlanoŋan wakitta, Yoab küqlük kisimni baxlap kelip, Ammonlarning yərlirini wəyran kilip, andin Rabbaḫni muḫasirigə aldi. U qaoŋda Dawut Yerusalemda turuwatatti. Yoab Rabbaḫka ḫujum kilip xəḫərni wəyran kilip taxlidi.. [2] Dawut ularning padixaḫining bexidin tajni eliwidi (altunining eoŋirliki bir talant qikti, uningoŋa yakutlar konduruloŋanidi), kixilər bu tajni Dawutning bexioŋa kiydürüp koydi. Dawut xəḫərdin yənə nuroŋun jəng oŋəniymətlirini elip kətti.. [3] U yənə xəḫərdiki həlkni elip qikip ḫərə, jotu wə palta bilən ixləxkə saldi; Dawut Ammonning ḫərkaysi xəḫərliridiki həlklərnimu xundak ixlətti; andin Dawut kəpqilik bilən Yerusalemoŋa kaytti.

Dawut Filistiylərni üq ketim məoŋlup kilidu. Tət gigantning kətl kilinixi

2Sam. 21:18-22

[4] Xu wəkədin keyin Israillar Gəzərdə Filistiylər bilən sokuxti; u qaoŋda Huxatlik Sibbikay Rəfayiylardin boloŋan Sippay isimlik birini eltürüwətti, Filistiylər tiz pükti.. [5] Keyinqə Israillar bilən Filistiylər yənə sokuxti; Yairning ooŋli Əlḫanən Gatlik Goliyatning inisi Lahmini eltürdi; bu adəmning nəyzisining dəstisi bapkarning okidək tom idi. [6] Keyinki wakitlarda Gatta yənə sokux boldi; u yərdə naḫayiti bəstlik bir adəm bar idi, uning kolidimu, putidimu altidin barmak

---

19:18 « kirik ming piyadə ləxkər» — yaki « kirik ming atlik». «2Sam.» 10:18ni kərüng. Uningda «yəttə yüz jəng ḫarwisi» deyilidu. Pərkining səwəbi bəlkim: *(1)* kolimizdiki kəqürmilərdə kəqürgüqining səwənliki boluxi mumkin; *(2)* ikki ayəttə hatiriləngən sanlarni ḫesablax nuktisi ohximaydioŋan boluxi mumkin.
19:19 «Ḫadad'ezərning əməldarliri» — yaki «Ḫadad'ezərgə bekinoŋanlar» — «2Sam.» 10:19ni kərüng
20:1 «yengi yilning bexida» — Huda Yəḫudiy həlkigə tapxuroŋan kalendar boyiqə «yengi yil» ətiyazda baxlinatti *(«Mis.» 12:2)*.
20:2 «Dawut ularning padixaḫining bexidin tajni eliwidi ...» — yaki «Dawut buti Milkomning bexidin tajni eliwidi ...». **«eoŋirliki bir talant»** — bir talant bəlkim 30 kilogram idi.
20:2 2Sam. 12:30
20:4 «Rəfayiylar» — bəlkim gigantlar idi. «2Sam.» 21:16-22ni kərüng.

bolup, jəmiy yigirmə tət barmiķi bar idi; umu Rəfayiylardin idi.. [7] Bu adəm Israillarni tillioƣili turuwidi, Dawutning akisi Ximiyaning ooƣli Yonatan qiķip uni əltürüwətti. [8] Bular Gatliķ Rafaning əwladliri bolup, ḥəmmisi Dawut wə uning hizmətkarlirining ķolida əldi.

Dawutning gunaḥi — u aḥalini sanaķtin ətküzidu

2Sam. 24:1-25

21 [1] Xəytan Israillaroƣa zərbə berix üqün, Dawutni Israillarni sanaķtin ətküzüxkə eziķturdi.. [2] Xunga Dawut Yoabķa wə həlķning yolbaxqilirioƣa: «Silər Bəər-Xebadin Danoƣiqə arilap Israillarni sanaķtin ətküzüp kelip mening bilən kərüxünglar, ularning sanini biləy» dedi.. [3] Lekin Yoab jawabən: —«Pərwərdigar Əz həlķini ḥazir məyli ķanqilik bolsun, yüz ḥəssə axuruwətkəy. Lekin i hojam padixaḥim, ularning ḥəmmisi əzüngning hizmitingdə turuwatķanlar əməsmu? Hojam bu ixni zadi nemə dəp tələp ķilidu? Hojam Israilni nemixķa gunaḥķa muptila ķilidila?» — dedi..

[4] Lekin padixaḥning səzi Yoabning səzini besip qüxti; xunga Yoab qiķip pütün Israil zeminini arilap Yerusalemoƣa ķaytip kəldi. [5] Yoab sanaķtin ətküzülgən həlķning sanini Dawutķa məlum ķildi; pütün Israilda ķolida ķiliq kətürələydioƣan adəmlər bir milyon bir yüz ming; Yəḥudalardin ķolida ķiliq kətürələydioƣan adəmlər tət yüz yətmix ming bolup qiķti. [6] Birak Lawiylar bilən Binyaminlarla sanaķķa kirmidi; qünki padixaḥning bu buyruķi Yoabning nəziridə yirginqlik idi.

Pərwərdigar jaza qüxüridu

[7] Huda bu ixni yaman kərgəqkə, Israillaroƣa zərbə bərdi.. [8] Dawut Hudaoƣa: «Mən bu ixni ķilip qong gunaḥ ətküzüptimən; əmdi mənki ķulungning bu ķəbiḥlikini kəqürüxingni tiləymən, qünki mən tolimu əhmiķanə ix ķiptimən» — dedi.

[9] Pərwərdigar Dawutning aldin kərgüqisi boloƣan Gadķa: [10] Sən berip Dawutķa eytip: «Pərwərdigar mundaķ dəyduki, Mən sanga üq bala-ķazani aldingda ķoyimən; xuningdin birini talliwal, Mən xuni bexinglaroƣa qüxürimən» degin, — dedi.

[11] Xuning bilən Gad Dawutning yenioƣa kelip: «Pərwərdigar mundaķ dəydu: [12] «Ķeni tallioƣin: Ya üq yil aqarqilikta ķelixtin, ya üq ay düxmənlərning aldidin ķeqip, yawliring təripidin ķooƣlap ķiliqlinixidin wə yaki üq kün Pərwərdigarning ķiliqining uruxi — yəni waba kesilining zeminda tarķilixi, Pərwərdigarning Pərixtisining Israilning pütün qegrisini harab ķilixidin birini tallioƣin». Əmdi oylinip kər, bir nemə degin; mən meni əwətküqigə nemə dəp jawap berəy?» dedi. [13] Dawut Gadķa: «Mən bək ķattiķ tənglikta ķaldim; əmdi Pərwərdigarning ķolioƣa qüxəy dəymən, qünki U tolimu xəpķətliktur. Pəķət insanlarning ķolioƣa qüxmisəm, dəymən» dedi.

[14] Xu səwəblik Pərwərdigar Israiloƣa waba tarķatti; Israillardin yətmix ming adəm əldi. [15] Huda Yerusalemni wəyran ķilip taxlax üqün bir Pərixtini əwətti; u wəyran ķiliwatķanda, Pərwərdigar əḥwalni kərüp əzi qüxürgən bu bala-ķazadin puxayman ķilip ķaldi-də, wəyran ķiloƣuqi Pərixtigə: «Bəs! Əmdi ķolungni tart!» dedi. U qaoƣda Pərwərdigarning Pərixtisi Yəbusiy

---

20:6 «Rəfayiylar» — ibraniy tilida «Rafaning nəsli» degən səzlər bilən ipadilinidu. Demək, «Rəfayiylar» Rafaning əwladliri.

21:1 «Xəytan Israillaroƣa zərbə berix üqün, Dawutni Israillarni sanaķtin ətküzüxkə eziķturdi» — «sanaķtin ətküzüx» degən səz Israilning əskiriy küqini kəzdə tutidu. 5-ayətni kərüng.

–Baxķa birhil tərjimisi «Düxmənning Israillaroƣa zərbə bərməkqi boloƣini Dawutni Israillarni sanaķtin ətküzüxkə aldiratti» *(«Xəytan» wə «düxmən» ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu)*. Bizningqə «eziķturidu» yaki «aldiratti» degən səz bir roḥiy küqning məwjutluķini kərsitidu, xunga «Xəytan» dəp tərjimə ķilduķ. «2Sam.» 24:1nimu kərüng.

21:2 «Bəər-Xebadin Danoƣiqə» — «Bəər-Xeba» Israil zenimining əng jənubiy qetidə, «Dan» bolsa əng ximaliy qetidə idi.

21:3 «Hojam Israilni nemixķa gunaḥķa muptila ķilidila?» — ķiziķ yeri xuki, Yoab adəttə Hudadin anqə ķorķmaydioƣan adəm bolup, muxu wakitlarda hojisioƣa ķarioƣanda, Hudaning iradisini obdan bilətti. «Həlķni sanaķtin ətküzüx» degən gunaḥ tooƣruluķ «Samuil»diki «ķoxumqə səz»imizdə azraķ tohtilimiz.

21:7 «Huda bu ixni yaman kərgəqkə, Israillaroƣa zərbə bərdi» — nemixķa «həlķni sanaķtin ətküzüx» gunaḥ ḥesablinidu? Bu tooƣruluķ «Samuil»diki «ķoxumqə səz»imizni kərüng.

Ornanning haminining yenida turatti.. [16] Dawut bexini kətürüp, Pərwərdigarning Pərixtisining asman bilən yərning arilikida, kolidiki oilaptin suoturoған kiliqini Yerusalemoға təngləp turoғanlikini kərdi. Dawut bilən akṣakallarning ḥəmmisi bəz rəhtkə oraloған ḥalda yərgə düm yikildi. [17] Dawut Hudaoға: «Həlkning sanini elip qikixni buyruoтuqi mən əməsmu? Gunah kilip bu rəzillik ətküzgüqi məndurmən; bu bir pada koylar bolsa, zadi nemə kildi? Aḥ, Pərwərdigar Hudayim, kolung Өz həlkinggə əməs, bəlki manga wə mening jəmətimgə qüxkəy, wabani Өz həlkingning üstigə qüxürmigəysən!» dedi.

Dawut kurbangah selip kurbanlik sunidu

[18] Pərwərdigarning Pərixtisi Gadka: Sən berip Dawutka eytkin, u Yəbusiy Ornanning haminioға qikip Pərwərdigaroға bir kurbangah salsun, dewidi, [19] Dawut Gadning Pərwərdigarning namida eytkini boyiqə xu yərgə qikti. [20] U qaoтda Ornan buoтday tepiwatatti; Ornan burulup Pərixtini kərüp, əzi tət ooli bilən məküwaloғanidi. [21] Dawut Ornanning yenioға kəlgəndə, u bexini kətürüp Dawutni kərüp, hamandin qikip kəldi-də, bexini yərgə təgküdək egip Dawutka təzim kildi.

[22] Dawut Ornanoға: «Həlk iqidə taraloған wabani tosup kelix üqün, muxu hamanni wə ətrapidiki yərni manga setip bərsəng, bu yərdə Pərwərdigaroға atap bir kurbangah salay dəymən. Sən toluk baha koyup bu yeringni manga setip bərsəng» dedi.

[23] — Alsila, oтojam padixaḥimning kandak kiloтusi kəlsə xundak kiloтay; karisila, kurbanlik kilixka kalilarni berəy, haman tepidioған tirnilarni otun kilip kalisila, buoтdayni ax ḥədiyəsigə ixlətsilə; bularning ḥəmmisini mən əzlirigə tuttum, dedi Ornan Dawutka.

[24] «Yak», — dedi Dawut Ornanoға, — «kandakla bolmisun mən toluk baḥasi boyiqə setiwalimən; qünki mən seningkini eliwelip Pərwərdigaroға atisam bolmaydu, bədəl təlimay kəydürmə kurbanlikni ḥərgiz sunmaymən».

[25] Xuning bilən Dawut altə yüz xəkəl altunni əlqəp Ornanoға berip u yərni setiwaldi..

[26] Dawut u yərgə Pərwərdigaroға atap bir kurbangah saldi wə kəydürmə kurbanlik wə inaklik kurbanliki sunup, Pərwərdigaroға nida kildi; Pərwərdigar uning tiligini kobul kərüp, jawabən asmandin kəydürmə kurbanlik kurbangahioға ot qüxürdi.

[27] Pərwərdigar Pərixtisini buyruwidi, U kiliqini kaytidin oтilipioға saldi.

Mukəddəs ibadəthana selix ornini bekitix

[28] U qaoтda, Dawut Pərwərdigarning Yəbusiylardin boloған Ornanning haminida uning tilikigə jawab bərgənlikini kərüp, xu yərdə kurbanlik sunuxka baxlidi. [29] U qaoтda, Musa qəldə yasatkan Pərwərdigarning qediri wə kəydürmə kurbanlik kurbangahi Gibeonning egizlikidə idi; [30] lekin Dawut Pərwərdigarning Pərixtisining kiliqidin korkup, u yərning aldioға berip Hudadin yol soraxka jür'ət kilalmaytti.

22 [1] Xunga Dawut: «Mana bu Pərwərdigar Hudaning өyi bolidioған jay, mana bu Israil üqün kəydürmə kurbanlik sunidioған kurbangah bolidu» — dedi.

Mukəddəs ibadəthana salidioған materiyallarni ḥazirlax

[2] Dawut Pərwərdigarning өyini saldurux üqün Israil zeminidiki yat əldikilərni yioтixni buyrudi ḥəm taxlarni oyuxka taxqilarni təyinlidi. [3] Ixik-dərwazilaroға ixlitixkə mik wə girə-baldak ya-

21:15 «Ornan» — yaki «Arawna». «2Sam.» 24:16ni kərüng.
21:25 «altə yüz xəkəl altun» — 600 xəkəl 7 kilogramqə bolatti. «2Sam.» 24:24 boyiqə u «haman wə kalilar» üqün 50 xəkəl kümüx beridu. Muxu yərdə u xübḥisizki Ornanning pütkül «yər»ini setiwalidu.

sax üqün nuroɣun təmür təyyarlidi; yənə nuroɣun mis təyyarlidiki, uning eoɣirlikini tarazilap bolmaytti; [4] u yənə san-sanaqsiz kedir yaoɣiqi təyyarlidi, qünki Zidonluqlar bilən Turluqlar Dawutqa nuroɣun kedir yaoɣiqi yətküzüp bərgənidi. [5] Dawut kənglidə: «Ooɣlum Sulayman tehi yax, bir yumran kəqət halas, Pərwərdigaroɣa selinidioɣan əy nahayiti bəhəywət wə katta boluxi, xan-xəhriti barlik yurtlaroɣa yeyilixi kerək; xuning bilən bu əygə ketidioɣan materiyallarni hazirlap qoyuxum kerək» dəp oylidi. Xunga Dawut əlüxtin ilgiri nuroɣun materiyal hazirlap qoydi.

Dawut Sulaymanoɣa muqəddəs əy selixni wəsiyət qilidu

[6] Dawut ooɣli Sulaymanni qiqqirip uningoɣa Israilning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa əy selixni tapilidi. [7] Dawut Sulaymanoɣa mundaq dedi: «I ooɣlum, mən əslidə Pərwərdigar Hudayimning namioɣa atap bir əy selixni oylioɣan, [8] lekin Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: «Sən nuroɣun adəmning qenini təktüng, nuroɣun qong jənglərni qilding; sening Mening namimoɣa atap əy selixingoɣa bolmaydu, qünki sən Mening aldimda nuroɣun adəmning qenini yərgə təktüng. [9] Qara, seningdin bir ooɣul tərülidu; u aram-tinqlik adimi bolidu, Mən uni hər tərəptiki düxmənliridin aram tapquzimən; uning ismi dərwəkə Sulayman atilidu, u təhttiki künliridə Mən Israiloɣa aram-tinqlik wə asayixlik ata qilimən. [10] U Mening namimoɣa atap əy salidu; u Manga ooɣul bolidu, Mən uningoɣa ata bolimən; Mən uning Israil üstidiki padixahlik təhtini mənggü məzmut qilimən».

[11] I ooɣlum, əmdi Pərwərdigar sening bilən billə boloɣay! Xuning bilən yolung rawan bolup, Uning sening tooɣruluk bərgən wədisi boyiqə Pərwərdigar Hudayingning əyini salisən. [12] Pərwərdigar sanga pəm wə əqil bərgəy wə Israilni idarə qilixqa kərsətmə bərgəy, seni Pərwərdigar Hudayingning muqəddəs qanunioɣa əməl qilidioɣan qiloɣay. [13] Xu waqitta, Pərwərdigar Israillar üqün Musaoɣa tapxuroɣan bəlgilimə-həkümlərgə əməl qilsang, yolung rawan bolidu. Qəysər, batur bol! Qorqma, hoduqupmu kətmə. [14] Qara, mən Pərwərdigarning əyi üqün japa-müxəkkətlirim arqilik yüz ming talant altun, ming ming talant kümüx wə intayin kəp, san-sanaqsiz mis, təmür təyyarlidim; yənə yaoɣaq wə tax təyyarlidim; buningoɣa yənə sən qoxsang bolidu. [15] Buningdin baxqa seningdə yənə tax kəsküqi, tamqi, yaoɣaqqi həm hərhil hizmətlərni qilalaydioɣan nuroɣun ustilar bar; [16] altun-kümüx, mis, təmür bolsa san-sanaqsiz; sən ixqa tutuxuxqa ornungdin tur, Pərwərdigarim sening bilən billə boloɣay!»

Dawut əməldarlaroɣa Sulaymanning əy selixioɣa yardəmlixixni wəsiyət qilidu

[17] Dawut yənə Israildiki əməldarlaroɣa ooɣli Sulaymanoɣa yardəm berixni tapilap: [18] «Hudayinglar boloɣan Pərwərdigar silər bilən billə əməsmu? Hər ətrapinglarda silərgə tinq-aramlik bərgən əməsmu? Qünki U bu zemindiki ahalini qolumoɣa tapxurdi; zemin Pərwərdigarning aldida wə həlqining aldida tizginləndi. [19] Əmdi silər pütün qəlbinglar, pütün jeninglar bilən qət'iy niyətkə kelip, Hudayinglar boloɣan Pərwərdigarni izlənglar; Pərwərdigarning əhdə sanduqini wə Hudaning muqəddəshanisidiki qaqa-əswablirini Uning namioɣa atap selinoɣan əyigə apirip qoyux üqün, Pərwərdigar Hudaning muqəddəshanisini selixqa ornunglardin qopunglar!» dedi.

22:3 «girə-baldaq» — yaki «ilmək-ilgəklər».
22:9 «uning ismi dərwəkə Sulayman atilidu» — «Sulayman» degən isim ibraniy tilidiki «xalom» *(tinqlik, hatirjəmlik»kə baoɣlik (ərəb tilida «salam»)*.
22:13 «hoduqupmu kətmə» — yaki «oɣəyrətsiz bolma».
22:14 «yüz ming talant altun» — az degəndə 3000 tonna altun. **«ming ming talant»** — az degəndə 30000 tonna kümüx.
22:16 «altun-kümüx, mis, təmür bolsa san-sanaqsiz» — yaki «zərgər, miskər, təmürqilər bolsa sanaqsizdur».
22:19 «əmdi silər pütün qəlbinglar, pütün jeninglar bilən qət'iy niyətkə kelip, Hudayinglar boloɣan Pərwərdigarni izlənglar» — ibraniy tilida «əmdi Pərwərdigar Hudayinglarni izləxkə jan-dilinglarni qing qilinglar» degən bilən ipadilinidu.

Lawiylarning wəzipisi wə guruppilinixi

23 [1] Dawut ķerip künliri toxay dəp ķaloŋanda, ooŋli Sulaymanni Israil üstigə padixaḥ ķilip tiklidi. [2] Dawut Israildiki əməldarlarni, kaḥinlarni wə Lawiylarni yiŋdi. [3] Lawiylardin ottuz yaxtin axķanlarning ḥəmmisi sanaķtin ətküzüldi; tizimlanŋini boyiqə, ulardin ərlər jəmiy ottuz səkkiz ming kixi idi. [4] Dawut: «Bularning iqidə yigirmə tət ming kixi Pərwərdigarning əyini baxķurux hizmitigə, altə ming kixi əməldar wə sotqilikķa, [5] tət ming kixi dərwaziwənlikkə wə yənə tət ming kixi mən yasioŋan sazlar bilən Pərwərdigaroŋa ḥəmdusana oķux ixioŋa ķoyulsun» — dedi. [6] Dawut ularni Lawiyning ooŋli Gərxon, Koḥat wə Mərari jəmətliri boyiqə guruppilaroŋa bəldi: —

[7] Gərxoniylardin Ladan bilən Ximəy bar idi; [8] Ladanning ooŋli: tunji ooŋli Yəḥiyəl, yənə Zitam bilən Yoeldin ibarət üq kixi idi; [9] Ximəyning ooŋlidin Xelomit, Ḥaziyəl wə Ḥarandin ibarət üq kixi idi; yuķirikilar Ladanning jəmət baxlikliri idi. [10] Ximəyning ooŋulliri Jaḥat, Zina, Yəux wə Beriyaḥ, bu tətəylənning ḥəmmisi Ximəyning ooŋli idi. [11] Jaḥat tunji ooŋul, Ziza ikkinqi ooŋul idi; Yəux bilən Beriyaḥning əwladliri kəp bolmioŋaqķa, bir jəmət guruppisi dəp ḥesablanoŋan. [12] Koḥatning ooŋulliri Amram, Yizḥar, Ḥebron wə Uzziyəldin ibarət tət kixi idi.

[13] Amramning ooŋli Ḥarun bilən Musa idi. Ḥarun bilən uning əwladliri əng mukəddəs buyumlarni paklax, Pərwərdigarning aldida mənggügə ķurbanlikķarni sunux, uning hizmitini ķilix, mənggü uning namidin bəht tiləp dua berixkə ayriloŋanidi. [14] Hudaning adimi Musaoŋa kəlsək, uning əwladliri Lawiy ķəbilisidin dəp ḥesablinip pütülgən. [15] Musaning ooŋli Gərxom bilən Əliezər idi. [16] Gərxomning ooŋulliridin Xəbuyəl qong ooŋli idi. [17] Əliezərning ooŋli Rəḥabiya idi; Əliezərning baxķa ooŋli bolmioŋan, lekin Rəḥabiyaning ooŋulliri naḥayiti kəp idi. [18] Yizḥarning tunji ooŋli Xelomit idi. [19] Ḥebronning ooŋulliri: tunji ooŋli Yeriya, ikkinqi ooŋli Amariya, üqinqi ooŋli Yaḥaziyəl, tətinqi ooŋli Jəkamiyam idi. [20] Uzziyəlning ooŋulliri: tunji ooŋli Mikaḥ, ikkinqi ooŋli Yisxiya idi.

[21] Mərarining ooŋli Maḥli bilən Muxi idi; Maḥlining ooŋli Əliazar bilən Kix idi. [22] Əliazar əlgəndə ooŋli yoķ, ķizlirila bar idi; ularning tuoŋķanliri, yəni Kixning ooŋulliri u ķizlarni əmrigə aldi. [23] Muxining Maḥli, Edər wə Yərəmot degən üqla ooŋli bar idi.

[24] Yuķirikilarning ḥəmmisi Lawiyning əwladliri bolup, jəmətliri boyiqə, yəni jəmət baxliri boyiqə yigirmə yaxtin axķan ərkəklər royhətkə elinoŋan; ular Pərwərdigarning əyidiki wəzipilərni ətəxkə ismiliri boyiqə tizimlanoŋanidi.

[25] Qünki Dawut: «Israilning Hudasi Pərwərdigar Əz həlķigə aram berip, Əzi mənggü Yerusalemda makan ķilidu; [26] xuning bilən Lawiylarning mukəddəs qedirni wə uning iqidiki ḥərķaysi ķaqa-əswablarni kətürüp yürüxning ḥajiti yoķ» degənidi. [27] Xunga Dawutning jan üzüx aldidiki wəsiyiti boyiqə, Lawiylarning yigirmə yaxtin yuķirilirining ḥəmmisi sanaķtin ətküzülgənidi. [28] Ularning wəzipisi bolsa Ḥarunning əwladlirining yenida turup, Pərwərdigarning əyining ixlirini ķilix idi; ular ḥoyla-aramlarni baxķurux, barlik mukəddəs buyumlarni pakiz tutux, ķiskisi, Pərwərdigarning əyining hizmət wəzipilirini bejirixkə məs'ul idi; [29] yənə «tiziloŋan təķdim nan», ax ḥədiyə unliri, petir ķoturmaqlar, ķazan nanliri wə maylik nanlaroŋa, xundakla ḥərhil əlqəx əswablirioŋa məs'ul idi; [30] ular yənə ḥərküni ətigəndə ərə turup Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytip ḥəmdusana oķuytti, ḥərküni kəqlikimu xundak ķilatti. [31] Yənə xabat küni, ḥər yengi ayda, xuningdək bekitilgən ḥeyt-bayramlarda sunulidioŋan barlik kəydürmə ķurbanliklaroŋa məs'ul idi. Əzlirigə ķaritiloŋan bəlgilimə boyiqə, ular daim Pərwərdigarning aldioŋa bekitiligən sani wə nəwiti bilən hizməttə turatti. [32] Ular jamaət qedirini ḥəm mukəddəs jayni bakatti, xundakla

23:10 «Zina» — 11-ayəttə «Ziza».
23:13 «ķurbanlikłarni sunux» — yaki «huxbuy yeķix».
23:17 «Əliezərning ooŋli» — ibraniy tilida «Əliezərning ooŋulliri».
23:31 «Yənə xabat küni, ḥər yengi ayda, xuningdək bekitilgən ḥeyt-bayramlarda sunulidioŋan barlik kəydürmə ķurbanlikłaroŋa məs'ul idi» — Lawiylar əzliri ķurbanlikłarni sunmaytti, birak ularni təyyarlaxķa məs'ul idi.

əzlirining Pərwərdigarning əyidiki hizmättə boluwatqan ķerindaxliri, yəni Ḥarunning əwladlirioƣa ķaraytti.

Dawut kaḥinlarni nəwət-guruppilaroƣa bəlidu

24 [1] Ḥarun əwladlirining nəwətqilikkə bəlünüxi təwəndikiqə: Ḥarunning ooƣli Nadab, Abiḥu, Əliazar wə Itamar. [2] Nadab bilən Abiḥu atisidin burun ölüp kətkən ḥəm pərzənt kərmigənidi; xunga Əliazar bilən Itamar kaḥinliķni tutatti. [3] Dawut wə Əliazarning əwladliridin Zadok wə Itamarning əwladliridin Ahimələk ularning ķerindaxlirini guruppilaroƣa bəlüp, wəzipisi boyiqə ixķa ķoydi; [4] Əliazarning əwladliridin jəmət bexi boloƣanlar Itamarning əwladliridin jəmət bexi boloƣanlardin kəp ikənlikini bilip, ularni xuningoƣa asasən ayrip nəwət-guruppilaroƣa bəldi. Əliazarning əwladliridin jəmət bexi boloƣanlar on altə kixi idi, Itamarning əwladliridin jəmət bexi boloƣanlar səkkiz kixi idi; [5] ular qək taxlax yoli bilən təngxəp nəwət-guruppilaroƣa bəlündi. Xundaķ ķilip muķəddəshanidiki ixlaroƣa məs'ul boloƣanlar wə Hudaning aldidiki ixlaroƣa məs'ul boloƣanlar ḥəm Əliazarning əwladliridinmu ḥəm Itamarning əwladliridinmu boldi. [6] Lawiy Nətanəlning ooƣli Xemaya katip bolsa padixaḥ, əməldarlar, kaḥin Zadok, Abiyatarning ooƣli Ahimələk, xundaķla kaḥinlarning wə Lawiylarning jəmət baxliķliri aldida ularning ismini pütüp ķoydi. Əliazarning əwladliri iqidin bir jəmət tallandi, andin Itamarning əwladliri iqidinmu bir jəmət tallandi.
[7] Birinqi qək Yəḥoyaribķa, ikkinqi qək Yədayaoƣa, [8] üqinqi qək Ḥarimoƣa, tətinqi qək Seorimoƣa, [9] bəxinqi qək Malkiyaoƣa, altinqi qək Miyaminoƣa, [10] yəttinqi qək Ḥakkozoƣa, səkkizinqi qək Abiyaoƣa, [11] toķuzinqi qək Yəxuaoƣa, oninqi qək Xekaniyaoƣa, [12] on birinqi qək Əliyaxibķa, on ikkinqi qək Yakimoƣa, [13] on üqinqi qək Ḥuppaoƣa, on tətinqi qək Yəxəbiabķa, [14] on bəxinqi qək Bilgaḥķa, on altinqi qək Immərgə, [15] on yəttinqi qək Ḥezirоƣa, on səkkizinqi qək Ḥappizəzgə, [16] on toķuzinqi qək Pitaḥiyaoƣa, yigirminqi qək Yəḥəzkəlgə, [17] yigirmə birinqi qək Yaķinoƣa, yigirmə ikkinqi qək Gamuloƣa, [18] yigirmə üqinqi qək Delayaoƣa, yigirmə tətinqi qək Maaziyaoƣa qikti. [19] Mana bu ularning hizmət tərtipi; bu Israilning Hudasi Pərwərdigar ularning atisi Ḥarunning wastisi bilən buyruoƣan nizam boyiqə, Pərwərdigarning əyigə kirix nəwiti idi.

Lawiyning baxķa əwladlirining wəzipisi

[20] Lawiyning ķaloƣan əwladliri munular: Amramning əwladliridin Xubayəl; Xubayəlning əwladliri iqidə Yəḥdeya bar idi. [21] Rəḥabiyaoƣa kəlsək, uning ooƣulluri, jümlidin tunji ooƣli Yisxiya bar idi. [22] Yizḥarning ooƣulluri iqidə Xelomot; Xelomotning ooƣulluri iqidə Jaḥat bar idi. [23] Ḥebronning ooƣulluri: tunji ooƣli Yəriya, ikkinqisi Amariya, üqinqisi Yaḥaziyəl, tətinqisi Jəkamiyam idi. [24] Uzziyəlning ooƣulluri: Mikaḥ; Mikaḥning ooƣulluridin Xamir bar idi. [25] Mikaḥning inisi Yisxiya idi; Yisxiyaning ooƣulluri iqidə Zəkəriya bar idi. [26] Mərarining ooƣulluri: Maḥli wə Muxi; Yaaziyaning ooƣli Beno idi. [27] Mərarining ooƣli Yaaziyadin boloƣan əwladliri Beno, Xoḥam, Zakkur wə Ibri bar idi. [28] Maḥlining ooƣli Əliazar idi; Əliazarning ooƣli yoķ idi. [29] Kixkə kəlsək, uning ooƣulluri iqidə Yəraḥmiyəl bar idi. [30] Muxining ooƣulluri Maḥli, Edər wə Yərimot idi. Yuķiriķilarning ḥəmmisi Lawiyning əwladliri bolup, jəmətliri boyiqə pütülgənidi. [31] Ularmu ularning ķerindaxliri Ḥarunning əwladlirioƣa ohxax, Dawut padixaḥ,

---

24:5 «muķəddəshanidiki ixlaroƣa məs'ul boloƣanlar» — bəlkim ibadəthanidiki ixlarni kərsitidu; «Hudaning aldidiki ixlaroƣa məs'ul boloƣanlar» bolsa bəlkim sot-soraķ ixlirioƣa məs'ul idi. Əliazar wə Itamar degən ikki jəmättin ikki hil wəzipini üstigə aloƣanlar bar idi.
24:16 «Yəḥəzkəl» — Əzakiyal degən ismining baxķa bir xəkli.
24:23 «Ḥebronning ooƣulluri» — bəzi kona kəqürmilərdə pəķət «uning ooƣulluri» deyilidu. Lekin 23:19ni kərüng.
24:26 «Mərarining ooƣulluri: Maḥli wə Muxi; Yaaziyaning ooƣli Beno idi» — bu ayətning baxķa birnəqqə hil tərjimiliri bar.

Zadok, Ahimələk wə xuningdək kaһinlar wə Lawiylarning jəmət baxlиқlirining aldida qək tartti; һərқaysi jəmət baxliri wə ularning tuoɳқanliridin əng kiqiklirimu ohxaxla qək tartti.

Dawut nəoɳmiqilərni təxkil қilidu

25 [1] Dawut bilən қoxunning sərdarliri Asaf, Ңeman wə Yədutunlarning ooɳullirioɳimu wəzipə yükləp, ularni qiltar, təmbur wə jang-janglar qelip, bexarət berix hizmitigə қoydi. Ulardin wəzipigə қoyuloɳanlarning sani təwəndikiqə: [2] Asafning ooɳulliridin Zakkur, Yüsüp, Nitaniya wə Axarilaһ bar idi; Asafning ooɳullirining һəmmisi Asafning kərsətmisigə қaraytti; Asaf padixaһning kərsətmisi boyiqə bexarət berip sezləytti.
[3] Yədutunoɳa kəlgəndə, uning Gədaliya, Zeri, Yəxaya, Ximəy, Ңaxabiya wə Mattitiyaһ degən altə ooɳli bolup, atisi Yədutunning kərsətmisigə қaraytti. Yədutun Pərwərdigaroɳa təxəkkür eytip mədһiyə oқux üqün qiltar qelip bexarət berətti.
[4] Ңemanning bolsa, uning Bukkiya, Mattaniya, Uzziyəl, Xəbuyəl, Yərimot, Ңananiya, Ңanani, Əliyata, Giddalti wə Romamti-Ezər, Yoxbikaxa, Malloti, Ңotir wə Mahaziot degən ooɳulliri bar idi. [5] Bularning һəmmisi Ңemanning ooɳulliri bolup, Hudaoɳa boloɳan mədһiyisini yangritix üqün қoyuloɳan (Ңeman bolsa padixaһқa Hudaning sez-kalamini yətküzidioɳan aldin kərgüqi idi); Huda Ңemanoɳa on tət ooɳul, üq қiz ata қiloɳanidi. [6] Bularning һəmmisi atilirining baxlamqiliқida bolup, Pərwərdigarning əyidə nəoɳmə-nawa қilix üqün, jang-jang, təmbur wə qiltar qelip Hudaning əyidiki wəzipisini ətəytti. Asaf, Yədutun wə Ңeman bu ixlarda padixaһning kərsətmisigə қaraytti. [7] Ular wə ularning қerindaxlirining sani jəmiy ikki yüz səksən səkkiz idi (ular һəmmisi Pərwərdigarni mədһiyiləx nəoɳmə-nawaliқida alaһidə tərbiyə kərgən, küy eytixқa usta idi). [8] Bular qong-kiqikigə, ustaz-xagirtliқioɳa қarimay һəmmisi birdək qək tartip guruppilaroɳa bəlüngənidi.

Yigirmə tət mədһiyiləx guruppisi

[9] Birinqi qək Asafning ooɳli Yüsüpkə, ikkinqi qək Gədaliyaoɳa qiқti; u, uning iniliri wə ooɳulliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [10] üqinqi qək Zakkuroɳa qiқti; u, uning ooɳulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [11] tətinqi qək Izrioɳa qiқti; u, uning ooɳulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [12] bəxinqi qək Nətaniyaoɳa qiқti; u uning ooɳulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [13] altinqi qək Bukkiyaoɳa qiқti; u, uning ooɳulliri wə iniliri bolup on ikki kixi idi; [14] yəttinqi qək Yəxarilaһқa qiқti; u, uning ooɳulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [15] səkkizinqi qək Yəxayaoɳa qiқti; u, uning ooɳulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [16] toққuzinqi qək Mattaniyaoɳa qiқti; u, uning ooɳulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [17] oninqi qək Ximəygə qiқti; u, uning ooɳulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [18] on birinqi qək Azarəlgə

24:31 «Ularmu ularning қerindaxliri Ңarunning əwladliriоɳa ohxax,... һərқaysi jəmət baxliri wə ularning tuoɳқanliridin əng kiqiklirimu ohxaxla qək tartti.» — muxu қaloɳan Lawiylarning nemə wəzipiliri barliқi muxu yərdə eniқ eytilmaydu.
25:3 «Gədaliya, Zeri, Yəxaya, Ximəy, Ңaxabiya wə Mattitiyaһ» — bəzi kona kəqürmilərdə «Ximəy» degən isim yoқap kətkən.
25:5 «Hudaoɳa boloɳan mədһiyisini yangritix» — ibraniy tilida «münggüzni *(yaki buroқini)* kətürüx» degən sözlər bilən ipadilinidu. Münggüz bolsa adəmning *(yaki Hudaning)* uluoɳluқini kərsitidu. **«Hudaoɳa boloɳan mədһiyisini yangritix»** — Ңemanning қizlirimu bu mədһiyə hizmitidə idi.
–Toluқ ayətning baxқa birhil tərjimisi: «Bularning һəmmisi Ңemanning ooɳulliri bolup, Hudaning Ңemanoɳa boloɳan sözkalami boyiqə uning izzət-һərmitini kətürüx üqün uningoɳa berilgənidi *(Ңeman bolsa padixaһning aldin kərgüqisi idi)*; Huda Ңemanoɳa on tət ooɳul, üq қiz ata қiloɳanidi».
25:6 «Bularning һəmmisi atilirining baxlamqiliқida bolup...» — «atiliri» Asaf, Yədutun wə Ңemandin ibarət. Asaf wə Ңemanlar һərbiri Zəburdiki nəqqə küylərni yazoɳan *(məsilən 50-, 73-82-küy, 88-küy. Yədutun 39-, 62- wə 77-küydə tiloɳa elinidu)*.
25:9 «uning iniliri» — yaki «uning қerindaxliri». 10-18-ayətlərdiki «iniliri»mu xundaқ.
25:11 «Izri» — yaki «Zeri» *(25:3ni kərüng)*.
25:14 «Yəxarilaһ» — yaki «Axarilaһ» *(25:2ni kərüng)*.

qikti; u wə uning ooɣulliri, iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [19] on ikkinqi qək Ḥaxabiyaoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [20] on üqinqi qək Xubayəlgə qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [21] on tətinqi qək Mattitiyaḥkə qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [22] on bəxinqi qək Yərimotkə qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [23] on altinqi qək Ḥananiyaoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [24] on yəttinqi qək Yoxbikaxaoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [25] on səkkizinqi qək Ḥananioɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [26] on tokkuzinqi qək Mallotioɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [27] yigirminqi qək Əliyataoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [28] yigirmə birinqi qək Ḥotiroɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [29] yigirmə ikkinqi qək Giddaltioɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [30] yigirmə üqinqi qək Mahaziotkə qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi; [31] yigirmə tətinqi qək Romamti-Ezərgə qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi.

Dərwaziwənlərning guruppilinixi

26 [1] Dərwaziwənlərning guruppilinixi təwəndikidək boldi: Korah jəmətidikilərdin Asafning əwladliri iqidə Korəning ooɣli Məxələmiya bar idi. [2] Məxələmiyaning birnəqqə ooɣli bolup, tunjisi Zəkəriya, ikkinqisi Yədiyayəl, üqinqisi Zəbadiya, tətinqisi Yatniyəl, [3] bəxinqisi Elam, altinqisi Yəḥoḥanan, yəttinqisi Əlyoyinay idi. [4] Obəd-Edomning ooɣulliri: tunji ooɣli Xemaya, ikkinqisi Yəḥozabad, üqinqisi Yoah, tətinqisi Sakar, bəxinqisi Nətanəl, [5] altinqisi Ammiyəl, yəttinqisi Issakar, səkkizinqisi Peultay; dərwəkə Huda Obəd-Edomoɣa bəht-saadət ata kiloɣanidi. [6] Uning ooɣli Xemayamu birnəqqə ooɣul pərzənt kərgən bolup, ḥəmmisi ata jəməti iqidə yolbaxqi idi, qünki ular batur əzimətlər idi. [7] Xemayaning ooɣulliri: Otni, Refayəl, Obəd wə Əlzabad idi. Əlzabadning iniliri Elihu bilən Səmakiyaning ikkisi batur idi. [8] Bularning ḥəmmisi Obəd-Edomning əwladliri bolup, ular wə ularning ooɣulliri, kerindaxlirining ḥəmmisi Hudaning hizmitidə kolidin ix kelidioɣan adəmlər idi. Obəd-Edomning əwladi jəmiy atmix ikki adəm idi. [9] Məxələmiyaning ooɣulliri wə kerindaxliri bar idi; ḥəmmisi batur bolup, jəmiy on səkkiz adəm idi. [10] Mərarining əwladi boloɣan Hosaḥning birnəqqə ooɣli bar idi, qong ooɣli Ximri (Ximri əslidə tunji ooɣul bolmisimu, atisi uni qong ooɣul kilip tikligən), [11] ikkinqi ooɣli Ḥilkiya, üqinqisi Təbaliya, tətinqisi Zəkəriya idi. Hosaḥning ooɣulliri wə kerindaxliri jəmiy bolup on üq adəm idi.

[12] Yukirikilarning ḥəmmisi jəmət baxliri boyiqə dərwaziwənlərning guruppilaroɣa bəlünüxi idi; ularning ḥəmmisigə kerindaxliri bilən billə Pərwərdigarning əyidiki hizmət wəzipisi tapxuruloɣanidi. [13] Ular, məyli qong bolsun yaki kiqik bolsun, əz jəməti boyiqə qək tartip ḥərbir dərwazioɣa bəlgiləndi. [14] Xərkiy dərwazida dərwaziwənlik kilixkə qək qikkini Xələmiya boldi; andin ular uning ooɣli Zəkəriya (akilanə məslihətqi idi) üqün qək tartti; uningoɣa ximaliy dərwazining dərwaziwənlik qeki qikti. [15] Jənubiy dərwazining qeki Obəd-Edomoɣa qikti. Uning ooɣulliri ambar-həzinilərgə məs'ul boldi. [16] Xuppim bilən Hosaḥkə oɣərbiy dərwazining wə xuningdək dawan yolidiki Xalləkət dərwazisining qeki qikti; dərwaziwənlər yandixip turatti. [17] Xərkiy dərwazioɣa ḥərküni altə Lawiy dərwaziwən məs'ul idi; ximaliy dərwazioɣa ḥərküni tət adəm, jənubiy dərwazioɣa ḥərküni tət adəm məs'ul idi; ambar-həzinilərning ḥərbirigə ikki adəm bir guruppa bolup karaytti. [18] Oɣərb tərəptiki dəḥlizning aldidiki yolda tət kixi, dəḥlizning

25:18 «Azarəl» — yaki «Uzziyəl» *(25:4ni kərüng)*.
26:6 «ular batur əzimətlər idi» — yaki «ular mətiwərlər idi».
26:16 «dərwaziwənlər yandixip turatti» — yaki «dərwaziwənlər udulmu'udul turatti».

əzidə ikki kixi pasibanlik kilatti. [19] Yokuridiki kixilər dərwaziwənlərning guruppilinixi bolup, Korahning wə Mərarining əwladliridin idi.

Mukəddəs əyning həzinisini baxkuridioqan Lawiylar

[20] Ularning baxka Lawiy kerindaxliridin Hudaning əyidiki həzinilərni wə mukəddəs dəp beoqixlanoqan buyumlar həzinisini baxkuruxka Ahiyah koyuldi. [21] Gərxon jəmətidiki Ladanning əwladliridin, Gərxoniy Ladan jəmətigə yolbaxqi boloqini: Jəhiyəli idi; [22] Jəhiyəlining ooqulliri Zetam bilən uning inisi Yoel idi; ular Pərwərdigarning əyidiki həzinilərgə məs'ul idi.
[23] Amram jəməti, Yizhar jəməti, Hebron jəməti wə Uzziyəl jəmətidikilərmu wəzipigə koyuldi:
[24] Musaning nəwrisi, Gərxomning ooqli Xibuəl bax həziniqi boldi. [25] Uning Əliezərdin boloqan kerindaxliri: Əliezərning ooqli Rəhabiya, Rəhabiyaning ooqli Yəxaya, Yəxayaning ooqli Yoram, Yoramning ooqli Zikri, Zikrining ooqli Xelomit idi. [26] Muxu Xelomit bilən uning kerindaxliri mukəddəs dəp beoqixlanoqan buyumlar saklinidioqan barlik həzinilərni baxkuratti; bu buyumlarni əslidə Dawut padixah, jəmət baxlikliri, mingbexilar, yüzbexilar wə koxun sərdarliri beoqixlioqanidi. [27] Ular jənggahlarda bulang-talang kilip kəlgən mal-mülüklərdin wə oljidin Pərwərdigarning əyini puhta kilixka beoqixlioqanidi. [28] Bularning iqidimu aldin kərgüqi Samuil, Kixning ooqli Saul, Nərning ooqli Abnər wə Zəruiyaning ooqli Yoablar mukəddəs dəp ayrioqan nərsilər bar idi; barlik mukəddəs dəp ayriloqan nərsilərni Xelomit bilən uning kerindaxliri baxkuratti.

Mənsəpkə koyuloqan wə hakim boloqan Lawiylar

[29] Yizhar jəmətidin Kenaniya wə uning ooqulliri mukəddəs əyning sirtida Israilda mənsəpdar wə sotqilar kilip koyuldi.
[30] Hebron jəmətidin Haxabiya wə uning kerindaxliri, hammisi batur bolup, Iordan dəryasining oqərbiy təripidə Israilda mənsəp tutup, Pərwərdigarning hizmitigə wə padixahning ixlirioqa məs'ul boluxka koyuloqan. Ular jəmiy birming yəttə yüz kixi idi. [31] Hebron jəməti iqidə, jəmətning nəsəbnamisi boyiqə Yəriya jəmət bexi idi. Dawutning səltənitining kirikinqi yili nəsəbnamilərni təkxürüx arkilik Gileadning Yaazər degən yeridə bu jəmättinmu batur əzimətlər tepildi. [32] Yəriyaning kerindaxliridin yənə jəmiy bolup ikki ming yəttə yüz kixi bar idi; ularning hammisi batur bolup, xu jəmət baxliri idi; padixah Dawut ularni Rubən kəbilisi, Gad kəbilisi wə Manassəh yerim kəbilisidiki Hudaoqa wə padixahning hizmitigə dair barlik ixlarni baxkuruxka koydi.

Israilning hərbiy təxkilati

27 [1] Təwəndikilər Israillar iqidə padixahning hizmitidə hərbiy kisimlaroqa məs'ul boloqan hərkaysi jəmət baxliri, mingbexi, yüzbexi wə barlik mənsəpdarlar idi. Ular sanioqa karap kisimlaroqa bəlüngənidi. Ular hər yili ay boyiqə nəwətlixip turatti, hər kisimda yigirmə tət ming adəm bar idi.
[2] Birinqi aydiki birinqi nəwətqi koxunoqa Zabdiyəlning ooqli Yaxobeam məs'ul boloqan, uning axu kismida yigirmə tət ming adəm bar idi. [3] U Pərəz əwladliridin bolup, birinqi aydiki axu koxun kismining sərdarlirini baxkuratti. [4] Ikkinqi aydiki nəwətqi koxunoqa məs'ul kixi Ahohluk Doday bolup, uning koxunining orunbasar sərdari Miklot bar idi; bu kisimda yigirmə tət ming adəm bar idi. [5] Üqinqi aydiki üqinqi nəwətqi koxunning sərdari kahin Yəhoyadaning ooqli Bi-

26:20 «Lawiy kerindaxliri» — yaki «Lawiylardin boloqan Ahiyah».
26:21 «Ladan» — yənə «Libni» deyilidu, «Jəhiyəli» yənə «Jəhiyəl» dəpmu atilidu *(6:17, 23:7)*.
26:27 «puhta kilixka» — yaki «remont kilixka».

naya idi; u uning axu ḳoxunioƣa bax bolup, uningda yigirmə tət ming adəm bar idi. [6] Bu Binaya «ottuz palwan»ning biri bolup, axu ottuz adəmni baxḳuratti; uning ḳismida yənə uning ooƣli Ammizabad bar idi. [7] Tətinqi aydiki tətinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Yoabning inisi Asaһəl idi; uningdin keyin ooƣli Zəbadiya uning ornini basti. Uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. [8] Bəxinqi aydiki bəxinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Izraһlik Xamhut idi, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. [9] Altinqi aydiki altinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Təkoalik Ikkəxning ooƣli Ira idi, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. [10] Yəttinqi aydiki yəttinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Əfraim əwladliri iqidiki Pilonluḳ Ḥələz bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. [11] Səkkizinqi aydiki səkkizinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Zərаһ jəmətidiki Huxatlik Sibbikay bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. [12] Toḳḳuzinqi aydiki toḳḳuzinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Binyamin ḳəbilisidiki Anatotluḳ Abiezər bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. [13] Oninqi aydiki oninqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Zərаһ jəmətidiki Nitofatlik Maһaray bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. [14] On birinqi aydiki on birinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Əfraim ḳəbilisidiki Piratonluḳ Binaya bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. [15] On ikkinqi aydiki on ikkinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Otniyəl jəmətidiki Nitofatlik Ḥəlday bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi.

Israilning ḳəbilə baxliḳliri

[16] Israilning ḥərḳaysi ḳəbililirini idarə ḳilip kəlgənlər təwəndikilər: Rubəniylar üqün Zikrining ooƣli Əliezər ḳəbilə baxliḳi idi; Ximeoniylar üqün ḳəbilə baxliḳi Maakaһning ooƣli Xəfatiya; [17] Lawiy ḳəbilisi üqün Kəmuəlning ooƣli Ḥaxabiya ḳəbilə baxliḳi idi; Ḥaruniylar üqün jəmət bexi Zadok; [18] Yəһuda ḳəbilisi üqün Dawutning akisi Elihu ḳəbilə baxliḳi idi; Issakariylar üqün Mikailning ooƣli Omri ḳəbilə baxliḳi idi; [19] Zəbuluniylar üqün Obadiyaning ooƣli Yixmaya ḳəbilə baxliḳi idi; Naftali ḳəbilisi üqün Azriyəlning ooƣli Yərimot ḳəbilə baxliḳi idi; [20] Əfraimiylar üqün Azaziyaning ooƣli Ḥoxiya ḳəbilə baxliḳi idi; Manassəһ yerim ḳəbilisi üqün Pidayaning ooƣli Yoel ḳəbilə baxliḳi idi; [21] Gileadta makanlaxḳan Manassəһ yerim ḳəbilisi üqün Zəkəriyaning ooƣli Iddo ḳəbilə baxliḳi idi; Binyamin ḳəbilisi üqün Abnərning ooƣli Yaasiyəl ḳəbilə baxliḳi idi; [22] Dan ḳəbilisi üqün Yəroһamning ooƣli Azarəl ḳəbilə baxliḳi idi. Yuḳiridikilər Israil ḳəbililiri üqün ḳəbilə baxliḳi idi.

[23] Dawut Israillar iqidə yigirmə yaxtin təwənlərni tizimlimioƣan; qünki Pərwərdigar Israillarning sanini asmandiki yultuzdək kəp ḳilimən degənidi. [24] Zəruiyaning ooƣli Yoab sanini elixḳa kirixkən, lekin tügimigən; qünki muxu ix wəjidin Hudaning oƣəzipi Israillarning bexioƣa yaoƣduruloƣan; xu səwəbtin Israillarning sani «Dawut padixaһning yilnamiliri» degən hatirigə kirgüzülmigən.

Padixaһ ordisidiki mal-mülük wə ix-oḳətni baxḳuroƣuqi əməldarlar

[25] Padixaһning ambar-həzinilirini baxḳuroƣuqi Adiyəlning ooƣli Azmawət idi; dala, xəһər, yeza-kənt wə munarlardiki ambar-həzinilərni baxḳuroƣuqi Uzziyaning ooƣli Yonatan idi. [26] Etiz-eriḳlarda terikqilik ḳiloƣuqilarni baxḳuroƣuqi Kelubning ooƣli Əzri idi; [27] Üzümzarliḳlarni baxḳuroƣuqi Ramaһlik Ximəy; üzümzarliḳlardiki xarab ambarlirini baxḳuroƣuqi Xifmilik Zabdi; [28] Xəfəlaһ tüzlənglikidiki zəytun wə üjmə dərəһlirini baxḳuroƣuqi Gədərlik Baal-Ḥanan idi; may ambarlirini baxḳuroƣuqi Yoax; [29] Xaronda bekilidioƣan kala padilirini baxḳuroƣuqi Xaronluḳ

27:11 «Zərаһ» — yaki «Zarһi».
27:13 «Zərаһ» — yaki «Zarһi».
27:28 «Xəfəlaһ tüzlənglikidiki» — ibraniy tilida «Xəfəlaһ» — pəḳət birla tüzlənglikni kərsitidu, Yerusalemning jənubiy təripigə jaylaxḳan.

Sitray; jiloɣilardiki kala padilirini baxkuroɣuqi Adlayning ooɣli Xafat; [30] təgilərni baxkuroɣuqi Ismaillardin Obil; exəklərni baxkuroɣuqi Mironotluk Yəhdiya; [31] koy padilirini baxkuroɣuqi Hagarlik Yaziz idi. Bularning həmmisi Dawut padixahning mal-mülkini baxkuroɣuqi əməldarlar idi.

Dawutning muhim əməldarliri

[32] Dawutning taoɣisi Yonatan məslihətqi bolup, danixmən həm Təwrat həttatqisi idi; Hakmonining ooɣli Yəhiyəl padixahning ooɣullirining ustazi idi. [33] Ahitofəlmu padixahning məslihətqisi idi; Arklik Huxay padixahning jan dosti idi. [34] Ahitofəldin keyin Binayaning ooɣli Yəhoyada bilən Abiyatar uning ornioɣa məslihətqi boldi; Yoab padixahning koxun sərdari idi.

Dawut mukəddəs öy selix arzusini jakarlaydu

28 [1] Dawut Israildiki barlik əməldarlarni, hərkaysi kəbilə baxlikliri, nəwətlixip padixahning hizmitini kilidioɣan koxun bexi, mingbexi, yüzbexi, padixah wə xahzadilərning barlik mal-mülük, qarwa mallirini baxkuridioɣan əməldarlarni, xuningdək məhrəm-oɣojidarlar, palwanlar wə barlik batur jəngqilərni Yerusalemoɣa qakirtip kəldi.

[2] Padixah Dawut ornidin turup mundak dedi:

— I buradərlirim wə həlkim, gepimgə kulak selinglar: Kənglümdə Pərwərdigarning əhdə sanduki üqün bir aramgah, Hudayimizning təhtipərisi bolidioɣan bir öy selix arzuyum bar idi həmdə uni selixka təyyarlikmu kərüp koyoɣanidim. [3] Lekin Huda manga: «Sən Mening namimoɣa atap öy salsang bolmaydu, qünki Sən jəngqi, adəm eltürüp kan tökkənsən» dedi. [4] Israilning Hudasi boloɣan Pərwərdigar atamning pütün jəmətidin meni əbədil'əbəd Israiloɣa padixah boluxka tallidi; qünki U Yəhudani yolbaxqi boluxka tallioɣan; U Yəhuda jəməti iqidə atamning jəmətini tallioɣan, atamning ooɣulliri iqidə məndin razi bolup, meni pütün Israiloɣa padixah kilip tikligən; [5] mening ooɣullirim iqidin (Pərwərdigar dərwəkə manga kəp ooɣul ata kiloɣan) U yənə ooɣlum Sulaymanni Pərwərdigarning padixahlikining təhtigə olturup, Israiloɣa hökümran boluxka tallidi.

[6] U manga: «Sening ooɣlung Sulayman bolsa Mening öyüm wə hoylilirimni saloɣuqi bolidu; qünki Mən uni Özümgə ooɣul boluxka tallidim, Mənmu uningoɣa ata bolimən. [7] U Mening əmr-bəlgilimilirimgə bügünkidək qing turup riayə kilidioɣan bolsa, uning padixahlikini mənggü mustəhkəm kilimən» degənidi.

[8] Xunga bügün Pərwərdigarning jamaiti pütkül Israil həlkining, xundakla Hudayimizning aldida xuni eytimən: — Bu yahxi yurtka igidarqilik kilix üqün wə kəlgüsidə baliliringlaroɣa mənggülük miras kilip kaldurux üqün, silər Hudayinglar Pərwərdigarning barlik əmrlirini izdəp tutunglar.

[9] — I, sən ooɣlum Sulayman, atangning Hudasi boloɣan Pərwərdigarni bil, sap dil wə pidakarlik bilən Uning hizmitidə boloɣin. Qünki Pərwərdigar jimi adəmning kənglini kəzitip turidu, barlik oy-niyətlirini pərk etidu. Sən Uni izdisəng, U Özini sanga tapkuzidu; Uningdin tenip kətsəng, seni mənggü üzüp taxlaydu. [10] Əmdi sən kəngül koyoɣin, Pərwərdigar mukəddəshana kilix üqün bir öyni selixka seni tallidi; batur bol, uni ada kil!».

Dawut mukəddəshanining layihisi tooɣrisida Sulaymanoɣa kərsitidu

[11] Dawut mukəddəsgahning dəhlizi, haniliri, həziniliri, balihaniliri, iqki öyliri wə kəfarət təhtidiki öyining layihisining həmmisini ooɣli Sulaymanoɣa tapxurdi; [12] Hudaning Rohidin

---

27:32 «Təwrat həttatqisi» — yaki «Təwratxunas» yaki «katip».
28:1 «məhrəm-oɣojidarlar» — yaki «məhrəm-aoɣwatlar».
28:11 «kəfarət təhti» — yaki «rəhim təhti», «rəhimgah». «Mis.» 25:17-22ni kərüng. **«kəfarət təhtidiki öyi»** —

tapxuruwaloɣini boyiqə u Pərwərdigarning əyining ḥoyliliri, tət ətrapidiki kiqik əylər, muḳəddəshanidiki həzinlər, muḳəddəs dəp beoɣixlanoɣan buyumlar ḳoyulidioɣan həzinilərning layiḥilirini ḳaldurmay uningoɣa kərsətti. [13] Yənə kaḥinlar bilən Lawiylarning guruppilinixi, Pərwərdigarning əyidiki ḥərhil wəzipilər, xuningdək Pərwərdigarning əyigə eḥtiyajlik barlik əswablar tooɣrisidiki bəlgilimilərni kərsətti; [14] wə ḥərhil ixlaroɣa kerəklik altun əswablarni yasitixḳa ketidioɣan altun, ḥərhil ixlaroɣa kerəklik kümüx əswablarni yasitixḳa ketidioɣan kümüx, [15] altun qiraoɣdanlaroɣa, ularoɣa təwə altun qiraoɣlaroɣa, yəni ḥərbir qiraoɣdan wə qiraoɣlaroɣa ketidioɣan altun; kümüx qiraoɣdanlaroɣa, yəni ḥərbir qiraoɣdan wə xuningoɣa təwə qiraoɣlar üqün ketidioɣan kümüxni tapxurup bərdi. U ḥərbir qiraoɣdanoɣa ixlitix ornioɣa ḳarap kerəklikini bərdi; [16] nan tizidioɣan altun xirələrni yasitixḳa, yəni ḥərbir xirə üqün kerəklik altun bərdi; kümüx xirələrni yasitixḳa kerəklik kümüx bərdi; [17] wilka-ilməklər, təhsə-piyalə wə qəgünlərni yasaxḳa, altun qinilər, yəni ḥərhil qinini yasaxḳa kerəklik boloɣan sap altun bərdi; kümüx qinilərni yasaxḳa, yəni ḥərbir qinə üqün kerəklik kümüx bərdi; [18] huxbuygaḥ yasaxḳa kerəklik esil altun bərdi. U yənə ḳanatlirini kerip Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini yepip turidioɣan altun kerublar ḳaraydioɣan kəfarət təḥtining nushisini tapxurup bərdi. [19] «Bularning ḥəmmisi, Pərwərdigar Өz ḳolini üstümgə ḳoyoɣanda manga kərsətkən barlik nusha-əndizilər boloɣaqḳa, mən yezip ḳoydum» dedi Dawut.

Dawut Sulaymanoɣa dawamlik nəsiḥət ḳilidu

[20] Dawut yənə ooɣli Sulaymanoɣa: «Sən batur wə jasarətlik bol, buni ada ḳil; ḳorḳma, alaḳzadimu bolup kətmə; qünki Pərwərdigar Huda, mening Hudayim sening bilən billə bolidu; taki Pərwərdigarning əyidiki keyinki ibadət hizmiti üqün təyyarlik ixliri tügigəngə ḳədər U səndin ḥeq ayrilmaydu yaki taxlapmu ḳoymaydu. [21] Ḳara, Hudaning əyidiki barlik hizmitini bejiridioɣan kaḥinlar wə Lawiylarning guruppiliri təyyar turidu; sening yeningda ḥərhil ḥünərgə usta, ḥərbir hizmətkə təyyar turoɣan ḥünərwənlərmu razilik bilən turidu; uning üstigə əməldarlar wə barlik həlk sening əmringni kütidu» dedi.

Dawut wə halayiḳning Hudaning əyi üqün beoɣixlioɣanliri

29 [1] Dawut pütkül jamaətkə səz ḳilip mundaḳ dedi:
— Huda Өzi tallioɣan ooɣlum Sulayman tehi yax, bir yumran kəqət, halas, bu ḳurulux bolsa tolimu qong; qünki bu muḳəddəs orda insan üqün əməs, bəlki Pərwərdigar Huda üqün yasilidu. [2] Mən Hudayimning əyi üqün pütün küqümni qiḳirip, altun bilən yasilidioɣanlirioɣa altun, kümüx bilən yasilidioɣanlirioɣa kümüx, mis bilən yasilidioɣanlirioɣa mis, təmür bilən yasilidioɣanlirioɣa təmür, yaoɣaq bilən yasilidioɣanlirioɣa yaoɣaq təyyarlap ḳoydum; yənə aḳ ḥeḳiḳ, kəzlük yaḳut, rənglik tax wə ḥərhil esil taxlarni, yənə naḥayiti kəp mərmərni yioɣip ḳoydum. [3] Mən Hudayimning əyidin səyünidioɣanliḳim üqün Hudayimning əyini selixḳa təyyarlioɣan barlik nərsilərdin baxḳa, əzümning təəlluḳatidin altun-kümüxlərni Hudayimning əyigə atidim; [4] yəni əyning tamlirini ḳaplax üqün Ofir altunidin üq ming talant, sap kümüxtin

---

ibadəthanining əng iqkiridiki əy bolup, yənə «əng muḳəddəs jay» dəp atilidu.

28:12 «Hudaning Roḥidin tapxuruwaloɣini boyiqə...» — ibraniy tilida «Roḥtin tapxuruwaloɣini boyiqə...». Bizningqə «Roḥ» muxu yərdə qoḳum Hudaning Roḥini kərsitidu. Demək, muḳəddəsgaḥning barlik nushiliri wə ixliri Hudaning kərsətmiliri bilən boldi.

28:18 «...huxbuygaḥ yasaxḳa kerəklik esil altun bərdi» — bu 14-18-ayətlərdiki «bərdi... bərdi.. bərdi» tooɣruluḳ: Dawut padixah Sulaymanoɣa *(1)* ḥərbir nərsə üqün ḳanqilik altun-kümüx kerək boloɣanliḳini kərsətti; *(2)* əməliyəttə ḳanqilik kerək bolsa xuni bərdi, degən mənidə. Bizningqə ikkinqi wariyant tooɣridur. 29:2ni kerüng. **«kəfarət təḥti»** — baxḳa birhil tərjimisi «ḥarwa». Lekin muxu yərdə qoḳum əng muḳəddəs jaydiki rəḥimgaḥ *(kəfarət təḥti)*ni kərsitidu.

29:2 «kəzlük yaḳut» — yaki «sürmə».

yəttə ming talant təқdim қildim; [5] altundin yasilidiоqanliriоqa altun, kümüxtin yasilidiоqanliriоqa kümüx wə ḫünərwənlərning қoli bilən ḫərhil yasilidiоqanliriоqa kerək boloқinini təқdim қildim. Bügün yənə kimlərning Pərwərdigaroқa birnemə atiоqusi bar?».
[6] Xuning bilən Israil қəbililiridiki ḫərқaysi jəmət baxliri, қəbilə baxliқliri, mingbexi, yüzbexi wə padixaḫning ixliriоqa məs'ul boloқan oқojidarlarmu beoқixlaxқa kirixti. [7] Ular Hudaning өyidiki ibadət hizmətliri üqün bəx ming talant altun wə on ming darik altun, on ming talant kümüx, on səkkiz ming talant mis wə bir yüz ming talant təmür təқdim қildi.. [8] Yaқuti barlar yaқutni Pərwərdigarning өyining ḫəzinisigə, yəni Gərxoniy Yəḫiyəlning қoliоqa tapxurdi. [9] Halayiқ kixilərning mundaқ өz ihtiyarliқi bilən təқdim қiloқanliқliridin huxal bolup ketixti; qünki ular qin қəlbidin Pərwərdigaroқa təқdim қilixқanidi. Dawutmu alamət hux boldi.

Dawut Pərwərdigaroқa ḫəmdusana oқuydu

[10] Xunga Dawut pütkül jamaət aldida Pərwərdigaroқa təxəkkür-mədḫiyə eytip mundaқ dedi:
— «Aḫ Pərwərdigar, bowimiz Israilning Hudasi, Sən əbədil'əbədgiqə ḫəmdusanaoқa layiқsən.
[11] I Pərwərdigar, uluoқluқ, küq-қudrət, xan-xərəp, xanu-xəwқət wə ḫəywət Sanga mənsuptur; asmandiki wə yərdiki bar-yoқi Seningkidur; i Pərwərdigar, padixaḫliқ Seningkidur, ḫəmmidin üstün boloқan idarə қiloқuqisən. [12] Dələt bilən izzət Seningdinla kelidu, Sən ḫəmmigə ḫəkümdarsən. Küq bilən қudrət Sening қolungda; ḫərkimni uluoқ wə қudrətlik қilix pəқət қolungdindur. [13] Əmdi, aḫ Hudayimiz, biz Sanga təxəkkür oқuymiz, xan-xərəplik namingoқa mədḫiyə oқuymiz!
[14] Mana muxundaқ өzlükümizdin təқdim қilalaydioқan boloқan mən kim idim, həlқim nemə idi? Qünki barliқ nərsə Səndin kelidu, biz pəқət Өz қolungdin kəlginidin Өzünggə қayturduқ, halas!
[15] Biz Sening aldingda yaқa yurtluқlar, barliқ ata-bowilirimizoқa ohxax musapirmiz, halas; yər yüzidiki künlirimiz goya bir sayə, ümidsiz ətküzülidu.. [16] I Hudayimiz Pərwərdigar, biz Sening namingoқa atap өy selixқa təyyarlap yioққan bu bayliқ-dunyaning ḫəmmisi Sening қolungdin kəlgən, əsli Seningkidur. [17] I Hudayim, xuni bilimənki, Sən insanning қəlbini sinap, durusluқtin hursən bolisən; mən bolsam durus қəlbimdin bularni ihtiyarən təқdim қildim; wə bu yərdə ḫazir turoқan həlқingningmu Sanga təқdim қiloқinini huxal-huramliқ bilən kərdüm. [18] I Pərwərdigar, ata-bowilirimiz boloқan Ibraḫim, Isḫaқ wə Israilning Hudasi, Өz həlқingning kənglidiki bundaқ oy-niyətni mənggü mustəḫkəm қiloқaysən, kənglini Өzünggə tartқuzoқaysən! [19] Ooқlum Sulaymanoқa Sening əmrliring, agaḫ-guwaḫliқliring wə bəlgilimiliringni tutup, ḫəmmini ada қilip, mən ḫazirlap қoyoқanlirimni ixlitip ordini yasaxқa durus bir қəlb bərgəysən».

Jamaət Pərwərdigaroқa ibadət қilidu

[20] Dawut pütün jamaətkə: «Silər Hudayinglar boloқan Pərwərdigaroқa təxəkkür-ḫəmdusana oқup mədḫiyiləngla!» dewidi, pütün jamaət ata-bowilirining Hudasi boloқan Pərwərdigaroқa təxəkkür-mədḫiyə oқup səjdə қildi; ular Pərwərdigar ḫəm padixaḫ aldida bax urdi.
[21] Ətisi ular Pərwərdigaroқa atap қurbanliқlar wə kөydürmə қurbanliқlarni kəltürdi; xu küni ular ming buқa, ming қoqқar, ming қozini xarab ḫədiyəliri bilən қoxup təқdim қildi, xundaқla yənə pütün Israil üqün nuroқun қurbanliқlarni təқdim қildi..

29:4 «Ofir» — altun qiқidioқan danglиқ jay. **«talant»** — bir talant 30.6 kilogram boluxi mumkin; xunga 3000 talant altun 101 tonna bolidu, 7000 talant kümüx 235 tonna boluxi mumkin.
29:7 «talant ... darik...» — bir talant 30.6 kilogram boluxi mumkin; bir darik bəlkim 8-9 gram idi. Xundaқ boloқanda, altundin 168 tonna ḫəm 80-90 kilogram, kümüxtin 336 tonna, mistin 606 tonna, təmürdin 3365 tonna təқdim қildi.
29:15 «yər yüzidiki künlirimiz goya bir sayə, ümidsiz ətküzülidu» — «ümidsiz ətküzülidu» bəlkim bu dunyaoqa boloқan ümidsizlikni bildüridu.
29:21 «ular Pərwərdigaroқa atap қurbanliқlar ... kəltürdi;» — muxu yərdə «қurbanliқlar» bəlkim «inaқliқ қurbanliқliri»ni kərstidu; ḫəm sunoқuqining өzi, ḫəmraḫliri ḫəm kaḫinlarmu uningdin bir қismini yeyəlөytti.

Həlk Sulaymanni təhtkə olturoquzup padixah kilidu

[22] Ular xu küni Pərwərdigarning aldida alamət huxal bolup oqizalandi. Ular Dawutning ooqli Sulaymanni ikkinqi ketim padixah tikləx murasimi ətküzdi; uni Pərwərdigarning aldida xah boluxka, Zadokni kahin boluxka məsih kildi.[a]
[23] Xuningdin keyin Sulayman Pərwərdigaroqa təwə təhtkə olturup, atisi Dawutning ornioqa padixah boldi wə intayin rawaj tapti; pütkül Israil həlki uningoqa itaət kildi. [24] Barlik əməldarlar, palwanlar wə xundakla padixah Dawutning ooqullirining hammisi Sulaymanoqa bekinip boysundi. [25] Pərwərdigar Sulaymanni Israil həlki aldida nahayiti uluoq kildi; U uningoqa ata kiloqan xahanə həywət xundak yukiriki, uningdin ilgiri ətkən hərkandak Israil padixahlirida heq bolup bakkan əməs.

Dawut aləmdin ətidu

[26] Yəssəning ooqli Dawut pütün Israiloqa xundak padixah boloqanidi. [27] Uning Israiloqa həkümranlik kiloqan wakti jəmiy kirik yil boldi; u Hebronda yəttə yil, Yerusalemda ottuz üq yil səltənət kildi. [28] U uzun ömür, dələt-baylik wə izzət-hərmət kərüp, heli kəp yaxap, aləmdin ətti; ornioqa uning ooqli Sulayman padixah boldi. [29] Padixah Dawutning barlik ixliri, baxtin ahirioqiqə mana aldin kərgüqi Samuilning hatiriliri, Natan pəyoqəmbərning hatiriliri wə aldin kərgüqi Gadning hatiriliridə pütülgəndur. [30] Uning səltəniti, kərsətkən küq-kuwwiti, xundakla uning, Israil wə harkaysi dələt-məmlikətlərning bexidin ətkən wəkələrmu xu hatirilərdə pütülgəndur.

29:22 «Ular ... oqizalandi» — ibraniy tilida «yəp-iqti». **«ikkinqi ketim padixah tikləx»** — birinqi ketim 23:1də hatirilinidu.

Tarih-təzkirə «2»

Sulayman Israil üstigə ḥəküm süridu

1Pad. 3:1-15

1 [1] Dawutning ooɣli Sulaymanning ḥəkümranliḳi mustəḥkəmləndi; qünki uning Hudasi Pərwərdigar uning bilən billə bolup, uni bək büyük ḳildi.
[2] Sulayman pütkül Israillarni, mingbexi, yüzbexi, sorakqi wə pütkül Israilning ḳəbilə-jəmət baxliḳliri boloɣan əməldarlarni qaḳirtip ularoɣa səz ḳildi. [3] Sulayman barliḳ jamaət bilən birliktə Gibeonning egizlikigə bardi; qünki u yərdə Hudaning «jamaət qediri», yəni Pərwərdigarning ḳuli Musa bayawanda yasatḳan qedir bar idi. [4] Hudaning əḥdə sanduḳini bolsa Dawut Kiriat-Yearimdin elip qiḳip, əzi uningoɣa təyyarlioɣan yərgə əkəlgənidi; qünki u Yerusalemda əḥdə sanduḳi üqün bir qedir tiktürgənidi. [5] Hurning nəwrisi, Urining ooɣli Bəzalәl yasioɣan mis ḳurbangaḥ bolsa Gibeonda, yəni Pərwərdigarning jamaət qediri aldida idi; Sulayman jamaət bilən birliktə berip, xu yərdə Pərwərdigardin tilək tilidi. [6] Sulayman jamaət qedirining aldidiki mis ḳurbangaḥning yenioɣa, Pərwərdigarning aldioɣa kelip, ḳurbangaḥta ming malni kəydürmə ḳurbanliḳ ḳildi.
[7] Xu keqisi Huda Sulaymanoɣa ayan bolup, uningoɣa: — Sən nemini tilisəng, xuni berimən, dedi.
[8] Sulayman Hudaoɣa: — Sən atam Dawutḳa zor meḥir-muḥəbbət ata ḳiloɣan, meni uning ornioɣa padixaḥ ḳilding. [9] I Pərwərdigar Huda, əmdi Sən atam Dawutḳa bərgən wədəngni puhta orunlioɣaysən; qünki Sən meni yərdiki topidək nuroɣun həlḳḳə ḥəkümranliḳ ḳilidioɣan padixaḥ ḳilding. [10] Əmdi Sən manga bu həlḳḳə yetəkqilik ḳiloɣudək danaliḳ wə bilim bərgəysən; undaḳ bolmisa Sening munqiwala qong bu həlḳinggə kim ḥəküm sürəlisun? — dedi.
[11] Huda Sulaymanoɣa: — Mən seni həlḳimgə padixaḥ ḳilip tiklidim. Əmdi sən muxundaḳ niyətkə kelip, nə bayliḳ, mal-mülük, nə izzət-ḥörmət wə düxmənliringning janlirini tiliməy, nə uzun əmür kərüxni tiliməy, bəlki bu həlḳimgə ḥəküm sürüxkə danaliḳ wə bilim tiligən ikənsən, [12] Danaliḳ wə bilim sanga təḳdim ḳilindi; wə Mən sanga baylik, mal-mülük wə izzət-ḥörmətmu berəy; xundaḳ boliduki, seningdin ilgiri ətkən padixaḥlarning ḥeqbiridə undaḳ bolmioɣan, seningdin keyin boloɣusi padixaḥlardimu undaḳ bolmaydu, dedi.

Sulaymanning beyixḳa baxlixi

1Pad. 10:26-29

[13] Bu ixtin keyin Sulayman Gibeon egizlikidiki «jamaət qediri»din Yerusalemoɣa ḳaytip kelip, Israil üstidə səltənət ḳildi. [14] Sulayman jəng ḥarwiliri bilən atliḳ ləxkərlərni toplidi: — uning bir ming tət yüz jəng ḥarwisi, on ikki ming atliḳ ləxkiri bar idi; u bularni «jəng ḥarwisi xəḥərliri»gə ḥəm padixaḥning yenida turux üqün Yerusalemoɣa orunlaxturdi. [15] Padixaḥ Yerusalemda altun-kümüxlərni taxlardək kəp, kedir dərəhlirini tüzlənggliktiki üjmə dərəhliridək kəp ḳildi . [16] Sulaymanning atliri Misirdin ḥəm kuwədin kəltürülətti; padixaḥning sodigərliri kuwədin tohtitiloɣan baḥasi boyiqə setiwalatti. [17] Ular Misirdin setiwaloɣan ḥərbir ḥarwining baḥasi

1:3 «Gibeonning egizliki» — yaki «Gibeondiki «yuḳiri jay»oɣa. **«jamaət qediri»** — yaki «*(Huda bilən)* kərüxüx qediri».
1:10 «bu həlḳḳə yetəkqilik ḳiloɣudək» — bu ibarə ibraniy tilida «bu həlḳning aldida qiḳip-kirgüdək» degən sözlər bilən ipadilinidu.
1:15 «kedir dərəhliri» — yaki «kedir yaoɣiqi». Lekin bizningqə Sulayman kedir yaoɣiqini ixlitipla ḳalmay, xu qiraylik dərəhlərdin Yerusalem ətrapioɣa kəp tiktürdi *(«Top.» 2:5ni kərüng)*.
1:16 «Sulaymanning atliri Misirdin ... setiwalatti» — bu ayətning baxḳa birhil tərjimisi: «Sulaymanning atliri Misirdin kəltürülətti; padixaḥning soda karwanliri kuwədin tohtitiloɣan baḥasi boyiqə türküm-türküm setiwalatti».

altə yüz kümüx tənggə, ḥərbir atning baḥasi bir yüz əllik kümüx tənggə idi; at-ḥarwilar yənə Ḥittiylarning padixaḥliri wə Suriyə padixaḥlirioɣimu ənə xu sodigərlərning wastisi bilən seti-welinatti.

Sulayman ibadəthanini selix üqün materiyallarni toplaydu

2 [1] Sulayman Pərwərdigarning namioɣa atap bir əy ḥəm padixaḥliki üqün bir orda selix niyitigə kəldi. [2] Xuningdin keyin Sulayman yətmix ming adəmni ḥammallikkə, səksən ming adəmni taoɣda tax kesixkə, üq ming altə yüz kixini nazarətqilikkə təyinlidi.
[3] Sulayman Tur padixaḥi Ḥuramoɣa adəm əwətip: «Əzliri atam Dawutning turaloɣusi bolsun dəp orda selixioɣa kedir yaoɣiqi yətküzüp bərgən idilioɣu, mangimu xundak kiloɣayla. [4] Mana, mən əmdi Pərwərdigar Hudayimning namioɣa atap bir əy salmakqimən; əy uning aldida huxbuy yekix, «təkdim nanlar»ning üzülməy koyuluxi, ḥərküni ətə-ahxamlirida, xabat künliridə, yengi ayning birinqi künidə wə Pərwərdigar Hudayimiz bekitip bərgən ḥeyt-ayəmlərdə kəydürmə kurbanlikларning sunuluxi üqün bolidu. Bu ixlar Israil həlkigə mənggülük bir bəlgilimə bolidu.
[5] Mən salmakqi boloɣan əy ajayip ḥəywətlik bolidu; qünki bizning Hudayimiz ḥəmmə ilaḥlardin üstündur. [6] Lekin asmanlar wə asmanlarning üstidiki asmanmu Uni sioɣduralmaydioɣan tursa, kim Uningoɣa əy salalisun? Mən kim idim, kandakmu Uningoɣa əy salduroɣudək kudrətkə igə bolay? Mən pəkət Uning aldida kurbanlikларni kəydürgüdəkla adəmmən, halas!
[7] Əmdi əzliri manga atam Dawut Yəḥudada wə Yerusalemda təyyarlap koyoɣan ustilar bilən billə ixləx üqün, altun-kümüxtə, mis wə təmürdə ixləxkə pixxik, səsün, tok kizil wə kək rənglik yip ixləxkə puhta ḥəm nəkkaxlikni bilidioɣan bir ustamni əwətkəyla. [8-9] Ḥəm manga Liwandin kedir, arqa-karioɣay wə səndəl dərəhlirini yətküzüp bərgən bolsila; qünki əzlirining hizmətkarlirining Liwanda yaoɣaqni kesixkə ustilikini bilimən; mana, manga kəpləp yaoɣaqlarni təyyarlap berix üqün mening hizmətkarlirim əzlirining hizmətkarliri bilən billə ixlisun; qünki mən salidioɣan əy intayin ḥəywətlik wə ajayib karamət bolidu. [10] Mana, mən əzlirining yaoɣaq kesidioɣan hizmətkarlirioɣa yigirmə ming kor buoɣday, yigirmə ming kor arpa, yigirmə ming bat xarab, yigirmə ming bat zəytun meyi berimən» — dedi.
[11] Turning padixaḥi Ḥuram Sulaymanoɣa jawabən məktup yollap: «Pərwərdigar Əz həlkini səygəqkə U əzlirini ularning üstigə padixaḥ kildi» — dedi. [12] Ḥuram yənə: «Asman-pələk bilən yər-zeminni yaratkan Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa Ḥəmdusana boloɣay! Qünki U padixaḥ Dawutka yorutuloɣan, pəm-parasətlik, Pərwərdigar üqün bir əy, uning padixaḥliki üqün bir orda salalaydioɣan bir danixmən ooɣul bərdi. [13] Mana mən ḥazir əzlirigə ḥünərdə kamalətkə yətkən, əkil-parasət bilən yorutuloɣan, Ḥuram-Abi degən bir adəmni əwətəy. [14] Uning anisi Dan kəbilisilik bir ayal, atisi Turluk ikən. U altun, kümüx, mis, təmür, taxlar, yaoɣaqqilik ixlirioɣa maḥir, səsün, tok kizil, ak wə kək rənglik yip ixləxkə puhta, ḥərhil nəkkaxlik ixlirioɣimu usta, tapxuruloɣan ḥərkandak layiḥigə amalini kilalaydu. Bu kixi əzlirining ḥünərwənliri bilən wə atiliri boloɣan hojam Dawutning ḥünərwənliri bilən billə ixlisun. [15] Əmdi hojam tiloɣa aloɣan

---

1:17 «Ular Misirdin setiwaloɣan ḥərbir ḥarwining baḥasi ... ḥərbir atning baḥasi ... at-ḥarwilar yənə Ḥittiylarning padixaḥliri wə Suriyə padixaḥlirioɣimu ənə ... setiwelinatti» — Təwrat, «Kan.» 17:16də Israil padixaḥlirioɣa atlarni elix üqün Misiroɣa berix mən'i kilinoɣanidi.
2:1 «orda» — ibraniy tilida «əy».
2:2 1Pad. 5:15-32
2:3 «Ḥuram» — bəzi yərlərdə «Ḥiram» dəp atilidu.
2:6 «Mən pəkət Uning aldida kurbanlikларni kəydürgüdəkla adəmmən, halas!» — baxka birhil tərjimisi: «Əy pəkət Uning aldida kurbanlikларni kəydürgüdək bir jay bolidioɣan tursa, halas!».
2:10 «yigirmə ming kor» — bir kor 220 litr, 20000 kor 44 milyon litr, yəni bəlkim 44,000 tonna bolidu. **«yigirmə ming bat»** — bir bat 22 litr bolup, 20000 bat 440,000 litr bolidu.
2:12 «orda» — ibraniy tilida «əy».

buoŋday, arpa, may wə xarab bolsa, bularni əz hizmətkarlirioŋa yətküzüp bərgəyla. [16] Biz bolsaķ siligə ķanqə kerək bolsa Liwanda xunqə yaoŋaq kesip, sal ķilip baoŋlap, dengiz arķiliķ Yoppaoŋa yətküzüp berimiz; andin sili u yərdin Yerusalemoŋa toxup kətsilə bolidu» dedi.
[17] Atisi Dawut Israil zeminida turuxluķ yaķa yurtluķlarni sanaķtin ətküzgəndək, Sulaymanmu ularni sanaķtin ətküzdi. Ular jəmiy bir yüz əllik üq ming altə yüz adəm qiķti. [18] U ulardin yətmix ming kixini ḥammallikķa, səksən ming kixini taoŋda tax kesixkə wə ix ķiliwatķanlar üstidin nazarət ķilip turuxķa üq ming altə yüz kixini təyinlidi.

Ibadəthanini selix

1Pad. 6:1-38; 7:13-51

3 [1] Sulayman Yerusalemda Pərwərdigar atisi Dawutķa ayan boloŋan Moriya teoŋida, yəni Yəbusiy Ornanning haminida, Dawut təyyar ķilip ķoyoŋan yərdə, Pərwərdigarning əyini selix ixini baxlidi. [2] Sulaymanning səltənitining tətinqi yili, ikkinqi ayning ikkinqi küni u ķuruluxni baxlidi. [3] Sulayman saloŋan Hudaning əyining uli mundaķ: — uzunluķi (ķədimki zamanda ķollanoŋan əlqəm boyiqə) atmix gəz, kəngliki yigirmə gəz idi. [4] Əyning aldidiki aywanning uzunluķi yigirmə gəz bolup, əyning kənglikigə tooŋra kelətti; egizliki yigirmə gəz idi; u iqini sap altun bilən ķaplatti. [5] U əyning qong zelining tamlirini arqa-ķarioŋay tahtayliri bilən ķaplatti, andin keyin sap altun ķaplatti wə üstigə horma dərihining xəkli bilən zənjir nəķixlirini oydurdi. [6] U əyni alamət qiraylik ķilip tamlirini yənə esil tax-yaķutlar bilən zinnətlətti. U ixlətkən altunlar pütünləy parwayim altuni idi. [7] U pütün əyni, əyning limliri, ixik bosuoŋa-kexəkliri, barliķ tamliri wə ixiklirini altun bilən ķaplidi; u tamoŋa kerublarning nəķixlirini oydurdi. [8] Sulayman yənə əng muķəddəs jayni yasatti; uning uzunluķi yigirmə gəz bolup (əyning kəngliki bilən təng idi), kənglikimu yigirmə gəz idi; u uning iqini pütünləy sap altun bilən ķaplatti; altun jəmiy bolup altə yüz talalnt idi. [9] Altun miķning eoŋirliķi jəmiy əllik xəkəl boldi. Balihanilirining iqimu altun bilən ķaplandi.
[10] Əng muķəddəs jay iqidə u ikki kerubning ḥəykilini yasap, ularni pütünləy altun bilən ķaplidi.
[11] Ikki kerubning ķanitining uzunluķi jəmiy yigirmə gəz idi; bir kerubning bir ķanitining uzunluķi bəx gəz bolup, əyning temioŋa tegip turatti; ikkinqi tərəptiki ķanitining uzunluķimu bəx gəz bolup, ikkinqi bir kerubning ķanitioŋa yetətti. [12] Yənə bir kerubning ķanitining uzunluķimu bəx gəz bolup, umu əy temioŋa tegip turatti; ikkinqi bir ķanitining uzunluķimu bəx gəz bolup, aldinķi bir kerubning ķanitioŋa yetətti. [13] Bu ikki kerubning ķanatliri yeyiloŋan ḥalda bolup, uzunluķi jəmiy yigirmə gəz kelətti; ikkila kerub ərə turoŋuzuloŋan bolup, yüzliri əyning iqigə ķaraytti.
[14] Sulayman yənə kək rənglik, səsün rənglik, toķ ķizil wə aķ rənglik yip toķulmiliridin wə nəpis kanaptin əyning iqidiki pərdisini yasatti, uning üstigə kerublarni kəxtə ķilip toķutti.
[15] Əyning aldioŋa yənə egizliki ottuz bəx gəz kelidioŋan ikki tüwrük yasap ķoydurdi; ḥər tüwrükning bexining egizliki bəx gəz kelətti. [16] U yənə (iqki kalamhanidikidək) marjansiman zənjir yasitip, tüwrük baxliri üstigə ornatti; u yüz danə anar yasitip ularni zənjirlərgə ornatti.

3:2 «Sulaymanning səltənitining tətinqi yili, ikkinqi ay...» — bu waķit bəlkim miladiyədin ilgiriki 966-yili, 4-5-ayda boluxi mumkin idi.
3:3 «uzunluķi ... atmix gəz, kəngliki yigirmə gəz» — Muķəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» adəmning ķolining jəynikidin barmaķlirining uqioŋiqə boloŋan ariliķi *(təhminən 45 santimetr)* idi.
3:4 «əyning ... egizliki yigirmə gəz idi» — kona kəqürmilərning kəpinqisi muxu yərdə «bir yüz yigrimə gəz idi» deyilidu. Biz muxu yərdə kona «Suriyak» tərjimisi wə grek tilidiki bir kona tərjimisigə əgiximiz.
3:8 «altə yüz talalnt» — 600 talant bəlkim 18.4 tonna idi.
3:9 «əllik xəkəl» — 50 xəkəl bəlkim 600 gram.
3:16 «kalamhana» — «əng muķəddəs jay»ning «kalamhana» dəp atilixining səwəbi, uningda Huda Musa pəyoŋəmbərgə tapxuroŋan «əhdə tax tahtiliri» *(Hudaning kalami)* selinoŋan «əhdə sanduķi» bar idi; wə uning üstigə bəlkim bəzi waķtida,

17 U bu ikki tüwrükni əyning aldioŋa, birsini ong təripidə, birsini sol təripidə turoŋuzdi; u ong
tərəptikisini Yakin, sol tərəptikisini Boaz dəp atidi.

4 1 Uzunluki yigirmə gəz, kəngliki yigirmə gəz, egizliki on gəz kelidioŋan bir mis kurbangah
yasatti. 2 U mistin «dengiz» yasatti; uning xəkli dügilək bolup, u girwikidin bu girwikigiqə
on gəz kelətti; egizliki bəx gəz, aylanmisi ottuz gəz idi. 3 «Dengiz»ning sirtki asta kismi bukining
xəkli bilən qərüldürüp bezəlgən bolup, bukilar hərbir gəzgə ondin, ikki katar kilinip, mis
«dengiz» bilən təng kuyup qikiloŋanidi. 4 Mis «dengiz»ni on ikki mis buka kətürüp turatti;
uning üqi ximaloŋa, üqi oŋərbkə, üqi jənubka, üqi xərkkə karap turatti. «dengiz» bukining
dümbisigə yatkuzuloŋan bolup, bukilarning kuyruki iqi tərəptə idi. 5 Mis dengizning kelinliki
bir alkan bolup, qərisi qinining girwikidək nilupər xəklidə kilinoŋan, uningoŋa üq ming bat su
patatti. 6 U yənə on «yuyux desi» yasitip, bəxini mis dengizning ong təripigə, bəxini sol təripigə
koyoŋuzdi; kəydürmə kurbanlikloroŋa ixlitidioŋan buyum-əswablirining həmmisi xu daslarda
yuyulatti; «dengiz» bolsa kahinlarning yuyunuxi üqün ixlitiləttı.
7 U yənə bəlgilængən xəkildə on altun qiraoŋdan yasitip mukəddəs jayning iqigə ornatti; uning bəxini
ong tərəpkə, bəxini sol tərəpkə koydurdi. 8 Yənə on xirə yasitip mukəddəs jayning iqigə koyoŋuzdi;
uning bəxini ong tərəpkə, bəxini sol tərəpkə koyoŋuzdi. U yənə yüz danə altun qinə yasatti.
9 U yənə «kahinlar hoylisi», qong hoyla wə qong hoylining dərwazilirini yasatti wə
dərwazilarning həmmisini mis bilən kaplatti. 10 U mis «dengiz»ni ibadəthanining ong təripigə,
yəni xərkiy jənub təripigə koyoŋuzdi.
11 Huram yənə kazan, kürək wə kaqa-kuqilarni ətküzdi. Huram xu tərikidə Sulayman padixah
üqün Hudaning əyining barlik kurulux hizmitini püttürdi, 12 Yəni ikki tüwrük, ikki tüwrükning
üstidiki apkursiman ikki bax wə bu ikki baxni yepip turidioŋan ikki torni yasitip püttürdi. 13 Xu
ikki tor üstigə kayqilaxturuloŋan tət yüz anarni yasatti; bir torda ikki katar anar bolup, tüwrük
üstidiki apkursiman ikki baxni yepip turatti. 14 U on das təgliki wə das təglikigə koyulidioŋan on
«yuyux desi»ni, 15 «mis dengiz» wə uning astidiki on ikki mis bukini yasatkuzdi. 16 Kazan, kürək,
wilka-ilməklər, wə munasiwətlik barlik əswablarni Huram-Abi Pərwərdigarning əyini dəp Su-
layman padixahka parkiraydioŋan mista yasitip bərdi. 17 Padixah bularni Iordan tüzləngликidə,
Sukkot bilən Zərədataḥ otturisida, xu yərdiki seoŋiz layda kelip yasap, kuydurup qikti. 18 Su-
layman yasatkuzoŋan bu əswablarning sani intayin kəp idi; kətkən misning eoŋirlikini əlqəp
bolmaytti.
19 Sulayman yənə Hudaning əyi iqidiki barlik əswablarni yasatti — yəni altun huxbuygahni,
«təkdim nan» koyulidioŋan xirələrni 20 wə sap altunda kilinoŋan qiraoŋdanlar bilən qiraoŋlirini
yasatkuzdi; bu qiraoŋlar bəlgilimə boyiqə iqki «kalamhana» aldida yandurux üqün boldi. 21 U
yənə qiraoŋdanning gülliri, qiraoŋ wə pilik kayqilirining həmmisini altundin kildurdi (ular sap
aldundin idi). 22 U yənə peqaklar, tawaklar, piyalə-kaqa wə küldanlarning həmmisini sap altun-
din kildurdi. U əyning ixiklirini, yəni iqidiki əng mukəddəs jayoŋa kiridioŋan iqki katlima ixiklər
wə əyning «mukəddəs jay»ining taxkiriki ixiklirini altundin kildurdi.

Bax kahin xu «əng mukəddəs jay»oŋa kirgəndə, Hudaning bexarətliri uloroŋa kelixi mumkin idi.
3:17 «Yakin» ... «Boaz» — «Yakin» degən səz «U mustəhkəmləydu» degən mənidə; «Boaz» bəlkim «küq bilən» yaki «kudrəttə» degən mənidə boluxi mumkin. Ikki tüwrükning mənisi xu qaoŋda «U *(Huda)* buni *(mukəddəs əyini)* kudrət bilən mustəhkəmləydu» degənlik bolidu.
4:2 «dengiz» — kahinlar yuyunidioŋan qong bir dastur.
4:5 «üq ming bat su» — üq ming bat muxu yərdə bəlkim təhminən 30000 litr bolsa kerək idi. Ibadəthanidiki shemilarni kərüng.
4:11 «Huram» — yəni Huram-abi. 2:13ni kərüng.
4:17 «Zərədataḥ» — yaki «Zarətan» *(«1Pad.» 17:46ni kərüng).*
4:20 «kalamhana» — «əng mukəddəs jay»ning yənə bir atilixidur. 3:16diki izahatni kərüng.
4:22 «peqaklar» — yaki «pilik kayqiliri» yaki «lahxigirlar». **«U əyning ixiklirini, yəni iqidiki əng mukəddəs jayoŋa**

5 [1] Xuning bilən Sulayman Pərwərdigarning əyi üqün kilidiolan barlik kuruluxlar tamam
bololanda, u atisi Dawut Hudaola atap beolixliolan nərsilərni (yəni kümüx, altun wə ḥəmmə
baxka buyumlarni) elip kelip, Pərwərdigarning əyining həzinilirigə koydurdi.

Sulayman əḥdə sandukini ibadəthanioła elip kiridu

1Pad. 8:1-66

[2] Xu qaoıda Sulayman Pərwərdigarning əḥdə sandukini «Dawut xəḥiri»din, yəni Ziondin yətkəp
kelix üqün Israil akṣakallirini, kəbilə bəglirini wə Israil jəmətlirining bəglirini Yerusalemoła
yioılixka qakirdi. [3] Buning üqün Israilning ḥəmmə adəmliri Etanim eyida, yəni yəttinqi ayda,
bekitilgən ḥeytta padixaḥning kexioła yioılildi. [4] Israilning ḥəmmə akṣakalliri yetip kəlgəndə
Lawiylar əḥdə sandukini kətürüp mangdi. [5] Ular əḥdə sandukini, jamaət qediri bilən uning iqi-
diki barlik mukəddəs buyumlarni kətürüp elip qikti. Kaḥinlar boloılan Lawiylar muxularni elip
qikti.
[6] Sulayman padixaḥ wə barlik Israil jamaiti əḥdə sandukining aldida mengip, kəplikidin
sanini elip bolmaydioılan san-sanaksiz koy bilən kalini kurbanlik kiliwatatti. [7] Kaḥinlar
Pərwərdigarning əḥdə sandukini əz jayioła, ibadəthanining iqki «kalamhana»sioła, yəni əng
mukəddəs jayoła elip kirip kerublarning kanatlirining astioła koydi. [8] Kerublarning yeyi-
lip turoılan kaniti əḥdə sanduking orni üstidə boloıaqka, əḥdə sanduki bilən uni kətürüp
turidioılan baldaklarni yepip turatti. [9] Bu baldaklar sanduking tutkuqliridin naḥayiti uzun
qikip turoıaqka, kalamhanining aldida turup əḥdə sanduking yenidiki ikki baldaking uqli-
rini kərgili bolatti, birak əyning sirtida ularni kərgili bolmaytti; bu baldaklar taki bügüngə
kədər xu yərdə turmakta. [10] Əḥdə sanduking iqidə Musa pəyoıəmbər Ḥorəb teoıida turoıanda
iqigə saloıan ikki tahtaydin baxka ḥeqnərsə yok idi (Israillar Misir zeminidin qikkandin keyin
Pərwərdigar ular bilən Ḥorəbdə əḥdə tüzgənidi).
[11] Kaḥinlar mukəddəs jaydin qikixti (xu yərdə ḥazir boloılan barlik kaḥinlar, əz nəwitigə karimay
əzlirini Hudaoła atap pakizlioılanidi; [12] nəoımə-nawaqi barlik Lawiylar, jümlidin Asaf, Ḥeman,
Yədutun wə ularning ooılulliri ḥəm kerindaxliri qəkmən tonlirini kiyixip, kurbangaḥning
xərkidə turup jang, təmbur wə qiltarlar qelixiwatkanidi; ular bilən billə kanay qeliwatkan
yənə bir yüz yigirmə kaḥin bar idi) [13] wə xundak bolduki, kanayqilar bilən nəoımə-nawaqilar
ḥəmmisi birdək qelip, bir awaz bilən Pərwərdigaroła təxəkkür-ḥəmdusana eytiwatkanda,
yəni kanaylar, janglar wə ḥərhil sazlarni qelip, yukiri awaz bilən «Pərwərdigar meḥribandur,
əzgərməs muḥəbbiti əbədil'əbədgiqidur» dəp Pərwərdigarni mədḥiyələwatkanda — xu ḥaman
ibadəthana, yəni Pərwərdigarning əyi bir bulut bilən tolduruldi; [14] kaḥinlar əxu bulut tüpəylidin
wəzipilirini ətüxkə turalmaytti, qünki Pərwərdigarning julasi Hudaning əyini tolduroılanidi.

---

kiridioılan iqki katlima ixiklər ... altundin kildurdi» — baxka birhil tərjimisi «U əyning ixikliri, yəni əng mukəddəs jayning iqigə kiridioılan katlima ixiklər wə əyning «mukəddəs jay»ining taxkiriki ixiklirining turum-ülgüjəklirini altundin kildurdi».
5:3 «yəttinqi ayda bekitilgən ḥeyt» — bu ḥeyt «kəpilər ḥeyti» *(yənə «qedir ḥeyti» yaki «mewə ḥosul ḥeyti»mu dəp atilatti)*, 7-ayning 15-22 künlirida ətküzülidu *(«Law.» 23:34)*. Israilning ərliri uningoła Yerusalemda katnixixi lazim idi.
5:5 «jamaət qediri» — yaki «jamaət yioılilidioılan qedir», yəni «ibadət qediri».
5:7 «kalamhana» — «əng mukəddəs jay»ning yənə bir atilixidur. 3:16diki izaḥatni kərüng.
5:9 «bügüngə kədər...» — bu ibarə xuni ispatlayduki, «Tarih-təzkirə»ning hatirilirining kəpinqisi ibadəthana tehi əz jayida turoılan waktida, sürgün boluxtin ilgiri yezioılan *(36-bab, 11-23-ayətlərni bəlkim keyinki bir hatiriqi koxup yazoılan)*.
5:10 «Ḥorəb teoi» — Sinay teoining baxka bir ismidur.
5:11 «Kaḥinlar... əzlirini Hudaoła atap pakizlioılanidi» — muxu «pakizlax» Təwrattiki taḥarət bəlgilimilərgə əməl kilixtin ibarət idi *(məsilən, «Law.» 21-bab, 22:1-9ni kərüng)*.

6 [1] Bu pəyttə Sulayman: — Pərwərdigar tum ķarangoɳuluķ iqidə turimən, dəp eytķanidi; [2] Lekin, i Pərwərdigar, mən Sening üqün bir ḥəywətlik makan bolsun dəp, Sən mənggü turidioɳan bir əyni yasidim, dedi.
[3] Andin padixaḥ burulup barlik Israil jamaitigə bəht tilidi; Israilning barlik jamaiti uning aldida turatti. [4] U mundaķ dedi: — Israilning Hudasi Pərwərdigaroɳa təxəkkür-mədḥiyə boloɳay! U Əz aoɳzi bilən atam Dawutķa wədə ķiloɳanidi wə Əz ķoli bilən uni əməlgə axurdi. U əslidə Dawutķa: —
[5] «Mən Əz həlķim Israilni Misir zeminidin elip qikķan kündin buyan namim üqün bu yərdə bir əy salay dəp Israilning ḥərķaysi ķəbililirining xəḥərliridin ḥeqķaysisini tallimidim, yaki həlķim Israiloɳa ḥəkümran boluxķa ḥeqķaysi adəmni tallimidim; [6] ḥalbuki, Mən namim xu yərdə bolsun dəp Yerusalemni tallidim wə həlķim boloɳan Israiloɳa ḥəkümranlik ķilsun dəp Dawutni tallidim» degənidi.
[7] Əmdi atam Dawutning Israilning Hudasi Pərwərdigarning namioɳa atap bir əy selix arzu-niyiti bar idi. [8] Biraķ Pərwərdigar atam Dawutķa: «Kənglüngdə Mening namimoɳa bir əy yasaxķa ķiloɳan niyiting yahxidur; [9] əmma xu əyni sən yasimaysən, bəlki puxtungdin bolidioɳan ooɳlung, u Mening namimoɳa atap xu əyni salidu», degənidi.
[10] Mana əmdi Pərwərdigar Əz sözigə əməl ķildi. Mən Pərwərdigar wədə ķiloɳinidək, atamning ornini besip, Israilning təhtigə olturdum; Israilning Hudasi Pərwərdigarning namioɳa atap bu əyni saldim. [11] Mən bu əydə əḥdə sanduķini ķoydum; əḥdə sanduķi iqidə Pərwərdigarning Israillar bilən tüzgən əḥdə tahtiliri bardur» dedi.

Sulayman Israil üqün dua ķilidu

[12] Andin Sulayman Israilning barlik jamaitigə yüzlinip, Pərwərdigarning ķurbangaḥining aldida turup ķollirini kətürüp: — [13] (qünki baya Sulayman mistin uzunluķi bəx gəz, kəngliki bəx gəz, egizliki üq gəz kelidioɳan bir pəxtaķ yasitip, taxķiriķi ḥoylining otturisioɳa jaylaxturoɳanidi. U ənə xu pəxtaķ üstigə qikip turup, pütkül Israil jamaiti aldida yükünüp olturup, asmanoɳa ķarap oɳuliqini yayoɳanidi) [14] — u mundaķ dua ķildi: — I Israilning Hudasi Pərwərdigar! Nə asmanda nə zeminda Səndək Huda yoķtur; Sening aldingda pütün ķəlbi bilən mangidioɳan Əz ķulliring üqün əḥdəngdə turup əzgərməs muḥəbbitingni kərsitisən. [15] Qünki Sən Əz ķulung atam Dawutķa bərgən wədidə turdung; Sən Əz aoɳzing bilən eytķan sözüngni mana bügünkidək Əz ķolung bilən wujudķa qikarding. [16] Əmdi ḥazir, i Israilning Hudasi Pərwərdigar, Əz ķulung atam Dawutķa: — «Əgər sening əwladliring əz yollirioɳa səgək bolup sən Mening aldimda mangoɳandək, ķanunumoɳa əməl ķilip mangsila, sanga əwladingdin Israilning təhtidə olturidioɳan bir zat kəm bolmaydu» dəp bərgən wədəngdə turoɳaysən. [17] Əmdi ḥazir, i Israilning Hudasi, Sən ķulung Dawutķa eytķan sözliring əməlgə axuruloɳay, dəp ətünimən!
[18] Lekin Huda Əzi rastla yər yüzidə insanlar bilən makan ķilamdu? Mana, asmanlar bilən asmanlarning asmini Seni sioɳduralmaydioɳan yərdə, mən yasioɳan bu əy ķandaķmu Sening makaning bolalisun?! [19] Lekin i Pərwərdigar Hudayim, ķulungning dua wə iltijasioɳa ķulaķ selip, ķulungning Sanga kətürgən nidasi wə tilikini angliɳaysən. [20] Xuning bilən Əz kəzliringni keqə-kündüz bu əygə, yəni Sən: «Mening namimni u yərdə ayan ķilimən» dəp eytķan jayoɳa keqə-kündüz tikkəysən; Əz ķulungning u jayoɳa ķarap ķiloɳan duasioɳa ķulaķ saloɳaysən. [21] Ķulung wə həlķing Israil bu jayoɳa ķarap dua ķiloɳan qaoɳda, ularning iltijalirioɳa ķulaķ selip, Əz makaning ķiloɳan asmanlardin turup angliɳaysən, angliɳiningda ularni kəqürgəysən.

6:2 «ḥəywətlik makan» — yənə birhil tərjimisi «turaloɳu-makan».
6:20 «Əz ķulungning u jayoɳa ķarap ķiloɳan duasi» — yaki bolmisa: «əz ķulungning u jay tooɳrisidiki duasi...»

22 Əgər birsi өz қoxnisioға gunah қilsa wə xundaқla ixning rast-yaloғanliқini bekitix üqün қəsəm iqküzülsə, bu қəsəm bu өydiki қurbangaһingning aldioға kəlsə, 23 Sən қəsəmni asmanda
turup anglap, amal қilip Өz bəndiliring otturisida һөküm qiқaroғaysən; gunaһi bar adəmning
gunaһini өzigə қayturup, өz yolini өz bexioға yandurup, gunaһsiz adəmni aқlap өz adillikioға
қarap uningoға һəққini bərgəysən.
24 Өz həlқing Israil Sening aldingda gunah қiloғini üqün düxməndin yengilsə, yamanliқidin
қaytip bu өydə turup, namingni etirap қilip sanga dua bilən iltija қilsa, 25 Sən asmanda anglap,
Өz həlқing Israilning gunaһini kəqürüp, ularni Sən ata-bowilirioға wə өzlirigə təқdim қiloған
zeminoға қayturup kəlgəysən.
26 Ular Sanga gunah қiloғini üqün asman etilip yamoғur yaoғmaydioған қiliwetilgən bolsa, lekin
ular bu jayoға қarap Sanga dua қilip namingni etirap қilip, Sening ularni қiyinqilikқa saloғining
tüpəylidin өz gunaһidin yenip towa қilsa, 27 Sən asmanda turup қulaқ selip, қulliringning wə
həlқing Israilning gunaһini kəqürgəysən; qünki Sən ularoға mengix kerək boloған yahxi yolni
өgitisən wə Өz həlқinggə miras қilip bərgən zeminning üstigə yamoғur yaoғdurisən!
28 Əgər zeminda aqarqilik ya waba bolsa, ya ziraətlər dan almisa ya һal qüxsə ya uni qekətkilər
yaki qekətkə liqinkiliri besiwalsa, ya düxmənlər ularning zemindiki xəһərlirining қowuқlirioға
һujum қilip қorxiwalsa, ya һərқandaқ apət ya kesəllik bolsa, 29 undaқta barlik həlқing Is-
rail bolsun, һərқandaқ kixi bolsun, өzigə kəlgən apətni wə өz dərdini bilip, қollirini bu өygə
sunup, məyli қandaқ dua yaki iltija қilsun, 30 əmdi Sən turuwatқan makaning asmanda turup
anglap, kəqürüm қiloғaysən, Sən һərbir adəmning қəlbini bilgəqkə, өzining yollirini өzigə
yanduroғaysən (qünki Sənla, pəқət Sənla һəmmə insan balilirining қəlblirini bilgüqidursən);
31 xundaқ қilip, ular Sən ata-bowilirimizoға təқdim қiloған zeminda olturup өmrining һəmmə
künliridə Səndin қorқup yolliringda mangidioған bolidu.
32 Өz həlқing Israildin bolmioған, Sening uluoғ naming, қudrətlik қolung wə sozoған biliking
tüpəylidin yiraқ-yiraқlardin kəlgən musapir bolsa, u kelip bu өy tərəpkə қarap dua қilsa, 33 Sən
turuwatқan makaning boloған asmanlarda uningoға қulaқ selip, u musapir Sanga nida қilip
tiliginining һəmmisigə muwapiқ қiloғaysən; xuning bilən yər yüzidiki barliқ əllər namingni
tonup yetip, Өz həlқing Israildək Səndin қorқidioған bolup, mən yasioған bu өyning Sening
naming bilən ataloғinini bilidu.
34 Əgər Sening həlқing Sening tapxuruқung bilən düxmini bilən jəng қilixқa qiққanda,
Sən tallioған bu xəһərgə, xundaқla mən namingoға atap yasioған bu өy tərəpkə қarap Sən
Pərwərdigaroға dua қilsa, 35 Sən asmanlarda turup ularning duasi bilən iltijasioға қulaқ selip,
ularni nusrətkə erixtürgəysən.
36 Əgər ular Sanga gunah sadir қiloған bolsa (qünki gunah қilmaydioған һeqkixi yoқtur) Sən
ularoға oғəzəplinip, ularni düxmənlirining қolioға tapxuroған bolsang, bular ularni yiraқ-
yeқinoға, өz zeminioға sürgün қilip elip baroған bolsa, 37 lekin ular sürgün қilinoған yurtta əs-
һoxini tepip towa қilip, өzi sürgün boloған yurtta Sanga: — Biz gunah қilip, қəbiһlikkə berilip
Səndin yüz ərüp kəttuқ, dəp yelinsa, 38 — əgər ularni sürgün қiloғanlarning zeminida pütün
қəlbi wə pütün jenidin Sening təripinggə yenip, Sən ularning ata-bowilirioға təқdim қiloған
zeminoға, Sən tallioған xəһər tərəpkə wə mən namingoға atap yasioған bu өy tərəpkə yüzini
қilip dua қilsa, 39 Sən turuwatқan makaning boloған asmanlarda turup ularning duasi wə iltij-
alirini anglap ular üqün һөküm qiқirip, Өz həlқingning Sanga sadir қiloған gunaһini kəqürüm

6:22 «Əgər... ixning rast-yaloғanliқini bekitix üqün қəsəm iqküzülsə...» — bundaқ қəsəm tooғruluқ «Qəl.» 11:5-31ni kərüng. «Қəsəm bu өydiki қurbangaһning aldioға kəlsə...» mumkinqiliki barki, Israilda muxundaқ қəsəmlərni iqix üqün қurbangaһning aldioға kelix kerək əməs idi, pəқət: «Hudaning қurbangaһi aldida қəsəm қilimənki...» degəndək sözlər eytiloған bolsa «nəқ қurbangaһ aldida turoғandək» һesablinatti.
6:33 «bu өyning Sening naming bilən ataloғini» — bu ibarə Hudaning ibadəthanisi tooғruluқ «bu өy Meningkidur» wə «bu өydə Mening kim ikənlikim ayan қilinidu» degəndək ikki məқsitini kərsitidu.

қиloғaysən; [40] əmdi i Hudayim, Səndin ətünimən, bu yərdə қiloғan dualaroға kəzüng oquқ, қuliқing ding boloғay!
[41] Əmdi ornungdin turoғin, i Pərwərdigar Huda,
Sən қudritingning ipadisi boloғan əһdə sanduқung bilən,
Өz aramgaһingoға kirgəysən!
Kaһinliring һəққaniyliқ bilən kiydürülsun,
Məmin bəndiliring yaһxiliқingdin xadlansun!
[42] I Pərwərdigar Huda, Өzüng məsiһ қiloғiningning yüzini yandurmioғaysən;
Қulung Dawutқa kərsətkən əzgərməs muһəbbitingni esingdə tutқaysən!».

Sulayman ibadəthanini Hudaoға beoғixlaydu

7 [1] Sulayman duasini tügitixigila, asmandin ot qüxüp kəydürmə қurbanliқ һəmdə baxқa қurbanliқlarni қoymay kəydürüwətti; Pərwərdigarning xan-xəripi əyni toldurdi. [2] Pərwərdigarning xan-xəripi əyni tolduruwətkəqkə, kaһinlar Pərwərdigarning əyigə kirəlmidi. [3] Ot qüxkənlikini wə Pərwərdigarning xan-xəripi əyning üstidə tohtioғanliқini kərüp, Israillarning һəmmisi tax yatқuzuloғan məydanda yükünüp bax urup: «Pərwərdigar meһribandur, Uning əzgərməs muһəbbiti mənggügiqə turidu!» dəp Pərwərdigaroға ibadət қilip təxəkkür-mədһiyə oқuxti. [4] Padixaһ wə pütkül həlқ Pərwərdigarning aldida қurbanliқlirini sundi. [5] Sulayman padixaһ yigirmə ikki ming kala, bir yüz yigirmə ming қoyni қurbanliқ қilip sundi. Xundaқ қilip padixaһ wə pütkül həlқ Hudaning əyini Hudaoға beoғixlidi. [6] Kaһinlar wə xundaқla Pərwərdigaroға atioғan sazlarni tutқan Lawiylar əz orunlirida turatti (padixaһ Dawut bu sazlarni Pərwərdigarning mədһiyisidə ixlətkili yasioғanidi, u Pərwərdigaroға: «Uning əzgərməs muһəbbiti əbədgiqidur» dəp mədһiyə oқuoғinida ularni ixlitətti); kaһinlar Lawiylarning udulida turup kanay qelixatti; Israillarning һəmmisi xu yərdə ərə turuxқanidi.
[7] Sulayman Pərwərdigarning əyining aldidiki һoylisining otturisini ayrip muқəddəs қilip, u yərdə kəydürmə қurbanliқlar wə inaқliқ қurbanliқlirining yaoғlirini sundi; qünki Sulayman yasatқan mis қurbangaһ kəydürmə қurbanliқlar, ax һədiyiliri wə қurbanliқlarning yaoғlirini қobul қilixқa kiқik kəldi. [8] Xuning bilən u waқitta Sulayman wə uning bilən boloғan pütün Israil, yəni Hamat rayonioға kirix eoғizidin tartip Misir eқinioғiqə һəmmə yərlərdin kəlgən zor bir jamaət һeyt ətküzdi.. [9] Səkkizinqi küni ular təntənilik bir ibadət yioғilixi ətküzdi; ular yəttə kün қurbangaһni Hudaoға atap beoғixlioғanidi andin ular yənə yəttə kün һeyt ətküzdi. [10] Yəttinqi ayning yigirmə üqinqi küni padixaһ həlқni əz əy-qedirlirigə қayturdi; ular Pərwərdigarning Dawutқa, Sulaymanoға wə Өz həlқi Israiloға қiloғan yaһxiliқliri üqün қəlbidə xad-huram bolup қaytip kətti.

[11] Xundaқ қilip Sulayman Pərwərdigarning əyini wə padixaһning ordisini yasap püttürdi. Sulaymanning kəngligə Pərwərdigarning əyidə wə əzining ordisida nemə қilix kəlgən bolsa, xu ixlarning һəmmisi onguxluқ pütti.

6:42 «Өzüng məsiһ қiloғining» — bu, bəlkim Dawutning əwladi boloғan Sulayman padixaһning əzi üqün қiloғan duasi. Hudaning «məsiһ қiloғini» tooғruluқ «Zəbur» 2-küy wə izaһatlarni kərüng. **«қulung Dawutқa kərsətkən əzgərməs muһəbbiting»** — xübһisizki, bu ibarə Hudaning Dawutқa қiloғan barliқ wədilirini əz iqigə alidu.
7:8 «Hamat rayonioға kirix eoғizidin tartip...» — yaki «Libo-Hamattin tartip...».
7:9 «... Yənə yəttə kün һeyt ətküzdi» — «kəpilər һeyti» bekitilgən waқit yəttə kün idi. Israillar muxu waқitқa yənə yəttə kün қoxti.
7:11 «orda» — bu ayəttə «əy» degən səz bilən ipadilinidu.

Pərwərdigar Sulaymanoɣa wədə ḥəm agaḥ beridu

1Pad. 9:1-9

12 Andin Pərwərdigar keqidə Sulaymanoɣa ayan bolup uningoɣa: «Mən sening duayingni
anglidim wə Өzümgimu bu jayni «ḳurbanliḳ өyi» boluxḳa tallidim. 13 Əgər Mən asmanni
yamoɣur yaoɣmaydioɣan ḳilip etiwətsəm yaki qekətkilərgə zemindiki məḥsulatlarni yəp tax-
laxni buyrusam wə yaki həlḳim arisioɣa waba tarḳitiwətsəm, 14 xu qaoɣda namim bilən ataloɣan
bu həlḳim өzini kəmtər tutup, dua ḳilip yüzümni izləp, rəzil yolliridin yansa, Mən asmanda tu-
rup anglap, ularning gunaḥini kəqürimən wə zeminini saḳaytimən. 15 Əmdi bu yərdə ḳilinoɣan
dualaroɣa Mening kөzlirim oquḳ wə ḳulaḳlirim ding bolidu. 16 Mən əmdi namim mənggü bu
yərdə ayan ḳilinsun dəp bu өyni tallap, uni Өzümgə muḳəddəs ḳildim; kөzümmu, ḳəlbimmu
ḥəmixə xu yərdə bolidu.
17 Sən bolsang, atang Dawutning aldimda mangoɣinidək sənmu sanga buyruoɣinimning
ḥəmmisigə muwapiḳ əməl ḳilix üqün bəlgilimilirim wə ḥөkümlirimni tutup aldimda
mangsang, 18 Mən əmdi atang Dawutḳa: «Israilning təḥtidə sanga əwladingdin olturuxḳa bir
zat kəm bolmaydu» dəp əḥdə ḳiloɣinimdək, Mən sening padixaḥliḳ təḥtingni Israilning üstidə
məḥkəm ḳilimən. 19 Biraḳ əgər silər Meningdin yüz өrüp, Mən silərning aldinglarda jakarlioɣan
bəlgilimilirim wə əmrlirimni taxlap, baxḳa ilaḥlarning ḳulluḳioɣa kirip qoḳunsanglar, 20 xu
qaoɣda Mən Israilni ularoɣa təḳdim ḳiloɣan zeminidin yulup taxlaymən; wə Өz namimni
kөrsitixkə Өzümgə muḳəddəs ḳiloɣan bu өyni nəzirimdin taxlaymən wə Israilni ḥəmmə həlḳlər
arisida səz-qөqək wə tapa-tənining obyekti ḳilimən; 21 bu өy gərqə ḥazir uluoɣ bolsimu, xu za-
manda uningdin ətkənlərning ḥəmmisi ḳattiḳ ḥəyran ḳilixip: «Pərwərdigar bu zeminoɣa wə
bu өygə nemixḳa xundaḳ ḳiloɣandu?» dəp soraydu. 22 Kixilər: — Qünki zemindiki həlḳlər ata-
bowilirining Hudasi, yəni ularni Misir zeminidin qiḳaroɣan Pərwərdigarni taxlap, өzlirini baxḳa
ilarḥlaroɣa baoɣlap, ularoɣa səjdə ḳilip ḳulluḳida boloɣanliḳi üqün, U bu pütkül külpətni ularning
bexioɣa qüxürüptu, dəp jawab beridu.

Ḳuruluxlar wə soda-setiḳlar

1Pad. 9:10-28

8 1 Xundaḳ boldiki, yigirmə yil ətüp, Sulayman Pərwərdigarning өyi bilən padixaḥning өyini
yasap boloɣandin keyin, 2 u Ḥiram өzigə sowoɣa ḳiloɣan xəḥərlərni ḳaytidin ḳurup qiḳti;
Israillar xu yərdə olturaḳlaxti.
3 Sulayman Hamat-Zobaḥ xəḥirigə berip uni ixoɣal ḳildi.
4 U yənə qəldiki Tadmorni wə өzining Hamatta ḳuroɣan barliḳ həzinə xəḥərlirini yənə ongxitip
ḳurdi. 5 U yənə Üstünki Bəyt-Ḥoron bilən Astinḳi Bəyt-Ḥoronni sepil, baldaḳliḳ ḳowuḳliri
boloɣan ḳoroɣanliḳ xəḥərlərgə aylandurdi; 6 Baalatni, xundaḳla өzigə has ḥəmmə həzinə
xəḥərlirini, «jəng ḥarwisi xəḥərliri»ni, atliḳlarni orunlaxturoɣan xəḥərlərni wə Yerusalemda,
Liwanda wə өzi soraydioɣan barliḳ zeminda halioɣinini bina ḳildi.
7 Israildin bolmioɣan Ḥittiylar, Amoriylar, Pərizziylər, Ḥiwiylar wə Yəbusiylardin Israil ze-
minida ḳelip ḳaloɣanlarning ḥəmmisini bolsa, 8 Sulayman bularni, yəni Israillar pütünləy
yoḳatmioɣan əllərning ḳaloɣan əwladlirini ḳulluḳ ḥaxaroɣa tutti. Ular bügünki küngiqə xundaḳ
bolup kəldi. 9 Lekin Israillardin Sulayman өz ixliri üqün ḥeqkimni ḳul ḳilmay, bəlki ularni

7:14 ***...ularning*** **zeminini saḳaytimən** — muxu degənlik Hudaning kəḥətqilik, qekətkilər wə wabalar yətküzgən ziyanni əsligə kəltürüxini kərsitidu.
7:21 «bu өy gərqə ḥazir uluoɣ bolsimu...» — baxḳa birhil tərjimisi: «bu өy bir harabə bolidu,...»
8:2 «Ḥiram» — yaki «Ḥuram», yəni Turning padixaḥi.
8:8 «Israillar pütünləy yoḳatmioɣan əllər...» — bu wəḳələr Yəxua pəyoɣəmbər zamanida boloɣan. Təwrattiki «Yəxua»ni kərüng. Muxu ḥaxarqilar 13:5-16də hatiriləngənlərdin baxḳa ḥaxarqilar bolsa kerək idi. **«ular bügünki küngiqə xundaḳ**

ləxkər, ḥəkümdar-əməldar, ḥarwa bilən atliḳlarning sərdarliri ḳildi. [10] Bulardin padixaḥ Sulaymanning ixligüqilərning üstigə ḳoyoɣan qong nazarətqiliri bolup, ikki yüz əllik idi.
[11] Sulayman Pirəwnning ḳizini «Dawutning xəḥiri»din əzi uningoɣa salduroɣan ordioɣa əkəltürdi; qünki u: «Ayalimning Israil padixaḥi Dawutning ordisida turuxi muwapiḳ əməs; qünki Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi baroɣanliki jaylarning ḥəmmisi muḳəddəstur», — dedi.
[12] Sulayman bu qaoɣda Pərwərdigarning ḳurbangaḥida, yəni muḳəddəs jayning aywinining aldioɣa salduroɣan ḳurbangaḥta Pərwərdigaroɣa atap kəydürmə ḳurbanliḳ təḳdim ḳilatti;
[13] — yəni Musa pəyoɣəmbərning tapxuruḳi boyiqə, ḥər küni, xabat künliridə, ayning birinqi künliridə wə ḥər yilda üq ḳetim ətküzülidioɣan alaḥidə ḥeyt künliridə — «petir nan ḥeyti», «ḥaptilər ḥeyti» wə «kəpilər ḥeyti»diki künlərdə bekitilgən burqluḳ ḳurbanliḳlarni ḳilatti.
[14] Sulayman yənə atisi Dawutning bəlgiləp bərgini boyiqə kaḥinlarning hizmətlirining wə Lawiylarning burqlirining ada ḳilinixi üqün nəwət-guruppilarni bekitti; Lawiylarning ḥər küni mədḥiyə oḳux wə kaḥinlarning aldida hizmətlərni ada ḳilix burqi bar idi. Sulayman yənə dərwaziwənlərni nəwiti boyiqə ḥər dərwazining hizmitini ḳilixḳa bekitti; qünki Hudaning adimi Dawutning buyruḳi xundaḳ idi. [15] Kaḥin-lawiylar padixaḥning kaḥinlaroɣa wə Lawiylaroɣa buyruoɣanliridin, məyli ḳandaḳ ix bolsun yaki həzinilərgə dair ix bolsun ḥeq bax tartmaytti.
[16] Pərwərdigarning əyini selixta, əy uli selinoɣan kündin tartip pütküqə Sulaymanning barliḳ ḳurulux ixliri puhta tamamlandi. Xundaḳ ḳilip Pərwərdigarning əyi pütti.
[17] Andin Sulayman Edom zeminida Ḳizil dengiz boyidiki Əzion-Gəbərgə wə Elatḳa ḳarap mangdi.
[18] Ḥuram padixaḥ əz hizmətkarliri arḳiliḳ kemilər wə dengiz yollirioɣa pixxiḳ adəmlirini Sulaymanning yenioɣa əwətti. Ular Sulaymanning hizmətkarliri bilən billə Ofiroɣa berip, u yərdin tət yüz əllik talant altun elip, uni padixaḥ Sulaymanning ḳexioɣa yətküzüp kəldi.

Xebaning ayal padixaḥi danaliḳni izdəp kelidu

1Pad. 10:1-3

9 [1] Xebaning ayal padixaḥi bolsa Sulaymanning dangḳ-xəḥritini anglap, uni ḳiyin qigix-soallar bilən sinioɣili Yerusalemoɣa kəldi. U huxbuy buyumlar, intayin tola altun wə yaḳut-gəḥərlər artiloɣan təgilərni elip, qong dəbdəbə bilən kəldi. Sulaymanning ḳexioɣa kəlgəndə əz kəngligə pükkən ḥəmmə ix tooɣruluḳ uning bilən sözləxti. [2] Sulayman uning ḥəmmə sorioɣanlirioɣa jawab bərdi. Ḥeqnemə Sulaymanoɣa ḳarangoɣu əməs idi, bəlki ḥəmmisidə uningoɣa jawab bərdi.
[3] Xebaning ayal padixaḥi Sulaymanning danaliḳioɣa, yasioɣan orda-sarayoɣa, [4] dastihandiki taamlaroɣa, əməldarlarning ḳatar-ḳatar olturuxlirioɣa, hizmətkarlirining ḳatar-ḳatar turuxlirioɣa, ularning kiygən kiyimlirigə, uning saḳiyliri wə ularning kiygən kiyimlirigə wə uning Pərwərdigarning əyidə atap sunoɣan kəydürmə ḳurbanliḳlirioɣa ḳarap, üni iqigə qüxüp kətti.

---

bolup kəldi» — bu səz Israillar tehi əz wətinidə turoɣan waḳtida hatiriləngən, əlwəttə.
8:10 «qong nazarətqiliri... Ikki yüz əllikIdi» — «1Pad.» 9:23də bu san bəx yüz əllik deyilidu. Bəlki bu sanlar baxḳa-baxḳa waḳittiki əḥwallarni kərsitixi mumkin.
8:11 «Sulayman Pirəwnning ḳizini ... əzi uningoɣa salduroɣan ordioɣa əkəltürdi; qünki u: «Ayalimning Israil padixaḥi Dawutning ordisida turuxi muwapiḳ əməs» — uning xundaḳ orunlaxturuxining səwəbi, Pirəwnning ḳizi Yəḥudiy bolmioɣaqḳa wə bəlkim Pərwərdigardin ḳorḳmioɣanliḳi üqün idi.
8:13 «petir nan ḥeyti» — yənə «ətüp ketix ḥeyti» yaki «pasha ḥeyti» dəp atilidu. Əməliyättə «ətüp ketix ḥeyti» «petir nan ḥeyti»ning birinqi künidila ətküzülidu. **«kəpilər ḥeyti»** — «ḥaptilər ḥeyti» — yəni «dəsləpki ḥosul ḥeyti» dəp atilidu.
8:18 «tət yüz əllik talant altun» — 450 talant bəlkim 15 tonna idi. **«Ḥuram əz hizmətkarliri arḳiliḳ kemilər wə dengiz yollirioɣa pixxiḳ adəmlirini Sulaymanning yenioɣa əwətti. Ular ... Ofiroɣa berip, u yərdin ... altun elip, uni padixaḥ Sulaymanning ḳexioɣa yətküzüp kəldi»** — Ḥuramning kemiliri bəlkim yuḳirida 17-ayättə tiloɣa elinoɣan Əzion-Gəbər wə Elat degən portlaroɣa berip-kelətti.
9:4 «üni iqigə qüxüp kətti» — ibraniy tilida «uningda roḥ ḳalmidi». Demək, intayin ḥəyran ḳaldi.

5 U padixaḥqa: — Mən əz yurtumda silining ixliri wə danaliḳliri tooɣrisida angliоɣan həwər rast
ikən; 6 əmma mən kelip əz kəzlirim bilən kərmigüqə bu səzlərgə ixənmigənidim; wə mana, mən
ḥətta yeriminimu anglimioɣan ikənmən; silining danaliḳliri bilən bərikət-bayaxatliḳliri mən
angliоɣan həwərdin ziyadə ikən. 7 Silining adəmliri nemidegən bəhtlik-ḥə! Ḥəmixə silining aldi-
lirida turup danaliḳlirini anglaydioɣan bu hizmətkarliri nəḳədər bəhtliktur! 8 Silidin səyüngən,
silini əzi üqün Israilning təhtigə olturoɣuzoɣan Pərwərdigar Hudaliri mubarəktur! Hudaliri
Israilоɣa baoɣlioɣan muḥəbbiti üqün, ularni mənggü məzmut tursun dəp U silini tooɣra ḥəküm
wə adalət sürgili ular üstigə padixaḥ ḳildi, dedi.
9 U padixaḥqa bir yüz yigirmə talant altun, intayin kəp huxbuy buyumlar wə yaḳut-gəḥərlərni
sowoɣa ḳildi. Xebaning ayal padixaḥi Sulayman padixaḥqa sunoɣan xunqə zor miḳdardiki
huxbuy buyumlar xuningdin keyin ḥeq kərüngən əməs 10 (Ofirdin altunlarni əpkelidioɣan
Ḥuramning hizmətkarliri wə Sulaymanning hizmətkarliri yənə intayin zor miḳdardiki səndəl
yaoɣiqini wə yaḳut-gəḥərlərnimu elip kəldi. 11 Padixaḥ səndəl yaoɣiqidin Pərwərdigarning əyi
üqün wə padixaḥning ordisi üqün pələmpəylər yasap ḥəm nəoɣmə-nawaqilar üqün qiltarlar
wə sazlarni xuningdin yasatti. Xundaḳ esil səndəl yaoɣiqi Yəḥuda zeminida bu waḳitḳiqə ḥeq
kərülüp baḳmioɣanidi).. 12 Sulayman padixaḥ Xebaning ayal padixaḥioɣa uning əzigə ḳiloɣan
sowoɣiliridin axurup sowoɣa tutti, ayal padixaḥning kəngli tartḳan ḥəmmini — nemə sorisa,
xuni bərdi; andin u hizmətkarliri bilən yoloɣa qiḳip əz yurtioɣa ḳaytip kətti.

Sulaymanning baylikliri

1Pad. 10:14-29

13 Sulaymanoɣa ḥər yili kəltürülgən altunning əzi altə yüz atmix altə talant idi.. 14 Bu kirimdin
baxḳa, okətqi-tijarətqilər, barliḳ ərəbiyə padixaḥliri wə əz zeminidiki əməldarlarmu altun-
kümüxlərni elip Sulaymanoɣa tapxuratti.
15 Sulayman padixaḥ ikki yüz qong siparni soḳturdi wə ḥər siparoɣa altə yüz xəkəl altun kətti .
16 Xundaḳla üq yüz ḳalḳanni yapilaḳlanoɣan altundin yasidi; ḥərbir ḳalḳanni yasaxḳa üq yüz
xəkəl altun ixlitildi; padixaḥ ularni «Liwan ormini sariyi»oɣa esip ḳoydi.
17 Padixaḥ pil qixliridin qong bir təḥt yasap, uni sap altun bilən ḳaplatti. 18 Təḥtning altə
ḳəwətlik pələmpiyi bar idi, uning bir altun putpərisi təḥt bilən tutixip turatti; orunduḳning ikki
yenida tayanoɣuqisi bar idi, ḥərbir tayanoɣuqning yenida birdin ərə turoɣan xirning ḥəykili bar
idi. 19 Altə ḳəwətlik pələmpəyning üstidə, ong wə sol təripidə ərə turoɣan on ikki xirning ḥəykili
bolup, ḥərbir basḳuqning ong-sol təripidə birdin bar idi; baxḳa ḥeqḳandaḳ əldə uningoɣa ohxax
yasaloɣini yoḳ idi.
20 Sulayman padixaḥning barliḳ jam-piyaliliri altundin yasaloɣan; «Liwan ormini Sarayi»diki
barliḳ ḳaqa-ḳuqilar tawlanoɣan altundin yasaloɣan; Sulaymanning künliridə kümüx ḥeqnemə
ḥesablinatti. 21 Qünki padixaḥning kemiliri Ḥuramning hizmətkarliri bilən billə Tarxixḳa berip
turatti; «Tarxix kemə»lər ḥər üq yilda bir ḳetim kelip altun-kümüx, pil qixliri, maymunlar wə
tozlarni əkeləttı.
22 Sulayman padixaḥ yər yüzidiki barliḳ padixaḥlardin baylikta wə danaliḳta üstün idi.
23 Hudaning Sulaymanning kəngligə saloɣan danaliḳini anglax üqün yər yüzidiki barliḳ
padixaḥlar uning bilən didarlixix arzusi bilən keləttı; 24 kəlgənlərning ḥəmmisi əz sowoɣitini

9:11 «xundaḳ esil səndəl yaoɣiqi» — yaki «undaḳ sazlar».
9:13 «altə yüz atmix altə talant» — 666 talant, 22 tonna.
9:15 «altə yüz xəkəl» — 600 xəkəl bəlkim 7 kilogramoɣa yeḳin.
9:16 «üq yüz xəkəl» — 300 xəkəl bəlkim 3.5 kilogramoɣa yeḳin. **«Liwan ormini sariyi»** — Sulaymanning ordisining «Liwan ormini sariyi» dəp atilixining səwəbi uning ḳuruluxida Liwandin kəltürülgən qiraylıḳ kedir yaoɣaqlirini kəp ixlətkənliktin boloɣanidi. Orda iqidə «kedir yaoɣiqi tüwrükidin tət ḳatar» boloɣini üqün «ormandək» kərüngən bolsa kerək.
9:21 «Tarxix — «Tarxix» degən isim Ispaniyə, ximaliy Afriḳa yaki Britanniyəni yaki üqining ḥəmmisini kərsitidu. **«Tarxix kemə»** — bəlkim Tarxix degən portḳa berip kelix səpirigə qidamliḳ boloɣan kemini kərsitətti.

elip kelətti; yəni kümüx ḳaqa-ḳuqilar, altun ḳaqa-ḳuqilar, kiyim-keqəklər, dubuloɣa-sawutlar, tetitḳular, atlar wə ḳeqirlarni elip kelətti. Ḥər yili ular bəlgilik miḳdarda xundaḳ ḳilatti.
25 Wə Sulaymanning jəng ḥarwisioɣa ḳatidioɣan atliri üqün tət ming eoɣili bar idi, xuningdək on ikki ming atliḳ əskiri bar idi; u ularni «jəng ḥarwisi xəḥərliri»gə wə əzi turidioɣan Yerusalemoɣa orunlaxturdi. 26 Sulayman Əfrat dəryasidin Filistiyə zeminioɣiqə taki Misirning qegrisioɣa ḳədər boloɣan barliḳ padixaḥliḳlar üstidin ḥəkümranliḳ ḳildi. 27 Padixaḥ Yerusalemda kümüxni taxtək kəp, kedir dərəhlirini jənubiy tüzləngliktiki üjmə dərəhlirigə ohxax nuroɣun ḳildi. 28 Kixilər atlarni Misirdin wə ḥərḳaysi yurtlardin Sulaymanoɣa yətküzüp berip turatti.

29 Sulaymanning baxḳa əməlliri baxtin ahirioɣiqə «Natan pəyoɣəmbərning bayanliri», «Xiloḥluḳ Ahiyaḥning bixariti», xundaḳla Nibatning ooɣli Yəroboam tooɣruluḳ «Aldin kərgüqi Iddo kərgən alamət kərünüxlər» degən kitablaroɣa pütülgən əməsmidi?
30 Sulayman Yerusalemda turup pütün Israilning üstidin ḳirik yil səltənət ḳildi. 31 Sulayman ata-bowiliri arisida uhlidi; halayiḳ uni atisi Dawutning xəḥiridə dəpnə ḳildi; uning ooɣli Rəḥoboam uning ornioɣa padixaḥ boldi.

Israil ikkigə bəlünüp ketidu — ximaliy ḳəbililər Rəḥoboamoɣa ḳarxi qiḳidu

1Pad. 12:1-24

10 1 Rəḥoboam Xəḳəmgə bardi; qünki pütkül Israil uni padixaḥ tikligili Xəḳəmgə kəlgənidi.
2 Nibatning ooɣli Yəroboam xu ixni angliɣanda xundaḳ boldiki, Misirdin ḳaytip kəldi (qünki u Sulayman padixaḥtin ḳeqip Misirda turuwatatti). 3 Əmdi halayiḳ adəm əwətip uni qaḳirtip kəldi. Xuning bilən Yəroboam wə pütkül Israil kelip Rəḥoboamoɣa: —
4 Silining atiliri boynimizoɣa saloɣan boyunturuḳini eoɣir ḳildi. Sili əmdi atilirining bizgə ḳoyoɣan ḳattiḳ tələpliri bilən eoɣir boyunturuḳini yeniklitip bərsilə, silining hizmətliridə bolimiz, deyixti.
5 U ularoɣa: — Ḥazirqə ḳaytip üq kündin keyin andin ḳeximoɣa yənə kelinglar, dedi. Xuning bilən həlḳ tarilip kətti. 6 Rəḥoboam padixaḥ əz atisi Sulayman ḥayat waḳtida uning hizmitidə turoɣan moysipitlardin məsliḥət sorap: — Bu həlḳḳə beridioɣan jawabim tooɣrisida nemə məsliḥət kərsitisilər? — dedi.
7 Ular uningoɣa: — Əgər sili razilik bilən bügün bu həlḳni hux ḳilip ularoɣa meḥriban muamilə kərsitip, ularoɣa yahxi sözlər bilən jawab ḳilsila, ular silining barliḳ künliridə hizmətliridə bolidu, dedi.
8 Lekin u moysipitlarning kərsətkən məsliḥətini ḳayrip ḳoyup, əzi bilən qong boloɣan, aldida hizmitidə boluwatḳan yaxlardin məsliḥət sorap 9 ularoɣa: — Manga «Silining atiliri bizgə saloɣan boyunturuḳni yeniklətkəyla» dəp tiligən bu həlḳḳə jawab beriximiz tooɣruluḳ ḳandaḳ məsliḥət berisilər? — dedi. 10 Uning bilən qong boloɣan bu yaxlar uningoɣa: — «Silining atiliri boyunturuḳimizni eoɣir ḳildi, əmdi sili uni bizgə yenik ḳiloɣayla» dəp eytḳan bu həlḳḳə sөz ḳilip:

9:24 «tetitḳular» — yaki «huxbuy buyumlar».
9:25 «jəng ḥarwisioɣa ḳatidioɣan atliri üqün tət ming eoɣil» — yaki «atlar üqün tət ming eoɣili, jəng ḥarwiliri wə...». **«on ikki ming atliḳ əskiri»** — yaki pəḳət «on ikki ming atliri».
9:27 «kedir dərəhliri» — yaki «kedir yaoɣiqi». Lekin bizningqə Sulayman kedir yaoɣiqini ixlitipla ḳalmay, xu qiraylik dərəhlərdin Yerusalem ətrapioɣa kəp tiktürdi *(«Top.» 2:5ni kөrüng)*. **«jənubiy tüzləngliḳ»** — ibraniy tilida «Xəfələḥ» — bu yər ismi.
9:29 «Natan pəyoɣəmbərning bayanliri», «Xiloḥluḳ Ahiyaḥning bixariti» wə «Aldin kərgüqi Iddo kərgən alamət kərünüxlər» — muxu üq kitabtin ḥazir həwirimiz yoḳ.
9:29 1Pad. 11:41-43
9:31 «Sulayman... ata-bowiliri arisida uhlidi» — muxu ibarə wə uningoɣa ohxap ketidioɣan ibarilər üstidə «Padixaḥlar»diki «ḳoxumqə sөz»imizdə tohtilimiz.

— «Mening qimqilaқ barmiқim atamning belidin tomraқtur. [11] Atam silərgə eoɳir boyunturuқni saloɳan, lekin mən boyunturuқunglarni tehimu eoɳir қilimən. Atam silərgə қamqilar bilən tənbiһ-tərbiyə bərgən bolsa mən silərgə «qayanliқ қamqilar» bilən tənbiһ-tərbiyə berimən», degəyla, — dedi.
[12] Rəһoboam padixaһ ularoɳa: «Üq kündin keyin andin қeximoɳa yənə kelinglar» deginidək, Yəroboam wə barliқ həlқ üqinqi küni uning қexioɳa kəldi. [13] Rəһoboam padixaһ moysipitlarning məsliһətini taxlap kəpqilikkə қattiқliқ bilən jawab bərdi. [14] U yaxlarning məsliһəti boyiqə ularoɳa: — Atam silərgə eoɳir boyunturuқni saloɳan, lekin mən uni tehimu eoɳir қilimən. Atam silərgə қamqilar bilən tənbiһ bərgən bolsa mən silərgə «qayanliқ қamqilar» bilən tənbiһ-tərbiyə berimən, dedi.
[15] Xuning bilən padixaһ həlқning səzini anglimidi. Bu ix Huda təripidin boloɳan; qünki buning bilən Pərwərdigarning Xiloһluқ Ahiyaһning wasitisidə Nibatning ooɳli Yəroboamoɳa eytқan səzi əməlgə axurulidioɳan boldi.
[16] Pütkül Israil padixaһning ularning səzigə қulaқ salmioɳinini kərgəndə həlқ padixaһқa jawab berip: — Dawuttin bizgə nemə nesiwə bar? Yəssəning ooɳlida bizning һeq mirasimiz yoқtur! Һərbiringlar əz əy-qedirliringlaroɳa қaytinglar, i Israil! I Dawut, sən əz jəmətinggila igə bol — dedi. Xuning bilən Israillar əz əy-qedirlirioɳa қaytip ketixti.
[17] Əmma Yəһuda xəһərliridə olturoɳan Israillaroɳa bolsa, Yəroboam ularning üstigə һəküm sürdi. [18] Rəһoboam padixaһ baj-alwan begi Adoramni Israillaroɳa əwətti, lekin pütkül Israil uni qalma-kesək қilip eltürdi. U qaoɳda Rəһoboam padixaһ aldirap, əzining jəng һarwisioɳa qiқip, Yerusalemoɳa tikiwətti. [19] Xu tərikidə Israil Dawutning jəmətidin yüz ərüp, bügüngə қədər uningoɳa қarxi qiқip kəldi.

Rəһoboamning ixliri

11 [1] Rəһoboam Yerusalemoɳa kelip, Israil bilən jəng қilip padixaһliқni əzigə қayturup əkilix üqün Yəһuda bilən Binyamin jəmətidin bir yüz səksən ming hillanoɳan jənggiwar əskərni toplidi. [2] Lekin Hudaning səzi Hudaning adimi Xemayaoɳa kelip mundaқ degəndə: —
[3] «Yəһudaning padixaһi, Sulaymanning ooɳli Rəһoboamoɳa, Yəһuda bilən Binyamindiki Israillaroɳa səz қilip: —
[4] «Pərwərdigar mundaқ dəydu: — Һujumoɳa qiқmanglar, қerindaxliringlar bilən jəng қilmanglar; һərbiringlar əz əyünglaroɳa қaytip ketinglar; qünki bu ix Məndindur», degin».
Wə ular Pərwərdigarning səzlirigə қulaқ saldi, Yəroboamoɳa һujum қilixtin yandi.
[5] Rəһoboam Yerusalemda turatti, wə Yəһudada қoroɳanliқ xəһərlərni saloɳuzoɳanidi. [6] U Bəyt-Ləһəm, Etam, Təkoa, [7] Bəyt-Zur, Sokoһ, Adullam, [8] Gat, Marəxaһ, Zif, [9] Adorayim, Laқix, Azikaһ, [10] Zoraһ, Ayjalon, Һebronni yasatti; bularning һəmmisi қoroɳanliқ xəһərlər bolup, Yəһuda wə Binyaminning zeminida idi. [11] U barliқ қəl'ə-қoroɳanlarni mustəһқəmlidi wə ularda sərdarlarni təyinlidi, zapas axliқ, may wə xarablarni təyyarlidi. [12] U yənə һərқaysi xəһərlərni kəpligən

10:11 «qayanliқ қamqilar» — yaki bolmisa «qayanlar» degənning nemə ikənliki һazir məlum əməs, һeq bolmioɳanda padixaһning intayin қattiқ muamilisini kərsitidu, əlwəttə.
10:16 «əy-qedirlirioɳa қaytip ketixti» — «ibraniy tilida «əz qedirlirioɳa қaytip ketixti».
10:17 «Yəһuda xəһərliridə olturoɳan Israillar» — bularning kəpinqisi Yəһuda wə Binyamin қəbililiridin boloɳan, əlwəttə. Baxқa қəbilidikilərmy boluxi mumkin.
10:19 «Israil» — bu tarihta muxu yərdin baxlap adəttə «ximaliy padixaһliқ», yəni «on қəbilə»ni kərsitidu.
11:3 «Yəһuda bilən Binyamindiki Israillar» — bəlkim Yəһuda қəbilisidikilər, Binyamin қəbilisidikilər *(əzlirini «Israillar» dəp һesabliɳan, əlwəttə)* һəm Yəһuda wə Binyamin yurtlirida turuxluқ baxқa қəbililərdin kəlgən Israillarni kərsətsə kerək.
11:10 «Zoraһ» — yaki «Zoreaһ».
11:11 «barliқ қəl'ə-қoroɳanlar» — bəlkim yuқirida tiloɳa elinoɳan xəһərlərni, bolmisa ulardin ayrim turidioɳan қəl'ə-қoroɳanlarni kərsitidu.

ḳalḳan wə nəyzilər bilən ḳorallandurup, alamət mustəḥkəmliwətti. Yəḥuda bilən Binyamin uning təripidə turatti.
13 Pütkül Israilda turuwatḳan kaḥinlar bilən Lawiylar ḳaysi yurtta bolmisun uning təripidə turatti. 14 Qünki Yəroboam bilən uning ooḷulliri Lawiylarni qətkə ḳekip, ularning Pərwərdigarning hizmitidə bolup kaḥinliḳ ətküzüxini qəkligənliki üqün, ular əzlirining otlaḳliri wə mal-mülkini taxlap Yəḥuda zeminoḷa wə Yerusalemoḷa kelixkənidi 15 (qünki Yəroboam «yuḳiri jaylar»diki hizmət üqün «tekə ilaḥliri» wə əzi yasioḷan mozay məbudlirining ḳulluḳida boluxḳa əzi üqün kaḥinlarni təyinligənidi). 16 Wə bu Lawiylaroḷa əgixip, Israilning ḥəmmə ḳəbililiridin kənglidə Israilning Hudasi Pərwərdigarni seoḷinip-izdəxkə iradə tikligənlər ata-bowilirining Hudasi boloḷan Pərwərdigaroḷa ḳurbanliḳ ḳilix üqün Yerusalemoḷa kelixti. 17 Xundaḳ ḳilip ular Yəḥuda padixaḥliḳining küqini axurup, Sulaymanning ooḷli Rəḥoboamni üq yil küqləndürdi; qünki Yəḥudadikilər üq yil Dawutning wə Sulaymanning yolida mangoḷanidi.
18 Rəḥoboam Maḥalatni əmrigə aldi. Maḥalat Dawutning ooḷli Yərimotning ḳizi; uning anisi Yəssəning ooḷli Eliabning ḳizi Abiḥayil idi. 19 Maḥalattin Rəḥoboamoḷa Yəux, Xemariya wə Zaḥam degən ooḷullar tərəldi. 20 Keyinki waḳitlarda Rəḥoboam yənə Abxalomning nəwrə ḳizi Maakaḥni əmrigə aldi; u uningoḷa Abiya, Attay, Ziza wə Xelomitlarni tuoḷup bərdi. 21 Rəḥoboam Abxalomning nəwrə ḳizi Maakaḥni əmrigə aloḷan barliḳ ayalliri wə kenizəkliridin bəkrək səyətti; qünki u jəmiy on səkkiz ayal wə atmix kenizəkni əmrigə aloḷan; u jəmiy yigirmə səkkiz ooḷul, atmix ḳiz pərzənt kərgən. 22 Rəḥoboam Maakaḥdin boloḷan ooḷli Abiyani ḳerindaxliri iqidə ḥəmmidin qong xaḥzadə ḳilip tiklidi, qünki u uni padixaḥliḳḳa waris ḳilmaḳqi idi. 23 Rəḥoboam aḳilanilik bilən ix kərüp, ooḷullirini Yəḥudaning barliḳ zeminliri wə Binyaminning barliḳ zeminliridiki barliḳ ḳoroḷanliḳ xəḥərlərgə orunlaxturup, ularni naḥayiti kəp zapas ozuḳ-tülük bilən təminlidi; u yənə ularoḷa nuroḷun hotun elip bərdi.

Rəḥoboam Pərwərdigaroḷa yüz ətiydu

1Pad. 14:21-31

12 1 Rəḥoboamning padixaḥliḳi mustəḥkəm boloḷanda, xundaḳla küqəygəndə, xundaḳ boldiki, u Pərwərdigarning ḳanun-əḥkamlirini tərk ḳildi wə pütkül Israillarmu uningoḷa əgixip kətti. 2 Wə ularning Pərwərdigaroḷa wapasizliḳ ḳiloḷini tüpəylidin, Rəḥoboam səltənitining bəxinqi yilida xundaḳ boldiki, Misirning padixaḥi Xixak Yerusalemoḷa ḥujum ḳozoḷidi. 3 Xixak bir ming ikki yüz jəng ḥarwisi, atmix ming atliḳ əskərni baxlap kəldi; u əzi bilən billə Misirdin elip qiḳḳan ləxkərlər, jümlidin Liwiyəliklər, Sukkiylər wə Efiopiylər san-sanaḳsiz idi. 4 U Yəḥudaoḷa təwə boloḷan ḳoroḷanliḳ xəḥərlərni ixoḷal ḳildi, andin Yerusalemoḷa ḥujum ḳilixḳa kəldi. 5 Bu qaoḷda Xixak səwəbidin Yəḥuda əməldarliri Yerusalemoḷa yioḷilixḳanidi; Xemaya pəyoḷəmbər Rəḥoboam wə əməldarlarning yenioḷa kelip ularoḷa: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Silər meningdin waz kəqkininglar üqün, Mənmu silərdin waz keqip Xixakning ḳolioḷa tapxurdum» dəydu, dedi.
6 Xuni anglap, Israil əməldarliri bilən padixaḥ əzlirini təwən ḳilip: — Pərwərdigar adildur, deyixti.
7 Pərwərdigar ularning əzlirini təwən ḳiloḷanliḳini kərüp Pərwərdigarning səzi Xemayaoḷa yetip kelip mundaḳ degəndə: —«Ular əzlirini təwən ḳiloḷanikən, Mən ularni ḥalak ḳilmay, bəlki

11:12 «uning təripidə turatti» — yaki «uningoḷa təwə idi».
11:15 «yuḳiri jaylar» — Təwrattiki «Ḳan.» 12:5-14də wə baxḳa munasiwətlik yərlərdə, Huda Israillaroḷa: Birsi Manga atap ḳurbanliḳ ḳilsa, pəḳət «Əzüm tallioḷan jay»da ḳurbanliḳ ḳilsun, dəp tapilaydu. Israilning tarihida Huda muxundaḳ ḳurbanliḳ ḳilidioḷan birnəqqə jayni bekitkənidi *(bir waḳitta pəḳət birla jayni bekitkənidi)*. Biraḳ Israillar bəlkim əz ḳolayliḳini kəzləp *(wə bəlkim butpərəslərning ix-ḥərikətlirini dorap)* Hudaning əmrini nəziridin saḳit ḳilip taoḷ qoḳḳiliri ḳatarliḳ yuḳiri jaylarda Hudaoḷa ibadət ḳilip ḳurbanliḳ ḳiloḷan. Buning xundaḳ bir hətiri bar idiki, ular ətrapidiki butpərəslərning təsirini ḳobul ḳilip, xu yərdə ḥərhil butlaroḷimu qoḳunup, ḥətta butpərəslərgə əgixip «insan ḳurbanliḳ»larnimu ḳilixi mumkin wə dərwəḳə kəp waḳitlarda xundaḳ ḳildi *(məsilən, «Əz.» 16:21, 20:26ni kərüng)*.

ularoɣa azoɣinə nijat kərsitimən wə Mening ḳaynap turoɣan oɣəzipim Xixakning ḳoli bilən Yerusalemoɣa təkülməydu. [8] Ḥalbuki, ularning Manga beḳinix bilən dunyadiki padixaḥliḳlaroɣa beḳinixning ḳandaḳ pərḳi barliḳini bilip yetixi üqün, ular Xixakḳa beḳindi bolidu».
[9] Xuning bilən Misir padixaḥi Xixak Yerusalemoɣa ḥujum ḳilip, Pərwərdigarning əyidiki həzinə-bayliḳlar bilən padixaḥning ordisidiki həzinə-bayliḳlarni elip kətti. U ḥəmmisini, jümlidin Sulayman yasatḳan altun sipar-ḳalḳanlarni ḳoymay elip kətti. [10] Ularning ornida Rəḥoboam padixaḥ mistin birmunqə sipar-ḳalḳanlar yasitip, ularni padixaḥ ordisining kirix yolini saḳlaydioɣan pasiban bəglirining ḳolioɣa tapxurdi. [11] Padixaḥ ḥər ḳetim Pərwərdigarning əyigə kiridioɣan qaoɣda, pasibanlar u ḳalḳanlarni elip tutup turatti, andin ularni yənə pasibanhanioɣa əkelip ḳoyuxatti.
[12] Xuning bilən padixaḥ əzini təwən ḳiloɣandin keyin, Pərwərdigarning oɣəzipi uningdin yenip, uni tamamən yoḳitiwətmidi; Yəḥudadikilər iqidimu az-tola yahxi ixlar tepildi.
[13] Padixaḥ Rəḥoboam Yerusalemda asta-asta ḳudrət tepip, əz səltənitini sürətti. Rəḥoboam təhtkə qiḳḳan qeoɣida ḳirik bir yaxta idi; u Yerusalemda, yəni Pərwərdigar Əz namini tikləx üqün pütkül Israil ḳəbililiri iqidin talliɣan xəḥərdə on yəttə yil səltənət ḳildi; Rəḥoboamning anisining ismi Naamaḥ bolup, u Ammoniy idi. [14] Rəḥoboam kənglidə Pərwərdigarni izdəxni niyət ḳilmioɣanliḳi tüpəylidin rəzillik ḳildi.
[15] Rəḥoboamning barliḳ ḳiloɣan ixliri baxtin-ahirioɣiqə nəsəb hatiriliridiki «Xemaya pəyoɣəmbərning səzliri» wə «Aldin kərgüqi Iddoning səzliri»də pütülgən əməsmidi? Rəḥoboam bilən Yəroboam otturisida uruxlar tohtimay bolup turatti. [16] Rəḥoboam ata-bowiliri arisida uhlidi, «Dawutning xəḥiri»gə dəpnə ḳilindi. Ooɣli Abiya uning ornioɣa padixaḥ boldi.

Abiya Yəḥuda üstigə ḥəküm süridu

1Pad. 15:1-8

13 [1] Padixaḥ Yəroboamning səltənitining on səkkizinqi yili Abiya Yəḥudaning üstigə padixaḥ boldi. [2] U Yerusalemda üq yil səltənət ḳildi; uning anisining ismi Mikaya bolup, u Gibeaḥliḳ Uriyəlning ḳizi idi. Abiya bilən Yəroboam otturisida urux boldi. [3] Abiya jəng ḳilix üqün hillanoɣan jəngqilərdin tət yüz mingni baxlap qiḳti; Yəroboammu hillanoɣan batur jəngqilərdin səkkiz yüz mingni baxlap qiḳip, Abiyaoɣa ḳarxi səp tüzüp turdi.
[4] Abiya Əfraim taoɣliḳ rayonidiki Zəmarayim teoɣioɣa qiḳip mundaḳ dedi: — «I Yəroboam wə Israil həlḳi, gepimgə ḳulaḳ selinglar! [5] Bilməmsilər, Israilning Hudasi Pərwərdigar «tuzluḳ əḥdə» ḳilip, Israilning üstidiki padixaḥliḳni Dawutḳa wə uning əwladliriioɣa mənggügə təḳdim ḳiloɣanoɣu? [6] Lekin Dawutning ooɣli Sulaymanning ḳuli, Nibatning ooɣli Yəroboam ḳozoɣilip əz oɣojisidin yüz əridi. [7] Xuning bilən bəzi muttəḥəmlər, «Beliyalning baliliri» uning yenioɣa yioɣilip, Sulaymanning ooɣli Rəḥoboam bilən ḳarxilixixḳa əzlirini küqləndürdi; Rəḥoboam u qaoɣda tehi yax, səbiy balidək boloɣaqḳa, ularoɣa təng kelələmidi. [8] Əmdi silər Pərwərdigarning Dawutning əwladlirining ḳolioɣa tapxuroɣan padixaḥliḳioɣa ḳarxi qiḳip «əzimizni kərsitimiz» dəysilər; silərning adiminglar dərwəḳə kəptur; silərdə yənə Yəroboam silərgə yasap bərgən, ilaḥlar dəp ḳarilidioɣan altun mozaylar bar. [9] Silər Pərwərdigarning kaḥinliri boloɣan Ḥarunning əwladliri bilən Lawiylarni ḳooɣliwetip, yər yüzidiki baxḳa əllər ḳiloɣinidək əzliringlaroɣa halioɣanqə kaḥin tikliwaloɣan əməsmidinglar? Kimdəkim bir torpaḳ wə yəttə ḳozini elip kelip

12:7 «... ularoɣa azoɣinə nijat kərsitimən» — yaki «...ularni bir'azdin keyin ḳutḳuzimən» yaki «...ularni waḳtinqə ḳutḳuzimən».
12:12 «Yəḥudadikilər iqidimu az-tola yahxi ixlar tepildi» — yaki «Yəḥudadikilər azraḳ yahxiliḳni kərdi».
13:5 «tuzluḳ əḥdə» — demək, tuz bilən ipadilənqən. «Law.» 2:13 wə «Qəl.» 18:19ni kərüng. Təwrat wə Injilda *(uyoɣurlar arisida boloɣandək)* tuz bolsa «mənggülük»ning, «qirimasliḳ»ning wə «təm»ning simwolidur.
13:7 «Beliyal» — Xəytanning baxḳa bir ismidur. «Beliyalning baliliri» iplas adəmlərni bildüridu.

əzümni kahinlikkə beoɣixlaymən desə, u Huda bolmioɣan butlaroɣa kahin bolalaydu! [10] Lekin biz bolsak, Pərwərdigar bizning Hudayimizdur, biz uningdin waz kəqmiduk; Pərwərdigarning hizmitidə boloɣan kahinlar bolsa Ḥarunning əwladliridur, Lawiylar ularning hizmitidə turmakta. [11] Ular hər küni ətisi-ahximi Pərwərdigaroɣa kəydürmə kurbanliklarni sunup, esil huxbuy yakidu. Pakiz xirəgə «təkdim nanlar»mu tizip koyulidu, hər küni kəqtə ular altun qiraoɣdan üstidiki qiraoɣlarni yandurulidu; qünki biz Hudayimiz Pərwərdigarning tapxurukioɣa əməl kilip keliwatimiz. Birak silər bolsanglar uningdin waz kəqtinglar. [12] Karanglar, Huda bizni Baxlioɣuqi bolup biz bilən billidur; kollirioɣa kanay aloɣan, silərgə ḥujum kilixka signal qilixka təyyar turidioɣan uning kahinlirimu biz bilən billidur. I Israil baliliri, ata-bowanglarning Hudasi boloɣan Pərwərdigar bilən jəng kilmanglar; qünki silər hərgiz oɣəlibə kazinalmaysilər».
[13] Lekin Yəroboam ularning arkisidin ḥujum kilmak üqün bəktürmə koyoɣanidi. Xundakki, Israillar Yəhudalarning aldi təripidə idi wə bəktürmə koxun ularning arka təripidə saklap turatti. [14] Yəhudalar burulup karisa, mana əzliri aldi-arkidin ḥujumoɣa uqrawatatti; ular Pərwərdigaroɣa pəryad kətürdi, kahinlarmu kanaylarni qaldi. [15] Buning bilən Yəhudalar kattik kukan kətürüxti; wə xundak boldiki, Yəhudalar kattik kukan kətürüxüwatkanda, Huda Yəroboam bilən barlik Israillarni Abiya bilən Yəhudalarning aldidin urup terə-pərəng kildi. [16] Israillar Yəhudalarning aldidin kaqti; Huda ularni Yəhudalarning kolioɣa tapxurdi. [17] Abiya bilən uning adəmliri Israillarni kattik kiroɣin kildi; Israillardin hillanoɣan bəx yüz ming əskər kətl kilindi. [18] Bu qaoɣda Israillar təwən kilindi; Yəhudadikilər ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigaroɣa tayanoɣanliki üqün oɣəlibə kazandi. [19] Abiya Yəroboamning kəynidin kooɣlap mangdi; u uning ilkidin birkanqə xəhirini, yəni Bəyt-əl wə uningoɣa karaxlik yeza-bazarlarni, Yexanah wə uningoɣa karaxlik yeza-bazarlarni, əfron wə uningoɣa karaxlik yeza-bazarlarni tartiwaldi. [20] Yəroboam Abiyaning künliridə kaytidin küqlinəlmidi. Pərwərdigarning uni uruxi bilən u əldi.
[21] Abiya bolsa əzini kudrət tapkuzdi; u on tət hotun elip, yigirmə ikki ooɣul, on altə kiz pərzənt kərdi. [22] Abiyaning baxka ixliri, uning mangoɣan yolliri wə eytkan səzliri «Iddo pəyoɣəmbərning təhlili»də pütülgəndur.

Asa Yəhuda üstigə ḥəküm süridu — uning etikadi

1Pad. 15:9-12

14 [1] Abiya ata-bowiliri arisida uhlidi, kixilər uni «Dawut xəhiri»gə dəpnə kildi. Ooɣli Asa uning ornioɣa padixah boldi. Asa padixah boloɣan künlərdə on yil tinq ətti. [2] Asa Hudasi Pərwərdigarning nəziridə durus wə tooɣra boloɣanni kildi. [3] U yat əllərdin kəlgən but kurbangahlirini wə «yukiri jaylar»ni yokitip, «but tüwrük»lərni ərüp qekip, Axərah butlirini kesip taxlidi, [4] Yəhudalaroɣa ata-bowilirining Hudasi boloɣan Pərwərdigarni izdəxni, mukəddəs kanun-əmrlərni tutuxni əmr kildi. [5] U yənə Yəhuda zeminidiki hərbir xəhərlərdin «yukiri jaylar»ni wə «kün tüwrükliri»ni yokatti. U qaoɣda pütün padixahlik uning ḥəkümranlikida tinq-asayixlikta ətti. [6] U yənə Yəhuda zeminida birnəqqə koroɣanlik xəhərlərni saldurdi, qünki yurt-zemin aramlikta boldi; Pərwərdigar uningoɣa aramlik bərgəqkə, xu yillarda ḥeq urux bolmidi. [7] U Yəhudalaroɣa: — Zemin aldimizda tinq turoɣanda, bu xəhərlərni sepil bilən koxaloɣan, munarlik, baldaklik koxukliri boloɣan xəhərlər kilip kurayli; qünki biz Hudayimiz

13:10 «Lawiylar ularning hizmitidə turmakta» — yaki «Lawiylar uning hizmitidə turmakta» — yəni Hudaning hizmitidə.
13:18 «təwən kilindi» — yaki «məoɣlup kilindi».
14:3 «u yat əllərdin kəlgən but kurbangahlirini wə «yukiri jaylar»ni yokitip...» — 11:15 wə izahatini kərüng. **««Axərah» butlar»** — bəlkim butpərəslikkə beoɣixlanoɣan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloɣan yaki nəkixlənɣən boluxi mumkin idi.
14:5 «kün tüwrükliri» — yaki «isrikgahlar» yaki «kuyax məbudliri».

Pərwərdigarni izdiginimiz üqün U tinqlik bərdi; biz Uni izdəp kəlduq wə U bizning tət ətrapimizda bizgə aramlik bərdi, dedi. Xuning bilən ular quruluxni baxlidi wə ixliri onguxluq boldi. [8] Asaning qoxuni bar idi; Yəhuda qəbilisidin qalqan wə nəyzə bilən qorallanoqan üq yüz ming əskiri, Binyamin qəbilisidin sipar wə oqya bilən qorallanoqan ikki yüz səksən ming kixilik; ularning ḥəmmisi batur əzimətlər idi.
[9] U qaoqda Zərah isimlik bir Efiopiy milyon kixilik qoxuni bilən üq yüz jəng ḥarwisini baxlap, Asaoqa ḥujum qozoqap Marəxaḥqa kəldi.. [10] Asa uning bilən qarxilixixqa atlandi; ular Marəxaḥqa yekin Zəfatah jiloqisioqa kelip, bir-birigə qarxi səp tüzüp turuxti. [11] Asa Hudasi Pərwərdigaroqa nida kilip: — I Pərwərdigar, Əz bəndənggə yardəm bərsəng, u küqlük bolsun, ajiz bolsun Sən üqün ḥeqqanqə ix əməs. I Pərwərdigar Hudayimiz, bizgə yardəm kiloqaysən; qünki biz Sanga tayinimiz wə Sening namingda bu zor qoxunoqa qarxi atlinip qiktuq. I Pərwərdigar, Sən bizning Hudayimizdursən, insanlar Seningdin oqalip kəlmisun! — dedi..
[12] Xuning bilən Pərwərdigar Asa wə Yəhudalar aldida Efiopiylərni urup tiripirən kiliwətti, Efiopiylər qaqti. [13] Asa əz adəmliri bilən birliktə ularni taki Gərarəqiqə qooqlidi; Efiopiylər xundaq yikitildiki, ulardin bir adəmmu tirik qalmidi; qünki ular Pərwərdigarning aldida wə uning qoxuni aldida kukum-talqan kilindi. Yəhudalar oqayət zor jəng oqənimətlirini koloqa elip kətti. [14] Ular yənə Gərar ətrapidiki barlik xəḥərlərgə ḥujum kilip ixoqal kildi; qünki Pərwərdigardin zor bir qorqunq muxu xəḥərlərdikilərni baskanidi. Yəhudalar yənə ḥəmmə xəḥərni birnimu qoymay bulang-talang kildi, qünki ularda tolimu kəp mal-mülük bar idi. [15] Ular yənə mal bakqan qarwiqilarning qedir-qotanlirioqimu zərb kilip, naḥayiti kəp qoy wə təgilərni elip Yerusalemoqa qaytti.

Azariya pəyoqəmbər Asaoqa agah wə rioqbət beridu; Asa uningoqa əməl kilidu

15 [1] Hudaning Roḥi Odədning ooqli Azariyaning üstigə qüxti. [2] Xuning bilən u Asa bilən kərüxüxkə qikip uningoqa: — I Asa, pütkül Yəhudalar wə Binyaminlar, manga kulak selinglar! Silər Pərwərdigar bilən billə boloqininglarda, Umu silər bilən billə bolidu. Silər Uni izlisənglar U silərgə tapkuzulidu; lekin silər Uningdin waz kəqsənglar U silərdin waz keqidu.
[3] Israillar uzun künlərgiqə ḥəkikiy Huda, təlim beridioqan kaḥin wə qanun-əḥkamlardin juda bolup yürdi; [4] Lekin ular kiyinqilikta qaloqan wakitlarda Israilning Hudasi Pərwərdigaroqa qaytip, Uni izdidi wə U ularoqa özini tapkuzdi. [5] U wakitlarda qikip-kirip turoqanlaroqa ḥeq aramlik bolmioqan, qünki ḥərkaysi əl-yurtlar malimanqilik iqidə turatti. [6] Huda ularni ḥərhil kiyinqilik-malimanqilik iqidə kalduroqaqka, məmlikət bilən məmlikət, xəḥər bilən xəḥər özara sokuxup wəyran boldi. [7] Lekin silər bolsanglar, qəysər bolunglar, məzmut turup kolliringlarni boxatmanglar, qünki əməlliringlarning əjir-inami bardur, dedi.
[8] Asa bu gəplərni wə Odəd pəyoqəmbər bərgən bexarətni anglioqanda u dadillixip, pütün Yəhuda wə Binyamin zeminlirida, xundakla Əfraimning taoqlik rayonlirida koloqa qüxürgən ḥərkaysi xəḥərlərdiki yirginqlik butlarni yokatti wə yənə Pərwərdigarning əyidiki aywan aldida turoqan Pərwərdigar kurbangaḥini yengibaxtin yasatti.. [9] U barlik Yəhudalar wə Binyaminlarni, xuningdək ularning arisida olturaklaxkan barlik Əfraimiy, Manassəḥiy, Ximeoniy musapirlirini yioqdi (qünki nuroqun Israillar Asaning Hudasi Pərwərdigarning uning bilən billə ikənlikini kərgən bolup, Israildin qikip Asa tərəpkə ətkənidi). [10] Asaning səltənitining on bəxinqi

14:9 «Efiopiy» — yaki «Ḥəbəx» *(bir millətning nami)*. Ibraniy tilida «Kuxiy».
14:11 «Əz bəndənggə yardəm bərsəng, u küqlük bolsun, ajiz bolsun Sən üqün ḥeqqanqə ix əməs» — yaki «küqlüklər bilən ajizlar otturisidiki jəngdə Seningdin bələk yardəmqi yoktur».
15:8 «Asa bu gəplərni wə Odəd pəyoqəmbər bərgən bexarətni anglioqanda...» — ikki imkaniyət bar: *(1)* Azariya atisi Odədning ismi bilən atilatti; *(2)* uning atisimu Asaoqa bexarət bərgənidi. Biz ikkinqi pikirgə mayilmiz; qünki tekisttə «bu gəplərni wə... bexarətni anglidi» deyilidu. **«yirginqlik butlar»** — ibraniy tilida «yirginqlik nərsilərni».

yili üqinqi ayda ular Yerusalemoŋa yioŋildi. 11 Xu küni ular elip kəlgən jəng oŋənimətliridin
yəttə yüz buka wə yəttə ming koyni Pərwərdigaroŋa atap kurbanlik kildi. 12 Ular yənə ata-
bowilirining Hudasi boloŋan Pərwərdigarni pütün kəlbi wə bütün jeni bilən izdəxkə bir əhdə
tüzüxti; 13 əhdidə, Israilning Hudasi boloŋan Pərwərdigarni izdimigən keri-yax, ər-ayal deməy
hammisi əltürülsun, deyildi. 14 Ular yukiri awaz bilən warkirax wə kanay həm buroŋa qelix bilən
Pərwərdigaroŋa kəsəm berixti. 15 Pütkül Yəhuda jamaiti iqkən kəsimidin xadlandi; qünki ular
pütün kəlbi bilən kəsəm iqkən bolup, Pərwərdigarni tolimu təlmürüp izdidi; wə U ularoŋa Əzini
tapkuzdi. Pərwərdigar ularoŋa tət ətrapida aramlik ata kildi. 16 Asa padixah yənə qong anisi
Maakahni yirginqlik bir «axerah» tüwrükni yasioŋini üqün hanixlik mərtiwisidin qüxürüwətti.
Asa bu yirginqlik butni kesip, ayaoŋ astida qəylidi wə Kidron jiloŋisida kəydürüwətti.
17 «Yukiri jaylar» yokitilmisimu, Asaning kəlbi Pərwərdigaroŋa pütünləy beoŋixlanoŋanidi.
18-19 Həm atisi həm u əzi Pərwərdigaroŋa atap yasioŋan nərsilərni, jümlidin kümüx bilən altunni
wə türlük kaqa-kuqilarni Hudaning əyigə kəltürdi.

Asaning ixənq kilmaydioŋan yərliri

1Pad. 15:16-24

16 1 Xu wakittin tartip taki Asaning səltənitining ottuz bəxinqi yilioŋiqə urux bolup bakmidi.
Asaning səltənitining ottuz altinqi yili, Israilning padixahi Baaxa Yəhudaoŋa karxi
hujum kildi; heqkim Yəhudaning padixahi Asa bilən bardi-kəldi kilmisun dəp, Ramah xəhirini
məhkəm kilip yasidi. 2 U wakitta Asa Pərwərdigarning əyidiki həzinilərdin wə padixahning
ordisidiki həzinilərdin altun-kümüxni elip ularni Dəməxktə turuxluk Suriyə padixahi Bən-
Hadadka əwətip wə bu həwərni yətküzüp: — 3 «Mening atam bilən silining atilirining arisida
boloŋandək mən bilən silining arilirida bir əhdə bolsun. Mana, siligə kümüx bilən altun əwəttim;
əmdi Israilning padixahi Baaxa bilən boloŋan əhdiliridin kollirini üzsilə; xuning bilən u meni
kamal kilixtin kol üzsun» — dedi.
4 Bən-hadad Asa padixahning səzigə kirip, əz koxunining sərdarlirini Israilning xəhərlirigə
hujum kilixka əwətip, Ijon, Dan, Abəl-mayim, Naftalidiki barlik ambar xəhərlirini bekindurdi.
5 Baaxa bu həwərni anglap, Ramah istihkamini yasaxtin kolini yioŋip, kuruluxlarning həmmisini
tohtatti. 6 Asa padixah bolsa pütkül Yəhudaning adəmlirini baxlap, Baaxa Ramah xəhirini
yasaxka ixlətkən taxlar bilən yaoŋaqlarni Ramahtin toxup elip kətti. U muxularni ixlitip Gebani
wə Mizpahni məhkəm kilip yasidi.
7 U qaoŋda, aldin kərgüqi Hanani Yəhuda padixahi asaning yenioŋa kelip uningoŋa: —
Əzüng Pərwərdigar Hudayingoŋa əməs, bəlki Suriyə padixahioŋa tayanoŋanlikiŋ üqün
Suriyə padixahining koxuni əz kolungdin kutuldi. 8 Efiopiylər bilən Liwiyəliklər qong bir
koxun əməsmidi? Jəng harwiliri wə atlik əskərliri intayin kəp əməsmidi? Lekin sən pəkət
Pərwərdigaroŋa tayanoŋanda, u ularni kolungoŋa tapxuroŋanidi. 9 Qünki Pərwərdigar kəngli
Manga tamamən sadik boloŋanlaroŋa yardəmdə bolup, Əzümni kudrətlik kərsitəy dəp, kəzlirini
pütün yər yüzidə uyan-buyan yügürtidu. Sən bu ixta bək əhməklik kilding. Əmdi buningdin
keyin uruxlardin halas bolalmaysən, dedi. 10 Buni anglapla Asa aldin kərgüqigə intayin

15:11 «xu küni ular elip kəlgən jəng oŋənimətliri...» — 14:14-15ni kərüng.
15:13 «kəri-yax» — yaki «qong-kiqik».
15:15 «tolimu təlmürüp izdidi» — ibraniy tilida «barlik intizarliki bilən izdidi».
15:16 «qong anisi» — muxu yərdə ibraniy tilida «anisi» bilən ipadilinidu. **«hanix mərtiwisi»** — bu səzgə karioŋanda uning qong anisi Maakah padixahlikta ikkinqi orunda turatti.
15:16 1Pad. 15:13
15:17 1Pad. 15:14
15:18-19 1Pad. 15:15
16:1 «16-bab» — biz 15:19ni 16-bab iqigə kirgüzduk.

oŋəzəplinip, uni zindanoŋa solap qoydi; uning bu səzigə qəhri qaynap kətti. U xu waqitlarda həlqtin bəzilirigə zulum selixqa baxlioŋanidi.
[11] Mana, Asaning qiloŋan ixliri baxtin ahirioŋiqə «Yəhuda wə Israil padixahlirining tarihnamisi»da pütülgəndur. [12] Asaning səltənitining ottuz toqquzinqi yilida putida bir kesəl pəyda boldi; wə kesili baroŋanseri eoŋirlixip kətti; lekin u aoŋrioŋandimu Pərwərdigarni izdimidi, bəlki pəqət tewiplardinla yardəm izdidi. [13] Asa səltənitining qiriq birinqi yilida əldi, ata-bowiliri arisida uhlidi. [14] Həlqlər uni «Dawut xəhiri»də əzigə atap təyyarlitip koliloŋan qəbrigə dəpnə qildi. Ular uni əttarlarning usuli bilən təngxəlgən hərtürlük dora-dərmandin boloŋan bir arilaxma pürkəlgən jinazioŋa yatquzdi həmdə uningoŋa atap nuroŋun huxbuy yandurdi.

Yəhoxafat Yəhudaoŋa səltənət qilidu

17 [1] Ooŋli Yəhoxafat Asaning ornioŋa padixah boldi; u Israil padixahlikioŋa taqabil turux üqün əzini küqəytti. [2] U hərbiy küqlirini Yəhudaning həmmə qoroŋanlik xəhərlirigə orunlaxturdi həmdə Yəhuda zeminioŋa wə atisi Asa ixoŋal qiloŋan əfraimdiki hərqaysi xəhərlərgə mudapiə küqlirini turoŋuzdi. [3] Pərwərdigar Yəhoxafat bilən billə boldi, qünki u atisi Dawutning baxta yürgüzgən yollirida mengip Baal butlirini izdimidi, [4] bəlki atisining Hudasinila izdəp, Uning əmrliridə mengip, Israillarning qilmixlirini dorimidi. [5] Xunga, Pərwərdigar uning padixahliqtiki həkümranliqini mustəhkəmlidi; pütkül Yəhudadikilər uningoŋa salam-sowoŋilarni sunup turdi; xuning bilən uning mal-mülki nahayiti kəp, xan-xəhriti nahayiti yuqiri boldi. [6] U Pərwərdigarning yollirida mangoŋaqqa, oŋəyrətlik boldi; uning üstigə u Yəhuda zeminidin «yuqiri jaylar»ni wə Axərah butlirini yoqatti. [7] Uning səltənitining üqinqi yili əzining əməldarliridin Bən-Hayil, Obadiya, Zəkəriya, Nətanəl, Mikayalarni Yəhudaning xəhərliridə həlqqə təlim berixkə əwət ti. [8] Ular bilən billə baroŋanlardin yənə Xemaya, Nətaniya, Zəbadiya, Asahəl, Xəmiramot, Yonatan, Adoniya, Tobiya, Tob-Adoniya qatarlik birqanqə Lawiylar, xundaqla yənə əlixama bilən Yəhoram degən ikki kahinmu bar idi. [9] Ular Pərwərdigarning Təwrat qanuni kitabini aloŋaq berip, Yəhuda zeminidiki barlik xəhərlərni arilap yürüp həlq arisida təlim berətti.
[10] Yəhudaning ətrapidiki məmlikətlərning həmmisini Pərwərdigarning qorquqi basti wə ular Yəhoxafat bilən urux qilixqa petinalmaytti. [11] Filistiylərdin bəziliri Yəhoxafatqa sowoŋa-salamlar wə kümüx olpanlirini tapxurdi; Ərəblərmu padiliridin uningoŋa yəttə ming yəttə yüz qoqqar, yəttə ming yəttə yüz tekə sowoŋa qildi. [12] Yəhoxafat baroŋanseri karamət qudrət tepip, Yəhudada birnəqqə qoroŋan wə ambar xəhiri bina qildi. [13] U Yəhudaning hərqaysi xəhərliridə nuroŋun maddiy əxya zapisi təyyarlidi; Yerusalemdimu uning zəbərdəs batur jəngqiliri bar idi. [14] Jəmətliri boyiqə ularning sani təwəndikiqə: —
Yəhuda qəbilisidiki mingbaxliri iqidə Adnah sərdar bolup, batur jəngqilərdin üq yüz mingoŋa baxlamqilik qilatti; [15] Adnahning qol astida Yəhohanan sərdar bolup, ikki yüz səksən ming adəmgə baxlamqilik qilatti; [16] Yəhohananning qol astida Zikrining ooŋli Amasiya bar idi; u Pərwərdigaroŋa əzini atiwətkən adəm bolup, ikki yüz ming batur jəngqigə baxlamqilik qilatti. [17] Binyamin qəbilisi iqidə Eliyada degən batur bir jəngqi bolup, okya wə qalqan bilən qorallanoŋan ikki yüz ming batur jəngqigə baxlamqilik qilatti; [18] Eliyadaning qol astida Yəhozabad bolup, jənggə təyyar qoxundin bir yüz səksən ming adəmgə baxlamqilik qilatti. [19] Bularning həmmisi padixahning hizmitidə hazir turatti; padixahning yənə pütün Yəhuda zeminidiki qoroŋanlik xəhərlərgə orunlaxturuloŋan adəmliri bolsa, ularning sirtida idi.

16:11 «Yəhuda wə Israil padixahlirining tarihnamisi» — mumkinqiliki barki, bu kitab Təwrattiki «Padixahlar»dur.
16:14 «uningoŋa atap nuroŋun huxbuy yandurdi» — yaki «uning hərmitidə qong bir gülhan yandurdi».
17:7 «Mikayalar» — yaki «Mikalar».
17:15 «Yəhohanan» — yaki «Yohanan».
17:19 «bularning həmmisi» — bəlkim 14-18-ayəttiki yolbaxqilar wə 18-ayəttiki «jənggə təyyar turidioŋanlar»ni kərsitidu.

Yəhoxafat Aḥab bilən ittipaḳdax bolidu

1Pad. 22:2-36

18 [1] Yəhoxafatning mal-mülki naḥayiti kəp, xan-xəḥriti naḥayiti yuḳiri boldi; u Aḥab bilən ḳudilixip ittipaḳlaxti. [2] Birnəqqə yildin keyin u Aḥab bilən kərüxüxkə Samariyəgə bardi. Aḥab bolsa uningoƣa wə uning ḥəmraḥlirioƣa atap nuroƣun kala, ḳoy soydi; andin u uni Gileadtiki Ramotḳa billə ḥujum ḳilixḳa unatti. [3] Israil padixaḥi Aḥab Yəḥuda padixaḥi Yəḥoxafattin: — Əzliri mening bilən billə Gileadtiki Ramotḳa berixḳa maḳul bolamdila? — dəp soriwidi, u: — Biz silining-mening dəp ayrimaymiz; mening həlḳim əzlirining həlḳidur. Mən əzliri bilən billə jəng ḳilixḳa barmay turmaymən, dəp jawap bərdi. [4] Lekin Yəḥoxafat Israilning padixaḥioƣa: — Ətünimənki, bügün awwal Pərwərdigarning səzini sorap kərgəyla, dedi.

[5] Xuning bilən Israilning padixaḥi pəyoƣəmbərlərni, yəni tət yüz adəmni yioƣdurup ulardin: — Biz jəng ḳiloƣili Gileadtiki Ramotḳa qiḳsaḳ bolamdu, yoḳ?» dəp soriwidi, ular: «Qiḳḳin, Huda uni padixaḥning ḳolioƣa beridu, deyixti.

[6] Lekin Yəḥoxafat bolsa: — Bulardin baxḳa yol sorioƣudək, Pərwərdigarning birər pəyoƣəmbiri yoḳmidu? — dəp soridi.

[7] Israilning padixaḥi Yəḥoxafatḳa jawab berip: — Pərwərdigardin yol soraydioƣan yənə bir adəm bar; lekin u mening tooƣramda ḳutluḳni əməs, bəlki daim balayi'apətni kərsitip bexarət bərgəqkə, mən uni əq kərimən. U bolsa Imlaḥning ooƣli Mikayadur, dedi. Yəḥoxafat: — I aliyliri, sili undaḳ demigəyla, dedi.

[8] Andin Israilning padixaḥi bir qakirini ḳiqḳirip uningoƣa: — Qaḳḳan berip, Imlaḥning ooƣli Mikayani qaḳirtip kəl, dəp buyrudi.

[9] Əmdi Israilning padixaḥi bilən Yəḥudaning padixaḥi Yəḥoxafat xaḥanə kiyimlirini kiyixip, Samariyəning dərwazisining aldidiki hamanda ḥərbiri əz təhtidə olturuxti; ularning aldida pəyoƣəmbərlərning ḥəmmisi bexarət bərməktə idi. [10] Kənanaḥning ooƣli Zədəkiya bolsa əzi təmürdin münggüzlərni yasap: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Muxu münggüzlər bilən Suriylərni yoḳatḳuqə üsüp ursila», dedi. [11] Ḥəmmə pəyoƣəmbərlər xuningoƣa ohxax bexarət berip: «Gileadtiki Ramotḳa qiḳip səzsiz muwəppəḳiyət ḳazinila; qünki Pərwərdigar uni padixaḥning ḳolioƣa tapxuridikən», deyixti.

[12] Mikayani ḳiqḳiroƣili baroƣan həwərqi uningoƣa: — Mana, ḥəmmə pəyoƣəmbərlər birdək padixaḥḳa yahxi həwər bərməktə; əmdi ətünimən, sening səzüngmu ularningki bilən birdək bolup, yahxi bir həwərni bərgin, dedi.

[13] Əmma Mikaya: — Pərwərdigarning ḥayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, Hudayim manga nemə eytsa, mən xuni eytimən, dedi.

[14] U padixaḥning aldioƣa kəlgəndə padixaḥ uningdin: — I Mikaya, jəng ḳiloƣili Gileadtiki Ramotḳa qiḳsaḳ bolamdu, yoḳ? — dəp soriwidi, u uningoƣa jawab berip: — Qiḳip muwəppəḳiyət ḳazinisilər; qünki düxmininglar ḳolliringlaroƣa tapxurulidu, dedi.

[15] Lekin padixaḥ uningoƣa: — Mən sanga ḳanqə ḳetim Pərwərdigarning namida rast gəptin baxḳisini manga eytmaslikḳa ḳəsəm iqküzüxüm kerək?! — dedi.

[16] Mikaya: — Mən pütkül Israilning taoƣlarda padiqisiz ḳoylardək tarilip kətkənlikini kərdüm. Pərwərdigar: «Bularning igisi yoḳ; bularning ḥərbiri tinq-aman əz eyigə ḳaytsun» dedi, — dedi.

[17] Israilning padixaḥi Yəḥoxafatḳa: — Mana, mən siligə «U mening tooƣramda ḳutluḳni əməs,

---

18:3 «Biz silining-mening dəp ayrimaymiz» — ibraniy tilida «Mən əzüm sanga ohxax bolimən» degən səz bilən ipadilinidu.

18:5 «Qiḳḳin, Huda uni padixaḥning ḳolioƣa beridu» — Yəḥoxafat: «Awwal Pərwərdigarning səzini sorap kəlgəyla» dəydu *(4-ayət)*. Lekin «pəyoƣəmbərlər» «Pərwərdigar» *(ibraniy tilida «Yəḥwə, Yəḥowaḥ»)* degən namni ixlətməy, bəlki «Huda» *(ibraniy tilida «Əloḥim»)* dəp ixlitidu. Xunga Yəḥoxafat «pəyoƣəmbərlər»ning bexarətliridin ḳattiḳ guman ḳiloƣan bolsa kerək. Keyinki ayətlərni kərüng.

18:14 «Qiḳip muwəppəḳiyət ḳazinisilər; qünki düxmininglar ḳolliringlaroƣa tapxurulidu» — xübḥisizki, Mikaya bu səzni kinayilik, ḥəjwiy tələppuz bilən eytidu. Qünki padixaḥ dərḥal uningdin gumanlinip ḳalidu *(15-ayətni kərüng)*.

bəlki ḫaman balayi'apətni kərsitip bexarət beridu», demigənmidim? — dedi.
18 Mikaya yənə: — Xunga Pərwərdigarning səzini angliоqin; mən Pərwərdigarning Өz təhtidə olturoqanliқini, asmanning pütkül қoxunliri uning yenida, ong wə sol təripidə turoqanliқini kərdüm. 19 Pərwərdigar: «Kim Aḫabni Gileadtiki Ramotқa qiқip, xu yərdə ḫalak boluxқa aldaydu?» — dedi. Birsi undaқ, birsi mundaқ deyixti; 20 xu waқitta bir roḫ qiқip Pərwərdigarning aldida turup: «Mən berip alday» dedi. Pərwərdigar uningdin: «Қandaқ usul bilən aldaysən?» dəp soriwidi, 21 u: «Mən qiқip uning ḫəmmə pəyoqəmbərlirining aoqzida yaloqanqi bir roḫ bolimən», dedi.
Pərwərdigar: «Uni aldap ilkinggə alalaysən; berip xundaқ қil» — dedi. 22 Mana əmdi Pərwərdigar sening bu ḫəmmə pəyoqəmbərliringning aoqzioqa bir yaloqanqi roḫni saldi; Pərwərdigar sening tooqrangda balayi'apət kərsitip səzlidi» — dedi.
23 Xuni anglap Kənanaḫning ooqli Zədəkiya kelip Mikayaning kaqitioqa birni selip: — Pərwərdigarning Roḫi қaysi yol bilən məndin ətüp sanga səz қilixқa bardi?! — dedi.
24 Mikaya jawab berip: Өzüngni yoxurux üqün iqkiridiki əygə yügürgən künidə xuni kərisən, dedi.
25 Israilning padixaḫi əmdi: — Mikayani elip қayturup berip, xəḫər ḫakimi Amon bilən padixaḫning ooqli Yoaxқa tapxurup, 26 Uloqa tapilap: «Padixaḫ mundaқ dəydu: — Uni zindanoqa solap mən tinq-aman yenip kəlgüqilik қiynap, nan bilən suni az-az berip turunglar» — dənglar, dəp buyrudi.
27 Mikaya: — Əgər sən ḫəқiқətən tinq-aman yenip kəlsəng, Pərwərdigar mening wasitəm bilən səz қilmioqan bolidu, dedi. Andin u yənə: — Əy jamaət, ḫərbiringlar anglanglar, dedi.
28 Israilning padixaḫi bilən Yəḫudaning padixaḫi Yəḫoxafat Gileadtiki Ramotқa qiқti.
29 Israilning padixaḫi Yəḫoxafatқa: — Mən baxқa қiyapətkə kirip jənggə qiқay; sili bolsila əz kiyimlirini kiyip qiқsila, dedi. Israilning padixaḫi baxқa қiyapət bilən jənggə qiқti.
30 qünki xundaқ boldiki, Suriyəning padixaḫi jəng ḫarwisi sərdarlirioqa: — Qongliri yaki kiqikliri bilən əməs, pəқət Israilning padixaḫi bilən soқuxunglar, dəp buyrudi.
31 Wə xundaқ boldiki, jəng ḫarwilirining sərdarliri Yəḫoxafatni kərgəndə: — Uni qoқum Israilning padixaḫi dəp, uningoqa olixip ḫujum қilmaқqi boldi; lekin Yəḫoxafat pəryad kətürdi, Pərwərdigar uningoqa yardəm bərdi. Huda ularni uningdin yiraқlaxturdi; 32 qünki xundaқ boldiki, jəng ḫarwilirining sərdarliri uning Israilning padixaḫi əməslikini kərgəndə uni қooqlimay, burulup ketip қelixti.
33 Əmma birəylən қarisioqila bir oқya etiwidi, oқ Israilning padixaḫining sawutining mürisidin təwənki uliқidin ətüp təgdi. U ḫarwikexigə: Ḫarwini yandurup meni səptin qiқaroqin; qünki mən yaridar boldum, dedi. 34 U küni jəng baroqanseri қattiқ boldi. Padixaḫ kəqkiqə Suriylərning udulida əz jəng ḫarwisioqa yəlinip ərə turdi. Kün petixi bilən u əldi.

Yəḫoxafat Hudadin agaḫ қobul қilidu

19 1 Yəḫuda padixaḫi Yəḫoxafat aman-esən Yerusalemdiki ordisioqa қaytip kəldi. 2 Aldin kərgüqi Ḫananining ooqli Yəḫu padixaḫ Yəḫoxafatning aldioqa qiқip: — Sening rəzillərning yardimidə bolup, Pərwərdigaroqa əq boloqanlarni səygining durusmu? Xu səwəbtin Pərwərdigarning oqəzipi bexingoqa qüxidioqan boldi. 3 Ḫalbuki, sən axəraḫ butlirini zemindin yoқitip taxlioqining wə Hudani izdəxkə niyət қiloqining üqün səndimu yahxiliқ tepildi, dedi.

18:21 «Mən qiқip uning ḫəmmə pəyoqəmbərlirining aoqzida yaloqanqi bir roḫ bolimən» — bu ayətlərdin bu roḫning bir yaloqan səzləydioqan jin ikənliki kərünidu. Hudaning Өz Roḫi yaki pərixtiliri ḫeqkaqan yaloqan səz қilmaydu. Demək, Huda jin-xəytanlaroqa Aḫab padixaḫni aldaxқa yol қoyidu.
18:24 «iqkiridiki əygə yügürgən küni» — yaki «əydin əygə yügürgən küni».

4 Yəhoxafat Yerusalemda olturatti; keyinki wakitlarda u həlk arisioƣa qikip, Bəər-Xebadin tartip
Əfraim taoƣlirioƣiqə səpər kilip, həlkni towa kildurup ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigaroƣa
yandurdi. 5 U yənə Yəhuda təwəsidiki barlik koroƣanlik xəhərlərdə sorakqilarni təyinlidi;
6 u sorakqilaroƣa: — Əz kiloƣanliringlaroƣa ehtiyatqan bolunglar; qünki silərning həküm
qikirixinglar insan üqün əməs, bəlki Pərwərdigar üqündur; silər həküm qikaroƣininglarda u
qokum silər bilən billə bolidu. 7 Əmdi Pərwərdigarning wəhimisi kəz aldinglarda bolsun; əz
kiloƣanliringlaroƣa ehtiyatqan bolunglar; qünki Pərwərdigar Hudayimizda nahəklik yok, yüz-
hatir kilix yok, para yeyixmu yoktur, dedi.
8 Yəhoxafat Lawiylardin, kahinlardin wə Israil jəmətlirining baxliridin bəzilərni Yerusalemoƣa
kayturup kelip, ularni Yerusalemdimu Pərwərdigarning həkümlirini qikirix wə həlkning ərz-
dəwalirini bir tərəp kilixka təyinlidi. 9 Yəhoxafat ularoƣa: — Silər bu ixlarni Pərwərdigarning
korkunqida bolup sadakətlik bilən qin kənglünglardin bejiringlar. 10 Hərkaysi xəhərlərdə
turidioƣan kerindaxliringlarning aldinglaroƣa elip kəlgən barlik ərz-dəwasi, məyli u hun dəwasi
bolsun, kanun-əmr wə həküm-bəlgilimilər tooƣrisidiki ərz-dəwa bolsun, ularning Pərwərdigar
aldida gunahkar bolup kalmasliki üqün, xundakla Pərwərdigarning oƣəzipi əz bexinglaroƣa wə
kerindaxliringlarning bexioƣa kelip kalmasliki üqün, ularni haman agahlandurup turunglar;
xundak kilsanglar, gunahkar bolmaysilər. 11 Pərwərdigaroƣa təəlluk ixlarda silərni bax kahin
Amariya baxkuridu; padixahka dair ixlarda, silərni Yəhuda jəmətining yolbaxqisi Ismailning
ooƣli Zəbadiya baxkuridu; silərning hizmitinglarda turidioƣan Lawiylar bar. Jasarətlik bolup
ixliringlarni kilinglar wə Pərwərdigar ixni durus kiloƣuqilar bilən billə bolidu! — dedi.

Ajayib bir nusrət

20 1 Keyinki wakitlarda xundak boldiki, Moabiylar, Ammoniylar wə Maoniylardin bəziliri
birlixip kelip Yəhoxafatka hujum kilixka qikti. 2 Qaparmənlər kelip Yəhoxafatka: — Ölük
dengizning u ketidin, yəni Edomdin siligə hujum kiloƣili zor bir koxun qikip kəldi; mana, ular
Hazazon-Tamarda, dedi (Hazazon-Tamar yənə «Ən-Gədi» dəpmu atilidu). 3 Buni angliƣan
Yəhoxafat korkup, Pərwərdigarni izdəxkə niyət baoƣlap, pütün Yəhuda təwəsidə «roza
tutuximiz kerək» dəp jakarlidi. 4 Yəhudalar əmdi Pərwərdigardin yardəm tiligili yioƣildi; həlk
Yəhudaning hərkaysi xəhərliridin qikip Pərwərdigardin yardəm tiləxkə kelixti. 5 Yəhoxafat
Yəhuda wə Yerusalemdiki jamaət arisioƣa qikip, Pərwərdigar əyining yengi hoylisining aldida
ərə turup 6 mundak dua kilip: —
«I Pərwərdigar, ata-bowilirimizning Hudasi, Sən ərxtə turoƣuqi Huda, barlik əl-məmlikətlərning
üstidin həküm sürgüqi əməsmiding? Sening kolung küq-kudrətkə toloƣandur, heqkim Seni
tosalmaydu. 7 I Hudayimiz, Sən bu zemindiki ahalini Əz həlking Israillar aldidin kooƣlap, uni Əz
dostung Ibrahimning nəsligə mənggülük miras kilip bərgən əməsmiding? 8 Ular xu yərdə tur-
di həm xu yərdə Sening namingoƣa atap bir mukəddəshana selip: 9 «Mubada beximizoƣa birər
balayi'apət kəlsə, məyli u kiliq, jaza, waba, aqarqilik bolsun, kiyinqilikta kaloƣan waktimizda,
muxu əy, yəni Sening aldingda turup, Sanga murajiət kilsak (qünki Sening naming muxu
əydidur), Sən anglaysən wə kutkuzisən» degənidi.
10 Əmdi mana, bu yərgə Ammoniylar, Moabiylar wə Seir teoƣidikilər besip keliwatidu! Il-
giri Israillar Misir zeminidin qikkan qaoƣda Sən Israillarning ularoƣa tajawuz kilixioƣa yol
koymioƣaniding; u qaoƣda Israillar ularni yokatmay u yərdin aylinip ətkən. 11 Əmdi kara, hazir

---

19:4 «Bəər-Xebadin tartip Əfraim taoƣlirioƣiqə» — Bəər-Xeba Yəhuda zeminidiki əng jənubiy qegra, Əfraim taoƣlikı bolsa ximaliy qegra idi.
19:8 «Pərwərdigarning həkümlirini qikirix» — yaki «Pərwərdigar üqün həküm qikirix». Bu tərjimə tooƣra bolsa, bəlkim ibadəthanidiki ixlarni *(yəni, pukralaroƣa ait bolmioƣan ixlarni)* kərsitixi mumkin.

ularning yahxilikimizni kandak yol bilən kayturmakqi boluwatkinioŋa! Ular bizni Sən bizgə miras kilip bərgən bu zemindin kooŋlap qikarmakqi boluwatidu. [12] I Hudayimiz, Sən ularning üstidin həküm qikarmamsən? Qünki bizning bizgə hujum kilixka keliwatkan bu zor koxun bilən karxilaxkudək küqimiz yok; nemə kiliximiznimu bilməy kalduk; lekin bizning kəzimiz Sanga tikilip turmakta» — dedi.
[13] Bu qaoŋda pütün Yəhuda həlki, ularning kuqaktiki baliliri, hotun bala-qakilirining hammisi Pərwərdigarning aldida turatti. [14] Wə xu pəyttə Pərwərdigarning Rohi jamaətning otturisida turoŋan Lawiylardin Asafning əwladi boloŋan Mattaniyaning qəwrisi, Yəiyəlning əwrisi, Binayaning nəwrisi, Zəkəriyaning ooŋli Yahaziyəlgə qüxti; [15] U: — I pütün Yəhuda həlki, silər Yerusalemda turuwatkanlar wə padixah Yəhoxafat, kulak selinglar! Pərwərdigar silərgə mundak dəydu: — «Silər bu zor koxundin korkup kətmənglar wə alakzadə bolup kətmənglar; qünki bu jəng silərningki əməs, bəlki Hudaning Əziningkidur. [16] Ətə ularoŋa hujum kilixka qikinglar; mana, ular Ziz dawanidin qikip kelidu wə silər ularni Yəruəl qəlining aldidiki jiloŋa eoŋizida uqritisilər. [17] Silər bu dərəm jəngdə uruxuxunglarning hajiti bolmaydu; pəkət səpkə tizilip turunglar, silər bilən billə boloŋan Pərwərdigarning nijat-nusritini kərünglar! I Yəhuda, i Yerusalemdikilər, korkmanglar, alakzadimu bolup kətmənglar; ətə ularoŋa hujum kilixka qikinglar, Pərwərdigar qokum silər bilən billə bolidu!» — dedi.
[18] Bu gəpni anglap Yəhoxafat bexini yərgə təgküzüp tizlandi wə barlik Yəhuda həlki həm Yerusalemdikilər Pərwərdigar aldida düm yikilip Pərwərdigaroŋa səjdə kildi. [19] Kohat əwladi wə Korah əwladi iqidiki Lawiylardin boloŋanlar orunliridin turuxup intayin küqlük awaz bilən Israilning Hudasi Pərwərdigarni mədhiyiləxti.
[20] Pütün həlk ətisi kak səhərdə turup Təkoa qəligə karap atlandi; ular atlinip ketiwatkanda, Yəhoxafat ornidin turup ularoŋa: — I Yəhuda həlki, i Yerusalemdikilər, gepimgə kulak selinglar! Hudayinglar Pərwərdigaroŋa tayininglar, qokum məzmut turoŋuzulisilər; Uning pəyoŋəmbərlirigə ixininglar, yolunglar qokum rawan bolidu! — dedi.
[21] Andin u həlk bilən obdan məslihətlixip, Pərwərdigarning mukəddəs bəhəywətlikini mədhiyiləp, Uningoŋa atap oŋəzəl-küy eytidioŋanlarni: «Silər Pərwərdigaroŋa rəhmət-təxəkkür eytinglar, qünki Uning əzgərməs muhəbbiti mənggülüktur!» dəp okuxka təyinləp, koxunning aldida mangdurdi.. [22] Ular təntənə kilip həmdusana okuxi bilən, Pərwərdigar Yəhuda həlkigə hujum kilixka qikkan Ammoniylar, Moabiylar wə Seir teoŋidikilərgə pistirma koxunni əwətip, ularni tarmar kildurdi.. [23] Xuning bilən Ammoniylar bilən Moabiylar Seir teoŋidikilərgə hujum kilixka ətti, ularni birini koymay kiriwətti; ular Seir teoŋidikilərni kirip tügətkəndin keyin yənə əzliri bir-birini kiroŋin kilixka qüxkənidi. [24] Yəhudalar qəldiki kəzətgahka kelip xu zor koxun tərəpkə karisa, mana kəqip kutuloŋan birmu adəm yok bolup, hammə yərni ölük kaplap kətkənidi.. [25] Yəhoxafat əzining adəmliri bilən düxməndin olja bulang-talang kilixka kəlgəndə, ular ölüklər bilən billə nuroŋun mal-mülük wə kəp kimmətlik buyumlarni tapti. Ular salduruwaloŋanlirining tolilikidin elip ketəlməy kaldi; olja xunqə kəp boloŋaqka, uni yioŋiwelixka üq kün kətti. [26] Ular tətinqi küni Bərakah jiloŋisioŋa yioŋilip, Pərwərdigaroŋa hamdusana okup mubarəklidi; xunga u yər taki bügüngə kədər «Bərakah jiloŋisi» dəp atilip kəlməktə.. [27] Andin barlik Yəhudadikilər wə Yerusalemdikilər Yəhoxafatning baxlamqilikida huxal-huram bolup Yerusalemoŋa kaytti; qünki Pərwərdigar ularni düxmənliri üstidin oŋalib

---

20:21 «mukəddəs bəhəywətlikini mədhiyiləp...» — yaki «pak-mukəddəslikning güzəllikidə mədhiyiləp...». «Zəb.» 29:2ni kərüng. Baxka birhil tərjimisi: — «xahanə kiyimlərni kiygən...».
20:22 «Pərwərdigar ... pistirma koxunni əwətti,...» — muxu sirlik sözlər *(1)* Pərwərdigar Ammoniylar katarlikloroŋa hujum kilixka pərixtilərni əwətti; *(2)* Pərwərdigarning Əzi ularoŋa uxtumtut hujum kildi, dəp kərsitixi mumkin.
20:24 «kəzətgah» — yaki «kəzət munari».
20:26 «...Bərakah jiloŋisioŋa yioŋilip, Pərwərdigaroŋa hamdusana okup mubarəklidi..» — demisəkmu, «Bərakah» degənning mənisi «mubarəkləx» yaki «bəht-bərikət tiləx» degən mənidə.

kilip huxallikka qəmdürgənidi. 28 Ular Yerusalemoɣa təmbur, qiltar wə kanaylar qelip kelip, Pərwərdigarning əyigə kirdi. 29 Barlik əl-məmlikətlər Pərwərdigarning Israilning düxmənlirigə karxi kikip jəng kiliɣanlikini angliɣanda, Hudaning wəhimisi ularning üstigə basti. 30 Xuning bilən Yəhoxafatning padixahliki tinq-asayixlikta boldi; uning Hudasi uning tət ətrapini tinq kiliɣanidi.

31 Xundak kilip Yəhoxafat Yəhuda üstigə həküm sürdi. U təhtkə qikkan qaɣda ottuz bəx yaxta idi; u Yerusalemda yigirmə bəx yil səltənət kildi. Uning anisining ismi Azubah bolup, u Xilhining kizi idi.. 32 Yəhoxafat kaymay atisi Asaning yolida mengip, Pərwərdigarning nəzəridə durus boloɣanni kildi. 33 Pəkət «yukiri jaylar»la yokitilmioɣanidi; həlk tehiqə kəngüllirini ata-bowilirining Hudasioɣa mayil kilmioɣanidi.

34 Yəhoxafatning kaloɣan ixliri bolsa, mana baxtin ahirioɣiqə «Yəhuda wə Israil padixahlirining tarihnamisi»oɣa kirgüzülgən «Hananining ooɣli Yəhuning bayan səzliri»də pütülgəndur..

35 Bu ixlardin keyin Yəhuda padixahi Yəhoxafat tola rəzil ixlarni kiloɣan Israil padixahi Ahaziya bilən ittipak tüzdi. 36 Yəhoxafat Tarxixka baridioɣan kemilərni yasaxka uning bilən xirikləxti; xu kemilərni ular Əzion-Gəbərdə yasatti. 37 U qaɣda Marəxahlik Dodawahuning ooɣli Əliezər Yəhoxafatni əyibləp uningoɣa bexarət berip: — Ahaziya bilən ittipak tüzgining üqün Pərwərdigar sening yasioɣanliringni buzuwetidu» dedi. Dərwəkə, keyinki wakitlarda u kemilər buzoɣunqilikka uqrap Tarxixka mangalmidi.

Yəhoram Yəhuda üstigə həküm süridu

2Pad. 8:16-24

21 1 Yəhoxafat ata-bowiliri arisida uhlidi wə «Dawut xəhiri»də dəpnə kilindi; ooɣli Yəhoram uning ornioɣa padixah boldi.

2 Yəhoramning birnəqqə inisi, yəni Yəhoxafatning Azariya, Yəhiyəl, Zəkəriya, Azariyahu, Mikail wə Xəfatiya degən ooɣulliri bar idi; ularning həmmisi Israil padixahi Yəhoxafatning ooɣulliri idi.. 3 Ularning atisi ularoɣa nuroɣun altun, kümüx wə kimmətlik buyumlarni, xundakla Yəhuda zeminidiki birkanqə koroɣanlik xəhərni sowoɣa kildi; pəkət padixahlikni bolsa, Yəhoram qong ooɣli boloɣaqka, uningoɣa bərdi. 4 Yəhoram atisining padixahlik təhtigə kikip hokukini mustəhkəmlidi. Andin u barlik inilirini, xundakla Yəhudadiki birkanqə əməldarlarni kiliqlap kətl kildi.

5 Yəhoram təhtkə olturoɣinida ottuz ikki yaxta idi; u Yerusalemda səkkiz yil səltənət kildi. 6 U Ahab jəmətidikilərgə ohxax, Israilning padixahliri mangoɣan yolda mangdi, qünki u Ahabning kizini əmrigə aloɣanidi; u Pərwərdigarning nəzəridə rəzil boloɣanni kildi. 7 Birak Pərwərdigar Dawut bilən tüzgən əhdisi səwəblik, Dawutka wə uning əwladlirioɣa mənggü əqməydioɣan bir qiraoɣ kalduray dəp, wədə kiloɣini boyiqə Dawutning jəmətini yok kilip taxlaxni halimidi. 8 Yəhoramning səltənitidiki künlərdə Edomlar Yəhudadin ayrilip kikip, əz aldioɣa əzlirigə həkümranlik kilidioɣan bir padixah tiklidi. 9 Yəhoram, sərdarliri wə barlik jəng harwiliri Iordan dəryasidin ətüp, keqidə kozoɣilip kikip, əzlirini korxiwaloɣan Edomiylaroɣa wə jəng harwisi sərdarlirioɣa hujum kilip oɣalib kəldi. 10 Halbuki, Edomiylar xuningdin etiwarən Yəhudaoɣa karxi kikip, taki bügüngə kədər Yəhudaning həkümranlikidin ayrilip turdi. Yəhoram ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarni taxlioɣini üqün Libnahliklarmu xu qaɣda uningoɣa karxi kikip uning kolidin ayrilip kikti. 11 Uning üstigə, Yəhoram yənə Yəhudaning taoɣlirida «yukiri

---

20:31 1Pad. 22:41-51

20:34 **«Yəhuda wə Israil padixahlirining tarihnamisi»** — bu kitab Təwrattiki uxbu «Tarih-Təzkirilər» əməs, birak xübhisizki, uxbu kitabning muəllipliri uningdin kəp uqurlarni aloɣanidi.

21:2 **«Azariyahu»** — yaki «Azariya».

jaylar»ni yasitip, Yerusalemda turuwatqanlarni buzuqqilikqa putlaxturdi, Yəhudalarnimu xundaq azdurdi.
12 Xu waqitlarda Iliyas pəyoƣəmbər təripidin yeziloƣan bir məktup Yəhoramoƣa təgdi, uningda mundaq deyildi: «Sening bowang Dawutning Hudasi Pərwərdigar mundaq dəydu: «Sən atang Yəhoxafatning yollirida mangmay, xuningdək Yəhuda padixahi Asaningmu yollirini tutmay,
13 bəlki Israil padixahlirining yollirida mengip, Yəhudalarni wə Yerusalemda turuwatqanlarni huddi Ahab jəmətidikilər buzuqqiliqlar qiloƣandək buzuqqiliqlaroƣa putlaxturoƣanliqing üqün, xundaqla atangning jəmətidikilərni, yəni əzüngdin yahxi boloƣan iniliringni qətl qiloƣining üqün, 14 Pərwərdigar sening həlqingni, hotun bala-qaqiliringni wə barliq mal-mülünggə alamət zor zərb bilən uridu. 15 U senimu eoƣir wabalar bilən urup, üqəy-baoƣringni eoƣir kesəlgə muptila qiliduki, kesiling kündin küngə eoƣirlixip, üqəyliring ekip qikidu»» deyilgənidi.
16 Keyinki waqitlarda Pərwərdigar Filistiylərning wə Efiopiylərning yenidiki Ərəblərning rohini Yəhoramoƣa qarxi qozoƣatti. 17 Xuning bilən ular Yəhuda zeminioƣa zərb qilip besip ətti wə padixah ordisidiki barliq mal-mülükni bulang-talang qilip, ooƣulliri bilən hotunlirini tutqun qilip elip kətti; ular kənji ooƣli Yəhoahazdin bələk ooƣulliridin birinimu qaldurmidi. 18 Bu wəqədin keyin Pərwərdigar Yəhoramni urup, üqəylirini saqaymas eoƣir kesəlgə giriptar qildi. 19 Wə xundaq boldiki, uning kesili kündin-küngə eoƣirlixip, ikki yil waqit ətüxkə az qaloƣanda, kesəllik tüpəylidin üqəyliri texilip qüxti, u tolimu azablinip əldi; uning həlqi ata-bowilirini izzətləp ularoƣa huxbuy yaqqandək, uningoƣa heqqandaq huxbuy yekip olturmidi.
20 Yəhoram təhtkə qikqan qeoƣida ottuz ikki yaxta idi; u Yerusalemda səkkiz yil səltənət qildi wə u dunyadin kətkəndə heqkim uningoƣa qayoƣu-həsrət qəkmidi. Halayiq uni «Dawut xəhiri»gə dəpnə qildi, lekin padixahlar qəbristanliqioƣa dəpnə qilmidi.

Ahaziya Yəhuda üstigə həküm süridu

2Pad. 8:25-29; 9:27-29

22 1 Yerusalemda turuwatqanlar Yəhoramning kənji ooƣli Ahaziyani uning ornioƣa padixah qilip tiklidi; qünki Ərəblər bilən billə bargahqa besip kirgən qarakqilar Ahaziyaning akilirini qoymay eltürüwətkənidi. Xuning bilən Yəhuda padixahi Yəhoramning ooƣli Ahaziya səltənət qildi. 2 Ahaziya təhtkə qikqan qeoƣida yigirmə ikki yaxta idi; u Yerusalemda bir yil səltənət qildi. Uning anisining ismi Ataliya bolup, Omrining nəwrə qizi idi. 3 Ahaziyamu Ahab jəmətining yollirioƣa mangdi; qünki uning anisi uni rəzillikkə ündəytti. 4 U Ahab jəməti qiloƣinidək, Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni qildi; qünki uning atisi ölgəndin keyin Ahab jəmətidikilər uni halakətkə elip baridioƣan rəzil nəsihətlərni berətti. 5 U ularning nəsihitigə əgixip, Israil padixahi Ahabning ooƣli Yəhoram bilən birliktə Gileadtiki Ramotqa berip Suriyə padixahi Hazaəl bilən soquxti; xu qaoƣda Suriylər Yəhoramni zəhimləndürdi. 6 Andin Yəhoram Ramahda Suriyə padixahi bilən soquxqan qaoƣdiki jarahətlirini dawalitix üqün Yizrəəlgə qaytti. Andin Yəhoramning ooƣli Yəhuda padixahi Azariya Ahabning ooƣli Yəhoramning kesəl bolup qaloƣanliqi səwəbidin uni yoqlioƣili Yizrəəlgə bardi. 7 Halbuki, Ahaziyaning Yəhoramni yoqlioƣili baroƣini dəl əzini halakətkə elip baridioƣan, Huda bekitkən ix idi. Qünki u baroƣandin keyin

21:11 «buzuqqiliqqa putlaxturdi...» — muxu ayəttiki «buzuqqilik» rohiy jəhəttin eytilidu, demək Pərwərdigaroƣa wapasizlik qilip butlaroƣa qoqunup kətkənlikni kərsitidu. Xundaqtimu, xu qaoƣdiki butpərəslikning jismaniy jəhəttinmu buzuqqilik wə pahixiwazlik bilən ziq munasiwiti bar idi.
21:12 «... Iliyas pəyoƣəmbər təripidin yeziloƣan bir məktup Yəhoramoƣa təgdi» — bu məktup Yəhoramning qolioƣa yetip kəlgən waqitta, Iliyas bəlkim asmanoƣa kətürülgən boluxi mumkin.
22:1 «ərəblər bilən billə bargahqa besip kirgən qarakqilar...» — muxu ayəttiki «bargah» bəlkim Yəhudadikilər ərəblər bilən qarxilixqa təyyarlinix üqün dalada tikkən hərbiy bargahni kərsitidu. Bəzi tərjimanlar «xəhər» dəp tərjimə qilidu.
22:2 «Ahaziya təhtkə qikqan qeoƣida yigirmə ikki yaxta idi» — kəp kona kəqürmilərdə «...qirik ikki yaxta idi» deyilidu. Bu qetim bəzi qədimki kəqürmilər wə tərjimə nuskisioƣa wə «2Pad.» 8:26gə asasən «yigirmə ikki yax» dəp tərjimə qilduq.

Yəhoram bilən birliktə Nimxining oоli Yəhuоa qarxi soquxuxqa qikti. Muxu Yəhu əslidə Pərwərdigar təripidin Ahabning jəmətini yokitix üqün məsih kilinоanidi. [8] Wə xundak boldiki, Yəhu Huda bekitkən həkümni Ahab jəmətining üstigə yürgüzgən waktida, u Yəhudadiki əməldarlarni wə Ahaziyaning hizmitidə boloan kerindaxlirining oоullirini uqritip, ularni koymay eltürüwətti. [9] Yəhu Ahaziyanimu izdidi; kixilər uni tutuwaldi (u Samariyəgə yoxurunuwaloanidi). Ular uni Yəhuning aldioa apirip eltürdi. Ular uni dəpnə kildi, qünki kixilər: «Bu degən Pərwərdigarni qin kənglidin izdigən Yəhoxafatning nəwrisidur» degənidi. Ahaziyaning jəmətidə padixahlikni koliоa aloudək birər adəm kalmidi.

Hanix Ataliya Yəhuda üstidin həküm süridu

2Pad. 11:1-3

[10] Əmdi Ahaziyaning anisi Ataliya oоlining əlginini kərgəndə, Yəhuda jəmətidiki barlik xah nəslini eltürüxkə kozoaldi. [11] Lekin padixahning kizi Yəhoxebiyat eltürülüx aldida turoan padixahning oоullirining arisidin Ahaziyaning oоli Yoaxni oоrilikqə elip qikip, uni wə inik anisini yastuk-kirlik ambirioa yoxurup koydi. Xundak kilip padixah Yəhoramning kizi, (yəni Ahaziyaning singlisi), bax kahin Yəhuyadaning hotuni Yəhoxebiyat Yoaxni Ataliya eltürüwətmisun dəp Ataliyadin yoxurup koydi. [12] Andin keyin Yoax ular bilən Pərwərdigarning əyidə altə yil yoxurunup turdi; u qaoda Ataliya Yəhuda zeminida səltənət kilatti.

23 [1] Yəttinqi yili, Yəhoyada jasarətkə kelip, Yərohamning oоli Azariya, Yəhohananning oоli Ismail, Obədning oоli Azariya, Adayaning oоli Maaseyah wə Zikrining oоli Əlixafat katarlik birkanqə yüzbexini qakirip ular bilən əhdə tüzdi. [2] Ular Yəhuda zeminini arilap, Yəhudadiki hərkaysi xəhərlərdin Lawiylarni wə Israildiki qong yolbaxqilarni yiodi; ular Yerusalemoa kelixti. [3] Pütkül jamaət Hudaning əyidə padixah bilən əhdiləxti. Yəhoyada ularoa: — Padixahning oоli Pərwərdigarning Dawutning əwladliri tooruluk wədə kilоinidək qokum səltənət kilidu. [4] Mana silər kilixinglar kerək boloan ix xuki: — Xabat künidə pasibanlik nəwiti kəlgən kahinlar bilən Lawiylarning üqtin biri hərkaysi dərwazilarni muhapizət kilsun; [5] üqtin biri padixah ordisini, üqtin biri «Ul dərwazisi»ni muhapizət kilsun; baxkilarning həmmisi Pərwərdigar əyining hoylilirida bolsun. [6] Lekin kahinlar həm wəzipə ətəydioan Lawiylardin bələk heqkimni Pərwərdigarning əyigə kirgüzmisun (kahin-lawiylar pak-mukəddəs dəp hesablanoaqka kirixigə bolidu). Baxka həlkning hərbiri Pərwərdigar əzigə bekitkən jaylarni kəzət kilsun. [7] Lawiylarning hərbiri koliоa korallirini elip padixahni orap tursun; əz məyliqə mukəddəs əygə kirixkə urunoan hərkim eltürülsun; silər padixah kirip-qikip yürginidə uning yenidin ayrilmanglar, — dedi.

[8] Lawiylar bilən Yəhudalarning həmmisi kahin Yəhoyadaning barlik tapilioanlirini bəja kəltürüxti. Lawiylarning hərbiri xabat küni nəwətqilikkə kirgən wə nəwətqiliktin qüxkənlərni əz yenida kaldurup kaldi; qünki kahin Yəhoyada heqkimni nəwətqiliktin qüxüxkə koymidi. [9] Andin Yəhoyada kahin Dawut padixahning Pərwərdigarning əyidə saklaklik nəyzə wə kalkan-siparlirini yüzbexilaroa tarkitip bərdi. [10] U yənə kəpqilikni, hərbiri koliоa əz nəyzisini tutkan halda, ibadəthanining ong təripidin tartip sol təripigiqə, kurbangah bilən ibadəthanini boylap padixahning ətrapida turouzdi. [11] Andin ular xahzadini elip qikip, uning bexioa tajni kiygüzüp, uningoa guwahnamilərni berip, uni padixah kildi; Yəhoyada wə uning oоulliri huxbuy

22:11 «Yəhoxebiyat» — yaki «Yəhoxeba».
23:1 «Yəhoyada jasarətkə kelip...» — yaki «Yəhoyada əzini küqləndürüp...»
23:1 2Pad. 11:4-20
23:7 Wəh. 14:1, 4, 5

may bilən uni məsih kildi wə «Padixah yaxisun!» dəp towlaxti.
12 Ataliya həlklərning qepixip yürgənlikini wə padixahni təripləwatkanlikini anglap, Pərwərdigarning əyigə kirip, kəpqilikning arisioɣa kəldi. 13 U karisa, mana padixah əyning dərwazisida, tüwrükning yenida turatti; padixahning yenida əməldarlar bilən kanayqilar tiziloɣanidi, barlik yurtning həlki xadlinip kanay qelixatti, nəoɣmiqilər hərhil sazlarni qelip, jamaətni baxlap mədhiyə okutuwatatti. Buni kərgən Ataliya kiyimlirini yirtip: — Asiylik, asiylik! — dəp warkiridi.
14 Əmma Yəhoyada kahin koxunoɣa məs'ul boloɣan yüzbexilarni qakirtip ularoɣa: — Uni səpliringlar otturisidin sirtka qikiriwetinglar; kimdəkim uningoɣa əgəxsə kiliqlansun, dəp buyrudi. Qünki kahin: — Uni Pərwərdigarning əyi iqidə əltürmənglar, dəp eytkanidi.
15 Xuning bilən ular uningoɣa yol boxitip bərdi; u ordining «At dərwazisi» bilən padixahning ordisioɣa kirgəndə ləxkərlər uni xu yərdə əltürdi.
16 Yəhoyada, pütkül jamaət wə padixah birliktə: «Pərwərdigarning həlki bolayli» degən bir əhdini tüzüxti. 17 Andin barlik həlk Baalning buthanisioɣa berip uni buzup taxlidi; uning kurbangahliri bilən məbudlirini qekip parə-parə kilip, Baalning kahini Mattanni kurbangahlarning aldida əltürdi.
18 Andin keyin Yəhoyada kahin Pərwərdigarning əyidiki barlik məs'uliyətlərni Lawiy kəbilisining kahinlirining kolioɣa tapxurdi. Kahinlarni bolsa, əslidə Pərwərdigarning əy ixlirioɣa nəwət bilən karaxka, Pərwərdigaroɣa atap kəydürmə kurbanlik sunuxka Dawut təyinligənidi. Ular kurbanliklarni Dawutning kərsətmiliri boyiqə, huxal-huramlik iqidə nəoɣmə-nawa okuoɣan halda Musaoɣa tapxuruloɣan Təwrat-kanunida pütülginidək sunuxka məs'ul idi. 19 Yəhoyada yənə Pərwərdigar əyining hərkaysi dərwazilirioɣa dərwaziwənlərni təyinlidiki, hərkandak ixlardin napak kilinoɣan adəmlər kirgüzülməytti. 20 U yənə yüzbexiliri, akseŋgəklər, həlk iqidiki yolbaxqilar wə yurtning həmmə həlkini baxlap kelip, padixahni Pərwərdigar əyidin elip qüxüp, «Yukiriki dərwaza» arkilik ordioɣa əkirip, padixahlik təhtigə olturoɣuzdi.
21 Yurtning barlik həlki xadlinatti; ular Ataliyani kiliqlap əltürgəndin keyin, xəhər tinq bolup kaldi.

Yoax — yəni Yəhoax — Yəhudaoɣa səltənət kilidu

2Pad. 12:1-22

24 1 Yoax təhtkə qikkan qeoɣida yəttə yaxta idi, u Yerusalemda kirik yil səltənət kildi. Uning anisining ismi Zibiyah bolup, Bəər-Xebalik idi. 2 Yəhoyada kahin hayat künliridə Yoax Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni kilatti. 3 Yəhoyada uningoɣa ikki hotun elip bərdi, u birkanqə ooɣul-kiz pərzənt kərdi.
4 Xuningdin keyin Yoax Pərwərdigarning əyini kayta yasitix niyitigə kəldi, 5 u kahinlarni wə Lawiylarni yioɣip ularoɣa: — Hudayinglarning əyini onglitip turux üqün Yəhuda xəhərlirigə berip, barlik Israillardin yillik ianə toplanglar; bu ixni tezdin bejiringlar! — dedi. Lekin Lawiylar bu ixni bejirixkə anqə aldirap kətmidi. 6 Buni ukkan padixah bax kahin Yəhoyadani qakirtip uningoɣa: — Əzliri nemixka Lawiylaroɣa Pərwərdigarning kuli Musa Israil jamaitigə Hudaning guwahliki sakliklik qedir üqün bəlgiligən bajni Yəhuda wə Yerusalemdin elip kelixkə buyru-

---

23:15 «...uningoɣa yol boxitip bərdi» — buning baxka birhil tərjimisi: «uni koloɣa aldi».
24:1 «Yoax» — «Yəhoax»ning baxka xəkli.
24:2 «Yəhoyada ... hayat künliridə Yoax Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni kilatti» — bu səzgə karioɣanda, Yoax Yəhoyada əlgəndin keyin Pərwərdigarning yolidin qikip kətti; wə dərwəkə xundak boldi *(«2Tar.» 24:17-27ni kərüng)*.
24:5 «Hudayinglarning əyini onglitip turux üqün ...., barlik Israillardin yillik ianə toplanglar» — yaki «Hər yili Hudayinglarning əyini onglitix üqün... barlik Israillardin ianə toplanglar».

midila? — dedi. [7] (günki əslidə rəzil hotun Ataliya wə uning ooɣulliri Hudaning əyigə bəsüp kirip, Pərwərdigarning əyidiki barliq muқəddəs buyumlarni elip Baal butlirioɣa atap təқdim қiliwətқənidi).
[8] Xuning bilən padixaҳ buyruқ qüxürüp, bir sanduқ yasitip Pərwərdigar əyining dərwazisining sirtioɣa қoyoɣuzdi; [9] andin: «Hudaning қuli Musa qəldə Israillarning üstigə bekitkən bajni yioɣip əkilip Pərwərdigaroɣa tapxurunglar» degən bir uқturux Yəҳuda bilən Yerusalem təwəsidə қiқirildi. [10] Barliq əməldarlar wə barliq həlқ huxal ҳalda bajni əkilip sanduқ toloɣuqə uningoɣa taxlidi. [11] Lawiylar pul sanduқini padixaҳ bu ixқa məs'ul қiloɣan kixining aldioɣa əkəlgəndə, ular baj pulining kəp qüxkənlikini kərsə, andin padixaҳning katipi bilən bax kaҳinning adimi kelip pul sanduқini əngtürüp қuruқdioɣandin keyin, yənə əsli ornioɣa apirip қoyatti. Ҳərküni xunduқ bolup turdi; naҳayiti kəp pul yioɣildi. [12] Padixaҳ bilən Yəҳoyada pulni Pərwərdigar əyidiki ix bejirgüqilərgə tapxurdi; ular buning bilən Pərwərdigarning əyini ongxax wə əsligə kəltürüx üqün taxqilar bilən yaoɣaqqilarni, təmürqilər bilən miskərlərni yallidi. [13] Ixləmqilər tohtimay ixlidi, ongxax ixi ularning қolida onguxluқ elip berildi; xunduқ қilip ular Pərwərdigarning əyini əslidiki əlqəm-laҳiyəsi boyiqə yasidi, xunduқla uni tolimu puhta қilip yasap qiқti. [14] Ular ixni püttürgəndin keyin exip қaloɣan pulni padixaҳ bilən Yəҳoyadaning aldioɣa əkilip tapxurdi. Ular buning bilən Pərwərdigarning əyi üqün ҳərhil əswab-buyumlarni, jümlidin ibadət hizmitidiki ҳərhil buyumlar, kəydürmə қurbanliқlaroɣa munasiwətlik қaqa-қuqa, қazan-təhsilər wə ҳərhil altun-kümüx baxқa buyumlarni yasatti. Yəҳoyadaning barliq künliridə, ular Pərwərdigarning əyidə kəydürmə қurbanliқni daim sunup turdi.
[15] Yəҳoyada қerip, yaxaydioɣan yexi toxup əldi; u əlgən qaoɣda bir yüz ottuz yaxta idi. [16] Ular uni «Dawut xəҳiri»də padixaҳlar қatarida dəpnə қildi, qünki u Israiloɣa ҳəm Hudaoɣa wə uning əyigə nisbətən naҳayiti qong təҳpə kərsətkənidi. [17] Yəҳoyada əlgəndin keyin Yəҳudadiki yolbaxqilar padixaҳning aldioɣa kelip uningoɣa bax urdi; padixaҳ ular kərsətkən məslihətni maқul kərdi. [18] Ular ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarning əyidin waz keqip, Axəraҳ wə butlarning қulluқioɣa kirixti. Ularning bu gunaҳi səwəblik Hudaning oɣəzipi Yəҳuda bilən Yerusalemdikilərning bexioɣa kəldi. [19] Xunduқ bolsimu, Pərwərdigar ularni Өzigə yandurux üqün yənila ularning arisioɣa pəyoɣəmbərlərni əwətti; bu pəyoɣəmbərlər gərqə ularni agaҳlanduroɣan bolsimu, lekin ular yənila қulaқ salmidi. [20] U qaoɣda Hudaning Roҳi bax kaҳin Yəҳoyadaning ooɣli Zəkəriyaoɣa qüxti, u həlқning aldida ərə turup ularoɣa: — Huda mundaқ dəydu: «Silər nemixқa Pərwərdigarning əmirlirigə hilaplik қilisilər? Silər ҳeq rawajlik kərməysilər, qünki silər Pərwərdigardin waz kəqtinglar wə Umu silərdin waz kəqti», — dedi.
[21] Halayiқ Zəkəriyani əltürüxkə қəstlidi; ahir ular uni padixaҳning əmri boyiqə Pərwərdigar əyining ҳoylisida qalma-kesək қilip əltürüwətti. [22] Padixaҳ Yoax Zəkəriyaning atisi Yəҳoyadaning өzigə kərsətkən xəpқitini yad ətmək tügül, əksiqə uning ooɣlini əltürüwətti. Zəkəriya jan üzüx aldida: — Pərwərdigar bu ixni nəzirigə elip, uning ҳesabini alsun! — dedi.
[23] Xu yilning ahirida Suriyəning қoxuni Yoaxқa ҳujum қilip kəldi; ular Yəҳudaoɣa wə Yerusalemoɣa tajawuz қilip kirip, həlқ iqidiki yolbaxqilarni əltürüp, ulardin aloɣan pütün urux oɣəniymətlirini Dəməxқ padixaҳining aldioɣa elip bardi. [24] Dərwəқə Suriyə қoxunidin pəқət az bir қisim əskərlər kəlgən bolsimu, lekin Yəҳudalar ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigardin waz kəqkənliki üqün Pərwərdigar qong bir қoxunni ularning қolioɣa tapxurdi; ular Yoaxқa jaza ijra қildi. [25] Suriylər Yoaxni taxlap kətkən qaoɣda (qünki u қattiқ aoɣrip қaloɣanidi) uning өz hizmətkarliri bax kaҳin Yəҳoyadaning ooɣlining қeni üqün intiқam elix kerək dəp uni қəstlidi; ular uni kariwitidila əltürüwətti. U xu yol bilən əldi; kixilər uni Dawut xəҳiridə dəpnə қiloɣini

24:6 «Hudaning guwaҳliқi saқlaқliқ qedir» — yaki «ҳəküm-guwaҳliқ qediri» — «ibadət qediri»ning baxқa bir ataloɣusi. **«Pərwərdigarning қuli Musa ... Hudaning guwaҳliқi saқlaқliқ qedir üqün bəlgiligən baj...»** — Musaning bu buyruқi tooɣruluқ «Mis.» 30:11-16ni kərüng.

bilən, birak padixahlarning kəbristanlikioŋa dəpnə kilmidi. 26 Uni kəstligənlər munular: — Ammoniy ayal Ximiyatning ooŋli Zabad bilən Moabiy ayal Simritning ooŋli Yəhozabad idi.
27 Yoaxning ooŋulliri, uningoŋa karitiloŋan kattik wə nuroŋun agah bexarətlər, xundakla uning Hudaning əyini yengibaxtin selixka dair ixliri «padixahlarning təzkiriliri» degən kitabning izahlirioŋa pütülgəndur. Yoaxning ooŋli Amaziya uning ornioŋa padixah boldi.

Amaziya Yəhuda üstigə həküm süridu

2Pad. 14:1-22

25 1 Amaziya təhtkə qikkan qeoŋida yigirmə bəx yaxta idi, u Yerusalemda yigirmə tokkuz yil səltənət kildi. Uning anisining ismi Yəhoaddan bolup, Yerusalemlik idi. 2 Amaziya Pərwərdigarning nəziridə tooŋra boloŋan ixlarni kildi, lekin pütün kəngli bilən kilmidi. 3 Wə xundak boldiki, u padixahlikini mustəhkəmliwaloŋandin keyin padixah atisini əltürgən hizmətkarlirini tutup əltürdi. 4 Lekin Musaoŋa qüxürülgən kanun kitabida Pərwərdigarning: «Nə atilarni ooŋulliri üqün əlümgə məhkum kilixka bolmaydu nə ooŋullirini atiliri üqün əlümgə məhkum kilixka bolmaydu, bəlki hərbiri əz gunahi üqün əlümgə məhkum kilinsun» dəp pütülgən əmri boyiqə, u əltürgiqilərning balilirini əlümgə məhkum kilmidi.
5 Amaziya Yəhudalarni yioŋip, jəmətlirigə karap pütün Yəhudalarni wə Binyaminlarni mingbexi wə yüzbexilar astioŋa bekitti; u ulardin yigirmə yaxtin axkanlarning sanini eliwidi, jənggə qikalaydioŋan, koliŋa nəyzə wə kalkan alalaydioŋan hil ləxkərdin üq yüz ming adəm qikti. 6 U yənə bir yüz talant kümüx sərp kilip Israildin yüz ming batur jəngqi yalliwaldi.
7 Lekin Hudaning bir adimi uning aldioŋa kelip: — I padixahim, Israil koxunini əzliri bilən billə baroŋuzmioŋayla; qünki Pərwərdigar Israillar yaki Əfraimiylarning heqkaysisi bilən billə əməs.
8 Hətta sili qokum xundak kilimən, baturanə kürəx kilimən desilimu, Huda əzlirini düxmən aldida yikitidu, qünki Huda insanoŋa yardəm berixkimu kadirdur, insanni yikitixkimu kadirdur, dedi.
9 Amaziya Hudaning adimigə: — Əmisə mən Israilning yallanma koxunioŋa bərgən yüz talant kümüxni kandak kilsam bolidu? — dəp soriwidi, Hudaning adimi uningoŋa: — Pərwərdigar əzlirigə buningdinmu ziyadə kəp berixkə kadirdur, dəp jawab bərdi.

10 Xuning bilən Amaziya Əfraimdin əzigə kəltürülgən yallanma koxunni ayrip qikip, əylirigə kayturuwətti; xu səwəbtin ular Yəhudalaroŋa bək oŋəzəplinip, kattik kəhr iqidə əylirigə kaytip ketixti. 11 Amaziya jasaritini uroŋutup, əzining həlkini baxlap «Xor wadisi»oŋa berip Seirlardin on ming adəmni yokatti. 12 Yəhudalar yənə on ming adəmni tirik tutuwelip, tik yarning lewioŋa apirip, yardin ittiriwidi, ularning həmmisi parə-parə kilinip taxlandi. 13 Halbuki, Amaziya əzi bilən billə jəng kilixka ruhsət kilmay kayturuwətkən yallanma əskərlər Samariyədin Bəyt-Horunoŋiqə boloŋan Yəhudaning hərkaysi xəhərlirigə hujum kilip kirip üq ming adəmni kirip taxlidi həm nuroŋun mal-mülükni bulap kətti.
14 Lekin xundak boldiki, Amaziya Edomiylarni məoŋlup kilip kaytip kəlgən qaoŋda u Seirlarning butlirinimu elip kelip, ularni əzi üqün məbud kilip, ularoŋa bax urdi wə ularoŋa huxbuy yakti. 15 Xu səwəbtin Pərwərdigarning oŋəzipi Amaziyaoŋa kozoŋaldi, U uning aldioŋa bir pəyoŋəmbərni əwətti. Pəyoŋəmbər uningoŋa: — Əz həlkini sening kolungdin kutkuzalmioŋan bu

24:25 «qünki u kattik aoŋrip kaloŋanidi» — yaki «qünki eoŋir kesəlgə qüxkənidi». Bəzi tərjimanlar «qünki u eoŋir yarilandi» dəp tərjimə kiloŋini bilən, ibraniy tekisttə eoŋir bir kesəl kərsitilidu. **«kahin Yəhoyadaning ooŋlining kəni»** — yaki «kahin Yəhoyadaning ooŋullirining kəni».
24:27 «padixahlarning təzkiriliri» — Təwrattiki «padixahlar» degən kitab əməs. Qünki tiloŋa elinoŋan təpsilatlar xu kitabta tepilmaydu.
25:6 «bir yüz talant kümüx» — 100 talant kümüx bəlkim 3400 kilogram kümüx boluxi mumkin.
25:11 «Amaziya jasaritini uroŋutup...» — yaki «Amaziya əzini küqəytip,...». **«Seir»** — Edomning ikkinqi ismi.
25:14 «... ularoŋa huxbuy yakti» — yaki «... ularoŋa kurbanliklarni kəydürdi».

həlқning ilahlirini zadi nemə dəp izdəysən? — dedi. [16] Wə xundaқ boldiki, u padixahқa tehi səz қiliwatқanda, padixah uningoƣa: — Biz seni padixahning məsliһətqisi қilip tikligənmu? Қoy, bu gepingni! Өlgüng kəldimu nemə? — dedi. Xuning bilən pəyoƣəmbər gəptin tohtidi-də, yənə: — Bu ixni қiloƣining һəm nəsiһitimgə қulaқ salmioƣining üqün Pərwərdigar seni yoқitixni қarar қildi, dəp bilimən, — dedi.

[17] Xuningdin keyin Amaziya məsliһətlixip, Israilning padixahi Yəһuning nəwrisi, Yəһoaһazning ooƣli Yoaxning aldioƣa əlqilərni mangdurup: «Қeni, jəng məydanida yüz turanə kərüxəyli» dedi.

[18] Israilning padixahi Yoax Yəһudaning padixahi Amaziyaoƣa əlqi əwətip mundaқ səzlərni yətküzdi: «Liwandiki tikən Liwandiki kedir dərihigə səz əwətip: «Өz қizingni ooƣlumoƣa hotunluққa bərgin!» — dedi. Lekin Liwandiki bir yawayi һaywan ətüp ketiwetip, tikənni dəssiwətti.

[19] Sən dərwəқə Edomning üstidin oƣəlibə қilding; kənglüngdə өz-özüngdin məoƣrurlinip yayrap kətting. Əmdi eyüngdə қaloƣining yahxi; nemixқa bexingoƣa külpət kəltürüp, özüngni wə özüng bilən Yəһudani balaoƣa yiқitisən?».

[20] Əmma Amaziya қulaқ salmidi. Bu ix Hudadin kəldi; qünki ular Edomning ilahlirini izdigənidi, Huda ularni Yoaxning қolioƣa qüxsun dəp ənə xundaқ orunlaxturoƣanidi. [21] Xuning bilən Israil padixahi Yoax jənggə atlinip qiқti; ikki tərəp, yəni u Yəһuda padixahi Amaziya bilən Bəyt-Xəməxtə, jəng məydanida yüz turanə uqraxti. [22] Yəһudaning adəmliri Israilning adəmliri təripidin tiripirən қilinip, һərbiri өz eyigə қeqip kətti.

[23] Israil padixahi Yoax Bəyt-Xəməxtə Yəһoaһazning nəwrisi, Yoaxning ooƣli Yəһuda padixahi Amaziyani əsir қilip Yerusalemoƣa elip bardi; wə u Yerusalemning sepilining Əfraim dərwazisidin tartip burjək dərwazisioƣiqə boloƣan tət yüz gəzlik bir bəlikini ərüwətti.

[24] U Hudaning eyidə, Obəd-Edom məs'ul bolup saқlawatқan wə padixahning ordisidiki һəzinidin tepiloƣan barliқ altun-kümüx, қaqa-қuqilarni buliwaldi wə kepillik süpitidə birnəqqə tutқunni elip Samariyəgə yenip kətti. [25] Israil padixahi Yəһoaһazning ooƣli Yoax өlgəndin keyin, Yoaxning ooƣli, Yəһudaning padixahi Amaziya on bəx yil өmür kərdi.

[26] Amaziyaning қaloƣan əməlliri bolsa, mana ularning һəmmisi baxtin ahirioƣiqə «Yəһuda wə Israil padixahlirining tarihnamisi»da pütülgən əməsmidi?

[27] Amaziya Pərwərdigardin waz kəqkəndin baxlapla Yerusalemda bəzilər uni қəstləxkə kirixkənidi; xuning bilən u Laқix xəһirigə қeqip kətti; lekin қəstligüqilər kəynidin Laқixқa adəm əwətip, u yərdə uni eltürdi.

[28] Andin ular uni atlaroƣa artip Yerusalemoƣa elip bardi. U Yerusalemda ata-bowilirining arisida «Yəһudaning xəһiri»də dəpnə қilindi.

25:16 «... məsliһətqisi... nəsiһitim.. қarar қildi... məsliһətlixip 17» — һəmmisi munasiwətlik səzlər.

25:19 «Sən dərwəқə ... yayrap kətting. ... nemixқa ... өzüngni wə өzüng bilən Yəһudani balaoƣa yiқitisən?» — Yəһoax eytқan təmsilning omumiy mənisi: «Sən pəқət bir tikəndursən, өzüm kedirdək uluoƣ adəmmən, өzünggə unqiwala ixinip kətmə. Sening uluoƣ pilaning һərtürlük tasadipiyliқtin məoƣlup boluxi mumkin» degəndək. Gərqə Yəһoax padixahni «butpərəs kapir» dəp һesabliooƣili bolsimu, muxu yərdə uning nəsiһəti tooƣra idi.

25:23 «Yəһoaһaz» — «Aһaziya»ning baxқiqə ipadilinixi. Bu Yəһoaһaz *(Aһaziya)* Yəһuda padixahi, 25-ayəttiki «Yəһoaһaz» əməs. **«tət yüz gəzlik bir bəliki..»** — Təwratta «gəz» *(yaki «jəynək»)* қolning jəynəktin barmaқning uqioƣiqə boloƣan uzunluқi, yəni 0.454 metr uzunluқ idi.

25:25 «Israil padixahi Yəһoaһazning ooƣli Yoax өlgəndin keyin, ... Amaziya on bəx yil өmür kərdi» — 23-ayəttiki izaһatni kərüng.

25:26 «Yəһuda wə Israil padixahlirining tarihnamisi» — mumkinqiliki barki, bu kitab Təwrattiki «Padixahlar»dur.

25:28 «Yəһudaning xəһiri» — bəlkim «Dawutning xəһiri»ni kərsitidu. «2Pad.» 14:20ni kərüng.

Uzziya Yəhuda üstigə həküm süridu

2Pad. 15:1-7

26 [1] Yəhudaning barlik həlki uning on altə yaxka kirkən ooɣli Uzziyani tikləp, uni atisi Amaziyaning ornida padixah kildi. [2] (padixah atisi ata-bowilirining arisida uhlioɣandin keyin, Elat xəhirini kaytidin yasap, Yəhudaoɣa yənə təwə kiloɣuqi dəl Uzziya idi).
[3] Uzziya təhtkə qikkan qeoɣida on altə yax idi; u Yerusalemda jəmiy əllik ikki yil padixahlik kildi. Uning anisining ismi Yəkoliya bolup, Yerusalemlik idi. [4] U atisi Amaziyaning barlik kiloɣanliridək Pərwərdigarning nəzaridə durus boloɣanni kildi.
[5] Huda bərgən alamət kərünüxlər bilən yorutuloɣan Zəkəriya Uzziyaoɣa təlim bərgəqkə, u hayat waktida Uzziya Hudani izdidi; wə u Pərwərdigarni izdigən künlərdə Huda uning ixlirini rawan kildi. [6] U qikip Filistiylərgə hujum kildi wə Gatning sepilini, Jabnəhning sepilini wə Axdodning sepilini qakturuwətti. Yənə Axdod ətrapida, xundakla Filistiylər arisida birnəqqə xəhər bərpa kildi. [7] Huda uning Filistiylər wə Gur-baalda turuwatkan Ərəblər bilən Maonlaroɣa karxi uruxioɣa yardəm bərdi. [8] Ammoniylar Uzziyaoɣa olpan təlidi; Uzziya tolimu kudrətlik bolup, nam-xəhriti taki Misirning qegrisioɣiqə tarkaldi. [9] Uzziya Yerusalemdiki «Burjək dərwazisi»da, «Jiloɣa dərwazisi»da wə sepilning kayrilidioɣan yeridə munarlar saldi wə ularni ajayip mustəhkəm kildi. [10] U yənə qəllərdə birmunqə kəzət munarlirini saloɣuzdi wə kəp kuduklarni kolatti; qünki uning Xəfəlah tüzlənglikidə wə egizliktə nuroɣun qarwisi bar idi; u yənə terikqilikka amrak boloɣaqka, taoɣlarda wə etiz-baoɣlarda nuroɣun baoɣwənlərni wə üzümqilərni yallap ixlətti.
[11] Uzziyaning yənə uruxka mahir koxuni bar idi. Koxun katip Yəiyəl wə əməldar Maaseyah enikioɣan sanoɣa asasən kisim-kisimlar boyiqə bəlünüp, padixahning sərdarliridin biri boloɣan Hananiyaning yetəkqiliki astida səp bolup jənggə qikatti. [12] Bu batur jəngqilər iqidiki hərkaysi jəmət baxliri jəmiy ikki ming altə yüz kixi idi. [13] Ularning yetəkqiliki astidiki koxun jəmiy üq yüz yətmix yəttə ming bəx yüz bolup, həmmisi ixta kabil, jəngdə mahir idi, ular padixahka yardəmlixip düxməngə hujum kilalaytti. [14] Uzziya pütkül koxunidiki ləxkərlirini kalkan, nəyzə, dobuloɣa, sawut, okya wə saloɣilar bilənmu korallanduroɣanidi. [15] U yənə Yerusalemda ustilar ijad kiloɣan ok bexi wə yooɣan taxlarni atkuqi üskünilərni yasitip, ularni sepil munarlirioɣa wə burjəklirigə orunlaxturoɣanidi. Uning nam-xəhriti yirak-yiraklaroɣa kətkənidi, qünki u alamət yardəmlərgə erixkəqkə, karamət kudrət tapkanidi.
[16] Lekin u küqəygəndin keyin, məoɣrurlinip kətti wə bu ix uni halakətkə elip bardi. U Hudasi Pərwərdigaroɣa itaətsizlik kilip, huxbuygah üstidə huxbuy yakimən dəp Pərwərdigarning əyigə kirdi. [17] Kahin Azariya bilən Pərwərdigarning baxka kahinliridin səksən əzimət uning arkidin kirdi; [18] Ular padixah Uzziyani tosup: — I Uzziya, Pərwərdigaroɣa huxbuy yekix sanga təwə ix əməs, bəlki huxbuy yekixka mukəddəs hizmətkə ataloɣan kahinlar boloɣan, Harunning əwladlirioɣa mənsuptur; mukəddəshanidin qikkin, qünki itaətsizlik kilip koydung; sən Huda Pərwərdigardin izzət tapalmaydioɣan bolup kalisən, dedi.
[19] Uzziya kattik oɣəzəpləndi; u huxbuy yakkili turoɣan halättə, kolida bir huxbuydanni tutup turatti; u Pərwərdigarning əyidiki huxbuygahning yenida turup kahinlaroɣa oɣəzəpliniwatkan qaoɣda, kahinlarning aldidila uning pixanisioɣa mahaw ərləp qikti. [20] Bax kahin Azariya bilən baxka kahinlar karisa, mana, birdinla uning pixanisioɣa mahaw ərləp qikkanidi; ular dərhal uni qikiriwetixkə ittərdi; u əzimu qikip ketixkə aldiridi, qünki Pərwərdigar uni uroɣanidi. [21] Padixah Uzziyani taki ölgüqə mahaw kesili qirmiwaldi; u mahaw kesili boloɣaqka, ayrim bir əydə turdi; xuning bilən u Pərwərdigarning əyigə kirixtin məhrum kilindi. Uning ooɣli Yotam ordining

---

26:1 «Uzziya» — baxka xəkli «Ahaziya». «2Pad.» 14:21ni kərüng.
26:2 «padixah ... Elat xəhirini kaytidin yasap, Yəhudaoɣa yənə təwə kiloɣuqi dəl Uzziya idi» — yaki «atisi əz ata-bowilirining arisida uhlioɣandin keyin Uzziya Elat xəhirini yasap Yəhudaoɣa yənə təwə kildi».
26:10 «etiz-baoɣlarda...» — yaki «Karməldə...». Əmma Karməl ximaliy padixahlikta.

ixlirini baxkurup, yurt soridi.. 22 Uzziyaning baxka əməlliri bolsa baxtin ahiriƣiqə Amozning ooƣli Yəxaya pəyƣəmbər təripidin yezip kaldurulƣandur. 23 Uzziya əzining ata-bowiliri arisida uhlidi; bəzilər: — «U mahaw bolƣan adəm» degəqkə, u ata-bowiliri katarida yatkuzulƣan bolsimu, padixahlar kəbristanlikiƣa təwə qətrək bir yərlikkə dəpnə kilindi. Andin ooƣli Yotam uning ornioƣa padixah boldi.

Yotam Yəhuda üstigə həküm süridu

2Pad.15:32-38

27 1 Yotam təhtkə qikkan qeoƣida yigirmə bəx yaxta idi; u Yerusalemda on altə yil səltənət kildi; uning anisining ismi Yəruxa bolup, Zadokning kizi idi. 2 U atisi Uzziyaning barlik kiloƣanliridək Pərwərdigarning nəziridə durus boloƣanni kildi (lekin u Pərwərdigarning mukəddəshanisioƣa kirmidi). Lekin həlk yənila buzuk ixlarni kiliwərdi.
3 Pərwərdigar əyining yukiriki dərwazisini yasatkuqi Yotam idi; u yənə Ofəldiki sepildimu nuroƣun kuruluxlarni kildi.. 4 U Yəhudaning taoƣlik rayonida xəhərlərni bina kildi, ormanliklardimu kəl'ə-koroƣanlar wə kəzət munarlirini yasatti. 5 U Ammoniylarning padixahi bilən urux kilip ularni yəngdi; xu yili Ammoniylar uningoƣa üq talant kümüx, ming tonna buoƣday, ming tonna arpa olpan bərdi; Ammoniylar ikkinqi wə üqinqi yilimu uningoƣa ohxax olpan elip kəldi.. 6 Yotam Hudasi Pərwərdigar aldida yollirini tooƣra kiloƣini üqün kudrət tapti.
7 Yotamning kaloƣan ixliri, jümlidin kiloƣan jəngliri wə tutkan yollirining həmmisi mana «Yəhuda wə Israil padixahlirining tarihnamisi»da pütülgəndur.. 8 U təhtkə qikkan qeoƣida yigirmə bəx yaxta idi; u Yerusalemda on altə yil səltənət kildi. 9 Yotam ata-bowiliri arisida uhlidi wə «Dawutning xəhiri»gə dəpnə kilindi; ooƣli Ahaz uning ornioƣa padixah boldi.

Ahaz Yəhuda üstigə həküm süridu

2Pad. 16:1-20

28 1 Ahaz təhtkə qikkan qeoƣida yigirmə yaxta idi; u Yerusalemda on altə yil səltənət kildi. U atisi Dawutka ohxax Pərwərdigarning nəziridə durus boloƣanni kilmay, 2 Bəlki Israilning padixahlirining yolioƣa kirip mangdi; u hətta Baallaroƣa atap məbudlarni kuydurdi;
3 Pərwərdigar Israillar zeminidin həydəp qikaroƣan əllərning yirginqlik gunahlirini dorap, Hinnom jiloƣisida küjə kəydürdi, əzining pərzəntlirini ottin ətküzüp kəydürdi; 4 Yənə «yukiri jaylar»da, dənglərdə wə hərkaysi kəkərgən dərəh astida kəydürmə kurbanlik kildi wə küjə kəydürdi. 5 Xunga, uning Hudasi Pərwərdigar uni Suriyə padixahining kolioƣa tapxurdi; Suriylər uni tarmar kəltürüp, Yəhudadin nuroƣun həlkni tutkun kilip Dəməxkkə elip kətti. Huda yənə uni Israil padixahining kolioƣa tapxurdi, Israil padixahi Yəhudada qong kiroƣinqilik elip bardi. 6 Rəmaliyaning ooƣli Pikah Yəhudada bir kün iqidə bir yüz yigirmə ming adəmni əltürdi, ularning həmmisi əzimətlər idi; buning səwəbi, ular ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigardin waz kəqkənidi. 7 Zikri isimlik bir Əfraimiy əzimət bar idi; u padixahning ooƣli Maasiyahani, ordining bax oƣojidari Azrikam wə padixahning bax wəziri Əlkanahni kətl kildi. 8 Israillar

---

26:21 «xuning bilən u Pərwərdigarning əyigə kirixtin məhrum kilindi» — mahaw kesiligə giriptar boloƣanlar «napak» dəp hesablinip, mukəddəs ibadəthanioƣa kirixkə kət'iy ruhsət kilinmaytti.
27:3 «Ofəl» — kona Yerusalemdiki bir kisim egiz rayon idi.
27:5 «üq talant kümüx» — bəlkim 3400 kilogram kümüx idi. **«ming tonna buoƣday»** — ibraniy tilida «on ming kor». Bir «kor» 220 litr boluxi mumkin. **«ming tonna arpa»** — ibraniy tilida «on ming kor». Bir «kor» 220 litr boluxi mumkin.
27:7 «Yəhuda wə Israil padixahlirining tarihnamisi» — mumkinqiliki barki, bu kitab Təwrattiki «Padixahlar»dur.
28:3 «Hinnom jiloƣisi» — ibraniy tilida «Gə-Hinnom», ərəb tilida «jəhənnəm». Bu yirginqlik jay tooƣruluk «Yər.» 17:31-32ni wə izahatlirini kərüng. **«küjə kəydürdi»** — yaki «kurbanliklarni kəydürdi». **«pərzəntlirini ottin ətküzüp kəydürdi»** — bəlkim Ahazning pərzəntlirini insan kurbanliki kiloƣanlikini kərsitixi mumkin.

əz kerindaxliridin ikki yüz ming ayal, ooŋul-kiz balilarni tutkun kilip elip kətti; ular yənə Yəhudadin nuroŋun urux oŋəniymətlirini bulang-talang kilip Samariyəgə əkətti.
9 Lekin u yərdə Pərwərdigarning Odəd isimlik bir pəyoŋəmbiri bar idi; u Samariyəgə kaytip kəlgən koxunning aldioŋa kikip uloroŋa: — Karanglar, ata-bowanglarning Hudasi Pərwərdigar Yəhudalarni aqqikida silərning kolunglaroŋa tapxurdi wə silər pələkkə yətkən kəhri-oŋəzəp bilən ularni əltürdünglar. 10 Əmdi silər yənə Yəhudalar bilən Yerusalemlikilarni məjburiy əzünglaroŋa kul-didək kilmakqi boluwatisilər. Lekin silər əzünglarmu Hudayinglar Pərwərdigar aldida gunah-itaətsizliklər ətküzdunglaroŋu? 11 Əmdi gepimgə kulak selinglar! Kerindaxliringlardin tutkun kilip kəlgənlərni kayturuwetinglar, qünki Pərwərdigarning kattik oŋəzipi bexinglaroŋa qüxəy dəp kaldi, dedi.
12 Xuning bilən əfraimlarning birkanqə yolbaxqiliri, yəni Yohananning ooŋli Azariya, Məxillimotning ooŋli Bərəkiya, Xallumning ooŋli Həzəkiya wə Hadlayning ooŋli Amasa koroŋilip qikip jəngdin kaytip kəlgən koxunni tosuwelip 13 uloroŋa: — Bu tutkunlarni bu yərgə elip kirsənglar bolmaydu; bizning Pərwərdigarning aldida gunahimiz turup, yənə tehimu kəp gunahlar wə itaətsizliklərni aynitmakqimusilər? Qünki bizning itaətsizlikimiz helimu intayin eoŋirdur, Israilning bexioŋa otluk kəhr-oŋəzəp qüxəy dəp kaldi, dedi.
14 Xuning bilən ləxkərlər tutkunlar bilən urux oŋəniymətlirini yolbaxqilar wə pütkül jamaət aldida kaldurup koydi. 15 Yukirida ismi tiloŋa elinoŋan kixilər koroŋilip, tutkunlarni baxlap qikti, urux oŋəniymətliri iqidin kiyim-keqək wə ayaoŋlarni ularning arisidiki barlik yalingaq, yalang ayaoŋ turoŋanlaroŋa kiygüzüp, həmmisini yemək-iqmək bilən oŋizalandurdi, üstibaxlirini maylidi, barlik ajizlarni exəklərgə mindürüp, həmmisini «Horma dərəhliri xəhiri» dəp atilidioŋan Yerihooŋa, əz kerindaxlirining kexioŋa apirip koydi, andin Samariyəgə kaytti.
16 Bu qaoŋda Ahaz padixah Asuriyəning padixahlirioŋa yardəm tiləp adəm əwətti, 17 qünki Edomiylar yənə Yəhudaoŋa hujum kilip nuroŋun adəmni tutkun kilip kətkənidi. 18 Filistiylərmu Xəfəlah tüzlənglikidiki wə Yəhudaning jənubidiki xəhərlərgə tajawuz kilip kirip, Bəyt-Xəməx, Ayjalon, Gədərot, Sokoh wə Sokohka təwə yeza-kixlaklarni, Timnah wə Timnahka təwə yeza-kixlaklarni, Gimzo wə Gimzooŋa təwə yeza-kixlaklarni ixoŋal kilip, xu yərlərgə jaylaxkanidi. 19 Pərwərdigar Yəhudaning padixahi Ahaz tüpəylidin Yəhudani horlukka kaldurdi; qünki Ahaz Yəhudani itaətsilikkə ezikturdi wə əzi Pərwərdigaroŋa eoŋir asiylik kildi. 20 Asuriyəning padixahi Tiglat-Pilnəsər dərwəkə uning yenioŋa kəldi, lekin yardəm berixning ornioŋa, uningoŋa kəp awariqiliklərni kəltürdi. 21 Qünki Ahaz Pərwərdigarning əyidin, padixahning ordisidin, xundakla əməldarlarning əyliridin kəp mal-dunyani qikirip, Asuriyə padixahioŋa bərgən bolsimu, lekin uningoŋa heq paydisi bolmidi. 22 Muxundak intayin müxkül pəyttə bu padixah Ahaz Pərwərdigar aldida tehimu eoŋir kəbihlikkə qəküp kətti. 23 U əzini məoŋlup kiloŋan Dəməxkning ilahlirioŋa kurbanlik sundi, qünki u: «Suriyəning padixahlirining ilahliri uloroŋa yardəm kildi, xunga mənmu uloroŋa kurbanlik sunup, ularni mangimu yardəm beridioŋan kilimən» dedi. Lekin əksiqə bu butlar uning əzini, xundakla barlik Israillarni halakətkə elip bardi.[28:23] 24 Ahaz Pərwərdigarning əyidiki əswab-buyumlarni yioŋip elip qikip, ularni kesip-ezip parə-parə kiliwətti; wə Pərwərdigarning əyining dərwazilirini peqətliwətti. Həm əzi üqün Yerusalemning hərbir dokmuxida kurbangahlarni saloŋuzdi. 25 U yənə Yəhudaning hərkaysi xəhərliridə baxka ilahlaroŋa huxbuy yekix üqün «yukiri jaylar»ni saloŋuzdi, xundak kilip ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarning oŋəzipi kozoŋaldi. 26 Mana, uning kaloŋan ixliri, jümlidin barlik tutkan yolliri baxtin-ahirioŋiqə «Yəhuda wə Israil padixahlirining tarihnamisi»da pütülgəndur. 27 Ahaz ata-bowiliri arisida uhlidi; kixilər uni Yerusalem xəhirigə dəpnə kildi, lekin uni Israil padixahlirining kəbristanlikioŋa dəpnə kilmidi. Ooŋli Həzəkiya uning ornioŋa padixah boldi.

28:23 «əzini məoŋlup kiloŋan Dəməxkning ilahliri» — bu sözlər Ahazning oyliri, əlwəttə; lekin məlum tərəptin eytkanda, uning butpərəsliki uni həkikətən məoŋlubiyətkə uqratkanidi.

Ḥəzəkiya ḥəküm süridu; u muḳəddəshanini tazilaydu

29 [1] Ḥəzəkiya təhtkə qiḳḳan qeoɣida yigirmə bəx yaxta idi; u Yerusalemda yigirmə toḳḳuz yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Abiya bolup, Zəkəriyaning ḳizi idi. [2] Ḥəzəkiya atisi Dawut barliḳ ḳiloɣanliridək, Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni ḳildi. [3] U təhtkə qiḳḳan birinqi yilining birinqi eyida Pərwərdigar əyining dərwazilirini aqturup, yengibaxtin yasatti. [4] U kaḥinlar bilən Lawiylarni Hudaning əyigə qaḳirip kelip, aldinḳi ḥoylisining məydanining xərḳ təripigə yioɣip, [5] ularoɣa: — I Lawiylar, gepimgə ḳulaḳ selinglar; özünglarni Hudaoɣa atap pakizlanglar wə ata-bowanglarning Hudasi Pərwərdigarning əyini uningoɣa muḳəddəs ḳilip pakizlanglar, muḳəddəshanidin barliḳ paskina nərsilərni qiḳirip taxlanglar. [6] Qünki bizning ata-bowilirimiz asiyliḳ ḳilip, Hudayimiz Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni ḳilip, Uningdin waz kəqti, Pərwərdigarning turaloɣusidin yüzini ərüp, Uningoɣa arḳini ḳildi. [7] Ular aywanning ixiklirini etiwətkən, qiraoɣlarni əqürüwətkən, huxbuy yaḳmioɣanidi wə muḳəddəshanida Israilning Hudasioɣa ḥeq kəydürmə ḳurbanliḳlarni sunmaydioɣan bolup kətkənidi; [8] Xu səwəbtin Pərwərdigarning oɣəzipi Yəḥuda bilən Yerusalemdikilərning üstigə qüxüp, huddi əz kəzünglar bilən kərüp turoɣininglardək, ularni dəḥxətkə selip, wəḥimə boluxḳa ḥəm zanglik ḳilip ux-ux ḳilinidioɣan obyektkə aylandurup ḳoydi. [9] Xu səwəbtin ata-bowilirimiz ḳiliq astida ḳaldi; ooɣul-ḳizlirimiz wə hotunlirimizmu tutḳun ḳilindi. [10] Əmdi mən Israilning Hudasi boloɣan Pərwərdigarning oɣəzipining bizdin yanduruluxi üqün, Uning bilən əḥdilixix niyitigə kəldim. [11] I balilirim, oɣapil bolmanglar; qünki Pərwərdigar silərni Өz aldida turup hizmitidə boluxḳa, Uning hizmətkari bolup huxbuy yeḳixḳa tallioɣan, dedi.

[12] Xuning bilən Lawiylardin təwəndikilər ornidin turup otturioɣa qiḳti: — Koḥatlardin boloɣan Amasayning ooɣli Maḥat wə Azariyaning ooɣli Yoel, Mərarilardin Abdining ooɣli Kix, Yəḥallələlning ooɣli Azariya, Gərxonlardin Zimmaḥning ooɣli Yoaḥ, Yoaḥning ooɣli Edən, [13] Əlizafanning əwladliridin Ximri bilən Yəiyəl, Asafning əwladliridin Zəkəriya bilən Mattaniya; [14] Ḥemanning əwladliridin Yəḥiyəl bilən Ximəy, Yədutunning əwladliridin Xemaya bilən Uzziyəllər. [15] Ular ḳerindaxlirini yioɣip, əzlirini Hudaoɣa atap paklidi, padixaḥning tapxuruḳi, Pərwərdigarning əmri boyiqə Pərwərdigarning əyini pakizlaxḳa kirdi. [16] Kaḥinlar Pərwərdigarning əyining iqkirisigə pakizlaxḳa kirdi; ular Pərwərdigarning muḳəddəs jayidin tapḳan barliḳ napak-nijis nərsilərni Pərwərdigar əyining ḥoylisioɣa toxup qiḳti; andin ularni Lawiylar elip qiḳip, xəḥər sirtidiki Kidron jiloɣisioɣa apirip təkti.

[17] Ular birinqi ayning birinqi künidin baxlap, əyni ḳaytidin Hudaoɣa atap pakizlaxḳa kirixip, səkkizinqi küni Pərwərdigar əyining aywinioɣa qiḳti; ular yənə səkkiz kün waḳit sərp ḳilip Pərwərdigar əyini pakizlap, birinqi ayning on altinqi künigə kəlgəndə ixni tügətti.

[18] Andin ular Ḥəzəkiya padixaḥning aldioɣa kirip: — Biz Pərwərdigarning pütkül əyini, jümlidin kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥini wə uningdiki barliḳ ḳaqa-ḳuqa, əswablarni, «təḳdim nan» tizilidioɣan xiräni wə xirə üstidiki barliḳ ḳaqa-ḳuqa, əswablarni pakizliwəttuḳ; [19] Aḥaz padixaḥ təhttiki qeoɣida asiyliḳ ḳilip taxliwətkən barliḳ ḳaqa-ḳuqa, əswablarni təyyarlap təh ḳilip, pakizlap ḳoyduḳ; mana, ular ḥazir Pərwərdigarning ḳurbangaḥi aldioɣa ḳoyuldi, dedi.

[20] Ḥəzəkiya padixaḥ ətigəndə tang səḥər ornidin turup xəḥərdiki əməldarlarni yioɣip Pərwərdigarning əyigə qiḳti. [21] Ular padixaḥliḳ üqün, muḳəddəshana wə pütün Yəḥudalar üqün gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilixḳa yəttə buḳa, yəttə ḳoḳḳar, yəttə ḳoza wə yəttə tekə elip kəldi; padixaḥ Ḥarun əwladliri boloɣan kaḥinlaroɣa bularni Pərwərdigarning ḳurbangaḥioɣa sunuxni buyrudi.

29:1 «Abiya» — yaki «Abi». «2Pad.» 18:2ni kərüng.
29:8 «ularni dəḥxətkə selip, wəḥimə boluxḳa ḥəm zanglik ḳilip ux-ux ḳilinidioɣan obyekt...» — yaki «ularni adəmlərgə dəḥxət salidioɣan, ḳorḳunq basturidioɣan ḥəm zanglik ḳilip ux-ux ḳilinidioɣan obyekt».
29:11 «...huxbuy yeḳixḳa...» — yaki «...ḳurbanlik ḳilixḳa...».
29:17 «ular yənə səkkiz kün waḳit sərp ḳilip Pərwərdigar əyini pakizlap...» — yaki «xundaḳ ḳilip ular səkkiz kün iqidə Hudaning əyini *(muḳəddəs jayni)* pakizlioɣan boldi...».

22 Ular bukilarni booɣuzlidi, kahinlar kenini elip, kurbangahka səpti; andin ular koqkarlarnimu booɣuzlap, kenini kurbangahka səpti; kozilarnimu booɣuzlap, ularning keninimu kurbangahka səpti. 23 Ahirida gunah kurbanliki kilinidioɣan tekilərni padixah wə jamaət aldioɣa yetilap keliwidi, padixah wə jamaət kollirini tekilər üstigə koyuxti. 24 Kahinlar tekilərni booɣuzlap, kenini barlik Israillarning gunahi üqün kəqürüm-kəfarət süpitidə kurbangahka səpti; qünki padixah: «Kəydürmə kurbanlik wə gunah kurbanliki barlik Israillar üqün sunulsun» degənidi.
25 Padixah yənə Lawiylarni Pərwərdigar əyidə Dawutning, Dawut padixahning aldin kərgüqisi Gadning wə Natan pəyoɣəmbərning buyruoɣinidək janglar, təmbur wə qiltar katarlik sazlarni tutup, səp bolup turuxka təyinlidi (qünki əslidə bu əmr Pərwərdigardin, əz pəyoɣəmbərlirining wastisi bilən tapilanoɣanidi). 26 Xuning bilən Lawiylar Dawutning sazlirini, kahinlar kanaylarni tutkan halda turuxti. 27 Həzəkiya kəydürmə kurbanlik kurbangah üstigə sunulsun, dəp buyrudi. Kəydürmə kurbanlik sunuloɣan haman, Pərwərdigaroɣa ataloɣan nəoɣmə-nawa kilinixka, kanaylar qelinixka wə Israilning padixahi Dawutning sazliri təngkəx kilinixka baxlidi. 28 Pütkül kəydürmə kurbanlik ətküzülüp boloɣuqə, pütkül jamaət səjdigə olturuxti, nəoɣmə-nawaqilar nəoɣmə-nawa kilixti, kanayqilar kanay qelip turdi. 29 Kəydürmə kurbanlik ətküzülüp boloɣanda, padixah wə uning bilən hazir boloɣanlarning hammisi tizlinip səjdə kilixti. 30 Həzəkiya padixah wə əməldarlar yənə Lawiylaroɣa Dawutning wə aldin kərgüqi Asafning xeirliri bilən Pərwərdigaroɣa Həmdusana okuxni buyrudi; xuning bilən ular huxal-huramlik bilən Pərwərdigaroɣa həmdusana okuxup, bax egip səjdə kilixti.
31 Həzəkiya: — Silər əmdi əzünglarni Pərwərdigaroɣa mukəddəs boluxka beoɣixlioɣanikənsilər, aldioɣa kelinglar, kurbanliklar, təxəkkür kurbanliklirini Rəbning əyigə kəltürüp sununglar, dewidi, jamaət kurbanliklar wə təxəkkür kurbanliklirini kəltürüxti; halioɣanlar kəydürmə kurbanlikini kəltürüxti. 32 Jamaət elip kəlgən kəydürmə kurbanliklar təwəndikiqə: — yətmix buka, yüz koqkar, ikki yüz koza; bularning hammisi Pərwərdigaroɣa atap kəydürmə kurbanlikka əkilingənidi. 33 Bulardin baxka Pərwərdigaroɣa ataloɣan altə yüz buka, üq ming koymu bar idi. 34 Kahinlar bək az boloɣaqka, kəydürmə kurbanlik mallirining terisini soyuxka ülgürəlməytti; xunga Lawiy kerindaxliri taki mallar soyulup boloɣuqə həm baxka kahinlar əzlirini Hudaoɣa atap paklap boloɣuqə yardəmləxti (qünki Lawiylar əzlirini Hudaoɣa atap paklax ixida kahinlaroɣa nisbətən bəkrək ihlasmən idi). 35 Uning üstigə kəydürmə kurbanliklar nahayiti kəp idi, xundakla inaklik kurbanliklirining meyi wə kəydürmə kurbanliklaroɣa koxuloɣan xarab hədiyilirimu nahayiti kəp idi.
Xundak kilip Pərwərdigar əyidiki ibadət hizmətliri yengibaxtin əsligə kəltürüldi. 36 Huda Əz həlkigə bu ixlarni orunlaxturoɣanliki üqün Həzəkiya wə pütkül həlk tolimu huxal boluxti; qünki bu ixlar bək tezla bejirilip boloɣanidi.

«Ətüp ketix heyti» yengibaxtin təbriklinidu

30 1 Həzəkiya pütün Israiloɣa wə Yəhudaoɣa adəm əwətip hamdə Əfraimlar bilən Manassəhlərgə hət yezip, ularni Israilning Hudasi boloɣan Pərwərdigarni seoɣinip «ətüp ketix heyti»ni ətküzüx üqün Yerusalemoɣa, Pərwərdigarning əyigə yioɣilixni qakirdi 2 (Padixah, əməldarliri wə Yerusalemdiki barlik jamaət bilən billə məslihətlixip, ikkinqi ayda ətüp ketix

29:23 «padixah wə jamaət kollirini tekilər üstigə koyuxti» — «Law.» 4□13-26ni kərüng.
29:31 «aldioɣa kelinglar, kurbanliklar,...» — muxu yərdə «kurbanliklar» bəlkim «inaklik kurbanlikliri»ni kərsitidu. 32-36-ayətlərgə karioɣanda, «kəydürmə kurbanliklar» bu ikki hil kurbanliklar *(inaklik kurbanlikliri wə təxəkkür kurbanlikliri)* din sirt idi. Okurmənlərning esidə barki, inaklik kurbanlikliri wə təxəkkür kurbanliklirini kahinlar bilən xu kurbanliklarni sunoɣuqilar yeyixkə bolatti; «kəydürmə kurbanliklar» pütünləy Hudaoɣa atap kəydürülətti.
29:33 «Pərwərdigaroɣa ataloɣan altə yüz buka, üq ming koymu...» — bu ayəttiki kala-koylar bəlkim inaklik kurbanlikliri wə təxəkkür kurbaliklri süpitidə beoɣixlanoɣan boluxi mumkin.

ḫeytini ətküzəyli dəp ḳararoɣa kelixti. [3] Lekin paklanoɣan kaḫinlar yetixmigəqkə, həlḳmu Yerusalemoɣa yioɣilip bolmioɣaqḳa, ḫeytni waḳtida ətküzəlmidi). [4] Padixaḫ wə pütkül jamaət bu pilanni naḫayiti yahxi boptu, dəp ḳaridi. [5] Xuning bilən ular pütkül Israilning Bəər-Xebadin Danoɣiqə barliḳ həlḳini Yerusalemoɣa kelip, Israilning Hudasi Pərwərdigarni seoɣinip ətüp ketix ḫeytini ətküzüxkə qaḳirixnamə əwətəyli, dəp bekitti; qünki ular ḫeytni uzun waḳitlardin buyan pütülgən bəlgilimə boyiqə ətküzülmigənidi.. [6] Qaparmənlər padixaḫ bilən əməldarlarning hətlirini elip, pütün Israil wə Yəḫuda yurtini kezip, padixaḫning yarliḳi boyiqə mundaḳ həwərni jakarlidi: «I Israillar, Ibraḫim, Isḫaḳ wə Israilning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa yenip kelinglar, xundaḳ ḳilsanglar U Asuriyə padixaḫlirining qanggilidin ḳutuloɣan ḳaldinglarning yenioɣa yenip kelidu. [7] Ata-bowanglar wə ḳerindixinglaroɣa ohxax bolmanglar; ular əz ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigaroɣa asiylix ḳiloɣaqḳa, U huddi silər kərgəndək ularni harabiqilikkə tapxuroɣan. [8] Ata-bowanglaroɣa ohxax boynunglarni ḳattiḳ ḳilmanglar; Pərwərdigarning otluḳ oɣəzipining silərdin kətürülüp ketixi üqün, əmdi silər Pərwərdigaroɣa beḳininglar, U mənggügə Əzigə has dəp atioɣan muḳəddəshanioɣa kelip, Hudayinglar boloɣan Pərwərdigarning hizmitidə bolunglar. [9] Əgər silər Pərwərdigaroɣa ḳaytsanglar, ḳerindaxliringlar wə bala-qaḳiliringlar əzlirini tutḳun ḳiloɣanlarning aldida rəḫim-iltipatḳa erixip, bu yurtḳa ḳaytip kelidu; qünki Hudayinglar boloɣan Pərwərdigar xapaətlik wə rəḫimliktur; silər Uning təripigə ətsənglar, U silərdin yüz ərüməydu».

[10] Qaparmənlər xəḫərmu-xəḫər berip, taki Zəbulunoɣiqə Əfraim wə Manassəḫning yurtlirini kezip qiḳti; lekin u yərdikilər ularni zanglix ḳilip məshirə ḳilatti. [11] Ḫalbuki, Axir, Manassəḫ wə Zəbulunlardin bəziliri əzlirini təwən tutup Yerusalemoɣa kəldi. [12] Uning üstigə, Hudaning ḳoli Yəḫudalarning üstidə bolup, ularni bir niyəttə padixaḫning wə əməldarlarning Pərwərdigarning səzigə asasən qiḳaroɣan əmrini ixḳa axuruxḳa bir jan bir dil ḳildi.

[13] Xuning bilən ikkinqi ayda nuroɣun kixilər petir nan ḫeytini ətküzüx üqün Yerusalemoɣa yioɣiloɣanidi; toplanoɣan həlḳ zor bir türküm adəm idi.. [14] Ular ḳozoɣilip Yerusalem xəḫiridiki ḳurbangaḫlarni buzup yoḳitip, isriḳgaḫlarnimu elip qiḳip, Kidron jiloɣisioɣa apirip taxlidi. [15] Ular ikkinqi ayning on tətinqi küni ətüp ketix ḫeytioɣa ataloɣan ḳozilarni soydi. Kaḫinlar bilən Lawiylar buningoɣa ḳarap hijil bolup, əzlirini Hudaoɣa muḳəddəs boluxḳa paklap, kəydürmə ḳurbanliḳlarni Pərwərdigarning əyigə elip kelixti. [16] Ular Hudaning adimi boloɣan Musaoɣa qüxürülgən Təwrat ḳanunioɣa asasən, bəlgilimə boyiqə əz orunlirioɣa kelip turuxti. Kaḫinlar Lawiylarning ḳolidin ḳanni elip ḳurbangaḫḳa səpti. [17] Jamaət iqidə paklinip bolmioɣanlar heli boloɣaqḳa, Lawiylar paklanmioɣan barliḳ kixilərning ornida ətüp ketix ḫeytioɣa beoɣixlanoɣan ḳozilarni Pərwərdigaroɣa atax üqün soyuxḳa məs'ul idi. [18-19] Qünki Əfraim wə Manassəḫ, Issakar wə Zəbulundin kəlgən kəpinqisi, heli kəp bir türküm kixilər paklanmay turupla, Təwrat bəlgilimisigə hilap ḫalda ətüp ketix ḫeytioɣa atap soyuloɣan ḳoza gəxlirini yeyixkə kirixti; biraḳ Ḫəzəkiya ular ḫəḳḳidə dua ḳilip: — Kimki əz ata-bowisining Hudasi boloɣan Pərwərdigarni qin kənglidin izləx niyitigə kəlgən bolsa, gərqə ular muḳəddəshanioɣa ait paklinix bəlgilimisigə muwapiḳ pak ḳilinmisimu, meḫriban Pərwərdigar ularni əpu ḳiloɣay, dedi..

[20] Pərwərdigar Ḫəzəkiyaning duasioɣa ḳulaḳ selip həlḳni əpu ḳildi.. [21] Yerusalemda turuwatḳan Israillar petir nan ḫeytini yəttə kün xundaḳ huxallix iqidə ətküzdi; Lawiylar bilən kaḫinlar ḫər küni Pərwərdigaroɣa ataloɣan mədḫiyə sazliri bilən Pərwərdigaroɣa ḫəmdusana oḳuxti.

[22] Ḫəzəkiya Pərwərdigarning wəḫiylirini qüxəndürüxkə maḫir Lawiylaroɣa ilḫam berip turdi; həlḳ yəttə kün ḫeyt ḳurbanliḳlirini yedi; ular inaḳlix ḳurbanliḳlirini sunup, ata-bowilirining

---

30:5 «Bəər-Xebadin Danoɣiqə pütkül Israil» — Bəər-Xeba Israilning jənubiy qegrisida, Dan ximaliy qegrisida idi.
30:13 «petir nan ḫeyti» — «ətüp ketix ḫeyti» bilən baxlinidu.
30:18-19 «ularni əpu ḳiloɣay» — ibraniy tilida «ular üqün kəqürüm-kəfarət ḳiloɣay».
30:20 «həlḳni əpu ḳildi» — ibraniy tilida «həlḳni saḳaytti».

Hudasi boloŋan Pərwərdigarni mədhiyilidi.
23 Barlik jamaət yənə yəttə kün ḥeyt ətküzüx tooŋruluk məslihətlixip, yənə huxal-huramlikḳa
qəmgən ḥalda yəttə kün ḥeyt ətküzdi. 24 Qünki Yəhudaning padixaḥi Ḥəzəkiya jamaətkə ming
buḳa wə yəttə ming ḳoy ḥədiyə kildi; əməldarlarmu jamaətkə ming buḳa, on ming ḳoy ḥədiyə
kildi. Nuroŋun kaḥinlar əzlirini Hudaoŋa atap paklidi. 25 Pütkül Yəhuda jamaiti, kaḥinlar, Lawi-
ylar, Israildin qikḳan barlik jamaət, jümlidin Israilda turuwatḳan musapirlar ḥəmdə Yəhudada
turuwatḳan musapirlarning ḥəmmisi alamət huxal boluxti. 26 Yerusalemni oŋayət zor huxallik
kəypiyat ḳaplidi; qünki Israilning padixaḥi Dawutning ooŋli Sulaymanning zamanidin buyan,
Yerusalemda mundak təntənə bolup bakmioŋanidi. 27 Ahirida Lawiylardin boloŋan kaḥinlar orn-
idin ḳopup, həlkḳə bəht-bərikət tilidi; ularning sadasi Hudaoŋa anglandi, duasi asmanlaroŋa,
Uning mukəddəs turaloŋusioŋa yətti.

31 1 Bu ixlarning ḥəmmisi tügigəndin keyin, bu yərdə ḥazir boloŋan Israillarning ḥəmmisi
Yəhudaning ḥərkaysi xəḥərlirigə berip, u yərlərdiki «but tüwrük»lərni qekip, Axərah
butlirini kesip taxliwətti; yənə Yəhuda wə Binyamin zeminda, xundakla Əfraim wə Manassəḥ
zeminining ḥərkaysi yərliridiki «yukiri jaylar» wə ḳurbangaḥlarni, ḥəmmisini buzup yoḳatḳuqə
səküp taxlidi. Xuningdin keyin Israil həlkining ḥərkaysisi əz təwəlikigə, əz xəḥərlirigə ḳaytip
ketixti.

Mukəddəshanining ixlirining tərtipkə selinixi

2 Ḥəzəkiya kaḥinlar bilən Lawiylarni nəwət-guruppilaroŋa bəlüp, kaḥinlar bilən Lawiylarning
ḥərkaysisini əzigə has hizmitigə bekitip, kəydürmə ḳurbanlik wə inakliḳ ḳurbanlikliri sunup,
Pərwərdigar əyining ḥoylilirida, ixik-dərwaziliri iqidə wəzipə ətəp, Pərwərdigaroŋa təxəkkür-
mədhiyə okuydioŋan kildi. 3 Padixaḥ yənə əz melidin bir ülüxni elip kəydürmə ḳurbanliklar
üqün ixlitixkə buyrudi; bular Pərwərdigarning Təwrat ḳanunida pütülgini boyiqə ətigənlik
wə kəqlik kəydürmə ḳurbanliklar, xabat küni, yengi ay wə ḥeyt-bayram künliridiki kəydürmə
ḳurbanliklar üqün ayrildi. 4 Padixaḥ yənə kaḥinlar bilən Lawiylarning Pərwərdigarning
Təwrat ḳanunini qing ijra kilixi üqün, təkdim kilixka tegixlik ülüxini ularoŋa beringlar,
dəp Yerusalemda turuxluk həlkḳə buyrudi. 5 Bu buyruk qikirilixi bilənla, Israillar ḥosul-
məḥsulatlirining dəsləpki elinoŋan kismi axlik, yengi xarab, zəytun meyi wə ḥəsəllərni ḥəmdə
etizliktin qikḳan ḥərhil məḥsulatlarning ḥosulliridin əkilixti, yənə ḥərhil nərsilirining on-
din birini əxrigə türkümləp əkilixti. 6 Yəhudaning ḥərkaysi xəḥərliridə turuwatḳan Israillar
bilən Yəhudalarmu ḳoy-kalilirining ondin birini əxrigə wə Pərwərdigar Hudasioŋa ataloŋan
mukəddəs buyumlarning ondin birini əxrigə əkilip, dəwə-dəwə dəwiliwətti. 7 Üqinqi aydin
baxlap dəwilinip, yəttinqi ayoŋa kəlgəndə tohtidi. 8 Ḥəzəkiya əməldarlar bilən billə kelip, dəwə-
dəwə boloŋan bu məḥsulatlarni kərüp Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədhiyə okudi wə Uning həlki
boloŋan Israillaroŋa bəht-saadət tilidi. 9 Ḥəzəkiya kaḥinlar bilən Lawiylardin bu dəwə-dəwə

30:22 «Pərwərdigarning wəḥiyliri» — ibraniy tilida «Pərwərdigarning bilimi» — bu bilim wəḥiy arkilik kəlgəqkə, «wəḥiylər» dəp tərjimə kilduk.
30:25 «jümlidin Israilda turuwatḳan musapirlar ḥəmdə Yəhudada turuwatḳan musapirlarning ḥəmmisi...» — baxka birhil tərjimisi: «jümlidin Israildin qikḳan, Yəhudada turuwatḳan musapirlarning ḥəmmisi...».
31:6 «Yəhudaning ḥərkaysi xəḥərlirida turuwatḳan Israillar» — 30:1-2, «2Pad.» 17:6, 23nimu kərüng. Bu ibarigə ḳarioŋanda ximaliy padixaḥlik *(«Israil»)* Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün kilinoŋan məzgildə yaki ḥətta xuningdin ilgiri, ximaliy padixaḥlikiki «on kəbilə»dinYəhuda tərəpkə kəqip, Yəhuda xəḥərliridə olturaklaxḳanlar az əməs idi. **«Hudaoŋa ataloŋan mukəddəs buyumlar»** — bu «Hudaoŋa ataloŋan mukəddəs buyumlar» bəlkim barlik məḥsulatlardin ondin biri idi. «Ḳan.» 14:28-29 boyiqə, muxu buyumlarni həlk «əz ixik-dərwaziliri iqidə Lawiylar wə kəmbəoŋəllər üqün toplax kerək» idi. Bizningqə 6-ayəttiki «ondin biri» «Hudaoŋa ataloŋan mukəddəs buyumlar»din elinoŋan ondin birini kərsitidu. Bu «ondin biri» xu qaoŋda Yerusalemoŋa apirilatti.
31:8 «dəwə-dəwə boloŋan bu məḥsulatlar» — 6-ayət wə uningdiki izaḥatni kərüng.

məḥsulatlar tooɣruluқ soriwidi, [10] Zadok jəmətidin boloɣan bax kaḥin Azariya uningoɣa jawap berip: — Həlқ Pərwərdigarning əyigə ḥədiyə kəltürgili baxlioɣandin buyan toyoɣudək yeduқ, yənə nuroɣun exip қaldi. Qünki Pərwərdigar Өz həlқini bərikətligən, xunga exip қaloɣinimu xunqə kəp, dedi.
[11] Ḥəzəkiya Pərwərdigarning əyidə ambarlarni təyyarlaxni buyruwidi, ular xundaқ қildi. [12] Ular səmimiy-sadaқətlik bilən ḥədiyələrni, ondin bir əxrə wə Hudaoɣa alaḥidə ataloɣan nərsilərni ambarlaroɣa əkirdi. Lawiylardin boloɣan Kononiya bax ambarqi, inisi Ximəy muawin bax ambarqi boldi. [13] Kononiya wə inisi Ximəyning қol astida Yəḥiyəl, Azariya, Nahat, Asaḥəl, Yərimot, Yozabad, Əliyəl, Yismaқiya, Maḥat wə Binayalar nazarət қilix hizmitigə məs'ul boldi; bularning ḥəmmisini Ḥəzəkiya padixaḥ bilən Hudaning əyining baxқuroɣuqisi Azariyaning kərsətmisi bilən ixləytti. [14] Xərқiy dərwazining dərwaziwini Lawiy Yimnaḥning ooɣli Korə Hudaoɣa halis қilinoɣan ḥədiyə-sowoɣatlaroɣa məs'ul idi; u Pərwərdigaroɣa sunuloɣan wə «əng muқəddəs» boloɣan nərsilərni təқsim қilatti. [15] Edən, Minyamin, Yəxua, Xemaya, Amariya wə Xekaniyalar uning қol astida bolup, ular kaḥinlarning ḥərқaysi xəḥərliridə, qong-kiqiklikigə қaralmay, nəwət boyiqə əz қerindaxlirioɣa bularni üləxtürüp berixkə təyinləndi; [16] Buningdin baxқa, ular nəsəbnamigə tizimlanoɣan üq yaxtin yuқiri ərkəklərdin, ḥər küni nəwiti boyiqə Pərwərdigarning əyigə kirip, yüklənгən wəzipisini orunlaydioɣanlarning ḥəmmisigimu təқsim қilip berətti. [17] Ular nəsəbi tizimlanoɣan jəmətliri boyiqə kaḥinlaroɣimu ḥəmdə yigirmə yaxtin axқan Lawiylaroɣa nəwiti wə wəzipisigə қarap təқsim қilip berətti; [18] nəsəbnamidə «Lawiy jamaiti» dəp, pütülginigə қarap bularning barliқ kiqik balilirioɣa, hotunliri wə ooɣul-қiz pərzəntlirigimu təқsim қilip berətti; qünki ular sadaқətlik bilən əzlirini Hudaoɣa atap paklinip, muқəddəs boluxқa beoɣixlioɣanidi. [19] Ḥərқaysi xəḥərlərning ətraplirida olturaқlaxқan, Ḥarunning əwladliri boloɣan kaḥinlaroɣa bolsa, ḥərbir xəḥərdə məḥsus tizimlanoɣan adəm қoyuloɣanidi; ular kaḥinlar iqidiki barliқ ərkəklərgə wə xundaқla nəsəbnamidə pütülgən barliқ Lawiylaroɣa tegixlik ülüxlirini berətti.
[20] Ḥəzəkiya pütün Yəḥuda zeminida xundaқ қildi; u əz Hudasi boloɣan Pərwərdigar aldida yahxi, durus wə ḥəқ boloɣanni қildi. [21] Məyli Pərwərdigarning əyidiki hizmətlərgə ait ixta bolsun, məyli Təwrat қanunioɣa ḥəm əmrlirigə əməl қilix niyitidə Hudasini izdəxtə bolsun, u pütün қəlbi bilən қildi wə ronaқ tapti.

Asuriyə padixaḥi Sənnaherib Yəḥudaoɣa tajawuz қilidu

2Pad. 18:13-37; 19:1-37; Yəx. 36:1-22; 37:1-38

32 [1] Bu barliқ ixlarni wə sadaқətlik əməllərni bejirgəndin keyin, Asuriyə padixaḥi Sənnaherib Yəḥudaoɣa tajawuz қilip, қoroɣanliқ xəḥərlirigə ḥujum қilip bəsüp kirip, ularni ixoɣal қilix üqün ularni қorxiwaldi. [2] Ḥəzəkiya Sənnaheribning kəlgənlikini kərüp, uning Yerusalemoɣa ḥujum қilix niyitining barliқini bilgəndə, [3] əməldarliri wə batur əzimətliri bilən xəḥər sirtidiki bulaқ-eriқlarni tosuwetix tooɣruluқ məsliḥətləxti; ular uni қollidi. [4] Xuning bilən nuroɣun kixilər yioɣilip: «Nemə üqün Asuriyə padixaḥlirioɣa mol su mənbəsini tepiwelixioɣa қalduridikənmiz?» dəp barliқ bulaқ kəzlirini etiwətti wə u yurt otturisidin eқip ətidioɣan eriқni tosuwətti. [5] Ḥəzəkiya əzini oɟəyrətləndürüp, buzulup kətkən sepillarni yengibaxtin onglatti, üstigə қarawulhanilarni saldurdi, yənə bir taxқi sepilmu yasatti ḥəmdə Dawut xəḥiridiki «Millo» қəl'əsini mustəḥқəmlidi; u yənə nuroɣun қoral-yaraoɣ wə қalқanlarni yasatti. [6] U həlқning

31:14 ««əng muқəddəs» boloɣan nərsilər» — kaḥinlaroɣa berixkə alaḥidə bekitilgən, bəzi қurbanliқlardin ayrip elinoɣan məlum қisimni kərsitidu. «Law.» 2-, 6- wə 7-bablarni kərüng.
31:16 «üq yaxtin axқanlar» — bu ayətkə қarioɣanda, kaḥinlarning kiqik ooɣul baliliri hizmət nəwiti kəlgən atilirining igidarqiliқida ibadəthanioɣa kirixkə ruhsət idi.

üstigə sərdarlarni təyinlidi andin ularni xəhər dərwazisidiki məydanoƣa, əz aldioƣa yioƣdurup, ularoƣa ilham-rioƣbət berip: [7] — Iradənglarni qing kilip batur bolunglar, Asuriyə padixahidin wə uningoƣa əgəxkən zor koxundin korkmanglar yaki alakzadə bolup kətmənglar; qünki biz bilən birgə boloƣuqilar ular bilən birgə boloƣuqilardin kəptur.. [8] Uning bilən birgə boloƣini nahayiti bir insaniy ətlik bilək, halas; lekin biz bilən billə boloƣuqi bolsa bizgə mədətkar bolup, biz üqün jəng kiloƣuqi Hudayimiz Pərwərdigar bardur! — dedi. Həlk Yəhudaning padixahi Həzəkiyaning sözlirigə ixinip tayandi..

[9] Xuningdin keyin Asuriyə padixahi Sənnaherib pütkül küq-koxuni bilən Lakix xəhirini muhasirigə aldi; xu qaoƣda u hizmətkarlirini Yerusalemoƣa, Yəhudaning padixahi Həzəkiyaoƣa, xundakla Yerusalemda turuwatkan barlik Yəhudalaroƣa əwətip, ularoƣa mundak sözlərni yətküzüp: — [10] «Asuriyə padixahi Sənnaherib: «Yerusalem muhasirə iqidə turukluk, silər zadi nemigə tayinip uningda tehiqə turuwatisilər? [11] Həzəkiya silərgə: «Pərwərdigar Hudayimiz bizni Asuriyə padixahining qanggilidin kutulduridu», dəp ixəndürüp, silərni aqlik wə ussuzluktin ölümgə tapxurmakqi boluwatmamdu? [12] Xu Həzəkiya Pərwərdigaroƣa ataloƣan «yukiri jaylar»ni həm kurbangahlarni yok kiliwəttioƣu? Andin Yəhudadiki wə Yerusalemdikilərgə: — «Silər birla kurbangah aldida səjdə kilisilər wə xuning üstigila huxbuy yakisilər» dəp əmr kiloƣan əməsmidi?. [13] Mening wə mening ata-bowilirimning barlik əl həlkligə nemə kiloƣanlikini bilməmsilər? Əl-yurtlarning ilah-butliri əz zeminini mening kolumdin kutkuzuxka birər amal kilalioƣanmu? [14] Mening ata-bowilirim üzül-kesil yokatkan əxu əl-yurtlarning but-ilahlirining kaysibiri əz həlkini mening kolumdin kutkuzalioƣan? Undakta silərning Hudayinglar silərni mening kolumdin kutkuzalamti? [15] Silər əmdi Həzəkiyaoƣa aldanmanglar, silərni xundak kayil kilixioƣa yol koymanglar yaki uningoƣa ixinipmu olturmanglar; qünki məyli kaysi əlning, kaysi padixahlikning ilahi bolsun, heqkaysisi əz həlkini mening kolumdin yaki mening ata-bowilirimning kolidin heq kutkuzup qikalmidi; silərning Hudayinglar silərni mening qanggilimdin tehimu kutulduruwalalmaydu əməsmu? — dəydu» — dedi.

[16] Sənnaheribning hizmətkarliri dawamlik yənə Pərwərdigar Hudani wə Uning hizmətkari Həzəkiyani hakarətləydioƣan gəplərnimu kildi. [17] Andin Sənnaherib tehi hət yezip, Israilning Hudasi boloƣan Pərwərdigarni hakarətləp, zanglik kilip: «Huddi hərkaysi əl-yurtlarning ilahliri əz həlkini mening qanggilimdin kutkuzalmioƣandək, Həzəkiyaning Hudasimu Uning həlkini mening qanggilimdin kutkuzalmaydu» dedi. [18] Ular xəhərni elix oƣrizidə Yerusalem sepilidə turuwatkan həlkni korkutup, patiparakqilikka qəmdürüx üqün Yəhudiy tilida ünlük towlap turdi. [19] Ular Yerusalemning Hudasini huddi yər yüzidiki yat həlklərning insanning kolida yasaloƣan ilahlirioƣa ohxitip sözlidi.

[20] Xuning tüpəylidin Həzəkiya padixah wə Amozning ooƣli Yəxaya pəyoƣəmbər dua kilip asmanoƣa karap nida kiliwidi, [21] Pərwərdigar bir Pərixtə əwətti, u Asuriyə padixahi koxunining ləxkərgahioƣa kirip, pütkül batur jəngqilərni, əməldalar wə sərdarlarni koymay kiriwətti. Xuning bilən Asuriyə padixahi xərməndə bolup əz yurtioƣa kaytip kətti. Əzining buthanisioƣa kirgən qeoƣida əz puxtidin boloƣan ooƣulliri uni kiliq bilən qepip eltürdi. [22] Ənə xu tərikidə, Pərwərdigar Həzəkiyani wə Yerusalem ahalisini Asuriyə padixahi Sənnaheribning wə baxka barlik düxmənlərning qanggilidin kutkuzup kaldi wə ularni hər tərəptə koƣdidi.. [23] Nuroƣun kixilər hədiyələrni Pərwərdigaroƣa atax üqün Yerusalemoƣa əkəldi, xundakla nuroƣun esil

32:7 «biz bilən birgə boloƣuqilar ular bilən birgə boloƣuqilardin kəptur» — yaki «biz bilən Boloƣuqi uning bilən boloƣuqidin uluoƣdur». «2Pad.» 6:16ni kərüng.

32:8 Yər. 17:5; 1Yuh. 4:4

32:12 «Xu Həzəkiya Pərwərdigaroƣa ataloƣan «yukiri jaylar»ni həm kurbangahlarni yok kiliwəttioƣu? ... Yerusalemdikilərgə: — «Silər birla kurbangah aldida səjdə kilisilər ...» dəp əmr kiloƣan əməsmidi?» — Sənnaheribning əlqisi intayin hiyligərlik bilən kilinoƣan bu gəp bilən həlkkə: — «Həzəkiya Pərwərdigaroƣa həkikətən ixənməydu. U pəkət həmminglar Yerusalemda kurbanliklirnglarni kilixinglar kerək dəp silərdin paydilanmakqi» dəp gumanlandurmakqi.

32:22 «hər tərəptə koƣdidi» — yaki «hər tərəptə əminlikkə erixtürdi» yaki «hər tərəptə yetəkqilik kildi».

nərsilərni əkilip Yəhuda padixahi Ḥəzəkiyaoŋa sundi; xuningdin etiwarən Ḥəzəkiya barlik əl-yurtlarning izzət-ḥərmitigə sazawər boldi.

Ḥəzəkiya eoŋir kesəl bolidu, dua kilidu

2Pad. 20:1-21; Yəx. 38:1-22; 39:1-8

[24] Xu künlərdə Ḥəzəkiya kesəl bolup sakratka qüxüp kaldi; u Pərwərdigaroŋa tilawət kildi wə Pərwərdigar səz kilip, uningoŋa bir məjizilik alamət kərsətti. [25] Lekin Ḥəzəkiya əzigə kərsitilgən iltipatka muwapik təxəkkür eytmidi; u kənglidə təkəbburlixip kətti. Xunga Hudaning oŋəzipi uningoŋa wə xuningdək Yəhuda wə Yerusalemdikilərgə kozoŋaldi. [26] Lekin Ḥəzəkiya wə Yerusalemdikilər təkəbburlikidin yenip əzlirini təwən tutup yürgəqkə, Pərwərdigarning oŋəzipi Ḥəzəkiyaning künliridə ularoŋa qüxmidi.

[27] Ḥəzəkiyaning dunyasi tolimu kəp, izzət-ḥərmiti kəwətla yukiri idi; u əzigə altun, kümüx, gəhər-yakut, huxbuy dora-dərmək, kalkan wə ḥərhil kimmətlik buyumlarni saklaydioŋan həzinilərni saldurdi; [28] u yənə axlik, yengi xarab wə zəytun meyi saklaydioŋan ambarlarni, yənə ḥər türlük mallar wə padiliri üqün eoŋil-kotanlarni saldurdi. [29] U əzigə xəḥərlər bina kildurdi wə nuroŋun koy-kalilaroŋa igə boldi, qünki Huda uningoŋa oŋayət kəp dəpinə-dunya ata kiloŋanidi. [30] Ḥəzəkiyadin ibarət bu kixi Gihon ekinining yukiri ekimidiki suni tosup, suni toptooŋra Dawut xəḥirining künpetix təripigə ekip kelidioŋan kiloŋanidi. Ḥəzəkiya barlik kiloŋan əməlliridə ronak tapti. [31] Ḥalbuki, Babil əmirlirining əlqiliri kelip Ḥəzəkiya bilən kərüxüp, Yəhuda zeminida yüz bərgən bu məjizilik alamət tooŋruluk gəp sorioŋan qaoŋda, uning kənglidə nemə barlikini məlum kilixka sinimakqi, Huda uni yaloŋuz kaldurup, uningdin kətti. [32] Ḥəzəkiyaning kaloŋan ixliri wə yahxi əməlliri bolsa, mana ular «Yəhuda wə Israil padixaḥlirining tarihnamisi»da, Amozning ooŋli Yəxaya pəyoŋəmbərning kərgən wəḥiylik hatirisidə pütülgəndur.

[33] Ḥəzəkiya ata-bowiliri arisida uhlidi; ular uni Dawut əwladliri kəbristanlikı egizlikidə dəpnə kildi; u əlgən qaoŋda barlik Yəhuda həlki bilən Yerusalemdikilər uningoŋa ḥərmət bildürdi. Uning ornioŋa ooŋli Manassəḥ padixah boldi.

Manassəḥ səltənət kilidu; uning rəzil ixliri

2Pad. 21:1-18

33 [1] Manassəḥ padixah boloŋanda on ikki yaxta bolup, Yerusalemda əllik bəx yil səltənət kildi. [2] U Pərwərdigar Israillarning aldidin ḥaydəp qikiriwətkən yat əlliklərning yirginqlik adətlirigə ohxax ixlar bilən Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloŋanni kildi. [3] U atisi Ḥəzəkiya qekip taxlioŋan «yukiri jaylar»ni kaytidin yasatti; u Baallaroŋa atap kurbangaḥlarni saldurup, axərah məbudlarni yasidi; u asmandiki nuroŋunlioŋan ay-yultuzlaroŋa bax urdi wə ularning kulukioŋa kirdi. [4] U Pərwərdigarning əyidimu kurbangaḥlarni yasatti. Xu ibadəthana tooŋruluk Pərwərdigar: «Yerusalemda Mening namim mənggü kalidu» degənidi. [5] U Pərwərdigarning əyining ikki ḥoylisida «asmanning koxuni»oŋa kurbangaḥlarni atap yasatti. [6] U Bən-Ḥinnomning jiloŋisida əz balilirini ottin ətküzdi; jadugərqilik, palqilik wə dəmidiqilik ixlətti, əzigə jinkəxlər bilən əpsunqilarni bekitti; u Pərwərdigarning nəzaridə san-sanakşiz rəzillikni

---

32:24 «Ḥəzəkiya ... Pərwərdigaroŋa tilawət kildi wə Pərwərdigar səz kilip, uningoŋa bir məjizilik alamət kərsətti» — «Yəx.» 38-babni kərüng.

32:31 «...uning kənglidə nemə barlikini məlum kilixka sinimakqi, Huda uni yaloŋuz kaldurup, uningdin kətti» — «Yəx.» 39-babni kərüng.

33:3 «asmandiki nuroŋunlioŋan ay-yultuzlar» — yaki «asmanning koxuni», yəni asmandiki nuroŋunlioŋan ay-yultuzlarni kərsitidu. Təwrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning pərixtilər wə bəlkim asmandiki yaman küqlər bilənmu munasiwiti bar *(«Zəb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Wəḥ.» 12:4ni kərüng)*.

33:5 «asmanning koxuni» — muxu yərdə kuyax, ay wə yultuzlarni kərsitidu.

kilip Uning oŋəzipini kozoŋidi. 7 U yasatkan oyma məbudni Hudaning əyigə tiklidi. Xu əy tooŋruluk Pərwərdigar Dawutka wə uning ooŋli Sulaymanoŋa: — «Bu əydə, xundakla Israilning həmmə kəbililirining zeminliri arisidin Mən tallioŋan Yerusalemda Əz namimni əbədgiqə kaldurimən; 8 əgər Israil pəkət Mən Musaning wasitisi bilən ularoŋa tapilioŋan barlik əmrlərgə, yəni barlik kanun, bəlgilimilər wə hökümlərgə muwapik əməl kilixka köngül koysila, Mən ularning putlirini ata-bowilirioŋa bekitkən bu zemindin kaytidin neri kilmaymən» — degənidi.
9 Lekin Manassəh Yəhudalarni wə Yerusalemdikilərni xundak azdurdiki, ular Pərwərdigar Israillarning aldidin halak kiloŋan yat əlliklərning kiloŋinidinmu axurup rəzillik kilatti.
10 Pərwərdigar Manassəh wə uning həlkigə agahlandurup səzligən bolsimu, lekin ular kulak salmidi.
11 Xu səwəbtin Pərwərdigar Asuriyə padixahining koxunidiki sərdarlarni ularning üstigə hujumoŋa saldurdi. Ular Manassəhni ilmək bilən elip, mis zənjir bilən baoŋlap Babiloŋa əkəldi.
12 Manassəh muxundak azabka qüxkəndə Hudasi Pərwərdigaroŋa yalwurup, ata-bowilirining Hudasi aldida əzini bək təwən tutti. 13 U dua kiliwidi, Pərwərdigar uning duasioŋa kulak selip, tilikini koboul kilip, uni Yerusalemoŋa kayturup, padixahlikioŋa kaytidin igə kildi. Manassəh xu qaoŋdila Pərwərdigarningla Huda ikənlikini bilip yətti.
14 Bu ixlardin keyin Manassəh «Dawut xəhiri»ning sirtioŋa, jiloŋa otturisidiki Gihonning künpetix təripidin taki Belik dərwazisi aoŋzioŋiqə, Ofəlni qəridəp sepil yasatti wə uni nahayiti egiz kildi; Yəhudaning harkaysi koroŋanlik xəhərliridə koxun sərdarlirini təyinlidi. 15 U yənə Pərwərdigar əyidin yat əlliklərning məbudliri bilən əzi koyoŋan butni, əzi Pərwərdigar əyining teoŋi bilən Yerusalemda yasatkuzoŋan barlik kurbangahlarni eliwetip, xəhər sirtioŋa taxlatkuzuwətti.
16 Manassəh Pərwərdigar kurbangahini yengibaxtin tiklitip, kurbangahka inaklik kurbanliki bilən təxəkkür kurbanliklirini sundi wə Yəhudalaroŋa Israilning Hudasi Pərwərdigarning hizmitigə kirixni buyrudi. 17 Xundaktimu, həlk kurbanlikni yənila «yukiri jaylar»da ətküzətti; lekin ularning kurbanlikliri əzlirining Hudasi Pərwərdigaroŋila sunulatti. 18 Manassəhning kaloŋan ixliri, jümlidin uning Hudasioŋa kiloŋan duasi wə aldin kərgüqilərning Israilning Hudasi Pərwərdigarning namida uningoŋa eytkan gəpliri bolsa, mana ular «Israilning padixahlirining hatiriliri» degən kitabta pütülgəndur. 19 Uning duasi, Hudaning uning tiləklirini kandak ijabət kiloŋanliki, uning əzini təwən kilixidin ilgiri kiloŋan barlik gunahi wə wapasizliki, xundakla uning kəyərdə «yukiri jaylar» saldуroŋanliki, Axərah məbudliri həm oyma məbudlarni tikligənliki bolsa, mana həmmisi «Aldin kərgüqilərning hatiriliridə» pütülgəndur. 20 Manassəh ata-bowiliri arisida uhlidi; kixilər uni əz ordisioŋa dəpnə kildi; ooŋli Amon ornioŋa padixah boldi.

Amon səltənət kilidu

2Pad. 21:19-26

21 Amon təhtkə qikkan qeoŋida yigirmə ikki yaxta idi; u Yerusalemda ikki yil səltənət kildi. 22 U atisi Manassəh kiloŋinidək Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloŋanni kildi. U atisi Manassəh yasatkan barlik oyma məbudlaroŋa kurbanlik sundi wə ularning kullukioŋa kirdi. 23 U əzini Pərwərdigar aldida atisi Manassəh əzini təwən tutkandək təwən tutmidi; bu Amonning bolsa gunah-kəbihlikliri baroŋanseri exip bardi. 24 Keyin uning hizmətkarliri uni kəstləp əz ordisida əltürüwətti. 25 Lekin Yəhuda zeminidikilər Amon padixahni kəstligənlərning həmmisini əltürdi; andin yurt həlki uning ornida ooŋli Yosiyani padixah kildi.

33:6 «Bən-Hinnomning jiloisi» — yəni «Hinnomning ooŋlining jiloisi». «Yəxua» 8:29ni kərüng. Bu jiloŋa əsli «Ge-Hinnom» dəp atilatti *(ərəbqə «jəhənnəm»)*. **«...balilirini ottin ətküzüx»** — bəlkim «insaniy kurbanlik»ni kərsitixi mumkin.
33:11 «ular Manassəhni ilmək bilən elip...» — Asuriyə padixahliri tutkunlarni harlax üqün ilməklərni burnidin ətküzüp yetiləytti. «Yəx.» 37:29 wə «Hab.» 1:15 bilən selixturung.
33:19 «Aldin kərgüqilərning hatiriliridə» — yaki «Hozayning hatiriliridə».

Ḥəkḳaniy padixaḥ Yosiya səltənət ḳilidu

2Pad. 22:1-20

34 [1] Yosiya padixaḥ boloɣanda səkkiz yaxta bolup, Yerusalemda ottuz bir yil səltənət ḳildi.
[2] U Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni ḳilip, ḥər ixta atisi Dawutning yollirida yürüp, nə ongoɣa nə soloɣa qətnəp kətmidi. [3] Uning səltənitining səkkizinqi yili, u tehi güdək qeoɣidila, atisi Dawutning Hudasini izləxkə baxlidi; səltənitining on ikkinqi yiliɣa kəlgəndə Yəḥuda bilən Yerusalemdiki «yuḳiri jaylar», axəraḥ məbudliri, oyma butlar wə ḳuyma butlarni yoḳitip, zeminni pakizlaxḳa kirixti. [4] Həlk uning kəz aldidila «Baallar»ning ḳurbangaḥlirini qeḳip taxlidi; u ḳurbangaḥlarning üstigə egiz ḳilip orunlaxturuloɣan «kün tüwrükliri»larni kesip taxlidi; u yənə Axəraḥ məbudliri, oyma-ḳuyma butlarni qeḳip, uning topisini bu məbudlaroɣa ḳurbanlik sunoɣanlarning kəbrilirigə qeqiwətti. [5] But kaḥinlirining ustihanlirini ḳurbangaḥlirining üstidə kəydürüwətti; xundak ḳilip, u Yəḥuda bilən Yerusalemni pakizlidi.
[6] U Manassəḥ, Əfraim, Ximeon ḥətta Naftaliɣiqə ularning ḥərḳaysi xəḥərliridə wə ətrapidiki harabilərdə xundak ḳildi; [7] U ḳurbangaḥlarni qeḳip, axəraḥ məbudliri wə oyma butlarni kukum-talḳan ḳiliwətti, pütün Israildiki «kün tüwrükliri»ning ḥəmmisini kesip taxlap, Yerusalemoɣa ḳaytti.

[8] Uning səltənitining on səkkizinqi yili Yəḥuda zeminini wə muḳəddəshanini pakizlap boloɣandin keyin, Azaliyaning ooɣli Xafan, xəḥər baxliḳi Maaseyaḥ wə Yoaḥazning ooɣli təzkiriqi Yoaḥni Hudasi boloɣan Pərwərdigarning əyini onglaxḳa əwətti. [9] Xuning bilən ular bax kaḥin Ḥilḳiyaning aldioɣa kelip, uningoɣa Pərwərdigarning əyigə beoɣixlap əkəlgən pul-ni tapxurdi. Bu pulni əslidə dərwaziwən Lawiylar Manassəḥ, Əfraim wə Israilning ḳaldisidin, xuningdək Yəḥuda wə Binyamin zeminidikilər wə Yerusalemdikilərdin yioɣanidi. [10] Ular Pərwərdigarning əyini ongxaydioɣan ixlarni nazarət ḳiloɣuqi ixqilaroɣa tapxurup bərdi. Bu-lar ḥəm pulni Pərwərdigarning əyini ongxax wə mustəḥkəmləxkə ixligüqilərgə bərdi; [11] ular bolsa pulni Yəḥuda padixaḥliri harabiləxtürgən əy-imarətlərgə lazimlik kesip-oyuloɣan tax-larni wə tüwrük-limlaroɣa yaoɣaq setiwalixḳa yaoɣaqqilar bilən tamqilaroɣa tapxurup bərdi.
[12] Bu adəmlər sadaḳətlik bilən ixlidi. Ularni baxḳuridioɣan, nazarətkə məs'ul Lawiy Mərarining əwladliridin Jaḥat bilən Obadiya, Koḥatning əwladliridin Zəkəriya bilən Məxullam bar idi; bu Lawiylarning ḥəmmisi ḥərhil sazlaroɣimu maḥir idi; [13] ular yənə ḥammallar wə ḥərhil ixlar üs-tidiki nazarətqilərni baxḳuratti; Lawiylardin pütükqilərmu, əməldarlarmu, dərwaziwənlərmu bar idi.
[14] Ular Pərwərdigar əyigə beoɣixlap əkəlgən pullarni elip qikidioɣan qaoɣda, Ḥilḳiya kaḥin Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən bərgən Təwrat ḳanuni kitabini tepiwaldi. [15] Ḥilḳiya katip Xafanoɣa: — Mən Pərwərdigarning əyidə Təwrat-ḳanuni kitabini tepiwaldim, dedi. Xuni eytip, Ḥilḳiya kitabni Xafanoɣa bərdi. [16] Xafan uni padixaḥning yenioɣa apardi wə uningoɣa: «Hizmətkarliri tapxuruloɣan ixlarni bolsa, ḥəmmisini ada ḳiliwatidu. [17] Ular Pərwərdigar əyigə beoɣixlanoɣan pullarni təküp, uni nazarətqilər wə ixqilarning ḳolioɣa tapxurup bərdi» dəp məlumat bərdi. [18] Xafan katip yənə padixaḥḳa: — Ḥilḳiya kaḥin yənə manga bir oram kitab bərdi dəp uni padixaḥ aldida oḳudi.
[19] Wə xundak boldiki, padixaḥ Təwrat ḳanunidiki sözlərni anglap, əz kiyimlirini yirtti. [20] Padixaḥ Ḥilḳiya bilən Xafanning ooɣli Aḥikamoɣa, Mikaḥning ooɣli Abdon bilən Xafan katipḳa wə padixaḥning hizmətkari Asayaoɣa buyrup: — [21] Berip mən üqün wə Israilda ḥəm Yəḥudada ḳaldiruloɣan həlk üqün bu tepiloɣan kitabning sözliri tooɣrisida Pərwərdigardin yol soranglar.

34:4 «kün tüwrükliri» — baxḳa bir tərjimisi «ḳuyax buti» yaki kün «isrikgaḥlar».
34:7 «kün tüwrükliri» — baxḳa bir tərjimisi «ḳuyax buti» yaki kün «isrikgaḥlar».
34:9 «Əfraim wə Israilning ḳaldisi» — Asuriyə imperiyəsi ximaliy padixaḥlik *(«Israil»)*tin aḥalining kəp ḳismini tutḳun ḳilip elip kətkənidi; ayəttə tiloɣa elinoɣan muxu həlk yurtta ḳaldiruloɣan Israillar idi.
34:17 «pullarni təküp...» — yaki «kümüxni eritip,...»

Qünki ata-bowilirimiz bu kitabta barlik pütülgənlərgə əməl kilmay, Pərwərdigarning səzini tutmioŋanliki tüpəylidin, Pərwərdigarning bizgə tökülidioŋan oŋəzipi intayin dəhxətlik boldi, dedi. 22 Xuning bilən Hilkiya wə padixah təyinligən kixilər ayal pəyoŋəmbər Huldahning kexioŋa bardi; Huldah Hasrahning nəwrisi, Tokihatning ooli kiyim-keqək begi Xallumning ayali idi; u əzi Yerusalem xəhirining ikkinqi məhəllisidə olturatti. Ular uning bilən bu ixlar tooŋruluk səzləxti. 23 Uularoŋa mundak dedi: — Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — «Silərni əwətkən kixigə mundak dənglar: — 24 Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana Mən Yəhudaning padixahi aldida okuloŋan bu kitabtiki barlik lənətlərni əməlgə axurup, bu jayoŋa wə bu yərdə turoŋuqilaroŋa balayi'apət qüxürimən. 25 Qünki ular Meni taxlap, baxka ilahlaroŋa huxbuy yekip, kollirining həmmə ixliri bilən Mening aqqikimni kəltürdi. Uning üqün Mening kəhrim bu yərgə tökülidu, əqürülməydu.

26 Lekin silərni Pərwərdigardin yol sorioŋili əwətkən Yəhudaning padixahioŋa bolsa, mundak dənglar: — Sən anglioŋan səzlər tooŋrisida Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — 27 Qünki kənglüng yumxak bolup, Hudaning muxu jay wə uningda turoŋuqilarni əyibləp eytkan səzlirini angliоŋiningda, Uning aldida əzüngni təwən kilding, xuningdək əzüngni xundak təwən kiloŋiningda, kiyimliringni yirtip, Mening aldimda yioŋlioŋining üqün, Mənmu duayingni anglidim, dəydu Pərwərdigar. 28 Mana, seni ata-bowiliring bilən yioŋilixka, əz kəbrənggə amanhatirjəmlik iqidə berixka nesip kilimən; sening kəzliring Mən bu jay üstigə qüxüridioŋan barlik külpətlərni kərməydu».

Ular yenip berip, bu həwərni padixahka yətküzdi.

29 Padixah adəm əwətip, Yəhuda bilən Yerusalemning həmmə akkakallirini qakirtip kəldi. 30 Padixah Pərwərdigarning əyigə qikti; barlik Yəhudadiki ər kixilər wə Yerusalemda turuwatkanlarning hammisi, kahinlar bilən Lawiylar, xundakla barlik həlk, əng kiqikidin tartip qongioŋiqə hammisi uning bilən billə qikti. Andin Pərwərdigarning əyidə tepiloŋan əhdə kitabining həmmə səzlirini ularoŋa okup bərdi.

31 Padixah əz ornida turup Pərwərdigarning aldida: — Pərwərdigaroŋa əgixip pütün kəlbim wə pütkül jenim bilən Uning əmrlirini, həküm-guwahlikliri wə bəlgilimilirini tutup, uxbu kitabta pütülgən əhdigə əməl kilimən dəp əzini əhdigə baoŋlidi. 32 Xuning bilən həlkning hammisimu əhdə aldida turup uningoŋa əzini baoŋlidi.

U yənə Yerusalemda turuwatkanlarning hammisini wə Binyamindiki həlknimu bu əhdə aldida turoŋuzup uningoŋa əzini baoŋlatti. Xuning bilən Yerusalemda turuwatkanlar Hudaning, yəni ata-bowilirining Hudasining əhdisi boyiqə ix kilidioŋan boldi. 33 Yosiya Israillaroŋa karaxlik yurtlardin barlik yirginqlik nərsilərni qikirip taxlap, Israilda turuwatkanlarning hammisini Pərwərdigar Hudasining hizmitigə kiridioŋan kildi. Yosiyaning barlik künlirida həlk ata-bowilirining Hudasi boloŋan Pərwərdigaroŋa əgixixtin heq yanmidi.

Yosiya «ətüp ketix heyti»ni ətküzidu

2Pad. 23:21-23

35 1 Yosiya Pərwərdigarni seoŋinip ətüp ketix heytini Yerusalemda ətküzməkqi boldi; birinqi ayning on tətinqi küni ular ətüp ketix heytioŋa ataloŋan kozilarni soydi. 2 Padixah kahinlarning wəzipilirini bəlgilidi, ularni Pərwərdigarning əyidiki hizmətni kilixka rioŋbətləndürdi. 3 U yənə pütkül Israil həlkigə əzlirini Pərwərdigaroŋa atap pak-mukəddəs

34:21 «tepiwelinoŋan kitab» — Təwratning kaysi kismi boluxi kerək? Padixahning inkasi, yəni keyinki hərikətlirigə, bolupmu «yukiri jaylar»ni yokitixioŋa karioŋanda, «tepiwelinoŋan kitab» qokum bu ixni təkitləydioŋan «Kanun xərhi»ni əz iqigə aloŋan.

34:30 «... ularoŋa okup bərdi» — ibraniy tilida: «... ularning kulaklirioŋa okup bərdi».

34:31 «uxbu kitabta pütülgən əhdigə...» — ibraniy tilida «uxbu kitabta pütülgən əhdə səzlirigə...».

boluxḳa təlim bərgüqi Lawiylaroŋa: — Silər muḳəddəs əḥdə sanduḳini Israil padixaḥi Dawutning ooŋli Sulayman salduroŋan əygə əkirip orunlaxturunglar; əmdi uni mürənglərdə kətürüp yürüx wəzipisi ḳalmidi. Əmdi silər Hudayinglar Pərwərdigarning hizmitidə, xundaḳla Uning həlḳi Israilning hizmitidə bolunglar. [4] Xuning üqün jəmətinglar wə nəwət-guruppanglar boyiqə, Israilning padixaḥi Dawutning yazoŋini wə uning ooŋli Sulaymanning yazoŋinioŋa asasən, əzünglarni obdan təyyarlanglar. [5] Silər əz ata jəmətliringlarning nəwət-guruppa tərtipi boyiqə ḳerindaxliringlardin ibarət xu addiy həlḳ-puḳralar jəmət-jəmətlirigə wəkil bolup, muḳəddəsgaḥta turisilər; ḥərbir guruppida Lawiy jəmətidin birnəqqə adəm bolsun. [6] Silər ətüp ketix ḥeytioŋa ataloŋan ḳozilarni soyusilər, əzünglarni paklanglar, Israildiki ḳerindaxliringlar üqün, yəni ularning Pərwərdigar Musaning wastisi bilən tapilioŋan səz-kalamioŋa beḳinixi üqün, ḥəmmə ixni təyyar ḳilinglar, dedi.

[7] Yosiya xu yərdə ḥazir boloŋan barliḳ həlḳ-puḳralarning ətüp ketix ḥeytioŋa atioŋan ḳurbanliḳi bolsun dəp, jəmiy ottuz ming ḳoza wə ooŋlaḳ, wə yənə üq ming buḳa ḥədiyə ḳildi; bu mallarning ḥəmmisi padixaḥning melidin qiḳiriloŋanidi. [8] Uning əməldarlirimu əz ihtiyarliḳi bilən həlḳḳə wə kaḥinlar bilən Lawiylaroŋa ḳurbanliḳ meli «kətürmə ḥədiyə» ḳildi; Pərwərdigarning əyini baxḳuroŋuqilardin Ḥilḳiya, Zəkəriya wə Yəḥiyəlmu ikki ming altə yüz ḳoza-əqkə bilən üq yüz buḳini kaḥinlaroŋa ətüp ketix ḥeytioŋa atap ḳurbanliḳ ḳilix üqün ḥədiyə ḳilip tapxurdi. [9] Lawiylarning yolbaxqiliri boloŋan Konaniya wə uning ḳerindaxliridin Xemaya bilən Nətanəl, xundaḳla Ḥaxabiya, Yəiyəl wə Yozabadmu bəx ming ḳoza bilən bəx yüz buḳini Lawiylarning ḥeytḳa atap ḳurbanliḳ ḳilixioŋa «kətürmə ḥədiyə» ḳildi.

[10] Xundaḳ ḳilip, ətilidioŋan wəzipilər orunlaxturup bolunoŋandin keyin, padixaḥning tapilioŋini boyiqə, kaḥinlar əz ornida turdi, Lawiylarmu əzlirining nəwət-guruppa tərtipi boyiqə turuxti. [11] Lawiylar ətüp ketix ḥeytioŋa ataloŋan ḳozilarni booŋuzlidi; kaḥinlar ularning ḳolidin ḳanni elip ḳurbangaḥḳa səpti wə xuning bilən bir waḳitta Lawiylar ḳurbanliḳ malning terisini soydi. [12] Kəydürmə ḳurbanliḳḳa sunulidioŋan mallarni bolsa, ular həlḳ-puḳralaroŋa wəkil boloŋan jəmətlər boyiqə həlḳḳə bəlüp berip, ularni Musaning kitabida yeziloŋinioŋa muwapiḳ, Pərwərdigaroŋa sunuxḳa təyyarlidi. Sunulidioŋan buḳilarnimu xundaḳ ḳildi. [13] Andin bəlgilimə boyiqə ular ətüp ketix ḥeytioŋa ataloŋan ḳoza-əqkilərni otḳa ḳaḳlap kawap ḳildi; baxḳa ḳurbanliḳlardin ḳaloŋan, yəni Hudaoŋa ataloŋan ḳisimlarni ḳazanda, dangḳanda yaki dasta pixurup tezdin həlḳ-puḳralaroŋa üləxtürüp bərdi; [14] xuningdin keyin əzlirigə wə kaḥinlaroŋa ḳurbanliḳlardin təyyarlidi, qünki kaḥinlar, yəni Ḥarunning əwladliri kəq kirgüqə kəydürmə ḳurbanliḳ ḳilix wə maylarni kəydürüx bilən aldirax bolup kətkənidi; xunga Lawiylar əzlirigə wə kaḥinlar boloŋan Ḥarunning əwladlirioŋimu ḳurbanliḳlardin gəx təyyarlap ḳoyuxti. [15] Nawa-nəoŋmiqilər, yəni Asafning əwladliri Dawut, Asaf, Ḥeman wə Dawut padixaḥning aldin kərgüqisi Yədutunning tapxuruḳi boyiqə əz orunlirida turuxti; dərwaziwənlər ḥərḳaysisi əz dərwazisi aldida turdi; ularning ix ornidin ajrixining ḥajiti bolmidi, qünki ularning ḳerindaxliri boloŋan Lawiylar ḳurbanliḳlardin təyyarlap ḳoyatti. [16] Xundaḳ ḳilip, xu bir kün iqidə Yosiya

---

35:3 «U yənə pütkül Israil həlḳigə əzlirini Pərwərdigaroŋa atap pak-muḳəddəs boluxḳa təlim bərgüqi Lawiylaroŋa: —» — baxḳa ikki hil tərjimisi: *(1)* «U yənə pütkül Israiloŋa təlim beridioŋan, əzlirini Pərwərdigaroŋa atap beoŋixlioŋan Lawiylaroŋa...»; *(2)* «U yənə pütkül Israiloŋa Pərwərdigaroŋa has muḳəddəs ixlar tooŋruluḳ təlim beridioŋan Lawiylaroŋa...». **«... əmdi silər Hudayinglar Pərwərdigarning hizmitidə, xundaḳla uning həlḳi Israilning hizmitidə bolunglar»** — bu pütkül ayəttiki həwərgə ḳarioŋanda:

–*(1)* məlum səwəbtin əḥdə sanduḳi əng muḳəddəs jaydin yətkiwetilgənidi. Mumkinqiliki boloŋan səwəbliri bolsa *(a)* Yosiya ibadəthanini paklax üqün uni waḳitliḳ yətkəp turoŋan; *(ə)* məlum bir rəzil padixaḥ butpərəslik məḳsiti bilən uni u yərdin yətkiwətkənidi; *(b)* kaḥinlar butpərəslərning rəzil niyətliridin ḳooŋdax üqün uni yətkəp yoxurup ḳoyoŋanidi; *(p)* kaḥinlar Yerusalemni bulang-talang ḳilidioŋan tajawuzqilarning qanggilidin ḳutuldurux üqün uni yətkəp yoxurup ḳoyoŋanidi *(məsilən, 12:9 wə 25:4)*.

–*(2)* bu ayətkə ḳarioŋanda Lawiylarning *(xundaḳla kaḥinlarning)* əng muḥim wə qong roli ḥazir *(ibadəthanida Pərwərdigarning mədḥiyə ixliridin baxḳa)* Israiloŋa təlim berix kerək idi *(30:22ni kərüng)*. Israil sürgün boloŋandin keyin əzra bularning yahxi bir ülgisi boloŋanidi.

padixaḥning tapxuruḳi boyiqə, ətüp ketix ḥeyti ətküzülüp, Pərwərdigarning ḳurbangaḥiƣa kөydürmə ḳurbanliḳlar sunuluxi bilən Pərwərdigariƣa beƣixlap ətküzülgən ibadət toluḳ orunlandi. [17] Xu qaƣda ḥazir boloƣan Israillar ətüp ketix ḥeytini ətküzüp boloƣandin keyin, yəttə kün petir nan ḥeytini ətküzdi. [18] Samuil pəyoƣəmbərning zamanidin buyan Israilda ətüp ketix ḥeyti mundaḳ ətküzülüp baḳmioƣanidi; Israil padixaḥlirining ḥeqḳaysisimu Yosiya, kaḥinlar, Lawiylar wə xu yərdə ḥazir boloƣan Yəḥudalar bilən Israillar wə Yerusalemda turuwatḳanlar ətküzgəndək mundaḳ ətüp ketix ḥeyti ətküzüp baḳmioƣanidi. [19] Bu ḳetimḳi ətüp ketix ḥeyti Yosiyaning səltənitining on səkkizinqi yili ətküzüldi.

Yosiyaning səltəniti ahirlixidu

[20] Yosiya muḳəddəs өyning ḥəmmə ixini muxundaḳ tərtipkə selip boloƣandin keyin, Misir padixaḥi Nəḳo Əfrat dəryasining boyidiki Karkemix xəḥiridə uruxḳa qiḳti, Yosiya uning aldini toskili qiḳti. [21] Nəḳo Yosiyaning aldioƣa əlqilərni əwətip uningoƣa: «I Yəḥuda padixaḥi, əzlirining mening bilən nemə karliri bar? Bügün mən sili bilən uruxḳili əməs, bəlki mening bilən urux ḳiliwatḳan jəmət bilən uruxḳili qiḳḳanmən; yənə kelip, Huda meni tez ḥujum ḳil, dedi; Hudaning silini ḥalak ḳiliwətməsliki üqün, Uning ixioƣa kaxila ḳilmisila, qünki U mening bilən billidur» dedi. [22] Lekin Yosiya uning bilən ḳarxilixixtin yanmidi, əksiqə əzini niḳablap uningoƣa jəng ḳiloƣili qiḳti; u Hudaning Nəḳoning wastisi bilən eytḳan gepigə ḳulaḳ salmay, Məgiddo tüzləngliḳigə kelip Nəḳo bilən tutuxti. [23] Okyaqilar Yosiya padixaḥḳa oḳ etip uningoƣa təgküzdi; padixaḥ hizmətkarlirioƣa: — Mən eoƣir yarilandim, meni elip ketinglar, dedi. [24] Uning hizmətkarliri uni jəng ḥarwisidin yələp qüxürüp, uning ikkinqi jəng ḥarwisioƣa yatḳuzup Yerusalemoƣa elip mengiwidi, u xu yərdə əldi. U ata-bowilirining ḳəbristanliḳioƣa dəpnə ḳilindi; barliḳ Yəḥuda wə Yerusalemdikilər Yosiyaoƣa təziyə tutuxti. [25] Yərimiya pəyoƣəmbər Yosiya üqün mərsiyə oḳudi; nəoƣmə-nawaqi ər-ayallarning ḥəmmisi taki bügüngiqə Yosiyani təripləp mərsiyə oḳup kəlməktə; u ix Israilda bəlgilimigə aylandi. Mana bular «mərsiyələr» degən kitabḳa pütülgəndur. [26] Yosiyaning ḳaloƣan ixliri, uning Pərwərdigarning Təwrat kitabida yeziloƣanliriƣa əgəxkən yahxi əməlliri, [27] ḳiloƣanliri baxtin-ahiriƣiqə ḥəmmisi «Yəḥuda wə Israil padixaḥlirining Tarih-Təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur.

Yəḥoaḥaz səltənət ḳilidu

2Pad. 23:31-35

36 [1] Yəḥuda zeminidiki həlḳ Yosiyaning ooƣli Yəḥoaḥazni tallap, Yerusalemda atisining ornioƣa padixaḥ ḳilip tiklidi. [2] Yəḥoaḥaz təhtkə qiḳḳan qeoƣida yigirmə üq yaxta idi; u Yerusalemda üq ay səltənət ḳildi. [3] Misir padixaḥi uni Yerusalemda padixaḥliḳtin bikar ḳildi wə Yəḥuda zeminioƣa bir yüz talant kümüx, bir talant altun jərimanə ḳoydi. [4] Andin Misir padixaḥi Yəḥoaḥazning ornioƣa uning inisi Eliakimni Yəḥuda bilən Yerusalem üstigə padixaḥ ḳilip, uning ismini Yəḥoakimoƣa өzgərtti; andin Nəḳo inisi Yəḥoaḥazni Misiroƣa elip kətti.

Yəḥoakim səltənət ḳilidu

2Pad. 23:36-37; 24:1-7

[5] Yəḥoakim təhtkə qiḳḳan qeoƣida yigirmə bəx yaxta bolup, u Yerusalemda on bir yil səltənət ḳildi; u Pərwərdigar Hudasining nəziridə rəzil boloƣanni ḳildi. [6] Babil padixaḥi Nebokadnəsar uningoƣa ḥujum ḳiloƣili qiḳip, uni mis zənjir bilən baoƣlap Babiloƣa elip kətti. [7] Nebukadnəsar yənə Pərwərdigar өyidiki bir ḳisim əswab-buyumlarni Babiloƣa apirip, өzining Babildiki

35:25 «Yərəmiya ... mərsiyə oḳudi» — yaki «Yərəmiya... mərsiyə yazdi».
36:3 «bir yüz talant kümüx» — 100 talant kümüx bəlkim 3400 kilogram, bir talant altun 34 kilogram boluxi mumkin.

buthanisioɣa ḳoydi. [8] Yəhoakimning ḳaloɣan ixliri, uning yirginqlik ixliri, uningdiki əyiblər bolsa mana, «Israil wə Yəhuda padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur. Uning ooɣli Yəhoakin uning ornioɣa padixaḥ boldi.

Yəhoakin səltənət ḳilidu

2Pad. 24:8-17

[9] Yəhoakin təhtkə qiḳḳan qeoɣida on səkkiz yaxta bolup, u Yerusalemda üq ay on kün səltənət ḳildi; u Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloɣanni ḳildi. [10] Yengi yil ətkəndə, Nebokadnəsar adəm əwətip Yəhoakinni Pərwərdigar əyidiki esil buyumlar bilən birliktə Babiloɣa əkəldürüp, Yəhoakinning taoɣisi Zədəkiyani Yəhuda wə Yerusalem üstigə padixaḥ ḳilip tiklidi.

Zədəkiya səltənət ḳilidu

2Pad. 24:18-20; 25:1-12; Yər. 52:1-30

[11] Zədəkiya təhtkə qiḳḳan qeoɣida yigirmə bir yaxta bolup, Yerusalemda on bir yil səltənət ḳildi; [12] u Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloɣanni ḳildi; Yərəmiya pəyoɣəmbər uningoɣa Pərwərdigarning səzlirini yətküzgən bolsimu, u Yərəmiyaning aldida əzini təwən ḳilmidi; [13] u əzini Hudaning namida beḳinix ḳəsimini iqküzgən Nebokadnəsardin yüz əridi; boynini ḳattiḳ ḳilip, Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa towa ḳilip yenixḳa kənglini jaḥil ḳildi. [14] Uning üstigə, kaḥinlarning barliḳ baxliri bilən həlḳning həmmisi yat əlliklərning həmmə yirginqlik ixlirini dorap, asiyliḳlirini axurdi; ular Pərwərdigar Yerusalemda Özigə atap mukəddəs ḳiloɣan əyni buloɣiwətti.
[15] Ularning ata-bowilirining Hudasi boloɣan Pərwərdigar Öz həlḳigə wə turaloɣusioɣa iqini aoɣritḳaqḳa, tang səḥərdə ornidin turup əlqilirini əwətip ularni izqil agaḥlandurup turdi. [16] Birak ular Hudaning əlqilirini mazak ḳilip, səz-kalamlirini mənsitməytti, pəyoɣəmbərlirini zanglik ḳilatti; ahir berip Pərwərdigarning ḳəḥri ərləp, ḳutḳuzoɣili bolmaydioɣan dərijidə həlḳining üstigə qüxti.

Babillar Yerusalemni wəyran ḳilidu

[17] Pərwərdigar xuning bilən kaldiylərning padixaḥini ularoɣa ḥujumoɣa seliwidi, padixaḥ ularning mukəddəs əyidə yaxlirini ḳiliqlidi; ḳiz-yigitlər, ḳerilar, bexi akaroɣanlaroɣa ḥeq iq aoɣritip olturmay, həmmini əltürüwətti; Huda bularning həmmisini Kaldiyə padixaḥining ḳolioɣa tapxurdi. [18] Kaldiyə padixaḥi Hudaning əyidiki qong-kiqik deməy, barliḳ ḳaqa-buyumlarni, xundakla Pərwərdigar əyidiki həzinilərni, xuningdək padixaḥning wə əməldarlirining həzinilirini ḳoymay, Babiloɣa elip kətti. [19] Kaldiylər Hudaning əyini kəydürüwətti, Yerusalemning sepilini qeḳiwətti, xəḥərdiki həmmə orda-koroɣanlaroɣa ot ḳoyup kəydürüp, Yerusalemdiki barliḳ ḳimmətlik ḳaqa-buyumlarni qeḳip kukum-talḳan ḳildi. [20] Ḳiliqtin aman ḳaloɣanlarning həmmisini Kaldiyə padixaḥi Babiloɣa tutḳun ḳilip əkətti; ular taki Pars padixaḥliḳining səltənitikiqə Babil padixaḥi wə əwladlirining ḳulluḳida bolup turdi.

36:9 «on səkkiz yaxta» — bəzi kona kəqürmilərdə «səkkiz yaxta» deyilidu.
36:10 «Yəhoakinning taoɣisi» — ibraniy tilida «Yəhoakinning ḳerindixi».
36:15 «Pərwərdigar .... tang səḥərdə ornidin turup... əwətip...» — Hudaning ularni baldur wə kəp ḳetim agaḥlanduroɣanliḳini bildüridu.
36:16 «ḳutḳuzoɣili bolmaydioɣan dərijidə» — ibraniy tilida «dawalioɣusiz dərijidə».

[21] Bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Yərəmiyaning wastisi bilən aldin eytḳan agaḥ səzi ixḳa axurulux üqün boldi. Xuning bilən zemin əzigə tegixlik xabat künlirigə muyəssər boldi; qünki zemin yətmix yil toxḳuqə harabiliktə turup «xabat tutup» dəm elip raḥətləndi.

Əzra 1:1-3; Yər. 25:12; 29:10; Dan. 9:2

[22] Pars padixaḥi Ḳurəxning birinqi yili, Pərwərdigarning Yərəmiyaning aoʏzi arḳilik eytḳan səzi əməlgə axurulup, Pərwərdigarning Pars padixaḥi Ḳurəxning roḥini ḳozoʏixi bilən pütün padixaḥliḳi təwəsidə u mundaḳ bir jakarnamə qiḳardi, xundaḳla uni yazma ḳilip püküp: — [23] «Pars padixaḥi Ḳorəx mundaḳ dəydu: — Asmanlarning Hudasi boloʏan Pərwərdigar yər yüzidiki barliḳ padixaḥliḳlarning igidarqiliḳini manga bərdi; U xundaḳla meni Yəḥuda zeminioʏa jaylaxḳan Yerusalemda Əzigə bir əy selixḳa buyrudi. Xuning üqün aranglarda Hudaning həlḳi boloʏan ḥərḳaysinglaroʏa bolsa, uning Hudasi Pərwərdigar uning bilən billə boloʏay, u xu yərgə qiḳsun!» dedi.

36:21 «Pərwərdigarning Yərəmiyaning wastisi bilən eytḳan səzi..» — kərsitilgən bu səz «Yər.» 25:11, 29:10 ḳatarlik ayətlərdə tepilidu. **«zemin «xabat tutup» dəm aldi»** — intayin ḥəjwiy gəptur. Əslidə Musa pəyoʏəmbərgə tapxuruloʏan Təwrat ḳanuni boyiqə *(«Law.» 25:4)* zemin ḥər yəttinqi yilida bir yil *(«xabat yili»da)* dəm elixi kerək idi — demək, uningda ḥeq terikqilik ḳilixḳa bolmaytti. Əməliyəttə Israillar zeminni igiligəndin tartip Yərəmiya pəyoʏəmbərning dəwrigiqə boloʏan 490 yilda zemin ḥeq «dəm aloʏan» əməs idi. Xunga zeminning həlḳtin alidioʏan 70 yillik aramlik ḳərzi bar idi; həlḳ Babilda 70 yil sürgün boloʏanda zemin ulardin, xundaḳla ularning rəzillikidin «dəm aldi».
–Bu temida yənə «Yərəmiya»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
36:21 Əzra 1:1-3; Yər. 25:12; 29:10; Dan. 9:2

Ķoxumqə səz (1- wə 2-ķismioŋa)

Nemixķa «Samuil» wə «Padixaḥlar»da hatiriləngən tarihlardin bəzilirining təpsilatliri «Tarih-Təzkirə»də ķaytilinidu?

Bu orunluķ soal, əlwəttə. Ḥərbir ixənqlik tarih bolsa ḥəķiķətning məlum bir jəḥətlirini kərsitix yaki təkitləx üqün məlum bir nuķtiinəzərdin yezilidu əməsmu? Gərqə «Tarih-Təzkirə» bilən «Samuil» wə «Padixaḥlar»ning kəp ortaķ təpsilatliri bolsimu, ular ohximioŋan ixlarni təkitləx üqün yeziloŋan. «Tarih-Təzkirə» bilən «Samuil» wə «Padixaḥlar»diki ohximaydioŋan jəḥətlərni təwəndiki addiy selixturmidin kərəyli: —

«Samuil»/«Padixaḥlar»	«Tarih-Təzkirə»
Saul dəwridin sürgün boluxķiqə (500 yilliķ məzgil)	Adəm'atimizdin baxlap, sürgün bolup ķaytķuqə (birnəqqə ming yilliķ məzgil)
Ix-wəķələrdin uzun ətməy yeziloŋan	Ix-wəķələrdin uzun waķittin keyin yeziloŋan
Asasən siyasiy tarih	Asasən «roḥiy tarih»
Pəyoŋəmbərlərning hizmitini təkitləydu	Kaḥinlarning hizmitini təkitləydu
Ximaliy wə jənubiy padixaḥlar tooŋruluķ	Jənubiy padixaḥlar tooŋruluķ
Insanlarning gunaḥ-ķəbiḥlikliri pax ķilinoŋan	Hudaning səzidə turidioŋanliķi kərsitilgən
Padixaḥlarning gunaḥliri təkitlinidu	Padixaḥlarning yahxi əməlliri (bar bolsa) təkitlinidu

Roxənki, eytķinimizdək «Tarih-Təzkirə»ni yazoŋan təzkiriqi jənubiy padixaḥlikni, bolupmu Dawutni ülgə ķiloŋan, xundaķla Hudaning iltipat-yardimigə erixkən yahxi padixaḥlarni nuķta ķiloŋan. U ximaliy padixaḥlikning tarihini bayan ķilmayla ķalmay, bəlki təwəndiki ixlarnimu tiloŋa almaydu: —

(a) Samuil pəyoŋəmbərning padixaḥlarni tallax jəryanida oynioŋan rolini tiloŋa almaydu;

(ə) Saul padixaḥning tarihi bək ķiskə bayan ķilinidu;

(b) Gərqə Dawut padixaḥning bəzi ixliri bək təpsiliy ḥalda bayan ķilinoŋan bolsimu, u Saul padixaḥ təripidin uqrioŋan ziyankəxlik, uning Ḥebronda Yəḥuda üstidiki ayrim səltəniti, uning kəpligən ayalliri, uning Bat-Xeba bilən ətküzgən eoŋir gunaḥi wə nətijisi boloŋan ooŋli Abxalom kətürgən isyan ḥeq tiloŋa elinmaydu.

(p) Sulaymanning ibadəthanini salоɣanliқi altə bab səһipini igiləydu, lekin uning nuroɣun ayal-kenizəkliri, uning butlarni ordioɣa kirgüzüxkə yol қoyoɣanliқi tiloɣa elinmaydu.

Bundaқ «süküt» yanbasarliқ yaki tərəpbazliқ yaki millətqilikmu? «Kirix səz»imizdə eytқinimizdək, biz һərgiz undaқ қarimaymiz. «Tarih-Təzkirə»ning muəllipi oқurmənlərni heli burunla «Samuil» wə «Padixaһlar»ni oқuoɣan, Dawut wə Sulaymanning ətküzgən gunaһlirini alliқaqan obdan bilgən, dəp һesablaydu. Xunga bu ixlarni қaytilaxning һajiti yoқtur. Huda «kona hamanni sorioɣuqi» əməs, wə Uning həlқimu undaқ bolmasliқi kerəktur. U insanning məlum gunaһlarni oquқ pax қilixidin һeq һuzur almaydu wə əgər xundaқ қilsa, pəқət bizlər ularning ixliridin sawaқ eliximiz üqün қilidu wə təpsilatlirini kərsitixtə kerəklik dərijidin һərgiz axurmaydu.

Yəһudiylar Babil imperiyəsigə sürgün bolup, yətmix yil ətkəndə heli güllinip қaloɣanidi. Əmdi bu һalawət wə bihətərlik һalətni taxlap, Pələstində (Қanaan zeminida) yengi dələt bərpa қilixқa қaytқan jür'ətlik ər-ayallaroɣa bolsa қaysi ixlarning əslidə əzlirining Babiloɣa sürgün қilinixiқa səwəb boloɣanliқi tooɣruluқ һeq əskərtixning һajiti yoқ idi. Ularoɣa kerək boloɣini bolsa, əz xəһərlirini wə ibadəthanini қaytidin қuruxқa rioɣbət-ilһamdin ibarət idi. «Tarih-Təzkirə»ning muəllipi yaki muəllipliri dəl muxu rioɣbət-ilһamni təminləydu. Rioɣbət berixkə oқurmənlərning diққət-zoқlirini tartidioɣan təwəndiki amillar bar: —

(a) Hudaning Ibraһimdin baxlap Yəһudiy həlқini əllər arisidin alaһidə Өz həlқi boluxқa қaқiroɣanliқi (oқurmənlərning esidə boluxi kerəkki, məzkur kitabtiki nəsəbnamilər Adəm'atimizdin baxlinidu).

(ə) Hudaning Dawutқa «mənggü əqürməs qiraoɣ boloɣan bir padixaһliқ» tooɣruluқ bərgən wədisi.

(Gərqə sürgünlüktin қaytip kəlgənlər tehi Pars imperiyəsi һəkümranliқi astida boloɣini bilən, Hudaning Dawutning təһti tooɣruluқ boloɣan bu қimmətlik wədiliri ularning kəzlirini Dawutning əwladi bolidioɣan, Israilning üstigila əməs, bəlki pütkül aləmning üstigə padixaһ bolidioɣan, Bəyt-Ləһəmdə tuoɣulidioɣan Məsiһ-Қutuzoɣuqioɣa tiktüridu. Oқurmənlər kitabtiki nəsəbnamilərdə Zərubbabəl degən adəm tooɣruluқ təpsiliy kərsitilgənlikini bayқaydu. Zərubbabəl ikki tərəptin Rəb Əysa Məsiһning əjdadi, yəni һəm Yüsüp tərəptin (Yüsüp Təwrat қanuni jəһəttin uning atisi dəp һesablanoɣan) һəm Məryəm tərəptin Məsiһning əjdadi buloɣan «Mat.» 1:12, 13 wə 16 wə «Luқa» 3:23 wə 27ni kərüng).

(b) Gərqə əl-yurt iqidə қəbiһlik eoɣir boloɣini bilən, Huda Өzini izdigən, xundaқla Uning Sulayman arқilиқ қuroɣuzoɣan ibadəthanisida Өzining һərmitini қilidioɣan padixaһlaroɣa küqlük yardəm wə bərikət bərgənliki;

(p) Huda xu ibadəthana tooɣruluқ «**Mening namim xu yərdə bolux üqün Mən xu yərni tallioɣanmən**» dəp eytқanliқi («1Tar.» 22:9-10, «2Tar.» 2:1, 6:6, 6:8, 6:9, 7:14, 7:20, 20:8-9, 33:4, 33:7).

(t) Dawutning ooɣli Sulaymanning ibadəthanini қuruxi wə xuning bilən Hudaning uni Өz xan-xəripigə tolduroɣanliқi («2Tar.» 5-6-bablar) oқurməngə xu ümidni yətküziduki, «Dawutning tehimu uluoɣ Ooɣli» Məsiһ-Қutқuzoɣuqi kəlgəndə tehimu uluoɣ wə xərəplik mənggülük bir ibadəthanini қuridu. Sürgün boluxtin қaytip kəlgənlərgə yətküzülgən birnəqqə

bexarətlərning tüp mənisi xübḥisizki, dəl xu mənidə (məsilən «Ḥag.» 2:9ni wə uning tooʏruluḳ izaḥatlirimizni kərüng).

Oḳurmənlərning əzliri Məsiḥkə etiḳad baoʏlioʏuqi bolsa biz ularoʏa: «Biz uxbu «Tarih-Təzkirə»ni birinqi bolup oḳuoʏanlaroʏa ohxax, bu dunyada «wətinimiz ərxtin waḳitliḳ ayriloʏan musapirlar» süpitidə bolimiz» dəp əslitimiz («Yaḳ.» 1:1, «1Pet.» 1:1 wə 2:1ni kərüng). Gərqə ḥərhil eoʏir ḳəbiḥlik wə qiriklixixlər (ḥətta Hudaning Өz jamaitidə) ətrapimizoʏa olaxḳan bolsimu, «Tarih-Təzkirə»diki ḳədimki padixaḥlardək biz Hudani izdəydioʏan, əz ḥayatimizdin ḥərtürlük «butpərəslik» wə napaklikni qiḳiriwetələydioʏan bolduḳ; wə xundaḳ ḳilsaḳ, Uningdin küqlük mədət kərüximiz mumkin. Məsiḥning aləmxumul jamaitining tarihida xu mədət bilən nuroʏun adəmlər rəzil yolliridin ḳutḳuzulup nijat tapḳan wə gaḥi waḳitlarda Hudaning xu məditi bilən ḥətta toluḳ bir əl-yurtni baskan buzukqiliḳ axu dəwrdə kəynigə yanduruloʏan.

Nəsəbnamilər — nemixḳa hatirilinidu?

Bu soaloʏa yuḳiriḳi abzasta ḳismən jawab bərduḳ, dəp oylaymiz. «Tarih-Təzkirə»ni birinqi bolup oḳuoʏanlar sürgünlüktin ḳaytip kəlgənlər idi. Ularning sanliri intayin az idi («Əzra» 2-bab, «Nəḥəmiya» 7-babni kərüng). Bularning ḥəmmisi Hudaning Ibraḥimoʏa bərgən wədisini qing tutuxi intayin muḥim idi: —

«**Mən seni uluoʏ bir həlḳ ḳilip, sanga bəht-bərikət ata ḳilip, namingni uluoʏ ḳilimən;**
Xuning bilən sən əzüng baxḳilaroʏa bəht-bərikət bolisən;
Kimlər seni bərikətlisə Mən ularni bərikətləymən,
Kimki seni horlisa Mən qoḳum uni lənətkə ḳaldurimən;
Sən arḳiliḳ yər yüzidiki barliḳ ailə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu!» («Yar.» 12:1-3).

Bu wədilərgə Ibraḥimning barliḳ jismaniy əwladliri warisliḳ ḳilatti. Bu bəhtning bir ḳismi bolup, Israilning barliḳ ḳəbilə-jəmətlirining ḥərbir əzasi Yəxua pəyoʏəmbər arḳiliḳ Pələstindiki bir parqə yərgə warisliḳ ḳildi. Bu parqə zemin awwal əzigə andin uning əwladlirioʏa mənggü təwə, ularning ḳolidin ḥərgiz qiḳmaydioʏan bolatti. Ḥətta ular uni baxḳilaroʏa setip bərgən bolsimu, «azadliḳ yili»da u barliḳ munasiwətlik kərzlərdin halas boloʏan ḥaləttə ularoʏa yaki əwladlirioʏa ḳayturulidu («Law.» 25:10-55, bolupmu 23-28).

Əmma sürgünlüktin ḳaytip kəlgən adəmlər əzi warisliḳ ḳilidioʏan yərlərning ḳəyər ikənlikini ḳandaḳ bilələytti? Ularoʏa tegixlik boloʏan miras nemə bolatti? Bu əḥwallar astida əzining əjdadining kim ikənlikini bilixi mutləḳ zərür idi. Xu səwəbtin «təzkirə»qi əstayidilliḳ bilən imkaniyətning bariqə on ikki ḳəbilining nəsəbigə munasiwətlik barliḳ məlumatlarni toplaydu. U ḥətta aldi-ḳaynidiki məlumatlar anqə baoʏlaxmaydioʏan, mənisini qüxinix təs boloʏan bəzi uqurlarni nəsəbnamining iqigə kirgüzidu (məsilən «1Tar.» 4:11-14ni kərüng). Bu barliḳ tirixixlarning məḳsiti bolsa, ḳaytip kəlgən musapirlarning əzining kelip qiḳixini tepixi üqün, xundaḳla əzining Pərwərdigar ata ḳiloʏan miraska muyəssər boluxidiki əng qong imkaniyiti boluxi üqün idi.

Ḳədirlik oḳurmən, sizning roḥiy nəsəbnamingiz barmu? Esingizdə bolsunki, Hudaning Ibraḥimoʏa jismaniy bəhtlər tooʏruluḳ wədiliri uning jismaniy əwladlirioʏa ḳilinoʏan, lekin bulardin tehimu uluoʏ roḥiy bəhtlər Məsiḥgə etiḳad baoʏlax arḳiliḳ Ibraḥimning «roḥiy əwladliri»oʏa wədə ḳilinoʏandur («Rim.» 4-bab, «Gal.» 3:6-9, 29, 4:21-31ni kərüng). Ḥeqkim bu

roḩiy bəhtlərgə əz jismaniy ata-anisi arḳilik yaki məlum bir milləttin kelip qikḳanlikiḳi bilən warislik ḳilalmaydu. Pəḳət «Hudadin ḳaytidin tuoḳuloḳanlar» bu mirasni alidu («Yḩ.» 1:10-14).

Siz Hudadin tuoḳuloḳanmu?

Baxḳa «isim tizimlikliri»

Nəsəbnamilərdin baxḳa «Tarih-Təzkirə»də baxḳa tizimliklər, məsilən, Dawutning «batur palwanliri»ning tizimliki wə Dawut ḳiyin əḩwalda ḳaloḳan wakḳitlirida uningoḳa ḳoxuloḳan kixilərning tizimlikliri uqraydu («1Tar.»11-12-bablarni kərüng). Bularning əḩmiyiti nemə?

Biz yənə bir ḳetim bu ḳaytip kəlgən musapirlarning əḩwali tooḳruluḳ oyliximizoḳa tooḳra kelidu. Xübḩisizki, Hudaoḳa sadiḳ boloḳan bu «həlḳning ḳaldisi»ning əzlirining sanining azliḳi, baxḳa əllərning ularning xəḩər wə ibadəthana ḳuruxioḳa boloḳan küqlük ḳarxiliḳi wə ḳuruwatḳan ibadəthanining kəlimining kiqikliki tüpəylidin nuroḳun ḳetimlap rayidin ḳaytḳusi kelətti («Ḩag.» 2:1-9). Lekin «Tarih-Təzkirə»diki bu hatirə-tizimliklər ularoḳa Huda aldida ḩərbirimizning xəhsiy hizmitidiki ḩərbir ayrim ixning əḩmiyiti bardur, dəp əslitidu. Gərqə Hudaning bəndilirining əməlliri yər yüzidə hatirilənmigən yaki untuloḳan bolsimu, ular ərxtiki hatirilərdə mənggü pütüklüktur. «Tarih-Təzkirə» bizgimu muxu tooḳruluḳ əslətməmdu?

«**Xunga, i ḳerindaxlar, yahxi ixlarni ḳilixtin ḩarmayli. Uningoḳa erinmisək wakḳti-saiti toxḳanda qoḳum ḩosul alalaymiz**» («Gal.» 6:9).

Təwrat 15-ḳisim

«Əzra»

Kirix səz

Kitabning arḳa kərünüxi wə məzmuni

Məzkur ḳiskа kitab Israilning Babildiki «sürgünlüki»din əz yurtiƣa ḳaytip kelixi wə keyinki səksən nəqqə yillik ḳiskа tarihning hatirisidur (miladiyədin ilgiriki 539-yilidin 457-yiliƣiqə).

Israil Hudaƣa boloƣan wapasizliḳi, ətküzgən butpərəsliki ḥəmdə ḥərhil itaətsizlikliri tüpəylidin əz yurtidin ayrilip Babilda yətmix yil sürgün boloƣanidi (miladiyədin ilgiriki 605-yilidin 538-yiliƣiqə). Yəxaya pəyƣəmbərning 150 yil ilgiriki bir bexariti boyiqə, Pars imperatori Ḳorəx: — «Barliḳ sürgün boloƣan həlḳlər halisa, əz yurtiƣa ḳaytixḳa ijazət» degən kixini ḥəyran ḳalarlik bir yarliḳ qüxüridu. Yəxaya pəyƣəmbər xu bexaritidə ḥətta xu munəwwər imperatorning isminimu aldin'ala eytidu. Pütkül dunya tarihida buningdin baxḳa axundaḳ bir yarliḳ yoḳ deyərlik. Bu omumiy yarliḳtin baxḳa, Ḳorəx ḳaytmaḳqi boloƣan Yəḥudiy həlḳigə yənə: «Silər 70 yil ilgiri wəyran ḳilinoƣan Yerusalemdiki ibadəthanini yengiwaxtin ḳurunglar, xuning bilən silər ḳaytidin ḳurbanliḳ ḳilalaydioƣan, mənki imperator üqün wə ailəmdikilər üqün dua ḳilayalidioƣan bolisilər» degən yənə bir yarliḳni qüxürüp, ularƣa intayin zor bir ḥədiyə in'am ḳilidu.

Ḥalbuki, pəḳət qəklik bir ḳisim adəmlərla xundaḳ ḳilixni talliwaldi. Ḳaloƣan kixilər Mesopotamiyədə turuwərdi. Ular xu yərning raḥət turmuxioƣa kənüp ḳaloƣan, əslidiki dehḳanqilik ḥayatini sodigərlikkə almaxturoƣan bir həlḳ bolup ḳaloƣanidi. Bu wəziyətning dawamlixixi bilən Yəḥudiy həlḳining soda ḳilix ḳabiliyitining dangḳi qikḳan.

Ḳaytip kəlgən kixilər («Hudaning ḳaldisi») zor ümidlər bilən ḳaytti; Yəxaya, Yərəmiya wə Əzakiyal pəyƣəmbərlər «Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥ» wə Uning tilsimat padixaḥliḳi tooƣruluḳ karamət bexarətlərni bərgənidi. Kixilərning «bu bexarətlər tezla əməlgə axurulamdikin» dəydioƣan zor ümidliri bar idi. Biraḳ ular ḳaytip kəlgəndə, əzining əylirini, dehḳanqilik məydanlirini ḳayta ḳuruxtiki japaliḳ ixlaroƣa yüzləngənidi. Uning üstigə ətraptiki əllər ularƣa kəp awariqilik selip bərdi. Xunga məzkur kitab wə «Nəḥəmiya» degən kitabtimu ḳaytip kəlgən kixilərning isimlirini hatiriligən uzun tizimliklərning tepiloƣanliḳi adəmni ḥəyran ḳaldurarliḳ ix əməs. Bular batur, jəsur kixilərgə boloƣan ḥərmətni ipadiləydioƣan tizimliklərdur.

Əlwəttə, Israil əzi mustəḳil dələt əməs idi, bəlki Pars imperiyəsigə beḳindi idi («Əzra», 1-3-bab).

Əslidə Sulayman saloƣan «muḳəddəs ibadəthana»ning ḳayta ḳuruluxida miladiyədin ilgiri 535-yili ix baxlanoƣan bolsimu, biraḳ həlḳ uningdin tezla ḳol üzgənidi. Buning səwəbliri az əməs idi. Buningdiki qong səwəb, ətraptiki əllər ibadəthana tooƣruluḳ: «Bu ixlar isyanning baxlinixi» degəndək oƣəywət-xikayətlərni qikaroƣan, keyinki Pars imperatori uningƣa ixinip kətkən ḥəmdə ḳuruluxni dərḥal tohtitix kerək, degən yarliḳni qüxürgənidi. Ḳurulux 15 yil tohtitip ḳoyuloƣanidi.

Birak Yəxayaning 200 yil ilgiriki bexariti boyiqə roxənki, ibadəthanining quruluxi Hudaning iradisi idi. Huda ikki adəmni, yəni Hagay wə Zəkəriya pəyoƣəmbərlərni ornidin turoƣuzdi. Gərqə imperatorning «tohtitix yarliki» qüxürgənliki tüpəylidin, kayta kurulux kiloƣuqilarning jazaoƣa uqrax mumkinqiliki bolsimu, ular həlkkə: — U mukəddəs ix pütmisə bolmaydu dəp, küqlük rioƣbətləndüridioƣan sözlərni yətküzdi.

Bu həlklər hər dəwrdə əslinip təriplinixkə layikki, ular Hudaning ularning bihətərlikini kapalətləydioƣanlikioƣa heq taxki ispat bolmioƣan əhwalda, jan-dil bilən Hudaning sözini kobul kilip kuruluxka kirixti. Huda ularning imanini həyran kalarlik yolda təstiklidi. Uzun ətməyla, imperator özi hanlik yilnamilərni təkxürtüp Koröxning on altə yil ilgiriki ibadəthanini kurux tooƣruluk yarlikini tepip, ixni tezla püttürüx üqün öz həzinisidin kəp məbləƣ ajratti («Əzra», 4-6-bab). Hagayning bexaritining xundak təstiklinixi həlkning imanini tehimu küqəytti. Pəkət tət yerim yil iqidila ular binani pütküzdi.

Mana bu «Əzra» degən kitabning birinqi kismining məzmunidur (1-6-bab).

Israilning Babil imperatori Nebokadnəsar təripidin sürgün kilinixida üq baskuq boloƣanidi (awwalki ikki baskuqta zorawanlik ixliri anqə bolmioƣanidi). Birinqisidə xah ailisi wə aksengəklərning kəpinqisi (jümlidin Daniyal pəyoƣəmbər, miladiyədin ilgiri 605-yili), ikkinqisidə usta hünərwənlər wə sodigərlər (Əzakiyal pəyoƣəmbər ularning iqidə idi, miladiyədin ilgiri 597-yili) sürgün kilindi. Ahirisida Babil koxunliri Yerusalemoƣa hujum kilip, kaloƣan barlik ahalining həmmisini degüdək əsir kilip sürgün kildi (miladiyədin ilgiri 587-yili).

Xuningoƣa ohxax Pələstingə «kaytix»mu üq baskuqta boloƣan. Yukirida eytkinimizdək, kaytkanlarning sani bək az idi. Kaytixlar təwəndikidək: —

1-kaytix: miladiyədin ilgiri 537-yili, Zərubbabəl yetəkligən, təhminən 50000 adəm

2-kaytix: miladiyədin ilgiri 458-yili, Əzra yetəkligən, təhminən 1800 adəm

3-kaytix: miladiyədin ilgiri 445-444-yili, Nəhəmiya yetəkligən; pəkət birnəqqə hünərwənlərla idi.

«Əzra» degən kitabning ikkinqi kismi ikkinqi «kaytix» jəryani wə uning yetəkqisi boloƣan Əzra tooƣruluk hatiridur.

Uning «Əzra» degən ismining mənisi «yardəm»dur. Heli roxənki, u Pars imperiyəsidə nahayiti inawətlik, munəwwər adəm idi wə əng muhimi, u həm ihlasmən həm Təwrat-kanunoƣa pixxik, bilimlik alim idi (7:6, 10). U Hudaoƣa tayanoƣan adəm idi (8:21-23); u Yerusalemda jismaniy həm rohiy kürəx kiliwatkan, nuroƣun kiyinqiliklar astida turuwatkan «sürgünlüktin kaytkanlar»oƣa həmrah bolup ularning hizmitidə bolux üqün özining Babildiki rahətlik turmuxini taxlaxka razi boloƣan bolsa kerək. Uni Yəhudiyəgə əwətkən imperator Artahxaxta (Artaksərksis) bolsa, əstər hanixning ögəy ooƣli idi wə xübhisizki, u xu ihlasmən wə uluoƣ ögəy anisidin təsirlənganidi (əstər Artahxaxtaning atisi Ksərksisning keyinki hanix idi). Yənə roxənki, Artahxaxtaning Əzraoƣa tolimu zor ixənqi bar idi (uningoƣa tapxuroƣan altun-kümüx wə esil buyumlarning kimmiti az degəndimu 300 milyon dollardin axkanidi).

Əyni tekistlərdə deyilmigən bolsimu, xübhisizki, Əzra kaytkan waktida sürgünlüktin «Yəhudiyə əlkisi»gə kaytkanlar arisida tərtip-amanlik heli buzuldi dəp pərəz kilsak hata bolmaydu. Əməliyəttə xu wakittiki Yəhudiyə əlkisidə turuwatkanlar dəsləptə kaytkanlarning ikkinqi yaki üqinqi əwladliri bolup, əslidə Hudaning Zərubbabəl, Yəxua, Hagay wə Zəkəriyalarning dəwridə kərsətkən ajayib mədətlirini kərüp bakmioqan, xundakla asanla yaman yollaroqa azdurulatti. Ularning arisidiki tərtipsizliklər Pars imperatori wə məslihətqilirining heli bexini katuridioqan ix boloqan bolsa kerək; tarih hətta bügünmu bizgə xuni ayan kiliwatiduki, Ottura Xərktə, bolupmu Ibrahimning əwladliri arisida təprikə-tinqsizlik qikşa, u tezdin pütkül dunyaoqa təsir yətküzüxi mumkin. Imperatorning akilanə tədbiri əlkini idarə kilixka əzi Yəhudiy boloqan birsi, yəni Əzrani bax waliy boluxka təyinləxtin ibarət idi. Əzrani əwətixning məkisiti:— «**Hudayingning Təwrat-kanunini bilgən, barlik həlkning dəwasini soraydioqan, ularni idarə kilidioqan sorakqi wə hakimlarni təyinləx**» idi (7:25).

Pars padixahining kararidin Hudaning Əz həlkigə boloqan mehribanliki, xuningdək ular üqün dunyadiki barlik ixlarni idarə kilip, ularning hajitidin kandak qikkanliki roxən kərünidu. Qünki Əzra pəkət pak-diyanətlik waliy bolupla kalmay, bəlki həlkni Hudaning yollirioqa kaytixka yetəkqilik kiloquqi boldi. «Koxumqə sөz»imizdə biz yənə: (a) Hudaning muddia-məksətlirining xu wakitlarda kandak yol bilən əməlgə axuruloqanliki; (ə) Məzkur kitabning muəllipi kim ikənliki hamdə yezix məksitining nemə ikənliki üstidə tohtilimiz.

Məzmun: —

I — Babildin birinqi kaytix (1-2-bab)

1-bab Korəxning ibadəthanini kurux tooqruluk yarliki
2-bab Zərubbabəl wə hamrahlirining Babildin Yerusalemoqa qikixi

II — Ibadəthanini kaytidin kurux (3-6-bab)

3-bab Kahin Yəxua: kurbangah wə ibadəthanining ulliri
4-bab Pars imperatori «Ahaxwerox» (Smərdis); ərzning kobul kilinixi
5-6-bab Pars imperatori «Darius» — Ərz tapxuruwilixi wə yarlik əwətixi

III — Babildin ikkinqi kaytix (7-8-bab)

7-bab (a) Əzra wə hamrahlirining Babildin Yerusalemoqa qikixi
7-bab (ə) Pars imperatori «Ahaxwerox»: Ərzning kobul kilinixi wə yarlik əwətilixi
8-bab Lawiylarning Babildin Yerusalemoqa qikixi.

IV — Islahat (9-10-bab)

9-bab ayrim dua kilix
10-bab gunahlarni oquk ikrar kilix

Əzra

Padixah Ḳorəxning Pərwərdigar üqün ibadəthana selixḳa yarlik qüxürüxi

2Tar. 36:22,23; Yər. 25:12; 29:10; Dan. 9:2

1 [1] Pars padixahi Ḳorəxning birinqi yili, Pərwərdigarning Yərəmiyaning aoŋzi arkilik eytkan
sözi əməlgə axurulup, Pərwərdigarning Pars padixahi Ḳorəxning rohini ḳozoŋixi bilən pütün
padixahliki təwəsidə u mundak bir jakarnamə qikardi, xundakla uni yazma kilip püküp: —
[2] «Pars padixahi Ḳorəx mundak dəydu: — Asmanlarning Hudasi Pərwərdigar yər yüzidiki
barlik padixahliklarning igidarqilikini manga bərdi; u xundakla meni Yəhuda zeminioŋa
jaylaxkan Yerusalemda Өzigə bir öy selixḳa buyrudi. [3] Xuning üqün aranglarda Hudaning həlki
boloŋanlardin hərkaysinglaroŋa bolsa, uning Hudasi Pərwərdigar uning bilən billə boloŋay, u
Yəhuda zeminidiki Yerusalemoŋa qikşun, Israilning Hudasi Pərwərdigarning öyini salsun! U
bolsa Hudadur, makani Yerusalemdidur! [4] Sürgünlüktə ḳaloŋan həlk ḳəyərlərdə makanlaxkan
bolsa, u Yerusalemoŋa qikşun; xu yərdiki adəmlər ularoŋa altun, kümüx, mal-mülük, qarpayl-
arni təminləp yardəm bərsun wə xuningdək Yerusalemda jaylaxkan Hudaning xu öyi üqün
halis hədiyələrni təkdim kilsun» — dedi.

Ḳaytixḳa təyyarlinix

[5] Xuning bilən Yəhuda wə Binyamindiki kəbilə baxlikliri, kahinlar, Lawiylar, xundakla Huda
təripidin rohi kozoŋitiloŋan barlik həlk orunliridin kopup Yerusalemdiki Pərwərdigarning öyini
yengiwaxtin selixḳa berixḳa təyyarlandi. [6] Ətraptiki kixilərning həmmisi kümüx ḳaqa-ḳuqa,
altun, mal-mülük, qarpaylar wə kimmət bahalik buyumlar bilən ularni kollap ḳuwwətlidi,
buningdin baxḳa sunulidioŋan hərhil ihtiyariy hədiyə-ḳurbanlik süpitidə hərhil sowoŋatlarni
təkdim kildi. [7] Padixah Ḳorəx Pərwərdigarning öyidiki ḳaqa-ḳuqilirinimu, yəni ilgiri
Nebokadnəsar Yerusalemdin əkilip öz ilahining buthanisioŋa koyup ḳoyoŋan ḳaqa-ḳuqilarnimu
elip qikti. [8] Pars padixahi Ḳorəx həzinə begi Mitrədatni buyrup bu ḳaqa-ḳuqilarni aldurup
qikti; Mitrədat xularni Yəhudaning əmiri Xəxbazaroŋa sani boyiqə sanap tapxurup bərdi.
[9] Ḳaqa-ḳuqilarning sani mundak: — altun das ottuz, kümüx das ming, piqak yigirmə tokḳuz,
[10] altun piyalə ottuz, bir-birigə ohxax boloŋan kümüx piyalə tət yüz on; baxḳa ḳaqa-ḳuqilar
bir ming. [11] Barlik altun-kümüx ḳaqa-ḳuqa, bəx ming tət yüz. Sürgün kilinoŋan həlk Babildin
Yerusalemoŋa elip kelingən qaoŋda, Xəxbazar bu ḳaqa-ḳuqilarning həmmisini elip kəlgənidi.

Birinqi ḳetim ḳaytḳan Yəhudalar «Nəh.» 7:6-73ni kərüng

2 [1] Təwəndikilər Nebokadnəsar təripidin Babiloŋa sürgün kilinoŋan Yəhudiyə əlkisidikilərdin,
ularning əwladliri ḳaytip kelip, Yerusalem wə Yəhudiyəgə qikip, hərbiri öz xəhirlirigə
kətkənlər: —

1:2 «Yəhuda zemini» — keyinki wakitlarda «Yəhudiyə» deyilidu.
1:4 «ḳaloŋan həlk» — imperiyədə tirik ḳaloŋan Yəhudiy həlki.
1:7 «ilgiri Nebokadnəsar Yerusalemdin əkilip öz ilahining buthanisioŋa ḳoyup ḳoyoŋan ḳaqa-ḳuqilar» — bu wəkə «2Tar.» 36:7də təswirlinidu.
1:7 2Pad. 24:13; 2Tar. 36:7
1:8 Əzra 5:14
1:9 «altun das» — yaki «altun pətnus».
1:10 «bir-birigə ohxax boloŋan kümüx piyalə tət yüz on» — yaki «süpiti təwənrək kümüx piyalə tət yüz on» yaki «ikkinqi birhil kümüx iyalə tət yüz on» yaki «kümüx piyalə ikki ming tət yüz on». Baxkiqə tərjimilərmu uqrixi mumkin.

2 — ular Zərubbabəl, Yəxua, Nəḩəmiya, Seraya, Rəilaya, Mordikay, Bilxan, Mispar, Bigway,
Rəḩum wə Baanaḩlar bilən billə ḳaytip kəldi. Əmdi Israil həlḳining iqidiki ərkəklərning sani
təwəndikiqə: —

3 Paroxning əwladliri ikki ming bir yüz yətmix ikki kixi; 4 Xəfatiyaning əwladliri üq yüz yətmix
ikki kixi; 5 Araḩning əwladliri yəttə yüz yətmix bəx kixi; 6 Paḩat-Moabning əwladliri, yəni
Yəxua bilən Yoabning əwladliri ikki ming səkkiz yüz on ikki kixi; 7 Elamning əwladliri bir ming
ikki yüz əllik tət kixi; 8 Zattuning əwladliri toḳḳuz yüz ḳirik bəx kixi; 9 Zakkayning əwladliri
yəttə yüz atmix kixi; 10 Banining əwladliri altə yüz ḳirik ikki kixi; 11 Bibayning əwladliri altə
yüz yigirmə üq kixi; 12 Azgadning əwladliri bir ming ikki yüz yigirmə ikki kixi; 13 Adonikamning
əwladliri altə yüz atmix altə kixi; 14 Bigwayning əwladliri ikki ming əllik altə kixi; 15 Adinning
əwladliri tət yüz əllik tət kixi; 16 Ḩəzəkiyaning jəmətidin boloŋan Aterning əwladliri toḳsan
səkkiz kixi; 17 Bizayning əwladliri üq yüz yigirmə üq kixi; 18 Yoraḩning əwladliri bir yüz on
ikki kixi; 19 Ḩaxumning əwladliri ikki yüz yigirmə üq kixi; 20 Gibbarning əwladliri toḳsan bəx
kixi; 21 Bəyt-Ləḩəmliklər bir yüz yigirmə üq kixi; 22 Nitofaliḳlar əllik altə kixi; 23 Anatotluḳlar
bir yüz yigirmə səkkiz kixi; 24 Azmawətliklər ḳirik ikki kixi; 25 Kiriat-Arimliḳlar, Kəfiraḩliḳlar
wə Bəərotluḳlar bolup jəmiy yəttə yüz ḳirik üq kixi; 26 Ramaḩliḳlar bilən Gebaliḳlar jəmiy altə
yüz yigirmə bir kixi; 27 Mikmaxliḳlar bir yüz yigirmə ikki kixi; 28 Bəyt-Əlliklər bilən ayiliḳlar
jəmiy ikki yüz yigirmə üq kixi; 29 Neboliḳlar əllik ikki kixi; 30 Magbixning əwladliri bir yüz əllik
altə kixi; 31 ikkinqi bir Elamning əwladliri bir ming ikki yüz əllik tət kixi; 32 Ḩarimning əwladliri
üq yüz yigirmə kixi; 33 Lod, Ḩadid wə Ononing əwladliri jəmiy yəttə yüz yigirmə bəx kixi;
34 Yeriholuḳlar üq yüz ḳirik bəx kixi; 35 Sinaaḩning əwladliri üq ming altə yüz ottuz kixi.

Ḳaytip kəlgən kaḩinlar wə Lawiylar

36 Kaḩinlarning sani təwəndikiqə: — Yəxua jəmətidiki Yədayaning əwladliri toḳḳuz yüz yətmix
üq kixi; 37 Immərning əwladliri bir ming əllik ikki kixi; 38 Paxhurning əwladliri bir ming ikki yüz
ḳirik yəttə kixi; 39 Ḩarimning əwladliri bir ming on yəttə kixi.
40 Lawiylarning sani təwəndikiqə: — Hodawiyaning əwladliridin, yəni Yəxua bilən Kadmiyəlning
əwladliri yətmix tət kixi; 41 Oŋəzəlkəxlərdin: — Asafning əwladliri bir yüz yigirmə səkkiz kixi.
42 Dərwaziwənlərning nəslidin: — Xallumning əwladliri, Aterning əwladliri, Talmonning
əwladliri, Akkubning əwladliri, Hatitaning əwladliri bilən Xobayning əwladliri jəmiy bir yüz
ottuz toḳḳuz kixi.

Ḳaytip kəlgən muḳəddəs jay wə xaḩ jəmətidiki hizmətkarlar

43 Ibadəthana hizmətkarliri təwəndikiqə: — Zihaning əwladliri, Hasufaning əwladliri,
Tabbaotning əwladliri, 44 Kirosning əwladliri, Siyaḩaning əwladliri, Padonning əwladliri,
45 Libanaḩning əwladliri, Ḩagabaḩning əwladliri, Akkubning əwladliri, 46 Ḩagabning əwladliri,
Xamlayning əwladliri, Ḩananning əwladliri, 47 Giddəlning əwladliri, Gaḩarning əwladliri,
Reayaḩning əwladliri, 48 Rəzinning əwladliri, Nikodaning əwladliri, Gazzamning əwladliri,
49 Uzzaning əwladliri, Pasiyaning əwladliri, Bisayning əwladliri, 50 Asnaḩning əwladliri,
Məunimning əwladliri, Nəfussimning əwladliri, 51 Bakbukning əwladliri, Hakufaning əwladliri,
Harhurning əwladliri, 52 Bazlutning əwladliri, Məḩidaning əwladliri, Harxaning əwladliri,

---

2:2 «Seraya» — yaki «Saraya».
2:25 «Kiriat-Arimliḳlar» — yaki «Kiriat-Yearimliḳlar».
2:33 «Lod, Ḩadid wə Ononing əwladliri...» — yaki «Lodliḳlar, Ḩadidliḳlar wə Onoluḳlar...».
2:43 «Ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətiniylar». Mənisi bəlkim «beoŋixlanoŋanlar». Ularning əjdadliri bəlkim «Gibeonluḳlar» idi. «Yəxua» 9:27ni wə «1Tar.» 9:2ni kərüng.
2:46 «Xamlay» — yaki «Xalmay».

53 Barkosning əwladliri, Siseraning əwladliri, Temaḫning əwladliri, 54 Nəziyaning əwladliri
bilən Hatifaning əwladliri.
55 Sulaymanning hizmətkarlirining əwladlirining sani təwəndikiqə: — Sotayning əwladliri,
Sofərətning əwladliri, Pirudaning əwladliri, 56 Yaalaḫning əwladliri, Darkonning əwladliri,
Giddəlning əwladliri, 57 Xəfətiyaning əwladliri, Hattilning əwladliri, Poḳərət-Ḥazzibaimning
əwladliri bilən amining əwladliri.
58 Ibadəthana hizmətkarliri wə Sulaymanning hizmətkari boloŋanlarning əwladliri jəmiy üq yüz
toḳsan ikki kixi.

Kelip qiḳixi naenik kixilər
«Nəḥ.» 7:61-65ni kərüng

59 Təwəndiki kixilər Təl-Melaḥ, Təl-Harxa, Kerub, Addan wə Immərdin kəlgən bolsimu, lekin
ular əzlirining ata jəmətining yaki nəsəbining Israil adimi ikənlikini ispatlap berəlmidi. 60 Bu-
lar Delayaning əwladliri, Tobiyaning əwladliri wə Nikodaning əwladliri bolup, jəmiy altə yüz
əllik ikki kixi; 61 kaḫinlarning əwladliri iqidə Habayaning əwladliri, Kozning əwladliri bilən
Barzillayning əwladliri bar idi; Barzillay Gileadlik Barzillayning bir ḳizini aloŋaqḳa ularning
eti bilən ataloŋanidi. 62 Bular jəmətining nəsəbnamisini izdəp tapalmidi; xunga ular «napak»
ḥesablinip kaḫinliḳtin ḳalduruldi. 63 Waliy ularoŋa: — Urim wə tummimni kətürgüqi kaḫin ari-
mizda hizmättə boloŋuqə «əng muḳəddəs yimək liklər»gə eoŋiz təgküzməysilər, dedi.

Ḳaytip kəlgüqilərning omumiy sani
«Nəḥ.» 7:66-69ni kərüng

64 Pütün jamaət jəmiy ḳirik ikki ming üq yüz atmix kixi; 65 buningdin baxḳa ularning yənə yəttə
ming üq yüz ottuz yəttə ḳul-dediki bar idi; yənə ikki yüz ər-ayal oŋəzəlqisi bar idi. 66 Ularning
yəttə yüz ottuz altə eti, ikki yüz ḳirik bəx ḳeqiri, 67 tət yüz ottuz bəx təgisi wə altə ming yəttə
yüz yigirmə exiki bar idi.

Muḳəddəs əy üqün təḳdim ḳilinoŋan mal-mülüklər
«Nəḥ.» 73-70:7nimu kərüng

68 Jəmət kattiwaxliridin bəziliri Yerusalemoŋa wə Pərwərdigarning əyigə kəlgən qaoŋda,
Hudaning xu əyi əsli ornioŋa yengiwaxtin selinixi üqün qin kənglidin sowoŋatlarni təḳdim ḳildi.
69 Ular əzlirining ḳurbioŋa ḳarap ḳurulux həzinisigə atmix bir ming darik altun, bəx ming mina
kümüx wə yüz ḳur kaḫin toni təḳdim ḳildi. 70 Xuningdin keyin kaḫinlar, Lawiylar wə bir ḳisim
həlḳ ḳoxulup, oŋəzəlkəxlər, dərwaziwənlər, ibadəthana hizmətkarliri əz xəḫərlirigə makanlax-
ti; ḳaloŋan Israil həlḳining ḥəmmisi əz xəḫərlirigə makanlaxti.

2:61 «Kozning əwladliri» — yaki «Ḥakkozning əwladliri».
2:63 «Waliy» — ibraniy tilidiki «Tirxata» əslidə Pars tili bolup, mənisi bəlkim «janabliri». **«urim wə tummim»** — alaḫidə birhil taxlar. U kaḫin kiygən «əfod»ning yanquḳida *(ḳoxenda)* turidu. Bu taxlar arḳilik Israil həlḳi Hudadin yol sorisa bolatti. «Mis.» 28:28-30ni kərüng. «Urim wə tummimni kətürgüqi kaḫin arimizda hizmättə boloŋuqə» — mənisi bəlkim: *(1)* urim wə tummim Babilda sürgün boloŋan waḳtida yoḳap kətkən boluxi mumkin; *(2)* tepiloŋini bilən ularoŋa təbir berip mənisini qüxəndüridioŋan kaḫin tehi qiḳmidi.
2:69 «darik» — *(yaki «drahma»)* — muxu yərdə u Pars imperiyəsidiki birhil altun təngqə; muxu yərdə bularning jəmiy ḳimmiti bəlkim 400-500 gram altun idi; «mina» birhil kümüx təngqə, 60 xəkəlgə yaki «talant»tin atmixtin birigə barawər idi. Muxu yərdə kümüxning jəmiy eoŋirliḳi bəlkim 1800-2700 kilogramqə idi.
2:70 «Xuningdin keyin kaḫinlar, Lawiylar... Ibadəthana hizmətkarliri əz xəḫərlirigə makanlaxti; ḳaloŋan Israil ... əz xəḫərlirigə makanlaxti» — bu ayətning mənisi bəlkim:
–*(1)* Kaḫinlar, Lawiylar ḳatarliḳlar əzigə yengiwaxtin təḳsim ḳilinoŋan xəḫərliridə makan tutti, yaki Yerusalemdiki hizmättə bolux üqün yeruslemoŋa yeḳin boloŋan, xundaḳla ularoŋa təḳsim ḳilinoŋan xəḫərlərdə makanlaxti;
–*(2)* Lawiylardin baxḳa Israillar, yəni on ikki ḳəbilidin ḳaytip kəlgənlər **əslidə** əzigə has xəḫərlirigə makanlaxti yaki yengiwaxtin ularoŋa təḳsim ḳilinoŋan xəḫərlərdə makanlaxti.
–Kəp xəḫər-yezilar wəyran boloŋaqḳa, yaki yat əllərning igidarqiliḳi astida boloŋaqḳa, bəlkim ḥərhil imkaniyət təng boluxi

Ⱪurbangaⱨning yengiwaxtin selinixi

3 [1] Israil həlⱪi ⱨərⱪaysisi əz xəⱨərliridə makanlaxⱪanidi; yəttinqi ayoɳa kəlgəndə, həlⱪ bir adəmdək bolup Yerusalemoɳa yioɳildi. [2] Yozadakning ooɳli Yəxua bilən uning kaⱨin ⱪerindaxliri, Xealtiəlning ooɳli Zərubbabəl wə uning ⱪerindaxlirining ⱨəmmisi orunliridin ⱪopup, Hudaning adimi Musa pütkən ⱪanun kitabida pütülginidək Pərwərdigaroɳa kəydürmə ⱪurbanliⱪ sunux üqün Israilning Hudasining ⱪurbangaⱨini selixⱪa kirixti. [3] Gərqə ular xu yərlik həlⱪlərdin ⱪorⱪsimu, lekin ⱪurbangaⱨni əslidiki uli üstigə selip, uningda Pərwərdigaroɳa atap ətigənlik wə kəqlik kəydürmə ⱪurbanliⱪ ətküzüxkə kirixti. [4] Ular yənə muⱪəddəs ⱪanunda pütülgini boyiqə «kəpilər ⱨeyti»ni ətküzüp, ⱨər küni bəlgiləngən tələpkə muwapiⱪ san boyiqə künlük kəydürmə ⱪurbanliⱪni sunuxatti. [5] Xuningdin keyin ular yənə ⱨər künlük kəydürmə ⱪurbanliⱪlar, yengi ay ⱪurbanliⱪi wə Pərwərdigarning barliⱪ muⱪəddəs dəp bekitilgən ⱨeytliri üqün təⱪdim ⱪilinidioɳan kəydürmə ⱪurbanliⱪlarni, xuningdək ⱨərbir kixining kənglidin Pərwərdigaroɳa atap sunidioɳan ihtiyariy ⱪurbanliⱪlirini sunup turatti. [6] Xundaⱪ ⱪilip ular yəttinqi ayning birinqi künidin baxlap, kəydürmə ⱪurbanliⱪlarni Pərwərdigaroɳa atap sunuxⱪa baxlidi; lekin Pərwərdigarning əyining uli tehi selinmidi. [7] Ular taxqilar bilən yaoɳaqqilaroɳa pul tapxurdi wə xundaⱪla Pars padixaⱨi Ⱪorəxning ijaziti bilən Zidonluⱪlar bilən Turluⱪlaroɳa kedir yaoɳiqini Liwandin Ottura dengiz arⱪiliⱪ Yoppaoɳa əkəldürüx üqün ularoɳa yimək-iqmək wə zəytun meyini təminlidi.

Muⱪəddəs ibadəthanining yengiwaxtin selinixi

[8] Jamaət Yerusalemdiki Hudaning əyigə kəlgəndin keyin ikkinqi yili ikkinqi ayda Xealtiyəlning ooɳli Zərubbabəl, Yozadakning ooɳli Yəxua wə ularning kaⱨin wə Lawiy ⱪerindaxlirining ⱪaldisi, xuningdək sürgünlüktin ⱪaytip Yerusalemoɳa kəlgənlərning ⱨəmmisi ⱪuruluxta ix baxlidi; ular yənə yigirmə yaxtin axⱪan Lawiylarni Pərwərdigarning əyini selix ⱪuruluxioɳa nazarətqilikkə ⱪoydi. [9] Yəxua wə uning ooɳulliri ⱨəm ⱪerindaxliri, Kadmiyəl bilən uning ooɳulliri, yəni Yəⱨudaning əwladliri Hudaning əyidə ixləydioɳan ixqilarni nazarət ⱪilixⱪa bir niyəttə atlandi; Ⱨenadadning ooɳulliri, ularning ooɳullirimu wə ⱪerindax Lawiylar ularoɳa yardəmləxti.

[10] Tamqilar Pərwərdigarning əyigə ul salidioɳan qaoɳda kaⱨinlar has kiyimlirini kiyip, kanaylirini qelip, Asafning əwladliri boloɳan Lawiylar jang-jang qelip, ⱨəmmisi ⱪatar-ⱪatar səp bolup turoɳuzuldi; ular Dawut bəlgiligən kərsətmilər boyiqə Pərwərdigaroɳa Ⱨəmdusana oⱪuxti. [11] Ular Pərwərdigaroɳa atap əzara: — «Pərwərdigar meⱨribandur, uning Israiloɳa boloɳan meⱨir-muⱨəbbiti mənggülüktur» dəp ⱨəmdusana wə rəⱨmət-təxəkkür eytixti. Bu qaoɳda Pərwərdigarning əyining uli selinip boloɳaqⱪa, halayiⱪ Pərwərdigarni mədⱨiyiləp towlap təntənə ⱪilixti. [12] Lekin kaⱨinlardin, Lawiylardin wə jəmət baxliⱪliridin nuroɳunliri, yəni əslidə ilgiriki əyni kərgən nuroɳun ⱪeri adəmlər kəz aldida selinoɳan bu əyning uliоɳa ⱪarap, ün selip yioɳlap ketixti; nuroɳun baxⱪa kixilər huxal bolup təntənə ⱪilip towlaxti; [13] wə ⱨəlⱪ ⱨətta kimlərning təntənə ⱪilixiwatⱪanliⱪi bilən kimlərning yioɳlawatⱪanliⱪini ayriwalalmay ⱪaldi; qünki jamaət təntənə ⱪilip ⱪattiⱪ towlixatti; wə bu awaz yiraⱪ-yiraⱪlaroɳa anglinatti.

---

mumkin idi.
3:2 Ⱪan. 12:5, 6
3:3 Qəl. 28:3
3:4 Law. 23:34; Qəl. 29:12
3:5 Qəl. 28:11-15; Nəⱨ. 10:34
3:9 «Yəⱨudaning əwladliri» — «Yəⱨuda» muxu yərdə bəlkim «Hodawiya» degən isimning warianti boluxi mumkin *(2:40ni kərüng).* **«bir niyəttə atlandi»** — ibraniy tilida: «bir adəmdək bolup ornidin turdi».
3:11 Zəb. 136
3:12 «əyni kərgən nuroɳun ⱪeri adəmlər ... ün selip yioɳlap ketixti» — bəzilərning yioɳlixi huxalliⱪtin boldi; bəzilərning «Bu əy əslidiki oydək ⱨəywətlik bolmaydioɳan boldi» dəp oylap ⱨəsrət-ⱪayoɳudin boldi *(«Ⱨag.» 2:3ni kərüng).*

Өyni yengiwaxtin selixning toskunlukka uqrixi

4 [1] Yəhuda wə Binyamindiki rəkiblər sürgünlüktin kaytip kəlgənlər Israilning Hudasi
Pərwərdigarоға atap өyni yengiwaxtin salmakqikən, degən gəpni anglap, [2] Zərubbabəl
wə jəmət baxlikliri bilən kərüxüp: — Biz silər bilən billə salayli; qünki bizmu silərgə ohxaxla
silərning Hudayinglarni izləp, bizni bu yərgə əkəlgən Asuriyə padixahi Esar-Hаddonning
künliridin tartip uningоға kurbanlik sunup keliwatimiz, deyixti. [3] Lekin Zərubbabəl, Yəxua
bilən Israilning baxka jəmət baxlikliri ularоға: — Hudayimizоға өy selixta silərning biz bilən
heqkandak alakənglar yok; bəlki Pars padixahi Korəx bizgə buyruоландək, pəkət biz өzimizla
Israilning Hudasi boloған Pərwərdigarоға өy salimiz, deyixti.
[4] Xuningdin keyin xu yərdiki ahalə Yəhudalarning kolini ajiz kilip, ularning kurulux kilixioға
kaxila tuоғdurup turdi. [5] Ular yənə Pars padixahi Korəxning barlik künliridin taki Pars padixahi
Darius təhtkə olturоған wakitkiqə, daim məslihətqilərni setiwelip, Yəhudalar bilən kerixip,
kurulux nixanini buzuxka urunup turdi.

Rəkiblərning Yəhudalar üstidin ərz kilixi

[6] Ahaxwerox təhtkə qikkan dəsləpki wakitlarda ular uningоға Yəhudiyə wə Yerusalem ahalisi
üstidin bir ərznamə yazdi. [7] Xuningdək Artahxaxta künliridə Bixlam, Mitridat, Tabəəl wə
ularning kaloған xeriklirimu Pars padixahi Artahxaxtaоға aramiy tilida bir ərz hetini yazdi; hət
aramiy tilidin tərjimə kilindi.
[8] Waliy Rəhum bilən katip begi Ximxay padixah Artahxaxtaоға Yerusalem üstidin təwəndikidək
ərznamə yazdi: —
[9] «Məzkur məktupni yazоғanlardin, waliy Rəhum, katip begi Ximxay wə ularning baxka
həmrahliri boloған sorakqilar, mupəttixlər, mənsəpdarlar, katiplar, Arkiwiliklar, Babilliklar,
Xuxanlikлар, yəni Elamiylar, [10] wə uluоғ janabiy Osnappar Samariyə xəhirigə wə Əfrat dəryaning
muxu təripidiki baxka yərlərgə orunlaxturоған ahalimu bar. [11] (mana bu ularning padixahka
yazоған hetining kөqürülmisi) — өzlirining dəryaning muxu təripidiki hizmətkarliridin
padixah aliliri Artahxaxtaоға salam! [12] Padixah aliylirigə məlum bolsunki, өzliri tərəptin biz
tərəpkə kəlgən Yəhudiylar Yerusalemоға kelixti; ular axu asiy wə sesik xəhərni kuruwatidu,
ulini yasap püttürdi, sepilni yasap qikti wə sepilning ullirini bir-birigə ulap yasawatidu. [13] Əmdi

4:2 2Pad. 17:29-41
4:3 Əzra 1:1, 2, 3
4:5 «Pars padixahi Darius» — miladiyədin ilgiriki 522-486-yillarda Pars təhtigə olturоған.
4:6 «Ahaxwerox» — bəzi alimlar Pars imperatori boloған muxu «Ahaxwerox»ni «Ksərksis I» ning өzi xu *(miladiyədin ilgiriki 486-464-yillar)*, dəp karaydu. Birak ispat barki, «Ahaxwerox» yaki «Ksərksis» degən səz əslidə isim əməs, bəlki Pars imperatorining omumiy bir unwani idi. Xunga biz «Ahaxwerox» dəp ataloған padixahni Kambisis *(miladiyədin ilgiriki 529-521-yillar)*, dəp karaymiz.
4:7 «Artahxaxta» — «Artahxaxta» bilən «Artaksərksis» bir adəmning nami bolup, tarihta u «Artaksərksis» degən *(grekqə)* ismi bilən tonuloған. Bu padixah Kambisis wə Darius Histaspis *(miladiyədin ilgiriki 522-486-yillar)* arilikida ətkən bolsa kerək. Xunga u: *(1)* Kambisisni ältürüp təhtini tartiwaloған «Smərdis» degən jadugərni *(yəttə ay təhtkə olturоған)* yaki bolmisa: *(2)* Kambisis imperator bilən birliktə həkümranlik kiloған bizgə hazir naməlum «Artahxaxta» *(Artaksərksis»)* isimlik baxka birsini kərsitixi mumkin. U keyinki aləmxumul imperator «Artaksərksis» *(miladiyədin ilgiriki 486-425-yillar)* boluxi mumkin əməs; qünki xu kixi 24-ayəttə tiloға elinоған Darius imperatordin **keyin** həkümranlik kildi.
4:8 «...Yerusalem üstidin təwəndikidək ərznamə yazdi» — bu ayəttin baxlap 6:18giqə «Əzra»ning tekisti aramiy tilida yeziloған.
4:9 «...sorakqilar, mupəttixlər, mənsəpdarlar, katiplar...» — yaki «...Dinayliklar, Afarsatkilikлар, Tarpəlliklər, Arfaslikлар,...». **«Xuxanlikлар, yəni...»** — yaki «Susa *(xəhiri)*dikilər, yəni...».
4:10 «Uluоғ janabiy Osnappar» — Osnappar bolsa Asuriyə imperatori «Axurbanipal»ning aramiy tilidiki nami. U miladiyədin ilgiriki 669-yili atisi Esarhaddonning təhtigə warislik kildi; miladiyədin ilgiriki 645-yilliri ətrapida u Elamning paytəhti Xuxanni ixoal kilip, uningdiki pukralardin bəzilərni Samariyəgə, xundakla ottura xərktiki baxka yərlərgə sürgün kildi. **«dərya»** —məzkur kitabta muxu yərdin baxlap «dərya» «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu; «muxu təripi» — oғarbiy təripi, əlwəttə.
4:12 «sepilni yasap qikti wə sepilning ullirini bir-birigə ulap yasawatidu» — muxu gəp birinqidin өz-өzigə zit kelidu.

uluoŋ padixah aliylirigə xu məlum boloŋayki, mubada bu xəhər onglansa, sepil pütküzülsə, ular baj tapxurmaydioŋan, olpan təliməydioŋan wə parak tapxurmaydioŋan boluwalidu, bundak ketiwərsə padixahlarning həzinisigə səzsiz ziyan bolidu. [14] Biz ordining tuzini yəp turup, padixahimizning bundak bihərmət kilinixioŋa karap turuximizoŋa kət'iy tooŋra kəlməydu, xu səwəbtin padixahimizoŋa məlum kilixka jür'ət kilduk. [15] Xuning üqün aliylirining ata-bowilirining tarihnamisini sürüxtə kilixlirini təxəbbus kilimiz; sili tarihnamidin bu xəhərning əhwalini bilip, uning padixahlaroŋimu, hərkaysi əlkilərgimu ziyan yətküzüp kəlgən asiy bir xəhər ikənlikini, kədimdin tartip bu xəhərdikilər aoŋdurmiqilik terioŋanlikini bilgəyla; dəl xu səwəbtin bu xəhər wəyran kilinoŋanidi. [16] Xunga biz aliylirioŋa xuni ukturmakqimizki, əgər bu xəhər kurulsa, sepilliri pütküzülsə, undakta silining dəryaning muxu təripidiki yərlərgə heqkandak igidarqilikliri bolmay kalidu».

Padixahning ix tohtitilsun dəp yarlik qüxürüxi

[17] Padixah mundak jawab yollidi: —
«Waliy Rəhum, katip begi Ximxayoŋa wə Samariyə həm Dəryaning xu təripidiki baxka yərlərdə turuxluk həmrahliringlaroŋa salam! [18] Silərning bizgə yazoŋan ərz hetinglar mening aldimda enik kilip okup berildi. [19] Təkxürüp kərüxni buyruwidim, bu xəhərning dərwəkə kədimdin tartip padixahlaroŋa karxi kikip isyan kozoŋioŋan, xəhərdə daim asiylik-kozoŋilang kətürüxtək ixlarning bolup kəlgənliki məlum boldi. [20] Ilgiriki wakitlarda kudrətlik padixahlar Yerusalemoŋa həkümranlik kilip, Dəryaning xu təripidiki pütün yərlərni idarə kilip kəlgən, ular xularoŋa bekinip baj, olpan wə parikini tapxurup kəlgənikən. [21] Əmdi silər buyruk qüxürüp u həlkni ix-tin tohtitinglar, məndin baxka yarlik qüxürülmigüqə, bu xəhərni yengiwaxtin kurup qikixka bolmaydioŋanliki ukturunglar. [22] Bu ixni ada kilmay kelixtin pəhəs bolunglar; padixahlaroŋa zi-yan kəltüridioŋan apət nemixka küqiyiweridikən?».
[23] Padixah Artahxaxtaning yarlikining kəqürülmisi Rəhumoŋa, katip begi Ximxay həm ularning həmrahlirioŋa okup berilixi bilənla, ular alman-talman Yerusalemdiki Yəhudalarning kexioŋa qikip, hərbiy küq ixlitip, ularni ixni tohtitixka məjbur kildi. [24] Xuning bilən Yerusalem-diki Hudaning əyidiki ixlar tohtidi; ix taki Pars padixahi Darius təhtkə qikip ikkinqi yilioŋiqə tohtaoŋlik kaldi.

Mukəddəs əyni yənə bir ketim yengiwaxtin selix

5 [1] Bu qaoŋda pəyoŋəmbərlər, yəni Hagay pəyoŋəmbər bilən Iddoning ooŋli Zəkəriya pəyoŋəmbər Yəhudiyə wə Yerusalemdiki Yəhudiylaroŋa bexarət berixkə baxlidi; ular Israilning Hudasining namida ularoŋa bexarət berixti. [2] Xuning bilən Xealtiyəlning ooŋli Zərubbabəl wə Yozadakning ooŋli Yəxua kopup Yerusalemdiki Hudaning əyini yengiwaxtin selixka baxlidi; Hudaning pəyoŋəmbərliri ular bilən billə bolup ularoŋa yardəm bərdi.
[3] Xu qaoŋda Dəryaning oŋərb təripining bax waliysi Tattinay bilən Xetar-Boznay həm ularning həmrahliri ularning yenioŋa kelip: «Kim silərgə bu əyni yengiwaxtin selixka, bu kuruluxni püttürüxkə buyruk bərdi?» dəp soridi. [4] Ular yənə: «Bu kuruluxka məs'ul boloŋuqilarning ismi nemə?» dəp soridi. [5] Lekin Hudaning nəziri Yəhuda akşakallirining üstidə idi, xunga bax waliy

Kandakşigə sepil ulliri tehi «bir-birigə ulanmay» turup sepil yasilip bolidu? 13-ayəttə hatiriləngən əz bayanlirimu ularning xu səzigə rəddiyə bolidu. Ikkinqidin, bu səzlər pütünləy yaloŋan. Yəhudiy həlki pəkət ibadəthana *(Korəx padixahning əslidiki yarliki boyiqə)* kuruwatatti. Sepilning əzi bolsa, harabilik əhwalda idi. Məsilən «Nəh.» 1:3ni kərüng.

4:14 «bundak bihərmət kilinixioŋa...» — yaki «bundak ziyan tartixioŋa...».
4:17 «Dəryaning xu təripi» — əfrat dəryasining oŋərbiy təripi.
4:18 «aldimda enik kilip okup...» — yaki «aldimda tərjimə kilinip okup....».
5:1 Hag. 1:1; Zək. 1:1
5:3 «bu kuruluxni...» — yaki «bu tamni...».

qatarlıqlar padixaḥ Dariuskа məlum qiloɣuqə, xundaqla uningdin bu ḥaqtə birər jawab yarliq kəlgüqə ularning qurulux ixini tosmidi.

Padixaḥ Dariuskа yənə bir ərz məlum qilinixi

[6] Dəryaning oɣərb təripining waliysi Tattinay bilən Xetar-Boznay ḥəm ularning ḥəmraḥliri, yəni Dəryaning oɣərb təripidiki afarsaqliqlar padixaḥ Dariuskа hət əwətti; hətning kөqürülmisi mana təwəndikidək: [7] Ular padixaḥqa əwətkən məlumatta mundaq deyilgən: «Darius aliylirioɣa qongqur aman-esənlik boloɣay! [8] Padixaḥimizoɣa xu ix yetip məlum bolsunki, biz Yəḥudiyəgə, uluoɣ Hudaning өyigə berip kərduqki, xu өy yooɣan taxlar bilən yasiliwatidu, tamlirioɣa limlar ətküzülüp selinmaqta; bu qurulux tez sürəttə onguxluq elip beriliwetiptu. [9] Andin biz u yərdiki aqsaqallardin: — Kim silərgə bu өyni selixqa, bu quruluxni püttürüxkə buyruq bərdi? — dəp soriduq. [10] Wə aliylirioɣa məlum bolsun üqün ularning isimlirini soriduq, xuningdək ularning baxliqlirining ismilirini pütüp hatiriliməkqi iduq. [11] Ular bizgə: «Biz asman-zeminning Hudasining qulliri, biz ḥazir buningdin uzun yillar ilgiri selinoɣan өyni yengiwaxtin seliwatimiz. Muxu өyni əslidə Israilning uluoɣ bir padixaḥi saldurоɣanidi. [12] Lekin ata-bowilirimiz asmandiki Hudaning oɣəzipini kəltürüp qoyoɣaqqa, Huda ularni Kaldiyəlik Babil padixaḥi Nebokadnəsarning qolioɣa tapxuroɣan; u bu өyni qaqturuwetip, həlqni Babiloɣa tutqun qilip əkətkən. [13] Lekin Babil padixaḥi Qorəxning birinqi yili padixaḥ Qorəx Hudaning bu өyini yengiwaxtin selixqa yarliq qüxürgən. [14] Wə Nebokadnəsar Yerusalemdiki bu ibadəthanidin elip Babil buthanisioɣa apirip qoyoɣan Hudaning өyidiki altun-kümüx qaqa-quqilarnimu padixaḥ Qorəx ularni Babil buthanisidin əpqiqturup, Xəxbazar isimlik bir kixigə tapxuroɣan; u uni bax waliy qilip təyinligənidi. [15] ḥəm uningoɣa: — Bu qaqa-quqilarni elip ularni Yerusalemdiki ibadəthanioɣa apirip qoyoɣin; Hudaning өyi əsli jayioɣa yengiwaxtin selinsun, dəp buyruoɣan. [16] Andin xu Xəxbazar degən kixi kelip, Yerusalemdiki Hudaning өyigə ul saloɣan; ənə xu wakittin baxlap ḥaziroɣiqə yasiliwatidu, tehi pütmidi» dəp jawap bərdi.
[17] Əmdi aliylirioɣa layiq kərünsə, padixaḥimizning xu yərdə, yəni Babildiki həzinini ahturup bekixini, u yərdə padixaḥ Qorəxning Yerusalemdiki Hudaning өyini yengiwaxtin selix tooɣrisida qüxürgən yarlikining bar-yoqlukini təkxürüp bekixini soraymiz ḥəm padixaḥimizning bu ix tooɣrisida өz iradisini bizgə bildürüp qoyuxini ətünimiz».

Padixaḥ Dariusning ilgiriki padixaḥning yarlikini tepixi

6 [1] Andin padixaḥ Darius Babildiki dələt-bayliqlar saqlanoɣan «Arhiplar өyi»ni təkxürüp qikixqa yarliqlarni qüxürdi. [2] Media əlkisidiki Ahmeta qəl'əsidin bir oram qəoɣəz tepildi, uningda mundaq bir hatirə pütülgən: [3] «Padixaḥ Qorəxning birinqi yili, padixaḥ Qorəx Yerusalemdiki Hudaning өyigə dair mundaq bir yarliq qüxüridu: — «Qurbanliq sunulidioɣan orun bolux üqün bu өy yengiwaxtin selinsun; uli puhta selinsun, өyning egizliki atmix gəz, kəngliki atmix gəz bolsun. [4] Üq qəwət yooɣan tax, bir qəwət yengi yaoɣaq bilən selinsun, barliq hirajət padixaḥliq həzinisidin qikim kilinsun. [5] Əslidə Nebokadnəsar Yerusalemdiki ibadəthanidin elip Babiloɣa apirip qoyoɣan, Hudaning өyidiki altun-kümüx qaqa-quqilarning ḥəmmisi qayturup kelinip, Yerusalemdiki ibadəthanioɣa qaytidin yətküzülüp, ḥərbiri өz jayioɣa qoyulsun; ular Hudaning өyigə qoyulsun!».

5:8 «...tez sürəttə onguxluq elip beriliwetiptu» — yaki «...əstayidillik bilən onguxluq elip beriliwetiptu».
5:12 2Tar. 36:16-21
5:13 2Tar. 36:22,23; Əzra 1
5:14 Əzra 1:8
6:1 «Arhiplar өyi» — aramiy tilida «Oram arhiplar өyi».
6:2 «Ahmeta» — tarihta bu qəl'ə adəttə «Əkbatana» degən nami bilən tonuloɣan.
6:3 «Өyning egizliki atmix gəz, kəngliki atmix gəz...» — Muqəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» qolning jəynəktin barmaqning uqioɣiqə boloɣan arilikі *(təḥminən 45 santimetr)* idi.

Padixaḫning muḳəddəs əyni dawamlik yengiwaxtin selixḳa buyruḳ qüxürüxi

[6] Dariustin yarliḳ qüxürülüp: «— Xunga, i Dəryaning xu təripining bax waliysi Tattinay wə Xetar-Boznay ḫəm silərning ḫəmraḫliringlar, yəni Dəryaning xu təripidiki afarsaḳliḳlar, əmdi silər u yərdin neri ketinglar!. [7] Hudaning əyining ḳuruluxi bilən karinglar bolmisun; Yəḫudiylarning bax waliysi bilən Yəḫudiylarning aḳsaḳallirining Hudaning bu əyini əslidiki ornioꝗa selixioꝗa yol ḳoyunglar.
[8] Xuningdək mən Hudaning bu əyining selinixi üqün Yəḫudalarning aḳsaḳalliri tooꝗuluḳ silərgə buyruḳ qüxürdumki: — Dəryaning oꝗərb təripidin, padixaḫliḳ həzinisigə tapxuruloꝗan baj kirimidin silər keqiktürməy xu adəmlərgə toluḳ hirajət ajritip beringlar, ḳurulux ḫeq tohtap ḳal misun.. [9] Ularoꝗa nemə kerək bolsa, jümlidin asmandiki Hudaoꝗa kəydürmə ḳurbanliḳ sunuxḳa, məyli ərkək torpaḳ bolsun, ḳoqḳar yaki ḳozilar bolsimu, xular berilsun; yənə Yerusalemdiki kaḫinlarning bəlgiligini boyiqə buoꝗday, tuz, xarab yaki zəytun maylar bolsun xularning birimu kəm ḳilinmay, ḫər küni təmin etip turulsun. [10] Xuning bilən ular asmandiki Hudaoꝗa huxbuy ḳurbanliḳlarni kəltürüp, padixaḫḳa wə padixaḫning əwladliriꝗa uzun ömür tilisun.. [11] Mən yənə buyruymənki, kimki bu yarliḳni özgərtsə, xu kixining əyining bir tal limi suoꝗuruwelinip tikləngəndin keyin, xu kixi uningoꝗa esip mihlap ḳoyulsun, əyi əhlətḫanioꝗa aylanduruwetilsun!. [12] Wə Özining namini xu yərdə ḳalduroꝗan Huda muxu Yerusalemdiki əyini özgərtixkə yaki buzuxḳa ḳol uzartḳan ḫərḳandaḳ padixaḫ yaki həlḳni ḫalak ḳilsun! Mən Darius muxu yarliḳni qüxürdum, əstayidilliḳ bilən bəja kəltürülsun!» deyildi.

Ibadəthanining pütküzülüxi

[13] Andin Dəryaning oꝗərb təripining bax waliysi Tattinay, Xetar-Boznay wə ularning ḫəmraḫliri padixaḫ Dariusning əwətkən yolyoruḳi boyiqə əstayidilliḳ bilən xu ixni bəja kəltürdi. [14] Yəḫudiylarning aḳsaḳalliri ḳuruluxni dawamlaxturup, Ḫagay pəyoꝗəmbər wə Iddoning ooꝗli Zəkəriyaning bexarət berixliri bilən xu ixta ronaḳ tapti. Ular Israilning Hudasining əmri boyiqə, xundaḳla Ḳorəx, Darius wə Artahxaxta ḳatarliḳ Pars padixaḫlirining əmri boyiqə ixləp, əyni yengiwaxtin ḳurup qiḳix ixini püttürdi. [15] Bu əy Darius padixaḫi səltənitining altinqi yili, Adar eyining üqinqi küni pütküzüldi.

Öyning Hudaoꝗa atilixi

[16] Israillar — kaḫinlar, Lawiylar wə ḳaloꝗan sürgünlüktin ḳaytip kəlgən həlḳlərning ḫəmmisi Hudaning bu əyini uningoꝗa atax murasimini huxal-huramliḳ bilən ətküzdi. [17] Öyni Hudaning Özigə atax murasimida ular yüz torpaḳ, ikki yüz ḳoqḳar wə tət yüz ḳoza sundi ḫəm Israil ḳəbililirining sani boyiqə barliḳ Israil üqün gunaḫ ḳurbanliḳi süpitidə on ikki tekini sundi. [18] Ular yənə Yerusalemdiki Hudaning ibadət-hizmitini ətəxkə, Musaning kitabida yeziloꝗini boyiqə, kaḫinlarni əz nəwiti boyiqə, Lawiylarni guruppiliri boyiqə turoꝗuzdi..

Ötüp ketix ḫeytining ətküzülüxi

[19] Birinqi ayning on tətinqi küni sürgünlüktin ḳaytip kəlgənlər «ətüp ketix ḫeyti»ni ətküzdi.
[20] Qünki kaḫinlar wə Lawiylar bir niyət bilən birliktə paklinix rəsimlirini ətküzüp, ḫəmmisi paklandi; andin ular barliḳ sürgünlüktin ḳaytip kəlgənlər wə ularning ḳerindixi boloꝗan kaḫinlar

---

6:6 «Dəryaning xu təripi» — əfrat dəryasining oꝗərb təripini kərsitidu.
6:8 «keqiktürməy...» — yaki «əstayidilliḳ bilən...».
6:10 «padixaḫning əwladliriꝗa uzun ömür tilisun» — aramiy tilida «padixaḫ wə uning ooꝗullirining ḫayatini tilisun».
6:11 «əhlətḫanioꝗa aylanduruwetilsun!» — yaki «ḫajətḫanioꝗa aylanduruwetilsun!».
6:18 «Musaning kitabi» — bəlkim Təwratning 1-, 2-, 3-, 4- wə 5-ḳisimlirini kərsitidu.
6:18 Qəl. 3:6, 32; 8:11; 1Tar. 24:1
6:19 Mis. 12:1-28; Law. 23:5; Qəl. 28:16; Ḳan. 16:2

wə ḫəm əzliri üqün ətüp ketix ḫeytioɣa atioɣan ḳozilirini soydi. [21] Sürgünlüktin yengila ḳaytip ḳəlgən Israillar wə xuningdək Israilning Hudasi Pərwərdigarni izdəp, əzlirini zemindiki yat əlliklərning buloɣaxliridin ayrip qiḳḳan barliḳ kixilər ḳoza gəxlirini birliktə yeyixti. [22] Ular petir nan ḫeytini huxal-huramliḳ iqidə yəttə kün ətküzdi; qünki Pərwərdigar ularni huxalliḳḳa qəmdürdi ḫəm Asuriyə padixaḫining kənglini ularoɣa mayil ḳilip, Əzining əyini — Israilning Hudasining əyini ḳuruxḳa ularning ḳolini mustəḫkəmlidi.

Kaḫin Əzraning Babildin ḳaytip kelixi

7 [1] Xu ixlardin keyin Pars padixaḫi Artahxaxta səltənət sürgən məzgildə Əzra degən kixi Babildin Yerusalemoɣa qiḳti. U Serayaning ooɣli, Seraya Azariyaning ooɣli, Azariya Ḫilḳiyaning ooɣli, [2] Ḫilḳiya Xallumning ooɣli, Xallum Zadokning ooɣli, Zadok Ahitubning ooɣli, [3] Ahitub Amariyaning ooɣli, Amariya Azariyaning ooɣli, Azariya Merayotning ooɣli, [4] Merayot Zərəḫiyaḫning ooɣli, Zərəḫiyaḫ Uzzining ooɣli, Uzzi Bukkining ooɣli, [5] Bukki Abixuaning ooɣli, Abixua Finiḫasning ooɣli, Finiḫas Əliazarning ooɣli, Əliazar bolsa bax kaḫin Ḫarunning ooɣli idi; [6] — Əzra degən bu kixi Babildin ḳaytip qiḳti. U Israilning Hudasi Pərwərdigar Musaoɣa nazil ḳiloɣan Təwrat ḳanunioɣa pixḳan təwratxunas idi; uning Hudasi boloɣan Pərwərdigarning ḳoli uningda boloɣaqḳa, u nemini tələp ḳilsa padixaḫ xuni bərgənidi. [7] Padixaḫ Artahxaxtaning yəttinqi yili bir ḳisim Israillar, kaḫinlar, Lawiylar, oɣəzəlkəxlər, dərwaziwənlər wə ibadəthana hizmətkarliri uning bilən birliktə Yerusalemoɣa ḳaytip qiḳti. [8] Əzra əmdi padixaḫning səltənitining yəttinqi yili bəxinqi ayda Yerusalemoɣa yetip kəldi. [9] Birinqi ayning birinqi küni u Babildin qiḳixḳa təyyarlandi; Hudaning xəpḳətlik ḳoli uningda boloɣaqḳa, u bəxinqi ayning birinqi küni Yerusalemoɣa yetip kəldi. [10] Qünki Əzra kəngül ḳoyup Pərwərdigarning Təwrat-ḳanunini qüxinip təḫsil ḳilixḳa ḫəm uningoɣa əməl ḳilixḳa wə xuningdək Israil iqidə uningdiki ḫəküm-bəlgilimilərni əgitixkə niyət ḳiloɣanidi.

Padixaḫ Artahxaxtaning Əzraoɣa tapxuroɣan yarliḳ heti

[11] Mana bu padixaḫ Artahxaxta kaḫin ḫəm Təwratxunas Əzraoɣa tapxuroɣan yarliḳ hetining kəqürülmisi: — (Əzra Pərwərdigarning əmrlirigə ait ixlaroɣa ḫəm Uning Israillaroɣa tapxuroɣan bəlgilimilirigə pixḳan təwratxunas idi:) — [12] «Mənki padixaḫlarning padixaḫi Artahxaxtadin asmanlardiki Hudaning mukəmməl Təwrat-ḳanunioɣa pixḳan təwratxunas kaḫin Əzraoɣa salam! [13] Əmdi mən xundaḳ yarliḳ qüxürimənki, padixaḫliḳimda turuwatḳan Israillardin, xundaḳla ularning kaḫin wə Lawiyliridin kimlər Yerusalemoɣa berixni halisa, ḫəmmisi sening bilən billə barsa bolidu. [14] Qünki sən padixaḫ wə uning yəttə məsliḫətqisi təripidin təyinlənɣan ikənsən, ḳolungdiki Hudaning ḳanun kitabida eytiloɣanliri boyiqə, Yəḫudiyə wə Yerusalemoɣa təkxürüx-ḫal soraxḳa əwətilgənsən. [15] Sən padixaḫ wə uning məsliḫətqiliri əz ihtiyari bilən Israilning Hudasioɣa sunoɣan altun-kümüxlərni kətürüp berip uningoɣa təḳdim ḳil (uning makani Yerusalemdidur); [16] Xuningdək ḳolung pütkül Babil əlkisidə ḳanqilik altun-kümüxlərni

---

6:22 «Asuriyə padixaḫining kəngli» — Pars imperatorini «Asuriyə padixaḫi» dəp atax ḳiziḳ ix. Xübḫisizki, Pars imperatori «Babil padixaḫi», xundaḳla «Asuriyə padixaḫi» degən unwanlaroɣa warisliḳ ḳiloɣan.

7:6 «ḳaytip qiḳti» — Muḳəddəs Kitabta «Yerusalemoɣa berix», yaki «Yerusalemoɣa kelix» degən səz daim degüdək «Yerusalemoɣa qiḳix» degən ibarə bilən ipadilinidu *(məsilən, «Yər.» 31:6)*. **«Pərwərdigarning ḳoli uningda boloɣaqḳa...»** — Təwratta «Pərwərdigarning ḳoli uningda boloɣaqḳa» degən səzlər kəp yərlərdə uqraydu, u: «Pərwərdigar uningoɣa mədət bərgəqkə» degən mənini bildüridu.

7:7 «ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətiniylar». 2:43ni kərüng.

7:12 «Hudaning mukəmməl Təwrat-ḳanuni» — bu ayəttiki «mukəmməl» degən səzning baxḳa tərjimilərdiki orni bizning tərjimimizdikigə ohxax bolmasliḳi mumkin: — Məsilən «Artahxaxtadin... Hudaning ḳanunioɣa **mukəmməl** Təwratxunas boloɣan kaḫin əzraoɣa...» yaki «Artahxaxtadin... Əzraoɣa **mukəmməl** salam *(hatirjəmlik)* boloɣay»

7:15 Əzra 8:25

tapalisa, xuni həlk wə kaһinlar Yerusalemdiki Hudaning əyigə təkdim kilixkа əz ihtiyari bilən bərgən sowoɣatlaroɣa koxup aparoɣin. 17 Sən bu pullaroɣa eһtiyatqanlik bilən kurbanliklar üqün torpak, koqkar, koza wə koxumqə axlik һədiyəliri һəm xarab һədiyəliri setiwelip, bularni Yerusalemdiki Hudayinglarning əyidiki kurbangaһkа sunoɣin.
18 Kaloɣan altun-kümüxlərni sən wə jəmətingdikilərgə kandak kilix muwapik kərünsə, Hudayinglarning iradisi boyiqə xundak kilinglar. 19 Sening Hudayingning əyidiki ixlaroɣa ixlitixkə sanga bərgən kaqa-kuqilarni Yerusalemdiki Hudaning aldioɣa koy. 20 Əgər xuningdək sanga Hudayingning əyidiki kaloɣan ixlaroɣa qikim kilidioɣanoɣa nemə hirajət kerək bolsa, sən padixaһ һəzinisidin elip ixlətkin.
21 Xuning bilən mənki padixaһ Artahxaxtadin dəryaning xu oɣərb təripidiki barlik һəzinə bəglirigə xundak buyruk qüxürimənki, asmandiki Hudaning Təwrat-kanunining alimi boloɣan kaһin Əzra silərdin nemini tələp kilsa, silər əstayidillik bilən uning deginidək bejiringlar. 22 Uning alidioɣini kümüx yüz talantkiqə, buoɣday yüz koroɣiqə, xarab yüz batkiqə, zəytun meyi yüz batkiqə bolsun, tuzoɣa qək koyulmisun. 23 Asmanlardiki Huda nemini əmr kilsa, xu asmanlardiki Hudaning əyi üqün əstayidillik bilən bejirilsun; nemixkа Hudaning oɣəzipini padixaһ wə ooɣullirining padixaһlikioɣa qüxürgüdəkmiz? 24 Biz xunimu silərgə məlum kilimizki, omumən kaһinlar, Lawiylar, oɣəzəlkəxlər, dərwaziwənlər, ibadəthana hizmətkarliri wə Hudaning bu əyidə hizmət kilidioɣanlarning һeqkaysisidin baj, olpan wə parak elixkа bolmaydu.
25 Əmdi sən əy Əzra, Hudayingning səndə boloɣan һəkmitigə asasən, Dəryaning xu oɣərb təripidə Hudayingning Təwrat-kanunini bilgən, barlik һəlkning dəwasini soraydioɣan, ularni idarə kilidioɣan sorakqi wə һakimlarni təyinligin; wə Təwrat-kanunini bilməydioɣanlaroɣa bolsa, ularoɣa bularni əgitinglar. 26 Hudayingning kanunioɣa wə padixaһlikning kanunioɣa riayə kilmaydioɣanlar bolsa, uning üstidin adalətlik bilən һəküm qikirilsun; u əlümgə, yaki sürgüngə yaki mal-mülkini musadirə kilixkа wə yaki zindanoɣa taxlaxkа һəküm kilinsun».

Əzraning Hudaoɣa Һəmdusana okuxliri

27 Əzra mundak dedi — Ata-bowilirimizning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa Һəmdusana boloɣay! Qünki U padixaһning kəngligə, Yerusalemdiki Pərwərdigarning əyini xundak kərkəm bezəx niyitini saldi, 28 yənə meni padixaһ wə məsliһətqiliri aldida һəm padixaһning məһtərəm əmirliri aldida iltipatkа erixtürdi. Pərwərdigar Hudayimning koli məndə bolup, U meni oɣəyrətləndürgəqkə, əzüm bilən billə Yerusalemoɣa qikixkа Israillar iqidin birnəqqə mətiwərlərni yioɣdim.

Əzra bilən billə kaytkanlarning sani

8 1 Padixaһ Artahxaxta səltənət sürüp turoɣan wakitta, Babildin mening bilən billə kaytkanlarning ata jəmət baxlikliri wə ularning nəsəbnamiliri təwəndikiqə: —
2 Finiһasning əwladliridin Gərxon, Itamarning əwladliridin Daniyal, Dawutning əwladliridin Һattux, 3 Xekaniyaning əwladliridin, yəni Paroxning əwladliridin Zəkəriya wə uning bilən nəsəbnamidə tizimlanoɣan ərkəklər jəmiy bir yüz əllik kixi; 4 Paһat-Moabning əwladliridin Zəraһiyaһning ooɣli Əlyoyinay wə uning bilən billə kaytkan ərkəklər ikki yüz kixi; 5 Xekaniyaning

---

7:22 «kümüx yüz talantkiqə, buoɣday yüz koroɣiqə, xarab yüz batkiqə,...» — bir «talant»ning toptooɣra kanqilik ikənliki һazir bizgə naməlum, bəlkim 45 kilogram boluxi mumkin; xunga 100 talant kümüx bəlkim 4 tonniqə bolatti; bir «kor» 220 litr, 100 kor buoɣday 30 tonna, bir «bat» 22 litr, 100 bat 2200 litr bolatti.
7:25 «əmdi sən əy Əzra, Hudayingning səndə boloɣan һəkmitigə asasən...» — ibraniy tilida «Əmdi sən kolungda tutkan Hudayingning һəkmitigə asasən...».
8:3 «Xekaniyaning əwladliridin» — baxka birhil tərjimisi *(2-ayət bilən birləxtürülüp)*: «Dawutning əwladliridin, Һattux, yəni Xekaniyaning ooɣli, Paroxning əwladliridin... ».

əwladliridin boloŋan Yaḥaziyəlning ooŋli wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər üq yüz kixi;
6 Adinning əwladliridin Yonatanning ooŋli Əbəd wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər əllik kixi;
7 Elamning əwladliridin Ataliyaning ooŋli Yəxaya wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər yətmix
kixi; 8 Xəfatiyaning əwladliridin Mikailning ooŋli Zəbadiya wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər
səksən kixi; 9 Yoabning əwladliridin Yəḥiyəlning ooŋli Obadiya wə uning bilən billə ḳaytḳan
ərkəklər ikki yüz on səkkiz kixi; 10 Xelomitning əwladliridin Yosifiyaning ooŋli wə uning bilən
billə ḳaytḳan ərkəklər bir yüz atmix kixi; 11 Bibayning əwladliridin Bibayning ooŋli Zəkəriya wə
uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər yigirmə səkkiz kixi; 12 Azgadning əwladliridin Ḥakkatanning
ooŋli Yoḥanan wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər bir yüz on kixi; 13 Adonikamning
əwladliridin əng ahirida ḳaytḳanlarning isimliri Əlifələt, Yəiyəl wə Xemaya bolup, ular bilən
billə ḳaytḳan ərkəklər atmix kixi; 14 Bigwayning əwladliridin Utay bilən Zabbud wə ular bilən
billə ḳaytḳan ərkəklər yətmix kixi.

Lawiylar bilən ibadəthana hizmətkarliri — yəni «nətaniylar» — ularning qaḳirtilixi

15 — Mən ularni Ahawaoŋa aḳidioŋan Dəryaning boyioŋa yioŋdim; biz u yərdə qedir tikip
üq kün turduḳ. Həlḳni wə kaḥinlarni arilap ḳarisam u yərdə Lawiylar yoḳ ikən. 16 Xunga
mən baxliḳlardin əliezər, Ariyəl, Xemaya, Əlnatan, Yarib, Əlnatan, Natan, Zəkəriya bilən
Məxullamlarni wə ularoŋa ḳoxup oḳumuxluḳ alimlardin Yoarib bilən Əlnatanni qaḳirtip ke-
lip, 17 ularoŋa ḥawalə ḳilip Kasifiya degən yərgə, Iddo degən Ataman bilən kərüxüxkə əwəttim.
Mən Kasifiya degən yərdə Iddooŋa wə uning ibadəthana hizmətkarliri boloŋan ḳerindaxlirioŋa
dəydioŋan gəplərni aoŋzioŋa selip, ularning bu yərgə Hudayimizning əyi üqün hizmət ḳilidioŋan
hizmətqilərni bizgə əkelixni ətündum. 18 Hudayimizning xapaətlik ḳoli bizdə boloŋaqḳa, ular
bizgə Israilning əwrisi, Lawiyning nəwrisi Maḥlining əwladliri iqidin oḳumuxluḳ bir adəmni,
yəni Xərəbiyani wə uning ooŋulliri ḥəm ḳerindaxliri bolup jəmiy on səkkiz kixini baxlap
kəldi. 19 Ular yənə Ḥaxabiya wə uning bilən billə Mərarining əwladliridin Yəxaya ḥəm uning
ḳerindaxliri ḥəm ularning ooŋulliri bolup, jəmiy yigirmə kixini, 20 Yənə ilgiri Dawut wə uning
əmirliri Lawiylarning hizmitidə boluxḳa təyinligən «Nətiniylar»din ikki yüz yigirmə kixini bax-
lap kəldi, bularning ḥəmmisi isimliri bilən tizimlandi.

Ḳaytip kelixkə təyyarlinix

21 Xu qaoŋda Ahawa dəryasi boyida mən Hudayimizning aldida əzümizni təwən ḳilip, əzimiz wə
kiqik balilirimiz ḥəm barliḳ mal-mülkimiz üqün Hudayimizdin aḳ yol tiləxkə roza tutayli, dəp
jakarlidim. 22 Qünki biz əslidə padixaḥḳa: «Hudayimizning ḳoli Uni barliḳ izdigənlərning üstigə
iltipat kərsitixkə ḳoyulidu; lekin Uning ḳudriti bilən oŋəzipi Əzini taxlioŋanlaroŋa zərbə berixkə
təyyardur» degəniduḳ, əmdi yənə uningdin yoldiki düxmənlərgə taḳabil turuxḳa piyadə wə
atliḳ ləxkərlər təyinlәp berixni tələp ḳiloŋanliḳimdin hijil bolup ḳaldim. 23 Xuning bilən biz roza
tutup Hudayimizdin xu ix tooŋruluḳ ətünduḳ, u duayimizni ijabət ḳildi.

8:5 «Xekaniyaning əwladliridin boloŋan Yaḥaziyəlning ooŋli» — kona grekqə tərjimisi *(LXX)*də «Zattuning əwladliridin Yaḥaziyəlning ooŋli Xekaniya» deyilgən. Bu kona tərjimə tooŋra boluxi mumkin.
8:10 «Xelomitning əwladliridin Yosifiyaning ooŋli» — kona grekqə tərjimisi *(LXX)*də «Banining əwladliridin Yosifiyaning ooŋli Xelomit» deyilgən. Bu kona tərjimə tooŋra boluxi mumkin.
8:13 «Adonikamning əwladliridin əng ahirida ḳaytḳanlar...» — yaki «Adonikamning əwladliridin, yəni əng ahirida ḳaytḳanlar...»
8:15 «Lawiylar yoḳ ikən» — kaḥinlar əzliri Lawiylar, əlwəttə *(pəḳət Ḥarunning əwladliri kaḥin bolidu)*; muxu yərdə deyiliwatḳini kaḥinliḳtin baxḳa roḥiy hizmət ḳilalaydioŋan Lawiylarni kərsitidu.
8:20 «Nətiniylar» — ibadəthana hizmətkarliri.

Muḳəddəs əy üqün ḥədiyə ḳilinoɣan sowoɣatlar

[24] Mən kaḥin baxliri iqidin on ikki adəmni wə Xərəbiya, Ḥaxabiya wə ular bilən billə boloɣan aka-ukiliridin on adəmni tallap, [25] ularoɣa altun, kümüx wə ḳaqa-ḳuqilarni, yəni padixaḥ, uning məsliḥətqiliri, əmirliri wə xuningdək xu yərdə turuwatḳan barliḳ Israillar «kəydürmə ḥədiyə» süpitidə Hudayimizning əyigə ḥədiyə ḳiloɣan sowoɣatlarni tapxurdum. [26] Mən kümüxtin altə yüz əllik talant, yüz talant eoɣirliḳtiki kümüx ḳaqa-ḳuqa, yüz talant altunni ularning ḳolioɣa əlqəp tapxurdum. [27] Ularoɣa tapxuroɣanlirimdin yənə altun das yigirmə bolup, ḳimmiti ming darik, süpətlik wə walildap parḳiraydioɣan mis qong das ikki bolup, altundək ḳimmətlik idi. [28] Mən ularoɣa: — Silər Pərwərdigaroɣa muḳəddəstursilər, ḳaqa-ḳuqilarmu muḳəddəstur, altun-kümüxlər ata-bowanglarning Hudasi Pərwərdigaroɣa ihtiyariy ḥədiyə ḳilinoɣan sowoɣattur. [29] Taki Yerusalemdiki Pərwərdigarning əyidiki ambar-ḥəzinilərgə yətküzüp, kaḥinlar wə Lawiylarning baxliri wə Israillarning ḳəbilə-jəmət baxliḳlirining aldida tarazidin ətküzgüqə bularni obdan ḳarap ḳooɣdanglar, dedim. [30] Xuning bilən kaḥinlar bilən Lawiylar Yerusalemdiki Hudayimizning əyigə apiridioɣan, tarazidin ətküzülgən xu altun-kümüx wə ḳaqa-ḳuqilarni tapxuruwaldi.

Yerusalemoɣa yetip kelix

[31] Xuning bilən birinqi ayning on ikkinqi küni biz Ahawa dəryasining boyidin ḳozoɣilip Yerusalemoɣa qiḳixḳa mangduḳ. Hudayimizning ḳoli üstimizdə boloɣaqḳa, u bizni düxmənlirimizdin wə yolda paylap turoɣan ḳarakqilardinmu ḳutḳuzdi. [32] Biz Yerusalemoɣa kelip u yərdə üq kün turduḳ; [33] tətinqi küni Hudayimizning əyidə altun-kümüx wə ḳaqa-ḳuqilar tarazida əlqinip kaḥin Uriyaning ooɣli Mərəmotning ḳolioɣa tapxuruldi; uning yenida Finiḥasning ooɣli Əliazar, yənə Lawiylardin Yəxuaning ooɣli Yozabad bilən Binnuiyning ooɣli Noadiyaḥlar bar idi. [34] Ḥəmmə nərsə sani boyiqə wə eoɣirliḳi boyiqə əlqəndi wə xuning bilən billə ḥərbirining eoɣirliḳi pütüp ḳoyuldi.
[35] Xu qaoɣda əsli elip ketilgənlərning əwladliri, yəni sürgünlüktin ḳaytḳanlar Israillarning Hudasioɣa «kəydürmə ḳurbanliḳ» süpitidə pütkül Israil üqün on ikki torpaḳ, toḳsan altə ḳoqḳar, yətmix yəttə ḳoza sundi, yənə gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə on ikki tekə sundi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigaroɣa ataloɣan kəydürmə ḳurbanliḳ idi. [36] Ular padixaḥning yarliḳ hətlirini padixaḥning waliylirioɣa wə Dəryaning bu oɣərb təripidiki ḥəkümdarlaroɣa tapxuruwidi, ular həlḳḳə wə Hudaning əyining ixlirioɣa izqil yardəm bərdi.

Həlḳning yat əllərgə əgixip sadaḳətsizliḳ ḳilixi — Əzraning Israilning gunaḥlirini tonup dua ḳilixi

9 [1] Bu ixlar pütkəndin keyin əmirlər mening bilən kərüxkili yenimoɣa kelip: — Israillar, kaḥinlar wə Lawiylar əzlirini muxu zeminlardiki taipilərdin, yəni ularning yirginqlik adətliridin ayrip turmidi, — demək, ular Ḳanaaniylar, Ḥittiylar, Pərizziylər, Yəbusiylar, Ammoniylar, Moabiylar, Misirliḳlar wə Amoriylaroɣa əgixip mangdi. [2] Qünki ular bu yat taipilərdin əzlirigə wə ooɣullirioɣa hotun elip berip, Hudaoɣa has muḳəddəs nəsilni muxu zeminlardiki taipilər bilən arilaxturuwətti; uning üstigə, əmirlər bilən əməldarlar bu sadaḳətsizlikning baxlamqiliridur, — deyixti.

8:25 Əzra 7:14, 15
8:26 «kümüxtin altə yüz əllik talant... yüz talant altun...» — xu dəwrdiki Israillar arisida bir «talant»ning toptooɣra ḳanqilik ikənliki bizgə enik əməs; «kümüxning talanti» bolsa bəlkim 45 kilogram, «altunning talanti» bəlkim 90 kilogram boluxi mumkin; xunga 650 talant kümüx bəlkim 29 tonniqə bolatti, 100 talant kümüx 6.5 tonniqə, 100 talant altun 9 tonniqə bolatti.
8:27 «darik» — *(yaki «drahma»)* — Pars imperyəsidiki birhil altun tənggə; muxu yərdə bu daslarning ḳimmiti 400-500 kilogram altunoɣa barawər idi.

[3] Mən bu ixni anglapla kənglək bilən tonumni yirtip, qaq-sakallirimni yulup oŋəm-kayoŋuoŋa qüxüp olturup kəttim. [4] Wə Israilning Hudasining səzliridin korkup titrigənlərning hərbiri sürgünlüktin kaytip kəlgənlərning sadakətsizliki tüpəylidin yenimoŋa kəldi. Mən taki kəqlik kurbanlik sunuloŋuqə oŋəm-kayoŋuoŋa qəmüp olturdum.
[5] Kəqlik kurbanlik waktida mən özümni təwən kiloŋan halättin turup, kənglək wə tonum yirtik halda Hudayim Pərwərdigaroŋa yüzlinip tizlinip olturup, kollirimni yeyip, [6] dua kilip: — «Ah Hudayim, xərməndiliktə yüzümni sanga karitixtin iza tartmaktimən, i Hudayim; qünki kəbihliklirimiz tolilikidin baxlirimizdin axti, asiylik-itaətsizlikimiz asmanlaroŋa tak axti. [7] Ata-bowilirimizning künliridin tartip bügüngə kədər zor itaətsizliktə yürüp kəlduk, xunga kəbihliklirimiz tüpəylidin biz, bizning padixahlirimiz wə kahinlirimiz huddi bügünki kündikidək hərkaysi yurtlardiki padixahlarning kolioŋa qüxüp, kiliqka, sürgünlükkə, bulang-talangoŋa, nomuska tapxurulduk.
[8] Əmdi hazir azoŋinə wakit Hudayimiz kəzlirimizni nurlandurup, kullukimizda bizgə azoŋina aram berilsun dəp, kəqip kutuloŋan bir kaldini saklap kelip, bizgə özining mukəddəs jayidin huddi kakkan kozuktək mukim orun berip, bizgə Hudayimiz Pərwərdigardin iltipat kərsitildi.
[9] Qünki biz hazir kullarmiz; halbuki, Hudayimiz muxu kullukimizda yənila bizni taxliwətməy, bəlki Pars padixahlirining aldida rəhimgə erixtürüp, Hudayimizning öyini selip, harabiləxkən jaylirini yengiwaxtin onglaxka bizni rohlandurdi, xundakla bizni Yəhudiyə wə Yerusalemda sepillik kildi. [10-11] I Huda, biz bu iltipatlar aldida yənə nemə deyələymiz? Qünki biz yənila Sening məmin bəndiliring boloŋan pəyoŋəmbərlər arkilik tapiloŋan əmrliringni taxliwəttuk; Sən ular arkilik: «Silər kirip miras kilip igiləydioŋan zemin bolsa, xu zemindiki taipilərning nijisliki bilən buloŋanoŋan bir zemin; qünki ular türlük napakliklarni kilip, yirginqlik adətliri bilən bu zeminni bu qəttin u qetigiqə tolduruwətti. [12] Xunga silər kizliringlarni ularning ooŋullirioŋa bərmənglar, ooŋulliringlaroŋa ularning kizlirini elip bərmənglar; silər küqiyip, zeminning nazu-nemətliridin yeyixkə, zeminni əbədil'əbəd əwladliringlaroŋa miras kilip kaldurux üqün mənggü ularning aman-tinqliki yaki mənpəitini hərgiz izdimənglar» — degəniding. [13] Bizning rəzil kilmixlirimiz wə nahayiti eoŋir itaətsizlikimiz tüpəylidin bu hammə bala-kaza beximizoŋa kəlgənidi wə Sən, i Hudayimiz, kəbihliklirimizgə tegixlik boloŋan jazayimizni yeniklitip, bizgə bügünkidək nijatlik iltipatni kərsətkən turukluk, [14] biz kandakmu yənə əmrliringgə hilaplik kilip, bundak yirginqlik kaidilərni tutkan bu taipilər bilən nikahliniwerimiz? Mubada xundak kilidioŋan bolsak, Sən bizgə oŋəzəplinip, bizgə bir kaldi yaki kutuloŋudək birsinimu kaldurmay yokatmay kalamsən? [15] I Israilning Hudasi boloŋan Pərwərdigar, Sən həkkaniydursən! Xu səwəbtin biz bügünkidək kutulup kaloŋan bir kaldimiz. Kara, biz Sening aldingda itaətsizliklirimizdə turuwatimiz, xunga Sening aldingda heqkaysimiz tik turalmay kalduk» — dedim.

Gunahini tonup, kiloŋan duaning nətijisi

10 [1] Əzra dua kilip, gunahini tonup yioŋlap Hudaning öyi aldida yikilip düm yatkan qaoŋda, Israillardin nahayiti qong bir jamaət, ər-ayallar wə balilar uning yenioŋa kelip yioŋildi; kəpqilikmu kattik yioŋlap ketixti. [2] Elamning əwladliridin, Yəhiyəlning ooŋli Xekaniya Əzraoŋa: — Biz Hudayimizoŋa sadakətsizlik kilip bu zemindiki yat taipilərdin hotun aptuk. Halbuki, Israil

9:6 Zəb. 38:4
9:7 «nomuska tapxurulduk» — ibraniy tilida «yüzi qüxkənlikigə tapxurulduk».
9:8 «bizgə özining mukəddəs jayidin huddi kakkan kozuktək mukim orun berip,...» — «Yəx.» 22:20-24ni kərüng.
9:9 «...bizni Yəhudiyə wə Yerusalemda sepillik kildi» — «sepillik» muxu yərdə asasən kəqmə mənidə ixlitilgən bolsa kerək. Qünki Yerusalemdiki sepil muxu wakitta tehi kurulmioŋanidi *(«Nəh.» 1-babni kərüng)*.
9:10-11 Law. 18:25, 27; Kan. 7:3
9:13 «bizgə bügünkidək nijat iltipatini kərsətkən» — bu ibarining baxka birhil tərjimisi: «bizgə bügünkidək kutulduruloŋan kaldi kalduroŋan».

üqün yənila ümid bar; [3] biz əmdi Hudayimiz bilən əḥdilixəyli, hojamning wə Hudayimizning əmrliridin ḳorḳup titrigənlərning nəsiḥitigə asasən bu hotunlarni wə ulardin tərəlgən pərzəntlərni yoloꞑa selip ḳoyayli. Ḥəmmə ix Təwrat ḳanuni boyiqə ḳilinsun. [4] Tur! Bu ix sanga baoꞑliḳtur, biz seni ḳollaymiz; jür'ətlik bolup ixni ada ḳiloꞑin, — dedi.
[5] Xuning bilən Əzra ornidin ḳopup, kaḥinlarning Lawiylarning wə pütkül Israil jamaitining baxliḳlirini xu səz boyiqə ix ḳilimiz, dəp ḳəsəm iqixkə ündidi, ular ḳəsəm iqti.
[6] Andin Əzra Hudaning əyi aldidin ḳopup əliyaxibning ooꞑli Yəḥoḥananning əyigə kirdi; u u yərgə kəlgəndə oꞑizamu yemidi, sumu iqmidi, qünki u sürgünlüktin ḳaytip kəlgənlərning sadaḳətsizliki üqün eqinatti. [7] Xuning bilən Yəḥudiyə wə Yerusalemda sürgünlüktin ḳaytip kəlgənlərning ḥəmmisigə jakarlinip, Yerusalemoꞑa yioꞑilinglar, [8] əmirlər wə aḳsaḳallarning nəsiḥiti boyiqə, kimki üq kün iqidə yetip kəlmisə, uning pütün mal-mülki musadirə ḳilinidu, sürgündin ḳaytip kəlgənlərning jamaitidinmu ayrilidu, dəp, jakarnamə qiḳirildi. [9] Xuning bilən Yəḥuda wə Binyamindiki barliḳ ərlər üq küngiqə Yerusalemoꞑa yioꞑilip boldi. U toḳḳuzinqi ayning yigirminqi küni idi; barliḳ həlḳ Hudaning əyining ḥoylisidiki məydanoꞑa kelip olturdi, kəpqilik bu ixtin ḳorḳaqḳa, xuningdək ḳattiḳ yaoꞑḳan yamoꞑur tüpəylidin, titrəp ketixti.
[10] Kaḥin Əzra ornidin ḳopup ularoꞑa: — Silər Hudaoꞑa sadaḳətsizlik ḳilip yat taipilərning ḳizlirini hotunluḳḳa elip Israillarning itaətsizlikini axurdunglar. [11] Əmdi silər ata-bowanglarning Hudasi boloꞑan Pərwərdigar aldida gunaḥinglarni tonup, uning nəziridə durus boloꞑanni ḳilip, əzünglarni bu zemindiki taipilərdin wə bu yat əllik hotunliringlardin arini oquḳ ḳilinglar, dedi.
[12] Pütün jamaət yuḳiri awazda jawap berip: — Maḳul, biz əzlirining xu gəpliri boyiqə ix kərimiz.
[13] Birak adəmlər bək kəp, yənə kelip yamoꞑur pəsli boloꞑaqḳa talada turalmaymiz; uning üstigə bu degən bir-ikki kündə pütidioꞑan ix əməs, qünki bizdə bu ixta itaətsizlik ḳiloꞑanlar naḥayiti kəptur!. [14] Hudaning muxu ix tüpəyli kəlgən ḳattiḳ oꞑəzipining bizdin kətküqə, baxliḳlirimiz pütkül jamaətkə wəkil bolup Pərwərdigarning aldida tursun; bizning ḥərḳaysi xəḥərlirimizdə yat əllərdin hotun aloꞑanlarmu bəlgiləngən waḳitta xu xəḥərning aḳsaḳal wə ḥakimliri bilən birliktə kelip bu ixni bir tərəp ḳilsun, — dedi.
[15] Bu ixḳa pəḳət Asaḥəlning ooꞑli Yonatan bilən Tiḳwaḥning ooꞑli Yaḥziya ḳarxi qiḳti, Məxullam bilən Lawiy Xabbitay ularni ḳollidi. [16] Xuning bilən sürgündin ḳaytip kəlgənlər ənə xundaḳ ḳildi. Kaḥin Əzra wə ata jəmətlirining baxliḳliri boloꞑanlar jəməti boyiqə bu ixḳa ayrildi; ularning ḥəmmisi ismiliri boyiqə tizimlandi. Ular oninqi ayning birinqi küni bu ixni təkxürüp bir tərəp ḳilixḳa kirixti. [17] Ular yat əllik hotunlarni aloꞑan ərlərning soriḳini birinqi ayning birinqi küni tügətti.

Yat əllərdin hotun aloꞑanlarning tizimliki

[18] Kaḥinlarning əwladliri iqidə yat əllik hotunlarni aloꞑanlardin muxular qiḳti: — Yozadakning ooꞑli Yəxuaning wə uning ḳerindaxlirining əwladliridin: — Maaseyaḥ, Əliezər, Yarib, Gədaliya.
[19] Ular hotunlirimizni yoloꞑa selip ḳoyimiz dəp ḳəsəm ḳilip ḳol berixti wə gunaḥi üqün itaətsizlik ḳurbanliḳi süpitidə ḳoy padisidin bir ḳoqḳarni sundi. [20] Immərning əwladliridin Ḥanani bilən Zəbadiya; [21] Ḥarimning əwladliri iqidə Maaseyaḥ, Eliyaḥ, Xemaya, Yəḥiyəl wə Uzziya; [22] Paxhurning əwladliridin Əlyoyinay, Maaseyaḥ, Ismail, Nətanəl, Yozabad wə Əlasaḥ.
[23] Lawiylar iqidə Yozabad, Ximəy, Kelaya (Kelita»mu deyilidu), Pitaḥiya, Yəḥuda bilən Əliezər;
[24] oꞑəzəlkəxlər iqidə Əliyaxib; dərwaziwənlər iqidə Xallum, Tələm, Uri.

10:8 «uning pütün mal-mülki musadirə ḳilinidu» — muxu yərdə «musadirə ḳilinix» degənning mənisi «mutlək Hudaoꞑa atilixi kerək» *(«Law.» 27:28)*
10:8 Law. 27:28
10:13 «qünki bizdə bu ixta itaətsizlik ḳiloꞑanlar naḥayiti kəptur!» — baxḳa bir hil tərjimisi: «qünki biz bu ixta bək eoꞑir itaətsizlik ḳiloꞑanmiz».
10:21 «Eliyaḥ» — bu isim ərəb tilida, xundaḳla uyoꞑur tilida «Iliyas» deyilidu.

[25] Israillardin: — Paroxning əwladliridin Ramiya, Yizziya, Malkiya, Miyamin, Əliazar, Malkiya, Binaya; [26] Elamning əwladliridin Mattaniya, Zəkəriya, Yəḥiyəl, Abdi, Yərimot bilən Eliyaḥ; [27] Zattuning əwladliridin Əlyoyinay, Əliyaxib, Mattaniya, Yərimot, Zabad bilən Aziza; [28] Bibayning əwladliridin Yəḥoḥanan, Ḥananiya, Zabbay bilən Atlay; [29] Banining əwladliridin Məxullam, Malluḳ, Adaya, Yaxub, Xeal bilən Ramot; [30] Paḥat-Moabning əwladliridin Adna, Jilal, Binaya, Maaseyaḥ, Mattaniya, Bəzalәl, Binnuiy bilən Manassəḥ; [31] Ḥarimning əwladliridin Əliezər, Yisxiya, Malkiya, Xemaya, Ximeon, [32] Binyamin, Malluḳ wə Xəmariya; [33] Haxumning əwladliridin Mattinay, Mattataḥ, Zabad, Əlifələt, Yərəmay, Manassəḥ wə Ximəy; [34] Banining əwladliridin Maday, Amram, Uəl, [35] Binaya, Bədiya, Keluḥay, [36] Waniya, Mərəmot, Əliyaxib, [37] Mattaniyaḥ, Mattinay, Yaasu, [38] Bani, Binnuiy, Ximəy, [39] Xələmiya, Natan, Adaya, [40] Maknadibay, Xaxay, Xaray, [41] Azarəl, Xələmiya, Xəmariya, [42] Xallum, Amariya, Yüsüp; [43] Neboning əwladliridin Yəiyəl, Mattitiyaḥ, Zabad, Zebina, Yadday, Yoel wə Binaya. [44] Bularning ḥəmmisi yat əllik hotunlarni aloḳanlar idi, wə xuningdək ulardin bəzilərning hotunliri pərzəntmu kərgənidi.

10:29 «Ramot» — yaki «Yərəmot».
10:44 «wə xuningdək ulardin bəzilərning hotunliri pərzəntmu kərgənidi» — baxḳa bir hil tərjimisi: — «... wə xuning bilən ular hotunlirini wə pərzəntlirini yoloḳa seliwətti». Bu ayətning tekisttə kəmtüklük boluxi mumkin. Xunga mənisi enik əməs.

Qoxumqə sөz

«Əzra»ning muəllipi zadi kim? — Təwrattiki «Əzra» wə «Nəḩəmiya» degən ikki kitabning qurulmisidiki ohxaxliq

«Əzra» wə «Nəḩəmiya» degən ḩər ikki kitab tөt qong bөləktin təxkil qilinoƣan; ḩər ikkila kitabning birinqi bөlikining temisi «qaytix», ikkinqi bөlikining temisi «qayta qurulux», üqinqi bөlikining temisi yənə «qaytix» (jismaniy yaki roḩiy qaytix), tөtinqi bөlikining temisi «islaḩat». Ikki kitabning qurulmisida, bulardin baxqa yənə birnөqqə ohxaxliq tөrөplirimu bar (muxu yөrdə saḩipə qөklimisi bilən tөpsiliy tohtalmiduq).

Omumiy selixturma: —

Əzra	Nəḩəmiya
1-qaytix (1-2-bab) (jismaniy qaytix)	3-qaytix (1-2-bab) (jismaniy qaytix)
1-qayta qurulux (3-6-bab)	2-qayta qurulux (3-7-bab)
2-qaytix (7-8-bab) (jismaniy qaytix)	Yengilinix (8-10-bab) (roḩiy qaytix, qaytidin əḩdə tüzülüx)
Islaḩat (9-10-bab)	Islaḩat (11-13-bab)

Xu selixturmidin ikki kitabning yezix uslubidiki ohxaxliqni kөrürwaloƣili bolidu. Xunga kөp alimlar ikki kitabning muəllipini bir adəm dəp qaraydu.

«Əzra» degən kitabni yazoƣuqi Əzraning өzidur. Buningoƣa ispat, 6:27-28də wə keyinki bablarda Əzra biwasitə өzini tiloƣa elip, «Mən,... mən, ... mən...» dəp bayan qilidu. Kitabning babliridin yazoƣuqining inqikə ḩəm əstayidil alim wə tarihxunas ikənliki qiqip turidu. Bu «Nəḩəmiya» wə «Tarih-Təzkirə»ni yazoƣuqilarning inqikə wə tөpsiliy uslubioƣa bək mas kelidu. Xunga bir qisim alimlar «Nəḩəmiya» wə «Tarih-Təzkirə»ning muəllipi yaki muḩərriri Əzra, dəp qaraydu. Biz muxu pikirgə bək mayilmiz.

Nemixqa Əzraning dəwridə «mustəqillik ḩərikiti» bolmioƣan? (Məsiḩning kelixi üqün təyyarlik qilix)

Yəhudiylarning Hudaoƣa sadik boloƣan «qaldisi»i sürgünlüktin qaytqandin keyinki dəwrlərdə nazil qilinoƣan kitablarda, yəni «Əstər», «Ḩagay», «Zəkəriya», «Əzra», «Nəḩəmiya» wə «Malaki» degən Təwrat qisimlirida adəmni qiziqturidioƣan bir ix xuki, «mustəqillik» degən məsilə bir qetimmu tiloƣa elinoƣan əməs. Əzra Israil üqün dua qiloƣanda ularning bekindi əl boloƣanliqini enik kөrsitidu — U: — «Biz ḩazir qullar» dəydu (9:9). Lekin xu qaoƣda uning Israilning mustəqil padixaḩliqining qayta bərpa qilinixi tooƣruluq ḩeqqandak təlipi bolmioƣan.

Qarioŋanda, Huda Israiloŋa yetəkqilik qilixqa təyinligən yolbaxqilar əzlirining bekindi halitini razilik bilən qobul qiloŋan ohxaydu. Nemixqa xundaq boldi?

Hudaning Musa pəyoŋəmbərning wasitisi arqilik Yəhudiy həlqi bilən baoŋlioŋan əhdisining tolimu roxən bir qismi xuki, Əz həlqi Əzigə itaətmən bolsa wə bir-biri bilən həkkaniylik həm inaqlik iqidə yaxioŋan bolsa, undaqta U ularoŋa bəht-bərikət ata qilidu. Muxu ajayib, kəp tərəplimilik bəht-bərikətlər «Law.» 26-babta wə «Qanun xərhi» 28-babta təpsiliy bayan qilinidu. Halbuki, ular Hudaoŋa wə xuningdək bir-birigə sadaqətsiz bolsa, undaqta Uning tərbiyilik jazaliri tədrijiy halda bexioŋa qüxürülidu. Bu ixlar üstidə «padixahlar»diki qoxumqə səz»imiz wə «Injil — kirix səz»imizdə tohtalduq. Huda Israil bilən tüzgən əhdidiki «jaza-tərbiyining bəx baskuqi»ning təpsilatliri Musa pəyoŋəmbər arqilik berilgən, «Law.» 26:14-26 wə «Qan.» 28-babta tepilidu. Bəx baskuqni yənə təwəndikidək yioŋinqaqlaxqa bolidu. Itaətsizliki eoŋirlaxqanseri jaza-tərbiyimu eoŋirlixip baridu: —

Hudaning Israil bilən tüzgən əhdisi — «Hudaning jaza-tərbiyisining bəx baskuqi»

(1) Waba-qizitmining qüxüxi, düxmənlərning «ixik aldida» turuxi, düxmənlər aldida asanla məoŋlup boluxi («Law.» 26:14-17).

(2) Yamoŋur az, hosulning naqar boluxi («Law.» 26:18-20).

(3) Yawayi yirtkuq haywanlarning kəpiyixi, ularning insanlaroŋa wə mallaroŋa hujum qilixi (buning kəqmə mənisi bəlkim dələt iqidiki mukimsizlik, tərtipsizlik wə qanunsizliknimu kərsitidu) («Law.» 26:21-24).

(4) Xəhərlərning muhasirigə elinixi, kəhətqilik, ularning düxmənlər wə yaqa yurtluklarning aldida boysunduruluxi wə xularning qattiq baxqurux tüzümi astida yaxixi («Law.» 26:25-27).

(5) Düxmənlərning əq elixi, qaytidin xəhərlərni qorxiwelixi, xəhərlər wə yər-zeminning wəyran boluxi, sürgün boluxi, sürgün boloŋinida wəhimə astida yaxixi («Law.» 26:27-39).

«Batur hakimlar», «Samuil», «Padixahlar» wə «Tarih-Təzkirə»ni oquoŋanlaroŋa roxənki, Israil bu bəx baskuqning həmmisini əz bexidin ətkəzgən (bəzi baskuqlarni birnəqqə kətim bexidin ətkəzgən). Israilning towa qilixi bilən islahət boloŋan wakitlarda Hudaning ularning əhwalini əslidiki bəht-bərikətlikkə kəltürginini kərgili bolidu; halbuki, omumən ular rohiy wə əhlakiy tərəplərdə baroŋanseri suslixip qüxkünləxkənidi. Rast, Əzraning dəwridə Huda ularni əng ahirki tərbiyilik jazasidin, yəni sürgünlüktin qikiroŋanidi. Lekin Daniyal pəyoŋəmbərning Israil üqün qiloŋan dualiridin («Daniyal» 9-bab) wə Yəxaya həm Əzakiyal pəyoŋəmbərlərning bexarətliridin qarioŋanda «sürgünlüktin qaytix»ning səwəbi əməliyəttə Israil həlqining birliktə towa qilixidin əməs, bəlki Hudaning xapaitidin boloŋan, halas. Əməliyəttə Israil hətta sürgün boloŋandin keyinmu bir həlk süpitidə gunahliridin tehiqə towa qilmioŋanidi. Bu ix həzriti Əzraning («Əzra» 9-babta hatiriləngən) Israil üqün qiloŋan duasidin enik kərünidu. Biz yənə bir kətim uning bu qismini okuyli: —

«**Aḥ Hudayim, xərməndiliktə yüzümni Sanga ḳaritixtin iza tartmaḳtimən, i Hudayim; qünki ḳəbiḥliklirimiz tolilиḳidin baxlirimizdin axti, asiylиḳ-itaətsizlikimiz asmanlarоƣa taḳaxti. Ata-bowilirimizning künliridin tartip bügüngə ḳədər zor itaətsizliktə yürüp kəlduḳ, xunga ḳəbiḥliklirimiz tüpəylidin biz, bizning padixaḥlirimiz wə kaḥinlirimiz huddi bügünki kündikidək ḥərḳaysi yurtlardiki padixaḥlarning ḳolioƣa qüxüp, ḳiliqḳa, sürgünlükkə, bulang-talangoƣa, nomuslḳa tapxurulduḳ.**

Əmdi ḥazir azoƣinə waḳit Hudayimiz kəzlirimizni nurlandurup, ḳulluḳimizda bizgə azoƣina aram berilsun dəp, ḳeqip ḳutuloƣan bir ḳaldini saḳlap ḳelip, bizgə əzining muḳəddəs jayidin huddi ḳaḳḳan ḳozuḳtək muḳim orun berip, bizgə Hudayimiz Pərwərdigardin iltipat kərsitildi. Qünki biz ḥazir ḳullarmiz; ḥalbuki, Hudayimiz muxu ḳulluḳimizda yənila bizni taxliwətməy, bəlki Pars padixaḥlarning aldida rəḥimgə erixtürüp, Hudayimizning əyini selip, harabiləxkən jaylirini yengiwaxtin onglaxḳa bizni roḥlandurdi, xundaḳla bizni Yəḥudiyə wə Yerusalemda sepilliḳ ḳildi» (9:6-9).

Bu səzlərdin Israilning roḥiy ḥaliti ḥərḳandaḳ ixtin enиḳ turmamdu? Əzra, xundaḳla Hudaning xu dəwrdiki adəmliri wə pəyoƣəmbərlirining ḥəmmisi: Israil iqidə, ḥətta sürgünlüktin ḳaytip, Pələstindiki japa-muxəkḳətlərgə qidaydioƣan həlḳlər iqidə tüptin towa ḳilix tehi bolmioƣanidi, deməktə. Xunga ularda Huda bizni mustəḳil bir padixaḥlиḳḳa aylanduridu, dəydioƣan oy bolsa, bu bir ham hiyal bolatti. Pərwərdigarning Өz əḥdisigə boysunoƣanlarоƣa wədə ḳiloƣan «baxḳa əllərdin üstün turidioƣan», tolimu gülləngən, «**ḳuyruḳ əməs, bax boloƣan**» bir padixaḥliḳ («Ḳan.» 28:6-13) tehimu yiraḳta idi. Xu əḥwal astida bundaḳ mustəḳil dələtni ḳaytidin bərpa ḳilixḳa intilix nadanliḳ bolatti. Buning ornioƣa, Hudaning xapaiti bilən azraḳ bir «ḳaldi»ning Huda wədə ḳiloƣan zemini üstidə yaxaxḳa ḳaytip kəlgənliki, xundaḳla xu «ḳaldi»ning Ḥəmmigə Ḳadir Hudaning əzlirini idarə ḳilixḳa ḳoyoƣan padixaḥlarning iltipatidin muyəssər ḳiloƣanliḳi tüpəylidin təxəkkür eytixioƣa tooƣra kelətti. «**Ḥəḳḳaniyət ḥərḳaysi əlni yuḳiri kətürər**» dəydu Sulayman («Pənd.» 14:34), lekin ḥeqḳandaḳ tüp ḥəḳḳaniylиḳ bolmisa «kətürülüx» degənning ümidimu yoḳ bolidu (Əzraning xu duasi wə «Nəḥ.» 9:33-36də hatiriləngən, ḥəzriti Nəḥəmiyaning duasi ohxax əḥwal astida ḳilinoƣan, xu duanimu kərüng).

Xübḥisizki, xu dəwrlərdə Hudadin ḳorḳḳan Israillarda baxḳiqə bir ümid pəyda boluxḳa baxlidi. Ular Huda ularоƣa pəyoƣəmbərliri arḳiliḳ bərgən bexarətlik wədiliridin, pəḳət Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥ dunyaoƣa kəlgəndila andin Uning küqlük hizmətliri bilən Israilni өz gunaḥliridin paklixi mumkin bolatti, degən hulasigə kəlgən («Luḳa» 24:21). Əgər ularda xundaḳ paklиḳ bolsa, demək Israil ḳət'iylik bilən towa ḳiloƣan bolsa, Hudaning Israilning əḥwalini əsligə kəltürüxigə kerək boloƣan xaraitlar mumkin bolatti. Məsiḥ Өzi ixlimisə Israil өz gunaḥining asarətliri iqidə ḳalatti. Xu yol bilən «ḳaldi»dikilər gunaḥning ḳanqilik yirginqlik ikənlikini, uning asaritining ḳanqilik küqlük ikənlikini tonup yetixkə baxlidi. Ularning roḥiy azadliḳḳa boloƣan təxna wə təlmürüp kütkən ümidlirining kəngüllиridə ḥasil boluxi bilən, Məsiḥning kelix yoli ularning ḳəlbidə ḥazir bolmaḳta idi. Huda xu kixilərni «**Mening Өzümgə ḳalduroƣan ḳaldim**» («Yəx.» 10:21, 22) dəp ataxḳa layiḳ kərgən wə ulardin səyüngənidi; mana, xu dəwrlərdə Uning alaḥidə tilsimat ḳilixi ularning kəngüllиridə dəl muxundaḳ ümid-təxnalarni ḥasil ḳilixtin ibarəttur. Biz baxḳa yərlərdə eytḳinimizdək, Əysa Məsiḥ dunyaoƣa kəlgüqə boloƣan barliḳ tarih, məyli Israilning yaki baxḳa əllərning tarihi bolsun, bu pəḳət Hudaning Uning kelixi üqün boloƣan təyyarliḳi, halas, degili bolidu.

Hudaning «**Waḳit-saiti toluḳ toxḳanda, Huda Өz ooƣlini bu dunyaoƣa əwətti. U bir ayal kixidin tuoƣuloƣan, xuningdək Təwrat ḳanuni astida tuoƣuloƣanidi**» («Gal.» 4:4).

«**Waqit-saiti toluq toxux**» jəryanida, yəni bu dunyadiki barlik ixlar Məsihning kelixi üqün təyyarlinixta muxu «qaldi» intayin muhim bir amil idi. Ular birinqi bolup Məsihni tonudi, Uning kelixini qarxi aldi, xuningdək uningoqa birinqi əgəxkən muhlislardin boldi. «Luqa» 1:16-17də berilgən bexarət boyiqə Yəhya pəyoqəmbərning dəl muxundak «Məsihning kelixi üqün həlklərning kəngüllirini təyyarlax» hizmiti bolatti.

Əgərdə «qaldi»dikilər kəp butpərəs əllər bilən arilixip yaki assimilyatsiyə qilinip, rohiy kərüx sezimi torlixip, həkkaniylikka wə diyanətlikkə boloqan wijdani suslinip, kənglidiki ümid yoqay degən bolsa, undakta Məsih awwal kimlərgə kelətti?

Xunga həzriti Əzra «həlqning qaldisi»ni buloqioquqi təsirlərdin ayrixqa, kəngüllirini oyoqitixqa Hudaning qorali boloqan. U həkikətən Hudaning adimi idi, pəqət əz gunahliri üqünla əməs, baxqilarning gunahi üqünmu yioqlioqanidi (10:1). Təwrat («kona əhdə») dəwri tooqruluq daim kərsətkinimizdək, Hudaning xu wakitlarda Əz həlkidin tələp qiloqan pak-mukəddəslik bolsa sirtki bir hil pak-mukəddəslik idi. Iqki pak-mukəddəslik bolsa pəqət Məsihning ölümi, xundakla Mukəddəs Rohning kelixi bilən andin məwjut bolatti. «Yengi əhdə» astida boloqan bolsa, Əzraning Israillarning kəngüllirini paskiniqiliktin ayrix üqün ulardin «əzlirining yat əllik ayallirini qoyuwetinglar» degən təlipi (10-bab)ning həjiti bolmaytti («Mat.» 5:31, 32). Halbuki: (1) Injilning nikah tooqruluq birinqi təlipi boloqan etikadsizlar bilən birləxməslikimiz yaki nikahlanmaslikimiz kerək, degən təlim enik berilgən («2Kor.» 6:14). Birak: (2) Əgər xundak gunah ətküzgən bolsingiz, məyli qanqilik qiyinqilik boluxidin qət'iynəzər, Hudaning sizgə qoyoqan burqi xuki, xu etikadsiz jərəng bilən turup əmürwayət uningdin ayrimaslikingizdin ibarəttur. Pəqət etikadsiz jərəng əzlükidin sizdin kətküsi bar bolsa, uni qoyup berixingiz kerək («1Kor.» 7:13-20).

Təwrat 16-ḳisim

«Nəḥəmiya»

Kirix səz

Arḳa kərünüxi

Məzkur kitab «Əzra» degən kitab bilən ohxax dəwrgə baoʏlanoʏan bolup, «Əzra»diki «kirix səz» muxu kitabḳa kirix səz bolalaydu. «Əzra»ning kirix səzidə deyilginigə ohxax, Təwratning «Nəḥəmiya» degən ḳismimu ḳiskə bir məzgillik tarih tooʏruluḳ yeziloʏan. Bu waḳit təhminən miladiyədin ilgiriki 445-430 yillar idi; sürgünlükkə elip ketilgən Israillarning əwladliridin birnəqqə mingi Babildiki birḳədər raḥətlik turmuxni taxlap, Pələstində japa-muxəkkətlik yengi turmuxni baxlaxḳa Yerusalemoʏa ḳaytip kəlgənidi. Az degəndimu ikki milyon Yəhudiy həlḳi Babil wə Parsta ḳaloʏini bilən, ḳaytḳanlarning sani az idi. «Ḳaytix»lar üq ḳetim boloʏan bolup, ular təwəndikidək; —

1-ḳaytix: miladiyədin ilgiri 537-yili, Zərubbabəl yetəkligən, təhminən 50000 adəm

2-ḳaytix: miladiyədin ilgiri 458-yili, Əzra yetəkligən, təhminən 1800 adəm

3-ḳaytix: miladiyədin ilgiri 445-444-yili, Nəḥəmiya yetəkligən; pəḳət birnəqqə ḥünərwənlərla idi.

«Nəḥəmiya» degən kitab üqinqi «ḳaytix» jəryani wə uning yetəkqisi boloʏan Nəḥəmiya tooʏruluḳ hatiridur. Kitabta yənə ilgiriki «ḳaytix»lar tooʏruluḳ birnəqqə təpsilatlar tiloʏa elinidu.

Nəḥəmiya əz kitabining bexida (1:11) bizgə «**Mən padixaḥning saḳiysi idim**» dəydu. Imperator (padixaḥ) Artahxaxta (yaki «Artaksərksis») bolsa, Əstər hanixning əgəy ooʏli idi wə xübḥisizki, u xu ihlasmən wə uluoʏ əgəy anisidin təsirləngənidi (Əstər Artahxaxtaning atisi Ksərksisning keyinki hanixi idi). Nəḥəmiya Əstərning təsiri bilən xu yahxi hizmətni tapḳan boluxi mumkin. Oḳurmənlərgə məlumki, «saḳiy»ning hizmiti pəḳət padixaḥḳa xarab tutup beripla ḳalmay, bəlki xu xarab zəḥərlənmigənlikini təstiḳlax üqün awwal uni tetip beḳixtin ibarət idi. Bundaḳ məs'uliyət bilən ḥərkünning kəp waḳitlirida padixaḥning yenida turuxi kerək idi; xunga saḳiylar ḳabiliyətlik adəm bolsa, daim padixaḥlarning muḥim məsliḥətqilirining biri bolup ḳalatti. Artahxaxta intayin bay padixaḥ bolup, Nəḥəmiyamu padixaḥning yenida hizməttə boloʏaqḳa, xübḥisizki umu bay bolup kətkən boluxi mumkin.

Məzkur kitabtin biz Nəḥəmiyaning ḥəm huxhuy ḥəm duaoʏa berilgən adəm ikənlikini tezla bayḳaymiz. Nəḥəmiyaning kəngli eoʏirlaxḳanda padixaḥ bu ḥalitini dərḥal bayḳidi (2:1). U xad-huramliḳning mənbəsi wə sirini u bizgə keyin ayan ḳilidu: «**Pərwərdigarning xad-huramliḳi silərning küqünglardur**» (8:10).

«Nəḥəmiya»

Muxu ḳetimḳi ḳayoɳusining səwəbi əzigə: «**Sürgünlüktin ḳutuloɳan həlḳning ḳaldisi Yəḥudiyə əlkisidə ḳattiḳ japa-muxəḳḳət tartti, aḥanət iqidə ḳaldi. Yerusalemning sepili bolsa ərüwetildi, ḳowuḳlirimu kəydürüwetildi**» dəp yətküzülgən həwər idi. Xuni anglap u əz həlḳi üqün roza tutup dua-tiləwətlərgə berildi.

Bu dəwrdiki tarihlarda (məsilən, «Əstər», «Əzra» wə «Nəḥəmiya»da) bir alaḥidilik xuki, kərünərlik məjizilər (məsilən, Israil Misirdin qiḳḳanda dengiz ularning aldida bəlüngəndək) yoḳ deyərlik idi. Ḥalbuki, xuning bilən təng biz roxənki, Hudaning dawrangsiz ix kərgənlikini, bolupmu Əz həlḳining ḳəlbliridə ḥəm ḥətta Əzini tonumaydioɳanlarning ḳəlbliridimu ünsiz ḥəm ajayib ḥalda ixləydioɳanliḳini bayḳaymiz. Artahxaxta padixaḥ (butpərəslikkə əgəxkən padixaḥ boluxi mumkin idi) Nəḥəmiyaning ḳayoɳusini kərüp səwəbini uḳḳandin keyin Nəḥəmiyadin: «**Nemə təliping bar?**» dəp sorioɳanliḳioɳa intayin ḥəyran ḳalimiz. Tehimu ḥəyran ḳalarliḳi xuki, u Nəḥəmiyaning təlipini toluḳ ijabət ḳilip, uningoɳa ana yurtioɳa ḳaytip, anglioɳan xu külpətni tügitixkə kerək boloɳan məbləoɳ wə ḥoḳuḳni bərdi. Nəḥəmiya keyin əzini «waliy» dəp kərsitidu; (7:65) xunga roxənki, padixaḥ əslidə uni xu mənsəpkə bekitip ḳayturoɳanidi. Nəḥəmiyaning bizgə xu həwərni biwasitə eytmioɳanliḳining əzi uning kəmtərlikining eniḳ bir ipadisidur.

Xuning bilən xu ihlasmən wə munəwwər kixining yetəkqilikidə Yerusalemning sepilining ḳaytidin ḳurulux ixi baxlandi wə düxmənlərning küqlük ḳarxiliḳi wə ətrapidiki butpərəs əllərning ḳəstlixigə ḳarimay pəḳət 52 kün iqidə tügitildi. «Sepillarning yengiwaxtin ḳuruluxi»ning muḥimliḳi tooɳruluḳ biz yənə «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

«Nəḥəmiya» degən isimning mənisi «Pərwərdigarning təsəllisi»dur. Nəḥəmiyaning əz həlḳigə bərgən təsəllisi sepil ḳuruluxi bilən tohtioɳan əməs. Huddi uningdin ilgiri waliy boloɳan Əzradək, uning qongḳur arzusi xu idiki, həlḳning Huda bilən yeḳin, durus alaḳidə yaxixi, muxu arḳiliḳ həlḳning bəht-bərikəttin muyəssər boluxi ḥəm Hudaning xan-xəripi bu ixlarda ayan boluxidin ibarət idi. Əzraning yardimi bilən u həlḳni bir ibadət sorunioɳa yioɳduridu wə Təwrat muḳəddəs ḳanunini ularning aldida oḳutidu. Xuning bilən pütkül jamaət ḥəḳiḳiy wə qongḳur towaoɳa kirixidu (8-10-bab).

Xuning bilən Nəḥəmiya Hudaning ḳorali bolup, Yəḥudiy həlḳini, xundaḳla pütkül dunyani pütkül tarihning mərkizi boloɳan Məsiḥning dunyaoɳa kelixigə təyyar boluxḳa bir ḳədəm yeḳinlaxturdi. Xu ixta u Əzradək idi (bu jəryan tooɳruluḳ biz «Əzra»diki «kirix səz» wə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz).

«Nəḥəmiya» degən ḳisimni kim yazoɳan»?

«Əzra»diki «kirix səz» wə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtaloɳinimizdək, «Əzra» wə «Nəḥəmiya»ning muəllipi Əzraning əzi idi. Ḥalbuki, «Nəḥəmiya»ning nuroɳun yərliridə Nəḥəmiyaning dualiri yaki əzining ḥessiyatliri stihiyilik ḥalda uroɳup qiḳḳan boloɳaqḳa, Nəḥəmiya əzi məzkur kitabning kəp ḳisimlirini yazoɳan, andin Əzra originalni kərüp, təḥrirləp muḥərrir rolida tüzətkən, dəp ḳaraymiz.

Məzmun: —

1-2-bab:	Sürgünlüktin üqinqi «ḳaytix»
	Ḳayoɳuluḳ həwər (1-bab)
	Məhpiy qarlap təkxürüx (2-bab)
3-7-bab:	Yengiwaxtin ḳurulux
	Mudapiə ḳurux (3-bab)
	Japa-muxəkḳətkə duq kelix (4-6-bab)
	Sirtḳi ḳarxiliḳ
	Iqki zulum
	«Ḳaytḳan» baturlarning tizimliki (7-bab)
8-10-bab:	Yengilinix, towa ḳilix
	Təwratning eqilixi (8-bab)
	Gunaḥlarni tonup yetix (9-bab)
	Ḳəsəm eytix, ḳaytidin əḥdigə baoɳlinix (10-bab)
11-13-bab:	Islaḥat
	Yerusalemda turuxḳa əzlirini pida ḳiloɳanlar (11-bab)
	Həlḳ əzlirini, sepilni Hudaoɳa atap beoɳixlax (12-bab)
	Roḥiy tüzitixlər (13-bab)
	(a) natooɳra nikaḥlar bilən buloɳinix — islaḥat
	(ə) ianə-əxrə ḳilmasliḳ — islaḥat
	(p) xabat künini buloɳax — islaḥat
	(b) wəzipilərdin waz keqix — islaḥat

Nəḩəmiya

Yerusalemning eqinixlik, harablik ḩaliti

1 [1] Ḩakaliyaning oоli Nəḩəmiya xundak bayan kildiki: — Yigirminqi yili Kisləw eyida, mən
Xuxan kəl'əsidə turattim, [2] Өz kerindaxlirimdin biri bolоan Ḩanani bilən birnəqqə kixi
Yəhudiyədin qikip kəldi; mən ulardin sürgünlüktin kutulup kalоan Yəhudalar wə Yerusalem
tooрisida soridim. [3] Ular manga: — Sürgünlüktin kutuloan həlkning kaldisi Yəhudiyə əlkisidə
kattik japa-muxəkkət astida wə aḩanət iqidə kaldi. Yerusalemning sepili bolsa ərüwetildi,
kowuklirimu kəydürüwetildi, dəp eytip bərdi.

Nəḩəmiyaning Yerusalem üqün roza tutup dua kilixi

[4] Mən bu gəplərni anglap olturup yioлap kəttim, birnəqqə küngiqə nalə-pəryad kətürüp,
asmanlardiki Huda aldida roza tutup, dua kilip [5] mundak dedim: — «I asmandiki Huda
Pərwərdigar, Өzini səyüp, əmrlirini tutkanlaroa əzgərməs mehir kərsitip əḩdisidə turouqi
uluo wə dəḩxətlik Təngri, [6] əmdi Sening aldingda muxu pəyttə kulliring Israillar üqün pekir
kulungning keqə-kündüz kiliwatkan bu duasioa kuliking selinoay, kəzüng oquk boloay! Mən
biz Israillarning Sening aldingda sadir kiloan gunaḩlirimizni etirap kilimən; mənmu, atamning
jəmətimu gunaḩ kilduk! [7] Biz Sening yolungoa tətür ix kilip, Sən kulung Musaoa tapilioan
əmrliring, bəlgilimiliring wə ḩəkümliringni ḩeq tutmiduk. [8-9] Sening Өz kulung Musaoa ta-
pilap: «Əgər silər wapasizlik kilsanglar, silərni pütün taipilərning arisioa tarkitiwetimən;
lekin Manga yenip kelip, Mening əmrlirimni tutup əməl kilsanglar, gərqə aranglardin ḩətta
asmanlarning əng qetigə kooliwetilgənlər bolsimu, Mən ularni xu yərdin yioip, Mening na-
mimni tikləxkə tallioan jayoa elip kelimən» degən sözüngni yad kiloaysən, dəp ətünimən.
[10] Bularning ḩəmmisi Sening kulliring wə Sening həlking, Өzüngning zor kudriting wə küqlük
kolung bilən hərlükkə kutkuzdung. [11] I Rəbbim, kulungning duasioa ḩəm Sening namingdin
əyminixtin səyüngən kulliringningmu duasini kuliking tingxioay; bügün kulungning ixlirini
onguxluk kiloaysən, uni xu kixining aldida iltipatka erixtürgəysən».
Xu wakitta mən padixaḩning sakiysi idim.

Padixaḩning Nəḩəmiyaning Yerusalemni, jümlidin sepilini kayta ongxap qikixioa ruhsət kilixi

2 [1] Wə xundak boldiki, padixaḩ Artahxaxtaning yigirminqi yili Nisan eyi, padixaḩning
aldioa xarab kəltürülgənidi; mən xarabni elip padixaḩka sundum. Buningdin ilgiri mən
padixaḩning aldida ḩeqkaqan oəmkin kərüngən əməs idim.
[2] Xuning bilən padixaḩ meningdin: — Birər kesiling bolmisa, qiraying nemixka xunqə oəmkin
kərünidu? Kənglüngdə qokum bir dərd bar, dewidi, mən intayin korkup kəttim. [3] Mən
padixaḩka: — Padixaḩim mənggü yaxioayla! Ata-bowilirimning kəbriliri jaylaxkan xaḩər
harabilikkə aylanoan, dərwaza-kowukliri kəydürüwetilgən tursa, mən kandakmu oəmkin
kərünməy? — dedim.
[4] Padixaḩ meningdin: — Sening nemə təliping bar? — dəp soriwidi, mən asmandiki Hudaoa dua
kilip, [5] andin padixaḩka: — Əgər padixaḩimning kəngligə muwapik kərünsə, kulliri əzlirining

---

1:1 «yigirminqi yili» — Pars padixaḩi Artahxaxtaning yigirminqi yilini kərsitidu *(2:1ni kərüng)*.
1:5 Mis. 20:6; 34:7; Qəl. 14:18; Kan. 5:10; Zəb. 86:15; 103:8; 145:8-9; Dan. 9:4
1:8-9 Kan. 4:25, 26, 27; 30:2, 3, 4

aldida iltipatḳa erixkən bolsa, meni Yəhudiyəgə əwətkən bolsila, ata-bowilirimning ḳəbriliri jaylaxḳan xəḩərgə berip, uni yengiwaxtin ḳurup qiḳsam, dedim.
[6] Padixaḩ (xu qaoɣda hanix padixaḩning yenida olturatti) məndin: — Səpiringgə ḳanqilik waḳit ketidu? Ḳaqan ḳaytip kelisən? — dəp soridi. Xuning bilən padixaḩ meni əwətixni muwapiḳ kərdi; mənmu uningoɣa ḳaytip kelidioɣan bir waḳitni bekittim. [7] Mən yənə padixaḩtin: — Aliylirioɣa muwapiḳ kərünsə, manga Əfrat dəryasining u ḳetidiki waliylaroɣa meni taki Yəhudiyəgə baroɣuqə ətkili ḳoyux tooɣruluḳ yarliḳ hətlirini pütüp bərgən bolsila; [8] Wə yənə padixaḩlik ormanlikioɣa ḳaraydioɣan Asafḳa muḳəddəs əygə təwə boloɣan ḳəl'əning dərwaziliri, xuningdək xəḩərning sepili wə əzüm turidioɣan əygə ketidioɣan limlarni yasaxḳa kerəklik yaoɣaqlarni manga berix tooɣrulukmu bir yarliḳni pütüp bərgən bolsila, dedim. Hudayimning xəpkətlik ḳoli üstümdə boloɣaqḳa, padixaḩ iltipat ḳilip bularning ḩəmmisini manga bərdi. [9] Xuning bilən mən dəryaning u ḳetidiki waliylarning yenioɣa berip padixaḩning yarliḳlirini tapxurdum. Padixaḩ yənə birnəqqə ḳoxun sərdarliri bilən atliḳ ləxkərlərnimu manga ḩəmraḩ boluxḳa orunlaxturoɣanidi. [10] Ḩoronluḳ Sanballat bilən Ammoniy Tobiya degən əməldar Israillarning mənpəətini izdigən adəm kəptu, degən həwərni anglap intayin narazi boldi.

Nəḩəmiyaning keqisi sepilni qarlaxḳa qiḳixi

[11] Mən Yerusalemoɣa kelip üq kün turdum. [12] Andin keqisi mən wə manga ḩəmraḩ boloɣan birnəqqə adəm ornimizdin turduḳ (mən Hudayimning kənglümgə Yerusalem üqün nemə ixlarni ḳilixni saloɣanliḳi tooɣrisida ḩeqkimgə birər nemə demigənidim). Əzüm mingən ulaoɣdin baxḳa ḩeqḳandaḳ ulaoɣmu almay, [13] keqisi «Jiloɣa ḳowuḳi»din qiḳip «Əjdiḩa buliḳi»oɣa ḳarap mengip, «Tezək ḳowuḳi»oɣa kelip, Yerusalemning buzuwetilgən sepillirini wə kəydürüwetilgən ḳowuḳ-dərwazilirini kəzdin kəqürdum. [14] Yənə aldioɣa mengip «Bulaḳ ḳowuḳi» bilən «Xaḩanə kəl»gə kəldim; lekin xu yərdə mən mingən ulaoɣning ətüxikə yol bək tar kəlgəqkə, [15] keqidə mən jiloɣa bilən qiḳip sepilni kəzdin kəqürüp qiḳtim. Andin yenip «Jiloɣa ḳowuḳi»din xəḩərgə kirip, əygə ḳayttim.
[16] Əməldarlarning ḩeqḳaysisi mening nəgə baroɣanliḳimni wə nemə ḳiloɣanliḳimni bilməy ḳelixti, qünki mən ya Yəhudiylaroɣa, kaḩinlaroɣa, ya əmir-ḩakimlaroɣa wə yaki baxḳa hizmət ḳilidioɣanlaroɣa ḩeqnemə eytmioɣanidim.

Nəḩəmiyaning həlḳni sepilni ḳayta selixḳa ilḩamlanduruxi

[17] Keyin mən ularoɣa: — Silər beximizoɣa kəlgən balayi'apətni, Yerusalemning harabigə aylanoɣanliḳini, sepil ḳowuḳlirining kəydürüwetilgənlikini kərdünglar; kelinglar, ḩəmmimiz ḩaḳarətkə ḳeliwərməslikimiz üqün Yerusalemning sepilini ḳaytidin yasap qiḳayli, — dedim. [18] Mən yənə ularoɣa Hudayimning xəpkətlik ḳolining mening üstümdə boloɣanliḳini wə padixaḩning manga ḳiloɣan gəplirini eytiwidim, ular: — Ornumizdin turup uni yasayli! — deyixip, bu yahxi ixni ḳilixḳa əz ḳollirini ḳuwwətləndürdi.
[19] Lekin Ḩoronluḳ Sanballat, hizmətkar Ammoniy Tobiya ḩəm ərəb boloɣan Gəxəm bu ixni anglap bizni zanglik ḳilip mənsitməy: — Silərning bu ḳiloɣininglar nemə ix? Silər padixaḩḳa asiylik ḳilmaḳqimusilər? — deyixti.
[20] Mən ularoɣa jawab berip: — Asmanlardiki Huda bolsa bizni oɣəlibigə erixtüridu wə Uning ḳulliri boloɣan bizlər ḳopup ḳurimiz. Lekin silərning Yerusalemda ḩeqḳandaḳ nesiwənglar, ḩoḳuḳunglar yaki yadnamənglar yoḳ, — dedim.

2:7 «Əfrat dəryasining u ḳəti...» — məzkur kitabta muxu yədin baxlap «dərya» «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu. «U ḳəti...» — dəryaning oɣərbiy təripi. **«...meni taki Yəhudiyəgə baroɣuqə ətkili ḳoyux»** — yaki «...səpirimdə meni aloɣa sürüx».
2:8 Dan. 9:25
2:10 «Tobiya degən əməldar» — ibraniy tilida «Tobiya degən ḳul».

Sepilni bələklərgə bəlüp ongxaxḳa buyruluxi
Kona xəḥərning həritisini kərüng

3 [1] Xu qaoɣda bax kaḥin əliyaxib wə uning kaḥin ḳerindaxliri ḳopup «Ḳoy ḳowuḳi»ni yengiwaxtin yasap qiḳti; ular ḳowuḳning ḳanatlirini ornitip, uni Hudaoɣa atap muḳəddəs dəp bekitti; ular «Yüzning munari» bilən «Ḥananiyəlning munari»oɣiqə boloɣan ariliḳtiki sepilni ongxap, uni muḳəddəs dəp bekitti; [2] Uningoɣa tutax ḳismini Yeriholuḳlar yasidi; yənə uningoɣa tutax ḳismini Imrining ooɣli Zakkur yasidi. [3] «Beliḳ ḳowuḳi»ni Sənaaḥning ooɣulliri yasidi; ular uning lim-kexəklirini selip, ḳanatliri, taḳaḳliri wə baldaḳlirini ornatti. [4] Uningoɣa tutax ḳismini Ḥakozning nəwrisi, Uriyaning ooɣli Mərəmot yasidi; uningoɣa tutax ḳismini Məxəzabəlning nəwrisi, Bərəkiyaning ooɣli Məxullam yasidi. Uningoɣa tutax ḳismini Baanaḥning ooɣli Zadok yasidi. [5] Uningoɣa tutax ḳismini Təkoaliḳlar yasidi; lekin ularning qongliri əz hojisining ixini zimmisigə ilixḳa unimidi.

[6] «Kona ḳowuḳ»ni Pasiyaning ooɣli Yəḥoyada bilən Besodiyaning ooɣli Məxullam yasidi; ular uning lim-kexəklirini selip, ḳanatliri, taḳaḳliri wə baldaḳlirini ornatti. [7] Ularning yenidiki tutax ḳismini Gibeonluḳ Mələtiya, Meronotluḳ Yadon ḥəmdə Dəryaning bu oɣərbiy təripidiki waliylarning baxḳuruxi astidiki Gibeonluḳlar bilən Mizpaḥliḳlar yasidi. [8] Ularning yenidiki tutax ḳismini zərgərlərdin boloɣan Harḥayaning ooɣli Uzziyəl yasidi. Uningoɣa tutax ḳismini huxbuy buyum yasaydioɣan ətirqilərdin Ḥananiya yasidi. Ular Yerusalem sepilini taki «Ḳelin tam»oɣiqə ongxap yasidi. [9] Ularning yenidiki tutax ḳismini Yerusalemning yerimining ḥakimi boloɣan Hurning ooɣli Refaya yasidi. [10] Ularning yenida, Harumafning ooɣli Yədaya əzining əyining udulidiki ḳismini yasidi. Ularning yenidiki ḳismini Haxabniyaning ooɣli Ḥattux yasidi. [11] Ḥarimning ooɣli Malkiya bilən Paḥat-Moabning ooɣli Ḥaxxub sepilning baxḳa bir bəliki bilən «Humdanlar munari»ni yasidi. [12] Ularning yenidiki tutax ḳismini Yerusalemning yerimining ḥakimi Halloḥəxning ooɣli Xallom əzi wə uning ḳizliri yasidi.

[13] «Jiloɣa ḳowuḳi»ni Ḥanun bilən Zanoaḥ xəḥirining aḥalisi yasidi. Ular uni yasap, uning ḳanatliri, taḳaḳliri wə baldaḳlirini ornatti wə yənə «Tezək ḳowuḳi»oɣiqə ming gəz sepilnimu yasidi. [14] «Tezək ḳowuḳi»ni Bəyt-Ḥakkərəm yurtining baxliḳi Rəkabning ooɣli Malkiya yasidi; ular uni yasap, uning ḳanatliri, taḳaḳliri wə baldaḳlirini ornatti.

[15] «Bulaḳ ḳowuḳi»ni Mizpaḥ yurtining baxliḳi Kol-Ḥozəḥning ooɣli Xallum yasidi. U uni yasap, əgzisini yepip, uning ḳanatliri, taḳaḳliri wə baldaḳlirini ornatti wə yənə xaḥanə baoɣning yenidiki Siloam kəlining sepilini «Dawutning xəḥiri»din qüxidioɣan pələmpəygiqə yengiwaxtin yasidi.

[16] Uningdin keyinki tutax ḳismini Dawutning ḳəbrilirining udulidiki wə uningdin keyinki sün'iy kəlgə ḥəm uning kəynidiki «Palwanlarning əyi»gə ḳədər Bəyt-Zur yurtining yerimining ḥakimi, Azbukning ooɣli Nəḥəmiya yasidi. [17] Uningdin keyinki tutax ḳismini Lawiylar — Yəni Banining ooɣli Rəḥum yasidi, uning yenidiki tutax ḳismini Keilaḥning yerim yurtining ḥakimi Ḥaxabiya əz yurtioɣa wakalitən yasap qiḳti. [18] Uning yenidiki tutax ḳismini ularning

---

3:1 «Yüzning munari» — baxḳa hil tərjimilər: — «Ḥammeaḥning munari» yaki «Meaḥning munari». **«muḳəddəs dəp bekitti»** — nemixḳa xundaḳ bekitidu? Uning «Ḳoy ḳowuḳi» dəp atilixning səwəbi bəlkim ibadəthanida sunulidioɣan ḳurbanliḳlar *(kəpinqisi ḳoylar, əlwəttə)* xu dərwazidin xəḥərgə elip kirilətti. Xunga ḳurbanliḳlarning kirix yolini «muḳəddəs» dəp bekitix tolimu muwapiḳ idi — demək, xu dərwazidin ḳurbanliḳlardin baxḳa ḥeqḳandaḳ nərsilərni elip kirixkə bolmaytti.
3:4 «Ḥakozning...» — yaki «Kozning...».
3:6 «Pasiyaning ooɣli Yəḥoda» — yaki «Pasiyaning ooɣli Yoyada».
3:7 «Dərya» — Əfrat dəryasi. **«Mələtiya, Meronotluḳ Yadon ḥəmdə Dəryaning bu oɣərbiy təripidiki waliylarning baxḳuruxi astidiki Gibeonluḳlar bilən Mizpaḥliḳlar yasidi»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Mələtiya... wə Yadon yasidi; bular Dəryaning oɣərbiy təripidiki waliylar idarə ḳilidioɣan Gibeonluḳlar wə Mizpaḥliḳlar idi».
3:8 «... ongxap yasidi» — yaki «...suwap qiḳti».
3:15 «xaḥanə baoɣning yenidiki Siloam kəli» — muxu yərdə ibraniy tilida «xaḥanə baoɣning yenidiki Xelaḥ kəli» deyilidu.

Yerusalemning ḳowuḳ-dərwaziliri

(Nəḥəmiya dəwri - «Nəḥəmiya» 3-babni kərüng)

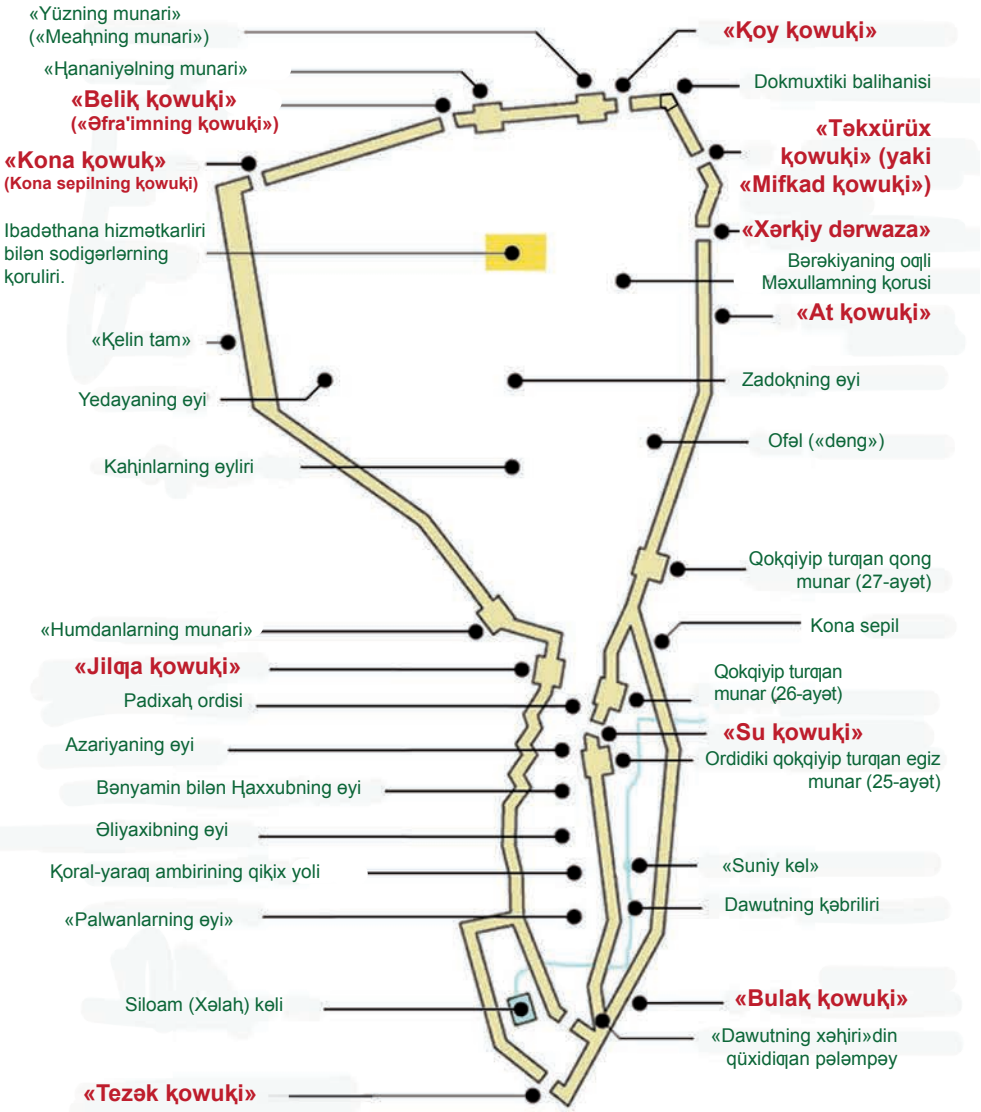

Yerusalemning ḳowuḳliri (Nəḥəmiya ḳayta ḳuroqan) «Nəḥ.» 3

kɵrindaxliri — Keilaḥning ikkinqi yerimining ḥakimi, Ḥenadadning ooɳli Baway yasidi. [19] Uning yenida, Mizpaḥning ḥakimi Yəxuaning ooɳli Ezər kɵral-yaraoɳ ambirioɣa qikix yolining udulida, sepilning dokmuxidiki yənə bir bəlikini yasidi. [20] Zabbayning ooɳli Baruk uningdin keyinki yənə bir bəlikini, yəni sepilning dokmuxidin taki bax kaḥin Əliyaxibning ɵyining dərwazisioɣiqə boloɣan bəlikini kɵngül kɵyup yasidi. [21] Uning yenida Ḥakozning nəwrisi, Uriyaning ooɳli Mərəmot sepilning Əliyaxibning ɵyining dərwazisidin taki Əliyaxibning ḥoylisining ahirioɣiqə boloɣan yənə bir bəlikini yasidi. [22] Bulardin keyinki bir kismini Iordan tüzlənglikidikilər, kaḥinlar yasidi. [23] Bularning yenida, Binyamin bilən Ḥaxxub ɵz ɵyining udulidiki bəlikini yasidi. Ulardin keyin Ananiyaning nəwrisi, Maaseyaḥning ooɳli Azariya ɵz ɵyining yenidiki kisimni yasidi. [24] Uning yenida, Azariyaning ɵyidin sepilning buruluxioɣa, taki dokmuxioɣiqə boloɣan yənə bir bəlikini Ḥenadadning ooɳli Binnuiy yasidi. [25] Uning yenida, Uzayning ooɳli Palal padixaḥ ordisining dokmuxi, xuningdək ordidiki qokqiyip turoɣan, zindan ḥoylisining yenidiki egiz munarning udulidiki bəlikini yasidi. Uningdin keyinki bir bəlikini Paroxning ooɳli Pidaya yasidi. [26] Əmdi Ofəldə turidioɣan ibadəthana hizmətkarliri künqikix tərəptiki «Su kɵwuki»ning udulidiki wə qokqiyip turoɣan munarning udulidiki sepilni yasidi. [27] Qokqiyip turoɣan qong munarning udulida Təkoaliklar taki Ofəl sepilioɣiqə boloɣan ikkinqi bir bəlikini yasidi. [28] «At kɵwuki»ning yukiri bir bəlikini kaḥinlar yasidi, hərbiri ɵz ɵyining udulidiki kismini yasidi. [29] Immərning ooɳli Zadok ularning yenida, keyinki kismini, ɵz ɵyining udulidiki bir bəlikini yasidi. Uning yenidiki tutax kismini «xərkiy dərwaza»ning dərwaziwəni Xekaniyaning ooɳli Xemaya yasidi. [30] Uning yenida, Xələmiyaning ooɳli Ḥananiya bilən Zalafning altinqi ooɳli Ḥanun ikkinqi bir bəlikini yasidi; ularning yenida, Bərəkiyaning ooɳli Məxullam ɵz kɵrusining udulidiki bir bələkni yasidi. [31] Uning yenida, xu yərdin tartip ibadəthana hizmətkarliri bilən sodigərlərning kɵruliridin ətüp, «Təkxürüx kɵwuki»ning udulidiki sepil dokmuxining balihanisioɣiqə boloɣan bəlikini zərgərlərdin boloɣan Malkiya yasidi. [32] Dokmuxning balihanisi bilən «Kɵy kɵwuki»ning arilikidiki bələkni zərgərlər bilən sodigərlər yasidi.

Sanballatning hapa boluxi wə məshirə kilixi

4 [1] Xundak boldiki, Sanballat bizning sepilni yengiwaxtin ongxawatkanlikimizni anglap oɣəzəplinip, kəḥri bilən Yəḥudalarni məshirə kildi. [2] U ɵz kɵrindaxliri wə Samariyə kɵxuni aldida: — Bu zəip Yəḥudalar nemə kiliwatidu? Ular ɵzlirini xundak mustəḥkəmlimək qimu? Ular kurbanlikларni sunmak qimu? Ular bir kün iqidə püttürüxmək qimu? Topa dəwiliri iqidin kɵyüp kətkən taxlarni kolap qikirip ularoɣa jan kirgüzəmdikən? — dedi. [3] Uning yenida turuwatkan Ammoniy Tobiya: — Ular ḥərkanqə yasisimu, bir tülkə sepilning üstigə yamixip qikса, ularning tax temini ərüwetidu! — dedi.

Nəḥəmiyaning duasi

[4] — I Hudayimiz, kulak selip angliɳaysən, kəmsitilməktimiz, ularning kiloɣan ḥakarətlirini ɵz bexioɣa yanduroɳaysun; ularni tutkun kilip elip beriloɣan yaka yurtta həkning oljisioɣa

3:18 «Baway» — yaki «Binnuiy».
3:21 «Ḥakozning nəwrisi» — yaki «Kozning nəwrisi».
3:26 «ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətaniylar».
3:31 «udulidiki sepil dokmuxining balihanisioɣiqə» — yaki «udulidiki sepil dokmuxioɣa qikix yolioɣiqə» yaki «udulidiki sepil dokmuxidiki pələmpəygiqə».
4:2 «Ular ɵzlirini xundak mustəḥkəmlimək qimu?» — yaki «ular ɵz məyliqə xundak ketiwərsə bolamdu?» yaki «ɵzlirigə tayinip bu ixni kilalamdu?». Tekistning ibraniy tilini qüxinix səl təs. **«Topa dəwiliri iqidin kɵyüp kətkən taxlarni kolap qikirip ularoɣa jan kirgüzəmdikən?»** — bu məshirə sɵzliri iqidə bir-birigə zit kelidioɣan ixlar bar. Karioɳanda, gərqə Sanballat mazak kiloɣini bilən, uning kuruluxka boloɣan oɣazipi uningda bu ix püttürülüxi mumkin, degəndək birhil korkunqning barlikioɣa ispat bolidu.

aylanduroɳaysun! [5] Ularning ḳəbiḩlikini yapmioɳaysən, gunaḩliri aldingdinmu əqürüwetilmisun; qünki ular sepilni ongxawatḳanlarning kəngligə azar bərdi!
[6] Xundaḳtimu sepilni yengiwaxtin ongxawərduḳ; uni ulap, egizlikini yerimioɳa yətküzduḳ; qünki kəpqilik kəngül ḳoyup ixlidi.

Düxmənlərning toskunluḳ wə buzoɳunqilik ḳilixḳa ḳəstlixi

[7] Xundaḳ boldiki, Sanballat, Tobiya, Ərəblər, Ammoniylar, Axdodluḳlar Yerusalem sepillirini yengiwaxtin ongxax ḳuruluxining yənila elip beriliwatḳanliḳini, sepil bəsüklirining etiwetilgənlikini anglap ḳattiḳ oɳəzəpkə kelixti-də, [8] birliktə Yerusalemoɳa ḩujum ḳilip uningda ḳalaymiḳanqilik tuoɳduruxni ḳəstləxti. [9] Xunga biz Hudayimizoɳa iltija ḳilduḳ ḩəm ularning səwəbidin keqə-kündüz kəzətqi ḳoyup, əzlirimiz ulardin mudapiələnduḳ.
[10] Bu qaoɳda Yəḩudiyədikilər: — Ixqi-ḩammallar ḩalidin kətti, xuningdək qalma-kesək əhlətlər yənila naḩayiti kəp, biz sepilni ongxaxḳa ḩətta sepiloɳimu yeḳinlixalmiduḳ! — deyixti. [11] Xuning bilən bir waḳitta düxmənlirimiz: — Ular səzməstə, ular kərməstə, ularning arisioɳa kiriwelip ularni əltürüp, ḳuruluxni tohtitiwetimiz! — deyixti.
[12] Wə xundaḳ boldiki, ularning ətrapida turuwatḳan Yəḩudalarmu yenimizoɳa on ḳetim kelip: — Ḳaysi tərəpkə ḳarisanglar, ular xu tərəptin kelip silərgə ḩujum ḳilmaḳqi! — dəp həwər yətküzüxti. [13] Xunga mən həlḳni jəmət-jəmət boyiqə, ḳolioɳa ḳiliq, nəyzə wə okyalirini elip, sepili pəs boloɳan yaki ḩujumoɳa oquḳ turoɳan yərlərdə sepilning arḳisida ḳarawulluḳta turuxḳa ḳoydum. [14] Kəzdin kəqürüp qiḳḳandin keyin ornumdin ḳopup mətiwərlər bilən əməldarlar wə baxḳa həlḳḳə: — Ulardin ḳorḳmanglar; uluoɳ wə dəḩxətlik Rəbni esinglarda tutunglar, əz ḳerindaxliringlar, ooɳul-ḳizliringlar, ayalliringlar wə əy-makaninglar üqün jəng ḳilinglar, dedim.

Bir tərəptin ixləx, bir tərəptin mudapiəlinix

[15] Xundaḳ boldiki, əzlirining suyiḳəstini bilip ḳaloɳanliḳimiz düxmənlərning ḳuliḳioɳa yetip baroɳaq, xuningdək Huda ularning suyiḳəstini bitqit ḳiloɳaq, biz ḩəmmimiz sepiloɳa ḳaytip, ḩərbirimiz əsli ix ornimizda ixni dawamlaxturiwərduḳ.
[16-17] Ənə xu qaoɳdin baxlap hizmətkarlirimning yerimi ix bilən boldi, yerimi ḳolioɳa nəyzə, ḳalḳan, oḳya tutḳan, dobuloɳa-sawut kiygən ḩalda yürüxti. Sərdar-əməldarlar sepilni ongxawatḳan barliḳ Yəḩuda jəmətidikilərning arḳisida turdi. Ḩəm yüklərni toxuwatḳanlar ḩəm ularoɳa yük artiwatḳanlarmu bir ḳolida ixləp, bir ḳolida yaraoɳlirini qing tutuxḳanidi. [18] Tamqilarning ḩərbiri bəllirigə ḳiliq-hənjərlirini askan ḩalda sepilni yasawatatti; kanayqi bolsa yenimda turatti. [19] Mən mətiwərlər, əməldarlar wə baxḳa həlḳḳə: — Bu ḳurulux naḩayiti qong, dairisi kəng; biz ḩəmmimiz sepilda bələk-bələklər boyiqə tarḳilip ixləp, bir-birimizdin yiraḳ turuwatimiz. [20] Xunga məyli ḳəyərdə bolunglar, kanay awazini anglisanglarla, biz bar xu yərgə kelip yioɳilinglar; Hudayimiz biz üqün jəng ḳilidu, — dedim.
[21] Biz ənə xu tərikidə ixliduḳ; həlḳning yerimi tang atḳandin tartip yultuz qiḳḳuqə nəyzilirini qing tutup turuxti. [22] U qaoɳda mən yənə həlḳḳə: — Ḩəmməylən əz hizmətkari bilən keqini Yerusalemoɳa kirip ətküzsun, xundaḳ bolsa ular keqisi bizning muḩapizətqilikimizni ḳilidu, kündüzi ixləydu, dedim. [23] Xundaḳ ḳilip ya mən, nə ḳerindaxlirim, ya hizmətkarlirim yaki manga əgəxkən muḩapizətqilərning ḩeqḳaysisi kiyimlirini selixmidi; ḩərbiri ḩətta suoɳa baroɳandimu əzining yaraoɳlirini eliwalatti.

4:12 «ḳaysi tərəpkə ḳarisanglar, ular xu tərəptin kelip silərgə ḩujum ḳilmaḳqi!» — əsli ayətning kəqürülmisi kəmtük boloɳaqḳa, mənisini jayida qiḳirix təs bolup ḳaldi; xunga muxu Yəḩudiylarning eytḳan səzlirining birnəqqə hil tərjimiliri bar. Lekin asasiy mənilirining ḩəmmisi düxmənlərning ḩərtərəplimə ḳəstləxlirini kərsitidu.
4:20 Mis. 14:25; Ḳan. 1:30; 28:7
4:23 «ḩərbiri ḩətta suoɳa baroɳandimu əzining yaraoɳlirini eliwalatti» — yaki «ḩərbiri ong ḳolidin yaraoɳlirini qüxürüxmidi» yaki «ḩərbirəylən pəḳət yuyunoɳandila kiyimlirini salatti». Əyni tekist kəmtüktək kərünidu.

Namratlarning nalisi

5 [1] U qaoɣda halayiḳ wə ularning hotunliri əz ḳerindaxliri boloɣan Yəhudalar üstidin xikayət ḳilip ḳattiḳ dad-pəryad kətürüxti. [2] Bəzilər: — Biz wə ooɣul-ḳizlirimizning jan sanimiz kəp, kün kəqüriximiz üqün toyoɣudək axliḳ almisaḳ bolmaydu, deyixti. [3] Yənə bəzilər: — Biz aqarqiliḳta ḳaloɣan waḳtimizda axliḳ elip yəymiz dəp etizlirimiz, üzümzarliḳlirimizni wə əylirimizni rənigə berixkə məjbur bolduḳ, deyixti. [4] Wə yənə bəzilər: — Padixaḥning etizlirimiz wə üzümzarliḳlirimiz üstigə saloɣan baj-seliḳni tapxuruxḳa pul ḳərz alduḳ. [5] Gərqə bədənlirimiz ḳerindaxlirimizning bədənlirigə, pərzəntlirimiz ularning pərzəntlirigə ohxax bolsimu, lekin ooɣul-ḳizlirimizni ḳul-dedək boluxḳa tapxurmay amalimiz bolmidi; əməliyəttə ḳizlirimizdin bəziliri alliḳaqan dedək bolupmu kətti; ularni bədəl tələp ḥərlükkə qiḳirixḳa ḳurbimiz yətmidi, qünki bizning etizlar wə üzümzarliḳlirimiz ḥazir baxḳilarning ḳolididur, — deyixti.

Nəḥəmiyaning mətiwərlər bilən mənsəpdarlarni ɵəzəp bilən əyiblixi

[6] Mən ularning dad-pəryadlirini wə eytḳan bu gəplirini angliɵandin keyin ḳattiḳ ɵəzəpləndim. [7] Kənglümdə birər ḳur oyliniwaloɣandin keyin, mətiwərlər bilən əməldarlarni əyibləp: — Silər əz ḳerindaxliringlaroɣa ḳərz berip ulardin əsüm alidikənsilər-ḥə! — dəp tənbiḥ bərdim. Andin ularning səwəbidin qong bir yioɣin eqip [8] ularni: — Biz küqimizning yetixiqə yat taipilərgə setiwetilgən ḳerindiximiz Yəhudalarni ḳayturup setiwalduḳ, lekin silər bizni ularni ḳayturup setiwalsun dəp ḳerindaxliringlarni yənə setiwətməkqi boluwatamsilər? — dəp əyibliwidim, ular dəydioɣan gəp tapalmay, xük turup ḳaldi. [9] Andin mən ularoɣa yənə: — Silərning bu ḳiloɣininglar ḳamlaxmaptu. Silər düxmənlirimiz boloɣan taipilər aldida bizni aḥanətkə ḳaldurmay, Hudayimizning ḳorḳunqida mangsanglar bolmasmidi? [10] Mənmu, ḳerindaxlirim wə hizmətkarlirim ularoɣa pul wə axliḳ ətnə berip turup əsüm alsaḳ alattuḳ! Silərdin ətünimən, mundaḳ əsüm elixtin waz keqəyli! [11] Ətünüp ḳalay, silər dəl bügün ularning etizlirini, üzümzarliḳ, zəytunzarliḳ wə əylirini ḳayturup beringlar, wə xuningdək silər ulardin ündürüwaloɣan pul, axliḳ, yengi məy-xarab wə yengi zəytun maylirining əsümini ularoɣa ḳayturup beringlar, dedim.

[12] Ular: — Ḳayturup berimiz, əmdi ulardin ḥeq əsüm almaymiz; sili nemə desilə, biz xundaḳ ḳilimiz, deyixti. Mən kaḥinlarni qaḳirtip kelip, ularni bu wədə boyiqə xundaḳ ijra ḳilixḳa ḳəsəm iqküzd üm. [13] Mən tonumning pexini ḳeḳip turup: — Kim muxu wədini ada ḳilmisa, Huda xu yol bilən uning əzini əz əyidin wə mal-mülkidin məḥrum ḳilip ḳeḳiwətsun! Xu yol bilən uning ḥəmmə nemisi ḳurukdilip ḳaloɣuqə ḳeḳiwetilsun! — dedim. Pütkül jamaət birdək: «Amin!» deyixti ḥəm Pərwərdigaroɣa Ḥəmdusana oḳuxti. Andin kəpqilik xu wədisi boyiqə deginidək ḳilixti.

5:4 «Padixaḥning etizlirimiz wə üzümzarliḳlirimiz üstigə saloɣan baj-seliḳni tapxuruxḳa pul ḳərz alduḳ» — yaki «padixaḥning baj-seliḳini tələxkə etizlirimiz wə üzümzarliḳlirimizni rənigə berip pul ḳərz alduḳ».

5:7 Mis. 22:24

5:10 «Mənmu, ḳerindaxlirim wə hizmətkarlirim ularoɣa pul wə axliḳ ətnə berip turup əsüm alsaḳ alattuḳ» — baxḳa birhil tərjimisi: — *(1)* «mənmu, ḳerindaxlirim, hizmətkarlirimmu ularoɣa pul wə axliḳ ətnə berip turuwatimiz» yaki: — *(2)* «mənmu, ḳerindaxlirim, hizmətkarlirimmu ularoɣa pul wə axliḳ ətnə berip turayli».

–Nəḥəmiyaning harakteri bək sehiy boloɣaqḳa, bəlkim əsümsiz ətnə-ḳərzni kəp bərgən boluxi mumkin idi. Uning üstigə, ḳerindaxlaroɣa ətnə berip əsüm elix Musa pəyoɣəmbərgə nazil ḳilinoɣinioɣa hilaplik *(«Mis.» 22:25, «Pənd.» 15:5)*. Xunga bu ikkinqi hil tərjimini tooɣra əməs, dəp ḳaraymiz. **«mundaḳ əsüm elixtin waz keqəyli!»** — yaki «muxundaḳ ḳərzgə rəni elixtin waz keqəyli!».

5:11 «...bügün ularning etizlirini, üzümzarliḳ, zəytunzarliḳ wə əylirini ḳayturup beringlar...» — muxu etiz ḳatarliḳ mülüklər əslidə ḳərz-ətnilərgə «rənə» süpitidə ḳoyuloɣan bolup, ḳərz igiliri ularni tartiwaloɣan bolsa kerək. **«pul, axliḳ... wə yengi zəytun maylirining əsümini»** — ibraniy tilida «pul, axliḳ, ...wə yengi zəytun maylirining yüzdin biri» yaki «əsümi bir pirsənt» — ḳandaḳ tərjimə ḳilinixtin ḳət'iynəzər, muxu sözlər qoḳum əsümning əzini kərsitixi kerək.

5:12 «Mən kaḥinlarni qaḳirtip kelip, ularni ... xundaḳ ijra ḳilixḳa ḳəsəm iqküzdüm» — kaḥinlar əslidə ḳərz igiliri əməs; ularning məs'uliyiti baxḳilarning xu wədisini ada ḳilixioɣa nazarətqilik ḳilixtin ibarət idi. Əslidə kaḥinlar əsüm berix tooɣruluḳ muḳəddəs ḳanun-bəlgilimilərni bilixi kerək idi, xundaḳla bundaḳ wəziyətkə yol ḳoymasliḳi kerək idi.

Pak-diyanətlik wə addiy-sadda Nəḩəmiya

14 Xuningdək, Yəhudiyə zeminida ularoŋa waliy boluxqa tikləngən kündin buyan, yəni padixaḩ
Artahxaxtaning yigirminqi yilidin ottuz ikkinqi yiliоŋiqə boloŋan on ikki yil iqidə nə mən,
nə mening uruq-tuoŋqanlirim waliylik nenini ḩeq yemiduq. 15 Məndin ilgiri waliy boloŋanlar
həlqqə eoŋirqilik selip, ulardin kündilik axliq, məy-xarab wə xuningdək kirik xəkəl kümüx elip
kəlgənikən; ḩətta ularning hizmətkarlirimu həlqning üstidin ḩoquqwazlik qilip kəlgənikən. Le-
kin mən Hudadin qorqidioŋinim üqün undaq qilmidim. 16 Mən dərwəqə sepilning quruluxioŋila
berilgəqkə, biz ḩətta birər etiznimu setiwalmiduq; mening barliq hizmətkarlirimmu quruluxta
ixləxkə xu yərgə yioŋilatti. 17 Ətrapimizdiki yat əllərdin bizning yenimizoŋa kəlgənlərdin bələk,
mening bilən bir dastihanda oŋiza yəydioŋanlar Yəhudiylar wə əməldarlardin bir yüz əllik
kixi idi. 18 Ḩərküni bir kala, hillanoŋan altə qoy təyyarlinatti, yənə manga bəzi uqar quxlar
təyyarlinatti; ḩər on kündə bir qetim ḩərhil mol məy-xarab bilən təminlinətti. Xundaq bolsimu
mən yənila «waliy neni»ni tələp qilmidim; qünki qurulux Ixi həlqning üstidiki eoŋir yük idi.
19 — Aḩ Hudayim, mən muxu həlq üqün qiloŋan barliq iximni yad ətkəysən, manga xapaət
kərsətkəysən!

Sanballatning quruluxqa tosqunluq qilix suyiqəsti

6 1 Xundaq boldiki, Sanballat, Tobiya, ərəb boloŋan Gəxəm wə düxmənlirimizning qaloŋan
qismi mening sepilni yengiwaxtin ongxap qiqqanliqimni, sepilning əmdi bəsüklirining
qalmioŋanliqini anglap (lekin u qaoŋda mən tehi sepil qowuqlirining qanatlirini ornatmioŋanidim),
2 Sanballat bilən Gəxəm manga: — Kəlsila, biz Ono tüzlənglikidiki Kəfirim kəntidə kərüxəyli!
— dəp adəm əwətiptu. Əməliyəttə ular manga qəst qilmaqi ikən. 3 Xunglaxqa mən əlqilərni
əwətip: — Mən uluoŋ bir ix bilən xuoŋulliniwatqanliqimdin silər tərəpkə qüxməymən. Mən
qandaqmu silərning qexinglaroŋa barimən dəp, ixni taxlap uni tohtitip qoyay? — dedim.
4 Ular uda tət qetim muxu tərikidə adəm əwətti, mən ḩər qetim xundaq jawap bərdim. 5 Andin
Sanballat bəxinqi qetim xu tərikidə əz hizmətkarioŋa peqətlənmigən hətni qolioŋa tutquzup
əwətiptu. 6 Həttə: «Ḩərqaysi əllər arisida mundaq bir gəp tarqilip yüridu, wə Gəxəmmu xundaq
dəydu: — Sən wə Yəhudalar birgə isyan kətürməkqi ikənsilər; xunga sən sepilnimu yengiwaxtin
ongxaxqa kirixipsən; eytixlaroŋa qarioŋanda sən əzüngni ularoŋa padixaḩ qilmaqikənsən.
7 Sən yənə Yerusalemda əzüng tooŋruluq: «Mana, Yəhudiyədə əzimizning bir padixaḩimiz bar!» dəp
jar selip təxwik qilixqa birnəqqə pəyoŋəmbər qoyupsən. Əmdi bu gəplər səzsiz padixaḩning
qulikioŋa yetip bayan qilinidu. Xunga, kəlgin, biz birliktə məsliḩətlixiwalayli» deyilgənikən.
8 Mən uningoŋa: «Sən eytqan ixlar ḩeqqaqan qilinoŋan əməs; bular bəlki əz kənglüngdin oydu-
rup qikaroŋining, halas» dəp jawap qayturdum. 9 Əməliyəttə, ular: «Muxundaq qilsaq ularning
qoli maoŋdursizlinip, qurulux ixi ada qilinmay qalidu!» dəp oylap bizni qorqatmaqqi idi.
— «Əmdi mening qolumni ixta tehimu küqləndürgəysən!».

Yaloŋan pəyoŋəmbər Xemayaning təḩdit selixi

10 Məḩətabəlning nəwrisi, Delayaning ooŋli Xemaya əzini əz əyigə qamiwaloŋanidi; mən uning
əyigə kəlsəm u: — Biz Hudaning əyidə, ibadəthanining iqidə kərüxəyli wə ibadəthanining
dərwaza qanatlirini etip qoyayli; qünki ular seni əltürgili kelidu; xübḩisizki, keqisi kelip seni

---

5:15 «qirik xəkəl kümüx» — «xəkəl» eoŋirlik miqdari, bir xəkəl kümüx bolsa bəlkim 11.4 gram idi. Muxu yərdə «qirik xəkəl» bəlkim ḩərküni həlqtin aloŋan pulni kərsitixi mumkin.
5:19 Nəḩ. 13:22
6:2 «Kəfirim kəntidə» — yaki «kəntlərning biridə».
6:6 «Gəxəm» — ibraniy tilida muxu yərdə «Gaxmu» — Gəxəmning yənə bir xəkli.

əltürməkqi boldi! — dedi.
11 Mən: — Manga ohxax bir adəm ḳandaḳmu ḳeqip kətsun? Məndək bir adəm jenimni ḳutḳuzimən dəp ḳandaḳmu ibadətthanioŋa kiriwaloŋudəkmən? Mən ḩərgiz u yərgə kiriwalmaymən! — dəp jawap bərdim. 12 Qünki mən ḳarisam, uning Huda təripidin əwətilgən əməs, bəlki Tobiya bilən Sanballat təripidin setiwelinip, manga ziyan yətküzməkqi bolup bu bexarət bərgənlikigə kəzüm yətti. 13 Uni setiwelixidiki məḳsət, meni ḳorḳutup, xularning deginidək ḳiloŋuzup gunaḩ ḳilduruxtin ibarət idi. Xundaḳ ḳiloŋan bolsam, namimni buloŋap meni ḳarilaxḳa xikayət ḳilalaydioŋan bolatti.
14 — «Aḩ Huda, Tobiya bilən Sanballatni esingda tutup, ularning ḳiloŋanliriOŋa yarixa əz bexioŋa yanduroŋaysən, xundaḳla meni ḳorḳatmaḳqi boloŋan ayal pəyoŋəmbər Noadiya bilən baxḳa pəyoŋəmbərlərningmu ḳiloŋanlirini əz bexioŋa yanduroŋaysən!».

Ḳayta ongxaxning tamamlinixi

15 Elul eyining yigirmə bəxinqi küni sepil pütti, pütün ḳuruluxḳa əllik ikki kün waḳit kətti. 16 Xundaḳ boldiki, düxmənlirimiz buningdin həwər tapti wə ətrapimizdiki barliḳ əllər ḳorḳup ketixti; əz nəzaridə ḩəywiti bək qüxüp kətti wə bu ḳuruluxni Hudayimizning Əzi elip baroŋan ix ikənlikini bilip yətti. 17 Xu künlərdə Yəhudiyədiki mətiwərlər Tobiyaoŋa nuroŋun hət yazdi, Tobiyamu ularoŋa jawabən daim hət yezip turdi. 18 Qünki Yəhudiyədə Tobiyaoŋa baoŋlinip ḳelip, ḳəsəm iqkən nuroŋun kixilər bar idi; qünki u Arahning ooŋli, Xekaniyaning küy'ooŋli idi, ḩəmdə uning ooŋli Yoḩanan Bərəkiyaning ooŋli Məxullamning ḳizini hotunluḳḳa aloŋanidi. 19 Xuningdək ular yənə mening aldimda pat-pat Tobiyaning yaḩxi ixlirini tiloŋa elip ḳoyuxatti ḩəm mening gəplirimnimu uningoŋa yətküzüp turuxatti; Tobiya bolsa manga pat-pat təḩdit selip hət yezip turatti.

Ḩanani bilən Ḩananiyaning birliktə baxḳuruxḳa ḳoyuluxi

7 1 Sepil ongxilip bolup, mən dərwazilarni ornitip, dərwaziwənlərni, oŋəzəlkəxlərni wə Lawiylarni bekitip təyinligəndin keyin xundaḳ boldiki, 2 Mən inim Ḩanani bilən ḳəl'ə sərdari Ḩananiyani Yerusalemni baxḳuruxḳa ḳoydum; qünki Ḩananiya ixənqlik adəm bolup, Hudadin ḳorḳuxta kəp adəmlərdin exip ketətti. 3 Mən ularoŋa: — Kün issioŋuqə Yerusalemning ḳowuḳliri eqilmisun; ḳowuḳlarning ḳanatliri etilgəndə, baldaḳlar taḳaloŋan waḳitliridimu dərwaziwənlər yenida turup kəzət ḳilsun; xuningdək Yerusalemda turuwatḳanlardin ḳarawullar kəzət nəwətlirigə ḳoyulup bekitilsun; ḩərbir adəm əzining bir kəzitigə məs'ul bolsun, xundaḳla ḩərbirining kəziti əz əyining udulida bolsun, dəp tapilidim. 4 Xəḩər qong ḩəm kəngri boloŋini bilən aḩalə az, əylər tehi selinmioŋanidi.

6:10 «Xemaya əzini əz əyigə ḳamiwaloŋanidi — əzini ḳamiwelixning səwəbi enik əməs; «rəsimiy napak» boloŋanliḳi yaki ḳəsəm iqkənliki səwəb boloŋan boluxi mumkin.

6:13 «Xundaḳ ḳiloŋan bolsam, namimni buloŋap meni ḳarilaxḳa xikayət ḳilalaydioŋan bolatti» — Sanballat wə Tobiyaning bu əḳli heli ḩiylə-mikirlik idi. Nəḩəmiya kaḩin əməs; xunga *(1)* u ibadətthanioŋa napak ḩalda yaki eḩtiyatsizliḳ bilən kirsə gunaḩ ətküzüxi mumkin idi; *(2)* «mukəddəs jay»ning əzigə kirgən bolsa gunaḩi tehimu eoŋir bolatti; ḳaysila əḩwalda bolsun əz ḩəlḳi aldidiki nam-abruyi qüxkən bolatti wə xuning tüpəylidin ḳurulux ixi tohtitiloŋan bolatti.

7:2 «inim Ḩanan» — Nəḩəmiyaning inisi 1:2, 3də tiloŋa elinidu. **«Mən inim Ḩanani bilən ... Ḩananiyani Yerusalemni baxḳuruxḳa ḳoydum»** — Yerusalemni baxḳuruxḳa adəmlərni ḳoyux, Nəḩəmiyaning Artaḩxaxtaning yenioŋa ḳaytmaḳqi ikənlikini kərsitixi mumkin *(2:6ni kərüng)*. **«Ḩananiya ixənqlik adəm bolup...»** — ibraniy tilida «u ixənqlik adəm bolup..». Bəzi alimlar «u» Ḩananini kərsitidu, dəp ḳaraydu.

7:3 «dərwaziwənlər yenida turup kəzət ḳilsun» — ibraniy tilida «ular yenida turup kəzət ḳilsun». **«xuningdək Yerusalemda turuwatḳanlardin ḳarawullar kəzət nəwətlirigə ḳoyulup bekitilsun; ḩərbir adəm əzining bir kəzitigə məs'ul bolsun, xundaḳla ḩərbirining kəziti əz əyining udulida bolsun, dəp tapilidim»** — baxḳa birhil tərjimisi: «xuningdək Yerusalemning ḳowuḳliri qüx waḳtida oquḳ turmisun; ḳowuḳlar etilgəndə, baldaḳliri taḳaloŋinida dərwaziwənlər yenida turup kəzət ḳilsun; Yerusalemda turuwatḳanlardin ḳarawullar elinip, kəzət nəwətlirigə ḳoyup bekitilsun; bəzilər alaḩidə nəwəttiki kəzəttə tursun, bəzilər əz əyining udulida kəzəttə tursun». Yənə baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.

Birinqi ḳetim ḳaytip ḳəlgən Yəḩudiylar
«Əzra» 2:1-35ni kərüng

5 Hudayim kənglümgə mətiwərlər, əməldarlar wə həlḳning ḩərbirini nəsəbnamisi boyiqə
royhətkə elixḳa ularni yioḳix niyitini saldi. Mən awwal birinqi ḳetim ḳaytip ḳəlgən adəmlərning
nəsəbnamisini taptim, uningda mundaḳ pütülgənidi: —
6 Təwəndikilər Yəḩudiyə əlkisidikilərdin, əsli Babil padixaḩi Neboḳadnəsar təripidin sürgün
ḳilinoḳanlardin, Yerusalem wə Yəḩudiyəgə qiḳip, ḩərbiri əz xəḩirlirigə kətti: —
7 Ular Zərubbabəl, Yəxua, Nəḩəmiya, Azariya, Raamiya, Naḩamani, Mordikay, Bilxan, Mispərət,
Bigway, Nəḩum wə Baanaḩlar billə ḳaytip kəldi. Əmdi Israil həlḳining iqidiki ərkəklərning sani
təwəndikiqə: —
8 Paroxning əwladliri ikki ming bir yüz yətmix ikki kixi; 9 Xəfatiyaning əwladliri üq yüz yətmix
ikki kixi; 10 Araḩning əwladliri altə yüz yətmix bəx kixi; 11 Paḩat-Moabning əwladliri, yəni Yəxua
bilən Yoabning əwladliri ikki ming səkkiz yüz on səkkiz kixi; 12 Elamning əwladliri bir ming ikki
yüz əllik tət kixi; 13 Zattuning əwladliri səkkiz yüz ḳirik bəx kixi; 14 Zakkayning əwladliri yəttə
yüz atmix kixi; 15 Binnuiyning əwladliri altə yüz ḳirik səkkiz kixi; 16 Bibayning əwladliri altə yüz
yigirmə səkkiz kixi; 17 Azgadning əwladliri ikki ming üq yüz yigirmə ikki kixi; 18 Adonikamning
əwladliri altə yüz atmix yəttə kixi; 19 Bigwayning əwladliri ikki ming atmix yəttə kixi;
20 Adinning əwladliri altə yüz əllik bəx kixi; 21 Ḩəzəkiyaning jəmətidin boloḳan Aterning
əwladliri toḳsan səkkiz kixi; 22 Ḩaxumning əwladliri üq yüz yigirmə səkkiz kixi; 23 Bizayning
əwladliri üq yüz yigirmə tət kixi; 24 Ḩarifning əwladliri bir yüz on ikki kixi; 25 Gibeonning
əwladliri toḳsan bəx kixi; 26 Bəyt-Ləḩəmliklər bilən Nitofaliḳlar jəmiy bir yüz səksən səkkiz
kixi; 27 Anatotluḳlar bir yüz yigirmə səkkiz kixi; 28 Bəyt-Azmawətliklər ḳirik ikki kixi. 29 Kiriat-
Yearimliḳlar, Kəfiraḩliḳlar wə Bəərotluḳlar bolup jəmiy yəttə yüz ḳirik üq kixi; 30 Ramaḩliḳlar
bilən Gebaliḳlar jəmiy altə yüz yigirmə bir kixi; 31 Mikmaxliḳlar bir yüz yigirmə ikki kixi; 32 Bəyt-
Əlliklər bilən Ayiliḳlar jəmiy bir yüz yigirmə üq kixi; 33 ikkinqi bir Nebodikilər əllik ikki kixi;
34 ikkinqi bir Elamning əwladliri bir ming ikki yüz əllik tət kixi; 35 Ḩarimning əwladliri üq yüz
yigirmə kixi; 36 Yeriholuḳlar üq yüz ḳirik bəx kixi; 37 Lod, Ḩadid wə Ononing əwladliri jəmiy
yəttə yüz yigirmə bir kixi; 38 Sinaaḩning əwladliri üq ming toḳḳuz yüz ottuz kixi.

Ḳaytip kəlgən kaḩinlar wə Lawiylar
«Əzra» 2:36-42ni kərüng

39 Kaḩinlarning sani təwəndikiqə: — Yəxua jəmətidiki Yədayaning əwladliri toḳḳuz yüz yətmix
üq kixi; 40 Immərning əwladliri bir ming əllik ikki kixi; 41 Paxhurning əwladliri bir ming ikki yüz
ḳirik yəttə kixi; 42 Ḩarimning əwladliri bir ming on yəttə kixi.
43 Lawiylarning sani təwəndikiqə: — Hodwaḩning əwladliridin, yəni Yəxua bilən Kadmiyəlning
əwladliri yətmix tət kixi.
44 Oḩəzəlkəxlərdin: — Asafning əwladliri bir yüz ḳirik səkkiz kixi.

7:6 «Təwəndikilər... əsli Babil padixaḩi Neboḳadnəsar təripidin sürgün ḳilinoḳanlardin...» — bu tizimlik bilən «Əzra» 2-babtiki tizimlik otturisida adəmlərning isimliri, sani wə tizimlik tərtipidə bəzidə azraḳ pərḳlər bar. Bu pərḳlər ikki tizimlikning ḩəḳiḳət ikənlikigə tehimu ispat beridu. Ikkinqi tizimlikni Yerusalemda, birinqi tizimlikni Babilda ḳiloḳan boluxi mumkin. Ikkinqi tizimlik ahirida Yerusalemoḳa yetip kelip olturaḳlaxḳanlarni kərsitidu; birinqi tizimliktə hatirilənggən bəziliri xübḩisizki, keyin niyitidin eynip, Yerusalemoḳa barmay ḳaloḳan yaki baroḳandin keyin, yənə Babiloḳa ḳaytip kətkənidi; xundaḳla Yerusalemoḳa ḳaytix yolida əlgənlər boluximu mumkin. Əslidiki tizimlikkə hatirilənmigən bolsimu, lekin keyin Yerusalemoḳa barimən dəp «ḳaytix»ḳa ḳatnaxḳanlarmu bar bolsa kerək; ular ikkinqi tizimlikkə hatiriləngən.
7:6 Əzra 2
7:24 «Ḩarif» — «Əzra» 2:18də «Yoraḩ».
7:25 «Gibeon» — «Əzra» 2:20də «Gibbar».
7:37 «Lod, Ḩadid wə Ononing əwladliri...» — yaki «Lodluḳlar, Ḩadidliḳlar wə Onoluḳlar...».
7:43 «Hodwaḩ» — «Əzra» 2:40də «Hodawiya».

45 Dərwaziwənlərning nəslidin: — Xallumning əwladliri, Aterning əwladliri, Talmonning
əwladliri, Akkubning əwladliri, Hatitaning əwladliri bilən Xobayning əwladliri jəmiy bir yüz
ottuz səkkiz kixi.

Ḳaytip kəlgən muḳəddəs jay wə xaḥ jəmətidiki hizmətkarlar «Əzra» 2:43-58ni kərüng

46 Ibadəthana hizmətkarliri təwəndikiqə: — Zihaning əwladliri, Hasufaning əwladliri,
Tabbaotning əwladliri. 47 Kirosning əwladliri, Siyaning əwladliri, Padonning əwladliri,
48 Libanaḥning əwladliri, Ḥagabaḥning əwladliri, Xalmayning əwladliri, 49 Ḥananning əwladliri,
Giddəlning əwladliri, Gaḥarning əwladliri, 50 Reayaḥning əwladliri, Rəzinning əwladliri,
Nikodaning əwladliri, 51 Gazzamning əwladliri, Uzzaning əwladliri, Pasiyaning əwladliri,
52 Bisayning əwladliri, Məunimning əwladliri, Nəfussəsimning əwladliri, 53 Bakbukning
əwladliri, Hakufaning əwladliri, Harhurning əwladliri, 54 Bazlitning əwladliri, Məḥidaning
əwladliri, Harxaning əwladliri, 55 Barkosning əwladliri, Siseraning əwladliri, Temaḥning
əwladliri, 56 Nəziyaning əwladliri bilən Hatifaning əwladliridin ibarət.
57 Sulaymanning hizmətkarlirining əwladlirining sani təwəndikiqə: — Sotayning əwladliri,
Sofərətning əwladliri, Peridaning əwladliri, 58 Yaalaning əwladliri, Darkonning əwladliri,
Giddəlning əwladliri, 59 Xəfətiyaning əwladliri, Hattilning əwladliri, Poḳərət-Ḥazzibaimning
əwladliri bilən Amonning əwladliridin ibarət. 60 Ibadəthana hizmətkarliri wə Sulaymanning
hizmətkari boloɣanlarning əwladliri jəmiy üq yüz toḳsan ikki kixi.

Kelip qiḳixi naenik kixilər «Əzra» 2:59-63

61 Təwəndiki kixilər Təl-Melaḥ, Təl-Harxa, Kerub, Addon, Immərdin kəlgən bolsimu, lekin ular
əzlirining ata jəmətining yaki nəsəbining Israil adimi ikənlikini ispatlap berəlmidi. 62 Bular
Delayaning əwladliri, Tobiyaning əwladliri wə Nikodaning əwladliri bolup, jəmiy altə yüz ḳirik
ikki kixi; 63 Kaḥinlardin Habayaning əwladliri, kozning əwladliri bilən Barzillayning əwladliri
bar idi; Barzillay Gileadlik Barzillayning bir ḳizini aloɣaqḳa ularning eti bilən ataloɣanidi.
64 Bular jəmətining nəsəbnamisini izdəp tapalmidi; xunga ular «napak» ḥesablinip kaḥinliḳtin
ḳaldiruldi. 65 Waliy ularoɣa: — Urim wə tummimni kətürgüqi kaḥin arimizda hizmättə boloɣuqə
«əng muḳəddəs yiməkliklər»gə eoɣiz təgküzməysilər, dedi.

7:46 «ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətiniylar». Mənisi bəlkim «beoɣixlanoɣanlar». Ularning əjdadliri bəlkim «Gibeonluḳlar» idi. «Yəxua» 9:27ni wə «1Tar.» 9:2ni kərüng.
7:47 «Siya» — «Əzra» 2:47də «Siyaḥa».
7:52 «Nəfussəsim» — «Əzra» 2:50də «Nəfussim».
7:54 «Bazlit» — yaki «Bazlut» «Əzra» 2:52.
7:57 «Perida» — yaki «Peruda» «Əzra» 2:55.
7:59 «Amon» — yaki «Ami» «Əzra» 2:57.
7:63 «Kozning əwladliri» — yaki «Ḥakkozning əwladliri».
7:65 «Waliy» — ibraniy tilidiki «Tirxata», əslidə Pars tili bolup, mənisi bəlkim «janabliri». **«urim wə tummim»** — alaḥidə birhil taxlar. U kaḥin kiygən «əfod»ning yanquḳida *(ḳoxenda)* turidu. Bu taxlar arḳilik Israil həlḳi Hudadin yol sorisa bolatti. «Mis.» 28:28-30ni kərüng. «urim wə tummimni kətürgüqi kaḥin arimizda hizmättə boloɣuqə» — mənisi bəlkim: *(1)* urim wə tummim Babilda sürgün boloɣan waḳtida yoḳap kətkən boluxi mumkin; *(2)* tepiloɣini bilən ularoɣa təbir berip mənisini qüxəndüridioɣan kaḥin tehi qiḳmidi.

Ḳaytip kəlgüḳilərning omumiy sani «Əzra» 2:64-67nimu kərüng

66 Pütün jamaət jəmiy ḳirik ikki ming üq yüz atmix kixi;67-68 Buningdin baxḳa ularning yənə
yəttə ming üq yüz ottuz yəttə ḳul-dediki bar idi; yənə ikki yüz ḳirik bəx ər-ayal oŋəzəlqisi bar
idi. Ularning yəttə yüz ottuz altə eti, ikki yüz ḳirik bəx ḳeqiri, 69 tət yüz ottuz bəx təgisi wə altə
ming yəttə yüz yigirmə exiki bar idi.

Ibadəthana üqün təḳdim ḳilinoŋan sowoŋatlar «Əzra» 70-68:2nimu kərüng

70 Jəmət kattiwaxliridin bəziliri ibadəthana ḳuruluxi üqün ḥədiyəlirini təḳdim ḳildi; waliy
ḥəzinigə ming darik altun, əllik das wə bəx yüz ottuz ḳur kaḥin toni təḳdim ḳildi; 71 jəmət kat-
tiwaxliridin bəziliri ḳurulux ḥəzinisigə yigirmə ming darik altun, ikki ming ikki yüz mina
kümüx; 72 həlḳning ḳaloŋini yigirmə ming darik altun, ikki ming ikki yüz mina kümüx, atmix
yəttə ḳur kaḥin tonini təḳdim ḳildi. 73 Xuningdin keyin kaḥinlar, Lawiylar, dərwaziwənlər,
oŋəzəlkəxlər wə bir ḳisim həlḳ ḳoxulup, ibadəthana hizmətkarliri, xundaḳla ḳaloŋan Israil
həlḳining ḥəmmisi əz xəḥərlirigə makanlaxti.

Təwratxunas Əzraning Təwrat-ḳanun kitabini oḳup berixi

8 1 Yəttinqi ayoŋa kəlgəndə, Israillarning ḥəmmisi əz xəḥərlirigə kelip orunlixip boldi. Bu
qaoŋda pütün halayiḳ huddi bir adəmdək bolup «Su ḳowuḳi» aldidiki məydanoŋa yioŋilip,
təwratxunas Əzradin Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən Israiloŋa tapiliŋan Təwrat-ḳanun
kitabini kəltürüxni tələp ḳildi. 2 Yəttinqi ayning birinqi küni kaḥin Əzra Təwrat-ḳanun kitabini
jamaətkə, yəni ər-ayallar, xundaḳla anglap qüxinələydioŋan barliḳ kixilərning aldioŋa elip
qiḳti; 3 «Su ḳowuḳi»ning aldidiki məydanda, ətigəndin qüxkiqə, ər-ayallaroŋa, xundaḳla anglap
qüxinələydioŋan kixilərgə oḳup bərdi. Pütkül jamaətning ḳulaḳliri Təwrat-ḳanun kitabidiki
səzlərdə idi. 4 Təwratxunas Əzra məḥsus muxu ixḳa ḥazirlanoŋan yaoŋaq munbərgə qiḳip turdi;
uning ong təripidə turoŋini Mattitiya, Xema, Anayaḥ, Uriya, Ḥilḳiya bilən Maaseyaḥlar idi;
sol təripidə turoŋini Pidaya, Mixaəl, Malkiya, Ḥaxom, Ḥaxbaddana, Zəkəriya bilən Məxullam
idi. 5 Əzra pütkül halayiḳning kəz aldida kitabni aqti, qünki u pütün halayiḳtin egizdə turatti;
u kitabni aqḳanda, barliḳ halayiḳ ornidin ḳopti. 6 Əzra uluoŋ Huda boloŋan Pərwərdigaroŋa
mədḥiyələr oḳuwidi, barliḳ halayiḳ ḳollirini kətürüp jawabən: «Amin! Amin!» deyixti; andin
tizlinip, pixanisini yərgə yeḳip, Pərwərdigaroŋa səjdə ḳildi. 7 Andin keyin Lawiylardin Yəxua,
Bani, Xərəbiya, Yamin, Akkub, Xabbitay, Hodiya, Maaseyaḥ, Kelita, Azariya, Yozabad, Ḥanan
wə Pelayalar halayiḳḳa Təwrat ḳanunini qüxəndürdi; jamaət ərə turatti. 8 Ular jamaətkə

7:66 «ḳirik ikki ming üq yüz atmix kixi» — bu «Əzra» 2:64diki sanoŋa ohxax; xübḥisizki, bu Yerusalemoŋa yetip kelip, Babiloŋa ḳaytmay, Yəhudiyədə həḳiḳiy olturaḳlaxḳanlarning sanidur.
7:70 «darik» — *(yaki «drahma»)* — muxu yərdə Pars imperiyəsidiki birhil altun tənggə, bir darikning eoŋirliḳi 0.4-0.5 gram boluxi mumkin; muxu yərdə bu daslarning ḳimmiti 0.4-0.5 kilogram altunoŋa barawər idi.
7:71 «mina» — birhil kümüx tənggə, 60 xəkəlgə yaki «talant»tin atmixtin birigə barawər idi. Muxu yərdə kümüxning jəmiy eoŋirliḳi bəlkim 800-1200 kilogramqə idi.
7:73 «Xuningdin keyin kaḥinlar, Lawiylar, dərwaziwənlər, oŋəzəlkəxlər... xundaḳla ḳaloŋan Israil həlḳining ḥəmmisi əz xəḥərlirigə makanlaxti» — bu ayətning mənisi bəlkim: *(1)* kaḥinlar, Lawiylar ḳatarliḳlar əzigə yengiwaxtin təḳsim ḳilinoŋan xəḥərliridə makan tutti, yaki Yerusalemdiki hizməttə bolux üqün Yerusalemoŋa yeḳin boloŋan, xundaḳla ularoŋa təḳsim ḳilinoŋan xəḥərlərdə makanlaxti; *(2)* Lawiylardin baxḳa Israillar, yəni on ikki ḳəbilidin ḳaytip ḳalgənlər **əslidə** əzigə has xəḥərlirigə makanlaxti yaki yengiwaxtin ularoŋa təḳsim ḳilinoŋan xəḥərlərdə makanlaxti.
–Kəp xəḥər-yezilar wəyran boloŋaqḳa, yaki yat əllərning igidarqiliḳi astida boloŋaqḳa, bəlkim ḥərhil imkaniyət təng boluxi mumkin idi.
8:2 «yəttinqi ayning birinqi küni» — bu kün «kanaylar qelix ḥeyti» idi. Adəttə xü ḥeyt üqün barliḳ həlḳning Yerusalemoŋa yioŋilixining zərüriyiti bolmaytti; lekin yəttinqi ayning oninqi künidiki «kəfarət küni» wə keyinki «kəpilər ḥeyti»da *(14-21-küni)* yioŋilixi muḳəddəs ḳanunda tələp ḳilinoŋanidi.

kitabtin Hudaning Təwrat-ḳanunini jaranglıḳ oḳup bərdi wə oḳuloɣanni qüxiniwelixi üqün uning mənisi wə əḥmiyiti tooɣrisida eniḳ təbir bərdi.
9 Waliy Nəḥəmiya bilən təwratxunas kaḥin Əzra wə həlḳḳə ḳanunning mənisini əgitidioɣan Lawiylar pütkül jamaətkə: — Bügün Hudayinglar boloɣan Pərwərdigaroɣa ataloɣan muḳəddəs kündur, yioɣa-zar ḳilmanglar! — dedi. Qünki halayiḳning ḥəmmisi Təwrat ḳanunidiki sözlərni anglap yioɣa-zar ḳilip ketixkənidi. 10 Andin Nəḥəmiya ularoɣa: — Silər berip nazu-nemətlərni yəp, xərbətlərni iqinglar, özigə yimək-iqmək təyyarliyalmioɣanlaroɣa yemək-iqmək bəlüp beringlar; qünki bügün Rəbbimizgə ataloɣan muḳəddəs bir kündur. Oɣəmkin bolmanglar; qünki Pərwərdigarning xadliḳi silərning küqünglardur, dedi. 11 Lawiylarmu: — Bügün muḳəddəs kün boloɣaqḳa, tinqlininglar, oɣəmkin bolmanglar! — dəp jamaətni tinqlandurdi. 12 Jamaət ḳaytip berip, yəp-iqixti, baxḳilaroɣimu yimək-iqmək üləxtürüp bərdi, xad-huramlikḳa qəmdi; qünki ular berilgən təlim sözlirini qüxəngənidi.

«Kəpilər ḥeyti» ətküzüx

13 Ətisi halayiḳ iqidiki ḳəbilə kattiwaxliri, kaḥinlar wə Lawiylar təwratxunas Əzraning yenioɣa yioɣilip, Təwrat ḳanunidiki sözlərni tehimu qüxinip pəm-parasətkə erixməkqi boldi. 14 Ular Təwrat ḳanunida Pərwərdigar Musaning wastisi bilən Israillaroɣa yəttinqi aydiki ḥeytta kəpilərdə turuxi kerəkliki pütülgənlikini uḳti, 15 xundaḳla özliri turuwatḳan barliḳ xəḥərlərdə wə Yerusalemda: «Silər taoɣḳa qiḳip, zəytun xehi bilən yawa zəytun xahlirini, hadas üjmə xahlirini, horma dərəhlirining xahlirini wə yopurmaḳliri baraḳsan dərəh xahlirini əkilip, Təwratta yeziloɣinidək kəpilərni yasanglar» degənlikini tarḳitip jarkalaxni buyruoɣanliḳini uḳti.
16 Xuning bilən halayiḳ qiḳip xah əkilip özliri üqün, ḥərbiri öylirining özgiliridə, ḥoylilirida, Hudaning öyidiki ḥoylilarda, «Su ḳowuḳi»ning qong məydanida wə «Əfraim dərwazisi»ning qong məydanida kəpilərni yasap tikti. 17 Sürgünlüktin ḳaytip kəlgən pütkül jamaət kəpilərni yasap tikti wə xundaḳla kəpilərgə jaylaxti; Nunning ooɣli Yəxuaning künliridin tartip xu küngiqə Israillar undaḳ ḳilip baḳmioɣanidi. Ḥəmməylən ḳattiḳ huxal boluxti. 18 Birinqi kündin ahirḳi küngiqə Əzra ḥərküni Hudaning Təwrat-ḳanun kitabini oḳudi. Ular yəttə kün ḥeyt ətküzdi; səkkizinqi küni bəlgilimə boyiqə təntənilik ibadət yioɣilixi ətküzüldi.

Həlḳning roza tutup gunaḥini tonuxi

9 1 Xu ayning yigirmə tətinqi küni Israillar roza tutup, boz kiyip, üsti-bexioɣa topa qaqḳan ḥalda yioɣildi; 2 Israil nəsli özlirini barliḳ yat taipilərdin ayrip qiḳti, andin ərə turup özlirining gunaḥlirini wə ata-bowilirining ətküzgən ḳəbiḥliklirini etirap ḳildi. 3 Ular xu künning təttin biridə öz yeridə turup özlirining Hudasi boloɣan Pərwərdigarning Təwrat-ḳanun kitabini oḳudi; künning yənə təttin biridə özlirining gunaḥlirini tonudi wə Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildi. 4 Lawiylardin Yəxua, Bani, Kadmiyəl, Xəbaniya, Bunni, Xərəbiya, Bani wə Kenanilar pəlämpəylərdə turup özlirining Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa ünlük awaz bilən nida ḳildi.

8:8 «Ular ... kitabtin Hudaning Təwrat-ḳanunini jaranglıḳ oḳup ... qüxiniwelixi üqün uning mənisi wə əḥmiyiti tooɣrisida eniḳ təbir bərdi» — bu qüxəndürüx jəryani, xübḥisizki, aramiy tiliɣa wə bəlkim baxḳa birnəqqə tillaroɣa tərjimə ḳilixnimu öz iqigə aloɣan.
8:14 Mis. 23:16; Law. 23:34; Qəl. 29:12-39; Ḳan. 16:13, 14, 15
8:15 «...Təwratta yeziloɣinidək kəpilərni yasanglar» degənlikini tarḳitip jarkalaxni buyruoɣanliḳini uḳti» — bəlgilimə «Law.» 23:34-44, «Ḳan.» 16:13-17ni kərüng.
9:4 «Lawiylardin Yəxua, Bani, Kadmiyəl, Xəbaniya, Bunni, Xərəbiya, Bani wə Kenanilar pəlämpəylərdə turup,...» — yaki «Yəxua, Bani, ... wə Kenanilar Lawiylarning pəlämpiyidə turup,...».

Ḩəmdusana wə dua

[5] Lawiy Yəxua, Kadmiyəl, Bani, Ḩaxabiniya, Xərəbiya, Hodiya, Xəbaniya wə Pitaḩiyalar: «Ornunglardin ḳopup Hudayinglar boloŋan Pərwərdigaroŋa əbədil'əbədgiqə təxəkkür-mədḩiyə ḳayturunglar» — dedi wə mundaḳ dua-ḩəmdusana uḳudi: —

«I Huda, insanlar Sening xanu-xəwkətlik namingni uluoŋlisun! Bərḩəḳ, barliḳ təxəkkür-mədḩiyilər namingoŋa yetixməydu! [6] Sən, pəḳət Sənla Pərwərdigardursən; asmanlarni, asmanlarning asminini wə ularning barliḳ ḳoxunlirini, yər wə yər üstidiki ḩəmmini, dengizlar wə ular iqidiki ḩəmmini yaratḳuqidursən; Sən bularning ḩəmmisigə ḩayatlik bərgüqisən, asmanlarning barliḳ ḳoxunliri Sanga səjdə ḳiloŋuqidur. [7] Sən bərḩəḳ Pərwərdigar Hudadursən, Sən Abramni talliding, uni Kaldiyəning Ur xəḩiridin elip qikting, uningoŋa Ibraḩim degən namni ata ḳilding. [8] Sən uning ḳəlbining Өzünggə sadiḳ-ixənqlik ikənlikini kərüp, uning bilən əḩdə tüzüp Ḳanaaniylarning, Ḩittiylarning, Amoriylarning, Pərizziylərning, Yəbusiylarning wə Girgaxiylarning zeminini uning əwladliriŋa təḳdim ḳilip berixni wədə ḳilding; Sən ḩəḳḳaniy boloŋanliḳingdin, sözliringni ixḳa axurdung.

[9] Sən ata-bowilirimizning Misirda jəbir-zulum qekiwatḳanliḳini kərüp, ularning Ḳizil Dengiz boyidiki nalisioŋa ḳulaḳ salding. [10] Sən Misirliḳlarning ularoŋa ḳandaḳ yooŋanqilik bilən muamilə ḳiloŋanliḳini bilginingdin keyin Pirəwn, uning barliḳ hizmətqiliri wə uning zeminidiki barliḳ həlḳḳə məjizilik alamət wə karamətlərni kərsitip, Өzüng üqün büginggə ḳədər saḳlinip keliwatḳan uluoŋ bir nam-xəḩrətni tikliding. [11] Sən yənə ata-bowilirimiz aldida dengizni bəlüp, ular dengizning otturisidin ḳuruḳ yər üstidin mengip ətti; ularni ḳooŋlap kəlgənlərni qongḳur dengiz tegigə taxlap oŋərḳ ḳiliwətting, huddi juxḳunluḳ dengizoŋa taxlanoŋan taxtək oŋərḳ ḳilding. [12] Sən ularni kündüzi bulut tüwrüki bilən, keqisi ot tüwrüki bilən yetəkliding, bular arḳilik ularning mangidioŋan yolini yorutup bərding. [13] Sən Sinay teoŋioŋa qüxüp, asmanda turup ular bilən sözlixip, ularoŋa tooŋra ḩəküm, ḩəḳiḳiy ixənqlik ḳanunlar, yahxi bəlgilimilər wə əmrlərni ata ḳilding. [14] Sən ularoŋa Өzüngning muḳəddəs xabat kününgni tonuttung, ḳulung Musaning wastisi bilən ularoŋa əmrlər, bəlgilimilər wə Təwrat ḳanunini tapiliding. [15] Sən ularoŋa aq ḳaloŋanda yesun dəp asmandin nan, ussioŋanda iqsun dəp ḳoram taxtin su qikirip bərding; Sən ularoŋa berixkə ḳolungni kətürüp ḳəsəm ḳiloŋan əxu zeminni kirip igiləŋlar, deding. [16] Lekin ular, yəni ata-bowilirimiz məoŋrurlinip, boyni ḳattiḳlik ḳilip əmrliriŋgə ḳulaḳ salmidi. [17] Ular itaət ḳilixni rət ḳildi, Sening ularning otturisida yaratḳan karamət məjiziliringni yad ətmidi, bəlki boyni ḳattiḳlik ḳildi, asiylik ḳilip, ḳul ḳilinoŋan jayoŋa kətməkqi bolup, өz aldioŋa yolbaxqi tiklidi. Lekin Sən əpuqan, meḩir-xəpḳətlik ḩəm rəḩimdil, asan oŋəzəplənməydioŋan, zor meḩir-muḩəbbətlik Təngridursən; xunga Sən ularni taxliwətmiding. [18] Ular ḩətta tehi өzlirigə bir ḳuyma mozayni yasap: «Mana bu silərni Misirdin elip qikḳan ilaḩ!» degən waḳtida ḩəm ḳattiḳ kupurluḳ ḳiloŋinida, [19] Sən tolimu rəḩimdil boloŋanliḳing üqün ularni yənila baya-

---

9:6 «Sən, pəḳət sənla Pərwərdigardursən» — ibraniy tilida: «Sən, pəḳət Sənla i Pərwərdigar, «U»dursən» degən sözlər bilən ipadilinidu. Muxu etiḳadqilaroŋa nisbətən pəḳət bir «U» bardur.
9:6 Yar. 1; Zəb. 146:6; Ros. 14:15; 17:24; Wəḩ. 14:7
9:7 «Sən bərḩəḳ Pərwərdigar Hudadursən» — ibraniy tilida: «Bərḩəḳ, i Pərwərdigar Huda, Sən «U»dursən» degən sözlər bilən ipadilinidu. 6-ayətnimu kərüng. **«uningoŋa Ibraḩim degən namni ata ḳilding»** — «Yar.» 17:1ni kərüng.
9:7 Yar. 11:31, 32; 12:1
9:8 Yar. 12:7; 13:15; 15:6,18; 17:8; 26:4
9:9 Mis. 3:7; 14:10
9:10 Mis. 7; 8; 9; 10; 11; 12; 14
9:11 Mis. 14:22-31
9:12 Mis. 13:21; 14:19; 40:38; Zəb. 105:39
9:13 Mis. 19:20; 20:1-21
9:15 Mis. 16:14; 17:6; Qəl. 20:9
9:17 Mis. 34:7; Qəl. 14:4,18; Zəb. 86:5
9:18 Mis. 32

wanda taxlap ḳoymiding; kündüzi bulut tüwrüki ularning üstidin neri kətməy, ularoɣa yol baxlidi; keqisi ot tüwrükimu ulardin neri kətməy, ularoɣa nur berip, mangidioɣan yolini kərsətti.
20 Sən Өzüngning meḥribanə Roḥingni qüxürüp ularoɣa təlim bərding; Sən ularning yeyixi üqün «manna»ni ayimiding, ussuzluḳini ḳandurux üqün suni bərding. 21 Sən ularni bayawanda ḳirik yil ḳamdap kəlding; ḥeqnemisi kəm bolmidi, kiyimliri konirimidi, putlirimu ixximidi.
22 Sən padixaḥliḳlar wə taipilərni ularning ḳolioɣa bərding, bularni ularning zeminioɣa qegralar ḳilip bərding. Xuning bilən ular Sihon padixaḥning zeminini, Ḥəxbonning padixaḥining zeminini wə Baxan padixaḥi Ogning zeminini igilidi. 23 Sən ularning pərzənt-əwladlirini asmandiki yultuzlardək awuttung; Sən ularni ata-bowilirioɣa: «Silər bu zeminni igiləxkə uningoɣa kiringlar» dəp təḳdim ḳiloɣan zeminoɣa baxlap kirding. 24 Ularning əwladliri kirip u zeminni igilidi; Sən u zeminda turuwatḳan Ḳanaan aḥalisini ularoɣa beḳindurdung ḥəm zemindiki padixaḥlarni wə ularning ḳəbilə-ḳowmlirini: «Silər ularoɣa halioɣanqə muamilə ḳilinglar» dəp ularning ḳolioɣa ta pxurdung. 25 Ular mustəḥkəm xəḥərlərni, munbət yərlərni ixoɣal ḳilip, ḥərhil esil buyumlaroɣa toloɣan əylərgə, kolap ḳoyuloɣan ḳuduḳlaroɣa, üzümzarliḳlar, zəytunluḳlar wə intayin kəp mewilik dərəhlərgə igə boldi; yəp-iqip səmrip, Sening zor meḥribanliḳingdin səyünüxti!
26 Lekin ular gədənkəxlik ḳilip Seningdin yüz ərüp, Təwrat ḳanunungni arḳisioɣa taxlidi, ularni yeningoɣa yandurmaḳ üqün agaḥ-guwaḥliḳ yətküzgən pəyoɣəmbərliringni əltürüp əxəddiy kupurluḳ ḳildi. 27 Xunga Sən ularni jəbir-zulum saloɣuqilarning ḳolioɣa tapxurdung, dərwəḳə ular ularni ḳiynidi; ular ḳiynaloɣan waḳitlirida Sanga yalwuruxḳanidi, Sən asmanlarda turup ularoɣa ḳulaḳ salding, zor rəḥimdilliḳing boyiqə ularoɣa ḳutḳuzoɣuqilarni əwətətting, ular bularni əzgüqilərning ḳolidin ḳutḳuzatti. 28 Lekin ular aramliḳḳa erixkəndin keyin yənə Sening aldingda rəzillik ḳilixḳa baxliwidi, Sən ularni yənə düxmənlirining ḳolioɣa tapxurdung, ular ularning üstidin ḥəkümranliḳ ḳildi; ular yənə Sening aldingda nalə-pəryat ḳilixiwidi, Sən asmanlarda turup ḳulaḳ selip, rəḥimdilliḳliring boyiqə ularni yenix-yenixlap ḳutḳuzdung. 29 Sən ularni Өzüngning Təwrat-ḳanunungoɣa ḳaytixḳa agaḥlandurdung; lekin ular məoɣrurlinip, əmrliringgə ḳulaḳ salmidi, ḥəkümliring aldida gunaḥ ḳildi (insan ḥəkümliringgə əməl ḳilsa, ular xu səwəbtin ḥayatta bolidu). Ular jaḥilliḳ bilən boynini toloɣap, gədənkəxlik ḳilip sanga ḳulaḳ selixni rət ḳildi. 30 Ularoɣa uzun yil səwr-taḳət ḳilding, Roḥing pəyoɣəmbərliringning wastisi bilən agaḥ-guwaḥliḳ bərgən bolsimu, ular yənila ḳulaḳ salmidi; xunga Sən ularni ḥərḳaysi əl-yurtlardiki taipilərning ḳolioɣa tapxurdung. 31 Ḥalbuki, Sən zor rəḥimdilliḳliring tüpəylidin ularning nəslini pütünləy ḳurutuwətmiding ḥəm ularni taxliwətmiding; qünki Sən meḥir-xəpḳətlik ḥəm rəḥimdil Təngridursən.
32 Əmdi aḥ Hudayimiz, əḥdəngdə turup əzgərməs muḥəbbitingni kərsitidioɣan uluoɣ, ḳudrətlik wə dəḥxətlik Təngri, əmdi Seningdin bizning, padixaḥlirimizning wə əmirlirimizning, kaḥinlirimizning, pəyoɣəmbərlirimizning, ata-bowilirimizning xundaḳla Өzüngning barliḳ

9:19 Mis. 13:22; 40:38
9:20 Qəl. 11:17; Yə. 5:12
9:21 Ḳan. 2:7; 8:4; 29:5
9:22 **«Sihon padixaḥning zeminini, Ḥəxbonning padixaḥining zeminini...»** — yaki «Sihon padixaḥning zeminini, yəni Ḥəxbonning padixaḥining zeminini...»
9:22 Qəl. 21:21, 33
9:23 Yar. 22:17
9:24 Yə. 1-13
9:26 1Pad. 18:4; 19:10; 2Tar. 24:20, 21
9:27 Ḥak. 2:14-23
9:29 **«insan ḥəkümliringgə əməl ḳilsa, ular xu səwəbtin ḥayatta bolidu»** — bu ayəttə kərsitilgən «ḥayat» pəḳət jismaniy ḥayatni əməs, bəlki ḥəḳiḳiy, roḥiy ḥayatni kərsitidu, əlwəttə. **«Ular jaḥilliḳ bilən boynini toloɣap...»** — ibraniy tilida «ular mürisini jaḥil ḳilip...».
9:29 Law. 18:5; Əz. 20:11; Rim. 10:5; Gal. 3:12
9:30 2Pad. 17:13; 2Tar. 36:15

həlkingning Asuriyə padixaḩining zamanidin buyan bügüngiqə beximizoŋa qüxkən barlik azab-oḳubətlərni kiqik ix dəp ḳarimasliḳingni ətünimiz. 33 Beximizoŋa kəlgən barlik ixta Sən adilsən;
qünki Sening ḳiloŋining ḩəḳiḳət boyiqə boldi, bizning ḳiloŋinimiz rəzilliktur. 34 Padixaḩlirimiz,
əmirlirimiz, kaḩinlirimiz bilən ata-bowilirimizning ḩəmmisi Sening Təwrat ḳanunungoŋa
əməl ḳilmay, əmrliringgə wə Sening ularoŋa ispatlap bərgən agaḩ-guwaḩliḳliringoŋa ḩeq ḳulaḳ
salmidi. 35 Ular Sən ularoŋa muyəssər ḳiloŋan padixaḩliḳta turuxtin, ularoŋa ata ḳiloŋan zor
məmurqiliḳtin wə xuningdək ularning aldioŋa yayoŋan bu kəng munbət zemindiki turmuxtin
bəḩrimən boluwatḳan bolsimu, lekin ular Sening ibadət-hizmitingdə bolmidi yaki əzlirining
rəzil ḳilmixliridin yanmidi. 36 Mana, biz bügün ḳullarmiz! Sən mewisi bilən nazu-nemətliridin
yeyixkə ata-bowilirimizoŋa təḳdim ḳilip bərgən zeminda tursaḳmu, biz mana uningda ḳul bolup
ḳalduḳ! 37 Zemin Sən bizning gunaḩlirimiz üqün bizni idarə ḳilixḳa bekitkən padixaḩlaroŋa mol
məḩsulatlirini berip turidu; ular bədənlirimizni ḩəm qarwa mallirimizni əz məyliqə baxḳurup
keliwatidu; biz zor dərd-ələmdə bolduḳ».
38 «— Biz mana muxu barlik ixlar tüpəyli muḳim bir əḩdini tüzüp yezip qiḳtuḳ; əmirlirimiz,
Lawiylirimiz bilən kaḩinlirimiz buningoŋa əz məḩürlirini basti».

Məḩür basḳanlar

10 1 Buningoŋa birinqi bolup məḩür basḳanlar Ḫaḳaliyaning ooŋli, waliy Nəḩəmiya bilən
Zədəkiya idi; 2 Andin kaḩinlardin Seraya, Azariya, Yərəmiya, 3 Paxhur, Amariya, Malkiya,
4 Ḫattux, Xəbaniya, Malluḳ, 5 Ḫarim, Mərəmot, Obadiya, 6 Daniyal, Ginniton, Baruḳ, 7 Məxullam,
Abiya, Miyamin, 8 Maaziyaḩ, Bilgay, Xemayalar; ular kaḩinlar idi.
9 Lawiylardin: — Azaniyaning ooŋli Yəxua, Ḫenadadning əwladliridin Binnui bilən Kadmiyəl
10 wə ularning ḳerindaxliridin Xəbaniya, Hodiya, Kelita, Pelaya, Ḫanan, 11 Mika, Rəhob,
Ḫaxabiya, 12 Zakkor, Xərəbiya, Xəbaniya, 13 Hodiya, Bani, Beninu idi.
14 Jamaət baxliḳliridin: Parox, Paḩat-Moab, Elam, Zattu, Bani, 15 Bunni, Azgad, Bibay, 16 Adoniya,
Bigway, Adin, 17 Ater, Ḫəzəkiya, Azzur, 18 Hodiya, Ḫaxum, Bizay, 19 Ḫarif, Anatot, Nebay, 20 Mag-
piyax, Məxullam, Ḫezir, 21 Məxəzabəl, Zadok, Yaddua, 22 Pilatiya, Ḫanan, Anaya, 23 Ḫoxiya,
Ḫananiya, Ḫaxxub, 24 Ḫallohəx, Pilha, Xobək, 25 Rəḩum, Ḫaxabnaḩ, Maaseyaḩ, 26 Ahiyaḩ,
Ḫanan, Anan, 27 Malluḳ, Ḫarim, Baanaḩlar idi.

əḩdining məzmuni: — Təwrat ḳanunioŋa əməl ḳilix

28 Ḳaloŋan həlḳ: — Kaḩinlar, Lawiylar, dərwaziwənlər, oŋəzəlkəxlər, ibadəthanining hizmətkarliri
wə xuningdək əzlirini zeminlardiki taipilərdin ayrip qiḳip, Hudaning Təwrat ḳanunioŋa
ḳaytḳanlarning ḩərbiri wə ularning ayalliri wə ooŋul-ḳiz pərzəntliri ḳatarliḳ ḩidayət tepip
yorutuloŋanlarning ḩəmmisi 29 əz ḳerindaxliri boloŋan mətiwərlər bilən ḳoxulup: «Əzimizni
ḳaroŋix ḳəsimi bilən əḩdigə baoŋlap, Hudaning ḳuli Musa arḳiliḳ jakarlioŋan Təwrat ḳanunida
mengip, Rəbbimiz Pərwərdigarning barliḳ əmirliri, ḩəküm-bəlgilimilirini tutup əməl ḳilimiz;
30 ḳizlirimizni bu yurttiki yat əlliklərgə yatliḳ ḳilmaymiz ḩəm ooŋullirimizoŋimu ularning
ḳizlirini elip bərməymiz; 31 bu yurttiki yat əlliklər xabat künidə mal-tawar wə axliḳlirini
əkilip satmaḳqi bolsa, xabat künliri yaki ḩərḳaysi baxḳa muḳəddəs künlərdimu ulardin ḳət'iy
ḩeqnemə setiwalmaymiz; ḩər yəttinqi yili yərni teriḳsiz aḳ ḳaldurimiz ḩəm barliḳ ḳərzlərni
kəqürüm ḳilimiz» — deyixti.

9:33 Ḳan. 32:4; Dan. 9:14
10:1 **«Buningoŋa birinqi bolup məḩür basḳanlar ... waliy Nəḩəmiya bilən Zədəkiya idi»** — Zədəkiyamu kaḩin boluxi mumkin idi. 8-ayətni kərüng *(Nəḩəmiyadin baxḳa bu tizimliktiki adəmlər ḩəmmisi kaḩinlar idi).*
10:30 Mis. 34:16; Ḳan. 7:3
10:31 Mis. 20:10; 23:10; 34:21; Law. 23:2; 25:2; Ḳan. 5:1-15

Muḳəddəs əygə təḳdim berix tooɣrisidiki bəlgilimilər

[32] Biz yənə əzimizgə ḥərbir adəm ḥər yili Hudayimizning əyining hizmət hirajiti üqün üqtin bir xəkəl kümüx berixkə bəlgilimilərni bekittuḳ; [33] bu pul «tizilidioɣan təḳdim nan»lar, daimiy axliḳ ḥədiyəliri, daimiy kəydürmə ḳurbanliḳlar, xabat küni bilən yengi aylardiki kəydürmə ḳurbanliḳlar, kərəli bekitilgən ḥeytlarda ḳilinidioɣan kəydürmə ḳurbanliḳlar üqün, ḥərhil muḳəddəs buyumlar üqün, Israilоɣa kəfarət kəltüridioɣan gunaḥ ḳurbanliḳliri üqün, xuningdək Hudayimizning əyidiki barliḳ hizmətlərning hirajiti üqün ixlitilsun dəp bəlgiləndi. [34] Biz yənə ata jəmətlirimiz boyiqə kaḥinlar, Lawiylar wə həlḳ arisida qək taxlap, ḥər yili bəlgiləngən kərəldə Hudayimizning əyigə Təwrat ḳanunida pütülginidək Pərwərdigar Hudayimizning ḳurbangaḥida ḳalax üqün otun yətküzüp berix nəwətlirini bekittuḳ; [35] yənə ḥər yili etizimizdiki tunji pixḳan ḥosulni, ḥəmmə mewilik dərəhlərning tunji pixḳan mewilirini Pərwərdigarning əyigə yətküzüp berixni, [36] xundaḳla Təwrat ḳanunida pütülginidək, tunji ooɣlimizni wə kala, ḳoy-ooɣlaḳ padiliridin tunji qarpiyimizni Hudaning əyigə apirip, u əydə wəzipə ətəwatḳan kaḥinlaroɣa əpkelixni, [37] ḥərbir yengi hemirning dəsləp pixḳan nanliridin birni, xundaḳla barliḳ «kətürmə ḥədiyə»lirimizni təḳdim ḳilixni, ḥərhil dərəhlərdin dəsləpki pixḳan mewilərni, yengi xarab, yengi zəytun meyini Hudayimizning əyining həzinə-ambarliriоɣa apirip berixni, yəni kaḥinlaroɣa yətküzüp berixni, xuningdək etizlirimizdin qiḳḳan ḥosulning ondin biri boloɣan əxrini Lawiylaroɣa berixni bekittuḳ; Lawiylar bizning terikqiliḳḳa tayinidioɣan xəḥərlirimizdin qiḳḳan ḥosulning ondin biri boloɣan əxrini tapxuruwalsun dəp bekittuḳ; [38] xuningdək, Lawiylar qiḳḳan ḥosulning ondin birini tapxuruwaloɣan qaoɣda Ḥarunning əwladliridin kaḥin boloɣan birsi ular bilən billə bolsun, Lawiylar əxu ondin bir ülüxning yənə ondin bir ülüxini ayrip Hudaning əyigə, uning həzinə-ambarliriоɣa saḳlaxḳa tapxursun dəp bəlgiliduḳ. [39] Israillar bilən Lawiylar axliḳtin, yengi xarabtin, yengi zəytun meyidin «kətürmə ḥədiyə» ḳilip muḳəddəs jaydiki əswab-üskünilər saḳlinidioɣan həzinə-ambarlaroɣa, yəni wəzipə ətəydioɣan kaḥin, dərwaziwən wə oɣəzəlkəxlər turidioɣan jayoɣa tapxuruxi kerək. Biz Hudayminizning əyining ḥajətliridin ḥərgiz əzimizni tartmaymiz!

Mənsəpdarlar bilən puḳralarning jaylixixi

11 [1] U qaoɣda həlḳ iqidiki əmirlər Yerusalemda turatti; ḳaloɣan puḳralar qək taxlinix bilən ondin biri muḳəddəs xəḥər Yerusalemda olturaḳlixip, ḳaloɣan ondin toḳḳuzi baxḳa xəḥərlərdə olturaḳlaxti. [2] Əz ihtiyari bilən Yerusalemda olturaḳlixixḳa otturioɣa qiḳḳanlaroɣa bolsa, jamaət ularoɣa bəht-bərikət tilidi. [3-4] Yəḥudiyə əlkisidin, Yerusalemoɣa makanlixip ḳaloɣan bəg-əmirlər təwəndikidək (Israillar, kaḥinlar, Lawiylar, ibadəthana hizmətkarliri wə Sulaymanning hizmətkarlirining əwladliri Yəḥudiyə xəḥərliridə, ḥərbiri əz təwəlikidə makanlaxḳan bolsimu, Yəḥudalardin wə Binyaminlardin bəziliri Yerusalemda makanlaxti):
— Bularning iqidə, Yəḥudalardin: — Pərəzning əwladidin boloɣan Uzziyaning ooɣli Ataya; Uzziya Zəkəriyaning ooɣli, Zəkəriya Amariyaning ooɣli, Amariya Xəfatiyaning ooɣli, Xəfatiya Maḥalalelning ooɣli idi. [5] Yənə Barukning ooɣli Maaseyaḥ; Baruḳ Kol-Ḥozəḥning ooɣli, Kol-Ḥozəḥ Ḥazayaning ooɣli, Ḥazaya Adayaning ooɣli, Adaya Yoaribning ooɣli, Yoarib Zəkəriyaning

---

10:33 Qəl. 28:29
10:35 Mis. 23:19; Law. 19:23
10:36 Mis. 13:2; Qəl. 3:13; 8:17
10:37 «ḥərbir yengi hemirning dəsləp pixḳan nanliridin birni» — buning baxḳa birhil tərjimisi: — «silər dəsləpki ḥosuldin qiḳḳan undin,... *(təḳdim ḳilixni bekittuḳ)*». Biraḳ «Əz.» 44:30diki mənisidin ḳarioɣanda tərjimimiz tooɣra boluxi mumkin.
10:37 Law. 23:17; Qəl. 15:19; 18:12, 24, 25; Ḳan. 18:4
10:38 Qəl. 18:26
10:39 «Israillar bilən Lawiylar axliḳtin, yengi xarabtin,...» — ibraniy tilida muxu jümlining bexida «qünki» bardur.

oƣli, Zəkəriya Xilonining oƣli. 6 Yerusalemoƣa makanlaxḳan barlik Pərəz jəmətidikilər jəmiy tət yüz atmix səkkiz kixi bolup, ḩəmmisi əzimətlər idi.
7 Binyaminning əwladliridin: — Məxullamning oƣli Sallu; Məxullam Yoədning oƣli, Yoəd Pidayaning oƣli, Pidaya Kolayaning oƣli, Kolaya Maaseyaḩning oƣli, Maaseyaḩ Itiyəlning oƣli, Itiyəl Yəxayaning oƣli. 8 Uningoƣa əgəxkənlər, Gabbay wə Sallay idi; xularoƣa munasiwətlik jəmiy tokḳuz yüz yigirmə səkkiz kixi idi. 9 Zikrining oƣli Yoel ularni baxḳuridioƣan əməldar idi; Sinuaḩning oƣli Yəḩuda xəḩərning muawin ḩakimi idi.
10 Kaḩinlardin: — Yoaribning oƣli Yədaya bilən Yaḳin, 11 xundaḳla Hudaning əyining bax oƣojidari Seraya; Seraya Ḩilḳiyaning oƣli, Ḩilḳiya Məxullamning oƣli, Məxullam Zadokning oƣli, Zadok Merayotning oƣli, Merayot Ahitubning oƣli idi; 12 yənə uning ḳerindaxliridin ibadəthanidiki hizməttə boloƣanlardin jəmiy səkkiz yüz yigirmə ikki kixi bar idi; yənə Yəroḩamning oƣli Adaya bar idi; Yəroḩam Pelaliyaning oƣli, Pelaliya Amzining oƣli, Amzi Zəkəriyaning oƣli, Zəkəriya Paxhurning oƣli, Paxhur Malkiyaning oƣli idi; 13 uning ḳerindaxlirining ḩəmmisi jəmət baxliḳi bolup, jəmiy ikki yüz ḳirik ikki kixi idi; yənə Azarəlning oƣli Amaxsay bar idi; Azarəl Ahzayning oƣli, Ahzay Məxillimotning oƣli, Məxillimot Immərning oƣli idi; 14 yənə ularning ḳerindaxliridin, palwan-əzimətlərdin, jəmiy bir yüz yigirmə səkkiz kixi bar idi; Gedolimning oƣli Zabdiyəl ularni baxḳuridioƣan əməldar idi.
15 Lawiylardin: — Ḩaxxubning oƣli Xemaya bar idi; Ḩaxxub Azrikamning oƣli, Azrikam Ḩaxabiyaning oƣli, Ḩaxabiya Bunnining oƣli idi; 16 yənə Lawiylarning ḳəbilə baxliḳliri boloƣan Xabbitay bilən Yozabad bolup, Hudaning əyining texidiki ixlaroƣa məs'ul idi. 17 Yənə Mikaning oƣli Mattaniya dua waḳitlirida təxəkkür-rəḩmətlər eytixḳa yetəkqilik ḳilatti; Mika Zabdining oƣli, Zabdi Asafning oƣli idi; Bakbukiya ḳerindaxliri iqidə muawinlik wəzipisini ətəytti; yənə Xammuaning oƣli Abda bar idi; Xammua Galalning oƣli, Galal Yədutunning oƣli idi.
18 Muḳəddəs xəḩərdə turuwatḳan Lawiylarning ḩəmmisi ikki yüz səksən tət kixi idi.
19 Dərwaziwənlərdin: — dərwazilarda kəzəttə turidioƣan Akkub bilən Talmon wə ularning ḳerindaxliri bar idi; ular jəmiy bir yüz yətmix ikki kixi idi.
20 Ḳaloƣan Israillar, kaḩinlar, Lawiylar Yəḩudiyə xəḩərliridə, ḩərbiri əz mirasida makanlaxti.
21 Ibadəthanining hizmətkarliri bolsa Ofəl dəngigə makanlaxti; ibadəthanining hizmətkarlirini Ziha bilən Gixpa baxḳurdi.
22 Yerusalemda Lawiylarni baxḳuroƣuqi Banining oƣli Uzzi idi; Bani Ḩaxabiyaning oƣli, Ḩaxabiya Mattaniyaning oƣli, Mattaniya Mikaning oƣli idi — demək, Uzza Asafning əwladliridin, yəni Hudaning əyidiki hizmətkə məs'ul boloƣan oƣəzəlkəxlərdin idi. 23 Qünki padixaḩ ular tooƣruluḳ yarliḳ qüxürgən bolup, oƣəzəlkəxlərning ḩər künlük ozuḳ-tülükini, xundaḳla ətəydioƣan wəzipisini bekitkənidi.
24 Yəḩudaning oƣli Zəraḩning əwladliridin Məxəzabəlning oƣli Pitaḩiya puḳralarning barliḳ ixlirida padixaḩning məsliḩətqisi idi.
25 Yeza-ḳixlaḳlar wə ularoƣa təwə ətrapidiki jaylarda Yəḩudalardin bəziliri turatti; Kiriat-Arba wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə, Dibon wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə, Yəkabziyəl wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə, 26 xundaḳla Yəxua, Moladaḩ, Bəyt-Pələt, 27 Ḩazar-Xual, Bəər-Xeba wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə, 28 Ziklag, Mikona wə uning təwəsidiki yeza-

11:5 «Zəkəriya Xilonining oƣli» — bəzi tərjimilərdə «Zəkəriya Xelaḩning əwladliridin idi» dəp tərjimə ḳilinidu *(Yar.» 46:12, «Qəl.» 26:20ni kərüng)*.
11:8 «xularoƣa munasiwətlik jəmiy tokḳuz yüz yigirmə səkkiz kixi idi» — baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
11:9 «Sinuaḩ» — yaki «Ḩasinoaḩ».
11:21 «Ofəl» — *(«dəng» degən mənidə)* Yerusalemdiki egiz rayon idi.
11:23 «ḩər künlük ozuḳ-tülükini, xundaḳla...» — buning baxḳa birhil tərjimisi «ḩər künlük məs'uliyiti, yəni...».
11:24 «padixaḩning məsliḩətqisi» — ibraniy tilida «padixaḩning yenida turoƣuqi» degən sözlər bilən ipadilinidu. «Padixaḩ» muxu yərdə Pars padixaḩini kərsitidu, əlwəttə.

kəntlərdə, [29] Ən-Rimmon, Zoraḥ, Yarmut, [30] Zanoaḥ, Adullam wə bu ikki yərgə təwə ḳixlaḳlarda, Laḳix wə uningoƣa təwə yərlərdə, Azikaḥ wə uningoƣa təwə yeza-kəntlərdə makanlaxti; ular makanlaxḳan yərlər Bəər-Xebadin taki Ḥinnom jiloƣisioƣa ḳədər sozuldi.
[31] Binyaminlar bolsa Geba, Mikmax, Ayja, Bəyt-əl wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə, [32] bəziliri Anatot, Nob, Ananiya, [33] Ḥazor, Ramaḥ, Gittaim, [34] Ḥadid, Zəboim, Niballat, [35] Lod, Ono, xundaḳla Ḥünərwənlər jiloƣisida makanlaxḳanidi.
[36] Əslidə Yəhudiyəgə təyinlәngən Lawiylar ḳisimliridin bəziliri Binyamin ḳəbilisining zeminioƣa makanlaxti.

Birinqi «ḳaytix»ta ḳaytip kəlgən kaḥinlar wə Lawiylar

12 [1] Xealtiyəlning ooƣli Zərubbabəl wə Yəxua bilən birliktə sürgünlüktin qiḳḳan kaḥin wə Lawiylar təwəndikilər: — kaḥinlar Seraya, Yərəmiya, Əzra, [2] Amariya, Malluḳ, Ḥattux, [3] Xekaniya, Rəḥum, Mərəmot, [4] Iddo, Ginnitoy, Abiya, [5] Miyamin, Maadiya, Bilgaḥ, [6] Xemaya, Yoarib, Yədaya, [7] Sallo, Amok, Ḥilḳiya wə Yədaya. Bular bolsa Yəxuaning künliridə kaḥin boloƣanlar wə ularning ḳerindaxlirining jəmət baxliḳliri idi.
[8] Lawiylardin bolsa Yəxua, Binnuiy, Kadmiyəl, Xərəbiya, Yəhuda, Mattaniyalar; Mattaniya wə uning ḳerindaxliri təxəkkür-rəḥmətlər eytixḳa məs'ul boldi. [9] Ularning ḳerindaxliri Bakbukiya bilən Unni nəwiti boyiqə ular bilən udulmu'udul hizmәttə turatti.
[10] Yəxuadin Yoyakim tərəldi, Yoyakimdin Əliyaxib tərəldi, Əliyaxibtin Yoyada tərəldi, [11] Yoyadadin Yonatan tərəldi, Yonatandin Yaddua tərəldi. [12] Yoyakimning künliridə kaḥinlardin jəmət baxliḳi boloƣanlar munular: — Seraya jəmətigə Meraya; Yərəmiya jəmətigə Ḥananiya; [13] Əzra jəmətigə Məxullam; Amariya jəmətigə Yəḥoḥanan; [14] Meliku jəmətigə Yonatan; Xəbaniya jəmətigə Yüsüp; [15] Ḥarim jəmətigə Adna; Merayot jəmətigə Ḥəlkay; [16] Iddo jəmətigə Zəkəriya; Ginniton jəmətigə Məxullam; [17] Abiya jəmətigə Zikri; Minyamin bilən Moadiyalarning jəmətigə Piltay; [18] Bilgaḥ jəmətigə Xammua; Xemaya jəmətigə Yəḥonatan; [19] Yoarib jəmətigə Mattinay; Yədaya jəmətigə Uzzi; [20] Sallay jəmətigə Kallay; Amok jəmətigə Ebər; [21] Ḥilḳiya jəmətigə Ḥaxabiya; Yədaya jəmətigə Nətanəl.
[22] Əliyaxib, Yoyada, Yoḥanan wə Yadduaning künliridə Lawiylarning jəmət baxliḳliri tizimlanoƣan wə ohxaxla, Pars padixaḥi Darius təhttiki qaoƣlaroƣiqə kaḥinlarmu tizimlinip kəlgən. [23] Jəmət baxliḳi boloƣan Lawiylar taki Əliyaxibning nəwrisi Yoḥananning waḳtioƣiqə təzkirinamidə tizimlinip kəlgən. [24] Lawiylarning jəmət baxliḳi boloƣan Ḥaxabiya, Xərəbiya, Kadmiyəlning ooƣli Yəxualar ḳerindaxliri bilən udulmu'udul turup, Hudaning adimi Dawutning əmri boyiqə nəwətlixip mədḥiyə-munajat, təxəkkür-rəḥmətlər eytip turatti. [25] Mattaniya, Bakbukiya, Obadiya, Məxullam, Talmon bilən Akkublar dərwaziwənlər bolup, sepil ḳowuḳlirining ambarlirioƣa ḳaraytti.
[26] Bu kixilər Yozadakning nəwrisi, Yəxuaning ooƣli Yoyakimning künliridə, xuningdək waliy Nəḥəmiya bilən təwratxunas kaḥin Əzraning künliridə wəzipigə təyinlәngən.

11:29 «Zoraḥ» — yaki «Zoreaḥ».
11:31 «Ayja» — «Ayja»ning yənə bir ismi «Ayi».
12:1 «...kaḥinlar Seraya, Yərəmiya, Əzra,...» — bu Əzra «Əzra» degən kitabtiki «Əzra» əməs. «Təwratxunas Əzra» bolsa, Zərubbabəldin 90 yildin keyin Yerusalemoƣa kəlgən.
12:4 «Ginnitoy» — yaki «Ginniton».
12:10 «Yoyada» — yaki «Yəḥoyada».
12:14 «Meliku» — yaki «Malluḳ». **«Xəbaniya»** — bəzi ḳədimiy kəqürmilərdə «Xekaniya» deyilidu.
12:20 «Sallay» — yaki «Sallu».
12:23 «əliyaxibning nəwrisi» — ibraniy tilida «əliyaxibning ooƣli». **«təzkirinamə»** — bu kitab Təwrattiki «Tarih-təzkirə» degən ḳisim əməs; «Tarih-təzkirə»də undaḳ tizimlik yoḳ.
12:23 1Tar. 9:10-34
12:26 «bu kixilər ... waliy Nəḥəmiya bilən təwratxunas kaḥin Əzraning künliridə wəzipigə təyinlәngən» — Lawiylar

Yengi sepilning Hudaoɣa atap tapxuruluxi

[27] Yerusalem sepilini Hudaoɣa atap tapxurux murasimi ətküzülidioɣan qaoɣda, jamaət Lawiylarni turoɣan ḩərkaysi jaylardin izdəp tepip, ularni təxəkkür-rəḩmətlər eytix, oɣəzəl oḳux, jang, təmbur wə qiltarlarni qelixḳa, huxal-huramlik bilən atap tapxurulux murasimi ətküzüxkə Yerusalemoɣa elip kəldi. [28] Oɣəzəlkəxlar Yerusalemning ətrapidiki tüzləngliktin, Nitofatliklarning yeza-kəntliridin, [29] Bəyt-Gilgaldin, Geba bilən Azmawət etizlikliridin yioɣiloɣanidi; qünki oɣəzəlkəxlar Yerusalemning tət ətrapioɣa əzlirigə məḩəllə-ḳixlaklar ḳuruwaloɣanidi. [30] Kaḩinlar bilən Lawiylar əzlirini paklidi, andin həlḳni wə sepil dərwazilirini ḩəm sepilning əzinimu paklidi.

[31] Mən Nəḩəmiya Yəḩudaning əmirlirini baxlap sepiloɣa qiḳip, təxəkkür-ḩəmdusana oḳuydioɣan ikki qong ətrət adəmni uyuxturdum, bir ətrət sepilning ong təripidə «Tezək ḳowuḳi»oɣa ḳarap mangdi, [32] ularning arḳisidin Ḫoxaya bilən Yəḩudaning əmirlirining yerimi mangdi; [33] yənə Azariya, Əzra, Məxullam, [34] Yəḩuda, Binyamin, Xemaya, Yərəmiyamu mangdi; [35] xuningdək kaḩinlarning ooɣulliridin bəziliri ḳollirioɣa kanay aloɣan ḩalda mangdi: — Ulardin Yonatanning ooɣli Zəkəriya bar idi (Yonatan Xemayaning ooɣli, Xemaya Mattaniyaning ooɣli, Mattaniya Mikayaning ooɣli, Mikaya Zakkurning ooɣli, Zakkur Asafning ooɣli idi). [36] Uning ḳerindaxliridin Xemaya, Azarəl, Milalay, Jilalay, Maayi, Nətanəl, Yəḩuda, Ḫananiyalar bar idi; ular ḳollirioɣa Hudaning adimi Dawutning sazlirini elixḳanidi; təwratxunas Əzra ularning bexida mangoɣanidi. [37] Ular «Bulaḳ ḳowuḳi»oɣa kelip «Dawutning xəḩiri»ning pələmpiyigə qiḳip, «Dawutning ordisi»din ətüp, künqiḳix tərəptiki «Su ḳowuḳi»oɣa kəldi.

[38] Təxəkkür-ḩəmdusana oḳuydioɣan ikkinqi ətrət sol tərəp bilən mangdi, mən wə jamaətning yerimi ularning arḳidin mengip, sepil üstidə «Humdanlar munari»din ətüp, udul «Kəng sepil»oɣiqə mengip, [39] «Əfraim ḳowuḳi», «Kona ḳowuḳ», «Beliḳ ḳowuḳi» üstidin ətüp, «Ḫananiyəl munari» wə «Yüzning munari»din ətüp, udul «Ḳoy ḳowuḳi»oɣa kelip, andin «Ḳarawullar ḳowuḳi»da tohtiduḳ. [40] Andin təxəkkür-ḩəmdusana oḳuydioɣan ikki ətrət adəm Hudaning əyidə əz orunlirida turdi; mən bilən əməldarlarning yerimimu xu yərdə turduḳ; [41] kaḩinlardin Eliakim, Maaseyaḩ, Minyamin, Migaya, Əlyoyinay, Zəkəriya bilən Ḫananiyalar karnaylirini elip turuxti; [42] yənə Maaseyaḩ, Xemaya, Əliazar, Uzzi, Yəḩoḩanan, Malkiya, Elam bilən Ezərmu turuxti; oɣəzəlkəxlər Yizraḳiyaning yetəkqilikidə jaranglik oɣəzəl oḳuxti. [43] Xu küni jamaət naḩayiti qong kələmlik ḳurbanliklarni sundi ḩəm bək huxal bolup ketixti, qünki Huda ularni zor xadlik bilən xadlanduroɣanidi; ayallar bilən balilarmu xundaḳ xadlandi; Yerusalemdiki bu huxallik sadaliri yiraḳ-yiraḳlaroɣa anglandi.

Lawiylar bilən kaḩinlaroɣa kerəklik nərsilərning ḩazirlinixi

[44] U qaoɣda bir ḳisim kixilər kətürmə ḳurbanliklar, dəsləpki pixḳan ḩosullar wə əxrilərni saḳlaydioɣan həzinə-ambarlaroɣa məs'ul boluxḳa təyinləndi; ḩərkaysi xəḩərlərdiki etizliklardin, Təwrat ḳanunida kaḩinlaroɣa wə Lawiylaroɣa berixkə bəlgiləngən ülüxlər xu yərdə saḳlinatti. Qünki Yəḩuda həlḳi əz hizmitidə turuwatḳan kaḩinlar bilən Lawiylardin huxal idi. [45] Kaḩinlar bilən Lawiylar, oɣəzəlkəxlər bilən dərwaziwənlərmu, əz Hudasining tapilioɣan wəzipisini wə xuningdək paklax wəzipisining ḩəmmisini Dawutning wə uning ooɣli Sulaymanning əmri boyiqə ətəytti. [46] Qünki ḳədimdə, Dawutning wə Asafning künliridə, oɣəzəlkəxlərgə yetəkqilik ḳilixḳa ḩəm Hudaoɣa təxəkkür-ḩəmdusana küylirini oḳuxḳa yetəkqilər boloɣanidi. [47] Zərubbabəlning

---

wə kaḩinlarning nəsəbnamiliri nemixḳa xunqə muḩim? Əzining kelip qiḳixi ispatlanmioɣanlar kaḩinlik hizmättə yaki ibadəthanidiki Lawiylaroɣa ait hizmättə boluxḳa muyəssər bolalmaytti. Bügüngə ḳədər Yəḩudiylar arisida kimlər Lawiylardin, kimlər kaḩinlar jəmətidin ikənliki hatirilinip kəlməktə.

12:38 «sol tərəp» — ibraniy tilida «tətür tərəp».

12:39 «Yüzning munari» — yaki «Meaḩning munari». **«Ḳarawullar ḳowuḳi»** — yaki «Zindan dərwazisi».

12:45 1Tar. 25

künliridə wə Nəḥəmiyaning künliridə oɣəzəlkəxlərning wə dərwaziwənlərning ülüxlirini, ḥər künlük təminatini pütkül Israil həlki berətti; ular yənə Lawiylar üqün muḳəddəs ḥesablanoɣan nərsilərni üləxtürüp berətti; Lawiylarmu muḳəddəs ḥisablanoɣan nərsilərdin Ḥarunning əwladlirioɣa berip turatti.

Ammoniylar bilən Moabiylarning muḳəddəs əygə kirixigə ruhsət ḳilinmasliḳi

13 [1] Xu kündə Musaning kitabi jamaət aldida oḳup berildi, kitabta: Ammoniylar bilən Moabiylar mənggü Hudaning jamaitigə kirmisun, [2] Qünki ular Israillarni ozuḳluḳ wə su əkilip ḳarxi almay, əksiqə ularni ḳaroɣaxḳa Balaamni yalliwaloɣan; ḥalbuki, Hudayimiz u ḳaroɣaxlarni bəht-bərikətkə aylanduruwətkən, dəp yeziloɣan sözlər qikti. [3] Xundaḳ boldiki, jamaət bu ḳanun sözlirini anglap barliḳ xaloɣut kixilərni iloɣap qikiriwətti.

Tobiyaning əy saymanlirining qikirip taxlinixi

[4] Bu ixtin awwal, Hudayimizning əyining həzinisini baxḳuruxḳa məs'ul kahin Əliyaxib Tobiyaning tuoɣḳini bolup, [5] uningoɣa kəngri bir əyni təyyarlap bərgənidi. Xu əydə ilgiri axliḳ ḥədiyəliri, məstiki, ḳaqa-ḳuqa, xuningdək Lawiylar, oɣəzəlkəxlər wə dərwaziwənlərgə berixkə buyruloɣan axliḳ əxrilər, yengi xarab wə yengi zəytun meyi, xundaḳla kahinlaroɣa ataloɣan «kətürmə ḳurbanliḳ»lar saḳlinatti. [6] Bu waḳitlarda mən Yerusalemda əməs idim; qünki Babil padixahi Artahxaxtaning ottuz ikkinqi yili mən padixahning yenioɣa ḳaytip kətkənidim; bir məzgildin keyin mən yənə padixahtin ruhsət elip [7] Yerusalemoɣa ḳaytip barsam, əliyaxibning Hudaning əyidiki ḥoylilarda Tobiyaoɣa əy ḥazirlap bərgənlikidək rəzil ixni uḳtum. [8] Bu ix meni ḳattiḳ azablidi, mən Tobiyaning əyidiki barliḳ əy jaḥazlirini ḳoymay talaoɣa taxlatḳuzuwəttim. [9] Mən yənə əmr ḳilip, u əylərni paklatḳuzup, andin Hudaning əyidiki ḳaqa-ḳuqa, axliḳ ḥədiyəliri bilən məstikni u yərgə əkirgüzüp ḳoydum.

Lawiylaroɣa ḥədiyə ḳilinidioɣan əxrilərning yengiwaxtin bekitilixi

[10] Mən yənə həḳlərning Lawiylarning elixḳa tegixlik ülüxlirini bərmigənlikini, ḥətta wəzipigə ḳoyuloɣan Lawiylar bilən oɣəzəlkəxlərning ḥərbirining öz yər-etizliḳioɣa ḳeqip kətkənlikini bayḳidim; [11] xunga mən əməldarlar bilən soḳuxup, ularni əyibləp: — Nemixḳa Hudaning əyi xundaḳ taxliwetildi?! — dəp, Lawiylarni yioɣip ularni ilgiriki ornioɣa yengiwaxtin turoɣu zdum. [12] Andin barliḳ Yəḥudiyə həlki axliḳ əxrisini, yengi xarab wə yengi zəytun meyini həzinə-ambarlirioɣa elip kelip tapxurdi. [13] Mən həzinə-ambarlaroɣa məs'ul boluxḳa həziniqi-ambarqilarni təyinlidim; ular kahin Xələmiya, təwratxunas Zadok bilən Lawiylardin boloɣan Pidaya idi; ularning ḳol astida Mattaniyaning nəwrisi, Zakkurning ooɣli Ḥanan bar idi; qünki bularning ḥəmmisi sadiḳ, ixənqlik dəp ḥesablinatti; ularning wəzipisi ḳerindaxlirioɣa tegixlik ülüxlərni üləxtürüp berix idi.

[14] — «Aḥ Hudayim, muxu ix yüzisidin meni yad əyligəysən, Hudayimning əyi wə uningoɣa ait hizmətlər üqün kərsətkən meḥrimni əqürüwətmigəysən!»

13:1 Ḳan. 23:2, 4, 5

13:2 «Hudayimiz u ḳaroɣaxlarni bəht-bərikətkə aylanduruwətkən» — «Ḳan.» 23:5ni kərüng. «Rut»diki «ḳoxumqə söz»imizdə xu ix tooɣruluḳ tohtilimiz.

13:2 Qəl. 22:5; Yə. 24:9

13:4 «kahin əliyaxib Tobiyaning tuoɣḳini bolup...» — yaki «kahin əliyaxib Tobiya bilən ḳoyuḳ munasiwəttə bolup...».

13:11 «Lawiylarni yioɣip» — ibraniy tilida «ularni yioɣip».

13:14 «uningoɣa ait hizmətlər» — yaki «uning *(yəni, ibadəthanining)* hizmətqiliri».

Həlkḳə xabat künini ḩərmətləxni jekiləx

15 Xu künlərdimu mən Yəḩudiyədə bəzilərning xabat künliridə xarab kəlqəklirini qəyləwatḳinini, ənqilərni baoɳlap, bularni wə xuningdək xarab, üzüm, ənjür wə ḩərhil yüklərni exəklərgə artip, toxup yürgənlikini kərdüm; ular bularni Yerusalemoɳa xabat künidə elip kirdi; ularning muxu ax-tülüklərni setip yürgən küni mən ularni guwaḩlik berip agaḩlandurup ḳoydum.
16 Yənə Yəḩudiyədə turuwatḳan bəzi Turluḳlar belik wə ḩərhil mal-tawarlarni toxup kelip xabat küni Yəḩudiyəliklərgə satidikən, yənə kelip bularni Yerusalemda satidikən!
17 Xu səwəbtin mən Yəḩudiyə əmirliri bilən soḳuxup, ularni əyibləp: — Silərning xabat künini buloɳap, rəzil ix ḳiloɳininglar nemisi?
18 Ilgiri ata-bowanglar ohxax ixni ḳiloɳan əməsmu, xuning bilən Hudayimiz bizning beximizoɳa wə bu xəḩərgə ḩazirki bu balayi'apətni yaoɳduroɳan əməsmu? Əmdi silər xabat künini buloɳap, Israilning bexioɳa Hudaning oɳəzipini tehimu yaoɳduridioɳan boldunglar, dedim.
19 Xunga, xundaḳ boldiki, xabat künidin ilgiri, gugum sayisi Yerusalem ḳowuḳlirioɳa qüxkən waḳtida, mən xəḩər ḳowuḳlirini etixni buyrudum wə xuningdək xabat küni ətüp kətküqə ḳowuḳlarni aqmaslik tooɳrisida buyruḳ qüxürdum. Mən yənə ḩeqḳandaḳ yükning toxulup ḳowuḳlardin kirgüzülməsliki üqün hizmətkarlirimning bəzilirini xəḩər ḳowuḳlirioɳa kəzətqi ḳilip turoɳuzup ḳoydum.
20 Xundaḳ bolsimu sodigərlər wə ḩərhil mal-tawar satidioɳanlar bir-ikki ḳetim Yerusalemning sirtida tünidi.
21 Mən ularni agaḩlandurup: — Silər nemixḳa sepilning aldida tünəysilər? Yənə xundaḳ ḳilidioɳan bolsanglar, mən üstünglaroɳa ḳol salimən, dewidim, ular xuningdin baxlap xabat künidə kəlmidi.
22 Andin xabat künining muḳəddəslikini saḳlax üqün, mən Lawiylaroɳa: — Өzünglarni paklanglar; andin kelip sepil dərwazilirini beḳinglar, dedim.
— «I Hudayim, muxu ix yüzisidinmu meni yad əyligəysən, Өzüngning zor əzgərməs muḩəbbiting bilən meni ayioɳaysən!»

Yat əlliklər bilən nikaḩlinixning mən'i ḳilinixi

23 Xu künlərdə mən yənə Axdod, Ammon wə Moab ḳizlirini hotunluḳḳa aloɳan bəzi Yəḩudalarni bayḳidim.
24 Ularning pərzəntlirining yerimi Axdodqə səzləydikən (wə yaki yuḳiriḳi əllərning birining tilida səzləydioɳan) wə Yəḩudiy tilida xəzliyəlməydikən.
25 Mən ularni soḳuxup əyiblidim, ularni ḳaroɳidim, bir nəqqisini urup qaq-saḳallirini yuldum, Hudaning nami bilən ḳəsəm iqküzüp: — Silərning ḳizliringlarni ularning ooɳlirioɳa bərməysilər, ooɳulliringlaroɳimu, өzünglaroɳimu ulardin ḳiz almaysilər!
26 Israil padixaḩi Sulayman muxundaḳ ixlarda gunaḩ sadir ḳiloɳan əməsmu? Nuroɳun əllər arisida uningoɳa ohxax ḩeqḳandaḳ padixaḩ yoḳ idi; u өz Hudasi təripidin səyülgən, Huda uni pütkül Israil üstigə padixaḩ ḳilip tikligən bolsimu, lekin ḩətta unimu yat əllik ayallar azdurup gunaḩḳa patḳuzoɳan.
27 Əmdi silərning gepinglaroɳa kirip bundaḳ qong rəzillik ḳilip, yat əllik ḳizlarni elip Hudayimizoɳa wapasizlik ḳilimizmu? — dedim.
28 Bax kaḩin Əliyaxibning nəwrisi, Yoyadaning ooɳulliridin biri Ḩoronluḳ Sanballatning küy'ooɳli idi; mən uni yenimdin ḳooɳliwəttim.
29 — «I Hudayim, Sən ularni yadingda tutḳaysən, qünki ular kaḩinlikḳa daoɳ təgkügüqilər, kaḩinlik ḩəm Lawiylaroɳa təwə əḩdinimu buloɳioɳuqilardur!».
30 Xuning bilən mən ularni yat əlliklərning buloɳaxliridin neri ḳilip paklandurdum wə kaḩinlar bilən Lawiylarning wəzipilirinimu yengiwaxtin bəlgiləp, ḩərkimni өzining ixioɳa igə ḳildim.

13:16 «Yəḩudiyədə turuwatḳan..» — yaki «Yerusalemda turuwatḳan..». Ibraniy tilida «xu yərdə turuwatḳan..».
13:17 Mis. 20:8; Law. 19:30
13:19 «xabat künidin ilgiri» — oḳurmənlərning esidə barki, ottura xərḳtə yengi kün kəqtə, kün petixi bilən baxlinidu *(məsilən, «Yar.» 1:5ni kərüng)*.
13:21 «mən üstünglaroɳa ḳol salimən» — ibraniy tilida «üstünglaroɳa bir ḳol əwətimən» — Bu ibraniy tilida *(yenik bir ipadə boloɳaqḳa)* yumuruḳ gəp idi.
13:26 1Pad. 11:4; 1Pad. 3:13; 2Tar. 1:12

[31] Mən yənə əz waḳtida otun-yaoɣaq elip kelinixi wə dəsləpki ḥosulni yətküzüp turuxḳimu adəm orunlaxturdum.

«Aḥ Hudayim, meni yadingda tutup, manga xapaət kərsətkəysən!».

Ḳoxumqə sөz

Adəttikigə ohxax, biz kitabning barliḳ ayətliri üstidə əməs, bəlki bir-ikki alahidə ḳizik nuḳta üstidə yaki oḳurmənlərning kөnglidə pəyda bolux mumkinqiliki boloɣan birnəqqə soallar üstidə tohtilimiz.

Dua tooɣruluḳ sawatlar

Məzkur ḳiska kitab arḳilik dua-tilawət ḳilix tooɣruluḳ birnəqqə muhim ixlarni өginiweliximiz mumkin. Ulardin biri Nəḥəmiyaning өzining dua ḳilix adətlirini təpsiliy kөzitixtin qikidu. U өz həlḳining əhlaḳiy wə roḥiy qüxkünlükidin, xundaḳla biqarə ḥalitidin intayin eqinip, kөzigə yax alidu (1:4). Mana bu Ḥəmmigə Ḳadirdin jawablaroɣa erixidioɣan dualarning mənbəsi wə siridur. Bu baxḳilaroɣa ḥəḳikiy kөngül bəlüxtur.

Yənə biri uning 2:4-5də hatiriləngən duasidin kelidu. Bəzi alimlar bu duani uning «oḳ duasi» dəp ataydu. Padixaḥ uningdin: «**Nemə təliping bar?**» dəp sorixi bilənla u: «**Mən asmandiki Hudaoɣa dua ḳilip,...** (andin) **padixaḥḳa ... sөz ḳildim**» dəydu.

Bu dua tooɣruluḳ tөwəndikilərni bayḳaymiz: —

(a) Bu dua ünlük oḳuloɣan əməs idi;
(ə) U duani kөzini yummay, kөzi oquḳ ḥalda dua ḳilidu (bəzilər «dua ḳiloɣanda kөzümni yumuxum kerək, dəp oylaydu);
(b) Duani hizmət üstidə ḳiloɣan;
(p) Uning duasi өzi bilməydioɣan tilda əməs, bəlki өz ana tilda boloɣan bolsa kerək;
(t) Məlum yөnilixkə ḳarap, yaki məlum «muḳəddəs jay»da yaki adəmning teni alahidə bir ḥalәttə (məsilən, yuyuloɣan, alahidə kiyim-keqək kiygən ḥalәttə) oḳuloɣan əməs idi.
(q) Dua nahayiti ḳiska wə pəḳət kөnglidila ḳilinoɣan;
(j) Bu duani Huda ḳobul ḳildi wə jawab bərdi.

Rəbbimiz Əysa Məsiḥ bizgə өgətkinidək, dualarning Huda təripidin ijabət ḳilinixi üqün uzun ya kөp ḳetim ḳaytlinixi zөrür bolmaydu: — «**Dua-tilawət ḳiloɣanda, butpərəs yat əlliklərdikidək ḳuruḳ gəplərni təkrarlawərmənglar. Qünki ular degənlirimiz kөp bolsa Huda tiliginimizni qoḳum ijabət ḳilidu, dəp oylaydu**» («Mat.» 6:7). Huda adəmning qin kөnglidin ḳilinoɣan duasioɣila ḳaraydu; uningdin baxḳa ḥeqnemigə ḳarioɣan əməs; demək, xəkil uning aldida ḥeq muhim əməstur.

Nəḥəmiyaning harakteri

Biz yuḳirida Nəḥəmiyaning: —

(a) xad-huramlikḳa toloɣan kixi;
(ə) dua-tilawətkə berilgən kixi ikənlikini bayḳiduḳ. Biz yəni u tooɣrisida tөwəndiki ixlarni bayḳaymiz: —
(b) U insandin əməs, bəlki Hudadinla ḳorḳidioɣan, jür'ətlik adəm idi (6:5-9, 10-14);

(p) U kəmtər adəm idi (məsilən, u padixaḥ təripidin waliy dəp tiklәngənlikini biwasitə tiloɣa almaydu; sepil ḳuruluxi tooɣruluḳ u: «Bu ḳuruluxni Hudayimiz Θzi elip baroɣan ix» dəydu (6:16));
(t) kəyümqan adəm idi (ḳərzlərgə booɣuloɣanlar üqün ḥarikət ḳilidu, 5:1-13);
(q) U sehiy, kəksi-ḳarni kəng adəm idi («waliylik nan» hirajitini həlḳtin almaytti; əyidikilər wə ḥər küni tərəp-tərəptin yenioɣa kelidioɣan barliḳ meḥmanlirioɣa ketidioɣan qiḳimlarnimu əz yenidin qiḳiratti. 5:1-13ni kərüng. U Artaxaxtaning yenida ixligən waḳtida helila pulluḳ bolup ḳaloɣanidi);
(j) U əməliy adəm, ḥəḳiḳiy yetəkqi idi; reallikḳa yüzlinidioɣan, təwəkkül ḳilixtin ḳorḳmaydioɣan adəm idi. Ḥəmmə ixlarda əzi baxlamqi bolatti (4:23); adəm küqigə ḥajiti qüxkəndə u awwal əz adəmlirini aldioɣa ḳoyatti (13:19).

Huda muxu künlərdə əz jamaitidə xundaḳ adəmlərni bizgə ata ḳiloɣay!

Yerusalem ḳandaḳsigə xundaḳ harabə bolup kətti? Sepilni ḳaytidin ḳurux nemixḳa xunqə muḥim?

«**Yerusalemning sepili bolsa ərüwetildi, ḳowuḳlirimu kəydürüwetildi**» (1:3); «**Xəḥər qong ḥəm kəngri boloɣini bilən aḥalə az, əylər tehi selinmioɣanidi**» (7:4).

Zərubbabəlning yetəkqiliki astida boloɣan birinqi «ḳaytix», xundaḳla ibadəthanining yengiwaxtin ḳuruluxidin toḳsan yil keyin, xəḥərning xundaḳ harabə ḥaləttə turiwerixi kəp adəmlərgə ḥəyran ḳalarliḳ ix boloɣan boluxi mumkin. Muḳəddəs ibadəthanining ḳaytidin ḳuruluxi, xübḥisizki, Hudaning pilanida birinqi orunda turatti; uning muḥimliḳi Ḥagay wə Zəkəriya pəyoɣəmbərlər təripidin eniḳ təstiḳlandi. Lekin xəḥərning əzi nemə səwəbtin toluḳ ḳurulmidi?

Esimizdə tutuximiz kerəkki: —

(a) Huda Θz həlḳigə: «Silər yolumda mengip Manga tayanoɣan bolsanglar silərni bərikətləymən», dəp kəp ḳetim wədə ḳiloɣan. Əgər uning yollirida mangmisa, ularning ḥali baroɣanseri bəttər bolup ketətti («Law.» 26:14-17, «Ḳan.» 28-bab). Xuningdək sürgünlüktin ḳaytḳanlar ibadəthanini ḳuruxtin erixkən təjribini, ḳazanoɣan iman-etiḳad wə xuningdək muyəssər ḳilinoɣan bəht-bərikətlərni yənə tərk ətkən bolsa, undaḳta Huda ularni məlum birhil tərbiyilik jaza astida ḳalduruxi mumkin idi. Yerusalem aḥalisi bək az boloɣanliḳi wə düxmənlərning ḥujumlirioɣa oquḳ turoɣan ḥaliti bundaḳ tərbiyə-jazaning bir ḳismi boloɣan bolsa kerək.

(ə) Ḳaytip kəlgən həlḳning kəpinqisi intayin namrat idi. Ularning ətrapidiki əllər iqidə nuroɣunlioɣan ḳaraḳqilar wə bulangqilar bar idi («Əzra» 8:31). Undaḳ əḥwalda həlḳlər Yerusalemda əməs, bəlki kiqikrək xəḥərlərdə olturaḳlixixni halaytti; undaḳ xəḥərlərning ətrapioɣa sepil yasax Yerusalemdiki qong sepilni yasaxtin kəp asan idi. Uning üstigə, nuroɣun kiqik xəḥərlərning ətrapidiki etizlar Yerusalemningkigə nisbətən munbətrək idi.

Yerusalemdiki əḥwalning dərwəḳə xundaḳ ikənliki məzkur kitabning 11-babida roxən kərünidu. Yerusalemoɣa ihtiyarən makanlaxmaḳqi boloɣanlar ḳaloɣan həlḳ təripidin tolimu təriplinidu. Ḥazirḳi zamanlarda kəp kixilərning əz dəlitining paytəhtidə intayin turoɣusi bar, lekin xu dəwrdə paytəht Yerusalemoɣa ḳaytix hətərlik ḥəm muxəḳḳətlik əḥwaloɣa qüxüxkə barawər idi.

(b) Yerusalem sepilidək xunqə qong ḳurulux üqün kəp kixilər birlixixi, ḥəmkarlixixi kerək idi; iman-etiḳad sus bolsa undaḳ birlixix, ḥəmkarlixix mumkin bolmaytti.

(p) Yerusalem sepilining wə ḳowuḳlirining ḳuruluxi Nəḥəmiya kelixidin burunla bir yərgə berip ḳaloɣan boluxi mumkin, lekin nətijə 1:4də təswirləngəndək idi: — «**Yerusalemning sepili bolsa ərüwetildi, ḳowuḳlirimu kəydürüwetildi**». Bundaḳ əḥwal düxmənlərning bulang-talangqiliḳ məḳsiti bilən ḥujumlirining nətijisi bolatti. Ətrapida sepili bolmisa, kim Yerusalemda turuxni halaytti?

Bu tərəptə Israil Hudaning düxmənlirining aḥanət wə mazaḳ obyekti bolup ḳaloɣanidi; Hudaning həlḳining paytəhti yoḳtur! Ibadəthanining əzi, ibadəthanioɣa yandax ḳəl'ə, «Dawutning xəḥiri» ḳatarliḳ mustəḥkəm kiqik jaylar wə birnəqqə mudapiəlik munarladin baxḳa, xəḥərning mudapiəsi yoḳ idi (2:8, 3:1, 11, 15, 19, 25, 7:2, 12:37-39).

Xuning üqün Hudaning pilanida sepilning ḳuruluxi muḥim bir basḳuq bolup, Məsiḥning dunyaoɣa kelixi üqün birhil təyyarliḳ idi. Bu waḳittin baxlap Yəḥya pəyoɣəmbər kelip Məsiḥning padixaḥliḳini jakarlioɣuqə boloɣan tət yüz əllik yilda Huda Malaki pəyoɣəmbərning bexaritidin baxḳa (Təwrat, «Malaki») Əz həlḳigə bexarət bərməy, jimjit boluwalidu. Ḥalbuki, «**Yerusalem wə sepilning ḳayta ḳuruluxi tooɣrisidiki yarliḳ**» qüxürülgəndin baxlap Hudaning «bexarətlik saiti» Məsiḥning kelixining waḳti-saitigiqə boloɣan ariliḳtiki waḳitni qikildap sanap berələytti: —

«**Xuni bilixing wə qüxinixing kerəkki, Yerusalemni yengibaxtin əsligə kəltürüp bina ḳilix buyruḳi jakarlanoɣandin tartip, Məsiḥ degən əmir məydanoɣa qiḳḳuqə yəttə ḥəssə «yəttə waḳit» ḳoxuloɣan atmix ikki ḥəssə «yəttə waḳit» ətidu. Yerusalem xəḥiri yengibaxtin bina ḳilinip, məydan-koqilar wə sepil-istiḥkam barliḳḳa kəltürülidu, əmma bu bisərəmjan künlərdə bolidu**» («Dan.» 9:25).

«Daniyal»diki izaḥatlarda wə «ḳoxumqə səz»imizdə biz bu ajayib bexarət üstidə tohtalduḳ. Hudaning həlḳi bu bexarətning Məsiḥning kelixi bilən əməlgə axuruluxini kütkünidə, Daniyal pəyoɣəmbərning baxḳa bexarətliri, bolupmu «Daniyal» 11-babtiki bexarətlər axu tət yüz «jimjitliḳ» yillarda ularning kənglini rioɣbətləndürüp turatti.

Əzra bilən Nəḥəmiyadin ibarət bu ikki zatning munasiwiti

Təwratxunas boloɣan kaḥin Əzra Nəḥəmiyadin awwal ḳaytip kəlgən bolup, u ibadəthanida ətküzülidioɣan ibadəttə, halayiḳning Təwrat ḳanunioɣa boloɣan ḥərmiti wə nikaḥ jəḥəttiki islaḥatlaroɣa türtkə wə ilham boloɣanidi. Uningdin keyin kəlgən Nəḥəmiyaning kəngül bəlgini awwal Yerusalemning sepilini ḳayta ḳuruxtin ibarət idi. Bu ixlarning tərtipi Hudaning Əz ailisini idarə ḳilixidiki roḥiy tərtiptə mutləḳ tooɣridur — «Awwal iqidiki ixlar, andin sirttiki ixlar» degən tərtip bək muḥim roḥiy prinsiptur. Keyin, məzkur kitabta Nəḥəmiya bilən Əzraning ḥəmkarlixip ixligənlikini kərimiz; bu ix ularning tüp məḳsətlirining əməliyəttə bir ikənlikini ispatlaydu.

Ḥəzriti Əzra əslidə bir tərəp ḳiloɣan («Əzra» 9-10-bab) «butpərəs ḳiz-ayallar bilən nikaḥlinix», xundaḳla «yat əlliklərning ərp-adətliri bilən buloɣinix» degən məsililər, xundaḳla xuningoɣa ohxap ketidioɣan baxḳa ḳilmixlar Nəḥəmiyaning künliridə yənə pəyda boloɣanliḳi oḳurmənlərgə bəlkim səl ḥəyran ḳalarliḳ tuyuluxi mumkin («Nəḥəmiya» 5- wə 13-bablarni kərüng). Əzra həlḳning bundaḳ ḳilmixlirini əyiblimətmi? U muxu ixlar aldida süküt ḳilip

turdimu? U nədə idi? Biz uning bundaķ ķilmixlaroŋa kari bolmioŋinioŋa ixənməymiz. Muķəddəs yazmilarda məlum ixlar tooŋrisida gəp bolmisa bizmu ḥeqnemə deyəlməymiz, əlwəttə, biraķ Əzraningmu Nəḥəmiyaoŋa ohxaxla əslidə Pars padixaḥi Artahxaxta təripidin waliyliķķa təyinləngənlikini bilimiz. Xuning bilən u waliyliķ hizmitini («Əzra» 7:11-28) ada ķilip boloŋandin keyin padixaḥning yenioŋa ķaytip berixi mumkin idi. Nəḥəmiyamu xuningoŋa ohxax boluxi kerək idi («Nəḥ.» 13:6).

Əzra keyin ismi-jismioŋa layiķ (uning ismi «yardəm» degən mənidə) Nəḥəmiyaoŋa yardəm berixkə yənə bir ķetim Pələstingə kelidu (8:1ni kərüng). Əməliyəttə Əzraning birinqi ķetimķi kelixidin «butpərəslər bilən nikaḥlinix» məsilisi yənə pəyda boloŋuqə 28-29 yil ətkən boluxi mumkin (13:1, 5-6ni kərüng). Arilikţa Nəḥəmiya Pars paytəhtigə berip kəlgənidi. Xuning bilən uning wə xundakla Əzra yoķ boloŋan wakitlarda iman-etikadning xundak suslinip kətkənlikini bayķax ḥeq əjəblinərlik ix əməs.

Təwrat 17-ḳisim

«Əstər»

Kirix səz

Məzkur kitab əz güzəlliki, iman-etiḳadi wə jasarətliki bilən əz həlḳi Yəhudiylarni mutləḳ ḥalakəttin ḳutḳuzoɣan «hanix Əstər»ning tarihidin ibarəttur.

Arḳa kərünüxi

Pars imperatori Ḳorəx Yəhudiy həlḳigə Babildiki sürgünlüktin əz yurti Pələstingə (Ḳanaan zeminioɣa) ḳaytip ketixkə ruhsət bərgənidi (miladiyədin ilgiriki 536-yili). Ḥalbuki, Hudaoɣila sadiḳ boloɣan bir «ḳaldisi»la xundaḳ ḳildi; Yəhudiy həlḳining kəpinqisi xu yərdə ḳelip, yengi Pars imperiyəsi zeminlirida tarḳaḳ ḥalda turuwerixkə razi boloɣanidi. Ularning iqidə Mordikay isimlik ihlasmən bir adəm bilən u beḳiwelip qong ḳiloɣan, taoɣisining güzəl ḳizi Əstər bar idi.

Bu waḳit miladiyədin ilgiriki 482-yili boluxi mumkin. Xu qaoɣdiki imperator Aḥaxwerox (yəni Ksərksis, miladiyədin ilgiriki 485-465-yillar) Pars imperatorliri iqidə əng baylarning biri idi. U imperiyəning 127 əlkisidiki barliḳ wəzir-wuzralar, əmir-bəglər wə əməldarlar, xundaḳla ḳoxun sərdarliri üqün altə aylik katta ziyapət ətküzidu (tarihxunaslarning pikriqə, bu ziyapətning məḳsiti Gretsiyəgə tajawuz ḳilip uni igiləxni pilanlax, xundaḳla muxu əməldarlirini xuningoɣa mayil ḳilix idi).

Ziyapətning ahirḳi ḥəptisi, Aḥaxwerox padixaḥ paytəhti, xundaḳla qong ḳəl'əsi jaylaxḳan Xuxan xəḥiridikilərni təklip ḳilip alaḥidə meḥman ḳilidu. Xu dəwrlərning ərp-adətliri boyiqə ər-ayallar ayrim oɣizalinatti. Ḥalbuki, padixaḥ (xübḥisizki, məoɣrurluḳning türtkisi wə kəp xarabning təsiri bilən) ayali Waxti hanixni qaḳirip, uning güzəllikini barliḳ meḥmanlaroɣa kərsətməkqi boldi. Xübḥisizki, ular ayalimning güzəllikigə ḳarap, meni naḥayiti ətkür, pəm-parasətlik wə ḥəywətlik padixaḥ ikən, dəp oylaydu, dəp ḳaloɣanidi. Lekin Waxti ziyapətkə ḳatnixixni rət ḳildi. Ziyapətkə ḳatnaxḳanlardin kəp adəmlər allikaqan məst ḳəypigə qüxkən boluxi mumkin boloɣaqḳa, Waxtining nemə üqün xundaḳ ḳiloɣinini obdan qüxinimiz, əlwəttə. Əmma uning rət ḳilixi padixaḥni təngliktə ḳaldurdi — uning yüzi katta əməldarlirining aldida qüxüp kətti, uning üstigə buningdin keyin əməldarlirining wə sərdarlirining ḳiz-ayalliri xu ixni anglap, Waxtini ülgə ḳilip, əz ərlirigə itaətsizlik ḳilip awariqilik kəltürməsmu? Xunga gərqə u Waxtioɣa bək amraḳ bolsimu, məsliḥətqiliri uningoɣa Waxtining oquḳ-axkarə ədibini bərmisila bolmaydu, uni əmürwayət ḳaytidin ḥuzurlirioɣa kəltürmigəyla, dəydu. Padixaḥmu xundaḳ bekitidu, lekin keyin Waxtini seoɣinip yaloɣuzqilik tartidu. Əməldarliri bəlkim əḥwal muxundaḳ ketiwərsə, kallimiz ketixi mumkin, dəp ḳorḳup uningoɣa: — «güzəllik musabiḳisi» ətküzüp, aliyliri üqün yengi bir hanix tapayli, dəp təxəbbus ḳilidu. Musabiḳə ətküzülidu; bu intayin muḥim ix dəp ḳaraloɣaqḳa, uning üqün on ikki ay təyyarliḳ ḳilinix kerək idi. Əstər degən ḳiz əz yurtidin musabiḳigə ḳatnixixḳa tallinidu wə ahirda padixaḥning aldioɣa kəlgəndə, uning iltipatioɣa erixip, hanix boluxḳa tallinip, imperatorning əng amraḳ ayali bolup ḳalidu.

Muxu əḫwalda Mordikay uningoƣa əzining Yəḫudiy salaḥiyitini yoxuruxni nəsiḫət ḳiloƣanidi; imperiyədə Yəḫudiy həlḳigə əqlər az əməs idi. Ulardin biri, padixaḫning sərdarlirining biri, Amalək millitidin boloƣan Agagiy Ḥaman isimlik bir kixi idi. Amaləklərning Israiloƣa nisbətən alaḥidə birhil əqmənliki bar idi («Mis.» 17:8-16, «Ḳan.» 25:17-19). Ḥamanning əjdadi Agag padixaḫni Samuil pəyoƣəmbər Hudaning əmri boyiqə əltürüwətkənidi («1Sam.» 15-bab); xübḥisizki, xu səwəbtin Agag jəmətidikilər barliḳ Yəḫudiylaroƣa tehimu ḳattiḳ əqmənlik saḳlap kəlgənidi. Padixaḫ xu Ḥamanni əstürüp, uning mərtiwisini barliḳ əmirlirining üstigə ḳoyidu. Ḥətta baxḳa əməldarlar uningoƣa təzim ḳilidu. Lekin birla adəm uningoƣa təzim ḳilixni rət ḳilidu — u bolsimu, Mordikay idi. Buning səwəbi xübḥisizki, Ḥaman Amaləklik boloƣaqḳa, u həlḳimning düxmini, dəp ḳarioƣanliḳtin idi («Ḳan.» 25:17-19ni yənə kərüng).

Mordikayning təzim ḳilmasliḳi Ḥamanning ḳattiḳ ḳəḫrini ḳozoƣaydu. Lekin pəḳət Mordikaydin intiḳam elixla Ḥamanoƣa kupayə ḳilmaytti. U: — Mən ḫazir pütkül Pars imperiyəsidə əng qong əməldarlardin birimən, əz düxmənlirim boloƣan pütkül Israil millitini yoḳitix pəyt-pursiti kəldi, dəp oylaydu. Xuning bilən u padixaḫning aldioƣa berip: — Imperiyəliri iqidə naḫayiti tutruḳqi wə asiy bir millət bar, ularni yoḳitix kerək, yarliḳ qüxürgəyla, dəp padixaḫni xundaḳ ḳilixḳa ündəp bək qong para beridu. Bizni ḫəyran ḳalarliḳ ixi xuki, padixaḫ: «Ḳaysi millət?» dəp sorimayla uning təlipigə yol ḳoyup, yarliḳ qüxüridu. Yarliḳta, pütün imperiyə boyiqə məlum bir künidə (Ḥaman palqiliḳ ḳilip bekitkən «ḳutluḳ kün»də) kim halisa Yəḫudiylaroƣa ḫujum ḳilip əltürüp ularning mal-mülkini bulang-talang ḳilsa bolidu, dəp yezilidu.

Əmdi barliḳ Israil həlḳi üqün dəḫxətlik bir məzgil kəlgənidi. Əstər üqün ikkila yol bar idi. U gərqə Yəḫudiy millitidin bolsimu, süküt ḳilip salaḥiyitini axkarə ḳilmisa, aman-esən ḳalatti. Bolmisa, u salaḥiyitini ayan ḳilip, padixaḫning aldioƣa əz həlḳining bir ḳoxuḳ ḳenini tiləxkə berip, ələmgə təwəkkül ḳilatti. Padixaḫning ḫuzurioƣa təklip ḳilinmay turup kirixning əzi hətərlik ix idi — mubada padixaḫ kirgən kixini əz iximoƣa dəhli yətküzdi, dəp ḳarisa, hanix yaki baliliri boluxidin ḳət'iynəzər, ələm jazasi berələytti. Əzi wə Xuxandiki Yəḫudiy ḳerindaxliri bir məzgil roza tutḳan (xübḥisizki, qin kəngülliridin dua-tilawətlər ḳiloƣan)din keyin, Əstər ḫayatini təwəkkül ḳilip, padixaḫning ordisioƣa kirip, uning aldioƣa baridu.

Padixaḫ uni ḳarxi alidu; Əstər padixaḫni wə sərdari Ḥamanni birgə əz ziyapitigə təklip ḳilidu. Bu ziyapəttin keyin yənə bir ziyapət ətküzlidu wə ziyapət üstidə padixaḫ Əstərdin, nemə təliping bar, dəp soraydu. Xu pəyttə Əstər əz millitini ayan ḳilip Ḥamanning əz həlḳini yoḳitix suyiḳəstini bayan ḳilidu. «Media wə Parslarning yarliḳi»ni bolsa bikar ḳilixḳa ḥargiz bolmaytti; ḫalbuki, Yəḫudiy həlḳigə əzlirini ḳorallandurup ḳooƣdax ḫoḳuḳi berilsun, xundaḳla yərlik əməldarlar ularoƣa yardəmdə bolsun, degən ikkinqi bir yarliḳ qüxürülidu. Xu yol bilən Yəḫudiy həlḳi xu hətərlik əḫwaldin ḳutḳuzulidu; Ḥaman əslidə Mordikay üqün təyyarlioƣan daroƣa əzi wə uning on ooƣli esilidu. Mordikay bolsa padixaḫning bax wəziri bolup təyinlinidu.

Muxu qong ḳutuluxni, xundaḳla Əstərning jasariti wə etiḳadini əsləx üqün Yəḫudiylar əzlirigə yengi bir ḥeyt-bayram, yəni «Purim ḥeyti»ni bekitidu. Ular bügüngə ḳədər uni təbrikləydu.

«Əstər» degən kitabning kəp təpsilatliri Pars imperiyəsi dəwrdin ḳalduruloƣan, arheologiyilik tepilmilar bilən təstiḳlanoƣan. Məsilən, Mordikayning ismi hatiriləngən bir tax tahtay tepiloƣan.

«Ḳoxumqə sez»imizdə kitabtiki adəmni ḳizikṯuridioɳan birnəqqə nuḳta üstidə yənə azraḳ tohtilimiz.

Məzmun: —

I — **Həwp-hətər (1-5-bab)**
1-bab: Əḥwalni tonuxturux
2-3-bab: Padixaḥning birinqi yarliḳi
4-5-bab: Ḥamanning Mordikayoɳa boloɳan əqmənliki

II — **Padixaḥning uyḳusizliḳi (6-babta)**

III — **Ḳutulux (6-9-bab)**
6-7-bab: Mordikay Ḥamanning üstidin oɳalib kelidu
8-9-bab: Padixaḥning ikkinqi yarliḳi

IV — **Hatimə (10-bab)**

Əstər

Padixaḥ Aḥaxweroxning wəzir-wuzralaroɣa katta ziyapət berixi

1 [1] Aḥaxwerox (Ḥindistandin Ḥəbəxistanoɣiqə bir yüz yigirmə yəttə əlkigə ḥəkümranlik
qiloɣan Aḥaxwerox)ning təhttiki künliridə xundak bir wəkə boldi: —
[2] Xu künlərdə, u padixaḥ Aḥaxwerox Xuxan kəl'əsidiki xaḥanə təhtidə olturoɣinida, [3] u səltənət
sürüp üqinqi yili barlik əmirliri wə bəg-ḥakimliriɣa ziyapət bərdi; Pars wə Medianing ɣoxuni,
xuningdək hərkaysi əlkilərning esilzadiliri wə bəglirining ḥəmmisi uning ḥuzuriɣa ḥazir bol-
di. [4] U səltənitining bayliqining xanu-xəwkiti wə ḥəywitining katta julasini kəp künlər, yəni bir
yüz səksən kün kərgəzmə qildi. [5] Bu künlər ətüp kətkəndin keyin padixaḥ yənə Xuxan kəl'əsidiki
barlik həlkkə qong-kiqik deməy, ordining qarbeoɣidiki ḥoylida yəttə kün ziyapət bərdi. [6] U
yər ak wə kək kəndir yiptin tokuloɣan pərdilər bilən bezəlgən bolup, bu pərdilər mərmər tax
tüwrüklərgə bekitilgən kümüx ḥalkilaroɣa ak rənglik kəndir yip wə sösün yungluk xoynilar
bilən esiloɣanidi; ak ɣaxtax wə ak mərmər taxlar, sədəp wə ɣara mərmər taxlar yatkuzuloɣan
məydan üstigə altun-kümüxtin yasaloɣan diwanlar ɣoyuloɣanidi. [7] Iqimliklər altun jamlarda tu-
tup iqilətti; jamlar bir-birigə ohximaytti; xaḥanə məy-xarablar padixaḥning səltənitigə yarixa
mol idi. [8] Xarab iqix ɣaidisi boyiqə, zorlaxkə ruhsət kilinmaytti; qünki padixaḥ ordidiki barlik
oɣojidarlaroɣa, ḥərkimning iqixi əz haḥixi boyiqə bolsun, dəp bekitip bərgənidi.
[9] Hanix Waxtimu padixaḥ Aḥaxweroxning ordisida ayallar üqün ziyapət bərdi.

Hanix Waxtining yarlikkə ɣarxilik kərsitixi

[10] Yəttinqi küni Aḥaxwerox padixaḥ xarabtin kəypi qaoɣ boloɣinida, aldida hizmitidə turoɣan
Məḥuman, Bizta, Ḥarbona, Bigta, Abagta, Zetar, Karkas degən yəttə ḥərəm'aoɣisini [11] hanix
Waxtining pukralar wə əmirlərning aldida güzəllikini kərsətsun dəp, uni hanixlik tajini kiyip
kelixkə qarkiroɣili əwətti; qünki u tolimu qiraylik idi. [12] Lekin ḥərəm'aoɣiliri hanix Waxtioɣa
padixaḥning əmrini yətküzgəndə, u kelixni rət kildi; xuning bilən padixaḥ intayin oɣəzəplinip,
uning kəḥri ərlidi.

Waxtining hanixlikkin ɣalduruluxi

[13] Xu wakitlarda padixaḥning ixliri tooɣruluk ɣanun-əḥkamlarni pixxik bilgənlərdin məsliḥət
sorax aditi bar idi; xunga padixaḥ wəziyətni pixxik qüxinidioɣan danixmənlərdin soridi
[14] (u qaoɣda danixmənlərdin uning yenida Karxina, Xetar, Admata, Tarxix, Mərəs, Marsena,
Məmukan ɣatarlik yəttə Pars bilən Medianing əmirliri bar idi; ular daim padixaḥ bilən kərüxüp
turatti, padixaḥlikta ular aldinki ɣatarda turatti). [15] Padixaḥ ulardin: — Hanix Waxti mənki

---

1:1 «Aḥaxwerox» — Pars imperatori boloɣan muxu «Aḥaxwerox» «Ksərksis I»ning əzi xu *(miladiyədin ilgiri 486-464-yillar)*. Ispat barki, «Aḥaxwerox» *(pars tilida «Aḥaxwerox», grek tilida «Ksərksis» deyilidu)* degən səz kixining ismi bolmastin, bəlki Pars imperatorining omumiy bir unwani idi. **«Ḥəbəxstan»** — ḥazirki Efiopiyə.
1:2 «Xuxan» — gahi wakitlarda «Suza» dəp atilidu.
1:3 «Medianing ɣoxuni» — bəzi alimlar bu səzni «Medianing ɣoxun sərdarliri» dəp qüxinidu.
1:4 «U ... ziyapət bərdi... ...səltənitining bayliqining xanu-xəwkiti wə ḥəywitining katta julasini... kərgəzmə qildi» — bəzi tarihxunaslar xu katta ziyapətning məkşiti Pars imperiyəsining Jawan *(Gretsiyə)*gə tajawuz kilixini pilanlax wə təyyarlik kərüx üqün idi, dəp ɣaraydu.
1:6 «ak ɣaxtax» — yaki «kizil mərmər».
1:10 «yəttə ḥərəm'aoɣisi» — ḥərəm'aoɣiliri ordidiki nuroɣun ixlarda muḥim orunda turidioɣan hizmətqilər bolup, kəp ḥallarda ular orda tokallirini baxkurux ixioɣa məs'ul bolatti. Ular piqiwetilgən ərlər bolup, kizloroɣa qekilmaytti wə pərzəntmu ɣalduralmaytti.
1:14 «daim padixaḥ bilən kərüxüp turatti» — ibraniy tilida «daim padixaḥning yüzini kərüp turatti».

padixah Aḫaxweroxning ḫərəm'aoɣilar arkilik yətküzgən əmrim boyiqə ix kilmioɣini üqün uni kanun boyiqə kandak bir tərəp kilix kerək? — dəp soridi.
16 Məmukan padixah wə əmirlərning aldida jawap berip: — Hanix Waxti aliylirining zitioɣa tegipla kalmay, bəlki padixaḫimiz Aḫaxweroxning ḫərkaysi əlkiliridiki barlik əmirlər wə barlik pukralarningmu zitioɣa təgdi. 17 Qünki hanixning xu kiloɣini barlik ayallarning kulikioɣa yətsə, ular «Padixah Aḫaxwerox: «Hanixi Waxtini yenimoɣa elip kelinglar» dəp əmr kilsa, u kəlməptu!» dəp əz ərlirini mənsitməydioɣan kilip koyidu. 18 Pars wə Mediadiki məlikə-hanimlar hanixning bu ixini anglap, bügünla padixaḫning barlik bəg-əmirlirigə xuningoɣa ohxax dəydioɣan bolidu, xuning bilən mənsitməslik wə hapilik üzülməydu. 19 Padixaḫimoɣa muwapik kərünsə, aliyliridin mundak bir yarlik qüxürülsun, xuningdək u Parslar wə Medialarning mənggü əzgərtilməydioɣan kanun-bəlgilimiliri iqigə pütülgəyki, Waxti ikkinqi padixah Aḫaxweroxning ḫuzurioɣa kəlmigəy; uning hanixlik mərtiwisi uningdin yahxi birsigə berilgəy. 20 Aliylirining jakarlioɣan yarliki pütün səltənitigə yetip anglanoɣan ḫaman (uning səltənitining zemini bipayan bolsimu), ayallarning ḫərbiri əz erigə, məyli qong bolsun kiqik bolsun ularoɣa ḫərmət kilidioɣan bolidu, — dedi.
21 Məmukanning bu gepi padixah bilən əmirlirini hux kildi; padixah uning gepi boyiqə ix kərdi.
22 U padixaḫning barlik əlkilirigə, ḫərbir əlgigə əz yeziki bilən, ḫərkaysi əl-millətkə əz tili bilən hətlərni əwətip: «Ḫərbir ər kixi əz ailisi iqidə hojayin bolsun, xundakla əz ana tili bilən səzlisun» degən əmrni qüxürdi.

Yengi hanix tallax

2 1 Bu ixlar ətüp, padixah Aḫaxweroxning oɣəzipi besiloɣanda, u Waxtini seoɣinip, uning kiloɣinini ḫəm uning üstidin qikiriloɣan yarliki ḫəkkidə əsləp oylinip kaldi. 2 Xu səwəbtin padixaḫning hizmitidə turoɣan oɣojidarlar uningoɣa: — Aliyliri üqün sahibjamal yax kizlarni izdəp tepip kəltürgəyla; 3 aliyliri padixaḫlikidiki ḫərkaysi əlkilərdə barlik güzəl kizlarni yioɣip, Xuxan kəl'əsidiki ḫərəmsarayoɣa kəltürüxkə əməldarlarni təyingəyla; kizlar ordidiki kizayallaroɣa məs'ul boloɣan ḫərəm'aoɣisi Ḥegayning kolioɣa tapxuruloɣay; ularoɣa kerəklik upaənglikər təminlengəy. 4 Aliylirini səyündürgən kiz Waxtining ornini besip hanix bolsun, dedi. Bu gəp padixaḫni hux kildi wə u xundak kildi.

Əstərning ordioɣa kirgüzülüxi

5 Xuxan kəl'əsidə Binyamin kəbilisidin, Kixning əwrisi, Ximəyning nəwrisi, Yairning ooɣli Mordikay isimlik bir Yəhudiy bar idi 6 (Kix bolsa Babil padixaḫi Neboḳadnəsar Yəhuda padixaḫi Yəkoniyah bilən bir top kixilərni tutkun kilip Yerusalemdin əkətkəndə, ular bilən billə əsir kilinip ketilgənidi). 7 Mordikay əzining taoɣisining kizi Ḥadassaḫni (yəni Əstər) bekip qong kiloɣanidi, qünki uning ata-anisi yok idi. Bu kiz güzəl, təki-turki kelixkən idi; ata-anisi ölüp kətkən boloɣaqka Mordikay uni əz kizi katarida bekip qong kiloɣanidi. 8 Padixaḫning əmri wə yarliki jakarlanoɣandin keyin nuroɣun kizlar Xuxan kəl'əsigə kəltürülüp Ḥegayning kolioɣa tapxuruldi; xundak boldiki, Əstərmu ordioɣa kəltürülüp ordidiki kiz-ayallaroɣa məs'ul boloɣan Ḥegayning kolioɣa tapxuruldi. 9 Əstər Ḥegayoɣa yakkan bolup, u uningoɣa iltipat kərsətti; u te-

1:18 «...hapilik üzülməydu» — ibraniy tilida «....hapalik kupayə bolidu» yaki «...hapalik yetərlik bolidu!».
1:19 «Parslar wə Medialarning mənggü əzgərtilməydioɣan kanun-bəlgilimiliri iqigə pütülgəyki...» — okurmənlərgə ayanki, Pars-Media imperiyəsining barlik kanunliri kikiriloɣandin keyin kət'iy əzgərtixkə, bikar kilixka bolmaydu, dəp bekitilgən.
1:22 «əz ana tili bilən səzlisun» — bu səzning məkşiti bəlkim ər kixining əz əyidə kaysi tilning ixlitilixigə ḫokuki bar dəp təkitləx üqün bolsa kerək.
2:1 «əsləp oylinip kaldi» — ibraniy tilida bu səzlərdin birhil puxaymanning puriki kikidu.
2:6 2Pad. 24:14

zla uningoŋa upa-ənglik wə tegixlik yeməkliklərni təminlidi ḥəm ordidin uningoŋa tallanoŋan yəttə kenizəkni bərdi; andin uni kenizəkliri bilən ḥərəmsarayning əng esil jayidin orun bərdi.
[10] Əstər əzining milliti wə tegi-təktini ḥeqkimgə eytmidi, qünki Mordikay uningoŋa buni axkarilimasliḳni tapilioŋanidi. [11] Mordikay Əstərning ḥal-əḥwalidin həwər tepix wə uningoŋa ḳandaḳ muamilə ḳilinidioŋanliḳini bilix üqün, ḥərküni ḥərəmsarayning ḥoylisi aldida aylinip yürətti. [12] Ḳizlaroŋa ait rəsmiyət boyiqə, ḥərbir ḳizning ordioŋa kirip padixaḥ Aḥaxwerox bilən billə bolux nəwitidin awwal, on ikki ay bədinini tazilixi kerək idi, qünki ḳizlarning «tazilinix künliri» mundaḳ yol bilən ada ḳilinatti: — altə ay murməkki meyi bilən, altə ay ətir-ənglik wə xundaḳla ḳizlarning bədinini pakizlaydioŋan baxḳa buyumlar bilən pərdaz ḳilinixi kerək idi.
[13] Ḳiz padixaḥning ḥuzurioŋa kiridioŋan qaoŋda mundaḳ ḳaidə bar idi: — Ordioŋa kirgəndə uning nemə təlipi bolsa, xular ḥərəmsaraydin uningoŋa beriləttı. [14] Ḳiz ahximi kirip ketip, ətisi ətigəndə ḳaytip qiḳḳanda ḥərəmsarayning «ikkinqi bəlüm»igə ḳayturulup, toḳal-kenizəklərgə məs'ul boloŋan padixaḥning ḥərəm'aoŋisi Xaaxoŋazning ḳolioŋa tapxurulatti; padixaḥ u ḳizoŋa amraḳ bolup ḳelip, ismini atap qaḳirmioŋuqə, u ikkinqi ordioŋa kirip padixaḥ bilən billə bolmaytti.
[15] Mordikayning taoŋisi Abihailning ḳizi Əstər, yəni Mordikay əz ḳizi ḳilip beḳiwaloŋan ḳizning padixaḥ bilən billə boluxḳa kirix nəwiti kəlgəndə, u ḳizlaroŋa məs'ul boloŋan padixaḥning ḥərəm'aoŋisi Ḥegay əzigə təyyarlap bərgən nərsilərdin baxḳa ḥeqnərsini tələp ḳilmidi. Əstərni kərgənlərning ḥəmmisi uni yaḳturup ḳalatti.

Əstərning hanix ḳilip tiklinixi

[16] Padixaḥ Aḥaxwerox səltənət sürüp yəttinqi yilining oninqi eyioŋa, yəni Təbət eyioŋa kəlgəndə, Əstər uning bilən billə boluxḳa xaḥanə ordioŋa baxlap kirildi .. [17] Padixaḥ Əstərni baxḳa barliḳ ḳizlardin yahxi kərüp ḳaloŋaqḳa, xundaḳla Əstər uning iltipati ḥəm amraḳliḳioŋa erixkən boloŋaqḳa, padixaḥ hanix tajini uning bexioŋa kiydürüp, uni Waxtining ornioŋa hanix ḳilip tikldi. [18] Andin padixaḥ əzining barliḳ əmirliri wə bəg-ḥakimlirioŋa Əstərning izzət-ḥərmiti üqün katta ziyapət bərdi; u yənə ḥərḳaysi əlkilərgə baj-alwandin azad məzgil bolsun dəp elan qiḳardi ḥəmdə xaḥanə bayliḳliridin sehiylik bilən in'amlarni bərdi..

Mordikayning suyiḳəstni pax ḳilixi

[19] Ikkinqi ḳetim ḳizlar xundaḳ yioŋiloŋan waḳitta Mordikayning orda dərwazisida olturidioŋan orni bar boloŋanidi. [20] (Əstər Mordikayning tapilioŋini boyiqə, əzining milliti wə tegi-təktini yənila baxḳilaroŋa eytmioŋanidi; qünki Əstər Mordikayning gepini ilgiri baḳḳan waḳtida angliogandək anglaytti). [21] U künlərdə, Mordikay orda dərwazisidiki ornida olturoŋan waḳtida, padixaḥning Bigtan wə Tərəx degən ikki dərwaziwən ḥərəm'aoŋisi padixaḥ Aḥaxweroxḳa oŋəzəplinip, uningoŋa ḳol selixni ḳəstləwatḳanidi. [22] Bu suyiḳəstni Mordikay sezip ḳelip, uni hanix Əstərgə eytti; Əstər bu ixni Mordikayning namida padixaḥḳa səzləp bərdi. [23] Bu ix sürüxtə ḳiliniwidi, rast bolup qiḳti wə u ikkisi daroŋa esildi. Bu wəḳə padixaḥning kəz aldida tarihtəzkirə kitabida pütüldi.

2:16 «yəttinqi yilining oninqi eyi» — «Əstər» degən kitabta aylar əgər san boyiqə elinoŋan bolsa, ibraniy kalendaridiki waḳitni kərsitidu. Əgər aylar ismi bilən elinoŋan bolsa, Pars kalendaridiki waḳitni kərsitidu. Uxbu ayəttiki waḳit təhminən miladiyədin ilgiriki 478-yilning on ikkinqi eyioŋa tooŋra kelidu.
2:18 «baj-alwandin azad məzgil bolsun dəp elan qiḳardi» — yaki «dəm elix bolsun dəp elan qiḳardi». Ibraniy tilida ««bir «azad» jakarlidi».
2:19 «Ikkinqi ḳetim ḳizlar xundaḳ yioŋiloŋan waḳit» — bu «yioŋilix» degənning nemə ikənliki ḥazir enik əməs. Bəzi alimlar padixaḥ Əstərni hanix dəp tikligəndin keyin, ikkinqi bir toḳalni almaḳqi idi, dəp ḳaraydu. «Mordikayning orda dərwazisida olturidioŋan orni bar idi» degən səzlər Mordikayning mənsəpdar bolup tiklənganlikini kərsitidu. Qünki xu künlərdə məlum jayning əməldarliri yaki aḳsaḳalliri, xundaḳla soraḳqilar ix bejirix üqün xəhər dərwazisida yaki orda dərwazisida olturatti.

Ḥamanning Yəhudiylarning nəslini yoḳitix suyiḳəsti

3 [1] Bu ixlardin keyin padixaḥ Aḥaxwerox Agagiylardin boloṋan Ḥammidataning ooṋli Ḥamanning mənsipini əstürdi; padixaḥ uning ornini əstürüp, əzi bilən billə ixləydioṋan barliḳ əmirlərningkidin yuḳiri ḳildi. [2] Padixaḥ uning ḥəḳḳidə əmr ḳiloṋaqḳa, orda dərwazisida turoṋan padixaḥning barliḳ əməldarliri Ḥamanning aldida təzim ḳilip bax uratti; lekin Mordikay bolsa Ḥamanoṋa nə təzim ḳilmidi, nə bax urmidi. [3] Orda dərwazisida turoṋan padixaḥning hizmətkarliri Mordikaydin: — Sili nemixḳa padixaḥning əmrigə hilaplik ḳilidila? — dəp soraytti. [4] Xundaḳ boldiki, ular ḥər küni nəsiḥət ḳilixḳan bolsimu, u ḳulaḳ salmioṋandin keyin, ular: — Ḳeni, Mordikayning ḳiloṋan bu ixioṋa yol ḳoyulamdu-yoḳ, bir kərəyliqu, dəp buni Ḥamanoṋa eytti; qünki u ularoṋa əzining Yəhudiy ikənlikini eytḳanidi. [5] Ḥaman Mordikayning əzigə bax urup təzim ḳilmioṋanliḳini kərüp ḳattiḳ oṋəzəpləndi. [6] Lekin u «Mordikayning üstigə ḳol selixni kiqikkinə bir ix» dəp ḥesablidi; qünki ular Mordikayning millitini uningoṋa dəp ḳoyoṋanidi; xunga Ḥaman Aḥaxweroxning pütkül padixaḥliḳidiki Yəhudiylarni, yəni Mordikayning həlḳini birakla yoḳitix yolini izdəp yürdi.

Ḥamanning Yəhudiylarning nəslini ḳurutuwetixni ḳəstlixi

[7] Padixaḥ Aḥaxweroxning on ikkinqi yili birinqi ayda, yəni Nisan eyida, birsi Ḥamanning aldida ḳutluḳ ay-künni bekitix üqün ḥər kün, ḥər ay boyiqə «pur», yəni qək taxliwidi, on ikkinqi ayoṋa, yəni «Adar eyi»oṋa qiḳti. [8] Ḥaman padixaḥ Aḥaxweroxḳa: — Padixaḥliḳlirining ḥərḳaysi əlkiliridiki əl-millətlər arisida qeqilip yaxawatḳan bir həlḳ bar; ularning ḳanun-bəlgilimiliri baxḳa həlḳlərningkigə ohximaydu, ular aliylirining ḳanun-bəlgilimilirigimu boysunmaydu; xunga ularning yaxixioṋa yol ḳoyux aliylirioṋa ḥeq payda yətküzməydu. [9] Əgər padixaḥimoṋa layiḳ kərünsə, ularni yoḳitix tooṋruluḳ yarliḳ pütüp qüxürgəyla; mana mən əz yenimdin on ming talant kümüxni aliylirining həzinilirigə selix üqün padixaḥliḳning ixlirini baxḳuridioṋan hadimlarning ḳolioṋa tapxurimən, dedi.

[10] Xuning bilən padixaḥ əzining barmiḳidin üzükni siyrip qiḳirip, Yəhudiylarning rəḳibi, Agagiy Ḥammidataning ooṋli Ḥamanoṋa berip: [11] — Xu kümüxlərni əzünggə in'am ḳildim, u həlḳnimu sanga tapxurdum, ularni ḳandaḳ ḳilixni halisang, xundaḳ ḳil! — dedi.

Padixaḥning Ḥamanning Yəhudiylarning nəslini ḳurutuxioṋa ruhsət ḳilixi

[12] Andin birinqi ayning on üqinqi küni padixaḥning katipliri qaḳirilip, yarliḳ Ḥamanning barliḳ tapilioṋini boyiqə pütüldi; u ḥərḳaysi əlkilərgə əz yeziḳida, ḥərḳaysi əl-millətkə əz tilida yazdurulup, ḥərbir əlkilərning waliylirioṋa, ḥərbir əl-millətning əmirlirigə əwətildi; yarliḳ

3:2 «...Mordikay bolsa Ḥamanoṋa nə təzim ḳilmidi, nə bax urmidi» — Mordikayning təzim ḳilmasliḳi yaki bax urmasliḳining səwəbi bəlkim Təwrattiki «Ḳan.» 25:17-19diki hatirə tüpəylidin bolsa kerək. Ḥaman Amalək idi, Amaləklər bolsa Israilning kona rəḳibi idi. Ḥaman əslidə Samuil pəyoṋəmbər əltürgən Amalək boloṋan Agag padixaḥning əwladi boloṋaqḳa, bəlkim Yəhudiy həlḳigə tehimu əq boluxi mumkin *(«Mis.» 17:8-16, «1Sam.» 15:17-23, «Ḳan.» 25:17-19ni kərüng)*.
–Məlum bir kixigə təzim ḳilix Təwratḳa hilap ix əməs. Təwrat dəwridə Israillar əz padixaḥlirioṋa xundaḳ təzim ḳilatti yaki gaḥi waḳitlarda bir-birigə təzim ḳilatti. «Yar.» 23:7, «1Sam.» 24:8, «2Sam.» 14:4, «1Pad.» 1:16ni kərüng. U «butpərəslik» ḥesablanmaytti.
3:4 «Mordikayning ḳiloṋan bu ixioṋa yol ḳoyulamdu-yoḳ, bir kərəyliqu?» — ibraniy tilida «Mordikayning ixliri turalamdu-yoḳ, bir kərəyliqu?» deyilidu. Baxḳa birhil tərjimisi: — «Ḳeni Mordikay gepidə ahirioṋiqə qing turalamdikin, bir kərəyliqu?».
3:7 ««pur», yəni qək ... on ikkinqi ayoṋa, yəni «Adar eyi»oṋa qiḳti» — qəkning on ikkinqi ayoṋa qiḳixi intayin ajayib ix idi. Biz xu ix tooṋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
3:9 «on ming talant» — bir «talant»ning toptooṋra ḳanqilik ikənliki ḥazir bizgə naməlum, Pars imperiyəsi boyiqə bəlkim 34-45 kilogram boluxi mumkin; xunga 10000 talant kümüx bəlkim az degəndə 340 tonniqə bolatti; bu pəwḳul'addə kəp pul padixaḥning yillik kirimining üqtin ikki ḳismioṋa barawər bolup, para ḥesablinatti; xübḥisizki, muxu para bəlkim Yəhudiy həlḳi yoḳitilsa, ular tapxuridioṋan bajlarning ornioṋa bolsun dəp berilgən; lekin u Yəhudiylar tapxuruxḳa tegixlik bajdin helila kəp idi. Ḥaman «həlḳ»ning Yəhudiy həlḳi ikənlikini tiloṋa elixḳa petinalmidi; qünki burunḳi Pars imperatorliri Yəhudiy həlḳigə qong ḥərmət bildürüp kəlgənidi.
3:11 «Xu kümüxlərni əzünggə in'am ḳildim» — baxḳa birhil tərjimisi: «əmdi bu sening pulung boloṋandin keyin, ḳobul ḳilay».

padixah Aһaxweroxning namida pütülgən bolup, uning üzük məһüri bilən peqətləndi. [13] Yarlik məktupliri qaparmənlərning ķoli bilən padixaһlikning ħərķaysi əlkilirigə yətküzüldi; uningda bir kün iqidə — On ikkinqi ayning, yəni Adar eyining on üqinqi küni ķeri-yax, balilar wə ayallar deməy, barlik Yəһudiylarni ķoymay ķirip, əltürüp, nəsli ķurutuwetilsun, ularning malmülki olja ķilinsun, deyilgənidi. [14] Xu yarlik ħərbir əlkidə jakarlinix üqün, xundaķla xu küni ħərbir həlk xundak ķilixķa təyyar bolup turuxi üqün, məktupning kəqürmə nushiliri ħərbir əl-millətkə elan ķilinmaķqi boldi. [15] Qaparmənlər padixaһning əmri boyiqə dərһal yoloŋa qiķti; yarlik Xuxan ķəl'əsining əzidimu elan ķilindi. Bu qaoŋda padixah Ħaman bilən xarab iqixkə olturoŋanidi. Lekin Xuxan xəһiridikilər dəkkə-dükkigə qəmüp ketixti.

Yəһudiylarning yarlik tüpəylidin ķayoŋuoŋa qəmüxi wə roza tutuxi

4 [1] Mordikay boluwatķan ixlardin həwər tapķandin keyin eginlirini yirtip, üstigə bəz artip, wə usti-bexioŋa kül qeqip, xəһərning otturisioŋa qiķip naһayiti ķattik wə ələmlik pəryad kətürdi. [2] U orda dərwazisi aldioŋa kelip tohtap ķaldi; qünki boz yepinoŋan ħərķandak adəmning orda dərwazisidin kirixigə ruhsət yok idi. [3] Padixaһning əmri wə yarliķi yətküzülgən ħərķaysi əlkilərdə Yəһudiylar arisida ķattik nalə-pəryad kətürüldi; ular roza tutup, kəz yexi ķilip, yioŋazar ķildi; nuroŋun kixilər boz yepinip küldə eoŋinap yetixti.

Mordikayning Əstərdin padixaһtin rəһim tilixini tələp ķilixi

[4] Əstərning hizmitidə boloŋan dedəkliri wə ħərəm'aoŋiliri bu ixni uningoŋa eytiwidi, hanixning kəngli intayin eoŋir boldi; Mordikayning bozni taxlap, kiyiwelixioŋa kiyim-keqək qiķartip bərdi, lekin Mordikay ķobul ķilmidi. [5] Xuning bilən Əstər əzining hizmitidə boluxķa padixah təyinləp əwətkən ħərəm'aoŋiliridin Ħatak isimlik birini qaķirip, uni Mordikayning ķexioŋa berip, bu ixning zadi ķandak ix ikənlikini, nemə səwəbtin boluwatķanlikini ting-tinglap kelixkə əwətti. [6] Xuning bilən Ħatak orda dərwazisi aldidiki məydanoŋa kelip Mordikay bilən kərüxti. [7] Mordikay bexioŋa kəlgən ħəmmə ixni, Ħaman Yəһudiylarning nəslini ķurutuwetix üqün padixaһning həzinilirigə tapxuruxķa wədə ķiloŋan kümüxning sanini ķaldurmay eytip bərdi. [8] Mordikay yənə Ħatakķa Xuxanda jakarlanoŋan, Yəһudiylarni yoķitix tooŋrisidiki yarlikning kəqürmisini Əstərning kərüp beķixioŋa yətküzüp berixkə tapxurdi ħəmdə uningoŋa Əstərgə əһwalni qüxəndürüp, ordioŋa kirip padixah bilən kərüxüp əz həlķi üqün padixaһtin ətünüp iltija ķilip beķixķa ündəxni tapilidi. [9] Ħatak ķaytip kelip Mordikayning gəplirini Əstərgə yətküzdi. [10] Əstər Ħatakķa Mordikayoŋa eytidioŋan gəplərni tapxurup, uni Mordikayning yenioŋa yənə əwətti: —
[11] «Padixaһning barlik hizmətkarliri wə ħərķaysi əlkə həlkliri, məyli ər bolsun ayal bolsun, qaķirtilmay turup iqki ħoylioŋa, padixaһning ħuzurioŋa əz məyliqə kirsə, padixah uningoŋa iltipat kərsitip altun ħasisini tənglap ölümdim kəqürüm ķilmisa, undakta u kixigə nisbətən bexioŋa qüxidioŋan birla ķanun-bəlgilimə bardur: — u ölüm jazasini tartidu. Ħazir mening padixah bilən kərüxüxkə qaķirtilmioŋinimoŋa ottuz kün boldi».
[12] Əstərning səzliri Mordikayoŋa yətküzülüwidi, [13] Mordikay munu gəplərni Əstərgə yətküzüxni ħawalə ķildi: —
«Sən kənglüngdə mən ordida yaxawatimən, xunga barlik baxķa Yəһudiylardin bihətər bolup ķutulimən, dəp hiyal əylimə. [14] Əgər bu qaoŋda sən jim turuwalsang, Yəһudiylaroŋa baxķa tərəptin mədət wə nijat qiķixi mumkin; lekin u qaoŋda sən əz ata jəməting bilən ķoxulup yoķitilisən. Kim bilsun, sening hanixlik mərtiwisigə erixkining dəl büginki muxundak pəyt üqün boloŋanmu?».

4:14 «...sən əz ata jəməting bilən ķoxulup yoķitilisən» — əgər Huda Yəһudiylarni baxķa yol bilən ķutķuzsa, Əstərning əһwali bəribir naһayiti hətərlik bolatti. Qünki xu qaoŋķiqə ordidikilərdin heli kəp adəmlər uning Mordikayoŋa tuoŋķan wə

15 Əstər Mordikayoƣa mundaķ dəp jawab ķayturdi: — 16 «Sən berip, Xuxandiki barliķ Yəhudiylarni yioƣķin; mening üqün roza tutup, üq keqə-kündüz ḥeq yemənglar, ḥeq iqmənglar; mən ḥəm dedəklirimmu xundaķ roza tutimiz. Andin keyin mən ķanunoƣa hilaplik ķilip padixaḥning ḥuzurioƣa kirimən, manga ölüm kəlsə, ölay!».
17 Xuning bilən Mordikay u yərdin ketip, Əstərning tapilioƣinidək ķildi.

Əstərning ziyapət ötküzüp padixaḥ bilən Ḥamanni meḥman ķilixi

5 1 Üqinqi küni Əstər xaḥanə kiyimlirini kiyip, ordining iqkiriki ḥoylisioƣa kirip, padixaḥning öylirining udulida turdi; padixaḥ bolsa öz xaḥanə öyidiki təhtidə, öydin dərwazioƣa ķarap olturatti. 2 Padixaḥ hanix Əstərning ḥoylida turoƣinini kərdi; hanix uning nəziridə iltipat tapķaq, u ķolidiki altun ḥasisini uningoƣa tənglidi. Əstər aldioƣa kelip xaḥanə ḥasining uqioƣa ķolini təgküzdi. 3 Padixaḥ uningdin: — I hanixim Əstər, birər ixing barmidi? Nemə təliping bar? Ḥətta padixaḥliķimning yerimini tələp ķilsangmu xu sanga berilidu, dedi.
4 — Əgər aliylirioƣa layiķ kərünsə, padixaḥimning Ḥamanni elip özlirigə təyyarlioƣan ziyapitimgə dahil bolup ķədəm təxrip ķilixlirini ötünimən, — dedi Əstər.
5 Padixaḥ: — Tez berip Ḥamanni ķiqķirip kelinglar, Əstərning deginidək ķilinsun, — dedi. Xuning bilən padixaḥ Ḥamanni elip Əstər təyyarlioƣan ziyapətkə bardi. 6 Dastihan üstidə xarab iqiliwatķanda padixaḥ Əstərgə: — Nemə təliping bar? U sanga berilidu; nemə iltijaying bar? Ḥətta padixaḥliķimning yerimini tələp ķilsangmu xundaķ ķilinidu, dedi. 7 Əstər uningoƣa jawab berip: — Mening tələpim wə iltijayim bolsa, — 8 Mubada mən aliylirining nəziridə iltipatķa erixkən bolsam, xundaķla padixaḥimoƣa mening təlimni ijabət ķilix ḥəm iltijayimni orundax muwapiķ kərünsə, aliylirining Ḥamanni birgə elip ətə silərgə təyyarlaydioƣan ziyapitimgə yənə bir ķetim dahil boluxlirini ötünimən; ətə mən qoķum padixaḥimning əmri boyiqə ix ķilimən, — dedi.

Ḥamanning dar təyyarlixi

9 Xu küni Ḥaman kənglidə yayrap, huxal-huram ķaytip qiķti; lekin Mordikayning orda dərwazisida uning aldida nə ornidin ķopmay nə midirlimay olturoƣanlikini kərgəndə, kəngli uningoƣa ķattiķ ķəḥr-oƣəzəpkə toldi. 10 Lekin Ḥaman oƣəzipini besiwelip, öyigə kəldi-də, dost-aoƣinilirini wə hotuni Zərəxni qaķirtip, 11 özining baylikķlirining xan-xəripi, pərzəntlirining kəplüki, xundaķla padixaḥning özini ķandaķ östürüp barliķ ḥərmət-izzətkə sazawər ķiloƣanliķi, özini ķandaķ ķilip padixaḥning ḥəmmə əmirliri wə əmaldarliridin üstün mərtiwigə igə ķiloƣanliķi tooƣrisida bir-birləp səzləp kətti.
12 Ḥaman yənə: — Silərgə desəm, hanix Əstər meningdin baxķa meḥman qillimay, pəķət padixaḥ bilən ikkimiznila özi təyyarlioƣan ziyapətkə qillioƣanidi, ətimu meni padixaḥ bilən billə özi təyyarlidioƣan ziyapətkə qillidi. 13 Xuoƣinisi, orda dərwazisida olturoƣan ḥeliķi Mordikay degən Yəhudiyni kərginimdə, bularning ḥəmmisi manga tolimu mənisiz tuyulidu, dedi.
14 Andin ayali Zərəx wə barliķ dost-aoƣiniliri uningoƣa jawab berip: — Əllik gəz egizliktiki dardin birni təyyarlap, ətə ətigəndə padixaḥtin Mordikayni daroƣa esixni tələp ķilsila bolmidimu, xuningdin keyin huxal yayrioƣan ḥalda padixaḥ bilən billə ziyapətkə baridila, deyixti. Bu gəp Ḥamanni hux ķiliwətti, xuning bilən u dar yasitip ķoydi.

xundaķla Yəhudiy millitidin ikənlikini bilgən boluxi mumkin idi.

Padixaḫning Mordikayning hizmət kərsətkənlikini, lekin uningoɣa ḫək bərmigənlikini bilixi

6 [1] Xu küni keqisi padixaḫning uyḳusi ḳeqip, tarih-təzkirinamini əkəldürdi wə bular uning aldida oḳup berildi. [2] Bir yərdə: «Padixaḫning Bigtana, Tərəx dəydioɣan orda dərwazisini baḳidioɣan ikki ḫərəm'aoɣisi bar idi, ular padixaḫ Aḫaxweroxḳa ḳol selixḳa ḳəstligəndə, Mordikay bu ixni pax ḳilip həwər yətküzgən, dəp pütülgənidi.
[3] Padixaḫ: — Bu ix üqün Mordikayoɣa ḳandaḳ nam-xəḫrət wə izzət-ikram nail ḳilindi? — dəp soridi.
— U ḫeq nemigə erixmidi, — dəp jawap berixti padixaḫning yenidiki hizməttə boloɣan oɣulamliri.
[4] — Orda ḫoylisida kim bar? — dəp soridi padixaḫ. Bu qaoɣda Ḫaman padixaḫtin Mordikayni əzi təyyarlap ḳoyoɣan daroɣa esixni tələp ḳiloɣili kelip, ordining taxḳiriḳi ḫoylisioɣa kirgənidi.
[5] — Mana, Ḫaman ḫoylida turidu, — deyixti padixaḫning oɣulamliri uningoɣa.
— Kirsun, — dedi padixaḫ. [6] Ḫaman kiriwidi, padixaḫ uningdin: — Padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə nemə ixlarni ḳilixi kerək? — dəp soriwidi, Ḫaman kənglidə: «Padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixi meningdin baxḳa yənə kim bolatti?» — dəp oylidi-də [7] padixaḫḳa:
— Padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə [8] padixaḫim daim kiyidioɣan xaḫanə kiyim-keqək wə daim minidioɣan aroɣimaḳ, yəni bexioɣa xaḫanə taj-bəlgə taḳaloɣan aroɣimaḳ elip kelinip, [9] xaḫanə kiyim bilən aroɣimaḳni padixaḫning əng məḫtərəm əmirliridin birigə tutḳuzsun, u kiyimni padixaḫim izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə kiygüzüp wə uni aroɣimaḳḳa mindürüp xəḫər məydan-koqilirini aylandursun wə uning aldida: «Ḳaranglar! Padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə muxundaḳ muamilə ḳilinidu!» dəp jakarlap mangsun, — dedi.
[10] Xuning bilən padixaḫ Ḫamanoɣa: — Tez berip degəningdək xaḫanə kiyim bilən aroɣimaḳni əpkəl, orda dərwazisining aldida olturoɣan awu Yəḫudiy Mordikayoɣa dəl səzüngdək ḳiloɣin; sening degənliringning birərsimu kəm bolup ḳalmisun! — dedi.
[11] Xundaḳ ḳilip Ḫaman xaḫanə kiyim bilən aroɣimaḳni əkelip, aldi bilən Mordikayoɣa xaḫanə kiyimni kiygüzdi, andin uni aroɣimaḳḳa mindürüp, xəḫər məydan-koqilirini aylandurdi wə uning aldida: — «Mana, padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə muxundaḳ muamilə ḳilinidu!» dəp jakarlap mangdi. [12] Mordikay yənila orda dərwazisining aldioɣa ḳaytip bardi; Ḫaman bolsa oɣəm-ḳayoɣuoɣa petip, bexini qümkigən ḫalda aldirap-tenəp əz əyigə ḳaytip kətti. [13] Ḫaman hotuni Zərəxkə wə barliḳ dost-aoɣinilirigə bexioɣa kəlgənlirining ḫəmmisini eytip bərdi. Andin uning danixmənliri bilən hotuni Zərəx buni anglap uningoɣa: — Mordikayning aldida yengilixḳa baxlaptila; u əgər Yəḫudiylarning nəslidin bolsa, uni yengəlməyla, əksiqə səzsiz uning aldida məoɣlup bolidila, deyixti. [14] Ular tehi Ḫaman bilən səzlixiwatḳan qeoɣida, padixaḫning ḫərəm'aoɣiliri kelip Ḫamanni Əstər təyyarlioɣan ziyapətkə berixḳa aldiratti.

Əstərning padixaḫḳa Ḫamanning yaman oɣərizini eytixi

7 [1] Xuning bilən padixaḫ bilən Ḫaman hanix Əstərning ziyapitigə dahil boluxḳa kəldi. Padixaḫ ikkinqi ḳetimliḳ ziyapət üstidə xarab iqiliwatḳanda Əstərdin: — I hanix Əstər, nemə tələiping bar? U sanga ijabət ḳilinidu. Nemə iltimasing bar? Ḫətta padixaḫliḳimning yerimini iltimas ḳilsangmu xundaḳ ḳilinidu, — dedi.

6:4 «Orda ḫoylisida kim bar?» — yaki «orda ḫoylisioɣa kirgən axu kixi kim?».
6:12 «orda dərwazisining aldioɣa ḳaytip bardi» — bu səz bəlkim əməldarliḳ wəzipisini ḳaytidin baxlioɣanliḳini kərsitixi mumkin.
7:1 «...Əstərning ziyapitigə dahil boluxḳa kəldi» — ibraniy tilida «... Əstərning ziyapitigə iqixkə kəldi».

[3] — Əgər nəzərliridə iltipatқa erixkən bolsam, i aliyliri, wə padixaһimoɣa muwapiқ kərünsə, mening iltimasim өz jenimni ayioɣayla, xuningdək mening təlipim өz һəlқimni saқlioɣayla; [4] qünki biz, yəni mən wə mening һəlқim birgə yoқitilip, қirilip, nəslimizdin қurutuluxқa setiwetilduқ. Əgər biz қul wə dedəklikkə setiwetilgən bolsaқ, süküt қiloɣan bolattim; lekin padixaһimning tartidioɣan ziyininimu düxmən təlәp berəlməytti, — dəp jawap bərdi Əstər.
[5] Padixaһ Aһaxwerox hanix Əstərdin: — Bundaқ қilixқa petinoɣan kixi kim ikən? U қəyərdə?! — dəp soridi. Əstər jawabən: —
[6] Bu düxmən wə zəһərһəndə mana muxu rəzil Һaman! — dewidi, Һaman padixaһ bilən hanix aldida xu zamatla dəkkə-dükkigə qüxti.

Һamanning өzi təyyarlioɣan daroɣa esilixi

[7] Xuning bilən padixaһ қəһri-oɣəzəpkə kelip ziyapət-xarab üstidin turdi-də, qaribaoɣқa qiқip kətti; Һaman bolsa hanix Əstərdin jenini tiləxkə қaldi; qünki u padixaһning өzigə jaza bərməy қoymaydioɣan niyətkə kəlgənlikini kərüp yətkənidi. [8] Padixaһ qaribaoɣdin ziyapət-xarab dastihinioɣa қaytip kəlginidə Һamanning өzini Əstər yəlәngən diwanoɣa taxlioɣiniqə turoɣinini kərdi-də: —
— Қara, uning ordida mening aldimdila hanixқa zorluқ қiloɣiliwatқinini?! — dewidi, bu səz padixaһning aoɣzidin qiқixi bilənla adəmlər Һamanning bax-kəzini qümkəp қoydi.
[9] Padixaһning aldida turuwatқan һərəm'aoɣiliridin Һarbona isimlik birsi: — Yənə bir ix bar, mana, Һaman aliylirining һayati üqün gəp қiloɣan Mordikayni esix üqün, əllik gəz egizliktə yasatқan dar təyyar turidu, u dar һazir muxu Һamanning һoylisida, dewidi, padixaһ: — Һamanni uningoɣa esinglar! — dedi. [10] Xuning bilən ular Һamanni u Mordikayoɣa təyyarlap қoyoɣan daroɣa asti; xuning bilən padixaһning oɣəzipi besildi.

Mordikayning yuқiri mərtiwigə өstürülüxi

8 [1] Padixaһ Aһaxwerox xu küni Yəһudiylarning düxmini Һamanning өy-zeminini iltipat қilip hanix Əstərgə bərdi; Mordikaymu padixaһning һuzurioɣa kəltürüldi, qünki Əstər өzining Mordikay bilən tuoɣқan ikənlikini padixaһқa dəp bərgənidi. [2] Padixaһ өzining Һamandin қayturuwaloɣan üzükini qiқirip Mordikayoɣa bərdi, Əstərmu Mordikayni Һamanning өy-jayini baxқuruxқa қoydi.

Əstərning padixaһtin Һamanning suyiқəstini bikar қilixni tilixi

[3] Əstər yənə padixaһning aldioɣa kelip ayioɣioɣa yiқilip, kəzigə yax aloɣan һalda padixaһtin Agagiylardin boloɣan Һaman kəltürüp qiққan balayi'apətni һəm uning Yəһudiylarni yoқitix suyiқəstini bikar қilixni yelinip ətündi. [4] Padixaһ altun һasisini Əstərgə təngliwidi, Əstər ornidin қopup padixaһning aldida turdi.
[5] — Əgər aliyliri maқul kərsə, əgər mən padixaһning aldida iltipatқa erixkən bolsam, əgər padixaһim bu ixni tooɣra dəp қarisa, xuningdək məndin məmnun bolsa, yarliқ qüxürüp Agagiylardin Һammidataning ooɣli Һaman yazoɣan məktuplarni, yəni padixaһimning һərқaysi

7:4 «Əgər biz қul wə dedəklikkə setiwetilgən bolsaқ, süküt қiloɣan bolattim; lekin padixaһimning tartidioɣan ziyininimu düxmən təlәp berəlməytti» — baxқa birhil tərjimisi: — «Əgər biz қul wə dedəklikkə setiwetilgən bolsaқ, mən süküt қalattim; qünki biz tartidioɣan külpətning padixaһni awarə қiloɣuqiliki yoқ idi».
–«Düxmən padixaһimning tartidioɣan ziyininimu təlәp berəlməytti» degənning mənisi bəlkim birinqidin, Yəһudiylar қuldedək қilinsa baj təliməytti; ikkinqidin, Huda Ibraһimoɣa: «Kim sən wə əwladliringni қaroɣioɣan bolsa mən uni қaroɣaymən, sən wə əwladliringni kim bərikətligən bolsa mən uni berikətləymən» dəp wədə қiloɣanidi *(«Yar.» 12:2-3)*. Kim Yəһudiy һəlқigə ziyankəxlik қilsa, Hudaning jazasini tartidu. «Қoxumqə səz»imiznimu kerüng.
7:8 «bax-kəzini qümkəp қoydi» — bəlkim ölüm jazasioɣa məһқum қilinoɣanlar padixaһning yüzini kərmisun dəp xundaқ қiloɣan bolsa kerək.

əlkisidiki Yəhudiylarni yoқitix tooғrisidiki məktuplarni bikar қilidiоған bir yarliқ yezilixini tiləy mən.. [6] Qünki mən өz həlқimgə qüxidiоған bu balayi'apətkə қandaқmu qidap қarap turalaymən? Өz tuoққanlirimning yoқitilixiоға қandaқmu qidap қarap turalaymən? — dedi Əstər padixaһқa.
[7] Padixaһ Aһaxwerox hanix Əstər bilən Yəhudiy Mordikayoға: — Mana, Ңaman Yəhudiylaroға ziyankəxlik қilmaқqi boloғaqқa, mən uning өy-zeminini Əstərgə bərdim wə uning өzini ular daroға asti.. [8] Əmdi silər өzünglarning tooғra tapқini boyiqə mening namimda Yəhudiylar üqün bir yarliқ yezip, mening üzük məһürümni besinglar; qünki padixaһning namida yeziloған, padixaһning üzük məһüri besiloған yarliқni һeqkim bikar қilalmaydu, dedi..
[9] Xu qaoғda, üqinqi ayda, yəni Siwan eyining yigirmə üqinqi küni, padixaһning katiplirining һəmmisi qaқirip kelindi. Ular Mordikayning barliқ buyruoқini boyiqə yarliқ yazdi; yarliқ Yəhudalarning ixi tooғruluқ Ңindistandin Ңəbəxstanoқiqə bir yüz yigirmə yəttə əlkining waliyliriоға, əlkə baxliқi wə bəglirigə yeziloған bolup, məktuplar һərқaysi əlkigə өz yeziқi bilən, һərқaysi əl-millətlərgə өz tili bilən, xundaқla Yəhudiylaroға өz yeziқi bilən, өz tilida pü tülgənidi.. [10] Mordikay yarliқni padixaһ Aһaxweroxning namida yezip, uningoға padixaһning üzük məһürini basti; yarliқ məktuplirini padixaһliқning atliқliri bilən, yəni tulparlaroға, at қeqirlaroға wə təgilərgə mingən qəwəndazlar arқiliқ һərқaysi jaylaroға yollidi.. [11] Yarliқta: «Padixaһ һərқaysi xəһərlərdiki Yəhudiylarning uyuxup, өz һayatini қoоғdixioға, xundaқla өzlirigə düxmənlik қilidiоған һər millət wə һər қaysi əlkilərdiki küqlərni, jümlidin ularning hotun-balilirini қoymay yoқitixioға, қirixioға, nəslini қurutuxioға, xundaқla mal-mülkini olja қilixioға ijazət berildi; [12] bu ix bir kündə, yəni on ikkinqi ayning, yəni Adar eyining on üqinqi küni padixaһ Aһaxweroxning һərқaysi əlkiliridə ijra қilinsun» dəp pütülgənidi.
[13] Yarliқ һərқaysi əlkigə əwətilip, pərman süpitidə elan қilinsun, Yəhudiylarning əxu küni düxmənliridin intiқam elixқa təyyarlinip қoyuxi üqün yarliқning kəqürülmisi һərқaysi əl-millətlərgə uқturulsun, dəp bekitildi. [14] Xuning bilən qəwəndazlar tulparlaroға wə қeqirlaroға minip padixaһning buyruқi boyiqə jiddiy yoloға atlandi; yarliқ Xuxan қəl'əsidimu jakarlandi.
[15] Mordikay kək wə aқ rənglik xaһanə kiyim kiyip, bexioға katta altun tajni taқap, səsün rəng kəndir yepinqini yepinip, padixaһning һuzuridin qiқti; Xuxan xəһərdiki həlқ һuxalliққa qəmüp təntənə қilixti. [16] Yəhudiylar yoruқluқ, xad-huramliқ wə izzət-ikramoға muyəssər boldi. [17] Ңərқaysi əlkə, һərқaysi xəһərlərdə, padixaһning əmr-yarliқi yetip baroғanliki yərlərdə, Yəhudiylar xad-huramliққa qəmüp, ziyapət қilip mubarək bir künni ətküzüxti; nuroғun yərlik aһalilər өzlirini Yəhudiy deyixiwaldi; qünki Yəhudiylardin қorқux wəһimisi ularni besiwaloғanidi..

Yəhudiylarning өz düxmənlirini məoқlup қilixi

9 [1] On ikkinqi ay, yəni Adar eyining on üqinqi küni, padixaһning əmri bilən yarliқi ijra қilinixқa az қaloған qaoғda, yəni Yəhudiylarning düxmənliri ularning üstidin oғalib kelixkə ümid қilip kütkən küni, əksiqə Yəhudiylarning өz düxmənlirining üstidin oғalib kelidiоған künigə aylinip kətti. [2] Yəhudiylar padixaһ Aһaxweroxning һərқaysi əlkiliridiki өzliri turuxluқ xəһərlərdə ularoға қəst қilmaқqi boloғanlaroға һujum қilix üqün yioғilixқa baxlidi; һeqkim

8:5 «xuningdək məndin məmnun bolsa...» — ibraniy tilida «uning kəz aldida uni məmnun қiloғudək bolsam...».
8:7 «Yəhudiylaroға ziyankəxlik қilmaқqi boloғaqқa,...» — ibraniy tilida «Yəhudiylaroға қolini uzartmaқqi boloғaqқa,...».
8:8 «...qünki padixaһning namida yeziloған, padixaһning üzük məһüri besiloған yarliқni һeqkim bikar қilalmaydu» — bu Pars imperiyəsidiki asas қanun idi. Dəl xu səwəbtin əslidiki yarliқning өzini biwasitə bikar қilixқa bolmaytti. Buning ornida uning aқiwitining aldini elix tədbiri kərsitilgən ikkinqi bir yarliқ yezilixi kerək bolatti.
8:9 «Ңəbəxstan» — һazirқi Efiopiyə.
8:10 «at қeqirlaroға wə təgilərgə...» — yaki «alaһidə bekip keliniwatқan atlaroға...». Bu ayəttiki ulaoғlarning hillirining birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
8:17 «өzlirini Yəhudiy deyixiwaldi» — yaki «өzliri Yəhudiy boluxti».

ularning aldida turalmaytti; ulardin boloŋan ḳorḳunq ḥərbir əl-millətni basḳanidi. [3] Ḥərḳaysi əlkilərdiki bəglər, waliylar, əlkə baxlikliri, xundaḳla padixaḥning ixlirini ijra ḳiloŋuqilarning ḥəmmisi Yəḥudiylarni ḳollidi; qünki Mordikaydin boloŋan ḳorḳunq ularni basḳanidi. [4] Qünki Mordikay degən kixi ordida intayin nopuzluḳ bolup, nam-xəḥriti ḥəmmə əlkilərgə tarḳaloŋanidi; uning ḥoḳuḳi baroŋanseri qongiyip ketiwatatti. [5] Xuning bilən Yəḥudiylar əzlirining ḥəmmə düxmənlirini ḳiliqlap, ḳiroŋin ḳilip yoḳatti; əzlirigə əq boloŋanlaroŋa ḳandaḳ ḳilixni halisa xundaḳ ḳildi. [6] Xuxan ḳəl'əsidila Yəḥudiylar bəx yüz adəmni ḳətl ḳilip yoḳatti. [7] Ular yənə Parxandata, Dalfon, Aspata, [8] Porata, Adaliya, Aridata, [9] Parmaxta, Arisay, Ariday wə Wayizatani ḳətl ḳildi; [10] bu on adəm Ḥammidataning nəwrisi, Yəḥudiylarning düxmini boloŋan Ḥamanning ooŋli idi; lekin ular ularning mal-mülkini olja ḳilixḳa ḳol salmidi. [11] Xu küni Xuxan ḳəl'əsidə ḳətl ḳilinoŋan adəm sani padixaḥḳa məlum ḳilindi. [12] Padixaḥ hanix Əstərgə: — Yəḥudiylar Xuxan ḳəl'əsidə bəx yüz adəmni ḳətl ḳilip yoḳitiptu, yənə Ḥamanning on ooŋlini ḳətl ḳiptu; ular padixaḥning baxḳa əlkiliridə nemə ḳildikin? Əmdi nemə iltimasing bar? U sanga berilidu. Yənə nemə təliping bar? Umu bəja əylinidu, — dedi.

[13] — Aliyliroŋa muwapiḳ kərünsə, Xuxandiki Yəḥudiylarning ətimu bügünki yarliḳta deyilgəndək ix ḳilixioŋa ḥəmdə Ḥamanning on ooŋlining jəsətlirini daroŋa esip ḳoyuxḳa ijazət bərgəyla, dedi Əstər.

[14] Padixaḥ xundaḳ ḳilixḳa buyruḳ qüxürdi; yarliḳ Xuxan ḳəl'əsidə qiḳiriloŋanda, kixilər Ḥamanning on ooŋlini daroŋa esip ḳoyuxti. [15] Adar eyining on tətinqi küni Xuxandiki Yəḥudiylar yənə yioŋilip üq yüz adəmni əltürdi; lekin ularning mal-mülkini olja ḳilixḳa ḳol salmidi.

[16] Padixaḥning ḥərḳaysi baxḳa əlkiliridiki ḳaloŋan Yəḥudiylar yioŋilip əz janlirini saḳlaxḳa səptə turup əzlirigə əq boloŋanlardin jəmiy yətmix bəx ming adəmni əltürdi, əmma ularning mal-mülkini olja ḳilixḳa ḳol salmidi. Xuning bilən ular düxmənliridin ḳutulup aramliḳḳa muyəssər boldi. [17] Bu Adar eyining on üqinqi künidiki ix idi; on tətinqi küni ular aram aldi, xu künni ziyapət berip xadlinidioŋan kün ḳilip bekitti.

[18] Lekin Xuxandiki Yəḥudiylar bolsa on üqinqi, on tətinqi künliri toplixip jəng ḳildi; on bəxinqi küni ular aram aldi, xu künni ziyapət berip xadlinidioŋan kün ḳilip bekitti. [19] Xu səwəbtin səḥradiki Yəḥudiylar, yəni yeza-ḳixlaḳlarda turuwatḳan Yəḥudiylar Adar eyining on tətinqi künini ziyapət berip xadlinidioŋan mubarək kün bekitip, bir-birigə sowoŋa-salam berixidioŋan boldi.

[20] Mordikay bu wəḳələrni hatiriləp ḥəmdə Aḥaxwerox padixaḥning ḥərḳaysi əlkilirining yiraḳ-yeḳin jaylirida turuwatḳan barliḳ Yəḥudiylaroŋa məktuplarni yollidi. [21] Xundaḳ ḳilip u ularning arisida ḥər yili Adar eyining on tət, on bəxinqi künini bayram ḳilip ətküzülsun dəp bekitti; [22] u bu ikki künni Yəḥudiylarning düxməndin ḳutulup aramliḳḳa erixkən küni süpitidə, xu ayni ularning ḳayoŋu-ḥəsriti xadliḳḳa, yioŋa-zarliri mubarək küngə aylanoŋan ay süpitidə əsləp, bu ikki künni ziyapət ḳilip xadlinidioŋan, kəpqilik bir-birigə salam-sowoŋa beridioŋan, kəmbəoŋəllərgə həyr-eḥsan ḳilidioŋan kün ḳilixḳa buyrudi. [23] Xu səwəbtin Yəḥudiylar dəsləp baxlioŋan xu ḥeytni dawamlaxturuxḳa wə xuningdək Mordikayning ularoŋa yazoŋanlirinimu orunlaydioŋanoŋa wədə berixti. [24] Qünki əslidə barliḳ Yəḥudiylarning küxəndisi boloŋan Agagiy Ḥammidataning ooŋli Ḥaman Yəḥudiylarni ḥalak ḳilixni ḳəstligən, xundaḳla ularni nəslidin ḳurutup yoḳatmaḳqi bolup «pur», yəni qək taxlioŋanidi. [25] Lekin bu ix padixaḥning ḳulikioŋa yətkəndə, padixaḥ məktuplarni yezip, Ḥaman ḳəstligən rəzil ix, yəni uning Yəḥudiylarni ḳəst ḳiloŋan ixi uning əz bexioŋa yansun, dəp yarliḳ qüxürdi; ḥəm kixilər uni wə uning ooŋullirini daroŋa asti.

9:25 «Lekin bu ix padixaḥning ḳulikioŋa yətkəndə...» — ibraniy tilida: «Lekin u padixaḥning aldioŋa kəlgəndə» deyilidu. Xunga bəzi tərjimilərdə: «Lekin u *(əstər)* padixaḥning aldioŋa kirgəndə,...» deyilidu.

9:25 Əst. 8:8

«Purim» bayrimining kelip qiķix tarihi

[26] Xunglaxķa, kixilər «pur» (qək) degən isim boyiqə bu ikki künni «Purim bayrimi» dəp atidi; xunga Yəhudiylar əxu həttə pütülgənliri boyiqə, ḥəm kərgən, ḥəm baxtin ətküzgənlirigə asasən, [27] əzliri, əwladliri ḥəmdə əzliri bilən birləxkən barliķ kixilərning pütülgən əḥkamni tutup, bəlgiləngən waķitta əxu ikki künni ḥər yili mənggü üzüldürməy bayram ķilixini ķarar ķildi, [28] xundaķla bu ikki kün ḥərbir dəwrdə, ḥərbir jəmət-ailidə, ḥərķaysi əlkə, ḥərķaysi xəḥərdə hatirilinip təbriklnip tursun wə «Purim bayrimi» bolidiоŋan muxu künlərning təbriklinixi Yəhudiy həlķi iqidə mənggü üzülüp ķalmisun, hatiriləx paaliyətliri ularning uruķ-nəsli arisidinmu yoķap kətmisun, dəp ķarar ķildi.
[29] Andin Abihailning ķizi, hanix Əstər wə Yəhudiy Mordikay Yəhudiylaroŋa yazoŋan «Purim bayrimi» tooŋrisidiki xu ikkinqi hətni toluķ ḥoķuķi bilən təkitləp, yənə bir hətni yollidi. [30] Mordikay hatirjəmlik wə ḥəķikətning səzlirini yətküzidiоŋan məktuplarni Aḥaxweroxning padixaḥlikidiki bir yüz yigirmə yəttə əlkidiki barliķ Yəhudiylaroŋa əwətip, [31] xu «Purim» künliri bəlgiləngən waķitlirida ətküzülsun, xuningdək Yəhudiy Mordikay wə hanix Əstərning tapilioŋanliri boyiqə, xundaķla ularning əz-əzigə wə nəsligə bekitkənliri boyiqə əyni waķittiki tutuloŋan rozilar wə kətürülgən nida-pəryadlar əsləp hatiriləsun, dəp təkitlidi. [32] Əstərning yarliķi «Purim bayrimi»diki xu ixlarni bekitip bərdi; bu ix tarihnamioŋimu pütüldi.

Mordikayning xəḥriti wə utuķi

10 [1] Padixaḥ Aḥaxwerox ķurukluķ wə dengiz aralliridiki aḥalilərning ḥəmmisigə alwan təligüzətti. [2] Uning nopuz-ḥəywiti wə ķudritini ayan ķiloŋan barliķ ķiloŋan-ətkənliri, xundaķla Mordikayning padixaḥning əstürüxi bilən erixkən katta xəḥriti tooŋrisidiki təpsilatlar Media wə Pars padixaḥlirining tarih-təzkiriliridə pütülgən əməsmu? [3] Qünki Yəhudiy Mordikayning mərtiwisi padixaḥ Aḥaxweroxtin keyinla ikkinqi orunda turatti; u daim əz həlķ-millitining bəhtini kəzləp, barliķ nəslidikilərgə aman-esənlik tilək səzlirini ķilatti, Yəhudiylarning arisida zor izzət-ḥərmət tepip, ķerindaxlirining ķədirlixigə erixkənidi.

9:26 «Purim» — «qək taxlax» degən mənisi.
9:31 «...əyni watittiki tutuloŋan rozilar wə kətürülgən nida-pəryadlar əsləp hatiriləsun» — bu jümlining baxķa birhil tərjimisi: «...həlķlər huddi əzliri wə əwladliri üqün roza tutux wə ķarilik tutux waķtini bəlgiləxni ķarar ķiloŋandək». Lekin bizningqə bu səzlər qoķum Əstər wə Xuxandiki Yəhudiylarning roza tutup pütkül həlķi üqün kətürgən nida-pəryadlirini əsləxni kərsitidu.

Ķoxumqə sөz

Əstayidil oķurmənlөr məzkur kitabning əng ķizik nuķtilirining birini allikaqan bayķioŋan boluxi mumkin — Hudaning nami ḥətta bir ķetimmu tiloŋa elinmioŋan! Nemixķa xundaķ? Bu kitab ķandaķ bolup Təwratning ayrilmas bir ķismi dəp tonuloŋan?

Gərqə Hudaning nami tiloŋa elinmioŋan bolsimu, hatiriləngən kөp wəķələrdə uning arķida turup ixləydioŋanliķi, ḥəmmə ixlarni baxķuridioŋan iltipati wə Өz həlķigə ata ķiloŋan ḥekmət-ḥedayiti enik ayan bolidu. Ķədimdə bəzi alimlar: «Hudaning nami «Əstər» kitabida pəyda bolmioŋini bilən, Uning ķoli kөp ķetim kərünidu!» dəydu. Oķurmənlөr Hudaning təwəndiki ix-wəķələrning ḥərbirini Өz həlķini ķutķuzup, Ḥamanning suyikəsti bitqit ķilixtiki tədbir ķiloŋanliķini bayķiyalaydu. Bu ix-wəķələrdin biri kəm boloŋan bolsa undaķ ajayib ķutulux bolmaytti. Bu wəķə yaki amillardin birnəqqisini (waķti-tərtipi boyiqə əməs) təwəndə kөrsitimiz: —

(1) Hanix Waxtining padixaḥning ḥuzurioŋa kelixni rət ķilixi;

(2) Əstərning hanixliķķa tallinixi;

(3) Ḥamanning «pur» (qək) taxlixining nətijisi: —
Sərdar Ḥaman pal selip, ķaysi ay, ķaysi kün Yəḥudiylaroŋa zərbə berixkə ķutluķ kün bolidu, dəp qək taxlaydu. Bu «qək taxlax» Nisan eyida, yəni birinqi ayda boloŋan. Bizning ḥeq gumanimiz yoķki, Huda qək taxlaxning nətijisini kontrol ķiloŋan, xunga «ķutluķ kün» bir yildin keyin degüdək, yəni on ikkinqi ayning, yəni «Adar» eyining on üqinqi künigə bekitilgən (bu ixtin keyin hurapiy kixilər «13»ni xum san dəp ķaraxķa baxlioŋan). «yoķitix yarliķi» qiķiriloŋandin keyin bir yiloŋa yeķin waķitta təwəndiki ixlaroŋa yetərlik pursət yaritiloŋan: —
(a) Yəḥudiy həlķigə dua ķilixķa;
(ə) Əstərning oŋəyrətkə kelip, ziyapət ətküzüp өz həlķi üqün padixaḥtin rəḥim sorixioŋa;
(b) Yəḥudiy həlķigə өzini ķooŋdax ḥoķuķini bərgən ikkinqi bir yarliķning qiķirilip, imperiyədiki barliķ yərlərgə yətküzülüxigə;
(p) xundaķla Yəḥudiy həlķining өzlirini ķooŋdax üqün ķorallinixioŋa.

(4) Mordikayning padixaḥni өltürüx ķəstini pax ķilix pursiti (bu ix Ḥaman tuoŋduroŋan ḥeliķi «Yəḥudiylarni yoķitix yarliķi»din bəlkim birnəqqə yil ilgiri boloŋan boluxi mumkin). Padixaḥning Mordikayning bu yahxi ixini hatirilitixi;

(5) Padixaḥning uyķusiz keqisi, xundaķla uning tarihnamini anglax təlipi; «tasadipiyliķtin» dəl Mordikayning yahxi ixi hatiriləngən oram yazmining bayķilixi. Padixaḥning xu uyķusiziliķi dəl Əstər wə uning rozisida ḥəmraḥ boloŋan Yəḥudiy həlķi uning padixaḥ aldioŋa aman-esən kirixini tiləp üq kün roza tutķan (xundaķla dua-tilawət ķiloŋan — 4:16)din keyin yüz beridu.

(6) Mordikayning danaliķi wə Əstərning jasarətliki;

(7) Padixaḥning Əstərgə boloŋan ḥərmiti wə amraķliķi, xundaķla uning təlipini ijabət ķilixi.

Əmdi Hudaning nami nemixkа tiloɣa elinmioɣan? Bu kitab yeziloɣan wakitta, yəni Pars imperiyəsi dəwridə, Yəhudiylar imperiyədə sürgünlüktə tarkak ḥalda yaxioɣan musapirlar bolup, ḥali intayin box, düxmənlirining zərbisigə nisbətən ajiz orunda turatti. Ularning etikadi tüpəylidin ular ḥərdaim baxkа adəmlər təripidin «baxkiqə» dəp karilatti. Yəhudiylaroɣa boloɣan irkiy adawət asanla kozoɣilatti, wə Ḥamandək baxkа bir zulumhor ḥərkandak wakitta yənə pəyda bolatti. «Huda» yaki «Pərwərdigar»ning Pars imperatorliridin küqlük boloɣanlikini biwasitə kərsitidioɣan, xuningdək Hudaning namida məlum paaliyətlərni ətküzüxni dəwət kiloɣan bir kitabkа igə bolux xu dəwrlərdə bəzidə hətərlik ix boluxi mumkin idi. Xunga məzkur tarih Hudaning intayin kərünərlik ixligənlikini kərsitip, lekin Uning namini tiloɣa almioɣan ḥalda yeziloɣan boluxi mumkin.

Bu tarih dəl xu yol bilən yeziloɣaqkа, Pars okurmənlər üqünmu, ular tirik Hudaoɣa ixənsun degən məksət bilən yeziloɣan boluximu mumkin (əslidiki nusha Pars tilida yeziloɣan boluximu mumkin). Etikad tutkan Yəhudiy həlki məzkur kitabni Pars koxnilirioɣa bərsə yaki ular okusa bolatti; uningda hatiriləngən ix-wəkələr ḥəmmə adəmgə məlum idi, lekin xu wəkələr arkilik Hudaning koli xundak roxən kərüniduki, «Bu Hudaning kiloɣini bolmisa, kim undak ajayib ixlarni kilalaytti» degəndək soalni koyoɣili bolatti.

Biz yukirida Hudaning nami tiloɣa elinmioɣan, deduk. Əməliyəttə Pərwərdigarning «Yaḥwəḥ» degən nami bəx kətim kərsitilgən, lekin yoxurun ḥalda yaki kod bilən kərsitilidu (1:20, 5:4, 5:13, 7:5, 7:7-ayətlərdə) —

Pərwərdigarning nami (ibraniy tilida «Yaḥwəḥ») ibraniy tilida «y», «ḥ», «w» wə «ḥ» degən tət ḥərp bilən ipadilinidu). Bu «kod»kа kiziksingiz, tor betimizdin təpsilatlirini kərgili bolidu.

Xübḥisizki, bu ixning əzi yənə Yəhudiy okurmənlərgə xu ixni təkitləyduki, gərqə əḥwalimiz bək eoɣir bolsimu, Hudaning yolini tutsak, U əḥwalimizning aldida yoxurun əmma küqlük ḥalda dawamlik bizgə iltipat kərsitix üqün ixləydu.

«Əstər»ning kitabidin alidioɣan sawatlar

Birnəqqə hudasiz nəziriyələr boyiqə (Marksizmmu ularning iqidə) yaloɣuz bir xəhs tarihning omumiy wəziyitini ḥeq əzgərtəlməydu. Lekin məzkur kitabtin alidioɣan kimmətlik sawatlardin alaḥidə biri xuki, yaloɣuz bir xəhsning jasariti wə iman-etikadi dərwəkə tarihni əzgərtələydu ḥəm gaḥi wakitlarda uni dərwəkə əzgərtidu.

Bu əḥwalni baxkiqə bayan kilsak — Huda Əzigə ataloɣan bir xəhsni pütkül bir əlning tarihini ərgərtix üqün ixlitələydu; U xundak ixlar arkilik Əzining xan-xəripini ayan kilidu («1Kor.» 1:26-29ni kərüng). U sizni wə meni əz kolimiz ḥeq təsir yətküzəlməydioɣan, kiyin yaki pajiəlik bir əḥwalni əzgərtixkə ixlitələydu!

«Əstər»də hatiriləngən bu tarih sürgünlüktə kalduruloɣan, eoɣir besim astida, butpərəs wə hudasiz bir muḥitta yaxioɣan bir həlkning tarihidur. Huddi ular Pars imperiyəsidə sürgün boloɣandək, Hudaning həlki ḥazirmu «sürgünlük»tə turmakta — biz ərxtiki roḥiy yurtimizdin yirakta turmaktimiz («Yak.» 1:1, «1Pet.» 1:1, 1:17, 2:9-17ni kərüng). Biz Əstər wə Mordikaydin xu sawakni əginələymiz, yəni gərqə biz «baxkiqə» karaloɣinimiz bilən, hudasiz bir muḥitta turup əzlirimizni yamanliktin sakliɣinimiz bilən yənila etikadsiz koxnilirimizoɣa tegixlik ḥərmət wə kəyümqanlikni kərsitix kerəklikini əginələymiz. Qünki ular kim boluxidin

kət’iynəzər bizgə «insandax» bolidu; həmmə adəmni kutkuzuxni halaydioɣan Huda Özining xu kutkuzux niyitidə bizni ətrapimizdiki kixilər arisioɣa koyoɣandur.

«Əstər» kitabining əhmiyiti

«Əstər» degən kitabni pütün Mukəddəs Kitabta hatiriləngən baxka tarihlar bilən birgə koysak, «Əstər»də bayan kilinoɣan tarih qong bir tarihning nahayiti əhmiyətlik bir kismi ikənliki kərünidu. Biz buni təwəndikidək kərələyimiz: —

(a) Huda Ibrahimni qakirip uningoɣa: «Sən arkilik barlik əl-yurtlar bəht-bərikət tapidu» dəp wədə kiloɣan («Yar.» 12:1-3). Keyin uningoɣa xu «bəht-bərikət» əz əwladliri, yəni Yəhudiy həlki arkilik barlik əl-yurtlaroɣa kelidioɣanlik wəhiy kilinoɣan. Keyinki pəyoɣəmbərlər xu «bəht-bərikət»ning Yəhudiy həlkidin tuoɣulidioɣan «Məsih»ning dunyaoɣa kelixi bilən bolidu, dəp kərsitidu; qünki «Məsih» pütun dunyaoɣa Kutkuzoɣuqi bolidu.

(ə) Huda Öz Yəhudiy həlkigə, silərni dunyaning ahiroɣiqə koodap, taxlimaymən, dəp wədə kilidu. U yənə ularning gunahliri wə ixənqsizliki üstidin oɣalib kelip, ahirki zamanda ularni Özigə kayturup, yər yüzidə Özining ming yillik padixahlikini bərpa kiloɣanda, ularni xu padixahlikining mərkizi kilidioɣanlikioɣa wədə kiloɣan.

(b) Bu wədilər tüpəylidin Xəytanning Hudaoɣa karxilik kərsitixi kəp kətim Yəhudiy həlkigə zərbə kilixlar bilən ipadiləngən. Xunga Məsihning dunya kelixidin ilgiri Xəytanning undak zərbiliri nahayiti kəp boloɣan. Qünki u Yəhudiy həlkini yokatkan bolsa, Məsihning tuoɣuluxining imkaniyitimu yok bolatti; Hudaning muddia-məksətliri mənggü tosuloɣan bolatti. Bundak zərbilərgə misal bolidioɣan mundak ixlar bar: — (1) Pirəwnning Ibrahimning ayali Sarahni elip ketixi (Sarah Israil həlkining anisi boloɣaqka, u bolmioɣan bolsa Israil həlkimu bolmaytti — «Yar.» 12:10-20, wə yənə 20:1-7ni kərüng); (2) Pirəwnning Israillarning barlik ooɣul balilirini əltürüx pilani («Mis.» 1:15-22); (3) Suriyə wə Əfraimlarning Dawut jəmətini nəslidin kurutuxni kəstlixi (Məsih Dawutning nəslidin kikixi kerək idi) («Yəx.» 7:1-6); (4) məzkur tarihtiki Hamanning kəstlixi wə ahirida: (5) Herod padixah Əysa Məsihni tuoɣuloɣandin keyin uni əltürüx məksitidə Bəyt-Ləhəmdə barlik ooɣul bowaklarni kirixi («Mat.» 2:1-18).

(p) Məsihning bu dunyaoɣa birinqi kelixidin keyinmu Xəytanning Yəhudiylaroɣa boloɣan bu zərbiliri dawamlaxturup kəlməktə. Qünki, əgər Xəytan Israilni yokitalaydioɣan bolsa, undakta u Hudaning ularni koodaymən degən wədisini üzüp, Hudaning ahirki zamanlar tooɣrisidiki muddia-məksətlirini, jümlidin əzining mənggülük jazalinixini tohtitalaytti. Tarih ispatlioɣanki, u xundak kilalmaydu, əlwəttə!

Xunga hətta yekinki tarihta birnəqqə kətim məlum zalimlarning Yəhudiy həlkini yokitixka tirixip-tirmixip intilgənlikini kərduk — Məsilən, «Rim papasi» «Səlip yürüxliri»də jəng kilixka əwətkən atalmix «Hristianlar», Rusiyəlik «Sar Nikolay», Gitler, Stalin, Ayatolla Homəyni wə baxkilar — lekin bular həmmisi ahir berip halakətkə yüzləndi. Yəhudiy həlk yənə turidu.

Hudaning Öz həlkigə wədə kiloɣan səzliri mənggü mukim turidu: —

«**Kuyaxni kündüzdə nur bolsun dəp bərgən, ay-yultuzlarni keqidə nur bolsun dəp bəlgiligən, dolkunlirini xarkiritip dengizni kozoɣaydioɣan Pərwərdigar mundak dəydu (samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Uning namidur): —**

— Muxu bəlgiligənlirim Mening aldimdin yoқap kətsə, — dəydu Pərwərdigar, — əmdi Israilning əwladlirimu Mening aldimdin bir əl boluxtin mənggügə ķelixi mumkin. Pərwərdigar mundaқ dəydu: — Yuқirida asmanlar məlqərlənsə, təwəndə yər ulliri təkxürülüp bilinsə, əmdi Mən Israilning barliқ əwladlirining ķiloƣan ḫəmmə ķilmixliri tüpəylidin ulardin waz keqip taxlioƣuqi bolimən, — dəydu Pərwərdigar» («Yər.» 31:35-37).

Təwrat 18-ḳisim

«Ayup»

Kirix səz

Azab-oḳubətkə dair məsilə ḥəm sirlar

Hudaning aldidiki ihlasmən ḥəm ḥəḳḳaniy adəm dəp ḥesablinidioŋan Ayup tosattin azab-oḳubət ḥəm dərd-ələmgə ḳalidu. Uning barliḳ təəlluḳati, jümlidin ḳoy, kala, mada exək ḥəm təgə padiliri bir-birlər elip ketilidu; buningoŋa ulinipla ḥəmmidin dəḥxətlik boloŋan eoŋir külpət uning bexioŋa qüxidu — u intayin səyidioŋan ailisidin, yəni on balisidin ayrilip ḳalidu. Lekin xundaḳtimu u Hudadin ḳilqə aoŋrinmay, əksiqə qongḳur ḳayoŋu ḥəm musibət iqidə Hudaoŋa səjdə ḳilip, Uningoŋa ibadət ḳilixni dawamlaxturidu.

Ayup Hudaoŋa pütün ihlasi bilən seoŋiniwatḳan axu künlərdə, u yənə ḳattiḳ bir zərbigə duqar bolidu. Tosattin adəmni ḳaḳxal ḳilip ḳoyidioŋan, dəḥxətlik bir mərəz kesəl uningoŋa qaplixidu. Uning pütün bədini ḥürrək-ḥürrək bolup ketidu. Uning ixtiyi tutulup, bir nemə yegüsimu kəlməydioŋan bolup ḳalidu. Uning tiniḳidin sesiḳ puraḳ kelidu; u tənlirining mujup aoŋrixliridin ḥəm bədinining dəḥxətlik ḳiqixixliridin aram alalmay, ḳattiḳ ḳiynilidu. Xuning bilən əslidə uni ḥərmətləp uningdin əyminidioŋan yurtidiki bir ḳisim muttəḥəmlərmu uning oruḳlap, bir terə bir ustihan bolup ḳaloŋan biqarə ḥalitini kərüp, uni Hudaning lənitigə uqrap kətti dəp mazaḳ ḳilixidu. Ḥətta əzigə sadiḳ ḥəm kəyümqan boloŋan, təsəlli berixkə tegixlik əng yeḳini boloŋan əz ayalimu uningdin yüz ərüp, uning ihlasmənliki ḥəm ḥəḳḳaniyliḳini mazaḳ ḳilidu. Ayali uningoŋa: «Seni taxliwətkən Hudadin waz kəq» dəp nəsiḥət beridu. Biraḳ ḥəzriti Ayup ayalining bu səzlirigə ḳulaḳ salmaydu, əz əḳidisidə baxtin ahir qing turup Hudaning yahxiliḳini tehimu küyləydu.

Uning bexioŋa qüxkən balayi'apəttin həwər tapḳan Ayupning yeḳin dostliridin üqəylən məsliḥətlixip, uningoŋa təsəlli berix üqün əzliri turoŋan yiraḳ yurtlardin uni yoḳlap kelidu. Ular kəlgüqə Ayup kesəl bolup ariliḳta az degəndə ikki-üq ay ətüp ketidu. Ḥəzriti Ayup dəsləptə ḥeq təwrənməy Hudaoŋa ibadət ḳiloŋan bolsimu, lekin dəḥxətlik dərd-ələm bilən yürəkliri parə-parə boloŋanda ḥəm kesilining tohtawsiz azabi astida, kəlgən dostliri aldida bexioŋa qüxkən ixlarning mənisi tooŋrisida gumanlik soallarni soraxḳa baxlaydu. Bəlkim dəḥxətlik bir zərbə astida Hudaoŋa ibadət ḳilixning əzi bir ix, biraḳ uzunoŋa sozulidioŋan sinaḳlarda bundaḳ ibadətni ḥəm Hudaoŋa tayinixni kət'iy dawamlaxturux bolsa bəlkim adəmni sinaydioŋan baxḳa bir ixtur. Ayupning bu üq dosti uning bu ḥaloŋa qüxüp ḳelixini Huda qüxürgən birhil tərbiyə yaki jaza dəp ḳarioŋanliḳtin, uni əz gunaḥliridin yenixḳa dəwət ḳilixḳa baxlaydu. Ularoŋa ixlarni qongḳur təḥlil ḳiloŋan Elihu isimlik yax bir yigitmu ḳoxulidu; u bu üqəylənning səzlirigə ḳoxulup əz pikrini bayan ḳilidu.

Biz tekisttiki bayanlar arḳiliḳ bu üq dostning nəsiḥiti ḥəm ḳiloŋan tənḳidlirining besimi astida ḳaloŋan Ayuptin ibarət Hudaning bu məmin bəndisining iqki dunyasini kərələymiz, xuningdək yənə uning turmuxtiki qong məsililərdə ḳiloŋan wijdaniy kürəxlirini ḥəm uning turmuxḳa boloŋan gumanlirinimu kərüxkə muyəssər bolduḳ. Biz yənə uning ḳandaḳ ḳilip

səmimiylik bilən məsililərgə yüzlinixini, xuning bilən birgə uning ixənq-etiqadini, ilgiriki turmuxidiki wijdaniy kürəxlirini ḥəm oʏəlibilirini kərələymiz. Mana bular uni, xübḥisizki, Hudaning aldida ḥəkḳaniy adəm kilip yetildürgənidi. Ayupning bu üq dosti asasən Hudani mutlək adil boloʏaqḳa, gunaḥkarlarning ḥəmmisini ḥayal ətküzməy jazalaydu, dəp ḳaraydu; ular: «Ayupning balayi'apətkə uqrixi u qoḳum məlum bir jəḥəttə eoʏir bir gunaḥni sadir kiloʏanlikini ispatlaydu», dəp ḥəküm qikiridu. Ayup bolsa Hudani «Ḥəmmigə Ḳadir» dəp bilidu; lekin u əzining bexioʏa qüxkən külpət Hudaning jazasi bolsa, bu jazaning nemə səwəbtin ikənlikini bilələməydu. U dostlirining oy-pikirlirini rət kilip, Hudaning əzigə kərsətkən muamilisidin gumanlinip, Huda əzgirixqanmidu? — U birdəm adəmlərning dosti, birdəm adəmlərning düxmini bolamdioʏandu? — dəp soraydu.

Ayup yoluḳkan bu məsilə insaniyətning ḥərḳaysi tarihiy dəwrliridə Hudaoʏa etiqad kiloʏuqilarning bexini ḳaturidioʏan məsilə bolup kəlməktə. Xunga kixilərning təsəwwurida bundaḳ oy-pikirlər məwjut bolup turidu: — Əgər Huda pütünləy yahxi bolsa, U zorawanlikning, kesəllikning məwjutlukioʏa ḥeq yol ḳoymioʏan bolatti; xunga Uning bundaḳ ixlarni kontrol kilix jəḥəttiki küq-ḳudritigə nisbətən qoḳum məlum bir qək boluxi mumkin; xunga U Ḥəmmigə Ḳadir əməs. Baxkiqə kilip eytḳanda, Uning rastla ḥəmmə ixḳa ḳudriti yetidioʏan bolsa, nemixḳa bu yaman ixlarni tohtitixta yaki tosuxta «muwəppəkiyətsiz» bolidu? Bu jəḥətlərdə U ḥərḳandaḳ yamanlikḳa yol ḳoyoʏan; xunga, U «pütünləy yahxi əməs» dəp ḳarilidu.

«Ayup» degən bu kitab bu yukiriki məsililərgə jawab berix üqün yeziloʏan əməs. U bir adəmning əz azabliri iqidə Hudani izdixi tooʏrisidiki bir tarih ḥəm Hudaning uningoʏa bərgən jawabliridur. Biraḳ Ayupning bexidin ətküzgən kəqürmixliri arkilik əzimizning məsililiri üqün bəzi jawablarni tepix pursitigə erixələymiz.

Ayup yaxioʏan dəwr naḥayiti burunki zamanlar boluxi mumkin. Kitabtiki birnəqqə tərəplər bizgə mana xundaḳ hulasini dəlilləp beridu. U Israillik əməs; u bəlkim ḥazirki ximaliy I'ordaniyə yaki jənubiy Suriyədə yaxioʏan adəm boloʏan boluxi mumkin. Əyni tekisttə ərəb tilining zor təsiri məwjut. Yənə bir ix, Ayup wə uning dostliri qoḳum bir məzgil Misirda turoʏan, dəp ḳaraymiz. Qünki kitabta Misirning heli kəp əḥwalliri təswirlinidu.

Ayup Israillik (Yəhudiy) bolmioʏaqḳa, adəmning gunaḥlirini tilәp kafarət kilix wə ibadət kilixḳa uning üqün ḳurbanlik kilidioʏan ḥeqḳandaḳ kaḥin («ḳurbanlik kiloʏuqi») yoḳ idi. Xuning üqün Ayup əzi ḥəm əz ailisidikilər üqün ḳurbanlik kilix məs'uliyitini əz zimmisigə alidu.

Ayup ḥəm üq dostioʏa nisbətən «ḳayta tirilix» tooʏrisida ḥeqḳandaḳ həwər yaki wəḥiy berəlmigən. Ular pəḳət: Ölüp kətkəndin keyin adəmning roḥi natonux, sirlik, ḳarangoʏu yərgə, yəni təḥtisaraoʏa (ibraniy tilida «xeol»)oʏa baridu, dəp bilidu. Xunga Ayup ḥazirki azablirimning ornioʏa, kəlgüsidə mən tirilip Huda bilən dostlukta ḥəm huxallikta bolimən, degən təsəllini tapalmaydu. Biraḳ biz uning aḳlinixi üqün wə bexioʏa qüxkən ixlaroʏa yorukluḳ tepix üqün yelinix azabi bilən iqidin qikḳan bayanlirining uluoʏ pəyoʏəmbərlərqə boloʏanlikini etirap kilmay turalmaymiz. Xu bayanliri arkilik biz uning etiqadining əz ətrapini ḳaplap turoʏan ḳarangoʏuluktin bəsüp qikḳanlikini kərüwalalaymiz. 9-babta u: «**Huda bilən mening otturamda kelixtürgüqi bir «əlqi» yaki «ariqi» bolsa idi!**» degən intizarini bildüridu. Andin 19-babta (25-27-ayət) u əzining mundaḳ bir «kelixtürgüqi»sining, ḥəkikətən barlikini jakarlaydu; uning bir «goel»i, yəni uni aḳlax üqün bədəl tələydioʏan Ḳutḳuzoʏuqisi bar bolidu, nətijidə u əz kəzi bilən Hudasini kərələydu ḥəmdə xu qaoʏda Huda uning bexioʏa qüxkənliri tooʏrisida uningoʏa jawab beridu, dəp bildüridu.

«Ayup»

Bu bayan mutlәq һәyran қalarlиq bolidu һәm (bәzi jәһәtlәrdin eytқanda) uning barliқ bayanlirining iqidә etiқadining әng yuқiri pәllisi süpitidә turidu. Bu bayanning әmәlgә axuruluxi xübһisizki, pәқәt Mәsiһtә, yәni «**Yol, һәқiқәt wә һayatliқ Өzümdurmәn. Mәnsiz һeqkim Huda-Atamning yenioqa baralmaydu**» degüqi Nasarәtlik Әysadila tepilidu (Injil, «Yuһanna» 14-babta).

Biz yәnә mundaқ bir һalқiliқ mәsilidin atlap ötüp ketәlmәymiz; bu һalқiliқ mәsilә oқurmәnlәr boloqan bizlәrgә naһayiti enиқ қilip bildürülgәn bolup, u bolsimu, Ayupning bexioqa qüxkәn һәrbir ix Xәytanning қutritixi bilәn baxlinidu. Kitabning baxlinixidila, bizgә әrxtә ötküzülgәn bir kengәxtin bir kөrünüx ayan қilinidu. Xәytan axu kengәxning iqigә soқunup kirgәndә, Huda uningoqa jәng elan қilip: — Dunyada Mәndin қorқidioqan, Meni sөyidioqan һәm һәқiқәtәn Manga hizmәt қilidioqan kixi bar, uni kөrgәnsәn? — dәp soraydu.

Xәytanmu Hudaoqa jәng elan қilip: «Dunyada һәққaniylиq yaki muһәbbәt degәndәk mundaқ nәrsilәr yoқ, barliқ adәmlәr, jümlidin Ayup pәқәt Sәndin erixidioqan bәhtlәr һәm bәrikәtlәr üqün ibaditingdә bolidu, dәydu. Bәht-bәrikәtlәr Ayuptin elip ketilidioqan bolsa, u qoқum Sәndin yüz өrüydu» dәydu. Xәytanning bu sөzliri: «Sәn Huda «insanlaroqa para beridioqining» üqünla ular (bolupmu Ayup) seni sөyidu» mәnidә eytiloqanidi. Xәytanning ikki қetimliқ әrzigә rәddiyә berix üqün, Huda Ayupni Xәytanning қolioqa tapxuridu. Xundaқ қilip Ayupni balayi'apәtlәr besip ketidu. Mana bu bayanlardin biz xuni bilimizki, Ayupta yüz bәrgәn ixlar һәrgizmu uningoqa tәrbiyә berix üqün әmәs wә yaki uning gunaһliri tüpәylidin uni jazalax üqünmu әmәs, bәlki uning iqi-texining birdәklikini, һәққaniyliқini һәm sөygüsini sinax üqündur (һalbuki, bu sinaқlar Ayupni tehimu paklaydu һәm uni tawlaydu).

Bu ixlarnimu yәnә Hudaning insanlaroqa tutқan pilanioqa nisbәtәn һәmdә Uning Ayupқa «Mening ixәnqlik қulum» dәp baoqlioqan ixәnqisigә nisbәtәnmu kәlgәn birhil sinaқ һesabliөili bolidu. Biraқ kitabta hatirilәngәn barliқ ixlarda, Ayup wә uning üq dosti Hudaning Ayup tooqrisidiki әyni eytқan sөzliridin, xundaқla Xәytanning Hudaoqa jәng elan қiloqan xikayәtliridin һeq һәwәrsiz idi; pәқәt oқurmәnlәr boloqan bizlәrla әyni qaoqda һәқiқәtәn nemә ix yüz beriwatқanliқini bilәlәymiz; pәқәt bizla Huda bilәn Xәytanning әrxtә әyni qaoqdiki қarmuқarxi eytқan sөzliridin һәwәrlәngәn bolup, Ayup bilәn dostlirining otturisidiki һәmmә gәp-sөһbәtlәrgә baһa berәlәymiz.

Kitabning muқәddimisidiki ikki bab bilәn «hatimә қismi»diki ahirқi babtin sirt, kitabning қaloqan қisimliri ibraniy xeiriyiti uxlubida yeziloqan. Baxқa kitablarda қәyt қiloqinimizdәk, ibraniy xeiriyitidә misralar ikki misraliқ (parallel), bәzidә üq misraliқ yezilidu. Bir bәndtiki (kuplettiki) һәrbir misraning ohxap ketidioqan yaki selixturma bolidioqan temisi bar. Huda bizgә in'am қiloqan bu hil xeiriyәt usulining alaһidә wәzini wә қapiyiliri bolmioqaqқa, bu hil xeiriyәtni jür'әtlik tәrjimә қilixқa muyәssәr bolduқ. Dunya һәlқliri bu bәnd wә misrallarni oқup һәm өginip, uningdin mәmnuniyәt bilәn bәһrimәn boluwatmaқta.

Tәrjimә jәryanida, biz ibraniy tili tәtқiқati bilәn xuoqullinidioqan nuroqun alimlarning mәһsus «Ayup» tooqrisidiki әsәrliridin qongқur yardәm, ilһam, xundaқla өzimizgә nisbәtәn kөp bәһrgә erixtuқ. Bolupmu «Ayup» temisida yeziloqan әngliyәdiki Klark doktor (1817), Germaniyәdiki Delitj doktor (1851), Xotlandiyәdiki Strahan doktor (1890) һәm Awstraliyәdiki Arheologiyә Institutining tәtқiқatqisi Andersen professorlarning (1975) әsәrliridin, xuningdәk 1920-yilliri Қәxқәrdә ixlәngәn uyoqurqә nushisidin һәm hәnzuqә (1911-yilidiki «和合本») «Muқәddәs Kitab» nushisidin kөp paydilanduқ.

«Ayup»

Barliq tarihxunaslar etirap qiloŋandək, Təwratning «Ayup» qismi əng qədimiy bir kitabdur; əgər bundaq intayin bilimlik alimlar ħəm tilxunaslarning yardimi ħəm zor təħpisi bolmioŋan bolsa, «Ayup»ni qüxinixtə ħazirqi əħwalimizda biz tehi kəp gədək ħesablinimiz.

Kitabning kəp qismida Ayupning üq dosti bilən boloŋan səħbitining hatiriləngən; Ayup ħəm uning dostliri səz qiloŋandin keyin, Elihu səz qilidu; əng ahirida Huda ularning üstigə qüxkən bir dəħxətlik bir qara quyun iqidin Ayupqa səzləydu. Oqurmənlər səħbətlərni oquoŋandin keyin nemining tooŋra, nemining hata, nemining ħəqiqət wə nemining sahtilik ikənlikini pərq etixi intayin zərürdur — demək, oqumənlər əzi Ayupning səzliridə nemini Hudadin gumanlinip, nemini etiqadi bilən eytqanliqini, dostliri ħəm Elihuning degənliridin nemining ularning əz pikriliridinla kəlgənlikini, nemining Hudadin kəlgənlikini ħəküm qilixi kerək. Bu nuqtini nəzərdə tutup oqurmənlərgə yardimi bolsun dəp bəzi zərür izaħatlarni bərduq.

Biz Ayup bilən üq dosti ħəm Elihu arilikida boloŋan bu səħbətning hatirisini, ħətta Ayupning dostlirining hata pikirliri ħəm Ayupning aqqiq dad-pəryadlirini pütünləy Hudaning buyruqi bilən qəyt qilinip yeziloŋan ħəm xundaqla əyni ħalda hatiriləngən, dəp ixinimiz. Biz Hudaning nemə üqün xundaq buyruoŋanliqining səwəbi tooŋruluq «qoxumqə səz»imizdə izaħlap berixkə tiriximiz.

«Ayup» degən bu kitab kəp əsirlərdin beri ħərqandaq mədəniyəttiki etiqadqilar ħəm etiqadsizlar təripidinmu «dunyadiki əng uluo ədibiy əsərlərdin biri» dəp qarilip keliniwatidu. Lekin bu kitabni tərjimə qilixtiki məqsitimiz muxu səwəbtin əməstur; kitabning əng qong paydisi ħəzriti Ayupning izlirini basidioŋanlar üqün bolidu. Məqsitimiz bolsa ular bu paydaoŋa erixsun degəndin ibarəttur. Demək, muqəddəs Təwrat ħəm Injildiki wəħiygə asasən, Ħəmmigə Qadir Boloquqioŋa tayinixni əginidioŋanlarning «Pərwərdigar muħəbbəttur» dəp tonup, ħərqandaq qiyinqilik ħəm azab-oqubətlər astida Hudaoŋa ixinəlixidə muxu kitabning toluq paydisi bolsun dəp dua bilən uni tərjimə qilduq.

Məzmun: —

(1) (1:1-5) Tonuxturux. Ayup; uning turmuxi wə ailisi
(2) (1:6-12) Ərxtiki birinqi qetimlik səħbət. Xəytan Hudaoŋa Ayup tooŋrisida jəng elan qilidu.
(3) (1:13-22) Nətijə. Balayi'apət Ayupning təəlluqati ħəm ailisidikilirigə qüxidu. Ayup yənila Hudaoŋa ibadət qilidu.
(4) (1:1-6) Ərxtiki ikkinqi qetimlik səħbət. Xəytan Hudaoŋa Ayup tooŋrisida yənə jəng elan qilidu.
(5) (2:7-10) Nətijisi. Ayupni qorqunquluq bir kesəl basidu. U yənila Hudaoŋa ibadət qilixni dawamlaxturidu.
(6) (2:11-13) Ayupning dostliri kelip, uning bilən matəm tutup süküt bilən olturuxidu.
(7) (3-bab) Ayup üq dosti bilən səzlixixkə baxlaydu.
(8) (4-31-bab) Ayup wə dostlirining arilikida boloŋan səħbətlər
(9) (32-37-bab) Elihuning bayanliri. Qara quyun qüxidu.
(10) (38-41-bab) Hudaning Əzi Ayupqa jawab beridu.
(11) (42-bab) Ayupning Hudaoŋa bərgən jawabi. Uning dostlirioŋa Huda təripidin tənbiħ berilidu. Ayup dostliri üqün dua qilixi bilən kesilidin əsligə kelidu. Uningoŋa ilgirikidin kəp bərikətlər yaoŋidu.

Izaḥat: — Yənə təkrarlaymizki, kirix səz, mawzu wə izaḥatlar oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. Ular Muḳəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ḳismi əməs.

Ayup

Ihlasmənlik ḥəm awatlik

1 [1] «Uz» degən yurtta, Ayup isimlik bir adəm yaxioŋanidi. Bu adəm bolsa kusursiz, durus,
Hudadin korkidioŋan, yamanliktin əzini yirak tutidioŋan adəm idi.
[2] Uningdin yəttə ooŋul wə üq kiz tuoŋuldi. [3] Uning yəttə ming koy, üq ming təgə, bəx yüz jüp
kala, bəx yüz mada exək katarlik mal-mülki bar idi. Uning malayliri bək kəp idi; u xərkliklər
iqidə ḥəmmidin uluoŋ idi.
[4] Uning ooŋulliri nəwət boyiqə bekitkən kündə əz əyidə baxkilar üqün dastihan selip ziyapət
kilatti. Bu künlərdə ular adəm əwətip üq singlisini ular bilən billə tamaklinixka kakirtatti.
[5] Ularning xu ziyapət künliri ayaoŋlixi bilən Ayup adəm əwətip ularni Huda aldida paklinixka
orunlaxturatti. U tang səḥərdə ornidin turup ularning sanioŋa asasən kəydürmə kurbanliklarni
kilatti. Qünki Ayup: «Balilirim gunaḥ kilip koyup, kənglidə Hudaoŋa bihərmətlik kilip
koyamdikin» dəp oylaytti. Ayup ḥərdaim ənə xundak kilip turatti.

Ərxtiki birinqi ketimlik kengəx; Xəytan sokunup kiridu

[6] Bir küni, Hudaning ooŋulliri Pərwərdigarning ḥuzurioŋa ḥazir boldi. Xəytanmu ularning
arisioŋa kiriwaldi. [7] Pərwərdigar Xəytandin: — Nədin kəlding? — dəp soridi.
Xəytan Pərwərdigaroŋa jawabən: — Yər yüzini kezip paylap, uyak-buyaklarni aylinip qərgilap
kəldim, dedi.
[8] Pərwərdigar uningoŋa: — Mening kulum Ayupka dikkət kiloŋansən? Yər yüzidə uningdək
mukəmməl, durus, Hudadin korkidioŋan ḥəm yamanliktin yirak turidioŋan adəm yok, — dedi.
[9] Xəytan Pərwərdigaroŋa jawabən: — Ayup Hudadin bikardin bikar korkmioŋandu? [10] Əzüng
uning əzi, ailisidikiliri ḥəm uning ḥəmmə nərsisining ətrapioŋa kaxa koyoŋan əməsmu?
Sən uning kolioŋa bərikət ata kilding, xuning bilən uning təəllukati tərəp-tərəptin güllinip
awumakta. [11] Əgər Sən kolungni sozup, uning ḥəmmə nərsilirigə tegip koysang, u Səndin yüz
ərüp, Seni tillimisa Xəytan bolmay ketəy! — dedi.
[12] Pərwərdigar Xəytanoŋa: — Mana, uning ḥəmmə nərsisini sening kolungoŋa tutkuzdum! Birak
uning əzigə təgküqi bolma! — dedi.
Xundak kilip Xəytan Pərwərdigarning ḥuzuridin qikip kətti.

1:1 Ayup 2:3
1:5 «Ayup adəm əwətip ularni Huda aldida paklinixka orunlaxturatti» — baxka birhil tərjimisi: «Ayup ularni qakirixka adəm əwətip, ularni Huda aldida paklanduratti». **«paklinix»** — əyni qaoŋdiki kurbanlik kilix üqün «adəmni paklandurrux»ning kandak elip berilidioŋanliki bizgə naməlum. Bəlkim yuyundurulup, pakiz kiyimlərni kiydürük degəndək ix boluxi mumkin. **«kəydürmə kurbanlik»** — kədimki zamanlarda məlum bir ḥaywan *(koy, kala, katarlik)*ni soyup, uning kenini yərgə ekitiwetip, andin uning pütün tenini Hudaoŋa atap kəydürüxtin ibarəttur. Bu hil kurbanlik gunaḥni tiləx yaki Hudaoŋa ibadət kilix məksitidə kilinidu. **«Hudaoŋa bihərmətlik kilix»** — muxu sez ibraniy tilida «baruk» dəp elinidu. «Baruk» adəttə «bərikət, bəht» degən mənini bildüridu. Xu dəwrdə adəmlər bir-biri bilən hoxlaxkanda «bərikətlik bolsun» dəp bəht tilaytti. Xu səwəbtin «bəht tiləx» *(«baruk»)* «hoxlixix»ni bildürüpmu kelixi mumkin idi. Demək, muxu yərdə bu ibarə «Balilirim Hudadin hoxlixip *(«huddi widalaxkandək»)* ayrilip ketəmdikin» degən mənidə boluxi mumkin.
1:6 «Hudaning ooŋulliri» — muxu yərdə eḥtimal mukəddəs pərixtilərni kərsitidu. 38:7ni kərüng. **«Xəytanmu ularning arisioŋa kiriwaldi»** — Huda nemə üqün Xəytanning əzining ḥuzurioŋa kirip, əzini ərkinlik bilən ḥakarətlixigə yol koyidu? Bu muḥim məsilə tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
1:7 1Pet. 5:8
1:10 «ətrapioŋa kaxa koyoŋan» — yaki «ətrapioŋa tosak koyoŋan».

Birinqi sinaq

13 Bir küni, Ayupning ooƣul-qizliri qong akisining əyidə tamaq yəp, xarab iqip olturatti. 14 Bir həwərqi Ayupning yenioƣa kelip uningoƣa: — Kalilar bilən yər ḥaydəwatattuq, exəklər ətrapta otlawatatti; 15 Xebaliqlar ḥujum qilip kala-exəklərni bulap kətti. Ixləwatqan yaxlarni qiliqlap əltürüwətti. Yaloƣuz mənla qutulup qelip, siligə həwər yətküzüxkə nesip boldi, — dedi.
16 Bu adəmning gepi tehi tügiməy turupla, yənə birsi yügürüp kelip Ayupqa: — Asmandin Hudaning oti qüxüp qoylar wə ixləwatqan yaxlarni kəydürüwətti; yaloƣuz mənla qutulup qaldim, siligə həwər yətküzüxkə nesip boldum, — dedi.
17 Bu adəmning gepi tehi tügiməy turupla, yənə birsi yügürüp kelip Ayupqa: — Kaldiylər üq tərəptin ḥujum qilip təgilərni bulap elip kətti, ixləwatqan yaxlarni qiliqlap əltürüwətti; yaloƣuz mənla qutulup qaldim, siligə həwər yətküzüxkə nesip boldum, — dedi.
18 Bu adəmning gepi tehi tügiməy turupla, yənə birsi yügürüp kelip Ayupqa: — Ooƣulliri wə qizliri qong akisining əyidə tamaq yəp, xarab iqip olturoƣinida, 19 tuyuqsiz, qəldin qattiq bir boran qiqip əyning tət bulungini qattiq soqup, əy oƣulap qüxüp yaxlarni əltürüwətti; yaloƣuz mənla qutulup qaldim, siligə həwər yətküzüxkə nesip boldum, — dedi.
20 Ayup bolsa buni anglap ornidin dəs turup, tonini yirtip, qeqini qüxürüwetip, əzini yərgə taxlap Hudaoƣa ibadət qildi: —
21 Mən apamning qorsiqidin yalingaq qüxkən, u yərgimu yalingaq qaytimən; ḥəmmini Pərwərdigar manga bərgən, əmdi Pərwərdigar məndin elip kətti; Pərwərdigarning namioƣa təxəkkür-mədḥiyə qayturulsun! — dedi.
22 Bularning ḥəmmisidə Ayup gunaḥ qilmidi wə yaki Hudani ḥeqqandaq nalayiqliq bilən əyiblimidi.

Ərxtiki ikkinqi qetimliq kengəx; Xəytan yənə soqunup kiridu; ikkinqi sinaq

2 1 Yənə bir küni, Hudaning ooƣulliri Pərwərdigarning ḥuzurioƣa ḥazir boluxqa kəldi. Xəytanmu ularning arisioƣa kiriwaldi.
2 Pərwərdigar Xəytandin: — Nədin kəlding? — dəp soridi. Xəytan Pərwərdigaroƣa jawabən: — Yər yüzini kezip paylap, uyaq-buyaqlarni aylinip qərgiləp kəldim, — dedi.
3 Pərwərdigar uningoƣa: — Mening qulum Ayupqa diqqət qiloƣansən? Yər yüzidə uningdək mukəmməl, durus, Hudadin qorqidioƣan ḥəm yamanliqtin yiraq turidioƣan adəm yoq. Məyli sən Meni uni bikardin-bikar yutuwetixkə dəwət qiloƣan bolsangmu, u yənila sadaqətlikidə qing turuwatidu, — dedi.
4 Xəytan Pərwərdigaroƣa jawabən: — Ḥər adəm əz jenini dəp terisini berixkimu razi bolidu, ḥətta ḥəmmə nemisinimu berixkə təyyardur; 5 Biraq Sən ḥazir qolungni sozup uning səngək-ətlirigə təgsəng, u Səndin yüz ərüp tillimisa Xəytan bolmay ketəy! — dedi.
6 Pərwərdigar Xəytanoƣa: — Mana, u ḥazir sening qolungda turuwatidu! Biraq uning jenioƣa təgmə! — dedi.
7 Xundaq qilip Xəytan Pərwərdigarning ḥuzuridin qiqip, Ayupning bədinini tapinidin bexioƣiqə intayin azablik ḥürrək-ḥürrək yarilar bilən toxquzuwətti.
8 Ayup bolsa bədinini tatilax-oƣirdax üqün bir sapal parqisini qolioƣa elip, küllükkə kirip olturdi.

1:21 Top. 5:14; 1Tim. 6:7
2:1 «Hudaning ooƣulliri» — 1:6, 38:7 wə izaḥatlarni yənə kərüng.
2:4 «Ḥər adəm əz ḥayatini saqlap qelix üqün terisini berixkimu razi bolidu» — ibraniy tilida: «Ḥər adəm əz ḥayatini saqlap qelix üqün terining ornioƣa terə berixkimu razi bolidu» degən ibarə ixlitilgən — mənisi bəlkim biz tərjimə qiloƣinimizdək boluxi kerək.
2:7 «intayin azablik ḥürrək-ḥürrək yarilar» — bu kesəlning qaysi kesəl ikənlikini enik dəp berix qiyin. Bəzi dohturlar uni «yawa qeqək kesili» dəp qaraydu.
2:8 «küllükkə kirip olturux» — qədimki zamanlarda matəm tutux yaki qattiq qayoƣuni bildürüx üqün adəmlər kül dəwisidə

9 Ayali uningoɣa: — Əjəba sən tehiqə əz sadaqətlikingdə qing turuwatamsən? Hudani qaroɣa, əlüpla tügəx! — dedi.
10 Lekin Ayup uningoɣa: — Sən ḫamaqət ayallardək gəp qiliwatisən. Biz Hudaning yahxiliqini qobul qiloɣanikənmiz, əjəba uningdin kəlgən külpətnimu qobul qiliximiz kerək əməsmu? — dedi. Ixlarda Ayup eoɣizda ḫeqqandaq gunaḫ ətküzmidi.

Ayupning üq dostining uni yoqlap kelixi

11 Ayupning dostliridin üqəylən uningoɣa qüxkən külpəttin həwərdar boldi. Ular, yəni Temanlik Elifaz, Xuhalik Bildad wə Naamatlik Zofar degən kixilər bolup, əz yurtliridin qiqip, Ayupqa ḫesdaxlik bildürüx ḫəm təsəlli berix üqün uning yenioɣa berixqa billə kelixkənidi.
12 Ular kelip yiraqtinla uningoɣa qariwidi, uni tonuyalmay qaldi-də, awazlirini kətürüp yioɣlap taxlidi. Ḫərbiri əz tonlirini yirtiwetip, topa-qanglarni asmanoɣa etip əz baxlirioɣa qeqixti. 13 Ular uning bilən billə daq yərdə yəttə keqə-kündüz olturdi, uningoɣa ḫeqkim gəp qilmidi; qünki ular uning dərd-əlimining intayin azablik ikənlikini kərüp yətkənidi.

Ayupning səzlixi — uning ḫayatqa lənət oqup, əlümgə intizar boluxi

3 1-2 Yəttə kündin keyin, Ayup eoɣiz eqip əḫwalioɣa qarita əzining kərüwatqan künigə lənət oqup mundaq dedi: —
3 «Mən tuoɣuloɣan axu kün bolmioɣan bolsa boptikən!
«Ooɣul bala apiridə boldi!» deyilgən xu keqə bolmioɣan bolsa boptikən!
4 Xu künni zulmət qaplioɣan bolsa boptikən!
Ərxtə turoɣan Təngri kəz aldidin xu künni yoqitiwətkən bolsa boptikən,
Quyax nuri uning üstigə qüxürülmisə boptikən!
5 Xu künni qarangoɣuluq ḫəm əlümning kələnggisi əz qoynioɣa alsa boptikən!
Bulutlar uni yutup kətsə boptikən,
Xu künni kün qarangoɣulatquqilar qorqutup kətküzüwətkən bolsa boptikən!
6 Xu kəqni — Zulmət tutup kətsə boptikən;
Xu kün yil iqidiki baxqa künlər bilən billə xatlanmisa boptikən!
Xu kün ayning bir küni bolup sanalmisa boptikən!
7 Mana, xu keqidə tuoɣut bolmisa boptikən!
U keqidə ḫeqqandaq xad-huramlik awaz yangrimisa boptikən!
8 Künlərgə lənət qiloɣuqilar xu küngə lənət qilsa boptikən!
Lewiatanni qozoɣaxqa petinalaydioɣanlar xu küngə lənət qilsa boptikən!
9 Xu kün tang səḫərdiki yultuzlar qarangoɣulaxsa boptikən!

---

olturatti. Qədimki xəḫərlərning sirtida adəttə qong bir «kül dəwisi» bolidu, Ayup xu kül dəwisi üstigə olturoɣan boluxi mumkin.
2:9 «Hudani qaroɣa!» — Ayupning ayalining uningoɣa Hudani qaroɣa dəp bu nəsiḫət qilixi, muxu arqilik Huda təripidin jening elinsun degən mənidə.
–«Hudani qaroɣa!» — Ibraniy tilida «baruq» degən səz bilən ipadilinidu, «Huda bilən hoxlixix», «Hudadin waz keqix» degəndək mənilərdə. 1:5diki izaḫatni kərüng. **«əlüpla tügəx!»** — ibraniy tilida «əlüwərgin!».
3:1–2 Yər. 15:10; 20:14
3:3 «Ooɣul bala apiridə boldi!» — bu gəpni pərixtilər qiloɣan boluxi mumkin.
3:5 «kün qarangoɣulatquqilar» — buning nemə ikənlikigə ḫazir birnemə deyix təs. Bəlkim jadugərlərning bir hil jadugərlikni ixlitip künni qarangoɣulitixqa intilidioɣanlikini kərisitixi mumkin.
3:8 «Lewiatan» — qongqur dengiz astida yaxaydioɣan qorqunquluq əjdiḫaoɣa ohxap ketidioɣan ḫaywan. «Lewiatanni qozoɣax» bolsa, bəzi kona mədəniyətlərdə: «bu yooɣan ḫaywanni qozoɣap ornidin turoɣuzup pütün quyaxni tosup yepip, qarangoɣuluq qüxürələymiz» degən kəzqaraxtur. Ayupning əzi mundaq «qarangoɣulaxturux usuli»oɣa ixənməsliki mumkin, biraq xeirlik təkitləx üqün bu selixturmini ixlitidu. Demək, Ayup muxu yərdə əzi tuoɣuloɣan künining muxu əjdiḫaoɣa ohxax qorqunqlukliqini wə takabil turuxning intayin təslikini bildürməkqi boloɣan boluxi mumkin.

U kün ḳuyax nurini biḩudə kütsə boptikən!
Xu kün sübḩining ḳapaḳlirining eqilixini biḩudə kütsə boptikən!
10 Qünki xu kün meni kətürgən baliyatḳuning ixiklirini ətmigən,
Mening kəzlirimni dərd-ələmni kərəlməs ḳilmioŋan.
11 Aḩ, nemixḳa anamning ḳorsiḳidin qüxüpla ələüp kətmigəndimən?!
Nemixḳa ḳorsaḳtin qiḳḳandila nəpəstin ḳalmioŋandimən?
12 Nemixḳa meni ḳobul ḳilidioŋan etəklər boloŋandu?
Nemixḳa meni emitidioŋan əmqəklər boloŋandu?
13 Muxular bolmioŋan bolsa, undaḳta mən mənggü tinq yetip ḳalattim,
Mənggülük uyḳuoŋa kətkən bolattim, xu qaoŋda aram tapḳan bolattim.
14 Xu qaoŋda əzliri üqünla hilwət jaylaroŋa mazar saloŋan yər yüzidiki padixaḩlar ḩəm məslihətqilər bilən,
15 Yaki altun yioŋḳan,
Əyliri kümüxkə toloŋan bəg-xaḩzadilər bilən bolattim;
16 Ḳorsaḳtin məzgilsiz qüxüp kətkən yoxurun balidək,
Nurni kərməy qaqrap kətkən balidək ḩayat kəqürmigən bolattim.
17 Axu yərdə rəzillər awariqiliktin haliy bolidu,
Axu yərdə ḩalidin kətkənlər aram tapidu;
18 Axu yərdə əsirlər raḩəttə jəm bolidu,
Ular əzgüqilərning awazini anglimaydu;
19 Oŋeriblarmu ḩəm uluoŋlarmu axu yərdə turidu,
Ḳul bolsa hojayinidin azad bolidu.
20 Japa tartḳuqioŋa nemə dəp nur berilidu?
Nemixḳa dərd-ələmgə qəmgənlərgə ḩayat berilidu?
21 Ular təxnaliḳ bilən ələümni kütidu,
Biraḳ u kəlməydu;
Ular ələümni yoxurun gəḩərni kezip izdigəndinmu əwzəl bilidu,
22 Ular gərni tapḳanda zor huxal bolup,
Xad-huramlikḳa qəmidu.
23 Əz yoli eniḳsiz adəmgə,
Yəni Təngrining tosiḳi selinoŋan adəmgə nemixḳa nur wə ḩayat berilidu?
24 Xunga tamiḳimning ornioŋa nalilirim kelidu;
Mening ḳattiḳ pəryadlirim xarḳiratmidək xarḳiraydu.
25 Qünki mən dəl ḳorḳḳan wəḩxət əz beximoŋa qüxti;
Mən dəl ḳorḳidioŋan ix manga kəldi.
26 Məndə ḩeq aramliḳ yoḳtur!
Ḩəm ḩeq hatirjəm əməsmən!
Ḩeq tinq-amanliḳim yoḳtur!
Biraḳ parakəndiqilik ḩaman üstümgə qüxməktə!».

3:14 «əzliri üqünla hilwət jaylaroŋa mazar saloŋan yər yüzidiki padixaḩlar ḩəm məslihətqilər» — bu ayəttiki «mazar» bəlkim Misirdiki qong eḩramlarni kərsitixi mumkin. Məyli qong, ḩəywətlik bolsimu, bəribir adəmni ələümdin ḳoŋdiyalmaydu. Bu jümlini yənə «əzi üqünla ḩazir harablixip kətkən jaylarni ḳuroŋan padixaḩlar...» dəp tərjimə ḳiloŋili bolidu.
3:17 «Axu yərdə *rəzillər* ḩalidin kətkənlər aram tapidu» — muxu yərdə Ayupning səzi Hudaning adalitidin gumanlinixioŋa yeḳin kelidu. U, rəzillər baxḳa adəmlərgə ohxax gərdə təng bolup ohxax dəm alalaydu, dəwatḳandək mənidə səzləydu.

Elifazning sɵz kilixi
«Adɵm Hudaning aldida ḥɵkkaniy bolalmaydu»

4 [1] Temanlik Elifaz jawabɵn mundak dedi: —
[2] «Birsi sɵn bilɵn sɵzlɵxmɵkqi bolsa, eoɣir alamsɵn?
Birak kim aoɣzioɣa kɵlgɵn gɵpni yutuwatalaydu?
[3] Kara, sɵn kɵp adɵmlɵrgɵ tɵlim-tɵrbiya bɵrgɵn adɵmsɵn,
Sɵn jansiz kollaroɣa küq bɵrgɵnsɵn,
[4] Sɵziring dɵldɵngxip aran mangidioɣanlarni rioɣbɵtlɵndürgɵn,
Tizliri pükülgɵnlɵrni yɵligɵnsɵn.
[5] Birak ḥazir nɵwɵt sanga kɵldi,
Xuninglik bilɵn ḥalingdin kɵtting,
Balayi'apɵt sanga tegixi bilɵn,
Sɵn alakzadɵ bolup kɵtting.
[6] Ihlasmɵnliking tayanqing bolup kɵlmigɵnmu?
Yolliringdiki durusluk ümidingning asasi ɵmɵsmidi?
[7] Esinggɵ al, kim bigunaḥ turup wɵyran bolup bakkan?
Duruslarning ḥayati nɵdɵ üzülüp kaloɣan?
[8] Mɵn kɵrginimdɵk, gunaḥ bilɵn yɵr aoɣdurup awariqilik terioɣanlar,
Ohxaxla ḥosul alidu.
[9] Tɵngrining bir nɵpisi bilɵnla ular gumran bolidu,
Uning oɣɵzipining partlixi bilɵn ular yokilip ketidu.
[10] Xirning ḥɵrkirɵxliri,
Ḥɵm ɵxɵddiy xirning awazi bar bolsimu,
Xir arslanlirining qixliri sundurulidu;
[11] Batur xir bolsa ow tapalmay yokilixka yüzlinidu,
Qixi xirning küqükliri qeqilip ketidu.
[12] — Mana, manga bir sɵz oɣayibanɵ kɵldi,
Kulikimoɣa bir xiwirlioɣan awaz kirdi,
[13] Tün keqidiki oɣayibanɵ kɵrünüxlɵrdin qikkan oylarda,
Adɵmlɵrni qongkur uyku baskanda,
[14] Korkunq wɵ titrɵkmu meni basti,
Sɵngɵk-sɵngɵklirimni titritiwɵtti;
[15] Kɵz aldimdin bir roḥ ɵtüp kɵtti;
Bɵdinimdiki tüklirim ḥürpiyip kɵtti.
[16] U roḥ ornida midirlimay turdi, birak turkini kɵrɵlmidim;

4:5 «Balayi'apɵt sanga tegixi bilɵn, sɵn alakzadɵ bolup kɵtting!» — demɵy turalmaymizki, Elifazning «Balayi'apɵt sanga tegixi bilɵn» degini Ayupning eqinixlik ɵḥwalini naḥayiti yenik qaoɣlioɣan bir sɵzdur.
4:7 «Esinggɵ al, kim bigunaḥ turup wɵyran bolup bakkan? Duruslarning ḥayati nɵdɵ üzülüp kaloɣan?» — Elifazning bayani, xübḥisizki, kiyamɵt künidɵ ɵmɵlgɵ axurulidu. Birak bundak sɵzlɵrning bu dunyada ḥɵrdaim ɵmɵlgɵ axuruluxi natayin. Ayupning dostlirining ḥɵmmisi: «Bu dunyada gunaḥ sadir kiloɣan ḥɵrkandak adɵmgɵ külpɵt kɵltürülidu; Ayupka külpɵt kɵldi; xunga u qokum mɵlum bir eoɣir gunaḥni kiloɣan» dɵp pɵrɵz kilidu. Bu kɵzkaraxni Ayup kobul kilmisimu, lekin bundak gɵplɵr uni intayin azablaydu ḥɵm uni Hudaning adalitidin gumanlinixka türtkɵ bolidu. Ularning sɵzliridin karioɣanda, Ayup wɵ uning dɵwridikilɵrning kiyamɵt küni tooɣrisida asasɵn hɵwiri yok idi.
4:8 Ayup 15:35; Zɵb. 7:14-16; Pɵnd. 22:8; Yɵx. 59:4; Ḥox. 10:13; Gal. 6:7, 8
4:9 «nɵpisi» — «nɵpsi» ɵmɵs.
4:9 Yɵx. 11:4
4:10 «Xirning ḥɵrkirɵxliri, ḥɵm ɵxɵddiy xirning awazi bar bolsimu,...» — baxka bir hil tɵrjimisi: «Xirning ḥɵrkirɵxliri ḥɵm ɵxɵddiy xirning awazi jim bolidu...».
4:15 «bir roḥ ɵtüp kɵtti» — andin bu roḥ Elifazoɣa gɵp kilidu. «Ayup» 1-2-babtiki hɵwɵrdin karioɣanda, roḥning gepi yaloɣan boloɣaqka, bu roḥ Xɵytandin kɵlgɵn yaman bir roḥ ikɵnlikigɵ bizdɵ kilqɵ guman yok. Tɵwɵndiki izaḥatlarnimu kɵrüng.

Kəz aldimda bir gəwdə turuptu;
Xiwirlioɣan bir awaz anglandi: —
17 «Insan balisi Təngridin ḥəkḳaniy bolalamdu?
Adəm əz Yaratḳuqisidin pak bolalamdu?
18 Mana, U Əz ḳullirioɣa ixənmigən,
Ḥətta pərixtilirinimu «Nadanliḳ ḳiloɣan!» dəp əyibligən yərdə,
19 Uli topilardin boloɣan insanlar,
Laydin yasaloɣan əylərdə turoɣuqilar ḳandaḳ bolar!?
Ular pərwanidinmu asanla yanjilidu!
20 Ular tang bilən kəq ariliḳida kukum-talḳan bolidu;
Ular ḥeqkim nəzirigə almioɣan ḥalda mənggügə yoḳilidu.
21 Ularning qedir tanisi yulup taxlanoɣanoɣu?
Ular ḥeq danaliḳḳa tehi erixməyla əlüp ketidu!».

Elifazning səzini dawamlaxturuxi

5 [1] Ḳeni, iltija ḳilip baḳ, sanga jawab ḳiloɣuqi barmikin?
Muḳəddəslərning ḳaysisidin panaḥ tiləysən?
[2] Qünki əhməḳning aqqiḳi əzini əltüridu,
Ḳəḥri nadanning jenioɣa zamin bolidu.
[3] Mən əz kəzüm bilən əhməḳning yiltiz tartḳanliḳini kərgənmən;
Lekin xu ḥaman uning makanini «Lənətkə uqraydu!» dəp bildim,
[4] Uning baliliri amanliḳtin yiraḳtur;
Ular xəḥər dərwazisida sot ḳilinoɣanda basturuldi;
Ularoɣa ḥeqkim ḥimayiqi bolmaydu.
[5] Uning ḥosulini aqlar yəp tügitidu;
Ular ḥətta tikən arisida ḳaloɣanlirinimu elip tügitidu;
Ḳiltaḳqimu uning mal-mülüklirini yutuwelixḳa təyyar turidu.
[6] Qünki awariqilik əzəldin topidin ünüp qiḳmaydu,

4:16 «Xiwirlioɣan bir awaz anglandi» — baxḳa bir hil tərjimisi: «süküt iqidə bir awaz anglandi».
4:17 «Insan balisi Təngridin ḥəkḳaniy bolalamdu?» — baxḳa bir hil tərjimisi: «Insan balisi Təngri aldida ḥəkḳaniy bolalamdu?».
4:18 Ayup 15:15; 2Pet. 2:4
4:19 «Laydin yasaloɣan əylərdə turoɣuqilar ḳandaḳ bolar!?» — roḥ eytḳan bu səzlər *(17-21-ayətlər)* pütünləy yaloɣan xikayət səzliridur; qünki biz kitabning bexida Hudaning Ayupni «Mening ḳulum Ayup» dəp atap uningoɣa boloɣan ixənqisi tooɣrisidiki hatirilarni kərələymiz. Ḥəmmə roḥlarning səzining tooɣra boluxi natayin! Xuning üqün təkitləymizki, barliḳ «roḥlarning səzliri»ni, xundaḳla insanlarning səzlirinimu muḳəddəs yazmilar *(Təwrat, Zəbur, Injil)*diki toluḳ ḥəḳiḳətlərgə asasən təkxürüp ispatlax tolimu zerürdur. **«Ular pərwanidinmu asanla yanjilidu!»** — roḥning muxu səzining kəqmə mənisi: Insan balisi Hudaning aldida ḥeqnemə ḥesablanmaydu, xunga Hudaning ḥəkḳaniyliḳioɣa adəmning əḳli ḳilqə yətməydu, degənliktur. Demək, insanlar Hudaning ḥəkḳaniyliḳini kət'iy qüxinəlməydu. Birak Ayupning ḳarixi undaḳ əməstur. Ayup: — Gərqə adəm wə Hudaning arisida insanlarning gunaḥi səwəbidin zor ḥang pəyda boloɣan bolsimu, insanlarning bəribir əz wijdanida ḥəkḳaniylik tooɣrisidiki birhil oɣil-pal kərünidioɣan qüxənqisi bolidu, dəp ḳaraydu.
4:20 «Ular ḥeqkim nəzirigə almioɣan ḥalda mənggügə yoḳilidu» — roḥning bu səzi yənila bir aldamqiliḳtur; Injiloɣa asəsən, Huda ḥətta ḳuqḳaqning yərgə yiḳiloɣininimu nəzirigə alidu.
4:21 «Ular... ḥeq danaliḳḳa tehi erixməyla əlüp ketidu!» — Elifaz adəmning ḥayatini qediroɣa ohxitidu; qedirning taniliri yulunoɣada qedir dərḥal oɣulap ketidu. Elifazning bu səzigə ḳarioɣanda, ḥayatning bir məḳsiti danaliḳḳa erixixtur. Məlum nuḳtidin eytḳanda bu səzning asasi bar.
5:1 «Muḳəddəslər» — muxu yərdə bəlkim muḳəddəs pərixtilərni kərsitidu.
5:2 «Ḳəḥri nadanning jenioɣa zamin bolidu» — yaki «Kərməsliki nadanning jenioɣa zamin bolidu».
–Elifazning bu səzining mənisi: Ayupning aqqiḳlinip, Hudaoɣa ḳaḳxixi hətərlik ix; Huda uningoɣa jawab kəlmigən yərdə, Huda wə insanning ariliḳida turidioɣan bir «kelixtürgüqi»dinmu yardəm tiləx pütünləy bihudə ix, degənlik boluxi mumkin.
5:3 «Lekin xu ḥaman uning makanini «lənətkə uqraydu!» dəp bildim» — baxḳa birhil tərjimisi: «Lekin mən dərḥal uning makanioɣa lənət oḳudum».

Külpətmu yərdin əsüp qikkanmu əməs.
7 Birak uqkun yukirioɣa uqidioɣandək,
Insan külpət tartixka tuoɣuloɣandur.
8 Ornungda mən bolsam, Təngrioɣila murajiət kilattim,
Mən iximni Hudayimoɣila tapxuruwetəttim.
9 U ḥesabsiz karamətlərni,
San-sanakşiz məjizilərni yaritidu.
10 U yərgə yamoɣur təkdim kilidu;
U dala üstigə su əwətip beridu.
11 U pəs orunda turidioɣanlarning mərtiwisini üstün kilidu;
Matəm tutkanlar amanlikka kətürülidu.
12 U ḥiyligərlərning niyətlirini bikar kiliwetidu,
Nətijidə ular ixini püttürəlməydu.
13 U məkkarlarni əz ḥiyligərlikidin tuzakka alidu;
Əgrilərning nəyrəngliri ekitip ketilidu.
14 Kündüzdə ular karangoɣulukka uqraydu;
Qüxtə tün keqidək silaxturup mangidu.
15 Birak u miskinlərni məkkarlarning kiliqi wə aoɣzidin kutkuzidu,
Ularni küqlüklərning qanggilidin kudrətlik koli bilən kutkuzidu.
16 Xunga, ajizlar üqün ümid tuoɣulidu,
Kəbiḥlik aoɣzini yumidu.
17 Kara, Təngri ibrət bərgən adəm bəhtliktur,
Xunga, Ḥəmmigə Kadirning tərbiyisigə səl karima jumu!
18 Qünki U adəmni yarilanduridu, andin yarini tangidu;
U sanjiydu, birak Uning kolliri yənə sakaytidu.
19 U seni altə kiyinqilikтin kutkuzidu;
Ḥətta yəttə külpəttə ḥeqkandak yamanlik sanga təgməydu.
20 Aqarqilikta U sening ülüminggə,
Uruxta U sanga uruloɣan kiliq zərbisigə nijatkar bolidu.
21 Sən zəḥərlik tillarning zərbisidimu baxpanaḥlik iqigə yoxurunisən,
Wəyranqilik kəlgəndə uningdin ḥeq korkmaydioɣan bolisən.
22 Wəyranqilik wə kəḥətqilik aldida külüpla koyisən;
Yər yüzidiki ḥaywanlardinmu ḥeq korkmaysən.

5:7 «Insan külpət tartixka tuoɣuloɣandur» — yaki «Insan japa tartixkimu tuoɣuloɣandur». Kirix səzimizdə eytkinimizdək, okurmənlərning esidə bolsunki, Ayupning üq dostining bərgən pikirliridə heli kəp hatalik yərliri bar. Keyin Huda xu hata gəpliri üqün ularni əyibləydu. 42:7-9ni kərüng.
5:9 Ayup 9:10; Zəb. 72:18; Rim. 11:33
5:10 Zəb. 104:10
5:11 1Sam. 2:7; Zəb. 113:7, 8
5:12 «U ḥiyligərlərning niyətlirini bikar kiliwetidu, nətijidə ular ixini püttürəlməydu» — bu ayət Injilda *(«1Kor.» 1:19)* rosul Pawlus təripidin nəkil kəltürülgən, xunga xübḥisizki uni tooɣra dəp bilimiz.
5:12 Nəḥ. 4:9; Zəb. 33:10; Yəx. 8:10
5:13 «U məkkarlarni əz ḥiyligərlikidin tuzakka alidu» — Elifazning bu jümlisimu Injilda *(«1Kor.» 3:19)* rosul Pawlus təripidin nəkil kəltürülgən, xunga xübḥisizki unimu tooɣra dəp bilimiz.
5:13 1Kor. 3:19
5:14 Kan. 28:29
5:16 Zəb. 107:42
5:17 Pənd. 3:11, 12; Ibr. 12:5; Yak. 1:12; Wəḥ. 3:19
5:18 Kan. 32:39; 1Sam. 2:6; Ḥox. 6:1
5:19 «... altə kiyinqilik... yəttə külpəttə ... » — bu «altə... yəttə...» degən ibarə «ḥərhil..., ḥərkandak...» degənni bildüridu.
5:19 Zəb. 91

23 Sən daladiki taxlar bilən əḥdidax bolisən;
Yawayi ḥaywanlarmu sən bilən inaḳ ətidu.
24 Sən qediringning tinq-amanlikta bolidioŋanlikini bilip yetisən;
Mal-mülküngni editlisəng, ḥəmmə nemәngning təl ikənlikini bayḳaysən.
25 Nəsling kəp bolidioŋanlikini,
Pərzəntliringning ot-qəptək kəp ikənlikini bilisən.
26 Sən əz waktidila yetilip yioŋiloŋan bir baoŋ buoŋdaydək,
Pəkət wakit-saiting pixip yetilgəndila yərlikinggə kirisən.
27 Biz əzimiz buni təkxürüp kərgənmiz — ular ḥəkikətən xundaktur.
Xunga əzüng anglap bil, bularni əzünggə tətbiklap oylap bak».

Ayup yənə səzləydu — «Mening dadlixim ḥək»

6 1 Ayup jawabən mundak dedi: —
2 «Aḥ, mening dərdlik zarlirim tarazida əlqənsə!
Aḥ, beximoŋa qüxkən barlik bala-kaza bular bilən billə tarazilansa!
3 Xundak kilinsa u ḥazir dengizdiki kumdin eoŋir bolup qikidu;
Xuning üqün səzlirim təlwilərqə boluwatidu.
4 Qünki Ḥəmmigə Kadirning okliri manga sanjilip iqimdə turuwatidu,
Ularning zəhirini roḥim iqməktə,
Təngrining wəḥimiliri manga karxi səp tüzüp ḥujum kiliwatidu.
5 Yawa exək ot-qəp tapkanda ḥangramdu?
Kala bolsa yəm-həxək üstidə mərəmdu?
6 Tuz bolmisa təmsiz nərsini yegili bolamdu?
Ham tuhumning ekining təmi barmu?
7 Jenim ularoŋa təgsimu səskinip ketidu,
Ular manga yirginqlik tamak bolup tuyulidu.
8 Aḥ, mening təxna boloŋinim kəlsidi!
Təngri intizarimni ijabət kilsidi!
9 Aḥ, Təngri meni yanjip taxlisun!
U kolini koyuwetip jenimni üzüp taxlaxka muwapik kərsidi!
10 Xundak bolsa, manga təsəlli bolatti,
Ḥətta rəḥimsiz aoŋrikларda kiynalsammu, xadlinattim;
Qünki Mukəddəs Boloquqining səzliridin tanmioŋan bolattim!
11 Məndə əlümni kütküdək yənə kanqilik maoŋdur kaldi?
Mening səwr-takətlik bolup ḥayatimni uzartiximning nemə nətijisi bolar?
12 Mening küqüm taxtək qingmu?

5:23 Ḥox. 2:20
5:25 «Nəsling kəp bolidioŋanlikini, pərzəntliringning ot-qəptək kəp ikənlikini bilisən» — Elifaz Ayupning on balisidin ḥəm barlik mal-mülkidin ayrilip kaloŋanlikini pütünləy esidin qikirip koyoŋandək kilatti.
6:2 «... Aḥ, beximoŋa qüxkən barlik bala-kaza bular , *yəni dərdlik zarlirim* bilən billə tarazilansa!» — Ayupning bu səzi: «dərdlik zarlirim» wə beximoŋa qüxkən bala-kazalar tarazada selixturulsa, əməliyəttə mening zarlirimning az ikənliki kərünidu, degən mənini əz iqigə elixi mumkin.
6:3 Pənd. 27:3
6:4 «Ularning zəhirini roḥim iqməktə» — yaki, «Ularning zəhiri roḥimni yəp ketidu».
6:4 Zəb. 38:1-3
6:10 «Ḥətta ... xadlinattim; qünki Mukəddəs Boloquqining səzliridin tanmioŋan bolattim!» — Ayupning bundak oylixi: «əgər ḥazir Huda mening jenimni alsa, mən Uningdin yüz ərümigən mana muxu qaoŋdila alsa boptikən; birak bu azab-okubətlər dawamlaxturulsa, məndə nemə əzgirixlər bolar, mən Hudadin tanimənmu kandak? Xunga yahxisi U ḥazir meni əpkətsə, kattik bir zərbə bilən əpkətsə məyli» degəndək mənini beridu.

Mening ətlirim mistin yasaloŋanmidi?
13 Өzümgə yardəm bərgüdək maoŋdurum ḳalmidi əməsmu?
Ḥərḳandaḳ əḳil-tədbir məndin ḳooŋliwetilgən əməsmu?

Buradərlirining Ayupni daoŋda ḳoyuxi

14 Ümidsizlinip ketiwatḳan kixigə dosti meḥribanliḳ kərsətmiki zərürdur;
Bolmisa u Ḥəmmigə ḳadirdin ḳorḳuxtin waz keqixi mumkin.
15 Biraḳ buradərlirim waḳitliḳ «aldamqi eriḳ» süyidək,
Manga ḥeligərlik bilən muamilə ḳilmaḳta;
Ular suliri eḳip tügigən eriḳḳa ohxaydu.
16 Erigən muz suliri eriḳḳa kirgəndə ular ḳaridap ketidu,
Ḳarlar ularning iqidə yoḳilip ketidu,
17 Ular pəsilning illixi bilən ḳurup ketidu;
Ḥawa issip kətkəndə, izidin yoḳilip ketidu.
18 Səpərdaxlar mangoŋan yolidin qiḳip, eriḳḳa burulidu;
Ular eriḳni boylap mengip, qəldə ezip əlidu.
19 Temaliḳ karwanlarmu eriḳ izdəp mangdi;
Xebaliḳ sodigərlərmu ularoŋa ümid bilən ḳaridi;
20 Biraḳ ular ixənginidin ümidsizlinip nomusta ḳaldi;
Ular axu yərgə kelixi bilən parakəndiqilikkə uqridi.
21 Mana silər ularoŋa ohxax manga tayini yoḳ bolup ḳaldinglar;
Silər ḳorḳunquluḳ bir wəḥimini kərüpla ḳorḳup ketiwatisilər.
22 Mən silərgə: «Manga beringlar»,
Yaki: «Manga mal-mülükliringlardin ḥədiyə ḳilinglar?» — degənni ḳaḳan dəp baḳḳan?
23 Yaki: «Meni ezitḳuqining ḳolidin ḳutḳuzunglar!»
Yaki «Zorawanlarning ḳolidin gərügə pul bərsənglar!» dəp baḳḳanmu?
24 Manga өgitip ḳoyunglar, süküt ḳilimən;
Nədə yoldin qiḳḳanliḳimni manga kərsitip beringlar.
25 Tooŋra səzlər nemidegən ətkür-ḥə!
Biraḳ əyibliringlar zadi nemini ispatliyalaydu?!
26 Ümidsizlənggən kixining gəpliri ətüp ketidioŋan xamaldək tursa,
Pəḳət səzlərnila əyibliməkqimusilər?
27 Silər yetim-yesirlarning üstidə qək taxlixisilər!
Dost-buradiringlar üstidə sodilixisilər!

6:14 «Ümidsizlinip ketiwatḳan kixigə dosti meḥribanliḳ kərsətmiki zərürdur; bolmisa ...» — ayətning baxḳa birnəqqə tərjimiliri bar. Bularning biri: «Ḥətta u Ḥəmmigə Ḳadirdin ḳorḳuxtin ayriloŋan bolsimu, ümidsizlinip ketiwatḳan kixigə dosti meḥribanliḳ kərsətmiki zərürdur».
6:15 «aldamqi eriḳ» — qəl bayawanda tuyuḳsiz eḳixtin tohtaydioŋan eriḳ. Yoluqilarning muxundaḳ eriḳḳa ixinixi intayin hətərlik, əlwəttə. 20-21-ayətlərni kərüng.
6:17 «Ḥawa issip kətkəndə, izidin yoḳilip ketidu» — demək, əng kerək boloŋan waḳitta bu eriḳlar oŋayib bolidu.
6:19 «Xebaliḳ sodigərlərmu ularoŋa ümid bilən ḳaridi» — yaki «Xebaliḳ sodigərlərmu ularoŋa uqraxni ümid ḳilatti».
6:22 «Manga mal-mülükliringlardin ḥədiyə ḳilinglar?» — degənni ḳaḳan dəp baḳḳan?» — Ayup u dostlirioŋa ḥeqḳaqan kərzdar bolup baḳmioŋan. U: «Silərdin pul yaki mal-mülük kütkinim yoḳ, silərdin kütkinim pəḳət azraḳ ḥesdaxliḳ yaki meḥribanliḳ, halas» deməkqi.
6:25 «Biraḳ əyibliringlar zadi nemini ispatliyalaydu?» — xu waḳitḳiqə Ayupning üq dosti arisidin pəḳət Elifaz səz ḳiloŋan. Ayup «əyibliringlar» *(kəplük xəkli)* degən səzi bilən ularoŋa: «Silər yenimoŋa kelixtin awwal əḥwalim tooŋruluḳ **til biriktürüwaloŋan ohxaysilər**» dəp puritiwatidu.
6:26 «Ümidsizlənggən kixining gəpliri ətüp ketidioŋan xamaldək tursa,...» — Ayup bu gəpliri bilən өzümning bəzi səzlirimning ḥəddidin exip kətkənlikini bilimən, dəp etirap ḳiloŋan bolsa kerək. Baxḳa birhil tərjimisi: «Silər pəḳət səzlərnila əyibliməkqimusilər, ümidsizlənggən kixining gəpliri naḥayiti ətüp ketidioŋan bir xamaldəkla dəp ḳarimaḳqisilər?».
6:27 «Dost-buradiringlar üstidə sodilixisilər!» — baxḳa birhil mənisi: «Silər dost-buradərlər üqün ora kolixisilər».

28 Əmdi manga yüz turanə qarap bekinglar;
Aldinglardila yaloƣan səz kilalamdim?
29 Ətünimən, boldi kilinglar, gunah bolmisun;
Rast, kaytidin oylap bekinglar,
Qünki əzümning tooƣrilikim tarazida turidu.
30 Tilimda hatalik barmu?
Tilim yamanlikni zadi tetiyalmasmu?

Insanlarning turmux azabliri

7 1 Insanoƣa zeminda jəwrə-japa qekidioƣan turmux bekitilgən əməsmu?
Uning künliri bir mədikarningkigə ohxax əməsmu?
2 Kul kəqkurunning sayisigə təxna boloƣandək,
Mədikar əz əmgikining ħəkkini kütkəndək,
3 Mana bihudə aylar manga bekitilgən,
Oƣəxlikkə toloƣan keqilər manga nesip kilinoƣan.
4 Mən yatkinimda: «Kaqan koparmən?» dəp oylaymən,
Birak kəq uzundin uzun bolidu,
Tang atkuqə pütün bir keqə mən toloƣinip yatimən.
5 Ətlirim kurtlar ħəm topa-qanglar bilən kaplandi,
Terilirim yerilip, yiringlap kətti.
6 Künlirim bapkarning mokisidinmu ittik ətidu,
Ular ümidsizlik bilən ayaoƣlixay dəp kaldi.
7 Ah Huda, mening jenim bir nəpəsla halas.
Kəzüm yahxilikni kaytidin kərməydioƣanlikı esingdə bolsun;
8 Meni Kərgüqining kəzi ikkinqi ketim manga karimaydu,
Sən nəziringni üstümgə qüxürginingdə, mən yokaloƣan bolimən.
9 Bulut oƣayib bolup, kayta kərünmigəndək,
Ohxaxla təhtisaraoƣa qüxkən adəm kaytidin qikmaydu.
10 U yənə əz əyigə kaytmaydu,
Əz yurti uni kayta tonumaydu.
11 Xunga mən aoƣzimni yummay,
Rohimning dərd-əlimi bilən səz kilay,
Jenimning azabidin zarlaymən.
12 Nemixka Sən üstümdin kəzət kilisən?
Mən hətərlik bir dengizmu-ya?

6:29 «Qünki əzümning tooƣrilikim tarazida turidu» — yaki: «Qünki bu ixta ħək mən tərəptidur».
7:3 «Mana bihudə aylar manga bekitilgən,...» — bu jümlə Ayupning azabi axu küngiqə bəlkim birnəqqə ay uzartiloƣanlikini kərsitidu. Uning dostlirining Ayupning kexioƣa kəlgüqə kiloƣan səpiri uzun boloƣan bolsa kerək.
7:5 «ətlirim kurtlar ħəm topa-qanglar bilən...» — yaki «ətlirim kurtlar ħəm kakaq-qakalar bilən...».
7:6 «Künlirim bapkarning mokisidinmu ittik ətidu» — bapkarning mokisi intayin tez, tohtimay ħərikət kilidu. **«Ular ümidsizlik bilən...»** — ibraniy tilida «ümidsizlik» wə «yip» ahangdax səz. Ayup muxu ayəttə əz ħayatini tokulidioƣan giləmgə ohxitip, «yip tohtap kaloƣudək» deməkqi.
7:7 Ayup 8:9; 10:9; 14:1, 2, 3; 16:22; Zəb. 90:5, 6, 9; 102:11; 103:15; 144:4; Yəx. 40:6; Yak. 4:14; 1Pet. 1:24
7:8 «Sən nəziringni üstümgə qüxürginingdə, mən yokaloƣan bolimən» — bu 7-8-ayəttə, 21-ayətkə ohxax, Ayup «I Huda, Sən baldur manga rəħim kilmisang, keqikip kalisən!» degəndək kilatti.
7:9 «Təhtisara» — muxu yərdə «təhtisara» *(ibraniy tilida «xeol»)* degən yər «yər astidiki saray» *(yəni, «təkt saray»)*, əlgənlərning rohliri baroƣan jayni kərsitidu. Enik turuptiki, Ayupning bu səzlərni eytkanda gərdin tirildürülüx tooƣrisida həwiri kəp əməs idi.

Yaki dengizdiki bir əjdiһamumən?
13 Mən: «Aһ, yatқan ornum manga raһət beridu,
Kərpəm nalə-pəryadimoɣa dərman bolidu» — desəm,
14 Əmdi Sən qüxlər bilən meni қorқutuwatisən,
Ој ayibanə alamətlər bilən manga wəһimə salisən.
15 Xuning üqün booɣuluxumni, ələmni,
Bu səngəklirimgə қarap olturuxtin artuқ bilimən.
16 Mən əz jenimdin toydum;
Mening mənggügə yaxioɣum yoқ,
Meni məylimgə қoyuwətkin,
Mening künlirim biһudidur.
17 Insan balisi nemidi?
Sən nemixқa uni qong bilisən,
Nemə dəp uningoɣa kəngül berisən?
18 Ңər ətigəndə uni sürüxtürüp kelisən,
Ңər nəpəs uni sinaysən!
19 Қaqanoɣiqə meningdin nəziringni almaysən,
Manga қaqanoɣiqə aoɣzimdiki serik suni yutuwaloɣudək aram bərməysən?
20 Mən gunaһ қiloɣan bolsammu,
i insaniyətni Kəzətküqi, Sanga nemə қiliptimən?!
Mən Sanga yük bolup қaldimmu?
Buning bilən meni Əzünggə zərbə nixani қiloɣansənmu?
21 Sən nemixқa mening itaətsizlikimni kəqürüm қilip,
Gunaһimni saқit қilmaysən?
Qünki mən pat arida topining iqidə uhlaymən;
Sən meni izdəp kelisən, lekin mən məwjut bolmaymən».

Xuhaliқ Bildad səzləydu — Ilgiriki dəwrlərdiki azab-oқubətlər tooɣuluқ guwaһliқ

8 1 Andin Xuhaliқ Bildad jawabən mundaқ dedi: —
2 «Sən қaqanoɣiqə muxularni səzləysən?
Aoɣzingdiki səzlər küqlük xamaldək қaqanoɣiqə qiқidu?
3 Tənqri adalətni burmilioɣuqimu?
Ңəmmigə Қadir adilliқni burmilamdu?
4 Sening baliliring Uning aldida gunaһ қiloɣan bolsa,
U ularnimu itaətsizlikining jazasioɣa tapxuroɣan, halas.

7:12 «Nemixқa Sən üstümdin kəzət қilisən?» — Ayup: «Mən aləmning amanliқioɣa birhil həwp yətküzəmdim-ya?» dəp Hudadin sorimaқqi ohxaydu.
7:15 «... booɣuluxumni, ələmni, bu səngəklirimgə қarap olturuxtin artuқ bilimən» — Ayupning kesili, bəlkim, booɣnuқux kesili *(dəm siқilix kesili)* boluxi mumkin.
–Bu ayət yənə mundaқmu tərjimə қilinidu, yəni: «Gelimni siққuqi bolsa boynumni, ələm bolsa səngəklirimni tallidi».
7:16 «Mening künlirim biһudidur» — yaki «Mening künlirim bir nəpəs, halas!».
7:16 Zəb. 62:9; 144:4
7:17 Zəb. 8:4; 144:3; Ibr. 2:6
7:21 «...sən meni izdəp kelisən, lekin mən məwjut bolmaymən» — 7-bab, 7-8-ayət üqün berilgən izaһatnimu kərüng. Muxu yərdə, Ayupning iqidiki etiқad һəm gumanning bir-birigə boloɣan kürixi kərünidu. Ayup bir tərəptin Hudani düxminimdək ix қildi, lekin yənə bir tərəptin U kəlgüsidə Əz dostini izdigəndək meni izdəp kelidu, biraқ tapalmaydu, dəydu.
8:3 Қan. 32:4; 2Tar. 19:7; Dan. 9:14
8:4 «Sening baliliring Uning aldida gunaһ қiloɣan bolsa, U ularnimu itaətsizlikining jazasioɣa tapxuroɣan, halas» — Bildadning bu bayani rəһimsizlik bilən қilinoɣan səzlərdur; bu səzlər Ayupning yarisioɣa tuz sepip uni tehimu azabқa

[5] Birak əgər əzüng ḥazir qin kənglüngdin Təngrini izdisəngla,
Ḥəmmigə Ḳadiroɣa iltija ḳilsangla,
[6] Əgər sən sap dil ḥəm durus boloɣan bolsang,
Xübḥisizki, U sən üqün oyoɣinidu,
Qoḳum sening ḥəḳḳaniyliḳingoɣa toloɣan turaloɣungni gülləndüridu.
[7] Sən dəsləptə etibarsiz ḳaraloɣan bolsangmu,
Birak sən ahirida qoḳum tehimu güllinisən.
[8] Xunga səndin ətünəyki, ətkənki dəwrlərdin sorap baḳḳin,
Ularning ata-bowilirining izdinixlirigimu kəngül ḳoyoɣin.
[9] (Qünki biz bolsak tünügünla tuoɣuloɣanmiz;
Künlirimiz pəḳət bir sayə boloɣaqḳa, ḥeqnemini bilməymiz).
[10] Sanga kərsətmə berip əgətələydioɣan ular əməsmu?
Ular əz kənglidikini sanga səzlimədu?
[11] Latḳa bolmisa yekənlər egiz əsələmdu?
Ḳomuxluḳtiki ot-qəplər susiz əsələmdu?
[12] Ular yexil peti bolup, tehiqə orulmioɣan bolsimu,
Ḥərḳandak ot-qəptin tez tozup ketidu.
[13] Təngrini untuoɣan kixilərning ḥəmmisining akiwətliri mana xundaḳtur;
Iplaslarning ümidi mana xundak yoḳḳa ketər.
[14] Qünki uning tayanoɣini qürük bir nərsə, halas;
Uning ixəngini bolsa əmüqükning toridur, halas.
[15] U əz uwisioɣa yəlinidu, birak u məzmut turmaydu;
U uni qing tutuwaloɣan bolsimu, birak u bərdaxlik berəlməydu.
[16] U ḳuyax astida kəkligən bolsimu,
Uning piləkliri əz beoɣini ḳaplioɣan bolsimu,
[17] Uning yiltizliri tax dəwisigə qirmixip kətkən bolsimu,
U taxlar arisida orun izdigən bolsimu,
[18] Lekin Huda uni ornidin yuluwətsə,
Axu yər uningdin tenip: «Mən seni kərmigən!» — dəydu.
[19] Mana uning yolining xadliḳi!
Uningdin keyin ornioɣa baxḳiliri tupraḳtin ünidu.
[20] Ḳara, Huda durus adəmni taxlimaydu,
Yaki yamanlik ḳiloɣuqilarning ḳolini tutup ularni yəliməydu.
[21] U yənə sening aoɣzingni külkə bilən,
Ləwliringni xadlik awazliri bilən tolduridu,

---

salidu. Qünki Ayupning ḥəsriti dəl muxu ix tüpəylidin boluwatatti; birak Bildadning Ayupning balilirining ətküzgən birər gunaḥi tooɣrisida ḥeqḳandak ispati yoḳtur. Biz bolsak, uning balilirining əməliyəttə əz gunaḥi səwəbidin əlmigənlikini bilimiz.

8:5 Ayup 22:23

8:8 Ḳan. 4:32

8:9 «Künlirimiz pəḳət bir sayə...» — Bildadning bu degini, uning u dəwridiki ata-bowilirining *(əzining zamani bilən selixturoɣanda)* intayin uzun əmürlük boloɣanlikini kərsitixi mumkin. *(Təwrattiki «Yaritilix» ḳismioɣa asasən, Adəm'atimizdin baxlap Nuḥ pəyoɣəmbərning dəwrigiqə nuroɣun adəmlər birnəqqə yüz yil yaxioɣanidi).*

8:9 Yar. 47:9; 1Tar. 29:15; Ayup 7:5, 6, 7; Zəb. 39:5, 13; 102:11; 144:4

8:12 Zəb. 129:5-6; Yər. 17:6

8:13 Ayup 11:20; 18:14; Zəb. 112:10; Pənd. 10:28

8:18 «... Lekin Huda uni ornidin yuluwətsə, axu yər uningdin tenip: «Mən seni kərmigən!» — dəydu» — muxu yərlərdə Bildad Ayup uqrioɣan balayi'apətni xu birnəqqə ixḳa oḥxatḳan boluxi mumkin: — awwal -15-ayəttə, u «yamanlarning əyining oɣulap ketixi» tooɣruluḳ səzləydu; ikkinqi, 16-ayəttiki «piləklər» degən səz, ibraniy tilida «pərzəntlər»nimu kərsitidu. Üqinqi, muxu ayəttə bəlkim «axu yər» degən səz Ayupning yurtdaxlirini kərsitidu; ular uni qətkə ḳekip: «Səndək Huda lənət ḳiloɣan adəmni tonumaymiz» degən mənilərdimu eytiloɣan boluxi mumkin.

8:20 «... yamanlik ḳiloɣuqilarning ḳolini tutup ularni yəliməydu» — yaki «...yamanlik ḳiloɣuqilarni ḳolioɣa küq bərməydu».

22 Sanga nəprətləngənlərgə xərməndilik qaplinidu,
Əskilərning qediri yoқitilidu».

Ayup bərgən jawabi — «Insan balisi қandaқ қilip Huda aldida adil bolalaydu?»

9 1 Ayup jawabən mundaқ dedi: —
2 Way, seningla tooғra, dunyani ḥəқiқətən sən degəndək dəp bilimən!
Biraқ insan balisi қandaқ қilip Təngri aldida ḥəққaniy bolalisun?
3 Ḥətta əgər birsi uning bilən dəwalixixқa petinalisa,
Xu kixi məsililərning mingdin birigimu jawab berəlməydu.
4 Uning қəlbidə qongқur danaliқ bardur,
U zor küq-қudrətkə igidur;
Kimmu Uningoғa қarxi qiқip, yürikini tom қilip,
Keyin tinq-aman қaloғan?
5 U taoғlarni oғəzipidə oғulatқanda,
Ularoғa ḥeq bildürməyla ularni yulup taxlaydu.
6 U yər-zeminni təwritip əz ornidin қozoғitidu,
Xuning bilən uning tüwrükliri titrəp ketidu.
7 U қuyaxқa kətürülmə dəp səz қilsila, u қopmaydu;
U halisa yultuzlarningmu nurini peqətləp қoyalaydu.
8 Asmanlarni kəng yayoғuqi pəқət udur,
U dengiz dolқunliri üstigə dəssəp yüridu.
9 U yəttə қaraқqi yultuz, Orion yultuz türkümi wə қəlb yultuz topini,
Jənubiy yultuz türkümlirinimu yaratқan.
10 U ḥesablioғusiz uluoғ ixlarni,
Sanap tügitəlməydioғan karamət ixlarni қilidu.
11 Қara, U yenimdin ətidu, biraқ mən Uni kərməymən;
U ətüp ketidu, biraқ Uni baykiyalaymən.
12 Mana, U elip ketidu, kim Uni Əz yolidin yanduralisun?
Kim Uningdin: «Nemə қiliwatisən» dəp soraxқa petinalisun?
13 Təngri oғəzipini қayturuwalmaydu;
Raḥabning yardəmqiliri Uning ayioғioғa bax egidu.
14 Xundaқ turuқluқ, mən қandaқmu uningoғa jawab berələyttim.
Mən munazirə қiloғudək қandaқ sözlərni talliyalayttim?
15 Mubada mən ḥəққaniy bolsammu,

9:2 Ayup 14:4; 25:4; Zəb. 143:2
9:3 «Ḥətta əgər birsi uning bilən dəwalixixқa petinalisa, xu kixi məsililərning mingdin birigimu jawab berəlməydu» — buning yənə baxқa ikki hil tərjimisi boluxi mumkin: *(1)* «əgər Huda birsi bilən dəwalixixni layiқ kərsə, u kixi mingdin bir məsiligimu jawab berəlməydu»; *(2)* «əgər Huda birsi bilən dəwalixixni layiқ kərsə, Huda u kixining mingdin bir məsilisigimu jawab bərməydu».
9:8 Yar. 1:6
9:9 «Jənubiy yultuz türkümlirinimu yaratқan» — yaki: «Jənubiy asmandiki həzinilərni yaratқan».
9:10 Ayup 5:9; Zəb. 72:18; 77:14; 86:10; Rim. 11:33
9:11 «U yenimdin ətidu» — yaki: «U yenimdin ətsə». **«U ətüp ketidu»** — yaki: «U ətüp kətsə».
9:12 «U elip ketidu» — yaki: «U elip kətsə» yaki «U bulap kətsə».
9:13 «Raḥab» — «Raḥab»ning mundaқ üq hil mənə mumkinqiliki bar: — *(1)* ḥakawurluқ; *(2)* Misir imperiyəsining yənə bir ismi *(ḵədimki dunyada ḥakawurluқta dangқi qiққan)*; *(3)* əng qong mumkinqiliki bar mənisi xuki, dengizdiki zor, қorқunqluқ bir ḥaywanning ismi. Bu yooғan ḥaywanning yənə bir ismi «lewiatan» boluxi mumkin *(yuқiriқi 3-bab, 8-ayəttiki izaḥatni kərüng)*. U Muқəddəs Kitabtiki baxқa birnəqqə yərlərdə Xəytanning bir simwolidur. Xunga muxu yərdə «Raḥabning yardəmqiliri» bəlkim Xəytanning yardəmqilirini kərsətkən boluxi mumkin.

Mən yənila Uningoƣa jawab berəlməyttim;
Mən pəkət sotqimoƣa iltijala kilalayttim.
16 Mən Uningoƣa iltija kiloƣan wə U manga jawab bərgən bolsimu,
Mən tehi Uning sadayimni angliƣanlikioƣa ixənq kilalmioƣan bolattim;
17 U boran-qapkunlar bilən meni ezidu,
U yarilirimni səwəbsiz awutmakta.
18 U manga ħətta nəpəs elixkimu ruhsət bərməydu,
Əksiqə U manga dərd-ələmni yükliwətti.
19 Küq-kudrət tooƣrisida gəp kilsak, mana, Uningdin küqlük yənə baxka kim bar?
Adalətkə kəlsək, kim Uni sotka qakiralisun?!
20 Mən əzümni aklimakqi bolsam, əz aoƣzim əzümni gunahka paturar,
Kusursiz boloƣan bolsam, U yənila meni əgri dəp bekitər.
21 Birak mən əslidə eyibsiz idim.
Məyli, əzümning kandak bolidioƣanlikim bilən pərwayim pələk!
Əz jenimdin toydum!
22 Ħəmmə ix ohxax ikən; xunga mən dəymənki,
U duruslarnimu, yamanlarnimu ohxaxla yokitidu.
23 Tuyuksiz bexioƣa kaza kelip əlsə,
U bigunahlaroƣa kilinoƣan bu sinakka karap külidu.
24 Yər yüzi yamanlarning koliƣa tapxuruldi;
Birak U sotqilarning kəzlirini bu adalətsizlikni kərəlməydioƣan kilip koyidu;
Muxundak kiloƣuqi U bolmay, yənə kim bolsun?

25 Mening künlirim yəltapanning yügürüxidinmu tez ətidu;
Ular məndin kəqip ketidu,
Ularning ħeqkandak yahxiliki yoktur.
26 Ular komux kemilərdək qapsan ətüp ketidu;
Aloƣur bürküt owni tutkili xungoƣuoƣandək tez mangidu.
27 Əgər: «Nalə-pəryadtin tohtap,
Qirayimni tutuldurmay hux qiray bolay» desəmmu,
28 Mən yənila azablirimning ħəmmisidin korkup yürimən;
Qünki Seni meni bigunah ħesablimaydu dəp bilimən.
29 Mən ħaman əyiblik adəm bolsam,
Mən bihudə japa tartip nemə kilay?

9:19 «Adalətkə kəlsək, kim uni sotka qakiralisun?!» — əsli tekistni qüxinix səl təx. Baxka hil tərjimiliri boluxi mumkin.
9:20 «... Kusursiz boloƣan bolsam, u yənila meni əgri dəp bekitər» — Ayupka mubada Hudaning aldida əzini aklax pursiti kəlsimu, u Hudaning zor küq-kudriti bilən aoƣzining eqilmas kilinixidin, yaki ħətta «maxina adəmdək» əz aoƣzi bilən əzini əyibləp ketixidin korkidu. «Huda ħəmmidin küqlük, xunga U adil» degən kəzkarax dunyadiki ħərbir zalimning: «Küq-ħokuk degən ħəktur» degən kəzkarixioƣa yekin kelidu. Ayup muxu yərdə «Huda manga undak muamilə kilsa, adil bolmaydu» deməkqi bolidu. Kitabning keyinki kisimlirida, Hudaning ħəm ħəmmidin küqlük ħəm xuning bilən birgə pütünləy adil ikənliki aydinglixidu.
9:22 «... mən dəymənki, u duruslarnimu, yamanlarnimu ohxaxla yokitidu» — naħayiti enikki, bu babtiki 14-ayəttin 34-ayətkiqə Ayup Hudaning namini bir kətimmu tiloƣa almay, pəkət Uni: «U... Uning... Uni... Sən....» dəp ataydu. Bəlkim u Hudaning zor küq-kudiritigə ħəm əzining ħazirki korkunquluk əħwalini qongkur oylap, bək korkup kətkən bolsa kerək.
9:22 Top. 9:2, 3; Mal. 3:14
9:23 «... U bigunahlaroƣa kilinoƣan bu sinakka karap külidu» — bu ayət Ayupning jan aqqikidin, xundakla Hudaoƣa boloƣan gumanidin eytkan bayanlirining iqidə əng kattiki boluxi mumkin.
9:25 Ayup 7:6, 7
9:26 «komux kemilər» — kədimki Misirda kəp ixlitilgən, Nil dəryasida naħayiti tez mangidioƣan birhil kemə.
9:28 «... Seni meni bigunah ħesablimaydu dəp bilimən» — Ayup yənila Hudaning adalitidin gumanlinidu. 31-ayəttə bolsa uning ümidi bəlkim əng təwən dərijigə qüxkən boluxi mumkin.

30 Ҳətta qar süyi bilən yuyunup,
Qolumni xunqə pakizlioqan bolsammu,
31 Sən yənila meni əwrəzgə qəmüldürisənki,
Өz kiyimimmu məndin nəprətlinidioqan bolidu!
32 Qünki U mən Uningoqa jawab bərəligüdək, manga ohxax adəm əməs.
Mening Uning bilən sotta dəwalaxquqilikim yoqtur.
33 Otturimizda hər ikkimizni əz qoli bilən təng tutidioqan kelixtürgüqi bolsidi!
34 U Өzining tayiqini məndin yiraq qilsun,
Uning wəhimisi meni qorqatmisun;
35 Xundila mən Uningdin qorqmay səzliyələyttim;
Biraq əhwalim undaq əməstur!

Seoqiz lay kulalqi bilən səzlixidu

10 1 Mən əz jenimdin nəprətlinimən;
Өz dərdimni təküwalay;
Qəlbimdiki ah-zarimni səzləwalay.
2 Mən Təngrigə: «Mening gunahimni bekitmə; manga kərsətkinki,
Sən zadi nemə üqün mən bilən dəwalixisən?
3 Adəmni əzgining,
Өz qolung bilən yaratqiningni qətkə qaqqining Sanga paydiliqmu?
Yamanlarning suyiqəstigə nur qaqqining yahximu?
4 Sening kəzüng insanningkidək ajizmu?
Sən adəmlər kərgəndək hirə kərəmsən?
5 Sening künliring əlidioqan insanning künliridək qəklikmu?
Sening yilliring insanning yilliridək qisqimu?
6-7 Sən mening rəzil adəm əməslikimni bilip turup,
Sening qolungdin qutulduroqudək heqkimning yoqluqini bilip turup,
Nemixqa mening hatalikimni sorap yürisən?
Nemixqa mening gunahimni sürüxtürisən?» — dəymən.
8 — Sən Өz qolliring bilən meni xəkilləndürüp, bir gəwdə qilip yaratqansən;
Biraq Sən meni yoqatmaqqisən!
9 Sən layni yasioqandək meni yasioqiningni esingdə tutqaysən, dəp yelinimən;
Sən meni yənə tuprakqa qayturamsən?

9:30 Yər. 2:22
9:32 «Qünki U ... manga ohxax adəm əməs. Mening Uning bilən sotta dəwalaxquqilikim yoqtur» — bu bayan bəlkim kitabtiki soralogan əng qongkur soal boluxi mumkin; demək, adəm Huda bilən qandaqmu kelixəlisun?
9:32 Top. 6:10; Yər. 49:19
9:33 «Otturimizda ... kelixtürgüqi bolsidi!» — Ayup: Adəm bilən Hudaning otturisida turidioqan, bir qoli bilən Hudani tutidioqan, bir qoli bilən insanni tutidioqan kelixtürgüqi bolsidi! dəp eytqan bu kelixtürgüqi Injilda dəl Əysa Məsihning əzi ikənliki ayan qilinidu *(«1Tim.» 2:5)*
9:34 Ayup 13:20; 33:7
10:3 «Өz qolung bilən yaratqiningni qətkə qaqqining Sanga paydiliqmu?» — Ayup bəlkim: — «Sən manga ҳəm pütün insanoqa xunqə yahxi əjringni singdurgənikənsən, nemixqa bu yahxi nərsənggə xundaq ziyan yətküzisən?» deməkqi. U təwəndiki 8-12-ayətlərdə bu səzining mənisini kengəytidu.
10:4 «Sening kəzüng insanningkidək ajizmu?» — ibraniy tilida: «Sening kəzliri ətlik kəzlərmu?».
10:5 «sening künliring ... qəklikmu? Sening yilliring insanning yilliridək qisqimu?» — Ayup bu jümliliridə ҳəmmə imkaniyətni ottura qoyidu; andin u ҳəmmisini degüdək qətkə qakidu — Huda adəmni əzginigə huxalmu-ya? U adəmdək kaltə pəmlikmu-ya, yaki uning əmri qisqa bolup əzini jazalaxqa ülgürəlməmdu-ya? *(undaq bolmisa, mən zadi nemixqa xundaq azabqa qaldurulimən?)* dəp oylaydu Ayup.
10:9 Yar. 2:7; 3:19

10 Sən ustilik bilən meni süttək ḳuyup qayḳap,
Meni irimqiktək uyutḳan əməsmu?
11 Sən terə ḥəm ət bilən meni kiyindürgənsən,
Ustihan ḥəm pəy bilən birləxtürüp meni toḳuoɣansən.
12 Sən manga ḥayat ḥəm meḥir-xəpḳət təḳdim ḳiloɣansən,
Sən səygüng bilən roḥimdin həwər alding.
13 Birak bu ixlar Sening ḳəlbingdə yoxurukluk idi;
Bularning əslidə ḳəlbingdə püküklikini bilimən.
14 Gunaḥ ḳiloɣan bolsam, Sən meni kəzitip yürgən bolatting;
Sən mening ḳəbiḥlikimni jazalimay ḳoymaytting.
15 Rəzil ḥesablanoɣan bolsam, manga bala kelətti!
Ḥəm yaki ḥaḳḳaniy ḥesablansammu, ḳattiḳ nomuskə qəmüp, azabḳa qəmginimdə,
Beximni yənila kətürüxkə jür'ət ḳilalmayttim;
16 Ḥətta beximni kətürüxkə jür'ət ḳilsammu,
Sən əxəddiy xirdək mening peyimgə qüxətting;
Sən manga karamət küqüngni arḳa-arḳidin kərsitətting.
17 Sən meni əyibləydioɣan guwaḥqiliringni ḳaytidin aldimoɣa kəltürisən;
Manga ḳaritiloɣan oɣəzipingni zor ḳilisən;
Küqliring manga ḳarxi dolḳunlap kəlməktə.
18 Sən əslidə nemixḳa meni baliyatḳudin qiḳaroɣansən?
Kaxki, mən qaqrap kətkən bolsam, ḥeq adəm meni kərməs idi!
19 Mən ḥeqḳaqan bolmioɣan bolattim!
Baliyatḳudin biwasitə gərgə apiriloɣan bolattim!
20-22 Mening azoɣinə künlirim tügəy degən əməsmu?
Xunga mən barsa kəlməs yərgə baroɣuqə,
— Ḳarangoɣuluk, ölüm sayə boloɣan zeminoɣa,
— Zulmət bir zeminoɣa, yəni ḳarangoɣulukning özining zeminioɣa,
Ölüm sayisining zeminioɣa,
Tərtipsiz, ḥətta öz nuri ḳapḳarangoɣu ḳilinoɣan xu zeminoɣa baroɣuqə,
Manga azrak jan kirix üqün,
Ixingni bir dəḳiḳə tohtat, məndin neri bol!».

10:10 «Sən ... meni irimqiktək uyutḳan əməsmu?» — Ayupning «meni süttək ḳuyup qayḳap, ... irimqiktək uyutḳan» degən sözliri Hudaning öz tenini xunqə ajayiblik bilən murəkkəp yaratḳanlikini bildüridu.
10:10 Zəb. 139:15,16
10:12 «Sən səygüng bilən...» — ibraniy tilida: «sən yoḳlixing bilən...». **«... Sən səygüng bilən roḥimdin həwər alding»** — 8-12-ayəttə, Ayup Hudaning insanning tenini xunqə karamət ustilik bilən birləxtürüp yasap, xəpḳət-səygü kərsətkəndin keyin, Hudaning ḥərbir adəmgə nisbətən uluɣ, karamət bir pilani boluxi kerək, dəp ḳaraydu. Birak Ayup özining ixida mundak ajayib pilanni kərəlməy, əksiqə Hudaning uning barliḳini astin-üstün ḳiliwətkənlikini kərüp ḳorḳup ketip: «Birak bu ixlar sening ḳəlbingdə yoxurukluk idi» *(13-ayət)* dəp, Huda mening dostum əməs, düxminim bolup qiḳkan dəp gumanlinidu. Ayupning Hudaning dostluḳidin məḥrum boloɣanmən degən ḥessiyati wə uningda Hudaning uning bilən billə boloɣanlik sezimining yoḳluḳi, xübḥisizki uning üqün ḥəmmidin azablik ix idi.
10:16 Yəx. 38:13; Yoɣ. 3:10
10:17 «Meni əyibləydioɣan guwaḥqiliring» — Ayupning bu degini, bəlkim, Hudaning uni «Sən gunaḥ ḳilding, xunga jazalanding» dəp əyibləydioɣan birnəqqə guwaḥqini orunlaxturoɣan, dəp kərsətməkqi; guwaḥqilar bolsa, uning üq dostini, öz bexioɣa qüxkən külpətlərni ḥəmdə kesəlning azablirini öz iqigə alsa kerək.
10:18 Ayup 3:11

Zofarning birinqi sözi — «sahta adəmlərning akiwiti»

11 [1] Andin Naamatlik Zofar jawabən mundak dedi: —
[2] «Gəp mundak kəp tursa, uni jawabsiz kalduroɣili bolmas?
Sözmən kixi özini aklisa bolamdu?
[3] Sening səpsətəliring kəpqilikning aoɣzini tuwaklisa bolamdu?
Sən mazak kilip sözligəndin keyin, hɵeqkim bu ixni yüzünggə salmisunmu?
[4] Qünki sən: «Mening əkidilirim saptur,
Mən sən Hudaning aldida pakmən» — deding.
[5] Ah, Təngri gəp kilsidi!
Aoɣzini eqip seni əyiblisidi!
[6] Xundak kilip U danalikning sirlirini sanga eqip bərsidi!
Qünki danalik ikki tərəpliktur!
Təngrining gunahingning heli bir kismini kətürüwetip, ulardin ətidioɣanlikini obdan bilip koy!
[7] Sən Təngrini izdigən təkdirdimu Uni tüptin tonuyalamsən?!
Həmmigə Kadirning qəksizlikini qüxinip yetələmsən?
[8] Bundak danalik asmandin egizdur, uningoɣa erixixkə nemə amaling bar?
U təhtisaradin qongkurdur, sən nemini bilələysən?
[9] Uning uzunluki yər-zemindin uzundur,
Kəngliki dengiz-okyanlardin kəngdur.
[10] U ətüp ketiwetip, adəmni kamisa, uni sorakka kakirsa, kimmu Uni tosalisun?
[11] Qünki U sahta adəmlərni obdan bilidu,
U təkxürməy turupla aldamkilikni allikaqan kərüp boloɣan.
[12] «Insan tuoɣulup bir yawa exəkning təhiyigə aylanoɣuqə,
Nadan adəm dana bolur!».
[13] Birak sən bolsang, əgər kəlbingni tooɣrilatsang,
Kolungni Hudaoɣa karap sozsang,
[14] Kolungdiki kəbihlikni özüngdin neri kilsang,
Qedirliringda hɵeq yamanlikni turoɣuzmisangla,
[15] Sən u qaoɣda yüzüngni kusursiz kətürüp yürisən,
Təwrənməs, korkunqsiz bolisən;
[16] Japayingni untuysən,
Hətta ekip ətüp kətkən suni oylioɣandək ularni əsləysən;
[17] Künliring qüxtiki nurdin yoruk bolidu,

11:1 «Naamatlik Zofar» — Ayupka söz kilidioɣan uning üqinqi dostidur. Biz Ayupning bu üq dostini selixturidioɣan bolsak, Elifaz ədəblikrak, baxkilardin səl mehribandək kerünidu; söz kilix tərtipidin karioɣanda, uning yexi bəlkim əng qong, ahirda sözləydioɣan Zofar əng kiqik boluxi mumkin. Elifaz öz təjribisini, yəni özining kərgən oɣaybanə alamitini bəkrək təkitləydu; Bildad bolsa ən'əniqi bolup, ilgiriki dəwrdikilər məyli nemə degən bolmisun, xu tooɣra dəp karaydu; Zofar bolsa hɵssiyatqan, kopal, ammibab makal-təmsillərgə amrak, «Jamaətning pikri bəribir tooɣridur» dəp karaydu *(3-ayəttimu «kəpqilik» degən söz təkitlinidu)*. Bəzidə uning gəp-sözliridin yamanlarning jazalinixidin uning nahayiti huzur alidioɣanliki qikip turidu.

11:4 «Mening əkidilirim saptur» — əməliyəttə Ayup bundak söz kilmidi.

11:6 «Təngrining gunahingning heli bir kismini kətürüwetip, ulardin ətidioɣanlikini obdan bilip koy!» — Zofarning bu sözliri: «Huda gunahliringning birnəqqisini esidin qikirip, pəkət ularning bir kismining tegixlik jazasini sanga qüxürüwatidu», degən mənini bildüridu.

11:11 «U təkxürməy turupla aldamkilikni allikaqan kərüp boloɣan» — yənə bir hil tərjimisi: «Wə adəmlər baykiyalmaydioɣan gunahinimu kərələydu».

11:11 Zəb. 10:11, 14; 35:21-23; 94:11

11:12 «Insan tuoɣulup bir yawa exəkning təhiyigə aylanoɣuqə, nadan adəm dana bolur!» — bu ayətning yənə ikki hil tərjimisi: «Nadan kixi danalikka erixməs, insan tuoɣuloɣanda yawa exəkning təhiyigə ohxaxtur, halas» yaki «Yawa exəkning təhiyi tuoɣulup insanoɣa aylanoɣuqə, nadan bir adəm dana bolur». Bu söz bəlkim axu dəwrdiki bir makal bolsa kerək.

11:12 Ayup 5:8; 22:21; Top. 3:18

Seni ḥazir ḳarangoɣuluḳ baskįni bilən, tangdək parlaḳ bolisən.
18 Ümiding bar boloɣaqḳa, sən ḥimayigə igə bolisən,
Sən ətrapingoɣa hatirjəm ḳarap aram elip olturisən.
19 Rast, sən yatḳiningda, ḥeqkimning wəswəsisi bolmaydu,
Əksiqə nuroɣunlioɣan kixilər sening ḥimmitingni izdəp kelidu.
20 Biraḳ rəzillərning kəzliri nuridin ketidu,
Ularoɣa ḳeqixḳa ḥeq yol ḳalmaydu,
Ularning ümidi nəpisi tohtaxtin ibarət bolidu, halas».

Ayup yənə sөz ḳilidu
«Hudaning küq-ḳudriti, Uning adilliḳi wə kөrünüxtə boloɣan adilsizliḳi»

12 1 Ayup jawabən mundaḳ dedi: —
2 Silər bərḥəḳ əl-əḥlisilər!
Өlsənglar ḥekmətmu silər bilən billə ketidu!
3 Meningmu silərdək өz əḳlim bar,
Əḳildə silərdin ḳalmaymən;
Bunqilik ixlarni kim bilməydu?!
4 Mən өz dostlirimoɣa mazaḳ obyekti boldum;
Məndək Tәngrigə iltija ḳilip, duasi ijabət boloɣan kixi,
Ḥəḳḳaniy, durus bir adəm mazaḳ ḳilindi!
5 Raḥəttə olturoɣan kixilər kөnglidə ḥərḳandaḳ külpətni nəzirigə almaydu;
Ular: «Külpətlər putliri teyilix aldida turoɣan kixigila təyyar turidu» dəp oylaydu.
6 Ḳaraḳqilarning qedirliri awatlixidu;
Tәngrigə ḥaḳarət kəltүridioɣanlar aman turidu;
Ular өzining ilaḥini өz alḳinida kətүridu.
7 Əmdi ḥaywanlardinmu sorap baḳ,
Ular sanga өgitidu,
Asmandiki uqar-ḳanatlarmu sanga dəydu;
8 Wə yaki yər-zeminoɣa gəp ḳilsangqu,
Umu sanga өgitidu;
Dengizdiki beliḳlar sanga sөz ḳilidu.
9 Bularning ḥəmmisini Pərwərdigarning ḳoli ḳiloɣanliḳini kim bilməydu?
10 Barliḳ jan igiliri, barliḳ ət igiliri,
Jümlidin barliḳ insanning nəpisi uning ḳolididur.

11:17 Zəb. 37:6; 92:14; 112:4; Pənd. 4:18
11:18 Law. 26:5
11:19 «... Əksiqə nuroɣunlioɣan kixilər sening ḥimmitingni izdəp kelidu» — muxu gəpning ajayib yeri xuki, ahirda Zofarning өzi Ayupning ḥimmitigə ḥajətmən bolidu *(42-bab)*.
11:19 Law. 26:6; Zəb. 3:5-6; 4:8; Pənd. 3:24
11:20 «Ularning ümidi nəpisi tohtaxtin ibarət bolidu, halas» — Zofarning bu sөzi Ayupḳa ḳaritiloɣan ḥeqḳandaḳ ḥesdaxliḳ bolmioɣan bir agaḥlandurux bolup: «Mundaḳ ketiwərsəng, səndə pəḳət nəpisingni tohtitixtin baxḳa ümid ḳalmaydu» degənlik.
11:20 Ayup 8:13,14; 18:14
12:4 Ayup 16:10; 17:2; 21:3; 30:1; Pənd. 14:2
12:5 «Raḥəttə olturoɣan kixilər... : «külpətlər putliri teyilix aldida turoɣan kixigila təyyar turidu» dəp oylaydu» — əsli tekistni qüxinix səl təs. Baxḳa hil tərjimilirimu uqrixi mumkin.
12:6 «Ular өzining ilaḥini өz alḳinida kətүridu» — demək, ular butpərəslar. Baxḳa bir hil tərjimisi: «Tәngri ḥətta ularning ḳolioɣa molqilik beridu».
12:6 Ayup 21:7; Zəb. 73:11, 12; Yər. 12:1; Ḥab. 1:3, 4

11 Eoɣizda taamni tetiɵandək,
Ḳulaḳmu səzining tooɣriliḳini sinap baḳidu əməsmu?
12 Yaxanoɣanlarda danaliḳ rast tepilamdu?
Künlirining kəp boluxi bilən yorutulux keləmdu?
13 Uningdila danaliḳ ḥəm ḳudrət bar;
Uningdila yolyoruḳ ḥəm yorutux bardur.
14 Mana, U harab ḳilsa, ḥeqkim ḳaytidin ḳurup qiḳalmaydu;
U ḳamap ḳoyoɣan adəmni ḥeqkim ḳoyuwetəlməydu.
15 Mana, U sularni tohtitiwalsa, sular ḳurup ketidu,
U ularni ḳoyup bərsə, ular yər-zeminni besip wəyran ḳilidu.
16 Uningda küq-ḳudrət, qin ḥekmətmu bar;
Aldiɵuqi, aldanoɣuqimu uningoɣa təwədur.
17 U məsliḥətqilərni yalingaq ḳildurup, yalap elip ketidu,
Soraḳqilarni rəswa ḳilidu.
18 U padixaḥlar əl-əḥligə saloɣan kixənlərni yexidu,
Andin xu padixaḥlarni yalingaqlap, qatraklirini lata bilənla ḳaldurup xərməndə ḳilidu.
19 U kaḥinlarni yalingayaoɣ mangdurup elip ketidu;
U küq-ḥoḳuḳdarlarni aoɣduridu.
20 U ixənqlik ḳaraloɣan zatlarning aoɣzini etidu;
Aḳsaḳallarning əḳlini elip ketidu.
21 U aḳsəngəklərning üstigə ḥaḳarət təkidu,
U palwanlarning bəlweoɣini yexip ularni küqsiz ḳilidu.
22 U ḳarangoɣuluḳtiki qongḳur sirlarni axkarilaydu;
U ələmning sayisini yorutidu.
23 U əl-yurtlarni uluoɣlaxturidu ḥəm andin ularni gumran ḳilidu;
Əl-yurtlarni kengəytidu, ularni tarḳitidu.
24 U zemindiki əl-jamaətning kattiwaxlirining əḳlini elip ketidu;
Ularni yolsiz dəxt-bayawanda sərsan ḳilip azduridu.
25 Ular nursizlandurulup ḳarangoɣuluḳta yolni silaxturidu,
U ularni məst bolup ḳaloɣan kixidək galdi-guldung mangduridu.

12:11 Ayup 6:30; 34:3
12:13 «Uningdila» — Hudadila, deməkqi.
12:14 Ayup 9:12; 11:10; Wəḥ. 3:7
12:17 2Sam. 15:31; 17:14,23; Yəx. 19:12; 29:14; 1Kor. 1:19
12:18 «U padixaḥlar əl-əḥligə saloɣan kixənlərni yexidu, andin xu padixaḥlarni yalingaqlap, ... xərməndə ḳilidu» — muxu padixaḥlar mustəbit boluxi natayin; ular puḳrilaroɣa saloɣan kixənlərni bəlkim adillik bilən saloɣan boluxi mumkin. Baxḳa birnəqqə hil tərjimilirimu uqrixi mumkin.
12:19 «kaḥinlar» — həlḳḳə wakalitən ḳurbanliḳ ḳiloɣuqilar, ular üqün dua ḳiloɣuqilar.
12:20 Ayup 32:9; Yəx. 3:2, 3
12:21 «U aḳsəngəklərning üstigə ḥaḳarət təkidu, U palwanlarning bəlweoɣini yexip ularni küqsiz ḳilidu» — muxu aḳsəngək, palwanlar əslidə məlum bir gunaḥ yaki zalimliḳni ḳiloɣanliḳi natayin. Ayup bu yərdə: Huda taxḳi kərünüxtə səwəbsiz ḥalda bu esilzadə kixilərgə ḥarhil külpət qüxüridu ḥəm xuning bilən bir waḳitta, baxḳa nuroɣun kixilərni ḳiyinqiliḳḳa duḳar ḳilidu, deməkqi boloɣan boluxi mumkin. Qünki «aḳsaḳallarning əḳli elip ketilgən» deyix arḳiliḳ ularning məslihət beridioɣan adəmliriningmu əḥwalining hətərlik ikənlikidin bexarət beridu. Bu palakətlər məlum bir gunaḥtin qiḳḳan boluximu yaki undaḳ bolmasliḳimu mumkin. Ayupning yuḳiriḳi sözlirigə ḳarioɣanda 23-25-ayətlərdə deyilgən awatqilik ḥəm külpətlər ohxaxla yüz bərgəndək kərinidu.
12:21 Zəb. 107:40
12:22 Mat. 10:26; 1Kor. 4:5
12:23 Zəb. 107:38
12:24 Zəb. 107:4-5, 40

Ayupning dostlirioŋa səzləxtin tohtap, yənə Hudaoŋa ķarap səzlixi

13 [1] Mana, mening kəzüm bularning ḥəmmisini kərüp qikķan;
Mening ķulikim bularni anglap qüxəngən.
[2] Silərning bilgənliringlarni mənmu bilimən;
Mening silərdin ķelixķuqilikim yoķ.
[3] Birak mening arzuyum Ḥəmmigə ķadir bilən səzlixixtur,
Mening Huda bilən munazirə ķiloŋum kelidu.
[4] Silər bolsanglar təḥmət qaplioŋuqilar,
Ḥəmminglar yaramsiz tewipsilər.
[5] Silər pəķətla süküttə turoŋan bolsanglar'idi!
Bu silər üqün danalik bolatti!
[6] Mening munazirəmgə ķulak selinglar,
Ləwlirimdiki muḥakimilərni anglap bekinglar.
[7] Silər Hudaning wakalətqisi süpitidə boluwelip biadil səz ķilamsilər?
Uning üqün ḥiylə-mikirlik gəp ķilmakqimusilər?
[8] Uningoŋa yüz-hatirə ķilip huxamət ķilmakqimusilər?!
Uningoŋa wakalitən dəwa sorimakqimusilər?
[9] U iq-baoŋringlarni ahturup qikşa, silər üqün yahxi bolattimu?
Insan balisini aldioŋandək uni aldimakqimusilər?
[10] Silər yüz-hatirə ķilip yoxurunqə huxamət ķilsanglar,
U qoķum silərni əyibləydu.
[11] Buningdin kərə Uning ḥəywisining silərni ķorķatķini,
Uning wəḥimisining silərgə qüxkini tüzük əməsmu?
[12] Pənd-nəsiḥətinglar pəķət külgə ohxax səzlər, halas;
Silər ixənq baoŋlioŋan istiḥkaminglar pəķət lay istiḥkamlar, halas.
[13] Meni ihtiyarimoŋa ķoyuwetip zuwan sürmənglar, meni gəp ķiloŋili ķoyunglar.
Beximoŋa ḥərnemə kəlsə kəlsun!
[14] Ķandakla bolmisun, jenim bilən təwəkkul ķilimən,
Mən jenimni alķinimoŋa elip ķoyimən!
[15] U jenimni alsimu mən yənila Uni kütimən, Uningoŋa tayinimən;

13:3 «...mening Huda bilən munazirə ķiloŋum kelidu» — yaki «...mening Huda bilən dəwalaxķum kelidu».
13:4 Ayup 16:2
13:5 Pənd. 17:28
13:7 Ayup 17:5; 32:21; 36:4
13:10 «.... Silər yüz-hatirə ķilip yoxurunqə huxamət ķilsanglar, u qoķum silərni əyibləydu» — Ayupning səzliri iqidə adəmni ḥəyran ķalduridioŋan nuroŋun mənilər ipadilinidu. Ayupning bu bayani ulardin intayin gəwdilik boloŋan bir misal ḥesablinidu. U üq dostioŋa naḥayiti kəskin ḥalda Hudaoŋa huxamətqilik ķilixķa bolmaydioŋanlikini bildüridu. 12-babta u Hudaning adalitidin gumanlinip turup səzligən bolsimu, birak u muxu yərdə Huda ḥəķikətni intayin ətiwarlaydu. Huda durus, lilla gəpni bək səyidu, kixilərning Hudaoŋa wakalətqi boluwelip, əzining yaki baxķilarning qiraylik pikrini ipadilixigə kət'iy bolmaydu, degən kəzķaraxni ipadiləydu. Hudaning ḥərmitigə layik səzlərni ķilix üqün, Uning insanoŋa bərgən wəḥiysini asas ķilix ḥəm xuning bilən bir wakitta reallikтin kət'iy ayrilmay turup, bu dunyadiki kərünərlik pakitlaroŋa yüzlinix zərürdur. Məyli Hudaoŋa, məyli baxķilaroŋa huxamətlik yaki yaloŋan gəp ķilixķa kət'iy bolmaydu.
–U üq dostioŋa agaḥlanduriduki, Hudaoŋa huxamətqilik ķilsa, Huda ularni jazalaydu. Bu gəp Ayupning Hudaning adalitigə kət'iy ixəngənlikini kərsitidu ḥəm uning ḥazirki etiķadi ḥəm gumani arisidiki iqidə boloŋan küraxni bizgə ayan ķilidu.
13:12 «Silər ixənq baoŋlioŋan istiḥkaminglar pəķət lay istiḥkamlar...» — yaki «Silər ixənq baoŋlioŋan jawablar pəķət lay istiḥkamlar...».
13:14 «Ķandakla bolmisun, jenim bilən təwəkkul ķilimən» — səzmusəz bolsa: «Ķandakla bolmisun *(yani «nemixķa»)* ətlirimni qiximda elip kürəx ķilimən?» — u əzini kəskin kürəx ķilmakqi boloŋan bir ḥaywanoŋa ohxitidu. **«Mən jenimni alķinimoŋa elip ķoyimən!»** — yaki: «Nemixķa jenimni alķinimoŋa elip ķoydum?».

Birak ḳandakḳla bolmisun mən tutḳan yollirimni Uning aldida aḳlimaḳqimən;
16 Bundaḳ ḳilixim manga nijatliḳ bolidu;
Qünki iplas bir adəm uning aldioŋa baralmaydu.
17 Səzlirimni diḳḳət bilən anglanglar,
Bayanlirimoŋa obdan ḳulaḳ selinglar.
18 Mana, mən өz dəwayimni tərtiplik ḳilip təyyar ḳildim;
Mən өzümning ḥaḳiḳətən aḳlinidioŋanliḳimni bilimən.
19 Mən bilən bəs-munazirə ḳilidioŋan ḳeni kim barkin?
Ḥazir süküt ḳiloŋan bolsam, tiniḳtin tohtioŋan bolattim!
20 Aḥ Huda! Manga pəḳət ikki ixnila ḳilip bərgin;
Xundaḳ boloŋandila, mən өzümni Səndin ḳaqurmaymən:
21 — Ḳolungni məndin yiraḳ ḳiloŋin;
— Wəḥiməng meni ḳorḳatmisun.
22 Andin meni sot ḳilixḳa qaḳir, mən sanga jawab berimən;
Yaki mən Sanga dəwayimdin səz ḳilsam, Sənmu manga jawab berisən.

Ayup dəwasini dawamlaxturidu

23 Mening ḳəbiḥliklirim ḥəm gunaḥlirim zadi ḳanqilik?
Itaətsizlikim ḥəm gunaḥimni manga kərsitip bər!
24 Nemixḳa didaringni məndin yoxurisən?
Nemixḳa meni Өz düxmining dəp bilding?
25 Uyaḳ-buyaḳḳa uquruwetilidioŋan anqiki bir yopurmaḳni wəḥimigə salmaḳqimusən?
Ḳurup kətkən pahalni ḳooŋlimaḳqimusən?
26 Qünki Sən mening üstümdin zəḥərdək ərzlərni yazisən,
Sən yaxliḳimdiki ḳəbiḥliklirimni manga ḳayturuwatisən.
27-28 Mən qirip kətkən bir nərsə,
Mən pəḳət küyə yegən bir kiyimla boloŋinim bilən,
Lekin Sən mening putlirimni kixənləysən,
Ḥəmmə yollirimni kəzitip yürisən;
Tapanlirimoŋa mangmasliḳ üqün qək sizip ḳoyoŋansən.

13:15 «U jenimni alsimu mən yənila Uni kütimən, Uningoŋa tayinimən...» — bu ayət Ayupning etiḳadḳa əng toloŋan bayanliridin biri. Ibraniy tilida «kütüx» wə «tayinix» bir peil bilənla ipadilinidu.
13:15 Zəb. 23:4; Pənd. 14:32
13:19 «Mən bilən bəs-munazirə ḳilidioŋan ḳeni kim barkin? Ḥazir süküt ḳiloŋan bolsam, tiniḳtin tohtioŋan bolattim!» — bu tekistning tət hil tərjimisi yaki qüxənqisi bar: — *(1)* Ayup birərsining өzi bilən bəs-munazirə ḳilalaydioŋanliḳioŋa ixənməydu; ḥətta birsi bəs-munazirigə qiḳsila: «Mən Uning soalioŋa pisənt ḳilmay, bu dunyadin ketimən» degəndək; *(2)* ...undaḳ adəm qiḳsa, mən gəp ḳilmay süküttə ələp ketixkə razimən!; *(3)* U kimning өzini əyiblixidin kət'iynəzər, süküt ḳilixḳa kət'iy unimaydu; *(4)* Birsining өzi bilən yənə bəs-munazirə ḳiloŋusi bolsa, tez boluxi kerək, qünki u pat arida dunyadin ketidu. Biz üqinqisini ixlәttuḳ.
13:20 Ayup 9:34; 33:7
13:21 «Manga pəḳət ikki ixnila ḳilip bərgin... ḳolungni məndin yiraḳ ḳiloŋin; — wəḥiməng meni ḳorḳatmisun» — birinqi ix bolsa, Hudaning Өz ḳolini uningdin yiraḳ ḳilixi bilən u azraḳ dəm alalaydu; ikkinqi ix, Hudaning wəḥimisi bolmisa u jür'ətlik bolup səz ḳilidu, degənlik.
13:24 Ayup 16:9; 19:11; 33:10; Yioŋ. 2:5
13:26 Zəb. 25:7
13:27-28 Ayup 33:11

Ölümdin keyin ⱪandaⱪ bolidu?

14 [1] Anidin tuoɣuloɣanlarning künliri azdur,
Palakət uningoɣa yardur.
[2] U güldək dunyaoɣa kelip andin tozuydu,
U ⱪuyax aldidin sayigə ohxax ⱪeqip ketidu.
[3] Biraⱪ Sən tehi xundaⱪ bir ajiz boloɣuqioɣa kəzüngni tikip,
Meni Өz aldingoɣa soraⱪⱪa tartiwatamsən?
[4] Kim napak nərsilərdin pak nərsini qiⱪiralaydu? — ⱨeqkim!
[5] Insanning künliri bekitilgəndikin,
Uning aylirining sani Sening ilkingdə boloɣandikin,
Sən uning ətsə bolmaydioɣan qəklirini bekitkəndikin,
[6] Uning bir'az dəm elixi üqün uningdin kəzüngni elip ⱪaqⱪin,
Xuning bilən mədikardək uningoɣa əz künliridin səyünüx nesip bolsun!
[7] Qünki dərəh kesiwetilgəndin keyin, ⱪayta əsüxtin ümid bar;
Buninglik bilən uning yumran bihliri tügəp kətməydu;
[8] Uning yiltizi yərdə ⱪurup kətkən bolsimu,
Uning kətiki topida ölüp kətkən bolsimu,
[9] Biraⱪ suning puriⱪi bilənla u yənə kəkiridu,
Yumran ot-qəptək yengi bihlarni qiⱪiridu.
[10] Biraⱪ adəm bolsa əlidu, ilajsiz ongda yatidu, bərⱨək,
Insan nəpəstin ⱪalidu, andin nədə bolidu?
[11] Dengizdiki sular paroɣa aylinip tügəp kətkəndək,
Dəryalar ⱪaoŋjirap ⱪurup kətkəndək,
[12] Ohxaxla adəm yetip ⱪalsila ⱪaytidin turmaydu;
Asmanlar yoⱪimioɣuqə, ular oyoɣanmaydu, uyⱪudin turmaydu.
[13] Aⱨ, təⱨtisaraoɣa meni yoxurup ⱪoysang idi,
Oɣəziping ətüp kətküqə meni məhpiy saⱪlap ⱪoysang idi,
Meni esinggə alidioɣan bir waⱪit-saətni manga bekitip bərsəng idi!
[14] Adəm əlsə, ⱪayta yaxamdu?
Xundaⱪ bolsa manga xundaⱪ əzgirix waⱪti kəlgüqə,
Muxu japaoɣa toloɣan künlirim ətküqə, səwr-taⱪət bilən kütəttim!
[15] Xundaⱪ bolsa Sən meni qaⱪirsang, jawab berəttim;
Sən Өz ⱪolung bilən yaratⱪiningoɣa ümid-arzuyung bolatti.

14:1 Zəb. 90:5-6, 9-10; 102:11; 103:15; 144:4; Yaⱪ. 4:14
14:2 Ayup 8:9; Zəb. 90:5-6, 9-10; 102:11; 103:15; 144:4; Yəx. 40:6; 1Pet. 1:24
14:3 «Meni Өz aldingoɣa soraⱪⱪa tartiwatamsən?» — yaki «Uni Өz aldingoɣa soraⱪⱪa tartiwatamsən?».
14:3 Ayup 7:17,18; 10:20
14:4 «Kim napak nərsilərdin pak nərsini qiⱪiralaydu? — ⱨeqkim!» — demək, insan balisi Hudaning aldida ⱪandaⱪ ⱪilip pak bolalaydu ⱨəm ⱪobul ⱪilinalaydu? Ayupning əzi 19-babta bexarət ⱪilip bu soaloɣa jawab beridu.
14:4 Yar. 5:3; Zəb. 51:5-7; Yuⱨ. 3:6; Rim. 5:12; Əf. 2:3
14:5 Ayup 7:1
14:6 «Uning bir'az dəm elixi üqün ... mədikardək uningoɣa əz künliridin səyünüx nesip bolsun!» — Ayupning degini boyiqə insanloroɣa adəttiki turmuxning *(mədikarningkidək)* japasi kupayə, xunga u bu japaliⱪ ⱨayat künliridin azraⱪⱪinə ⱨuzur alsun, «bu adəttiki japaoɣa tehimu kəp japa artmioɣaysən» degən mənidə.
14:6 Ayup 7:1, 2, 16, 19; 10:20
14:13 «təⱨtisara» — əlgənlərning roⱨliri baridioɣan jayni kərsitidu. Yənila 7-bab, 9-ayəttiki izaⱨatni kərüng.
14:14 «Adəm əlsə, ⱪayta yaxamdu? Xundaⱪ bolsa ... səwr-taⱪət bilən kütəttim!» — Ayupning insanning ülümdin *(yəni təⱨtisaradin)* tirilixi toоrisida həwiri yoⱪ. Biraⱪ u bundaⱪ ix bolsila, nəⱪədər yahxi bolatti, undaⱪ ümid wə səwr-taⱪət bilən Hudaning orunlaxturuxini *(«xundaⱪ əzgirix»ni)* kütəttim, dəydu. Keyin u əzining tirilixi toоruluⱪ bexarət beridu *(19-babta)*.
14:15 «Xundaⱪ bolsa ... Sən Өz ⱪolung bilən yaratⱪiningoɣa ümid-arzuyung bolatti» — Ayup yənila Hudaning Өzi tüjüpilap yaratⱪan ⱨəmmə insanoɣa boloɣan ajayib ümid-arzusioɣa etiⱪad ⱪiloɣanlikini bildüridu.

16 Biraq Sən ḫazir ḫərbir dəssigən ḳədəmlirimni sanap,
Gunaḫimni kəzitiwatisənoɣu!
17 Itaətsizlikim haltioɣa selinip peqətləndi,
Gunaḫlirimni dəwə-dəwə ḳilip saḳlap ḳoydung.
18 Dərwəḳə taoɣmu yimirilip yoḳaloɣandək,
Tax ɵz ornidin təwrinip kətkəndək,
19 Sular tax-xeoɣillarni upritip yoḳatḳandək,
Topanlar zemindiki topini süpürüp kətkəndək,
Sən adəmning ümidini yoḳ ḳilisən.
20 Sən mənggügə uning üstidin oɣalib kelisən,
Xunga u dunyadin ketidu; uning qirayini tutuldurisən,
Uni ɵz yeningdin yiraḳ ḳilisən.
21 Uning ooɣulliri ḫərmətkə erixidu, biraḳ u buni bilməydu;
Ular pəs ḳilinsimu,
Biraḳ uning bulardinmu həwiri bolmaydu.
22 U pəḳət ɵz tenidiki aoɣriḳidinla azablinidu,
U kənglidə ɵzi üqünla ḫəsrət-nadamət qekidu.

Elifaz yənə səzləydu — Yamanlarning aḳiwiti

15 1 Temanlik Elifaz buningoɣa jawabən mundaḳ dedi: —
2 Danixmən kixining ḳuruḳ xamaldək səpsətə bilən jawab berixi tooɣrimu?
Danixmən ḳorsiḳini issiḳ məxriḳ xamili bilən toyoɣuzsa bolamdu?
3 Paydisiz səzlər bilən,
Tayini yoḳ gəplər bilən munazirilixixi muwapiḳmu?
4 Bərḫəḳ, sən iman-ihlasni yoḳ ḳiliwətməkqisən,
Hudaning aldida dua-istiḳamətkə tosaloɣu bolisən.
5 Qünki ḳəbiḫliking aoɣzingoɣa səz salidu,
Sən məkkarlarning tilini tallap ḳollinisən.
6 Mən əməs, bəlki ɵz aoɣzing ɵzüngning gunaḫingni bekitidu,
Ɵz ləwliring sanga ḳarxi guwaḫlik beridu.
7 Sən insanlar iqidə tunji bolup tuoɣuloɣanmu?
Sən taoɣ-dawanlardin awwal apiridə boloɣanmu?
8 Təngrining məhpiy kengixini anglap kəlgənmusən?
Danalik sən bilənla qəklinəmdu?
9 Sən bilgənlərni bizning bilməydioɣanlirimiz barmu?
Sən qüxəngənni bizning qüxənməydioɣinimiz barmu?
10 Aḳsaḳallar ḫəm ḳerilar bizning təripimizdə turidu,

14:16 «Biraḳ Sən ḫazir ḫərbir dəssigən ḳədəmlirimni sanap...» — yaki «Qünki Sən ḫazir ḫərbir dəssigən ḳədəmlirimni sanap...».
14:16 Ayup 31:4; 34:21; Zəb. 56:8; 139:1-5; Pənd. 5:21; Yər. 32:19
14:17 «Itaətsizlikim haltioɣa selinip peqətləndi...» — bəzi tərjimanlar Ayupning muxu səzlirining mənisini, Huda Ayupning gunaḫlirini yapḳanikən, dəp ḳaraydu. Biz əksiqə, Ayupning muxu səzining mənisini Huda uni tehimu əyibləx üqün gunaḫlirini dəwə-dəwə ḳilip peqətləp saḳlap ḳoyoɣan, dəp qüxinimiz.
14:22 «U pəḳət ɵz tenidiki aoɣriḳidinla azablinidu, ... ḫəsrət-nadamət qekidu» — Ayup muxu yərdə insan gərgə qüxkəndin keyin ɵz tenining qirip kətkənlikini ḫes ḳilip ḳiynilidu, dəp oylioɣan boluxi mumkin.
15:6 «Ɵz ləwliring sanga ḳarxi guwaḫlik beridu» — Elifaz muxu yərdə Ayupning Huda aldida jazalanoɣan gunaḫi ḫəm ḫakawurluḳi uning ɵz aoɣzi bilən ḳiloɣan aqqiḳ ḫəm ətkür səzliridə kərünidu, deməkqi. Biraḳ Elifaz bilən ikki dostining Ayupning aoɣzidin qiḳḳan xu aqqiḳ ətkür səzlərgə məs'uliyiti bar.
15:8 Rim. 11:34

Ular sening atangdinmu yaxta qongdur.
11 Tәngrining tәsәlliliri,
Yәni sanga mulayimlik bilәn eytqan muxu sөz sәn üqün azlik qilamdu?
12 Nemixqa kөngülning kәynigә kirip ketisәn?
Kөzüngni nemigә parqiritisәn?
13 Xundaq qilip sәn roһingni Tәngrigә qarxi turoluzdung,
Eoqizingdin xundaq sөzlөrning qikixioqa yol qoyuwatisәn!
14 Insan nemә idi? Өz-өzini pakliyalioqudәk?
Anidin tuoquloqan adәm balisi nemә idi? Ққqaniy bolalioqudәk?
15 Qara, Huda Өz muqәddәslirigimu ixәnmigәn yәrdә,
Asmanlarmu uning nәzиridә pak bolmioqan yәrdә,
16 Yirginqlik boloqan, sesip kәtkәn,
Qәbiһlikni su iqkәndәk iqidioqan insan balisi zadi qandaq bolar?
17 Mәn sanga kөrsitәy, manga qulaq sal;
Kөzüm kөrgәnni bayan qilmaqqimәn.
18 Danixmәnlәr ata-bowiliridin bularni anglioqan,
Yoxurmay bularni bayan qiloqan: —
19 (Pәqәt xularoqila, yәni ata-bowilirioqila yәr-zemin tapxuruloqanidi,
Ularning arisidin yat adәm ötüxkә petinalmaytti).
20 — Rәzil adәm barlik künliridә azablinidu,
Zalim kixigә yillar sanaqlikla bekitilgәndur.
21 Uning qulikioqa wәһimilәrning awazi kiridu,
Bayaxatlikida bulangqi uning ustigә besip qüxidu.
22 Qarangoquluqtin qutuluxqa uning kөzi yәtmәydu,
U qiliq bilәn qepilixqa saqlanoqandur.
23 U ax izdәp: «Zadi nәdin tepilar?» dәp yolda tenәp yüridu,
U zulmәt künining uningoqa yeqinlaxqanlikini bilidu.
24 Dәrd-әlәm һәm azab uningoqa wәһimә qilidu,
Ққujumoqa tәyyar boloqan padixaһtәk uning üstidin oqәlibә qilidu.
25 Qünki u Tәngrigә qarxi qolini kөtürgәn,
Ққmmigә qadiroqa küq kөrsәtmәkqi boloqan,
26 Xunga u boynini qattiq qilip,
Kөp qәwәtlik qalqanni kөtürüp uningoqa qarap etilidu.

15:10 «Akqsaqqallar ққm qerilar bizning tәripimizdә turidu... » — Elifaz ilgiriki dәwrlәrdiki ata-bowilirining kөzqarixini өziningkigә ohxax dәp qarawatidu.
15:10 Ayup 32:7
15:14 1Pad. 8:46; 2Tar. 6:36; Ayup 14:4; Zәb. 14:2-3; 51:5; Pәnd. 20:9; Top. 7:20; 1Yuһ. 1:8,10
15:15 «Qara, Huda Өz muqәddәslirigimu ixәnmigәn yәrdә...» — muxu yәrdiki «muqәddәslәr» Hudaning pәrixtilirini kөrsәtsә kerәk. Elifaz ћeliki yaman roһning өslidә uningoqa degәn gәplirigә *(4:15-21)* ixinip , qaytilaydu.
15:15 Ayup 4:18; 25:5
15:16 «Qәbiһlikni su iqkәndәk iqkәn bir adәm» — muxu gәp, xübһisizki, Ayupning өzini kөrsitidu.
15:19 «Pәqәt xularoqila, yәni ata-bowilirioqila yәr-zemin tapxuruloqanidi, ularning arisidin yat adәm ötüxkә petinalmaytti» — Elifaz bu sөz bilәn bu ata-bowilarning Huda aldida ққqaniy boloqanlikini, xunga Huda ularning yәr-zeminini yat adәmlәrning basturup kirixidin qooqdioqanlikini kөrsәtmәkqi; xuning bilәn ularning mәdiniyiti urux-jedәlning dәһligә uqrimay, tәdriji tәrәkqiy qilip, bilimi pәlligә yәtkәnidi, demәkqi boluxi mumkin.
15:20 «Rәzil adәm barlik künliridә azablinidu, zalim kixigә yillar sanaqlikla bekitilgәndur» — bu sөz ққm tөwәndiki 35-ayәtkiqә boloqan sөzlөrning ққmmisi Ayupqa biwasitә qaritilip deyilgәn boluxi mumkin.
15:21 1Tes. 5:3
15:23 «U ax izdәp: «Zadi nәdin tepilar?» dәp yolda tenәp yüridu» — baxqa birhil tәrjimisi: «U yoldin tenip ketip, qorultazlar üqün yәm bolidu».
15:23 Ayup 18:12; Zәb. 109:10

27 Yüzini yaoŋ basḳan bolsimu,
Beḳinliri səmrəp kətkən bolsimu,
28 U harabə xəḥərlərdə,
Adəm ḳonoŋusi kəlməydioŋan,
Kesək dəwiliri boluxḳa bekitilgən əylərdə yaxaydu;
29 U ḥeq beyimaydu,
Uning mal-mülki bolsa üzülüp ḳalidu,
Uning təəlluḳatliri zemin üstidə kengəyməydu.
30 U ḳarangoŋuluḳtin ḳeqip ḳutulalmaydu,
Yalḳun uning xahlirini kəydürüp ḳurutidu,
Hudaning bir nəpisi bilən u dunyadin ketidu.
31 U sahtiliḳḳa tayanmisun!
U aldinip kətkən, xunga sahtiliḳning əzi uning in'ami bolidu;
32 Uning küni tehi toxmay turupla,
Uning xehi tehi kəkirip bolmayla, bu ixlar əməlgə axurulidu.
33 Üzüm teli silkinip, tong üzümlər qüxürüwetilgəndək,
Zəytun dərihining qeqiki eqilipla təkülüp kətkəndək bolidu.
34 Qünki iplaslarning jəməti tuoŋmas bolidu,
Ot para yegənlərning qedirlirini kəydürüwetidu.
35 Birak ular ḥərdaim yamanliḳni oylap, ḳəbiḥlik tuoŋduridu,
Kənglidə ḥaman ḥiylə-mikir təyyarlaydu.

Ayup yənə jawab beridu — Ərxtə turidioŋan Guwaḥqi

16 1 Andin Ayup jawabən mundak dedi: —
2 Mən muxundak gəplərni kəp anglioŋanmən;
Silər ḥəmminglar azab yətküzidioŋan ajayib təsəlli bərgüqi ikənsilər-ḥə!
3 Mundak watildap ḳiloŋan gəpliringlarning qeki barmu?
Silərgə mundak jawab berixkə zadi nemə ḳutratḳuluk ḳildi?
4 Halisamla əzüm silərgə ohxax səz ḳilalayttim;
Silər mening ornumda bolidioŋan bolsanglar,
Mənmu səzlərni baoŋlaxturup eytip, silərgə zərbə ḳilalaytim,
Beximnimu silərgə ḳaritip qayḳiyalayttim!
5 Ḥalbuki, mən əksiqə aoŋzim bilən silərni rioŋbətləndürəttim,
Ləwlirimning təsəllisi silərgə dora-dərman bolatti.
6 Lekin mening səzlixim bilən azabim azaymaydu;
Yaki gepimni iqimgə yutuwalisammu, manga nemə aramqilik bolsun?
7 Birak U meni ḥalsizlanduruwətti;

15:28 «U harabə xəḥərlərdə..., kesək dəwiliri boluxḳa bekitilgən əylərdə yaxaydu» — ḳədimdə bəzi xəḥərlər Hudaning lənniti bilən wəyran boloŋan bolup, Hudaning lənitigə uqrioŋan bu jaylarda adəttiki kixilər ularni ḳaytidin ḳurup u yərdə olturaḳlixixḳa petinalmaytti. Birak *(Elifazning deyixiqə)* bu rəzil kixilər *(jümlidin Ayupning əzi?)* Hudadin ḳorḳmay undak yərlərdə turuxtin bax tartmaytti.
15:30 «Hudaning bir nəpisi bilən u dunyadin ketidu» — ibraniy tilida «Uning bir nəpisi bilən u dunyadin ketidu».
15:32 Ayup 22:16; Zəb. 55:23
15:33 «Üzüm teli silkinip, tong üzümlər qüxürüwetilgəndək...» — adəttə üzüm teli pixmioŋan üzümlirini taxlimaydu. Birak Elifaz xu ohxitixi bilən, mundak adəmlərning ixliri tehi ḥeq pixmioŋan bolup bikaroŋa ketidu, deməkqi.
15:35 Zəb. 7:14; Yəx. 59:4; Ḥox. 10:13
16:2 Ayup 13:4

Xundak, Sən pütkül ailəmni wəyran kiliwətting!
[8] Sən meni kamalliding!
Xuning bilən əḥwalim manga guwaḥlik kilmakta;
Mening oruk-kakxal bədinim ornidin turup özümni əyibləp guwaḥlik kilidu!
[9] Uning oŋəzipi meni titma kilip,
Meni ow oljisi kilidu;
U manga karap qixini oŋuqurlitidu;
Mening düxminimdək közini alayitip manga tikidu.
[10] Adəmlər manga karap mazak kilixip aoŋzini aqidu;
Ular nəprət bilən məngzimgə kaqatlaydu;
Manga ḥujum kilay dəp səp tüzidu.
[11] Huda meni əskilərgə tapxuroŋan;
Meni rəzillərning koliоŋa taxliwətkənikən.
[12] Əslidə mən tinq-amanlikta turattim, birak u meni paqaklidi;
U boynumdin silkip bitqit kiliwətti,
Meni Өz nixani kiloŋanikən.
[13] Uning okyaqiliri meni kapsiwaldi;
Ḥeq ayimay U üqəy-baoŋrimni yirtip,
Өtümni yərgə təküwətti.
[14] U u yər-bu yerimgə üsti-üstiləp zəhim kilip bəsüp kiridu;
U palwandək manga karap etilidu.
[15] Terəmning üstigə bəz rəht tikip koydum;
Өz izzət-ḥərmitimni topa-qangoŋa selip koydum.
[16-17] Gərqə kolumda ḥeqkandak zorawanlik bolmisimu,
Duayim qin dilimdin boloŋan bolsimu,
Yüzüm yioŋa-zaridin kizirip kətti;
Kapaklirimni ölüm sayisi basti.
[18] Aḥ, yər-zemin, kenimni yapmioŋin!
Nalə-pəryadim tohtaydioŋanoŋa jay bolmioŋay!
[19] Birak mana, asmanlarda ḥazirmu manga xaḥit Boloŋuqi bar!
Ərxlərdə manga kapalət Boloŋuqi bar!
[20] Өz dostlirim meni mazak kiloŋini bilən,
Birak közüm tehiqə Təngrigə yax təkməktə.

16:7 «Birak U meni ḥalsizlanduruwətti; xundak, Sən pütkül ailəmni wəyran kiliwətting! — 8 wə 9-ayəttiki «U» wə «Sən» Hudani kərsitidu.
16:8 «Sən meni kamalliding!» — yaki: «Sən meni kurutuwətting!». **«Xuning bilən əḥwalim manga guwaḥlik kilmakta!»** — Ayupning xu biqarə əḥwali: «Sən qokum eoŋir bir gunah kiloŋansən, bolmisa bu külpət bexingoŋa qüxmigən bolatti» dəp özigə guwaḥlik kiloŋandək kilidu.
16:9 «Uning oŋəzipi meni titma kilip,...» — yaki «U tumxuki bilən meni titma kilip,...». Muxu yərdə Ayup Hudani özigə yirtkuq ḥaywandək zərbə kiliwatidu, dəp eytmakqi.
16:9 Ayup 10:16,17; 13:24
16:12 Ayup 7:20; Yioŋ. 3:12
16:15 «Terəmning üstigə bəz rəht tikip koydum; өz izzət-ḥərmitimni topa-qangoŋa selip koydum» — bu ayəttiki «bəz rəht» kədimki zamanlarda adəmning kattik matəm tutux, puxayman kilix yaki towa kilixinimu ipadiləytti. Muxu yərdə, xübḥisizki, «matəm tutux»ni bildürməkqi.
–«Өz izzət-ḥərmitimni topa-qangoŋa selip koydum» degini ibraniy tilida «Münggüzümni topa-qangoŋa selip koydum» degənliktur. Kalining yaki bukining münggüzi adəmning küq-kudriti ḥəm abruyining simwoli bolidu.
16:15 Ayup 30:19
16:16-17 «Kapaklirimni ölüm sayisi basti» — yaki «Zulmətlik karangoŋuluk sayisi basti».
16:18 «Nalə-pəryadim tohtaydioŋanoŋa jay bolmioŋay!» — demək, «Ijabət bolmioŋuqə pəryadim ḥərdaim ḥəm Hudaoŋa ḥəm adəmlərgə awariqilik bolsun».
16:20 «Өz dostlirim meni mazak kiloŋini bilən...» — ayətning birinqi kismining yənə birhil tərjimisi, «Manga wakalət

21 Ah, insan balisi dosti üqün kelixtürgüqi bolоŋandək,
Təngri bilən adəm otturisidimu kelixtürgüqi bolsidi!
22 Qünki yənə birnəqqə yil ətüxi bilənla,
Mən barsa ķaytmas yolda mengip ķalimən.

17 1 Mening roḩim sunuķ,
Künlirim tügəy dəydu,
Gərlər meni kütməktə.
2 Ətrapimda aldamqi mazaķ ķiloŋuqilar bar əməsmu?
Kəzümning ularning eqitķulukįoŋa tikilip turuxtin baxķa amali yoķtur.
3 Ah, jenim üqün Өzüng halioŋan kapalətni elip Өzüngning aldida manga borun boloŋaysən;
Səndin baxķa kim meni ķollap borun bolsun?
4 Qünki Sən dostlirimning kənglini yorukluķtin ķalduroŋansən;
Xunga Sən ularni oŋəlibidinmu məḩrum ķilisən!
5 Oŋəniymət alay dəp dostlirioŋa pəxwa atķan kixining bolsa,
Ḩətta balilirining kəzlirimu kor bolidu.
6 U meni əl-yurtlarning aldida səz-qəqəkkə ķoydi;
Mən kixilər yüzümgə tüküridioŋan adəm bolup ķaldim.
7 Dərd-ələmdin kəzüm torlixip kətti,
Barlik əzalirim kələnggidək bolup ķaldi.
8 Bu ixlarni kərüp duruslar ḩəyranuḩəs bolidu;
Bigunaḩlar iplaslaroŋa ķarxi turuxķa ķozoŋilidu.
9 Birak ḩəķķaniy adəm өz yolida qing turidu,
Ķoli pak yüridioŋan adəmning küqi tohtawsiz uloŋiyidu.

---

boloŋuqi mening dostum ikən».

16:21 «Ah, insan balisi dosti üqün... kelixtürgüqi bolsidi!» — pütkül ayətning baxķa birhil tərjimisi: «Ah, Insanooŋli dosti üqün kelixtürgüqi boloŋandək, Təngri bilən otturisidimu kelixtürgüqi bir küqlük birsi bolsidi!». Bu tərjimə tooŋra bolsa, xübhisizki Məsiḩni kərsitidu.

16:21 Ayup 31:35; Top. 6:10; Yəx. 45:9; Rim. 9:20

16:22 «Yənə birnəqqə yil etüxi bilənla, mən barsa ķaytmas yolda mengip ķalimən» — Ayup bəzidə «bu dunyadin pat arida ketimən» dəp, bəzidə «birnəqqə yil azablar meni kütidu» dəp oylaydu. U birinqi imkaniyətni nisbətən yahxi dəp ķaraydu, əlwəttə.

17:1 «mening roḩim sunuķ» — yaki «Nəpisim sikilip kətti».

17:3 «Ah, jenim üqün Өzüng halioŋan kapalətni elip Өzüngning aldida manga borun boloŋaysən» — bu səzlər Hudaoŋa eytiloŋan, əlwəttə.

–«Borun» *(kepil boloŋuqi)* — ķədimki zamanlarda, birsi məlum bir ixta əyibləngüqi bolsa, sotqi ḩəküm ķiloŋuqə əyibləngüqi wakitlik ərkin bolalmaydu, bəlki ķamap ķoyulidu. Birak uning məlum bir dosti uningoŋa kapalət berixkə razi bolsa, əyibləngüqi ərkin yürüwərsə bolidu. Kapalət bərgüqi uning ķeqip kətməslikigə toluk kapalət bərgən boluxi kerək idi. Əgər ķeqip kətsə uning ornida ərkinliktin məḩrum bolidu; andin ḩəküm ķilinoŋandin keyin *(өz dosti gunaḩkar dəp ḩesablanoŋan bolsa)* dostining ornida tegixlik jazani өz üstigə aloŋan bolidu. Kapalət bərgüqi bolsa ḩərmətkə sazawər, jamaətning ixənqisigə igə boloŋan boluxi kerək, əlwəttə. Xunga Ayup muxu yərdə өzining ḩəm dostliri təripidin ḩəm Huda təripidin əyibləngüqi ikənlikini ḩes ķilip: «Huda, Sən meni bu ixlarda əyibligüdək yeri yoķ dəp bilisən, xunga mən üqün kapaləp bolalmamsən?» — degəndək jasarətlik dua ķilidu.

–*(Bəzi alimlar bu səzning baxķa bir qüxənqisi bar dəp ķaraydu. Ularning pikriqə, Ayup 2-ayəttə: — «ətrapimdikilər aldamqi, mazaķ ķiloŋuqilar bolmisa Ayup bolmay ketəy! Kəzümning... amali yoķtur» degən ķasəmni iqidu; 3-ayəttə u Hudadin bu ķasəmni ada ķilixķa (kimning tooŋra bolsa uni aķlax, kimning hata bolsa uni jazalaxķa)* kapalətqi ḩəm guwaḩqi boluxni ətünidu, andin 4-ayəttə *(xu alimlarning pikriqə)* ulltijasining Huda təripidin bejirilixini ətünidu: «Qünki Sən dostlirimning kənglini yorukluķtin ķalduroŋansən; xunga Sən ularni oŋəlibidinmu məḩrum ķilmisang bolmaydu!» — degəndək).

17:3 2Kor. 5:19

17:6 Ayup 30:9

17:9 «... Ķoli pak yüridioŋan adəmning küqi tohtawsiz uloŋiyidu» — Ayupning etiķadi yənila uroŋup texip turidu. Muxu yərdə u Hudaning өz düxmini bolup qikķanlikini ḩes ķiloŋini bilən, ķandaķla bolmisun өzining ḩəķķaniy yolda qing turidioŋanlikini eytip, Huda ahirda ḩəmmə ixlirimni ongxaydu, dəp bexarət beridu.

10 Əmdi kəni, ḥəmminglar, yənə kelinglar;
Aranglardin birmu dana adəm tapalmaymən.
11 Künlirim ahirlixay dəp ḳaptu,
Muddialirim, kənglümdiki intizarlar üzüldi.
12 Bu adəmlər keqini kündüzgə aylandurmaḳqi;
Ular ḳarangoƣulukḳa ḳarap: «Nur yeḳinlixiwatidu» deyixiwatidu.
13 Əgər kütsəm, əyüm təḥtisara bolidu;
Mən ḳarangoƣulukḳa ornumni raslaymən.
14 «Qirip ketixni: «Sən mening atam!»,
Ḳurtlarni: «Apa! Aqa!» dəp qaḳirimən!
15 Undaḳta ümidim nədə?
Xundaḳ, ümidimni kim kərəlisun?
16 Ümidim təḥtisaraning təmür pənjiriliri iqigə qüxüp ketidu!
Biz birliktə topioƣa kirip ketimiz!

Bildadmu «Yamanlarning yaman aḳiwiti» tooƣruluḳ səz ḳilidu

18 1 Xuhaliḳ Bildad jawabən mundaḳ dedi: —
2 Səndək adəmlər ḳaqanoƣiqə mundaḳ səzlərni tohtatmaysilər?
Silər obdan oylap beḳinglar, andin biz səz ḳilimiz.
3 Biz nemixḳa silərning aldinglarda ḥaywanlar ḥesablinimiz?
Nemixḳa aldinglarda əhməḳ tonulimiz?
4 Ḥəy əzüngning oƣəzipidə əzüngni yirtḳuqi, seni dəpla yər-zemin taxliwetiləmdu?!
Taoƣ-taxlar əz ornidin kətürülüp ketəmdu?!
5 Ḳandaḳla bolmisun, yaman adəmning qirioƣi əqürülidu,
Uning ot-uqḳunliri yalḳunlimaydu.
6 Qedirdiki nur ḳarangoƣulukḳa aylinidu,
Uning üstigə asḳan qirioƣi əqürülidu.
7 Uning məzmut ḳədəmliri ḳisilidu,
Əzining nəsiḥətliri əzini mollaḳ atḳuzidu.

17:10 Ayup 6:29
17:11 Ayup 7:6; 9:25
17:12 «Bu adəmlər keqini kündüzgə aylandurmaḳqi; ular ḳarangoƣulukḳa ḳarap: «Nur yeḳinlixiwatidu» deyixiwatidu» — Ayup dostlirimni ḥəḳiḳətni yormilap, aḳni ḳara, ḳarini aḳ dəwatidu, xundaḳla manga ḳuruḳ ümidlərni *(«Nur yeḳinlixidu!» dəp)* yətküzməḳqi, dəydu.
17:13 «Təḥtisara» — 7-bab, -9-ayət wə xu ayəttiki izaḥatni kərüng.
17:14 «Mening atam!» — bu ibarining ḳədimdə «Begim!» «Təḳsir!» degən mənisimu bar idi.
17:16 «təḥtisara» — 7-bab, -9-ayət wə xu ayətning izaḥatini kərüng. **«Ümidim təḥtisaraning təmür pənjiriliri iqigə qüxüp ketidu! Biz birliktə topioƣa kirip ketimiz!»** — bu jümlining soal jümlə xəklidə ḳilinoƣan tərjimisimu uqraydu: «Ümidim təḥtisaraning təmür pənjiriliri iqigə qüxüp ḳalarmu? Biz birliktə topioƣa kirip ketərmizmu?».
17:16 Ayup 3:17,18,19; 30:23,24
18:3 «Biz nemixḳa silərning aldinglarda ḥaywanlar ḥesablinimiz?» — «silər» degən səzgə ḳarioƣanda, Bildadning bu səzining pəḳət Ayupḳila ḳilinoƣan əməslikini bildüridu. Ularning yenida gəp angliouqilardin bəzilər Ayupning jasarətlik sezlirini anglap uningoƣa ḳol ḳoydimu-ya?
18:4 «Ḥəy əzüngning oƣəzipidə əzüngni yirtḳuqi, seni dəpla ... taoƣ-taxlar əz ornidin kətürülüp ketəmdu?!» — Ayup 16-bab, 9-ayəttə, «U *(Huda)*ning oƣəzipi meni titma ḳildi» degən. Bildad, xübḥisizki, bu gəpni mazaḳ ḳilip: «Sening yirtilixing Hudaning oƣəzipi bilən əməs, bəlki əz-əzüngning oƣəzipi biləndur» deməḳqi. Bildad yənə Huda insandin uluoƣ ḥəm aliy boloƣaqḳa, Ayup uning bilən didarlixay, ḥuzurioƣa kirip uning bilən səzlixəy dəp əz əḳlidin adaxḳan, dəp mazaḳ ḳilidu — deməḳqi.
–Bildad «Insanning Huda bilən biwasitə səzlixixi, kərüxüxi zadi mumkin əməs» degən kəzḳaraxta bolidu. Biraḳ Ayup ahirida ḥəḳiḳətən Huda bilən kərüxidu; uning üstigə biz Ayupni Hudani əzining əng yeḳin ḥəmraḥi dəp bilgən kixi, dəp kərələymiz *(29:4)*.
18:4 Ayup 13:14; Zəb. 113:6; Yəx. 54:10; Mat. 10:29-31; Rim. 8:32

[8] Qünki əz putliri əzini toroɣa əwətidu,
U dəl torning üstigə dəssəydioɣan bolidu.
[9] Ķiltaķ uni tapinidin iliwalidu,
Tuzaķ uni tutuwalidu.
[10] Yərdə uni kütidioɣan yoxurun aroɣamqa bar,
Yolida uni tutmaķqi boloɣan bir ķapķan bar.
[11] Uni ħər tərəptin wəħimilər besip ķorķutuwatidu,
Ħəm ular uni iz ķooɣlap ķooɣlawatidu.
[12] Maoɣdurini aqarqilik yəp tügətti;
Palakət uning yenida paylap yüridu.
[13] Ölümning qong balisi uning terisini yəwatidu;
Uning əzalirini xoraydu.
[14] U əz qediridiki amanliķtin yulup taxlinidu,
Ölümning tunjisi uni «wəħimilərning padixaħi»ning aldioɣa yalap apiridu.
[15] Əyidikilər əməs, bəlki baxķilar uning qedirida turidu;
Turaloɣusining üstigə günggürt yaoɣdurulidu.
[16] Uning yiltizi tegidin ķurutulidu;
Üstidiki xahliri kesilidu.
[17] Uning əslimisimu yər yüzidikilərning esidin kətürülüp ketidu,
Sirtlarda uning nam-abruyi ķalmaydu.
[18] U yoruķluķtin ķarangoɣulukķa ķooɣliwetilgən bolup,
Bu dunyadin ħəydiwetilidu.
[19] Əl-yurtta ħeqķandaķ pərzəntliri yaki əwladliri ķalmaydu,
U musapir bolup turoɣan yərlərdimu nəsli ķalmaydu.
[20] Uningdin keyinkilər uning künigə ķarap alaķzadə bolidu,
Huddi aldinķilarmu qəqüp kətkəndək.
[21] Mana, ķəbiħ adəmning makanliri xübħisiz xundaķ,
Təngrini tonumaydioɣan kixiningmu orni qoķum xundaķtur.

Ayup yənə səz ķilidu: — «Mən Hudani kərimən!»

19 [1] Ayup jawabən mundaķ dedi: —
[2] «Silər ķaqanoɣiqə jenimni azablimaķqisilər,
Ķaqanoɣiqə meni səz bilən əzməkqisilər?

18:9 Ayup 5:5
18:11 Ayup 15:21; Yər. 6:25; 46:5; 49:29
18:12 **«Maoɣdurini aqarqilik yəp tügətti»** — baxķa bir hil tərjimisi «Balayi'apət uni yutuwetixkə aqkəzlük bilən kütüwatidu...»
18:12 Ayup 15:23
18:13 **«ələmning qong balisi»** — bəlkim birhil kesəlni *(Ayupning kesilini?)* kərsitidu.
18:14 Ayup 8:13, 14; 11:20; Pənd. 10:28
18:15 **«...baxķilar uning qedirida turidu»** — yaki « ...ot uning qedirida turidu».
18:17 **«Sirtlarda...»** — yaki: «Yaylaķlarda...» yaki «Dalada...».
18:17 Zəb. 109:13; Pənd. 10:7
18:19 Yəx. 14:22; Yər. 22:30
18:20 **«Huddi aldinķilar qəqüp kətkəndək»** — Bildad eytķan «aldinķilar»ning əz dəwridiki rəzil adəmlərning əħwalioɣa ķarap qəqüp kətkənlikini kərsitixi mumkin.
–Baxķa birhil tərjimisi: «Məxriķtikilər uning künigə ķarap alaķzadə bolidu, məoɣribtikilər uning künigə ķarap alaķzadə bolidu, məxriķtikilərmu qəqüp ketidu».
18:21 **«Mana, ķəbiħ adəmning makanliri xübħisiz xundaķ, Təngrini tonumaydioɣan kixiningmu orni qoķum xundaķtur»** — Bildadning bu səzliridə: «ķəbiħ adəm», «Təngrini tonumaydioɣan kixi» degini, «sən Ayuptin baxķa kixi əməs» deməkqi.

[3] Silər meni on ḳetim harlidinglar;
Manga uwal ḳilixḳa nomus ḳilmaysilər.
[4] Əgər mening səwənlikim bolsa,
Mən əmdi uning dərdini tartimən.
[5] Əgər silər meningdin üstünlük talaxmaḳqi bolsanglar,
Yüzüm aldida xərm-ḥayani kərsitip meni əyibliməkqi bolsanglar,
[6] Əmdi bilip ḳoyunglarki, manga uwal ḳiloŋan Təngri ikən,
U tori bilən meni qirmaxturup tartti;
[7] Ḳara, mən nalə-pəryad kətürüp «Zorawanlik!» dəp warḳiraymən,
Birak ḥeqkim anglimaydu;
Mən warḳiraymən, birak manga adalət kəlməydu.
[8] U yolumni meni ətüwalmisun dəp qit bilən tosup ḳoydi,
Ḳədəmlirimgə ḳarangoŋuluk saldi.
[9] U məndin xan-xəripimni məḥrum ḳildi,
Beximdin tajni tartiwaldi.
[10] U manga ḥər tərəptin buzoŋunqilik ḳiliwatidu, mən tügəxtim;
Ümidimni U dərəhni yuloŋandək yuluwaldi.
[11] Oŋəzipini manga ḳaritip ḳozoŋidi,
Meni Əz düxmənliridin ḥesablidi.
[12] Uning ḳoxunliri səp tüzüp atlandi,
Pələmpəylirini yasap manga ḥujum ḳildi,
Ular qedirimni ḳorxawoŋa elip bargaḥ tikiwaldi.
[13] U ḳerindaxlirimni məndin neri ḳildi,
Tonuxlirimning meḥrini məndin üzdi.
[14] Tuoŋḳanlirim məndin yatlixip kətti,
Dost-buradərlirim meni unutti.
[15] Əyümdə turoŋan musapirlar, ḥətta dedəklirimmu meni yat adəm dəp ḥesablaydu;
Ularning nəzaridə mən musapir bolup ḳaldim.
[16] Mən qakirimni qaḳirsam, u manga jawab bərməydu;
Xunga mən uningoŋa aoŋzim bilən yelinixim kerək.
[17] Tiniḳimdin ayalimning ḳuskusi kelidu,
Aka-ukilirim sesiḳliḳimdin bizar.
[18] Ḥətta kiqik balilar meni kəmsitidu;
Ornumdin turmaḳqi bolsam, ular meni ḥaḳarətləydu.
[19] Mening sirdax dostlirimning ḥəmmisi məndin nəprətlinidu,
Mən səygənlər məndin yüz əridi.

19:3 «Silər meni on ḳetim harlidinglar» — muxu yərdiki «on ḳetim» degini «nuroŋun ḳetim»ning birhil ipadisi.
19:11 Ayup 13:24; 16:9; 33:10; Yioŋ. 2:5
19:13 Zəb. 31:11-12; 38:11-12; 69:8; 88:8, 18
19:15 «əyümdə turoŋan musapirlar» — yaki «əyümdiki meḥmanlar». **«ḥətta dedəklirimmu meni yat adəm dəp ḥesablaydu»** — Ayupning əyidə turoŋan musapirlar *(bəlkim əslidə uning ḥimayisigə erixip uning hizmətqiliri boloŋanlar)* ḥazir uni yat adəm, musapir dəp ḳaraydu.
19:16 «Mən qakirimni qaḳirsam, u manga jawab bərməydu; xunga mən uningoŋa aoŋzim bilən yelinixim kerək» — Ayupning əslidə qakirioŋa buyruk berix üqün sez ḳilixi bəlkim ḥajətsiz idi, uning bir imasi yaki ḳarap ḳoyuxi kupayə idi.
19:17 «Aka-ukilirim» — ibraniy tilida «Anamning baliyatkusidiki ooŋullar». **«Aka-ukilirim sesiḳliḳimdin bizar»** — yaki «Aka-ukilirim yelinixlirimdin bizar».
19:18 Ayup 30:1
19:19 Zəb. 41:9; 55:12-14

20 Ət-terilirim ustihanlirimoŋa qaplixip turidu,
Jenim kil üstidə kaldi.
21 Aḥ, dostlirim, manga iqinglar aoŋrisun, iqinglar aoŋrisun!
Qünki Təngrining koli manga kelip təgdi.
22 Silər nemixkа Təngridək manga ziyankəxlik kilisilər?
Silər nemixkа ətlirimgə xunqə toymaysilər!

Kutkuzoŋuqi tooŋruluk bexarət

23 Aḥ, mening səzlirim yezilsidi!
Ular bir yazmioŋa pütüklük boloŋan bolatti!
24 Ular təmür kələm bilən kooŋuxun iqigə yezilsidi!
Əbədil'əbəd tax üstigə oyup pütülgən bolatti!
25 Birak mən xuni bilimənki, əzümning Ḥəmjəmət-Kutkuzoŋuqim ḥayattur,
U ahirət künidə yər yüzidə turup turidu!
26 Ḥəm mening bu terə-ətlirim buzuloŋandin keyin,
Mən yənila tenimdə turup Təngrini kərimən!
27 Uni özümla əyni ḥalda kərimən,
Baxka adəmning əməs, bəlki özümning kəzi bilən karaymən;
Aḥ, kəlbim buningoŋa xunqə intizardur!
28 Əgər silər: «Ixning yiltizi uningdidur,
Uni kandak kilip kistap kooŋliwetələymiz?!» — desənglar,
29 Əmdi özünglar kiliqtin korkkininglar tüzük!
Qünki Hudaning oŋəzipi kiliq jazasini elip kelidu,
Xuning bilən silər Hudaning sotining kuruk gəp əməslikini bilisilər».

19:20 «Jenim kil üstidə kaldi» — ibraniy tilini səzmusəz tərjimə kilsak: «Jenim qixlirimning terisining üstidila kaldi».
19:20 Ayup 30:30; Zəb. 102:5; Yioq. 4:8
19:22 «Silər nemixkа ətlirimgə xunqə toymaysilər!» — ərəblər *(wə bəlkim ibraniylar)* bəzidə «adəmning etini yeyix» degənni «adəmgə təḥmət qaplax» degən mənidə ixlitidu. Ayupning dostliri uning azablirini az dəp, uning azablirioŋa yənə «Huda seni taxliwətti» degən wəḥimini artip koyoŋan.
19:24 «Aḥ, mening səzlirim yezilsidi! ... ... Əbədil'əbəd tax üstigə oyup pütülgən bolatti!» — uning bu arzusi *(23-24-ayət)* əməlgə axuruldi. Biz ḥazir uning Mukəddəs Kitaboŋa pütüklük səzlirini okuwatimiz *(baxka hil tərjimisi uqrixi mumkin)*.
19:25 «...əzümning Ḥəmjəmət-Kutkuzoŋuqim ḥayattur» — Ayup əslidə 9-babta Huda ḥəm özümning otturisida kelixtürgüqi bir «əlqi» yaki «ariqi» bolsa idi, degən intizarini bildürdi. U ḥazir bu yərdə özining mundak bir «kelixtürgüqi»sining ḥəkikətən barlikini jakarlaydu; ibraniy tilida «goel» *(«ḥəmjəmət-kutkuzoŋuqi»)* degən bu səz, adəttə birsi məlum awariqilikkə uqrioŋanda, uningoŋa tuoŋkanqilik *(ḥəmjəmətlik)* kilip uni kutkuzux üqün «bədəl tələydioŋan kutkuzoŋuqi tuoŋkini»ni bilduridu. Bu Kutkuzoŋuqi-Nijatkarining boloŋanlikining nətijisi bolsa: — U kəlgüsidə əz kəzi bilən Hudasini kərələydu ḥəmdə xu qaoŋda Huda uning bexioŋa qüxkənliri tooŋrisida uningoŋa jawab beridioŋanlikidin ibarəttur. Bu bayan intayin ḥəyran kalarlik, ḥəm bəzi jəḥətlərdin Ayupning bayanlirining iqidə uning etikadining əng yukiri pəllisi süpitidə julalinip turidu.
–«Goel» tooŋruluk yənə «Rut»tiki «kirix səz» wə «koxumqə səz»imizni kərüng. **«U ahirət künidə yər yüzidə turup turidu!»** — yaki: «U ahirki boloŋuqi bolup yər yüzidə turidu».
19:25 Mis. 6:6; Law. 25:47-49; Ayup 33:23-24; Yuḥ. 11:25; 1Kor. 15:20-22
19:26 «Mən yənila tenimdə turup Təngrini kərimən!» — muxu yərdə əsli tekistni qüxinix səl təs. «Mən tenimdin sirt *(demək, roḥ təndin kətkəndin keyin)* Hudani kərimən!» degən baxka bir hil tərjimisi bar. Bu hil tərjimə tooŋra bolsa, undakta uning mənisi «Ḥazirki tenimdin sirt...» degənlik bolsa kerək. Məyli kaysi hil mənidə eytiloŋan bolsun, Ayupning kəzi özining Hudasini kərüxigə yətkən.
19:27 «Aḥ, kəlbim buningoŋa xunqə intizardur!» — muxu yərdə səzmusəz tərjimə kilsak: «Mening bərəklirim *(yürəklirim, demək)* iqimdə tügəy dəp kaldi!». Ibraniylar üqün, «bərəklər» adəmning ḥessiyatlirining, wijdaniningmu qongkur yiltizidur. Xuning bilən bu jümlə, Ayupning Hudani kərüxtin ibarət zor intizarioŋa özining bərdaxlik berəlməywatkanlikini bildürgən boluxi mumkin.
19:28 «Əgər silər: «Ixning yiltizi uningdidur, uni kandak kilip kistap kooŋliwetələymiz?!» — desənglar,...» — Ayup əz dostlirining «Ayupning yoxurun gunaḥlirini pax kilmioŋuqə ḥərgiz boldi kilmayli» degən pozitsiyidə turuwatkanlikini bildürməkqi.

Zofarmu yamanlarning aḳiwiti üstidə səz ḳilidu

20 [1] Andin Naamatlik Zofar jawabən mundaḳ dedi: —
[2] «Meni biaram ḳiloɣan hiyallar jawab berixkə ündəwatidu,
Qünki ḳəlbim biaramliḳta ərtənməktə.
[3] Mən manga ḥaḳarət kəltürüp, meni əyibləydioɣan səzlərni anglidim,
Xunga mening roḥ-zeḥnim meni jawab berixkə ḳistidi.
[4] Sən xuni bilməmsənki,
Yər yüzidə Adəm'atimiz apiridə boloɣandin beri,
[5] Rəzillərning oɣalibə təntənisi ḳisḳidur,
Iplaslarning huxalliḳi birdəmliktur.
[6] Undaḳ kixining xan-xəripi asmanoɣa yətkən bolsimu,
Bexi bulutlaroɣa taḳaxsimu,
[7] Yənila əzining poḳidək yoḳap ketidu;
Uni kərgənlər: «U nədidur?» dəydu.
[8] U qüxtək uqup ketidu,
Ḳayta tapḳili bolmaydu;
Keqidiki oɣayibanə alamättək u ḥəydiwetilidu.
[9] Uni kərgən kəz ikkinqi uni kərməydu,
Uning turoɣan jayi uni ḳayta uqratmaydu.
[10] Uning ooɣulliri miskinlərgə xəpḳət ḳilixḳa məjburlinidu;
Xuningdək u ḥətta əz ḳoli bilən bayliḳlirini ḳayturup beridu.
[11] Uning ustihanliri yaxliḳ maoɣdurioɣa toloɣan bolsimu,
Biraḳ uning maoɣduri uning bilən billə topa-qangda yetip ḳalidu.
[12] Gərqə rəzillik uning aoɣzida tatliḳ tetioɣan bolsimu,
U uni til astioɣa yoxuroɣan bolsimu,
[13] U uni yutḳusi kəlməy meḥrini üzəlmisimu,
U uni aoɣzida ḳaldursimu,
[14] Biraḳ uning ḳarnidiki tamiḳi əzgirip,
Kobra yilanning zəḥirigə aylinidu.
[15] U bayliḳlarni yutuwetidu, biraḳ ularni yanduridu;
Huda ularni axḳazinidin qiḳiriwetidu.
[16] U kobra yilanning zəḥirini xoraydu,
Qar yilanning nəxtiri uni əltüridu.
[17] U ḳaytidin eriḳ-əstənglərgə ḥəwəs bilən ḳariyalmaydu,
Bal wə seriḳ may bilən aḳidioɣan dəryalardin ḥuzurlinalmaydu.
[18] U erixkənni yutalmay ḳayturidu,
Tijarət ḳiloɣan paydisidin u ḥeq ḥuzurlinalmaydu.
[19] Qünki u miskinlərni ezip, ularni taxliwətkən;
U əzi salmioɣan əyni igiliwaloɣan.
[20] U aqkəzlüktin əsla zerikməydu,

20:2 «Meni biaram ḳiloɣan hiyallar jawab berixkə ündəwatidu, qünki ḳəlbim biaramliḳta ərtənməktə» — Zofarning bir ixlaroɣa bəkmu jiddiylixip ketidioɣan harakteri bu səzliridin qiḳip turidu.
20:5 Zəb. 37:35,36
20:13 «U uni yutḳusi kəlməy meḥrini üzəlmisimu,...» — ibraniy tilida «uni ayap meḥrini üzəlmisimu». Demək, aoɣzida ḳalduruwərməkqi bolidu. **«U uni *, yəni rəzillikni* aoɣzida ḳaldursimu...»** — Zofarning bu bayani intayin zəḥərhəndilikkə toloɣan bolup, bu səzlər xübḥisizki, Ayupni biwasitə əyibləx üqün ḳaritilidu; u: «rəzillik aoɣzida tatliḳ tetioɣan» wə «uni til astioɣa yoxuroɣan», ḥəm 20-ayəttiki «Miskinlərni ezip, ularni taxliwətkən», «əzi salmioɣan bir əyni əzi igiliwaloɣan» dəp təswirligən kixi dəl Ayuptin baxḳa kixi əməs idi.

U arzulioɣan nərsiliridin ḥeqḳaysisini saḳlap ḳalalmaydu.
21 Uningoɣa yutuwaloɣudək ḥeqnərsə ḳalmaydu,
Xunga uning bayaxatliḳi mənggülük bolmaydu.
22 Uning tokḳuzi təl boloɣanda, tuyuḳsiz ḳisilqiliḳḳa uqraydu;
Ḥərbir ezilgüqining ḳoli uningoɣa ḳarxi qiḳidu.
23 U ḳorsiḳini toyoɣuzuwatḳinida,
Huda dəḥxətlik oɣəzipini uningoɣa qüxüridu;
U oɣizaliniwatḳanda oɣəzipini uning üstigə yaoɣduridu.
24 U təmür ḳoraldin ḳeqip ḳutulsimu,
Birak mis oḳya uni sanjiydu.
25 Təgkən oḳ kəynidin tartip qiḳiriwaloɣinida,
Yaltirak oḳ uqi ettin qiḳiriwaloɣinida,
Wəḥimilər uni basidu.
26 Zulmət ḳarangoɣuluḳ uning bayliḳlirini yutuwetixkə təyyar turidu,
Insan püwlimigən ot uni yutuwalidu,
Uning qedirida ḳelip ḳaloɣanlirinimu yutuwetidu.
27 Asmanlar uning ḳəbiḥlikini axkarilaydu;
Yər-zeminmu uningoɣa ḳarxi ḳozoɣilidu.
28 Uning mal-dunyasi elip ketilidu,
Hudaning oɣəzəplik künidə kəlkün uloɣiyip ey-bisatini oɣulitidu.
29 Hudaning rəzil adəmgə bəlgiligən nesiwisi mana xundaḳtur,
Bu Huda uningoɣa bekitkən mirastur».

Ayup yənə səz ḳilidu — Hudaning jaḥanni idarə ḳilixi

21 1 Ayup jawabən mundaḳ dedi: —
2 «Gəplirimgə ḳulaḳ selinglar,
Bu silərning manga bərgən «təsəlliliringlar»ning ornida bolsun!
3 Səz ḳiliximoɣa yol ḳoysanglar;
Səz ḳiloɣinimdin keyin, yənə mazaḳ ḳiliweringlar!
4 Mening xikayitim bolsa, insanoɣa ḳaritiliwatamdu?
Roḥim ḳandaḳmu bitaḳət bolmisun?
5 Manga obdan ḳaranglarqu? Silər qoḳum ḥəyran ḳalisilər,
Ḳolunglar bilən aoɣzinglarni etiwalisilər.
6 Mən bu ixlar üstidə oylansamla, wəḥimigə qəmimən,
Pütün ətlirimni titrək basidu.

20:20 «U aqkəzlüktin əsla zerikməydu» — ibraniy tilida: «Uning axḳazini ḥeq hatirjəmlikni bilməydu». Oḳurmənlər 22-24-ayətlərning baxḳa hil tərjimilirini uqritixi mumkin.
20:25 «Yaltirak oḳ uqi ettin qiḳiriwaloɣinida, wəḥimilər uni basidu» — Zofar yaman adəmlərning kəlgüsidiki azabliridin bək ḫuzurlinidioɣandək ḳilatti.
20:26 «Insan püwlimigən ot» — Hudaning Өzining otini kərsətsə kerək.
20:28 «Uning mal-dunyasi elip ketilidu» — yaki «Kəlkün əyini eḳitip ketidu».
20:29 «Hudaning rəzil adəmgə bəlgiligən nesiwisi mana xundaḳtur, bu Huda uningoɣa bekitkən mirastur» — Zofarning bayanliri jəmləxtürülginidə, u degən «rəzil adəm» əməliyəttə tət-bəx pütünləy baxḳa-baxḳa yol bilən elgən!
21:6 «Mən bu ixlar üstidə oylansamla, wəḥimigə qəmimən, pütün ətlirimni titrək basidu» — Ayupning bundaḳ ḳorḳup ketixi uning təwəndiki səzliri bilən qüxəndürülidu. Ayup taki ezini palakət baskanoɣa ḳədər Hudani Ḥəmmigə Ḳadir, pütünləy adil ḥəm pütünləy meḥriban dəp ixinip kəlgənidi. Birak u əmdiliktə baxḳa bir ḳorḳunqluk eḥtimallikḳa yüzlinixkə məjbur boluwatatti. Huda rasttinla adalətlik, rasttinla yahximu? Jaḥandiki bəzi əḥwallar buningoɣa tətür guwaḥlik beriwatḳandək ḳilatti. Yaman adəmlər beyip kitiwatidu, durus adəmlər eziliwatidu. Huda bu ixlaroɣa pisənt ḳilmamdu? U əslidə təsəwwur ḳilmioɣan bu eḥtimalliklar uni ḥazir intayin ḳorḳutuwatatti.

[7] Nemixḳa yamanlar yaxaweridu,
Uzun ömür kəridu,
Ḥətta zor küq-ḥoḳuḳluḳ bolidu?
[8] Ularning nəsli əz aldida,
Pərzəntliri kəz aldida məzmut əsidu,
[9] Ularning əyliri wəḥimidin aman turidu,
Təngrining tayiḳi ularning üstigə təgməydu.
[10] Ularning kaliliri jüplənsə uruḳlimay ḳalmaydu,
Iniki mozaylaydu,
Moziyinimu taxlimaydu.
[11] Rəzillər kiqik balilirini ḳoy padisidək talaoŋa qiḳiriweridu,
Ularning pərzəntliri taḳlap-səkrəp ussul oynap yüridu.
[12] Ular dap ḥəm qiltaroŋa təngkəx ḳilidu,
Ular nəyning awazidin xadlinidu.
[13] Ular künlirini awatqiliḳ iqidə ətküzidu,
Andin kəzni yumup aqḳuqila təḥtisaraoŋa qüxüp ketidu.
[14] Ḥəm ular Təngrigə: «Bizdin neri bol,
Bizning yolliring bilən tonuxḳimiz yoḳtur!» — dəydu,
[15] — «Ḥəmmigə Ḳadirning hizmitidə boluxning ərzigüdək nəri bardu?
Uningoŋa dua ḳilsaḳ bizgə nemə payda bolsun?!».
[16] Ḳaranglar, ularning bəhti əz ḳolida əməsmu?
Biraḳ yamanlarning nəsiḥiti məndin neri bolsun!
[17] Yamanlarning qirioŋi ḳanqə ḳetim əqidu?
Ularni əzlirigə layiḳ külpət basamdu?
Huda oŋəzipidin ularoŋa dərdlərni bəlüp berəmdu?
[18] Ular xamal aldidiki engizoŋa ohxax,
Ḳara ḳuyun uqurup ketidioŋan pahaloŋa ohxaxla yoḳamdu?
[19] Təngri uning ḳəbiḥlikini balilirioŋa qüxürüxkə ḳalduramdu?
Huda bu jazani uning əzigə bərsun, uning əzi buni tetisun!
[20] Əzining ḥalakitini əz kəzi bilən kərsun;
Əzi Ḥəmmigə Ḳadirning ḳəḥrini tetisun!
[21] Qünki uning bekitilgən yil-ayliri tügigəndin keyin,
U ḳandaḳmu yənə əz əydikiliridin ḥuzur-ḥalawət alalisun?
[22] Təngri kattilarning üstidinmu ḥəküm ḳiloŋandin keyin,

21:7 Zəb. 17:9-12; 73:12; Yər. 12:1; Ḥab. 1:16
21:8 «Ularning *, yəni yamanlarning* nəsli əz aldida, pərzəntliri kəz aldida məzmut əsidu» — Ayup Zofarning baya ḳiloŋan səzlirini hulasə ḳilip, uloroa rəddiyə beridu; yamanlar yoḳalmaydu, ularning pərzəntliri «Əz bayliḳlirini miskinlərgə ḳayturidu» əməs, bəlki ular əz aldioŋa rawaj tapidu.
21:13 «Ular künlirini awatqiliḳ iqidə ətküzidu, andin kəzni yumup aqḳuqila təḥtisaraoŋa qüxüp ketidu» — Ayup bundaḳ yamanlar əmürwayət azadiliktə yaxioŋandin keyin ḥeq azablanmay, ḥeq jazalanmay dunyadin ketidu, dəwatidu. «Andin kəzni yumup aqḳuqila təḥtisaraoŋa qüxüp ketidu» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «Ular hatirjəmliktə təḥtisaraoŋa qüxidu».
21:14 Ayup 22:17
21:15 Mis. 5:2; Mal. 3:14
21:16 «Ḳaranglar, ularning bəhti əz ḳolida əməsmu?» — baxḳa bir hil tərjimisi: «Ḳaranglar, ularning awatliḳi əz ḳoli bilən kəlməs» *(awatliḳi Hudadin kəlgən, deməkqi).*
21:16 Ayup 22:18
21:17 Ayup 20:29; Zəb. 11:5-6
21:20 «Ḥəmmigə Ḳadirning ḳəḥrini tetisun!» — ibraniy tilida «Ḥəmmigə Ḳadirning ḳəḥrini iqsun!».

Uningoƣa bilim əgitələydioƣan adəm barmidur?!
23 Birsi saķ-salamət, pütünləy oƣəm-əndixsiz, azadiliktə yilliri toxķanda əlidu;
24 Beķinliri süt bilən semiz bolidu,
Ustihanlirining yiliki heli nəm turidu.
25 Yənə birsi bolsa aqqiķ armanda tügəp ketidu;
U ḫeqķandaķ raḫət-paraoƣət kərmigən.
26 Ular bilən billə topa-qangda təng yatidu,
Ķurutlar ularoƣa qaplixidu.

27 — Mana, silərning nemini oylawatķanliķinglarni,
Meni ķarilax niyətliringlarni bilimən.
28 Qünki silər məndin: «Esilzadining əyi nəgə kətkən?
Rəzillərning turoƣan qedirliri nədidur?» dəp sorawatisilər.
29 Silər yoluqilardin xuni sorimidinglarmu?
Ularning xu bayanlirioƣa kəngül ķoymidinglarmu?
30 Demək, «Yaman adəm palakət künidin saķlinip ķalidu,
Ular oƣəzəp künidin ķutulup ķalidu!» — dəydu.
31 Kim rəzilning tutķan yolini yüz turanə əyibləydu?
Kim uningoƣa əz ķilmixi üqün tegixlik jazasini yegüzidu?
32 Əksiqə, u ḫəywət bilən yərlikigə kətürüp mengilidu,
Uning ķəbrisi kəzət astida turidu.
33 Jiloƣining qalmiliri uningoƣa tatliķ bilinidu;
Uning aldidimu sansiz adəmlər kətkəndək,
Uning kəynidinmu barliķ adəmlər əgixip baridu.
34 Silər nemixķa manga ķuruķ gəp bilən təsəlli bərməkqi?
Silərning jawabliringlarda pəķət sahtiliķla tepilidu!

Elifaz yənə səz ķilidu: — Hata pərəzlər — Ayupķa ķaritiloƣan ḫujumlar

22 1 Andin Temanliķ Elifaz mundaķ dedi: —
2 Adəm Hudaoƣa ķandaķmu payda kəltürəlisun?
Dana adəmlərmu Uningoƣa nemə payda kəltürəlisun?

21:22 «kattilar» — ibraniy tilida «aliylar». Bəlkim muxu yərdə pərixtilərni kərsitixi mumkin. **«Uningoƣa bilim əgitələydioƣan adəm barmidur?!»** — Ayup ularning «Yamanlar tezla jazalinidu» degənlirining natooƣriliķini ispatlioƣanidi. Birak u ḫazir: «Silərning bu səzliringlarda qing turuwelixinglar «Huda bizning pikrimizni anglap andin bu ixlarni xundaķ orunlaxturuxi kerək» degənlikkə barawər» deməkqi.
21:22 Yəx. 40:13; Rim. 11:34; 1Kor. 2:16
21:26 Ayup 17:14
21:27 «... silərning nemini oylawatķanliķinglarni, meni ķarilax niyətliringlarni bilimən» — dostlirining səzlirining kəpinqisi daritma gəp; birak, heli roxənki, bu yərdə Ayupķa ķaritip ḫujum ķilinidu.
21:28 «Silər məndin: «Esilzadining əyi nəgə kətkən?» *dəp sorawatisilər*» — ularning muxu «esilzadə» degini, xübḫisizki, Ayupni kərsitidu. **«Silər məndin: «... Rəzillərning turoƣan qedirliri nədidur?» dəp sorawatisilər»** — Ayup yənə muxu yərdə: Silərning bu soalliringlar meni daritip kərsitidioƣanliķini bilimən, dəwatidu.
21:29 «Silər yoluqilardin xuni sorimidinglarmu?» — Zofar: «Iplaslarning ḫuxalliķi birdəmliktur», xundaķla bu ix «yər yüzidə Adəm'atimiz apiridə boloƣandin beri» ḫəmmə adəmgə ayan — degən. Birak Ayup yirak yurtlaroƣa berip kəlgənlərning bayanliri baxķiqə, dəydu.
21:30 Pənd. 16:4
21:34 «Silər nemixķa manga ķuruķ gəp bilən təsəlli bərməkqi? Silər yoluqilardin xuni sorimidinglarmu?» — oķurmənlər bayķisunki, Ayupning üq dosti awwal səl eoƣir-besiķrak səz ķilidu, andin gəp ķiloƣanseri aqqiķ ḫəm təlwəlik bilən səzləydu; Ayup bolsa awwal intayin təlwilərqə wə jiddiyliķta səz ķiloƣan bolsimu, lekin uning səzliri baroƣanseri təmkin bolidu.

[3] Sən ḥəkḳaniy bolsangmu, Ḥəmmigə Ḳadiroɣa nemə bəḥrə berələytting?
Yolliring əyibsiz boloɣan təḳdirdimu, sən Uningoɣa nemə oɣəniymətlərni elip kelələysən?
[4] Uning seni əyibləydioɣanliḳi,
Wə Uning sanga xikayətlər yətküzidioɣini sening ihlasmən boloɣining üqünmu-ya?
[5] Sening rəzilliking zor əməsmu?
Sening gunaḥliring ḥesabsiz əməsmu?
[6] Sən ḳerindaxliringdin səwəbsiz kepillik aloɣansən;
Sən yalangtüxlərni kiyim-keqəkliridin məḥrum ḳiliwətkənsən.
[7] Ḥalsizlanoɣanlaroɣa su bərmiding,
Aq ḳaloɣanlaroɣa axnimu ayap bərmiding,
[8] Gərqə sən yər-zeminlik boloɣan ḳoli uzun adəm bolsangmu,
Yər-zemin tutup ḥərmətlinip kəlgən adəm bolsangmu,
[9] Sən tul hotunlarnimu ḳuruḳ ḳol yanduroɣansən,
Yetim-yesirlarning ḳolinimu yanjitiwətkənsən.
[10] Mana xu səwəbtin ətrapingda tuzaḳlar yatidu,
Uxtumtut pəyda boloɣan wəḥimimu seni basidu.
[11] Xu səwəbtinmu seni ḳarangoɣuluḳ besip kərəlməs ḳildi,
Bir kəlkün kelip seni oɣərḳ ḳildi.
[12] Təngri ərxalaning qoḳḳisida turidu əməsmu?
Əng egiz yultuzlarning nəḳədər aliy ikənlikigə ḳarap baḳ!
[13] Biraḳ sən: «Təngri nemini bilidu?
U rast xunqə zulmət ḳarangoɣuluḳta birnemini pərḳ etələmdu?!» dəwatisən.
[14] Yənə: «Ḳoyuḳ bulutlar uni tosuwalidu,
Xunga U pələk üstidə aylinip mangoɣinida bizni kərməydu!» — dəysən.
[15] Yaman adəmlər mangoɣan kona yolni sənmu tutuwerəmsən?
[16] Ular waḳti toxmay turupla elip ketilgən,
Ularning ulliri kəlkün təripidin eḳitilip ketilgən.
[17] Ular Təngrigə: «Bizdin neri bol!»
Ḥəmmigə Ḳadir bizni nemə ḳilalisun?» — dəytti.
[18] Biraḳ ularning əylirini esil nərsilər bilən tolduroɣan dəl Uning Өzidur,
Mən bolsam yamanlarning nəsiḥitidin yiraḳlaxḳanmən!
[19] Ḥəḳḳaniylar ularning bərbat boloɣanliḳini kərüp xadlinidu;
Bigunaḥlar ularni mazaḳ ḳilip: —
[20] «Bizgə ḳarxi qiḳḳuqilar xübḥisiz wəyran bolidu,
Ot ularning bayliḳlirini yutuwətməmdu?» — dəydu.

22:3 «... Yolliring əyibsiz boloɣan təḳdirdimu, sən uningoɣa nemə oɣəniymətlərni elip kelələysən?» — 1-bab, 8-ayəttə, Hudaning Ayuptin aloɣan raziliḳi, hursənliki naḥayiti roxən bayan ḳilinidu. Yənə kelip, Təwratning «Yaritilix» degən ḳismida biz Hudaning insanlarning gunaḥlliri tüpəylidin boloɣan intayin azablinidioɣanliḳi tooɣrisida həwərdar bolimiz. Xunga Elifazning 2-ayət wə 3-ayəttiki bu səzlirining tolimu hata ikənlikini biliximiz lazim.
22:6 Mis. 22:26, 27; Ḳan. 24:6, 10-13
22:9 «Sən ... yetim-yesirlarning ḳolinimu yanjitiwətkənsən» — xuni qongḳur qüxiniximiz kerəkki, Elifazning bu xikayətliri pütünləy asassizdur.
22:16 «Ular waḳti toxmay turupla ..., ularning ulliri kəlkün təripidin eḳitilip ketilgən» — bu yərdə Nuḥ pəyoɣəmbərning dəwridə topan eḳitip kətkən rəzil adəmlər kərstilgən boluxi mumkin.
22:17 Ayup 21:14
22:18 «Ularning əylirini esil nərsilər bilən tolduroɣan dəl uning əzidur» — Elifaz muxu yərdə Ayupning «Yamanlar bəzidə beyip awatlixidu» degən pikrining tooɣriliḳini azraḳ ḳobul ḳiloɣandək ḳiloɣini bilən yənila: «Yamanlar tez bərbat bolidu» dəydu.
22:18 Ayup 21:16
22:19 Zəb. 107:42

21 Xunga Hudaoɣa boysunup Uni tonusang,
Xu qaoɣdila sən aman bolisən;
Xuning bilən sanga amət kelidu.
22 Uning aoɣzidin kəlgən nəsihətnimu ḳobul ḳil,
Uning səzlirini kənglünggə püküp ḳoy.
23 Sən Ḥəmmigə Ḳadirning yenioɣa ḳaytip kəlsəng, muḳərrərki,
Ḳaytidin ḳurulup qiḳalaysən;
Əgər sən ḳəbiḥlikni qedirliringdin yiraḳlaxtursang,
24 Əgər sən altunungni topa-qang üstigə taxliyalisang,
Ofirdiki altunungni xiddətlik eḳinning taxlirioɣa ḳoxuwətsəng,
25 Undaḳta Ḥəmmigə Ḳadirning Özi sanga altun bolidu.
Sening üqün sərhil kümüxmu bolidu.
26 U qaoɣda sən Ḥəmmigə Ḳadirdin səyünisən,
Yüzüngni Təngrigə ḳarap kətürələysən.
27 Sən Uningoɣa dua ḳilsang, U ḳulaḳ salidu,
Xundaḳla sənmu iqkən ḳəsəmliringgə əməl ḳilisən.
28 Sən ḳarar ḳiloɣan ix əməlgə axidu,
Yolliring üstigə nur qüxidu.
29 Adəmlər pəs ḳilinoɣanda, sən ularoɣa: «Ornunglardin turunglar!» dəysən,
Xuning bilən Huda qirayi sunoɣanlarni ḳutḳuzidu.
30 U ḥətta gunaḥi bar adəmnimu ḳutḳuzidu,
U ḳolungdiki ḥalalliḳtin ḳutḳuzulidu.

Ayup jawab beridu — Ixənq-etiḳadning guman bilən boloɣan kürixi

23 1 Ayup jawabən mundaḳ dedi: —
2 «Bügünmu xikayitim aqqiḳtur;
Uning meni baskan ḳoli aḥ-zarlirimdinmu eoɣirdur!
3 Aḥ, Uni nədin tapalaydioɣanliḳimni bilgən bolsam'idi,
Undaḳta Uning olturidioɣan jayioɣa barar idim!
4 Xunda mən Uning aldida dəwayimni bayan ḳilattim,
Aoɣzimni munazirilər bilən toldurattim,
5 Mən Uning manga bərməkqi boloɣan jawabini bilələyttim,
Uning manga nemini deməkqi boloɣanliḳini qüxinələyttim.
6 U manga ḳarxi turup zor küqi bilən mening bilən talixamti?
Yaḳ! U qoḳum manga ḳulaḳ salatti.

22:22 « ***Hudaning*** **aoɣzidin kəlgən nəsihətnimu ḳobul ḳil,...»** — Elifaz əzining baya degən gəplirini «Hudaning aoɣzidin kəlgən nəsihət» dəp ḳarisa kerək.
22:23 Ayup 8:5, 6
22:24 «Əgər sən ... Ofirdiki altunungni xiddətlik eḳinning taxlirioɣa ḳoxuwətsəng» — Elifaz bəlkim Ayupni altunlaroɣa intayin aq kəz adəm dəp ḳaraydu. Uning bu səzlirining nuroɣun adəmlərgə payda yətküzələydioɣini bilən, Ayup aq kəz adəm bolmioɣaḳa, uningoɣa heq yardəm bərməydu.
–Bu ayəttə deyilgən «Ofirdiki altun» naḥayiti esil bir hil altunni kərsitidu.
22:29 Pənd. 29:23
22:30 «U ḥətta gunaḥi bar adəmnimu ḳutḳuzidu, u ḳolungdiki ḥalalliḳtin ḳutḳuzulidu» — ḳizik ix xuki, Elifazning əzi ahirda Ayupning duasi arḳilik ḳutḳuzulidu *(42-bab)*.
23:2 «Bügünmu xikayitim aqqiḳtur» — bu ayəttiki «bügün» degən səz Ayupning dostliri bilən boloɣan munazirilirining birnəqqə kün dawamlaxḳanliḳioɣa ispat bolidu.
–Elifaz 22-bab, 29-ayəttə «Huda qirayi sunoɣanlarni ḳutḳuzidu» degənidi. Ayup yənə bu yərdə Elifaz eytḳan «Xikayət *(ərz)*» degən səzini ḳəstən ixlitip əzini «qirayi sunoɣanlardin» əməslikini kərsətməkqi boloɣan boluxi mumkin.

7 Uning ḥuzurida ḥəkḳaniy bir adəm uning bilən dəwalixalaytti;
Xundaḳ bolsa, mən əz Sotqim aldida mənggügiqə aḳlanoɣan bolattim.
8 Əpsus, mən aloɣa ḳarap mangsammu, lekin U u yərdə yoḳ;
Kəynimgə yansammu, Uning sayisinimu kərəlməymən.
9 U sol tərəptə ix ḳiliwatḳanda, mən Uni bayḳiyalmaymən;
U ong tərəptə yoxurunoɣanda, mən Uni kərəlməymən;
10 Biraḳ U mening mangidioɣan yolumni bilip turidu;
U meni tawlioɣandin keyin, altundək sap bolimən.
11 Mening putlirim uning ḳədəmlirigə qing əgəxkən;
Uning yolini qing tutup, ḥeq qətnimidim.
12 Mən yənə Uning ləwlirining buyruḳidin bax tartmidim;
Mən Uning aoɣzidiki səzlərni əz kəngüldikilirimdin ḳimmətlik bilip ḳədirlәp kəldim.
13 Biraḳ Uning bolsa birla muddiasi bardur, kimmu Uni yolidin buruyalisun?
U kənglidə nemini arzu ḳiloɣan bolsa, xuni ḳilidu.
14 Qünki U manga nemini iradə ḳiloɣan bolsa, xuni bərḥəḳ wujudḳa qiḳiridu;
Mana muxu hildiki ixlar Uningda yənə nuroɣundur.
15 Xunga mən Uning aldida dəkkə-dükkigə qüximən;
Bularni oylisamla, mən Uningdin ḳorḳup ketimən.
16 Qünki Təngri kənglümni ajiz ḳiloɣan,
Ḥəmmigə Ḳadir meni sarasimigə salidu.
17 Ḥalbuki, mən ḳarangoɣuluḳ iqidə ujuḳturulmidim,
Wə yaki yüzümni oriwaloɣan zulmət-ḳarangoɣuluḳḳimu ḥeq süküt ḳilmidim.

Miskinlik wə jinayət

24 1 — Nemixḳa Ḥəmmigə Ḳadir soraḳ künlirini bekitməydu?
Nemixḳa Uni tonuoɣanlar Uning xu künlirini bikardin-bikar kütidu?
2 Mana, adəmlər pasil ḳilinoɣan taxlarni yətkiwetidu;

23:8 «Əpsus, mən aloɣa ḳarap mangsammu, lekin U u yərdə yoḳ; kəynimgə yansammu, Uning sayisinimu kərəlməymən» — yənə birhil tərjimisi: «Biraḳ mən xərḳkə mangimən, lekin U u yərdə yoḳ; oɟərbkə yansammu, Uning sayisinimu kərəlməymən».
23:9 «U sol tərəptə ... U ong tərəptə yoxurunoɣanda, mən Uni kərəlməymən» — Ayup əz əḥwalidin Hudaning yahxiliḳliridin ḥeqḳandaḳ ispat kərəlməydu wə Hudaning ḥazir uningoɣa nisbətən nemini ḳiliwatḳanliḳini ḥeq bilməydu.
23:10 «Biraḳ U mening mangidioɣan yolumni bilip turidu» — bu ayətning birinqi ḳismining yənə bir hil tərjimisi: «U *(Huda)* Əzining manga boloɣan yolini bilidu».
–Xübḥisizki, Ayupning bundaḳ degini yənila uning etiḳadining əng parlaḳ bayanliridin biri ḥesablinidu. Biz yənila uningoɣa ḳayil bolmay turalmaymiz.
23:11 Ayup 31:4-8
23:12 «...Uning aoɣzidiki səzlərni əz kəngüldikilirimdin ḳimmətlik bilip...» — yaki «...Uning aoɣzidiki səzlərni əz nəpsimdin ḳimmətlik bilip...».
23:13 Zəb. 33:9; 115:3; 135:6
23:15 «Bularni *, yəni 14-ayəttiki «muxu hildiki ixlar»ni* oylisamla, mən Uningdin ḳorḳup ketimən» — Ayup əmdi nemixḳa Huda aldida biaram bolup, əz ixlirini oylisa ḳorḳup ketidu? 14-ayəttə u Huda uning üqün bekitilgən ixlar *(yəni uning ḥazir tartiwatḳan azab-oḳubətlər)* toɣrisida səz ḳiloɣandin keyin, u: «Uningda nuroɣunlioɣan muxundaḳ ixlar bardur» dəydu — demək, u: «Mening ḥaziroɣiqə tartḳan azablirimdin yənə nuroɣun «muxundaḳ ixlar» aldimda barmikin?» dəp intayin ḳiynilidu.
23:17 «Ḥalbuki, mən ḳarangoɣuluḳ iqidə ujuḳturulmidim, wə yaki yüzümni oriwaloɣan zulmət-ḳarangoɣuluḳḳimu ḥeq süküt ḳilmidim» — bu ayətning əsli təkistini qüxinix səl təs. Yənə bir hil tərjimisi: «Qünki mən ḳarangoɣuluḳ qüxkəndə jandin üzülmiginim bilən, U mening yüzümni zulmət-ḳarangoɣuluḳtin ḳoɣdap ḳutḳuzmioɣan».

Ular zorawanlik bilən baxkilarning padilirini bulap-talap əzliri oquk-axkara bakidu;
3 Ular yetim-yesirlarning exikini bulap ḥaydəp ketidu;
Ular tul hotunning kalisini kepillik üqün eliwalidu.
4 Ular miskinlərni yoldin neri ittiriwetidu;
Xuning bilən zemindiki ezilgənlərning ḥəmmisi məküxüwalidu.
5 Mana, ular dəxt-bayawanlardiki yawayi exəklərdək,
Tang səḥərdə olja izdəx «hizmiti»gə qikidu;
Janggal ular wə ularning baliliri üqün yeməklik təminləydu.
6 Ular yamanning kaliliri üqün dalada ot-qəp oridu,
Uning üqün axkan-taxkan üzümlirini teridu;
7 Ular keqini kiyimsiz yalang ətküzidu,
Sooqukta bolsa yepinoqudək kiyimi yoktur.
8 Ular taoqka yaoqkan yamoqurlar bilən süzmə bolup ketidu,
Panaḥsizlikidin taxni kuqaklixidu.
9 Adəmlər atisiz balilarni əmqəktin bulap ketidu,
Ular miskinlərdin bowakilarni kepillikkə alidu.
10 Miskinlər bolsa kiyimsiz, yeling ətidu,
Baxkilar üqün buoqday baoqlirini kətürsimu, yənila aq kalidu;
11 Ular baxkilarning əyidə zəytunlarni qəyləp yaoq qikaroqan bolsimu,
Ḥoylilirida xarab kəlqikini qəyligən bolsimu,
Yənila ussuzlukta kalidu.
12 Xəḥərdin adəmlərning ah-zarliri qikip turidu,
Kiliq yegənlərning janliri nalə-pəryad kətüridu;
Birak Təngri ḥeqkimning iplaslikini əyibliməydu.
13 — Nuroqa karxi isyan kətüridioqanlarmu bar;
Ular nurning yollirini bilməydu,
Uning tərikiliridə turmaydu.
14 Katil tang nuri kelixi bilən ornidin turup,
Kəmbəoqəllər wə miskinlərni əltüridu;
Keqidə u ooqridək yüridu.
15 Zinahormu «Meni ḥeq kəz kərməydu» dəp zawal waktini kütidu,

---

24:2 «Mana, adəmlər pasil kilinoqan taxlarni yətkiwetidu» — muxu bab 1-12-ayəttiki «adəmlər» bəlkim qəl-bayawanda turuwatkan miskin jinayətqilərni kərsitidu *(bolupmu 5-12-ayətlərni kərüng).* **«...taxlarni yətkiwetidu»** — yaki «taxlarni yətkəp ketidu».
24:2 Kan. 19:14; 27:17; Pənd. 22:28; 23:10
24:3 «Ular tul hotunning kalisini kepillik üqün eliwalidu» — bu kalisi bəlkim ḥəm süt üqün ḥəm yər ḥaydəx üqünmu ixlitilidu.
24:4 Pənd. 28:28
24:5 «...ular dəxt-bayawanlardiki yawayi exəklərdək,...» — bu yaman adəmlər xəḥər-yezilardin ḥaydiwetilgən bolup, dəxt-bayawanda jan bekixtin baxka amali yok idi.
24:6 «Ular yamanning kaliliri üqün dalada ot-qəp oridu, uning üqün axkan-taxkan üzümlirini teridu» — roxənki, yər igisi boloqan muxu rəzil adəm bu «qüprəndilər»gə əz axlik ḥosulini elixta yaki üzüm ḥosulini üzüxtə ḥeq ixənməydu.
24:9 «Ular miskinlərdin bowakilarni kepillikkə alidu» — yaki «Ular miskinlərdin kepillik alidu».
24:10 Law. 19:13
24:11 Kan. 25:4; Yak. 5:4
24:12 «... Birak Təngri ḥeqkimning iplaslikini əyibliməydu» — keyin Ayup bu səzidin ḥəm muxuningoqa ohxax baxka səzliridin towa kilip: «Nəsiḥətni tuturukisiz səzlər bilən hirələxtürgən kim?» dəp səzidin yanidu *(42-bab).* Birak bu babtiki 1-12-ayətlərdin roxən qüxinimizki, u mundak kixilərning, ḥətta uningdin yirak turoqan ezilgüqilərning əḥwalioqa iqini aoqritip kəngül bələtti.
24:14 «Katil tang nuri kelixi bilən ornidin turup, kəmbəoqəllər wə miskinlərni əltüridu» — bəlkim tang səḥərdiki oquwaliktin ḥəm kixining bihəstəlikidin paydilinip yoxurun zərbə kilip bulap-talaydu.
24:14 Zəb. 10:8, 9

Baxkilar meni tonumisun dəp ayalning qümbilini yüzigə tartiwalidu.
16 Karangoluluqta ooqrilar əyning tamlirini kolap texidu;
Kündüzdə ular əzlirini əz əyigə kamap koyidu;
Ular nurni tonumaydu.
17 Ular üqün tang səhər ölüm sayisidək tuyulidu;
Ular kap-karangoluluqning wəhimilirini dost tutidu.
18 Ular sularning yüzidiki köpüklərdək yokap kətsun!
Ularning yər-zemindiki nesiwisi lənət kilinoqanki,
Xunga ulardin heqkim üzümzarlikka yənə mangmisun!
19 Kuroqakqilik həm tomuz issik kar sulirinimu yəp tügitidu;
Təhtisaramu ohxaxla gunah kiloqanlarni yəp tügətsun!
20 Uni, tuoqkan anisimu untusun!
Kurt xəlgəylirini ekitip uni yesun!
Əskə heq elinmisun!
Xuning bilən həkkaniysizlik dərəhtək kesilsun!
21 U balisi yok tuoqmaslardin olja alidu,
U tul hotunlaroqimu heq xəpkət kərsətməydu.
22 Birak Huda Öz kudriti bilən mundak küq-hokuki barlarning künini uzartidu;
Ular hətta hayatidin ümidsizlənsimu kaytidin ornidin turidu.
23 Huda yənila ularni amanlikta mukimlaxturidu,
Xunga ular hatirjəm bolidu;
U ularning yollirini kəzdə tutkan əməsmu?
24 Ularning mərtiwisi birdəmlik östürülidu,
Andin ular yok bolidu;
Ular ongda kaldurulidu, andin baxka adəmlərgə ohxaxla yioqip elip ketilidu;
Ular pəkətla pixkan sərhil buoqday baxakliridək kesilip ketidu.
25 Bu ixlar mundak bolmisa, keni kim meni yaloqanqi dəp ispatliyalaydu.
Mening gəplirimni kim kuruk gəp deyələydu?».

Bildad yənə səzləydu — Hudaning uluoqluki

25 1 Xuhalik Bildad jawabən mundak dedi: —
2 «Uningda həkümranlik həm həywət bardur;
U asmanlarning kəridiki ixlarnimu tərtipkə salidu.

24:15 Zəb. 10:10-11; Pənd. 7:8, 9
24:16 Ayup 38:15; Yuh. 3:20
24:17 «Ular üqün tang səhər ölüm sayisidək tuyulidu» — yaki «Tang səhər ular üqün kap-karangoluluk bolidu».
24:18 «Ular sularning yüzidiki köpüklərdək yokap kətsun!» — 18-20-ayətlərdiki peillarni buyruk xəklidə yaki kəlgüsi zaman xəklidə tərjimə kilixka bolidu. Xunga -18-20-ayətlərning baxka birhil tərjimisi: «Ular sularning yüzidiki köpüklərdək yokap ketidu; ularning yər-zemindiki nesiwisi lənət kilinoqan, xuning bilən ulardin heqkim üzümzarlikka yənə mangmaydu... katarlik» bolidu. Birak biz tərjimimizni aldi-kəynidiki ayətlərgə maslaxturup alduk.
24:20 «Kurt xəlgəylirini ekitip uni yesun!» — yaki: «Kurt uning jorisi bolsun!».
24:22 «...Ular hətta hayatidin ümidsizlənsimu kaytidin ornidin turidu» — bu ayəttiki əsli tekistni qüxinix səl təs. Baxka hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
24:23 «U ularning yollirini kəzdə tutkan əməsmu?» — Ayup muxu yərdə Hudaning yamanlarning yollirini kəzdə tutkini bilən ularni alahidə jazalimaydioqanlikini, bəlki ularni adəttikidək ölüm künigə saklaydioqanlikini kərsətməkqi boluxi mumkin.
24:24 «Ular *, yəni yamanlar* pəkətla pixkan sərhil buoqday baxakliridək kesilip ketidu» — Ayup yənila, yamanlarning heq jazalanmay hayatning pəyzini sürüp andin pixkan sərhil buoqdaydək heq azablanmay bu dunyadin ketidioqanlikini kərsətsə kerək.
25:2 «U asmanlarning kəridiki ixlarnimu tərtipkə salidu» — Bildadning bu səzliri bəlkim Xəytanning əslidə Hudaoqa

3 Uning ḳoxunlirini sanap tügətkili bolamdu?
Uning nuri kimning üstigə qüxməy ḳalar?
4 Əmdi insan balisi ḳandaḳmu Təngrining aldida ḥəḳḳaniy bolalisun?
Ayal zatidin tuoɣuloɣanlar ḳandaḳmu pak bolalisun?
5 Mana, Uning nəzaridə ḥətta aymu yoruḳ bolmioɣan yərdə,
Yultuzlarmu pak bolmioɣan yərdə,
6 Ḳurt boloɣan insan,
Sazang boloɣan adəm balisi uning aldida ḳandaḳ bolar?».

Ayupning ahirḳi sözliri — Bildadni əyibləx

26 1 Ayup Bildadḳa jawabən mundaḳ dedi: —
2 «Maoɣdursiz kixigə ḳaltis yardəmlərni beriwətting!
Biləkliri küqsiz adəmni karamət ḳutḳuzuwətting!
3 Əḳli yoḳ kixigə ḳaltis nəsiḥətlərni ḳiliwətting!
Wə uningoɣa alamət bilimlərni namayan ḳiliwətting!
4 Sən zadi kimning məditi bilən bu sözlərni ḳilding?
Səndin qiḳiwatḳini kimning roḥi?

Hudaning uluoɣluḳi — Ayupning bayani

5 — «Ərwaḥlar, yəni su astidikilər,
Xundaḳla u yərdə barliḳ turuwatḳanlar toloɣinip ketidu;
6 Bərḥək, Hudaning aldida təḥtisaramu yepinqisiz kərünidu,
Ḥalakətningmu yapḳuqi yoḳtur.
7 U yərning ximaliy ḳutupini aləm boxluḳioɣa sozoɣan,
U yər xarini boxluḳ iqidə muəlləḳ ḳiloɣan;
8 U sularni ḳoyuḳ bulutliri iqigə yioɣidu,
Bulut ularning eoɣirliḳi bilənmu yirtilip kətməydu.
9 U ayning yüzini yapidu,
U bulutliri bilən uni tosidu.
10 U sularning üstigə qəmbər sizip ḳoyoɣan,
Buning bilən U yoruḳluḳ ḥəm ḳarangoɣuluḳning qegrasini bekitkən.
11 Asmanlarning tüwrükliri təwrəp ketidu,

ḳarxilik ḳilip ərxtə isyan kətürgənlikini, andin Hudaning Xəytanni ərxtin ḥəydiwetip, ərxtiki ixlarni ḳaytidin tərtipkə kəltürgənlikini kərsitidu.
25:4 Ayup 4:17, 18, 19; 15:14, 15, 16
25:5 Ayup 15:15
25:6 «Sazang boloɣan adəm balisi uning aldida ḳandaḳ bolar?» — dostlirining Ayupḳa əng ahiri bərgən jawabi Bildadning bu sözliridur. Uning bayani bək ḳiskə bolup, «yamanlarning aḳiwiti» tooɣrisida gəp ḳilmaydu, pəḳətla Hudaning uluoɣluḳini sözləydu. Ḳarioɣanda ular yənila Ayupning reallikḳa yüzlinidioɣan sözlirigə jawab tapalmaydu.
25:6 Ayup 4:19; Zəb. 22:6
26:6 Zəb. 139:8, 11, 12; Pənd. 15:11; Ibr. 4:13
26:7 «U yərning ximaliy ḳutupini aləm boxluḳioɣa sozoɣan» — ibraniy tilida: — «U ximaliy tərəplər aləm boxluḳida sozoɣan». Bu ibarining yərning ximalini əməs, bəlki asmanning ximalidiki tərəplərni kərsitixi mumkinqilikimu bar. **«yər xari»** — əyni tekisttə «yər». Birak heli roxənki, Ayup yər-zeminning mutlək ayrim turidioɣan bir jisim ikənlikidin toluḳ həwərdar idi.
26:7 Zəb. 104:2
26:9 «U ayning yüzini yapidu» — yaki «U təhti boloɣan ərxning yüzini yapidu».
26:9 Ayup 9:8; Zəb. 104:2, 3
26:10 «Buning bilən u yoruḳluḳ ḥəm ḳarangoɣuluḳning qegrasini bekitkən» — ilim-pən jəḥəttinmu, bu sözlərning top-tooɣra ikənliki ispatlanoɣan.
26:10 Yar. 1:9; Ayup 38:8; Zəb. 33:7; 104:5-9; Pənd. 8:29; Yər. 5:22

Uning əyibini anglapla alakzadə bolup ketidu.
12 U dengizni kudriti bilən tinqlanduridu;
Өz ḥekmiti bilən Raḥabni parə-parə kilip yanjiwetidu.
13 Uning Roḥi bilən asmanlar bezəlgən,
Uning koli tez kaqkan əjdiḥani sanjiydu.
14 Mana, bu ixlar pəkət uning kiloqanlirining kiqikkinə bir kismidur, halas;
Uning səz-kalamidin anglawatkinimiz naḥayiti pəs bir xiwirlax, halas!
Uning pütkül zor kudritining güldürmamisini bolsa kimmu qüxinəlisun?!».

Ayupning kaytidin өz ḥək-səmimiylikini bayan kilixi

27 1 Ayup bayanini dawamlaxturup mundak dedi: —
2 «Mening ḥəkkimni tartiwaloqan Təngrining ḥayati bilən,
Jenimni aoqritkan Ḥəmmigə Kadirning ḥəkki bilən kəsəm kilimənki,
3 Tenimdə nəpəs bolsila,
Təngrining bərgən Roḥi dimioqimda tursila,
4 Ləwlirimdin ḥəkkaniysiz səzlər qikmaydu,
Tilim aldamqilik bilən ḥeq xiwirlimaydu!
5 Silərningkini tooqra deyix məndin yirak tursun!
Jenim qikkanoqa kədər duruslukumni өzümdin ayrimaymən!
6 Adillikimni qing tutuwerimən, uni koyup bərməymən,
Wijdanim yaxioqan ḥeqbir künümdə meni əyiblimisun!
7 Mening düxminim rəzillərgə ohxax bolsun,
Manga karxi qikkanlar ḥəkkaniysiz dəp karalsun.

26:12 «U dengizni kudriti bilən tinqlanduridu» — «tinqlanduridu» degənning ikki hil tərjimisi bar: — «tinqlanduridu» yaki «dolkunlitidu». Birak «dolkunlitidu» bolsa keyinki ayət bilən maslaxmaydu. **«Raḥab»** — «Raḥab»ning üq hil mənisi bar. 9-bab, 13-ayəttiki izaḥatni kərüng. Muxu yərdə, xübḥisizki, dengizdiki axu zor, korkunluk ḥaywanni kərsitidu, ḥəm xuning bilən bir wakitta u Xəytanning bir kerünüxidur. Bu ayət bəlkim Xəytanning dəsləptə Hudaoqa karxilik kilip isyan kətürgənlikini, andin Hudaning uni ərxtin ḥəydəp dengizoqa taxlioqanlikini kərsitidu, xundakla əng ahirida uni bitqit kiliwetidioqanlikidin bexarət kilidu. 13-ayətni ḥəm izaḥatinimu kərüng.
26:12 Yəx. 51:15
26:13 «tez kaqkan əjdiḥa — yaki «yoroqilima əjdiḥa». **«tez kaqkan əjdiḥa»** — bəlkim yukiriki «lewiatan»ni *(9-izaḥatni kərüng)* yaki Xəytanning əzini kərsitidu. Əgər ikkinqi mənisi tooqra bolsa, bu Təwrattiki «Yaritilix» 3-babtiki bexarət bilən ohxaydu. Demək, ahirda Huda Өz Məsiḥi arkilik Xəytanni pütünləy məoqlub kilidu.
–Bəzi alimlar: «U Өz koli bilən «əjdiḥa yultuz türkümi»ni yasioqan» dəpmu tərjimə kilidu.
26:13 Zəb. 33:6
26:14 «Bu ixlar pəkət uning kiloqanlirining kiqikkinə bir kismidur, halas» — ibraniy tilida «Bu ixlar pəkət uning yollirining əng qetidiki burjiki, halas». **«Uning pütkül zor kudritining güldürmamisini bolsa kimmu qüxinəlisun?!»** — Ayupning bu üq dosti Huda ḥəmmidin uluoq wə aliy boloqanliki üqün Uningoqa yekinlixix mumkin əməs, dəp karaydu. Birak Ayup üqün *(gumanlik nukti'inəzərdin əməs, etikadning nukti'inəziridin səzligən wakitlarda)* Hudaning uluoqluki Uning insanni paklap Өzigə yekinlaxturux imkaniyitini yaritip beridu. Xunga u Hudaning uluoqlukidin xadlinidu.
27:2 «Mening ḥəkkimni tartiwaloqan Təngrining ḥayati bilən...» — Ayupning muxu yərdə «*(Huda)* mening ḥəkkimni tartiwaloqan» degini bəlkim Hudaning ḥeq səwəbni kərsətməy uni jazalap, uningdin «adalətkə boloqan ḥəkki»ni yaki uning bu ixlar tooqruluk «dəwalixix» pursitini «tartiwaloqan»likini kərsitidu.
27:4 «Mening ḥəkkimni tartiwaloqan Təngrining ḥayati bilən, jenimni aoqritkan Ḥəmmigə Kadirning ḥəkki bilən kəsəm kilimənki, ... ləwlirim... tilim aldamqilik bilən ḥeq xiwirlimaydu!» — bu kəsəm *(2-4-ayət)* bəlkim pütkül Mukəddəs Kitab iqidə əng ajayib, əng oqəlitə kəsəm ḥesablinixi mumkin. U Huda ḥəkkimni tartiwaloqan ḥəm jenimni aoqritkan degini bilən, yənila Hudaning ḥəkkidə kəsəm iqidu. Kərünüxtə qong ziddiyət bardək kilsimu, birak uning ḥərbir səzining tegidə uning qongkur etikadi ipadilinip turidu.
27:6 «... Wijdanim yaxioqan ḥeqbir künümdə meni əyiblimisun!» — 5- ḥəm 6-ayəttiki bayanlarning ikki mənisi bar: — birinqidin, məyli yamanlarning yolliri awatlaxkan bolsimu, Ayup durus, diyanətlik boluxka intilixini ḥərgiz taxlimaydu; ikkinqidin, uning karixiqə «Ḥəmmə gunaḥini Hudaoqa etirap kilip towa kilix bilən өz wijdanimoqa hilaplik ḥeq ix kalmidi; əgər xundak kilmioqan bolsam, yaloqan eytattim» degən idiyisini ipadiləydu.
27:7 «Manga karxi qikkanlar ḥəkkaniysiz dəp karalsun» — Ayup «Meni ḥəkkaniysiz degüqilər *(Huda adil bolsa)* əzliri ḥəkkaniysiz dəp karilixi kerək» dəp tiləydu. Kona kanunlaroqa asasən, birsi baxka birawoqa yaloqandin jinayət qaplisa,

[8] Qünki Təngri iplas adəmni üzüp taxlioɣanda,
Uning jenini aloɣanda,
Uning yənə nemə ümidi ḳalar?.
[9] Balayi'apət uni besip qüxkəndə,
Təngri uning nalə-pəryadini anglamdu?.
[10] U Ḥəmmigə Ḳadirdin səyünəmdu?
U ḥərdaim Təngrigə iltija ḳilalamdu?.
[11] Mən Təngrining ḳolining ḳiloɣanliri tooɣrisida silərgə məlumat berəy;
Ḥəmmigə Ḳadirda nemə barliḳini yoxurup yürməymən.
[12] Mana silər alliburun bularni kərüp qiḳtinglar;
Silər nemixḳa axundaḳ pütünləy ḳuruḳ hiyallik bolup ḳaldinglar?
[13] Rəzil adəmlərning Təngri bekitkən aḳiwiti xundaḳki,
Zorawanlarning Ḥəmmigə Ḳadirdin alidioɣan nesiwisi xundaḳki: —.
[14] Uning baliliri kəpəysə, ḳiliqlinix üqünla kəpiyidu;
Uning pərzəntlirining neni yetixməydu..
[15] Uning əzidin keyin ḳaloɣan adəmliri ölüm bilən biwasitə dəpnə ḳilinidu,
Buning bilən ḳaloɣan tul hotunliri matəm tutmaydu..
[16] U kümüxlərni topa-qangdək yioɣip dəwilisimu,
Kiyim-keqəklərni laydək kəp yioɣsimu,
[17] Bularning ḥəmmisini təyyarlisimu,
Birak kiyimlərni ḥəḳḳaniylar kiyidu;
Bigunaḥlarmu kümüxlərni bəlüxidu..
[18] Uning yasioɣan əyi pərwanining oɣozisidək,
Üzümzarning kəzətqisi əzigə saloɣan kəpidək box bolidu.
[19] U bay bolup yetip dəm aloɣini bilən,

---

yaloɣanliḳi ispatlinixi bilən u dəl xu jinayətkə tegixlik jaza bilən jazalinixi kerək idi. Huda Ayupni ḥəḳḳaniy dəp ispatlisa, üq dostining gunaḥi bar degənlik. Xuning üqün bu səz ḥəm uning bir tiliki ḥəm dostlirioɣa boloɣan səmimiy agaḥlanduruxi bolup ḳalidu.

27:8 Mat. 16:26; Luḳa 12:20

27:9 Ayup 35:12; Zəb. 18:41; 66:18; 109:7; Pənd. 1:28; 28:9; Yəx. 1:15; 16:12; Yər. 14:12; Əz. 8:18; Mik. 3:4; Yuḥ. 9:31; Yaḳ. 4:3

27:10 ***Rəzil adəm* Ḥəmmigə Ḳadirdin səyünəmdu? U ḥərdaim Təngrigə iltija ḳilalamdu?»** — Ayupḳa nisbətən Hudaning uning ḳexida ḥazir boloɣanliḳi, uning Huda bilən alaḳidə boluxi uning ḥayatidiki əng bəhtlik ixtur. Bu bayanida u yamanlarda undaḳ huxalliḳning yoḳluḳini, mundaḳlarning Hudaoɣa iltija ḳilalmaydioɣanliḳini baykioɣanliḳini ayan ḳilidu. Dikḳət ḳiliximizoɣa ərziyduki, Ayup nuroɣun ḳetim Hudaoɣa iltija ḳilip səzləydu, baxḳilaroɣa səz ḳilixtin tohtap turup Hudaoɣa biwasitə gəp ḳilidu. Birak uning üq dosti *(ḥəm ahirida səzligən Elihu)* bir ḳetimmu Hudaoɣa biwasitə səzliməydu.

27:13 Ayup 20:29

27:14 **« *Rəzil adəmning* baliliri kəpəysə, ḳiliqlinix üqünla kəpiyidu; uning pərzəntlirining neni yetixməydu»** — Ayupning yamanlarning aḳiwitini təswirligən ḥəm xundaḳla dostlirining səzigə səl ḳoxuloɣandək pozitsiyisini bildürgən bu bayani uning bayanliri iqidə qüxinixkə əng təs boloɣan bayanlardur. Qünki bu səzlərning mənisi enik boloɣini bilən, uning ilgiriki degənlirigə ḳarimuḳarxi bolup qiḳidu. Ilgiri u: «Yamanlar jazalanmasliḳining səwəbi nemə? Nemixḳa xunqə kəp rəzillər ḥeq jazalanmay miskinlərni halioɣanqə ezidu? Bəzidə yamanlar pexkəllikkə uqraydu, birak gunaḥsizlarmu ohxaxla uqraydu; ḥeqḳandaḳ tərtipni baykioɣli bolmaydu» — degəndək səzlərni ḳiloɣanidi. Mana bu bayanlarda «Uning baliliri kəpəysə, ḳiliqlinix üqünla kəpiyidu; uning pərzəntlirining neni yetixməydu...» degən səzlər eytilidu. Bu zadi ḳandaḳ gəp? Biz bu məsiligə nisbətən xundaḳ ḳaraymizki, Ayupning reallikḳa yüzlinixtiki jüriti muxu yərdə əz-əzigə təsəlli berix üqün səl ajizlik ḳiloɣan boluxi mumkin. Biz «ḳoxumqə səz»imizdə bu ix tooɣruluḳ yənə azraḳ tohtilimiz.

27:14 Ḳan. 28:41; Ḥox. 9:13

27:15 **«Ḳaloɣan adəmliri ölüm bilən biwasitə dəpnə ḳilinidu»** — «ölüm» muxu yərdə bəlkim birhil waba yaki birhil eoɣir kesəlni kərsitidu. **«biwasitə dəpnə ḳilinidu»** — demək, ḥeqḳandaḳ daoɣduoɣisiz tezdin dəpnə ḳilinidu. Bəlkim yuḳumluḳ kesəl yaki waba bilən ölgən bolsa kerək. **«...ḳaloɣan tul hotunliri matəm tutmaydu»** — bəlkim balayi'apət ularoɣa yeḳinlixixi bilən yaki ohxax səwəb bilən rəsmiy matəm tutuxḳa ülgürəlməydu.

–Buningdin kərüwelixḳa boliduki, Ayupning pəḳət bir ayali bar idi ḥəm «bir ər, bir hotunluḳ» boluxni ḳuwwətligən *(29-babnimu kerüng)*. Uning deyixiqə, yamanlar kəp hotunluḳ boluxi mumkin.

27:15 Zəb. 78:64

27:17 Pənd. 28:8; Top. 2:26

Birak əng ahirki ketim keliduki,
Kəzini aqkanda, əmdi tügəxtim dəydu.
20 Wəhimilər kəlkündək bexioɣa kelidu;
Kəqtə kara kuyun uni qanggilioɣa alidu.
21 Xərk xamili uni uqurup ketidu;
Xiddət bilən uni ornidin elip yirakka etip taxlaydu.
22 Boran uni heq ayimay, bexioɣa urulidu;
U uning qanggilidin kutulux üqün hə dəp urunidu;
23 Birak xamal uningoɣa karap qawak qalidu,
Uni ornidin «ux-ux» kilip koɔɣliwetidu».

Danalikni izdəx

28 1 — «Xübhisizki, kümüx tepilidioɣan kanlar bar,
Altunning tawlinidioɣan əz orni bardur;
2 Təmür bolsa yər astidin keziwelinidu,
Mis bolsa taxtin eritilip elinidu.
3 Insanlar yər astidiki karangoɣulukka qək koyidu;
U yər kərigiqə qarlap yürüp,
Karangoɣulukka təwə, ölümning sayisidə turoɣan taxlarni izdəydu.
4 U yər yüzidikilərdin yirak jayda tik boloɣan kudukni kolaydu;
Mana xundak adəm ayaoɣ basmaydioɣan, untuloɣan yərlərdə ular aroɣamqini tutup boxlukta pulanglap yüridu,
Kixilərdin yirakta esilip turidu.
5 Axlik qikidioɣan yər,
Təkti kolanoɣanda bolsa yalkundək kərünidu;
6 Yərdiki taxlar arisidin kək yakutlar qikidu,
Uningda altun rudisimu bardur.
7 U yolni heqkandak aloɣur kux bilməydu,
Hətta sarning kəzimu uningoɣa yətmigən.
8 Hakawur yirtkuqlarmu u yərni heq dəssəp bakmioɣan,
Əxəddiy xirmu u jaydin heqkaqan ətüp bakmioɣan.

27:19 Zəb. 49:16-20
27:20 «Kəqtə kara kuyun uni qanggilioɣa alidu» — Ayupning «kara kuyun»ni tiloɣa elixi xundak bir kara kuyunning yiraktin keliwatkanlikini puritidu. 38-babta bu kara kuyun ularning üstigə qüxidu.
27:20 Ayup 15:21; 18:11
27:21 «Xərk xamili uni uqurup ketidu» — Pələstində «xərk xamili» əwjigə qikkan waktida intayin korkunqluk, əxəddiy bolup pütün dərəhlərnimu yulup yiraklaroɣa taxliwetələydu.
27:23 «Birak xamal ... uni ornidin «ux-ux» kilip koɔɣliwetidu» — «ux-ux kilix» məshirə kilixni bildüridu.
28:1 «Altunning tawlinidioɣan əz orni bardur» — yaki «altunning qaykilidioɣan əz orni bardur».
–Danalik təwsiyə kilinoɣan 28-babtiki bu güzəl xeirni bəzi alimlar Ayupning əz səzi əməs, bəlki kitabning yazoɣuqisi tekistkə kisturup koxkan bir xeir, dəp karaydu. Buning məksiti, okurmənlərning hakikiy danalikni təhlil kilixioɣa yardəm bolsun degən süpəttə xeirni otturioɣa koyoɣan. Biz bu pikirgə kayil bolduk. Bu pikirgə bir ispat, 29-bab: — «Ayup bayanini dawamlaxturup mundak dedi: —» degən səzlər bilən baxlinidu, karioɣanda 27:23-ayət bilən baoɣlik.
–Baxka alimlar bu bayanlar Ayupning əz aoɣzidin qikkan bayanlardur, «1-ayətning «xübhisizki» *(yaki «qünki»)* degən baoɣlioɣuqi bilən baxlinixi buningoɣa ispat bolalaydu», dəp karaydu.
–Kaysi pikir tooɣra boluxidin kət'iynəzər, bu babtiki hakikətlər xübhisizki Ayupning etikadining həm u muyəssər boloɣan wəhiylirining tegi həm uli boloɣanidi.
–Keyin biz məzkur kitabni yazoɣuqining kim ikənliki tooɣruluk qüxənqə berimiz.
28:3 «Insanlar yər astidiki karangoɣulukka qək koyidu» — demək, insanlar yakutlarni izdəxtə yər astidiki karangoɣulukni qiraoɣlar bilən yorutidu; 4-5-ayətlərdə ularning aroɣamqilaroɣa esilip yər astioɣa qüxüp hətərgə təwəkkül kiloɣanlikі təswirlinidu.

9 Insan balisi ḳolini qaḳmaḳ texining üstigə təgküzidu,
U taoŋlarni yiltizidin kəmtüriwetidu.
10 Taxlar arisidin u ḳanallarni qapidu;
Xundaḳ ḳilip uning kəzi ḥərhil ḳimmətlik nərsilərni kəridu;
11 Yər astidiki eḳinlarni texip kətmisun dəp ularni tosuwalidu;
Yoxurun nərsilərni u axkarilaydu.
12 Biraḳ danaliḳ nədin tepilar?
Yorutuluxning makani nədidu?
13 Insan baliliri uning ḳimmətliklikini ḥeq bilməs,
U tiriklərning zeminidin tepilmas.
14 Yər tegi: «Məndə əməs» dəydu,
Dengiz bolsa: «Mən bilənmu billə əməstur» dəydu.
15 Danaliḳni sap altun bilən setiwaloŋili bolmaydu,
Kümüxnimu uning bilən bir tarazida tartḳili bolmas.
16 Ḥətta Ofirda qiḳidioŋan altun, aḳ ḥeḳiḳ yaki kək yaḳut bilənmu bir tarazida tartḳili bolmaydu.
17 Altun wə hrustalnimu uning bilən selixturoŋili bolmaydu,
Esil altun ḳaqa-ḳuqilar uning bilən ḥeq almaxturulmas.
18 U ünqə-marjan, hrustalni adəmning esidin qiḳiridu;
Danaliḳni elix ḳizil yaḳutlarni elixtin əwzəldur.
19 Efiopiyədiki seriḳ yaḳut uningoŋa yətməs,
Seriḳ altunmu uning bilən bəslixəlməydu.
20 Undaḳta, danaliḳ nədin tepilidu?
Yorutuluxning makani nədidu?
21 Qünki u barliḳ ḥayat igilirining kəzidin yoxuruloŋan,
Asmandiki uqar-ḳanatlardinmu yoxurun turidu.
22 Ḥalakət wə ölüm pəḳətla: «Uning xəḥritidin həwər alduḳ» dəydu.
23 Uning mangoŋan yolini qüxinidioŋan,
Turidioŋan yerini bilidioŋan pəḳətla bir Hudadur.
24 Qünki Uning kəzi yərning ḳərigiqə yetidu,
U asmanning astidiki barliḳ nərsilərni kəridu.
25 U xamallarning küqini tarazioŋa saloŋanda,
Dunyaning sulirini əlqigəndə,
26 Yamoŋurloroŋa ḳanuniyət qüxürginidə,
Güldürmamining qaḳmiḳioŋa yolini bekitkinidə,
27 U qaoŋda U danaliḳḳa ḳarap uni bayan ḳiloŋan;
Uni nəmunə ḳilip bəlgiligən;
Xundaḳ, U uning bax-ayioŋioŋa ḳarap qiḳip,

28:10 «Taxlar arisidin u ḳanallarni qapidu» — bu ḳanallar bəlkim yər astidiki suni tonillardin qiḳirix üqün kolanoŋan.
28:11 «Yər astidiki eḳinlarni texip kətmisun dəp ularni tosuwalidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «U eḳinlarning mənbilirini izdəp tapidu».
28:14 Ayup 28:22
28:15 Pənd. 3:14; 8:11, 19; 16:16
28:16 «Ofirda qiḳidioŋan altun» — Ofir degən yərdiki altun naḥayiti sap idi.
28:20 Ayup 28:12
28:22 Ayup 28:14
28:25 Pənd. 8:29
28:27 «U qaoŋda *Huda* danaliḳḳa ḳarap uni bayan ḳiloŋan» — buning mənisi bəlkim Hudaning dunyaning yaritilixi arḳiliḳ danaliḳni bayan ḳiloŋanliḳini əz iqigə alidu.

28 Insanoƣa: «Mana, Rəbdin ƙorƙux danaliƙtur;
Yamanliƙtin yiraƙlixix yorutuluxtur» — degən».

Ilgiriki bəhtlik künlərni əsləx

29 1 Ayup bayanini dawamlaxturup mundaƙ dedi: —
2 «Aḥ, əḥwalim ilgiriki aylardikidək bolsidi,
Təngri məndin həwər aloƣan künlərdikidək bolsidi!
3 U qaoƣda Uning qiriƣi beximoƣa nur qaqƙan,
Uning yoruƙluƙi bilən ƙarangoƣuluƙtin ətüp kətkən bolattim!
4 Bu ixlar mən ƙiran waƙtimda,
Yəni Təngri qedirimda manga sirdax dost boloƣan waƙitta boloƣanidi!
5 Ḥəmmigə Ƙadir mən bilən billə boloƣan,
Mening yax balilirim ətrapimda boloƣan;
6 Mening basƙan ƙədəmlirim seriƙ mayoƣa qəmülgən;
Yenimdiki tax mən üqün zəytun may dəryasi bolup akƙan;
7 Xəḥər dərwazisioƣa qiƙƙan waƙtimda,
Kəng məydanda ornum təyyarlanoƣanda,
8 Yaxlar meni kərüpla əyminip əzlirini qətkə alatti,
Ƙerilar bolsa ornidin turatti,
9 Xaḥzadilərmu gəptin tohtap,
Ƙoli bilən aoƣzini etiwalatti.
10 Akƙsəngəklərmu tinqlinip,
Tilini tangliyioƣa qapliwalatti.
11 Ƙulaƙ səzümni anglisila, manga bəht tiləytti,
Kəz meni kərsila manga yahxi guwaḥliƙ berətti.
12 Qünki mən manga ḥimayə bol dəp yelinoƣan ezilgüqilərni,
Panaḥsiz ƙaloƣan yetim-yesirlarnimu ƙutƙuzup turattim.
13 Ḥalak bolay degən kixi manga bəht tiləytti;
Mən tul hotunning kənglini xadlandurup nahxa yangratƙuzattim.
14 Mən ḥəƙƙaniyliƙni ton ƙilip kiyiwaldim,
U meni əz gəwdisi ƙildi.
Adalətlikim manga yepinqa ḥəm səllə boloƣan.
15 Mən koroƣa kəz bolattim,

28:28 «Mana, Rəbdin ƙorƙux danaliƙtur; yamanliƙtin yiraƙlixix yorutuluxtur» — bu babtiki səzlər insan balilirining yər astida esil taxlarni izdixini tənƙid ƙiloƣan əməs, bəlki ularning u ixta ixlətkən parasitigə ḥəm jüritigə ƙayil boloƣan. Biraƙ məyli adəmning ƙanqə parasiti, ƙanqə jüriti bolsun, əzining bu hususiyətlirigila tayansa danaliƙƙa erixməydu; pəƙətla Rəb Pərwərdigardin əyminixkə baxlisila, danaliƙƙa erixixkimu baxlaydu; yamanliƙtin towa ƙilip yiraƙlaxsila, yorutuluxƙa baxlaydu. Bu xübḥisizki, Ayupning etiƙadining ḥəm u muyəssər boloƣan wəḥiylirining tegi ḥəm uli boloƣanidi.
28:28 Zəb. 111:10; Pənd. 1:7; 9:10
29:2 «Aḥ, əḥwalim ilgiriki aylardikidək bolsidi!» — bu bayanoƣa ƙarioƣanda, Ayupni balayi'apət baskanliƙioƣa birnəqqə ay boloƣanidi.
29:4 «... ƙiran waƙtimda, yəni Təngri qedirimda manga sirdax dost boloƣan waƙitta boloƣanidi!» — eniƙ turuptuki, Ayup əsli Huda bilən yeƙin dostluƙta ətkənidi. Ḥeqƙandaƙ gumanimiz yoƙki, bu dostluƙning sezimidin məḥrum bolux uningoƣa nisbətən əng azabliƙ ix boldi.
29:6 «... Yenimdiki tax mən üqün zəytun may dəryasi bolup akƙan» — bu ayəttə kərsitilgini Ayupning ilgiri intayin bay ḥalini təswirləydu.
29:7 «Kəng məydanda ornum təyyarlanoƣanda» — xəḥərning *(qong)* dərwazisi yaki uning aldidiki məydan bolsa xəḥərning akƙsaƙalliri ḥəm ƙaziliri yiƣilidioƣan, dəwalarni anglaydioƣan jay idi.
29:12 Zəb. 72:12-14; Pənd. 21:13
29:14 Yəx. 59:17; Əf. 6:10-17; 1Tes. 5:8

Tokuroɣa put bolattim.
16 Yoḳsullaroɣa ata bolattim,
Manga natonux kixining dəwasinimu təkxürüp qiḳattim.
17 Mən adalətsizning ḥinggayoɣan qixlirini qeḳip taxlayttim,
Oljisini qixliridin elip ketəttim.
18 Ḥəm: «Mening künlirim ḳumdək kəp bolup,
Өz uwamda raḥət iqidə əlimən» dəyttim;
19 Ḥəm: «Yiltizim sularoɣiqə tartilip baridu,
Xəbnəm pütün keqiqə xehimoɣa qaplixip yatidu;
20 Xəḥritim ḥərdaim məndə yengilinip turidu,
Ḳolumdiki okyayim ḥərdaim yengi bolup turidu» dəyttim.
21 Adəmlər manga ḳulaḳ salatti, kütüp turatti;
Nəsiḥətlirini anglay dəp süküt iqidə turatti.
22 Mən gəp ḳiloɣandin keyin ular ḳayta gəp ḳilmaytti,
Səzlirim ularning üstigə xəbnəm bolup qüxətti.
23 Ular yamoɣurlarni kütkəndək meni kütətti,
Kixilər waḳtida yaoɣḳan «keyinki yamoɣur»ni ḳarxi aloɣandək səzlirimni aoɣzini eqip iqətti!
24 Ümidsizlənginidə mən ularoɣa ḳarap külümsirəyttim,
Yüzümdiki nurni ular yərgə qüxurməytti.
25 Mən ularoɣa yolini tallap kərsitip berəttim,
Ularning arisida kattiwax bolup olturattim,
Ḳoxunliri arisida turoɣan padixaḥdək yaxayttim,
Birak buning bilən matəm tutidioɣanlaroɣa təsəlli yətküzgüqimu bolattim».

Ḥazirḳi bəhtsiz künlər

30 1 — «Birak ḥazir bolsa, yaxlar meni mazak ḳilidu,
Ularning dadilirini ḥətta padamni bakidioɣan itlar bilən billə ixləxkə yol ḳoyuxnimu yaman kərəttim.
2 Ularning maoɣduri kətkəndin keyin,
Ḳolidiki küq manga nemə payda yətküzəlisun?
3 Yoḳsuzluḳ ḥəm aqliḳtin yigləp kətkən,
Ular uzundin buyan qeldərəp kətkən dəxt-bayawanda ḳuruḳ yərni oɣajaydu.
4 Ular əmən-xiwaḳni qatḳallar arisidin yulidu,

29:16 «Manga natonux kixining dəwasinimu təkxürüp qiḳattim» — Ayupning bu aditi naḥayiti az uqraydioɣan pəzilət bolup, Ayupning intayin aliyjanab ikənlikini ispatlaydu. Uning mana muxundaḳ ixliri tüpəylidinmu nuroɣun düxmənliri pəyda boloɣan boluxi mumkin.
29:17 «Mən adalətsizning ḥinggayoɣan qixlirini qeḳip taxlayttim, oljisini qixliridin elip ketəttim» — Ayupning pəziliti ḥərgiz hiyalpərəslərning qiraylik nəzəriyiliri əməs.
29:20 «Ḳolumdiki okyayim ḥərdaim yengi bolup turidu» dəyttim» — «okya» muxu yərdə bəlkim adillik üqün kürəx ḳilidioɣan əz baturliḳining, jüritining simwoli boluxi mumkin.
29:23 «keyinki yamoɣur» — Pələstində 3-ayda yaoɣidu. U ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Xunga ḥərbir deḥḳan «keyinki yamoɣur»oɣa təxnadur, ular uni bək ḳədirləydu.
29:24 «Ümidsizlənginidə mən ularoɣa ḳarap külümsirəyttim, yüzümdiki nurni ular yərgə qüxurməytti» — əsli tekistni qüxinix səl təs. Bəlkim uning mənisi: «Mening ularoɣa ümid yətküzidioɣan yüzümning nuri məoɣlup boloɣan əməs» — demək, mən ularoɣa bərgən ümid yoḳḳa qikḳan əməs, deməkqi. Baxḳa bir hil tərjimisi: «Mening yüz nurum ularoɣa qeqilixi bilənla ular ḳayta ümidsizlənmidi». Ikki hil tərjimining mənisi bir-birigə yeḳin. Baxḳa hil tərjimilirimu uqrixi mumkin.
29:25 «Mən ularoɣa yolini tallap kərsitip berəttim...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Mən ularoɣa ḥakim boluxḳa tallanoɣanidim; ...». **«...Ularning arisida ... ḳoxunliri arisida turoɣan padixaḥdək yaxayttim, birak buning bilən matəm tutidioɣanlaroɣa təsəlli yətküzgüqimu bolattim»** — gərqə uning mərtiwisi bək yuḳiri bolsimu, u ḥeqḳaqan ḥakawurluk ḳilmioɣanidi, əksiqə pexkəllikkə uqrioɣiqilaroɣa təsəlli ḥəm yardəmlərni berip turatti.

Xumbuyining yiltizlirinimu terip əzlirigə nan kilidu.
[5] Ular əl-yurtlardin ḥəydiwetilgən bolidu,
Kixilər ularni kərüpla ooŋrini kərgəndək warkirap tillaydu.
[6] Xuning bilən ular sürlük jiloŋilarda konup,
Taxlar arisida, oŋarlar iqidə yaxaxka məjbur bolidu.
[7] Qatkallik arisida ular ḥangrap ketidu,
Tikənlər astida ular dügdiyip olturixidu;
[8] Nadanlarning, nam-abruyisizlarning baliliri,
Ular zemindin sürtokay ḥəydiwetilgən.
[9] Mən ḥazir bolsam bularning ḥəjwiy nahxisi,
Ḥətta səz-qəqikining dəstiki bolup kaldim!
[10] Ular məndin nəprətlinip,
Məndin yirak turup,
Yüzümgə tükürüxtinmu yanmaydu.
[11] Qünki Huda mening ḥayat rixtimni üzüp, meni japaoŋa qəmdürgən,
Xuning bilən xu adəmlər aldimda tizginlirini eliwətkən.
[12] Ong yenimda bir top qüprəndə yaxlar ornidin turup,
Ular putumni turoŋan yeridin ittiriwətməkqi,
Ular sepilimoŋa ḥujum pələmpəylirini kətürüp turidu;
[13] Ular yolumni buzuwetidu,
Ularning ḥeq yələnqüki bolmisimu,
Ḥalakitimni ilgiri sürməktə.
[14] Ular sepilning kəng bəsük jayidin bəsüp kirgəndək kirixidu;
Wəyranilikimdin paydilinip qong taxlardək domilap kirixidu.
[15] Wəḥimilər burulup meni əz nixani kiloŋan;
Xuning bilən ḥərmitim xamal ətüp yok boloŋandək ḥəydiwetildi,
Awatqilikimmu bulut ətüp kətkəndək ətüp kətti.
[16] Ḥazir bolsa jenim kaqidin təkülüp kətkəndək;
Azablik künlər meni tutuwaldi.
[17] Keqilər bolsa, manga səngəklirimgiqə sanjimakta;
Aoŋrikliriм meni qixləp dəm almaydu.
[18] Aoŋriklar zor küqi bilən manga kiyim-keqikimdək boldi;
Ular kənglikimning yakisidək manga qaplixiwaldi.
[19] Huda meni sazlikka taxliwətkən,
Mən topa-qangoŋa wə külgə ohxax bolup kaldim.
[20] Mən Sanga nalə-pəryad kətürməktimən,
Birak Sən manga jawab bərməysən;
Mən ornumdin tursam, Sən pəkətla manga karapla koyisən.

30:9 Ayup 17:6; Zəb. 69:11-12; Yioŋ. 3:14, 63
30:10 Ayup 19:19
30:12 «Ong yenimda bir top qüprəndə yaxlar ornidin turup...» — bu yaxlar bəlkim yukirida deyilgən miskinlərdin baxka bir top kixilər boluxi mumkin.
30:14 «Ular *, yəni axu yaxlar* sepilning kəng bəsük jayidin bəsüp kirgəndək kirixidu... qong taxlardək domilap kirixidu» — əgər *(biz 2-babta izaḥat kiloŋinimizdək)* Ayup xəḥər sirtidiki qong kül dəwisidə olturoŋan bolsa, u mundak yaxlarning mazak kilixidin ḥeq koodioquqisiz kalidu. Buningdin baxka yaxlar bəlkim uning ḥazirki ajizlikidin paydilinip, u əslidə bir tərəp kiloŋan ixlarni ḥazir əz mənpəitigə buraydu.
30:18 «Aoŋriklar zor küqi bilən manga kiyim-keqikimdək boldi; ular kənglikimning yakisidək manga qaplixiwaldi» — baxka bir hil tərjimisi: — «Zor küq bilən kiyim-keqikim makqiyip kətti; manga kəngləkning yakisi qaplixip kətti», əsli tekistni qüxinix səl təs. Yənə baxka birhil tərjimisi: «U *(Huda)* zor küq bilən kiyim-keqikimni tutuwaldi; u manga kənglikimning yakisi qaplaxkandək meni baoŋlap koydi».

21 Sən əzgirip manga bir zalim boldung;
Ḳolungning küqi bilən manga zərbə ḳiliwatisən;
22 Sən meni kətürüp Xamaloɣa mindürgənsən;
Boran-qapḳunda təəlluḳatimni yoḳ ḳiliwətkənsən.
23 Qünki Sən meni ahirida ölümgə,
Yəni barliḳ ḥayat igilirining «yioɣilix əyi»gə kəltürüwatisən.
24 U ḥalak ḳiloɣan waḳtida kixilər nalə-pəryad kətürsimu,
U ḳolini uzatḳanda, duaning dərwəḳə ḥeqḳandaḳ nətijisi yoḳ;
25 Mən künliri təs kixi üqün yioɣlap dua ḳiloɣan əməsmu?
Namratlar üqün jenim azablanmidimu?
26 Mən əzüm yahxiliḳ kütüp yürginim bilən, yamanliḳ kelip ḳaldi;
Nur kütkinim bilən, ḳarangoɣuluḳ kəldi.
27 Iqim ḳazandək ḳaynap, aramliḳ tapmaywatidu;
Azabliḳ künlər manga yüzləndi.
28 Mən ḳuyax nurini kərməymu ḳaridap yürməktimən;
Halayiḳ arisida mən ornumdin turup, nalə-pəryad kətürimən.
29 Mən qilbərilərgə ḳerindax bolup ḳaldim,
Ḥuwḳuxlarning ḥəmraḥi boldum.
30 Terəm ḳariyip məndin ajrap ketiwatidu,
Səngəklirim ḳiziḳtin kəyüp ketiwatidu.
31 Qiltarimdin matəm mərsiyəsi qiḳidu,
Neyimning awazi ḥaza tutḳuqilarning yioɣisioɣa aylinip ḳaldi».

Өzini aḳlax üqün ḳəsəm iqix

31 1 «Mən kəzüm bilən əḥdiləxkən;
Xuning üqün mən ḳandaḳmu ḳizloroɣa ḥəwəs ḳilip kəz taxlap yürəy?

30:22 «Sən meni kətürüp Xamaloɣa mindürgənsən; boran-qapḳunda təəlluḳatimni yoḳ ḳiliwətkənsən» — oylaymizki, ḳara ḳuyun asta-asta uloroɣa yeḳinlixiwatidu.
30:23 Ibr. 9:27
30:24 «U ḥalak ḳiloɣan waḳtida kixilər nalə-pəryad kətürsimu, U ḳolini uzatḳanda, duaning dərwəḳə ḥeqḳandaḳ nətijisi yoḳ» — bu jümlini üq hil tərjimə ḳilixḳa bolidu. Birinqisi, yuḳiriḳi tərjimə. Ikkinqisi bolsa, «Xübḥisizki adəm dərd-ələmdin nalə-pəryad kətürginidə, wəyran ḳilinoɣan kixigə kim ḳol təgküzüp ziyankəxlik ḳilidu?». Üqinqi hil tərjimisi «Adəm yiḳilip ketiwatḳinida ḳolini midirlitip ḳoymamdu? U ḥalak bolay deginidə nalə-pəryad kətürüxkə bolmamdu?». Əsli ibraniyqə tekistni qüxinix səl təs.
30:25 «Mən künliri təs kixi üqün yioɣlap dua ḳiloɣan əməsmu? Namratlar üqün jenim azablanmidimu?» — əmdi kim Ayup üqün yioɣlaydu? Nemə terisang xuni orisən, degən gəp tooɣrimu?
30:25 Zəb. 35:13,14; Rim. 12:15
30:27 «Iqim ḳazandək ḳaynap, aramliḳ tapmaywatidu; azabliḳ künlər manga yüzləndi» — uning aldida ḥeq ümid ḳalmioɣandək ḳilatti.
30:28 «Mən ḳuyax nurini kərməymu ḳaridap yürməktimən» — buning ikki mənisi bar: *(1)* Ayupning teni kesəldin ḳaridap kətti; *(2)* u əzi ailisidikilər üqün matəm tutup ḳara kiyim kiygən. Bu ikki əḥwal təng boluxi mumkin.
30:29 «Ḥuwḳuxlarning...» — yaki «təgiḳuxlarning...». **«Mən qilbərilərgə ḳerindax bolup ḳaldim, ḥuwḳuxlarning ḥəmraḥi boldum»** — qilbərilər ḥəm ḥuwḳuxlar qəl-bayawanlarda Ayuptək yeganə yaxaydu; ikkilisi Ayuptək naḥayiti mungluḳ nalə-pəryad kətüridu.
30:29 Ayup 17:14; Zəb. 102:6; Mik. 1:8
30:30 Zəb. 119:83; Yioɣ. 4:8; 5:10
30:31 «Neyimning...» — yəni, «Mening «nəy»imning...»
31:1 «Mən kəzüm bilən əḥdiləxkən; xuning üqün mən ḳandaḳmu ḳizloroɣa ḥəwəs ḳilip kəz taxlap yürəy?» — mana biz bu yərdin Ayupning əzining birdin bir ḥəmriyi boloɣan ayalioɣa sadiḳ bolup ətkənlikini kərüwalalaymiz. U əz ayalioɣa pəḳət sirttin ḳarioɣandila əməs, bəlki qin yürikidin sadaḳətmən idi. U bu babta nixan ḳiloɣan pəzilət, Məsiḥ Əysa Injilda tələp ḳiloɣan pəzilətkə naḥayiti yeḳin kelidu *(yəni, adəmning ḳəlb-oylirini baxḳuridioɣan ḥəḳḳaniylik ḥəm meḥir-muḥəbbət)*. Injil, «Matta» 5-7-babni kerüng.

[2] Undaḳ ḳilsam üstümdiki Təngridin alidioɣan nesiwəm nemə bolar?
Ḥəmmigə ḳadirdin alidioɣan mirasim nemə bolar?
[3] Bu gunaḥning nətijisi ḥəḳḳaniysizlaroɣa bala-ḳaza əməsmu?
Ḳəbiḥlik ḳiloɣanlaroɣa külpət əməsmu?
[4] U mening yollirimni kərüp turidu əməsmu?
Ḥərbir ḳədəmlirimni sanap turidu əməsmu?
[5] Əgər sahtilikḳa ḥəmraḥ bolup mangoɣan bolsam'idi!
Əgər putum aldamqilik bilən billə boluxḳa aldirioɣan bolsa,
[6] (Mən adillik mizanioɣa ḳoyuloɣan bolsam'idi!
Undaḳta Təngri əyibsizlikimdin həwər alalaytti!)
[7] Əgər ḳədimim yoldin qiḳḳan bolsa, kənglüm kəzümgə əgixip mangoɣan bolsa,
Əgər ḳolumoɣa ḥərḳandaḳ daoɣ qaplaxḳan bolsa,
[8] Undaḳta mən terioɣanni baxḳa birsi yesun!
Bihlirim yulunup taxliwetilsun!
[9] Əgər ḳəlbim məlum bir ayaldin azduruloɣan bolsa,
Xu niyəttə ḳoxnamning ixik aldida paylap turoɣan bolsam,
[10] Öz ayalim baxḳilarning tügminini tartidioɣan küngə ḳalsun,
Baxḳilar uni ayaḳ asti ḳilsun.
[11] Qünki bu əxəddiy nomusluḳ gunaḥtur;
U soraḳqilar təripidin jazalinixi kerəktur.
[12] Bu gunaḥ bolsa adəmni ḥalak ḳiloɣuqi ottur;
U mening barliḳ tapḳanlirimni yulup aloɣan bolatti.
[13] Əgər ḳulumning yaki dedikimning manga ḳarita ərzi boloɣan bolsa,
Ularning dəwasini kəzümgə ilmioɣan bolsam,
[14] Undaḳta Təngri meni soraḳḳa tartixḳa ornidin turoɣanda ḳandaḳ ḳilimən?
Əgər U məndin soal-soraḳ alimən dəp kəlsə,
Mən Uningoɣa ḳandaḳ jawab berimən?
[15] Meni baliyatḳuda apiridə ḳiloɣuqi ularnimu apiridə ḳiloɣan əməsmu.
Mən bilən u ikkimizni anilirimizning baliyatḳusida tərəldürgüqi bir əməsmu?
[16] Əgər miskinlərni əz arzu-ümidliridin toskan bolsam,
Əgər tul hotunning kəz nurini ḳarangoɣulaxturoɣan bolsam,
[17] Yaki əzümning bir qixləm nenimni yaloɣuz yegən bolsam,
Uni yetim-yesir bilən billə yemigən bolsam
[18] (Əməliyəttə yax waḳtimdin tartip ooɣli ata bilən billə boloɣandək umu mən bilən billə turoɣanidi,
Apamning ḳorsiḳidin qiḳḳandin tartipla tul hotunning yələnqüki bolup kəldim),
[19] Əgər kiyim-keqək kəmlikidin ḥalak bolay degən birigə,
Yaki qapansiz bir yoḳsuloɣa ḳarap olturoɣan bolsam,
[20] Əgər uning bəlliri kiyimsiz ḳelip manga bəht tilimigən bolsa,
Əgər u ḳozilirimning yungida issinmioɣan bolsa,
[21] Əgər xəḥər dərwazisi aldida «Ḥəküm qiḳaroɣanlar arisida mening yələnqüküm bar» dəp,

---

31:4 2Tar. 16:9; Ayup 34:21; Pənd. 5:21; 15:3; Yər. 32:19
31:8 «Bihlirim yulunup taxliwetilsun!» — «bihlirim» degən səzning «balilirim» degən kəqmə mənisimu bar.
31:9 Ayup 24:15; Pənd. 7:25
31:10 «Öz ayalim baxḳilarning tügminini tartidioɣan küngə ḳalsun» — baxḳa bir hil tərjimisi: «Ayalim baxḳa birsi bilən billə bolsun».
31:14 Zəb. 44:20-21
31:15 Ayup 34:19; Pənd. 14:31; 17:5

Yetim-yesirlarоԓa ziyankəxlik ḳilixḳa ḳol kətürgən bolsam,
22 Undaḳta mürəm taoԓiḳidin ajrilip qüxsun!
Bilikim ügisidin sunup kətsun!
23 Qünki Təngri qüxürgən balayi'apət meni ḳorḳunqḳa salmaḳta idi,
Uning ḥəywitidin undaḳ ixlarni ḳət'iy ḳilalmayttim.
24 Əgər altunoԓa ixinip uni əz tayanqim ḳiloԓan bolsam,
Yaki sap altunoԓa: «Yələnqükümsən!» degən bolsam,
25 Əgər bayliḳlirim zor boloԓanliḳidin,
Yaki ḳolum aloԓan oԓəniymәttin xadlinip kətkən bolsam,
26 Əgər mən ḳuyaxning julasini qaqḳanliḳini kərüp,
Yaki ayning aydingda mangoԓanliḳini kərüp,
27 Kənglüm astirtin azduruloԓan bolsa,
Xundaḳla bularoԓa qoḳunup aoԓzim ḳolumni səygən bolsa,
28 Bumu soraḳqi aldida gunaḥ dəp ḥesablinatti,
Qünki xundaḳ ḳiloԓan bolsam mən yuḳirida turoԓuqi Təngrigə wapasizliḳ ḳiloԓan bolattim.
29 Əgər manga nəprətlәngən kixining ḥalakitigə ḳarioԓinimda xadlinip kətkən bolsam,
Bexioԓa külpət qüxkənlikidin huxal boloԓan bolsam —
30 (əməliyəttə u tügəxsun dəp ḳaroԓap, uning əlümini tiləp aoԓzimni gunaḥ ətküzüxkə yol ḳoymioԓanmən).
31 Əgər qedirimdikilər mən tooԓruluḳ: «Hojayinimizning dastihinidin yəp toyunmioԓan ḳeni kim bar?» demigən bolsa,
32 (Musapirlardin koqida ḳaloԓini əzəldin yoḳtur;
Qünki ixikimni ḥardaim yoluqilaroԓa eqip kəlgənmən)
33 Əgər Adəm'atimizdək itaətsizliklirimni yapḳan,
Ḳəbiḥlikimni kənglümgə yoxuroԓan bolsam,
34 Ḥəmdə xuning üqün pütkül halayiḳ aldida uning axkarilinixidin ḳorḳup yürgən bolsam,
jəmiyətning kəmsitixliri manga wəḥimə ḳiloԓan bolsa,
Xuning bilən mən talaoԓa qiḳmay yürgən bolsam,...
35 — Aḥ, manga ḳulaḳ saloԓuqi birsi bolsidi!
Mana, imzayimni ḳoyup berəy;
Ḥəmmigə Ḳadir manga jawab bərsun!
Rəḳibim mening üstümdin ərz yazsun!
36 Xu ərzni zimməmgə artattim əməsmu?

31:24 Mar. 10:24; 1Tim. 6:17
31:25 Zəb. 62:10
31:26 Ḳan. 4:19
31:29 Pənd. 17:5
31:30 Mat. 5:44; Rim. 12:14
31:31 «Əgər qedirimdikilər mən tooԓruluḳ: «hojayinimizning dastihinidin yəp toyunmioԓan ḳeni kim bar?» demigən bolsa...» — dərwəkə, Ayupning bu gepi ḥəm xuningoԓa ohxax nuroԓun səzliri ḥəḳiḳət bolmioԓan bolsa, əmdi əz yurtidikilər, qedirdikilər uni anglapla guwaḥliḳ ḳilip dərḥal inkar ḳilatti.
31:32 Ibr. 13:2; 1Pet. 4:9
31:34 «Əgər Adəm'atimizdək itaətsizliklirimni yapḳan... ... jəmiyətning kəmsitixliri manga wəḥimə ḳiloԓan bolsa, xuning bilən mən talaoԓa qiḳmay yürgən bolsam,...» — *(33-34-ayət)* əslidə Adəm'atimiz gunaḥini Hudadin yoxurmaḳqi bolup dərəhlər iqigə məküwaloԓanidi. Əmiliyəttə adəm əz gunaḥlirini Hudaning aldida oquḳ-axkara etirap ḳilsila dərḥal uning yardimigə erixələydu. Xundaḳ ḳaraymizki, Ayup muxu yərdə «Əgər gunaḥ ḳiloԓan bolsam, Hudaning aldida etirap ḳilattim; undaḳta halayiḳtin ḥeq ḳorḳmayttim» deməkqi.
–Bəzi adəmlərning gunaḥ ḳilmasliḳining birdinbir səwəbi baxḳilarning kərüp ḳalmasliḳi üqün bolidu — yəni halayiḳning pikridin boloԓan ḳorḳunqisidinla, halas. Ayup ḥərgiz bundaḳ hildiki adəmlərdin əməs, ḥərdaim Hudani əz aldida əng aliy oruno ԓa ḳoyidu.
31:35 «Ḥəmmigə Ḳadir manga jawab bərsun! Rəḳibim mening üstümdin ərz yazsun!» — biz «mening rəḳibim» degən bu səzni yənila Hudani kərsitidu, dəp təḥlil ḳilimiz. Yənə bəzi xərḥqilər uni Ayupning üq dostlini kərsitidu, dəp ḳaraydu.

Qoḳum tajlardək beximoɣa kiyiwalattim.
37 Mən Uningoɣa ḳədəmlirimning pütün sanini ḥesablap berəttim;
Xaḥzadidək mən Uning aldioɣa barattim.
38 Əgər əz etizlirim manga ḳarxi guwaḥ bolup quḳan kətürsə,
Uning qünəkliri bilən birgə yioɣlaxsa,
39 Qünki qiḳaroɣan mewisini ḥək təliməy yegən bolsam,
Ḥəddigərlərni ḥalsizlandurup nəpisini tohtatḳan bolsam,
40 Undaḳta buoɣdayning ornida xumbuya əssun!
Arpining ornida məstək əssun.

Mana xuning bilən mən Ayupning səzliri tamam wəssalam!»

Yax yigit Elihu səz ḳilidu
U Hudaning Roḥidin kəlgən təlim tooɣrisida səzləydu
«Ḥəmmigə ḳadirning Roḥi adəmgə təlim beridu»

32 1 Xuning bilən bu üq kixi Ayupḳa jawab berixtin tohtidi; qünki ular Ayupning ḳarixida əzini həkḳaniy dəp tonuydioɣanliḳini bildi.
2 Andin Buzilik Ramning ailisidin boloɣan Barahəlning ooɣli Elihu isimlik yigitning oɣəzipi ḳozoɣaldi; uning oɣəzipi Ayupḳa ḳarita ḳozoɣaldi, qünki u Hudani əməs, bəlki əzini tooɣra ḥe sablioɣanidi; 3 Uning oɣəzipi Ayupning üq dostlirioɣimu ḳaritildi, qünki ular Ayupḳa rəddiyə bərgüdək səz tapalmay turup, yənila uni gunaḥkar dəp bekitkənidi. 4 Birak Elihu bolsa Ayupḳa jawab berixni kütkənidi, qünki bu tətəylənning kərgən künliri əzidin kəp idi. 5 Elihu bu üq dostning aoɣzida ḥeqḳandak jawabi yoḳluḳini kərgəndin keyin, uning oɣəzipi ḳozoɣaldi.
6 Xuning bilən Buzilik Barahəlning ooɣli Elihu eoɣiz eqip jawabən mundak dedi: —
«Mən bolsam yax, silər bolsanglar yaxanoɣansilər;
Xundak boloɣaqḳa mən tartinip, bilgənlirimni silərgə ayan ḳilixtin ḳorḳup kəldim.
7 Mən: «Yexi qong boloɣanlar awwal səzlixi kerək;
Yillar kəpəysə, adəmgə danaliḳni əgitidu», dəp ḳarayttim;
8 Birak ḥərbir insanda roḥ bar;
Ḥəmmigə Ḳadirning nəpisi uni əḳil-idraklik ḳilip yorutidu.
9 Lekin qonglarning dana boluxi natayin;
Ḳerilarning tooɣra ḥəküm qiḳaraliximu natayin.
10 Xunga mən: «Manga ḳulak selinglar» dəymən,
Mənmu əz bilginimni bayan əyləy.

31:37 «Mən uningoɣa ḳədəmlirimning pütün sanini ḥesablap berəttim» — «Uningoɣa» yəni Hudaoɣa, deməkqi.
31:40 «Arpining ornida məstək əssun!» — «məstək» buoɣdayoɣa ziyan yətküzidioɣan birhil əsümlük; yənə «kürmək» dəpmu atilidu.
32:2 «Buzilik... Elihu» — tooɣruluḳ: «Buz» dəp atilidioɣan bu jəmətning Edom milliti bilən, yəni «Əlük Dengiz»ning xərk təripidə turidioɣan bir millət bilən munasiwiti bar idi. Elihu bəlkim bu jəmətkilərdin boloɣan boluxi mumkin. Bu adəm dəsləptə bizgə tonuxturulmioɣan; birak u qoḳum bu tətəylənning yenida ularning gəplirini anglap olturoɣanlardin biri idi.
32:6 Ayup 32:4, 7; 15:10
32:7 «Yexi qong boloɣanlar» — ibraniy tilida «künliri kəp boloɣanlar». **«Yillar kəpəysə, adəmgə danaliḳni əgitidu»** — yaki «Yaxanoɣan adəm kixilərgə danaliḳni əgitidu».
32:8 «Birak ḥərbir insanda roḥ bar; Ḥəmmigə Ḳadirning nəpisi uni əḳil-idraklik ḳilip yorutidu» — xübḥisizki, Elihuning bu səzi u qüxinip yətkən qong ḥəḳiḳətlərning biridur. Tətəylən jümlidin Ayupning əzimu buni tiloɣa kəp almioɣan. Elihu Hudaning Roḥi *(Muḳəddəs Roḥ)* ḥərbir insanoɣa əzining roḥi ḥəm wijdani arḳilik wəḥiy berip, səz ḳilip sawak əgitidu degən təlimni beridu. Insanning Hudaning Roḥining təlimini anglimaydioɣanliḳining səwəbliri tooɣrisida u keyin azrak səzləydu.
32:8 Ayup 12:13; 38:36; Pənd. 2:6; Top. 2:26; Dan. 1:17; 2:21
32:9 Ayup 12:12

11 Mana, silər tooƣra sözlərni izdəp yürginiŋlarda,
Mən sözliriŋlarni kütkənmən;
Silərniŋ munazirənlaroƣa ƙulaƙ salattim;
12 Xundaƙ, silərgə qin kənglümdin ƙulaƙ saldim;
Biraƙ silərdin ḥeqƙaysiŋlar Ayupƙa rəddiyə bərmidiŋlar,
Ḥeqƙaysiŋlar uniŋ sözliriga jawab berəlmidiŋlarki,
13 Silər: «Ḥəkikətən danaliƙ taptuƙ!» deyəlməysilər;
Insan əməs, bəlki Təŋri uniŋoƣa rəddiyə kilidu.
14 Uniŋ jəŋgə tiziloƣan ḥujum sözliri manga ƙaritiloƣan əməs;
Ḥəm mən bolsam silərniŋ gəpliriŋlar boyiqə uniŋoƣa jawab bərməymən
15 (Bu üqəylən ḥəyranuḥəs bolup, ƙayta jawab berixmidi;
Ḥəmmə söz ulardin uqup kətti.
16 Mən kütüp turattim, qünki ular gəp kilmidi, bəlki jimjit ərə turup ƙayta jawab bərmidi);
17 Əmdi özümniŋ nəwitidə mən jawab berəy,
Mənmu bilginimni kərsitip berəy.
18 Qünki dəydioƣan sözlirim liƙ toldi;
Iqimdiki Roḥ manga türtkə boldi;
19 Mana, ƙorsikim eqilmioƣan xarab tulumioƣa ohxaydu;
Yeŋi xarab tulumliri partlap ketidioƣandək partlaydioƣan boldi.
20 Xunga mən söz kilip iqimni boxitay;
Mən ləwlirimni eqip jawab berəy.
21 Mən ḥeqkimgə yüz-hatirə kilmaymən;
Wə yaki ḥeq adəmgə huxamət kilmaymən.
22 Mən huxamət kilixni əgənmigənmən; undaƙ bolidioƣan bolsa,
Yaratƙuqim qoƙum tezla meni elip ketidu».

Elihuning birinqi bayani — Huda adəmlərgə bərgən tərbiyilər

33 1 «Əmdiliktə, i Ayup, bayanlirimoƣa ƙulaƙ saloƣaysən,
Sözlirimniŋ ḥəmmisini anglap qikƙaysən.
2 Mana ḥazir ləwlirimni aqtim,
Aoƣzimda tilim gəp kilidu.
3 Sözlirim kənglümdək durus bolidu,
Ləwlirim sap boloƣan təlimni bayan kilidu.

32:13 «Silər: «ḥəkikətən danaliƙ taptuƙ!» deyəlməysilər; insan əməs, bəlki Təŋri uniŋoƣa rəddiyə kilidu» — Elihu: Üq dostniŋ Ayupniŋ sözigə rəddiyə bərgüdək jawabni tapalmioƣanlikiniŋ bir səwəbi ularniŋ əz pikri-təjribisigə tayanoƣanliki, Hudaniŋ özidinla biwasitə danaliƙ izdimigənlikidin boldi, dəp ƙaraydu. Uniŋ kəzƙarixi bu jəhəttin tooƣra boluxi mumkin.

32:16 «*Bu üqəylən ḥəyranuḥəs bolup, ... Mən kütüp turattim, qünki ular ... Jimjit ərə turup ƙayta jawab bərmidi*» — bu sözlər *(15-16-ayət)* bizgə kitabniŋ yazoƣuqisiniŋ, yəni bu ixlarni hatiriligüqiniŋ kim ikənlikigə nisbətən yip uqi təminləydu. Kitabtiki nəsriy *(xeiriyət xəklidə bolmioƣan)* kişimlarda pəƙət bu yərdila «mən» degən almaxni uqritimiz. Xunga biz xundaƙ ƙaraymizki, məzkur kitabni yazoƣuqi Elihu boluxi kerək. Biz uniŋ ərxtə boloƣan kengəxlərdin ƙandaƙ həwərdar boloƣanlikini bilməymiz. Xunisi enikki, u əzi bayan kiloƣandək «ḥərbir adəmgə təlim bərgüqi boloƣan Hudaniŋ Roḥi»niŋ wəḥiysi arkilik xu ixlarni bilgən; xuniŋ bilən u bu ixlarni hatirə ƙalduroƣan bolsa kerək.

32:18 «Iqimdiki Roḥ manga türtkə boldi» — Elihu ikkinqi ƙetim Muƙəddəs Roḥniŋ təsirini tiloƣa alidu. U Ayupƙa bərməkqi boloƣan təlimini dəl muxu Roḥtin kəlgən, deməkqi.

32:22 «Mən huxamət kilixni əgənmigənmən; undaƙ bolidioƣan bolsa, Yaratƙuqim qoƙum tezla meni elip ketidu» — xübḥisizki, ḥeqkimgə yüz-hatirə kilmasliƙ tooƣridur; bu lilla gəp kilixtiki aldinki bir xərt. Biraƙ Elihu Ayupniŋ «**Hudaoƣa** huxamət kilix» gunaḥtur, degən sözini *(7:11-13ni kərüŋ)* qüxənmigəndək kilatti; xunga Elihu pəƙətla «**adəmgə** huxamət kilix» tooƣrisida sözləydu.

33:3 «Sözlirim kənglümdək durus bolidu, ləwlirim sap boloƣan təlimni bayan kilidu» — biz Elihuniŋ sözlirining bəzilirini

[4] Təngrining Roḥi meni yaratḳan;
Ḥəmmigə Ḳadirning nəpisi meni janlanduridu.
[5] Jawabing bolsa, manga rəddiyə bərgin;
Sözliringni aldimoɣa səpkə ḳoyup jənggə təyyar turoɣin!
[6] Mana, Təngri aldida mən sanga ohxax bəndimən;
Mənmu laydin xəkilləndürülüp yasaloɣanmən.
[7] Bərḥək, mən sanga ḥeq wəḥimə salmaḳqi əməsmən,
Wə yaki mən saloɣan yük sanga besim bolmaydu.
[8] Sən dərwəkə ḳulikimoɣa gəp ḳildingki,
Өz awazing bilən: —
[9] «Mən ḥeq itaətsiz bolmay pak bolimən;
Mən sap, məndə ḥeq gunaḥ yoḳ...
[10] Mana, Huda məndin səwəb tepip ḥujum ḳilidu,
U meni Өz düxmini dəp ḳaraydu;
[11] U putlirimni kixənlərgə salidu,
Ḥəmmə yollirimni kəzitip yüridu» — degənlikingni anglidim.
[12] Mana, mən sanga jawab berəyki,
Bu ixta geping tooɣra əməs;
Qünki Təngri insandin uluoɣdur.
[13] Sən nemixḳa uning bilən dəwalixip: —
U Өzi ḳiloɣan ixliri tooɣruluḳ ḥeq qüxənqə bərməydu» dəp yürisən?
[14] Qünki Təngri ḥəḳikətən gəp ḳilidu;
Bir ḳetim, ikki ḳetim,

---

naḥayiti durus, xundaḳla Hudaning Roḥining təlimi bilən kəlgən, dəp ḳarisaḳmu, bəzi jaylarda u yənila əz natiḳliḳi bilən səz ḳilidu. Əgər bizning Elihu məzkur kitabning yazoɣuqisi degən pikrimiz tooɣra bolidioɣan bolsa, u jəzmən bu jəḥättə əz kəmqilikini səzməy ḳalmaydu. Xundaḳtimu u biz üqün bu əməliy seḥbətni təswirləp ḳalduroɣan; əzining nemə degənlikinimu *(səzmən bolsimu)*biz üqün səmimiylik bilən hatiriləydu. Bəzidə biz ḥətta uning sözliridin uni bir ḥakawur adəm ohxaydu dəp pərəz ḳilip ḳalimiz. Ḥalbuki, bizmu bilip yetiximiz kerəkki, məlum kixining sezmən bolup kətkənliki bilən gəplirining ḥəmmisi ḳuruḳ boluxi natayin. Biz ḥəmmə adəmning səzini səwr-takət ḥəm diḳḳət bilən angliximizoɣa tooɣra kelidu.

–Buningdin sirt, Elihuning xeir xəkildə boloɣan bayanliri baxḳa sözligüqilərning xeiriy səwiyisigə yətməydu. Bu yənə uning bizgə bu əməliy ixlarni, əməliy bayanlarni əyni-əyni ḳəyt ḳiloɣanliḳini ispatlaydu.

33:4 «Ḥəmmigə Ḳadirning nəpisi meni janlanduridu» — yaki «Ḥəmmigə Ḳadirning nəpisi manga jan bərgən».

33:6 Ayup 9:35; 23:10

33:7 «Bərḥək, mən sanga ḥeq wəḥimə salmaḳqi əməsmən» — Elihu muxu yərdə Ayupḳa baxḳilarning səzlirining eoɣir kəlgənlikini, xundaḳla uning əzining bəzi hiyalliridin ḳorḳup kətkənlikini azraḳ sezip, uni hatirjəm ḳilmaḳqi boloɣan boluxi mumkin.

33:8 Ayup 10:7; 16:17; 23:10,11; 27:5

33:10 Ayup 13:24; 16:9; 19:11

33:11 «*Ayupning* «Mən ḥeq itaətsiz bolmay pak bolimən; mən sap, məndə ḥeq gunaḥ yoḳ... Mana, Huda məndin səwəb tepip ... Ḥəmmə yollirimni kəzitip yüridu» — degənlikingni anglidim» — *(9-11-ayətlər)* Elihu Ayupḳa: «Ḳulikimoɣa mundaḳ gəp ḳilding» dəp uning ḳiloɣan üq gepini əyibləydu.

–Birinqisi səz: «Mən ḥeq itaətsiz bolmay pak bolimən; mən sap, məndə ḥeq gunaḥ yoḳ...». Əməliyättə, Ayup bu səzlərni ḳilmioɣan; u pəḳət Hudaoɣa: «Ḥərbir gunaḥimni etirap ḳilip kəqürüm ḳilindim, ḥazir wijdanimoɣa hilap ḥeq gunaḥimning barliḳini bilməymən» degəndək səzlərni ḳiloɣan. Bu səz əzini pütünləy sap, pütünləy bigunaḥ, degənlik əməs, əlwättə. Elihu muxu yərdə hatalik ətküzidu.

–Ikkinqisi səz: «Mana, Huda səwəb tepip manga ḥujum ḳilidu, U meni Өz düxmini dəp ḳaraydu» — Bu səz rastla 13:24də wə yənə 14:7də tepilidu.

–Üqinqisi səz: «U mening putlirimni kixənlərgə salidu, ḥəmmə yollirimni kəzitip yüridu» — bu səz 13:27də tepilidu.

33:11 Ayup 13:27; 14:16

33:13 «Sən nemixḳa ... — «U Өzi ḳiloɣan ixliri tooɣruluḳ ḥeq qüxənqə bərməydu» dəp yürisən?» — Ayup əslidə «U Өzi ḳiloɣan ixliri tooɣruluḳ ḥeq qüxənqə bərməydu» demigən; bəlki u Hudaning **bəzi** ḳiloɣan ixlirini, bolupmu əz bexioɣa qüxürgənlirini qüxəndürməydioɣanliḳini eytḳanidi. Elihuningmu muxu yeridə hataliḳi bar.

–Baxḳa bir hil tərjimisi: «Sən nemixḳa uning bilən dəwalixip: — «U insanning ḥəmmə səzlirigə ḥeq jawab bərməydu» dəp yürisən?».

Lekin insan buni səzməydu;
15 Qüx kərgəndə, keqidiki oŋayibanə alamättə,
— (Kattik uyku insanlarni baskanda,
Yaki orun-kərpiliridə ügdək baskanda) —
16 — Xu qaoŋlarda U insanlarning kulikini aqidu,
U ularoŋa bərgən nəsihətni ularning yürikigə məhürləydu.
17 Uning məkşiti adəmlərni yaman yolidin yanduruxtur,
Insanni təkəbburluktin saklaxtur;
18 Buning bilən Huda adəmning jenini kəz yətməs hangdin yandurup, saklaydu,
uning hayatini kiliqlinixtin kooŋdaydu.
19 Yaki bolmisa, u orun tutup yetip kaloqinida aoqrik bilən,
Səngəklirini əz-ara sokuxturup biaram kilix bilən,
Tərbiyə kilinidu.
20 Xuning bilən uning pütün wujudi taamdin nəprətlinidu,
Uning jeni hərhil nazu-nemətlərdin kaqidu.
21 Uning eti kəzdin yokilip ketidu,
Əslidə kərünməydioŋan səngəkliri bərtüp qikidu.
22 Buning bilən jeni kəz yətməs hangoŋa yekin kelidu,
Hayati halak kiloŋuqi pərixtilərgə yekinlixidu;
23 Birak, əgər uning bilən bir tərəptə turidioŋan kelixtürgüqi bir pərixtə bolsa,
Yəni mingining iqidə birsi bolsa,
— Insan balisioŋa tooŋra yolni kərsitip beridioŋan kelixtürgüqi bolsa,
24 Undakta Huda uningoŋa xəpkət kərsitip: «Uni hangdin qüxüp ketixtin kutkuzup koyoŋin,
Qünki Mən nijat-kutuluxka kapalət aldim» — dəydu.
25 Buning bilən uning ətliri balilik waktidikidin yumran bolidu;
U yaxlikioŋa kaytidu.
26 U Təngrigə dua kilidu, U xəpkət kilip uni kobul kilidu,

33:14 «Bir ketim, ikki ketim» — bəlkim «birnəqqə ketim» wə xuningdək «hərhil yol bilən» degənni kərsitidioŋan bir ibarə boluxi mumkin.

33:16 «... U insanlarning kulikini aqidu, U ularoŋa bərgən nəsihətni ularning yürikigə məhürləydu» — biz Elihuning bu səzini nahayiti əhmiyiti bar dəp karaymiz. U Huda Əz Rohi arkilik insanoŋa səzlirini yətküzüp nəsihət kilidu, dəydu; əgər insan bu səzlərgə kulak salmisa, Huda yənila xəpkiti bilən qüxlər arkilik insan kulikini eqip bu agahlanduruxlirini həm nəsihitini bekitip məhürləydu.
–Ikkinqi kurning baxka bir hil tərjimisi: «U ularni agahlar bilən korkutidu».

33:17 «Uning məkşiti adəmlərni yaman yolidin yanduruxtur, insanni təkəbburluktin saklaxtur» — Elihuning qüxəndürüxi boyiqə eytkanda, insanning əng qong məsilisi təkəbburluktin ibarət. Huda Əz iltipati arkilik awwal insanoŋa Rohi arkilik nəsihət kilidu; anglimisa u qüxlər arkilik nəsihətni bekitidu; yənə anglimisa kesəllik yaki baxka müxküllüklər bilən adəmni agahlandurup, uni halakättin yanduridu *(18-22-ayətlər)*. Bu jazalax əməs, bəlki Hudaning muhəbbitidin qikkan tərbiyidur; U mana muxular arkilik insanni əz təkəbburlukining akiwitidin kooŋdap kalidu. Elihuning bu təlimi insan üqün zor əhmiyətkə igə; Elihuning təlimi Ayupning əhwali tooŋrisida qüxənqə bərmigən bilən, uning səzlirining Ayupka azrak paydisi təgkən bolsa kerək; azab-okubətlər bolsa, dərwəkə kəlbidiki təkəbburlukni axkarilaydu. Ayupning ahirida kiloŋan towiliri asasən əz təkəbburlukioŋa nisbətən boloŋan *(42-bab)*.

33:20 Zəb. 107:18

33:23 «Əgər uning bilən bir tərəptə turidioŋan kelixtürgüqi bir pərixtə bolsa...» — «pərixtə» degən səz əməliyättə «həwər yətküzgüqi» degən mənidə. Təwrat birinqi kisim *(«Yaritilix»)* «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni bizgə tonuxturidu; bu Pərixtə birdinbir, nahayiti sirlik zat. Uni kərgənlərmu: «Biz Hudaning Əzini kərgən» deyixidu. Bu Pərixtə «Uz yeri»də turoŋan Ismail həm anisi Həjərgə kərünüp ularni ussuzluktin kutkuzoŋan. Heq bolmioŋanda, Elihu muxu yərdə adəmni gunahtin kutkuzux hizmiti pəkət insan həm Huda otturisida turidioŋan, xundakla insandin üstün turidioŋan mundak bir zat təripidin bolidu, dəydu. Bu «Hudaning Pərixtisi» Elihu «mingdin bir» degən bu Pərixtə Ayup ilgiri bexarət kiloŋan «Kelixtürgüqi» həm «Kutkuzoŋuqum» degən zattin baxka birsi əməs. Elihu bu yərdə bizgə yənila nahayiti əhmiyətlik təlim həm karamət bir bexarətni beriwatidu. **«Insan balisioŋa tooŋra yolni kərsitip beridioŋan ...»** — yaki «Insan balisioŋa uning *(demək, Hudaning)* həkkaniyliki kərsitip beridioŋan...».

33:24 «... Mən nijat-kutuluxka kapalət aldim» — ibraniy tilida «... Mən nijat-kutuluxka kapalət taptim».

U huxal-huram təntənə kilip Uning didarini kəridu,
Ḥəmdə Huda uning ḥəkkaniylikini əzigə kayturidu.
27 U adəmlər aldida küy eytip: —
«Mən gunaḥ kildim,
Toоrа yolni burmilioqanmən,
Birak tegixlik jaza manga berilmidi!
28 U roḥimni ḥangoqa qüxüxtin kutkuzdi,
Jenim nurni ḥuzurlinip kəridu» — dəydu.
29 Mana, bu əməllərning ḥəmmisini Təngri adəmni dəp,
Ikki ḥətta üq mərtəm ayan kilidu,
30 Məkṣiti uning jenini ḥangdin yandurup kutkuzuxtur,
Uni ḥayatlik nuri bilən yorutux üqündur.
31 I Ayup, manga kulak saloqaysən;
Ününgni qikarma, mən yənə səz kilay.
32 Əgər səzliring bolsa, manga jawab kiliwərgin;
Səzligin! Qünki imkaniyət bolsila mening seni akliоqum bar.
33 Bolmisa, meningkini anglap oltur;
Süküt kiloqin, mən sanga danalikni əgitip koyay».

Elihuning ikkinqi bayani — Ayupni yənə əyibləx, Yaratkuqining harakterini təswirləx

34 1 Elihu yənə jawabən mundak dedi: —
2 «I danixmənlər, səzlirimni anglanglar,
I təjribə-sawakliк adəmlər, manga kulak selinglar.
3 Eoqiz taam tetip bakkandək,
Kulak səzning təmini sinap bakidu.
4 Əzimiz üqün nemining tooqra bolidioqanlikini bayкap tallayli;
Arimizda nemining yahxi bolidioqanlikini biləyli!
5 Qünki Ayup: «Mən ḥəkkaniydurmən»,
Wə: «Təngri mening ḥəkkimni bulap kətkən» — dəydu.
6 Yənə u: «Ḥəkkimgə ziyan yətküzidioqan, yaloqan gəpni kilixim tooqrimu?
Ḥeq asiylikim bolmioqini bilən, manga sanjiloqan ok zəhmigə dawa yok» — dəydu,
7 Kəni, Ayupka ohxaydioqan kim bar?!
Uningoqa nisbətən baxkilarni ḥakarətləx su iqkəndək addiy ixtur.

33:26 Zəb. 50:15; Yəx. 58:9
33:27 «U adəmlər aldida küy eytip: ...» — yaki «U adəmlərgə karap:...» yaki «U adəmlər aldida etirap kilip:...».
33:29 «Ikki, ḥətta üq mərtəm ayan kilidu» — «ikki, üq mərtəm» degən səz adəttə «birnəqqə mərtəm»ni kərsitidu. Demək, üq ketim bilən tohtimaydu; bu bayan Hudaning bizgə boloqan qongkur meḥir-xəpkitini ayan kilidu; birak ḥeqkim bu pakittin paydilinay dəp Hudaning səwr-takitini Sinimisun, bu intayin hətərlik ix, əlwəttə!
33:30 Zəb. 56:13
34:3 Ayup 12:11
34:5 «... Ayup: «Mən ḥəkkaniydurmən», wə: «Təngri mening ḥəkkimni bulap kətkən» — dəydu» — Ayup «Mən ḥəkkaniy» degən səzni biwasitə eytmioqan bolsimu, dərwəkə uning gəp-səzliridin xu mənə qikip turidu. «Huda mening ḥəkkimni tartiwaloqan» degən səzni u 27:2də eytkan. «Mening ḥəkkim» degən səz tooqruluk xu ayəttiki izaḥatni kərüng.
34:5 Ayup 27:2
34:6 «Yənə u Ayup: «... Ḥeq asiylikim bolmioqini bilən, manga sanjiloqan ok zəhmigə dawa yok» — dəydu» — dərwəkə, Ayup 6:4də Huda meni ok etip yarilandurdi, degən. Birak bizningqə u Elihuning əzini muxu yərdə əyibligini boyiqə: «Huda meni yaloqan gəp kilixka məjburlaydu» dəp eytkan əməs. Okurmənlər əzi bu səzning tooqra yaki natooqra ikənlikini oyliyalaydu.
34:6 Ayup 6:4
34:7 «Uningoqa Ayupka nisbətən baxkilarni ḥakarətləx su iqkəndək addiy ixtur» — Ayupning *(kattik azabtin degən)* bəzi

[8] U ḳəbiḩlik ḳiloɳuqilaroɣa ḩəmraḩ bolup yüridu,
U rəzillər bilən billə mangidu.
[9] Qünki u: «Adəm Hudadin səyünsə,
Bu uningoɣa ḩeqḳandaḳ paydisi yoḳ» dedi.
[10] Xunga, i danixmənlər, manga ḳulaḳ selinglar;
Rəzillik Təngridin yiraḳta tursun! Yamanliḳ Ḩəmmigə Ḳadirdin neri bolsun!
[11] Qünki U adəmning ḳiloɣanlirini əzigə ḳayturidu,
Ḩər bir adəmgə əz yoli boyiqə tegixlik nesiwə tapḳuzidu.
[12] Dərḩəḳiḳət, Təngri ḩeq əskilik ḳilmaydu,
Ḩəmmigə Ḳadir ḩəkümni ḩərgiz burmilimaydu.
[13] Kim Uningoɣa yər-zeminni amanət ḳiloɣan?
Kim Uni pütkül jaḩanni baxḳuruxḳa təyinlidi?
[14] U pəḳət kənglidə xu niyətni ḳilsila,
Əzining Roḩini ḩəm nəpisini Əzigə ḳayturuwalsila,
[15] Xuan barliḳ ət igiliri birgə nəpəstin ḳalidu,
Adəmlər topa-qangoɣa ḳaytidu.
[16] Sən danixmən bolsang, buni angla!
Səzlirimning sadasioɣa ḳulaḳ sal!
[17] Adalətkə əq boloɳuqi ḩəküm sürələmdu?
Sən «Ḩəmmidin Adil Boloɳuqi»ni gunaḩkar bekitəmsən?!
[18] U bolsa padixaḩni: «Yarimas!»,
Mətiwərlərni: «Rəzillər» degüqidur.
[19] U nə əmirlərgə ḩeq yüz-hatirə ḳilmaydu,

---

səzliri intayin aqqiḳlanoɣanliḳidin eytiloɳini bilən, bizningqə «Baxḳilarni ḩaḳarətləx uningoɣa nisbətən su iqkəndək addiy ixtur» degən bu səz ḩəddidin exip kətkən.

34:8 «U Ayup kəbiḩlik ḳiloɳuqilaroɣa ḩəmraḩ bolup ... rəzillər bilən billə mangidu» — Elihuning bu gepigə ispat barmu? Bizningqə yoḳ. Birak bu səz kəqmə mənidə eytiloɣan bolsa «Ayup eoɳizda yamanlarning yolida mangidu» degən mənidimu boluxi mumkin.

34:9 «Qünki u: «Adəm Hudadin səyünsə, bu uningoɣa ḩeqḳandaḳ paydisi yoḳ» dedi» — bizningqə, Ayup bu səzni demigən; u əzining rəzillər ḩeq jazalanmay, yamanliḳini ḳiliweridioɣanliḳini kərgənlikini eytḳan; birak u yənə əzining ularning yaman yolida ḩərgiz mangmaydioɣanliḳini enik eytḳan; xunga Elihuning bu gepi səl adil bolmidi, dəp ḳaraymiz.

34:10 Ḳən. 32:4; 2Tar. 19:7; Ayup 8:3; 36:23; Zəb. 92:15; Rim. 9:14

34:11 Zəb. 62:12; Pənd. 24:12; Yər. 17:10; 32:19; Əz. 7:27; 33:20; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Əf. 6:8; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17; Wəḩ. 22:12

34:13 «Kim Uningoɣa yər-zeminni amanət ḳiloɣan? Kim Uni pütkül jaḩanni baxḳuruxḳa təyinlidi?» — Elihuning bu munazirisi *(10-13)*, bəlkim, Huda xunqə yuḳiri orunda turoɳandin keyin, Uningoɣa ḩeq adəm para yegüzəlməydu, Uning ḩəkümigə ḩeqḳandaḳ təsir yətküzəlməydu, degənlik. Birak u əgər: «Huda bizdin intayin yuḳiri turoɳaqḳa, Uning adilliḳi biz tonuoɣan ḩəm qüxinidioɣan adilliḳtin pütünləy baxḳiqə, pütünləy baxḳa harakterida» deməkqi bolsa, biz uning bu pikrigə ḳoxulmaymiz.

34:14 «Əzining Roḩini ḩəm nəpisini Əzigə ḳayturuwalsila,...» — yaki «Əzi *(Huda)* uning roḩini ḩəm nəpisi Əzigə ḳayturuwalsila...»

34:14 Zəb. 104:28-29; Top. 12:7

34:15 «U pəḳət kənglidə xu niyətni ḳilsila, əzining Roḩini ḩəm nəpisini əzigə ḳayturuwalsila, xuan barliḳ ət igiliri birgə nəpəstin ḳalidu, adəmlər topa-qangoɣa ḳaytidu 14-15» — demək, Huda insanni yaratḳandin keyin, ḩəmmə ix «aptomatik ḩalda» dawamlaxmaydu. Huda ḩərdaim, ḩər nəpisidə insandin həwər alidu — bolmisa u ḩayat ḳalmaydu.

34:15 Yar. 3:19; Top. 12:7

34:17 «Adalətkə əq boloɳuqi ḩəküm sürələmdu?» — degən bu məsilə «Ayup» degən bu kitabning tüp məsilisi ḩesablinidu. Bu yərdə Elihu bu retorik soaloɣa ḩeqḳandaḳ jawab yaki ispat bərməydu. Küq-ḩoḳuḳluḳ boluxning, adalətlik boluxḳa barawər boluxi natayin. Huda Əzining yahxiliḳini, meḩir-muḩəbbitini, ḩəmmə səzigə boloɣan wapadarliḳini, toluḳ adalitini bolsa ḳiloɣan ixliri arḳiliḳ ispatlaydu. Bolupmu Zəbur ḩəm Injiloɣa asasən, Huda ahirda Əzi barliḳ ḳiloɣan ḩəkümlirini ḩərbir insanoɣa enik namayan ḳilidu; xu küni Hudaning adil ḩəkümlirigə ḩeqkim rəddiyə berəlməydu; u qaoɳda Uning mutləḳ adilliḳi ḩəmmə insanoɣa ispatlinip toluḳ ayan bolidu.

34:17 Yar. 18:25; Ayup 5:18; 8:3; 21:22; Rim. 3:5

34:18 «U bolsa padixaḩni: «Yarimas!», mətiwərlərni: «Rəzillər» degüqidur» — buning baxḳa birhil tərjimisi: «Padixaḩlaroɣa: «Yarimas!», mətiwərlərgə: «Rəzillər!» degili bolamdu?»

Nə baylarni kəmbəƣəllərdin yuķiri kərməydu;
Qünki ularning ḥəmmisini U Өz ķoli bilən yaratķandur.
20 Kəzni yumup aqķuqə ular ətüp ketidu,
Tün yerimida həlķlərmu təwrinip dunyadin ketidu;
Adəmning ķolisiz uluƣlar elip ketilidu.
21 Qünki Uning nəzəri adəmning yollirining üstidə turidu;
U insanning bar ķədəmlirini kərüp yüridu.
22 Xunga ķəbiḥlik ķiloƣuqilaroƣa yoxurunoƣudək ḥeq ķarangoƣuluk yoķtur,
Ḥətta ölümning sayisidimu ular yoxurunalmaydu.
23 Qünki Təngri adəmlərni aldioƣa ḥəküm ķilixķa kəltürüx üqün,
Ularni uzunoƣiqə kəzitip yürüxining ḥajiti yoķtur.
24 U küqlüklərni təkxürüp olturmayla parə-parə ķiliwetidu,
Ḥəm baxķilarni ularning ornioƣa ķoyidu;
25 Qünki ularning ķiloƣanliri uningoƣa enik turidu;
U ularni keqidə ərüwetidu, xuning bilən ular yanjilidu.
26 U yamanlarni halayik aldida kaqatlioƣandək ularni uridu,
27 Qünki ular uningoƣa əgixixtin bax tartķan,
Uning yolliridin ḥeqbirini ḥeq ətiwarlimioƣan.
28 Ular xundak ķilip miskinlərning nalə-pəryadini Uning aldioƣa kirgüzidu,
Xuning bilən U ezilgüqilərning yalwuruxini anglaydu.
29 U süküttə tursa, kim aoƣrinip ķakxisun.
Məyli əldin, məyli xəhstin bolsun,
Əgər U xəpķitini kərsətməy yüzini yoxuruwalsa, kim Uni kərəlisun?
30 Uning məksiti iplaslar ḥəkümranlik ķilmisun,
Ular əl-əḥlini damioƣa qüxürmisun degənliktur.
31 Qünki buning bilən ulardin birsi Təngrigə: «Mən təkəbburluk ķiloƣanmən;
Mən tooƣrini yənə burmilimaymən;
32 Өzüm bilmiginimni manga əgitip ķoyoƣaysən;
Mən yamanlik ķiloƣan bolsam, mən ķayta ķilmaymən» — desə,
33 Sən Uning bekitkinini rət ķiloƣanlikiŋ üqün,
U pəķət sening pikring boyiqila insanning ķiloƣanlirini Өzigə ķayturuxi kerəkmu.
Mən əməs, sən ķarar ķilixing kerəktur;

34:19 «U nə əmirlərgə ḥeq yüz-ḥatirə ķilmaydu, nə baylarni kəmbəƣəllərdin yuķiri kərməydu; qünki ularning ḥəmmisini U Өz ķoli bilən yaratķandur» — Ayup bu gəpni angliƣanda gəp ķiloƣan bolsa: «Mən Hudaning mening ixlirimni dəl axundak bitərəplik bir tərəp ķilixini kütməktimən!» deyixi mumkin idi. Elihuning bu gepi uningoƣa anqə təsəlli berəlməydu.
34:19 Ķan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 37:24; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17
34:21 2Tar. 16:9; Ayup 31:4; Zəb. 34:15-17; Pənd. 5:21; 15:3; Yər. 16:17; 32:19
34:22 «Xunga ķəbiḥlik ķiloƣuqilaroƣa yoxurunoƣudək ḥeq ķarangoƣuluk yoķtur... ular yoxurunalmaydu» — demək, Huda barlik ixlarni birakla kərəligəqkə, uning sotqi boluxķa toluk salaḥiyiti bar.
34:22 Zəb. 139:11-12; Am. 9:2, 3; Ibr. 4:13
34:23 «Qünki Təngri adəmlərni aldioƣa ḥəküm ķilixķa ... uzunoƣiqə kəzitip yürüxining ḥajiti yoķtur» — bu ayətning baxķa hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
34:27 Zəb. 28:4-5; Yəx. 5:12
34:28 «Ular rəzillər xundak ķilip miskinlərning nalə-pəryadini uning aldioƣa kirgüzidu, ... U Huda ezilgüqilərning yalwuruxini anglaydu» — Elihu bəlkim bu səzlirini Ayupķa daritip eytidu: «Sən mundak rəzil ixlarni ķiloƣanmu?».
34:29 «U süküttə tursa, kim aoƣrinip ķakxisun?» — ayətning birinqi ķismining baxķa birhil tərjimisi «U ixlarni tinqlandursa, kim aoƣrinip ķakxisun?».
–Ayətning ikkinqi ķismida, «Hudaning Өz yüzini yoxuroƣanliki», xübḥisizki, uning kixilərgə məlum birhil jaza-sawak berixini bildüridu.
34:32 «...Өzüm bilmiginimni manga əgitip ķoyoƣaysən; mən yamanlik ķiloƣan bolsam, mən ķayta ķilmaymən» — Elihu xübḥisizki, Ayupni xundak bir iḳrarni *(31-32-ayəttiki səzlər bilən)* ķilixķa dəwət ķiliwatidu. Birak Ayupta təkəbburluk boloƣini bilən, u ḥərgizmu «iplas» yaki «munapik»lardin əməs.

Əmdi bilgənliringni bayan qilsangqu!
34 Əqli bar adəmlər bolsa,
Gepimni anglioƣan dana kixi bolsa: —
35 «Ayup sawatsizdək gəp qildi;
Uning səzliridə əqil-parasəttin əsər yoq» — dəydu.
36 Ayup rəzil adəmlərdək jawab bərgənlikidin,
Ahirioƣiqə sinalsun!
37 Qünki u əz gunahining üstigə yənə asiylikni qoxidu;
U arimizda aḫanət bilən qawak qelip, Təngrigə qarxi səzlərni kəpəytməktə».

Elihuning üqinqi bayani — «Huda keqidə at qiloƣan nahxilar»

35 1 Elihu yənila jawab berip mundaq dedi: —
2 «Sən muxu gepingni, yəni «Ḥəqqaniylikim Təngriningkidin üstündur» degininggni tooƣra dəp qaramsən?
3 Xundaq boloƣanliqi üqün sən: «Ḥəqqaniylikning manga nemə paydisi bolsun?
Gunah qilmioƣinimning gunah qiloƣinimoƣa qarioƣanda artuqqiliqi nədə?» dəp soriding .
4 Əzüm səzlər bilən sanga jawab berəy,
Sanga ḫəm sən bilən billə boloƣan ülpətliringgə jawab berəy;
5 Asmanlaroƣa qarap bakqin;
Pələktiki bulutlaroƣa səpsaloƣin;
Ular səndin yuqiridur.
6 Əgər gunah qiloƣan bolsang, undaqta Təngrigə qaysi ziyankəxlikni qilalaytting?
Jinayətliring kəpəysimu, undaqta uningoƣa qandaq ziyanlarni salalar iding?
7 Sən ḫəqqaniy boloƣan təqdirdimu, Uningoƣa nemə berələytting?
U sening qolungdin nemimu alar-ḫə?
8 Sening əsiliklikiring pəqət səndək bir insanoƣila,
Ḥəqqaniyliking bolsa pəqət insan balilirioƣila təsir qilidu, halas.
9 Adəmlər zulum kəpiyip kətkənlikidin yalwuridu;
Küqlüklərning besimi tüpəylidin ular nalə-pəryad kətüridu.

34:36 «Ayup rəzil admlərdək jawab bərgən...» — Elihuning bu səzi bolsa naḫayiti eoƣir xikayət ḫesablinidu. Təwəndə Elihu Ayupni «asiylik qiloƣan» dəpmu əyibləydu. Birak dərd-ələmdin, ümidsizliktin, qattiq aoƣriqlardin qikkan aqqiq ḫəm gumanlik gəpni «asiylik» degili ḫərgiz bolmaydu. Bu jəḫattə Elihu səl ḫəddidin ixiprak səzligən. «U ahirioƣiqə sinalsun!» deyixmu «bir yanda azadə olturoƣan» kixilər üqün deməkkə asan gəptur!

35:2 «Sən Ayup muxu gepingni, yəni «Ḥəqqaniylikim Təngriningkidin üstündur» degininggni tooƣra dəp qaramsən?» — bu səzmu bək qattiq eytiloƣan. Ayup əslidə «Mən ḫəqqaniy» degini ḫəm Hudaning adalitidin bəzi gumanlik gəplərni qiloƣini bilən, əməliyəttə kap yürəklik qilip «Ḥəqqaniylikim Təngriningkidin üstün» degən gəpni qilip bakmioƣan. Oqurmənlər əziliri birnemə desun.

35:3 «...sən Ayup: «Ḥəqqaniylikning manga nemə paydisi bolsun? Gunah qilmioƣinimning gunah qiloƣinimoƣa qarioƣanda artuqqiliqi nədə?» dəp soriding» — Elihu yukirida Ayupni əyibləp: «Sən «Adəm Hudadin səyünsə, buning uningoƣa ḫeqqandaq paydisi bolmaydu» degənsən» *(9:34)* deginini ḫazir təkrarlaydu.

35:3 Ayup 34:9

35:4 «Sanga ḫəm sən bilən billə boloƣan ülpətliringgə jawab berəy» — «ülpətliring» degən səz bəlkim Ayupning üq dostini əməs, bəlki uning bilən ohxax kəzqaraxta boloƣanlarni *(ḫazirmu Ayupning yenida olturoƣanlarni?)* kərisitixi mumkin.

35:7 «Sən ḫəqqaniy boloƣan təqdirdimu, Uningoƣa nemə berələytting? U sening qolungdin nemimu alar-ḫə?» — Elihuning bu kəzqarixi Elifazningkigə *(22:3-ayəttiki)* ohxaydu. Biz yənila awwalki ayəttiki izaḫatni təkrarlaymiz: — «1:8-ayəttə, Hudaning Əzidə Ayuptin aloƣan raziliki, hursənliki naḫayiti gəwdilinip turidu. Xuning bilən bir waqitta biz Təwrattiki «Yaritilix» degən kisimda Hudaning insanning tüpəylidin boloƣan azabliridin həwərdar bolimiz. Huda gərqə uluoƣluk igisi bolsimu, U yənila bizdin hursənlik izdəydu yaki bizdin rənjiydu ḫəm azablinidu. Xuning üqün Elihuning 5-8-ayəttiki bu səzliri intayin hata eytiloƣan sezlərdur».

35:7 Ayup 22:2; Zəb. 16:2; Rim. 11:35

35:9 «Küqlüklərning besimi tüpəylidin...» — ibraniy tilida «Küqlüklərning biliki tüpəylidin...».

10 Birak ḫeqkim: «Keqilərdə insanlaroɣa nahxa ata kiloɣuqi yaratkuqim Təngrini nədin izdixim
kerək?» deməydu.
11 Uning bizgə əgitidioɣini yər-zemindiki ḫaywanlaroɣa əgitidioɣinidin kəp,
Ḫəm asmandiki uqar-kanatlaroɣa əgitidioɣinidin artuk əməsmu?
12 Ular nalə-pəryad kətüridu, birak rəzil adəmlərning ḫakawurlukining təsiri tüpəylidin,
Uni Huda ijabət kilmaydu.
13 Bərḫək, Təngri kuruk duaoɣa kulak salmioɣan yərdə,
Ḫəmmigə Kadir muxularoɣa əḫmiyət bərmigən yərdə,
14 Sən: «Mən Uni kərəlməymən» desəng, U kandak kulak salsun?
Dəwaying tehi Uning aldida turidu,
Xunga Uni kütüp turoɣin.
15 Birak U ḫazir towa kilix pursiti berip, Əz oɣəzipini tehi təkmigən əḫwalda,
Ayup əzining təkəbburlukini bilməmdioɣandu?
16 Qünki Ayup kuruk gəp üqün aoɣzini aqkan,
U tuturuksiz sözlərni kəpəytkən».

Elihuning tətinqi bayani: — Azablardin aloɣan tərbiyə

36 1 Elihu sözini dawamlaxturup mundak dedi: —
2 «Meni birdəm sözligili koysang,
Mən yənə Təngrigə wakalitən kilidioɣan sözümning barlikini sanga ayan kilimən.
3 Bilimni yiraklardin elip kəltürimən,
Adəmlərni Yaratkuqimni ḫəkkaniy dəp ḫesablaydioɣan kilimən.
4 Mening gepim ḫəkikətən yaloɣan əməstur;
Bilimi mukəmməl birsi sən bilən billə bolidu.
5 Mana, Təngri degən uluoɣdur,
Birak U ḫeqkimni kəmsitməydu;
Uning qüxinixi qongkurdur, məksitidə qing turidu.
6 U yamanlarni ḫayat saklimaydu;

35:12 «Ular ezilgənlər nalə-pəryad kətüridu, birak rəzil adəmlərning ḫakawurlukining təsiri tüpəylidin, uni Huda ijabət kilmaydu» — Elihu bəlkim jəmiyət arisidiki yamanlarning ḫakawurluki məlum bir dərijidin exip kətkən bolsa, jəmiyətning ularni qəklimigən səwənlikmu bar boluxi mumkin, deməkqi. Undakta pütkül jəmiyət, jümlidin bəzi bigunaḫ kixilərmu ularning wəjidin Hudaning tərbiyə-jazalixioɣa uqrimay kalmaydu, deməkqi. Uning gepining orunluk yeri boluxi mumkin. Birak Ayup *(məyli uning ḫakawur yeri bolsun)* bu «rəzillər»ning katarioɣa kirməydu.
35:12 Ayup 27:9; Pənd. 1:28; 15:29; Yəx. 1:15; Yər. 11:11; Yuḫ. 9:31
35:14 «Dəwaying tehi Uning aldida turidu, xunga Uni kütüp turoɣin» — 23:8-10ni kərüng. Elihu aldida eytkan sözliri bilən Ayupni asassiz əyibligən bolsimu, «Dəwaying tehi Uning aldida turidu, xunga Uni kütüp turoɣin» degən bu söz, xübḫisizki, Ayupka dəl jayida kilinoɣan sözdur. Elihu ḫeq bolmioɣanda, Ayupning ḫəkikətən bir «dəwasi» barlikini etirap kilidu.
–Ayətning baxka birhil tərjimisi: «Ḫəmmigə Kadir muxularoɣa əḫmiyət bərmigən yərdə *(13-ayət)*, sening: «Mən Uni kərəlməymən; dəwayim Uning aldida turidu, mən Uni kütüwatimən» deginingdin keyin kandak bolar?».
35:15 «Birak U ... Əz oɣəzipini tehi təkmigən əḫwalda, Ayup əzining təkəbburlukini bilməmdioɣandu?» — bu səzmu bək kattik eytiloɣan söz bolup, Ayupni intayin təkəbbur adəm dəp jəzmləxtüridu. Birak Ayup gərqə Hudaoɣa karita bəzi aqqik, azablik gəplərni kiloɣan bolsimu, u yənila Hudadin əyminidioɣan kixi idi.
–Baxka birhil tərjimisi: «Yənə kelip, sən tehi: «Uning oɣəzipi ḫeq jaza bərməydu, U asiylikni ḫeq nəzərigə almaydu» dəysən!»
35:15 Ayup 11:6
36:3 «Bilimni yiraklardin elip kəltürimən...» — Elihu beridioɣan misallarni «yiraklardin» almakqi — demək, uzun tarih ḫəm təbiattin almakqi.
36:4 «Bilimi mukəmməl birsi» — Elihu əzini bək yukiri qaoɣlisa kerək; qünki u 37-babta dəl bu sözlər bilən Hudaning Əzini təswirləydu.
36:5 «Birak U ḫeqkimni kəmsitməydu» — Elihuning ayəttiki bu birinqi jümlisini alaḫidə əḫmiyətlik dəp karioɣinimiz bilən u yənila uning 35-bab -7-ayəttiki bayanioɣa səl zit kelidu.
36:5 Ayup 9:4; 12:13, 16; 37:23; 38:23

Birak ezilgənlər üqün adalət yürgüzidu.
7 U ḫəkḳaniylardin kəzini elip kətməydu,
Bəlki ularni mənggügə padixaḫlar bilən təhttə olturoꞑuzidu,
Xundak ḳilip ularning mərtiwisi üstün bolidu.
8 Wə əgər ular kixənləngən bolsa,
Japaning asaritigə tutuloꞑan bolsa,
9 Undakta U ularoꞑa ḳiloꞑanlirini,
Ularning itaətsizliklirini,
Yəni ularning kərəngləp kətkənlikini əzlirigə kərsətkən bolidu.
10 Xuning bilən U ḳulaḳlirini tərbiyigə eqip ḳoyidu,
Ularni yamanlikṭin ḳaytixḳa buyruydu.
11 Ular ḳulak selip Uningoꞑa boysunsila
Ular ḳaloꞑan künlirini awatqilikṭa,
Yillirini huxlukṭa ətküzidu.
12 Birak ular ḳulak salmisa, ḳiliqlinip dunyadin ketidu,
Bilimsiz ḫalda nəpəstin tohtap ḳalidu.
13 Birak kəngligə iplaslikni pükkənlər yənila adawət saḳlaydu;
U ularoꞑa asarət qüxürgəndimu ular yənila tilawət ḳilmaydu.
14 Ular yax turupla jan üzidu,
Ularning ḫayati bəqqiwazlar arisida tügəydu.
15 Birak U azab tartḳuqilarni azablardin boloꞑan tərbiyə arḳilik ḳutḳuzidu,
U ular har boloꞑan wakṭida ularning ḳulikini aqidu.
16 U xundak ḳilip senimu azarning aoꞑzidin ḳistangqiliki yoḳ kəng bir yərgə jəlp ḳiloꞑan bolatti;
Undakta dastihining mayoꞑa tolduruloꞑan bolatti.
17 Birak sən ḫazir yamanlaroꞑa ḳaritiloꞑan tegixlik jazalaroꞑa tolduruloꞑansən;
Xunga Hudaning ḫəkümi ḫəm adaliti seni tutuwaldi.
18 Oꞑəzipingning ḳaynap ketixining seni mazakḳa baxlap ḳoyuxidin ḫoxyar bol;
Undakta ḫətta zor kapalətmu seni ḳutḳuzalmaydu.
19 Yaki bayliḳliring,
Yaki küqüngning zor tirixixliri,
Өzüngni azab-oḳubəttin neri ḳilalamdu?
20 Keqigə ümid baoꞑlima,
Qünki u qaoꞑda həlḳ əz ornidin yoḳilip ketidu.
21 Ḫoxyar bol, əskilikkə burulup kətmə;
Qünki sən ḳəbiḫlikni dərdkə səwr boluxning ornida talliꞑansən.
22 Mana, Təngri küq-ḳudriti tüpəylidin üstündur;

36:6 «U yamanlarni ḫayat saḳlimaydu; birak ezilgənlər üqün adalət yürgüzidu» — Elihu əslidə «Mən silərning *(üq dostning)* gəpliringlar boyiqə uningoꞑa jawab bərməymən» degini bilən, u yənila bu ayəttə ularning addiy hulasilirigə ḳaytip kəldi.
36:7 Zəb. 33:18; 34:15-16; 113:8
36:14 «bəqqiwazlar» — ibraniy tilida bu səz «ḫəzilək ər paḫixə»ni kərsitidu.
36:14 Ayup 22:16
36:16 «U Huda xundak ḳilip senimu azarning aoꞑzidin ḳistangqiliki yoḳ kəng bir yərgə jəlp ḳiloꞑan bolatti; undakta dastihining mayoꞑa tolduruloꞑan bolatti» — Elihuning 8-15-ayəttiki bərgən təlimi xuki, nuroꞑun azab-oḳubətlər əmiliyəttə jazalax əməs, bəlki Hudaning tərbiyisi bolidu. Xübḫisizki, bu təlimning əḫmiyiti bar. Birak u yənila Ayupning asasiy əḫwalini qüxənməydu. U təwəndə *(17-ayəttə)* yənila Ayupni hata əyibləydu.
36:16 Zəb. 23:5
36:17 «Birak sən ḫazir yamanlaroꞑa ḳaritiloꞑan tegixlik jazalaroꞑa tolduruloꞑansən; xunga Hudaning ḫəkümi ḫəm adaliti seni tutuwaldi» — 17-21-ayətlərning baxḳa hil tərjimiliri uqrixi mumkin. Əsli tekistni qüxinix səl təs.
36:20 «Keqigə ümid baoꞑlima» — bu tolimu səlbiy mənidə ixlitilgən. Bəlkim Elihu: Ayup baxḳilar əzini kərməydioꞑan, əzi yaman ixlarni ḳilalaydioꞑan wakṭitni ümid bilən kütməktə, deməkqi boluxi mumkin.

Uningdək əgətküqi barmu?
23 Kim Uningoŋa mangidioŋan yolni bekitip bərgənidi?
Wə yaki Uningoŋa: «Yaman ķilding?» deyixkə petinalaydu?
24 Insanlar təbrikləydioŋan Hudaning əməllirini uluoŋlaxni untuma!
25 Ḥəmmə adəm ularni kərgəndur;
Insan baliliri yiraķtin ularoŋa ķarap turidu».

Hudaning karamət əməlliri —
Uning zor ḥəywisi dəḥxətlik ķara ķuyunda ayan bolidu

26 « — Bərḥək, Təngri uluoŋdur, biz Uni qüxinəlməymiz,
Uning yillirining sanini təkxürüp enikliоŋili bolmaydu.
27 Qünki U suni tamqilardin xümürüp qikiridu;
Ular paroŋa aylinip andin yamoŋur bolup yaoŋidu.
28 Xundak ķilip asmanlar yamoŋurlarni ķuyup berip,
Insan baliliri üstigə molqilik yaoŋduridu.
29 Birak kim bulutlarning tokuluxini,
Uning samawi qedirining gümbür-gümbür ķilidioŋanlikini qüxinəlisun?
30 Mana, U qakmiķi bilən ətrapini yoruk ķilidu,
Ḥətta dengiz təktinimu yoruk ķilidu.
31 U bular arķilik həlklər üstidin ḥəküm qikiridu;
Ḥəm ular arķilikmu mol axlik beridu.
32 U ķollirini qakmak bilən tolduridu,
Uningoŋa uridioŋan nixanni buyruydu.
33 Hudaning güldürmamisi uning kelidioŋanlikini elan ķilidu;
Ḥətta kalilarmu sezip, uni elan ķilidu.

Elihuning tətinqi bayanining dawami —
Hudaning karamət əməllirini kərsətkənlirini ayan ķilix
Ķara ķuyunning yeķinlixixi

37 1 Xundak, yürikimmu buni anglap təwrinip ketiwatidu,
Yürikim ķepidin qikip ketəy, dedi.
2 Mana anglioŋina! Uning ḥərkirigən awazini,
Uning aoŋzidin qikiwatkan güldürmama awazini angla!
3 U awazini asman astidiki pütkül yərgə,
Qakmikini yərning ķərigiqə yətküzidu.

36:22 «Mana, Təngri küq-ķudriti tüpəylidin üstündur; Uningdək əgətküqi barmu?» — Elihuning təlimidiki intayin yahxi nukta xuki, Hudaning «əgətküqi»dur, U dəl Əzining Roḥi arķilik insanoŋa yolyoruk beridu.
36:23 Ķan. 32:4; 2Tar. 19:7; Ayup 8:3; 34:10; Rim. 9:14
36:26 Zəb. 90:2; 92:8; 93:2; 102:12; Yəx. 63:16; Yioŋ. 5:19; Dan. 6:27; Ibr. 1:12
36:30 «Mana, U qakmiķi bilən ətrapini yoruk ķilidu, ḥətta dengiz təktinimu yoruk ķilidu» — qakmak dengizning qongkur yərlirigə texip yetidu.
36:31 Ayup 37:13
36:33 «Hudaning güldürmamisi uning kelidioŋanlikini elan ķilidu; ḥətta kalilarmu sezip, uni elan ķilidu» — Ayup 28-babta boran-qapkun degən səzni tiloŋa aloŋan. Buning bir səwəbi bir boran-qapkunning ḥəķikətən ularoŋa yeķinlixiwatkanlikini anglioŋini boluxi mumkin. Əmdi Elihuning boran-qapkunni təpsiliy təswirlixining səwəbi ḥazirning əzidə boran *(əməliyəttə ķara ķuyun)*ning ularning bexioŋa qüxüwatkinini kərsətkən boluxi mumkin. 38:1ni kərüng.
37:2 «Uning aoŋzidin qikiwatkan güldürmama awazi» — ibraniy tilida «Uning aoŋzidin qikiwatkan oŋurkiraxliri» yaki «Uning aoŋzidin qikiwatkan gürgirəxliri».
37:2 Zəb. 29:3-4

[4] Qaḳmaḳtin keyin bir awaz ḥərkirəydu;
Өz ḥəywitining awazi bilən u güldürləydu,
Awazi anglinixi bilənla ḥeq ayanmay qaḳmaḳlirinimu ḳoyuwetidu.
[5] Təngri awazi bilən karamət güldürləydu,
Biz qüxinəlməydiоɳan nuroɳun ḳaltis ixlarni ḳilidu.
[6] Qünki u ḳaroɳa: «Yərgə yaoɳ!»,
Ḥəm ḥəl-yeoɳinoɳa: «Küqlük yamoɳur bol!» dəydu.
[7] U barliḳ insanni өzining yaratḳanliḳini bilsun dəp,
Ḥəmmə adəmning ḳolini bular bilən tosup ḳoyidu;
[8] Yawayi ḥaywanlar өz uwisiоɳa kirip ketidu,
Өz ḳonaloɳusida turoɳuzulidu.
[9] Boran-qapḳun koḥiḳaptin kelidu,
Ḥəm sooɳuḳ-zimistan taratḳuqi xamallardin kelidu.
[10] Təngrining nəpisi bilən muz ḥasil bolidu;
Bipayan sular ḳetip ḳalidu.
[11] U yənə ḳoyuḳ bulutlaroɳa mol nəmlik yükləydu,
U qaḳmaḳ kətüridiоɳan bulutni kəng yeyip ḳoyidu.
[12] Ular pütkül yər-zemin yüzidə U buyruoɳan ixni ijra ḳilix üqün,
Uning yolyoruḳliri bilən ḥəryaḳḳa burulidu.
[13] Yaki tərbiyə tayiḳi boluxi üqün,
Yaki Өz dunyasi üqün,
Yaki Өz rəḥimdilliḳini kərsitix üqün U bulutlirini kəltüridu.
[14] I Ayup, buni anglap ḳoy,
Təngrining karamət əməllirini tonup yetip xük tur.
[15] Təngrining bulutlarni ḳandaḳ səptə turoɳuzoɳanliḳini biləmsən?
Uning bulutining qaḳmiḳini ḳandaḳ qaḳturidiоɳanliḳinimu biləmsən?
[16] Bulutlarning ḳandaḳ ḳilip boxluḳta muəlləḳ turidiоɳanliḳini,
Bilimi mukəmməl Boloɳuqining karamətlirini biləmsən?
[17] Ḥəy, Uning ḳandaḳ ḳilip yər-zeminni jənubdiki xamal bilən tinqlandurup,
Sening kiyim-keqikingning ottək issitḳinini biləmsən?
[18] Sən Uningoɳa ḥəmraḥ bolup asmanni huddi ḳuyup qiḳaroɳan əynəktək,
Mustəḥkəm ḳilip yayoɳanmiding?!
[19] Uningoɳa nemini deyiximiz kerəklikini bizgə өgitip ḳoyoɳin!

37:5 Ayup 5:9; 9:10; 36:26
37:6 Zəb. 147:16
37:7 «U ḥəmmə adəmning ḳolini bular bilən tosup ḳoyidu» — ḳar yaki ḳattiḳ yamoɳur yaoɳsa, adəmlər hizmət ḳilixḳa sirtḳa qiḳalmaydu, yawayi ḥaywanlarmu qiḳalmaydu. Biz bu addiy ixtin sawaḳ eliximiz kerək. Biz «Ḥəmmigə Ḳadir» əməsmiz, ḳolimiz ḥəm bilimimiz qəklik, Hudaning zor küq-ḳudriti aldida kəmtərləxkinimiz tüzük.
37:9 «taratḳuqi xamallar...» — bu səz bəlkim məlum bir xamalning məhsus ataloɳusi boluxi kerək. Baxḳa bir hil tərjimisi «Sooɳuḳ-zimistan ximaldin kelidu».
37:10 Ayup 38:29, 30; Zəb. 147:17, 18
37:13 «Yaki tərbiyə tayiḳi boluxi üqün, yaki Өz dunyasi üqün, yaki Өz rəḥimdilliḳini kərsitix üqün u bulutlirini kəltüridu» — Elihuning «yaki Өz dunyasi üqün» degən bu ibarisi səl sirliḳ. Yaoɳidiоɳan yamoɳurning «tərbiyə tayiḳi boluxi üqün» yaki «Өz rəḥimdilliḳini kərsitix üqün» degənning məniliri eniḳ, birak «Өz dunyasi üqün» nemini kərsitidu? Hudaning məḳsətliri awwalḳi birinqisi ḥəm ikkinqisidə insanlaroɳa mərkəzləxkən bolup, Hudaning «Өz dunyasi üqün» degən məḳsitini uning Өz dunyasidin ḥuzur elixi üqün desək bolamdu-bolmamdu? Hudaning ḥərbir ḳilidiоɳan Ixi insanlar üqünla boluxi kerəkmu? — keyinki bablarda Hudaning insanlar bilən **biwasitə munasiwiti yoḳ** birḳanqə ixliri tiloɳa elinidu. Mundaḳ ixlarning alaḥidiliki tooɳruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ səzləymiz.
37:13 Mis. 9:18,23; 1Sam. 12:18,19; Əzra 10:9; Ayup 36:31
37:14 «I Ayup, buni anglap ḳoy, Təngrining karamət əməllirini tonup yetip xük tur» — bəlkim u Ayupni ularning üstidiki boran-qapḳunning karamətlirini bayḳaxḳa ündəydu.
37:18 Yar. 1:6

Ḳarangoɣulukimiz tüpəylidin biz dəwayimizni jayida səpkə ḳoyalmaymiz.
[20] Uningoɣa «Mening Sanga gepim bar» deyix yahximu?
Undaḳ degüqi adəm yutulmay ḳalmaydu!
[21-23] Əmdi xamallar kelip bulutlarni tarḳitiwetidu,
Biraḳ bulutlar arisidiki ḳuyax nurioɣa adəmlər biwasitə ḳarap turalmaydu.
Ḳuyaxning altun rənggi ximal tərəptinmu pəyda bolidu;
Təngrining ḥuzurida dəḥxətlik ḥəywət bardur.
Ḥəmmigə Ḳadirni bolsa, biz Uni məlqərliyəlməymiz;
Ḳudriti ḳaltistur, Uning adaliti uluoɣ, ḥəḳḳaniyiliḳi qongḳur,
Xunga U adəmlərgə zulum ḳilmaydu.
[24] Xunga adəmlər Uningdin ḳorḳidu;
Kənglidə əzini dana qaoɣlaydioɣanlaroɣa U ḥeq etibar ḳilmaydu».

Pərwərdigarning Əzi Ayupḳa jawab beridu — Ayupning soallirining yəxmisi

38 [1] Andin Pərwərdigar ḳara ḳuyun iqidin Ayupḳa jawab berip mundaḳ dedi: —
[2] «Nəsiḥətni tuturuḳsiz səzlər bilən hirələxtürgən zadi kim?
[3] Ərkəktək belingni qing baoɣla;
Xunda Mən səndin soray,
Andin sən Meni həwərdar ḳil!
[4] Mən yər-zeminni apiridə ḳiloɣinimda, sən zadi nədə iding?
Bularni qüxəngən bolsang, bayan ḳiliwər.
[5] Kim yər-zeminning əlqimini bekitkən?
— Sən buni bilməmsən?
Kim uning üstigə tana tartip əlqigən?
[6-7] Tang səḥərdiki yultuzlar billə küy eytixḳan waḳtida,
Hudaning ooɣulliri ḥuxalliḳtin təntənə ḳilixḳan waḳtida,
Yər-zeminning ulliri nəgə paturuloɣan?
Kim uning burjək texini saloɣan?
[8] Baliyatḳudin qiḳḳandək, dengiz süyi bəsüp qiḳḳanda,

37:21-23 «Əmdi xamallar kelip bulutlarni tarḳitiwetidu, biraḳ bulutlar arisidiki ḳuyax nurioɣa adəmlər biwasitə ḳarap turalmaydu» — Elihuning bu səzimu sirliḳ. Tərjimə ḳilix təs boloɣini bilən, xərḥimizqə u Ayupning əḥwalini ḥazirḳi bu bulutluḳ, tutuḳ *(boran-qapḳunluḳ)* küngə oḥxatmaḳqi bolsa kerək. Huda bulutlarni tarḳitip tuyuḳsiz kərünsə, Ayup ḳuyaxḳa biwasitə ḳariyalmioɣanoɣa oḥxax uningoɣimu ḳariyalmaytti, deməḳqi. Biraḳ Hudaning ḥəywiti, kərkəmliki ḥəmmə tərəptin, ḥətta ximal təripidin pəyda bolidu, dəydu. Elihuning bayanining baxḳa hil mənilirimu bar boluxi mumkin.
37:21-23 Ayup 9:4; 12:13, 16; 36:5; Zəb. 93:1; 99:4
37:24 «Xunga adəmlər Uningdin ḳorḳidu; kənglidə əzini dana qaoɣlaydioɣanlaroɣa U ḥeq etibar ḳilmaydu» — baxḳa ikki hil tərjimisimu bar: — «Xunga adəmlər Uningdin ḳorḳidu; U kənglidə danaliḳ barlaroɣa etiwar ḳilamdu?» wə yaki «Xunga, adəmlər, Uningdin ḳorḳunglar! Xübḥisizki, kənglidə danaliḳ barlar Uningdin əyminidu!».
38:2 «Nəsiḥətni tuturuḳsiz səzlər bilən hirələxtürgən zadi kim?» — Pərwərdigarning bu soali kimni kərsitidu? Keyinki 42-babta Ayupmu soaloɣa jawabən: «Nəsiḥətni tuturuḳsiz səzlər bilən hirələxtürgən kim? Xuning bilən mən qüxənmigənlirimni dəp saldim, adəmning əḳli yətməydioɣan tilsimat ixlarni eytip taxlidim» dəp jawabkarliḳni əzigə alidu. Ayup əzi xundaḳ degini bilən, Huda bu səzni ḳiloɣanda ahirḳi ḳetimḳi səzligüqi Elihu idi. Kərginimizdək uning bəzi gəpliri dəl jayida eytiloɣan, ḥətta bexarət boloɣini bilən, uningmu səzidə hatalik az əməs. Dostlarning səzliridimu hatalik kəp idi. Xunga biz Hudaning bu səzi Ayup, Elihu wə Ayupning üq dostidin ibarət bəxəylənni əz iqigə alidu, dəp ḳaraymiz.
38:2 Ayup 42:3
38:3 «Ərkəktək belingni qing baoɣla» — «ḥəḳiḳiy ərkək» yaki «ḥəḳiḳiy ooɣul bala» degənning nemə ikənliki Huda aldida turoɣandila andin bilinidu. Hudaning aldida turup Uningoɣa jawab berəlməydioɣan, əzining məs'uliyitini əz zimmisigə elixtin bax tartḳan kixi ərkək əməstur.
38:4 Pənd. 8:29
38:6-7 «Hudaning ooɣulliri» — 1-babtiki izaḥatimizdək, bəlkim muḳəddəs pərixtilərni kərsitidu. «Tang səḥərdiki yultuzlar» bolsa bizningqə oḥxaxla pərixtilərni kərsitidu. Pərixtilərning yultuzlar bilən ziq munasiwiti bardur.

Kim uni dərwazilar iqigə bənd kiloɣan?
9 Mən bulutni dengizning kiyimi kiloɣanda,
Wə kap-karangoɣuni uning zakisi kiloɣanda,
10 Mən uning üqün pasil kəskən wakitta,
Uni qəkləp baldaklarni ħəm dərwazilarni saloɣanda,
11 Yəni uningoɣa: «Muxu yərgiqə barisən, pasildin ətmə,
Sening təkəbbur dolkunliring muxu yərdə tohtisun» degəndə, sən nədə iding?
12 Sən tuoɣuloɣandin beri səhərni «Qik» dəp buyrup bakkanmusən?
Sən tang səhərgə ezi qikidioɣan jayini kərsətkənmusən?
13 Sən xundak kilip səhərgə yər yüzining kərinimu yorutkuzup ħəküm sürgüzüp,
Xundakla rəzillərni titritip yər-zemindin kooɣlatkuzoɣanmusən?
14 Xuning bilən yər-zemin seoɣiz layoɣa besiloɣan məhür izliridək əzgərtilidu;
Kiygən kiyimdək ħəmmə enik bolidu;
15 Ħəm xuning bilən rəzillərning «nur»i ulardin elip ketilidu;
Kətürülgən biləklər sundurulidu.
16 Dengizdiki bulaklaroɣa səpər kilip yətkənmusən?
Okyanlarning kəridə mengip bakkanmusən?
17 Ələmning dərwaziliri sanga axkarilanoɣanmu?
Ələm sayisining dərwazilirini kərgənmusən?
18 Əkling yər-zeminning qonglukioɣa yətkənmu?
Ħəmmisini bilgən bolsang enik bayan kil!
19 Nur turuxluk jayoɣa baridioɣan yol nədə?
Karangoɣulukning bolsa, əsliy orni nədə?
20 Sən buni bilip ularni əz qegrasioɣa apiralamsən?
Ularning əyigə mangidioɣan yollarni bilip yetələmsən?
21 Ħəə, rast, sən bilisən, qünki sən ularning qaoɣliridin ilgiri tuoɣuloɣansən,
Künliringning sani dərħəkikət kəptin kəptur!
22 Kar kaqilanoɣan həzinilərgə kirip kərdüngmu.
Məldür ambirlirinimu kərüp baktingmu?
23 Bularni azab-okubətlik zamanoɣa kaldurdum,
Jəng wə urux küni üqün təyyarlap koydum.

38:8 Yar. 1:9; Ayup 26:10; Zəb. 33:7; 104:6-9; Pənd. 8:29; Yər. 5:22

38:11 «Sening təkəbbur dolkunliring muxu yərdə tohtisun» — dengiz-okyanlar ħəm yər-zeminning arilikidiki təngpunguk əməliyəttə naħayiti nazuk bir ix. Yər yüzining üqtin ikkisi dengiz. Geologiyə ilmi dunyayimizning ilgiri pütünləy dengiz astida yatkanlikini ispatlaydu. Təwrattiki «Yaritilix» degən kisimda Hudaning yər-zeminni dengizdin egizlitixi ħəm dengizdin ayriwetixi hatirilənggən. Nuħ pəyoɣəmbər dəwridiki kəlkündin keyin Huda dunyani ahirətkiqə ikkinqi ketim axundak dunyawiy kəlkün bilən qəmüldürməymən, dəp insaniyətkə wədə bərgən.

38:13 «Sən xundak kilip səhərgə yər yüzining kərinimu yorutkuzup ħəküm sürgüzüp...» — ibraniy tilida «sən xundak kilip səhərgə yər yüzining kərinimu tutkuzup». **«Sən ... səhərgə yər yüzining kərinimu yorutkuzup ħəküm sürgüzüp, xundakla rəzillərni titritip yər-zemindin koɣlatkuzoɣanmusən?»** — toluk ayətning baxka birhil tərjimisi: «... Sən xundak kilip, səhər nurioɣa yər yüzining burjəklirini tutkuzup, rəzillərni zemindin silkip taxlatkuziwətkənmusən?» *(bu hil tərjimə tooɣra bolsa, yər-zemin yotkanoɣa ohxitilidu; nurning kelixi huddi yotkanni silkigəndək, rəzillərni koɣdaydioɣan karangoɣulukni yokitidu).*

38:14 «Xuning bilən yər-zemin seoɣiz layoɣa besiloɣan məhür izliridək əzgərtilidu» — keqidə ħərbir nərsining xəkli enik kərünməydu, əlwəttə. Kuyax nuri astida ħər yərning xəkli oquk kərünidu.

38:15 «Ħəm xuning bilən rəzillərning «nur»i ulardin elip ketilidu; kətürülgən biləklər sundurulidu» — demək, rəzillər üqün karangoɣuluk ularning «nur»i, «kündüz»i, yəni «hizmət kilix» wakti bolidu. Tang səhər kelixi bilən ularning «nuri» elip ketilidu, xunglaxka ular yaman ixlarni kiliwərməydu, bəlki jazalaxka uqraydu. Bu səz yənə kiyamət künining nurining kelixi bilən, ħazirki gunahlik dunyaning karangoɣulukini buzup taxlaydioɣanlikinimu kərsətkən bir bexarət bolsa kerək.

38:23 «Bularni azab-okubətlik zamanoɣa kaldurdum, jəng wə urux küni üqün təyyarlap koydum» — 22- ħəm 23-ayəttə Hudaning kar wə məldürni adəmlərning rəzillikini qəkləxkə wə yaki insanoɣa tərbiyə berixkə koral süpitidə ixlitidioɣanliki kərsitilidu.

24 Qaḳmaḳ degən ḳandaḳ yol bilən yerilidu?
Xərḳ xamili yər yüzidə ḳandaḳ yol bilən tarḳitilidu?
25 Yamoɣur kəlkünining qüxidioɣan ḳanilini qepip təyyarlioɣan kimdu?
Güldürmamining qaḳmiḳi üqün yol təyyarlioɣan kimdu?
26 Xundaḳ ḳilip yamoɣur ḥeq adəm yoḳ boloɣan yər yüzigə,
Ḥeq adəmzatsiz dəxt-bayawanoɣa yaoɣdurulmamdu?
27 Xuning bilən qəlləxkən, ḳuroɣaḳ tupraḳlar ḳandurulidu,
Ot-qəp bih urup kəkləp qiḳmamdu?
28 Yamoɣurning atisi barmu?
Xəbnəmni kim tuoɣḳandu?
29 Muz bolsa kimning baliyatḳusidin qiḳidu?
Asmandiki aḳ ḳirawni bolsa kim dunyaoɣa kəltüridu?
30 Xu qaoɣda su ḳetip taxtək bolidu,
Qongḳur dengizlarning yüzi ḳetip tutaxturulidu.
31 «Ḳəlb yultuzlar topi»ning baoɣlimini baoɣliyalamsən?
Orionning rixtilirini boxitalamsən?
32 «On ikki Zodiak yultuz türkümliri»ni ɵz pəslidə elip qiḳiralamsən?
«Qong Eyiḳ türkümi»ni Küqükliri bilən yetəkliyələmsən?

33 Asmanning ḳanuniyətlirini bilip yətkənmusən?
Asmanning yər üstigə süridioɣan ḥəkümlirini sən bəlgiləp ḳoyoɣanmu?
34 Sən awazingni kətürüp bulutlaroɣiqə yətküzüp,
Yamoɣur yaoɣdurup ɵzüngni ḳiyan-taxḳinlaroɣa basturalamsən?
35 Sən qaḳmaḳlarni buyrup ɵz yolioɣa mangduralamsən?
Uning bilən ular: «Mana biz!» dəp sanga jawab berəmdu?
36 Adəmning iq-baoɣrioɣa danaliḳ beoɣixlap kirgüzgən kimdu?
Əḳilgə qüxinix ḳabiliyitini bərgən kimdu?
37 Bulutlarni danaliḳ bilən sanioɣan kim?
Asmanlardiki su tulumlirini təkidioɣan kim?
38 Buning bilən topa-qanglarni ḳaturup uyul ḳilduroɣan,
Qalmilarni bir-birigə qaplaxturoɣuzoɣan zadi kim?

38:25 «Yamoɣur kəlkünining qüxidioɣan ḳanilini qepip təyyarlioɣan kimdu?» — yamoɣurning yər yüzining məlum bir yerigə qüxidioɣanliḳini, baxḳa bir yerigə qüxməydioɣanliḳini Huda awwal alaḥidə bekitkənlikini kərsitidu.
38:27 «Yamoɣur ... ḥeq adəmzatsiz dəxt-bayawanoɣa yaoɣdurulidu... Ot-qəp bih urup kəkləp qiḳmamdu? 26-27-ayət» — Hudaning ḳilidioɣan nuroɣun ixlirining kərünüxtə adəmlər bilən munasiwiti yoḳtək ḳilidu ḥəm adəmning kəzigə kərünməydu. Ḥazirḳi təbiiy pənlərgə asasən bilimizki, əslidə kərəksiz dəp ḳaraloɣan ḥaywanlar ḥəm ɵsümlüklər təbiətning təngpunglуḳini asraxḳa tolimu kerək. Dunyadiki bəzi kiqikkinə ixlar təbiiy muḥit təngpunglуḳioɣa qong təsir yətküzidu. Buningdin sirt, Huda Ayupḳa: «Mən adəmzatsiz dəxt-bayawanda ɵskən gül-giyaḥlarning güzəllikidin *(məyli sanga ḥeq əḥmiyətsiz bolsimu)* ḥuzur aloɣum bolsa, sening nemə karing? Wə Mən əgər sən kərəlməydioɣan ḥəm məḳsitimni qüxənməydioɣan xunqə kəp ixlarni ḳilsam, ɵzüngning ixlirida ḳiloɣanlirimni qüxənmigən bolsangmu, sening baxḳa ixliringda kərsətkən muḥəbbitimgə ḳarap Manga tayinip ixənsəng bolmamdu? Əgər bu ixlar pəḳət Ɵzümningla raziliḳim üqün bolsa sənmu razi bolamsən?» — degəndək bolsa kerək.
–Biz ahirda bu temida yənə tohtilip ɵtimiz.
38:27 Zəb. 107:35
38:31 «Ḳəlb yultuzlar topi» — bu türkümning yultuzlirining dərwəḳə bir-birigə baoɣlinip turuxida sirliḳ bir küq bar. Orion yultuz türkümidiki bəzi yultuzlarning bir-birigə baoɣlinidioɣan sirliḳ küqimu bar.
38:31 Ayup 9:9; Am. 5:8
38:32 «Qong Eyiḳ türkümi» — bu yultuz türkümi «Yəttə Ḳarakqi» yaki «Yəttə Ḳozuḳ» dəpmu atilidu.
38:33 Yər. 31:35
38:36 Ayup 32:8; Top. 2:26; Dan. 1:17

Ḫaywanatlarning ḫayatlik sirliri

39 «Qixi xir üqün ow owlap yürəmsən,
Xir küqüklirining ixtiḫasini ḳanduramsən?.
40 Ular uwilirida zongziyip yürgən waḳtida,
Qatḳallik iqidə turup tuzaḳ ḳoyup, sən ularoɣa olja berələmsən?
41 Yemi kəmqil bolup, ezip ketip yiraḳḳa ketip ḳaloɣanda,
Baliliri Təngrigə iltija ḳilip nalə-pəryad kətürgəndə,
Taoɣ ḳaoɣiliri ḫəm baliliri üqün yəmni təminligən kimdu?.

Ḫaywanatlarning ḫayatlik sirliri — dawami

39 1 Sən taoɣdiki yawa əqkilərning ḳaqan tuoɣidioɣanliḳini biləmsən?
Jərənlərning balilioɣanliḳini kəzitip baḳḳanmusən?.
2 Ularning booɣaz boloɣili nəqqə ay boloɣanliḳini saniyalamsən?
Ularning balilaydioɣan waḳtidin həwiring barmu?
3 Ular ḳəddini püküp, yetip balilirini tuoɣidu,
Ular əzidiki toloɣaḳni qiḳirip taxlaydu;
4 Ularning baliliri küqlinip yetilidu,
Ular dalada əsüp, anisining yenidin qiḳip ḳaytip kəlməydu..
5 Yawa exəkni dalaoɣa ḳoyuwetip ərkinlikkə qiḳaroɣan kim?
Xax exəkning nohtilirini yexiwətkən kim?.
6 Qəl-bayawanni uning əyi ḳiloɣanmən,
Xorluḳnimu uning turaloɣusi ḳiloɣanmən..
7 U xəḫərning ḳiyḳas-sürənliridin yiraḳ turup uni mazaḳ ḳilidu;
U exəkqining warḳirixinimu anglimaydu.
8 U taoɣlarni əz yayliḳim dəp kezidu,
Xu yərdiki ḫəmmə gül-giyaḫni izdəp yüridu.
9 Yawa kala bolsa hizmitinggə kirixkə razi bolamdu?
Sening oḳurungning yenida turuxḳa unamdu?.
10 Yawa kalini tana bilən baoɣlap, tapḳa qüxürələmsən?!
U sanga əgixip jiloɣilarda mengip tirna tartamdu?
11 Uning küqi zor boloɣanliḳi üqün uningoɣa tayinamsən?
Əmgikingni uningoɣa amanət ḳilamsən?
12 Danliringni əygə kətürüp əkilixni uningoɣa tapxuramsən?
«Danlirimni haminimoɣa yioɣixturidu» dəp uningoɣa ixinəmsən?

38:39 Zəb. 104:21
38:41 Zəb. 147:9; Mat. 6:26
39:1 Zəb. 29:9
39:4 «Ular yawa əqkilər dalada əsüp, anisining yenidin qiḳip ḳaytip kəlməydu» — keyinki «ḳoxumqə səz»imizdiki səḫbitimizni kərüng.
39:5 «Xax exək» — bu bəlkim «yawa exək»ning yənə birhil atilixi boluxi mumkin. Ərəblər uni yawayi ḫaywanlar arisida ḳooɣlap tutux əng ḳiyin dəp ḳaraydu. **«nohtiliri»** — yaki «asarətliri».
39:6 Ayup 24:5; Yər. 2:24
39:9 «Yawa kala» ***yaki «awraḳ»*** — əpsus, biz ḫazir bu ḫəywətlik ḫaywanlarni kərəlməymiz. 1627-yili ularning nəsli ḳurioɣan. Bu ḫaywan naḫayiti yooɣan bolup, intayin küqlük idi. Uningdin boloɣan ḫaywanlardin pəḳət pil wə su etila bar idi. Uni boyunturuḳḳa qetip ixḳa selix ḫərgiz mumkin əməs, əlwəttə!

Təgiqux

13 Təgiqux qanatlirini xadlik bilən qakidu,
Birak bular ləyləkning qanat uqliri ħəm pəylirigə yetəmdu?
14 U tuhumlirini yərgə taxlap qoyidu,
Tuhumlirim topida issitilsun, dəydu.
15 Ularning tasadipiy dəssilip yanjilidioŋanlikini,
Dalidiki birər ħaywanning asanla ularni dəssəp-qəyləydioŋanlikini untuydu.
16 Balilirini əzining əməstək baoŋrini qattik kilidu;
Uning tuoŋutining əjri bikaroŋa ketidu,
Birak u pisənt kilmioŋandək turidu.
17 Qünki Təngri uni kəm əkil kiloŋan,
Uningoŋa danalikni bərmigən.
18 Ħalbuki, u yügürüx aldida məydisini yukirioŋa kətürginidə,
At ħəm atliklarni kəmsitip mazak kilidu.

At

19 Sən atka küq beoŋixlioŋanmiding?
Sən uning boynioŋa yəlpünüp turidioŋan yaylini kiygüzgənmiding?
20 Sən uni ħəywətlik purkuxliri bilən adəmni korkutidioŋan,
Qekətkidək səkrəydioŋan kilalamsən?
21 U əxəddiylik bilən yər tatilap-zohqup,
Өz küqidin xadlinip ketidu,
Korallik koxun bilən jəng kilixka atlinidu.
22 U korkunqka nisbətən külüpla koyidu,
Ħeqnemidin korkmaydu;
Kiliqning bisidin u yanmaydu.
23 Okdan, julalik nəyzə,
Gərzimu uning yenida xarakxiydu,
24 U yərni aqqik ħəm oŋəzəp bilən yutuwetidu,
Jəng kanayini bir anglapla ħayajanlinip kin-kinioŋa patmay ketidu.
25 Kanaylarning awazi bilənla u: «AYuħay!» dəydu,
U jəngni yirakтin purap bolidu.
U sərkərdilərning towlaxlirini, jəngqilərning warkiraxlirini huxallik bilən anglaydu.

Sar wə bürküt

26 Sar sening əkling bilən uqamdu,
Kanatlirini jənubka karap kerəmdu?

39:13 «Təgiqux qanatlirini xadlik bilən qakidu, birak bular ləyləkning qanat uqliri ħəm pəylirigə yetəmdu?» — bizning tərjimimiz tooŋra bolsa u «Təgiquxning qiraylik qanatliri boloŋini bilən, u ħeq uqalmaydu, ləylək qiraylik uqidu» degən mənidə *(ləylək bolsa qong, aliqipar, küqlük bir qux)*.
–Yənə bir hil tərjimisi: «Qanat uqliri ħəm pəyliri meħribanlikni bildürəmdu?», yəni «Təgiquxning qanatliri meħribanlikni kərsətməydu, qünki u əz tuhumlirini yərgə saloŋandin keyin ular bilən bəzidə kari bolmaydu» degən mənidə bolidu.
–Təgiqux tooŋruluk keyinki səħbitimizni kərüng.
39:16 «Balilirini əzining əməstək baoŋrini qattik kilidu; uning tuoŋutining əjri bikaroŋa ketidu, birak u pisənt kilmioŋandək turidu» — əgər baxka ħaywanlar təgiquxning uwisini bayqap qaloŋan bolsa, təgiqux ular tuhumlirimni yemisun dəp, bəzidə əzi tuhumlirini dəssəp qekiwetidu.
–Keyinki səħbitimiznimu kərüng.
39:18 «U yügürüx aldida məydisini yukirioŋa kətürginidə, at ħəm atliklarni kəmsitip mazak kilidu» — təgiqux intayin tez yügürələydu, qəldə yaki qumluqta bolsa attin ittik mangalaydu. Uni owlax intayin təs.
39:26 «Sar sening əkling bilən uqamdu, qanatlirini jənubka karap kerəmdu?» — bu ayət, bəlkim, sarning pəsillik kəqüxini kərsitidu.

27 Bürküt buyruⱪung bilən yuⱪiriоŋa pərwaz ⱪilip kətürüləmdu,
Uwisini yuⱪiriоŋa salamdu?
28 U ⱪoram taxning üstidə makanlixidu,
U taoŋning qoⱪⱪisiоŋa ⱪonidu,
Tik ⱪiyanimu turaloŋusi ⱪilidu.
29 Xu yərdin u owni paylap bayⱪiwalidu,
Kəzliri yiraⱪ-yiraⱪlarni kəzitidu.
30 Uning baliliri ⱪan xoraydu;
Өltürülgənlər nədə bolsa, u xu yərdə bolidu».

Pərwərdigar Ayupⱪa yənə səz ⱪilidu

40 1 Pərwərdigar Ayupⱪa yənə jawabən: —
2 «Ⱨəmmigə Ⱪadir bilən dəwalaxidiоŋan kixi uningоŋa tərbiyə ⱪilmaⱪⱪimu?
Təngrini əyibligüqi kixi jawab bərsun!» — dedi.
3 Ayup bolsa Pərwərdigaroŋa jawabən: —
4 «Mana, mən ⱨeqnemigə yarimaymən;
Sanga ⱪandaⱪ jawab berələymən?
Ⱪolum bilən aoŋzimni etip gəptin ⱪalay;
5 Bir ⱪetim dedim, mən yənə jawab bərməymən;
Xundaⱪ, ikki ⱪetim desəm mən ⱪayta səzliməymən» — dedi.

Pərwərdigar kinayilik səz ⱪilidu

6 Andin Pərwərdigar ⱪara ⱪuyun iqidin Ayupⱪa jawab berip mundaⱪ dedi: —
7 «Ərkəktək belingni qing baoŋla,
Andin Mən səndin soray;
Sən Meni ⱨəwərdar ⱪiloŋin.
8 Sən dərwəⱪə Mening ⱨəkümimni pütünləy bikaroŋa kətküzməⱪqimusən?
Sən өzüngni ⱨəⱪⱪaniy ⱪilimən dəp, Meni natooŋra dəp əyibliməⱪqimusən?
9 Sening Təngrining bilikidək küqlük bir biliking barmu?
Sən Uningdək awaz bilən güldürliyələmsən?
10 Ⱪeni, ⱨazir өzüngni xan-xərəp ⱨəm salapət bilən beziwal!
Ⱨəywət ⱨəm kərkəmlik bilən өzüngni kiyindürüp,
11 Oŋəzipingning ⱪəhrini qeqip taxlioŋin,
Xuning bilən ⱨərbir təkəbburning kəzigə tikilip ⱪarap,
Andin uni pəsləxtürgin.

39:27 Yər. 49:16; Ob. 4
39:30 «Өltürülgənlər nədə bolsa, u xu yərdə bolidu» — bürküt ⱨəm sar tooŋruluⱪ «ⱪoxumqə səz»imizni kərüng. «Mat.» 24:28nimu kərüng.
39:30 Mat. 24:28; Luⱪa 17:37
40:2 «Təngrini əyibligüqi kixi jawab bərsun!» — Ayup Hudani ⱨəⱪiⱪətən *(Uning muⱨəbbitidin gumanlinip)* əyibligən. Biraⱪ Huda uning səmimiylikini üq dostning qiraylik gepidin yahxi kəridioŋandək ⱪilatti.
40:4 Zəb. 39:9-10
40:5 «Bir ⱪetim dedim.... ikki ⱪetim desəm...» — Ayupning bu kəmtərlik səzi bəlkim «Mening səzlirim kəplikidin alliburun qəktin exip kətti» degənlik boluxi mumkin.
40:8 Zəb. 51:4, 6; Rim. 3:4
40:11 «Oŋəzipingning ⱪəhrini qeqip taxlioŋin, xuning bilən ⱨərbir təkəbburning kəzigə tikilip ⱪarap, andin uni pəsləxtürgin» — Hudaning küq-ⱪudriti ⱨəm oŋəzipi pəⱪətla ⱨəⱪⱪaniy məⱪsəttə bolidu, ⱨərgiz halioŋanqə pəⱪət insanlarning məjburiy «ibadət»ioŋa erixix üqün əməs. Məsilən, muxu yərdə təkəbburlarni dərⱨal ⱨalak ⱪilix əməs,ularoŋa səwr-taⱪitini kərsitip, rəⱨim-xəpⱪətkə erixix pursitini yaritip awwal: «Təkəbburlarni pəsləxtürüx»tə ixlitilidu.

12 Rast, ҳərbir təkəbburning kəzigə tikilip қarap,
Andin uni boysunduroɣin,
Rəzillərni əz ornida dəssəp yər bilən yəksan қil!
13 Ularni birgə topioɣa kəmüp қoy,
Yoxurun jayda ularning yüzlirini kepən bilən etip қoyoɣin;
14 Xundaқ қilalisang, Mən seni etirap қilip mahtaymənki,
«Ong қolung əzüngni қutқuzidu!».

Begemottin aloɣan sawaқ

15 Mən sening bilən təng yaratқan begemotni kərüp қoy;
U kalidək ot-qəp yəydu.
16 Mana, uning belidiki küqini,
Қorsaқ muskulliridiki қudritini ҳazir kərüp қoy!
17 U қuyruқini kedir dərihidək egidu,
Uning yotiliridiki singirliri bir-birigə qing toқup қoyuloɣan.
18 Uning səngəkliri mis turubidəktur,
Put-қolliri təmür qoқmaқlaroɣa ohxaydu.
19 U Təngri yaratқan janiwarlarning bexidur,
Pəқət uning Yaratқuqisila uningoɣa Əz қiliqini yeқinlaxturalaydu.
20 Taoɣlar uningoɣa yeməklik təminləydu;
U yərdə uning yenida daladiki ҳərbir ҳaywanlar oynaydu.
21 U sədəpgül dərəhlikining astida yatidu,
Қomuxluқ ҳəm sazliқning salқinida yatidu.
22 Sədəpgüllüklər əz sayisi bilən uni yapidu;
Əstəngdiki tallar uni orap turidu.
23 Қara, dərya texip ketidu, biraқ u ҳeq ҳoduқmaydu;
Ҳətta Iordandək bir dəryamu uning aoɣzioɣa ərkəxləp urulsimu, yənila hatirjəm turuweridu.
24 Uning aldioɣa berip uni tutқili bolamdu?
Uni tutup, andin burnini texip qülük ətküzgili bolamdu?

40:12 «Rast, ҳərbir təkəbburning kəzigə tikilip қarap, andin uni boysunduroɣin, rəzillərni əz ornida dəssəp yər bilən yəksan қil!» — Huda Ayupni Əz alimining təhtigə olturuxқa təklip қilidu. Ayup bu orunda olturoɣinida tooɣra ҳeküm qiқiralamdu, qiқiralmamdu? Bu ix pəқətla küq-қudrət məsilisi əməs. Adəmdə «təkəbburlar»ni pəsləxtürüp, «rəzillərni əz ornida dəssəp yər bilən yəksan қilip» jazalioɣudək danaliқmu bolmisa, ҳəmmə ixni bilgən bolmisa wə pütünləy adil bolmisa bolmaydu. Hudaning rəzillərning yər yüzigə ҳeküm sürüxidə Əz məksiti ҳəm pilani bar. Əmdi uning bu pilanini qüxənmisə, ҳərbir adəmning əҳwalini ətraplиқ bilmisə, hata ҳeküm qiқarmay қalmaydu. Huda tooɣruluқ Injilda deyilgəndək: «Rəbbimiz Əz wədisini *(yəni rəzillikni jazalax, Əzining ҳəққaniy қiloɣan kixilirini Əz yenioɣa elixқa boloɣan wədisini)* orundaxni *(bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioɣinidək)* keqiktürgini yoқ, bəlki ҳeqkimning ҳalak boluxini halimay, ҳəmmə insanning towa қilixioɣa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik қilip waқitni sozmaқta» *(«2Pet.» 3:9)*. Yamanlarning keyinrək towa қilixini kim bilələydu? Buni bilidioɣan pəқət Hudadur. Ayupning қiyamət künidin asasən həwiri yoқ, ҳəm Huda muxu yərdə uningoɣa u tooɣrisida ҳeqnərsə demigən.

40:15 «Begemot» — ibraniy tilidiki bir səz. Uyoɣur tilioɣa bu səz ərəbqidin қobul қilinoɣan bolup, «su eti» degən ҳaywanni kərsitidu. Biraқ muxu ayətlər təswir қiloɣan ҳaywan «su eti» əməs. Məsilən, 16-ayəttə uning қuyruқining kedir dərihidək qong ҳəm uzun bolidioɣanliқi kərsitilidu. 19-ayəttə uning ҳaywanlar iqidə əng qongi ikənliki kərsitilidu — demək, u birhil intayin qong othor ҳaywan. Uning tooɣrisidiki ayətlərni yioɣip, yəkün qiқarsaқ, ҳazir nəsli қurioɣan «brontosawr»ni *(dinozawrning bir türi)* kərsitixi mumkin. Bu zor qong ҳaywanning uzunluқi 20 metr, eoɣirliқi 100 tonna qiқatti. Ҳazirқi zamandiki alimlarning bolsa bəlkim bu hulasigə қarxi qiқix mumkinqiliki boloɣini bilən, bu təswir əzi Ayupning dəwridə bu atalmix «tarihning ilgiri»diki ҳaywanning uning bilən zamandax boloɣanliқioɣa қaltis ispat kərsitidu.

40:19 «Pəқət uning Yaratқuqisila uningoɣa Əz қiliqini yeқinlaxturalaydu» — bu ayətning ikkinqi қismini qünixix təs. Baxқa hil tərjimisimu uqrixi mumkin.

40:24 «...Uni tutup, andin burnini texip qülük ətküzgili bolamdu?» — begemotning əҳmiyiti tooɣruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng.

Lewiatandin alоƣan sawaķ

41 [1] Lewiatanni ķarmaķ bilən tartalamsən?
Uning tilini arоƣamqa bilən baоƣlap basalamsən?
[2] Uning burnioƣa ķomux qülükni kirgüzələmsən?
Uning engikini təmür nəyzə bilən texələmsən?
[3] U sanga arķa-arķidin iltija ķilamdu?
Yaki sanga yawaxlik bilən səz ķilamdu?
[4] U sən bilən əhdə tüzüp,
Xuning bilən sən uni mənggü malay süpitidə ķobul ķilalamsən?
[5] Sən uni ķuxķaqni oynatķandək oynitamsən?
Dedəkliringning ḥuzuri üqün uni baоƣlap ķoyamsən?
[6] Tijarətqilər uning üstidə sodilixamdu?
Uni sodigərlərgə bəlüxtürüp berəmdu?
[7] Sən uning pütkül terisigə atarnəyzini sanjiyalamsən?
Uning bexioƣa qanggak bilən sanjiyalamsən?!
[8] Ķolungni uningoƣa birla təgküzgəndin keyin,
Bu jəngni əsləp ikkinqi undak ķiloƣuqi bolmaysən!
[9] Mana, «uni boysundurimən» degən ḥərķandak ümid biḥudiliktur;
Ḥətta uni bir kərüpla, ümidsizlinip yərgə ķarap ķalidu əməsmu?
[10] Uning jenioƣa tegixkə petinalaydioƣan ḥeqkim yoķtur;
Undaķta Mening aldimda turmaķqi boloƣan kimdur?
[11] Asman astidiki ḥəmmə nərsə Mening tursa,
Mening aldimoƣa kim kelip «manga tegixlikini bərginə» dəp bakķan ikən,
Mən uningoƣa ķayturuxķa tegixlikmu?
[12] Lewiatanning əzaliri,
Uning zor küqi,
Uning tüzülüxining güzəlliki tooƣruluķ,
Mən süküt ķilip turalmaymən.
[13] Kim uning sawutluķ tonini salduruwetəlisun?
Kim uning ķox engiki iqigə kiriwalalisun?
[14] Kim uning yüz dərwazilirini aqalalisun?
Uning qixliri ətrapida wəḥimə yatidu.
[15] Ķasiraķlirining səpliri uning pəhridur,
Ular bir-birigə qing qaplaxturuloƣanki,
[16] Bir-birigə xamal kirməs yeķin turidu.
[17] Ularning ḥərbiri əz ḥəmraḥlirioƣa qaplaxķandur;
Bir-birigə ziq yepixturuloƣan, ḥeq ayrilmastur.
[18] Uning qüxkürüxliridin nur qaķnaydu,

41:1 «Lewiatan» — yuķiriķi 3-bab, 8-ayəttiki izaḥatni kərüng.
41:10 «Uning jenioƣa tegixkə petinalaydioƣan ḥeqkim yoķtur; undaķta Mening aldimda turmaķqi boloƣan kimdur?» — lewiatan insanoƣa əgitidioƣan əng uluoƣ ix Hudaning Əz ḥaywisini gəwdiləndürüxtur; insanlar lewiatanning uluoƣluķini ḥəm tilsim kərkəmlikigə ķarap Hudadin əyminixi kerəktur. Okurmənlərning «ķoxumqə səz»imizni kərüxini ümid ķilimiz.
41:11 «Mening aldimoƣa kim kelip «manga tegixlikini bərginə» dəp bakķan ikən» — baxķa birhil tərjimisi: «manga kim awwal bir nərsə bərgənikən, andin «manga tegixlikini bərginə» dəp bakķan ikən?».
41:11 Mis. 19:5; Ķan. 10:14; Zəb. 24:1; 50:12; Rim. 11:35; 1Kor. 10:26, 28
41:13 «...Kim uning ķox engiki iqigə kiriwalalisun?» — baxķa nəqqə hil tərjimiliri bar, məsilən: — «...Kim uning ikki ķur qixliri iqigə kiriwalalisun?» yaki «...Kim uningoƣa yügənni yeķinlaxturalisun?».
41:15 «Ķasiraķlirining səpliri uning pəhridur, ular bir-birigə qing qaplaxturuloƣanki...» — baxķa birhil tərjimisi: «Uning pütün dümbisi ķasiraķlardur, ular bir-birigə qing qaplaxturuloƣanki...»

Uning kəzliri səhərdiki kapaktəktur.
19 Uning aoŋzidin otlar qikip turidu;
Ot uqkunliri səkrəp qikidu.
20 Komux gülhanoŋa koyoŋan kaynawatkan kazandin qikkan hordək,
Uning burun təxükidin tütün qikip turidu;
21 Uning nəpisi kəmürlərni tutaxturidu,
Uning aoŋzidin bir yalkun qikidu.
22 Boynida zor küq yatidu,
Wəhimə uning aldida səkrixip oynaydu.
23 Uning ətliri kat-kat birləxtürülüp qing turidu;
Üstidiki kasirakliri yepixturulup, midirlimay turidu.
24 Uning yüriki bəəyni taxtək mustəhkəm turidu,
Hətta tügmənning asti texidək məzmut turidu.
25 U ornidin kozoŋalsa, palwanlarmu korkup kalidu;
Uning toloŋinip xawkunlixidin alakzadə bolup ketidu.
26 Birsi kiliqni uningoŋa təgküzsimu, heq ünümi yok;
Nəyzə, atarnəyzə wə yaki qanggak bolsimu bəribir ünümsizdur.
27 U təmürni samandək,
Misni por yaoŋaqtək qaoŋlaydu.
28 Okya bolsa uni korkutup kaqkuzalmaydu;
Saloŋa taxliri uning aldida pahaloŋa aylinidu.
29 Tokmaklarmu pahaldək heqnemə hesablanmaydu;
U nəyzə-xəxbərning tənglinixigə karap külüp koyidu.
30 Uning asti kismi bolsa ətkür sapal parqiliridur;
U lay üstigə qong tirna bilən tatiliŋandək iz kalduridu.
31 U dengiz-okyanlarni kazandək kaynitiwetidu;
U dengizni kazandiki məlhəmdək warakxitidu;
32 U mangsa mangoŋan yoli parkiraydu;
Adəm buzoŋunlarni kərüp qongkur dengizni ap'ak qaqlik boway dəp oylap kalidu.
33 Yər yüzidə uning təngdixi yoktur,
U heq korkmas yaritiloŋan.
34 U büyüklərning hərkandikioŋa jür'ət bilən nəzər selip, korkmaydu;
U barlik məoŋrur haywanlarning padixahidur».

Pərwərdigaroŋa sirdax dost bolux

42 1 Ayup Pərwərdigaroŋa jawab berip mundak dedi: —
2 «Həmmə ixni kilalaydioŋiningni,
Hərkandak muddiayingni tosuwaloŋili bolmaydioŋinini bildim!
3 «Nəsihətni tuturuksiz sözlər bilən hirələxtürgən kim?»
Bərhək, mən özüm qüxənmigən ixlarni dedim,

41:25 «Uning toloŋinip xawkunlixidin alakzadə bolup ketidu» — baxka birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
41:29 «xəxbər» — bexi tikəndək boloŋan uzun birhil nəyzə.
41:30 «Uning asti kismi bolsa ətkür sapal parqiliridur» — yaki «Uning asti kismi bolsa, bəəyni kiyik taxlardur».
41:34 «U barlik məoŋrur haywanlarning padixahidur» — baxka birhil tərjimisi: «U barlik məoŋrur boloŋuqilarning padixahidur».
–Okurmənlərning lewiatandin aloŋan sawaklar tooŋruluk «koxumqə söz»diki səhbitimizni kərüxini ümid kilimiz.

Mən əqlim yətməydioqan tilsimat ixlarni eyttim.
4 Anglap baqqaysən, səzləp berəy;
Mən Səndin soray, Sən meni həwərdar qiloqaysən.
5 Mən qulixim arqilix həwiringni angliоqanmən,
Birax qazir kəzüm Seni kərüwatidu.
6 Xuning üqün mən əz-əzümdin nəprətlinimən,
Xuning bilən topa-qanglar wə küllər arisida towa qildim».

Əsligə kəltürülüx

7 Pərwərdigar Ayupqa bu səzlərni qiloqandin keyin xundax boldiki, Pərwərdigar Temanlix Elifazoqa mundax dedi: —
«Mening oqəzipim sanga qəm ikki dostungoqa qarap qozoqaldi; qünki silər Mening tooqramda Əz qulum Ayup tooqra səzligəndək səzlimidinglar. 8 Birax qazir əzünglar üqün yəttə torpax qəm yəttə qoqqarni elip, qulum Ayupning yenioqa berip, əz-əzünglar üqün kəydürmə qurbanlix sununglar; qulum Ayup silər üqün dua qilidu; qünki Mən uni qobul qilimən; bolmisa, Mən əz nadanliqliringlarni əzünglaroqa qayturup berəy; qünki silər Mening tooqramda qulum Ayup tooqra səzligəndək tooqra səzlimidinglar».
9 Xuning bilən Temanlix Elifaz, Xuhalix Bildad wə Naamatlix Zofar üqəylən berip Pərwərdigar ularoqa deginidək qildi; qəmdə Pərwərdigar Ayupning duasini qobul qildi.
10 Xuning bilən Ayup dostliri üqün dua qiliwidi, Pərwərdigar uni azab-qiyinqiliqliridin qayturup, əsligə kəltürdi; Pərwərdigar Ayupqa burunqidin ikki qəssə kəp bərdi. 11 Xuning bilən uning barlix aka-uka, aqa-singil wə uningoqa ilgiri dost-aoqinə boloqanlarning qəmmisi uning yenioqa kəldi. Ular uning əyidə olturup uning bilən billə tamaqlandi; uningoqa qesdaxlix qilixip, Pərwərdigar uningoqa kəltürgən barlix azab-oqubətlər tooqrisida təsəlli berixti; qəmdə qərbir adəm uningoqa bir tənggidin kümüx, birdin altun qalqa berixti. 12 Pərwərdigar Ayupqa keyinki künliridə burunqidin kəprək bəht-bərikət ata qildi; uning on tət ming qoyi, altə ming təgisi, bir ming qoxluk kalisi, bir ming mada exiki bar boldi. 13 Uningdin yənə yəttə ooqul, üq qiz tuoquldi .
14 U qizlirining birinqisining ismini «Yemimaq», ikkinqisining ismini «Kəziyə», üqinqisining

---

42:3 ««Nəsihətni tuturuqsiz səzlər bilən hirələxtürgən kim?» Bərqək, mən əzüm qüxənmigən ixlarni dedim...» — Ayup Hudaning *(38:2)* sorioqan soalioqa jawab bərginidə, Hudaning Əzigə əsli tənbix bərgən səzlirini qobul qilip hatalixini iqrar qilip, jawab berip: — «Mən!» degəndək, əzigə bu jawabkarlixni alidu. Birax yuqirida deginimizdək, uning üq dosti qəm Elihumu ohxaxla «nəsihətni tuturuqsiz səzlər bilən hirələxtürgən» idi, dəp qaraymiz.
42:3 Ayup 38:2; Zəb. 40:5; 131:1; 138:6; 139:6
42:5 «Anglap bakqaysən, səzləp berəy; mən Səndin soray, Sən meni həwərdar qiloqaysən» — bəzi xərqilər bu səzlərni Hudaningki *(38:3, 40:7)*, Ayup pəqət ularni nəqil kəltürüp əslitidu, dəp qaraydu. Lekin bizningqə Ayup ularni əzining qin kənglidiki gepi qilip ixlitidu.
42:6 «Topa-qanglar wə küllər arisida towa qildim» — qədimdə qattiq towa qilix, puxayman qilix, matəm tutuxlar «topa-qanglar wə küllər arisida» olturux arqilix bildürülətti.
42:7 «Mening oqəzipim ... qozoqaldi; qünki silər Mening tooqramda Əz qulum Ayup tooqra səzligəndək səzlimidinglar» — Hudaning bu səzi, bolupmu «Mening qulum Ayup **Mening** tooqramda tooqra səzligən» degini, bizgə aqquq bolup, üq dostning wə Ayupning bayanliridin tooqra wə natooqra yərlirini pərq etix üqün qalqilik rol oynioqusi.
42:8 «Qulum Ayup silər üqün dua qilidu» — roxənki, Huda Ayupqa ixinidu, kəzi Ayupning dosti üqün dua qilixqa razi bolidioqanlikioqa yetidu.
42:10 «Pərwərdigar uni azab-qiyinqiliqliridin qayturup, əsligə kəltürdi» — ibraniy tilida: «Pərwərdigar Ayupni əsirlikidin əsligə kəltürdi».
42:11 «qərbir adəm uningoqa bir tənggidin kümüx, birdin altun qalqa berixti» — axu wakitta bəlkim tənggə-tilladək pul yoq, pəqət altun-kümüx parqiliri boluxi mumkin.
42:13 «Uningdin yənə yəttə ooqul, üq qiz tuoquldi» — Pərwərdigar Ayupqa «tirilix» tooqruluq biwasitə qeqqandaq gəp qilmidi. Birax tekisttə *(10-ayət)* mundaq deyilidu: — «Pərwərdigar uningoqa burunqidin ikki qəssə kəp bərdi». Qaywanlarning sani bolsa ikki qəssə dərijidə kəpəytildi. Məsilən, əslidə uning yəttə ming qoyi bar idi; qazir uning on tət ming qoyi bar boldi, qatarliqlar. Birax əslidə uning «on balisi, yəni yəttə ooqli, üq qizi» bar idi; qazir bolsa uning on tət ooqli, altə qizi bar bolux kerəkku? Əməliyəttə u qiyamət künidə qaytidin əslidiki yəttə ooqli, üq qizi bilən jəm bolidu. Xu qaoqda u qəqiqətən on balilikla əməs, bəlki yigirmə balilik bolidu. Ayup yengi balilirining oninqisi bilən tohtap qelixi bilən,

ismini «Kərən-hapuқ» dəp қoydi.. [15] Pütkül zeminda Ayupning қizliridək xunqə güzəl қizlarni tapқili bolmaytti; atisi ularni aka-ukiliri bilən ohxax mirashor қildi.. [16] Bu ixlardin keyin Ayup bir yüz қirиқ yil yaxap, əz ooɣullirini, ooɣullirining ooɣullirini, ҳətta tətinqi əwladқiqə, yəni qəwrilirinimu kərgən. [17] Xuning bilən Ayup yaxinip, künliridin қanaət tepip aləmdin ətti.

bəlkim bu «ikki ҳəssə» degən ix kəlgüsidə qoқum bir tirilixni kərsitidu, mən əslidiki on səyümlük balamdin pəқət waқitliқ ayrildim, dəp oylaxқa baxlioɣan bolsa kerək. Xunga bizningqə tirilix tooɣruluқ bu ixlardin bexarət aldi.

–Demək, «Pərwərdigar uningoɣa burunқidin ikki ҳəssə kəp bərdi» — қiyamət küni Ayup ularning tirildürülüxi bilənla yənila huxalliқ bilən ular bilən jəm bolup, on tət ooɣli, altə қizi bilən didarlixip, «yengi asman, yengi zemin»da billə olturup oɣizalinidu.

42:14 «Yemimaҳ» — «pahtək» degən mənidə.

–«Kəziyə» — «darqin» *(huxpuraқliқ bir hil ətir)* degən mənidə.

–«Kərən-hapuқ» — «sürmə münggüz» *(sürmigə toloɣan bir münggüz)* degən mənidə.

42:15 «atisi ularni aka-ukiliri bilən ohxax mirashor қildi» — bəlkim yengi ailisi üqün minnətdarliқini bildürüx, yaki uning ҳazirқi bayliқlirining molluқini bildürüx üqün xundak қiloɣan.

Қoxumqə sөz

«Ayup» degən kitabtin alоɳan bəzi oy-pikirlər wə sawaқlar

Dikқət: Təwəndiki xərһilirimiz Muқəddəs Kitabtiki əsli nusha tekistlər əməs, bəlki biz əyni tekistlərgə қoxқan izaһatlardək oқurmənlərning tehimu yaxiraқ qüxinixigə yardimi bolsun üqün yazoɳan tə̱lillirimizdur.

Huda nemə üqün Xəytanning Өzining ɦuzurioɳa kirip, uni halioɳanqə ɦaқarətlixigə yol қoyidu? (1- wə 2-bablar)

«Ayup»tiki tekistlər bizni bu soaloɳa biwasitə jawab bilən təminliməydu. Xundaқtimu biz «Ayup»ning 1- wə 2-babliri, xuningdək Muқəddəs Kitabning baxқa babliridin Xəytan tooɳrisidiki bəzi məlumatlarni yioɳinqaқliyalaymiz: —

(a) Huda «birla waқitning өzidə ɦəmmə yərdə bolidu», lekin Xəytan undaқ қilalmaydu. U Hudaoɳa: «Mən yər yüzini kezip paylap, uyaқ-buyaқlarni aylinip qərgiləp kəldim» («Ayup» 1-2-bablar) dəydu. Demək, Xəytanning Hudaning aldioɳa kirip ərz қilix pursətlirimu qəklik bolidu («1Pet.» 5:7-9dimu muxuningoɳa dair məlumatlar bar).

(ə) Xəytan yaloɳanqi, uning asasiy қorali yaloɳan səzləx wə ərz-xikayətlərdur («Yһ.» 8:44, 10:10).

(b) «Wəһiy» degən kitabta Xəytanning keqə-kündüz Huda aldida etiқadqilar üstidin ərz қilidioɳanliқi bayan қilinidu («Wəһ.» 12:10, «Zək.» 3:1-4nimu kərüng). «Ayup» degən kitabta Xəytan Huda üstidinmu xikayət қilidu. Xəytan Hudaoɳa: Sening insanlarni kəqürüm қilixing, ularoɳa xəpқət kərsitixing insanda ɦeqқandaқ ɦəқiқiy өzgirix pəyda қilmidi», «Bu tərəptin aloɳanda Sən Huda məoɳlup boldung; ɦeqkim Seni ɦəқiқiy səyməydu» dəp puritidu. Xəytanning degini boyiqə boloɳanda, Ayup pəқət Hudani өz mənpəəti üqünla «səyidu» («Ayup» 1:9-11, 2:4-5).

(p) Қariximizqə, Xəytanning Hudaoɳa қarita tüp xikayiti xuki: «Huda insanlarni ɦə desila kəqürüm қiliwetidu. Əmma mən Xəytan Hudaoɳa қarxi qiққan xu dəқiқidila, jazalinip Hudaning ɦuzuridin ɦəydiwetilgənmən» (bu tooɳruluқ «Əz.» 28:1-19, «Wəһ.» 11:4lərni kərüng). Dərɦəқiқət, Huda Өzigə nida қiloɳan gunaһ sadir қiloɳan insanlarni üzlüksiz xərtsiz kəqürüm қilip kəldi. U nemə səwəbtin xundaқ қilidu? Hudaning adaliti gunaһni қattiқ jazalaxni tələp қilidu əməsmu? Xəytanning xikayiti yənə Yəxuaning dawamliқ bax kaһin boluxioɳa қarxi qiққanliқida kərünidu. «Zək.» 3:1-4tə ɦatiriləngən oɳayibanə kərünüx boyiqə, Yəxua paskina, yirginqlik kiyimlər bilən kiyingən, kaһin boluxқa pütünləy layaқətsizdək kərünidu!

Məsiһning kresttiki ələümi Xəytanning bu xikayitini üzül-kesil tuwaқlaydu. Rəb Əysa Məsiһ krestlinip, barliқ gunaһқarlarning ornida bizgə tegixlik boloɳan jazayimizni kətürüp, kəqürüm қilixtiki toluқ bədəlni təligən. Uningoɳa etiқad baoɳlioɳanlar halis berilgən sowoɳat süpitidə xu kəqürümni қobul қilidu.

Gərqə Məsiһning kresttiki ələümining Hudaning nijat yolini aqidioɳanliқi pəyoɳəmbərlər təripidin bexarət қilinoɳan bolsimu, Uning ələümi taki əməlgə axuruloɳuqə, bu sir Xəytanning қoxunliridin yoxurun tutup kelingənidi («1Kor.» 2:8); xunga Huda Xəytanning «Ayup» 1-2-bablardiki Өzigə қiloɳan xikayətlirigə қarita ɦeqnemə deməydu; «Zək.» 3-babta

Pərwərdigarning Pərixtisi pəkət Xəytanning xikayitigə jawabən: «**Pərwərdigar seni əyiblisun!**» dəydu.

Xəytan Məsiһning kresttiki ələmi bilən məoɣlup boldi. Bu һəkiкətni rosul Pawlus «Kol.» 2:13-15də bayan kilidu «**U (Məsiһ) һəkümdarlardin wə һoкuкdarlardin olja elip, kresttə ularni rəswa kilip ularning üstidin təntənə bilən oɟəlibə kildi**». Məsiһ bu «һəkümdarlar»din aloɣan «olja» bolsa dəl uning jamaiti, yəni barlik etiкaqilardur.

Məsiһning ələmidin keyin, Xəytan Hudaning һuzurioɣa kirip, Hudani yüz turanə əyibləp ərz kilalmas bolup kaloɣan, dəp karaymiz. Ərxlər Məsiһning kurbanlik keni arkilik axu yaloɣan xikayətlər wə һaкarətlərdin paklanduruldi («Ibr.» 9:23-24).

(t) Xəytanning jinliri yər yüzidə insan tənlirini əz makani kilixka urunidu («Mat.» 12:44-45); yənə bir tərəptin ular ərxlərning qəklik bir kismini əzlirining һəkümranlikining bazisi süpitidə ilkidə tutup, uni idarə kilidu; Huda ularning xundak kilixioɣa ruhsət kiloɣan boluxi kerək, əlwəttə («Əf.» 3:20, 6:10-12). Ңalbuki, bu yərlər Hudaning һuzuri, yəni «üqinqi kat asman» («2Kor.» 12:2) əməs. Eytikadqilarning kiloɣan «roһiy urux»liri dəl xu «**һəkümranlar, һoкuкdarlar, bu dunyadiki karangoɣuluкni baxкuroɣuqi dunyawi əmirlər, yəni ərxlərdə turuwatкan rəzil roһiy küqlər**» bilən bolidu.

(q) Ahirki zamanda Xəytan yər yüzigə taxlinidu («Wəһ.» 12:7-13). Andin Məsiһning «ming yillik səltənət»ining bexida u zənjirləp koyulidu («Wəһ.» 20:1-3); Məsiһning ming yillik səltənitining ahirida insanlarning sinilixi üqün u yənə kiska wakitlik koyup berilidu; andin ahirida u «ot wə günggürt kəli»gə taxlinidu («Wəһ.» 20:10).

Yukiriki: «Huda nemə üqün Xəytanning Өzining һuzurioɣa kirip, uni halioɣanqə һakarətlixigə yol koyidu?» degən soaloɣa jawab berixtə, biz mutlək jayida jawab bəräliduk dəp eytalmaymiz. Əmma Hudaning harakterioɣa asaslanoɣanda, U yər yüzidikilərning kəlbini sinioɣanoɣa ohxax (məsilən «1Tar.» 29:17, «Zəb.» 7:9, 11:5, «Pənd.» 17:3, «Yər.» 11:20, 20:12, «1Kor.» 4:4-5, «1Tes.» 2:4, «Wəһ.» 2:10, 2:23ni kərüng), U bəzidə Uning ərxtiki hizmətkarliri boloɣan pərixtilərning etikadi wə muһəbbitinimu sinaydu, dəp karaymiz. Bizning Hudaoɣa boloɣan muһəbbitimiz yər yüzidə boloɣinimizda sinilidu; muһəbbitimiz barmu, yokmu, bizning kararimiz wə tallioɣinimizda ayan kilinidu. Etikad wə muһəbbət sinalmisa, undakta muһəbbət wə etikad kandak ayan bolidu?

Xu səwəbtin «Erəm baoɣ»da «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh» koyuloɣanidi; xu dərəh Adəm'ata bilən Ңawa-anini dərəһning mewisidin yeməslik arkilik Hudaoɣa boloɣan muһəbbiti wə ixənqini bildürüx pursiti bilən təminligən. Muһəbbət wə etikadning sinilixi zərürdur.

Ərxlərdiki əһwalmu xundak. «Ayup» 1-2-bablarda hatiriləngəndək, Huda Xəytanning Өz һuzurioɣa kirip, ərz kilixioɣa yol koyux arkilik, pərixtilərgə Өzigə boloɣan iman-ixənqini dawamlik bildürüx pursitini bərdi (Hudaning pərixtiliri Uningoɣa ixinəmdu, Xəytanoɣimu? Əslidə pərixtilərning üqtin biri Xəytanoɣa əgixip ərxtin һəydiwetilgənidi («Wəһ.» 12:4ni kərüng).

Yukiriki jawabimizdin baxka, Xəytanning Hudaning aldioɣa halioɣanqə kirixigə yol koyuluxining baxka səwəblirimu boluxi mumkin.

«Təbirlər»diki Xəytan tooɣruluk izaһatlirimiznimu kərüng.

Ayubning üq dosti bilän ətküzgän səḩbətliri

Yuḳirida səzləp ətkinimizdək, məzkur səḩbətlərdə, jümlidin dostlarning Ayupḳa xikayət ḳiloɣan səzliridə az bolmioɣan hataliḳlar məwjut dəp ḳaraymiz. Ayupning səzlirimu bəzidə ḳattiḳ azab-oḳubəttin ḥəm dərd-əlimdin qiḳḳanliḳtin, aqqiḳ iqidə təlwilərqə eytiloɣan bolup, hataliḳlarmu kərülidu. Məsilən, u bəzidə Huda mening düxminim dəydu; bəzidə u Huda bu dunyadiki yamanlarning ḥərikətlirigə, bigunaḥlarning adalətsizlikkə uqrixioɣa pisənt ḳilmaydu, dəydu. Ḥalbuki, ahirida ḳaraydioɣan bolsaḳ Hudaning: «Mening tooɣramda hata səzlidinglar» dəp əyibligini Ayup əməs, bəlki Ayupning üq dosti bolup qiḳidu. Nemə üqün xundaḳ bolidu? Bu məsiligə ḳarita Ayup əzi bizgə jawab beridu: — «**Ümidsizlängän kixining gəpliri ətüp ketidioɣan xamaldək bolidu**» (6-bab, 26-ayət). Ümidsizlängän kixilər bəzidə əz dərd-əlimini təkkinidə, əzini basalmay degän səzliridə deməkqi boloɣinini eniḳ ipadiliyəlməy ḳalidu. Bu nuḳta ḥəmmimizgə ayan boluxi kerək.

Məyli ərlər bolsun yaki hanim-ḳizlar bolsun səzliginidə, Huda pəḳət ularning səzlirining yüzəki mənisigə əməs, bəlki səzning maḥiyitigə ḳaraydu, dəp ixinimiz; xuning üqün Huda Ayupning kənglining Əzini ḥərnəpəs izdəydioɣanliḳini kərüp yətkən. Biz əz'ara paranglaxḳandimu Hudaning uxbu haraktiridə turuxni əginiweliximiz lazimdur; biz qoḳum əḥwalning ḳandaḳ boluxioɣa wə səzning ḳandaḳ qiḳixioɣa əməs, bəlki səz ḳiloɣuqining iqki dunyasioɣa ḳariximiz kerək. Mana bu qin dostluḳning yarḳin namayandisidur.

Xunimu qongḳur biliximiz kerəkki, Ayupning dostliridək kixilər tayinip kəlgən, insanlarning kəzḳaraxliridin wujudḳa qiḳḳan pəlsəpələr, ərp-adətlər, ən'ənilər (8:8-10 Bildad eyḳinidək), xəhsiy ḥessiyatlar (20:2-3 Zofar eyḳinidək) wə yaki ḥətta «xəhsiy kəqürmixlər» ḳatarliḳlar bolsun (4-bab, Elifazningkidək), məyli ihlasmənlik bilän eytiloɣan səzlər yaki diniy əḳidilər bilän deyilgən səzlər bolsun, azab tartiwatḳan kixilərgə ḥeqḳandaḳ yardəm berəlməydu. Pəḳət Hudaning dostluḳida boloɣan kixilərla baxḳilaroɣa ularning bexioɣa qüxkən ixlarni qüxinixikə yardəm bərgüdək muwapiḳ səzlərni ḳilalaydu (huddi Elihuning səzlirining məlum dərijidə Ayupḳa yardimi boloɣandək). Undaḳ bolmioɣanda, ḳolimizdin kelidioɣini pəḳət ḥesdaxliḳ bildürüx bilän kupayilinixtin baxḳisi bolmaydu.

Xunga xuningoɣa ixinimizki, Ayup bilän uning üq dosti arilikidiki səḩbətlər bizgə ḥərhil sawaḳ bolsun üqün, Hudaning buyruḳi bilän məzkur kitabta hatiriləngən; biraḳ bundaḳ sawaḳlar, təlimlər ḥərgiz «bowaḳḳa yegüzüx üqün tutup turuloɣan ḳoxuḳtiki yumxaḳ ax» əməs, bəlki əzimiz obdan qaynaydioɣan, qongḳur oylinix bilän ḥəzim ḳilinidioɣan tamaḳtur.

27-bab, 13-23-ayət; Ayupning «yamanlarning aḳiwiti» tooɣruluḳ səzlirigə — izaḥat

Təwəndə biz uxbu ayətlər üstidə toḥtilimiz. Bu ayətlərdin biz xuni bilələymizki, Ayup «yamanlarning aḳiwiti» tooɣrisida əzining ilgiriki məydanidin əzgərgən idi. Uning dostlirining səzigə səl ḳoxuloɣandək ḳilidioɣan bu bayani uning barliḳ bayanliri iqidiki qüxinixkə əng təs boloɣan bayani boluxi mumkin. Bu bayanlaroɣa ḳaraydioɣan bolsaḳ, ularning mənisi naḥayiti eniḳ ipadilängən bolsimu, uning ilgiri eytḳanlirioɣa ḳarmu-ḳarxi ḥalättə səzləngəndək kərünidu. Ilgiri u: «Yamanlarning jazalanmasliḳining səwəbi nemə? Nemixḳa xunqə kəp rəzillər ḥeq jazalanmay miskinlərni halioɣanqə ezidu? Bəzidə yamanlar pexkəllikkə uqraydu, rast; biraḳ gunaḥsizlarmu ohxaxla uqraydu; bu ixlarda ḥeqḳandaḳ tərtipni bayḳioɣili bolmaydu»

— degənidi. Birak ḫazir «**Uning baliliri kəpəysə, ular ḳiliqlinix üqünla kəpiyidu; uning pərzəntlirining neni yetixməydu...**» dəp bayan ḳilidu. Bu zadi ḳandak gəp?

Bu ikki hil bayanni inqikə selixturup kərsək, əməliyəttə aldida təswirligən yamanlarning əḫwalining təpsilatliri keyin təswirligən əḫwallarning təpsilati bilən pərḳlinidu. Əmma omumən eytḳanda, ziddiyət barliḳini etirap ḳilmasliḳḳa bolmaydu.

Ayup muxu wakitḳiqə yamanlarning bu dunyada adalət bilən jazalanmaydioŋanliḳioŋa, bigunaḫlarning ezilgənlikidə qing turup kəlgənidi. Uning dostliri bu pakitlaroŋa adəmni razi ḳiloŋudək qüxəndürüx berəlməytti. Birak pərizimizqə, xundak imkaniyət barki, Ayupning etiḳadi bu əxəddiy pakitlarni oylaxḳa birdəmlik bərdaxlik berəlməy, əz-əzigə təsəlli berix üqün, əzining pərəzlirigə tayinip, təsəwwurini ixlitip «yamanlar əməliyəttə mən degən yol bilən jazalinidu, ḫakḫaniylar ḳiloŋanlirini ḳayturuwalidu, xunga Huda rast adil bolidu» dəp əzigə ḫəm baxḳilaroŋa qüxəndürüxkə intilidu.

Roxənki, uning ilgiri degən gəpliri ḫazirḳi degən gəplirigə ḳət'iy rəddiyə beridu (əzimizning təjribimizmu rəddiyə berəmdu-yoḳ?). Uning etiḳadining bundak birdəmlikla ajizliḳini ḫəmmimiz qüxinələymiz dəp oylaymiz.

Biz oḳurmənlərning əz qüxənqisigə kelixini ümid ḳilimiz. Məzkur səḥbətlərdə məlum bir zatning gepining tooŋriliḳini yaki natooŋriliḳini pərḳ etix üqün, Pərwərdigarning Ayupning üq dostioŋa keyin eytḳan: «**Silər Mening tooŋramda Əz ḳulum Ayup tooŋra səzligəndək səzlimidinglar**» degən səzining nuri astida ḫəmmə səzlərni dəngsəp beḳix kerək dəp oylaymiz.

Elihuning səzliri

Ayup, Elifaz, Bildad, Zofar wə Elihularning ḫəmmisi Pərwərdigar təripidin: «**Nəsiḥətni tuturuḳsiz səzlər bilən hirələxtürgən zadi kim?**» (38:2) dəp əyibləndi. Əmma Huda Ayupning üq dostni «**Silər Mening tooŋramda Əz ḳulum Ayup tooŋra səzligəndək səzlimidinglar**» (42:7) dəp əyibligən bolsimu, Elihu muxundak əyibləngən əməs. Əyiblənməsliki məlum jəḫəttin Elihuning ulardin kəp yax boloŋanliḳidin wə yaki səwr-takət bilən səzləx pursitini kütkənlikidin boluxi mumkin; birak oyliniximizqə, bundak boluxtiki muḫim səwəb xuki, uning eytḳan səzlirining birnəqqə hatalik yərliri boloŋini bilən u yənila Ayupḳa nisbətən, ḫəḳikətən ḫəḳikətni səzligən Hudaning guwaḫqisi ikənlikidin boloŋan. Uning Ayupḳa (ḫəm bizgə) eytḳan muḫim məzmunluk səzliri iqidə, təwəndikilərni gəwdilik dəp ḳaraymiz: —

(I) Huda uluoŋ bir oḳutḳuqidur. U Mukəddəs Roḫi arḳilik insanning roḫida ḫəm wijdanida nəsiḥət ḫəm agaḫlarni səzləydu.

(II) Insan Mukəddəs Roḫning awazioŋa ḳulak salmisa, u qüxlər ḫəm oŋayibanə alamətlər arḳilik adəmlərni oyoŋitip, ularning ətküzük aldidiki gunaḫliri tooŋruluk ḫəm əz təkəbburluḳi tooŋruluk səgitidu.

(III) Əgər yənila oyoŋinalmioŋan bolsa, Huda adəmlərni kesəllikkə yaki ḫərhil müxküllükkə uqritix arḳilik ularni səgitip ḳoyuxi mumkin. Uning məḳsiti ularni jazalax əməs, bəlki meḥir-muḫəbbitidin ularoŋa gunaḫliridin, təkəbburluḳidin towa ḳilix pursitini berixtur.

(IV) Huda bilən insan arisida turoƣan bir Kelixtürgüqi bar. Bu Kelixtürgüqining iltija duasi arқilik adəm қutқuzulidu, qünki Kelixtürgüqi adəmning gunahliri üqün bədəl tələydu.

Xunga, bu zatning dunyaoƣa kelixi tooƣruluқ һəm Elihu һəm Ayupmu bexarət bərgən, dəp ixinimiz.

(V) Hudaning meһir-xəpқitidin U bəlkim adəmlərgə bir қetimla əməs, birnəqqə қetim towa қilix pursitini berixi mumkin (birақ pursətning zadi қanqiliklikigə һeqkim kapalət berəlməydu!).

(VI) Elihu Hudaning uluƣluқi һəm uning өzini yaratқanliқidin, jümlidin insanlardin həwər alidiƣanliқi tooƣruluқ kəp səzləydu.

Musa pəyƣəmbərgə berilgən қanunlariƣa asasən һərbir dəwani һəl қilix üqün ikki yaki üq guwahqi boluxi kerək idi. Ayup bu «dəwa»sida u ikki guwahqidin Hudaning səz-kalamini angliƣanidi — birinqi guwahqi Elihu, ikkinqi guwahqi bolsa Hudaning Өzi idi. Xunga ixinimizki, Elihu Hudaning Ayupқa əwətkən əlqisidur. Ayupning etiқadi bir tərəptin siniliwatқan bolsimu, yənə bir tərəptin u azab-oқubətliri arқilik adimiylik jəһəttin, təkəbburluқtin һəm өz-өzigə tayanƣanliқidin ibarət bu rəzil illətlərdin tawlinidu. Mana bu tawlinix uni tehimu sap etiқadқa erixtüridu. Xunga, Elihuning uni təkəbburluқ tooƣruluқ agaһlanduruxliri uning wijdaniƣa təgkən dəp қaraymiz. Biz buni uning Elihuning səzlirigə һeqқandaқ jawab bərmigənlikining bir səwəbi dəp қaraymiz.

Xundaқtimu, Elihu yənila Ayupқa uwal қilidu. U Ayupni: — «**Baxқilarni mazaқ қilixtin һuzur alisən**», «**yaman adəmlərgə һəmraһ bolup mangisən**», «**Hudaƣa boysunup hizmət қilixning paydisi yoқ dəysən**» (34:7-9) һəm «**asiylиқ қiloƣansən**» (34:37) dəp əyibləydu. U Ayupқa һəқiқiy һesdaxliқ қilmaydu; u insanning gunahi wə yaki itaət қilixi Hudaƣa һeqқandaқ təsir yətküzməydu (35-bab) dəydu. Birақ «Ayup» 1-bab, Təwrattiki «Yaritilix» қismi wə baxқa yərlərdin bilimizki, bundaқ қarax tooƣra əməs. U Ayupning baxқa dostliriƣa ohxax «yamanlar bu dunyada oƣəlibə қilmaydu» degən intayin addiy hulasigə kelidu. Uning üstigə bəzidə (өzining təkəbburluқini yaki өzgilərning kənglini qüxənməydiƣanliқini ispatlap) səzmənlik қilip қoyidu.

Xuning üqün Elihudin aloƣan muһim bir sawaқ xuki, məlum bir adəm Hudaning əwətkən əlqisi boloƣini bilən, uning һərbir səz-һərikitining tooƣra boluxi natayin. Birақ biz Elihuning «Huda Өz roһi arқilik insanƣa sawaқ өgitidu» degən intayin muһim təlimini kənglimizdə saқliximiz lazim. Xundaқ қiloƣan qeƣimizdila biz Hudadin (məyli kimning wasitisidin kelixidin қət'iynəzər) Өzining səzlirini pərқ etidiƣan, xundaқla қobul қilidiƣan қulaқlarni bizgə ata қilixini iltija қilalaymiz. Xundaқ қilip biz təkəbburluқning hətərliklikini yaki baxқilarning səwənliklirini baһanə қilip ularning tooƣra һəm orunluқ səzlirini қobul қilmasliқtin saқlinalaymiz.

Yuқiriқi izaһatlarda deginimizdək, biz Elihuni məzkur kitabning aptori dəp қaraymiz.

Pərwərdigar Ayupқa қiloƣan səzlər

Pərwərdigarning Ayupқa қiloƣan səzliri ajayib, əlwəttə. Lekin Uning Ayupқa eytmiƣan səzlirimu ohxaxla ajayibtur. Huda Өzining Ayupқa қiloƣan muamilisi üqün uningƣa һeqқandaқ namaқul bolmaydu; Ayupning ilgiriki eqinixliқ yelinixliriƣa huddi pərwa қilmaywatқandək

muamilə qilidu. Azab-oqubətning sirliri tooɣrisida u heqqandaq yip uqini təminlimәydu; yaki Ayupning balayi'apətning zərbiliri astida qiloɣan səwr-taqitinimu heq təripliməydu; uning sinaqtin ətkənlikini uningoɣa dəp qüxəndürməydu; yaki Өzining Ayup arqiliq «Hudaning ooɣulliri»oɣa insanning Hudaoɣa xəhsiyətsizlik bilən halis hizmət qilalaydiqanliqini ispatlap qayil qiloɣanliqi tooɣruluq Ayup bilən heq sirdixip qoymaydu; uningoɣa əng qattiq qüxkən zərbilərning Өzining muhəbbətlik qolidin kəlgənlikini səzliməydu; Elihu azabning tərbiyə berix wə adəmni gunahning qanggilidin qutquzux roli tooɣruluq səzligini bilən, Huda uning gepini qilmaydu; u yamanlarning qiloɣanlirini əzlirigə qayturux məsilisi üstidə heqqandaq gəp qilmaydu; u dostining xikayətlirigə həm Ayupning əzini aqlioɣanliqioɣa ohxaxla pərwa qilmioɣandək qilatti. Ölüm-təhtisarani yoxuridioɣan qümbəlni elip taxlimay tirilix həm keyinki qiyamət küni tooɣrulukmu heq səz qilmaydu. Əgər Huda yuqiriqi məsililər həqqidə səz qiloɣan bolsa, Ayupni əng qiynaydioɣan məsililərdin birigə jawab bərgən bolatti. Əməliyətkə qaraydioɣan bolsaq, Uning Ayupning dostliri bilən qizoqin talax-tartix qiloɣan məsilə üstidə tohtaloɣan səzliri yoq degüdək idi. U yənə Ayup bexarət bərgən dunyaoɣa kəlgüsidə kelidioɣan Qutquzoɣuqi tooɣrulukmu biwasitə heq gəp qilmaydu.

Yənə iqkiriləp təhlil elip bardioɣan bolsaq, biz xuni tonup yetələymizki, Ayupning əng qong azabi uning mal-qarwa, padiliridin ayrilixmu, pütün bala-qaqiliridin birақla dəhxət bilən ayriwetilixmu wə yaki uni bir terə bir səngək qilip qoyoɣan qorqunqluq terə kesilimu əməs; yənə əz jamaət-yurtdaxlirining uni qətkə qeqixlirimu əməs, yaki ularning uni «Huda lənət qilip uroɣan» dəp mazaq qiloɣanliqimu əməs; dostlirini əzigə təsəlli beridu dəp qiloɣan ümidini yərdə qoyoɣanliqi yaki ularning sən məlum bir eoɣir gunahni yoxurup kəlding yaki hətta Hudaoɣa asiylik qilding degən xikayətlirimu əməs; uni əng azablaydioɣan ix xuki, u əslidə əz dosti dəp bilgən, «qedirimda manga Sirdax boloɣan!» degən Hudasining hazir bolsa uni taxlap əz düxmini bolup qeliwatqanliqidindur. Dostlirining uning bilən tohtawsiz munazirilixip, azab-oqubət bolsa yamanliqqa qüxürülgən jaza, həqqaniylar pəqət bərikətlik künlərni kəridu, hərdaim xundaq bolidu, dəp uningoɣa zərbə qilip tənqid qiloɣanliri uni bu qayoɣuoɣa tehimu qəmdüridu həm uningoɣa tehimu aqqiq dad-pəryadlarni kətürgüzidu. Halbuki, kərginimizdək u qorqunqluq gumanlar iqigə oɣərq boloɣanda, uning rohi Hudaning əzgərməs yahxiliqi, wədisidə qət'iy turidioɣanliqi həm Uning bu dunyaoɣa əwətidioɣan bir Qutquzoɣuqisi tooɣrisidiki bexarətlik, etiqadlik ətkür bayanlar bilən gumanliridin bəsüp ətidu.

Ayupning həmmə gəplirini tügitixi həm baxqilarmu səzlərdin tohtixi bilənla andin Pərwərdigar Өzi səz qilidu. U pəqət səzla qilip qalmay, yənə Өzi Ayupqa kərünidu. Əmdi U güldürmama arisidin səz qiloɣanda Ayup baxlinixtila Uning awazini düxmənning əməs, bəlki dostning awazi dəp bilidu. Bu Ayup üqün əzining barliq soallirining jawabioɣa erixixidin kəp əwzəl idi. Huda uni qorqunqlar bilən tarmar qilmaydu yaki uning əslidə həqqaniylik bilən qiloɣanlirini inkar qilmaydu, yaki dost wə rəqiblirining tənqidlirining asasliri bar dəp puritip eytmaydu. U əzini Hudasining yenioɣa qaytip kəldim dəp bilidu; xundaqla Hudaning əməliyəttə əzidin heq ayrilip baqmioɣanliqini bilip yetidu həmdə insanning azablirini Hudaning qüxürgən oɣəzipining mutləq alamiti əməslikini tonup yetidu, xundaqla bu arqilik zor təsəlligə erixidu. Hudaning uluoɣ xəpqitini həm həqiqitini qaytidin tonup yetip, u əzi üqün heqnemini, hətta əzini aqlaxnimu iltija qilmaydu. Uning qayoɣu-həsrətliri yengi birhil boysunuxta, yengi bir huxallikqa oɣayib bolidu.

Huda Ayupqa mazaq tüsidə əməs, bəlki kinayilik bir tüstə səz qilidu — yəni dostlar əz'ara ərkin paranglixiwatqan halәttə səz qilidu. U uningoɣa həqiqiy ərkək bolux tooɣruluq, Өzi

yaratqan kainat tooƣruluq azraq səzləydu. Təwəndə bu ḥadisilər ḥəm ḥaywanlar tooƣruluq bizmu oylioƣinimiz tooƣrisida qisqiqə tohtilip ətimiz. Oqurmənlərning əzlirining bəlkim bu əhmiyətlik məzmunlarda əz oy-pikirliri boluxi mumkin; biz oqurmənlərgə azraq yardimi bolsun dəp əzimizning birnəqqə oy-pikrimizni otturioƣa qoyimiz.

Yər-zemin wə dengiz (38:4-11)

Huda yər xarini yaratqan qaoƣda insanlaroƣa qarioƣanda Hudaoƣa tehimu yeqin boloƣan pərixtilər xadliqidin nahxilar eytqanidi. Ularning xadliq küyliri bizni uningoƣa qatnixixqa hitab qilmaqta.

Yuqirida, tekisttiki izaḥatlarda səzliginimizdək, yər-zemin wə dengiz-okyanlar intayin nazuk boloƣan bir təngpunglukta saqlinip kəlməktə. Huda Nuḥ pəyoƣəmbər arqilik insanlaroƣa buningdin keyin ḥərgizmu qong bir topan bilən yər-zeminni yoqatmaymən dəp wədə qiloƣan. Biraq gərqə yər yüzining üqtin ikkisi dengiz bolsimu, biz Hudaning xəpqiti bilən tehi kuruqluq üstidə turoƣanliqimiz üqün, uningdin minnətdar bolduqmu yaki «Bu xundaq bolux kerək!» dəp qarawatamduq?

Tang səḥər wə nur (38:12-15)

Gərqə biz kündüz ḥəm keqini yər xarining ḥər 23 saət, 56 minut 4 sekond aylinixidin almixip turidu, xunga «quyax qiqixi» bilən ətigən bolidu dəp bilgən bolsaqmu, bu ḥadisni yürgüzgüqi yənila bəribir Hudadur; xuning üqün Uning qiloƣan bu ixi üqün minnətdar boluximiz kerək. Nuroƣa kəlsək, kəzning nur arqilik muḥitimizdin uqur elix qabiliyiti xübḥisizki «tohtawsiz yüz beridioƣan bir məjizidur»; bundaq məjizining ḥər dəqiqidə məwjut boluxi atalmix «tədrijiy tərəqqiyat» nəziriyisidə deyilgən imkaniyəttin yiraqtin yiraqtur.

Dengiz «bulaqliri» (38:16)

Bipayan «su ambarliri» yaki «su bulaqliri» dengizlardila əməs, bəlki yər astidiki taxlardimu bar. Huda muxu yərdə mana bularni kərsətkən boluxi mumkin. Dengizlarning qongqur yərliri yər xarining tehi təkxürülüp eniqlanmioƣan qong jayliri ḥesablinidu.

Ölümning dərwaziliri (38:17-18)

Gərqə biz Injilda hatiriləngən Məsiḥ Əysaning təlimidin ölüm-təḥtisara tooƣruluq «Ayup»qa selixturoƣanda bilimimiz qongqurraq bolsimu, biraq ölüm Ayup üqün wə biz üqünmu ḥaziroƣiqə yənila qong bir sirdur.

Nur wə qarangoƣuluq (38:19-21)

Nur aləmning əng qong sirliridin bolup kəlməktə. Ilim-pən tətqiqatliri uni qüxəndürüxkə küqining bariqə tirixiwatidu. Ular nur tooƣrisida bizgə karamət yengi məlumatlarni üzlüksiz bərməktə; xundaqtimu, nur yənila xundaq sirliq turmaqta.

Qar, məldür (38:22-23)

Qar wə məldür bizning kəz aldimizoƣa tepixmaqlarni qoyidu. Bir qar uqqunining mikroskop astida kərüngən güzəl nushiliri bəlkim Huda səzligən «qar həziniliri»ning bir təripi bolsa kerək. Ikki parqə qar uqqunining ohxax nushida boloƣanliqi ḥeqqaqan kərülüp baqqan əməs.

Məldürlərning bolsa adəmning muxtiqilikmu boloƣanlikï bayqaloƣan. Xunqə eoƣir bir nərsə qandaqmu asmanning özidə xəkillənsun? Meteorologiyə jəhättə azraq bilimgə erixix pəqətla uning tooƣrisidiki soallirimizni kəpəytidu.

Xərq xamili (38:24)

Gərqə ƫawa rayining «kompyuter model»i ijad qilinoƣan bolsimu, uning ƫawa rayidin toluq aldin məlumat berəlixi tolimu yiraq, kəlgüsidimu xundaq boliweridu.

Yamoƣur, güldürmama, qaqmaq, xəbnəm (38:25-27)

Qaqmaqni ƫasil qilidioƣan addiy boran-qapqunning qudriti birnəqqə atom bombisidin küqlük ƫesablinidu. Biraq qaqmaqning bu qudriti xu bombilarning ƫalak qilix küqi bilən birqatarda qoyulmaydu, bəlki ƫətta «ƫayat təngpungluq»ioƣa kerək boloƣan birnəqqə hil himiyiwi birikmilərni ixləp qikiridu.

ƫawaning suni kətürüp, paroƣa aylanduruxi bilən suyuluqni uyutux, uyutmining təngpungluqini saqlax (xəbnəm, yamoƣur tamqiliri qatarliqlar) hususiyiti bolmioƣan bolsa, dunyada ƫeq janliq nərsə bolmaytti.

Muz, qiraw (38:28-30)

Barliq suyuqluqlar iqidə pəqət suning qetixidila (muz ƫalitigə kirgəndə) xunqə qong kengiyix yüz beridu. Xundaq boloƣaqqa, kəl-dengizlarda muz pəyda bolsa, astida əməs, üstidə xəkillinidu; bu ƫalət bolmisa, yər yüzidə ƫeq jan igisi bolmaytti.

Roxənki, Ayupning dengizlarning muzlixi tooƣrisida həwiri bar idi; (bolmisa Huda uningoƣa bularni dəp bərmigən bolatti) — xunga u intayin yiraq yurtlaroƣa berip kəlgən adəm bolsa kerək.

Yultuzlar wə yultuz türkümliri (38:31-33)

Huda kəpqilikkə tonux boloƣan yultuz türkümliri tooƣrisida səz qilidu. Yuqirida deginimizdək, kəp qisim kixilər «qəlb yultuz topi»da pəqət yəttidək yultuzni kərələydu, əməliyättə u 800din kəp yultuzdin tərkib tapqan. Ularni bir-birigə qetixturoƣan küq ƫaziroƣiqə sir bolup turmaqta. Orion yultuz türkümidə bir-birigə qetiqliq bəzi yultuzlarmu bar; Orionning «qiliq»ida karamət bir «yultuz buluti» bar.

Bulut wə qaqmaq (38:34-38)

Bulutlar qandaq qilip suning eoƣirlikini kətürüp, uni dengizdin yiraq boloƣan Qəxqərdək yurtlaroƣa apirip yaoƣdururidu? Qandaq qilip pütün quruqluqtiki janiwarlarni baqidu? Bumu Hudaning karamət ikənlikining bir bəlgisi, əlwättə.

Xirlar (38:39-40)

Xirlaroƣa yeməklikni qandaq qilip təminləx bəlkim insanlar əng az kəngül bəlidioƣan ixlardin biri bolsa kerək! Bəzilər ƫətta xirsiz bir dunyani tiləydu. Biraq Huda ularni esidə tutidu ƫəm ularoƣa kəyünidu. Insanning oyliri bolsa ƫəmixə özigə qetixliq ixlar bilən qəklinidu; biraq

ular xirlarning өzi turuwatқan dunyaning ayrilmas bir қismi ikənlikini qüxinixi kerək. Əgər Ayup Hudaning ixlirioƣa əһmiyətlik bir һөküm qiқarmaқqi bolsa, undaқta uning xirlar tooƣrisida birnemini qüxinixigə tooƣra kəlməsmu?

Taoƣ қaoƣiliri (38:41)

Taoƣ қaoƣiliri adəmlərdin yiraқlarda yaxaydu; xirlardin oƣəm қilmioƣandək, ularmu insanlar oƣəm қilidioƣan ixlardin bir қismi əməs. Bu yawayi, gili bolmaydioƣan bir қuxtur. U sooƣuқ, hilwət taoƣliқ rayonlarda yaxaxtin һuzur alidu. Huda uningoƣa өz ornini bekitip bərgən; insanlar bu nuқtini qüxinip yetəlmisimu, uning һayatida Өz məқsiti bardur.

Yawa өqkilər wə jərənlər (39:1-4)

Huda adəmzatning bilimidin yaki kontrolidin yiraқ turidioƣan bundaқ һaywanlar tooƣruluқ səzləxtin һuzur aloƣanoƣa ohxax, ularning yoxurun tuoƣut toloƣaқlirining һəmmisi Uningoƣa ayan. Xunga U Ayupning қayoƣusioƣa kөyünməsmu? Jərənlərning baliliri qong bolup yetilidu, andin anisining tuoƣut toloƣiқini untup қaloƣandək қaytip kəlməydu; aniliri bolsa ularni ayimayla қoyuwetidu. Bularning һəmmisi Hudaning orunlaxturuxidur; ularning bundaқ һayatining ərkin xəkliningmu һəmmisi Uning idarisi astididur. Ularoƣa қarap baқayli, һərқandaқ adəmning bir nərsə yaki adəm tooƣruluқ «bu meningki» deyixi tooƣrimu? Ayup yüz bərgən ixlarning bexida Hudaoƣa ibadət қilip: — «Һəmmini Pərwərdigar manga bərgən, əmdi Pərwərdigar məndin elip kətti» — degənidi. Biraқ u bu һəқiқətni өzigə qongқur singdürgənmu? Huda bundaқ yawayi һaywanlaroƣa dalani kezix ərkinliki bərgən yərdə, u adəmlərgimu ərkinlik beridu, əlwəttə; bu ərkinlik (məyli biz Hudaning yamanliқni keyinrək jazalaydioƣanliқini bilgən bolsaқmu) yamanliқ қilixnimu өz iqigə aloƣan bolidu, əlwəttə.

Yawa exək (39:5-8)

Roxənki, Huda Өzi yaratқan bu yawa һaywanning ərkinlikidin alaһidə һuzur alidu. Bu qiraylиқ һaywanning yawayi təbiitining barliқi Uning pilanining bir қismidur. Xuning üqün insan bu һaywandin sawaқ elip, Hudaning өzliridin həwər alidioƣanliқidin hatirjəm boluxioƣa tooƣra kəlməmdu?

Elihu (37-bab, 13-ayəttə) kərsətkəndək, əgər dunyadiki bəzi nərsilər yaki xəy'ilər pəқət Hudaning raziliқi üqünla məwjut boloƣan bolsa, əmdi insan: «manga paydiliқ əməs», «manga yardəm berəlməydu» wə yaki «manga қolaysizliқ elip kelidu» dəp bulardin aoƣrinsa bolmaydu, əlwəttə.

Yawa kala (39:9-12)

Insan pəқət kəndürəlməydioƣan bu yooƣan һaywan nemə məқsəttə yaritiloƣandu? U «təbiətning təngpungluқi»ning bir қismi boloƣandin sirt, xübһisizki, uning məwjutluқi bizgə Hudaning pilanlirining bir bəlikining adəmzatning һөkümidin wə kontrol dairisidin һalқip ketidioƣanliқini kərsitidu. Xunga, insan əgər Hudaning pilanining һəmmisini qüxəngili bolidu wə yaki qüxinixim kerək dəp oylisa bu nadanliқ bolidu.

Təgiqux (39:13-18)

Hudaning təgiquxta nemə muddiasi bardu? Uning qanatliri huxalliqta qeqilidu, biraq uquxqa heq yarimaydu. Huda bu janiwarni əqildə həm balilirioƣa kəyümidə kəm qiloƣan ohxaydu. Əgər dunya adəmlərning əzlirining pikriqə boloƣan bolsa, insan mundaq oƣəlitə həm külkilik bir qux dunyaoƣa mas kəlməydu dəp oylixi mumkin idi; biraq Huda təgiquxni yaritixni layiq kərgən. Hudada yumuristik hessiyat barmu qandaq? Xuning üqün insan əzigə oƣəlitə, hətta külkilik tuyulidioƣan baxqa ixlarni yaki wəqələrni qobul qilip, Hudaning əzigə boloƣan kəyünüxidin hatirjəm yürsə əng aqilanilik hesablanmamdu?

At (39:19-25)

Atni adəm kəndürəligini bilən, muxu yərdə uning həywisi, hərikətlirining güzəlliki həm qorqmasliqi təkitlinidu. Qədimki zamanlarda at bolsa uruxtiki əng küqlük qoral boluxi mumkin idi. Uning jəngdin qorqmasliqi adəmlərningkidin exip qüxidu. At bizgə Hudaning harakterining bir təripini kərsitəmdu-yoq? Biz ətrapimizdikilərning həmmisini, hətta Hudanimu kəndürüxni oylawatamduq yaki Uning bizning kontrolliqimiz astida boluxini halaymizmu?

Sar (26:39)

Sarning pəsillik kəqüxi, baxqa quxlarning pəsillik kəqüxlirigə ohxax bügüngə qədər sir bolup kəlməktə. Qixni ətküzidioƣan yərni heq kərüp bakmioƣan bir qüjə qandaq qilip u yərgə yol tepip yaloƣuz mangalisun? Andin ətiyazda əzi tuoƣuloƣan yurtioƣa qaytalisun? Uning həyran qalarlik heq hatasiz yol tapalaydioƣan tuoƣma təbiiti bizni Hudaning bizgə nemə qiliwatqinini mukəmməl bilidioƣanliqi, ixlirimizni heq hatasiz orunlaxturidioƣanliqi tooƣrisida qayil qilarlik bexarət berip turidu.

Bürküt (39:27-30)

Bürküt qanggisini hilwət jaylardila əməs, bəlki insanlarning ayioƣi yetəlməydioƣan jaylarda tizidu. Uning xundaq qilixi hərdaim adəmlərning pilanlirining sirtida turidu, lekin Hudaning pilani bularning həmmisini əz iqigə alidu. Uning kəzi adəmlərningkidin ziyadə ətkür; u asmanda 200 metr egizliktə pərwaz qilip yər üstidə əmiləwatqan bir qongoƣuzni kərələydu. Bürkütni yaratqan Hudamu ixlirimizni enik kərməmdu?

Ottura xərqtə haywanlar əlgən haman bürkütlər həm qorultazlar dərhal əgip pərwaz qilidu. Ularning əlükning gəxini yegənliki insanoƣa yirginqlik boloƣini bilən, bu bəribir Huda bekitkən bir ix, qirip kətkən əlükning muhitni yuquмluq kesəllər bilən buloƣixining aldini alidu. Biz bürküt yaki qorultazning tap yegən mənziridin kəzimizni tartsaqmu, biraq turmuximizning ayrilmas qismi boloƣan bəzi yeqimsiz ixlardin əzimizni qaqursaq bolmaydu; bəlki bürküt yaki qorultazlardimu həmdə bu yeqimsiz ixlirimizdimu Hudaning yahxi muddialiri bar dəp ixiniximiz kerək.

Begemot (40-bab)

Biz izahatlarda qüxəndürginimizdək, ibraniy tilidiki «begemot» degən bu səzning uyoƣur tildiki «begemot»ni kərsitixigə (ikki səz ohxax yiltizlik boloƣini həm bəzi alimlar xundaq qarioƣini bilən) ixənməymiz. Uning məzkur kitabtiki təswirigə qarioƣanda, u qoqum yooƣan,

Hudaning janiwarlirining iqidə əng qongi («bexi») bolsa kerək; bu ḥaywan adəmdin, ḥaywandin, təbiiy balayi'apəttinmu ḳorḳmaydu; xundaḳtimu u intayin rayix ḥəm ziyansiz bolsa kerək; baxḳa ḥaywanlar, ḥətta kiqik balilarmu ḥeq ḳorḳmay uningoŋa yeḳin oyniyalaydu. «Begemot»ning yooŋanliḳi bir tərəptin Hudaning uluoŋluḳini namayan ḳilsa, yənə bir tərəptin u ḳozoŋaloŋanda xunqə dəḥxətlik bolsimu, uningda Hudaning mulayim təbiiti gəwdilinip turidu. Kiqik balilar begemot aldida ḳorḳmaydioŋan ḥaləttə boloŋandək, ular Hudaning aldida ḳorḳmay unimu eḥtimal qong adəmlərdin yahxiraḳ toniyalaydu; Injilda Məsiḥ Əysaning: «**Silər towa ḳilip kiqik balilaroŋa ohxax kəmtər bolmisanglar, Hudaning səltənitigə ḥərgiz kirəlməysilər**» degini hatiriləngən («Mat.» 18:3).

Pikrimizqə «begemot» Ayupning dəwrliridə nəsli tehi ḳurup kətmigən bir hil dinozawr (məsilən, «brontozawr») bolsa kerək.

Lewiatan (41-bab)

Əmdi lewiatanni nemə dəymiz? Uning əng ahiri tiloŋa elinoŋanliḳining səwəbi bəlkim uning Hudaning məhluḳliri iqidə əng əxəddiy boloŋanliḳidindur. Izaḥatlarda deginimizdək, bəzi alimlar uni timsaḥ wə yaki burun Misirda yaxioŋan, 15 metr uzunluḳta kelidioŋan, nəsli ḳuruoŋan «yooŋan timsaḥ» dəp ḳaraydu. Biraḳ biz mundaḳ ḳarimaymiz. Uning aoŋzidin ot qiḳidioŋanliḳi, uning astining «sawutluḳ» ikənliki, «ornidin ḳozoŋilalaydioŋanliḳi» ḥəm dengizda (dəryada əməs) yaxaydioŋanliḳi təswirlinidu. Bu alaḥidiliklər timsaḥḳa mas kəlməydu. Xübḥisizki, Ayupning bu ḥaywandin həwiri bar idi wə bəlkim uni kərgənidi. Dengiz tooŋruluḳ kona ḥekayilər mundaḳ əjdiḥadək məhluḳlarni tiloŋa alidu, biraḳ biliximizqə u uzundin buyan kərünüp baḳmioŋan. Yeḳindin beri (məsilən 1966-yili) ilgiri kərüp baḳmioŋan bəzi zor yooŋan məhluḳlar dengiz qongḳurluḳliridin qiḳḳan — biraḳ bularning ḥeqḳaysisimu lewiatanoŋa ohxaxmaydu. Təwrattiki «Yəxaya pəyoŋəmbər» degən ḳisimda (27-babta): —

«**Xu künidə (ḳiyamət künidə) Pərwərdigar Өzining dəḥxətlik, büyük wə küqlük xəmxiri bilən uqḳur yilan lewiatanni,**

Yəni toloŋanoŋuqi yilan lewiatanni jazalaydu;

U yənə dengizda turoŋan əjdiḥani əltüridu» deyilidu.

«Jazalax» degən sözdin ḳarioŋanda, axu qaoŋda natooŋra birhil roḥiy küqning lewiatanning kəynidə turuxi bilən, lewiatan rəzillikning bir wəkili bolup qiḳidu; Məsiḥ dunyaoŋa ḳaytip qüxüxi bilən uni əltüridu, dəp qüxinimiz. Xuning bilən lewiatan az degəndə bir ḳetim yənə dunyada pəyda bolidu.

«Ayup»ta bolsa lewiatan pəḳətla Huda uningdin ḥuzur alidioŋan, Өzining məhluḳliridin birining süpitidila tiloŋa elinidu. Uning ḳiyapiti ḥəm kərkəm ḥəm əxəddiydur. Uning sawutioŋa ḳil sioŋmaydu. Uningoŋa ḥeqḳandaḳ ḥaywan təng kelələməydu. Adəmning uni (əgər tapalioŋan bolsa) kontrol ḳilix amali yoḳ. U Hudaning küqi ḥəm ḥəywitigə ḥəḳiḳiy bir wəkildur. Insan «Hudaning süritigə asasən» yaritiloŋan deyilsimu, («Yaritilix» 1-babni kərüng) lekin insan təkəbburluḳ ḳilip Hudani «өz süriti»gə ohxitip, baxḳilarni kontrol ḳilip, ḳoloŋa kəltürələymən degəndək «Hudani gepimgə kəndürələymən» degəndək ham hiyallarda boluxioŋa kət'iy bolmaydu. 28-babta deyilgəndək «**Mana, Rəbtin ḳorḳux danaliḳtur; yamanliḳtin yiraḳlixix yorutuluxtur**». Insan balisi Huda bilən munasiwəttə bolmaḳqi bolsa, mana bu baxlinix — Hudadin ḳorḳidioŋan ḥaya ḥəm өginixkə təyyar boloŋan kəmtər pozitsiyidur.

«**Uning jenioŋa tegixkə petinalaydioŋan ḥeqkim yoḳtur;**

Undaḳta mening aldimda turmaḳqi boloŋan kimdur?» (10-ayət).

Hulasə

Pərwərdigar Ayupqa bərgən jawabida, Ayupni təbiət dunyasining qəksizlikigə, bu murəkkəp aləmdə yüz berip turidioŋan, kixilər oylap yetəlməydioŋan san-sanaqsiz ḥadisilərgə, kixilərning kəz aldidin ətüp turidioŋan məjizilərgə yüzləndüridu. Adəmni kiqik peillikqa dəwət kilidioŋan, jawabi birla boloŋan ḥərhil kiniyilik, əmma sawaq bolidioŋan soallar uningoŋa berilidu. Uningoŋa insanning aləmni tizginliyələydioŋan xəhs bolmastin, bəlki məhluqatning bir kismi, bipayan aləmning bir ḥüjəyrisi ikənliki kərsitilidu; xundaqla, Hudaning pilanioŋa wə bularni bəja kəltürüx tərəplirigə insanning kəzi yətməydioŋanliki kərsitilidu. Ayup əz bexini qaturidioŋan məsililirigə bənd kilinoŋan bolup, pütkül dunyadimu ohxax yexilməs məsililərning barliki uning esigə kəltürülidu. Qong təbiətning qüxəndürgili bolmaydioŋan yərliri boloŋanikən, undaqta Hudaning adəmlərdin həwər elixioŋa nisbətən insanlarning kəzi yətməydioŋan, qüxinip yətməydioŋan yərliri bolidu, əlwəttə.

Ayup Hudaning bu dunyani bina kilip, andin taxlap ketix üqün əməs, bəlki asman-zeminni Əz ḥuzurining xan-xəripi bilən toldurux üqün yaratqanliqini bilip yetidu.

Ahirda bizgə Ayup «əz-əzidin nəprətlinip towa kildi» dəp eytilidu. Ḥərqandaq adəmning Hudani kərüxining nətijisi dəl muxundaq bolidu. Hudaning Əzini xan-xərəp iqidə kərüxning əzi ḥərbir soaloŋa jawabtur; mundaq kərüx Məsiḥ Əysaning Injilda hatiriləngən «**Mubarək, kəlbi pak boloŋanlar! Qünki ular Hudani kəridu**» degən wədisigə ixəngən ḥərbir kixining ümidi boluxi kerək. Hudaning insanni yaritixtiki məqsiti biz insanlarning jənnətning raḥət-paraoŋitini nixan kiliximiz üqün əməs, bəlki Uning Əzini ümid wə nixan kiliximiz üqündur.

Xübḥisizki, Huda Əzini səygən insanlaroŋa kəp bəht-saadət wə bərikət ata kilidu wə yardəm kilidu. Lekin «Ayup» degən kitab xuningoŋa qong ispat beriduki — Ayuptək bir insan Huda əzigə məyli iltipat-in'amlarni yətküzsun-yətküzmisun, jənnəttə bolsun, dozahta bolsun, Hudaning uluoŋ ḥessiyatliri, meḥir-xəpqətliri, sadaqət-səmimiyliki wə qəksiz muḥəbbiti tüpəylidin Uningoŋa sadiq bolux, Uni səyüx, qədirləx imkaniyitigə igə bolidu. Əgər muḥəbbət xərt-məqsət iqidə məwjut bolsa, undaqta u sap, toluq muḥəbbət bolmaydu.

Ayupning Hudaning meḥribanlikioŋa boloŋan etiqadi dəḥxətlik bir «məḥrum bolux» siniqidin ətüpla qalmay, uning Hudaoŋa boloŋan etiqadi tehimu axidu. Xuni qüxiniximiz kerəkki, əyni qaoŋda uning etiqadida Hudadin baxqa ḥeqqandaq bir tayanq yoq idi. U «Israillik» əməs (uning dəwridə Israil tehi məwjut əməs), xunga uning Ibraḥim arqilik Musa ḥəm baxqa pəyoŋəmbərlər arqilik Israiloŋa berilgən wəḥiylərdin həwiri yoq idi; uning ətrapida ḥeqqandaq «jamaət» yoq idi; u tawap kilidioŋan ḥeq ibadəthana yaki «muqəddəs jay» yoq idi; uningoŋa roḥiy jəḥəttin yardəm beridioŋan ḥeqqandaq «diniy oyuxma» yoq idi; u kəlgüsidiki tirilixni, keyinki soraq künini enik bilgini yoq; uni qollaydioŋan ḥeqqandaq ən'ənə yoq idi; uning bexioŋa kəlgən külpətlər etiqadining kütkinining pütünləy əksi boloŋanidi; uningdimu Injilda insanoŋa muyəssər kilinoŋan zor küqlük wədilərdin ḥeqqaysisi yoq idi, əlwəttə. Uning əzining xunqə zor etiqadqa qandaq kəlgənliki tooŋrisida həwirimiz yoq; biz pəqətla Hudaning uningoŋa məlum wəḥiylərni bərgənliki, uningoŋa məlum boloŋan birnəqqə səzni ata kiloŋanlikini bilimiz (6:10, 23:12). Injilda Məsiḥ Əysaning: — «**Xunga ... ḥəqiqətni kəngül qoyup anglanglar. Qünki kimdə bar bolsa, uningoŋa tehimu kəp berilidu; əmma kimdə yoq bolsa, ḥətta uningda bar boloŋanlirimu uningdin məḥrum kilinidu**» — degən wədə hatiriləngən. Ayup bu səzning gəwdilik bir

misalidur. U Hudaning uningoŋa axkarilioŋan ḥəmmə kimmətlik wəḥilirini kobul kilipla kalmay, ularni qing tutup ularning ḥər jəḥəttin əməlgə axuruxioŋa ixinixkə sadik idi — xunga u tehimu kəp wəḥiylərgə igə boloŋan. Ayup ḥərbir dəwrgə ülgə bolalaydu, xundakla ülgila bolup kalmastin, bəlki azab-okubətning sirini tonuxturoŋuqidur. U əzidin kəp yil keyin əzidin uluoŋ birsi, yəni Məsiḥ Əysaning ohxap ketidioŋan yollarda azab-okubət tartidioŋanlikini bilməytti. Ularning arisida nuroŋun ajayib ohxaxliklar bar: —

(I) Ayupning gunaḥliri kəqürüm kilinip, Hudaning aldida wijdani paklanoŋan ḥalda turup ḥəkkaniy dəp ḥesablanoŋan.
Məsiḥ Əysa bolsa ḥeqkandak gunaḥ kilip bakmioŋan, mukəmməl ḥəkkaniy bir insandur.

(II) Ayup izdəp yürgən ḥəkkaniylik bolsa adəmning iqki dunyasidiki ḥəkkaniyliktur. U bolsimu, oy-pikridiki, kəlbidiki, wijdanidiki birhil ḥəkkaniyliktur.
Məsiḥ Əysa bolsa dəl muxu ḥəkkaniylik, yəni Hudani hursən kilidioŋan birdinbir ḥəkkaniylik tooŋrisida təlim berətti ḥəm axundak kilatti.

(III) Gərqə Ayup xundak tərbiyə əzigə qüxürülgüdək yaman ixni kilip bakmioŋan bolsimu, tuyuksiz ḥəm səwəbsiz azab-okubətlər uning bexioŋa qüxkən.
Məsiḥ Əysa uning əng uluoŋ məjizilirini yaritixtin, əng aliyjanab təlim berixtin tuyuksiz elip ketilip, bir krestkə mihlandi. U ḥeqkandak gunaḥ kilmioŋanidi. Əksiqə u insanlaroŋa əng yukiri dərijilik meḥribanlikni kərsitip kəlgənidi. Uning bu azab-okubitini ətraptikilərdin ḥeqkim qüxənmidi.

(IV) Ayup uwal kilinip, nuroŋun gunaḥlarni kiloŋansən dəp hata əyibləngən.
Məsiḥ Əysamu kattik uwal kilinip, nuroŋun gunaḥlarni, jümlidin kupurlukni kiloŋansən dəp əyibləndi.

(V) Ayup əz aka-ukiliri, dost-kerindaxliri ḥəm yurtidikilər təripidin «ḥazir utukluk adəm əməs» dəp qətkə kekiloŋan.
Məsiḥ Əysa ukiliri, ilgiriki dost-kerindaxliri ḥəm yurtidikilər oylioŋinidək «utuk»ka erixmigini üqün qətkə kekiloŋan.

(VI) Ayup Huda təripidin lənət kilinip uruloŋan, dəp mazak kilinoŋan.
Məsiḥ Əysa krestkə mihlinip ohxax səwəbtə mazak kilinoŋan — «**Sən Kutkuzoŋuqi bolsang, keni əzüngni kutkuzup bakmamsən?**» dəp mazak kilinoŋan.

(VII) Ayup əzini Huda təripidin taxlinip qətkə kekiloŋan dəp ḥes kilatti (birak əməliyəttə u xundak əməs). Bu u tartkan azabliridin əng kiynaloŋan ix idi.
Məsiḥ Əysa bolsa ḥəkikətən ərxtiki atisi təripidin qətkə kekiloŋan — Əzining ḥeqkandak səwəbidin əməs, bəlki U bizning barlik gunaḥlirimizni Əz zimmisigə elip bizgə tegixlik boloŋan jazasini Əzi tartkanlikidindur. Uning kresttiki azabliri dərwəkə sanaksiz idi. Lekin Uningoŋa nisbətən ərxtiki Atisi təripidin qətkə kekilixi əng dəḥxətlik azab idi.

(VIII) Ayup azabliridin əsligə kəltürülgən bolup, əslidiki mərtiwisidin tehimu yukiri oruŋoŋa kətürülgən.
Məsiḥ Əysa Əzi insan süpitidə dəpnə kilinoŋan kəbrisidin tirildürülüp, asmanoŋa kətürülüp, Hudaning ong yenioŋa olturoŋuzuldi ḥəm tehimu uluoŋlandi.

(IX) Ayupning өzi birhil «ⱪutⱪuzoⱪuqi» bolup qiⱪti. Uning dualiri arⱪiliⱪ üq dosti Hudaning oⱪəzipidin ⱪutuloⱪan.
Məsiһ Əysa bolsa һəⱪiⱪiy Ⱪutⱪuzoⱪuqidur — U Ayup өzi bexarət ⱪiloⱪan Kelixtürgüqi һəm Ⱪutⱪuzoⱪuqi. Uning dualiri һəm wasitisi bilən, Hudaoⱪa yeⱪinlaxmaⱪqi boloⱪanlarning һəmmisi ⱪutⱪuzulidu.

(X) Ayup yengi bir ailining bexi boloⱪan.
Məsiһ Əysa өlümdin tirilgəndin keyin yengi bir ailining, yəni Өzigə ixinip tayanoⱪan, Өzining həlⱪi boloⱪan məmin bəndiliridin tərkib tapⱪan jamaətning bexidur.

Biz Ayupning izini besip, u tonuoⱪan һəm һazir tonuydioⱪan Hudasini tonuximiz lazim! Xundaⱪ ⱪiloⱪan qeoⱪimizdila biz u bexarət bərgən Ⱪutⱪuzoⱪuqining dualiri һəm küq-ⱪudriti bilən ahirəttə һəm uning bilən һəm barliⱪ pəyoⱪəmbərlər bilən billə, Hudaning һuzurida bolimiz!

Amin!

Təwrat 19-kisim

«Zəbur»

(Təwrat kisimliri boyiqə hesablioŋanda 19-kisim)

Kirix səz

Hərmətlik okurmənlər kolunglardiki uxbu kitab «Zəbur»ning ibraniy tilidiki nami «Mizmor», yəni «mədhiyilər»dur. Biz kitabni xundak atisakmu bolidu. Zəburni pəyoŋəmbər Dawut padixah yazoŋan, dəp karalmakta. Əməliyəttə, tooŋrisini eytsak, «Zəbur»ning baxlinix kismi Dawut pəyoŋəmbər təripidin (miladiyədin ilgiriki 1000 yil ətrapida) yeziloŋan. «Zəbur»ning 150 küyi iqidiki mawzulardin karioŋanda, 73 küy Dawut təripidin yeziloŋanliki kərsitilidu. «Təwrat»ning tarihiy kisimlirida kərsitilixi boyiqə, Dawut pəyoŋəmbər Israilning hakimliri arisida birinqi bolup həlkning «mukəddəs qedir»diki ibaditigə yardəmqi həm təngkəxqi bolsun dəp, birnəqqə hor həm saz əməklirini təxkilligən. Uning ölümidin keyin muxu hor əməkliri Sulayman padixah kuroŋan mukəddəs ibadəthanidimu hizmitini dawamlaxturdi. Biz həzriti Dawutni əzi həm baxkilar yazoŋan ibadət xeir-nahxiliridin «ibadəthanidiki ibadət kiloquqilar, horqilar, sazqilar həm ayrim ibadət kilidioŋanlarni muxulardin paydilansun» degən məksəttə bolup, toplaxka baxlioŋan desək, ehtimaloŋa yekin bolsa kerək.

Xunga «Zəbur»diki səzlərning kəpinqisi insanning Hudaoŋa eytkan səzliri, əlwəttə. Ixinimizki, Huda muxu səzlərgə kulak selip, bu dualarni ijabət kiloŋan, ularni kobul kiloŋan; xuningdək U Əz Mukəddəs Rohining təsirləndürüxi bilən ipadiləngən bu dua-mədhiyilərni bizning mənggülük mənpəətimiz üqün hatirilətküzgən. Xunga ularning səzliri hərbir məmin bəndə üqün tolimu nopuzluk, tolimu kimmətliktur. Bu nuktini Təwrattiki keyinki pəyoŋəmbərlərdin kərgili bolidu; Yəxaya, Yərəmiya, Daniyal, Zəkəriya katarlik pəyoŋəmbərlər «Zəbur»diki səzlərni tiloŋa elip, əz bexarətliri iqigə kirgüzidu. Injiloŋa kəlsək, Əysa Məsih həm uning rosulliri Zəburdiki səzlərni kəp ketim nəkil kəltüridu.

Zəbur pəkət insan Hudaoŋa eytkan səzlərni əz iqigə elipla kalmaydu; okurmənlər kəriduki, Dawut katarlik bu ihlasmənlərning dualiri otturisida Huda Əzi ularning gepini bəlüwetip wəhiy beridu yaki ular arkilik baxkiloroŋa bexarət kilidu. Zəburda pütkül insaniyətkə karitilip məlum həkikətlərni elan kiloŋan bayanlar bar (alayluk, 1-küy, 11-küy); Hudaning insanoŋa bərgən əmr-yolyorukliri bar (məsilən, 37-küy). Hudaning mehribanliki, kəqürüm kiloŋanliki, kutkuzoŋanliki həm muhəbbətlik təbiiti tooŋruluk kəp guwahlar bar (məsilən, 23-, 32-, 33-, 34-küy); biwasitə berilgən wəhiy (məsilən, 2-, 18-, 22-, 69-küy); padixahning toyi üqün bir dua (45-küy); kəqürüm-məoŋpirət tiləydioŋan (məsilən, 38-, 51-küy), mədət tiləydioŋan (məsilən, 3-, 4-, 5-küy), tutuk halda eytiloŋan (77-küy), oŋeriblik-yaloŋuzlukta eytiloŋan (88-küy), bax kaymukturuloŋan halda eytiloŋan (60-küy), huxalliktin iqigə patmioŋan halda eytiloŋan (20-, 33-, 96-küy) dualarmu bar. Okurmənlərdin Hudadin əyminip Uni izdigənlərning kəlbidə nemigə hajətmən bolsa, ulardiki dərd-ələmlər yaki huxallikning Zəburdiki səzlərdə əks ətkənlikini yaki ipadiləngənlikini baykiyalaydu.

«Zəbur»

Yuқirida Zəburdiki wəһiylik məzmunni tiloɣa elip əttuқ. Uningdiki kəp bexarətlər Hudaning һəzriti Ibraһimoɣa: «**Sən arқiliқ yər yüzidiki barliқ əl-yurtlar bəht tapidu**» («Yar.» 12-bab) degən wədisi boyiqə, Өz xəpқitining Israil həlқi arқiliқ barliқ insanoɣa yətküzülidioɣanliқini aldin'ala kərsitidu. Xuningdək, bu «barliқ əl-yurtlar»oɣa boloɣan bəhtning «büyük Dawutning tehimu büyük ooɣli» boloɣan Қutқuzoɣuqi Məsiһ arқiliқ, yəni Uning əmri, əlümi, tirilip Hudaning ong қol təripidə olturuxқa kətürülidioɣanliқi, xuningdək Uning bu dunyaoɣa қayta kelidioɣanliқi kəp қetim bexarət қilinidu; bolupmu 16-, 18-, 22-, 24-, 40-, 45-, 69-, 72-, 80-, 89-, 95-, 96-, 98-, 100-, 110-, 112- («mukəmməl adəm» tooɣruluқ), 118-, 132-, 146-, 148-, һəm 150-küy arқiliқ kərsitilidu; yənə baxқa küylər arқiliқmu wasitilik kərsitilidu.

Һəzriti Dawuttin baxқa, Zəburdiki yazoɣuqilar əz ismilirini bizgə eytidu; Musaning bir küyi bar (90-küy); һəzriti Sulaymanning ikkisi bar (72-, 127-küy). Һəzriti Asafning on ikkisi, Əzraliқ һəzriti Һemanning biri, Əzraliқ һəzriti Etanning biri, һəm ismi naməlum «Koraһning ooɣulliri üqün yeziloɣan» on ikkisi bar. Ahirқidikilər, xübһisizki, ibadəthanidiki Koraһning ooɣulliridin təxkil tapқan bir hor əmikining eytixi üqün yeziloɣan (Təwrat, «2Tar.» 9-babni kərüng). Қaloɣan küylərning bexida қoyuloɣan isimlar yoқ; xübһisizki, bəziliri Dawutning əsərliri, bəziliri əməs; eniқ turuptuki, bəziliri Israil həlқi Babilda Hudaning jazasi boloɣan əsirliktin (sürgün boluxtin) azad boloɣandin keyin yeziloɣan. Demək, һəzriti Dawuttin 400 nəqqə yil keyin yeziloɣan.

«Zəbur» һərқandaқ waқit, pəyt, əһwal һəm һərhil adəmgə uyoɣun kelidioɣan 150 ibadət, təxəkkür eytix, mədһiyə һəm dualar toplimisidur. Bular yənə bəx «bələk»kə, yəni 1-41, 42-72, 73-89, 90-106, 107-150-küylərgə bəlüngən. Alimlarning pikriqə, bu bəx bəlüm hilmuhil waқit һəm yərlərdə toplanoɣan, ahirda Hudaning iradisi boyiqə naməlum bir қol astida (Amannisahan 12 muқamni topliɣandək) bir tomoɣa yiɣiloɣan.

«Zəbur» əslidə ibraniy tilidiki «Zamar» degən səz bolup, ərəb tili arқiliқ uyoɣur tiloɣa kirgən. «Zamar» — «nəoɣmə-nawa eytix», yəni «saz qelip nahxa eytix» degən mənidə. Xunga «Zəbur»diki һərbir küy əzigə has muzika bilən yeziloɣan. Һəmmigə Қadir Hudaning tegigə yetip bolmaydioɣan iradisi boyiqə bu əsliy muzika yoқap kətti; lekin xuningoɣa ming xükriki, xeirlarning bizgə zərür boloɣan, adəmni ilһamlanduridioɣan səzliri bizgə қaldi. «Zəbur» məyli қaysi tiloɣa tərjimə қilinsun, waқitning ətüxi bilən xu tilda səzlixidioɣan millət arisidiki Hudaning məmin bəndiliri bu tərjimə səzlirini əzigə has boloɣan xeiriy xəқilgə kəltürüp, əzigə has boloɣan muzikioɣa təngxiyələydu, xunglaxқa һərқaysi millətlər «Zəbur»ni «əzining» қilip kəlgən. Məsilən, inglizqidə bolsa һərbir küyning «aһanglik nusha»si bar, bəzilərning ondin artuқ nushisi bar.

«Zəbur» ibraniy tilining «xeir xəkli» yaki «qaqma xeir xəkli»də yeziloɣan. Bu tərjimimizdə biz «mənining tooɣriliқi»ni birinqi oruneɣa қoyduқ, «xeiriy xəkildə elix»ni nixan қilmiduқ, xundaқ ipadiləxkə қəlimimiz ajizliқ қilidu. Huda buyrusa kəlgüsidə xeiriy jəһəttin bizdin talantliқ adəm muxundaқ ixқa əzini atisun. Xundaқ deginimiz bilən, lekin biz ibraniy tilidiki «xeiriyət xəkli»ni asasiy jəһəttin saқlaxқa tirixtuқ. Baxқa kitabta deginimizdək, ibraniy xeiriyitidə misralar bəzidə «parallel», bəzidə üq misraliқ yezilidu. Bir kuplettiki һərbir misraning ohxap ketidioɣan yaki selixturma bolidioɣan temisi bar. Məsilən: —

«**U bizgə gunaһlirimizoɣa қarita muamilidə boloɣan əməs,**
Bizgə қəbiһliklirimizgə қarita tegixlikini yanduroɣan əməs» (103:10)

Bəzi waḳitlarda ikkinqi misra birinqi misraning mənisini kengəytidu yaki təkitləydu: —

«**Pərwərdigar Өzigə nida ḳiloɣanlarning ḥəmmisigə yeḳindur,**
Өzigə ḥəḳiḳəttə nida ḳiloɣanlarning ḥəmmisigə yeḳindur» (145:18).

Yənə bəzidə ikkinqi misra birinqi misraning mənisini toluḳlax rolini oynaydu: —

«**Mening jenim Sanga qing qaplixip mangidu,**
Sening ong ḳolung meni yəliməktə» (63:8)

Bəzi waḳitta ayət üq misraliḳ bolidu: —

«**Qünki mana düxmənliring, i Pərwərdigar,**
Mana düxmənliring yoḳilidu;
Barliḳ ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilar tiripirən ḳiliwetilidu!» (92:9)

Dunyaning bəhtigə yarixa, nuroɣun tillaroɣa tərjimə ḳilix mumkin bolmaydioɣan wəzinlik yaki ḳapiyəlik xeirdək bolmioɣan bu hil xeiriyətni tərjimə ḳiloɣili bolidu.

Biz imkaniyətning bariqə tərjimizimizdə ibraniy tilidiki «parallel» (ikki misraliḳ) xeiriy xəkilni wə tekistning əsliy mənisini saḳlaxḳa tirixtuḳ. Ibraniy tilidiki «Huda»ni ipadiləydioɣan sözlərni mundaḳ alduḳ: —

«Əloḥim» — «Huda»
«Əl» — «Təngri» yaki «ilaḥ»
«Yaḥwəḥ» («Yəḥowaḥ») — «Pərwərdigar»
«Yaḥ» (Yaḥwəḥ»ning ḳiskə ipadisi) — «Yaḥ»
«Adonay» — «Rəb»

Tərjimə hizmitimizdə, alimlarning «Zəbur»ning tekistining mənisi tooɣruluḳ pikirlirining bizningki bilən gəwdilik pərḳlənqən yərliri bolsa, biz axu baxḳa hil tərjimisini izaḥlaxḳa tirixtuḳ. Əgər baxḳa hil muḥim tərjimisini etibarimizning sirtida ḳalduroɣan bolsaḳ, oḳurmənlərdin əpu soraymiz.

Tərjimə hizmətlirimizdə biz ibraniy tilidiki alimlarning tətḳiḳliridin, bolupmu «Doktor Derik Kidner» ḥəm «Doktor Mihael Wilkok»larning əsərliridin paydilanduḳ. Biz yənə 1920-yilliri Ḳəxḳərdə ixləngən uyoɣurqə nushisidin ḥəm hənzuqə (1911-yilidiki «Hehebən») «Muḳəddəs Kitab» nushisidin kəp paydilanduḳ.

Ḥərbir oḳurmənning aldamqiliḳḳa toloɣan muxu dunyada Hudaning yoli boyiqə tüz-tooɣra mengixi üqün, ḥəm uningdiki xadliḳ wə nijatliḳ-ḳutḳuzuxlarni tepip igə bolux üqün, Huda uloɣa Өz Zəburi arḳiliḳ bəht, ilham ḥəm barliḳ kerək boloɣan mədətlərni bərgəy!

Amin!

Izaḥat: — Zəburda təwəndiki alaḥidə səz-ibarilər kəp uqraydu: —

«Selaḥ» — bəlkim küyni qaloɣan waḳtida muzikidiki bir «pauza»ni kərsitixi mumkin; xuning bilən uning: — «Tohta, oylan!» degən mənini bildürüxi mumkin.

«Maskil» — mənisi bizgə naməlum, bəlkim «tərbiyilik» yaki «maḥirlik bilən eytilsun» degən mənidə boluxi mumkin.

«Mihtam» — bəzi alimlarning pəriziqə «ünsiz dua», yaki «yoxurun gəḥər» degən mənidə.

«Təḥtisara» — ɵlgüqilərning roḥliri ḳiyamət künini kütidioɣan jay (ibraniy tilida «xeol» degən səz).

Izaḥat: — tekisttə kül rəng bilən elinoɣan səzlər əyni ibraniy tekisttə uqrimaydu, pəḳətla uyoɣurqə tekistimiz rawanraḳ oḳulsun üqün, tərjimanlar təripidin ḳoxuloɣan səzlərdin ibarət. Məsilən, 2-küy, 7-ayəttiki «... Ərxtiki ...» degən səz əyni tekisttə yoḳ.

Izaḥat: — yənə təkrarlaymizki, kirix səz, mawzu, izaḥatlar wə ahirḳi ḳoxumqə səzlərni, oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün dəp ḳoxumqə ḳilduḳ. Ular Muḳəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ḳismi əməs.

Zəbur

Birinqi Bəlüm

1-küy
Itaətmən adəmning bəhti

1 [1] Rəzillərning gepi boyiqə mangmaydioŋan,
Gunahkarlarning yolida turmaydioŋan,
Məshirə kiloŋuqining ornida olturmaydioŋan adəm bəht tapur!
[2] Uning hursənliki pəkət Pərwərdigarning təwrat-kanunidilidur;
U Pərwərdigarning kanunini keqə-kündüz seoŋinip oylaydu.
[3] U huddi erik boyioŋa tikilgən,
Əz pəslidə mewisini beridioŋan,
Yopurmakliri solaxmaydioŋan dərəhtəktur;
U nemila kilsa ronak tapidu.
[4] Rəzil adəmlər bolsa undak bolmas;
Ular huddi xamal uquruwətkən tozandəktur.
[5] Xuning üqün rəzillər sorak künidə tik turalmaydu,
Gunahkarlar həkkaniylarning jamaitidə heq bexini kətürüp turalmaydu.
[6] Qünki Pərwərdigar həkkaniylarning yolini kəngligə pükkən;
Rəzillərning yoli bolsa yokilidu.

2-küy
Hudaning Məsihi barlik əllərni idarə kilidu

2 [1] Əllər nemixka kukan salidu?
Nemə üqün həlklər bikardin-bikar suyikəst oylaydu?
[2] Dunyadiki padixahlar səpkə tizilip,
Əməldarlar kara niyət əylixip,
Pərwərdigar wə Uning Məsihi bilən karxilixip: —
[3] «Ularning qəklimilirini qərüwetəyli,
Ularning asarətlirini buzup taxlayli!» — deyixidu.

1:1 Zəb. 26:4-5; Pənd. 1:10, 15; 4:14, 15; 1Kor. 15:33; əf. 5:11
1:2 «U Pərwərdigarning kanunini keqə-kündüz seoŋinip oylaydu» — ibraniy tilida: «U Uning kanunini keqə-kündüz seoŋinip oylaydu». Əməliyəttə bolsa bu zəbur Məsihni kərsitidu. Səwəbi, Məsihtin baxka, kim «Pərwərdigarning kanunini keqə-kündüz seoŋinip oylaydu»?! Birdinbir undak mukəmməl adəm pəkət Udur. Undak boloŋanda, «Uning kanuni» Əziningkidur!
1:2 Kan. 6:6-9; 17:19; Yə. 1:8; Zəb. 112:1; 119:1
1:3 «U nemila kilsa ronak tapidu» — bu yərdiki «u», Hudaning yolida mangidioŋan adəmni kərsitidu.
1:3 Yər. 17:8
1:4 Ayup 21:18; Zəb. 35:5; Yəx. 17:13; 29:5; Hox. 13:3
2:1 «əllər nemixka kukan salidu?» — Zəburdiki küylərdə, «əllər» yaki «yat əllər» bolsa, Israil həlkidin baxka hərbir həlk-millətni kərsitidu.
2:1 Ros. 4:25
2:2 «Pərwərdigar wə Uning Məsihi» — «Məsih» muxu yərdə, kona bir ərp-adətkə karitiloŋan. Təwrattiki bəlgilimidə, yengi padixah tiklinix murasimida bexioŋa puraklik zəytun meyi kuyulatti. Bu «məsih kilix» *(«məsihləx»)* dəp ataloŋan. «Yəxaya» kitab, 61-babta «məsih kilix» degən səz bolsa, kelidioŋan Kutkuzoŋuqining wujudioŋa may əməs, bəlki Mukəddəs Roh kuyulidioŋanlikini kərsitidu. Muxu ayəttimu ohxaxla, «Məsih» Mukəddəs Roh bilən «məsih kilinoŋan adəm»ni kərsitidu.
2:3 «Ularning qəklimilirini qərüwetəyli, Ularning asarətlirini buzup taxlayli!» — «Ular» «Huda wə Uning Məsihi»ni

4 Asmanda olturoŋuqi külidu,
Rəb ularni mazaḳ ḳilidu;
5 Ḥəm aqqiḳida ularoŋa səzləp,
Ḳəhri bilən ularni wəḥimigə selip: —
6 «Өzüm bolsam Zionda, yəni muḳəddəs teoŋimda,
Өzüm məsiḥ ḳiloŋan padixaḥni tiklidim».

Huda təyinligən Məsiḥ-Padixaḥ səz ḳilidu

7 «Mən ərxtiki pərmanni jakarlaymənki,
Pərwərdigar manga: —
«Sən Mening ooŋlum;
Өzüm seni bügünki kündə tuoŋuldurdum;
8 Məndin sora, Mən sanga miras boluxḳa əllərni,
Təəlluḳung boluxḳa yər yüzini qət-qətlirigiqə berimən;
9 Sən təmür tayaḳ bilən ularni bitqit ḳiliwetisən;
Sapal qinini kukum-talḳan ḳiloŋandək, sən ularni parə-parə ḳiliwetisən» — dedi».
10 Əmdi, ḥəy padixaḥlar, əḳildar bolunglar!
Jaḥandiki soraḳqilar sawaḳ elinglar;
11 Pərwərdigardin ḳorḳux bilən uning hizmitidə bolunglar;
Titrək iqidə huxallininglar!
12 Ooŋulning oŋəzipining ḳozoŋalmasliḳi üqün,
Uni səyünglar;
Qünki uning oŋəzipi səlla ḳaynisa,
Yolunglardila ḥalak bolisilər;
Uningoŋa tayanoŋanlar nəḳədər bəhtliktur!

3-küy
Səḥərdiki dua

3 1 Dawut өz ooŋli Abxalomdin ḳeqip yürgən künlərdə yazoŋan küy: —

I Pərwərdigar, meni ḳistawatḳanlar nəḳədər kəpiyip kətkən,
Mən bilən ḳarxilixiwatḳanlar nemidegən kəp!
2 Nuroŋunlar mən tooŋruluḳ: —
«Hudadin uningoŋa ḥeq nijat yoḳtur!» deyixiwatidu.

---

kərsitidu.
2:6 «Zion.., yəni muḳəddəs teoŋim..» — «Zion teoŋi» Yerusalem wə muḳəddəs ibadəthana bu taoŋ üstigə ḳuruloŋan. «Zion» *(yaki «Sion»)* əslidə «kərünərlik» degən mənidə. U Hudaning Өz həlḳigə ḥimayə boloŋanliḳioŋa simwol ḳilinidu. **«Өzüm məsiḥ ḳiloŋan padixaḥni tiklidim»** — yuḳiridiki 2-ayəttiki, «Məsiḥ» tooŋrisidiki izaḥatni kərüng.
2:7 Ros. 13:33; Ibr. 1:5; 5:5
2:8 Zəb. 22:27; 72:8
2:9 «Sən təmür tayaḳ bilən ularni bitqit ḳiliwetisən» — yaki: «Sən təmür tayaḳ bilən ularni baxḳurisən».
2:9 Wəḥ. 2:27; 19:15
2:11 «Titrək iqidə huxallininglar!» — baxḳa birhil tərjimisi: «titrək iqidə yaxanglar!».
2:12 «Uni Ooŋulni səyünglar» — buning mənisi bəlkim «Hudaning ooŋli bilən əplixiwelinglar». **«Qünki uning oŋəzipi səlla ḳaynisa...»** — yənə birhil tərjimisi «Qünki uning oŋəzipi tezla ḳozoŋilidu...».
2:12 Zəb. 34:8; Pənd. 16:20; Yəx. 30:18; Yər. 17:7; Rim. 9:33; 10:11; 1Pet. 2:6
3:1 «Dawut өz ooŋli Abxalomdin ḳeqip yürgən künlərdə...» — muxu wəḳə, «2Sam.» 15-18-babta hatiriləngən.
3:1 2Sam. 15,16,17,18

Selaḥ!
3 Biraḳ Sən, i Pərwərdigar, ətrapimdiki ḳalḳandursən;
Xan-xəripim ḥəm beximni yəligüqidursən!
4 Awazim bilən mən Pərwərdigarоɣa nida ḳilimən,
U muḳəddəs teoɣidin ijabət beridu.
Selaḥ.
5 Mən bolsam yattim, uhlidim;
Oyoɣandim, qünki Pərwərdigar manga yar-yələk bolidu.
6 Meni ḳorxap səp tüzgən tümənligən adəmlər bolsimu,
Mən ulardin ḳorḳmaymən!
7 I Pərwərdigar, ornungdin tur!
Meni ḳutḳuz, i Hudayim!
Mening barliḳ düxmənlirimning təstikigə saloɣaysən;
Rəzillərning qixlirini qeḳiwətkəysən!
8 Nijatliḳ bolsa Pərwərdigardindur;
Bərikiting Өz həlḳingdə bolsun!
Selaḥ!

4-küy
Keqidiki dua

4 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, tarliḳ sazlar bilən oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy. —
Mən nida ḳiloɣinimda, manga jawab bərgəysən,
I manga ḥəḳḳaniyliḳim ata ḳiloɣuqi Huda!
Besim astida ḳaloɣanda Sən meni kəngriqilikkə qiḳarding;
Manga meḥir-xəpḳət kərsitip, duayimni angla!
2 I insan baliliri, silər mening xan-xəripimni ḳaqanoɣiqə aḥanətkə ḳaldurisilər?
Ḳaqanoɣiqə biḥudilikni səyüp,
Yaloɣanni izdəp yürisilər?
Selaḥ.
3 Biraḳ xuni bilip ḳoyunglarki,
Pərwərdigar ihlasmənlərni Өzigə has ḳiloɣan;
Mən Uningoɣa nida ḳiloɣinimda, Pərwərdigar anglaydu.

3:2 «Hudadin uningoɣa ḥeq nijat yoḳtur!» — demisəkmu, «nijat» «*(Hudadin kəlgən)* ḳutḳuzux» degənni bildüridu. **«Selaḥ»** — muxu sөz bəlkim küy qaloɣan waḳtida muzikidiki bir «pauza»ni kərsitixi mumkin; xuning bilən uning: — «Tohta, oylan!» degən imasi boluxi mumkin.
3:3 «Xan-xəripim ḥəm beximni yəligüqidursən!» — «mening xan-xəripim» degən ibarə ikki bisliḳ sөz bolup, bəlkim: *(1)* Dawutning mədḥiyisining temisi Huda Өzidur; *(2)* Hudaning Dawutning өz Hudasi boloɣanliḳi, bu naḥayiti pəhirlik, xərəplik ixtur, degən ikki mənini bildürüxi mumkin.
3:5 Zəb. 4:8
3:6 Zəb. 27:3
3:8 Pənd. 21:31; Yəx. 43:11; Yər. 3:23; Ḥox. 13:4; Wəḥ. 7:10; 19:1
4:1 «Nəoɣmiqilərning bexi» — yaki «Bax sazqi». Dawut ibadəthanida өzining ḥəm baxḳilarning küylirini oḳux üqün məhsus horqilar ḥəm sazqilarni orunlaxturoɣan. Muxu yərdiki «bax sazqi» xübḥisizki xularni baxḳuridioɣan adəmni kərsitidu. Dawut bax sazqining muxu küyni өz muzikisi bilən ibadəthanida oḳuxini orunlaxtur□an bolsa kerək. **«I manga ḥəḳḳaniyliḳ ata ḳiloɣuqi Huda!»** — ibraniy tilida: «I ḥəḳḳaniyliḳimning Hudasi!». Baxḳa birhil tərjimisi: «I mən üqün adalətni sorioɣuqi Huda!»
4:2 «Ḳaqanoɣiqə biḥudilikni səyüp, yaloɣanni izdəp yürisilər?» — bu ayət bəlkim «yaloɣan ilaḥ»lar, yəni butlar toоɣruluḳ eytiloɣan. Sөzliqüqining «mening xan-xəripim» degini bolsa, Hudadur. Muxu adəmlər uni səyüp, uni izdəxning ornidaButlarni izdəydu.

4 Aqqiķinlarоŋa berilip, gunaḥ ķilmanglar;
Өz ornunglarda yetip, ķəlbinglarda qongķur oylinip,
Süküt ķilinglar.
Selaḥ.
5 Ḥəkķaniylik bilən ķurbanliķlarni ķilinglar,
Wə Pərwərdigarоŋa tayininglar.
6 Kөp həlķ: — «Kim bizgə yahxilik kөrsitəlisun?» — dəp sorimaķta;
Jamalingning nuri üstimizgə qüxsun, i Pərwərdigar!
7 Axlik wə yengi xarabliri molqilik boloŋanlarning huxallikidinmu,
Mening ķəlbimni bəkrək huxallikķa toldurdung.
8 Mən yatay, ḥəm hatirjəmliktə uhliwalay;
Qünki meni bihətərliktə yaxatķuqi pəķətla Sən, i Pərwərdigar!

5-küy
Səḥərdiki ümid

5 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup, nəylər bilən oķulsun dəp, Dawut yazoŋan küy: —
Mening sөzlirimgə ķulaķ saloŋaysən, i Pərwərdigar,
Mening aḥlirimoŋa kөngül bөlgəysən.
2 Kөtürgən pəryadlirimni angla, mening Padixaḥim, mening Hudayim,
Qünki Sangila dua ķilimən.
3 I Pərwərdigar, səḥərdə Sən awazimni anglaysən;
Mən səḥərdə өzümni Sanga ķaritimən,
Yuķirioŋa kөz tikimən.
4 Qünki Sən rəzilliktin ḥuzur aloŋuqi ilaḥ əməsdursən;
Yamanlik ḥərgiz Sən bilən billə turmaydu.
5 Poqi-təkəbburlar kөzüng aldida turalmaydu;
Ķəbiḥlik ķiloŋuqilarning ḥəmmisi Sanga yirginqliktur.
6 Yaloŋan sөzligüqilərning ḥəmmisini ḥalak ķilisən;
Pərwərdigar ķanhor, aldamqi kixilərgə nəprət ķilur.
7 Biraķ mən bolsam, meḥir-xəpķitingning kəngriqilikidin өyünggə kirimən;
Sanga boloŋan əyminixtin muķəddəs ibadəthanangoŋa ķarap səjdə ķilimən;
8 Meni əq kөrgənlər tüpəylidin Өz ḥəkķaniyliking bilən meni yetəkligəysən, i Pərwərdigar;
Yolungni aldimda tüz ķiloŋin.
9 Qünki ularning aoŋzida ḥeqķandaķ səmimiylik yoķtur;
Ularning iqki dunyasi bolsa pasikliktur,
Ularning galliri eqiloŋan ķəbridək sesiktur,
Ular tili bilən huxamət ķiliwatidu.
10 Ularning gunaḥini bekitkəysən, i Huda;
Ular өz pilanliri bilən өzliri mollaķ atsun;

4:4 Əf. 4:26
4:5 Ķan. 33:19; Zəb. 51:16-19
4:8 Law. 26:5; Ķan. 12:10; 33:28; Zəb. 3:6
5:3 «I Pərwərdigar, səḥərdə Sən awazimni anglaysən;...» — «səḥərdə» degən sөzgə ķarap bəzi alimlar 3-, 4- ḥəm 5-küylər, Dawutning Abxalomdin ķeqix jəryanidiki üq kün iqidiki dualiri, dəp ķaraydu *(3-küydə «kəq» ḥəm «səḥər» bar, 4-də bolsa «kəq», 5-də «səḥər» bar).*
5:9 Zəb. 12:2-3; 36:1-3; 52:2; 62:4; Rim. 3:13

Ularni əzlirining nuroɣunlioɣan itaətsizlikliri bilən ḥaydəp qiḳaroɣaysən;
Qünki ular Sanga asiylik ḳildi.
11 Xundak ḳiloɣanda Sanga tayanoɣanlarning ḥammisi xadlinidu;
Ular mənggü xadlik bilən təntənə ḳilidu;
Sən ularni ḳooɣdaysən;
Sening namingni səygənlər seningdin yayraydu.
12 Qünki Sən, i Pərwərdigar, ḥəḳḳaniy adəmgə bəht ata ḳilisən;
Uni xapaiting bilən ḳalḳan kəbi oraysən.

6-küy
Ḳayoɣu iqidiki dua

6 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, tarlik sazlar ḥəm səkkiz tarlik arfa bilən okulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar, oɣəziping tutḳanda meni əyiblimə;
Ḳəḥring kəlgəndə meni ədəplimə.
2 Manga xapaət ḳiloɣin, i Pərwərdigar, qünki mən zəiplixip kəttim;
I Pərwərdigar, meni sakaytḳin, qünki mening ustihanlirim wəḥimigə qüxti.
3 Mening jenim dəḥxətlik dəkkə-dükkigə qüxti;
I Pərwərdigar, ḳaqanoɣiqə xundak bolidu?
4 Yenimoɣa ḳayt, i Pərwərdigar, jenimni azad ḳiloɣaysən,
Өzgərməs muḥəbbiting üqün meni ḳutḳuzoɣin.
5 Qünki əlümdə bolsa Sanga seoɣinixlar yok;
Təḥtisarada kim Sanga təxəkkürlərni eytsun?
6 Mening uḥ tartixlirimdin maoɣdurum ḳalmidi;
Tün boyi orun-kərpəmni kəlqək ḳilimən;
Yaxlirim bilən kariwitimni qəktürimən.
7 Dərdlərdin kəzüm hirəlixip kətti;
Barlik küxəndilirim tüpəylidin kəzüm kardin qiḳiwatidu.
8 I ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilar, ḥəmminglar məndin neri bolunglar;
Qünki Pərwərdigar yioɣa awazimni anglidi.
9 Pərwərdigar tilawitimni anglidi;
Pərwərdigar duayimni ijabət ḳilidu;
10 Düxmənlirimning ḥammisi yərgə ḳarap ḳalidu, ular zor parakəndiqilikkə duqar bolidu;
Tuyuksiz kəynigə yenip hijalättə ḳalidu.

7-küy
Huda Өz ḥəḳḳaniylikini kərsətkəy!

7 1-2 Dawutning «Xiggaon»i: — Kux isimlik bir Binyaminlikning səzliri tooɣruluk eytḳan küyi: —

5:10 Zəb. 7:14-15; 9:15-16; 35:7-8; 59:12
6:1 «səkkiz tarlik arfa» — baxḳa bir tərjimisi «səkkiz ənlik küy».
6:2 Zəb. 38:3
6:5 «Təḥtisarada kim sanga təxəkkürlərni eytsun?» — «təḥtisara» əlgüqilərning roḥliri kiyamət künini kütidioɣan jay *(ibraniy tilida «xeol» deyilidu)*.
6:8 Mat. 7:23; 25:41; Luka 13:27

I Pərwərdigar, mening Hudayim, mən Sanga tayandim;
Ulardin biri xirdək meni titma-titma ḳiliwətmisun,
Ḳutḳuzoɳuqi yoḳluḳidin paydilinip meni eziwətmisun,
Meni barliḳ ḳooɳlioɳuqilardin ḳutḳuzoɳin,
Ulardin halas ḳiloɳin;
3 I Pərwərdigar Hudayim, əgər ḳolumda ḳəbiḥlik ḳiloɳan bolsam,
Əgər xundaḳ ḳiloɳan bolsam: —
4 əgər mən bilən inaḳ ətküqigə yamanliḳ ḳayturoɳan bolsam,
— (əksiqə mən bilən bikardin-bikar düxmənləxkənnimu ḳutḳuzdum) —
5 — Undaḳta, düxmən meni ḳooɳlap tutuwalsun,
U jenimni qəyləp yər bilən yəksan ḳilsun,
Xəḥritimni tupraḳḳa kəmsun!
6 I Pərwərdigar, oɳəziping bilən ornungdin turoɳin,
Meni əzgənlərning ḳəḥrigə taḳabil turuxḳa ḳəddingni ruslioɳin,
Wə mening üqün oyoɳanoɳin;
Sən sot wə ḥəkümni bekitkənidingoɳ!
7 Həlḳlərdin boloɳan jamaət ətrapingoɳə olixidu;
Sən ular üqün pələktiki ornungoɳə ḳaytip baroɳaysən.
8 Pərwərdigar həlḳlərning üstidin ḥəküm qiḳiridu;
I Pərwərdigar, əz ḥəḳḳaniyliḳim boyiqə,
Wə əzümdə boloɳan duruslikim boyiqə,
Manga ḥəküm qiḳaroɳaysən.
9 Aḥ, rəzillərning yamanliḳi ahirlaxsun!
Ḥəḳḳaniy adəmni qing turoɳuzoɳaysən;
I, adəm ḳəlblirini ḥəm iqlirini sinioɳuqi ḥəḳḳaniy Huda!
10 Mening ḳalḳinim bolsa,
Durus niyətliklərni ḳutḳuzoɳuqi Hudadidur;
11 Huda adil sotqidur,
U kün boyi gunaḥtin rənjiydioɳan Ilaḥtur;
12 Birsi yaman yolidin yanmisa,
U ḳiliqini biləydu,
Ya oḳini tartip bətləp ḳoyidu.
13 Xundaḳ adəmlər üqün U ələm ḳorallirini təyyarlidi;
U oḳlirini kəydürgüqi oḳ ḳildi.
14 Mana, muxundaḳ kixilər toloɳaḳta ḳəbiḥlik tuoɳmaḳqi,
Uning boyida ḳaloɳini yamanliḳtur;
Uning tuoɳḳini bolsa sahtiliḳtur.
15 U bir orini kolap, uni qongḳur ḳildi;
U əzi koliloɳan orioɳa yiḳilip qüxti.

7:1-2 «Dawutning «Xiggaon»i» — «Xiggaon» bəlkim «dolḳunluḳ», «otluḳ», «axiḳliḳ bilən» degən mənidə bolup, bu səz küyning eytilidioɳan aḥangini bildüridu. **«Kux isimlik bir Binyaminliḳning səzliri»** — «Kux» degən kixi tooɳruluḳ baxḳa həwirimiz yoḳ. Ḥeq bolmioɳanda u Dawutḳa ziyankəxlik ḳilmaḳqi boloɳan.
7:4 «... əksiqə mən bilən bikardin-bikar düxmənləxkənnimu ḳutḳuzdum —...» — «baxḳa birhil tərjimisi: «...Yaki manga azar ḳiloɳuqini bikardin-bikar bulioɳan bolsam, ...».
7:7 «Sən ular üqün pələktiki ornungoɳə ḳaytip baroɳaysən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ularning üstidin ḥəküm sürgin».
7:9 «adəm ḳəlblirini ḥəm iqlirini sinioɳuqi» — «iqliri» degən səz ibraniy tilida «bərəkliri» deyilidu.
7:9 1Tar. 28:9; Yər. 11:20; 17:10; 20:12; Wəḥ. 2:23
7:14 Ayup 15:35; Yəx. 59:4
7:15 Ayup 4:8; Zəb. 9:15; 10:2; 35:7-8; 94:13; 119:85; Pənd. 5:22; 26:27; Top. 10:8

16 Өзining yamanliқi bexioɣa қaytip kelidu,
Өz zorawanliқi bolsa өz üstigə қaytip qüxidu.
17 Mən Pərwərdigarni ḥəkkaniyliқi bilən mədḥiyələymən,
Ḥəmmidin yuқiri turoɣuqi Pərwərdigarning namini yangritip, küy қilip eytimən.

8-küy
Hudaning insan balisioɣa boloɣan uluoɣ pilani

8 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Gittif»ta orunlansun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
I, Өz ḥəywəngni asmanlardinmu yuқiri tikligən Pərwərdigar Rəbbimiz,
Pütkül yər yüzidə naming xunqə xərəpliktur!
2 Өz rəқibliring tüpəylidin,
Düxmən wə қisasqilarning aoɣzini etixkə,
Bowaқlar wə əmgüqilərning aoɣzidin küq tiklidingsən.
3 Mən barmaқliringning yasioɣini boloɣan asmanliringoɣa,
Sən məzmut bekitkən ay-yultuzlaroɣa қarioɣinimda,
4 Sən insanni seoɣinidikənsən,
Əmdi adəm degən nemə idi?
Sən uning yenioɣa kelip yoқlaydikənsən,
Insan balisi қanqilik nemə idi?
5 Qünki Sən uning ornini pərixtilərningkidin azoɣinə təwən bekittingsən,
Sən uningoɣa xan-xərəp wə xəḥrətlərni taj қilip bərding.
6 Uni қolungning yasioɣanlirini idarə қilixқa tikliding;
Sən barliқ nərsilərni uning puti astioɣa қoyoɣansən,
7 Jümlidin barliқ қoy-kalilar,
Daladiki barliқ janiwarlar,
8 Asmandiki uqar-қanatlar,
Dengizdiki beliқlar,
Dengizlarning yolliridin ətküqilərning barliқini puti astioɣa қoydung.
9 I Pərwərdigar Rəbbimiz, pütkül yər yüzidə naming nemidegən xərəplik-ḥə!

9-küy
Huda Өz xəripi ḥəm adalitini kərsətkəy!

9 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Mut-Labbən» degən aḥangda oқulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —

Mən Sən Pərwərdigarni pütün қəlbim bilən mədḥiyələymən;
Mən Sening қiloɣan barliқ karamətliringni bayan қilay;
2 Mən Səndin huxal bolup xadlinimən;

8:1 ««Gittif»ta orunlansun dəp...» — «Gittif» alimlarning pərziqə «Gat» xəḥiridin qiққan birhil saz.
8:2 Mat. 21:16
8:4 Ayup 7:17; Zəb. 144:3; Ibr. 2:6
8:5 «Sən uning ornini pərixtilərningkidin azoɣinə təwən bekittingsən...» — baxқa ikki hil tərjimisi bar: *(1)* «Sən uning ornini Hudaningkidin azoɣinə təwən bekitkənsən»; *(2)* «Sən uning ornini pərixtilərningkidin bir məzgillikla təwən қiloɣansən».
8:6 1Kor. 15:27
9:1 ««Mut-Labbən» degən aḥangda oқulsun dəp» — «Mut-Labbən» bəlkim «oоɣulning ölümi» degən mənidə.

Sening namingni nahxa kilip eytimən, i Ḥəmmidin Aliy!
[3] Mening düxmənlirimning kəynigə yenixliri bolsa,
Dəl ularning sening didaring aldida yikilip, yokilixidin ibarət bolidu.
[4] Qünki Sən mening ḥəkkim ḥəm dəwayimni soriding;
Sən təhtkə olturup, ḥəkkaniylarqə sotliding.
[5] Sən əllərgə tənbiḥ berip, rəzillərni ḥalak kilding;
Sən ularning namini mənggügə əqürüwətkənsən.
[6] I düxminim! Ḥalakətliring mənggülük boldi!
Sən xəḥərlirini yulup taxliwətting,
Ḥətta ularning namlirimu yokap kətti;
[7] Birak Pərwərdigar mənggügə olturup ḥəküm süridu;
U Əz təhtini sot kilixka təyyarlap bekitkən;
[8] Aləmni ḥəkkaniylik bilən sot kiloquqi Udur;
Həlklərning üstidin U adillik bilən ḥəküm qikiridu;
[9] Ḥəm U Pərwərdigar ezilgüqilərgə egiz panah,
Xundakla azablik künlərdə egiz panahdur.
[10] Namingni bilgənlər bolsa Sanga tayinidu;
Qünki Sən, i Pərwərdigar, Əzüngni izdigənlərni ḥərgiz taxlioqan əməssən.
[11] Zionda turoquqi Pərwərdigaroqa küylərni yangritinglar!
Uning kiloqanlirini həlklər arisida bayan kilinglar;
[12] Qünki tökülgən kanning sorikini kiloquqi udur,
U dəl xundak kixilərni əsləydu,
Har kilinoqanlarning nalə-pəryadlirini U untuoqan əməs.
[13] Manga xəpkət kərsətkin, i Pərwərdigar,
Mening əqmənlərdin kərgən horluklirimoqa nəzər saloqinki,
Meni əlüm dərwaziliri aldidin kətürgəysən;
[14] Xundak kiloqanda mən Zion kizining dərwazilirida turup,
Sanga təəlluk barlik mədḥiyilərni jakarlaymən;
Mən nijatlik-kutkuzuxungda xadlinimən.
[15] Əllər bolsa əzliri kolioqan orioqa əzliri qüxüp kətti,
Əzliri yoxurup koyoqan toroqa puti kapsilip kaldi.
[16] Pərwərdigar kikaroqan ḥəkümi bilən tonular;
Rəzil adəmlər əz kolida yasioqini bilən ilinip kaldi.
Higgaon — Selaḥ.
[17] Rəzillər,
Yəni Hudani untuoqan barlik əllər,
Yandurulup, təḥtisaraoqa taxlinidu.
[18] Qünki namratlar mənggügə əstin qikirilmaydu;
Məminlərning ümidi mənggü əqməy, turuweridu.
[19] I Pərwərdigar, ornungdin turoqin;
Adəm balilirining oqəlibə kilixioqa yol koymioqin;

9:8 Zəb. 96:13; 98:9
9:9 Zəb. 37:39; 46:1-3; 91:1-2
9:14 «...mən Zion kizining dərwazilirida turup,... » — «Zion kizi» Yerusalemni kərsitidu.
9:15 Zəb. 7:16; Pənd. 5:22
9:16 «Higgaon — Selaḥ» — «Higgaon» bəlkim «seoqinip oylinix» degənni bildüridu; xundakla yənə bəlkim: — «muzika pəs awazlik boluxi kerək» degənni bildürüxi mumkin.
9:17 «...yandurulup, təḥtisaraoqa taxlinidu» — «təḥtisara» tooqruluk 6-küy, 5-ayəttiki izaḥatni, xundakla «Təbirlər»ni kərüng.

Ḥuzurung aldida barlik əllər sotlansun.
[20] Ularni dəkkə-dükkigə qüxür, i Pərwərdigar;
Əllər əzlirini biz pəḳət adəm baliliri halas, dəp bilsun!
Selaḥ!

10-küy
— 10-küy 9-küy dawami

1-ayəttiki izaḥatni kərüng

10 [1] Nemixḳa, i Pərwərdigar, yiraḳta turisən?
Nemixḳa azablik künlərdə əzüngni yoxurisən?
[2] Rəzil adəmlər təkəbburluḳi bilən ajiz məminlərni tap basturup ḳooŋlap yüridu;
Ular əzliri tapḳan ḥiylilər bilən ilinip, bablinidu.
[3] Qünki rəzillər əz arzu-ḥəwəsliri bilən mahtinidu;
Aq kəzlər üqün bəht tiləydu;
Pərwərdigarni bolsa kəzigə ilmaydu.
[4] Ular qirayidin ḥakawurluḳ yaoŋdurup,
Hudani izdiməydu;
Ular barlik ḥiyallirida: «Ḥeqbir Huda yoḳtur!» dəydu.
[5] Ularning yolliri ḥəmixə rawan bolidu;
Sening ḥəkümliring ularning nəziridin yiraḳ wə üstün turidu;
Ularning rəḳibliri bolsa, ularoŋa ḳarap «tüfi!» dəp mazaḳ ḳilidu.
[6] Rəzil adəm kənglidə: «Mən ḥeq təwrənməy turuwerimən!
Dəwrdin-dəwrgə ḥeq muxəḳḳətkə uqrimaymən» — dəydu.
[7] Uning aoŋzi ḳaroŋax, aldamqilik ḥəm zulumoŋa toloŋan;
Tili astida əskilik wə ḳəbiḥlik yatidu.
[8] U məḥəllilərdə yoxurunqə marap olturidu;
U pinḥan jaylarda gunaḥsizlarni əltürüwetidu;
Kəzliri yoḳsullarni kəzləydu;
[9] U qatḳallikida yatḳan xirdək yoxurunqə paylap yatidu;
U məminlərni tutuwelix üqün yoxurunqə marap yatidu;
Məminlərni tutuwelip, ularni əz toriŋa qüxüridu.
[10] Yoḳsullar ezilidu, püküldu;
Dərdmənlər uning yawuzluḳliri bilən yiḳilidu.
[11] U kənglidə: «Təngri buni untup ḳaldi,

10:1 «Nemixḳa, i Pərwərdigar, yiraḳta turisən? Nemixḳa azablik künlərdə əzüngni yoxurisən?» — 10-küyning 9-küy bilən sirlik alaḳisi bar; 9-küy ḥəm 10-küydiki ayətlər ibraniy tilida alaḥidə xəkilgə igə. Ibraniy yeziḳida 22 ḥərp bar. Bu ikki küydiki taḳ ayətlərning ḥərbiri ibraniy elipbə tərtipigə asasən yengi ḥərp bilən baxlinidu *(məsilən, uyoŋur tili bolsa, a-, ə-, b-ḳatarlik ḥərplər bilən baxlanoŋanoŋa ohxax)*. 9-küy ḥəm 10-küyni bir-birigə baoŋlioŋanda, toluḳ «elipbəlik nusha» pəyda bolidu. Keyin muxundaḳ küyni «elipbə tərtipilik» küy dəp ataymiz.
10:2 «Ular əzliri tapḳan ḥiylilər bilən ilinip, bablinidu» — yaki «Ajizlar ularning ḥiyliliri bilən ilinip ḳalidu».
10:2 Zəb. 7:16; 9:15-16; Pənd. 5:22
10:3 «Aq kəzlər üqün bəht tiləydu; Pərwərdigarni bolsa kəzigə ilmaydu» — yaki «Aq kəzlər adəmni tillap, Pərwərdigarni qətkə ḳaḳidu».
10:4 Zəb. 14:1-3; 53:1-3
10:7 Rim. 3:14
10:10 «Dərdmənlər uning yawuzluḳliri bilən yiḳilidu» — «yawuzluḳliri» bəlkim kəqmə mənidə bolup, xirning küqlük putlirini yaki qixlirini wə yaki owqilarning torlirini *(9-ayət)* kərsitixi mumkin.

U yüzini yepiwelip, ḳarimaydu;
Buni ḥərgiz kərməydu» — dəydu.
12 Ornungdin turoɣin, i Pərwərdigar;
I Təngrim, ḳolungni kətürgin;
Ezilgən məminlərni untuma!
13 Rəzil adəm nemixḳa Sən Hudani kəzigə ilmaydu?
U kənglidə: «Huda buni sürüxtürməydu!» — dəydu.
14 Sən buni kərgənsən;
Sən Өz ḳolung bilən yamanlik ḥəm zulumni əzlirigə ḳayturux üqün,
Өzüng bularni kəzləp yürisən;
Dərdmənlər əzlirini Sanga amanət ḳilidu;
Qünki Sən yetim-yesirlərgə yar-yələk bolup kəlgənsən;
15 Rəzil, yaman adəmning bilikini sunduruwətkəysən;
Uning rəzillikini birmubir sürüxtürüp, üzül-kesil yoḳatḳaysən.
16 Pərwərdigar əbədil'əbədgiqə padixaḥdur;
Imansiz əllər bolsa Pərwərdigarning zeminidin yoḳilar.
17-18 Pərwərdigar, Sən ajiz məminlərning armanlirini anglaysən;
Ularning dilini tok ḳilisən;
Yetim-yesirlar wə ezilgüqilər üqün adalətni yaḳlap,
Yər yüzidiki insanlarning ajiz-məminlərgə ḳaytidin wəḥimə saloɣuqi bolmasliḳi üqün,
Ḳuliḳingni ding tutisən.

11-küy
«Ḳeni, ḳaqmamsən?»

11 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigarni baxpanaḥim ḳildim;
Əmdi silər ḳandaḳmu manga: «Ḳuxtək əz teoɣingoɣa uqup ḳaq!
2 Qünki mana, rəzillər kamanni tartip,
Ḳarangoɣuluḳtin kəngli duruslaroɣa ḳaritip atmaḳqi bolup,
Ular oḳni kiriqḳa selip ḳoydi;
3 «Ullar ḥalak ḳilinsa,
Əmdi ḥəḳḳaniylar nemimu ḳilar?»» — dəwatisilər?
4 Pərwərdigar Өzining muḳəddəs ibadəthanisididur,
Pərwərdigarning təhti asmanlardidur;
U nəzər salidu,
Uning səzgür kəzliri insan balilirini kəzitip, sinaydu.
5 Pərwərdigar ḥəḳḳaniy adəmni sinaydu;
Rəzillərgə wə zorawanliḳḳa huxtarlaroɣa u iq-iqidin nəprətlinidu.

10:11 «U yüzini yepiwelip, ḳarimaydu» —yaki «U yüzini yepip ḳarimaydu» yaki «U yüzini yoxurup ḳarimaydu»
10:11 Zəb. 64:5; 73:11; 94:7
10:16 «Imansiz əllər bolsa Pərwərdigarning zeminidin yoḳilar» — ibraniy tilida «əllər» muxu yərdə Hudaning yolini rət ḳilidioɣan yat əllərni kərsitidu. **«Pərwərdigarning zemini»** — ibraniy tilida «uning zemini». Hudaning bu zemini bolsa, Israiloɣa miras ḳiloɣan Ḳanaan zemini *(Pələstin)*dur.
10:16 Zəb. 29:10; 93:1; 145:13; 146:10; Yər. 10:10; Yioɣ. 5:19; Dan. 3:33; 6:27; 1Tim. 1:17
10:17-18 Yəx. 57:1
11:3 «Ullar ḥalak ḳilinsa,..» — «Ullar» jamaətning yaki jəmiyətning ullirini kərsitidu.
11:4 «Uning səzgür kəzliri insan balilirini kəzitip, sinaydu» — «Uning səzgür kəzliri» ibraniy tilida «uning kəz ḳapaḳliri».

6 U rəzillərgə ḳapḳanlar, ot wə günggürtni yaoḷduridu;
Pizoḷirim ḳizi ḳ xamal ularning ḳədəḥidiki nesiwisi bolidu.
7 Qünki Pərwərdigar ḥəḳḳaniydur;
Ḥəḳḳaniylik Uning amriḳidur;
Kəngli duruslar Uning didarini kəridu.

12-küy
Rəzil dunyadin saḳlax

12 1 Nəoḷmiqilərning bexioḷa tapxurulup, xeminit bilən oḳulsun dəp, Dawut yazoḷan küy: —
Ḳutḳuzoḷaysən, Pərwərdigar, qünki ihlasmən adəm tügəp kətti;
Adəmlər arisidin sadiḳ məminlər oḷayip boldi.
2 Ḥərbirsi əz yeḳinlirioḷa yaloḷan eytidu;
Huxamətqi ləwlərdə, alikəngüllük bilən səzlixidu.
3 Pərwərdigar barliḳ huxamətqi ləwlərni,
Ḥakawurlarqə səzləydioḷan tilni kesiwətkəy!
4 Ular: «Tilimiz bilən oḷəlibə ḳilimiz;
Ləwlirimiz bolsa əzimizningkidur;
Kim bizgə Rəb bolalisun?» — dəydu.
5 «Ezilgüqi ajizlarni baskan zulum wəjidin,
Miskinlərning aḥuzarliri wəjidin,
Ḥazirla ornumdin turay» — dəydu Pərwərdigar,
«Mən ularoḷa, ular zariḳip kütkən azadliḳni yətküzimən».
6 Pərwərdigarning səzliri bolsa sap səzlərdur;
Ular yəttə ḳetim saplaxturuloḷan,
Sapal ḳazanda tawlanoḷan kümüxtəktur.
7 Sən Pərwərdigar, ularni saḳlaysən;
Sən məminlərni muxu dəwrdin mənggügə ḳooḷdaysən;
8 Qünki rəzil adəmlər ḥəryanda oḷadiyip yürüxidu,
Pəskəxlik insan baliliri arisida aliyjanablik dəp mahtalmaḳta!

13-küy
Ḳaqanoḷiqə, i Pərwərdigar?

13 1 Nəoḷmiqilərning bexioḷa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoḷan küy: —
I Pərwərdigar, ḳaqanoḷiqə?
Sən meni mənggügə untumsən?
Ḳaqanoḷiqə didaringni məndin yoxurisən?
2 Ḳaqanoḷiqə ḥərküni ḳayoḷurup, ḳəlbimdə?
Ḳaqanoḷiqə düxminim məndin xadlinip oḷalib yüridu?

11:6 «Pizoḷirim ḳizi ḳ xamal ularning ḳədəḥidiki nesiwisi bolidu» — «ularning ḳədəḥidiki nesiwisi» kinayilik, ḥəjwiy gəp.
12:1 «xeminit bilən oḳulsun dəp...» — «xeminit» bəlkim, «səkkiz tarliḳ saz» yaki «səkkiz notiliḳ küy» degən mənidə.
12:5 «Mən ularoḷa, ular zariḳip kütkən azadliḳni yətküzimən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ularni «tüfi!» dəp mazaḳ ḳiloḷuqilardin azad ḳilimən»
12:6 2Sam. 22:31; Zəb. 18:30; 19:8; 119:140; Pənd. 30:5
12:7 «Sən Pərwərdigar, ularni saḳlaysən» — «ular» 5-ayəttə tiloḷa elinoḷan «ezilgənlər» wə «miskinlər»ni kərsitidu.

[3] Manga qara, manga jawab bərgin, i Pərwərdigar Hudayim!
Ölüm uyqusi meni besip kəlgüqə,
Kəzümni yorutqaysən,
[4] Düxminimning: «Mən küqiyip uning üstidin ƣəlibə qildim» deməsliki üqün,
Rəqiblirim səntürülgənlikimni kərüp xadlanmasliqi üqün,
kəzümni yorutqaysən!
[5] Biraq mən bolsam Sening əzgərməs muhəbbitinggə əzümni tapxurdum;
Yürikim Sening nijatliqingdin xadlinidu;
[6] Mən Pərwərdigarƣa nahxa eytimən;
Qünki U manga zor meһribanliqni kərsətti.

14-küy
Qarangƣu dunya

14 [1] Nəƣmiqilərning bexiƣa tapxurulup oqulsun dəp, Dawut yazƣan küy: —
Əhmək kixi kənglidə: «Һeqbir Huda yoq» — dəydu.
Ular qiriklixip,
Yirginqlik qəbiһlikni qilixti;
Ularning iqidə meһribanlik qiləquqi yoqtur;
[2] Pərwərdigar ərxtə turup, adəm balilirini kəzitip:
«Bu insanlarning arisida insapni qüxinidiƣan birərsi barmidu?
Hudani izdəydiƣanlar barmidu?
[3] Һəmmə adəm yoldin qikti,
Һəmmə adəm qiriklixip kətti,
Meһribanlik qiləquqi yoq, һətta birimu yoqtur.
[4] Nanni yegəndək Mening həlqimni yutuwaloƣan bu qəbiһlik qiləquqilar һeqnemini bilməmdu?»
— dəydu.
Ular Pərwərdigarƣa һeqbir iltija qilmaydu.
[5] Mana ularni qayət zor qorqunq basti;
Qünki Huda həkqaniylarning dəwrididur.
[6] «Silər ezilgənlərning kəngligə pükkən ümidini yoq qilmaqqi bolisilər;
Biraq Pərwərdigar uning baxpanahidur!».
[7] Aһ, Israilning nijatliqi Ziondin qikip kəlgən bolsa idi!
Pərwərdigar Əz həlqini asarəttin qikirip,
Azadliqqa erixtürgən qaƣda,
Yaqup xadlinidu,
Israil huxallinidu!

14:1 Zəb. 10:4; 53:1-3; Rim. 3:10
14:6 «Biraq Pərwərdigar uning baxpanahidur!» — yaki «Qünki Pərwərdigar uning baxpanahidur!». Bizningqə «biraq» tooƣra kelidu — demək, Huda Əz həlqining bozək kilinƣiniƣa qarap, ularni qooƣlaxqa һərikət qilidu. Baxqa birhil tərjimisi: «Gərqə Pərwərdigar uning baxpanahi bolsa!»
14:7 «Israil huxallinidu!» — «Israil» tooƣruluq — oqurmənlər Təwrattiki «Yaritilix» degən kisimni oquƣan bolsa, esidə boliduki, Huda һəzriti Yaqupning ismini «Israil»ƣa əzgərtkən. Yəһudiy həlqi *(Israillar)* Yaqupning əwladliridin ibarət. Xunga Təwrattiki baxqa yərlərdə yaki Zəburda «Yaqup» yaki «Israil» adəttə Yəһudiylar, yəni Israil həlqini kərsitidu. Əgər tekist һəzriti Yaqup *(Israil)*ning əzini kərsətkən bolsa, izaһat berimiz.

15-küy
Kim Huda aldida turalaydu?

15 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar, kim qediringda turalaydu?
Kim pak-muḳəddəs teoɣingda makanlixidu?
[2] Kimki tamamən duruslukta mangsa,
Ḥəkkaniylikni yürgüzsə,
Kənglidə ḥəḳikətni səzlisə;
[3] Tili bilən gəp toxumisa,
Өz yeḳinioɣa yamanlik ḳilmisa,
Ḳoxnisining əyibini kolap aqmisa,
[4] Pəs adəmni kəzgə ilmisa,
Pərwərdigardin əyminidioɣanlarni ḥərmətlisə,
Өzigə ziyanlik boloɣan təḳdirdimu iqkən ḳəsimini өzgərtmisə,
[5] Pulni həḳlərgə əsümgə bərmisə,
Bigunahlarning ziyinioɣa para almisa;
Kimki muxularni ḳilsa,
Mənggügə təwrənməs.

16-küy
Ahirətkiqə Hudaoɣa baoɣlioɣan qəksiz ümid

16 [1] Dawut yazoɣan «Mihtam» küyi:
Meni saḳlioɣin, i Təngri,
Qünki mən Sanga tayinimən.
[2] Mening jenim Pərwərdigaroɣa: «Sən mening Rəbbimdursən;
Səndin baxḳa mening bəht-saaditim yoḳtur» — dedi.
[3] Yər yüzidiki muḳəddəs bəndiliring bolsa,
Ular aliyjanablardur,
Ular mening ḥəmmə huxalliḳimdur.
[4] Kim baxḳa ilaḥni izdəxkə aldirisa,
Ularning dərdliri kəpiyip ketidu.
Oɣəyriy ilaḥlaroɣa atap ḥədiyə ḳanlirini təkməymən,
Ularning namlirini tilimoɣimu almaymən.
[5] Pərwərdigar bolsa mening mirasim ḥəm ḳədəḥimdiki nesiwəmdur;
Qək taxlinip erixkən nesiwəmni өzüng saḳlaysən;

15:2 Zəb. 24:4; Yəx. 33:15
16:1 «Dawut yazoɣan «Mihtam» küy» — «Mihtam» bəzi alimlarning pərziqə «ünsiz dua» yaki «yoxurun gəḥər» degən mənidə.
16:2 «Səndin baxḳa mening bəht-saaditim yoḳtur» — baxḳa birhil tərjimisi — «Mening yahxiliḳim *(ḥərgiz)* seningkigə yətməydu».
16:2 Ayup 22:2; 35:7; Rim. 11:35
16:5 «Pərwərdigar bolsa mening mirasim ḥəm ḳədəḥimdiki nesiwəmdur» — Hudaning «Өz həlḳining mirasi» boloɣanliḳi tooɣruluḳ «Yar.» 15:1, «Qəl.» 18:20, «Zəb.» 73:26ni wə izaḥatlirini kərüng. **«Qək taxlinip erixkən nesiwəmni өzüng saḳlaysən»** — Israillar Yəxua pəyoɣəmbərning yetəkqiliki bilən Ḳanaan *(Pələstin)* zeminini igiligən waḳtida, ḥər ḳəbilining, ḥər ailining təəlluḳi qək taxlax bilən bekitilgən *(«Yə.» 18-19-bab)*. Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan ḳanun boyiqə, bu təəlluḳat bolsa mənggügə muxu ailə əwladlirioɣa miras ḳaldurulidu.
16:5 Yioɣ. 3:24

[6] Nesiwəmni bəlgiligən siziқlar manga güzəl yərlərni bekitkəndur;
Bərḥək, mening güzəl mirasim bardur!
[7] Manga nəsiḥət bərgən Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədḥiyə қayturimən;
Ḥətta keқilərdimu wijdanim manga əgitidu.
[8] Mən Pərwərdigarni ḥərdaim kəz aldimdin kətküzməymən;
U ong yenimda boloƣaqқa,
Mən ḥərgiz təwrənməymən.
[9] Xunga mening қəlbim xadlandi,
Mening roḥim tehimu kətürülidu,
Mening tenim aman-esənliktə turidu;
[10] Qünki jenimni təḥtisarada қaldurmaysən,
Xundaқla Sening Muқəddəs Boloƣuqingni qirixtin saқlaysən.
[11] Sən manga ḥayat yolini kərsitisən;
Ḥuzurungda tolup taxқan xad-huramliқ bardur;
Ong қolungda mənggülük bəḥrə-ləzzətlərmu bardur.

17-küy
Təkəbburlarning besimidin қutқuzoƣaysən!

17 [1] Dawutning duasi: —
Ḥəққaniy tələpni angla, i Pərwərdigar, mening nidayimoƣa kəngül қoyoƣin;
Mening duayimoƣa қulaқ saloƣin,
U yaloƣanqi ləwlərdin qiққan əməs.
[2] Ḥuzurungdin ḥəkümüm qiқiriloƣay!
Kəzüng nemə durus ikənlikini pərқ ətkəy!
[3] Sən mening қəlbimni siniƣansən,
Sən keqidimu manga yeқinlixip kəzətting;
Sən meni tawlap kəzüngdin kəqürdingsən,
Meningdin ḥeqbir səwənlik tapalmiding;
Kənglümdə: Aoƣzim itaətsizlik қilmisun! — dəp niyət қildim.
[4] Adəm balilirining ḥayattiki ixlirida,
Ləwliringdin qiққan səzlər bilən zorawanlarning yolliridin əzümni neri қildim.
[5] Mening қədəmlirim yolliringdin qiқmioƣan,
Putlirim teyilip kətmigən.
[6] Mən Sanga iltija қildim,

16:6 «Nesiwəmni bəlgiligən siziқlar manga güzəl yərlərni bekitkəndur» — yuқiriқi 5-ayəttiki qək bəlgiligən jay siziқlar bilən bekitilgən. Dawut bəlkim muxu səzlərni kəqmə mənidə ixlitip: «Ḥayatim wə turmuxumni ḥər jəḥəttin Huda yahxi bekitkən» — deməkqi bolsa kerək.
16:7 «Ḥətta keқilərdimu wijdanim manga əgitidu» — «wijdanim» ibraniy tilida «bərəklirim» degən səz bilən bildürülidu.
16:8 Ros. 2:25
16:9 «Mening roḥim tehimu kətürülidu» — «roḥim» ibraniy tilida «xan-xəripim» degən səz bilən ipadilinidu.
16:10 «Qünki jenimni təḥtisarada қaldurmaysən» — Təwrat wə Injil boyiqə, «dozah» yaki «jəḥənnəm» pəқətla ahirət künidin keyin baxlinidu. Uningdin ilgiri, əlüp kətkən adəmlərning roḥi bir orunoƣa, yəni «təḥtisara»oƣa baridu. Məsiḥ əysa krestkə mihlanoƣandin keyin, «təḥtisara»da qong bir əzgirix yüz bərdi. Bu yərdə biz u toоƣruluқ tohtalmaymiz. Birақ muxu ayəttə, Dawut pəyoƣəmbər «Məsiḥ» *(Қutқuzoƣuqi)*ning gərdə turmay tirildürülidioƣanliқini aldin eytқan. «Təbirlər»nimu kərüng. **«Sening Muқəddəs Boloƣuqing»** — Muқəddəs Kitabta, «muқəddəs» «uluoƣ» əməs, bəlki «mutləқ pақ», «Hudaoƣa has», «pütünləy Hudaoƣa ataloƣan» degən mənini bildüridu. «Muқəddəs Boloƣuqing» qoқum Məsiḥni kərsitidu. **«Sening Muқəddəs Boloƣuqingni qirixtin saқlaysən»** — ibraniy tilida «Sening Muқəddəs Boloƣuqingni qirixni kərgüzməysən». Demək, gərgə қoyuloƣan bolsimu, teni qirimaydu *(tez tirildürülidu)*.
16:10 Ros. 2:31; 13:35

Qünki tiləklirimni ijabət kilisən, i Təngrim;
Manga kulak salоɣin,
Səzlirimni anglioɣin.
[7] I, Өzünggə tayanоɣanlarni karxi qikkuqilardin ong kolung bilən Kutkuzоɣuqi,
Karamətliringni kərsitip, өzgərməs muhəbbitingni ayan kiloɣaysən!
[8] Meni kəz kariqukungdək sakliоɣaysən;
Kanatliring sayisidə meni yoxuroɣaysən;
[9] Meni bulimakqi boloɣan rəzil adəmlərdin,
Meni korxiwaloɣan əxəddiy küxəndilirimdin yoxuroɣin;
[10] Ularning baoɣrini may kaplap, ketip kətkən;
Ularning eoɣizliri təkəbburlarqə səzləydu;
[11] Ular yolimizni toriwelip,
Bizni yərgə uruxka kəzini alaytip,
[12] Oljioɣa aq kəzlük bilən tikilgən xirdək,
Yoxurun jaylarda marap yüridioɣan yax xirdəktur.
[13] Ornungdin turoɣaysən, i Pərwərdigar,
Uning yolini tosup, yər bilən yəksan kiloɣaysən,
Jenimni rəzil adəmdin kutkuzoɣin, kiliqing bilən;
[14] Meni Өz kolung bilən kixilərdin,
Yəni muxu dəwrdiki kixilərdin kutkuzoɣin;
Ularning nesiwisi bolsa muxu dunyadiladur;
Sən ularning karnini nemətliring bilən toldurisən;
Ularning kəngli pərzəntliri bilən kandi,
Balilirioɣa baylikliрini kalduridu.
[15] Mən bolsam, həkkaniylikta yüzünggə karioɣuqi bolimən;
Oyoɣanoɣinimda, Sening didaringdin səyünimən!

18-küy
Aləmqə kutkuzux

18 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Pərwərdigarning kuli Dawut yazoɣan küy; Pərwərdigar uni barlik düxmənliridin həm Saul padixahning kolidin kutkuzoɣan küni, u Pərwərdigaroɣa munu küyning səzlirini eytti: —

Ah, Pərwərdigarim, mening küq-kudritim,
Mən seni səyimən!
[2] Pərwərdigar mening hada teoɣim, mening koroɣinim, mening nijatkarimdur!
Mening Təngrim, mening koram texim, mən Uningdin himayə tapimən;
U mening kalkinim, mening kutkuzoɣuqi münggüzüm, mening egiz munarimdur!
[3] Mədhiyilərgə layik Pərwərdigaroɣa nida kilimən,
Xunda düxmənlirimdin kutkuzulimən;

17:7 «өzgərməs muhəbbitingni ayan kiloɣaysən!» — «өzgərməs muhəbbiting» əslidə kəplük xəklidə «өzgərməs muhəbbitinglar».
17:10 «Ularning baoɣrini may kaplap, ketip kətkən...» — bu ibarə ularning intayin təkəbburluki, baxkilaroɣa heq kəngül bəlməydioɣanliki, ularni kəzgə ilmaydioɣanlikini kərsitidu.
17:11 «Bizni yərgə uruxka kəzini alaytip,...» — yaki «Meni yərgə uruxka kəzini alaytip,...».
17:15 «...Oyoɣanoɣinimda, Sening didaringdin səyünimən!» — «oyoɣanoɣinimda» əlümdin oyoɣinip, tirilgəndə, demək.
18:2 «mening kutkuzoɣuqi münggüzüm» — ibraniy tilida «nijatlikimning münggüzi».

[4] Ölümning asarətliri meni qorxiwaldi,
Ihlassizlarning yamrap ketixi meni qorqutuwətti;
[5] Təhtisaraning taniliri meni qirmiwaldi,
Ölüm sirtmaqliri aldimoƣa kəldi.
[6] Qiynaloƣinimda mən Pərwərdigaroƣa nida qildim,
Hudayimoƣa pəryad kətürdüm;
U ibadəthanisidin awazimni anglidi,
Mening pəryadim Uning huzurioƣa kəldi,
Uning qulqioƣa kirdi.
[7] Xu qaoƣ yər-zemin təwrəp, silkinip kətti,
Taoqlarning ulliri dəhxətlik təwrəndi, silkinip kətti;
Qünki U oƣəzəpləndi.
[8] Uning dimioƣidin is ərləp turatti,
Aoƣzidin qikkan ot həmmisini yutuwətti;
Uningdin kəmür qooƣliri qikti;
[9] U asmanlarni təzim qildurup qüxti,
Puti asti tum qarangoƣuluk idi.
[10] Bir kerubni minip pərwaz qildi,
Xamalning qanatlirida oƣuyuldap uqup kəldi.
[11] U qarangoƣulukni özining yoxurunidioƣan jayi qildi,
Sularning qarangoƣusini,
Asmanlarning qoyuk bulutlirini,
Öz ətrapida qediri qildi.
[12] Uning aldidiki yorukluktin,
Qoyuk bulutlar, məldür, otluk qooƣlar qikip ətti;
[13] Pərwərdigar asmanda güldürlidi;
Həmmidin Aliy Boloƣuqi awazini yangratti,
Məldür wə otluk qooƣlar bilən.
[14] Bərhək, U oklirini etip, düxmənlirimni tarqitiwətti;
Qakmaqlarni qakturup, ularni qiyqas-qukanoƣa saldi;
[15] Xuning bilən dengizlarning təkti kərünüp qaldi,
Aləmning ulliri axkarilandi,
Tənbihing bilən,
Dimioƣingdin qikkan nəpəsning zərbisi bilən, i Pərwərdigar.

[16] U yuqiridin qolini uzitip, meni tutti;
Meni uluƣ sulardin tartip aldi.
[17] U meni küqlük düxminimdin,
Həm manga əqmənlik qiloƣuqilardin qutquzdi;
Qünki ular məndin küqlük idi.

18:4 «Ihlassizlarning yamrap ketixi meni qorqutuwətti» — ibraniy tilida «Ihlassizlarning qiyan-taxqinliri meni qorqutuwətti».
18:7 «...Taoqlarning ulliri dəhxətlik təwrəndi, silkinip kətti; qünki U oƣəzəpləndi...» — bu küydiki sözlər tədrijiy halda Dawutning özining əhwalidin ayrilip, Dawutning boloƣusi əwladi Məsihning hayatioƣa ətidu. Küydə Məsihning hayati, japa-muxəkkət tartidioƣanliqi, ahirida uning xan-xərəpkə erixidioƣanliqi wə pütkül aləmgə padixah bolidioƣanliqi kərsitilidu. Demək, bu küyning özi uluƣ bir bexarəttur.
18:8 «Uningdin kəmür qooƣliri qikti» — yaki «Uningdin kəmür qooƣliri tutaxturuldi».
18:10 «Bir kerubni minip pərwaz qildi» — «kerub» intayin küqlük birhil qanatlik pərixtə. «Təbirlər»ni kərüng.
18:14 «U oklirini etip, düxmənlirimni tarqitiwətti» — ibraniy tilida «U oklirini etip, ularni tarqitiwətti». 17-ayətni kərüng.

[18] Külpətkə uqrioɣan künümdə, ular manga ḳarxi ḥujumoɣa ətti;
Birak Pərwərdigar mening tayanqim idi.
[19] U meni kəngri-azadə bir jayoɣa elip qikardi;
U meni ḳutḳuzdi, qünki U məndin hursən boldi.
[20] Pərwərdigar ḥəkḳaniyliḳimoɣa ḳarap manga iltipat kərsətti;
Ḳolumning ḥalallikini U manga ḳayturdi;
[21] Qünki Pərwərdigarning yollirini tutup kəldim;
Rəzillik ḳilip Hudayimdin ayrilip kətmidim;
[22] Qünki Uning barlik ḥəkümliri aldimdidur;
Mən Uning bəlgilimilirini əzümdin neri ḳilmidim;
[23] Mən Uning bilən oɣubarsiz yürdum,
Əzümni gunaḥtin neri ḳildim;
[24] Xuning üqün Pərwərdigar ḥəkḳaniyliḳimoɣa ḳarap,
Kəz aldidiki ḳolumning ḥalallikioɣa ḳarap, ḳiloɣanlirimni ḳayturdi.
[25] Wapadar-meḥribanlaroɣa Əzüngni wapadar-meḥriban kərsitisən;
Oɣubarsizlaroɣa Əzüngni oɣubarsiz kərsitisən;
[26] Sap dilliḳlaroɣa Əzüngni sap dillik kərsitisən;
Tətürlərgə Əzüngni tətür kərsitisən;
[27] Qünki ajiz məmin həlḳni ḳutḳuzoɣuqi Əzüngdursən;
Birak təkəbbur kəzlərni xərməndə ḳilisən;
[28] Qirioɣimni julalik ḳiloɣan Səndursən;
Pərwərdigar Hudayim meni basḳan ḳarangoɣulukni nurlanduridu;
[29] Qünki Sən arḳilik düxmən ḳoxuni arisidin yügürüp əttüm;
Sən Hudayim arḳilik mən sepildin atlap əttüm.
[30] Təngrim — Uning yoli mukəmməldur;
Pərwərdigarning səzi sinap ispatlanoɣandur;
U Əzigə tayanoɣanlarning ḥəmmisigə ḳalḳandur.
[31] Qünki Pərwərdigardin baxḳa yənə kim ilaḥtur?
Bizning Hudayimizdin baxḳa kimmu ḳoram taxtur?
[32] Yəni belimni küq-ḳuwwət bilən orioɣuqi Təngri,
Yolumni tüptüz, mukəmməl ḳiloɣuqi Təngridur;
[33] U mening putlirimni keyikningkidək uqḳur ḳilidu,
Xuning bilən meni egiz jaylirimda turoɣuzidu;
[34] Ḳollirimni urux ḳilixḳa əgitidu,
Xunglaxḳa biləklirim mis kamanni kerələydu;
[35] Sən manga nijatliḳing boloɣan ḳalḳanni ata ḳilding,
Nening ong ḳolung meni yəlidi;
Sening mulayim kəmtərliking meni uluoɣ ḳildi.
[36] Sən ḳədəmlirim astidiki jayni kəng ḳilding,
Mening putlirim teyilip kətmidi.
[37] Mən düxmənlirimni ḳooɣlap yəttim;
Ular ḥalak bolmioɣuqə ḥeq yanmidim.
[38] Ḳaytidin ornidin turalmas ḳilip ularni yanjiwəttim,

18:24 «Pərwərdigar ḥəkḳaniyliḳimoɣa ḳarap, kəz aldidiki ḳolumning ḥalallikioɣa ḳarap, ḳiloɣanlirimni ḳayturdi» — xübḥisizki, muxu 19-24-ayətlərdə Məsiḥning pak-oɣubarsizliḳi, gunaḥsizliḳi bexarət ḳilinidu. Dawut əzi tooɣruluk bu səzlərni ḥərgiz deyəlməytti. Məsilən, 25-küy, 7-ayət wə 51-küyni kerüng.
18:29 «Sən arḳilik düxmən ḳoxuni arisidin yügürüp əttüm» — «yügürüp əttüm» degən səzlər «bəsüp əttüm» degən mənini əz iqigə alidu.

Ular putlirim astida yiқildi.
[39] Sən jəng қilixқa küq bilən belimni baoɣliding;
Sən manga ḥujum қiloɣanlarni putum astida egildürdüng;
[40] Düxmənlirimni kəz aldimda arқisioɣa yandurup қaqқuzdung,
Xuning bilən manga əqmənlərni yoқattim.
[41] Ular pəryad kətürdi, birақ қutқuzidioɣan ḥeқkim yoқ idi;
Ḥətta Pərwərdigaroɣa nida қildi, Umu ularoɣa jawab bərmidi.
[42] Mən ularoɣa soққa berip, xamal uquroɣan topidək қiliwəttim;
Koqidiki patқaқtək, ularni təküwəttim.
[43] Sən meni həlқning nizaliridin қutқuzoɣansən;
Sən meni əllərning bexi қiloɣansən;
Manga yat boloɣan bir həlқ hizmitimdə bolmaқta..
[44] Səzümni anglapla ular manga itaət қilidu;
Yat əldikilər manga biqarilərqə təslim bolidu;
[45] Yat əldikilər qüxkünlixip ketidu;
Ular əz istiḥқamliridin titrigən ḥalda qiқip kelidu;
[46] Pərwərdigar ḥayattur!
Mening Қoram Texim mubarəklənsun!
Nijatliқim boloɣan Huda ḥəmmidin aliydur, dəp mədḥiyilənsun!
[47] U, mən üqün toluқ қisas aloɣuqi Təngri,
Həlқlərni manga boysunduroɣan Hudadur;
[48] U meni düxmənlirimdin қutқuzoɣan;
Bərḥək, Sən meni manga ḥujum қiloɣanlardin yuқiri kətürdüng;
Zorawan adəmdin Sən meni қutuldurdung.
[49] Xuning üqün mən əllər arisida Sanga rəḥmət eytimən, i Pərwərdigar;
Namingni uluoɣlap küylərni eytimən;
[50] Pərwərdigar Əzi tikligən padixaḥқa zor nusrətlərni beoɣixlaydu;
Əzi məsiḥ қiloɣinioɣa,
Yəni Dawutқa ḥəm uning nəsligə mənggügə əzgərməs muḥəbbitini kərsitidu..

19-küy
Aləm ḥəm Təwrat Hudaning xəripidur!

19 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Ərxlər Təngrining uluoɣluқini jakarlaydu,
Asman gümbizi Uning қoli yasioɣanlirini namayan қilidu;
[2] Ularning səzliri kün-künlər dəryadək eқiwatidu;
Keqə-keqilap ular bilimni ayan қiliwatidu..
[3] Tilsiz ḥəm awazsiz bolsimu, ularning sadasi aləmgə anglanmaқta..

18:43 «Sən meni həlқning nizaliridin қutқuzoɣansən» — xübḥisizki, muxu bexarəttə eytiloɣan «həlқ» Dawut padixaḥning əz қowmi boloɣan Yəḥudiy həlқini kərsitidu.
18:50 «Əzi məsiḥ қiloɣinioɣa, Yəni Dawutқa ḥəm uning nəsligə...» — «Məsiḥ қiloɣini» yəni «Məsiḥ» tooɣruluқ 2-küydiki izaḥatlarni kərüng.
19:2 «Ularning səzliri kün-künlər dəryadək eқiwatidu» — «ular» ərxlər wə asman gümbizini kərsitidu. **«Ularning səzliri kün-künlər dəryadək eқiwatidu; keqə-keqilap ular bilimni ayan қiliwatidu»** — ayətning baxқa birhil tərjimisi «Kün baxқa bir künqə gəplirini təkidu, keqə baxқa bir keqigə səz қilmaқta».
19:3 «Tilsiz ḥəm awazsiz bolsimu, ularning sadasi aləmgə anglanmaқta» — baxқa birhil tərjimisi «Aləmdə ḥərқandaқ bir til ularning sadasini anglap qüxinələydu».

[4] Ularning əlqəm tanisi pütkül yər yüzidə tartilmakta;
Ularning səzliri aləmning qetigiqə yətməktə.
Ularning iqidə Huda ḳuyax üqün qedir tikkən,
[5] Ḳuyax ḫujrisidin toyoŋa qikḳan yigittək qikidu,
Bəygigə qüxidioŋan palwandək xadlinidu;
[6] Asmanlarning bir qetidin ərləydu,
Jaḫanning u qetigiqə qərgiləydu,
Uning ḫararitidin ḫeqḳandaḳ məhluḳat yoxurunalmaydu.
[7] Pərwərdigarning təwrat-ḳanuni mukəmməldur,
U insan wujudini yengilaydu;
Pərwərdigar bərgən ḫəküm-guwaḫlar muḳim-ixənqlik ,
U nadanlarni dana ḳilidu.
[8] Pərwərdigarning kərsətmiliri durus,
U ḳəlbni xadlanduridu;
Pərwərdigarning pərmanliri yoruḳluḳtur,
U kəzlərni nurlanduridu.
[9] Pərwərdigardin əyminix pak ixtur, u mənggü dawamlixidu;
Pərwərdigarning ḫəkümliri ḫaḳtur,
Ḫərbiri tamamən ḫaḳḳaniyəttur.
[10] Ular altundin, bərḫək kəp sap altundin ḳimmətliktur;
Ḫəsəldin, ḫəsəl jəwḫiridin xerindur;
[11] Ular bilən ḳulung oyoŋitilidu;
Insan ularoŋa riayə ḳilixta qing tursa qong mukapat bardur.
[12] Kim əz hataliḳlirini bilip yetəlisun?
Meni bilip-bilməy ḳiloŋan gunaḫlirimdin saḳit ḳiloŋaysən;
[13] Əz ḳul-qakaringni baxbaxtaḳ gunaḫlardin tartḳaysən;
Bu gunaḫlarni manga hojayin ḳildurmioŋaysən;
Xuning bilən mən ḳusursiz bolimən,
Eoŋir gunaḫtin haliy boloŋaymən.
[14] I Pərwərdigar, mening Ḳoram Texim wə Ḫəmjəmət-Nijatkarim,
Aoŋzimdiki səzlər, ḳəlbimdiki oylinixlar nəziringdə məḳbul boloŋay!

19:4 «Ularning əlqəm tanisi pütkül yər yüzidə tartilmakta» — bu «əlqəm tanisi» bəlkim insanning təsəwwur-oylirini əlqigüqi boluxi mumkin.
19:4 Rim. 10:18
19:5 Top. 1:5
19:7 «Pərwərdigarning təwrat-ḳanuni mukəmməldur» — «Təwrat-ḳanun» tooŋruluḳ: «Təwrat» *(toraḫ)* ibraniy tili bolup, muxu yərdə «ḳanun, təlim, yolyoruḳ» degən mənidə ixlitilidu. «Təwrat ḳanuni» degən ibarə adəttə Musa pəyoŋəmbər arḳilik kəltürülgən Təwrattiki «Yaritilix», «Misirdin qikix», «Lawiylar» «Qəl-Bayawandiki səpər» ḫəm «Ḳanun xərḫi» degən aldinḳi bəx ḳisimning ḳanun-pərmanliḳ məzmunini kərsitidu.
19:7 2Sam. 22:31; Zəb. 18:30
19:8 «Pərwərdigarning pərmanliri yoruḳluḳtur» — yaki «Pərwərdigarning pərmanliri roxəndur» yaki «Pərwərdigarning pərmanliri paktur».
19:10 Zəb. 119:72,103,127; Pənd. 8:11
19:14 «I Pərwərdigar, mening Ḳoram Texim wə Ḫəmjəmət-Nijatkarim» — «Ḫəmjəmət-Nijatkar» yaki «ḫəmjəmət-ḳutḳuzoŋuqi» tooŋruluḳ: — Ibraniy tilida «goel» degən bu səzning alaḫidə mənisi bar. Birsi kəmbəoŋəl bolup, əzini ḳulluḳḳa setiwətkən bolsa yaki baxḳa ḳiyin əḫwaloŋa uqrap mal-mülükini satḳan bolsa, Musa pəyoŋəmbər tapxuruwaloŋan ḳanunoŋa asasən, muxu kixining əzining yeḳin uruḳ-tuoŋḳanliri, ḫəmjəmətliri bu kixini ḫərlükkə qikirip ḳutḳuzux ḫoḳuḳi bar idi. Demək, «ḫəmjəmət-ḳutḳuzoŋuqi» əz ḳerindixini ḫər ḳilmaḳqi bolsa, uni ḳutḳuzalaytti. Ḫoḳuḳni ixlitix «ḫəmjəmət-ḳutḳuzoŋuqi»ning əz ihtiyarliḳi bilən bolatti, əlwəttə. Birsi əz uruḳ-tuoŋḳinioŋa «ḫəmjəmət-ḳutḳuzoŋuqi» bolup uni ḳutḳuzmaḳqi bolsa, ḫeqkim uni tosalmaytti.
–Xunga pəyoŋəmbərlər Hudaning ḳutḳuzoŋuqi ikənlikini bayan ḳilix üqün pat-pat dəl muxu səzni ixlitidu. Demək, Huda Əz bəndisigə yaki ḫəlḳigə «ḫəmjəmət»lik ḳilip, ularning «goel»i, yəni «ḫəmjəmət-ḳutḳuzoŋuqi»si bolidu. Uning Əz ḫəlḳini

20-küy
Israil həlki Huda Məsih kiloŋan padixahŋning oŋəlibisi üqün dua kilidu

20 [1] Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoŋan küy: —
Külpətlik kündə Pərwərdigar sanga ijabət kiloŋay!
Yakupning Hudasining nami seni egizdə aman sakliоŋay!
[2] U Өz mukəddəs jayidin sanga mədət əwətkəy,
Ziondin sanga küq-kuwwət bərgəy;
[3] Barlik axlik hədiyəliringni yad kiloŋay,
Kəydürmə kurbanlikingni kobul kiloŋay!
Selah!
[4] Kənglüngdiki təxnalikларni sanga ata kiloŋay,
Kənglünggə pükkən barlik arzuliringni əməlgə axuroŋay.
[5] Bizlər oŋəlibəngni təbrikləp təntənə kilimiz,
Hudayimizning namida tuoŋlirimizni tikləymiz;
Pərwərdigar barlik tələpliringni əməlgə axuroŋay!
[6] Hazir bildimki, Pərwərdigar Өzi məsih kiloŋinini kutkuzidu;
Mukəddəs ərxliridin uningoŋa kudrətlik kutkuzoŋuqi kolini uzartip jawab beridu.
[7] Bəzilər jəng harwiliroŋa,
Bəzilər atlaroŋa tayinidu;
Birak biz bolsak Pərwərdigar Hudayimizning namini yad etimiz;
[8] Ular tizi püklinip yikildi;
Birak biz bolsak, kəddimizni ruslap tik turimiz.
[9] I Pərwərdigar, padixahka oŋəlibə bərgəysən;
Nida kiloŋinimizda bizgə ijabət kiloŋaysən!

21-küy
Huda tikligən padixah tooŋruluk bir küy

21 [1] Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoŋan küy: —
Padixah kudritingdin xadlinidu, i Pərwərdigar;
Oŋəlibə-nijatlikingdin u nəkədər hursən bolidu!
[2] Sən uning kəngül tilikini uningoŋa ata kilding,
Ləwlirining təlipini rət kiloŋan əməssən.
Selah!
[3] Qünki Sən esil bərikətlər bilən uni karxi alding;
Uning bexioŋa sap altun taj kiydürdüng.
[4] U Səndin əmür tilisə, Sən uningoŋa bərding,
Yəni uzun künlərni, taki əbədil'əbədgiqə bərding.
[5] U Sening bərgən oŋəlibə-nijatlikingdin zor xərəp kuqti;

---

kutkuzuxi Өz ihtiyarilik bilən, əlwəttə!
20:1 «Yakupning Hudasining nami seni egizdə aman sakliоŋay!» — «Yakupning Hudasi» degən muxu ibaridə «Yakup» həm həzriti Yakupning ezini həmdə uningdin qikkan Israil həlkinimu kərsitidu.
20:6 «Pərwərdigar Өzi məsih kiloŋini» — yəni Israilning padixahi; muxu yərdə Dawutni kərsitidu. Birak xübhisizki, bu küy bir bexarət bolup, kəlgüsidiki Kutkuzoŋuqi-Məsihnimu kərsitidu. 2-küydiki izahatlarni wə «Təbirlər»nimu kərüng.
20:9 «I Pərwərdigar, padixahka oŋəlibə bərgəysən; nida kiloŋinimizda bizgə ijabət kiloŋaysən!» — baxka birhil tərjimisi: —
–«I Pərwərdigar, oŋəlbigə erixtürgəysən!
–Biz nida kiloŋan kündə Padixah bizgə jawab bərgəy!»

Sən uningoŋa izzət-ḥəywət ḥəm xanu-xəwkət ḳondurdung.
6 Sən uning əzini mənggülük bərikətlər ḳilding;
Didaringning xadliḳi bilən uni zor hursən ḳilding;
7 Qünki padixaḥ Pərwərdigaroŋa tayinidu;
Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqining əzgərməs muḥəbbiti bilən u ḥeq təwrənməydu.
8 Sening ḳolung barliḳ düxmənliringni tepip, axkarə ḳilidu;
Ong ḳolung Sanga əqmənlik ḳiloŋanlarni tepip axkarə ḳilidu;
9 Sening didaring kərüngən kündə, ularni yalḳunluḳ humdanoŋa saloŋandək kəydürisən;
Pərwərdigar dəroŋəzəp bilən ularni yutuwetidu;
Ot ularni kəydürüp tügitidu.
10 Ularning tuhumini jaḥandin,
Nəsillirini kixilik dunyadin ḳurutisən;
11 Qünki ular Sanga yamanliḳ ḳilixḳa urundi;
Ular rəzil bir nəyrəngni oylap qikḳini bilən,
Əmma oŋəlibə ḳilalmidi.
12 Qünki Sən ularni kəynigə buruluxḳa məjbur ḳilding;
Sən ularning yüzigə ḳarap okyayingni qənləysən.
13 I Pərwərdigar, Əz küqüng bilən uluoŋluḳungni namayan ḳiloŋaysən;
Xuning bilən biz nahxa eytip ḳudritingni mədḥiyiləymiz.

22-küy
Əng eoŋir azab-okubəttə ḳiloŋan dua
Bexarətlik küy
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

22 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup, «Ayjələt-haxxaḥar» (tang səḥərdə kəlgən mədət) degən aḥangda okulsun dəp, Dawut yazoŋan küy: —

«Aḥ Ilaḥim, Ilaḥim, nemixḳa məndin waz kəqting?
Sən nemixḳa meni ḳutḳuzuxtin xunqə yiraḳsən?
Nemixḳa ḳattiḳ pəryadlirimdin xunqə yiraḳ turisən,
2 Hudayim, kündüzdə nida ḳildim, lekin Sən ḥeq jawab ḳilmaysən;
Keqidimu mən xundaḳ pəryad ḳilixtin aram alalmaymən.
3 Biraḳ i Israilning mədḥiyilirini əz makaning ḳiloŋuqi,

21:6 «Sən uning əzini mənggülük bərikətlər ḳilding» — bu səz bəlkim Dawutning əwladi boloŋan, kəlgüsidiki Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥning Hudaning Ibraḥimoŋa bərgən əng uluoŋ wədisini əməlgə axuridioŋanliḳini kərsitixi mumkin. Xu wədə: «Sən əzüng baxḳiloroŋa bəht-bərikət bolisən ... Sən arḳiliḳ yər yüzidiki barliḳ ailə wə ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu» deyilidu *(«Yar.» 12:1-3də hatiriləngən)*.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Sən uningoŋa mənggülük bərikətlərni bekitting».
21:8 «Sening ḳolung barliḳ düxmənliringni tepip, ... Ong ḳolung Sanga əqmənlik ḳiloŋanlarni tepip axkarə ḳilidu...» — 8-ayəttin baxlap, bexarətlik səzlər biwasitə padixaḥḳa eytiloŋan bolsa kerək. Roxənki, bu ayətlər padixaḥ Dawutning əwladi boloŋan, kəlgüsidiki Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥni kərsitidu.
22:1 «Izaḥat» — Dawut pəyoŋəmbər ḥayatida nuroŋun azab-okubətlərni tartḳan bolsimu, lekin u bu küydə eytiloŋan xunqiwala eoŋir azab-okubətlərni tartḳan əməs. Xunga xübḥisizki, Dawut əzidin keyinki birsining tartidioŋan azablirini kərsətkən bolsa kerək. Okurmənlər bu azablarning kimgə ḳaritiloŋanliḳi tooŋruluḳ əzliri hulasigə kəlsun. **««Ayjələt-haxxaḥar» tang səḥərdə kəlgən mədət»** — bəzi alimlar: «Tang səḥərdiki qixi jərən» dəp tərjimə ḳilidu. Bu bəlkim küyning temisining ḥəm uning aḥangining nami bolsa kerək.
22:1 Mat. 27:46; Mar. 15:34
22:2 «Keqidimu mən xundaḳ pəryad ḳilixtin aram alalmaymən» — yaki «keqidimu mən pəryad ḳilsam, biraḳ aram tapmaymən»
22:2 Mat. 27:45

Sən degən pak-muḳəddəstursən!
[4] Ata-bowilirimiz seni tayanqi ḳiloɣan,
Ular sanga tayanoɣan, sən ularni ḳutḳuzoɣan.
[5] Ular Sanga nida ḳilixliri bilən ḳutuloɣan;
Sanga tayinix bilən ularning ümidi ḥeq yərdə ḳaloɣan əməs.
[6] Birak mən bolsam adəm əməs, bir ḳurtmən,
Insan təripidin təḥmət bilən rəswayialəm ḳilinoɣanmən,
Halayiḳ təripidin kəmsitilgənmən.
[7] Meni kərgənlərning ḥəmmisi mazak ḳilip külidu,
Baxlirini silkixip aoɣzilirini pürüxtürüp:
[8] «U Pərwərdigaroɣa əzini tapxuroɣan əməsmu?!
Əmdi Pərwərdigar uni ḳutḳuzsun!
Pərwərdigar uningdin hursən bolsa əgər,
Uni ḳutuldursun!» — deyixidu.
[9] Birak meni apamning ḳorsiḳidin qiḳaroɣuqi Өzüngdursən;
Ḥətta əmqəktiki waḳtimdimu meni Өzünggə tayanduroɣansən;
[10] Tuoɣuloɣinimdin tartipla, mən əzümni ḳoynungoɣa taxlioɣanmən;
Anamning baliyatḳusidiki waḳtimdila, Sən mening Təngrim bolup kəlgənsən.
[11] Məndin yiraḳlaxma;
Qünki riyazət meni ḳistap kəldi;
Manga yardəmdə boloɣuqi yoḳtur.
[12] Nuroɣun buḳilar meni ḳorxiwaldi;
Baxanning küqlük buḳiliri meni oriwaldi;
[13] Ular adəmni titma ḳiloɣuqi ḥərkirəwatḳan xirdək,
Aoɣzilirni qong eqip manga tikilip turidu.
[14] Mən təkülgən sudək boldum,
Ḥəmmə səngəklirim izidin qiḳip kətti;
Yürikim momdək erip kətti,
Iq-baoɣrimda zəiplixip erip kətti.
[15] Ḳaoɣjirap kətkən sapal parqisidək maoɣdurum ḳalmidi,
Tilim tangliyimoɣa qaplixip kətti,
Sən Pərwərdigar meni ələmning topa-qanglirioɣa ḳoyoɣansən.
[16] Oɣaljir itlar manga olaxti,
Bir top rəzillər meni ḳistap kelip,
Mening ḳolum wə putumni sanjip təxti.
[17] Səngəklirimning ḥəmmisini saniyalaymən,
Ustihanlirim manga tikilip ḳarap turoɣandək ḳilidu.

22:5 Zəb. 25:2-3; 31:1; Yəx. 49:23; Rim. 9:33
22:6 «mən bolsam adəm əməs, bir ḳurtmən» — ibraniy tilida «ḳurt» «kokkus ilikus» *(ḳizil ḳurt)* degən ḳurtni kərsitidu. Bu hil ḳurtning qixisi tuhumlioɣanda əzini dərəhkə qaplaxturup, saloɣan tuhumlirini əz bədini bilən ḳooɣdaydu. Xundak ḳilip u əlgüqə qaplaxḳan yərdin midirlimay turidu. Өlüxi bilən uningdin ḳipḳizil bir suyukluk qiḳip, ḥəmmə ətrapini ḳizil ḳilidu. Adəmlər bu ḳizil suyukluḳni boyak üqün ixlitidu. Bu ixlar Məsiḥ Əysaning krestkə mihlinixioɣa bexarət bolmamdu?
22:6 Yəx. 41:14
22:7 Mat. 27:39
22:8 Mat. 27:43
22:10 Yəx. 49:1
22:12 «Baxanning küqlük buḳiliri meni oriwaldi» — Pələstinning Baxan rayonidiki buḳilar yooɣan, küqlük idi. Bu yərdə yaman adəmlər ḥəm ularning kəynidə turoɣan yaman jin-roḥlarni kərsətsə kerək.
22:15 Yuḥ. 19:28
22:16 Mat. 27:35; Mar. 15:24; Luḳa 23:33; Yuḥ. 19:23,37; 20:25

18 Ular kiyimlirimni əz arisida üləxtürüwatidu,
Kənglikimgə erixix üqün qək taxlixiwatidu.
19 Birak, i Pərwərdigar, məndin yiraklaxma!
I Küq-Kudritim bolоquqim, yardəmgə tez kəlgəysən!
20 Jenimni kiliqtin kutkuzоqin,
Mening yalоquz jenimni itning qanggilidin kutuldurоqin.
21 Meni xirning aоqzidin kutkuzоqin;
Xundak, Sən iltijalirimni ijabət kilip yawa kalilarning münggüzliridin kutkuzоqansən!
22 Mən Sening namingni kerindaxlirimоqa elan kilimən;
Qong jamaət iqidə turup Sanga bolоqan mədhiyilirimni jakarlaymən;
23 Pərwərdigardin əymәngüqilər, Uni mədhiyilənglar!
Yakupning barlik nəsilliri, Uningоqa xan-xərəp kəltürünglar!
Israilning pütün əwladliri, Uningdin əymininglar.
24 Qünki U ezilgüqining axu harlinixlirini nəziridin sakit kilоqan əməs,
Yaki Uningdin heq yirgəngən əməs;
Uningdin Əz wisalini heq yoxurоqan əməs;
Bəlki U iltija kilip awazini kətürginidə,
Uningоqa kulak selip angliоqan.
25 Qong jamaət iqidə manga okuloqan mədhiyilər Əzüngdindur,
Hudadin əymәngüqilərning aldida iqkən kəsəmlirimni ixka axurimən;
26 Ajiz məminlər korsiki toyоquqə tamaklinidu;
Pərwərdigarni izdigənlər Uni mədhiyələydu;
Silərning kəlbinglar mənggü yaxnaydu!
27 Zeminning əng qetidikilərmu bu ixni kəlbidə tutup , towa kilip Pərwərdigarning aldioqa kelidu;
Əl-millətlərning barlik jəmətliri aldingda ibadət kilidu;
28 Qünki padixahlik Pərwərdigarоqila təwədur;
U əl-millətlər arisida hөküm sürgüqidur.
29 Jahandiki baylarmu Uning aldidin yəp-iqip, ibadət kilidu;
Tuprakka kirəy dəp kaloqanlarmu, hətta əz jenini sakliyalmaydioqanlarmu Uningоqa səjdə kilidu;

22:18 «Kənglikimgə erixix üqün qək taxlixiwatidu» — yaki «Qapinimоqa erixix üqün qək taxlixiwatidu».
22:18 Luka 23:34; Yuh. 19:24
22:20 «Mening yalоquz jenim» — yaki «Mening kiqik jenim» yaki «Mening kimmətlik jenim». Səzligüqi eоqir yalоquzluk hes kiliwatkan bolsa kerək.
22:21 «...iltijalirimni ijabət kilip yawa kalilarning münggüzliridin kutkuzоqansən!» — «yawa kala» hazir nəsli kuruоqan. Ular əsli intayin küqlük, adəttiki kalidin ikki həssə qong idi. Muxu yərdə «yawa kalilar» əxəddiy rəzil adəmlərgə yaki jinxəytanlaroqa simwol bolidu.
22:22 Ibr. 2:12
22:23 «Yakupning barlik nəsilliri» — Israil həlki, əlwəttə. **«Israilning əwladliri»** — Huda Yakupning ismini «Israil»оqa əzgərtkən, xuning bilən u «Israil kowmining əjdadi» bolоqan.
22:25 «Qong jamaət iqidə manga okuloqan mədhiyilər Əzüngdindur» — baxka ikki hil tərjimisi «Qong jamaättə mening mədhiyilirimning temisi Səndin qikkandur...» yaki «Qong jamaättə mening Sanga mədhiyilərni okuxka muyəssər bolоqanlikim Səndin qikkandur...».
22:25 Zəb. 18:49; 35:18; 52:9; 111:1
22:26 «Ajiz məminlər korsiki toyоquqə tamaklinidu» — «tamaklinidu» degən bu səz muxu yərdə heyt kurbanliklиridin yaki «təxəkkür kurbanliкliri» *(«rəhmət kurbaliкliri»)*din tamaklinixni kərsitixi mumkin.
22:26 Kan. 4:29; Zəb. 69:32; 149:4; Yəx. 25:6; Zəf. 2:2; Yuh. 11:26
22:27 Zəb. 2:8; 72:10-11; 86:9
22:29 «Jahandiki baylarmu ...» — ibraniy tilida «Jahandiki semizlərmu...» — kəqmə mənisi «baylar» boluxi mumkin. **«tuprakka kirəy dəp kaloqanlarmu, hətta əz jenini sakliyalmaydioqanlarmu Uningоqa səjdə kilidu»** — demək, həm baylar həm miskinlər *(küydə bexarət berilgən ixlar tüpəylidin)* Hudaоqa ibadət kilidu.

30 Kəlgüsidiki bir əwlad Uning hizmitidə bolidu;
Bu əwlad Rəb üqün Өz pərzəntliri ḥesablinidu.
31 Keyin ular kelip, xu qaoɣda tuoɣulidioɣan bir ḳowmoɣa Uning ḥəkḳaniylikini jakarlap xuni elan ḳiliduki,
«U buni əməlgə axurdi!».

23-küy
Pərwərdigar meni bakḳuqi padiqimdur!
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

23 1 Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar meni bakḳuqi Padiqimdur,
Moḥtaj əməsmən ḥeq nərsigə;
2 U meni yumran qəplərdə yatḳuzup dəm aldurar;
Tinq akidioɣan sularni boylitip bakidu;
3 U wujudumni yengilaydu;
U ḥəkḳaniylik yolida Өz nami üqün yetəkləydu;
4 Ḥətta mən ələm sayisi boloɣan jiloɣidin ətsəmmu,
Ḥeq yamanliḳtin ḳorḳmaymən;
Qünki Sən mən bilən billidursən;
Sening ḥasang ḥəm tayiking manga təsəllidur.
5 Meni har ḳiloɣuqilarning kəz aldida manga kəng dastihan salisən;
Mening beximni may bilən məsiḥ ḳilisən;
Ḳədəḥim taxidu;
6 Bərḥək, barlik künlirimdə yahxilik wə əzgərməs xəpḳət manga əgixip ḥəmraḥ bolidu;
Mənggüdin-mənggügə Pərwərdigarning dərgaḥida yaxaymən!

24-küy
Pərwərdigarning oɣəlibisi

24 1 Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigaroɣa mənsüptur, jaḥan wə uningoɣa toloɣan ḥəmmə məwjudatlar;
Uningoɣa təəlluḳtur yər yüzi wə uningda turuwatḳanlarmu;

22:30 Yəx. 53:8, 10; Yəx. 8:18: Zəb.89:29; Mat. 1:1; Yuḥ 12:24; Rim. 5:18, 19; 1Pet. 2:9
22:31 Zəb. 52:9; 102:18; Luḳa 24:46, 47; Rim. 3:22-25
23:1 «Bu uluoɣ küy tooɣuluḳ izaḥat» — Pələstindiki ḳoylar bilən padiqining munasiwiti naḥayiti yeḳin. U ular bilən keqə-kündüz billə bolidu, ularoɣa isim ḳoyidu. Yengi yaylaḳḳa keqkəndə, padiqi ḳoylarning bexida mengip, ularni qaḳirip yetəkləydu; ularning bexi tikənliktə yarilinip ḳalsa, padiqi may bilən sürüp «məsiḥ ḳilidu»; bəzi padiqilar ḥətta amraḳ ḳoylirioɣa alaḥidə kədəḥtin xarab iquridu.
23:1 Yəx. 40:11; Yər. 23:4; Əz. 34:23; Yuḥ. 10:11; 1Pet. 2:25; Wəḥ. 7:17
23:3 «U wujudumni yengilaydu» — «yengilaydu» ibraniy tilida bu səz «towioɣa ḳayturidu» yaki «towa ḳilduridu» degən mənini əz iqigə alidu.
23:4 Zəb. 3:6; 118:6
23:6 «barliḳ künlirimdə yahxiliḳ wə əzgərməs xəpḳət manga əgixip ḥəmraḥ bolidu» —yaki «barliḳ künlirimdə manga əgixip ḥəmraḥ boloɣan əzgərməs xəpḳət nemidigən yahxi!». **«Mənggüdin-mənggügə Pərwərdigarning dərgaḥida yaxaymən!»** — yaki «ḲayTip mənggüdin-mənggügə Pərwərdigarning dərgaḥida yaxaymən!». «Pərwərdigarning dərgaḥi» ibraniy tilida «Pərwərdigarning əyidə». Dawut bu küyni yazoɣanda Yerusalemdiki muḳəddəs ibadəthana tehi məwjut əməs idi.
24:1 Mis. 19:5; Ḳan. 10:14; Ayup 41:3; Zəb. 50:12; Mat. 21:2-3; 1Kor. 10:26,28

[2] Qünki jaḥanning ulini qongḳur dengizlar üstigə orunlaxturup,
Yərni sular üstigə ornatḳan Udur.
[3] Pərwərdigarning teoɣioɣa kim qiḳalaydu?
Uning muḳəddəs jayioɣa kim kirip turalaydu?
[4] — Ḳolliri gunaḥtin pakiz, dili sap,
Ḳuruḳ nərsilərgə təlmürüp ḳarimioɣan,
Yaloɣan ḳəsəm ḳilmioɣan kixi kirələydu.
[5] Bundaḳ kixi bolsa Pərwərdigardin bəhtni,
Өz nijatliḳi boloɣuqi Hudadin ḥəḳḳaniyliḳni tapxuruwalidu wə uni kətürüp yüridu;
[6] Bu dəwr Uni izdigüqi dəwrdur,
Yəni Sening didaringni izdigüqilər, i Yaḳupning Hudasi!
Selaḥ!
[7] I ḳowuḳlar, bexinglarni kətürünglar!
Kəng eqilinglar!
I mənggülük ixiklər, kətürülünglar!
Xuning bilən xan-xərəp igisi Padixaḥ kiridu!
[8] Xan-xərəp igisi Padixaḥ degən kim?
U Pərwərdigardur, u küqlük wə ḳudrətliktur!
Pərwərdigar, jəng məydanida ḳudrətliktur!
[9] I ḳowuḳlar, bexinglarni kətürünglar!
Kəng eqilinglar!
I mənggülük ixiklər, bexinglarni kətürünglar!
Xuning bilən xan-xərəp igisi Padixaḥ kiridu!
[10] Xan-xərəp igisi Padixaḥ degən kim?
Samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar bolsa, xan-xərəp igisi Padixaḥtur!
Selaḥ!

25-küy
Yetəkləx wə baxpanaḥ bolux ḥəḳḳidə dua
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

25 [1] Dawut yazoɣan küy.
Pərwərdigar, jenim Sanga təlmürüp ḳaraydu;
[2] Sanga tayinimən, i Hudayim;
Meni yərgə ḳaritip hijaləttə ḳaldurmioɣaysən;

24:3 Zəb. 15:1; Yəx. 33:14,15
24:4 «Ḳuruḳ nərsilərgə təlmürüp ḳarimioɣan» — «ḳuruḳ nərsilər» butlarni kərsitidu.
24:5 «... tapxuruwalidu wə uni kətüridu» — bu ikki peil ibraniy tilida birla peil bilən ipadilinidu.
24:6 «...Yəni Sening didaringni izdigüqilər, i Yaḳupning Hudasi!» — səzmusəz ibraniy tilida: «Yəni Sening didaringni izdigüqilər, i Yaḳup!». Bu tərjimisi toоɣra bolsa, «Yaḳup» muxu yərdə Məsiḥni kərsitidu.
–Yənə birhil tərjimisi «Yəni Sening didaringni izdigüqilər boloɣan Yaḳuptin ibarəttur».
24:7 «I ḳowuḳlar, bexinglarni kətürünglar! Kəng eqilinglar! I mənggülük ixiklər, kətürülünglar!» — ḳədimki zamanlarda ḳowuḳlar eqiloɣanda yuḳiridin kətürülətti.
24:8 Mat. 21:10
24:10 Mat. 21:10
25:1 «25-küy toоɣruluḳ izaḥat» — 25-küy «elipbə tərtipilik» bir küy. Küydə 22 ayət bolup, ibraniy tilida alaḥidə xəkilgə igə. Ibraniy yeziḳida 22 ḥərp bar. Küydiki 22 ayətning ḥərbiri ibraniy elipbə tərtipigə asasən yengi ḥərp bilən baxlinidu (*məsilən, uyoɣur tilida ḥərplər a-, ə-, b- tərtipidə baxlanoɣanoɣa ohxax).* Biz bundaḳ küylərni «elipbə tərtipilik küy» dəp ataymiz.

Wə yaki düxmənlirimni üstümdin ƣalib kilip xadlandurmiƣaysən;
[3] Bərhək, Seni kütküqilərdin heqkaysisi xərməndə bolmas;
Birak heqbir səwəbsiz hainlik kiloƣuqilar xərməndə bolidu.
[4] Meni Sening izliringni bilidiƣan kiloƣaysən, i Pərwərdigar;
Yolliringni manga əgitip koyoƣaysən.
[5] Meni həkikitingdə mangdurup, manga əgətkəysən;
Qünki əzüng mening nijatlikim boloƣan Hudayimdursən;
Mən kün boyi Sanga karap təlmürimən;
[6] Əz rəhimdillikliringni, əzgərməs mehirliringni yadingoƣa kəltürgəysən, i Pərwərdigar!
Qünki ular əzəldin tartip bar bolup kəlgəndur;
[7] Mening yaxlikimdiki gunahlirimni,
Xundakla itaətsizliklirimni esinggə kəltürmigəysən;
Əzgərməs muhəbbiting, mehribanliking bilən, meni esinggə kəltürgəysən, i Pərwərdigar;
[8] Pərwərdigar mehriban wə durustur;
Xunga U gunahkarlarni durus yoloƣa salidu.
[9] Məminlərni yahxi-yamanni pərk etixkə U yetəkləydu;
Məminlərgə Əz yolini əgitidu.
[10] Uning əhdisi wə həküm-guwahlirini tutkanlarning həmmisigə nisbətən,
Pərwərdigarning barlik yolliri əzgərməs muhəbbət wə həkikəttur.
[11] Əz naming üqün, i Pərwərdigar,
Kəbihlikim intayin eoƣir bolsimu,
Sən uni kəqürüwətkənsən.
[12] Kimki Pərwərdigardin əymənsə,
Huda Əzi tallioƣan yolda uningoƣa həkikətni əgitidu;
[13] Uning jeni azadə-yahxilikta yaxaydu,
Uning nəsli yər yüzigə miras bolidu.
[14] Pərwərdigar Əzidin əyminidioƣanlar bilən sirdaxtur;
U ularoƣa Əz əhdisini kərsitip beridu.
[15] Mening kəzlirim həmixə Pərwərdigaroƣa tikilip karaydu;
Qünki U putlirimni tordin qikiriwetidu.
[16] Manga karap mehir-xəpkət kərsətkəysən;
Qünki mən ƣeribanə, dərdməndurmən.
[17] Kənglümning azarliri kəpiyip kətti;
Meni baskan kismaklardin qikaroƣaysən.
[18] Dərdlirimni, azablirimni nəziringgə aloƣin,
Barlik gunahlirimni kəqürgəysən!
[19] Mening düxmənlirimni nəziringgə aloƣin,
Qünki ular kəptur;
Ular manga qongkur əqmənlik bilən nəprətlinidu.
[20] Jenimni sakliƣaysən, meni kutkuzoƣaysən;
Meni xərməndiliktə kaldurmiƣaysən;
Qünki mən Seni baxpanahim kildim.
[21] Kəngül saplikı wə durusluk meni kooƣdioƣay;

25:2 Zəb. 22:4-5; 31:1; 34:5
25:3 Yəx. 28:16; Rim. 10:11
25:4 Zəb. 27:11; 86:11; 119:33
25:6 Zəb. 103:17; 106:1; 107:1; 117:2; 136; Yər. 33:11

Qünki mən Sanga ümid baoŋlap kütüwatimən.
22 I Huda, Israilni barliķ külpətliridin ķutķuzup ḥərlükkə qikaroŋaysən!

26-küy
Barliķ rəzilliktin yiraķlixixķa intilix

26 [1] Dawut yazoŋan küy: —
Mən üqün ḥəküm qikaroŋaysən, i Pərwərdigar;
Qünki mən əz durusluķumda turup mangdim;
Mən Pərwərdigaroŋa tayinip kəlgənmən;
Mən teyilip kətməymən.
[2] Meni sinap bakķaysən, i Pərwərdigar, meni təkxürüp bakķin;
Wijdanimni, ķəlbimni tawlioŋaysən;
[3] Qünki əzgərməs muḥəbbitingni kəz aldimda tutķanmən;
Mən ḥəķikitingni əzümgə yetəkqi kilip mangdimmən.
[4] Mən yaloŋanqilar bilən ḥəmdastihan olturmidim;
Sahtipəzlərgə ḥəmraḥ boluxķa kirməymən.
[5] Yamanlik ķiloŋuqilar jamaitidin yirginimən;
Rəzillər bilənmu olturmaymən.
[6] Ķollirimni gunaḥsizlikta yuyimən;
Xunda, ķurbangaḥingni aylinip yürələymən.
[7] Wə ḥəm təxəkkürlərni anglitimən;
Barliķ karamətliringni jakarlaymən.
[8] I Pərwərdigar, makaning boloŋan əyni,
Xan-xəriping turoŋan jayni səyüp kəldim;
[9] Jenimni gunaḥkarlar bilən,
Ḥayatimni ķanhorlar bilən billə elip kətmigəysən;
[10] Ularning ķolida suyikəstlər bardur,
Ong ķoli parilərgə toldi.
[11] Mən bolsam, durusluķumda mengip yürüwerimən;
Meni ḥərlükkə qikirip ķutķuzoŋaysən,
Manga meḥir-xəpķət kərsətkəysən.
[12] Putum bolsa tüptüz jayda turidu;
Jamaətlər arisida turup Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyilər ķayturimən.

27-küy
Hudani kütkin!

27 [1] Dawut yazoŋan küy: —

25:21 «Qünki mən Sanga ümid baoŋlap kütüwatimən» — yaki «Qünki sanga təlmürüp ķaraymən».
26:1 «Mən Pərwərdigaroŋa tayinip kəlgənmən; mən teyilip kətməymən» — yənə birhil tərjimisi «Mən ḥeq təwrənməs Pərwərdigaroŋa tayinip kəldim».
26:1 Zəb. 7:8
26:2 «wijdanim» — yaki «niyətlirim». Bu səz ibraniy tilida «bərəklər» degən bilən ipadilinidu.
26:4 Ayup 31:5; Zəb. 1:1
26:11 «Meni ḥərlükkə qikirip ķutķuzoŋaysən» — muxu «ḥərlükkə qikirix» gunaḥning asaritidin ķutķuzuxni kərsitidu.

Pərwərdigar mening nurum wə nijatliḳimdur;
Mən yənə kimdin ḳorḳay?
Pərwərdigar ḥayatimning ḳoroƣinidur;
Mən kimning aldida titrəy?
[2] Yamanliḳ ḳiloƣuqilar «Uning ətlirini yəyli» dəp manga ḥujum ḳiloƣanda,
Rəḳiblirim, düxmənlirim manga yeḳinlaxḳanda,
Putlixip, yiḳildi ular.
[3] Zor ḳoxun bargaḥ ḳurup meni ḳorxawoƣa alsimu,
Ḳəlbimdə ḥeq ḳorḳunq yoḳ;
Manga urux ḳozoƣisimu, yənila hatirjəm turuwerimən.
[4] Pərwərdigardin birla nərsini tiləp kəldim;
Mən xuningoƣa intiliməktimənki: —
Өmür boyi Pərwərdigarning өyidə bolsam,
Pərwərdigarning güzəllikigə ḳarap yürsəm,
Uning ibadəthanisida turup, yetəklixigə muyəssər bolsam, dəymən.
[5] Beximoƣa kün qüxkəndə, U meni sayiwini astioƣa alidu;
Meni qedirining iqidə aman saḳlap yoxuruwalidu.
U meni uyultax üstigə muḳim turoƣuzidu.
[6] Xunga ḥazir ətrapimdiki düxmənlirim aldida bexim yuḳiri kətürülidu.
Uning muḳəddəs qedirida təntənə ḳilip ḳurbanliḳlar sunimən;
Nahxa-küylər eytimən, munajatlarni eytimən Pərwərdigaroƣa!
[7] Nida ḳiloƣinimda awazimni angliƣaysən, i Pərwərdigar;
Manga meḥir-xəpḳət kərsitip, ijabət ḳiloƣaysən.
[8] Өz kənglüm: «Uning didarini izdənglar!» dəydu;
Didaringni, i Pərwərdigar, өzüm izdəymən.
[9] Məndin Өzüngni ḳaqurmioƣaysən!
Ɔəzəpləngəndə ḳulungni neri ḳooƣlimioƣaysən;
Sən meningdin yardimingni ayimay kəlding;
Sən məndin ayrilmioƣaysən, meni taxliwətmigəysən, i Nijatkarim Huda!
[10] Ata-anam meni taxliwətsimu,
Pərwərdigar meni ḳuqiḳioƣa alidu.
[11] Manga Өz yolungni өgətkəysən, i Pərwərdigar;
Küxəndilirim paylap yürməktə,
Meni tüz yoloƣa baxlioƣaysən.
[12] Meni rəḳiblirimning məyligə tapxurmioƣaysən,
Qünki manga ḳara qaplaxmaḳqi boloƣan yaloƣanqilar heli kəptur,
Ularning nəpəslirimu zorawanliḳtur.
[13] Aḥ, Pərwərdigarning meḥribanliḳini tiriklərning zeminida kərüxkə kəzüm yətmigən bolsa...!
[14] Pərwərdigarni təlmürüp kütkin!

27:1 Yəx. 10:17; 60:19,20; Mik. 7:8; Luḳa 1:79; Yuḥ. 1:4; 8:12; Wəḥ. 21:23
27:4 «... Өmür boyi Pərwərdigarning өyidə bolsam, ... Uning ibadəthanisida turup, yetəklixigə muyəssər bolsam» — Dawut pəyoƣəmbərning zamanida «Hudaning өyi», yəni «muḳəddəs ibadəthana» tehi selinmioƣanidi *(oƣli Sulayman keyin yasidi)*. Ibadəthana Musa pəyoƣəmbər arḳilik yasaloƣan «muḳəddəs qedir» idi. Xuning bilən Dawutning «muḳəddəs ibadəthana» degini bəlkim roḥiy jəḥəttin, yəni Hudaning Өz ḥuzur-dərgaḥini kərsitidu, dəp qüxiniximiz kerək.
27:9 «Məndin Өzüngni ḳaqurmioƣaysən!» — ibraniy tilida «Yüzüngni məndin yoxurmioƣaysən!».
27:10 «Ata-anam meni taxliwətsimu,...» — Dawut Saul padixaḥ təripidin ḳooƣlanoƣan. Saul uni «jinayətqi» dəp ḥesablioƣan qaoƣlirida, Dawut ata-anisi təripidin bir məzgil qətkə ḳeḳiloƣan boluxi mumkin idi. Keyin ular uning bilən billə boldi. Təwrat «1Sam.» 21-, -22-babni kərüng.
27:11 Zəb. 25:4-5, 9, 12; 86:11; Zəb. 119.

Jigərlik bol, ḳəlbing mərdanə bolsun!
Xundaḳ ḳil, Pərwərdigarni təlmürüp kütkin!

28-küy
Pərwərdigaroŋa tayinix

28 [1] Dawut yazoŋan küy: —
I Pərwərdigar, Sanga nida ḳilimən;
I mening Ḳoram Texim, manga süküt ḳilmioŋaysən;
Qünki Sən jimjit turuwalisang,
Mən qongḳur ḥangoŋa qüxidioŋanlaroŋa ohxaxla bolimən.
[2] Sanga pəryad kətürginimdə,
Sening muḳəddəs kalamhanangoŋa ḳolumni kətürginimdə,
Mening iltijalirimning sadasini angliоŋaysən!
[3] Meni rəzillər wə ḳəbiḥlik ḳiloŋuqilar bilən billə taxliwətmigəysən;
Ular aoŋzida yeḳinliri bilən dostanə səzləxsimu,
Kənglidə əqmənlik bardur.
[4] Ularning ḳilmixlirioŋa ḳarap,
Ixlirining yamanlikioŋa ḳarap ix tutḳaysən;
Ḳolining ḳiloŋanliri boyiqə əzlirigə yanduroŋaysən;
Tegixlik jazani əzlirigə ḳayturoŋaysən.
[5] Qünki ular nə Pərwərdigarning ḳiloŋanlirini,
Nə ḳollirining ixligənlirini ḥeq nəzirigə almaydu,
Pərwərdigar ularni oŋulitip, ḳaytidin bax kətürgüzməydu.
[6] Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturulsun;
Qünki U mening iltijalirimning sadasini angliоŋan.
[7] Pərwərdigar mening küqüm, mening ḳalḳinimdur;
Mening kənglüm uningoŋa ixəndi,
Xuning bilən yardəm taptim;
Xunga kənglüm zor xadlinidu,
Əz küyüm bilən mən Uni mədḥiyiləymən.
[8] Pərwərdigar Əz həlḳining küqidur,
Xundaḳla məsiḥ ḳiloŋinioŋa ḳutḳuzoŋuqi ḳoroŋandur.
[9] Əz həlḳingni ḳutḳuzoŋaysən,
Mirasingni bərikətlik ḳiloŋaysən;
Ularni padiqidək beḳip ozuḳlanduroŋaysən,
Mənggügə ularni kətürüp yürgəysən.

27:14 Yəx. 25:9; 33:2; Ḥab. 2:3
28:1 Zəb. 30:3; 35:22; 143:7
28:2 «Sening muḳəddəs kalamhanangoŋa ḳolumni kətürginimdə» — «kalamhana» muḳəddəs qedirdiki «əng muḳəddəs jay»ni kərsitidu. Nemixḳa muxu yərdə «əng muḳəddəs jay» «kalamhana» deyilidu? Səwəbi, «əng muḳəddəs jay» iqidə «əḥdə sanduḳi» yatidu, «əḥdə sanduḳi» iqidə Huda Israil bilən tüzgən əḥdinamə *(Hudaning sөz-kalami)* saḳlaḳlik idi.
28:3 Zəb. 12:1-2; Yər. 9:7
28:8 «Pərwərdigar ... məsiḥ ḳiloŋinioŋa ḳutḳuzoŋuqi ḳoroŋandur» — Hudaning «məsiḥ ḳiloŋini»: — *(1)* Huda Israillar üstigə tikligən padixaḥ; *(2)* ahirda u dunyaoŋa əwətidioŋan Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥni kərstidu. «Məsiḥ» tooŋruluḳ 2-küydiki izaḥatlarni ḥəm «Təbirlərni» kərüng.
28:9 «Əz həlḳingni ḳutḳuzoŋaysən, mirasingni bərikətlik ḳiloŋaysən;...» — Hudaning Əz həlḳi dəl Əzining mirasi ikənliki Muḳəddəs Kitabta kəp yərlərdə tiloŋa elinidu.

29-küy
Pərwərdigarning ḥəywisi

29 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigaroɣa bərgəysilər, i Ḳudrətlik Boloɣuqining pərzəntliri,
Pərwərdigaroɣa xanu-xəwkət, küq bərgəysilər!
[2] Pərwərdigaroɣa Өz namioɣa layiḳ xanu-xəwkət bərgəysilər;
Pərwərdigaroɣa pak-muḳəddəslikning güzəllikidə səjdə ḳilinglar!
[3] Pərwərdigarning sadasi qongḳur sular üstigə ḥəküm süridu;
Xan-xərəp igisi boloɣan Təngri güldürmamilarni yangritidu;
Pərwərdigar büyük dengizlar üstigə ḥəküm süridu.
[4] Pərwərdigarning sadasi küqlüktur;
Pərwərdigarning sadasi ḥəywətkə toloɣandur;
[5] Pərwərdigarning sadasi kedir dərəhlirini sunduruwetidu;
Bərḥək, Pərwərdigar Liwandiki kedirlarni sunduruwetidu.
[6] U ularni mozay oynaḳlawatḳandək oynaḳlitidu;
Yawa kalining balisi oynaḳlawatḳandək, U Liwan wə Sirion teoɣini oynaḳlitidu.
[7] Pərwərdigarning sadasi qaḳmaḳlarning yalḳunlirini xahlitiwetidu;
[8] Pərwərdigarning sadasi qəl-jəzirini zilziligə salidu;
Pərwərdigar Ḳədəxtiki qəl-jəzirini zilziligə salidu;
[9] Pərwərdigarning sadasi dub dərəhlirini ḥəryan toloɣitidu,
Ormanliḳlarni yalingaqlaydu;
Uning ibadəthanisida boloɣan ḥəmmisi «xanu-xəwkət!» dəp təntənə ḳilidu.
[10] Pərwərdigar topan üstigə ḥəkümranliḳ ḳilip olturidu;
Bərḥək, Pərwərdigar mənggügə padixaḥ bolup ḥəküm sürüp olturidu.
[11] Pərwərdigar Өz həlḳigə ḳudrətni bəhx etidu;
Өz həlḳini aman-hatirjəmlik bilən bərikətləydu.

30-küy
Pərwərdigarning Dawutning kerilip kətkənlikini jazalap, andin saḳaytixi

30 [1] Muḳəddəs ibadəthanini Hudaoɣa ataxni təbrikləp, Dawut yazoɣan küy: —
Mən Seni aliy dəp uluoɣlaymən, i Pərwərdigar,
Qünki Sən meni pəstin yuḳiri kətürdüng,
Düxmənlirimni üstümdin huxallandurmiding.

29:1 «Pərwərdigaroɣa bərgəysilər,... Pərwərdigaroɣa xanu-xəwkət, küq bərgəysilər!» — bu sirliḳ səzning mənisi nemə? Mənisi qoḳum xuki, Hudaning həlḳi uningoɣa ixinip tayanoɣaqḳa, xundaḳla mədḥiyə oḳuoɣaqḳa, Huda ularning ḥayatida Өz küq-ḳudritini *(xundaḳla Өz xan-xəripini)* kərsitixigə xarait beridu.
29:1 Zəb. 96:7, 8
29:3 Mis. 9:23
29:6 «Sirion teoɣi» — Liwanning əng egiz taoɣ qoḳḳisi, yənə bir nami «Ḥərmon».
29:7 «Pərwərdigarning sadasi qaḳmaḳlarning yalḳunlirini xahlitiwetidu» — baxḳa birhil tərjimisi «Pərwərdigarning sadasi ot yalḳunlirini yirtiwetidu». Biraḳ aldi-kəynidiki səzlərgə ḳarioɣanda, qaḳmaḳlarni kərsitixi mumkin.
29:8 «Pərwərdigar Ḳədəxtiki qəl-jəzirini zilziligə salidu» — «Liwan taoɣliri» *(6-ayət)* — Ḳanaan *(Pələstin)*ning ximal təripi, «Ḳədəxtiki qəl-jəzirə» uning jənubiy təripi.
29:9 «Pərwərdigarning sadasi dub dərəhlirini ḥəryan toloɣitidu» — baxḳa birhil tərjimisi «Pərwərdigarning sadasi marallaroɣa ooɣlaḳlarni tuoɣduroɣuzidu».
29:10 «Pərwərdigar topan üstigə ḥəkümranliḳ ḳilip olturidu» — «topan» bəlkim Nuḥ pəyoɣəmbər dəwridiki topanni kərsitidu, bu yərdə kəqmə mənidə bolup, dunyadiki ḳalaymiḳanqiliḳnimu kərsitidu.

[2] I Pərwərdigar Hudayim, mən Sanga nalə kətürdüm,
Sən meni saḳaytting.
[3] I Pərwərdigar, Sən təḥtisaradin jenimni elip qiḳting,
Ḥangoɣa qüxidioɣanlar arisidin manga ḥayat berip saḳliding.
[4] Pərwərdigaroɣa küy eytinglar, i Uning ihlasmən bəndiliri,
Uning pak-muḳəddəslikini yad etip təxəkkür eytinglar.
[5] Qünki Uning oɣəzipi dəḳiḳidə ətüp ketidu,
Xapaiti bolsa ömürwayət bolidu;
Yioɣa-zar keqiqə ḳonup ḳalsimu,
Huxalliḳ tang səḥər bilən təng kelidu.
[6] Mən bolsam öz raḥət-paraoɣitimdə: «Mənggügə təwrənməy muḳim turimən» — dedim.
[7] Pərwərdigar, xapaiting bilən, mening teoɣimni mustəḥkəm turoɣuzoɣaniding;
Əmma Sən didaringni ḳaqurup yoxurdung;
Mən alaḳzadə bolup kəttim;
[8] Mən Sanga nalə-pəryad kətürdüm, i Pərwərdigar;
Mən Sən Rəbgə iltija ḳildim: —
[9] — Mening ḳenim təkülüp, ḥangoɣa kirsəm nemə paydisi bardur?
Topa-qang Seni mədḥiyiləmdu? U ḥəḳiḳitingni jakarliyalamdu?
[10] Angliɣaysən, i Pərwərdigar, manga xəpḳət kərsətkəysən;
I Pərwərdigar, manga yardəmdə boloɣaysən!
[11] Sən matəm ḳayoɣusini ussul oynaxlaroɣa aylandurdung;
Ḥaziliḳ bəz kiyimimni salduruwetip,
Manga huxalliḳni bəlwaoɣ ḳilip baoɣliding;
[12] Xunga mening roḥim süküt ḳilmay,
Sanga küylər oḳusun!
I Pərwərdigar, mening Hudayim, Sanga əbədil'əbədgiqə təxəkkürlərni eytimən!

31-küy
Besim astida

31 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Sən Pərwərdigarni, mən baxpanaḥ ḳildim;
Meni ḥeqḳaqan yərgə ḳaritip ḳoymioɣaysən;
Öz ḥəḳḳaniyliḳing bilən meni azad ḳilip ḳutḳuzoɣaysən;
[2] Manga ḳulaḳ saloɣaysən, meni tezrək ḳutḳuzuwaloɣaysən;
Manga ḳoram tax,
Özümni ḳooɣdaydioɣan ḳoroɣanliḳ ḳəl'ə boloɣaysən.
[3] Qünki Sən mening uyultexim, mening ḳoroɣinimdursən;
Xunga Öz naming üqün meni yetəkligəysən, meni baxlioɣaysən.
[4] Manga yoxurun selinoɣan tuzaḳtin ḳədəmlirimni tartḳaysən;
Qünki Sən mening baxpanaḥimdursən.
[5] Mən roḥimni ḳolungoɣa tapxurdum;

30:4 Zəb. 97:12
30:9 «Mening ḳenim təkülüp, ḥangoɣa kirsəm nemə paydisi bardur?» — Dawutning kesili *(2- ḥəm 3-ayətni kərüng)* bəlkim bir yaridin boloɣanmu, yaki özining ḳanax kesili barmidi?
30:12 «xunga mening roḥim süküt ḳilmay,...» — «roḥim» bu yərdə ibraniy tilida «xan-xəripim» degən səz bilən ipadilinidu.
31:1 Zəb. 22:4-5; 25:2, 3; 71:1, 2; Yəx. 49:23

Sən manga nijatlik ḳilip ḥərlükkə qiḳaroɣansən, i Pərwərdigar, ḥəḳ Təngri.
6 Yaloɣan ilaḥlaroɣa qoḳunidioɣanlardin yirginip kəldim;
Mən bolsam Pərwərdigaroɣa etiḳad ḳilimən.
7 Өzgərməs muḥəbbiting bilən huxal bolup xadlinimən;
Qünki mening harliḳimni kərdüngsən;
Jenimning azap-oḳubətliridin həwər tapting.
8 Meni düxmənlirimning ḳolioɣa qüxürmiding,
Bəlki putlirimni kəngri jayoɣa turoɣuzdung.
9 I Pərwərdigar, manga rəḥim-xəpḳət kərsətkəysən,
Qünki beximoɣa külpət qüxti;
Dərd-ələmdin kəzüm tügüxəy dəp ḳaldi,
Jenim, wujudummu xundaḳ.
10 Ḥayatim ḳayoɣu-ḥəsrət bilən,
Yillirim oɣəm-oɣussə bilən uprawatidu.
Gunaḥim tüpəylidin maoɣdurum ketəy dəp ḳaldi,
Ustihanlirim sizip kətti.
11 Mən rəḳiblirimning iza-aḥanitigə ḳaldim,
Yeḳinlirim aldida tehimu xundaḳ;
Tonuxlirimoɣimu bir wəḥimə boldum;
Koqida meni kərgənlərmu məndin dajip ḳaqidu.
12 Ḥəmməylən meni əlgən adəmdək, kənglidin qiḳirip taxlaxti;
Puquḳ qinidək bolup ḳaldim.
13 Qünki nuroɣunlarning təḥmətlirini anglidim,
Wəḥimə tərəp-tərəplərdə turidu;
Ular manga ḥujum ḳilixḳa məsliḥətlixiwatidu,
Jenimni elixḳa ḳəst ḳilixiwatidu.
14 Biraḳ mən Sanga tayinimən, i Pərwərdigar;
«Sən mening Hudayim!» — dedim.
15 Mening künlirim Sening ḳolungdidur;
Meni düxmənlirimning ḳolidin ḥəm manga ziyankəxlik ḳiloɣuqilardin ḳutḳuzoɣaysən.
16 Ḳulungoɣa didaringning jilwisini qüxürgəysən;
Өzgərməs muḥəbbiting bilən manga nijatlik ata ḳiloɣaysən.
17 I Pərwərdigar, meni yərgə ḳaritip ḳoymioɣaysən;
Qünki mən Sanga iltija ḳildim;
Rəzillər yərgə ḳarap ḳalsun;
Ularning təḥtisarada zuwani tutulsun;
18 Yaloɣan ləwlər zuwandin ḳalsun!
Ular ḥəḳḳaniylarni halioɣanqə mazaḳ ḳilip təkəbburluḳ bilən səzliməktə!
19 Өzüngni baxpanaḥ ḳiloɣanlar üqün insan balilirining kəz aldida kərsətkən iltipatliring,
Yəni Өzüngdin ḳorḳidioɣanlar üqün, saḳlioɣan iltipat-nemətliring nəḳədər moldur!
20 Sən ularni insanlarning suyiḳəstliridin Өz ḥuzurungdiki yoxurun dalda jayoɣa alisən;
Sən ularni til-aḥanətlərdin sayiwiningdə yoxurup ḳoyisən.
21 Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyilər yollansun!

31:5 Luḳa 23:46
31:6 Yun. 2:8
31:9 «...Jenim, wujudummu xundaḳ» — yaki «Jenim, iqimmu xundaḳ».
31:11 Ayup 19:13; Zəb. 38:11
31:19 Yəx. 64:3; 1Kor. 2:9

Qünki U əzgərməs muḥəbbitini zulmətlik bir xəḥərdə ajayib nimayən ḳildi!
22 Qünki mən dəkkə-dükkidə ḥodukup: —
Seni, meni kəzidin qiḳirip ḳoydimikin, dəp ḳorkḳanidim;
Ḥalbuki, mən nalə kətürüp yelinoŋinimda, pəryadimoŋa ḳulaḳ salding.
23 Pərwərdigarni səyünglar, i Uning barliḳ məmin bəndiliri!
Pərwərdigar Əzigə sadiḳlarni ḳooŋdaydu,
Ḥəm təkəbburluḳ bilən ix ḳiloŋuqilarning ḳilmixlirini əz bexioŋa ḥəssiləp ḳayturidu!
24 I Pərwərdigarni təlmürüp kütkənlər,
Jigərlik bol, ḳəlbing mərdanə ḳilinsun!

32-küy
Gunaḥni etirap ḳilip, Hudadin kəqürüm sorax; Huda jawabən bexarət beridu

32 1 Dawut yazoŋan «Maskil»: —
Itaətsizlikliri kəqürüm ḳilinoŋan,
Gunaḥliri yepiloŋan kixi bəhtliktur!
2 Pərwərdigar rəzillikliri bilən ḥesablaxmaydioŋan,
Roḥida ḥeqḳandaḳ ḥiylilik yoḳ kixi bəhtliktur!
3 Mən gunaḥimni ikrar ḳilmay, süküttə turuwaloŋanidim,
Kün boyi aḥu-pioŋan iqidə,
Səngəklirim qirip kətti;
4 Qünki meni baskan ḳolung manga keqə-kündüz eoŋir boldi;
Yazdiki ḳuroŋaḳqiliḳtək yilikim ḳaoŋjirap kətti.
Selaḥ!
5 Əmdi gunaḥimni Sening aldingda etirap ḳildim,
Ḳəbiḥlikimni Səndin yoxuruwərməydioŋan boldum;
Mən: «Pərwərdigaroŋa asiyliḳlirimni etirap ḳilimən» — dedim,
Xuning bilən Sən mening rəzil gunaḥimni kəqürüm ḳilding.
Selaḥ!
6 Xunga Seni tapalaydioŋan pəyttə,
Ḥərbir ihlasmən Sanga dua bilən iltija ḳilsun!
Qong topanlar ərləp, texip kətkəndə,
Sular xu kixigə ḥargiz yeḳinlaxmaydu.

31:21 «Qünki U əzgərməs muḥəbbitini zulmətlik bir xəḥərdə ajayib nimayən ḳildi! » — ayətning baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri bar, məsilən «zulmətlik bir xəḥərdə» degənning birnəqqə tərjimiliri bar. Bizningqə Dawut Saul padixaḥning ziyankəxlikidin ḳaqḳanda, yat yurtlarda musapir boloŋan waḳitlirini əsləwatidu. Məsilən, «1Sam.» 21-, 27-babni kərüng.
31:24 Zəb. 27:14
32:1 «Dawut yazoŋan «Maskil»» — «Maskil» degən sözning mənisi bizgə naməlum; bəzi alimlar uni «tərbiyilik» bildüridu, dəp ḳaraydu; yəni bəzilər uni «maḥirlik bilən eytilsun» degənni bildüridu, dəp ḳaraydu. **«Itaətsizlikliri kəqürüm ḳilinoŋan, gunaḥliri yepiloŋan kixi bəhtliktur!»** — ibraniy tilida «Aḥ, itaətsizlikliri kəqürüm ḳilinoŋan, gunaḥliri yepiloŋan kixining bəhtlikliri!». Bu bəhtliklər bir-birləp təwəndə təswirlinidu.

32:1 Rim. 4:6, 7
32:4 «Selaḥ!» — mənisi enik əməs. Zəburdiki ḥərbir küy nahxa ḳilip eytiloŋan waḳitta, «Selaḥ» bəlkim pədidiki birdəm tohtaxni *(pauz)* kərsitip, «tohta, oylan» degən mənidə ixlitilixi mumkin.
32:5 Zəb. 38:18; 51:3; Pənd. 28:13; 1Yuḥ. 1:9
32:6 «Xunga seni tapalaydioŋan peyttə, ḥərbir ihlasmən Sanga dua bilən iltija ḳilsun!» — «xunga» degən muxu muḥim söz Hudaning kəqürümini izdigən adəmgə ümid berixi kerək *(5-ayətni kərüng)*. **«Qong topanlar ərləp texip kətkəndə, sular xu kixigə yeḳinlaxmaydu»** — muxu sözlər oḳurmənlərgə Nuḥ pəyoŋəmbərning dəwridiki topanni əslitidu. Topan kelixtin

7 Sən mening dalda jayimdursən;
Sən meni zulumdin saḳlaysən;
Ətrapimni nijatliḳ nahxiliri bilən ḳaplaysən!
Selaḥ.
8 — «Mən sən mengixḳa tegixlik yolda seni yetəkləymən ḥəm tərbiyləymən;
Mening kəzüm üstüngdə boluxi bilən sanga nəsiḥət ḳilimən.
9 Əḳli yoḳ boloɣan at yaki exəktək bolma;
Ularni qəkləxkə tizginləydioɣan yügən bolmisa,
Ular ḥərgiz sanga yeḳin kəlməydu».
10 Rəzillərgə qüxüdioɣan ḳayoɣu-ḥəsrətlər kəptur,
Birak meḥir-xəpḳətlər Pərwərdigaroɣa tayanoɣan kixini qəridəydu;
11 I ḥəḳḳaniylar, Pərwərdigar bilən xadlinip hursən bolunglar;
Kəngli duruslar, huxalliḳtin təntənə ḳilinglar!

33-küy
Pərwərdigarning meḥribanliḳi jaḥanoɣa toloɣan

33 1 Əy ḥəḳḳaniylar, Pərwərdigar üqün təntənə ḳilinglar!
Mədḥiyiləx duruslar üqün güzəl ixtur.
2 Rawab bilən Pərwərdigarni mədḥiyiləŋlar;
Ontaroɣa təngkəx bolup, uningoɣa küylərni eytinglar.
3 Uningoɣa atap yengi bir munajat-nahxini eytinglar;
Maḥirlik bilən qelip, awazinglarni yuḳiri yangritinglar.
4 Qünki Pərwərdigarning səzi bərḥəḳtur;
Uning barliḳ ixliri wədilirigə sadaḳətliktur.
5 U ḥəḳḳaniyət ḥəm adalətni yahxi kərgüqidur;
Yər-zemin Pərwərdigarning meḥribanliḳi bilən toloɣandur.
6 Pərwərdigarning səzi bilən asmanlar yaritiloɣan,
Uning aoɣzidiki nəpəs bilən ularning barliḳ ḳoxunlirimu yaritiloɣandur;
7 U dengizdiki sularni bir yərgə yioɣip dəwiləydu;
U okyanlarni ambarlar iqidə saḳlap turidu;
8 Pütkül yər yüzidikilər Pərwərdigardin əymənsun;
Dunyadiki pütün jan igiliri Uningdin ḳorḳup, ḥərmətlisun;

---

burun Hudani izdigənlər üqün «Hudani tapalaydioɣan pəyt» bolidu; lekin topan besip kəlgəndin keyin Hudani izdəydioɣan ḥeqḳandak pursət ḳalmaydu.
32:7 Zəb. 27:5; 31:20
32:8 «Mening kəzüm üstüngdə boluxi bilən...» — *(1)* Huda Əzini səygənlərni ḥərdaim kəzidə tutidu; *(2)* ḳədimdə padixaḥlar hizmətqilirigə pəḳət kəz ixariti bilənla yol kərsitətti.
32:9 Pənd. 26:3; Yak. 3:3
33:1 Zəb. 92:1; 135:3; 147:1
33:2 «Rawab bilən Pərwərdigarni mədḥiyiləŋlar» — «rawab» bu ayəttə ḥəm Zəburdiki baxḳa ayətlərdə ixlitilgəndə, «rawab» degən səz rawabḳa ohxap ketidioɣan bir sazni kərsitidu. **«Ontaroɣa təngkəx bolup, uningoɣa küylərni eytinglar»** — «ontar» on tarliḳ qiltardək bir saz.
33:3 Zəb. 40:3; 96:1; 98:1; 144:9; Yəx. 42:10; Wəḥ. 5:9; 14:3
33:5 Zəb. 45:7; 119:64; Ibr. 1:9
33:6 «ularning asmanlarning barliḳ ḳoxunliri» — bir tərəptin ḳuyax, ay, yultuzlarni kərsətsə, yənə bir tərəptin barliḳ pərixtilərni kərsitidu.
33:6 Yar. 1:6, 7
33:7 «U dengizdiki sularni bir yərgə yioɣip dəwiləydu» — baxḳa birhil tərjimisi: «U dengizdiki sularni küplərgə yioɣidu». **«U okyanlarni ambarlar iqidə saḳlap turidu»** — bu ayətning mənisi sirliḳ boloɣini bilən, Hudaning sularni toluḳ idarə ḳilidioɣanliḳini kərsətkənlikidin ḥeqḳandak xübhə yoḳ.

[9] Qünki Uning bir səzi bilənla ix püttürülgənidi;
Uning bir əmri bilənla degənliri bərpa kilinoƣanidi.
[10] Pərwərdigar əllərning pilanini tosuwetidu;
U ḳowmlarning hiyallirini bikar kiliwetidu.
[11] Pərwərdigarning nəsiḥəti mənggügə turidu;
Ḳəlbidiki oyliri dəwrdin-dəwrgə ixḳa axurulidu.
[12] «Pərwərdigar bizning Hudayimizdur» dəydioƣan ḳowm bəhtliktur!
Yəni Өz mirasi boluxḳa tallioƣan həlḳ bəhtliktur!
[13] Pərwərdigar ərxtin yərgə nəzər salidu,
U pütkül insanlarni kərüp turidu.
[14] Turaloƣusidin yər yüzidikilərning ḥəmmisigə ḳaraydu;
[15] U ularning ḥərbirining ḳəlblirini Yasioƣuqidur;
Ularning barlik ixlirini dəngsəp qikḳuqidur.
[16] Padixaḥ bolsa ḳoxunlirining kəplüki bilən oƣalib bolalmaydu;
Palwan əzining zor küqi bilən əzini ḳutḳuzalmaydu;
[17] Tulparoƣa tayinip həwp-hətərdin ḳutḳuzulux bihudiliktur,
U zor küqi bilən ḥeqkimni ḳutḳuzalmaydu;
[18-19] Mana, ularning jenini ələmdin ḳutḳuzux üqün,
Ḳəḥətqiliktə ularni ḥayat saḳlax üqün,
Pərwərdigarning kəzi Өzidin əyminidioƣanlarning üstidə turidu,
Өzining əzgərməs muḥəbbitigə ümid baoƣlioƣanlarning üstidə turidu.
[20] Bizning jenimiz Pərwərdigaroƣa təlmüridu;
Bizning yardəmqimiz,
Bizning ḳalḳinimiz U bolidu.
[21] Xunga Uning bilən ḳəlbimiz xadlinip ketidu;
Qünki Uning mukəddəs namioƣa tayinip ixənduḳ.
[22] I Pərwərdigar, biz Sangila ümid baoƣlioƣinimizdək,
Sening əzgərməs muḥəbbitingmu üstimizdə boloƣay!

34-küy
Hudaning meḥribanlikioƣa mədḥiyə
«elipbə tərtipilik» küy
1-ayəttiki izaḥatni kərüng.

34 [1] Dawut yazoƣan küy: —
(Dawut Abimələk padixaḥning aldida yürüx-turuxini baxḳiqə ḳiliwaloƣanda, Abimələk uni ḥəydiwətkən waḳitta yazoƣan)
|א| Mən ḥərḳandak waḳitlarda Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən;
Uni mədḥiyiləx aoƣzimdin qüxməydu.

33:10 Yəx. 19:3
33:11 Pənd. 19:21; 21:30; Yəx. 46:10
33:12 Zəb. 65:4; 144:15
33:18-19 Ayup 36:7; Zəb. 34:15; 1Pet. 3:12
34:1 «א alaf, ibraniy tilidiki birinqi ḥərp» — bu küy «elipbə tərtipilik» küy. Ḥərbir ayət aldida ibraniy ḥərplər kərsitilidu *(10-küygə berilgən, «elipbə tərtipilik küy» tooƣruluk izaḥatnimu kərüng).* **«Mən ḥərḳandak waḳitlarda Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən»** — «təxəkkür-mədḥiyə ḳayturux» degən səz ibraniy tilida «*(Hudaoƣa)* rəḥmət eytix», «uni uluoƣlax» degən mənidə kelidu, uning yənə «Hudani hursən ḳilix» degən mənisimu bar. «Təxəkkür-mədḥiyə ḳayturux» degənning ibraniy tilidiki xəkli ərəb tilidiki «mubarəkləx» degən səzgə ohxap ketidu; demək, Hudaoƣa ««barək» *(bərikət)* yətküzüx».
34:1 1Sam. 21:13

[2] |ב| Qəlbim Pərvərdigarni iptiharlinip mədhiyələydu,
Məminlər buni anglap xadlikta bolidu.
[3] |ג| Mən bilən billə Pərvərdigarni uluoɣlanglar,
Birliktə Uning namioɣa mədhiyilər yangritayli.
[4] |ד| Pərvərdigarni izdidim,
U mening duayimni ijabət kildi,
Meni baskan barlik wəhimə-korkunqlirimdin kutkuzdi.
[5] |ה| Məminlər Uningoɣa təlmürüp nurlandi;
|ו|Yüzliri yərgə karitilmidi.
[6] |ז| Mən pekir-biqarə Uningoɣa nida kildi,
Pərvərdigar anglap, meni ħəmmə awariqiliklərdin kutkuzdi.
[7] |ח| Pərvərdigarning Pərixtisi Uningdin əyminidioɣanlarni kooɣdap ətrapioɣa qedirini tikidu,
Ularni kutkuzidu.
[8] |ט| Pərvərdigarning mehribanlikini tetip, bilgin,
Uningoɣa ixinip tayanoɣan adəm nemidegən bəhtliktur!
[9] |י| I Uning mukəddəs bəndiliri, Pərvərdigardin əymininglar!
Qünki Uningdin əyminidioɣanlarning ħeq nərsisi kəm bolmas.
[10] |כ| Küqlük arslanlar ozuksiz kelip aq kalsimu,
Əmma Pərvərdigarni izdigüqilərning ħeqbir yahxi nərsisi kəm bolmas.
[11] |ל| Kelinglar balilirim, manga kulak selinglar;
Mən silərgə Pərvərdigardin əyminixni əgitip koyay.
[12] |מ| Ħayatni ətiwarlaydioɣan kixi kim?
Kimning uzun wə yahxi künlərni kərgüsi bar?
[13] |נ| Undakta tilingni yamanliktin tartip yür,
Ləwliring məkkarliktin neri bolsun;
[14] |ס| Yamanliktin ayrilip yirak bolup, güzəl əməllərni kilip yür;
Aman-hatirjəmlikni izdəp, uni kooɣlap yür.
[15] |ע| Pərvərdigarning kəzi ħəkkaniylarning üstidə turidu,
Uning kuliki ularning iltijalirioɣa oquk turidu;
[16] |פ| Pərvərdigarning qirayi rəzillik kiloɣuqilaroɣa karxi qikar,
Ularning ħərkandak nam-hatirilirini yər yüzidin elip taxlar;
[17] |צ| Ħəkkaniylar iltija kilidu,
Pərvərdigar anglaydu, ularni barlik azab-muxəkkətliridin kutkuzidu;
[18] |ק| Pərvərdigar kəngli sunuklaroɣa yekindur,
Roħi ezilgənlərni kutkuzidu.
[19] |ר| Ħəkkaniylar duq kəlgən awariqiliklər kəptur;
Birak Pərvərdigar ularni bularning ħəmmisidin kutkuzidu.
[20] |ש| U ħəkkaniyning səngəklirini sak kalduridu,

34:7 **«Pərvərdigarning Pərixtisi» *yaki «Pərvərdigarning əlqisi»*** — Təwrat dəwridə intayin alahidə bir xəhs idi. «Təbirlər»ni kərüng. «Pərvərdigarning Pərixtisi» bəzi ixlarda Hudaning ornida kərünətti *(məsilən, «Yar.» 16:7-14, 18-babni, «Təbirlər»nimu kərüng)*.
34:10 Ayup 4:11
34:12 1Pet. 3:10
34:14 **«Aman-hatirjəmlikni izdəp...»** — yaki «ħəmməylən bilən inak ətüxkə tirixip,...».
34:15 Ayup 36:7; Zəb. 33:18; 1Pet. 3:12
34:18 **«Pərvərdigar kəngli sunuklaroɣa yekindur, roħi ezilgənlərni kutkuzidu»** — bu ayəttiki «kəngli sunuklar» ħəmdə «roħi ezilgənlər», xübhisizki, towa kiloɣanlarni kərsitidu.
34:18 2Tim. 3:11
34:19 2Tim. 3:12

Ulardin birsimu sunup kətməydu.
21 |ח| Yamanlikning əzi rəzillərni əltüridu;
Ḥəkkaniylaroƣa nəprətlinidioƣanlar gunaḥta kalidu.
22 |פ| Pərwərdigar Əz kullirining janlirini bədəl tələp ḥərlükkə qikiridu;
Uningoƣa tayanoƣanlardin ḥeqkimgə gunaḥ bekitilməydu.

35-küy
Ziyankəxlik ḥəm aḥanəttə kaloƣanda kiloƣan dua

35 1 Dawut yazoƣan küy: —
I Pərwərdigar, mən bilən elixkanlar bilən elixkaysən;
Manga jəng kiloƣanlaroƣa jəng kiloƣaysən!
2 Kolungoƣa sipar wə kalkan aloƣin;
Manga yardəmgə ornungdin turoƣaysən;
3 Nəyzini suoƣurup, meni koƣlawatkanlarning yolini toskaysən;
Mening jenimoƣa: «Mən sening nijatlikingdurmən!» — degəysən!
4 Mening ḥayatimoƣa qang salmakqi boloƣanlar yərgə karitilip xərməndə boloƣay;
Manga kəst əyligənlər kəynigə yandurulup rəswa boloƣay.
5 Ular goya xamalda uqkan samandək tozup kətkəy;
Pərwərdigarning Pərixtisi ularni tarkitiwətkəy!
6 Ularning yoli karangoƣu wə teyiloƣak boloƣay,
Pərwərdigarning Pərixtisi ularni koƣliwətkəy!
7 Qünki ular manga orunsiz ora-tuzak təyyarlidi;
Jenimni səwəbsiz elixka ular uni kolidi.
8 Ḥalakət tuydurmastin ularning bexioƣa qüxkəy,
Əzi yoxurun kuroƣan toroƣa əzi qüxkəy,
Ḥalakətkə yikiloƣay.
9 U qaoƣda jenim Pərwərdigardin səyünidu,
Uning nijatlik-kutkuzuxidin xadlinidu!
10 Mening ḥəmmə ustihanlirim: — «I Pərwərdigar, kimmu Sanga təngdax kələlisun?» — dəydu,
— «Sən ezilgən məminlərni küqlüklərning qanggilidin,
Ezilgənlər ḥəm yoksullarni ularni bulioƣuqilardin tartiwelip kutkuzisən».
11 Yawuz, yaloƣan guwaḥqilar kopup,
Həwirim bolmioƣan gunaḥlar bilən üstümdin xikayət kilmakta.
12 Ular mening yahxilikimoƣa yamanlik kilip,
Meni panaḥsiz yetim kilip koyoƣanidi!
13 Lekin mən bolsam, ular kesəl boloƣanda,
Bəzni yəgəp kiyiwaldim;
Ularni dəp roza tutup, əzümni təwən kildim;
Əmdi duayim bolsa ḥazir baoƣrimoƣa yenip kəldi!

34:20 Yuḥ. 19:36
34:22 **«Pərwərdigar Əz kullirining janlirini bədəl tələp ḥərlükkə qikiridu»** — bu yərdə ixlətkən peil *(«bədəl tələp ḥərlükkə qikiridu»)* adəttə kullarni *(məlum baḥada)* kulluktin azad kilix, ḥər kilixni bildüridu.
35:4 Zəb. 40:14; 70:2-3
35:5 Ayup 21:18; Zəb. 1:4; Yəx. 29:5; Ḥox. 13:3
35:13 **« ... ular kesəl boloƣanda, bəzni yəgəp kiyiwaldim»** — «bəz kiyim»ni kiyiwelix *(ḥaza tutkandək)* əzi yaki baxkilar üqün kattik dua kilixning birhil ipadisi idi. **«... duayim bolsa ḥazir baoƣrimoƣa yenip kəldi!»** — bu ibarining mənisi bəlkim: — *(1)* Huda jawab bərmigən bolsimu *(kesəl adəm sakaymidi)*, birak dua kiloƣuqini bərikətlidi; yaki *(2)* dərwəkə kesəl adəm sakaydi,

14 Mən bu ixlardin dost yaki ķerindiximning bexioɣa qüxkən ixķa ohxax məyüslinip yürdum,
Mən өz anisioɣa ḥaza tutķandək, beximni selip yürdüm.
15 Birak mən putlixip kətkinimdə,
Ular huxal boluxup kətkənidi,
Bir yərgə jəm boldi;
Dərwəkə jəm boluxup muxu zorawanlar manga ķarxi qiķixti,
Birak həwirim yok idi.
Ular meni parə-parə ķilix üqün tohtimay zərbə berixti.
16 Huddi bir qixləm poxkal üstidə qakqak wə talax ķioɣan hudasizlardək,
Ular manga qixlirini oɣuqurlitip hiris ķilixti.
17 I Rəb, ķaqanoɣiqə pərwa ķilmaysən?
Jenimni ularning ḥalakitidin ķutķuzoɣaysən,
Mening birdinbir ḥayatimni muxu yirtķuq xirlarning aoɣzidin tartiwaloɣaysən!
18 Zor jamaət arisida mən Sanga təxəkkür eytimən;
Nuroɣunlioɣan həlk arisida Seni mədḥiyiləymən.
19 Yaloɣan səwəb bilən manga rəķib boloɣanlarni üstümdin xadlandurmioɣaysən;
Məndin səwəbsiz nəprətləngənlərni өzara kөz ķisixturmioɣaysən!
20 Ular dostanə sөz ķilmaydu,
Zemindiki tinqlikpərwərlərgə pitnə-ioɣwa tokumakta.
21 Ular manga ķarap eoɣizini yooɣan eqip:
«Way-way! Kütkünimizni өz kөzimiz bilən kərüwalduk!» — deyixidu.
22 I Pərwərdigar, Sən bularni kərüp qikting, süküt ķilmioɣaysən;
I Rəb, məndin Өzüngni yiraklaxturmioɣaysən;
23 Ķozoɣaloɣaysən,
Mən üqün ḥөküm qiķirixķa oyoɣanoɣaysən,
I mening Hudayim — Rəbbim!
24 Mening ixim üstidə өz ḥəkķaniyliķing boyiqə ḥөküm qiķaroɣaysən, i Pərwərdigar Hudayim;
Ularni mening onguxsizliķimdin xadlandurmioɣaysən!
25 Ular kөnglidə: «Wah! Wah! Əjəb obdan boldi!» — deyixmisun;
Yaki: «Uni yutuwəttuk!» — deyixmisun.
26 Mening ziyinimdin huxal boloɣanlar yərgə ķaritilip xərməndə boloɣay;
Meningdin өzlirini üstün tutķuqilarning kiyim-keqiki hijalət wə nomussuzluk bolsun!
27 Mening ḥəkķaniyliķimdin səyüngənlər təntənə ķilip xadlansun!
Ular ḥəmixə: «Өz ķulining aman-esənlikigə səyüngən Pərwərdigar uluoɣlansun!» — degəy.
28 Xu qaoɣda mening tilim kün boyi ḥəkķaniyliķing tooɣruluk sөzləydu, mədḥiyilərni yangritidu.

36-küy
Gunaḥkar insan wə Hudaning meḥribanliķi

36 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Pərwərdigarning ķuli Dawut yazoɣan küy: —

birak ķerixķandək dua ķiloɣuqioɣa ziyankəxlik ķildi. Bizningqə 2-imkaniyət tooɣridur.
35:16 «Huddi bir qixləm poxkal üstidə qakqak wə talax ķiloɣan hudasizlardək,...» — baxķa birhil tərjimisi: — «Huddi bir qixləm poxkal üstidə qakqak wə huddi əzwəyləp mazak ķiloɣuqi əhlakşizlardək,...».
35:18 Zəb. 40:9,10; 111:1
35:19 Yuḥ. 15:25
35:27 «Mening ḥəkķaniyliķimdin səyüngənlər təntənə ķilip xadlansun! Ular ḥəmixə: «Өz ķulining aman-esənlikigə səyüngən Pərwərdigar uluoɣlansun!» — degəy» — Dawut pəyoɣəmbər muxu ayəttə bəlkim өzidin keyin kelidioɣan, өz əjdadi boloɣan Ķutķuzoɣuqi-Məsiḥ tooɣruluk bexarət beridu.

Rəzil adəmning asiyliki mening kəlbimdə bir bexarətni pəyda kilidu: —
«Uning nəzиridə Hudadin korkidioŋan ix yoktur!».
2 Qünki u əz-əzini mahtayduki,
U əz-əzigə: — «Məndə gunah tepilmas, kiloŋinim yirginqlik ix əməstur!» — dəydu.
3 Aoŋzidiki sözlər kəbihlik wə hiyligərliktur;
Pəzilətlik ix kilix parasitidin u alliburun məhrumdur.
4 U ornida yatkandimu gunahni kəzləydu;
U durus bolmioŋan yoloŋa mengixni iradə kilidu;
Yamanliktin heq nəprətlənməydu.
5 I Pərwərdigar, əzgərməs muhəbbiting ərxlərgə takixidu;
Həkikət-sadiklikiŋ bulutlaroŋa yetidu!
6 Həkkaniyliking büyük taoŋlardək,
Həkümliring tilsimatlik qongkur dengizlardəktur.
I Pərwərdigar, Sən adəmlər wə haywanlarni sakliоŋuqidursən;
7 Sening əzgərməs muhəbbiting nəkədər kimmətliktur, i Huda!
Xunga insan baliliri kanatliring sayisidə panahlinidu.
8 Ular əyüngdiki mol dastihandin toyoŋuqə bəhrimən bolidu;
Sən ularoŋa huzur-halawətliringning dəryasidin iqküzisən.
9 Qünki Səndila bardur hayatlik buliki;
Nurungda bolup nurni kərimiz.
10 Ah, Əzüngni tonup, bilgənlərgə muhəbbitingni,
Kəngli duruslaroŋimu həkkaniyliкingni kərsitixni dawamlaxturoŋaysən.
11 Təkəbburlarning putining manga hujum kilixioŋa yol koymioŋaysən;
Rəzillərning koli meni ornumdin kooŋliwətmisun;
12 Mana, yamanlik kiloŋuqilar yikildi!
Oŋulitiwetildi, ornidin kayta turalmaydu!

37-küy
Yahxilar bilən yamanlarning təkdiri
«elipbə tərtiplik» küy

37 1 Dawut yazoŋan küy: —
|א| Yamanlik kiloŋuqilar tüpəylidin əzüngni kəydürmə,
Nakəslərgə həsət kilma.
2 Qünki ular ot-qəplərdək tezla üzüp taxlinidu,
Yumran əsümlüklərgə ohxax tozup ketidu.
3 |ב| Pərwərdigaroŋa tayan, tirixip yahxilik kil,
Zeminda makanlixip yaxap, Uning wapa-həkikitini ozuk bilip huzurlan.
4 «Pərwərdigarni hursənlikim» dəp bilgin,
U arzu-tiləkliringgə yətküzidu.

36:1 «Pərwərdigarning kuli Dawut yazoŋan küy» — ibraniy tilida: «Pərwərdigarning kulining, Dawutning küyi».
36:2 «U əz-əzigə: — «Məndə gunah tepilmas, kiloŋinim yirginqlik ix əməstur!» — dəydu» — bəlkim u əzini aldimakqi bolup: «Mening gunahim anqə eoŋir əməs», deməkqi. Toluk ayətning yənə birhil tərjimisi: «Uning gunahining yirginqliki axkarilanoŋan bolsimu, u yənila əz ezini mahtaydu».
36:5 Zəb. 57:10; 108:4
37:1 Pənd. 23:17; 24:1
37:3 «Uning wapa-həkikitini ozuk bilip huzurlan» — baxka birhil tərjimisi: «wapalik-sadiklikka intilgin».

5 |ג| Yolungni Pərwərdigarоԓa amanət kil;
Uningоԓa tayan, U qoқum tilikingni ijabət қilidu.
6 |ד| U ḥəққaniyliқingni nurdək,
Adalitingni qüxtiki қuyaxtək qaқnitidu.
7 |ד| Pərwərdigarning aldida tinq bolup, Uni səwrqanlиқ bilən küt;
Ḥaramdin ronaқ tapқan adəm tüpəylidin,
Yaman niyətliri ixқa axidiоԓan kixi tüpəylidin əzüngni kəydürmə.
8 |ה| Aqqiқingdin yan, oԓəzəptin қayt,
Əzüngni kəydürmə;
U pəқət seni yamanliққa elip baridu.
9 Qünki yamanliқ қiloԓuqilar zemindin üzüp taxlinidu;
Pərwərdigarоԓa təlmürüp kütkənlər bolsa,
Zeminоԓa igidarqiliқ қilidu.
10 |ו|: Kəzni yumup aqқuqila, rəzil adəm ḥalak bolidu;
Uning makaniоԓa səpselip қarisang, u yoқ bolidu.
11 Biraқ yawax-məminlər zeminоԓa miraslиқ қilidu,
Wə qəksiz arambəhxliktin ḥuzurlinidu.
12 |ז| Rəzil adəm ḥəққaniyoԓa kəst қilidu;
Uningоԓa qixlirini oԓuqurlitip hiris қilidu;
13 Lekin Rəb uningоԓa қarap külidu;
Qünki Rəb uning bexiоԓa kelidiоԓan künni kəridu.
14 |ח| Yawaxlar wə yoқsullarni yiқitix üqün,
Yoli duruslarni қirip taxlax üqün,
Rəzillər қiliqini oԓilipidin suoԓurup elip,
Oқyasining kiriqini tartip təyyarlidi.
15 Lekin қiliqi bolsa əz yürikigə sanjilidu,
Oқyaliri sunduruwetilidu.
16 |ט| Ḥəққaniylardiki «az»,
Kəpligən yamanlarning baylиқliridin əwzəldur.
17 Qünki rəzillərning biləkliri sundurulidu;
Lekin Pərwərdigar ḥəққaniylarni yəlәydu;
18 |י| Pərwərdigar kəngli duruslarning künlirini bilidu;
Ularning mirasi mənggügə bolidu.
19 Ular eoԓir künlərdə yərgə қarap қalmaydu;
Қəḥətqiliқtimu ular toқ yüridu.
20 |כ| Biraқ rəzillər ḥalak bolidu;
Pərwərdigar bilən қarxilaxқuqilar qimənzardiki gül-giyaḥdək tozup ketidu;
Ular tügəydu;
Is-tütündək tarқilip tügəydu.
21 |ל| Rəzil adəm ətnə elip қayturmaydu;
Əmma ḥəққaniy adəm meḥribanliқ bilən ətnə beridu;
22 Qünki Pərwərdigar rəḥmət қiloԓanlar zeminоԓa igə bolidu,
Biraқ uning lənitigə uqrioԓanlar üzüp taxlinidu;

37:5 Zəb. 22:9-10; 55:22; Pənd. 16:3; Mat. 6:25; Luқa 12:22; 1Pet. 5:7
37:11 Mat. 5:5
37:20 «Ular tügəydu; is-tütündək tarқilip tügəydu» — baxқa birhil tərjimisi: «Ular tügəydu; қozilarning yeoԓidək kəyüp ketidu».

23 |מ| Mərdanə adəmning ḳədəmliri Pərwərdigar təripidindur;
Rəb uning yolidin hursən bolidu.
24 U teyilip kətsimu, yiḳilip qüxməydu;
Qünki Pərwərdigar uning ḳolini tutup yələp turidu.
25 |נ| Mən yax idim, ḥazir ḳerip ḳaldim;
Lekin ḥəḳḳaniylarning taxliwetilgənlikini,
Yaki pərzəntlirining nan tiligənlikini əsla kərgən əməsmən;
26 U kün boyi mərd-meḥriban bolup ətnə beridu;
Uning əwladlirimu həlḳḳə bərikət yətküzidu.
27 |ס| Yamanliḳni taxlanglar, yahxiliḳ ḳilinglar,
Mənggü yaxaysilər!
28 Qünki Pərwərdigar adalətni səyidu,
U Өz məmin bəndilirini taxlimaydu;
Ular mənggügə saḳlinidu;
|ע| Lekin rəzillərning əwladliri üzüp taxlinidu.
29 Ḥəḳḳaniylar yər-jaḥanoŋa igə bolidu,
Əbədil'əbədgiqə uningda makan tutup yaxaydu.
30 |פ| Ḥəḳḳaniy adəmning aoŋzi danaliḳ jakarlaydu;
Uning tili adil ḥəkümlərni səzləydu;
31 Ḳəlbidə Hudaning muḳəddəs ḳanuni turidu;
Uning ḳədəmliri teyilip kətməs.
32 |צ| Rəzillər ḥəḳḳaniy adəmni paylap yüridu;
Ular uni əltürgüdək pəytni izdəp yüridu.
33 Lekin Pərwərdigar uni düxmənning qanggilioŋa qüxürməydu;
Yaki ḥəkümdə uni gunaḥḳa pütməydu.
34 |ק| Pərwərdigarni təlmürüp küt,
Uning yolini qing tutḳin;
U sening mərtiwəngni kətürüp, zeminoŋa igə ḳilidu ,
Rəzillər ḥalak ḳilinoŋanda,
Sən buni kərisən.
35 |ר| Mən rəzil adəmning zomigərlik ḳiliwatḳinini kərdüm,
U huddi ayniоŋan barakṣan yapyexil dərəhtək ronak tapḳan.
36 Birak u ətüp kətti,
Mana, u yoḳ boldi;
Mən uni izdisəmmu, u tepilmaydu.
37 |ש| Mukəmməl adəmgə nəzər sal,
Durus insanoŋa ḳara!
Qünki bundaḳ adəmning ahir kəridioŋini arambəhx hatirjəmlik bolidu.
38 Itaətsizlər bolsa birliktə ḥalak bolixidu;
Ularning keləqiki üzülidu;
39 |ח| Birak ḥəḳḳaniylarning nijatliḳi Pərwərdigardindur;
U eoŋir künlərdə ularning küqlük panaḥidur.
40 Pərwərdigar yardəm ḳilip ularni saḳlaydu;

37:23 «Rəb uning yolidin hursən bolidu» — yaki: «U *(mərdanə kixi)* uning *(yəni, Rəbning)* yolidin hursən bolidu».
37:31 «Ḳəlbidə Hudaning muḳəddəs ḳanuni turidu» — ibraniy tilida «Ḳəlbidə Hudasining muḳəddəs ḳanuni turidu».
37:31 Zəb. 40:8; Yəx. 51:7
37:35 «Mən rəzil adəmning zomigərlik ḳiliwatḳinini kərdüm, u huddi ayniоŋan barakṣan yapyexil dərəhtək ronak tapḳan» — demək, rəzil adəm zomigərlik yoli bilən sirtidin ḳarioŋanda qiraylik qong bir dərəhtək barakṣan bolidu.

U ularni rəzillərdin saḳlap ḳutḳuzidu;
Qünki ular Uni baxpanahi ḳilidu.

38-küy
Eoɣirqiliḳta ḳaloɣan kixining iltija duasi

38 [1] Dawut yazoɣan küy: —
(Əslimə üqün)

I Pərwərdigar, oɣəzipingdə tənbih bərmigəysən,
Ḳəhringdə meni jazalimioɣaysən!
[2] Qünki okliring meni zəhimləndürüp sanjidi,
Ḳolung üstümdin ḳattiḳ basti.
[3] Ḳattiḳ oɣəziping tüpəylidin ətlirimdə ḥeq saḳlik yoḳ,
Gunahim tüpəylidin ustihanlirimda aram yoḳtur.
[4] Qünki gunahlirim boyumdin taxti;
Ular kətürəlmigüsiz eoɣir yüktək meni besiwaldi.
[5] Əhməḳliḳimdin jarahətlirim sesip, xəlwərəp kətti.
[6] Azabtin bəllirim tolimu pükülüp kətti,
Kün boyi oɣəmgə petip yürimən!
[7] Qatiraḳlirim otḳa toldi,
Ətlirimning saḳ yeri yoḳtur.
[8] Mən tolimu ḥalsirap, ezilip kəttim;
Ḳəlbimdiki azab-ḳayoɣu tüpəylidin ḥərkirəymən.
[9] Rəb, barliḳ arzuyum kəz aldingdidur;
Uḥ tartixlirim Səndin yoxurun əməs;
[10] Yürikim jioɣildap, ḥalimdin kəttim;
Kəzlirimning nuri əqti.
[11] Yar-buradərlirimmu meni uroɣan waba tüpəylidin, əzlirini məndin tartti;
Yeḳinlirimmu məndin yiraḳ ḳaqti.
[12] Jenimni almaḳqi boloɣanlar tuzaḳ ḳuridu;
Manga ziyanni kəstligənlər zəhirini qaqmaḳta;
Ular kün boyi ḥiylə-mikirlərni oylimaḳta.
[13] Lekin mən gas adəmdək anglimaymən,
Gaqa adəmdək aoɣzimni aqmaymən;
[14] Bərḥəḳ, mən angliyalmaydioɣan gaslardək bolup ḳaldim;
Aoɣzimda ḳilidioɣan rəddiyə-tənbih yoḳ.
[15] Qünki ümidimni Sən Pərwərdigaroɣa baoɣlidim;
Rəb Hudayim, Sən iltijayimoɣa ijabət ḳilisən.
[16] Qünki mən: — «Ular mening üstümgə qiḳip mahtanmioɣay;
Bolmisa, putlirim teyilip kətkəndə, ular xadlinidu» — dedim mən.
[17] Qünki mən dəldəngxip, tügixəy dəp ḳaldim,
Azabim kəz aldimdin kətməydu.
[18] Qünki mən əz yamanliḳimni iḳrar ḳilimən;
Gunahim üstidə ḳayoɣurimən.

38:1 Zəb. 6:1
38:18 Zəb. 32:5

[19] Lekin düxmənlirim juxkun ḥəm küqlüktur;
Kara qaplap, manga nəprətləngənlərning sani nuroŋundur.
[20] Wapaoŋa japa kilidioŋanlar bolsa, mən bilən karxilixidu;
Qünki mən yahxilikni kəzləp, intilimən.
[21] I Pərwərdigar, məndin waz kəqmigəysən!
I Hudayim, məndin yirakləxmioŋaysən!
[22] I Rəb, mening nijatlikim,
Manga qapsan yardəm kiloŋaysən!

39-küy
Hudaning tərbiyisini qüxinip yetix

39 [1] Nəoŋmiqilərning bexi Yədutunoŋa tapxuruloŋan, Dawut yazoŋan küy: —
«Tilim gunaḥ kilmisun dəp,
Yollirimoŋa dikkət kilimən;
Rəzillər kəz aldimda bolsa, mən aoŋzimoŋa bir kəxək salimən» — degənidim.
[2] Mən süküt kilip, zuwan sürmidim,
Ḥətta yahxilik tooŋrisidiki səzlərnimu aoŋzimdin qikarmidim;
Birak dil azabim tehimu kozoŋaldi.
[3] Kənglümdə zərdəm kaynidi,
Oylanoŋanseri ot bolup yandi;
Andin tilim ihtiyarsiz səzləp kətti.
[4] I Pərwərdigar, əz əjilimni,
Künlirimning kanqilik ikənlikini manga ayan kiloŋin;
Ajiz insan balisi ikənlikimni manga bildürgin.
[5] Mana, Sən künlirimni pəkət nəqqə oŋeriqla kilding,
Sening aldingda əmrüm yok ḥesabididur.
Bərḥək, barlik insanlar tik tursimu, pəkət bir tinikla, halas.
Selaḥ.
[6] Bərḥək, ḥərbir insanning ḥayati huddi bir kələnggidur,
Ularning aldirap-saldiraxliri bihudə awariqiliktur;
Ular baylikларni toplaydu, lekin keyin bu baylikларni kimning kolioŋa juoŋlinidioŋanlikini bilməydu.
[7] I Rəb, əmdi mən nemini kütimən?
Mening ümidim Sangila baoŋlikтur.
[8] Meni barlik asiylikлirimdin kutkuzoŋaysən,
Meni ḥamakətlərning məshirisigə kaldurmioŋaysən.
[9] Süküt kilip zuwan sürmidim;
Qünki mana, muxu jazani Əzüng yürgüzgənsən.
[10] Manga saloŋan wabayingni məndin neri kiloŋaysən;
Qünki kolungning zərbisi bilən tügixəy dəp kaldim.

39:1 «Yədutun» — Dawut pəyoŋəmbər «mədḥiyə Hori»ning yetəkqisi dəp bekitkən kixini kərsitidu *(«1Tar.» 16:41ni kərüng).* **–«Nəoŋmiqilərning bexi Yədutunoŋa tapxuruloŋan»** — baxka birhil tərjimisi: «Nəoŋmiqilərning yetəkqisigə tapxurulup, «Yədutun» *(mədḥiyiləx degən mənidə)* ahangida okulsun dəp...».
39:2 «Ḥətta yahxilik tooŋrisidiki səzlərnimu aoŋzimdin qikarmidim» — baxka birhil tərjimisi: «Ḥərkandak paydisiz səzdin kaldim».
39:5 Zəb. 62:9-10; 144:4

[11] Sən tənbiһliring bilən kixini əz yamanliкi üqün tərbiyiliginingdə,
Sən huddi nərsilərgə küyə қurti qüxkəndək, uning izzət-oɣururini yoқ қiliwetisən;
Bərһək, һərbir adəm bir tiniқla, halas. Selaһ.
[12] I Pərwərdigar, duayimni angliɣaysən,
Pəryadimoɣa қulaқ saloɣaysən!
Kəz yaxlirimoɣa süküt қilmioɣaysən!
Qünki mən pütkül ata-bowilirimdək,
Sening aldingda yaқa yurtluқ, musapirmən, halas!
[13] Manga tikkən kəzüngni məndin neri қiloɣaysənki,
Mən barsa kəlməs jayoɣa kətküqə,
Meni bir'az bolsimu rahəttin bəһrimən қiloɣaysən.

40-küy
Bexarət — Dawutning əwladi boloɣan Қutқuzoɣuqi-Məsiһ, Dawut arқiliқ kelidu

40 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigaroɣa təlmürüp, küttüm, küttüm;
U manga egilip pəryadimni anglidi.
[2] U meni һalakət orikidin,
Xundaқla patқaқ laydin tartiwaldi,
Putlirimni uyultax üstigə turoɣuzup,
Қədəmlirimni mustəһkəm қildi.
[3] U aoɣzimoɣa yengi nahxa-munajatni,
Yəni Hudayimizni mədһiyiləxlərni saldi;
Nuroɣun həlқ buni kərüp, қorқidu,
Һəm Pərwərdigaroɣa tayinidu.
[4] Təkəbburlardin yardəm izdiməydioɣan,
Yaloɣanqiliққa ezip kətməydioɣan,
Bəlki Pərwərdigarni əz tayanqisi қiloɣan kixi bəhtliktur!
[5] I Pərwərdigar Hudayim,
Sening biz üqün қiloɣan karamətliring wə oy-niyətliringni baroɣanseri kəpəytip, san-sanaқsiz қiloɣansən,
Kimmu ularni bir-birlər һesablap Əzünggə rəһmət қayturup bolalisun!
Ularni səzləp baxtin-ahir bayan қilay desəm,
Ularni sanap tügitix mumkin əməs.
[6] Nə қurbanliқ, nə axliқ һədiyəliri Sening tələp-arzuyung əməs,
Biraқ Sən manga səzgür қulaқlarni ata қilding;

39:12 Law. 25:23; 1Tar. 29:15; Zəb. 119:19; Ibr. 11:13; 1Pet. 2:11
40:2 «һalakət oriki» — ibraniy tilida: «xawқunlaxlarning oriki».
40:5 «Kimmu ularni bir-birlər һesablap Əzünggə rəһmət қayturup bolalisun!» — baxқa birhil tərjimisi: «Kimmu Sanga təngdax bolup seni tosalisun?!».

Nə kəydürmə qurbanlik, nə gunah qurbanlikini tələp kilmiding;
7 Xunga jawab bərdimki —
«Mana mən kəldim!» — dedim.
Oram yazma dəsturda mən tooɣruluk pütülgən: —
8 «Hudayim, Sening kənglüngdiki iradəng mening hursənlikimdur;
Sening Təwrat kanunung kəlbimgə pütüklüktur».
9 Büyük jamaət arisida turup mən həkkaniylikni jakarlidim;
Mana bularni əzümdə kilqə elip kaloɣum yoktur,
I Pərwərdigar, Əzüng bilisən.
10 Həkkaniylikingni kəlbimdə yoxurup yürmidim;
Wapadarlikingni wə nijatlikingni jakarlidim;
Əzgərməs muhəbbiting wə həkikitingni büyük jamaətkə heq yoxurmastin bayan kildim.
11 I Pərwərdigar, mehribanlikliringni məndin ayimioɣaysən;
Əzgərməs muhəbbiting wə həkikiting hərdaim meni sakliоɣay!
12 Qünki sansiz külpətlər meni oriwaldi;
Kəbihliklirim meni besiwelip, kərəlməydioɣan boldum;
Ular beximdiki qeqimdin kəp,
Jasaritim tügixip kətti.
13 Meni kutkuzuxni tooɣra tapkaysən, i Pərwərdigar!
I Pərwərdigar, tez kelip, manga yardəm kiloɣaysən!
14 Mening hayatimoɣa qang salmakqi boloɣanlar birakla yərgə karitilip rəswa kilinsun;
Mening ziyinimdin hursən boloɣanlar kəynigə yandurulup xərməndə boloɣay.
15 Meni: — «Wah! Wah!» dəp məshirə kiloɣanlar əz xərməndilikidin alakzadə bolup kətsun!
16 Birak Seni izdigüqilərning həmmisi Səndə xadlinip huxal boloɣay!
Nijatlikingni səygənlər həmixə: «Pərwərdigar uluoɣlansun» deyixkəy!
17 Mən ezilgən həm yoksul bolsammu,
Birak Rəb yənila meni yad etidu;
Sən mening Yardəmqim, mening azad kiloɣuqim;
I Hudayim, keqikməy kəlgəysən!

41-küy
Aoɣrikning duasi

41 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Oɣerib-ajizlaroɣa oɣəmhorluk kiloɣan kixi nəkədər bəhtlik-hə!
Eoɣir künlərdə Pərwərdigar uningoɣa panah bolidu.
2 Pərwərdigar uni kooɣdap, uni aman saklaydu;

40:6 «...Sən manga səzgür kulaklarni ata kilding» — baxka birhil tərjimisi boluxi mumkin: «sən mening kulaklirimni sanjiding». Musa pəyoɣəmbər arkilik qüxürülgən mukəddəs kanun boyiqə, bir kulning əz hojayinioɣa mənggü hizməttə boloɣusi bolsa, buni bəlgiləx üqün hojayin uning kulikioɣa bigiz sanjiydu *(«Mis.» 21-babni kərüng)*. Bu hil tərjimə tooɣra bolsa, bu Məsihning Hudaoɣa mənggülük sadiklikini bildüridioɣan səzdur. **«Nə kurbanlik, nə axlik hədiyələri... nə kəydürmə kurbanlik, nə gunah kurbanlikini tələp kilmiding»** — «Law.» 1-7-babta tələp kilinoɣan bəx hil asasiy kurbanliklarning həmmisi muxu 6-ayəttə tiloɣa elinidu.
40:6 Law. 2:1; 3:1; 4:13; Ibr. 10:5-12
40:7 «Oram yazma dəsturda mən tooɣruluk pütülgən» — «oram yazma dəstur» Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən mukəddəs kanunni kərsitidu.
40:8 Zəb. 37:31; Yəx. 51:7
40:9 Zəb. 35:18; 111:1
40:14 Zəb. 35:4,26; 70:2; 71:13
41:1 «Oɣerib-ajizlaroɣa» —ibraniy tilida: «Oɣerib-ajiz kixigə».

U zeminda turup bəhtiyar yaxaydu;
Sən uni düxmənlirining ihtiyarioɣa qüxürməysən!
[3] Orun tutup zəiplixip yatḳinida, Pərwərdigar uningoɣa dərman bolidu;
Sən uning yatḳan orun-kərpilirini raslap tüzəxtürüp turisən.
[4] Mən iltija ḳilip: — «I Pərwərdigar, manga meḥribanliḳ kərsətkəysən,
Jenimoɣa xipaliḳ bərgəysən;
Qünki mən aldingda gunaḥ ḳildim» — dedim.
[5] Düxmənlirim mən tooɣruluḳ: —
«U ḳaqanmu ölüp, nami-nəsli ḳurup ketər?» — dəp manga yamanliḳ tiləydu.
[6] Birsi meni kərgili kəlgən bolsa,
U aldamqi səzlərni ḳilidu;
Ular kəynimdin kənglidə xumluḳ toplap,
Andin sirtlaroɣa qiḳip xu ixlarni tarḳitip po atidu;
[7] Manga əq boloɣanlarning ḥəmmisi manga ḳarita əzara kusurlixidu,
Ular manga ziyankəxlik ḳəstidə bolidu.
[8] Ular: «Uning bexioɣa jin-xəytandin bir kesəl qaplaxti;
Əmdi u orun tutup yetip ḳaldi;
U ḳaytidin turalmaydu» — deyixidu.
[9] Ḥətta sirdixim dəp ixəngən ḳədinas dostum,
Mən bilən ḥəmdastihan bolup tuzumni yegənmu manga put atti.
[10] Birak Sən Pərwərdigar, manga rəḥim ḳiloɣaysən;
Düxmənlirimdin intiḳam elixḳa,
Meni turoɣuzoɣaysən;
[11] Düxminimning üstümdin oɣəlibə ḳilip xadlanmioɣinidin,
Seni məndin səyünidu, dəp bilimən.
[12] Birak manga kəlsək, durus boloɣanliḳimdin, sən meni yəlaysən;
Sən meni mənggü Өz ḥuzurungda ḳəd kətürütküzüp turoɣuzisən.
[13] Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa əbədil'əbədgiqə təxəkkür-mədḥiyə ḳayturuloɣay!
Amin! Amin!

41:3 «Sən uning yatḳan orun-kərpilirini raslap tüzəxtürüp turisən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sən uni yatḳan ornidin turoɣuzup əsligə kəltürisən».
41:4 «Qünki mən aldingda gunaḥ ḳildim» — ibraniy tilida «Qünki mən aldingda gunaḥkar boldum» degən tərjimisi bolidu.
41:9 «Mən bilən ḥəmdastihan bolup tuzumni yegən...» — ibraniy tilida «Mən bilən ḥəmdastihan bolup nenimni yegən...».
41:9 Yuḥ. 13:18

Ikkinqi Bəlüm

42-küy
Hudaoŋa təxna boloŋan musapirning duasi

42 [1] Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup okulsun dəp, Koraḥning ooŋulliri üqün yeziloŋan «Maskil»: —

Keyik erikŀardiki suoŋa təxna boloŋandək,
Jenim sanga təxnadur, i Huda.
[2] Mening jenim Hudaoŋa, ḥayat Təngrigə intizardur;
Aḥ, mən ḳaqanmu Hudaning ḥuzurida kərünüxkə muyəssər bolimən?
[3] Mening keqə-kündüz yeginim kəz yaxlirim bolup kəlgən;
Həkŀər kün boyi məndin: «Hudaying ḳəyərdə?» dəp soraydu.
[4] Ötkən künlərni əsləp,
Jenimning dərdlirini təküwatimən
(Mən kəpqilik bilən ketiwetip,
Hudaning əyigə təntənə kilip mengip,
Huxallikta Ḥəmdusana okup, nahxa eytip,
Ḥeytni təbrikligən top-top ḳoxundək, jamaət bilən billə barattim!).
[5] — I jenim, Sən tenimdə nemixḳa bundak ḳayoŋurisən?
Nemixḳa iqimdə bundak məyüslinip kətting?
Hudaoŋa ümid baoŋla;
Qünki Uning jamalidin qikḳan nijatliktin,
Mən Uni yənila uluoŋlaymən, — Mening Hudayimni!
[6] Jenim iqimdə məyüslinip kətti;
Xunga mən Seni seoŋinimən;
Ḥətta musapirlikta Iordan dəryasi boyidiki wadilarda,
Ḥərmon taoŋlirida, Mizar teoŋidimu Seni seoŋinimən.
[7] Sening xarkiratmiliringning awazlirioŋa,
Qongkur ḥang bilən qongkur ḥang maslixip ḥərkiriməktə.
Sening ḥəmmə dolkunliring ḥəm ḳaynam-taxkinliring meni oŋərk kildi.
[8] Kündüzi Pərwərdigar əzgərməs muḥəbbitini manga buyruydu,
Keqiliri Uning nahxisi,
Wə ḥəm ḥayatim boloŋan Təngrigə kiloŋan dua manga ḥəmraḥ bolidu.
[9] Mən Ḳoram Texim boloŋan Hudaoŋa: —
«Meni nemixḳa untup ḳalding?
Mən nemixḳa düxmənning zulumioŋa uqrap,
Ḥəmixə azab qekip yürüwatimən?» — dəymən.
[10] Səngəklirimni əzgəndək rəkiblirim meni məshirə kilip əyibləydu;

42:1 «Koraḥning ooŋulliri üqün yeziloŋan «Maskil»» — «Koraḥ» Musa wə Ḥarun pəyoŋəmbərgə ḳarxi isyan kətürgən kixi. Birak kərünüp turiduki, uning əwladliri Hudaning yolida mangatti. Ular bəlkim «kahin» *(ḳurbanlik kiloŋuqi)* bolup, mukəddəs ibadəthanida ibadət hizmitidə Zəburdiki yekimlik mədḥiyə nahxilirini eytix bilən xuoŋullanoŋan.
–Bu küydin ḳarioŋanda, yazoŋuqi Israilning ximaliy padixaḥlikidiki Liwan degən hilwət taoŋlik rayonioŋa sürgün kilinoŋan.
–«Maskil» — «Maskil»ning mənisi bizgə naməlum; bəzi alimlar uni «tərbiyilik» degənni bildüridu, dəp ḳaraydu; yəni bəzilər uni «maḥirlik bilən eytilsun» degənni bildüridu, dəp ḳaraydu.
42:2 Zəb. 63:1-2
42:3 Zəb. 80:5
42:5 Zəb. 43:5
42:9 Zəb. 35:11-17; 38:6; 43:2

Ular kün boyi məndin: «Hudaying kəyərdə?» — dəp sorimakta.
11 I jenim, tenimdə nemixka bundak kayoqurisən?
Nemixka iqimdə bundak məyüslinip kətting?
Hudaoqa ümid baoqla;
Qünki mən Uni yənila mədhiyiləymən,
Yəni qirayimoqa salamətlik, nijatlik ata kiloquqi Hudayimni mədhiyiləymən!
U mening Hudayimdur!

43-küy
Sərgərdanning duasi
1-ayəttiki izahatni kərüng

43 1 I Pərwərdigar, mən tooquluk həküm qikaroqaysən,
Dəwayimni əkidisiz bir həlk aldida sorioqaysən;
Meni hiyligər həm kəbih adəmdin kutulduroqaysən.
2 Qünki Sən panahgahim boloqan Hudadursən;
Nemixka meni taxlawətkənsən?
Nemixka düxmənning zulumioqa uqrap,
Həmixə azab qekip yürüwatimən?» — dəymən.
3 Əz həkikiting wə nurungni əwətkin,
Ular meni yetəkligəy!
Meni mukəddəs teoqingoqa,
Makaningoqa elip kəlgəy!
4 Xuning bilən mən Hudaning kurbangahi aldioqa baray,
Yəni mening qəksiz huxlukum boloqan Təngrining yenioqa baray;
Bərhək, qiltar qelip Seni mədhiyiləymən, i Huda, mening Hudayim!
5 I jenim, sən nemixka bundak kayoqurisən?
Nemixka iqimdə bundak biaram bolup ketisən?
Hudaoqa ümid baoqla!
Qünki mən Uni yənila mədhiyiləymən,
Yəni qirayimoqa salamətlik, nijatlik ata kiloquqi Hudayimni mədhiyiləymən!

44-küy
Məoqlubiyəttin keyinki munajat

44 1 Nəoqmiqilərning bexioqa tapxurulup okulsun dəp, Korahning ooqulliri üqün yeziloqan «Maskil»:—

I Huda, əz kulakliriniz bilən angliduk,
Atilirimiz bizgə bayan kilip,
Əz künliridə, yəni kədimki zamanlarda Sening kiloqan zor ixliringni ukturoqanidi;
2 Sən ata-bowilirimizning aldida Əz kolung bilən yat əllərni koqliwetip,

---

43:1 «Izahat» — kəp alimlar 42- həm 43-küy əslidə bir küy idi, dəp karaydu.
43:2 Zəb. 35:11-17; 38:6; 42:10
43:3 «Makaningoqa elip kəlgəy!» — ibraniy tilida «Makanliringoqa elip kəlgəy!».
43:5 «Qünki mən Uni yənila mədhiyiləymən, yəni qirayimoqa salamətlik, nijatlik ata kiloquqi Hudayimni mədhiyiləymən!» — baxka birhil tərjimisi: «Qünki Uning jamalidin qikkan nijatlik bilən, mən Uni yənila uluoqlaymən, mening Hudayim!».
43:5 Zəb. 42:5,11

Ularning zeminiƣa ata-bowilirimizni orunlaxturdung;
Yat ƙowmlaroƣa apət qüxürüp, ularni tarƙitiwətting.
[3] Bərḥək, bowilirimiz zeminni əz ƙiliqi bilən aloƣini yoƙ,
Əz biliki bilən əzlirini ƙutƙuzoƣinimu yoƙ;
Bu bəlki Sening ong ƙolung, Sening biliking wə jamalingning nurining ƙiloƣinidur;
Qünki Sən ulardin hursənlik tapting.
[4] Sən Əzüng mening padixaḥimdursən, i Huda,
Sən Yaƙup üqün oƣəlibilər buyruoƣuqidursən.
[5] Sən arƙilik biz rəƙiblirimizni ḥəydiwetimiz;
Naming bilən əzimizgə ƙarxi turoƣanlarni qəyləymiz;
[6] Qünki əz oƙyayimoƣa tayanmaymən,
Ƙiliqimmu meni ƙutƙuzalmaydu.
[7] Qünki Sən bizni rəƙiblirimizdin ƙutƙuzdung,
Bizgə əq boloƣanlarni yərgə ƙaratting.
[8] Hudani kün boyi iptiharlinip mahtaymiz;
Namingni əbədil'əbədgiqə mədḥiyiləymiz.
Selaḥ!
[9] Birak Sən ḥazir bizni taxlawetip aḥanətkə ƙaldurdung;
Ƙoxunlirimiz bilən jənggə billə qiƙmaysən.
[10] Sən rəƙiblirimiz aldida bizni qekindürdüng;
Bizni əqmənlərgə halioƣanqə talan-taraj ƙildurdung.
[11] Soyuxƙa tapxuruloƣan ƙoylardək, bizni ularoƣa tapxurdung,
Əllər arisioƣa bizni tarƙitiwətting.
[12] Sən Əz həlƙingni bikaroƣa setiwətting,
Uning ƙimmitidin Əzüng ḥeq beyip kətmiding;
[13] Sən bizni ƙoxna əllərning məshirisigə ƙalduroƣansən;
Ətrapimizdikilərgə aḥanət, zanglik obyekti ƙildingsən.
[14] Sən bizni əllər arisida səz-qəqəkkə ƙoydungsən,
Yat ƙowmlar bizgə bax qayƙixip ƙaraxmaƙta.
[15-16] Məshirə ḥəm kupurluk eytƙuqilarning awazi tüpəylidin,
Düxmənlər wə əq aloƣuqilar tüpəylidin,
Kün boyi uyatim aldimdin kətməydu,
Yüzümning nomusi meni qirmiwaldi.
[17] Mana bularning ḥəmmisi beximizoƣa qüxti;
Birak biz Seni untumiduk,
Yaki əḥdənggə ḥeq asiylik ƙilmiduk;
[18] Ƙəlbimiz ḥeq yanmidi, Sanga sadaƙətsizlik ƙilmiduk,
Ƙədəmlirimiz yolungdin ḥeq ezip kətmidi.
[19] Birak Sən bizni qilbərilər makanida əzding,
Bizgə ələüm sayisini qaplaxturdung.
[20] Əgər biz Hudayimizning namini untuoƣan bolsak,
Yaki yat bir ilaḥƙa ƙol kətürgən bolsak,

44:2 «Yat ƙowmlaroƣa apət qüxürüp, ularni demək, yat əllərni tarƙitiwətting» — baxƙa birhil tərjimisi: «Yat ƙowmlaroƣa apət qüxürdung, birak ularni *(demək, əz həlƙingni)* ronak tapkuzdung».
44:2 Mis. 15:17; Zəb. 80:8-9
44:4 «Sən Yaƙup üqün oƣəlibilər buyruoƣuqidursən» — bu yərdə «Yaƙup» Israil həlƙini kərsitidu, əlwəttə.
44:9 Zəb. 60:3; 74:1; 89:38-39; 108:11
44:13 Zəb. 79:4; 80:6; Yər. 24:9

[21] Huda Sən qoḳum buni sürüxtə ḳilmas idingmu,
Ḳəlbtiki sirlarni bilip turidioŋan tursang?
[22] Birak Sən tüpəyli biz kün boyi ḳirilmaḳtimiz;
Booŋuzlinixni kütüp turoŋan ḳoylar kəbi ḥesablanmaḳtimiz.
[23] Oyoŋan, i Rəb! Nemixḳa uhlap yatisən?
Ornungdin tur, bizni mənggügə taxlawətmigəysən!
[24] Nemixḳa yüzüngni bizdin yoxurisən?
Nemixḳa külpətlirimizgə, uqrioŋan zulumlirimizoŋa pisənt ḳilmaysən?
[25] Ḳarioŋina, jenimiz tuprakta beoŋirlap yüridu;
Tenimiz yərgə qaplaxti;
[26] Ornungdin turup bizgə yardəmdə boloŋaysən!
Өzüngning өzgərməs muḥəbbiting səwəbidin,
Bizlərni ḥərlükkə qiḳaroŋaysən!

45-küy
Padixaḥning toy munajiti
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

45 [1] Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup, «Nilupərlər» degən aḥangda oḳulsun dəp, Korahning ooŋullirioŋa tapxuruloŋan, «səyümlük yar üqün» degən «Maskil» munajatnahxa: —

Ḳəlbimdin güzəl ix tooŋrisida səzlər uroŋup qiḳmakta;
Padixaḥḳa beoŋixlioŋan munajitimni eytimən;
Tilim goya maḥir xairning ḳəlimidur;
[2] Insan baliliri iqidə sən əng güzəldursən;
Ləwliring xapaət bilən toldurulоŋandur;
Xunga Huda sanga mənggügə rəḥmət ḳildi.
[3] I büyük boloŋuqi,
Ḳiliqingni askin yeningoŋa,
Ḥəywiting wə xanu-xəwkiting bilən!
[4] Ḥəḳiḳət, kəmtərlik ḥəm adalətni aloŋa sürüxkə atlanoŋiningda,
Xanu-xəwkət iqidə oŋəlibə bilən aloŋa bas!
Xuning bilən ong ḳolung өzünggə karamət ḳorḳunqluḳ ixlarni kərsitidu!
[5] Sening oḳliring ətkürdur,
Ular padixaḥning düxmənlirining yürikigə sanjilidu;
Pütün əllər ayioŋingoŋa yiḳitilidu.
[6] Sening təhting, i Huda, əbədil'əbədliktur;
Padixaḥliḳingdiki Xaḥanə ḥasang, adalətning ḥasisidur.

44:22 Rim. 8:36
45:1 «izaḥat» — gərqə bu küy Sulaymanning toy künini təbrikləxkə yeziloŋan bolsimu, uningdiki səzlər bexarət bolup, aləmning padixaḥi bolidioŋan Məsiḥnimu aldin'ala kərsitidu. **«padixaḥḳa beoŋixlioŋan munajitimni eytimən»** — ibraniy tilida «padixaḥḳa beoŋixlioŋan əsirimni eytimən».
45:4 Zək. 9:9
45:6 «Sening təhting, i Huda, əbədil'əbədliktur» — Injildiki «ibraniylaroŋa» degən ḳisimda *(1-babta)* kərsətkəndək, bu səzlər *(xundaḳla keyinki 7-ayətkiqə)* bexarətlik süpəttə padixaḥning өzigə *(yəni Məsiḥkə)* eytilidu *(«Ibr.» 1:8-9)*.
45:6 Ibr. 1:8

7 Sən ḥəkḳaniyliḳni səyüp, rəzillikkə nəprətlinip kəlgənsən;
Xunga Huda, yəni sening Hudaying, seni ḥəmraḥliringdin üstün ḳilip xadliḳ meyi bilən məsiḥ ḳildi.
8 Sening kiyimliringdin murməkki, muəttər wə darqin ḥidi kelidu;
Pil qixi sarayliridiki sazəndilərning tarliḳ sazliri seni hursən ḳilidu.
9 Padixaḥlarning məlikiliri ḥərmətlik kenizəkliringning ḳatarididur;
Hanixing Ofirdiki sap altun zibu-zinətlərni taḳap ong ḳolungda turidu;
10 «Angliọin, i ḳizim, kərgin, səzlirimgə ḳulaḳ saloọin;
Өz ḳəbiləng wə ata jəmətingni untup ḳal!
11 Xuning bilən padixaḥ güzəl jamalingoọa məptun bolidu;
U sening hojang, sən uningoọa səjdə ḳil».
12 Tur xəḥirining ḳizi aldingda sowoọa bilən ḥazir bolidu;
Halayiḳ arisidiki baylar sening xapaitingni kütidu;
13 Xaḥanə ḳizning iqki dunyasi pütünləy parlaḳtur,
Uning kiyimlirimu zər bilən kəxtiləngən;
14 U kəxtilik kiyimlər bilən padixaḥning ḥuzurioọa kəltürülidu;
Kəynidin uningoọa ḳoldax kenizəklərmu billə yeningoọa elip kelinidu;
15 Ular huxal-huram, xadliḳ iqidə baxlap kelinidu;
Ular birliktə padixaḥning ordisioọa kirixidu.
16 «Ata-bowiliringning ornioọa ooọulliring qiḳidu;
Sən ularni pütkül jaḥanoọa ḥakim ḳilisən.
17 Mən sening namingni əwladdin-əwladḳa yad ətküzimən;
Xunglaxḳa barliḳ ḳowmlar seni əbədil'əbədgiqə mədḥiyiləydu».

46-küy
Huda baxpanaḥtur

46 1 Nəoọmiqilərning bexioọa tapxurulup, «Pak ḳizlar üqün» degən aḥangda oḳulsun dəp, Koraḥning ooọulliri üqün yeziloọan küy: —

Huda panaḥgaḥimiz wə ḳudritimizdur;
Külpətlər qüxkən ḥaman ḥazir bolidioọan bir yardəmqidur.
2-3 Xunga yər-zemin əngtürülüp, taoọlar gümürülüp dengiz təglirigə qüxüp kətsimu,
Uning dolḳunliri xawḳunlinip ḳaynam bolsimu,

45:7 «Xunga Huda ... seni ... xadliḳ meyi bilən məsiḥ ḳildi» — «məsiḥ ḳilix» tooọruluḳ 2-küydiki izaḥatlarni ḥəm «Təbirlər»ni kərüng.
45:7 Yəx. 61:1-2; Ros. 10:38
45:8 Yəx. 61:1-2; Ros. 10:38
45:9 «ḥərmətlik kenizəkliringning ḳatarididur» — yaki «məḥtərrəm meḥmanliringning ḳatarididur».
45:12 «Tur xəḥirining ḳizi» — Tur xəḥiridiki puḳralarni kərsitixi mumkin.
45:12 Zəb. 72:10-11
45:13 «Xaḥanə ḳizning iqki dunyasi pütünləy parlaḳtur» — baxḳa birhil tərjimisi: «Padixaḥning ḳizi iqki ḥujrida xərəpliktur».
45:14 «Kəynidin uningoọa ḳoldax kenizəklərmu billə yeningoọa elip kelinidu» — «yeningoọa» toy ḳiliwatḳan padixaḥning yenini kərsətsə kerək.
45:16 «Ata-bowiliringning ornioọa ooọulliring qiḳidu; sən ularni pütkül jaḥanoọa ḥakim ḳilisən...» — bu səzlər *(16- ḥəm 17-ayət)* padixaḥḳa biwasitə eytilidu.
46:1 «Pak ḳizlar üqün» — ibraniy tilida «Alamot» deyilidu. Baxḳa birhil mənisi: «Ayallarning yuḳiri awazliḳ küyi üqün yeziloọan» degən boluxi mumkin.

Ərkəxliri bilən taoƣlar silkinip kətsimu,
Ƙorƙmaymiz.
Selaƫ.
[4] Hudaning xəƫirini — Yəni Ħəmmidin Aliy Boloƣuqi makanlaxƙan muƙəddəs jayni,
Hursən ƙilidioƣan eƙinliri xahlioƣan bir dərya bardur.
[5] Huda uning otturisididur;
U yər ħərgiz təwrimәydu;
Huda tang etix bilənla uningoƣa yardəmgə kelidu.
[6] Barliƙ əllər ƙaynap, padixaħliƙlar titrəp kətti;
U awazini ƙoyuwətkən ħaman,
Yər erip ketidu.
[7] Samawi ƙoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar biz bilən billə;
Yaƙupning Hudasi egiz ƙoroƣinimizdur!
Selaƫ!
[8] Kelinglar, Pərwərdigarning ƙiloƣanlirini kərünglar!
U yər yüzidə ƙiloƣan karamət wəyranqiliƙlarni kərünglar!
[9] U, jaħanning u qetigiqə boloƣan uruxlarni tohtitidu;
U okyalarni sunduridu,
Nəyzilərni oxtuwetidu,
Jəng ħarwilirini otta kəydürüwetidu.
[10] U: «Tohtax, mening Huda ikənlikimni bilip ƙoyux!
Mən pütkül əllər arisida uluoƣlinimən;
Mən yər yüzidə “büyük” dəp ƙarilimən» — dəydu.
[11] Samawi ƙoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar biz bilən billə,
Yaƙupning Hudasi bizning egiz ƙoroƣinimizdur!

47-küy
Huda mənggü oƣəlibə ƙiloƣuqidur

47 [1] Nəoƣmiqilərning bexioƣa tapxurulup oƙulsun dəp, Koraħning ooƣulliri üqün yeziloƣan küy: —
Barliƙ ƙowmlar, Hudani alƙixlanglar!
Uningoƣa yuƙiri awazinglar bilən huxalliƙ təntənisini yangritinglar!
[2] Qünki Ħəmmidin Aliy Boloƣuqi, Pərwərdigar, dəħxətlik wə ħəywətliktur,
Pütkül jaħanni sorioƣuqi büyük Padixaħtur.
[3] U bizgə həlƙlərni boysundurup,
Bizni əl-millətlər üstigə ħakim ƙilidu.
[4] U biz üqün mirasimizni tallap,
Yəni Əzi səygən Yaƙupning pəhri boloƣan zeminni bekitip bərdi.
Selaƫ!
[5] Huda təntənə sadasi iqidə,
Pərwərdigar sunay sadasi iqidə yuƙirioƣa kətürüldi;
[6] Hudaoƣa nahxa-küy eytinglar, nahxa-küy eytinglar!

46:8 «... U Pərwərdigar yər yüzidə ƙiloƣan karamət wəyranqiliƙlarni kərünglar» — Pərwərdigarning «wəyranqiliƙ»lirining intayin ijabiy nətijisi bar — 9-ayətni kərüng.
47:2 «...Pərwərdigar, dəħxətlik wə ħəywətliktur» — ibraniy tilida «dəħxətlik» ħəm «ħəywətlik» bir səz bilənla ipadilinidu.
47:3 «... Bizni əl-millətlər üstigə ħakim ƙilidu» — ibraniy tilida: — «...əl-millətlərni putimiz astida ƙilidu».

Padixaḥimizoŋa nahxa-küy eytinglar, nahxa-küy eytinglar!
7 Huda pütkül jaḥanning padixaḥidur;
Zeḥninglar bilən uningoŋa nahxa-küy eytinglar!
8 Huda əllər üstigə ḥəküm süridu;
U Өzining pak-muḳəddəslikining təhtidə olturidu.
9 Əl-yurtlarning kattiliri jəm bolup,
Ibraḥimning Hudasining həlḳigə ḳoxuldi;
Qünki jaḥandiki barlik ḳalkanlar Hudaoŋa təwədur;
U nəḳədər aliydur!

48-küy
Zion — Hudaning xəḥiri

48 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup okulsun dəp, Korahning ooŋulliri üqün yeziloŋan küy: —

Uluoŋdur Pərwərdigar,
Hudayimizning xəḥiridə, Uning mukəddəsliki turoŋan taoŋda,
U zor mədḥiyələrgə layiktur!
2 Egizlikidin kərkəm, Zion teoŋi,
Pütkül jaḥanning hursənlikidur;
Ximaliy tərəpliri güzəldur,
Büyük padixaḥning xəḥiridur!
3 Huda ḳoroŋanlirida turidu,
Bu yərdə U egiz panaḥgaḥ dəp tonulidu;
4 Mana, padixaḥlar yioŋildi,
Ular xəḥərni besip ətüp, jəm boldi.
5 Xəḥərni kərüpla ular alakzadə boldi;
Dəkkə-dükkigə qüxüp bədər ḳeqixti.
6 U yərdə ularni titrək basti,
Toloŋak yegən ayaldək ular azablandi;
7 Sən Tarxixtiki kemilərni xərk xamili bilən wəyran ḳiliwətting.
8 Kulikimiz anglioganni,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning xəḥiridə,
Hudayimizning xəḥiridə,
Biz ḥazir əz kəzimiz bilən xundak kərduk;
Huda mənggügə uni mustəḥkəm ḳilidu.
Selah.
9 Biz Sening ibadəthanang iqidə turup, i Huda,
Өzgərməs muḥəbbitingni seoŋinduk.

47:9 «...jaḥandiki barlik ḳalkanlar Hudaoŋa təwədur» — «ḳalkanlar» bəlkim dunyadiki barlik ḳoral-yarakларni kərsitidu. Baxka birhil tərjimisi: — «padixaḥlar».
48:2 «Ximaliy tərəpliri güzəldur» — yənə birhil tərjimisi «Zafon teoŋi qokkiliridək güzəldur». Kona butpərəslik riwayətliri boyiqə, «Zafon teoŋi» dunyadiki əng egiz, əng mukəddəs, əng uluoŋ jay idi. Mumkinqiliki barki, küy muəllipi muxu yərdə Zionni uningoŋa ohxitidu.
48:2 Mat. 5:35
48:7 «Tarxixtiki kemilər» — bu ayət bəlkim bir bexarəttur. Dunyadiki barlik padixaḥlar jəm bolup Yerusalemoŋa ḥujum ḳilmakqi. Ularoŋa Tarxixtiki kemilərmu *(kona zamanlarda əng küqlük kemilər)* yardəm beridu. Birak Huda Өz xəḥirini ḳooŋdap ularni ḥalak ḳilidu.

10 Namingoŋa layiḳtur,
Jaḥanning qət-qətlirigiqə yətküzülgən mədḥiyiliring, i Huda;
Sening ong ḳolung ḥəkḳaniyliḳ bilən toloŋan.
11 Sening adil ḥəkümliringdin,
Zion teoŋi xadlanoŋay!
Yəḥuda ḳizliri huxal boloŋay!
12 Zion teoŋini aylinip mengip,
Ətrapida səyli ḳilinglar;
Uning munarlirini sanap beḳinglar;
13 Keyinki əwladḳa uni bayan ḳilix üqün,
Sepil-istiḥkamlirini kəngül ḳoyup kəzitinglar,
Ḳoroŋanlirini kəzdin kəqürünglar.
14 Qünki bu Huda əbədil'əbəd bizning Hudayimizdur;
U əmürwayət bizning yetəkqimiz bolidu!

49-küy
Pütün insanoŋa berilgən nəsiḥət-agaḥlandurux

49 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup oḳulsun dəp, Koraḥning ooŋulliri üqün yeziloŋan küy: —

I barliḳ həlḳlər, kəngül ḳoyup anglanglar!
Yər yüzidə turuwatḳanlar, ḳulaḳ selinglar!
2 Məyli addiy puḳra, ya esilzadilər,
Ya bay, ya gadaylar bolsun, ḥəmminglar anglanglar!
3 Aoŋzim danaliḳni səzləydu,
Dilim əḳilgə uyoŋun ixlarni oylap qiḳidu.
4 Ḳuliḳim ḥekmətlik təmsilni zən ḳoyup anglaydu,
Qiltar qelip sirliḳ səzni eqip berimən.
5 Eoŋir künlərdə, meni ḳiltaḳḳa qüxürməkqi boloŋanlarning ḳəbiḥlikliri ətrapimda bolsimu,
Mən nemixḳa ḳorḳidikənmən?
6 Ular bayliḳlirioŋa tayinidu,
Mal-mülüklirining zorluḳi bilən qongqiliḳ ḳilidu;
7-9 Insan mənggügə yaxap,
Gər-ḥangni kərməsliki üqün,
Ḥeqkim əz buradərining ḥayatini pul bilən ḳayturuwalalmaydu;
Wə yaki Hudaoŋa uning jenini ḳutulduroŋudək baḥani berəlməydu;
(Qünki uning jenining baḥasi intayin ḳimmət,
Wə bu baḥa boyiqə boloŋanda, mənggügə ḳərz tapxuruxi kerəktur).
10 Ḥəmmigə ayanki, danixmən adəmlərmu əlidu;
Ḥəmmə adəm bilən təng, nadan wə ḥamaḳətlər billə ḥalak bolidu,
Xundaḳla ular mal-dunyasini əzgilərgə ḳaldurup ketidu.
11 Ularning kənglidiki oy-pikirlər xundaḳki:

48:11 «Yəḥuda ḳizliri huxal boloŋay!» — «Yəḥuda ḳizliri» bu yərdə Yəḥudaning xəḥər-yezilirini kərsitidu.
49:3 «Aoŋzim danaliḳni səzləydu» — ibraniy tilida «Aoŋzim danaliḳlarni səzləydu».
49:4 Zəb. 78:2; Mat. 13:35
49:7-9 «Wə bu baḥa boyiqə boloŋanda, mənggügə ḳərz tapxuruxi kerəktur» — yənə birhil tərjimisi: «Wə muxu baḥa bolsa, uni əbədiy təliyəlməydu».

«Өy-imaritimiz mənggügə,
Makan-turaloɣulirimiz dəwrdin-dəwrgiqə bolidu»;
Ular өz yərlirigə isimlirini nam ḳilip ḳoyidu.
12 Biraḳ insan өzining nam-izzitidə turiwərməydu,
U ḥalak boloɣan ḥaywanlardək ketidu.
13 Ularning muxu yoli dəl ularning nadanliḳidur;
Lekin ularning kəynidin dunyaoɣa kəlgənlər, yənila ularning eytḳan sөzlirigə apirin oḳuydu.
Selaḥ.
14 Ular ḳoylardək təḥtisaraoɣa yatḳuzulidu;
Өlüm ularni өz ozuḳi ḳilidu;
Ətisi səḥərdə duruslar ularning üstidin ḥөküm yürgüzidu;
Ularning güzəlliki qiritilixḳa tapxurulidu;
Təḥtisara bolsa ularning ḥəywətlik makanidur!
15 Biraḳ Huda jenimni təḥtisaraning ilkidin ḳutḳuzidu;
Qünki U meni ḳobul ḳilidu.
Selaḥ.
16 Birsi beyip ketip,
ailə-jəmətining abruyi өsüp kətsimu,
Ḳorḳma;
17 Qünki u өlgəndə ḥeqnərsisini elip ketəlməydu;
Uning xөḥriti uning bilən billə gөrgə qüxməydu.
18 Gərqə u өmür boyi өzini bəhtlik qaoɣlioɣan bolsimu,
(Bərḥəḳ, kixilər ronaḳ tapḳiningda, əlwəttə seni ḥaman mahtaydu)
19 Ahiri berip, u yənila ata-bowilirining yenioɣa ketidu;
Ular mənggügə yoruḳluḳni kөrəlməydu.
20 Insan izzət-abruyda bolup, lekin yorutulmisa,
Ḥalak bolidioɣan ḥaywanlaroɣa ohxax bolidu, halas.

50-küy
Samawiy Sotqi sükütini buzup sөzləydu: — «ḥəḳiḳiy ibadət» degən nemə?

50 1 Asaf yazoɣan küy: —

Ḳadir Huda, yəni Pərwərdigar eoɣiz eqip,
Künqiḳixtin künpetixḳiqə yər yüzidikilərgə murajiət ḳildi.
2 Güzəllikning jəwḥiri boloɣan Zion teoɣidin,
Huda julalidi.

49:11 «Ularning kөnglidiki oy-pikirlər xundaḳki: «Өy-imaritimiz mənggügə...»; Ular өz yərlirigə isimlirini nam ḳilip ḳoyidu» — toluḳ ayətning yənə birhil tərjimisi «Ular yərlirigə өz isimlirini nam ḳilip ḳoyoɣini bilən, ularning xu yərliri dəwrdin-dəwrgiqə ularning yatidioɣan jayi, yəni ularning ḳəbriliri bolidu, halas».

49:14 «Ətisi səḥərdə duruslar ularning üstidin ḥөküm yürgüzidu» — «ətisi səḥər» bu yərdə, xübḥisizki, ḳiyamət küni, yəni өlümdin tirilix künini kөrsitidu. **«Ular ḳoylardək təḥtisaraoɣa yatḳuzulidu... Təḥtisara bolsa ularning ḥəywətlik makanidur!»** — toluḳ ayətning baxḳa birnəqqə hil tərjimilər uqrixi mumkin.

49:14 Zəb. 17:15

50:1 «Asaf yazoɣan küy» — «Asaf» Dawut padixaḥning dəwridə muḳəddəs ibadəthanida Hudani mədḥiyələx hizmitidə nəoɣmiqilərning bexi idi. U bəlkim muḳəddəs ibadəthanidiki «Hudani mədḥiyiləx mədrisi»ning asasqisi boluxi mumkin. Zəburdiki «Asaf yazoɣan küy» deyilgən küylərning bəzilirini Asaf өzi yazoɣan, bəzilirini, xübḥisizki, baxḳilar uning ḥөrmitigə uning nami bilən yazoɣan.

50:1 1Tes. 4:14-17

[3] Hudayimiz kelidu, U ḫərgizmu süküt iqidə turmaydu;
Uning aldida yəwətküqi ot kelidu;
Uning ətrapida zor boran-qapqun ḳaynaydu.
[4] Өz həlḳini sorap ḳilix üqün,
U yuḳiridin asmanlarni,
Yərnimu guwaḫlixḳa qaḳiridu: —
[5] «Mening məmin bəndilirimni,
Yəni Mən bilən ḳurbanlik arḳilik əḫdə tüzgüqilərni ḫuzurumoɣa qaḳirip yioɣinglar!»
[6] Asmanlar uning ḫəkḳaniyliḳini elan ḳilidu,
Qünki Huda Өzi sorap ḳiloɣuqidur!
Selaḫ.
[7] «Anglanglar, i həlḳim, Mən səz ḳilay;
I Israil, Mən sanga ḫəḳikətni eytip ḳoyayki,
Mənki Huda, sening Hudayingdurmən.
[8] Ḫazir əyibliginim sening ḳurbanliḳliring səwəbidin,
Yaki ḫəmixə aldimda sunulidioɣan kəydürmə ḳurbanliḳliring səwəbidin əməs;
[9] Mən sening eoɣilingdin ḫeqbir əküzni,
Ḳotanliringdin ḫeqbir tekini almaḳqi əməsmən.
[10] Qünki ormanliḳlardiki barlik ḫaywanatlar Manga mənsuptur,
Mingliɣan taoɣdiki mal-waranlarmu Meningkidur;
[11] Taoɣlardiki pütün uqar-ḳanatlarni bilimən,
Daladiki barlik janiwarlar Meningkidur.
[12] Ḳarnim aqsimu sanga eytmaymən;
Qünki aləm wə uningoɣa toloɣan ḫəmmə nərsilər Meningkidur.
[13] Əjəba, Mən əküzning gөxini yəmdimən?
Tekining ḳenini iqəmdimən?
[14] Ḳurbanlik süpitidə Hudaoɣa təxəkkürlərni eyt;
Ḫəmmidin Aliy Boloɣuqioɣa ḳiloɣan wədənggə wapa ḳil.
[15] Bexingoɣa kün qüxkəndə Manga murajiət ḳil;
Mən seni ḳutuldurimən,
Sən bolsang Meni uluoɣlioɣaysən».
[16] Lekin rəzillərgə Huda xundak dəydu: —
«Mening əmirlirimni bayan ḳilixḳa nemə ḫəkḳing bar?
Əḫdəmni tiloɣa aloɣudək sən kim iding?
[17] Sən Mening təlimlirimdin yirgənding,
Səzlirimni rət ḳilding əməsmu?
[18] Ooɣrini kərsəng, sən uningdin zoḳ alding,
Zinahorlar bilən xerik boldung;

50:3 «... Uning ətrapida zor boran-qapqun ḳaynaydu» — bəzi alimlar bu jümlidiki «Uning» «Hudaning» əməs, bəlki «otning» kərsitidu, dəp ḳaraydu.

50:8 «Ḫazir əyibliginim sening ḳurbanliḳliring səwəbidin... əməs» — muxu yərdə «ḳurbanlik» ibraniy tilida «zebaḫ». Bu hil ḳurbanlik Hudaoɣa alaḫidə rəḫmət eytix məḳsitidə, Huda bilən əḫdə ḳiloɣanda yaki Hudaoɣa məhsus ḳəsəm iqkəndə ḳilinidioɣan ḳurbanlik. Uningdin ḳurbanlik sunoɣuqi wə kaḫin yeyixkə bolatti. **«... kəydürmə ḳurbanliḳliring səwəbidin əməs»** — «kəydürmə ḳurbanlik» ibraniy tilida «olaḫ». Bu hil ḳurbanlik Hudaoɣa boloɣan sapɪbadətni bildürüx yolida, ḳurbanlikning ḫəmmisi kəydürülətti; demək, nə ḳurbanlik ḳiloɣuqi kaḫin, nə ḳurbanlik sunoɣuqi adəm uning kiqikkinə bir parqə gөxinimu yeməytti *(«Law.» 1-babni kərüng)*.

50:12 Mis. 19:5; Ḳan. 10:14; Ayup 41:3; Zəb. 24:1; 1Kor. 10:26,28

50:14 Ḳan. 23:22; Ayup 22:27; Zəb. 76:11; Top. 5:3, 4, 5

50:17 «... Səzlirimni rət ḳilding əməsmu?» — ibraniy tilida: «Səzlirimni arḳangoɣa taxliwətting əməsmu?».

19 Aoɣzingdin yaman gəp qüxməydu;
Tiling yaloɣanqilikni tokuydu.
20 Өz kerindixingning yaman gepini kilip olturisən,
Anangning ooɣlioɣa təhmət kilisən.
21 Sən bu ixlarni kiloɣiningda, Mən ün qikarmidim;
Dərwəkə, sən Meni өzünggə ohxax dəp oyliding;
Lekin Mən seni əyibləp,
Bu ixlarni kəz aldingda əyni boyiqə sanga kərsitimən.
22 — I, Təngrini untuoɣanlar, buni kəngül koyup anglanglar!
Bolmisa, silərni parə-parə kiliwetimən;
Hɛqkim silərni kutkuzalmaydu.
23 Birak kurbanlik süpitidə rəhmət eytkanlarning hərkaysisi Manga xərəp kəltüridu;
Xundak kilip, uningoɣa Өz nijatlikimni kərsitiximgə yol təyyarlioɣan bolidu.

51-küy
Eoɣir gunah üqün kəqürüm tiləx duasi

51 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoɣan küy. Bu küy Natan pəyoɣəmbər uning yenioɣa kelip, uni Bat-Xeba bilən boloɣan zinahorluki tooɣruluk əyibligəndin keyin yeziloɣan: —

Өzgərməs muhəbbiting bilən, i Huda, manga mehir-xəpkət kərsətkəysən!
Rəhimdillikliringning kəplüki bilən asiyliklirimni əqürüwətkəysən!
2 Meni kəbihlikimdin yiltizimoɣiqə yuwətkəysən,
Gunahimdin meni tazilioɣaysən.
3 Qünki mən asiyliklirimni tonup ikrar kildim;
Gunahim həmixə kəz aldimda turidu.
4 Sening aldingda, pəkət Sening aldingdila gunah ətküzüp,
Nəziringdə rəzil boloɣan ixni sadir kildim;
Xu wəjidin, Sən meni əyibləp səzlisəng, adilliking ispatlinidu;
Meni sorak kiloɣiningda, Өzüngning pakliki ispatlinidu.
5 Mana, mən tuoɣuloɣinimdila, yamanlikta idim,
Anamning karnida pəyda boloɣinimdila mən gunahta boldum.
6 Bərhək, Sən adəmlərning qin kəlbidin səmimiylik tələp kilisən;
Iqimdiki yoxurun jaylirimda Sən manga danalikni bildürisən.
7 Meni gunahlirimdin zofa bilən tazilioɣaysən,
Həm mən pak bolimən;
Meni pakpakiz yuoɣaysən, mən kardinmu ak bolimən.
8 Manga xad-huram awazlarni anglatkaysən;
Xuning bilən Sən əzgən ustihanlirim yənə xadlinidu.

50:23 «... Xundak kilip, uningoɣa Өz nijatlikimni kərsitiximgə yol təyyarlioɣan bolidu» — ibraniy tilida: «Xundak kilip, uningoɣa Hudaning nijatlikini kərsitiximgə yol təyyarlioɣan bolidu». Bizningqə səzligüqi Məsihdur *(22-ayətnimu kərüng)*.
51:1 «Bu küy Natan pəyoɣəmbər uning yenioɣa kelip, uni Bat-Xeba bilən boloɣan zinahorluki tooɣruluk əyibligəndin keyin yeziloɣan» — bu ixlar Təwrat, «2Sam.» 11-12-babta hatiriləngən.
51:1 2Sam. 11:4; 12:1
51:7 «Meni gunahlirimdin zofa bilən tazilioɣaysən» — «zofa» *(yəni lepəkgül)* tooɣruluk: bəzi «gunahni yuoɣuqi kurbanlik *(gunah kurbanliki)*»larda kurbanlikning kenini yaki uning bilən munasiwətlik pakizlax süyini gunahkar adəmning tenigə sepix üqün zofa ixlitilətti.
51:7 Law. 14:4, 6; Qəl. 19:6,18

9 Gunaḫlirimdin qirayingni yoxurup,
Yamanlikilirimni əqürüwətkəysən.
10 Məndə pak kəlb yaratkaysən, i Huda;
Wujumdiki sadik roḫimni yengilioḫaysən.
11 Meni ḫuzurungdin qikiriwətmigəysən;
Meningdin Mukəddəs Roḫingni kayturuwalmioḫaysən.
12 Aḫ, nijatlikingdiki xadlikni manga yengibaxtin ḫes kilduroḫaysən;
Itaətmən roḫ arkilik meni yəligəysən.
13 Buning bilən mən itaətsizlərgə yolliringni əgitəy,
Wə gunaḫkarlar yeningoḫa kaytidu.
14 Kan təküx gunaḫidin meni kutulduroḫaysən,
I Huda, manga nijatlik bərgüqi Huda,
Xuning bilən tilim ḫəkkaniylikingni yangritip küyləydu.
15 I Rəbbim, ləwlirimni aqkaysən,
Aoḫzim mədḫiyiliringni bayan kilidu.
16 Qünki Sən kurbanlikni hux kərməysən;
Bolmisa sunar idim;
Kəydürmə kurbanlikilardinmu hursənlik tapmaysən.
17 Huda kobul kilidioḫan kurbanlikilar sunuk bir roḫtur;
Sunuk wə ezilgən kəlbni Sən kəmsitməysən, i Huda;
18 Xapaiting bilən Zionoḫa meḫribanlikni kərsətkəysən;
Yerusalemning sepillirini yengibaxtin bina kiloḫaysən!
19 U qaoḫda Sən ḫəkkaniylikтin boloḫan kurbanlikilardin, kəydürmə kurbanlikilardin,
Pütünləy kəydürülgən kəydürmə kurbanlikilardin hursənlik tapisən;
U qaoḫda adəmlər kurbangaḫingoḫa buka-əküzlərni təkdim kilixidu.

52-küy
Hudaning ḫəkümi wə xəpkiti

52 [1] Nəoḫmiqilərning bexioḫa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoḫan «Maskil»; Edomluk Doəg Saul padixaḫning yenioḫa berip: «Dawut Ahimələkning əyigə kirdi» dəp ayoḫakqilik kiloḫandin keyin yeziloḫan: —
I noqi batur,
Nemə üqün rəzillikingdin mahtinisən?
Təngrining əzgərməs muḫəbbiti mənggülüktur.
2 Ətkür ustira kəbi,
Tiling zəḫər qaqmakqi,
U yaloḫanqilik tokuwatidu.
3 Sən yahxilikning ornida yamanlikni,

51:12 «Itaətmən Roḫ arkilik meni yəligəysən» — «Itaətmən roḫ» Hudaning Mukəddəs Roḫi uning roḫida itaətmənlikni ḫasil kilidu, xuning bilən uning roḫi ««itaətmən bir roḫ» bolidu.
52:1 «Edomluk Doəg Saul padixaḫning yenioḫa berip: «Dawut Ahimələkning əyigə kirdi» dəp ayoḫakqilik kiloḫandin keyin yeziloḫan» — xu qaoḫda Saul padixaḫ Dawut pəyoḫəmbərni eltürməkqi idi. Dawut pəyoḫəmbər kəqip, Abimələk degən bir kaḫin *(yəni Hudaning ibadəthanisidiki hizmətqisi)*ning əyi aldioḫa kelip yardəm soridi. Abimələk yardəm bərdi. Keyin Saul padixaḫ Abimələk wə uning ailisidikilərni pütünləy degüdək kiriwətti *(Təwrat «1Sam.» 21-, 22-bab)*. **«...Nemə üqün rəzillikingdin mahtinisən? Təngrining əzgərməs muḫəbbiti mənggülüktur»** — baxka hil tərjimiliri: — *(1)* «... Nemixka kün boyi mahtinisən, Təngri aldida yirginqlik boldungsən»; *(2)* «... Nemixka məmin bəndilərgə yətküzgən ziyandin mahtinisən? Kün boyi tiling ḫalakətni oylaydu».
52:1 1Sam. 22:9-23

Ḥək səzləxning ornida yaloɣanqilikni yahxi kərisən;
[4] Ḥaman adəmni nabut kilidioɣan səzlərni yahxi kərisən, i aldamqi til!
[5] Bərḥək, Təngri ohxaxla seni mənggügə yokitidu;
U seni tutuwalidu, yəni əz qediringdin tartip qikidu;
Tiriklərning zeminidin seni yiltizingdin komurup taxlaydu.
Selaḥ.
[6] Ḥəkkaniylar buni kərüp korkuxidu,
Wə uni məshirə kilip külüp: —
[7] «Karanglar, Hudani əz yələnqisi kilmioɣan adəm,
Pəkət əz bayliklirining kəplükigə tayanoɣan adəm;
U aq kəzlüki bilən küqləndi» — dəydu.
[8] Mən bolsam Hudaning əyidə əskən barakşan zəytun dərəhtəkmən,
Mən Hudaning əzgərməs muḥəbbitigə mənggügə tayinimən.
[9] Mən Sanga əbədil'əbəd təxəkkür eytimən;
Qünki Sən bu ixlarni kildingsən;
Məmin bəndiliring aldida namingoɣa təlmürüp kütimən;
Muxundak kilix əladur.

53-küy
Karangoɣu dunya

53 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Mahalat aḥangida Dawut yazoɣan «Maskil»:

Əhmək kixi kənglidə: «Ḥeqbir Huda yok» — dəydu.
Ular qiriklixip,
Nəprətlik kəbiḥ ixlarni kilixti;
Ularning iqidə meḥribanlik kiloɣuqi yoktur.
[2] Huda ərxtə turup, insan balilirini kəzitip:
«Bu insanlarning arisida, insapni qüxinidioɣan birərsi barmidu?
Hudani izdəydioɣanlar barmidu?
[3] Ḥəmmə adəm yoldin qikti,
Ḥəmmə adəm qiriklixip kətti,
Meḥribanlik kiloɣuqi yoktur, ḥətta birimu.
[4] Nanni yegəndək Mening həlkimni yutuwaloɣan,
Kəbiḥlik kiloɣuqilarning bilimi yokmidu?» — dəydu.
Ular Pərwərdigaroɣa ḥeqbir iltija kilmaydu.
[5] Korkkudək ḥeq ix bolmisimu,
Mana ularni oɣayət zor korkunq basti;
Qünki Huda seni korxawoɣa aloɣanlarning ustihanlirini parqilap qeqiwətti;
Sən ularni hijilliкka koydung;

52:4 «Ḥaman adəmni nabut kilidioɣan səzlər» — ibraniy tilida «Ḥaman adəmni yutuwetidioɣan səzlər».
52:8 «Mən bolsam Hudaning əyidə əskən barakşan zəytun dərəhtəkmən» — «zəytun dərihi» əng uzun əmürlük dərəhlərdin biri.
52:9 «Məmin bəndiliring aldida namingoɣa təlmürüp kütimən; muxundak kilix əladur» — baxka birhil tərjimisi «Məmin bəndilər aldida namingni təlmürüp kütimən; qünki naming əwzəldur».
53:1 «Mahalat aḥangida Dawut yazoɣan «Maskil»» — «mahalat»ning mənisi bizgə naməlum.
53:1 Zəb. 10:4; 14:1; Rim. 3:12
53:2 Rim. 3:11

Qünki Huda ularni nəziridin sakit kildi.
6 Ah, Israilning nijatliki Ziondin qikip kəlgən bolsa idi!
Huda Өz həlkini asaritidin qikirip, azadlikka erixtürgən qaoqda,
Yakup xadlinidu,
Israil huxal bolidu!

54-küy
Satkunlukka uqrioqanda kiloqan dua

54 1 Nəoqmiqilərning bexioq tapxurulup, tarlik sazlar bilən okulsun dəp, Dawut yazoqan «Maskil» (Zif xəhiridikilər Saul padixahning yenioq berip: «Dawut bizning muxu yurtimizoq məküwaloqan, sili bilməmdila?» dəp ayoqakqilik kiloqandin keyin yeziloqan):

I Huda, Өz naming bilən meni kutkuzoqaysən;
Zor kudriting bilən dəwayimni sorioqaysən.
2 I Huda, duayimni anglioqaysən;
Aoqzimdiki sözlərgə kulak saloqaysən.
3 Qünki yat adəmlər manga hujum kilixka ornidin turdi;
Zomigərlər mening jenimni owlimakta;
Ular Hudani nəzirigə heq ilmaydu.
Selah.
4 Kara, Huda manga yardəm kiloquqidur;
Rəb jenimni yeləydioqanlar arisididur.
Selah.
5 U düxmənlirimning yamanlikini özigə kayturidu;
I Huda, Өz həkikiting bilən ularni üzüp taxlioqaysən.
6 Mən Sanga halis kurbanliklar sunimən;
Namingni mədhiyələymən, i Pərwərdigar;
Xundak kilix əladur.
7 Qünki U meni barlik bala-kazalardin kutkuzdi;
Düxmənlirimning məoqlubiyitini öz közum bilən kərdüm.

55-küy
Satkunlukka uqrioqanning dərd-ələmlirini tөkük duasi

55 1 Nəoqmiqilərning bexioq tapxurulup, tarlik sazlar bilən okulsun dəp, Dawut yazoqan «Maskil»: —

I Huda, duayimni anglioqaysən;
Tilikimdin özüngni kaqurmioqaysən,
2 Manga kulak selip, jawab bərgəysən;
Mən dad-pəryad iqidə kezip,

54:1 «Zif xəhiridikilər Saul padixahning yenioq berip: «Dawut bizning muxu yurtimizoq məküwaloqan, sili bilməmdila?» dəp ayoqakqilik kiloqandin keyin yeziloqan» — bu wəkələr «1Sam.» 23:14-29-ayətlərdə bayan kilinidu.
54:1 1Sam. 23:19-28; 26:1
54:3 «Yat adəmlər ... ornidin turdi» — yaki «Təkəbbur adəmlər ... ornidin turdi».
54:6 «Mən Sanga halis kurbanliklar sunimən» — «halis kurbanliklar»: Musa pəyoqəmbər tüzgən nizam boyiqə, «halis kurbanlik» Hudaning kərsətkən məlum iltipati yaki xəpkiti üqün rəhmətlərni bildüridioqan birhil kurbanlik.

Aḫ-zar qekip yürimən;
[3] Səwəbi düxmənning təḫditliri, rəzillərning zulumliri;
Ular beximoɣa awariqiliklərni təkidu;
Ular oɣəzəplinip manga adawət saḳlaydu.
[4] Iqimdə yürikim toloɣinip kətti;
Ölüm wəḫxətliri wujudumni ḳaplidi.
[5] Ḳorḳunq wə titrək beximoɣa qüxti,
Dəḫxət meni qəmküwaldi.
[6] Mən: — «Kəptərdək ḳanitim bolsiqu kaxki,
Uqup berip aramgaḫ tapar idim» — dedim.
[7] — «Yirak jaylaroɣa ḳeqip,
Qəl-bayawanlarda makanlixar idim;
Selaḫ.
[8] Boran-qapḳunlardin,
Ḳara ḳuyundin ḳeqip, panaḫgaḫoɣa aldirar idim!».
[9] Ularni yutuwətkəysən, i Rəb;
Tillirini bəlüwətkəysən;
Qünki xəḫər iqidə zorawanlik ḫəm jedəlhorlukni kərdüm.
[10] Ular keqə-kündüz sepillər üstidə oɣadiyip yürməktə;
Xəḫər iqini ḳabaḫət wə xumluḳ ḳaplidi.
[11] Ḫaram arzu-ḫəwəslər uning iqidə turidu,
Sahtilik wə ḫiylə-mikirlik, koqilardin kətməydu.

[12] Əgər düxmən meni məshirə ḳiloɣan bolsa, uningoɣa səwr ḳilattim;
Birak meni kəmsitip, əzini mahtioɣan adəm manga əqmənlərdin əməs idi;
Əgər xundak boloɣan bolsa, uningdin əzümni ḳaqurattim;
[13] Lekin buni ḳiloɣan sən ikənlikingni — Mening buradirim, sirdixim, əziz dostum bolup qiḳixingni oylimaptimən!
[14] Halayiḳḳa ḳetilip, Hudaning əyigə ikkimiz billə mangoɣaniduḳ,
Əzara xerin paranglarda boloɣaniduḳ;
[15] Muxundak satḳunlarni ölüm tuyuḳsiz qəqitiwətsun!
Ular təḫtisaraoɣa tirik qüxkəy!
Qünki ularning makanlirida, ularning arisida rəzillik turmaḳta.

[16] Lekin mən bolsam, Hudaoɣa nida ḳilimən;
Pərwərdigar meni ḳutḳuzidu.
[17] Ətigini, ahximi wə qüxtə,
Dərdimni təküp pəryad kətürimən;
U jəzmən sadayimoɣa ḳulaḳ salidu.
[18] U manga ḳarxi ḳilinoɣan jəngdin meni aman ḳilidu;
Gərqə kəp adəmlər meni ḳorxawoɣa aloɣan bolsimu.
[19] Təngri — əzəldin təhttə olturup kəlgüqi!
U naləmni anglap ularni bir tərəp ḳilidu;
(Selaḫ)
Qünki ularda ḫeq əzgirixlər bolmidi;

55:14 «Halayiḳḳa ḳetilip, Hudaning əyigə ikkimiz billə mangoɣaniduḳ, əzara xerin paranglarda boloɣaniduḳ» — Dawut əzigə uxtumtut hainlik ḳiloɣan kixi bilən boloɣan ilgiriki dostluḳ munasiwitini esigə kəltüridu.

Ular Hudadin ḥeq qorqmaydu.
[20] Ḥeliqi buradirim əzi bilən dost boloɣanlaroɣa muxt kətürdi;
Əz əḥdisini buzup taxlidi.
[21] Aoɣzi serik maydinmu yumxaq,
Biraq kəngli jəngdur uning;
Uning səzliri yaoɣdinmu silik,
Əməliyəttə suoɣurup aloɣan kiliqlardur.
[22] Yükünggni Pərwərdigaroɣa taxlap qoy,
U seni yələydu;
U ḥəkkaniylarni ḥərgiz təwrətməydu.
[23] Biraq, sən Huda axu rəzillərni ḥalakət ḥangioɣa qüxürisən;
Qanhorlar wə ḥiyligərlər əmrining yeriminimu kərməydu;
Biraq mən bolsam, sanga tayinimən.

56-küy
Ziyankəxlikkə uqrioɣuqining duasi

56 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Hilwəttiki dub dərəhliridiki pahtək» degən aḥangda oqulsun dəp, Dawut yazoɣan «Mihtam» küy (Filistiylər Gat xəḥiridə uni əsirgə aloɣanda yeziloɣan): —

I Huda, manga xəpqət kərsətkəysən,
Qünki insanlarning nəpsi yooɣinap meni qooɣlimaqta;
Kün boyi ular mən bilən jəng qilip meni basmaqta;
[2] Meni kəzligən rəqiblirimning nəpsi yooɣinap kün boyi meni qooɣlimaqta;
Manga ḥəywə qilip jəng qiloɣuqilar intayin kəptur!
[3] Mən qorqqan künümdə,
Mən Sanga tayinimən.
[4] Mən səz-kalamini uluoɣ dəp mədḥiyələydioɣan Hudaoɣa,
Hudaoɣila tayinimən;
Mən qorqmaymən;
Naḥayiti bir ət igisi meni nemə qilalisun?
[5] Ular kün boyi səzlirimni burmilaydu,
Ularning barlik oyi manga ziyankəxlik qilixtur;
[6] Ular top bolup adəmni qəstilixip, yoxurunidu;
Peyimgə qüxüp, jenimni elixni kütidu.
[7] Gunaḥ bilən gunaḥni yepip qaqsa bolamdu?
Oɣəziping bilən əllərni yərgə uroɣaysən, i Huda!
[8] Mening sərsanliklirimni əzüng sanap kəlgən;
Kəzdin akqan yaxlirimni tulumungoɣa toplap saqlioɣaysən;
Bular dəptiringdə pütüklük əməsmu?
[9] Xuning bilən mən Sanga nida qiloɣan kündə,
Düxmənlirim qekinidu;
Mən xuni bildimki — Huda mən tərəptidur!
[10] Hudani — Uning səz-kalamini uluoɣlaymən!

55:22 «Yükünggni Pərwərdigaroɣa taxlap qoy» — «yüküng» ibraniy tilida «amanət qilinoɣining» yaki «sanga tapxuruloɣan».
56:1 1Sam. 21:12,13,14

Pərwərdigarni — Uning səz-kalamini uluƣlaymən!
[11] Hudanila tayanqim kildim —
Mən korkmaymən, nahayiti xu bir insan meni nemə kilalisun?
[12] Sanga kiloƣan wədilirimgə wapa kilimən, i Huda;
Sanga təxəkkür kurbanliklirini sunimən.
[13] Qünki Sən jenimni ələmdin kutulduroƣansən;
Sən putlirimni putlixixtin saklimamsən?
Xuning bilən mən Hudaning huzurida, tiriklər turidioƣan yoruklukta mangimən.

57-küy
Eoƣir künlərdiki etikad

57 [1] Nəoƣmiqilərning bexioƣa tapxurulup, «Halak kilmioƣaysən» degən ahangda okulsun dəp, Dawut yazoƣan «Mihtam» küyi, (u Saul padixahtin kəqip, əngkürdə yoxurunuwaloƣan qaoƣda yeziloƣan): —
I Huda, manga xəpkət kərsətkəysən,
Manga xəpkət kərsətkəysən,
Qünki jenim Seni panahim kildi.
Muxu balayi'apət ətüp kətküqə, kanatliring sayisidə panah tapimən.
[2] Hudaoƣa, yəni Həmmidin Aliy Boloƣuqioƣa,
Əzüm üqün həmmini orunlaydioƣan Təngrigə nida kilimən;
[3] U ərxtin yardəm əwətip meni kutkuzidu;
Manga karap nəpsi yooƣinap, meni kooƣlawatkanlarni U rəswa kilidu;
Selah;
Huda Əz mehir-xəpkiti wə həkikitini əwətidu!
[4] Jenim xirlar arisida kaldi;
Mən nəpisi yalkun kəbi boloƣanlar arisida yatimən!
Adəm baliliri —
Ularning qixliri nəyzə-oklardur,
Ularning tili — ətkür kiliqtur!
[5] I Huda, ərxlərdin yukiri uluoƣlanoƣaysən,
Xan-xəriping yər yüzini kapliƣay!
[6] Ular kədəmlirimgə tor kurdi;
Jenim egilip kətti;
Ular mening yolumoƣa orək kolioƣanidi,
Lekin əzliri iqigə qüxüp kətti.
[7] Iradəm qing, i Huda, iradəm qing;
Mən mədhiyə nahxilarni eytip,
Bərhək Seni küyləymən!
[8] Oyoƣan, i rohim!
I nəoƣmə-sazlirim, oyoƣan!

56:11 Zəb. 118:6
57:1 **«Dawut yazoƣan «Mihtam» küyi»** — «Mihtam» 16-küydiki izahatni kərüng. **«U Saul padixahtin kəqip, əngkürdə yoxurunuwaloƣan qaoƣda yeziloƣan»** — bu wəkələr «1Sam.» 24-babta bayan kilinidu.
57:1 1Sam. 22:1; 24:4
57:5 Zəb. 108:5
57:6 Zəb. 7:15-16; 9:16
57:7 Zəb. 108:1-5

Mən səhər ḳuyaxinimu oyoɣitimən!
[9] Mən həlḳ-millətlər arisida seni uluoɣlaymən, i Rəb;
Əllər arisida Seni küyləymən!
[10] Qünki əzgərməs muḥəbbiting ərxlərgə yətküdək uluoɣdur;
Ḥəḳiḳiting bulutlaroɣa taḳaxti.
[11] I Huda, ərxlərdin yuḳiri uluoɣlanoɣaysən,
Xan-xəriping yər yüzini ḳaplioɣay!

58-küy
Zalim ḥəkümranlarni Huda jazalioɣay!

58 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Ḥalak ḳilmioɣaysən» degən aḥangda oḳulsun
dəp, Dawut yazoɣan «Mihtam» küyi: —

I ḳudrət igiliri, silər ḥəḳiḳətən adalətni səzləwatamsilər?
I insan baliliri, adil ḥəküm qiḳiramsilər?
[2] Yaḳ, silər kənglünglərdə yamanlik təyyarlaysilər;
Yər yüzidə əz ḳolunglar bilən ḳilidioɣan zorawanlikni əlqəwatisilər.
[3] Rəzillər anisining ḳorsiḳidila ezip ketidu;
Ular tuoɣulupla yoldin adixip, yaloɣan səzləydu.
[4] Ularning zəhiri yilanning zəhiridur;
Ular əz ḳuliḳini pütük ḳiloɣan gas kobra yilandək,
[5] Məyli yilanqilar xunqə qiraylik seḥirlisimu,
U nəy awazioɣa kət'iy ḳulaḳ salmaydu.
[6] I Huda, ularning aoɣzidiki qixlirini sunduruwətkəysən!
Muxu yax xirlarning tongkay qixlirini qeḳiwətkəysən, i Pərwərdigar!
[7] Ular eḳip kətkən sulardək ətüp kətkəy;
Ular oḳlarni qənləp atḳanda,
Oḳliri uqsiz bolup kətkəy!
[8] Ḳululə yol mangoɣanda izi yoḳilip kətkəndək,
Ular yoḳap kətsun;
Ayalning qüxüp kətkən ḥamilisidək,
Ular kün kərmisun!
[9] Ḳazan yantaḳlarning issiḳini səzgüqə,
(Məyli ular yumran peti, yaki ot tutaxḳan bolsun)
U ularni tozutuwetidu.
[10] Ḥəḳḳaniy adəm Hudaning intiḳamini kərgəndə huxal bolidu;
Əz izlirini rəzillərning ḳenida yuyidu.

57:8 «Oyoɣan, i roḥim!» — bu ayəttiki «roḥim» ibraniy tilidiki «xan-xəripim» degən səzning tərjimisi. «Nəoɣmə-sazlirim!» ibraniy tilida «lira *(rawabdək bir saz)* wə qiltar»ni bildüridu.
57:9 Zəb. 18:49; 22:22; 108:3
57:10 Zəb. 36:5-6; 108:4
58:1 «Silər ḥəḳiḳətən adalətni səzləwatamsilər?» — baxḳa birhil tərjimisi: «Adalət zuwansiz bolup ḳaldimu? Nemixḳa səzliməysilər?». Buningoɣa ohxap ketidioɣan baxḳa birnəqqə tərjimilər bar. Bəlkim sürgün boloɣan Dawutning kəzdə tutḳini *(əsli əzini ḥərmətləydioɣan)* ordidiki əmələdarlarning uning dəwasini Saul padixaḥ aldida səzlimigini.
58:4 Zəb. 140:3
58:5 «Məyli yilanqilar xunqə qiraylik seḥirlisimu» — «yilanqi»: qelip yilanlarni oynitidioɣan kixi.
58:9 «Ḳazan yantaḳlarning issiḳini səzgüqə, məyli ular yumran peti, yaki ot tutaxḳan bolsun u ularni tozutuwetidu» — toluḳ ayətning birnəqqə hil tərjimiliri bar; ularning ḥəmmisining omumiy mənisi bu tərjimigə ohxap ketidu.

[11] Xunga adəmlər: «Dərwəkə, ḥəkkaniylar üqün in'am bardur;
Dərwəkə yər yüzidə ḥəküm yürgüzgüqi bir Huda bardur» — dəydu.

59-küy

59 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Ḥalak kilmioɣaysən» degən aḥangda okulsun dəp, Dawut yazoɣan «Mihtam» küyi; (bu küy Saul padixaḥ Dawutning əyini kəzləxkə paylakqilarni əwətip, uni əltürüwətməkqi boloɣan qaoɣda yeziloɣan): —

I Hudayim, düxmənlirimning qanggilidin kutkuzoɣaysən;
Manga karxi turoɣanlardin meni egizdə aman saklioɣaysən.
[2] Meni yamanlik kiloɣuqilar qanggilidin kutkuzuwaloɣaysən,
Kanhor adəmlərdin meni kutkuzoɣaysən.
[3] Qünki mana, ular jenimni elix üqün paylimakta,
Zorawanlar manga karxi top boluxup kəstləxməktə;
Bu kiloɣini məndə boloɣan birər asiylik üqün əməs,
Yaki gunaḥim üqün əməs, i Pərwərdigar;
[4] Məndə ḥeq səwənlik bolmisimu, ular yügürüp manga karxi səp salidu;
Mening yardimimgə kelixkə oyoɣan,
Ḥalimni nəziringgə aloɣaysən.
[5] I Pərwərdigar, samawiy koxunlarning Sərdari boloɣan Huda, Israilning Hudasi,
Barlik əl-yurtlarni sotlap-jazalaxka ornungdin turoɣaysən;
Kəstləxni niyət kiloɣuqilarning ḥeqkaysisioɣa rəḥim kilmioɣaysən.
Selaḥ.
[6] Ular keqisi kaytip kelip, oɣaljir ittək oɣaz-oɣuz kilip,
Xəḥərni aylinip laoɣaylap yürməktə.
[7] Kara, ularning aoɣzidin ekiwatkan xəlgəylirini!
Ləwliridin kiliqlar qikip turidu;
Ular: «Kim angliyalaydu?» — dəydu.
[8] Lekin Sən Pərwərdigar ularni məshirə kilisən;
Barlik əllərni mazak kilisən!
[9] I mening küqüm Boloɣuqi!
Mən Sanga təlmürüp karap yürimən;
Qünki Huda mening yukiri panaḥgaḥimdur.
[10] Manga əzgərməs muḥəbbitini kərsətküqi Huda mening aldimda mangidu;
Huda manga düxmənlərning məoɣlubiyitini kərsitidu.
[11] Birak, i Huda, bularni kətl kilmay turoɣay;
Bolmisa mening həlkim Seni untuydu.
Əz küqüng bilən ularni sərsan kiloɣaysən,
Ularning bexini eoɣirlaxturoɣaysən;

59:1 «Bu küy Saul padixaḥ Dawutning əyini kəzləxkə paylakqilarni əwətip, uni əltürüwətməkqi boloɣan qaoɣda yeziloɣan» — bu wakə «1Sam.» 19-babta bayan kilinidu.
59:1 1Sam. 19:12
59:6 «Ular «kəstləxni niyət kiloɣuqilar» keqisi kaytip kelip, oɣaljir ittək oɣaz-oɣuz kilip, xəḥərni aylinip laoɣaylap yürməktə» — kona Kanaan *(Pələstin)* xəḥərliridə ow izdigən itlar bəlkim kündüzdə kixilərning jay-ḥoylilirioɣa kirixkə petinalmaytti, pakət adəmlər uhlioɣanda kiridu. Dawut halayik səygən adəm boloɣaqka, uni əltürməkqi boloɣan kixilər bəlkim kündüzdə kol selixka petinalmaytti, pakət keqidə uning əyigə besip kiridu.
59:7 Zəb. 10:11; 55:21; 57:4; 94:7
59:8 Zəb. 2:4

I Rəb, bizning ⱪalⱪinimiz!
[12] Ularning aoɣzining buzuⱪluⱪi tüpəylidin,
Ləwlirining səzliri tüpəylidin,
Ulardin qiⱪiwatⱪan ⱪaroɣaxlar ⱨəm aldamqiliⱪlar tüpəylidin,
Ular Өz təkəbburluⱪi iqidə tuzaⱪⱪa qüxkəy!
[13] Oɲəziping bilən bu ixlaroɣa hatimə bərgəysən,
Hatimə bərgəysən!
Xuning bilən ular yoⱪ bolidu;
Xuning bilən yər yüznining qət-qətlirigiqə Hudaning ⱨəⱪiⱪətən Yaⱪupⱪa ⱨəkümdarliⱪ ⱪilidioɣanliⱪi ayan boloɣay!
Selaⱨ.
[14] Dərwəkə, ular ⱨaziroɣiqə keqisi ⱪaytip kelip, oɣaljir ittək oɣaz-oɣuz ⱪilip,
Xəⱨərni aylinip laoɣaylap yüridu.
[15] Itlardək ular ozuⱪ izdəp ⱨər yərdə ⱪatraydu;
Ⱪarni toymioɣuqə ⱨuwlap yürməktə;
[16] Lekin mən bolsam ⱪudritingni küyləymən,
Bərⱨəⱪ, səⱨərlərdə ezgərməs muⱨəbbitingni nahxa ⱪilip yangritimən;
Qünki Sən mən üqün yuⱪiri ⱪoroɣan,
Eoɣir künlirimdə panaⱨgaⱨ bolup kəlgənsən.
[17] I mening küqüm Boloɣuqi, Sanga küylərni eytimən;
Qünki Huda mening yuⱪiri ⱪoroɣinimdur,
Manga ezgərməs muⱨəbbət kərsətküqi Hudayimdur.

60-küy
Məoɣlubiyəttin keyinki dua

60 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Guwaⱨliⱪ nilupəri» degən aⱨangda oⱪulsun dəp, Dawut yazoɣan «Mihtam» küyi: —
(Dawut Aram-Naⱨaraim wə Aram-Zobaⱨdiki Suriyəliklər bilən jəng ⱪiloɣanda, uning sərdari boloɣan Yoab jənggə ⱪayta berip, «Xor wadisi»da Edomdikilərdin on ikki ming əskərni ⱪiliqlioɣan qaoɣda yeziloɣan)

I Huda, Sən bizni qətkə ⱪaⱪting;
Bizni parə-parə ⱪiliwətting,
Sən bizdin rənjiding;
Əmdi bizni yeningoɣa ⱪayturoɣin!
[2] Sən zeminni təwritip yeriwətkəniding;
Əmdi uning bəsüklirini saⱪaytⱪaysən;
Qünki u dəldəngxip kətti!
[3] Sən Өz həlⱪinggə külpət-harliⱪlarni kərgüzdüng;
Sən bizgə alaⱪzadilikning xarabini iqküzdüng.

59:13 «Xuning bilən yər yüznining qət-qətlirigiqə Hudaning ⱨəⱪiⱪətən Yaⱪupⱪa ⱨəkümdarliⱪ ⱪilidioɣanliⱪi ayan boloɣay!» — baxⱪa birhil tərjimisi: «Xuning bilən ularoɣa Hudaning ⱨəⱪiⱪətən Yaⱪupⱪa ⱨəm yərning qət-qətlirigiqə ⱨəkümdarliⱪ ⱪilidioɣanliⱪi ayan boloɣay!».
60:1 «Dawut Aram-Naⱨaraim wə Aram-Zobaⱨdiki Suriyəliklər bilən jəng ⱪiloɣanda, uning sərdari boloɣan Yoab jənggə ⱪayta berip, «Xor wadisi»da Edomdikilərdin on ikki ming əskərni ⱪiliqlioɣan qaoɣda yeziloɣan» — bu wəⱪə Təwrat, «2Sam.» 8-babta bayan ⱪilinidu.
60:1 2Sam. 8:3, 13; 1Tar. 18:3, 12; Zəb. 44:9-10; 74:1; 108:11; 144:10

4 Sən Өzüngdin əyminidioŋanlaroŋa tuoŋ tikləp bərgənsən;
U ḥəkiḳətni ayan ḳilixḳa kətürülidu.
(Selaḥ).
5 Өz səygənliring nijatlik tepixi üqün,
Ong ḳolung bilən ḳutḳuzoŋaysən,
Duayimni ijabət ḳiloŋaysən.
6 Huda Өz pak-mukəddəslikidə xundak degən: —
«Mən təntənə ḳilimən,
Mən Xəkəm diyarini bəlüp berimən,
Sukkot wadisini təḳsim ḳilixḳa əlqəymən.
7 Gilead Manga mənsuptur,
Manassəḥmu Manga mənsuptur;
Əfraim bolsa beximdiki dubuloŋamdur,
Yəḥuda Mening əmr-pərman qiḳaroŋuqimdur;
8 Moab Mening yuyunux jawurumdur;
Edomoŋa qoruḳumni taxlaymən;
Filistiyə, Mening səwəbimdin təntənə ḳilinglar!»

9 Kim Meni bu mustəḥkəm xəḥərgə baxlap kirəlisun? Kim Meni Edomoŋa elip baralisun?
10 I Huda, Sən bizni rasttinla qətkə ḳaḳtingmu?
Ḳoxunlirimiz bilən billə jənggə qiḳmamsən?
11 Bizni zulumlardin ḳutuluxḳa yardəmləxkəysən,
Qünki insanning yardimi bikardur!
12 Huda arḳilik biz qoḳum baturluḳ kərsitimiz;
Bizgə zulum ḳiloŋuqilarni qəyligüqi dəl U Өzidur!

61-küy
«Məndin yuḳiri Ḳoram Tax»

61 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup, tarlik sazlar bilən oḳulsun dəp Dawut yazoŋan küy: —

I Huda, pəryadimni angliooŋaysən;
Duayimoŋa ḳulak saloŋaysən!
2 Yərning qət-qətliridə turup,
Yürikim zəiplixip kətkəndə,
Mən Sanga murajiət ḳilimən: —

60:4 «Sən Өzüngdin əyminidioŋanlaroŋa tuoŋ tikləp bərgənsən; u ḥəkiḳətni ayan ḳilixḳa kətürülidu» — toluḳ ayətning birnəqqə hil tərjimiliri bar. Ayəttiki ibraniy tilini qüxinix təs.
60:5 Zəb. 108:6-13
60:6 «Huda Өz pak-mukəddəslikidə xundak degən...» — yaki «Huda Өz mukəddəs jayida xundak degən...» **«Mən Xəkəm diyarini bəlüp berimən, Sukkot wadisini təḳsim ḳilixḳa əlqəymən»** — Hudaning muxu səzliri bəlkim Yəxua pəyoŋəmbər arḳilik, Ḳanaan *(Pələstin)* zeminini Israillaroŋa bəlüp-bəlüp təḳsim ḳiloŋanlikini kərsitidu.
60:7 «əfraim bolsa beximdiki dubuloŋamdur» — ibraniy tilida «əfraim bolsa beximdiki ḳooŋdioŋuqidur». **«Yəḥuda Mening əmr-pərman qiḳaroŋuqimdur»** — baxḳa birhil tərjimisi «Yəḥuda Mening xaḥanə ḥasamdur».
60:8 «Moab Mening yuyunux jawurum» — bəlkim Moabning Huda wə Uning həlḳi üqün məynət hizmət ḳilidioŋanlikini bildüridu. **«Edomoŋa qoruḳumni taxlaymən»** — ayaoŋ kiyimni məlum yər üstigə taxlax axu yərgə igə boloŋanlikni bildürüxi mumkin; yaki bolmisa, Edomning өz igisining ayaoŋlirini elip yioŋixturidioŋan ḳuldək ikənlikini kərsitiximu mumkin. **«Filistiyə, Mening səwəbimdin təntənə ḳilinglar!»** — Dawut padixaḥning dəwridə Filistiyə Dawutḳa, xundaḳla Hudaning Өzigə boysunup, bəhtlik ḥayatḳa igə boloŋan *(«2Sam.» 1:8ni, xundaḳa «Yar.» 12:1-3nimy kərüng)*.

Sən meni əzümdin yuḳiri Ḳoram Taxḳa yetəkləysən!
[3] Qünki Sən manga panaḥgaḥ,
Düxminim aldida mustəḥkəm munar bolup kəlgənsən.
[4] Mən qediringni mənggülük turaloɳum ḳilimən;
Ḳanatliring sayisidə panaḥ tapimən.
Selaḥ.
[5] Qünki Sən, i Huda, ḳəsəmlirimni angliding;
Əzüngdin əyminidioɳanlaroɣa təwə mirasni mangimu bərdingsən.
[6] Padixaḥning künlirigə kün ḳoxup uzartisən;
Uning yilliri dəwrdin-dəwrgiqə bolidu.
[7] U Hudaning aldida mənggü ḥəküm süridu;
Uni aman saḳlaxḳa muḥəbbət wə ḥəḳiḳətni bekitip təminligəysən;
[8] Xuning bilən aldingda iqkən ḳəsəmlirimgə ḥər küni əməl ḳilimən;
Mən namingni mənggü küyləymən!

62-küy
Hudani təlmürüp kütüx

62 [1] Nəoɳmiqilərning bexi Yədutunoɣa tapxuruloɳan, Dawut yazoɳan küy: —
Jenim Hudaoɳila ḳarap süküttə kütidu;
Mening nijatliḳim uningdindur.
[2] Pəḳət Ula mening ḳoram texim wə mening nijatliḳim,
Mening yuḳiri ḳoroɳinimdur;
Mən unqilik təwrinip kətməymən.
[3] Silər ḳaqanoɳiqə xu ajiz bir insanoɣa ḥujum ḳilisilər?
Ḥəmminglar ḳingoɳiyip ḳaloɳan tamni,
Iroɳanglap ḳaloɳan ḳaxani oɳulatḳandək, uni oɳulatmaḳqisilər?
[4] Uni xəḥrət-ḥəywitidin qüxürüwetixtin baxḳa, ularning ḥeq məslihəti yoḳtur;
Yaloɳanqiliḳlardin hursən ular;
Aoɳzida bəht tiligini bilən,
Ular iqidə lənət oḳuydu.
Selaḥ.
[5] I jenim, Hudaoɳila ḳarap süküttə kütkin;
Qünki mening ümidim Uningdindur.
[6] Pəḳət U mening ḳoram texim ḥəm mening nijatliḳim,
Mening yuḳiri ḳoroɳinimdur;
Mən təwrinip kətməymən.

61:2 «Mən əzümdindin yuḳiri Ḳoram Tax» — Hudani kərsitidu, əlwəttə. «Məndin yuḳiri» degən ibarə bəlkim Dawutning gərqə padixaḥ bolsimu, «Əzümni naḥayiti üstün, ḳabilətlik adəm ḥesablimaymən, ḥərdaim Hudadin yol sorixim kerək» degəndək, ḥəmmimizni kiqik peillik boluxḳa, ündəydu.
61:5 «Əzüngdin əyminidioɳanlaroɣa təwə miras...» — ibraniy tilida «Namingdin əyminidioɳanlaroɣa təwə miras...».
61:6 «Padixaḥning künlirigə kün ḳoxup uzartisən; uning yilliri dəwrdin-dəwrgiqə bolidu» — Dawut əzi Israiloɣa padixaḥ bolup kirik yil ḥəküm sürgən. Xübḥisizki, u bu yərdə əz əwladi bolidioɣan Ḳutḳuzoɳuqi-Məsiḥ tooɳruluḳ bexarət beridu.
62:1 «Nəoɳmiqilərning bexi Yədutunoɣa tapxuruloɳan, Dawut yazoɳan küy» — «Yədutun»: Dawut pəyoɳəmbər «mədḥiyə hori»ning yetəkqisi dəp bekitkən, Yədutun isimlik bir kixini kərsitidu *(«1Tar.» 16:41ni kərüng)*.
–Yənə birhil tərjimisi: «Nəoɳmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Yədutun» *(mədḥiyilər degən mənidə)* ahangida oḳulsun dəp Dawut yazoɳan küy: —....».
62:2 «Mən unqilik təwrinip kətməymən» — yaki baxḳa birhil tərjimisi «Zor eoɳirqiliḳtimu təwrənməymən».

7 Nijatliqim ḫəm xan-xəḫritim Hudaoɣa baoɣliqtur;
Mening küqüm boloɣan ḳoram tax, mening panaḫgaḫim Hudadidur.
8 I halayiḳ, Uningoɣa ḫərdaim tayininglar!
Uning aldida iq-baoɣringlarni tökünglar;
Huda bizning panaḫgaḫimizdur!
Selaḫ.
9 Addiy bəndilər pəḳət bir tiniḳ,
Esilzadilərmu bir aldam səz halas;
Tarazioɣa selinsa ularning ḳilqə salmiḳi yoḳ,
Bir tiniḳtinmu yeniktur.
10 Zomigərlikkə tayanmanglar;
Bulangqiliḳtin ham hiyal ḳilmanglar,
Baylikiar awusimu, bularoɣa kənglünglarni ḳoymanglar;
11 Huda bir ḳetim eytḳanki,
Mundaḳ deginini ikki ḳetim anglidimki: —
«Küq-ḳudrət Hudaoɣa mənsuptur».
12 Ḫəm i Rəb, Sanga əzgərməs muḫəbbətmu mənsuptur;
Qünki Sən ḫərbir kixigə əz əmiligə yarixa ḳayturisən.

63-küy
Hudaoɣa intizar bolux

63 1 Dawut yazoɣan küy (u Yəḫudadiki qəl-bayawanda boloɣan qaoɣda yeziloɣan): —
I Huda, Sən mening ilaḫimdursən,
Təxnaliḳ bilən Seni izdidim!
Mən ḳuroɣaḳ, qangḳaḳ, susiz zeminda turup,
Jenim Sanga intizar, ətlirim təlmürüp intilarki —
2 Muḳəddəs jayingda Sanga kəz tikip ḳarioɣinimdək,
Mən yənə zor ḳudriting wə uluoɣluḳungni kərsəm!
3 Əzgərməs muḫəbbiting ḫayattinmu əzizdur;
Ləwlirim Seni mədḫiyiləydu;
4 Xu səwəbtin tirik bolsamla, Sanga təxəkkür-mədḫiyə oḳuymən,
Sening namingda ḳollirimni kətürimən.
5 Jenim nazunemətlərdin ḫəm maylik gəxlərdin ḳanaətləngəndək ḳanaətləndi;
Aoɣzim eqilip hux ləwlirim Sanga mədḫiyilərni yangritidu;
6 Ornumda yetip Seni əsliginimdə,
Tün keqilərdə Seni seoɣinip oylinimən.
7 Qünki Sən manga yardəmdə bolup kəlgənsən;
Sening ḳaniting sayisidə xad-huramliḳta nahxilarni yangritimən.
8 Mening jenim Sanga qing qaplixip mangidu,
Sening ong ḳolung meni yəliməktə.
9 Biraḳ jenimni yoḳitixḳa izdəwatḳanlar yər təktilirigə qüxüp ketidu.

62:12 Ayup 34:11; Pənd. 24:12; Yər. 32:19; Əz. 7:27; 33:20; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 2Kor. 5:10; Əf. 6:8; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17; Wəḫ. 22:12
63:1 1Sam. 22:5; 23:14,15
63:5 «Jenim nazunemətlərdin ḫəm maylik gəxlərdin ḳanaətləngəndək ḳanaətləndi» — Yəḫudiylar üqün maylik gəx intayin esil tamaḳ ḫesablinidu.

10 Ularning ḳeni ḳiliq tioɣida tėkülidu,
Ular qilbėrilėrgė yėm bolidu.
11 Lekin padixaḥ Hudadin xadlinidu;
Uning nami bilėn ḳėsėm ḳiloɣanlarning ḥėmmisi roḥlinip xadlinidu;
Qünki yaloɣan sėzligüqilėrning zuwani tuwaḳlinidu.

64-küy
Amanliḳ tilėx duasi

64 1 Nėoɣmiqilėrning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dėp, Dawut yazoɣan küy: —
I Huda, aḥlirimni kėtürgėndė, meni angliɣaysėn!
Ḥayatimni düxmėnning wėḥxilikidin ḳuoɣdioɣaysėn!
2 Ḳara niyėtlėrning yoxurun suyiḳėstliridin,
Yamanliḳ ėyligüqi ḳaoɣa-ḳuzoɣunlardin aman ḳiloɣaysėn.
3-4 Ular tillirini ḳiliqtėk ėtkür bilidi;
Mukėmmėl adėmni yoxurun jaydin etix üqün,
Ular oḳini bėtligėndėk zėḥėrlik sėzini tėyyarlidi.
Ular ḳilqė ėymėnmėy tuyuḳsiz oḳ qiḳiridu.
5 Ular bėtniyėttė bir-birini rioɣbėtlėndürüp,
Yoxurun tuzaḳ ḳuruxni mėsliḥėtlixip,
«Bizni kim kėrėlėytti?» — deyixmėktė.
6 Ular ḳėbiḥlikkė intilip: —
«Biz izdinip, ėtraplik bir tėdbir tepip qiḳtuḳ!» — dėydu;
Insanning iq-baoɣri wė ḳėlbi dėrwėḳė qongḳur wė bilip bolmas bir nėrsidur!
7 Lekin Huda ularoɣa oḳ atidu;
Ular tuyuḳsiz zėhimlinidu.
8 Ular ėz tili bilėn putlixidu;
Ularni kėrgėnlėrning ḥėmmisi ėzini neri tartidu.
9 Ḥėmmė adėmni ḳorḳunq basidu;
Ular Hudaning ixlirini bayan ḳilidu,
Bėrḥėḳ, ular uning ḳiloɣanlirini oylinip sawaḳ alidu.
10 Ḥėḳḳaniylar Pėrwėrdigarda huxal bolup,
Uningoɣa tayinidu;
Kėngli durus adėmlėr roḥlinip xadlinidu.

65-küy
Mėdḥiyė wė tėxėkkür

65 1 Nėoɣmiqilėrning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dėp, Dawut yazoɣan küy-nahxa: —
Zionda, mėdḥiyė süküt iqidė Seni kütidu, i Huda;
Sanga ḳiloɣan wėdė ėmėlgė axurulidu.

63:11 «Uning nami bilėn ḳėsėm ḳiloɣanlar...» — bėlkim aldin'ala tiloɣa elinoɣan padixaḥning namini kėrsitidu; xunga Mėsiḥning nami boluxi kerėk.
64:8 «Ularni kėrgėnlėrning ḥėmmisi ėzini neri tartidu» — baxḳa birhil tėrjimisi «ularni kėrgėnlėrning ḥėmmisi bexini silkiydu».
65:1 «Zionda, mėdḥiyė süküt iqidė Seni kütidu, i Huda» — baxḳa birhil tėrjimisi «Zionda, Sening aldingda, süküt bolidu,

[2] I, dua Angliоquqi, Sening aldingoqa barlik ət igiliri kelidu.
[3] Gunahlik ixlar, asiylikliримiz,
Kəlkün baskandək məndin oqalip kelidu;
Lekin Sən ularni yepip kəqürüm kilisən;
[4] Sən tallap Өzünggə yekinlaxturoqan kixi nemidegən bəhtlik!
U hoyliliringda makanlixidu;
Bizlər Sening makaningning, yəni mukəddəs ibadəthanangning bərikitidin kanaət tapimiz;
[5] Sən hakkaniylikni namayan kilidioqan karamət wə dəhxət ixlar bilən bizgə jawab,
I nijatlikimiz boloqan Huda,
Pütkül yər-dengizlarning qət-qətliridikilərgiqə tayanqi Boloquqi!
[6] Beling kudrət bilən baoqlanoqan bolup,
Küqüng bilən taoqlarni bərpa kiloqansən;
[7] Dengizlarning ərkəxligən xawkunlirini,
Dolkunlarning xawkunlirini,
Həmdə əllərning qukanlirini tinjitkuqisən!
[8] Jahanning qət-qətlidə turuwatkanlar karamətliringdin korkidu;
Sən künqikixtikilərni, künpetixtikilərni xadlandurisən;
[9] Yər yüzining oqemini yəp yokлap kelip, uni suoqirisən,
Uni tolimu munbətləxtürisən.
Hudaning dərya-erikliri suoqa toloqandur;
Xundak kilip sularni təyyarlap,
Kixilərni axlik bilən təminləysən.
[10] Teriloqu etizlarning qənəklirini suoqa kandurisən,
Kirlirini taraxlaysən,
Tuprakni mol yeoqinlar bilən yumxitisən;
Uningda üngənlərni bərikətləysən.
[11] Sən nemətliringni yilning hosulioqa taj kilip koxup berisən;
Kədəmliringdin bayaxatlik həryanoqa tamidu;
[12] Daladiki yaylaklaroqimu tamidu;
Taoq-dawanlar xat-horamlikni өzlirigə bəlwaoq kilidu;
[13] Kəkləmlər koy padiliri bilən kiyingən,
Jiloqilar maysilaroqa kaplinidu;
Ular huxallik bilən təntənə kilidu,
Bərhək, ular nahxilarni yangritixidu!

66-küy
Ibadətkə türtkə bolidioqan guwahlik

66 [1] Nəoqmiqilərning bexioqa tapxurulup, tarlik sazlar bilən okulsun dəp, küy-nahxa: —
Pütkül jahan, huxallik bilən Hudaoqa təntənə kilinglar!
[2] Uning namining uluoqlukini nahxa kilip jakarlanglar,
Uning mədhiyilirini xərəplik kilinglar!
[3] Hudaoqa: «Sening kiloqanliring nəkədər korkunqluktur!

---

mədhiyimu bolidu».
65:3 «Lekin sən ularni yəni gunahlik ixlar, asiylikliримizni yepip kəqürüm kilisən» — ibraniy tilida «ularni yepip kəfarət kilisən». «Kəfarət» degən ix tooqruluk «Mis.» 29:33 wə izahati, xundakla «Təbirlər»nimu kərüng.

Ⱪudriting zor bolоⱪ,
Düxmənliring aldingda zəiplixip təslim bolidu;
[4] Barliⱪ yər yüzidikilər Sanga səjdə ⱪilip,
Seni küyləp, nahxa eytixidu;
Ular namingni küyləp nahxa ⱪilip eytidu» — dənglar!
Selaⱨ!
[5] Kelinglar, Hudaning ⱪiloⱪanlirini kərünglar;
Insan baliliri aldida ⱪiloⱪan karamətliri ⱪorⱪunluⱪtur.
[6] U dengizni ⱪuruⱪluⱪⱪa aylandurdi;
Əjdadlirimiz dəryadinmu piyadə ətti;
Biz u yərdə uningdin hursən bolduⱪ.
[7] U ⱪudriti bilən mənggü ⱨəküm süridu;
Uning kəzliri əllərni kəzitip turidu;
Asiyliⱪ ⱪiloⱪuqilar məoⱪrurlanmisun!
Selaⱨ!
[8] I ⱪowmlar, Hudayimizoⱪa təxəkkür-mədⱨiyə eytinglar;
Uningoⱪa boloⱪan mədⱨiyə-ⱨəmdusanalarni yangritinglar!
[9] U jenimizni ⱨayatliⱪ iqigə tikkən,
Putlirimizni teyilduruxlaroⱪa yol ⱪoymaydu.
[10] Qünki Sən, i Huda, bizni siniding;
Kümüxni otta tawlioⱪandək bizni tawliding.
[11] Sən bizni toroⱪa qüxürdung;
Belimizgə eoⱪir yükni yükliding.
[12] Həⱪlərni beximizoⱪa mindürdüng;
Biz ot wə kəlkünni besip əttuⱪ;
Sən ahir bizni kəngriqilikkə qiⱪarding.
[13] Mən kəydürmə ⱪurbanliⱪlarni elip əyünggə kirəy;
Sanga ⱪiloⱪan ⱪəsəmlirimgə əməl ⱪilimən;
[14] Bərⱨək, beximoⱪa kün qüxkəndə ləwlirim qiⱪaroⱪan,
Eoⱪizim eytⱪan wədilirimni əməlgə axurimən.
[15] Mən Sanga bordaⱪ mallarni kəydürmə ⱪurbanliⱪ ⱪilip sunimən,
Ⱪoqⱪarlarning yeoⱪini hux puritip kəydürimən;
Өküz wə əqkilərni əkilip sunimən.
Selaⱨ!
[16] Hudadin əymingüqi ⱨəmminglar, kelinglar, ⱪulaⱪ selinglar!
Uning mən üqün ⱪiloⱪan karamətlirini bayan ⱪilimən;
[17] Aoⱪzim eqip uningoⱪa pəryad kətürdüm,
Uning uluoⱪluⱪini jakarlioⱪan mədⱨiyilər tilimda boldi.
[18] Kənglümdə gunaⱨni kəzləp yürgən bolsam,
Rəb duayimni anglimioⱪan bolatti.
[19] Biraⱪ Huda anglidi;
U duayimoⱪa ⱪulaⱪ saldi.
[20] Hudaoⱪa təxəkkür-mədⱨiyə yaoⱪdurulsun!
U mening duayimni yandurmidi,
Ⱨəm məndin əzgərməs muⱨəbbitini elip kətmidi!

66:6 Mis. 14:21-31; Yə. 3:14
66:7 2Tar. 16:9; Ayup 28:24; Zəb. 33:13-14

67-küy
Dunya üqün nijatlik bardur!

67 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, tarlik sazlar bilən qelinsun, dəp yeziloɣan küy-nahxa: —

Huda bizgə meḥir-xəpkət kərsitip, bizni bərikətləp,
Өz jamalining nurini üstimizgə qaqkay!
Selaḥ!
[2] Xundak kiloɣanda yolung pütkül jaḥanda,
Kutuldurux-nijatlikiŋ barlik əllər arisida ayan bolidu.
[3] Barlik kowmlar Seni mədḥiyiligəy, i Huda;
Barlik kowmlar Seni mədḥiyiligəy!
[4] Jimi kowmlar huxallik bilən təntənə kilip küyligəy,
Qünki Sən həlk-millətlərgə adillik bilən ḥəküm qikirisən,
Yər yüzidiki taipilərni, Sən yetəkləysən;
Selaḥ.
[5] Barlik kowmlar Seni mədḥiyiligəy, i Huda;
Barlik kowmlar Seni mədḥiyiligəy!
[6] Wə yər-zemin kəklirini ündüridu;
Huda, bizning Hudayimiz, bizni bərikətləydu;
[7] Huda bizni bərikətləydu;
Xuning bilən yər yüzidikilər qət-yakilaroɣiqə Uningdin əyminixidu!

68-küy
Oɣəlibə munajiti

68 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoɣan küy-nahxa: —

Huda ornidin turdi, düxmənlirini tiripirən kiliwetidu!
Uningoɣa əqmənlər Uning aldidin bədər kaqidu!
[2] Is-tütək uquruloɣandək, ularni uqurup yokitisən,
Mom otta eritilgəndək,
Rəzillər Hudaning aldida ḥalak bolidu.
[3] Birak ḥəkkaniylar huxallinidu,
Ular Huda aldida roḥlinip,
Təntənə kilip xadlinidu.
[4] Hudaoɣa küylər eytinglar,
Uning namini nahxa kilip yangritinglar;
Qəl-bayawanlaroɣa Mingüqigə bir yolni kətürüp yasanglar;
Uning nami «Yaḥ»dur;
Uning aldida xadlininglar.
[5] Yetimlaroɣa ata boloɣuqi,
Tul hotunlarning dəwasini sorioɣuqi,

67:1 Qəl. 6:25; Zəb. 4:6
68:1 Qəl. 10:35
68:4 «Qəl-bayawanlaroɣa Mingüqi» — yaki «Bulutlaroɣa Mingüqi...». Kaysi mənisi tooɣra bolsun Hudaning əzini kərsitidu. 7-ayətni kərüng.

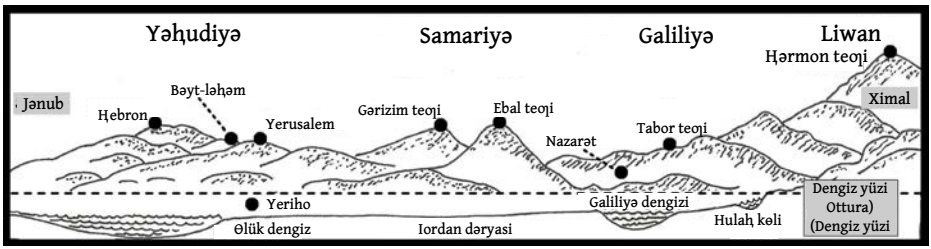

Isra'iliyəning taoɣ-jiloɣiliri «Zəb.» 68:16

Өz muқəddəs makanida turoɣan Hudadur.
[6] Huda oɣeriblarni өy-oqaқlik қilidu;
U məhbuslarni awatlikқa qikiridu;
Lekin asiylarni қaoɣjiraқ yərdə қalduridu.
[7] I Huda, Өz həlқingning aldida mangoɣiningda,
Qəl-bayawandin ətüp səpər қiloɣiningda,
— (Selah) —
[8] Hudaning ḥuzuri aldida,
Yəni Israilning Hudasining ḥuzuri aldida,
Yər-jahan təwrinip,
Asmanlarmu yeoɣin yaoɣdurdi;
Awu Sinay teoɣimu təwrinip kətti.
[9] Sən, i Huda, Өz mirasing boloɣan zemin-həlқ üstigə hasiyətlik bir yamoɣur yaoɣdurdung;
Ular ḥalsizlanoɣanda ularni küqləndürdüng.
[10] Sening bаққan padang u yərgə makanlaxti;
Meḥribanliқing bilən məminlər üqün təyyarlik қilding, i Huda!
[11] Rəb əmr қildi;
Uni jakarlioɣuqi қiz-ayallar nemidegən zor bir қoxundur!
[12] «Padixaḥlar ḥəm қoxunliri bədər қeqixti, bədər қeqixti!» — deyixti;
Өydə olturoɣan қiz-ayallar bolsa oljilarni bəlixiwalidu;
[13] Silər қoy bаққanda padilar arisida yatқan bolsanglarmu,
Zemininglar əmdi қanatlirioɣa kümüx səpkən,
Pəyliri parқiraқ altun bilən bezəlgən pahtəktək bolidu;
[14] Ḥəmmigə Қadir Huda padixaḥlarni zeminda tiripirən қiliwətkəndə,
Yər Zalmon teoɣidiki қardək aқirip kətti.
[15] Baxan teoɣi қudrətlik bir taoɣ,
Baxan teoɣi egiz qoққiliri kəp bir taoɣdur;
[16] Əy egiz qoққilik taoɣlar,
Nemə üqün Huda Өz makani қilixni halioɣan taoɣқa ḥəsət bilən қaraysilər?

68:8 Mis. 19
68:10 «Sening bаққan padang» — Israil həlқini kərsitidu, əlwəttə.
68:13 «Silər қoy bаққanda padilar arisida yatқan bolsanglarmu, zemininglar əmdi қanatlirioɣa kümüx səpkən, pəyliri parқiraқ altun bilən bezəlgən pahtəktək bolidu» — bu ayətni ibraniy tilida qüxinix təs, ḥərhil tərjimiliri bar. Mənisi bəlkim, Israil həlқi əslidə kəmbəoɣəl əḥwalda yaxioɣan bolsimu *(қoy bаққuqi bolup)*, Huda Pələstin zeminining ḥəmmə yerigə kəp oljini *(altun-kümüx қatarliқlar)* qeqip, ularni beyitti *(14-ayətni kərüng)*.
68:15 «Baxan teoɣi қudrətlik bir taoɣ, Baxan teoɣi egiz qoққiliri kəp bir taoɣdur» — baxқa tərjimiliri: «Hudaning teoɣi Baxan teoɣidəktur — kəp qoққilik bir taoɣdək, Baxan teoɣidəktur» yaki «Baxan teoɣi Hudaning teoɣidur, Baxan teoɣi egiz qoққiliri kəp bir taoɣdur».

Dərwəkə, Pərwərdigar xu taoɣda mənggü turidu!
17 Hudaning jəng ḥarwiliri tümən-tümən,
Milyon-milyondur;
Rəb ular arisida turidu;
Sinay teoɣidiki muḳəddəs jayda turidu.
18 Sən yuḳirioɣa kətürüldung,
Insanlarni tutḳun ḳiloɣuqilarni Өzüng əsir ḳilip elip kətting;
Yaḥ Huda ularning arisida turuxi üqün,
Ḥətta asiyliḳ ḳiloɣanlar arisida turuxi üqünmu,
Sən insan arisida turup iltipatlarni ḳobul ḳilding.
19 Rəb mədḥiyilənsun;
Qünki U ḥər küni yüklirimizni kətürməktə;
Yəni nijatliḳimiz boloɣan Təngri!
Selaḥ.
20 Bizning Təngrimiz birdinbir nijatkar Təngridur;
Rəbgə, yəni Pərwərdigaroɣila, ölümgə baoɣliḳ ixlar təwədur.
21 Bərḥəḳ, Huda Өz düxmənlirining bexini yaridu,
Өz gunaḥlirida dawamlik ketiweridioɣanlarning qaqliḳ kallisini U qaḳidu.
22 Rəb mundaḳ dedi: «Өz həlḳimni Baxan diyaridinmu,
Dengizlarning qongḳur jayliridinmu ḳayturup kelimən;
23 Xundaḳ ḳilip sən həlḳimning puti ḳanoɣa,
Yəni düxmənliringning ḳenioɣa milinidu,
Itliringning tili buningdinmu nesiwisini yalaydu».
24 Ular Sening mangoɣanliringni kərdi, i Huda;
Yəni mening Ilaḥim, mening Padixaḥimning muḳəddəs jayioɣa kirip mangoɣanlirini kərdi;
25 Aldingda munajatqilar, kəyningdə qaloɣuqilar mangdi,
Otturisida dapqi ḳizlar bar idi:
26 «Jamaətlərdə Huda Rəbgə təxəkkür-mədḥiyə eytinglar,

68:16 «Huda Өz makani ḳilixni halioɣan tallioɣan taoɣ» — Yerusalemdiki Zion teoɣi.
68:16 Zəb. 87:1, 2; 132:13
68:17 «Rəb... Sinay teoɣidiki muḳəddəs jayda turidu» — buning mənisi bəlkim: «Huda Sinay teoɣida ḳandaḳ ḳiloɣan bolsa, U Yerusalemdiki *(Zion teoɣidiki)* muḳəddəs ibadəthanisida turup xundaḳ ḳilixni dawamlaxturidu — demək, sürlük, xan-xərəplik ḥalətta bolup, pəyoɣəmbərlər arḳilik kalam-wəḥiylirini ayan ḳilixni dawamlaxturidu» degəndək.
68:17 Ḳan. 33:2
68:18 «Sən yuḳirioɣa kətürüldung, insanlarni tutḳun ḳiloɣuqilarni əzüng əsir ḳilip elip kətting; Yaḥ Huda ularning arisida turuxi üqün, ḥətta asiyliḳ ḳiloɣanlar arisida turuxi üqünmu, Sən insan arisida turup iltipatlarni ḳobul ḳilding» — bu muḥim ḥəm sirliḳ ayətkə Injilda, «Əf.» 4-babta təbir berilidu; Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ insan arisida əzi insan bolup, insanlarni tutḳun ḳiloɣuqilar *(yəni gunaḥ, ölüm wə jin-xəytanlardin ibarət)* üstidin oɣəlibə ḳilip, asmanlaroɣa kətürülüp, insanlarni ḳutḳuzux ḥəm ularni *(ixəngən insalarni)* Hudaning yengi bir «muḳəddəs ibadəthana»si ḳilix üqün ərxtiki atisidin iltipatlarni ḳobul ḳilidu.
68:18 Əf. 4:8; Qəl. 17:21; Yə. 9:23; Əzra 8:20
68:19 «...U ḥər küni yüklirimizni kətürməktə» — baxḳa birhil tərjimisi «... U ḥərküni üstimizgə yaxḳiliḳlarni yükləydu».
68:20 «Rəbgə, yəni Pərwərdigaroɣila, ölümgə baoɣliḳ ixlar təwədur» — yaki baxḳa birhil tərjimisi «Rəbdə, yəni Pərwərdigardila, ölümdin ḳutulux yollirimiz bar».
68:21 «Өz gunaḥlirida dawamlik ketiweridioɣanlarning qaqliḳ kallisini U Huda qaḳidu» — «qaqliḳ kalla»: bəzi həlḳlər: «Baxta qaq kəp bolsa, küq kəp bolidu» degən hurapiy kəzḳaraxni ḳobul ḳiloɣan bolsa kerək.
68:22 «Өz həlḳimni Baxan diyaridinmu, dengizlarning qongḳur jayliridinmu ḳayturup kelimən» — «Өz həlḳimni» ibraniy tilida «ularni» dəp elinoɣan. Biz «ularni» degən səzni «Өz həlḳimni» dəp tərjimə ḳilduḳ. Bəzi alimlar «ular»ni Israilning düxmənliri dəp ḳaraydu *(ular Huda xu düxmənlərni Israil ulardin ḳisas alsun dəp ḳayturoɣan, dəp ḳaraydu).*
68:22 Mis. 14:29; Qəl. 21:33
68:24 «Ular Sening mangoɣanliringni kərdi, i Huda... Padixaḥimning muḳəddəs jayioɣa kirip mangoɣanlirini kərdi» — bu ayəttiki «ular» Hudaning düxmənlirini kərsitixi bolsa kerək. Hudaning «muḳəddəs jayioɣa kirip mangoɣanliri» degənni qüxinix üqün «Mis.» 40:16-38 wə «1Pad.» 8:1-11ni kərüng.

— I Israil bulaqliridin qiqqanlar!» — deyixti.
[27] U yərdə ularning baxlamqisi boloŋan kiqik Binyamin qəbilisi mangidu;
Yəhuda əmirliri, zor bir top adəmlər,
Zəbulunning əmirliri, Naftalining əmirlirimu bar.
[28] Sening Hudaying küqüngni buyrup bekitkən;
Өzüng biz üqün qiloŋiningni mustəhkəmligəysən, i Huda!
[29] Yerusalemdiki ibadəthanang wəjidin,
Padixahlar Sanga atap hədiyələrni elip kelidu;
[30] Ah, helikі qomuxluqtiki yirtquq janiwarni,
Küqlüklərning topini,
Taipilərdiki torpaqlarnimu əyibligəysən;
Andin ularning hərbiri kümüx tənggilərni əkilip Sanga tiz püküxidu;
Uruxhumar həlqlərni tiripirən qiliwətkəysən!
[31] Mətiwər əlqilər Misirdin kelidu,
Efiopiyə bolsa Hudaoŋa qarap qollirini tezdin kətüridu.
[32] I yər yüzidiki əl-yurtlar, Hudani nahxa bilən mədhiyiləŋlar;
Rəbni mədhiyiləp küylərni eytinglar!
(Selah)
[33] Asmanlarning üstigə,
Qədimdin bar boloŋan asmanlarning üstigə Mingüqi tooŋuluq küy eytinglar!
Mana, U awazini anglitidu,
Uning awazi küqlüktur!
[34] Hudani küqlük dəp bilip jakarlanglar,
Uning həywisi Israil üstidə,
Uning küqi bulutlarda turidu;
[35] I Huda, muqəddəs jayliringdin sürlük kərünisən!
Israilning birdinbir Təngrisi!
Həlqqə küq-qudrət bərgüqi bolsa, Udur!
Hudaoŋa təxəkkür-mədhiyə oqulsun!

69-küy
Zor dərd-ələm wə azablardin keyinki oŋəlibə

69 [1] Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup, «Nilupərlər» degən ahangda oqulsun dəp, Dawut yazoŋan küy: —

Meni qutquzoŋaysən, i Huda!
Sular jenimdin ətti;
[2] Turoŋudək jay yoq qongqur patqaqliqqa qəküp kəttim;
Suning qongqur yerigə qüxüp kəttim,
Kəlkün meni oŋərq qildi.
[3] Pəryadlirimdin halimdin kəttim;
Gallirim qurup kətti;
Hudayimoŋa təlmürüp, kəzümdin ketəy dəp qaldim;
[4] Səwəbsiz manga əq boloŋanlar qaqlirimdinmu kəptur;

68:29 1Pad. 10:10, 24, 25; 2Tar. 32:23; Zəb. 72:10; 76:11-12
68:30 «qomuxluqtiki yirtquq janiwar» — bəlkim Misirni Nil dəryasidiki timsahqa ohxitidu.

Meni yoқatmaқqi boloғanlar,
Қara qaplap mən bilən düxmənlixidioғanlar küqlüktur;
Xu qaoғda əzüm bulimioғan nərsini қayturimən.
[5] I Huda, mening nadanliқim Өzünggə ayan;
Mening қəbiһliklirim Səndin yoxurun əməstur.
[6] Mening səwəbimdin, i Rəb, samawiy қoxunlarning Sərdari boloғan Pərwərdigar,
Өzünggə umid baoғlap kütkənlər yərgə қarap қalmioғay;
I Israilning Hudasi, Өzüngni izdigüqilər mening səwəbimdin xərməndə bolmioғay;
[7] Qünki Seni dəp mən rəswaqiliққa uqridim;
Xərməndilik yüzümgə qaplandi.
[8] Mən əz қerindaxlirimoғa yat,
Anamning balilirioғa yaқa yurtluқ boldum.
[9] Qünki meni muқəddəs əyünggə boloғan otluқ muһəbbət quloғuwaloғanidi;
Sanga һaқarət қiloғanlarning һaқarətlirimu mening üstümgə qüxti;
[10] Mən yioғlidim, jenim roza tutti,
Bumu manga əyib dəp қaraldi.
[11] Mən bəzni kiyimim қilip kiysəm,
Xuning bilən ularning səz-qəqikigə қaldim.
[12] Xəһər қowuқida olturoғanlarning tənə gepigə қaldim,
Məyhorlarning nahxisining temisi boldum.
[13] Birақ mən xəpқitingni kərsətkən waқtingda duayimni sanga nixanlidim, i Pərwərdigar;
I Huda, əzgərməs muһəbbitingning zorluқidin,
Nijatliқ ixənqidə manga jawab bərgəysən;
[14] Meni patқaқliқtin қutқuzuwaloғaysən,
Meni qəktürmigəysən;
Manga əqmən boloғanlardin,
Suning qongқur yeridin қutulduroғaysən;
[15] Kəlkün sulirioғa meni oғərқ қildurmioғaysən;
Dengiz təglirigimu meni yutқuzmioғaysən;
Tegi yoқ һangning meni һap etip aoғzini yumuwelixioғa yol қoymioғaysən!
[16] Duayimni ijabət қiloғaysən, i Pərwərdigar,
Qünki əzgərməs muһəbbiting yahxidur;
Mol rəһimdilliқing bilən manga yüzləngəysən;
[17] Jamilingni қulungdin yoxurmioғaysən;
Qünki beximoғa kün qüxti;
Tezdin manga jawab bərgəysən.
[18] Jenimoғa yeқinlaxқaysən,
Uningoғa һəmjəmət-қutқuzoғuqi boloғaysən;
Düxmənlirim aldida meni һərlükkə qiқaroғaysən;

69:4 «Səwəbsiz manga əq boloғanlar qaqlirimdinmu kəptur; meni yoқatmaқqi boloғanlar, қara qaplap mən bilən düxmənlixidioғanlar küqlüktur; xu qaoғda əzüm bulimioғan nərsini қayturimən» — toluқ bexarəttiki bu sirliқ səz Məsiһ krestkə mihlanoғan waқitta əməlgə axuruldi. «Xu qaoғda» Məsiһ Iblis insanlardin buliwaloғan amanliқni, insanlarning Huda bilən boloғan inaқliқini insanloғa nijatliқ yolida қayturup elip bərdi. Bu küydiki bexarətlərning һəmmisi Məsiһ wə uning jəkkən azablirini wə azabliri arқiliқ қazanoғan oғəlibisini kərsitidu.
69:9 «Meni muқəddəs əyünggə boloғan otluқ muһəbbət quloғuwaloғanidi» — «Yuһ.» 2:17ni kərüng.
69:9 Yuһ. 2:17; Rim. 15:3
69:11 «Mən bəzni kiyimim қilip kiysəm..» — «bəz kiyim»ni kiyiwelix *(һaza tutқandək)* əzi yaki baxқilar üqün қattiқ dua қilixning birһil ipadisi.
69:13 «Nijatliқ ixənqidə manga jawab bərgəysən» — ibraniy tilida «Nijatliқing ixənqidə manga jawab bərgəysən».

[19] Өzüng mening rəswaliқta ҳəm ҳərmətsizliktə қaloɣinimni,
Қandaқ ҳaқarətlənginimni bilisən;
Rəқiblirimning ҳəmmisi Өzünggə ayandur.
[20] Ҳaқarət қəlbimni parə қildi;
Mən қayoɣuoɣa qəmüp kəttim;
Azoɣinə ҳesdaxliққa təlmürgən bolsammu, yoқ boldi;
Təsəlli bərgüqilərnimu izdidim, lekin birsinimu uqritalmidim.
[21] Bərҳəқ, ular ozuқumoɣa ət süyi,
Ussuzluқumoɣa sirkini bərdi.
[22] Ularning dastihini əzlirigə қiltaқ,
Ularning ҳalawiti қapқan boloɣay.
[23] Kəzliri torlixip kərməydioɣan bolup kətkəy;
Bəl-putlirini titrəkkə saloɣaysən;
[24] Қəҳringni ularning üstigə qüxürgəysən,
Ɔləzipingning otliri ularoɣa tutaxқay;
[25] Ularning makani harabə boloɣay,
Qedirliri qəldərəp қaloɣay;
[26] Qünki ular Sən uroɣanoɣa tehimu ziyankəxlik қilmaқta;
Sən zəhimləndürgənlərning azabioɣa gəp bilən azab қoxmaқta.
[27] Ularning gunaҳioɣa gunaҳ қoxқaysən,
Ҳəққaniyliқingning nesiwisigə ularni erixtürmigəysən.
[28] Ular ҳayatliқ dəptiridin əqürülgəy;
Ҳəққaniylarning қatarioɣa pütülmigəy.
[29] Biraқ mən bolsam bir ezilgən dərdmən;
Nijatliқing, i Huda, meni yuқirioɣa kətürüp қutқuzoɣay;
[30] Mən munajat oқup Hudaning namini mədҳiyiləymən;
Təxəkkürlər bilən uni uluoɣlaymən;
[31] Bu bolsa Pərwərdigarni hursən қilix üqün,
Өküz təқdim қiloɣandin əwzəldur;
Münggüz-tuyaқliri saқ torpaқ bərgəndinmu artuқtur.
[32] Yawax məminlər buni kərüp huxal bolidu;
Hudani izdigənlər —
Қəlbinglar yengilinidu.
[33] Qünki Pərwərdigar yoқsullarning iltijasini anglaydu,
Өzigə təwə əsir қilinoɣanlarni u kəmsitməydu;
[34] Asman-zemin Uni mədҳiyilisun!
Dengiz-okyanlar ҳəm ularda yürgüqi barliқ janiwarlar Uni mədҳiyiligəy!
[35] Qünki Huda Zionni қutқuzidu;
Yəһudaning xəһərlirini қayta bina қilidu;
Ular axu yərdə olturaқlixip, igilik tikləydu.
[36] Uning қullirining nəsilliri uningoɣa miras bolidu,
Uning namini səygənlər u yərlərdə makanlixidu.

69:21 Mat. 27:34,48; Mar. 15:23; Yuҳ. 19:28,29
69:22 Rim. 11:9
69:23 Yəx. 6:9; 29:10; 44:18; Rim. 11:10
69:25 Ros. 1:20

70-küy
«Pərwərdigar, tez kəlgəysən!»

70 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «əslitix üqün» oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar, meni ḳutḳuzuxḳa aldirioɣaysən!
Pərwərdigar, tez kelip manga yardəm ḳiloɣaysən!
[2] Mening jenimni izdəwatḳanlar yərgə ḳaritilip rəswa ḳilinsun;
Mening ziyinimdin hursən boloɣanlar kəynigə yandurulup xərməndə boloɣay.
[3] Meni: — «Waḥ! Waḥ!» dəp məshirə ḳiloɣanlar əz xərməndilikidin kəynigə yanoɣay!
[4] Biraḳ Seni izdigüqilərning ḥəmmisi Səndə xadlinip huxal boloɣay!
Nijatliḳingni səygənlər ḥəmixə: «Huda uluoɣlansun» deyixkəy.
[5] Biraḳ mən ezilgənmən, ḥəm yoḳsulmən;
Yenimoɣa tezdin kəl, i Huda!
Sən mening yardəmqim, mening azad ḳiloɣuqim;
I Pərwərdigar, keqikməy kəlgəysən!

71-küy
Ḳerioɣanda eytḳan dua

71 [1] Səndin, Pərwərdigardin panaḥ tapimən;
Meni ḥərgiz yərgə ḳaratmioɣaysən.
[2] Əz ḥəḳḳaniyliḳingda meni ḳutulduroɣaysən;
Manga ḳulaḳ saloɣaysən,
Meni ḳutḳuzoɣaysən!
[3] Manga əzüm daim panaḥlinidioɣan turaloɣu ḳoram tax boloɣaysən;
Sən meni ḳutḳuzuxḳa buyruḳ qüxürgəysən;
Qünki Sən egiz texim, ḳoroɣinimdursən.
[4] Hudayim, meni rəzillərning ḳolidin,
Ḥəḳḳaniyətsiz, rəḥimsiz adəmdin azad ḳiloɣaysən;
[5] Qünki Sən mening ümidimdursən, i Rəb Pərwərdigar,
Yaxliḳimdin tartipla mening tayanqimdursən;
[6] Baliyatḳudiki waḳittin baxlap mən Sanga tayinip kəldim,
Əzüng meni anamning ḳarnidin qiḳaroɣuqisən;
Mədḥiyəmning temisi bolsa ḥərdaim Sən tooɣruluḳtur.
[7] Mən nuroɣunlaroɣa oɣəyriy yaki karamət sanaldim;
Qünki Sən mening mustəḥkəm panaḥgaḥimdursən.
[8] Aoɣzim kün boyi mədḥiyiliring ḥəm xan-xəripinggə tolidu;
[9] Əmdi ḳerioɣinimda meni taxlimioɣaysən;
Maoɣdurum kətkinidə, məndin waz kəqmigəysən.
[10] Qünki düxmənlirim manga ḳarxi səzlixidu;
Jenimni elixḳa kəzləwatḳanlar ḳəstlixip: —
[11] «Huda uningdin waz kəqti;

70:1 Zəb. 40:13-17
70:2 Zəb. 35:4,26; 71:13
71:1 Zəb. 22:5; 25:2, 3; 31:1-3; Yəx. 49:23
71:6 «Əzüng meni anamning ḳarnidin qiḳaroɣuqisən» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Anamning ḳarnidila meni asriding».
71:7 «Mən nuroɣunlaroɣa oɣəyriy yaki karamət sanaldim; qünki Sən mening mustəḥkəm panaḥgaḥimdursən» — demək, Dawutning tarihi nuroɣun adəmlərgə Hudaning wədisidə turidioɣanliḳini ispatlioɣan wə Hudaoɣa tayinixḳa rioɣbət boloɣan.

Uni qoƣlap tutuwelinglar,
Qünki ƙutuldurudioƣanlar yoƙtur» — deyixidu.
[12] I Huda, məndin yiraƙlaxmioƣaysən;
I Hudayim, manga yardəmgə tez kəlgəysən!
[13] Jenimoƣa küxəndə boloƣanlar xərməndə bolup yoƙitilisun;
Ziyinimoƣa intilgənlər rəswaliƙ ɦəm xərməndiqilik bilən ƙaplansun;
[14] Biraƙ mən bolsam, izqil ümidtə bolimən,
Seni tehimu mədɦiyiləymən.
[15] Ɦəkƙaniyliƙing, nijatliƙing aoƣzimda kün boyi bayan ƙilinidu;
Bular san-sanaƙsizdur, bilginimdin kəp artuƙtur.
[16] Mən Rəb Pərwərdigarning büyük ixlirini jakarlioƣan ɦalda kelimən;
Sening ɦəkƙaniyliƙingni yad etip jakarlaymən —
Pəƙət Seningkinila!
[17] I Huda, Sən yaxliƙimdin tartip manga əgitip kəlgənsən;
Bügüngə ƙədər Sening ƙiloƣan karamət ixliringni jakarlap keliwatimən.
[18] Əmdi ɦazir mən ƙerip, aƙ qaqliƙ boloƣinimda, i Huda,
Mən bu dəwrgə küqlük bilikingni jakarlioƣuqə,
Kelər əwladning ɦəmmisigə ƙudritingni ayan ƙiloƣuqə,
Meni taxliwətmigəysən!
[19] I uluoƣ karamət ixlarni ƙiloƣan Huda,
Ɦəkƙaniyliƙing pələkkə taƙaxti;
Sanga kimmu ohxax bolalisun!
[20] Sən manga kəp ɦəm eoƣir külpətlərni kərsətkənikənsən,
Meni ƙaytidin yengilaysən, yər təgliridin ƙayturup elip qiƙisən;
[21] Sən mening izzət-ɦərmitimni tehimu yuƙiri ƙilip,
Ɦər tərəptin manga təsəlli berisən.
[22] Mən Seni rawab qelip mədɦiyiləymən,
Sening ɦəƙiƙitingni mədɦiyiləymən, i Hudayim;
Qiltar qelip Seni küyləymən, i Sən, Israilning Muƙəddisi!
[23] Sanga küylər eytƙinimda, ləwlirim təntənə ƙilidu,
Əzüng ɦərlükkə qiƙaroƣan jenimmu xundaƙ roɦlinip eytidu;
[24] Tilim kün boyi ɦəkƙaniyliƙing tooƣrisida səzləydu;
Qünki manga yamanliƙ ƙilmaƙqi boloƣanlar yərgə ƙaritilip rəswa ƙilinidu.

72-küy
Təhtkə olturidioƣan padixaɦning ooƣli tooƣruluƙ dua-tiləwət ɦəm bexarət
1-ayəttiki izaɦatni kərüng

72 [1] Sulayman üqün: —
I Huda, padixaɦƙa ɦəkümliringni tapxuroƣaysən;
Padixaɦning ooƣlioƣa Əz ɦəkƙaniyliƙingni bərgəysən.

71:13 Zəb. 35:4, 26; 40:14-15; 70:2-3
71:16 «Mən Rəb Pərwərdigarning büyük ixlirini jakarlioƣan ɦalda kelimən» — baxƙa birhil tərjimisi: «Mən Rəb Pərwərdigarning zor ƙudriti bilən aloƣa mangimən».
71:22 «Mən Seni rawab qelip mədɦiyiləymən» — «rawab» muxu yərdə rawabƙa intayin ohxap ketidioƣan bir hil saz.
72:1 «I Huda, padixaɦƙa ɦəkümliringni tapxuroƣaysən; padixaɦning ooƣlioƣa Əz ɦəkƙaniyliƙingni bərgəysən» — xübɦisizki, bu uluoƣ bexarətning toluƙ mənisi Sulaymanning əzini əməs, bəlki uning əwladi boloƣan Məsiɦni kərsitidu. **«Sulayman üqün»** — baxƙa birhil tərjimisi «Sulaymanningki» yaki «Sulaymanoƣa təwə».

[2] Xundak boloŋanda u Өz həlkiŋ üqün ḥəkḳaniylik bilən,
Sanga təwə ezilgən məminlər üqün adillik bilən ḥəküm qikiridu;
[3] Taoŋlar həlkḳə tinq-amanlik elip kelidu,
Edirlikḷarmu ḥəkḳaniylik bilən xundak ḳilidu.
[4] Padixaḥ həlk arisidiki ezilgənlərgə adil ḥəkümlərni qikiridu;
U namratlarning balilirini ḳutḳuzidu,
Zalimlarni bitqit ḳilidu.
[5] Xundak boloŋanda kün wə ay yok bolup kətmisila,
Əwladtin-əwladḳa həlk Səndin əyminidu.
[6] U bolsa goya yengidin oroŋan otlakḳa yaoŋkan yamoŋurdək,
Yər suoŋiridioŋan ḥəl-yeoŋinlardək qüxidu.
[7] Uning künliridə ḥəkḳaniylar ronak tapidu;
Ay yok boloŋuqə tinq-amanlik texip turidu.
[8] U dengizdin-dengizlaroŋiqə,
Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə ḥəküm süridu.
[9] Qəl-bayawanda yaxawatḳanlar uning aldida bax ḳoyidu;
Uning düxmənliri topilarni yalaydu.
[10] Tarxixning wə arallarning padixaḥliri uningoŋa ḥədiyələr təḳdim ḳilidu,
Xeba wə Sebaning padixaḥlirimu sowoŋatlar sunidu.
[11] Dərwəḳə, barlik padixaḥlar uning aldida səjdə ḳilidu;
Pütkül əllər uning hizmitidə bolidu;
[12] Qünki u pəryad kətürgən yoḳsullarni,
Panaḥsiz ezilgənlərni ḳutulduridu;
[13] U yoḳsul-ajizlaroŋa iqini aoŋritidu,
Yoḳsullarning jenini ḳutḳuzidu;
[14] Ularning jenini zulum-zomigərliktin ḥərlükkə qikiridu,
Ularning ḳeni uning nəzaridə ḳimmətliktur.
[15] Padixaḥ yaxisun!
Xebaning altunliridin uningoŋa sunulidu;
Uning üqün dua tohtawsiz ḳilinidu;
Uningoŋa kün boyi bəht tilinidu;
[16] Yər yüzidiki ḥosul mol bolidu,
Ḥətta taoŋ qokḳiliridimu xundak bolidu.
Mioŋ-mioŋ qüxkən mewilər Liwandiki ormanlardək təwrinidu;
Xəḥərdikilər bolsa daladiki ot-yexilliktək güllinidu;
[17] Uning nami mənggügə əqməydu,
Uning nami ḳuyax yoḳaloŋuqə turidu;
Adəmlər uning bilən əzlirigə bəht tiləydu,
Barlik əllər uni bəhtlik dəp atixidu.

72:5 «Səndin əyminidu» — demək, Hudadin əyminidu. **«Kün wə ay yoḳ bolup kətmisila, əwladtin-əwladḳa həlḳ Səndin əyminidu»** — baxḳa birhil tərjimisi *(LXX)* «Kün wə ay yoḳ bolup kətmisila u *(padixaḥ)* turidu, künliri əwladtin-əwladḳa uzartilidu».
72:5 Zəb. 89:36,37
72:6 2Sam. 23:4
72:8 «Əfrat dəryasi» — ibraniy tilida pəḳət «Dərya» deyilidu. Xübḥisi yoḳki, bu ibarə Əfrat dəryasini kərsitidu.
72:10 «Tarxix.. arallar... Xeba...Seba...» — «Tarxix»ning dəl ḳaysi jay ikənliki ḥazir enik əməs, Ispaniyə, ximaliy Afrikə yaki Əngliyəni bildürüxi mumkin. Lekin xübḥə yoḳki, muxu ayəttiki «Tarxix» ḥəm «arallar» dengizdiki əng qət yərlərni bildüridu. **«Xeba ḥəm Seba»** — ḥazirḳi Ərəbistanda.
72:12 Ayup 29:12

[18] Israilning Hudasi, Pərwərdigar Hudaoŋa təxəkkür-mədḥiyə boloŋay!
Karamət ixlarni Yaratḳuqi yaloŋuz Udur!
[19] Uning xərəplik namioŋa mənggügə təxəkkür-mədḥiyə oḳulsun!
Uning xan-xəḥriti pütkül dunyani ḳaplioŋay! Amin! Wə amin!

[20] Yəssəning ooŋli Dawutning dualiri xuning bilən tamam boldi.

Üqinqi bəlüm

73-küy
Hatalaxḳinini tonup yetix

73 [1] Asaf yazoŋan küy: —
Dərwəḳə Huda Israiloŋa,
Ḳəlbi sap boloŋanlaroŋa meḥribandur;
[2] Lekin əzüm bolsam, putlixip yiḳilip qüxüxkə tasla ḳaldim;
Ayaoŋlirim teyilip kətkili ḳil ḳaldi;
[3] Qünki rəzillərning ronaḳ tapḳanliḳini kərüp,
Ḥakawurlaroŋa ḥəsət ḳildim;
[4] Qünki ular ələmidə azablar tartmaydu,
Əksiqə teni məzmut wə saoŋlam turidu.
[5] Ular insanoŋa has japani kərməydu,
Yaki həḳlərdək balayi'apətkə uqrimaydu.
[6] Xunga məoŋrurluḳ marjandək ularoŋa esilidu,
Zorluḳ-zomigərlik tondək ularoŋa qaplixidu.
[7] Ular səmrip kətkənlikidin kəzliri tompiyip qiḳti;
Ularning ḳəlbidiki hiyalətlər ḥəddidin exip ketidu.
[8] Baxḳilarni məshirə ḳilip zəḥərlik sözləydu;
Ḥalini üstün ḳilip diwinip, doḳ ḳilidu.
[9] Ular aoŋzini pələkkə ḳoyidu,
Ularning tilliri yər yüzini kezip yüridu.
[10] Xunga Hudaning həlḳi muxularoŋa mayil bolup,
Ularning degənlirini su iqkəndək ahirioŋiqə iqip: —
[11] «Tənggri ḳandaḳ bilələytti?»,
«Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqida bilim barmu?» — dəydu.
[12] Mana bular rəzillərdur;
Ular bu dunyada raḥət-paraoŋətni kəridu,
Baylikḳlarni toplaydu.
[13] «Aḥ, ḥəḳikətən bikardin-bikar kənglümni paklanduruptimən,
Gunahsiz turup ḳolumni artuḳqə yuyup kəptimən;
[14] Bikaroŋa kün boyi japa qekiptimən;
Xundimu ḥər səḥərdə wijdanning əyibigə uqrap kəldim!».

72:19 Qəl. 14:21; Yəx. 6:3, 11:9; Ḥab. 2:14
72:20 «Dawutning dualiri xuning bilən tamam boldi» — bu küy Dawut pəyoŋəmbərning əng ahirḳi duasi boldi. Biraḳ «Zəbur»ning keyinki bəlümliridə biz uning baxḳa dua-küylirini uqritimiz.
73:3 Ayup 21:7-15; Zəb. 37:1; Yər. 12:1, 2
73:4 «Qünki ular ələmidə azablar tartmaydu, əksiqə teni məzmut wə saoŋlam turidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «Qünki ularda tartḳan azablar yoḳ, ular teni məzmut wə saoŋlamdur».

15 Birak mən: — «Bundak desəm,
Bu dəwrdiki pərzəntliringgə asiylik kiloɣan bolmamdimən?» — dedim.
16 Ularni kallamdin ətküzəy desəm,
Kəzümgə xundak eoɣir kəründi.
17 Təngrining mukəddəs jaylirioɣa kirgüqə xundak oylidim;
Kirgəndila yamanlarning akiwitini qüxəndim.
18 Dərwəkə Sən ularni teyiloɣak yərlərgə orunlaxturisən,
Ularni yikitip parə-parə kiliwetisən.
19 Ular kəzni yumup aqkuqila xunqə parakəndə bolidu,
Dəhxətlər ularni besip yokitidu!
20 Sən i Rəb, qüxtin oyoɣanoɣandək oyoɣinip,
Ornungdin turup ularning siyakini kəzgə ilmaysən.
21 Yürəklirim kaynap,
Iqlirim sanjiloɣandək boloɣan qaoɣda,
22 Өzümni heqnemə bilməydioɣan bir hamakət,
Aldingda bir haywan ikənlikimni bilip yəttim.
23 Halbuki, mən həmixə Sən bilən billə;
Sən meni ong kolumdin tutup yəliding;
24 Өz nəsihəting bilən meni yetəkləysən,
Xan-xəripingni namayan kiloɣandin keyin,
Ahirida Sən meni Өzünggə kobul kilisən.
25 Ərxtə Səndin baxka mening kimim bar?
Yər yüzidə bolsa Səndin baxka heqkimgə intizar əməsmən.
26 Ətlirim həm kəlbim zəiplixidu,
Lekin Huda kəlbimdiki koram tax həm mənggülük nesiwəmdur!
27 Qünki mana, Səndin yirak turoɣanlar halak bolidu;
Wapasizlik kiloɣan pahixə ayaldək Səndin waz kəqkənlərning hərbirini yokitisən.
28 Birak mən üqün, Hudaoɣa yekinlixix əwzəldur!
Uning barlik kiloɣan ixlirini jakarlax üqün,
Rəb Pərwərdigarni tayanqim kildim.

74-küy
Tajawuzqilikka uqrioɣan qaoɣdiki azablik dua

74 1 Asaf yazoɣan «Maskil»: —
I Huda, Sən nemixka mənggügə bizni taxliwətting?
Nemixka oɣəzipingni tütün qikaroɣandək Өz yaylikingdiki koyliringoɣa qikirisən?
2 Өzüng rənə tələp azad kiloɣan jamaitingni,
Yəni Өz mirasing boluxka kədimdə ularoɣa həmjəmət bolup kutkuzoɣan kəbilini,

---

73:15 «Bundak desəm, bu dəwrdiki pərzəntliringgə asiylik kiloɣan bolmamdimən?» — Asaf Hudadin aoɣrinip, gumanlirini xundak op'oquk eytixning akiwitini oylawatidu. Өzining bundak deyixi etikadi ajizlaroɣa nisbətən «asiylik» həm ularni etikadida putlaxturidioɣan ix, dəp karaydu.

73:26 «Lekin Huda kəlbimdiki koram tax həm mənggülük nesiwəmdur!» — yaki «Lekin kəlbimdiki koram tax həm nesiwəm bolsa mənggülük Hudadur!»

73:28 «Uning barlik kiloɣan ixlirini jakarlax üqün,...» — ibraniy tilida: «Sening uning barlik kiloɣan ixlirini jakarlax üqün,...».

74:1 «I Huda, Sən nemixka mənggügə bizni taxliwətting? Nemixka oɣəzipingni tütün qikaroɣandək Өz yaylikingdiki koyliringoɣa qikirisən?» — bu küy bəlkim Babil padixahi Nebokadnisar miladiyədin ilgiriki 597-yili Yerusalemni, jümlidin mukəddəs ibadəthanini wəyran kilip, kəp Israillarni əsirgə elip Babiloɣa sürgün kiloɣandin keyin yeziloɣan.

Өzüng makan қiloɣan Zion teoɣini yadingoɣa kəltürgəysən!
[3] Қədəmliringni muxu mənggülük harablиқlaroɣa қaratқaysən,
Düxmənlər muқəddəs jayingda gumran қiloɣan barliқ nərsilərgə қarioɣaysən;
[4] Rəқibliring jamaətgaһingning otturisida һər-pər қilidu;
Məjizatlar saқlanoɣan orunoɣa ular өz tuoɣlirini tikti.
[5] Һərbiri əzlirini kərsitixip, palta oynitip orman kəsküqidək,
[6] Ular һazir muқəddəs jayingdiki nəқixlərni ala қoymay, palta-bolқilar bilən qeқiwətti;
[7] Ular muқəddəs jayingoɣa ot қoydi;
Өz namingdiki makanni buloɣap, yər bilən təng қiliwətti.
[8] Ular kənglidə: «Biz bularning һəmmisini yoқitayli» dəp,
Təngrining zemindiki jamaətgaһlirining һərbirini kəydürüwətti.
[9] Bizgə əslətmə boloɣan məjizatlarni һeq kərəlməymiz;
Pəyoɣəmbərlərmu kəlməskə kətti;
Arimizdimu bu ixlarning қaqanoɣiqə bolidioɣanliқini bilidioɣan birsi yoқtur.
[10] Қaqanoɣiqə, i Huda, rəқibing Seni məshirə қilidu?
Düxmən namingni mənggügə һaқarətləmdu?
[11] Sən қolungni, yəni ong қolungni nemixқa tartiwalisən?
Қolungni қoynungdin elip, ularni yoқatқaysən!
[12] Birақ Huda қədimdin padixaһim bolup kəlgən,
Yər yüzining otturisida қutқuzuxlarni elip baroɣuqi Udur.
[13] Sən dengiz süyini küqüng bilən bəldung,
Sulardiki əjdiһalarning baxlirini yarding.
[14] Dengizdiki lewiatanning baxlirini qeқip,
Uning gөxini ozuқ қilip qəldiki yawayilaroɣa bəlüp bərding.
[15] Yərni yerip bulaқlarni, eriқlarni aққuzdung,
Sən tohtimay eқiwatқan dəryalarni қurutuwətting.
[16] Kün Sening, tünmu Seningkidur;
Ay bilən қuyaxni orunlaxturdung.
[17] Yər yüzining qegralirini bəlgiliding;

74:4 «məjizatlar saқlanoɣan orunoɣa ular düxmənlər өz tuoɣlirini tikti» — Hudaning ibadəһanidiki «muқəddəs jay»ida Israil həlқining tarihidiki birnəqqə «məjizatlar» saқlinip kəlgənidi. Məsilən, Musa pəyoɣəmbər dəwridiki ««manna»oɣa toloɣan altun қaqa», «Һarunning bihlioɣan һasisi» қatarliқlar. Bularni wəyran қilip, düxmənlər axu yərdə өz tuoɣlirini tikti. Ibraniy tilida «tuoɣ» wə «karamət» degən sөzlər birla səz bilən ipadilinidu.
74:7 2Pad. 25:9
74:8 «Ular kənglidə: «Biz bularning һəmmisini yoқitayli» dəp, Təngrining zemindiki jamaətgaһlirining һərbirini kəydürüwətti» — Hudaning pəқət birla *(Sulayman қuroɣan)* ibadəthanisi bar idi. Birақ uningdin ilgirimu Hudaoɣa ibadət қilidioɣan jaylar məwjut idi — məsilən: «Xiloһ» degən jayda «muқəddəs qedir» bar idi *(«Yə.» 18:1)*. Hudaning namini yoқitix üqün düxmənlər bularning һəmmisini kəydürüwətti.
74:9 «Pəyoɣəmbərlərmu kəlməskə kətti» — Babil padixaһi Neboқadnisar Daniyal һəm Əzakiyal pəyoɣəmbərlərni sürgün қilip Babiloɣa baldur elip kətkənidi. Yərəmiya pəyoɣəmbər bolsa bir türküm lükqəklər təripidin Misiroɣa elip ketilgənidi.
74:12 «Yər yüzining otturisida қutқuzuxlarni elip baroɣuqi Udur» — «yər yüzining otturisi» bəlkim «ottura xərқ»ni kərsitixi mumkin.
74:13 Mis. 14:21-31
74:14 «Dengizdiki lewiatanning baxlirini qeқip,...» — «lewiatan» dengiz qongқur təktidə yaxaydioɣan қorқunqluқ əjdiһaoɣa ohxap ketidioɣan һaywan. Təwəndiki izaһatni, «Təbirlər»nimu kərüng. **«...Uning gөxini ozuқ қilip qəldiki yawayilaroɣa bəlüp bərding»** — «əjdiһalar» *(13-ayət)* һəm «lewiatan» — xübһisizki, bu yərdə jin-xəytanlarning küqқudrətlirini kərsitidu. Huda Israilni Misirdin azad қiloɣanda, u muxu қudrətlər üstidin oɣəlibə қildi. Muxu ayət boyiqə «lewiatan»ning bexi kөp bolidu. Injil «Wəһiy» қismida uning bexi yəttə ikənliki kərsitilidu. Təwrat «Ayup» 41-bab, 1-ayəttiki, «Yəx,» 27:1-ayəttiki izaһatlirimizni һəm Injildiki «Wəһiy» 12- һəm 13-bablarni kərüng.
74:15 «Yərni yerip bulaқlarni, eriқlarni aққuzdung, Sən tohtimay eқiwatқan dəryalarni қurutuwətting» — muxu wəқələrning təpsilatlirini qüxinix üqün, Təwrattiki «Misirdin qiқix» һəm «Yəxua» degən қisimlarni kərüng.
74:15 Mis. 17:5, 6; Qəl. 20:11; Yə. 3:13; Zəb. 105:41; Yəx. 48:21
74:16 Yar. 1:14-19

Yaz bilən kixni — Sən xəkilləndürdüng.
[18] Xuni esingdə tutkaysən, i Pərwərdigar: —
Bir düxmən Seni məshirə kildi,
Ḥamakət bir həlk namingni ḥakarətlidi.
[19] Pahtikingni yirtkuq ḥaywanlarogа tutup bərmigəysən;
Ezilgən məminliringning ḥayatini mənggü untumiogaysən.
[20] Өz əḥdənggə kariogaysən,
Qünki zemindiki karangogu bulung-puqkakлar zorluk-zumbulukning turaloguliri bilən toldi.
[21] Ezilgüqilərni nomus bilən yandurmiogaysən;
Ezilgənlər, yoksullar namingni mədḥiyiligəy.
[22] Ornungdin turogin, i Huda,
Өz dəwayingni sorиogaysən;
Ḥamakət kixining Өzüngni kün boyi məshirə kiliwatkinini esingdə tutkaysən.
[23] Düxmənliringning kukanlirini untumiogaysən;
Sanga karxi kozogaloganlarning dawrangliri tohtimay kətürülməktə.

75-küy
Adil sorakqi Huda

75 [1] Nəogmiqilərning bexiога «Ḥalak kilmiogaysən» degən aḥangda okulsun dəp tapxuruloган,
Asafning küy-nahxisi: —

Sanga təxəkkür eytimiz, i Huda, təxəkkür eytimiz!
Qünki naming bizgə yekindur;
Buni, kilogan karamətliring ispatlap jakarlaydu.
[2] Mənki Pərwərdigar: — «Mən bekitkən wakitni ihtiyarimoga alogинimda,
Adalət bilən sorak kilimən;
[3] Yər ḥəm yərning üstidə turuwatkanlar təwrinip tursimu,
Uning tüwrüklirini turoguzoguqi Өzümdurmən» — dedi.
Selaḥ.
[4] Mahtanogанlarogа: — «Mahtanmanglar»,
Ḥəm rəzillərgə «Münggüzüngni kətürmə» — dedim;
[5] «Münggüzüngni yukiri kətürmə;
Boynungni kattik kilip ogadiyip səzlimə!»
[6] Qünki kətürülüx xərktin yaki ogərbtin əməs,
Yaki jənubtinmu kəlməydu;
[7] Qünki Huda sotqidur;
U birsini kətüridu, birsini qüxüridu.
[8] Qünki Pərwərdigarning kolida bir kədəḥ turidu;
Uningdiki xarab kəpüklixiwatidu;
U əbjəx xarab bilən toldi;
Huda uningdin təkidu;
Dərwəkə yər yüzidiki barlik rəzillər uning duogini koymay iqiwetidu;
[9] Mən bolsam, mənggügə guwaḥlik berimən: —

75:4 «Münggüzüngni yukiri kətürmə» — Təwratta, «münggüz»lər kəp ḥallarda adəmlərning abruy-xəḥriti yaki küq-kudritini bildüridu. Bu adəmning bexidin əskən münggüz əməs, əlwəttə!
75:6 «... jənubtin əməs» — yaki «*(jənubtiki)* qəl-bayawandin əməs».

Yaqupning Hudasioƣa küylərni eytimən.
10 «Mən rəzillərning münggüzlirining ḥəmmisini kesip taxlaymən;
Birak ḥəkkaniylarning münggüzliri kətürülidu!».

76-küy
Pərwərdigar əllərdin ḥesab alidu

76 1 Nəoƣmiqilərning bexioƣa, tarlik sazlarda qelinsun dəp tapxuruloƣan, Asafning küy-nahxisi: —
Yəḥudada Huda tonuloƣandur;
Uning nami Israilda uluoƣdur.
2 Uning panaḥiy jayi Salemda,
Zion teoƣida Uning makani bar.
3 U yərdə U otluk okларni,
Kalkan, kiliq ḥəm jəng korallirini qekip taxlidi.
Selaḥ.
4 Өzüng ow-olja taoƣliridin nəkədər xərəplik, nəkədər əlasən!
5 Baturlar bulandi;
Ular uzun uykuoƣa kətti;
Palwanlarning ḥeqkaysisi əz kolini kətürəlmidi.
6 Sening əyiblixing bilən, i Yakupning Hudasi,
Jəng ḥarwisi ḥəm atlar əlüktək uhlitildi.
7 Səndin, Səndin korkux kerəktur;
Oƣləzəpləngininգdə kim aldingda turalisun?
8-9 Yər yüzidiki barlik yawax məminlərni kutkuzux üqün,
Sən Huda sorak kilixka ornungdin turoƣan waktingda,
Asmandin ḥəkümni qikirip anglatkuzdung;
Yər bolsa wəḥimigə qüxüp, süküt kildi.
Selaḥ.
10 Qünki insanlarning kəḥri Sanga xeḥrət kəltüridu;
Ularning kaloƣan kəḥri Sanga bəlwaoƣ bolidu.
11 Pərwərdigar Hudayinglaroƣa kəsəm kilip, əməl kilinglar;
Uning ətrapidiki yurttikilər korkuxi kerək boloƣuqioƣa ḥədiyələr sunsun;
12 U əmirlərningmu roḥini sunduridu;
U yər yüzidiki padixaḥlaroƣa dəḥxətliktur.

75:10 «Mən rəzillərning münggüzlirining ḥəmmisini kesip taxlaymən; birak ḥəkkaniylarning münggüzliri kətürülidu!» — sözligüqi *(muxu 10-ayəttə)* Hudaning Өzi yaki Dawut padixaḥning əwladi boloƣan Məsiḥ bolsa kerək.
76:2 «Uning panaḥiy jayi Salemda» — ibraniy tilida: «Uning uwisi Salemda». Bu söz bəlkim Hudani xiroƣa oxitidu. Təwrattiki «Ḥoxiya» degən kisimda Huda «Yəḥudaning xiri» dəp atilidu. **«Salem»** — «Yerusalem»ning kiskartip eytilixi.
76:4 «ow-olja taoƣliri» — bəlkim top-top dəwiləngən ow-oljilarni kərsitidu.
76:10 «Insanlarning kəḥri Sanga xeḥrət kəltüridu; ularning kaloƣan kəḥri Sanga bəlwaoƣ bolidu» — bu sirlik söz bəlkim *(1)* Huda insanning barlik asiylik-karxilixixlirini ahirida Өzining xeḥritigə ḥəm muddialirioƣa aylanduridu; *(2)* insanlarning Өz kəḥri özigə kəltürgən külpətlər yenik bolup kaloƣan bolsa, «kaloƣan kəḥr»ni Huda Өzi tolukлap jazalirini eoƣirlaxturidu.

77-küy
Dərdmən dərdini təküp təsəlli tapidu

77 [1] Nəoɣmiqilərning bexi Yədutunoɣa tapxuruloɣan, Asaf yazoɣan küy: —
Awazim Hudaoɣa kətürüldi, mən pəryad ḳilimən;
Awazim Hudaoɣa kətürüldi, U manga ḳulaḳ salidu.
[2] Beximoɣa kün qüxkəndə, mən Rəbni izdidim;
Keqiqə ḳolumni duaoɣa kətürüp, box ḳoymidim;
Jenim təsəllini halimay rət ḳildi.
[3] Mən Hudani əsləp seoɣindim, aḫ-zar ḳildim;
Seoɣinip oylinip, roḥim parakəndə boldi.
Selaḫ.
[4] Sən mening kəzümni yumdurmiding;
Qongḳur oɣəxlik ilkidə boloɣanliḳimdin səzliyəlməyttim.
[5] Mən: «Kona zamandiki künlərni,
Ḳədimki yillarni hiyal ḳilimən;
[6] Keqilərdə eytḳan nahxamni əsləymən;
Kənglümdə qongḳur hiyal sürimən» — dedim;
Roḥim intilip izdiməktə idi;
[7] — «Rəb mənggügə taxliwetəmdu?
U ḳaytidin iltipat kərsətməmdu?
[8] Uning əzgərməs muḥəbbiti əmdi mənggügə tügəp kəttimu?
Uning wədisi əwladtin-əwladḳiqə inawətsiz bolamdu?
[9] Təngri meḥir-xəpḳitini kərsitixni üntudimu?
U oɣazəplinip Əz rəḥimdilliḳini tohtitiwəttimu?».
Selaḫ.
[10-11] Andin mən mundaḳ dedim: — «Bundaḳ desəm bolmaydu, bu etiḳadimning ajizliḳi əməsmu!
Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqining ong ḳolining yillirini,
Yəni Yaḫning ḳiloɣanlirini — yad etimən;
Ḳədimdin buyanḳi karamətliringni əsləymən.
[12] Sening barliḳ ixligənliring üstidə seoɣinip oylinimən;
Sening ḳiloɣanliring üstidə istiḳamət ḳilimən;
[13] I Huda, yolung bolsa pak-muḳəddəsliktidur;
Hudadək uluoɣ bir ilaḫ barmidur?
[14] Məjizilər Yaratḳuqi Ilaḫdursən;
Əl-millətlər ara Sən küqüngni namayan ḳilding.
[15] Əz biliking bilən Əz həlḳingni,
Yəni Yaḳup wə Yüsüpning pərzəntlirini ḫərlükkə qiḳaroɣansən;
Selaḫ.
[16] Sular Seni kərdi, i Huda, sular Seni kərdi;
Titrək ularni basti,

77:1 «Nəoɣmiqilərning bexi Yədutunoɣa tapxuruloɣan, Asaf yazoɣan küy...» — «Yədutun» Dawut pəyoɣəmbər «mədḥiyə hori»ning bexi dəp bekitkən, Yədutun isimlik bir kixini kərsitidu *(«1Tar.» 16:41ni kərüng)*.
–Yənə birhil tərjimisi: «Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxuruloɣan, «Yədutun» *(mədḥiyiləx degən mənidə)* aḫangida oḳulsun dəp, Asaf yazoɣan küy...».
77:15 «Əz biliking bilən... Yaḳup wə Yüsüpning pərzəntlirini ḫərlükkə qiḳaroɣansən» — ibraniy tilidiki peilning *(gaal)* muxu yərdə: «Yaḳup wə Yüsüpning pərzəntlirigə həmjəmət bolup, ḫərlükkə qiḳaroɣansən» degən toluḳ mənini bildüridu. «Gaal» wə «goel» tooɣuluḳ «Təbirlər»ni kərüng.
77:15 Mis. 15:11

Dengiz təgliri patiparak boldi.
17 Ⱪara bulutlar sularni təküwətti;
Asmanlar zor sadasini anglatti;
Bərḥək, Sening oⱪliring tərəp-tərəpkə etildi.
18 Güldürmamangning awazi ⱪara ⱪuyunda idi,
Qaⱪmaⱪlar jaḥanni yorutti;
Yər yüzi alaⱪzadə bolup təwrəndi.
19 Sening yolung dengiz-okyanlarda,
Ⱪədəmliring qongⱪur sulardidur,
Ayaoɣ izliringni tapⱪili bolmaydu.
20 Sən ⱪoy padisini bakⱪandək,
Musa wə Ḥarunning ⱪoli bilən Өz həlⱪingni yetəkliding».

78-küy
Tarihning tepixmaⱪliri
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

78 1 Asaf yazoɣan «Maskⱪil»: —
I Mening həlⱪim, təlimimni anglanglar,
Aoɣzimdiki səzlərgə ⱪulaⱪ selinglar.
2 Mən aoɣzimni bir təmsil bilən aqimən,
Ⱪədimki tepixmaⱪlarni elan ⱪilimən.
3 Biz bularni angliоɣan, bilgən,
Ata-bowilirimiz ularni bizgə eytip bərgən.
4 Biz bularni ularning əwladliridin yoxurmaymiz,
Kelidioɣan dəwrgə Pərwərdigarning mədḥiyilirini,
Uning küq-ⱪudritini,
Uning ⱪiloɣan karamət ixlirini bayan ⱪilimiz.
5 Qünki U Yaⱪupta bir agaḥ-guwaḥni bekitkən,
Israilda bir ⱪanunni ornatⱪan;
U ata-bowilirimizoɣa bularni өz pərzəntlirigə өgitixni buyruoɣan;
6 Xundaⱪ ⱪilip kelər dəwr,
Yəni tuoɣulidioɣan balilarmu bularni bilsun,
Ularmu ornidin turup өz balilirioɣa bularni өgətsun;
7 Pərzəntliri ümidini Hudaoɣa baoɣlisun,
Təngrining ⱪiloɣanlirini untumisun,
Bəlki Uning əmrlirigə kirsun;
8 Ular ata-bowilirioɣa oḥximisun dəp,

77:16 «Sular Seni kərdi, i Huda, sular Seni kərdi; titrək ularni basti, dengiz təgliri patiparaⱪ boldi» — Asaf ḥazir «Misirdin qiⱪix»tiki ixlarni əsləydu. «Sular» bu yərdə Israillar məjiza bilən ətkən «Ⱪizil Dengiz»ni, andin Iordan dəryasini kərsitidu.
77:17 Mis. 14:21
77:18 Mis. 14:24
77:20 Zəb. 78:53; 80:2; Ḥab. 3:15; Mar. 6:48; Yuḥ. 6:19
78:1 «I Mening həlⱪim, təlimimni anglanglar... ⱪədimki tepixmaⱪlarni elan ⱪilimən 2-ayət» — oⱪurmənlər bu küy kərsətkən wəⱪələrni Təwrattiki «Misirdin qiⱪix», «Qəl-bayawandiki səpər», «Batur ḥakimlar» ḥəm «Samuil *(1)*», «Samuil *(2)*» degən ⱪisimlardin tapalaydu.
78:2 «... ⱪədimki tepixmaⱪlarni elan ⱪilimən» — «tepixmaⱪlar» tooɣruluⱪ 1-ayəttiki ixaḥatni kərüng.
78:2 Zəb. 49:4; Mat. 13:35
78:5 Ⱪan. 4:9; 6:7

Yəni jahil ḥəm asiy bir dəwr,
Өz ḳəlbini durus ḳilmioɣan,
Rohi Təngrigə wapaliḳta turmioɣan bir dəwrgə ohximisun dəp, U xundaḳ buyruoɣandur.
9 Mana Əfraimning əwladliri,
Ḳorallanoɣan okyaqilar bolsimu,
Jəng künidə səptin yandi.
10 Ular Hudaning əḥdisini tutmidi,
Bəlki Uning Təwrat-ḳanunida mengixni rət ḳildi.
11 Ular Uning ḳiloɣanlirini,
Өzlirigə kərsətkən karamətlirini untudi.
12 U Misirning zeminida, Zoanning dalasida,
Ularning ata-bowilirining kəz aldida məjizilərni kərsətkənidi;
13 U dengizni bəlüwetip,
Ularni otturisidin ətküzgən;
Sularni dəwə-dəwə ḳilip tiklidi.
14 U kündüzdə bulut bilən,
Keqidə ot nuri bilən ularni yetəklidi.
15 Qəl-bayawanda taxlarni yeriwətti,
Qongḳur surlardin uroɣup qikḳandək iqimlikni mol ḳildi;
16 U hada taxtin əstəng-eḳinlarni ḥasil ḳildi,
Suni dəryalardək akḳuzdi.
17 Birak ular yənə Uning aldida gunaḥ ḳiliwərdi,
Qəldə Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqioɣa asiylik ḳildi.
18 Ular kənglidə Təngrini sinidi,
Nəpsini ḳanduruxḳa yeməklikni tələp ḳildi.
19 Ular Hudani ḥakarətləp: — «Təngri qəl-dəxttə dastihan salalamdu?
20 Mana U ḳoram taxni uruwidi,
Sular uroɣup,
Eḳinlar bulaḳtək texip qikti;
Əmdi U bizgə nanmu berələmdu?
Өz həlḳini gəx bilən təminliyələmdu?» — deyixti.
21 Xuning bilən Pərwərdigar anglap, oɣəzəpləndi;
Yaḳupḳa ot tutaxti,
Israiloɣa aqqiḳi kətürüldi;
22 Qünki ular Hudaoɣa ixənmidi,
Uning nijatliḳioɣa ular tayanmidi,
23 U ərxtin bulutlarni buyrup,
Asman dərwazilirini aqḳanidi;
24 U ular üstigə «manna»ni yaoɣdurup,

78:8 Mis. 32:9; 33:3, 5; 34:9; Ḳan. 9:6, 13; 31:27
78:13 Mis. 14:21
78:14 Mis. 13:21; Zəb. 105:39
78:15 Mis. 17:6; Qəl. 20:11; Zəb. 105:41; 1Kor. 10:4
78:19 Qəl. 11:1, 4
78:20 «Ular... yəni həlḳ mana U ḳoram taxni uruwidi, sular uroɣup, eḳinlar bulaḳtək texip qikti; əmdi u bizgə nanmu berələmdu?» — deyixti» — bu wəkə Təwrat, «Qəl.» 11-babta bayan ḳilinoɣan.
78:20 Mis. 17:6; Qəl. 20:11
78:21 Qəl. 11

Ularoŋa ərxtiki axlikŋni bərgənidi;
25 Xuning bilən insanlar küq igilirining nenini yegənidi;
U ularoŋa ḳanoŋuqə ozukŋni əwətkənidi.
26 Əmdi U asmanda xərḳ xamili qikirip,
Küqi bilən jənub xamilinimu elip kəldi;
27 U gəxni qang-tozandək ular üstigə qüxürdi,
Dengizlar sahilidiki ḳumlardək uqar-ḳanatlarni yaoŋdurdi.
28 U bularni ularning bargahining otturisioŋa,
Qedirlirining ətrapioŋa qüxürdi.
29 Ular boluxiqə yəp toyuxti,
Qünki ularning nəpsi tartkinini Huda ularoŋa kəltürgənidi.
30 Lekin ular nəpsi tartkinidin tehi zerikməyla,
Gəxni eoŋizlirida tehi qaynawatkinidila,
31 Hudaning oŋəzipi ularoŋa ḳarita ḳozoŋaldi;
U ulardin əng ḳamətliklirini kiriwətti,
Israilning sərhil yaxlirini yərgə uruwətti.
32 Mana, xundaḳ bolsimu,
Ular yənila dawamlik gunah kiliwərdi,
Uning məjizilirigə tehiqila ixənmidi;
33 Xunga U ularning künlirini bihudiliktə,
Yillirini dəkkə-dükkilik iqidə tügətküzdi.
34 U ularni əltürgili turoŋanda,
Andin ular Uni izdidi;
Ular yolidin yenip, intilip Təngrini izdidi;
35 Ular Hudaning ularning uyultexi ikənlikini,
Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqi Təngrining ularning ḥəmjəmət-ḳutḳuzoŋuqisi ikənlikini esigə kəltürdi.
36 Birak ular aoŋzi bilən Uningoŋa huxamət kildi,
Tili bilən Uningoŋa yaloŋan səz kildi;
37 Qünki ularning kəngli Uningoŋa sadik bolmidi,
Ular Uning əḥdisini qing tutmidi.
38 Birak U yənila rəḥimdil idi;
Ḳəbihlikini kəqürüp, ularni yoḳatmidi;
U ḳayta-ḳayta Өz oŋəzipidin yandi,
U ḳəḥrini ḳozoŋioŋini bilən ḥəmmini təkmidi.
39 U ularning pəḳət ət igiliri,
Kətsə ḳaytip kəlməs bir nəpəs ikənlikini yad ətti.
40 Ular qəl-dəxttə xunqə kəp ḳetim Uning aqqikini kəltürdi.
Xunqə kəp ḳetim bayawanda kəngligə azar bərdi!
41 Bərḥək, ular ḳaytidin yoldin qətnəp Təngrini sinidi,
Israildiki Mukəddəs Boloŋuqining yürikini zedə kildi.
42-43 Ular Uning ḳolini əslimidi;

78:24 «U ular üstigə «manna»ni yaoŋdurup, ularoŋa ərxtiki axlikŋni bərgənidi» — «manna» asmandin qüxidioŋan birhil ax idi. «Mis.» 16-babni kərüng.
78:24 Mis. 16:14
78:25 «... Insanlar küq igilirining nenini yegənidi» — « «küq igiliri» xübḥisizki, pərixtilərni kərsitidu.
78:25 Yuḥ. 6:31; 1Kor. 10:3
78:26 Qəl. 11:31
78:31 Qəl. 11:33; 1Kor. 10:5

Ularni zomigərning qanggilidin ḥərlükkə ḳutḳuzoŋan künini,
Ḳandaḳ ḳilip Misirda karamətlərni yaritip,
Zoan dalasida məjizilərni kərsətkinini esidin qiḳardi.
44 U Misirliḳlarning dəryalirini, eḳinlirini ḳanoŋa aylandurup,
Ularni iqələməs ḳilip ḳoydi;
45 Ularning arisioŋa nəxtərlik qiwinlarni top-topi bilən əwətti,
Ḥalak ḳilar paḳilarni mangdurdi;
46 Ularning ziraətlirini kepinək ḳurtlirioŋa tutup berip,
Məḥsulatlirini qekətkilərgə bərdi;
47 Üzüm tallirini məldür bilən urdurup,
Ənjürlirini ḳiraw bilən üxxütüwətti.
48 U kalilirini məldürgə soḳturup,
Mallirini qaḳmaḳ otlirida kəydürüwətti.
49 U ularoŋa oŋəzipining dəḥxətlikini —
Ḳəḥrini, aqqiḳini ḥəm eoŋir külpətlərni,
Balayi'apət elip kelidioŋan bir türküm pərixtilərnimu qüxürdi.
50 U Əz oŋəzipi üqün bir yolni tüzləp ḳoydi;
Ularning jenini ölümdin ayimay,
Bəlki ḥayatini wabaoŋa tapxurdi;
51 U Misirda barliḳ tunji tuoŋuloŋan balilarni,
Ḥamning qedirlirida ularning oŋururi boloŋan tunji ooŋul balilirini ḳiriwətti.
52 U padiqidək Əz həlḳini Misirdin səpərgə atlandurup,
Qəl-bayawandin ularni ḳoy padisidək baxlap mangdi;
53 Ularni aman-esən yetəkligəqkə,
Ular ḳorḳunqtin haliy bolup mangdi;
Düxmənlirini bolsa, dengiz yutup kətti.
54 U ularni Əz muḳəddəs zeminining qegrasioŋa,
Ong ḳoli igiliwaloŋan bu taoŋliḳḳa elip kəldi.
55 U əllərni ularning aldidin ḳooŋliwetip,
Zemin üstigə tana tartḳuzup əlqəp, ularoŋa təḳsim ḳildi;
Israil ḳəbililirini ularning qedirlirioŋa olturaḳlaxturdi.
56 Biraḳ ular Hudani, Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqini sinap aqqiḳlandurdi,
Uning tapxuroŋan guwaḥ-agaḥlirini tutmidi;
57 Bəlki ata-bowliridək yoldin teyip asiyliḳ ḳildi,
Hain oḳyadək ḳeyip kətti.
58 Ular egizliktə ḳuroŋan ibadətgaḥlar bilən Uning oŋəzipini ḳozoŋidi,
Oyma butliri bilən Uning yürikini ərtidi.
59 Huda ularni anglap oŋəzəpləndi,
Israildin intayin yirgəndi.
60 U Xiloḥdiki makanini,

78:44 Mis. 7:20
78:45 Mis. 8:2,20
78:46 Mis. 10:13
78:47 Mis. 9:23
78:50 Mis. 9:6
78:51 Mis. 12:29; Zəb. 105:36
78:53 Mis. 14:27,28; 15:10
78:55 Yə. 13:7; Zəb. 136:21,22
78:58 Ḳan. 32:16,21

Yəni U insan arisida turoɣan qedirni taxlap kətti,
61 Өzining ḳudrət bəlgisini bulap ketixkə,
Xan-xəripini ixoɣaliyətqilərning ḳolioɣa bərdi;
62 Өz həlḳini ḳiliqḳa tapxurdi,
Өzining mirasi boloɣanlardin intayin oɣəzəpləndi.
63 Ot ularning yigitlirini yalmidi,
Ḳizliri toy nahxilirida mahtalmaytti.
64 Ularning kaḥinliri ḳiliq astida yiḳildi,
Lekin tul hotunliri ḥaza tutmidi.
65 Andin Rəb birsi uyḳudin oyoɣandək oyoɣandi,
Xarabtin jasarətləngən palwandək towlidi.
66 U rəḳiblirini urup qekindürüp,
Ularni tügimәs rəswaoɣa ḳaldurdi.
67 Yüsüpning qedirini xallap, rət ḳildi;
Əfraim ḳəbilisini tallimidi;
68 Bəlki Yəḥuda ḳəbilisini,
Yahxi kərgən Zion teoɣini tallidi.
69 Xu yərdə muḳəddəs jayini taoɣ qoḳḳiliridək,
Yər-zeminni əbədiy ornatḳandək məzmut bina ḳildi;
70 U Өz ḳuli Dawutni tallap,
Uni ḳoy ḳotanliridin qaḳiriwaldi;
71 Ḳozilirini emitidioɣan saoɣliḳlarni əgixip beḳixtin ayrip,
Uni Өz həlḳi Yaḳupni, mirasi boloɣan Israilni beḳixḳa qiḳardi.
72 Dawut ularni ḳəlbidiki durusluḳi bilən baḳti,
Ḳolining əpqilliki bilən ularni yetəklidi.

79-küy
Yurtni baskan balayi'apəttin kətürülgən nalə-zar

79 1 Asaf yazoɣan küy: —
I Huda, əllər Өz mirasingoɣa bəsüp kirdi;
Ular Sening muḳəddəs ibadəthanangni buloɣidi;
Yerusalemni dəwə-dəwə harabilərgə aylandurdi.

78:60 «U Rəb Xiloḥdiki makanini, Yəni U insan arisida turoɣan qedirni taxlap kətti» — 60-66-ayətlərdiki wəḳələr «1Sam.» 1-6-babta bayan ḳilinoɣan.
78:61 «Өzining ḳudrət bəlgisini bulap ketixkə, xan-xəripini ixoɣaliyətqilərning ḳolioɣa bərdi» — bu ayəttə Hudaning «ḳudrət bəlgisi» wə «xan-xəripi» Uning əhdə sanduḳini kərsitidu.
78:61 1Sam. 4:10,11
78:64 «Ularning kaḥinliri ḳiliq astida yiḳildi» — «kaḥin» ibadəthanida ḳurbanliḳ ḳilix hizmitidə boloɣan məhsus hadim.
78:64 1Sam. 4:11,18,19
78:66 «U rəḳiblirini urup qekindürüp...» — bu jümlə ibraniy tilida ikki bisliḳ. Ikkinqi mənisi «U rəḳiblirining kasisioɣa urup,..». Təwrat, «1Sam.» 5-babta, Huda butpərəs Filistiyəliklərgə waba qüxürüp, ularni buwasirlar bilən ḳiynidi.
78:66 1Sam. 5:6; 6:4
78:67 «Rəb... Yüsüpning qedirini xallap, rət ḳildi; Əfraim ḳəbilisini tallimidi...» — 67-72-ayətlərdə, Hudaning Dawut pəyoɣəmbərni Өz həlḳining padixaḥi boluxḳa, Zion *(Yerusalem)*ni Өz muḳəddəs ibadəthanisining ḳurulux jayi boluxḳa tallax jəryanini bayan ḳilinidu. Ḥəzriti Dawut bolsa Yüsüp yaki Əfraim ḳəbililiridin əməs, bəlki Yəḥuda ḳəbilisidin idi.
78:70 1Sam. 16:11; 2Sam. 7:8
78:71 2Sam. 5:2; 1Tar. 11:2
79:1 «I Huda, əllər Өz mirasingoɣa bəsüp kirdi; ular Sening muḳəddəs ibadəthanangni buloɣidi; Yerusalemni dəwə-dəwə harabilərgə aylandurdi» — bu küy Babil padixaḥi Nebokadnisar miladiyədin ilgiriki 597-yili Yerusalemni, jümlidin

[2] Ular qulliringning jəsətlirini asmandiki uqar-qanatlarоqa yəm qilip,
Məmin bəndiliringning ətlirini daladiki ḥaywanatlarоqa taxlap bərdi.
[3] Ular həlqingning qanlirini Yerusalem ətrapida sudək aққuzdi,
Jəsətlirini kəmgili birər adəmmu qaldurmidi.
[4] Qoxnilirimiz aldida rəswaoqa qalduq,
Ətrapimizdikilərgə məshirə wə mazaq obyekti bolduq.
[5] Qaqanoqiqə, i Pərwərdigar?
Sən mənggügə oqəzəplinəmsən?
Sening yüriking ot bolup ərtiniwerəmdu?
[6] Qəḥringni Seni tonumioqan əllər üstigə,
Namingni bilmigən padixaḥliqlar üstigə təkkəysən!
[7] Qünki ular Yaqupni yalmap,
Uning makanini harabilikkə aylanduruwətti.
[8] Ata-bowilirimizning qəbiḥliklirini bizgə ḥesablimioqaysən;
Rəḥimdilliqliring bizning yenimizoqa qapsan kəlgəy!
Qünki biz intayin pəs əḥwaloqa qüxürülduq.
[9] Əz namingning xəḥriti üqün bizgə yardəm qiloqaysən, i nijatliqimizning Hudasi,
Naming üqün bizni qutquzoqaysən, gunaḥlirimizni kəfarət qilip kəqürgəysən;
[10] Əllər nemixqa: «Ularning Hudasi qəyərdə?» dəp mazaq qilixidu?
Qulliring təkkən qan qərzining ḥesabi əllər arisida, kəz aldimizda qilinsun.
[11] Əsirlərning aḥ-zarliri aldingoqa kəlgəy;
Bilikingning uluoqluqi bilən, ələmgə buyruloqanlarni saqlioqaysən.
[12] I Rəb, yat qoxnilirimizning Sanga qiloqan zor ḥaqaritini yəttə ḥəssə qoxup əzlirigə,
Yəni ularning iqi-baoqrioqa qayturoqaysən;
[13] Xundaq qilip, Sening həlqing — Əzüng baққan qoyliring boloqan bizlər,
Sanga mənggügə təxəkkürlər eytimiz,
Əwladtin əwladqiqə Sening mədḥiyiliringni ayan qilimiz.

80-küy
Huda yolida yurtning güllinixi üqün dua
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

80 [1] «Nilupərlər» degən aḥangda; bir guwaḥliq; Asaf yazoqan küy: —
Qulaq saloqaysən, i Israilning padiqisi,
Yüsüpni qoy padisidək bəkip yetəkligüqi;
I kerublar otturisida Olturoquqi,
Nurlanoqaysən!

---

muқəddəs ibadəthanini wəyran qilip, nuroqun Israillarni əsirgə elip Babiloqa elip kətkəndin keyin yeziloqan bolsa kerək.
79:4 Zəb. 44:14; 80:6
79:5 **«Sening yüriking ot bolup ərtiniwerəmdu? »** — ibraniy tilida «Sening ḥəsiting ot bolup ərtiniwerəmdu? ».
79:5 Zəb. 89:46
79:6 Yər. 10:25
79:8 Yəx. 64:8
80:1 **«Qulaq saloqaysən, i Israilning padiqisi, Yüsüpni qoy padisidək bəkip yetəkligüqi; i kerublar otturisida Olturoquqi, nurlanoqaysən!»** — bu küy bəlkim Israilning jənubiy təripidə *(jənubiy padixaḥliқida, yəni «Yəḥuda»da)* miladiyədin ilgiriki 734-722 yillarda yeziloqan; xu waқitlarda Asuriyə imperiyəsi Israil ximaliy padixaḥliқioqa bəsüp kirip, bulangqilik qilip, ularning kəp adəmlirini əsirgə aldi. Jənubiy padixaḥliқtiki bir qisim kixilər əpsuslinip, ximalidiki qerindixliri üqün dua qilidu. **«kerublar otturisida Olturoquqi»** — Hudaning muқəddəs ibadəthanisidiki «əng muқəddəs jay»da əḥdə sanduқining ikki yenida altundin yasaloqan birdin «kerub», yəni küqlük pərixtining seymasi turidu. Huda əslidə Əz ḥuzurining bu ikki kerub otturisida boluxioqa wədə qiloqan.

[2] Əfraim, Binyamin, Manassəhlərning aldida ḳudritingni ḳozoɣioɣaysən,
Bizlərni ḳutḳuzoɣili kəlgəysən!
[3] I Huda, bizni Өz yeningoɣa ḳayturoɣaysən!
Jamalingning nurini qaqḳaysən, xunda biz ḳutḳuzulimiz!
[4] I Pərwərdigar, samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Huda,
Həlḳingning dualirioɣa boloɣan oɣəziping ḳaqanoɣiqə yalḳunlap turidu?
[5] Sən kөz yaxlirini ularoɣa ozuḳ ornida ḳilding,
Kөz yaxlirini ḳaqa-ḳaqilap ularoɣa iqküzdung.
[6] Bizni ḳoxnilirimizoɣa talaxḳa ḳoydung;
Düxmənlirimiz bizni məshirə ḳilixidu.
[7] I samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Huda,
Bizni Өz yeningoɣa ḳayturoɣaysən!
Jamalingning nurini qaqḳaysən, xunda biz ḳutḳuzulimiz!
[8] Sən Misirdin bir tüp üzüm kөqitini elip kəlding;
Yat əllərni ḥəydiwetip, ornioɣa uni tikting.
[9] Uning aldida yərni kəng aqting;
U qongḳur yiltiz tartip, pütün zeminoɣa yeyildi.
[10] Uning sayisi taoɣlarni ḳaplidi;
Oɣolliri ḳudrətlik kedir dərəhliridək əsti;
[11] U xahlirini dengizoɣiqə,
Piləklirini Əfrat dəryasi boylirioɣiqə uzartti.
[12] Sən nemixḳa uning ḳaxalirini buzup,
Mewisini ətüp ketiwatḳanlarning üzüp elixioɣa yol ḳoydung?
[13] Mana ormanliḳtiki yawa tongguzlar uni yeriwatidu,
Daladiki ḥaywanatlar uningdin ozuḳlinidu.
[14] I samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Huda, Səndin ətünimizki,
Yenimizoɣa ḳaytḳaysən!
Ərxtin ḥalimizoɣa nəzər saloɣaysən,
Kelip bu üzüm telidin həwər aloɣaysən!
[15] Yəni ong ḳolung tikkən bu yiltizdin,
Өzüng üqün məzmut yetixtürgən bu ooɣlungdin həwər aloɣaysən!
[16] Mana u otta kөydürüldi,
Kesiwetildi;
Yüzüngdiki tənbiḥiy ḳarixingni kərüp ular ḥalak bolmaḳta;
[17] Ḳolungni ong ḳolungdiki adəmgə,
Yəni Өzüng üqün məzmut yetixtürgən Insan ooɣlioɣa ḳonduroɣaysən;
[18] Xundaḳ ḳiloɣanda biz Səndin ḥərgiz qekinməymiz;
Bizni yengilioɣaysən, xunda biz namingni qaḳirip Sanga iltija ḳilimiz.

80:3 Zəb. 4:6; 31:16; 67:1-2; Dan. 9:17
80:6 «Bizni ḳoxnilirimizoɣa talaxḳa ḳoydung» — bəzi kona kөqürmilərdə: — «Sən bizni ḳoxnimizoɣa mazaḳ obyekti ḳilding» degən sөzlər tepilidu.
80:6 Zəb. 44:13-14; 79:4
80:8 Yəx. 5; Yər. 2:21; Əz. 15; 17:3-10; Yuḥ. 15:1
80:10 «ḳudrətlik kedir dərəhliridək..» — yaki «Təngrining kedir dərəhliridək...».
80:14 «... Kelip bu üzüm telidin həwər aloɣaysən» — ibraniy tilida: — «...bu üzüm telini yoḳloɣaysən» degən bilən ipadilinidu.
80:17 «ong ḳolungdiki adəm... yəni Өzüng üqün məzmut yetixtürgən Insan ooɣli..» — «ong ḳolungdiki adəm», «Өzüng üqün məzmut yetixtürgən Insan ooɣli» xübḥisizki Məsiḥ tooɣruluḳ aldin'ala eytiloɣan bexarətlik sөz.
80:17 Zəb. 110:1; Dan. 7:13, 14; Mat. 16:27; Ibr. 1:3; 8:1; 10:12; 12:1; 1Pet. 3:22

19 I Pərwərdigar, samawiy ⱪoxunlarning Sərdari bolⱺan Huda,
Bizni Θz yeningⱺa ⱪayturⱺaysən!
Jamalingning nurini qaqⱪaysən, xunda biz ⱪutⱪuzulimiz!

81-küy
Ḥeyt-bayramda Hudaning guwaḥ-hitabini Israilⱺa əslitix

81 1 Nəⱺmiqilərning bexiⱺa tapxurulup «Gittif»ta qelinsun dəp, Asaf yazⱺan küy: —
Küq-ⱪuwwitimiz bolⱺan Hudaⱺa küy eytip yangritinglar,
Yaⱪupning Hudasiⱺa xadlinip təntənə ⱪilinglar!
2 Nahxini yangritip, dapni elip,
Yeⱪimliⱪ qiltar ḥəm rawabni qelinglar!
3 Yengi ayda, bəlgilәngən waⱪitta,
Bayram-ḥeyt künimizdə naⱺra-sunay qelinglar!
4 Qünki bu Israil üqün bekitilgən bəlgilimə,
Yaⱪupning Hudasining bir pərmanidur.
5 U Misir zeminida yürüx ⱪiloⱡanlirida,
(Xu yərdə biz qüxənməydioⱡan bir tilni anglap yürəttuⱪ)
U buni Yüsüpkə guwaḥ ⱪilip bərdi;
6 — «Uning mürisini yüktin saⱪit ⱪildim,
Uning ⱪoli sewət kətürüxtin azad boldi;
7 Ⱪistaⱪqiliⱪta nida ⱪilding,
Mən seni azad ⱪildim;
Güldürmama qiⱪⱪan məhpiy jaydin sanga jawab bərdim;
«Məribaḥ» suliri boyida seni sinidim».
Selaḥ.
8 — «Tingxa, həlⱪim, Mən seni guwaḥlar bilən agaḥlandurmən;
I Israil, Manga ⱪulaⱪ salsang idi!
9 Arangda yat ilaḥ bolmisun,
Yat əldiki ilaḥⱪa bax əgmigin!
10 Seni Misirdin elip qiⱪⱪan Pərwərdigar Hudayingdurmən;
Aoⱪzingni yooⱪan aq, Mən uni toldurimən.
11 — Biraⱪ həlⱪim sadayimoⱪa ⱪulaⱪ salmidi,
Israilning Manga baoⱪlanoⱪusi yoⱪ idi;
12 Xunga Mən ularni əz tərsaliⱪioⱪa ⱪoyuwəttim;
Ular əz məsliḥətliri bilən mengiwerətti.
13 — Aḥ, Mening həlⱪim Manga ⱪulaⱪ salsa idi!
Israil Mening yollirimda yürsə idi!
14 Ularning düxmənlirini tezla egildürər idim,
Ⱪolumni rəⱪiblirigə burap, ularni basar idim.
15 Pərwərdigarⱺa nəprətləngüqilər Uning aldida zəiplixip boysunar idi;

81:1 «Nəⱺmiqilərning bexiⱺa tapxurulup «Gittif»ta qelinsun dəp, Asaf yazⱺan küy» — ««Gittif»»ning mumkinqiliki bar bir mənisi: «Gat xəḥirining sazi».
81:5 «Xu yərdə biz qüxənməydioⱡan bir tilni anglap yürəttuⱪ» — ibraniy tilida «Xu yərdə **mən** qüxənməydioⱡan bir tilni yürəttim» degən sez bilən ipadilinidu. Bu bəlkim Huda Θz həlⱪigə wakalitən səzlixini, ular bilən birgə boluxini kərsitixi mumkin. **«U buni Yüsüpkə guwaḥ ⱪilip bərdi»** — «buni» bəlkim 3-ayəttə tiloⱡa elinoⱡan ḥeytlarni, xundaⱪla xu ḥeytlarni sazlar bilən jakarlaxni kərsətsə kerək.
81:7 «... «Məribaḥ» suliri boyida seni sinidim» — «Məribaḥ» *(«elixix», «jedəl»)* degən mənidə. «Məribaḥ» ikki jayning ismi; xu yərlərdə boloⱡan wəⱪələrning birinqisi Təwrat «Mis.» 17-babta, ikkinqisi «Qəl.» 20-babta hatiriləngən.

Ularning xu ahiriti mənggügə bolatti;
16 Sanga ax-buoŋdayning əng esilini yegüzər idim,
Bərḥək, ḳoram taxtin ḥəsəl akḳuzup seni ḳandurar idim».

82-küy
Hudaning aliy soti
Yuḥ. 10:22-42

82 1 Asaf yazoŋan küy: —
Huda Өz ilaḥiy məjlisidə turup riyasətqilik ḳilidu,
U ilaḥlar arisida ḥəküm qiḳiridu;
2 — Ḳaqanoŋiqə silər naḥək ḥəküm qiḳirisilər,
Ḳaqanoŋiqə rəzillərgə yüz-hatirə ḳilisilər?
Selaḥ.
3 Gadaylar wə yetim-yesirlarning dəwasini soranglar,
Ezilgənlər ḥəm ḥajətmənlərgə adalətni kərsitinglar;
4 Miskinlər ḥəm namratlarni ḳutḳuzunglar,
Ularni rəzillərning qanggilidin azad ḳilinglar!
5 Ular bularni bilməy wə qüxənməy zulməttə kezip yürməktə,
Xunga yərning ulliri təwrənməktə.
6 Mən eyttim: — «Silər ilaḥlarsilər,
Ḥəmminglar Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqining ooŋulliri silər;
7 Xundaḳ bolsimu silər insanoŋa ohxax əlisilər,
Ḥərḳandaḳ əmir-bəgkə ohxaxla yiḳilisilər».
8 — Turoŋin, i Huda, yər-yüzini soraḳ ḳiloŋaysən!
Qünki Sən barliḳ əllərgə waris boloŋuqisən!

83-küy
Düxmənlərning suyiḳəstliri ḥəḳḳidə dua

83 1 Asafning küy-nahxisi: —
I Huda, ün qiḳarmay turuwalma,
Jim turuwalma, süküt ḳilip turuwalma, i Təngrim!
2 Qünki mana, Sening düxmənliring dawrang ḳilmaḳta,

81:16 «Sanga ax-buoŋdayning əng esilini yegüzər idim» — ibraniy tilida «U sanga ax-buoŋdayning əng esilini yegüzər idi», **82:1 «Huda Өz ilaḥiy məjlisidə turup riyasətqilik ḳilidu, U ilaḥlar arisida ḥəküm qiḳiridu»** — bizningqə, bu məjliskə ḳatnaxḳan «ilaḥlar»ning Hudaning həlḳigə sotqi boloŋan yaki Өz həlḳi arisida ḥoḳuḳ-məs'uliyiti bar adəmlər ikənliki təwəndiki ayətlərdin kərülidu. Məlum jəḥətlərdin, ular Hudadək adəmlər üstidin ḥəküm qiḳiridu; xuning üqün ular bu məs'uliyətning eoŋirliḳini obdan qüxinixi kerək. **«u ilaḥlar arisida ḥəküm qiḳiridu»** — baxḳa xərḥqilər bolsa «ilaḥlar» degənni yər yüzidiki padixaḥ-ḥoḳuḳdarlarni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Muzu xərḥqilər 6-ayəttiki «silər ilaḥlar» degənni kinayilik səz dəp ḳaraydu; qünki xu dəwrdiki padixaḥlardin kəp ḳismi əzlirini «Huda» dəp ḳaraytti, həlḳidin əzigə ibadət ḳilixini tələp ḳilatti. Lekin Rəbbimizning «Yuḥ.» 10:33-36də eytḳan xərḥi boyiqə, bu səzlər kinayilik səz əməs; xunga yuḳiriḳi qüxəndürüximiz tooŋra, dəp ḳaraymiz.
82:3 «...yetim-yesirlarning dəwasi» — ibraniy tilida «... atisizlarning dəwasi».
82:4 Pənd. 24:11
82:7 «Xundaḳ bolsimu silər insanoŋa ohxax əlisilər, ḥərḳandaḳ əmir-bəgkə ohxaxla yiḳilisilər» — 1-ayət wə uningdiki izaḥatni kərüng. Birinqi jümlining baxḳa birhil tərjimisi: «Xundaḳ bolsimu silər Adəmgə *(demək, Adəmatimizoŋa)* ohxax əlisilər».
82:8 «Sən barliḳ əllərgə waris ḳilisən» — bu səz bəlkim Məsiḥkə eytilixi mumkin.
82:8 Zəb. 2:8; Ibr. 1:2

Sanga əqmənlər bax kətürməktə.
[3] Ular ⱪuwluⱪ bilən Sening həlⱪinggə suyiⱪəst ⱪilidu,
Sening ⱨimayə ⱪilip ⱪədirligənliring bilən ⱪarxilixixni məsliⱨətlixidu.
[4] Ular: — «Yürünglar, ularni millət ⱪataridin yoⱪ ⱪilayli!
Israilning nami ikkinqi tiloɣa elinmisun!» — deməktə.
[5] Ular ⱨəmnəpəs, ⱨəmdil məsliⱨətləxti;
Ular Sanga ⱪarxi ittipaⱪ tüzdi.
[6] Mana, Edom wə Ismaillarning qedirliri,
Moab ⱨəm Ⱨagriylar;
[7] Gəbal, Ammon, wə Amalək;
Filistiyə ⱨəmdə Tur aⱨaliliri,
[8] Asuriyəmu ularoɣa ⱪoxuldi;
Ular Lut ooɣullirioɣa yar-yələk bolup kəlgən.
Selaⱨ.
[9] Sən Kixon dəryasida Midiyaniylaroɣa,
Siseraoɣa wə Yabinoɣa ⱪandaⱪ taⱪabil turoɣan bolsang,
Ularoɣimu xundaⱪ ⱪiloɣaysən;
[10] Bular Ən-Dor yezisida ⱪiriloɣanidi,
Yər üqün tizək-ooɣutⱪa aylanoɣanidi.
[11] Ularning əmirlirini Orəb wə Zeəbkə,
Ularning daⱨiylirini Zəbaⱨ ⱨəm Zalmunnaoɣa ohxax ⱪiloɣaysən;
[12] Qünki ular: «Hudaning qimən-yaylaⱪlirini əzimizgə mülük ⱪiliwalayli!» — dəp eytⱪan.
[13] I Hudayim, ularni domilinidioɣan ⱪamoɣaⱪtək,
Xamalda uquruloɣan saman kəbi soruwətkəysən.
[14] Ot ormanlikⱪa tutaxⱪanoɣa ohxax,
Yalⱪun taoɣlarni kəydürgəngə ohxax,
[15] Sən yənə ularni borining bilən ⱪooɣlioɣaysən,
Ⱪara ⱪuyuning bilən wəⱨimigə saloɣaysən;
[16] Ularning Sening namingni izdixi üqün,
Ularning yüzlirini xərm-ⱨaya bilən qəmdürgəysən, i Pərwərdigar!
[17] Ular nomustin əbədiy xərməndə bolsun,
Jaⱨanoɣa rəswa bolup yoⱪitilsun.
[18] Ular bilsunki,
Naming Pərwərdigar boloɣan Sənla pütkül jaⱨandiki əng Aliy Boloɣuqidursən.

84-küy

Pərwərdigarning ⱨuzurini seoɣinix

84 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Gittif»ta qelinsun dəp, Koraⱨning ooɣulliri üqün yeziloɣan küy: —

83:8 «Ular Lut ooɣullirioɣa yar-yələk bolup kəlgən» — «Lutning ooɣulliri» Moab wə Ammon degən həlⱪlər bolup xəkilləngən.
83:11 «Ularning əmirlirini Orəb wə Zeəbkə, Ularning daⱨiylirini Zəbaⱨ ⱨəm Zalmunnaoɣa ohxax ⱪiloɣaysən» — Sisera, Yabin, *(9-ayət)* Orəb, Zeəb, Zəbaⱨ ⱨəm Zalmunnaoɣa qetixliⱪ wəⱪələrni bilix üqün «Batur ⱨakimlar» 7-, 8-bablarni kərüng.

Makanliring nəkədər əzizdur,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar!
[2] Jenim Pərwərdigarning ḥoyliliriɣa təxna bolup,
Seoɣinip ḥətta ḥalidin ketidu,
Dilim wə ətlirim ḥayat Təngrigə təlmürüp nida ḳilidu;
[3] Mana, ḥətta mubarək ḳuḳaqmu bir makanni tapḳan,
Ḳarliɣaqmu əzigə ḥəm bala tuoɣidioɣan uwa yasaydioɣan jayni tapḳan,
— Yəni Sening ḳurbangaḥliringdin,
I samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,
— Mening Padixaḥim, mening Hudayim!
[4] Sening əyüngdə turuwatḳanlar bəhtliktur!
Ular üzlüksiz Seni mədḥiyiləydu.
Selaḥ.
[5] Küq-ḳudriti Səndin boloɣan kixi bəhtliktur —
Ḳəlbidə kətürülmə yollar boloɣanlar;
[6] Yioɣa wadisidin ətkəndə,
Ular uni bulaḳlikḳa aylandurar;
Bərḥək, küz yamoɣurliri uni bərikətlərgə tolduridu.
[7] Ular küqigə-küq ulap mengiweridu;
Ḥərbiri Zionoɣa yetip kelip, Hudaning ḥuzurida ḥazir bolidu.
[8] I samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, duayimni anglioɣaysən;
I Yaḳupning Hudasi, ḳulaḳ saloɣaysən!
Selaḥ.
[9] Ḳara, i ḳalḳinimiz boloɣan Huda,
Əzüng məsiḥ ḳiloɣiningning yüzigə iltipat bilən ḳarioɣin!
[10] Qünki Sening ḥoyliliringda ətkən bir kün
Baxḳa yərdə ətkən ming kündin əladur;
Rəzillərning qedirliridə yaxioɣandin kərə,
Hudayimning əyining bosuoɣisida turoɣinim yahxidur.
[11] Pərwərdigar Huda ḳuyax wə ḳalḳandur,
Pərwərdigar xapaət wə xan-xəḥrət bəhx etidu;
Durus mangoɣanlardin U ḥərḳandaḳ iltipatni ḥeq ayimaydu;
[12] Samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,
Bəhtliktur Sanga tayanoɣan insan!

84:1 «Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Gittif»ta qelinsun dəp» — «Gittif»ning mumkinqiliki bar bir mənisi: «Gat xəḥirining sazi».
84:2 Zəb. 42:2; 63:1-2
84:5 «...ḳəlbidə kətürülmə yollar boloɣanlar» — «kətürülmə yollar» — kətürüp yasaloɣan, Yerusalemoɣa tawap ḳilidioɣan yoluqilar mangidioɣan yollar bolsa kerək.
84:6 «Yioɣa wadisidin ətkəndə» — «Yioɣa wadisi» yaki «baka wadisi». Ibraniy tilida «baka» birinqidin «yioɣa»ni bildüridu, ikkinqidin bir hil üjmə dərihini bildüridu, yənə «yioɣlaydioɣan dərəh» — kesilgən bolsa dərəh süyi yioɣlioɣandək qiḳidu. Dawut pəyoɣəmbər ikki ḳetim bir «Baka wadisi» *(yəni «Rəfayim jiloɣisi»)*da oɣəlibə ḳildi ḥəm axu yərdə uning üq jan-dosti jenini təwəkkül ḳilip uningoɣa su elip kəldi *(«2Sam.» 5-, 23-babta)*. **«küz yamoɣurliri uni bərikətlərgə tolduridu»** — Ḳanaanda *(Pələstində)* küz yamoɣurliri yərni ḥəydəx, ḥəm uruḳ selixḳa təyyar ḳilidu.
84:9 «Əzüng məsiḥ ḳiloɣiningning yüzigə iltipat bilən ḳarioɣin!» — «məsiḥ ḳiloɣini», 2-küydiki izaḥatlarni, xundaḳla «Təbirlər»nimu kərüng.
84:10 «Hudayimning əyining bosuoɣisida turoɣinim yahxidur» — yənə birhil tərjimisi: «Hudayimning əyidə ixikbaḳar boloɣinim yahxidur».
84:12 Zəb. 2:12; 34:8

85-küy
Israilning üzül-kesil towa kilixi üqün meһir-xəpkət tələp kilix

85 [1] Nəoғmiqilərning bexioға tapxurulup okulsun dəp, Korahning ooғulliri üqün yeziloған küy: —

Sən Өz zeminingoға iltipat kərsitip,
Yakupni sürgünlüktin kayturoғaniding, i Pərwərdigar.
[2] Həlkingning kəbiһlikini kəqürüm kilip,
Barlik gunaһlirini yapkaniding.
Selah.
[3] Sən pütün kəһringni iqinggə kayturuwelip,
Oғəzipingning əxəddiylikidin yanoғanidingsən.
[4] Əmdi bizni Өz yeningoға kayturoғaysən, i nijatlikimiz boloған Huda!
Bizgə boloған aqqikingoға һay bərgəysən!
[5] Sən bizgə əbədiy oғəzəplinəmsən?
Əwladtin-əwladkiqə oғəzipingni sozamsən?
[6] Həlking Өzüngdin xadlinixi üqün,
Bizni kaytidin yengilimamsən?
[7] Bizgə өzgərməs muһəbbitingni kərsətkəysən, i Pərwərdigar,
Bizgə nijatlikingni ata kiloғaysən!
[8] Təngri Pərwərdigarning nemilərni dəydioғanlikioға kulak salay;
Qünki U Өz həlkigə, Өz məmin bəndilirigə aman-hatirjəmlikni səzləydu;
Ular yənə һamakətlikkə kaytmisun!
[9] Zeminimizda xan-xəһrətning turuxi üqün,
Dərһəkikət, Uningdin əyminidioғanlaroға Uning nijatliki yekindur;
[10] Өzgərməs muһəbbət wə һəkikət əzara kərüxti;
Һəkkaniyət wə aman-hatirjəmlik bir-birini səyüxti;
[11] Һəkikət yərdin ünüp qikmakta,
Һəkkaniyət ərxlərdin karaydu.
[12] Pərwərdigar bərikət beridu,
Zeminimiz һosulini beridu;
[13] Һəkkaniyət Uning aldida mangidu,
Uning kədəmlirigə yol һazirlaydu!

86-küy
Yaloғuzlukta, kiynaloған kündə xapaət tiləx

86 [1] Dawutning duasi:

85:4 «Əmdi bizni Өz yeningoға kayturoғaysən, i nijatlikimiz boloған Huda! Bizgə boloған aqqikingoға һay bərgəysən!» — Hudaning Israiloға rəһimdillik kərsitiwatkinini kərüp *(3-ayətni kərüng)*, muxu küyning muəllipi Hudadin Israilni üzül-kesil towa kilduroғaysən, ularni Өz yeningoға, xundakla Өz yurtioға kayturoғaysən, dəp dua kilixni baxlaydu.
85:6 Zəb. 71:20; 80:18; 138:7
85:10 «Өzgərməs muһəbbət wə һəkikət əzara kərüxti; һəkkaniyət wə aman-hatirjəmlik bir-birini səyüxti» — bu sirlik səzlər xübһisizki, Məsiһning əzini kurbanlik kiloғinida, əməlgə axuruldi.
85:10 Ibr. 7:2
85:12 Zəb. 67:6
85:13 «Һəkkaniyət Uning aldida mangidu, uning kədəmlirigə yol һazirlaydu!» — yənə birhil tərjimisi: «Һəkkaniyət Uning aldida mangidu, һəm əzini Uning kədəmlirigə ornitidu».

Qulikingni mən tərəpkə tutqin, i Pərwərdigar, manga jawab bərgəysən;
Qünki mən ezilgən wə ⱨajətməndurmən.
[2] Jenimni saqlioŋaysən,
Qünki mən Sanga məmindurmən;
I Sən Hudayim, Sanga tayanoŋan qulungni qutquzoŋaysən;
[3] Manga meⱨir-xəpqət kərsətkəysən, i Rəb,
Qünki mən kün boyi Sanga nida qilimən.
[4] Qulungning jenini xad qiloŋin,
Qünki jenim Sanga təlmürüp qaraydu;
[5] Qünki Sən Rəb, meⱨriban, kəqürümqan Sən!
Əzənggə iltija qiloŋanlarning ⱨəmmisigə zor meⱨir-muⱨəbbət kərsətküqidursən!
[6] Mening duayimoŋa qulaq saloŋin, i Pərwərdigar,
Yelinixlirimning sadasini anglioŋaysən;
[7] Beximoŋa kün qüxkəndə,
Mən Sanga iltija qilimən,
Qünki Sən manga jawab berisən.
[8] Ilaⱨlar arisida Sening təngdixing yoqtur, i Rəb;
Qiloŋan ixliringningmu təngdixi yoqtur.
[9] Sən yaratqan barlik əllər kelip sening aldingda səjdə qilidu, i Rəb,
Namingni uluoŋlaydu.
[10] Qünki Sən naⱨayiti büyüksən,
Məjizilərni Yaratquqidursən;
Sən Hudadursən, yaloŋuz Sənla.
[11] Əz yolungni manga əgətkəysən, i Pərwərdigar,
Wə Sening ⱨəqiqitingdə yürimən;
Namingoŋa ⱨərmət-əyminixtə boluxum üqün, qəlbimni pütün qiloŋaysən.
[12] Ya Rəbbim Huda, pütün qəlbim bilən Seni mədⱨiyiləymən,
Əbədil'əbəd namingni uluoŋlaymən.
[13] Qünki manga boloŋan meⱨir-muⱨəbbiting zordur,
Sən təⱨtisaraning təgliridin jenimni qutquzisən;
[14] I Huda, təkəbburlar manga qarxi kətürüldi,
Əxəddiylərning jamaiti jenimni izdiməktə,
Ular Seni nəzirigə almaydu!
[15] Əmma Sən, Rəb, rəⱨimdil wə xəpqətlik Ilaⱨsən,
Asanlikqə aqqiqlanmaysən,
Meⱨir-muⱨəbbət ⱨəm ⱨəqiqət-sadiqliking texip turidu.
[16] Mən tərəpkə burulup, xəpqət kərsətkəysən;
Əz qulungoŋa küqüngni bərgəysən,
Dedikingning ooqlini qutquzoŋaysən!
[17] Manga əqmənlərning uni kərüp hijil boluxi üqün,
Iltipatingni kərsitidioŋan bir alamətni manga kərsətkin;

86:7 Zəb. 18:6; 50:15; 55:16-17
86:8 «Ilaⱨlar arisida Sening təngdixing yoqtur, i Rəb...» — bu ayət «ilaⱨlar»ning ⱨəqiqiy məwjut ikənlikini etirap qilmaydu, əlwəttə.
86:8 Qan. 3:24; Zəb. 136:4
86:11 Zəb. 25:4-5; 27:11; 119:33
86:14 Zəb. 54:3-5
86:15 Mis. 34:6; Qəl. 14:18; Nəⱨ. 9:17; Zəb. 103:8; 145:8; Yo. 2:13

Qünki Sən Pərwərdigar, manga yardəm kilding,
Manga təsəlli berip kəlgənsən.

87-küy
Zionning uluoɣluki

87 [1] Korahning ooɣulliri üqün yeziloɣan küy-nahxa: —
Uning uli bolsa mukəddəs taoɣlardidur.
[2] Pərwərdigar Zionning dərwazilirini səyidu,
Yakupning barlik makan-jayliridinmu əwzəl kəridu;
[3] Sening xəripinggə uluoɣ ixlar eytilmakta, i Hudaning xəhiri!
Selah.
[4] «Meni tonup bilgənlər arisida Rahab bilən Babilni tiloɣa alimən;
Mana Filistiyə, Tur bilən Efiopiyə;
Mana bu adəm xu yərdə tuoɣuloɣan» — dəymən.
[5] Bərhək, Zion tooɣruluk xundak eytilidu: —
«Bu adəm, palanqi-pokunqi uningda tuoɣuloɣan,
Həmmidin Aliy Boloɣuqining Özi uni mustəhkəmləydu».
[6] Həlk-kowmlarni hatiriliginidə Pərwərdigar: —
«Bu kixi bu yərdə tuoɣuloɣan» — dəp alahidə hatirigə yezip koyidu.
Selah.
[7] Nahxiqilar, ussulqilar xuni təng eytidu: —
«Mening barlik bulak-mənbəlirim seningdidur!».

88-küy
Tum karangoɣuluk

88 [1] Korahning ooɣulliri üqün yeziloɣan küy-nahxa: —
Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Mahalat-leanot» ahangida okulsun dəp, Əzralik Heman yazoɣan «Maskil»: —

I Pərwərdigar, nijatlikim boloɣan Huda,
Keqə-kündüz Sanga nalə kilip kəldim.
[2] Duayim Sening aldingoɣa kirip ijabət bolsun;
Nidayimoɣa kulak saloɣaysən;
[3] Qünki dərdlərdin jenim toyoɣan,
Hayatim təhtisaraoɣa yekinlaxkan,
[4] Hangoɣa qüxüwatkanlar katarida hesablinimən;

87:1 «Uning uli bolsa mukəddəs taoɣlardidur» — «Uning uli» — Hudaning uli, demək.
87:4 «... arisida Rahab bilən Babilni tiloɣa alimən» — «Rahab» bu yərdə Misirni bildüridu *(mənisi: «təkəbbur». «Yəx.» 30:7ni kərüng).* **««Meni tonup bilgənlər arisida Rahab bilən Babilni tiloɣa alimən... mana bu adəm xu yərdə tuoɣuloɣan» — dəymən»** — səzligüqi Huda Özi bolsa kerək.
87:6 ««Bu kixi bu yərdə tuoɣuloɣan» — dəp alahidə hatirigə yezip koyidu» — bu sirlik səz Hudaning Yəhudiy bolmioɣan *(«yat əllik»)* Özigə etikad kiloɣuqilarni etikadi arkilik «Özümgə təwə adəm, Özümning ailəmdiki adəm» dəp hesablap, ularoɣa iltipat kilip: «Yerusalemda tuoɣuloɣan» dəp hesablaydioɣanlikini kərsitidu.
87:6 Zəb. 22:31; Ibr.12:22-23
87:7 «Mening barlik bulak-mənbəlirim seningdidur!» — «seningda» bəlkim Zionda degən mənidə. Bəzi alimlar mənisini «Huda Özida» dəp karaydu.
88:1 «Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Mahalat-leanot» ahangida okulsun dəp...» — «Mahalat-leanot»ning mənisi naməlum; bəzi alimlar «ajizlikтiki dərdlər» yaki «harlikтin qikkan kesəl» dəp tərjimə kilidu.

Küq-madari quruoƣan adəmdək bolup qaldim.
[5] Ölüklər arisioƣa taxlanoƣanmən,
Kirilip qəbridə yatqanlardək;
Sən ularni yənə əsliməysən,
Ular qolungdin üzüp elinip yiraq kilinoƣan.
[6] Sən meni ƣangningəng tegigə,
Zulmətlik jaylaroƣa, dengizning qongqur yərlirigə qəmdürdüng.
[7] Qəƣring üstümgə eoƣir yüktək basti,
Barlik dolqunliring bilən meni kiyniding.
[8] Məndin dost-buradərlirimni yiraqlaxturdung;
Ularni məndin yirgəndürdüng;
Mən qamaloƣanmən, ƣeqqikalmaymən.
[9] Kəzlirim azab-okubəttin hirələxti;
Ƣər küni Sanga nida kilimən, i Pərwərdigar,
Qollirimni Sanga kətürüp kəldim.
[10] Ölüklərgə məjizə kərsitərsənmu?
Mərƣumlar ornidin turup Sanga təxəkkür eytarmu?
[11] Özgərməs muƣəbbiting qəbridə bayan kilinarmu?
Ƣalakət diyarida sadikliq-ƣəkikiting mahtilarmu?
[12] Karamətliring zülməttə tonularmu?
Ƣəkqaniyliking «untulux zemini»də bilinərmu?
[13] Biraq mən bolsam, Pərwərdigar, Sanga pəryad kətürimən,
Tang səƣərdə duayim aldingoƣa kiridu.
[14] I Pərwərdigar, nemigə jenimni taxliwətting?
Nemigə jamalingni məndin yoxurdung?
[15] Yaxlikimdin tartip mən ezilgən, bimardurmən;
Wəƣxətliringni kərüwerip ƣeq ƣalim qalmidi.
[16] Qəƣring üstümdin ətti;
Wəƣimiliring meni nabut kildi.
[17] Ular kün boyi taxqin suliridək meni orawaldi,
Tamamən meni qəmdürdi.
[18] Jan dostlirimni, aoƣinilirimni meningdin yiraqlaxturdung,
Mening əziz dostum bolsa qarangoƣuluqtur!

89-küy
Hudaning Dawut üqün bekitkən mənggülük əƣdisi — nemixqa məoƣlubiyət ƣəm munqərzlik bolidu?

89 [1] Əzraƣlik Etan yazoƣan «Maskil»: —
Pərwərdigarning özgərməs muƣəbbitini əbədiy küyləymən,
Aoƣzimda dəwrdin-dəwrgiqə ƣəkikət-sadakitingni ayan kilimən.
[2] Qünki mən: Özgərməs muƣəbbət mənggügə tiklinip mangidu,
Sən ƣəkikət-sadakitingni ərxiəlada mustəƣkəmləwatisən — dəp bildim;

88:5 «Ular qolungdin üzüp elinip yiraq kilinoƣan» — mənisi, bəlkim: «Hudaning insanlaroƣa daim kərsitidioƣan kəyümidin ayrilioƣan» degəndək.
88:18 «Mening əziz dostum bolsa qarangoƣuluqtur!» — baxqa birhil tərjimisi «Yar-buradərlirim qarangoƣulukqa kəmülüp qaldi».
89:1 «Əzraƣlik Etan yazoƣan «Maskil»: — **...»** — əgər bu «Etan» Dawut padixaƣning dəwridə yaxioƣan *(«1Pad.» 4:31-ayəttiki «Etan»)* bolsa, bu küy bexarət boluxi kerək. Undaq bolmisa Dawutning hanidani təƣttin məƣrum boloƣandin keyin *(Babilda sürgün boloƣandin keyin)* baxqa bir Etan yazoƣan.

[3] Sən dedingki: —
«Mən talliwaloƣinim bilən əhdə tüzgənmən;
Ⱪulum Dawutⱪa ⱪəsəm ⱪildim: —
[4] Sening əwladingni mənggü dawam ⱪildurimən,
Təhtingni əwladtin-əwladⱪa ⱪurup qiⱪimən».
Selaḥ.
[5] Ḥəm asmanlarmu Sening məjiziliringni təbrikləydu, i Pərwərdigar,
Muⱪəddəslərning jamaitidə ular ḥəⱪiⱪət-sadaⱪitingni mədḥiyiləydu;
[6] Qünki asmanlarda Pərwərdigarning təngdixi barmu?
Ⱪudrət Igisining ooƣulliri arisida Pərwərdigaroƣa ohxaydioƣan kim bar?
[7] Təngrining ḥəywisi muⱪəddəslərning məjlisidikilərni ⱪattiⱪ titritidu,
Uning ətrapidikilərning ḥəmmisi üqün U ⱪorⱪunluⱪtur.
[8] I Pərwərdigar, samawiy ⱪoxunlarning Sərdari boloƣan Huda,
Ⱪudrətlik Yaḥ,
Sanga ohxaydioƣan kim bar?
Ətrapingda ḥəⱪiⱪət-sadaⱪiting turuⱪluⱪtur.
[9] Dengizning məoƣrurluⱪi üstidin ḥəküm sürisən,
Dolⱪunliri ərkəxligəndə, sən ularni tinqlandurisən;
[10] Raḥabni əlgüdək yanjidingsən,
Küqlük biliking bilən düxmənliringni tiripirən ⱪilip tarⱪitiwətting.
[11] Asmanlar seningki, yərmu Seningkidur,
Jaḥan ḥəm uningoƣa toloƣan ḥəmmini bərpa ⱪilding.
[12] Ximal wə jənubni, ularni yaratⱪansən,
Tabor wə Ḥərmon qoⱪⱪiliri namingni yangritip küylər.
[13] Ⱪudrətlik bilək seningkidur;
Küqlüktur Sening ⱪolung, ong ⱪolung ḥəm kətürüklüktur.
[14] Təhtingning uli ḥəⱪⱪaniyliⱪ ḥəm adaləttur,
Muḥəbbət ḥəm ḥəⱪiⱪət-sadaⱪət daim didaring aldida mangidu.
[15] Təntənə sadasini bilgən həlⱪ bəhtliktur;
Ular Sening jamalingning nurida mangidu, i Pərwərdigar!
[16] Ular namingda kün boyi xad bolar,
Ḥəⱪⱪaniyliⱪingda ular kətürüldi.
[17] Qünki ularning küqining xan-xəripi əzüngdursən,
Sening iltipating bilən münggüzimiz kətürülidu.
[18] Qünki Pərwərdigar bizning ⱪalⱪinimiz,
Israildiki Muⱪəddəs Boloƣuqi Xaḥimizdur.
[19] Sən burun Өz məmin bəndənggə oƣayibanə alamättə kərünüp səz ⱪilip xuni degənidingsən: —
«Mən bir əzimət üstigə yardimimni ⱪondurdum,

89:5 «Muⱪəddəslərning jamaitidə ular ḥəⱪiⱪət-sadaⱪitingni mədḥiyiləydu» — «muⱪəddəslər» ḥəm 6-ayəttiki «ⱪudrət igisining ooƣulliri» pərixtilərni kərsətsə kerək.
89:5 Zəb. 19:1-2
89:10 «Raḥabni əlgüdək yanjidingsən» — «Raḥab» ḥəm dengiz əjdiḥasi *(jin-xəytanlarning bir ipadisi)* ḥəm Misirning bir ləⱪimi idi. Mənisi «məoƣrur»dur *(«Yəx.» 30:7ni kərüng)*.
89:11 Zəb. 24:1, 2
89:14 Zəb. 85:13; 97:2
89:15 «Təntənə sadasi» — yaki «Oƣalibiyətning warⱪirixi», yaki «Ḥeytliⱪ təntənilər».
89:17 «Sening iltipating bilən münggüzimiz kətürülidu» — «münggüz» məlum ələning yaki adəmning xan-xəripini, küqⱪudritini bildüridu.
89:18 «Qünki Pərwərdigar bizning ⱪalⱪinimiz, Israildiki Muⱪəddəs Boloƣuqi Xaḥimizdur» — baxⱪa birhil tərjimisi: «Qünki ⱪalⱪinimiz Pərwərdigardin, Xaḥimiz Israildiki Muⱪəddəs Boloƣuqidindur».

Əl arisidin mən talliwaloɣan birsini kətürdüm;
[20] Ḳulum Dawutni taptim,
Muḳəddəs meyim bilən Mən uni məsiḥ ḳilip tiklidim.
[21] Ḳolum uningoɣa yar boluxḳa bekitilgən,
Bilikim uni küqləndüridu.
[22] Düxmən uningdin ḥeq alwan-seliḳ almaydu,
Pəskəx adəm uni ḳistimaydu;
[23] Bəlki Mən rəḳiblirini uning aldida yanjiymən,
Uni əq kərgənlərni yər bilən yəksan ḳilimən;
[24] Өz ḥəḳiḳət-sadaḳitim ḥəm meḥir-muḥəbbitim uningoɣa yar bolar,
Ḥəm Mening namim bilən uning münggüzi kətürülidu.
[25] Mən uning ḳolini dengiz üstidə,
Ong ḳolini dəryalar üstidə ḳoyimən.
[26] U Meni qaḳirip dəyduki: —
«Sən mening Atam, mening Təngrim,
Nijatliḳim boloɣan ḳoram teximdursən!».
[27] Mən yənə uni Mening tunji ooɣlum dəp,
Dunya padixaḥliridin əng yuḳurisi ḳilimən.
[28] Mening muḥəbbitimni uning üqün əbədiy ḳaldurimən,
Mening əḥdəm uning bilən məḥkəm turidu;
[29] Mən uning nəslini əbədiyləxtürimən,
Uning təhtini asmanning künliridək dawam ḳildurimən.
[30] Mubada ooɣulliri Təwrat-ḳanunumdin qiḳip,
Ḥəkümlirim boyiqə yürmisə,
[31] Bəlgilimilirimni buzsa,
Əmrlirimgə itaət ḳilmisa,
[32] — U waḳitta itaətsizlikini tayaḳ bilən,
Gunaḥini yara-jaraḥət bilən jazalaymən.
[33] Lekin muḥəbbitimni uningdin üzüp ḳoymaymən,
Ḥəḳiḳət-sadaḳitimgə hiyanət ḳilmaymən;
[34] Mən tüzgən əḥdəmni əsla buzmaymən,
Ləwlirimdin qiḳḳanlirini ḥeq өzgərtməymən.
[35] Mən bir ḳetim pak-muḳəddəslikimgə ḳəsəm iqtim —
Dawutḳa ḳəti yaloɣan səzliməymən: —
[36] «Uning əwladi əbədiy dawamlixar;
Uning təhti kəz aldimdiki ḳuyax kəbi turar;
[37] U ay kəbi mənggülük mustəḥkəmlinər,
Asmandiki turoɣun guwaḥqidək məzmut turar».
Selaḥ.

89:19 «Sən burun Өz məmin bəndənggə oɣayibanə alamättə kərünüp səz ḳilip xuni degənidingsən...» — bu tooɣruluḳ «2Sam.» 7:8-17ni kərüng.
89:20 1Sam. 16:1,13
89:22 2Sam. 7:10
89:26 2Sam. 7:14; Ibr. 1:4, 5
89:27 Zəb. 2:7; 72:11; Kol. 1:15-18
89:30 2Sam. 7:14
89:35 Ibr. 6:13,17,18
89:36 Mat. 27:45
89:37 «U ay kəbi mənggülük mustəḥkəmlinər, asmandiki turoɣun guwaḥqidək məzmut turar» — «asmandiki turoɣun

38 Birak Sən bularni qətkə kekip, tenip kətting;
Sən məsih kiloqan padixahka kattik oqəzəpləndiŋ.
39 Kulung bilən tüzgən əhdidin waz kəqting,
Uning tajini yərgə taxlap daoq təgküzdung.
40 Uning barlik tam-pasillirini yikitip,
Kəl'əlirini harabilikkə aylandurdung.
41 Yoldin ətüwatkanlarning həmmisi uni bulimakta,
U barlik koxniliri aldida rəswa boldi.
42 Uni əzgənlərning ong kolini yukiri kətürdüŋ,
Pütkül düxmənlirini huxal kilding.
43 Bərhək, Sən uning kiliqining bisini kayriwətting,
Jəngdə uni tik turoquzmiding.
44 Uning julalikini yokitip,
Uning təhtini yərgə ərüwəttingsən.
45 Yaxlik künlirini Sən kiskartting,
Uni hijalətkə qəmdürdüŋ.
Selah.
46 Kaqanoqiqə, i Pərwərdigar?
Özüngni əbədiy yoxuruwerəmsən?
Kəhring ot kəbi mənggü yanarmu?
47 Manga nisbətən, əmürning kis ikənlikini əstə tutkin!
Nemixkimu barlik insan balilirini bihudilikkə yaratkansən?
48 Keni, kaysi adəm yaxap ölümni kərməydikən?
U jenini təhtisaraning qanggilidin kutkuzalamdikən?
Selah.
49 Sən həkikət-sadakitingdə Dawutka kəsəm iqkən,
Awwalki mehir-muhəbbətlər kəyərdə kaldi, ya Rəbbim?
50 Kulliring uqrawatkan məshirilərni yad ətkəysən, i Rəb —
Mən iqimdə pütkül küqlük əllərning mazakliriNi kətürüp yürimən —
51 Düxmənliringning Özüng məsih kiloqanning kədəmlirini kanqilik məshiriliginini,
I Pərwərdigar, yad ətkəysən!
52 Pərwərdigaroqa mənggügə təxəkkür-mədhiyə kayturulsun!
Amin! Amin!

Tətinqi bəlüm

90-küy
Hayatni kədirləydioqan danalik

90 1 Hudaning adimi boloqan Musaning duasi: —

guwahqi» yənə ayni kərsitiximu mumkin.
89:38 Zəb. 22:1; Mat. 27:46; Yəx. 53:3-6, 10
89:40 Zəb. 80:12-13
89:41 Zəb. 80:12-13
89:44 Yəx. 53:7-8
89:48 Zəb. 49:6-12, 15
89:49 2Sam. 7:15

Ya Rəbbim,
Sən barliⱪ dəwrdə bizgə makan bolup keliwatisən;
[2] Taoɳlar wujudⱪa kəlməstin burun,
Sən yər wə aləmni xəkilləndürməstin burun,
Əzəldin əbədgiqə Təngridursən.
[3] Sən insanni tupraⱪⱪa aylandurup: —
«Ḥəy, insan baliliri, ⱪaytinglar!» — dəysən.
[4] Mana, Sening nəziringdə ming yil —
Ətüp kətkən tünügünki bir kün,
Tündiki bir jesəktur, halas.
[5] Sən adəmlərni su taxⱪinidək elip ketisən,
Ular ətüp kətkən bir uyⱪudək,
Tang səḥərdə ünüp qiⱪⱪan ot-qəpkə ohxaydu —
[6] Ətigəndə ular kəkirip ünidu,
Keqisi bolsa kesilip, solixip ketər.
[7] Qünki biz oɳəziping bilən yoⱪaymiz,
Ⱪəḥring bilən dəkkə-dükkidə ⱪalimiz.
[8] Sən ⱪəbiḥliklirimizni kəz aldingoɳa,
Yoxurun ⱪilmixlirimizni jamalingning nuri aldioɳa ⱪoydung.
[9] Barliⱪ künlirimiz dəroɳəziping astida ətüp ketidu,
Yillirimizni bir uḥ tartix bilənla tügitimiz.
[10] Ömrimizning yilliri yətmix yil,
Maoɳdurimiz bar bolsa səksən yil;
Biraⱪ ularning pəhri japa wə biḥudiliktur;
Ḥayat tezlik bilən üzər,
Mana, biz uqup kəttuⱪ.
[11] Sanga boloɳan ḥərmət-əyminixning az-kəplükigə ⱪarap ḥesablinidioɳan,
Aqqiⱪingning xidditini kim bilsun?
[12] Xunga kənglimizni danaliⱪⱪa ⱪoyuximiz üqün,
Künlirimizni sanaxni bizgə əgətkəysən!
[13] Yenimizoɳa ⱪaytⱪaysən, i Pərwərdigar, Seni ⱪaqanoɳiqə...?!
Ⱪulliringoɳa rəḥim ⱪiloɳaysən!
[14] Bizni ətigəndə əzgərməs muḥəbbiting bilən ⱪandurоɳaysən;
Undaⱪta barliⱪ künlirimizdə küylərni yangritip xadlinimiz.
[15] Sən bizni japaoɳa qəmgən künlərgə asasən,
Külpətni kərgən yillirimizoɳa asasən yənə hursən ⱪiloɳin!
[16] Uluoɳ ixliring ⱪulliringoɳa kərüngəy,
Xanu-xəwkiting ularning ooɳullirioɳimu axkara boloɳay!
[17] Pərwərdigar Hudayimizning xerin mərḥəmiti üstimizdə boloɳay,
Ⱪolimizning ixlirini üstimizgə bərikətlik ⱪiloɳaysən,
Bərḥəⱪ, ⱪolimizning ixlirini bərikətlik ⱪiloɳaysən!

90:2 «Taoɳlar wujudⱪa kəlməstin burun» — ibraniy tilida «Taoɳlar tuoɳulmastin burun...».

91-küy
Hudaning ḫərhil yamanliḳtin, jin-xəytanlardin ḳoo̱ḏixi

91 [1] Əng Aliy Bolo̱ḳuqining məhpiy jayida turo̱ḳuqi,
Ḫəmmigə ḳadirning sayisidə aramhuda yaxaydu.
[2] Mən Pərwərdigarni: —
«Mening baxpanaḫim, Mening ḳoro̱ḫinim;
Mening Hudayim, Uningo̱ə tayinimən» — dəymən.
[3] Bərḫək, U ḳiltaḳqining toziḳidin seni ḳutulduridu,
Xum waba-ḳazadin ḫəm halas etidu.
[4] U pəyliri bilən seni yapidu;
Ḳanatliri astida panaḫ tapisən;
Uning ḫəḳiḳiti sanga ḳalḳan ḫəm istiḫkamdur.
[5] Sən nə keqidiki wəḫimidin,
Nə kündüzi uquwatḳan oḳtin,
[6] Nə ḳarango̱ulukta kəzgüqi wabadin,
Nə qüx waḳtida wəyranqiliḳ ḳilo̱ḳuqi ḫalakəttin ḳorḳmaysən.
[7] Sening yeningda mingi yiḳilip,
Ong yeḳingda on mingi o̱ulap qüxsimu,
Lekin bala-ḳaza sanga yeḳinlaxmaydu.
[8] Sən pəḳət kəzliring bilən beḳip,
Pasiḳlaro̱ə berilgən jazani kərisən.
[9] Pərwərdigarni panaḫim dəp bilgining üqün,
Ḫəmmidin Aliy Bolo̱ḳuqini makan ḳilo̱ining üqün,
[10] Bexingo̱ə ḫeq palakət qüxməydu,
Ḫeq waba qediringo̱ə yeḳinlaxmaydu.
[11] U Өz pərixtilirigə sening ḫəḳḳingdə əmr ḳilidu,
Xuning bilən ular pütkül yolliringda seni saḳlaydu.
[12] Ayio̱ing taxḳa urulup kətməsliki üqün,
Ular seni ḳollirida kətürüp yüridu.
[13] Xir wə kobra yilan üstidin besip ətisən,
Arslan wə əjdiḫani dəssəp-qəyləysən.
[14] «U Manga muḫəbbitini bao̱lio̱anliḳi üqün,
Mən uni ḳutuldurimən;
U namimni tən alo̱ini üqün yuḳirida saḳlaymən.
[15] U Manga nida ḳilidu, Mən uningo̱ə jawab berimən;
Eo̱ir kün uni basḳanda uning bilən billə bolimən;
Mən uni halas ḳilip, izzət-ḫərmətkə sazawər ḳilimən.
[16] Uzaḳ əmür bilən uni ḳandurimən,
Ḫəm nijatliḳimni uningo̱ə kərsitimən».

91:3 Zəb. 124:7
91:4 Zəb. 57:1
91:5 Ayup 5:19,20; Pənd. 3:25; Küy. 3:8
91:9 «Pərwərdigarni panaḫim dəp bilgining üqün, Ḫəmmidin Aliy Bolo̱ḳuqini makan ḳilo̱ining üqün,...» — baxḳa birhil tərjimisi, ibraniy tilo̱ə səzmusəz əgixip: — «Qünki Sən Pərwərdigar, Mening panaḫim, Ḫəmmidin Aliy Bolo̱ḳuqini makan ḳilo̱ining üqün... ». Bu tərjimisi too̱ra bolsa Huda Məsiḫkə səz ḳilip uni «Mening panaḫim» dəydu — demək, Məsiḫ bolsa Huda pütkül insanlar üqün təminligən baxpanaḫdur.
91:11 Zəb. 34:7; Mat. 4:6; Luḳa 4:10
91:12 Luḳa 4:11
91:13 Ayup 5:22,23

92-küy
Mədḥiyə

92 [1] Xabat küni üqün bir küy-nahxa: —
Pərwərdigarɵa təxəkkür eytix,
Namingni küyləx əladur, i Ḥəmmidin Aliy Bolɵuqi!
[2] Ɵzgərməs muḥəbbitingni səḥərdə,
Keqilərdə bolsa, ḥəḳiḳət-sadaḳitingni jakarlax,
[3] On tarliḳ saz wə rawabni qelip,
Qiltar bilən mungluḳ aḥangda qelix əladur!
[4] Qünki Sən Pərwərdigar, Ɵz ḳiloɣining arḳiliḳ meni hursən ḳilding,
Ḳolliringning ḳiloɣanliri bilən mən roḥlinip nahxa eytimən.
[5] Pərwərdigar, ḳiloɣan ixliring nemidegən uluoɣdur!
Oyliring naḥayiti qongḳurdur!
[6] Bioɣəm kixi buni bilməs,
Ḥamaḳət buni qüxənməs,
[7] Rəzillər ot-qəptək ayniɵanda,
Ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilarning ḥəmmisi gülləngəndə,
Mənggü ḥalak bolup ketidioɣanlar xulardur!
[8] Lekin Sən, i Pərwərdigar, əbədil'əbəd üstün turisən.
[9] Qünki mana düxmənliring, i Pərwərdigar,
Mana düxmənliring yoḳilidu;
Barliḳ ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilar tiripirən ḳiliwetilidu!
[10] Münggüzümni yawayi buḳiningkidək kətürisən;
Bexim yengi may sürkəp, məsiḥ ḳilinidu.
[11] Meni ḳəst ḳiloɣanlarning məoɣlubiyitini əz kəzum kəridu;
Manga ḳarxilixixḳa ḳozoɣaloɣan rəzillik ḳiloɣuqilarning tən bərgənlikinimu ḳuliḳim anglaydu.
[12] Ḥəḳḳaniy adəm horma dərihi kəbi gülləp-yaxnaydu;
U Liwandiki kedr dərihidək əsidu.
[13] Pərwərdigarning əyigə tikilgənlər,
Hudayimizning ḥoylilirida güllinidu;
[14] Ular ḳerioɣandimu yənə mewə beridu,
Suluḳ ḥəm yexil ular;
[15] Xuning bilən ular Pərwərdigar durustur, dəp ispatlaydu;
U mening ḳoram teximdur,
Uningda ḥeq naḥəḳlik yoḳtur!

93-küy
Pərwərdigar ḳudrətlik ḥəkümrandur

93 [1] Pərwərdigar ḥəküm süridu!
U ḥəywətni kiyim ḳilip kiygən;
Pərwərdigar kiyingən,

92:1 «Xabat küni üqün bir küy-nahxa...» — «xabat küni» — xənbə küni, yəni Huda Yəḥudiy həlḳigə bekitkən aram elix küni.
92:6 Zəb. 94:8; Pənd. 12:1
92:7 «Mənggü ḥalak bolup ketidioɣanlar xulardur!» — yaki «Bu ularning ḥalak boluxi üqün bolidu!».
92:12 Ḥak. 9:15; Ḥox. 14:6

U belini qudrət bilən baƣlioƣan;
Bərhək, xunga dunya məzmut kilinoƣan,
U təwrənməs əsla.
2 Sening təhting kədimdila bərpa kilinoƣan;
Sən əzəldin bar boloƣuqisən!
3 Kəlkün-taxkinlar əz sadasini kətürdi, i Pərwərdigar,
Kəlkün-taxkinlar əz sadasini kətürdi!
Kəlkün-taxkinlar uroƣuqi dolkunlirini yukiri kətürdi!
4 Kəp sularning xawkunliridin,
Dengiz-okyandiki qudrətlik dolkunlardin,
Üstün turoƣan Pərwərdigar qudrətliktur!
5 Sening agah-guwahlikliring nemidegən ixənqliktur!
Künlər yok boloƣuqə, i Pərwərdigar,
Əyünggə pak-mukəddəslik əbədil'əbəd rawadur.

94-küy
Intikam aloƣuqi Huda adil sotlisun!

94 1 I itikamlar aloƣuqi Təngri, Pərwərdigar!
I intikamlar aloƣuqi Təngri, parlioƣaysən!
2 Kətürülgin, Əzüngni kətürgin, i jahanni Sorak Kiloƣuqi,
Məƣrurlaroƣa jazasini bərgin!
3 Kaqanoƣiqə rəzillər, i Pərwərdigar,
Kaqanoƣiqə rəzillər təntənə kilip yürüweridu?
4 Kaqanoƣiqə hakawurlarqə səzləp walakxiydu,
Kəbihlik kiloƣuqilarning həmmisi yooƣan gəp kilip yüridu?
5 Ular həlkingni ezidu, i Pərwərdigar,
Sening mirasingoƣa jəbir-japa salmakta.
6 Tul ayal wə oƣerip-musapirlarni kirip,
Yetim-yesirlərni əltürüp: —
7 «Yah kərməydu»,
«Yakupning Hudasi kəngül bəlməydu», — dəydu.
8 Silər kəngül koyunglar, i əlning hamakətliri!
Əhməklər, kaqan dana bolisilər?
9 Kulakni tikligüqining Əzi anglimamdu?
Kəzni Yasioƣuqining Əzi kərməmdu?
10 Əllərni tərbiyiligüqi,
Insanoƣa əkil-bilim əgətküqining Əzi adəmni əyibliməmdu?
11 Pərwərdigar insanning oy-hiyallirining tutami yoklukini bilidu.

12 Sən tərbiyiligən adəm bəhtliktur, i Yah,
Yəni Sən Təwrat-kanunungdin əkil əgitidioƣan kixi bəhtliktur!
13 Xundak kilip, taki pasiklar üqün orək kolanoƣuqə —

93:4 «Dengiz-okyandiki kudrətlik dolkunlar» — «dolkunlar» ibraniy tilida «qekiwətküqilər».
94:7 Zəb. 10:11,13; 59:7
94:8 Zəb. 92:6; Pənd. 12:1
94:9 Mis. 4:11
94:11 1Kor. 3:20

Sən uni yaman künlərdin hatirjəm saḳlaysən.
14 Qünki Pərwərdigar Өz həlḳini tərk ətməydu,
Yaki Өz mirasidin waz kəqməydu.
15 Qünki ḥөküm-pərman ḥoḳuḳi ḥaman adalətkə ḳaytidu,
Barlıḳ dili duruslar bolsa, uning kəynidin mangidu.
16 Mən üqün yamanlar bilən ḳarxilixixḳa kim ornidin turidu?
Mən üqün ḳəbiḥlik ḳiloḷuqilar bilən ḳarxilixixiḳa kim məydanoḷa qiḳidu?
17 Əgər Pərwərdigar manga yardəmdə bolmioḷan bolsa,
Jenim baldur qiḳip süküt diyarida yatar idi.
18 Ayioḷim putlixay deginidə,
Өzgərməs muḥəbbiting, i Pərwərdigar, meni yəlidi.
19 Iqimdiki kəpligən oḷəm-əndixilər arisida,
Sening təsəlliliring jenimni səyündürdi.
20 Insapsizlıḳni ḳanunoḷa aylanduridioḷan,
Aq kəz olturoḷan bir təht,
Sən bilən alaḳidə bolamdu?
21 Ular ḥəḳḳaniylarning jenioḷa ḥujum ḳilixḳa yioḷilidu,
Bigunaḥ ḳanni təkidioḷan ḥəkümlərni qiḳarmaḳta.
22 Biraḳ Pərwərdigar mening egiz ḳoroḷinim bolidu;
Ḥə, mening Hudayim panaḥ Ḳoram Teximdur.
23 U ularning ḳəbiḥlikini өz bexioḷa salidu,
Ularning өz yawuzluḳliri bilən ularni üzüp taxlaydu,
Bərḥəḳ, Pərwərdigar Hudayimiz ularni üzüp taxlar.

95-küy
Ḥəḳiḳiy ibadət ḳilix üqün anglax kerək

95 1 Kelinglar, Pərwərdigarni yangritip küyləyli,
Nijatliḳimiz boloḷan Ḳoram Teximizoḷa təntənə ḳilayli!
2 Təxəkkürlər bilən uning aldioḷa keləyli,
Uningoḷa küylər bilən təntənə ḳilayli!
3 Qünki Pərwərdigar — büyük bir ilaḥtur,
Pütkül ilaḥlar üstidiki büyük bir Padixaḥtur.
4 Yərning təgliri Uning ḳolididur,
Taoḷlarning qoḳḳilirimu Uningkidur.
5 Dengiz Uningki, U uni yaratḳan;
Ḳuruḳluḳni Uning ḳolliri xəkilləndürdi.
6 Kelinglar, Uningoḷa bax urup səjdə ḳilayli,
Pərwərdigar Yaratḳuqimiz aldida tiz pükəyli!
7 Qünki U bizning Hudayimizdur,
Biz bolsaḳ Uning yayliḳidiki həlḳ,

94:14 1Sam. 12:22; Rim. 11:1, 2
94:15 «Qünki ḥөküm-pərman ḥoḳuḳi ḥaman adalətkə ḳaytidu, barlıḳ dili duruslar bolsa, uning kəynidin mangidu» — demək, adil padixaḥ-əmirlər yənə ḥoḳuḳ tutidu, yaki ḥazir ḥoḳuḳ tutuwatḳan padixaḥ towa ḳilidu; andin durus adəmlər ularni ḳollaydu.
94:17 «süküt diyari» — ələmni kərsitidu.
95:3 «... Pərwərdigar — büyük bir ilaḥtur, pütkül ilaḥlar üstidiki büyük bir padixaḥtur» — bu ayəttiki «ilaḥlar»: *(1)* taipilar qoḳunidioḷan butlarni *(əməliyəttə ularning kəynidə turoḷan jin-xəytanlarni — «Zəb.» 96:4-5, «1Kor.» 8:4-6 wə 10:19-21ni kərüng)* yaki *(2)* Hudaning səzigə məs'ul boloḷan Israil ḥakimlirini kərsitixi mumkin.

Uning ḳoli bakidioŋan ḳoylarmiz.
Bügün, əgər Uning awazini anglisanglar,
[8] Əyni qaoŋlarda Məribaḥda boloŋandək, qəl-bayawandiki Massaḥda boloŋan kündək,
Yürikinglarni jaḥil ḳilmanglar!
[9] Mana xu yərdə ata-bowiliringlar Meni sinidi, ispatlidi ḥəm ḳiloŋinimni kərdi.
[10] Mən ḳirik yil xu dəwrdin bizar bolup: —
«Bular kənglidə adaxḳan bir həlḳtur,
Mening yollirimni ḥeq bilip yətmigən» — dedim.
[11] Xunga Mən oŋəzəplinip ḳəsəm iqip: —
«Ular ḥərgiz Mening aramgaḥimoŋa kirməydu» — dedim.

96-küy
Aləm Igisi kelidu!

96 [1] Pərwərdigaroŋa atap yengi nahxa eytinglar!
Pütkül yər yüzi, Pərwərdigarni küylənglar!
[2] Pərwərdigaroŋa nahxa eytinglar, namioŋa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturunglar,
Nijatliḳini ḥər küni elan ḳilinglar!
[3] Uning xan-xəḥritini əllər arisida,
Uning məjizilirini barlik həlḳlər arisida jakarlanglar!
[4] Qünki Pərwərdigar uluoŋ, zor mədḥiyələrgə layiḳtur!
U barlik ilaḥlardin üstün, Uningdin ḳorḳux kerəktur;
[5] Qünki barlik həlḳlərning ilaḥliri — Butlar halas,
Birak Pərwərdigar asman-pələkni yaratḳandur.
[6] Xanu-xəwkət wə ḥəywət Uning aldida,
Muḳəddəs jayida ḳudrət wə güzəllik kərünidu.
[7] Pərwərdigaroŋa təəlluḳini bərgəysilər, i əl-ḳəbililər,
Pərwərdigaroŋa xan-xəḥrət wə ḳudrətni bərgəysilər!
[8] Pərwərdigaroŋa Өz namioŋa layik xan-xəḥrətni bərgəysilər;
Sowoŋa-salam elip ḥoylilirioŋa kiringlar!
[9] Pərwərdigaroŋa pak-mukəddəslikning güzəllikidə səjdə ḳilinglar;
Pütkül yər-yüzi, Uning aldida titrənglar!
[10] Əllər arisida elan ḳilinglar: —

95:7 Zəb. 100:3; Ibr. 3:7
95:8 «Əyni qaoŋlarda Məribaḥda boloŋandək, qəl-bayawandiki Massaḥda boloŋan kündək, yürikinglarni jaḥil ḳilmanglar!» — «Məribaḥ» wə «Massaḥ» degən jaylarda Israillar Hudadin yüz ərüp, Musa pəyoŋəmbərgə ḳarxi isyan-asiylik kətürgən. Bu wəḳələr «Mis.» 17-bab, «Qəl.» 20-babta hatiriləngən.
95:8 Mis. 17:7; Qəl. 20:1,3,13; Ḳan. 6:16
95:9 Ibr. 3:9
95:10 Ibr. 3:17
95:11 «Ular ḥərgiz Mening aramgaḥimoŋa kirməydu» — «Mening aramgaḥim» *(1)* Huda Israillaroŋa wədə bərgən Ḳanaan *(Pələstin)* zeminini kərsitidu. Misirdin ḳikip qəl-bayawanda kirik yil sərsan bolup yürgən xu dəwrdə Israillar itaətsizlik ḳilip u zeminoŋa kirmigən. *(2)* «Aramgaḥ» pəḳət zeminnila əməs, bəlki yənə Hudaning panaḥi, yetəkqiliki ḥəm xəpkiti astida yaxaxni əz iqigə alidu *(Injil, «Ibraniylaroŋa», 4-babnimu kərüng)*.
96:1 1Tar. 16:23-33
96:4 «Uningdin ḳorḳux kerəktur» — yaki «U dəḥxətlik-ḳorḳunqluḳtur».
96:5 «...barlik həlḳlərning ilaḥliri — butlar halas» — «butlar» ibraniy tilida «ərziməslər».
96:7 «Pərwərdigaroŋa xan-xəḥrət wə ḳudrətni bərgəysilər!» — muxu sözlər bəlkim xuni bildüriduki, Hudaoŋa Өzigə layik xan-xərəp kəltürsək, bu ḳiloŋinimiz uningoŋa biz arḳilik Өz küq-ḳudritini tehimu kərsitix imkaniyitini yaritidu.
96:9 «... pak-mukəddəslikning güzəllikidə səjdə ḳilinglar» — yaki «... pak-mukəddəs eginlərni kiyip səjdə ḳilinglar».
96:9 Zəb. 29:2

«Pərwərdigar ḥəküm süridu!
Xunga mana, dunya məzmut ḳilinoɣan, u təwrənməs əsla.
U adillik bilən həlḳlər üstigə ḥəküm qiḳiridu.
[11] Asmanlar xadlansun, yər-jaḥan hux bolsun,
Dengiz-okyan wə uningoɣa toloɣan ḥəmmə quḳan selip jux ursun!
[12 13] Dalalar ḥəm ulardiki ḥəmmə yayrisun!
U qaoɣda ormandiki pütkül dərəhlər Pərwərdigar aldida yangritip nahxa eytidu;
Qünki mana, U kelidu!
U jaḥanni sorak ḳilixḳa kelidu;
U aləmni adillik bilən,
Həlḳlərni Өz ḥəḳiḳət-sadaḳitidə sorak ḳilidu.

97-küy
Pərwərdigarning səltəniti kelidu!

97 [1] Pərwərdigar ḥəküm süridu!
Yər-zemin hux bolsun,
Kəpligən arallar xadlansun!
[2] Bulutlar wə ḳarangoɣuluk Uning ətrapididur,
Ḥəkḳaniyət wə adalət təhtining ulidur;
[3] Uning aldida ot yalḳuni yüridu,
Ətraptiki düxmənlirini kəydürüp taxlaydu;
[4] Uning qaḳmaḳliri jaḥanni yorutti,
Yər buni kərüp titrəp kətti;
[5] Pərwərdigarning aldida,
Pütkül zeminning igisining aldida,
Taoɣlar momdək erip ketidu.
[6] Asmanlar Uning ḥəkḳaniyitini jakarlaydu,
Barlik həlḳlər Uning xan-xəripini kəridu.
[7] Oyma ḥəykəllərgə qoḳunoɣanlar,
Butlar bilən mahtinip yürgüqilərning ḥəmmisi uyatta ḳalidu.
Barlik ilaḥlar, Uningoɣa səjdə ḳilinglar!

[8] Sening ḥəkümliring səwəbidin, i Pərwərdigar,
Zion anglap xadlandi,
Yəḥuda ḳizliri hux boldi.
[9] Qünki Sən Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidiki əng aliysidursən;
Sən barlik ilaḥlardin nəḳədər yuḳiridursən!
[10] Pərwərdigarni səygənlər, yamanliktin nəprətlininglar!
U məmin bəndilirining jenidin həwər alidu,
Rəzillərning qanggilidin halas ḳilidu.

96:12 13 Zəb. 98:7-8; Wəḥ. 19:11
97:1 Zəb. 93:1; 96:10
97:4 Zəb. 77:16-18; Wəḥ. 4:5
97:6 Zəb. 19:1; 50:6
97:7 «Oyma ḥəykəllərgə qoḳunoɣanlar, butlar bilən mahtinip yürgüqilər...» — «butlar» ibraniy tilida «ərziməslər». **«barlik ilaḥlar, uningoɣa səjdə ḳilinglar!»** — «ilaḥlar» bu yərdə, xundaḳla 86-, 95-, 96- wə 97-küydə kərsitilgəndək, pərixtilərni, yaki bolmisa butlarning kəynidiki jin-xəytanlarni kərsitidu. 94:3 wə izaḥatini kərüng.
97:10 Am. 5:15; Rim. 12:9

11 Ḥəkḳaniylar üqün nur,
Dili duruslar üqün xadlik teriloŋandur;
12 Pərwərdigardin xadlininglar, i ḥəkḳaniylar,
Uning pak-muḳəddəslikini yad etip təxəkkür eytinglar!

98-küy
Pərwərdigar pütkül dunyaoŋa ḥəkümranlik ḳilixḳa kelidu!

98 1 Dawut yazoŋan küy: —
Pərwərdigaroŋa atap yengi nahxa eytinglar;
Qünki U karamət məjizilərni yaratti;
Uning ong ḳoli ḥəm muḳəddəs biliki
Əzigə zəpər-nijat kəltürdi.
2 Pərwərdigar Əz nijatlikini ayan ḳildi;
Ḥəkḳaniyitini əllərning kəz aldida axkara kərsətti.
3 U Israil jəmətigə boloŋan meḥir-muḥəbbitini ḥəm ḥəḳiḳət-sadaḳitini esigə aldi,
Zeminning qət-yaḳilirimu Hudayimizning nijatlikini kərdi.
4 Pərwərdigaroŋa awazinglarni kətürünglar, pütkül yər yüzi;
Təntənə ḳilip awazinglarni kətürünglar, nahxa eytinglar!
5 Pərwərdigaroŋa qiltar qelip nahxa eytinglar,
Qiltar bilən, küyning sadasi bilən!
6 Kanay ḥəm sunay awazliri bilən,
Padixaḥ boloŋan Pərwərdigar aldida təntənə ḳilinglar;
7 Dengiz-okyan ḥəm uningoŋa toloŋan ḥəmmə jux urup,
Jaḥan ḥəm uningda yaxawatḳanlar xawḳunlisun!
8 Kəlkün-taxḳinlar qawak qalsun;
Pərwərdigar aldida taoŋlar ḳoxulup təntənə ḳilip nahxa eytsun;
9 Qünki mana, U yərni sorak ḳilixḳa kelidu;
U aləmni adillik bilən,
Həlklərni Əz ḥəḳiḳət-sadaḳitidə sorak ḳilidu.

99-küy
Muḳəddəs Hudaoŋa mədḥiyə

99 1 Pərwərdigar ḥəküm süridu!
Həlklər titrisun!
U kerublar otturisida olturidu;
Yər-jaḥan zilziligə kəlsun!
2 Pərwərdigar Zionda büyüktur,
U barlik həlklər üstidə turidioŋan aliydur.
3 Ular uluoŋ wə sürlük namingni mədḥiyiləydu;
U pak-muḳəddəstur!
4 Padixaḥning ḳudriti adalətkə beoŋixlanoŋandur;
Əzüng duruslukni məḥkəm ornatḳansən;
Sən Yaḳup arisida adalət wə ḥəkḳaniyət yürgüzgən.
5 Pərwərdigar Hudayimizni uluoŋlanglar!

Təhtipəri aldida egilip səjdə ḳilinglar —
U muḳəddəstur!
6 Uning kaḥinliri arisida Musa wə Ḥarun bar idi,
Namini qaḳiroƣanlar iqidə Samuilmu ḥazir idi;
Ular Pərwərdigaroƣa iltija ḳilip, qaḳirdi,
U ularoƣa jawab bərdi.
7 Huda bulut tüwrükidə ularoƣa səzlidi;
Ular U tapxuroƣan agaḥ-guwaḥliḳlaroƣa ḥəm nizam-bəlgilimigə əməl ḳilixatti.
8 I Pərwərdigar Hudayimiz, Sən ularoƣa jawab bərding;
Yaman ḳilmixliriƣa yarixa jaza bərgən bolsangmu,
Sən ularni kəqürgüqi Ilaḥ iding.
9 Pərwərdigar Hudayimizni uluƣlanglar!
Uning muḳəddəs teoƣida egilip səjdə ḳilinglar!
Qünki Pərwərdigar Hudayimiz muḳəddəstur!

100-küy
Pütkül yər yüzi Pərwərdigaroƣa mədḥiyə yangritinglar!

100 1 Təxəkkür eytix üqün yeziloƣan küy: —
I pütkül yər-jaḥan, Pərwərdigaroƣa awazinglarni kətürünglar!
2 Huxalliḳ bilən Pərwərdigarning hizmitidə bolunglar,
Ḥuzuriƣa təntənə-nahxilar bilən yeḳinlixinglar!
3 Bilip ḳoyunglarki, Pərwərdigar ḥəḳ Hudadur;
Bizni yaratḳan Uning Өzidur, biz əməs!
Biz uning həlḳidurmiz,
Өz yayliḳida baḳḳan ḳoyliridurmiz.
4 Dərwaziliriƣa təxəkkür eytixlar bilən,
Ḥoylariƣa mədḥiyələr bilən kiringlar;
Uni mədḥiyiləp, namiƣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturunglar!
5 Qünki Pərwərdigar meḥribandur;
Uning meḥir-muḥəbbiti əbədil'əbədgiqə,
Uning ḥəḳiḳət-sadaḳiti əwladtin-əwladḳiqidur!

101-küy
Adil padixaḥ boluxḳa bəl baoƣlax

101 1 Dawut yazoƣan küy: —
Mən өzgərməs muḥəbbət ḥəm adalət tooƣruluḳ nahxa eytimən,
Seni, i Pərwərdigar, nahxilar bilən küyləymən.
2 Mən mukəmməl yolda eḥtiyat bilən ix kərimən;
Sən ḳaqanmu yenimoƣa kelisən!?
Өz өy-ordamda sap kөngül bilən yürimən.
3 Ḥeq pasiḳ nərsini kөz aldimoƣa kəltürməymən,

100:3 «Bizni yaratḳan Uning Өzidur, biz əməs!» — yənə birhil tərjimisi: «U bizni yaratḳan, biz Uningkidurmiz».
100:3 Zəb. 95:6-7; Əz. 34:30, 31

Yoldin qətnigənlərning kilmixlirioŋa nəprətlinimən;
Bundakilar manga heq yepixmas əsla.
[4] Əgri kəngül meningdin yirak ketidu,
Heq rəzillikni tonuoŋum yoktur.
[5] Kimki əz yekinining kəynidin təhmət kiloŋan bolsa,
Mən uni yokitimən;
Nəziri üstün, dili təkəbbur adəmni mən sioŋdurmaymən;
[6] Kəzlirim zemindiki məminlərdidur,
Ular ordamda mən bilən billə tursun!
Kim mukəmməl yolda mangsa, u mening hizmitimdə bolidu.
[7] Aldamqilik yürgüzgənlərning əy-ordamda orni bolmaydu,
Yaloŋan səzligənlər kəz aldimda turmaydu.
[8] Pərwərdigarning xəhiridin yamanlik kiloŋuqilarni üzüp taxlax üqün,
Hər səhərdə zemindiki barlik rəzil adəmlərni yokitimən.

102-küy

102 [1] Ezilgənning duasi: U halidin kətkəndə, dad-pəryadini Pərwərdigar aldioŋa təkkəndə:

Duayimni angliоŋaysən, i Pərwərdigar;
Pəryadim aldingoŋa yetip kirsun!
[2] Yüzüngni məndin kaqurmioŋaysən;
Kisiloŋan künümdə manga kulak saloŋaysən;
Mən nida kiloŋan kündə, manga tez jawab bərgin!
[3] Mana, künlirim is-tütəktək tügəp ketidu,
Ustihanlirim otun-qooŋlaroŋa ohxax kəydi!
[4] Yürikim zəhmə yəp qəplər hazan boloŋandək kurup kətti,
Hətta nenimni yeyixni untudum.
[5] Mən ahu-zar tartkanlikimdin,
Ətlirim süngəklirimgə qaplixip kaldi.
[6] Qəl-bayawandiki sakiykuxtək,
Wəyranqilikta konup yürgən huwkuxka ohxaymən.
[7] Uhlimay səgək turup kəzəttimən;
Əgzidə yaloŋuz kaloŋan kuxkaq kəbimən.
[8] Düxmənlirim kün boyi meni məshirə kilmakta,
Meni hakarətligənlər ismimni lənət ornida ixlətməktə.
[9-10] Kəhring həm aqqiking tüpəylidin,
Külni nan dəp yəwatimən,
Iqimlikimni kəz yexim bilən arilaxturimən;
Qünki Sən meni kətürüp, andin yərgə urdung.
[11] Künlirim kuyax uzartkan kələnggidək yokulay dəp kaldi,

101:8 «Hər səhərdə zemindiki barlik rəzil adəmlərni yokitimən» — demək, Dawut hər ətigəndə həlkning dəwalirini sorap sot aqatti. Bu ix mukəmməl bolmioŋan bolsimu, kəlgüsidə Dawutning əwladi Kutkuzoŋuqi-Məsihning bundak ixni mukəmməl kilidioŋanlikioŋa ixinimiz. Dawutning xundak adil sorak kilixi Məsihning kəlgüsidiki sorak kilixioŋa bexarət bolidu.
102:3 Zəb. 37:20

Өzüm bolsam qəplər hazan boloŋandək ḳurup kəttim.
12 Lekin Sən, Pərwərdigar, əbədiy turisən,
Sening nam-xəḥriting dəwrdin-dəwrgiqidur.
13 Sən ornungdin turisən,
Zionoŋa rəḥim ḳilisən;
Qünki uningoŋa xəpḳət kərsitix waḳti kəldi,
Ḥə, waḳit-saiti yetip kəldi!
14 Qünki ḳulliring uning taxliridin hursənlik tapidu,
Ḥəm tupriḳioŋimu iqini aoŋritidu;
15 Əllər Pərwərdigarning namidin,
Yər yüzidiki xaḥlar xan-xəripingdin əyminidu.
16 Mana, Pərwərdigar Zionni ḳaytidin ḳuroŋanda,
U Өz xan-xəripidə kərünidu!
17 U oŋerib-miskinning duasioŋa etibar beridu;
Ularning duasini ḥərgiz kəmsitməydu.
18 Bular kəlgüsi bir əwlad üqün hatirilinidu;
Xuning bilən kəlgüsidə yaritilidioŋan bir həlḳ Yaḥni mədḥiyələydu;
19-20 Qünki U əsirlərning aḥ-zarlirini anglay dəp,
Өlümgə buyruloŋanlarni azad ḳilay dəp,
Egizdiki muḳəddəs jayidin engixip nəzər saldi,
Ərxlərdin Pərwərdigar yərgə ḳaridi;
21-22 Xundaḳ ḳilip, ular Pərwərdigarning hizmitidə bolayli degəndə,
Yəni əl-məmlikətlər jəm yioŋiloŋan waḳtida —
Pərwərdigarning nami Zionda,
Uning xərəpliri Yerusalemda jakarlinidu!

23 Biraḳ U meni yolda maoŋdursizlandurup,
Künlirimni ḳiskartti.
24 Mən: «Təngrim, əmrümning yerimida meni elip kətmə!» — dedim.
— «Sening yilliring dəwrdin dəwrgiqidur,
25 Sən yərni əlmisaḳtinla bərpa ḳiloŋansən,
Asmanlarni ḥəm ḳolliring yasioŋandur;
26 Ular yoḳ bolup ketidu,
Biraḳ Sən dawamlik turuwerisən;
Ularning ḥəmmisi kiyimdək konirap ketidu;
Ularni kona ton kəbi almaxtursang,
Xunda ular kiyim-keqək yənggüxləngəndək yənggüxlinidu.
27 Biraḳ Sən əzgərmigüqidursən,
Yilliringning tamami yoḳtur.

102:11 «Künlirim ḳuyax uzartḳan kələnggidək yoḳulay dəp ḳaldi» — «ḳuyax uzartḳan kələnggidək» — ḳuyax patḳanda, kələnggilər uzirap, andin tuyuḳsiz oŋayip bolidu.

102:18 «Bular kəlgüsi bir əwlad üqün hatirilinidu; xuning bilən kəlgüsidə yaritilidioŋan bir həlḳ Yaḥni mədḥiyələydu» — «Zəb.» 22:30-31ni, «Yəx.» 53:10ni kərüng.

102:24 «Sening yilliring dəwrdin dəwrgiqidur...» — 24-28-ayətlərdiki sözlərni *(«Sening yilliring...» degən sözlərdin baxlap)* Hudaning ḳulining Hudaoŋa eytḳini əməs, bəlki **Hudaning Өz ḳulining iltijasioŋa bərgən jawabi** dəp ḳaraymiz. Ayətlərning baoŋlinix jəḥətliridin xundaḳ ḳariduḳ. Kona grekqə tərjimisidiki *(LXXdiki)* ḳaraxmu xundaḳ. Xunga bu sözlər Dawutning əwladi boloŋan Məsiḥkə eytiloŋan, dəp ḳaraymiz. Injil, «Ibr.» 1-babnimu kərüng.

–(Miladiyədin ilgiriki 3-əsirdə, Grek imperiyəsidə tarilip kətkən kəp Yəhudiylar ibraniy tilini bilməytti. Ular Təwratni oḳuyalmioŋaqḳa, xu qaoŋda ularni dəp, Təwratning bir Grekqə tərjimisi ixlənggən. Bu tərjimə «Səptuagint» deyilidu (ḳisḳiqə LXX)).

[28] Ķulliringning balilirimu turuweridu,
Ularning əwladi ḥuzuringda məzmut yaxaydu!».

103-küy
«Hudaning meḥribanliķiǧa təxəkkür eytix»

103 [1] Dawut yazoǧan küy: —
Pərwərdigaroǧa təxəkkür ķaytur, i jenim;
I pütün wujudum, Uning muķəddəs namioǧa təxəkkür ķaytur!
[2] Pərwərdigaroǧa təxəkkür ķaytur, i jenim,
Untuma uning barlik meḥrimbanlik-bərikətlirini;
[3] U pütkül ķəbiḥlikliringni kəqüridu,
Barlik kesəlliringgə dawa ķilidu;
[4] Ḥayatingni ḥangdin ḥərlükkə ķutķuzidu,
Bexingoǧa meḥir-muḥəbbət ḥəm rəḥimdilliklarni taj ķilip kiygüzidu.
[5] Kənglüngni nazunemətlər bilən ķanduridu;
Yaxliķing bürkütningkidək yengilinidu.
[6] Pərwərdigar barlik ezilgənlər üqün ḥəkķaniylik ḥəm adalətni yürgüzidu;
[7] U Өz yollirini Musaoǧa,
Ķiloǧanlirini Israillaroǧa namayan ķiloǧan.
[8] Pərwərdigar rəḥimdil wə xəpkətliktur,
U asanliķqə aqqiķlanmaydu,
Uning meḥir-muḥəbbiti texip turidu.
[9] U uzunoǧiqə əyibləwərməydu,
Yaki ta mənggügə oǧəzipidə turiwərməydu.
[10] U bizgə gunaḥlirimizoǧa ķarita muamilidə boloǧan əməs,
Bizgə ķəbiḥliklirimizgə ķarita tegixlikini yanduroǧan əməs.
[11] Asman yərdin ķanqilik egiz bolsa,
Uningdin ķorķidioǧanlaroǧa boloǧan muḥəbbitimu xunqilik zordür.
[12] Xərķ oǧərbtin ķanqilik yiraķta bolsa,
Bizdiki asiyliklarnimu xunqə yiraklaxturdi.
[13] Ata balilirioǧa ķandaķ kəyüngən bolsa,
Pərwərdigarmu Өzidin ķorķidioǧanlaroǧa xundaķ meḥribandur.
[14] Qünki U Өzi bizning jismimizni bilidu,
Tupraķtin ikənlikimizni U esigə alidu.
[15] Insan bolsa — uning künliri ot-qəpkə ohxaydu,
Daladiki güldək ünüp qiķip qeqəkləydu;
[16] Uning üstidin xamal uqup ətidu,
U yoķ bolidu, əsliy makanimu uni ķayta tonumaydu.
[17-18] Lekin Өzidin ķorķidioǧanlaroǧa,
Өz əḥdisigə wapa ķiloǧanlaroǧa,
Kərsətmilirini orunlax üqün ularni esidə tutķanlaroǧa,

103:5 «Kənglüngni nazunemətlər bilən ķanduridu» — baxķa birnəqqə hil tərjimiliri arisida «Yilliringni nazunemətlər bilən ķanduridu» deyilidu.
103:8 Mis. 34:6; Qəl. 14:18; Ķan. 5:10; Nəḥ. 9:17; Zəb. 86:15; 145:8; Yər. 32:18
103:9 Yəx. 57:16; Yəx. 3:5
103:15 Ayup 14:1, 2; Zəb. 90:5, 6; Yaķ. 1:10, 11; 1Pet. 1:24

Pərwərdigarning meḩir-muḩəbbiti əzəldin əbədgiqə,
Ḩəkḳaniyiti əwladtin əwladlirigiqidur.
19 Pərwərdigar təhtini ərxtə ḳuroɣan,
Uning səltəniti ḩəmmining üstidin ḩəküm süridu;
20 I səzigə ḳulaḳ saloɣuqi,
Kalamini ijra ḳiloɣuqi, ḳudriti zor boloɣan Uning pərixtiliri,
Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḩiyə ḳayturunglar!
21 I silər, Uning barliḳ ḳoxunliri,
Iradisini ada ḳiloɣuqi hizmətkarliri,
Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḩiyə ḳayturunglar!
22 I, Uning barliḳ yasioɣanliri,
Ḩəkümranliḳi astidiki barliḳ jaylarda Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḩiyə ḳayturunglar!
I mening jenim, Pərwərdigaroɣa təxəkkür ḳaytur!

104-küy
Hudaning yaratḳanliḳidin ḩuzurlinix

104 1 Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḩiyə ḳaytur, i jenim!
I Pərwərdigar Hudayim, intayin uluoɣsən;
Xanu-xəwkət wə ḩəywət bilən kiyingənsən;
2 Libas bilən pürkəngəndək yoruḳluḳḳa pürkəngənsən,
Asmanlarni qedir pərdisi kəbi yayoɣansən.
3 U yuḳiriḳi rawaḳlirining limlirini sularoɣa ornatḳan,
Bulutlarni jəng ḩarwisi ḳilip,
Xamal ḳanatliri üstidə mangidu;
4 U pərixtilirini xamallar,
Hizmətkarlirini ot yalḳuni ḳilidu.
5 Yərni U ulliri üstigə ornatḳan;
U əsla təwrinip kətməydu.
6 Libas bilən oraloɣandək, uni qongḳur dengizlar bilən orioɣansən,
Sular taoɣlar qoḳḳiliri üstidə turdi.
7 Sening tənbiḩing bilən sular bədər ḳaqti,
Güldürmamangning sadasidin ular tezdin yandi;
8 Taoɣlar ərləp qiḳti,
Wadilar qüxüp kətti,
Sular Sən bekitkən jayoɣa qüxüp kətti.
9 Ular texip, yərni yənə ḳaplimisun dəp,
Sən ularoɣa qəklimə ḳoyoɣansən.

103:17-18 Ḳan. 7:9
103:21 Yar. 32:1; 1Pad. 22:19; Əf. 3:10; Kol. 1:16
104:2 Yar. 1:6; Ayup 26:7
104:3 Zəb. 18:10-11; Yəx. 19:1; Wəḩ. 14:14
104:4 Ibr. 1:7
104:5 Ayup 26:7; 38:4, 5, 6; Zəb. 24:1-2; 78:69
104:6 «Libas bilən oraloɣandək, uni qongḳur dengizlar bilən orioɣansən, sular taoɣlar qoḳḳiliri üstidə turdi» — bu ayət bəlkim Nuḩ pəyoɣəmbər dəwridiki topanni kərsitidu *(9-ayətni kərüng)*. Bəzi alimlar uni yaritilix jəryanidiki üqinqi künini kərsitidu, dəp ḳaraydu.
104:8 «Taoɣlar ərləp qiḳti, wadilar qüxüp kətti, sular Sən bekitkən jayoɣa qüxüp kətti» — baxḳa birhil tərjimisi «Ular *(sular)* taoɣlaroɣa qiḳip, wadilardin qüxüp, sən bekitkən jayoɣa eḳip kətti».

10 Təngri wadilarda bulaqlarni eqip uroɣutidu,
Suliri taoɣlar arisida aḳidu.
11 Daladiki ḥərbir janiwaroɣa ussuluḳ beridu,
Yawayi exəklər ussuzluḳini ḳanduridu.
12 Kəktiki ḳuxlar ularning boyida ḳonidu,
Dərəh xahliri arisida sayraydu.
13 U yuḳiridiki rawaḳliridin taoɣlarni suoɣiridu;
Yər Sening yasioɣanliringning mewiliridin ḳandurulidu!
14 U mallar üqün ot-qəplərni,
Insanlar üqün kəktatlarni əstüridu,
Xundaḳla nanni yərdin qiḳiridu;
15 Adəmning kənglini hux ḳilidioɣan xarabni,
Insan yüzini parḳiritidioɣan mayni qiḳiridu;
Insanning yürikigə nan bilən ḳuwwət beridu;
16 Pərwərdigarning dərəhliri,
Yəni Əzi tikkən Liwan kedir dərəhliri su iqip ḳanaətlinidu.
17 Ənə axular arisioɣa ḳuxlar uwa yasaydu,
Ləylək bolsa, arqa dərəhlirini makan ḳilidu.
18 Egiz qoḳḳilar taoɣ əqkilirining,
Tik yarlar suoɣurlarning panaḥi bolidu.
19 Pəsillərni bekitmək üqün U ayni yaratti,
Ḳuyax bolsa petixini bilidu.
20 Sən ḳarangoɣuluḳ qüxürisən, tün bolidu;
Ormandiki janiwarlarning ḥəmmisi uningda xipir-xipir kezip yüridu.
21 Arslanlar olja izdəp ḥərkirəydu,
Təngridin ozuḳ-tülük sorixidu;
22 Ḳuyax qiḳipla, ular qekinidu,
Ḳaytip kirip uwilirida yatidu.
23 Insan bolsa əz ixioɣa qiḳidu,
Ta kəqkiqə meḥnəttə bolidu.
24 I Pərwərdigar, yasioɣan ḥərhil nərsiliring nəḳədər kəptur!
Ḥəmmisini ḥekmət bilən yaratḳansən,
Yər yüzi ijat-baylikliring bilən toldi.
25 Ənə büyük bipayan dengiz turidu!
Uningda san-sanaḳsiz oɣuz-oɣuz janiwarlar,
Qong wə kiqik ḥaywanlar bar.
26 Xu yərdə kemilər ḳatnaydu,
Uningda oynaḳlisun dəp sən yasioɣan lewiatanmu bar;
27 Waḳtida ozuḳ-tülük bərgin dəp,
Bularning ḥəmmisi Sanga ḳaraydu.
28 Ularoɣa bərginingdə, teriwalidu,
Ḳolungni aqḳiningdila, ular nazunemətlərgə toyidu.
29 Yüzüngni yoxursang, ular dəkkə-dükkigə qüxidu,

104:18 «Tik yarlar suoɣurlarning panaḥi bolidu» — «suoɣurlar» *(yaki «siqḳanlar»)* kiqik bir ḥaywan.
104:21 Ayup 38:39,40; Yəx. 31:4
104:26 «Uningda oynaḳlisun dəp sən yasioɣan lewiatanmu bar» — «lewiatan» — 74:14-ayəttiki ḥəm «Ayup» 41:1-ayəttiki izaḥatlarni kərüng.
104:27 Zəb. 145:15

Roḫlirini alsang, ular jan üzüp,
Yənə tuprakḳa ḳaytidu.
30 Roḫingni əwətkiningdə, ular yaritilidu,
Yər-yüzi yengi bir dəwr bilən almixidu.
31 Pərwərdigarning xan-xəḫriti əbədiydur,
Pərwərdigar Өz yaratḳanliridin hursən bolidu.
32 U yərgə baḳḳinida, yər titrəydu,
Taoḳlaroḳa təgkinidə, ular tütün qiḳiridu.
33 Ḥayatla bolidikənmən, Pərwərdigaroḳa nahxa eytimən;
Wujudum bolsila Hudayimni küyləymən.
34 U sürgən oy-hiyallirimdin səyünsə!
Pərwərdigarda huxallinimən!
35 Gunaḫkarlar yər yüzidin tügitilidu,
Rəzillər yoḳ bolidu.
I jenim, Pərwərdigaroḳa təxəkkür-mədḥiyə ḳaytur!
Ḫəmdusana!

105-küy
Huda Israil həlḳigə kərsətkən məjizə ḥəm xapaətlərning tarihi

105 1 Pərwərdigaroḳa təxəkkür eytinglar,
Uning namini qaḳirip iltija ḳilinglar,
Uning ḳiloḳanlirini həlḳlər arisida ayan ḳilinglar!
2 Uningoḳa nahxilar eytip, Uni küyləngla r;
Uning pütkül karamət məjiziliri üstidə seoḳinip oylininglar.
3 Muḳəddəs namidin pəhirlinip danglanglar,
Pərwərdigarni izdigüqilərning kəngli xadlansun!
4 Pərwərdigarni ḥəmdə Uning küqini izdənglar,
Didar-ḥuzurini tohtimay izdənglar.
5 Uning yaratḳan məjizilirini,
Karamət-alamətlirini ḥəm aoḳzidin qiḳḳan ḥəkümlirini əstə tutunglar,
6 I Uning ḳuli Ibraḥim nəsli,
Өzi tallioḳanliri, Yaḳupning ooḳulliri!
7 U, Pərwərdigar — Hudayimiz,
Uning ḥəkümliri pütkül yər yüzididur.
8 Өzi tüzgən əḥdisini əbədiy yadida tutidu —
— Bu Uning ming əwladḳiqə wədixləxkən sözidur, —
9 Yəni Ibraḥim bilən tüzgən əḥdisi,
Isḥaḳḳa iqkən ḳəsimidur.
10 U buni Yaḳupḳimu nizam dəp jəzmləxtürdi,

104:29 Zəb. 30:7
104:33 Zəb. 63:4; 146:2
104:35 «Ḫəmdusana!» — bu yərdə *(xundaḳla Zəburning baxḳa yərliridə)* «Ḫəmdusana» ibraniy tilidiki «Ḫalleluyaḥ», yəni «Yaḥni mədḥiyilənglar» degən sözni bildüridu.
105:1 «Uning Pərwərdigarning ḳiloḳanlirini həlḳlər arisida ayan ḳilinglar!» — bu uluoḳ küydə «Yar.» 12-41 bablar, «Mis.» 1-24 bablardiki tarih kəzdə tutulidu.
105:1 1Tar. 16:8-22
105:3 Zəb. 34:2-3

Israilоға əbədiy əһdə kilip berip: —
11 «Sanga Kanaan zeminini berimən,
Uni mirasing bolоған nesiwəng kilimən», — dedi,
12 — Gərqə xu qaоқda ularning sani az,
Etiwarоға elinmiоған, xu yərdiki musapirlar bolsimu.
13 Ular u yurttin bu yurtka,
Bu əldin u kəbiligə kezip yürdi;
14 U һeqkimning ularni ezixigə yol koymidi,
Ularni dəp padixaһlarоқimu tənbiһ berip: —
15 Mən məsiһ kiloғanlirimоға təgmə,
Pəyоғəmbərlirimgə yaman ix kilma! — dedi.
16 U axu yurtka aqarqilikni buyrudi,
Tirək bolоған ax-nanni kurutuwətti.
17 U ulardin burun bir adəmni əwətkənidi,
Yüsüp kul kilip setiloғanidi.
18 Uning putliri zənjirdə aoғridi,
Uning jeni təmürgə kirip kisildi;
19 Xundakla ta əzigə eytiloған wəһiy əməlgə axuruloғuqə,
Pərwərdigarning səz-kalami uni sinap tawlidi;
20 Pirəwn adəmlirini əwətip uni boxatkuzdi,
Kowmlarning һəkümdari uni һərlükkə qikardi.
21 Uni əz ordisioға oғojidar kilip koydi,
Pütün mal-mülkigə baxlik kilip təyinləp,
22 Əz wəzirlirini uning ihtiyarida bolup tərbiyilinixkə,
Aksakallirioға danalik əgitixkə tapxurdi.
23 Xuning bilən Israil Misiroға kəldi,
Yakuplar Һamning zeminida musapir bolup yaxidi.
24 Pərwərdigar Əz һəlkini kəp nəsillik kilip,
Əzgüqiliridin küqlük kildi.
25 U Misirlikларning kəlbidə Əz һəlkigə nəprət һasil kildi,
Ularni Əz kullirioға һiylə-mikirlik boluxka mayil kildi.
26 U Əz kuli bolоған Musani,
Əzining tallioғini Һarunni yollidi.

105:10 «U buni Yakupkimu nizam dəp jəzmləxtürdi...» — bu yərdə «Yakup» Yakupning əzini *(Israil һəlki əməs)* kərsitidu.
105:10 Yar. 28:13; 35:11; 1Tar. 16:17
105:11 Yar. 13:15; 15:18
105:12 1Tar. 16:19
105:14 Yar. 35:5
105:15 «Mən məsiһ kiloғanlirimоға təgmə, pəyоғəmbərlirimgə yaman ix kilma!» — məsilən, «Yar.» 20:3-7.
105:16 «U... tirək bolоған ax-nanni kurutuwətti» — səzmusəz tərjimə kiloғanda «U pütün nan *(nanni kətüridioған)* һasisini sunduruwətti». Mumkinqiliki barki, kədimki zamanlarda Yəһudiy һəlki əz nanlirini bir һasida *(zihta tiziloғandək)* kətürüp mangatti. Hərһalda omumiy mənisi tərjimə kiloғinimizdək bolsa kerək.
105:17 «U ulardin burun bir adəmni əwətkənidi» — Huda Yüsüpni əwətti. Əməliyəttə Yüsüpning aka-ukilirining əzini Misirlikлароға kul boluxka setiwetixi dəl Hudaning pilani idi; xunga «Huda Yüsüpni əwətti» degili bolidu.
105:17 Yar. 37:28,36; 45:5
105:19 Yar. 37:5-11
105:21 Yar. 41:40
105:23 «Xuning bilən Israil Misiroға kəldi, Yakuplar Һamning zeminida musapir bolup yaxidi» — bu ayəttə «Israil» һəm «Yakuplar» һəzriti Yakup wə uning ailisidikilirini *(xu qaоқda 70qə adəm)* kərsitidu.
105:24 Mis. 1:7, 9
105:25 Mis. 1:9,10,12
105:26 Mis. 3:10; 4:12

[27] Ular Misirda ilaḩiy alamətlərni ayan ḳilip,
Ḥam zeminida uning məjizilirini ornatti.
[28] Pərwərdigar ḳarangoɣulukṇi əwətip,
Zeminni zulmətkə ḳaplitiwətti;
Misirliḳlar Uning əmrigə ḳarxi turoɣan əməsmu?
[29] U ularning sulirini ḳanoɣa aylandurdi,
Beliḳlirini ḳurutuwətti.
[30] Ularning yərlirini miz-miz paḳilar basti,
Xaḩ-əmirlirining ḩujrilirioɣimu ular tolup kətti.
[31] U bir səz bilənla, oɣuz-oɣuz qiwinlar besip kəldi;
Ḥəmmə bulung-puqḳaḳlarda oɣing-oɣing uqar qümülilər.
[32] U yamoɣurning ornioɣa məldür yaoɣdurup,
Bu zeminoɣa yalḳunluḳ ot qüxürdi.
[33] U üzüm tallirini, ənjur dərəhlirini urdi,
Zemindiki dərəhlərni sunduruwətti.
[34] U bir səz ḳilixi bilənla, qekətkilər kəldi,
Sansiz yutḳur ḩaxarətlər mizildap,
[35] Zeminida bar boloɣan giyaḩlarni yutuwətti,
Etizlarning barliḳ ḩosullirini yəp tügətti.
[36] Ahirda zeminidiki barliḳ tunji tuoɣuloɣanlarni,
Ularning oɣururi boloɣan birinqi ooɣul balilirini ḳiriwətti.
[37] Өz həlḳini bolsa, altun-kümüxlərni kətürgüzüp qiḳardi,
Ḳəbililiridə birsimu yiḳilip qüxüp ḳaloɣini yoḳ.
[38] Ularning qiḳḳinioɣa Misir huxal boldi,
Qünki ularning wəḩimisi Misirliḳlaroɣa qüxti.
[39] U ularoɣa bulutni sayiwən boluxḳa,
Otni tündə nur boluxḳa bərdi.
[40] Ular soridi, U bədinilərni qiḳardi,
Ularni samawiy nan bilən ḳandurdi.
[41] U taxni yardi, sular bulduḳlap qiḳti;
Ḳaḳaslikta dəryadək aḳti.
[42] Qünki U bərgən muḳəddəs səzini,
Өz ḳuli Ibraḩimni əstə tutti.
[43] U həlḳini xad-huramlik bilən,
Өz tallioɣinini xadiyanə təntənilər bilən azadliḳḳa qiḳardi.
[44] U ularoɣa əllərning zeminlirini berip,
Ularni həlḳlərning əjir-meḩnətligə muyəssər ḳildi,
[45] Bu, ularning Uning bəlgilimilirini tutup,
Ḳanunlirioɣa itaət ḳilixi üqün idi!
Ḥəmdusana!

105:27 Mis. 7:9
105:28 **«Pərwərdigar ḳarangoɣulukṇi əwətip, zeminni zulmətkə ḳaplitiwətti; Misirliḳlar Uning əmrigə ḳarxi turoɣan əməsmu?»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Pərwərdigar ḳarangoɣulukṇi əwətip, ḳarangoɣuluḳlar bolsa Uning buyrukioɣa ḳarxilik kərsətmidi».
105:36 Zəb.78:51
105:38 Mis. 12:33
105:42 Yar. 15:14
105:43 Mis. 14:8; Qəl. 33:3
105:45 Mis. 19:4, 5, 6; Ḳan. 4:1, 40; 6:21, 22, 23, 24, 25

106-küy
Hudaning wapadarliḳi wə səwr-taḳiti; insanning wapasizliḳi

106 [1] Ḥəmdusana!
Pərwərdigarоɣa təxəkkür eytinglar!
Qünki U meḥribandur, əbədiydur Uning meḥir-muḥəbbiti.
[2] Pərwərdigarning ḳudrətlik ḳiloɣanlirini kim səzləp berələydu?
Uning bar xan-xəḥritini kim jakarlap berələydu?
[3] Bəhtliktur adalətni tutḳan,
Daim ḥəḳḳaniyliḳni yürgüzgən kixi!
[4] Həlḳinggə boloɣan ḥimmiting bilən meni əsligəysən, i Pərwərdigar;
Nijatliḳing bilən yenimoɣa kelip həwər aloɣin!
[5] Xuning bilən, Sən tallioɣanliringning bərikitini kərəy,
Өz elingning xadliḳi bilən xad bolay,
Өz mirasing boloɣan həlḳing bilən pəhirlinip, yayrap yürəy!
[6] Biz ata-bowilirimiz ḳatarida gunaḥ ətküzduḳ,
Ḳəbiḥlik ḳilduḳ, yamanliḳ əyliduḳ.
[7] Misirda turoɣan ata-bowilirimiz məjiziliringni nəzirigə almay,
Kəp meḥribanliḳliringni esigə almidi;
Bəlki dengizda, Ḳizil Dengiz boyida isyan kətürdi.
[8] Biraḳ U ḳudritimni namayan ḳilay dəp,
Өz nami üqün ularni ḳutḳuzdi.
[9] Uning Ḳizil Dengizoɣa tənbiḥ berixi bilən,
U ḳupḳuruḳ boldi;
Huddi ḳaoɲjiraḳ qəllüktin yetəkləp mangoɣandək,
U ularni dengiz təgliridin ḳuruḳ ətküzdi.
[10] Ularni əq kərgənlərning ḳolidin ḥərlükkə qiḳardi,
Ularoɣa ḥəmjəmət bolup düxmən qanggilidin ḳutḳuzdi.
[11] Yawlarni sular basti,
Ularning ḥeqbirsi saḳ ḳalmidi.
[12] Xundila ular Uning səzlirigə ixənq ḳildi;
Ular Uni küylidi.
[13] Ular Uning ḳiloɣanlirini xunqə tez untudi,
Nəsiḥətini kütmidi;
[14] Bəlki dalada aq kəzlükkə baladək berildi,
Qəl-bayawanda Təngrini sinidi.
[15] Xunga U sorioɣinini ularoɣa bərdi,
Biraḳ jüdətküqi bir kesəlni janlirioɣa təgküzdi.

106:1 «Pərwərdigar... meḥribandur, əbədiydur Uning meḥir-muḥəbbiti...» — bu küydə Təwrattiki «Mis.» 1-24-bablar, «Qəl.» 11-17, 20-bablar, «Yəxua», «Batur ḥakimlar» ḥəm «Padixaḥlar» degən ḳisimlardiki tarih kəzdə tutulidu.
106:1 1Tar. 16:34-36; Zəb. 107:1; 118:1; 136:1
106:4 «Nijatliḳing bilən yenimoɣa kelip həwər aloɣin!» — ibraniy tilida: «Nijatliḳing bilən meni yoḳlioɣaysən» degən səzlər bilən ipadilinidu.
106:6 Law. 26:40; Yər. 3:25; Dan. 9:5
106:7 Mis. 14:11,12
106:8 Mis. 9:16
106:9 Mis. 14:21,22,29
106:11 Mis. 14:27; 15:5
106:12 Mis. 14:31; 15:1
106:14 Mis. 16:3; Qəl. 11:4,6,33; Zəb. 78:18; 1Kor. 10:6
106:15 Qəl. 11:20, 33; Zəb. 78:29-31; Yəx. 10:16

[16] Ular bargahta Musaoƣa həsət kildi,
Hudaning mukəddəs bəndisi Harunnimu kərəlmidi.
[17] Yər eqilip Datanni yutuwətti,
Abiramni adəmliri bilən kapsiwaldi.
[18] Əgəxküqiliri arisida ot yekildi;
Yalkun rəzillərni kəydürüwətti.
[19] Ular Horəb teoƣida mozay butni yasidi,
Kuyma həykəlgə səjdə kilip,
[20] Əzlirining pəhir-xəhriti bolouqining ornioƣa,
Ot-qəp yəydioƣan əküzning süritini almaxturdi.
[21] Misirda uluoƣ ixlarni kərsətkən Nijatkari Təngrini ular untudi.
[22] Dərwəkə, Ham diyarida məjizilər yaratkan,
Kizil Dengiz boyida korkunqluk ixlarni kərsətkən Hudani untudi.
[23] U ularni halak kilimən degənidi —
Əz tallioƣini Musa kəhrini yandurux üqün Uning aldida ariqi bolup tik turmioƣan bolsa,
— Dərwəkə xundak kiloƣan bolar idi.
[24] Ular yənə güzəl zeminni kəmsitip rət kildi,
Uning wədisigə ixənmidi;
[25] Bəlki qedirlirida kakxap yürüp,
Pərwərdigarning awazioƣa kulak salmidi.
[26] Xunga U ularoƣa kəsəm kilip kol kətürüp: —
Silərni qəldə yikitip tügəxtürimən —
[27] Əwladliringlarnimu əllər arisida yikitip tügəxtürüp,
Yaka yurtlar ara tarkitiwetimən» — dedi.
[28] Ular Baal-Peor butka əzini etip qokunup,
Əlüklərgə atioƣan kurbanlikларni yedi.
[29] Ular kilmixliri bilən Uning aqqikini kəltürdi,
Ular arisida waba kozoƣaldi;
[30] Finihas turdi-də, həküm yürgüzdi,
Xuning bilən waba tosuldi;
[31] Bu ix Finihaska həkkaniyət dəp hesablandi,
Uning nəsligimu əwladidin əwladioƣiqə, əbədiy xundak hesablandi.
[32] Ular yənə Pərwərdigarni meribah suliri boyida oƣəzəpkə kəltürdi,
Ularning səwəbidin Musaoƣimu zərər yətti;
[33] Qünki ular uning rohini teriktürdi,
Uning ləwliri bihəstiliktə gəp kilip saldi.

106:16 Qəl. 16
106:17 Qəl. 16:31,32,33; Kan. 11:6
106:18 Qəl. 16:35,46
106:19 Mis. 32:4
106:23 Mis. 32:11,32; Kan. 9:13,14; 10:10
106:24 Qəl. 14:1, 2
106:26 Qəl. 14:28
106:27 Zəb. 44:10-14; Əz. 20:23
106:28 «Ular Baal-Peor butka əzini etip qokunup, əlüklərgə atioƣan kurbanlikларni yedi» — «əlüklərgə kurbanlik kilix», «yaoƣ puritix» katarlik hərkandak paaliyətlər Təwratta kət'iy mən'i kilinoƣan.
106:28 Qəl. 25:3; 31:16; Wəh. 2:14
106:32 Qəl. 20:12; Zəb. 95:8
106:33 «Qünki ular uning rohini teriktürdi» — bəzi tərjimilərdə «uning rohi» Musaning rohi əməs, bəlki Hudaning Rohi dəp qüxəndürülidu. **«... Ular uning rohini teriktürdi, uning ləwliri bihəstiliktə gəp kilip saldi»** — «Qəl.» 20:7-13ni kərüng.

[34] Ular Pərwərdigarning əmrigə hilaplik kilip,
Xu yərdiki kowmlarni yokatmidi;
[35] Bəlki yat əllər bilən arilixip,
Ularning kilikirini əgəndi;
[36] Ularning butlirioŋa qokundi,
Bular əzlirigə bir tuzak bolup qikti;
[37] Qünki ular əz ooŋul-kizlirini soyup, jinlaroŋa kurbanlikka beoŋixlidi.
[38] Xundak kilip ular bigunah kanni,
Yəni Kanaandiki butlaroŋa atap kurbanlik kilip, əz ooŋul-kizlirining kenini tökti;
Zemini kanoŋa buloŋinip kətti.
[39] Ular əz kilmixliri bilən buloŋandi;
Kilikliri bilən pahixə ayaldək buzuldi.
[40] Xunga Pərwərdigar Əz həlkidin kattik oŋəzəpləndi,
U Əz mirasidin yirgəndi;
[41] Ularni yat əllərning koliioŋa bərdi,
Ularoŋa əqmənlər ular üstidin həkümranlik kildi.
[42] Düxmənliri ularni əzdi,
Ular yaw koli astida egilip püküldi.
[43] Kəp ketim Pərwərdigar ularni kutkuzdi;
Birak ular bolsa, əz hahixliri bilən Uningoŋa asiylik kildi,
Ular əz kəbihliki bilən pəs haloŋa qüxti.
[44] Xundaktimu U ularning nalə-pəryadini anglioŋanda,
Ularning jəbir-japalirioŋa etibar bərdi;
[45] Həm ular bilən tüzgən əhdisini əslidi,
Zor mehir-xəpkiti bilən, oŋəzipidin yandi,
[46] U ularni sürgün kiloŋanlarning kəlbidə rəhim oyoŋatti.
[47] Bizni kutkuzoŋaysən, i Pərwərdigar Hudayimiz!
Mukəddəs namingoŋa təxəkkür eytixka,
Təntənə kilip Seni mədhiyiləxkə,
Bizni əllər arisidin yeningoŋa yioŋiwaloŋaysən!
[48] Israilning Hudasi boloŋan Pərwərdigaroŋa,
Əzəldin ta əbədgiqə təxəkkür-mədhiyə kayturulsun!
Pütkül həlk «Amin» desun!
Həmdusana!

Bəxinqi Bəlüm

107-küy
Hudaning barlik insanlaroŋa kərsətkən mehribanliki üqün təxəkkür eytinglar!

107 [1] Ah, Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytinglar!
Qünki U mehribandur, əbədiydur Uning mehir-muhəbbiti!

106:35 Həak. 2:2; 3:5, 6
106:37 Law. 18:21; Kan. 12:31; 2Pad. 16:3; 17:17; 21:6; 2Tar. 28:3; 33:6
106:38 Qəl. 35:33
106:45 «Zor mehir-xəpkiti bilən,...» — ibraniy tilida: «Zor mehir-xəpkətliri bilən...».
106:47 1Tar. 16:35
106:48 1Tar. 16:36
107:1 Zəb. 106:1; 118:1; 136:1

[2] Pərwərdigar yaw ḳolidin ḳutḳuzoɣanlar,
U ḥəmjəmət bolup ḳutḳuzoɣan həlḳi buni dawamlik bayan ḳilsun —
[3] Yəni U xərḳ bilən oɣərbtin, ximal bilən jənubtin,
Ḥərḳaysi yurtlardin yioɣiwelinoɣanlar buni eytsun!
[4] Ular qəl-bayawanni kezip pinḥan yolda adaxti,
Adəm makanlaxḳan ḥeqbir xəḥərni tapalmastin.
[5] Aq ḥəmdə ussuz bolup,
Jeni qiḳay dəp ḳaldi.
[6] Andin Pərwərdigaroɣa pəryad ḳildi,
U ularni muxəḳḳətliridin azad ḳildi.
[7] Makanlaxḳudək xəḥərgə yətküqə,
U ularni tüz yolda baxlidi.
[8] Ular Pərwərdigaroɣa təxəkkür eytsun!
Uning əzgərməs muḥəbbiti üqün,
Insan balilirioɣa kərsətkən məjiziliri üqün!
[9] Qünki U qangḳioɣan kəngülni ḳandurdi,
Aq ḳaloɣan janni esil nemətlər bilən toldurdi.
[10] Zülməttə, ələm kələnggisidə yaxioɣanlar,
Təmür kixən selinip, azab qəkkənlərni bolsa,
[11] (Qünki ular Təngrining əmirlirigə ḳarxilik ḳildi,
Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqining nəsiḥətini kəmsitti)
[12] — U ularni japa-muxəḳḳət tartḳuzup kəmtər ḳildi,
Ular putlixip yiḳildi, ularoɣa yardəmgə birsimu yoḳ idi.
[13] Andin Pərwərdigaroɣa yelinip pəryad ḳildi,
U ularni muxəḳḳətliridin azad ḳildi.
[14] Ularni zulmət ḥəm ələm sayisidin qiḳirip,
Ularning zənjir-asarətlirini sundurup taxlidi.
[15] Ular Pərwərdigaroɣa təxəkkür eytsun!
Uning əzgərməs muḥəbbiti üqün,
Insan balilirioɣa kərsətkən məjiziliri üqün!
[16] Mana U mis dərwazilarni parə-parə ḳilip,
Təmür taḳaḳlarni kesip taxlidi.
[17] Ḥamaḳətlər əz itaətsizlik yolliridin,
Ḳəbiḥlikliridin azablaroɣa uqraydu;
[18] Kənglidə ḥərhil ozuḳ-tülüktin bizar bolup,
Ələm dərwazilirioɣa yeḳinlixidu.
[19] Andin Pərwərdigaroɣa yelinip pəryad ḳilidu,
U ularni muxəḳḳətliridin azad ḳilidu.
[20] U səz-kalamini əwətip, ularni saḳaytidu,
Ularni zawalliḳliridin ḳutḳuzidu.
[21] Ular Pərwərdigaroɣa təxəkkür eytsun!
Uning əzgərməs muḥəbbiti üqün,
Adəm balilirioɣa kərsətkən məjiziliri üqün!
[22] Ḳurbanlik süpitidə təxəkkürlər eytsun,

107:3 «... U... ximal bilən jənubtin... yioɣiwelinoɣanlar buni eytsun!» — bəzi kona kəqürmilərdə «jənubtin» degənning ornida «dengizdin» deyilidu; yəni «U... ximal bilən dengizdin... yioɣiwelinoɣanlar buni eytsun!» deyilidu *(ibraniy tilida ikki səzning pərḳi qong əməs, yəni «yami» bilən «Yamin»).*

Uning қiloɳanlirini təntənilik nahxilar bilən bayan қilsun!
[23] Kemilərdə dengizoɳa qüxüp қatnioɳuqilar,
Uluoɳ sularda tirikqilik қiloɳuqilar,
[24] Bular Pərwərdigarning ixlirioɳa guwaһqidur,
Qongқur okyanda kərsətkən karamətlərni kərgüqidur.
[25] Qünki U bir səz bilənla xiddətlik xamalni qiқirip,
Dolқunlirini ərkəxlitidu;
[26] Kemiqilər asman-pələk ərləydu,
Sularning təһtilirigə qüxidu,
Dəһxəttin ularning jeni erip ketidu.
[27] Ular məst adəmdək ələng-sələng iroɳanglaydu,
Ңərқandaқ əқil-qarisi tügəydu;
[28] Andin Pərwərdigaroɳa yelinip pəryad қilidu,
U ularni muxəққətliridin azad қilidu.
[29] U boranni tinqitidu,
Su dolқunlirimu jim bolidu.
[30] Xuning bilən ular tinqliқidin xadlinidu;
U ularni təxna boloɳan aramgaһioɳa yetəkləp baridu.
[31] Ular Pərwərdigaroɳa təxəkkür eytsun!
Uning əzgərməs muһəbbiti üqün,
Insan balilirioɳa kərsətkən məjiziliri üqün!
[32] Ular həlқning jamaitidimu Uni uluoɳlisun,
Aқsaқallar məjlisidə Uni mədһiyilisun.
[33] U dəryalarni qəlgə,
Bulaқlarni қaқaslиққa aylanduridu.
[34] Aһalisining yamanliқi tüpəylidin,
Ңosulluқ yərni xorluқ қilidu.
[35] U yənə qəl-bayawanni kəlgə,
Qangқaқ yərni bulaқlaroɳa aylanduridu;
[36] Aqlarni xu yərgə jaylaxturup,
Ular olturaқlaxқan bir xəһərni bərpa қilidu;
[37] Ular etizlarni ңəydəp-terip, üzümzarlarni bərpa қilidu;
Bular ңosul-məһsulatni mol beridu.
[38] U ularoɳa bərikət beridu,
Xuning bilən ularning sani helila exip baridu,
U ularning mal-waranlirini ңeq azaytmaydu.
[39] Ular yənə jəbir-zulum, bala-қaza ңəm dərd-ələmgə yoluқup,
Sani aziyip, pükülidu.
[40] U esilzadilər üstigə kəmsitixlirini təkidu,
Yolsiz dəxt-səһrada ularni sərgərdan қilidu;
[41] Lekin miskin adəmni jəbir-zulumdin yuқiri kətürüp saқlaydu,
Uning ailə-tawabatini қoy padisidək kəp қilidu.

107:22 «Қurbanliқ süpitidə təxəkkürlər eytsun,...» — yaki «Təxəkkür қurbanliқliri atisun,...».
–«Təxəkkür қurbanliқi» Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən қanun bekitkən altə hil қurbanliқlardin biri.
107:22 Law. 7:12; Zəb. 50:14
107:23 Wəһ. 18:17
107:35 Yəx. 41:18
107:41 1Sam. 2:8; Zəb. 113:7, 8

42 Buni kəngli duruslar kərüp xadlinidu;
Pasiqlarning aoŋzi etilidu.
43 Kimki dana bolsa, bularni bayqisun,
Pərwərdigarning mehir-xəpkətlirini qüxənsun!

108-küy
Hudaning oŋəlibisigə boloŋan təxna-tilawət

108 1 Dawutning küy-nahxisi: —
Iradəm qing, i Huda, iradəm qing;
Mən mədhiyə nahxilirini eytip,
Bərhək, Seni küyləymən, pütün rohim bilən!
2 I nəoŋmə-sazlirim, oyoŋan!
Mən səhər kuyaxinimu oyoŋitimən!
3 Həlk-millətlər arisida Seni uluoŋlaymən, i Pərwərdigar;
Əllər arisida Seni küyləymən!
4 Qünki əzgərməs muhəbbiting ərxlərgə yətküdək uluoŋdur;
Həkiqiting bulutlaroŋa takaxti.
5 I Huda, xan-xəhriting ərxlərdin yukiri uluoŋlanoŋay,
Xan-xəriping yər yüzini kaplioŋay!
6 Əz səygənliringning nijatlik tepixi üqün,
Ong kolung bilən kutkuzoŋaysən,
Duayimni ijabət kiloŋaysən.
7 Huda Əz pak-mukəddəslikidə xundak degən: —
«Mən təntənə kilimən,
Mən Xəkəm diyarini bəlüp berimən,
Sukkot wadisini təksim kilixka əlqəymən.
8 Gilead Manga mənsuptur,
Manassəhmu Manga mənsuptur;
Əfraim bolsa beximdiki dubuloŋamdur,
Yəhuda Mening əmr-pərman qikaroŋuqimdur;
9 Moab Mening yuyunux jawurumdur;
Edomoŋa qoruoŋumni taxlaymən;
Mən Filistiyə üstidin təntənə kilimən!».
10 Kim Meni bu mustəhkəm xəhərgə baxlap kirəlisun?
Kim Meni Edomoŋa elip baralisun?
11 I Huda, Sən bizni rasttinla qətkə kaktingmu?

107:42 Ayup 5:16; 22:19
108:1 «Dawutning küy-nahxisi: —....» — okurmənlər kərələyduki, bu küyning ayətliri 57-küydiki 7-11-ayətlər, 60-küydiki 5-12-ayətlərgə ohxap ketidu. Xunga bu ayətlərning izahatliri muxu küygimu təwə, əlwəttə. **«... Seni küyləymən, pütün rohim bilən!»** — «rohim» muxu yərdə ibraniy tilidiki «mening xəripim»ning tərjimisi.
108:4 Zəb. 36:5; 57:10
108:8 «Əfraim bolsa beximdiki dubuloŋamdur» — ibraniy tilida «Əfraim bolsa beximdiki koŋdioquqidur». **«Yəhuda Mening əmr-pərman qikaroŋuqimdur»** — baxka birhil tərjimisi «Yəhuda Mening xahanə hasa mdur».
108:9 «Moab Mening yuyunux jawurum» — bəlkim Moabning Huda wə Uning həlki üqün məynət hizmət kilidioŋanlikini bildüridu. **«Edomoŋa qorukumni taxlaymən»** — ayaoŋ kiyimni məlum yər üstigə taxlax axu yərgə igə boloŋanlikni bildürüxi mumkin; yaki bolmisa, Edomning əz Igisining ayaoŋlirini elip yioŋixturidioŋan kuldək ikənlikini kərsitiximu mumkin. **«Filistiyə, Mening səwəbimdin təntənə kilinglar!»** — Dawut padixahning dəwridə Filistiyə Dawutka, xundakla Hudaning əzigə boysunup, bəhtlik hayatka igə boloŋan *(«2Sam.» 8:1ni, xundaka «Yar.» 12:1-3nimy kərüng)*.

Qoxunlirimiz bilən billə jənggə qiqmamsən?
12 Bizni zulumlardin qutuluxqa yardəmləxkəysən,
Qünki insanning yardimi bikardur!
13 Huda arqilik biz qoqum baturluq kərsitimiz;
Bizgə zulum qiloquqilarni qəyligüqi dəl U Əzidur!

109-küy
Intiqam üqün oquloqan dua

109 1 Nəoqmiqilərning bexioqa tapxurulup oqulsun dəp, Dawut yazoqan küy: —
I mədhiyəmning Igisi Hudayim, jim turma!
2 Mana rəzillərning aoqzi, məkkarlarning aoqzi kəz aldimda yooqan eqildi;
Ular yaloqanqi til bilən manga qarxi sözlidi.
3 Nəprətlik sözlər bilən meni quloqap,
Ular bikardin-bikar manga zərbə bərməktə.
4 Muhəbbitim üqün ular manga qarxi xikayətqi boldi,
Mən bolsam — duaoqa berildim.
5 Yahxiliqim üqün yamanlik,
Səygüm üqün nəprət qayturdi.
6 Qərbirining üstidə rəzil bir adəm təyinligəysən,
Uning ong yenida bir dəwagər tursun.
7 U sorak qilinoqanda əyibdar bolup qiqsun,
Duasi gunah dəp hesablansun.
8 Künliri qiska bolsun,
Mənsipini baxqisi igilisun.
9 Baliliri yetim qalsun,
Hotuni tul bolsun.
10 Ooqulliri sərgərdan tiləmqi bolsun,
Turoqan harabilikliridin nan izdəp.
11 Jazanihor uning igiliki üstigə tor taxlisun,
Mehnət əjrini yatlar bulap-talisun.
12 Uningoqa mehribanlik kərsitidioqan birsi bolmisun,
Yetim qaloqan balilirioqa iltipat qiloquqi bolmisun.
13 Uning nəsli qurutulsun;
Kelər əwladida namliri əqürülsun.
14 Ata-bowilirining qəbihlikining əyibliri Pərwərdigarning yadida qalsun,
Anisining gunahi əqürülmisun.
15 Bularning əyibliri daim Pərwərdigarning kəz aldida bolsun,
Xuning bilən U ularning nam-əmilini yər yüzidin əqürüp taxlaydu.
16 Qünki rəzil kixi mehribanlik kərsitixni heq esigə kəltürmidi,
Bəlki ezilgən, yoksul həm dili sunuqlarni əltürməkkə qooqlap kəldi.
17 U lənət oquxqa amrak idi,

108:11 Zəb. 60:1-3
109:3 Zəb. 69:4
109:6 Zək. 3:1, 2
109:7 Pənd. 15:8; 28:9
109:15 Ayup 18:17; Zəb. 34:16

Xunga lənət uning bexioŋa kelidu;
Bəht tiləxkə rayi yoḳ idi,
Xunga bəht uningdin yiraḳ bolidu.
18 U lənətlərni əzigə kiyim ḳilip kiygən;
Xunga bular aḳḳan sudək uning iq-baoŋrioŋa,
Maydək, səngəklirigə kiridu;
19 Bular uningoŋa yepinoŋan tonidək,
Ḥərdaim baoŋlanoŋan bəlweoŋidək qaplansun.
20 Bular bolsa meni əyibligüqilərgə Pərwərdigarning bekitkən mukapati bolsun!
Mening yaman gepimni ḳiloŋanlarning in'ami bolsun!
21 Biraḳ Sən, Pərwərdigar Rəbbim,
Өz naming üqün mening təripimdə bir ix ḳiloŋaysən,
Meḥir-muḥəbbiting əla boloŋaqḳa,
Meni ḳutḳuzoŋaysən;
22 Qünki mən ezilgən ḥəm ḥajətməndurmən,
Ḳəlbim həstə boldi.
23 Mən ḳuyax uzartḳan kələnggidək yoḳilay dəp ḳaldim,
Qekətkə ḳeḳiwetilgəndək qətkə ḳeḳiwetildim.
24 Roza tutḳinimdin tizlirim ketidu,
Ətlirim sizip ketidu.
25 Xunglaxḳa mən ular aldida rəswa boldum;
Ular manga ḳaraxḳanda, bexini silkixməktə.
26 Manga yardəmləxkəysən, i Pərwərdigar Hudayim,
Өzgərməs muḥəbbiting boyiqə meni ḳutḳuzoŋaysən;
27 Xuning bilən ular buning Sening ḳolungdiki ix ikənlikini,
Buni ḳiloŋuqining Sən Pərwərdigar ikənlikini bilsun.
28 Ular lənət oḳuwərsun, Sən bəht ata ḳiloŋaysən;
Ular ḥujum ḳilixḳa turoŋanda, hijaləttə ḳalsun,
Biraḳ ḳulung xadlansun!
29 Meni əyibligüqilər hijalət bilən kiyinsun,
Ular өz xərməndilikini əzlirigə ton ḳilip yepinsun.
30 Aoŋzimda Pərwərdigaroŋa zor təxəkkür-mədḥiyə ḳaytürimən;
Bərḥək, kəpqilik arisida turup Uni mədḥiyiləymən;
31 Qünki ḥajətmənning jenini gunaḥḳa bekitməkqi boloŋanlardin ḳutḳuzux üqün,
Pərwərdigar uning ong yenida turidu.

110-küy
Kəlgüsidiki aləmning Padixaḥi — Dawutning əwladi Məsiḥ

110 1 Dawut yazoŋan küy: —
Pərwərdigar mening Rəbbimgə: —
«Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳiloŋuqə,
Ong yenimda olturoŋin» — dedi.
2 Pərwərdigar ḳudritingni kərsitidioŋan xaḥanə ḥasangni Ziondin uzitidu;

110:1 «Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳiloŋuqə» — «təhtipər» padixaḥ təhtkə olturoŋanda puti turidioŋan jay.

Düxmənliring arisida ḥəküm sürgin!
3 Küqüngni kərsitidioɣan kündə,
Өz həlḳing halis ḳurbanliḳ kəbi pida bolidu;
Muḳəddəs ḥəywitingdə,
Xu yaxliḳ dəwringdikidək,
Sanga ḥazirmu xəbnəmlər səḥərning baliyatḳusidin yengi qiḳḳandək qüxidu;
4 Pərwərdigar xundaḳ ḳəsəm iqti,
Ḥəm buningdin yanmaydu: —
«Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən».
5 Ong təripingdə boloɣan Rəb oɣəzipini kərsətkən kündə padixaḥlarni urup parə-parə ḳiliwetidu;
6 U əllər arisida sotlaydu;
Jay-jaylarni jəsətlər bilən tolduridu;
Kəng zeminning bexini yaridu;
7 U yolda eriḳtin su iqidu;
U xunga kixining bexini yəligüqi bolidu.

111-küy
Hudaning uluɣluḳini seoɣinix
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

111 1 Ḥəmdusana!
Kəngli duruslarning məxripidə,
Ḥəm jamaəttə turup,
Pərwərdigaroɣa pütün ḳəlbim bilən təxəkkür eytimən.
2 Pərwərdigarning yasioɣanliri uluoɣdur;
Bulardin hursən boloɣanlar izdinip ularni sürüxtürməktə.
3 Uning əjri xərəp wə ḥəywəttur,
Uning ḥəḳḳaniyliḳi mənggügə turidu.
4 U Өz məjizilirini yad ətküzidu;
Pərwərdigar muḥəbbətlik ḥəm rəḥimdilliḳtur.
5 U Өzidin əyminidioɣanlarni ax bilən təminləydu;

110:2 «Pərwərdigar ḳudritingni kərsitidioɣan xaḥanə ḥasangni Ziondin uzitidu» — bu səzning mənisi bəlkim: Huda yər yüzidə əz səltənitini ḳuroɣanda, tikligən padixaḥ Məsiḥning küq-ḳudriti ḥəm ḥoḳuḳi Yerusalemdin qiḳip ḥər yərgə yetip baridu.

110:3 «Өz həlḳing halis ḳurbanliḳ kəbi pida bolidu» — «halis ḳurbanliḳ», 54-küy, 6-ayəttiki izaḥatni kərüng. **«Muḳəddəs ḥəywitingdə, xu yaxliḳ dəwringdikidək, sanga ḥazirmu xəbnəmlər səḥərning baliyatḳusidin yengi qiḳḳandək qüxidu»** — deḥḳanlaroɣa məlum boloɣinidək, xəbnəm adəttə pəḳət yapyexil otyaxlar wə dərəhlərning üstigə qüxidu. Ḳuruḳ-ḳaḳxal bolup ḳaloɣan dərəhlərgə qüxməydu. Kəqmə mənisi, Məsiḥ mənggügə yapyexil dərəhtək yax turuweridu. Baxḳa birhil tərjimisi: «Aləmning səḥiri bolmioɣuqə, Seni tuoɣuldurdum». Bu tərjimə ḳədimki grek til tərjimisi LXXgə ohxax.

110:4 «Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən» — Məlkizədək degən adəm ḥəzriti Ibraḥimoɣa kaḥin *(Hudaoɣa wəkil bolup ḳurbanliḳni ḳobul ḳiloɣuqi)* boloɣan ḥəm Ibraḥim aloɣan oljidin ondin birini aloɣan *(«Yar.» 14-bab)*. Demək, u Ibraḥimdin uluoɣ idi, xunglaxḳa Ibraḥimning əwladliridin boloɣan kaḥinlardinmu uluoɣ idi. «Yar.» 14-babta deyilginiqə, bu sirliḳ adəmning ata-anisi yoḳ idi. Injil «Ibraniylaroɣa», 8- ḥəm 10-babni kərüng. «Məlkizədək»ning mənisi: «Ḥəḳḳaniyliḳning padixaḥi» «Amanliḳ padixaḥi». Undaḳta bu yərdə «Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən» dəp bekitilixi aləmdə uning əng aliy kaḥin dəp bekitilgənlikini kərsitidu.

110:4 Ibr. 5:6; 6:20; 7:17

110:6 Wəḥ. 14:14-20; 16:14-16; 20:8-10

110:7 «U yolda eriḳtin su iqidu; u xunga kixining bexini yəligüqi bolidu» — bu sirliḳ gəp bəlkim Məsiḥning kiqik peil ikənlikini, ḥəmdə əziningmu kiqik peil məminlərgə təsəlli beridioɣanliḳini kərsitidu. **«U xunga kixining bexini yəligüqi bolidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Xunga u *(əz)* bexini kətüridu».

111:1 «Ḥəmdusana! Kəngli duruslarning məxripidə, ḥəm jamaəttə turup...» — bu küy «elipbə tərtipilik» küy. Biraḳ ibraniy tilini tərjimə ḳilix jəryanida jümlə tərtiplirini əzgərtix kerəkliki tüpəylidin, «elipbəlik» nushini kərsitəlmiduḳ.

Өz әһdisini һəmixə yad etidu.
[6] U əməlliridiki қudritini Өz həlқigə kərsitip,
Baxқa əllərning miras-zeminini ularoɳa təқdim қildi.
[7] Uning қoli қiloɳanliri һəқiқət-sadaқət wə adilliқtur;
Uning barliқ kərsətmiliri ixənqliktur.
[8] Bular əbədil'əbədgiqə inawətliktur;
Һəқiқəttə һəm durusluқta qiқiriloɳandur.
[9] U Өz həlқigə nijatliқ əwətti;
Өz əһdisini əmr қilip mənggügə bekitti;
Muқəddəs һəm sürlüktur Uning nami.
[10] Pərwərdigardin қorқux danaliқning baxlinixidur;
Uning һəkümlirini tutқanlarning һəmmisi yorutuloɳan adəmlərdur;
Uning mədһiyisi mənggü turidu.

112-küy
Hudadin əyminidioɳan kixi
1-ayəttiki izaһatni kərüng

112 [1] Һəmdusana!
Pərwərdigardin əyminidioɳan,
Uning əmrlirini zor hursənlik dəp bilidioɳan adəm bəhtliktur!
[2] Uning nəsli zeminda turup küq-қudrətlik bolidu;
Duruslarning dəwri bəhtlik bolidu.
[3] Uning өyidə dələt һəm bayliқlar bolidu;
Һəққaniyliқi mənggügə turidu.
[4] Қarangoɳuluқta turoɳan durus adəmgə nur pəyda bolidu;
U xəpқətlik, rəһimdil һəm һəққaniydur.
[5] Həyrhaһ, ətnə berip turidioɳan adəmning bəhti bolidu;
U өz ixlirini adilliқ bilən yürgüzidu.
[6] Bərһək, u əbədiy təwritilməydu;
Һəққaniy adəm mənggügə əslinidu.
[7] U xum həwərdin қorқmaydu;
Uning kəngli toқ һalda, Pərwərdigaroɳa tayanoɳan.
[8] Dili məһkəm қilinoɳan, u қorқmaydu;
Ahirida u rəқiblirining məoɳlubiyitini kəridu.
[9] U əziningkini mərdlərqə tarқatқan,
Yoқsullaroɳa beridu;
Uning һəққaniyliқi mənggügə turidu;
Uning münggüzi izzət-xəһrət bilən kətürülidu.
[10] Rəzil adəm buni kərüp qidimaydu,
Qixlirini oɳuqurlitidu, u erip ketidu;
Rəzillərning arzu-һəwisi yoқitilidu.

112:1 «Һəmdusana! Pərwərdigardin əyminidioɳan, Uning əmrlirini zor hursənlik dəp bilidioɳan adəm bəhtliktur!...» — bu küy «elipbə tərtipilik» küy. Birақ ibraniy tilini tərjimə қilix jəryanida jümlə tərtiplirini өzgərtix kerəkliki tüpəylidin, «elipbə tərtipilik» nushini kərsitəlmiduқ.
112:1 Zəb. 1:1, 2
112:5 «U өz ixlirini adilliқ bilən yürgüzidu» — baxқa ikki hil tərjimisi bar: — «U өz adilliқi bilən өz ixlirini yürüxtüridu» yaki «Dəwada bolsa һəküm uning təripidə bolidu». Mumkinqiliki barki, yazoɳuqi bu üq mənining һəmmisini kəzdə tutқan.

113-küy
Huda xəpkitini kərsitix üqün Özini təwən tutidu

113 [1] Ḥəmdusana!
Mədḥiyiləŋlar, i Pərwərdigarning ḳulliri,
Pərwərdigarning namini mədḥiyiləŋlar!
[2] Ḥazirdin baxlap, əbədil'əbədgiqə,
Pərwərdigarning namioŋa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturulsun!
[3] Kün qikardin kün pataroŋa,
Pərwərdigarning nami mədḥiyilinixkə layiktur!
[4] Pərwərdigar əllərdin yukiri kətürüldi;
Xan-xəripi ərxlərdin yukiridur.
[5] Kimmu Pərwərdigar Hudayimizoŋa təŋ bolalisun —
Özi makani yukirida bolsimu,
[6] Asmanlaroŋa ḥəm yərgə ḳarax üqün,
Özini təwən kiloŋuqioŋa?
[7] Namrat kixini U topa-qangdin kətüridu;
Ḳioŋliktin yoksulni yukirilitidu;
[8] Uni esilzadilər ḳatarioŋa,
Yəni Öz həlkining esilzadiliri arisioŋa olturoŋuzidu;
[9] U tuoŋmas ayalni əygə orunlaxturup,
Uni ooŋullarning huxal anisi kilidu.
Ḥəmdusana!

114-küy
Hudaning Israil həlkining Misirdin qikixida ularoŋa namayan kiloŋan uluoŋluki

114 [1] Israil Misirdin,
Yakup jəməti yat tillik əllərdin qikkanda,
[2] Xu qaoŋda Yəhuda Hudaning mukəddəs jayi,
Israil uning səltiniti boldi,
[3] Dengiz buni kərüp bədər ḳaqti,
Iordan dəryasi kəynigə yandi;
[4] Taoŋlar ḳoqḳarlardək,
Dənglər ḳozilardək oynakidi.
[5] Əy dengiz, sən nemə boldung, ḳaqḳili?
Iordan dəryasi, yolungdin yanoŋili?
[6] Taoŋlar ḳoqḳarlardək,
Dənglər ḳozilardək oynakioŋili?
[7] I yər yüzi, Rəbning jamalidin,
Yakupning Hudasining jamalidin təwrən;
[8] U ḳoram taxni kəlqəkkə,
Qakmak texini mol bulak sulirioŋa aylanduridu.

113:2 Dan. 2:20
113:3 Mal. 1:11
113:7 1Sam. 2:8; Zəb. 107:41
114:1 Mis. 13:3
114:8 «U ḳoram taxni kəlqəkkə, qakmak texini mol bulak sulirioŋa aylanduridu» — «qakmak texi» taxlar iqidə əng ḳattik tax ḥesablinidu. «Ḳan.» 8:15ni kərüng.
114:8 Mis. 17:6; Qəl. 20:11

115-küy
Butlarƣa qoƙunƣanlar ħəm Hudaƣa ibadət ƙilƣanlar

115 [1] Bizgə əməs, i Pərwərdigar, bizgə əməs —
Өzgərməs muħəbbiting üqün, ħəƙikət-sadaƙiting üqün,
Өz namingƣa xan-xərəp kəltürgəysən.
[2] Əllər nemixƙa «Ularning Hudasi ƙəyərdə?» dəp mazaƙ ƙilixidu?
[3] Biraƙ Hudayimiz bolsa ərxlərdidur;
Nemini halisa, U xuni ƙilƣandur.
[4] Ularning butliri bolsa pəƙət kümüx-altundin ibarət,
Insanning ƙolliri yasiƣinidur, halas.
[5] Ularning aƣzi bar, biraƙ səzliyəlməydu;
Kəzliri bar, kərməydu;
[6] Ƙulaƙliri bar, anglimaydu,
Burni bar, puriyalmaydu;
[7] Ƙolliri bar, siliyalmaydu;
Putliri bar, mangalmaydu;
Kaniyidin ħeƙbir sada ƙiƙarmaydu.
[8] Ularni yasiƣanlar ularƣa ohxaxtur,
Ularƣa tayanƣanlarmu xundaƙtur.
[9] I Israil, Pərwərdigarƣa tayininglar;
U silərgə yardəm ƙilƣuƙinglar ħəm ƙalƙininglardur.
[10] I Ħarun jəməti, Pərwərdigarƣa tayininglar;
U silərgə yardəm ƙilƣuƙi ħəm silərning ƙalƙininglardur.
[11] Pərdərdigardin əyminidiƣanlar, Pərwərdigarƣa tayininglar;
U silərgə yardəm ƙilƣuƙi ħəm ƙalƙininglardur.
[12] Pərwərdigar bizni əsləp kəldi;
U bəht ata ƙilidu;
U Israil jəmətigə bəht ata ƙilidu;
U Ħarun jəmətigə bəht ata ƙilidu;
[13] Pərwərdigardin əyminidiƣanlarƣa,
Qongliri ħəm kiƙiklirigimu bəht ata ƙilidu.
[14] Pərwərdigar silərgə ƙoxlap beridu,
Silərgə ħəm pərzəntliringlarƣa;
[15] Silərgə Pərwərdigar təripidin bəht ata ƙilinƣan,
Asman-zeminni Yaratƙuƙidin bərikətlənƣən!
[16] Asmanlar bolsa Pərwərdigarning asmanliridur;
Biraƙ zeminni bolsa insan balilirigƣa tapxurƣandur.
[17] Өlüklər Yaħni mədħiyiliyəlməydu,
Süküt diyarigƣa qüxüp kətkənlərmu xundaƙ;
[18] Biraƙ bizlər ħazirdin baxlap Yaħƙa əbədil'əbədgiqə təxəkkür-mədħiyə ƙayturimiz!
Ħəmdusana!

115:5 Ƙan. 4:28; Yər. 10:3, 4, 5, 9-16
115:10 «U silərgə yardəm ƙilƣuƙi ħəm silərning ƙalƙininglardur» — ibraniy tilida «U ularƣa yardəm ƙilƣuƙi ħəm ularning ƙalƙininglardur» deyilidu. 10-11-ayətlərdimu xundaƙ.

116-küy
Hudaning iltipatiƣa guwaḥlik berix

116 [1] Mən Pərwərdigarni səyimən,
Qünki U mening awazimni, yelinixlirimni anglioƣan.
[2] Qünki U kulikini manga saldi,
Xunga mən barlik künlirimdə Uningoƣa iltija kilip qakirimən.
[3] Ölüm asarətliri meni qirmiwaldi;
Təḥtisaraning dərdliri meni tutuwaldi;
Mən pexkəllikkə yoluktum, ələm tarttim;
[4] Xuning bilən mən Pərwərdigarning namioƣa tohtimay nida kildim: —
«Səndin ətünimən, i Pərwərdigar,
Jenimni kutulduroƣaysən!
[5] Xəpkətliktur Pərwərdigar, ḥəkkaniydur;
Hudayimiz rəḥimdildur.
[6] Pərwərdigar nadanni sakliydu;
Mən harab əḥwaloƣa qüxürüldum, U meni kutkuzdi.
[7] Ḥəy jenim, kaytidin hatirjəm bol;
Qünki Pərwərdigar sehiylik, meḥribanlik kərsətti;
[8] Qünki Sən jenimni ölümdin, közlirimni yaxlardin,
Ayaƣlirimni putlixixtin kutkuzoƣansən.
[9] Mən Pərwərdigar aldida tiriklərning zeminida mangimən;
[10] Ixənginim üqün mundak səz kiloƣanmən: —
«Mən kattik har kilinoƣanmən».
[11] Jiddiyləxkinimdin: — «adəmlərning ḥəmmisi yaloƣanqi!» — Degənmən.
[12] Manga kərsətkən barlik yahxiliklirini mən nemə bilən Pərwərdigaroƣa kayturimən?
[13] — Nijatlik kədəḥini kolumoƣa alimən,
Wə Pərwərdigarning namini qakirip iltija kilimən;
[14] Mən kiloƣan kəsəmlirimni Pərwərdigar aldida ada kilimən;
Bərḥək, Uning barlik həlki aldida ularni ada kilimən.
[15] Pərwərdigarning nəzaridə,
Өz məmin bəndilirining ölümi kimmətlik ixtur!
[16] Aḥ Pərwərdigar, mən bərḥək Sening kulungdurmən;
Mən Sening kulungdurmən, dedikingning ooƣli ikənmən;
Sən mening asarətlirimni yəxkənsən;
[17] Mən Sanga təxəkkür kurbanliklirini sunimən,
Pərwərdigarning namini qakirip iltija kilimən;
[18] Mən kiloƣan kəsəmlirimni Pərwərdigar aldida ada kilimən;
Bərḥək, Uning barlik həlki aldida ularni ada kilimən;
[19] Pərwərdigarning öyining ḥoylilirida,
Sening otturungda turup, i Yerusalem,
Kəsəmlirimni ada kilimən! Ḥəmdusana!

116:3 2Sam. 22:5, 6
116:7 Zəb. 13:6
116:10 «Ixənginim üqün səz kiloƣanmən» — *(yaki «Ixəndim, xunga səz kildim...»)* — buning mənisi, bəlkim, mening Hudaoƣa dərdimni təküküm ḥərgiz bikaroƣa kətməydu, deməkqi *(«2Kor.» 4:13nimu kərüng).*
116:10 2Kor. 4:13
116:11 Rim. 3:4
116:17 «Mən Sanga təxəkkür kurbanliklirini sunimən» — «təxəkkür kurbanliki» Musa pəyoƣəmbər arkilik bekitilgən yənə birhil kurbanlik *(«Law.» 7-babni kərüng).*

117-küy
Hudaning pütkül dunyaoƣa boloƣan muḥəbbiti

117 [1] Pərwərdigarni mədḥiyiləŋlar, barliḳ əllər;
Ḥəmmə həlḳlər, Uni mahtanglar!
[2] Qünki bizgə baoƣlioƣan əzgərməs muḥəbbiti oƣəlibiliktur;
Ḥəm Pərwərdigarning ḥəḳiḳət-sadaḳiti mənggülüktur!
Ḥəmdusana!

118-küy
«Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun!»

118 [1] Pərwərdigaroƣa təxəkkür eytinglar, qünki U meḥribandur;
Uning meḥir-muḥəbbiti mənggüdur!
[2] Israil: «Uning meḥir-muḥəbbiti mənggüdur» — desun!
[3] Ḥarun jəməti: «Uning meḥir-muḥəbbiti mənggüdur» — desun!
[4] Pərwərdigardin ḳorḳidioƣanlar: «Uning meḥir-muḥəbbiti mənggüdur» — desun!
[5] Ḳistaḳta ḳelip Yaḥoƣa nida ḳildim;
Yaḥ jawab berip, meni kəngri-azadiliktə turoƣuzdi.
[6] Pərwərdigar mən tərəptidur, mən ḳorḳmaymən;
Insan meni nemə ḳilalisun?
[7] Pərwərdigar manga yardəm ḳiloƣuqilar arisida bolup, mening təripimdidur;
Өqmənlirimning məoƣlubiyitini kərimən.
[8] Pərwərdigarni baxpanaḥim ḳilix,
Insanoƣa tayinixtin əwzəldur;
[9] Pərwərdigarni baxpanaḥim ḳilix,
Əmirlərgə tayinixtin əwzəldur.
[10] Barliḳ əllər meni ḳorxiwaldi;
Biraḳ Pərwərdigarning nami bilən ularni ḥalak ḳilimən;
[11] Ular meni ḳorxiwaldi; bərḥəḳ, ḳorxiwaldi;
Biraḳ Pərwərdigarning nami bilən mən ularni ḥalak ḳilimən;
[12] Ular ḥarilərdək meni ḳorxiwaldi;
Ular yeḳiloƣan yantaḳ otidək tezla əqürülidu;
Qünki Pərwərdigarning nami bilən mən ularni ḥalak ḳilimən.
[13] Sən düxmən meni zərb bilən ittərding,
Yiḳiloƣili tas ḳaldim;
Biraḳ Pərwərdigar manga yardəmdə boldi.
[14] Küqüm wə nahxam bolsa Yaḥdur;
U mening nijatliḳim boldi!
[15] Ḥəḳḳaniylarning qedirlirida xadliḳ wə nijatliḳning təntəniliri yangritilmaḳta;
Pərwərdigarning ong ḳoli zəpər ḳuqmaḳta!
[16] Pərwərdigarning ong ḳoli egiz kətürülgən!

117:1 Rim. 15:11
118:6 Rim. 8:31
118:8 Zəb. 62:8, 9; 146:3; Yər. 17:5, 7
118:10 **«Barliḳ əllər meni ḳorxiwaldi; biraḳ Pərwərdigarning nami bilən ularni ḥalak ḳilimən;...»** — bu küydiki 10-29-ayətlər kimni kərsətkənlikini oḳurmənlər Injil, «Matta», «Markus» ḥəm «Luḳa» ḳismiliridiki ahirḳi nəqqə bablardin kərələydu.
118:10 Zəb. 18:43, 47, 48; Yəx. 11:1-10; Rim. 15:12

Pərwərdigarning ong ḳoli zəpər ḳuqmaḳta!
17 Mən əlməymən, bəlki yaxaymən,
Yaḥning ḳiloŋanlirini jakarlaymən.
18 Pərwərdigar manga ḳattiḳ tərbiyə bərgən bolsimu,
Biraḳ U meni əlümgə tapxurmidi.
19 Ḥəḳḳaniyət dərwazilirini manga eqip beringlar;
Mən kirimən, Yaḥni mədḥiyiləymən.
20 Bu Pərwərdigarning dərwazisidur;
Ḥəḳḳaniylar buningdin kiridu!
21 Mən sanga təxəkkür eytimən;
Qünki Sən manga jawab ḳayturdung,
Ḥəm mening nijatliḳim boldung.
22 Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,
Burjək texi bolup tikləndi.
23 Bu ix Pərwərdigardindur,
Bu kəzimiz aldida karamət boldi.
24 Bu Pərwərdigar yaratḳan kündur;
Biz uningda xadlinip hursən bolimiz.
25 Ḳutḳuzoŋaysən, i Pərwərdigar, Səndin ətünimən;
Səndin ətünimən, bizni yaxnatḳaysən!
26 Pərwərdigarning namida Kəlgüqigə mubarək bolsun!
Biz Pərwərdigarning əyidə turup sanga «Mubarək!» dəp towliduḳ.
27 Pərwərdigar Təngridur;
U üstimizgə nur bərgən;
Ḥeytliḳ ḳurbanliḳni tanilar bilən baoŋlanglar,
— Ḳurbangaḥning münggüzlirigə ilip baoŋlanglar.
28 Sən mening Ilaḥimdursən,
Mən Sanga təxəkkür eytimən;
Mening Hudayim, mən Seni uluoŋlaymən.
29 Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytinglar;
Qünki U meḥribandur;
Uning meḥir-muḥəbbiti mənggüdur!

118:16 Luḳa 1:51
118:19 Yəx. 26:2
118:22 **«Tamqilar taxliwətkən tax bolsa, burjək texi bolup tikləndi»** — «Mat.» 20:42ni kərüng.
118:22 Yəx. 8:14; 28:16; Mat. 21:42; Mar. 12:10; Luḳa 20:17; Ros. 4:11; Rim. 9:33; Əf. 2:20; 1Pet. 2:4, 7
118:23 Yəx. 29:14
118:25 **«Ḳutḳuzoŋaysən, i Pərwərdigar!»** — ibraniy tilida «Ḥoxanna!» degən səz. «Mat.», 21:9ni kərüng.
118:25 Mat. 21:9, 15; Mar. 11:9, 10; Yuḥ. 12:13
118:27 **«Ḥeytliḳ ḳurbanliḳni tanilar bilən baoŋlanglar, — ḳurbangaḥning münggüzlirigə ilip baoŋlanglar»** — muḳəddəs ibadəthanidiki ḳurbangaḥning tət bürjikining ḥərbirigə bir «münggüz» *(ilmək)* bekitilgən. «Muḳəddəs qedir»ni kərsitidioŋan shemilarni kərüng.

119-küy
Hudaning səz-kalami gəhərdur!
«Elipbə tərtipilik» küy — 1-ayəttiki izahatni kərüng

119 [1] |א| (Aləf) Yolda mukəmməl boloƣanlar,
Pərwərdigar Təwrat-ƙanunida mangidioƣanlar bəhtliktur!
[2] Uning agahƛirini tutƙanlar,
Uni qin ƙəlbi bilən izdigənlər,
[3] Ƞeqbir ƛəkƶizliƙni ƙilmioƣanlar bəhtliktur!
Ular uning yollirida mangidu.
[4] Kərsətmiliringgə əstayidil əməl ƙiliximiz üqün,
Өzüng ularni bekitkənsən.
[5] Ah, yollirimning yənilixi bəlgilimiliringgə əməl ƙilixƙa bekitilgəy!
[6] Xuning bilən barliƙ əmr-pərmanliringni ətiwarlisam,
Mən yərgə ƙarap ƙalmaymən.
[7] Sening ƛəkƙaniy ƛəkümliringni əginip,
Durus kəngüldin Sanga təxəkkür eytimən.
[8] Mən bəlgilimiliringni qoƙum tutimən;
Meni pütünləy taxliwətmigəysən!
[9] |ב| (Bət) Yax bir yigit ƙandaƙ ƙilip өz yolini pak tutalaydu?
Sening səz-kalamingni anglap əməl ƙilix bilənla.
[10] Pütün ƙəlbim bilən mən Seni izdidim;
Meni əmrliringdin adaxturmioƣaysən;
[11] Gunaƛ ƙilip Sanga ƙarxi qiƙmasliƙim üqün,
Səzüngni kənglümgə məƛkəm püküwaldim.
[12] Mubarəkdursən Pərwərdigar,
Manga Өz bəlgilimiliringni əgətkəysən.
[13] Ləwlirim bilən mən bayan ƙilimən,
Aoƣzingdiki barliƙ ƛəkümliringni.
[14] Türlük bayliƙlardin xadlanoƣandək,
Agahƛ-guwaƛliƙliringoƣa əgəxkən yolda xadlandim.
[15] Mən kərsətmiliring üstidə seoƣinip oylinimən;
Izliringoƣa ƙarap oylinimən.
[16] Bəlgilimiliringni hursənlik dəp bilimən;
Səz-kalamingni untumaymən.
[17] |ג| (Gimməl) Ƙulungoƣa meƛribanliƙni kərsətkəysən, xuning bilən mən yaxaymən,
Kalamingoƣa boysunimən.
[18] Təwrat-ƙanunungdin karamət sirlarni kərüxüm üqün,
Kəzlirimni aqƙaysən!
[19] Mən bu dunyada musapirmən;

119:1 «א Aləf Yolda mukəmməl boloƣanlar, Pərwərdigar Təwrat-ƙanunida mangidioƣanlar bəhtliktur!» — bu 119-küy «elipbə tərtipilik» küy. Ƛər səkkiz ayət bir guruppa bolidu. Ƛərbir guruppidiki səkkiz ayət ohxax ƛərb bilən baxlinidu, ƛərbir guruppa *(jəmiy 22 guruppa)* ibraniy tilining elipbəlik tərtipi boyiqə yengi bir ƛərp bilən baxlinidu. **«Pərwərdigar Təwrat-ƙanunida mangidioƣanlar bəhtliktur!»** — «Təwrat» *(torah)* degən səz ibraniy tili bolup, əslidə «yolyoruƙ», «tərbiyə» degən mənidə, bu yərdə: «ƙanun», «təlim», «Huda bərgən barliƙ kitablar» degən omumiy mənidə ixlitilidu. Adəttə Musa pəyƣəmbər arƙilik ƙaltürülgən Təwrattiki «Yaritilix» «Misirdin qiƙix» «Lawiyliƙlar» «Qəl-bayawandiki səpər» ƛəm «Ƙanun xərƛi» degən aldinƙi bəx ƙisimni kərsitidu.
119:1 Zəb. 1:1
119:17 Zəb. 103:2; 116:7

Əmrliringni məndin yoxurmioŋaysən.
[20] Ḥəkümliringgə ḥərkaqan intizar bolup,
Yürikim ezilip ketəy dəp ḳaldi.
[21] Sən lənətkə buyruloŋan təkəbburlaroŋa tənbiḥ berisən,
Ular əmrliringdin adixip ketidu.
[22] Məndin aḥanət ḥəm məshirini yirakḳa kətküzgəysən;
Qünki agaḥ-guwaḥlikliringni tutimən.
[23] Əmirlər olturup yaman gepimni ḳilixmaḳta;
Sening ḳulung bolsa bəlgilimiliring üstidə seoŋinip oylaydu.
[24] Sening agaḥ-guwaḥlikliring mening hursənlikim,
Mening məsliḥətqilirimdur.
[25] |ד| (Dalət) Mening jenim tuprakḳa yepixḳan;
Səz-kalaming boyiqə meni yengilanduroŋaysən.
[26] Өz yollirimni aldingda oquḳ bayan ḳildim,
Sən manga jawab bərding;
Manga bəlgilimiliringni əgətkəysən.
[27] Meni kərsətmiliringning yolini qüxinidioŋan ḳiloŋaysən,
Andin mən karamətliring üstidə seoŋinip oylinimən.
[28] Jenim ḳayoŋu bilən erip ketidu;
Səz-kalaming boyiqə meni küqləndürgəysən.
[29] Məndin aldamqi yolni neri ḳiloŋaysən;
Xəpḳət ḳilip manga Təwrat-ḳanununguni beoŋixlioŋaysən;
[30] Mən ḥəḳiḳət-sadaḳət yolini talliwaldim;
Ḥəkümliringni aldimda ḳoydum.
[31] Agaḥ-guwaḥliringni qing tutimən;
Pərwərdigar, meni uyatḳa ḳaldurmioŋaysən.
[32] Sən mening ḳəlbimni kəng-azadə ḳilixing bilən,
Əmrliring yolioŋa əgixip yügürimən.
[33] |ה| (He) I Pərwərdigar, bəlgilimiliringning yolini manga ayan ḳiloŋaysən;
Mən uni ahiroŋiqə tutimən.
[34] Meni yorutḳaysən, mən Təwrat-ḳanununguni tutimən,
Xundaḳla pütün ḳəlbim bilən uningoŋa əməl ḳilimən.
[35] Meni əmrliringning yolida mangidioŋan ḳiloŋaysən;
Qünki ularni hursənlik dəp bilimən.
[36] Mening ḳəlbimni xəhsiy mənpəətkə əməs,
Bəlki agaḥ-guwaḥlikliringoŋa mayil ḳiloŋaysən.
[37] Kəzlirimni sahtini kərüxtin yanduroŋaysən;
Meni yolungda janlanduroŋaysən;
[38] Sən ḳulungoŋa boloŋan wədəngni əməlgə axuroŋaysən;
Xuning bilən həḳlər Səndin əyminidu.
[39] Mən ḳorkḳan xərməndilikni neri kətküzgəysən;
Qünki Sening ḥəkümliring əladur.
[40] Mana, mən kərsətmiliringgə təxna bolup kəldim;

119:19 Yar. 47:9; 1Tar. 29:15; Zəb. 39:12; Ibr. 11:13
119:24 Zəb. 43:3; 112:1; 119:35, 47, 77, 174;
119:26 Zəb. 25:4; 27:11; 86:11
119:38 «Sən ḳulungoŋa boloŋan wədəngni əməlgə axuroŋaysən; Xuning bilən həḳlər Səndin əyminidu» — baxḳa birnəqqə tərjimiliri bar, jümlidin: «Sening əyminixinggə berilgən ḳulung üqün wədəngni əməlgə axuroŋaysən».

Өz ḥəkḳaniyitingdə meni janlanduroɣaysən;
41 |ו|: (Waw) Wə meḥir-muḥəbbətliring yenimoɣa kəlsun, i Pərwərdigar;
Wədəng boyiqə nijatliḳing yenimoɣa kəlsun;
42 Xunda məndə meni məshirə ḳiloɣuqioɣa bərgüdək jawab bolidu;
Qünki səzünggə tayinimən.
43 Wə aoɣzimdin ḥəḳikətning səzini elip taxlimioɣaysən;
Qünki ḥəkümliringgə ümid baoɣlidim;
44 Xunda mən Sening Təwrat-ḳanunungni ḥər ḳaqan tutimən,
Bərḥək, əbədil'əbədgiqə tutimən;
45 Xunda mən azadiliktə mangimən;
Qünki kərsətmiliringni izdidim.
46 Xunda mən padixaḥlar aldida agaḥ-guwaḥliḳliring tooɣruluḳ səzləymən,
Bu ixlarda mən yərgə ḳarap ḳalmaymən.
47 Wə əmrliringni hursənlik dəp bilimən,
Qünki ularni səyüp kəldim;
48 Mən səyüp kəlgən əmrliringgə ḳollirimni sozup intilimən,
Wə bəlgilimiliring üstidə seoɣinip oylinimən.
49 |ז| (Zain) Sən ḳulungoɣa bərgən səzüngni,
Yəni manga ümid beoɣixlioɣan kalamingni əsligəysən.
50 U bolsa dərdimgə boloɣan təsəllidur;
Qünki səz-wədəng meni janlandurdi.
51 Təkəbburlar əxəddiy ḥaḳarətligini bilən,
Lekin Təwrat-ḳanunungdin ḥeq qətnimidim.
52 Ḳədimdə bekitilgən ḥəkümliringni yadimoɣa kəltürdüm, i Pərwərdigar,
Xundaḳ ḳilip əzümgə təsəlli bərdim.
53 Təwrat-ḳanunungni taxliwətkən rəzillər wəjidin,
Otluḳ oɣəzəp məndə ḳaynap taxti.
54 Musapir bolup turoɣan jayimda,
Kərsətmiliring mening nahxilirim boldi.
55 Keqidə, i Pərwərdigar, namingni əsləp yürdum,
Təwrat-ḳanunungni tutup kəldim.
56 Mən buningoɣa nesip boldum,
Qünki mən kərsətmiliringgə itaət ḳilip kəldim.
57 |ח| (Hət) Өzüng mening nesiwəmdursən, i Pərwərdigar;
«Sening səz-kalamingni tutay» — dedim.
58 Mən pütün ḳəlbim bilən didaringoɣa intilip yelindim;
Wədəng boyiqə manga xapaət kərsətkəysən.
59 Mən yolliring üstidə oylandim,
Ayaoɣlirimni agaḥ-guwaḥliḳliringoɣa ḳaritip buridim.
60 Mən aldiridim, ḥeq keqikmidim,

119:41 «ו: Waw Wə meḥir-muḥəbbətliring yenimoɣa kəlsun, i Pərwərdigar....» — muxu səkkiz ayət *(41-48-ayət)* ḥəmmisi ibraniy tilida: «waw» bilən baxlinidu; uyoɣur tilidiki «wə» muxu «waw»din *(ərəb tilining wasitisi bilən)* kəlgən.
119:48 «mən səyüp kəlgən əmrliringgə ḳollirimni sozup intilimən» — yaki «mən səyüp kəlgən əmrliringgə ḳollirimni sozup kətürimən».
119:55 Zəb. 16:7; 42:8
119:57 «Өzüng mening nesiwəmdursən, i Pərwərdigar; «Sening səz-kalamingni tutay» — dedim» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Mening nesiwəm, i Pərwərdigar, Sening səz-kalamingni tutuxtin ibarəttur, — dedim».
119:58 «Mən pütün ḳəlbim bilən didaringoɣa intilip yelindim» — yaki «Mən pütün ḳəlbim bilən iltipatingoɣa intilip yelindim».

Sening əmrliringgə əməl ḳilixḳa.
61 Rəzillərning asarətliri meni qirmiwaloŋini bilən,
Mən Təwrat-ḳanunungni ḥeq untumidim.
62 Ḥəḳḳaniy ḥəkümliring üqün,
Tün keqidə təxəkkür eytḳili ḳopimən.
63 Mən Səndin ḳorḳidioŋanlarning,
Kərsətmiliringgə əgəxkənlərning ḥəmmisining ülpitidurmən.
64 Jaḥan, i Pərwərdigar, Sening əzgərməs muḥəbbiting bilən toldi;
Manga bəlgilimiliringni əgətkəysən.
65 |ט| (Tət) Səz-kalaming boyiqə, i Pərwərdigar,
Əz ḳulungoŋa meḥribanliḳni kərsitip kəlgənsən.
66 Manga obdan pərḳ etixni wə bilimni əgətkəysən;
Qünki mən əmrliringgə ixəndim.
67 Mən azabḳa uqraxtin burun yoldin azoŋan,
Biraḳ ḥazir səzüngni tutimən.
68 Sən meḥribandursən, meḥribanliḳ ḳilisən,
Manga bəlgilimiliringni əgətkəysən.
69 Təkəbburlar manga ḳara qaplaxti;
Biraḳ kərsətmiliringgə pütün ḳəlbim bilən itaət ḳilimən.
70 Ularning ḳəlbi tuymas bolup kətti;
Biraḳ mən bolsam Təwrat-ḳanunungni hursənlik dəp bilimən.
71 Azabḳa uqrioŋinim yahxi boldi,
Xuning bilən bəlgilimiliringni əgəndim.
72 Mən üqün aoŋzingdiki ḳanun-təlim,
Minglioŋan altun-kümüx tənggidin əwzəldur.
73 |י| (Yod) Sening ḳolliring meni yasioŋan, meni mustəḥkəmlidi;
Meni yorutḳaysən, əmrliringni əginimən.
74 Səndin əyminidioŋanlar meni kərüp xadlinidu;
Qünki mən səz-kalamingoŋa ümid baoŋlap kəldim.
75 I Pərwərdigar, Sening ḥəkümliringning ḥəḳḳaniy ikənlikini,
Wapadarliḳingdin meni azabḳa saloŋiningni bilimən.
76 Aḥ, ḳulungoŋa bərgən wədəng boyiqə,
Əzgərməs muḥəbbiting təsəlliyim bolsun.
77 Mening yaxixim üqün,
Rəḥimdilliḳliring yenimoŋa kəlsun;
Qünki Təwrat-ḳanunung mening hursənlikimdur.
78 Təkəbburlar hijaləttə ḳalsun;
Qünki ular manga yaloŋanqiliḳ bilən tətürlük ḳiloŋan;
Mən bolsam, kərsətmiliring üstidə seoŋinip oylinimən.
79 Səndin əyminidioŋanlar mən tərəpkə burulup kəlsun;
Agaḥ-guwaḥliḳliringni bilgənlərmu xundaḳ bolsun.
80 Kənglüm bəlgilimiliringdə mukəmməl bolsun;
Xuning bilən yərgə ḳarap ḳalmaymən.

119:70 «Ularning ḳəlbi tuymas bolup kətti» — degən səz ibraniy tilida «Ularning ḳəlbi maylik bolup kətti» dəp elinoŋan.
119:72 Zəb. 19:10
119:73 Ayup 10:9; Zəb. 139:13-16
119:75 «Sening ḥəkümliringning ḥəḳḳaniy ikənlikini ... bilimən» — ibraniy tilida «Sening ḥəkümliringning ḥəḳḳaniyliḳtur ... dəp bilimən».

[81] |כ| (Kaf) Jenim nijatlikingoɣa təlmürüp ḫalidin ketəy dəwatidu;
Mən səz-kalamingoɣa ümid baoɣlidim.
[82] Kəzüm səz-wədənggə təlmürüp tügixəy dedi,
«Sən ḳaqanmu manga təsəlli berərsən» — dəp.
[83] Qünki mən islinip ḳurup kətkən tulumdək boldum,
Biraḳ bəlgilimiliringni untumaymən.
[84] Ḳulungning künliri ḳanqə bolidu?
Manga ziyankəxlik ḳiloɣanlarni ḳaqan jazalaysən?
[85] Təkəbburlar manga orilarni koliɣan;
Bu ixlar Təwratingoɣa muhaliptur;
[86] Sening barlik əmrliring ixənqliktur;
Ular yolsizlik bilən meni ḳistimakta;
Manga yardəm ḳiloɣaysən!
[87] Ular meni yər yüzidin yoḳatḳili ḳil ḳaldi;
Biraḳ mən bolsam, kərsətmiliringdin waz kəqmidim.
[88] Өzgərməs muḫəbbiting boyiqə meni janlanduroɣaysən,
Wə aoɣzingdiki agaḫ-guwaḫlikliringni tutimən.
[89] |ל| (Laməd) Mənggügə, i Pərwərdigar,
Səz-kalaming ərxlərdə bekitilgəndur.
[90] Sening sadaḳiting dəwrdin-dəwrgiqidur;
Sən yər-zeminni muḳim bekitkənsən, u məwjut bolup turidu.
[91] Sening ḫəküm-ḳanuniyətliring bilən bular bügünki kündimu turidu;
Qünki barlik məwjudatlar Sening hizmitingdidur.
[92] Sening Təwrat-ḳanunung hursənlikim bolmioɣan bolsa,
Azabimda yoḳap ketər idim.
[93] Mən Sening kərsətmiliringni ḫərgiz untumaymən;
Qünki muxular arḳilik manga ḫayatlik bərding;
[94] Mən Seningkidurmən, meni ḳutḳuzoɣaysən;
Qünki mən kərsətmiliringni izdəp kəldim.
[95] Rəzillər meni ḫalak ḳilixni kütməktə;
Biraḳ mən agaḫ-guwaḫliringni kənglümdə tutup oylaymən.
[96] Mən ḫəmmə mukəmməllikning qeki bar dəp bilip yəttim;
Biraḳ Sening əmr-kalaming qəksiz kəngdur!
[97] |מ| (Məm) Aḫ, mening Təwrat-ḳanunungoɣa boloɣan muḫəbbitim nəḳədər qongḳurdur!
Kün boyi u mening seoɣinip oylaydioɣinimdur.
[98] Əmrliring ḫərdaim mən bilən billə turoɣaqḳa,
Meni düxmənlirimdin dana ḳilidu;
[99] Barlik ustazlirimdin kəp yorutuloɣanmən,
Qünki agaḫ-guwaḫliring seoɣiniximdur.
[100] Mən ḳerilardin kəprək qüximən,
Qünki kərsətmiliringgə itaət ḳilip kəldim.
[101] Səz-kalamingoɣa əməl ḳilixim üqün,
Ayaoɣlirimni ḫəmmə yaman yoldin tarttim.

119:90 Top. 1:4
119:91 «Sening ḫəküm-ḳanuniyətliring bilən bular bügünki kündimu turidu» — «bular» bolsa 89-ayəttə tiloɣa elinoɣan Hudaning səz-kalami wə 90-ayəttə tiloɣa elinoɣan yər-zemin bolsa kerək.
119:101 «Ayaoɣlirimni ḫəmmə yaman yoldin tarttim» — «tarttim» — ibraniy tilida «baoɣlidim» yaki «qüxəklidim».

102 Ḥəkümliringdin ḥeq qikmidim;
Qünki manga əgətkən Sən əzüngdursən.
103 Səzliring tilimoɣa xunqə xerin tetiydu!
Aoɣzimda ḥəsəldin tatlikṯur!
104 Kərsətmiliringdin mən yorutuldum;
Xunga barlik sahta yolni əq kərimən.
105 |נ| (Nun) Səz-kalaming ayioɣim aldidiki qiraoɣ,
Yolumoɣa nurdur.
106 Ḳəsəm iqtim, əməl kilimənki,
Mən ḥəkḳaniy ḥəkümliringni tutimən.
107 Zor azab-okubətlərni qəktim, i Pərwərdigar;
Səz-kalaming boyiqə meni janlanduroɣaysən.
108 Ḳobul kiloɣaysən, i Pərwərdigar, aoɣzimdiki halis ḳurbanlikṯarni,
Manga ḥəkümliringni əgətkəysən.
109 Jenimni alikinimda daim elip yürimən,
Birak Təwrat-ḳanunungni pəḳət untumaymən.
110 Rəzillər mən üqün kiltak ḳurdi;
Birak kərsətmiliringdin adaxmidim.
111 Agaḥ-guwaḥlikṯiringni miras kilip mənggügə ḳobul kildim;
Qünki ular kənglümning xadlikidur.
112 Mən kənglümni bəlgilimiliringgə mənggügə əməl kilixḳa,
Yəni ahiroɣiqə əməl kilixḳa mayil kildim.
113 |ס| (Samək) Ala kəngüllərni əq kərüp kəldim;
Səyginim bolsa, Təwrat-ḳanunungdur.
114 Sən mening dalda jayim, mening ḳalḳanimdursən;
Səz-kalamingoɣa ümid baoɣlidim.
115 Mən Hudayimning əmrlirigə əməl kilixim üqün,
Məndin neri bolunglar, i rəzillik kiloɣuqilar!
116 Yaxixim üqün,
Wədəng boyiqə meni yəligəysən;
Ümidimning aldida meni yərgə ḳaratmioɣaysən.
117 Meni ḳollap ḳuwwətligəysən, xunda mən aman-esən yürimən;
Wə bəlgilimiliringni ḥərdaim kədirləymən.
118 Bəlgilimiliringdin azoɣanlarning ḥəmmisini nəziringdin sakit kilding;
Qünki ularning aldamqilikṯi ḳuruḳtur.
119 Sən yər yüzidiki barlik rəzillərni daxḳaldək xallap tazilaysən;
Xunga mən agaḥ-guwaḥlikṯiringni səyimən.
120 Ətlirim Seningdin boloɣan əyminixtin titrəydu;
Ḥəkümliringdin ḳorḳup yürimən.
121 |ע| (Ayin) Mən durus ḥəkümlərni wə adalətni yürgüzdum;
Meni əzgüqilərgə taxlap ḳoymioɣaysən;
122 Əz ḳulung üqün yahxilikḳa kapalət boloɣaysən;
Təkəbburlaroɣa meni əzgüzmigəysən.

119:103 Zəb. 19:10; Pənd. 8:11
119:106 Nəḥ. 10:30
119:108 «Aoɣzimdiki halis ḳurbanlikṯar» — «halis ḳurbanlik» Musa pəyoɣəmbər alaḥidə bəlgiligən birhil ḳurbanlik idi. Birak bu yərdə bu ibarə pəḳət kəqmə mənidə ixlitilgən.
119:113 «Ala kəngüllər» — yaki «əstayidil əməslər».

123 Kəzüm nijatliḳingoɳa təxna bolup,
Ḥəm ḥəḳḳaniyiting tooɽruluḳ wədənggə təlmürüp tügixəy dəp ḳaldi;
124 Өzgərməs muḥəbbiting bilən ḳulungoɳa muamilə ḳiloɳaysən;
Bəlgilimiliringni manga əgətkəysən.
125 Mən Sening ḳulungdurmən;
Agaḥ-guwaḥliḳliringni bilip yetixim üqün meni yorutḳaysən.
126 Pərwərdigar ḥərikətkə kelix waḳti kəldi!
Qünki ular Təwrat-ḳanunungni bikar ḳiliwetidu.
127 Xu səwəbtin əmrliringni altundin artuḳ səyimən,
Sap altundin artuḳ səyimən;
128 Xunga ḥəmmə ixlarni baxḳuridioɳan barliḳ kərsətmiliringni tooɽra dəp bilimən;
Barliḳ sahta yolni əq kərimən.
129 |פ| (Pe) Agaḥ-guwaḥliḳliring karamәttur;
Xunga jenim ularoɳa əgixidu.
130 Səzliringning yeximi nur elip kelidu;
Nadanlarnimu yorutidu.
131 Aoɳzimni eqip ḥasirap kəttim,
Qünki əmrliringgə təxna bolup kəldim.
132 Namingni səygənlərgə boloɳan aditing boyiqə,
Jamalingni mən tərəpkə ḳaritip xəpḳət kərsətkəysən.
133 Ḳədəmlirimni səzüng bilən tooɽriloɳaysən;
Üstümgə ḥeq ḳəbiḥlikni ḥəküm sürgüzmigəysən.
134 Meni insanning zulumidin ḳutulduroɳaysən,
Xuning bilən Sening kərsətmiliringgə itaət ḳilimən.
135 Jamalingning nurini ḳulungning üstigə qaqturoɳaysən;
Manga bəlgilimiliringni əgətkəysən.
136 Kəzlirimdin yax eriḳliri aḳidu,
Qünki insanlar Təwrat-ḳanunungoɳa boysunmaydu.
137 |צ| (Tsadə) Ḥəḳḳaniydursən, i Pərwərdigar;
Ḥəkümliring tooɽridur.
138 Sən agaḥ-guwaḥliḳliringni ḥəḳḳaniyliḳta buyruoɳan;
Ular tolimu ixənqliktur!
139 Otluḳ muḥəbbitim əzümni yoḳitidu,
Qünki meni har ḳiloɳuqilar səzliringgə pisənt ḳilmaydu.
140 Səzüng toluḳ sinap ispatlanoɳandur;
Xunga ḳulung uni səyidu.
141 Mən teriḳtəkturmən, kəmsitilgənmən,
Biraḳ kərsətmiliringni untumaymən.
142 Sening ḥəḳḳaniyiting əbədiy bir ḥəḳḳaniyəttur,
Təwrat-ḳanunung ḥəḳiḳəttur.
143 Pexkəllik wə azab manga qirmixiwaldi;
Biraḳ əmrliring mening hursənliklirimdur.
144 Sening agaḥ-guwaḥliḳliringning ḥəḳḳaniyliḳi əbədiydur;
Yaxioɳin dəp, meni yorutḳaysən.

119:130 Zəb. 19:7
119:135 Zəb. 4:6
119:140 2Sam. 22:31; Zəb. 12:6; 18:30; Pənd. 30:5

145 |ק| (Kof) Mən pütün ḳəlbim bilən Sanga nida ḳildim, i Pərwərdigar;
Manga jawab bərgəysən;
Mən bəlgilimiliringni tutimən.
146 Mən Sanga nida ḳilimən;
Meni ḳutḳuzoɣaysən; agaḥ-guwaḥliḳliringoɣa əgiximən.
147 Mən tang atmay ornumdin turup pəryad kətürimən;
Səz-kalamingoɣa ümid baoɣlidim.
148 Wədiliring üstidə seoɣinip oylinix üqün,
Tündiki jesəklər almaxmay turup kəzüm eqilidu.
149 Өzgərməs muḥəbbiting boyiqə awazimni angliоɣaysən;
I Pərwərdigar, ḥəkümliring boyiqə meni janlanduroɣaysən.
150 Ḳəbiḥ niyətkə əgəxkənlər manga yeḳinlaxti,
Ular Təwrat-ḳanunungdin yiraḳtur.
151 I Pərwərdigar, Sən manga yeḳin turisən;
Barliḳ əmrliring ḥəḳiḳəttur.
152 Uzundin beri agaḥ-guwaḥliḳliringdin əgəndimki,
Ularni mənggügə inawətlik ḳiloɣansən.
153 |ר| (Rəx) Mening har boloɣinimni kərgəysən, meni ḳutulduroɣaysən;
Qünki Təwrat-ḳanunungni untumidim.
154 Mening dəwayimni sorioɣaysən, ḥəmjəmət bolup meni ḳutḳuzoɣaysən;
Wədəng boyiqə meni janlanduroɣaysən.
155 Nijatliḳ rəzillərdin yiraḳtur;
Qünki ular bəlgilimiliringni izdiməydu.
156 Rəḥimdilliḳliring kəptur, i Pərwərdigar;
Ḥəkümliring boyiqə meni janlanduroɣaysən.
157 Manga ziyankəxlik ḳiloɣuqilar ḥəm meni har ḳiloɣuqilar kəptur;
Biraḳ agaḥ-guwaḥliḳliringdin ḥeq qətnimidim.
158 Mən asiyliḳ ḳiloɣuqilaroɣa ḳarap yirgəndim,
Qünki ular səzüngni tutmaydu.
159 Sening kərsətmiliringni xunqə səygənlikimni kərgəysən;
Өzgərməs muḥəbbiting boyiqə meni janlanduroɣaysən, i Pərwərdigar.
160 Səz-kalamingni mujəssəmligəndə andin ḥəḳiḳət bolur;
Sening ḥərbir adil ḥəkümüng əbədiydur.
161 |ש| (Xiyn) Əmirlər bikardin-bikar manga ziyankəxlik ḳilidu;
Biraḳ yürikim kalaming aldidila titrəydu.
162 Birsi zor olja tapḳandək,
Wədəngdin huxallinimən.
163 Sahtiliḳtin nəprətlinip yirginimən;
Səyginim Təwrat-ḳanunungdur.
164 Ḥəḳḳaniy ḥəkümliring tüpəylidin,
Kündə yəttə ḳetim Seni mədḥiyiləymən.
165 Təwratingni səygənlərning zor hatirjəmliki bar;

119:147 Zəb. 5:3; 88:13; 130:6
119:148 Zəb. 57:8; 63:1, 6
119:158 «Mən asiyliḳ ḳiloɣuqilaroɣa ḳarap yirgəndim» — yaki «Mən asiyliḳ ḳiloɣuqilaroɣa ḳarap azablandim».
119:160 «Səz-kalamingni mujəssəmligəndə andin ḥəḳiḳət bolur» — bu naḥayiti muḥim bir jümlə. Toluḳ, ətraplıḳ ḥəḳiḳətni pəḳət Muḳəddəs Kitabtiki bir ayəttinla bilgili bolmaydu, bəlki kəp ayətlərning yioɣindisi arḳiliḳla *(«mujəssəmligəndə»)* andin «toluḳ ḥəḳiḳət» yaki «ḥər tərəplik ḥəḳiḳət» qiḳidu.

Ḥeq nərsə ularni putliyalmas.
166 Mən nijatlikingoɣa ümid baoɣlap küttüm, i Pərwərdigar,
Əmrliringgə əməl kilip.
167 Jenim agah-guwahlikliringoɣa əgixidu,
Ularni intayin səyimən.
168 Barlik yollirim aldingda boloɣaq,
Kərsətmiliring ḥəm agah-guwahlikliringoɣa əgiximən.
169 |ת| (Taw) Mening pəryadim aldingoɣa yekin kəlsun, i Pərwərdigar;
Kalaming boyiqə meni yorutkaysən.
170 Yelinixim aldingoɣa kəlsun;
Wədəng boyiqə meni kutulduroɣaysən.
171 Manga bəlgilimiliringni əgitixing üqün,
Ləwlirimdin mədḥiyilər uroɣup qikidu.
172 Tilim səzüngni küyləp nahxa eytidu,
Qünki əmrliringning ḥəmmisi ḥəkkaniydur.
173 Kolung manga yardəmgə təyyar bolsun;
Qünki mən kərsətmiliringni talliwaldim.
174 Mən nijatlikingoɣa təlmürüp təxna bolup kəldim, i Pərwərdigar;
Sening Təwrating mening hursənlikimdur.
175 Jenim yaxisun, u Seni mədḥiyiləydu,
Sening ḥəkümliring manga yardəm kilsun.
176 Mən yoldin adaxkan koydək təmtirəp kaldim;
Kulungni izdigəysən;
Qünki əmrliringni untup kaloɣinim yok.

120-küy
Uruxkak həlk arisida

120

1 «Yukirioɣa qikix nahxisi»
Beximoɣa kün qüxkəndə mən Pərwərdigaroɣa nida kildim;
U manga jawab bərdi.
2 I Pərwərdigar, jenimni yaloɣan səzləydioɣan ləwlərdin,
Aldamqi tildin kutulduroɣaysən.
3 Sanga nemə berilidu,
Sanga nemə koxuluxi kerək,
Əy aldamqi til?
4 — Palwan atkan ətkür oklar,
Arqa qooɣliri sanga təgsun!
5 Məxək diyarida musapir bolup yaxioɣinimoɣa,

119:176 Yəx. 53:6; Luka 15:4-7
120:1 «Yukirioɣa qikix nahxisi» — bundak mawzuluk küydin jəmiy 15i bar. Buning mənisi tooɣruluk alimlarning üq hil pikri bar: *(1)* Yerusalemdiki ikkinqi ibadəthana iqidə ḥoylioɣa qikidioɣan 15 pəlәmpəy bar idi; ḥeyt wakitlirida hərbir pəlәmpəydə tohtap bir küy eytiloɣan. *(2)* Yerusalemoɣa tawab kilix ḥeytioɣa barmakqi *(ibraniy tilida bu «qikmakqi» degən səz bilən ipadilinidu)* boloɣan yoluqilar bu nahxilarni eytkan; *(3)* bu 15 küy Israillar Babil imperiyəsidiki sürgünlüktin kutulup qikip, Yerusalemoɣa kaytip kəlgənliki *(ibraniy tilida «qikkanliki»)*ni təbrikləydioɣan nahxilar idi. Bizningqə üq pikirning ḥəmmisi tooɣra boluxi mumkin.
120:2 1Sam. 24:10; 26:19
120:4 Zəb. 11:2; 59:7

Kedar qedirliri arisida turoɣinimoɣa ḥalimoɣa way!
6 Mən tinqlikḳa əqlər arisida uzundin buyan turuwatimən;
7 Mən tinqlikpərwərmən;
Birak gəp ḳilsam, ular uruximizla, dəydu.

121-küy
Rəb ḥimayə ḳiloɣuqimdur

121 1 «Yukirioɣa qiḳix nahxisi»
Kəzlirimni taoɣlar tərəpkə kətürüp ḳaraymən;
Mening yardimim ḳəyərdin kelur?
2 Mening yardimim Pərwərdigardindur;
Asman-zeminni Yaratkuqidindur.
3 U putungni ḥeq teyildurmaydu;
Seni saḳlioɣuqi ḥeq mügdiməydu!
4 Mana, ḳara, Israilni saḳlioɣuqi ḥəm mügdiməydu, ḥəm uhlimaydu!
5 Pərwərdigar sening saḳlioɣuqingdur;
Pərwərdigar ong yeningdiki sayiwəndur.
6 Ḳuyax kündüzdə, ay keqidə sanga zərər yətküzməydu;
7 Pərwərdigar barlik yamanlikṭin seni saḳlaydu;
U jeningni saḳlaydu;
8 Pərwərdigar qiḳixingni, kirixingni,
Buningdin keyin əbədil'əbədgiqə saḳlaydu.

122-küy
Yerusalemning bəhtidin huxal bolux

122 1 «Yukirioɣa qiḳix nahxisi»
Ular manga: «Pərwərdigarning əyigə qiḳayli» — deginidə,
Xadlandim.
2 Putlirimiz dərwaziliring iqidə turuxḳa nesip boldi, i Yerusalem!
3 I Yerusalem, sən jipsilaxturulup rətlik selinoɣan bir xəḥərdursən;
4 Ḳəbililər u yərgə qiḳidu,
Yaḥning ḳəbililiri qiḳidu;
Israiloɣa berilgən kərsətmə boyiqə,
Pərwərdigarning namioɣa təxəkkür eytix üqün qiḳidu.
5 Qünki u yərdə ḥəküm qiḳirixḳa təhtlər selindi,
Dawutning jəmətidikilərgə təhtlər selindi.
6 Yerusalemning aman-hatirjəmlikini izdəp dua ḳilinglar;

120:5 «Məxək diyarida .... Kedar qedirliri arisida...» — «Məxək» — Israil zeminidin əng qət jay dəp ḥesablanoɣan *(bəlkim ḥazirḳi Moskwa yaki Türkiyə)*; Kedardikilər bolsa Israilning ərəb ḳoxniliri ḥəm rəḳibliri idi. Bu yərdə ular bəlkim Hudani etirap ḳilmaydioɣan ḥərhil əllərni bildüridu.
122:4 «Ḳəbililər.. . Israiloɣa berilgən kərsətmə boyiqə... qiḳidu» — bu yolyoruḳ-kərsətmə Musa pəyoɣəmbər arḳilik berilgənidi. Ḥeyt künliridə *(yilda üq ḳetim)* Israil ḳəbililirining ərkəkliri *(ḳiz-ayallar ihtiyarən)* Yerusalemoɣa qiḳip ibadət ḳilixi kerək idi.

Seni səygənlər ronaq tapidu.
[7] Istiһkamliring iqidə aman-hatirjəmlik bolsun,
Ordiliring iqidə awat-aramlik bolsun!
[8] Qerindaxlirim һəm yar-buradərlirim üqün,
Mən: «Aman-hatirjəmlik iqingdə bolsun» — dəymən.
[9] Pərwərdigar Hudayimizning əyi üqün,
Sening ronaq tepixingoƣa intilimən!

123-küy
Zor harlik astida

123 [1] «Yuқirioƣa qiқix nahxisi»
I ərxlərdə Turoƣuqisən,
Sanga beximni kətürüp қaraymən;
[2] Mana, қulliringning kəzi əz hojayinining қollirioƣa қandaқ қarioƣan bolsa,
Dedəklərning kəzi əz saһibəsining қollirioƣa қandaқ қarioƣan bolsa,
Bizning kəzimiz Pərwərdigar Hudayimizoƣa xundaқ қaraydu.
Ta bizgə xəpқət kərsətküqə қaraydu.
[3] Bizgə xəpқət kərgüzgəysən, i Pərwərdigar,
Bizgə xəpқət kərgüzgəysən;
Qünki biz yətküqə horluқ tartқanmiz.
[4] Jenimiz oƣojamlarning mazaқlirini,
 Һakawurlarning horluқlirini yətküqə tartқandur.

124-küy
Қutulux üqün rəһmətlər

124 [1] «Yuқirioƣa qiқix nahxisi»
Əgər biz tərəptə turoƣini Pərwərdigar bolmioƣan bolsa,
— Aһ, Israil xundaқ desun —
[2] Biz tərəptə turoƣini Pərwərdigar bolmioƣan bolsa,
Kixilər bizgə һujumoƣa қozoƣaloƣanda,
[3] Ularning oƣəzipi bizgə tutaxқanda,
— Xu qaoƣda ular bizni tirik yutuwetətti;
[4] Xu qaoƣda sular bizni oƣərқ қiliwetətti;
Kəlkün beximizdin ətətti;
[5] Dawaloƣuoƣan sular beximizdin ətətti!
[6] Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədһiyə boloƣay!
Ularning qixlirioƣa ow boluxқa bizni қoyup bərmidi.
[7] Jenimiz tutқuqilarning basmiқidin қeqip qiққan қuxtək қaqti;

122:6 «Yerusalemning aman-hatirjəmlikini izdəp dua қilinglar» — ibraniy tilida: «Yeruxalom»ning «xalom»i üqün dua қilinglar». «Xalom» «tinq-amanlik», «Yeruxalom» bolsa «Tinq-amanlik xəһər» degən mənidə *(ibraniy tilida «xalom», ərəb tilida «salam»).*
123:1 «Sanga beximni kətürüp қaraymən» — ibraniy tilida: «Sanga kəzlirimni kətürüp қaraymən».
123:1 Zəb. 115:3

Basmaq sundurulup, biz qaqtuq!
8 Erixkən yardimimiz Pərwərdigarning namididur,
Asman-zemin Yaratquqining namididur!

125-küy
Hudaning zor ḥimayisi

125 1 «Yuqirioŋa qiqix nahxisi»
Pərwərdigaroŋa tayanoŋanlar Zion teoŋidəktur;
Uni təwrətkili bolmaydu,
U mənggülük turidu.
2 Yerusalem! Taoŋlar uning ətrapini oruoŋan,
Ḥəm Pərwərdigar ḥazirdin ta əbədgiqə Öz həlqining ətrapini oraydu.
3 Qünki rəzillərning ḥoquq ḥasisi ḥəqqaniylarning nesiwisining üstidə turup qalmas;
Bolmisa ḥəqqaniylarmu qollirini qəbiḥlikkə uzartixi mumkin.
4 Pərwərdigar, meḥribanlaroŋa meḥribanlik qiloŋaysən;
Kəngli duruslaroŋimu xundaq bolsun.
5 Birak əgri yollaroŋa burulup kətkənlərni bolsa,
Pərwərdigar ularni qəbiḥlik qiloquqilar bilən təng xallaydu.
Israiloŋa aman-hatirjəmlik boloŋay!

126-küy
Sürgün boluxtin azad bolux

126 1 «Yuqirioŋa qiqix nahxisi»
Pərwərdigar Ziondin sürgün boloŋanlarni qayturup kəlgəndə,
Biz qüx kərgəndəkla bolduq;
2 Aoŋzimiz külkigə,
Tilimiz xadlinixqa toldi;
Xu tapta əllər arisida ular: —
«Pərwərdigar ularoŋa zor ixlarni qilip bərdi» — deyixti.
3 Pərwərdigar dərwəqə biz üqün zor ixlarni qildi,
Biz bulardin xadlinimiz.
4 Jənubtiki quruq eriqlar xar-xar sularoŋa aylanduruloŋandək,
Biz tutqunlarnimu əz ərkimizgə qayturoŋaysən, i Pərwərdigar;
5 Kəz yaxlirini eqitip terioŋanlar xadlik bilən orar;

124:7 Pənd. 6:5
124:8 Zəb. 121:2
126:1 «Pərwərdigar Ziondin sürgün boloŋanlarni qayturup kəlgəndə...» — baxqa birhil tərjimisi: «Pərwərdigar Zionning əḥwalini əsligə qayturoŋanda...».
126:2 Ayup 8:21
126:4 «Jənubtiki quruq eriqlar xar-xar sularoŋa aylanduruloŋandək...» — qattiq yamoŋur yaoŋqandin keyin, Pələstinning jənub təripidiki süyi yoq erik-dəryalar yerim saət iqidila küqlük ḥəm hətərlik dawaloquoŋan dəryalaroŋa aylandurulidu. **«Biz tutqunlarnimu əz ərkimizgə qayturoŋaysən, i Pərwərdigar»** — bu ikkinqi «tutqunluq» nemini bildüridu? Babil imperiyəsigə sürgün boloŋan Yəhudiylar azad bolup Pələstingə qaytip kəlgəndin keyin, yənə bək eoŋir muxəkkətlər ḥəm ziyankəxlikkə uqridi *(«Nəḥəmiya» ḥəm «Əzra» qisimlirini kərüng)*. «Tutqunluq» bəlkim kəqmə mənidə bolup, u eoŋir əḥwalni kərsitidu.

[6] Yiоɣlap yürüp qaqidiоɣan uruқni kətürgən kixi,
Bərһək, xadliқ-təntənə bilən oriоɣan baоɣlirini kətürüp қaytip kelidu.

127-küy
Huda bərgən nesiwəni һeқkim tartiwalalmaydu

127 [1] «Yuқiriоɣa qiқix nahxisi»; Sulayman yazоɣan küy: —
Pərwərdigar Өzi өy salmisa,
Saloɣuqilar bikardin-bikar uningоɣa əjir singdüridu;
Pərwərdigar xəһərni saқlimisa,
Kөzətqilər bikardin-bikar oyoɣaқ turidu.
[2] Silərning səһərdə ornunglardin қopuxunglar,
Kəq boloɣanda yetixinglar,
Japa-muxəққətni nandək yegininglar bikardin-bikardur;
Qünki U Өz səyginigə uyқuni beridu.
[3] Mana, balilar Pərwərdigardin boloɣan mirastur,
Baliyatқuning mewisi Uning mukapatidur;
[4] Yaxliқta tapқan balilar,
Baturning қolidiki oқlardək bolidu.
[5] Oқdeni muxular bilən toloɣan adəm bəhtliktur;
Xəһər dərwazisida turup düxmənlər bilən səzlixiwatқinida,
Ular yərgə қarap қalmaydu.

128-küy
Hudadin əyminidiоɣan kixining bəhtliki

128 [1] «Yuқiriоɣa qiқix nahxisi»
Pərwərdigardin қorқidiоɣanlar,
Uning yollirida mangidiоɣanlarning һərbiri bəhtliktur!
[2] Qünki sən өz қolungning əjrini yəysən;
Bəhtlik bolisən, ronaқ tapisən;
[3] Ayaling bolsa өyüng iqidə mewilik üzüm telidək bolidu;
Baliliring dastihaningni qəridəp, zəytun dərəһlidək tizilip olturidu;
[4] Mana, Pərwərdigardin қorқidiоɣan kixi xundaқ bəhtni kəridu.
[5] Pərwərdigar sanga Zion teоɣidin bəht ata қiloɣay;
Sən əmrüng boyiqə Yerusalemning awatliқini kərgəysən;
[6] Pərzəntliringning pərzəntlirini kərgəysən;
Israiloɣa aram-tinqliқ boloɣay!

127:2 «Japa-muxəққətni nandək yegininglar bikardin-bikardur» — baxқa birhil tərjimisi: «Japa-muxəққət bilən tapқan nanni yegininglar bikardin-bikardur». **«Qünki U Өz səyginigə uyқuni beridu»** — baxқa birhil tərjimisi: «Qünki U Өz səyginigə uһlioɣan waқtida beridu».
127:5 «Xəһər dərwazisida turup düxmənlər bilən səzlixiwatқinida» — «xəһər dərwazisi» halayiқ yioɣin aqidioɣan, jəm bolidioɣan jay idi.

129-küy
Uzun dawam kiloŋan japa-muxəkkətni əsləx

129

[1] «Yukirioŋa qikix nahxisi»
«Yaxlikimdin tartip ular kəp ketim meni har kilip kəldi» —
— Aḥ, Israil ḥazir buni desun —
[2] «Ular yaxlikimdin tartip kəp ketim meni har kilip kəldi,
Birak üstümdin oŋəlibə kiloŋan əməs.
[3] Kox ḥəydigüqilər dümbəmdə ḥəydigən,
Qənəklirini intayin uzun tartkan».
[4] Pərwərdigar ḥəkkaniydur;
U rəzillərning asarətlirini sunduruwətti;
[5] Ular xərməndə bolup arkisioŋa yandurulsun,
Ziondin nəprətlinidioŋanlarning ḥəmmisi!
[6] Ular əgzidə ünüp qikkan qəptək bolsun;
Üzülməy turupla solixip ketidioŋan;
[7] Ot-qəp orioŋuqioŋa uningdin bir tutammu qikmaydu;
Baoŋ baoŋlioŋuqioŋa bir kuqakmu qikmaydu;
[8] Ötüp ketiwatkanlarmu: «Pərwərdigarning bərikiti üstünglarda boloŋay;
Pərwərdigarning nami bilən silərgə bəht tiləymiz!» — degən salamni ḥeq bərməydu.

130-küy
Azablik pəryad

130

[1] «Yukirioŋa qikix nahxisi»
Qongkur yərlərdin Sanga pəryad kətürimən, i Pərwərdigar;
[2] I Rəb, awazimni anglioŋaysən;
Kulakliringni yelinix sadayimoŋa saloŋaysən;
[3] Əgər Sən Yaḥ, kəbiḥliklərni sürüxtürüp sanisang,
Əmdi Rəb, kim tik turalaydu?
[4] Birak Səndə məoŋpirət-kəqürüm bardur;
Xunga Səndin əyminixkə bolidu.
[5] Pərwərdigarni kütüwatimən;
Jenim kütüwatidu;
Uning səzigə ümid baoŋlidim.
[6] Tün jesəkqilirining səḥərgə boloŋan təxnasidin artuk,
Bərḥək, tün jesəkqilirining səḥərgə boloŋan təxnasidin artuk,
Jenim Rəbgə təxna bolup kütməktə.
[7] I Israil, Pərwərdigaroŋa ümid baoŋlanglar;
Qünki Pərwərdigarda əzgərməs muḥəbbət bardur;

129:6 Ayup 8:12; 40:10
129:8 **«Ötüp ketiwatkanlarmu: «Pərwərdigarning bərikiti üstünglarda boloŋay; Pərwərdigarning nami bilən silərgə bəht tiləymiz!» — degən salamni ḥeq bərməydu.»** — demək, muxu küydiki 4- ḥəm 5-ayətning mənisi: Rəzil kixilərdin ḥeq ḥosul bolmaydu, ulardin ḥeq yahxilik yaki bəht-huxallik kəlməydu yaki ularning bexioŋa qüxməydu.
130:3 Zəb. 143:2
130:4 2Sam. 24:14
130:5 Zəb. 27:14; 40:1; 62:1; Ḥab. 2:3
130:6 Zəb. 5:3; 119:147; 123:1, 2

Uningda zor nijatliqlarmu bar;
8 U Israilni barliq qəbihliklиridin bədəl tələp qutquzidu.

131-küy
Kəmtərlikkə intilix

131 1 «Yuqirioqa qiqix nahxisi»; Dawut yazoqan küy: —
I Pərwərdigar, kənglüm təkəbbur əməs,
Nəzirimmu üstün əməs;
Mən qong ixlar bilənmu,
Yaki qamim yətməydioqan karamət ixlar bilənmu məxoqul bolmaymən;
2 Bərhək, anisining quqiqida yatqan əmqəktin ayriloqan balidək,
Өz jenimni besiwelip tinqlandurdum;
Kənglüm iqimdə əmqəktin ayriloqan balidəktur.
3 Israil Pərwərdigaroqa ümid baoqlisun;
Hazirdin baxlap, əbədil'əbədgiqə!

132-küy
Hudaning əhdə sanduqi wə Hudaning Dawutqa boloqan wədisi
1-ayəttiki izahatni kərüng

132 1 «Yuqirioqa qiqix nahxisi»
I Pərwərdigar, Dawut üqün u tartqan barliq jəbir-japalarni yad ətkəysən;
2 U Pərwərdigaroqa qandaq qəsəm iqkən,
Yaquptiki qudrət Igisigə qandaq wədə qiloqan: —
3-5 «Pərwərdigaroqa turar jayni,
Yaqupning qudrətlik Igisigə makanni tapmioquqə,
Өyümdiki hujrioqa kirməymən,
Kariwattiki kərpəmgə qiqmaymən,
Kəzümgə uyquni,
Qapaqlirimoqa mügdəxni bərməymən».
6 Mana, biz uning həwirini əfratahda angliduq;
Uni ormanlik etizlardin taptuq;
7 Uning turar jaylirioqa berip kirəyli,
Uning təhtipəri aldida səjdə qilayli;
8 Ornungdin turoqin, i Pərwərdigar,

131:1 2Tar. 32:25; Zəb. 101:4-5; Pənd. 6:17; 16:5
132:1 «I Pərwərdigar, Dawut üqün u tartqan jəbir-japalarni yad ətkəysən;...» — bu küy birinqidin, Dawutning Pərwərdigar üqün ibadəthana quruxqa iqkən kəsimini bildüridu həm xu qaoqdiki Hudaning Dawutqa jawab berip qiloqan wədisini *(«2Sam.» 7-bab)* əslitidu; ikkinqidin, Dawutning keyin Hudaning əhdə sanduqini Kiriat-Yearim *(yəni əfratah, əz yurti boloqan Bəyt-Ləhəmgə yeqin)* degən jaydin əkilip, təntənilik halda Yerusalemoqa kirgüzgənlikinimu əslitidu.
–Bu küy bəlkim Dawutning bir əwladi *(Sulayman yaki uningdin keyinki birsi)* padixah boloqanda qiloqan duasi boluxi mumkin.
–«Dawut ... tartqan barliq jəbir-japalar» — muxu yərdə bəlkim Dawutning Huda üqün muqəddəs bir əyni yasaxqa boloqan əjirini kərsitixi mumkin.
132:3-5 1Tar. 15:1
132:6 «...biz uning həwirini əfratahda angliduq» — «uning həwiri» bəlkim birinqidin Hudaning əhdə sanduqini kərsitidu; ikkinqidin bexarətlik halda Məsihning Bəyt-Ləhəmdə tuoquluxini kərsitixi mumkin. **«Uni ormanlik etizlardin taptuq»** — yaki «Uni Yaarning etizliridin taptuq». «Yaar» «Kiriat-Yearim» boluxi mumkin *(«1Sam.» 7:1ni kərüng)*.

Sən ⱪudritingning ipadisi əḥdə sanduⱪung bilən,
Өz aramgaḥingoⱡa kirgin!
9 Kaḥinliring ḥəkⱪaniyliⱪ bilən kiyindürülsun,
Məmin bəndiliring təntənilik awazni yangratsun!
10 Ⱪulung Dawut üqün,
Өzüng məsiḥ ⱪiloⱡiningning yüzini yandurmioⱡaysən;
11 Pərwərdigar Өz ḥəⱪiⱪiti bilən Dawutⱪa xu ⱪəsəmni ⱪildi,
U uningdin ḥeq yanmaydu: —
U: — «Өz puxtingdin qiⱪⱪan mewidin birsini təhtingdə olturoⱡuzimən;
12 Pərzəntliring Mening əḥdəmni,
Ḥəm Mən ularoⱡa əgitidioⱡan agaḥ-guwaḥlirimni tutsa,
Ularning pərzəntliri mənggügə təhtingdə olturidu» — degən.
13 Qünki Pərwərdigar Zionni tallioⱡan;
U Өz makani üqün uni halioⱡan.
14 Mana U: — «Bu mənggügə bolidioⱡan aramgaḥimdur;
Muxu yərdə turimən;
Qünki Mən uni halaymən.
15 Mən uning rizⱪini intayin zor bərikətləymən;
Uning yoⱪsullirini nan bilən ⱪandurimən;
16 Uning kaḥinlirioⱡa nijatliⱪni kiygüzimən,
Uning məmin bəndiliri xadliⱪtin təntənilik awazni yangritidu.
17 Mən bu yərdə Dawutning münggüzini bihlandurimən;
Өzümning məsiḥ ⱪiloⱡinim üqün yoruⱪ bir qiraoⱡ bekitkənmən;
18 Uning düxmənlirigə xərməndilikni kiygüzimən;
Əmma uning kiygən taji bexida ronaⱪ tapidu» — dedi.

133-küy
Birlikning bəhti

133 1 «Yuⱪirioⱡa qiⱪix nahxisi»; Dawut yazoⱡan küy: —
Ⱪara, mana, ⱪerindaxlar birliktə turux nemidegən yahxi, nemidegən xerindur!
2 U Ḥarunning bexioⱡa təkülüp, saⱪilidin aⱪⱪan awu ⱪimmətlik maydək,
U Ḥarunning saⱪilidin eⱪip,
Kiyim-keqəkning yaⱪisioⱡa qüxkən ⱪimmətlik mayoⱡa ohxaydu;
3 U yənə Ḥərmon teoⱡidiki xəbnəmning Zion taoⱡlirioⱡa qüxüxigə ohxaydu;
Qünki xu yərdə Pərwərdigar bərikətni —
Yəni mənggülük ḥayatni buyruoⱡan!

132:10 «Ⱪulung Dawut üqün, Өzüng məsiḥ ⱪiloⱡiningning yüzini yandurmioⱡaysən» — bəlkim Dawutning padixaḥ bolidioⱡan əwladi üqün ⱪiloⱡan duasi. Hudaning «məsiḥ ⱪiloⱡini» tooⱡuluⱪ yuⱪiriⱪi 2-küy wə izaḥatlarni, xundaⱪla «Təbirlər»nimu kərüng.
132:11 2Sam. 7:12; 1Pad. 8:25; 2Tar. 6:16; Luⱪa 1:69
132:14 Zəb. 68:16; 132:8
132:16 2Tar. 6:41
132:17 Luⱪa 1:69
133:2 «U Ḥarunning bexioⱡa təkülüp, saⱪilidin aⱪⱪan awu ⱪimmətlik maydək, u Ḥarunning saⱪilidin eⱪip, kiyim-keqəkning yaⱪisioⱡa qüxkən ⱪimmətlik mayoⱡa ohxaydu» — ḥəzriti Ḥarunni bax kaḥin ⱪilip tikləx üqün, u alaḥidə puraⱪliⱪ məhsus may bilən «məsiḥ ⱪilinoⱡan». Təwrat, «Mis.», 30:22-38-ayətlərni kərüng.
133:3 «U yənə Ḥərmon teoⱡidiki xəbnəmning Zion taoⱡlirioⱡa qüxüxigə ohxaydu....» — «Ḥərmon teoⱡi» Pələstindiki əng egiz taoⱡ bolup, ətrapida ḥərküni qüxkən xəbnəm intayin mol bolup, ḥəmmə janiwarni janlanduridu. U Zion taoⱡliridin 300

134-küy
Ibadət

134 [1] «Yuķirioŋa qiķix nahxisi»
Mana, Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə ķayturunglar,
I, keqiqə Pərwərdigarning өyidə turidioŋan,
Pərwərdigarning barlik ķulliri!
[2] Muķəddəs jayda turup ķolliringlarni kətürüp Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə ķayturunglar!
[3] Asman-zeminni Yaratķuqi Pərwərdigar silərni Ziondin bərikətligəy!

135-küy
Hudaning ķiloŋan uluoŋ əməlliri üqün ibadət

135 [1] Ḥəmdusana! Pərwərdigarning namini mədḥiyilənglar,
Uni mədḥiyilənglar, Pərwərdigarning ķulliri!
[2] Uni mədḥiyilənglar, Pərwərdigarning өyidə turoŋanlar,
Hudayimizning ḥoylilirida turoŋanlar!
[3] Yaḥni mədḥiyilənglar, qünki Pərwərdigar meḥribandur;
Uning namioŋa küy eytinglar;
Qünki muxundaķ ķilix xerindur;
[4] Qünki Yaḥ Yaķupni Өziningki boluxķa,
Israilni Өz mirasi boluxķa talliwaldi.
[5] Qünki өzüm bilimənki, Pərwərdigar uluoŋdur;
Rəbbimiz barlik ilaḥlardin üstündur.
[6] Pərwərdigar nemə ixni muwapik kərgən bolsa,
U asmanlarda,
Zeminda,
Dengizlarda ḥəm uning barlik təgliridimu xuni ķiloŋandur.
[7] U yər qətliridin bulut-tumanlarni өrlitidu;
Yamoŋurlaroŋa qaķmaķlarni ḥəmraḥ ķilidu;
Xamalni Өz həziniliridin qiķiridu.
[8] U Misirdiki tunji ooŋullarni ḥalak ķildi,
Insanlarning bolsun, ḥaywanlarning bolsun ḥəmmini urup ḥalak ķildi.
[9] U alamətlərni, məjizilərni aranglaroŋa əwətti, i Misir;
Pirəwn wə uning ḥəmmə ķulliri üstigə əwətti.
[10] U uluoŋ əllərni uruwətti,
Ķudrətlik padixaḥlarni өltürüwətti;
[11] Amoriylarning padixaḥi Siḥonni,
Baxanning padixaḥi Ogni,

---

kilometr yiraķ. Zion teoŋioŋa qüxidioŋan xəbnəm azdur; mol xəbnəm Zionoŋa qüxsə, u zor wə ajayib bərikət bolatti, əlwəttə.
134:3 «...Pərwərdigar silərni Ziondin bərikətligəy!» — ibraniy tilida «təxəkkür-mədḥiyə ķayturux» *(1-ayət)* ḥəm «bərikətləx» degənlər birla səz *(«barak»)* bilən ipadilinidu.
135:4 Mis. 19:5; Ķan. 7:6; Tit. 2:14; 1Pet. 2:9
135:5 «Pərwərdigar... barlik ilaḥlardin üstündur» — bu ayət «ilaḥlar»ning ḥəķikiy məwjut ikənlikini etirap ķilmaydu, əlwəttə. 95:3 wə izaḥatini kərüng.
135:7 Yər. 10:13; 51:16
135:8 Mis. 12:12,29; Zəb. 78:51
135:9 Mis. 7,8,9,10,14
135:10 Yə. 12

Ḳanaandiki barliḳ padixaḥliḳlarni uruwətti.
12 Ularning zeminini miras ḳilip,
Өz həlḳi Israiloɣa miras boluxḳa təḳdim ḳildi.
13 Sening naming, Pərwərdigar, mənggügə,
Xəḥrət-hatirəng dəwrdin-dəwrgiqidur.
14 Qünki Pərwərdigar Өz həlḳining dəwasini soraydu;
Өz ḳullirioɣa rəḥim ḳilidu.
15 Əllərning butliri bolsa pəḳətla kümüx-altundin ibarəttur,
Ularni insanning ḳolliri yasioɣandur, halas.
16 Ularning aoɣzi bar, birak sözliməydu;
Kəzliri bar, birak kərməydu;
17 Ḳulaḳliri bar, birak anglimaydu,
Aoɣzida ḥeq nəpəs yoḳtur.
18 Ularni yasioɣanlar ularoɣa ohxap ḳalidu,
Ularoɣa tayanoɣanlarmu xundaḳtur.
19 Israil jəməti, Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturunglar;
Ḥarun jəməti, Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturunglar;
20 Lawiy jəməti, Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturunglar;
Pərwərdigardin ḳorḳidioɣanlar, Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturunglar!
21 Yerusalemda makanlaxḳan Pərwərdigaroɣa Ziondin təxəkkür-mədḥiyə eytilsun!
Ḥəmdusana!

136-küy
Pərwərdigarning muḥəbbitigə təxəkkür eytinglar!

136 1 Pərwərdigaroɣa təxəkkür eytinglar, U mehribandur;
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
2 Ilaḥlarning ilaḥioɣa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
3 Rəblərning Rəbbigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
4 Zor karamətlərni birdinbir Yürgüzgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
5 Əḳil-parasət arḳiliḳ asmanlarni Yasioɣuqioɣa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
6 Zeminni sular üstidə sozup Turoɣuzoɣuqioɣa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
7 Uluoɣ nur jisimlirini Yasioɣuqioɣa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
8 Kündüzni baxḳuridioɣan ḳuyaxni Yasioɣuqioɣa təxəkkür eytinglar,

---

135:12 Zəb. 78:55
135:13 Mis. 3:15, Zəb. 102:12
135:14 Ḳan. 32:36, Zəb. 90:13
135:15 Zəb. 115:4
136:2 «Ilaḥlarning ilaḥioɣa təxəkkür eytinglar» — «ilaḥlar» tooɣruluḳ 95:3 wə izaḥatini kərüng.
136:5 Yar. 1:1
136:6 Zəb. 24:1-2
136:7 Yar. 1:14

Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[9] Keqini baxḳuridioŋan ay ḥəm yultuzlarni Yasioŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[10] Ularning tunjilirini urup, Misioŋa zərb bərgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[11] Israilni ular arisidin qiḳaroŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[12] Küqlük ḳol ḥəm uzatḳan bilək bilən ularni Qiḳaroŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[13] Ḳizil Dengizni bələk-bələk Bəlgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[14] Ḥəm Israilni uning otturisidin Ötküzgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[15] Ḳizil Dengizda Pirəwnni ḳoxunliri bilən süpürüp taxlioŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[16] Öz həlḳini qəl-bayawandin Yetəkligüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[17] Büyük padixaḥlarni Uruwətküqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[18] Ḥəm məxḫur padixaḥlarni Öltürgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[19] Jümlidin Amoriylarning padixaḥi Siḥonni Öltürgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[20] — Ḥəm Baxan padixaḥi Ogni Öltürgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[21] Ularning zeminini miras üqün Bərgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[22] Buni bəndisi Israiloŋa miras ḳilip bərgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[23] Ḥalimiz harab əḥwalda, bizlərni Əsligüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[24] Bizni əzgənlərdin Ḳutulduroŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[25] Barlik ət igilirigə ozuḳ Bərgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
[26] Ərxlərdiki Tənqrigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur!

136:8 Yar. 1:16
136:10 Mis. 12:29; Zəb. 78:43,51
136:11 Mis. 12:31,51; 13:3,17
136:12 Mis. 6:6
136:13 Mis. 14:21,22; Zəb. 78:13
136:15 Mis. 14:24
136:16 Mis. 15,16,17,19; Zəb. 78:52
136:17 Qəl. 21:24,25,34,35; Yə. 12:1; Zəb. 135:10,11
136:20 Ḳan. 3:1-7
136:21 Yə. 12:6
136:24 «ḳutulduroŋuqi» — ibraniy tilida «yirtip qikḳuqi».
136:24 Lam. 5:8

137-küy
Babilda sürgün boluxning dərd-əlimi

137 [1] Babildiki dərya-eriqlar boyida biz olturduq;
Zionni əsliginimizdə, bərhək yioɣa kətürduq;
[2] Qiltarimizni arisidiki səgətlərgə esip qoyduq.
[3] Qünki bizni sürgün qiloɣanlar bizdin nahxa tələp qildi;
Bizni zarlatquqilar bizdin tamaxa tələp qilip: —
«Həy, Zion nahxiliridin birni bizgə eytqina» — deyixti.
[4] Yaqa yurtta turup Pərwərdigarning nahxisini qandaqmu eytayli?
[5] Əy Yerusalem, mən seni untusam,
Ong qolum maharitini untusun!
[6] Seni əslimisəm,
— Yerusalemni əng qong hursənlikimdin əwzəl kərmisəm —
Tilim tanglayimoɣa qaplixip qalsun!
[7] I Pərwərdigar, Edom baliliridin hesab aloɣanda, Yerusalemning bexioɣa qüxkən künini yadingoɣa kəltürgəysən;
Qünki ular: «Uni yər bilən yəksan qilinglar,
Ulioɣiqə yər bilən yəksan qilinglar!» deyixti.
[8] I bulinix aldida turoɣan Babil qizi,
Bizgə qiloɣan qilmixliringni əzünggə qayturoɣuqi bəhtliktur!
[9] Bowaqliringni elip taxqa atquqi kixi bəhtliktur!

138-küy
Xəpqətkə rəhmətlər

138 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Pütün qəlbim bilən Sanga təxəkkür eytimən;
Barliq ilahlar aldida Seni küyləymən.
[2] Pak-muqəddəslikingning ibadəthanisioɣa qarap bax urimən,
Əzgərməs muhəbbiting həm həqiqət-sadaqiting üqün namingni təbrikləymən;
Qünki Sən pütün nam-xəhritingdinmu bəkrək, wədəngdə turidioɣiningni uluoɣ qiloɣansən.
[3] Sanga nida qiloɣan künidə, manga jawab bərgənsən;
Jenimoɣa küq kirgüzüp, meni rioɣbətləndürgənsən.
[4] Aoɣzingdiki səzlərni anglioɣanda, i Pərwərdigar,
Jahandiki barliq xahlar Seni mədhiyiləydu;
[5] Ular Pərwərdigarning yollirida yürüp nahxa eytidu,
Qünki uluoɣdur Pərwərdigarning xan-xəripi.
[6] Qünki Pərwərdigar aliydur;
Birak U hali boxlaroɣa nəzər salidu;

137:3 Zəb. 79:1
137:5 «Ong qolum maharitini untusun!» — yaki «Ong qolumni untuoɣan bolsam!».
137:7 Yər. 49:7; Əz. 25:12
137:8 Yər. 50:15,29; Wəh. 18:6
138:1 «Barliq ilahlar aldida Seni küyləymən» — «ilahlar» tooɣuluq 95:3 wə izahatini kərüng.
138:2 «Qünki Sən pütün nam-xəhritingdinmu bəkrək, wədəngdə turidioɣiningni uluoɣ qiloɣansən» — baxqa birhil tərjimisi: «qünki Sən Əz nam-xəhriting həm wədəngni həmmidin üstün qilding». Lekin bizningqə mənisi xuki, Hudaoɣa nisbətən əz wədisidə turux hətta nam-xəhritidin yuqiri turidu.

Təkəbbularni bolsa U yiraḳtin tonup yetidu.
7 Zulmət-muxəḳḳətlər arisida mangoɣan bolsammu,
Sən meni janlandurisən;
Düxmənlirimning oɣəzipini tosuxḳa ḳolungni uzartisən,
Ong ḳolung meni ḳutḳuzidu.
8 Pərwərdigar manga təwə ixlarni pütküzidu;
Meḥir-muḥəbbiting, i Pərwərdigar, mənggülüktur;
Əz ḳolliring yasioɣanni taxlap kətmigəysən!

139-küy
Huda ḳəlbni Bilgüqidur

139 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
I Pərwərdigar, Sən meni təkxürüp qiḳting,
Ḥəm meni bilip yətting;
2 Əzüng olturoɣinimni, turoɣinimnimu bilisən;
Yiraḳta turuḳluḳ kənglümdikini bilisən.
3 Baskan ḳədəmlirimni, yatḳanlirimni ətkəməngdin ətküzdung;
Barliḳ yollirim Sanga ayandur.
4 Bərḥək, tilimoɣa bir səz kelə-kəlməstinla, i Pərwərdigar,
Mana Sən buni əyni boyiqə bilməy ḳalmaysən.
5 Sən meni aldi-kəynimdin orap turisən,
Ḳolungni mening üstümgə ḳonduroɣansən.
6 Bundaḳ bilim manga xunqilik tilsimat bilinidu!
Xundaḳ yüksəkki, mən uni bilip yetəlməydikənmən.
7 Roḥingdin neri boluxḳa nələrgimu baralayttim?
Ḥuzurungdin əzümni ḳaqurup nələrgə baralayttim?
8 Asmanlaroɣa qiḳsam, mana Sən axu yərdə;
Təḥtisarada orun salsammu, mana Sən xu yərdə;
9 Səḥərning ḳanatlirini elip uqup,
Dengizning əng qət yərliridə tursam,
10 Ḥətta axu jayda ḳolung meni yetəkləydu,
Ong ḳolung meni yələydu.
11 Mən: «Ḳarangoɣuluḳ meni yapsa,
Ətrapimdiki yoruḳluḳ qoḳum keqə bolidu» — desəm,
12 Ḳarangoɣuluḳmu Səndin yoxurunalmaydu,
Keqimu Sanga kündüzdək aydingdur,
Ḳarangoɣuluḳmu Sanga yoruḳtəktur.
13 Bərḥək, Sən mening iqlirimni yasioɣansən;
Anamning ḳorsiḳida meni toḳuoɣansən;
14 Mən Seni mədḥiyiləymən,
Qünki mən sürlük wə karamət yasaloɣanmən;

138:6 Zəb. 113:4-7
139:8 Ayup 26:6; Am. 9:2, 3, 4; Ibr. 4:13
139:13 «Bərḥək, Sən mening iqlirimni yasioɣansən» — yaki «Qünki Sən mening iqlirimni yasioɣansən».
–«Iqlirim» bolsa ibraniy tilida «bərəklirim» degən səz bilən ipadilinidu *(bəzi waḳitlarda bərəklər wijdanni bildüridu)*.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Bərḥək, Sən mening iqlirimgə igidursən».

Sening ḳiloɣanliring karamət tilsimattur;
Buni jenim obdan bilidu.
15 Mən yoxurun jayda yasaloɣinimda,
Yər təgliridə əpqillik bilən toḳulup xəkilləndürülginimdə,
Ustihanlirim Səndin yoxurun əməs idi.
16 Əzalirim tehi apiridə bolmioɣan künlərdə,
Ular yasiliwatḳan künlərdə,
Kəzüng tehi xəkillənmigən jismimni kərüp yətkənidi;
Ularning ḥəmmisi alliburun dəptiringdə yeziloɣanidi.
17 Aḥ Təngrim, oyliring manga nəḳədər ḳimmətliktur!
Ularning yioɣindisi xunqə zordur!
18 Ularni sanay desəm, ular dengizdiki ḳumlardinmu kəptur;
Uyḳudin kəzümni aqsam, mən yənila Sən bilən billidurmən!
19 Aḥ, Sən rəzillərni əltürüwətsəng iding, i Huda!
Ḳanhor kixilər, məndin yiraḳ bolux!
20 Qünki ular Sening tooɣruluḳ ḥiylilik bilən səzləydu;
Sening xəḥərliring ular təripidin azduruldi.
21 Sanga əqmən boloɣanlaroɣa, i Pərwərdigar, mənmu əqḳu?
Sanga ḳarxi qiḳḳanlaroɣa mənmu yirginimənoɣu?
22 Ularoɣa qix-tirniḳimoɣiqə əqturmən;
Ularni əz düxmənlirim dəp ḥesablaymən.
23 Meni kəzitip təkxürgəysən, i Təngrim!
Mening ḳəlbimni bilip yətkəysən!
Meni sinap, oɟəmlik oylirimni bilgəysən;
24 Məndə Əzünggə azar bərgüdək yolning bar-yoḳluḳini kərgəysən;
Wə meni mənggülük yolungda yetəkligəysən!

140-küy
Aḥanətqilər ḥəm zomigərlər arisida

140 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Rəzil adəmdin, i Pərwərdigar, meni azad ḳiloɣaysən;
Zorawan kixidin meni saḳlioɣaysən.
2 Ular kənglidə yamanliḳlarni oylimaḳta;
Ular ḥər küni jəm boluxup urux qiḳarmaḳqi.
3 Tilini yilanningkidək ittik ḳilidu;
Kobra yilanning zəḥiri ləwliri astida turidu;
Selaḥ.

139:15 Ayup 10:8,10; Top. 11:5
139:16 «Ularning ḥəmmisi alliburun dəptiringdə yeziloɣanidi» — yənə birhil tərjimisi: «Ular yoḳ boloɣan waḳitta, manga bekitilgən künlirimning ḥəmmisi dəptiringdə yeziloɣan».
139:18 «Uyḳudin kəzümni aqsam, mən yənila Sən bilən billidurmən!» — «uyḳudin kəzümni aqsam» bu yərdə bəlkim tirilix künini puritidu.
139:20 «Sening xəḥərliring ular təripidin azduruldi» — baxḳa birhil tərjimisi: «sening düxmənliring namingni bikar ixlitidu».
139:23 Ayup 31:6; Zəb. 17:3; 26:2
140:3 Zəb. 58:4-5; Rim. 3:13

[4] Rəzil adəmning ḳolliridin meni aman ḳilioɣaysən, i Pərwərdigar;
Putlirimni putlaxni ḳəstləydioɣan zorawan kixidin saḳlioɣaysən.
[5] Təkəbburlar mən üqün ḳiltaḳ, tanilarni yoxurup təyyarlidi;
Yol boyida tor yaydi,
Mən üqün tuzaḳlarni saldi;
Selaḥ.
[6] Mən Pərwərdigaroɣa: «Sən mening Təngrimdursən» — dedim;
Yelinixlirim sadasioɣa ḳulaḳ saloɣaysən, i Pərwərdigar;
[7] Pərwərdigar Rəb nijatliḳimning küqidur;
Sən jəng künidə beximni yepip ḳooɣdioɣansən.
[8] Rəzil adəmning ümidini ijabət ḳilmioɣaysən, i Pərwərdigar;
Ularning ḥiylilirini aḳḳuzmioɣaysən;
Bolmisa əzlirini qong tutuwalidu.
Selaḥ.
[9] Meni ḳorxiwaloɣanlarning bolsa,
Ləwliridin qiḳḳan xumluḳ ularning əz bexioɣa qüxsun;
[10] Üstigə qooɣlar yaoɣdurulsun;
Ular otḳa,
Ḳaytidin qiḳalmioɣudək ḥanglaroɣa taxliwetilsun;
[11] Tili qəḳimqi adəmning yər yüzidə orni bolmisun;
Balayi'apət zorawanlarni tügəxküqə owlaydu;
[12] Mən bilimənki, Pərwərdigar ezilgənlərning dəwasini soraydu,
Yoḳsulning ḥəḳḳini elip beridu;
[13] Bərḥəḳ, ḥəḳḳaniylar namingoɣa təxəkkür eytidu;
Kəngli duruslar ḥuzurungda yaxaydu.

141-küy
Rəzillik bilən murəssə ḳiloɣili bolmaydu

141 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar, mən Sanga nida ḳildim;
Yenimoɣa tezdin kəlgəysən;
Sanga nida ḳiloɣinimda awazimni angliɣaysən.
[2] Duayimni angliɣiningda, Sanga sunuloɣan huxbuydək yeḳimliḳ bolsun,
Ḳolumning kətürülüxi sunuloɣan kəqlik ḳurbanliḳtək ḳobul bolsun.
[3] Aoɣzim aldida kəzətqi turoɣuzoɣaysən, i Pərwərdigar;
Ləwlirim dərwazisini saḳlioɣaysən;
[4] Kənglümni ḥeqḳandaḳ yaman ixḳa,
Ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilaroɣa xerik bolup, rəzillik ḳilixḳa mayil ḳilmioɣaysən.
Meni ularning nemətliridin ḥeq yegüzmigəysən!

140:5 Yər. 18:22
140:9 «Meni ḳorxiwaloɣanlarning bolsa, ləwliridin qiḳḳan xumluḳ ularning əz bexioɣa qüxsun» — baxḳa birhil tərjimisi: «Meni ḳorxioɣanlarning baxlamqilirioɣa bolsa, əz ləwliridin qiḳḳan xumluḳ əzlirigə qüxsun».
141:2 «Ḳolumning kətürülüxi sunuloɣan kəqlik ḳurbanliḳtək ḳobul bolsun» — yaki «Ḳolumning kətürülüxi sunuloɣan kəqlik axliḳ ḥədiyəsidək ḳobul bolsun» — ibadəthanida kaḥinlar kəqlik ḳurbanliḳ yaki ḥədiyə sunuxtin awwal, ḳoli bilən xu ḳurbanliḳ-ḥədiyələrni Huda aldida kətürətti.
141:2 Mis. 29:30; Wəḥ. 5:8; 8:3

[5] Ḥəkḳaniy adəm meni ursun —
Bu manga meḥribanliḳtur;
Manga tənbiḥ bərsun —
Bu bolsa, bexim rət ḳilmaydioɣan, ḳuyuloɣan esil maydək bolidu.
Qünki mening duayim yənila xularning rəzilliklirigə ḳarxi bolidu.
[6] Ularning ḥakimliri tik yarlardin taxliwetilgəndə,
Həlḳ mening sözlirimni anglaydu;
Qünki bu sözlər xerindur.
[7] Birsi otun yaroɣanda yərgə qeqiloɣan yerindilardək,
Mana, ustihanlirimiz təḥtisara ixiki aldida qeqiwetildi;
[8] Bərḥək, kəzlirim Sangila tikilip ḳaraydu, Pərwərdigar Rəbbim;
Sanga tayinimən;
Jenimni harab ḳilip taxliwətmigəysən.
[9] Ularning manga saloɣan ḳiltiḳidin,
Ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilarning tuzaḳliridin meni saḳlioɣaysən;
[10] Rəzillər özining torlirioɣa yiḳilsun,
Mən bolsam — ətüp ketimən.

142-küy
Yar-yələksizliktiki dua

142 [1] Dawut oɣarda yoxurunup turoɣan waḳitta yazoɣan «Maskil»: —
Mən Pərwərdigaroɣa awazimni anglitip nalə-pəryad kətürimən;
Pərwərdigaroɣa awazim bilən yelinimən;
[2] Uning aldida dad-zarlirimni tökimən;
Uningoɣa awariqilikimni eytimən.
[3] Roḥim iqimdə tügixəy dəp ḳaloɣanda,
Xu qaoɣda baskan yolumni bilgənsən;
Mən mangoɣan yolda ular manga ḳiltaḳ saldi.
[4] Ong yenimoɣa ḳarap bakḳaysən;
Ətrapimda meni tonuydioɣan adəm yoḳtur;
Panaḥgaḥ yoḳap kətti;
Ḥeq adəm jenimoɣa kəyünməydu.
[5] Mən Sanga pəryad kətürdüm, i Pərwərdigar;
Sanga: «Sən mening Baxpanaḥimsən,
Tiriklərning zeminida boloɣan Nesiwəmdursən» — dedim.
[6] Mening pəryadimoɣa ḳulaḳ saloɣaysən;

141:5 «Qünki mening duayim yənila xularning rəzilliklirigə ḳarxi bolidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «Qünki mening duayim uloroɣa *(rəzillərgə)* külpət qüxkəndə ular üqün dawamlixiweridu» *(ibraniy tilida «yamanlik» ḥəm «külpət» bir söz bilən ipadilinidu)*.
141:6 «Həlḳ mening sözlirimni anglaydu; qünki bu sözlər xerindur» — «xerin» bəlkim muxu yərdə «jayida, orunluḳ» degən mənidə.
141:7 «Birsi otun yaroɣanda yərgə qeqiloɣan yerindilardək, mana, ustihanlirimiz təḥtisara ixiki aldida qeqiwetildi» — ayətning birnəqqə tərjimiliri bar. Ibraniy tilidiki nushisida, muxu söz intayin ihqam bolup, qüxinix təs.
141:7 Əz. 37:1,11,12
142:1 «Dawut oɣarda yoxurunup turoɣan waḳitta yazoɣan «Maskil»: —....» — Dawut pəyoɣəmbər Saul padixaḥtin ḳeqip, ikki kətim oɣarda yoxurunoɣan waḳtidiki wəḳələr «Təwrat, «1Sam.» -22- ḥəm 24-babta yezlioɣan.
142:3 Zəb. 77:3
142:5 Zəb. 16:5

Qünki mən intayin harab əhwalƣa qüxürüldum;
Meni ƙooƣlioƣuqilirimdin ƙutulduroƣaysən;
Qünki ular məndin küqlüktur.
7 Sening namingni təbriklixim üqün,
Jenimni türmidin qikaroƣaysən;
Ḥəkkaniylar ətrapimda olixidu;
Qünki Sən manga zor meḥribanlik kərsitisən.

143-küy
Roḥim tügixəy dəp ƙaldi!

143 1 Dawut yazoƣan küy: —
Pərwərdigar, duayimni angliƣaysən;
Yelinixlirimoƣa ƙulaƙ saloƣaysən;
Ḥəƙikət-sadaƙitingdə ḥəm ḥəkkaniyitingdə manga jawab bərgəysən.
2 Əz ƙulungni soraƙka tartixka turmioƣaysən;
Qünki nəziringdə tiriklərning ḥeqbiri ḥəkkaniy ispatlanmaydu.
3 Qünki düxmən jenimoƣa ziyankəxlik ƙilmaƙta,
U ḥayatimni dəpsəndə ƙildi;
Meni huddi əlgili uzun boloƣanlardək,
Ƙarangoƣu jaylarda turuxka məjbur ƙilidu.
4 Xunga roḥim iqimdə tügixəy dəp ƙaldi;
Iqimdə ƙəlbim sundi.
5 Mən ƙədimki künlərni əsləymən;
Sening barlik ƙiloƣanliring üstidə seoƣinip oylinimən;
Ƙolliring ixligənlirini hiyalimdin ətküzimən.
6 Ƙollirimni Sanga ƙarap sozup intilimən;
Jenim qangƙioƣan zemindək Sanga təxnadur.
Selaḥ.
7 Manga tezdin jawab bərgəysən, i Pərwərdigar;
Roḥim ḥalidin ketidu;
Didaringni məndin yoxurmioƣaysən;
Bolmisa mən ḥangoƣa qüxidioƣanlardək bolimən.
8 Meḥir-muḥəbbitingni tang səḥərdə anglatƙaysən;
Qünki tayanoƣinim Sən;
Mengixim kerək boloƣan yolni manga bildürgəysən;
Qünki jenim Sanga təlmürüp ƙaraydu;
9 Meni ƙutulduroƣaysən, i Pərwərdigar, düxmənlirimdin;
Baxpanaḥ izdəp Sening yeningoƣa ƙaqimən.
10 Əz iradənggə əməl ƙiliximoƣa meni əgətkəysən;
Qünki Sən mening Hudayimdursən;
Sening meḥriban Roḥing meni tüptüz zeminda yetəkligəy;

142:6 Zəb. 41:2; 79:8; 116:6
143:2 Rim. 3, 4; Gal. 3, 4
143:5 Zəb. 77:5-12
143:8 Zəb. 25:1
143:10 «...meni tüptüz zeminda yetəkligəy» — yaki «..meni tüz kəngüllərning zeminida yetəkligəy», «...meni diyanətlik

11 Өz nam-xəhriting üqün meni janlanduroɣaysən, i Pərwərdigar;
Өz ḥəkkaniyitingdə jenimni awariqiliktin azad kiloɣaysən.
12 Ḥəm mehir-xəpkitingdə düxmənlirimni üzüp taxliwətkəysən;
Jenimni har kiloɣanlarning ḥəmmisini ḥalak kiloɣaysən;
Qünki mən Sening kulungdurmən.

144-küy
Padixaḥning nijatliki — həlkning bəhti

144 1 Dawut yazoɣan küy: —
Kollirimoɣa jəng kilixni,
Barmaklirimoɣa uruxni əgitidioɣan,
Mening Koram Texim Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədhiyə kayturulsun!
2 Mening əzgərməs xəpkitim wə mening koroɣinim,
Mening egiz munarim wə nijatkarim,
Mening kalkinim wə tayanoɣinim, mən Uningdin ḥimayə tapimən;
U Өz həlkimni kol astimda boysunduroɣuqidur!
3 I Pərwərdigar, Sən uningdin həwər alidikənsən, adəm degən zadi nemə?
Uning tooɣruluk oylaydikənsən, insan balisi degən nemə?
4 Adəm bolsa bir nəpəsturla, halas;
Uning künliri ətüp ketiwatkan bir kələnggidur, halas.
5 I Pərwərdigar, asmanlarni egildürüp qüxkəysən;
Taoɣlaroɣa tegip ulardin is-tütək qikaroɣaysən;
6 Qakmaklarni qakkuzup ularni tarkitiwətkəysən;
Okliringni etip ularni kiykas-sürəngə saloɣaysən;
7 Yukiridin kolliringni uzitip,
Meni azad kiloɣaysən;
Meni uluoɣ sulardin,
Yaka yurttikilərning qanggilidin qikaroɣaysən.
8 Ularning aoɣzi kuruk gəp səzləydu,
Ong koli aldamqi koldur.
9 I Huda, mən Sanga atap yengi nahxa eytimən;
Ontaroɣa təngkəx bolup Sanga küylərni eytimən.
10 Sən padixahlaroɣa nijatlik-oɣəlibə beoɣixlaysən;
Kulung Dawutni əjəllik kiliqtin kutuldurisən.
11 Meni kutulduroɣaysən, yat yurttikilərning kolidin azad kiloɣaysən;
Ularning aoɣzi kuruk gəp səzləydu,

---

zeminda yetəkligəy».
143:12 Zəb. 86:14-16; 116:16
144:1 2Sam. 22:35; Zəb. 18:34
144:2 2Sam. 22:48; Zəb. 18:47-48
144:3 Ayup 7:17; Zəb. 8:4; 31:7; Ibr. 2:6
144:4 Ayup 8:9; 14:2, 3; Zəb. 39:5-6; 62:9; 102:11; Yak. 4:14
144:5 Zəb. 18:7-9; 104:32
144:6 1Sam. 7:10; 2Sam. 22:8; Zəb. 18:13-14
144:8 «Ong koli aldamqi koldur» — bəlkim kəsəm kiloɣanda kolini yaloɣandin kətürgən yaki baxkilar bilən kelixkəndə yaloɣandin kollaxkan.
144:9 «Ontaroɣa təngkəx bolup sanga küylərni eytimən» — «ontar» on tarlik qiltardək bir saz.

Ong ḳoli aldamqi ḳoldur.
12 Xundaḳ ḳilip ooŋullirimiz yaxliḳida puhta yetilgən kəqətlərgə ohxaydu,
Ḳizlirimiz ordiqə nəḳixləngən tüwrüklərdək bolidu;
13 Axliḳ ambarlirimiz toldurulup,
Türlük-türlük ozuḳlar bilən təminləydioŋan,
Ḳoylirimiz otlaḳlirimizda minglap, tümənləp ḳozilaydioŋan;
14 Kalilirimiz booŋaz bolidioŋan;
Ḥeqkim besip kirməydioŋan, ḥeqkim jənggə qiḳmaydioŋan;
Koqilirimizda ḥeq jedəl-oŋowoŋa bolmaydioŋan;
15 Əḥwali xundaḳ boloŋan həlḳ nemidegən bəhtliktur!
Hudasi Pərwərdigar boloŋan həlḳ bəhtliktur!

145-küy
Hudaning ḳiloŋan uluoŋ əməllirini keyinki əwladḳa bayan ḳilix
«Elipbə tərtipilik» küy

145 1 Mədḥiyə: Dawut yazoŋan küy: —
|א| Mən Seni mədḥiyiləp uluoŋlaymən, Hudayim, i Padixaḥ;
Namingoŋa əbədil'əbədgiqə təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən.
2 |ב| Ḥərküni Sanga təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən,
Namingoŋa əbədil'əbədgiqə təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən!
3 |ג| Uluoŋdur Pərwərdigar, zor mədḥiyilərgə layiḳtur!
Uning uluoŋluḳini sürüxtürüp boloŋili bolmas;
4 |ד| Bir dəwr yengi bir dəwrgə Sening ḳiloŋanliringni mahtaydu;
Ular ḳudrətlik ḳiloŋanliringni jakarlaydu;
5 |ה| Mən ḥəywitingning xərəplik julaliḳini,
Wə karamət məjiziliringni seoŋinip səzləymən;
6 |ו|: Xuning bilən ular ḳorḳunqluḳ ixliringning ḳudritini bayan ḳilidu;
Mənmu uluoŋ əməlliringni jakarlaymən!
7 |ז| Ular zor meḥribanliḳingni əsləp, uni mubarəkləp tarḳitidu,
Ḥəḳḳanliyliḳing tooŋruluḳ yuḳiri awazda küyləydu.
8 |ח| Pərwərdigar meḥir-xəpḳətlik həm rəḥimdildur;
Asan oŋəzəplənməydu, U zor meḥir-muḥəbbətliktur;
9 |ט| Pərwərdigar ḥəmmigə meḥribandur;
Uning rəḥimdilliḳliri barqə yaratḳanlirining üstididur;
10 |י| Sening barliḳ yasioŋanliring Seni mədḥiyiləydu, i Pərwərdigar,
Sening məmin bəndiliring Sanga təxəkkür-mədḥiyə ḳayturidu.
11 |כ| Ular padixaḥliḳingning xəripidin həwər yətküzidu,
Küq-ḳudritingni səzləydu;
12 |ל| Xundaḳ ḳilip insan balilirioŋa ḳudrətlik ixliring,
Padixaḥliḳingning xərəplik ḥəywisi ayan ḳilinidu.
13 |מ| Sening padixaḥliḳing əbədiy padixaḥliḳtur,

144:14 «Kalilirimiz booŋaz bolidioŋan...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ulaoŋlirimiz eoŋir yüklərni kətüridioŋan....».
145:3 Ayup 5:9; Zəb. 48:1; 96:4; 150:2
145:4 Ḳan. 4:9; 6:7
145:7 Zəb. 119:171-172
145:8 Mis. 34:6, 7; Qəl. 14:18; Zəb. 86:15; 103:8

Səltəniting əwladtin-əwladkiqidur.
14 |ס| Pərwərdigar yiқilay degənlərning ḥəmmisini yələydu,
Egilip қaloɳanlarning ḥəmmisini turoɳuzidu.
15 |ע| Ḥəmməylənning kəzliri Sanga tikilip kütidu;
Ularoɳa əz waқtida rizқini təқsim қilip berisən;
16 |פ| Қolungni eqixing bilənla,
Barliқ jan igilirining arzusini қandurisən.
17 |צ| Pərwərdigar barliқ yollirida ḥəққaniydur,
Yasioɳanlirining ḥəmmisigə muḥəbbətliktur.
18 |ק| Pərwərdigar Əzigə nida қiloɳanlarning ḥəmmisigə yeқindur,
Əzigə ḥəқiқəttə nida қiloɳanlarning ḥəmmisigə yeқindur;
19 |ר| U Əzidin əyminidioɳanlarning arzusini əməlgə axuridu;
Ularning pəryadini anglap ularni қutқuzidu.
20 |ש| Pərwərdigar Əzini səygənlərning ḥəmmisidin həwər alidu;
Rəzillərning ḥəmmisini yoқitidu.
21 |ת| Aoɳzim Pərwərdigarning mədḥiyisini eytidu;
Barliқ ət igiliri əbədil'əbəd uning muқəddəs namioɳa təxəkkür-mədḥiyə қayturoɳay!

146-küy
Huda mədḥiyilənsun!

146 [1] Ḥəmdusana!
I jenim, Pərwərdigarni mədḥiyilə!
[2] Mən ḥayat bolsamla, Pərwərdigarni mədḥiyiləymən;
Wujudum bar bolsila Hudayimoɳa küy eytimən.
[3] Esilzadilərgimu,
Insan balisioɳimu tayanmanglar,
Ularda ḥeq mədət-nijatliқ yoқtur.
[4] Mana, uning nəpisi ketidu,
U əz tupriқioɳa қaytip ketidu;
Xu kündila arzu-niyətliri yoқap ketidu.
[5] Yaқupning Təngrisi mədətkari boloɳan adəm,
Pərwərdigar Hudasini əz ümidi қiloɳan adəm bəhtliktur!
[6] U asmanlarni, zeminni,
Dengizni ḥəm uningda bar məwjudatlarni yaratқandur;
U ḥəқiқət-sadaқəttə mənggü turidu;
[7] Ezilgüqilər üqün U ḥəküm süridu;
Aq қaloɳanlaroɳa nan beridu.
Pərwərdigar məḥbuslarni azad қilidu;
[8] Pərwərdigar korlarning kəzlirini aqidu;
Pərwərdigar egilip қaloɳanlarni turoɳuzidu;

145:13 «izaḥat» — yeқinda bəzi kona kəqürülmilərdin 13- wə -14-ayətning arliқida: —
–«ɔ Pərwərdigar wədisidə qing turidu; barliқ yaratқanlirioɳa meḥribandur» degən məzmun boloɳan yənə bir nushisi tepiloɳan *(ibraniy tilida «Nun» bilən baxlinidu)*.
145:15 Zəb. 104:27
146:3 Zəb. 118:8, 9
146:4 «U əz tupriқioɳa қaytip ketidu» — ibraniy tilida: «adəm» ḥəm «tupraқ, topa» bir səzdur.

Pərwərdigar ḥəkḳaniylarni səyidu.
[9] Pərwərdigar musapirlardin həwər alidu;
Yetim-yesirlərni, tul hotunni yeləydu;
Birak rəzillərning yolini əgri-bügri ḳilidu.
[10] Pərwərdigar mənggügə ḥəküm süridu;
I Zion, sening Hudaying dəwrdin-dəwrgiqə ḥəküm süridu!
Ḥəmdusana!

147-küy
Ḥəmmigə Ḳadir Hudaoɣa ḥəmdusanalar eytilsun!

147 [1] Ḥəmdusana! Yaḥni mədḥiyiləŋlar!
Bərḥək, bundak ḳilix xerindur;
Hudayimizni küyləŋlar!
Mədḥiyə oḳux insanoɣa yarixidu.
[2] Pərwərdigar Yerusalemni bina ḳilmakta;
Israilning sürgün ḳilinoɣanlirini U yioɣip kelidu;
[3] U kəŋgli sunuḳlarni dawalaydu;
Ularning yarilirini tangidu.
[4] U yultuzlarning sanini sanaydu;
Ularning ḥəmmisigə bir-birlәp isim ḳoyidu.
[5] Uluoɣdur Rəbbimiz, zor ḳudrətliktur;
Uning qüxinixi qəksizdur.
[6] Pərwərdigar yawax məminlərni yəlәp kətüridu;
Rəzillərni yərgiqə təwən ḳilidu.
[7] Pərwərdigaroɣa təxəkkürlər bilən nahxa eytinglar;
Küylərni qiltaroɣa təngxəp eytinglar!
[8] U asmanni bulutlar bilən ḳaplitidu,
Zeminoɣa yamoɣurni bekitidu,
Taoɣlarda ot-qəplərni əstüridu;
[9] Mallaroɣa ozuḳ,
Taoɣ ḳaoɣisining qüjiliri zarlioɣanda, ularoɣa ozuḳ beridu;
[10] At küqidin U zoḳ almaydu;
Adəmning qəbdəs putlirini hursənlik dəp bilməydu;
[11] Pərwərdigar bəlki Өzidin əyminidioɣanlarni,
Өzining өzgərməs muḥəbbitigə ümid baoɣlioɣanlarni hursənlik dəp bilidu.
[12] Pərwərdigarni mahtanglar, i Yerusalem;
Hudayingni mədḥiyilə, i Zion.
[13] Qünki U dərwaziliringning takaḳlirini məḥkəm ḳilidu;

146:8 Zəb. 145:14; 147:3; Mat. 9:30; Luka 13:13; Yuḥ. 9:7,32
146:10 Mis. 15:18; Zəb. 145:13
147:1 Zəb. 33:1; 92:2; 135:3
147:2 **«Pərwərdigar Yerusalemni bina ḳilmakta; Israilning sürgün ḳilinoɣanlirini U yioɣip kelidu»** — bu ayətkə ḳarioɣanda, muxu küy Israil Babiloɣa sürgün boloɣanlikidin ḳaytip kəlgəndin keyin yeziloɣan.
147:3 Mis. 15:26; Ayup 5:18
147:4 **«U... ularning ḥəmmisigə bir-birlәp isim ḳoyidu»** — baxka birhil tərjimisi: «U... ularni *(yultuzlarni)* ismilirini qakirip opukka qikiridu».
147:4 Yəx. 40:26
147:8 Ayup 38:26, 27; Zəb. 104:13-14; Ḥox. 2:23, 24

Seningdə turuwatqan pərzəntliringgə bəht-bərikət bərdi.
14 U qət-qegraliringda aram-tinqlik yürgüzidu,
Seni buoƣdayning esili bilən qanaətləndüridu.
15 U Өz əmr-bexarətlirini yər yüzigə əwətidu;
Uning səz-kalami intayin tez yügüridu.
16 U ak qarni yungdək beridu,
Qirawni küllərdək tarkitidu.
17 Uning muzini nan uwaqliridək kilip parqiliwetidu;
Uning sooƣuki aldida kim turalisun?
18 U səzini əwətip, ularni eritidu;
Uning xamilini qikirip, sularni akquzidu.
19 U Өz səz-kalamini Yakupqa,
Bəlgilimilirini həm həkümlirini Israiloƣa ayan kilidu;
20 U baxqa heqbir əlgə mundak muamilə kilmioƣandur;
Uning həkümlirini bolsa, ular bilip bakqan əməs.
Həmdusana!

148-küy
Pütkül aləm, Pərwərdigarni uluoƣlanglar!

148 1 Həmdusana!
Pərwərdigarni asmanlardin mədhiyiləng lar;
Yukiri jaylarda Uni mədhiyiləng lar;
2 Uni mədhiyiləng lar, barlik pərixtiliri;
Uni mədhiyiləng lar, barlik qoxunliri!
3 Uni mədhiyiləng lar, i kuyax həm ay,
Uni mədhiyiləng lar, həmmə parlak yultuzlar;
4 Uni mədhiyiləng lar, asmanlarning asmanliri,
Asmandin yukiri jaylaxqan sular!
5 Bular Pərwərdigarning namini mədhiyilisun;
Qünki U buyruoƣan həman, ular yaratiloƣandur;
6 U ularni əbədil'əbədgiqə turoƣuzdi;
Ular üqün wakti ətməydioƣan bəlgilimini buyruoƣan.
7 Pərwərdigarni zemindin mədhiyiləng lar,
Dengizdiki barlik əjdihalar, dengizning barlik təgliri;
8 Ot, məldüz, kar, tuman,
Uning səzigə əməl kilidioƣan judunluk xamal;
9 Taoƣlar həm barlik dənglər,
Mewilik dərəhlər, barlik kedir dərəhliri,
10 Yawayi haywanlar, barlik mal-waranlar,
Əmiligüqilər həm uqar-kanatlar;
11 Jahan padixahliri wə barlik qowmlar,
Əmirlər həm yər yüzidiki barlik hakim-sotqilar;

147:15 Zəb. 33:9
147:20 Ros. 14:16
148:1 Luka 2:14; Wəh. 5:13
148:5 Yar. 1:6-31; Zəb. 33:6, 9
148:6 Ayup 14:5,13; 26:10; 38:33; Zəb. 104:5; 119:91; Yər. 31:35; 33:25

12 Ḥəm yigitlər ḥəm kizlar,
Bowaylar wə yaxlar, —
13 Ḥəmmisi Pərwərdigarning namini mədḥiyilisun;
Qünki pəkətla Uning nami aliydur;
Uning ḥəywiti yər ḥəm asmandin üstün turidu.
14 Ḥəm U Өz həlkining münggüzini,
Yəni barlik mukəddəs bəndilirining mədḥiyisini egiz kətürgüzgən;
Ular Israil baliliri,
Өzigə yekin bir həlktur!
Ḥəmdusana!

149-küy
Kiyamət künidiki oɣəlibə üqün mədḥiyilənglar!

149 1 Ḥəmdusana!
Pərwərdigaroɣa atap yengi bir nahxini okunglar;
Məmin bəndilərning jamaitidə Uning mədḥiyisini eytinglar!
2 Israil əz Yaratkuqisidin xadlansun;
Zion ooɣulliri əz Padixaḥidin hux boloɣay!
3 Ular Uning namini ussul bilən mədḥiyilisun;
Uningoɣa küylərni dap ḥəm qiltaroɣa təngxəp eytsun!
4 Qünki Pərwərdigar Өz həlkidin səyünər;
U yawax məminlərni nijatlik bilən bezəydu;
5 Uning məmin bəndiliri xan-xərəptə roḥlinip xad boloɣay,
Orunlirida yetip xad awazini yangratkay!
6 Aoɣzida Təngrigə yüksək mədḥiyiliri bolsun,
Kollirida kox bislik kiliq tutulsun;
7 Xuning bilən ular əllər üstidin kisas,
Həlklərgə jaza bəja yürgüzidu;
8 Əllərning padixaḥlirini zənjirlər bilən,
Akşəngəklirini təmür kixənliri bilən baoɣlaydu;
9 Ularning üstigə pütülgən ḥəkümni bəja kəltüridu —
Uning barlik məmin bəndiliri muxu xərəpkə nesip bolidu!
Ḥəmdusana!

148:13 Pənd. 18:10; Yəx. 12:4
148:14 «Өz həlkining münggüzini, yəni barlik mukəddəs bəndilirining mədḥiyisi...» — Təwratta «münggüz» adəttə adəmning nam-xəḥriti yaki ḥokukini bildüridu. Bu ayəttə u Israilning Hudaoɣa boloɣan mədḥiyilirini bildüridu. Bu ayəttiki «kətürüx» adəmning koli bilən kətürüx əməs, bəlki Huda ularning mədḥiyə awazlirini kətürüxini bildüridu.
148:14 Zəb. 132:17
149:2 Zəb. 100:3
149:3 Zəb. 81:2-4
149:5 «Orunlirida yetip xad awazini yangratkay!» — «orunlirida yetix» bəlkim: — *(1)* Yəḥudiylarning ərp-adətliri boyiqə, ziyapətlərdə meḥmanlar üqün kərpilər selinip, meḥmanlar yeniqilap yetip dastihandin alidu; xunga muxu yərdə huxallik ziyapətlərni kərsitidu; *(2)* məmin bəndilər xunqə huxal bolup, huxallikidin uhliyalmaydu; *(3)* əzlirining aman-esən yetip-kopuxliri üqün xadlinixi kerək.
149:6 2Tes. 2:8; Ibr. 4:12; Wəḥ. 1:16
149:8 Mat. 18:18
149:9 Kan. 4:6

150-küy
Ahirida — pəkət Ḥəmdusana!

150 [1] Ḥəmdusana!
Təngrini Uning muḳəddəs jayida mədḥiyilənglar;
Ḳudriti parlap turidioɣan ərxlərdə Uni mədḥiyilənglar;
[2] Uni ḳudrətlik ixliri üqün mədḥiyilənglar;
Ɵayət uluoɣluḳi üqün Uni mədḥiyilənglar;
[3] Uni buroɣa sadasi bilən mədḥiyilənglar;
Uni rawab ḥəm qiltar bilən mədḥiyilənglar;
[4] Uni dap ḥəm ussul bilən mədḥiyilənglar;
Uni tarliḳ sazlar ḥəm nəy bilən mədḥiyilənglar;
[5] Uni jaranglik janglar ḥəm yangrak janglar bilən mədḥiyilənglar;
[6] Barliḳ nəpəs igiliri Yaḥni mədḥiyilisun!
Ḥəmdusana!

150:1 Yəx. 6:3

Koxumqə səz

Zəburdiki «intiqam tiləkliri» tooruluq: —

Okurmənlər Məsih Əysaning intiqam həm kəqürüm tooruluq təlimining Injilda hatirilənginini okuoqan bolsa, Zəburdiki bəzi küylərdə Hudaning intiqam elip berixini tiligən dua-tilawətlərni kərüp, səl həyran boluxi mumkin (məsilən, 5:10, 10:15, 58:10, bolupmu 109-küy, 137:7-9). Bir xuni təkitləymizki, Zəburdiki barlik dua-tilawətlərni Huda kobul kiloqan, xundakla ijabət kiloqandin keyin hatirilənggəndur, dəp ixinimiz; intiqam elip berixni tiləp eytiloqan bundak dualar adil boloqini bilən («baxkilarning manga kiloqini ularning bexioqimu qüxsun» degəndək), hazirki Injil dəwridə, yəni «yengi əhdə» dəwridə bolsa ularni Məsih Əysaning təlimliri bilən tarazioqa selix kerək; yəni: —

(1) Biz Hudadin baxkilarni kandak əlqəmdə «sot kilixni» tələp kiloqan bolsak, Hudamu dəl xundak əlqəm boyiqə biznimu sot kilidu;

(2) Bizgə gunah kiloqanlarni kəqürüm kilmisak, Hudamu bizni kəqürüm kilmaydu.

(3) Xu «gunah kiloqan» kixilərdə towa bolmisa, Zəburdiki intiqam elixka boloqan pəryadlar ahirioqa berip Hudaning jawabioqa erixidu; Hudaning kəqürümi rət kilinsa, uning adil jazasini tartixtin baxka ix kalmaydu.

Təwrat 20-ķisim

«Pənd-nəsiḩətlər»

Sulayman padixaḩning (wə baxķilarning) ḩekmətlik sözliri

Kirix söz

Israilning padixaḩi Dawut pəyoɣəmbər aləmdin ətkəndin keyin, uning ooɣli Sulayman təhtkə warislik ķildi. Xu künlərdə Pərwərdigar uning qüxidə kərünüp, uningoɣa: «**Sən nemini halisang, Məndin xuni tilə, Mən sanga berimən**» — dedi. Bu wəķə Təwrattiki «1Pad.» 3:5-14tə hatiriləngən. Sulayman Pərwərdigardin həlķini idarə ķilixķa əķil-parasət sorap: «**Öz ķulungoɣa həlķingning üstidin ḩəküm ķilixta yahxi-yamanni pərķ etidioɣan oyoɣaķ bir ķəlbni bərgəysən; bolmisa, kim bu büyük həlķingning üstidin tooɣra ḩəküm qiķiralisun?**» dəp dua ķildi.

«Pənd-nəsiḩətlər» degən bu kitab, xübḩisizki, Huda Sulaymanning axu duasioɣa ķayturoɣan jawabining bir ķismidur. Kitabtiki nəsiḩətlər əməliyətkə wə reallikķa yüzləngən bolup, ḩəmmə kixini, məyli bay yaki miskin bolsun kündilik turmuxtiki məsililərni ḩəķķaniy, adalətlik wə meḩribanlik bilən bir tərəp ķilixķa qaķiridu. Xunga «Pənd-nəsiḩətlər» degən bu kitab Hudaning Musa pəyoɣəmbər arķilik Öz həlķi boloɣan Yəḩudiylaroɣa tapxuroɣan «mukəddəs ķanun»ning bir toluķlimisidur. Kitabtiki nuroɣun dəwətlər həlķlərgə «mukəddəs ķanun»da əzlirigə berilgən alaḩidə wədilərni əslitidu, yəni Pərwərdigaroɣa itaət ķilixning nətijisining bəhtliklikini kərsitidu. Hudaning mukəddəs ķanunida hatiriləngən əḩdigə asasən, Huda Özining alaḩidə ķowmi boloɣan Yəḩudiylaroɣa iltipat ķiloɣan bu bəhtlər məniwi wə maddiy jəḩətnimu əz iqigə alidu.

Kitabta gunaḩlarning ḩalakətliri ḩər tərəptin kərsitilidu. Kitabta pəķət gunaḩlarning ķiyamət künidə Huda təripidin mənggülük ḩəküm ķilinidioɣan ḩalakitila əməs, bəlki bu dunyaoɣimu təwə boloɣan salamətlikimizgə, ailimizdiki turmuxķa, dostluķ munasiwitimizgə wə pütkül jəmiyətkə boloɣan ķorķunquluķ təsirliri bayan ķilinidu. Gunaḩning jəmiyətning tərəkķiyatining jan tomurioɣa, yəni əz'ara ixənqkə boloɣan təsirliri kərsitilidu. Kitabta padixaḩ wə uning həlķi arisidiki munasiwət tooɣruluķ yeziloɣanliri az. Sulayman bu kitab arķilik özini təxwik ķilip, özining mənpəət-ḩoķuķini kəzləp, həlķining kəzini boyimaķqi əməs. Əksiqə, u ularoɣa özining Hudaning ilkidə ikənlikini əskərtip: «**Padixaḩning kəngli Pərwərdigarning ķolididur, Pərwərdigar ķəyərgə tooɣrilisa, xu tərəpkə mangidu**» dəydu (21-bab, 1-ayət).

Kitabning əng muḩim wə ḩəyran ķalarlik yərlirining biri xuki, insaniyət ikki hiloɣa bəlünidu. Kitabta bu ikki hil adəmlər ḩərhil ipadiləx usuli arķilik bayan ķilinidu. Danalar wə nadan-əhməķlər (yaki saddilar), təkəbburlar wə kiqik peillar, sadiķ-səmimiylər wə yaloɣanqilar, ixqanlar wə ḩurunlar, bolupmu ḩəķķaniylar wə rəzillərgə bəlinidu. Biz ķaysi hildikilərgə təwə? Məzkur kitab bizgə nuroɣun əməliy misallarni berip: «ķaysi hildiki kiximən?» degən soalimizoɣa jawab tepiximizoɣa yardəm beridu. Uningdinmu muḩimi, bizgə tüzitix yolini kərsitip beridu. Ķiskisi, bizni özining təyyarlioɣan ziyapitigə təklip ķiloɣan «Danalik» degən kixining səzigə mərḩəmət ķilidu. U bizgə: Danalik adəmning balisidin əməs (məyli ķanqə muḩim ərbab yaki ḩoķuķdar boluxidin ķət'iynəzər), bəlki «**Pərwərdigardinla ķorķux danaliķning baxlinixidur**» — dəp dəwət ķilidu. Öz-özigə, özining əķil-parasitigə

tayanmaslik kerək, pəqət Pərwərdigarƣila tayinix kerək: «**Өz əqlinggə tayanmay, Pərwərdigarƣa qin diling bilən tayanƣin**» (3-bab, 5-ayət).

Ḥərbir insan balisiƣa mundaq intayin qimmətlik wədə berilgənki, kimki danaliqni kəngül qoyup izdisə, əməliyəttə ahirida Hudaning өzini tonuƣan bolidu: —

«**Əgərdə danaliqqa qulaq salsang,**
— Əgər yoruqluqqa erixixkə kəngül bərsəng,
— Əgər əqil-parasətkə təxna bolup iltija qilsang,
— Əgər yoruqluqqa erixix üqün duayingda yuqiri awazda yelinsang
— Əgər kümüxkə intilgəndək intilsəng,
— Əgər yoxurun gəḥərni izdigəndək izdənsəng,
Undaqta Pərwərdigardin ḥəqiqiy qorquxni bilisən,
Wə sanga Hudani tonux nesip bolidu» (2-bab, 2-5-ayət).

Danaliq wə ḥəqiqiy bilim Hudadin kəlginidək, xübḥisizki ḥəqqaniyətmu pəqət Uningdinla kəlgəndur. Ḥabkkuk degən yənə bir pəyƣəmbər degəndək: «**Ḥəqqaniy kixi Hudaƣa tayinix arqilik yaxaydu**».

Bu ḥəqiqətlərni Sulayman өz atisi Dawut pəyƣəmbərdin өgəngən. Kitabning kəp qismi bəlkim miladiyədin ilgiri 960-yillarda yeziloƣan.

Pənd-nəsiḥətlərdiki «ḥekmətlik sөzlər»ning asasiy qurulmisi

Oqurmənlər «Pənd-nəsiḥətlər»diki «ḥekmətlik sөzlər»ning kəp qismining «ikki qurluq» xəkildə ikənlikini bayqiyalaydu. Xu qurulmida bəzidə bir ḥəqiqət uning əksiqə boloƣan yənə bir ḥəqiqət bilən selixturulidu; bəzidə bir ḥəqiqət uningƣa ohxap ketidioƣan yənə bir ḥəqiqət bilən selixturulidu yaki uningƣa mənisini kengəytidioƣan baxqa bir ḥəqiqət qoxulidu; bəzidə məlum ḥəqiqət (uyoƣurlarning maqal-təmsilliridək) ohxitix arqilik eniqlaxturulidu yaki təkitlinidu.

Məsilən, (1) «əksiqə boloƣan ḥəqiqət bilən selixturux»:

«**Dana ooƣul atisini xad qilar;**
Əqilsiz ooƣul anisini qayƣu-ḥəsrətkə salar» (10:1)
«**Өqmənlik jedəl qozƣar;**
Meḥir-muḥəbbət ḥəmmə gunaḥlarni yapar» (10:12)

(2) Bir ḥəqiqətni uningƣa ohxap ketidioƣan yənə bir ḥəqiqət bilən selixturux yaki uning mənisini kengəytix:

«**Pərwərdigarning ata qiloƣan bərikiti adəmni dələtmən qilar;**
U bərikitigə ḥeqbir japa-muxəqqət qoxmas» (10:22)
«**Ḥəqqaniyning qiqaroƣan mewisi «ḥayatlik dərihi»dur;**
Kim dana bolsa, baxqilarni qutulux yoliƣa qayturar» (11:30)

(3) Bir ḩəḳiḳətni ohxitix arḳilиḳ eniḳlax yaki təkitləx:

«Adəm aqqiḳ su yutuwaloɣandək,
Kəzigə is-tütək kirip kətkəndək,
Ḩurun adəmni ixlətkənmu xundaḳ bolar» (10:26)
«Qiraylиḳ əmma tetiḳsiz hotun,
Qoxḳining tumxuḳioɣa altun ḩalḳa saloɣandəktur» (11:22)
«Nazakətlik ayal izzət-ḩərmətni ḳoldin bərməs;
Zorawanlar baylиḳni ḳoldin bərməs» (16:11).

Demisəkmu, uyoɣur həlḳining maḳal-təmsillirigə ohxax, xu ḩekmətlik sözlərni qüxinix üqün ularning ikki bəlikining (bəzidə üq bəlikining) bir-birigə ḳandaḳ baoɣlanoɣanliḳini izdəp qüxinix kerək.

Məzmun: —

(a) Danaliḳning insanlaroɣa boloɣan hitabi; Sulaymanning Hudani tonuoɣan atisining sözining ḳimmiti; Xəytanning insanoɣa ḳoyidioɣan tuzaḳliri; bu dunyaoɣa ḳandaḳ yüzlinix (1-9-bab)

(ə) Sulaymanning ḩekmətlik sözliri (10-29-bab)

(b) Agurning ḩekmətlik sözliri (30-bab)

(p) Lemu'elning anisining ḩekmətlik sözliri — pəzilətlik ayal (31-bab)

Pənd-nəsiḥətlər

Pənd-nəsiḥətlərning ḳədir-ḳimmiti

1 [1] Israil padixaḥi Dawutning ooƣli Sulaymanning pənd-nəsiḥətliri: —
[2] Bu pənd-nəsiḥətlər sanga əḳil-parasət, ədəp-əhlaḳni əgitip, seni ibrətlik səzlərni
qüxinidioƣan ḳilidu; [3] sanga danaliḳ, ḥəḳḳaniyliḳ, pəm-parasət wə durusluḳning yolyoruḳ-
tərbiyisini ḳobul ḳilduridu. [4] Bu pənd-nəsiḥətlər nadanlarni zerək ḳilip, yaxlarni bilimlik
wə səzgür ḳilidu; [5] bularoƣa ḳulaḳ selixi bilən danalar bilimini axuridu, yorutuloƣan kixilər
tehimu dana məsliḥətkə erixidu, [6] xundaḳla pənd-nəsiḥətlər ḥəm təmsillərning mənisini,
danixmənlərning ḥekmətliri ḥəm tilsim səzlirini qüxinidioƣan ḳilinidu.

Yaxlaroƣa nəsiḥət

[7] Pərwərdigardin ḳorḳux bilimning baxlinixidur;
Əhməḳlər danaliḳni wə tərbiyini kəzgə ilmaydu.
[8] I ooƣlum, atangning tərbiyisigə ḳulaḳ sal, anangning səz-nəsiḥətidin ayrilma; [9] qünki ular
sening bexingoƣa taḳaloƣan gül qəmbirək, boynungoƣa esiloƣan marjan bolidu.
[10] I ooƣlum, yamanlar seni azdursa, ularoƣa əgəxmigin.
[11] Əgər ular: — Yür, tuzaḳ ḳurup adəm əltürəyli;
Yoxurunuwelip, birər bigunaḥ kəlgəndə urayli!
[12] Təḥtisaradək ularni yutuwetəyli,
Saḳ bolsimu, ḥangoƣa qüxkənlərdək ularni yiḳitayli;
[13] Ulardin hilmuhil ḳimmətlik mal-dunyaoƣa igə bolup,
Əylirimizni olja bilən toldurimiz.
[14] Biz bilən xerik bol,
Ḥəmyanimiz bir bolsun, desə, —
[15] I ooƣlum, ularoƣa yoldax bolma,
Əzüngni ularning izidin neri ḳil!
[16] Qünki ularning putliri rəzillikkə yügüridu,
Ḳolini ḳan ḳilix üqün aldiraydu.
[17] Ḥərḳandaḳ uqar ḳanat tuyup ḳaloƣanda tuzaḳ ḳoyux bikar awariqiliktur;
[18] Lekin bular dəl əz ḳenini təküx üqün saḳlaydu;
Əz janlirioƣa zamin boluxni kütidu.
[19] Nəpsi yooƣinap kətkən ḥərbir adəmning yollirining aḳiwiti mana xundaḳ;
Ḥaram mal-dunya əz igilirining jenini alidu.

1:1 1Pad. 4:32; Wəh. 3:9
1:5 «yorutuloƣan kixi» — ibaraniy tilida «ixlarni, məsililərni, baxḳa adəmni obdan qüxinidioƣan kixi» degən mənidə.
1:7 Ayup 28:28; Zəb. 111:10; Pənd. 9:10; Top. 12:13
1:11 «...tuzaḳ ḳurup adəm əltürəyli» — ibraniy tilida «...tuzaḳ ḳurup ḳan təkəyli».
1:12 «Təḥtisara» — əlgüqilərning roḥliri ḳiyamət künini kütidioƣan jay *(ibraniy tilida «xeol» degən səz).*
1:15 «Əzüngni ularning izidin neri ḳil!» — ibraniy tilida «Putungni ularning yolidin neri ḳil!».
1:16 Yəx. 59:7; Rim. 3:15
1:19 Ayup 8:13

Danalik sadasi

20 Büyük danalik koqida oquk-axkara hitab kilmakta,
Qong məydanlarda sadasini anglatmakta.
21 Koqa dokmuxlirida adəmlərni qakirmakta,
Xəḥər dərwazilirida səzlirini jakarlimakta: —
22 I saddilar, kaqanoɣiqə muxundak nadanlikka berilisilər?
Məshirə kiloɣuqilar kaqanoɣiqə məshiriliktin ḥuzur alsun?
Əhməklər kaqanoɣiqə bilimdin nəprətlənsun?!
23 Tənbiḥlirimgə kulak selip mangoɣan yolunglardin yanoɣan bolsanglar idi!
Roḥimni silərgə töküp berəttim,
Səzlirimni silərgə bildürgən bolattim.
24 Lekin qakirsam, anglimidinglar;
Kolumni uzartsam, ḥeqkaysinglar karimidinglar.
25 Nəsiḥətlirimning ḥəmmisigə pərwa kilmidinglar,
Tənbiḥimni anglaxni kilqə halimidinglar.
26 Xunga, bexinglaroɣa bala-kaza kəlgəndə külimən,
Wəḥimə silərgə yetixi bilən məshirə kilimən.
27 Ḥalakət elip kəlgən wəḥimə üstünglaroɣa qüxkəndə,
Wəyranqilik silərgə kuyuntazdək kəlgəndə,
Silər eoɣir kayoɣuoɣa wə azabka muptila boloɣininglarda —
28 U qaoɣda muxu kixilər məndin ətünüp qakiridu,
Mən pərwa kilmaymən,
Meni təlmürüp izdisimu, tapalmaydu.
29 Ular bilimgə nəprətlənginidin,
Pərwərdigardin əyminixni tallimioɣinidin,
30 Mening nəsiḥitimni kilqə kobul kiloɣusi yokluqidin,
Tənbiḥimgimu pərwa kilmioɣininglardin,
31 Ular əz bexini yəydu,
Əz kəstliridin toluk azab tartidu;
32 Qünki saddilarning yoldin qikixi əz jenioɣa zamin bolidu;
Əhməklər raḥətlik turmuxidin əzlirini ḥalak kilidu.
33 Lekin manga kulak saloɣanlar aman-esən yaxaydu,
Bala-kazalardin, oɣəm-əndixlərdin haliy bolup, hatirjəm turidu.

Danalikning mewisi

2 1 I ooɣlum, əgər səzlirimni kobul kilsang,
Nəsiḥətlirimni kəlbinggə püksəng,
2 Əgərdə danalikka kulak salsang,
Yoruklukka erixixkə köngül bərsəng,

1:20 «danalik» — «Pənd-nəsiḥətlər»də «danalik» pəzilətlik bir ayalning süpitidə kərünidu. Bu «pəzilətlik ayal» 5:1-14, 6:20-35, 7:6-27, 9:13-18də bayan kilinoɣan «paḥixə ayal» bilən selixturuluxi «pənd-nəsiḥətlər»ning muḥim bir temisidur.
1:22 «saddilar» — «Pənd-nəsiḥətlər»də «saddilar» *(yaki «nadanlar»)* degənning «əgənmigənlər», «sawatka erixmigənlər» degən baxka hil tərjimilirimu bar. **«Əhməklər kaqanoɣiqə bilimdin nəprətlənsun?!»** — okurmənlər xuningoɣa dikkət kiloɣan boluxi mumkin, «danalik» muxu yərdə «nadanlar»oɣa *(«saddilar»oɣa)* biwasitə səz kilsimu, lekin «əhməklər»gə wə «məshirə kiloɣuqilar»oɣa biwasitə səzliməydu. Qünki rəzil yollarni tutkaqka, ularoɣa ḥeqkandak biwasitə nəsiḥət təsir kilmaydu *(8:4, 9:4, 7-8nimu kərüng)*.
1:24 Yəx. 65:12; 66:4; Yər. 13:10
1:27 Ayup 27:9; 35:12; Yəx. 1:15; Yər. 11:11; 14:12; Əz. 8:18; Mik. 3:4

[3] Əgər əḳil-parasətkə təxna bolup iltija ḳilsang,
Yoruḳluḳḳa erixix üqün yuḳiri awazda yelinsang,
[4] Əgər kümüxkə intilgəndək intilsəng,
Yoxurun gəḥərni izdigəndək izdisəng,
[5] Undaḳta Pərwərdigardin ḥəḳiḳiy ḳorḳuxni bilidiоɣan bolisən,
Wə sanga Hudani tonux nesip bolidu.
[6] Qünki Pərwərdigar danaliḳ bərgüqidur;
Uning aoɣzidin bilim bilən yoruḳluḳ qiḳidu.
[7] U durus yaxawatḳanlar üqün mol ḥekmət təyyarlap ḳoyoɣandur,
U wijdanliḳ adəmlər üqün ḳalḳandur.
[8] U adilliḳ ḳiloɣuqilarning yollirini asraydu,
Ihlasmən bəndilirining yolini ḳooɣdaydu.
[9] U qaoɣda ḥəḳḳaniyliḳ, adilliḳ wə duruslukni,
Xundaḳla ḥərḳandaḳ güzəl yolni qüxinidiоɣan bolisən.
[10] Danaliḳ ḳəlbinggə kirixi bilənla,
Bilim kənglünggə yeḳixi bilənla,
[11] Pəm-parasət seni ḳooɣdaydu,
Yoruḳluḳ seni saḳlaydu.
[12] Ular seni yaman yoldin,
Tili zəḥər adəmlərdin ḳutḳuzidu;
[13] Yəni tooɣra yoldin qətnigənlərdin,
Ḳarangoɣu yollarda mangidiоɣanlardin,
[14] Rəzillik ḳilixni ḥuzur kəridiоɣanlardin,
Yamanliḳning ziyanlirini huxalliḳ dəp bilidiоɣanlardin,
[15] Yəni əgri yollarda mangidiоɣanlardin,
Ḳingoɣir yolda mangidiоɣanlardin ḳutḳuzidu.
[16] Danaliḳ seni yat ayaldin,
Yəni xirin səzlər bilən azdurmaḳqi boloɣan yoqun ayallardin ḳutḳuzidu.
[17] Bundaḳ ayallar yax waḳtida təgkən jorisini taxlap,
Huda aldidiki nikaḥ ḳəsimini untuoɣan wapasizlardindur.
[18] Uning əyigə baridiоɣan yol ələmgə apiridiоɣan yoldur,
Uning mangidiоɣan yolliri adəmni ərwaḥlar makaniоɣa baxlaydu.
[19] Uning ḳexioɣa baroɣanlarning birimu ḳaytip kəlgini yoḳ,
Ulardin birimu ḥayatliḳ yollirioɣa erixkini yoḳ.
[20] Xularni qüxənsəng yahxilarning yolida mangisən,
Ḥəḳḳaniylarning yollirini tutisən.
[21] Qünki durus adəm zeminda yaxap ḳalalaydu,
Mukəmməl kixi bu yərdə makanlixalaydu.
[22] Lekin rəzillər zemindin üzüp taxlinidu,
Wapasizlar uningdin yuluwetilidu.

2:4 Mat. 13:44
2:6 1Pad. 3:9,12; Yaḳ. 1:5
2:16 Pənd. 5:3; 6:24; 7:5
2:21 Zəb. 37:29
2:22 Ayup 18:17; Zəb. 104:35

Yaxlarоға səmimiy agaḩlandurux

3 [1] I ooғlum, təlimimni untuma,
Degənlirimni ḩəmixə kənglüngdə qing tut.
[2] Qünki u sanga bərikətlik künlər, uzun əmür wə hatirjəmlik ḳoxup beridu.
[3] Meḩriban wə ḩək-səmimiy boluxtin waz kəqmə,
Bularni boynungоға esiwal,
Ḳəlbinggə pütüwal.
[4] Xundaḳ ḳiloғanda Huda wə bəndilərning nəzиridə iltipatḳa layiḳ bolisən, danixmən ḩesablinisən.

[5] Өz əḳlinggə tayanmay, Pərwərdigarоға qin ḳəlbing bilən tayanоғin;
[6] Ḳandaḳla ix ḳilsang, Pərwərdigarni tonuxḳa intil;
U sanga tooғra yollarni kərsitidu.
[7] Өzüngni əḳillik sanima;
Pərwərdigardin əyminip, yamanliḳtin yiraḳ bol.
[8] Xundaḳ ḳiloғiningda, bu ixlar dərdinggə dərman,
Ustihanliringоға yilik bolidu.
[9] Pərwərdigarning ḩərmitini ḳilip mal-dunyayingdin ḩədiyələrni sunоғin,
Etizingdin tunji qiḳḳan məḩsulatliringdin Uningоға atiоғin;
[10] Xundaḳ ḳiloғiningda, ambarliring axliḳḳa tolup taxidu,
Xarab kəlqəkliringdə yengi xarab exip-texip turidu.
[11] I ooғlum, Pərwərdigarning tərbiyisigə bipərwaliḳ ḳilma,
Uning tənbiḩidin bəzmə.
[12] Qünki, ata əziz kərgən ooғliоға tənbiḩ-tərbiyə bərgəndək,
Pərwərdigar kimni səygən bolsa uningоға tənbiḩ-tərbiyə beridu.
[13] Danaliḳḳa muyəssər boloғan kixi,
Yoruḳluḳḳa igə boloғan kixi nemidegən bəhtlik-ḩə!
[14] Qünki danaliḳning paydisi kümüxning paydisidin kəptur,
Ḳimmiti sap altunningkidinmu ziyadidur.
[15] U ləəl-yaḳutlardin ḳimmətliktur,
Intizar boloғan ḩərḳandaḳ nərsəngdin ḩeqbirimu uningоға təng kəlməstur.
[16] Danaliḳning ong ḳolida uzun əmür,
Sol ḳolida baylik wə xəḩrət bardur.
[17] Uning yolliri sanga hux puraḳ tuyulur,

3:1 «qing tut» — degən səz ibraniy tilida: «ḳooғda, mudapiə ḳil» degən məninimu bildüridu.
3:2 «bərikətlik künlər» — ibraniy tilida «künlərning uzunluḳi».
3:2 Ḳan. 8:1; 30:20
3:3 «ḳəlbinggə pütüwal» — ibraniy tilida «ḳəlbingdiki tahtayоға pütüwal» *(Musa pəyоғəmbərgə tapxuruloғan muḳəddəs ḳanun ikki tax tahtayоға pütülgənidi)*.
3:3 Mis. 13:9; Ḳan. 6:8
3:4 «iltipatḳa layiḳ bolisən» — muxu yərdə ibraniy tilida «iltipat» degən səz ikki bisliḳ bolup, ikkinqi mənisi «güzəllik»tur.
3:6 «Ḳandaḳla ix ḳilsang,...» — ibraniy tilida «Barliḳ yolliringda...».
3:6 1Tar. 28:9
3:7 Rim. 12:16
3:8 «dərdinggə dərman... bolidu» — ibraniy tilida «kindikinggə salamətlik... bolidu».
3:9 Mis. 23:19; 34:26; Ḳan. 26:2-11; Mal. 3:10; Luḳa 14:13
3:10 Ḳan. 28:8
3:11 Ayup 5:17; Ibr. 12:5
3:12 Wəḩ. 3:19
3:14 Ayup 28:15; Zəb. 19:10; Pənd. 8:11,19; 16:16
3:15 Pənd. 8:11

Uning barliḳ tərikiliri seni aram tapḳuzur.
[18] U əzini tapḳan adəmgə «ḥayatliḳ dərihi»dur,
Uni qing tutḳan kixi nemidegən bəhtlik!
[19] Pərwərdigar danaliḳ bilən yər-zeminni bərpa ḳildi,
Ḥekmət bilən asmanni ornatti.
[20] Uning bilimi bilən yərning qongḳur ḳatlamliri yerildi,
Ḥəmdə bulutlardin xəbnəm qüxti.
[21] I ooɣlum! Danaliḳ bilən bilimni kəzüngdin qiḳarma,
Pixḳan ḥekmət wə pəm-parasətni qing tut.
[22] Xuning bilən ular jeningoɣa jan ḳoxidu,
Boynungoɣa esiloɣan esil marjandək sanga güzəllik ḳoxidu.
[23] Xu qaoɣda yolungda aman-esən mangalaysən,
Yolda putlaxmaysən.
[24] Yatḳanda ḥeq nemidin ḳorḳmaysən,
Yetixing bilənla tatliḳ uhlaysən.
[25] Bexingoɣa dəḥxətlik wəḥimə qüxkəndə ḳorḳmioɣin,
Rəzillərning wəyranqiliḳidin oɣəm ḳilmioɣin!
[26] Qünki Pərwərdigar sening tayanqingdur,
U putungni ḳapḳanlardin neri ḳilidu.

[27] Pəḳət ḳolungdin kəlsila, ḥajətmənlərdin yahxiliḳni ayimioɣin.
[28] Ḳolum-ḳoxniliring seningdin ətnə sorap kirsə, «Ḳaytip ketip, ətə kəlgin, ətə berəy» — demigin.
[29] Ḳoxnangoɣa ziyankəxlik niyitidə bolma,
Qünki u sanga ixinip yeningda hatirjəm yaxaydu.
[30] Birsi sanga ziyan yətküzmigən bolsa,
Uning bilən səwəbsiz majiralaxma.
[31] Zulumhor kixigə ḥəsət ḳilma,
Uning yol-tədbirliridin ḥeqnemini tallima.
[32] Qünki ḳingoɣir yollarni mangidioɣanlar Pərwərdigarning nəzəridə yirginqliktur,
Lekin Uning sirdax dostluḳi durus yaxawatḳan adəmgə təəlluḳtur.
[33] Pərwərdigarning ləniti rəzillik ḳiloɣuqining əyididur,
Lekin U ḥəḳḳaniy adəmning əyigə bəht ata ḳilur.
[34] Bərḥəḳ, məshirə ḳiloɣuqilarni U məshirə ḳilidu,
Lekin kiqik peil kixilərgə xəpḳət kərsitidu.

3:18 «ḥayatliḳ dərihi» — xübḥisizki, «Erəm baoɣqisi»diki Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizning bəḥrimən boluxioɣa təyyarlanoɣan «ḥayatliḳ dərihi»ni kərsitidu *(Təwrat, «Yar.» 2:9)*.
3:20 «yərning qongḳur ḳatlamliri yerildi» — bəlkim Nuḥ pəyoɣəmbərning waḳtidiki «qong topan» bilən munasiwətlik bəzi ixlarni kərsitixi mumkin *(«Yar.» 7:11)*
3:20 Yar. 1:9,10
3:23 Zəb. 37:23-24; 91:9-12
3:24 Law. 6:19; Ayup 11:19; Zəb. 3:5; 4:8; 91:5, 6
3:25 «Rəzillərning wəyranqiliḳidin oɣəm ḳilmioɣin!» — yaki «Rəzillərning bexioɣa qüxkən wəyranqiliḳtin oɣəm ḳilmioɣin!».
3:25 Ayup 5:21
3:30 «səwəbsiz majiralaxma» — yaki «səwəbsiz dəwalaxma».
3:31 Zəb. 37:1; 73:3; Pənd. 23:17
3:32 Ayup 29:4; Zəb. 25:9,12,14
3:33 Law. 26:14-45; Ḳan. 28:15-68; Mal. 2:2
3:34 Yaḳ. 4:6; 1Pet. 5:5

35 Danalar xəḩrətkə warislik ḳilidu,
Lekin ḩamaḳətlər rəswa ḳilinidu.

Hekmət wə danaliḳning paydisi

4 1 I ooḷullar, atanglarning nəsiḩətlirini anglanglar,
Kəngül ḳoysanglar,
Yoruḳluḳḳa erixisilər.
2 Qünki silərgə əgitidioḷanlirim yahxi bilimdur,
Kərsətmilirimdin waz kəqmənglar.
3 Qünki mənmu atamning yumran balisi idim,
Anamning arzuluḳ yaloḷuz ooḷli idim,
4 Atam manga əgitip mundaḳ dedi:
— Səzlirimni esingdə tut;
Kərsətmilirimgə riayə ḳil,
Xuning bilən yaxnaysən.
5 Danaliḳni aloḷin, əḳil tap,
Eytḳan səzlirimni untuma, ulardin qiḳma.
6 Danaliḳtin waz kəqmə, u seni saḳlaydu;
Uni səygin, u seni ḳooḷdaydu.
7 Danaliḳ ḩəmmə ixning bexidur;
Xunga danaliḳni aloḷin;
Barliḳingni sərp ḳilip bolsangmu, əḳil tapḳin.
8 Danaliḳni əzizligin, u seni kətüridu,
Uni qing ḳuqaḳlioḷanda, seni ḩərmətkə sazawər ḳilidu.
9 Bexingoḷa taḳaloḷan gül qəmbirəktək sanga güzəllik elip kelidu,
Sanga xəḩrətlik taj in'am ḳilidu.
10 I ooḷlum, ḳulaḳ saloḷin, səzlirimni ḳobul ḳiloḷin,
Xunda əmrüngning yilliri kəp bolidu.
11 Mən sanga danaliḳ yolini əgitəy,
Seni durusluḳ yollirioḷa baxlay.
12 Mangoḷiningda ḳədəmliring qəklənməydu,
Yügürsəng yiḳilip qüxməysən.
13 Aloḷan tərbiyəngni qing tut,
Ḳolungdin kətküzmigin;
Obdan saḳlioḷin uni,
Qünki u sening ḩayatingdur.

14 Yaman adəmlər mangoḷan yoloḷa kirmə,
Rəzillərning izini basma.
15 Ularning yolidin əzüngni ḳaqur,

3:35 «Lekin ḩamaḳətlər rəswa ḳilinidu» — yaki «Lekin U *(Huda)* ḩamaḳətlərni nomuska ḳalduridu» *(ibraniy tilida kinayə ixlitip, ahirḳi səz «kətürülidu» bolidu).*
4:3 1Tar. 29:1
4:4 1Tar. 28:9
4:7 Pənd. 23:23
4:9 Pənd. 1:19
4:12 Zəb. 91:9-12
4:14 Zəb. 1:1; Pənd. 1:10,15

Yolioɣa yeḳin yolima;
Uningdin yandap ətüp kət,
Neri kətkin.
16 Qünki yamanlar birər rəzillik ḳilmioɣuqə uhliyalmas,
Birərsini yiḳitmioɣuqə uyḳusi kəlməs.
17 Yamanlik ularning ozuḳidur,
Zorawanlik ularning xarabidur.
18 Lekin ḥəḳḳaniylarning yoli goya tang nuridur,
Kün qüx boloɣuqə baroɣanseri yoruydu.
19 Yamanlarning yoli zulmət keqidək ḳapḳarangoɣu,
Ular yiḳilip, nemigə putlixip kətkinini bilməydu.

20 I ooɣlum, səzlirimni kəngül ḳoyub angla,
Gəplirimgə ḳulaḳ sal.
21 Ularni kəzüngdə tutḳin,
Yürikingning ḳetida ḳədirləp saḳlioɣin.
22 Qünki səzlirim tapḳanlar üqün ḥayattur,
Ularning pütün tenigə salamətliktur.
23 Ḳəlbingni «ḥəmmidin əziz» dəp sap tut,
Qünki barlik ḥayat ixliri ḳəlbtin baxlinidu.
24 Aoɣzingni əgri gəptin yiraḳ tart,
Ləwliring ezitḳuluḳtin neri bolsun.
25 Kəzüngni aldingoɣa tüz tikkin,
Nəziringni aldingoɣa tooɣra taxla;
26 Mangidioɣan yolungni obdan oylanoɣin,
Xundaḳ ḳilsang ixliring puhta bolidu.
27 Ongoɣa, soloɣa ḳaymioɣin;
Ḳədəmliringni yamanlik yolidin neri tart.

Buzuḳqilik-paḥixiwazlikning aḳiwiti balayi'apəttur, sadiḳlikning nətijisi bəht-saadəttur

5 1 I ooɣlum, danaliḳimoɣa kəngül ḳoyoɣin,
Idraklik səzlirimgə ḳulaḳ saloɣin.
2 Xundaḳ ḳiloɣiningda ixḳa səzgürlük bilən ḳaraydioɣan bolisən,
Ləwliring pəm-parasəttin ayrilmaydu.
3 Qünki buzuḳ hotunning aoɣzidin ḥəsəl tamidu,
Ləwliri zəytun yeoɣidin siliḳtur;
4 Lekin uning aḳiwiti kəkridək aqqiḳ,
Ikki bisliḳ ḳiliqtək ətkür.
5 Uning ḳədəmliri ələm girdawioɣa elip baridu,
Tutḳan yoli gərgə baxlaydu.
6 Ḥayatlik yolini ḳilqə bilgüm yoḳ dəp,

4:22 Pənd. 4:13
4:27 Ḳan. 5:32; 28:14
5:3 Pənd. 2:16; 6:24
5:5 «gər» — ibraniy tilida «xeol», yəni «təḥtisara» deyilidu, u ələklərning roḥliri ḳiyamət künini kütidioɣan yər.
5:5 Pənd. 7:27

Baskan kədəmliri turakṣiz bolidu,
Nəgə baridioɣanlikini ḩeq bilməydu.
7 Xunga, i ooɣullirim, sözlirimni kəngül koyup anglanglar,
Mening degənlirimdin qikmanglar.
8 Undak hotundin yirak kaq!
Ixiki aldioɣimu yekin yolima!
9 Bolmisa, izzət-abruyungni baxkilaroɣa tutkuzup koyisən,
Yaxlik yilliringni rəḩimsizlərning kolioɣa tapxurisən!
10 Yat adəmlər baylikliring bilən özini tolduridu,
Japalik əjirliringning mewisi yaka yurtlukning öyigə ətüp ketidu;
11 Əjilingdə nalə-pəryad kətürginingdə,
Əzayi-bədining yəm boloɣanda,
12 Xu qaoɣda sən: — «Aḩ, nəsiḩətlərdin nemanqə nəprətləngəndimən!
Kənglümdə tənbiḩlərni nemanqə kəmsitkəndimən!
13 Nemixka ustazlirimning sözini anglimioɣandimən?
Manga tərbiyə bərgənlərgə kulak salmioɣandimən?
14 jəmiyəttimu, jamaət aldidimu ḩərhil nomuska kaloɣandək boldum!» — dəp kalisən.

15 Özüngning kəlqikingdiki suni iqkin,
Öz bulikingdin ekiwatkan sudin ḩuzurlan.
16 Bulakliring uroɣup ḩər yərgə tarkilip kətsə bolamdu?
Erikliringdiki sular koqilarda ekip yürsə bolamdu?
17 Bular sangila has bolsun,
Yat kixilərgə təgmisun!
18 Buliking bəht-bərikətlik boloɣay!
Yaxlikingda aloɣan hotunung bilən ḩuzurlan.
19 U qixi keyiktək qiraylik! Jərəndək söyümlük!
Uning baoɣridin ḩəmixə kanaəttə boloɣaysən,
Uning kaynak muḩəbbitidin daim huxallikka patkaysən.
20 I ooɣlum, nemixka yat ayaloɣa xəyda bolisən?
Nemixka yoqun hotunning koynioɣa özüngni atisən?
21 Qünki insanning ḩəmmə kiloɣanliri Pərwərdigarning kəz aldida axkaridur,
U uning ḩəmmə mangoɣan yollirini tarazioɣa selip turidu.
22 Yaman adəmning əz kəbiḩlikliri özini tuzakka qüxüridu,
U əz gunaḩi bilən sirtmakka elinidu.

5:9 Pənd. 6:34,35
5:14 «ḩərhil nomuska kaloɣandək boldum!» — yaki «pütünləy zawallikka qüxkəndəkmən!».
5:15 «Özüngning kəlqikingdiki su..., əz bulikingdin ekiwatkan sudin ḩuzurlan» — xübḩisizki, özining ayalining muḩəbbitini kərsitidu.
5:17 «Bulakliring uroɣup ḩər yərgə tarkilip kətsə bolamdu? ... Bular sangila has bolsun, yat kixilərgə təgmisun!» — 16-17-ayətlər xübḩisizki, kəqmə mənidə. Bizningqə kəqmə mənisi: «Ixki muḩəbbətliringni yat ayaloɣa bərmə, pakət əz jorangoɣila beoɣixla; bolmisa intayin nomus ix bolidu, rəstə-koqilarda rəswa bolisən» degəndək bolsa kerək. Bəzi alimlar muxu ayəttiki «sular» balilarni kərsitidu, dəp karap, mundak tərjimə kilidu: —
–«Bulakliring uroɣup ḩər yərgə tarkilip kətsun, erikliringdiki sular koqilarda ekip yürsun *(demək, «pərzəntliring uroɣuoɣan bulaklardək ḩər yərgə tarkalsun!»)*; pakətla sangila has bolsun, yat ayaldin boloɣan bolmisun!».
5:18 «Buliking bəht-bərikətlik boloɣay!» — «buliking» muxu ayəttə «əz ayaling»ni kərsitidu. Ayətning ikkinqi kismini kərüng.
5:19 «Uning baoɣridin...» — ibraniy tilida «Uning əmqəkliridin...».
5:21 2Tar. 16:9; Ayup 31:4; 34:21; Pənd. 15:3; Yər. 16:17; 32:19

[23] U yolyoruḳtin məḩrum boloɣanliḳidin jenidin ayrilidu,
Qekidin axḳan ḩamaḳətliki tüpəylidin yoldin ezip ketidu.

Yənə birnəqqə nəsiḩət

6 [1] I ooɣlum, əgər dostungoɣa borun boloɣan bolsang,
Yat kixining ḳərzini töləxkə ḳol berixip wədə bərgən bolsang,
[2] Əgər əz səzüngdin ilinoɣan bolsang,
Əz wədəng bilən baoɣlinip ḳalsang,
[3] U yeḳiningning ḳolioɣa qüxkənliking üqün,
Amal ḳilip əzüngni uningdin ḳutḳuz —
Dərḩal yeḳiningning yenioɣa berip, əzüngni kəmtər tutup xu ixtin haliy ḳilixini ətünüp sora.
[4] Jərən xikarqining ḳolidin ḳutuluxḳa tirixḳandək,
Ḳux owqining ḳolidin qiḳixḳa tirixḳandək,
Ḳutulmioɣuqə uhlap yatma,
Ḩətta ügdəp arammu alma.

Qümülə

[6] I ḩurun, qəmülining yenioɣa berip uningdin əgən,
Uning tirikqilik yollirioɣa ḳarap dana bol.
[7] Ularning baxliḳi, əməldari, ḩəkümdari yoḳ bolsimu,
[8] Lekin ular yazda yilning eḩtiyaji üqün ax topliwalidu,
Ḩosul pəslidə ozuḳ təyyarliwalidu.
[9] I ḩurun, ḳaqanoɣiqə uhlap yatisən?
Ḳaqan ornungdin turisən?
[10] Sən: — Birdəm kəz yumuwalay, birdəm uhliwalay,
Birdəm ḳolumni ḳoxturup yetiwalay, — dəysən.
[11] Lekin uhlap yatḳanda, miskinlik ḳaraḳqidək kelip seni basidu,
Yoḳsulluḳ huddi ḳorallik bulangqidək ḩujumoɣa ətidu.

[12] Ərziməs, pəyli buzuḳ adəm ḩəmmila yərdə yaloɣan eytip, pəslikni səzləydu.
[13] U kəz ḳisip,
Putliri bilən ixarə ḳilip,
Barmaḳliri bilən kərsitidu;
[14] Kənglidə aldamqiliḳla yatidu,
U daim rəzillikning koyida bolidu,
Ḩəmmila yərdə jedəl-majira teriydu.
[15] Xunga uningoɣa bekitilgən bala-ḳaza uni tuyuḳsiz basidu,
U birakla dawalioɣusiz yanjilidu.

[16] Pərwərdigar nəprətlinidioɣan altə nərsə bar,
Bərḩək, yəttə nərsə Uningoɣa yirginqliktur.
[17] Ular bolsa,

6:1 «borun» — kepil boloɣan kixi.
6:4 Zəb. 132:4-5; Pənd. 20:13
6:9 Pənd. 13:4; 20:4; 24:33,34
6:12 «Ərziməs» — ibraniy tilida «Belialning ooɣli» deyilidu. «Belial»ning mənisi «ərziməs» degənlik bolup, bəlkim Iblisni kərsitidu.

Təkəbburluḳ bilən ḳaraydioɣan kəz,
Yaloɣan səzləydioɣan til,
Bigunaḥlarning ḳenini təküzidioɣan ḳol,
[18] Suyiḳəst oylaydioɣan kəngül,
Yamanliḳ ḳilixḳa tez yügürəydioɣan putlar,
[19] Yaloɣan səzləydioɣan sahta guwaḥqi,
Buradər-ḳerindaxliri arisioɣa bəlgünqilik saloɣuqi kixidur.

Zinahorluḳtin əzüngni tart

[20] I ooɣlum, atangning əmrigə əməl ḳil;
Anangning kərsətmisidin qiḳma.
[21] Ularning səzini ḳəlbinggə tengip,
Ularni boynungoɣa marjandək ḳilip esiwal.
[22] Yoloɣa qiḳḳiningda ular seni yetəkləydu,
Uhlioɣiningda ular seni saḳlaydu,
Uyḳudin oyoɣanoɣiningda ular seni həwərləndüridu.
[23] Qünki Hudaning pərmani yoruḳ qiraoɣ,
Uning muḳəddəs ḳanuni nurdur;
Tərbiyəning tənbiḥliri bolsa ḥayatliḳ yolidur.
[24] Ular seni buzuḳ hotundin saḳlioɣuqi,
Yat hotunning xerin səzliridin yiraḳ ḳiloɣuqidur.
[25] Uning guzəllikigə kənglüngni baoɣlimioɣin,
Uning ḳax-kəz oynitixi seni əsirgə almisun.
[26] Qünki buzuḳ ayallar tüpəylidin adəmlər bir parqə nanoɣimu zar bolidu,
Yat adəmning zinahor ayali bolsa kixining ḳimmətlik jenini əzigə ow ḳiliwalidu.
[27] Otni ḳoynungoɣa salsang,
Əz kiyimingni kəydürməmsən?
[28] Qooɣning üstidə dəssəp mangsang putungni kəydürməmsən?
[29] Baxḳilarning ayali bilən bir orunda yatidioɣan kixi xundaḳ bolidu;
Kim uningoɣa tegip kətsə aḳiwitidin ḳutulalmaydu.
[30] Aq ḳaloɣanda ḳorsiḳini toyoɣuzux üqün ooɣrilik ḳiloɣan kixini baxḳilar kəmsitməydu;
[31] Xundaḳ turuḳluḳ u tutulup ḳalsa,
Igisigə yəttini tələxkə tooɣra kelidu;
U əz əyidiki ḥəmmə nərsisini tapxuridu.
[32] Ḥalbuki, baxḳilarning hotuni bilən zina ḳiloɣuqi uningdinmu bəttər bolup, tolimu oɣəplətliktur;
Undaḳ ḳiloɣuqi əz-əzini ḥalak ḳilidu.
[33] U zəhmət yəydu, xərməndə bolidu,
Uning rəswasi ḥeq əqürülməydu.
[34] Qünki künləx oti ərni dəroɣəzəpkə kəltüridu,
Intiḳam aloɣan künidə u ḥeq rəḥim ḳilmaydu.

6:17 Pənd. 30:13
6:18 Rim. 3:15
6:20 Pənd. 1:8
6:21 Pənd. 3:3
6:22 Pənd. 3:23,24
6:23 Zəb. 19:7-9; 119:105
6:24 Pənd. 2:16; 5:3; 7:5
6:31 Mis. 22:1, 4

35 Tələm puli berəy desəngmu u ḳobul ḳilmaydu,
Ḥərḳanqə sowoɣa-salam bərsəngmu uni besiḳturoɣili bolmaydu.

7 1 I ooɣlum, səzlirimgə əməl ḳil,
Tapxuruḳlirimni yürikingdə saḳla.
2 Tapxuruḳlirimoɣa əməl ḳilsang, yaxnaysən;
Təlimlirimni kəz ḳariquḳungni asrioɣandək asra.
3 Ularni barmaḳliringoɣa tengip ḳoy,
Ḳəlb tahtangoɣa yeziwal.
4 Danaliḳni, sən ḥədə-singlim, degin,
Pəm-parasətni «tuoɣḳinim» dəp qaḳir.
5 Xundaḳ ḳilsang, ular seni yat hotundin yiraḳlaxturidu,
Aoɣzidin siliḳ səz qiḳidioɣan yoqun ayaldin neri ḳilidu.

Buzuḳ hotun

6 Bir ḳetim əyning derizə kəznəkliridin taxḳirioɣa ḳarioɣinimda,
7 Birnəqqə yax, sadda yigitlərni kərdüm,
Ularning iqidin bir əḳilsizni kərüp ḳaldim,
8 U koqa boylap buzuḳ hotun turuxluḳ doḳmuxtin ətüp,
Andin uning əyi tərəpkə ḳarap mangdi.
9 Kəqḳurun ḳarangoɣu qüxkəndə,
Zulmət keqə, ay ḳarangoɣusida ixiki aldidin ətti.
10 Mana, əydin bir hotun qiḳip uni kütüwaldi;
Kiyimi paḥixə ayallarningkidək bolup,
Niyiti ḥiylə-mikir idi.
11 Aoɣzi bixəm-ḥayasiz, naḥayiti jaḥil bir hotun,
U əyidə turmaydu,
12 Birdə məḥəllidə, birdə məydanlarda,
U koqilardiki ḥər doḳmuxta paylap yüridu.
13 Ḥeliḳi yax yigitni tartip, uni səyüp,
Nomussizlarqə uningoɣa: —
14 «Əyümdə «inaḳlik ḳurbanliḳi» gəxi bar,
Mən bügün Hudaoɣa ḳəsəm ḳiloɣan ḳurbanliḳni ḳildim,
15 Xunga mən sizni qaḳiroɣili qiḳtim,
Didaringizoɣa təlpünüp izdidim.
Əmdi sizni tepiwaldim!
16 Karwitimoɣa Misirning kəxtilik, yolluḳ libas yapḳuqlirini yaptim.

7:2 Law. 18:5; Pənd. 4:4
7:3 Ḳan. 6:8; 11:18
7:5 Pənd. 5:3
7:11 Pənd. 9:13
7:14 «inaḳlik ḳurbanliḳi» — Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan muḳəddəs ḳanun bekitkən bir hil ḳurbanliḳ, uning əḥmiyiti; *(1)* Huda bilən boloɣan inaḳlikḳa erixix üqün; *(2)* Hudaoɣa alaḥidə rəḥmət eytix üqün; *(3)* Hudaoɣa dua bilən ḳiloɣan ḳəsimini ipadiləx üqün.
–Ḳurbanlikḳa kala, ḳoy yaki əqkimu bolidu. Bu hil ḳurbanliḳning alaḥidiliki, ḳurbanliḳ sunoɣuqi kixi uni ḳurbanliḳ ḳiloɣandin keyin, gəxidin elip yeyələydu. Muxu yərdə bu ayal: «Mən Huda aldida pak» deməkqi bolidu. Bu pütünləy sahtipəzlik, əlwəttə.

17 Orun-kərpilirimgə hux purak murməkki, muəttər wə ḳowzak darqinlarni qaqtim.
18 Keling, tang atḳuqə muḩəbbətlixəyli, oynap ḩuzurlinayli,
Kənglimiz ḳanoɣuqə əzara əyx-ixrət ḳilayli,
19 Erim əydə yoḳ, yirak səpərgə qiḳip kətti.
20 U bir ḩəmyan pul elip kətti,
Ay toloɣuqə u əygə kəlməydu» — dedi.
21 Ayal kəp xerin səzliri bilən rasa ḳizikturdi,
Qiraylik gəpliri bilən uni əsir ḳiliwaldi.
22-23 Soyuxḳa elip mangoɣan əküzdək,
Ḩamakət kixi kixən bilən jazaoɣa mangoɣandək,
Ḳiltakḳa qüxkən ḳuxtək,
Yigit uning kəynidin mangdi.
Jigirini ok texip ətmiguqə,
U bu ixning ḩayatioɣa zamin bolidioɣanlikini ḩeq bilməydu.

24 I ooɣullirim, səzlirimni kəngül ḳoyup anglanglar,
Degənlirimgə ḳulak selinglar,
25 Ḳəlbinglarni bundak hotunning yolioɣa kətküzmənglar,
Uning aldam haltisioɣa qüxüp kətmənglar.
26 Bundak ayal nuroɣun kixilərni yiḳitip yarilanduroɣan,
Uning booɣuzlioɣan adəmliri tolimu kəptur,
27 Uning əyi bolsa təḩtisaraning kirix eoɣizidur,
Adəmni «ḩalakət meḩmanhanisi»oɣa qüxürüx yolidur.

«Danalik» hitab ḳilidu

8 1 Ḳulak sal, danalik qaḳiriwatmamdu?
Yorukluk sada qiḳiriwatmamdu?
2 Yollarning egiz jayliridin,
Doḳmuxlardin u orun alidu,
3 Xəḩərgə kiridioɣan ḳowukларning yenida,
Ḩərḳandak dərwaza eoɣizlirida u murajiət ḳilmakta: —
4 «I mətiwərlər, silərgə murajət ḳilimən,
Ḩəy, adəm baliliri, sadani silər üqün ḳilimən,
5 Gədək boloɣanlar, zerəklikni əginiwelinglar,
Əhmək boloɣanlar, yorukлukḳa erixinglar!
6 Manga ḳulak selinglar,
Qünki güzəl nərsilərni dəp berimən,
Aoɣzimni eqip, durus ixlarni silərgə yətküzimən.
7 Eytḳanlirim ḩəḳikəttur,

7:17 Küy. 4:14.
7:21 Pənd. 1:17
7:27 «təḩtisara» — ibraniy tilida «xeol», ələklərning roḩliri ḳiyamət künini kütidioɣan yər.
7:27 Pənd. 2:18; 5:5
8:1 Pənd. 1:20,21
8:5 «Gədək boloɣanlar, ... əhmək boloɣanlar, yorukлukḳa erixinglar!» — oḳurmənlər xuningoɣa dikḳət ḳiloɣan boluxi mumkin, «danalik» «nadanlar»oɣa *(yaki «gədəklər» yanki «saddilar»oɣa)* biwasitə səz ḳilidu, pəḳət **bəzidə** «əhməklər»gə biwasitə səz ḳilidu, lekin «məshirə ḳiloɣuqilar»oɣa ḩərgiz biwasitə səzliməydu. Qünki «məshirə ḳiloɣuqilar» rəzil yollarni tutḳini üqün ularoɣa ḩeqḳandak nəsiḩət təsir ḳilmaydu *(1:22, 9:4, 7-8nimu kərüng)*.

Aoŋzim rəzilliktin nəprətlinidu;
[8] Səzlirimning ḩəmmisi ḩək,
Ularda ḩeqḩandak ḩiyligərlik yaki əgitmilik yoḳtur.
[9] Ularning ḩəmmisi qüxəngənlər üqün enik,
Bilim aloŋanlar üqün durus-tooŋridur.
[10] Kümüxkə erixkəndin kərə, nəsiḩətlirimni ḳobul ḳilinglar,
Sap altunni elixtin kərə bilimni elinglar.
[11] Qünki danalik ləəl-yaḳutlardin əwzəl,
Ḩərḩandak ətiwarlik nərsəngmu uningoŋa təng kəlməstur.
[12] Mən bolsam danalikmən,
Zerəklik bilən billə turimən,
Istiḳamättin kelip qikḳan bilimni ayan ḳilimən.
[13] Pərwərdigardin əyminix — Yamanlikḳa nəprətlinix deməktur;
Təkəbburluk, məoŋrurluk, yaman yol ḩəm xum eoŋizni əq kərimən.
[14] Məndə obdan məsliḩətlər, pixḳan ḩekmət bar;
Mən degən yorukluk, ḳudrət məndidur.
[15] Padixaḩlar mən arḳilik ḩəküm süridu,
Mənsiz ḩakimlar adil ḩəküm qiḳarmas.
[16] Mən arḳilikla əmirlər idarə ḳilidu,
Aliyjanablar, yər yüzidiki barlik sorakqilar tooŋra ḩəküm ḳilidu.
[17] Kimki meni səysə, mənmu uni səyimən,
Meni təlmürüp izdigənlər meni tapalaydu;
[18] Məndə baylik, xəḩrət,
Ḩətta konirimas, kəqməs dələt wə ḩəkḳaniyətmu bar.
[19] Məndin qikḳan mewə altundin,
Ḩətta sap altundin ḳimmətliktur,
Məndin alidioŋan daramət sap kümüxtinmu üstündur.
[20] Mən ḩəkḳaniyət yolioŋa mangimən;
Adalət yolining otturisida yürimənki,
[21] Meni səygənlərni əməliy nərsilərgə miras ḳildurimən;
Ularning həzinilirini toldurimən.
[22-23] Pərwərdigar ixlirini baxlixidila,
Ḳədimdə yasioŋanliridin burunla,
Mən uningoŋa təwədurmən. Əzəldin tartipla — mukəddəmdə,
Yər-zemin yaritilmastila,
Mən tikləngənmən. [24] Qongkur ḩanglar, dengiz-okyanlar apiridə boluxtin awwal,
Mən məydanoŋa qikiriloŋanmən;
Mol su uroŋup turidioŋan bulaklar bolmastinla,
[25-26] Egiz taoŋlar əz orunlirioŋa ḳoyulmastinla, təpiliklər xəkillənməstinla,
Pərwərdigar bipayan zemin, kəng dalalarni,

8:7 «Eytḳanlirim ḩəkikətur» — ibraniy tilida «Tanglayim ḩəkikətni seoŋinip səzləydu».
8:11 Ayup 28:15; Zəb. 19:10; Pənd. 3:14,15; 16:16
8:12 «...bilimni ayan ḳilimən» — yaki «...bilimni tepip berimən».
8:18 Pənd. 3:16
8:19 Pənd. 3:14
8:22-23 «Pərwərdigar ixlirini baxlixidila...» — ibraniy tilida «Pərwərdigar yolini baxlixidila...». **«...Mən tikləngənmən»** — baxḳa birhil tərjimisi «...Mən məsiḩ ḳilindim».
8:22-23 Ḳan. 32:8, 33:27; Yuḩ. 1:1
: Mik. 5:2

Aləmning əsliydiki topa-qanglirinimu tehi yaratmastinla,
Mən məydanoɣa qiḳiriloɣanmən.
27-29 U asmanlarni bina ḳiliwatḳinida,
Dengiz yüzigə upuḳ siziḳini siziwatḳinida,
Ərxtə bulutlarni orunlaxturup,
Qongḳur dengizdiki bulaḳ-mənbələrni mustəḩkəmləwatḳinida,
Dengiz sulirini bekitkən dairidin exip kətmisun dəp pərman qüxürüwatḳinida,
Bipayan zeminning ullirini ḳuruwatḳinida,
Mən u yərdə idim;
30 Xu qaoɣda goya usta bir ḩünərwəndək Uning yenida turoɣanidim,
Mən ḩərdaim Uning aldida xadlinattim, mən Uning kündilik dil'arami idim;
31 Mən Uning alimidin, yər-zeminidin xadlinip,
Dunyadiki insanlardin hursənlik tepip yürəttim,
32 Xunga i balilar, əmdi manga ḳulaḳ selinglar;
Qünki yollirimni qing tutḳanlar nəḳədər bəht tapar!
33 Aloɣan nəsiḩətkə əməl ḳilip,
Dana boloɣin, uni rət ḳilma.
34 Səzümgə ḳulaḳ selip,
Ḩərküni dərwazilirim aldidin kətməy,
Ixiklirim aldida meni kütidioɣan kixi nəḳədər bəhtliktur!
35 Kimki meni tapsa ḩayatni tapidu,
Pərwərdigarning xəpḳitigə nesip bolidu.
36 Lekin manga gunaḩ ḳiloɣan ḩərkim əz jenioɣa ziyan kəltüridu,
Meni yaman kərgənlər əlümni dost tutḳan bolidu».

Danaliḳning səzining dawami, buzuḳ hotunning səzliri

9 1 Danaliḳ əzigə bir əy selip,
Uning yəttə tüwrükini ornatti.
2 U mallirini soyup,
Esil xarablirini arilaxturup təyyarlap,
Ziyapət dastihinini yaydi;
3 Dedəklirini meḩman qaḳirixḳa əwətti,
Əzi xəḩərning əng egiz jaylirida turup:
4 «I saddilar, bu yərgə kelinglar, — dəp qaḳiriwatidu;
Nadanlaroɣa:
5 Ḳeni, nanlirimdin eoɣiz tegip,
Mən arilaxturup təyyarlioɣan xarablardin iqinglar;
6 Nadanlar ḳataridin qiḳip, ḩayatḳa erixinglar,
Yoruḳluḳ yolida menginglar», — dəwatidu.

8:27-29 Ayup 26:10; Yar. 7:11; Yar. 1:9, 10; Ayup 38:10, 11; Zəb. 104:6-9.
8:30 Yuḩ. 5:17
8:32 Ḳan. 33:27; Zəb. 119:1, 2; 128:1; Luḳa 11:28
8:35 Pənd. 12:2
8:36 «Kimki meni tapsa ḩayatni tapidu, Pərwərdigarning xəpḳitigə nesip bolidu.... Meni yaman kərgənlər əlümni dost tutḳan bolidu» — bu 8-bab ḩəmdə 9:1-12tiki qong tema «Danaliḳ»tur. Bu bablardiki həwərdin ḳarioɣanda, əməliyəttə «Danaliḳ» bir xəhstur. Injilda bu Xəhsning Huda bilən billə mənggülük turoɣuqi Məsiḩ ikənliki ayan ḳilinidu *(məsilən «Yuh.» 1:1-4, 18, «1Cor.» 1:24, 30, «Fil.» 2:5-11, «Kol.» 1:15-18, «Ibr.» 1:1-12, «1Yuh.» 1:1-2, «Wəh.» 22:12-13 ḳatarliḳlarni kərüng).*
9:3 Pənd. 8:2

[7] Ḩakawurlarоԓa tənbiḩ bərgüqi aḩanətkə uqraydu,
Ḳəbiḩlərni əyibligüqi əzigə daoԓ kəltüridu.
[8] Ḩakawurlarni əyiblimə, qünki u sanga əq bolup ḳalidu;
Ḩalbuki, dana kixini əyiblisəng, u seni səyidu.
[9] Dana adəmgə dəwət ḳilsang, əḳli tehimu toluḳ bolidu;
Ḩəḳḳaniy adəmgə durus yol kərsətsəng,
Bilimi tehimu axidu.

[10] Pərwərdigardin əyminix danaliḳning baxlinixidur,
Muḳəddəs boloԓuqini tonux yoruḳluḳtur.
[11] Mən danaliḳ səndə bolsam, künliringni uzartimən,
Өmrüngning yilliri kəpiyər.
[12] Səndə danaliḳ bolsa, paydini kəridioԓan əzüngsən,
Danaliḳni mazaḳ ḳilsang ziyan tartidioԓanmu əzüngsən.

[13] Nadan hotun aoԓzi bisərəmjan, əḳilsizdur,
Ḩeqnemə bilməstur.
[14] U ixik aldida olturup,
Xəḩərning əng egiz jaylirida orun elip,
[15] Udul ətüp ketiwatḳanlaroԓa:
[16] «Kimki sadda bolsa, bu yərgə kəlsun!» — dəwatidu,
Wə əḳilsizlərni:
[17] «Ooԓriliḳqə iqkən su tatliḳ bolidu,
Ooԓrilap yegən nan təmlik bolidu!» — dəp qarḳiwatidu.
[18] Lekin qaḳiriloԓuqi ələklərning uning əyidə yatḳanliḳidin bihəwərdur,
Uning burunḳi meḩmanlirining alliḳaqan təḩtisaraning təglirigə qüxüp kətkənlikini u səzməs.

Padixaḩ Sulaymanning ḩekmətlik səzliri

10 [1] Padixaḩ Sulaymanning pənd-nəsiḩətliri: —
Dana ooԓul atisini xad ḳilar;
Əḳilsiz ooԓul anisini ḳayoԓu-ḩəsrətkə salar.
[2] Ḩaram bayliḳlarning ḩeq paydisi bolmas;
Ḩəḳḳaniyət insanni ələmdin ḳutuldurar.
[3] Pərwərdigar ḩəḳḳaniy adəmning jenini aq ḳoymas;
Lekin u ḳəbiḩlərning nəpsini booԓup ḳoyar.
[4] Ḩurunluḳ kixini gaday ḳilar;

9:8 Mat. 7:6
9:10 Ayup 28:28; Zəb. 111:10; Pənd. 1:7
9:11 Pənd. 10:27
9:13 Pənd. 7:11
9:17 Pənd. 20:17
9:18 **«təḩtisaraning təgliri»** — «təḩtisara» *(ibraniy tilida «xeol»)* ələklərning roḩliri ḳiyamət künini kütidioԓan yər.
9:18 Pənd. 2:18
10:1 Pənd. 15:20
10:2 Pənd. 11:4

Ixqanlik bolsa bayaxat kilar.
5 Yazda ḩosulni yioɣiwaloɣuqi — dana ooɣuldur;
Lekin orma waktida uhlap yatkuqi — hijalətkə kalduridioɣan ooɣuldur.
6 Bərikət ḩəkkaniy adəmning bexioɣa qüxər;
Əmma zorawanlik yamanlarning aoɣzioɣa urar.
7 Ḩəkkaniy adəmning yadikari mubarəktur;
Yamanlarning nami bolsa, sesik kalar.
8 Dana adəm yolyoruk-nəsiḩətlərni kobul kilar;
Kot-kot, nadan kixi əz ayioɣi bilən putlixar.
9 Oɣubarsiz yürgən kixining yürüx-turuxi turakliktur,
Yollirini əgri kiloɣanning kiri ahiri axkarilinidu.
10 Kəz ixaritini kilip yüridioɣanlar adəmni daoɣda kaldurar;
Kot-kot, nadan kixi əz ayioɣi bilən putlixar.
11 Ḩəkkaniy adəmning aoɣzi ḩayatlik bulikidur,
Əmma zorawanlik yamanning aoɣzioɣa urar.
12 Əqmənlik jedəl kozoɣar;
Meḩir-muḩəbbət ḩəmmə gunaḩlarni yapar.
13 Əkil-idraklik adəmning aoɣzidin danalik tepilar;
Əkilsizning dümbisigə palak tegər.
14 Dana adəmlər bilimlərni ziyadə toplar;
Lekin əhməkning aoɣzi uni ḩalakətkə yekinlaxturar.
15 Mal-dunyaliri goya məzmut xəḩərdək bayning kapalitidur;
Miskinni ḩalak kilidioɣan ix dəl uning namratlikidur.
16 Ḩəkkaniylarning əjirliri janoɣa jan koxar,
Kəbiḩlərning ḩosuli gunaḩnila kəpəytixtur.
17 Nəsiḩətni anglap uni sakliɣuqi ḩayatlik yolioɣa mangar;
Tənbiḩlərni rət kiloɣan kixi yoldin azoɣanlardur.
18 Adawət sakliɣan kixi yaloɣan səzliməy kalmas;
Təḩmət qaplioɣanlar əhməktur.
19 Gəp kəp bolup kətsə, gunaḩtin haliy bolmas,
Lekin aoɣzioɣa igə boloɣan əkilliktur.
20 Ḩəkkaniy adəmning səzi huddi sap kümüx;
Yamanning oyliri tolimu ərziməstur.
21 Ḩəkkaniy adəmning səzliri nuroɣun kixini kuwwətlər;
Əhməklər əkli kəmlikidin ələr.
22 Pərwərdigarning ata kiloɣan bərikiti adəmni dələtmən kilar;

10:4 «Ḩurunluk» — ibraniy tilida: «kol boxluki». **«Ixqanlik»** — ibraniy tilida: «əstayidillikning koli».
10:4 Pənd. 12:24
10:6 «Əmma zorawanlik yamanlarning aoɣzioɣa urar» — baxka birhil tərjimisi: «Əmma yamanlarning aoɣzi zorawanlikni yoxurar».
10:8 Pənd. 10:10
10:11 «ḩayatlik bulikі» — bəlkim «Erəm baoɣqisi»diki «ḩayatlik beridioɣan dərəh»kə oxxitiloɣandur. **«Əmma zorawanlik yamanning aoɣzioɣa urar»** — yaki «Əmma yamanning aoɣzi zorawanlikni yoxurar».
10:11 Pənd. 10:6; 13:14
10:12 1Kor. 13:7; 1Pet. 4:8
10:13 Pənd. 20:30
10:16 «...gunaḩnila kəpəytixtur» — yaki «...gunaḩini bekitər».
10:18 «Adawət sakliɣan kixi yaloɣan səzliməy kalmas» — ibraniy tilida: «Adawət sakliɣuqining ləwliri yaloɣan bolidu».
10:20 «Ḩəkkaniy adəmning səzi» — ibraniy tilida: «Ḩəkkaniy adəmning tili». **«Yamanning oyliri»** — ibraniy tilida: «yamanning kəngli».

U bərikitigə ḥeqbir japa-muxəkḳət ḳoxmas.
23 Əhmək ḳəbiḥlikni tamaxa dəp bilər;
Əmma danalik yorutuloɣan kixining hursənlikidur.
24 Yaman kixi nemidin ḳorḳsa xuningoɣa uqrar;
Ḥəkḳaniy adəmning arzusi əməlgə axurular.
25 Yaman adəm ḳuyundək ətüp yoḳar;
Lekin ḥəkḳaniy adəm mənggülük uldəktur.
26 Adəm aqqik su yutuwaloɣandək,
Kəzigə is-tütək kirip kətkəndək,
Ḥurun adəmni ixḳa əwətkənmu xundak bolar.
27 Pərwərdigardin əyminix əmürni uzun ḳilar,
Yamanning əmri ḳiskartilar.
28 Ḥəkḳaniy adəmning ümidi hursənlik elip kelər;
Lekin rəzilning kütkini yoḳḳa qikar.
29 Pərwərdigarning yoli durus yaxawatḳanlaroɣa baxpanaḥdur;
Ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilaroɣa bolsa ḥalakəttur.
30 Ḥəkḳaniylarning orni mustəḥkəmdur;
Yamanlar zeminda uzun turmas.
31 Ḥəkḳaniy adəmning aoɣzidin danalik qikar;
Lekin xumluk til kesip taxlinar.
32 Ḥəkḳaniy adəmning səzi kixigə mok huxyakar;
Yaman adəmning aoɣzidin xumluk qikar.

11 1 Yaloɣan taraza Pərwərdigaroɣa yirginqliktur;
Adil jing texi Uni hursən ḳilar.
2 Təkəbburluk bilən birgə xərməndiqilik əgixip kelər;
Lekin danalik kiqik peillaroɣa ḥəmrah bolar.
3 Tooɣrilarning səmimiyliki əzini yetəklər;
Lekin kazzaplarning əgriliki əzini wəyran ḳilar.
4 Hudaning oɣəzəp künidə mal-dunyaning paydisi bolmas;
Lekin ḥəkḳaniyət adəmni ələmdin ḳutḳuzar.
5 Kamil adəmning ḥəkḳaniyliḳi əzini tüz yoloɣa baxlar;
Yaman adəm əz yamanliḳidin yiḳilar.
6 Durus adəmlərning ḥəkḳaniyliḳi əzlirini ḳutḳuzar;
Lekin kazzaplar əz ḥiylə-nəyringidin tutular.
7 Rəzil adəm ölsə, uning ümidi yoḳḳa qikar;

10:22 «U bərikitigə ḥeqbir japa-muxəkḳət ḳoxmas» — baxḳa birhil tərjimisi: : «Wə japa-muxəkḳət uningoɣa ḥeqnemini ḳoxmas».
10:23 «yorutuloɣan» — ibaraniy tilida «ixni, baxḳa adəmni obdan qüxinidioɣan» degən mənidə.
10:23 Pənd. 14:9
10:26 «Adəm aqqik su yutuwaloɣandək...» — ibraniy tilida: «Aqqik su qixlaroɣa təgkəndək...».
10:27 Pənd. 9:11
10:28 Ayup 8:13,14; 11:20; Zəb. 112:10
10:29 Pənd. 13:6
11:1 Law. 19:36; Ḳan. 25:13; Pənd. 16:11; 20:10,23
11:2 Pənd. 15:33; 16:18; 18:12
11:3 Pənd. 13:6
11:4 Pənd. 10:2; Əz. 7:19; Zəf. 1:18

Gunaḩkarning ümidi ahiri ḳuruḳ ḳalar.
[8] Ḥəḳḳaniy adəm ḳiyinqiliḳtin haliy ḳilinar;
Rəzil adəm uning ornioƣa tutular.
[9] Munapiḳlar əz aoƣzi bilən yeḳinini buzar;
Lekin ḥəḳḳaniylar bilimi bilən ḳutḳuzular.
[10] Ḥəḳḳaniy adəm ronaḳ tapsa, xəḩər hux bolar;
Rəzil adəm ḩalak bolsa, həlḳ təntənə ḳilar.
[11] Tooƣrilarning bərikət tiləxliri bilən xəḩər güllinər;
Lekin rəzillərning tili bilən wəyran bolar.
[12] Əz yeḳinini səkidioƣan kixi — əḳilsizdur;
Əmma yorutuloƣan adəm aoƣzini yioƣar.
[13] Gəp toxuoƣuqi məhpiyətlərni axkarilar;
Sadiḳ adəm amanətkə hiyanət ḳilmas.
[14] Yolyoruḳ kəm bolsa, əl-yurt yiḳilar;
Uluoƣ bir məsliḩətqi bolsa, əl nijat tapar.
[15] Yatḳa borun boloƣan kixi ziyan tartmay ḳalmas;
Ḳol berixip kepil boluxni yaman kərgən kixining ḳuliḳi tinq bolar.
[16] Xapaətlik ayal izzət-ḩərmətni ḳoldin bərməs;
Zorawanlar baylikni ḳoldin bərməs.
[17] Rəḩimdil əz-əzigə bəht yaritar;
Rəḩimsiz əz tenini aoƣritar.
[18] Yaman adəmlərning aloƣan ix ḥəḳḳi ularni aldar, bərikətsiz bolar;
Əmma ḥəḳḳaniyət terioƣuqi adəm əməliy in'am alar.
[19] Ḥəḳḳaniyət adəmgə ḩayatlik tapḳuzar;
Yamanlikni kəzləp yüridioƣan kixi ələmgə yüz tutar.
[20] Niyiti buzuḳ kixi Pərwərdigaroƣa yirginqliktur;
Əmma yoli diyanətlik kixilər uning hursənlikidur.
[21] Ḳol tutuxup birləxsimu, yamanlar jazaoƣa tartilmay ḳalmas;
Lekin ḥəḳḳaniylarning nəsli nijat tapar.
[22] Qiraylik əmma tetiḳsiz hotun,
Qoxḳining tumxuḳioƣa altun ḩalḳa saloƣandəktur.
[23] Ḥəḳḳaniylarning arzusi pəḳət yahxi mewə elip kelər;
Yamanlarning kütkini oƣəzəp-nəprəttur.
[24] Biraw mərdlərqə tarḳatsimu, güllinər;
Yənə biraw berixkə tegixlikini ayisimu, pəḳət namratlixar.
[25] Mərd adəm ətlinər;
Baxḳilarni suoƣaroƣuqi əzimu suoƣirilar.
[26] Axlikni satmay besiwaloƣan kixi ələning lənitigə uqraydu;

11:7 «Gunaḩkarning ümidi...» — baxḳa birhil tərjimisi, «Küqlüklərning ümidi...».
11:8 Zəb. 34:19; Pənd. 21:18
11:14 «Yolyoruḳ kəm bolsa...» — baxḳa birhil tərjimisi, «Kəp məsliḩətqilər bolsa,...». **«...nijat tapar»** — yaki «....bihətər turar».
11:14 1Pad. 12:1-20
11:15 «Yatḳa borun boloƣan kixi ziyan tartmay ḳalmas» — 6:1 wə izaḩatni kərüng.
11:18 «Yaman adəmlərning aloƣan ix ḥəḳḳi ularni aldar, bərikətsiz bolar» — ibraniy tilida «yaman adəmning ix ḥəḳḳi yaloƣan bolar».
11:21 «Ḳol tutuxup birləxsimu,...» — baxḳa birhil tərjimisi: — «xübḩisizki,...».
11:21 Pənd. 16:5
11:25 Zəb. 112:9; 2Kor. 9:9

Lekin axlikni setip bərgüqigə bərikət tilinər.
[27] Yahxilikni izdəp intilgən adəm xapaət tapar;
Yamanlikni izdigən adəm əzi yamanlik kərər.
[28] Əz mal-duniyasioŋa tayanoŋuqi yikilar;
Ḥəkkaniy kixi yopurmaktək kəkirər.
[29] Əz əyigə azarqilik saloŋan kixi xamaloŋa miras bolar;
Əkilsiz adəm akilanining kuli bolup kalar.
[30] Ḥəkkaniyning beridioŋan mewisi «ḥayatlik dərihi»dur;
Dana kixi kəngüllərni ḥayatlikka mayil kilar.
[31] Karanglar, ḥəkkaniy adəm bu dunyada səwənliki üqün bədəl təligən yərdə,
Rəzillər bilən gunahkarlarning akiwiti kandak bolar?

12 [1] Kimki tərbiyini kədirlisə, bilimnimu səygüqidur;
Lekin tənbiḥkə nəprətləngən nadan-ḥamakəttur.
[2] Yahxi niyətlik adəm Pərwərdigarning iltipatioŋa erixər;
Əmma Pərwərdigar ḥiylə-mikirlik adəmning gunahini bekitər.
[3] Adəmlər yamanlik kilip amanlik tapalmas;
Lekin ḥəkkaniylarning yiltizi təwrənməs.
[4] Pəzilətlik ayal erining tajidur;
Əmma uni uyatka saloŋuqi hotun uning ustihinini qiritər.
[5] Ḥəkkaniy adəmning oy-pikri durus ḥəküm qikirar;
Yamanlarning nəsiḥətliri məkkarliktur.
[6] Yamanlarning səzliri kan təkidioŋan kiltaktur;
Lekin durusning səzi adəmni kiltaktin kutuldurar.
[7] Yamanlar aoŋdurulup, yokilar;
Lekin ḥəkkaniylarning əyi məzmut turar.
[8] Adəm əz zerikliki bilən mahtaxka sazawər bolar;
Əgri niyətlik kixi kəzgə ilinmas.
[9] Pekir turup hizmətkari bar kixi,
Əzini qong tutup aq yürgən kixidin yahxidur.
[10] Ḥəkkaniy adəm əz ulioŋinimu asrar;
Əmma rəzil adəmning bolsa ḥətta rəḥimdillikimu zalimliktur.

11:27 Zəb. 7:16; 9:15,16; 10:2; 57:6
11:28 Zəb. 1:3, 4; 92:12-14
11:30 «ḥayatlik dərihi» — muxu yərdə «ḥayatlik dərihi» degənlik, «Erəm baoŋqisi»diki Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizning bəḥrimən boluxioŋa təyyarlanoŋan dərəhni kərsitidu *(3:18-ayətni kərüng)*. **«... ḥayatlikka mayil kilar»** — əyni tekisttə «ḥayatlik» degən səz yok. Lekin ḥəkkaniylik yolida Hudaning məmin bəndiliri adəmlərning kənglini əzi üqün almaydu, bəlki ularni Hudaning yolioŋa jəlp kilidu; xunga toluk mənisi: «Kim dana bolsa kixilərning kənglini nijat yolioŋa baxlaydu» dəp karaymiz. Muxu ayətni «Luka» 5:10 bilən selixturoŋili bolidu.
11:30 Yar. 2:9, Yak. 5:19, 20
11:31 «Karanglar, ḥəkkaniy adəm ...bədəl təligən yərdə, rəzillər bilən gunahkarlarning akiwiti kandak bolar?» — bu ayət Injil, «1Pet.» 4:18də nəkil kəltürülidu.
11:31 1Pet. 4:17,18
12:3 Pənd. 10:25
12:4 1Kor. 11:7
12:5 «... oy-pikri durus ḥəküm qikirar» — yaki: «...oy-pikri durustur».
12:6 Pənd. 1:11,18; 11:9
12:7 «Yamanlar aoŋdurulup, yokilar» — baxka birhil tərjimisi: «Yamanlar aoŋduruloŋanda, yokilar».
12:7 Zəb. 37:36-40; Pənd. 11:21
12:9 Pənd. 13:7
12:10 Kan. 25:4

[11] Tirixip terikqilik ḳiloŋan deḥḳanning ḳorsiḳi tok bolar;
Əmma ham hiyallaroŋa berilgən kixining əḳli yoḳtur.
[12] Yaman adəm yamanlik ḳiltiḳini kəzləp olturar;
Əmma ḥəḳḳaniy adəmning yiltizi mewə berip turar.
[13] Yaman adəm əz aoŋzining gunaḥidin tutular;
Ḥəḳḳaniy adəm muxəḳḳət-ḳiyinqiliḳtin ḳutular.
[14] Adəm əz aoŋzining mewisidin ḳanaət tapar;
Əz ḳoli bilən ḳiloŋanliridin uningoŋa yandurular.
[15] Əhməḳ əz yolini tooŋra dəp bilər;
Əmma dəwətkə ḳulaḳ saloŋan kixi aḳilanidur.
[16] Əhməḳning aqqiḳi kəlsə, tezla bilinər;
Zerək kixi ḥaḳarətkə səwr ḳilar, sətqilikni axkarilimas.
[17] Ḥəḳiḳətni eytḳan kixidin adalət bilinər;
Yaloŋan guwaḥliḳ ḳiloŋuqidin aldamqiliḳ bilinər.
[18] Bəzlilərning yeniklik bilən eytḳan gepi adəmgə sanjiloŋan ḳiliqḳa ohxar;
Biraḳ aḳilanining tili dərdkə dərmandur.
[19] Rastqil mənggü turoŋuzulidu;
Ləwzi yaloŋan bolsa birdəmliktur.
[20] Yamanliḳning koyida yürgüqining kənglidə ḥiylə saḳlanoŋandur;
Amanliḳni dəwət ḳiloŋuqilar huxalliḳḳa qəmər.
[21] Ḥəḳḳaniy adəmning bexioŋa ḥeq külpət qüxməs;
Ḳəbiḥlər bala-ḳazaoŋa qəmülər.
[22] Yaloŋan səzləydioŋanning ləwliri Pərwərdigaroŋa yirginqliktur;
Lekin ləwzidə turoŋanlaroŋa U apirin eytar.
[23] Pəmlik adəm bilimini yoxurar;
Biraḳ əhməḳ nadanliḳini jakarlar.
[24] Tirixqan ḳol ḥoḳuḳ tutar;
Ḥurun ḳol alwanoŋa tutular.
[25] Kəngülning oŋəm-əndixisi kixini mükqəytər;
Lekin meḥribanə bir səz kixini roḥlandurar.
[26] Ḥəḳḳaniy kixi əz dosti bilən birgə yol izdər;
Biraḳ yamanlarning yoli əzlirini adaxturar.
[27] Ḥurun əzi tutḳan owni pixurup yeyəlməs;
Biraḳ ətiwarliḳ bayliḳlar tirixqanoŋa mənsuptur.

12:11 Pənd. 28:19
12:13 «Yaman adəm əz aoŋzining gunaḥidin tutular» — yaki «Eoŋizdiki itaətsizliktin rəzil tuzaḳ qiḳar».
12:13 Pənd. 10:14; 18:7
12:14 Pənd. 13:2
12:15 Pənd. 3:7
12:16 «...ḥaḳarətkə səwr ḳilar, sətqilikni axkarilimas» — ibraniy tilida bu ikki ibarə «ikki bisliḳ» bir səz bilənla ipadiləngən.
12:17 Pənd. 14:5
12:18 Zəb. 57:4; 59:7; Pənd. 16:27
12:19 «rastqil» — ibraniy tilida «ḥəḳiḳətning lewi». **«ləwzi yaloŋan bolsa birdəmliktur.»** — ibraniy tilida «yaloŋanqi til bolsa birdəmliktur».
12:23 Pənd. 13:16; 15:2
12:24 Pənd. 10:4
12:25 Pənd. 15:13
12:26 «Ḥəḳḳaniy kixi əz dosti bilən birgə yol izdər» — baxḳa hil tərjimiliri: «Ḥəḳḳaniy kixi əz dostining kənglidikini təkxürər», «Ḥəḳḳaniy kixi dost tutuxta səgək bolar» yaki «Ḥəḳḳaniy kixi əz dostioŋa yol kərsitər».
12:27 «Biraḳ ətiwarliḳ bayliḳlar tirixqanoŋa mənsuptur» — baxḳa birhil tərjimisi: «Biraḳ tirixqan kixi əz təəlluḳatini ətiwarlaydu».

28 Ḥəkḳaniyliḳning yolida ḥayat tepilar;
Xu yolda ələüm kərünməstur.

13 1 Dana oоɣul atisining tərbiyisigə kəngül ḳoyar;
Məshirə ḳiloɣuqi tənbiḥkə ḳulaḳ salmas.
2 Adəm durus eoɣizining mewisidin ḥuzurlinar;
Tuzkorlar zorawanliḳḳa ḥəwəs ḳilip zorawanliḳḳa uqrar.
3 Səzdə eḥtiyatqan kixi jenini saḳlap ḳalar;
Aoɣzi ittik ḥalakətkə uqrar.
4 Ḥurunning arzu-tiliki bar, lekin erixəlməs;
Lekin tirixqan ətlinər.
5 Ḥəkḳaniy adəm yaloɣanqiliḳtin yirginər;
Ḳəbiḥ bolsa sesip, xərməndə bolar.
6 Yoli durusni ḥəkḳaniyət ḳooɣdar;
Lekin gunaḥkarni rəzillik yiḳitar.
7 Bəzilər əzini bay kərsətkini bilən əməliyəttə ḳuruḳ səlättur;
Bəzilər əzini yoḳsul kərsətkini bilən zor bayliḳliri bardur.
8 Əz bayliḳi gərügə tutuloɣan bayning jenioɣa ara turar;
Birak yoḳsullar ḥeq wəḥimini anglimas.
9 Ḥəkḳaniy adəmning nuri xadlinip parlar;
Birak yaman adəmning qirioɣi əqürülər.
10 Kibirliktin pəḳət jedəl-majirala qiḳar;
Danaliḳ bolsa nəsiḥətni anglioɣanlar bilən billidur.
11 Ixliməy tapḳan ḥaram baylik bərikətsizdur;
Tər təküp ḥalal tapḳan güllinər.
12 Təlmürginigə kütüp erixəlməslik kəngülni sunuḳ ḳilar,
Lekin təxnaliḳta erixkini «ḥayatliḳ dərihi»dur.
13 Hudaning kalam-səzigə pisənt ḳilmioɣan adəm gunaḥning təlimigə ḳərzdar bolar;
Lekin pərmanni ḳədirligən adəm yahxilik kərər.
14 Aḳilanining təlimi ḥayatliḳ bərgüqi bulaḳtur,
U seni ələüm tuzaḳliridin ḳutuldurar.
15 Aḳilanilik adəmni iltipatḳa erixtürər;
Birak tuzkorlarning yoli əgri-bügri, japaliḳ bolar.
16 Pəm-parasətlik adəm bilimi bilən ix kərər;
Ḥamaḳət əz nadanliḳini axkarilar.
17 Rəzil alaḳiqi bala-ḳazaoɣa uqrar;
Sadiḳ əlqi bolsa dərdkə dərmandur.
18 Tərbiyəni rət ḳiloɣan adəm namratlixip uyatḳa ḳalar;

13:2 Pənd. 12:14
13:6 Pənd. 10:29; 11:3, 5, 6
13:7 Pənd. 12:9
13:9 Ayup 18:5, 6; 21:17; Pənd. 4:18
13:11 Pənd. 10:2; 20:21
13:12 **«ḥayatliḳ dərihi»** — «Erəm baoɣqisi»diki, Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizning bəḥriman boluxioɣa təyyarlanoɣan dərəhni kərsitidu *(3:18ni kərüng)*.
13:12 Pənd. 13:19
13:14 Pənd. 10:11; 14:27
13:16 Pənd. 12:23; 15:2

Əmma tənbiḥni ḳobul ḳiloɳan ḥərmətkə erixər.
[19] Əməlgə axḳan arzu kixigə xerin tuyular;
Lekin əhməḳlər yamanliḳni taxlaxni yaman kərər.
[20] Aḳilanilər bilən billə yürgən Dan. bolar;
Birak əhməḳlərgə ḥəmraḥ boloɳan nalə-pəryadta ḳalar.
[21] Bala-ḳaza gunaḥkarlarning kəynidin besip mangar;
Lekin ḥəḳḳaniylar yahxiliḳning əjrini tapar.
[22] Yahxi adəm pərzəntlirining pərzəntlirigə miras ḳaldurar;
Gunaḥkarlarning yioɳkan mal-dunyaliri ḥəḳḳaniylar üqün toplinar.
[23] Yoḳsulning taxlanduḳ yeri mol ḥosul berər,
Lekin adalətsizliktin u wəyran bolar.
[24] Tayaḳni ayioɳan kixi ooɳlini yahxi kərməs;
Balini səygən kixi uni əstayidil tərbiyiləp jazalar.
[25] Ḥəḳḳaniy adəm kəngli ḳanaət tapḳuqə ozuḳ yər;
Yamanning ḳorsiḳi aq ḳalar.

14 [1] Ḥərbir dana ayal əz ailisini awat ḳilar;
Əhməḳ ayal ailisini əz ḳoli bilən wəyran ḳilar.
[2] Durusluḳ yolida mangidioɳan kixi Pərwərdigardin ḳorḳar;
Ḳingoɳir yolda mangoɳan kixi Hudani kəzgə ilmas.
[3] Əhməkning təkəbbur aoɳzi əzigə tayaḳ bolar;
Aḳilanining ləwliri əzini ḳooɳdar.
[4] Ulaoɳ bolmisa, eoɳil pak-pakiz turar;
Birak əküzning küqi boloɳandila sangoɳa axliḳ tolar.
[5] Ixənqlik guwaḥqi yaloɳan eytmas;
Sahta guwaḥqi yaloɳan gəpni nəpəstək tinar.
[6] Ḥakawurlar danaliḳ izdəp tapalmas;
Birak yorutuloɳan adəmgə bilim elix asanoɳa qüxər.
[7] Birawning aoɳzida bilim yoḳluḳini bilip yətkəndə,
Uningdin əzüngni neri tart.
[8] Əḳil-parasətlik kixining danaliḳi əz yolini oylinixtidur;
Əhməḳlərning əḳilsizliki bolsa əzlirining aldinixidur.
[9] Əhməḳlər bolsa «itaətsizlik ḳurbanliḳi»ni kəzgə ilmaydu,
Ḥəḳḳaniylar arisida bolsa iltipat tepilar.

13:20 «...nalə-pəryadta ḳalar» — yaki «...ziyan tartar».
13:22 Ayup 15:29; 27:17
13:23 Pənd. 12:11; 18:9
13:24 Pənd. 23:13
14:1 «... əz ailisini awat ḳilar» — ibraniy tilida «... əz ailisini ḳurar».
14:2 Ayup 12:4
14:4 «Ulaoɳ bolmisa, eoɳil pak-pakiz turar...» — eoɳilning sesiḳliki tüpəylidin eoɳildiki ulaoɳlarni qiḳiriwetix tolimu əhməḳanilik, əlwəttə.
14:5 Mis. 23:1; Pənd. 12:17
14:6 «Ḥakawurlar» — yaki «Məshirə ḳiloɳuqilar».
14:9 «Itaətsizlik ḳurbanliḳi» — Musa pəyoɳəmbərgə tapxuruloɳan «muḳəddəs ḳanun»oɳa asasən, birsi baxḳilaroɳa gunaḥ ḳilip ziyan yətküzgən bolsa, Hudadin kəqürüm elix üqün awwal ziyan tartḳuqioɳa xu gunaḥini etirap ḳilip, az degəndə ikki ḥəssə tələm berip, andin itaətsizliki üqün ḳilinidioɳan ḳurbanliḳni *(«itaətsizlik ḳurbanliḳi»ni)* ibadəthanida Hudaoɳa atap berixi kerək idi.
–Baxḳa birhil tərjimisi «Əhməḳlər itaətsizlikigə nisbətən yeniklik bilən külüp ḳoyidu».

[10] Kəngüldiki dərdni pəḳət əzila kətürələr;
Kəngüldiki huxluḳḳimu baxḳilar xerik bolalmas.
[11] Yamanning əyi ərülüp qüxər;
Ḥəḳḳaniy adəmning qediri güllinip ketər.
[12] Adəm balisioŋa tooŋridək kərünidioŋan bir yol bar,
Lekin aḳiwiti ḫalakətkə baridioŋan yollardur.
[13] Oyun-külkə bolsa ḳəlbtiki oŋəm-ḳayoŋuni yapar,
Huxallik ətüp kətkəndə, oŋəm-ḳayoŋu yənila ḳalar.
[14] Tooŋra yoldin burulup yanoŋan adəm ḫaman əz yolidin toyar;
Yahxi adəm əz ixidin ḳanaətlinər.
[15] Saddilar ḫəmmə gəpkə ixinip ketər;
Lekin pəm-parasətlik kixi ḫərbir ḳədəmni awaylap basar.
[16] Dana adəm eḫtiyatqan bolup awariqiliktin neri ketər;
Əhməḳ ḫakawurluḳ ḳilip, əzigə ixinip aldioŋa mangar.
[17] Terikkək əhməḳlik ḳilar;
Nəyrəngwaz adəm nəprətkə uqrar.
[18] Saddilar əhməḳliḳḳa warislik ḳilar;
Pəm-parasətliklər bilimni əz taji ḳilar.
[19] Yamanlar yahxilarning aldida igilər;
Ḳəbiḩlər ḥəḳḳaniyning dərwaziliri aldida bax urar.
[20] Namrat kixi ḫətta əz yeḳinioŋimu yaman kərünər.
Bayning dosti bolsa kəptur.
[21] Yeḳinini pəs kərgən gunaḩkardur;
Lekin miskinlərgə rəḩim ḳiloŋan bərikət tapar.
[22] Yamanlik oylioŋanlar yoldin adaxḳanlardin əməsmu?
Biraḳ yahxilik oylioŋanlar rəḩim-xəpkət, ḥəḳikət-sadiḳlikḳa muyəssər bolar.
[23] Ḥəmmə meḫnəttin payda qiḳar;
Biraḳ ḳuruḳ paranglar adəmni moḫtajlikta ḳaldurar.
[24] Aḳilanilər üqün baylikar bir tajdur;
Əhməḳlərning nadanliḳidin pəḳət yənə xu nadanlikla qiḳar.
[25] Ḥəḳḳaniy guwaḩlik bərgüqi kixilərning ḫayatini ḳutḳuzar;
Yaloŋan-yawidak səzləydioŋan guwaḩqi yaloŋan gəpni nəpəstək tinar.
[26] Pərwərdigardin ḳorḳidioŋanning küqlük yələnqüki bar,
Uning balilirimu ḫimayigə igə bolar.
[27] Pərwərdigardin ḳorḳux ḫayatning bulikidur;
U kixini əjəllik tuzaḳlardin ḳutḳuzar.
[28] Padixaḩning xan-xəripi puḳrasining kəplikidindur;
Puḳrasining kəmliki əmirning ḫalakitidur.
[29] Eoŋir-besik kixi intayin aḳil kixidur;
Qeqiloŋak əhməḳlikni uluoŋlar.
[30] Hatirjəm kəngül tənning saḳlikidur;

14:12 Pənd. 16:25
14:13 Pənd. 5:4
14:14 Pənd. 1:31
14:16 «awariqiliktin» — yaki «yamanlikṯin».
14:20 Pənd. 19:4, 7
14:22 Luḳa 6:38
14:27 «ḫayatning buliki» — 13:14nimu kərüng.
14:27 Pənd. 10:11; 13:14

Ḩəsrət qəkix bolsa səngəklərni qiritar.
31 Miskinni bozək kiloɳuqi — Pərwərdigaroɳa ḩakarət kiloɳuqidur;
Ḩajətmənlərgə xapaət kilix Uni ḩərmətligənliktur.
32 Yaman əz yamanliḵi iqidə yiḵitilar;
Ḩəkḵaniy adəm ḩətta səkratta yatḵandimu hatirjəm bolar.
33 Yorutuloɳan kixining kənglidə danaliḵ yatar;
Birak əhməḵning kənglidikisi axkara bolmay ḵalmas.
34 Ḩəkḵaniyət ḩərḵaysi əlni yuḵiri kətürər;
Gunaḩ ḩərḵandak millətni nomuska ḵaldurar.
35 Padixaḩning iltipati əḵillik hizmətkarning bexioɳa qüxər;
Birak uning oɳəzipi nomusta ḵalduroɳuqi uyatsiz hizmətkarining bexioɳa qüxər.

15 1 Mulayim jawab oɳəzəpni basar;
Ḵopal səz aqqiḵni ḵozoɳar.
2 Aḵilanilərning tili bilimni jari ḵilar;
Əhməḵning aoɳzi ḵuruḵ gəp təkər.
3 Pərwərdigarning kəzi ḩər yərdə yürər;
Yahxi-yamanlarni kərüp turar.
4 Xipa yətküzgüqi til huddi bir «ḩayatliḵ dərihi»dur;
Tili əgrilik kixining roḩini sundurar.
5 Əhmək atisining tərbiyisigə pisənt ḵilmas;
Lekin atisining tənbiḩigə ḵulak saloɳan zerək bolar.
6 Ḩəkḵaniyning əyidə gəḩərlər kəptur;
Birak yamanning tapawiti əzigə awariqilik tapar.
7 Dananing ləwliri bilim tarḵitar;
Əhməḵning kənglidin ḩeq bilim qiḵmas.
8 Yamanlarning ḵurbanliḵi Pərwərdigaroɳa yirginqliktur;
Duruslarning duasi Uning hursənlikidur.
9 Yamanlarning yoli Pərwərdigaroɳa yirginqliktur;
Lekin ḩəkḵaniyətni intilip izdigüqini U yahxi kərər.
10 Tooɳra yoldin qiḵḵanlar azablik tərbiyini kərər;
Tənbiḩkə əq boloɳuqi ələr.
11 Təḩtisara wə ḩalakət Pərwərdigarning kəz aldida oquḵ turoɳan yərdə,
Insan kənglidiki oy-pikirni ḵandaḵmu Uningdin yoxuralisun?!

14:31 Pənd. 14:21; 17:5
14:32 «Yaman əz yamanliḵi iqidə yiḵitilar; ḩəkḵaniy adəm ... hatirjəm bolar» — toluḵ ayətning baxḵa bir hil tərjimisi: «Külpət kəlgəndə, yaman adəm ḩəydiwetilidu; birak ḩəkḵaniy adəm səkratta yatḵandimu panaḩlik bolar».
14:33 Pənd. 10:14; 12:23; 13:16
14:35 «Nomusta ḵalduroɳuqi uyatsiz hizmətkar...» — ibraniy tilida «nomusta ḵalduroɳuqi» wə «uyatsiz» degən ikki ibarə birla ikki bislik səz bilən bildürülidu.
15:1 Pənd. 25:15
15:2 Pənd. 12:23; 13:16; 15:28
15:3 «Yahxi-yamanlar...» — ibraniy tilida «yaman-yahxilar» degənlik bilən bildürülidu.
15:3 Ayup 34:21; Pənd. 5:21; Yər. 16:17; 32:19
15:4 «Xipa yətküzgüqi til» — yaki «meḩriban til». **«ḩayatliḵ dərihi»** — 3:18-ayəttiki izaḩatni kərüng.
15:4 Pənd. 12:18; 13:14
15:8 Pənd. 21:27; Yəx. 1:11; Yər. 6:20; Am. 5:21
15:11 «Təḩtisara» — ələgənlərning roḩliri baridioɳan jayni kərsitidu.
15:11 2Tar. 6:30; Zəb. 7:9; 44:20-21; Yər. 17:9, 10; Yuḩ. 2:24, 25; 21:17; Ros. 1:24

[12] Ḥakawur tənbiḥ bərgüqini yaḳturmas;
U aḳilanilərdin nəsiḥət elixḳa barmas.
[13] Kəngül xad bolsa, hux qiray bolar;
Dərd-ələm tartsa, roḥi sunar.
[14] Yorutuloɣan kəngül bilimni izdər;
Əḳilsizning aoɣzi nadanliḳni ozuḳ ḳilar.
[15] Ezilgənlərning ḥəmmə künliri təstə ətər;
Biraḳ xad kəngül ḥərkünini ḥeyttək ətküzər.
[16] Zor baylik bilən biaramlik tapḳandin,
Azoɣa xükür ḳilip, Pərwərdigardin əymәngən əwzəl.
[17] Nəprət iqidə yegən bordaḳ gəxtə ḳilinoɣan katta ziyapəttin,
Meḥir-muḥəbbət iqidə yegən kəktat əwzəl.
[18] Terikkək kixi jedəl qiḳirar;
Eoɣir-besiḳ talax-tartixlarni tinqlandurar.
[19] Ḥurunning yoli tikənlik ḳaxadur,
Durus adəmning yoli kətürülgən yoldək daoɣdamdur.
[20] Dana ooɣul atisini xad ḳilar;
Əḳilsiz adəm anisini kəmsitər.
[21] Əḳli yoḳ kixi əhməḳliḳi bilən huxtur;
Yorutuloɣan kixi yolini tooɣrilap mangar.
[22] Məslihətsiz ix ḳiloɣanda nixanlar əməlgə axmas;
Məslihətqi kəp boloɣanda muddialar əməlgə axurular.
[23] Kixigə jayida bərgən jawabidin hux bolar,
Dəl waḳtida ḳiloɣan səz nəḳədər yahxidur!
[24] Ḥayatliḳ yoli əḳilliḳ kixini yuḳirioɣa baxlayduki,
Uni qongḳur təḥtisaradin ḳutḳuzar.
[25] Pərwərdigar təkəbburning əyini yuluwetər;
Biraḳ U tul hotunlaroɣa pasillarni turoɣuzar.
[26] Yamanlarning oy-pikri Pərwərdigaroɣa yirginqliktur;
Biraḳ sap dilning səzliri səyümlüktur.
[27] Aq kəz kixi əz ailisigə awariqilik kəltürər;
Para elixḳa nəprətlәngən kixi kün kərər.
[28] Ḥəḳḳaniy adəm ḳandaḳ jawab berixtə ḳayta-ḳayta oylinar;
Yaman adəmning aoɣzidin xumluḳ təkülər.
[29] Pərwərdigar yaman adəmdin yiraḳtur;
Biraḳ U ḥəḳḳaniyning duasini anglar.

15:12 «Ḥakawur» — yaki «məshirə ḳiloɣuqi».
15:13 Pənd. 17:22; 18:14
15:16 Zəb. 37:16; Pənd. 16:8
15:17 Pənd. 17:1
15:18 Pənd. 28:25; 29:22
15:20 Pənd. 10:1
15:21 Pənd. 10:23; 14:9
15:22 Pənd. 11:14
15:24 «təḥtisara» — əlgənlərning roḥliri baroɣan jayni kərsitidu.
15:25 Pənd. 2:21,22; 12:7; 14:11
15:26 «oy-pikri» — yaki «pilanliri».
15:26 Pənd. 6:18
15:27 Pənd. 1:19
15:29 Zəb. 10:17; 34:15-19; 145:18, 19

30 Hux kəzlər kəngülni xadlandurar;
Hux həwər ustihanlarοŋa gəx-may kondurar.
31 Ḩayatlikḵa elip baridiοŋan tənbiḩkə kulak saloŋan kixi danalarning kataridin orun alar.
32 Tərbiyəni rət kiloŋan əz jenini har kilar;
Tənbiḩkə kulak saloŋan yorutular.
33 Pərwərdigardin korkux adəmgə danalik əgitər;
Awwal kəmtərlik bolsa, andin xəḩrət kelər.

16 1 Kəngüldiki niyətlər insanοŋa təwədur;
Birak tilning jawabi Pərwərdigarning ilkididur.
2 Insan əzining ḩəmmə kiloŋan ixini pak dəp bilər;
Lekin kəlbdiki niyətlərni Pərwərdigar tarazioŋa selip tartip kərər.
3 Niyət kiloŋan ixliringni Pərwərdigarοŋa tapxuroŋin,
Xundak kiloŋanda pilanliring pixip qikar.
4 Pərwərdigar barlik məwjudiyətning ḩərbirini məlum məksət bilən apiridə kiloŋan;
Ḩətta yamanlarnimu balayi'apət küni üqün yaratkandur.
5 Təkəbburlukḵa toloŋan kəngüllərning ḩərbiri Pərwərdigarοŋa yirginqliktur;
Kol tutuxup birləxsimu, jazasiz kalmas.
6 Muḩəbbət-xəpkət wə ḩəkikət bilən gunaḩlar kəfarət kilinip yepilar;
Pərwərdigardin əyminix adəmlərni yamanliktin haliy kilar.
7 Adəmning ixliri Pərwərdigarni hursən kilsa,
U ḩətta düxmənlirinimu uning bilən inakḵaxturar.
8 Ḩalal aloŋan az,
Ḩaram aloŋan kəptin əwzəldur.
9 Insan kənglidə əz yolini tohtitar;
Əmma kədəmlirini tooŋrilaydiοŋan Pərwərdigardur.
10 Ḩətta padixaḩning ləwlirigə karitip əpsun okulsimu,
Uning aοŋzi tooŋra ḩəkümdin qətnimas.
11 Adil taraza-mizanlar Pərwərdigarοŋa hastur;
Taraza taxlirining ḩəmmisini U yasioŋandur.
12 Padixaḩ rəzillik kilsa yirginqliktur,
Qünki təht ḩəkḵaniyət bilənla məḩkəm turar.
13 Ḩəkḵaniy səzligən ləwlər padixaḩlarning hursənlikidur;
Ular durus səzligüqilərni yahxi kərər.

15:30 Pənd. 25:25
15:33 Pənd. 1:7; 9:10; 18:12
16:1 Pənd. 16:1; 19:21; 20:24; Yər. 10:23
16:2 «kəlbdiki niyətlər» — ibraniy tilida «*(adəmlərning)* roḩliri» deyilidu.
16:2 Pənd. 21:2
16:3 Zəb. 37:5; 55:22; Mat. 6:25; Luka 12:22; 1Pet. 5:7
16:4 Ayup 21:30
16:5 «kol tutuxup birləxsimu,...» — baxka birhil tərjimisi: «xubḩisizki,...».
16:5 Pənd. 6:17; 8:13; 11:21
16:6 «...gunaḩlar kəfarət kilinip yepilar» — Təwrat dəwridə, gunaḩlar kurbanliklar arkiliк **«yepilip** kəqürüm kilindi» (*yəni, «kəfarət kilindi»).* Injil dəwrigə kəlgəndila, gunaḩlar «elip taxlandi» *(məsilən, «Yuḩ.» 1:29).*
16:8 Zəb. 37:16; Pənd. 15:16
16:10 «Ḩətta padixaḩning ləwlirigə karitip əpsun okulsimu, uning aοŋzi tooŋra ḩəkümdin qətnimas» — yənə ikki hil tərjimisi bar: *(1)* «Padixaḩning ləwlirida Pərwərdigarning wəḩiyi bolsa, uning aοŋzi tooŋra ḩəkümdin qətnimas»; *(2)* «Padixaḩning ləwliri wəḩiygə karap səzləydu; uning aοŋzi tooŋra ḩəkümdin qətnimasliki kerək».
16:11 Law. 19:36; Kan. 25:13-16; Pənd. 11:1; 20:10, 23

[14] Padixaḩning ḳəḩri goya ələmning əlqisidur;
Birak dana kixi uning oŋəzipini tinqlandurar.
[15] Padixaḩning qirayining nuri kixigə jan kirgüzər;
Uning xəpkiti wakʈida yaoŋkan «keyinki yamoŋur»dur.
[16] Danalik elix altun elixtin nəḳədər əwzəldur;
Yorutuluxni tallax kümüxni tallaxtin xunqə üstündur!
[17] Durus adəmning egiz kətürülgən yoli yamanlikʈin ayrilixtur;
Өz yolioŋa eḩtiyat ḳiloŋan kixi jenini sakʈlap ḳalar.
[18] Məoŋrurluk ḩalak boluxtin awwal kelər,
Təkəbburluk yikilixtin awwal kelər.
[19] Kəmtər bolup miskinlər bilən bardi-kəldidə bolux,
Təkəbburlar bilən ḩaram mal bəlüxkəndin əwzəldur.
[20] Kimki ixni pəm-parasət bilən ḳilsa payda tapar;
Pərwərdigaroŋa tayanoŋan bolsa, bəht-saadət kərər.
[21] Kəngli dana kixi səgək atilar;
Yeḳimlik səzlər adəmlərning bilimini axurar.
[22] Pəm-parasət əzigə igə boloŋanlaroŋa ḩayatlikning bulikidur;
Əḳilsizlərgə təlim bərməkning əzi əḳilsizliktur.
[23] Aḳilanə kixining ḳəlbi aoŋzidin əḳil qikirar;
Uning ləwzigə bilimni ziyadə ḳilar.
[24] Yeḳimlik səzlər goya ḩəsəldur;
Kəngüllərni hux ḳilip təngə dawadur.
[25] Adəm balisioŋa tooŋridək kərünidioŋan bir yol bar,
Lekin aḳiwiti ḩalakətkə baridioŋan yollardur.
[26] Ixligüqining ixtiyi uni ixḳa salar;
Uning ḳarni uningoŋa ḩəydəkqilik ḳilar.
[27] Muttəḩəm kixi yaman gəpni kolap yürər;
Uning ləwliri lawuldap turoŋan otka ohxar.
[28] Əgri adəm jedəl-majira tuoŋduroŋuqidur;
Өŋəywətqi yeḳin dostlarni ayriwetər.
[29] Zorawan kixi yeḳin adimini azdurar;
Uni yaman yoloŋa baxlap kirər.
[30] Kəzini yumuwaloŋan kixi yaman niyətni oylar;

16:14 Pənd. 19:12; 20:2
16:15 «Uning padixaḩning xəpkiti wakʈida yaoŋkan «keyinki yamoŋur»dur» — ibraniy tilida: «Uning *(padixaḩning)* xəpkiti «keyinki yamoŋurlar»ni əpkəlgən buluttur». «Keyinki yamoŋurlar» Israilda 3-ayda yeoŋip, ətiyazlik ziraətlərni pixuruxtək ḩalkilik rolni oynaydu. Xunga ḩərbir deḩkan «keyinki yamoŋur»oŋa təxnadur, ular uni bək ḳədirləydu.
16:15 Pənd. 19:12; Ḥox. 6:3; Zək. 10:1; Yak. 5:7
16:16 Ayup 28:15; Zəb. 19:10; 119:72; Pənd. 3:14,15; 8:11,19
16:18 Pənd. 11:2; 17:19
16:20 «Kimki ixni pəm-parasət bilən ḳilsa payda tapar» — yaki «nəsiḩət səzigə kəngül ḳoyoŋan payda tapar».
16:20 Zəb. 2:12; 34:8-9; 125:1; Yəx. 30:18; Yər. 17:7
16:22 Pənd. 13:14
16:25 Pənd. 14:12
16:26 «Uning ḳarni uningoŋa ḩəydəkqilik ḳilar» — ibraniy tilida «Uning aoŋzi uningoŋa ḩəydəkqilik ḳilar».
16:27 «Muttəḩəm kixi» — ibraniy tilida «Belialning ooŋli» deyilidu. «Belial»ning mənisi «ərziməs» degənlik bolup, bəlkim Iblisni kərsitidu.
16:27 Pənd. 12:18
16:28 Pənd. 15:18; 26:21; 29:22
16:29 «Uni yaman yoloŋa baxlap kirər» — ibraniy tilida «Uni yahxi əməs bir yoloŋa baxlap kirər».

Lewini qixligən kixi yamanlikḵa təyyardur.
31 Ḩəkḵaniyət yolida akarоɳan qaq,
Adəmning xəḩrət tajidur.
32 Asan aqqiḵlimaydioɳan kixi palwandin əwzəldur;
Өzini tutuwaloɳan xəḩər aloɳandinmu üstündur.
33 Qək etəkkə taxlanoɳini bilən,
Lekin nətijisi pütünləy Pərwərdigardindur.

17 1 Ḵurbanlik gəxlirigə toloɳan jedəllik əydin,
Bir qixləm ḵuruḵ nan yəp, kəngül tinqliḵta boloɳan əwzəl.
2 Hizmətkar qewər bolsa, hojisining nomusta ḵoyoɳuqi ooɳlini baxḵurar;
Kəlgüsidə u hojining ooɳli ḵatarida turup uning mirasni təḵsim ḵilar.
3 Sapal ḵazan kümüxni tawlar, qanaḵ altunni tawlar,
Biraḵ adəmning ḵəlbini Pərwərdigar sinar.
4 Ḵəbiḩ kixi yaman səzlərgə ixinər;
Yaloɳanqi pitniqilərning səzigə ḵulaḵ salar.
5 Miskinlərni məshirə ḵiloɳuqi, өzini Yaratḵuqini ḩaḵarətligüqidur;
Baxḵilarning bəhtsizlikidin huxal boloɳan kixi jazasiz ḵalmas.
6 Ḵerilarning nəwriliri ularning tajidur;
Pərzəntlərning pəhri ularning atiliridur.
7 Əhməḵ yarixiḵ gəp ḵilsa uningoɳa yaraxmas;
Mətiwər yaloɳan səzlisə uningoɳa tehimu yaraxmas.
8 Para — uni bərgüqining nəzиridə esil bir gəḩərdur;
Goya uni nəgila ixlətsə muwəppəḵiyətkə erixidioɳandək.
9 Baxḵilarning hataliḵini yoputup kəqürgən kixi meḩir-muḩəbbətni kəzlər;
Kona hamanni sorioɳan kixi yeḵin dostlarni düxmən ḵilar.
10 Aḵilanigə singgən bir eoɳiz tənbiḩ,
Əhməḵḵə uruloɳan yüz dərridin ünümlüktur.
11 Yamanlar pəḵət asiyliḵni kəzlər;
Uni jazalaxḵa rəḩimsiz bir əlqi əwətilər.
12 Əhmiḵanə ix ḵiliwatḵan nadan kixigə uqrap ḵaloɳandin kərə,
Baliliridin ayriloɳan eyiḵḵa yoluḵup ḵaloɳan yahxi.
13 Kimki yahxiliḵḵa yamanlik ḵilsa,
Ixikidin bala-ḵaza neri kətməs.
14 Jedəlning baxlinixi tosmini su elip kətkəngə ohxaydu;

16:30 «Kəzini yumuwaloɳan kixi» — yaki «kəz ḵisḵuqi kixi», «kəzini qimildatḵuqi adəm».
16:30 Pənd. 6:13,14
16:31 «Ḩəkḵaniyət yolida akarоɳan qaq, adəmning xəḩrət tajidur» — ayətning baxḵa birhil tərjimisi: «Aḵ qaq bolsa adəmning xəḩrət tajidur; u ḩəkḵaniyət yolida pəyda bolidu».
16:32 «Өzini tutuwaloɳan» — ibraniy tilida: «Өz roḩini idarə ḵilidioɳan» degən səzlər bilən ipadilinidu.
17:1 «Ḵurbanlik gəxliri» — ibraniylar ibadəthanida Hudaoɳa atap soyoɳan bəzi ḵurbanlik gəxlirining kəp ḵismini əyigə əkilip yeyixkə bolatti.
17:1 Pənd. 15:17
17:3 Pənd. 27:21; Yər. 17:10
17:5 Pənd. 14:31
17:8 «Para — ...goya uni nəgila ixlətsə muwəppəḵiyətkə erixidioɳandək» — bu ayət ḩəjwiy, kinayilik səz bolup, omumiy əmma əpsuslinarlik bir əḩwalni kərsitidu; əlwəttə, u bu ixni təripliməydu.
–Baxḵa birhil tərjimisi: «U buni nəgila ixlətsəm muwəppəḵiyətkə eriximən, dəydu».
17:13 Ḵan. 32:35; Pənd. 20:22; 24:29; Rim. 12:17; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9

Xunga jedəl partlaxtin awwal talax-tartixtin ḳol üzgin.
15 Yamanni aḳlioŋan,
Ḩəḳḳaniyoŋa ḳara qaplioŋan,
Ohxaxla Pərwərdigaroŋa yirginqliktur.
16 Əhməḳning kəngli danaliḳni ətiwarlimisa,
Ḳandaḳmu uning ḳolida danaliḳni setiwaloŋudək puli bolsun?
17 Ḩəḳiḳiy dost ḥərdaim sanga muḥəbbət kərsitər,
Ḩəḳiḳiy ḳerindax yaman kününg üqün yardəmgə dunyaoŋa kəlgəndur.
18 Əḳilsiz kixi ḳol berip,
Yeḳini üqün kepil bolidu.
19 Jedəlgə amraḳ gunaḥḳa amraḳtur;
Bosuoŋini egiz ḳiloŋan ḥalakətni izdər.
20 Niyiti buzuloŋan yahxiliḳ kərməs;
Tilida ḥək-naḥəḳni astin-üstün ḳiloŋuqi balaoŋa yoluḳar.
21 Bala əhməḳ bolsa, ata oŋəm-ḳayoŋuoŋa patar;
Ḩamaḳətning atisi huxalliḳ kərməs.
22 Xad kəngül xipaliḳ doridək təngə dawadur;
Sunuḳ roḥ-dil adəmning yilikini ḳurutar.
23 Qirik adəm yəng iqidə parini ḳobul ḳilar;
U adalətning yolini burmilar.
24 Danaliḳ yoruturoŋan kixining kəz aldida turar;
Biraḳ əḳilsizning kəzi hiyalkəxlik ḳilip ḳutupta yürər.
25 Galwang bala atini azaboŋa salar;
Uni tuoŋḳuqiningmu dərdi bolar.
26 Ḩəḳḳaniylaroŋa jərimanə ḳoyuxḳa ḳət'iy bolmas;
Əmirlərni adalətni ḳollioŋini üqün dumbalaxḳa bolmas.
27 Bilimi bar kixi kəm səzlük bolar;
Yoruturoŋan adəm ḳaltis eoŋir-besiḳ bolar.
28 Ḩətta əhməḳmu az səzlisə dana ḥesablinar;
Tilini tizginligən kixi danixmən sanilar.

18 1 Kəpqiliktin ayrilip yaloŋuz yürgən kixi ḥaman əz nəpsigə qooŋ tartar;
Ḩərḳandaḳ qin ḥekmətkə ḥaman jan-jəḥli bilən ḳarxi qiḳar.
2 Əhməḳ yorutuluxḳa ḳiziḳmas;
Ḳiziḳidioŋini pəḳət əz oylioŋanlirini kərsitixla, halas.

17:14 Pənd. 20:3
17:15 Mis. 23:7; Pənd. 24:24; Yəx. 5:23
17:16 «əhməḳning kəngli danaliḳni ətiwarlimisa,...» — ibraniy tilida «əḳməḳning ḥeq kəngli yoḳ tursa,...»
17:19 «Bosuoŋini egiz ḳiloŋan kixi» — ibraniy tilida «Dərwazisini egiz ḳiloŋan *(kixi)*». Bundaḳ adəm bəlkim əzining bay ikənlikini kəz-kəz ḳilmaḳqi bolidu.
17:19 Pənd. 16:18
17:22 Pənd. 15:13
17:23 «Qirik adəm yəng iqidə parini ḳobul ḳilar» — ibraniy tilida «Qirik adəm baoŋrida parini ḳobul ḳilar...» yaki «Qirik adəm baoŋirdin parini alar...».
17:24 Top. 2:14; 8:1
17:25 Pənd. 10:1; 15:20; 19:13
17:26 «jərimanə ḳoyux» — «jərimanə ḳoyux»ning «jazalax» degən omumiy mənisimu boluxi mumkin. **«Ḩəḳḳaniylaroŋa jərimanə ḳoyuxḳa ḳət'iy bolmas»** — ibraniy tilida «Ḩəḳḳaniylaroŋa jərimanə ḳoyuxḳa yahxi əməs».
17:27 «ḳaltis eoŋir-besiḳ bolar» — ibraniy tilida «salḳin roḥi bar» degənni bildüridu.

[3] Yaman kixi kəlsə, nəprətmu pəyda bolar;
Nomussiz ix iza-aḥanəttin ayrilmas.
[4] Adəmning səzliri qongḳur sularoŋa ohxar;
Danaliḳ buliḳi eriḳ süyidək ərkəxləp aḳar.
[5] Yamanoŋa yan besixḳa,
Sorakta ḥəḳḳaniyoŋa uwal ḳilixḳa ḳət'iy bolmas.
[6] Əhməḳning ləwliri uni jedəlgə baxlar;
Uning aoŋzi «Meni dumbala» dəp təklip ḳilar.
[7] Əhməḳning aoŋzi əz bexioŋa ḥalakəttur;
Uning ləwliri əz jenioŋa ḳapḳandur.
[8] Oŋəywəthorning səzliri ḥərhil nazunemətlərdək,
Kixining ḳəlbigə qongḳur singdürülər.
[9] Ixida ḥurun boloŋan kiximu,
Buzoŋunqi bilən ülpətdax bolidu.
[10] Pərwərdigarning nami məzmut munardur;
Ḥəḳḳaniylar uning iqigə yügürüp kirip yuḳirida aman bolar.
[11] Bay adəm mal-dunyasini «mustəḥkəm xəḥirim» dəp bilər;
Nəziridə əzini saḳlaydioŋan egiz sepildək turar.
[12] Bitqit boluxtin awwal, kəngülgə təkəbburluḳ kelər;
Awwal kəmtərlik bolsa, andin xəḥrət kelər.
[13] Səzni anglimay turup, aldirap jawab bərgən,
Əhməḳlikini kərsitip əzini hijaləttə ḳaldurur.
[14] Təndiki aoŋriḳ azabioŋa adəmning əz roḥi bərdaxliḳ bərgüzər;
Birak roḥi sunoŋan bolsa uni kim kətürər?
[15] Yorutuloŋanning ḳəlbi bilimgə erixməktə,
Aḳilanining ḳulakliri bilimni izdiməktə.
[16] Sowoŋat əz igisigə ixikni daoŋdam eqip berər;
Uni qong ərbablar aldioŋa yətküzər.
[17] Dəwa ḳiloŋanda, awwal səzligüqining səzliri orunluḳ kərünər;
Lekin ḳarxi tərəp soal ḳoyup ixni sürüxtürər.
[18] Qək taxlax jedəllərni tügitər;
Oŋojilarning arisidiki ixnimu ḥəl ḳilar.
[19] Rənjigən ḳerindaxning kənglini elix mustəḥkəm xəḥərni elixtinmu təs;
Jedəl-majira ḳoroŋanning takak-baldakliriоŋa ohxaxtur.
[20] Adəm durus səzligənlikidin ḳorsiḳi tok bolar;
Əz kənglidin qikḳan səzliridin mol ḥosul alar.

18:3 «nəprətmu pəyda bolar» — yaki «pəslikmu pəyda bolar».
18:5 «ḳət'iy bolmas» — ibraniy tilida «yahxi əməs».
18:5 Law. 19:15; Ḳan. 1:17; 16:19; Pənd. 24:23
18:7 Pənd. 10:14; 12:13; 13:3
18:8 «Kixining ḳəlbigə...» — ibraniy tilida «Ḳorsiḳining iqki yərlirigə...».
18:8 Pənd. 26:22
18:9 «kiximu...» — ...mu —demək, ḥurun adəm oŋəywəthoroŋa ohxax buzoŋunqidur.
18:10 Ḥak.9:51; 2Sam. 22:51; Zəb. 18:1-3; 61:3-4; Pənd. 29:25
18:11 Pənd. 10:15
18:12 Pənd. 11:2; 15:33; 16:18
18:17 Pənd. 25:8
18:20 «Adəm durus səzligənlikidin .. mol ḥosul alar» — ayət ibraniy tilida «Aoŋzining mewisidin adəmning ḳorsiḳi tok bolar; ləwlirining ḥosulidin ḳanaətlinər» degən səzlər bilən bildürülidu.
18:20 Pənd. 12:14; 13:2

[21] Ḥayat-mamat tilning ilkididur;
Kimki uning təsirini ətiwarlisa uning mewisidin yər.
[22] Hotunni tallap aloʏan kixi yahxiliḳ tapidu,
U Pərwərdigarning mərḥimitigə erixkən bolidu.
[23] Miskinlər pəs awazda yelinip səzlər;
Bay bolsa ḳopallik bilən jawab berər.
[24] Dostni kəp tutḳan kixi harab bolar;
Lekin ḳerindaxtinmu yeḳin baoʏlanoʏan bir dost bardur.

19 [1] Pəzilətlik yolda mangoʏan kəmbəoʏəl,
Ḥiyligər səzlük əhməḳtin yahxidur.
[2] Yənə, oʏəyriti bar kixi bilimsiz bolsa bolmas;
Aldirangoʏu yoldin qiḳar.
[3] Kixining əhməḳliḳi əz yolini astin-üstin ḳiliwetər;
Xundaḳ turuḳluḳ u kənglidə Pərwərdigardin rənjip aoʏrinar.
[4] Baylik dostni kəp ḳilar;
Miskinlər bar dostidinmu ayrilip ḳalar.
[5] Yaloʏan guwaḥliḳ ḳiloʏan jazalanmay ḳalmas;
Yaloʏan eytḳuqimu jazadin ḳutulalmas.
[6] Tola adəm sehiydin iltipat kəzlər;
Sowoʏat berip turoʏuqioʏa ḥəmmə kixi dosttur.
[7] Namratlaxḳandin ḳerindaxlirimu zerikər;
Uning dostliri tehimu yiraḳ ḳaqar;
Yalwurup ḳooʏlisimu, ular tepilmas.
[8] Pəm-parasətkə erixküqi əzigə kəyünər;
Nurni saḳlioʏan kixining bəhti bolar.
[9] Yaloʏan guwaḥliḳ ḳiloʏan jazalanmay ḳalmas;
Yaloʏan eytḳuqimu ḥalak bolar.
[10] Ḥəxəmətlik turmux əhməḳḳə yaraxmas;
Ḳulning əməldarlar üstidin ḥəküm sürüxi tehimu ḳamlaxmas.
[11] Danixmənlik igisini asanliḳqə aqqiḳlanmaydioʏan ḳilar;
Hatalikni yoputup kəqürüx uning xəḥritidur.
[12] Padixaḥning oʏəzipi xirning ḥuwlixioʏa ohxax dəḥxətlik bolar;

18:21 «Kimki uning təsirini ətiwarlisa uning mewisidin yər» — yaki «Kimki əz səzlirigə amraḳ bolsa, xu uning mewisini yər».
18:21 Pənd. 21:23; Yaḳ. 3:2
18:22 Pənd. 19:14
18:24 Pənd. 17:17
19:1 Pənd. 28:6
19:2 «bolmas» — ibraniy tilida «yahxi əməs». **«Aldirangoʏu yoldin qiḳar»** — ibraniy tilida «Ayaoʏlirini aldiratḳuqi kixi hata ḳədəm basar».
19:3 Yaḳ. 1:13,14,15
19:4 Pənd. 14:20
19:5 «Yaloʏan eytḳuqi...» — ibraniy tilida «Yaloʏan *(səz)* püwligüqi....»
19:5 Ḳan. 19:19; Pənd. 21:28
19:6 «Tola adəm sehiydin iltipat kəzlər...» — yaki «Tola adəm əmirdin iltipat kəzlər...».
19:7 Pənd. 14:20
19:9 «Yaloʏan eytḳuqi...» — ibraniy tilida «Yaloʏan *(səz)* püwligüqi...».
19:10 Pənd. 30:22

Uning xəpḳiti yumran ot-qəpkə qüxkən xəbnəmdək xerindur.
13 Əhmək ooɣul atisi üqün bala-ḳazadur;
Uruxḳaḳ hotunning zarlaxliri tohtimay temip qüxkən tamqə-tamqə yeoɣinoɣa ohxaxtur.
14 Өy bilən mal-mülük ata-bowilardin mirastur;
Birak pəm-parasətlik hotun Pərwərdigarning iltipatidindur.
15 Ḩurunluḳ kixini oɣəplət uyḳuoɣa oɣərḳ ḳilar;
Bikar tələp aqarqiliḳning dərdini tartar.
16 Pərwərdigarning əmrigə əməl ḳiloɣan kixi өz jenini saḳlar;
Өz yolliridin ḩezi bolmioɣan kixi ölər.
17 Kəmbəoɣəllərgə rəḩimdillik ḳiloɣan,
Pərwərdigaroɣa ḳərz bərgən bilən barawərdur;
Uning xəpḳitini Pərwərdigar ḳayturar.
18 Pərzəntingning tərbiyini ḳobul ḳilixioɣa ümidwar bolup,
Uni jazalap tərbiyə berip turoɣin;
Lekin uni өlgüqə har bolsun degüqi bolma.
19 Ḳəḩrlik kixi jaza tartar;
Uni ḳutḳuzmaḳqi bolsang, ḳayta-ḳayta ḳutḳuzuxung kerək.
20 Nəsiḩətni angliɣin, tərbiyəni ḳobul ḳiloɣin,
Undaḳ ḳiloɣanda keyinki künliringdə dana bolisən.
21 Kixining kənglidə nuroɣun niyətlər bar;
Ahirida pəḳət Pərwərdigarning dalalət-ḩidayitidin qiḳḳan ix aḳar.
22 Kixining yeḳimliḳi uning meḩir-muḩəbbitidindur;
Miskin bolux yaloɣanqiliḳtin yahxidur.
23 Pərwərdigardin əyminix kixini ḩayatḳa erixtürər;
U kixi hatirjəm, tok yaxap, bala-ḳaza qüxürülüxidin haliy bolar.
24 Ḩurun ḳolini sunup ḳaqioɣa tiḳḳini bilən,
Oɣizani aoɣzioɣa selixḳimu ḩurunluḳ ḳilar.
25 Ḩakawuroɣa ḳilinoɣan tayaḳ jazasi saddioɣa ḳilinoɣan ibrəttur;
Yorutuloɣan kixigə berilgən tənbiḩ,
Uning bilimini tehimu ziyadə ḳilar.
26 Atisining melini buliɣan,
Anisini өyidin ḩəydəp qiḳaroɣan,
Rəswaliḳ, iza-aḩanət ḳalduroɣuqi ooɣuldur.
27 I ooɣul, nəsiḩətkə ḳuliḳingni yopuruwalsang,
Əḳilning təlimliridin yiraḳlaxḳiningdur.
28 Pəskəx guwaḩqi adalətni mazaḳ ḳiloɣuqidur;

19:12 Pənd. 16:14,15; 20:2
19:13 Pənd. 10:1; 15:20; 17:25; 21:19; 27:15
19:14 Pənd. 18:22
19:15 Pənd. 6:9; 10:4; 20:13
19:16 «Өz yolliridin ḩezi bolmioɣan kixi ölər» — yaki «Uning *(demək, Pərwərdigarning)* yollirini kəmsitkən kixi ölər».
19:16 Pənd. 3:21,22; Luḳa 11:28
19:18 «Lekin uni өlgüqə har bolsun degüqi bolma» — baxḳa birhil tərjimisi: «....birak uning yioɣa-zarliriɣa ḳulak salma».
19:18 Pənd. 13:24; 23:13; Əf. 6:4
19:21 Ayup 23:13; Zəb. 33:11; 115:3; Yəx. 46:10
19:23 Zəb. 34:9-10
19:24 Pənd. 26:15
19:25 Pənd. 21:11
19:27 «I ooɣul, ... əḳilning təlimliridin yiraḳlaxḳiningdur» — baxḳa birhil tərjimisi: «I ooɣlum, əḳilning təlimliridin yiraḳlaxturidioɣan sözlərni anglaxtin özüngni tart!».

Yaman adəmning aoɣzi rəzillikni yutar.
[29] Ḥakawurlar üqün jazalar təyyardur,
Əhməḳlərning dümbisigə uridioɣan ḳamqa təyyardur.

20 [1] Xarab kixini rəswa ḳilar,
Ḥarak kixini oɣaljirlaxturar;
Kimki uningoɣa berilip ezip kətsə, əḳilsizdur.
[2] Padixaḥning oɣəzipi xirning ḥərkirixigə ohxax ḳorḳunqluḳtur;
Uning aqqiḳini kəltürgən, əz jenioɣa jaza qüxürər.
[3] Əzini majiradin neri ḳilix kixining izzitidur;
Birak ḥərbir əhmək əzini basalmas.
[4] Ḥurun adəm ḳixta yər ḥəydiməs;
Yioɣim waḳtida yoḳluḳta ḳelip axliḳ tilər.
[5] Kixining kənglidiki oy-niyətliri qongḳur suoɣa ohxaxtur;
Yorutuloɣan adəm ularni tartip alalaydu.
[6] Əzini sadiḳ dəydioɣanlar kəptur;
Birak ixənqlik bir adəmni kim tapalisun?
[7] Ḥəḳḳaniy adəm diyanətlik yolda mangar;
Uning pərzəntlirigə bəht-bərikət ḳaldurular!
[8] Padixaḥ adalət təhtidə olturoɣanda,
Ḥəmmə yamanliḳni kəzi bilən ḳooɣlaydu.
[9] Kim əzini gunaḥtin tazilandim,
Wijdanim paklandi, deyələydu?
[10] Ikki hil taraza texi,
Ikki hil kürə ixlitix,
Ohxaxla Pərwərdigaroɣa yirginqliktur.
[11] Ḥətta bala əz hisliti bilən bilinər;
Uning ḳiloɣanlirining pak, durus yaki əməsliki ḥərikətliridin kərünüp turar.
[12] Kəridioɣan kəzni, anglaydioɣan ḳulaḳni,
Ḥər ikkisini Pərwərdigar yaratti.
[13] Uyḳuoɣa amrak bolma, namratliḳḳa uqraysən;

19:28 «Pəskəx guwaḥqi» — ibraniy tilida: «Belialning *(Iblisning)* guwaḥqisi».
19:29 «Ḥakawurlar» — yaki «Məshirə ḳiloɣuqilar».
20:2 «... əz jenioɣa jaza qüxürər» — ibraniy tilida: «... əz jenioɣa gunaḥ ḳiloɣan bolidu».
20:2 Pənd. 16:14; 19:12
20:3 Pənd. 17:14
20:4 «Ḥurun adəm ḳixta yər ḥəydiməs» — Pələstində bir yil altə pəsilgə bəlinidu. On birinqi, on ikkinqi ay «ḳix pəsli» ḥesablinidu. «Ḳix» pəsli yər ḥəydilidioɣan pəsil, qünki bu pəsildə yamoɣur yeoɣip tupraḳ yumxaḳ bolidu.
20:5 «Kixining kənglidiki oy-niyətliri ... yorutuloɣan adəm ularni tartip alalaydu» — bu pənd-nəsiḥətkə ḳarita alimlarda təwəndikidək birḳanqə hil qüxənqə bar: *(1)* hər adəmning kənglidə qongḳur oy-niyətlər bardur; yorutuloɣan kixi bu oy-niyətlərni *(yahxi bolsun yaman bolsun)* əḳli bilən qüxinip yetələydu. *(2)* yorutuloɣan kixi danixmən ḥəm az səzləydioɣan kixilərdin ularning yahxi oy-pikirlirini, yahxi nəsiḥətlirini alalaydu. *(3)* yorutuloɣan kixi yaman niyətlik kixilərning aoɣzidin ularning niyətlirini bilələydu. *(4)* bəzi alimlar bu ayətni «ḥərbir kixining kənglidə Hudadin kəlgən dalalət *(yolyoruḳ, ḥidayət)* bardur; u qongḳur ḳuduḳtiki suoɣa ohxaydu; ...» dəp qüxinip, uning mənisini: «Hudadin kəlgən xu «dalalət» ḥərbir adəmning kənglidə boloɣan bolidu, yorutuloɣan kixi bu dalalətni jakarlap baxḳilarni yorutalaydu» dəp qüxəndüridu. –Bizningqə birinqi hil qüxənqini tooɣra dəp ḳaraymiz.
20:5 Pənd. 18:4
20:8 Pənd. 20:26
20:9 1Pad. 8:46; Ayup 14:4; Zəb. 51:5-7; Top. 7:20; 1Yuḥ. 1:8
20:10 Ḳan. 25:13; Pənd. 11:1; 20:23
20:12 Mis. 4:11; Zəb. 94:9

Kəzüngni eqip oyoɳaḳ bol, nening mol bolar.
14 Heridar mal aloɳanda: «Naqar ikən, naqar ikən!» dəp ḳaḳxaydu;
Elip kətkəndin keyin «Esil nərsə, ərzan aldim» dəp mahtinidu.
15 Altun bar, ləəl-yaḳutlarmu kəptur;
Biraḳ bilimni beoɳixlioɳan ləwlər nemidegən ḳimmətlik gəḩərdur!
16 Yatḳa kepil boloɳan kixidin ḳərzgə tonini tutup aloɳin;
Yat hotunoɳa kapalət bərgən kixidin kapalət puli al.
17 Aldap erixkən tamaḳ tatliḳtur;
Keyin, uning yegini xeoɳil bolar.
18 Pilanlar məsliḩət bilən bekitilər;
Pixḳan kərsətmə bilən jəng ḳiloɳin.
19 Gəp toxuoɳuqi sirlarni axkarilar;
Xunga walaḳtəkkür bilən arilaxma.
20 Kimki ata-anisini ḩaḳarət ḳilsa,
Uning qirioɳi zulmət ḳarangoɳusida əqər!
21 Tez erixkən miras ḩaman bərikətlik bolmas.
22 Yamanliḳḳa yamanliḳ ḳayturay demə;
Pərwərdigaroɳa tayinip küt, U dərdinggə yetər.
23 Ikki hil taraza texi Pərwərdigaroɳa yirginqliktur;
Sahta əlqəm ḳət'iy yarimas.
24 Insanning ḩayatliḳ ḳədəmlirini Pərwərdigar bəlgiləydu;
Undaḳta insan əz musapisini nədin bilsun?
25 Bir nərsisini yeniklik bilən «Hudaoɳa ataloɳan!» dəp wədə berix,
Ḳəsəmlərdin keyin ikkilinip ḳayta oylinix,
Əz jenini ḳiltaḳḳa qüxürgəngə barawər.
26 Dana padixaḩ yamanlarni topanni soruoɳandək soruwetidu,
Haman təpkəndək tuluḳ bilən yanjiwetər.
27 Adəmning roḩ-wijdani — Pərwərdigarning qirioɳidur,
U ḳəlbning ḩərbir təglirini təkxürüp pərḳ etər.
28 Meḩir-xəpḳət wə ḩaḳiḳət padixaḩni saḳlaydu;
U meḩir-xəpḳət bilənla əz təhtini mustəḩkəmləydu.
29 Yax yigitlərning ḳawulluḳi ularning pəhridur;
Ḳerilarning izziti aḳ qaqliridur.
30 Tərbiyə yariliri yamanliḳni tazilap qiḳirar,
Tayaḳ izliri iq-baoɳirni taza ḳilar.

20:13 Pənd. 19:15
20:15 Pənd. 3:14,15
20:16 Pənd. 11:15; 27:13
20:17 Pənd. 9:17
20:19 Pənd. 11:13
20:20 Mis. 21:17; Law. 20:9; Ḳan. 27:16; Mat. 15:4
20:21 Pənd. 13:11; 28:20
20:22 Ḳan. 32:35; Pənd. 17:13; 24:29; Rim. 12:17; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9
20:23 **«ḳət'iy yarimas»** — ibraniy tilida «yahxi əməs».
20:23 Pənd. 20:10
20:24 Ayup 31:4; Zəb. 37:23; 139:1-3; Yər. 10:23
20:29 Pənd. 16:31
20:30 Pənd. 10:13

21 [1] Padixaḥning kəngli eriḳlardiki sudək Pərwərdigarning ḳolididur;
Pərwərdigar ḳəyərgə tooɣrilisa, xu tərəpkə mangidu.
[2] Insan əzining ḥəmmə ḳiloɣan ixini tooɣra dəp bilər;
Lekin Pərwərdigar ḳəlbdiki niyətlərni tarazioɣa selip tartip kərər.
[3] Pərwərdigarning nəziridə,
Ḥəḳḳaniylik bilən adalət yürgüzüx ḳurbanlik ḳilixtin əwzəldur.
[4] Təkəbbur kəzlər, məoɣrur ḳəlb, yamanlarning qirioɣi — ḥəmmisi gunaḥtur.
[5] Əstayidil kixilərning oyliri ularni pəḳət bayaxatlikḳa yetəklər;
Qeqilangoɣularning oyliri bolsa, ularni pəḳət yoḳsuzlukḳila yetəklər.
[6] Yaoɣlima til bilən erixkən bayliklar,
Əlümni izdəp yürgənlər ḳooɣlap yürgən bir tütünla, halas.
[7] Yamanlarning zalimliḳi əzlirini qirmiwalar;
Qünki ular adalət yolida mengixni rət ḳiloɣan.
[8] Jinayətkar mangidioɣan yol naḥayiti əgridur;
Sap dil adəmning ḥərikiti tüptüzdur.
[9] Soḳuxḳak hotun bilən azadə əydə billə turoɣandin kərə,
Əgzining bir bulungida yaloɣuz yetip ḳopḳan yahxi.
[10] Yaman kixining kəngli yamanlikḳila ḥerisməndur;
U yeḳinioɣimu xapaət kərsətməs.
[11] Ḥakawurning jazaoɣa tartilixi, bilimsizgə ibrət bolar;
Dana kixi ḳobul ḳiloɣan nəsiḥətlərdin tehimu kəp bilim alar.
[12] Ḥəḳḳaniy Boloɣuqi yamanning əyini kəzlər;
U ḥaman yamanlarni yamanlikḳa ḳoyup yikitar.
[13] Miskinlərning nalisioɣa ḳulikini yoputup kari bolmioɣuqi,
Ahiri əzi pəryad kətürər,
Birak ḥeqkim pərwa ḳilmas.
[14] Yoxurun sowoɣat oɣəzəpni basar;
Yəng iqidə berilgən para ḳəḥr-oɣəzəpni pəsəytər.
[15] Adalətni bəja kəltürüx ḥəḳḳaniylarning huxalliḳidur,
Birak yamanlik ḳiloɣuqilaroɣa wəḥimidur.
[16] Ḥekmət yolidin ezip kətkən kixi,
Ərwaḥlarning jamaiti iqidikilərdin bolup ḳalar.
[17] Tamaxaoɣa berilgən kixi namrat ḳalar;
Yaoɣ qaynaxḳa, xarab iqixkə amrak beyimas.

21:2 «Ḳəlbdiki niyətlər» — ibraniy tilida «ḳəlblər» deyilidu.
21:2 Pənd. 16:2
21:3 1Sam. 15:22; Zəb. 50:8-14; Yəx. 1:11, 16; Ḥox. 6:6
21:4 «yamanlarning qirioɣi» — muxu yərdə «qiraoɣ» bəlkim adəmning roḥini, yəni adəmning əng qongkur yerini kərsitidu *(20:27-ayətni kərüng)*. Baxḳa birhil tərjimisi «yamanlarning ḥosuli»
21:5 Pənd. 10:4; 13:4
21:6 Pənd. 10:2, 4; 13:11
21:9 «Soḳuxḳak hotun bilən azadə əydə billə turoɣandin kərə,...» — yaki «Soḳuxḳak hotun bilən azadə əydə olturoɣandin kərə,...».
21:9 Pənd. 21:19; 25:24; 27:15
21:11 «Ḥakawurning...» — yaki «Məshirə ḳiloɣuqining...».
21:11 Pənd. 19:25
21:12 «Ḥəḳḳaniy boloɣuqi» — demisəkmu «Ḥəḳḳaniy Boloɣuqi» Huda Əzidur.
21:14 «yəng iqidə» — ibraniy tilida «baoɣir iqidə». **«Yoxurun sowoɣat oɣəzəpni basar... ḳəḥr-oɣəzəpni pəsəytər»** — demisəkmu, bu hil pənd-nəsiḥət bundak ixlarni təripliməydu, pəḳət omumiy əḥwalni təswirləydu, halas.
21:14 Pənd. 17:8; 18:16
21:16 «Ərwaḥlar» — ölüklərning roḥlirini kərsitidu.

18 Yaman adəm ḥəkḳaniy adəm üqün gərü pulining ornida ḳalar;
Ezilgən duruslarning ornioɣa iplaslar ḳalar.
19 Soḳuxḳaḳ wə terikkək ayal bilən ortaḳ turoɣandin,
Qəl-bayawanda yaloɣuz yaxioɣan yahxidur.
20 Aḳilanining өyidə baylik bar, zəytun may bar;
Biraḳ əhməḳlər tapḳinini utturluḳ buzup-qaqar.
21 Ḥəkḳaniyət, meḥribanliḳni izdigüqi adəm,
Ḥayat, ḥəkḳaniyət wə izzət-ḥərmətkə erixər.
22 Dana kixi küqlüklər xəḥirining sepilioɣa yamixar,
Ularning tayanqi boloɣan ḳoroɣinini oɣulitar.
23 Өz tilioɣa, aoɣzioɣa igə boloɣan kixi,
Jenini awariqiliklərdin saḳlap ḳalar.
24 Qongqiliḳ ḳiloɣanlar,
«Ḥakawur», «ḥali qong», «mazaḳqi» atilar.
25 Ḥurun kixi өz nəpsidin ḥalak bolar,
Qünki uning ḳoli ixḳa barmas;
26 Nəpsi yaman bolup u kün boyi təmə ḳilip yürər;
Biraḳ ḥəkḳaniy adəm ḥeqnemini ayimay sədikə ḳilar.
27 Yaman adəmning ḳurbanliḳi Pərwərdigaroɣa yirginqliktur;
Rəzil oɣərəzdə əpkelingən bolsa tehimu xundaḳtur!
28 Yaloɣan guwaḥliḳ ḳiloɣuqi ḥalak bolar;
Əyni əḥwalni anglap sөzligən kixining sөzi əbədgiqə aḳar.
29 Yaman adəm yüzini ḳelin ḳilar;
Durus kixi yolini oylap puhta basar.
30 Pərwərdigaroɣa ḳarxi turalaydioɣan ḥeqḳandaḳ danaliḳ, əḳil-parasət yaki tədbir yoḳtur.
31 Atlar jəng küni üqün təyyar ḳilinoɣan bolsimu,
Biraḳ oɣəlibə-nijat pəḳət Pərwərdigardindur.

22 1 Yahxi nam zor baylikḳa igə boluxtin əwzəl;
Ḳədir-ḳimmət altun-kümüxtin üstündur.
2 Gaday bilən bay bir zeminda yaxar;
Ḥər ikkisini yaratḳan Pərwərdigardur.
3 Zerək kixi bala-ḳazani aldin kөrüp ḳaqar;
Saddilar aldioɣa berip ziyan tartar.
4 Өzini təwən tutup, Pərwərdigardin əyminixning bərikiti — bayaxatliḳ, izzət-ḥərmət wə ḥayattur.
5 Ḥiyligərlərning yolida tikənlər, tuzaḳlar yatar;

21:18 Pənd. 11:8
21:19 Pənd. 21:9; 25:24
21:23 Pənd. 18:21
21:26 Zəb. 37:26
21:27 Pənd. 15:8; Yəx. 1:13; Yər. 6:20; Am. 5:21
21:28 Pənd. 19:5, 9
21:31 Zəb. 20:7; 33:16-17
22:1 Top. 7:1
22:2 «Gaday bilən bay bir zeminda yaxar» — ibraniy tilida: «Gaday bilən bay bir-birigə yoluḳar».
22:2 Pənd. 29:13
22:3 Pənd. 27:12

Өz yoliоға ḩezi boloған kixi ulardin yiraḵ bolar.
[6] Balioға kiqikidə mijəzigə ḵarap durus tərbiyə bərsəng,
Qong boloғanda u xu yoldin qiḵmas.
[7] Baylar miskinlərni baxḵurur;
Ḵərzdar ḵərz igisining ḵulidur.
[8] Naḩəḵlik uruḵini qaqḵanning alidioған ḩosuli balayi'apəttur;
Uning oəzəp-ḩəywisi qüxər.
[9] Sehiy adəm bərikət tapar;
Qünki u miskinlərgə өz nenidin bəlüp bərgüqidur.
[10] Ḩakawurni ḵooḷliwətsəng, jedəl-majira besilar;
Kelixməsliklər wə xərməndiqiliklər tügər.
[11] Pak niyətni ḵədirləydioған kixining səzliri güzəldur;
Xunga padixah uning bilən dost bolar.
[12] Pərwərdigarning kəzi ilim-ḩəḵiḵətni saḵlar;
U iplaslarning səzlirini eqip taxlap bikar ḵilar.
[13] Ḩurun adəm: «Taxḵirida bir xir turidu,
Koqioға qiḵsam əltürülimən!» — dəydu.
[14] Zinahor ayalning aoꞇzi qongḵur bir oridur;
Pərwərdigar narazi boloған kixi uningoға qüxüp ketər.
[15] Nadanlik səbiy balilarning ḵəlbigə baoꞇlaḵliktur;
Biraḵ tərbiyə tayiḵi buni uningdin yiraḵ ḵilar.
[16] Miskinlərni ezix bilən bay boloған,
Wə baylaroға sowoғat sunidioған kixi,
Ahiri pəḵət yoḵsullukta ḵalar.

Ottuz ḩekmətlik səz

[17] Ḵulaḵ sal, sanga aḵilanilərning səzlirini əgitəy;
Kəngül ḵoyup bilimimni əgəngin.
[18] Ularni ḵəlbingdə qing tutsang,
Ular sanga xerin bolar,
Ləwliringdə səp bolup təyyar turidu.
[19] Qin ḵəlbing bilən Pərwərdigaroға tayinixing üqün,
Bügün bu ḩekmətlik səzlərni baxḵa birsigə əməs,

22:5 «Өz yoliоға ḩezi boloған kixi» — ibraniy tilida «Өz jenini saḵlaydioған kixi».
22:6 «Balioға kiqikidə mijəzigə ḵarap durus tərbiyə bərsəng, ... yoldin qiḵmas» — bizningqə bu pənd ḩərbir balining alaḩidiliki, hasliḵi bar, xunga balioға өz mijəzigə, maḩiyitigə ḵarap tərbiyə berix kerək, degənni kərsitidu. Baxḵa birhil tərjimisi: «Balioға kiqikidə ḩəkḵaniy yolda mengixni əgətsəng,... yoldin qiḵmas».
–Bəzi xərḩilər ayətni «kinayilik səz» dəp qüxinip: «Balioға kiqikidə ezi halioған *(xəhsiyətqi)* yol boyiqə tərbiyə beriwər! Mana, qong boloғanda u xu yoldin qiḵmas!» dəp tərjimə ḵilidu *(demək, balini ərkilətmə!)*.
22:8 «Uning oəzəp-ḩəywisi» — ibraniy tilida «Oəzipini yətküzidioған ḩasisi» deyilidu.
22:8 Ayup 4:8; Ḩox. 10:13
22:9 «Sehiy adəm» — ibraniy tilida «sehiy kəzlük kixi».
22:9 2Kor. 9:6
22:11 Zəb. 101:6
22:12 «Pərwərdigarning kəzi ilim-ḩəḵiḵətni saḵlar» — Pərwərdigar ḩərbir dəwrdə, ḩərbir yərdə өzini kərsitidioған ispat-ḩəḵiḵətni saḵlaydu, ḩəm xundaḵla xu ispat-ḩəḵiḵətni kədirləydioған, xularoға guwaḩ beridioған kixilərni saḵlaydu *(«Rim.» 1:19-20ni kərüng)*; U yənə barliḵ insanlaroға Kalam-Xerif *(Tawrat, Zəbur, Injil)* bərgüqidur.
22:13 Pənd. 26:13
22:14 «Zinahor ayal» — ibraniy tilida «yat ayal».
22:14 Pənd. 2:16; 5:3; 7:5; 23:27
22:15 Pənd. 13:24; 19:18; 23:14; 29:15,17
22:16 Pənd. 14:31; 17:5

Bəlki sanga yətküzdum.
[20] Uningdin mana ottuzni yazdim,
Buning iqidə nəsiḩətlər ḩəm bilim bar.
[21] Bular bilən ḩəḳiḳətning səzlirining dərwəḳə ḩəḳiḳət ikənlikini bilələysən,
Wə xundaḳ ḳilip seni əwətküqilərgə ḩəḳiḳətning səzliri bilən jawab ḳayturalaysən.

[22] Yoḳsuldin bulap alma, u kəmbəƣəl tursa,
Ajiz məminlərni soraḳ ornida bozək ḳilma.
[23] Qünki Pərwərdigar ularning dəwasini kətürər,
Ulardin bulap aloƣanlardin bulap alar.

[24] Mijəzi ittik adəm bilən dost bolma,
Ḳəḩrlik adəm bilən arilaxma,
[25] Bolmisa, uning yaman yolini əginip ḳelip, ḳiltaḳḳa qüxisən.

[26] Baxḳilaroƣa kepil bolup ḳol bərgüqilərdin bolma,
Ḳərzlərni tələxkə kapalət bərgüqilərdin bolma;
[27] Sening ḳayturalioƣudək nərsəng boloƣan bolsa,
Ular orun-kərpiliringni bikardin-bikar astingdin elip kətmigən bolatti!

[28] Ata-bowiliring pasilni bəlgiləp bərgən kona qegra taxlirini yətkimə.

[29] Ixni əstayidil wə qaḳḳan bejiridioƣan kixini kərgənmiding?
U pəs adəmlərning hizmitidə bolmas;
Padixaḩlarning aldida turar.

23 [1] Katta ərbab bilən ḩəmdastihan bolsang,
Aldingdiki kim ikənlikini obdan oylan.
[2] Ixtiying yaman bolsa,
Gelingoƣa piqaḳ təngləp turoƣandək əzüngni tart.
[3] Uning nazunemətlirini tama ḳilma,
Ular adəm aldaydioƣan tamaḳlardur.

[4] Bay bolimən dəp əzüngni upratma;
Əzüngning zeḩningni bu ixḳa ḳaratma.
[5] Bayliḳlaroƣa kəz tikixing bilənla, ular yoḳ bolidu;
Pul-mal dərwəḳə əzigə ḳanat yasap,
Huddi bürküttək asmanoƣa uqup ketər.

22:20 «Uningdin mana ottuzni yazdim» — bu «ottuz səz» 22:22-24:22də tepilidu.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Uningdin mana əla səzlərni yazdim».
22:22 «soraḳ orni» — ibraniy tilida «xəḩər dərwazisi» — yəni sot ḳilidioƣan yərni kərsitidu.
22:22 Mis. 23:6; Ayup 31:13; Zəb. 82:3, 4; Zək. 7:10
22:23 Mis. 22:22, 23; Zəb. 10:17-18
22:26 Pənd. 6:1; 11:15
22:27 Pənd. 20:16
22:28 Ḳan. 19:14; 27:17; Pənd. 23:10
22:29 «əstayidil wə qaḳḳan» — ibraniy tilida birla səz *(«maḩir»)* bilən ipadilinidu.
23:2 «Əzüngni tart» — ibraniy tilida «gelingoƣa piqaḳ təngləp tur» degən səz bilən ipadilinidu.
23:4 «Əzüngning zeḩningni bu ixḳa ḳaratma» — baxḳa birhil tərjimisi: «Əz əḳlingdin qekinip əzüngni tart». 3:5-ayətni kərüng.

[6] Aq kəzning nenini yemə,
Uning esil nazunemətlirini tama ḳilma;
[7] Qünki uning kəngli ḳandaḳ boloḷandək, əzimu xundaḳ.
U aoḷzida: — Ḳeni, alsila, iqsilə! — desimu,
Biraḳ kənglidə seni oylioḷini yoḳ.
[8] Yegən bir yutum taamnimu ḳusuwetisən,
Uningoḷa ḳiloḷan qiraylik səzliringmu bikaroḷa kətkən bolidu.

[9] Əhməḳḳə yol kərsitip salma,
Qünki u əḳil səzliringni kəzgə ilmas.

[10] Ḳədimdə bekitkən yərning pasil taxlirini yətkimə,
Yetimlarning etizlirioḷimu ayaoḷ basma;
[11] Qünki ularning Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoḷuqisi intayin küqlüktur;
U Əzi ular üqün üstüngdin dəwa ḳilar.

[12] Nəsiḥətkə kəngül ḳoy,
Ilim-bilimlərgə ḳulaḳ sal.

[13] Balangoḷa tərbiyə berixtin erinmə;
Əgər tayaḳ bilən ursang, u əlüp kətməydu;
[14] Sən uni tayaḳ bilən ursang,
Bəlkim uni təḥtisaradin ḳutḳuzuwalisən.
[15] I ooḷlum, dana bolsang,
Mening ḳəlbim ḳanqə hux bolar idi!
[16] Aoḷzingda orunluḳ səzlər bolsa, iq-iqimdin xadlinimən.

[17] Gunaḥ sadir ḳiloḷuqilaroḷa rəxk ḳilma,
Ḥərdaim Pərwərdigardin əyminixtə turoḷin;
[18] Xundaḳ ḳiloḷiningda jəzmən kəridioḷan yahxi kününg bolidu,
Arzu-ümiding bikaroḷa kətməs.

[19] I ooḷlum, səzümgə ḳulaḳ selip dana bol,
Ḳəlbingni Hudaning yolioḷa baxlioḷin.
[20] Məyhorlaroḷa arilaxma,
Nəpsi yaman gəxhorlar bilən bardi-kəldi ḳilma;
[21] Qünki ḥaraḳkəx bilən nəpsi yaman ahirida yoḳsulluḳta ḳalar,
Oḷəplət uyḳusioḷa patḳanlaroḷa jəndə kiyimni kiygüzər.

23:9 Pənd. 9:8; Mat. 7:6
23:10 Pənd. 22:28
23:11 «Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoḷuqi» — kona Israilda «ḥəmjəmət-ḳutḳuzoḷuqi» *(«goel»)*ning ḳilidioḷan yənə bir ixi əzining jəmətidiki uwal ḳilinoḷanlar üqün adalətni yürgüzüx idi. Uning uruḳ-tuoḷḳanliridin birsi ḳatillik ḳəstigə uqrioḷan bolsa, «ḥəmjəmət-ḳutḳuzoḷuqi»ning ḳatilni eltürüx ḥoḳuḳi ḥəm wəzipisi bar idi. Muxu ayəttiki «ḥəmjəmət-ḳutḳuzoḷuqi» bolsa Huda Əzidur, əlwəttə.
23:13 Pənd. 13:24; 19:18; 22:15; 29:15,17
23:14 «təḥtisara» — əlgənlərning roḥliri baridioḷan jayni kərsitidu.
23:16 «iq-iqimdin xadlinimən» — ibraniy tilida «bərəklirim xadlinidu».
23:17 Zəb. 37:1; 73:3; Pənd. 24:1
23:18 Pənd. 24:14
23:20 Yəx. 5:22; Luḳa 21:34; Rim. 13:13; Əf. 5:18

[22] Seni tapḳan atangning səzini angla,
Anang ḳerioƣanda uningoƣa ḥərmətsizlik ḳilma.
[23] Ḥəḳiḳətni setiwal,
Uni ḥərgiz setiwətmə.
Danaliḳ, tərbiyə wə yorutuluxnimu al.

[24] Ḥəḳḳaniy balining atisi qong huxallik tapar;
Dana ooƣulni tapḳan atisi uningdin hursən bolar.
[25] Ata-anangni səyündürüp,
Seni tuoƣḳan anangni hux ḳil.

[26] I ooƣlum, ḳəlbingni manga tapxur;
Kəzliringmu ḥayatliḳ yollirimoƣa tikilsun!
[27] Qünki paḥixə ayal qongḳur oridur,
Buzuḳ yat ayal tar zindandur;
[28] Ular ḳaraḳqidək məküwelip,
Insaniyət arisidiki wapasizlarni kəpəytər.

[29] Kimdə azab bar? Kimdə dərd-ələm? Kim jedəl iqidə ḳalar? Kim nalə-pəryad kətürər? Kim səwəbsiz yarilinar? Kimning kəzi ḳizirip ketər?
[30] Dəl xarab üstidə uzun olturoƣan,
Əbjəx xarabtin tetixḳa aldirioƣan məyhorlar!
[31] Xarabning ajayib ḳizilliḳioƣa, uning jamdiki julaliḳioƣa,
Kixining gelidin xundaḳ siliḳ ətkənlikigə məptun bolup ḳalma!
[32] Ahirida u zəhərlik yilandək qeḳiwalidu,
Oḳ yilandək nəxtirini sanjiydu.
[33] Kəz aldingda oƣəlitə mənzirilər kərünidu,
Aoƣzingdin ḳalaymiḳan səzlər qiḳidu.
[34] Huddi dengiz-okyanlarda ləyləp ḳaloƣandək,
Yəlkənlik kemining moma yaoƣiqi üstidə yatḳandək bolisən.
[35] Sən qoḳum: — Birsi meni urdi, lekin mən yarilanmidim!
Birsi meni tayaḳ bilən urdi, biraḳ aoƣriḳini səzmidim!» — dəysən.
Biraḳ sən yənə: «Ḥoxumoƣa kəlsəmla, mən yənila xarabni izdəymən! — dəysən.

24 [1] Yamanlaroƣa rəxk ḳilma,
Ular bilən bardi-kəldi ḳilixni arzu ḳilma;
[2] Qünki ularning kəngli zorawanliḳnila oylar;
Ularning aoƣzi azar yətküzüxni səzlər.

23:22 Pənd. 1:8
23:23 Pənd. 4:7
23:24 Pənd. 10:1; 15:20
23:27 Pənd. 22:14
23:30 Yəx. 5:11,22
23:33 «oƣəlitə mənzirilər kərünidu» — yaki «oƣəlitə ayallar kərünidu».
24:1 Zəb. 37:1; Pənd. 3:31; 23:17
24:2 Zəb. 10:7

[3] Ailə bolsa danalik asasida bərpa kilinar;
Qüxinix bilən mustəḩkəmlinər.
[4] Bilim bilən əyning haniliri ḩərhil kimmətlik, esil gəḩərlərgə toldurular.

[5] Dana adəm zor küqkə igidur;
Bilimi bar adəm kudritini axurar.
[6] Puhta nəsiḩətlər bilən jəng kiloɳin;
Oɳəlibə bolsa Birdinbir Uluoɳ Məsliḩətqi bilən bolar.

[7] Danalik əkilsiz adəmgə nisbətən tolimu egiz, qüxiniksizdur;
Qonglar xəḩər dərwazisi aldioɳa yioɳiloɳanda u zuwan aqalmas.

[8] Əskilikni niyətligən adəm «suyikəstqi» atilar.
[9] Əhməkliktin boloɳan niyət gunaḩdur;
Ḩakawur kixi adəmlərgə yirginqliktur.

[10] Bexingoɳa eoɳir kün qüxkəndə jasarətsiz bolsang,
Küqsiz ḩesablinisən.

[11] Səwəbsiz ələmgə tartiloɳanlarni kutkuzoɳin;
Booɳuzlinix həwpidə turoɳanlardin yardəm kolungni tartma;
[12] Əgər sən: «Bu ixtin həwirimiz yoktur» desəng,
Ḩər adəmning kənglini tarazioɳa Saloɳuqi buni kərməsmu?
Jeningni ḩayat Sakliоɳuqi uni bilməsmu?
U ḩərbir insan balsining əz kiloɳanliri boyiqə ularning əzigə yandurmasmu?

[13] I ooɳlum, ḩəsəl tapsang istimal kil, u yahxidur.
Ḩərə kənikidin aloɳan ḩəsəl bolsa tatlik tetiydu;
[14] Danalik bilən tonuxsang, umu kənglünggə xuningdək bolar;
Uni tapkiningda jəzmən yahxi kəridioɳan kününg bolidu,
Arzu-ümiding bikaroɳa kətməs.

[15] I rəzil adəm, ḩəkkaniyning əyigə yoxurun ḩujum kilixni kütmə,
Uning turaloɳusini bulioɳuqi bolma!
[16] Qünki ḩəkkaniy yəttə kətim yikilip qüxər,
Birak ahiri yənə ornidin turar.
Lekin rəzil kixi külpət iqigə putlixip qüxər.

24:5 Pənd. 21:22
24:6 «Oɳəlibə bolsa birdinbir uluoɳ məsliḩətqi bilən bolar» — «Birdinbir Uluoɳ Məsliḩətqi» bizningqə Huda Əzini kərsitixi kerək.
–Baxka birhil tərjimisi: «Məsliḩətqilər kəp bolsa, oɳəlibə bolidu».
24:6 Pənd. 11:14; 15:22; 20:18
24:7 Pənd. 14:6
24:11 Zəb. 82:3-4
24:12 Ayup 34:11; Zəb. 62:12; Yər. 32:19; Rim. 2:6; Wəḩ. 22:12
24:14 Zəb. 19:11; 119:103; Pənd. 23:18
24:16 Ayup 5:19; Zəb. 34:19; Am. 5:2; 8:14

17 Rəḳibing yiḳilip kətsə hux bolup kətmə,
Düxmining putlixip qüxsə xadlanma;
18 Pərwərdigar buni kərgəndə,
Bu ḳiliḳingni yahxi kərməy,
Bəlkim oŋəzipini rəḳibinggə qüxürməsliki mumkin.

19 Yamanlar rawaj tapsa, biaram bolup kətmə;
Rəzillərgə rəxk ḳilma.
20 Qünki yamanlarning keləqiki yoḳtur,
Uning qirioŋimu əqürülər.

21 I ooŋlum, Pərwərdigardin ḳorkḳin, padixaḥnimu ḥərmət ḳil.
Ḳutratḳuqilar bilən arilaxma.
22 Bundaḳ kixilərgə kelidioŋan balayi'apət uxtumtut bolar,
Pərwərdigar bilən padixaḥning ularni ḳandaḳ yoḳitidioŋanliḳini biləmsən?

Baxḳa əḳliyə səzlər

23 Bularmu aḳilanilərning səzliridur: —

Sot ḳiloŋanda bir tərəpkə yan besix ḳət'iy bolmas.
24 Jinayətqigə: «Əyibsiz sən» dəp ḥəküm qiḳaroŋan kixigə,
Həlḳlər lənət eytar;
Əl-yurtlar uningdin nəprətlinər.
25 Biraḳ ular jinayətqining gunaḥini eqip taxlioŋan kixidin hursən bolar,
Ular uningoŋa bəht-saadət tilixər.

26 Durus jawab bərgüqi,
Goyaki kixining ləwlirigə səygüqidur.

27 Awwal sirtta ixliringning yolini ḥazirlap,
Etiz-eriḳliringni təyyarla,
Andin əyüngni saloŋin.

28 Yeḳiningoŋa ḳarxi asassiz guwaḥliḳ ḳilma;
Aoŋzingdin ḥeq yaloŋanqiliḳ qiḳarma.
29 «U manga ḳandaḳ ḳiloŋan bolsa, mənmu uningoŋa xundaḳ ḳilimən,
Uning manga ḳiloŋinini əzigə yandurimən», degüqi bolma.

24:17 Ayup 31:29; Pənd. 17:5
24:19 Zəb. 37:1; 73:3; Pənd. 3:31; 23:17; 24:1
24:20 Ayup 18:5, 6; Pənd. 13:9; 20:20
24:22 «Pərwərdigar bilən padixaḥning...» — ibraniy tilida: «Ular ikkisining...».
24:23 «ḳət'iy bolmas» — ibraniy tilida «yahxi əməs».
24:23 Mis. 23:3, 6; Law. 19:15; Ḳan. 1:17; 16:19; Pənd. 18:5; 28:21; Yuḥ. 7:24; Yaḳ. 2:1
24:24 Pənd. 17:15; Yəx. 5:23
24:26 «Durus jawab bərgüqi, goyaki kixining ləwlirigə səygüqidur» — ayətning baxḳa birhil tərjimisi «Ular durus jawab bərgən kixining ləwlirigə səyüp ḳoyar».
24:29 Rim. 12:17,19

30 Mən ḥurunning etizlikidin əttim,
Əḳilsizning üzümzarliḳi yenidin mangdim,
31 Mana, ḥər yeridin tikənlər əsüp qikḳan,
Hohilar yər yüzini besip kətkən,
Ḳoruḳ temi ərülüp kətkən!
32 Ularni kərgəq, obdan oylandim;
Kərginimdin sawaḳ aldim: —
33 Sən: «Yənə birdəm kəzümni yumuwalay,
Yənə birdəm uhliwalay,
Yənə birdəm put-ḳolumni almap yetiwalay» — desəng,
34 Namratlik bulangqidək seni besip kelər,
Ḥajətmənlik ḳalḳanlik əskərdək sanga ḥujum ḳilar.

Sulaymanning pənd-nəsiḥətlirining dawami

25 1 Təwəndə bayan ḳilinidiǫanlirimu Sulaymanning pənd-nəsiḥətliri; bularni Yəḥudaning padixaḥi Ḥəzəkiyaning ordisidikilər kəqürüp hatiriligən: —

2 Pərwərdigarning uluǫluḳi — Özining ḳiloǫan ixini axkarilimioǫinida;
Padixaḥlarning uluǫluḳi — bir ixning sirini yexəliginidə.
3 Ərxning egizlikini,
Zeminning qongḳurluḳini,
Wə padixaḥlarning kənglidikini məlqərləp bilgili bolmas.
4 Awwal kümüxning poḳi ayrilip tawlansa,
Andin zərgər nəpis bir ḳaqa yasap qikar.
5 Awwal padixaḥning aldidiki rəzil hizmətkarliri ḳooǫliwetilsə,
Andin uning təhti adalət üstigə ḳurular.
6 Padixaḥning aldida özüngni ḥəmmining aldi ḳilip kərsətmə,
Uning aldidiki ərbablarning ornida turuwalma;
7 Ornungni özüngdin yuḳiri janabḳa berip, uning aldida pəgaḥḳa qüxürülginingdin kərə,
Özgilərning seni tərgə təklip ḳiloǫini yahxidur.

8 Aldirap dəwaoǫa barmioǫin,
Mubada berip, yeḳining üstün qikip seni lət ḳilsa, ḳandaḳ ḳilisən?
9 Yeḳining bilən munaziriləxsəng,
Baxḳilarning sirini aqma.
10 Bolmisa, buni bilgüqilər seni əyibləydu,
Sesiḳ namdin ḳutulalmaysən.

11 Waḳti-jayida ḳilinoǫan səz,
Kümüx ramkilaroǫa tiziloǫan altun almilardur.
12 Ḳulaḳḳa altun ḥalḳa, nəpis altundin yasaloǫan zinnət buyumi yaraxḳandək,
Aḳilanining agaḥlanduruxi kəngül ḳoyoǫanning ḳuliḳioǫa yarixar.

24:33 Pənd. 6:10,11
25:2 Rim. 11:33
25:5 Pənd. 20:8, 28
25:7 **«Ornungni özüngdin yuḳiri janabḳa...»** — ibraniy tilida «Öz kəzüng kərgən janabḳa...».
25:7 Luḳa 14:7-11
25:8 Pənd. 18:17

[13] Huddi orma waḳtidiki tomuzda iqkən ḳar süyidək,
Ixənqlik əlqi əzini əwətküqilərgə xundaḳ bolar;
U hojayinlirining kəksi-ḳarnini yaxartar.

[14] Yamoɣuri yoḳ bulut-xamal,
Yaloɣan sowoɣatni wədə ḳilip mahtanoɣuqioɣa ohxaxtur.

[15] Uzunoɣiqə səwr-taḳət ḳilinsa, ḥəkümdarmu ḳayil ḳilinar,
Yumxaḳ til səngəklərdinmu ətər.

[16] Sən ḥəsəl tepiwaldingmu?
Uni pəḳət toyoɣuqila yə,
Kəp yesəng yanduruwetisən.

[17] Ḳoxnangning bosuoɣisioɣa az dəssə,
Ular səndin toyup, əq bolup ḳalmisun.

[18] Yaloɣan guwaḥlik bilən yeḳinioɣa ḳara qaplioɣuqi,
Huddi gürzə, ḳiliq wə ətkür oḳḳa ohxaxtur.
[19] Sunuḳ qix bilən qaynax,
Tokur put bilən mengix,
Külpət künidə wapasiz kixigə ümid baoɣlioɣandəktur.

[20] Ḳix künidə kixilərning kiyimini salduruwetix,
Yaki suda üstigə aqqiḳ su ḳuyux,
Ḳayoɣuluḳ kixining aldida nahxa eytḳandəktur.

[21] Düxminingning ḳorsiḳi aq bolsa,
Nan bər;
Ussioɣan bolsa su bər;
[22] Xundaḳ ḳilsang, bexioɣa kəmür qooɣini toplap saloɣan bolisən,
Wə Pərwərdigar bu ixni sanga yanduridu.

[23] Ximal tərəptin qiḳḳan xamal ḳattiḳ yamoɣur elip kəlgəndək,
Qeḳimqi xum qirayni kəltürər.
[24] Soḳuxḳaḳ hotun bilən azadə əydə billə turoɣandin kərə,

25:13 «Huddi orma waḳtidiki tomuzda iqkən ḳar süyidək» — ibraniy tilida: «Huddi orma waḳtidiki ḳarning salḳinidək» deyilidu.
25:13 Pənd. 13:17
25:15 Pənd. 15:1; 16:14
25:18 Zəb. 11:2; 57:4; 59:7; 120:3-4; Pənd. 12:18
25:20 «ham suda üstigə aqqiḳ su ḳuyux» — suda üstigə aqqiḳ su ḳuyulsa, intayin aqqiḳ bir ḥid qiḳidu, xunga mənisi: — «yarioɣa tuz səpkəndək» degəndək.
25:20 Rim. 12:15
25:21 «Düxmining...» — ibraniy tilida «Sanga əq boloɣanning...».
25:21 Mis. 23:4, 5; Rim. 12:20
25:22 «düxmənning bexioɣa kəmür qooɣini toplap saloɣan bolisən» — buning mənisi: «uni ḳattiḳ uyaldurisən». Bu ibarə Misirdiki kona bir adətni kərsitidu. Kixilər towa ḳiloɣanlikini bildürüx üqün bexida bir siwət qooɣni kətürüp mangidu. Xunga «Uning bexioɣa kəmür qooɣini toplap salisən» degini, uning towa ḳilixioɣa yardəm berələysən» «wijdanini oyoɣitisən» degənliktur.

Өgzining bir bulungida yaloꝡuz yetip-ḳopḳan yahxi.
25 Ussap kətkən kixigə muzdək su berilgəndək,
Yiraḳ yurttin kəlgən hux həwərmu ənə xundaḳ bolar.
26 Petiḳdilip süyi leyip kətkən bulaḳ,
Süyi buloꝡiwetilgən ḳuduḳ,
Rəzillərgə yol ḳoyoꝡan ḥəḳḳaniy adəmgə ohxaxtur.
27 Ḥəsəlni ḥəddidin ziyadə yeyix yahxi bolmas;
Biraḳ uluoꝡluḳni izdəxning өzi uluoꝡ ixtur.
28 Өzini tutalmaydioꝡan kixi,
Wəyran boloꝡan, sepilsiz ḳaloꝡan xəḥərgə ohxaydu.

26 1 Yazda ḳar yeoꝡix,
Orma waḳtida yamoꝡur yeoꝡix ḳamlaxmioꝡandək,
Izzət-ḥərmət əhməḳḳə layiḳ əməstur.
2 Ləyləp uqup yürgən ḳuqḳaqtək,
Uqḳan ḳarlioꝡaq yərgə ḳonmioꝡandək,
Səwəbsiz ḳaroꝡix kixigə ziyan kəltürəlməs.
3 Atḳa ḳamqa, exəkkə nohta lazim boloꝡinidək,
Əhməḳning dümbisigə tayaḳ layiḳtur.
4 Əhməḳning əhmiḳanə gepi boyiqə uningoꝡa jawab bərmigin,
Jawab bərsəng өzüng uningoꝡa ohxap ḳelixing mumkin.
5 Əhməḳning əhmiḳanə gepi boyiqə uningoꝡa jawab bərgin,
Jawab bərmisəng u өzining əhməḳliḳini əḳillik dəp qaoꝡlar.
6 Өz putini kesiwətkəndək,
Өz bexioꝡa zulmət tiligəndək,
Əhməḳtin həwər yollaxmu xundaḳ bir ixtur.
7 Tokurning karoꝡa kəlmigən putliridək,
Əhməḳning aoꝡzioꝡa selinoꝡan pənd-nəsiḥətmu bikar bolur.
8 Saloꝡioꝡa taxni baoꝡlap atḳandək,
Əhməḳḳə ḥərmət bildürüxmu əhmiḳanə ixtur.
9 Əhməḳning aoꝡzioꝡa selinoꝡan pənd-nəsiḥət,
Məstning ḳolioꝡa sanjiloꝡan tikəndəktur.
10 Өz yeḳinlirini ḳarisioꝡa zəhimləndürgən oḳyaqidək,
Əhməḳni yaki udul kəlgən adəmni yallap ixlətkən hojayinmu ohxaxla zəhimləndürgüqidur.
11 It aylinip kelip өz ḳusuḳini yalioꝡandək,

25:24 «Soḳuxḳaḳ hotun bilən azadə өydə billə turoꝡandin kərə,...» — yaki «Soḳuxḳaḳ hotun bilən azadə өydə olturoꝡandin kərə,...».
25:24 Pənd. 21:9,19
25:27 «Biraḳ uluoꝡluḳni izdəxning өzi uluoꝡ ixtur» — bizningqə bu ayəttiki «uluoꝡluḳ» Hudaning uluoꝡluḳini kərsitidu. –Ibraniy tilida «uluoꝡ» bilən «eoꝡir» bir səz boloꝡaqḳa, bu ayətning baxḳa birhil tərjimisi bar: «Eoꝡir ixlarni oylinip sürüxtürüxning өzi eoꝡir ixtur». Yənə baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri bar, jümlidin «Өz uluoꝡluḳini izdəx uluoꝡ ix əməs».
25:28 «Өzini tutalmaydioꝡan kixi» — «өzini tutalmaydioꝡan» degən səz ibraniy tilida «өz roḥini idarə ḳilalmaydioꝡan» dəp ipadilinidu.
25:28 Pənd. 16:32
26:3 Zəb. 32:8, 9,10; Pənd. 10:13
26:6 «Өz bexioꝡa zulmət tiligəndək» — ibraniy tilida «huddi ziyan iqkəndək».
26:8 «Saloꝡioꝡa taxni baoꝡlap atḳandək,...» — tax saloꝡioꝡa baoꝡlap ḳoyulsa, uni saloꝡidin qiḳaroꝡili bolmaydu, əlwəttə.
26:10 «Өz yeḳinlirini ḳarisioꝡa zəhimləndürgən oḳyaqidək, əhməḳni yaki udul kəlgən adəmni yallap ixlətkən hojayinmu ohxaxla zəhimləndürgüqidur» — bu pənd-nəsiḥətning baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri bar.

Əhmək əhməkliḳini ḳaytilar.
12 Өzini dana qaoɣlap məmnun boloɣan kixini kərdüngmu?
Uningoɣa ümid baoɣlimaḳtin əhməkḳə ümid baoɣlimaḳ əwzəldur.
13 Ḥurun adəm: — «Taxḳirida dəḥxətlik bir xir turidu,
Koqida bir xir yüridu!» — dəp əydin qiḳmas.
14 Өz mujuḳida eqilip-yepilip turoɣan ixikkə ohxax,
Ḥurun kariwatta yetip u yaḳ-bu yaḳḳa ərülməktə.
15 Ḥurun ḳolini sunup ḳaqioɣa tiḳḳini bilən,
Ɔɣizani aoɣzioɣa selixtinmu erinər.
16 Ḥurun əzini pəm bilən jawab bərgüqi yəttə kixidinmu dana sanar.
17 Koqida keliwetip, əzigə munasiwətsiz majiraoɣa arilaxḳan kixi,
Itning ḳuliḳini tutup sozoɣanoɣa ohxax hətərgə duqar bolar.
18 Өz yeḳinlirini aldap «Pəḳət qaḳqaḳ ḳilip ḳoydum!» dəydioɣan kixi,
Otḳaxlarni, oḳlarni, ḥərhil əjəllik ḳorallarni atḳan təlwigə ohxaydu.
20 Otun bolmisa ot өqər;
Ɔɣəywət bolmisa, jedəl besilar.
21 Qooɣlar üstigə qaqḳan kəmürdək,
Ot üstigə ḳoyoɣan otundək, jedəlqi jedəlni uloɣaytar.
22 Ɔɣəywəthorning səzliri ḥərhil nazunemətlərdək,
Kixining ḳəlbigə qongḳur singdürülər.
23 Yalḳunluḳ ləwlər rəzil kəngüllərgə ḳoxuloɣanda,
Sapal ḳaqioɣa kümüx ḥəl bərgəngə ohxaxtur.
24 Adawət saḳlaydioɣan adəm өqini gəpliri bilən yapsimu,
Kənglidə ḳat-ḳat suyiḳəst saḳlaydu.
25 Uning səzi qiraylik bolsimu, ixinip kətmigin;
Ḳəlbidə yəttə ḳat iplaslik bardur.
26 U өqmənlikini qiraylik gəp bilən yapsimu,
Lekin rəzilliki jamaətning aldida axkarilinar.
27 Kixigə ora kolioɣan өzi qüxər;
Taxni domilatḳan kixini tax dumilap ḳaytip kelip uni yanjar.
28 Sahta til өzi ziyankəxlik ḳiloɣan kixilərgə nəprətlinər;
Huxamət ḳiloɣuqi eoɣiz adəmni ḥalakətkə ittirər.

27 1 Ətiki kününg tooɣruluḳ mahtanma,
Qünki bir küni nemə bolidioɣiningnimu bilməysən.
2 Seni baxḳilar mahtisun, өz aoɣzing mundaḳ ḳilmisun,
Yat adəm seni mahtisun, өz ləwliring undaḳ ḳilmisun.
3 Tax eoɣir, ḳum heli jing basar,

26:11 2Pet. 2:22
26:12 Pənd. 29:20
26:13 Pənd. 22:13
26:15 Pənd. 19:24
26:20 Pənd. 22:10
26:21 Pənd. 15:18; 29:22
26:22 **«Kixining ḳəlbigə qongḳur singdürülər»** — ibraniy tilida «kixining ḳorsiḳining iqki yərlirigə singdürülər».
26:22 Pənd. 18:8
26:27 Zəb. 7:15-16; 9:15; 10:2; 57:6; Top. 10:8
27:1 Yaḳ. 4:13, 14

Birak əhmək kəltüridioŋan hapiqilik ikkisidin tehimu eoŋirdur.
[4] Oŋəzəp rəḩimsizdur,
Kəhr bolsa kəlkündək adəmni ekitip ketər,
Birak kim ḩəsəthorluk aldida takabil turalisun?
[5] Axkara əyibləx yoxurun muḩəbbəttin əladur.
[6] Dostning kolidin yegən zəhimlər sadiklıktin bolidu;
Birak düxmənning səyüxliri ḩiyligərliktur.
[7] Tok kixi ḩəsəl kənikidinmu bizardur,
Aq kixigə ḩərkandak aqqik nərsimu tatlik bilinər.
[8] Yurt makanidin ayriloŋan kixi,
Uwisidin ayrilip yürgən kuxka ohxar.
[9] Ətir wə huxbuy kəngülni aqar,
Jan kəyər dostning səmimiy məsliḩəti kixini rioŋbətləndürər.
Jan kəyər dostning səmimiy, huxhuy məsliḩəti kixini hux kilur.
[10] Öz dostungni, atangning dostinimu untuma;
Bexingoŋa kün qüxkəndə kerindixingning əyigə kirip yelinma;
Yekindiki dost, yirakтiki kerindaxtin əla.
[11] I ooŋlum, dana bol, kənglümni hux kil,
Xundak kiloŋiningda meni məshirə kilidioŋanlaroŋa jawab berələymən.
[12] Zerək kixi bala-kazani aldin kərüp kaqar;
Saddilar aldioŋa berip ziyan tartar.
[13] Yatka kepil boloŋan kixidin kərzgə tonini tutup aloŋin;
Yat hotunoŋa kapalət bərgən kixidin kapalət puli al.
[14] Kak səhərdə turup, yukiri awazda dostioŋa bəht tiligənlik,
Özini karoŋax ḩesablinar.
[15] Yamoŋurluk kündiki tohtimay qüxkən tamqə-tamqə yeoŋin,
Wə sokuxkak hotun bir-birigə ohxaxtur.
[16] Uni tizgənləx boranni toskanoŋa,
Yaki yaoŋni ong kol bilən qanggallioŋanoŋa ohxaxtur.
[17] Təmürni təmürgə bilisə ətkürləxkəndək,
Dostlarmu bir-birini ətkürləxtürər.
[18] Ənjür kəqitini pərwix kiloŋuqi uningdin ənjür yəydu;
Hojayinini asrap kütkən kul izzət tapidu.
[19] Suda adəmning yüzi əks ətkəndək,
Insanning kəlbining kandakliki əz yenidiki kixi arkilik bilinər.
[20] Təḩtisara wə ḩalakət ḩərgiz toymioŋandək,
Adəmning aq kəzliri kanaət tapmas.
[21] Sapal kazan kümüxni, qanak altunni tawlar,

27:6 «Dostning kolidin yegən zəhimlər sadiklıktin bolidu» — yaki «Dostning kolidin yegən zəhimlər adəmni ḩəkikətkə yətküzər».
27:7 «Tok kixi ḩəsəl kənikidinmu bizardur» — yaki «tok kixi ḩəsəl kənikini dəssiwetidu».
27:10 Pənd. 17:17; 18:24
27:12 Pənd. 22:3
27:13 Pənd. 6:1, 2; 11:15; 17:18; 20:16
27:15 Pənd. 19:13
27:19 «Insanning kəlbining kandakliki əz yenidiki kixi arkilik bilinər» — baxka birhil tərjimisi: «Insanning kəlbining kandakliki əz yenidiki kixining kəlbigə məlum bolar *(əks etər)*».
27:20 «Təḩtisara» — əlgənlərning roḩliri baroŋan jay. **«Ḩalakət»** — bəlkim «ḩalak kiloŋuqi» degən yaman bir pərixtidur. «Wəḩ.» 9:11ni kərüng.
27:20 Top. 1:8

Adəm bolsa mahtalоqanda sinilar.
[22] Əhmәқni buоqday bilən birgə səndəldə talқan қilip soқsangmu,
Əhmәқliқi yənila uningda turar.

[23] Padiliringning əḥwalini obdan bilip tur,
Mal-waranliringdin yahxi həwər al;
[24] Qünki baylиқning mənggü kapaliti bolmas,
Taj-təhtmu dəwrdin-dəwrgiqə turamdu?
[25] Қuruоqan qəplər oruloqandin keyin,
Yumran qəplər əsüp qiққanda,
Taoq baoqridinmu yawayi qəplər yioqiloqanda,
[26] Xu qaoqda қozilarning yungliri қirқilip kiyiming bolar;
Əqkilərni satқan puloqa bir etiz kelər,
[27] Ḥəmdə əqkilərning sütliri sening ḥəm ailidikiliringning ozuқluқini,
Dedəkliringning қorsiқini təminləxkimu yetər.

28 [1] Yamanlar ḥeqkim қooqlimisimu қaqar;
Birақ ḥəққaniylar xir yürək batur kelər.
[2] Yurtta gunaḥlar kəpəysə, uning əmirliri kəp almixar,
Lekin uni sorioquqi yorutuloqan wə bilimlik bolsa, yurt aman-muқim uzun turar.
[3] Miskinlərgə zulum seliwatқan bir kəmbəoqəl,
Huddi ziraətlərni yatқuzup denini қoymaydioqan қara yamoquroqa ohxaydu.
[4] Təwrat қanunidin waz kəqkənlər yamanlarni yahxi dəp mahtar;
Birақ қanunni tutқuqilar ularoqa қarxi kürəx қilar.
[5] Rəzillər adalətni qüxənməs;
Birақ Pərwərdigarni izdigüqilər ḥəmmə ixni qüxinər.
[6] Pəzilətlik yolda mangoqan miskin kixi,
Sahta, ikki yüzlimə bay adəmdin yahxidur.
[7] Təwrat-қanunioqa itaət қiloqan yigit əқillиқ ooquldur;
Birақ nan қepilaroqa ḥəmraḥ boloquqi atisini nomuska қaldurar.
[8] Jazanihorluқ қilip yuқiri əsüm arқiliқ bayliқlar tapқan kixi,
Ahirida bularni miskinlərgə həyrihaḥliқ қiloquqining қolioqa ətküzüx üqün toplioqandur.
[9] Kimki Təwrat-қanunini anglimaymən dəp қuliқini yopursa,
Ḥətta dualirimu ləniti bolup қalar.
[10] Kimki duruslarni yaman yoloqa azdursa,
Əzi kolioqan orisioqa əzi qüxər;
Birақ pak-diyanətlik adəm yahxiliққa mirashor bolar.
[11] Bay dərwəқə əzini dana sanar;
Birақ yorutuloqan miskin uni ḥaman kərüp yetər.
[12] Ḥəққaniylar oqalibiyətlik bolsa,
Jaḥanni təntənə қaplar;

27:26 1Tim. 6:8
28:1 Law. 26:36; Қan. 28:28; Yəx. 57:21
28:6 Pənd. 19:1
28:7 Pənd. 29:3
28:8 Law. 25:35-37
28:10 Pənd. 26:27

Birak yamanlar mərtiwigə qikṣa, halayik əzlirini ḳaqurar.
13 Өz gunaḥlirini yoxuroɣan kixi ronak tapmas;
Birak ularni tonup ikṛar ḳilip, ulardin waz kəqkən kixi rəḥim-xəpḳətkə erixər.
14 Pərwərdigardin ḥərdaim ḳorḳup yürgən kixi xunqə bəhtliktur!
Birak kənglini tax ḳiloɣan balayi'apətkə ḳalar.
15 Ḥərkirəp turoɣan xir,
Yaki owni izdəp keziwatḳan eyik ḳandak bolsa,
Yoḳsul puḳralarning üstidiki rəzil ḥakimmu xundaḳtur.
16 Yorutulmioɣan əmir ḥaman zor bir zalim bolup qikar,
Birak ḥaram bayliḳlaroɣa nəprətlənsə, təhtidə uzun olturar.
17 Ḳan tökkən kixi ḳərz bilən ḥangoɣa ḳarap yügürər;
Uni ḥeqkim tosmisun!
18 Səmimiy, diyanətlik yolda mangoɣan ḳutular;
Ikki yolda mangoɣan sahta kixi ularning biridə ḥaman yiḳilip qüxər.
19 Өz yerigə tirixip ixligən dehḳanning neni yetip axar;
Birak bikar yürüp ham hiyallarni ḳooɣlioɣan kixining yoḳsulluḳi mol bolar!
20 Rastqil kixining bəhti kəpiyər;
Birak bay boluxḳa aldirioɣan kixi jazadin ḳeqip ḳutulalmas.
21 Birigə yan besix ḳət'iy bolmas;
Qünki bəzilər ḥətta bir burda nan üqünmu gunaḥ ətküzər.
22 Nəpsi toymas kixi bayliḳlarni kəzləp aldiraydu,
Namratliḳning əz bexioɣa qüxidioɣinidin bihəwərdur.
23 Baxḳilarning hataliḳini oquḳ əyibligən kixi,
Ḥaman huxamət ḳiloɣuqioɣa ḳarioɣanda kəprək iltipat tapar.
24 Ata-anisining təəlluḳatini ooɣrilap, «Bu ḥeqḳandak gunaḥ əməs» degən kixi,
Ḥalak ḳiloɣuqining xerikidur.
25 Nəpsi toymioɣur kixi jedəl-majira teriydu;
Birak Pərwərdigaroɣa tayanoɣan kixi ətlinər.
26 Өzining kəngligə ixəngən kixi əhməḳtur;
Birak danaliḳ bilən mangoɣan nijat tapar.
27 Namratlaroɣa həyrhaḥliḳ ḳilidioɣan kixi moḥtajliḳ tartmas;
Lekin ḥajətmənni kərsimu kərməskə saloɣan kixi kəpligən ḳaroɣixḳa uqrar.
28 Yamanlar mərtiwigə qikṣa, halayik əzlirini ḳaqurar;
Lekin ular zawal tapsa, ḥəkḳaniylar rawaj tapar.

28:12 Pənd. 11:10,11
28:13 Zəb. 32:3, 5; 1Yuḥ. 1:9, 10
28:14 «Pərwərdigardin ḥərdaim ḳorḳup yürgən kixi xunqə bəhtliktur» — əyni tekisttə «Pərwərdigar» degən səz tepilmaydu. Xunga baxḳa birhil tərjimisi: «Gunaḥ ḳilixtin ḥərdaim ḳorḳup yürgən kixi».
28:17 «Uni ḥeqkim tosmisun!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ḥeqkim uningoɣa ḥimayə bolmisun!». Təwrat ḳanuni boyiqə adəmni tasadipiy eltürgən kixi «panaḥliḳ xəḥər»lərgə ḳaqsa bolatti. Əmma gunaḥi bar kixilər ḥaman xu xəḥərlərdin ḥimayə alalmaytti *(«Qəl.» 6:34-35ni kərüng)*.
28:20 Pənd. 13:11; 20:21; 23:4
28:21 «ḳət'iy bolmas» — ibraniy tilida «yahxi əməs».
28:21 Pənd. 18:5; 24:23
28:22 «Nəpsi toymas kixi» — ibraniy tilida «kəzi yaman kixi».
28:25 «Nəpsi toymioɣur kixi» — yaki «ḥali qong kixi».
28:25 Pənd. 13:10; 15:18; 29:22
28:27 Ḳan. 15:7,8,10; Pənd. 19:17; 22:9
28:28 Pənd. 28:12

29 [1] Ḳayta-ḳayta əyiblinip turup yənə boyni ḳattiḳlik ḳiloɣan kixi,
Tuyuḳsizdin dawalioɣusiz yanjilar.
[2] Ḥəḳḳaniylar güllənsə, puḳraliri xadlinar,
Ḳəbiḩlər ḩoḳuḳ tutsa puḳra nalə-pəryad kətürər.
[3] Danaliḳni səygən ooɣul atisini hux ḳilar;
Biraḳ paḩixilərgə ḩəmraḩ boloɣan uning mal-mülkini buzup-qaqar.
[4] Padixaḩ adalət bilən yurtini tinq ḳilar;
Biraḳ baj-seliḳ saloɣan bolsa, uni wəyran ḳilar.
[5] Өz yeḳinioɣa huxamət ḳiloɣan kixi,
Uning putlirioɣa tor təyyarlap ḳoyoɣandur.
[6] Rəzil adəmning gunaḩi əzigə ḳapḳan yasap ḳurar;
Biraḳ ḩəḳḳaniy kixi nahxilar bilən xadlinar.
[7] Ḥəḳḳaniy kixi miskinning dəwasioɣa kəngül bəlür;
Biraḳ yamanlar bolsa bu ixni qüxənməs.
[8] Ḥakawur kixilər xəḩərni ḳutritip dawaloɣutar;
Biraḳ aḳilanilər aqqiḳ oɣəzəplərni yandurar.
[9] Dana kixi əhməḳ bilən dəwalaxsa,
Əhməḳ ḩürpiyidu yaki külidu, nətijisi ḩaman tinqliḳ bolmas.
[10] Ḳanhorlar pak-diyanətliklərgə nəprətlinər;
Duruslarning jenini bolsa, ular ḳəstlər.
[11] Əhməḳ ḩərdaim iqidiki ḩəmmini axkara ḳilar;
Biraḳ dana əzini besiwalar.
[12] Ḥəkümdar yaloɣan səzlərgə ḳulaḳ salsa,
Uning barliḳ hizmətkarliri yaman əgənməy ḳalmas.
[13] Gaday bilən uni əzgüqi kixi bir zeminda yaxar;
Ḥər ikkisining kəzini nurlanduroɣuqi Pərwərdigardur.
[14] Yoḳsullarni diyanət bilən sorioɣan padixaḩning bolsa,
Təhti mənggügə məḩkəm turar.
[15] Tayaḳ bilən tənbiḩ-nəsiḩət balilaroɣa danaliḳ yətküzər;
Biraḳ əz məyligə ḳoyup berilgən bala anisini hijalətkə ḳaldurar.
[16] Yamanlar güllinip kətsə, naḩəḳlik kəpiyər;
Lekin ḩəḳḳaniylar ularning yiḳiloɣinini kərər.
[17] Ooɣlungni tərbiyilisəng, u seni aram tapḳuzar;
U kənglüngni səyündürər.
[18] Pərwərdigarning wəḩiysi bolmioɣan ələning puḳraliri yoldin qiḳip baxpanaḩsiz ḳalar;
Lekin Təwrat-ḳanunioɣa əməl ḳilidioɣan kixi bəhtliktur.

29:2 Pənd. 11:10; 28:12,28
29:3 Pənd. 10:1; 15:20; 28:7; Luḳa 15:13
29:4 «Biraḳ baj-seliḳ saloɣan bolsa,...» — yaki «biraḳ parihor bolsa,..».
29:7 Ayup 29:16
29:10 «Duruslarning jenini bolsa, ular ḳəstlər» — baxḳa birhil tərjimisi: «biraḳ duruslar ularning jenidin həwər alar».
29:11 Pənd. 14:33
29:13 «Gaday bilən uni əzgüqi kixi bir zeminda yaxar» — ibraniy tilida: «gaday bilən uni əzgüqi kixi bir-birigə yoluḳar».
29:13 Pənd. 22:2
29:14 Pənd. 20:28; 25:5
29:15 Pənd. 10:1; 13:24; 17:21,25; 22:15; 23:13
29:16 Zəb. 37:36; 58:10-11; 91:8
29:17 Pənd. 13:24; 22:15; 23:13,14
29:18 «yoldin qiḳip baxpanaḩsiz ḳalar» — bu ibarə ibraniy tilida ikki bislik bir səz bilənla ipadilənɣən.

19 Ḳulni səz bilənla tüzətkili bolmas;
U səzüngni qüxəngən bolsimu, etibar ḳilmas.
20 Aoŋzini basalmaydioŋan kixini kərgənmu?
Uningdin ümid kütkəndin, əhməḳtin ümid kütüx əwzəldur.
21 Kimki əz ḳulini kiqikidin tartip əz məyligə ḳoyup bərsə,
Künlərning biridə uning bexioŋa qiḳar.
22 Terikkək kixi jedəl-majira ḳozoŋap turar;
Asan oŋəzəplinidioŋan kixining gunaḥliri kəptur.
23 Məoŋrurluḳ kixini pəs ḳilar,
Biraḳ kəmtərlik kixini ḥərmətkə erixtürər.
24 Ooŋri bilən xerik boloŋan kixi əz jenioŋa düxməndur;
U soraḳqining guwaḥ berixkə agaḥlanduruxini anglisimu, lekin rast gəp ḳilixḳa petinalmas.
25 Insan balisidin ḳorḳux adəmni tuzaḳḳa qüxüridu;
Biraḳ kimki Pərwərdigaroŋa tayanoŋan bolsa, u bihətər kətürülər.
26 Kəp kixilər ḥəkümdardin iltipat izdəp yürər;
Biraḳ adəmning ḥəḳ-rizḳi pəḳət Pərwərdigarningla ḳolididur.
27 Naḥəḳlər ḥəḳḳaniylaroŋa yirginqliktur;
Durus yolda mangoŋan kixilər yamanlaroŋa yirginqliktur.

Agurning pənd-nəsiḥətliri

30 1 Təwəndikilər Yakəḥning ooŋli Aguroŋa wəḥiy bilən kəlgən səzlərdur:
Bu adəm Itiyəlgə, yəni Itiyəl bilən Ukaloŋa mundaḳ səzlərni degən: —
2 Mən dərwəḳə insanlar arisidiki əng nadini, ḥaywanoŋa ohxaxturmən;
Məndə insan əḳli yoḳ.
3 Danaliḳni ḥeq əgənmidim;
Biraḳ Əng Pak-Muḳəddəs Boloŋuqi ḥəḳḳidə sawatḳa igə boldum.
4 Kim ərxkə kətürülgən, yaki ərxtin qüxkən?
Kim xamalni ḳollirida tutḳan?
Kim sularni Əz tonioŋa yəgəp ḳoyoŋan?
Kim yər-zeminning qəgralirini bəlgiligən?
Uning ismi nemə? Uning Ooŋlining ismi nemə? Biləmsən-yoḳ?
5 Təngrining ḥərbir səzi sinilip ispatlinip kəlgəndur;
U Əzigə tayanoŋanlarning ḥəmmisini ḳoŋdaydioŋan ḳalḳandur.

29:20 Pənd. 26:12
29:21 «Künlərning biridə uning bexioŋa qiḳar» — baxḳa birhil tərjimisi «Ahirda u *(ḳul)* əzigə pərzənttək bolup qiḳar».
29:22 Pənd. 15:18; 26:21
29:23 Ayup 22:29; Pənd. 15:33; 18:12; Yəx. 66:2; Mat. 23:12; Luḳa 14:11; 18:14; Yaḳ. 4:6,10; 1Pet. 5:5
29:24 «...rast gəp ḳilixḳa petinalmas» — «Law.» 5:1ni kərüng.
29:24 Law. 5:1
29:25 «bihətər kətürülər» — ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu.
29:26 Pənd. 19:6
30:1 «wəḥiy bilən kəlgən səzlər» — ibraniy tilida «yükləngən səzlər» dəp ipadilinidu. Demək, Pərwərdigarning Agurning dil-roḥioŋa yükligən səzliri. **«Bu adəm»** — Yakəḥning ooŋli Agur. «Agur» degənning mənisi «topliouqi». Sulayman «Topliouqi» degən kitabta birnəqqə ḥekmət səzlərni topliouanoŋa ohxax, Agur bu babta birnəqqə ḥekmət səzlərni topliоŋan.
30:3 «Biraḳ Əng Pak-Muḳəddəs Boloŋuqi ḥəḳḳidə sawatḳa igə boldum — baxḳa birhil tərjimisi: «Əng Pak-Muḳəddəs Boloŋuqi ḥəḳḳidimu sawatim yoḳtur». Biz bu tərjimini ḳobul ḳilmaymiz, qünki təwəndiki ayətlərdə eniḳki, yazoŋuqi ḥəḳiḳətən Hudani tonuydu. Bizningqə uning təkitliməkqi boloŋini, igə boloŋan sawati yaloŋuz Hudaning wəḥiysi bilənla kəlgəndur.
30:4 Ayup 38:4; Zəb. 104:3; Yəx. 40:12
30:5 Zəb. 12:6-7; 18:30-31; 19:7-8; 119:140, 2Tim. 2:16

6 Uning səzlirigə ḩeq nərsə ḳoxma;
Undaḳ ḳilsang, U seni əyibləydu,
Sening yaloɣanqiliḳing axkarilinidu.

7 I Hudayim, Səndin ikki nərsini tiləymən;
Mən ølgüqə bularni məndin ayimioɣaysən: —
8 Sahtiliḳ wə yaloɣanqiliḳni məndin yiraḳ ḳiloɣaysən;
Meni gadaymu ḳilmay, baymu ḳilmay, bəlki eḩtiyajimoɣa layiḳla riziḳ bərgəysən.
9 Qünki ziyadə toyup kətsəm, Səndin yenip: «Pərwərdigar degən kim?» — dəp ḳelixim mumkin.
Yaki gaday bolup ḳalsam, ooɣriliḳ ḳilip, Sən Hudayimning namioɣa daoɣ kəltürüxim mumkin.

10 Hojayinining aldida uning ḳuli üstidin xikayət ḳilma,
Bolmisa u seni ḳaroɣap lənət ḳilidu, əyibkar bolisən.

11 Øz atisini ḳaroɣaydioɣan,
Øz anisioɣa bəht tiliməydioɣan bir dəwr bar,
12 Øzini pak qaoɣlaydioɣan, əməliyəttə məynətqilikidin ḩeq yuyulmioɣan bir dəwr bar,
13 Bir dəwr bar — aḩ, kibirlikidin nəziri nemidegən üstün,
Ḩakawurluḳidin ḩali nemidegən qong!
14 Uning ajizlar wə yoḳsullarni yalmap yutuwetidioɣan qixliri ḳiliqtək,
Eziḳ qixliri piqaḳtək boloɣan bir dəwr bar!

15 Zülükning ikki ḳizi bar, ular ḩərdaim: «Bərgin, bərgin» dəp towlixar.
Ḩərgiz toyunmaydioɣan üq nərsə bar, ḩərgiz ḳanaətlənməydioɣan tət nərsə bar, ular bolsimu:
—
16 Gər, tuoɣmas hotunning ḳarni,
Suoɣa toyunmioɣan ḳuroɣaḳ Yər.
Wə ḩərgiz «boldi, toydum» deməydioɣan ottin ibarət.

17 Atisini məshirə ḳilidioɣan,
Anisini kəmsitidioɣan kəzni bolsa,
Ḳaoɣa-ḳuzoɣunlar qoḳular,
Bürkütning balilirimu uni yər.

18 Mən üqün intayin tilsimat üq nərsə bar;
Xundaḳ, mən qüxinəlməydioɣan tət ix bar: —
19 Bürkütning asmandiki uqux yoli,
Yilanning taxta beoɣirlap mangidioɣan yoli,
Kemining dengizdiki yoli wə yigitning ḳizoɣa axiḳ boluxtiki yolidur.

20 Zinahor hotunning yolimu xundaḳtur;

30:6 Ḳan. 4:2; 12:32; Wəḩ. 22:18
30:13 «Ḩakawurluḳidin ḩali nemidegən qong!» — ibraniy tilida «Ularning ḳapaḳliri nemanqə kətürülgən!».
30:13 Pənd. 6:17
30:14 Pənd. 12:18
30:15 «zülük» — su iqidə yaxaydioɣan ḳanhor bir hil parazittur.
30:16 «Gər» — muxu yərdə «gər» ibraniy tilida «xeol», yəni «təḩtisara», ølüklərning roḩliri ḳiyamət künini kütidioɣan yərni kərsitidu.

U bir nemini yəp bolup aoŋzini sürtüwətkən kixidək: «Mən ḥeqḳandaḳ yamanliḳni ḳilmidim!» — dəydu.

[21] Yər-zemin üq nərsə astida biaram bolar;
U kətürəlməydioŋan tət ix bar: —
[22] Padixaḥ boloŋan ḳul,
Tamaḳḳa toyoŋan ḥamaḳət,
[23] Nəprətkə patḳan, ərgə təgkən hotun,
Өz hanimining ornini baskan dedək.

[24] Yər yüzidə teni kiqik, lekin intayin əḳillik tət hil janiwar bar: —
[25] Qəmülilər küqlük həlk bolmisimu, birak yazda ozuk təyyarliwelixni bilidu;
[26] Suoŋurlar өzi ajiz bir ḳowm bolsimu, hada taxlarning arisioŋa uwa salidu;
[27] Qekətkilərning padixaḥi bolmisimu, lekin ḳatar tizilip rətlik mangidu;
[28] Kəslənqükni ḳol bilən tutuwaloŋili bolidu,
Lekin han ordilirida yaxaydu.

[29] Ḳədəmliri ḥəywətlik üq janiwar bar,
Kixigə zoḳ berip mangidioŋan tət nərsə bar: —
[30] Ḥaywanatlar iqidə əng küqlük, ḥeq nemidin ḳorḳmas xir,
[31] Zilwa bəygə iti,
Tekə,
Wə puḳraliri ḳollaydioŋan padixaḥdur.

[32] Əgər sən əhməḳlik ḳilip өzüngni bək yuḳiri orunoŋa ḳoyuwaloŋan bolsang,
Wə yaki təlwə bir oyda boloŋan bolsang,
Ḳolung bilən aoŋzingni yum!
[33] Kala süti ḳoqulsa serik may qiḳar;
Birining burni mijilsa, ḳan qiḳar;
Adawət ḳozoŋap intiḳam oylisa jedəl-majira qiḳar.

Padixaḥḳa nəsiḥət

31 [1] Təwəndikilər, padixaḥ Ləmuəlgə uning anisi arḳiliḳ wəḥiy bilən kəlgən sөzlərdur; anisi bu sөzlərni uningoŋa өgətkən:

30:20 «Mən ḥeqḳandaḳ yamanliḳni ḳilmidim!» — zinahor hotunning yolining ajayibliḳi bolsa өzining op'oquḳ gunaḥini ḥeq tonumaydioŋanliḳidin ibarət.
30:23 «Nəprətkə patḳan» — yaki «nəprətlik», «nəprətləngən».
30:25 Pənd. 6:8
30:31 «zilwa bəygə iti» — yaki «bəygə eti» — ibraniy tilida bu sөz bək az uqraydu. **«puḳraliri ḳollaydioŋan padixaḥdur»** — baxḳa ikki hil tərjimisi: «Aoŋdurulmas wə өrülməs padixaḥdur» yaki «Өz ḳoxunini baxlioŋan padixaḥdur».
30:31 Ayup 39:19-28
30:32 «Ḳolung bilən aoŋzingni yum!» — bəlkim ibraniy tilida «boldi, bəs!» degən mənini berix mumkin.
30:32 Ayup 21:5
30:33 «Kala süti ḳoqulsa ... birining burni mijilsa.... adawət ḳozoŋap intiḳam oylisa ...» — bu jümlidiki «ḳoqulsa» «mijilsa» wə «ḳozoŋap ... oylisa» ibraniy tilida ohxax bir peil bilən ipadilәngən.
31:1 «Padixaḥ Ləmuəl» — bəzi alimlar «Ləmuəl»ni Sulaymanning anisi Bat-Xeba uningoŋa ḳoyoŋan ləḳəm, dəp ḳaraydu. Israil üstidin ḥeküm sürgüqilər arisida «Ləmuəl» isimlik bir padixaḥ bizgə naməlum. «Ləmuəl» degənning mənisi: «Huda

[2] I ooɣlum, i mening amriḳim, ḳəsəmlər bilən tiligən arzuluḳum, mən sanga nemə dəy?
[3] Küq-ḳuwwitingni ayal-hotunlar təripigə sərp ḳilmioɣin;
Yaki padixaḩlarnimu wəyran ḳilidioɣan ixlaroɣa berilgüqi bolma!
[4] I Ləmuəl, xarab iqix padixaḩlaroɣa layiḳ əməs,
Əmirlərgimu ḩaraḳḳa humar bolux yaraxmas.
[5] Bolmisa ular xarab iqip, muḳəddəs bəlgilimilərni untup,
Bozək bəndilərning ḩəḳḳini astin-üstün ḳiliwetixi mumkin.
[6] Küqlük ḩarak əlgüsi kəlgənlərgə, ḩəsrətkə qəmgənlərgə berilsun!
[7] Ular xarabni iqip, miskinlikini untup,
Ḳaytidin dərd-əlimini esigə kəltürmisun!
[8] Əzliri üqün gəp ḳilalmaydioɣanlaroɣa aoɣzingni aqḳin,
Ḩalak bolay degənlərning dəwasidə gəp ḳil.
[9] Süküt ḳilma, ular üqün lilla ḩəküm ḳil,
Ezilgənlərning wə miskinlərning dərdigə dərman bol.

Pəzilətlik ayal

[10] |א| Pəzilətlik ayalni kim tapalaydu?
Uning ḳimmiti ləəl-yaḳutlardinmu zor exip qüxidu.
[11] |ב| Erining kəngli uningoɣa tayinip hatirjəm turidu,
U boloɣaqḳa erining aloɣan oljisi kəm əməstur!
[12] |ג| U əmür boyi erigə wapadar bolup yahxiliḳ ḳilidu,
Uni ziyanoɣa uqratmaydu.
[13] |ד| U ḳoy yungi wə kəndir tepip,
Əz ḳoli bilən jan dəp əjir ḳilidu.
[14] |ה| U soda kemilirigə ohxax,
ailini beḳixtiki ozuḳ-tülüklərni yiraḳ jaylardin toxuydu.
[15] |ו| Tang yorumasta u ornidin turidu,
ailisidikilərgə yeməklik təyyarlaydu,
Hizmətkar-dedəklərgə nesiwisini təḳsim ḳilidu.
[16] |ז| U bir parqə etizni əzi kərüp alidu;
Ḳoli bilən yioɣḳan daraməttin u bir üzümzar bina ḳilidu.
[17] |ח| Ixḳa ḳarap u belini küq bilən baoɣlar,
Biləklirini küqləndürər;
[18] |ט| Əz ixining paydiliḳliḳioɣa kəzi yetər,
Keqiqə qirioɣini əqürməy ix ḳilar.

üqün». **«wəḩiy bilən kəlgən sözlər»** — əgər bu bab Agurning *(30:1)* səzining dawami bolsa, undaḳta «wəḩiy bilən kəlgən səzlər» Pərwərdigarning Agurning «dil-roḩioɣa yükligən səzliri»ni ng dawamini kərsitidu.
31:2 «I mening amriḳim» — ibraniy tilida «I baliyatḳumning balisi!». **«ḳəsəmlər bilən tiligən arzuluḳum!»** — ibraniy tilida «I ḳəsəmlirimning balisi!».
31:3 «ayal-hotunlar təripigə» — demək, jinsiy ḩəwəslərgə.
31:3 Ḳan. 17:17
31:7 «Ular xarabni iqip, ... ḳaytidin dərd-əlimini esigə kəltürmisun!» — bu səzlər kinayilik, ḩəjwiy boloɣini bilən, mskinlərning xarab iqix səwəbigimu ḩesdaxlik bildüridu. Lekin ayət ularning xundaḳ ḳilidioɣanliḳini ḩərgiz təstiḳlioɣan əməs. Kəzdə tutuloɣini ḩəküməarlarning eoɣir məs'uliyitidin ibarəttur.
31:9 Law. 19:15; Ḳan. 1:16
31:10 «pəzilətlik ayalni kim tapalaydu?...» — keyinki 22 ayət xeir bolup, ibraniy tilida alaḩidə xəkilgə igə. Ibraniy yeziḳida 22 ḩərp bar. Bu 22 ayətning ḩərbiri ibraniy elipbə tərtipigə asasən baxlinidu *(məsilən, uyoɣur tili bolsa, a-, ə-, b- ḳatarliḳ ḩərplər bilən baxlanoɣanoɣa ohxax)*.
31:10 Pənd. 12:4
31:15 «... nesiwisini təḳsim ḳilidu» — yaki «... ixni təḳsim ḳilidu».

19 |י| U ḳolliri bilən qaḳni qərər,
Barmaḳliri yip urquḳini tutar.
20 |כ| Ajizlaroŋa yardəm ḳolini uzitar;
Ḥajətmənlərgə ḳollirini sozar.
21 |ל| Ḳar yaoŋḳanda u ailisi tooŋruluḳ əndixə ḳilmaydu,
Өyidikilərning ḥəmmisigə ḳizil kiyimlər kiydürülgən.
22 |מ| Kariwat yapḳuqlirini өzi toḳuydu;
Өzining kiyim-keqəkliri kanap wə səsün rəhttindur.
23 |נ| Erining xəḩər dərwazilirida abruyi bar;
Xu yərdə u yurttiki aḳsaḳallar ḳataridin orun alidu.
24 |ס| U nəpis kanaptin kiyim-keqək tikip uni satidu;
Bəlwaoŋlarni tikip sodigərlərni təminləydu.
25 |ע| Kiyimi küq-ḳudrət wə izzət-ḩərməttur;
U keləqəkkə ümid bilən külüp ḳaraydu.
26 |פ| Aoŋzini aqsila, dana səz ḳilidu,
Tilida meḩribanə nəsiḩətlər bar.
27 |צ| ailisidiki ixlardin daim həwər alidu,
Bikaroŋa nan yeməydu.
28 |ק| Pərzəntliri ornidin turup uningoŋa bəht-bərikət tiləydu;
Erimu mubarəkləp uni mahtap: —
29 |ר| «Pəzilət bilən yaxioŋan ayallar kəptur,
Birak sən ularning ḥəmmisidinmu exip qüxisən» — dəydu.
30 |ש| Güzəllik seḩri aldamqidur,
Ḥəsn-jamalmu pəḳət bir kəpük, halas,
Pəḳət Pərwərdigardin ḳorḳidioŋan ayalla mahtilidu!
31 |ת| U өz meḩnitining mewiliridin bəḩrimən bolsun!
Əjirliri uni dərwazilarda ḥərmət-xəḩrətkə erixtürsun!

31:23 «Erining xəḩər dərwazilirida abruyi bar» — kona ərp-adətlər boyiqə, yurttiki aḳsaḳallar xəḩər dərwazida yioŋin eqip sot ḳilatti.
31:31 «Əjirliri uni dərwazilarda ḥərmət-xəḩrətkə erixtürsun!» — yuḳiriḳi izaḩatta deyilgəndək, xəḩər dərwaziliri aḳsaḳallar olturidioŋan orun bolup, jəmiyətning əng yuḳiri dərijisini bildüridu.

Ḳoxumqə səz

Pənd-nəsiḥətlərdə tiloɣa elinoɣan bəht-bərikətlər wə ularning Hudaning Israil həlḳi bilən tüzgən əḥdisi bilən boloɣan munasiwiti

Oḳurmənlər «Pənd-nəsiḥətlər»də Hudaning əmrlirini qing tutup əməl ḳiloɣanlaroɣa nuroɣun bəht-bərikətlərni, jümlidin bayaxatliḳ, salamətlik wə uzun ömürni beridioɣanliḳi tooɣrisidiki altundək wədilirini bayḳioɣan bolsa kerək. Məsilən: —

«**I ooɣlum, təlimimni untuma,**
Degənlirimni ḥəmixə kənglüngdə qing tut.
Qünki u sanga bərikətlik künlər, uzun ömür,
Hatirjəmlik ḳoxup beridu» (3:1-2)
«**Özüngni əḳilliḳ sanima;**
Pərwərdigardin əyminip, yamanliḳtin yiraḳ bol.
Xundaḳ ḳiloɣiningda, bu ixlar dərdinggə dərman,
Ustihanliringoɣa yilik bolidu.
Pərwərdigarning ḥörmitini ḳilip mal-dunyayingdin ḥədiyələrni sunoɣin,
Etizingdin tunji qiḳḳan məḥsulatliringdin uningoɣa atioɣin;
Xundaḳ ḳiloɣiningda, ambarliring axliḳḳa tolup taxidu,
Xarab kəlqəkliringdə yengi xarab exip-texip turidu» (3:7-10).

Bəzi izaḥatlirimizda kərsətkinimizdək, bu wədilərning asasi Hudaning Musa pəyoɣəmbərning wasitisi arḳiliḳ Israil həlḳi bilən tüzgən əḥdisidur. Əḥdining asasiy məzmuni: «Mening awazimoɣa ḳulaḳ salsanglar, Mening əmrim boyiqə mangsanglar, Mən silərni bərikətləymən, ḳooɣdaymən; əmma Manga ḳulaḳ salmisanglar, undaḳta Mening tərbiyə jazalirim astioɣa kelisilər» degəndək bolidu («Mis.» 19:6-7, «Law.» 26-bab, «Ḳan.» 28-babni kərüng). Israil həlḳi əḥdə boyiqə yaxioɣan bolsa, undaḳta ularning zemini baroɣanseri yengi bir «Erəm baoɣqisi»dək bolup kətkən bolatti wə ular muyəssər boloɣan səltənət arḳiliḳ Huda bu bəht-bərikətni pütkül dunyaoɣa yətküzgən bolatti; Ibraḥimoɣa wədə ḳiloɣinidək: — «**Sən arḳiliḳ yər yüzidiki barliḳ ailə-ḳəbililər bəht-bərikət tapidu!**» («Yar.» 12:3).

Biz bu ixlar tooɣrisida təwəndikilərni bayḳaymiz: —

(1) Oḳurmənlər Təwrattiki tarihiy ḳisimlardin baykiyalayduki, Israil Hudaning əḥdisidə turoɣan əməs. Ḥətta Huda ularning yenioɣa ḥəḳiḳiy padixaḥini, yəni Məsiḥini əwətkəndə, ular uni ḳobul ḳilixning ornioɣa uni rət ḳilip: «**Rim imperatori Ḳəysərdin baxḳa ḥeq padixaḥimiz yoḳtur!**» dəp warḳirioɣan («Yḥ.» 19:5).

Xuning bilən, gərqə ihlasmən adəmlərla «Pənd-nəsiḥətlər»də kərsitilgən bəht-bərikətlərni kərgən bolsimu, lekin pütkül əl ularoɣa muyəssər bolmay kəldi. Uning üstigə, ihlasmənlər bəzidə Hudaning «Pənd-nəsiḥətlər»diki wədiliri boyiqə əslidə kərüxkə tegixlik bəht-bərikətlərdin baxḳilarning gunaḥliri tüpəylidin məḥrum boldi. Daniyal pəyoɣəmbər buning bir misalidur. Uning künliridə, Israil həlḳi gunaḥliri tüpəylidin Babiloɣa sürgün ḳilindi. Daniyal əzi ihlasmən yigit bolup, ularning butpərəslikigə ḥəmraḥ bolmioɣan bolsimu, yənila ular bilən japa tartip, Babiloɣa sürgün boloɣan. Xu yərdə uning etiḳadi kəp sinaḳlaroɣa duq kəlgəndin keyin u «Pənd-nəsiḥətlər»də wədə ḳilinoɣan bəht-bərikətlərning kəpini, yəni uzun ömür, Hudaning

baxpanaḩliḳi wə bayaxatlıḳni kərgən. Təwrat dəwridə, Hudaning muḳəddəs bəndilirining tarihliridin kəpi uningkidək boloɣan bolsa kerək.

(2) Əmdi Injil dəwridiki etiḳad ḳiloɣuqilar «Pənd-nəsiḩətlər»də wədə ḳilinoɣan xu bəht-bərikətlərgə muyəssər bolamdu?

«Korintliḳlaroɣa (2)»də mundaḳ oḳuymiz: «**Qünki Hudaning ḳanqilik wədiliri boluxidin ḳət'iynəzər, ular Uningda** (yəni Məsiḩdə) **«bərḩəḳ»tur, wə biz arḳiliḳ Uningdimu Hudaoɣa xan-xərəp kəltüridioɣan «Amin» bardur**» (1:20).

Biz xuni xəksiz deyələymizki, Huda Israiloɣa wədə ḳiloɣan jismaniy jəḩəttiki bəht-bərikətlər Өzigə etiḳad ḳiloɣuqilaroɣa «yengi asman, yengi zemin»da mutləḳ əməlgə axurulidu — uzun ömür (əməliyəttə «mənggülük ḩayat»), saḳ-salamət bir tən (yepyengi bir tən, uningda ḩeq aoɣriḳ-silaḳ, yioɣa-zar yaki azab bolmaydu — «1Kor.» 15:50-54, «Wəḩ.» 7:17, 21:4) wə sanaḳsiz baylıḳ bolidu («1Kor.» 2:9). Ḩazirḳi dəwrimizdə bolsa Hudaning muddia-məḳsiti roḩ-ḳəlbdə ḩər jəḩəttin Өzigə ohxax, «Өzining süriti» boloɣan bir ḳowmoɣa igə bolux, xundaḳla ularoɣa barliḳ roḩiy bəht-bərikətlirini yətküzüxtin ibarəttur («əf.» 1:3). Bu bəht-bərikətlərning ḳimmiti ḩərḳandaḳ jismaniy bəht-bərikətlərning ḳimmitidin asmanning zemindin yuḳiri boloɣinidək yuḳiri turidu. Өz həlḳi muxu bəht-bərikətlərgə muyəssər ḳilinix üqün ḩərtürlük azab-oḳubətlərgə duq kelidu wə dərwəḳə ularning etiḳadining paklinixi wə tawlinixi üqün xundaḳ boluxi kerək (məsilən, «Zəbur» 94:1-7ni kərüng). Rəbbimizning Өz söz-kalamini ḳobul ḳilip etiḳadḳa kirgənlarning əḩwali tooɣrisidiki sözlirini kərüng: «**Söz-kalamni dəp ḳiyinqilik yaki ziyankəxlikkə** (uqrimay ḳalmaydu)... **uqrioɣinida**...» («Mat.» 13:21). Biz Uningoɣa əgəxkən bolsaḳ, ḩərtürlük azab-oḳubətlərgə yüzlinixkə təyyar turuximiz lazimliḳi tooɣrisidiki Uning baxḳa sözlirini kərüng (məsilən, «Mat.» 10:38, 16:24, «Mar.» 8:34) wə xundaḳla Petrus, Yaḳup, Pawlus wə barliḳ rosullarning bu ix tooɣrisidiki sözlirinimu kərüng (məsilən, «Ros.» 14:22, «Rim.» 5:3, «Kol.» 1:24, «Fil.» 1:29, «1Tes.» 2:13-16, «2Tes.» 1:4, «2Tim.» 2:3, «1Pet.» 1:6, 1:19-24, «Yaḳ.» 5:10). Hudaning bu azab-oḳubətlərdə nuroɣun muddia-məḳsətliri bardur (məsilən, «Kolossiliklərgə»diki «ḳoxumqə söz»imizdiki 1:24 tooɣruluḳ xərḩlirimizni kərüng). Uning üstigə barliḳ etiḳadqilar Hudaning «tərbiyilik jazaliri»oɣa uqraydu (məsilən, «Ibr.» 12:5-17 bilən «Pənd.» 3:11-12, «2Kor.» 5:9, «1Kor.» 5:1-5, 10:26-34ni kərüng).

Xundaḳ deginimiz bilən ḩərbir etiḳadqioɣa «Pənd-nəsiḩətlər»də berilgən barliḳ nəsiḩətning mənggülük ḳimmiti bardur. Өzini rəzilliktin saḳlaxḳa, aldam haltioɣa qüxməslikkə wə aldamqilarni pərḳ etixkə, əz ailisidikilərdin obdan həwər elixḳa, ularoɣa tərbiyə berixkə wə barliḳ ixlirining ronaḳ tepixioɣa, xundaḳla xular arḳiliḳ ularda Hudaoɣa xan-xərəp kəltürüxkə wə baxḳilaroɣa yardəm yətküzüxkə kimgə danaliḳ kerək bolmisun? Bu ḳimmətlik ḩəḳiḳətlər məzkur kitabta tepilidu. Kimki əzini xularning iqigə qəküp, uni əzigə singdürsə, insanlar arisida danaliḳ wə bilimning baylıḳliri bilən toloɣan əng bay adəm bolidu.

Uning üstigə, əz kəzimiz bilən kərgəndək, «Pənd-nəsiḩətlər»diki ḩəḳiḳətlərni ḳobul ḳiloɣanlarning biz muzakirə ḳiliwatḳan xu jismaniy bəht-bərikətlərgimu (bolupmu salamətlik jəḩəttin) nesip bolidioɣan əḩwallar az əməs.

«Pənd-nəsiḩətlər»də kəp səzlər nemixḳa kərünüxtə ḳiz-ayallarоԓa əməs, bəlki ərlərgila nixan ḳilinidu?

Bu yərdə bu soaloԓa səḩipə qəklimisi bilən toluḳ jawab berəlməymiz. Əmma xuni eniḳ deyiximiz kerəkki, Muḳəddəs Kitabtiki barliḳ təlimlərgə asasən ərlər wə ayallarning ḩərbiri Huda aldida ohxax ḳimmətliktur. Roḩiy jəḩəttin ərlər bilən ayallar otturisida ḩeqḳandaḳ pərḳ yoḳtur. Məsiḩ barliḳ insanlar üqün, ərlər üqün, ayallar üqün əldi; əlümdin tirilixtə ərlər bilən ayallar otturisida pərḳ bolmaydu (məsilən, «Mat.» 22:30 wə «1Kor.» 11:1-16ni wə xu məktuptiki «ḳoxumqə səz»imizni wə xu ayətlər üstidə tohtaloԓinimiznimu kərüng).

Ḩalbuki, əy iqidə Huda ərni ayalioԓa, xundaḳla ailisidiki barliḳ kixilərgə bax ḳiloԓan (yənə «1Kor.» 11:1-16ni wə xu məktuptiki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng). Xunga ailidə ər kixining kəprək jawabkarliḳi bardur. «Yengi əḩdə»ni ḳobul ḳioԓanlar, yəni Hudaning nijatliḳi bilən «yengi ḳəlb wə yengi roḩ»ni ḳobul ḳiloԓanlar tooԓruluḳ Huda: «**Təwrat-ḳanunlirimni ularning iqigə salimən, ḩəmdə ularning ḳəlbigimu yazimən**» wə «**Ularning ḩəmmisi, yəni əng kiqikidin qongioԓiqə meni bilip boloԓan bolidu**» dəydu («Yər.» 31:31-34). Xunga əydiki muḩim ḳararlarda Hudaning Muḳəddəs Roḩi Өz iradisi tooԓruluḳ ḩəm ər kixining ḳəlbidə ḩəm ayal kixining ḳəlbidə guwaḩliḳ beridu, dəp ixinimiz; ḳararlarning tüp ḩoḳuḳi wə məs'uliyiti bolsa yənila ər kixidə turidu, əlwəttə.

Təwrat dəwridə Israil həlḳidə ḳizlar yatliḳ boloԓuqə adəttə atisining əyidin kəp qiḳmay turatti. Өzliri üqün ḳarar ḳilalaydioԓan ixlarning dairisi səl qəklik idi. Xunga «Pənd-nəsiḩətlər»diki jekiləxlər wə nəsiḩətlərning kəpinqisi əzlirining əyidiki ixlaroԓa məs'ul boloԓan ərlərni nixan ḳilidu. Ərlər məzkur kitab boyiqə əydiki ixlarni səmimiylik, adilliḳ wə kəyümqanliḳ bilən bejirsə, ḳaysi ayal yaki ḳiz narazi bolidu yaki aoԓrinidu? Ḩalbuki, bügünki jəmiyəttə yengi ḳəlb wə yengi roḩni ḳobul ḳiloԓanlaroԓa nisbətən, ər bolsun, ayal bolsun «Pənd-nəsiḩətlər»diki səzlər ohxaxla muḩim rol oynaydu wə tolimu ḳimmətliktur.

Oḳurmənlər kərgəndək, «Pənd-nəsiḩətlər»də ḳiz-ayallarni «təwən kərüx» yaki «kəmsitix» məwjut əməstur. Balilarning jismaniy wə roḩiy jəḩəttin saoԓlam boluxi wə yahxi qong boluxida atining təlim-tərbiyisi ḩəm anining təlim-tərbiyisi ohxaxla muḩim ikənliki eniḳ kərülidu (1:8, 6:20, 30:17, 31:1). 1:20-33də, 4:1-13də, 8-bab wə 9-babta «Danaliḳ» adəmləxtürülgən bolup, ayal kixi süpitidə səzləydu. «Pənd-nəsiḩətlər»diki bəzi ḩekmətlik səzlər dikḳitimizni pəzilətlik ayal kixining əz pəziliti wə nomusini saḳlax üqün kürəx ḳilidioԓanliḳioԓa tartidu (bu kürəxlər bəzi waḳitlarda yoxurun bolidu — məsilən, 11:16). Ahirḳi 31-babta «pəzilətlik ayal»ni bayan ḳiloԓan güzəl xeirni kərimiz (31:10-31). Erining uningoԓa toluḳ ixənqi boloԓaqḳa (31:11), əy iqidə uning ḳarar ḳilix ḩoḳuḳi wə ərkinliki barliḳi kərülidu wə eri dərwəḳə uning tirixqanliḳi wə aldin kərərliki bilən kəp payda kəridu. U esil rəhtlərni tallap setiwelip, əyidikilərgə kiyimlərni tikip beridu wə kiyim tikip satidu (31:13-14, 21-22, 24); u kəmbəoԓəllərgə kəp həyr-sahawətlik ḳilidu; ḩətta bir parqə yərnimu əz kəzi bilən kərüp setiwalidu (31:16). Muxundaḳ ərkinlik wə ixənq boloԓan ər-ayalliḳ munasiwət ḩəḳiḳətən bəhtlik munasiwəttur; wə dərwəḳə Huda bilən yeḳin alaḳidə yaxay degənlər üqün, Uning ər-ayalliḳ munasiwəti tooԓrisidiki iradisi dəl xundaḳ boluxtur.

Təwrat 21-ḳisim

«Ḥekmət toplioʏuqi»

Kirix səz

Ḥayatliḳning əhmiyiti nemə?

Oḳurmənlər aldidiki bu kitab «muḳəddəs yazmilar» iqidiki alahidə kitablarning biri. Kitabning awwalḳi jümliliri bizgə uning yazoʏuqisining Sulayman padixah ikənlikini bildüridu. Məzkur kitab ḥayatning əhmiyitini izdəx tooʏrisida yeziloʏan; kərünüxtə u ümidsizlikkə toloʏan bir kitab — biwasitə yaki yoxurun soallarni, jawabsiz yaki «yerim jawablik» soallarni soraydioʏan kitabtur. Toluḳ Muḳəddəs Kitabning türlük ḳismiliri arisida bəlkim Hudadin ḳorḳmaydioʏan «ḥazirḳi zaman kixiliri» uni əzigə əng tonux, əz kəzḳarixi wə ḥessiyatlirioʏa əng yiḳin dəp ḳarixi mumkin. Kərünüxtə kitab mutləḳ ümidsizlikkə toloʏan bir bayan bilən baxlinidu: «**Bimənilik üstigə bimənilik! Bimənilik üstigə bimənilik! Ḥəmmə ix bimənilikturʼ!**». «Məwjudiyətizm pəlsəpisi («eksistentsializm» dəpmu atilip, Fransiyə pəylasopi Zon Pawil Satirning kəz ḳaraxlirida gəwdiləndürülgən) yengi pəyda boloʏan» dəydioʏan kixilər jəzmən «Ḥekmət toplioʏuqi» degən kitabni ḥeq oḳup baḳmioʏanlardur. Israil padixahi Sulayman bexidin ḥərhil sərgüzəxtlərni ətküzgən, kəp təjribilərgə erixkən adəm; u ḳurulux, yeza igilik, baoʏwənqilik, ilim-pən ḳatarliḳ ḥərhil saḥələrdə imkaniyətning bariqə oylioʏanlirini yoloʏa ḳoyup sinaydu, andin ətkür zeḥnini ixḳa selip, uningdin ḳandaḳ muwapiḳ hulasilərni qiḳaroʏili bolidioʏanliḳi üstidə oylinidu.

Ḥayatliḳning əhmiyiti tooʏrisida qongḳur izdəngən, xundaḳla hudasiz ətkən ḥayattiki ixlarning biməniliki tooʏrisida qongḳur qüxənqigə igə boloʏan adəmlərning iqidə Sulaymandək küqlük kitab yazoʏudək baxḳa bir adəm bolmisa kerək. Uningda xarait, baylik, Huda təḳdim ḳiloʏan alahidə kalla-zeḥin wə danaliḳ, həlḳʼaraliḳ alaḳilər wə əng muḥimi yetərlik waḳit bar idi (qünki Huda uni wə uning padixahliḳini aman-esənlik bilən bərikətligən). Uning üstigə atisi Dawut pəyoʏəmbər Hudaning yaratḳan məjizilirini wə Uning ajayib muamilisini kərgən intayin təjribilik kixi idi. Birak ḥayatliḳning əhmiyitini izdigüqilərning kəpinqisigə nisbətən muxundaḳ muwapiḳ xaraitlar əsla bolmasliḳi mumkin; huddi Sulayman padixah əzi eytḳandək: «**Padixaḥtin keyin turidioʏan adəm nemə ḳilalaydu — ḳilsimu alliḳaqan ḳilinoʏan ixlardin ibarət bolidu, halas!**» (12:2).

«Ḥekmət toplioʏuqi» degən kitab tooʏruluḳ ixəngüqilər ikki hil ənʼəniwiy kəzḳaraxta bolup kəlgən: —

Birinqi hil kəzḳaraxta, Sulayman padixah əzi ḳoyoʏan təs soallaroʏa beridioʏan jawabni bilməskə saloʏan. Bundaḳ boluxi ḳəstən, aḳillik bilən boloʏandur. Uning muddiasi xuki, bu arḳilik oḳurmənning dikḳitini oylioʏanidi. Xuningdək u oḳurmənlərgə bir ḳatar «yerim hulasə»ni ḳalduridu; bumu uning ḳəstən ḳiloʏini; u oḳurmənlərni əzi oylinip hulasigə kəlsun wə xuning bilən Hudadin ḳorḳsun dəp ümid ḳilidu.

«Ḥekmət topliɵuqi»

Ikkinqi hil kəzkaraxta, Sulayman padixah məzkur kitabni əzining əhlakiy qüxkünləxkəndə yazoɵan. Xu səwəbtin u sorioɵan soallarning jawabini əzimu bilməydu yaki bolmisa u əslidə bu ixlar tooɵruluk əzləxtürgən ətkür qüxənqilərdin məhrum boloɵan. Birak kitab Ḥəmmigə Kadir Boloɵuqining pilan-iradisi wə buyruki bilən, Hudani dost tutmioɵan ḥayatning tolimu əhmiyətsilikigə guwahqilik bolsun dəp yezioɵan, xundakla Mukəddəs Kitab iqigə elinoɵan. Kitabtiki «yerim hulasilər» əslidə Sulaymanni tehimu kəp ḥəkikətkə yetəklixi kerək idi; birak uning əhlakiy qüxkünləxkəqkə, xundak bolmidi. Ḥalbuki, Ḥəmmigə Kadir Boloɵuqining ḥəmmə ixni baxkuroɵuqi koli bilən muxu «yerim hulasilər» okuoɵan insanni oylinixka, xuningdək Əzidin korkuxka oyoɵitixning korali boluxi üqün kitabda kalduruloɵan.

Kaysi kəzkarax tooɵra boluxidin kət'iynəzər, Hudaning kitabka nisbətən məksət-muddiasi ohxaxtur. Birinqi kəzkarax boyiqə, Sulayman kayoɵu iqidə bolup muxu jawabi bolmioɵan soallarni sorioɵan wə yazoɵan wakitida ḥəkikətən ularning jawablirini bilmigən; birak u yənila Hudaning muxu kitabni «yazoɵuqi korali» idi. Ikkinqi kəzkarax boyiqə, u jawablirini qüxəngən, birak danalik bilən jawabini bayan kilmioɵan. Bu qaoɵda u anglik ḥalda Hudaning korali boloɵan bolidu. Ikki kəzkaraxning birdinbir pərki xuki, u bolsimu, Hudaning anglik yaki angsiz korali boloɵanlikidin ibarət, halas. Əzimiz ikkinqi pikirgə mayilmiz, birak əməliyət ikki pikirning otturisida boluximu mumkin. «Koxumqə səz»imizdə bu tooɵruluk yənə tohtilimiz.

Hudadin korkuxni «konilik, katmallik, wakti ətkən» dəp karaydioɵan ḥazirki zamandiki kəpinqə kixilərning kəngli ḥayatning əhmiyətisizlikidin tolimu biaram bolup, qongkur kanaətsizliktə turmakta. Bundak ḥalət danglik fransuz rəssam Gawginning ḥayatida dəhxətlik ḥalda roxən gəwdilənggənidi. «Ḥekmət topliɵuqi»tək, u ḥayatining əhmiyitini izdəp: «Kanqə kəp sərgüzəxtlərni beximdin ətküzsəm xunqə yahxi» degən muddiada bala-kakilirini ḥəm yurtini taxlap «Tinq Okyan»diki «Erəm baoɵqisi»dək illik wə güzəl Tahiti arilioɵa səpər kildi. Xu yərdə u «Ḥəkikiy ləzzətni tetip bakay» dəp yərlik kixilərningkidək «iptidaiy turmux»ni ətküzüxkə baxlioɵan. Tahitilik bir ayal bilən billə turoɵan wə uningdin baxka nuroɵun kiz-ayallar bilən axna oynioɵan. Birak u izdigən «qong ləzzət» ḥərdaim uningdin kəqip yürgən. U «Kəyərdin? Kaysi? Kəyərgə?» namlik əng ahirki rəsimni sizoɵan (u rəsimni ḥərkaysi kitabhanidin tapkili bolidu). U rəsimdə insanning ḥayatining ḥərbir baskuqioɵa, yəni «yax», «ottura yax» wə «kəri» degən baxkuqioɵa kəzləp turoɵan alwastidək ḥaywanlarning jəsətlirini ozuk kilidioɵan bir tapkuxni sürətligən. U rəsimni sizip bolup əzini əltürüwaloɵan.

«Ḥazirki zaman kixiliri»ning «Ḥekmət topliɵuqi» degən kitabni kanqilik asan kobul kilalaydioɵanlikі tərjimanlardin birigə addiy bir wəkədə mujəssəm boldi. Bu tərjiman iqkiridə bir hənzu Məsihiy ailining əyidə meḥman boluwatkanda boloɵan ix. 1950-yilidin baxlap heli uzunoɵiqə, hənzu Məsihiy jamaətliridə ibadət sorunlirioɵa ixlətkudək ḥeqkandak «mədhiyə nahxa» kitabqiliri yok idi. Xu wakitlarda Məsihiylər kolidiki Mukəddəs Kitabtin (u wakitlarda ularda Mukəddəs Kitabmu bəkla az idi) biwasitə kəp bab-ayətlərni nahxiloroɵa aylanduroɵan. Tərjimanni meḥman kiloɵan hənzu ayal xundak kəp nahxilarni yadlap əgəngənidi. Bir küni uning əyigə ayal koxnisi kirip kaldi. Koxnisi Mukəddəs Kitabni ḥeq okup bakmioɵan yaki Huda tooɵruluk ḥeqkandak təlim anglap bakmioɵanidi. Tərjimanni ḥəyranni kalduroɵini xuki, oylimioɵan yərdin Məsihiy ayal əz koxnisioɵa bir nahxa eytip berixkə baxlidi. Nahxining ahangi intayin mungluk bolup, nahxining tekisti «Ḥekmət topliɵuqi»ning birinqi bab, 1-11-ayətliri idi. Tərjiman: «Bu ḥəsrətlik nahxa koxnisioɵa kandak təsir kərsitər?» dəp oylap olturdi. Yənə oylimioɵan yərdin koxnisi kəzigə yax yügürtkən ḥalda: «Mana bizning ḥayatimizoɵu! Bu ajayib kitabmu nemə?!» dəp kətti. Keyin u kəp ketim kelip, etikad yoli tooɵruluk soridi. Hudaning

«Ḥekmət toplioʏuqi»

«Ḥekmət toplioʏuqi» degən kitabta boloʏan muddiasi əməlgə axuruldi; bu ḳoxnining dikḳət-etibari ḳozoʏaldi wə xuningdək tehimu kəp nətijilər qikti.

Biz ibraniy tilidiki «Koḥələt» degən səzni «ḥayatlikḳa ḥekmət toplioʏuqi», ḳiskartiloʏan xəkildə «ḥekmət toplioʏuqi» dəp tərjimə ḳilduḳ. Muḳəddəs Kitabta «koḥələt» degən bu səz intayin az uqraydu. Uning «toplioʏuqi», «yioʏḳuqi» degən mənisi bar. U nemini toplaydu, degən məsiligə kəlsək, bəzi alimlar: «adəmlərni toplaydu» dəp ḳarap «koḥələt» degənni «wəz eytḳuqi» «təlim bərgüqi» dəp tərjimə ḳiloʏan. Bizning qüxənqimiz boyiqə, bu səz bəlkim Sulaymanning əy-pikirlirini, hulasilirini rətləp tərtipkə selixini kərsitixi mumkin. Xunga bəzilər «mutəpəkkur», «təpəkkurqi» yaki «pəylasop» dəp tərjimə ḳiloʏan. Biz «koḥələt» degən səzning toluḳ mənisi «pütün zeḥnini yioʏip hulasə qikaroʏuqi, yəkünlərni toplioʏuqi» dəp ḳarap, «ḥayatlikḳa ḥekmət toplioʏuqi» yaki ḳistartiloʏan «ḥekmət toplioʏuqi»ni muwapiḳ bir tərjimisi dəp oyliduḳ. «Ḥayatlikni hulaslioʏuqi» yaki «hulaslioʏuqi» dəp tərjimə ḳilinixlarmu muwapiḳ birhil tərjimisi bolalaydu.

«Ḳoxumqə səz»imizdə Sulaymanning «teyilip kətkənliki», uning ḥayat tooʏrisidiki qüxinixlirigə boloʏan roḥiy qəklimilər, xuningdək uning bəzi aqḳuqluḳ bayanliri wə u ḳoyoʏan soallaroʏa Təwrattiki pəyoʏəmbərlərning bərgən jawabliri, xundaḳla Injil ḳisimliridin aloʏan bəzi jawablar üstidə tohtilimiz. Muxu yərdə biz pəḳət oḳurməngə kitabtiki ikki «aqḳuqluḳ ibarə»ni kərsətməkqimiz: —

1-ibarə: «**Ḳuyax astida**» (1:3 ḳatarliḳlarda) yaki «**asmanlar astida**» (1:13 ḳatarliḳlarda) — bu ibarə kitabtiki asasiy nuḳtinəzərni yorutup beridu. Bu kitab insaniy kəzḳaraxtin (Hudaning iradisi bilən) yeziloʏan. Kitabning məzmunini ibraniy pəyoʏəmbərlər ḳobul ḳiloʏan «**asmandin kəlgən**» yaki «**asmanning yuḳirisidin kəlgə**n» wəḥiylər tooʏruluḳ bayanlar bilən selixturuxḳa bolidu; yəni «Ḥekmət toplioʏuqi» degən kitabta «**asmanning astidin**», — insanlardin boloʏan kəzḳarax bayan ḳilinoʏan; pəyoʏəmbərlərning wəḥiyliri bolsa — ḥəmmisi Pərwərdigarning kəzḳarixi boyiqə, «asmanning yuḳirisidin» kəlgən.

Məsilən, «Əz.» 1:1 «**Asmanlar eqilip, Hudaning alamət kərünüxlirini kərdüm**»;

Yaki Injil «Fil.» 3:20 «**Bizning puḳraliḳimiz bolsa ərxtidur, biz dəl xu yərdin Nijatkarning qüxüxini intizarliḳ bilən kütməktimiz. U bolsa Rəbbimiz Əysa Məsiḥdur**».

«1Pet.» 1:12 «**... bügünki kündə bu ixlar ərxtin əwətilgən Muḳəddəs Roḥning küqi bilən silərgə hux həwərni yətküzgüqilər arḳiliḳ ... jakarlandi. Ḥətta pərixtilərmu bu ixlarning tegi-təktini səpselip qüxüniwelixḳa təlpünməktə**».

Xunga, rosullar wə pəyoʏəmbərlər ḳobul ḳiloʏan bu wəḥiylər bilən Sulaymanning «Ḥekmət toplioʏuqi»diki bayanliri bir-birigə pütünləy ohximaydioʏan ikki kəzḳaraxtin eytiloʏandur.

2-ibarə: «**insanning barliḳ künliridə**» yaki «**sanaḳliḳ künliridə**» (2:3 ḳatarliḳlar).

Kitabtiki tüp kəzḳarax bu dunyadiki ixlaroʏa ḳaritiloʏan. Kitabta ölümdin keyinki ixlar tooʏrisida naḥayiti az səzlinidu wə ḥətta ölümdin keyinmu ḥayat barmu? dəp soraydu. Biz bunimu Huda pəyoʏəmbərlərgə tapxuroʏan wəḥiylər bilən selixtursaḳ bolidu: —

Dawut pəyoʏəmbər, «Zəbur» 17:13-15: —

«**Ornungdin turoʏaysən, i Pərwərdigar,**
Uning yolini tosup, yərgə yəksan ḳiloʏaysən,
Jenimni rəzil adəmdin ḳutḳuzoʏin, ḳiliqing bilən;
Meni ḳolung bilən kixilərdin,
Yəni muxu dəwrdiki kixilərdin ḳutḳuzoʏin;

«Ḥekmət topliƣuqi»

Ularning nesiwisi bolsa muxu dunyadiladur;
Sən ularning ḳarnini nemətliring bilən toldurisən;
Ularning kəngli pərzəntliri bilən ḳandi,
Balilirioƣa baylikliri ḳalduridu.
Mən bolsam, ḥəḳḳaniylikta yüzünggə ḳarioƣuqi bolimən;
Oyoƣanoƣinimda (ḳiyamət künidə), **Sening didaringdin səyünimən!**»

Rosul Pawlus, Injilda «2Kor.» 4:18: «**Xunga biz kəz bilən kərgili bolidioƣan ixlaroƣa əməs, bəlki kərülməs ixlaroƣa kəz tikimiz; qünki kərülgən ixlar waḳitlik, əmma kərəlməs ixlar mənggülüktur**» — dəydu.

Biz tərjimə dawamida, «Ḥekmət topliƣuqi»ni tətḳik ḳiloƣan mənbələr iqidin, əngliyəlik alim wə ibraniyxunas Derik Kidnerning «Ḥekmət topliƣuqi» («Ekklesiastis») degən kitabidin kəp paydilanduḳ.

Biz kitabtiki ḥərhil məzmunlarni təwəndikidək tizip qiḳtuḳ, buningdin oḳurmənlər «Ḥekmət topliƣuqi»ning oylioƣan temilirini qüxinip yetələydu.

1:1-2 Kirix səz: mutləḳ bimənilik.
1:3-11 Təbiətning bimənilikining süpətlinixi.
1:12-15 Muwəppəḳiyətning əzi bimənilikturˎ
1:16-18 Bilimni axuruxning əzi bimənilikturˎ
2:1-3 Ləzzətni izdəxning bimənilikliki
2:4-11 Bay boluxning bimənilikliki
2:12-17 Danaliḳ əhmiḳaniliktin əwzəl
2:18-23 Ixləxkə jan pida ḳilixning bimənilikliki
2:12-26 Θz əmgikidin ḥuzur elix
3:1-11 Ḥayatningmu əzigə quxluḳ pəsli bar
3:12-15 Bəzi hulasilər
3:16-4:3 Adalətsizlik, jəbir-zulum məsilisi
4:4-8 Riḳabət wə aqküzlükning bimənilikliki
4:9-12 Əmgək mewisidin ortaḳ bəḥriman bolux paydiliḳtur
4:13-16 Abruyning bimənilikliki
5:1-7 Yeniklik bilən iqkən ḳəsəmlər
5:8-9 Ḥəkümətning qiriklixixi
5:10-12 Aqkəzlük
5:13-17 «Bay bolay» degüqi ḥayatliḳtin ḥuzur alalmaydu
5:18-20 Əmgək mewisidin ḥuzur elix
6:1-9 Ḥəmmə adəm ḥayatliḳtin ḥuzur alalmaydu
6:10-12 Ḥayattiki tasadipiyliḳtin qiḳḳan bimənilikliri
7:1-4 Ḥayat ḳisḳa, ölümdin ḳaqḳili bolmaydu.
7:5-12 Danaliḳ wə əhmiḳanilik tooƣruluḳ bəzi ḥekmətlər
7:13-14 Dana kixi Hudaning bekitkənlirigə boysunidu.
7:15-18 Hudaning adilliḳi bəzi ixlarda kərünməydu (1)
7:19-29 Ḥeqkim ḥəḳḳaniy bolmioƣaqḳa, danaliḳ zərürdur.
8:1-9 Insanlar ḥakimiyət sürgəndə, danaliḳning qəklikliki kərünidu
8:10-14 Hudaning adilliḳi bəzi ixlarda kərünməydu (2)
8:15-17 Bəzi hulasilər

«Ḥekmət topliƣuqi»

9:1-6 Adəm ḥamini əlidu
9:7-10 Ḥayat ḳiskə, uning ḥuzurini ətiwarlax kerək
9:11-12 Pəyt wə tasadipiyliḳ
10:9-13 Danaliḳ wə əhmiḳanilik tooƣruluḳ baxḳa bəzi ḥekmətlər
10:2-7 Ḥəkümranlarning əhmiḳaniliki ularning danaliḳini yoḳḳa qiḳiridu
10:8-15 Danaliḳ wə əhmiḳanilik tooƣruluḳ baxḳa bəzi ḥekmətlər
10:16-20 Əhməḳ ḥəkümranlar məsilisi
11:1-6 Keləqəkni bilmigəqkə, bügün tirixqanliḳ kərsitixkə tooƣra kelidu
11:7-10 Ḥayatliḳtin ḥuzur elix — Hudadin ḳorḳux-əyminix iqidə boluxi kerək
12:1-7 Ḳerilik wə ələm tez kelidioƣan boloƣaqḳa, Hudadin ḳorḳ!
12:8-11 Hulasə: «Ḥekmət topliƣuqi»ning nəsiḥiti danadur.
12:12-14 Ahirḳi hulasə: «Hudadin əyminip-ḳorḳup uning əmrlirigə əməl ḳil!»

Ḥekmət toplioʏuqi

«Ḥəmmə ix bimənilikturˈ!»

1 [1] Yerusalemda padixaḥ boloʏan, Dawutning ooʏli «Ḥekmət toplioʏuqi»ning səzliri: —
[2] «Bimənilik üstigə bimənilik!» — dəydu «Ḥekmət toplioʏuqi» — «Bimənilik üstigə bimənilik!
Ḥəmmə ix bimənilikturˈ!».
[3] Ḳuyax astida tartḳan japaliridin insan nemə paydioʏa erixər?
[4] Bir dəwr ətidu, yənə bir dəwr kelidu;
Birak yər-zemin mənggügə dawam ḳilidu;
[5] Kün qiḳidu, kün patidu;
Wə qiḳidioʏan jayoʏa ḳarap yənə aldirap mangidu.
[6] Xamal jənubḳa ḳarap soḳidu;
Andin burulup ximaloʏa ḳarap soḳidu;
U aylinip-aylinip,
Ḥərdaim əz aylanma yolioʏa ḳaytidu.
[7] Barlik dəryalar dengizoʏa ḳarap aḳidu, birak dengiz tolmaydu;
Dəryalar ḳaysi jayoʏa aḳḳan bolsa,
Ular yənə xu yərgə ḳaytidu.
[8] Barlik ixlar japaoʏa toloʏandur;
Uni eytip tügətküqi adəm yoḳtur;
Kəz kərüxtin,
Ḳulak anglaxtin ḥərgiz toymaydu.
[9] Boloʏan ixlar yənə bolidioʏan ixlardur;
Ḳiloʏan ixlar yənə ḳilinidu;
Ḳuyax astida ḥeqḳandak yengilik yoḳtur.
[10] «Mana, bu yengi ix» degili bolidioʏan ix barmu?
U bəribir bizdin burunḳi dəwrlərdə alliḳaqan bolup ətkən ixlardur.
[11] Burunḳi ixlar ḥazir ḥeq əslənməydu;
Wə kəlgüsidə bolidioʏan ixlarmu ulardin keyin yaxaydioʏanlarning esigə ḥeq kəlməydu.

1:1 «Ḥekmət toplioʏuqi» — yazoʏuqi əzining Sulayman ikənlikini kərsitidu. Bu nuḳta 16-ayət, 2:7-ayət ḳatarliḳlarda ispatlinidu. Kitabning nami əsliy ibraniy tilida «Ḳoḥələt» deyilidu, uning mənisi: «toplioʏuqi» «rətligüqi» degən mənidə bolup, biz uni «ḥekmət toplioʏuqi» *(demək, «oy-pikirlərni rətligüqi»)* dəp tərjimə ḳilduḳ. Bəzilər uni yənə «Təlim bərgüqi», «Wəz eytḳuqi» dəpmu tərjimə ḳilidu.
1:2 «Bimənilik üstigə bimənilik!» — ibraniy tilida «biməniliklərning bimənilikiˈ!». Bu huddi «Küylərning küy» «əng güzəl küy» deyilgəngə oḥxaxtur, «biməniliklərning bimənilikiˈ» bəlkim «ḥayatliḳ aləmdə «əng bimənilik ixtur!»» degənni bildürüxi mumkin.
1:2 Zəb. 62:9; 144:4
1:3 «Ḳuyax astida» — bu «Ḥekmət toplioʏuqi»diki aqḳuqluḳ səzdur. Yazoʏuqining bayanlirining kəpinqisi «asmandin *(Hudadin)* kəlgən wəḥiy» bilən əməs, bəlki «ḳuyax astida» yaki «aptap asti»diki kəzḳarax bilən eytiloʏan. U ḳəstən xundak kəz-ḳaraxni səzləydu. «Kirix səz» wə «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
1:3 Top. 2:22; 3:9
1:4 Zəb. 104:5
1:7 Ayup 38:8, 9, 10; Zəb. 104:8-10
1:9 Top. 3:15
1:11 «... kəlgüsidə bolidioʏan ixlarmu ulardin keyin yaxaydioʏanlarning esigə ḥeq kəlməydu» — demək, yengi dəwrdə «yengi» deyilgən bir ix qiḳḳan bolsa, xu ix əməliyəttə burunḳi dəwrdlərdə məwjut boloʏan ixtur. Ḥazirḳi dəwrdikilər burunḳi dəwrlərni bilməydu yaki untuoʏan, bu ixni «yengi!» dəydu.

Sulaymanning təjribisi

12 Mənki ḥekmət topliƣuqi Yerusalemda Israiliƣa padixaḥ boliƣanmən; 13 Mən danaliḳ bilən asmanlar astida barliḳ ḳilinƣan ixlarni ḳetirḳinip izdəxkə kəngül ḳoydum —
Hulasəm xuki, Huda insan balilirining əz-əzini bənd ḳilip upritix üqün, ularƣa bu eƣir japani təḳdim ḳiliƣan! 14 Mən ḳuyax astidiki barliḳ ḳilinƣan ixlarni kərüp qiḳtim, —
Mana, ḥəmmisi bimənilik wə xamalni ḳoƣliƣandək ixtin ibarəttur.
15 Əgrini tüz ḳiliƣili bolmas;
Kəmni toluḳ dəp saniƣili bolmas.
16 Mən əz kənglümdə oylinip: «Mana, mən uluƣlinip, məndin ilgiri Yerusalem üstigə barliḳ ḥəküm sürgənlərdin kəp danaliḳḳa erixtim; mening kənglüm nuroƣun danaliḳ wə bilimgə erixti» — dedim.
17 Xuning bilən danaliḳni bilixkə, xuningdək təlwilik wə əhmiḳanilikni bilip yetixkə kəngül ḳoydum; muxu ixnimu xamal ḳoƣliƣandək ix dəp bilip yətтim. 18 Qünki danaliḳning kəp boluxi bilən azab-oḳubətmu kəp bolidu; bilimini kəpəytküqining dərd-əlimimu kəpiydu.

Tamaxini tetip beḳix

2 1 Mən kənglümdə: «Ḳeni, mən əzümgə tamaxining təmini tetiƣuzup baḳimən; kənglüm eqilsun!» — dedim. Biraḳ mana, bumu bimәniliktur. 2 Mən külkə-qaḳqaḳḳa «Təlwilik!» wə tamaxiƣa «Uning zadi nemə paydisi?» — dedim. 3 Kənglümdə əz bədinimni xarab bilən ḳandaḳ roḥlanduroƣili bolidiƣanliḳini (danaliḳ bilən əzümni yetəkligən ḥalda) bilixkə berilip izdəndim, xuningdək «sanaḳliḳ künliridə insan balilириƣa yahxiliḳ yətküzidiƣan nemə paydiliḳ ixlar bar?» degən tügünni yəxsəm dəp əhmiḳanilikni ḳandaḳ tutup yetixim kerəklikini intilip izdidim.
4 Mən uluƣ ḳuruluxlaroƣa kirixtim; əzüm üqün əylərni saldim; əzüm üqün üzümzarlarni tiktim; 5 Əzüm üqün xaḥanə baoƣ-baoƣqilarni yasidim; ularda ḥərhil mewə beridiƣan dərəhlərni tiktim; 6 Əzüm üqün ormandiki baraḳsan dərəhlərni obdan suoƣirix üqün, kəlqəklərni yasap qiḳtim; 7 Ḳullaroƣa wə dedəklərgə igə boldum; əyümdə ulardin tuoƣuloƣanlarmu meningki idi; Yerusalemda məndin ilgiri boloƣanlarning ḥəmmisiningkidin kəp mal-waranlar, ḳoy wə kala padilirim bar boldi. 8 Əz-əzümgə altun-kümüxlərni, padixaḥlarning ḥəm ḥərḳaysi əlkilərning ḥərhil ətiwarliḳ alaḥidə gəḥərlirini yiƣdim; ḳiz-yigit nahxiqilaroƣa ḥəmdə adəm balilirining dilkəyərlirigə, yəni kəpligən güzəl kenizəklərgə igə boldum.
9 Uluƣ boldum, Yerusalemda məndin ilgiri boloƣanlarning ḥəmmisidin ziyadə ronaḳ taptim; xundaḳ boloƣini bilən danaliḳim məndin kətmidi. 10 Kəzlirimgə nemə yaḳḳan bolsa, mən xuni uningdin ayimidim; əz kənglümgə ḥeqḳandaḳ huxalliḳni yaḳ demidim; qünki kənglüm barliḳ əjrimdin xadlandi; mana, bular əz əjrimdin boloƣan nesiwəm idi. 11 Andin əz ḳolum yasiƣanlirining ḥəmmisigə, xundaḳla singdürgən əjrimning nətijisigə ḳarisam, mana, ḥəmmisi bimənilik wə xamalni ḳoƣliƣandək ix idi; bular ḳuyax astidiki ḥeq paydisi yoḳ ixlardur.
12 Andin zeḥnimni yiƣip uni danaliḳḳa, təlwilik wə əhmiḳanilikkə ḳaraxḳa ḳoydum; qünki

---

1:15 «... toluḳ dəp saniƣili bolmas» — demək, təminligili bolmas.
2:1 «kənglüm eqilsun» — bu ibarining baxḳa birhil tərjimisi: «yahximu-yahxi əməsmu, kərüp baḳay».
2:1 Luḳa 12:19
2:3 «Danaliḳ bilən əzümni yetəkligən ḥalda» — muxu ibarining mənisi: «Bu ixlarning ḥəmmisidə u ḥərdaim əz-əzigə dikḳət ḳilip, ḳiloƣan ixlarning rast əḥmiyiti bar-yoḳluḳini təkxürətti» degənlik boluxi mumkin. **«əhmiḳanilikni ... tutup yetix»** — Sulaymanning «əhmiḳanilik»ni «tutup yetix»i bolsa ḥayatning əḥmiyitini, adəmgə «yahxiliḳ yətküzidiƣan ... paydiliḳ ixlar»ni tepixḳa tosaloƣu bolidiƣan birər sir barmu-yoḳmu?» degən məsilini təkxürüx üqün idi.
2:8 «altun-kümüxlər» — ibraniy tilida: «kümüx-altunlər».
2:9 «...xundaḳ boloƣini bilən danaliḳim məndin kətmidi» — 3-ayəttə deyiligəndək, u yənila bu ḳiloƣan ixlarning rast əḥmiyiti bar-yoḳluḳiƣa dikḳət ḳilip, təkxürüp yürətti.

padixaḫtin keyin turidiƣan adəm nemə ḳilalaydu? — ḳilsimu alliḳaqan ḳilinƣan ixlardin ibarət bolidu, halas!. 13 Xuning bilən nur ḳarangƣuluḳtin əwzəl boloƣandək, danaliḳning bioƣərəzliktin əwzəllikini kərüp yəttim.
14 Dana kixining kəzliri bexididur, əhməḳ bolsa ḳarangƣuluḳta mangidu; biraḳ ularƣa ohxax birla ixning bolidiƣanliḳini qüxinip yəttim.. 15 Kənglümdə: «Əhməḳḳə bolidiƣan ix mangimu ohxax bolidu; əmdi mening xundaḳ dana boluxumning zadi nemə paydisi?!» — dedim. Andin mən kənglümdə: «Bu ixmu ohxaxla bimәniliktur!» — dedim. 16 Qünki mənggügə dana kixi əhməḳḳə nisbətən ḥeq artuḳ əslənməydu; qünki kəlgüsidiki künlərdə ḥəmmə ix alliḳaqan untulup ketidu; əmdi dana kixi ḳandaḳ əlidu? — Əhməḳ kixi bilən billə! 17 Xunga mən ḥayatḳa əq boldum; qünki ḳuyax astida ḳilinƣan ixlar manga eƣir kelətti; ḥəmmisi bimənilik wə xamalni ḳoƣliƣandək ix idi. 18 Xuningdək mən ḳuyax astidiki barliḳ əjrimgə əq boldum; qünki buni məndin keyin kəlgən kixigə ḳaldurmasliḳḳa amalim yoḳ idi. 19 Uning dana yaki əhməḳ ikənlikini kim bilidu? U bəribir mən japaliḳ bilən singdürgən ḥəmdə danaliḳ bilən ada ḳiloƣan ḳuyax astidiki barliḳ əjrim üstigə ḥəküm süridu. Bumu bimənilikturu.
20 Andin mən rayimdin yandim, kənglüm ḳuyax astidiki japa tartḳan barliḳ əjrimdin ümidsizlinip kətti. 21 Qünki əjrini danaliḳ, bilim wə əp bilən ḳiloƣan bir adəm bar; biraḳ u əjrini uningƣa ḥeq ixlimigən baxḳa birsining nesiwisi boluxḳa ḳalduruxi kerək. Bumu bimənilik wə intayin aqqiḳ külpəttur. 22 Qünki insan ḳuyax astida əzini upritip, əzining barliḳ əmgikidin wə kənglining intilixliridin nemigə igə bolidu?. 23 Qünki uning barliḳ künliri azabliḳtur, uning əjri oƣəxliktur; ḥətta keqidə uning kəngli ḥeq aram tapmaydu. Bumu bimənilikturu.
24 Insan üqün xuningdin baxḳa yahxi ix yoḳki, u yeyixi, iqixi, əz jenini əz əjridin ḥuzur alduruxidin ibarəttur; buni Hudaning ḳolidindur, dəp kərüp yəttim.. 25 Qünki uningsiz kim yeyəlisun yaki besip ixliyəlisun?. 26 Qünki u əz nəzirigə yaḳidiƣan adəmgə danaliḳ, bilim wə xadliḳni ata ḳilidu; biraḳ gunaḫkar adəmgə u mal-mülük yioƣip-toplaxḳa japaliḳ əmgəkni beridu, xuningdək u yioƣip-topliƣinini Hudaning nəzaridə yahxi boloƣanƣa tapxuridiƣan ḳilidu. Bumu bimənilik wə xamalni ḳoƣliƣandək ixtin ibarəttur.

Ḥayat pəsilliri

3 1 Ḥərbir ixning muwapiḳ pəsli bar, asmanlar astidiki ḥəmmə arzuning əz waḳtimu bar;
2 Tuƣuluxning bir waḳti bar, əlüxningmu bir waḳti bar;
Tikix waḳti bar, tikilgənni səküx waḳti bar;
3 Əltürüx waḳti bar, saḳaytix waḳti bar;
Buzux waḳti bar, ḳurux waḳti bar;
4 Yioƣlax waḳti bar, külüx waḳti bar;
Matəm tutux waḳti bar, ussul oynax waḳti bar;
5 Taxlarni qərüwetix waḳti bar, taxlarni yioƣip-toplax waḳti bar;
Ḳuqaḳlax waḳti bar, ḳuqaḳlaxtin əzini tartix waḳti bar;

2:12 Top. 1:17; 7:23
2:14 «...ularƣa ohxax birla ixning bolidiƣanliḳi» — bu «birla ix» əlümni deməkqi.
2:22 Top. 1:3; 3:9
2:24 Top. 3:12, 22; 5:18; 8:15
2:25 «Qünki uningsiz kim yeyəlisun yaki besip ixliyəlisun?» — baxḳa ikki hil tərjimisi: «Uningsiz kim yeyəlisun yaki ḥuzur alalisun?» yaki «Meningdin *(Sulaymandin)* baxḳa kim yeyəlisun, yaki besip ixliyəlisun?».
2:26 Ayup 27:16, 17; Pənd. 28:8; Top. 3:13
3:1 «Ḥərbir ixning muwapiḳ pəsli bar, ... ḥəmmə arzuning əz waḳtimu bar» — oḳurmənlər ixlarning «əz pəsli» yaki «əz waḳti» degənning «Huda bekitkən waḳit»ni yaki bolmisa pəḳət «muwapiḳ, tooƣra kəlgən waḳit»ni kərsitidiƣanliḳini pərḳ etixi kerək.
3:5 1Kor. 7:5

[6] Izdəx waḳti bar, yoḳaldi dəp waz keqix waḳtimu bar;
[7] Yirtix waḳti bar, tikix waḳti bar;
Süküt ḳelix waḳti bar, səz ḳilix waḳti bar;
[8] Səyüx waḳti bar, nəprətlinix waḳti bar;
Urux waḳti bar, tinqliḳ waḳti bar.

Insan Huda bekitkən waḳit-pəsillərni bilməydu

[9] Ixligən əz ixliginidin nemə payda alidu? [10] Mən Huda insan balilirioƣa yükligən, ixləp japa tartix kerək boloƣan ixni kərgənmən. [11] U ḥərbir ixning waḳti kəlgəndə güzəl bolidioƣanliḳini bekitkən; u yənə mənggülükni insanlarning kəngligə saloƣan; xunga, insan Hudaning əz ḥayatioƣa baxtin ahiroƣiqə nemini bekitkənlikini bilip yətməstur.
[12] Insanlaroƣa ḥayatida xadlinix wə yahxiliḳ ḳilixtin baxḳa əwzəl ix yoḳ ikən dəp bilip yəttim. [13] Xundaḳla yənə, ḥərbir kixining yeyix-iqixi, əzining barliḳ əjridin ḥuzur elixi, mana bu Hudaning sowoƣisidur.
[14] Hudaning ḳiloƣanlirining ḥəmmisi bolsa, mənggülük bolidu, dəp bilimən; uningoƣa ḥeqnərsini ḳoxuxḳa wə uningdin ḥeqnərsini eliwetixkə bolmaydu; Hudaning ularni ḳiloƣanlirining səwəbi insanni Əzidin əymindürüxtur. [15] Ḥazir boloƣanliri ətkəndimu boloƣandur; kəlgüsidə bolidioƣan ix alliḳaqan boloƣandur; Huda ətkən ixlarni soraydu.

Adalətsiz ixlar

[16] Mən ḳuyax astida yənə xu ixni kərdümki — soraḳ ornida, xu yərdə ḥeliḥəm rəzillik turidu; ḥəḳḳaniylik turux kerək boloƣan jayda, mana rəzillik turidu! [17] Mən kənglümdə: «Huda ḥəḳḳaniy ḥəm rəzil adəmni soraḳḳa tartidu; qünki ḥərbir arzu-məḳsət wə ḥərbir ixning əz waḳti bar» — dedim.
[18] Mən kənglümdə: — Bundaḳ boluxi insan balilirining səwəbidindur; Huda ularni sinimaḳqi, bu ixlar ular əzlirining pəḳət ḥaywanlaroƣa ohxax ikənlikini kərüxi üqün boloƣan, dəp oylidim. [19] Qünki insan balilirining bexioƣa kelidioƣini ḥaywanlaroƣimu kelidu, ularning kəridioƣini ohxax bolidu. Ulardin aldinḳisi ḳandaḳ əlgən bolsa, keyinkisimu xundaḳ əlidu, ularda ohxaxla birla nəpəs bardur. Insanning ḥaywanlardin ḥeq artuḳqiliḳi yoḳ; qünki ḥəmmə ix bimənilikтur.
[20] Ularning ḥəmmisi bir jayoƣa baridu; ḥəmmisi topa-qangdin qiḳḳan, ḥəmmisi topa-qangoƣa ḳaytidu. [21] Kim adəm balilirining roḥini bilidu? U yuḳirioƣa qiḳamdu, buni kim bilidu? Ḥaywanlarning roḥi, u yər tegigə qüxəmdu, kim bilidu?
[22] Xuning bilən mən insanning əz əjridin ḥuzurlinixidin artuḳ ix yoḳtur, dəp kərdum; qünki mana, bu uning nesiwisidur; qünki uni əzidin keyin bolidioƣan ixlarni kərüxkə kim elip kelidu?

Jəbir-zulumoƣa ḳarax

4 [1] Andin mən ḳaytidin zeḥnimni yioƣip ḳuyax astida daim boluwatḳan barliḳ zorluḳ-zumbuluḳni kərdüm; mana, ezilgənlərning kəz yaxliri! Ularoƣa ḥeq təsəlli bərgüqi yoḳ idi; ularni əzgənlərning küqlük yələnqüki bar idi, biraḳ ezilgənlərgə ḥeq təsəlli bərgüqi yoḳ

3:9 Top. 1:3
3:11 «U ḥərbir ixning waḳti kəlgəndə güzəl bolidioƣanliḳini bekitkən...» — bu ayət intayin muḥim. Huda insanlaroƣa, kənglidə ḥayatining mənggülük əḥmiyitini sezixni ata ḳiloƣan. Biraḳ əz gunaḥliri tüpəylidin, insanlar buning əḥmiyitining zadi nemə ikənlikini, Hudaning əzliri üqün bekitkən pilanining waḳti-saətlirini bilip yətməydu. «Ḳoxumqə səz»imizdə uning üstidə tohtilimiz.
3:15 «Huda ətkən ixlarni soraydu» — «soraydu» degənning ibraniy tilidiki baxḳa mənisi «izdəydu». «Ətkən ixlarni soraydu» degənning mənisi: «Huda ətkən ixlarni sürüxtürüp adəmlərdin ḥesab alidu» degənlik bolsa kerək.
–Baxḳa birḥil tərjimisi: «Huda ətkən ixlarni yənə boloƣuzidu».
3:20 Yar. 3:19

idi.. [2] Xunga mən allikaqan əlüp kətkən əlgüqilərni tehi ḥayat bolƣan tiriklərdin üstün dəp təriplidim; [3] xundakla bu ikki hil kixilərdin bəhtliki tehi apiridə bolmiƣan kixidur; qünki u kuyax astida kilinƣan yamanliklarni ḥeq kərüp bakmiƣan.

Rəkiblikning biməniliki

[4] Andin mən barlik əjir wə barlik hizmətning utukliridin xuni kərüp yəttimki, u insanning yekinini kərəlməslikidin bolidu. Bumu bimənilik wə xamalni kooƣliƣandək ixtur.
[5] Əhmək kol koxturup, əz gəxini yəydu..
[6] Japa qekip xamalni kooƣlap oqumini toxkuzimən degəndin, qanggilini toxkuzup hatirjəmliktə bolux əladur..

Aqkəzlükning türtkisidə ixləx

[7] Mən yənə zeḥnimni yiƣip, kuyax astidiki bir bimənilikni kərdum; [8] birsi yalƣuz, tikəndək bolsimu, xundakla nə ooƣli nə aka-ukisi bolmisimu — birak uning japasining ahiri bolmaydu, uning kəzi bayliklaroƣa toymaydu. U: «Mən bundak japalik ixləp, jenimdin zadi kimgə yahxilik kaldurimən?» — degənni sorimaydu. Bumu bimənilik wə eoƣir japadin ibarəttur..

Ḥəmrahlik

[9] Ikki birdin yahxidur; qünki ikki bolsa əmgikidin yahxi in'am alidu. [10] Yikilip kətsə, birsi ḥəmrahini yəlap kətüridu; birak yalƣuz ḥalättə yikilip kətsə, yəligüdək baxka birsi yok bolsa, bu kixining ḥaliƣa way!
[11] Yənə, ikkisi billə yatsa, bir-birini illitidu; lekin birsi yalƣuz yatsa kandak illitilsun? [12] Yənə, biraw yalƣuz bir adəmni yengiwaloƣan bolsa, ikkisi uningoƣa takabil turalaydu; xuningdək üq kat aroƣamqa asan üzülməs.

Inawətning bihudiliki

[13] Kəmbəƣəl əmma akil yigit yənə nəsihətning ətiwarini kilmaydiƣan keri əhmək padixaḥtin yahxidur; [14] Qünki gərqə u bu padixaḥning padixaḥlikida kəmbəƣəl bolup tuƣuloƣan bolsimu, u zindandin təhtkə olturuxka qikti..
[15] Mən kuyax astidiki barlik tiriklərning axu ikkinqini, yəni padixaḥning ornini baskuqini, xu yigitni kollaydiƣanlikini kərdum. [16] Barlik həlk, yəni ularning aldida turoƣan barlik pukralar sanaksiz bolsimu, birak ulardin keyinkilər yigittinmu razi bolmaydu; bumu bimənilik wə xamalni kooƣliƣandək ixtur..

4:1 «Ularni əzgənlərning küqlük yələnqüki bar idi» — baxka birhil tərjimisi: «Ularni əzgüqilər tərəptə küq bar idi».
4:5 Pənd. 6:10; 24:33
4:6 «Japa qekip Xamalni kooƣlap oqumini toxkuzimən degəndin, qanggilini toxkuzup hatirjəmliktə bolux əladur» — 4-ayəttə mənpəət-abruy izdəxning bimənilikі kərsitilidu; 5-ayəttə «Ḥeqnemə kilmaymən, paydisi yok» degən ḥurunluk pozitsiyini əyibləydu: 6-ayəttə bu ikki yolning otturidiki durus yolni kərsitilidu.
4:8 «Birsi yalƣuz, tikəndək bolsimu, ...» — ibraniy tilida «Birsi yalƣuz, ikkinqisi *(ikkinqi adəm)* yok bolƣan ḥalda bolsimu,...». **«U: «Mən bundak japalik ixləp, jenimdin zadi kimgə yahxilik kaldurimən?» — degənni sorimaydu»** — bəzi baxka tərjimilərdə: «U: «Mən zadi kim üqün japalik ixləp, əz jenimdin yahxilikni kaldurimən?» — dəp ekünidu» dəp okulidu.
4:14 «Gərqə u bu padixaḥning padixaḥlikida kəmbəƣəl bolup tuƣuloƣan bolsimu,...» — bu ayətning kaysi gəwdilik əḥwalni kərsətkənliki ḥazir bizgə enik əməs.
4:16 «...yəni ularning aldida turoƣan barlik pukralar» — «ular» degən kim? Bəlkim birinqi «keri» padixaḥ wə uningdin keyin təhtkə olturoƣan yigitni kərsitixi mumkin. **«barlik pukralar sanakşiz bolsimu, birak ulardin keyinkilər yigittinmu razi bolmaydu»** — Sulayman məlum bir misal tooƣruluk sözləwatidu. Bu «keri padixaḥ» Saul padixaḥka, «yax yigit» Dawut padixaḥka ohxitilidu; birak dəl ularning əzini kərsətməydu *(Dawut zindanda yatmiƣan)*. Gəpning poskallisi xuki, yurtning pikri tayanqisizdur; ikkinqi padixaḥ pəkət bir məzgilla karxi elindi, birak həlk tezla uningdin yüz ərüp, uning təḥpisini untup, uni kollimidi. Bu bir bimənilik!

Nəsiḥət — baxḳilarƣa ihlasmən kərünüxkə tirixixtin ḥezi bol

5 [1] Hudaning əyigə barƣanda, awaylap yürgin; əhməḳlərqə ḳurbanliḳlarni sunux üqün əməs, bəlki anglap boysunux üqün yeḳinlaxḳin; qünki əhməḳlər rəzillik ḳiliwatḳini bilməydu.
[2] Aƣzingni yeniklik bilən aqma; kənglüng Huda aldida birnemini eytixḳa aldirmisun; qünki Huda ərxlərdə, sən yər yüzididursən; xunga səzliring az bolsun. [3] Qünki ix kəp bolsa qüxmu kəp bolƣandək, gəp kəp bolsa, əhməḳning gepi bolup ḳalidu.
[4] Hudaƣa ḳəsəm iqsəng, uni ada ḳilixni keqiktürmə; qünki U əhməḳlərdin ḥuzur almaydu; xunga ḳəsimingni ada ḳiliƣin. [5] Ḳəsəm iqip ada ḳilmiƣandin kərə, ḳəsəm iqməsliking tüzüktur.
[6] Aƣzing teningni gunaḥning ihtiyariƣa ḳoyuwətmisun; pərixtə aldida: «Hata səzləp saldim» demə; nemixḳa Huda gepingdin ƣəzəplinip ḳolliring yasiƣanni ḥalak ḳilidu?. [7] Qünki qüx kəp bolsa bimənilikmu kəp bolidu; gəp kəp bolsimu ohxaxtur; xunga, Hudadin ḳorḳḳin!

Nəpisi yaman mənsəpdarlar

[8] Sən namratlarning ezilgənlikini yaki yərlik mənsəpdarlarning ḥəḳ-adalətni zorawanlarqə ḳayrip ḳoyoƣanliḳini kərsəng, bu ixlardin ḥəyran ḳalma; qünki mənsəpdardin yuḳiri yənə birsi kəzliməktə; wə ulardinmu yuḳirisimu bardur. [9] Biraḳ nemila bolmisun yər-tupraḳ ḥəmmə adəmgə paydiliḳtur; ḥətta padixaḥning əzimu yər-tupraḳḳa tayinidu.

Pul

[10] Kümüxkə amraḳ kümüxkə ḳanmas, bayliḳlarƣa amraḳ əz kirimigə ḳanmas; bumu bimənilikтur. [11] Mal-mülük kəpəysə, ularni yegüqilərmu kəpiyidu; mal igisigə ularni kəzləp, ulardin ḥuzur elixtin baxḳa nemə paydisi bolsun?
[12] Az yesun, kəp yesun, əmgəkqining uyḳusi tatliḳtur; biraḳ bayning toḳluḳi uni uhlatmas.

Bayliḳlarƣa baƣliḳ yənə bir bimənilik

[13] Mən ḳuyax astida zor bir külpətni kərdüm — u bolsimu, igisi əzigə ziyan yətküzidiƣan bayliḳlarni toplaxtur; [14] xuningdək, uning bayliḳliri balayi'apət tüpəylidin yoḳilixidin ibarəttur. Undaḳ adəmning bir ooƣli bolsa, ooƣlining ḳoliƣa ḳalduruƣudək ḥeqnemisi yoḳ bolidu. [15] U apisining ḳorsiḳidin yalingaq qiḳip, kətkəndimu yalingaq peti ketidu; u əzining japaliḳ əmgikidin ḳoliƣa aloƣudək ḥeqnemini epkətəlməydu. [16] Mana bumu eƣir əlamlik ix; qünki u ḳandaḳ kəlgən bolsa, yənə xundaḳ ketidu; əmdi uning xamaloƣa erixix üqün əmgək ḳiloƣinining nemə paydisi? [17] Uning barliḳ künliridə yəp-iqkini ḳarangoƣuluḳta bolup, oƣəxliki, kesəlliki wə hapiliḳi kəp bolidu.

5:1 «...əhməḳlərqə ḳurbanliḳlarni sunux üqün əməs, bəlki anglap boysunux üqün yeḳinlaxḳin» — bu nəsiḥətning mənisi ḳurbanliḳlar yahxi əməs, degənlik əməs, əlwəttə; pəḳət ḳurbanliḳni əhməḳlərqə, bimənə sunmasliḳ kerək, degənliktur.
5:3 «... gəp kəp bolsa, əhməḳning gepi bolup ḳalidu» — bu səzlərdə kəzdə tutuloƣini bəlkim əhməḳlərning biḥudə ḳəsəm iqidiƣanliḳi boluxi mumkin.
5:4 Qəl. 30:3; Ḳan. 23:20
5:5 Ḳan. 23:20, 21
5:6 «pərixtə aldida» — ḳaysi pərixtə? «Pərwərdigarning Pərixtisi» boluxi kerək. Ibraniy tilida «əlqi» wə «pərixtə» degənlər bir səz bilənla ipadilinidu. Kaḥin ḥəm pərixtə Hudaning «əlqi»sidur *(«Mal.» 2:7ni kərüng)*.
5:7 Pənd. 10:19
5:8 «Sən namratlarning ezilgənlikini ... kərsəng, bu ixlardin ḥəyran ḳalma;» — Sulayman padixaḥ əzi adil padixaḥ boloƣini bilən, uning təwəndiki ḳatlammu-ḳatlam yərlik mənsəpdarlarning qiriklixixini tizginliyəlixi qəkliktur.
5:9 «Biraḳ nemila bolmisun yər-tupraḳ ḥəmmə adəmgə paydiliḳtur; ḥətta padixaḥning əzimu yər-tupraḳḳa tayinidu» — ibraniy tilida bu ayətni qüxinix təs. Bizningqə Sulayman adəmning diḳḳitini ḥəkümətning qiriklixip kətkənlikigə əməs, bəlki əng muḥimiƣa, yəni Hudaning yahxiliḳi *(tupraḳtiki ziraətlər arḳilik boloƣan yahxiliḳi)*ƣa ḳaratmaḳqi. Baxḳa birhil tərjimisi: «Biraḳ omumən ḳilip eytḳanda, əzi terikqilik ḳilidioƣan padixaḥ zeminoƣa paydiliḳtur». Bu tərjimining mənisi: «Zeminni baxḳuridioƣan birsi bolsa *(boluƣmu padixaḥ əzi terikqilikni qüxənsə)*, bu bəribir ḥəkümətsizliktin, ḳalaymiḳanqiliḳtin, ḥakimiyətsizliktin yahxi» degəndək. Oḳurmənlər baxḳa tərjimilərnimu uqritixi mumkin.
5:12 «...biraḳ bayning toḳluḳi uni uhlatmas» — «bayning toḳluḳi» bəlkim ikki bislik səz bolup: *(1)* uning bayliḳidin ənsirəxliri; *(2)* ziyadə kəp tamaḳ yəp, ḥəzim bolmasliḳini kərsitixi mumkin.
5:15 Zəb. 49:17-20

Əmgəkning mewisidin ḥuzur elix

18 Mana nemining yaramlik wə güzəl ikənlikini kərdum — u bolsimu, insanning Huda uningƣa
təḳdim ḳiliƣan əmrining ḥərbir künliridə yeyix, iqix wə ḳuyax astidiki barlik meḥnitidin ḥuzur
elixtur; qünki bu uning nesiwisidur. 19 Huda ḥərbirsini baylikḷarƣa, mal-dunyaƣa igə boluxḳa,
xuningdək ulardin yeyixkə, əz rizḳini ḳobul ḳilixḳa, əz əmgikidin ḥuzur elixḳa muyəssər ḳiliƣan
bolsa — mana bular Hudaning sowƣitidur. 20 Qünki u əmridiki tez ətidiƣan künliri üstidə kəp
oylanmaydu; qünki Huda uni kənglining xadlikḭ bilən bənd ḳilidu.

Ḥəmmə adəm ḥayatning ləzzitini tetiyalmaydu

6 1 Ḳuyax astida bir yaman ixni kərdum; u ix adəmlər arisida kəp kərülidu —
2 Huda birsigə baylikḷar, mal-dunya wə izzət-ḥərmət təḳsim ḳildi, xuning bilən uning
əz kəngli halioƣinidin ḥeqnərsisi kəm bolmidi; birak Huda uningƣa bulardin ḥuzur elixḳa
muyəssər ḳilmidi, bəlki yat bir adəm ulardin ḥuzur alidu; mana bu bimənilik wə eoƣir azabtur.
3 Birsi yüz bala kərüp kəp yil yaxixi mumkin; birak uning yil-künliri xunqilik kəp bolsimu, uning
jeni bəhtni kərmisə, ḥətta gərni kərmigən bolsimu, tuoƣulup qaqrap kətkən bowak uningdin
əwzəldur dəymən. 4 Qünki qaqrioƣan bala bimənilik bilən kelidu, ḳarangoƣuluḳta ketidu,
ḳarangoƣuluḳ uning ismini ḳaplaydu; 5 U künnimu kərmigən, bilmigən; birak ḥeq bolmioƣanda
u birinqisigə nisbətən aram tapḳandur.
6 Bərḥək, ḥeliḳi kixi ḥətta ikki ḥəssə ming yil yaxioƣan bolsimu, birak bəhtni kərmisə, əḥwali
ohxaxtur — ḥərbir kixi ohxax bir jayoƣa baridu əməsmu?

Jawabsiz soallar

7 Adəmning tartḳan barlik japasi əz aoƣzi üqündur; birak uning ixtiḥasi ḥərgiz ḳanmaydu.
8 Xundaḳta dana kixining əhməḳtin nemə artuḳqiliḳi bolsun? Namrat kixi baxḳilar aldida
ḳandak mengixni bilgən bolsimu, uning nemə paydisi bolsun? 9 Kəzning kərüxi arzu-ḥəwəsning
uyan-buyan yürüxidin əwzəldur. Bundak ḳilixmu bimənilik wə xamalni ḳoƣlioƣandək ixtur.
10 Ətüp kətkən ixlarning bolsa alliḳaqan nami bekitilip ataloƣan; insanning nemə ikənlikimu
ayan boloƣan; xunga insanning əzidin ḳudrətlik boloƣuqi bilən ḳarxilixixioƣa bolmaydu.
11 Qünki gəp ḳanqə kəp bolsa, bimənilik xunqə kəp bolidu; buning insanoƣa nemə paydisi?
12 Qünki insanning əmridə, yəni uning sayidək tezla ətidiƣan mənisiz əmridiki barlik künliridə
uningƣa nemining paydilik ikənlikini kim bilsun? Qünki insanoƣa u kətkəndin keyin ḳuyax
astida nemə ixning bolidioƣanlikini kim dəp berəlisun?

Yənə birḳanqə ḥekmət wə pakitlar — pakitlaroƣa yüzlinix kerək!

7 1 Yahxi nam-abroy ḳimmətlik tutiyadin əwzəl; adəmning ölüx küni tuoƣulux künidin
əwzəldur.

5:18 Top. 2:10, 24; 3:12, 22; 9:7; 11:9
6:3 «ḥətta gərni kərmigən bolsimu,...» — demək, u əlməydu. Baxḳa birhil tərjimisi: «wə yaki dəpnə ḳilinmioƣan bolsa,...».
6:5 Ayup 3:16; Zəb. 58:7-8
6:10 «Ətüp kətkən ixlarning ... alliḳaqan nami bekitilip ataloƣan» — mənisi ḥərbir ix aldin'ala Huda təripidin bekitilgən bolsa kerək. **«Insanning nemə ikənlikimu ayan boloƣan»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Insanning nemə ikənlikimu bilingən *(demək, Huda təripidin)*» *(xunga uning bilən ḳarxilixix biḥudiliktur)*. Birak ayətni insanning ajiz bəndə ikənlikini təkitləydu, dəp ḳaraymiz.
6:11 «Qünki gəp ḳanqə kəp bolsa,..» — muxu yərdə «gəp» insanning Huda bilən ḳarxilixidioƣan gəplirini kərsətsə kerək. Baxḳa birhil tərjimisi: «qünki biḥudilikni kəpəytidioƣan ixlar kəptur...»
6:12 Top. 8:7; Zəb. 144:4; Yak. 4:13, 14
7:1 Pənd. 22:1

[2] Matəm tutux əyigə berix ziyapət-toy əyigə berixtin əwzəl; qünki axu yərdə insanning akḭwiti ayan kḭlinidu; tirik bolƣanlar buni kəngligə püküxi kerək.
[3] Oʏəxlik külkidin əwzəldur; qünki qirayning pərixanlikḭ bilən kəlb yahxilinidu.
[4] Dana kixining kəlbi matəm tutux əyidə, birak əhməkning kəlbi tamaxining əyididur.
[5] Əhməklərning nahxisini angliƣandin kərə, dana kixining tənbiḫini angliƣin; [6] Qünki əhməkning külkisi kazan astidiki yantaklarning paraslixidək, halas; bumu bimäniliktur.

Insanning kolidin kelidiƣini qəkliktur

[7] Jəbir-zulum dana adəmni nadanƣa aylanduridu,
Para bolsa kəlbni ḫalak kḭlidu.
[8] Ixning ayiƣi bexidin əwzəl;
Səwr-takətlik roḫ təkəbbur roḫtin əwzəldur.
[9] Roḫingda hapa boluxka aldirima;
Qünki hapilik əhməklərning baoƣrida konup yatidu.
[10] «Nemixka burunkḭ künlər ḫazirkḭ künlərdin əwzəl?» — demə; qünki sening bundak soriƣining danaliktin əməs.

Danalikning əwzälliki

[11] Danalik miraska ohxax yahxi ix, kuyax nuri kərgüqilərgə paydiliktur. [12] Qünki danalik pul panah bolƣandək, panah bolidu; birak danalikning əwzälliki xuki, u əz igilirini ḫayatka erix-türidu.
[13] Hudaning kḭlƣanlirini oylap kər; qünki U əgri kḭlƣanni kim tüz kḭlalisun?
[14] Awat künidə ḫuzur al; wə yaman künidimu xuni oylap kər: — Huda ularning birini, xundakla yənə birinimu təng yaratkandur; xuning bilən insan əzi kətkəndin keyin bolidiƣan ixlarni bilip yetälməydu.

«Kuyax astidiki» danalik

[15] Mən buning ḫəmmisini bimənə künlirimdə kərüp yəttim; ḫəkkaniy bir adəmning əz ḫəkkaniyliki bilən yokḭlip kətkənlikini kərdüm, xuningdək rəzil bir adəmning əz rəzilliki bilən əmrini uzaratkanlikini kərdüm. [16] Əzüngni dəp ḫəddidin ziyadə ḫəkkaniy bolma; wə əzüngni dəp ḫəddidin ziyadə dana bolma; sən əz-əzüngni alakzadə kḭlmakqimusən? [17] Əzüngni dəp ḫəddidin ziyadə rəzil bolma, yaki əhmək bolma; əz əjiling toxmay turup ölməkqimusən?

7:2 Yuḫ. 11:31
7:5 Pənd. 13:18; 15:31, 32
7:6 «kazan astidiki yantaklarning paraslixidək...» — yantakning kəygən qaoƣdiki awazi küqlük, birak təpti intayin kiska.
7:6 Zəb. 58:9
7:7 «Jəbir-zulum dana adəmni nadanƣa aylanduridu,...» — jəbir-zulum yürgüzgən dana kixi əzini ak-karini pərk etälməydiƣan nadan kḭlidu. Baxka birhil tərjimisi: «Jəbir-zulum yürgüzüqi dana kixini sarang kḭlidu, para bolsa uni tälwə kḭlidu».
7:16 «Əzüngni dəp ḫəddidin ziyadə ḫəkkaniy bolma; wə əzüngni dəp ḫəddidin ziyadə dana bolma;...» — Sulaymanning muxu gepidin ḫeqkim: «Ḫəkkaniylikning «artuk», «ḫəddidin ziyadə» dəydiƣan dərijisi bolidu» dəp oylimisa kerək. Ḫəkkaniylik degən ḫəkkaniylikтur. Bu yərdə gəp ḫəjwiylik, kinayilik bilən eytiloƣan. Ḫalkilik səz «əzüngni dəp» — demək, ḫəkkaniy bolmakqi bolƣan bu kixining məksiti Hudani tonux əməs, pəkət Hudaning bərikitigila erixix degəndin ibarət, halas; 15-ayəttə deyilgən əḫwaloƣa karioƣanda, ḫəkkaniy wə dana adəmlərmu pexkəllikkə uqrixi mumkin. Undak əḫwalda ular agaḫlandurulmisa, «Nemixka bu külpətlər beximoƣa qüxti» dəp «alakzadə bolup ketixi» mumkin.
–Baxka birhil tərjimisi wə qüxənqisi: «Əzüngni ḫəddidin ziyadə ḫəkkaniy kərsətmə; wə əzüngni ḫəddidin ziyadə dana kərsətmə. Əz-əzüngni ḫalak kḭlmakqimusən?».
–Yənə baxka birnəqqə hil qüxənqisimu bar.
7:17 «Əzüngni dəp ḫəddidin ziyadə rəzil bolma, yaki əhmək bolma;...» — ḫeqkim Sulaymanning bu gepining mənisini: «Rəzillikning «normal» yaki ««əkilgə sioƣidu» dəydiƣan dərijisi bar» dəp oylimisa kerək. Bu gəp bəlkim allikaqan rəzillixip kətkən adəmlərgə karitip kinayilik bilən eytiloƣan boluxi mumkin. 15-ayəttiki: «Rəzillik paydilik boluxi mumkin, rəzillikimni kəpəytimən» degəngə karita, Sulayman bu agaḫni koxup eytidu. Rəzil adəmlər bəribir əlidu; birak rəzil adəmlər bundak kinayilik gəpni kobul kḭlsa, ḫeq bolmiƣanda xu yol bilən ularning bexiƣa qüxidiƣan jaza tehimu awup kətməydu.

18 Xunga, bu agahni qing tut, xuningdin u agahnimu kolungdin bərmigining yahxi; qünki Hudadin korkidiƣan kixi hər ikkisi bilən utukluk bolidu.

Adəmlər gunahkar boloƣaqka, danalik nahayiti zərürdur

19 Danalik dana kixini bir xəhərni baxkuridiƣan on hökümrandin ziyadə küqlük kilidu.
20 Bərhək, yər yüzidə daim mehribanlik yürgüzidiƣan, gunah sadir kilmaydiƣan hək-kaniy adəm yoktur.
21 Yənə, həklərning hammila gəp-sözlirigə anqə dikkət kilip kətmə; bolmisa, əz hizmətkaringning sanga lənət okuƣanlikini anglap kelixing mumkin. 22 Qünki kənglüngdə, əzüngningmu xuningƣa ohxax baxkilaroƣa kəp ketim lənət kiloƣanlikingni obdan bilisən.

Insanning danalikining qəklikliki

23 Bularning hammisini danalik bilən sinap baktim; mən: «Dana bolimən» desəmmu, əmma u məndin yirak idi. 24 Barlik yüz bərgən ixlar bolsa əklimizdin yirak, xuningdək intayin sirliktur; kim uni izdəp bilip yetəlisun?

25 Mən qin kənglümdin danalik wə əkliy bilimni bilixkə, sürüxtürüxkə wə izdəxkə, xundakla rəzillikning əhməklikini, əhməklikning təlwilik ikənlikini bilip yetixkə zehnimni yioƣdim.
26 Xuning bilən kəngli tor wə kiltak, kolliri asarət boloƣan ayalning ölümdin aqqik ikənlikini baykidim; Hudani hursən kilidioƣan kixi uningdin əzini kaquridu, birak gunahkar adəm uningƣa tutulup kalidu.
27 Bu baykioƣanlirimoƣa kara, — dəydu hekmət topliƣuqi — pakitlarni bir-birigə baoƣlap selixturup, əkil izdidim; 28 mening kəlbim uni yənila izdiməktə, birak tehi tapalmidim! — Ming kixi arisida bir durus ərkəkni taptim — birak xu ming kixi arisidin birmu durus ayalni tapalmidim.
29 Mana kərgin, mening baykioƣanlirim pəkət muxu birla — Huda adəmni əsli durus yaratkan; birak adəmlər bolsa nuroƣunliƣan hiylə-mikirlərni izdəydu.

Birnəqqə nəsihətlər

8 1 Kim dana kixigə təng kelələydu? Kim ixlarni qüxəndürüxni bilidu? Kixining danaliki qirayini nurluk kilidu, yüzining sürini yorutidu.
2 Padixahning pərmaniƣa kulak selixingni dəwət kilimən; bolupmu Huda aldida iqkən kəsəm tüpəylidin xundak kiloƣin.. 3 Uning aldidin qikip ketixkə aldirima; yaman bir dəwani kollaxta qing turma; qünki padixah nemini halisa xuni kilidu.. 4 Qünki padixahning səzi hokuktur; kim

–Yənə baxka birnəqqə hil qüxənqisimu bar.
7:18 «...hər ikkisi bilən utukluk bolidu» — demək, Hudadin korkidiƣan adəm Sulaymanning yukiriki 16-17-ayəttiki ikki agahlanduruxi bilən azduruxtin kutulidu.
–Yənə baxka birnəqqə hil qüxənqisimu bar.
7:20 1Pad. 8:46, 47; 2Tar. 6:36; Pənd. 20:9; 1Yuh. 1:8
7:24 «intayin sirlik» — ibraniy tilida «qongkur, qongkur» dəp ipadilinidu.
7:25 Top. 1:17; 2:12
7:26 Pənd. 5:3; 6:24-35; 7:6-27; 22:14
7:28 «Ming kixi arisida bir durus ərkəkni taptim — birak xu ming kixi arisidin birmu durus ayalni tapalmidim» — bu bayan bizgə Sulaymanning əzining keyinki hayatining kandak bolidioƣanliki tooƣruluk həwər bilən təminləydu. Uning kiz-ayallar tooƣruluk boloƣan həwiri nədin kəlgən? U kandaktu «ming ayal» bilən tonuxkanmu? Təwrattiki «Padixahlar» kismidin bilimizki, uning nuroƣunliƣan ayal-kenizəkliri bar idi wə ularning təsiri bilən ahirida Hudaning yolidin yiraklixip, butpərəslikkə aldinip kətkənidi.
8:2 «bolupmu Huda aldida iqkən kəsəm tüpəylidin xundak kiloƣin» — bu kəsəm padixahning Huda aldida iqkən kəsimi *(adil, bitərəp bolux üqün)* bolsa kerək; bəzi alimlar, kəsəm pukralarningki *(padixahka sadik bolux üqün)*, dəp karaydu.
8:2 Pənd. 24:21
8:3 «Uning *padixahning* aldidin qikip ketixkə aldirima» — bu səz bəlkim padixahka karxi qikix, yaki uningdin razi

uningƣa: «Өzliri nemə kilila?» — deyəlisun? [5] Kim padixaḥning pərmanini tutkan bolsa ḥeq yamanlikni kərməydu; dana kixining köngli ḥəm pəytni ḥəm yolni pəmliyələydu.
[6-7] Qünki ḥərbir ix-arzuning pəyti wə yoli bar; insan keyinki ixlarni bilmigəkkə, uning dərd-əlimi өzini kattik basidu. Kim uningƣa kandak bolidiƣanlikini eytalisun?
[8] Ḥeqkim өz roḥiƣa igə bolalmas, yəni ḥeqkimning өz roḥini өzidə kaldurux ḥokuki yoktur; ḥeqkimning ölüx künini өz kolida tutux ḥokuki yoktur; xu jəngdin keqixkə ruhsət yoktur; rəzillik rəzillikkə berilgüqilərni kutkuzmas.

Bəzi biḥudə baxka ixlar

[9] Bularning ḥəmmisini kərüp qiktim, xundakla kuyax astida kilinƣan ḥərbir ixka, adəmning adəm üstigə ḥokuk tutkanliki bilən ularƣa ziyan yətküzidiƣan muxu wakitka köngül koydum.
[10] Xuningdək rəzillərning dəpnə kilinƣanlikini kərdüm; ular əslidə mukəddəs jayƣa kirip-qikip yürətti; ular mukəddəs jaydin qikipla, rəzil ixlarni kiloƣan xu xəḥər iqidə mahtilidu tehi! Bumu bimənilikturl!
[11] Rəzillik üstidin ḥəküm tezdin bəja kəltürülmigəqkə, xunga insan balilirining köngli rəzillikni yürgüzüxkə pütünləy berilip ketidu.
[12] Gunahkar yüz ketim rəzillik kilip, künlirini uzartsimu, Hudadin korkidiƣanlarning əḥwali ulardin yahxi bolidu dəp bilimən; qünki ular uning aldida korkidu. [13] Birak rəzillərning əḥwali yahxi bolmaydu, uning künliri sayidək tezla ətüp, künliri uzartilmaydu, qünki u Huda aldida korkmaydu.
[14] Yər yüzidə yürgüzülgən bir bimənilik bar; bexiƣa rəzillərning kiloƣini boyiqə kün qüxidiƣan ḥəkkaniy adəmlər bar; bexiƣa ḥəkkaniy adəmlərning kiloƣini boyiqə yahxilik qüxidiƣan rəzil adəmlərmu bar. Mən bu ixnimu bimənilik dedim. [15] Xunga mən tamaxini təriplidim; qünki insan üqün kuyax astida yeyix, iqix wə ḥuzur elixtin yahxi ix yoktur; xundak kilip uning əmgikidin boloƣan mewə Huda təkdim kiloƣan kuyax astidiki əmrining barlik künliridə өzigə ḥəmraḥ bolidu.
[16-17] Köngülümni danalikni wə yər yüzidə kilinƣan ixlarni bilip yetix üqün koyoƣanda, xundakla Huda kiloƣan barlik ixlarni kərginimdə xuni baykidim: — Insan ḥətta keqə-kündüz kəzlirigə uykuni kərsətmisimu, kuyax astidiki barlik ixni bilip yetəlməydu; u uni qüxinixkə kanqə intilsə, u xunqə bilip yetəlməydu. Ḥətta dana kixi «Buni bilip yəttim» desimu, əməliyəttə u uni bilip yətməydu.

---

bolmaslik tooƣuluk bir agaḥlandurux boluxi mumkin. **«yaman bir dəwani kollaxta qing turma»** — baxka birhil tərjimisi: «*(padixaḥning)* ixi sanga eoƣir kəlsimu ada kilixni keqiktürmə».

8:5 Rim. 13:3

8:6-7 Top. 6:12

8:8 Ayup 14:5; Zəb. 39:5-6

8:9 «Bularning ḥəmmisini kərüp qiktim,... ularƣa ziyan yətküzidiƣan muxu wakitka köngül koydum» — bu ayətning baxka birnəqqə hil tərjimisi: «Bularning ḥəmmisini kərüp qiktim, xundakla kuyax astida kilinƣan ḥərbir ixka köngül koydum; adəmning adəm üstigə ḥokuk tutuxining өzigə ziyan yətküzidiƣan wakti bar» yaki «Bularning ḥəmmisini kərüp qiktim, xundakla kuyax astida kilinƣan ḥərbir ixka köngül koydum; adəmning adəm üstigə ḥokuk tutuxining ularƣa *(baxka adəmlərgə)* ziyan yətküzidiƣan wakti bar».

8:10 «...xu xəḥər iqidə mahtilidu» — bəzi kədimki kəqürülmiliridə: «mahtilidu» degənning ornida «untulidu» degən səz tepilidu. Biz aloƣan nusha aldi-kəyni səzlərgə baoƣlikku dəymiz.

8:12 «Gunahkar ... künlirini uzartsimu» — bəzi gunahkar məlum jəḥəttin eytkanda, puli yaki baxka amalioƣa tayinip, «künlirini uzartidu». Bu əḥwal wakitlik, əlwəttə.

8:12 Zəb. 37:7-12, 18-20; Pənd. 1:33; Yəx. 3:10

8:13 «...uning künliri sayidək tezla ətüp, künliri uzartilmaydu» — yənə birhil tərjimisi: «...u künlərni sayini uzartkandək uzartmaydu».

8:15 Top. 2:24; 3:12, 22; 5:18; 9:7

8:16-17 «köngülümni danalikni wə yər yüzidə kilinƣan ixlarni bilip yetix üqün koyoƣanda... əməliyəttə u uni bilip yətməydu» — okurmənlər bu ikki ayətning birnəqqə baxka hil tərjimilirini uqritixi mumkin.

Huda bizgə dostmu, düxmənmu? — ələmgə yüzlinix

9 [1] Mən xularning ḥəmmisini eniḳlax üqün kəngül ḳoydum; xuni bayḳidimki, məyli ḥəḳḳaniy kixi yaki dana kixi bolsun, xundaḳla ularning barliḳ ḳiliƣanliri Hudaning ḳolididur, dəp bayḳidim; insan əzigə muḥəbbət yaki nəprətning kelidiƣanliḳini ḥeq bilməydu. Uning aldida ḥərḳandaḳ ix boluxi mumkin. [2] Ḥəmmə adəmgə ohxax ixlar ohxax peti kelidu; ḥəḳḳaniy wə rəzil kixigə, meḥriban kixigə, pak wə napak, ḳurbanliḳ ḳiliƣuqi wə ḳurbanliḳ ḳilmiƣuqiƣimu ohxax ḳismət bolidu; yahxi adəmgə ḳandaḳ bolsa, gunaḥkaroƣa xundaḳ bolidu; ḳəsəm iqküqigə wə ḳəsəm iqixtin ḳorḳḳuqiƣimu ohxax bolidu. [3] Mana ḥəmmigə ohxaxla bu ixning kelidiƣanliḳi ḳuyax astidiki ixlar arisida külpətlik ixtur; uning üstigə, insan balilirining kəngülliri yamanliḳḳa toloƣan, pütün ḥayatida kənglidə təlwilik turidu; andin ular ƣlgənlərgə ḳoxulidu.
[4] Qünki tiriklərgə ḳoxuloƣan kixi üqün bolsun ümid bar; qünki, tirik it ƣlgən xirdin əla. [5] Tiriklər bolsa əzlirining ƣlidiƣanliḳini bilidu; birak ƣlgənlər bolsa ḥeqnemini bilməydu; ularning ḥeq in'ami yənə bolmaydu; ular ḥətta adəmning esidin kətürülüp ketidu, ḳayta kəlməydu. [6] Ularning muḥəbbiti, nəpriti wə ḥəsəthorluḳimu alliḳaqan yoḳaloƣan; ḳuyax astida ḳilinoƣan ixlarning ḥeqḳaysisidin ularning mənggügə ḳayta nesiwisi yoḳtur.

Ələmgə yüzləngəndə ḳiloƣili bolidiƣan əməliy ixlar

[7] Baroƣin, neningni huxalliḳ bilən yəp, xarabingni huxhuyluḳ bilən iqkin; qünki Huda alliḳaqan mundaḳ ḳilixingdin razi boloƣan. [8] Kiyim-keqəkliring ḥərdaim ap'aḳ bolsun, huxbuy may bexingdin kətmisun.
[9] Huda sanga ḳuyax astida təḳsim ḳiloƣan bimənə əmrüngning barliḳ künliridə, yəni bimənilikтə ətküzgən barliḳ künliringdə, səyümlük ayaling bilən billə ḥayattin ḥuzur aloƣin; qünki bu sening ḥayatingdiki nesiwəng wə ḳuyax astidiki barliḳ tartḳan japayingning əjridur. [10] Ḳolung tutḳanni barliḳ küqüng bilən ḳiloƣin; qünki sən baridiƣan təḥtisarada ḥeq hizmət, məḳsət-pilan, bilim yaki ḥekmət bolmaydu.

Danaliḳ wə tasadipiyliḳ

[11] Mən zeḥnimni yioƣip, ḳuyax astida kərdumki, musabiḳidə oƣlibə yəltapanoƣa bolmas, ya jəngdə oƣlibə palwanoƣa bolmas, ya nan dana kixigə kəlməs, ya bayliḳlar yorutuloƣanlaroƣa kəlməs, ya iltipat bilimliklərgə bolmas — qünki pəyt wə tasadipiyliḳ ularning ḥəmmisigə kelidu. [12] Bərḥək, insanmu əz wakti-saitini bilməydu; beliḳlar rəḥimsiz toroƣa elinoƣandək, ḳuxlar tapan-tuzaḳḳa ilinoƣandək, bularoƣa ohxax insan baliliri yaman bir kündə tuzaḳḳa ilinidu, tuzaḳ bexioƣa qüxidu.

Danaliḳning ətiwarlanmasliḳi

[13] Mən yənə ḳuyax astida danaliḳning bu misalini kərdum, u meni qongḳur təsirləndürdi; [14] Kiqik bir xəḥər bar idi; uningoƣa ḳarxi büyük bir padixaḥ qiḳip, uni ḳorxap, uningoƣa ḥujum ḳilidiƣan yooƣan potəylərni ḳurdi. [15] Birak xəḥərdin namrat bir dana kixi tepilip ḳaldi; u uni əz danaliḳi bilən ḳutuldurdi; birak keyin, ḥeqkim bu namrat kixini esigə kəltürmidi.
[16] Xuning bilən mən: «Danaliḳ küq-ḳudrəttin əwzəl» — dedim; birak xu namrat kixining danaliḳi keyin kəzgə ilinmaydu, uning səzliri anglanmaydu.

9:1 «...insan əzigə muḥəbbət yaki nəprətning kelidiƣanliḳini ḥeq bilməydu» — demək, «Huda uni səyidu yaki uningoƣa nəprətlinidu? Ḥeq insan bilməydu». Bəzi alimlar: «insan əzidə *(bolupmu eqir künlər bexioƣa qüxkəndə)* nemining bolidiƣanliḳi, yaki muḥəbbət yaki nəprətning bolidiƣanliḳini bilməydu» dəp xərḥ beridu.
9:2 Zəb. 73:12-14
9:8 «Kiyim-keqəkliring ḥərdaim ap'aḳ bolsun» — demək, kiyim-keqəkliring ḥərdaim pakiz bolsun.
9:15 «...dana kixi tepilip ḳaldi; u uni əz danaliḳi bilən ḳutuldurdi; ... keyin, ḥeqkim bu namrat kixini esigə kəltürmidi» — Elixa pəyoƣəmbər bilən Yərəmiya pəyoƣəmbər buningoƣa obdan misal bolidu («2Pad.» 6-8-bablar, «Yər.» 27:12ni kərüng.
9:16 Pənd. 21:22; 24:5; Top. 7:19

Danaliķ, əhməķliķ, gunaḥ, təlwilik

17 Dana kixining jimjitliķta eytķan səzliri əhməķlər üstidin ḥoķuķ sürgüqining warķiraxliridin
enik anglinar.
18 Danaliķ urux ķoralliridin əwzəldur; biraķ bir gunaḥkar zor yahxiliķni ḥalak ķilidu.

Əķil beridiƣan bəzi ḥekmətlər

10 1 Huddi ələük qiwinlər əttarning ətirini sesitiwetidiƣandək, azraķķinə əhməķlik tarazida
danaliķ wə izzət-ḥərməttinmu eƣir tohtaydu.
2 Danaliķning kəngli ongƣa mayil, əhməķningki soloƣa.
3 Əhməķ kixi ḥətta yolda mengiwatķandimu, uning əķli kəm boloƣaqķa, u əhməķ ikənlikini
ḥəmmigə ayan ķilidu.

4 Ḥəkümdarning sanga aqqiķi kəlsə, ornungdin istepa bərmə; qünki tinq-səwriqanlik hata-
səwənliktin boloƣan zor hapiliķni tinqitidu.
5 Ķuyax astida yaman bir ixni kərdumki, u ḥəkümdardin qiķķan bir hata ixtur — 6 əhməķlər
yuķiri mənsəptə, xuning bilən təng baylar pəs orunda olturidu; 7 mən ķullarning atķa
mingənlikini, əmirlərning ķullardək piyadə mangoƣanliķini kərdum.

Turmuxta uqraydiƣan hətərlərgə danaliķ kerək

8 Orini koliƣan kixi uningƣa yiķilixi mumkin; tamni buzoƣan kixini yilan qeķixi mumkin; 9 tax-
larni yətkigən kixi tax təripidin yarilinixi mumkin; otun yaridiƣan kixi həwpkə uqraydu.
10 Palta gal bolsa, birsi tiƣini bilimisə, paltini küqəp qepixķa tooƣra kelidu; biraķ danaliķ adəmni
utuķ-muwəppəķiyətkə erixtüridu.
11 Yilan oynitilmay turup, yilanqini qaķsa, yilanqiƣa nemə payda?

Danixmənlər wə əhməķlərning ix-səzliri

12 Dana kixining səzliri xəpķətliktur; biraķ əhməķning ləwliri əzini yutidu. 13 Səzlirining
bexi əhməķlik, ayiƣi rəzil təlwiliktur; 14 əmma əhməķ yənila gəpni kəpəytidu. Biraķ ḥeqkim
kəlgüsini bilməydu; uningdin keyinki ixlarni kim uningƣa eytalisun?
15 Əhməķlər japasi bilən əzlirini upritidu; qünki ular ḥətta xəḥərgə baridiƣan yolnimu
bilməydu.

Əhməķ ḥəkümdarlarning qatakliri

16 I zemin, padixaḥing bala bolsa, əmirliring səḥərdə ziyapət ətküzsə, ḥalingƣa way!
17 I zemin, padixaḥing mətiwərning ooƣli bolsa wə əmirliring kəyp üqün əməs, bəlki əzini
ķuwwətləx üqün muwapiķ waķtida ziyapət ətküzsə, bu sening bəhting!

10:2 «Danaliķning kəngli ongƣa mayil» — ķoralni tutup, əzini ķooƣdax təripidur.
10:6 «əhməķlər» — ibraniy tilida «əhməķlik» dəp elinoƣan.
10:7 «mən ķullarning atķa mingənlikini... kərdum» —Pələstində kona zamanlarda atķa minix pəķət abroyluk kixilərgila mənsup idi.
10:8 «tamni buzoƣan kixi...» — yaki «qitni buzoƣan kixi...».
10:8 Pənd. 26:27
10:11 «yilanqi» — nəy qəlip yilanni oynatķuqi adəm. **«yilanqini qaķsa,..»** — yaki «həķni qaķsa...».
10:16 Yəx. 3:3, 4; Ḥox. 13:11; Am. 6:4
10:17 «...əzini ķuwətləx üqün muwapiķ waķtida ziyapət ətküzsə,...» — yaki, «...əzini tutup muwapiķ waķtida ziyapət ətküzsə,...». **«...wə əmirliring kəyp üqün əməs... ziyapət ətküzsə, bu sening bəhting!»** — baxķa birhil tərjimisi: «...wə əmirliring məst bolux üqün əməs, bəlki salmaķlik bilən əz waķtida ziyapət ətküzsə, bu sening bəhting!».

Yənə ḫekmətlər

18 Ḫurunluḳtin əyning torusi oƣulay dəp ḳalidu; ḳollarning boxluḳidin əydin yamoƣur ətidu.
19 Ziyapət külkə üqün təyyarlinar, xarab ḫayatni hux ḳilar; lekin pul ḫəmmə ixni ḫəl ḳilar!
20 Padixaḫḳa lənət ḳilma, ḫətta oyungdimu tillima; ḫujrangdimu baylarni tillima; qünki asmandiki bir ḳux awazingni taritidu, bir ḳanat igisi bu ixni ayan ḳilidu.

Birnəqqə əməliy nəsiḫət

11 1 Nanliringni sularoƣa əwət; kəp künlərdin keyin uni ḳaytidin tapisən.
2 Bir ülüxni yəttə kixigə, səkkizigimu bərgin; qünki yər yüzidə nemə yamanliḳ bolidioƣanliḳini bilməysən.
3 Bulutlar yamoƣuroƣa toloƣan bolsa, əzlirini zemin üstigə boxitidu; dərəh ximal tərəpkə ərülsə, yaki jənub tərəpkə ərülsə, ḳaysi tərəpkə qüxkən bolsa, xu yərdə ḳalidu.
4 Xamalni kəzitidioƣanlar terikqilik ḳilmaydu; bulutlaroƣa ḳaraydioƣanlar orma ormaydu.
5 Sən xamalning yolini bilmiginingdək yaki boyida barning ḫamilisining ustihanlirining baliyatḳuda ḳandaḳ əsidioƣanliḳini bilmiginingdək, sən ḫəmmini yasioƣuqi Hudaning ḳiloƣinini bilməysən.
6 Səḫərdə uruḳungni terioƣin, kəqtimu ḳolungni ixtin ḳaldurma; qünki nemə ixning, u yaki bu ixning paydiliḳ bolidioƣanliḳini wə yaki ḫər ikkisining ohxaxla yahxi bolidioƣanliḳini bilməysən.

Ḫayat künlirini ətiwarlax kerək, ihlasmən boluxi kerək!

7 Nur xerin bolidu, aptapni kərüxmu ḫuzurluḳ ixtur. 8 Xunga birsi kəp yil yaxioƣan bolsa, bularning ḫəmmisidin ḫuzur alsun. Ḫalbuki, u yənə ḳarangoƣuluḳ künlirini esidə tutsun, qünki ular kəp bolidu; kəlgüsidiki ixlarning ḫəmmisi bimənilikturl

9 Yaxliḳingdin ḫuzur al, i yigit; yaxliḳing künliridə kənglüng əzünggə huxalliḳni yətküzgəy; kənglüng halioƣini boyiqə wə kəzliring kərgini boyiqə yürgin; birak xuni bilginki, bularning ḫəmmisi üqün Huda seni soraḳḳa tartidu. 10 Əmdi kənglüngdin oƣəxlikni elip taxla, teningdin yamanliḳni neri ḳil; qünki balilik wə yaxliḳmu bimənilikturl

Səzning dawami

12 1 Əmdi yaman künlər bexingoƣa qüxmigüqə, xundaḳla sən: «Bulardin ḫeq ḫuzurum yoḳtur» degən yillar yeḳinlaxmioƣuqə yaxliḳingda Yaratḳuqingni esingdə qing tut;
2 ḳuyax, yoruḳluḳ, ay wə yultuzlar ḳarangoƣulixip, yamoƣurdin keyin bulutlar ḳaytip kəlmigüqə uni esingdə tutḳin. 3 Xu küni «əyning kəzətqiliri» titrəp ketidu; palwanlar egilidu, əzgüqilər

---

10:20 Mis. 22:28

11:1 «Nanliringni sularoƣa əwət... uni ḳaytidin tapisən» — bu ayət bəlkim dengiz sodisini kərsitixi mumkin; təwəkkülqiling ḳanqə qong bolsa, paydisimu xunqə kəp bolidu; gəpning yənə ḫərhil kəqmə məniliri boluxi mumkin. Baxḳa birhil tərjimisi: «Neningni sular *(dengizlar)* üstigə taxla».

11:2 «Bir ülüxni yəttə kixigə, səkkizigimu bərgin; qünki yər yüzidə nemə yamanliḳ bolidioƣanliḳini bilməysən» — bəzi alimlar, bu ayətmu soda-tijarətni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Xuningdək uning birnəqqə kəqmə mənilirimu bolsa kerək.

11:2 2Kor. 9:10

11:5 «xamalning yoli...» — ibraniy tilida «xamal» wə «roḫ» bir səz bolup, Sulayman muxu ayəttə ḫamilining baliyatḳuda apiridə bolidioƣanliḳi, əsidioƣanliḳining ḫəmmisi Hudaning Roḫi arḳilik bolidioƣanliḳini puritip kərsitidu *(Injil, «Yuḫ.» 3:1-8nimu kərüng)*.

11:5 Yuḫ. 3:8

12:1 «Yaratḳuqing» — ibraniy tilida «Yaratḳuqinglar».

12:2 «yamoƣurdin keyin bulutlar ḳaytip kəlmigüqə» — yaki «yamoƣurdin keyin bulutlar yoḳimioƣuqə».

azlikidin tohtap ḳalidu, derizilərdin sirtḳa ḳarap turoquqilar oquwalixip ketidu; [4] koqioqa ḳaraydioqan ixiklər etilidu; tügmənning awazi pəsiydu, kixilər ḳuxlarning awazini anglisila qəqüp ketidu, «nahxiqi ḳizlar»ning sayraxliri sus anglinidu; [5] kixilər egizdin ḳorḳidu, koqilarda wəḥimilər bar dəp ḳorḳup yüridu; badam dərihi qiqəkləydu; qekətkə adəmgə yük bolidu, xindir mewisi solixidu; qünki insan mənggülük makanioqa ketidu wə xuning bilən təng, matəm tutḳuqilar koqida aylinip yüridu; [6] kümüx tana üzülgüqə, altun qinə qeḳiloquqə, aptuwa bulaḳ yenida parə-parə boloquqə, ḳuduḳtiki qaḳ kardin qiḳḳuqə, [7] topa-qang əsli tuprakḳa ḳaytḳuqə, roḥ əzini bərgən Hudaoqa ḳaytḳuqə — Uni esingdə tutḳin!

[8] Bimənilik üstigə bimənilik!» — dəydu ḥekmət topliоquqi — «Bimənilik üstigə bimənilik! Ḥəmmə ix bimənilikturl!»

Hulasə

[9] Xuningdək, ḥekmət topliоquqi dana bolupla ḳalmastin, u yənə həlḳḳə bilim əgitətti; u oylinip, kəp pənd-nəsiḥətlərni tarazioqa selip, rətləp qiḳti. [10] Ḥekmət topliоquqi yeḳimlik səzlərni tepixḳa intilgən; uxbu yeziloqini bolsa durus, ḥəḳiḳət səzliridin ibarəttur. [11] Dana kixining səzliri zihḳa ohxaydu, ularning yioqindisi qing bekitilgən mihtəktur. Ular Birla Padiqi təripidin berilgəndur. [12] Uning üstigə, i ooqlum, bulardin sirt ḥərḳandaḳ yeziloqanlardin pəhəs bol; qünki kəp kitablarning yezilixining ayioqi yoḳ, xuningdək kəp əginix tənni upritidu.

Ahirḳi dəwət

[13] Biz pütün ixḳa dikḳət ḳilayli; Hudadin ḳorḳḳin wə uning əmr-pərmanlirioqa əməl ḳiloqin; qünki bu insanning toluḳ məjburiyitidur; [14] qünki adəm ḳiloqan ḥərbir ix, jümlidin barliḳ məhpiy ixlar, yahxi bolsun, yaman bolsun, Huda ularning soriḳini ḳilidu.

12:3 «əyning kəzətqiliri» — adəmning ḳapaḳlirini, «palwanlar» — Adəmning mərilirini, «əzgüqilər» — Qixlarni, «derizilərdin ḳarioquqilar» — Kəzlərni kərsitixi mumkin. Keyinki ayətlərdiki bir ḳatar ohxitixlarmu ḳerilikni kərsitidu.
12:4 «nahxiqi ḳizlar» — ḳuxlarni kərsitix eḥtimalliḳi bar.
12:5 «qekətkə adəmgə yük bolidu» — yaki «qekətkə əzini sərap mangidu». **«xindir mewisi»** — muḥəbbətni ḳozoqaydioqan mewə idi. Uning «solixip kətkənliki» bəlkim jinisiy muḥəbbətning suslaxḳanliḳini kərsitixi mumkin.
12:6 «ḳuduḳtiki qaḳ» — ḳuduḳtin su qiḳiridioqan qaḳni kərsətsə kerək.
–«Kümüx tana *(rixtə)*», «altun qinə», «aptowa» wə «qaḳ»larning tənning ḳaysi əza-funksiyilirini kərsitidioqanliḳi buningda enik deyilmigən; biraḳ omumiy mənisi eniḳtur — bədənning ḥərbir güzəllik-ḳabiliyiti zawaloqa yüzlinidu.
12:7 Yar. 2:7; 3:19; Qəl. 16:22
12:8 Zəb. 62:9; 144:4; Top. 1:2
12:9 1Pad. 5:26
12:12 «...i ooqlum, bulardin sirt ḥərḳandaḳ yeziloqanlardin pəhəs bol» — baxḳa birhil tərjimisi: «... i ooqlum, bulardin agaḥsawaḳ aloqin». Biraḳ bizningqə bu ayəttə Sulayman «Birla Padiqi *(demək, Hudadin)* təripidin berilgən» barliḳ muḳəddəs yazmilarni kərsitidu.
12:13 «Biz pütün ixḳa dikḳət ḳilayli» — yaki «Biz pütün ixni angliduḳ». **«bu insanning toluḳ məjburiyitidur»** — ibraniy tilida: «bu insanning barliḳidur» deyilidu. Buning toluḳ mənisi bəlkim: «Hudadin ḳorḳup, uning əmr-pərmanlirioqa əməl ḳil» — bu Hudaning insanda boloqan məḳsitidur, degəndək boluxi mumkin.
12:13 Ḳan. 6:2; 10:12; Pənd. 3:7
12:14 1Kor. 4:5; 2Kor. 5:10

Ḳoxumqə sөz

Sulaymanning «əhlaḳiy qüxkünlük»i

Məzkur kitabning guwaḥliḳi boyiqə (2:8) Sulayman u kitabni yazƣan qaoƣda kөp ayal-kenizəklөrni өz əmrigə aloƣanidi. Uning xundaḳ ḳiloƣini Təwrattiki «Ḳan.» 17-babta padixaḥlar tooƣruluḳ pütülgən pərmanlaroƣa mutləḳ hilap idi. Biz munasiwətlik ayətlөrni nəḳil kəltürimiz: —

«Sən Pərwərdigar Hudaying sanga təḳdim ḳilidioƣan zeminoƣa kirip uni igiligəndə, xundaḳla uningda turoƣanda: «Mən ətrapimdiki əllərningkidək өzümgə bir padixaḥ tikliməkqimən» desəng, xu qaoƣda sən өzünggə pəḳət Pərwərdigar Hudaying tallaydioƣinini tikləysən; üstünggə ḳerindax bolmioƣan qət'əllikni bekitməsliking kerək. Padixaḥ bolsa өzi üqün atlarni kөpəytməsliki yaki atlarni kөpəytimən dəp həlḳni Misiroƣa ḳayturmasliḳi kerək; qünki Pərwərdigar silərgə: «Silər xu yol bilən ḥərgiz ḳaytmasliḳinglar kerək» degənidi.

Padixaḥ kөp ayallarni өz əmrigə almasliḳi kerək; bolmisa uning kөngli ezip ketixi mumkin. U өzi üqün altun-kümüxni kөpəytməsliki kerək.

Padixaḥlik təhtigə oltuƣinida u өzi üqün Lawiy kaḥinlarning aldida muxu ḳanunni bir dəptərgə kөqürüp pütüxi kerək. Xu dəptər uning yenida daim boluxi wə uni өmrining barliḳ künliridə oḳuxi kerək; xundaḳ ḳilsa u Pərwərdigar Hudasidin ḳorḳup, muxu ḳanunning sөzliri wə bəlgilimilirini tutup ularoƣa əməl ḳilixni өginidu. Xundaḳla uning kөngli ḳerindaxliri aldida ḥakawurlixip kətməydu, bu əmrlərdin ong ya soloƣa qətnəp kətməydu wə xuningdək Israil arisida uning wə ooƣullirining padixaḥlik künliri kөp bolidu».

Biz bu ajayib əmrlərni Təwrattiki «1Pad.» 10-11-bablarda hatiriləngən Sulaymanning ḥayatidiki bəzi tərəpliri bilən selixtursaḳmu bolidu. Astioƣa siziloƣan sөzlərgə dikḳət ḳilip yuḳiridiki sөzlər bilən selixturoƣaysilər.

«Sulaymanoƣa ḥər yili kəltürülgən altunning өzi 666 Talant (22 Tonna) idi... Sulayman padixaḥ 200 qong siparni soḳturdi wə ḥər siparoƣa 600 xəkəl altun kətti; xundaḳla 300 ḳalḳanni yapilaḳlanoƣan altundin yasidi; ḥərbir ḳalḳanni yasaxḳa üq mina altun ixlitildi; padixaḥ ularni «Liwan ormini sariyi»oƣa esip ḳoydi.

Padixaḥ pil qixliridin qong bir təhtni yasap, uni tawlanoƣan altun bilən ḳaplatti...

Sulayman padixaḥning barliḳ jam-piyaliliri altundin yasaloƣan; «Liwan Ormini Sarayi»diki barliḳ ḳaqa-ḳuqilar tawlanoƣan altundin yasaloƣan; ularning ḥeqḳaysisi kümüxtin yasalmioƣan; Sulaymanning künliridə kümüx ḥeqnemigə ərziməytti. Qünki padixaḥḳa ḳaraxlik dengizda yüridioƣan, Ḥiramning kemilirigə ḳoxulup «Tarxix kemə» ətritimu bar idi; «Tarxix kemə» ətriti üq yilda bir ḳetim kelip altun-kümüx, pil qixliri, maymunlar wə tozlarni əkelətti.

Sulayman padixaḥ yər yüzidiki barliḳ padixaḥlardin bayliḳta wə danaliḳta üstün idi. Huda Sulaymanning kөngligə saloƣan danaliḳni anglax üqün yər yüzidikilər ḥəmmisi uning bilən didarlixix arzusi bilən kelətti. Kəlgənlərning ḥəmmisi өz sowoƣitini elip kelətti; ular kümüx ḳaqa-ḳuqilar, altun ḳaqa-ḳuqilar, kiyim-keqəklər, dubuloƣa-sawutlar, tetitḳular, atlar wə ḳeqirlarni elip kelətti. Ular ḥər yili bəlgilik miḳdarda xundaḳ ḳilatti.

Wə Sulayman jəng ḥarwiliri wə atliḳ əskərlərni yioƣdi; uning 1400 jəng ḥarwisi, 12000 atliḳ əskiri bar idi; u ularni «jəng ḥarwisi xəḥərliri»gə wə өzi turidioƣan Yerusalemoƣa orunlaxturdi.

Padixaḥ Yerusalemda kümüxni taxtək kөp ḳildi...

Sulayman aloƣan atlar Misirdin wə Kuwədin idi; padixaḫning tijarətqiliri ularni kuwədin bekitilgən baḫada alatti. Misirdin elip kəlgən bir jəng ḫarwisining baḫasi 600 kümüx tənggə, ḫər at bolsa 150 tənggə idi; wə ular yənə Ḫittiylarning padixaḫliri ḫəm Suriyə padixaḫliri üqünmu ohxax baḫada elip qiḳti....

(Təwəndiki ayətlərdə hatiriləngən ḫəmmə ixlar «Ḳanun xərḫi»diki əmrlərgə hilap)

(11-bab) **«Lekin Sulayman padixaḫning kəngli Pirəwnning ḳizidin baxḳa kəp qət'əllik ayallaroƣa, jümlidin Moabiy, Ammoniy, Edomiy, Zidoniy, Ḫittiy ayallirioƣa qüxkənidi. Pərwərdigar əslidə muxu əllər tooƣruluḳ Israillaroƣa: «Ularning ḳizlirini izdəp barmanglar, wə ularni silərningkilərgə kirgüzmənglar; qünki ular qoḳum kəngülliringlarni əz məbudlirioƣa azduridu» dəp agaḫlanduroƣan. Birak Sulaymanning kəngli dəl xularoƣa baoƣlandi. Uning yəttə yüz ayali, yəni hanixi wə üq yüz keniziki bar idi; uning ayalliri uning kənglini azdurup buruwətkənidi.**

Xundaḳ boldiki, Sulayman yaxanoƣanda, uning ayalliri uning kənglini baxḳa ilaḫlaroƣa azdurup buruwətti; xuning üqün uning kəngli atisi Dawutningkidək Pərwərdigar Hudasioƣa mutləḳ sadiḳ bolmidi.

Xunga Sulayman Zidoniylarning məbudi Axtarotni, Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkomni izdidi; xuning bilən Sulayman Pərwərdigarning nəzəridə rəzillik ḳildi; u atisi Dawuttək Pərwərdigaroƣa izqilliḳ bilən əgəxmidi.

Andin Sulayman Yerusalem aldidiki edirliḳta Moabiylarning yirginqlik məbudi Kemox ḫəm Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkom üqün bir «yuḳiri jay»ni yasidi; xuningdək əzining məbudlirioƣa huxbuy yaḳidioƣan wə ḳurbanliḳ ḳilidioƣan ḫərbir yat əllik ayali üqünmu u xundaḳ ḳildi. Xunga Pərwərdigar Sulaymandin rənjidi; gərqə U uningoƣa ikki ḳetim kərüngən bolsimu, wə uningoƣa dəl muxu ix tooƣruluḳ, yəni baxḳa ilaḫlarni izdiməslikini tapilioƣan bolsimu, uning kəngli Israilning Hudasi Pərwərdigardin aynip kətti; u Pərwərdigarning tapilioƣinioƣa əməl ḳilmidi...».

Sulaymanning bu «teyilip ketixi» adəmni ḫəḳiḳiy əjəbləndüridioƣan bir ḫadisə wə ḫəmmimiz uningdin qongḳur sawaḳ-agaḫ eliximizoƣa tooƣra kelidu. Təwrattiki «Pənd-nəsiḫətlər» (muəllipi Sulayman, əlwəttə) degən uluoƣ yazmisida bizgə dəl «**Pərwərdigardin ḳorḳux danaliḳning baxlinixidur**» dəp eytḳan kixi əzi Pərwərdigardin ḳorḳuxtin təzdi. Bu ix ḫəmmimizgə Yərəmiya pəyoƣəmbərning «**Ḳəlb ḫəmmidin aldamqi wə uning dawasi yoḳtur. Kimmu uni qüxinəlisun?!**» degən ətkür səzlirini ḳaytidin əslitidu. Yər yüzidiki əng dana kixi Hudadin ḳorḳuxtin təzgən bolsa, u xu ḫaman eniḳ kəzḳaraxliridin ḫəmdə Hudaning wəḫiylirigə boloƣan qüxinixliridin məḫrum bolidu, dəp ḳaraymiz. Uningoƣa əsli naḫayiti eniḳ boloƣan ixlar əmdi müjməl wə hirə kərünidu; əsli uni üzlüksiz xad-huram ḳilidioƣan wəḫiylər əmdi uningoƣa qüxiniksiz bolidu. Dərwəḳə adəm Hudaning yenidin ezip kətsə, əhmiḳanilik kallisioƣa kirixkə baxlaydu, degən prinsip bar. Sulayman məzkur kitabni teyilip kətkənning dəsləpki məzgilidə yazoƣan dəp ḳaraymiz; uning üstigə, uning teyilip ketixidə əng əjəllik amil uning butlaroƣa qoḳunoƣan yat ayallaroƣa wə kenizəklərgə baoƣlinixidin ibarət dəp ixinimiz (2:8 wə 7:25-28ni kərüng). Sulayman əhlaḳiy qüxkünlükkə qongḳur petip kətkən künliridə bolsa, adəmlərni Hudadin ḳorḳuxḳa dəwət ḳilidioƣan bundaḳ kitabni yazalmioƣan bolatti.

Ḫəmmimizni Sulaymanningkidək qüxkünlüktin saḳlaydioƣan addiy bir tədbir — ḫərküni Hudaning səzini, yəni Muḳəddəs Kitabtin bir ḳisimni (əz tilida, əlwəttə) oḳup uning üstidə azraḳ oylinix (yuḳirida, «Ḳan.» 17:19ni kərüng).

«Ḥekmət topliƣuqi»

«Ḥekmət topliƣuqi» degən kitabning samawiy wəḥiylirigə wə uningdiki əbədil'əbədgə baƣliq təlimlərdin əməs, bəlki yazƣuqining təjribilirigə asaslinip, «ḳuyax astida» «insanning ḥayat künliridə» bolƣan ixlirioƣa asasən yeziloƣanliḳining ḥəyran ḳalarliḳi yoḳ. Biraḳ təkrarlaymizki, kitab bizgə paydiliḳ bolsun üqün Hudaning iradisi boyiqə yeziloƣan, xunglaxḳa keyinki pəyoƣəmbərlərning wəḥiyliri bilən billə Muḳəddəs Kitabning yazmiliri ḳatarioƣa kirgüzülgən, dəp ixinimiz (bu ḥəḳtə, Sulaymanning muḥəbbət tooƣruluḳ yazoƣan «Küylərning küyi» degən kitab tooƣrisidiki «ḳoxumqə səz»imiznmu kərüng).

Kitabtiki bəzi bayanlar wə «yerim soallar»ni («Kim bilidu...?» degəndək soallar) Təwrattiki pəyoƣəmbərlərning ḳisimlirida yaki Injil ḳisimlirida tepiloƣan jawablar bilən yandax ḳilip selixturuximiz paydiliḳ bolidu. Biz xuni yənə eytimizki, bu bayanlarning bəzi jawabliri Muḳəddəs Kitabning baxḳa yərliridin təminlənsun dəp ḳəstən ḳilinoƣanidi, dəp ḳaraymiz.

Misallarning kəpinqisidə, oḳurmənlərning selixturuxi üqün, «Ḥekmət topliƣuqi»diki ayətlərni baxḳa ayətlərgə təwəndikidək yandax ḳilimiz: —

(1) «Top.» 1:3 «**Bir dəwr ətidu, yənə bir dəwr kelidu; biraḳ yər-zemin mənggügə dawam ḳilidu**».

Injil, «Wəḥ.» 20:11 «**Uningdin keyin, qong bir aḳ təht wə uningda olturoƣuqini kərdüm. Asman bilən zemin uning yüzidin ḳeqip,... oƣayib boldi**».

«Wəḥ.» 21:1 «**Andin, yengi asman wə yengi zeminni kərdüm, qünki burunḳi asman wə zemin oƣayib boloƣanidi**».

(2) «Top.» 1:7, 8 «**Barliḳ dəryalar dengizoƣa ḳarap aḳidu, biraḳ dengiz tolmaydu;**
Dəryalar ḳaysi jayoƣa aḳḳan bolsa,
Ular yənə xu yərgə ḳaytidu.barliḳ ixlar japaoƣa toloƣandur;
Uni eytip tügətküqi adəm yoḳtur;
Kəz kərüxtin,
Ḳulaḳ anglaxtin ḥərgiz toymaydu».

Bu ayətlərgə ḳarioƣanda, bu dunyada yaki u dunyadimu ḥeqḳandaḳ ḥəḳiḳiy, daimliḳ xadliḳ yoḳtur. Lekin: —

Dawut «Zəbur» 16:11də: «**Sən manga ḥayat yolini kərsitisən;**
Ḥuzurungda tolup taxḳan xad-huramliḳ bardur;
Ong ḳolungda mənggülük bəḥrə-ləzzətlərmu bardur» dəydu.

Injil «Yḥ.» 15:11, 16:22: «**Mening huxalliḳim silərdə bolsun wə xuningdək huxalliḳinglar tolup taxsun dəp, mən bularni silərgə eyttim... Mən silər bilən ḳayta kərüximən, ḳəlbinglar xadlinidu wə xadliḳinglarni ḥeqkim silərdin tartiwalalmaydu**».

«Yəx.» 64:4 wə ohxaxla Injil, «1Kor.» 2:9) «**Özini səygənlərgə Hudaning təyyarlioƣanliri —**
Dəl ḥeqḳandaḳ kəz kərmigən,
Ḥeqḳandaḳ ḳulaḳ anglimioƣan,
Ḥeqḳandaḳ kəngül oylap baḳmioƣan nərsilərdur».

(3) «Top.» 1:9, 10 «**Boloƣan ixlar yənə bolidioƣan ixlardur;**
Ḳiloƣan ixlar yənə ḳilinidu;ḳuyax astida ḥeqḳandaḳ yengiliḳ yoḳtur.
«Mana, bu yengi ix» degili bolidioƣan ix barmu?
U bəribir bizdin burunḳi dəwrlərdə alliḳaqan boloƣandur».

«Yəx.» 43:19 «**Qünki mana Mən yengi bir ix ḳilimən;**

U ḫazirla barlikḳa kelidu;silər uni kərməy ḳalamsilər?!
Mən ḫətta dalalardimu yol aqimən,
Qəl-bayawanda dəryalarni barlikḳa kəltürimən!»

«Yər.» 31:22 «Pərwərdigar yər yüzidə yengi bir ix yaritidu; ayal kixi baturning ətrapida yepixip həwər alidu» (bəlkim Məsiḥning pak ḳiz Məryəmdə ḫamilə boluxi tooƣrisidiki bexarət boluxi mumkin).

Injil, «2Kor.» 17:5 «Xuning bilən birsi Məsiḥdə bolsa, u yengi bir yaritiloƣuqidur! Kona ixlar ətüp, mana, ḫəmmə ix yengi boldi!».

(4) «Top.» 1:11 «Burunḳi ixlar ḫazir ḫeq əslənməydu;
Wə kəlgüsidə bolidioƣan ixlarmu ulardin keyin yaxaydioƣanlarning esigə ḫeq kəlməydu».

Injil, «2Kor.» 5:1) «Qünki bu zeminoƣa təwə əyimiz, yəni bu qedirimiz boloƣan tən yoḳitilsa, Huda təripidin boloƣan, insan ḳoli bilən yasalmioƣan bir əy, yəni asmanlarda əbədiy bir makanimiz bardur dəp bilimiz».

«2Kor.» 5:10: — «Qünki təndə ḳiloƣan əməllirimizni, yahxilik bolsun, yamanlik bolsun, hərbirimizgə (ixəngüqilərgə) ḳayturuluxi üqün Məsiḥning soraḳ təhti aldida (kəlgüsidə) ḫazir boluximiz lazim».

(5) «Top.» 1:15 «Əgrini tüz ḳiloƣili bolmas;
Kəmni toluḳ dəp saniƣili bolmas».

«Yəx.» 40:4 «Barlik jiloƣilar kətürülidu,
Barlik taoƣ-dənglər pəs ḳilinidu;
Əgri-toḳaylar tüzlinidu,
Ongoƣul-dongoƣul yərlər təkxilinidu».

«Yəx.» 16:42nimu kərüng.

Injil, «1Kor.» 6:9-11) «Ḫəḳḳaniysiz kixilərning Hudaning padixaḥliḳioƣa warislik ḳilalmaydioƣanliḳini bilməmsilər? Aldinip kətmənglar! Buzukluk ḳiloƣuqilar, butpərəslər, zina ḳiloƣuqilar, bəqqiwazlar, baxḳa ərlər bilən buzukluk ḳiloƣuqilar, ooƣrilar, nəpsaniyətqilər, ḫaraḳkəxlər, təḥməthorlar yaki aldamqi-kazzaplar Hudaning padixaḥliḳioƣa warislik ḳilalmaydu; bəzinglar bolsanglar xundaḳ boloƣansilər; əmma silər Rəb Əysa Məsiḥning namida wə Hudayimizning Roḥi bilən yuyuldunglar, pak-muḳəddəs ḳilindinglar, ḫəḳḳaniy ḳilindinglar».

Dawut «Zəbur» 23:1 «Pərwərdigar meni baḳḳuqi padiqimdur,
Moḫtaj əməsmən ḫeqnərsigə!» dəydu.

(6) «Top.» 2:12 «Andin zeḫnimni yioƣip uni danaliḳḳa, təlwilik wə əhmiḳanilikkə ḳaraxḳa ḳoydum; qünki padixaḥtin keyin turidioƣan adəm nemə ḳilalaydu — ḳilsimu alliḳaqan ḳilinoƣan ixlardin ibarət bolidu, halas!»

Injil, «Yḫ.», 14:12 (Məsiḥning səzi) «Bərḫək, bərḫək, Mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, Manga ixəngən kixi Mening ḳiliwatḳan əməllirimni ḳilalaydu; wə bulardinmu tehimu uluƣ əməllərni ḳilidu, qünki Mən Atining yenioƣa ḳaytip ketimən».

Injil, «Wəḫ.», 21:5 «Bu qaoƣda, təhttə Olturoƣuqi: «Mana, ḫəmmini yengi ḳilimən!» — dedi»

(7) «Top.» 17:2 «Mən ḫayatḳa əq boldum; qünki ḳuyax astida ḳilinoƣan ixlar manga eoƣir kelətti; ḫəmmisi bimənilik wə xamalni ḳooƣlioƣandək ixtur».

Zəbur, 63:3 «Əzgərməs muḫəbbiting ḫayattinmu əzizdur;
Ləwlirim Seni mədḫiyiləydu!»

Injil, «Yḫ.», 10:10 (Əysa dedi) «**Mən bolsam ularni ḫayatliķķa erixsun wə u ḫayatliķi mol bolsun dəp kəldim**».

(8) «Top.» 3:19-21 «**Qünki insan balilirining bexiƣa kelidiƣini ḫaywanlariƣimu kelidu, ularning kəridiƣini ohxax bolidu. Ulardin aldinķisi ķandak əlgən bolsa, keyinkisimu xundak əlidu, ularda ohxaxla birla nəpəs bardur. Insanning ḫaywanlardin ḫeq artuķqiliķi yoķ; qünki ḫəmmə ix bimənilikturur. Ularning ḫəmmisi bir jayƣa baridu; ḫəmmisi topa-qangdin qikķan, ḫəmmisi topa-qangƣa ķaytidu.**

Kim adəm balilirining roḫini bilidu? U yuķiriƣa qikamdu, buni kim bilidu? Ḫaywanlarning roḫi, u yər tegigə qüxəmdu, kim bilidu?».

Injil «2Kor.» 5:8 «**Biz yurəklik bolup, xuningdək təndin neri bolup Rəb bilən billə bir makanda** (u dunyada) **boluxķa tehimu hursənmiz**».

«Ibr.» 9:27 «**Ḫəmmə adəmning bir ķetim ölüxi wə əlgəndin keyin sorakķa tartilixi bekitilgən...**»

(9) «Top.» 12:6 «**Qünki insanning əmridə, yəni uning sayidək tezla ətidiƣan mənisiz əmridiki barliķ künliridə uningƣa nemining paydiliķ ikənlikini kim bilsun? Qünki insanƣa u kətkəndin keyin ķuyax astida nemə ixning bolidiƣanliķini kim dəp berəlisun?**»

Təwrat «Mik.» 6:8 «**I insan, U sanga nemə ixning yahxi ikənlikini kərsətkən, bərḫək, Pərwərdigar səndin nemə tələp ķiliƣanliķini kərsətkən —**

Adalətni yürgüzüx,

Meḫribanliķni səyüx,

Sening Hudaying bilən billə kəmtərlik bilən mengixtin baxķa yənə nemə ixing bolsun?»

Injil «Luķa» 6:23 «**Xu küni** (silərning Hudaning yolida ḫəķiķətən mangƣanliķinglar ispatlanƣanda) **xadlinip təntənə ķilip səkrənglar. Qünki mana, ərxtə boliƣan in'aminglar zordur...!**»

(10) «Top.» 7:16, 17 «**Əzüngni dəp ḫəddidin ziyadə ḫəķķaniy bolma; wə əzüngni dəp ḫəddidin ziyadə dana bolma; əz-əzüngni alakzadə ķilmaķqimusən? Əzüngni dəp ḫəddidin ziyadə rəzil bolma, yaki əhmək bolma; əz əjiling toxmay turup əlməķqimusən?**» (buningƣa ķoyuliƣan izaḫatimizni kərüng ḫəm təwəndiki ayətlər bilənmu selixturung).

Injil «Yḫ.» 8:34 «**Əysa ulariƣa jawab berip: — Bərḫək, bərḫək, Mən silərgə xuni eytip ķoyayki, gunaḫ sadir ķiliƣan kixi gunaḫning ķulidur**».

Injil «Mat.» 5:20 «**Qünki Mən silərgə xuni eytip ķoyayki, ḫəķķaniyliķinglar Təwrat ustazliri wə pərisiylərningkidin axmisa, ərx padixaḫliķiƣa ḫeqķaqan kirəlməysilər**».

Injil, «Rim.» 14:17 «**Qünki Hudaning padixaḫliķi yemək-iqməktə əməs, bəlki Mukəddəs Roḫta boliƣan ḫəķķaniyliķ, inakliķ-hatirjəmlik wə xadliķtidur**».

(11) «Top.» 7:20 «**Bərḫək, yər yüzidə daim meḫribanliķ yürgüzidiƣan, gunaḫ sadir ķilmaydiƣan ḫəķķaniy adəm yoķtur**».

«Yəx.» 53:9-11 (Məsiḫ tooƣruluķ bexarət) «**Kixilər Uni rəzillər bilən ortaķ bir gərgə bekitkən bolsimu,**

Lekin U əlümidə bir bay bilən billə boldi,

Qünki U ḫeqķaqan zorawanlik ķilip bakmiƣan,

Uning aƣzidin birər eƣizmu ḫiylə-mikirlik səz tepilmas.

Birak Uni ezixni layiķ kərgən Pərwərdigardur;

U Uni azabķa qəmüldürgüzdi.

Gərqə U Өz jenini gunaḥni yuyidiƣan ḳurbanlik ḳiliƣan bolsimu,
Lekin U Өzining uruḳ-əwladlirini qoḳum kərüp turidu,
Xundaḳla Uning kəridiƣan künliri uzartilidu;
Wə Pərwərdigarning kəngüldikiliri Uning ḳolida bolup rawaj tepip əməlgə axurulidu.
U Өzi tartḳan japaning mewisini kərüp məmnun bolidu;
Ḥəḳḳaniy Boloƣuqi Mening ḳulum Өzining bilimliri bilən nuroƣun kixilərgə ḥəḳḳaniylikni yətküzidu.
Qünki U ularning ḳəbiḥliklirini Өzigə yükliwalidu...»

Injil, «Ibr.» 4:15 «Qünki bizgə təyinlənгən Bax Kaḥinimiz ajizliḳlirimizƣa ḥesdaxlik ḳilmioƣuqi əməs, bəlki bizgə ohxax ḥərhil azdurux-sinaḳlaroƣa duq kəlgən, lekin gunaḥ sadir ḳilip baḳmioƣuqidur».

(12) «Top.» 28:7 «(Mening ḳəlbim buni yənila izdiməktə, biraḳ tehi tapalmidim!) — ming kixi arisida bir durus ərkəkni taptim — biraḳ xu ming kixi arisidin birmu durus ayalni tapalmidim».

Sulayman өzigə: «Meni kənglünggə məḥürdək,
Bilikinggə məḥürdək bekitkəysən;
Qünki muḥəbbət ölümdək küqlüktur;
Muḥəbbətning ḳizoƣinixi təḥtisaradək rəḥimsizdur;
Uningdin qiḳḳan ot uqḳunliri,
— Yaḥning dəḥxətlik bir yalḳunidur» degən səyümlüki «Xulamit»ni untup ḳaloƣan ohxaydu («Küy» 8:6).

Injil, «Luḳa», 1:26-28 «... Pərixtə Jəbrail Huda təripidin Galiliyə өlkisidiki Nasarət degən bir xəhərgə, pak ḳiz Məryəmning ḳexioƣa əwətildi...
Jəbrail uning aldioƣa kirip uningoƣa:
— Salam sanga, əy xəpḳətkə muyəssər boloƣan ḳiz! Pərwərdigar sanga yardur! — dedi».

«Luḳa», 8:2-3 «Uning bilən billə baroƣanlardin yənə yaman roḥlardin wə aoƣriḳ-silaḳlardin saḳaytiloƣan bəzi ayallarmu bar idi; ularning arisida өzidin yəttə jin ḥaydəp qiḳiriloƣan Məryəm (Magdallik dəp ataloƣan), Ḥerod hanning saray oƣojidari Huzaning ayali Yoanna, Suzanna wə baxḳa nuroƣun ayallarmu bar idi. Bular өz mal-mülükliri bilən Əysa wə uning muhlislirining ḥajətliridin qiḳatti».

(13) «Top.» 8:8 «Ḥeqkim өz roḥioƣa igə bolalmas, yəni ḥeqkimning өz roḥini өzidə ḳaldurux ḥoḳuḳi yoḳtur; ḥeqkimning ölüx künini өz ḳolida tutux ḥoḳuḳi yoḳtur; xu jəngdin ḳeqixḳa ruhsət yoḳtur; rəzillik rəzillikkə berilgüqilərni ḳutḳuzmas».

Injil «Yḥ.» 10:17-18, (Əysa Məsiḥ dəydu) «Ata Meni xu səwəbtin səyiduki, Mən jenimni ḳayturuwelixim üqün uni pida ḳilimən. Jenimni ḥeqkim Məndin alalmaydu, Mən uni Өz ihtiyarim bilən pida ḳilimən. Mən uni pida ḳilixḳa ḥoḳuḳluḳmən wə xundaḳla uni ḳayturuwelixḳimu ḥoḳuḳluḳmən; bu əmrni Atamdin tapxuruwaloƣanmən».

«Mat.» 27:50 «Əysa ḳattiḳ awaz bilən yənə bir warḳiridi-də, roḥini ḳoyuwətti».

«Luḳa», 23:46 «Əysa ḳattiḳ awaz bilən nida ḳiloƣandin keyin: — I Ata! Roḥimni ḳolungoƣa tapxurdum, — dedi-də, tiniḳi tohtap, jan üzdi».

(14) «Top.» 5:9, 10 «Tiriklər bolsa өzlirining өlidioƣanliḳini bilidu; biraḳ өlgənlər bolsa ḥeqnemini bilməydu; ularning ḥeq in'ami yənə bolmaydu; ular ḥətta adəmning esidin kətürülüp ketip ḳayta kəlməydu ...ḳolung tutḳanni barliḳ Küqüng bilən ḳiloƣin; qünki sən baridioƣan təḥtisarada ḥeq hizmət, məḳsət-pilan, bilim yaki ḥekmət bolmaydu».

Dawut, Zəbur, 16:9-11 «**Xunga mening ḳəlbim huxallandi,**
Mening roḥim tehimu kətürülidu,
Mening tenim aman-esənlikkə turidu;
Qünki jenimni təḥtisarada ḳaldurmaysən,
Xundaḳla Sening Muḳəddəs Bolƣuqingƣa (Sening Məsiḥinggə, deməkqi) **qiriklixixlərni kərgüzməysən.**
Sən manga ḫayat yolini kərsitisən;
Ḫuzurungda tolup taxḳan xad-huramlik bardur;
Ong ḳolungda mənggülük bəḫrə-ləzzətlərmu bardur»
Injil «Yḫ.» 5:28-29 «**Buningƣa təəjjüp ḳilmanglar; qünki barlik gərdə yatḳanlar Uning awazini anglaydiƣan waḳit kelidu wə ular xuan yərlikliridin qiḳixidu, yahxilik ḳiloƣanlar bolsa ḫayatḳa tirilidu, yamanlik ḳiloƣanlar soraḳḳa tartilixḳa tirilidu**».

(15) «Top.» 12:9 «**Bərḫək, insanmu əz waḳti-saitini bilməydu!**».
Injil «Yḫ.» 17:1 «**Əysa bu səzlərni ḳiloƣandin keyin, kəzlirini ərxkə tikip, mundaḳ dua ḳildi:**
— I Ata, waḳit-saət yetip kəldi; Sən Ooƣlungƣa xan-xərəp kəltürgəysən; buning bilən Ooƣlungmu Sanga xan-xərəp kəltüridu».

(16) «Top.» 19:10 «**Pul ḫəmmə ixni ḫəl ḳilar!**» (ḫəjwiy, kinayilik gəp, əlwəttə).
Injil «Mat.» 28:6-33 «**Daladiki nelupərlərning ḳandaḳ əsidiƣanliḳiƣa ḳarap beḳinglar! Ular əmgəkmu ḳilmaydu, qaḳ egirməydu; lekin silərgə xuni eytayki, ḫətta Sulayman toluḳ xan-xərəptə turoƣandimu uning kiyinixi nilupərlərning bir güliqilikmu yoḳ idi...**
Xunga «nemə yəymiz», «nemə iqimiz», «nemə kiyimiz?» dəp oƣəm ḳilmanglar. Qünki yat əldikilər mana xundaḳ ḫəmmə nərsigə intilidu, əmma ərxtiki Atanglar silərning bu ḫəmmə nərsilərgə moḫtajliḳinglarni bilidu; xundaḳ ikən, ḫəmmidin awwal Hudaning padixaḫliḳi wə ḫəḳḳaniyliḳiƣa intilinglar. U qaƣda, bularning ḫəmmisi silərgə ḳoxulup nesip bolidu».
Injil «1Tim.» 6:17 «**Bu zamanda bay boloƣanlaroƣa məoƣrurlanmasliḳni, tayanoƣusiz ətkünqi bayliḳḳa əməs, bəlki biz bəḫrimən boluxḳa ḫəmmini bizgə sehiyliḳ bilən tolup taxḳan ḫalda təminligüqi Hudaoƣa tayinip ümid baoƣlaxni tapiliƣin**».

Bəzi aqḳuquluḳ bayanlar

Təwəndə biz aqḳuquluḳ bəzi bayanlar üstidə ḳiskiqə toḥtilimiz. Oḳurmənlər bu bayanlarni əzigə mas kelidiƣan toluḳ hulasilirigə kəltürsə, ular uningdin kəp ḫəḳikətlərni aqalaydiƣan bolidu. Biraḳ muəllip (gərqə u «Ḫekmət Topliƣuqi» bolsimu) əzi xu bayanlirini xu hulasilirigə kəltürməydu. U oḳurmənlərni «ḫawada ləylitip», qongḳur oylandurux üqün bəlkim ḳəstən xundaḳ ḳiloƣan boluxi mumkin.

(1-bayan) 3:11 «**U ḫərbir ixning waḳti kəlgəndə güzəl bolidiƣanliḳini bekitkən; U yənə mənggülükni insanlarning kəngligə saloƣanidi; xunga, insan Hudaning əz ḫayatiƣa baxtin ahiroƣiqə nemini bekitkənlikini bilip yətməstur**». Bu intayin ətkür bir səz. Insanning əz məwjudiyitidin ḫes ḳiloƣan ḳanaətsizliki wə ətrapidiki dunyani qüxinixigə boloƣan qəklər əməliyəttə Hudadin kəlgən; Uning bu ixtiki məḳsiti bolsa, insan Əzini izdixi üqündur. 1600 yil ilgiri, Məsiḥiy təpəkkurqi Awoƣustin bu ḫəḳikətni «I Huda, Sən bizni əzüng üqün yaratḳansən; xunga kənglimiz Səndə aram tapmioƣuqə ḫeq aram tapmaydu» dəp ipadiligən. Huddi Injilda «Rim.» 8:19-21də, Sulaymanning munu səzlirini rosul Pawlus nəḳil kəltürgəndək: «**Qünki pütkül kainat Hudaning pərzəntlirining ayan ḳilinixini intizarliḳ bilən kütməktə. Qünki**

yaritiloƣan kainat Hudaning ləniti astida ḳelip, bimənilikkə qəktürüldi. Bu, kainatning өz ihtiyari bilən əməs, bəlki uni Qəktürgüqining iradisi bilən boldi wə xundaḳ ümidi bilən boldiki, kainat өzimu qirixtin boloƣan ḳulluḳidin ḳutḳuzulup, Hudaning pərzəntlirigə beoƣixlinidioƣan xan-xərəpkə təwə boloƣan ḥərlükkə erixtürülüxtin ibarət idi».

(2-bayan) 3:14-15 «**Hudaning ḳiloƣanlirining ḥəmmisi bolsa, mənggülük bolidu, dəp biliмən; uningoƣa ḥeqnərsini ḳoxuxḳa wə uningdin ḥeqnərsini eliwetixkə bolmaydu; Hudaning ularni ḳiloƣanlirining səwəbi insanni Өzidin əymindürüxtur. Ḥazir boloƣanliri ətkəndimu boloƣandur; kəlgüsidə bolidioƣan ix alliḳaqan boloƣandur; Huda ətkən ixlarni soraydu**».

Adəm mənggülük əḥmiyətni izdigən bolsa, ḥəmdə ḥeqḳandaḳ əḥmiyət «ḳuyax astida» tepilmioƣan bolsa, undaḳta 14-ayəttiki ḥəḳiḳətkə ḳarap, xundaḳ adəmning əḥwalini qüxənsək, xundaḳ adəmning kənglidə «Huda ḳiloƣan» bir ix bar, dəp qüxiniximiz kerək. Bundaḳ oy-hulasə adəmni nijat yolioƣa kirgüzələydu: 15-ayət bolsa, Hudaning soraḳḳa tartidioƣanliḳini kərsitidu. Gərqə adəmlər «ətkən ixlar»ni untusimu, Huda «ətkən ixlarni soraydu». Məyli u Hudani etirap ḳilsun, ḳilmisun, bu soraḳ ḥər adəmning wijdanioƣa berip taḳilidu; qünki ḥərbir adəmning wijdani, bolupmu өz gunaḥi aldida, uning «өzidin yuḳiri bir Zat»ḳa ḥəḳiḳiy jawabkarliḳining məwjut ikənlikini səzsiz kərsitidu. Xuningdək əgər ələmdin keyin soal-soraḳ bolidioƣan bolsa, undaḳta adəm pəḳət «təḥtisaradiki bir kələnggü»la bolmaydu; insanning ḳiyamət künidə tirildürülüxi muḳərrər. Muxundaḳ hulasigə kəlgən bir oḳurmən Muḳəddəs Kitabtiki baxḳa ḳisimlardin өzining ḳaloƣan soallirioƣa jawab tapalaydu, əlwəttə.

(3-bayan) ahirḳi hulasə: 12:13-14 «**Biz pütün ixḳa diḳḳət ḳilayli; Hudadin ḳorḳḳin wə uning əmr-pərmanlirioƣa əməl ḳiloƣin; qünki bu insanning toluḳ məjburiyitidur; qünki adəm ḳiloƣan ḥərbir ix, jümlidin barliḳ məhpiy ixlar, yahxi bolsun yaman bolsun, Huda ularning soriḳini ḳilidu**».

Bu bayan «Ḥekmət Topliоquqi»ning oḳurmənni oylandurux üqün ḳəstən bəzi ḥəḳiḳətlərni otturioƣa ḳoymioƣanliḳini kərsətsə kerək. Bu ayətlərni dərwəḳə «ḥazirḳi zaman kixiliri» üqün hux həwər deyixkə bolidu; gərqə «Ḥekmət topliоquqi» «**Ḥəmmə ix bimənilikturu**» degən bolsimu, məzkur ayətlər əksiqə ḥəmmə ixning əḥmiyiti bar dəp kərsitidu. Qünki ḥərbir ixning (məhpiy, yoxurun yaki oquḳ, yahxi yaki yaman bolsun), Hudaoƣa boloƣan muḥimliḳi bar — bolmisa U nemixḳa «**adəm ḳiloƣan ḥərbir ixning soriḳini**» ḳilsun? Ḥayatning əḥmiyiti bardur — biraḳ uni pəḳət tirik Hudaning dostluḳida bolux bilən tapḳili bolidu.

Təwrat 22-ḳisim

«Küylərning Küyi»

Kirix səz

Axiḳ-məxuḳlarning bir-birigə yazoɣan «muḥəbbət hət»lirini yaki «muḥəbbət xeir»lirini qüxinixning təsliki kəpiniqimizgə ayan. Axiḳ-məxuḳlarning өz tili wə kəp sirliri bar; өz'ara səzləxkəndə, xunqə kəp ixlar pəḳət axiḳ-məxuḳ ikkisigila məlum, ularning munasiwitidiki kiqikkinə wəḳələrningmu xunqə zor əḥmiyiti bolidu! Məlum bir jay, waḳit yaki qetixliḳ isimlar tiloɣa elinoɣandila, andin top-top əslətmilər yaki munasiwətlik məhpiy ixlar ularning esigə kəlkünləp kiridu. Yat adəmlər bolsa, ularning səzlirini anglap garang bolup ḳalidu.

Kəpinqimiz axiḳ-məxuḳlarning bir-birigə yazoɣan «muḥəbbət hət»lirini yaki «muḥəbbət xeir»lirini oḳup qüxinixni naḥayiti az «məxiḳ» ḳilduḳ; ḥəm xundaḳ boluxi kerək, əlwəttə — qünki bu baxḳilarning ixliri tursa! Biraḳ bəzi waḳitlarda küqlük wə təsirlik məlum bir «muḥəbbət ḥekayisi»ning təpsilatliri muəllipning ḳəlimi bilən ammioɣa ayan ḳilinip ḳalidu; ḥərḳandaḳ adəm Ləyli-Məjnun, Pərḥad-Xerinning ḥekayiliridin təsirlənməy ḳalmaydu. Qünki Huda Өzi wujudimizoɣa «romantik» ḥessiyatni saldi; biz «uning süriti»də yaritiloɣanmiz wə romantik ḥessiyat bu sürətning ayrilmas bir ḳismidur.

Өz waḳtida «Sulayman padixaḥ wə Xulamit»ning ḥekayisi Israil ammisi arisida ohxaxla (Ləyli-Məjnun ḥekayisidək) dangḳi qiḳḳan bolsa kerək. Sulayman padixaḥ өz həlḳining əyni əḥwalini xəhsən igiləx üqün addiy bir ḳoyqining ḳiyapitidə Galiliyə ɵlkisigə kəlgən boluxi mumkin. U xu yərdə Xulamitni («Xulam» yaki «Xunəm» xəḥiridiki bir ḳiz) uqritidu. U addiy bir yezilik ḳiz idi; akiliri uningoɣa ḳizik aptap astida üzümzarlirini pərwix ḳilduroɣanidi. Tekisttin kərüniduki, uning ikki akisi wə bir singlisi bar idi; apisimu tiloɣa elinidu, biraḳ atisi tiloɣa elinmaydu, eḥtimal aləmdin ətkən bolsa kerək.

Sulayman birinqi ḳetim Xulamitni kərgəndə u bəlkim bir alma dərihi astida uhlawatḳan bolsa kerək (8:4). Ular tunji kərüxüpla «kөyüp ḳelixti». Dəsləptə bu addiy padiqining kim ikənlikidin ḳizning ḳilqə həwiri yoḳ idi, əlwəttə. Sulayman uningoɣa salaḥiyitini keyinqə axkarilidi. Həmmigə ayan, Padixaḥning ayali bolux adəmni oɣəmgə salidioɣan eoɣir məs'uliyətlik ix. Xunga, ularning munasiwiti muḳim boloɣuqə, yəni Xulamit Sulaymanning өzigə baoɣlioɣan muḥəbbitining өzgərməydioɣanliḳioɣa toluḳ ixəndürülgüqə, Sulayman өz salaḥiyitini uningoɣa axkarilimidi.

Deginimizdək «padixaḥning ayali» bolux məs'uliyiti naḥayiti eoɣir. Lekin bu məs'uliyət Xulamitḳa ayan boloɣanda, u өzining səyümlük yurtini taxlap, Sulaymanoɣa əgixip büyük Yerusalem xəḥirigə berip, pütünləy yengi turmuxni baxlaxtin ibarət uluoɣ ḳararoɣa kəldi. Xeir toy ḳiloɣan künidiki ziyapəttə, ḳizning kəlgüsi keqə tooɣruluḳ oylawatḳini bilən baxlinidu. Asasən kitabning ḥəmmisi Xulamitning nəziri bilən yeziloɣan.

Xərḳtiki kəp padixaḥlaroɣa ohxax, Sulaymanningmu bir ḥərəm ayalliri bar idi. Biraḳ uningoɣa nisbətən Xulamit «birdinbir səyümlük»i boldi (5:2); səygən ayal-kenizəkliri arisida uning təngdixi yoḳ idi (7:8). Өzlirining muḥəbbitini təbrikləx üqün Sulayman 13 «oylinix»ni

yazdi wə uni 5 «hatirə» astida rətləp məzkur kitabni qiⱪardi. Bu on üq «oylinix»ning ⱨərbiri ularning muⱨəbbitigə baoŋliⱪ boloŋan birər wəⱪə, parang, oy yaki qüx tooŋruluⱪ bolup, «oylinix»ning ⱨərbiri yənə bəx «hatirə»ning biri bilən baoŋliⱪtur. Bu oylinixlardin ularning muⱨəbbitining ⱪandaⱪ rawajlanoŋanliⱪi, ⱪandaⱪ küqəytilgənliki, bir-birigə əzlirini əmürwayət beoŋixlixining «əlümdək küqlük» dərijigə yətkənlikini kərgili bolidu (8:6). Dərwəⱪə muxundaⱪ muⱨəbbət ər-ayallⱪ munasiwətkə ⱪarita Hudaning bizgə ata ⱪiloŋan ülgisidur.

Kitabtiki bəx hatirə wə on üq oylinix waⱪit tərtipi boyiqə tiziloŋan əməs. Xunga «oylinixlar» ularning toluⱪ «muⱨəbbət ⱨekayə»simu əməs. Өz waⱪtidikilər üqün ⱨekayining təpsilatliri bəlkim xunqə tonux boloŋanki, ularni tiloŋa elixning ⱨajiti yoⱪ idi, dəp ⱪiyas ⱪilimiz. Biraⱪ bizgə nisbətən ⱨekayining əzini, jümlidin ⱨərbir hatirining arⱪa kərünüxlirini azraⱪ «razwed» ⱪiliximiz bilən igiliwaloŋili bolidu, dəp ixinimiz. Ⱨərbir «oylinix»ⱪa ⱪoyuloŋan mawzu wə ayətlərgə berilgən xərⱨlər, əzimizning nemə ixlarning yüz beriwatⱪanliⱪioŋa boloŋan pikir-təxəbbuslirimizla, halas. Oⱪurmənlər bu qüxənqilirimiz, pikirlirimizning tooŋra yaki əməliyətⱪa yeⱪin ikənlikigə əzliri ⱨəküm qiⱪarsun. Yənə təkitləymizki, bu mawzular wə ayətlərgə ⱪoxuloŋan xərⱨlər, jümlidin izaⱨatlar bizningdur, bular Muⱪəddəs Kitabning əsliy tekistining bir ⱪismi əməs. Ular pəⱪət oⱪurmənlərgə yardəm bolsun degən ümidtə tərjimandin ⱪoxuldi. Kitabning əsliy tekisti «ⱪenik» besildi. Tekistning mənisi tooŋruluⱪ hulasigə kəlginimizdə biz ⱨazirⱪi zamandiki Arnold Fruhtənbaum wə Yaⱪup Parax degən ikki Yəⱨudiy alimning oyliⱺanliriⱺa kəp əgəxtuⱪ. Bizningqə bu ikki alimning ⱨərbirining xərⱨliri tekistning omumiy mənisidin eytⱪanda **bir-birigə əng mas kelidu.**

Əmdi soraxⱪa tegixlik boloŋan bir soal ⱪalidu: — «romantiklⱪ» wə ər-ayallⱪtiki rawajlinip pixⱪan muⱨəbbət, bolupmu jinsiy muⱨəbbət tooŋruluⱪ bir xeirlik ⱨekayining Muⱪəddəs Kitab ⱪisimliridin orun aloŋuqiliⱪi barmu? Hudaning həlⱪi ⱪandaⱪ yaki nemixⱪa məzkur kitabni «Hudaning wəⱨiysi bilən kəlgən» dəp ⱪarap, uni Təwrattiki pəyoŋəmbərlərning kitablirining ⱪatariⱺa kirgüzgən? Sulayman padixaⱨ əzi birinqi bolup məzkur yazmisining «wəⱨiy» ikənlikini bilixi kerək, əlwəttə. U jəmiy «bir ming bəx» xeir-küy yazoŋan. Sulayman xu bir ming bəx xeir-küy iqidə muxu əsirini «Küylərning küyi» dəp atioŋan; xunga u qoⱪum uning alaⱨidilikini bilip yetip, həlⱪning uni Muⱪəddəs Kitabning bir ⱪismi dəp ⱪobul ⱪilixini otturioŋa ⱪoyoŋan. Ⱨətta mumkinqiliki barki, kitabni «Küylərning küyi» dəp atioŋanliⱪi «dunyadiki barliⱪ xeir-küylərning əng uluoŋi» degən mənինimu kərsitixi mumkin.

Hudaning yolida yeziloŋan məlum kitabta əməlgə axuruloŋan bexarət bolsa, məmin bəndilər bəlkim bu kitabni «Hudadin kəlgən» dəp ⱪarixi mumkin. Biraⱪ məzkur kitabta xundaⱪ bexarət yoⱪ. Biliximizqimu uning yezilixi bilən təng ⱨeq məjizə yüz bərmigən. Hudaning yolliridiki qongⱪur bir prinsip barki, u muⱨim ⱨəⱪiⱪətlərgə ⱨərdaim birla guwaⱨqi təminləpla ⱪalmay, bəlki ikki yaki üq guwaⱨqi təminləydu. Bu prinsip Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ⱪanunda sotlar tooŋrisida: «**Ⱨərbir ixni ikki yaki üq guwaⱨqining aoŋzidin ispatlax kerək**» dəp yeziloŋan — baxⱪiqə eytⱪanda, əyibləngüqining gunaⱨini bekitix üqün birla guwaⱨqi kupayə ⱪilmaydu. Əmma Huda bekitkən «ⱨərbir ixning ikki-üq guwaⱨqisi kerək» degən xu prinsip sot-dəwalardin baxⱪa dairidimu kəng inawətliktur. Bu kitabⱪa nisbətən Sulayman əzi birinqi guwaⱨqi boloŋan, əlwəttə. Ixinimizki, omumən eytⱪanda, Israilning pəyoŋəmbərliri ⱪaysi kitablarning Hudaning wəⱨiysi bilən kəlgənlikini Muⱪəddəs Roⱨ arⱪiliⱪ bilip andin bular tooŋruluⱪ Hudaning həlⱪigə guwaⱨliⱪ bərgən. Xuningdək ular Sulaymanning «Küylərning küyi» ⱨəmdə xundaⱪla baxⱪa birⱪanqə tarihiy kitablar (alayluⱪ, «Padixaⱨlar (1), (2)», «Tarih-Təzkirə (1), (2)»ni «Hudaning wəⱨiysi wə buyruⱪi bilən yeziloŋan, ⱨəⱪiⱪətni kərsətkən hatirilər» dəp təstiⱪlidi. Xundaⱪ bolup

«Küylərning Küyi»

Təwrattiki kitablarning sani əslidiki Musa pəyƣəmbərgə qüxürülgən «ⱪanuniy hatirilər» bolƣan 5 kitabtin (bəzidə ibraniy tilida «Toraḥ» dəp ataloƣan) asta-asta 39 kitabⱪa yətküzüldi. Xuning bilən Təwrat əng ahirⱪi «Malaki pəyƣəmbər» degən bexarətlik kitabi bilən miladiyədin ilgiriki 396-yilida ahirlaxⱪan.

Əmdi Huda nemixⱪa bu «romantik muḥəbbət»ni təswirləydioƣan kitabni Təwratning bir ⱪismi bolsun dəp buyruoƣan?

Təwratning birinqi babida: «**Huda: «Bizning süritimizdə, Bizgə ohxaydioƣan insanlarni yaritayli» degən**» dəp hatirilinidu. Insanning «Hudaning süriti» boloƣanliⱪi intayin qongⱪur bir sir bolup, Hudaning ḥeqⱪandaⱪ jismaniy jəḥəttiki bir «sürət»i yaki «ohxaxliⱪ»ini kərsətməydu, əlwəttə. «**Huda roḥtur**» («Yḥ.» 4:24). Xunga yaoƣaq yaki taxtin jansiz bir məbud yasap, «Mana Hudaning ohxixi!» deyixkə ⱪət'iy bolmaydu wə xundaⱪ ⱪilix Təwratta ⱪət'iy mən'i ⱪilinoƣan. Qünki undaⱪ jansiz bir nərsini «Hudaning ohxixi» deyix tirik Hudani ḥaⱪarətləxtin ibarəttur. «Hudaning süriti» insanning roḥi wə harakterida məwjuttur. Bu «sürət» gunaḥ tüpəylidin sətləxtürülgən wə buzuloƣan bolsimu, «sürət» tehi məwjut (Injil, «Yaⱪ.» 3:9).

Insanda xu «Hudaning süriti»din ⱪaloƣan bir jəḥəti bolsa, ḥər insanda muḥəbbətni ipadiləx wə muḥəbbətni ⱪobul ⱪilixⱪa boloƣan təⱪəzza bolidu; Huda dunyani apiridə ⱪiloƣanda muḥəbbətning alaḥidə bir yolda ər-ayallix munasiwət arⱪiliⱪ ipadilinidioƣanliⱪi wə ⱪobul ⱪilinidioƣanliⱪini bekitkən. «**Xu səwəbtin (Huda bekitkini üqün) ooƣul bala ata-anisidin ayrilip, əz ayalioƣa baoƣlinip, uning bilən bir tən bolidu**» («Yar.» 2:24).

Ər-ayallix muḥəbbətning, jinsiyət wə xundaⱪla jinsiyət arⱪiliⱪ muḥəbbətni ipadiləydioƣanliⱪi wə ⱪobul ⱪilidioƣanliⱪi bolsa gunaḥning nətijisi əməs, ular Hudaning insanlaroƣa əsli təⱪsim ⱪiloƣanlirining bir ⱪismidur, u Adəm'atimiz gunaḥ sadir ⱪilixtin burunla məwjut boloƣanidi. «Jinsiyətning əzi napak» degən gəp Xəytanning bir yaloƣanqiliⱪidur. Deyiximiz kerəkki, əlwəttə, ər-ayal nikaḥ arⱪiliⱪ bir-birigə beoƣixlanmioƣan bolsa, jinsiy «muḥəbbət» ətküzüx Hudaning iradisigə pütünləy bir satⱪunluⱪ — əməliyəttə u «muḥəbbət» əməs, bəlki ḥalakətning mujəssəmləngənlikidin ibarəttur. Xundaⱪ boloƣanda, ⱪiz-ayallar pəⱪət ərkəklər ləzzətlinidioƣan bir oyunquⱪ bolidu, halas, kerəksiz boloƣanda taxliwetilidu. Hudaning Məsiḥ arⱪiliⱪ kəlgən kəqürüm-məoƣpiriti wə nijati gunaḥni yumioƣan bolsa, bu jinisiy tərəptiki gunaḥning nətijisi boloƣan roḥiy buloƣinix insanlarni dozaḥⱪa qüxüridu; uningdin sirt, əq-adawətkə qümgən ḥayat, ḥeqkim beⱪixni halimaydioƣan, xundaⱪla «ḥaramdin boloƣan», ata-anilix muḥəbbəttin məḥrum boloƣan nuroƣun balilar wə yüzligən jinsiy kesəllər uning baxⱪa nətijisi bolup ⱪalidu. Biraⱪ jinsiy gunaḥlarni sadir ⱪilmaymən degən niyəttə: «Jinsiyət əzi napak, natooƣra» deyix gunaḥtin ⱪutulux yoli əməs. Ər-ayallixta bolidioƣan jinsiy muḥəbbət Hudaning tilsimat wə ajayib bir sowoƣitidur. Xundaⱪ ikən, u sowoƣatni təbrikləx, uning üqün rəḥmət eytix, uningdin ḥuzur elixⱪa tooƣra kelidu. «Küylərning küyi» degən kitabning pəyƣəmbərlərning kitabliri ⱪataridin orun elixining məⱪsiti dəl xuki — Hudaning sowoƣisi boloƣan ər-ayallix muḥəbbətni təbrikləx, xundaⱪla uning üstigə Hudaning təstiⱪlioƣuqi məḥürini besixtin ibarəttur. Xuningdək, Sulayman wə Xulamitning ülgə boloƣan muḥəbbiti arⱪiliⱪ məzkur kitab bizgə nikaḥning uli, yəni bir-birini ḥərmətləx, ⱪədirləx wə qüxinix, bir-birigə boysunux degən prinsiplarni kərsitidu. Bu prinsiplaroƣa asaslinip ər-ayalning muḥəbbiti saⱪlinipla ⱪalmay, bəlki rawajlinip rixtliri tehimu küqlük bolidu. Oylinip baⱪsaⱪ, ər-ayallix, jümlidin jinsiy muḥəbbət kəpinqimizning turmuxining xunqə muḥim bir ⱪismi boloƣaqⱪa, Muⱪəddəs Kitabta bu tərəptə yolyoruⱪlar bolmioƣan bolsa, tolimu oƣəlitə bolatti.

«Küylərning Küyi»

Biz yuқiriқi prinsiplar üstidə wə xuningdək Sulayman padixaһning keyinki һayatidiki məsililər üstidə «қoxumqə sөz»imizdə yənə azraқ tohtilimiz. Hudaning məmin bəndiliri dəwrdin-dəwrgiqə kitabta təswirləngən muһəbbəttin Hudaning Өz jamaitigə yaki bolmisa һərbir etiқadqioқa Məsiһ arқilиқ baoқlioқan muһəbbitining qongқur bir süritining əks etilgənlikini kөrüp kəlməktə. Bəzi alimlar buni mazaқ қiloқan bolsimu, bizningqə kitabta ər-ayal arisidiki һəm padixaһ-puқra arisidiki sap bir muһəbbət wəһiy arқilиқ sürətləngəqkə, u yənə Məsiһning Өz həlқigə baoқlioқan muһəbbitining ajayib bir süriti bolmay қalmaydu («Əf.» 5:20-33ni kөrüng).

Izaһat: Kitabta pat-pat tiloқa elinoқan «Yerusalem қizliri»ning sөzliri Israil həlқining xeirdə təswirləngən muһəbbətkə boloқan inkaslirini, xuningdək oқurmənlərning өzlirining xeirdə təswirləngən wəқələrgə soallirini wə inkaslirini bildüridu. «Yerusalem қizliri»ning sөzligənlirining һəmmisila nəқ məydanda boloқan boluxi natayin.

Oқurmənlərgə yardimi bolsun dəp biz bəzi ayətlərning astioқa xərһ bərduқ. Bu xərһlərdə tekistning toluқ mənisini xərһliməkqi əməsmiz (қolimizdin kəlgən bolsa, xübһisizki, nuroқun bətlər қoxulatti), bəlki oқurmənlərni arқa kөrünüxliri tooқruluқ azraқ paydiliқ həwər bilən təminliməkqi, xundaқla bu ajayib muһəbbət xeiridin bəzi muһim yəkünlərni qiқarmaқqimiz. Yənə təkitləymizki, u xərһilər өzimizning pikrimiz, halas; u muқəddəs tekistning bir қismi əməs.

Qüxiniximizqə, kitabning «bəx hatirə», «on üq oylinix»ning қurulmisi təwəndikidək: —

Birinqi қisim — muһəbbətning baxlinixi (1:1-5:1)

1-hatirə toy küni üstidə boloқan oylar (1:2-2:7)

Oylinix (1) **Xulamit Sulaymanning ordisida — toy ziyapitigə təyyarlinix (1:2-8)**
Oylinix (2) **toy ziyapitidiki dastihan üstidə boloқan oylar (Sulayman Xulamitқa sөz қilidu, andin Xulamit Sulaymanoқa sөz қilidu) (1:9-14)**
Oylinix (3) **toy һujrisida boloқan oylar (1:15-2:7)**

2-hatirə: Muһəbbətlixip yürgən künlər üstidiki oylar (2:8—3:5)

Oylinix (4) **Sulaymanning ətiyazda Xulamitni yoқlap kəlgini tooқruluқ oylar (2:8-9)**
Oylinix (5) **Xulamit қayta-қayta kөrgən «ayrilix» tooқruluқ bir qüx (3:1-5)**

3-hatirə: Ər-ayal bolup birlixix üstidiki oylinixlar (3:6-5:1)

Oylinix (6) **toyoқa səpər (3:6-11)**
Oylinix (7) **toy keqisi (4:1—5:1)**

Ikkinqi ḳisim — Ər-ayallik muḥəbbətni küqəytix — Muḥəbbətning yengi ipadiliri (5:2-8:14)

4-hatirə: muḥəbbətni rət ḳilix tooɣrisidiki bir qüx — u tooɣruluḳ oylinix (5:2-6:9)

Oylinix (8) **Xulamitni basḳan ḳorḳunqluḳ qüx (5:2-6:3)**
Oylinix (9) **Sulaymanning Xulamitḳa ḳaytip kelixi — Xulamitni ḳayta mahtixi (6:4-9)**

5-hatirə: yezida dəm elix (Galiliyəgə ḳaytix) (6:10-8:14)

Oylinix (10) **««Maḥanaim (ikki bargaḥ) ussuli» (6:10-7:10)**
Oylinix (11) **Xulamitning əz yurtini yoḳlaxḳa boloɣan arzusi (7:11-8:4)**
Oylinix (12) **Yezilaroɣa (Galiliyəgə) səpər (8:5-7)**
Oylinix (13) **Xulamitning yurtioɣa, əyigə ḳayitip kelixi. Xulamit kiqik singlisi tooɣruluḳ ikki akisioɣa səzləydu, ahirda Sulaymanoɣa səz ḳilidu (8:8-14)**

Izaḥat — Uxbu kitabtiki əyni mukəddəs tekist: — «əyniy tekist» degəndək ḥərp qongliḳi wə rənggi bilən kərsitilidu.

Küylərning küyi

1 [1] «Küylərning küyi» — Sulaymanning küyi.

Birinqi qisim — Muhəbbətning baxlinixi
1:2-5:1
Birinqi hatirə — toy küni üstidə bolоqan oylar 1:2-2:7
~~~ Birinqi oylinix — Xulamit Sulaymanning ordisida — toy ziyapitigə təyyarlinix 1:2-1:8 ~~~
Xulamit Sulaymanоqa səz qilidu

[2] «U otluq aоqzi bilən meni səysun;
Qünki sening muhəbbiting xarabtin xerindur.
[3] Huxpuraqtur sening ətirliring;
Quyulоqan puraqlik may sening namingdur;
Xunglaxqa qizlar seni səyidu.
Kənglümni əzünggə məhliya qilоqaysən —
Biz sanga əgixip yügürəyli!
— Padixah meni əz hujrilirioqa əkirgəy!»

Yerusalem qizliri Sulaymanоqa səz qilidu

[4] «Biz səndin huxal bolup xadlinimiz;
Sening muhəbbətliringni xarabtin artuq əsləp təripləymiz».

Xulamit «Yerusalem qizliri»оqa jawab qilidu

[5] «Ular seni durusluq bilən səyidu».
— «Qara tənlik boloqinim bilən qiraylikmən, i Yerusalem qizliri!
Bərhək, Kedarlikларning qedirliridək,
Sulaymanning pərdiliridək qarimən.
[6] Manga tikilip qarimanglar,
Qünki qaridurmən,
Qünki aptap meni kəydürdi;
Anamning ooqulliri məndin rənjigən;
Xunga ular meni üzümzarlarni bakkuqi qildi;
Xunga əz üzümzarimni bakalmioqanmən».

1:1 «xərh» — bu mawzu «küy-nahxilar arisidiki əng esil küy-nahxa» degən mənidə. Sulayman jəmiy 1005 küy-nahxa yazoqan *(«1Pad.» 4:32)*.
1:1 1Pad. 4:32
1:2 «U otluk aoqzi bilən meni səysun» — ibraniy tilida «u aoqzidiki səyüxliri bilən səysun!». **«qünki sening muhəbbiting xarabtin xerindur»** — «muhəbbiting» ibraniy tilida köplük xəklidə bolup *(muhəbbətliring)* muhəbbətlixixning ipadə-hərikətlirini kərsitidu.
–2-4-ayətning xərhi: Muxu yərdə Xulamit toyning birinqi ziyapiti üqün təyyarlinidu. Nikah murasimi allikaqan ətküzülgən: 2-ayəttə qizik yeri xuki, Xulamit bayanini pəkət «u» bilən baxlaydu — kim ikənlikini deməydu! Qünki səygüqi kixigə nisbətən hərdaim pəkət birdinbir «u» bar!
1:3 «Biz sanga əgixip yügürəyli! — bu sözlərni Xulamitningki, birak «Yerusalem qizliri»ni əzi bilən birləxtürüp, «biz sanga əgixip yügürəyli!» eytidu.
1:4 «Biz səndin huxal bolup xadlinimiz; sening muhəbbətliringni xarabtin artuq əsləp təripləymiz» — bəzi alimlar bu sözlərni «Xulamit»qa eytilidu, dəp qaraydu. Qandakla bolmisun Yerusalem qizliri Xulamitka qoldax bolup u wə Sulayman üqün huxal boluwatidu.
1:5 «Ular seni durusluk bilən səyidu» — bu ayəttə Xulamit səz qilidu. Awwalki gəpni u Sulaymanоqa eytidu. «Ular» — muxu yərdə Yerusalem qizlirini kərsitidu.
1:6 «*5-6-ayət* xərhi» — Yerusalem qizlirining Sulaymanni təriplixi Xulamitka əzining «qara tənlik» ikənlikini əslitidu.

«Küylərning Küyi»

Xulamit Sulaymanoŋa sөz ḳilidu

7 «Ḥөy, jenim sөyginim, deginө,
Padangni ḳөyөrdө baḳisөn?
Uni kün ḳiyamida ḳөyөrdө aram aloŋuzisөn?
Ḥөmrahḷiringning padiliri yenida ḳümpөrdilik ayallardөk yürüxümning nemө ḥajiti?».

Sulayman Xulamitning soalioŋa jawab beridu

8 «I ḳiz-ayallar arisidiki өng güzili, өgөr sөn buni bilmisөng,
Padamning basḳan izlirini besip mengip,
Padiqining qediri yenida өz ooŋlaḳliringni ozuḳlanduroŋin».

Ikkinqi oylinix — toy ziyapitidiki dastihan üstidө boloŋan oylar
Sulayman Xulamitḳa sөz ḳilidu

9 «I sөyümlüküm, mөn seni Pirөwnning jөng ḥarwilirioŋa ḳetiloŋan bir baytaloŋa ohxattim;
10 Sening mөngziliring tiziloŋan munqaḳlar bilөn,
Boynung marjanlar bilөn güzөldur.
11 Biz sanga kümüx kөzlөr ḳuyuloŋan,
Altundin zibu-zinnөtlөrni yasap berimiz».

Xulamit Sulaymanoŋa sөz ḳilidu

12 «Padixaḥ toy dastihinida olturoŋinida, sumbul mөlḥimim purak qaqidu;
13 Mening sөyümlüküm, u manga bir monөk murmөkkidur,

Uning akiliri uningdin bir yaki birḳanqө ḳetim rөnjip uni üzümzarlarda ixlөxkө өwөtkөn. Üzümzarlarda sayө az boloŋaqḳa u «ḳara tөnlik» bolup ḳaloŋan. –Ibraniy tilida «mөndin rөnjidi» wө «meni kөydürdi» degөn ibarilөr ohxax.

–«өz üzümzarimni baḳalmioŋanmөn» — bu bөlkim kөqmө mөnidө bolup: «Mөn ḥөrdaim dalada boloŋaqḳa, өzümni asrax, өzümning güzөllikimni saḳlax-bezөx, pөrdazlax waḳtim yoḳ idi» degөnliktur.

–Kedarliḳlar qarwiqi hөlḳ idi, ḥөrdaim qedirlarda turatti. Ularning qedirliri ḳapḳara bolsa kerөk. Birak «Sulaymanning pөrdiliri» bolsa ḳara yaki toḳ rөnglik boloŋini bilөn, birak xübḥisizki, ularning üstidө qiraylik gül-nuskiliri bar idi.

1:7 «*7-ayөt xөrḥi*» — Xulamit ḥazir ularning awwalḳi muḥөbbөtlөxkөn künlirini өslitidu. Xu qaoŋlarda Sulayman padixaḥ өl-yurtlarning ḥөḳiḳiy өḥwalini igilөx üqün padiqi ḳiyapitidө Xulamitning yurti, yөni Galiliyөgө kөlgөn bolsa kerөk. Xunga Xulamit Sulaymanni addiy bir padiqi ikөn dөp oyliоŋan. Xulamit uningoŋa kөyüp uni izdigөndө, u padilar kөp boloŋan yөrlөrdө *(Sulaymanning «ḥөmrahḷiri» boloŋan baxḳa padiqilar bar yөrlөrdө)* aylinip yürgөn. Uning ailisini, xundaḳla өzini izaoŋa ḳoymaslik üqün, Xulamit ezi birnөqqө ḳozini elip *(8-ayөt)*, padiqining ḳiyapitidө өz qirayini kөrsөtmөslik üqün qümpөrdө tartiwaloŋan. Birak xundak nikablinix bilөn uning ḳiyapiti paḥixө ayalningkigө ohxap ḳaloŋan *(toy ḳiliwatḳan ḳizlar qümpөrdө artḳandөk, paḥixө ayallar xu qaoŋda qümpөrdө artatti. Ular xu turḳida өrlөrgө: «Mөn bügün keqө sөn bilөn toy ḳiloŋudөkmөn» dөp ipadilөytti wө ḥөmdө өzining kim ikөnlikini yoxuralaytti, өlwөttө)*.

–Өgөr u «sөygөn padiqi» өz padisining nөdө ikөnlikini eytḳan bolsa, bundaḳ awariqilik yaki sөtlikning ḥajiti yoḳ bolatti, өlwөttө.

–«Kün ḳiyamda» padisi ḥeq kөqmөy, muḳim bir jayda midirimay yetixi mumkin.

–«....yenida qümpөrdilik ayallardөk yürüxümni nemө ḥajiti?» — baxḳa birhil tөrjimisi: «Nemixḳa tenөp kөtkөn birsidөk qөrgilөp yürөy?»

1:8 «I ḳiz-ayallar arisidiki өng güzili, өgөr sөn buni bilmisөng,...» — bөzi alimlar, bu jawabni «Yerusalemning ḳizliri» bөrgөn, dөp ḳaraydu. **«Padiqining qediri yenida өz ooŋlaḳliringni ozuḳlanduroŋin»** — yaki «Padiqilarning qedirliri yenida өz ooŋlaḳliringni ozuḳlanduroŋin».

–8-ayөtning xөrḥi: Bu ayөtni xөrḥlөx tөs. Bizningqө mөnisi bөlkim tөwөndikidөk bolidu. Sulayman padixaḥning jawabining kөqmө mөnisi bar. Padixaḥning «mening padam»i ḳoylar өmөs, bөlki pütkül Yөḥudiy ḥalḳi, «padamning izliri» bolsa pütün Israilning ḥeyt-bayram wakitlirida Yerusalemoŋa qikḳan izliridur, demөkqi. Xunga jawabning kөqmө mөnisi: «Sөn manga tegөy desөng, өmdi өz yurtungni taxlap, yat yurtta, yat өḥwalda, yөni paytөht Yerusalemda *(Sulaymanning «qediri»da, yөni uning ordisida, demөk)* turuxḳa razi boluxung kerөk» degөnliktur. «Өz ooŋlaḳliringni ozuḳlanduroŋin» degөn sөz, bөlkim «Manga tөgsөng, seningmu «baxḳilarni beḳix» mөs'uliyiting bolidu» degөnliktur.

1:11 «9-11-ayөt xөrḥi» — ḳөdimki zamanlarda, ottura xөrḳtiki mөmlikөtlөrdө atlar intayin ḳөdrilinip, «ulaoŋ» ornida ixlitilipla ḳalmastin, bөlki adөmning ḥөmrahi dөp ḳaraloŋan; Sulayman өzi atlaroŋa bөk amrak idi. Misirning atliri bolsa өng esil idi; Pirөwnning atliri Misirning өng esil eti bolup, qiraylik jabdulatti, өlwөttө.

–Xuningdөk ayөtning yөnө bir nuskisi bar; Misirdiki jөng ḥarwilirini tartḳan atlar adөttө baytallar өmөs, ayoŋirlar idi; xunga Sulayman bu ohxitixi bilөn, bөlkim өzining Xulamit bilөn billө boloŋinidin ḥayajanlanoŋanliḳini kөrsitidu.

1:12 «sumbul mөlḥimim purak qaqidu» — «sumbul» ottura xөrḳtiki naḥayiti huxpuraḳlik birhil өsümlük.

U kəkslirim arisida ⱪonup ⱪalidu;
14 Mening səyümlüküm manga Ən-Gədidiki üzümzarlarda əskən bir oⱪunqə henə gülidəktur».

Üqinqi oylinix — toy ⱨujrisida boloⱪan oylar 1:15-2:7
Sulayman Xulamitⱪa səz ⱪilidu

15 «Mana, sən güzəl, amriⱪim!
Mana, sən xundaⱪ güzəl!
Kəzliring pahtəklərningkidəktur!»

Xulamit Sulaymanoⱪa səz ⱪilidu

16 «Mana, sən güzəl, səyümlüküm;
Bərⱨək, yeⱪimliⱪ ikənsən;
Bizning orun-kərpimiz yexildur;
17 Өyimizdiki limlar kedir dərihidin,
Wasilirimiz arqilardindur.

Dawami

2 1 Mən bolsam Xarun otliⱪidiki zəpiran, halas;
Jiloⱪilarda əskən bir nilupər, halas!»

Sulayman Xulamitⱪa jawab beridu

2 «Tikən-jioⱪanlar arisidiki nilupərdək,
Mana insan ⱪizliri arisida mening amriⱪim xundaⱪtur!».

Xulamit Sulayman tooⱪruluⱪ səz ⱪilidu

3 «Ormandiki dərəhlər arisida əskən alma dərihidək,
Ooⱪul balilar arisididur mening amriⱪim.
Uning sayisi astida dilim aləmqə səyünüp olturdum;
Uning mewisi manga xerin tetidi;
4 U meni xarabhanioⱪa elip kirdi;

1:13 «Mening səyümlüküm, u manga bir monək murməkkidur» — «murməkki» birhil ətir. Ayallar uni kiqikkinə bir monək ⱪilip baoⱪlap boynioⱪa esip ⱪoysa, u pütün kün hux purak qeqip turidu.
1:14 «... Ən-gədidiki üzümzarlarda əskən bir oⱪunqə henə gülidəktur» — Kanaanda *(Pələstində)* «Ən-Gədi»ning üzümzarliri əng esildur.
1:15 «15-ayət xərⱨi» — «Kəzliring pahtəklərdək güzəl» — yaki «kəzliring pahtəklərningkidək güzəl»; yaki «pahtəklərning güzəl təbiiti əks ətkəndək» yaki «pahtəklərning ⱪanatliri jəwlan ⱪiloⱪandək Xulamitning kəzliri oynap turatti», degən mənilərni bildürüx mumkinqiliki bar. Ottura xərⱪtə ⱪizlar bügüngə ⱪədər yüz ⱪismidin sirt bədinining baxⱪa jaylirini degüdək kiyim-keqək bilən oriwalidioⱪanliⱪi üqün, ⱪiz-yigitlər bir-biri bilən səzləxkəndə ⱪizning kəzliri intayin muⱨim rol oynaydu, əlwəttə.
–Izaⱨat: — muxu ayəttə wə təwəndə, «amriⱪim» degən səz ibraniy tilida dostluⱪ degən uⱪumni əz iqigə alidu. Xulamit Sulaymanni wə Sulayman Xulamitni bu səz bilən əzara «dost» dəp ataydu. Dostluⱪ ⱨəⱪiⱪiy muⱨəbbətning muⱨim bir ⱪismi; «ⱪoxumqə səz»imizdə buning üstidə tohtilimiz.
2:1 «1:16-2:1-ayət xərⱨi» — əy-ⱨujra bayan ⱪilinoⱪan səzlərgə ⱪarioⱪanda, Sulayman Xulamit üqün əz yurtini əslitidioⱪan alaⱨidə bir əyni yaki ⱨujrini yasioⱪan *(Xulamit Galiliyəlik bolup, uning yurtida kedir, arqa wə ⱪarioⱪay dərəhliri kəp idi)*. Baxⱪa bəzi alimlar bu ayətlərni, Sulayman bilən Xulamitning ormanlar arisida muⱨəbbətləxkinini kərsitidu, dəp ⱪaraydu. Birak Yerusalem ətrapida mundaⱪ kedir, arqa ormanliri yoⱪ idi.
–Ahirda Xulamit əzini «bək addiy» dəp ⱨes ⱪilip, əzini otlaⱪta bolidioⱪan kiqik ⱨəm «addiy» ikki gülgə ohxitidu.
2:2 «2-ayət xərⱨi» — Sulayman Xulamitning ohxitixini tiloⱪa elip, əsiqə bayan ⱪilidu. Uningoⱪa nisbətən zəpiran yaki nilupər «addiy» bolsimu, intayin ⱪiraylik idi: — «Manga nisbətən sening təngdixing yoⱪ, baxⱪa ⱪizlarni sən bilən *(tikənlər wə nilupər otturisidikidək)* ⱨeqⱪandaⱪ selixturoⱪuqiliki yoⱪtur».
2:3 Küy. 8:5

Uning üstümdə kətürgən tuoɣi muḥəbbəttur.
[5] Meni kixmix poxkallar bilən ḳuwwətlənglar;
Almilar bilən meni yengilandurunglar;
Qünki muḥəbbəttin zəiplixip kəttim;
[6] Uning sol ḳoli bexim astida,
Uning ong ḳoli meni silawatidu.
[7] I Yerusalem ḳizliri,
Jərənlər wə daladiki marallarning ḥərmiti bilən,
Silərgə tapilaymənki,
Muḥəbbətning waḳit-saiti bolmioɣuqə,
Uni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar!»

Ikkinqi hatirə: Muḥəbbətlixip yürgən künlər üstidiki oylar 2:8—3:5

Tətinqi oylinix — Sulaymanning ətiyazda Xulamitni yoḳlap kəlgini tooɣruluḳ oylar 2:8—2:9

Xulamit Sulayman tooɣruluḳ səzləydu

[8] «Səyümlükümning awazi!
Mana, u keliwatidu!
Taoɣlardin səkrəp,
Edirlardin oynaḳlap keliwatidu!
[9] Mening səyümlüküm jərən yaki yax buoɣidəktur;
Mana, u bizning əyning temining kəynidə turidu;
U derizilərdin ḳaraydu,
U pənjirə-pənjirilərdin marap baḳidu».

Sulayman Xulamitḳa səz ḳilidu

[10] «Mening səyümlüküm manga səz ḳilip mundaḳ dedi: —
«Ornungdin tur, amriḳim, mening güzilim, mən bilən kətkin;
[11] Qünki mana, ḳix ətüp kətti,
Yamoɣur yeoɣip tügidi, u ketip ḳaldi;
[12] Yər yüzidə güllər kəründi;
Nahxilar sayrax waḳti kəldi,

2:4 «Uning üstümdə kətürgən tuoɣi muḥəbbəttur» — baxḳa birhil tərjimisi: «U manga muḥəbbət bilən ḳaridi».
2:5 «Meni kixmix poxkallar bilən ḳuwwətlənglar; almilar bilən meni yengilandurunglar» — ḳədimki zamanlarda kixmix poxkallar wə almilar jinsiy muḥəbbətni küḳəytix roliɵa igə, dəp ḳarilatti.
2:7 «Muḥəbbətning waḳit-saiti bolmioɣuqə, uni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar!» — baxḳa birhil tərjimisi: «waḳti-saiti bolmioɣuqə, səyümlükümni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar! **«3-7-ayət xərḥi»** — 3-ayəttə Xulamit Sulaymanning təriplirigə inkas ḳayturup, uni «»gə ohxitidu. Alma dərihi əsli Pələstin zeminida əsməydu, pəḳət baxḳa yurtlardin elip kelinip bəzi yərlərdə alahidə tikilgən. Xunga alma dərihi nahayiti ətiwarlik idi, kərgənla adəmni intayin hux ḳiliwetətti. Bəzi alimlar «uning sayisi astida dilim aləmqə səyünüp olturdum, uning mewisi manga xerin tetidi» degini Xulamitning Sulayman bilən boloɣan jinsiy muḥəbbətlixixini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Baxḳilar buni muḥəbbətning ḥər təripini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Nemila bolmisun alma muḥəbbətning simwoli; «kixmix poxkallar» degini bolsa, jinsiy muḥəbbətni ḳozoɣaydioɣan yeməklik ḥəsablinatti.
–7-ayət *(muḥəbbətning waḳti-saiti tooɣrisida)* üstidə üq muḥim pikir bar:
–*(1)* muḥəbbətning əz təbiiy jəryani bolidu, baxḳilar uni baldur ḳozoɣimaḳqi bolsa ziyan yətküzidu;
–*(2) (ər-hotunluḳ munasiwəttə)* əz jorisida ḳizoɣin muḥəbbətni ḳozoɣioɣandin keyin uningoɣa dəhli ḳilixḳa bolmaydu;
–*(3)* jinsiy muḥəbbətkə ḳanaət ḳilixning imkaniyiti bolmisa, undaḳta uni ḳozoɣaxḳa kət'iy bolmaydu. Bu «imkaniyət» *(a)* pəḳət nikaḥ ḳilinoɣan əḥwaldaBoluxi *(ə)* ikki tərəpkə muwapiḳ waḳit boluxi kerək, əlwəttə.
–Bizningqə ayət bəlkim bu üq mənining ḥəmmisini əz iqigə alidu.
2:9 «8-9-ayət xərḥi» — muxu ayətlərdə *(8-9)* Xulamit bəlkim Sulaymanning kəngli əzigə qüxkən, əzini «jərən, buoɣa»ning süritidə ḳoɣlioɣan künlərni əsləydu. Sulayman Xulamitni yoḳlioɣili, uning bilən ətiyazlik mənziridin ḥuzurlinixḳa ḥəmraḥ boluxḳa təklip ḳiloɣili kəldi *(təwəndiki 10-17-ayətlərni kərüng)*.
–Jərənlər, buoɣilarmu kona zamanlarda muḥəbbətning simwolliri idi.

Zeminimizda pahtəkning sadasi anglanmaqta;
13 Ənjür dərihi qixlik ənjürlirini pixurmaqta,
Üzüm talliri qeqəkləp əz purikini qaqmaqta;
Ornungdin tur, mening amrikim, mening güzilim, mən bilən kətkin!
14 Ah mening pahtikim, Qoram tax yerikі iqidə,
Qiya daldisida,
Manga awazingni anglatqaysən,
Qünki awazing xerin, jamaling yekimlikтur!».

Xulamit Sulaymanoŋa səz kilidu

15 «Tülkilərni tutuwalayli,
Yəni üzümzarlarni buzoŋuqi kiqik tülkilərni tutuwalayli;
Qünki üzümzarlirimiz qeqəkliməktə».

Xulamit Yerusalem kizlirioŋa səz kilidu

16 «Səyümlüküm meningkidur, mən uningkidurmən;
U nilupərlər arisida padisini bekiwatidu».

Xulamit Sulaymanoŋa səz kilidu

17 «Tang atkuqə,
Kələnggilər kеqip yokioŋuqə,
Manga karap burulup kəlgin, i səyümlüküm,
Hijranlik taoŋliri üstidin səkrəp kelidioŋan jərən yaki buoŋidək boloŋin!».

Bəxinqi oylinix — Xulamit kayta-kayta kərgən «ayrilix» tooŋruluk bir qüx 3:1-3:5

3 1 «Orun-kərpəmdə yetip, keqə-keqilərdə,
Jenimning səyginini izdəp təlmürüp yattim;

2:14 «12-14-ayət xərhi» — Sulayman Galiliyədiki ixlirini koyup koyup, Xulamitni yənə yoklap berip, uni ətiyazlik mənziridin billə huzurlinixka təklip kilidu. Yengila ətüp kətkən kix bolsa ularning muhəbbitini kilqə sowutmidi.
–12-ayət üstidə; «sayrax wakti kəldi» degən ibarə ikki bislik bolup, ikkinqi mənisi: «qatax wakti kəldi». Bu ikki bislikliki bəlkim kəstən ixlitilgən.
–13-ayət üstidə; pahtəklər insanoŋa nisbətən intayin mulayim kux dəp hesablinidu, birak «tartinqak» bolidu. Sulayman Xulamitning kəngül səzlirini anglimakqi bolup, uning əhwalini «Qoram tax yerikі iqidə turoŋan pahtək»kə ohxitidu. U Sulaymanning muhəbbiti iqidə mutlək bihətər; u hərgiz səzliridin rənjimaydu. Uning jawabi təwəndə kərülidu *(15-ayət)*.
2:15 «15-ayət xərhi» — tülkilər üzümzarlarda təxüklərni u yər, bu yərlərdə kolap, ow izdəp tal yiltizlirioŋa kəp ziyan yətküzidu. Birak bu yərdiki «üzümzar», xübhisizki, əzlirining muhəbbitini kərsitidu. U ularning muhəbbitigə bəzi tosaloŋu yaki dəhli boloŋan ixlarni baykap, darhal bu ixlarni *(məyli «kiqik» bolsimu)* bir tərəp kilayli dəp ətünidu. Ular xu qaoŋda tehi ər-hotun bolmisimu, bundak tosaloŋularni bir tərəp kilix baldurluk kilmaytti.
–Ularning muhəbbitigə tosaloŋu boloŋan nahayiti qong bir ix Sulaymanning əz hizmiti wə eoŋir məs'uliyiti boloŋan boluxi mumkin. Xulamit «əzüm Sulaymanni bu hizmitini hatirjəmlik bilən orundaxka toluk koyuwetixim kerək» dəp qüxinidu. «nemixka sən xunqə kəp wakit ixləysən, sən manga waktingni ajratmaysən, sən meni seyməysən» degəndək pozitsiyə kəp ər-hotunlarning muhəbbitini buzup kəlməktə. Xunga təwəndiki 16-ayəttə, biz Sulaymanning əz hizmitini hatirjəmlik bilən kiliwatkanlikini kərimiz. Xulamit uni: «ix bilən aldirax boloŋining bilən, sən yənila meni səyisən!» degəndək toluk ixənq bilən Sulaymanni əz ixioŋa koyuwətkən ohxaydu.
2:16 «16-ayət xərhi» — Xulamit Yerusalem kizlirioŋa, əzining Sulaymanning muhəbbiti iqidə «koram tax yerikі iqidə turoŋan pahtək»tək tolimu bihətər ikənliki tooŋruluk guwahlik beridu. Sulayman əzining «pada bekix» ixliri bilən hatirjəm xuoŋullinidu.
2:17 «17-ayət xərhi» — yukiriki ayəttə biz «muhəbbətning ixənqi»ni kərduk. Hazir «muhəbbətning jiddiy təlipi»ni kərimiz — huddi «tezrak ixingni tügitip yenimoŋa kaytip kəl!» degəndək.
–Izahat: «Hijranlik taoŋliri üstidin...» yaki ««Betər» taoŋliri üstidin...». «Betər taoŋliri» degən taoŋlar bizgə naməlum; xunga tərjimimizdikidək «ayriwetix» degən mənidə boluxi mumkin.

Izdidim, biraḳ tapalmayttim;
[2] Mən ḥazir turup, xəḥərni aylinay;
Koqilarda, məydanlarda,
Jenimning səyginini izdəymən» — dedim;
Izdidim, biraḳ tapalmayttim;
[3] Xəḥərni qarlioɣuqi jesəkqilər manga uqridi, mən ulardin: —
«Jenimning səyginini kərdünglarmu?» — dəp soridim.
[4] — Ulardin ayrilipla jenimning səyginini taptim;
Uni anamning əyigə,
Θz ḳorsiḳida meni ḥamilidar boloɣanning ḥujrisioɣa elip kirmigüqə,
Uni tutuwelip ḳət'iy ḳoyup bərməyttim».

Xulamit Yerusalem ḳizlirioɣa səz ḳilidu

[5] «I Yerusalem ḳizliri,
Jərənlər wə daladiki marallarning ḥərmiti bilən,
Silərgə tapilaymənki,
Muḥəbbətning waḳit-saiti bolmioɣuqə,
Uni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar».

Üqinqi hatirə: Ər-ayal bolup birlixix üstidiki oylinixlar 3:6-5:1
Altinqi oylinix — Toyoɣa səpər 3:6-3:11
Yerusalem ḳizliri səz ḳilidu

[6] «Bu zadi kim, qəl-bayawandin keliwatḳan?
Is-tütək tüwrükliridək,
Mürməkki ḥəm məstiki bilən puritiloɣan,
Ətirpuruxning ḥərhil ipar-ənbərliri bilən puritiloɣan?»

Xulamit ḳizlaroɣa jawab beridu

[7] «Mana, uning təhtirawani,
U Sulaymanning əziningdur;
Ətrapida atmix palwan yüridu,
Ular Israildiki baturlardindur.
[8] Ularning ḥəmmisi əz ḳiliqi tutuḳluḳ,

3:1 Top. 5:3

3:4 «1-4-ayət xərḥi» — bizningqə 1-4-ayətlər Xulamit Sulaymandin ayriloɣan waḳitta ḳayta-ḳayta *(«keqə-keqilərdə»)* kərgən bir qüxni bildüridu *(ḳixta boluxi mumkin)*. Bu kəzḳarax tooɣra bolsa muxu ayətlərdin biz «muḥəbbətning azabliri»ni kərimiz. Sulaymandin ayrilix Xulamit üqün azablik ix bolup, bu qüxni ḳozoɣap qiḳardi. Biraḳ bu qüx yənila Hudadin kəlgən ohxaydu, qünki təwəndiki 6-11-ayətlərdə, Sulaymanning uni toyoɣa elip ketixkə kəlgənliki bilən əməlgə axurulidu.
–Bu qüxtin yənə xuni biləlaymizki, Xulamit Galiliyədə turuwatḳan məzgildə, Sulayman əzidin waḳitlik *(ḳixta)* ayriloɣan waḳitta, qongḳur oylinidu wə Yerusalemda uqraydioɣan barlik sinaḳlaroɣa yüzlinixkə təyyar turidu. U Sulaymanoɣa yatlik boluxḳa təyyar idi. Xübḥisizki, u Sulayman bilən toy ḳilip, Yerusalemda turoɣanda uni: «U pəḳət «paḥixə ayal»dək Sulaymanning baylikliri üqün uningoɣa yatlik boloɣan, halas, degüqilərmu az bolmaydu. Qüxtə kərülgən «jesəkqilər» xundaḳ gumanda boloɣan kixilərgə wəkil boluxi mumkin. Lekin qüxtə u ularning əzigə boloɣan gumanlirioɣa pisənt ḳilmay, yənila Sulaymanni izdəydu.
–3- wə 4-ayəttə Xulamitning qüxidə tartḳan dərdi kərünidu: huddi u: «Yarimni tapay dəp xəḥərni aylinay» deginidək, lekin nətijisi əksiqə bolup, uningoɣa «xəḥərni aylinidioɣan» kəzətqilər uqrap ḳalidu *(ibraniy tilida «tapti»)*. Bəlkim qüxidə ular Xulamittin: «Nemixḳa bu ḳiz tün keqidə aylinidu? Paḥixə ayal ohxaydu» dəp gumanlanoɣan boluxi mumkin *(bundaḳ ix ikkinqi ḳetim qüxidə yənə kərünidu — 5-bab, 2-7-ayətlərdə)*.

3:5 «5-ayət xərḥi» — Xulamit muḥəbbətning dərdini tetip baḳḳandin keyin, «muḥəbbətning waḳit-saiti»ning muḥimliḳini təhimu bilip yətti.

3:6 «6-ayət xərḥi» — bu ayət Sulaymanning Xulamitni yurti Galiliyədin toyoɣa elip kelixini, yəni Sulayman uningoɣa əwətkən təhtirawanoɣa olturup, Yerusalemoɣa səpər ḳiloɣanliḳini kərsətsə kerək *(7-ayətni kərüng)*.

Jəng kilixka tərbiyiləngənlərdur;
Tünlərdiki wəswəsilərgə təyyar turup,
Həmmisi əz kiliqini yanpixioɣa asidu».

Xulamit səzlirini dawam kilidu — Sulaymanning toy keqisigə təyyarlioɣan kariwiti

9 «Sulayman padixah əzi üqün alahidə bir xahanə sayiwənlik kariwat yasioɣan;
Liwandiki yaoɣaqlardin yasioɣan.
10 Uning tüwrükliri kümüxtin,
Yələnqüki altundin,
Selinqisi bolsa səsün rəhttin;
Iqi muhəbbət bilən bezəlgən,
Yerusalem kizliri təripidin.
11 Qikinglar, i Zion kizliri,
Sulayman padixahka karap bekinglar,
Toy boloɣan künidə,
Kəngli huxal boloɣan künidə,
Anisi uningoɣa tajni kiygüzgən kiyapəttə uningoɣa karap bekinglar!»

Yəttinqi oylinix — toy keqisi
Sulayman Xulamitka səz kilip uni mahtaydu

4 1 «Mana, sən güzəl, səyümlüküm!
Mana, sən güzəl!
Qümpərdəng kəynidə kəzliring pahtəklərdək ikən,
Qaqliring Gilead teoɣi baoɣrida yatkan bir top əqkilərdəktur.
2 Qixliring yengila yuyuluxtin qikkan kirkiloɣan bir top koylardək;
Ularning həmmisi koxkezək tuoɣkanlardin,
Ular arisida heqbiri kəm əməstur.
3 Ləwliring pərəng tal yiptək,
Gəpliring yekimlikтur;
Qümbiling kəynidə qekiliring parqə anardur.
4 Boynung bolsa,
Koralhana boluxka təyyarlioɣan Dawutning munaridəktur,
Uning üstigə ming kalkan esiklikтur;
Ularning həmmisi palwanlarning siparliridur.

3:8 «7-8-ayət xərhi» — Sulayman Xulamitni Yerusalemoɣa, yəni toyoɣa bihətər elip kelix üqün, xu atmix ləxkirining muhapizətqilikidə təhtirawan bilən kəlgən.
3:11 «9-11-ayət xərhi» — Yəhudiylarning toyliri uyoɣurlaning toyioɣa ohxap ketidu. Asasən 5 baskuqi bar: —
–*(1)* tohtam — adəttə yigitning əlqisi wə kizning ata-aniliri bilən tohtam tüzidu. Sulayman əz-əzigə əlqi bolup Xulamitning akiliri bilən tohtam kiloɣan ohxaydu *(4-oylinixni kərüng)*.
–*(2)* toyoɣa səpər. Yigit əzi kizni toyoɣa apirixka kelidu.
–*(3)* nikah murasimi *(6- wə -12-oylinixni kərüng)*
–*(4)* toy ziyapiti *(bəzi wakitlarda bir həptigə sozulidu) (1- wə 2-oylinixni kərüng)*
–*(5)* toy keqisi *(3- wə 7-oylinixni kərüng)*
–Bəzi alimlar, bu «kariwat»ni Sulaymanni kətüridioɣan «təhtirawan» yaki «xahanə harwa» dəp karaydu. Birak bizningqə bu təhtirawan yukirida bayan kilinoɣan ibraniy tilidiki 9-ayəttiki «appiriyon» degən, sayiwənlik kariwatni kərsətsə kerək.
4:1 «Qümpərdəng kəynidə kəzliring pahtəklərdək ikən» — toy kilidioɣan künidə kiz qümpərdə artidu.
4:2 «Ular arisida heqbiri kəm əməstur» — yaki «ular arisida heqbiri tuoɣmastur».
4:4 «Koralhana boluxka təyyarlioɣan Dawutning munaridəktur» — baxka birhil tərjimisi: «Pələmpəylik kilinoɣan Dawutning munaridəktur».
–**«izahat»** — kona zamanlarda «wətəndin ayriloɣan ləxkərlər» məlum xəhərgə yaki məmlikətkə kayil boloɣanda, xu xəhərgə

5 Ikki kəksüng huddi ikki maraldur,
Nilupər arisida ozukliniwatkan jərənning koxkezəkliridəktur;
6 Tang atkuqə,
Kələnggilər keqip yokioɳuqə,
Mən əzümni murməkkə teoɳioɳa,
Məstiki dəngigə elip ketimən.
7 Sən pütünləy güzəl, i səyümlüküm,
Səndə heq daoɳ yoktur».

Sulaymanning təklipi

8 «Liwandin mən bilən kəlgin, i jərəm,
Mən bilən Liwandin kəlgin —
Amanah qokkisidin kara,
Senir həm Hərmon qokkiliridin,
Yəni xirlar uwiliridin,
Yilpizlarning taoɳliridin kara!»

Sulaymanning səzining dawami

9 «Sən kənglümni alamət səyündürdüng, i singlim, i jərəm,
Kəzüngning bir ləp kilip karixi bilən,
Boynungdiki marjanning bir tal halkisi bilən,
Kənglümni səyündürdüng.
10 Sening muhəbbiting nemidegən güzəl,
I singlim, i jərəm!
Sening muhəbbətliring xarabtin xunqə xerin!
Sening ətirliringning puriki hərkandak tetitkudin pəyzidur!
11 Ləwliring, i jərəm, hərə kənikidək temitidu,
Tiling astida bal wə süt bar;
Kiyim-keqəkliringning puriki Liwanning purikidur;
12 Sən peqətləngən bir baoɳdursən, i singlim, i jərəm!
Etiklik bir bulak, yepiklik bir fontandursən.
13 Xahliring bolsa bir anarlik «Erəm baoɳqisi»dur;
Uningda kimmətlik mewilər,

---

boloɳan sadiklikini bildürüx üqün kalkanlirini xəhərning sepilida yaki munarlirida esip koyatti *(«əz.» 27:11ni kərüng)*. Xunga Sulaymanning bu səzliri: «Sening güzəlliking xundakki, ming ləxkərning kayillikioɳa, sadiklikioɳa erixküdəktur» degən mənidə. Yənə kelip bəlkim Xulamitning boynioɳa kəpligən marjanlar esiklik boluxi mumkin.
–«Sipar» kiqik kalkandur.

4:6 «Tang atkuqə, kələnggilər keqip yokioɳuqə, mən əzümni murməkkə teoɳioɳa, məstiki dəngigə elip ketimən» — Sulayman bəlkim pütün keqi Xulamitning toluk bədinidin huzurlanmakqi.

4:8 «8-ayət xərhi» — bəzi alimlar, bu səzlər jinsiy muhəbbətning yukiri pəllisini ipadiləydu, dəp karaydu. Buning mumkinqiliki bar boloɳini bilən, biz yənə bu səzlərni Sulaymanning səyümlüki bilən billə əz padixahlikining kəng zemini wə həywitigə Hərmon teoɳi *(Pələstindiki əng egiz taoɳ)*ning əng egiz qokkiliridin nəzər selixka boloɳan arzusini ipadiligən, dəp karaymiz. Sulaymanning bu təklipi yawayi haywanlarning xu yərlərni makan kiloɳanliki tüpəylidin hətərlik ix bolidu, əlwəttə!

4:8 Yuh. 17:24; əf. 1:15-23

4:10 «Sening muhəbbiting nemidegən güzəl, i singlim, i jərəm!» — Sulayman Xulamitni «singlim» dəp qakiridu *(12-ayəttimu)*: — *(1)* kədimki zamandiki bəzi xeirlarda axik-məxuklar bir-birini «aka, singlim» dəp qakiratti; *(2)* ottura xərktiki bəzi jəmiiyətlərdə mətiwar kixilər əz əmrigə almakqi boloɳan kizoɳa jəmiiyətning yukiri təbikisidin orun aloɳuzux üqün yaki nikahini tehimu «kapalətlik» kilix üqün uni awwal «singlim» dəp bekiwalatti».

4:11 «Kiyim-keqəkliringning puriki Liwanning purikidur» — «Liwanning puriki» ormanliklarning hux puriki, əlwəttə.

4:12 «Sən peqətləngən bir baoɳdursən, i singlim, i jərəm! Etiklik bir bulak, yepiklik bir fontandursən» — Sulaymanning Xulamitni mahtixi xuki, Xulamit əzini heqkandak baxka adəmgə bərməy, pakət boloɳusi ər üqün pak saklap kəldi.

Henə sumbul əsümlükliri bilən,
14 Sumbullar wə iparlar,
Kalamus wə ⱪowzaⱪdarqin,
Ⱨərhil məstiki dərəhliri,
Murməkkə, muəttər bilən ⱨəmmə esil tetitⱪular bar.
15 Baoɣlarda bir fontan sən,
Ⱨayatliⱪ sulirini beridioɣan, Liwandin aⱪidioɣan bir bulaⱪsən».
16 «Oyoɣan, ximaldiki xamal;
Kəlgin, i jənubtiki xamal!
Mening beoɣim üstidin uqup ətkəy;
Xuning bilən tetitⱪuliri sirtⱪa puraⱪ qaqidu!
Səyümlüküm əz beoɣioɣa kirsun!
Əzining ⱪimmətlik mewilirini yesun!»

Xulamit Sulaymanoɣa jawab beridu

5 1 «Mən əz beoɣimoɣa kirdim,
Mening singlim, mening jərəm;
Murməkkəmni tetitⱪulirim bilən yioɣdim,
Ⱨərə kənikimni ⱨəsilim bilən yedim;
Xarabimni sütlirim bilən iqtim».

«Dostlirim, yənglar!
Iqinglar, kənglünglər halioɣanqə iqinglar, i axiⱪ-məxuⱪlar!»

Ikkinqi ⱪisim 5:2-8:14
Ər-ayalliⱪ muⱨəbbəttiki yahxilinixlar — muⱨəbbətning yengi ipadiliri
Tətinqi hatirə — Muⱨəbbətni rət ⱪilix tooɣrisidiki bir qüx — u tooɣruluⱪ oylinixlar 5:2-6:9
Səkkizinqi oylinix — Xulamitni basⱪan ⱪorⱪunqluⱪ qüx 5:2-6:3
Xulamit səz ⱪilidu — uni ⱪara basidu

2 «Mən uhlawatattim, biraⱪ kənglüm oyoɣaⱪ idi: —

— Səyümlükümning awazi!
Mana, u ixikni ⱪeⱪiwatidu: —

4:13 «Uningda ⱪimmətlik mewilər, henə sumbul əsümlükliri bilən,...» — ətirlər tooɣruluⱪ: «sumbul» birhil huxpuraⱪliⱪ əsümlük.

4:14 «Sumbullar wə iparlar, kalamus wə ⱪowzaⱪdarqin, ... murməkkə, muəttər bilən...» — ətirlər tooɣruluⱪ: «kalamus» birhil ⱪomuxⱪa ohxaydioɣan əsümlüktin qiⱪidu. «murməkkə» wə «ⱪowzaⱪdarqin» adəttə məlum dərəhlərning ⱪowziⱪidin elinidu. «Muəttər» birhil əsümlükning yopurmaⱪliridin elinidu.

4:15 «Liwandin aⱪidioɣan bir bulaⱪsən» — yaki «Liwandin aⱪidioɣan bir ⱪuduⱪsən».

–«9-15-ayət xərⱨi» — 11-15-ayətlərdə Sulayman səyümlükini qiraylиⱪ baoɣqioɣa, ⱨətta «Erəm baoɣqisi» *(«Beⱨix»)*ning əzigə ohxitidu. U yənə Xulamitning pütün bədinidin ⱨuzurlanmaⱪqi ikənlikini bildüridu.

4:16 «16-ayət xərⱨi» — Xulamit Sulaymanning deginidək əzini uningoɣa toluⱪ bərməkqi bolup, muⱨəbbətlixixkə təklip ⱪilidu. «Ximal xamili» bolsa salⱪin, adəmni yengilanduridu; «jənub xamili» bolsa adəmni illitip raⱨət beridu. *(Pələstin üqün «xərⱪ xamili» ⱪorⱪunqluⱪ, ⱨəmmə nərsini ⱪurutuwetidu).*

5:1 «Mən əz beoɣimoɣa kirdim, ... murməkkəmni tetitⱪulirim bilən yioɣdim, ⱨərə kənikimni ⱨəsilim bilən yedim; xarabimni sütlirim bilən iqtim» — Sulayman Xulamitning təklipini ⱪobul ⱪilip uning bilən toluⱪ muⱨəbbətlixidu. **«Dostlirim, yənglar! Iqinglar, kənglünglər halioɣanqə iqinglar, i axiⱪ-məxuⱪlar!»** — bu səzlərni bəlkim Yerusalem ⱪizlirningkidur. Ular *(yaki toy ⱪoldaxliri)* axiⱪ-məxuⱪlarning muⱨəbbəttin ⱨuzurlinixlirini toluⱪ ⱪollaydu. Ularning *(Yerusalem ⱪizlirining)* ⱪollixi bilən Hudaning ⱨərbir ər-ayalning otturisidiki muⱨəbbitini, jümlidin jinsiy muⱨəbbitini təstiⱪlaydioɣanliⱪi kərsitilidu; qünki u əzi bu ixlarni yaratⱪan.

— «Manga eqip bər, i singlim, i amriḳim;
Mening pahtikim, mening oḷubarsizim;
Qünki bexim xəbnəm bilən,
Qaqlirim keqidiki nəmlik bilən ḥəl-ḥəl bolup kətti!».

3 «Mən təxək kiyimlirimni seliwətkən,
Ḳandaḳmu uni yənə kiyiwalay?
Mən putlirimni yudum,
Ḳandaḳmu ularni yənə buloḷay?»
4 Səyümlüküm ḳolini ixik təxükidin tiḳti;
Mening iq-baoḷrilirim uningoḷa təlmürüp kətti;
5 Səyümlükümgə eqixḳa ḳoptum;
Ḳollirimdin murməkki,
Barmaḳlirimdin suyuḳ murməkki temidi,
Taḳaḳning tutḳuqliri üstigə temidi;
6 Səyümlükümgə aqtim;
Biraḳ səyümlüküm burulup, ketip ḳaloḷanidi.
U səz ḳiloḷanda roḥim qiḳip kətkənidi;
Uni izdidim, biraḳ tapalmidim;
Uni qaḳirdim, biraḳ u jawab bərmidi;
7 Xəḥərni aylinidioḷan jesəkqilər meni uqritip meni urdi, meni yarilandurdi;
Sepillardiki kəzətqilər qümpərdəmni məndin tartiwaldi.
8 I Yerusalem ḳizliri, səyümlükümni tapsanglar,
Uningoḷa nemə dəysilər?
Uningoḷa, səygining: «Mən muḥəbbəttin zəiplixip kəttim! — dedi, dənglar».

Yerusalem ḳizliri Xulamitḳa səz ḳilidu

9 «Sening səyümlüküngning baxḳa bir səyümlüktin ḳandaḳ artuḳ yeri bar,
I, ayallar arisidiki əng güzili?
Sening səyümlüküngning baxḳa bir səyümlüktin ḳandaḳ artuḳ yeri bar? —
Sən bizgə xundaḳ tapilioḷanoḷu?».

Xulamit jawab beridu

10 «Mening səyümlüküm ap'aḳ wə parḳiraḳ, yürəklik əzimət,
On ming arisida tuoḷdək kərünərliktur;

5:2 Top. 5:3
5:6 «U səz ḳiloḷanda roḥim qiḳip kətkənidi» — baxḳa birhil tərjimisi: «U burulup kətkəndə roḥim qiḳip kətkənidi».
5:8 «2-8-ayət xərḥi» — Xulamit ḳara baskan bu qüxni kərgəndə Sulayman bilən alliḳaqan toy ḳiloḷan bolsa kerək. Uning qüxidə boloḷan inkasi wə təḳəzzasini 2:17də wə 4:1-3də hatiriləngən birinqi qüxidiki pozitsiyəsi bilən selixturoḷanda tüptin ohximaydu. Bəlkim qüx Xulamitning ḥayatining əməliy əḥwalini, yəni uning Sulayman bilən əməliy muḥəbbitini əks ettürgən; qüxtə kərüngən bəzi ixlar, xübḥisizki, Sulaymanning muḥəbbitining, bolupmu jinsiy muḥəbbət jəḥättə Xulamitḳa boloḷan tələplirini kərsitidu. U səyginining muḥəbbitigə yaki muḥəbbitining tələplirigə anqə səzgür bolmaydioḷan bolup ḳaloḷan ohxaydu. Bu səzgürsizlik ularning muḥəbbitigə intayin hətərlik idi; Xulamitning qüxidə Sulayman ketidu. Xuning bilən Xulamit qüx kərüx bilən muḥəbbətning ḳimmətlikini bilip yetip, ixlarni yahxilaydu.
–Yənə muḥim bir ix dikḳitimizgə ərziyduki, qüxtə wə əməliy turmuxta, Sulayman *(ərkək boloḷini bilən, padixaḥ boloḷini bilən, pəyoḷəmbər boloḷini bilənmu)* ḥeqḳaqan Xulamitni «muḥəbbət»kə zorlimaytti, bəlki Xulamitning əzi bilən muḥəbbətlixixini tələp ḳilatti.
–7-ayəttə: Qüxidiki jesəkqilər uni paḥixə ayal dəp ḳarioḷaqḳa, uningoḷa xundaḳ muamilə ḳilip, qümpərdini uningdin tartiwalidu.
5:10 «Mening səyümlüküm ap'aḳ wə parḳiraḳ, yürəklik əzimət,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Səyümlükümning yüzining aḳ yeri ap'aḳ, ḳizil yeri ḳipḳizil...».

[11] Uning bexi sap altundindur,
Budur qaqliri atning yaylidək,
Taoŋ ƙaoŋisidək ƙara.
[12] Uning kəzliri eƙinlar boyidiki pahtəklərdək,
Süt bilən yuyuloŋan,
Yarixiƙida ƙoyuloŋan;
[13] Uning məngziliri bir təxtək puraƙliƙ əsümlüktəktur;
Ayinioŋan yeƙimliƙ güllüktək;
Uning ləwliri nilupər,
Ular suyuƙ murməkkini temitidu;
[14] Uning ƙolliri altun turubilar,
Iqigə beril yaƙutlar ƙuyuloŋan.
Ƙorsiƙi nəƙixlik pil qixliridin yasaloŋan,
Kək yaƙutlar bilən bezəlgən.
[15] Uning putliri mərmər tüwrüklər,
Altun üstigə tikləngən.
Uning salapiti Liwanningkidək,
Kedir dərəhliridək kərkəm-ƕəywətliktur.
[16] Uning aoŋzi bəkmu xerindur;
Bərƕək, u pütünləy güzəldur;
Bu mening səyümlüküm, —
Bərƕək, bu mening amriƙim,
I Yerusalem ƙizliri!»

Yerusalem ƙizliri səzləydu

6 [1] «Sening səyümlüküng nəgə kətkəndu,
Ƙiz-ayallar arisida əng güzəl boloŋuqi?
Sening səyümlüküng ƙəyərgə burulup kətti?
Biz sən bilən billə uni izdəyli!»

Xulamit ularoŋa jawab beridu

[2] «Mening səyümlüküm əz beoŋioŋa qüxti,
Tetitƙu otyaxliƙlaroŋa qüxti.
Baoŋlarda ozuƙlinixƙa,
Nilupərlərni yioŋixƙa qüxti.
[3] Mən mening səyümlükümningkidurmən,
Wə səyümlüküm meningkidur;
U əz padisini nilupərlər arisida bakidu».

5:12 «Yarixiƙida ƙoyuloŋan» — yaki «yaƙutlardək bezəxkə bekitilgən».
5:13 «Uning məngziliri bir təxtək puraƙliƙ əsümlüktəktur; ayinioŋan yeƙimliƙ güllüktək; uning ləwliri nilupər, ular suyuƙ murməkkini temitidu» — ayətning ibraniy tilini qüxinix səl təs, baxƙa tərjimiliri uqrixi mumkin. Nemila bolmisun tetitƙu wə huxpuraƙliƙ esümlük baoŋliri ottura xərƙtə intayin az idi, ƙimmətlik idi.
5:16 «Uning aoŋzi bəkmu xerindur» — bu bəlkim gəp-sözlirining tatliƙliƙini kərsitidu. **«9-16-ayət xərƕi»** — Xulamit ƕazir baxƙilarning aldida səyginini mahtaxtin ƕeq tartinmaydu. U ƕazir «ƙoram taxta yoxurunoŋan pahtək»tin kəp dadil bolup kətti!
6:1 «Sening səyümlüküng nəgə kətkəndu, ƙiz-ayallar arisida əng güzəl boloŋuqi? .... biz sən bilən billə uni izdəyli!» — Yerusalem ƙizlirining 5:9-ayəttiki mazaq wə gumanliri pütünləy yoƙidi.
6:3 «2-3-ayət xərƕi» — adəttə bu muƕəbbət xeiridə «baoŋ» Xulamitning bədinini yaki ularning muƕəbbitining əzini

«Küylərning Küyi»

Tokkuzinqi oylinix — Sulaymanning Xulamitka kaytip kelixi — Xulamitni kayta mahtixi 6:4-6:9
Sulayman Xulamitka sөz kilidu

[4] «Sən güzəl, i səyümlüküm, Tirzah xəhiridək güzəl;
Yerusalemdək yekimlik,
Tuoqlarni kətürgən bir koxundək ḥəywətliktursən;
[5] Ah, kəzliringni məndin kətküzgin!
Qünki ular mening üstümdin oqalib keliwatidu;
Qaqliring Gilead teoqi baoqrida yatkan bir top өqilərdəktur.
[6] Qixliring yengila yuyuluxtin qikkan kirkiloqan bir top koylardək;
Ularning ḥəmmisi koxkezək tuoqkanlardindur;
Ular arisida ḥeqbiri kəm əməstur;
[7] Qümbiling kəynidə qekiliring parqə anardur.
[8] Atmix hanix, səksən kenizəkmu bar;
Kizlar sanaksiz;
[9] Birak mening pahtikim, oqubarsizim bolsa birdinbirdur;
Anisidin tuoquloqanlar iqidə təngdaxsiz boloquqi,
Өzini tuoqkuqining tallioqinidur.
Kizlar uni kərüp, uni bəhtlik dəp ataxti,
Hanixlar wə kenizəklərmu kərüp uni mahtaxti».

Bəxinqi hatirə — Yezida dəm elix — Galiliyəgə kaytix 6:10-8:14
Oninqi oylinix - ««Maḥanaim», yəni «ikki bargaḥ» ussuli» 6:10-7:10
Yerusalem kizliri sөz kilidu

[10] «Tang səhər jaḥanoqa karioqandək,
Aydək güzəl, aydingdək roxən,
Illik kuyaxtək yoruk,
Tuoqlarni kətürgən koxunlardək ḥəywətlik boloquqi kimdur?»

Xulamit Yerusalem kizlirioqa sөz kilidu

[11] «Meoqizlar beoqioqa qüxtüm,
Jiloqidiki gül-giyaḥlarni kərüxkə,
Üzüm telining bihlioqan-bihlimioqanlikini kərüxkə,

---

kərsitidu. Muxu yərdə «baoq» Sulayman Xulamitka muḥəbbitini kərsətməktə, uning bədinidin yənə ḥuzurlanmakta, dəp karaymiz. Xulamitning Sulaymanning өzigə baoqlioqan muḥəbbitigə ixənqi kamil: 2:16də u: «səyümlüküm meningkidur, mən uningkidurmən» dəydu; ḥazir uningoqa nisbətən səyginining өzigə əməs, bəlki өzining uningoqa təwə boloqanliki əng muḥim ixtur. **«U өz padisini nilupərlər arisida bakidu»** — baxka birhil tərjimisi: «u nilupər arisida ozuklinidu». Birak nemila bolmisun buning kөqmə mənisi tərjimimizningkidək bolidu — demək, Sulayman Xulamitning bədinidin ḥuzurlanmakta.

6:4 «Sən güzəl, i səyümlüküm, Tirzah xəhiridək güzəl» — Tirzah xəhiri intayin güzəl idi. Sulaymanning dəwridin keyin u Israilning ximaliy padixahlikining wakitlik paytəhti boldi *(«1Pad.» 15-bab)*.

6:6 «Ular arisida ḥeqbiri kəm əməstur» — yaki «ular arisida ḥeqbiri tuoqmastur».

6:8 «Atmix hanix, səksən kenizəkmu bar; kizlar sanaksiz» — «hanix»lar toluk ayal dərijisidə, «kenizəklər» ḥərəmdiki «kiqik hotun» dərijisidə, «kizlar» kəlgüsidiki kenizəklər idi. Bularning sanlirioqa karioqanda Sulayman padixahlikining dəslipidila Xulamitni өz əmrigə aloqanidi. Keyin uning 700 ayali, 300 keniziki boloqan *(«1Pad.» 11-babni kərüng)*. Biz bu ix üstidə «koxumqə sөz»imizdə tohtilimiz.

6:8 1Pad. 11:3

6:9 «4-9-ayət xərḥi» — Sulaymanning bu ketimki Xulamitni mahtioqan bəzi sөzliri toy keqisidikigə ohxax boloqini bilən, yengidin koxuloqan mahtaxliri tehimu küqlük. U yənə Xulamitni kədirləydu, tehimu mahtaydu. Sulaymanning uningoqa baoqlioqan muḥəbbiti uning «əlqəmgə yətkənliki»gə asaslanoqan əməs.

6:10 «10-ayət xərḥi» — Xulamit ḥazir Sulaymanning muḥəbbitining təsiridə ixənqkə toloqan, küqlük zat bolup qikti. **«Tang səhər jaḥanoqa karioqandək»** — baxka birhil tərjimisi: «Tang səhərdək nurluk kərüngən,...»

Anarlarning qeqəkligən-qeqəklimigənlikini kərüxkə;
12 Birak bilə-bilməy,
Jenim meni kətürüp,
Esil həlkimning jəng harwiliri üstigə koyoganikən».

Yerusalem kizliri yənə Xulamitni mahtap səz kilidu

13 «Kaytkin, kaytkin, i Xulamit —
Kaytkin, kaytkin, bizning sanga karioqumiz bardur!»

«Silər Xulamitning nemisigə karioqunglar bar?»

«“Ikki bargah” ussuloqa qüxkən waktidikidək uningoqa karaymiz!»

Sulayman Xulamitka səz kilidu
Xulamit Sulayman üqün «ikki bargah» ussulini oynaydu

7 1 «I xahzadining kizi,
Kəxliringdə sening kədəmliring nemidegən güzəl!
Toloqioqan yampaxliring gəhərlərdək,
Qewər hünərwən kolining hüniridur.
2 Kindiking yumulak bir kədəhtur;
Uning əbjəx xarabi kəm əməs;
Korsiking buoqday dəwisidur,
Ətrapioqa nilupərlər olixidu.
3 Ikki kəksüng ikki maraldək, jərənning koxkezikidur;
4 Boynung pil qixliridin yasaloqan munardur;
Kəzliring Bat-Rabbim kowuki boyidiki Həxbon kəlqəkliridək,
Burnung Dəməxkkə karaydioqan Liwan munaridəktur;
5 Üstüngdə bexing Karməl teoqidək turidu;
Bexingdiki ərümə qaqliring səsün rəngliktur,
Padixah büdür qaqliringning məhbusidur.
6 I səyginim, huzurlar üqün xunqə güzəl, xunqə yekimliktursən!
7 Sening boyung palma dərihidək,

6:12 «11-12-ayət xərhi» — Xulamit yənə kəmtərlik bilən bundak mahtaxlaroqa jawab beridu; u birdinla hanix boloqan bolsimu, uning əz həlkigə baoqlioqan hərmiti burunkidəkla qongkurdur *(«mening esil həlkim», daydu)*. U tuyuksiz səhralik kiz salahiyitidin hanixlik ornioqa qikkanda heq adətlinəlmigən. Əksiqə, u xu ətigəndila «jiloqidiki gül-giyahlarni kərüxkə, meoqizlar beoqioqa qüxkən» idi, qünki bular bəlkim uningoqa əz yurti Galiliyəni əslitidu.
–12-ayətni ibraniy tilida qüxinix bək təs, baxka kəp tərjimiliri uqrixi mumkin. Uning mənisi bizningqə kandakla bolmisun uning tuyuksiz yukiri orunoqa kətürülüxi bilən baoqliktur.
6:13 «Silər Xulamitning nemisigə karioqunglar bar?» — bu səzlərni Xulamit eytidu. **«“ikki bargah” ussuloqa qüxkən waktidikidək uningoqa karaymiz!»** — bu səzlərni Yerusalem kizliri eytidu.
–«Ikki bargah» — Ibraniy tilida «Mahanaim» degən yərni kərsitixi mumkin. «Ikki bargah» ussul bəlkim muhəbbətni ipadiləydioqan bir ussul idi.
–Izahat: — Kiz muxu yərdə «Xulamit» *(xulamlik kiz)* dəp atilidu. U bəlkim Galiliyədiki «Xunəm» degən xəhərdin kəlgən. «Xunəm» keyin «xuləm» dəp ataloqan. «Xulamit» yaki «xulamlik» degənning baxka bir mənisi «Sulayman hanim»; yəni bir mənisi «kamil boloquqi». Muxu yərdə u yənə mahtaxlaroqa kəmtərlik bilən jawab beridu.
7:1 «Kəxliringdə sening kədəmliring nemidegən güzəl!» — yaki «kəxliringdə sening putliring nemidegən güzəl!».
7:2 «Kindiking yumulak bir kədəhtur» — bəzi alimlar «kindiking» degən səz jinsiy yolini, yaki tənning təwən kismini kərsitidu, dəp karaydu. Undak bolsa Xulamit Sulayman aldida yalingaq bolup ussul oynaydu. **«...uning əbjəx xarabi kəm əməs;..»** — «əbjəx xarab» Pələstində adəmni əng məst kilidioqan xarab hesablinatti.
7:5 «Padixah büdür qaqliringning məhbusidur» — uluq Sulayman padixah yezidiki bir kizoqa «əsir boldi»! Muhəbbətning küqi zordur!

Kəksüng üzüm oɣunqiliridəktur.
[8] Mən: — «Palma dərihi üstigə qikimən,
Xahlirini tutup yamiximən;
Kəksiliring dərwəkə üzüm tal oɣunqiliridək,
Burnungning puriki almilardək, tanglayliringning təmi əng esil xarabdəktur...».

Xulamit səz kilip, Sulaymanning gepini dawamlaxturidu

[9] «...mening səyümlükümning gelidin silik ətüp,
Ləwlər, qixlardin teyilip qüxsun...!
[10] Mən mening səyümlükümningkidurmən,
Uning təkazzasi manga karitilidu».

On birinqi oylinix — Xulamitning əz yurtini yokləxkə boloɣan arzusi
7:11-8:4

Xulamit səz kilidu

[11] «I səyümlüküm, keləyli,
Etizlaroɣa qikayli;
Yezilarda tünəp keləyli,
[12] Üzümzarlikka qikixka baldur orundin turayli,
Üzüm tallirining bihlioɣan-bihlimioɣanlikini,
Qeqəklərning eqiloɣan-eqilmioɣanlikini,
Anarlarning bərk uroɣan-urmioɣanlikini kərəyli;
Axu yərdə muhəbbətlirimni sanga beoɣixlaymən.
[13] Muhəbbətgüllər axu yərdə əz purikini puritidu;
Ixiklirimiz üstidə hərhil esil mewə-qiwilər bardur,
Yengi həm konimu bardur;
Sən üqün ularni toplap təyyarlidim, i səyümlüküm!»

Dawami — Xulamit səzini dawamlaxturidu

8 [1] «Ah, apamning kəksini xorioɣan inimdək bolsang'idi!
Seni talada uqritar bolsam, səyəttim,
Wə hekim meni kəmsitməytti.

7:7 «Sening boyung palma dərihidək, kəksüng üzüm oɣunqiliridəktur» — «palma dərihi»ning əzi ünümlük, hosulluk dərəh hesablinidu. Xulamit egiz boyluk wə zilwa, «hosulluk» dəp karaloɣan ohxaydu.
7:8 «Palma dərihi üstigə qikimən, xahlirini tutup yamiximən; kəksiliring dərwəkə üzüm tal oɣunqiliridək...» — palma dərihining hormilirini üzük yaki güllirini qanglaxtürüp mewilik kilix üqün uningoɣa yamixip qikixi kerək. Sulayman bu ohxitixta bəlkim ikkila mənisini kəqmə mənidə ixlitidu. Hazir Xulamit bilən jinsiy munasiwət ətküzüxkə baxlaydu. **«...burnungning puriki almilardək, tanglayliringning təmi əng esil xarabdəktur...»** — «almilar» degənning baxka birhil tərjimisi «ərüklər».
7:9 «...mening səyümlükümning gelidin silik ətüp, ləwlər, qixlardin teyilip qüxsun...!» — ibraniy tilida qüxinix bək təs, baxka kəp tərjimiliri uqrixi mumkin. Lekin omumiy mənisi enikki, Xulamit Sulaymanning «muhəbbətlixəyli» degən təlipigə inkas kayturup, toluk kobul kilidu.
7:10 «1-10-ayət xərhi» — 9-10-ayəttə Xulamit Sulaymanning «muhəbbətlixəyli» degən təlipigə inkas kayturup, toluk kobul kilidu.
7:11 «I seyümlüküm, keləyli, Etizlaroɣa qikayli; Yezilarda tünəp keləyli,...» — Xulamitning əz yurtini yənə kərgüsi, xu yərdə Sulayman bilən dalada muhəbbətləxküsi bar idi. 12-13-ayətnimu kərüng.
7:13 «Muhəbbətgüllər axu yərdə əz purikini puritidu» — «muhbbətgül» degən gül jinsiy muhəbbətni kozoɣaydioɣan birhil gül. **«ixiklirimiz üstidə hərhil esil mewə-qiwilər bardur, ...sən üqün ularni toplap təyyarlidim, i səyümlüküm!»** — Kanaanda *(Pələstində)* hələklər «ixik üsti»diki bir jaza üstidə hərhil mewə-qewilərni saklaydu.
8:1 «Ah, apamning kəksini xorioɣan inimdək bolsang'idi! Seni talada uqritar bolsam, səyəttim, wə hekim meni kəmsitməytti» — Pələstində aqa-ukining əzara amraklikini oquk ipadilixi, səyüxi normal əhwal. Axik-məxuklarning

[2] Mən seni yetəkləyttim,
Apangning өyigə elip kirəttim;
Sən manga təlim berətting;
Mən sanga tetitқu xarabidin iqküzəttim;
Anarlirimning xərbitidin iqküzəttim.
[3] Uning sol қoli bexim astida bolatti,
Uning ong қoli meni silaytti!».

[4] «Silərgə tapilaymənki, i Yerusalem қizliri —
«Uning waқit-saiti bolmioɣuqə,
Silər muһəbbətni oyoɣatmanglar, қozoɣimanglar!».

On ikkinqi oylinix — Yezilaroɣa, yəni Galiliyəgə boloɣan səpər 8:5-8:7
Xulamitning yurtidiki қizlar awwal səzləydu — uni tonumay қalidu

[5] «Daladin qiқiwatқan bu zadi kim?
Өz səyümlükigə yəlinip?»

«Mən alma dərihi astida seni oyoɣatқanidim;
Axu yərdə apang toloɣaқ yəp seni dunyaoɣa qiқaroɣanidi;
Axu yərdə seni tuoɣқuqi toloɣaқ yəp seni qiқaroɣanidi».

Xulamit Sulaymanoɣa səz қilidu

[6] «Meni kənglünggə məһürdək,
Bilikinggə məһürdək baskaysən;
Qünki muһəbbət ələmdək küqlüktur;
Muһəbbətning қizoɣinixi təһtisaradək rəһimsiz;
Uningdin qiққan ot uqқunliri,
— Yaһning dəһxətlik bir yalқunidur!
[7] Kəp sular muһəbbətni өqürəlməydu;
Kəlkünlər uni oɣərқ қilalmaydu;

---

xundaқ қilixi əyiblik dəp қaraloɣaqқa, Xulamit «Sulaymanni inimdək bolsidi!» dəp tiləydu.

8:2 «Sən manga təlim berətting» — Xulamit Sulaymanning danaliқidin ortaқlaxmaқqi. Yerusalemdiki ordida turoɣanda Sulayman aldirax boloɣaqқa muxundaқ pursət az bolatti. Apisining өyidə bolsa dəhlilər az bolidu. Ərning ayalioɣa bilim, danaliқni axurux pursitini yaritix məs'uliyiti bar.

–«Sən manga təlim berətting» degənning baxқa birhil tərjimisi: «Xu yərdə apam manga өgətkən».

–«Mən sanga tetitқu xarabidin iqküzəttim; anarlirimning xərbitidin iqküzəttim» — bəlkim Xulamitning apisi inisini emitkəndək *(1-ayət)*, Sulaymanoɣa əmqək saloɣusi barliқini bildüridu.

8:4 «...silər muһəbbətni oyoɣatmanglar, қozoɣimanglar!» — yaki «...uni baldur oyoɣatқininglar, қozoɣioɣininglarning nemisi?!».

8:5 Daladin qiқiwatқan bu zadi kim? Өz səyümlükigə yəlinip?» — Xulamit əsliy toyoɣa baroɣan yol bilən қaytip kelidu. Ular Yerusalemdin yeriha xəһiridiki yol bilən qiқip Iordan dəryasi jiloɣisini boylap qəl-bayawandin ətüp Xunəmgə қaytidu. Qəl-bayawanning issiқi bilən u Sulaymanoɣa yəlinip mangidu. U xunqə өzgərgənki, yurttikilər uni tonumay қalidu. Xunga bu sөzlər Xulamitning yurtidiki қizlarning degini bolsa kerək. **«Mən alma dərihi astida seni oyoɣatқanidim; axu yərdə apang toloɣaқ yəp seni dunyaoɣa qiқaroɣanidi; axu yərdə seni tuoɣқuqi toloɣaқ yəp seni qiқaroɣanidi»** — bu sөzlərni Sulayman Xulamitқa eytidu. Sulayman bəlkim birinqi қetim *(padiqining қiyapitidə)* dəl muxu alma dərihi astida Xulamitni uhlawatқan petidə uqratқanliқini əsləydu. Xu alma dərihi dəl Xulamitning apisi uni tuoɣқan jay idi. «Mən alma dərihi astida seni oyoɣatқanidim» — Muxu «oyoɣitix» һəm uyқudin oyoɣitixnimu, muһəbbətkə oyoɣitixnimu kərsətsə kerək. Sulayman bilən Xulamit Xulamitning һayati baxlanoɣan dəl xu jayda *(«alma dərihi astida)* өzara təwəndiki əһdə *(6-ayət)* bilən baoɣlixidu.

8:6 «Meni kənglünggə məһürdək, bilikinggə məһürdək baskaysən..» — xərһi: Padixaһ өz məһüridin һeqқaqan ayrilmaydu. Məһüri bolsa adəttə altun-gөһərdin yasaloɣan bolup, intayin қimmətlik nərsə idi. Һərbir nərsə üstigə məһür baskanning mənisi «bu meningki» degən bolidu, əlwəttə. Xulamit өzining Sulaymandin һərgiz ayrilmasliқini halaydu, өzini aləmgə: «mən Sulaymannikidurmən» dəp ispatlimaқqi bolidu. **«muһəbbət... Yaһning dəһxətlik bir yalқunidur!»** — «Yaһ» — «Yaһwəһ», yəni Pərwərdigarning namining қiska xəkli.

Birsi: «Өy-təəlluқatlirimning ҳəmmisini berip muҳəbbətkə eriximən» desə,
Undaқta u adəm kixining nəziridin pütünləy qüxüp ketidu».

On üqinqi oylinix — Xulamitning yurtioŋa, əyigə қayitip kelixi.
Xulamit kiqik singlisi tooŋruluқ ikki akisioŋa səz қilidu 8:8-8:14.
Xulamit ikki akisioŋa səz қilidu

8 «Bizning kiqik singlimiz bardur,
Biraқ uning kəksi yoқtur;
Singlimizoŋa əlqilər kəlgən künidə biz uning üqün nemə қilimiz?».

Ikki akisi jawab beridu

9 «Əgər u sepil bolsa,
Biz uningoŋa kümüx munar salimiz;
Əgər u ixik bolsa,
Biz uni kedir tahtaylar bilən қaplaymiz».

Xulamit səz қilidu

10 «Өzüm bir sepildurmən,
Ҳəm mening kəksilirim munarlardəқtur;
Xunga mən uning kəz aldida hatirjəmlik tapқan birsidək boldum».

Xulamit səzini dawam қilidu

11 «Sulaymanning Baal-Ҳamonda üzümzari bar idi,
Üzümzarini baoŋwənlərgə ijarigə bərdi;
Ularning ҳəmmisi mewisi üqün ming kümüx tənggə apirip berixi kerək idi;
12 Өzümning üzümzarim mana mening aldimda turidu;
Uning ming tənggisi sanga bolsun, i Sulayman,
Xuningdək ikki yüz tənggə mewisini baққuqilaroŋa bolsun».

8:7 1Kor. 13:8

8:8 «*8-ayət xərҳi*» — Xulamit kiqik singlisi üqün ənsirəydu. U yatliқ boloŋuqə қandaқ қilip uni pak saқlax kerək? Muxu soal tooŋruluқ oylioŋanda bəlkim өzining yaxliқ waқitlirini əsləydu.

8:9 «*9-ayət xərҳi*» — muxu ayəttə Xulamitning ikki akisi uning soalioŋa *(8-ayət)* jawab beridu. Ularning singlisi өzini asraydioŋan, nomus қilidioŋan қiz bolsa *(«sepil bolsa»)*, undaқta akiliri uni mukapatlaydu. Biraқ əgər u nomusni saқlimaydioŋan, hətərlik yoloŋa qiқmaқqi bolsa *(«ixik bolsa»)*, akiliri uni pəwқul'addə қoŋdaydu.

8:10 «*10-ayət xərҳi*» — Xulamit dərwəқə «sepil» idi — baxқilarning ezitқuluқlirioŋa toluқ qidioŋuqiliқi bar idi, u pütünləy nomusi bilən ətkənidi. Өzini pak saқlioŋaqқa u Sulaymanning əҳdisini қobul қilixқa tolimu təyyar idi. U ҳazir bəlkim ikki akisi əsli өzigə yürgüzgən қattiқ muamilining zərürlükini kərüp yetixi mumkin idi. U sayisiz üzümzarda ixligəndə «өziқturuluxning eҳtimali» az idi; sayisi boloŋan mewilik dərəhliri arisida ixligən bolsa, yaman niyətlik adəm təripidin өziқturulux eҳtimali bar bolatti.

8:12 «*11-12-ayət xərҳi*» — 11-12-ayət: bu ayətlərdə Xulamit өzining Sulaymanoŋa toluқ mənsup ikənlikini təkitləydu. U өzini Sulaymanoŋa beoŋixlioŋan bir üzümzaroŋa ohxitidu. Sulaymanning barliқ üzümzarlirini baққuqilar өzigə tegixlik in'amoŋa erixidu, əlwəttə. Xuningoŋa ohxax Xulamit ҳazir Sulaymandin ikki akisi üqün tegixlik in'am berixini soraydu. Qünki ular uni nomusqan қilip toy қiloŋuqə uningdin həwər elip kəlgənidi.

–12-ayət: «Өzümning üzümzarim mana mening aldimda turidu» degən sөzlər Xulamitning өz xəhsini Sulaymanoŋa beoŋixlioŋini pütünləy ihtiyarən, pütünləy ərkinlik bilən boldi, dəp ipadiləydu ҳəm təkitləydu. Ərkinlik mana muҳəbbətning ayrilmas bir қismidur.

«Küylərning Küyi»

Sulayman Xulamitḳa səz ḳilidu

13 «Ḥəy baoɣlarda turoɣuqi,
Ḥəmraḥlar awazingni anglioɣusi bar;
Mangimu uni anglatḳuzoɣaysən».

Xulamit Sulaymanoɣa səz ḳilidu

14 «I səyümlüküm, tez bolə,
Jərən yaki yax buoɣidək bol,
Tetitḳular taoɣliri üstidə yügürüp!».

8:13 ***«13-ayət xərḥi»*** — Xulamitning kona dostliri *(ḥəmraḥlar)* bəlkim uningdin nahxa eytixni tələp ḳilidu. Sulaymanningmu anglioɣusi kelidu. Xulamit nahxa eytip sirtḳa qiḳip, Sulaymanni təwəndikidək qaḳiridu.
8:14 **«Tetitḳular taoɣliri üstidə yügürüp!»** — yaki «Yetitḳu əsümlük taoɣliri üstidə yügürüp!».

Қoxumqə səz

Təwəndə məzkur kitabtin biz elixқa tegixlik bəzi sawaқlar wə hulasilər tizimlinip bayan қilindi. Ularning bəziliri yuқiriқi xərһlərdimu tiloɳa elinoɳan. Uningda baxқa sawaқlar wə hulasilərmu bar.

(1) «Küylərning küyi» degən kitab Hudaning iradisi bilən bizgə roxən ülgə arқilik ər-ayallik muһəbbətkə, jümlidin jinsiyətkə boloɳan pozitsiyəni kərsitix yolida ata қilinoɳan. Xundaқ pozitsiyə bolsa ər-ayallik muһəbbətni Hudaning sowoɳisi süpitidə қobul қilix, uningdin һuzur elix, uningoɳa təxəkkür eytip minnətdar boluxtin ibarəttur.

(2) Jinsiy muһəbbət Hudaning məқsitidə pəқət nikaһ ətküzgən ər-ayallik munasiwiti iqidila boluxi kerək.

(3) Hudaning jinsiyəttə boloɳan məқsətliri: —
(a) Pərzənt kərüx («Yar.» 1:28)
(ə) Bir tən bolux üqün («Yar.» 2:23-25)
(bu «bir tən» boluxning natooɳra yoldimu bolux mumkinqiliki bar — «1Kor.», 6:16ni kərüng).
(b) Ər-ayallik muһəbbətkə ləzzət kəltürüx.
Bu məқsət «küy»də təkitlinip roxən kərünidu; u güzəl bir ix, uni ümid wə minnətdarlik bilən kütüxkə tooɳra kelidu.
Kərsitip eytimizki, Hudaning ər-ayallikta boloɳan birinqi məқsiti dostluқ, һəmraһlik wə bir-biridin һuzurlinixtin ibarət idi («Yar.» 2:18). Pərzənt kərüx ikkinqi orunda turidu. Xuning bilən pərzənt kərməslik səwəbidin ajrixix Huda aldida eoɳir gunaһdur.

(4) Hudaning jinisiy muһəbbəttə boloɳan toluқ iradisi bolsa, nikaһlik ər-ayal munasiwəttə bolux kerək, əlwəttə, lekin uning toluқ məқsiti pəқət yetilgən muһəbbət iqidə əməlgə axidu. Bundaқ muһəbbət ibraniy tilida «ahawaһ», grek tilida «agapə» degən sözlər bilən ipadilinidu. «Ahawaһ» degən səz «Küy»diki kəp ayətlərdə kərünidu.
Xuning bilən Muқəddəs Kitabқa asaslanoɳan, yahxi bir hil «nikaһ xəkli»də toyoɳa məs'ul kixi awwal yigittn, andin қizdin: «Sən jorəngning əһwali қandaқla bolsun, bay bolsun kəmbəoɳəl bolsun, saқ bolsun aoɳriқ bolsun, üstün bolsun, təwən bolsun ölüm ikkinglarni ayriwətküqə uningdin həwər elip, pəқət uningoɳila xərtsiz muһəbbət bilən baoɳlinixқa razimusən?» degən soalni soraydu.

(5) «Yar.» 2:24də mundaқ səz tepilidu: «**Xu səwəbtin (Hudaning bekitkənlikidin) ooɳul bala ata-anisidin ayrilip, əz ayalioɳa baoɳlinip, uning bilən bir tən bolidu**». Baxқa yərlərdə eytқinimizdək, xuni təkrarlimaқqimizki, Muқəddəs Kitabқa asasən toy қiloɳanda yengi ər-ayal yipyengi bir ailə қurux üqün imkaniyətning bariqə ata-anisining eyidin (yigitningkidin bolsun, қizningkidin bolsun) «qiқix»i kerək. Bundaқ қilix ata-anilaroɳa һərmətsizlik əməs. Qünki ata-anilarni һərmətləx, jümlidin yaxanoɳanda ulardin həwər elix burqi bolsa Muқəddəs Kitab («Mis.» 20:12, «1Tim.» 5:4)dimu enik buyruloɳan. Biraқ Hudaning tərtipi boyiqə, yigit-қiz toy қiloɳandin keyin, yigit ularning yengi ailisining bexi bolidu; xu wақittin baxlap Huda aldida uning birinqi məs'uliyiti əz ayalioɳa, andin balilirioɳa bolidu. Undaқ bolmisa nətijisi kəngülsizlik, jedəl-majira wə ziddiyətlərning mumkinqiliki heli qong bolidu.

(6) Xulamit Sulaymanni «mening bexim» dəp roxən tonuydu. Sulayman uningoŋa əgixip Galiliyəgə kəlgən əməs, bəlki u Sulaymanoŋa əgixip Yerusalemoŋa kelidu. Muķəddəs Kitab boyiqə «Ər əz ayalining bexi» deginimiz «ər ayalining diktatori» degənlik əməs; ər «bax» bolsa, ayal uning «teni» bolidu əməsmu? («Ular «bir tən» bolidu»). «Bax» əzining tenidin ayrilalmaydioŋandək, tenidin təbiiy ḥalda ḥərdaim həwər alidioŋandək, ərning əz ayalidin həwər elix wə əzi Hudaoŋa boysunoŋan ḥalda uningoŋa yetəkqilik rol oynax məs'uliyiti bardur. Bundaķ deginimiz «Ayal erigə təxəbbus ķilsa bolmaydu» degənlikmu əməs. Qünki Xulamit Sulaymanoŋa bir nəqqə ķetim təxəbbus ķilidu wə Sulayman uni ķobul ķilidu (2:15, 7:10-12).

(7) Uning «bexi» boloŋini bilən, Sulayman Xulamitni əz muḥəbbitini ķobul ķilixķa məjbur ķilmaydu (4:1-8də hatiriləngən qüxni kərüng). «Baskunqilik» pəķət ər-ayallikning sirtidila əməs, bəlki uning iqidimu məwjut boluxi mumkin. Səygü bolsa ḥərdaim səygən kixigə ərkinlik beridu. Yetilgən, toluķ muḥəbbət səyginining tələplirini rət ķilixķa ərkinlik beridu; gərqə səyümlük kixisigə kəp ümidlərni baoŋlioŋan bolsimu yaki u tooŋruluķ Hudadin kəp tiləklərni tiligən bolsimu, muḥəbbət bilən səygən kixisidin «Bərmisəng bolmaydu» degəndək tələplərni ḥərgiz ķilmaydu. Kütkən ümidlər əməlgə axurulsun axurulmisun, ḥəķikiy muḥəbbəttə əzgirix bolmaydu. Məsilən, 6:4-9də Sulayman Xulamitni təripləydioŋan səzlərni bayķaymiz. Uning bu səzliri ilgiri toy küni kəqtiki təriplirigə pütünləy degüdək ohxax. Gərqə Xulamitning (uning ikkinqi qüxi ispatlioŋandək, 4:1-8) Sulaymanning muḥəbbitigə səzgür boluxtin sowuoŋan bolsimu, Sulaymanning uningoŋa boloŋan muamilisi, uningoŋa baoŋlioŋan muḥəbbitidə ḥeq əzgirix bolmidi.

Ḥəķikiy, toluķ muḥəbbət pəķət Hudaning əzidin kelidu; uning oti kənglimizdin orun aloŋandin keyin (8:7), biz uning Məsiḥ arķilik boloŋan dostluķida bolsaķ andin xundaķ muḥəbbət bizdə bolmay ķalmaydu.

(8) Xulamit əzining kəmqiliki wə artuķqiliķlirini tonup yətkən (1:5-6, 2:1). Bəzilər «əz artuķqiliķini tonup yetix kiqik peillik əməs» dəydu. Lekin biz baxķa yərlərdə eytķinimizdək təkrarlaymizki, kiqik peillik —reallikķa yüzlinixtin ibarəttur, halas. Bizdə talant, güzəllik wə ḥərhil artuķqiliķlar bar bolsa ularni Huda bərgəndur; xunga kiqik peillik degən bizdiki güzəllik wə artuķqiliķlarni «Yaķ, məndə yoķ» dəp etirap ķilmaslik əməs, bəlki minnətdarlik bilən ularning mənbəsi Ḥəmmigə Ķadirning ikənlikini təkitləxtin ibarəttur. Biz ḥərgiz bizdə boloŋan talantni ««Əzimizning alaḥidə boloŋanliķimiz»din qiķķan» deməymiz; undaķ desək ḥakawurluķ bizni aldap igiliwalidu.

(9) Xulamit dəsləptə muḥəbbətlixip yürgən künliridə əzining ḥəsn-jamalini asriyalmioŋanliķioŋa boloŋan ḥəsritini bildüridu (1:6). Toy ķiloŋandin keyinmu ķolimizdin kelixiqə əz jərimizni səyündürüxkə «dəsləptə muḥəbbətlixip yürgən künlirimiz»də boloŋan iskətimizni yoķatmasliķķa tirixiximizoŋa tooŋra kelidu. Əzini taxliwetix muḥəbbətkə sooŋuķ su səpkəndək ixtur.

(10) Ər-ayallikta jinsiy jəḥəttin sirt, muḥəbbətni yənə ix-ḥərikətlər bilən ipadiləxkə tooŋra kelidu. Biz 3:10də Sulaymanning əl-yurt aldida Xulamitķa boloŋan ḥərmitini bildürüx üqün, toy səpirigə alaḥidə təyyarlioŋan təhtirawanni kərimiz. Uni «əz yurtida turoŋandək» ḥes ķildurux üqün Sulayman yənə ularning ḥujirisini alaḥidə bezigən (1:16-17). Bundaķ orunlaxturuxning bəzi waķitlarda imkaniyiti bolmaydu, əlwəttə. Ḥərḥalda ayaloŋa nisbətən ḥujrining alaḥidə orun ikənliki, imkan ķədər uni sərəmjan saķlax ərlərning diķķitigə ərziydu.

(11) Ər-ayallikta jinsiy jəhättin baxka, muhəbbətni sözlər bilən ipadiləxkə tooɣra kelidu. Təripligüdək pursət bolsila Sulayman wə Xulamit yurt aldida bir-birini təripləydu. Gərqə ularning muhəbbitidə kəngülsizliklər boloɣan bolsimu (Xulamit kərgən qüx, 4:1-8), Sulaymanning uni təripləydioɣanliki bu ixtin özgərmidi. U hək aldida ħərgiz uni əyiblimidi.

Ħərbir ayal öz eridin «Seni söyimən» degən sözni pat-pat anglaxka təxnadur (xunimu dəp ətimizki, ħərbir balimu ata-anisining «Seni söyimən» degən sözini pat-pat anglaxka təxnadur).

Sulayman wə Xulamit daim özining arzu-ħəwəsliri wə ħessiyatlirini bir-birigə eytidu. Huda ər-ayallarni pərkliк yaratkan; xunga: «Sən məndə kandak ħessiyatning bar ikənlikini obdan bilixing kerək!» yaki «Mening nemə oylawatkanlikimni bilməmsən!» deyix, adəttə qong bir hatalik bolidu. Ərlər ayallarni asan qüxinəlməydu, ayallarmu öz ərlirini asan qüxinəlməydu, bir-birini obdan qüxinix üqün tirixix kerək; xunga bir-birigə boloɣan ħessiyatlar, arzu-ħəwəslirini bildürüxkə ərkinlik wə pursət yaritix kerək. Ħərbir arzu-ħəwəslirining ħəmmisini kandurup ketix natayin, əlwəttə; birak muhəbbətning birinqi baskuqi bir-birini anglax wə öz'ara qüxinixtin ibarəttur.

(12) (2:15) «Tülkilərni tutuwalayli, yəni üzümzarlarni buzoɣuqi kiqik tülkilərni tutuwalayli»

Ħərbir munasiwəttə muhəbbətni buzidioɣan, kərünüxtə «kiqik» boloɣan məsililər bolidu. Xulamit tehi toy kilmastin ularning munasiwitidə muxundak məsililərni baykap, bir tərəp kilixka təxəbbus kilixi bizgə yahxi ülgidur. Dostlukta yaki ər-ayallikta məwjut boloɣan məsililər özlikidin ħərgiz yokimaydu, əksiqə daim ədəp ketidu.

(13) Sulayman padixah bolup, məmlikət ixliri kəp boloɣini bilən, Xulamitning təlipi boyiqə məhsus uningoɣa ħəmrah boluxka wakit ajratti («yurtini yoklax», 7:11din baxlanoɣan kisimni kərüng). Ħərbir ayal yoldixining özigə ayrim ħəmrah boluxka wakit ajritixioɣa mohtaj (ħərbir balimu ata-anisining özigə ayrim ħəmrah boluxioɣa mohtaj).

(14) Xulamit Sulaymanni «dostum» dəp ataydu (biz «amrikim» dəp tərjimə kiloɣan söz bu mənini öz iqigə alidu: 1:9, 1:15, 2:2, 2:10, 2:13, 4:1, 4:7, 5:2 wə 6:4). Bu söz ər-ayallik munasiwətning kəng mənilikikini wə uningda boloɣan birhil barawərlikni bildüridu; «dostum» degən söz, «söyginim» yaki «söyümlüküm»ning mənisidin kəng bolidu. Birak dostluki yok, öz-ara ħəkikiy alakə-parang bolmay, pəkət birhil «ömür sodisi» süpitidə bolup kəlgən kanqilioɣan ər-ayallik munasiwətlər bardur?

(15) Ər-ayallar bir-birigə jinsiy muhəbbətni ipadiləxtə öginixkə təyyar boluxi kerək. Bundak pozitsiyə ħərdaim Xulamitta, bolupmu erining muhəbbitigə yengi özgirix wə yengi səzgürlükni əks ättürüxtə ipadiləngən (5:2-8də hatiriləngən qüxtə kərünidu).

(16) Muhəbbətning «wakti-saiti»ning muhimliki, yəni jərisining mijəz-hulki wə ħessiyatlirioɣa səzgür bolux kerəkliki kəp ketim təktlinidu (2:7, 3:5, 8:4).

(17) 4:12 Sulayman Xulamitka nomusini sakliɣanliki üqün minnətdarlik bildüridu: «Peqətləngən bir baoɣ mening singlim, mening jərəmdur; etiklik bir bulak, yepiklik bir fontandursən».

Hudaning iradisi boyiqə, toy kilmastin jinsiy muhəbbətni «məxik kilix» bolmaydioɣan ix. Ħalbuki, yigit yaki kiz toydin ilgiri jinsiy gunah arkilik buloɣanoɣan bolsa, Hudaoɣa təxəkkür, Uning Məsihdə boloɣan nijat-kutkuzuxi arkilik paklanduruluxning imkaniyiti yənila bar.

«Xuning bilən birsi Məsiһdə bolsa, u yengi bir yaritiloɣuqidur! Kona ixlar ətüp, mana, һəmmə ix yengi boldi!» (Injil, «2Kor.» 5:17).

(18) Hudaning bizgə nesiwə kiloɣan һərbir yahxi sowoɣisi üqün Uningoɣa minnətdar bolayli, U һərbirimizgə baoɣlioɣan muһəbbətkə ixinəyli.

(Injil, «Yuһanna, 10:10) «Mən (Əysa) bolsam ular һayatlikkа erixsun wə u һayatlik mol bolsun, dəp kəldim».

(Injil «1Tim.» 4:4) «Qünki Huda yaratkan һəmmə nərsə yahxidur, ular təxəkkür eytixlar bilən kobul kilinsa, ularning һeqkaysisini qəkləp rət kilixkа bolmaydu».

(Injil «1Tim.» 6:17) «Bu zamanda bay boloɣanlaroɣa məoɣrurlanmaslikni, tayanoɣusiz ətkünqi baylikkа əməs, bəlki biz bəһrimən boluxkа һəmmini bizgə sehiylik bilən tolup taxkan һalda təminligüqi Hudaoɣa tayinip ümid baoɣlaxni tapilioɣin».

Sulaymanning һayatining keyinki künliri

Məzkur kitabta romantik muһəbbət wə uning maһiyitining Hudadin kəlgənliki təswirlinidu (8:6). Uningda yənə Sulayman wə Xulamit əz'ara sadik boluxkа wədiləxkənliki (8:6-7), xunglaxkа Sulaymanning Xulamitni «atmix hanixi, səksən keniziki arisida» uning birdinbir һəkikiy səygini dəp bayan kiloɣanliki hatirilinidu (6:8-9). Əmdi buni okuoɣanlar Sulaymanning һayatining keyinki tarihioɣa əjəblinidu («Ңekmət toplioɣuqi»tiki «ķoxumqə səz»imizdimu biz buning üstidə tohtalduk).

Sulaymanning keyinki tarihi Təwrattiki «1Pad.» 10-11-bablardin tepilidu; təwəndə biz bu yərlərdin bəzi sözlərni nəkil kəltürimiz. Uningdin awwal Huda Israil padixaһlirioɣa kəlduroɣan pərmanlarning bəzilirini kərəyli:

«Kan.», 17-babtin, 17-19: —

«Padixaһ kəp ayallarni əz əmrigə almaslikі kerək; bolmisa uning kəngli ezip ketixi mumkin. U əzi üqün altun-kümüxni kəpəytməsliki kerək.

Padixaһlik təhtigə oltuoɣinida u əzi üqün Lawiy kaһinlarning aldida muxu kanunni bir dəptərgə kəqürüp pütüxi kerək. Xu dəptər uning yenida daim boluxi wə uni əmrining barlik künliridə okuxi kerək; xundak kilsa u Pərwərdigar Hudasidin korkup, muxu kanunning sözliri wə bəlgilimilirini tutup ularoɣa əməl kilixni əginidu...».

«1Pad.» 10-11-bablardin: —

«Sulayman padixaһ yər yüzidiki barlik padixaһlardin baylikta wə danalikta üstün idi. Huda Sulaymanning kəngligə saloɣan danalikni anglax üqün yər yüzidikilər һəmmisi uning bilən didarlixix arzusi bilən kelətti. Kəlgənlərning һəmmisi əz sowoɣitini elip kelətti; ular kümüx kaqa-kuqilar, altun kaqa-kuqilar, kiyim-keqəklər, dubuloɣa-sawutlar, tetitkular, atlar wə keqirlarni elip kelətti. Ular һər yili bəlgilik mikdarda xundak kilatti.

Wə Sulayman jəng һarwiliri wə atlik əskərlərni yioɣdi...

Padixaһ Yerusalemda kümüxni taxtək kəp kildi...

(11-bab)

Lekin Sulayman padixaһning kəngli Pirəwnning kizidin baxkа kəp qət'əllik ayallaroɣa, jümlidin Moabiy, Ammoniy, Edomiy, Zidoniy, Ңittiy ayallirioɣa qüxkənidi. Pərwərdigar əslidə muxu əllər tooɣuluk Israillaroɣa: «Ularning kizlirini izdəp barmanglar, wə ularni silərningkilərgə

kirgüzmənglar; qünki ular qoḳum kəngülliringlarni əz məbudlirioƣa azduridu» dəp agaḥlanduroƣan. Birak Sulaymanning kəngli dəl xularoƣa baoƣlandi. Uning yəttə yüz ayali, yəni hanixi wə üq yüz keniziki bar idi; uning ayalliri uning kənglini azdurup buruwətkənidi.

Xundak boldiki, Sulayman yaxanoƣanda, uning ayalliri kənglini baxḳa ilaḥlaroƣa azdurup buruwətti; xuning üqün uning kəngli atisi Dawutningkidək Pərwərdigar Hudasioƣa mutlək sadiḳ bolmidi.

Xunga Sulayman Zidoniylarning məbudi Axtarotni, Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkomni izdidi; xuning bilən Sulayman Pərwərdigarning nəziridə rəzillik ḳildi; u atisi Dawut Pərwərdigaroƣa əgəxkəndək izqillik bilən əgəxmidi.

Andin Sulayman Yerusalem aldidiki edirliḳta Moabiylarning yirginqlik məbudi Kemox ḥəm Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkom üqün bir «yuḳiri jay»ni yasidi; xuningdək əzining məbudlirioƣa huxbuy yaḳidioƣan wə ḳurbanlik ḳilidioƣan ḥərbir qət'əllik ayali üqünmu u xundak ḳildi; xunga Pərwərdigar Sulaymandin rənjidi; gərqə U uningoƣa ikki ḳetim kərüngən bolsimu, wə uningoƣa dəl muxu ix tooƣruluk, yəni baxḳa ilaḥlarni izdiməslikini tapilioƣan bolsimu, uning kəngli Israilning Hudasi Pərwərdigardin aynip kətti; u Pərwərdigarning tapilioƣinioƣa əməl ḳilmidi. Xuning üqün Pərwərdigar Sulaymanoƣa mundak dedi: —

«Sən xundak ḳiliwerip, Mening sanga buyruoƣan əḥdəm bilən bəlgilirimni tutmioƣining üqün, Mən jəzmən padixaḥlikni səndin yirtiwetip hizmətkaringoƣa berimən»».

Biz: — «Undak ḳorḳunqluk bir «teyilip ketix» ḳandaḳmu mumkin bolsun?» dəp soriximiz mumkin. Huda Sulaymanoƣa Xulamitni («Sulayman hanim» — «Xulamit»ni xundak tərjimə ḳiloƣili bolidu) uning ḥəḳiḳiy yar boluxḳa təḳdim ḳiloƣan dəp ixinimiz. Xulamitning kiqik peilliḳi, əz həlḳigə boloƣan ḥərmiti (6:12) uni Sulaymanoƣa «mukəmməl yardəmqi ḥəmraḥ» boluxḳa layiḳ ḳiloƣan; uning Sulaymanning ḥərdaim əz puḳraliri bilən boloƣan munasiwət-alaḳisini saḳlaxḳa, uni yuḳiri mənsəptə olturoƣuqi ḥərbirsi uqraydioƣan hətərdin, yəni ḥakawurluḳtin saḳlaxḳa toluk salaḥiyiti bar idi. Gərqə Sulaymanda zor danaliḳ boloƣini bilən, uningoƣa təḳdim ḳiloƣan ḥəmmə imtiyazlar boloƣini bilən, uning kəz aldida Təwrattiki nuroƣun ḳisimlar boloƣini bilən, pəyoƣəmbərlər uningoƣa alaḥidə yətküzgən səzlər boloƣini bilən, Pərwərdigar biwasitə ikki ḳetim uningoƣa kərüngini bilən («1Pad.» 3:5-15, 9:1-9), Huda uningoƣa bekitkən xundaḳla əzini tolimu səygən layiḳ ḥəmraḥi boloƣini bilən, yioƣip eytḳanda uningoƣa bu dunyada tiligüdək barliḳ bəht-bərikətlərning ḥəmmisi təḳdim ḳilinoƣini bilən — u yənila Pərwərdigarning yolidin qiḳip kətti.

Bu adəmni ḥəḳiḳiy əjəbləndüridioƣan bir ḥadisə, ḥəmmimiz uningdin qongḳur sawaḳ-agaḥ eliximizoƣa tooƣra kelidu. Bizgə «Pənd-nəsiḥətlər» degən uluoƣ kitabida «**Pərwərdigardin ḳorḳux danaliḳning baxlinixidur**» dəp eytḳan kixining əzi Pərwərdigardin əyminixtin təzdi. Bərḥək, Yərəmiya pəyoƣəmbər degəndək: «**Ḳəlb ḥəmmidin aldamqi wə uning dawasi yoḳtur. Kimmu uni qüxinəlisun?!**». Rosul Pawlus:

«**«Mən etiḳadta qing turuwatimən» degən kixi əzining yiḳilip ketixidin ḥezi bolsun**» — dəp agaḥ beridu («1Kor.» 10:12).

Əgər siz bügün Məsiḥ arḳiliḳ Hudaning etiḳadida turoƣan bolsingiz, Hudaoƣa təxəkkür eyting — birak ḥərgiz əzingizni «yiḳilip kətkən» Sulaymandin yaki «Hudaning iltipatidin sunduruloƣan» yurtdaxliri boloƣan Yəḥudiy həlḳidin artuk qaoƣlimang.

«Küylərning Küyi»

Injil, «Rim.», 11:20-21 «**Tooƣra, ular etiqadsizliqtin sunduruldi; sən bolsang, etiqading bilən tik turisən; birақ uningdin məoƣrurlanma, əksiqə Hudadin ƙorқ! Qünki Huda əyni waқtida bu dərəhning əz xahlirini** (Sulaymandək barliқ imtiyazliri boloƣini bilən, etiқat ƙilixni rət ƙiloƣan Yəhudiylarni) **ayimioƣanikən, senimu ayimasliқi mumkin**» (tirnaқ iqidiki səz əzimizningki).

Injil «1Kor.» 10:12: —«**«Mən etiқadta qing turuwatimən» degən kixi əzining yiқilip ketixidin ҳezi bolsun**».

Ҳəmmimizni Sulaymanningkidək teyilixtin saқlaydioƣan addiy bir ix — ҳərküni Hudaning səzidin, yəni Muқəddəs Kitabtin bir ƙisimni (əz tilida, əlwəttə) oқup uning üstidə azraқ oylinixtin ibarət (yuқirida, «Қan.» 17:19ni kərüng).

Huda ҳəmmimizni saқlisun — wə arimizdiki bala-qaқiliқ boloƣanlaroƣa aililik turmuximizdiki barliқ ixlirimizning təmigə Əz xad-huramliқi wə aram-hatirjəmlikini selix üqün Əzining Məsiҳdə boloƣan xərtsiz, tilsimat muҳəbbitini ata ƙiloƣay!

Təwrat 23-ḳisim

«Yəxaya»

(Yəxaya pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Oḳurmənlərning aldida pəyoɣəmbərlik kitabliridin əng uluoɣlardin biri turidu — yəni Təwrat 23-ḳisim, Yəxaya pəyoɣəmbərning kitabi («Yəxaya»).

Hatiriləngən materiyaloɣa asasən Yəxayaning pəyoɣəmbərlik hizmiti Yəhuda padixaḥi Uzzia əlgən yil (miladiyədin ilgiriki 740-yili) baxlanoɣan, xundaḳla padixaḥlar Yotam, Aḥaz ḥəm Ḥəzəkiyalar təhttə olturoɣan məzgillərdə, miladiyədin ilgiriki 686-yiliɣiqə əllik tət yil dawam ḳiloɣan. Uning pəyoɣəmbərlik hizmiti bəlkim ḥəm xu məzgildin ilgiri, yəni Uzzia təhttə olturuxtin ilgiri (demək, miladiyədin ilgiriki 740-yilidin burun) ḥəm rəzil padixaḥ Manassəḥning təhttə olturoɣan waḳtidimu (demək, miladiyədin ilgiriki 686-yilidin keyin) boloɣan boluximu mumkin. Biraḳ bu tooɣruluḳ yazma hatirilər məwjut əməs.

Yəxaya bəzidə «pəyoɣəmbərlərning pəyoɣəmbiri» dəp atilidu — u Huda tooɣrisidiki hatirilənmə süpitidə ḥətta Təwrattiki baxḳa uluoɣ ḳisimlar iqidə tehimu munəwwər orunda turidu. Məsiḥ dunyaoɣa kəlgüqə, yəni Injil dəwrigiqə uning Huda tooɣruluḳ bəzi eytḳanlirini ḥeqḳandaḳ baxḳa pəyoɣəmbər eytip bakḳan əməs idi. Uning kitabidiki muḥim temilarni təwəndikidək yəkünlisək bolidu: —

(1) Dunyaoɣa bir Ḳutḳuzoɣuqi kelidu. Muxu Ḳutḳuzoɣuqining alaḥidiliki Yəxaya kitabida süpətlinidu. U bolsa: —

(a) Dawut padixaḥning jəmətidin qiḳidioɣan bir padixaḥ;

(ə) dunyadiki barliḳ gunaḥlarni Өz üstigə kətürüp ḳurbanliḳ boloɣan, Hudaning ḳuli;

(b) ahirḳi zamanlarda dunyani sorap ḳilixḳa asmandin qüxidioɣan, Hudaoɣa wəkil bolidioɣan padixaḥ.

Yəxaya kitabining ahirḳi ḳismida muxu Ḳutḳuzoɣuqi bolsa, «Hudaning məsiḥ ḳiloɣini» yaki «Məsiḥ» dəp atilidu; U ḳudrətlik, karamət ḥəm məjizilik ixlarni yaritixḳa Hudaning Roḥi wujudioɣa qüxkən kixidur. «Məsiḥ»kə boysunup, səzigə itaət ḳiloɣan barliḳ kixilər ḥayatḳa erixidu; Uningoɣa boysunmioɣanlar mənggügə ḥalak bolidu.

(2) «Hudaning xəḥiri» (yəni «Ḳuddus», Yerusalem yaki «Zion») wə «Hudaoɣa yat xəḥər» (Babil, «muxu dunyadiki xəḥər»). Zionoɣa təwədikilərning parlaḳ keləqiki; «muxu dunyadiki xəḥər»dikilərning qong balayi'apətkə yüzlinixi.

(3) Hudaning pak-muḳəddəsliki. Huda muḳəddəsliki ḥəm Өzini Israiloɣa mənggülük baoɣlioɣanliḳi bilən: «Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi» — deyilidu.

(4) Huda dunyadiki barliḳ tarihni idarə ḳiloɣuqi, xundaḳla Өz həlḳining bəht-bərikitini kəzləp barliḳ tarihni baxḳuroɣuqidur. U kəlgüsi ixlarni tehi yüz bərmigən qaoɣlardimu bilgəqkə, Өz həlḳini ixənq-etiḳadida ḥəm Өzigə tayinixta qing turuxḳa rioɣbətləndürüx üqün, Өzi muwapiḳ dəp ḳarioɣanda ularoɣa bəzi ixlarni (pəyoɣəmbərlər arḳiliḳ) aldin'ala eytidu.

(5) Insanning əz-əzigə tayinixi Hudaoƣa yirginqliktur; Hudaoƣa tayanoƣanlar uning hursənliki bolidu; ḥətta muxu dunyadiki barlik japa-muxəkkətlər, dərd-ələmlik ixlar arisidimu u ularoƣa aram-hatirjəmlik beridu.

Kərünüxtə Yəxaya pəyoƣəmbər padixaḥ ailisidə yaki akseŋgək bir ailidə tuoƣuloƣan; əzining kitabidin ḥəm Təwrattiki baxka bəzi kisimlardin kərüniduki, u ordioƣa kirip-qikixka ḥokukluk, xunglaxka ordidiki barlik ixlaroƣa, jümlidin padixaḥning diplomatik munasiwətlirigə (məyli məhpiy yaki məhpiy bolmisun) naḥayiti tonux idi. Yənə oquk kərüniduki, muxu «yukiri munasiwət» uningoƣa nisbətən «ḥeqnemə» ḥesablanmaytti. Uning əllik yillik pəyoƣəmbərlik hizmiti dawamida, u ḥeq korkmastin padixaḥlaroƣa, qət'əllik əlqilərgə, kaḥinlar wə ḥərhil diniy ərbablaroƣa, sotqilaroƣa ḥəm ḥər dərijilik əməldarlaroƣa kattik tənbiḥ ḥəm agaḥlarni berixtin bax tartmay kəlgən. U yətküzgən bayan-həwərlərgə həlk ixənməy mazak kilip kəmsitsimu, u yənila Hudaning səz-kalamini ularoƣa yətküzüp turatti.

Uning Huda təripidin pəyoƣəmbər boluxka «toluk qakirilixi» məzkur kitabning 6-babida biz üqün hatiriləngən. Bu qakirilix nemixka birinqi babta əməs, bəlki 1-babtin 5-babkiqə hatiriləngən həwərlərdin keyin kelidu? Naḥayiti enik türüptuki, biz muxu awwalki (1-5-babtiki) həwərlərdin uning baxkilarning gunaḥliriƣa Hudaning tənbiḥ bərgüqi «korali» boloƣanlikini bilimiz; 6-babtiki qakirilix arkilik u əzining gunaḥka qəmgənlikini ḥəm gunaḥning qongkur yirginqlik ikənlikini səzgənlikini bizning qüxiniximizni ümid kilidu. Muxu aldinki bəx babta Israil ḥəm pukralириƣa bəx ketim «Ḥalinglaroƣa way!» dəp jakarlaydu, keyin u Hudaning pak-mukəddəslikini, Uning uluoƣlukini kərüp: «Əzümgə way!» dəp kattik azablinidu. Uni əng azablioƣan gunaḥliri əzining orunsiz, napak gəp-səzliri idi; bu jəḥəttə u əzining əz dəwridiki adəmlərni buloƣaydioƣan gunaḥlarning təsirini kobul kiloƣanlikini sezip: —

«Əzümgə way! Mən tügəxtim! Qünki mən ləwliri napak adəmmən ḥəm napak ləwlik bir həlk bilən arilixip turup, əz kəzüm bilən padixaḥka, yəni samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigaroƣa karidim!» — dedi.

Uning nalə-pəryadini angliоƣan Rəb pərixtisini kurbangaḥdin bir qooƣni elip kelip uning aoƣzioƣa təgküzüxkə buyrudi, xuning bilən uning gunaḥliri kəqürüm kilinoƣanliki jakarlandi (Yəxaya bu bir wəkədin gunaḥlarning kəqürüm kilinixining kurbangaḥ bilən ziq munasiwiti bar ikənlikini enik qüxəndi; keyinrək muxu həwər Mukəddəs Roḥning wəḥiysi bilən tehimu enik bolidu). Hudaning: «Mən kimni əwətimən wə kim bizgə wəkil bolup baridu?» degən awazini anglap, Yəxaya əzini kərsitip: «Mana mən! Meni əwətkəysən» — dedi.

Huda uningoƣa: «Gepingni anglaxni rət kilidioƣan muxu həlkinggə seni əwətimən; ular həwiringni angliоƣanseri baoƣrini tehimu kattik kilidu» — dəydu. Bu bolsa kixilər anqə yakturmaydioƣan bir wəzipidur! Xuning bilən uning kəngli azablinip: «Əmdi muxundak ixlar kaqanoƣiqə dawamlixidu?» dəp sorixi əjəblinərlik ix əməs (6:11).

Yəxayaoƣa Israillar iqidə Hudaoƣa sadik boloƣan, uning həwirini anglap ixinidioƣan bir «kaldisi», «kalduruloƣan kisim» yaki «saklanoƣan kisim»ning ḥərkaqan məwjutluki ayan kilinidu. Yəxaya bolsa ularning hizmitidə bolidu; «kaldilar» keyinrək Yəxaya tapxuruwalidioƣan həwərlərni anglaydu, qing saklaydu wə bularni keyinki dəwrlərgə yətküzidu, dəpmu eytilidu. Əməliyəttə muxu gəpning ḥəkikət ikənliki tüpəylidin bügün Yəxayaning kitabini əz kolimizda

tutux nesiwimiz bar boloƣan; Hudaoƣa sadiķ boloƣan muxu «ķaldisi» uning ħəm baxķa pəyoƣəmbərlərningmu yazoƣanlirini əz əyni kəqürüp saķlioƣan.

Yəhudiylarning «ħədisliri»gə asasən, Yəxaya pəyoƣəmbər rəzil padixaħ Manassəħ təripidin ħərə bilən ħəridilip, ikki parqə ķilip əltürülgən («Ibr.» 11:37-ayətni kərüng), biraķ u Hudaning səzigə kirip yazmilirini əzigə əgəxkənlərgə tapxuroƣanliķi üqün, muxu yazmilar bügüngiqə ķolimizda saķlanoƣan.

Əz həlķi üqün əllik yil hizmət ķilix dawamida, Yəxaya nuroƣun bexarətlərni bərgən. Biraķ «bexarət» deginimiz nemə? Bexarət bolsa ətkənki, ħazirķi yaki kəlgüsidiki məlum bir ix tooƣruluķ Hudaning ķarixi ayan ķilix yaki Hudaning Əzi tooƣruluķ məlumat berix. Bəlkim kəpinqimiz bexarət kəlgüsi ixlarni aldin'ala eytixtin ibarət dəp ķaraymiz; əməliyəttə bexarətlər yuķiriķi tərəplərni əz iqigə alidu, biraķ bexarətning əng muħim amili kəlgüsidiki (yaki ətkənki) bir ixning nemə ikənliki əməs, bəlki ixning nemixķa boloƣanliķidin ibarəttur. Aldin'ala eytiloƣan məlum bəzi ixlarning yüz bərgənliki bexarətning Hudadin kəlgənlikini təstiķlaydu ħəm Hudadin əymingüqilərni bexarətning ķaloƣan ķisimlirioƣa ixinip qing tutuxķa rioƣbətləndüridu. Biraķ Hudaning pəyoƣəmbərlirigə bexarətlərni berixtiki tüp məķsiti əzimizgə ħəķiķiy əħwalimizni ayan ķilix ħəm bizni Əzigə yeķinlaxturuxtin ibarəttur.

Yəxaya, xübħisizki, muxu kitabta hatiriləngən bexarətlərdin sirt nuroƣun bexarətlərni bərgən ħəm muxularni bəlkim hatiriligən. Biraķ ixinimizki, u Hudaning Roħining yolyoruķi ħəm wəħiysi bilən əzi bərgən nuroƣun bexarətlərdin birnəqqisini tallap toplap, ularni ħazir ķolimizdiki bu «Yəxaya» kitabi ķildi. U muxu bexarətlərni əzi ķobul ķiloƣan tərtip boyiqə rətligən əməs; tərtip kəp waķitlarda anqə muħim əməs. Omumiy jəħəttin eytķanda, bexarətlər bizgə təwəndiki nəwət boyiqə ħərhil ħəķiķətlərni təkitləydu: —

(a) Gunaħ wə təkəbburluķ məsilisi ħəm aķiwətliri
(ə) Hudaning gunaħ tooƣruluķ agaħlanduruxliri
(b) Huda əwətkən Ķutķuzoƣuqisining ķurbanliķi arķilik boloƣan nijat-ķutķuzulux
(p) Hudaning nijatini ķobul ķilixtin kelip qiķidioƣan bəħt-bərikətlər
(t) Hudaning Əz nijatini ķobul ķilmioƣanlaroƣa qüxüridioƣan jazasi

«Yəxaya» kitabining üq ķismi — ķisķiqə yəkün

Huda muxu dunyadiki ħərbir əl-yurtķa birdin pəyoƣəmbər əwətkən, degən səz daim eytilidu. Biraķ Təwrat, Zəburda deyilgənlərgə asasən uningoƣa ixənməymiz. Təwratķa asasən Huda butpərəslikkə tolup kətkən bu dunyadin birla adəmni talliwelip uni Əzigə qaķiroƣan; muxu kixi bolsa əz butlirini taxlap Hudaning awazioƣa əgəxkən. Muxu adəm bolsa ħəzriti Ibraħim idi. Huda uningoƣa mundaķ wədə ķilip: —

«**Sən arķiliķ yər yüzidiki barliķ ailə-ķəbililər bəht-bərikət tapidu...**
Mening awazimoƣa ķulaķ saloƣining üqün yər yüzidiki barliķ əl-yurtlar nəslingning nami bilən əzliri üqün bəht-bərikət tiləydu» — dedi («Yaritilix» 12-bab ħəm 22-babni kərüng).

Ibraħimdin Isħaķ ħəm Ismail tərəlgən; Isħaķtin Yaķup tərəlgən. Yaķup keyin Huda təripidin «Israil» dəp ataloƣan. Yaķup (yəni Israil) bolsa «Israil» yaki «Yəhudiylar» dəp ataloƣan əlning əjdadi idi. Hudaning ħəzriti Ibraħimoƣa deginigə asasən, uning «əwladi», yəni Israil arķiliķ «**Yər yüzidiki barliķ ailə-ķəbilə bəht-bərikət tapidu**». Huda Əz ħəķiķitini Israil arķiliķ pütkül dunyaoƣa ayan ķilmaķqi idi. Xu munasiwət bilən «Yəxaya»diki 2-babta munularni kərimiz: —

«Yəxaya»

«Ahiri zamanlarda Pərwərdigarning ibadəthanisi jaylaxqan taoq taoqlarning bexi bolup bekitilidu,
U ḥəmmə dəng-egizlktin üstün kilip kətürülidu;
Barlik əl-həlklər uningoqa karap ekip kelixidu.
Nuroqun kowmlar bir-birigə: —
«Kelinglar, Pərwərdigarning teoqioqa,
Yəni Yakupning Hudasining əyigə qikayli;
U Əz yollirini bizgə əgitidu,
Biz uning tərikilиridə mangimiz» — deyixidu».

Huda Israilni Əz ḥəkikitini yətküzüxtiki wasitə kilmakqi idi; yukirida okuoqinimizdək, Israil ahirki zamanlarda xundak rolda bolidu. Birak bügüngə kədər ular bu rolda Hudaning məksitini ḥeq əməlgə axuroqini yok; Yəxaya pəyoqəmbər boloqan dəwrdə, Israil dunyani əz Hudasioqa ixinixkə jəlp kiloqan əməs; əksiqə, ularning ixənqsizliki ḥəm butpərəslik kilmixi tüpəylidin barlik əllər «Jimi aləmni baxkuroquqi dəl Hudayimizdur» dəydioqan xu Israil həlkini «butpərəslər!» dəp mazak kiloqan. Əmma Ḥəmmigə Kadir axundak əḥwalda Israilni nemə kilmakqi bolidu? «Yəxaya» kitabi dəl muxu soaloqa jawab beridu. Huda Israildin, Dawut pəyoqəmbərning əwladi boloqan pak bir kizdin tuoqulidioqan, ahirki zamanda Israilni andin dunyani idarə kilidioqan karamət bir padixaḥni turoquzidu; uning ḥəkümranliki pütkül dunyaoqa aram-hatirjəmlikni yətküzidu. Birak (bexarət boyiqə) bu padixaḥ Israil yat bir əlning imperiyəsining ḥəkümranliki astidiki ajayib kattikqilik boloqan bir ailidə dunyaoqa kelidu. Bu «Yəxaya» kitabining birinqi kismining (1-37-bab) muḥim bir temisidur; uni «Padixaḥ kismi» dəp ataxkimu bolidu.

Biz «ikkinqi kisim» dəp karioqan 38-55-bablarda, Israilning gunaḥliri tüpəylidin Huda məksitini əməlgə axurmioqanliki yənə tiloqa elinidu. Butpərəslikning karangoquluki baskan dunyada Israil «Hudaning guwaḥqisi» süpitidə ḥeq nətijə kikiralmioqan. Birak Hudaning məksətliri nixanoqa yətməy kelixi ḥərgiz mumkin əməs; günki «Mening Kulum» degən bir zat pəyda bolidu. Israil kilalmaydioqan ixni U kilip, Hudaning ḥəkikitini awwal Israiloqa, andin dunyaoqa yətküzidu. Muxu wəzipisi tüpəylidin Huda kulioqa (Məsiḥgə) keyin yənə «Israil» degən namni koyidu; U yənə «Pərwərdigarning biliki» yaki «Pərwərdigarning bilək-koli», yəni Hudaning Əz kudriti, dəp ayan kilinidu. Birak Hudaning həwər-ḥəkikitini yətküzüx jəryanida, «kul» əxəddiy karxilikka uqraydu; U urulidu, adəmlər Uning yüzigə tüküridu ḥəm Uning dümbisini kamqilaydu. Birak kul bolsa muxu muamilidin bax tartmaydu yaki kol yandurmaydu. Ḥətta Uni urux xundak dərijigə yetiduki, Uning qirayi tonuoqusiz bolup ketidu. Uni «Huda əwətkən həwərqi» deyixning ornida, ular Uni insan arisidiki əng ləniti ḥəm jinayətqi dəp ḥesablap, dəḥxətlik eltürüwetidu. Bu həwər «Yəxaya» kitabining mərkizi ḥəm meoqizi.

Bu pak-diyanətlik adəmning əlümi bilən Hudaning kattik kəḥr-oqəzipi pütkül dunyaoqa yaoqdurulmay kalmaydu dəp oyliximiz mumkin. Əməliyəttə bu ixlar dəl Hudaning məksətlik pilani idi; kulning rəzil adəmlərning kolida boloqan əxəddiy elümidə, Huda pəkət Israilnila əməs, bəlki barlik dunyani kəqürümgə erixsun dəp, barlik gunaḥlirimizni kulning zimmisigə yükləp bizning ornimizda jazalaydu. Kul bolsa Əz ihtiyari bilən xundak yolni tallap, Əzini «gunaḥni yuyidioqan kurbanlik» süpitidə otturioqa kikiridu. Bu jəḥəttə u kurbanlik boluxta tallax imkaniyiti yok boloqan ḥaywanlaroqa ohximaytti, U Hudaoqa ḥəm insanoqa boloqan muḥəbbitidin muxu yolni Əz ihtiyari bilən tallioqan (53-bab).

«Yəxaya»

Ķul dəpnə ķilinidu; bexarəttin kərüniduki, U bir bay adəmning ķəbrisigə dəpnə ķilinidu. Birak adəmlər tehi uni «Huda lənət ķiloɣan», «ḥeq pərzənt kərməy elip ketilgən» dəp ḥesablioɣinida, ķul əksiqə mənggülük tirilgən, kəp pərzəntlik, aləmning əng yuķiri jayioɣa kətürülgən, dəp wəḥiy ķilinidu. Uni tonux arķilik «nuroɣun adəmlər» ḥəkķaniy ķilinidu. Mana buni «Yəxaya» kitabining ikkinqi ķismi, «Ķul ķismi» dəp ataxķa bolidu.

Üqinqi, yəni ahirķi ķisim (56-66-bablar)ning dəslipidə biz əmdi yənə Yəxayaning ɵz dəwrigə kelimiz. Gunaḥ ḥəm məoɣlubiyətlərning məsililiri yənila aldimizda turidu; birak birinqi ķismi bilən selixturoɣanda xu dəwr tehimu zulmət, tehimu ķarangoɣuluk iqidə ķalidu. Xundak boloɣini bilən Hudaning məmin bəndiliri ḥəķikəttə qing turuxķa rioɣbətləndürülidu; Huda Israiloɣa yaki dunyaoɣa «nijat kəltürgüdək ḥeq adəm»ni tapalmay, muxu ixni ɵzining «ɵzümning biləkķolum» arķilik ķilidioɣanlikini elan ķilidu. U «Hudaning Roḥi wujudida turoɣan» «Ḥəmjəmət-Ķutķuzoɣuqi» dərwəkə Zionoɣa pat arida kelidu, dəp jakarlaydu (59-bab, 16-21-ayətlər). Biz ikkinqi ķismidin «Pərwərdigarning bilək-ķoli»ning «Pərwərdigarning ķuli»oɣa ohxax adəm ikənlikini bilimiz. U «Pərwərdigarning Roḥi bilən «məsiḥ ķilinoɣan»», «nijatning kiyim-keqiki kiydürülgən» degən süpətlərdə kelidu; Uning kelixi ḥəm hizmiti arķilik Israilning parlak keləqiki bolidu. Ular Hudaning xan-xəripigə toloɣan yengi asman, yengi zeminning mərkizi bolidu.

«Məsiḥ ķilinoɣan» degən zat, yəni Hudaning «Məsiḥ»i bolsa «muxu ixlarning ḥəmmisi əməlgə axurulmioɣuqə aram almaymən, duadin tohtimaymən» dəp wədə ķilidu; u yənə muxu ix üqün dua ķilixķa yənə baxķa «kəzətqilər»ni təminləxkə wədə ķilidu. Muxu «tarmak ķismi» Məsiḥning dunyani sorak ķilixķa qüxidioɣanlikini kərsitidioɣan oɣayibanə bir kərünüx bilən ahirlixidu.

Muxu əng ahirķi wəḥiydə bolsa Israilning xu qaoɣdiki (ahirķi zamandiki) əḥwali tehimu hətərlik kərsitilidu. Ular sorak ķilinip pak-mukəddəs bir Hudaning aldida təyyar turuxtin yirak bolidu. Ular buni enik bilip, Hudaning Israiloɣa yənə bir ķetim nijatlik məjizə yaritix üqün «kənglimizni ɵzünggə burioɣaysən» dəp ķattik wə azablik nalə-pəryadlarni kətüridu.

Hudaning bu dualaroɣa adəmni ḥəyran ķalduridioɣan jawabi bar. Dəsləptə, U «Meni izdimigən bir həlk»kə ɵzümni tapķuzimən ḥəm namim bilən ḥeq munasiwətsiz boloɣan bir «əl»gə ɵzümni ayan ķilimən, dəydu (65:1). Dunya sorak ķilinip Uning jazasioɣa qəmüp ketidu. Israil ḥalakət girdawioɣa qüxüp ķalay dəp ķaloɣanda, ular arisidiki «ķaldi» səwəbidin ķutķuzulidu. Hudaning muxu «ķaldisi» ḥəm ɵzini «izdiməy» tapķan bu «əl», xundakla ularning pərzəntlirigə bolsa Huda yengi asman-zeminning mərkizi boloɣan, ķaytidin yengilanduruloɣan «Israil» degən zeminni beridu. Bir kün iqidila «roḥiy ailə» süpitidə yengi bir «Israil» tuoɣulidu. Hudaning sot-jazasidin tirik ķaloɣan «yat əllər» bolsa ɵzlirigə tarķilip kəlgən Yəḥudiylərni «Pərwərdigaroɣa atioɣan ḥədiyə» süpitidə Yerusalemoɣa ķayturup apiridu. Pütkül dunya Rəbkə ibadət ķiloɣuqi bir həlk bolidu.

Xuning bilən hulasiləp eytķanda, məzkur kitabni üq ķisimoɣa bəlüxkə bolidu. Ular təwəndikiqə: —

(1) Padixaḥ ḳismi (1-37-bab)

(1-5-bab) temilarni tonuxturdioƣan bexarətlər: —
Israilning ikki yüzlük harakteri
Hudaning yeḳinda bolidioƣan jazasi
Hudaning «ḳaldi»si
Hudaning kəlgüsi parlaḳ səltəniti
«Pərwərdigarning küni»
Muxu bablarni bolsa kitabning keyinki ḳismidiki ḥərhil temilarda bayan ḳilinoƣan bexarətlərning uruḳi deyixkə bolidu.

6-bab: Hudaning Yəxayani qaḳirixi

7-11-bablar: Kəlgüsi padixaḥ ḥəm uning həlḳi tooƣruluḳ bexarətlər
Padixaḥning sirliḳ ḥalda tuoƣuluxi (pak ḳizdin, yoḳsul əḥwalda)
Padixaḥning parlaḳ səltəniti
Yəḥuda ḥəm Israil «Hudaning arami»ni rət ḳilidu.

12-bab: Kəlgüsidiki oƣəlibilik nahxa

13-27-bablar: Yat yurtlar tooƣruluḳ bexarətlər
Israil bilən əllərning otturisidiki munasiwət tooƣruluḳ bexarətlər; dunya tarihini baxḳuroƣuqi Hudadur. Əllər tooƣruluḳ ḥərbir bexarət baxḳa-baxḳa bolup, xübḥisizki, Huda ḥəm uning tüpki məḳsətliri tooƣruluḳ ḥəḳiḳətlərgə misal bolux süpitidə tallanoƣan. Muxu bexarətlər üq dəwr boyiqə, yəni 13-20, 21-23, 24-27-bablar boyiqə bayan ḳilinidu. Üqinqi dəwr bexarətlər bolsa «dunyaning xəḥiri» bilən «Hudaning xəḥiri»ning aḳiwətlirini selixturidu.

28-37-bablar: Israil wə yat əllər; Hudaning ahirḳi soti ḥəm jazasi; Zioноƣa ḳaytix; Asuriyə bilən ahirḳi elixix; Hudaning ḳutḳuzuxi

(2) «Ḳul» ḳismi (38-55-bablar)

38-bab: Ḥəzəkiyaning kesili ḥəm saḳaytilixi

39-bab: Əjəllik ḳarar

40-44:23 Dunyaoƣa kelidioƣan zor təsəlli.
Butpərəslərning nadanliḳi.
Huda təngdaxsiz Yaratḳuqi.
«Pərwərdigarning ḳuli» tonuxturulidu.
Israilning kəlgüsidiki bəhti.

44:24-48:22 «Zor ḳutḳuzux» Israilning Babildin ḳutḳuzuluxi — «Ḳorəx» arḳiliḳ wədə ḳilinoƣan

49-55-bablar: «Tehimu zor ḳutḳuzux» — Israil ḥəm dunyaning gunaḥtin ḳutulup Hudaning səltənitigə kirixi — «Məsiḥ» arḳiliḳ wədə ḳilinoƣan

(3) «Oƣəlibə Ḳiloƣuqi Məsiḥ» ḳismi (56-66-bablar)

56-59-bablar: Ḳarangoƣuluḳ künlərdə ḥəḳḳaniylaroƣa berilgən rioƣbətlər.
Hudaning zor rəḥimdilliḳi, ḳuruḳ dinning yirginqliki.
Rəzillər nijatsiz ḳalsa tehimu rəzil bolup ketidu.
«Ḥəmjəmət-ḳutḳuzoƣuqi»ning yeḳin kelixi.

60-62-bablar: Israilning «ḥəmjəmət-ḳutḳuzoƣuqi»si arḳiliḳ boloƣan parlaḳ keləqiki.
Pütkül dunyaoƣa Israil arḳiliḳ bəht ata ḳilinidu.
Yengi asman, yengi zemin

Ḥəmmə ix «Məsiḥ ḳilinoɣan oɣəlibə ḳiloɣuqi», yəni «Məsiḥ» arḳilik bolidu.

63-64-bab: «Məsiḥ ḳilinoɣan Oɣəlibə Ḳiloɣuqi» sot ḳilip jazalioɣuqi rolida kərünidu.

Israilni tooɣra yoloɣa buraxḳa, Hudaning yenioɣa ḳayturuxḳa Hudaoɣa kətürülgən nalə-pəryadlar

65-bab: Hudaning jawabi. Israilni Өzigə ḳayturux üqün U awwal Yəḥudiy əməslərgə Өzini tonutup ayan ḳilidu. Andin Israilni əzigə sadiḳ boloɣan «ḳaldi»lar arḳilik əzining yenioɣa ḳayturidu.

66-bab: Hudaning ḳədirləydioɣini muḳəddəs ibadəthana əməs, bəlki uningdin əyminidioɣan bəndiliridur. Israilning keləqiki bekitildi, Yəḥudiy əməslərgə Israil arḳilik mənggü bəht ata ḳilinidu. Pütkül dunya Hudaning ibaditidə bolidu. Rəzillər üstigə jaza qüxidu.

Tehimu roxənki, ixlətkən səz-ibarilərdin ḳarioɣanda, Yəxaya intayin bilimlik adəm idi. Kitabning kəpinqisi ibraniy tilining «xeir xəkli» yaki «qaqma xeir xəkli»də yezioɣan. Baxḳa kitabta deginimizdək, ibraniy xeiriyitidə misralar parallel, bəzidə üq misralik yezilidu. Bir kuplettiki ḥərbir misraning ohxap ketidioɣan yaki selixturma bolidioɣan temisi bar. Dunyaning bəhtigə yarixa, nuroɣun tillaroɣa tərjimə ḳilix mumkin bolmaydioɣan wəzinlik yaki ḳapiyəlik xeirdək bolmioɣan bu hil xeirni tərjimə ḳiloɣili bolidu. Biraḳ Yəxaya pəyoɣəmbər yənə ibraniy tilida nuroɣun qaḳqaḳlarni ḥəm sansiz səz oyunlirini ḳollinidu ḥəm uningdin sirt bəzi waḳitlarda ḳapiyəlik xeir uslubida yazidu. Bularni uyoɣur tilioɣa tərjimə ḳiloɣanda xeir xəklidə ipadiləxkə ḳəlimimiz ajizliḳ ḳilidu. Ḥalbuki, oḳurmənlər bulardin azraḳ ḥuzurlansun ḥəm pəyoɣəmbərning küqlük tilining puriḳini purisun dəp izaḥatlirimizda anqə-munqə misallarni kərsitip bərduḳ. Kitab yüzdin artuḳ «xeiriy bexarətlər», xundaḳla bəzi nəsriy ḳisimlardin tərkib tapḳandur.

Əməliyəttə kəp yərlərdə xeirning əng muḥim ḥəḳiḳiti, xeirning dəl otturisidiki misrada bolidu. Kəp xeirlarning alaḥidə bir «meḥrab ḳurulmisi» bar. Bulardin «ḳoxumqə səz»imizdə birnəqqə misallarni kərsitimiz.

Xunga Təwrattiki bexarətlik bəzi kitablardin sirt, «Yəxaya» degən kitabni baxḳa kitablar bilən selixturuxḳa bolmaydu. Oḳurmənning tema, məzmun yaki səzligüqining əzgirixidin bəzidə bexi aylinip ḳelixi mumkin. Biz oḳurmənlərni pəḳətla oḳuwerixkə dəwət ḳilimiz. Kitabning nuroɣun sirliri keyinki ḳismidila nurlinidu. Yəxaya pəyoɣəmbərning kitabi Hudaning yolyoruḳi ḥəm wəḥiysi bilən kixini oḳuxḳa təḳəzza ḳilidu. Yəxaya pəyoɣəmbər bəzidə adəmni qəqitiwetidioɣan wə ḳaymuḳturuwetidioɣan bayanlarni ḳilidu, bəzidə tuyuḳsiz yengi-yengi bir personaẓlarni bayan ḳilidu. Pəḳət oḳurmən oḳuwərsila sir eniḳlinidu. Xunga Muḳəddəs Kitab tooɣruluḳ mundaḳ deyilgən: «Muḳəddəs Kitabning əng yahxi qüxəndürgüqisi kitabning əzidur». Muxu ḥəḳiḳət-ḥekmət «Yəxaya» kitabioɣa tehimu mas kelidu. Yəxaya pəyoɣəmbərning Huda yaki insan tooɣruluḳ ḳiloɣan bəzi bayanliri, xübḥisizki, bizni ḳattiḳ oyoɣa salidu. Kitabta Hudaoɣa tayanoɣan əng gədək-saddilirimiz üqün kəngülni yasaydioɣan ḥəm təsəlli-rioɣbət beridioɣan kəp nərsilər bar; ḥəm bizni ḳattiḳ oylanduridioɣan ḥəm qongḳur oyliximizni tələp ḳilidioɣan ḳisimlirimu bar —

Qünki: —

«Mening oylioɣanlirim silərning oylioɣanliringlar əməs,
Mening yollirim bolsa silərning yolliringlar əməstur;
Qünki asman yərdin ḳanqə yuḳiri boloɣinidək,
Mana Өz yollirim silərning yolliringlardin,

Mening oylioŋanlirim silərning oylioŋanliringlardin xunqə yuķiridur» (55-bab, 8-9-ayət).

Xunga aldirimay qaynap yegüdək yahxi gəxmu bar, ḥəmdə bowaķlar üqünmu roḥ-ķəlbni ķuwwətləydioŋan, dərḥal istemal ķiloŋili bolidioŋan sütmu bar.

Tola qaoŋlardimu, məlum bexarətning top-tooŋra mənisi pəķət bexarətning əməlgə axurulux waķtioŋa yətküqə sirlik turidu. Andin toluķ qüxəngili bolidu. «Yəxaya» kitabining büngüngə ķədər tehi əməlgə axurulmioŋan kəp bexarətliri bar. Birak uning «pak ķizdin tuoŋulidioŋan Padixaḥ», «Pərwərdigarning ķuli» ḥəm «Ķul ḥəķķaniy ķiloŋanlar» tooŋruluķ uluoŋ bexarətlirining baldur əməlgə axuruloŋanlikioŋa ixinimiz; bu bexarətlərning ixķa axuruluxining «məsiḥ ķilinoŋan Oŋəlibə Ķiloŋuqi», yəni Əysa Məsiḥning wujudida ķaqan, ķəyərdə ḥəm ķandak boloŋanlikini muķəddəs Injildin toluķ kərüwaloŋili bolidu.

Okurmənlərgə yardəm bolsun üqün, xundakla ḥəm kitabdin kelip qikķan bəhtidin biz bilən birliktə ortaķlaxsun üqün biz 700din artuķ izaḥatni ķoxup bərduķ. Bəzilər bularni bək kəp dəp ķarixi mumkin; əməliyəttə biz azlik ķilidu dəp ķaraymiz; bularning yənə ikki ḥəssə kəp izaḥatlarni ķoyuxningmu ḥəyran ķaloŋuqiliki yoķ. Ķolimizda turuwatķan, «Yəxaya» kitabidiki tekistni birķədər toluķrak izaḥlioŋan, əngliyəlik alim «Motyer Doktor» yazoŋan «Yəxaya» degən kitab bolsa 540 bəttin artuķ. Tərjimimizdə biz bu kitabtin kəp paydilanduķ. «Motyer Doktor» büngüngə ķədər «Yəxaya» kitabini tətķik ķiliwatķili ķirik yil boldi. Uning kitabini «Inter-Uniwersitet Nəxriyati» 1993-yili qikardi (IVP). Biz yənə Yəḥudiy Məsiḥiy alim Arnold Fruhtinbaumning əsərliridin, 1920-yilliri Ķəxķərdə ixləngən uyoŋurqə nushisidin ḥəm hənzuqə (1911-yilidiki «hehebən») «Muķəddəs Kitab» nushisidin kəp paydilanduķ.

Tərjimə hizmitimizdə, alimlarning «Yəxaya»ning tekistining mənisi tooŋruluķ pikirlirining bizningki bilən gəwdilik pərķləngən yərliri bolsa, axu baxķa hil tərjimisini izaḥlaxķa tirixtuķ. Əgər baxķa hil muḥim tərjimisini etibarimizning sirtida ķalduroŋan bolsaķ, okurmənlərdin əpu soraymiz. Biz yənə ķolimizdin kelixiqə tekistimizdə ibraniy tilidiki «parallel» (ikki misralik) xeiriy xəklini wə ibraniy tilidiki «turaķlik ibarilər»ni əyni xəklidə saķlaxķa tirixtuķ. Tekisttə ibraniy tilidiki kəp uqraydioŋan isim yaki peilni bolsa, izqil ḥalda uyoŋur tilidiki ohxax bir səz bilən ipadiləxkimu tirixtuķ. Undak ķiloŋanda okurmənlər məlum bir səz yaki ibarə tooŋrisida əzining tətķikatini elip baralaydu. Məsilən, «Yəxaya»ning tekistidə «Pərwərdigarning biləkķoli»ning alaḥidə bir mənisi bar; birak okurmən pəķətla 53-babķiqə okusa andin muxu ibarining adəmni ḥəyran ķalduridioŋan toluķ küqi ḥəm mənisini tuyuķsizla enik qüxinələydu.

Ķisimlarning yaki bablarning bexioŋa ķoyuloŋan mawzularni biz okurmənlərgə yardimi bolsun dəp ķoxumqə ķilduķ. Bu mawzularning muķəddəs tekistning əzigə təwə əməslikini təkitləymiz.

Ətkən əsirdə bəzi hudasiz alimlar «Yəxaya»ni nəqqə ķisimoŋa bəlüp, bəzi ķisimlarni «aldin'ala eytķan ixlardin keyin yaloŋanqiliktin yazoŋan» dəp turuwaloŋan. Bizning muxundak hudasiz pikirlərni muzakirə ķilix bilən okurmənning waķtini israp ķiloŋumiz yoķ. Muxundak bimənə nəzəriyilər Hudaning adəmlər (yəni pəyoŋəmbərlər) arķilik bizgə səz ķilalaydioŋanlikioŋa pəķət ixənməsliktin qikķan, halas. Baxķa hərhil hudasiz nəzəriyələrgə ohxax, ularning kəpinqisi əz-əzidin ḥalak boloŋan, halas; kəp wakitlarda hudasiz yazoŋuqilar əz nəzəriyilirini əzining keyinki bayanliri bilən bikar ķiliwetidu. Mubada «Yəxaya» kitabi miladiyədin ilgiriki 7-, 6-, ḥətta 5-əsirdə yeziloŋan dəyli, uningda yənila kəp bexarətlər xu wakitladin keyinki yillarda əməlgə axuruloŋan. Hudasizlarning bu kitabtin ķorkķini ḥəyran ķalarlik ix əməs; qünki uningda ularning jazalinidioŋanlikı jakarlinidu.

«Yəxaya»

Oḳurmənlər oḳuoŋinida, Hudaning səzlirining tərjimisi arḳilik kənglini ḥəḳiḳətkə ḥəm hatirjəmlikkə yetəklisun dəp dua ḳilip oḳurmənlirimizni Ḥəmmigə Ḳadiroŋa tapxurimiz. Ahirḳi künidə Uning muxu kitabida bexarət berilgən «Pərwərdigarning ḳuli»ning ḳurbanlik hizmiti arḳilik, Hudaning xəripining aldida Yəxaya pəyoŋəmbər bilən billə turayli! Amin!

Izaḥat: — Yənə təkrarlaymizki, kirix səz, mawzu wə izaḥatlar oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. Ular Muḳəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ḳismi əməs.

Yəxaya

Hudaning Israilоға bоlоған «dəwa»si ḥəm qaḳiriḳi

1 [1] Uzziya, Yotam, Aḥaz wə Ḥəzəkiyalar Yəhudaoға padixaḥ bоlоған waḳitlarda, Yerusalem wə
Yəhuda tooғrisida, Amozning ooғli Yəxaya kərgən oғayibanə wəḥiy-alamətlər: —
[2] «I asmanlar, anglanglar!
I yər-zemin, ḳulaḳ sal!
Qünki Pərwərdigar səz eytti: —
«Mən balilarni beḳip qong ḳildim,
Biraḳ ular Manga asiylik ḳildi.
[3] Kala bolsa igisini tonuydu,
Exəkmu hojayinining okuriоға mangidiоған yolni bilidu,
Biraḳ Israil bilməydu,
Өz həlḳim ḥeq yorutuloған əməs.
[4] Aḥ, gunaḥkar «yat əl»,
Ḳəbiḥlikni toplap өzigə yükligən həlḳ,
Rəzillərning bir nəsli,
Nijis bolup kətkən balilar!
Ular Pərwərdigardin yiraḳlixip,
«Israildiki Muḳəddəs Boloғuqi»ni kəzigə ilmidi,
Ular kəynigə yandi.
[5] Nemixḳa yənə dumbalanoғunglar kelidu?
Nemixḳa asiylik ḳiliwerisilər?
Pütün baxliringlar aoғrip,
Yürikinglar pütünləy zəiplixip kətti,
[6] Bexinglardin ayioғinglaroғiqə saḳ yeringlar ḳalmidi,
Pəḳət yara-jaraḥət, ixxiḳ wə yiring bilən toldi,
Ular tazilanmioған, tengilmioған yaki ularoға ḥeq məlḥəm sürülmigən.
[7] Wətiningler qəlləxti;
Xəḥərliringlar kəyüp wəyranə boldi;
Yər-zemininglarni bolsa, yatlar kəz aldinglardila yutuweliwatidu;
U yatlar təripidin dəpsəndə ḳilinip qəllixip kətti.
[8] Əmdi üzümzaroға selinoған qəllidək,
Tərhəməklikkə selinoған kəpidək,

1:2 «I asmanlar, anglanglar!» — Muḳəddəs Kitab boyiqə üq asman bar. «Təbirlər»ni kərüng. **«Qünki Pərwərdigar səz eytti...»** — muxu kitabta elinoған «Pərwərdigar» bolsa, ibraniy tilidiki «Yaḥwəḥ» degənning tərjimisidur. «Yaḥwəḥ» Hudaning yənə bir ismi bolup, «Mənggülük Boloғuqi», «Өzüm Bardurmən», «əḥdisidə mənggü Turoғuqi Huda» degənni bildüridu. Təbirlərnimu kərüng.
1:2 Ḳan. 32:1
1:4 «Aḥ, gunaḥkar «yat əl»...» — bu ḥəjwiy, kinayilik gəp. Hudaoға nisbətən Israil butpərəs bir «yat əl» bolup kətkənidi. **«Israildiki Muḳəddəs Boloғuqi»** — Hudaning yənə bir ismidur. Bu isim bəlkim, «Өzining Israil həlḳigə birdinbir pak-muḳəddəs boloғuqi ikənlikini kərsətkən Huda wə Israil arisida pak-muḳəddəs turoғuqi Huda» degən mənidə. Yəxaya pəyoғəmbər Hudani tiloға aloғanda, bu isimni kəp ixlitidu.
1:4 Zəb. 78:8; Yəx. 57:3
1:5 2Tar. 28:22; Yər. 2:30
1:6 «ularoға ḥeq məlḥəm sürülmigən» — yaki «ularoға ḥeq zəytun meyi sürülmigən».
1:7 Ḳan. 28:51,52; Yəx. 5:5

Muḫasirigə qüxkən xəḫərdək,
Zionning ḳizi zəip ḳalduruldi.
9 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar bizgə azoɣinə «ḳaldisi»ni ḳaldurmioɣan bolsa,
Biz Sodom xəḫirigə ohxap ḳalattuḳ,
Gomorra xəḫirining ḫalioɣa qüxüp ḳalattuḳ.
10 I Sodomning ḫəkümranliri, Pərwərdigarning səzini anglap ḳoyunglar,
«I Gomorraning həlḳi, Hudayimizning ḳanun-nəsiḫitigə ḳulaḳ selinglar!
11 Silər zadi nemə dəp Manga atap nuroɣunlioɣan ḳurbanliḳlarni sunisilər?» — dəydu Pərwərdigar.
— «Mən kəydürmə ḳoqḳar ḳurbanliḳinglardin,
Bordaḳ malning yaoɣliridin toyup kəttim,
Buḳilar, paḳlanlar, tekilərning ḳanliridin ḫeq hursən əməsmən.
12 Silər Mening aldimoɣa kirip kəlgininglarda,
Silərdin ḫoyla-aywanlirimni xundaḳ dəssəp-qəyləxni kim tələp ḳiloɣan?
13 Biḫudə axliḳ ḫədiyəlirini elip kelixni boldi ḳilinglar,
Huxbuy bolsa Manga yirginqlik bolup ḳaldi.
«Yengi ay» ḫeytliri wə «xabat kün»lirigə,
Jamaət ibadət sorunlirioɣa qaḳirilixlaroɣa —
Ḳisḳisi, kəbiḫliktə ətküzülgən daoɣduoɣiliḳ yioɣilixlaroɣa qidioɣuqilikim ḳalmidi.
14 «Yengi ay» ḫeytinglardin, bekitilgən ḫeyt-bayriminglardin kəlbim nəprətlinidu;
Ular manga yük bolup ḳaldi;
Ularni kətürüp yürüxtin qarqap kəttim.
15 Ḳolunglarni kətürüp duaoɣa yayoɣininglarda,
Kəzümni silərdin elip ḳaqimən;
Bərḫək, kəpləp dualarni ḳiloɣininglarda, anglimaymən;
Qünki ḳolliringlar ḳanoɣa boyaldi.
16 Өzünglarni yuyup, paklininglar;

1:8 «üzümzaroɣa selinoɣan qəllidək, tərhəməklikkə selinoɣan kəpidək...» — Yerusalemning əḫwalini təswirləydu; u naḫayiti ḳil üstidə turoɣanliḳini, intayin muḳimsiz əḫwalda ḳalduruloɣanliḳini bildürsə kerək. **«Zion»** — yaki «Zion teoɣi» bolsa Yerusalem xəḫiri, xuningdək muḳəddəs ibadəthana jaylaxḳan taoɣdur.

1:9 «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar» — «Yəxaya» kitabida kəp ixlitilidioɣan Hudaning bir nami. **«Pərwərdigar bizgə azoɣinə «ḳaldisi»ni ḳaldurmioɣan bolsa...»** — «ḳaldi» *(Hudaning «ḳaldisi»)* «Yəxaya» degən kitabta kəp kərülidioɣan tema yaki mawzudur. Israil həlḳining kəp ḳismi Hudadin yiraḳlixip kətkən bolsimu, Hudaning meḫir-xəpḳiti bilən ularning arisida ḫaman əzigə sadiḳ bir «ḳaldi» bolidu. **«Sodom xəḫərigə ohxap ḳalattuḳ, Gomorraning ḫalioɣa qüxüp ḳalattuḳ»** — kona zamanlarda, *(Ibrəḫim pəyoɣəmbarning dəwridə)* bu ikki xəḫər Hudaning nəziridə naḫayiti rəzil bolup, U asmandin ot-günggürtni yaoɣdurup ularni pütünləy wəyran ḳiloɣan. Ikki xəḫərning bügüngə ḳədər ḫeqḳandaḳ izliri ḳalmidi *(«Yar.» 19-babni kərüng)*.

–Yəxayaning deməkqi boloɣini, Huda Өzigə sadiḳ bir «ḳaldisi» ḳaldurmioɣan bolsa, Israilmu bu ikki xəḫərgə ohxax rəzillik bilən tolup, ohxaxla pütünləy wəyran bolup yər yüzidin yoḳilip kətkən bolatti.

1:9 Yar. 19:24; Yəx. 17:6; 24:6; 30:17; Rim. 9:29

1:10 «I Sodomning ḫəkümranliri,... I Gomorraning həlḳi, ...» — muxu yərdə, Yəxaya pəyoɣəmbər əz həlḳini Sodom ḫəm Gomorradikilərgə biwasitə ohxitidu.

1:11 «kəydürmə ḳurbanliḳ» — muxu hil ḳurbanliḳ Hudaoɣa atap toluḳ kəydürülətti.

1:11 Zəb. 50:8-14; Pənd. 15:8; 21:27; Yəx. 66:3; Yər. 6:20; Am. 5:22

1:12 «dəssəp-qəyləxni kim tələp ḳiloɣan?» — «dəssəp-qəyləx» degən səz muxu yərdə bəlkim həlḳ elip kirgən nuroɣunlioɣan ḳurbanliḳ mallirining ibadəthanining ḫoylilirini dəssigənlikini kərsitidu. Baxḳa birhil tərjimisi «dəpsəndə ḳilix».

1:13 «axliḳ ḫədiyəliri» — «axliḳ ḫədiyəsi» adəttə «kəydürmə ḳurbanliḳlar» ḫəm oɣa ḳoxulatti. **«huxbuy bolsa manga yirginqlik bolup ḳaldi»** — Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan ḳanunoɣa asasən, ḫər küni muḳəddəs ibadəthanida huxbuy yeḳix kerək idi. **«xabat küni»** — bolsa xənbə küni bolup, Israillar üqün «muḳəddəs kün»dur, bu ḫeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmay Hudaoɣa seoɣinidioɣan, ibadət ḳilidioɣan kün idi. Yəhudiylar bu künni «xabat küni», yəni «*(hizməttin)* dəm elix küni» dəydu. Yənə 56-bab, 2-ayətni kərüng.

1:15 Pənd. 1:28

Ķilmixliringlarning rəzillikini kəz aldimdin neri ķilinglar,
Rəzillikni ķilixtin ķolunglarni üzünglar;
17 Yahxilik ķilixni əginiŋlar;
Adillikni izdənglar,
Zomigərlərgə tənbih beringlar,
Yetim-yesirlərni naһəķlikтin halas ķilinglar,
Tul hotunlarning dəwasini soranglar.
18 Əmdi kelinglar, biz munazirə ķilixayli, dəydu Pərwərdigar,
Silərning gunaһinglar ķip-ķizil bolsimu,
Yənila ķardək akiridu;
Ular ķizil ķuruttək tok ķizil bolsimu,
Yungdək ap'ak bolidu.
19 Əgər itaətmən bolup, anglisanglar,
Zemindiki esil məһsulattin bəһrimən bolisilər;
20 Birak rət ķilip yüz ərisənglar,
Ķiliq bilən ujukturulisilər»
— Qünki Pərwərdigar Өz aoŋzi bilən xundak degən.

21 Sadik xəһər ķandakmu paһixə bolup ķaldi!?
Əslidə u adalət bilən toloŋanidi,
Һəkķaniylik uni makan ķiloŋanidi,
Birak һazir ķatillar uningda turuwatidu.
22 Kümüxüng bolsa daxķaloŋa aylinip ķaldi,
Xarabingoŋa su arilixip ķaldi;
23 Əmirliring asiylik ķiloŋuqilar,
Ooŋrilaroŋa ülpət boldi;
Ularning һərbiri parioŋa amrak bolup,
Sooŋa-salamlarni kəzləp yürməktə;
Ular yetim-yesirlər üqün adalət izdiməydu;
Tul hotunlarning dəwasi ularning aldioŋa yətməydu.
24 Xunga — dəydu samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Rəb Pərwərdigar —
Yəni Israildiki ķudrət Igisi eytidu: —
Mən küxəndilirimni jazalap puhadin qikimən,
Düxmənlirimdin ķisas alimən;
25 Ķolumni üstünggə təgküzüp,
Seni tawlap, səndiki daxķalni təltəküs tazilaymən,
Səndiki barlik arilaxmilarni elip taxlaymən.

1:16 Zəb. 34:13-14; 37:27; Am. 5:15; Rim. 12:9
1:17 «Zomigərlərgə tənbih beringlar» — baxķa birhil tərjimisi, «Ezilgüqilərgə yar-yələk bolunglar».
1:18 «Silərning gunaһinglar ķip-ķizil bolsimu» — bu «ķizil ķurut» Yəһudiylar bu ķurutni boyak yasax üqün ixlətkən.
1:18 Zəb. 51:7-10
1:21 «Sadik xəһər ķandakmu paһixə bolup ķaldi!?» — Yəxaya pəyoŋəmbər Yerusalem xəһirini əslidə Hudaoŋa sadik bir ayaloŋa ohxax xəһər idi, birak һazir bir paһixə ayaloŋa aylandi dəp ohxitidu.
1:22 Əz. 22:18,19; Һox. 4:18
1:23 «Sooŋa-salamlarni kəzləp yürməktə...» — ibraniy tilida «Sooŋa-salamlarni ķooŋlap yürməktə...».
1:23 Yər. 5:28; Zək. 7:10
1:24 «Israildiki ķudrət Igisi...» — Hudaning yənə bir namidur. Bu nam bəlkim, «Israil həlķigə Өzining küq-ķudritini kərsətküqi Huda, Israilda turoŋan naһayiti ķudrətlik, ķadir Huda» degən mənidə. Yəxaya pəyoŋəmbər Hudani tiloŋa aloŋanda, bu namni kəp ixlitidu.
1:25 Yər. 6:29; Mal. 3:3

[26] Ḥəkümran-soraḳiliringlarni awwalḳidək,
Məslihətqiliringlarni dəsləptikidək ḥaloɣa kəltürimən.
Keyin sən «Ḥəkḳaniyliḳning Makani», «Sadiḳ Xəḥər» — dəp atilisən.
[27] Əmdi Zion adilliḳ bilən,
Wə uningoɣa ḳaytip kəlgənlər ḥəkḳaniyliḳ bilən ḳutḳuzulup ḥər ḳilinidu.
[28] Biraḳ asiylar wə gunaḥkarlar birdək ujuḳturulidu,
Pərwərdigardin yüz ərigüqilər bolsa ḥalak bolidu.
[29] Xu qaoɣda silər təxna boloɣan dub dərəhliridin nomus ḳilisilər,
Tallioɣan baoɣlardin hijil bolisilər.
[30] Qünki əzünglar huddi yopurmaḳliri ḳurup kətkən dub dərihidək,
Susiz ḳuruḳ bir baoɣdək bolisilər.
[31] Xu küni küqi barlar otḳa xam piliki,
Ularning əjri bolsa, uqḳun bolidu;
Bular ḥər ikkisi təngla kəyüp ketidu,
Ularni əqürüxkə ḥeqkim qiḳmaydu.

Ahirḳi zamanlardiki Yerusalem

2 [1] Bular Amozning ooɣli Yəxaya Yerusalem wə Yəḥuda tooɣrisida kərgən kalamdur: —
[2] Ahir zamanlarda, Pərwərdigarning əyi jaylaxḳan taoɣ taoɣlarning bexi bolup bekitilidu,
Ḥəmmə dəng-egizlktin üstün ḳilip kətürülidu;
Barliḳ əllər uningoɣa ḳarap ekip kelixidu.
[3] Nuroɣun həlḳ-millətlər qiḳip bir-birigə: —
«Kelinglar, biz Pərwərdigarning teoɣioɣa,
Yaḳupning Hudasining əyigə qiḳḳayli;
U Əz yolliridin bizgə əgitidu,
Biz Uning tərikiliridə mangimiz» — deyixidu.
— Qünki ḳanun-yolyoruḳ Ziondin,
Pərwərdigarning səz-kalami Yerusalemdin qiḳidioɣan bolidu.
[4] U əllər arisida ḥəküm qiḳiridu,
Nuroɣun həlḳlərning ḥəḳ-naḥəḳlirigə kesim ḳilidu;
Buning bilən ular ḳiliqlirini sapan qixliri,
Nəyzilirini oroɣaḳ ḳilip soḳuxidu;
Bir əl yənə bir əlgə ḳiliq kətürməydu,
Ular ḥəm yənə uruxni əgənməydu.

1:27 «uningoɣa Zioneɣa ḳaytip kəlgənlər» — muxu yərdə «ḳaytip kelix» bəlkim ikki ixni əz iqigə alidu. Birinqisi, kəlgüsidə «towa ḳilip, Hudaning yenioɣa ḳaytidioɣanlar»; ikkinqisi, «yiraḳ yurttiki ḳulluḳtin, sürgün boluxidin *(yəni Hudaning jazaliḳ tərbiyisidin)* qiḳip Zioneɣa ḳaytip kəlgənlər». **«ḳutḳuzulup ḥər ḳilinix»** — ibraniy tilida pəḳət bir səz bilən ipadilinidu. Bu səz ḥəm «bədəl tələp, ḳulluḳtin ḳutḳuzup ḥər ḳilix»nimu əz iqigə alidu.
1:28 Ayup 31:3; Zəb. 1:6; 5:5; 73:27; 92:9; 104:35
1:29 «dub dərəhliri ... baoɣlar...» — muxu «dub dərəhliri» wə «baoɣlar» xübḥisizki, xu dəwrdiki butpərəslikkə alaḥidə ataloɣan jaylarni kərsitidu. Biliximizqə muxu hil butpərəslik jinsiy əhlaḳsizliḳ bilənmu munasiwətlik idi.
1:31 «otḳa xam piliki» — yaki «otḳa tərməq».
2:2 Ahir zamanlarda» — ibraniy tilida «Künlərning ahirida». **«Pərwərdigarning əyi»** — Pərwərdigarning ibadəthanisini kərsitidu. **«Barliḳ əllər uningoɣa ḳarap ekip kelixidu»** — Təwrat ḥəm Zəburdiki «əllər» degən səz adəttə Israildin baxḳa barliḳ həlḳlərni, yəni «Yəḥudiy əməslər»ni kərsitidu. Xunga bəzidə «yat əllər» dəp tərjimə ḳilimiz. «Yəxaya» degən kitabta «əllər», «taipilər», «yat əllər» yaki «həlḳ-millətlər» deyilsə, ḥərdaim muxu mənini bildüridu.
2:2 Mik. 4:1; Əz.40:2
2:3 Zəb. 110:2
2:4 Yo. 3:10; Mik. 4:3

5 — «I Yaqup jəmətidikilər,
Kelinglar, Pərwərdigarning nurida mangayli!».

Ḥazirqi Yerusalem

6 — Sən Өz həlqing boloŋan Yaqup jəmətini taxlap qoydung;
Qünki ular xərqtiki hurapatlar bilən tolduruldi;
Ular Filistiylərdək pal salidu;
Ular qətəlliklər bilən qol tutuxidu;
7 Zemini bolsa altun-kümüxkə tolup kətti;
Baylikliri tügimәs;
Yər-zemini atlaroŋimu tolup kətti,
Jəng ḥarwiliri həm tügimәs;
8 Zemini butlar bilənmu lik bolup kətti;
Ular өz qolliri bilən yasioŋanliriŋa,
Barmaqliri bilən xəkilləndürgənlirigə səjdə qilixidu.
9 Xuning bilən puqralar egildürülidu,
Mətiwərlərmu təwən qilinidu;
Sən ularning qəddini ruslimaysən ḥəm ḥeq kəqürüm qilmaysən.

«Pərwərdigarning küni»

10 Əmdi Pərwərdigarning wəḥxitidin,
Ḥəywisining xan-xəripidin өzüngni qaqur,
Hada taxlar iqigə kiriwal,
Topa-qanglar iqigə məküwal!
11 Qünki adəmning təkəbbur kəzliri yərgə qaritilidu,
Insanlarning ḥakawurluki pəs qilinidu;
Xu künidə yaloŋuz Pərwərdigarla üstün dəp mədḥiyilinidu.
12 Qünki samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning xundaq bir küni təyyar turidu:
—
Xu küni ḥərbir təkəbbur wə məmədanlarning üstigə,
Өzini yuqiri sanioŋanlarning üstigə qüxidu
(Xuning bilən ularning ḥəmmisi pəs qilinidu!),
13 Xuningdək Liwanning egiz, pələkkə yetidioŋan barlik kedir dərəhlirining üstigə,
Baxandiki barlik dub dərəhlirining üstigə,
14 Egiz taoŋlarning ḥəmmisigə,
Yuqiri kətürülgən barlik dənglərning üstigə,
15 Ḥərbir ḥəywətlik munarning üstigə,
Ḥərbir mustəḥkəm sepilning üstigə,
16 Tarxixtiki ḥərbir soda kemisining üstigə,

2:6 «Ular Israillar Filistiylərdək pal salidu» — muxu yərdə Yəxaya kinayilik səz ixlitip, өz həlqining hurapiylikni ḥər tərəptin, yəni xərqtin ḥəm oŋərbtin *(Filistiylərdin)* qobul qiloŋanlikini kərsitidu.
2:7 «altun-kümüxkə tolup kətti... baylikliri tügimәs... yər-zemini atlaroŋimu tolup kətti, jəng ḥarwiliri ḥəm tügimәs» — muxu 6-8-ayəttə, Yəxaya ularning Musa pəyoŋəmbərgə tapxuruloŋan qanun — Təwrattiki «Qanun xərḥi» 17-18-bablar kəzdə tutulidu. Muxu ixlar Təwrattiki xu pərmanlaroŋa hilap.
2:9 «... puqralar egildürülidu... □əwən qilinidu» — bu peilning ikkisi ikki bislik səz bolup, ularning butlaroŋa bax uridioŋanlikini ḥəmdə kəlgüsidə ular xübḥisizki ohxaxla Hudaning oŋəzipi aldida yərgə yiqilidioŋanlikini bildüridu. **«... qəddini ruslimaysən ḥəm ḥeq kəqürüm qilmaysən»** — muxu ikki ibarə ibraniy tilida ikki bislik birla səz bilən ipadilnidu.
2:11 Yəx. 5:15
2:12 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13

Xundakla barlik güzəl kemə gəwdisining üstigə xu küni qüxüxkə təyyar turidu.
17 Adəmlərning kərəngliki təwən kilinip qüxürülüp,
Insanlarning təkəbburliki pəs kilinidu,
Xu künidə yaloquz Pərwərdigarla üstün dəp mədhiyilinidu.
18 Butlar bolsa hammisi kəzdin yokilidu.
19 Pərwərdigar yərni dəhxətlik silkindürüxkə ornidin turidioqan qaoqda,
Ular əzlirini Uning wəhxitidin, Uning haywisining xan-xəripidin kaqurup,
Hada tax oqarlirining iqigə,
Yər yüzidiki əngkürlərgə kiriwalidu;
20 Xu künidə kixilər əzigə qokunuxka yasioqan kümüx butliri wə altun butlirini karioqu qaxkanlaroqa wə xəpərənglərgə taxlap beridu;
21 Pərwərdigar yərni dəhxətlik silkindürüxkə ornidin turidioqan qaoqda,
Ular əzlirini Uning wəhxitidin, Uning haywisining xan-xəripidin kaqurup,
Hada tax qaklirining iqigə,
Yarlarning yerikliriога kiriwalidu;
22 Ümidinglarni nəpisi dimioqidila turidioqan insandin üzünglar,
Qünki insan zadi nemə idi?!

Yəhuda-Yerusalemning kəbihlikigə qüxidioqan jaza

3 1 Qünki, kara! Samawi koxunlarning Sərdari boloqan Rəb Pərwərdigar,
Yerusalem wə Yəhudaoqa kuwwət wə yələnqük boloqan barlik nərsilərni yok kilidu,
— Yəni kuwwət boloqan pütkül ax-nan,
Yələnqük boloqan hammə su,
2 Palwan wə ləxkər,
Sotqi wə pəyoqəmbər,
Palqi wə aksakal,
3 əllik bexi, mətiwər wə məslihətqi,
Hünərwən ustilar wə jadu kiloquqilarni yok kilidu.
4 — «Ularning ornioqa yaxlarni əməldar kilimən,
Bəthuy balilar ularning üstidin idarə kilidu.
5 Pukralar bir-birini ezidu,
Herbiri koxnisi təripidin ezilidu;
Balilar kerilaroqa,
Muttəhəmlər mətiwərlərgə ədəpsizlik kilidu;
6-7 Xu küni birsi ata jəmətidiki kerindixini tutuwelip, uningoqa: —
«Sizning kiyim-keqikingiz bar; bizgə yetəkqi bolung, bu harabilər kolingiz astida bolsun», — dəydu;
U jawabən kolini kətürüp kəsəm iqip: «Dərdinglaroqa dərman bolalmaymən;
Өyümdimu ya ax-nan ya kiyim-keqək yok;
Meni həlkkə yetəkqi kilmanglar!» — dəydu.

2:16 «Tarxixtiki hərbir soda kemisining üstigə,...» — kədimki zamanlarda dengiz sodisi bilən dangki qikkan «Tarxix» dəydioqan üq yurt bar idi. Birsi ximaliy Afrikida, birsi Ispaniyədə, yənə birsi Əngliyədə boluxi mumkin idi. Tarxixtiki kemilər barlik baxka əllərning kemiliridin qong wə həywətlik idi. **«Xundakla barlik güzəl kemə gəwdisining üstigə...»** — yənə birhil tərjimisi: — «Xundakla hərbir güzəl rəsim-həykəllərning üstigə...»
2:18 «Butlar» — ibraniy tilida: — «Ərziməslər...»
3:1 «kuwwət» wə «yələnqük» — bu ikki səz ibraniy tilida adəttə «tayak» yaki «hasa»ni bildüridu. Mumkinqiliki barki, kədimki zamanlarda Yəhudiy həlki əz nanlirini bir hasida *(zihta tiziloqandək)* kətürüp mangatti. Undak bolsa bu səzlər ikki bislik bolup, həm muxu «tayaklar» həm «kuwwət-yələnqük»lərni təng kərsitidu.

[8] Qünki Yerusalem putlixidu-qüxkünlixidu,
Yəhuda bolsa yiqilidu;
Səwəbi, ularning tili wə illətliri Pərwərdigarƣa qarxi qiqip,
Xərəp Igisining kəzliri aldida isyankarliq qildi.
[9] Ularning qirayi əzlirigə qarxi guwahliq beridu;
Ular Sodom xəhiridək gunahini heq yoxurmay,
Oquq-axkara jakarlaydu.
Ularning jenioƣa way! Ular yamanliqni əz bexioƣa qüxürgən!
[10] Həkkaniylarƣa eytqinki,
Ular aman-esənliktə turidu,
Ular əz əmllirining mewisini yəydu;
[11] Rəzillərgə way! Bexioƣa yamanliq qüxidu,
Qünki əz qoli bilən qiloƣanliri əzigə yanidu.
[12] Mening həlqimdə bolsa, balilar ularni har qilidu,
Ayallar ularni idarə qilidu;
I həlqim! Silərni yetəkləwatqanlar silərni azduridu,
Ular mangidioƣan yolliringlarni yoq qilidu.
[13] Pərwərdigar Əz dəwasini soraxqa orun alidu,
Həlq-millətlər üstidin heküm qiqirixqa ərə turidu;
[14] Pərwərdigar Əz həlqining aqsaqalliri wə əmirliri bilən dəwalixip, ularƣa: — Üzümzarni yəp tügətkənlər silər əzünglar,
Ajiz məminlərdin aloƣan olja əyünglarda yatidu, dəydu.
[15] — Silərning həlqimni axundaq ezip,
Ajiz məminlərning yüzlirigə dəssəp zadi nemə qiloƣininglar? — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Rəb Pərwərdigar.

Yerusalemdiki «moda qooƣlixidioƣan» təkəbbur qiz-ayallarƣa qüxidioƣan jaza

[16] Pərwərdigar yənə mundaq dedi: —
«Zion qiz-ayalliri təkəbburluq qilip,
Qax-kirpiklirini süzüp,
Kəzlirini oynitip, naz qilip taytanglixip,
Putlirini jildirlitip mengip yürixidu;
[17] Xunga Rəb Zion qiz-ayallirining bax qoqqilirini taz qilidu,
Pərwərdigar ularning uyat yərlirini eqiwetidu».
[18] Axu küni Rəb ularni güzəllikidin məhrum qilidu;
— Ularning oxuq jildiraqlirini,
Bax jiyəklirini, ay xəkillik marjanlirini,
[19] Halqilirini, biləzüklirini, qümpərdə-qaqwanlirini,
[20] Romallirini, oxuq zənjirlirini, potilirini, ətirdanlirini, tiltumarlirini,
[21] Üzüklirini, burun halqilirini,
[22] Heytliq tonlirini, yopuqlirini, pürkənjilirini, həmyanlirini,
[23] Əynəklirini, ap'aq iq kəynəklirini, səllilirini wə tor pərdilirining həmmisini elip taxlaydu.
[24] Əmdi xundaq boliduki,

3:8 «...Yerusalem putlixidu-qüxkünlixidu...» — yaki «...Yerusalem harab qilinidu».
3:12 «balilar ularni har qilidu, ayallar ularni idarə qilidu» — muxu yərdə, Yəxaya bəlkim ularning padixahining balilik qilidioƣanliqi, əz ayalliri wə kenəzəkliri təripidin kontrol qilinidioƣanliqini kərsətməkqi.
3:17 «Pərwərdigar ularning uyat yərlirini eqiwetidu» — yaki «Pərwərdigar ularning qekisini pahxək qilidu».
3:19 «qaqwan» — birhil qümpərdə, niqab.

Ətir purikining ornioƣa bətbuyluk;
Potining ornida aroƣamqa,
Qiraylik yasioƣan qaqlirining ornida taz bexi,
Kelixkən tonning ornida bəz rəhtlər,
Güzəllikining ornida daoƣmal tamoƣisi bolidu.
25 Sening yigitliring kiliqlinip,
Baturliring jəngdə yikilidu.
26 Zionning kowukliri zar kətürüp matəm tutidu;
U yalingaqlanoƣan ƫalda yərgə olturup kalidu.

Dawami

4 1 Xu küni yəttə ayal bir ərni tutuwelip, uningdin: — «Biz əz nenimizni yəymiz, əz kiyim-keqəklirimizni kiyimiz; pəkət bizni rəswalikтin halas kilix üqün, bizni namingizoƣa təwə kilixingizni ətünimiz!» — dəydu.

2 Xu küni «Pərwərdigarning xehi» uning güzəlliki ƫəm xəripini kərsətküqi bolidu,
Zemin bərgən mewə bolsa,
Kəqip kutuloƣan Israildikilərgə xeƫrət wə güzəllik kəltüridu.
3 ƫəm xundak ix boliduki,
Zionda kaloƣanlar, Yerusalemda tohtitiloƣanlar,
Yəni Yerusalemda ƫayat dəp tizimlanoƣanlarning ƫəmmisi pak-mukəddəs dəp atilidu.
4 Xu qaoƣda Rəb adalət yürgüzgüqi roƫ ƫəm kəydürgüqi roƫ bilən,
Zion kizlirining pasikлikini yuyup,
Yerusalemning kan daoƣlirini tazilaydu.
5 Xu qaoƣda Pərwərdigar kündüzdə Zion teoƣidiki ƫərbir əy,
Xundakla barlik ibadət sorunlarning üstigə is-tütək wə bulut,
Kəqtə bolsa ot yalkunining julasini yaritidu;
Qünki xan-xərəpning üstidə sayiwən bar bolidu.
6 Xu küni, kündüzdə tomuz issikka sayə kilidioƣan,
Hətərdin panaƫlinidioƣan, boran-yamoƣurlaroƣa dalda bolidioƣan bir sayiwənlik kəpə bolidu».

Üzümzar nahxisi

5 1 Mən əz səygən yarimoƣa,
Mening səyümlüküm üqün əz üzümzari tooƣruluk bir küy eytip berəy;
Səyümlükümning munbət bir dəng üstidə üzümzari bar idi;
2 U ƫəmmə yerini kolap taxlarni elip taxlidi,
Əng esil üzüm teli tikti;

4:1 «bizni namingizoƣa təwə kilixingiz» — xu dəwrdə, toy kiloƣandin keyin, ayal erining ismi bilən qakirilidioƣan adət bar idi.
4:2 «Pərwərdigarning xehi» — qokum Pərwərdigarning Өzidin qikkan bir zatni kərsitidu. Əmdi uning kim ikənliki təwəndə enikлinidu. **«Pərwərdigarning xehi» uning güzəlliki ƫəm xəripini kərsətküqi bolidu»** — ibraniy tilida ««Pərwərdigarning xehi» güzəllik wə xan-xərəp üqün bolidu».
4:3 «...Yerusalemda ƫayat dəp tizimlanoƣanlarning ƫəmmisi pak-mukəddəs dəp atilidu» — ahirki zamanda Yəƫudiylarning «kaldi»si enik kərünidu.
4:5 «xan-xərəpning üstidə sayiwən bar bolidu» — demək, Pərwərdigarning Өzining xan-xəripi Yerusalemda turidu.
5:1 «Mən əz səygən yarimoƣa... bir küy eytip berəy» — pəyoƣəmbərning eytkan «yar»i bolsa Hudadur. **«munbət bir dəng üstidə...»** — ibraniy tilida «bir münggüz, zəytun məylik ooƣul üstidə...»

U üzümzar otturisiƣa kəzitix munari saldi,
Üzümzar iqidimu xarap kəlqiki ⱪazdi,
Andin üzümdin yahxi ḥosul kütti;
Biraⱪ buning ornisiƣa, üzümzar aqqiⱪ üzümlərnila bərdi.
[3] Ⱪeni, i Yerusalemdikilər wə Yəḥudaning adəmliri,
Mən bilən üzümzarimning otturisidin ḥəküm qiⱪiringlar!
[4] Mening üzümzarimda ⱪiloƣudək yənə nemə ixim ⱪaldi?
Yahxi üzümlərni kütkinimdə,
Nemixⱪa pəⱪət aqqiⱪ üzümnila qiⱪirip bərdi?
[5] Əmdi ḥazir Өz üzümzarimni nemə ⱪilidiƣinimni silərgə eytip berəy: —
Uning qitlaⱪlirini elip taxlaymən, u yutuwetilidu;
Uning tamlirini qeⱪip ƣulitimən, u qəylinidu.
[6] Mən uni qəllükkə aylandurimən;
Ḥeqkim uni qatap-putap, pərwix ⱪilmaydu;
Jiƣanlar wə tikənlər uningda əsüp qiⱪidu;
Bulutlaroƣa uning üstigə ḥeq yamoƣur yaoƣdurmanglar dəp buyruymən.
[7] Qünki samawi ⱪoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning üzümzari — Israil jəməti,
Uning huxalliⱪi boloƣan əsümlük bolsa — Yəḥudadikilərdur;
U adalət mewisini kütkən,
Biraⱪ mana əmdi zulum kərdi;
Ḥəⱪⱪaniyliⱪni kütkən,
Biraⱪ mana əmdi nalə-pəryad boldi!
[8] Həⱪlərgə ḥeq orun ⱪaldurmay əyni-əygə, etizni-etizoƣa ulioƣanlaroƣa way!
Өzünglarni yaloƣuz zeminda ⱪaldurmaⱪimusilər?
[9] Samawi ⱪoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar mening ⱪuliⱪimoƣa mundaⱪ dedi: —
«Kəpligən əylər,
Dərwəⱪə ḥəywətlik, ḥəxəmətlik əylər adəmzatsiz, harab bolidu.
[10] Bərḥəⱪ, ⱪirik moluⱪ üzümzar pəⱪət altə küp xarab beridu,
Ottuz kürə dan bolsa pəⱪət üq kürə ḥosul beridu.
[11] Məy iqixkə aldirap tang atⱪanda ornidin turoƣanlaroƣa,
Ⱪarangoƣu qüxixigə ⱪarimay, xarabtin kəyp boloƣuqə besip olturoƣanlaroƣa way!
[12] Ularning ziyapətliridə qiltar wə lira, təmbur wə nəy, xarabmu bar;
Biraⱪ ular Pərwərdigarning ⱪiloƣanlirioƣa wə ⱪol ixlirioƣa ḥeq etiwar ⱪilmaydu.
[13] Xu səwəbtin əz həlⱪim bilimdin həwərsiz boloƣanliⱪi tüpəylidin sürgün bolup ketidu;

5:2 «...üzümzar aqqiⱪ üzümlərnila bərdi» — muxu yərdə «aqqiⱪ» ibraniy tilidiki «sesiⱪ»ni bildüridu.
5:4 Yər. 2:5; Mik. 6:3, 8
5:5 «Uning qitlaⱪlirini elip taxlaymən, u yutuwetilidu» — baxⱪa birhil tərjimisi: — «Uning qitlaⱪlirini elip taxlaymən, u kəydürülidu».
5:5 Zəb. 80:12-13
5:7 «mana əmdi nalə-pəryad boldi!» — muxu ayəttə wəḥiy-həwərni təkitləx üqün ibraniy tilida aḥangdax səzlər ixlitilidu: «adalət» — «mixpat», «zulum» — «mixpaⱪ»; «ḥəⱪⱪaniyliⱪ» — «tsədəⱪaḥ», «nalə-pəryad» — «zədəkaḥ». Yəxaya pəyoƣəmbər ḥərdaim muxundaⱪ səz oyuni ⱪilidu.
5:7 Zəb. 80:8-9
5:8 Mik. 2:2
5:10 «Bərḥəⱪ, ⱪirik moluⱪ üzümzar pəⱪət altə küp xarab beridu» — muxu ayəttiki «ⱪirik moluⱪ yər» ibraniy tilida «on ⱪox kalilik yər» degənlik bolup, on ⱪox kala bir kün iqidə aoƣduralaydioƣan yər. **«altə küp»** — ibraniy tilida «bir bat», bəlkim 27 litrgə tooƣra kelidu. **«ottuz kürə»** — bir «kürə» bir kor, yəni 20 litr. «30 kürə» bolsa ibraniy tilida «bir homir» *(300 litr)*, «3 kürə» ibraniy tilida «bir əfaḥ» *(30 litr)*.
5:11 Pənd. 23:29,30
5:12 «lira» — bir hil tarliⱪ saz. **«Pərwərdigarning ⱪiloƣanliri...»** — bu ibarə bəlkim bipayan aləmning yaritilixi wə ajayibliⱪlirini, «ⱪol ixliri» bolsa bəlkim uning Israillaroƣa kərsətkən nijatliⱪ məjizilirini kəzdə tutidu.

Esilzadiliri eqirkixip,
Pukraliri ussuzluktin kurup ketidu.
14 Xunga təhtisara nəpsini yooɣinitip,
Aoɣzini ḥang aqidu;
Ularning xəḥrətliri, top-top adəmliri, kikas-sürən kətürgüqiliri wə nəoɣmə oynioɣuqiliri birakla iqigə qüxüp ketidu.
15 Pukralar egildürülidu,
Mətiwərlərmu təwən kilinidu,
Təkəbburlarning kəzliri yərgə karitilidu;
16 Birak samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar adalət yürgüzginidə üstün dəp mədḥiyilinidu,
Pak-mukəddəs boloɣuqi Təngri ḥəkkaniylikidin pak-mukəddəs dəp bilinidu.
17 Xu qaoɣda kozilar əz yaylaklirida turoɣandək otlaydu,
Musapirlarmu baylarning wəyranə əyliridə ozuklinidu.
18 Kəbiḥlikni aldamqilikning yipliri bilən,
Gunaḥni ḥarwa aroɣamqisi bilən tartkanlaroɣa way!
19 Yəni: «Huda aldirisun!
Ixlirini Əzi ittikrək ada kilsun,
Xuning bilən biz uni kərələymiz!
«Israildiki Mukəddəs Boloɣuqi»ning niyət kiloɣini yekinlixip ixka axuruloɣay,
Biz uni biliwalayli!» — degənlərgə way!
20 Yamanni yahxi, yahxini yaman degüqilərgə,
Karangoɣulukni nurning, nurni karangoɣulukning ornioɣa koyoɣuqilaroɣa,
Aqqikni tatlikning, tatlikni aqqikning ornioɣa koyoɣuqilaroɣa way!
21 Əzlirini dana dəp qaoɣlioɣanlaroɣa,
Əz nəziridə əzlirini əkillik dəp karioɣanlaroɣa way!
22 Xarab iqixkə batur boloɣanlaroɣa,
Ḥarakni əbjəx kilixta kəḥriman boloɣanlaroɣa,
23 Yəni para üqün rəzillərni aklap,
Xuning bilən ḥəkkaniylarning adalitini rət kiloɣuqilaroɣa way!
24 Xunga, ot yalkunliri samanlarni yutuwətkəndək,
Yalkunlarda mənggənlər solixip yokaloɣandək,
Ularning yiltizliri qirip ketidu,
Gül-qeqəkliri qang-tozangdək tozup ketidu;
Qünki ular samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning yolyoruk-kanunini qətkə kakkan,
Israildiki Mukəddəs Boloɣuqining səz-kalamini kəzgə ilmioɣanidi.

5:13 Am. 6:7
5:14 «təḥtisara» — ibraniy tilida «xeol» degən yər, «yər astidiki saray» *(yəni, «təkt saray»)*, əlgənlərning roḥliri baridioɣan, kiyamət künini kütidioɣan jayni kərsitidu.
5:17 «kozilar... otlaydu,... musapirlar... ozuklinidu» — demək, zemin box, kuruk bolup kətkəqkə, koylar ḥəm yat adəmlər ərkinlik bilən ḥətta baylarning əyliridin ozukluk tapidu.
5:17 Yəx. 14:30
5:18 «Gunaḥni ḥarwa aroɣamqisi bilən tartkanlaroɣa way!» — demək, ular gunaḥlirini ḥətta əz tenidə kətürəlməydu, kəbiḥlikliri intayin kəp ḥəm opuquktur.
5:19 «Israildiki Mukəddəs Boloɣuqi» — 1:4diki izaḥatni kərüng.
5:21 Pənd. 3:7; Rim. 12:16
5:22 «Ḥarakni əbjəx kilixta kəḥriman boloɣanlar...» — muxular kinayilik səz, əlwəttə.
5:23 Pənd. 17:15; 24:24
5:24 Mis. 15:7; Yəx. 9:18

[25] Xunga Pərwərdigarning oŋəzipi Өz həlkigə karap kaynaydu,
U ularoŋa karap kolini kətürüp, ularni urup yikitidu.
Taoŋlar təwrinip ketidu;
Өlüklər əhlətlərdək koqilar otturisida dəwə-dəwə bolidu.
Muxundak ixlar bolsimu,
Uning oŋəzipi yənila yanmaydu,
Sozoŋan koli yənila kayturulmay turidu.
[26] U yiraktiki əllərni qakirip tuoŋni kətüridu,
U yər yüzining qət yakisidin bir əlni üxkirtip qakiridu;
Mana ular tezdin aldirap kelidu!
[27] Ulardin heqbiri qarqap kətməydu,
Putlixipmu kətməydu.
Heqbiri mügdiməydu, uhlimaydu,
Baoŋlioŋan bəlwaoŋliridin heqbiri boximaydu,
Qorukirining booŋkuqliridin heqbiri üzülməydu;
[28] Ularning okliri ittik,
Barlik okyalirining kiriqliri tartilip təyyar turidu,
Atlirining tuyakliri qakmak texidək bolidu,
Jəng harwilirining qakliri koyuntazdək aylinidu;
[29] Ularning hərkirəxliri xirningkidək bolidu,
Ular arslanlardək hərkirixidu,
Dərwəkə, ular owoŋa erixkəndə oŋaz-oŋuz kilip hərpiyixidu;
Owni kutkuzoŋudək heqkim bolmay,
Ular uni elip ketidu.
[30] Xu küni ular dengizlar hərkürigəndək owoŋa hərkirixidu;
Əgər birərsi yər-zeminoŋa karioŋudək bolsa,
Pakət karangoŋuluk, dərd-ələmnila kəridu!
Harkandak nur bulut-tuman təripidin oŋuwalixidu.

Hudaning Yəxayani pəyoŋəmbər kilip qakirixi

6 [1] Uzziya padixah aləmdin ətkən yili mən Rəbni kərdüm;
U intayin yukiri kətürülgən bir təhttə olturatti;
Uning toni ibadəthanioŋa bir kəlgənidi.
[2] Uning üstidə saraflar pərwaz kilip turatti;
Harbirining altə tal kaniti bar idi;
Ikki kaniti bilən u yüzini yapatti,
Ikki kaniti bilən u putini yapatti,
Wə ikki kaniti bilən u pərwaz kilip turatti.
[3] Ulardin biri baxka birsigə: — «Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, mukəddəs,

5:25 Yəx. 9:11, 16, 20; 10:4, 6
5:30 «...ular dengizlar hərkürigəndək owoŋa hərkirixidu» — ibraniy tilida «...ular dengizlar hərkürigəndək uningoŋa hərkirixidu». Ularning owlaydioŋini bolsa Israildur.
5:30 Yəx. 8:22
6:1 2Pad. 15:7
6:2 «Saraflar» — ibraniy tilidiki səz bolup, «kəygüqilər» «kəyüwatkanlar» degənni bildüridu. Ibraniy tilidiki muxu kəplük isim bolsa «üq yaki üqtin kəp»ni bildüridu. Xübhisizki, ular birhil pərixtidur. Ular az degəndə üq bolidu, birak zadi kanqisi barlikini bilməymiz.
6:2 Wəh. 4:8; Ibr. 1:6; 1Tim. 3:16

muḳəddəs, muḳəddəstur!
Barliḳ yər yüzi uning xan-xəripigə tolоŋan!» — dəp towlawatatti.
[4] Towlioŋuqining awazidin dərwazining kexəkliri təwrinip kətti,
Өy is-tütək bilən ḳaplandi.
[5] Xuning bilən mən: — «Өzümgə way! Mən tügəxtim! Qünki mən ləwliri napak adəmmən ḥəm napak ləwlik həlḳ bilən arilixip turup, өz kəzüm bilən Padixaḥḳa, yəni samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigaroŋa ḳaridim!» — dedim.
[6] Xuning bilən saraflardin biri ḳolida ḳurbangaḥtin bir qooŋni lahxigiroŋa ḳisip elip, yenimoŋa uqup kəldi; [7] u uni aoŋzimoŋa təgküzüp: — «Mana, bu ləwliringgə təgdi; sening ḳəbiḥliking elip taxlandi, gunaḥing kəfarət bilən kəqürüm ḳilindi» — dedi.
[8] Andin mən Rəbning: — «Mən kimni əwətimən? Kim Bizgə wəkil bolup baridu?» degən awazini anglidim.
Xuning bilən mən: — «Mana mən! Meni əwətkəysən!» — dedim.
[9] Wə U: «Baroŋin; muxu həlḳḳə mundaḳ dəp eytḳin: — «Silər anglaxni anglaysilər, biraḳ qüxənməysilər;
Kərüxni kərüsilər, biraḳ bilip yətməysilər.
[10] Muxu həlḳning yürikini tax ḳiloŋin;
Ularning ḳulaḳlirini eoŋir,
Kəzlirini kor ḳiloŋin;
Bolmisa, ular kəzliri bilən kərələydioŋan,
Ḳuliḳi bilən angliyalaydioŋan,
Kəngli bilən qüxinələydioŋan ḳilinip,
Yolidin yandurulup saḳaytiloŋan bolatti».
[11] Andin mən: — «Rəb, bu əḥwal ḳaqanoŋiqə dawamlixidu?» — dəp soriwidim,
U jawabən: — «Ta xəḥərlər harab ḳilinip aḥalisiz,
Өylər adəmzatsiz,
Zemin pütünləy qəlgə aylinip boloŋuqə,
[12] Pərwərdigar adəmlirini yiraḳlaroŋa yətkəp,
Zemindiki taxliwetilgən yərlər kəp boloŋuqə bolidu» — dedi.
[13] «Ḥalbuki, zeminda adəmlərning ondin birila ḳalidu;
Ular zeminoŋa ḳaytip kelip yənə yutuwetilidu,
Kesilgən bir dub yaki arar dərihining kətikidək bolidu;
Kətək bolsa «muḳəddəs nəsil» bolur.

6:3 «...muḳəddəs, muḳəddəs, muḳəddəstur» — ibraniy tilida bir süpət ikki ḳetim təkralansa, intayin yuḳiri dərijidə boloŋanliḳni bildüridu. Pütkül Muḳəddəs Kitabta məlum bir süpətning üq ḳetim təkrarlinixi pəḳət muxu yərdila tepilidu; Hudaning pak-muḳəddəsliki, xübḥisizki, «mukəmməl, insan təssəwur ḳiloŋusiz dərijə»də boloŋanliḳini bilduridu.
6:3 Yəx. 11:9; Wəḥ. 4:8; Qəl. 14:21, Zəb. 8:1, 9; Ḥab. 2:14
6:5 «Mən tügəxtim!» — ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu wə «mən parqə-parqə ḳilindim!» ḥəm «mən süküttə turoŋuzuldum» degənnimu ipadiləydu.
6:7 «... gunaḥing kəfarət bilən kəqürüm ḳilindi» — «kəfarət» tooŋruluḳ «Mis.» 25:17 wə izaḥati, xundaḳla «Təbirlər»nimu kərüng.
6:7 Yər. 1:9; Dan. 10:16
6:8 «Meni əwətkəysən!» — ibraniy tilida təkiltligini «Əwətkəysən!»
6:9 Mat. 13:14; Mar. 4:12; Luḳa 8:10; Yuḥ. 12:40; Ros. 28:26; Rim. 11:8
6:10 «Muxu həlḳning yürikini tax ḳiloŋin» — «yüriki tax» degən səz, ibraniy tilida «yüriki maylik» dəp elinoŋan. **«Kəzlirini kor ḳiloŋin; bolmisa, ular kəzliri bilən kərələydioŋan, ... yolidin yandurulup saḳaytiloŋan bolatti»** — muxu ḳorḳunqluḳ səzlərgə ḳarioŋanda, Yəxaya məzkur kitabtiki bexarətlərni yətküzgəndin keyin uning nətijisi xundaḳ eqinixliḳ boliduki, Israillarning kəpinqisi өz gunaḥlirida tehimu qing turup, ḥalak bolux yolini tallaydioŋan bolidu.
6:10 Yər. 5:21
6:11 «Zemin pütünləy qəlgə aylinip boloŋuqə,...» — «zemin» Israil turuwatḳan zeminni kərsitidu.
6:13 «muḳəddəs nəsil» — Hudaoŋa sadiḳ boloŋan, yuḳirida deyilgən «ḳaldi», yəni Hudaning məmin bəndilirini, Hudaoŋa sadiḳ boloŋanlarni kərsitidu.

Dawut jəmətigə selinoƣan təhdit; Ƙutƙuzoƣuqi-Məsihning tuoƣuluxi tooƣruluƙ bexarət

7 [1] Yəhuda padixahi Ahaz (Uzziyaning nəwrisi, Yotamning ooƣli) təhtkə olturoƣan künliridə, mundaƙ ix boldi: —
Suriyəning padixahi Rəzin wə Israil padixahi Rəmaliyaning ooƣli Pikah Yerusalemoƣa ƙarxi jəng ƙildi, lekin üstünlükkə erixəlmidi.
[2] Dawutning jəmətigə: —
«Suriyə Əfraim bilən ittipaƙlixip birləxmə ƙoxun ƙurdi» — degən həwər kəldi.
Xuning bilən padixah jəmətidikilərning kəngli wə həlƙining kəngli ormanlar xamalda silkinip kətkəndək silkinip kətti.
[3] Andin Pərwərdigar Yəxayaoƣa mundaƙ dedi: — «Sən wə ooƣlung Xear-Jaxub qiƙip, kir yuoƣuqilarning etizining boyidiki yoloƣa, yuƙiri kəlqək norining bexioƣa berip, axu yərdə Ahaz bilən kərüxkin. [4] Sən uningoƣa: — «Sən ehtiyat bilən kənglüngni toƙ tut! Bu ikki kəymәs otƙaxning kətikidin, yəni Rəzin ħəm Suriyəning wə Rəmaliyaning ooƣlining dəxti-oƣəzəpliridin ƙorƙma, yürəkzadi bolup kətmə! [5] Qünki Suriyə, Əfraim wə Rəmaliyaning ooƣli seni ƙəstləp: —
[6] «Biz Yəhudaoƣa besip kirip, parakəndiqilik tuoƣdurup, əzimiz üqün talan-taraj ƙilip, uningoƣa bir padixahni, yəni Tabəalning ooƣlini tikləyli!» degənidi.
[7] Xunga Rəb Pərwərdigar mundaƙ dəydu: —
«Bu səz aƙmaydu, ħeq əməlgə axmaydu;
[8] Qünki Suriyəning bexi Dəməxƙ xəhiri wə Dəməxƙ xəhirining bexi Rəzindur, halas;
Wə atmix bəx yil iqidə Əfraim xundaƙ bitqit boliduki, ularni «bir həlƙ» degili bolmaydu;
[9] Wə Əfraimning bexi Samariyə xəhiridur,
Samariyə xəhirining bexi Rəmaliyaning ooƣlidur, halas;
Silər bularoƣa ixənmisənglar, mustəħkəmlənməysilər» — degin».
[10] Pərwərdigar yənə Ahazoƣa səz ƙilip: —
[11] «Əzüng üqün bexarət sora; məyli yərning tegidə yaki pələkning ƙəridə bolsun sorawər» — dedi.

7:1 «Israil padixahi Rəmaliya...» — «Yəxaya» kitabning pəƙət muxu yeridila wə 9:1-21-ayətlərdə, «Israil» Israilning ximaliy ƙisim padixahlikini kərsitidu. Sulayman aləmdin ətüxi bilən Israil ikkigə bəlünüp, jənubiy ƙisim «Yəhuda» *(asasən, Yəhuda wə Binyamin ƙəbilisidikilər)*, ximaliy ƙisim «Israil» yaki bəzidə «Əfraim» *(Əfraim ƙəbilisidikilər wə baxƙa toƙƙuz ƙəbilidikilərdin tərkib tapƙan)* dəp ataloƣanidi. Kitabta baxƙa hər yərlərdə, «Israil» on ikki ƙəbililik pütün Yəhudiy həlƙini kərsitidu. **«lekin üstünlükkə erixəlmidi»** — yaki «lekin u *(Pikah)* üstünlükkə erixəlmidi».
7:1 2Pad. 16:5; 2Tar. 28:5
7:2 «Əfraim» — muxu yərdə ximaliy padixahliƙtiki «Israil»ning kəp sanlik ƙəbilisi. Muxu yərdə «Əfraim» baxƙa tokƙuz ƙəbilini əz iqigə alidu. **«...ittipaƙlixip, birləxmə ƙoxun ƙurdi»** — muxu ibarə ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu.
7:3 «ooƣlung Xear-Jaxub» — «Xear-Jaxub» «bir ƙaldi ƙaytip kelidu» degən mənidə. Yəxayaning bu ooƣlini billə elip qikixining səwəbini qüxinix üqün, 16-ayət wə izaħatini kərüng. **«Sən ... yuƙiri kəlqək norining bexioƣa berip,...»** — xübhisizki, Ahaz axu yərdə turup, muxu ƙoxunlar qoƙum kelip bizni muħasirigə alidu, xunga su məsilisini ħəl ƙilixim lazim degən oyda idi.
7:6 «əzimiz üqün talan-taraj ƙilip...» — ibraniy tilida «əzimiz üqün uningoƣa bəsüp kirip,...». **«Tabəal ...»** – ibraniy tilida «Tabəal» *(«Huda yahxi» degən mənisi)* muxu yərdə «Tabəal» *(«ħeq paydisi yoƙ» degən mənisi)*oƣa əzgərtilgən.
7:9 «Əfraimning bexi Samariyə xəhiridur» — Samariyə xəhiri Əfraimning paytəhti. **«Dəməxƙ xəhirining bexi Rəzindur, halas,... Samariyə xəhirining bexi Rəmaliyaning ooƣlidur, halas; silər bularoƣa ixənmisənglar, mustəħkəmlənməysilər»** — ħazirƙi tətƙikatƙa asaslanoƣanda, Suriyə bilən Israil ittipaƙining asasiy məƙsiti Asuriyə imperiyəsining tajawuzining aldini elixtin ibarət idi. Bu ikki dələt Yəhudani ittipaƙƙa ƙoxuluxƙa məjburlimaƙqi boldi. Ahaz padixah buni rət ƙildi, qünki u əzi Asuriyələr bilən yoxurun ħalda bir «sulħ» tüzməƙqi boloƣan yaki tüzgən. Mana bu uning Yəxayaning səzini rət ƙiloƣanlikining, yəni Hudadin bexarət sorimaslikining səwəbidur.
–Bu ayəttiki ahirƙi jümlə: «...ixənmisənglar, mustəħkəmlənməysilər» degən sözlər ibraniy tilda aħangdax səz bilən ipadilənggən: — «ima ta-aminu, kima ta-aminu». «Silər» degən səzgə ƙariƣanda, bu səzlər pəƙət Ahazoƣila əməs, bəlki Dawutning pütkül jəmətidikilərgə eytiloƣan bolsa kerək.
7:11 «yərning tegi» — muxu yərdə «yərning tegi» «xeol»ni, yəni «təħtisara»ni, əlgənlərning rohliri baridioƣan, ƙiyamət künini kütidioƣan jayni kərsitixi mumkin.

12 Birak Aḥaz jawabən: «Mən ḥəm sorimaymən ḥəm Pərwərdigarni sinakta ḳoymaymən» — dedi.
13 Andin Yəxaya: — Əmdi i Dawut jəmətidikilər, anglap ḳoyunglar, adəmlərning səwr-takitini ḳoymioɳiningларni az dəp, silər Hudayimning səwr-takitinimu ḳoymioɳiliwatamsilər? 14 Xunga Rəb Өzi silərgə bir bexarət beridu: —
Mana, pak ḳiz ḥamilidar bolup bir ooɳul tuoɳidu; u uning ismini «Immanuel» dəp ataydu.
15 Yahxilikni tallap, yamanlikni rət ḳilixni bilgüqə u pixlak wə bal yəydu. 16 Qünki bu yax bala yahxilikni tallap, yamanlikni rət ḳilixni bilgüqə, sən nəprətlinidioɳan bu ikki padixaḥning yər-zeminliri taxlinip ḳalidu. 17 Qünki Pərwərdigar sening wə atangning jəmətigə Əfraim Yəḥudadin ayriloɳan kündin buyan bolup bakmioɳan ḳattik künlərni qüxüridu. U künlər bolsa Asuriyəning padixaḥidin ibarəttur!
18 Xu küni Pərwərdigar Misirning pinḥan erikliridiki paxilarni wə Asuriyədiki ḥərilərni üxkirtip qakiridu; 19 ularning ḥəmmisi kelip ḥərbir hilwət jiloɳilaroɳa, taxlarning ḥərbir araqlirioɳa, ḥəmmə yantakларoɳa wə ḥəmmə yaylakларoɳa oɳuzzidə ḳonuxidu.
20 Axu küni, Rəb Əfrat dəryasining nerisidin ijarigə aloɳan bir ustira bilən, yəni Asuriyə padixaḥi bilən qaq qüxüridu; muxu ustira baxning qeqini, putning tüklirini wə sakalnimu qüxürüp oɳirda ydu; 21 xu künlərdə bir kixi yax bir siyir wə ikki ḳoy bakidu, 22 ularning xunqə kəp süt bərginidin u serik may yəydu; dərwəkə, zeminda ḳaloɳanlarning ḥəmmisi serik may wə bal yəydu.
23 Wə xundak boliduki, ḥər teli bir kümüx tənggigə yaraydioɳan, ming teli bar üzümzarlik boloɳan ḥərbir jay jioɳanlikka wə tikkənlikkə aylinip ketidu; 24 Axu yərgə adəmlər pəḳət okya kətürüp kelidu, qünki pütkül zemin jioɳanlikka wə tikənlikkə aylinip ketidu. 25 Ilgiri kətmən qepiloɳan ḥərbir taoɳlik jiloɳilaroɳa bolsa, — ular u yərlərgə jioɳanlardin wə tikənlərdin ḳorkup barmaydu;
Bu yərlər pəḳət kalilarni otlitidioɳan,
Ḳoylar dəssəp-qəyləydioɳan jaylar bolup ḳalidu, halas.

7:12 «Mən ḥəm sorimaymən ḥəm Pərwərdigarni sinakta ḳoymaymən» — «Hudani sinax» gunaḥdur; birak muxu yərdiki «bexarət sorax» Hudaning Өzining təklipi bolup, gunaḥ ḥesablanmaydu.
7:14 «Xunga Rəb Өzi silərgə bir bexarət beridu...» — muxu bexarət bolsa, ularoɳa ixinixigə yardəm berix üqün əməs, bəlki Hudaning ularoɳa boloɳan nazaziliḳini kərsitix üqün berilidu. **«Immanuel»** — «Huda biz bilən billə» degən mənidə.
7:14 Mat. 1:23; Luka 1:31
7:15 «Yahxilikni tallap, yamanlikni rət ḳilixni bilgüqə...» — yaki «yahxilikni tallap, yamanlikni rət ḳilixni bilixi üqün». **«pixlak wə bal yəydu»** — bu tamaklar zeminning naqar əḥwaloɳa qüxkənlikini bildüridu. Adəm az boloɳaqka, teriloɳu yərlərmu az bolidu. Adəmlər pəḳət mal bekix bilən xuoɳullinip, teriloɳu yərlər yawayi ḥaywnatlar, ḥərə ḳatarliklaroɳa taxlinip ḳalidu *(21-23-ayətlərni kerüng)*. Immanuel kəmbəoɳəl xaraitlarda tuoɳulidu ḥəm bəlkim qong boloɳuqə xu oɳerigil yeməklikini janggaldin terip yəydu, deməkqi.
7:16 «Qünki bu yax bala yahxilikni tallap, yamanlikni rət ḳilixni bilgüqə...» — muxu ayəttiki «bu yax bala» ikki bislik səz bolup, bəlkim Immanuelning əzi ḥəm Yəxayaning ooɳli «Xear-Jaxub»nimu kərsitixi mumkin. Demək, «Xear-Jaxub» qong boloɳuqə, Suriyə ḥəm Israil *(ximaliy padixaḥlik)* taxlanduk bolup turidu. Bexarəttin üq yildin keyin Suriyə zemini wə on üq yildin keyin Israil zemini Asuriyə padixaḥi təripidin besiwelinidu. Uning tajawuzqiliḳi Yəḥudaning zeminioɳiqə yetip berip, uni bulap-talaydu, birak uni igiliyəlməydu. Keyinki bablarni, bolupmu 36-37-babni kərüng. «Immanuel» degən balining tuoɳuluxi ḥəḳḳidiki bexarət Aḥazoɳa əməs, «Dawut jəmətigə» qüxidu, deyilidu. Ḳarioɳanda, «Immanuel» Dawutning jəməti iqidiki bir «pak ḳiz»din tuoɳulidu. Muxu balining kim ikənlikini bilix üqün, Injildiki «Matta» 1-, 2-babni, «Luka» 1-, 2-babni kərüng.
7:19 «Ularning ḥəmmisi kelip ḥərbir hilwət jiloɳilaroɳa, ...ḥəmmə yaylakларoɳa oɳuzzidə ḳonuxidu» — demək, adəmlər yoxurunmakqi boloɳan ḥərbir jay bihətər bolmaydu, düxmən təripidin ixoɳal ḳilinidu.
–Muxu ayəttə ibraniy tilida aḥangdax səz ixlitilgən boloɳaqka, bir top ḥaxarətning «oɳung-oɳung» ḳilip awaz qikaroɳinioɳa oḥxitiloɳan.
7:20 «Muxu ustira ... putning tüklirini wə sakalnimu qüxürüp oɳirdaydu» — «putning tükliri» muxu yərdə pütün bədəndiki tüklərni kərsitidioɳan səz bolup, səl silikлaxturup ipadiligən. Demək, Asuriyə padixaḥi Israillarning ḥəmmisini bulap ketidu, ularni bəlkim yalingaq ḳalduridu.
7:22 «...u serik may yəydu; dərwəkə, zeminda ḳaloɳanlarning ḥəmmisi serik may wə bal yəydu» — demək, adəmlər xunqə az, teriloɳu yər yok deyərlik, ziraətlərning ornida yawa ot-qəp kəp boloɳaqka, ozukluk asasən pəḳət süt ḥəm bal bolidu.
7:23 Law. 26:22
7:24 «Axu yərgə adəmlər pəḳət okya kətürüp kelidu...» — demək, bundak üzümzar yawayi ḥaywanlar turidioɳan jayoɳa aylinidu. Xunga adəmlər u yərgə baridioɳan bolsa, əzini ḳooɳdax yaki ow ḳilix üqün ḳorallarni kətürgən ḥalattila baridu.

Asuriyəning tajawuz kilixi tooɣrisidiki yənə bir bexarət

8 [1] Pərwərdigar manga: —
«Qong bir tahtayni kolungoɣa elip, enik ḥərplər bilən: — «Mahar-Xalal-Hax-Baz» dəp
yazoɣin» — dedi.
[2] Mən xundak kilip əzümgə «ixənqlik guwaḥqilar» süpitidə muxuni hatiriləxkə kaḥin boloɣan
Uriya wə Yərəbəkiyaning ooɣli Zəkəriyani qakiriwaldim. [3] Andin mən ayal pəyoɣəmbər bilən
billə yattim. Xundak kilip u ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣdi. Xuning bilən Pərwərdigar manga:
— «Uning ismini «Mahar-Xalal-Hax-Baz» dəp atioɣin; [4] günki bala «Dada, apa» dəp qakirixni
bilgüqə, Dəməxk baylikliri wə Samariyədiki olja Asuriyə padixaḥi təripidin bulap elip ketilidu»
— dedi.
[5] Pərwərdigar yənə manga səz kilip mundak dedi: —
[6] «Muxu həlk Xiloaḥ əstingidiki lərzan ekiwatkan sularni rət kilip,
Ularning ornida Rəzin wə Rəmaliyaning ooɣlidin hursən boloɣaqka,
[7] Xunga mana, Rəb ularning üstigə dolkunlap akidioɣan, əlwək Əfrat dəryasining sulirini, —
Yəni Asuriyəning padixaḥini toluk ḥaywə-xəḥriti bilən elip kelidu;
U dəryadək barlik erik-əstəngliridin texip ketidu,
Ḥəmmə kiroɣaklirini bəsüp taxlaydu;
[8] U taki Yəḥudaoɣiqə xiddət bilən texip, ḥətta boynioɣiqə kelidu;
U kanatlirini yayoɣanda pütkül zeminingoɣa sayə bolup qüxidu, i Immanuel!

[9] — Oɣləzəpliniweringlar, i əllər, birak sundurulisilər!
Jaḥanning barlik qət jayliri kulak selinglar!
Jəng üqün belinglarni baoɣlaweringlar, sundurulisilər!
Jəng üqün belinglarni baoɣlaweringlar, sundurulisilər!
[10] Pilaninglarni tüzüweringlar, u bikaroɣa ketidu;
Məsliḥətinglarni kiliweringlar, umu akmaydu;
Səwəbi — Immanuel!».

8:1 «Mahar-Xalal-Hax-Baz» — «Oljioɣa aldira! Owoɣa qapsan bol!» degən mənidə. Səzlərning mənisini qüxinix üqün, 3-ḥəm 4-ayətni kərüng.

8:2 «kaḥin boloɣan Uriya» — «kaḥin» degən, mukəddəs ibadəthanida pukralar üqün məhsus kurbanlikni kəydürgüqi kixi. **«kaḥin boloɣan Uriya wə Yərəbəkiyaning ooɣli Zakəriya»** — əməliyəttə bolsa, Uriya degən kixi Yəxaya pəyoɣəmbərgə karxi bolup qikixi mumkin *(«2Pad.» 16:10-16ni kərüng)*. Xundak boloɣanlikі üqün ular tehimu «ixənqlik guwaḥlik» süpitidə boluxi kerək idi.

8:3 «.. Mən ayal pəyoɣəmbər bilən billə yattim» — «ayal pəyoɣəmbər» Yəxayaning ayalini kərsitidu. Birak nemixka «ayal pəyoɣəmbər» dəp atilidu? Yaki u əzi pəyoɣəmbər boldi wə yaki uning muxu ooɣlini tuoɣkanlikining əzi Hudaning səzining əməlgə axuruluxi boldi.

8:8 «...U kanatlirini yayoɣanda pütkül zeminingoɣa sayə bolup qüxidu, i Immanuel!» — 6-8-ayət tooɣruluk qüxənqimiz mundak: Yəḥudadikilər Asuriyə imperiyəsidin korkkili turdi. «Xiloaḥ» bolsa, Yerusalemdin ətidioɣan lərzan süpsüzük bir əstəng idi. Huda bu əstəngni əzining hatirjəmliki, Israiloɣa bərməkqi boloɣan aman-tinqlikioɣa ohxitidu. Əfrat dəryasi bolsa, Asuriyə imperiyəsidiki qong dəryadur. Xiloaḥ əstingining sirtki kərünüxi ḥaywətlik əməs, əlwəttə, birak muxu lərzan akidioɣan əstəng Hudaning ḥimayisini bildüridu. Insanlarning maḥiyiti bolsa ḥaywətlik nərsigə ümid baoɣlaxka mayildur; Yəḥuda həlki bolsa ixənqini Hudaning ḥimayisigə baoɣloɣan əməs, bəlki ular: «Suriyə bilən *(ximaliy)* Israilning ittipakini Asuriyə imperiyəsigə bir tosaloɣu» dəp hatirjəm wə huxal idi. Huda ularning iman-ixənqini hata koyoɣanlikini ularoɣa kərsitix üqün, Asuriyə padixaḥi silərgə «Boynunglaroɣa yətküqə» tajawuz kilidu, dəydu.
–«boyunoɣa yətküqə» — Asuriyə padixaḥi kəlgəndə, Yəḥudaning ḥəmmə yərlirini ixoɣal kilip, 46 xəḥərni koloioɣa aldi; pəkət paytəhti Yerusalem xəḥirini igiliyəlməy, uni muḥasirigə aldi. Ahirda u Hudaning biwasitə jazasioɣa uqrap Asuriyəgə kaytti *(36-37 babni kərüng)*.
–10-ayət boyiqə, Israilning zemini bolsa «Immanuel»ning zeminidur; demək, «Immanuel» Israilning Padixaḥi, Hojayinidur.

8:9 «Oɣləzəpliniweringlar, i əllər...!» — yənə birhil tərjimisi: — «Jəm bolup ḥujum kilinglar, i əllər...!».
–Muxu ayətkə karioɣanda, bexarət muxu yərdə pəkət Asuriyəning ḥujumini əməs, bəlki ahirki zamanda jimi həlk-millətning Israiloɣa kilidioɣan ḥujumini kərsitidu.

8:10 «Məsliḥətinglarni kiliweringlar» — ibraniy tilida «bir səz kilixinglar». **«Səwəbi — Immanuel!»** — okurmənlərning esidə boluxi kerəkki, «Immanuel» pak kizdin tuoɣuloɣan *(7-babtiki)* bexarətlik bala, ismi «Huda biz bilən billə» degən mənidə.

Hudaning Yəxayaoŋa yolyoruk berixi

[11] Qünki Pərwərdigar küqlük kolini manga təgküzüp,
Mening bu həlkning yolida mangmasliqimoŋa yolyoruk berip, mundak səz kildi: —
[12] «Muxu kixilər kəp ixlarda «suyikəst bar» desə, silər bolsanglar «suyikəst bar» dəp yürmənglar;
Ularning korkkinidin silər korkmanglar,
Yaki həq wəhimigə qüxmənglar;
[13] Pəkət samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarnila həmmidin üstün dəp bilinglar;
U silərning Korkidioŋininglar bolsun,
Silərning wəhimənglar bolsun!
[14] U bir mukəddəs panahgah bolidu,
Həmdə Israildiki ikki jəmət üqün putlikaxang tax, adəmni yikitidioŋan koram tax,
Yerusalemdikilər üqünmu kiltak wə tapantuzak bolidu;
[15] Ulardin kəplər Uningoŋa putlixip, yikilip, yanjilip, kiltakka qüxüp, əsirgə elinidu».

Yəxayaning əzigə əgəxkənlərgə gəp kilixi

[16] — «Bu guwahnamini yəgəp, Təwrat kanunini mening muhlislirim arisida peqətləp koyoŋin.
[17] Mən bolsam, yüzini Yakup jəmətidin yoxuruwatkan Pərwərdigarni kütimən;
Wə mən Uni təlmürüp sakləymən.
[18] Karanglar, manga wə Pərwərdigar manga bərgən balilaroŋa,
Biz Zion teoŋini Əz makani kiloŋan samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar Israilda namayan kiloŋan bexarət wə karamətlərning süpitidurmiz».
[19] — Baxkilar silərgə: — «Biz wiqir-wiqir, gudung-gudung kilidioŋan «ərwahlarni qakiroŋuqi»lar wə dahanlardin yol sorayli» — desə, silər jawab berip: — «Bir həlkning əz Hudasini izdəp yol sorixi kerək əməsmu? Tiriklərning ölüklərdin yol sorixi tooŋrimu?!» — dənglar.
[20] — Təwrat kanuni wə guwahnamə asas kilinsun! Muxularni asas kilip səz kilmisa, ularoŋa tang nuri qüxməydu! [21] Əksiqə, ular kisiloŋan, aq halda zeminni kezip yürixidu; aq kaloŋan qaoŋda, ular oŋəzəplinip asmanoŋa karap, padixahini həm Hudasini karoŋap tillaydu; [22] ular yərgə karisa, mana, japa-muxəkkət, karangoŋu-zulmət, həsrət-nadamət wə parakəndiqilik turidu;

8:12 «Muxu kixilər kəp ixlarda «suyikəst bar» desə...» — muxu yərdə «suyikəst»ning mənisi *(bizning kariximizqə)*: — Həlk harhil pitnə-ioŋwalaroŋa kulak selip: «Ətirapimizdiki baxka dələtlər yaki əz iqimizdiki hainlar suyikəst kiliwatidu» dəp korkup yürətti; muxu gəplərgə Yəxaya wə uningoŋa əgəxkən ihlasmən Yəhudiylar həq kulak salmasliki kerək idi.
8:13 «Pəkət... Pərwərdigarnila həmmidin üstün dəp bilinglar» — yaki «pəkət... Pərwərdigarnila mukəddəs dəp bilinglar».
8:14 «U bir mukəddəs panahgah bolidu» — muxu ayəttiki «U» bəlkim «Immanuel»ni, xundakla uning kandak ikənlikini kərsitidu. U «mukəddəs panahgah» yaki «mukəddəs ibadətgah»oŋa ohxax, insanlarning Hudaoŋa yekinlixix yolini təminləp beridu. **«adəmni yikitidioŋan koram tax»** — bu ibarining yənə bir mənisi «*(adəmlər)* yaman kəridioŋan koram tax».
8:14 Yəx. 28:16; Luka 2:34; Rim. 9:33; 1Pet. 2:7
8:15 Mat. 21:44; Luka 20:18
8:16 «Bu guwahnamini yəgəp... koyoŋin» — Huda muxu yərdə Yəxaya arkilik əzigə əgəxkən muhlislirioŋa yolyoruk beridu. Yəxaya yazoŋan həm səzligən guwahliklarni, Musaoŋa berilgən kanun wə baxka pəyoŋəmbərlərgə berilgən Təwrattiki kisimlarni billə koxup, bihətər saklap koyux kerək, degən mənidə. Xundak kiloŋanda, birinqidin, hərkandak kalaymikan wəziyətlər astida, ular muxu kitablar arkilik nemə kilix kerəklikini obdan bilələydu.
–Ikkinqidin, ular Yəxaya pəyoŋəmbərgə berilgən bexarətlərni peqətligən bolsa, u dunyadin kətkəndin keyin, guwahliklar aldin'ala eytkan nuroŋun ixlar yüz bərgəndə, Israil həlki muxu guwahliklar *(bexarətlər)*ni top-tooŋra ikən, dəp bilidu, xuningdək bularda heqkandak oydurmilik yok, Yəxaya həkikiy pəyoŋəmbər ikən, dəpmu etirap kilidu.
8:17 «...yüzini Israil jəmətidin yoxuridioŋan Pərwərdigar» — Huda Əz həlki boloŋan Israiloŋa, gunahliri tüpəylidin, heq məjizini kərsətməy, ularni düxmənliridin koodimaydu. Halbuki, Yəxaya wə uning gepigə kirgən Hudaning məmin bəndiliri ümidsizlənməy, Yəxayaoŋa ohxax «Pərwərdigaroŋa təlmürüp Uni saklimakta» idi.
8:18 «Karanglar, manga wə Pərwərdigar manga bərgən balilaroŋa, biz ... namayan kiloŋan bexarət wə karamətlərning süpitidurmiz» — muxu səzlərni kiloŋuqi bolsa Yəxaya pəyoŋəmbərning əzi; birak «Immanuel»mu u arkilik bexarətlik səz kiliwatidu *(«Ibr.» 2:13ni kərüng)*.
8:18 Ibr. 2:13
8:19 Kan. 18:11
8:20 Yəx. 8:16

Ular ⱪap-ⱪarangoⱷuluⱪⱪa ⱨəydiwetilidu.

Ⱨəmmə məsilini ⱨəl ⱪiloⱷuqi bir balining tuoⱷuluxi — hux həwər

9 [1] Biraⱪ, ⱨəsrət-nadamətkə ⱪaloⱷanlaroⱷa zulmət boluwərməydu;
U ətkən zamanlarda Zəbulun zeminini wə Naftali zeminini har ⱪilduroⱷan;
Biraⱪ kəlgüsidə U muxu yərni, yəni «yat əllərning makani» Galiliyəgə, jümlidin «dengiz yoli» boyidiki jaylar wə Iordan dəryasining ⱪarxi ⱪiroⱷaⱪlirioⱷa xan-xəⱨrət kəltüridu;
[2] Ⱪarangoⱷuluⱪta mengip yürgən kixilər zor bir nurni kərdi;
Ɵlüm sayisining yurtida turoⱷuqilaroⱷa bolsa,
Dəl ularning üstigə nur parlidi.
[3] — Sən əlni awuttung,
Ularning xadliⱪini ziyadə ⱪilding;
Həlⱪlər ⱨosul waⱪtida xadlanoⱷandək,
Jəng oljisini üləxtürgən waⱪitta huxallⱪⱪa qəmgəndək,
Ular aldingda xadlinip ketidu.
[4] Qünki Midiyanning üstidin oⱷəlibə ⱪiloⱷan küngə ohxax,
Sən uningoⱷa selinoⱷan boyunturuⱪni,
Mürisigə qüxkən əpkəxni,
Ularni əzgüqining tayiⱪini sundurup taxliwətting.
[5] Qünki ləxkərlərning uruxta kiygən ⱨərbir ətükliri,
Ⱪanoⱷa miləngən ⱨərbir tonliri bolsa pəⱪətla ot üqün yeⱪiloⱷu bolidu.
[6] Qünki biz üqün bir bala tuoⱷuldi;
Bizgə bir ooⱷul ata ⱪilindi;
Ⱨəkümranliⱪ bolsa uning zimmisigə ⱪoyulidu;
Uning nami: — «Karamət Məsliⱨətqi, Ⱪudrətlik Təngri, Mənggülük Ata, aman-hatirjəmlik Igisi

---

8:22 «ular yərgə ⱪarisa, mana, japa-muxəⱪⱪət ... wə parakəndiqilik turidu» — Israillar asmandiki yardəmni rət ⱪiloⱷandin keyin, yər-yüzidin ⱨeq ümid bolmayla ⱪalmay, ⱨəmmisi zulmət bolidu.
8:22 Yəx. 5:30
9:1 «Ⱨəsrət-nadamətkə ⱪaloⱷan» — muxu ibarə, ibraniy tilida «ayalqə rod»tiki isim bolup, matəm tutuwatⱪan ayaloⱷa təsəlli bərgəndək Huda Naftalilar wə Zəbulunlaroⱷa təsəlli beridioⱷanliⱪini bildüridu. **««yat əllərning makani» Galiliyə»** — Asuriyə imperiyəsi tajawuz ⱪiloⱷandin keyin, Naftali, Zəbulun wə baxⱪa Israil ⱪəbililirining kəp ⱪisimliri əsirgə qüxüp elip ketildi. Bir ⱪisim kəmbəoⱷəl, namrat, ⱪabiliyətsiz kixilər ⱪalduruldi. Asuriyə padixaⱨi baxⱪa millət-həlⱪlərni elip kelip xu yərgə, bolupmu Galiliyəgə olturaⱪlaxturdi. Muxu kixilər ⱪepⱪaloⱷan namrat Israillar bilən arilixip yürüp, əz-ara assimiliyatsiyə ⱪilinoⱷaqⱪa, Galiliyə Yəhudiylar təripidin ««yat əllər» *(Yəⱨudiy əməslər)*ning makani Galiliyə» dəp kəmsitilip ataloⱷan.
–Bexarətkə asasən, nur dəl xu yərdə pəyda bolidu. Bexarətning əməlgə axuruluxi tooⱷrisidiki təpsilatlarni Injil «Mat.» 4:15-ayəttin kərüng. **«dengiz yoli»** — «Galiliyə dengizi»ning oⱷərbiy yərliri.
9:1 Mat. 4:15
9:2 «Ⱪarangoⱷuluⱪta mengip yürgən kixilər zor bir nurni kərdi... dəl ularning üstigə nur parlidi» — muxu ayətlərdiki «nur» xübⱨisizki, Məsiⱨ-ⱪutⱪuzoⱷuqidur *(6-7-ayətni kərüng)*. Biz muxu bexarətlərning əməlgə axⱪanliⱪini Injildin kərimiz. Məsiⱨ Əysa dəl 1-ayəttiki tət jayda uluq hizmitini, yəni hux həwərni tarⱪitix, məjizilərni yaritixni baxlidi. U hizmət ⱪiloⱷan üq yerim yil waⱪitning yerimidin kəprəkini bəlkim muxu jaylarda ətküzgən.
–Bu bexarəttiki peillarning ⱨəmmisi «ətkən zaman» xəklidə ipadiləngən. Bu xil xəkildiki bexarət «Yəxaya»da kəp uqraydu, u kəlgüsidiki ixlarning jəzmənlikini bildüridu.
9:2 Mat. 4:15,16; Əf. 5:14
9:3 «Sən əlni awuttung, ularning xadliⱪini ziyadə ⱪilding...» — muxu yərdə pəyoⱷəmbərlərning yazmiliridiki kəp baxⱪa bexarətlərgə ohxax, kəlgüsidiki, tehi yüz bərmigən ixlar ətüp boloⱷan ixlardək tiloⱷa elinidu.
9:4 «Midiyan üstidin oⱷəlibə ⱪiloⱷan kün» — təhminən 500 yil ilgiri Israil Midiyaniylarning asaritidin Hudaning karamətliri bilən ⱪutuloⱷan.
9:4 Ⱨak. 7:22; Yəx. 10:26
9:5 «Qünki ləxkərlərning uruxta kiygən ⱨərbir ətükliri... pəⱪətla ot üqün yeⱪiloⱷu bolidu» — Huda uloroⱷa xundaⱪ bərikətlərni beriduki, muxu oⱷəlibə boloⱷandin keyin *(ular əməs, bəlki Pərwərdigar ular üqün ⱪiloⱷan oⱷəlibə)* ular xu ləxkərlərning ⱪanoⱷa miləngən kiyim-keqəkliri kerək bolmaydu, ularni pəⱪət yeⱪiloⱷu üqün ixlətkili bolidu, dəp ⱪaraydu.

Xaḥzadə» dəp atilidu.
[7] U Dawutning təhtigə olturoɣanda wə padixaḥliḳioɣa ḥəkümranliḳ ḳiloɣanda,
Xu qaoɣdin baxlap ta əbədil'əbədgiqə,
Uni adalət ḥəm ḥəkḳaniylik bilən tikləydu, xundaḳla məzmut saḳlaydu,
Uningdin kelidioɣan ḥəkümranliḳ wə aman-hatirjəmlikning exixi pütməs-tügimәs bolidu.
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning otluḳ muḥəbbiti muxularni ada ḳilidu.

Pərwərdigarning Israiloɣa, yəni «ximaliy padixaḥliḳ»ḳa boloɣan oɣəzipi

[8] Rəb Yaḳup jəmətigə bir səz əwətti,
U pat arida Israiloɣa qüxidu,
[9] Barliḳ həlḳ, yəni Əfraim wə Samariyədikilər xu səzning tooɣriliḳini bilgən bolsimu,
Lekin kənglidə təkəbburlixip yooɣanliḳ ḳilip, ular: —
[10] — «Hixlar qüxüp kətti,
Biraḳ ularning ornioɣa yonuloɣan taxlar bilən ḳayta yasaymiz;
Erən dərəhliri kesilip boldi,
Biraḳ ularning ornida kedir dərəhlirini ixlitimiz» — deyixidu;
[11] Xunga Pərwərdigar Rəzinning küxəndilirini Israiloɣa ḳarxi küqləndürdi,
Yaḳupning düxmənlirini ḳozoɣidi.
[12] Xərḳtin Suriyəliklər, oɣərəbtə Filistiylər,
Ular aoɣzini ḥangdək eqip Israilni yutuwalidu.
Ixlar xundaḳ deyilgəndək bolsimu,
Uning oɣəzipi yənila yanmaydu,
Sozoɣan ḳoli yənila ḳayturulmay turidu.

9:6 «Biz üqün bir bala tuoɣuldi; bizgə bir ooɣul ata ḳilindi» — bu bexarət gərqə kəlgüsidiki ixlarni kərsətkən bolsimu, uningdiki peillarning ḥəmmisi «ətkən zaman» xəklidə ipadilәngən. Yuḳiriḳi 2-ayəttiki izaḥatni kerüng. **«aman-hatirjəmlik Igisi Xaḥzadə»** — yaki «aman-hatirjəmlik Bərgüqi Xaḥzadə».
9:6 Yəx. 11:2; 22:22; Luḳa 2:10,11; Yuḥ. 4:10
9:7 «U Dawutning təhtigə olturoɣanda wə padixaḥliḳioɣa ḥəkümranliḳ ḳiloɣanda... Uningdin kelidioɣan ḥəkümranliḳ wə aman-hatirjəmlikning exixi pütməs-tügimәs bolidu...» — muxu ikki ayət *(6-7-ayət)* yuḳiriḳi «Immanuel»ning kim ikənlikini tehimu eniḳ kərsitidu. U tooɣrisidiki həwərni təkrarlisaḳ: —
–*(a)* U Israil üqün Ḳutḳuzoɣuqidur. Bu babtiki 1-6-ayəttiki oɣəlibə wə bəht bu bala səwəbidin wujudḳa kelidu.
–*(ə)* U pak ḳizdin tuoɣulidu *(7-bab, 14-ayət)*.
–*(b)* U bəlkim kəmbəoɣəl wə düxmənning ḥəkümranliḳi astidiki əḥwalda tuoɣulidu *(7-bab, 15- wə 17-ayət)*.
–*(p)* U Dawutning jəmətidin bolup, Dawutning təhtigə olturidu. Huda Dawutḳa wədə bərgənki, uning bir əwladi Israiloɣa wə ahirida pütkül dunyaoɣa Padixaḥ bolidu. *(Zəbur, 18-küy, 22-küy, 72-küylərni kərüng)*
–*(t)* Bu balida Hudaning təbiiti bolidu *(6-ayət)*. U «Ḳudrətlik Təngri» dəp atilidu. Ibraniy tilida «karamət» degən süpət, pəḳət Huda wə Hudaning ḳiloɣanliri tooɣruluḳla ixlitilidu.
–*(j)* Bu bala ahirda pütün aləmgə aman-hatirjəmlikni yətküzidu. «Uningdin kelidioɣan ḥəkümranliḳ wə aman-hatirjəmlikning exixi pütməs-tügimәs bolidu».
–Bulardin sirt muxu ayətlərdə nuroɣun sawaḳ-həwərlər bar, muxu yərdə səḥipə qəklik boloɣanliḳi üqün ḥazirqə tohtalmaymiz.
–Bu balining kim ikənliki pəḳət Injildiki bayanlardila eniḳ kərsitilidu. U pak ḳiz Məryəmdin tuoɣuloɣan Məsiḥ Əysaning dəl əzi bolup, uning baxḳa biri boluxining kət'iy mumkinqiliki yoḳtur.
9:7 2Pad. 19:31; Yəx. 37:32
9:8 «Rəb ... bir səz əwətti, ... Israiloɣa qüxidu» — «Israil» muxu ayətlərdə *(8-21də)* ximaliy padixaḥliḳni kərsitidu. «Qüxidu» degən səz muxu yərdə Hudaning bir jazasining kəlgənlikini kərsətsə kerək.
9:10 «Hixlar qüxüp kətti, biraḳ ularning ornioɣa yonuloɣan taxlar bilən ḳayta yasaymiz...» — demək, «Pərwərdigarning tərbiyə jazasi boloɣan ziyanni tartḳan bolsaḳmu, biz yənila uning tərbiyə jazasioɣa pisənt ḳilmay, əz küqimizgə tayinip tehimu yahxi turmuxni bərpa ḳilimiz» *(taxlar hixlardin, kedir dərəhliri erən dərəhliridin yahxi, əlwəttə)*. Yəroboam II padixaḥ boloɣan waḳtida, Huda *(ximaliy)* Israilda qong bir yər təwrəxni pəyda ḳiloɣan; «Hixlar qüxüp kətti,... erən dərəhliri kesilip boldi,...» degən sezlər bəlkim xu yər təwrəx bilən munasiwətlik.
9:11 «Pərwərdigar Rəzinning küxəndilirini Israiloɣa ḳarxi küqləndürdi...» — 7-babtiki məzmunoɣa ḳarioɣanda, Suriyəning padixaḥi Rəzin Israil bilən ittipaḳdax idi. Muxu səzgə ḳarioɣanda uning Israil bilən ittipaḳi keyin məwjut bolup turalmaydu. Baxḳilarning Israiloɣa ḳarxi qiḳixi bilən umu Israiloɣa ḳarxi ḳozoɣilidu.
9:12 Yəx. 5:25; 10:4

[13] Birak həlk əzlirini Uroɳuqining yenioɳa tehi yenip kəlmidi,
Ular samawi ķoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigarni izdiməywatidu.
[14] Xunga Pərwərdigar bir kün iqidə Israilning bexi wə ķuyruķini,
Palma xehi wə ķomuxini kesip taxlaydu;
[15] Moysipit wə məḥtərəmlər bolsa baxtur;
Yaloɳanqilik əgitidioɳan pəyoɳəmbər — ķuyruķtur.
[16] Qünki muxu həlkning yetəkqiliri ularni azduridu,
Yetəkləngüqilər bolsa yutuwelinip yoķilidu.
[17] Xunga Rəb ularning yigitliridin hursənlik tapmaydu,
Yetim-yesirliri wə tul hotunlirioɳa rəḥim ķilmaydu;
Qünki ḥərbiri iplas wə rəzillik ķiloɳuqi,
Ḥəmmə eoɳizdin qikķini pasikliktur.
Ḥəmmisi xundak bolsimu,
Uning oɳəzipi yənila yanmaydu,
Sozoɳan ķoli yənila ķayturulmay turidu.
[18] Qünki rəzillik ottək kəyidu,
U jioɳan wə tikənlərni yutuwalidu;
U ormanning barakşan jayliri arisida tutixidu,
Ular is-tütəklik tüwrük bolup purķirap yuķirioɳa ərləydu;
[19] Samawi ķoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigarning dəroɳəzipi bilən zemin kəydürüp taxlinidu,
Həlk bolsa otning yeķiloɳusi bolidu, halas;
Ḥeqkim əz ķerindixini ayap rəḥim ķilmaydu.
[20] Birsi ong tərəptə gəx kesip yəp, toymaydu,
Sol tərəptin yalmap yəpmu, ķanaətlənməydu;
Ḥərkim əz bilikini yəydu;
[21] Mənassəḥ Əfraimni, Əfraim bolsa mənassəḥni yəydu;
Uning üstigə ikkisimu Yəḥudaoɳa ķarxi turidu.
Ḥəmmisi xundak bolsimu,
Uning oɳəzipi yənila yanmaydu,
Sozoɳan ķoli yənila ķayturulmay turidu.

Pərwərdigarning Yəḥudaoɳa boloɳan oɳəzipi

10 [1] Ķəbiḥlik ķanunlirini tüzgüqilərgə,
Azablik pərman-ḥəkümlərni yazoɳuqilaroɳa way!
[2] Tul hotunlarni oljimiz ķilayli,
Yetim-yesirlarni bulap-talayli dəp,
Ular miskinlərgə adalətni bərməy,
Həlķimdiki ajiz-beqarilərdin ḥoķukni bulap ketidu.
[3] Ḥesab alidioɳan künidə,

9:17 Yəx. 10:6
9:18 Yəx. 5:24; 24:6
9:19 «...ḥeqkim əz ķerindixini ayap rəḥim ķilmaydu» — Yəroboam *(II)* Israiloɳa padixaḥ boloɳandin keyinki 28 yil iqidə, kəp kixilər təhtni talixip uruxti. jəmiy 6 Padixaḥ təhtkə olturoɳan, iqki urux-jedəllər kəp boloɳanidi.
9:21 «mənassəḥ Əfraimni, Əfraim bolsa mənassəḥni yəydu...» —Əfraim wə Manassəḥ bolsa Israil padixaḥlikidiki ikki əng qong ķabilə. Yuķiriķi izaḥatta kərsitilginidək ularning arisida urux-jedəllər kəp idi. Undak ixlar Yəxaya deginidək, «əz bilikini əzi yəydioɳan» ixtur.

Yəni yiraqtin kəlgən tuyuqsiz balayi'apət künidə,
Nemə qilisilər?
Kimdin baxpanahlıq izdəp yürisilər?
Baylıq-xəhritinglarni nəgə amanət qoyisilər?
[4] Ularoŋa əsirlər arisida zongziyip olturuxtin,
Yaki eltürülgənlər arisida yiqilixtin baxqa heqnemə qalmidi!
Həmmisi xundaq bolsimu,
Uning oŋəzipi yənila yanmaydu,
Sozoŋan qoli yənila qayturulmay turidu.

Pərwərdigarning Asuriyə padixahi Sənnaheribqa qarita bir səzi

[5] Qolioŋa oŋəzipimning toqmiqi tutquzuloŋan,
Əzümning dərəŋəzipimning tayiqi boloŋan Asuriyəlikkə way!
[6] Mən uni hudasiz bir «yat əl»gə,
Dərəŋəzipim qaritiloŋan həlqimgə zərbə berixkə əwətimən;
Uningoŋa olja tutuwelixqa,
Oŋəniymətni bulaxqa,
Həlqimni koqilardiki lay-patqaqlarni dəssigəndək dəssəxkə buyruymən.
[7] Biraq Asuriyəlikning kəzdə tutqini muxu əməs,
U xundaq heq oylioŋan əməs.
Uning oylioŋini wəyran qilix,
Kəp dələtlərni yoqitixtin ibarəttur.
[8] U: — «Mening sərdarlirimningmu həmmisi padixahlaroŋa barawər əməsmu?
[9] Kalno xəhiri Karkemix xəhirigə,
Hamat xəhiri Arpad xəhirigə,
Samariyə xəhiri Dəməxq xəhirigə ohxax əməsmu?
[10] Məbudliri Samariyəning wə Yerusalemningkidin uluoŋ boloŋini bilən,
Mening qolum muxu məbudqa təwə boloŋan padixahliqlaroŋa igə boluxqa yətküdək tursa,
[11] Samariyə wə uning məbudlirini qandaq qiloŋan bolsam, Yerusalem wə uning məbudlirini ohxaxla xundaq qilmamdimən?» — dəydu.
[12] Biraq Rəb Zion teoŋi wə Yerusalemda pütkül jaza ixini pütküzüp boloŋandin keyin, U: — «Mən Asuriyə padixahining kənglidiki baxbaxtaqlıkning aqiwitini uningoŋa qüxürimən,

---

10:3 «Hesab alidioŋan küni» — səzmusəz tərjimə qilinsa, «Huda yoqlap kelidioŋan küni» degənlik bolidu.
10:5 «Qolioŋa oŋəzipimning toqmiqi tutquzuloŋan,...» — ibraniy tilida «*(Ularning)* qolidiki toqmaq Mening oŋəzipim boloŋan,...».
10:5 Yəx. 36:1; Yər. 25:9; Əz. 21:14
10:6 «Uningoŋa olja tutuwelixqa, oŋəniymətni bulaxqa ...buyruymən» — Yəxayaning ikkinqi ooŋlining ismi *(Maher-Xalal-Hax-Baz)*ning mənisini muxu ayətttin qüxiniwaloŋili bolidu: «Oljioŋa aldira! Oŋəniymətkə qapsan bol!». Bu səzlər yənə 2-ayəttə tepilidu; Huda Yəhudadikilərning gunahlirini Asuriyə padixahi Sənnaherib arqilik ularning bexioŋa qüxüridu.
10:7 «Biraq Asuriyəlikning kəzdə tutqini muxu əməs, u xundaq heq oylioŋan əməs...» — demək, Hudaning məqsiti Asuriyə padixahi arqilik Israil wə Yəhudani jazalax idi. Biraq Asuriyə padixahi muxu ixtin heq həwərsiz bolup, pəqət əz xəhsiy mənpəət-hoquqlirini, baylıq-xəhritini axurux koyida idi. Muxu ayət bizgə, Həmmigə Qadir Hətta rəhimsiz wə hudasiz xəhslər, əllər wə imperiyələr arqilıqmu Əz məqsət-muddialirini əməlgə axuridu, dəp egitidu.
10:8 «Mening sərdarlirimningmu həmmisi padixahlaroŋa barawər əməsmu?» — baxqa birhil tərjimisi: «Mening sərdarlirimningmu həmmisi awwal padixahlar boloŋan əməsmu?»
10:9 «Kalno xəhiri Karkemix xəhirigə, Hamat xəhiri Arpad xəhirigə, Samariyə xəhiri Dəməxq xəhirigə ohxax əməsmu?» — demək, mən Kalno, Hamat wə Dəməxqni asanla qoloŋa kəltürdüm. Buningdin baxqa xəhərlərnimu xuningoŋa ohxaxla asanla boysundurimən. Hərbir jüp xəhərning ikkinqisi birinqisining jənub təripidə bolup, uni Asuriyəning padixahi keyinrək qolioŋa aloŋan.
–Kalno — miladiyədin ilgiriki 738-yili; Karxemix 717-yili;
–Hamat 738-yili; Arpad 740-yili;
–Samariyə 721-720-yili; Dəməxq 732-yili elinoŋan.

Uning kəzliridiki kibirlik nəzərlirini jazalaymən» dəydu.
13 Qünki u: — «Bu ixlarni əz qolumning küqi bilən,
Əz danaliqim bilən mən qiloqanmən;
Qünki mən əqilliqturmən;
Mən əllərning pasillirini yoqattim,
Ularning həzinilirini buliwaldim,
Təhtkə olturoqanlarni batur kəbi qüxürüp taxlidimmən;
14 Mən qolumni bir qux uwisioqa uzatqandək əllərning baylirioqa uzattim,
Birsi taxliwetilgən tuhumlarni tərgəndək mən pütkül dunyani yioqanmən;
Ulardin ḥeqbirimu qanatlirini palaqlatmidi,
Tumxuqini aqmidi,
Yaki quk-quk qilip awaz qiqarmidi» — dəydu.
15 Palta əzini ixlətküqisigə lap atsa bolamdu?
Ḥərə ḥəridigüqigə poqilik qilsa bolamdu?
Xundaq ix ikən, huddi tayaq əzini kətürgüqisini oynitalisa bolidioqandək,
Huddi ḥasa yaoqaq əməs boloquqini kətürgəndək bolatti əməsmu?!
16 Xunga samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Rəb Pərwərdigar xu Asuriyəlkning palwanliri arisioqa oruqlitix kesilini əwətidu,
Uning xan-xəripining astida lawuldap yalqunlaydioqan bir otni yaqidu.
17 «Israilning Nuri»ning Əzi ot,
Uningdiki Muqəddəs Boloquqi yalqun bolidu,
U bir kün iqidə uning jioqanliri wə tikənlirini kəydürüp, yutuwalidu.
18 Ḥəm uning ormanzarlik wə baoŋ-etizlirining xan-xəripini, jan wə tenini kəydürüp kül qiliwetidu;
Ular bəəyni jüdəp ketiwatqan kesəl adəmdək bolup qalidu.
19 Buning bilən ormanzarliktiki dərəhlərning qep qaloqini xunqə az boliduki,
Kiqik bala ularni sanap hatiriliyələydu.

20 Xu küni xundaq boliduki, Israilning qaldi həlqi, yəni Yaqupning jəmətidin qeqip qaytqanlar əzlirini uroquqioqa ikkinqi tayanmaydu; bəlki ular ḥəqiqətən Pərwərdigar, yəni «Israildiki Muqəddəs Boloquqi»oqa tayinidu.
21 Bərḥaq, bir «qaldi» qaytip kelidu,
Yəni Yaqupning «qaldisi» qudrətlik Təngrining yenioqa qaytip kelidu.
22 I Israil, həlqing dengizdiki qumdək kəp boloqini bilən,
Pəqət bir qaldisi qaytidu;
Qünki ḥəqqaniylik bilən yürgüzülgən, bir ḥalakətning texip üstünglaroqa qüxüxi bekitilgəndur;
23 Qünki bir ḥalakətni — bekitilgən bir ḥalakətni samawi qoxunlarning Sərdari boloqan

10:15 «yaoqaq əməs boloquqi» — ḥasini ixlətkən adəmni kərsitidu.
10:16 «Asuriyəlkning palwanliri» — «palwan» ibraniy tilida «semiz» degən səz bilən ipadilinidu; «semizlaroqa oruqluq əwətimən». Bu bexarətning əməlgə eixini 36-, 37-babtin kərüng.
10:16 Yəx. 24:6
10:19 «ormanzarliktiki dərəhlər» — bəlkim Asuriyədiki dərəhlərnimu, adəmlərnimu kərsitidu.
10:20 «əzlirini uroquqi» — bu Asuriyəni yaki Asuriyə padixaḥi Sənnaheribni kərsitidu.
10:21 «Bərḥaq, bir qaldisi qaytip kelidu» — Yəxayaning birinqi ooqlining ismi *(Xear-Jaxub)*dur. «Qaytip kelix» — xübḥisizki, ḥəm towa qilix ḥəm əz yurt-wətinigə qaytixnimu bildüridu. Muxu ayətlər ḥəm Israildiki «ximaliy padixaḥliq»ni ḥəm ahirki zamandiki Israilnimu kərsitixi mumkin.
10:22 Yar. 22:17, 32:12; Yəx. 10:23, 28:22; Ḥox. 1:10; Rim. 9:25, 26, 27, 28; Yər. 10:24; 30:11; Yəx. 27:8; Yər. 4:27; 5:10, 18; 10:24; Pənd. 11:4; əz. 7:19; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Naḥ. 1:9

Pərwərdigar pütkül yər yüzidə əməlgə axuridu.
24 Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
« — I Zion teoɣida turoɣan həlḳim,
Asuriyədin ḳorḳma!
U seni tayaḳ bilən uridioɣan,
Wə Misirliḳlardək sanga ḳarap ḫasisini kətüridioɣan bolsimu,
25 Pəḳət azoɣinə waḳit ətüxi bilənla,
Silərgə ḳaratḳan muxu dəroɣəzipim tügəp,
Oɣəzipimni ularoɣa ḫalakət qüxsun dəp ḳaritimən.
26 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar bolsa, ularoɣa ḳamqa bilən ḫujum ḳozoɣaydu;
Ularning ḫali «Orəbning ḳoram texi»da boloɣan Midiyan ḳiroɣinqiliḳidək ḫalәttə bolidu;
U ḫasisini dengizoɣa ḳaritip,
Uni Misirliḳlarning üstigə kətürgəndək kətüridu;
27 Andin xu künidə xundaḳ boliduki,
Uning yüki mürəngdin,
Boyunturuḳi boynungdin elip taxlinidu;
Mayliring səwəbidin,
Boyunturuḳ sundurup yoḳitilidu.

Yəxayaning Asuriyəning jəng yürüxini aldin'ala eytip bayan ḳilixi

28 Mana, ular Ayatḳa yetip, Migrondin ətkən,
Mihmaxta yük-taḳlirini ḳoyup ḳoyidu;
29 Ular bosuoɣa-dawandin ətkən,
Gebada ḳonup ḳalidu;
Ramaḫ titrəp ketidu;
Saulning yurti Gibeaḫdikilər bolsa ḳeqip kətkən;
30 I Gallimning ḳizi, pəryadingni kətür!
Ḫəy Laix, anglap ḳoy!
I biqarə Anatot!
31 Madmənaḫ bolsa ḳaqti;
Gebimdikilər bədər ḳaqti;
32 Xu kün ətmigüqə ular Nob dəngidə tohtap ḳalidu;

10:23 «pütkül yər yüzidə» — yaki Pələstindiki *(Ḳanaandiki)* zeminni yaki pütkül yər yüzini kərsitidu.
10:23 Yəx. 28:22
10:24 «Wə Misirliḳlardək sanga ḳarap ḫasisini kətüridioɣan bolsimu,...» — ibraniy tilida «U ḫasisini Misirdiki təbiḳidə sanga ḳarap kətürgəndək bolsimu,...».
–«Misirliḳlardək... ḫasisini kətüridioɣan» — Israilning Misirda boloɣan tarihini kərsitixi mumkin.
–«Ḫasa kətürüx» — bəlkim jəng ḳilixni jakarlaxtur. Ḳədimki zamanda, Israillar Misirdin qiḳḳan waḳtida, Misirning padixaḫi Pirəwn ularni ḫalak ḳilmaḳqi bolup, ḳoxunini əwətip ḳoɣlioɣan. Biraḳ ularning ḫəmmisi ahirda əzi ḫalak boloɣan. Asuriyələr Misirliḳlaroɣa ohxaxla ḫalak bolidu, demək. «Mis.» 1-15-bablarni kərüng.
10:26 «Ularning ḫali «Orəbning ḳoram texi»da boloɣan Midiyan ḳiroɣinqiliḳidək ḫalәttə bolidu» — «Ḫak.» 7-babni kərüng. Midiyanlar Israiloɣa ḫujum ḳilip, Hudaning məjiziliri bilən məoɣlup boldi. Midiyanlarning sərdari Orəb ḳaqḳan bolsimu əltürüldi. Asuriyə padixaḫi Sənnaherib ḳaqḳini bilən əz yurtida əz ooɣulliri təripidin əltürüldi *(37-babni kərüng)*.
–«Uni Misirliḳlarning üstigə kətürgəndək kətüridu» — ibraniy tilida «U Misirdiki təbiḳidə ḫasisini kətüridu» *(4-ayəttiki ibarə ohxaxtur)*. Lekin «ḫasini kətürgüqi» muxu yərdə Pərwərdigar bolidu; U «uni *(ḫasisini)* Misirliḳlarning üstigə kətürgən»də, Misirliḳlar dengizda oɣərḳ bolup ḫalak boldi («Mis.» 14-babni kərüng.
10:26 Mis. 14
10:27 «mayliring səwəbidin» — Israil padixaḫliri «muḳəddəs may» bilən, yəni «məsiḫ ḳilinixi» bilən padixaḫ ḳilinoɣan. Muxu «may» Huda Israil padixaḫlirioɣa bərgən wədilirini bildürüxi mumkin.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Sening səmirəp kətkining üqün, boyunturuḳ sundurulup yoḳitilidu».

Axu yərdə u Zion kizining teoɣioɣa,
Yəni Yerusalemdiki dənggə karap muxtini oynitidu.

Asuriyə yokilidu, «Immanuel» tuoɣulidu

33 Mana, samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar qong xahlarni xiddət bilən kesiwetidu;
Xuning bilən egiz əskənlər kesip yikitilidu;
Hali üstünlər pəsləxtürülidu.
34 U təmür korallar bilən ormanlikning Baraksan yərlirini kesip kakaslik kiliwetidu;
Liwan bolsa uluoɣ birsi təripidin yikitilidu.

Dawami

11 1 Wə bir tal nota Yəssəning dərihining kətikidin ünüp qikidu;
Uning yiltizidin ünüp qikkan bir xah kəp mewə beridu.
2 Wə Pərwərdigarning Rohi,
Yəni danalikning wə yorutuxning Rohi,
Nəsihət wə küq-kudrətning Rohi,
Bilim wə Pərwərdigardin əyminixning Rohi uning üstigə qüxüp turidu;
3 Uning hursənliki bolsa Pərwərdigardin əyminix ibarət bolidu;
U kəzi bilən kərginigə asasən həküm qikarmaydu,
Yaki kuliki bilən angliɣiniɣa asasən kesim kilmaydu.
4 U namratlaroɣa həkkaniylik bilən həküm qikiridu,
Yər yüzidiki miskin-məminlər üqün adalət bilən kesim kilidu.
U jahanni aoɣzidiki zakon tayiki bilən uridu,
Rəzillərni ləwliridin qikkan nəpəsi bilən əltüridu.
5 Uning bəlweoɣi həkkaniylik,
Qatrakliki bolsa sadiklik bolidu.

10:32 «Xu kün ətmigüqə ular Nob dəngidə tohtap kalidu; axu yərdə u ... Yerusalemdiki dənggə karap muxtini oynitidu» — muxu 28-32-ayətlərdə, Yəxaya Asuriyə koxunining Yerusalemoɣa karitidioɣan yürüxini aldin ala bexarət berip bayan kilidu.
–Ayat bolsa Yerusalemdin 50 kilometr, Migron 22 kilometr, Mihmax 11 kilometr yirakta; Mihmax dawanidin ətüp, Gebaoɣa kelidu. Geba Yerusalemdin 10 kilometr, «Saulning yurti Gibeah» 5 kilometr, Gallim 4.5 kilometr, Laix 4 kilometr, Anatot 3 kilometr, Madmənah 1:5 kilometr, Gebim 800 metr, Nob teoɣi bolsa pakət Yerusalemdiki sepildin 200 metr yiraklikta.
–Koxun «Gebada konup kalidu» — əslidə Mihmaxta konuxka *(bihətər bolux üqün)* tooɣra kelətti, birak ular əzlirigə tolimu ixənq kilip bihudluk bilən aloɣa besip yürüx kilidu. Bu ixlarning həmmisi degəndikidək yüz bərdi.
10:34 «Liwan» — Liwandiki Kedar dərəhliri ottura xərk boyiqə əng egiz, həywətlik wə əng barakşan əsidu; muxu ayəttə «Liwan» Asuriyəning həywətlik küq-kudritini, xundakla ularning hakawurlikini kərsitidu. Baxka yərlərdə bolsa, u haman hakawur kixilərni bildüridu. **«Uluoɣ birsi təripidin»** — 37-bab, 36-ayətni kərüng.
11:1 «Bir tal nota Yəssəning dərihining kətikidin ünüp qikidu» — Yəssə bolsa Dawut padixahning atisi. Ibraniylar Kutkuzoɣuqi-Məsihning Dawutning əwladidin bolidioɣanlikini enik bilətti. Birak muxu yərdə Kutkuzoɣuqi-Məsih həm Dawutning əwladi həm «Yəssəning Yiltizi»mu *(11:10ni kərüng)* bayan kilinidu! Bu ix pakət Injildila qüxəndürülgən *(məsilən, «Luka» 20:41-44)*.
–Muxu ayətlərdə yənə, Məsih «Yəssəning dərihining kətikidin» qikidu, deyilidu. Xunga Məsih Dawut padixahning handanliki həywətlik məzgilidə əməs, bəlki miskin məzgilidə tuoɣulidu, degən bexarət berilidu.
11:1 Yəx. 4:2; Ros. 13:22,23
11:2 «Yorutux Rohi» — adəmgə qüxinix kabiliyitini ata kilidioɣan Rohtur.
11:2 Yəx. 9:5
11:5 «Uning bəlweoɣi həkkaniylik, qatrakliki bolsa sadiklik bolidu» — ibraniy tilida «uning bərəklirigə baoɣlanoɣuqi» deyilgən. Ibraniy tilida bərəklər adəmning qongkur oy-pikriliri wə wijdanini bildüridu.
–«Qatraklik» — adəmning qatrikioɣa yəgəp kiyilidioɣan iqki kiyim.
–«qatrakliki bolsa sadiklik bolidu» — demək, iq kiyimlər bədəngə qaplaxkinidək, həkkaniylik wə sadiklik uningdin heq ayrilmaydu, uningoɣa intayin yekin bolidu.

[6] Bərə bolsa ḳoza bilən billə turidu,
Yilpiz ooŋlaḳ bilən billə,
Mozay, arslan wə bordaḳ kala bilən billə yatidu;
Ularni yetiligüqi kiqik bir bala bolidu.
[7] Kala eyiḳ bilən billə ozuḳlinidu,
Ularning baliliri billə yetixidu,
Xir bolsa kalidək saman yəydu.
[8] Əmməydioŋan bala kobra yilanning təxükigə yeḳin oynaydu,
Əmqəktin ayriloŋan bala ḳolini zəhərlik yilanning owisioŋa tiḳidu;
[9] Mening muḳəddəs teoŋimning ḥəmmə yeridə ḥeq ziyankəxlik bolmaydu;
Ḥeq buzoŋunqiliḳ bolmaydu;
Qünki huddi sular dengizni ḳaplioŋandək,
Pütkül jaḥan Pərwərdigarni bilix-tonux bilən ḳaplinidu.

[10] Xu künidə «Yəssəning Yiltizi» ḥərḳaysi əl-millətlər üqün tuoŋ süpitidə kətürülüp turidu;
Barliḳ əllər Uni izdəp kelip yioŋilidu;
Wə U aramgaḥḳa talliоŋan jay xan-xərəpkə tolidu.
[11] Xu küni Rəb ikkinqi ḳetim Өz həlḳining saḳlanoŋan ḳaldisini ḳayturux üqün, yəni Asuriyə, Misir, Patros, Kux, Elam, Xinar, Hamat wə dengizdiki yiraḳ arallardin ḳayturux üqün Өz ḳolini yənə uzartidu.
[12] U əllərni qaḳirix üqün bir tuoŋ kətüridu; xundaḳ ḳilip U yər yüzining qət-qətliridin Israilning oŋeriblirini jəm ḳilip, Yəḥudadin tarḳilip kətkənlərni yioŋidu.
[13] Xuning bilən Əfraimoŋa boloŋan ḥəsəthorluḳ yoḳaydu,
Yəḥudani harlioŋanlarmu üzüp taxlinidu;
Əfraim Yəḥudaoŋa ḥəsət ḳilmaydu,
Yəḥuda bolsa Əfraimni horlimaydu.
[14] Biraḳ ular oŋərb tərəptə Filistiylərning mürisigə uqup qüxidu;
Ular birliktə xərḳtiki həlḳlərdin olja alidu;
Ular Edom wə Moab üstigə ḳollirini uzartidu;
Ammoniylarmu ularoŋa beḳinidu.
[15] Pərwərdigar Misirdiki dengizning «tili»ni yoḳ ḳilidu;
U küqlük pizoŋirin xamal bilən Əfrat dəryasining üstigə ḳolini beoŋirlitip uquridu,
Uni adəm ayioŋi ḳuruḳ ḥalda mengip ətküdək yəttə eriḳ ḳilip uridu;
[16] Xuning bilən Өz həlḳining ḳaldisi üqün,
Misirdin qiḳḳan künidə Israil üqün təyyarlioŋan yoloŋa ohxax,
Asuriyədə ḳaloŋanlar üqün axu yərdin kelidioŋan bir kətürülgən egiz yol bolidu.

11:6 Yəx. 65:25; Ḥox. 2:20
11:9 Yəx. 6:3; Wəḥ. 4:8; Qəl. 14:21, Zəb. 8:1, 9; Zəb.72:19; Ḥab. 2:14
11:10 Rim. 15:12
11:11 «Rəb ikkinqi ḳetim Өz həlḳining saḳlanoŋan ḳaldisini ḳayturux üqün...» — «ikkinqi ḳetim» — birinqi ḳetimḳi bolsa bəlkim Babilda *(miladiyədin ilgiriki 540-yili)* bolidu. Biraḳ Yəxaya muxu yərdə ahirḳi zamanlarda bolidioŋan bir «ḳaytix» tooŋrisida səzləydu. Bəzi alimlar «birinqi ḳetimḳi» ḳaytixmu dunyaning ḥərḳaysi jaylirida boluxi kerək, xunga Yəxaya ikki «qong ḳaytix» tooŋruluḳ bexarət ḳilidu, dəp ḳaraydu. **«Rəb ... ḳaldisini ... Asuriyə, Misir, Patros, Kux, Elam, Xinar, Hamat wə dengizdiki yiraḳ arallardin ḳayturux üqün Өz ḳolini yənə uzartidu»** — Asuriyə wə Misir axu dəwrdiki əng küqlük dələtlər idi; Patros wə Kux Misirning jənubiy təripidə *(ḥazirḳi Efiopiyə)*, Elam wə Xinar xərḳ təripidə *(Asuriyədin yiraḳ)*, Hamat Iraḳning ximal təripidə idi. Dengizdiki arallaroŋa Ottura Dengizning oŋərbi arḳilиḳ ətkili bolidu. Demək, məyli küqlük, məyli ajiz dələtlər bolsun, ahirḳi zamanda Huda Өz həlḳini ḥər tərəptin qaḳirip yioŋidu.
11:13 «Əfraim» — Əfraim Israilning «ximaliy padixaḥliḳi»oŋa, Yəḥuda «jənubiy padixaḥliḳi»oŋa wəkillik ḳilidu.
11:15 «Misirdiki dengizning «tili... Əfrat dəryasi...» — muxu yərlərning ḳəyərdə ikənlikini bilix üqün həritini kərüng.
11:16 Mis. 14:29

Israilning ahirqi zamandiki bir nahxisi

12 [1] — Wə xu küni sən: —
— I Pərwərdigar, mən Seni mədhiyiləymən;
Sən manga oŋəzəpləngining bilən,
Oŋəziping məndin yətkilip kətti,
Wə sən manga təsəlli bərding.
[2] Mana, Təngri mening nijatimdur;
Mən Uningoŋa tayinimən, qorqmaymən,
Yaḥ Pərwərdigar mening küqüm wə nahxamdur;
U yənə mening nijatim boldi, — dəysən.
[3] — Xadliq bilən silər nijatliq kuduqliridin su tartisilər.
[4] Xu künidə silər: —
«Pərwərdigaroŋa rəḥmət eytinglar,
Uning namini qakirip nida kilinglar;
Uning əməllirini həlklər arisida ayan kilinglar,
Uning namining zor abruy tapqanlikini jakarlanglar.
[5] Pərwərdigaroŋa küylər eytinglar,
Qünki U uluoŋ ixlarni kiloŋan;
Mana bu pütkül jaḥanoŋa ayan kilinsun!
[6] Ziondikilər, təntənə kilip jar selinglar;
Qünki aranglarda turoŋan Israildiki Mukəddəs Boloŋuqi büyüktur!» — dəysilər.

Babilning wəyran kilinixi

13 [1] Amozning ooŋli Yəxaya kərgən, xundakla uningoŋa yüklängən Babil tooŋrisidiki wəḥiy:
—
[2] Babil akseŋəklirining qowuklardin ətüp kirixi üqün,
Qakas taoŋ üstidə tuoŋ kətürünglar,
Ularni yukiri awazda qakiringlar,
Qolunglarni pulanglitip ixarət kilinglar.
[3] Mən bolsam, məhsus tallioŋanlirimoŋa buyruk qüxürgənmən,
Əz palwanlirimni, yəni təkəbburluktin yayrap kətkən adəmlirimni oŋəzipimni bəja kəltürüxkə qakirdim.
[4] Anglanglar, büyük bir ələning adəmliridək top-top adəmlərning taoŋlarda yangratkan kiyikas-sürənlirini,

---

12:2 «Yaḥ Pərwərdigar mening küqüm wə nahxamdur...» — Mukəddəs Kitabning muxu tərjimisidə biz Hudaning «Yaḥwəḥ» yaki «Jəhowaḥ» degən namini adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə kilduk. «Yaḥ» bolsa «Yaḥwəḥ» degən bu namining kiskartiloŋan xəklidur.
12:3 Yuḥ. 7:37,38
12:4 Yuḥ. 17:1,4,6,26
13:1 «yüklängən wəḥiy» — ibraniy tilida «massa» degən bir səz bilənla ipadilinidu. U «adəmni korkunqka salidioŋan wəḥiy» ḥəm «pəyoŋəmbərning zimmisigə yüklängən bir wəzipə» degən ikki mənini əz iqigə aloŋan boluxi mumkin.
–Muxu babtiki bexarətlər bəlkim «ahirki zamandiki Babil»ni kərsitixi mumkin. Birak 17-22-ayətlər kədimki dunyadiki Babilning Pars imperiyəsi təripidin wəyran kilinixida asasən əməlgə axuruloŋan.
13:2 «Kakas taoŋ üstidə tuoŋ kətürünglar...» — taoŋ kakas-kuruk bolsa, tuoŋ enik kərünidu. Tuoŋning əzi jənggə qakiridioŋan ixarəttur.
13:3 «məhsus tallioŋanlirim» — degən səz ibraniy tilida «mukəddəslirim» degən səz bilən ipadilinidu. «Mukəddəs» adəttə «pak, Hudaoŋa mənsup» degən mənidə. Birak muxu yərdə bəlkim «Huda Əzining məhsus məksiti üqün *(məyli əzliri bilsun, bilmisun)* ayrim kiloŋanlar» degən mənidə. Ayətning ikkinqi kismida ohxaxla, muxu dunyadiki təkəbbur adəmlərni Huda Əz məksitini bəja kəltürüx üqün, jümlidin ularning bir-birini yokitix, xundakla pütkül rəzil dunyani ḥalak kilixi üqün ixlitidioŋanlikini bildüridu *(11-ayətnimu kərüng)*.

Ḥəmmə əl-yurtlar wə padixaḥlikḷar jənggə yioŋilip dolkunlatkan kaynam-taxkinlikni!
Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar koxunlarni jənggə yioŋidu.
5 Ular, yəni Pərwərdigar wə Өz oŋəzipining koralliri,
Yirak yurttin, ḥətta asmanlarning kəridinmu pütkül jaḥanni ḥalak kilixkə kəlgən.
6 Pəryad qekip ḥuwlanglar!
Qünki Pərwərdigarning küni yekinlaxti;
U Ḥəmmigə kadirdin kelidioŋan ḥalakəttək kelidu.
7 Buningdin ḥərbir kol boxixip ketidu,
Ḥəmmə adəmning yüriki erip ketidu.
8 Ular wəḥimigə qüxidu;
Azab-okubət wə kayoŋu-ḥəsrət ularni kaplaydu,
Toloŋiki tutkan ayaldək ular toloŋinip ketidu,
Ular bir-birigə wəḥimə iqidə tikilip karixidu;
Yüzliri bolsa yalkundək kizirip ketidu.
9 Mana Pərwərdigarning küni kelidu,
Xu kün jimi yər-jaḥanni wəyran kilixkə,
Rəḥimsiz bolup, oŋəzəp wə kəḥr bilən toloŋandur;
U gunaḥkarlarni jaḥandin yokitidu.
10 Qünki asmandiki yultuzlar ḥəm yultuz türkümliri nurini bərməydu;
Kuyax bolsa qikipla karangoŋulixidu,
Aymu ḥeq yorumaydu.
11 Mən dunyani rəzilliki üqün,
Kəbiḥlərni gunaḥliri üqün jazalaymən;
Ḥakawurlarning təkəbburlukini tügəl yokitimən;
Zorawanlarning kibirlirini pəs kilimən.
12 Mən insanlarni sap altundin az kilimən,
Adəmni ḥətta Ofirdiki altundin az kilimən.
13 Xunga samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning oŋəzipidə,
Uning kayniokan kəḥrlik künidə,
Mən Huda asmanlarni təwritimən,
Yər bolsa өz ornidin yətkilidu;
14 Xunga owlanoŋan bir jərəndək,
Ḥeqkim yioŋmaydioŋan bir padidək,
Ḥərbirsi өz əl-jamaitini izdəp kətməkqi bolidu,
Ḥərbiri өz yurt-makanioŋa kaqmakqi bolidu;
15 Keqip tutuloŋanlarning ḥəmmisi sanjip ətürülidu;
Əsirgə qüxkənlərmu kiliqlinidu.
16 Ularning balilirimu kөz aldida parə-parə kilinidu;
Ularning өyliri bulang-talang kilinidu,
Ayallirimu ayaoŋ asti kilinidu.
17 Mana, Mən ularoŋa karxi turuxkə Medialikḷarni kozoŋaymən,

13:5 «yirak yurttin... kəlgən» — demək, Pələstindin yirak kəlgən. Muxu «dunyadiki əng ahirki urux», Pələstində wə Pələstin ətrapidiki taoŋlar üstidə yüz beridioŋanliki kərünidu.
–Huda koralliirini «asmanning kəridinmu» qakiridu — bu jənglərgə pərixtilərmu katnixidioŋan ohxaydu.
13:6 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13
13:8 «yüzliri... yalkundək kizirip ketidu» — bəlkim xərməndə boloŋanlikidin boloŋan.
13:10 Əz. 32:7; Yo. 2:31; 3:15; Mat. 24:29; Mar. 13:24; Luka 21:25
13:12 «Ofirdiki altun» — Ofir rayonidiki altun intayin az uqraydioŋan, süpətlik altun dəp karilatti.

Ular kümüxlərgə ḥeq ḳarimaydu,
Altundin bolsa ular zoḳ almaydu.
18 Ularning oḳyaliri yigitlərni ətmə-təxük ḳiliwetidu,
Ular baliyatḳuning mewisigə ḥeq rəḥim ḳilmaydu,
Kəzliri balilarni ḥeq ayimaydu.
19 Padixaḥliḳlarning gəḥiri,
Kaldiylərning pəhirlinidioʏan güzəlliki boloʏan Babil bolsa,
Hudaning Sodom wə Gomorra xəḥərlirini ərüwətkinigə ohxax bolidu.
20 U yərdə ḥeqkim ḥərgiz turmaydu,
Dəwrdin-dəwrgiqə u adəmzatsiz ḳalidu.
Ərəblər bolsa xu yərdə qedir tikməydu,
Malqilar padilirini xu yərdə yatḳuzmaydu.
21 Birak qəl-bayawandiki janiwarlar xu yərdə ḳonidu,
Ularning harab əylirigə ḥuwlaydioʏan məhluḳlar tolidu,
Ḥuwḳuxlar xu yərdə makanlixidu,
«Əqkə jin»lar səkrəp oynaḳlixidu.
22 Yawayi itlar ḳəl'ə-ḳoroʏanlarda,
Qilbərilər uning ḥəxəmətlik ordilirida ḥuwlixidu,
Bərḥək, uning waḳti toxuxḳa az ḳaldi,
Uning künliri uzunoʏa barmaydu.

Babilning yiḳilixi bilən Israil Hudaning rəḥimini kəridu. Babilning padixaḥining təḥtisaraoʏa qüxüxi

14 1 Qünki Pərwərdigar Yaḳupḳa rəḥimdillik kərsitidu,
Yənə Israilni tallaydu;
U ularni əz yurt-zeminida makanlaxturidu.
Xuning bilən yat adəmlər ular bilən birlixip,
Yaḳup jəmətigə ḳoxulidu. 2 Ḥərḳaysi əl-millətlər ularni elip əz yurtioʏa apiridu;
Israil jəməti bolsa Pərwərdigarning zeminida ularoʏa ḳul wə dedək süpitidə igidarqilik ḳilidu;
Ular əzlirini tutḳun ḳiloʏanlarni tutidu;
Əzlirini əzgənlərning üstidin idarə ḳilidu.
3 Wə xundak boliduki,
Pərwərdigar silərgə azabtin, sarasimidin wə əsir bolup məjburlanoʏan muxəkḳətlik ḳulluḳtin aramlik bərgən künidə,

---

13:17 «Mana, Mən ularoʏa ḳarxi turuxḳa Medialiḳlarni ḳozoʏaymən...» — bexarətning temisi Babilliḳlaroʏa yenip kelidu. Yuḳiriḳi ayətlər *(2-16)*, xübḥisizki, pəḳət Babilnila əməs, bəlki ahirḳi zamandiki «Pərwərdigarning küni»diki pütün dunyani kərsitidu.
–Medialiḳlar «...kümüxlər ... altunlar»oʏa ḳiziḳmaydu — demək, ularni ḥujum ḳilixtin tohtitix üqün pul berix kar ḳilmaydu.
13:18 «baliyatḳuning mewisi» — ḳorsaḳtiki tərəlmini yaki kiqik bowaḳni kərsitidu.
13:19 «Sodom wə Gomorra» — ḳədimki zamandiki ikki rəzil xəḥər. Huda ularni ot bilən wəyran ḳiloʏan. «Yar.» 19-babni kərüng.
13:19 Yar. 19:25; Yəx. 1:9; Yər. 49:18; 50:40
13:20 Yər. 50:39
13:21 «ḥuwlaydioʏan məhluḳlar» — yaki «ḥuwḳux-müxükyapilaḳlar». **«əqkə jinlar»** — muxu jinlar bəlkim əqkə xəklidə boluxi mumkin.
14:1 «Pərwərdigar Yaḳupḳa rəḥimdillik kərsitidu, Yənə Israilni tallaydu ...» — oḳurmənlər Təwrattiki «Yaritilix» degən ḳisimni oḳuoʏan bolsa esidə bar boliduki, Huda ḥəzriti Yaḳupning ismini «Israil»oʏa əzgərtkən. Yəhudiy həlḳi *(Israillar)* Yaḳupning əwladliridin ibarət. Xunga «Yəxaya» kitabida, «Yaḳup» yaki «Israil» adəttə Yəhudiylar, yəni Israil həlḳini kərsitidu. Əgər tekist ḥəzriti Yaḳup *(Israil)*ning əzini kərsətkən bolsa, izaḥat berimiz.
14:3 Ḳan. 28:48

[4] Silər Babil padixaḥi tooɣrisida mundaḳ maḳal-təmsilni eytisilər: —
«Ḳara, bu jazanihor ḳandaḳ ḥalak boldi,
Talan-taraj ḳilip altun toplioɣuqi ḳandaḳ yoḳaldi!
[5] Pərwərdigar rəzillərning ḥasisini,
Ḥakimlarning zakon tayiḳini,
[6] Yəni həlḳ-millətlərni aqqiḳi bilən üzlüksiz uroɣanni,
Əllərgə oɣəzəp ḳilip tizginsiz ziyankəxlik ḳiloɣanni sunduruwətti.
[7] Pütkül yər yüzi aram tepip tinqlinidu;
Ular nahxa eytip təntənə ḳilidu.
[8] Ḳarioɣaylar bolsa ḥalingdin xadlinidu,
Liwandiki kedirlarmu: — «Sən gərüngdə yatḳuzuloɣandin keyin,
Ḥeqbir kəsküqi bizni ḳorḳatmaydu!» — dəydu.
[9] Sən qüxüxüng bilən təḥtisaradikilər seni ḳarxi elixḳa sarasimə bolup ketidu;
Sən üqün ölüklərning roḥliri,
Jaḥandiki jimiki «əqkə jinlar» ḳozoɣilidu;
Əllərning ḥəmmə padixaḥliri təḥtliridin turoɣuzulidu;
[10] Ularning ḥəmmisi sanga ḳarap mundaḳ dəydu: —
«Sening ḥalingmu bizlərningkidək boxap kəttimu?
Bizgə ohxax bolup ḳaldingmusən?!»
[11] Sening xanu-həywiting qiltariliringning awazliri bilən billə təḥtisaraoɣa qüxürülüp tügidi;
Astingda qiwin ḳurti mizildap ketidu,
Üstüngni sazanglar ḳaplap ketidu.
[12] I Qolpan, Səḥər balisi,
Sən ḳandaḳ ḳilip asmandin yiḳilip qüxkənsən!
I tehi ətkəndila əllərni yərgə yiḳitḳuqi,
Sən yər yüzigə taxliwetilding!
[13] Sən əslidə kənglüngdə: — «Mən asmanlaroɣa qiḳimən,
Təhtimni Hudaning yultuzliridin üstün ḳilimən;
Mən jamaətning teoɣida,
Yəni ximal tərəplərdimu olturimən;
[14] Mən bulutlarning egiz jayliridin yuḳirioɣa ərləymən;
Ḥəmmidin Aliy bilən təng bolimən!» — deding.
[15] Ḥalbuki sən təḥtisaraoɣa,
Qongḳur ḥangning təglirigə qüxürüldung».
[16] Seni kərgənlər sanga yeḳindin sinqilap ḳarap: —

14:8 «ḳarioɣaylar» wə «kedirlar» — xübḥisizki, ḥərhil padixaḥlar yaki padixaḥliḳlarni kəristidu. Kedir dərihi bolsa yooɣan, intayin qiraylik dərəh bolup, uluoɣ padixaḥlarni yaki padixaḥliḳlarni bildüridu.
14:10 «Ularning ḥəmmisi əlüklərning roḥliri sanga ḳarap mundaḳ dəydu: — «Sening ḥalingmu bizlərningkidək boxap kəttimu?» — Hudaoɣa etiḳad ḳilmioɣan, təḥtisarada yatḳan əlüklərning roḥlirining əḥwali muxu yərdə ayan ḳilinidu. Ular bu aləmdikilərgə ḥeqḳandaḳ yardəm berəlməydu; qünki ularning ḥali alliḳaqan «boxap kətkən» bolidu.
14:12 «I Qolpan, Səḥər balisi, sən ḳandaḳ ḳilip asmandin yiḳilip qüxkənsən!» — muxu ayətlərdiki bexarətlərdə, kərüngən mənzirə Babil padixaḥidin dəjjal wə dəjjalning kəynidiki küq-yələnqüki boloɣan Xəytanoɣa yətkilidu. Dəjjal bəlkim kəlgüsidə Babilning padixaḥimu bolidu. Xəytanning əslidə qiraylik, küqlük, parlaḳ bir pərixtə, yənə «Qolpan» boloɣanliḳi kərünidu. Muxu ayətlərdimu yultuzlar wə pərixtilərning bir-biri bilən munasiwətlik boloɣanliḳi kərünidu. **«Sən yər yüzigə taxliwetilding!»** — ibraniy tilida «sən yər yüzigə kesiwetilding».
14:13 «jamaətning teoɣida»... «ximal tərəplərdə» — bəlkim pərixtilərning samawi jamaitini yaki Israilning jamaitini bildüridu — demək, Xəytan Hudaoɣa mənsup boloɣan jamaətning tegixlik ibaditini əzigə ḳaritiwelixḳa ḳiziḳidu.
14:13 Zəb. 48:2
14:14 «yultuzlar... bulutlar...» — 13- wə 14-ayəttiki «yultuzlar» wə «bulutlar» bəlkim pərixtilər, asmandiki samawi ḳoxunlarni kərsitidu.

«Jaḫanni zilziligə kəltürgən, padixaḫlikларni titrətkən adəm muxumidu?
17 Yər yüzini qəl-bayawan kilip,
Uningdiki xəḫərlərni oulatkan,
Tutkan əsirlərni əz yurtioға ḫeq koyup bərmigən muxumidu?» — deyixidu.
18 Mana əllərning xaḫliri birimu kalmay «xan-xərəp»tə, karangoулuktiki əz əyidə yetixidu,
19 Birak sən kəmsitilgən qirigən bir xah kəbi,
Əltürülgənlərning dəwisi astida,
Kiliq bilən sanjiloған, ḫangning təḫtigə qüxidioанlaroға ohxax,
Ayaoғ astida dəssəp-qəyləngən əlüktək,
Əz gərüngdin məḫrum bolup taxliwetilding.
20 Sən axu padixaḫlar bilən birgə dəpnə kilinmaysən,
Qünki əz yurtungni wəyran kiloған sən,
Əz həlkingni əltürüwətkənsən;
Rəzillik kiloғuqilarning nəsli ḫərgiz yənə tiloға elinmaydu.
21 Ata-bowilirining kəbiḫlikliri tüpəylidin,
Uning ooғullirini kətl kilixka təyyar kilinglar;
Xundak kiloған da, ular ornidin turup yər-jaḫanni ixoғal kilmaydu,
Yər yüzini xəḫərgə toxkuzuwetəlməydu.
22 Qünki Mən ularoға karxi qikimən,
— dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar,
— Mən Babildin uning namini wə uning kalduklirini, nəsil-pərzəntlirini üzüp taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar,
23 — Wə uni ḫuwkuxning makanioға, sazliklaroға aylandurimən;
Ḫalakət süpürgisi bilən uni süpürüp taxlaymən,
— dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar.
24 Samawi koxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar mundak kəsəm iqkənki,
— Mən kandak oylisam, xundak bolidu;
Kandak məksətni kənglümgə püksəm, xu tiklinidu,
25 Məksitim Əz zeminimda Asuriyəlikni kiyma-qiyma kilixtin ibarət;
Əz taoғlirimda uni dəssəp-qəyləymən;
U saloған boyunturuk həlkimning boynidin,
U artkan yük mürisidin elip taxlinidu.
26 Mana bu pütkül yər yüzi tooғruluk iradə kilinoған məksəttur,
Mana bu barlik əllərning üstigə uzartiloған koldur.
27 Pərwərdigar mundak məksətni pükkənikən,
Kim uni tosalisun?
Uning koli uzartiloғanikən, kim uni yanduralisun?

14:18 «karangoулuktiki əz əyi» — ḫəm yər yüzidiki mazari ḫəm təḫtisarada yatkan jaynimu kərsitidu.
14:19 «ḫangning təḫtigə...» — ibraniy tilida «ḫangning taxlirioға».
14:20 Ayup 18:19; Zəb. 21:10; 37:28; 109:13
14:21 «ular ornidin turup yər-jaḫanni ixoғal kilmaydu, yər yüzini xəḫərgə toxkuzuwetəlməydu» — muxu səzlər tunji «Babil» xəḫiri, yəni «Babil munari» jaylaxkan xəḫər bilən munasiwətlik. Ularning məksiti əzlirining namini qong kərsitip, əz xəḫirini pütkül yəz-zeminni baxkuridioған kilixtin ibarət idi *(«Yar.» 11-babni kərüng)*.
14:21 Mis. 20:5; Mat. 23:25
14:22 Ayup 18:19; Zəb. 21:10; 37:28
14:23 «ḫuwkux» — baxkiqə tərjimisi boluxi mumkin; u qoкum hilwət jaylarda turidioған bir janiwar.
14:23 Yəx. 34:11; Zəf. 2:14
14:25 «Əz zeminimda ... Əz taoғlirimda...» — Hudaning «Əz zemini», «Əz taoғliri» bolsa Israilning zemini Pələstindur.
14:27 2Tar. 20:6; Ayup 9:12; Pənd. 21:30; Dan. 4:32

Filistiyə tooɣruluk bir səz

28 Aɦaz padixaɦ əlgən yilida mundak wəɦiy yükləndi: —
29 I Filistiyə, ɦəmminglar,
«Bizni uroɣan tayak sundi» dəp xadlanmanglar;
Qünki yilanning yiltizidin zəɦərlik bir yilan qikidu,
Uning nəsli bolsa dəɦxətlik uqar yilan bolidu.
30 Xuning bilən yokşullarning tunji baliliri ozuklinidu,
Məminlər bolsa tinq-amanlikta yatidu;
Birak Mən yiltizingni aqarqilik bilən yokitimən
Kaloɣan kismingmu u tərəptin əltürülidu.
31 Xunga i kowuk, nalə kətürgin,
I xəɦər, pəryad qəkkin!
I Filistiyə, sən bolsang erip kətkənsən!
Qünki ximal tərəptin is-tütəklik bir tüwrük ərləydu;
Uning yioɣiloɣan koxunlirida ɦeqkim səpsiz kalmaydu.
32 Əmdi bu əlning əlqilirigə kandak jawab berix kerək? —
«Zionni tikligüqi Pərwərdigardur;
Uning həlki iqidiki ezilgüqilər uningdin baxpanaɦ tapidu» — degin!»

Moab tooɣruluk bir bexarət

15 1 Moab tooɣrisida yükləngən wəɦiy;
Ɦalakətlik bir kəqtila, Moabtiki Ar xəɦiri wəyran kilinidu;
Ɦalakətlik bir kəqtila, Moabtiki Kir xəɦiri yok kilinidu;
2 Yioɣa-zarlar kətürüx üqün,
Mana u buthanisioɣa, Dibonoɣa, xundakla barlik egizliklirigə qikti;
Moab Nebo wə Mədəba xəɦərliri üqün pəryad kətüridu;
Ɦəmmə baxlar takir kərünidu,
Jimiki sakallar kesilip qüxürüldi.
3 Koqilarda ular bəz kiyidu;
Əgziliridə, məydanlirida, ɦərbir adəm kəz yaxlirini yaoɣdurup pəryad kətüridu.
4 Ɦəxbonoɣa, Elealaɦ xəɦərlirigə yioɣa olixidu,

14:28 2Pad. 16:20

14:29 «yilanning yiltizidin zəɦərlik bir yilan qikidu, uning nəsli bolsa dəɦxətlik uqar yilan bolidu» — Aɦaz əlgəndə, Filistiylərning bəx xəɦər ittipakdixi Asuriyəgə karxi Yəɦuda bilən bir ittipakni bərpa kilmakqi bolidu. Xunga ular Yəɦudaning yengi padixaɦi Ɦəzəkiyaoɣa əlqilərni əwətkən. Bexarət xu qaoɣda berilgən *(32-ayətni kərüng)*. Yəxaya pəyoɣəmbər muxu bexarəttə, ittipaklixixni rət kilix, pəkət Pərwərdigaroɣila tayinix kerək, demək *(yənə 32-ayətni kərüng)*. –«Tayak», yəni «yilan» bəlkim Aɦazning əzi boluxi mumkin. Filistiyə Israilning zeminidin bir kismini ixoɣal kiloɣanidi. Aɦaz padixaɦ bəlkim ular bilən axu zemin üstidin uruxkan boluxi mumkin *(Təwrattiki «2Tar.» 28-babni kərüng)*. Uning ooɣli Ɦəzəkiya bolsa Filistiyəgə takabil turup Israilning zeminini kayturuwalidu *(Təwrattiki «2Pad.» 18-babni kərüng)*. Xunga Ɦəzəkiya bəlkim bexarəttiki «zəɦərlik yilan» boluxi mumkin. «Dəɦxətlik uqar yilan» bolsa, əng hətərlik yilan bolup, kəlgüsidə Israilni barlik düxmənliridin toluk kutkuzidioɣan Məsiɦni kərsitidu.

14:30 «Kaloɣan kismingmu u tərəptin əltürülidu» — demək, ohxaxla aqarqiliktin eltürülidu.

14:31 «is-tütəklik bir tüwrük ərləydu» — bəlkim düxmən koxunliri purkiritidioɣan qang-tozanglarni kərsitixi mumkin. Muxu ayətning ibraniy tilidikisini qüxinix təs.

14:32 «bu əlning əlqiliri» — Filistiylərning əlqiliri bolsa kerək.

15:1 Yər. 48:1; Əz. 25:9; Am. 2:1

15:2 «Mana u buthanisioɣa, Dibonoɣa... qikti» — baxka birhil tərjimisi: — «Mana u Bajit, Dibon degən jaylaroɣa, ... qikti». Muxu ayəttə Yəxaya Moabiylarning buthanilirida wə butka koɣunidioɣan «egizlik»liridə dua kilixlirining bikar bolidioɣanlikini kərsitidu. **«ɦəmmə baxlar takir kərünidu, jimiki sakallar kesilip qüxürüldi»** — qaq qüxürüx wə sakal yulux kattik ɦəsrət, puxayman kilixni yaki matəm tutuxnimu bildürətti.

15:2 Yər. 48:37; Əz. 7:18

Awazliri Yaḥaz xəḥirigimu yetip baridu.
Xunga Moabning əskərlirimu nida ḳilidu;
Uning wujud-baoŋrini titrək basidu.
5 Mening ḳəlbimmu Moab üqün yioŋa-zar kətüridu;
Ularning ḳaqḳunliri Zoaroŋa ḥəm Əglat-Xeli-Xijaoŋa bədər ḳaqidu;
Mana ular toplixip, yioŋlioŋan peti Luḥitḳa qikidioŋan dawan yoli bilən yuḳirioŋa mangidu,
Ḥoronaimoŋa qüxidioŋan yolda turup ḥalakəttin nalə-zar kətüridu.
6 Qünki Nimrimdiki sular ḳurup ketidu,
Ot-qəplər solixip,
Gül-giyaḥ tügəp ketidu;
Ḥeq yap-yexillik ḳalmaydu.
7 Xunga ular baylikliri, tapḳan-tərginini yioŋip «Tərək wadisi»din ətməkqi bolidu;
8 Ularning kətürgən yioŋisi Moabning qegrasioŋa,
Aḥu-zarliri əglaimoŋa,
Pioŋanliri Bəər-elimoŋa yetidu.
9 Dimonning suliri ḳanoŋa tolup ketidu,
Qünki Dimonning üstigə tehimu kəp balayi'apətni toplaymən;
Qünki Moabning ḳaqḳunliri ḥəm zeminida ḳaloŋanliriningmu üstigə bir xirni əwətimən.

Dawami

16 1 «Əmdi oŋəllə-paraḳ ḳozisini Sela rayondin elip,
Qəl-bayawandin ətüp zeminlarning ḥəkümranioŋa,
Yəni Zion ḳizining teoŋioŋa əwətkin!».
2 Uwisidin quwulup patiparaḳ bolup kətkən ḳuxlardək,
Moab ḳizliri Arnon dəryasining keqikliridə alaḳzadə yüridu.

Moab bəglirining bir-birigə səzlixi

3 «Parasət bilən ḥəküm ḳilinglar!»

4 «I Zion ḳizi, sayingizni qüxürüp qüxtiki yoruḳluḳni tün ḳarangoŋusidək ḳiling,
Xu oŋeriblarni yoxurup ḳoyoŋaysiz;
Ḳooŋlanoŋanlarni axkarilap ḳoymioŋaysiz!
Mening Moabdiki musapirlirimni əzingiz bilən billə turoŋuzoŋaysiz,
Ular üqün wəyran ḳiloŋuqining aldida baxpanaḥ boloŋaysiz!».

15:6 «Ularning ḳaqḳunliri Zoaroŋa ḥəm əglat-xeli-xijaoŋa bədər ḳaqidu 5-ayət ...qünki Nimrimdiki sular ḳurup ketidu...» — biliximizqə 5- wə 6-ayəttiki xəḥərlər *(Zoar, Nimrim ḳatarliḳlar)* Moabning jənubiy təripidə. Ar, kir, Nebo, Mədəba bolsa ximaliy təripidə. Ḳarioŋanda bolidioŋan ḥujum ximal tərəptin kəlgəqkə, ular jənubiy tərəpkə ḳaqidu. Asuriyə Moaboŋa ikki ḳetim ḥujum ḳildi, miladiyədin ilgiriki 715- wə -711-yilida.
15:9 «Dimon» — bəlkim «Dibon» *(1-ayət)* bilən ohxax boluxi mumkin, yərliklər Dibonni bəlkim «Dimon» dəp atixi mumkin.
«xir» — kəlgüsidə Moabḳa tajawuz ḳilidioŋan *(1)* Asuriyə padixaḥini yaki *(2)* Babil padixaḥini kərsitidu.
16:1 «oŋəllə-paraḳ ḳozisi» — Moabdikilər Dawut padixaḥning waḳtidin baxlap Israiloŋa beḳinip kəlgən, xundaḳla ularning ḥimayisigə igə bolup kəlgən. Ular beḳinoŋanliḳini bildürüx üqün ḥər yili ḳozilarni əwətkən. Keyin ular beḳinixni rət ḳiloŋan *(Təwrattiki «2pad.» 3-babni kərüng)*. Xunga bexarətning mənisi, ularoŋa: — «Silər Yəḥudaoŋa yənə beḳinixinglar kerək; «ḳoza»ni əwətixinglar bilən Israilning baxpanaḥliḳioŋa igə bolisilər» degən bir nəsiḥət, yaki bolmisa əz-əzlirigə degən bir səzmu boluxi mumkin. Əməliyəttə *(5- ḥəm 6-ayətkə ḳarioŋanda)* ular ahirda təkəbburluḳtin xundaḳ ḳilmioŋan.
–«Sela» bolsa ḳoyliri kəp bir rayon idi.
16:2 «Moab ḳizliri Arnon dəryasining keqikliridə alaḳzadə yüridu» — Arnon dəryasi Moab bilən Israilning ortaḳ qegrisi idi. Moab ḳizliri baxpanaḥ izdəp Israiloŋa ətməkqi. Həritini kərüng.
16:4 «I Zion ḳizi, ... ḳooŋlanoŋanlarni axkarilap ḳoymioŋaysiz!» — bu səzlər qoḳum Moab bəglirining Ziondin baxpanaḥliḳ sorixini kərsitidu.

Hudaning Moab bəglirigə bərgən wədisi

5 «Ətünüxünglar tooɣra, qünki əzgüqi yoḳilidu,
Ḥalakət yoḳ bolidu,
Əzgüqilərning ḥəmmisi zemindin yoḳilidu.
Əzgərməs meḥir-xəpḳət bilən bir təht tiklinidu;
«Dawutning qediri» iqidiki xu təht üstidə birsi olturidu.
U bolsa, ḥəḳiḳətən adalət yürgüzidioɣan, xundaḳla adalətni izdəydioɣan,
Ḥəkḳaniyliḳni ilgiri süridioɣan bolidu.
6 — Biz Moabning ḥakawurluḳi tooɣrisida angliduḳ (u intayin ḥakawur!),
Yəni uning ḥakawurluḳi, təkəbburluḳi, noqiliḳ ḳilidioɣanliḳi tooɣrisida angliduḳ;
Biraḳ uning qong gəpliri bikar bolidu!
7 Xunga Moab Moab üqün zar yioɣlaydu;
Ularning ḥəmmisi zar-zar yioɣlaydu;
Ḳayoɣu-ḥəsrətkə qəmüp Kir-Ḥarəsətning «kixmix poxkalliri» üqün zar-zar yioɣlanglar!
8 Ḥəxbon rayonidiki etizlar,
Sibmaḥdiki üzüm tallirimu yigləp ketidu;
Əllərning əmirliri uning sərhil əsümlüklirini buzup qəyləydu;
Ular əslidə Yaazərgiqə yetip, qəl-dalalarni kəzgənidi;
Peləkliri sozulup, «Ölük Dengiz»ning nerisioɣa yətti.
9 Xunga Mən Yaazərning zar-yioɣisi bilən billə Sibmaḥning üzüm teli üqün yioɣlaymən;
I Ḥəxbon, Elealaḥ, Əz kəz yaxlirim bilən silərni suoɣirimən!
Qünki yazliḳ mewiliringgə, ḥosulung üstigə təntənə bir sada yangritilidu.
10 Huxalliḳ mewilik baoɣlardin məḥrum ḳilinip,
Xadliḳmu yoḳ ḳilinidu;
Üzümzarliḳlarda nə nahxa awazliri anglanmaydu,
Nə təntənə ḳilinmaydu;
Dəssigüqilər üzüm kəlqəklirini qəyliməydu.

–**«...Mening Moabdiki musapirlirimni əzingiz bilən billə turoɣuzoɣaysiz, ... baxpanaḥ boloɣaysiz!»** — muxu səzlər *(yənə 3- wə 4- ayətning birinqi yerimi)* bəlkim Moabning əlqilirining *(Yəxaya pəyoɣəmbər bexariti bilən aldin'ala eytḳan)* səzliridur. Ular ḳooɣlanoɣanlar üqün Israildin baxpanaḥliḳ soraydu.
–4-ayətning ikkiniqi yerimi wə 5-ayət bəlkim Hudaning *(Yəxaya pəyoɣəmbər arḳilik)* bərgən jawabi. Demək, Israil Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ arḳilik Moab üqün baxpanaḥ bolidu *(biraḳ Moab təkəbburluḳidin Hudaning iltipatini rət ḳilidu — təwəndiki 5-14-ayətlərni kərüng)*.

16:5 «Ətünüxünglar tooɣra, qünki əzgüqi yoḳilidu, ḥalakət yoḳ bolidu, əzgüqilərning ḥəmmisi zemindin yoḳilidu» — bu səzlər, xübḥisizki, Hudaning Moab bəglirigə bərgən wədisidur. «Ətünüxünglar tooɣra» degən səz ibraniy tekistidə yoḳ. Biraḳ bizningqə «qünki» degən səz muxularning mənisini iqigə alidu. Huda Moabning əzidin baxpanaḥliḳni ətünüxini ḳarxi alididioɣanliḳini Yəxaya pəyoɣəmbər arḳilik bildüridu. Əpsuski, ular təkəbburluḳtin rət ḳilidu. *(6-14-ayətlərni kərüng)*.
–**«Dawutning qediri»** — kəlgüsi Israiloɣa wə aləmgə bolidioɣan Məsiḥ-Padixaḥ qoḳum Dawutning jəmətidin bolidu. «Dawutning qediri» əslidə Yerusalemda tikilip muḥim bir ibadət ornini *(«2Sam.» 6:18)*, yaki Dawutning əz əyini kərsətsə kerək.
16:5 Yəx. 9:6; Dan. 7:14, 27; Mik. 4:7; Luḳa 1:33
16:6 Yər. 48:29, 30
16:7 «Kir-Ḥarəsət» — 12-ayəttə «Kir-Ḥarəs»mu dəp atilidu. **«kixmix poxkalliri»** — «Ḥox.» 3:1ni kərüng. Baxḳa birhil tərjimisi: — «ulliri».
16:8 «Yaazər» — Moabning ximaliy qegrasining nerisidiraḳ, xərḳ təripi «qəl-dalalar», oɣərb təripi «*(Ölük)* Dengiz». Demək, Moab hilwət jay boloɣini bilən heli yiraḳlaroɣa təsiri boloɣan bir məmlikətkə aylanoɣan.
16:8 Yər. 48:32, 33
16:9 «Xunga Mən Yaazərning zar-yioɣisi bilən billə Sibmaḥning üzüm teli üqün yioɣlaymən» — 10-ayəttiki səzligüqi Huda boloɣanikən *(«Mən ..tohtitimən...»)*, 9-ayəttiki səzligüqimu xübḥisizki Hudaning Əzidur. Bu adəmni həyran ḳalduridu. Huda Yaazərdikilərni jazalaydu; xuning bilən ular Sibmaḥdiki yoḳap kətkən üzümzarlar üqün yioɣlaydu. Huda ularni jazalaxi bilən təng Əzimu ḳayoɣuridu. **«ḥosulung üstigə təntənə bir sada yangritilidu»** — adəttə ḥosul aloɣanda huxalliḳtin warḳiraxlar bolidu, əlwəttə. Biraḳ muxu yərdə, düxminining oɣalbisidin keyinki təntənə warḳiraxlar kərsitilidu.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «... Ḥosulungoɣa boloɣan təntənə sadasi yangraxtin tohtidi».
16:9 Yər. 48:32

Qünki Mən üzüm kəlqəkliridiki huxal warkiraxlarni tohtattim.
11 Xunga iq-baoɣrilirim Moab üqün qaloɣan qiltardək aoɣrip mungluk yangraydu,
Iqim Kir-Ḥərəsdikilər üqünmu xundak;
12 Xundak boliduki, Moab əzini upritip dua kiloɣili əzining «yukiri orni»oɣa qikip kəlgəndə,
Yaki dua kiloɣili «mukəddəs əyi»gə kirgəndə,
U muwəppəkiyətkə erixəlməydu.
13 Mana muxu səzlərni Pərwərdigar Moab tooɣruluk burun eytkan.
14 Birak ḥazir Pərwərdigar xundak dəydu: —
«Üq yil iqidə mədikar ḥesablioɣandək,
Moabning kəpligən koxun-aḥalisi boloɣini bilən,
Uning pəhirləngən xəḥriti yəksan bolidu;
Ularning kalduklири bolsa intayin az wə ḥalsiz bolidu».

Dəməxk wə Əfraim tooɣruluk bir bexarət

17 1 Dəməxk tooɣruluk yüklәngən wəḥiy: —
Mana, Dəməxk xəḥər bolup turiwərməy, naḥayiti bir dəwə harabilikka aylandurulidu.
2 Aroərdiki xəḥərlər adəmzatsiz bolup,
Koy padilirioɣa kaldurulidu,
Ular tinq-aman yatidu,
Ularni korkutkudək ḥeqbir adəmmu kərünməydu.
3 Əfraimda bolsa, koroɣanlik xəḥərlər yokilidu,
Dəməxkning xaḥanə ḥokuki,
Suriyəning kalduklири yokilidu;
Ular «Israilning xəḥriti»dək yok bolidu.
— dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
4 Xu küni xundak boliduki, Yakupning xəḥriti suslixip,
Tenidiki semiz ətlər sizip ketidu.
5 Ularning ḥali bolsa ormiqi buoɣday oroɣandin keyin,
Yəni biliki bilən yioɣip oroɣandin keyin,
Ḥətta Rəfayim jiloɣisida adəmlər baxaklarni tərgəndin keyinki ḥalətkə ohxax, kaloɣini yok deyərlik bolidu;
6 Ḥalbuki, yənə azrak tərgüdək baxak,
Zəytun dərihi silkingəndin keyin,
Əng uqida ikki-üq tal mewə,
Kəp mewiligən xahlirida tət-bəx tal mewə kaldurulidu,

16:10 «Dəssigüqilər» — üzüm xarabi qikirix üqün üzümlərni kəlqəkkə koyup dəssəydioɣan adəmlər.
16:12 Kan. 32:37, 38, 39
16:14 «mədikar ḥesablioɣandək...» — mədikar ixligən wakitni intayin tooɣrilik bilən ḥesablaydu, əlwəttə — demək, muxu «üq yil», kəmmu əməs, artukmu əməs dəl üq yilni bildüridu.
17:3 «Ular «Israilning xəḥriti»dək yok bolidu» — səzmusəz tərjimə kiloɣanda, «Ular Israilning xəḥritidək bolidu». Oylaymizki, muxu səz kinayilik gəp bolup: — «xəḥriti yok» degənlik *(4-ayətni kərüng)*. Bəzi alimlar, kəlgüsidə Israilning xəḥriti əsligə kaltürülidu, xunga Dəməxkningmu xəḥriti bolidu, dəp karaydu.
17:5 «Ularning ḥali bolsa ormiqi buoɣday oroɣandin keyin, yəni biliki bilən yioɣip oroɣandin keyin, ... kaloɣini yok deyərlik bolidu» — demək, ormiqi əgər bilikini ixlitip orsa, naḥayiti az baxaklar kelip kalidu; Rəfayim *(Rəfayiylarning)* jiloɣisi Yerusalemning jənub təripidə, u yərgə kəmbəoɣəllər berip ormiqilar kaldurоɣan buoɣdayni terətti; əlwəttə tərgəndin keyin kaloɣan buoɣday «yok deyərlik» bolidu; Hudaning jazasi bilən Əfraimning adəmliri, xəḥriti, ḥəmmisi ohxaxla «yok deyərlik» bolidu.
–Muxu balayi'apətlər Asuriyə imperiyəsining birnəqqə ketimlik tajawuzliri bilən ularning bexioɣa kəldi. Ahirida Asuriyə Əfraimdiki kəp aḥalini sürgün kildi *(miladiyədin ilgiriki 722-yili)*.

— dəydu Israilning Hudasi bolоған Pərwərdigar.
7 — Xu küni insan bolsa Yaratқuqisiоға nəzirini tikidu,
Kəzi Israildiki Muқəddəs Bolоuqida bolidu.
8 Ular əz қurbangaһlириоға, yəni əz қoli bilən yasiоанлириоға,
Yaki barmaқliri bilən xəkilləndürgənlirigə һeq қarimaydu,
Nə «Axərah»laroға nə «kün tüwrükliri»gə һeq ümid baoқlimaydu.
9 Xu künidə uning қoroанliқ xəһərliri,
Əslidiki Israillarning aldida qatқallikқa wə taқir taoқlaroға aylanduruloған harabə xəһərlərdək,
Һəmmisi wəyran bolup ketidu.
10 Qünki nijating bolоған Hudani untup қalding,
Küqüng bolоған «Қoram Tax Bolоuqi»ni əslimiding;
Xunga sən «sərhil» əsümlüklərni tikip қoyoқining bilən,
Wə yaқa yurttiki üzüm tallirini tikkining bilən,
11 Ularni tikkən künila yaxartқining bilən,
Tikkən ətisila ularni qeqəklətkining bilən,
Һosuliоға erixkən künidə, u pəқət bir patman dawaliоusiz қayoqu-һəsrət bolidu, halas!
12 Һəy! Kəp həlқlərning quқan-sürənliri!
Ular dengiz-okyanlarni uroutup dolқunlardək xawқunlarni kətüridu,
Aһ, əllərning қaynam-taxқinliri!
Dolқunlanоған küqlük sulardək ular қaynam-taxқinlarni kətüridu.
13 Əllər uluo sularning қaynam-taxқinliridək dolқunlinip ketidu;
Birak U ularning dəkkisini berixi bilənla, ular yirakқa bədər қeqip ketidu.
Ular taoқdiki ot-qəplərning topa-topanliri xamalda yiraklaroға uquruwetilgəndək,
Қara қuyun aldida qang-tozanglar қuyun bolоған dək һəydiwetilidu!
14 Kəqtə — wəһimə!
Tang səһərdə — yoқ birak!
Mana bizni bulap kətkənlərning nesiwisi,
Bizdin olja-oəniymət eliwaloанlarning aқiwitidur!

Yəxayaning Efiopiyidin kəlgən əlqilərgə bərgən bexariti

18 1-2 Aһ, Efiopiyə dəryalirining boyliridiki қanatlarning wizildioған awazliri bilən қaplanоған yər-zemin! —
Sən қomux kemilər üstidə əlqilərni dengizdin ətküzüp əwətisən;
— I yəl tapan həwərqilər,
Egiz boyluқ һəm siliқ terilik bir əlgə,

17:8 «Ular əz қurbangaһlириоға... nə «Axərah»laroға nə «kün tüwrükliri»gə һeq ümid baoқlimaydu» — muxu ayəttiki қurbangaһlar wə «kün tüwrükliri», xübһisizki, butlaroға qoқunuxta ixlitidioған nərsilər. «Axərahlar» degən butlar bəlkim butpərəslikkə beoixlanоған dərəһliklər idi. Dərəһlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloған yaki nəқixləngən bolsa kerək. Adəmlərning hiyallirida, muxu məbud «zeminni munbətlik қilarmix» wə «ayallarni tuoumqan қilarmix». Bularoға qoқunux adətlirining һərhil jinsiy əһlaқsizlik bilən munasiwiti bar idi.
–Xu sözlərgə қarioанda az bir қisim Əfraimdikilər Hudaoila ümid-ixənq baoқlaydu. Bexarətning bir қetimlik əməlgə axuruluxini «2Tar.» 30-31-babtin, 34:9-ayəttinmu kərgili bolidu.
17:9 «əslidiki Israillarning aldida qatқallikқa wə taқir taoқlaroға aylanduruloған harabə xəһərlərdək...» — muxu kona «harabə xəһərlər», Yəxua pəyoəmbərning yetəkqilikidə, Israillar Hudaoға tayinip zeminni ixoəl қiloанda wəyran қilinoанidi. Xu harabə kona xəһərlər ularoға Hudaoға tayinix kerəklikini əslitixi kerək idi.
17:10 «Xunga sən «sərhil» əsümlüklərni tikip қoyoқining bilən, wə yaқa yurttiki üzüm tallirini tikkining bilən,...» — muxu ayəttiki «əsümlüklər» hurapiylik bilən tikilgən, adəmni bay қilidioған yaki rawaj tapқuzidioған «seһriy əsümlüklər»mix.
17:11 «Һosuliоға erixkən künidə, u pəқət bir patman dawaliоusiz қayoqu-һəsrət bolidu, halas!» — pütkül ayətning baxқa birnəqqə hil tərjimisi boluxi mumkin.
17:13 Ayup 21:18; Zəb. 1:4; 35:5; 83:13-15; Һox. 13:3

Yiraḳ-yeḳinlaroɣa ḳorḳunḳ bolidioɣan bir millətkə,
Zemini dəryalar təripidin bəlüngən,
Küqlük, tajawuzqi bir əlgə ḳaytip beringlar!
[3] Jaḥanda turuwatḳanlarning ḥəmmisi,
Jimiki yər yüzidikilər!
Taoɣlarda bir tuoɣ kətürülgəndila,
Kərünglar!
Kanay qelinoɣandila,
Anglanglar!
[4] Qünki Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: —
Mən tinqliḳta turimən,
Nur üstidə yalildap turoɣan issiḳtək,
Issiḳ ḥosul məzgilidiki xəbnəmlik buluttək,
Өz turaloɣumda kəzitimən;
[5] Qünki ḥosul elix aldida,
Üzüm qeqəkligəndin keyin,
Qeqəklər üzüm boloɣanda,
U putioɣuqi piqaḳlar bilən bihlarni kesip,
Ḥəm xahlirini kesip taxlaydu.
[6] Ular yioɣixturulup taoɣdiki aloɣur ḳuxlaroɣa,
Yər yüzidiki ḥaywanlaroɣa ḳaldurulidu.
Aloɣur ḳuxlar ulardin ozuḳlinip yazni ətküzidu,
Yər yüzidiki ḥaywanlar ular bilən ḳixni ətküzidu.
[7] Xu künidə samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigaroɣa bir sowoɣat elip kelinidu;
Yəni egiz boyluḳ ḥəm silik terilik bir millәttin,
Yiraḳ-yeḳinlaroɣa ḳorḳunḳ bolidioɣan bir əldin,
Zemini dəryalar təripidin bəlüngən,
Küqlük, tajawuzqi bir millәttin berilidu;
Samawi ḳoxunlarning Sərdari Pərwərdigarning nami boloɣan jayoɣa,
Yəni Zion teoɣioɣa elip kelinidu.

18:1-2 «Aḥ, Efiopiyə dəryalirining boyliridiki ḳanatlarning wizildioɣan awazliri bilən ḳaplanoɣan yər-zemin!» — miladiyədin ilgiriki 715-yili, Efiopiyəning padixaḥi Pianḳi Misirni ixoɣal ḳilip yengi bir sulalini *(Misirdiki 25-sulalə)* bərpa ḳiloɣandin keyin, Asuriyə imperiyəsigə ḳarxi bir ittipaḳni xəkilləndürüx ümididə, ottura xərḳtiki barlik dələtlərgə əlqilərni əwətti. Muxu babta Yəxaya əlqilərning aldioɣa kelip, ularni ḳayturmaḳqi bolup, yukiriki həwərni yətküzidu. **«I yəl tapan həwərqilər, egiz boyluḳ ḥəm silik terilik bir əlgə, ...zemini dəryalar təripidin bəlüngən, küqlük, tajawuzqi bir əlgə ḳaytip beringlar!»** — Yəxaya pəyoɣəmbər əlqilərni əz dəlitigə *(Efiopiyiliklər egiz boyluḳ, silik terilik, əxəddiy bir həlḳ idi)* ḳaytixni dəwət ḳilidu. U ular arḳilik yənə, kəlgüsidə pütkül dunya Pərwərdigaroɣa boysunidu, dəp jakarlimaḳqi. Xuning bilən təng, u Yerusalemdikilərgə muxu ittipaḳning paydisizliḳini, Pərwərdigaroɣa tayanmisa ḥəmmə ixlirining ḳuruḳ bolidioɣanliḳini dəwatidu, əlwəttə.

18:3 ... «tuoɣ» ... «kanay» — bularning nemini bildüridioɣanliḳini bilix üqün, 11-bab ḥəm 27-babni kərüng. «Tuoɣ» ḥəm ḳutulux bəlgisi ḥəm dunyadiki əng ahirḳi urux bilən munasiwətlik. kanay Hudaning əz ḳowmini əzigə qaḳirixḳa ixlitilidu.

18:4 «Mən tinqliḳta turimən, nur üstidə yalildap turoɣan issiḳtək, issiḳ ḥosul məzgilidiki xəbnəmlik buluttək, Өz turaloɣumda kəzitimən» — issiḳ ḥəm xəbnəm gaḥida kərünmigini bilən, ularning ḥosuloɣa boloɣan təsiri naḥayiti küqlüktur. Hudamu ohxaxla daim «tinq» ḥəm kərünməydu; u ḥeqnemini demigəndək yaki ḳilmioɣandək turidu. Bu dunyadiki nuroɣun ixlar hudasiz ḳilinoɣandək boloɣini bilən *(demək, Hudaning küq-ḳudriti xu ixlaroɣa kerək əməstək turoɣini bilən)*, Huda ḥaman Өz həlḳi bilən billə bolidu, ḥəmmə ixlarning arḳisida turidu ḥəm bəlgiləngən waḳitta ḳolini sozidu *(5- ḥəm 6-ayətni kərüng)*.

18:5 «Ḥosul elix aldida, ... qeqəklər üzüm boloɣanda, U putioɣuqi piqaḳlar bilən bihlarni kesip, ḥəm xahlirini kesip taxlaydu» — demək, muxu dunyadiki ḥəkümdarlar «Ḥosul, yəni dunyadiki barlik əl-yurtlar bizningki» degəndə, Huda tuyuḳsiz ḥəmmisini ularning ḳolidin elip taxlap ularni yərgə ḳaritip ḳoyidu.

18:6 «... Aloɣur ḳuxlar ulardin ozuḳlinip yazni ətküzidu, yər yüzidiki ḥaywanlar ular bilən ḳixni ətküzidu» — bu ix waḳitlik əməs, bəlki Hudaning muxu dunyadiki ḥəkümdarlardin ḥoḳuḳni tartiwelip, ularning urux-jedəllirini ahirlaxturup, dunyadiki ḥaywanlaroɣa tügiməs aramlik beridioɣanliḳini bildüridu.

18:7 «Xu künidə ... Pərwərdigaroɣa bir sowoɣat elip kelinidu... Pərwərdigarning nami boloɣan jayoɣa, yəni Zion teoɣioɣa elip kelinidu» — demək, Efiopiyəliklər Hudani tonuydu ḥəm Hudaoɣa ḳiloɣan ibaditi ḳobul ḳilinidu. Xübḥisizki, ular muxu

Misir jazalinip, tərbiyə berilip saḳaytilidu wə Hudaoŋa ibadət ḳilidu

19 [1] Misir tooŋruluḳ yüklәngәn wәḥiy: —
Mana, Pərwərdigar tez uqidioŋan bulut üstigə minip,
Misiroŋa yetip kelidu;
Misirdiki butlar uning aldida təwrinip ketidu,
Misirning yüriki bolsa iqidin erip ketidu.
[2] — «Wə Mən Misirliḳlarni bir-birigə ḳarxi ḳutritimən;
Ularning ḥəmmisi əz ḳerindaxlirioŋa ḳarxi turixidu,
Əz ḳoxniliri bilənmu soḳixidu;
Xəḥər bilən xəḥər,
Padixaḥlik bilən padixaḥlik bir-birigə ḳarxi urixidu;
[3] Wə Misirning roḥi əz iqidin yoḳap ketidu;
Mən ularni məsliḥətsiz ḳaldurimən;
Xunga ular butlarni wə ərwaḥlarni,
Ərwaḥlarni qaḳiroŋuqilarni ḥəm palqilarni izdəp məsliḥət soraydu;
[4] Mən Misirliḳlarni rəḥimsiz bir ḥəkümranning ḳolioŋa tapxurimən;
Əxəddiy bir padixaḥ ularning üstidin ḥəkümranlik ḳilidu» — dəp jakarlaydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Rəb Pərwərdigar;
[5] Ḥəm sular «dengiz»din yoḳaydu,
Dəryasi ḳaoŋjirap pütünləy ḳurup ketidu;
[6] Dəryalarni sesiḳqilik ḳaplaydu,
Misirning əstəng-ḳanalliri ḳaoŋjirap tügəydu;
Ḳomuxlar ḥəm yekənlər solixidu;
[7] Nil dəryasi boyidiki yərlər,
Nil dəryasining ḳuyulux aoŋzidiki yərlər giyaḥsiz ḳalidu,
Nil dəryasi boyidiki ziraətlərning ḥəmmisi ḳurup, tozup, yoḳilidu.
[8] Belikqilar bolsa zar ḳaḳxaydu;
Nil dəryasioŋa ḳarmaḳ taxlioŋuqilarning ḥəmmisi nalə kətüridu;
Sularning üstigə tor yayoŋuqilarning bexi sanggilap ketidu.
[9] Zioŋirqilar ḥəm libas toḳuoŋuqilar hijalətqiliktə ḳalidu,
[10] jəmiyətning «tüwrük»liri parə-parə bolup,
Mədikarlarning kənglimu yerim bolidu.
[11] Tolimu əhməḳ Zoan xəḥirining əməldarliri!
Pirəwnning əng dana məsliḥətqiliridin əhmiḳanə məsliḥətlər qiḳidu!
Silər ḳandaḳmu Pirəwngə: —
«Mən bolsam danalarning əwladi,
Ḳədimki padixaḥlarning nəslidurmən!» — dəwatḳansilər tehi?
[12] Misir, sening danixmənliring ḥazir ḳeni?
Ular danixmən bolsa, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning Misir tooŋruluḳ nemilərni kəngligə pükkənlikini sanga ayan ḳilsun!

---

yərdə əzila əməs, bəlki dunyadiki barliḳ millətlərgə wəkil bolup, Pərwərdigaroŋa beḳinidu.

19:4 «mən Misirliḳlarni rəḥimsiz bir ḥəkümranning ḳolioŋa tapxurimən...» — muxu bexarətni bəlkim awwal Efiopiyəlik Pianḳi *(miladiyədin ilgiriki 715-yili)*, Asuriyəlik Sargon *(20-babni kərüng)*, Asuriyəlik Sənnaherib wə yaki keyinki Pars padixaḥliri Kambisis *(miladiyədin ilgiriki 525-yili)*, andin Ataksərksis *(III)* «Oḳus» ḳatarliḳlar *(miladiyədin ilgiriki 343-yili)* təripidin əməlgə axuruloŋan idi.

19:5 «sular «dengiz»din yoḳaydu» — muxu yərdə «dengiz» Nil dəryasini kərsitidu.

19:11 «Pirəwn» — Misir padixaḥlirining dəwr-dəwrgiqə ixlətkən unwani. **«Mən bolsam... ḳədimki padixaḥlarning nəslidurmən!»** — Misirning ərp-adətliri boyiqə, padixaḥning məsliḥətqilirining ḥəmmisi yuḳiri təbiḳilik yaki padixaḥ jəmətidin boluxi kerək idi.

[13] Zoan xəḩirining əməldarliri nadanlaxti,
Məmfis xəḩirining əməldarliri aldinip kətti;
Misir ḳəbililirining «burjək tax»liri bolsa ularni eziḳturup ḳoydi.
[14] Pərwərdigar ularning arisiọa bir ḳaymuḳturoọuqi roḩni arilaxturuwətti;
Xunga birsi məst bolup øz ḳusuḳida teyilip ələng-sələng boloọandək,
Ular Misirdikilərni ḩərbir ixida ələng-sələng ḳiliwətti.
[15] Xuning bilən Misiroọa,
Bax, ḳuyruḳ, palma xehi yaki ḳomuxlar ḳilalioọudək ḩeqḳandaḳ amal ḳalmaydu.
[16] Xu küni Misirdikilər ḳiz-ayallaroọa ohxap ḳalidu,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloọan Pərwərdigar ḳolini ularning üstigə tənglixi bilən titrəp ḳorḳidu,
[17] Ḩəmdə Yəḩuda zemini bolsa Misiroọa wəḩimə bolup ḳalidu;
Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloọan Rəb Pərwərdigarning bekitkən iradisi tüpəylidin,
Yəni Uning øzlirigə ḳaritiloọan iradisi tüpəylidin,
Kimgə Yəḩudaning gepi ḳilinsila xu qøqüydu.
[18] Xu küni Ḳanaanning tili søzləydioọan,
Wə samawi ḳoxunlarning Sərdari boloọan Pərwərdigaroọa beḳinip sadiḳlik ḳəsimi ḳilidioọan Misirning bəx xəḩiri bolidu;
Ulardin biri «Ḩalak xəḩiri» dəp atilidu.
[19] Xu küni Misirning zemini otturisida Pərwərdigaroọa ataloọan bir ḳurbangaḩ,
Ḩəm qegrasida Pərwərdigaroọa ataloọan bir tüwrük bolidu.
[20] Bular bolsa samawi ḳoxunlarning Sərdari boloọan Pərwərdigaroọa ḩəm bəlgə ḩəm xaḩit bolidu;
Qünki əzgüqilər tüpəylidin ular Pərwərdigaroọa nalə kətürgən bolidu;
U ularni ərkinlikkə qiḳiridioọan bir ḳutḳuzoọuqi ḩəm ḳooọdioọuqini əwətidu.
[21] Pərwərdigar Misirliḳlaroọa tonutulup ayan ḳilinidu;
Xu küni Misir Pərwərdigarni tonuydu;
Ular uningoọa ḳurbanliḳ axliḳ ḩədiyəliri bilən ibadət ḳilidu;
Ular Pərwərdigaroọa ḳəsəm iqidu wə uningoọa əməl ḳilidu.
[22] Pərwərdigar Misirni uridu;
U ularni uridu ḩəm saḳaytidu;
Xuning bilən ular Pərwərdigarning yenioọa ḳaytidu,
U ularning dua-tilawitini ḳobul ḳilip ularni saḳaytidu.
[23] Xu küni Misirdin Asuriyəgə mangidioọan, egiz kətürülgən tüz yol eqilidu;
Asuriyəliklər Misiroọa kiridu,
Misirliḳlar Asuriyəgə kiridu;

19:13 «Məmfis» — yaki «Nof». **«Misir ḳəbililirining «burjək tax»liri»** — bəlkim Misir jəmiyitidiki mətiwərlərdur.
19:15 «Bax, ḳuyruḳ, palma xehi, ḳomux» — bəlkim Misir jəmiyitidiki ḩərhil təbiḳidiki adəmlərni bildüridu.
19:15 Yəx. 9:13
19:18 «Ḳanaanning tili» — «Ḳanaan» Pələstin, yəni Israilning zemini, ḩazirḳi «Israiliyə»ni kərsitidu. Xunga ular ibraniy tilini søzlixidu.
19:18 Ḳan. 10:20; Yər. 12:16
19:20 «Bular .. Pərwərdigaroọa ḩəm bəlgə ḩəm xaḩit bolidu; qünki əzgüqilər tüpəylidin ular Pərwərdigaroọa nalə kətürgən bolidu; u ularni ərkinlikkə qiḳiridioọan bir ḳutḳuzoọuqi ḩəm ḳooọdioọuqini əwətidu...» — *(18-22-ayətlər)* — Muxu ayətlərdiki bexarət bəlkim ahirḳi zamanda əməlgə axurulidu. Bəzi alimlar bexarətlər miladiyədin ilgiriki 4-1-əsirlərdə «ḳismən əməlgə axuruloọan» dəp ḳaraydu. Xu zamanlarda Misir nuroọun Yəḩudiy musapirlarni ḳobul ḳilip, ularoọa Misirning qegrisioọa yeḳin jayda yengi bir ibadəthanini ḳuruxḳa yol ḳoydi wə ḩətta uni ḳuruxḳa yardəm bərdi. Miladiyədin keyin Misirdiki məsiḩiy jamaətlərmu naḩayiti køp boloọan.
19:21 Mal. 1:11

Misir Asuriyə bilən billə Hudaning hizmət-ibaditidə bolidu.
24 Xu küni Israil Misir wə Asuriyə bilən bir bolup,
Üqisi, yər yüzidikilərgə bəht yətküzgüqilər bolidu.
25 Samawi ⱪoxunlarning Sərdari bolⱪan Pərwərdigar ularⱪa bəht ata ⱪilip: —
«Həlⱪim bolⱪan Misiroⱪa,
Өz ⱪolumning ijadi bolⱪan Asuriyəgə
Wə Өz mirasim bolⱪan Israiloⱪa bəht yar bolsun!» — dəydu.

Misir tooⱪruluⱪ yənə bir bexarət

20 1 Asuriyəning sərdari bolⱪan «Tartan» Axdod xəⱨirigə kelip muⱨasirə ⱪilⱪan yili Asuriyə padixaⱨi Sargon uni əwətkən (u Axdodⱪa ⱪarxi jəng ⱪilip uni ixⱪal ⱪildi): —
2 — Xu qaⱪda Pərwərdigar Amozning ooⱪli Yəxaya arⱪiliⱪ səz ⱪilⱪanidi.
U uningⱪa: —
«Qatriⱪingdin bəz iq tambilingni seliwət, putungdiki kəxingni seliwət» — degənidi;
U xundaⱪ ⱪildi; yalingaq wə yalang ayaⱪ mengip yürdi.
3 Wə Pərwərdigar ahirida mundaⱪ dedi: —
«Mening ⱪulum Yəxaya Misir wə Efiopiyə tooⱪruluⱪ həwər beridiⱪan bexarət ⱨəm karamət süpitidə bolux üqün yalingaq ⱨəm yalang ayaⱪ üq yil mengip yürgəndək, 4 Ohxaxla Misirliⱪ əsirlər wə Efiopiyəlik sürgünlər yax bolsun, ⱪeri bolsun, yalingaq ⱨəm yalang ayaⱪ, kasisi oquⱪ ⱨalda Asuriyə padixaⱨi təripidin Misirni xərməndiliktə ⱪaldurup, yalap epketilidu. 5 Ular bolsa ⱪorⱪuxup, өz tayanqisi bolⱪan Efiopiyədin wə pəhri bolⱪan Misirdin ümidsizlinip ketidu.
6 Xuning bilən bu dengiz boyidikilər: —
«Mana bu Asuriyə padixaⱨining wəswəsidin ⱪorⱪup baxpanaⱨliⱪ izdəp baroⱪan tayanqimizoⱪu, bizlər əmdi ⱪandaⱪmu ⱪutulalaymiz?» — deyixidu»».

19:23 «Xu küni Misirdin Asuriyəgə mangidiⱪan, egiz kətürülgən tüz yol eqilidu...» — muxu yol ⱨelihəm məwjut. Biraⱪ Israil ⱨəm Misir wə Suriyələr otturisidiki munasiwət yahxi bolmiⱪaqⱪa, yol uzundin buyan etiklik ⱨaləttə turmaⱪta.
19:25 «Həlⱪim bolⱪan Misiroⱪa, Өz ⱪolumning ijadi bolⱪan Asuriyəgə wə Өz mirasim bolⱪan Israiloⱪa bəht yar bolsun!» — pikrimizqə muxu bexarətning *(1-25-ayətlərning)* ahirⱪi ⱪismi *(«xu küni Misirdikilər ⱪiz-ayallaroⱪa ohxap ⱪalidu...» yəni 16-ayəttin baxlap)* tehi əməlgə axurulmiⱪan. Yəxayaning dəwridikilər üqün, bu bexarət ularning Misiroⱪa ⱪoxuluxⱪa bolmaydiⱪanliⱪini bildürgən; bundaⱪ ⱪilix Pərwərdigaroⱪa ixənməslikkə barawər. Bexarəttə, ular Misiroⱪa əməs, bəlki Misir əzlirigə beⱪindi bolidu, deyilidu. Ahirda Huda Misirliⱪlarni Israillar ⱪorⱪidiⱪan Asuriyəliklər bilən billə Өzigə, xundaⱪla Israiloⱪa beⱪinduridu.
20:1 «Asuriyəning sərdari bolⱪan «Tartan» Axdod xəⱨirigə kelip muⱨasirə ⱪilⱪan yili» — miladiyədin ilgiriki 715-yili Filistiylərning bir paytəhti bolⱪan Axdod Misirning ⱪutritixi bilən Asuriyə imperiyəsidiki asarətlərni buzup isyan kətürdi. Ikki yil iqidə ular yənə məoⱪlup boldi. Misir tohtimay ularni ⱪutritip, ⱪorallⱪ yardəm berixni wədə ⱪilip, əlqilərni Moabⱪa, Edom ⱨəm Yəⱨudaoⱪa əwətti, Asuriyə imperiyəsigə ⱪarxi bir ittipaⱪni otturiⱪa qiⱪarmaⱪqi boldi. Biraⱪ miladiyədin ilgiriki 711-yili Asuriyə imperiyəsi Axdod xəⱨirini ixⱪal ⱪildi. Misir ularⱪa ⱨeq yardəm ⱪilmidi. Huda Yəxaya arⱪiliⱪ Israiloⱪa hudasiz, tayinixning tooⱪra əməslikini ⱨəm mundaⱪ ⱪilixning biⱨudə ix ikənlikini kərsitidu.
20:2 «Xu qaⱪda Pərwərdigar Amozning ooⱪli Yəxaya arⱪiliⱪ səz ⱪilⱪanidi..» — muxu 20-babtiki bexarət naⱨayiti ⱪiskə waⱪit iqidə əməlgə axuruloⱪan. Bexarətning əməlgə axurulixini kərgən kixilər yuⱪiriⱪi 19-babtiki ahirⱪi zamanlarni kərsitidiⱪan *(Asuriyə wə Misir tooⱪruluⱪ)* bexarətning ahirida muⱪərrər əməlgə axurulidiⱪanliⱪidin ⱨeq guman ⱪilmasliⱪi kerək. **«Pərwərdigar ... uningⱪa: — «Qatriⱪingdin bəz iq tambilingni seliwət...» degənidi. U xundaⱪ ⱪildi; yalingaq wə yalang ayaⱪ mengip yürdi»** — buningdin kərüxkə boliduki, Yəxaya adəttə bəz kiyim kiyip yüridiⱪan boluxi mumkin. Yəxayaning ⱨəⱪiⱪətən «ⱪipyalingaq» yaki pəⱪət «kaltə ixtanliⱪ» ikənlikigə bir nemə deyix təs.
20:4 «Misirliⱪ əsirlər wə efiopiyəlik sürgünlər yax bolsun, ⱪeri bolsun... kasisi oquⱪ ⱨalda Asuriyə padixaⱨi təripidin ... yalap epketilidu» — xu bexarət bəlkim 701-yili, yəni Asuriyə bilən Misir soⱪuxⱪan əltəkəh degən yərdə bolⱪan jəngdə əməlgə axuruloⱪan. Asuriyə Misirdiki ⱨəm Efiopiyədiki nuroⱪun əsirlərni epkətkən.
20:6 «bu dengiz boyidikiliri — Filistiyəliklər ⱨəm Yəⱨudaliⱪlarni kərsitidu.

Babil tooŋrisida yənə bir bexarət

21 [1] «Dengizning qəl-bayawani» tooŋrisida yüklәngən bir wəḥiy: —
«Jənub tәrәptə ḳoyuntazlar ətüp ketiwatḳandək,
Dəḥxətlik zemindin bir nemilər keliwatidu!».

Yəxayaning səz ḳilixi

[2] — Azablik bir wəḥiy-kərünüx manga ayan ḳilindi;
Hain hainlik ḳiliwatidu,
Bulangqi bulangqilik ḳiliwatidu.
«I Elam, ornungdin tur, qik!
Media, muḥasirə ḳilip ḳorxiwal!»
Uning səwəbidin kətürülgən ḥəmmə nalə-pəryadlarni tügitiwəttim.
[3] — Xunga iq-baoŋrim aoŋrik-azab bilən toldi,
Toloŋiḳi tutḳan ayalning azabliridək,
Kərgənlirimdin toloŋinip kəttim,
Angliоŋinimdin parakəndə boldum.
[4] Xunga kənglüm parakəndə bolup ḥasirap kəttim,
Meni dəḥxət ḳorḳunq basti;
U mən zoḳ alidioŋan keqini sarasimə bolidioŋan keqigə aylandurdi.
[5] Ular dastihan wə giləm-kərpilərnimu salidu;
Ular yeyixidu, iqixidu;
«Ḥəy esilzadilər, ornunglardin turup ḳalḳanni maylanglar!».

21:1 «Dengizning qəl-bayawani» — Babilni kərsitidu *(9-ayətni kərüng)*. «Dengiz» bolsa, muxu yərdə Babil xəḥiri jaylaxḳan, naḥayiti kəng əfrat dəryasini kərsitidu. Əmdi nemixḳa «dengizning qəl-bayawani» deyilidu? Yəxaya bəlkim Babilni kinayilik gəp bilən mazaḳ ḳilidu; Babil katta, büyük xəḥər boloŋini bilən, ḥəḳikət jəḥitidin yaki mənggülük roḥiy bayliḳlar jəḥitidin eytḳanda naḥayiti bir qəl-bayawan, halas.

21:2 «Hain hainlik ḳiliwatidu... bulangqilik ḳiliwatidu» — xübḥisizki, Babilning üzlüksiz ḳiliwatḳan ḳilmixlirini kərsitidu. **«I Elam, ornungdin tur, qik! Media, muḥasirə ḳilip ḳorxiwal!»** — ikki imkaniyət bar. Muxu bexarət yaki miladiyədin ilgiriki 689-yili Asuriyə imperatori Sənnaheribning Babiloŋa besip kirip wəyran ḳiloŋanliḳini yaki miladiyədin ilgiriki 539-yili Parslar wə Medialar Ḳorəx imperatorining baxqiliḳida besip kirgənlikini kərsitidu.

–Əgər birinqi xərḥ tooŋra bolsa, u qaoŋda «Elam ornungdin tur, qik! Media, muḥasirə ḳilip ḳorxiwal!» degən səzlərni Babil padixaḥi Merodaḳ-Baladan əz ittipaḳdaxliri Elam wə Mediaoŋa eytḳan, bu səzlər «Asuriyəgə ḥujum ḳil!» degən mənidə boloŋan bolidu. U qaoŋda Asuriyəning imperatori Sənnaherib məoŋlup boloŋan. Keyin u ḳaytidin ḥujim ḳilip Babilni ixoŋal ḳildi. Xu qaoŋda u Babilni pütünləy wəyran ḳilip, ularning ḥəmmə butlirinimu qeḳip parə-parə ḳildi.

–Ikkinqi xərḥ tooŋra bolsa, muxu səzlər Ḳorəx əzining ḳoxunliriоŋa degən gəp bolidu *(Babiloŋa ḥujum ḳil!)*. Bizningqə bolsa bexarət Ḳorəxningki muxu ḥujumini kərsitidu; birak ikki ḳetimlik ixoŋal ḳilixning ḥəmmisidə ohxaxla Yəxayaning kərsətkən kərsətmisi, yəni «Babiloŋa ixənmənglar ḥəm tayanmanglar!» degini təkitlinidu. **«Uning səwəbidin kətürülgən ḥəmmə nalə-pəryadlarni tügitiwəttim»** — bu əlwəttə Hudaning səzi boluxi kerək. Demək, Babilning hainliḳi, tajawuzqilik ḳilip olja aloŋanliḳi, adilsizliḳi, rəḥimsizliki ḳatarliḳlar tüpəylidin halayiḳ ḳattiḳ nalə-pəryadlarni kətürgənidi; Huda ularning nalə-pəryadliriоŋa hatimə beridu; qünki U Babilning əzini tügəxtürgənidi.

21:3 «Xunga iq-baoŋrim aoŋrik-azab bilən toldi, ... angliоŋinimdin parakəndə boldum» — bu səzlər əlwəttə pəyoŋəmbərning əziningki boluxi kerək.

–Baxḳa birhil tərjimisi «Mən azabtin toloŋinip ḳariyalmidim; parakəndiqiliktin ḥeqnemini angliyalmidim».

–Bir jəḥəttin Yəxaya pəyoŋəmbər muxu kərünüxtə məlum bir xəḥərning Huda təripidin jazalinixini kəridu, xundaḳla bək azablinidu. Birak baxḳa bir jəḥəttin wə baxḳa bir dərijidə, Babil xəḥiri pütkül dunyaoŋa wəkil bolsa, u Hudaning ḳiyamət künidə gunaḥning əzini ḳandaḳ dəḥxətlik jazalixini kəridu, xundaḳla intayin azablinidu. Xübḥisizki, muxu bexarəttin eliximiz kerək boloŋan sawaḳ dəl muxudur.

21:4 «Mən zoḳ alidioŋan keqə» — buni qüxinix təs; bəlkim Huda Yəxayaoŋa xu kərünüxni kərgüzgən keqidə u ayali bilən billə muḥəbbətləxməkqi boldimikin.

21:4 Ayup 7:3

21:5 «Ular dastihan wə giləm-kərpilərnimu salidu» — baxḳa birhil tərjimisi «Dastihan selinglar, bir kəzətqi ḳoyunglar». **«ḳalḳan maylanglar!»** — birhil urux təyyarliḳi. Ḳalḳan maylansa ḳiliq-nəyzilər uningdin teyilip ketətti. Xunga Yəxaya muxu ayəttə bəlkim, Babilliḳlar ziyapəttə olturoŋinida, düxmənning ḳoxunliri yoloŋa qiḳip yürüx ḳiliwatḳanliḳini kərsitidu; xunga ziyapətning orniоŋa, urux təyyarliḳi ḳilixḳa tooŋra kelətti, dəp bexarət beridu. Keyinki *(6-10)* ayətlərnimu kərüng. Babilliḳlarning ziyapətkə ḳatnixixḳa intayin amraḳliḳining dangḳi qiḳḳanidi.

–Miladiyədin ilgiriki 539-yili, Babil ordisidikilər katta ziyapəttə bihud olturoŋan bir keqidə, Babil xəḥiri Medialiḳlar

6 Qünki Rəb manga: —
«Barоɣin, kərgənlirini əyni boyiqə eytidiоɣan bir kəzətqini təhləp ķoyоɣin» — degənidi.
7 — «U jəng ḥarwilirini, jüp-jüp atlik əskərlərni,
Jəng ḥarwilirini exəklər bilən,
Jəng ḥarwilirini təgilər bilən kərgəndə,
U dikķət bilən, naḥayiti dikķət bilən kəzətsun!»
8 U jawabən xirdək towlidi: —
«Rəb, mən kəzət munarida üzlüksiz kün boyi turimən,
Ḥər keqidə kəzəttə turimən;
9 — Wə mana, u jəng ḥarwiliri jüp-jüp atlik əskərlər bilən keliwatidu!»
Wə yənə jawab berip xundak degən: —
Babil bolsa yikildi, yikilip qüxti,
Wə U ularning ilaḥlirining ḥərbir oyma məbudlirini yərgə taxlap parə-parə kiliwətti!».

Huda yənə Өzigə sadik boloɣanlaroɣa təsəlli beridu

10 — I Mening tepilgən danlirim,
Mening haminimdiki buoɣdaylirim,
Israilning Hudasi, samawi ķoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigardin angliоɣanni silərgə eytip bərdim!

Edom tooɣruluk bir bexarət

11 «Dumaḥ» tooɣruluk yüklәngən wəḥiy;
Birsi Seirdin kelip məndin: —
«I kəzətqi, keqining ķanqiliki ətti? I kəzətqi, keqining ķanqiliki ətti?» — dəp soraydu.
12 Kəzətqi jawabən mundak dəydu: —
«Səḥər kelidu, keqimu kelidu;

---

təripidin ixoɣal kilindi *(Təwrattiki «Daniyal» 5-babni kərüng).*-
21:6 «əyni boyiqə eytidiоɣan bir kəzətqi» — demək, ixənqlik adəm. Babilliklar bihudlixip olturoɣanliki tüpəylidin, Huda bəlkim Yəxayaoɣa kinayə kilip, ular üqün bir kəzətqini bəlgiləp ķoyux kerək, deməkqi. Bu «hiyaliy kəzətqi»ning həwərliri 7-9-ayətlərdə hatirilinidu.
21:7 «U jəng ḥarwilirini, jüp-jüp atlik əskərlərni,... kərgəndə,...» — baxķa birhil tərjimisi: — «Bir ķoxun atlik əskər jüp-jüp atlar bilən,... kərgəndə,...». **«jəng ḥarwilirini təgilər bilən kərgəndə,...»** — Pars imperatori Ķorəx jəng kiloɣanda təgilərni düxmən ķoxunliri iqigə həydiwetip, ķalaymiķanqiliк qikiratti. U birinqi bolup axundak taktikini ixlətkən.
21:8 «Rəb, mən kəzət munarida üzlüksiz kün boyi turimən, Ḥər keqidə kəzəttə turimən» — bu səzgə ķarioɣanda, Babilning wəyran kilinixini ümid kilidioɣanlar uzunrak wakit kütüxi kerək bolidu. «Rəb» degənning baxķa hil tərjimisi: «I hojam,...»
21:8 Ḥab. 2:1
21:9 «— Wə mana, u jəng ḥarwiliri jüp-jüp atlik əskərlər bilən keliwatidu!» — yukiriki izaḥatni kərüng. Bəlkim muxu yərdə düxmən ķoxuni oɣəlibə bilən ķaytip berip, Babilning məoɣlup bolup yokitiloɣanliki tooɣrisida həwər yətküzidu. **«... U ularning ilaḥlirining ḥərbir oyma məbudlirini ... parə-parə kiliwətti!»** — «U» bəlkim Hudaning Өzi.
21:9 Yər. 25:12; 51:8; Wəḥ. 14:8; 18:2
21:10 «I Mening tepilgən danlirim, Mening haminimdiki buoɣdaylirim,...» — muxu ikki ibarə Israilning Hudaoɣa sadik boloɣan, xundakla pəs orunda turidioɣan «ķaldisi»ni kərsitidu. Hudaning jaza-tərbiyiliri iqidə japa tartix bilən ular tawlinip, «sap buoɣday»dək boloɣan.
21:11 «Dumaḥ» — bolsa ibraniy tilida «süküt» degən mənidə. Umu Edomning kiqik bir yezisi. Birak muxu yərdə Yəxaya yənə «Edom» degən isimni səz oyuni kilip tətürisiqə «Dumaḥ» dəp atioɣan. Demək, kəlgüsidə Edom kəp issik-sooɣaklar bilən naḥayiti «süküt»lük bir jay bolup ķalidu. **«Seir»** — Edomning yənə bir ismi. **«i kəzətqi, keqining ķanqiliki ətti? I kəzətqi, keqining ķanqiliki ətti?»** — kəzətqi *(yaki jesəkqi)*ning wəzipiliri birinqidin düxmənning ḥujumliridin həwər berip ḥəmmə adəmni oyoɣitix; ikkinqidin taktakqilik kilip keqining ķaysi wakit boloɣanlikini halayikķa ukturux idi. Kəzətqi muxu yərdə xübhisizki, Yəxaya pəyoɣəmbərning өzidur. Uningmu muxu ikki wəzipisi bar idi — halayikni Hudaning jazasidin agaḥlandurux ḥəm xu jazaoɣa ķanqə uzun bolup kətkənliki ḥəm uning ķanqilik dawamlixidioɣanliki tooɣruluk həwər yətküzüx idi. Muxu yərdə bəlkim Edomdin qikķan bir əlqi kelip Yəxayadin Edomni ķaplap turoɣan, ķarangoɣu «keqə»dək boloɣan balayi'apətlər ķaqan tügəydu? — dəp soraydu.

Yənə sorioŋing bolsa, yənə kelip sora;
Yolungdin kaytip manga yekin kəl!».

Ərəbiyə tooŋruluk bir bexarət

[13] Ərəbiyəning keqisi tooŋruluk yükləngən wəhiy: —
«I Dedanlikларning karwanliri, silər Ərəbiyədiki janggalda konup kalisilər;
[14] Ussap kətkənlərgə su apirip beringlar!
I Temadikilər, nanliringlarni elip kaqkanlarni kütüwelinglar!
[15] Qünki ular kiliqlardin,
Oŋilaptin elinoŋan kiliqtin,
Kerilgən okyadin,
Uruxning azabidin kaqidu.
[16] Qünki Rəb manga xundak degən: —
Bir yil iqidə mədikar hesablioŋandək,
Andin Kedarning bar xəripi yokilidu,
[17] Okyaqilarning kalduкliri,
Yəni Kedarning palwan-batur boloŋan ooŋulliri az kalidu;
Qünki Pərwərdigar, Israilning Hudasi xundak səz kiloŋan».

Yerusalem tooŋruluk bir bexarət

22 [1] Alamət kərünüx berilgən jiloŋa tooŋrisida yükləngən wəhiy: —
Silər həmminglar əgzilərning üstigə qikiwaloŋininglar zadi nemə kiloŋininglar?

21:12 «Kəzətqi jawabən mundak dəydu: ...» — jawabning üq kismi bar: —
–*(1)* «səhər kelidu». Demək, muxu karangoŋuluk tügəydu — birak kaqan tügəydioŋanlikini deməydu.
–*(2)* «keqimu kelidu» — Edomoŋa, dunyaoŋa nur kelidu *(məsilən 7:18, 18:2ni kərüng)*. Birak yənə bir keqə kelidu, u tehimu karangoŋu bolup, bəlkim kiyamət künliridə bolidu *(məsilən, 10:5, 13:10ni kərüng)*. Yəxaya muxu tooŋruluk agahlanduridu.
–*(3)* «sorioŋing bolsa, ... manga yekin kəl!». Edom *(jümlidin bəlkim baxka Yəhudiy əməslər)* muxu ixlarni enikliмakqi boloŋan bolsa, ərkinlik bilən Hudaning yenioŋa kelixkə, Hudadin biwasitə yaki pəyoŋəmbərliridin soraxka təklip kilinidu. Pəkət əz yolliridin towa kilip yenip kəlsila, Huda ularni kobul kilidu.
21:13 «Ərəbiyəning keqisi tooŋruluk» — ibraniy tilida «Ərəbiyə tooŋruluk» həm «keqidə» degən ikki mənilik boloŋan bir səzdur. Ikkinqi mənisi «keqidə» boloŋan bolup, bəlkim «Ərəblərning karangoŋuluk wakti»ni kərsitidu. Əməliyəttə *(Ərəblərning tarihi anqə hatirilənmigən boloŋaqka)* dəl kaysi yilni kərsətkənlikini hazirqə enik dəp berəlməymiz. Miladiyədin ilgiriki 715-yili Sargon II Temadiki kəbililər wə pütkül «Ərəbiyə yerim arili»oŋa karxi urux kiloŋan. Miladiyədin ilgiriki 703-yili Ərəblər Babildiki Merodak-Baladan bilən ittipak tüzgən wə Asuriyəlik Sənnaherib təripidin məoŋlup kilinip, kattik ziyan tartkan. Bexarət bu qaoŋlarning birini kərsətsə kerək. **«...janggalda konup kalisilər»** — demək, qong yoldin yirak, məlum bir düxmənning korkunqidin pinhan jayda konux kerək. Dedanlikлar bolsa Ərəblərning bir kəbilisi. Tema ularning bir karwansaray xəhiri. Dedan, Tema wə 16-ayəttiki Kedarning kəyərlikini bilix üqün həritilarni kərüng.
21:14 «... Su apirip beringlar! I Temadikilər, nanliringlarni elip kaqkanlarni kütüwelinglar!» — Huda Yəxaya arkilik Ərəblərgə əz kerindaxlirioŋa yardəm berix kerəklikini ukturidu. Demək, Ərəblər pat yekinda kəp awariqilikkə yolukidu *(15-ayətni kərüng)*.
21:16 «Bir yil iqidə mədikar hesablioŋandək,..» — 16-bab, 14-ayəttiki izahatni kərüng. Mədikar ixligən wakitni intayin tooŋrilik bilən hesablaydu, əlwəttə.
21:17 «Okyaqilarning kalduкliri, yəni Kedarning palwan-batur boloŋan ooŋulliri az kalidu» — Kedar bolsa Ərəbistandiki qəllükning ximal təripidə yaxioŋan bir kəbilə.
–Muxu bexarətning kəng mənisi, xübhisizki, Hudaoŋa ixənmigənlər əz-ara bir-birigə yardəm berixkən bolsimu, hudasiz boloŋanliki üqün bu yardəm mənggü dawamlaxmaydu. Ahiroŋiqə üzlüksiz kelidioŋan, qeki yok mədətni bolsa pəkət Pərwərdigardinla tapkili bolidu.
22:1 «Alamət kərünüx berilgən jiloŋa» — intayin sirlik bir ibarə. Xübhisizki, u Yerusalemoŋa karitilidu *(10-ayətni wə təwəndikilərnimu kərüng)*. Yerusalem Zion teoŋining üstidə bolsimu, taoŋlar bilən oraloŋan bolup, jiloŋioŋa jaylaxkan dəp hesablioŋili bolidu. Birak bu ibarə nemini bildüridu? Yəxaya wə baxka pəyoŋəmbərlər əlwəttə Yerusalemda nuroŋun «oŋayibanə alamətlər» yaki «alamət kərünüxlər»ni kərgən. Xunga məzkur ibarə nuroŋun «oŋayibanə alamətlər» wə bexarətlərning temisi boloŋan, Huda seygən Yerusalem»ni kərsitidu; yənə kelip, «jiloŋa» təwən bolup, «har bolux» yaki «kiqik peillik»ni bildüridu; Huda bexarətlər wəhiy kilsa, ularni pəkət kiqik peillaroŋila yətküzidu. Birak -2-14-ayətlər boyiqə, Yerusalemdikilər Hudaning agahlirioŋa kiqik peil bolmay, əksiqə erən kilmay təkəbburlixip kətkən.

[2] Silər huxallik dəbdəbisini kətüridioŋan,
Warang-qurungoŋa toloŋan yurt,
Xadlinidioŋan xəḫər;
Silərdin eltürülgənlər kiliq bilən qepiloŋan əməs,
Yaki jənglərdə elgən əməs;
[3] Əmirliringlarning ḫəmmisi birakla kəqixti;
Ular okyasiz əsir boldi;
Yirakka kaqkan bolsimu,
Silərdin tepiwelinoŋanlarning ḫəmmisi birliktə əsir boldi.
[4] Xunga mən: —
«Nəziringlarni meningdin elinglar;
Meni kattik yioŋlaxka koyunglar;
Həlkimning bulinip ketixi tooŋruluk manga təsəlli berixkə aldirap əzünglarni upratmanglar»
— dedim.
[5] Qünki samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Rəb Pərwərdigardin «Alamət kərünüx berilgən jiloŋa»ning bexioŋa bir kün qüxidu,
U bolsa awariqilik bolidioŋan,
Ayaoŋ asti kilinip petikdilidioŋan,
Adəmlər kaymukturulidioŋan,
Sepil sokulup qekilidioŋan,
Taoŋlaroŋa karap yalwurup qirkiraydioŋan bir küni bolidu.
[6] Elam jəng ḫarwiliri wə adəmliri bilən, atlik əskərliri bilən okdanni kətürüp kelidu,
Kir bolsa kalkanni eqip təyyar kilidu.
[7] Wə xundak boliduki,
Əng güzəl jiloŋiliring jəng ḫarwiliri bilən tolup ketidu,
Atlik əskərlər dərwazang aldida səp tartip turidu.
[8] Ular Yəḫudaning üstidiki kalkanni elip taxlaydu;
Birak sən Zion xu künidə «Orman sarayi»diki koralloroŋa ümid baoŋlioŋansən;
[9] Silər Dawutning xəḫirining bəsülgən jaylirining kəp ikənlikini kərüp,
Pəstiki kəlqək sulirini bir yərgə yioŋip su ambiri kildinglar;
[10] Yerusalemdiki əylərni sanap, ulardin bəzilirini buzup sepilni mustəḫkəmləx üqün ixlətlinglar,
[11] Xundakla kona kəlqəktiki sularni ikki sepil otturisioŋa yioŋip ambar kildinglar;
Birak muxularni Yaratkuqioŋa ḫeq karimidinglar,
Burundin burun bularni Xəkilləndürüp Bekitküqigə ḫeq ümid baoŋlimidinglar!
[12] Xu küni samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Rəb Pərwərdigar silərni yioŋlap matəm tutuxka,
Qaqni qüxürüp paynəkbax boluxka,

22:4 «Həlkimning bulinip...» — ibraniy tilida «həlkimning kizining bulinip...». **«Həlkimning bulinip ketixi tooŋruluk manga təsəlli berixkə aldirap əzünglarni upratmanglar»** — bu sözlər bəlkim pəyoŋəmbərning əziningkidur; birak, xübḫisizki, Huda ular arkilik Özining kənglini bildürüwatidu.
22:4 Yər. 8:23
22:6 «Elam» — Babilning koxnisi, bexarəttiki wakitlarda ular bilən ittipakdax boloŋan *(«Kir»ning nədə ikənlikini bilməymiz).* Bu bexarət bəlkim Yəxayaoŋa kəlgüsidə Babil ittipakdaxliri bilən Yerusalemoŋa kattik ḫujum kilidioŋanlikini ukturidu.
22:8 «Orman sarayi» — «Orman sarayi»ni Sulayman padixaḫ kuroŋan, xu yərdə kəp sawut-koralar saklanoŋanidi *(«1Pad.» 7-babni wə 10:14-17-ayətni kərüng).*
22:11 «...sularni ikki sepil otturisioŋa yioŋip ambar kildinglar; birak ... burundin burun bularni Xəkilləndürüp Bekitküqigə ḫeq ümid baoŋlimidinglar» — 8-12-ayətlərgə karioŋanda, Yerusalemdikilər düxmən koxunining muḫasirisigə takabil turux tədbirliri *(məsilən, sawutlarni, kalkanlarni təyyarlax, sepilni mustəḫkəmləx, yengi su ambirini kurux katarlikLar)*ni kollanoŋanlikini təbrikləxməktə idi, bəlkim buning üqün məhsus bir künni ayrioŋan boluxi mumkin *(12-ayətni kərüng — «xu küni...»).* Yəxaya pəyoŋəmbər ularni «tədbirlər»gə tayanmay, «muxularni Yaratkuqi» Hudaoŋila tayinix kerək dəp dəwət kilsimu, ular kət'iy anglimaydu.

Bəz kiyim kiyixkə murajiət kildi.
13 Birak bularning ornida, mana huxallik wə xadlik,
Kalilarni soyux, koylarni booɳuzlax,
Gəxlərni yeyix, xarablarni iqix,
«yəyli, iqəyli, qünki ətə dunyadin ketimiz» — deyixlər boldi!
14 Samawi koxunlarning Sərdari bolоɳan Rəb Pərwərdigar təripidin kulikimoɳa ayan kilindiki,
«Bərhək, muxu gunah silər əlmigüqə kəqürülməydu» — dəydu samawi koxunlarning Sərdari bolоɳan Rəb Pərwərdigar.

Ordidiki oɳojidar Xəbnaoɳa bərgən agahlandurux

15 Samawi koxunlarning Sərdari bolоɳan Rəb Pərwərdigar mana xundak dəydu: —
«Baroɳin, muxu oɳojidar,
Ordini baxkuridioɳan muxu Xəbnaning yenioɳa kirgin, uningoɳa: —
16 Sanga muxu yərdə nemə bar?
Yaki muxu yərdə kiming bar?
Birsi egizlikkə əzi üqün bir gər kazoɳandək,
Əzi koram taxtin bir konaloɳuni yonuoɳandək,
Əzüng üqün bir gər kolidingmu?
17 Mana həy palwan, Pərwərdigar seni əz qanggilioɳa elip, qing sikimdap,
18 Andin pomdaktək seni bipayan, yirak bir zeminoɳa taxliwetidu.
Sən axu yərdə əlisən,
Həm axu yərdə həywətlik jəng harwiliringmu kalidu,
I oɳojangning jəmətigə xərməndilik kəltürgüqi!
19 Mən seni mənsipingdin eliwetimən,
Xuning bilən seni ornungdin qüxürüwetimən.

Bexarətning dawami — Eliakim, ixənqlik adəm

20 Xu künimu xundak boliduki,
Mən Hilkiyaning ooɳli Əz kulum bolоɳan Eliakimni qakirimən;
21 Sening tonungni kiydürimən,
Sening potang bilən uning belini qing kilimən;
Həkümranlikingni uning kolioɳa tapxurimən;
Xuning bilən u Yerusalemdikilərgə wə Yəhuda jəmətigə ata bolidu.
22 Dawut jəmətining aqkuqini mən uning mürisidə koyimən;
U aqsa, heqkim etəlməydu,
Ətsə, heqkim aqalmaydu.
23 Mən uni mukim bir jayoɳa kozuk kilip bekitimən;
U bolsa atisining jəməti üqün xərəplik hokuk-təht bolidu;
24 Həlk uning üstigə atisining jəmətining barlik xəhrətlirini yükləydu;
Yəni barlik uruk-nəsillirini,

22:12 «yioɳlap matəm tutux..., qaqni qüxürüp paynəkbax bolux..., bəz kiyim kiyix...» — bularning hammisi towa kilixning ipadiliri idi.
22:13 Yəx. 56:12; 1Kor. 15:32
22:14 «muxu gunah silər əlmigüqə kəqürülməydu» — ibraniy tilida «silər əlmigüqə muxu gunah üqün kəfarət kilinmaydu».
22:15 «... muxu oɳojidar, ordini baxkuridioɳan muxu Xəbnaning yenioɳa kirgin...» — muxu ayəttiki «oɳojidar» (*yaki «həziniqi»*) «ayalqə rod» bilən kəlgən bolup, bəlkim Xəbnaning heli bir huxamətqi, kətürmiqi ikənlikini kərsitixi mumkin.
22:18 «oɳojang» — Israil padixahi Həzəkiyani kərsitidu. «2Pad.» 18-babni kərüng.
22:20 2Pad. 18:18,26,37
22:22 Wəh. 3:7

Barlik kiqik ḳaqa-ḳuqilarni,
Piyalə-jamlardin tartip barlik küp-idixlaroƣiqə asidu.
25 Xu künidə — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar: — muḳim jayoƣa
bekitilgən ḳozuḳ bolsa, egilip ketidu wə kesip taxlinidu;
Uning üstigə esiloƣan yüklər üzüp taxlinidu»,
— Qünki Pərwərdigar xundaḳ degənidi.

Turning aḳiwiti — wəyranqiliḳi tüpəylidin oḳuloƣan mərsiyə

23 1 Tur tooƣruluḳ yükləngən wəḥiy: —
— I Tarxixtiki kemilər, aḥ-zar kətürünglar!
Qünki u harab ḳilindi,
Xu yərdə əy yoḳ, portmu yoḳ.
Siprus arilidin bu həwər kemidikilərgə ayan ḳilinidu.
2 Zidondiki sodigərlər dengizdin ətüp silərni təminləp kəldi, i araldikilər,
Əmdi xük bolunglar!
3 Xiḥordiki bipayan sular üstidin yətkigən danlar,
Yəni Nil dəryasining ḥosuli Turning daramiti boloƣanidi;
U əllərning baziri boloƣanidi!
4 I Zidon, hijalət bol,
Qünki dengiz — yəni Turoƣa ḳoroƣan boloƣan dengiz dəyduki: —
«Məndə ḥeq toloƣaḳ bolmidi, ḥeq tuoƣmidim,
Yigitlərni yaki ḳizlarni ḥeq baḳmioƣandəkmən!»
5 Muxu həwər Misiroƣa yətkəndə,
Ularmu bu həwər huddi turoƣa kəlgəndək ḳattiḳ azablinidu.
6 — Silər dengizdin ətüp Tarxixḳa ketinglar!
I dengiz boyidikilər, aḥ-zar kətürünglar!
7 Silərning ḳədim əyyamdin bar boloƣan,
Xad-huramliḳḳa toloƣan xəḥiringlar muxumu?!
Mana ularning putliri əzlirini musapir ḳilixḳa yiraḳlaroƣa kətürüp baridu!

22:25 «Muḳim jayoƣa bekitilgən ḳozuḳ bolsa,...» — bəzi xərḥqilər muxu sözlər Eliakimni kərsitidu, dəp ḳaraydu — demək, «u ixənqlik adəm boloƣini bilən, bəribir yiḳilip ketidu; pəḳət Hudaoƣila tayanoƣili bolidu».
–Birak muxu ix ohxaxla «xu künidə» bolidu, deyilidu. Pikrimizqə Yəxaya yənə Xəbnanimu kərsitidu; u əslidə «muḳim jayoƣa bekitilgən» bir ḳozuḳ, yəni ordidiki ixlarni baxḳuroƣuqi idi. U bir kün iqidə ḥoḳuḳidin ḳaldurulup, Eliakim, yəni Huda eytḳan «Mening ḳulum», uning ornini basidu.
23:1 «Tur tooƣruluḳ yükləngən wəḥiy: — I Tarxixtiki kemilər, aḥ-zar kətürünglar! ...» — Tur bolsa *(həritini kərüng)* dengiz boyidiki ḳədimki zamandiki bir «Singapor»oƣa ohxaydioƣan bir xəḥər idi. Tur xəḥiri ikkigə bəlünidu. Biri, kiqik aral, uning üstigə intayin mustəḥəkəm bir ḳəl'ə selinoƣan. Ikkinqisi udduldiki dengiz boyidiki intayin puhta sepillik xəḥər. Tur asasən dengiz arḳilik soda ḳilatti; uning kemiliri wə uningoƣa beḳindi boloƣan «üq Tarxix»tiki *(2:16diki izaḥatni kərüng)* kemilər ottura dengizdiki sodini pütünləy degüdək əz ilkigə eliwaloƣan bolup, intayin beyip kətkən. Tawarlarni ottura dengizdiki əllərdin import ḳilip, Pələstingə satḳan; Pələstindiki məḥsulatlarnimu setiwelip dengiz arḳilik eksport ḳiloƣan. Beyioƣandin keyin, Tur intayin təkəbburlixip kətkənidi. Dengiz boyioƣa jaylaxḳanliḳi üqün uni ixoƣal ḳilix mumkin əməs idi.
–«Siprus arilidin...» — yaki «Kittiylarning zeminidin...».
23:1 Yər. 47:4; Əz. 26; 27; 28; Zək. 9:3, 4
23:2 «Zidon» — bolsa turoƣa yeḳin rayon bolup, Tur bilən munasiwiti ziq boloƣan. Həritilərni kərüng. **«i araldikilər,...»** — Turdiki aralda turoƣanlar.
23:4 «Məndə ḥeq toloƣaḳ bolmidi, ḥeq tuoƣmidim, yigitlərni yaki ḳizlarni ḥeq baḳmioƣandəkmən!» — demək, Turning yaxliri yoḳap kətti. Ularning «anisi», yəni dengiz: «balilarni ḥeq tuoƣmioƣandəkmən» — dəydu. Ularning yoḳitilixi səwəbi tehi kərsitilmidi.
23:6 «Silər dengizdin ətüp Tarxixḳa ketinglar!» — demək, Turdikilər ḳeqixi kerək.
23:7 «...putliri ularni əzlirini musapir ḳilixḳa yiraḳlaroƣa kətüridu» — kemə bilən əməs, ularning əsirgə qüxüp piyadə mangoƣanliḳini təkitləydu.

[8] Tajlarni iltipat kiloɣuqi boloɣan,
Sodigərliri əmirlər boloɣan,
Dəllalliri jahanda abruyluklar ḥesablanoɣan turning bu təkdirini kim bekitkən?
[9] — Bularni bekitküqi samawi koxunlarning Sərdari Pərwərdigardur!
Məkṣiti bolsa xan-xəḥrəttin kelip qikkan jimi təkəbburlukni rəswa kilix,
Jahandiki jimiki yüz-abruyluklarni pəsləxtürüxtin ibarət!
[10] Tarxixning kizi, Nil dəryasidək əz zeminingda ərkin-azadə yayra!
Qünki Turdin kəlgən tizgin ḥazir yok.
[11] Qünki Pərwərdigar kolini dengiz üstigə uzitip,
Dələtlərni təwritidu.
U Kanaan tooɣruluk əmr kiloɣan,
Uningdiki kəl'ə-koroɣanlarni yokitilsun dəp pərman qüxürgən.
[12] Wə: —
«I baskunqilikka uqrioɣan Zidon kizi,
Sən ikkinqi ḥeq təntənə kilmaysən,
Ornungdin turup, Siprus arilioɣa ətüp kətkin,
Ḥətta xu yərdə sən ḥeq aram tapmaysən» — dedi.
[13] Karanglar, Babil-kaldiylərning zeminini!
Bu yərning həlki bolup bakmioɣandək kilidu;
Asuriyə uni qəl-bayawan janiwarliri üqün makan kiloɣan;
Potəylərni yasap, ularning saray-ordilirini wəyran kilip, harabilikkə aylanduruwətkən.
[14] I Tarxixtiki kemilər, aḥ-zar kətürünglar!
Qünki koroɣininglar harab kilindi.
[15] Wə xu küni boliduki,
Padixaḥning künlərni ḥesablioɣinidək,
Tur yətmix yil untulidu.
Yətmix yil ətkəndin keyin,
Turning əḥwali paḥixə ayalning nahxisidək bolidu;
[16] Qiltarni elip, xəḥərni aylinip yür,

23:10 «Tarxixning kizi, Nil dəryasidək əz zeminingda ərkin-azadə yayra! Qünki Turdin kəlgən tizgin ḥazir yok» — bu kinayilik, ḥəjwiy gəp. Tarxix turoɣa bekindi boloɣandin keyin, u ḥazir «ərkin» bolidu. Birak uning iktisadiy yelənqükimu yok bolidu.

23:11 «U Kanaan tooɣruluk əmr kiloɣan...» — Tur xəḥiri əslidə Kanaan zeminida, dəp ḥesablioɣili bolidu.

23:12 «I baskunqilikka uqrioɣan Zidon kizi...» — Zidon Asuriyə təripidin basturulidu, uning kizliri, xübḥisizki, baskunqilikka uqraydu. Təwəndiki 13-ayəttiki izaḥatni kərüng.

23:13 «Karanglar, Babil-kaldiylərning zeminini! Bu yərning həlki bolup bakmioɣandək kilidu; Asuriyə uni qəl-bayawan janiwarliri üqün makan kiloɣan...» — miladiyədin ilgiriki 745-yili Asuriyə padixaḥi Tiglat-Pilasər «Pütkül dunyaoɣa igə bolmakqi bolup», kəng kələmdə jəng kilixka baxlidi. U 738-yili əzining ḥərbiy komandanini Turni idarə kilixka orunlaxturoɣan. Tur isyan kətürüp, Asuriyəning keyinki padixaḥi Xalmanezərning muḥasirisigə karxi jəng kildi, ahirda Asuriyəliklər Turni taxlap kətti. Miladiyədin ilgiriki 8-əsirning ahirida u yənə Asuriyə bilən urux kildi. Xu qaoɣda Tur Misir bilən ittipak tüzük məkṣitidə seḥbət ətküzgən. Miladiyədin ilgiriki 701-yili Asuriyə padixaḥi Sənnaherib kattik ḥujum kilip, Turning «yelənqüki» Zidon wə ətraptiki rayonlarda kəp wəyranqilik kiloɣan, Turning sodisini asasən üzüp koyoɣan.
–Muxu ayətlərdə xu ix tooɣruluk agaḥlandurux berilsə kerək. Ayətlərdə: Asuriyəliklər Babil-kaldiyəni wəyran kiloɣanlikioɣa, qiraylik binalarni «qəl-bayawan janiwarliri üqün makan kiloɣanlik»oɣa karanglar, muxu ixlardin sawak elinglar deyilidu. Bu bəlkim «Silərgimu muxuningoɣa ohxax ixlar yüz beridu» degənliktin bexarət bolsa kerək.
–Muxu agaḥlanduruxning ahirki nətijisi miladiyədin ilgiriki 332-yili «büyük Iskəndər» təripidin kikiriloɣan. Iskəndər pütün sepillik xəḥərni, jümlidin araldiki koroɣanlarnimu yər bilən yəksan kiliwətkən.

23:14 «Tarxix» — 2-bab, 16-ayəttiki izaḥatni kərüng.

23:15 «Tur yətmix yil untulidu» — «yətmix yil» muxu məzgil bəlkim Asuriyə padixaḥi Sənnaheribning miladiyədin ilgiriki 701-yilidiki wəyranlikidin baxlinidu, miladiyədin ilgiriki 630-yilidiki Asuriyəning küq-kudritining zawal tepixi, xundakla Turning sodisining yənə bazar tepixi bilən ahirlixidu.
–Yəxaya axu qaoɣdiki turni kəri paḥixə ayaloɣa, heridarlarni qakirix üqün qiltar qelip nahxa eytkanoɣa ohxitidu. Paḥixə ayaloɣa ohxax, u pulni dəp ḥərkandak ixni kilixka təyyar idi.

I untuloɣan paḥixə ayal!
Өzünggə yənə həḳning diḳḳitini tartay desəng,
Yeḳimliḳ bir pədə qelip, kөprək nahxilarni eyt!
17 Əmdi xundaḳ boliduki,
Yətmix yilning ətüxi bilən,
Pərwərdigar Turni yoḳlaydu;
Xuning bilən u yənə өzini ijarigə berip,
Yər yüzidiki ḥəmmə padixaḥliḳlar bilən yənə buzuḳqiliḳ ḳilidu;
18 Xuning bilən uning malliri wə өzini setip, tapḳan puli bolsa Pərwərdigaroɣa atilip muḳəddəs bolidu;
U həzinigə selinmaydu yaki toplanmaydu,
Qünki uning muxu sodisi bolsa Pərwərdigarning aldida turoɣanlar üqün ayrim ḳilinidu;
U ularoɣa ḳanoɣuqə yəp-iqixkə, xundaḳla ularning esil kiyim-keqəkliri üqün ixlitilidu.

Ahirḳi zamanlar
Dunyaning gunaḥ arḳiliḳ buloɣinixi

24 1 Mana, Pərwərdigar yər yüzini bərbat, wəyran ḳilip,
Uni astin-üstin ḳiliwetip,
Uningda turuwatḳanlarni tərəp-tərəpkə tarḳitidu;
2 Xu waḳitta xundaḳ boliduki,
Həlḳlər ḳandaḳ bolsa, kaḥin xundaḳ bolidu;
Ḳul ḳandaḳ bolsa, hojayini xundaḳ bolidu;
Dedək ḳandaḳ bolsa, ayal hojayini xundaḳ bolidu;
Setiwaloɣuqi ḳandaḳ bolsa, setiwətküqi xundaḳ bolidu;
Өtnə aloɣuqi ḳandaḳ bolsa, өtnə bərgüqi xundaḳ bolidu;
Өsüm aloɣuqi ḳandaḳ bolsa, өsüm bərgüqi xundaḳ bolidu.
3 Yər yüzi pütünləy bərbat ḳilinidu,
Pütünləy bulang-talang ḳilinidu;
Qünki Pərwərdigar muxu səzni ḳildi.
4 Yər yüzi matəm tutidu, u zəiplixidu,
Jaḥan ḥalsizlinip zəiplixidu,
Yər yüzidiki bəg-tərilərmu ḥalidin ketidu.
5 Yər-zemin өzidə turuwatḳanlar təripidin buloɣinidu;
Qünki ular kərsətmə-ḳanundin qətligən;
Təbiətning ḳanuniyət-tərtipini өzgərtiwətkən,
Mənggülük əḥdinimu yoḳḳa qiḳiriwətkən.

23:18 «Xuning bilən uning malliri wə өzini setip, tapḳan puli bolsa Pərwərdigaroɣa atilip muḳəddəs bolidu... u ularoɣa ḳanoɣuqə yəp-iqixkə, xundaḳla ularning esil kiyim-keqəkliri üqün ixlitilidu» — muxu ahirḳi ayət Tur üqün ümid kərsitidu, ular kəlgüsidə mal-mülükkə əməs, bəlki Pərwərdigaroɣa beḳinidi bolidu. Bexarətning əməlgə axuruluxi ahirḳi zamanda boluxi mumkin. Birak Israil Babildin ḳaytḳinida *(miladiyədin ilgiriki 540-yili)*, yengi muḳəddəs ibadəthana ḳuruloɣanda, Tur uning üqün halis materiyal təminligənliki bəlkim bexarətning bir «ḳismən» əməlgə axuruluxidur *(Təwrattiki «Əzra» 3-bab)*.
24:2 «kaḥin» — muḳəddəs ibadəthanida həlḳlərgə wəkil boloɣan ḳurbanliḳ ḳiloɣuqi. **«Setiwaloɣuqi ḳandaḳ bolsa, setiwətküqi xundaḳ bolidu... өsüm aloɣuqi ḳandaḳ bolsa, өsüm bərgüqi xundaḳ bolidu»** — demək, jəmiyətning ḥərbir təbiḳidikiliri ohxaxla Hudaning oɣəzipigə uqraydu.
24:2 Əz. 7:12, 13
24:5 «Qünki ular kərsətmə-ḳanundin qətligən; təbiətning ḳanuniyət-tərtipini өzgərtiwətkən...» — ḳaysi kərsətmə-ḳanunlarni buzoɣan? Pəḳət Musa pəyoɣəmbərgə berilginila əməs, yənə Nuḥ pəyoɣəmbərgə kərsitilgən ḳanun wə əḥdini kərsətsə kerək. «Yar.» 9-babni kөrüng. Nuḥ pəyoɣəmbərgə ḥəm Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan muxu ikki əḥdigə asasən ḳatillik ḳət'iy mən'i ḳilinoɣan. Uning üstigə Nuḥḳa tapxuruloɣan əḥdə boyiqə, Huda ḥawa rayini ḥəm yər yüzidiki

[6] Xunga lənət yər yüzini yutuwalidu,
Uningda turuwatqanlar «gunahi bar» dəp hesablinidu,
Xunga yər yüzidikilər yutuwelinidu,
Insanlar az qalidu.

Balayi'apət təpsilatliri

[7] Yengi xarab tügəy dəp qaldi,
Üzüm talliri bolsa solixip ketidu;
Kəypliktin köngli hux adəmlərmu uh tartixidu;
[8] Daplarning xoh sadaliri tohtaydu,
Köngül eqiwatqanlarning warang-qurunglirimu tügəydu,
Qiltarning xadlik munglirimu tohtaydu.
[9] Xarab iqkənlərningmu nahxisi yoqaydu;
Harak iqkənlərgə harak aqqik tuyulidu.
[10] Tərtipsiz, mənisiz xəhər buzulidu;
Heqkim kirmisun dəp həmmə öylər etilidu;
[11] Koqilarda xarab üqün nalə-pəryad kətürülidu;
Bar xad-huramlik tütəkkə aylinidu;
Yər-zemindiki xadlik yoqaydu.
[12] Xəhərdə pəqət wəyranqilikla qalidu,
Dərwaza bolsa qekiloqan,
Həmmisi — harab bolidu!

Insanning «qaldisi»

[13] Qünki həlq-millətlərning arisida,
Yər-jahanning otturisida xundak boliduki,
Zəytun dərihini qakqandin keyin kep qaloqan zəytunlardək,
Üzüm hosulini yioqiwaloqandin keyin tərgüdək birnəqqila üzüm qaloqandək, bir qaldisi qaldurulidu.

---

təbiətning qanuniyətlirini bekitkən; birak insanlarning kilmixliri hawa rayini buzup taxlioqan, xundakla bügünmu buzmakta, xuningdək insanlar nuroqun təbiət qanuniyətlirini əzgərtməkqi boloqan wə bolidu. Məsilən, ailidiki ər-hotunluk jinsiy munasiwətlərni buzup, bəqqiwazlikni normal ix dəp bilix qatarliklar.
24:6 Yəx. 9:18; 10:16
24:8 Yər. 7:34; 16:9; 25:10; Əz. 26:13; Hox. 2:13
24:9 Yəx. 16:1
24:10 «Tərtipsiz, mənisiz xəhər» — Yəxaya qaysi xəhər ikənlikini deməydu.
–13-babta Babil xəhiri pütün hudasiz dunyani kərsətkəndək *(məsilən, 13-bab, 5- wə 9-ayətni kərüng)* muxu ayətlər ohxaxla pütkül hudasiz dunyani bildüridu. Xübhisizki, Yəxaya okurmənlərgə yənə, Babil *(Babilon)* xəhirining birinqi ketim quruloqanlikini kərsətməkqi *(Təwrat, «Yar.» 11-babni kərüng)*. Xəhərlər bolsa insaniyətning bar küq-kudriti, kabiliyiti wə əkil-parasitining jəwhiri bolidu. Birak muxular ihlassiz, Hudaoqa tayanmioqan halda kilinoqan bolsa, həmmisi kuruk gəp bolidu, halas. Xuning bilən muxu namsiz xəhər hudasiz dunyani bildüridu.
–Xəhər mənisiz, uningki turmuxi mənisiz, hudasiz yaxax mənisiz.
–Baxka payoqəmbərlərning səzlirigə asasən *(məsilən, Daniyal)* kəlgüsidə pütkül dunya bir xəhər, bir mustəbit hökümdar astida bolidu. Muxu xəhər bəlkim «yengi bir Babil» boluxi kerək. 1985-yili iraktiki Sadam Hüsəyn kədimki Babil xəhirini kaytidin kuruxni niyət kiloqini bilən u uzun ətməy jenidin ayrildi. **«Heqkim kirmisun dəp həmmə öylər etilidu»** — baxka birhil tərjimisi «həmmə öyning ixiki tosulup kelip, heqkim kirəlməydu».
24:11 «Koqilarda xarab üqün nalə-pəryad kətürülidu; bar xad-huramlik tütəkkə aylinidu...» — oqəlitə ix xuki, xarab həklərgə heq təsəlli berəlmisimu, ular yənila uni izdəydu. Mana bu insanning təbiitidur!
24:12 «Dərwaza bolsa qekiloqan, həmmisi — harab bolidu» — dərwaza heqkandak mudapiə roli kalmaydu.
24:13 «Yər-jahanning otturisida» — Israilni kərsitidu.
24:13 Yəx. 17:6

[14] Ⱪaldilar bolsa awazlirini yuⱪiri kətüridu;
Pərwərdigarning ⱨəywisigə ⱪarap təntənə ⱪilidu;
Ular dengiz tərəptin sürən salidu.
[15] Xunga Pərwərdigarni xarⱪtimu,
Israilning Hudasi Pərwərdigarning namini oⱪərbtiki yiraⱪ arallardimu uluoⱪlanglar;
[16] Jaⱨanning qət-qətliridin biz nahxilarni angliduⱪ: —
«Ⱨəⱪⱪaniy Boloⱪuqioⱪa xan-xərəp bolsun!»

Biraⱪ mən xundaⱪ dedim: —
«Aⱨ, mening yadangoⱪuluⱪum! Mening yadangoⱪuluⱪum! Ⱨalimoⱪa way!
Qünki hainlar hainliⱪ ⱪiliwatidu;
Bərⱨəⱪ, hainlar nomussizlarqə hainliⱪ ⱪiliwatidu!
[17] I yər yüzidə turuwatⱪan insanlar!
Wəⱨimə, ora wə tuzaⱪ bexingoⱪa qüxidu;
[18] Wə xundaⱪ boliduki,
Wəⱨimə sadasidin ⱪaqⱪanlar orioⱪa qüxidu,
Oridin qiⱪⱪan bolsa tuzaⱪⱪa tutulidu.
Qünki asmandiki derizilər eqilidu,
Yər ulliri təwrəp ketidu.
[19] Yər mutləⱪ dəzlinip ketidu,
Yər pütünləy parə-parə bolup ketidu,
Yər dəⱨxətlik təwrinidu.
[20] Yər məst adəmdək iləng-siləng mangidu;
Huddi lapastək iroⱪangxip ⱪalidu.
Qünki uningdiki asiyliⱪ gunaⱨi əzini ⱪattiⱪ basidu,
U yiⱪilip, ikkinqi turalmaydu.
[21] Xu künidə xundaⱪ boliduki,
Pərwərdigar yuⱪirida turoⱪan ⱪoxunlarni yuⱪirida,
Wə yər yüzidiki padixaⱨlarni yər yüzidə jazalaydu.
[22] Ular orəkkə yioⱪilidioⱪan bir top əsirlərdək yioⱪiwelinidu,
Gundihanioⱪa solap ⱪoyulidu.
Nuroⱪun künlərdin keyin ular jazalinidu.

24:14 «Ⱪaldilar bolsa awazlirini yuⱪiri kətüridu» — yuⱪiridiki 6-ayəttə «insanlar az ⱪalidu» deyilidu. Muxu ayəttiki «ⱪaldilar» bolsa dəl xu kixilərni kərsitidu. Ular balayi'apət iqidə towa ⱪilip Hudani izdigənlərdur. Bu Hudaoⱪa sadiⱪ boloⱪan «ⱪaldi həlⱪ» «Yəxaya» wə Təwrattiki kəp baxⱪa kitablarda tiloⱪa elinidu.
24:16 «Biraⱪ mən xundaⱪ dedim: — «Aⱨ, mening yadangoⱪuluⱪum! Mening yadangoⱪuluⱪum! Ⱨalimoⱪa way! ... Bərⱨəⱪ, hainlar nomussizlarqə hainliⱪ ⱪiliwatidu!» — bu sezlər pəyoⱪəmbərning Hudaning ahir zamanlar tooⱪrisida uningoⱪa ayan ⱪiloⱪan wəⱨiylirigə boloⱪan inkasini — ⱨəm huxallik ⱨəm huxallik iqidə boloⱪan ⱪayoⱪusini, yəni dunyaning gunaⱨⱪarlarning akiwitigə ⱪarap ⱪayoⱪuoⱪanlikini bildüridu. **«...hainlar hainliⱪ ⱪiliwatidu ... hainlar nomussizlarqə hainliⱪ ⱪiliwatidu!»** — muxu təkrarlax, bəlkim, ahirda ⱨər adəm Huda təripidin ⱪutⱪuzulmioⱪan bolsa, naⱨayiti ⱪattiⱪ gunaⱨⱪa qəmüp ketidu, degənni bildüridu. Uloroa gunaⱨ bekitilgəndək ⱪilidu *(Injil, «Wəⱨ.» 11:22ni kərüng)*. Yəxaya gunaⱨning jazasini kərüpla yənə naⱨayiti azablinidu.
24:17 Yər. 48:43
24:18 «Wəⱨimə.. ora.. tuzaⱪ..» — bu üq səzning aⱨangi ibraniy tilida naⱨayiti ohxixip ketidioⱪan səzlər.
24:18 Yər. 48:44; Am. 5:19
24:20 Ayup 27:18; Yəx. 1:8; 19:14
24:21 «...yuⱪirida turoⱪan ⱪoxunlar» — bəlkim Xəytanning jinlardin tərkib tapⱪan, təwən asmanlarda yüridioⱪan ⱪoxunlirini kərsitidu.
24:22 «Nuroⱪun künlərdin keyin ular jazalinidu» — ibraniy tilida «nuroⱪun künlərdin keyin ular yoⱪlinidu». Huda məlum həlⱪni «yoⱪlisa», bu yoⱪlaxning nətijisi ularni *(a)* bərikətləx üqün yaki *(ə)* jazalax üqün bolidu.
–Bu sirlik bexarətni Injil «Wəⱨiy» ⱪismidin kəprək qüxinimiz. Ⱪutⱪuzoⱪuqi-Məsiⱨ bu dunyaoⱪa ⱪaytip kəlgəndə, bar jin-xəytanlar *(üstündiki ⱪoxunlar...)*ni ⱨangoⱪa taxlaydu. Ular yənə bir ming yildin keyin yər yüzidikilərni sinax üqün wakitlik

[23] Ay uyatlikta kalidu;
Künmu hijil bolup kərünməydu;
Qünki samawi koxunlarning Sərdari bolоған Pərwərdigar Zion teоida, yəni Yerusalemda səltənitini yürgüzidu;
Uning xan-xəripi Өz aksakalliri aldida parlaydu!

Hudani mədhiyiləydioған, ahirki zamandiki nahxa

25 [1] Pərwərdigar, Sən mening Hudayim;
Mən Seni üstün dəp mədhiyiləymən,
Mən Sening namingni mubarəkləymən,
Qünki Sən karamət ixlarni,
Sadiklik wə həkikət iqidə kədimdin buyan kəlbinggə pükkənliringni bəja kəltürgənsən.
[2] Qünki Sən xəhərni harabilik,
Kəl'ə-koroғanlik yurtni harab,
Yatlarning ordisini xəhər bolalmas kiloғansən,
U ikkinqi hərgiz kurulmaydu.
[3] Xunga həlikі küqlük həlk Seni uluoғlaydu,
Əxəddiy əllərning həlikі xəhiri Səndin korkidu;
[4-5] Qünki Sən miskinlərgə koroғan,
Yoksullarning dərdi-hajitigə koroғan,
Boranoға dalda,
Issikka sayə boloғansən;
Qünki əxəddiylərning zərbə dolkuni tamoға uruloғan borandək,
Kaoғjirak yərni baskan issik hawadək boldi.
Birak issik hawa bulut sayisi bilən tosuloғandək,
Sən yatlarning kukan-sürənlirini pəsəytisən;
Əxəddiylərning oғəlibə nahxisi pəs kilinidu.
[6] Wə muxu taoғda samawi koxunlarning Sərdari bolоған Pərwərdigar barlik kowmlar üqün ziyapət kilidu —
Maylik yeməkliklər,
Süzdürülgən kona xarablar,
Yiliki tok maylik yeməkliklər,
Süzdürülgən, yahxi saklanoғan kona xarablardin boloғan ziyapət bolidu;
[7] Wə U muxu taoғda həmmə kowmlarni yapidioған qümpərdini,
Barlik əllərni yapidioған yapkuqni yokitidu;
[8] U əlümni mənggügə yutup yokitidu!
Rəb Pərwərdigar həbrir yüzdiki yaxlarni sürtüwetidu;
Pütkül yər-zemin aldida Өz həlkining xərməndilikini elip taxlaydu;
Qünki Pərwərdigar xundak eytkan.
[9] Wə xu künidə deyiliduki: —
«Mana, Hudayimiz muxu, biz Uningoға təlmürüp kəlgən,

---

koyuwetilidu. «Wəhiy» 19-20-bablarni kərüng.
24:23 Yəx. 13:10; Əz. 32:7; Yo. 2:31; 3:15
25:2 Yəx. 21:9; 23:13; Wəh. 14:8; 18:2
25:6 «Yiliki tok maylik yeməkliklər» — Yəhudiylar üqün, xundakla barlik kədimki həlklər üqün maylik wə yiliklik yeməkliklər əng esil tamak idi.
25:8 1Kor. 15:54

U bizni ḳutḳuzidu;
Mana, muxu Pərwərdigardur, biz Uningoŋa təlmürüp kəlgən,
Biz xadlinip Uning nijat-ḳutulduruxidin hursən bolimiz».
10 Qünki muxu taoŋḳa Pərwərdigarning ḳoli ḳonup turidu;
Wə saman azgalda tezək bilən qəyləngəndək, Moab Uning putliri astida qəylinidu;
11 Moab axu tezəklik azgaldin üzüp qiḳix üqün ḳolini keridu,
Biraḳ uning ḳoli qewər boloŋini bilən, Rəb uning təkəbburluḳini pəs ḳilidu.
12 U sepilliringning egiz mudapiəlik ḳoroŋanlirini oŋulitip,
Yər bilən yəksan ḳilip,
Topa-qangoŋa aylanduridu.

Ikki xəḥər — yengi Yerusalem wə «dunyaning xəḥiri»

26 1 Xu künidə Yəḥudaning zeminida munu nahxa eytilidu: —
«Mustəḥkəm bir xəḥirimiz bar;
U nijatliḳni uningoŋa sepil wə tiräklər ḳilip bekitip ḳoyidu.
2 Wapadarliḳta qing turoŋan ḥəḳḳaniy əlning kirixi üqün,
Dərwazilarni eqip beringlar!
3 Kim əzining əḳidə, oy-hiyali Sanga baoŋlioŋan bolsa,
Sən uni mutləḳ hatirjəmliktə saḳlaysən;
Qünki u Sanga ixənq-etiḳad baoŋlioŋandur.
4 Mənggügə Pərwərdigaroŋa tayininglar;
Qünki Yaḥ Pərwərdigar ḥəḳiḳətən əbədil'əbədlik bir ḳoram taxtur.
5 Qünki U yuḳirida turoŋanlarni pəskə qüxüridu;
Axu aliy xəḥərni, U pəs ḳilidu;
Uni yərgə qüxürüp,
Topa-qangoŋa aylanduridu.
6 U put bilən qəylinidu;
U məminlərning putliri,
Miskinlərning ḳədəmliri bilən qəylinidu!
7 Ḥəḳḳaniyning yoli bolsa tüzdur;
I Əng Tüz Yolluḳ Boloŋuqi,
Sən ḥəḳḳaniy adəm üqün uning yolini ong ḳilisən.
8 I Pərwərdigar, biz dərḥəḳiḳət Sening ḥəkümliringning yolida mengip, Seni kütüp kəlduḳ;
Jenimizning təxnaliḳi xudurki, naming wə xəḥriting axsun!
9 Wujudum bilən keqilərdə Sanga təxna boldummən;
Bərḥəḳ, tang səḥərlərdimu roḥim bilən iq-iqimdin Seni izdidim;
Qünki ḥəkümliring yər yüzidə kərüngən bolsa,
Yər yüzidikilər ḥəḳḳaniyliḳni əginidu.

25:10 «Muxu taoŋḳa Pərwərdigarning ḳoli ḳonup turidu» — demək, Huda xundaḳ ḳilip, bəht wə aram ata ḳilip, Əzini tonutidu.
25:11 «Rəb uning təkəbburluḳini pəs ḳilidu» — ibraniy tilida «U uning təkəbburluḳini pəs ḳilidu».
25:11 Yəx. 16:6
26:1 «U nijatliḳni uningoŋa sepil wə tiräklər ḳilip bekitip ḳoyidu» — «U» — Rəb Pərwərdigarni kərsitidu, əlwəttə.
26:1 Zəb. 46:4-5; 125:1; Pənd. 18:10
26:4 «Yaḥ» — bolsa «Yaḥwəḥ»ning ḳiskartiloŋan xəkli *(1:1-izaḥatni kərüng)*.
26:5 «yuḳirida turoŋanlar» — bəlkim 25-bab, 11-ayəttiki «yuḳirida turoŋan ḳoxunlar»oŋa ohxax, jin-xəytanlarni kərsitixi mumkin. **«Axu aliy xəḥər»** — bəlkim dunyadiki hudasizliḳḳa wəkillik ḳilidioŋan Babil, yəni yuḳiriḳi bablardiki «mənisiz xəḥər» boluxi mumkin.
26:9 «Ḥəkümliring yər yüzidə kərüngən bolsa» — bu səzning ikki hil mənisi bar: — birinqisi «adil ḳanunliring dunyada

10 Rəzil adəmgə rəḥim kərsitilsimu,
U yənila ḥəkkaniylikni əgənməydu;
Ḥətta durusluk turoɣan zemindimu u yənila adilsizlik kiliweridu,
Pərwərdigarning xanu-xəwkitini kərməydu.
11 I Pərwərdigar, kolung kətürüldi,
Birak ular kərməydu.
Ḥalbuki, Əz həlkinggə boloɣan otluk muḥəbbitingni ular kəridu ḥəm hijil bolidu;
Küxəndiliring üqün təyyarlanoɣan ot ularni bərḥək yutuwetidu.
12 I Pərwərdigar, Sən bizgə hatirjəmlik nesip kilisən;
Qünki bizning əməllirimizning ḥəmmisini əzüng wujudka qikaroɣansən.
13 Dərwəkə, i Pərwərdigar Hudayimiz, ilgiri Səndin baxka «rəblər» üstimizdin ḥəkümranlik kiloɣan;
Əmdiliktə pəkət Sanga tayinipla namingni əsləp tiloɣa alimiz.
14 Ular bolsa əldi, kaytidin yaximaydu;
Ərwaḥ bolup kətti, kayta tirilməydu;
Qünki Sən ularni jazalap yokatting,
Ularni adəmlərning esidimu kilqə kaldurmiding.
15 Sən əlni uloɣaytkansən, i Pərwərdigar;
Əlni uloɣaytkansən,
Əzünggə xan-xərəp kəltürgənsən;
Zeminning qegralirini ḥərtərəpkə uzartkansən.

Israil kandak yol bilən azad kilinoɣan?

16 I Pərwərdigar, ular dərd-ələm iqidə kaloɣanda, Seni izdidi;
Tərbiyilik jazalixing ularning bexioɣa qüxkəndə,
Ular aḥ urup, piqirlap bir duani kildi: —
17 «Boxinix aldida turoɣan, toloɣiki tutup, aoɣriktin warkirioɣan bir ḥamilidar ayaldək,
Biz Sening aldingda xundak bolduk, i Pərwərdigar.
18 Biz ikki kat bolup,
Toloɣakka qüxtuk,
Birak pəkət yəlla qikarduk;
Yər yüzidikilər üqün ḥeq nijat-kutkuzuxni yətküzmiduk;
Dunyadiki adəmlər ḥeq tuoɣulmidi».

(həlkingning yahxi kiloɣanliki arkilik) ayan kilinsa...».
–Ikkinqi mənisi «tərbiyilik jaza ḥəkümliring dunyada pəyda bolsa...». Ikkila mənisi, bolupmu ikkinqi mənisi tooɣra bolsa kerək *(10-ayətni kərüng)*.

26:10 «Ḥətta durusluk turoɣan zemindimu u rəzil adəm yənila adilsizlik kiliweridu» — adillikni bəja kəltürüx biadil muḥit astida təs, əlwəttə. Ətraptikilər adil bolsa, əzining adil bolmiki asanrak bolidu. Birak rəzillər yənila biadillik kilidu.

26:12 «Qünki bizning əməllirimizning ḥəmmisini əzüng wujudka qikaroɣansən» — yaki «qünki ḥəmmə əməllirimizni əməliyləxtürgüqi əzüngdursən».

26:13 «Əmdiliktə pəkət Sanga tayinipla namingni əsləp tiloɣa alimiz» — Hudaning «kaldisi»i, yəni Hudaoɣa sadik boloɣanlar, «pəkət Sening mehir-xəpkiting arkilikla sadik bolduk» degəndək etirap kilidu.

26:14 «Ular bolsa əldi» — muxu yərdə «ular» 13-ayəttiki «baxka rəblər», yər yüzidiki padixaḥlar yaki Israil qokunoɣan butlarning kəynidə turoɣan jin-xəytanlar bolsa kerək.

26:15 «Sən əlni... zeminning ... ḥərtərəpkə uzartkansən» — baxka birhil tərjimisi: — «Sən... əslidə ularni *(əlni, yəni Israilni)* jaḥanning əng qetigə sürgün kiloɣansən».

26:17 Yuḥ. 16:21

26:18 «Dunyadiki adəmlər ḥeq tuoɣulmidi» — baxka birhil tərjimisi «dunyada turoɣanlar ḥeq yikilmidi» *(demək, uruxta bizdə ḥeq oɣəlibə bolmidi)*. Birak bizninggə yukiriki tərjimisi tooɣra. Xuning bilən muxu ayət Hudaning Israil tooɣruluk boloɣan qongkur məksiti üstidə tohtilidu, dəp karaymiz. U Israil arkilik dunyadikilərgə nijat-kutkuzux həwirini yətküzüp, ularni yengi ḥayatka, yəni mənggülük ḥayatka erixtürüp, kaytidin tuoɣurmakqi. Lekin Israil Hudaning xu məksitigə koral boluxka layikətsiz bolup kaldi . Xunga Huda Əzi *(19-20-ayətlər wə təwəndiki bablaroɣa asasən)* xu ixni kilidu, dəydu.

Hudaning Israilning duasioƣa boloƣan jawabi

19 «Sanga təwə əlgən adəmlər yaxaydu;
Mening jəsitimning tirilixi bilən təng ularmu tirilidu.
I topa-qangda yatƙanlar, oyoƣinip nahxa yangritinglar!
Xəbniming tang səhərning xəbnimidəktur;
Yər-zemin əzidə əlgənlərni tuoƣup beridu.
20 I həlƙim, kelinglar,
Əyünglaroƣa kirip, kəyninglardin ixiklərni etip ƙoyunglar;
Mening dərоƣəzipim ətküqə, əzüngni bir dəmlik yoxuruwal.
21 Qünki ƙara,
Pərwərdigar Əz jayidin qiƙip,
Yər yüzidikilərning gunahini əzlirigə ƙayturmaƙqi;
Yər bolsa üstigə təkülgən ƙanlarni axkarilaydu,
Əzidə əltürülgənlərni ƙaman yepiwərməydu.

Xəytanning jazalinixi
Israillar yioƣilip Hudaoƣa mewə beridu

27 1 Xu künidə Pərwərdigar Əzining dəƙxətlik, büyük wə küqlük xəmxiri bilən uqƙur yilan lewiatanni,
Yəni toloƣanoƣuqi yilan lewiatanni jazalaydu;
U yənə dengizda turoƣan əjdihani əltüridu.
2 Xu küni sap xarab beridioƣan bir üzümzar bolidu!
U tooƣruluƙ nahxa eytinglar!
3 Əzüm Pərwərdigar uni saƙlaymən;
Mən ƙər dəƙiƙə uni suoƣirimən;
Birsi uningoƣa ziyan yətküzmisun dəp keqə-kündüz saƙlaymən.
4 Oƣəzəp Məndə ƙalmidi;
Aƙ, Manga ƙarxi jəng ƙilidioƣan tikənlər yaki jioƣanlar bolsaidi!
Undaƙ bolsa Mən ularoƣa ƙarxi yürüx ƙilattim,
Ularni yioƣixturup kəydürüwetəttim!
5 Bolmisa u Meni baxpanaƙlik ƙilip tutsun;
U Mən bilən birliktə hatirjəmliktə bolsun,

26:19 «Sanga təwə əlgən adəmlər» — bu səzni anglawatƙan «ƙaldi»larning əzi səygən mərƙumlarni kərsitixi mumkin. **«Mening jəsitimning tirilixi bilən təng ular tirilidu»** — bəzidə ibraniy tilida birlik san kəplük sanni bildüridu; biraƙ muxu ayət Ƙutƙuzoƣuqi-Məsiƙning tirilixi bilən baxƙilarmu tirilidu, degən bexarətlik mənidə boluximu mumkin *(Injil, «Mat.» 27:52ni, «Rim.», 6:3-11ni kərüng)*.

26:20 2Kor. 4:17

27:1 «Pərwərdigar ... Xəmxiri bilən uqƙur yilan lewiatanni, yəni toloƣanoƣuqi yilan lewiatanni jazalaydu; u yənə dengizda turoƣan əjdihani eltüridu» — lewiatan qongƙur dengiz astida yaxaydioƣan ƙorƙunqluƙ əjdihaƣa ohxap ketidioƣan ƙaywan. Bəzi alimlar uni timsaƙ dəydu, biraƙ biz uningoƣa ixənməymiz *(Təwrattiki «Ayup» lewiatan tooƣrisidiki 41-babtiki izaƙatlirimiz wə «ƙoxumqə səzimiz»ni kərüng)*.

–«Jazalax» degən səzdin, birhil yaman roƙning küqining lewiatanning kəynidə turuxi bilən, lewiatanni rəzillikning bir wəkili bolidu dəp qüxinimiz. Injil «Wəƙiy» 12-, 13- ƙəm 20-babƙa asasən qüxinimizki, lewiatan Xəytanning əzi ƙəm əzining ahirƙi zamandiki wəkili boloƣan dəjjalni bildüridu. **«uqƙur yilan»** — lewiatan Xəytanning asmandiki ipadisi, «toloƣanoƣuqi yilan» yər yüzidiki ipadisi, «əjdiƙa» dengizdiki ipadisidur.

27:1 Wəƙ. 12:9

27:2 «sap xarab beridioƣan bir üzümzar» — yaki «bək yeƙimlik bir üzümzar».

27:4 «Oƣəzəp Məndə ƙalmidi» — bəlkim Israiloƣa ƙaritiloƣan oƣəzəpni kərsitidu. **«Aƙ, Manga ƙarxi jəng ƙilidioƣan tikənlər yaki jioƣanlar bolsaidi!... ularni yioƣixturup kəydürüwetəttim!»** — Hudaning Əz üzümzari boloƣan Israiloƣa *(5-babni yənə kərüng)* xunqə hursənliki wə ƙizoƣinliƙi barki, U ularoƣa boloƣan ƙoƣdax muhəbbitimni kərsitix pursiti bolsun üqün, bir tal tikənla pəyda bolsaidi!» dəp tiligəndək ƙilidu.

Dərḥəkiḳət, u Mən bilən birliktə hatirjəmliktə bolsun!
[6] Kəlgüsi künlərdə, Yaḳup yiltiz tartidu;
Israil bihlinip, qeqəkləydu,
Ular pütkül yər yüzini mewə-qewə bilən ḳaplaydu.

Pərwərdigarning Өz həlḳigə boloɣan muamilisi

[7] Pərwərdigar Israilni uroɣanlarni uroɣanqilik Israilni urup bakḳanmu?
U ḳiroɣanlardək Israil ḳirilip bakḳanmu?
[8] Sən ularni əyibligəndə əlqəmdin təwən jazalap ularni paliwətkənsən;
Xərḳ xamili qikḳan künidə U Uning zərblik xamili bilən ularni ḳooɣliwətkən.
[9] Əmdi xu yol bilən Yaḳupning ḳəbiḥliki kəqürüm ḳiliniduki, —
Uning gunaḥining elip taxlanoɣanlikining pixḳan mewisi xu boliduki: —
U ḳurbangaḥtiki ḥəmmə taxlarni kukum-talḳan ḳilidu,
«Axəraḥ»larni wə «kün tüwrükliri»ni zadila turoɣuzmaydu.
[10] Qünki mustəḥkəmləngən xəḥər oɣerib bolup ḳalidu,
Adəmzatsiz makan ḥəm taxliwetilgən bayawandək bolidu;
Xu yərdə mozay ozuḳlinidu,
Xu yərdə yetip, uning xahlirini yəydu.
[11] Uning xahliri solixix bilən üzülidu;
Ayallar kelip ularni otun ḳilip kəydürüwetidu.
Qünki bu bir yorutulmiɣan həlḳ;
Xunga ularni Yaratḳuqi ularoɣa rəḥim ḳilmaydu;
Ularni Xəkilləndürgüqi ularoɣa xəpḳət kərsətməydu.
[12] Wə xu küni xundaḳ boliduki,
Pərwərdigar Əfrat dəryasining eḳimliridin tartip Misir wadisioɣiqə ḥər yərni silkiydu,
Wə silər bir-birləp terip yioɣiwelinisilər,
I Israil baliliri!
[13] Wə xu küni xundaḳ boliduki,

27:5 «Bolmisa u Meni baxpanaḥlik ḳilip tutsun; u Mən bilən birliktə hatirjəmliktə bolsun!...» — Huda ḥətta Өzigə ḳarxi turoɣan bir tikəngimu towa ḳilix, hatirjəmlikkə kelix pursitini yətküzidu! Buni ikki ḳetim deyix, buni təkitləxtin ibarət.
27:6 «Ular Israil pütkül yər yüzini mewə-qewə bilən ḳaplaydu» — muxu sez Babil xəḥirining «yər yüzini xəḥərlər bilən ḳaplayli» *(14:21)* degən məḳsiti bilən pütünləy ohximaydu.
–Xu qaoɣda bolsa Hudaning Өz üzümzari boloɣan Israildin kütkən ümidi *(5-babta hatiriləngəndək)* kəp jəḥətlərdin əməlgə axurulidu.
27:6 Zəb. 72:16
27:7 «Pərwərdigar Israilni uroɣanlarni uroɣanqilik Israilni urup bakḳanmu? U ḳiroɣanlardək Israil ḳirilip bakḳanmu?» — ibraniy tilida intayin ḳiskartilip ipadilinidu: «U Israilni uroɣanlarni uroɣan dərijidə uni urup bakḳanmu? U *(Huda)* ḳiroɣanlardək, u *(Israil)* ḳirilip bakḳanmu?».
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Pərwərdigar Israilni baxḳilar uroɣan dərijidə urup bakḳanmu? Yaki Israil əllər təripidin ḳiriloɣandək Pərwərdigar təripidin ḳirilip bakḳanmu?».
27:8 «Sən ularni əyibligəndə əlqəmdin təwən jazalap ularni paliwətkənsən; xərḳ xamili qikḳan künidə U Uning zərblik xamili bilən ularni ḳooɣliwətkən» — demək, 7-ayəttə deyilginidək, Huda Israilni tərbiyilәp jazalioɣanda «əlqəmdin təwən» jazalioɣan; xərḳ xamili zərbilik boloɣini bilən daimlik əməs, pəḳət turup-turup soḳup turidu. Baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
27:8 Yər. 30:11; 46:28
27:9 «Yaḳupning ḳəbiḥliki kəqürüm ḳilinidu» — ibraniy tilida «Yaḳupning ḳəbiḥliki yepilidu» yaki «Yaḳupning ḳəbiḥliki kəfarət ḳilinidu». **«ḳurbangaḥtiki ḥəmmə taxlar...»** — muxu ayəttiki «ḳurbangaḥ» bəlkim butlaroɣa qoḳunuxta ixlitilidioɣan nərsə. **«Axəraḥ»** — «Axəraḥ» butliri wə huxbuygaḥlar bolsa, 17-bab, 8-ayəttiki izaḥatni kərüng.
27:10 «mustəḥkəmləngən xəḥər» — muxu «mustəḥkəmləngən xəḥər» bolsa, awwal Babilni kərsətsə kerək; biraḳ 10:24-ayəttiki izaḥatta deginimizdək, Babilning əzi kəlgüsi «pütkül hudasiz dunya»ni bildüridu.
27:12 «Əfrat dəryasining eḳimliridin tartip Misir wadisioɣiqə» — muxu ibarə Israilning barliḳ zeminini kərsitix üqün pat-pat ixlitilidu. Həritilərni kərüng.
27:12 Yəx. 17:5

Büyük kanay qelinidu;
Xuning bilən Asuriyə zeminida tügixəy dəp ⱪaloɣanlar,
Wə Misir zeminida musapir boloɣanlar kelidu;
Ular Yerusalemda muⱪəddəs taoɣ üstidə Pərwərdigaroɣa ibadət ⱪilidu.

Əfraim, yəni «ximaliy padixaⱨliⱪ» tooɣruluⱪ bir bexarət
Birdinbir ul nemə?

28 [1] Əfraimdiki məyhorlarning bexidiki təkəbburluⱪ bilən taⱪiwaloɣan güllük tajioɣa way!
Munbət jiloɣining bexioɣa taⱪiwaloɣan,
Yəni ularning solixip ⱪaloɣan «pəhri» boloɣan güligə way!
I xarabning əsiri boloɣanlar!
[2] Mana, Rəb bir küq wə ⱪudrət igisini ⱨazirlidi;
U bolsa, məldürlük judun ⱨəm wəyran ⱪiloɣuqi borandək,
Dəhxət bilən taxⱪan kəlkün suliridək,
Əxəddiylərqə tajni yərgə uridu.
[3] Əfraimdiki məyhorlarning bexidiki təkəbburluⱪ bilən taⱪiwaloɣan güllük taji ayaoɣ astida qəylinidu;
[4] Wə munbət jiloɣining bexida taⱪiwaloɣan,
Ularning «pəhri» boloɣan solixip ⱪaloɣan güli bolsa,
Baldur pixⱪan ənjürdək bolidu;
Uni kərgən kixi kərüpla,
Ⱪolioɣa elip kap etip yutuwalidu.
[5] Xu künidə, samawi ⱪoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Өz həlⱪining ⱪaldisi üqün xərəplik bir taj,
Xundaⱪla kərkəm bir qəmbirək bolidu.
[6] U yənə ⱨəküm qiⱪirixⱪa olturoɣanlaroɣa tooɣra ⱨəküm qiⱪaroɣuqi Roⱨ,
Wə dərwazida jəngni qekindürgüqigə küq bolidu.

Yerusalemdiki əmirlərning əⱨwali
Kim Hudaning səzini qüxinələydu?

[7] Biraⱪ bularmu xarab arⱪiliⱪ hatalaxti,
Ⱨaraⱪ bilən eziⱪip kətti: —
Ⱨəm kaⱨin ⱨəm pəyoɣəmbər ⱨaraⱪ arⱪiliⱪ eziⱪip kətti;
Ular xarab təripidin yutuwelinoɣan;

27:13 «Xu küni xundaⱪ boliduki, büyük kanay qelinidu» — Hudaning həlⱪini qaⱪiridioɣan, ahirⱪi zamandiki muxu «büyük kanay» Muⱪəddəs Kitabta baxⱪa kəp yərlərdə tiloɣa elinidu. Yəxaya əzi 18-babta u tooɣrisida tohtilidu.
–Muxu yərdə, Hudaning meⱨir-xəpⱪitining barliⱪ insanlar üqün ortaⱪliⱪi, Yəⱨudiy əməslər *(Asuriyə zeminida tügixəy dəp ⱪaloɣanlar... Misir zeminida musapir boloɣanlar)* Hudaoɣa tayanoɣan Yəⱨudiylar bilən billə Uning padixaⱨliⱪioɣa mirashor bolidioɣanliⱪi enik kərünidu.
27:13 Zək. 9:14; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəⱨ. 10:7, 11:15
28:1 «Əfraimdiki məyhorlarning bexidiki təkəbburluⱪ bilən taⱪiwaloɣan güllük tajioɣa way!...» — Əfraimning bəgliri ⱨaraⱪ iqixkə bək amraⱪ idi. Ularning ərp-aditigə asasən, abruyluⱪ adəmlər olturuxlarda gül taj taⱪaytti. Yəxaya pəyoɣəmbər, ularning «pəhri» boloɣan güli, yəni ularning «xan-xəripi» solixip ketip yoⱪay dəp ⱪaldi, dəydu. Aq adəm kərüpla yəwalidioɣan bir tal ənjürdək ular yoⱪap ketixi mumkin. Ⱨazir bolsa, təkəbburluⱪ ⱪilidioɣan yaki əyx-ixrət ⱪilidioɣan waⱪit əməs, bəlki towa ⱪilip pəryad kətürüx kerək, degənliktur.
–«Munbət jiloɣa» — ximaliy padixaⱨliⱪ *(Israil)*ning paytəhti boloɣan Samariyə jaylaxⱪan jiloɣini kərsətsə kerək.
28:6 «U yənə ⱨəküm qiⱪirixⱪa olturoɣanlaroɣa tooɣra ⱨəküm qiⱪaroɣuqi Roⱨ, wə dərwazida jəngni qekindürgüqigə küq bolidu» — mətiwərlər həlⱪ üqün ⱨəküm qiⱪirix, sot ⱪilix üqün xəⱨər dərwazilirida olturatti.
–Baxⱪa birhil tərjimisi: — «Düxmənni dərwazisioɣiqə qekindurgüqigə küq bolidu» — demək, ⱨujum ⱪilidioɣanlaroɣa küq bolidu.

Ular ḫarak tüpəylidin ələng-səlәng bolup eziḳip kətti;
Ular aldin kərüxtin adaxti,
Ḥəküm ḳilixta ezikixti;
[8] Qünki ḫəmmə dastihan box orun ḳalmay ḳusuḳ wə nijasət bilən toldi.

Əmirlər Yəxayani mazaḳ ḳilidu

[9] «U kimgə bilim əgətməkqidu?
U zadi kimni muxu həwərni qüxinidioɣan ḳilmaḳqidu?».

Yəxaya jawab beridu

[10] Eoɣizlanduruloɣanlaroɣa əməsmu?! Əmqəktin ayriloɣan bowaḳlaroɣa əməsmu?!
Qünki həwər bolsa wəzmuwəz, wəzmuwəzdur,
Ḳurmuḳur, ḳurmuḳurdur,
Bu yərdə azraḳ,
Xu yərdə azraḳ bolidu...
[11] Qünki duduḳlaydioɣan ləwlər wə yat bir til bilən U muxu həlḳḳə səz ḳilidu.
[12] U ularoɣa: —
«Mana, aram muxu yərdə,
Ḫali yoḳlarni aram aldurunglar;
Yengilinix muxudur» — degən,
Biraḳ ular ḫeqnemini anglaxni halimioɣan.
[13] Xunga Pərwərdigarning səzi ularoɣa: —
«Wəzmuwəz, wəzmuwəzdur,
Ḳurmuḳur, ḳurmuḳurdur.
Muxu yərgə azraḳ,

28:7 «kaḫin» — muḳəddəs ibadəthanida həlḳlərgə wəkil bolup ḳurbanlik ḳiloɣuqi.
28:7 Yəx. 5:11
28:8 «Ḫəmmə dastihan box orun ḳalmay ḳusuḳ wə nijasət bilən toldi» — mumkinqiliki barki, Yəxaya orda bilən boloɣan munasiwiti bilən Yerusalemdiki ərbablarning olturuxioɣa ḳatnixalaydu. Təwəndiki ayətlərgə ḳarioɣanda, olturuxning səwəbi, Misir bilən Asuriyəgə ḳarxi turux ittipaḳi tooɣrisidiki kelixim tüzgənlikni təbrikləxtin ibarət idi. Yəxaya ḫərdaim mundaḳ ittipaḳni tüzməslikni təxəbbus ḳilip, ularning mazaḳlirioɣa uqrioɣan.
28:9 «U kimgə bilim əgətməkqidu? U zadi kimni muxu həwərni qüxinidioɣan ḳilmaḳqidu?» — muxu səzlər, bəlkim, ziyapəttə olturoɣanlar Yəxayani mazaḳ ḳilidioɣan səz boluxi mumkin. Xübḫisizki, ular «Pəḳət Hudaoɣila tayiniximiz kerək» degən həwərni intayin addiy, səbiy balining kəzḳarixi, halas, dəp ḳarayttti.
28:10 «Eoɣizlanduruloɣanlaroɣa əməsmu?! Əmqəktin ayriloɣan bowaḳlaroɣa əməsmu?!» — muxu səzlər, bəlkim, Yəxayaning jawabining baxlinixi. Yəxaya ularning «muxu kəzḳarixing bək addiy ikən» degən mazaḳ gəplirini əzlirigə ḳayturup: «Pəḳət addiy adəmlər, səbiy balidək kiqik peil kixilərla muxularni qüxinələydu, xundaḳla Hudaning səzini ḳobul ḳilalaydu. Təkəbbur, əzini əḳillik qaoɣlaydioɣanlar ḫərgiz qüxinəlməydu», dəydu.
–«Qünki həwər bolsa wəzmuwəz, wəzmuwəzdur, ḳurmuḳur, ḳurmuḳurdur, bu yərdə azraḳ, xu yərdə azraḳ bolidu...» — muxu səzning üq muḫim nuḳtisi bar: —
–(1) Yəxaya muxu yərdə kitabidiki bexarətlərni toluḳ qüxinixkə tolimu muḫim bir aḳḳuqni beridu. Bexarətlər bir-birləp, birsi bu ḫəḳiḳətni təkitlisə, birsi u ḫəḳiḳətni təkitləydu, ḫəmmə bexarət arḳilik bizgə ḳandaḳ ḳilip Hudaoɣa pütünləy, ətraplik ixinip tayinixni əgitidu.
–(2) «wəzmuwəz, ... ḳurmuḳur...» ibraniy tilida «saw, saw,.... kaw, kaw, ...» degəndək kiqik balining tələppuzida eytilidu. Xuning bilən u Hudaning səzini ḳobul ḳilix üqün kiqik balioɣa ohxax kiqik peillik boluxi kerək dəp təkitləydu.
–(3) bala səzligəndək «saw, saw,.... kaw, kaw, ...» degən səzlər yənə kelip yat bir tildək bolup, 11-ayətni tonuxturidu. Təwəndiki izaḫatnimu kərüng.
28:11 «Qünki duduḳlaydioɣan ləwlər wə yat bir til bilən U muxu həlḳḳə səz ḳilidu» — demək, Yerusalem wə Yəḫudaliḳlar yat bir dələt təripidin basturulup, yat yurtḳa yətkilidu. Ular Hudaning addiy səzlirini «balilarqə gəp» dəp mazaḳ ḳilip rət ḳilidu, nətijidə muxundaḳ awazlar ularda yamrap ketidu.
28:11 1Kor. 14:21
28:12 «Mana, aram muxu yərdə, ḫali yoḳlarni aram aldurunglar; yengilinix muxudur» — bu səzlər Yəxaya yətküzgən həwərning jəwḫiridur. Hudaoɣa tayinix — aramliḳtur! **«Duduḳlaydioɣan ləwlər wə yat bir til bilən U Pərwərdigar muxu həlḳḳə səz ḳilidu... biraḳ ular ḫeqnemini anglaxni halimioɣan»** — məzkur bexarət *(11-13)* tooɣruluḳmu «1Kor.» 14:21-22 wə uningoɣa baoɣlik «ḳoxumqə səz»nimu kərüng.

Xu yərgə azrak bolidu;
Xuning bilən ular aldioŋa ketiwetip,
Putlixip, ongda qüxidu,
Sundurulup,
Tuzakka qüxüp tutulup kalidu.
14 — Xunga hay silər mazak kiloŋuqilar, Yerusalemda turoŋan muxu həlkni idarə kiloŋuqilar,
Pərwərdigarning səzini anglap koyunglar!
15 Qünki silər: — «Biz ölüm bilən əhdə tüzduk,
Təhtisara bilən billə bir kelixim bekittuk;
Kamqa taxkindək ətüp kətkəndə,
U bizgə təgməydu;
Qünki yaloŋanqilikni baxpanahimiz kilduk,
Yaloŋan səzlər astida məkünüwalduk» — dedinglar,
16 Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Zionda ul bolux üqün bir Tax,
Sinaktin ətküzülgən bir tax,
Kimmətlik bir burjək texi,
Ixənqlik həm mukim ul texini saloŋuqi Mən bolimən.
Uningoŋa ixinip tayanoŋan kixi heq hodukmaydu, aldirimaydu.
17 Wə Mən adalətni ölqəm tanisi kilimən,
Həkkaniylikni bolsa tik ölqigüq yip kilimən;
Məldür baxpanahi boloŋan yaloŋanqilikni süpürüp taxlaydu,
Wə kəlkün məküwaloŋan jayini texip əpketidu.
18 Xuning bilən ölüm bilən tüzgən əhdənglar bikar kiliwetilidu;
Silərning təhtisara bilən bekitkən keliximinglar akmaydu;
Kamqa taxkindək ətüp kətkəndə,
Silər uning bilən qəyliwetilisilər.
19 U ətüp ketixi bilənla silərni tutidu;
Həm səhər-səhərlərdə,
Həm keqə-kündüzlərdimu u ətüp turidu,
Bu həwərni pəkət anglap qüxinixning özila wəhimigə qüxüx bolidu.
20 Qünki kariwat sozulup yetixka kiskilik kilidu,
Yotkan bolsa adəm tügülüp yatsimu tarlik kilidu.
21 Qünki Pərwərdigar Öz ixini,

28:13 «Xuning bilən ular aldioŋa ketiwetip, putlixip, ongda qüxidu, ...tuzakka qüxüp tutulup kalidu» — özi tallioŋan yoli bilən aloŋa baskini bilən, nətijisi halakəttur, halas.
28:13 2Kor. 2:16
28:15 «Biz ölüm bilən əhdə tüzduk, təhtisara bilən billə bir kelixim bekittuk... yaloŋan səzlər astida məkünüwalduk» — hərkandak kixi muxundak səzlərni aoŋzi bilən deməydu, əlwəttə. Birak Yəxaya pəyoŋəmbər muxu səzlərni ularning aoŋzioŋa selip, ularning tüzgən əhdisining həkikiy əhmiyitini ayan kilidu.
–Xu qaoŋdiki əhdə bolsa Misir bilən boloŋanidi, birak Yəxaya bexarəttə xuni biwasitə deməydu. Buning səwəbi bəlkim Misirdiki bu əhdə kəlgüsidə adəmni tehimu aldaydioŋan, ahirki zamandiki bir əhdini kərsitidu. Muxu əhdini Israil Xəytanning wəkili dəjjal bilən tüzidu. «Dan.» 9:27, Injil «Wəh.» 11:2, 13:5ni kərüng.
28:15 Dan. 9:27, Wəh. 11:2, 13:5, 16, 17; 2Tes. 2:3-4
28:16 «Sinaktin ətküzülgən bir tax» — səzmusəz tərjimə kiloŋanda, «Sinak texi». Bu ibarə baxkilarni sinaydioŋan həm özi sinaktin ətkən bir tax, degən ikki mənini öz iqigə alsa kerək.
28:16 Zəb. 118:22; Mat. 21:42; Ros. 4:11; Rim. 9:33; 10:11; Əf. 2:20; 1Pet. 2:6, 7, 8
28:17 «adalətni ölqəm tanisi kilimən» — yaki «tooŋra həküm kilixni ölqəm tanisi kilimən» *(26-ayətnimu kərüng)*.
28:18 Dan. 9:27; Mat. 24:15
28:20 «Qünki kariwat sozulup yetixka kiskilik kilidu, yotkan bolsa adəm tügülüp yatsimu tarlik kilidu» — bu kinayilik gəp. Ular Hudaning aramlikini rət kilidu, özining aram almakqi boloŋan yoli bolsa özigə heq aram bərməydu.

Yəni Өzining oŋəyriy əmilini yürgüzüx üqün,
Өzigə yat boloŋan ixni wujudқa qiқirix üqün,
Pərazim teoŋida turoŋinidək ornidin turidu,
U Gibeon jiloŋisida oŋəzəpləngинidək oŋəzəplinidu;
[22] Xunga mazaқ қiloŋuqilar bolmanglar;
Bolmisa, kixənliringlar qing bolidu;
Qünki mən samawi қoxunlarning Sərdari boloŋan Rəb Pərwərdigardin bir ҳalakət tooŋrisida,
Yəni pütkül yər yüzigə қət'iylik bilən bekitkən bir ҳalakət tooŋrisidiki həwərni anglioŋanmən.

əқillиқ deҳқanning terix-yioŋixi tooŋrisida bir təmsil

[23] — Қulaқ selinglar, awazimni anglanglar;
Tingxanglar, səzlirimni anglanglar.
[24] Yər ҳaydigüqi deҳқan terix üqün yərni kün boyi ҳaydəmdu?
U pütün kün yərni aoŋdurup,
Qalmilarni ezəmdu?
[25] U yərning yüzini təkxiligəndin keyin,
Қarakəz bədiyanni taxlap,
Zirini qeqip, buoŋdayni taplarda selip,
Arpini terixқa bekitilgən jayoŋa,
Қara buoŋdayni etiz қirlirioŋa terimamdu?
[26] Qünki uning Hudasi uni tooŋra ҳeküm қilixқa nəsiҳət қilidu,
U uningoŋa өgitidu.
[27] Bərҳaқ, қarakəz bədiyan qixliқ tirna bilən tepilməydu;
Tuluқ zirə üstidə ҳaydəlməydu;
Bəlki қarakəz bədiyan bolsa қamqa bilən soқulidu,
Zirə bolsa təmür-tayaқ bilən urulup dan ajritilidu.
[28] Un tartixқa danni ezix kerək, əmma deҳқan uni mənggügə tepiwərməydu;
U ҳarwa qaқliri yaki at tuyaқliri bilən uni mənggügə tepewərməydu;
[29] Muxu ixmu samawi қoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigardin kelidu;
U nəsiҳət berixtə karamət,
Danaliқta uluoŋdur.

28:21 «Pərazim teoŋi» wə «Gibeon jiloŋisi» — bu ikki jayda yüz bərgən ixlarni qüxinix üqün, Təwrattiki «2Sam.» 5:17-20, 22-ayət қatarliқlarni kərüng. Huda axu yərlərdə Dawut padixaҳning təhtini mustəҳkəmləx üqün Filistiylər üstidin ikki қetim qong oŋəlibə қiloŋanidi. Birақ Yəxaya қobul қiloŋan wəҳiygə asasən, adəmni jazalaxtiki muxundaқ ixlarning өzi Hudaning muҳəbbətlik təbiitigə pütünləy oŋəyriy, tüptin yat kelidioŋan, Өzi nəprətlinidioŋan ix ikənliki ayan қilinidu.
28:21 2Sam. 5:17-20, 22
28:22 Yar. 22:17, 32:12; Yəx. 10:22; Ҳox. 1:10; Rim. 9:25, 26, 27, 28; Yər. 10:24; 30:11; Yəx. 24:1; 27:8; Yər. 4:23-28; 5:10, 18; 10:24; Əz. 7:19; Pənd. 11:4; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Nah. 1:9
28:29 «Muxu ixmu samawi қoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigardin kelidu; u nəsiҳət berixtə karamət, danaliқta uluoŋdur» — 23-29-ayətlərning əsli tekistliridiki bəzi səzlər naҳayiti az uqrioŋaqқa, baxқa birnəqqə hil tərjimiliri uqrxi mumkin. Birақ üq ix enix turidu: —
–*(1)* Yər ҳaydəx ҳəm danni soқup ajritixmu kərünüxtə yərgə yaki danoŋa қarita «қattiқ қolluқ muamilə» қilixқa ohxaydu; muxu ixlar bəlkim Hudaning bizgə ixlitidioŋan tərbiyə tədbirlirini bildüruxi mumkin.
–*(2)* Ҳəmmimiz əқillиқ deҳқandin өginəyliki, u məқsətlik ҳalda ҳəmmə ixni қilidu. U ҳərgiz yər ҳaydəx yaki dan soқup ajritixtin ibarət ikki ixni zoқlinix üqün қilmaydu; u ahirқi nixanoŋa қarap, ҳərқaysi uruқlarning ҳosulini kəzləydu. Hudamu ohxaxla ҳəmmimizgə ohximaydioŋan tərbiyilik usul қollinip, bizdin ҳosul qiқarmaқqi. Uning bəzidə muamilisi «қopal» yaki қattiқ kərünsimu, u bəribir ҳərқandaқ danning ünüp qiқixioŋa kerək boloŋan xaraitni obdan bilidu, ҳərbirimizdin ayrim-ayrim ҳalda ҳosul qiқirix usulini bilidu.
–*(3)* Məlum bir ҳosul üqün ҳaydəp-terix yaki dan ajritix usuli muwapiқ boloŋini bilən, əқillиқ deҳқan muxu usulni qəktin axuruwətməy ixlitidu. Huda ohxaxla ҳəmmimizni kiqik peil, muҳəbbətlik kixilərdin қilix üqün dəl қandaқ ҳəm қanqilik dərijidiki muamilini ixlitix kerəklikini bilidu.
28:29 Yər. 32:19

Yerusalemoɣa qüxidioɣan «tərbiyilik jazalax»

29 [1] Ariəlgə, Dawut əz makani kiloɣan Ariəlgə way!
Yənə bir yil yillaroɣa koxulsun,
Ḥeyt-bayramlar yənə aylinip kəlsun;
[2] Birak Mən dərd-ələmni Ariəlgə kəltürimən;
Dad-pəryadlar kətürülüp anglinidu;
U Manga ḥəkikətən bir «Ariəl» bolidu.
[3] Qünki Mən seni kapsap qedirlar tiktürüp,
Seni kamal kilip muḥasirə istiḥkamlirini salimən,
Potəyliri bilən seni korxiwalimən.
[4] Xuning bilən pəs kilinisən,
Sən yər tegidin səzləydioɣan,
Gəpliring pəstin, yəni topa-qangdin kelidioɣan,
Awazing ərwaḥlarni qakiroɣuqiningkidək yər tegidin qikidu,
Səzliring topa-qangdin xiwirlap qikkandək bolidu;
[5] Xu qaoɣda düxmənliringning topi huddi yumxak topa-qanglardək,
Yawuzlarning topi xamal uqurup taxlaydioɣan topandək tozup ketidu.
Bu ix birdinla, tuyuksiz bolidu!
[6] Əmdi samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar sening yeningoɣa kelidu;
Güldürmama, yər təwrəx, küqlük xawkun, kuyuntaz, boran wə yutuwaloɣuqi ot yalkunlar bilən
səndin ḥesab alidu.
[7] Xundak kilip Ariəlgə karxi jəng kilidioɣan,
Yəni uningoɣa wə kəl'ə-koroɣanlik mudapiələrgə jəng kiliwatkan barlik əllərning nuroɣunlioɣan
koxunliri keqisi kərgən qüxtiki kərünüxtək yokap ketidu.
[8] Aq kaloɣan birsi qüx kərgəndə,
Qüxidə bir nemə yəydu;
Birak oyoɣansa, mana korsiki kuruk turidu;
Qangkioɣan birsi qüx kərgəndə,
Qüxidə su iqidu;
Birak oyoɣansa, mana u ḥalidin ketidu,
U yənila ussuzlukka təxna bolidu;
Mana Zion teoɣioɣa karxi jəng kiliwatkan əllərning nuroɣunlioɣan koxunliri dəl xundak bolidu.

29:1 «Ariəl» — Yerusalemni kərsitidu, u «Hudaning kurbanlik supisining bexi» degənlik, yəni kurbangaḥka ot salidioɣan orun. Muxu isim, Hudaoɣa ibadət kilidioɣan jay ḥəm Hudaning otioɣa uqraydioɣan jay ikənlikini bildüridu. Bəlkim xu babtiki mənisi xuki, Yerusalem Pərwərdigaroɣa ibadət kilidioɣan orun əməs, bəlki itaətsizlik tüpəylidin uning otluk oɣəzipigə uqraydioɣan orun bolup kaldi, degənlik. **«Yənə bir yil yillaroɣa koxulsun»** — mənisi bəlkim, «bir yildin keyin» — demək *(2-8-ayətkə asasən)*, Asuriyə bir yildin keyin Yerusalemni muḥasirigə alidu. Undak bolsa, bexarət miladiyədin ilgiriki 702-yili berilgən.
–Toluk ayətning baxka birhil tərjimisi: — «Yillar kəprək ətsun, ḥeyt-bayramlar yənila ətküzülsun» katarlik. Ikki hil tərjimisi ohxaxla, wakitmu yaki ḥeyt-bayramlardiki diniy paaliyətlərmu silərni kutkuzmaydu, degən mənini bildüridu.
29:3 «Mən seni kapsap qedirlar tiktürüp... potəyliri bilən seni korxiwalimən» — bexarət Asuriyəning ḥujumini kərsətkən əməs, bəlki «barlik əllərning nuroɣunlioɣan koxunliri»ning bir ḥujumini kərsitidu *(7-ayət)*; xunga u Asuriyəning tajawuzidin keyin berilgən bolsa kerək. Uning üstigə, Huda «Ariəl»ni *(ḥər kətim nijatini rət kilixi tüpəylidin)* Babildin andin Rimlikilardin *(miladiyədin keyinki 70-yil)* **kutkuzoɣan əməs**. Xunga bexarət ahirki zamandiki kəp əl-yurtlarning *(7-ayət)* Yerusalemoɣa, xundakla Israiloɣa kilidioɣan ḥujumini kəzdə tutidu.
29:3 Yər. 6:3; Əz. 17:17
29:4 Yəx. 8:19
29:5 Ayup 21:18; Zəb. 1:4; 35:5-6; Yəx. 17:13; 30:13
29:6 «...səndin ḥesab alidu» — ibraniy tilida «...seni yokliydu».
29:8 «... oyoɣansa, mana u ḥalidin ketidu, u yənila ussuzlukka təxna bolidu; mana Zion teoɣioɣa karxi jəng kiliwatkan əllərning nuroɣunlioɣan koxunliri dəl xundak bolidu» — demək, bu qüxni kərgən kixi baxka əllərning koxunlirini kərsitidu. Qüxidə kərgən «tamak-su» barlik əllər yutuwalmakqi boloɣan Yerusalemni kərsitidu. Əllər «Yerusalem bizningki» dəp

Roḥiy ḳarioɣuluḳ, roḥiy oɣəplət, Pərwərdigarning dora-dərmani

[9] Əmdi arisaldi boluwerip,
Ḳaymuḳup ketinglar!
Өzünglarni ḳarioɣu ḳilip, ḳarioɣu bolunglar!
Ular məst boldi, birak xarabtin əməs!
Ular ilənglixip ḳaldi, birak ḥaraktin əməs!
[10] Qünki Pərwərdigar silərgə oɣəplət uyḳusi basḳuqi bir roḥni təküp,
Kəzünglarni etiwətti;
U pəyoɣəmbərlər wə bax-kəzünglar boloɣan aldin kərgüqilərnimu qümkiwətti.
[11] Muxu kərgən pütkül wəḥiy bolsa, silər üqün peqətliwetilgən bir yəgimə kitabdək bolup ḳaldi;
Hək kitabni sawatlik birsigə berip: —
«Oḳup berixingizni ətünimən» — desə, u: —
«Oḳuyalmaymən, qünki peqiti bar ikən» — dəydu.
[12] Kitab sawatsiz birsigə berilip: —
«Oḳup berixingizni ətünimən» — deyilsə, u: —
«Mən sawatsiz» — dəydu.
[13] Wə Rəb mundak dəydu: —
«Muxu həlk aoɣzi bilən Manga yeḳinlaxḳanda,
Tili bilən Meni ḥərmətligəndə,
Birak ḳəlbi bolsa Məndin yirak turoɣaqḳa,
Məndin boloɣan ḳorḳuxi bolsa, pəḳət insan balisining pətiwaliridinla bolidu, halas;
[14] Xunga mana, Mən muxu həlk arisida yənə bir karamət kərsitimən;
Karamət bir ixni karamət bilən ḳilimən;
Xuning bilən ularning danixmənlirining danaliḳi yoḳilidu;
Ularning aḳillirining əḳilliri yoxurunuwaloɣan bolidu».

---

ham hiyal ḳilip, tuyuksiz ḥəmmidin ayrilip, məoɣlup bolidu.

29:9 «Əmdi arisaldi boluwerip, ḳaymuḳup ketinglar!...» — bu ayət intayin muḥim. Yəxaya Asuriyə yaki baxḳa besip kirgən tajawuzqilardin ḳutuluxni alliburun aldin'ala eytḳan *(36-37-bablarni kərüng)*. Əmdi muxu ḳutuluxlarni kərgənlər yənila Hudaoɣa ixənmə «tasadipiyliḳtin boloɣan» yaki «Misir bilən boloɣan ittipaḳtin boloɣan» desə ḳandak bolidu?
–Əgər ular xu qaoɣda «arisaldi» bolsa, ḥeq kararoɣa tehi kəlmisə, ular ḥərḳandak bir ixta bax ḳaturidioɣan bolidu. Yəxaya ularning xundak kajlik ḳilidioɣanlikini aldin bilgən *(Hudaning agaḥini 6:10-ayəttə kərüng)*. Xunga u kinayə ḳilip, ularni xundak ḳilixḳa dəwət ḳilidu.

29:10 «Pərwərdigar silərgə oɣəplət uyḳusi basḳuqi bir roḥni təküp... aldin kərgüqilərnimu qümkiwətti» — yuḳiriḳi izaḥatta eytḳinimizdək, ular Pərwərdigarning karamətlirini yənila etirap ḳilmioɣandin keyin, Huda ularni tehimu əz kajliḳida bekitip ḳoyidu. Xundak ḳiloɣini bilən U ularni tehi taxliwətmigən; U ularoɣa əng ahirḳi bir pursətni yaritip beridu. Bu pursət 14-ayəttə aldin'ala eytilidu.

29:10 Rim. 11:8

29:12 «Kitab sawatsiz birsigə berilip... u: — «Mən sawatsiz» — dəydu» — sawatlik kixi bolsa «kitab peqətləngən» *(peqətni buzuxḳa əzümni awarə ḳilmaymən)* degən baḥanini kərsitidu. Sawatsiz kixi bolsa əlwəttə oḳuyalmaydu; birak u sawatlik kixidinmu oḳup berixni sorimaydu. Demək, nuroɣun adəmlər bu ikki hil kixilərgə ohxax Hudaning bərgən wəḥiysigə pərwayim pələk dəp yürüweridu.

29:13 «Muxu həlk aoɣzi bilən Manga yeḳinlaxḳanda... ḳəlbi bolsa Məndin yirak turoɣaqḳa, Məndin boloɣan ḳorḳuxi bolsa, pəḳət insan balisining pətiwaliridinla bolidu, halas» — «Mat.» 15:7-9, «Mar.» 7:6-7ni kərüng.

29:13 Mat. 15:8; Mar. 7:6

29:14 «Xunga mana, Mən muxu həlk arisida yənə bir karamət kərsitimən; karamət bir ixni karamət bilən ḳilimən» — Huda ularoɣa səwr-taḳət bilən yənə bir pursət bərməkqi. Bu pursətning nemə ikənliki enik tiloɣa elinmioɣan. Birak bu yərdə deyilgən səzlərgə ḳarioɣanda bu karamətning «Asuriyədin ḳutulux» degən məjizidin birnəqqə ḥəssə yuḳiriliḳi, ajayibliḳi, karamətliki wə tilsimatliḳi bar boluxi mumkin. Biz yənə xundak dəp ḳaraymizki, Yəxaya pəyoɣəmbər muxu ixni kitabining ḳaloɣan ḳismida bizgə eytip beridu; oḳurmənlərning əzi uni oḳup qüxinələydu. **«Xuning bilən ularning danixmənlirining danaliḳi yoḳilidu; ularning aḳillirining əḳilliri yoxurunuwaloɣan bolidu»** — Hudaning ixligən muxu karamitining nətijisi dunyadiki «danixmənlik»ni əz-əzidin hijil ḳilidu. «1Kor.» 1:19ni kərüng.
–««Aḳillarning əḳilliri» yoxuruniwalidu» — demək, ularning əḳli ḥeq əsḳatmaydu ḥəm baxḳilar aldida kərünüxkə hijil bolidu.

29:14 Yər. 49:7; Ob. 8; Mat. 11:25; 1Kor. 1:19

Qong əzgirixlər

15 Əzining pükkən niyətlirini Pərwərdigardin yoxurux üqün astin yərgə kiriwaloƣan,
Əz ixlirini ƙarangoƣulukƭa ƙilidioƣan,
Wə «Bizni kim kəridu» wə «Kim bizni bilgən» degənlərgə way!
16 Aƫ, silərning tətürlükünglar!
Sapalqini seoƣiz layoƣa ohxatƙili bolamdu?
Xundaƙla ix əzini Ixligüqigə: «U meni ixlimigən»,
Yaki xəkilləndürülgən əzini Xəkilləndürgüqigə: «Uning əƙli yoƙ» desə bolamdu?!
17 Qünki ƙiskə wakƭit iqidila, Liwan mewilik baoƣƙa aylandurulmamdu?
Mewilik baoƣ bolsa orman ƫesablanmamdu?
18 Xu künidə gaslar xu yəgimə kitabning səzlirini anglaydioƣan,
Ƙarioƣular zulmət ƫəm ƙarangoƣuluƙtin qiƙip kəzliri kəridioƣan bolidu;
19 Məminlər bolsa Pərwərdigardin tehimu hursən bolidu;
Insanlar arisidiki miskinlər Israildiki Muƙəddəs Boloƣuqidin xadlinidu.
20 Rəƫimsiz boloƣuqi yoƙaydu, mazaƙ ƙiloƣuqi oƣayib bolidu;
Ƙabiƫlik pursitini kütidioƣanlarning ƫəmmisi ƫalak ƙilinidu;
21 Mana muxundaƙ adəmlər adəmni bir səz üqünla jinayətqi ƙilidu,
Dərwazida turup rəzillikkə tənbiƫ bərgüqi üqün tuzaƙ təyyarlap ƙoyidu,
ƫəkƙaniy adəmning dəwasini səwəbsiz bikar ƙiliwetidu.
22 Xunga Ibraƫim üqün bədəl tələp ƙutƙuzoƣan Pərwərdigar Yaƙupning jəməti tooƣruluƙ mundaƙ dəydu: —
«ƫazir bolsa Yaƙup hijilliƙƙa ƙalmaydu,
ƫazir bolsa u tit-tit bolup qirayi tatirip kətməydu;
23 Qünki Yaƙup ƙolumning ixligən əmili boloƣan, əz arisida turoƣan əwladlirini kərgən wakƭida,
Ular namimni muƙəddəs dəp uluoƣlaydioƣan,
Yaƙupning Muƙəddəs Boloƣuqisini pak-muƙəddəs dəp bilidioƣan,
Israilning Hudasidin ƙorƙidioƣan bolidu.
24 Roƫi ezip kətkənlər yorutulidioƣan,
Ƙaƙxap yürgənlər nəsiƫət-bilim ƙobul ƙilidioƣan bolidu.

29:15 Zəb. 94:7
29:16 Yəx. 45:9
29:17 «Liwan mewilik baoƣƙa aylandurulmamdu? Mewilik baoƣ bolsa orman ƫesablanmamdu?» — Liwan kona zamanlardin tartip ormanliri bilən dangƙi qiƙƙan rayon bolup kəlgən. Muxu orman bilən uning «mewilik baoƣ»lirining rolliri almaxturuloƣan bolsa, undaƙta yuƙiri orunda turoƣanlar yaki təkəbburlar pəs *(biraƙ yənila yahxi wə mewə beridioƣan)* orunoƣa bekitilidu wə kəmtərlər bolsa yuƙiri orunoƣa ƙoyulidu, deməkqi. Ƙandaƙla bolmisun, nuroƣun kixilərning orunlirida almixix yüz beridu.
29:18 Mat. 11:5
29:21 «Ular dərwazida turup rəzillikkə tənbiƫ bərgüqi üqün tuzaƙ təyyarlap ƙoyidu» — xəƫər dərwazisi sot ƙilidioƣan jay idi.
29:21 Am. 5:10
29:22 Xunga Ibraƫim üqün bədəl tələp ƙutƙuzoƣan Pərwərdigar Yaƙupning jəməti tooƣruluƙ mundaƙ dəydu: — «ƫazir bolsa Yaƙup hijilliƙƙa ƙalmaydu, ƫazir bolsa u tit-tit bolup qirayi tatirip kətməydu» — demək: —
–(1) «Yaƙup əz pərzəntliri *(jəməti)* tooƣrisida hijil bolmaydu». Yaƙup ƫayat wakƭida əzining on ikki ooƣlining ƙilmixliridin naƫayiti hijil bolup yürətti *(«Yar.» 34-babni kərüng)*. Andin Yaƙup keyinki dəwrdə pərzəntlirining ƙiloƣanlirini kərgən bolsa, tehimu hijil boloƣan bolatti! Biraƙ «ƫazir bolsa» *(kəlgüsidə)* adil, ƫəkƙaniy, sap dillik «yengidin tuoƣuloƣan», yengi bir pərzənti, yengi bir Israil wujudƙa kelidu; Yaƙup *(tirilgən wakƭida)* ulardin ƫeq hijil bolmaydu, əlwəttə.
–(2) «Uning qirayi tatirip kətməydu» — Əz ooƣullirining bir-birigə ƫəsəthor boloƣanliƙi tüpəylidin Yaƙup kəp japa tartƙan. U Yüsüpni «əltürülgən» dəp uzun yillar matəm tutƙan, andin əng yahxi kəridioƣan Binyaminni «yoƙap kətti» dəp ənsirəp ələy dəp ƙaloƣan. Biraƙ əz pərzəntliri tooƣrisida ənsirəxning ƫajiti yoƙ — qünki «ƫazir bolsa» ƫərbiri Hudaning baxpanaƫida aman-esən mənggü turidu, xundaƙla bir-biri bilən inaƙ ətüxidu.
29:23 «Yaƙup ƙolumning ixligən əmili boloƣan, əz arisida turoƣan əwladlirini kərgən wakƭida...» — muxu 22-24-ayəttə ƫəm Yaƙupning əzini *(Israilni)* ƫəm uning əwladlirini *(Israillarni)* kərsitidu. Yaƙupning əzi ularni kərüx üqün ələmdin tirilixi kerək, əlwəttə.

Misir bilən ittipaqlixix — Hudaoƣa tayanmasliqtur

30 [1] «Asiy ooƣullarning əḫwalioƣa way!» — dəydu Pərwərdigar,
— «Ular pilanlarni tüzməkqi, birak Məndin almaydu;
Ular mudapiə tosuqini bərpa qilidu,
Birak u Mening Roḫim əməs;
Xundak qilip ular gunaḫi üstigə gunaḫ qoxuwalidu.
[2] Ular Məndin ḫeq sorimayla Misiroƣa yol aldi;
Pirəwnning qaniti astidin panaḫ izdəp,
Misirning sayisigə ixinip tayinidu yənə!
[3] Qünki Pirəwnning qaniti bolsa silərni yərgə taxlap lət qilidu.
Misirning sayisigə ixinip tayinix silərgə bax qetimqilik bolidu.
[4] Pirəwnning əmirliri Zoan xəḫiridə bolsimu,
Uning əlqiliri Ḫanəs xəḫirigə ḫərdaim kelip tursimu,
[5] Awam ḫəmmisi əzigə paydisi bolmaydioƣan,
Ḫeq yardimi wə paydisi təgməydioƣan,
Bəlki lət qilip yərgə taxlaydioƣan,
Ḫətta rəswa qilidioƣan bir həlqtin nomus qilidioƣan bolidu.

Yük artilip Misiroƣa mengixqa təyyarlanoƣan biqarə ulaoƣlar!

[6] Nəgəwdiki ulaoƣlar tooƣrisida yüklängən wəḫiy: —
Ular japalik, dərd-ələmlik zemindin ətidu;
Xu yərdin qixi xirlar wə ərkək xirlar,
Qar yilan wə wəḫxiy uqar yilanmu qikidu;
Ular bayliqlirini exəklərning dümbisigə,
Gəḫərlirini təgə lokkilioƣa yükləp,
Əzlirigə ḫeq payda yətküzməydioƣan bir həlqning yenioƣa kətürüp baridu.
[7] Misir!? Ularning yardimi bikar ḫəm quruqtur!
Xunga Mən uni: «Ḫeqnemini qilip bərməydioƣan Raḫab» dəp atioƣanmən.

Ixənməslikning aqiwiti

[8] — Əmdi bu səzning kəlgüsi zamanlar üqün,
Guwaḫlik süpitidə əbədil'əbədgə turuwerixi üqün,
Ḫazir berip buni ḫəm tax tahtioƣa ḫəm yəgimə kitabqa yezip qoyoƣin.

30:4 «Pirəwnning əmirliri Zoan xəḫiridə bolsimu, uning əlqiliri Ḫanəs xəḫirigə ḫərdaim kelip tursimu,...» — xu qaoƣlarda Misir yengi bir padixaḫ, yəni Pirəwn Xabakoning qol astida küqlük, ittipaqlaxqan bir dələtkə aylanoƣanidi. Zoan wə Ḫanəsning Misirning ikki təripidə boluxi dələtning küqlük birlikini təkitləydu.
30:5 Yər. 2:36
30:6 «Nəgəwdiki ulaoƣlar tooƣrisida yüklängən wəḫiy» — Nəgəw bolsa Yəḫudaning jənubi qismi bolup, pütünləy dəḫxətlik qəl-bayawan. Misiroƣa mangidioƣan bir yol Nəgəwdin ətidu. **«...yüklängən wəḫiy»** — muxu bexarətning temisi bilən Yəxaya qakqak qilidu. «Wəḫiy»ning ibraniy tilida «yük» degən yənə bir mənisi bar. Xuning bilən temini yənə «Nəgəwdiki ulaoƣlarning yüki» — deyixkə bolidu. Ulaoƣlar əlqilərning əzini ḫəm nuroƣun mal-mülük, ḫədiyilərni kətürüp Misiroƣa baridioƣan japalik yolda mengip ḫerip ketidu. Lekin Misir bilən bolidioƣan «ittipaq» ḫeqnemigə ərzimigəqkə, ularning yoli bikaroƣa ketidu. Yəxaya biqarə ulaoƣlaroƣa ḫesdaxlik bildürgini bilən əlqilərgə ḫeqkandak ḫesdaxlik bildürməydu! **«Ular japalik, dərd-ələmlik zemindin ətidu...»** — qizik yeri xuki, Misiroƣa adəttə mangidioƣan yol Nəgəwdin əməs, bəlki Filistiyədin ətidu. Nəgəwdin mangidioƣan yol nahayiti japaliktur. Nemixqa muxu yol bilən mangidikin? Ḫəkümranlar məkşət-pilanlirini Filistiyədin yaki əz həlqidin məhpiy saqlax üqün bolsa kerək. Qizik ix xuki, Israil Musa pəyoƣəmbər arqilik Misirdin qutquzulup qikip, dəl xu yol bilən Qanaanoƣa *(Pələstingə)* kəlgən. Yəxaya kinayilik bilən ulardin, silər Misirdin qutquzuloƣandin keyin yənə axu yərgə «kəlgən izinglar bilən qaytip» yardəm soraxqa rast baramsilər? — dəp sorimaqqi.
30:7 «Mən uni: «Ḫeqnemini qilip bərməydioƣan Raḫab» dəp atioƣanmən» — «Raḫab» Misirning baxqa bir ismi, mənisi «ḫakawurluk», «ḫali üstünlük».
30:8 «...Ḫazir berip buni ḫəm tax tahtioƣa ḫəm yəgimə kitabqa yezip qoyoƣin» — «buni» bizning qariximizqə, yuqiriqi 6-7-ayəttiki bexarətni kərsitidu. Bəzi alimlar «buni» 8-14-ayətlərning məzmuni dəp qaraydu.

9 Qünki bular bolsa asiy bir həlk,
Naəḥli ooɣullar,
Pərwərdigarning Təwrat-tərbiyisini anglaxni halimaydioɣan ooɣullardur.
10 Ular aldin kərgüqilərgə: — «Wəḥiyni kərmənglar!»,
Wə pəyoɣəmbərlərgə: «Bizgə tooɣra bexarətlərni kərsətmənglar;
Bizgə adəmni azadə ḳilidioɣan, yaloɣan bexarətlərni kərsitinglar;
11 Sənlər durus yoldin qiḳix,
Tooɣra tərikidin ayrilix!
Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqini aldimizdin yoḳ ḳilix!» — dəydu.
12 — Əmdi Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi mundaḳ dəydu: —
«Qünki silər muxu həwərni qətkə ḳeḳip,
Zulumni yələnqük ḳilip, burmilanoɣan yoloɣa tayanoɣininglar tüpəylidin,
13 Xunga muxu ḳəbiḥlik silərgə egiz tamning bir yeriḳidək bolidu,
Tam pultiyip ḳaloɣanda, u birakla uni qeḳiwetidu;
14 Huddi sapal qinə ḥeq ayimay qeḳiwetilgəndək U uni qeḳiwetidu;
Uningdin ḥətta oqaḳtin qooɣ aloɣudək,
Baktin su uskudək birər parqisimu ḳalmaydu».
15 Xunga Rəb Pərwərdigar, Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi mundaḳ dəydu: —
«Yenimoɣa towa bilən ḳaytip kelip aram tapisilər, ḳutḳuzulisilər;
Hatirjəmliktə ḥəm aman-esənliktə küq alisilər!»,
— Birak silər rət ḳiloɣansilər.
16 Silər: — «Yak, biz atlaroɣa minip ḳaqimiz» — dedinglar,
Xunga silər rast ḳaqisilər!
Wə «Biz qapḳur ulaoɣlaroɣa minip ketimiz» — dedinglar;
— Xunga silərni ḳooɣlioɣuqilarmu qapḳur bolidu.
17 Minginglar birining wəḥimisidin ḳaqisilər;
Bəxining wəḥimisidə ḥəmminglar ḳaqisilər;
Ḳeqip, taoɣ üstidiki yeganə bayrak hadisidək,
Dəng üstidiki tuoɣdək ḳalisilər.

30:9 «Pərwərdigarning Təwrat-tərbiyisi» — «Təwrat» bolsa «tərbiyə», «nəsiḥət», «yolyoruḳ» degən mənidə.
30:10 «aldin kərgüqilər» — adəttə Hudaning səzini oɣayibanə kərünüxlər arḳilik bilip qüxinidioɣan ḥəm ularni baxḳilaroɣa qüxəndürüp beridioɣan pəyoɣəmbərlərdur.
30:11 «Sənlər durus yoldin qiḳix, tooɣra tərikidin ayrilix! Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqini aldimizdin yoḳ ḳilix!» — muxu səzlər ularning deməkqi boloɣan asaslik səzliri, yaki allikaqan degən səzlərning tüp mənisidur.
30:13 Yəx. 29:5
30:14 «Huddi sapal qinə ḥeq ayimay qeḳiwetilgəndək u uni tamni qeḳiwetidu» — tam qakḳuqini Hudaning Ɵzi dəp ḳaraymiz. Tamda pəyda boloɣan yerik bolsa Israilning ḳəbiḥlikidur *(13-ayətnimu kərüng)*. Adəmning gunaḥi əzini iqidin *(yerik tamni wəyran ḳiloɣandək)* wəyran ḳilidu; uning üstigə, Hudaning jazalixi uningoɣa qüxüx bilən u tehimu tügixidu.
30:14 Yər. 19:11
30:15 «Yenimoɣa towa bilən ḳaytip kelip aram tapisilər, ḳutḳuzulisilər; hatirjəmliktə ḥəm aman-esənliktə küq alisilər!» — muxu səz Yəxaya pəyoɣəmbərning bexarətlirining jəwḥiri.
30:17 «Minginglar birining wəḥimisidin ḳaqisilər; bəxining wəḥimisidə ḥəmminglar ḳaqisilər» — Musa pəyoɣəmbər Təwrattiki «Law.» 26:8-ayəttə Hudaning mundaḳ wədisini hatiriligən: «*(Manga tayanoɣan bolsanglar)* bəxinglar yüz *(adəm)* ni, yüzünglar bir tümənni ḳooɣliwetisilər». Əmdiki əḥwal buning əksiqə. **«Taoɣ üstidiki bayrak... dəng üstidiki... tuoɣ»** — *(1)* demək, ḳaloɣan adəmlər naḥayiti az. *(2)* muxu ikki nərsə *(bayrak wə tuoɣ)* adəttə urux ḳiloɣanda ixlitilidu; uruxtiki bir tərəp məoɣlup bolsa muxu nərsilər taxlinip ḳalidu; oɣəlibə ḳilsa ular elip ketilidu; xunga ular muxu yərdə məoɣlubiyətnimu bildüridu.
30:17 Yəx. 17:6; 24:6,13

Hudaning kütkən ümidi
Uning ahirqi pilanliri — parlaq keləqək

18 Wə xunga silərgə meһir-xəpқət kərsitimən dəp, Pərwərdigar kütidu;
Xunga U silərgə rəһim қilimən dəp ornidin қozoɣilidu;
Qünki Pərwərdigar һəküm-һəқiқət qiқaroɣuqi Hudadur;
Uni kütkənlərning һəmmisi bəhtliktur!
19 Qünki halayiқ yənila Zionda, yəni Yerusalemda turidu;
Xu qaoɣda silər yənə һeq yioɣlimaysilər;
Kətürgən naləngdə U Өzini sanga intayin xəpқətlik kərsitidu;
U naləngni anglisila, jawab beridu.
20 Rəb silərgə nan üqün müxküllükni,
Su üqün azab-oқubətni bərsimu,
Xu qaoɣda sening Ustazing yənə yoxurunuwərməydu,
Bəlki kəzüng Ustazingni kəridu;
21 Silər ong tərəpkə burulsanglar,
Yaki sol tərəpkə burulsanglar,
Қuliқing kəyningdin: —
«Yol mana muxu, uningda menginglar!» degən bir awazni anglaysən.
22 Xu qaoɣda silər oyuloɣan məbudliringlaroɣa berilgən kümüx һəlgə,
Қuyma məbudliringlaroɣa berilgən altun һəlgimu daoɣ təgküzisilər;
Silər ularni adət latisini taxlioɣandək taxliwetip: —
«Neri tur» — dəysilər.
23 U sən teriydioɣan uruқung üqün yamoɣur əwətidu;
Yərdin qiқidioɣan axliқ-məһsulat һəm küq-қuwwətlik һəm mol bolidu;
Xu küni malliring kəng-azadə yaylaқlarda yaylaydu;
24 Yər һəydigən kala wə exəklər bolsa,
Gürjək wə ara bilən soruoɣan, tuzlanoɣan һələp yəydu.
25 Qong қiroɣinqiliқ boloɣan küni,
Yəni munarlar ərülgən küni,
Һərbir uluoɣ taoɣda wə һərbir egiz dəngdə bolsa,
Ənһarlar wə eriқlar bolidu.
26 Pərwərdigar Өz həlқining jaraһitini tangidioɣan,
Ularning қamqa yarisini saқaytқan xu künidə,
Ay xolisi қuyax nuridək bolidu,
Қuyax nuri bolsa yəttə һəssə küqlük bolidu,
Yəni yəttə kündiki nuroɣa barawər bolidu.

30:18 «Wə xunga silərgə meһir-xəpқət kərsitimən dəp, Pərwərdigar kütidu; xunga U silərgə rəһim қilimən dəp ornidin қozoɣilidu... Uni kütkənlərning һəmmisi bəhtliktur!» — muxu ayət bəlkim kitabning adəmni əng һəyran қalduridioɣan yərliridin biridur. Nemixқa Israilning қajliқi, Hudaning қattiқ jazalixi təswirləngəndin keyin ayət «xunga» bilən baxlinidu? Hudaning Israilni қattiқ jazalioɣini bilən u əng ahirda uloroɣa naһayiti kəp rəһimdilliқ kərsətməқqi. Yuқiriқi jazalar bəlkim Israilning «қaldisi»ni Hudaning nijatini қobul қilixқa təyyarlaydu. «Xunga» Huda buni səwr-taқət bilən kütidu.
30:18 Zəb. 2:12; 34:8; Pənd. 16:20; Yər. 17:7
30:20 «sening Ustazing» — muxu yərdə bu səz yaki *(kəplük xəқlidə)* «ustazliring» yaki *(birlik xəқlidə)* «ustazing» mənisidə ixlitilgən. Aldi-kəynidiki səzlərgə қarioɣanda, «ustaz» bolsa kerək. «Өzini yoxuroɣan» «Ustazing»ning kim ikənlikini qüxinix üqün muxu ayətni 8-bab, 17-ayət bilən selixturung.
30:25 «Qong қiroɣinqiliқ boloɣan küni, yəni munarlar ərülgən küni...» — қaysi қiroɣinqiliқning boloɣanliқi, қaysi munarlarning ərülgənliki muxu yərdə deyilmidi. Қandaқla bolmisun, muxu ixlar jismaniy һəm roһiy düxmənlərning yoқitilixini bildüridu; muxu ixlar ahirqi zamanlarda yüz berixi mumkin. **«ənһar»** — kiqik eriқ.
30:26 «Өz həlқining jaraһiti» — yaki «Өz həlқining sunoɣan yerini».

Asuriyə ḫujum ḳilmaydu —
Ularning üstigə qüxidioŋan jaza

27 Mana, Pərwərdigarning nami yiraḳtin kelidu,
Uning ḳəḫri yalḳunlinip,
Ḳoyuḳ is-tütəkliri kətürülidu;
Ləwliri oŋəzəpkə tolup,
Tili yutuwaloŋuqi yanoŋin ottək bolidu.
28 Uning nəpəsi huddi texip boyunoŋa yetidioŋan kəlkündək bolidu,
Xuning bilən U əllərni bimənilikni yoḳatḳuqi oŋəlwir bilən taskaydu,
Xundaḳla həlḳ-millətlərning aoŋzioŋa ularni azduridioŋan yügən salidu.
29 Muḳəddəs bir ḫeyt ətküzülgən keqidikidək, kənglünglardin nahxa uroŋup qiḳidu,
Israiloŋa uyultax boloŋan Pərwərdigarning teoŋioŋa nəy nawasi bilən qiḳḳan birsining huxalliḳidək, kənglünglar huxal bolidu.
30 Pərwərdigar ḫəywətlik awazini yangritidu;
U ḳayniоŋan ḳəḫri, yutuwaloŋuqi yalḳunluḳ ot, güldürmamilik yamoŋur, boran-xawḳun, məldürlər bilən Өz bilikini sozup kərsitidu.
31 Qünki Pərwərdigarning awazi bilən Asuriyə yanjilidu,
— Baxḳilarni urux tayiḳi boloŋan Asuriyə yanjilidu!
32 Wə Pərwərdigar təyyarlioŋan kaltək bilən ḫər ḳetim uni uroŋanda,
Buningoŋa daplar ḫəm qiltarlar təngkəx ḳilinidu;
U ḳolini oynitip zərb ḳilip uning bilən kürəx ḳilidu.
33 Qünki Tofət ḳədimdin tartip təyyar turoŋanidi;
Bərḫəḳ, padixaḫ üqün təyyarlanoŋan;
Pərwərdigar uni qongḳur ḫəm kəng ḳiloŋan;
Otunliri kəp yalḳunluḳ bir gülhan bar,
Pərwərdigarning nəpəsi bolsa günggürt eḳimidək uni tutaxturidu.

Misir bilən ittipaḳlaxmanglar!
Huda Өzi Asuriyəni yiḳitidu

31 1 — Yardəm izdəp Misiroŋa baroŋanlarning ḫalioŋa way!
Ular atlaroŋa tayinip,
Kəp boloŋanliḳidin jəng ḫarwilirioŋa,
Intayin küqlük boloŋanliḳidin atliḳ əskərlərgə ixinip kətti!
Biraḳ Israildiki Muḳəddəs Boloŋuqioŋa ḳarimaydu,

30:28 «Uning nəpəsi huddi texip boyunoŋa yetidioŋan kəlkündək bolidu» — yuḳiriḳi 8-bab, 8-ayət bilən selixturung. Asuriyə Israiloŋa ḳandaḳ ḳiloŋan bolsa, Pərwərdigarmu uloroŋa *(asuriylərgə)* xundaḳ ḳilidu. **«bimənilik bimənilikni yoḳatḳuqi oŋəlwir»** — «bimənilik» bəlkim butlaroŋa ixinip-tayinixni kərsitidu. **«U Pərwərdigar .... xundaḳla həlḳ-millətlərning aoŋzioŋa ularni azduridioŋan yügən salidu»** — Asuriyə padixaḫi Sənnaherib tutuwaloŋan əsirlirining aoŋzioŋa yügən selip, ularni axundaḳ rəḫimsiz yol bilən elip mangatti. Muxu yərdə Asuriyədin baxḳa əllərning tiloŋa elinixi, bexarətning ḫəm xu qaoŋdiki Asuriyəni ḫəm ahirḳi zamandiki «ahirḳi urux»ni kərsitidioŋanliḳini qüxəndürsə kerək. Undaḳ bolsa Asuriyə padixaḫi yənə ahirḳi zamandiki dəjjaloŋa wəkillik ḳilidu yaki «bexarətlik rəsim» bolidu.

30:28 Yəx. 8:8

30:31 «Pərwərdigarning awazi bilən Asuriyə yanjilidu, — baxḳilarni urux tayiḳi boloŋan Asuriyə yanjilidu!» — Asuriyəning Hudaning tayiḳi ikənliki 10:5-ayəttə kərsitilgən.

–«Baxḳilarni urux tayiḳi *(boloŋan Asuriyə)* yanjilidu!» degənning baxḳa birhil tərjimisi: — «U *(Pərwərdigar)* uni *(Asuriyəni)* tayaḳ bilən uridu».

30:33 «Tofət» — Yerusalem sirtidiki, əhlət kəydüridioŋan bir jiloŋa. U yənə «Ge-Hinnom» — «Ḫalakət jiloŋisi» dəp atilip dozaḳning küqlük bir simwoli bolidu *(ərəbqə «jəḫənnəm» degən səz dəl bu «Ge-Hinnom»din kəlgən)*. **«Bərḫəḳ, padixaḫ üqün təyyarlanoŋan; Pərwərdigar uni qongḳur ḫəm kəng ḳiloŋan, otunliri kəp yalḳunluḳ bir gülhan bar...»** — demək, Asuriyə padixaḫi Yəḫudaoŋa ḳarxi yürüx ḳiloŋanda, əzi üqün təyyarlanoŋan «jəsətni kəydürüx» gulhanioŋa ḳarap mengiwatatti.

Pərwərdigarni izdiməydu.
[2] Birақ Umu danadur!
U külpət elip kelidu,
Degənlirini қayturuwalmaydu;
U buzuқlarning jəmətigə,
Xundaқla қəbiһlik қilоɳuqilaroɳa yardəmdə boloɳanlaroɳa қarxi ornidin қozoɳilidu.
[3] Misirliқlar Təngri əməs, adəmlər halas;
Ularning atliri bolsa roһtin əməs, ət tin halas;
Pərwərdigar bolsa қolini uzartidu,
Yardəm bərgüqi bolsa putlixidu;
Yardəm berilgüqi bolsa yiқilidu;
Ular һəmmisi biraқla yoқilidu.
[4] Qünki Pərwərdigar manga mundaқ degən: —
«Owni tutuwaloɳan xir yaki arslanni bir tərəp қilixқa top-top padiqilar qaқiriloɳanda,
Xir yaki arslan ularning awazliridin һeq қorқmay,
Xawқunliridin һeq һoduқmay,
Bəlki owni astioɳa besiwelip oɳar-oɳur talioɳinidək,
Samawi қoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigarmu ohxaxla Zion teoɳi wə egizlikliri üqün qüxüp jəng қilidu.
[5] Üstidə pərwaz қilidioɳan қuxlardək samawi қoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar Өz қaniti astioɳa Yerusalemni alidu;
Қaniti astioɳa elip, Zionni қutқuzidu;
Uning «ətüp ketixi» bilən Zion nijatliққa erixidu.

Hudaning towa қilixқa qaқirixi

[6] Silər dəһxətlik asiylik қiloɳan Igənglarning yenioɳa towa қilip қaytinglar,
I Israil baliliri!
[7] Qünki xu künidə insanlar һərbiri əzi üqün өz қoli bilən yasioɳan kümüx butlarni wə altun butlarni: — «Gunaһtur!» dəp taxliwetidu».

[8] «Xu qaoɳda Asuriyə қiliq bilən yiқilidu,
Biraқ baturning қiliqi bilən əməs;

31:1 Zəb. 20:7; 33:16-17; Pənd. 21:31; Yər. 17:5
31:2 «Biraқ Umu danadur!» — «Umu» degən səz kinayilik, һəjwiy gəp: «Sən Israil bək əқillik, xundaқ əməsmu? Lekin **Umu** *(Hudamu)* danaliққu!» degəndək. Israilning һeq danaliқi yoқ idi.
31:4 «top-top padiqilar» — bu ibarə Misirni kərsətsə, naһayiti kinayilik gəp bolidu; qünki Misirliқlar қoy wə padiqilaroɳa oq idi *(«Yar.» 46:34ni kərüng)*. Bəlkim muxu təmsilning awwalқi yerimi, Huda Israilni *(xirdək, Asuriyə arқilik)* jazalimaқqi bolsa, Misirliқlarni yardəm berixkə qaқirix bihudiliktur. Ikkinqi yerimi bolsa, Huda ahirda Өzi *(қuxtək Өz қaniti astioɳa elip — 31-ayət)* Israilni Asuriyədin қutқuzidu, degən mənidə. **«xawқunliridin һeq һoduқmay,...»** — yaki «ularning aldida yolni boxatmaydioɳan,...». **«U Pərwərdigar Zion teoɳi ... üqün qüxüp jəng қilidu»** — Pərwərdigar kimgə қarxi qiқip jəng қilidu? Yuқiriқi ayətkə қarioɳanda, u awwal xirdək *(Asuriyə arқilik)* Өz oljisi қilmaқqi boloɳan Yerusalemni қolioɳa elix üqün kürəx қilip, andin «owoɳa yardəmqi süpitidə» «uni xirdin қutқuzimiz» degən Misir bilən jəng қilidu. Һeqbolmioɳanda, Yerusalem Hudaning *(Asuriyəliklər arқilik boloɳan)* tərbiyə jazasidin əzini қutқuzalmaydu. Biraқ 5-ayəttə, Huda ahirida ularni Asuriyəning besip kirixidin қutқuzidu, dəydu.
31:5 «Uning Pərwərdigarning «ətüp ketixi» bilən Zion nijatliққa erixidu» — Huda Musa pəyoɳəmbər dəwridə Israilni Misirdin қutқuzoɳanda, Israillarning əyliridin «ətüp ketix»i bilən ularni jazalimay, ularni қutқuzoɳan. Təpsilatliri üqün «Mis.» 12:23 wə «Zəb.» 78:49ni kərüng — U Өzi əwətkən «һalak қiloɳuqi pərixtə» Israillarning əyliriqə yetip kəlgəndə Өzi ularning əylirining ixikining aldioɳa «ətüp turux»i bilən һalak қiloɳuqi pərixtining yolini tosup, muһapizət қilip ularni saқ қaldoroɳan. «Өtüp ketix» degən səz Israilni muxu ix tooɳruluқ əskərtkən bolsa kerək. «Mis.» 12:13, 23-ayət wə izaһatlirini kərüng.
31:5 Қan. 32:11
31:7 Yəx. 2:20

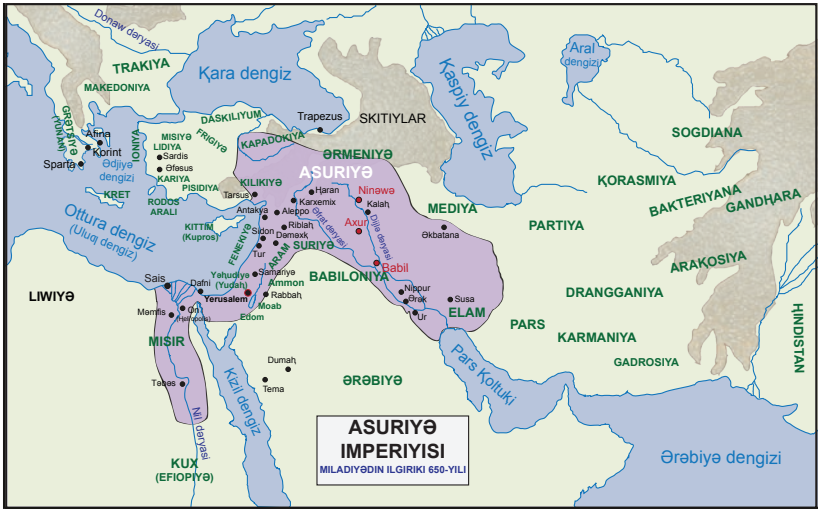

Bir kiliq uni yutuwalidu, birak kiliq adəttiki adəmningki bolmaydu;
U jenini elip kiliqtin kaqmakqi bolidu,
Arisidiki yigitliri alwanoqa selinidu.
9 Wəḥimidin uning «ul texi» yokaydu;
Uning sərdarliri jəng tuoqidin alakzadilixidu» — dəp jakarlaydu Zionda oti kəyüwatkan,
Yerusalemda humdeni yalkunlawatkan Pərwərdigar.

Yengi padixah wə uning yengi jəmiyiti

32 1 Mana, həkkaniylik bilən həkümranlik kiloquqi bir padixah qikidu;
Əmirlər bolsa tooqra həküm qikirip idarə kilidu.
2 Həm xamaloqa dalda boloqudək,
Boranoqa panah boloqudək,
Kaoqjirak jayoqa erik-sulardək,
Qangkap kətkən zeminoqa koram taxning sayisidək boloqan bir adəm qikidu.
3 Xuning bilən kərgüqilərning kəzliri heq torlaxmaydu,
Anglaydioqanlarning kuliki enik tingxaydu;
4 Bəngbaxning kəngli bilimni tonup yetidu,
Kekəqning tili tez həm enik səzləydu.
5 Pəsəndilər əmdi pəzilətlik dəp atalmaydu,
Pikşik iplaslar əmdi mərd dəp atalmaydu,
6 Qünki pəsəndə adəm pəslikni səzləydu,
Uning kəngli buzukqilik təyyarlaydu,

31:8 «Asuriyə kiliq bilən yikilidu, birak baturning kiliqi bilən əməs; ... kiliq adəttiki adəmningki bolmaydu» — demək, kiliq insan təripidin əməs, bəlki Huda təripidin ixlitilidu *(36-, 37-babni kərüng)*.
31:9 «Wəḥimidin uning «ul texi» yokaydu...» — «ul texi» ularning padixahi boluxi kerək.
31:9 2Pad. 19:36,37
32:1 Zəb. 45:4-7; Zək. 9:9
32:2 «qangkap kətkən zemin» — yaki «qarqap kətkən zemin».
32:3 Yəx. 29:18; 30:21

Iplaslik ḳilixḳa,
Pərwərdigaroŋa daoŋ kəltürüxkə,
Aqlarning ḳorsiḳini aq ḳalduruxḳa,
Qangḳioŋanlarning iqimlikini yoḳitiwetixkə niyətlinidu.
[7] Bərḥək, iplas adəmning tədbirliri ḳəbiḥtur;
U ḳəstlərni pəmləp olturidu,
Məminlərni yaloŋan gəp bilən,
Yoḳsulning dəwasida gəp ḳilip uni wəyran ḳilixni pəmləp olturidu.
[8] Pəzilətlik adəmning ḳiloŋan niyətliri bərḥək pəzilətliktur;
U pəziləttə muḳim turidu.

Mənggülük bəhtni yaki balayi'apətni — ḥazir tallax kerək!

[9] Ornunglardin turup, i hatirjəm ayallar, awazimni anglanglar!
I əndixisiz ḳizlar, sözlirimgə ḳulaḳ selinglar!
[10] Bir yil ətə-ətməyla, i bioŋəm ayallar,
Parakəndə ḳilinisilər!
Qünki üzüm ḥosuli bikaroŋa ketidu,
Mewə yioŋix yoḳ bolidu.
[11] I hatirjəm ayallar, titrənglar!
I əndixisiz ḳizlar, patiparaḳ bolunglar!
Kiyiminglarni seliwetinglar, özünglarni yalang ḳilinglar, qatriḳinglaroŋa bəz baoŋlanglar!
[12] Güzəl etiz-baoŋlar üqün,
Mewilik üzüm talliri üqün məydənglaroŋa urup ḥəsrət qekinglar!
[13] Üstidə tikən-yantaḳlar əsidioŋan əz həlḳimning zemini üqün,
Xad-huram əylər, warang-qurung ḳilip oynaydioŋan bu xəḥər üqün ḳayoŋurunglar!
[14] Qünki orda taxlinidu,
Adəmlər bilən liḳ toloŋan xəḥər adəmzatsiz bolidu,
Istiḥkam wə kəzət munarliri uzun zamanoŋiqə pəḳətla yawayi exəklər zoḳ alidioŋan,
Ḳoy padiliri ozuḳlinidioŋan boz yərlər bolidu.
[15] Taki Roḥ bizgə yuḳiridin təkülgüqə,
Dalalar mewilik baoŋ-etizlar boloŋuqə,
Mewilik baoŋ-etizlar ormanzar dəp ḥesablanoŋuqə xu peti bolidu.
[16] Xu qaoŋda adalət dalani,
Ḥəḳḳaniylik mewilik baoŋ-etizlarni makan ḳilidu.
[17] Ḥəḳḳaniyliḳtin qiḳidioŋini hatirjəmlik bolidu,
Hatirjəmlikning nətijisi bolsa mənggügə bolidioŋan aram-tinqlik wə aman-esənlik bolidu.
[18] Xuning bilən mening həlḳim hatirjəm makanlarda,
Ixənqlik turaloŋularda wə tinq aramgaḥlarda turidu.

32:7 «Yoḳsulning dəwasida gəp ḳilip uni wəyran ḳilixni pəmləp olturidu» — baxḳa birhil tərjimisi: — «lilla-adil dəwa ḳiloŋan yoḳsulni yoḳitix üqün pəmləp olturidu».
32:11 «Kiyiminglarni seliwetinglar, özünglarni yalang ḳilinglar, qatriḳinglaroŋa bəz baoŋlanglar!» — bular bolsa əsirgə qüxüp ḳaloŋanlarning məjburiy ḳilidioŋan ixliri.
32:15 «Roḥ bizgə yuḳiridin təkülgüqə,.....» — muxu yərdə «Roḥ» Hudaning Roḥini bildüridu. Tekisttə «kimning roḥi» ikənliki deyilmigən əḥwalda «Roḥ» degən söz ayrim kərülsə, undaḳta xübḥisizki Hudaning Roḥini kərsitidu. **«Dalalar mewilik baoŋ-etizlar boloŋuqə, mewilik baoŋ-etizlar ormanzar dəp ḥesablanoŋuqə...»** — demək, yər yüzidiki boz yərlər munbət bolidu wə ḥazir munbət yərlərmu tehimu xundaḳ bolidu.
32:15 Yəx. 29:17; Yo. 2:28, 29; Yuḥ. 7:37, 38; Ros. 2:17, 18
32:18 Yər. 33:16

Jaza qüxürülgəndin keyinki bəht-bərikət

19 Orman kesilip yiḳitiloŋanda məldür yaoŋsimu,
Xəḥər pütünləy yər bilən yəksan ḳiliwetilsimu,
20 Su boyida uruḳ terioŋuqilar,
Kala wə exəklərni kəng dalaoŋa ḳoyuwetidioŋanlar bəhtliktur!

Nijat Zionoŋa kelidu

33 1 I əzüng bulang-talang ḳilinmioŋan, baxḳilarni bulang-talang ḳiloŋuqi,
Baxḳilar sanga asiylik ḳilmioŋan,
Əzüng asiylik ḳiloŋuqi,
Sening ḥalingoŋa way!
Sən bulang-talangni boldi ḳilixing bilən,
Əzüng bulang-talang ḳilinisən;
Sən asiylikni boldi ḳilixing bilən,
Əzüng asiylikḳa uqraysən;
2 I Pərwərdigar, bizgə meḥir-xəpḳət kərsətkəysən;
Biz Seni ümid bilən kütüp kəlduḳ;
Ətünimizki, Sən ḥər səḥər Israiloŋa küqlük bilək-ḳol,
Ḳiyinqilik pəytliridə nijatimiz boloŋaysən.
3 Top-top adəmlərning oŋowoŋa-quḳanliridin həlḳlər bədər ḳaqidu;
Sən Huda ḳəddingni tik ḳilixing bilən əllər pitirap ketidu;
4 Qekətkə liqinkiliri ot-kəklərni yioŋip yəwaloŋandək,
Silərgə bekitip berilgən olja yioŋiwelinidu;
Qekətkilər uyan-buyan yügürgəndək adəmlər olja üstidə uyan-buyan yügürüxidu.
5 Pərwərdigar üstün turidu,
Bərḥəḳ, Uning turaloŋusi yuḳiriididur;
U Zionoŋa adalət wə ḥəḳḳaniylik toldurdi;
6 U bolsa künliringlarning tinq-amanliḳi, nijatliḳ, danaliḳ wə bilimning bayliḳliri bolidu;
Pərwərdigardin ḳorḳux Uning üqün gəḥərdur.

32:20 «Orman kesilip yiḳitiloŋanda məldür yaoŋsimu, xəḥər pütünləy yər bilən yəksan ḳiliwetilsimu, su boyida uruḳ terioŋuqilar, kala wə exəklərni kəng dalaoŋa ḳoyuwetidioŋanlar bəhtliktur!» — *(19-20)* demisəkmu, bu naḥayiti sirliḳ bir səzdur. Bəlkim bizni ahirḳi zamanlardiki ikki əḥwal tooŋrisidə əslitidu. «Orman yiḳilidu» — təkəbburlar pəs ḳilinidu *(10-bab, 18- wə 33-34-ayətni kerüng)*. «Xəḥər» bəlkim yuḳiriḳi *(24-babtiki)* «tərtipsiz xəḥər» bolup, Huda təripidin wəyran ḳilinidu. Birak kiqik peillik turmuxni talliоŋanlar, məsilən ez kala-exəklirigə yahxi muamilə ḳiloŋanlar bəht-bərikət tapidu.
33:1 «I əzüng bulang-talang ḳilinmioŋan, baxḳilarni bulang-talang ḳiloŋuqi, baxḳilar sanga asiylik ḳilmioŋan, əzüng asiylik ḳiloŋuqi, sening ḥalingoŋa way!...» — muxu ayət Asuriyə padixaḥi Sənnaheribni kərsitidu. Israil padixaḥi Ḥəzəkiya əlqilərni əwətip Sənnaherib bilən «sülḥ» əḥdisini tüzdürgən *(«2Pad.», 18:13-18-ayətni kerüng)*; ilgiriki Aḥaz padixaḥningmu Asuriyə bilən tüzgən «tinqliḳ» əḥdisi bar idi *(«2Pad.» 16-babni kerüng)*. Sənnaherib miladiyədin ilgiriki 701-yili, ikki əḥdini buzup Israil *(Yəḥuda)*ning pütün zeminini besiwelip, paytəhti Yerusalemoŋa təḥdit saldi. Uning xundak «asiylik» ixliri heli kəp idi.
–Bəlkim, muxu bexarəttiki «asiylik ḳiloŋuqi», «əḥdini buzudioŋan» degən səzlər ahirḳi zamandiki dəjjalnimu kərsitixi mumkin.
33:3 «Top-top adəmlərning oŋowoŋa-quḳanliridin həlḳlər bədər ḳaqidu; sən ... ḳəddingni tik ḳilixing bilən əllər pitirap ketidu» — bu, bəlkim, Pərwərdigarning Israilning 2-ayəttiki duasioŋa bərgən jawabi boluxi mumkin.
–«Top-top adəmlərning oŋowoŋa-quḳanliri...» bəlkim Efiopiyə padixaḥi Tirḥakaḥning ḳoxunlirining jəng yürüxini kərsitidu *(«2Pad.» 19:9-ayətni kerüng)*. Sənnaherib «Tirḥakaḥ kelidu» degən həwərni anglap qekindi.
–Ahirḳi zamanlarda muxu wəḳəgə ohxaydioŋan yənə bir wəḳə bolidu *(«Dan.» 11:44-ayətni kerüng)*.
33:4 «Silərgə bekitip berilgən olja yioŋiwelinidu» — bizningqə «silər» Israillarni kərsitidu *(6-ayətni kerüng)*. Asuriyəliklər oljini ularoŋa taxlap ḳaqidu *(36-, 37-babni kerüng)*. Baxḳa tərjimanlar «silər» degən Israildin baxḳa əllərni kərsitidu, dəp xərḥiləydu.
33:6 «Pərwərdigardin ḳorḳux uning üqün gəḥərdur» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Pərwərdigardin ḳorḳux Uning adəmlərgə beridioŋan gəḥiri».

Israildiki ḫazirḳi əḫwal

7 Mana, ularning palwanliri sirtta turup nalə-pəryad kətüridu;
Sülḥ-əḫdə tüzgən əlqilər ḳattiḳ yioɳlixidu;
8 Yollar adəmsiz ḳaldi;
Ətkünqi yolqilar yoḳ boldi;
U əḫdini buzup taxlidi;
Xəḫərlərni kəzigə ilmaydu,
Adəmlərni ḫeq ətiwarlimaydu.
9 Zemin matəm tutidu, zəiplixidu;
Liwan hijaləttin solixidu;
Xaron qəl-bayawanoɳa aylandi;
Baxan wə Karməl bolsa ḳirip taxlandi.

Huda ornidin turup ḳutḳuzidu

10 Mana ḫazir ornumdin turimən,
— dəydu Pərwərdigar,
— Ḫazir Əzümni üstün kərsitimən,
Ḫazir ḳəddimni kətürimən.
11 — Silərning boyunglarda ḳuruḳ ot-qəpla bar,
Pahal tuoɳisilər;
Əz nəpəsliringlar ot bolup əzünglarni yutuwetidu;
12 Əllər bolsa ḫak kəydürülgəndək kəydürilidu;
Oruloɳan jioɳan-tikənlərdək otta kəydürüwetilidu.
13 — I yiraḳtikilər, Mening ḳiloɳanlirimni anglanglar;
Yeḳindikilər, Mening küq-ḳudritimni tonup yetinglar.
14 Ziondiki gunaḫkarlar ḳorḳidu;
Wəḫimə iplaslarni besiwalidu.
Ular: «Arimizdiki kim mənggülük yutḳur Ot bilən billə turidu?
Kim əbədil'əbəd yalḳunlar bilən bir makanda bolidu?» — dəydu.

Soaloɳa jawab

15 — «Ḫəḳḳaniylik yolida mangidioɳan,
Durus-lilla gəp ḳilidioɳan,
Zalimliḳtin kəlgən ḫaram paydioɳa nəprətlinidioɳan,
Parilarni sunoɳuqilarni ḳolini pulangxitip rət ḳilidioɳan,
Ḳanning gepi bolsila ḳulaḳini yopurup anglimaydioɳan,

33:7 «Mana, ularning palwanliri ... nalə-pəryad kətüridu; sülḥ-əḫdə tüzgən əlqilər ḳattiḳ yioɳlixidu» — bizningqə bu ayət əyni qaoɳdiki əḫwalni kərsitidu. 8-ayəttiki izaḫatni kərüng. **«palwanlar ...nalə-pəryad kətüridu... əlqilər yioɳlixidu»** — 1-ayəttiki izaḫatta deyilgəndək, Asuriyə padixaḥi Sənnaherib «sülḥ-əḫdə»gə asiylik ḳilip, Israilni ixoɳal ḳiloɳan; əḫwal 7-9-ayətlərdə təswirligəndək boloɳan. Xu qaoɳda Ḫəzəkiya bilən u Sənnaheribḳa əwətkən əlqilər axu sülḥ-əḫdining bir tiyingimu ərzimigənlikini kərüp, ḳattiḳ puxayman ḳiloɳan bolsa kerək.

33:8 «U əḫdini buzup taxlidi» — «u» bəlkim asiylik ḳiloɳuqi *(Asuriyəlik)* Sənnaheribni wə xuning bilən birgə ahirḳi zamandiki dəjjalnimu kəzdə tutuxi mumkin.

33:9 «Liwan... Xaron.... Baxan... Karməl...» — qiraylik ormanzarlik rayon. Xaron munbət yaylaḳ. Baxan dəl-dərəhliri kəp, qarwiqiliḳtin beyioɳan rayon. Karməl yərliri intayin munbət, mewə-qewə, kəktatlar kəp qiḳidioɳan, kəp yaylaḳliri bar rayon idi. Həritilərni kərüng.

33:13 «I yiraḳtikilər, Mening ḳiloɳanlirimni anglanglar; yeḳindikilər, Mening küq-ḳudritimni tonup yetinglar» — muxu bexarət 10-ayəttin baxlap ahirḳi zamanlaroɳa ətkən boluxi mumkin.

Pəslik-rəzillikkə ḳaraxni rət ḳilip, kəzini ḳaquridioŋan;
16 U yuḳirini makan ḳilidu;
Ḳoram taxlar uning ḳoroŋini bolup,
Yuḳiri uning baxpanaḥi bolidu;
Өz riskì uningoŋa berilidu,
Uning süyi kapalətlik bolidu».
17 — «Kəzliring Padixaḥni güzəllikidə kəridu;
Kəzliring uzunoŋa sozuloŋan zeminoŋa nəzər salidu.
18 Kənglüng wəḥimə tooŋrisida qongḳur oyoŋa patidu;
Royhətqi bəg ḳeni?
Oljini əlqəydioŋan taraziqi bəg ḳeni?
Istiḥkam-munarlarni sanioŋuqi bəg ḳeni?
19 Ḳaytidin əxəddiy həlḳni kərməysən,
— Sən angḳiralmaydioŋan, booŋuzida səzləydioŋan,
Duduḳlap gəp ḳilidioŋan, gepini qüxinəlməydioŋan bir həlḳni ikkinqi kərməysən.
20 Ibadət ḥeytlirimiz ətküzülidioŋan xəḥər Zionoŋa ḳara;
Sening kəzüng Yerusalemning tinq-aman makan boloŋanliḳini,
Ḳozuḳliri ḥərgiz yulunmaydioŋan,
Taniliri ḥərgiz üzülməydioŋan,
Ikkinqi yətkəlməydioŋan qedir boloŋanliḳini kəridu;
21 Xu yərdə Pərwərdigarning xan-xəripi bizgə kərünidu,
— U Өzi dəryalar, kəng əstənglər ekip turidioŋan bir jay bolidu;
Palaḳlar bilən ḥəydəlgən ḥeqḳandaḳ kemə u jayda ḳatnimaydu,
Wə yaki ḥeq ḥəywətlik kemə u jaydin ətməydu;
22 Qünki Pərwərdigar bizning nijatkar-ḥakimimiz,
Pərwərdigar bizgə ḳanun Bərgüqidur,
Pərwərdigar — bizning Padixaḥimiz,
U bizni ḳutḳuzidu!
23 Sening tana-aroŋamqiliring boxioŋan bolsimu,
Israil yəlkən hadisining turumini mustəḥkəm ḳilalmisimu,

33:15 «Ḥəḳḳaniylik yolida mangidioŋan, durus-lilla gəp ḳilidioŋan...» — bu səzlər 14-ayəttiki «Arimizdiki kim mənggülük yutḳur ot bilən billə turidu? Kim əbədil'əbəd yalḳunlar bilən bir makanda bolidu?» degən soaloŋa boloŋan jawabning bexidur. **«parilarni sunoŋuqilarni ḳolini pulangxitip rət ḳilidioŋan»** — baxḳa birhil tərjimisi: «parilar tutḳuzup ḳoyulmisun dəp ḳolliri titrəp ketidioŋan». **«Pəslik-rəzillikkə ḳaraxni rət ḳilip, kəzini ḳaquridioŋan»** — mənisi bəlkim: «rəzillikni kəzitixni kət'iy rət ḳilidioŋan».

33:15 Zəb. 15:1-2; 24:3-4

33:17 «Kəzliring Padixaḥni güzəllikidə kəridu» — muxu yərdə padixaḥning kim ikənliki tehi dəp berilmidi. U yuḳiriḳi 9-bab, 6-ayət, 11-bab, 1-9-ayət wə 32-bab, 1-ayəttə tiloŋa elinoŋan padixaḥḳa ohxax adəm boluxi kerək. **«kəzliring Padixaḥni güzəllikidə kəridu»** — «güzəllikidə» degənlik, padixaḥning bəlkim baxḳa əḥwaldimu kərünüxi mumkin. **«uzunoŋa sozuloŋan zemin»** — bəlkim kəng-azadilik, ḥeq wəḥimə kərünməydioŋan zemin degən mənidə.

33:18 «Royhətqi bəg ḳeni? Oljini əlqəydioŋan taraziqi bəg ḳeni? Istiḥkam-munarlarni sanioŋuqi bəg ḳeni?» — muxu bəglər, xübḥisizki, Israilni ayaŋ asti ḳiloŋan düxmənning ixoŋaliyətqi ḳoxunlirining bəgliri; birak ularning rolliri anqə enik əməs. Birinqisi, bəlkim, əsirlərning tizimlikini təyyarlioŋan; ikkinqisi oljini hatiriliwaloŋan; üqinqisi xəḥərdiki paqaḳlax kerək boloŋan istiḥkamlarni hatiriliwaloŋan.

33:19 «Sən angḳiralmaydioŋan, booŋuzida səzləydioŋan, ... gepini qüxinəlməydioŋan bir həlḳni ikkinqi kərməysən» — bu ayət, xübḥisizki, zeminining yatlar təripidin ixoŋal ḳiloŋanliḳini yaki ular təripidin həlḳning sürgün ḳilinoŋanliḳini, xundaḳla qətəl tilida səzləydioŋan muḥit iqidə ətküzgən turmuxni kərsitidu.

33:20 Zəb. 46:5; 125:1, 2

33:21 «Xu yərdə Pərwərdigarning xan-xəripi bizgə kərünidu, — U Өzi dəryalar, kəng əstənglər ekip turidioŋan bir jay bolidu; palaḳlar bilən ḥəydəlgən ḥeqḳandaḳ kemə u jayda ḳatnimaydu, wə yaki ḥeq ḥəywətlik kemə u jaydin ətməydu» — bu sirliḳ gəpning mənisi, pərizimizqə: «Pərwərdigar zeminimizni bərikətlik ḳiloŋandin keyin ḥeqḳandaḳ nərsini baxḳa əllərdin kirgüzüxning ḥajiti yoḳ, xunglaxḳa biz kemə elip kəlgən ḥeqḳandaḳ məḥsulatlaroŋa moḥtaj əməsmiz; Pərwərdigar Өzi bizgə ḥəmmini təminligüqidur» degəndək boluxi mumkin.

Yəlkənni yeyip qiḳiralmisimu,
U qaoŋda zor bir olja üləxtürülidu;
Ḥətta aḳsaḳ-tokurlarmu oljini alidu.
24 Xu qaoŋda xu yərdə turoŋuqi: «Mən kesəl» deməydu;
Xu jayni makan ḳiloŋan həlḳning gunaḥliri kəqürüm ḳilinidu.

Pərwərdigarning küni
Edomning jazalinixliri

34 1 Yeḳin kelinglar, i əllər, anglanglar!
I ḳowm-həlḳlər, ḳulaḳ selinglar!
Yər-zemin wə uningdiki barliḳ məwjudatlar,
Jimi aləm wə uning iqidin qiḳḳan ḥəmmə məwjudatlar,
Tingxanglar!
2 Qünki Pərwərdigarning barliḳ əllərgə ḳarita oŋəzipi bar,
Uning dəroŋəzipi ularning barliḳ ḳoxunlirioŋa ḳarxi turidu;
U ularni ḥalakətkə pütüp ḳoyoŋan,
Ularni ḳiroŋinqiliḳḳa tapxuruwətkən;
3 Ulardin əltürülgənlər sirtḳa taxliwetilidu,
Jəsətliridin sesiḳqiliḳ puraydu,
Taoŋlar ularning ḳeni bilən eritilidu;
4 Asmanlardiki jimiki jisim-ḳoxunlar qirip yoḳ bolidu,
Asmanlar yəgimə kitabdək türülidu;
Üzüm telining yopurmaḳliri hazan bolup, solixip qüxkəndək,
Yigləp kətkən ənjür xehidin qüxkəndək,
Ularning jimiki jisim-ḳoxunliri yiḳilidu;
5 Qünki xəmxirim asmanlarda ḳan bilən suoŋuruldi;
Ḳaranglar, xəmxirim Mening ḥalakət lənitimgə uqrioŋan həlḳḳə,
Yəni Edom üstigə jazalax üqün qüxidu;
6 Pərwərdigarning bir xəmxiri bar;
U ḳanoŋa boyaldi;
U yaoŋliḳ nərsilərning yeoŋi bilən,
Əqkə-ḳozilarning ḳeni bilən,
Ḳoqḳar bərikining yeoŋi bilən ozuḳlanduruloŋan;
Qünki Pərwərdigarning Bozraḥ xəḥiridə bir ḳurbanliḳi,

33:23 «Sening tana-aroŋamqiliring boxioŋan bolsimu, Israil yəlkən hadisining turumini mustəḥkəm ḳilalmisimu, ... u qaoŋda zor bir olja üləxtürülidu; ḥətta aḳsaḳ-tokurlarmu oljini alidu» — yənə bir sirliḳ gəp! Pərizimizqə, bu bir oḥxitix bolup, Israilni bir qong kemigə oḥxatḳan; kemə bolsa bək konirap kətkən, mangalmaydioŋan ḥaloŋa kelip ḳaloŋan bolsa kerək. Ḥalbuki, bu Hudaning təḳdim ḳilmaḳqi boloŋan bərikitigə ḥeqḳandaḳ tosaloŋu bolmioŋan; olja ḥaman ḳoloŋa elinidu, ḥətta «aḳsaḳ-tokur» wə ajiz adəmlərmu bəht-bərikətkə erixidu.
–Bəzi alimlar kemə tooŋrisidiki sözlərni Israilning düxmənlirigə ḳaritiloŋan, dəp ḳaraydu.
33:24 «Xu jayni makan ḳiloŋan həlḳning gunaḥliri kəqürüm ḳilinidu» — səzmusəz tərjimə ḳiloŋanda: — «Xu jayni makan ḳiloŋan həlḳ gunaḥidin kətürüwetilidu»
34:4 Wəḥ. 6:13, 14
34:5 «... Xəmxirim asmanlarda ḳan bilən suoŋuruldi; ḳaranglar, xəmxirim Mening ḥalakət lənitimgə uqrioŋan həlḳḳə, yəni Edom üstigə jazalax üqün qüxidu;» — bu ayətkə ḳarioŋanda, Hudaning ahirḳi zamandiki jazalaxliri asmanda baxlinip, keyin yər yüzigə qüxidu. 1-8-ayətlərgə ḳarioŋanda, xu qaoŋda nuroŋun əl-yurtlar Edomda yioŋilip Israiloŋa ḥujum ḳilmaḳqi bolidu; biraḳ Huda ularni yoḳitidu. Edom degən yurtning əzi Israiloŋa kəp yil ḳiloŋan rəḥimsiz ziyankəxliki tüpəylidin Hudaning lənitigə uqraydu.

Edomda zor bir ķiroŋinqiliķi bar.
[7] Muxu ķiroŋinqiliķlar bilən yawayi kalilar,
Torpaķlar wə küqlük buķilarmu yiķilidu.
Ularning zemini ķanoŋa qəmülidu,
Topa-qangliri yaoŋ bilən maylixip ketidu.
[8] Qünki Pərwərdigarning ķisas alidioŋan bir küni,
Zion dəwasidiki ḥesab alidioŋan yili bar.
[9] Edomdiki ekinlar ķarimayoŋa,
Uning topiliri günggürtkə aylandurulidu;
Zemini bolsa kəyüwatķan ķarimay bolidu.
[10] Uning oti keqə-kündüz əqürülməydu;
Is-tütəkliri mənggügə ərləydu;
U dəwrdin-dəwrgiqə harabiliktə turidu;
Ḥeqkim ikkinqi u yərgə ayaoŋ basmaydu.
[11] Qəl ḥuwķuxi wə qirķirioŋuqi ḥuwķuxlar uni igiliwalidu;
Qong ḥuwķux wə ķaoŋa-ķuzoŋunlar xu yərdə uwilaydu;
Huda uningoŋa «tərtipsizlik-bimənilikni əlqəydioŋan tana»ni,
Wə «ķup-ķurukluķni əlqəydioŋan tik əlqigüq»ni tartidu.
[12] Birsi kelip Edomning esilzadilirini padixaḥliķini idarə ķilixķa qaķirsa,
Ulardin ḥeqkim bolmaydu;
Uning əmirliri yoķ ķiliwetilgən bolidu.
[13] Ordilirida tikənlər,
Ķəl'ə-ķoroŋanlirida qaķķaķ-jioŋanlar əsüp qiķidu;
U qilbərilərning makani,
«Ḥuwķuxlarning ordisi» bolidu.
[14] Xu yərdə qəl-bayawandiki janiwarlar, yawayi itlar jəm bolidu;
Ḥərbir «əqkə jin» əz ķerindixioŋa towlaydu;
Tün məhluķliri xu yərdə makanlixidu,
Uni əzigə aramgaḥ ķilip turidu.
[15] «Oķ yilan» xu yərdə uwilaydu,
Uning sayisidə tuhumlaydu,
Balilirini yioŋip baķidu.

34:6 «U Pərwərdigarning xəmxiri yaoŋluķ nərsilərning yeoŋi bilən, əqkə-ķozilarning ķeni bilən, ķoqķar bərikining yeoŋi bilən ozuķlanduruloŋan» — muxular *(əqkə-ķozilarning ķeni... bərək yeoŋi ķatarliķlar)*ning ḥəmmisi ķurbanliķlarning muḥim bələkliri bolidu. **«Pərwərdigarning Bozraḥ xəḥiridə bir ķurbanliķi... bar»** — Bozraḥ xəḥiri Edomning paytəhti *(ḥazir «Petra» deyilidu)*. Həritilərni kərüng.
34:6 Yəx. 63:1, 2
34:7 «küqlük buķilar» — ibraniy tilida «küqlüklər» deyilidu. «Yawayi kalilar», «torpaķlar», «küqlük buķilar» muxu yərdə «küqlük, ḥoķukluķ bəglər»nimu kərsətsə kerək.
34:8 «Zion dəwasi» — muxu «dəwa»ning uzun yillik tarihi bar. Kəp kixilər «Nemixķa Huda Israiloŋa alaḥidə muamilə ķilidu?» dəp ķaķxap, Yəḥudiylaroŋa ziyankəxlik ķilip kəlgən. Yəḥudiylarning əzliri Hudaoŋa kəp ķetim asiylik ķiloŋini bilən ķandaķla bolmisun, Hudaning Ibraḥimoŋa bərgən wədisigə asasən U ularni «Əz həlķim» dəp ķaraydu. Bu Hudaning tallixidur; baxķilar Uning bilən Israil tooŋruluķ dəwalaxmaķqi bolsa əzi yaman aķiwətni kəridu. Gitler gəwdilik bir misalidur.
34:10 Wəḥ. 14:11; 19:3
34:11 «Qəl ḥuwķuxi ... qirķirioŋuqi ḥuwķuxlar ...qong ḥuwķux.. » — muxu ayəttiki ķux-ḥaywanlarning nemə ikənlikini top-tooŋra deyix təs.
34:11 Yəx. 13:21,22; Zəf. 2:14; Wəḥ. 18:2
34:12 «Birsi kelip Edomning esilzadilirini padixaḥliķini idarə ķilixķa qaķirsa, ulardin ḥeqkim bolmaydu...» — buning baxķa tərjimiliri bar, biraķ asasiy mənisi: — «Edomdiki padixaḥliķni baxķurux üqün adəm yoķ»tur. Edomda ḥeqkim, ḥətta əng yuķiri təbiķidikilərmu ķalmaydu.
34:14 «Tün məhluķliri xu yərdə makanlixidu» — yaki: «Tün *(keqə)* alwastisi xu yərdə makanlixidu».

Ḳorultaz-tapḳuxlar ḥərbiri əz jüpi bilən xu yərdə toplinidu;
16 Pərwərdigarning yəgimə kitabidin izdəp oḳup baḳḳin;
Ulardin ḥeqbiri qüxüp ḳalmaydu;
Ḥeqḳaysisining əz jorisi kəm bolmaydu;
Qünki Əzining aoŋzi ularoŋa buyruoŋan;
Uning Əz Roḥi ularni toplioŋan.
17 Qünki Pərwərdigar Əzi ular üqün qək taxlap,
Əz ḳoli bilən zeminoŋa tana tartip ularoŋa təḳsim ḳilip bərgən;
Ular uningoŋa mənggügə igidarliḳ ḳilidu,
Dəwrdin-dəwrgiqə xu yərni makan ḳilidu.

Hudaning qəl-bayawanni gülləndürüxi, xundaḳla Əz məmin-bəndiliri üqün aqḳan yoli

35 1 — Dala ḥəm ḳaoŋjirap kətkən jaylar ular üqün huxal bolidu;
Qəl-bayawan xadlinip zəpirandək qeqəkləydu;
2 U bərḳ urup qeqəkləydu,
Xadliḳḳa xadliḳ ḳoxulup təntənə ḳilidu;
Liwanning xan-xəripi,
Karməl wə Xarondiki güzəllik wə sür uningoŋa berilidu;
Ular Pərwərdigarning xan-xəripini,
Hudayimizning güzəlliki wə ḥəywitini kəridu.
3 Ajiz ḳollarni küqləndürünglar,
Egilip mangidioŋan tizlarni qingitinglar,
4 Yüriki aoŋḳanlaroŋa: — «Qing turunglar! Ḳorḳmanglar!
Mana, Hudayinglaroŋa ḳarap beḳinglar;
Ḳisas kelidu — Hudaning ḥesab elix küni kelidu!
U Əzi kelidu, silərni ḳutḳuzidu!» — dəng!
5 Andin ḳarioŋuning kəzi eqilidu,
Gasning ḳulaḳliri oquḳ ḳilinidu,
6 Andin aḳsaḳ-tokurlar keyiktək oynaḳlap səkrəydu;
Gaqining tili nahxa eytidu;
Qünki dalada sular,

34:15 «Oḳ yilan» — buningmu ḳaysi ḥaywan ikənliki enik əməs.
34:16 «Pərwərdigarning yəgimə kitabi» — yuḳirida Yəxaya Hudaning pərmani bilən əzi yazoŋan materiyallarni yioŋip Təwrat-ḳanunliri bilən saḳlitip ḳoyoŋan *(8-babni kərüng)*. Keyin u yənə «yəgimə kitab»ni tiloŋa aldi *(29-babni kərüng)*. «Pərwərdigarning yəgimə kitabi» bəlkim Yəxayaning əzi yazoŋan materiyalliri wə Musa, Yəxua, Samuil, Dawut ḳatarliḳ pəyoŋəmbərlər hatiriliwaloŋan barliḳ materiyallarni kərsitidu. Muxu materiyallar «Muḳəddəs Kitab»ning baxlinixliri boluxi kerək; «Pərwərdigarning kitabi»da ḥeqnərsə kəm əməs, bizgə kerək boloŋan ḥəmmə təpsilatlar bar, uningda ḥətta ḳux-ḥaywanlarning həwirimu bar, degənliktur. Hudaning ḳux-ḥaywanlaroŋa təpsiliy ḥalda miras ḳiloŋan təḳsimati hatiriləngən yərdə, Əzining məmin bəndiliri üqün beoŋixlimaḳqi boloŋan miraslar Muḳəddəs Kitabta tehimu enik hatiriləklik bolmamdu? «Muḳəddəs Kitab»tin izdəp oḳup beḳing»!
–«Əzining aoŋzi ularoŋa buyruoŋan» — Hudaning aoŋzi buyruoŋan, əlwəttə.
35:1 «Dala ... ular üqün huxal bolidu» — Yəxaya dəsləptə «ular»ning kim ikənlikini deməydu. Bilix üqün bexarətni ahirioŋiqə *(9-ayətkiqə)* oḳux kerək! *(bu sɵzlər «Rim.» 8:19-22 bilən munasiwətlik)*.
35:2 «Liwanning xan-xəripi, Karməl wə Xarondiki güzəllik wə sür...» — Liwan, Karməl wə Xaronlarning alaḥidilikliri yuḳirida, 33-bab, 9-ayəttiki izaḥatta təswirlinidu. **«ular Pərwərdigarning xan-xəripini... kəridu»** — «ular» — 1-ayəttiki izaḥatḳa ḳarang.
35:3 Ibr. 12:12
35:5 Mat. 9:27; 11:5; 12:22; 20:30; 21:14; Yuḥ. 9:6

Qəl-bayawanlarda dərya-ekinlar uroɣup taxidu;
7 Pizoɣirin qəl-jəzirə kəlqəkkə,
Qangkioɣan yərlər bulaklaroɣa aylinidu;
Qilbərilərning makani — ular yatkan jay,
Komux wə yekənlər əsüp, qimənlikkə aylinidu.
8 Xu yərdə egiz kətürülgən bir yol,
Tüptüz bir yol bolidu;
U «pak-mukəddəslikning yoli» dəp atilidu;
Napaklar uningdin ətüxkə bolmaydu,
Xu yol məhsus xular üqün bekitilip yasaloɣanki, —
Hətta nadanlarmu uningda ezip kətməydu;
9 Xu yərdə xir bolmaydu,
Uning üstigə heq yirtkuq haywan qikmaydu;
(Ular xu yərdə heq tepilmaydu)
— Nijat arkilik hərlükkə qikkanlar xu yərdə mangidu!
10 Pərwərdigarning bədəl tələp kutkuzoɣanliri kaytip kelidu,
Küylərni eytip Zionoɣa yetip kelidu;
Ularning baxlirioɣa mənggülük xad-huramlik konidu;
Ular huxallik wə xadlikkə qəmgən bolidu;
Kayoɣu-həsrət həm uh-nadamətlər bədər kaqidu.

Krizis — Asuriyə padixahining besip kirixi

36 1 Həzəkiyaning on tətinqi yili xundak boldiki, Asuriyə padixahi Sənnaherib Yəhudaning barlik kəl'ə-koroɣanlik xəhərlirigə hujum kilip qikip, ularni ixoɣal kildi. 2 Andin Asuriyə padixahi «Rab-Xakəh» degən sərdarni qong bir koxun bilən Lakix xəhiridin Yerusalemoɣa əwətti. U Kir yuoɣuqilarning etizining boyidiki yolda, yukiri kəlqəkning norining bexioɣa kelip turdi.
3 Xuning bilən ordini baxkuridioɣan Eliakim, ordining katipi boloɣan Xəbna wə Asafning ooɣli, orda təzkiriqisi boloɣan Yoahlar uning yenioɣa kəldi 4-5 wə Rab-Xakəh ularoɣa mundak dedi: — Silər Həzəkiyaoɣa: — «Uluoɣ padixah, yəni Asuriyə padixahi sanga mundak dedi, dənglar: — «Sening muxu ixəngən tayanqing zadi nemiti?
Sən: (u pəkət gəpla, halas!) —

35:6 Mat. 9:32; 11:5; 15:30; 21:14; Yuh. 5:8, 9; 7:38, 39; Ros. 3:2; 8:7; 14:8
35:8 «Xu yərdə egiz kətürülgən bir yol, tüptüz bir yol bolidu» — yolning nəgə baridioɣanlikini deməydu; bilix üqün 10-ayətkiqə okux kerək.
35:9 «Nijat arkilik hərlükkə qikkanlar» — bolsa ibraniy tilida birla səz *(«gaal»)* bilən ipadilinidu. Muxu səzni toluk qüxinix üqün 41:14-ayətning izahatini kerüng.
35:10 «Pərwərdigarning bədəl tələp kutkuzoɣanliri kaytip kelidu... kayoɣu-həsrət həm uh-nadamətlər bədər kaqidu» — bexarəttiki wəkələr Israilning Musa pəyoɣəmbər arkilik kutkuzuloɣanlikioɣa ohxaydu; xundakla bu ixlarni yengi bir «Misirdin qikix» degili bolidu. Okurmənlərgə Təwrattiki «Misirdin qikix» degən kisimni okusa, xu qaoɣdiki wəkələrni muxular bilən təpsiliy halda selixturux nahayiti əhmiyətlik bolidu.
–Muxu «qikip-kutkuzux» bolsa «Misirdin qikix»tin nəqqə həssə uluoɣ, nəqqə həssə xərəplik bolidu. Keyin kərimizki, Huda kutkuzoɣan həlk pəkət Misirdin əməs, bəlki pütkül dunyadin qikip kutkuzulidu. Ular korkunqluk dəxt-bayawandin ətüxining ornida, əzlirini karxi alidioɣan, qimənbaoɣka aylanduruloɣan zemindin ətidu; yol həmmə adəm üqün tüz, onguxluk, rawan həm hətərsiz bolidu.
35:10 Wəh. 21:4
36:1 2Pad. 18:13; 2Tar. 32:1
36:2 «Rab-Xakəh» — bəlkim Asuriyəning padixahining bax məslihətqisining adəttiki unwani boluxi mumkin. **«Kir yuoɣuqilarning etizining boyidiki yolda, yukiri kəlqəkning norining bexi»** — muxu jay əslidə dəl Yəxaya Ahaz padixah bilən kərüxüp, Asuriyəning tajawuzi tooɣruluk agahlandurioɣan jay *(7-babni kərüng)*.

«Urux kilix tədbir-məsliḥitimiz ḥəm küqimiz bar» — dəysən; sən zadi kimgə tayinip manga karxi əktə kopisən?. [6] Mana, sən yeriki bar axu komux ḥasa, yəni Misiroɣa tayinisən! Birsi uningoɣa yələnsə, uning kolioɣa sanjip kiridu; mana Misir padixaḥi Pirəwngə tayanoɣanlarning ḥəmmisi xundak bolidu!.
[7] Əgər sən manga: «Biz Hudayimiz boloɣan Pərwərdigaroɣa tayinimiz» — desəng, Ḥəzəkiya əzi Yəḥudadikilərgə wə Yerusalemdikilərgə: «Silər pəkət Yerusalemdiki muxu ibadətgaḥ aldidila Pərwərdigaroɣa ibadət kilixinglar kerək» dəp, xu Pərwərdigaroɣa ataloɣan «yukiri jaylar»ni ḥəm kurbangaḥlarni yok kiliwəttioɣu? Ular axu Pərwərdigarning yukiri jayliri əməsmidi?.
[8] Əmdi hojam Asuriyə padixaḥi bilən bir tohtamoɣa kəl: — «Əgər səndə atka minəligüdək əskərliring bolsa, mən sanga ikki ming atni bikaroɣa berəy!». [9] Səndə undaklar bolmisa, hojamning əməldarlirining əng kiqiki boloɣan bir ləxkər bexini kandakmu qekindürələysilər?! Sən jəng ḥarwiliri wə atlarni elix üqün Misiroɣa tayinisən tehi!
[10] Mən əmdi muxu zeminni ḥalak kilix üqün Pərwərdigarsiz kəldimmu? Pərwərdigar dərwəkə manga: «Muxu zeminni ḥalak kilixka qikkin!» — dedi!»»
[11] Eliakim, Xəbna wə Yoaḥ Rab-Xakəḥgə: —
«Pekirliriɣa aramiy tilida səzlisilə; biz buni qüxinimiz. Bizgə ibraniy tilida səzlimisilə, gəpliri sepilda turoɣanlarning kulikioɣa kirmisun!» — dedi.
[12] Birak Rab-Xakəḥ: —
«Hojam meni muxu gəpni hojanglaroɣa wə silərgila eytixka əwətkənmu? Muxu gəpni silər bilən birliktə sepilda olturoɣanlaroɣa deyixkə əwətkən əməsmu? Qünki ular silər bilən birliktə əz pokini yegüqi ḥəm əz süydükini iqküqi bolidu!» — dedi.
[13] Andin Rab-Xakəḥ ibraniy tilida yukiri awaz bilən: — «Uluoɣ padixaḥ, yəni Asuriyə padixaḥining səzlirini anglap koyunglar!» — dəp warkiridi.
[14] «Padixaḥ mundak dəydu: —
«Ḥəzəkiya silərni aldap koymisun! Qünki u silərni kutkuzalmaydu.
[15] Uning silərni: — «Pərwərdigar bizni jəzmən kutkuzidu; muxu xəḥər Asuriyə padixaḥining kolioɣa qüxüp kətməydu» dəp Pərwərdigaroɣa tayanduruxioɣa yol koymanglar!». [16] Ḥəzəkiyaoɣa kulak salmanglar; qünki Asuriyə padixaḥi mundak dəydu: —
«Mən bilən sülḥilixip, mən tərəpkə ətünglar; xundak kilsanglar ḥərbiringlar əzünglarning üzüm baringidin ḥəm əzünglarning ənjür dərihidin mewə yəysilər, ḥərbiringlar əz su kəlqikinglardin su iqisilər; [17] ta mən kelip silərni buoɣdaylik ḥəm xarablik bir zeminoɣa, neni bar ḥəm üzümzarliri bar bir zeminoɣa, — zemininglaroɣa ohxax bir zeminoɣa apirip koyoɣuqə yəp-iqiweringlar!.

36:4-5 «Sən: u pəkət gəpla, halas! — «Urux kilix tədbir-məsliḥitimiz ḥəm küqimiz bar» — dəysən; sən zadi kimgə tayinip manga karxi ektə kopisən?» — muxu gepigə karioɣanda, Asuriyədikilərning Yəxayaning «Pəkət Pərwərdigaroɣa tayiniximiz kerək» degən bexarətliridin həwiri bar idi.
36:6 Əz. 29:6, 7
36:7 «Ḥəzəkiya ...: «Silər pəkət Yerusalemdiki muxu ibadətgaḥ aldidila Pərwərdigaroɣa ibadət kilixinglar kerək» dəp, xu Pərwərdigaroɣa ataloɣan «yukiri jaylar»ni ḥəm kurbangaḥlarni yok kiliwəttioɣu? Ular axu Pərwərdigarning yukiri jayliri əməsmidi?» — Musa pəyoɣəmbərgə wəḥiy kilinoɣan kanunoɣa asasən, Israillar pəkət Yerusalemdiki ibadəthanidiki kurbangaḥtila kurbanlik kilixka bolatti. Əslidə Ḥəzəkiya muxu pərmanoɣa asasən: *(1)* butpərəslik kilidioɣan kurbangaḥlarni ḥəm *(2)* hata yol bilən «Pərwərdigaroɣa atap» kuruloɣan, ibadət kilixka beoɣixlanoɣan «yukiri jaylar»ni yokatkan. Rab-Xakəḥ xu gəp bilən uni anglioɣuqi Israillarni kaymukturmakqi idi, əlwəttə.
36:8 «əgər səndə atka minəligüdək əskərliring bolsa, mən sanga ikki ming atni bikaroɣa berəy!» — bu kinayilik gəp, əlwəttə. Adəttiki qaoɣlarda Yəḥudada atlar naḥayiti az idi. Urux waktida tehimu azlap ketətti. Atlik əskərlər əməs, ḥətta addiy əskərlərmu naḥayiti az idi.
36:11 «Pekirliriɣa aramiy tilida səzlisilə» — ḥazirki Suriyəning kona ismi «Aram» idi. Kona zamanda «Suriyə tili» «aramiy tili» deyilətti. Asuriyəmu aramiy tilini ixlitətti.
36:12 «... Ular silər bilən birliktə əz pokini yegüqi ḥəm əz süydükini iqküqi bolidu!» — xəḥər muḥasirigə qüxüp, aqarqilik wə ussuzlukta kaloɣanda adəmlər dərwəkə muxundak kilixi mumkin.
36:12 2Pad. 18:27
36:17 «mən kelip silərni buoɣdaylik ḥəm xarablik bir zeminoɣa, — zemininglaroɣa ohxax bir zeminoɣa apirip koyoɣuqə

18 Ḥəzəkiyaning silərgə: — «Pərwərdigar bizni ḳutḳuzidu» dəp ixəndürüxigə yol ḳoymanglar! Əl-yurtlarning ilaḫ-butlirining biri əz zeminini Asuriyə padixaḥining ḳolidin ḳutḳuzoɣanmu? 19 Hamat wə Arpad degən yurtlarning ilaḫ-butliri ḳeni? Səfarwaim xəḥirining ilaḫ-butliri ḳeni? Ular Samariyəni mening ḳolumdin ḳutḳuzoɣanmu?! 20 Muxu əl-yurtlarning ilaḫ-butliridin əz zeminini ḳutḳuzoɣan zadi kim bar? Xundaḳ ikən, Pərwərdigar Yerusalemni mening ḳolumdin ḳutḳuzalamdu?»».
21 Anglioɣuqilar süküt ḳilip uningoɣa jawabən ḥeqḳandaḳ bir səz ḳilmidi; qünki padixaḥning buyruḳi xuki: —
«Uningoɣa jawab bərmənglar».
22 Andin Ḥilḳiyaning ooɣli, ordini baxḳuridioɣan Eliakim, orda katipi Xəbna wə Asafning ooɣli, orda təzkiriqisi Yoaḥlar kiyim-keqəklirini yirtixip, Ḥəzəkiyaning yenioɣa kelip, Rab-Xakəḥning gəplirini uningoɣa uḳturdi.

Ḥəzəkiyaning dua ḳilixi — Pərwərdigarning jawabi

2Pad. 19

37 1 Xundaḳ boldiki, Ḥəzəkiya buni anglioɣanda, kiyim-keqəklirini yirtip, əzini bəz bilən ḳaplap Pərwərdigarning əyigə kirdi.. 2 U ordini baxḳuridioɣan Eliakim, orda katipi Xəbna wə kaḥinlarning aḳsaḳallirini bəz yepinqaḳlioɣan peti Amozning ooɣli Yəxaya pəyoɣəmbərgə əwətti. 3 Ular uningoɣa: —
«Ḥəzəkiya mundaḳ dəydu: —
«Balilar tuoɣulay dəp ḳaloɣanda anining tuoɣḳudək ḥali ḳalmioɣandək, muxu kün külpət qüxidioɣan, rəswa wə mazaḳ ḳilinidioɣan bir kündur. 4 Əz hojisi boloɣan Asuriyə padixaḥi tirik Hudani mazaḳ ḳilixḳa əwətkən Rab-Xakəḥning gəplirini Pərwərdigar Hudaying nəzirigə elip tingxisa, bularni anglioɣan Pərwərdigar Hudaying xu gəplər üqün uning dəkkisini berərmikin? Xunga ḳep ḳaloɣan ḳaldilar üqün awazingni kətürüp, bir duayingni bərsəng»» — dedi.
5 Xu gəplər bilən Ḥəzəkiyaning hizmətkarliri Yəxayaning aldioɣa kəldi. 6 Yəxaya ularoɣa: —
«Hojayininglaroɣa: — «Pərwərdigar mundaḳ dedi: —
«Asuriyə padixaḥining qaparmənlirining sən anglioɣan axu manga kupurluḳ ḳiloɣuqi gəpliridin ḳorḳma; 7 Mana, Mən uningoɣa bir roḥni kirgüzimən; xuning bilən u ioɣwani anglap, əz yurtioɣa ḳaytidu. U əz zeminida turoɣanda uni ḳiliq bilən əltürgüzimən» — dənglar» — dedi.
8 Rab-Xakəḥ kəlgən yoli bilən ḳaytip mangoɣanda, Asuriyə padixaḥining Laḳix xəḥiridin qekingənlikini anglap, uning yenioɣa kəldi; Asuriyə padixaḥi Libnaḥ xəḥirigə ḳarxi jəng ḳiliwatḳanidi. 9 Andin padixaḥ: «Efiopiyə padixaḥi Tirḥakaḥ sizgə ḳarxi jəng ḳilmaḳqi bolup yoloɣa qiḳti» degən həwərni anglidi. Xu həwərni anglioɣanda u yənə Ḥəzəkiyaoɣa əlqilərni mundaḳ hət bilən əwətti: —.
10 «Silər Yəḥuda padixaḥi Ḥəzəkiyaoɣa mundaḳ dənglar: —
«Sən tayinidioɣan Hudayingning sanga: «Yerusalem Asuriyə padixaḥining ḳolioɣa tapxurul-

---

yəp-iqiweringlar!» — muxu gəplər qiraylik boloɣini bilən mənisi eniḳki: — «Mening əsirlirim, ḳullirim bolisilər!» degənlik. Yuḳirida eytḳinimizdək, Asuriyə padixaḥi uqioɣa qiḳḳan ḥiyligər aldamqi idi.
37:1 «Pərwərdigarning əyi» — Uning *(Sulayman padixaḥ ḳuroɣan)* ibadəthanisi.
37:6 «Hojayininglaroɣa: — «Pərwərdigar mundaḳ dedi: — «Asuriyə padixaḥining qaparmənlirining sən anglioɣan axu manga kupurluḳ ḳiloɣuqi gəpliridin ḳorḳma...» — Yəxayaning muxu jawab səzlirini *(6-7-ayətlərni)* diḳḳət bilən oḳusingiz, u Ḥəzəkiyaning təlipi boyiqə dua ḳilmay, bəlki biwasitə həwərqilərgə jawab bərdi. Qünki u alliburun həlḳḳe wə Ḥəzəkiya Asuriyə tooɣruluḳ nuroɣun bexarətlərni ḳiloɣan. Huda muxu pəyt-əḥwal tooɣruluḳ Israiloɣa uḳturoɣanidi *(məsilən, 10-bab, 5-21-ayətlərni, 14-bab, 24-25-ayətlərni kərüng)*. Birak Ḥəzəkiya wə ordisidikilər muxularni wə uningdin baxḳa kərgən karamət məjizilərni *(keyinki 38-babnimu kərüng)* pütünləy untup ḳaloɣandək ḳilatti.
37:9 «Efiopiyə padixaḥi Tirḥakaḥ sizgə ḳarxi jəng ḳilmaḳqi bolup yoloɣa qiḳti» — bu ix əməliyət əməs, ḥəmdə xu qaoɣda mumkin bolmioɣanidi. Birak Huda Əzi əwətküzgən «aldamqi roḥ»ning təsiri bilən uni ixəndürgən.

maydu» deginigə aldanma; [11] Mana, sən Asuriyə padixaḫlirining ḫəmmə əl-yurtlarni nemə ḳiloɣanlirini, ularni ilaḫ-butlirioɣa atap ḫalak ḳiloɣanliḳini angliɵansən; əmdi əzüng ḳandaḳmu ḳutḳuzulisən?. [12] Ata-bowilirim ḫalak ḳiloɣan əllərni bolsa, ularning ilaḫ-butliri ḳutḳuzoɣanmu? Gozan, Ḫaran, Rəzəf xəḫiridikilərniqu? Telassarda turoɣan Edənlərniqu? [13] Hamat padixaḫi, Arpad padixaḫi, Səfarwaim, Hena ḫəm Iwwaḫ xəḫərlirining padixaḫliri ḳeni?»».
[14] Ḫəzəkiya hətni əkəlgüqilərning ḳolidin elip oḳup qiḳti. Andin u Pərwərdigarning əyigə kirip, Pərwərdigarning aldioɣa hətni yeyip ḳoydi. [15] Ḫəzəkiya Pərwərdigaroɣa dua ḳilip mundaḳ dedi:
—
[16] «I kerublar otturisida turoɣan, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, Israilning Hudasi: —
Sən Əzüngdursən, jaḫandiki barliḳ əl-yurtlarning üstidiki Huda pəḳət Əzüngdursən; asman-zeminni Yaratḳuqisən.. [17] I Pərwərdigar, ḳulḳingni təwən ḳilip angliɵaysən; kəzüngni aqḳaysən, i Pərwərdigar, kərgəysən; Sənnaheribning adəm əwətip mənggü ḫayat Hudani ḫaḳarətləp eytḳan ḫəmmə gəplirini angliɵaysən! [18] I Pərwərdigar, Asuriyə padixaḫliri ḫəḳiḳətən ḫəmmə yurtlarni wə xularoɣa beḳindi boloɣan yurtlarnimu harabə ḳilip,. [19] Ularning ilaḫ-butlirini otḳa taxliwətkən; qünki ularning ilaḫliri ilaḫ əməs, bəlki insan ḳoli bilən yasaloɣanlar, yaoɣaq wə tax, halas; xunga Asuriyəliklər ularni ḫalak ḳildi. [20] Əmdi, i Pərwərdigar Hudayimiz, jaḫandiki barliḳ əl-yurtlaroɣa Sening, pəḳət Seningla Pərwərdigar ikənlikingni bildürüx üqün, bizni uning ḳolidin ḳutḳuzoɣaysən!».

[21] Xuning bilən Amozning ooɣli Yəxaya Ḫəzəkiyaoɣa səz əwətip mundaḳ dedi: —
— Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Sən Manga Asuriyə padixaḫi Sənnaherib tooɣruluḳ dua ḳilixing bilən,
[22] Pərwərdigarning uningoɣa ḳarita degən səzi xudurki: —
«Pak ḳiz, yəni Zionning ḳizi seni kəmsitidu,
Seni mazaḳ ḳilip külidu;
Yerusalemning ḳizi kəyninggə ḳarap bexini qayḳaydu;
[23] Sən kimni mazaḳ ḳilip kupurluḳ ḳilding?
Sən kimgə ḳarxi awazingni kətürüp,
Nəziringni üstün ḳilding?
Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqioɣa ḳarxi!.
[24] Ḳulliring arḳiliḳ sən Rəbni mazaḳ ḳilip: —
«Mən nuroɣunlioɣan jəng ḫarwilirim bilən taoɣ qoḳḳilirioɣa,
Liwan taoɣ baoɣirlirioɣa yetip kəldimki,
Uning egiz kedir dərəhlirini, esil ḳarioɣaylirini kesiwetimən;

37:11 «ularni ilaḫ-butlirioɣa atap ḫalak ḳiloɣanliḳi angliɵansən» — «ilaḫ-butlirioɣa atap ḫalak ḳilix» degən səz, ibraniy tilida pəḳət bir səz bilənla, yəni ««ḫaram» ḳilix» yaki ««ḫərəm» ḳilix» bilənla ipadilinidu.
37:13 «Gozan, Ḫaran, Rəzəf xəḫiri.. Telassar... Hamat.., Arpad ..., Səfarwaim, Hena ḫəm Iwwaḫ...» — *(12-13-ayətlərdə kərsitilgən)* muxu xəḫərlərning bəzilirining nədə ikənlikini həritidin kərgili bolidu, bəziliri bizgə büginggə ḳədər naməlum.
37:16 «I kerublar otturisida turoɣan... Pərwərdigar» — muḳəddəs ibadəthanidiki əng iqkiri əy, yəni «əng muḳəddəs jay» degən əydə, Hudaning «rəḫim kərsitidioɣan orun-təhti» *(«kəfarət təhti»)* *(«rəḫimgaḫ»)* bar idi. Muxu orunda Huda Israilning alaḫidə ḳurbanliḳlirining ḳanlirini ḳobul ḳilatti. Orunning ikki təripining ḫərbiridə altundin yasaloɣan, təhtkə ḳaritiloɣan birdin «kerub» bar idi. Musaning dəwridin Əzakiyal pəyoɣəmbər dəwrigiqə Hudaning parlaḳ xan-xəripi sirliḳ ḫalda «kəfarət təhti»ning üstidə, yəni «kerublar otturisida» turatti.
–Kerublar bolsa intayin küqlük birhil pərixtilər bolup, Hudaning qiḳaroɣan ḫeküm-jazalirini bejiridu. «Kerublar otturisida turoɣan» degini, «Sən bizgə yeḳinlaxḳan ḫəm bizgə rəḫim kərsətməkqi boloɣan Hudasən» degənliktur.
37:18 «xularoɣa beḳindi boloɣan yurtlar..» — ibraniy tilida səzmusəz tərjimə ḳiloɣanda «beḳindi» degən səz yoḳ. Baxḳa birhil tərjimisi «xularoɣa ait». Biz xərḫlələ üqün «beḳindi» ḳoxtuḳ.
37:23 «kupurluḳ» — kim əzini Hudaning ornida ḳoyup, «ḫəmmə ixni ḳilalaymən» desə, kupurluḳ ḳiloɣan bolidu, xundaḳla ḫaman bir küni yiḳitilidu.

Mən uning əng yuḳiri egizlikigə yamixip qiḳip,
Uning əng bük-baraḳsan ormanzarliḳioƣa kirip yetimən.
25 Өzüm ḳuduḳ kolap su iqtim;
Putumning uqidila mən Misirning barliḳ dərya-əstənglirini ḳurutuwəttim — deding.
26 — Sən xuni anglap baḳmioƣanmiding?
Uzundin buyan Mən xuni bekitkənmənki,
Ḳədimdin tartip xəkilləndürgənmənki,
Ḥazir uni əməlgə axurdumki,
Mana, sən ḳəl'ə-ḳoroƣanlik xəḥərlərni harabilərgə aylandurdung;
27 Xuning bilən u yərdə turuwatḳanlar küqsizlinip,
Yərgə ḳaritip ḳoyuldi, xərməndə ḳilindi;
Ular etizdiki ottək, yumran kək qəplərdək,
Өgzidiki ot-qəplər əsməy ḳurup kətkəndək boldi.
28 Birak sening olturoƣiningni, ornungdin turoƣiningni, qiḳip-kirginingni wə Manga ḳarxi oƣaljirlixip kətkiningni bilimən;
29 Manga ḳarxi oƣaljirlixip kətkənlikingning, ḥakawurlixip kətkənlikingning ḳuliḳimoƣa yətkini tüpəylidin,
Mən ḳarmiḳimni burningdin ətküzimən,
Yüginimni aoƣzingoƣa salimən,
Өzüng kəlgən yol bilən seni ḳayturimən.
30 I Ḥəzəkiya, xu ix sanga alamət bexarət boliduki, —
Muxu yili əzlükidin əskən,
Ikkinqi yili xulardin qiḳḳanlarmu rizḳinglar bolidu;
Üqinqi yili bolsa teriysilər, orisilər, üzüm kəqətlirini tikisilər;
Ulardin qiḳḳan mewilərni yəysilər.
31 Yəḥuda jəmətidiki ḳutuloƣan ḳaldisi bolsa yənə təwəngə ḳarap yiltiz tartidu,
Yuḳirioƣa ḳarap mewə beridu;
32 Qünki Yerusalemdin bir ḳaldisi,
Zion teoƣidin ḳeqip ḳutuloƣanlar qiḳidu;
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning otluḳ muḥəbbiti muxuni ada ḳilidu.

37:24 «Uning əng bük-baraḳsan ormanzarliḳi» — bu ayəttiki «bük-baraḳsan» degən sөz ibraniy tilida «Karmәl» degən sөz bilən ipadilinidu. Karmәl bolsa Israilning əng munbət wə qiraylik jayi idi. Xuning bilən padixaḥning «uning «Karmәl» ormanzarliḳioƣa kirimən» degini «uning *(Liwanning)* əng qiraylik jayioƣa *(ḥeq tosaloƣusiz)* barimən» degəndək po atidioƣan mənini ipadilәytti; qünki Liwanda «Karmәl» degən jay yoḳ.

37:25 «...putumning uqidila mən Misirning barliḳ dərya-əstənglirini ḳurutuwəttim» — yuḳiriḳi 24-ayəttə padixaḥ өzining təs ixlarni ḳilalaydioƣanliḳini, məsilən, Liwan rayonidiki əng yuḳiri taoƣlaroƣa qiḳalaydioƣanliḳini *(kөqmə mənisi, bəlkim aliyjanap, küqlük padixaḥlardin üstünlükkə erixidioƣanliḳini kөrsitidu)*, əng esil nərsilərgə erixidioƣanliḳini təswirlәydu. Muxu 25-ayəttiki «putum... ḳurutuwəttim» degini, dehḳanning puti bilənla topini ittirip eriḳni tosup, suni ḳurutuwətkinidək, «Mən halisamla naḥayiti asanla hərḳandak ixni ḳilalaymən, ḥətta Nil dəryasinimu ḳurutuwetələymən» degən mənmənlikni bildürməkqi.

37:27 «өgzidiki ot-qəplər...» — bu ibarining baxḳa hil tərjimilirini uqritix mumkin.

37:29 «Mən ḳarmiḳimni burningdin ətküzimən, yüginimni aoƣzingoƣa salimən...» — Asuriyə padixaḥliri muxundak rəḥimsiz yol bilən əsirlərni yalap mangatti.

37:30 «I Ḥəzəkiya, xu ix sanga alamət bexarət boliduki, — muxu yili əzlükidin əskən, ikkinqi yili xulardin qiḳḳanlarmu rizḳinglar bolidu; üqinqi yili bolsa teriysilər, orisilər, üzüm kəqətlirini tikisilər; ulardin qiḳḳan mewilərni yəysilər» — muxu məjizə ixənq-etiḳadni küqəytix üqün ḥəm həlḳni ḳutḳuzux üqün berilgən. Urux waḳtida teriḳqilik ḳilix mumkin əmәs; Asuriyə ḳoxuni kətkəndin keyinki yilidimu, bəlkim ḳoxunidin ḳaloƣan ḳisimliri yənila parakəndiqilik ḳilixi mumkin idi. Xunga məjizə üqinqi yiloƣiqə sozulidu.

–«Üzüm kəqətlirini tikisilər... mewisini yəysilər» degən wədə, tinqlik məzgilning uzun bolidioƣanliḳini kөrsitidu *(üzüm tallirini өstürüxkə uzun waḳit ketidu, əlwəttə)*.

–Kixilərning Asuriyə ḳoxunlirining tuyuḳsiz qəkinixini «tasadipiyliḳtin» deməsliki üqün, bu ikkinqi məjizə berildi. Xundaḳtimu, Təwrattiki «Padixaḥlar» degən ḳisimoƣa ḳarioƣanda, həlḳlər yənila ikki məjizini tezla untup Hudaoƣa wapasizlik ḳiliwərdi.

33 Xunga Pərwərdigar Asuriyə padixaḥi tooɣruluқ mundaқ dəydu: —
U nə muxu xəḥərgə yetip kəlməydu, nə uningoɣa bir tal oқmu atmaydu;
Nə қalқanni kətürüp aldioɣa kəlməydu,
Nə uningoɣa қarita қaxalarnimu yasimaydu.
34 U қaysi yol bilən kəlgən bolsa,
Xu yol bilən қaytidu wə muxu xəḥərgə kəlməydu, — dəydu Pərwərdigar.
35 — Qünki Өzüm üqün wə Mening қulum Dawut üqün bu xəḥərni ətrapidiki sepildək қoɣdap қutқuzimən».
36 Xuning bilən Pərwərdigarning Pərixtisi qiқip, Asuriyəliklərning bargaḥida bir yüz səksən bəx ming əskərni urdi. Mana, kixilər ətigəndə ornidin turoɣanda, ularning ḥəmmisining əlgənlikini kərdi!
37 Xunga Asuriyə padixaḥi Sənnaherib qekinip, yoloɣa qiқip, Ninəwə xəḥirigə қaytip turdi. 38 Xundaқ boldiki, u өz buti Nisroқning buthanisida uningoɣa qoқunuwatқanda, ooɣulliri Adrammələk ḥəm Xarezər uni қiliqlap əltürüwətti; andin ular Ararat degən yurtқa қeqip kətti. Uning ooɣli Esarḥaddon uning ornida padixaḥ boldi.

«Yəxaya»ning ikkinqi қismi
Ḥəzəkiyaning eoɣir kesilgə giriptar boluxi wə duasi

38 1 Xu künlərdə Ḥəzəkiya əjəl kəltürgüqi bir kesəlgə muptila boldi. Amozning ooɣli Yəxaya pəyoɣəmbər uning қexioɣa berip, uningoɣa: —
Pərwərdigar mundaқ dəydu: —
— Өyüng tooɣruluқ wəsiyət қiloɣin; qünki əjəl kəldi, yaximaysən, — dedi.
2 Ḥəzəkiya yüzini tam tərəpkə қilip Pərwərdigaroɣa dua қilip:
3 — I Pərwərdigar, Sening aldingda ḥəқiқət wə pak dil bilən mengip yürgənlikimni, nəziring aldingda durus boloɣan ixlarni қiloɣanliқimni əsləp қoyoɣaysən, — dedi.
Wə Ḥəzəkiya yioɣlap eқip kətti.
4 Andin Pərwərdigarning səzi Yəxayaoɣa yetip mundaқ degəndə: —
5 Berip Ḥəzəkiyaoɣa mundaқ degin: —
Pərwərdigar, atang Dawutning Hudasi mundaқ dəydu: —
«Duayingni anglidim, kəz yaxliringni kərdüm; mana, künliringgə yənə on bəx yil қoximən;
6 Xuning bilən Mən seni wə bu xəḥərni Asuriyə padixaḥining қolidin қutқuzimən; Mən sepil bolup bu xəḥərni қoɣdaymən.
7 Xuning bilən Pərwərdigarning Өzi eytқan ixini jəzmən қilidioɣanliқini sanga ispatlax üqün Pərwərdigardin mundaқ bexarətlik alamət boliduki, 8 Mana, Mən қuyaxning Aḥaz padixaḥ қuroɣan pələmpəy üstigə qüxkən sayisini on қədəm kəynigə yandurimən».
Xuning bilən қuyaxning qüxkən sayisi on basқuq kəynigə yandi.

37:35 2Pad. 20:6
37:36 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — Təwrat dəwridə intayin alaḥidə xəhs idi. Bəzi ixlarda U Hudaning ornida kərünətti *(məsilən, «Yar.» 18-babni kərüng)*.
37:36 2Pad. 19:35
37:38 «U өz buti Nisroқning buthanisida uningoɣa qoқunuwatқanda, ooɣulliri Adrammələk ḥəm Xarezər uni қiliqlap əltürüwətti» — muxu wəқə, Sənnaherib Israildin qekinixtin 20 yil keyin *(miladiyədin ilgiriki 681-yili)* boldi.
38:1 «Xu künlərdə Ḥəzəkiya əjəl kəltürgüqi bir kesəlgə muptila boldi» — bu səzlər bilən «Yəxaya» degən kitabning «ikkinqi қismi» baxlinidu. Kirix səzimizni kərüng.
38:5 «atang Dawut» — Ḥəzəkiya Dawut pəyoɣəmbərning on üqinqi əwladi idi.
38:8 «...Xuning bilən қuyaxning qüxkən sayisi on basқuq kəynigə yandi» — Merodaқ-Baladan *(39:1)* Asuriyə padixaḥi Sənnaherib təripidin miladiyədin ilgiriki 702-yili oɣulitildi. Muxu ixmu xu yilda boloɣan boluxi kerək.
–Demək, muxu ikki wəқə *(Ḥəzəkiyaning kesəldin saқaytilixi wə uning ixənqisini rioɣbətləndürüxkə berilgən karamət məjiza)* Asuriyəning padixaḥi tajawuzqilik қilixtin **ilgiri**, bəlkim miladiyədin ilgiriki 703- yaki 702-yili yüz bərgən *(39-babtiki izaḥatlarni kərüng)*.
38:8 2Pad. 20:7-9

Ḥəzəkiyaning əz kesili tooḷruluḳ hatiriliri

[9] Yəhuda padixaḥi Ḥəzəkiya kesəl bolup, andin kesilidin əsligə kəlgəndin keyin mundaḳ hatirilərni yazdi:
[10] — «Mən: «Ömrümning otturisida təḥtisaraning dərwazilirioḷa beriwatimən,
Ḳaloḷan yillirimdin məḥrum boldum» — dedim.
[11] Mən: — «Tiriklərning zeminida turup Hudayim Yahni, Yahni kərəlməydioḷan,
Xundaḳla «ḥəmmə nərsə yoḳ boloḷan» jayda turoḷanlar bilən billə turup, insannimu kərəlməydioḷan boldum» — dedim.
[12] Mening turaloḷum qarwiqining qediridək əzümdin yətkilip kətti;
Mən bapkar əz toḳuoḷinini türüwətkinidək ḥayatimni türüwəttim;
U meni toḳux dəstigaḥidin kesiwətti;
Tang bilən kəq arilikida Sən Huda jenimni alisən;
[13] Tang atḳuqə mən kütüp, əzümni tinqlandurup yürimən,
Birak U xiroḷa ohxax ḥəmmə səngəklirimni sunduroḷandək ḳilidu;
Tang bilən kəq arilikida Sən Huda jenimni alisən.
[14] Mən ḳarlioḷaq yaki turnidək wiqirlap yürimən;
Pahtəktək aḥ-uḥ urimən;
Kəzlirim yukirioḷa ḳarax bilən ajizlixip ketidu; I Rəb, meni zulum basti!
Jenimoḷa kepil boloḷin!
[15] Nemə desəm bolar? Qünki U manga səz ḳildi wə Əzi muxu ixni ḳildi!
Jenim tartḳan azab tüpəylidin mən bar yillirimda ḳədəmlirimni sanap besip awaylap mangimən.
[16] I Rəb, adəmlər muxundaḳ sawaḳlar bilən yaxixi kerək;
Roḥim muxu sawaḳlardin ḥayatini tapidu;
Sən meni əslimgə kəltürüp, meni ḥayat ḳilding!
[17] Mana, əzümning bəht-tinqliḳim üqün azab üstigə azab tarttim;
Manga boloḷan səygüng tüpəylidin jenimni ḥalakət ḥangidin qiḳardingsən;
Sən ḥəmmə gunaḥlirimni kəyninggə qərüwəttingsən.
[18] Qünki təḥtisara Sanga rəḥmət eytalmaydu;
Ölüm Seni mədḥiyiliyəlməydu;
Ḥangoḷa qüxüwatḳanlar Sening ḥəḳikət-wapaliḳingoḷa ümid baoḷliyalmaydu.
[19] Əzüm bügün ḳiloḷinimdək Sanga rəḥmət eytidioḷanlar tiriklər, tiriklərdur;
Ata boloḷuqi ooḷlirioḷa ḥəḳikət-wapaliḳingni bildüridu.
[20] Pərwərdigar meni ḳutḳuzuxḳa niyət baoḷlioḷandur;
Biz bolsaḳ, ḳaloḷan əmrimizdə ḥər küni Pərwərdigarning əyidə saz qelip mədḥiyə nahxlirimni eytimiz!».
[21] (Yəxaya bolsa: — «Ənjür poxkili təyyarlap, yarisioḷa qaplanglar, u əsligə kelidu», degənidi.
[22] wə Ḥəzəkiya: — «Mening Pərwərdigarning əyigə qiḳidioḷanliḳimni ispatlaydioḷan ḳandaḳ bexarətlik alamət berilidu?» dəp sorioḷanidi).

38:11 «Yahni, Yahni kərəlməydioḷan» — «Yah» degən «Yahwəh» degənning ḳiska xəkli, demək Pərwərdigarning namining birhil ḳiskartilip eytilixi. **«Yahni, Yahni kərəlməydioḷan, xundaḳla «ḥəmmə nərsə yoḳ boloḷan» jayda turoḷanlar bilən billə turup, insannimu kərəlməydioḷan boldum» — dedim»** — Ḥəzəkiya: — «Təḥtisarada boloḷanda, Hudani yaki adəmni kərməsliki mumkin» deməkqi əməs; təkitləydioḷan ix tirik turup kerüx pursitidin məḥrum boluxtur. Təḥtisaraning əḥwalining ḳandaḳ ikənlikidin biz 14-babta azraḳ məlumat alalaymiz.
38:14 Yəx. 59:11
38:20 «Biz bolsaḳ, ḳaloḷan əmrimizdə ḥər küni Pərwərdigarning əyidə saz qelip mədḥiyə nahxlirimni eytimiz!» — Hudani mədḥiyiləydioḷan bu yahxi səzlərni ḳiloḷini bilən, Ḥəzəkiya əz kəzi bilən kərgən ikki karamət ixni *(əzining saḳaytilixi wə 7-ayəttiki məjizini)* esidə qing saḳlioḷan əməs. Yukiriki bablarda degəndək, Asuriyə ḳoxunliri besip kirgəndə, u Hudaning 6-ayəttə hatirilənɡan wədisini untup, ḥoduḳup kətti. Təwəndiki 39-babtiki wəḳədimu u «Ḳədəmlirimni sanap mangimən» degən əz wədisini untuydu.
38:21 2Pad. 20:7

Babil padixaḥidin kəlgən əlqilər
Qong bir hatalik

39 [1] Xu pəyttə Baladanning oоli Babil padixaḥi Merodak-Baladan Ḥəzəkiyaning kesəl bolup yetip kaloanlikini ḥəm əsligə kəlgənlikini angliоaqka, Ḥəzəkiyaoa hətlərni ḥədiyə bilən əwətti.
[2] Ḥəzəkiya əlqilərni huxallik bilən kütüp, uning həzinə-ambarlirida saklanoan nərsilirini kərsətti; yəni kümüxni, altunni, dora-dərmanlarni, sərhil maylarni, sawut-korallarni saklaydioan əyning ḥəmmisini wə baylikliрining barlikini kərsətti; uning ordisi wə yaki pütkül padixaḥliki iqidiki nərsilərdin Ḥəzəkiya ularoa kərsətmigən birimu kalmidi. [3] Andin Yəxaya pəyoəmbər Ḥəzəkiyaning aldioa berip, uningdin: —
«Muxu kixilər nemə dedi? Ular seni yokлaxka nədin kəlgən?» — dəp soridi.
Ḥəzəkiya: — «Ular yirak bir yurttin, yəni Babildin kəlgən», dedi.
[4] Yəxaya yənə: — «Ular ordangda nemini kərdi?» dəp soridi.
Ḥəzəkiya: — «Ordamda bar nərsilərni ular kərdi; baylikлirimning arisidin ularoa kərsətmigən birimu kalmidi» — dedi.
[5] Yəxaya Ḥəzəkiyaoa mundak dedi: —
Samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigarning səzini anglap koyoin: —
[6] — Mana xundak künlər keliduki, ordangda bar nərsilər wə bügüngə kədər ata-bowiliring toplap, saklap koyoan ḥəmmə nərsə Babiloa elip ketilidu; ḥeqnərsə kalmaydu — dəydu Pərwərdigar, [7] — ḥəmdə Babilliklar oоulliringni, yəni əzüngdin boloan əwladliringni elip ketidu; xuning bilən ular Babil padixaḥining ordisida aowat bolidu.
[8] Xuning bilən Ḥəzəkiya əz-əzigə: «Əz künlirimdə bolsa aman-tinqlik, Hudaning ḥəkikət-wapaliki bolidikənou» dəp, Yəxayaoa: — «Siz eytkan Pərwərdigarning muxu səzi yahxi ikən» — dedi.

39:1 «Xu pəyttə Baladanning oоli Babil padixaḥi Merodak-Baladan Ḥəzəkiyaning kesəl bolup yetip kaloanlikini ... angliоaqka, Ḥəzəkiyaoa hətlərni ḥədiyə bilən əwətti» — Merodak-Baladan Asuriyə padixaḥi Sənnaherib təripidin miladiyədin ilgiriki 702-yili oulitildi. Muxu ixmu xu yilda boloan boluxi kerək.
–Demək, 38-, 39-babta təswirləngən ixlar 36- wə 37-babta təswirləngən ixlardin **ilgiri** yüz bərgən. Əmdi nemixka ulardin keyin hatirilənгən?
–Bilimizki, «Yəxaya» *(degən kitab)*ning 40-66-babliridiki həwər-bexarətlər, omumiy jəḥəttin eytkanda, keyinki «Babil imperiyəsigə əsir bolup qüxkənlər»gə, yəni sürgün boloan Israillaroa, yəni ularning «kaldisi» boloan əwladlirioa karitilidu. Undakta 39-bab muxu əḥwalni tonuxturux rolini oynaydu.
39:7 «...ḥəmdə Babilliklar oоulliringni, yəni əzüngdin boloan əwladliringni elip ketidu; xuning bilən ular Babil padixaḥining ordisida aowat bolidu» — kərünüxtə addiy kerüngən muxu wəkə üqün nemixka muxu kattik jazalik səz *(6-7-ayətlər)* qikidu? Pikrimizqə, üq səwəbi bar: —
–*(1)* Ḥəzəkiya Hudaoa: «kədəmlirimni sanap mangimən» degən wədini bərgənidi, lekin bu ketim Hudadin ḥeq sorimay xundak kiloan;
–*(2)* Əlqilərning kəlgənlikidin u bəlkim: «ḥazir mən «jaḥanoa dangki qikkan adəmmən», «kiqik dəlitimizning jaḥanda orni bar» dəp təkəbburlixip kətkən boluxi mumkin.
–*(3)* Nuxulardin sirt, biliximizqə Merodak-Baladan Asuriyə imperiyəsigə karxi bir ittipakni bərpa kilmakqi. U «təkəllup kərsitidioan» muxu pursəttin paydilinip, Ḥəzəkiyani ittipakka katnixixka təklip kiloan. Əzini ölümdin kutkuzoanlikini, kuyaxning nurining «kəynigə yanoanlik»dək intayin karamət məjizini kərgən, Hudaning «Mən silərni Asuriyədin kutkuzimən» degən wədisini angliоan Ḥəzəkiya kandakmu hudasiz bir əl-yurt bilən ittipaklaxmakqi boloandu?
–«Aowat» — piqiwetilgən adəm, 56-bab, 4-ayəttiki izahatni kərüng.
39:8 «...«Siz eytkan Pərwərdigarning muxu səzi yahxi ikən»» — muxu ayəttə, Ḥəzəkiyaning əz-əzigə degənliri baxkilaroa, ḥətta əz jəmətigə boloan birhil bioəm, kəyümsiz pozitsiyəni bildüridu. Yəxaya degən bexarət əməliyəttə yüz yildin keyin əməlgə axuruloan; wakitning sozuluxi bolsa bəlkim Yəḥudaning keyinki bir padixaḥi *(Yosiya)*ning kattik towa kilixi tüpəylidin boldi.

Israiloƣa berilgən təsəlli;
Dunyaoƣa elip kelingən ümid-təsəlli

40 [1] Həlkimgə təsəlli beringlar, təsəlli beringlar, dəpla yüridu Hudayinglar;
[2] Yerusalemning ƙəlbigə səz ƙilip uningoƣa jakarlanglarki,
Uning jəbir-japaliƙ waƙti ahirlaxti,
Uning ƙəbiһliki kəqürüm ƙilindi;
Qünki u Pərwərdigarning ƙolidin barliƙ gunaһlirining ornioƣa ikki һəssiləp meһir-xəpƙitini aldi.
[3] Anglanglar, dalada birsining towlioƣan awazini!
«Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar,
Qəl-bayawanda Hudayimiz üqün bir yolni kətürüp tüptüz ƙilinglar!
[4] Barliƙ jiloƣilar kətürülidu,
Barliƙ taoƣ-dənglər pəs ƙilinidu;
Əgri-toƙaylar tüzlinidu,
Ongoƣul-dongoƣul yərlər təkxilinidu.
[5] Pərwərdigarning xan-xəripi kərünidu,
Wə barliƙ tən igiliri uni təng kəridu;
Qünki Pərwərdigarning Өz aoƣzi xundaƙ səz ƙiloƣan!».
[6] — Anglanglar, bir awaz «jakarla» dəydu;
Jakarlioƣuqi bolsa mundaƙ sorap: — «Mən nemini jakarlaymən?» — dedi.
jawab bolsa: — «Barliƙ tən igiliri ot-qəptur, halas;
Wə ularning barliƙ wapaliƙi daladiki gülgə ohxax;
[7] Ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu,
Qünki Pərwərdigarning Roһi üstigə püwləydu;
Bərһək, barliƙ һəlƙmu ot-qəptur!
[8] Ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu;

40:2 «Yerusalemning ƙəlbigə səz ƙilip uningoƣa jakarlanglarki,....» — məzkur həwərni kimning jakarlixi kerəkliki eytilmidi. Bəlkim muxu səz Hudaning barliƙ pəyoƣəmbərlirigə ƙaritilidu. Kirix səzimizdə deyilginidək, kitabning ƙaloƣan ƙisimliri *(40-66-bablar)* Yəxayaning əmridin keyinki bir dəwrdiki Israillar, yəni palandi bolidioƣan bir dəwrgə yaki dəwrlərgə ƙaritilidu; sürgün ƙiloƣuqi Babil imperiyəsi boloƣini bilən, kərüp turimizki, «Yəxaya»ning birinqi ƙisimdikidək, ikkinqi ƙisimdiki bəzi bexarətlərmu ahirƙi zamanlarni kərsitidu. **«Barliƙ gunaһlirining ornioƣa ikki һəssiləp meһir-xəpƙitini aldi»** — ibraniy tilida «gunaһliri üqün ikkə һəssiləp aldi» deyilidu. Xərһqilərning «ikki һəssiləp» degən muxu ibarə üstidə bir-birigə ohxap ketidioƣan üq hil kezƙarixi bar: —
–*(1)* Israil gunaһliri üqün ikki һəssə jaza aldi. Israil Hudaning «tunji ooƣli» bolup, baxƙa əl-millət bilən selixturoƣanda, ikki һəssə bərikət alidu. U «tunji ooƣli» bolup, yənə baxƙa əl-millətlər bilən selixturoƣanda ƙobul ƙiloƣan wəһiy-һəwirimu kəp. Xunga bularni baxƙa əllərgə yətküzüx məs'uliyitimu kəp; gunaһi bar bolsa baxƙa əl-millətlər bilən selixturoƣanda «ikki һəssə» artuƙ jazalinixi kerək. Biraƙ bu bexarətkə ƙarioƣanda, ularning jazalinix məzgili ahirlaxti.
–*(2)* «Ikki һəssiləp»ning mənisi «dəl gunaһioƣa mas kelidioƣan jaza» degənliktur.
–*(3)* Huda Israiloƣa zor meһir-xəpƙət kərsitip, yəni gunaһining ornioƣa «ikki һəssiləp» meһir-xəpƙətni yətküzidu. Bizning pikrimiz əyni xundaƙ *(61-bab, 7-ayətni kərüng)*. Undaƙta «ikki һəssiləp» bolsa һəm kəqürüm ƙilinix һəm Hudaning Roһini, yengi һayatni ƙobul ƙilixtin ibarəttur *(məsilən, 43-bab, 25-ayəttin 44-bab, 5-ayətkiqə, һəm 61-bab, 7-ayətnimu kərüng)*. Mundaƙ zor meһir-xəpƙətning kelip-qiƙix sirliri 53-babta axkarilinidu.
–Muxu üq hil kəzƙaraxning ƙaysisining tooƣra boluxidin ƙət'iynəzər, omumiy mənisi xuki, Huda ularni kəqürüm ƙilmaƙqi һəm ularoƣa meһribanliƙini kərsətməkqi.
40:3 «Anglanglar, dalada birsining towlioƣan awazini! «Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar, qəl-bayawanda Hudayimiz üqün bir yolni kətürüp tüptüz ƙilinglar!» — muxu namsiz zatning awazi eytƙan yol yuƙiriƙi 35-babtiki yol əməs; axu yol Zioneoƣa ƙaytƙanlar üqün təyyarlanoƣan. Muxu yolni bolsa, **Hudaning Өzining** kelixini ƙarxi elix üqün *(səyümlük bir padixaһ ƙarxi elinoƣandək)* **adəmlər** təyyarlixi kerək.
–Namsiz zatning awazning bir ipadisini kərüx üqün Injil, «Luƙa» 3-bab 1-6-ayətni, «Yuһ.» 1:23ni kərüng. Xu yərlərdə «namsiz zat»ning dəl qümüldürgüqi Yəһya pəyoƣəmbərning əzi ikənliki kərsitilidu.
40:3 Mat. 3:3; Mar. 1:3; Luƙa 3:4; Yuһ. 1:23
40:5 Yuһ. 1:14
40:6 Ayup 14:2; Zəb. 90:5, 6; 102:11; 103:15-16; Yaƙ. 1:10; 1Pet. 1:24
40:7 «Bərһək, barliƙ һəlƙmu ot-qəptur» — muxu yərdə «һəlƙ» Israil һəlƙini kərsitidu.

Birak Hudayimizning kalam-səzi mənggügə turidu!»
9 — I Zionoɣa hux həwər elip kəlgüqi, yukiri bir taoɣka qikkin;
Yerusalemoɣa hux həwərni elip kəlgüqi,
Awazingni küqəp kətürgin!
Uni kətürgin, korkmioɣin!
Yəhudaning xəhərlirigə: — «Mana, Hudayinglaroɣa karanglar» degin!
10 Mana, Rəb Pərwərdigar küq-kudritidə keliwatidu,
Uning biliki Өzi üqün hokuk yürgüzidu;
Mana, Uning aloɣan mukapati Өzi bilən billə,
Uning Өzining in'ami Өzigə həmrah bolidu.
11 Koyqidək U Өz padisini bakidu;
U kozilarni bilək-kolioɣa yioɣidu, ularni kuqakłap mangidu,
Emitküqilərni U mulayimlik bilən yetəkləydu.

Israilning təngdaxsiz Hudasi

12 Kim dərya-okyanlarning sulirini oqumida əlqəp bəlgiligən,
Asmanlarni oɣeriqlap bekitkən,
Jahanning topa-qanglirini miskallap saloɣan,
Taoɣlarni tarazida tarazilap,
Dənglərni jingda tartip ornatkan?
13 Kim Pərwərdigarning Rohioɣa yolyoruk bərgən?
Kim Uningoɣa məslihətqi bolup əgətkən?
14 U kim bilən məslihətləxkən,
Kim Uni əkillik kilip tərbiyiligən?
Uningoɣa həküm-hakikət qikirix yolida kim yetəkligən,
Yaki Uningoɣa bilim əgətkən,
Yaki Uningoɣa yorutulux yolini kim kərsətkən?
15 Mana, Uning aldida əl-yurtlar Uningoɣa nisbətən qeləktə kaloɣan bir tamqa sudək,
Tarazida kaloɣan topa-qangdək hesablinidu;
Mana, U arallarni zərriqə nərsidək kolioɣa alidu;
16 Pütkül Liwan bolsa kurbangah otioɣa,
Uning haywanliri bolsa bir kəydürmə kurbanlikka yətməydu.
17 əl-yurtlar uning aldida heqnərsə əməstur;
Uningoɣa nisbətən ular yokning arilikida,
Kuruk-mənisiz dəp hesablinidu.

40:8 «Ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu; birak Hudayimizning kalam-səzi mənggügə turidu!» — xərhimiz boyiqə, 3-5-ayəttiki awaz qümüldürgüqi Yəhya pəyoɣəmbərningki, 6-ayəttiki birinqi namsiz zatning awazi Hudaningki; ikkinqi namsiz zatning səl ümidsizlən haləttə soal sorioɣan awazi yənila Yəhya pəyoɣəmbərningki. Baxkilar ikkinqi awazni Yəxayaningki yaki namsiz bir pəyoɣəmbərningki, dəp karaydu. Ikkinqi awazning degən gəpliri 7-ayətni əz iqigə alidu. Huda uningoɣa 8-ayəttə «ümidsizlənmə» degən mənidə jawab beridu həm 9-ayəttə səzini dawamlaxturup, Israiloɣa zor ümid yətküzidu.
40:8 1Pet. 1:25
40:10 «Pərwərdigarning biliki» — toluk mənisi keyinki bablarda, bolupmu 53:1də axkarilinidu. U bolsa «Pərwərdigarning hakkaniy kuli»ning baxka bir namidur.
40:10 Yəx. 62:11
40:11 Yəx. 49:10; əz. 34:23, 24; Mik. 7:14; Yuh. 10:11
40:13 Rim. 11:34; 1Kor. 2:16
40:16 «Pütkül Liwan bolsa kurbangah otioɣa, uning haywanliri bolsa bir kəydürmə kurbanlikka yətməydu» — Liwan ormanlik kəp rayon. Demək, Hudaoɣa hakikiy layik ibadət kilix üqün Liwandiki barlik dərəhlər kurbangahka kerək bolidioɣan otka yetixməydu; uningdiki barlik kala-koylarmu kurbanlik boluxka yetixməydu.
40:17 Dan. 4:32

18 Əmdi silər Təngrini kimgə ohxatmaḳqisilər?
Uni nemigə ohxitip selixturisilər?
19 Bir butḳimu?! Uni ḥünərwən ḳelipḳa ḳuyup yasaydu;
Zərgər uningoŋa altun ḥəl beridu,
Uningoŋa kümüx zənjirlərni soḳup yasaydu.
20 Yoḳsullarning beoŋixlioŋudək undaḳ ḥədiyiliri bolmisa, qiriməydioŋan bir dərəhni tallaydu;
U lingxip ḳalmioŋudək bir butni oyup yasaxḳa usta bir ḥünərwən izdəp qaḳiridu.
21 Silər bilməmsilər? Silər anglap baḳmioŋanmusilər? Silərgə əzəldin eytilmioŋanmidu? Yərzemin apiridə boloŋandin tartip qüxənməywatamsilər?
22 U yər-zeminning qəmbirikining üstidə olturidu,
Uningda turuwatḳanlar uning aldida qaḳqiḳirlardək turidu;
U asmanlarni pərdidək tartidu,
Ularni huddi makan ḳilidioŋan qedirdək yayidu;
23 U əmirlərni yoḳḳa qiḳiridu;
Jaḥandiki sotqi-bəglərni artuḳqə ḳilidu.
24 Ular tikildimu? Ular terildimu? Ularning oŋoli yiltiz tarttimu?
— Birak U üstigila püwləp, ular solixip ketidu,
Ḳuyun ularni topandək elip taxlaydu.
25 Əmdi Meni kimgə ohxatmaḳqisilər?
Manga kim təngdax bolalisun?» — dəydu Muḳəddəs Boloŋuqi.
26 Kəzliringlarni yuḳiriоŋa kətürüp, ḳaranglar!
Muxu məwjudatlarni kim yaratḳandu?
Ularni kim türküm-türküm ḳoxunlar ḳilip tərtiplik əpqiḳidu?
U ḥəmmisini nami bilən bir-birləp qaḳiridu;
Uning küqining uluoŋluḳi, ḳudritining zorluḳi bilən,
Ulardin birimu kəm ḳalmaydu.
27 — Nemixḳa xuni dəwerisən, i Yaḳup?
Nemixḳa mundaḳ səzləwerisən, i Israil: —
«Mening yolum Pərwərdigardin yoxurundur,
Hudayim mening dəwayimoŋa erən ḳilmay ətüweridu!»?
28 Silər bilmigənmusilər? Anglap baḳmioŋanmusilər?
Pərwərdigar — Əbədil'əbədlik Huda,
Jaḥanning ḳərilirini Yaratḳuqidur!
U ya ḥalsizlanmaydu, ya qarqimaydu;
Uning oy-bilimining tegigə ḥərgiz yətkili bolmaydu.
29 U ḥalidin kətkənlərgə ḳudrət beridu;
Maoŋdursizlaroŋa U bərdaxliḳni ḥəssiləp awutidu.
30 Ḥətta yigitlər ḥalidin ketip qarqap kətsimu,
Baturlar bolsa putlixip yiḳilsimu,
31 Birak Pərwərdigaroŋa təlmürüp kütkənlərning küqi yengilinidu;
Ular bürkütlərdək ḳanat kerip ərləydu;
Ular yügürüp, qarqimaydu;
Yolda mengip, ḥalidin kətməydu!

40:18 Yəx. 46:5; Ros. 17:29
40:22 «qaḳqiḳir» — kiqik bir hil qekətkə.
40:22 Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 44:24
40:23 Ayup 12:21; Zəb. 107:40
40:28 Zəb. 147:5

Hudaning əl-millətlərgə bərgən təklipi

41 [1] — «I arallar, süküt kilip Mening aldimoƣa kelinglar;
Həlkilərmu küqini yengilisun!
Ular yekin kəlsun, səz kilsun;
Tooƣra ƕəküm kilix üqün əzara yekinlixayli!»

Əllərning məsilisi — butpərəsliktur
Huda Əzini ispatlax üqün bərgən bir bexarət

[2] «Kim xərktiki birsini oyoƣitip,
Uni ƕəkkaniylik bilən Əz hizmitigə qakirdi?
U əllərni uning koliоƣa tapxuridu,
Uni padixaƕlar üstidin ƕəkümranlik kilduridu;
Ularni uning kiliqioƣa tapxurup topa-qangoƣa aylanduridu,
Ularni uning okyasi aldida xamal uquroƣan pahal-topandək kilidu.
[3] U ularni kooƣliwetip,
Putini yərgə təgküzməy degüdək mangidu, aman-esənlik iqidə ətüweridu;
[4] Əlmisaktin tartip dəwrlərni «Barlikka kəl» dəp qakirip,
Bularni bekitip ada kiloƣan kim?
Mən Pərwərdigar Awwal Boloƣuqidurmən,
Ahiri boloƣanlar bilənmu billə Boloƣuqidurmən;
Mən degən «U»durmən.
[5] Arallar xu ixlarni kərüp korkixidu;
Jaƕanning qət-qetidikilər titrəp ketidu;
Ular bir-birigə yekinlixip, aldioƣa kelidu;
[6] Ularning ƕərbiri əz koxnisioƣa yardəm kilip,
Əz kerindixioƣa: «Yürəklik bol!» — dəydu.
[7] Xuning bilən nəkkaxqi zərgərni rioƣbətləndüridu,
Metalni yapilaklap bolka oynatkuqi səndəlni bazoƣan bilən sokkuqini rioƣbətləndürüp: «Kəpxərligini yahxi!» dəydu;
Xuning bilən uni lingxip kalmisun dəp butning putini mihlar bilən bekitidu.

Hudaning Israilоƣa ilham berixi

[8] Birak sən, i kulum Israil,
I Əzüm tallioƣan Yakup,

41:2 «...uni ƕəkkaniylik bilən Əz hizmitigə qakirdi?» — səzmusəz tərjimə kiloƣanda: — «Ƕəkkaniylikning Əzi, *(yəni Huda)* bu kixini əz puti aldioƣa qakirdi?».

41:3 «U ularni kooƣliwetip, putini yərgə təgküzməy degüdək mangidu, aman-esənlik iqidə ətüweridu» — Yəxaya pəyoƣəmbər bexarət kiloƣan muxu namsiz tajawuzqining ismi keyinrək qikidu. Muxu yərdə kərimizki, *(1)* U kilidioƣan uruxlar bək onguxluk bolidu; *(2)* Uning ƕərbiy yürüx süriti intayin tez bolidu; *(3)* Uning kilidioƣan uruxliri baxka əllərni ƕodukturup patiparak kiliwetidu.
–Baxka birhil tərjimisi: «U aman-esənlik iqidə, mengip bakmioƣan yol bilən kelidu».

41:4 «Barlikka kəl» — yaki «Yenimoƣa kəl». **«Əlmisaktin tartip dəwrlərni «Barlikka kəl» dəp qakirip, bularni bekitip ada kiloƣan kim?»** — buning mənisi bəlkim xuki, Huda aldin'ala *(pəyoƣəmbər arkilik)* eytkan ixlar yüz bərginidə, əllər bexarətlərning tooƣra qikidioƣanlikini kəridu. Xundak kilip, ular Hudaning ularni gunahlirini taxlap, Əzigə yekin kelip kəqürümigə erixixigə qakiridioƣanlikini kərüp yetidu. **«ahiri boloƣanlar»** — dunyada əng ahiri ƕatət boloƣan insanlarni kərsətsə kerək. **«Mən degən «U»durmən»** — muxu yərdə «U» Hudaning əzini kərsitidu, əlwəttə.

41:4 Yəx. 43:10; 44:6; 48:12; Wəƕ. 1:17; 22:13

41:7 «Xuning bilən nəkkaxqi zərgərni rioƣbətləndüridu, metalni yapilaklap bolka oynatkuqi səndəlni bazoƣan bilən sokkuqini rioƣbətləndürüp...» — əllər Huda bexarət kiloƣan tajawuzqining kelidioƣanlikini bilip korkidu *(5-ayət)*. Birak bexarətning əməlgə axkanlikini kərüxi bilən, butpərəslikini taxlap Hudaning aldioƣa kelixining ornida, ular yənila əzlirini koodax üqün *(tumar süpitidə)* butlarni yasatmakqi bolidu.

Ibrahim Mening dostumning əwladi: —
[9] Mən jahanning kəridin elip kəlgən,
Yərning əng qətliridin qakirioƣinim sən ikənsən;
Mən sanga «Sən mening kulumdursən,
Mən seni tallioƣan,
Seni hərgiz qətkə kakmaymən» — degənidim.
[10] — Korkma; qünki Mən sən bilən billidurmən;
Uyan-buyan karap hodukmanglar;
Qünki Mən sening Hudayingdurmən;
Mən seni küqəytimən,
Bərhək, Mən sanga yardəmdə bolimən!
Bərhək, Mən Özümning hakkaniylikimni bildürgüqi ong kolum bilən seni yeləymən.
[11] Mana, sanga karap oƣaljirlixip kətkənlərning həmmisi hijil bolup xərməndə bolidu;
Sanga xikayət kiloƣuqilar yok deyərlik bolidu, halak bolidu.
[12] Sən ularni izdisəng, heq tapalmaysən;
Sən bilən dəwalaxkuqilar —
Sanga karxi urux kiloƣuqilar yok deyərlik, heq bolup bakmioƣandək turidu.
[13] Qünki Mən Pərwərdigar Hudaying ong kolungni tutup turup, sanga: —
«Korkma, Mən sanga yardəmdə bolimən!» dəymən.
[14] Korkma, sən kurt boloƣan Yakup,
Israilning baliliri!
Mən sanga yardəmdə bolimən!» — dəydu Pərwərdigar, yəni sening Həmjəmət-Kutkuzoƣuqing,
Israildiki Mukəddəs Boloƣuqi.
[15] Mana, Mən seni kəp həm ətkür qixlik yengi bir dan ayrioƣuqi tirna kilimən;
Sən taoƣlarni yanjip, ularni parə-parə kiliwetisən,
Dənglərnimu kəküm-talkanoƣa aylanduruwetisən.
[16] Sən ularni soruysən,
Xamal ularni uqurup ketidu,
Kuyun ularni tarkitiwetidu;
Wə sən Pərwərdigar bilən xadlinisən,
Israildiki Mukəddəs Boloƣuqini iptiharlinip mədhiyələysən.
[17] Bozəklər wə yoksullar su izdəydu, lekin su yok;
Ularning tili ussuzluktin kaoƫirap ketidu;
Mən Pərwərdigar ularni anglaymən;
Mən Israilning Hudasi ulardin waz kəqməymən.

41:8 Kan. 7:6; 10:15; 14:2; 2Tar. 20:7; Zəb. 135:4; Yəx. 43:1; 44:1; Yak. 2:23

41:9 «Mən jahanning kəridin elip kəlgən, yərning əng qətliridin qakirioƣinim sən ikənsən» — okurmənlər xuni esigə kəltürsunki, Huda Ibrahimni yirak yurttin Kanaanoƣa *(Pələstingə)* qakirioƣanidi; keyin Ibrahimning əwladliri boloƣan Israilni Musa pəyoƣəmbər arkilik Misirdin kutkuzoƣanidi. **«Seni hərgiz qətkə kakmaymən»** — yənə birhil tərjimisi: — «Seni qətkə kakmioƣanmən».

41:11 Mis. 23:22; Yəx. 60:12; Zək. 12:3

41:14 «Həmjəmət-Kutkuzoƣuqi» — ibraniy tilida «goel» degən muxu səzning alahidə mənisi bar. Birsi kəmbəoƣəl bolup, özini kullukka setiwətkən bolsa yaki baxka kiyin əhwaloƣa uqrap mal-mülükini satkan bolsa, Musa pəyoƣəmbər kobul kiloƣan mukəddəs kanunoƣa asasən, muxu kixining yekin uruk-tuoƣkanliri, həmjəmətlirining uni hərlükkə qikirip kutkuzux hokuki bar idi. Demək, «həmjəmət-kutkuzoƣuqi»ning *(«goel»)* setiwaloƣuqi adəmgə pul beripla, əz kerindixini hər kilip kutkuzux hokuki bar degənliktur. Hokukni ixlitix həmjəmətning əz ihtiyarliki bilən bolatti, əlwəttə. U ixlətməkqi bolsa, heqkim uni tosalmaytti.

–Yəxaya Hudaning kutkuzoƣuqi ikənlikini bayan kilix üqün dəl muxu səzni ixlitidu. Demək, Huda Israiloƣa «həmjəmət»lik kilip, ularning «goel»i, yəni «Həmjəmət-Kutkuzoƣuqisi» bolidu. U Öz ihtiyariyliki bilən ularni kutkuzidu.

41:15 Yəx. 17:13; 29:5

41:17 Mat. 5:6

[18] Mən qaqas egizliklərdə dəryalarni,
Jiloɣilar iqidə bulaqlarni aqimən;
Dalani kəlqəkkə aylandurimən,
Tatirang yərdin sularni uroɣutup su bilən qaplap berimən.
[19] Dalada kedir, akatsiyə, hadas wə zəytun dərəhlirini əstürüp berimən;
Qəl-bayawanda arqa, qarioɣay wə boksus dərəhlirini birgə tikimən;
[20] Xundaq qilip ular bularni kərüp, bilip, oylinip: —
«Pərwərdigarning qoli muxularni qiloɣan,
Israildiki Muqəddəs Boloɣuqi uni yaratqan!» dəp təng qüxinixidu.

Hudaning butpərəslərni qutquzux tooɣrisidiki yənə bir sözi

[21] — Muhakimiliringlarni otturioɣa qoyunglar, dəydu Pərwərdigar;
— Küqlük səwəbliringlarni qikiringlar, dəydu Yaqupning Padixahi.
[22] — Butliringlar elip kirilsun,
Bizgə nemilərning yüz beridioɣanlikini eytsun;
Ilgiriki ixlarni, ularning üjür-büjürlirigiqə kəz aldimizda kərsətsun,
Xundaqla bulardin qikidioɣan nətijilərni bizgə bildürüx üqün eytip bərsun;
— Yaki bolmisa, kəlgüsidiki ixlarni anglap biləyli;
[23] Silərning ilahlik ikənlikinglarni biliximiz üqün,
Keyinki yüz beridioɣan ixlarni bizgə bayan qilinglar;
Qandaqla bolmisun, Bizni hang-tang qilip uni təng kəridioɣan qilix üqün,
Birər yahxi ix yaki yaman bir ixni qilinglar!
[24] Mana, silər yoqning arilikida,
Ixligininglarmu yoq ixtur;
Silərni tallioɣuqi bir lənitidur.

Bexarət təkrarlinidu; Huda barlik əl-yurtlaroɣa «Mening qulumni tonunglar» dəp tonuxturidu

[25] Birsini ximal tərəptin qozoɣidim, u kelidu;
U künqikixtin Mening namimni jakarlap kelidu;
U birsi hak layni dəssigəndək, sapalqi lay qəyligəndək əməldarlarning üstigə hujum qilidu;
[26] Bizgə uqturux üqün, kim muqəddəmdin buyan buni eytqan?
Yaki Bizni «U həqikəttur» degüzüp bu ixtin burun uni aldin'ala eytqan?
Yaq, heqkim eytmaydu;
Bərhək, heqkim bayan qilmaydu;
Sözünglarni angliyalioɣuqi bərhək yoqtur!
[27] Mən dəsləptə Zionoɣa: — «Muxu ixlaroɣa kəz tikip turunglar! Kəz tikip turunglar!» dedim,
Yerusalemoɣa hux həwərni yətküzgüqini əwətip bərdim.

41:18 Zəb. 107:35; Yəx. 35:7; 44:3

41:19 «Dalada kedir, akatsiyə, hadas wə zəytun dərəhlirini əstürüp berimən; ... arqa, qarioɣay wə boksus dərəhlirini birgə tikimən» — muxu dərəhlər *(zəytun dərihidin sirt)* mewə üqün əməs, sayə berix üqün berilidu; birqanqə hil dərəh birhil muhit astida təng əsüxi mumkin əməs.
–Qarioɣanda bu bexarət ahirki zamanlarni kərsitidu; xu qaoɣda Huda Israilni yengi bir «Misirdin qikix» *(əməliyəttə, «jahanning qət-qətliridin qikirix»)* yoli bilən qutquzidu.

41:23 «Birər yahxi ix yaki yaman bir ix qilinglar!» — muxu ibarə «Hərqandaq birər ixni qilinglar!» degənni bildüridu. Butlar yahxi bolsun, yaman bolsun heqqandaq ix qilalmaydu, əlwəttə.

41:25 «Birsini ximal tərəptin qozoɣidim, u kelidu; u künqikixtin Mening namimni jakarlap kelidu» — tajawuzqi tehi namsiz, birak hazir u tooɣuluk yənə bir pakit bar; u xərqtin həmdə ximal tərəptinmu kelidu. Baxqa birhil tərjimisi: «Mening namimni qakirip nida qilip kelidu».

28 Mən ḳarisam, xular arisida ḥeḳkim yoḳ —
Məsliḥət bərgüdək ḥeḳkim yoḳ,
Xulardin sorisam, jawab bərgüdək ḥeḳkimmu yoḳ.

Dawami

29 Ḳaranglar, ular ḥəmmisi ḳuruḳ;
Ularning yasioŋanliri yoḳ ixtur,
Ḳuyma məbudliri ḳuruḳ xamaldək mənisizdur.

42 1 Ḳaranglar, mana Mən yeləydioŋan Өz ḳulumoŋa!
Jenimning huxalliḳi boloŋan Mening tallioŋinim;
Mən Өz Roḥimni uning wujudioŋa ḳondurimən,
Xuning bilən u əllərgə ḥeküm-ḥəḳiḳətni yətküzüp beridu.
2 U nə warḳirap-jarḳirimaydu, nə quḳan kətürməydu nə awazini koqilarda anglatmaydu.
3 Taki u oŋəlibə bilən tooŋra ḥekümlərni qiḳaroŋuqə,
Yanjiloŋan ḳomuxni sundurmaydu,
Tütəp өqəy dəp ḳaloŋan pilikni өqürməydu;
4 Ḥeküm-ḥəḳiḳətni yər yüzidə tiklimigüqə,
U ḥalsizlanmaydu, kəngli yanmaydu;
Arallarmu uning pərman-ḳanunini təlmürüp kutidu.
5 Asmanlarni yaritip ularni kərgən,
Yər-zeminni ḥəm uningdin qiḳḳanlarni yayoŋan,
Uningda turuwatḳan həlḳḳə nəpəs,
Uning üstidə mengiwatḳanlaroŋa roḥ bərgüqi Təngri Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
6 Mənki Pərwərdigar seni ḥəḳḳaniylik bilən xuningoŋa qaḳiroŋanmənki,
— Sening ḳolungni tutimən,
Seni ḳooŋdap saḳlaymən,
Ḥəm seni həlḳḳə əḥdə süpitidə,

41:28 «xular arisida ḥeḳkim yoḳ» — «xular» xübḥisizki, butpərəs əllərni kərsitidu.

42:1 «Өz ḳulum *, yəni Pərwərdigarning ḳuli*» — xübḥisizki, Hudaning «yat əllər»gə beoŋixlioŋan, ularni butpərəsliktin ḳutḳuzidioŋan jawabidur. Muxu ayəttiki «Ḳaranglar, mana...» degənni, 41-bab 29-ayəttiki «Jawab bərgüdək ḥeqkim yoḳ» ḳatarliḳlar bilən selixturuximiz kerək. Ḳarioŋanda, Huda tallioŋan muxu mulayim, muḥəbbətlik kixi əl-yurtlaroŋa Hudaning səzini elip kelidu. **«U əllərgə ḥeküm-ḥəḳiḳət yətküzüp beridu»** — «ḥeküm-ḥəḳiḳət» *(ibraniy tilida «mixpat»)* elip berix» degənlik bolup, üq mənini өz iqigə alidu: — *(1)* yuḳiriḳi 41-babtiki *(Huda butlar bilən muḥakimə ḳiloŋan)* «sot»tiki «ḥeküm-ḥəḳiḳət», yəni «Huda degən tirik ḥəm birdur, butlar yoḳtin boloŋan nərsə» degən ḥəḳiḳətni elip kelixtin ibarət. Ḥəḳiḳətsizlər ḥəḳiḳətkə erixidu; *(2)* Hudaning «ḥəḳḳaniy ḳul»i Hudaning adil ḳanun-pərmanlirining həwirini yətküzüp, qüxəndürüp beridu; *(3)* hataliḳni tüzitix, uwal boloŋanlaroŋa adalətni yürgüzidu.

42:1 Yəx. 11:2; Mat. 3:17; 17:5; Yuḥ. 3:34; Əf. 1:6

42:2 «U nə warḳirap-jarḳirimaydu, nə quḳan kətürməydu nə awazini koqilarda anglatmaydu» — buning mənisi, bəlkim «U dawrang salmaydu», «U өz-өzini elan ḳilmaydu».

42:3 «tooŋra ḥekümlər» — yaki «ḥeküm-ḥəḳiḳət» tooŋruluḳ 42:1diki izaḥatni kərüng.

42:4 «U ḥalsizlanmaydu, kəngli yanmaydu...» — «ḥalsizlanmaydu» wə «kəngli yanmaydu» degən səzlər ibraniy tilida 3-ayəttiki «tütəp өqəy dəp ḳaloŋan» ḥəm «yanjiloŋan» degənlər bilən yiltizdaxtur. **«arallarmu uning pərman-ḳanunini təlmürüp kutidu»** — ḥazir *(Yəxaya kitabidiki muxu yərgiqa)* «Pərwərdigarning ḳuli» tooŋruluḳ xundaḳ həwirimiz bar: —

–*(1)* Huda uni pəwḳul'addə yahxi kəridu, uningdin zor huxalliḳ alidu.
–*(2)* Hudaning Roḥi uning üstigə kelip turidu.
–*(3)* U talax-tartix ḳilmaydioŋan, kəmtər, kiqik peillik adəm bolidu.
–*(4)* U intayin mulayim adəm bolup, ḥətta «ümid yoḳ» boloŋudək «yanjiloŋan ḳomux» yaki «tütəp өqəy dəp ḳaloŋan pilik»kimu meḥir-xəpḳət kərsitidu.
–*(5)* U dunyaoŋa kəlgəndə, Hudaning ḥəḳiḳətlirini, tooŋra ḥekümlirini pütün dunyaoŋa yətküzmigüqə ḥərgiz yoldin yanmaydu.
–*(6)* Pütün dunya, ḥətta əng qət jaylardikilər uningoŋa ümid baoŋlap, uning səz-ḥekümlirigə təxna bolidu.

Əllərgə bir nur kilip berimən;
7 Karioɣu kəzlərni eqixka,
Zindandin məhbuslarni,
Türmidə karangoɣuluk iqidə olturoɣanlarni kutkuzuxka seni əwətimən.
8 Mən Pərwərdigardurmən; Mening namim xudur;
Xan-xəripimni baxka birsigə,
Manga təwə boloɣan mədhiyini oyma məbudlaroɣa bərməymən.
9 Mana, aldinki ixlar bolsa əməlgə axuruloɣan;
Silərgə yengi ixlarni jakarlaymən;
Ular tehi yüz bərmigüqə,
Mən ularni silərgə bayan kilimən.
10 — Pərwərdigaroɣa yengi nahxa eytinglar,
I dengizda yürgənlər həm uning iqidiki həmmə məwjudatlar,
Arallar həm ularda turoɣanlarmu,
Jahanning qət-qətliridin Uni mədhiyilənglar!
11 Dala həm uningdiki xəhərlər,
Kedar kəbilisidikilər turoɣan kəntlər awazini kətürsun,
Seladikilər yukiri awazda nahxa eytsun,
Taoɣlarning qokkiliridin təntənə kilsun!
12 Ular Pərwərdigarni uluoɣlisun,
Uning mədhiyiliri arallardimu jakarlansun.
13 Pərwərdigar palwandək qikidu,
Batur ləxkərdək otluk muhəbbitini kozoɣaydu;
U warkiraydu, bərhək xirdək hərkirəydu;
Düxmənliri üstigə zor küq-kudritini kərsitidu.
14 — «Mən əbədil'əbəd süküttə turup kəldim;
Jim turup əzümni besiwelip kəldim;
Birak hazir toloɣiki tutkan ayaldək inqiklap towlaymən;
Həm hasiraymən həm ingraymən!

42:6 «Həm seni həlkkə əhdə süpitidə, əllərgə bir nur kilip berimən» — «həlk» Təwratta adəttə Israilni kərsitidu, «əllər» «Israildin baxka həlklər»ni, «Yəhudiy əməslər»ni kərsitidu.
42:7 «Karioɣu kəzlərni eqixka, zindandin məhbuslarni, türmidə karangoɣuluk iqidə olturoɣanlarni kutkuzuxka seni əwətimən» — bu ayətlərdin «Pərwərdigarning kuli» tooɣrisida xularnimu kərümizki: —
–*(7)* U Hudaning zor yardimigə igə bolidu;
–*(8)* undak kiloɣanda uning əzi bir «əhdə» bolidu həm əzi «nur» bolidu.
–*(9)* Bu əhdining məzmuni bolsa *(5-ayət Hudaning dunyadiki barlik həlklərning oɣemidə boloɣanlikini kərsətkəndək)* həlklərning kəzlirini eqip ularni ərkinlikkə qikirixtin ibarət bolidu.
–*(10)* Huda uni *(Məsihni)* əhdə süpitidə jahandiki barlik həlkkə hədiyə kiloɣandək «beridu».
42:8 Yəx. 48:11
42:9 «Mana, aldinki ixlar bolsa əməlgə axuruloɣan; silərgə yengi ixlarni jakarlaymən...» — «aldinki ixlar» bəlkim 41-bab, 1-4-ayəttiki, «tajawuzqi»ning ixlirini kərsitixi mumkin. «Yengi ixlar» bolsa Pərwərdigarning həkkaniy kuli» tooɣrulukтur. «Tajawuzqi» wə «Pərwərdigarning kuli»ni selixtursak, tajawuzqi wəyranqilik kilidu, əl-yurtlar uningdin korkup patiparak bolup ketidu, butpərəslik tehimu küqiyidu; «Pərwərdigarning kuli» bolsa həklərgə rəhim kilidu, adəmni sakaytidu, əl-yurtlarni, yəni «yat əllər»ni Hudaoɣa karitip uning nurioɣa yetəkləydu.
42:10 «dengizda yürgənlər» — ibraniy tilida «dengizoɣa qüxkənlər» — «Zəb.» 107:23ni kərüng.
42:10 Zəb. 33:3
42:11 «Kedar kəbilisidikilər... Seladikilər...» — «Kedar kəbilisi» ərəblərning bir kəbilisi idi. «Sela» bolsa Edomning bir xəhiri *(Sela koram tax üstigə selinoɣan — mənisi «koram tax»)*. Yukiriki 34-babta deyilgəndək, Edom Hudaning səzigə karxi turoɣini bilən, Edomdin Hudaoɣa towa kilip həkikiy ibadət kilidioɣanlar bolidu.
42:14 «Mən əbədil'əbəd süküttə turup kəldim; jim turup əzümni besiwelip kəldim; birak hazir toloɣiki tutkan ayaldək inqiklap towlaymən; həm hasiraymən həm ingraymən!» — «yengi ixlar» yəni Uning «həkkaniy kuli»ning dunyaoɣa kelixi, xundakla nuroɣun adəmlərni gunahlirining asarətliridin kutkuzuxni əz iqigə alidu. Huda bu «yengi ixlar»ni əməlgə axurux üqün, hamilidar ayalning toloɣiki tutkandək bolidu *(10-17-ayətlər toluk bir bəlümdur)*.

15 Mən taoƣlarni ḥəm dənglərni qəldəritimən,
Ularning ḥəmmə yexilliķlirini ķurutuwetimən;
Dəryalarni arallaroƣa aylanduruwetimən;
Kəlqəklərnimu ķaoƣjiritimən.
16 Ķarioƣularni əzi bilmigən bir yol bilən apirip ķoyimən,
Ularni ular bilmigən yollarda yetəkləymən;
Ularning aldida ķarangoƣulukni nur,
Əgri-toķay yərlərni tüptüz ķilimən.
Mən muxu ixlarni ķilmay ķalmaymən,
Ulardin ḥeq waz kəqməymən.
17 Oyma məbudlaroƣa tayanoƣanlar,
Ķuyma məbudlaroƣa: «Silər ilaḥlirimizdur» degənlər bolsa,
Ular yoldin yandurulmay ķalmaydu,
Ķattiķ xərməndə ķilinidu.
18 — «Anglanglar, i gaslar!
Ķarioƣular, kərüx üqün ķaranglar!
19 Mening ķulumdin baxķa yənə kim ķarioƣu?
Mening əwətkən «əlqim»din baxķa yənə kim gas?
Kim Mən bilən əḥdiləxkəndək xunqə ķarioƣudu?
Kim Pərwərdigarning ķulidək xunqə ķarioƣudu?
20 Sən nuroƣun ixlarni kərgining bilən,
Birak nəziringgə ḥeq almaysən;
Uning ķuliķi eqiloƣini bilən,
U anglimaydu».
21 Pərwərdigar Əz ḥəķķaniyliķi üqün layiķ kərdiki,
Təwrat-ķanunini uluoƣ ḥəm xan-xərəplik dəp kərsətti.
22 Birak xular bolsa olja elinoƣan ḥəm bulang-talang ķilinoƣan bir həlķtur;
Ularning ḥəmmisi ora-tuzakta tutuloƣan,
Gündihanilarda ķamilip oƣayib bolidu;
Ular oƣəniymət bolidu,

–Demisəkmu, muxu «yengi ixlar» Hudaoƣa nisbətən pütkül aləmdin muḥimdək turidu; qünki U asman-zeminni bir səz bilənla yaratķan; birak muxu ixlarni U təxnalik bilən uzun, yəni əbədil'əbəd kütüp kəlgən ḥəm ularni tuoƣurux üqün eoƣir japa ḥəm azab tartķandək ķilidu. Muxu intayin sirlik ixtur! **«ḥəm ḥasiraymən ḥəm ingraymən»** — ikki ixning təng ķilinidioƣanliķini bildüridu.

42:16 «Ķarioƣularni əzi bilmigən bir yol bilən apirip ķoyimən... Mən muxu ixlarni ķilmay ķalmaymən, Ulardin ḥeq waz kəqməymən» — 15- wə 16-ayətkə ķarioƣanda, «yengi ixlar» dunyaoƣa kəlgəndə, bəzi kixlər üqün azablik bolidu; yər-zemin astin-üstün bolup ketidu; xuning bilən təng Huda baxķa birnəqqə «ķarioƣular» *(bəlkim, gunaḥini, jümlidin butpərəslikni tonup yetidioƣanlar)* üqün moḥtajlirini təminləydioƣan məhsus xaraitlarni yaritip beridu.

42:17 Zəb. 97:7; Yəx. 1:29; 44:11; 45:16

42:19 «mən bilən əḥdiləxkəndək» — yaki «Mən bilən inak ķilinoƣandək». **«...Kim Mən bilən əḥdiləxkəndək xunqə ķarioƣudu? Kim Pərwərdigarning ķulidək xunqə ķarioƣudu?»** — bir soal tuoƣuliduki, muxu ayəttə deyilgən «Mening ķulum» yuķiriķi «huxalliķim boloƣan ķulum»mu yaki baxķisimu? Tezla kərimizki, u əməs, bəlki Israilning əzi bolidu *(məsilən, 22-ayətni kərüng)*. Huda 18-ayəttə, Əzi təripidin sakaytiloƣan *(16-ayət)*, əsli butpərəs «ķarioƣu» boloƣan əl-yurtlarni *(«yat əllərni»)* əzining «ķarioƣu» həlķini, yəni Israilni nəzirigə elixķa qaķiridu. Demək, Israil təripidin kəmsitilip «ķarioƣu» dəp ḥesablanoƣanlar kərələydioƣan bolidu, birak *(pəyoƣəmbərlər arķilik)* Hudaning nurini ķobul ķiloƣan Israillar bolsa, asiylik ķilip ķarioƣu bolup ķaldi.

42:20 Rim. 2:2-11

42:21 «Pərwərdigar Əz ḥəķķaniyliķi üqün layiķ kərdiki, Təwrat-ķanunini uluoƣ ḥəm xan-xərəplik dəp kərsətti» — Huda Israiloƣa Musa pəyoƣəmbər arķilik muķəddəs ķanun-pərmanni bərgən. Xunga ular butpərəslikkə toloƣan dunya arisida birdinbir Hudaoƣa ibadət ķilidioƣan həlķ bolup, zor imtiyazoƣa erixkənidi. Hudaning məķsiti, ular arķilik «Mening ķulum» ḥəm «ülgə» süpitidə, muxu nurini pütkül dunyaoƣa yətküzməkqi. Birak Israillar Uning xu məķsitini ḥeq ətiwarlimay, kəp jəḥəttin Uningdin yüz ərigən.

Ḥeqkim ḳutḳuzmaydu;
Ular olja bolidu,
Ḥeqkim: «Ḳayturup berix!» deməydu.
23 Birak aranglarda kim buningoɣa ḳulak salsun?
Kim bularni anglap kəlgüsi zamanlaroɣa kəngül ḳoysun?
24 Əmdi kim Yaḳupni olja ḳiloɣan?
Kim Israilni bulangqilaroɣa tapxurup bərgən?
Buni ḳiloɣini bolsa, biz gunaḥ ḳilip kəmsitkən Pərwərdigar əməsmu?
Qünki ular Uning yollirida mengixni halimaytti;
Yaki Uning ḳanunioɣa itaət ḳilmaytti.
25 Xunga U ular üstigə oɣəzəp-ḳəḥrini,
Uruxning zorawanliḳini təküp qüxürdi;
Bular uning ətrapioɣa ot tutaxturdi;
Birak u tonup yətmidi;
Bular uni kəydürdi, birak u ḥeq sawak almidi.

Dawami

43 1 Birak ḥazir i Yaḳup, seni Yaratḳuqi Pərwərdigar,
I Israil, seni Xəkilləndürgüqi mundak dəydu: —
«Ḳorḳma; qünki Mən sanga ḥəmjəmət bolup seni ḳutḳuzoɣan;
Seni Өz namim bilən atioɣanmən;
Sən Meningkidursən!
2 Sən sulardin ətkiningdə, Mən sən bilən billə bolimən;
Dəryalardin ətkiningdə, ular seni oɣərḳ ḳilmaydu;
Sən otta mengip yürginingdə, sən kəymaysən;
Yalḳunlar üstüngdə ot almaydu.
3 Qünki Mən bolsam Hudaying Pərwərdigar, Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi, Ḳutḳuzoɣuqingdurmən;
Seni ḳutuldurux üqün Misirni bədəl ḳilip bərdim,
Ornungoɣa Efiopiyə ḥəm Sebani almaxturdum.
4 Sən nəzirimdə ḳimmətlik boloɣaqḳa,
Mən sanga izzət-ḥərmət kəltürgən ḥəm seni səygən;
Xunga Mən yənə ornungoɣa adəmlərni,
Jeningoɣa həlḳlərni tutup berimən;
5 Ḳorḳma, qünki Mən sən bilən billədurmən;
Mən nəslingni xərḳtin,
Seni oɣərbtin yioɣip əpkelimən;

42:22 «Birak xular bolsa olja elinoɣan ḥəm bulang-talang ḳilinoɣan bir həlḳtur... ular olja bolidu, ḥeqkim: «Ḳayturup berix!» deməydu» — əgər Israil Hudaning səzigə kirgən bolsa, nuroɣun əllər ularoɣa beḳindi bolatti. Birak Uning səzigə kirmigəndin keyin, əḥwali dəl uning əksi boldi.
42:23 «Birak aranglarda kim buningoɣa ḳulak salsun? Kim ... kəngül ḳoysun?» — muxu gəpkə ḳarioɣanda, ḥətta Hudaning tərbiyilik jazasi bexioɣa qüxkəndin keyinmu angliouqi ḳuliḳi, kəridioɣan kəzliri barlar yənila az bolsa kerək.
43:2 «sulardin... dəryalardin.. otta mengip yürginingdə...» — yuḳiriḳi 42-bab, 25-ayəttə Israiloɣa tərbiyə berilgən ot tiloɣa elindi. Birak muxu səzlərgə ḳarioɣanda, Huda ularoɣa əxəddiy ḳattiḳ tərbiyə *(məsilən, ularni sulardin wə otlardin ətküzüp)* bərgini bilən, U ḥaman ularni ḳutḳuzidu.
43:2 Zəb. 66:12
43:3 «Seni ḳutuldurux üqün Misirni bədəl ḳilip bərdim, ornungoɣa Efiopiyə ḥəm Sebani almaxturdum» — muxu səzlər bəlkim Hudaning Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ Israilni Misirdin ḳutḳuzoɣanliḳini kərsitidu. Misir padixaḥi Pirəwn ḳattiḳ ḳarxi qiḳixi bilən uning pütkül yurti *(jümlidin Misirning jənubiy təripidiki yurtlar Efiopiyə, Sebamu)* zor ziyan tartḳan.
43:5 Yəx. 44:2; Yər. 30:10; 46:27

[6] Mən ximaloŋa: — «Tapxur ularni!»
Wə jənubķa: — «Ularni tutup ķalma!
Oоŋullirimni yiraktin, ķizlirimni jaһanning qət-qətliridin əpkelip bər;
[7] Mening namim bilən ataloŋan ħərbirsini,
Mən Θz xan-xəripim üqün yaratķan ħərbirsini əpkelip bər!» — dəymən,
«Mən uni xəkilləndürdüm, Mən uni apiridə ķildim!»».

«Sotta» — Huda wə butlar otturisida ħəküm qiķiringlar!

[8] U «kəzi bar» ķarioŋu həlķni,
Yəni «ķuliķi bar» gaslarni aldioŋa elip kəldi.
[9] — «Barliķ əllər yioŋilsun,
Həlķlər jəm bolsun!
Ulardin kimmu mundaķ ixlarni jakarliyalisun?
Yəni kim muxundaķ «ilgiriki ixlar»ni aldin'ala bizgə anglitip baķķan?
Bar bolsa, əzlirini ispatlaxķa guwaһçilirini aldioŋa kəltürsun;
Bolmisa, ular bu ixlarni angliоŋandin keyin: — «Bu bolsa ħəķiķət!» dəp etirap ķilsun!
[10] Silər həlķim Mening guwaһçilirim,
Ħəm Mən tallioŋan ķulum mən üqün guwaһçidur,
Xundaķ ikən, silər Meni tonup,
Manga ixinip,
Ħəm qüxinip yətkəysilərki: —
«Mən degən «U»durmən,
Məndin ilgiri ħeq ilaһ xəkillənmigən,
Ħəm Məndin keyinmu ħeq xəkillənməydu;
[11] Mən, Mən Pərwərdigardurmən;
Məndin baxķa Ķutķuzoŋuqi yoķtur».
[12] — Aranglarda «yat ilaһ» bolmioŋan wakitta,
Mən məķsitimni jakarlioŋan,
Mən ķutķuzoŋan ħəm xu ixlarning dangķini qiķaroŋanmən;
Xunga silər Mening Təngri ikənlikimgə guwaһçisilər, — dəydu Pərwərdigar.
[13] «Bərһək, əzəldin buyan Mən degən «U»durmən,
Mening ķolumdin ħeqkim ħeqkimni ķutķuzalmaydu;
Mən ix ķilsam, kim tosalisun?

43:8 «... «kəzi bar» ķarioŋu... «ķuliķi bar» gaslar» — xübһisizki Israilni kərsitidu. Ħəyran ķalarlik ix xuki, Huda ularni Θzigə guwaһlik ķilixķa aldioŋa kəltürgən.
43:9 «Barliķ əllər yioŋilsun, həlķlər jəm bolsun! Ulardin kimmu mundaķ ixlarni jakarliyalisun?...» — muxu ayəttiki «*(yat)* əllər» ħəm «həlķlər» bolsa, xübһisizki, Israildin sirt barlik həlķlərni, yəni «Yəһudiy əməslər»ni kərsitidu. «Yəxaya» degən kitabta «əllər» yaki «həlķ-millətlər» deyilsə, ħərdaim muxu mənisini bildüridu.
–Muxu yərdə barlik əl-yurtlar *(Israildin sirt)* butpərəslikkə qəküp kətti. Huda ulardin: «Aranglardin: — «Bizning qoķunoŋan butimiz Sening «Israilni Misirdin ķutķuzup qiķirix»ingoŋa ohxax uluoŋ bir ixni ķiloŋan?» degüqilər barmidu? — bar bolsa guwaһçilik ķilsun» — degəndək soraydu. Əlwəttə, Hudaning soalioŋa jawab bərgüqi yoķ.
43:10 «Silər həlķim Mening guwaһçilirim, ħəm mən tallioŋan ķulum Mən üqün guwaһçidur,...» — baxķa birhil tərjimisi: «Silər həlķim Mening guwaһçilirim, xundaķla Mening tallioŋan ķulumsilərki,...».
43:10 Yəx. 41:4; 44:8; 45:21; Ħox. 13:4
43:12 «Xunga silər Mening Təngri ikənlikimgə guwaһçisilər...» — demək, Huda: «Silərni Misirdin ķutķuzimən» — degən; U xundaķ ķiloŋan; andin muxu ixlarni dunyaoŋa ayan ķiloŋan.
–Huda Israilni muxu ixlirida Θzigə guwaһçi boluxķa qakiroŋan bolsimu, bu ayətkə ķarioŋanda, ular Uningoŋa ħeq guwaһlik bərmigən.
43:13 Yəx. 14:27

Huda Israilni Babildin qutquzidu

14 Ḥəmjəmət-Qutquzoluqinglar boloɣan Pərwərdigar, Israildiki Muqəddəs Boloɣuqi mundaq
dəydu: —
Silərni dəp Mən Babilni jazalatquzup,
Ularning ḥəmmisini, jümlidin kaldiylərni,
Qaqqun süpitidə əzliri huxallik bilən pəhirləngən kemilərgə olturuxqa qüxürüwetimən.
15 Mən bolsam Pərwərdigar, silərgə Muqəddəs Boloɣuqi, Israilni Yaratquqi, silərning
Padixaḥinglardurmən.
16 Dengizdin yolni qikaroɣuqi,
Dawaloɣuoɣan sulardin yol aqquqi Pərwərdigar mundaq dəydu: —
17 (U jəng ḥarwisini wə atni, qoxun-küqlərni qikaroɣuqidur: —
Ular birakla yikilidu, turalmaydu;
Ular əqüp qaloɣan, qiraoɣ pilikidək əqürülgən).
18 — Muxu ətkən ixlarni əslimənglar,
Qədimki ixlar tooɣrulukmu oylanmanglar;
19 Qünki mana Mən yengi bir ixni kilimən;
U ḥazirla barlikqa kelidu;
Silər uni kərməy qalamsilər?!
Mən ḥətta dalalardimu yol aqimən,
Qəl-bayawanda dəryalarni barlikqa kəltürimən!
20 Daladiki ḥaywanlar, qilbərilər ḥəm ḥuwquxlar Meni uluoɣlaydu;
Qünki Mən Əz həlkim, yəni Əz tallioɣinimoɣa iqimlik təminləxkə,
Dalalarda sularni,
Qəl-bayawanlarda dəryalarni qikirip berimən.
21 Mən muxu həlkni Əzüm üqün xəkilləndürgənmən;
Ular Manga boloɣan mədḥiyilərni eytip ayan kilidu.

Israilning mənisiz qurbanlikliri
Hudaning Israiloɣa kərsətməkqi boloɣan meḥir-xəpkiti

22 Birak, i Yakup, sən namimni qakiroɣining bilən Əzümni izdimiding,
I Israil, əksiqə sən Məndin kənglüng yenip ḥarsinding;

43:14 «Ularning ḥəmmisini, jümlidin kaldiylərni, qaqqun süpitidə əzliri huxallik bilən pəhirləngən kemilərgə olturuxqa qüxürüwetimən» — miladiyədin ilgiriki 539-yili Babil xəḥiri Parsliklar təripidin ixoɣal kilinoɣan. Xu qaoɣda ularning qaqqunliri kemiliri bilən Əfrat dəryasi yoli arkilik qaqmakqi boloɣan boluxi mumkin.

43:17 «Dengizdin yolni qikaroɣuqi ... Pərwərdigar mundaq dəydu: — u jəng ḥarwisini wə atni, qoxun-küqlərni qikaroɣuqidur: — ular birakla yikilidu, turalmaydu...» — *(16-17-ayətlər)* Musa pəyoɣəmbər yaxioɣan dəwridə, Misirning qoxunliri Israillarni «dengizda eqiloɣan yol»da qooɣlap, dengizdin ətməkqi bolup, 16-17-ayətlərdə tiloɣa elinoɣan wəkələr bilən wəyran kilinoɣan. Xu yol bilən Huda Israilni qutquzoɣan. Təwrat, «Misirdin qikix», 14-babni kərüng.

43:19 Wəḥ. 21:5

43:21 «...Mən muxu həlkni Əzüm üqün xəkilləndürgənmən; ular Manga boloɣan mədḥiyilərni eytip ayan kilidu» — muxu 14-21-ayətlərgə karioɣanda, Israil Babil imperiyəsigə əsir bolup sürgün boloɣandin keyin qaytidin azad kilinidu. Xu qaoɣda Huda ularning yolini ajayib təyyarlap beridu wə ḥəm yolda moḥtaj boloɣanlirining ḥəmmisini *(Misirdin qikip azad boloɣan wakitka ohxax)* məjizilər arkilik təminləp beridu.

–Israil Babildin *(miladiyədin ilgiriki 539-yili)* azad boloɣan. Xu qaoɣda Babilning qaqqunliri *(14-ayət)* kemiliri bilən Əfrat dəryasi bilən qaqmakqi boloɣan boluxi mumkin. Birak biliximizqə bu ixtin baxka, xu qaoɣda bexarət kilinoɣan muxu karamət ixlar yüz bərmidi. Xuning üqün kəzkariximiz xuki, ahirki zamanda Israilning ikkinqi kətim Babildin *(xundakla jaḥanning barlik qət-yakiliridin)* kəqixi mukərrər bolidu; xu qaoɣda Huda ular üqün 14-21-ayətlərdə bexarət kilinoɣan karamət ixlarni kilidu.

43:21 Luka 1:74,75

43:22 «Birak, i Yakup, sən namimni qakiroɣining bilən Əzümni izdimiding» — degən ibraniy tilida ikki bislik səz. Birinqi mənisi tərjimə kiloɣinimizdək «Namimni qakiroɣining bilən Əzümni izdimiding» *(«Əzümni» degən səz naḥayiti təkitlənqən)*.

–Ikkinqi mənisi, «Sən Mening namimni ḥeq qakirmiding» — demək, ḥeq dua kilmiding. Bizningqə birinqisi tooɣra, ular kəp dua kiloɣini bilən qin dildin əməs idi. 23-24-ayətlərnimu kərüng.

[23] Sən elip kəlgən «kəydürmə qurbanlik» qoyliringni Manga kiloƣan əməs,
«Inak qurbanlik»liring bilən Meni ħərmətligən əməssən;
Mən axlik ħədiyəsini kilix bilən seni «qulluk»ka qoymakqi əməsmən,
Huxbuy yekip seni ħarsindurmakqi boloƣan əməsmən!
[24] Sən pulni həjləp Manga ħeq egir elip kəlmigənsən,
Sən «Inak qurbanlik»liringning yeoƣi bilən Meni razi kilip qanaətləndürgən əməssən;
Əksiqə sən gunaħliring bilən Meni qullukka qoymakqi boloƣansən,
Itaətsizliking bilən Meni ħarsindurdung.
[25] Mən, Mən Өzüm üqünla sening asiylikliringni əqürüwətküqimən,
Mən sening gunaħliringni esimgə kəltürməymən.
[26] Əmdi ətmüxüng tooƣruluk Meni əslitip qoyoƣin,
Munazirə kilixayli,
Өzüngni akliƣudək geping bolsa dəwərgin!
[27] Birinqi atang gunaħ kiloƣan;
Sening xərħqiliring bolsa Manga asiylik kildi.
[28] Xunga Mən ibadəthanamdiki yetəkligüqilərni napak kilimən,
Ħəmdə Yakupni ħalak lənitigə uqraxka,
Israilni rəswaqilikta kalduruxka bekittim.

Dawami

44 [1] Birak ħazir, i Yakup Mening kulum,
I Mening tallioƣinim Israil, angla! —
[2] Seni yasioƣan, baliyatkudin tartipla seni xəkilləndürgən, sanga yardəmdə boloƣuqi Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Korkma, i Mening kulum Yakup,
I Mening tallioƣinim «Yəxurun», korkma!
[3] Qünki Mən ussap kətkənning üstigə suni,
Kaoƣjirak yərning üstigə kəlkünlərni kuyup berimən;
Nəsling üstigə Roħimni,

43:23 «Sən elip kəlgən «kəydürmə kurbanlik» koyliringni Manga kiloƣan əməs...» — yukiriki izaħitimizdək, ikkinqi birhil tərjimisi bar: — «Manga ħeqkandak kurbanliklar elip kəlmiding» degəndək asasiy mənidə bolidu. Birak «Yəxaya» 1-babka asasən, ular kəptin-kəp kurbanliklar kilip turatti. Ular xundak kiloƣini bilən ħəmmisi bikar.
43:24 «Sən pulni həjləp Manga ħeq egir elip kəlmigənsən...» — xərħimizqə, muxu intayin kinayilik gəp. «Pul həjləp **Manga** ħeq egir elip kəlmigənsən» — demək, elip kəlgən nərsiliring *(kəp bolsimu)* Manga huddi ħeqnemə elip kəlmigəndək bilinidu; Mən ulardin intayin bizarmən, degənliktur. **«Meni kullukka koymakqi boloƣansən»** — əgərdə birsi ħeq towa kilmay, qin dilidin dua kilmay turup *(ətkən zamanlarda)* kurbanlik kilsa, muxundak ix Hudaning aldida «jadugərlik»kə barawər. Demək, «Mən pəkət birər «diniy paaliyət»lik ix kilsamla, Huda qokum məndin razi bolidu, dualirimni anglaydu» degənlik Hudani əzigə kul kilix bilən barawərdur.
43:25 Əz. 36:22-38
43:26 «Munazirə kilixayli, əzüngni akliƣudək geping bolsa dəwərgin» — demək, əgər sən «Өzüm pak, sening rəħimdillikliringoƣa kerək əməsmən» dəp karisang, undakta əzüngni akləxkə gəp kil!
43:26 Yəx. 1:18
43:27 «Birinqi atang... » — bəlkim Israilning əjdadi Yakuptur. **«sening xərħqiliring...»** — Ularning «xərħqiliri» bolsa bəlkim təwəndiki «mukəddəs ibadəthanidiki yetəkqilər», yəni kaħinlar idi. Demək, ular baxtin-ahiroƣiqə, ħətta əzliri təripidin «aliyjanab» dəp ħesablanoƣan roħaniylarmu gunaħka petip kətkənidi.
43:28 «Mən ibadəthanidiki yetəkqilərni napak kilimən» — həlk üqün kurbanlik kiloƣuqi boloƣan bu kaħinlar elükkə təgsila bir ħaptə «napak» dəp ħesablinip, kurbanlik kilixka salaħiyətsiz bolatti. Xunga, muxu gəpning mənisi bəlkim: «Silər kəp elüklərgə uqraysilər *(demək, bir balayi'apət qüxidu)*, xuning bilən Israil Meni bizar kilidioƣan muxu kurbanliklarni kilalmaydioƣan bolidu». **«... Yakupni ħalak lənitigə uqraxka, Israilni rəswaqilikta kalduruxka bekittim»** — karioƣanda, Israil üqün ħeqkandak ümid kalmidi. Birak 44-bab, 1-ayətni kərüng!
44:1 Yəx. 41:8; 43:5; Yər. 30:10; 46:27
44:2 «Yəxurun» — Huda Israiloƣa koyoƣan bir «ləkəm». Mənisi «Mening durus boloƣuqim».

Pərzəntliring üstigə bərikitimni quyimən;
[4] Ular yumran qəplər arisidin,
Erik-əstənglər boyidiki məjnun tallardək əsidu;
[5] Birsi: «Mən Pərwərdigarƣa təwəmən» — dəydu,
Yənə birsi bolsa Yaqupning ismi bilən özini ataydu;
Yənə baxqa birsi qoli bilən: «Mən Pərwərdigarƣa təwəmən» dəp yazidu,
Xundaqla Israilning ismini özining ismigə yandax qoxidu.
[6] Israilning padixahi Pərwərdigar,
Yəni Israilning ħəmjəmət-qutquzƣuqisi, samawi qoxunlarning Sərdari bolƣan Pərwərdigar mundaq dəydu: —
«Mən bolsam Tunji ħəm Ahiridurmən;
Məndin baxqa ħeq ilaħ yoqtur.
[7] Qeni, kim Mening qədimki həlqimni tikləp bekitkinimdək bir ixni jakarlap, aldin'ala bayan qilip, andin uni Mening aldimƣa Məndək tikləp qoyalaydu?
Qeni, kim keyinki ixlarni, kəlgüsidə bolidiƣan ixlarni aldin'ala bayan qilalisun!
[8] Qorqmanglar, sarasimigə qüxüp kətmənglər!
Mən ilgiri muxularni silərgə anglitip, aldin bayan qiliƣan əməsmu?
Muxu tooƣuluq silər Mening guwaħqilirimdursilər.
Məndin baxqa ilaħ barmu? Bərħək, baxqa Qoram Tax yoq; ħeqbiridin həwirim yoqtur.
[9] Oyuliƣan məbudni xəkilləndürgənlərning ħəmmisining əħmiyiti yoq;
Ularning ətiwarliƣan nərsilirining ħeq paydisi yoqtur;
Muxularƣa boliƣan «guwaħqilar» bolsa, özliri karioƣu, ħeqnemini bilməs;
Dərwəkə nətijisi ularning özlirigə xərməndiliktur.
[10] Kim bir «ilaħ»ni xəkilləndürgən bolsa,
Ħeq paydisi yoq bir məbudni quyƣan, halas!
[11] Məbudning barliq ħəmraħliri xərməndə bolidu;
Məbudni yasioƣuqilar bolsa adəmdur, halas;
Ularning ħəmmisi yioƣilip, ornidin turup kərsun,
Ular qorquxup, xərməndiqiliktə qalidu.
[12] Mana təmürqi saymanlirini qolioƣa elip,
Qooƣlar üstidə muxu nərsini bazoƣanliri bilən soqup xəkilləndüridu;
Andin u küqlük qoli bilən uningƣa ixləydu;
Birak uning qorsiqi eqip maoƣduridin qalidu;

44:3 Yəx. 35:7; Yo. 2:28,29; Yuħ. 7:38; Ros. 2:18

44:5 «Birsi: «Mən Pərwərdigarƣa təwəmən» — dəydu... Yənə baxqa birsi qoli bilən: «Mən Pərwərdigarƣa təwəmən» dəp yazidu...» — ħazir Hudaning «süküt qiliƣan» guwaħqilirining tili qiqip, gəp qilixqa baxlaydu. Ularning ħəmmisi bir-birləp Hudaning meħir-muħəbbitini bexidin ətküzgən boluxi mumkin.

44:6 Yəx. 41:4; 48:12; Wəħ. 1:8,17; 22:13

44:7 «Mening qədimki həlqim» — Hudaning həlqi Israildur.
–Huda awwal Musa pəyƣəmbərgə: «Mən Yaqup jəmətidikilərni *(yəni Israilni)* Misirdin qutquzimən, andin ular Manga təwə bir həlq bolidu» — dəp «jakarliƣan». U ixlətməkqi boloƣan qutquzux yolini awwal Musaƣa uqturup «bayan qiliƣan»; andin ħəmmə bayanliriƣa əməl qilip ularni yengi bir həlq boluxqa «tikləp bekitkən».
–Buni: «...qədimki həlqimni tikliginimdin tartip...» dəp tərjimə qilix mumkinqilikimu bar, birak bizningqə yuqiriqi tərjimisi aldi-kəynidiki gəplərgə mas kelidu. **«qeni, kim keyinki ixlarni, kəlgüsidə bolidiƣan ixlarni aldin'ala bayan qilalisun!»** — məbudlar undaq qilalaydiƣan bolsa özining «ilaħ» ikənlikini ispatliƣan bolatti, əlwəttə.

44:8 «Mən ilgiri muxularni silərgə anglitip...» —Ibraniy tilida «Mən ilgiri muxularni sanga anglitip...».

44:8 Qan. 4:35,39; 32:39; 1Sam. 2:2; Yəx. 45:21

44:11 «Ularning ħəmmisi yioƣilip, ornidin turup kərsun, ular qorquxup, xərməndiqiliktə qalidu» — Yəxaya pəyƣəmbərning səzining ikki mənisi bar boluxi mumkin: — *(a)* ular pəqət muxu məbudni birliktə obdan kərüp baqsila, özlirining əħməqliqini ħes qilip Hudadin qorqup xərməndə bolidu; *(ə)* qiyamət künidə ular ornidin turup ħesabini tapxuruxi kerək; xu qaoƣda ular qorqup xərməndə bolidu.

44:11 Zəb. 97:7; Yəx. 1:29; 42:17; 45:16

Su iqməy u ḫalsizlinip ketidu.
[13] Yaoʏaqqi bolsa yaoʏaq üstigə əlqəx yipini tartidu;
U ḳələm bilən üstigə əndizə sizidu;
Uni rəndə bilən rəndiləydu;
U yənə pərka bilən sizip jijaydu;
Ahirda u uni adəmning güzəllikigə ohxitip insan təḳi-turḳini xəkilləndüridu;
Xuning bilən u əydə turuxḳa təyyar ḳilinidu.
[14] Mana u bir küni əzi üqün kedir dərəhlirini kesixkə qiḳidu!
(U əslidə arqa wə dub dərəhlirini elip əzi üqün ormanlik arisioʏa tikip qong ḳiloʏanidi;
U ḳarioʏaymu tikkənidi, yamoʏur uni ündürdi).
[15] Muxu yaoʏaqlardin otun elinidu;
Birsi uningdin elip, issinidu;
Mana, u ot yeḳip, nan yeḳiwatidu;
U yənə uningdin elip bir ilaḫni yasaydu ḫəm uningoʏa ibadət ḳilidu;
Uni oyuloʏan məbud ḳilip uningoʏa bax uridu.
[16] Demək, yerimini otta kəydürüwetidu;
Yerimi bilən gəx yəydu;
U kawab ḳilip ḳanoʏuqə yəydu;
Bərḫək, u issinip, əz-əzigə: —
«Aḫ, raḫətlinip issindimmən, otni kərüwatimən!» — dəydu.
[17] Birak ḳaloʏini bilən u bir ilaḫni yasaydu;
Bu uning məbudi bolidu;
U uning aldioʏa yiḳilip ibadət ḳilidu;
U uningoʏa dua ḳilip: «Meni ḳutḳuzoʏaysən;
Qünki sən mening ilaḫimdursən» — dəydu.
[18] Bu kixilər ḫeq bilməydu, ḫeq qüxənməydu;
Qünki u ularni kərmisun dəp kəzlirini,
Ularni qüxənmisun dəp kənglini suwak bilən suwiwətkən.
[19] Ulardin ḫeqbiridə muxularni kəngligə kəltürüp: —
«Yaoʏaqning yerimini mən otta kəydürdüm,
Yerimining qooʏliri üstidə mən nan yaḳtim;
Mən kawabmu ḳilip yəwaldim;
Ḳaloʏinini bir lənətlik nərsə ḳilamtim?
Mən bir parqə yaoʏaqḳa bax uramtim!» — degudək ḫeq bilim yaki yorutulux yoḳtur.
[20] Uning yegini küllərdur!
Uning kəngli eziḳturuloʏan! U əz-əzini azdurdi!
Xuning bilən u əzining jenini ḳutḳuzalmaydu,
Yaki: «Mening ong ḳolumda bir sahtilik bar əməsmu?» — deyəlməydu.
[21] Muxu ixlarni esingdə tut, i Yaḳup,

44:12 Yər. 10:3

44:17 «Birak ḳaloʏini bilən u bir ilaḫni yasaydu; bu uning məbudi bolidu» — əslidə bu kixi butni yasax koyida əməs idi. Tasadipiyliktin yaoʏaqtin exip ḳaloʏinini ixlitip but yasaydu. Əng oʏəlitə ix xuki, u Yəxaya təswirligəndək, əzining oylimayla ḳiloʏan bir nərsisigə, yəni «tasadipiyliktin» boloʏan bir nərsisigə ixinidu.

44:18 «Bu kixilər ḫeq bilməydu, ḫeq qüxənməydu; qünki u ularni kərmisun dəp kəzlirini ularni qüxənmisun dəp kənglini suwak bilən suwiwətkən» — bu ayəttiki «u» bolsa, yaki Hudaning Əzi yaki muxu butni kərsitidu. Butni kərsətsə, butning kəynidə bir jin-xəytan bar deməkqi. Bizningqə muxu mənisi ehtimaloʏa yeḳin.
–Bəzilər dərwəḳə «butpərəslər heq bilməydu, heq qüxənməydu» dəp etirap ḳilsimu, yənila tiltumar ḳatarliḳlarni ixlitip Hudani ḫaḳarətləydu.

44:20 «mening ong ḳolumda bir sahtilik bar əməsmu?» — «bir sahtilik» məbudining əzini kərsitixi mumkin.

I Israil, qünki sən Mening ḳulumdursən;
Mən seni yasap xəkilləndürdüm;
Sən Mening ḳulumdursən, i Israil,
Sən Mening esimdin ḥeq qiḳmaysən!
[22] Itaətsizliklіringni bulutni əqürüwətkəndək,
Gunaḥliringni tumanni əqürüwətkəndək əqürüwəttim;
Mening yenimoɣa ḳaytip kəl;
Qünki Mən seni ḥəmjəmətlik ḳilip ḥərlükkə setiwaldim.
[23] I asmanlar, nahxa eytinglar, qünki Pərwərdigar xu ixni ḳiloɣan!
I yərning təgliri, xadlinip, yangranglar!
I taoɣlar, ormanlar wə ulardiki ḥərbir dərəhlər,
Yangritip nahxilar eytinglar!
Qünki Pərwərdigar Yaḳupni ḥəmjəmətlik ḳilip ḥərlükkə setiwaldi,
U Israil arḳiliḳ güzəllikini kərsitidu!».

Qong ḳutulux
Ḳorəx padixaḥning wəzipisi

[24] «Sening Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoɣuqing boloɣan, seni baliyatḳuda yasap xəkilləndürgən Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Mən bolsam ḥəmmini Yaratḳuqi,
Asmanlarni yaloɣuz kərgənmən,
Өz-əzümdinla yər-zeminni yayoɣan Pərwərdigardurmən;
[25] (U bolsa yaloɣan pəyoɣəmbərlərning bexarətlirini bikar ḳiloɣuqi,
Palqilarni ḳaymuḳturoɣuqi,
Danalarni yolidin yanduroɣuqi,
Ularning bilimlirini nadanliḳḳa aylanduroɣuqi;
[26] Өz ḳulining səzini əməlgə axuroɣuqi,
Rosul-əlqilirining nəsiḥətlirini muwəppəḳiyətlik ḳiloɣuqi,
Yerusalemoɣa: «Sən aḥalilik bolisən»,
Yəḥuda xəḥərlirigə: «Ḳaytidin ḳurulisilər; harabənglarni əsligə kəltürimən» — degüqi;
[27] Qongḳur dengizoɣa: «Ḳuruḳ bol,
Dəryaliringni ḳurutimən» — degüqi;
[28] Ḥəm Ḳorəx tooɣrisida: «U Mening ḳoy padiqim, u Mening kənglümdikigə toluḳ əməl ḳilip,
Yerusalemoɣa: «Ḳurulisən»,
Ḥəm ibadəthanioɣa: «Sening ulung selinidu» dəydu» — degüqidur): —

44:24 Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 40:22; 42:5; 45:12

44:26 «Өz ḳulining səzini əməlgə axuroɣuqi,...» — «Өz ḳuli» muxu yərdə bəlkim Yəxaya pəyoɣəmbərning əzi; bolmisa 42-babtiki «Pərwərdigarning ḥaḳḳaniy ḳuli». **«Yerusalemoɣa: «Sən aḥalilik bolisən», Yəḥuda xəḥərlirigə: «Ḳaytidin ḳurulisilər; harabənglarni əsligə kəltürimən»** — **degüqi»** — Huda muxu gəpliridə, Yəxaya pəyoɣəmbər əzidin keyinki bir dəwr, yəni Yerusalem wə Yəḥuda xəḥərliri harabilik boloɣan bir dəwrgə ḳarap səz ḳilidu. Muxu yərdə Huda Yerusalemoɣa: «Seni ḳaytidin ḳuroɣuzimən» dəp wədə ḳilidu. Xu yengi dəwr bolsa Yəxayadin keyin 170 yil ətrapida boloɣan.

44:27 «...Qongḳur dengizoɣa: «Ḳuruḳ bol», «dəryaliringni ḳurutimən» — **degüqi;...»** — muxu səzlər Hudaning «Ḳizil Dengiz»ni ḥəm keyinrək Iordan dəryasini ḳurutup Israilni Misirdin ḳutḳuzoɣanliḳini, xundaḳla ahirḳi zamanda bolidioɣan, ohxap ketidioɣan bir wəḳəni kərsitidu.

44:28 «Ḳorəx tooɣrisida:...» — ahirida, Yəxaya pəyoɣəmbər yuḳiriḳi 41-bab, 1-7-ayəttə deyilgən «tajawuzqi»ning ismining «Ḳorəx» ikənlikini eytidu. Oḳurmənlərgə məlumki, Ḳorəx padixaḥ Pars imperiyəsining asasqisi bolup, miladiyədin ilgiriki 540-529-yillirida təhtkə olturoɣan. U Yəxayaning dəwridin təhminən 150 yil keyin yaxioɣan. **«U Mening kənglümdikigə toluḳ əməl ḳilip, Yerusalemoɣa: «Ḳurulisən», ḥəm ibadəthanioɣa: «Sening ulung selinidu» dəydu»** — **degüqidur»** — muxu bexarət boyiqə Ḳorəx padixaḥ Babil imperiyəsi wəyran ḳiloɣan Yerusalemni, jümlidin muḳəddəs ibadəthanini ḳaytidin ḳuruxḳa pərman qüxüridu. Ḳorəx Babil xəḥirini ixoɣal ḳiloɣandin keyin, adəmni intayin ḥəyran ḳalduridioɣan ixi xuki, u Babildiki barliḳ sürgün boloɣanlarni əz yurtlirioɣa ḳaytixḳa ruhsət bərgən. Adəmni tehimu ḥəyran ḳalduridioɣan xuki, u

Dawami

45 [1] Pərwərdigar Өzi «məsiḥ ḳiloɳini»oɣa,
Yəni əllərni uningoɣa beḳindurux üqün Өzi ong ḳolidin tutup yəligən Ḳorəxkə mundaḳ dəydu: —
(Bərḥəḳ, Mən uning aldida padixaḥlarning tambilini yəxtürüp yalingaqlitimən,
«Ḳox ḳanatliḳ dərwazilar»ni uning aldida eqip berimən,
Xuning bilən ḳowuḳlar ikkinqi etilməydu) —
[2] «Mən sening aldingda mengip egizliklərni tüz ḳilimən;
Mis dərwazilarni qeḳip taxlaymən,
Təmür taḳaḳlirini sunduruwetimən;
[3] Wə sanga ḳarangoɳuluḳtiki gəḥərlərni,
Məḥpiy jaylarda saḳlanoɣan yoxurun baylikларni berimən;
Xuning bilən өzünggə isim ḳoyup seni qaḳiroɳuqini,
Yəni Mən Pərwərdigarni Israilning Hudasi dəp bilip yetisən.
[4] Mən Өz ḳulum Yaḳup,
Yəni Өz tallioɳinim Israil üqün,
Ismingni өzüm ḳoyoɣan;
Sən Meni bilmigining bilən, Mən yənila sanga isim ḳoydum.
[5] Mən bolsam Pərwərdigar, Məndin baxḳa biri yoḳ;
Məndin baxḳa Huda yoḳtur;
Sən Meni tonumioɳining bilən, Mən belingni baoɳlap qingittimki,
[6] Künqiḳixtin künpetixḳiqə boloɣanlarning ḥəmmisi Məndin baxḳa ḥeqḳandaḳ birining yoḳluḳini bilip yetidu;
Mən bolsam Pərwərdigar, baxḳa biri yoḳtur.
[7] Nurni xəkilləndürgüqi, ḳarangoɳuluḳni Yaratḳuqidurmən,
Bəht-hatirjəmlikni Yasioɳuqi, balayi'apətni Yaratḳuqidurmən;
Muxularning ḥəmmisini ḳiloɳuqi Mən Pərwərdigardurmən».
[8] — «I asmanlar, yuḳiridin yaoɳdurup beringlar,
Bulutlarmu ḥəḳḳaniyliḳ təküp bərsun;
Yər-zemin eqilsun;

Israillaroɣa ibadəthanisidiki altun-kümüx, ḳaqa-buyumlirini ḳayturup, ḥətta ibadəthanining өzini ḳaytidin ḳuruxḳa pul bərgən *(miladiyədin ilgiriki 536-yili)*. Təwrattiki «Əzra» 1- ḥəm 6-babni kerüng.

45:1 «Pərwərdigar Өzi «məsiḥ ḳiloɳini»oɣa .... Өzi ong ḳolidin tutup yəligən Ḳorəxkə mundaḳ dəydu: —» — «Pərwərdigarning məsiḥ ḳiloɳini» *(yaki «Pərwərdigarning məsiḥliginі»)* — Hudaning yolyoruḳi bilən Israiloɣa yengi bir padixaḥ bekitix üqün uning bexioɣa kaḥin yaki pəyoɣəmbər təripidin zəytun meyi sürülüxi kerək idi. Muxu murasim «məsiḥ ḳilinix» deyilətti; xu qaoɳdin baxlap xu padixaḥ «Hudaning məsiḥ ḳiloɳini» dəp atilatti. Muxu ataloɳuni Ḳorəxkə ḳarita ixlətkəndə Huda Israillaroɣa: «U Mən silər üqün tallap bekitkən padixaḥ bolidu» dəydu. Birak Yəxaya pəyoɣəmbərning dəwridikilərdin kөp adəm: «Ḳorəx Yəhudiylardin bolmaydu; xunga u kəlgüsidə bizni Babildin ḳutḳuzup ḳoyuwətsimu, biz yənila məlum bir imperiyəgə beḳindi boluwerimiz» dəp, muxu bexarətni kət'iy ḳobul ḳilmaytti. Ular yənə: «Hudaning Өz wədisi boyiqə **Dawut padixaḥning** bir əwladi arḳiliḳ bizni ḳutḳuzuxi kerək» wə «Huda bizni pütünləy mustəḳil ḳilixi kerək» deyixi mumkin. Huda dərwəkə ularoɣa xundaḳ wədə bərgənidi *(məsilən 7-, 9-, 32-bablarda)* birak u awwal Ḳorəx arḳiliḳ Yəhudiylarni Babildin ḳutḳuzmaḳqi bolsa, muxu pilanidin gumanlinix yaki narazi bolux uningoɣa asiyliḳ ḳiloɳanoɣa barawər.
–Təwəndiki *(9-13-ayət)* seoɳiz layning өzini xəkilləndürgüqisigə «Sən məndin nemə yasaysən?!» degini dəl muxu kixilərning pozitsiyisidur. **«Mən ... «ḳox ḳanatliḳ dərwazilar»ni uning aldida eqip berimən»** — ḳədimki hatirilərgə asaslanoɣanda, Babil xəḥirining dangki qiḳḳan bir «ḳox ḳanatliḳ dərwaza»si bar idi. Babil yiḳitiloɳanda, bu ḳox ḳanatliḳ dəwraza Ḳorəxkə eqildi.

45:3 «Mən... sanga ḳarangoɳuluḳtiki gəḥərlərni,... berimən; xuning bilən өzünggə isim ḳoyup seni qaḳiroɳuqini, yəni Mən Pərwərdigarni Israilning Hudasi dəp bilip yetisən» — dərwəkə, Ḳorəxning ḳiloɳan uruxliri tosaloɳuoɣa uqrimay naḥayiti rawan, adəmlərni ḥayran ḳalduridioɳan dərijidə tez boloɳan. Xuning bilən ḳiskə wakit iqidə u nuroɳun mal-mülüklərni olja ḳilip ḳoloɣa kəltürgən. Bexarəttə muxu ixlar *(Ḳorəx өzi bilmigən ḥalda)* Hudaning yoxurun yardimidə ḳilinidu, deyilidu.
–Ḳorəx өzi tooɣruluḳ muxu bexarətni okuoɣandin keyin, Pərwərdigarning ḥəḳiqiy Huda, xundaḳla Israilning Hudasi ikənlikini bilixi kerək idi.

45:5 Ḳan. 4:35,39; 32:39; Yəx. 44:8

Nijat ḥəm ḥəkḳaniylik mewə bərsun;
Zemin ikkisini təng əstürsun!
Mən, Pərwərdigar, buni yaratmay ḳoymaymən».

Israilning Hudaning Ḳorəx arḳilik ḳiloŋanliridin narazi bolup gumanlinixlirioŋa Hudaning bərgən jawabi

[9] — «Əz Yaratḳuqisining üstidin ərz ḳilmaḳqi boloŋanoŋa way!
U yər-zemindiki qinə parqiliri arisidiki bir parqisi, halas!
Seoŋiz lay əzini xəkilləndürgüqi sapalqioŋa: —
«Sən nemə yasawatisən?» desə,
Yaki yasioŋining sanga: «Sening ḳolung yoḳ» desə bolamdu?
[10] Əz atisioŋa: «Sən nemə tuoŋdurmaḳqi?»
Yaki bir ayaloŋa: — «Seni nemining toloŋiḳi tutti?» — dəp sorioŋanoŋa way!
[11] Israildiki Muḳəddəs Boloŋuqi, yəni uni Yasioŋuqi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Əmdi kəlgüsi ixlar tooŋruluḳ sorimaḳqimusilər yənə?
Əz ooŋullirim tooŋruluḳ, Əz ḳolumda ixliginim tooŋruluḳ Manga buyruḳ bərməḳqimusilər!?
[12] Mən pəḳətla yər-zeminni yasioŋan, uningoŋa insanni Yaratḳuqidurmən, halas!
Əz ḳolum bolsa asmanlarni kərgən;
Ularning samawi ḳoxunlirinimu səpkə saloŋanmən.
[13] Mən uni ḥəkḳaniylik bilən turoŋuzoŋan,
Uning barliḳ yollirini tüz ḳildim;
U bolsa xəḥirimni ḳuridu,
Nə ḥəḳ nə in'am sorimay u Manga təwə boloŋan əsirlərni ḳoyup beridu» —
dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar.
[14] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Misirning məḥsulatliri, Efiopiyəning wə egiz boyluḳlar boloŋan Sebaiylarning malliri sanga ətidu;
Ular əzliri seningki bolidu,
Sanga əgixip mangidu;
Əzliri kixən-zənjirlərngən peti sən tərəpkə ətidu,
Ular sanga bax urup səndin iltija bilən ətünüp: —
«Bərḥəḳ, Təngri səndə turidu, baxḳa biri yoḳ, baxḳa ḥeqḳandaḳ Huda yoḳtur» dəp etirap ḳilidu.
[15] «I Israilning Hudasi, Nijatkar, dərḥəḳiḳət Əzini yoxuruwaloŋuqi bir Təngridursən!».

45:8 «I asmanlar, yuḳiridin yaoŋdurup beringlar, bulutlarmu ḥəḳḳaniylik təküp bərsun; yər-zemin eqilsun...» — bu sözlər bəlkim Israil wə dunyaning *(Ḳorəx ḳiloŋan ixlirining türtkisidə)* Hudaoŋa ixinip, yahxi mewə berix üqün ḳiloŋan duasi boluxi kerək.
45:9 Yər. 18:6; Rim. 9:20
45:13 «Mən uni ḥəḳḳaniylik bilən turoŋuzoŋan, uning barliḳ yollirini tüz ḳildim» — muxu ayətniki «uni», «uning», «u» bolsa Ḳorəx, əlwəttə. Bexarət uning ḥeq nemini sorimayla Babilda sürgün boloŋan Yəhudiy həlḳni ḳoyup beridioŋanliḳini aldin'ala eytidu.
45:13 2Tar. 36:22; Əzra 1:1; Yəx. 44:28; Ibr. 11:10
45:14 «Misirning məḥsulatliri, Efiopiyəning wə egiz boyluḳlar boloŋan Sebaiylarning malliri sanga ətidu; ular ...sanga əgixip mangidu; əzliri kixən-zənjirlərngən peti sən tərəpkə ətidu» — yuḳiriḳi ayətlərgə ḳarioŋanda muxu wəḳə Ḳorəxning ix-paaliyətlirining ahirḳi bir nətijisi boluxi kerək. Efiopiyə wə Sabiya *(Seba)* əslidə Misiroŋa beḳinoŋan bolup, xübḥisizki, Yəxaya yənə «Misirdin qiḳix» degən wəḳəni kəzdə tutidu. Demək, Israilni sürgün ḳiloŋanlar əz ihtiyari bilən Israiloŋa beḳindi bolmaḳqi bolidu.
–Bəzi xərḥqilər, muxu bexarətni «Yəḥudiy əməslər»ning Əysa Məsiḥni əz Ḳutḳuzoŋuqisi dəp etirap ḳilixi, xundaḳla ularning Israilning «ḳaldisi»i boloŋan ḥəḳiḳiy jamaitigə ḳoxuluxi bilən əməlgə axuruloŋan, dəp ḳaraydu. Yənə bir kəzḳarax bolsa, muxu ixlar ahirḳi zamanda Yəḥudiylar Hudaning ḳexioŋa ḳaytḳandin keyin yüz beridu, dəydu. Bizningqə ḥər ikkisining tooŋriliḳi bar.
45:15 «I Israilning Hudasi, Nijatkar, dərḥəḳiḳət Əzini yoxuruwaloŋuqi bir Təngridursən!» — muxu sөz bəlkim Israillarning Hudaning sirlik yollirioŋa, yəni «Yəḥudiy əməslər»ning əzlirigə beḳinoŋanliḳioŋa ḳarap ḥəyran ḳelip degən gepidur.

16 Ular ḩəmmisi istisnasiz hijil bolup, xərməndə bolidu;
Məbudni yasioƣanlar xərməndə bolup, birliktə ketip ḳalidu;
17 Israil bolsa Pərwərdigar təripidin mənggülük nijat-ḳutulux bilən ḳutḳuzulidu;
Əbədil'əbədgiqə hijil bolmaysilər,
Ḥeq xərməndiqilikni kərməysilər.
18 Qünki asmanlarni yaratḳan, yər-zeminni xəkilləndürüp yasioƣan, uni məzmut ḳiloƣan Huda boloƣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
(U uni ḳuruḳ-mənisiz boluxḳa əməs, bəlki adəmzatning turaloƣusi boluxḳa yaratḳanidi)
«Mən bolsam Pərwərdigar, baxḳa biri yoḳtur;
19 — Mən məhpiy ḥalda yaki zemindiki birər ḳarangoƣu jayda səz ḳiloƣan əməsmən;
Mən Yaḳupḳa: «Meni izdixinglar bihudilik» degən əməsmən;
Mən Pərwərdigar ḥaḳ səzləymən,
Tüz gəp ḳilimən;
20 Yioƣilinglar, kelinglar;
I əllərdin ḳaqḳanlar, jəm bolup Manga yeḳinlixinglar;
Əzi oyoƣan butni kətürüp, ḥeq ḳutḳuzalmaydioƣan bir «ilaḥ»ḳa dua ḳilip yüridioƣanlarning bolsa ḥeq bilimi yoḳtur.
21 Əmdi ular əz gəplirini bayan ḳilix üqün yeḳin kəlsun;
Məyli, ular məslihətlixip baḳsun!
Kim muxu ixni ḳədimdinla jakarlioƣanidi?
Kim uzundin beri uni bayan ḳiloƣan?
U Mən Pərwərdigar əməsmu?
Dərwəḳə, Məndin baxḳa ḥeq ilaḥ yoḳtur;
Ḥəm adil Huda ḥəm Ḳutḳuzoƣuqidurmən;
Məndin baxḳa biri yoḳtur.
22 I yər-zeminning qət-yaḳiliridikilər,
Manga təlpünüp ḳutḳuzulunglar!
Qünki Mən Təngridurmən, baxḳa ḥeqbiri yoḳtur;
23 Mən Əzüm bilən ḳəsəm iqkənmən,
Muxu səz ḥəkḳaniylik bilən aoƣzimdin qikti, ḥərgiz ḳaytmaydu: —

45:16 Yəx. 44:11

45:17 «Ular ḩəmmisi istisnasiz hijil bolup, xərməndə bolidu; məbudni yasioƣanlar xərməndə bolup, birliktə ketip ḳalidu; Israil bolsa Pərwərdigar təripidin mənggülük nijat-ḳutulux bilən ḳutḳuzulidu....» — muxu səzlərgə *(16-17-ayətlərgə)* ḳarioƣanda, kixilər kəlgüsidə mutləḳ ikki hiloƣa, yəni Hudaoƣa tayinip itaət ḳilidioƣanlaroƣa wə butlaroƣa bax uridioƣanlaroƣa bəlünüp ketidu.

45:18 Yəx. 42:5; 45:5,14

45:19 «Mən Pərwərdigar ḩaḳ səzləymən» — ibraniy tilida «Mən Pərwərdigar həkḳaniylikni səzləymən». **«Mən Yaḳupḳa: «Meni izdixinglar bihudilik» degən əməsmən; Mən Pərwərdigar ḩaḳ səzləymən, tüz gəp ḳilimən»** — muxu ayət bəlkim 15-ayəttiki «Əzini yoxuruwaloƣuqi Hudadursən» deginigə ḳarita eytḳan silik bir tənbih boluxi mumkin. Qünki kərginimizdək, Huda alliburun *(bolupmu Yəxaya arḳilik)* Əzining ḳutulux-nijatlikini «Pərwərdigarning ḳuli arḳilik» pütkül dunyaoƣa sunmaḳqi boloƣanlikini kəp ḳetim oquḳ-axkara eytḳan!

45:19 Ḳan. 30:11

45:20 «əllərdin ḳaqḳanlar» — ularning nemixḳa yaki nemidin ḳaqḳanlixi muxu yərdə deyilmidi. Birak 24-ayətkə ḳarioƣanda, insaniyət *(ahirḳi zamanda)* ikki ḳisimoƣa, yəni Hudaoƣa tayanoƣanlar ḩəm Hudaoƣa əq boloƣanlaroƣa bəlünüp ketidu; xuning bilən Hudaoƣa əq boloƣanlar Hudani səygənlərgə ziyankəxlik ḳilixi mumkin; uningdin sirt Hudaoƣa ixəngənlər: «Hudaning jazasi hudasizlarning bexioƣa qüxəy dəp ḳaldi» — dəp ḳarap, ularning arisidin ḳeqiximiz kerək dəp oylaydioƣan bolsa kerək.

45:20 Yəx. 44:18,19

45:21 «Kim muxu ixni ḳədimdinla jakarlioƣanidi?» — «muxu ix» xübhisizki, Hudaning Israilni ḳutḳuzuxi bilən, U «Yəhudiy əməs»lərgə ḳutḳuzulux pursitini, xundakla Israil bilən billə bəhtlik bolux imkaniyitini təng yətküzidioƣanlikini kərsitidu *(22-24-ayət)*.

45:21 Yəx. 41:22,26,27; 43:9,10; 45:5,14,18

«Manga barlik tizlar pükülidu,
Barlik tillar Manga itaət iqidə kəsəm iqidu».
24 Xu qaoɣda: «Ḥəkkaniylik wə küq bolsa pəkət Pərwərdigardidur» — deyilidu,
Kixilər dəl Uningla kəxioɣa kelidu;
Oɣaljirlixip, uningoɣa oɣəzəpləngənlərning ḥəmmisi xərməndə bolidu.
25 Israilning əwladlirining ḥəmmisi Pərwərdigar təripidin ḥəkkaniy kilinidu,
Wə ular Uni danglixidu.

Babildiki butlarning akiwiti — ulaoɣlar ularni kətürüp ketidu
Huda bolsa Өz həlkini kətüridu!

46 1 Bəl bolsa tiz pükti, Nebo engixiwatidu;
Ularning məbudliri ulaoɣlarning zemmisigə, kalilarning zimmisigə qüxti;
Silər kətürgən nərsiliringlar əmdi ulaoɣlaroɣa artiloɣan bolup,
Ḥalsiz ulaoɣlaroɣa eoɣir yük bolidu!
2 Ular engixidu, birliktə tiz pükixidu;
Ular muxu yükni kutkuzalmaydu,
Bəlki өzliri əsirgə qüxidu.
3 I Yakupning jəməti,
Xundakla Israil jəmətining kaldisi,
Ananglarning korsikidiki qaoɣdin tartip üstümgə artiloɣanlar,
Baliyatkudiki qaoɣdin tartip kətürülüp kəlgənlər,
— Manga kulak selinglar!
4 Silər kerioɣuqimu Mən yənila xundakturmən,
Qeqinglar akaroɣuqimu Mən silərni yüdüp yürimən;
Silərni yasioɣan Məndurmən, silərni kətürimən;
Silərni yüdüp kutkuzimən.
5 Əmdi Meni kimgə ohxatmakqi,
Yaki kimni Manga təng kilmakqisilər?
Uni Manga ohxax dəp,
Silər kimni Mən bilən selixturmakqisilər?
6 Ular bolsa ḥəmyanidin altunni qeqip berip,
Kümüxnimu tarazioɣa salidu,

45:23 Rim. 4:11; Fil. 2:10

45:24 **«Xu qaoɣda: «Ḥəkkaniylik wə küq bolsa pəkət Pərwərdigardidur» — deyilidu, ... oɣaljirlixip uningoɣa oɣəzəpləngənlərning ḥəmmisi xərməndə bolidu»** — yənə kərimizki, dunya ikki bəlümgə ayrilidioɣan ohxaydu. Biri bolsa, oɣaljirlixip Hudaoɣa mutlək karxi turidioɣanlar; ikkinqisi, Israil, jümlidin özlirigə bekinip, ular bilən bir boloɣan, Israil bilən billə kutkuzuloɣan Yəhudiy əməslər bolidu.

45:24 Yəx. 41:11

46:1 **«Bəl»** — Babilning «bax but»i, «Nebo» uning «ooɣli» idi. Muxu bexarəttə Yəxaya pəyoɣəmbər Babil xəhiri düxmənning kolioɣa qüxkəndə, həklər butlirini saklap kelix üqün baxka bir yurtka yətkiməkqi boloɣanlikini aldin ala kəridu. Xu jəryanda butlarni yərgə koyux kerək boloɣaqka, pəyoɣəmbər «Bəlning tiz pükkənlikini, Neboning engixiwatkanliki»ni kərüp mazak kilidu. **«Ularning məbudliri ulaoɣlarning zemmisigə, kalilarning zimmisigə qüxti...»** — butlar ulaoɣning baxkuruxioɣa ətkəndək kilidu. **«Silər kətürgən nərsiliringlar»** — Babildiki diniy murasimlarda, pukralarning butlarni kətürüp koqilarni aylanduruxi kerək idi. Birak əslidə Babilliklar ḥərmət bilən «kətürgən nərsilər» ḥazir addiy booɣqilardək ulaoɣlaroɣa artildi.

46:2 **«Ular *, yəni Babilliklar yaki ularning ulaoɣliri* engixidu, birliktə tiz pükixidu; ular muxu yükni kutkuzalmaydu,...»** — demək, butlar adəm yaki ulaoɣlaroɣa yük boloɣan özlirini kutkuzalmayla kalmay, bəlki ulaoɣlarnimu ḥalsizlanduridu.

46:3 **«I Yakupning jəməti, ... ananglarning korsikidiki qaoɣdin tartip üstümgə artiloɣanlar, baliyatkudiki qaoɣdin tartip kətürülüp kəlgənlər...»** — ḥəkikiy Huda adəmning kətürüxigə moḥtaj əməs, bəlki Өzi Өz həlkigə oɣəmhorluk kilip ularni kətüridu.

46:5 Yəx. 40:18, 25

Bir zərgərni yalliwalidu,
U bir məbudni yasap beridu;
Ular yiqilidu, dərwəqə qoququnidu!
7 Ular uni mürisigə artidu,
Uni kətürüp, əz ornioɣa qoyidu;
Andin u axu yərdə ərə turidu;
U ornidin qozoɣilalmaydu;
Birsi uningoɣa yelinip tiləydu,
Lekin u jawab bərməydu;
U kixini awariqilikidin qutquzmaydu.
8 Muxu ixlarni esinglarda tutunglar;
Xundaqla əzünglarni ḥəqiqiy ərkəklərdək kərsitinglar;
I, itaətsizlər,
Buni esinglaroɣa kəltürünglar;
9 Ilgiriki ixlarni, yəni qədimdin boloɣan ixlarni esinglaroɣa kəltürünglar;
Qünki Mən Təngridurmən, baxqa biri yoqtur;
Mən Hudadurmən, Manga ohxaxlar yoqtur;
10 Mən: «Mening bekitkinim orunlinidu,
Kənglümgə barlik pükkənlərni əməlgə axurmay qoymaymən» dəp,
Ixning nətijisini baxtila,
Aldin'ala tehi qilinmioɣan ixlarni ayan qilip eytquqidurmən;
11 Künqiqixtin yirtquq bir quxni,
Yəni kənglümgə pükkinimni ada qiloɣuqi bir adəmni yiraq yurttin qaqiroɣuqidurmən.
Bərḥək, Mən səz qiloɣan,
Bərḥək, Mən uni qoqum əməlgə axurimən;
Buni niyət qiloɣanmən,
Bərḥək, Mən uni wujudqa qiqirimən.
12 I ḥəkkaniyliqtin yiraq kətkən jaḥillar,
Manga qulaq selinglar: —
13 Mən ḥəkkaniyliqimni yeqin qilimən,
U yiraqlaxmaydu;
Xuningdək Mening nijatim ḥəm keqikməydu;
Mən Zioneɣa nijat yətküzüp,
Israiloɣa julaliq-güzəllikimni tikləp berimən».

46:7 Yəx. 45:20
46:9 Yəx. 45:5, 14, 18, 21, 22; 48:12
46:10 Zəb. 33:11; Pənd. 19:21; 21:30; Ibr. 6:17
46:11 «Künqiqixtin yirtquq bir quxni ...yiraq yurttin qaqiroɣuqidurmən...» — «yirtquq bir qux» Qorəxni kərsitidu. Uning bir təripining əxəddiylikini Huda Israildin yoxurmaydu.
46:12 «ḥəkkaniyliqtin yiraq kətkən jaḥillar» — Huda yuqirida Yəxaya pəyoɣəmbər arqilik 41:2-3, 25-, 44:24-45:11də Israillarni Babildin kəlgüsidiki «Qorəx» degən bir padixaḥ arqilik qutquzimən, dəp jakarlikan. «Jaḥillar» bolsa Hudaning bu «Qorəx pilan»ini yaqturmaydioɣan Israillarni kərsətsə kerək; ularning yaqturmaydioɣanliqi bolsa Qorəx Yəhudiy əməs, bəlki Pars boloɣanliqi üqün bolidu.
46:13 «Mən ḥəkkaniyliqimni yeqin qilimən, u yiraqlaxmaydu; xuningdək Mening nijatim ḥəm keqikməydu; Mən Zioneɣa nijat yətküzüp... berimən» — Huda yənila meḥir-xəpqitini kərsitip, ḥətta «jaḥillar»oɣimu Qorəxning ixliri arqilik nijatqa erixixtiki pursətni kəltürimən, dəydu.

Israilni sürgün qiloɣan Babil tügəxti!

47 [1] «I Babilning pak qizi, kelip topa-qangoɣa oltur;
I kaldiylərning qizi, təhtsiz bolup yərgə oltur!
Qünki sən «latapətlik wə nazuk» dəp ikkinqi atalmaysən.
[2] «Tügmən texini qərüp, un tart əmdi,
Qümpərdəngni eqip taxla,
Kənglikingni seliwət,
Paqiqingni yalingaqla,
Dəryalardin su keqip ət;
[3] Uyatliqing eqilidu;
Bərheq, nomusungoɣa tegilidu;
Mən intiqam alimən,
Heqkim Meni tosmaydu.
[4] Bizning Həmjəmət-Qutquzoɣuqimiz bolsa,
«Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar» Uning nami;
U Israildiki Muqəddəs Boloɣuqidur.
[5] I kaldiylərning qizi, süküt qelip jim oltur,
Qarangoɣulуqqa kirip kət;
Qünki buningdin keyin ikkinqi «səltənətlərning hanixi» dəp atalmaysən.
[6] Mən Öz həlqimdin oɣəzəpləndim,
Xunga Özümning mirasimni buloɣiwəttim,
Xuning bilən ularni qolungoɣa tapxurup bərdim;
Sən bolsang ularoɣa heqqandaq rəhim kərsətmiding;
Yaxanoɣanlarning üstigimu boyunturuqlarni intayin eoɣir qilip salding;
[7] Xuning bilən sən: —
«Mən mənggügə hanix bolimən» dəp,
Muxu ixlarni kənglüngdin heq ətküzmiding;
Ularning aqiwitini heq oylap baqmidingsən.
[8] Əmdi hazir, i əndixisiz yaxap kəlgüqi,
Öz-özigə: «Mənla bardurmən, məndin baxqa heqkim yoqtur,
Mən hərgiz tul ayalning japasini yaki balilardin məhrum boluxning japasini tartmaymən» — degüqi,
I sən əyx-ixrətkə berilgüqisən,
Xuni anglap qoy: —

47:1 Yəx. 26:5
47:2 «Tügmən texini qərüp, un tart əmdi, qümpərdəngni eqip taxla, kənglikingni seliwət, paqiqingni yalingaqla, ...» — demisəkmu, muxu ixlar əsirgə qüxüxtiki alamətlər. Həm Babilliqlar, həm Parslar öz əsirlirigə rəhimsizlik qilip ularni yalingaq mengixqa məjburlaytti.
47:3 «Heqkim Meni tosmaydu» — yaki «Heqkimni ayap qoymaymən»
47:3 Yəx. 3:17; Nah. 3:5
47:4 «Həmjəmət-Qutquzoɣuqi» — kona Israilda «həmjəmət-qutquzoɣuqi» *(goel)*ning yənə qilidioɣan bir ixi özining uwal boloɣan jəmətidikilər üqün adalətni yürgüzüx idi. Uning uruq-tuoɣanliridin birsi qatillik qəstigə uqrioɣan bolsa, «həmjəmət-qutquzoɣuqi»ning qatilni eltürüx hoquqi həm wəzipisi bar idi.
47:5 «qarangoɣuluqqa kirip kət» — «qarangoɣuluq» bəlkim zindandiki qarangoɣuluqni bildüridu.
47:6 «Özümning mirasim» — Huda Özining həlqini Özi üqün miras dəp hesablaydu.
47:7 Wəh. 18:7
47:8 «əmdi hazir, i əndixisiz yaxap kəlgüqi, öz-özigə: «Mənla bardurmən, məndin baxqa heqkim yoqtur.. degüqi, ... Xuni anglap qoy: —» — Huda Öz həlqigə «tərbiyə jazasi»ni bərməqi bolup, ularni Babilning rəhimsiz qoliɣa tapxuruxi bilən, Babilliqlarmu öz rəhimsizliki tüpəylidin jazaoɣa uqrimay qalmaydu.
–Babilning: «Mənla bardurmən, məndin baxqa biri yoqtur» degini, baxqilaroɣa pütünləy «pərwayim pələk» degənlik həm «Mən aləmdə yəkkə-yeganə» degən təkəbburluqtur.

[9] «Dəl muxu ikki ix,
— Balilardin məḥrum bolux wə tulluḳ —
Bir dəḳiḳidə, bir kün iqidila bexingoɣa təng qüxidu;
Nuroɣunlioɣan jadugərlikliring tüpəylidin,
Bək kəp əpsunliring üqün ular toluḳ bexingoɣa kelidu.
[10] Qünki sən əzüngning rəzillikinggə tayanoɣansən,
Sən «Ḥeqkim meni kərməydu» — deding;
Sening danaliḳing wə biliming əzüngni eziḳturup,
Sən kənglüngdə: — «Mənla bardurmən, məndin baxḳa biri yoḳtur» — deding.
[11] Birak balayi'apət seni besip kelidu;
Sən uning kelip qiḳixini bilməysən;
Ḥalakət bexingoɣa qüxidu;
Sən ḥeqḳandak «ḥamiy puli» bilən uni tosalmaysən;
Sən ḥeq kütmigən wəyranqiliḳ tuyuḳsiz seni besip qüxidu.
[12] Əmdi ḳeni, yaxliḳingdin tartip əzüngni upritip kəlgən əpsunliringni,
Xundaḳla nuroɣunlioɣan jadugərlikliringni ḥazir oḳup turiwər;
Kim bilsun, sən ulardin payda kərüp ḳalamsən?
Birər nemini təwritip ḳoyalarsən ḥərḳaqan?!
[13] Sən aloɣan məsliḥətliring bilən ḥalsizlinip kətting;
Əmdi asmanlaroɣa ḳarap təbir bərgüqilər,
Yultuzlaroɣa ḳarap palqiliḳ ḳiloɣuqilar,
Yengi aylarni kəzitip munəjjimlik ḳilip ixlarni «aldin'ala eytḳuqilar» ornidin təng turup bexingoɣa qüxidioɣanlardin seni ḳutḳuzsun!
[14] Mana, ular pahaldək bolup ketidu;
Ot ularni kəydürüwetidu;
Ular əzlirini yalḳunning ḳolidin ḳutḳuzalmaydu;
Birak ularda adəmni issitḳudək ḥeq kəmür,
Yaki adəm issinoɣudək ḥeq gülhan yoḳtur!
[15] Seni awarə ḳiloɣan,
Yaxliḳingdin tartip səndə soda ḳiloɣanlar sanga muxundak paydisiz bolidu;
Ḥərbiri əz yolini izdəp ketip ḳalidu;
Seni ḳutḳuzoɣudək ḥeqkim yoḳtur.

47:9 Yəx. 51:19

47:10 «Sening danaliḳing wə biliming əzüngni eziḳturup, sən kənglüngdə: — «Mənla bardurmən, məndin baxḳa biri yoḳtur» — deding» — yuḳiriḳi *(8-ayəttiki)* «Mənla bardurmən, məndin baxḳa biri yoḳtur» degən, baxḳilaroɣa «pərwayim pələk» degənlik. Muxu yərdə bolsa «Hudaoɣimu pərwayim pələk» degənlik.

47:14 «Mana, ular pahaldək bolup ketidu; ot ularni kəydürüwetidu; ular əzlirini yalḳunning ḳolidin ḳutḳuzalmaydu; birak ularda adəmni issitḳudək ḥeq kəmür... yoḳtur!» — bu səzning mənisi bəlkim, ḥəḳiḳiy Hudaning oɟəzipi küqlük ḥəm otluk; atalmix «butlarning oɟəzipi»ning bolsa, adəmni issitḳudəkmu oti yoḳ; baxḳa mənisi bar deyilsə: — Muxu palqilar ḥeqnemigə yarimayduki, ḥətta *(Hudaning jazasi bilən)* kəydürülgən waḳittimu adəmni issitḳudək ḥarariti bolmaydu.

47:15 «Seni awarə ḳiloɣan, yaxliḳingdin tartip səndə soda ḳiloɣanlar sanga muxundak paydisiz bolidu; ḥərbiri əz yolini izdəp ketip ḳalidu...» — Babilda pal selix, seḥirgərlik ḳatarlik ḥurapiyliḳlar bəlkim «əng qong soda» boluxi mumkin. Birak bexarət boyiqə palqilar heridarliridin məḥrum bolup baxḳa yurtlaroɣa yol almakqi bolidu.

–Arheologlar kona Babil xəḥiridin ḳazoɣan asar'ətiḳilər iqidin nuroɣun «palnamilər» ḥəm «rəmmalnamilər» tepildi. Birak bulardin ḥeqḳaysisidin «Babil wəyran bolidu» degən bexarətni tapḳili bolmaydu; ḥəmmisi «keləqiking parlak» degəndək səzlərdur *(əməliyəttə barliḳ palqiliḳ xundak əməsmu?!)*.

47:15 Wəḥ. 17:16

Israilning jaḫilliḳi: — ular Babildin ḳutḳuzuloƣini bilən, gunaḫliridin saḳit bolmaydu

48 [1] I Yaḳupning jəməti, «Israil»ning ismi bilən ataloƣanlar,
«Yəhuda bulaḳliri»din qiḳḳansilər,
Pərwərdigarning namini ixlitip ḳəsəm ḳiloƣuqisilər,
Israilning Hudasini tiloƣa aloƣuqisilər,
Biraḳ bular ḫəḳiḳət ḫəm ḫəḳḳaniyliḳtin əməs!
Munularni anglap ḳoyunglar: —
[2] (Qünki ular «muḳəddəs xəḫər»ning namini ixlitip əzlirigə isim ḳilidu,
Tehi Israilning Hudasioƣa «tayinar»mix!
Uning nami bolsa samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigardur!)
[3] Mən burunla «ilgiriki ixlar»ni aldin'ala bayan ḳildim;
Ular Θz aoƣzimdin qiḳḳan, Mən ularni anglattim;
Mən bularni tuyuḳsiz wujudḳa qiḳirip,
Ular əməlgə axuruldi;
[4] Qünki Mən sening jaḫilliḳingni, boynungning pəylirining təmür,
Yüzüngning daptək ikənlikini bildim;
[5] Sening: «Mening butum muxularni ḳildi»,
Yaki «Oyma məbudum, ḳuyma məbudum bularni buyrudi» — deməsliking üqün,
Xunga Mən baldur muxularni sanga bayan ḳildim;
Ix yüz bərgüqə ularni sanga anglitip turdum.
[6] Sən bularni angliƣansən;
Əmdi ularning ḫəmmisini kərüp baḳ!
Buni rast dəp etirap ḳilmamsilər?
Mən bayatin «yengi ixlar»ni, yəni saḳlinip yoxuruno ƣan ixlarni bayan ḳildim,
Sən bularni bilgən əməssən.
[7] Sening: «Dərwəḳə, mening ulardin baldur həwirim bar idi» deməsliking üqün,
Ular burun əməs, ḫazirla yaritilidu;
Muxu kündin ilgiri sən ularni anglap baḳmioƣansən.
[8] Bərḫəḳ, sən ḳulaḳ salmiding,
Bərḫəḳ, sən həwərmu almiding,
Bərḫəḳ, sening ḳuliḳing heli burunla eqilmay etiklik ḳaldi;
Qünki Mən sening wapasizliḳ ḳiliweridioƣanliḳingni,
Baliyatḳudiki qeoƣingdin tartip «asiy» dəp atilidioƣanliḳingni bildim.
[9] Θz namim üqün oƣazipimni keqiktürimən,
Xəḫritim üqün seni üzüp taxlimaymən dəp oƣəzipimni besiwaldim;
[10] Ḳara, Mən seni tawlidim,
Biraḳ kümüxni tawlioƣandək tawlandurmidim;
Mən azab-oḳubətning humdanida seni talliwaldim;

48:3 «Ilgiriki ixlar» — muxu ayəttiki «ilgiriki ixlar» xübḫisizki, Hudaning «Ḳorəx pilani»dur *(46:12diki izaḫatni kərüng)*. Muxuni jəzmənləxtürüx üqün Yəxaya «ḳoxumqə səz»diki 4-misal *(48-babning alaḫidə xəkli tooƣrisida)* degən grafini kərüng. – Axu grafioƣa ḳarioƣanda, 48-bab ikki ḳisimoƣa bəlünidu. Birinqi ḳisimdiki «ilgiriki ixlar» dəl «Ḳorəx pilani»oƣa barawər kelidu; 6-ayəttiki «yengi ixlar» bolsa, Pərwərdigarning ḳulining ixlirni kərsitidu. Muxu təḫlil ḳilinix 42-babtikigə ohxax.
48:4 «yüzüngning dap ikənlikini...» — səzmusəz tərjimə ḳiloƣanda «pexanəngning mistin ikənlikini...».
48:6 ««yengi ixlar»nəni saḳlinip yoxuruno ƣan ixlarni bayan ḳildim,...» — yuḳiriḳi izaḫatta deginimizdək, «yengi ixlar»ni dəl «Pərwərdigarning ḳuli» tooƣruluḳ hux həwər dəp bilimiz *(42-babnimu kərüng)*.
48:9 Yəx. 43:21, 25
48:10 «Kümüxni tawlioƣandək tawlandurmidim» — demək, Israil kümüxning barliḳ daxḳilini ayriwaloƣuqə tawlanoƣandək tawlansa, bəlkim ḫeqnərsə ḳalmaytti! *(1-bab, 22-, 25-ayətnimu kərüng)*. **«Azab-oḳubətning humdanida»** — bəlkim Babil imperiyəsining ularoƣa ḳarita ḳiloƣan ziyankəxliklirini kərsitidu.

[11] Өz səwəbimdin, Өz səwəbimdin Mən muxuni ķilimən;
Mening namimoŋa daoŋ təgsə ķandaķ bolidu?
Mən Өzümning xan-xəḥritimni baxķa birsigə ətküzüp bərməymən.
[12] I Yaķup,
I qaķiroŋinim Israil!
Manga ķulaķ saloŋin;
Mən «U»durmən;
Mən Tunjidurmən, bərḥəķ ḥəm Ahirķidurmən;
[13] Mening ķolum yər-zeminning ulini saloŋan,
Ong ķolum asmanlarni kərgən;
Mən ularni qaķirsamla, ular jəm bolup ornidin turidu.
[14] Ḥəmminglar, jəm bolup yioŋilinglar, anglap ķoyunglar;
Butlar arisida ķaysisi muxundaķ ixlarni bayan ķiloŋan?
Pərwərdigar yahxi kərgən kixi bolsa uning kənglidiki ixlarni Babilda ada ķilidu,
Uning bilək-ķoli kaldiylərning üstigə zərb bilən qüxidu;
[15] Mən, Mən səz ķiloŋanmən;
Dərḥəķikət, Mən uni qaķirdim;
Mən uni aldioŋa qikiriwaldim;
Uning yoli muwəppəķiyətlik bolidu.

[16] — Manga yeķin kelinglar, muxuni anglap ķoyunglar;
Mən əzəldin səzümni yoxurun ķiloŋan əməs;
Səzüm əməlgə axuruloŋinidimu yənila xu yərdə boloŋanmən;
Ḥazir bolsa Rəb Pərwərdigar wə Uning Roḥi Meni əwətti!
[17] Ḥəmjəmət-nijatkaring Pərwərdigar, Israildiki Muķəddəs Boloŋuqi mundaķ dəydu: —
«Өzünggə payda bolsun dəp sanga Өgətküqi,
Sanga tegixlik boloŋan yolda seni yetəkligüqi Mən Pərwərdigar Hudayingdurmən;
[18] Sən Mening pərmanlirimoŋa ķulaķ saloŋan bolsang'idi!
Undaķ boloŋanda bəht-hatirjəmliking dəryadək,
Ḥəkķaniyliķing dengiz dolķunliridək bolatti!
[19] Sening nəsling bolsa uning ķumliridək,
Iq-ķarningdin qikķan pərzəntliring ķum danqiliridək sansiz bolatti!
Ularning ismi Mening aldimda ḥargiz өqürüwetilməydioŋan yaki yoķitiwetilməydioŋan bolatti!
[20] Babildin qikinglar, kaldiylərdin ķeqip ketinglar!
Nahxa awazlirini yangritip muxuni jakarlanglar,

48:11 Yəx. 42:8
48:12 Yəx. 41:4; 44:6; Wəḥ. 1:17; 22:13
48:14 «Pərwərdigar yahxi kərgən kixi» — muxu yərdə Ķoraxni kərsitidu.
48:14 Yəx. 41:22,23
48:16 «Manga yeķin kelinglar, muxuni anglap ķoyunglar; Mən əzəldin səzümni yoxurun ķiloŋan əməs; səzüm əməlgə axuruloŋinidimu yənila xu yərdə boloŋanmən» — demək, səzligüqi Hudaning «Jakarqisi» ḥəm Uning yenida ḥazir turup Uning səzini bəja kəltürgüqidur. Keyinki izaḥatnimu kərüng.
–Baxķa birhil tərjimisi: «Əgər waķit degən nərsini bar desəng, mana Mən Өzümdurmən».
–«Ḥazir bolsa Rəb Pərwərdigar wə Uning Roḥi Meni əwətti!» — səzligüqi yənə «Əzəldin tartip Huda bilən billə bolup, Uning səzini yər yüzidikilərgə yətküzgüqi» bolup, ahirda Huda ḥəm Hudaning Roḥi təripidin əwətilip Өzi muxu dunyaoŋa kelidu *(6-bab, 8-ayətni kərüng)*. Təwəndiki 49-babta muxu Zat, yəni «Pərwərdigarning ķuli» tooŋrisidiki məzmunlarda kəprək axkarilinidu.
–Baxķa birhil tərjimisi: «Ḥazir bolsa Rəb Pərwərdigar Meni Uning Roḥi bilən əwətkən!».
48:16 Pənd. 8:1-5; Zək. 2:9; 6:15; 10:12; Yuḥ. 11:42; 17:21
48:18 Ķan. 32:29; Zəb. 81:13-16

Bu həwərni anglitinglar,
Jahanning qət-yakilirioƣiqə uni yətküzüp mundak dənglar: —
«Pərwərdigar Өz kuli Yakupni ħəmjəmətlik kilip kutkuzdi!
21 Ular qəl-bayawanlardin ətkəndə ħeq ussap kalmidi;
U sularni taxtin akkuzup bərdi;
Bərħək, U taxni yaroƣuzdi, sular uningdin uroƣup qikti!».
22 «Rəzillər üqün» — dəydu Pərwərdigar, «bəht-hatirjəmlik yoktur».

Pərwərdigarning kulining səzi — Hudaning uning tooƣruluk bərgən guwahliki

49 1 «I arallar, mening gepimni anglanglar,
Yiraktiki əl-yurtlar, manga kulak selinglar!
Baliyatkudiki qeoƣimdin tartip Pərwərdigar meni qakirdi;
Apamning korsikidiki qeoƣimdin tartip U mening ismimni tiloƣa aldi;
2 U aoƣzimni ətkür kiliqtək kildi;
Өz kolining sayisi astida meni yoxurup kəldi,
Meni silikланoƣan bir ok kildi;
U meni okdenioƣa selip sakidi,
3 Wə manga: «Sən bolsang əzüngdə Mening güzəllik-julalikim ayan kilinidioƣan Өz kulum Israildursən» — dedi».
4 Əmma mən: —
«Mening əjrim bikaroƣa kətti,
Ħeqnemigə erixməy küq-maoƣdurumni kuruk sərp kildim;
Xundaktimu baħalinixim bolsa Pərwərdigardindur,
Mening əjrimnimu Hudayimoƣa tapxurdum» — dedim;

48:20 «Babildin qikinglar, kaldiylərdin kəqip ketinglar!» — Israil Babildin *(miladiyədin ilgiriki 536-yili)* kutuloƣini bilən, əməliyəttə intayin az bir kismi kaytip kəldi. Nuroƣun Yəhudiylar Pars imperiyəsining ħəkümranliki astida turup, əzining axu yərdiki əħwalini yahxi dəp karaytti. Ulardin kəpligən adəm soda-tijarət bilən xuoƣullinix bilən beyip kətti. Ular erixkən parawan turmuxni taxlap əz yurtini kaytidin bərpa kilix japasidin bax tartti. Xunga ular muxu qakirikka kulak salmaytti. Adəmlər muxu dunyadiki mustəbitlik ħəkümranliklardin əməs, bəlki əz gunaħidin, xəħsiyətqilikidin, **əzidin** «azad kilinix»i yaki «kutkuzulux»i əng muħimdur. Korək bolsa ularning əz wətinigə kaytix yolini aqkan. Birak gunaħliridin sakit bolmisa, ħəmmisi kuruk, bikaroƣa ketidu.
–Bexarətlər boyiqə muxu tügünni yexix üqün, insanni gunaħtin kutkuzux üqün, «Pərwərdigarning kuli» əwətilidu. Uning kilidioƣan hizmətliri təwəndiki 49-55-babtiki bexarətlarning temisi bolidu.
–(Muxu bexarətlər bəlkim ikkinqi ketim ahirki zamanlardimu əməlgə axurulidu, xu qaoƣda Israil «yengi Babil»din ħəm dunyadiki qət-qətlərdin Zioƣoƣa kaytidu).
48:20 Yəx. 52:11; Yər. 50:8; 51:6,45; Wəħ. 18:4
48:21 «Ular qəl-bayawanlardin ətkəndə ħeq ussap kalmidi; U sularni taxtin akkuzup bərdi; ...sular uningdin uroƣup qikti!» — «Mis.» 17-babni kərüng. Xu qaoƣda Israillar Hudadin narazi bolup kakxap kətti. Bəlkim 22-ayət muxundak ixlarnimu kərsitixi mumkin.
48:22 Yəx. 57:21
49:1 «Apamning korsikidiki qeoƣimdin tartip U mening ismimni tiloƣa aldi» — baxka birhil tərjimisi: «Apamning korsikidiki qeoƣimdin tartip U mening ismimni əslətti».
49:2 «U aoƣzimni ətkür kiliqtək kildi ...meni silikланoƣan bir ok kildi» — kiliqning təsiri yekindikilərgə, okning bolsa yiraktikilərgə bolidu.
49:3 «Sən bolsang əzüngdə Mening güzəllik-julalikim ayan kilinidioƣan Өz kulum Israildursən» — okurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Huda Yakupka yengi bir isim, Israilni *(«Huda bilən billə boloƣan əmir» yaki «Hudaning oƣəlibiqisidur» degən mənida)* beoƣixlioƣanidi. Xuning bilən Huda bowisi Ibrahimoƣa bərgən wədilirini, jümlidin əng uluoƣi: «Sən wə əwlading dunyadiki barlik əl-yurtlaroƣa bəht yətküzisən» degənni təkrarlap uningoƣa tapxuroƣan. Birak Yakupning əwladliri boloƣan Israillar Hudaoƣa guwahlik bərməy muxu wəzipini əməlgə axurmay kəlgən. Muxu yərdə Huda xu wəzipini ħəm wədisini: «Sən bolsang əzüngdə Güzəllik-julalikim ayan kilinidioƣan Өz kulum Israildursən» dəp, pəwkul'addə «Өz kuli»oƣa tapxurdi.
49:4 «Mən: — «Mening əjrim bikaroƣa kətti, ħeqnemigə erixməy küq-maoƣdurumni kuruk sərp kildim; xundaktimu baħalinixim bolsa Pərwərdigardindur, mening əjrimnimu Hudayimoƣa tapxurdum» — dedim» — muxu bexarətni qüxinix

[5] Əmdi meni Өz ḳuli boluxḳa,
Yaḳupni towa ḳilip uning yenioɣa ḳayturuxḳa meni baliyatḳuda xəkilləndürgən Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
(Israil ḳayturulup yenioɣa toplanmioɣan bolsimu,
Mən yənila Pərwərdigarning nəziridə xan-xərəpkə igə boldum,
Xuningdək Hudayim mening küqümdur).
[6] — U mundaḳ dəydu: —
«Sening Yaḳup ḳəbililirini gunaḥtin ḳutḳuzup turoɣuzuxḳa,
Ḥəmdə Israildiki «saḳlanoɣan sadiḳlar»ni bəhtkə ḳayturuxḳa ḳulum boluxung sən üqün zərriqilik bir ixtur;
Mən tehi seni əllərgə nur boluxḳa,
Yər yüzining qət-yaḳilirioɣiqə nijatim boluxung üqün seni atidim».
[7] Əmdi Israilning ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɣuqisi, uningdiki Muḳəddəs Boloɣuqi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Adəmlər iq-iqidin nəprətlinidioɣan kixigə,
Yəni kəpqilik lənitiy dəp ḳarioɣan,
Əməldarlaroɣa ḳul ḳilinoɣan kixigə mundaḳ dəydu: —
«Səzidə turoɣuqi Pərwərdigar,
Yəni seni tallioɣan Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqining səwəbidin,
Padixaḥlar kəzlirini eqip kərüp ornidin turidu, əməldarlarmu bax uridu;
[8] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Xapaət kərsitilidioɣan bir pəyttə duayingni ijabət ḳilixni bekitkənmən,
Nijat-ḳutḳuzulux yətküzülidioɣan bir künidə Mən sanga yardəmdə boluxumni bekitkənmən;
Mən seni ḳooɣdaymən,
Seni həlḳimgə əḥdə süpitidə berimən;
Xundaḳ ḳilip sən zeminni əsligə kəltürisən,
Həlḳimni harabə bolup kətkən miraslirioɣa warisliḳ ḳildurisən,
[9] Sən məḥbuslaroɣa: «Buyaḳḳa kelinglar»,
Ḳarangoɣuluḳta olturoɣanlaroɣa: «Nuroɣa qiḳinglar» — dəysən;
Ular yollar boyidimu otlap yüridu,
Ḥətta ḥərbir taḳir taoɣlardin ozuḳluḳ tapidu;
[10] Ular aq ḳalmaydu, ussap kətməydu;
Tomuz issiḳmu, ḳuyax təptimu ularni urmaydu;

üqün 5-13-ayətlərnimu kərüx kerək. Ḳarioɣanda Huda Өz ḳulioɣa «Өz həlḳimni towa ḳilix yolida yenimoɣa ḳayturux» wəzipisini tapxuroɣan bolsimu, ḳul wakit-küqini sərp ḳilip ḥeqḳandaḳ nətijigə erixəlmigəndək kərünidu; demək, Israil, yəni «Yaḳupning ḳəbililiri» ḥeq towa ḳilmioɣan. Oḳurmənlər muxundaḳ ixlarning ḥəḳiḳiy yüz bərgən-bərmigənlikini Injildin kərələydu.

49:5 «Israil ḳayturulup yenioɣa toplanmioɣan» — buning baxḳa birhil tərjimisi «...yəni Israilni Өzigə ḳayturup yioɣix üqün... *(meni baliyatḳuda xəkilləndürgən)*....»

49:6 « ***Pərwərdigar*** **mundaḳ dəydu: — «Sening Yaḳup ḳəbililirini gunaḥtin ḳutḳuzup turoɣuzuxḳa, ḥəmdə Israildiki «saḳlanoɣan sadiḳlar»ni bəhtkə ḳayturuxḳa ḳulum boluxung sən üqün zərriqilik bir ixtur...»** — Pərwərdigarning ḳuli «ḥeqḳandaḳ nətijigə erixmigini bilən», yənila ümidsizlənməy dua ḳiliwərdi. Huda uningoɣa: «Pəḳət Өz həlḳim boloɣan Yəhudiylarni ḳayturupla ḳalmay, sən bəlki pütkül dunyaoɣa nur wə nijat bolup, Ḳutḳuzoɣuqi bolisən» degən jawabni beridu.

49:7 «Adəmlər iq-iqidin nəprətlinidioɣan kixigə, yəni kəpqilik lənitiy dəp ḳarioɣan... kixigə..» — muxu yərdə «kəpqilik» ibraniy tilida «yat əl» degənni ipadiləydu. Lekin muxu yərdə Israilni kərsitidu. Demək, Israil Hudaoɣa nisbətən «yat bir əl» dəp ḳarilidu. **«...padixaḥlar kəzlirini eqip kərüp ornidin turidu, əməldarlarmu bax uridu»** — muxu bexarət bilən yuḳiriḳi bexarətni selixtursaḳ, adəmni ḥayran ḳalduridu. Ḳul dunyaoɣa nur wə nijat boloɣini bilən u adəmlərning nəprət-kəmsitixigə, qətkə ḳəḳixioɣa ḥəm horluḳioɣa uqraydu; birak ahirda ḥətta dunyadiki padixaḥlarmu «kəzlirini eqip kərüp» ḳuloɣa bax uridu. Əmma ularning «nemə kərgənliki» muxu yərdə deyilmidi; buni bilix üqün «Yəxaya»ni dawamlik oḳux kerək!

49:8 2Kor. 6:2

Qünki ularoŋa rəḥim Kiloŋuqi ularni yetəkləydu,
U ularoŋa bulaklarni boylitip yol baxlaydu.
11 Xuningdək Mən barlik taoŋlirimni yol kilimən,
Mening yollirim bolsa egiz kətürülidu.
12 Mana, muxu kixilər yirakтin keliwatidu,
Mana, bular bolsa ximaldin wə oŋərbtin keliwatidu,
Ḥəm muxular Sinim zeminidinmu keliwatidu.
13 Huxallikтin towlanglar, i asmanlar;
I yər-zemin, xadlan;
Nahxilarni yangritinglar, i taoŋlar;
Qünki Pərwərdigar Өz həlkigə təsəlli bərdi,
Өzining har boloŋan pekir-məminlirigə rəḥim kilidu.
14 Birak Zion bolsa: —
«Pərwərdigar məndin waz kəqti,
Rəbbim meni untup kətti!» — dəydu.
15 Ana өzi emitiwatkan bowikini untuyalamdu?
Өz korsikidin tuoŋkan ooŋlioŋa rəḥim kilmay turalamdu?
Ḥətta ular untuoŋan bolsimu,
Mən seni untuyalaymən.
16 Mana, Mən seni Өz alkanlirimoŋa oyup pütkənmən;
Harabə tamliring ḥərdaim kөz aldimdidur.
17 Ooŋul baliliring kaytixka aldiriwatidu;
Əslidə seni wəyran kiloŋanlar, harab kiloŋanlar seningdin yirak ketiwatidu;
18 Bexingni egiz kətürüp ətrapingoŋa karap bak!
Ularning ḥəmmisi jəm bolup kexingoŋa kaytip keliwatidu!
Өz ḥayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Pərwərdigar,
Sən ularni өzünggə zibu-zinnətlər kilip kiyisən;
Toyi bolidioŋan kizdək sən ularni takaysən;
19 Qünki harabə ḥəm qəldərəp kətkən jayliring,
Wəyran kilinoŋan zemining,
Ḥazir kelip, turmakqi boloŋanlar tüpəylidin sanga tarqilik kilidu;
Əslidə seni yutuwaloŋanlar yirakлap kətkən bolidu.
20 Seningdin juda kilinoŋan baliliring bolsa sanga: —
«Muxu jay turuxumoŋa bək tarqilik kilidu;
Manga turoŋudək bir jayni boxitip bərsəng!» — dəydu;
21 Sən kənglüngdə: —

49:10 Wəḥ. 7:16

49:11 «... Xuningdək Mən barlik taoŋlirimni yol kilimən, Mening yollirim bolsa egiz kətürülidu» — xübhisizki, muxu bexarətlər ḥəm jismaniy jəḥətlər ḥəm roḥiy jəḥətliridimu əməlgə axurulidu. «Jismaniy jəḥəttə» kul Israil həlkini duniyaning barlik qət-yakiliridin өz yurtioŋa kayturup, Yakupning «mirasi boloŋan» Pələstinni gülləndürüp ularoŋa kaytidin beoŋixlaydu. Muxu ixlar yənə təwəndiki 14-26-ayətlərdə təswirlinidu.

–Hudaning sөzigə asasən bu ixlar «sən üqün bu zərriqilik ixtur». Uning kuli Xəytanning wə gunahning karangoŋu zindanlirida uzun yatkan barlik məḥbuslar üqün ərkinlikkə, Hudaning kəqürümigə, yengi, əḥmiyətlik ḥayatka, jümlidin jənnətkə erixixtiki pursətni yaritip beridu.

49:12 «Mana, bular bolsa ximaldin wə oŋərbtin keliwatidu, ḥəm muxular Sinim zeminidinmu keliwatidu» — ibraniy tilidiki «Sinim» degən sөz bəlkim kədimki «Qin» məmlikiti *(kədimki «Qin» ḥazirki Junggo)*ni kərsitix mumkin. Muxu sөz üstidə baxka karaxlarmu məwjut.

49:18 Yəx. 60:4

49:19 «... harabə ḥəm qəldərəp kətkən jayliring... ḥazir kelip, turmakqi boloŋanlar tüpəylidin sanga tarqilik kilidu» — bu hil məsilə intayin yahxi bir məsilə, əlwəttə. Anining yenioŋa kaytip kəlgən baliliri xunqə kөpki, yurtka patmaydu.

«Mən balilirimdin ayrilip ḳaloɣan,
Oɣlerib-musapir wə sürgün bolup, uyan-buyan ḥəydiwetilgən tursam,
Kim muxularni manga tuoɣup bərdi?
Kim ularni beḳip qong ḳildi?
Mana, mən oɣlerib-yaloɣuz ḳaldurulоɣanmən;
Əmdi muxular zadi nədin kəlgəndur?» — dəysən.
[22] Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Mana, Mən əllərgə ḳolumni kətürüp ixarət ḳilimən,
Əl-millətlərgə kərünidioɣan bir tuoɣni tikləymən;
Ular ooɣulliringni ḳuqiḳida elip kelixidu;
Ular ḳizliringni ḥapax ḳilip kelidu.
[23] Padixaḥlar bolsa, «Ataḳ dadiliring,»
Hanixlar bolsa inik'aniliring bolidu;
Ular sanga bexini yərgə təgküzüp təzim ḳilip,
Putliring aldidiki qang-topinimu yalaydu;
Xuning bilən sən Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisən;
Qünki Manga ümid baoɣlap kütkənlər ḥərgiz yərgə ḳarap ḳalmaydu.
[24] Oljini baturlardin eliwaloɣili bolamdu?
Ḥəḳḳaniyət jazasi səwəbidin tutḳun ḳilinoɣan bolsa ḳutulduroɣili bolamdu?
[25] Qünki Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Ḥətta baturlardin əsirlərnimu ḳayturuwaloɣili,
Əxəddiylərdin oljini ḳutḳuzuwaloɣili bolidu;
Wə sən bilən dəwalaxḳanlar bilən Mənmu dəwaliximən,
Xuning bilən baliliringni ḳutḳuzup azad ḳilimən.
[26] Seni əzgüqilərni əz gəxi bilən əzini ozuḳlandurimən;
Ular yengi xarab iqkəndək əz ḳeni bilən məst bolup ketidu;
Xundaḳ ḳilip barliḳ ət igiliri Mən Pərwərdigarning sening Ḳutḳuzoɣuqing ḥəm Ḥəmjəmət-Nijatkaring,
Yaḳuptiki ḳudrət Igisi ikənlikimni bilip yetidu.

Hudaning qaḳirikioɣa kim: «Mana mən» — dəydu?

50 [1] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Mən ḳoyuwətkən ananglarning talaḳ heti ḳeni?
Manga ḳərz bərgüqilərning ḳaysisioɣa silərni setiwətkənmən?
Mana, silər əz gunaḥliringlar arḳilik əz-əzünglarni setiwətkənsilər;
Silərning asiyliḳliringlar tüpəylidin ananglar ḳoyuwetilgənidi.

49:24 «Ḥəḳḳaniyət jazasi səwəbidin tutḳun ḳilinoɣan bolsa ḳutulduroɣili bolamdu?» — buning mənisi bəlkim Israillar yaki baxḳa millətlər «ḥaḳḳaniyət jazasioɣa uqrixi səwəbidin tutḳun ḳilinsa», undaḳta ḥəḳḳaniy boloɣan Huda ularni ərkin ḳilsa bolamdu, bolamdu? Bu Əzining adilliḳioɣa hilapliḳmu? — deməkqi. Təwəndiki ayətni ḥəm izaḥatnimu kərüng.
49:24 Mat. 12:29
49:25 «Sən bilən dəwalaxḳanlar bilən Mənmu dəwaliximən» — Hudaning bu səzi bəlkim «silərni ərkin ḳiliximda birsi adilliḳioɣa daoɣ qüxürgən bolsa yaki Manga: «biadil!» dəp ərz ḳilsa, Mən Əzüm igə, buni Əzüm bir tərəp ḳilimən» deməkqi. Əmdi Uning ḳandaḳ ḳilip «bir tərəp ḳilix»i 53-babta axkarilinidu.
49:26 Wəḥ. 16:6
50:1 «Mən ḳoyuwətkən ananglarning talaḳ heti ḳeni?... Silərning asiyliḳliringlar tüpəylidin ananglar ḳoyuwetilgənidi» — Huda Israiloɣa «əz ayalim»dək ḳaraydu. «Ḳoyuwətkən ananglarning talaḳ heti ḳeni?» — Musa pəyoɣəmbər arḳilik berilgən ḳanunoɣa asasən, «talaḳ hət» bolmisa, «ajraxḳanlar» ḳaytidin əpləxsə bolidu. Demək, Israilning Hudaning yenioɣa ḳaytix yoli oquḳ kərünidi.
–«Manga ḳərz bərgüqilərning ḳaysisioɣa silərni setiwətkənmən?» Hudaoɣa ḳərz bərgüqi yoḳ, əlwəttə. Huda «Əz mənpəiti»ni

[2] Mən silərdinmu soraymən:
Mən kəlginimdə, nemixkə ḥeq adəm qikmidi?
Mən qakiroŋinimda, nemixkə ḥeqkim «Mana mən» dəp jawab bərmidi?
Ḥərlükkə qikirixkə kolum kiskilik kilamdu?
Kutkuzoŋudək küqüm yokmidu?
Mana, Mən bir əyibləpla dengizni kurutup,
Dəryalarni qəlgə aylanduruwetimən;
Su bolmioŋaqkə ularning belikliri sesip ketidu,
Ussuzluktin əlidu;
[3] Asmanlarni karilik bilən kiydürimən,
Ularning kiyim-keqəklirini kara bəzdin kilimən».

Pərwərdigarning kuli yənə səzləydu

[4] «Rəb Pərwərdigar mening japa qəkkənlərning kənglini yasaxni bilixim üqün manga təlim-tərbiyə aloŋuqilarning tilini təkdim kildi;
U meni ḥər səḥər oyoŋitip turidu,
Tərbiyilənggənlərning katarida mening kulikimni oyoŋitidu.
[5] Rəb Pərwərdigar kulikimni aqti;
Mən bolsam itaətsizlik kilmidim,
Yaki yolidin bax tartmidim.
[6] Dümbəmni sawioŋuqilaroŋa,
Məngzlirimni tük yuloŋuqilaroŋa tutup bərdim;
Horluk ḥəm tükürüxlərdin yüzümni kaqurmidim;
[7] Birak Rəb Pərwərdigar yardimimdə bolidu;
Xunga mən yərgə karap kalmaymən;
Xunga mən niyitimni kət'iy kilip yüzümni almastək qing kildim;
Hijillikkə kaldurulmaydioŋanlikimni bilimən.
[8] Meni Akliouqi yenimdidur;
Kim manga ərz-xikayət kilalisun?
Bar bolsa birliktə dəwalixayli;

---

kəzligən əməs, bəlki ularning gunaḥliri tüpəylidin düxmənlərning ularni ayaoŋ asti kilip əsirgə qüxürüxigə yol koyoŋan *(okurmənlərning esidə bolsunki, Yəxaya asasən muxu bexarətlərni əzidin keyinki bir dəwr üqün səzləydu)*.

50:2 «Mən kəlginimdə, nemixkə ḥeq adəm qikmidi? Mən qakiroŋinimda, nemixkə ḥeqkim «Mana mən» dəp jawab bərmidi? Ḥərlükkə qikirixkə kolum kiskilik kilamdu? Kutkuzoŋudək küqüm yokmidu?» — muxu səzlər bəlkim yukiriki «Pərwərdigar məndin waz kəqti, Rəb meni untup kətti!» degən kakxaxlaroŋa berilgən ikkinqi bir jawab. Huda Zionni untumidi; birak U ulardin Өz hizmitini kiloŋudək adəmni qakirsa, Uning hizmitini kilixkə ḥeqkim qikmaydu. Birsi qikşila, u arkilik kutkuzidioŋan küq-kudritini kərsitip berətti.

50:2 Qəl. 11:23; Yəx. 59:1

50:3 «Asmanlarni karilik bilən kiydürimən, ularning kiyim-keqəklirini kara bəzdin kilimən» — Israilning «Misirdin qikix» dəwridə muxundak ixlar kəp yüz bərgən. «Misirdin qikix»ni kərüng.

50:4 «...təlim-tərbiyə aloŋuqilar... tərbiyilənggənlər...» — ibraniy tilida «təlim-tərbiyə aloŋuqilar» wə təwəndiki «tərbiyilənggənlər» ḥəm «muhlislar» *(8-bab, 16-ayət)* bir səz bilən ipadilinidu. **«Pərwərdigar meni ḥər səḥər oyoŋitip turidu, tərbiyilənggənlərning katarida mening kulikimni oyoŋitidu»** — Hudaning səzini anglap, uning kənggigə pükkinini əməlgə axurux üqün Israildin ḥeqkim qikmidi. Hudaning niyitidiki ixni kilixkə qikidioŋini ḥəm xundakla xu ixini kilalioŋuqi pəkətla Hudaning kuli Məsiḥ idi. Pəkət bir ketimla əməs, u «ḥər səḥərdə» Hudaning səzini anglap tərbiyini kobul kilidu.

50:5 «Rəb Pərwərdigar kulikimni aqti; mən bolsam itaətsizlik kilmidim, yaki yolidin bax tartmidim» — kul bolsa ḥər səḥər Hudaning səzini wujudi bilən berilip anglaydu. Bir küni u Hudaning wəḥiysi bilən, Hudaning kəngüldikilirini əməlgə axurux üqün kəp japa-muxəkkətlərni, adəmlərning rəzil horlaxlirini tartix kerək dəp bilidu. Xu qaoŋda u bax tartmaydu, bəlki muxu ixlarni kobul kilixkə kət'iy bəl baoŋlaydu *(6-7-ayət)*.

50:5 Yuḥ. 14:31; Fil. 2:8; Ibr. 10:5-10

50:7 «Xunga mən niyitimni kət'iy kilip yüzümni almastək qing kildim» — «almas» ibraniy tilidiki «qakmak texi» degən səz bilən ohxax mənidə *(əng kattik tax)*.

Kim mening üstümdin əyibliməkqi bolsa,
Aldimoŋa kəlsun!
9 Manga yardəmdə boloŋuqi Rəb Pərwərdigardur;
Əmdi meni ərz kilalaydioŋan kimkən?
Ularning ħəmmisi bir tal kiyimdək əskirəp ketidu;
Pərwanilər ularni yutuwetidu».
10 — «Aranglarda Pərwərdigardin korkidioŋan,
Uning kulining səzigə itaət kilidioŋan kim bar?
Karangoŋulukta mangidioŋan, yorukluki bolmioŋan kixi bolsa,
Pərwərdigarning namioŋa ixinip hatirjəmlənsun,
Hudasioŋa yələnsun!
11 Mana, əzliri üqün ot yakidioŋan,
Ətrapinglarni məx'əllər bilən oraydioŋan ħəmminglar!
Keni, əz otunglarning nurida,
Əzünglar yakkan məx'əllər arisida menginglar;
Birak silər xuni kolumdin alisilərki: —
«Azab-ħəsrət iqidə yatisilər!».

Nijat-kutulux silərgə yekin turidu!

51 1 «I ħəkkaniylikka intilgüqilər,
Pərwərdigarni izdigüqilər,
Manga kulak selinglar: —
Silərni yonup qikaroŋan taxka,
Silərni kolap qikaroŋan orəkkə nəzər selinglar;
2 Atanglar Ibraħimoŋa, silərni tuoŋup bərgən Sarahka nəzər selinglar;
Qünki Mən uni yaloŋuz qeoŋida qakirdim,
Uningoŋa bəht ata kildim,
Ħəm uni awundurdum.
3 Qünki Pərwərdigar Zionoŋa təsəlli bərməy koymaydu;
Uning barlik harabə yərlirigə koкum təsəlli beridu;
U koкum uning janggallirini Erəm baoŋqisidək,
Uning qəl-bayawanlirini Pərwərdigarning beoŋidək kilidu;
Uningdin huxallik ħəm xad-huramlik,
Rəħmətlər ħəm nahxa awazliri tepilidu.
4 Mening həlkim, gepimni anglanglar,
Əz elim, manga kulak selinglar;
Qünki Məndin bir kanun-təlim kelidu,
Wə Mən ħəküm-ħəkikitimni əl-yurtlar üqün bir nur kilip tikləymən.

50:8 «Meni Akliоŋuqi yenimdidur; kim manga ərz-xikayət kilalisun? ... Kim mening üstümdin əyibliməkqi bolsa, aldimoŋa kəlsun!» — bu ayətkə karioŋanda, kul sot kilinip kattik təħmət-xikayətlərgə uqraydu.
50:8 Rim. 8:32,33
50:10 «Aranglarda Pərwərdigardin korkidioŋan, Uning kulining səzigə itaət kilidioŋan kim bar?» — bexarət boyiqə «Pərwərdigardin korkux» ħəm «Uning kulining səzigə itaət kilix»tin ibarət ikki ix əməliyəttə ohxaxtur.
50:11 «Mana, əzliri üqün ot yakidioŋan, ətrapinglarni məx'əllər bilən oraydioŋan ħəmminglar!... «Azab-ħəsrət iqidə yatisilər!»» — bu türküm kixilər: «Hudadin ħeq nur kəlmidi ħəm kəlməydu» dəp əz-əzigə yol kərsitix üqün əzlirining hiyalidiki «nur»ni yakidu. Əgər «nur» Hudaning Əzidin kəlgən bolmisa, sahta pəyoŋəmbərlərdin, insanlardiki pəlsəpilərdin yaki həlkning əzining hiyal-təpəkkuridin kəlgənlirining ħəmmisining nətijisi ohxax bolup, ular ħaman: — «azab-ħəsrət iqidə yatidu».

[5] Mening ḫəkḳaniyliḳim silərgə yeḳin,
Mening nijatim yoloŋa qiḳti;
Mening biləklirim əl-yurtlaroŋa ḫəküm-ḫəḳiḳətni elip kelidu;
Arallar Meni kütüp umid baoŋlaydu,
Ular Mening bilikimgə tayinidu.
[6] Bexinglarni kətürüp asmanlaroŋa,
Astinglarda turoŋan yər-zeminoŋimu ḳarap beḳinglar;
Qünki asmanlar is-tütəktək oŋayib bolidu,
Yər-zemin bolsa bir tal kiyimdək konirap ketidu;
Uningda turuwatḳanlarmu ohxaxla əlidu;
Birak nijatim bolsa əbədil'əbədgiqidur,
Mening ḫəkḳaniyliḳim ḫərgiz yanjilmaydu.
[7] I ḫəkḳaniyliḳimni bilgənlər,
Kəngligə ḳanun-təlimimni pükkən həlḳ,
Manga ḳulak selinglar;
Insanlarning ḫaḳarətliridin ḳorḳmanglar,
Ulardiki kupurluḳ wə oŋaljirlaxlardin patiparak bolup kətmənglar;
[8] Qünki küyə ularni kiyimni yəwaloŋandək yəwalidu,
Ḳurt yung yəwaloŋandək yəwalidu;
Birak ḫəkḳaniyliḳim əbədil'əbədgiqidur,
Mening nijatim dəwrdin-dəwrgiqidur.

Hudaning wədilirini angliоŋanlarning bir duasi

[9] Oyoŋan, oyoŋan, küqni Өzünggə kiyim ḳilip kiygəysən, i Pərwərdigarning Biliki!
Ḳədimki wakitlarda,
Өtkən zamanlardiki dəwrlərdə oyoŋanoŋiningdək oyoŋan!
Raḫabni ḳiyma-qiyma ḳilip qepiwətkən,
Əjdiḫani sanjip zəhimləndürgən əsli Sən əməsmu?
[10] Dengizni, dəḫxətlik ḫanglardiki sularni ḳurutuwetip,
Dengizning təglirini Sən ḫəmjəmətlik ḳilip ḳutḳuzoŋanlarning ətüx yoli ḳiloŋan Өzüng əməsmu?
[11] Xunga Pərwərdigar bədəl tələp ḳutḳuzoŋanlar ḳaytip kelidu,
Ular nahxilarni eytip Zionoŋa yetip kelidu;
Ularning baxlirioŋa mənggülük xad-huramlik ḳonidu;
Ular huxallik wə xadlikḳa erixidu;
Ḳayoŋu-ḫəsrət ḫəm uḫ-nadamətlər bədər ḳaqidu.

51:7 Zəb. 37:31; 118:6-7; Yəx. 51:12
51:8 Yəx. 50:9
51:9 «Oyoŋan, oyoŋan, küqni Өzünggə kiyim ḳilip kiygəysən, i Pərwərdigarning Biliki!... Raḫabni ḳiyma-qiyma ḳilip qepiwətkən, əjdiḫani sanjip zəhimləndürgən əsli Sən əməsmu?» —
–*(1)* muxu ayəttə «Pərwərdigarning Biliki»gə ḳaritiloŋan bir dua kərsitilidu. Muxu duaoŋa boloŋan birinqi jawab bizningqə 12-ayəttə hatirilinidu — demək, Mən ḫərdaim səgək turimən, sanga təsəlli ḫəm küq bərgüqidurmən. Bizningqə ikkinqi jawab 53-babta axkarilinidu.
–*(2)* «Raḫab» — Misirning baxḳa bir ismi, mənisi «ḫakawurluk»tur». Babilliklarning ḫəm Pələstinliklərning əpsanilirigə asasən, Huda dunyani yaritip tərtipkə selix üqün, awwal dengizda turoŋan bəzi yaman küqlər üstidin oŋəlibə ḳilixi kerək idi. Muxu küqlərning birsining ismi «Raḫab» idi. Ayətkə ḳarioŋanda muxu kona «əpsanilər»ning məlum asasi bar; muxu yərdə Huda Өz həlḳini Misirdin qiḳirip ḳutḳuzoŋanda, dengizni ḳurutḳan, xundak ḳilip dengizdiki barlik «yaman küqlirini» asanla idarə ḳilidioŋanlikini kərsətkən.
–*(3)* Bizningqə muxu yərdiki «əjdiḫa» 27-bab, 1-ayəttiki «lewiatan»dur. «Misirdin qiḳix» waḳtida, Huda uni «sanjioŋan», birak tehi eltürgən əməs. «Lewiatan» Xəytanning bir ipadisi bolup, *(27-babta deyilgəndək)* ahirki zamanlarda pütünləy bir tərəp ḳilinidu.
51:10 Yəx. 43:16

12 Silərgə təsəlli bərgüqi Өzüm, Өzümdurmən;
Өlüx aldida turoƣan bir insandin,
Teni ot-qəplərgə aylinip ketidioƣan insan balisidin ḳorḳup kətkining nemisi?
13 Asmanlarni kərgən,
Yər-zeminning ulini saloƣan Yasioƣuqing Pərwərdigarni untup yürisən,
Xundaḳla kün boyi ḫalakət yürgüzməkqi boloƣan zalimning ḳəḫridin tohtawsiz ḳorḳup yürisən;
Əmdi zalimning ḳəḫri ḳeni?
14 Bax əgkən əsir bolsa tezdin boxitilidu;
U ḫangoƣa qüxməydu, xuning bilən əlməydu,
Uning riskimu tügəp ḳalmaydu.
15 Mən bolsam dengizni ḳozoƣap, dolḳunlarni ḫərkirətküqi Pərwərdigar Hudayingdurmən;
«Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar» Mening namimdur;
16 Wə asmanlarni tikləxkə,
Yər-zeminning ulini selixḳa,
Wə Zionoƣa: «Sən Mening həlḳimdur» deyixkə,
Mən səzümni aoƣzingoƣa ḳuyoƣanmən,
Sən ḳulumni ḳolumning sayisi bilən yapḳanmən.
17 I Pərwərdigarning ḳolidiki ḳəḫrlik ḳədəḫni iqiwətkən Yerusalem,
Oyoƣan, oyoƣan, ornungdin tur;
Adəmni wəḫimigə saloƣuqi jam-ḳədəḫni sən iqting, birakla kətürüwətting;
18 Uning tuoƣup bərgən barlik baliliri arisida uni yetəkligüdək ḫeqkim yoḳ,
Uning bekip qong ḳiloƣan barlik baliliridin uning ḳolini tutup yəligüdək ḫeqbirimu yoḳ.
19 Bu ikki ix bexingoƣa qüxti —
(Kim sən üqün iq aoƣritip yioƣlar?!)
— Bulangqilik ḫəm wəyranqilik,
Aqarqilik ḫəm ḳiliq;
Mənmu sanga təsəlli berələymənmikin?
20 Sening baliliring ḫalsizlinip ḫoxidin kətti,
Toroƣa qüxkən jərəndək ḫərbir koqining doḳmuxida yatidu;

51:12 «Өlüx aldida turoƣan bir insan» — ibraniy tilida «əlüwatḳan bir insan» degən ḳizik səz bilən ipadilinidu. Bizningqə buning mənisi, Hudani tonumioƣanlarning ḫayatimu əlgən adəmgə ohxax bolidu degəndin ibarəttur. **«Silərgə təsəlli bərgüqi ... Өzümdurmən; ... sening teni ot-qəplərgə aylinip ketidioƣan insan balisidin ḳorḳup kətkining nemisi?»** — muxu ayəttiki «silər» ibraniy tilida «ərənqə rod»ta ixlitilgən bolup, bəlkim barlik həlklərni, «sən» bolsa «ayalqə rod» xəkildə bolup, bəlkim «Zion»ning əzini kərsitixi mumkin.
51:12 Zəb. 118:6-8; Yəx. 51:7
51:13 «Asmanlarni kərgən, yər-zeminning ulini saloƣan Yasioƣuqing Pərwərdigarni untup yürisən, xundaḳla kün boyi ḫalakət yürgüzməkqi boloƣan zalimning ḳəḫridin tohtawsiz ḳorḳup yürisən...» — muxu ayəttiki «sən» ibraniy tilida «ərənqə rod»ta bolup, bəlkim Ziondin sürgün boloƣanlarni *(yat əllərning bozək ḳilixioƣa uqrioƣanlarni)* kərsitixi mumkin; 14-ayətni kərüng.
51:13 Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 40:22; 42:5; 44:24
51:14 «U ḫangoƣa qüxməydu, xuning bilən əlməydu» — baxḳa birhil tərjimisi: «Uning əlüki *(jinayətqidək)* orioƣa taxliwetilməydu».
51:15 ««Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar» Mening namimdur» — ibraniy tilida ««Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar» Uning namidur».
51:16 «Asmanlarni tikləxkə, yər-zeminning ulini selixḳa, wə Zionoƣa: «Sən Mening həlḳimdur» deyixkə, Mən səzümni aoƣzingoƣa ḳuyoƣanmən, sən ḳulumni ḳolumning sayisi bilən yapḳanmən» — muxu ayəttiki «Sən» bolsa əsli 9-10-ayəttiki «Pərwərdigarning Biliki», yəni «Pərwərdigarning ḳuli»oƣa eytiloƣan gəp boluxi kerək; xunga biz «sən ḳulumni yapḳanmən» dəp tərjimə ḳilduḳ. Əmdi 16-ayətkə ḳarioƣanda Hudaning uningoƣa tapxuroƣan wəzipiliri arisida, yengi asman-zeminni bərpa ḳilixmu boloƣan bolidu.
51:17 Yəx. 52:1
51:19 «Mənmu sanga təsəlli berələymənmikin?» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Məndin baxḳa ḫeqkim sanga təsəlli berəlməydu».
51:19 Yəx. 47:9

Ular Pərwərdigarning ḳəḥri bilən,
Hudayingning tənbiḥi bilən tolduruldi;
21 Xunga ḥazir buni anglap ḳoy, i har boloɣan,
— Məst boloɣan, birak̡ xarab bilən əməs: —
22 Öz həlḳining dəwasini yürgüzgüqi Rəbbing Pərwərdigar,
Yəni sening Hudaying mundak̡ dəydu: —
«Mana, Mən ḳolungdin adəmni wəḥimigə salidioɣan jam-ḳədəḥni,
Yəni ḳəḥrimgə toloɣan ḳədəḥni eliwaldim;
Sən ikkinqi uningdin ḥeq iqməysən;
23 Mən uni seni harliwatḳanlarning ḳolioɣa tutḳuzimən;
Ular sanga: «Biz üstüngdin dəssəp ətimiz, egilip tur» dedi;
Xuning bilən sən teningni yər bilən təng ḳilip,
Üstüngdin ətküqilər üqün əzüngni koqidiki yol ḳilding».

52 1 — Oyoɣan, oyoɣan, i Zion, küqüngni kiyiwal,
I Yerusalem, mukəddəs xəḥər, güzəl kiyim-keqəkliringni kiyiwal;
Qünki bundin baxlap sünnət ḳilinmioɣanlar yaki napaklar iqinggə ikkinqi kirməydu.
2 Topa-qangdin qiḳip əzüngni silkiwət;
Ornungdin tur, olturuwal, i Yerusalem;
Əzüngni boynungdiki zənjirlərdin boxitiwətkin, i tutḳun boloɣan Zion ḳizi!
3 Qünki Pərwərdigar mundak̡ dəydu: —
«Silər əzünglarni pulsiz setiwətkənsilər;
Pulsiz ḳayturup setiwelinisilər».
4 Qünki mundak̡ dəydu Rəb Pərwərdigar: —
Həlḳim dəsləptə Misiroɣa musapir süpitidə qüxkənikən,
Xundakla yeḳinda Asuriyə ularni əzgən yərdə,
5 (Əmdi ḥazir həlḳim pulsiz elip kelinginidə, — dəydu Pərwərdigar)
Mening karim bolmamdikən?
Ular üstidin ḥəkümranlik̡ ḳiloɣuqilar ularni zar ḳaḳxatḳan, — dəydu Pərwərdigar, —
Xundakla namim bolsa kün boyi tohtawsiz ḥakarətləngən tursa,

51:20 Yioɣ. 2:11,12

52:1 «— Oyoɣan, oyoɣan, i Zion, küqüngni kiyiwal, i Yerusalem, mukəddəs xəḥər, güzəl kiyim-keqəkliringni kiyiwal» — bu ayətkə ḳarioɣanda Hudaning oɣəzipi Ziondin ətti, meḥir-xəpḳətlik küni kəldi. Birak̡ ḳandak̡ səwəbtin mundak̡ boloɣanlikini Huda pəyoɣəmbərgə tehi ayan ḳilmioɣan; təwəndə, 52:13-53:12də səwəbi ayan ḳilinidu.

–«güzəl kiyim» — ibraniy tilida ibadəthanida ixləydioɣan «ḳurbanlik̡ ḳiloɣuqi» kaḥinlarning məhsus kiyim-keqəklirini kərsitidu. Demək, Ziondikilərning ḥəmmisi kaḥinlar bolup, ularning Hudaoɣa yeḳinlixip, məhsus ibadət ḳilix ḥoḳuḳi bar bolidu.

52:2 «Topa-qangdin qiḳip əzüngni silkiwət; ornungdin tur, olturuwal, i Yerusalem» — muxu ayətni 47-bab, 1-ayət bilən selixtursak̡, Yerusalemning əḥwali Babilningkining əksiqə bolidu. Xu yərdə «I Babilning pak ḳizi, kelip topa-qangoɣa oltur; i kaldiylərning ḳizi, təhting yoḳ yərgə oltur!» deyilidu. Xu ayətkə ḳarioɣanda Yerusalemning olturoɣan orni bir təht bolidioɣanliḳi eḥtimaloɣa yeḳin.

52:3 «pulsiz ḳayturup setiwelinisilər» — «pulsiz» yaki «pul bilən əməs» — demək, muxu ḥərlükning bir baḥasi bar. Ḳandak̡ baḥa tehi ayan ḳilinmioɣan; 52:13-53:12-ayətlərgə kəlgəndila zor ḳimmətlik baḥa ayan ḳilinidu.

52:4 «Həlḳim dəsləptə Misiroɣa musapir süpitidə qüxkənikən, xundakla yeḳinda Asuriyə ularni əzgən yərdə,...» — mumkinqiliki barki, Misirdiki Israillaroɣa zalim boloɣan Pirəwn əslidə Asuriyəlik idi *(u «Ḥiskos»lardin qiḳḳan)*. Əmma bizningqə «Asuriyəlik» muxu yərdə Sənnaherib ḳatarlik̡ Asuriyə padixaḥlirini kərsitidu.

52:4 Yar. 46:6

Mening karim bolmamdikən?!»
[6] Xunga Өz həlkim Mening namimni bilidu;
Xunga xu küni ular Mening «U» ikənlikimni, xundakla ularoqa: «Kər, Meni!» dəydioqanlikimni bilidu.

Pərwərdigar Zionoqa kelidu!

[7] Taoqlar üstidə hux həwər elip kəlgüqining ayaoqliri nemidegən güzəl-hə!
U aram-hatirjəmlikni jakarlaydu,
Bəhtlik hux həwərni elip kelidu,
Nijat-kutuluxni elan kilidu,
U Zionoqa: «Hudaying hammigə həküm süridu!»
[8] Kəzətqiliringning awazini angla!
Ular awazini kətüridu,
Nahxilarni yangritip towlaydu;
Qünki Pərwərdigar Zionni elip kaytkanda, ular əz kəzi bilən kəridu!
[9] I Yerusalemning harabiliri, nahxilarni yangritip təntənə kilinglar!
Qünki Pərwərdigar Өz həlkigə təsəlli bərgən,
U Yerusalemni həmjəmətlik kilip kutkuzoqan!
[10] Pərwərdigar əllərning hammisining aldida Өz mukəddəs Bilikini eqip ayan kiloqan;
Xuning bilən yər-zeminning barlik qət-yakiliri Hudayimizning nijat-kutuluxini kəridu.
[11] Qikip ketinglar, qikip ketinglar;
Heq napak nərsigə təgməy xu yərdin qikip ketinglar;
Uning otturisidin qikip ketinglar;
Pərwərdigarning mukəddəs kaqa-kuqilirini kətürgüqilər, əzünglarni pak tutunglar;
[12] Qünki silər aldirioqan peti əməs,
Patiparak kaqkan peti əməs qikip ketisilər;
Qünki Pərwərdigar aldinglarda mangidu,
Israilning Hudasi arka muhapizətqinglar bolidu.

52:5 «... əmdi hazir həlkim pulsiz elip kelinginidə, — dəydu Pərwərdigar Mening karim bolmamdikən? Ular üstidin həkümranlik kiloquqilar ularni zar kakxatkan, — dəydu Pərwərdigar, — xundakla namim bolsa kün boyi tohtawsiz hakarətlängən tursa, Mening karim bolmamdikən?!» — 4- wə 5-ayətning mənisini birləxtürüp oylax kerək. Yakupning jəməti Israil əslidə Misir padixahining təklipi bilən xu yərgə baroqan; keyinki dəwrdiki Pirəwn Israiloqa asiylik kilip ularni ezixkə baxlioqan. Huda ularni karamət məjizilər bilən kutkuzoqan. «Yekində» *(4-ayət)* Asuriyə Israiloqa hujum kiloqan *(bu ix Hudaning tərbiyə jazasini kismən kərsitixi üqün boloqan)*, birak Huda yənila ularni karamət yol bilən kutkuzoqan. «Əmdi hazir...» Israillar *(Hudaning jazasi ularning üstidə ada kilinoqandin keyin)* intayin biadil muamiligə muptila bolsa, Huda qokum tehimu karamət ixlarni kərsitip ularni kutkuzidu, deməkqi.
–«Ular üstidin həkümranlik kiloquqilar ularni zar kakxatkan...» — baxka birhil tərjimisi «Ular üstidin həkümranlik kiloquqilar mazak kiloqan...»
52:5 Əz. 36:20,23; Rim. 2:24
52:7 Nah. 2:1; Rim. 10:15
52:8 «... Pərwərdigar Zionni elip kaytkanda...» — demək, Pərwərdigar Zionni *(Өz həlkini)* əslidiki jayioqa kayturidu. Baxka ikki hil tərjimisi: «Pərwərdigar Zionni əsligə kəltürginidə...», «Pərwərdigar Zionoqa kaytkanda...». Əməliyəttə bular bir gəp — «Zək.» 1:16ni kərüng.
52:10 «Pərwərdigar əllərning hammisining aldida Өz mukəddəs Bilikini eqip ayan kiloqan» — demək, Huda karamət ix kilixka təyyar turux üqün «yəngni türgən»! **«Yər-zeminning barlik qət-yakiliri Hudayimizning nijat-kutuluxini kəridu»** — muxu yərdə «kərüx» bəlkim kəzi bilən kərüxni həm əz bexidin ətküzüxnimu bildüridu.
52:10 Zəb. 98:1-2; Luka 3:6
52:11 «mukəddəs kaqa-kuqilar» — Hudaning ibadəthanisida ixlitilidu. Musa pəyoqəmbərgə berilgən kanunoqa asasən bu kaqa-kuqilarni pakət kahinlar wə ularning həmjəmättikiliri *(pak halättə bolsa)* kətürsə bolidu; birak 1-ayətkə karioqanda, Hudaning barlik həlkining muxu imtiyazi bar.
52:11 2Kor. 6:17; Wəh. 18:4

Pərwərdigarning ḳulining ḳurbanliḳi — ölümi, dəpnə ḳilinixi ḥəm tirildürülüxi

13 « — Kərünglarki, Mening ḳulum danaliḳ bilən ix kəridu,
U aləm aldida kətürülidu, yuḳiri orunoɣa qiḳirilidu, naḥayiti aliy orunoɣa erixtürülidu.

14 Lekin nuroɣun kixilər seni kərüp, intayin ḥəyran ḳelixidu,
— Qünki uning qirayi baxḳa ḥərḳandiḳiningkidin kəp zəhimlängən,
Ḳulning ḳiyapiti xu dərijidə buzuwetilgənki, uningda ḥətta adəm siyaḳimu ḳalmioɣan!
15 U xu yol bilən nuroɣun əllərning üstigə ḳan qaqidu.
Ḥətta xaḥ-padixaḥlarmu uning karamitidin aoɣzini tutupla ḳalidu;
Qünki əzlirigə əzəldin eytilmioɣanni ular kərələydu,
Ular əzəldin anglap baḳmioɣanni qüxinələydu.

Dawami

53 1 Bizning ḥəwirimizgə kimmu ixəngən?
Ḥəm «Pərwərdigarning Biliki» boloɣuqi kimgimu ayan ḳilinoɣan?
2 U bolsa Pərwərdigarning aldida huddi yumran maysidək,
Yaki huddi ḳaoɣjiraḳ tupraḳta tartḳan bir yiltizdək əsidu;
Uningda jəzbidarliḳ yaki ḥəywə yoḳ bolidu,
Biz uni kərginimizdə, uning bizni jəlb ḳiloɣudək təḳi-turḳimu yoḳ bolidu.
3 U kixilər təripidin kəmsitilidu, ular uningdin yiraḳlixidu;
U kəp dərd-ələmlik adəm bolup,
Uningoɣa azab-oḳubət yar bolidu;
Xuning bilən uningdin yüzlər ḳaqurulidu;
U kəmsitilidu, biz uni ḥeq nərsigə ərzimәs dəp ḥesabliduḳ.

52:13 «— Kərünglarki, Mening ḳulum danaliḳ bilən ix kəridu,..» — «Pərwərdigarning ḳuli» tooɣruluḳ «ḳul küyləngən nahxa» degən ataḳlik tət xeir bar. Bu «nahxilar» 42:1-9-ayət, 49:1-13-ayət, 50:4-11-ayət ḥəm 52:13-53:12-ayətkiqə dawam ḳilidu.
–«Kərünglarki... Mening ḳulum...» degən sөzlər əng ahirḳi «ḳul küyləngən nahxa»ning baxlinixidur. Muxu əng ahirḳi «nahxa» ilgiriki nahxilarning sirlirini yexip beridu.
52:13 Yəx. 11:2, 3; Əf. 1:20, 21: Fil. 2:9-11
52:14 «Lekin nuroɣun kixilər seni kərüp, intayin ḥəyran ḳelixidu» — «seni» xubḥisizki «Pərwərdigarning ḳuli»ni kərsitidu.
52:14 Yəx. 53:3
52:15 «U xu yol bilən nuroɣun əllərning üstigə ḳan qaqidu» — Təwratta, Musa pəyoɣəmbər arḳilik qüxürülgən ḳanun boyiqə, ḳurbanlik ḳilinoɣan ḥaywanning ḳeni arḳilik, kixilərning gunaḥliri «yepilatti» yaki «yuyulatti». Gaḥida, buni ipadilөx üqün, kaḥinlar *(ibadəthanida ḥaywanlarni ḳurbanlik ḳiloɣuqi məhsus ḥadimlar)* ḳurbanliḳning ḳenini kixilərning üstigə qaqatti wə bu arḳilik kixilərning gunaḥliri yuyilatti. Biz tərjimidə qüxinixlik bolsun üqün «ḳan» degən sөzni ḳoxtuḳ. Bular ibraniy tilida bir sөz bilən, yəni «qaqidu» bilən ipadilinidu. Əmdi muxu yərdə zadi ḳandaḳ ḳurbanliḳning ḳenini «qaqidu»? Jawab keyinki ayətlərdə tepilidu.
52:15 Mis. 24:6, 8; Rim. 15:21
53:1 «Bizning ḥəwirimizgə kimmu ixəngən? Ḥəm «Pərwərdigarning Biliki» boloɣuqi kimgimu ayan ḳilinoɣan?» — muxu ayəttin kərələymizki: —
–*(1)* «Pərwərdigarning Biliki» bir xəhs bolidu *(2-, 3-ayətnimu kərüng)*. Təwəndiki 2-12-ayətlərgimu ḳarioɣanda, «Pərwərdigarning Biliki» bilən «Pərwərdigarning ḳuli» bir gəp.
–*(2)* Pərwərdigarning «ayan ḳilixi» yaki wəḥiysi bolmisa, ḥeqkim uni toniyalmaydu.
53:1 Mis. 6:6; 15:6; Zəb. 98:1; Yəx. 51:5, 9, 10; Yuḥ. 12:38; Rim. 10:16
53:2 «U ... huddi ḳaoɣjiraḳ tupraḳta tartḳan bir yiltizdək əsidu; uningda jəzbidarliḳ yaki ḥəywə yoḳ bolidu, biz uni kərginimizdə, uning bizni jəlb ḳiloɣudək təḳi-turḳimu yoḳ bolidu» — «Pərwərdigarning ḳuli»ning tuoɣuluxi ḥəm uning өsüp yetilixi gərqə məjizə bolsimu, ḥeqkim uning «Pərwərdigarning Biliki» ikənlikini bilməy, uningoɣa pisənt ḳilmaydu. Əməliyəttə maysa wə yiltizlar ḳandaḳmu ḳaoɣjiraḳ yərdin ünüp qiḳsun?!
53:2 Ayup 8:11
53:3 «U kixilər təripidin kəmsitilidu, ular uningdin yiraḳlixidu,...» — kixilər: — «Kelip qiḳixi, turmuxi wə turḳi jəḥəttin muxundaḳ addiy adəm ḳandaḳmu «Pərwərdigarning Biliki» bolidu?» dəp oylixi mumkin.
53:3 Zəb. 22:6-8; Yəx. 49:7; 52:14; Mar. 9:12

4 Birak əməliyəttə bolsa,
U bizning ķayoŋu-ḥəsritimizni kətürdi,
Azab-oķubətlirimizni əz üstigə aldi.
Biz bolsak, bu ixlarni u wabaoŋa uqrioŋanliķidin,
Huda təripidin jazalinip uruloŋanliķidin,
Xundakla ķiyin-ķistakķa elinoŋanliķidin dəp ķariduk!
5 Lekin u bizning asiyliķlirimiz tüpəylidin yarilandi,
Bizning gunaḥlirimiz üqün zəhimləndi;
Uning jazalinix bədiligə, biz aram-hatirjəmlik taptuk,
Ḥəm ķamqidin boloŋan yariliri arķilik biz xipamu taptuk.
6 Ḥəmmimiz huddi ķoylardək yoldin ezip,
Ḥərbirimiz əzimiz halioŋan yoloŋa mangoŋaniduk;
Birak Pərwərdigar ḥəmmimizning ķəbiḥlikini uning üstigə yioŋip yüklidi.
7 U ķiynilip, azab qəkkən bolsimu eoŋiz aqmidi;
U huddi booŋuzlaxķa yetilәp mengiloŋan paķlandək booŋuzlaxķa elip mengildi,
Xundakla yung ķirķioŋuqilar aldida ķoy ün-tinsiz yatķandək, u zadila eoŋiz aqmidi.
8 U ķamap ķoyulup, ḥək soraķtin məḥrum bolup elip ketildi,
Əmdi uning əwladini kimmu bayan ķilalisun?!
Qünki u tiriklərning zeminidin elip ketildi,
Mening həlķimning asiyliķi üqün u waba bilən uruldi.
9 Kixilər uni rəzillər bilən ortak bir gərgə bekitkən bolsimu,
Lekin u əlümidə bir bay bilən billə boldi,
Qünki u ḥeqķaqan zorawanlik ķilip bakmioŋan,
Uning aoŋzidin birər eoŋizmu ḥiylə-mikirlik səz tepilmas.
10 Birak uni ezixni layik kərgən Pərwərdigardur;

53:4 «Birak əməliyəttə bolsa, u bizning ķayoŋu-ḥəsritimizni kətürdi, azab-oķubətlirimizni əz üstigə aldi. Biz bolsak, bu ixlarni u ...Huda təripidin jazalinip uruloŋanliķidin, xundakla ķiyin-ķistakķa elinoŋanliķidin dəp ķariduk!» — bu bexarəttə peillar kəpinqə «ətkən zaman xəklidə» yeziloŋanliķi oķurmənlər üqün bir az oŋəlitə tüyuluxi mumkin. Bu bexarətlər bolsa, kəlgüsi, yəni tehi yüz bərmigən ixlarni aldin eytķan bolsa, nemixķa «ətkən zaman xəklidə» ipadilinidu? Ixinimizki, Ḥəmmigə Ķadir Hudayimiz aldida, kəlgüsidiki, yəni tehi yüz bərmigən ixlar huddi burunķi yaki bügünki ixlaroŋa ohxaxla roxən ḥəm enik turidu, əlwəttə. Bu bexarətlərdə, Yəxaya pəyoŋəmbər Mukəddəs Roḥning ķabiliyiti bilən kəlgüsidiki məlum bir zamanda bolup ətkinidəkla, bexarət berilgən ixlarni, alliburun yüz berip boloŋan ixlarni kərgəndək enik kəridu. Peilning «ətkən zaman xəkli»ni ixlitixning əḥmiyiti xuni ispatlayduki, Hudaning nəziridiki «Əzining ķuli»ning əlümi, əlmisaķtin buyanķi əng əḥmiyətlik, əng muḥim wə əng uluoŋ ix, xundakla mənggülük bir pakit.

53:4 Mat. 8:17

53:5 «Uning jazalinix bədiligə, biz aram-hatirjəmlik taptuk» — ibraniy tilda «bizgə aram-hatirjəmlik yətküzgüqi jaza uning bexioŋa qüxti».

53:5 Rim. 4:25; 1Kor. 15:3; 1Pet. 2:24

53:6 1Pet. 2:25

53:7 «U ķiynilip, azab qəkkən bolsimu eoŋiz aqmidi» — baxķa birhil tərjimisi: «U ķiynaldi, birak əzini təwən tutup aoŋzini aqmidi». **«U huddi booŋuzlaxķa yetilәp mengiloŋan paķlandək booŋuzlaxķa elip mengildi, xundakla yung ķirķioŋuqilar aldida ķoy ün-tinsiz yatķandək, u zadila eoŋiz aqmidi»** — muxu paķlanlar wə ķoylar nemə ixning əz aldida turidioŋanliķini bilməydu, əlwəttə; birak ķul bilidu ḥəm pütün wujudi ḥəm ihtiyari bilən əzini Pərwərdigarning halioŋini xu dəp uni ķobul ķilip, əzini pida ķilidu.

53:7 Mat. 26:63; 27:12,14; Mar. 14:61; 15:5; Ros. 8:32

53:8 «U ķamap ķoyulup, ḥək soraķtin məḥrum bolup elip ketildi» — baxķa bir-ikki hil tərjimisi bar: — «U ķamap ķoyulup, soraķķa tartilix bilən elip ketildi» yaki «U rəḥimsizlik bilən, ḥeq soraķķa tartilmayla elip ketildi», yaki «U har ķilinoŋanda, u *(adil)* sot ķilinix ḥoķuķidin məḥrum boldi». **«Əmdi uning əwladini kimmu bayan ķilalisun?!»** — baxķa birhil tərjimisi: «Əzining dəwridikilər bolsa, *(ular arisida)* kim *(bu ixlaroŋa)* ətiwarlidi».

53:8 Zəb. 22:30; Yəx. 53:10

53:9 «u əlümidə ...» — ibraniy tilida muxu yərdiki «əlümi» degən səz, «kəplük xəklidə», «əlümliri» dəp elinoŋan; bu səz «ķul»ning əlümining dəḥxətlik boloŋanliķini, xundakla uning əlümining əḥmiyitining kəp tərəplimilik boloŋanliķini kərsətsə kerək. **«U elümidə bir bay bilən billə boldi»** — muxu bexarətning əməlgə axuruluxi, Injil «Mat.» 27:57-ayəttin yaki «Yuḥ.» 19:38-ayəttin enik tepilidu.

53:9 1Pet. 2:22; Mat. 27:57-60

U uni azabkа qəmüldürgüzdi.
Gərqə u əz jenini gunahni yuyidioƣan kurbanlik kiloƣan bolsimu,
Lekin u əzining uruk-əwladlirini qokum kərüp turidu,
Xundakla uning kəridioƣan künliri uzartilidu;
Wə Pərwərdigarning kəngli səyünidioƣan ixlar uning ilkidə bolup, rawaj tepip əməlgə axurulidu.
[11] U əzi tartkan japaning mewisini kərüp məmnun bolidu;
Həkkaniy boloƣuqi Mening kulum əzining bilimliri bilən nuroƣun kixilərgə həkkaniylikni yətküzidu.
Qünki u ularning kəbihliklirini əzigə yükliwalidu.
[12] Bu ixliri üqün Mən xu «nuroƣun kixilər»ni uningoƣa hədiyə kilip nesiwisi kilimən,
Xuning bilən u əzi küqlüklərni oƣənimət süpitidə üləxtürüp beridioƣan bolidu;
Qünki u ta əlüxkə kədər «xarab hədiyəsi»ni təkkəndək, əz jenini tutup bərdi,
Xundakla əzining asiylik kiloƣuqilarning katarida sanilixioƣa yol koydi.
Xuning bilən u nuroƣun kixilərning gunahini əz üstigə aldi,
Əzini asiylik kiloƣuqilarning ornioƣa koyup ular üqün dua kildi».

Pərwərdigarning kulining əjirining birinqi nətijisi
Zionning Hudaning ətrapioƣa yioƣilip uning bilən inakixi

54 [1] — Təntənə kil, i pərzənt kərmigən tuoƣmas ayal!
Nahxilarni yangrat, xadlinip towla, i toloƣak tutup bakimioƣan ayal!
— Qünki oƣerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin kəptur! — dəydu Pərwərdigar, —
[2] Qediringning ornini kengəytip,

53:10 «Gərqə u əz jenini gunahni yuyidioƣan kurbanlik kiloƣan bolsimu,...» — yənə birhil tərjimisi: — «Gərqə u *(Huda)* uning jenini gunahni yuyidioƣan kurbanlik kiloƣan bolsimu,...»
–Muxu ayəttiki «gunahni yuyidioƣan kurbanlik» *(ibraniy tilida «axam» deyilidu)*, Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən Təwrat 3-kisim, yəni «kurbanlikname» süpitidə boloƣan «Lawiylar» degən kitabta, muxu hil kurbanlik «adəm bilən Huda»ni hamdə «adəm bilən adəm»ni inakixturidioƣan, yəni «itaətsizlik kurbanliki» dəp ataloƣan *(«Lawiylar», 5-babni kərüng)*.
–**«uning kəridioƣan künliri uzartilidu»** — Pərwərdigarning kuli 8-ayətkə asasən pərzəntsiz «əwladi yok» halda əldi. Birak muxu bayanlaroƣa asasən u hazir hayat həmdə uning bir ailisi bolidu. Ular kim? Awwalki babtiki 15-ayəttə «kan qeqiloƣan» nuroƣun «yat əllər», yəni təwəndiki 11- həm 12-ayəttiki əzigə ixəngən, «həkkaniylik yətküzülgən» «nuroƣun kixilər» bolmay kim bolsun? U əlgən bolsa, muxu ix əlümdin tirilgəndin keyin boluxi kerək; demək, Pərwərdigarning kuli əlümdin tirilidu.
–**«Pərwərdigarning kəngli səyünidioƣan ixlar uning ilkidə bolup, ... əməlgə axurulidu»** — muxu bayanoƣa asasən, kul əlümdin tirilgəndin keyin Huda uning koliƣa aləmdiki barlik ixlarni tapxuridu.
53:10 Zəb. 22:30; Yəx. 53:8; Yəx. 8:18: Zəb. 89:26-29; Mat. 1:1; Yuh. 12:24; Rim. 5:18, 19; 1Pet. 2:9
53:11 «Həkkaniy boloƣuqi Mening kulum əzining bilimliri bilən nuroƣun kixilərgə həkkaniylikni yətküzidu» — muxu yərdiki «nuroƣun kixilər» uningoƣa ixinidioƣan məmin bəndilər, yəni uning *(10-ayəttiki)* «uruk-əwladi» bolidu. «Nuroƣun kixilər» deyilgini «həmmə adəm» degənlik əməs, əlwəttə.
53:11 Ibr.12:2; Rim.5:18, 19
53:12 «Bu ixliri üqün Mən xu «nuroƣun kixilər»ni uningoƣa hədiyə kilip nesiwisi kilimən» — «nuroƣun kixilər» əzining ailisi *(10-ayəttki)* «uruk-əwladi», Huda uningoƣa bərgən «rohiy pərzəntliri», «əzining adəmliri»dur.
–**«Xuning bilən u əzi küqlüklərni oƣənimət süpitidə üləxtürüp beridioƣan bolidu»** — muxu «küqlüklər» bəlkim 52-bab, 15-ayəttiki «xah-padixahlar» katarliklarni kərsitixi mumkin. Demək, Pərwərdigarning kuli «Padixahlarning Padixahi», Xahinxah bolidu.
–**«U ta əlüxkə kədər «xarab hədiyəsi»ni təkkəndək, əz jenini tutup bərdi»** — Musa pəyoƣəmbər arkilik Israiloƣa berilgən «kurbanlik tüzümi»də, pütünləy Hudaoƣa atap kəydürülidioƣan «kəydürmə kurbanlik» üstigə «xarab hədiyəsi» təkülidu; bu «kurbanlikning toluqlimisi» dəp karilidu.
–**«asiylik kiloƣuqilarning katarida sanaldi»** — bəlkim ikki mənisi təng boluxi mumkin; *(1)* əzini asiylaroƣa wəkil kilip ular üqün jaza tartti; *(2)* əzi «jinayətqi» dəp karaldi *(ibraniy tilida «asiylik kiloƣuqilar» həm «jinayətqilər» bir səz)*.
53:12 Mar. 15:28; Luka 22:37; 23:34; Ros. 28:18; Kol. 2:15; Mat. 20:28
54:1 «oƣerib ayalning balilir» — xübhisizki, ««Pərwərdigarning kuli»ning uruk-əwladi» degənlik bilən barawərdur. Qünki muxu balilarni oƣerib ayal əzi tuoƣmioƣan. Muxu babtiki barlik bərikətlər yənə xübhisizki, kulning japalik əjiridin kəlgən nətijidur. Kulning «birinqi wəzipisi» «Yakupni Hudaoƣa yioƣip kayturux»tur. Muxu babtiki tema dəl xudur.
54:1 Gal. 4:27

Turaloɣuliringning etiklirini ular yaysun;
Küqüngni ḥeq ayimay qedir taniliringni uzartḳin,
Ḳozuḳliringni qingaytḳin;
[3] Qünki sən ong wə sol tərəpkə kengiyisən;
Sening əwlading baxḳa əllərni igələydu;
Ular oɣerib xəḥərlərni aḥalilik ḳilidu.
[4] Ḳorḳma, qünki sən ḥeq hijaləttə bolmaysən,
Ḥeq uyatḳa ḳaldurulmaysən,
Qünki yərgə ḥeq ḳaritilip ḳalmaysən,
Qünki yaxliḳingdiki hijilqanliḳni untuysən,
Tulluḳungning aḥanitini ḥeq esinggə kəltürəlməysən.
[5] Qünki seni yaritip Xəkilləndürgüqing bolsa sening ering,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Uning nami;
Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoɣuqing bolsa Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi,
U barliḳ yər-zeminning Hudasi dəp atilidu.
[6] Qünki Pərwərdigar seni qaḳirdi,
— Huddi eri əzidin waz kəqkən, kəngli sunuḳ bir ayaldək,
Yaxliḳida yatliḳ bolup andin taxliwetilgən bir ayalni qaḳiroɣandək qaḳirdi» — dəydu sening Hudaying;
[7] Mən bir dəḳiqə səndin ayrilip kəttim,
Birak zor kəyümqanliḳ bilən seni yenimoɣa yioɣimən;
[8] Oɣəzipimning texixi bilən Mən bir dəḳiqila yüzümni səndin yoxurup ḳoydum;
Birak mənggülük meḥir-muḥəbbitim bilən sanga kəyümqanliḳ kərsitimən» — dəydu Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoɣuqing Pərwərdigar.
[9] Muxu ixlar huddi Nuḥ pəyoɣəmbər dəwridiki topan suliridək bolidu —
Mən Nuḥ dəwridiki sular ikkinqi yər yüzini besip ətməydu dəp ḳəsəm iqkinimdək, —
Mən xundaḳ ḳəsəm iqkənmənki,
Səndin ikkinqi oɣəzəplənməymən,
Sanga ikkinqi tənbiḥ bərməymən.
[10] Qünki taoɣlar yoḳilidu,
Dənglərmu yətkilip ketidu,
Birak meḥir-muḥəbbitim səndin ḥərgiz kətməydu,
Sanga aram-hatirjəmlik bərgən əḥdəmmu səndin neri bolmaydu»
— dəydu sanga kəyümqanliḳ ḳiloɣuqi Pərwərdigar.

Yengi Yerusalemning parlaḳ keləqiki

[11] I har boloɣan, boranda uyan-buyan qayḳaloɣan, ḥeq təsəlli ḳilinmioɣan ḳiz,
Mana, Mən taxliringni rəngdar semont lay bilən ḳirlaymən,
Kək yaḳutlar bilən ulungni salimən;
[12] Parḳirak munarliringni ləəllərdin,
Dərwaziliringni qaḳnaḳ yaḳutlardin,

54:2 «turaloɣuliringning etiklirini ular yaysun» — «ular» bəlkim ḳaytip kəlgən «oɣerib ayalning baliliri» *(1-ayət)*.
54:6 «Huda seni ... huddi eri əzidin waz kəqkən, kəngli sunuḳ bir ayaldək, yaxliḳida yatliḳ bolup andin taxliwetilgən bir ayalni qaḳiroɣandək qaḳirdi» — degən səzlər muxu yərdə muḥim. Israil: «Huda meni taxlap kətti» degən tuyoɣuda bolidu. Əməliyəttə bolsa Huda adil boloɣanliḳi üqün ulardin ayrilip kətti; ularning Hudadin yüz ərüxi bilən Huda ulardin «ajrixip kətkən». Bu ixlar 50-bab, 1-3-ayəttə tiloɣa elinoɣan. Birak muxu yərdə Huda Əz xəpḳitini kərsitip bu ixlarni tiloɣa almaydu; U pəḳətla 8-, 9-ayəttə: — «Mən *(səndin oɣəzəplinip)* bir dəḳiqə səndin ayrilip kəttim» — dəydu.
54:9 Yar. 9:11

Barlik sepilliringni jawahiratlardin kilip yasaymən.
13 Sening baliliringning hammisi Pərwərdigar təripidin əgitilidu;
Baliliringning aram-hatirjəmliki zor bolidu!
14 Sən hakkaniylik bilən tiklinisən;
Sən zulumdin yirak,
(Qünki sən heq korkmaysən)
Wəhxəttinmu yirak turoquqi bolisən,
Qünki u sanga heq yekinlaxmaydu.
15 Mana, birərsi haman yioqilip sanga hujum kilsa,
(Birak bu ix Mening ihtiyarimda boloqan əməs),
Kimki yioqilip sanga hujum kilsa sening səwəbingdin yikilidu.
16 Mana, kəmür otini yəlpütüp,
Özigə muwapik bir koralni yasioquqi təmürqini Mən yaratkanmən,
Həm har kilix üqün halak kiloquqinimu Mən yaratkanmən;
17 Sanga karxi yasaloqan heqkandak koral karoqa kəlməydu;
Sanga ərz-xikayət kiloquqi hərbir tilni sən mat kilisən.
Mana xular Pərwərdigarning kullirining alidioqan mirasidur!
Ularning hakkaniyliki bolsa Məndindur!

Pərwərdigarning kulining əjirining ikkinqi nətijisi
Uning dunyaoqa sunoqan yengi hayatka igə boluxka təklipi

55 1 Hoy! Barlik ussap kətkənlər,
Suoqa kelinglar!
Puli yoklar, kelinglar, ax-nan setiwelip yənglar;
Mana kelinglar, nə pul nə bədəl təliməyla xarab həm süt setiwelinglar;
2 Nemixka hakikiy ax-nan bolmaydioqan nərsigə pul həjləysilər?
Əjiringlarni adəmni heq kanaətləndürməydioqan nərsilər üqün sərp kilisilər?
Gepimni kəngül koyup anglanglar, yahxisidin yənglar,
Kənglünglar molqiliktin kanaətlinidu;

54:12 «Parkirak munarliringni ləəllərdin, ... barlik sepilliringni jawahiratlardin kilip yasaymən» — kona dəwrlərdə bəzi xəhərlərdiki sepilda munarlaroqa aptapning əksi qüxidioqan tax əynəklər ornitilip, «kuyaxlar» dəp atilatti. Muxu yərdə biz «parkirak munarlar» dəp tərjimə kilduk.
54:13 Yuh. 6:45
54:16 «Mana, kəmür otini yəlpütüp, özigə muwapik bir koralni yasioquqi təmürqini Mən yaratkanmən, həm har kilix üqün halak kiloquqinimu Mən yaratkanmən» — demək, Mən bolmisam muxu korallar həm ixlətməkqi boloquqilar bolmaytti; ularning hammisi Mening kolumda, Mən bilən dost bolsang ularning wəhimiliri nemə hesablinatti? 17-ayətnimu kerüng.
54:17 «Mana xular Pərwərdigarning kullirining alidioqan mirasidur!» — muxu ayətkiqə Yəxaya «Pərwərdigarning kuli»ni pəkət birlik xəklidə tiloqa aldi. Birak «yengi Yerusalem»da «Pərwərdigarning kulliri» bar — yəni «Pərwərdigarning kuli»ning uruk-əwladi, u gunahlirini kətürüp kutkuzoqan «hakkaniylik yətküzgən»liri bar. Ular hazir bəlkim «Pərwərdigarning kuli»oqa ohxax pəzilətlik, güzəl muhəbbətlik harakterida bolup, xundakla uningoqa ohxax Hudaoqa toluk ibadətlik hizmət kilidu.
55:1 «Suoqa kelinglar!» — ibraniy tilida «su» kəplük xəklidə bolup *(«sularoqa kelinglar!»)*, suning kəplükini bildüridu. **«Puli yoklar, kelinglar, ax-nan setiwelip yənglar; mana kelinglar, nə pul nə bədəl təliməyla xarab həm süt setiwelinglar!»** — Huda Yəxaya arkilik koqidiki satarməndək pütün dunyaoqa səz kilidu. Birak u heqkandak gəp satmaydu, əlwəttə. Əmdi Hudaning muxu iltipatioqa pul bilən erixkili bolmisa, uningoqa kandak bahada erixkili bolidu? Jawab dəl 3-ayəttə deyilidu: — u bolsa pəkətla adəmning Hudaoqa kulak selixtiki dikkitidin ibarət. Qünki 53-babta kərginimizdək, Hudaning mehir-xəpkiti bilən Pərwərdigarning kuli barlik insan üqün kurban bolup bədəl tələydu.
55:1 Yuh. 7:37,38
55:2 «Nemixka hakikiy ax-nan bolmaydioqan nərsigə pul həjləysilər? Əjiringlarni adəmni heq kanaətləndürməydioqan nərsilər üqün sərp kilisilər?» — okurmənlərning esidə bolux kerəkki, 44-bab, 20-ayəttə, Huda Özini tonumioqanlar tooqruluk «uning yegini küllərdur!» degənidi. **«Kənglünglar molqiliktin kanaətlinidu»** — ibraniy tilida «jeninglar molqiliktin kanaətlinidu».

[3] Manga ḳulaḳ selinglar, yenimoɣa kelinglar;
Anglanglar, jeninglar ḥayatḳa erixidu;
Wə Mən silər üqün mənggülük bir əḥdə tüzüp berimən: —
Xu əḥdə — Dawutḳa wədə ḳilinoɣan meḥir-xəpḳətlərdur!
[4] Mana, Mən uni əl-yurtlaroɣa guwaḥqi süpitidə,
Əl-yurtlaroɣa yetəkqi ḥəm sərkərdə süpitidə təḳdim ḳildim —
[5] — «Mana, sən өzünggə yat bir əlni qaḳirisən,
Seni bilmigən bir əl yeningoɣa yügürüp kelidu;
Səwəbi bolsa Pərwərdigar Hudaying, Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqining Өzidur;
Qünki U seni uluoɣlap sanga güzəllik-julaliḳni yar ḳildi».
[6] — Izdənglar Pərwərdigarni, U Өzini tapḳuzmaḳqi boloɣan pəyttə;
U yeḳin turoɣan waḳtida uningoɣa nida ḳilinglar!
[7] Rəzil adəm өz yolini,
Naḥəḳ adəm өz oy-hiyallirini taxlisun,
Pərwərdigarning yenioɣa ḳaytip kəlsun,
U uningoɣa rəḥimdilliḳ kərsitidu;
Hudayimizning yenioɣa ḳaytip kəlsun,
U zor kəqürüm ḳilidu.
[8] Qünki Mening oylioɣanlirim silərning oylioɣanliringlar əməs,
Mening yollirim bolsa silərning yolliringlar əməstur;
[9] Qünki asman yərdin ḳanqə yuḳiri boloɣinidək,
Mana Өz yollirim silərning yolliringlardin,
Mening oylioɣanlirim silərning oylioɣanliringlardin xunqə yuḳiridur.
[10] Yamoɣur ḥəm ḳar asmandin qüxüp,
Yər yüzini suoɣirip uni kəkərtip, qeqəklitip,
Terioɣuqioɣa urukni, yegüqigə ax-nanni təminligüqə ḳaytmaydioɣandək,
[11] Mana Mening aoɣzimdin qikḳan səz-kalamim xundaḳtur;
Өz kənglümdikini əməlgə axurmioɣuqə,
Uni əwətix məḳsitimgə toluḳ yətmigüqə,
U Өzümgə bikardin-bikar ḳaytmaydu.
[12] Qünki silər xad-huram ḥalda qikisilər;
Aram-hatirjəmliktə yetəklinip qikisilər;
Taoɣlar ḥəm dənglər silərning aldinglarda nahxa yangritidu,

55:3 «Mən Dawutḳa wədə ḳiloɣan meḥir-xəpḳətlər» — muxu səzlər «Zəbur» 18-küy ḥəm 89-küydin elinoɣan. Huda xu küylərdə Dawut pəyoəmbərgə ikki wədini bərgən: *(1)* Dawutning bir əwladi uning təhtidə mənggü olturidu. *(2)* muxu əwladi pəḳət Israiloɣila əməs, bəlki jaḥandiki barliḳ əl-yurtlar üstidin ḥəkümranliḳ ḳilidu. Təwəndiki 4-ayəttə muxu kixi dəl «Pərwərdigarning ḳuli» ikənliki enik kərünidu; uning xapaiti bilən muxu bərikətlər «nə bədəl nə pul təliməyla» wujudḳa qikidu.
55:3 Ros. 13:34
55:4 «Mana, Mən uni ... yetəkqi ḥəm sərkərdə süpitidə təḳdim ḳildim» — bu ayəttiki «uni» — Muxu yərdə yənə «Dawutḳa wədə ḳilinoɣan meḥir-xəpḳətlər» boloɣan «Pərwərdigarning ḳuli»ni kərsitidu *(42:6, 49:6-8ni kərüng)*. Xuningdək 5-ayəttiki «sən» degən səzmu xübḥisizki, «Pərwərdigarning ḳuli»ni kərsitidu.
55:5 «Mana, sən өzünggə yat bir əlni qaḳirisən, seni bilmigən bir əl yeningoɣa yügürüp kelidu... Qünki U seni uluoɣlap sanga güzəllik-julaliḳni yar ḳildi» — muxu ayəttə «sən» yənə «Pərwərdigarning өz ḳuli»ni kərsitidu, səzlər uningoɣa eytilidu.
55:11 «Mening aoɣzimdin qikḳan səz-kalamim ... uni əwətix məḳsitimgə toluḳ yətmigüqə, ... Өzümgə bikardin-bikar ḳaytmaydu.» — muxu səzlər 6-10-ayətlər bilən toluḳ baoɣlinidu. Hudaning oyliri gunaḥkar insanningkidin xunqə yuḳiri bolsimu, Hudaning küqlük səzi towa ḳiloɣan adəmni kətürüp Өzigə ḥəmraḥliḳḳa igə ḳilidu; xuning bilən ular Hudaning oylirini ḥəm yollirini qüxinixkə baxlap, Hudaning sirlirida uning bilən ortaḳ bolux imtiyazioɣa erixtürülidu.

Dalalardiki barlik dəl-dərəhlər qawak qelixip təntənə kilidu;
13 Yantakliknıng ornida karioɣay,
Jioɣanlikning ornida hadas dərihi əsidu;
Muxular bolsa Pərwərdigaroɣa bir nam kəltüridu,
Mənggügə üzülməs karamət bolidu.

«Yəxaya» 3-kismi
Ahirki zamanlarni, təltəküs nijatlikni kütüx
Rəbgə təxna boloɣanlarni rioɣbətləndürüx

56 1 Pərwərdigar mundak dəydu: —
Adalət ħəm ħidayəttə qing turunglar,
Ħəkkaniylikni yürgüzüweringlar;
Qünki Mening nijatim yekinlaxti,
Ħəkkaniylikim ayan kilinay dəwatidu,
2 Muxularni kiloɣuqi kixi,
Muxularda qing turoɣuqi insan balisi —
Xabat künini buloɣimay pak-mukəddəs sakliɣuqi,
Kolini ħərkandak rəzilliktin tartkuqi kixi nemidegən bəhtliktur!
3 Əzini Pərwərdigaroɣa baoɣlioɣan yat yurtluk adəm: — «Pərwərdigar qokum meni əz həlkidin ayriwetidu!»,
Yaki aoɣwat boloɣan kixi: — «Mana, kakxal bir dərəhmən!» degüqi bolmisun.
4 Qünki Pərwərdigar: — Mən Əz «xabat künlirim»ni saklaydioɣan,
Kənglümdiki ixlarni tallioɣan,
Əħdəmdə qing turidioɣan aoɣwatlaroɣa mundak dəymənki: —
5 Mən ularoɣa Əz əyümdə,
Yəni Əz tamlirim iqidə orun ħəm nam-atak ata kilimən;
Muxu nam-atak ooɣul-kizliri barlarningkidin əwzəldur;
Mən ularoɣa üzülməs, mənggülük namni berimən.

55:12 «Qünki silər xad-huram ħalda qikisilər...» — ular zadi nədin qikidu? Ahirki zamanlarda, bəlkim Hudaning yolida mangoɣanlar Zioneɣa karap əz yurtliridin qikidioɣanlikini kərsitidu; birak xu arilikta, ħərbir towa kilmakqi boloɣan adəmning bir «qikixi» boluxi kerək; əzining tallioɣan yolliridin, gunaħliridin, xəhsiyətqilikidin, təkəbburlukidin, barlik ən'əniwiy kəzkaraxliridin Hudaning yengilikioɣa ħəm qakirikioɣa karap «qikixi» kerək. Əmdi muxu yol japalik ħəm «hətərlik» boloɣini bilən u bəribir yənila jaħan-aləmdiki əng xad-huram ħəm əħmiyətlik yoldur.
55:12 1Tar. 16:33
55:13 «Yantakliknıng ornida karioɣay, jioɣanlikning ornida hadas dərihi əsidu» — demisəkmu, ikki hil dərəh *(karioɣay wə hadas)* «daim yexil turidioɣan» dərəhlərdur.
56:1 «Adalət ħəm ħidayət» — *(ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu)* — Muxu yərdə Musa pəyoɣəmbərgə berilgən mukəddəs kanun-pərmanlarning barlik təlaplirini kərsitidu.
56:2 «Xabat küni» — ibraniy tilida ħəm «yəttinqi» ħəm «tohtitix» degən mənidə. Huda Musa pəyoɣəmbər arkilik Israiloɣa «yəttinqi künі»də, yənə xənbə künidə əz xəhsiy ix-hizmitini tohtitip, əzining ħərmitidə dəm elixni buyruoɣan. Əlwəttə, mundak kilix ħərkandak bir millətning, bolupmu Israillardək dehkanqilik bilən xuoɣullinidioɣan millətning ħəkikiy iman-ixənqi bar-yokluqini ispatlaydioɣan ixtur. Məyli sodigər yaki dehkan bolsun: — «Xənbə künidə ixlisəm aloɣan paydam bəlkim altidin bir ħəssə kəp bolar» — dəp oylixi mumkin.
56:3 «Yaki aoɣwat boloɣan kixi: — «Mana, kakxal bir dərəhmən!» degüqi bolmisun — «aoɣwat» piqiwetilgən adəm. Kona jəmiyətlərdə ular padixaħlarning yaki baylarning ħərəmħanilirida ayal-kenizəklirini kooɣdax hizmitini kilatti. Muxu yərdə aoɣwatlar bəlkim barlik meyiplərgə, barlik orni pəslərgə, barlik kəzgə ilinmaydioɣan kixilərgə wəkillik kilixi mumkin.
56:5 «mən ularoɣa Əz əyümdə, yəni Əz tamlirim iqidə orun ħəm nam-atak ata kilimən» — muxu ayəttiki «əyüm» bolsa, Hudaning mukəddəs ibadəthanisi. Əslidə Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan kanunoɣa asasən, aoɣwatlar wə meyiplar ibadəthanioɣa kirixkə bolmaytti; birak «Pərwərdigarning kuli» kiloɣan ixlardin keyin kirixkə bolidioɣan boloɣan; muxundak bolupla kalmay, Huda ularoɣa «mukim orun»ni beridu, demək halisa mənggü turidioɣan bir jayni beridu.
–Əsliy ibraniyqə tekisttə «kol wə nam-atak ata kilimən» deyilgən. Biz uni «orun wə nam-atak ata kilimən» dəp tərjimə kilduk. «Kol» bizningqə «turuxka ħokukluk orun» degən mənidə ixlitilgən boluxi mumkin. Qünki Musa pəyoɣəmbərgə

[6] Pərwərdigarning hizmitidə boluxqa,
Uning namioɣa seoɣinixqa,
Uning qulliri boluxqa Pərwərdigaroɣa əzini baoɣlioɣan,
Xabat künini buloɣimay pak-muqəddəs saqlioɣan,
Əhdəmni qing tutqan yat yurtluqning pərzəntlirini bolsa,
[7] Ularnimu Əz muqəddəs teoɣimoɣa elip kelimən,
Mening duagaḥ boloɣan əyümdə ularni huxal qilimən;
Ularning kəydürmə qurbanliqliri ḥəm təxəkkür qurnanliqliri Mening qurbangaḥim üstidə qobul qilinidu;
Qünki Mening əyüm «Barliq əl-yurtlar üqün dua qilinidioɣan əy» dəp atilidu.
[8] Israildin tarqilip kətkən oɣeriblarni yioɣip qayturidioɣan Rəb Pərwərdigar: —
Mən yənə uningoɣa baxqilarni,
Yəni yioɣilip boloɣanlaroɣa baxqilarnimu qoxup yioɣimən! — dəydu.

Israildiki yetəkligüqilərgə boloɣan bir bexarət

[9] — I dalalardiki barliq ḥaywanlar, kelip ozuqtin elinglar,
Ormanliqtiki barliq ḥaywanlar, kelinglar!
[10] Israilning kəzətqiliri ḥəmmisi qarioɣu;
Ular ḥeq bilməydu;
Ḥəmmisi qawaxni bilməydioɣan gaqa itlar,
Qüxəkəp yatidioɣan, uyquoɣa amraqlar!
[11] Muxu itlar bolsa nəpsi yaman, toyoɣanni bilməydu,
Ular bolsa həlqimni «baqquqi»larmix tehi!
Ular yorutuluxni ḥeq bilməydu,
Ularning ḥəmmisi halioɣanqə yol tallap qeyip kətkən,
Birsimu qalmay ḥərbiri əz mənpəitini kəzləp yürgüqilər!
[12] Ular: «Qeni, xarab kəltürimən,
Ḥarakni qanoɣuqə iqəyli;
Ətimu bolsa bügünkidək bolidu,
Tehimu molqilik bolidu yənə!» — dəweridu.

Qarangoɣulukta berilgən nur

57 [1] Ḥəqqaniy adəm aləmdin ətidu,
Ḥeqkim buningoɣa kəngül bəlməydu;
Meḥriban adəmlər yioɣip elip ketilidu,
Birak ḥeqkim oylap qüxinəlməyduki,
Ḥəqqaniy adəmlər yaman künlərni kərmisun dəp yioɣip elip ketilidu.

---

qüxürülgən qanun boyiqə aoɣwatlarning muqəddəs qediroɣa yaki muqəddəs ibadəthanioɣa kirix ḥoquqi yoq idi *(«Qan.» 23:1)* –«Orun ḥəm nam-atak ata qilimən... » baxqa birhil tərjimisi «nam-əməl abidisi tikləymən,...».

–«...ularoɣa... nam-atak ata qilimən... muxu nam-atak ooɣul-qizliri barlarningkidin əwzəldur; Mən ularoɣa üzülməs, mənggülük namni berimən» — aoɣwatning pərzənt kərüxi mumkin əməs, əlwəttə.

56:7 Mat. 21:13; Mar. 11:17; Luqa 19:46

56:9 «I dalalardiki barlik ḥaywanlar, kelip ozuqtin elinglar, ormanliqtiki barlik ḥaywanlar, kelinglar!» — Huda Əzining jazalixidin əlgənlərning jəsətliri bilən ozuqlinixqa ḥaywanlarni təklip qilidu.

56:11 «Muxu itlar bolsa nəpsi yaman, toyoɣanni bilməydu, ular bolsa həlqimni «baqquqi»larmix tehi!» — «baqquqi» yaki «kəzətqi» *(yetəkligüqi)*ning ikki muḥim roli bar: — *(1)* kəzətqilik; yəni sirttin kelidioɣan həwp-hətər əḥwalidin həlqni agaḥlandurup takabil turux qarisini tepix; *(2)* «baqquqilik»; əz həlqigə kəyünüp ularning əḥwalini obdan qüxinip həwər elixtur.

57:1 Zəb. 12:1; Mik. 7:2

[2] U bolsa aram-hatirjəmlik iqigə kiridu;
Yəni əzlirining durus yolida mangoɣan ḥərbir kixi,
Θz ornida yetip aram alidu.

«Paḥixə ayal», uning «baliliri» ḥəm towa ḳiloɣan adəm

[3] Birak sənlər, i jadugər ayalning baliliri,
Zinahor bilən paḥixə ayalning nəsli;
Buyakḳa yeḳin kelinglar;
[4] Silər kimni mazak ḳiliwatisilər?
Yaki kimgə ḳarxi aoɣzinglarni kalqaytip,
Tilinglarni uzun qiḳirisilər?
Silər bolsanglar asiyliḳtin tərəlgən balilar,
Aldamqiliḳning nəsli əməsmusilər?
[5] Ḥərbir qong dərəh astida,
Ḥərbir yexil dərəh astida xəḥwaniyliḳ bilən kəyüp kətküqi,
Kiqik balilarni jiloɣilaroɣa ḥəm hada taxlarning yeriḳlirioɣa elip soyoɣuqisilər!
[6] Eriḳtiki siliḳlanoɣan taxlar arisida sening nesiwəng bardur;
Xular, xularla sening təḳsimatingdur;
Xundak, sən ularoɣa atap xarab ḥədiyəsini ḳuyup,
Ularoɣa axliḳ ḥədiyəsinimu sunup bərdingoɣu;
Əmdi muxularoɣa razi bolup Θzümni besiwalsam bolamti?
[7] Sən yuḳiri, egiz bir taoɣ üstidə orun-kərpə selip ḳoydung,
Sən axu yərdimu ḳurbanliḳlarni ḳilixḳa qiḳting.
[8] Ixiklərning kəynigə wə kəyni kexəklirigə «əslətmiliring»ni bekitip ḳoydung,
Qünki sən Məndin ayrilding,
Sən yalingaqlinip ornungoɣa qiḳting;
Orun-kərpəngni kengəytip heridarliring bilən əzüng üqün əḥdiləxting;
Ularning orun-kərpisigə kənglüng qüxti,
Sən ularda küq-ḥoḳuḳni kərüp ḳalding.

57:2 «...durus yolida mangoɣan ḥərbir kixi, əz ornida yetip aram alidu» — «əz ornida yetip aram alidu» degənning mənisi, «ornida səkratta yatḳan» yaki «gərdə yatḳan» degənlik bolsa kerək; məyli ḳaysi mənidə bolsun, asasiy mənisi, ular ələxi bilənla ularning roḥi Hudaning aramioɣa kiridu.

57:5 «Ḥərbir yexil dərəh astida xəḥwaniyliḳ bilən kəyüp kətküqi, kiqik balilarni jiloɣilaroɣa ḥəm hada taxlarning yeriḳlirioɣa elip soyoɣuqisilər!» — Ḳanaanda *(Pəlastində)* butpərəslik intayin pəskəxlixip uqioɣa qiḳḳanidi: *(1)* Pələstinliklər «Baal» degən məbudḳa «Yərni munbət, ayallarni tuoɣumqan ḳilidu» dəp qoḳunoɣan. Muxu butni «ḥərikətkə kəltürüx üqün» ular dəl-dərəhlər *(bolupmu daim yexil turidioɣan dərəhlər astida)* xu məbudḳa «nəzir ḳilinoɣan» paḥixə ayallar bilən jinsiy munasiwət ətküzətti; *(2)* ular «ələmni baxḳuridioɣan» «Moloḳ» degən baxḳa bir məbudni «məmnun ḳilix» üqün, əz balilirini otḳa taxlaytti yaki ḳiliqlaytti. Yəxayaning muxu yərdə bu ikki ixni tiloɣa elixi, bularning pajiəlik maḥiyitini kərsətməkqi; ular bir buttin «balilarni sorap», andin ularni yənə bir butḳa atap soyidu.
–Birak muxu yərdə butpərəslik ḳilidioɣanlar Pələstindikilər əməs, bəlki «Pələstinliklərdin butpərəslikni əgəngən» Israillarning əzi. Ular əslidə əzlirini Misirdin ḳutḳuzoɣan Hudasioɣa «sadiḳ, wapadar ayal»dək boluxi kerək idi; birak buning ornida, ular «paḥixə ayal» ḥəm uning baliliri bolup kətkənidi.

57:6 «Eriḳtiki siliḳlanoɣan taxlar arisida sening nesiwəng bardur» — muxuning mənisi bəlkim eriḳta yatḳan taxlar suning eritixi bilən bəzidə təbiiy ḥalda adəmzatning xəkligə kəlgən bolup, ḥəlḳ təripidin əz butliri boluxḳa tallinidu. Yəxaya muxu yərdə «siliḳlanoɣan taxlar» degən səzni ixlitip qaḳqaḳ ḳilidu. Bu ibraniy tilida «ḥələk» degən birla səz bilən ipadilinidu wə: «teyiloɣaḳ, aldamqi, hətərlik», degən yənə bir məninimu bildüridu.
–«Nesiwəng» ibraniy tilida «halaḳ» degən səz bilən ipadilinidu. Musa pəyoɣəmbər əslidə Israiloɣa: «Pərwərdigar silərning nesiwənglardur» degən bolsimu, ular əzigə tegixlik boloɣan nesiwining *(«halaḳ»ining)* ornida bir «ḥələk»ni, yəni bir «aldamqi nərsə»ni talliɣan. **«muxularoɣa razi bolup Θzümni besiwalsam bolamti?»** — demək, muxu ixlardin ətüp jazalimay ḳoyuxum ḥərgiz mumkin əməs.

57:7 «Sən axu yərdimu ḳurbanliḳlarni ḳilixḳa qiḳting» — ular ḥeq nomus ḳilmay, oquḳ-axkara *(egiz taoɣ üstidə)* butpərəslik ḳilip turatti.

57:8 «Ixiklərning kəynigə wə kəyni kexəklirigə «əslətmiliring»ni bekitip ḳoydung» — Musa pəyoɣəmbər Israillaroɣa

[9] Sən zəytun meyi ḥədiyisini elip,
Ətirliringni üstibexinggə boluxioɣa qeqip,
Padixaḥning aldioɣa barding;
Əlqiliringni yirakḳa əwətip,
Ḥətta təḥtisaraoɣa yətküqə əzüngni pəs ḳilding.
[10] Sən besip mangoɣan barliḳ yolliringda qarqioɣining bilən,
Yənə: «Poḳ yəptimən, boldi bəs!» dəp ḳoymiding tehi,
Ezip yürüxkə yənila küqüngni yioɣding,
Ḥeq jaḳ toymiding.
[11] Sən zadi kimdin yürəkzadə bolup, ḳorḳup yürisən,
Yaloɣan gəp ḳilip, Meni esinggə ḥeq kəltürməy,
Kənglüngdin ḥeq ətküzmiding.
Mən uzunoɣiqə süküttə turup kəldim əməsmu?
Sən yənila Məndin ḥeq ḳorḳup baḳmiding!
[12] Sening «ḥəḳḳaniyliḳing»ni ḥəm «təḥpiliring»ni bayan ḳilimən: —
Ularning sanga ḥeq paydisi yoḳtur!
[13] Qirḳirioɣanliringda sən yioɣip topliоɣan butlar kelip seni ḳutḳuzsun!
Birak xamal püw ḳilip ularning ḥəmmisini uqurup ketidu,
Bir nəpəsla ularni elip ketidu;
Birak Manga tayanoɣuqi zeminoɣa miraslik ḳilidu,
Mening mukəddəs teoɣimoɣa igidarqilik ḳilidu.
[14] Xu qaoɣda: — «Yolni kətürünglar, kətürünglar, uni təyyarlanglar,
Həlḳimning yolini boxitip barliḳ putlikaxanglarni elip taxlanglar» deyilidu.
[15] Qünki nami «Mukəddəs» Boloɣuqi,
Yukiri ḥəm Aliy Boloɣuqi,
Əbədil'əbədgiqə ḥayat Boloɣuqi mundak dəydu: —
«Mən yukiri ḥəmdə mukəddəs jayda,
Ḥəm xundakla roḥi sunuḳ ḥəm kiqik peil adəm bilən billə turimənki,
Kiqik peil adəmning roḥini yengilaymən,
Dili sunukning kənglini yengilaymən.

Hudaning paklikini əslitix yolida əy ixikining sirtki ikki yenioɣa Təwrattiki birḳanqə səzni oyux yaki tahta üstigə pütüp qaplaxni buyruoɣanidi. «Paḥixə ayal» muxu «əslətmilər»ni sirtioɣa əməs, iqigə bekitkən. Ayal uqioɣa qikḳan bir butpərəs boloɣini bilən, yənila «Pərwərdigar bar bolsa meni jazalaydu» dəp ənsirəp *(baxḳilardin yoxurun ḥalda)* muxu tahtilarni bekitkən. Birak uning mundak ḳiloɣini Hudani butlarning ḳatarioɣa ḳoyoɣinioɣa barawər. «Paḥixə ayal»oɣa nisbətən, muxu əslətmə tahtilarni ixik kəynidə bekitix pütünləy hurapiy bir ix, ular uning üqün «tiltumar»oɣa ohxaxla, halas *(Təwratta tiltumarlar mən'i ḳilinoɣan, əlwəttə)*.

–«Sən ularda küq-ḥoḳukni kərüp ḳalding» — əslidə «sən ularda bir ḳolni kərüp ḳalding» degənlik. «Bir ḳol» bəlkim «azoɣinə küq-ḥoḳuk»ni bildürüxi mumkin. «paḥixə ayal» muxuni kərüpla dərḥal «buningdin paydilanmisam bolmaydu» dəp 9-ayəttiki ixlarni ḳildi.

57:9 «Sən zəytun meyi ḥədiyisini elip,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «əzünggə *(huxpuraḳ)* mayni sürtüp...». **«Sən... padixaḥning aldioɣa barding; əlqiliringni yirakḳa əwətip, ḥətta təḥtisaraoɣa yətküqə əzüngni pəs ḳilding»** — Yəxaya 1-37-bablarda hudasiz dələtlər bilən ḥeq ittipaḳlaxmasliḳni ḳayta-ḳayta dəwət ḳiloɣan. Paḥixə ayal «padixaḥ»ni əzigə məptun ḳilmaḳqi bolup, dəl «ittipaḳlaxmaslik»ning əksini ḳilmaḳqi boloɣan. Əmdi «paḥixə ayal» zadi ḳaysi «padixaḥ»ning aldioɣa bardi? Əslidə Israilning əz padixaḥi bar idi. Birak Huda Yəxaya arḳilik ularoɣa yənə kinayilik gəp ḳilip: Silər hudasiz ələning padixaḥining aldioɣa berip uningdin yardəm sorisanglar, u padixaḥ kəlgüsidə silərning padixaḥinglar bolidu, deməkqi.

57:11 «Mən uzunoɣiqə süküttə turup kəldim əməsmu?» — demək, Huda uzun wakitḳiqə səwr-takət ḳilip Israilni jazalimay kəldi.

57:11 Yəx. 42:14

57:13 Zəb. 34:7-10

57:14 «Yolni kətürünglar, kətürünglar, uni təyyarlanglar, həlḳimning yolini boxitip barliḳ putlikaxanglarni elip taxlanglar» — muxu ayəttiki bexarət bəlkim ahirki zamandiki «Zioniоɣa ḳaytix» tooɣruluk eytilidu.

[16] Qünki Mən ḥərgiz mənggügə ərz kilip əyibliməymən,
Ḥəm əbədil'əbədgiqə oʏəzəplənməymən;
Xundak kilsam insanning roḥi Mening aldimda suslixip yokaydu,
Өzüm yaratkan nəpəs igiliri tügixidu.
[17] Uning өz nəpsaniyətlik kəbiḥlikidə Mən uningdin oʏəzəplinip, uni uroʏanmən;
Mən uningdin yoxurun turup, uningoʏa oʏəzəpləngənlikim bilən,
U yənila arkisioʏa qekinginiqə өz yolini mengiwərdi;
[18-19] Mən uning yollirini kərüp yətkən təkdirdimu,
Mən uni sakaytimən;
Mən uni yetəkləymən,
Mən ləwlərning mewisini yaritimən,
Uningoʏa wə uningdiki ḥəsrət qəkküqilərgə yənə təsəlli berimən;
Yirak turuwatkanoʏa, yekin turuwatkanoʏimu mutlək aram-hatirjəmlik bolsun!
Wə Mən uni sakaytimən!
[20] Birak rəzillər bolsa tinqilinixni ḥeq bilməydioʏan,
Dolkunliri lay-latkilarni uroʏutuwatkan,
Dawaloʏuwatkan dengizdəktur.
[21] Rəzillərgə, — dəydu Hudayim — ḥeq aram-hatirjəmlik bolmas.

Kuruk diniy paaliyətlər adəmlərni dozahka elip baridu; Hudaoʏa yakidioʏan «rozini tutux»

58 [1] — Nida kilip jakarlioʏin,
Awazingni koyup berip boluxiqə towla,
Awazingni kanaydək kətür,
Mening həlkimgə ularning asiylikini,
Yakupning jəmətigə gunahlirini bayan kiloʏin.
[2] Birak ular Meni ḥər küni izdəydioʏan,
Ḥəkkaniylikni yürgüzidioʏan,
Mening yollirimni bilixni huxallik dəp bilidioʏan,
Hudasining ḥəküm-pərmanlirini taxliwətməydioʏan bir əlgə ohxaydu;
Ular Məndin ḥəkkaniylikni bekitidioʏan ḥəküm-pərmanlarni soraydu;
Ular Hudaoʏa yekinlixixni hursənlik dəp bilidu.
[3] Andin ular: — «Biz roza tuttuk,
Əmdi nemixka sən kəzünggə ilmiding?
Biz jenimizni kiyniduk,
Əmdi nemixka buningdin həwiring yok?» — dəp soraydu.
— Karanglar, roza küni өz kənglünglardikini kiliwerisilər,

57:16 Zəb. 103:8-10; Ibr. 12:9

57:18-19 «Uningoʏa wə uningdiki ḥəsrət qəkküqilərgə...» — muxu yərdə «wə» yaki «yəni». **«... Mən uni sakaytimən; mən uni yetəkləymən, mən ləwlərning mewisini yaritimən, ... yirak turuwatkanoʏa, yekin turuwatkanoʏimu mutlək aram-hatirjəmlik bolsun!»** — bu 15-18-ayətlərdiki muxu bexarət bizningqə Israilni kərsitidu. Birak xundak bolsimu, əməliyəttə Yəxaya kəstən bizgə kimni kərsətkənlikini eytip bərməydu. Xuning bilən ḥərbir gunahkar, өz gunahidin towa kiloʏusi bar ḥərbir adəm, muxu sözlərni dora süpitidə өz gunahining yarilirioʏa yakidu.

– «Ləwlərgə mewə yaritimən» degənning mənisi nemə? Hudaoʏa nisbətən ləwlərdiki «ḥəkikiy mewə»ning baxlinixi towa kilidioʏan sözlər boluxi kerək. Adəmning Hudaoʏa towa kilidioʏan, gunah tüpəylidin kattik puxayminini bildüridioʏan sözlərnimu Huda yaratkan, adəmlər towa kiloʏanda өzlirini Hudaning kuqikioʏa taxlixi kerək, uning rəḥim-xəpkitigə pütünləy ixinixi kerək, deməkqi. U bəribir ajizlarning Nijatkar-Kutkuzoʏuqisidur. «Küqlük adəmlər» bolsa bəlkim ḥərgiz gunahtin kutkuzulmaydu. Qünki ular Hudaoʏa əməs, bəlki ḥərdaim өz-өzigə tayinidu.

57:21 Yəx. 48:22

Hizmətqiliringlarni ḳattiḳ ixlitisilər;
[4] Silərning roza tutuxliringlar jənggi-jedəl qiḳirix üqünmu?
Ḳəbiḥ ḳolliringlar muxt bilən adəm uruxni məḳsət ḳiloɣan ohximamdu?
Ḥazirḳi roza tutuxliringlarning məḳsiti awazinglarni ərxlərdə anglitix əməstur!
[5] Mən tallioɣan xu roza tutux küni —
Adəmlərning jenini ḳiynaydioɣan künmu?
Bexini ḳomuxtək egip,
Astioɣa bəz wə küllərni yeyix kerək boloɣan künmu?
Silər muxundaḳ ixlarni «roza»,
«Pərwərdigar ḳobul ḳiloɣudək bir kün» dəwatamsilər?
[6] Mana, Mən tallioɣan roza muxuki: —
Rəzillik-zulumning asarətlirini boxitix,
Boyunturuḳning tasmilirini yexix,
Ezilgənlərni boxitip ḥər ḳilix,
Ḥərḳandaḳ boyunturuḳni qeḳip taxlax əməsmidi?
[7] Ax-neningni aqlaroɣa üləxtürüxüng,
Ḥajətmən musapirlarni ḥimayə ḳilip öyünggə apirixing,
Yalingaqlarni kərginingdə, uni kiydürüxüng,
Özüngni özüng bilən bir jan bir tən boloɣanlardin ḳaqurmasliḳingdin ibarət əməsmu?
[8] Xundaḳ ḳiloɣanda nurung tang səḥərdək wallidə eqilidu,
Salamətliking tezdin əsligə kelip yaxnaysən;
Ḥəkḳaniyliḳing aldingda mangidu,
Arḳangdiki muḥapizətqing bolsa Pərwərdigarning xan-xəripi bolidu.
[9] Sən qaḳirsang, Pərwərdigar jawab beridu;
Nida ḳilisən, U: «Mana Mən!» dəydu.
Əgər aranglardin boyunturuḳni,
Təngləydioɣan barmaḳni,
Ḥəm təḥmət gəplirini yoḳ ḳilsang,
[10] Jeningni aqlar üqün pida ḳilsang,
Ezilgənlərning ḥajətliridin qiḳsang,
Xu qaoɣda nurung ḳarangoɣuluḳta kətürülidu;
Zulmiting qüxtək bolidu;
[11] Ḥəm Pərwərdigar sening daimliḳ yetəkligüqing bolidu,
Jeningni ḳuroɣaḳqiliḳ boloɣan waḳtidimu ḳamdaydu,
Ustihanliringni küqəytidu;
Sən suoɣirilidioɣan bir baoɣ,
Suliri uroɣup tügiməydioɣan, adəmni aldimaydioɣan bir bulaḳ bolisən;
[12] Səndin tərəlgənlər kona harabilərni ḳaytidin ḳurup qiḳidu;
Nuroɣun dəwrlər ḳalduroɣan ullarni ḳaytidin kətürisən,

58:4 «ərxlərdə» — ibraniy tilida «yuḳirida»
58:5 Zək. 7:5
58:6 «Ḥərḳandaḳ boyunturuḳni qeḳip taxlax əməsmidi?» — «boyunturuḳ» bəlkim insanlaroɣa ulaoɣ ḥaywanlarning ḳatarida muamilə ḳilixni bildüridu. Hudaning yolyoruḳining birinqi basḳuqi bolsa, «boyunturuḳning tasmilirini yexix»; birak ḥəkḳaniyliḳning ahirḳi məḳsiti barliḳ boyunturuḳlarni paqaḳlap taxlaxtin ibarət bolux kerək.
58:7 Əz. 18:7,16; Mat. 25:35
58:9 «Təngləydioɣan barmaḳ» — ḥiyligərlik ixarətlərni yaki ərz-xikayət ḳiloɣanliḳini kərsətsə kerək.
58:11 «Adəmni aldimaydioɣan bir bulaḳ» — qəl-bayawanda yürgən yoluqilar üqün bulaḳlar intayin muḥim, əlwəttə. Ḥeli bar, ḥazir yoḳ boloɣan bulaḳlar, «adəmni aldaydioɣan» bulaḳlar deyilətti; bundaḳ bulaḳlar yoluqilarning jenioɣa zamin boluxi mumkin.

Xuning bilən «Bəsülgən tamlarni ḳaytidin yasiọuqi,
Koqa-yol wə turaloọularni əsligə kəltürgüqi» dəp atilisən.
13 Əgər sən xabat künidə ḳədəmliringni sanap mangsang,
Yəni Mening muḳəddəs künümdə əzüngningki kənglüngdikilərni ḳilmay,
Xabatni «huxallik»,
Pərwərdigarning muḳəddəs künini «ḥərmətlik kün» dəp bilsəng,
Ḥəm Uni ḥərmətləp,
Əz yolliringda mangmay,
Əz bilgininġni izdiməy,
Ḳuruḳ parang salmisang,
14 Undaḳta Pərwərdigarni kənglüngning huxallikị dəp bilisən,
Ḥəm Mən seni yər yüzidiki yuḳiri jaylaroọa mingüzüp mangdurimən;
Atang Yaḳupning mirasi bilən seni ozuḳlandurimən —
Qünki Pərwərdigar Əz aoọzi bilən xundaḳ səz ḳildi.

Hudaning səzining dawami — Gunaḥning əzini təḥlil ḳilix

59 1 — Ḳaranglar, Pərwərdigarning ḳoli ḳutḳuzalmioọudək küqsiz bolup ḳaloọan əməs;
Yaki Uning ḳuliḳi anglimioọudək eoọir bolup ḳaloọan əməs;
2 Biraḳ silərning ḳəbiḥlikinglar silərni Hudayinglardin yiraḳlaxturdi,
Gunaḥinglar Uning yüzini silərdin ḳaqurup Uningoọa tilikinglarni anglatḳuzmidi.
3 Qünki ḳolliringlar ḳan bilən,
Barmaḳliringlar ḳəbiḥlik bilən miləngən,
Ləwliringlar yaloọan gəp eytḳan,
Tilinglar kaldirlap kerixip səzligən;
4 Ḥəḳḳaniylik tərəptə səzligüqi yoḳtur,
Ḥəḳikət tərəptə turidioọan ḥəküm sorioọuqi yoḳtur;
Ular yoḳ bir nərsigə tayinip, aldamqilik ḳilmaḳta,
Ularning ḳorsiḳidikisi ziyandax,
Ularning tuoọuwatḳini ḳəbiḥlik;
5 Ular qar yilanning tuhumlirini tərəldüridu,
Əmüqükning torini torlaydu,
Kim uning tuhumlirini yesə əlidu;
Ulardin biri qeḳilsa zəḥərlik yilan qiḳidu.
6 Ularning torliri kiyim bolalmaydu;
Əzliri ixligənliri bilən əzlirini yapalmaydu;

58:13 «Ḥəm Uni ḥərmətləp...» — muxu ibaridə «Uni» yaki Pərwərdigarning Əzini yaki uning «xabat küni»ni kərsitidu. **«Əz yolliringda mangmay, əz bilgininġni izdiməy, ḳuruḳ parang salmisang,...»** — Musa pəyoọəmbər arḳilik Israiloọa berilgən «on pərman»ning tətinqisi «xabat künini muḳəddəs küni süpitidə saḳlanglar» degən. Xabatning muḥim ixliri bolsa əzining ḥeqḳandaḳ hususiy ix-hizmətlirini ḳilmay, Hudani seoọinixtur.
58:14 «yuḳiri jaylaroọa mingüzüp mangdurimən» — bu ajayib sirlik gəp bolup, mənisi *(1)* ornung naḥayiti üstün bolidu; *(2)* naḥayiti müxkül ḥəm hətərlik ixlar sanga asan kelidu. Əmdi Huda Əzigə itaət ḳiloọanlarni nemigə mindüridu? — muxu yərdə deyilmidi. Bəlkim pərixtilərning küq-ḳudriti kərsitilixi mumkin.
59:1 Qəl. 11:23; Yəx. 50:2
59:2 «Ḳaranglar, Pərwərdigarning ḳoli ḳutḳuzalmioọudək küqsiz bolup ḳaloọan əməs... biraḳ silərning ḳəbiḥlikinglar silərni Hudayinglardin yiraḳlaxturdi, gunaḥinglar Uning yüzini silərdin ḳaqurup Uningoọa tilikinglarni anglatḳuzmidi» — muxu -1-2-ayətlər bolsa 58-bab, 3-ayəttiki soaloọa berilgən jawabtur.
59:4 Ayup 15:35; Zəb. 7:14
59:5 «Ulardin biri qeḳilsa zəḥərlik yilan qiḳidu» — demək, ulardin ḥeqḳandaḳ yahxilik qiḳmaydu, ularoọa taḳabil turux intayin təs; adəm «tuhumlar»ni yesə, əlidu; «tuhumlar»ni buzsa, ulardin tehi hətərlik bir yilan qiḳidu.

Ixligənliri bolsa kəbih ixlardur;
Ularning kolida zorawanlik turidu;
7 Kədəmliri yamanlik tərəpkə yügüridu,
Gunahsiz kanni tөküxkə aldiraydu,
Ularning oyliri kəbihlik tooɣrisidiki oylardur;
Baroɣanla yərdə wəyranqilik wə halakət tepilidu.
8 Tinqlik-aramlik yolini ular heq tonumaydu;
Yürüxliridə heq həkikət-adalət yoktur;
Ular yollirini əgri-tokay kiliwaldi;
Kim bularda mangoɣan bolsa tinq-aramlikni kərməydu.

Israil gunahini ikrar kilidu

9 — Xunga həkikət-adalət bizdin yirak turidu;
Həkkaniylik yetip bizni qümkigən əməs;
Nurni kütimiz, birak yənila karangoɣuluk!
Birla oɣil-pal parlioɣan yorukluknimu kütimiz,
Yənila zulmättə mangimiz.
10 Karioɣulardək biz tamni silaxturup izdəymiz,
Kəzsiz boloɣandək silaxturimiz;
Gugumda turoɣandək qüxtimu putlixip ketimiz,
Qət yakilarda ələklərdək yürimiz.
11 Eyiklardək nərə tartimiz,
Pahtəklərdək kattik ah urimiz;
Biz həküm-həkikətni kütüp karaymiz, birak u yok;
Nijat-kutuluxni kütimiz, birak u bizdin yiraktur;
12 Qünki itaətsizliklirimiz aldingda kəpiyip kətti,
Gunahlirimiz bizni əyibləp guwahlik beridu;
Qünki itaətsizliklirimiz hərdaim biz bilən billidur;
Kəbihliklirimiz bolsa, bizgə roxəndur: —
13 Qünki Pərwərdigaroɣa itaətsizlik kilmaktimiz, wapasizlik kilmaktimiz,
Uningdin yüz ərimətimiz,
Zulumni həm asiylikni təroɣip kilmaktimiz,
Yaloɣan sөzlərni oydurup, iq-iqimizdin sөzlimətimiz;
14 Adalət-halislik bolsa yoldin yenip kətti;
Həkkaniylik yirakta turidu;
Qünki həkikət koqida putlixip ketidu;
Durus-diyanətningmu kirgüdək yeri yoktur.
15 Xuning bilən həkikət yokay dəp kaldi;
Өzümni yamanliktin neri kilay degən adəm həkning olja nixani bolup kaldi!

Pərwərdigar duani anglap ixka kiridu

16 Həm Pərwərdigar kərdi;
Həküm-həkikətning yokluki Uning nəziridə intayin yaman bilindi.

59:6 «ularning torliri kiyim bolalmaydu» — muxu ayət wə 5-ayətkə karioɣanda, «torliri» degənlik ularning kəstliri həm yamanliklirini diniy nikab bilən yapidioɣan usullarni bildüridu.
59:6 Ayup 8:14,15
59:7 Pənd. 1:16; Rim. 3:15
59:10 «Qət yakilarda ələklərdək yürimiz» — baxka birhil tərjimisi: «küqi barlar arisida ələklərdək yürimiz».

Wə U amal qiloɣudək birmu adəmning yoqluqini kərdi;
Gunahqarlaroɣa wəkil bolup dua qiloɣuqi ḥeqkimning yoqluqini kərüp, azablinip kəngli parakəndə boldi.
Xunga Uning Өz Biliki əzigə nijat kəltürdi;
Uning Өz ḥəqqaniyliqi Өzini qollap qidamliq qildi;
17 U ḥəqqaniylikni qalqan-sawut qildi,
Bexioɣa nijatliq dubuloɣisini kiydi;
Qisas libasini kiyim qildi,
Muḥəbbətlik qizoɣinlikni ton qilip kiydi.
18 Adəmlərning qiloɣanliri boyiqə, u laroɣa qayturidu;
Rəqiblirigə qəhr qüxüridu,
Düxmənlirigə ixlirini qayturidu,
Qət arallardikilərgimu u ixlirini qayturidu.
19 Xuning bilən ular oɣərbtə Pərwərdigarning namidin,
Künqikixta Uning xan-xəripidin qorqidu;
Düxmən kəlkündək besip kirginidə,
Əmdi Pərwərdigarning Roḥi uningoɣa qarxi bir tuoɣni kətürüp beridu;
20 Xuning bilən Ḥəmjəmət-Qutquzoɣuqi Zionoɣa kelidu,
U Yaqup jəmətidikilər arisidin itaətsizliktin yenip towa qiloɣanlaroɣa yeqinlixidu, — dəydu Pərwərdigar.
21 Mən bolsam, mana, Mening ular bilən boloɣan əḥdəm xuki, — dəydu Pərwərdigar —
«sening üstünggə qonup turoɣan Mening Roḥim, xundaqla Mən sening aoɣzingoɣa quyoɣan səz-kalamim bolsa,
Buningdin baxlap əbədil'əbədgiqə əz aoɣzingdin, nəslingning aoɣzidin yaki nəslingning nəslining aoɣzidin ḥərgiz qüxməydu! — dəydu Pərwərdigar.

Qutquzuloɣan Zionning parlaq keləqiki

60 1 — Ornungdin tur, nur qaq! Qünki nurung yetip kəldi,
Pərwərdigarning xan-xəripi üstüngdə kətürüldi!
2 Qünki qarangoɣuluq yər-zeminni,
Qapqara zulmət əl-yurtlarni basidu;
Biraq Pərwərdigar üstüngdə kətürülidu,
Uning xan-xəripi seningdə kərünidu;
3 Ḥəm əllər nurung bilən,

59:16 «Ḥəm Pərwərdigar kərdi; ḥəküm-ḥəqiqətning yoqluqi Uning nəziridə intayin yaman bilindi» — Pərwərdigar Өz məmin bəndilirining duasini anglap ixqa kirixidu.
–«xunga uning əz biliki əzigə nijat kəltürdi» — oqurmənlərning esidə boluxi kerəkki, «Pərwərdigarning Biliki» Uning dunyaoɣa əwətidioɣan Qutquzoɣuqi-Məsiḥi, yəni «Pərwərdigarning quli»dur. Demək, Israil əzining asiyliqi, itaətsizlikini, əzlirining gunahqa takabil turalmaydioɣanlikini toluq iqrar qilip towa qiloɣan waqitta, «ḥeq qutquzoɣudək adəm bolmioɣanda», Hudaning xan-xəripini əsligə kəltürüx üqün, xundaqla amalsiz qaloɣan insanni qutquzux üqün «Pərwərdigarning Biliki» nijatni elip muxu dunyaoɣa kelidu. Qutquzux ixlirini u yaloɣuz ada qilidu; «ḥeq adəm» uningoɣa yardəm bərməydu. Yənə 53-babni kərüng.
59:16 Yəx. 63:5
59:17 Əf. 6:17; 1Tes. 5:8
59:20 «Xuning bilən Ḥəmjəmət-Qutquzoɣuqi Zionoɣa kelidu, u Yaqup jəmətidikilər arisidin itaətsizliktin yenip towa qiloɣanlaroɣa yeqinlixidu» — «Rim.» 11:26 kərüng.
59:20 Yəx. 10:21,22; Rim. 11:26
59:21 «sening üstünggə qonup turoɣan Mening Roḥim» — əmdi muxu ayəttiki «sən» degən kim? Yuqiriqi 20-ayəttə «Ḥəmjəmət-Qutquzoɣuqi Zionoɣa kelidu» deyilgən. «Ḥəmjəmət-Qutquzoɣuqi» bolsa, 16-ayəttiki «Pərwərdigarning Biliki», yəni «Pərwərdigarning quli»dur. Xübḥisizki, muxu səzlər uningoɣa, yəni Məsiḥkə deyilidu.

Padixaḥlar sening kətürülgən yoruḳluḳung bilən mangidu.
[4] Bexingni kətür, ətrapingoŋa ḳarap baḳ;
Ularning ḥəmmisi jəm bolup yioŋilidu;
Ular yeningoŋa kelidu, —
Ooŋulliring yiraḳtin kelidu,
Ḳizliring yanpaxlaroŋa artilip kətürüp kelinidu.
[5] Xu qaoŋda kərisən,
Kəzliring qaḳnap ketidu,
Yürəkliring tipqəkləp, iq-iqinggə patmay ḳalisən;
Qünki dengizdiki baylikilar sən tərəpkə burulup kelidu,
Əllərning mal-dunyaliri yeningoŋa kelidu.
[6] Top-top bolup kətkən təgilər,
Ḥəm Midiyan ḥəm Əfaḥdiki taylaḳlar seni ḳaplaydu;
Xebadikilərning ḥəmmisi kelidu;
Ular altun ḥəm huxbuy elip kelidu,
Pərwərdigarning mədḥiyilirini jakarlaydu.
[7] Kedarning barlik ḳoy padiliri yeningoŋa yioŋilidu;
Nebayotning ḳoqḳarliri hizmitingdə bolidu;
Ular Mening ḳobul ḳiliximoŋa erixip ḳurbangaḥimoŋa qikirilidu;
Xuning bilən güzəllik-julaliḳimni ayan ḳilidioŋan əyümni güzəlləxtürimən.
[8] Kəptərhanilirioŋa ḳaytip kəlgən kəptərlərdək,
Uqup keliwatḳan buluttək keliwatḳan kimdu?
[9] Qünki arallar Meni kütidu;
Xular arisidin ooŋulliringni yiraḳtin elip kelixkə,
Əz altun-kümüxlirini billə elip kelixkə,
Tarxixtiki kemilər birinqi bolidu.
Ular Hudaying Pərwərdigarning namioŋa,
Israildiki Muḳəddəs Boloŋuqining yenioŋa kelidu;
Qünki U sanga güzəllik-julaliḳ kəltürdi.
[10] Yat adəmlərning baliliri sepilliringni ḳuridu,
Ularning padixaḥliri hizmitingdə bolidu;
Qünki oŋəzipimdə Mən seni urdum;
Birak xapaitim bilən sanga rəḥim-meḥribanliḳ kərsəttim.
[11] Dərwaziliring ḥərdaim oquḳ turidu;
(Ular keqə-kündüz etilməydu)
Xundak ḳiloŋanda əllərning bayliḳlirini sanga elip kəlgili,
Ularning padixaḥlirini aldingoŋa yetəkləp kəlgili bolidu.
[12] Qünki sanga hizməttə boluxni rət ḳilidioŋan əl yaki padixaḥliḳ bolsa yoḳilidu;
Muxundaḳ əllər pütünləy bərbat bolidu.

60:5 Zəb. 34:4-9; Wəḥ. 21:26
60:7 «...Midiyan ḥəm Əfaḥdiki taylaḳlar seni ḳaplaydu; Xebadikilərning ḥəmmisi kelidu; ... Edarning barlik ḳoy padiliri yeningoŋa yioŋilidu; Nebayotning ḳoqḳarliri hizmitingdə bolidu» — 6-7-ayətlərdə deyilgən yərlərni həritidin kərüng. Pələstinni nuḳta ḳilip eytḳanda, «Midiyan» yiraḳ jənubta, «Əfaḥ» Pars ḳoltuḳining xərḳiy təripidə, «Xeba» Misirning jənubiy təripidə, «Kedar» ḥəm «Nebayot» xərḳ tərəptə, yəni Ərəbistandiki qəl-bayawanning ximalida. Xebadin sirt ḥəmmisi bəlkim Ərəb qəbililiri.
60:9 «Tarxixtiki kemilər birinqi bolidu...» — biliximizqə, ḳədimki zamanlarda üq «Tarxix» bar idi *(ḥəmmisi turning mustəmlikiliri)*. Muxu ayəttiki «Tarxix» bəlkim Ispaniyəni *(Ḳanaandin yiraḳ boloŋan oŋərbiy tərəptə)* kərsitidu; deməkqi, ahirḳi zamanda Hudaning yolini tutḳanlar jaḥandiki barlik tərəplərdin Zioŋoŋa ḳarap kelidu.
60:10 Yəx. 49:23

[13] Mening muḳəddəs jayimni güzəlləxtürüxkə,
Liwanning xəripi,
— Arqa, ḳarioŋay wə boksus dərəhlirining ḥəmmisi sanga kelidu;
Xundaḳ ḳilip ayioŋim turoŋan yərni xərəplik ḳilimən.
[14] Seni harlioŋanlarning baliliri bolsa aldingoŋa egilginiqə kelidu;
Seni kəmsitkənlərning ḥəmmisi ayioŋingoŋa bax uridu;
Ular seni «Pərwərdigarning xəḥiri»,
«Israildiki Muḳəddəs Boloŋuqining Zioni» dəp ataydu.
[15] Sən taxliwetilgən ḥəm nəprətkə uqrioŋanliḳing üqün,
Ḥeqkim zemiringdin ətmigən;
Əmdiliktə Mən seni mənggülük bir xan-xəḥrət,
Əwlad-əwladlarning bir hursənliki ḳilimən.
[16] Əllərning sütini emisən,
Padixaḥlarning əmqikidin əmgəndək meḥir-xəpḳitigə erixsən;
Xuning bilən sən Mən Pərwərdigarni əzüngning Nijatkaring ḥəm Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoŋuqing,
«Yaḳuptiki ḳudrət Igisi» dəp bilisən.
[17] Misning ornioŋa altunni,
Təmürning ornioŋa kümüxni əpkelip almaxturimən;
Yaoŋaqning ornioŋa misni,
Taxlarning ornioŋa təmürni əpkelip almaxturimən;
Sening ḥakimliringni bolsa tinq-aramlik,
Bəgliringni ḥəkḳaniylik ḳilimən.
[18] Zemiringda zorawanliḳning ḥeq sadasi bolmaydu,
Qegraliring iqidə wəyranqilik wə ḥalakətmu yoḳ bolidu;
Sən sepilliringni «nijat»,
Dərwaziliringni «mədḥiyə» dəp ataysən.
[19] Nə ḳuyax kündüzdə sanga nur bolmaydu,
Nə ayning julasi sanga yoruḳluḳ bərməydu;
Bəlki Pərwərdigar sening mənggülük nurung bolidu,
Sening Hudaying güzəl julaliḳing bolidu.
[20] Sening ḳuyaxing ikkinqi patmaydu,
Eying tolunluḳidin yanmaydu;
Qünki Pərwərdigar sening mənggülük nurung bolidu,
Ḥəsrət-ḳayoŋuluḳ künliringgə hatimə berilidu.
[21] Sening həlḳingning ḥəmmisi ḥəkḳaniy bolidu;
Yər-zeminoŋa mənggügə igidarqiliḳ ḳilidu;
Ularning Mening güzəl julaliḳimni ayan ḳilixi üqün,
Ular Өz ḳolum bilən tikkən maysa,
Өz ḳolum bilən ixliginim bolidu.
[22] Səbiy bala bolsa mingoŋa,

60:13 «Liwanning xəripi, — arqa, ḳarioŋay wə boksus dərəhlirining ḥəmmisi sanga kelidu» — Liwan degən jaydin ḥərhil qiraylik dərəhlər qiḳatti.
60:15 Yəx. 49:19; 54:1, 6, 7
60:16 «əllərning sütini emisən, padixaḥlarning əmqikidin əmgəndək meḥir-xəpḳitigə erixsən» — demək, Zion ahirḳi zamanlardiki azab-oḳubətlərdin ətüxi bilən *(ḥərḳandaḳ kəmsitixlər, əqmənlik, nəprət ḥəm ziyankəxlikkə uqrioŋandin keyin)* ajiz bir səbiy balidək barlik «yat əllər»ning kəyünüxliri ḥəm oŋəmhorluḳi bilən qongḳur təsəlligə igə bolidu. **«Yaḳuptiki ḳudrət Igisi»** — muxu yərdə «Yaḳup» ḥəm Yaḳupning əzi ḥəm uning əwladliri Israilni kərsitidu.
60:16 Yəx. 43:3
60:21 Yəx. 29:23; 45:11; Mat. 15:13

Əng kiqiki bolsa uluoɣ əlgə aylinidu,
Mənki Pərwərdigar bularni əz waḳtida tezdin əməlgə axurimən.

Zionning parlaḳ keləqiki — dawami
«Pərwərdigarning ḳuli»ning yənə bir səzi

61 [1] «Rəb Pərwərdigarning Roḥi mening wujudumda,
Qünki Pərwərdigar meni ajiz ezilgənlərgə hux həwərlər yətküzüxkə məsiḥligən.
U meni sunuḳ kəngüllərni yasap saḳaytixḳa,
Tutḳunlaroɣa azadlikni,
Qüxəp ḳoyuloɣanlaroɣa zindanning eqiwetilidioɣanlikini jakarlaxḳa əwətti;
[2] Pərwərdigarning xapaət kərsitidioɣan yilini,
Ḥəm Hudayimizning ḳisaslik künini jakarlaxḳa,
Barlik ḳayoɣu-ḥəsrət qəkkənlərgə təsəlli berixkə meni əwətti.
[3] Ziondiki ḥəsrət-ḳayoɣu qəkkənlərgə,
Küllərning ornioɣa güzəllikni,
Ḥəsrət-ḳayoɣuning ornioɣa sürkilidioɣan xad-huramlik meyini,
Oɣəxlik-məyüslük roḥining ornioɣa,
Mədḥiyə tonini kiydürüxkə meni əwətti;
Xundaḳ ḳilip ular «ḥəḳḳaniylikning qong dərəhliri»,
«Pərwərdigarning tikkən maysiliri» dəp atilidu,
Ular arḳilik uning güzəllik-julaliḳi ayan ḳilinidu.
[4] Ular ḳədimki harabzarliklarni ḳaytidin ḳuridu,
Əslidə wəyran ḳilinoɣan jaylarni ḳaytidin tikləydu,
Harabə xəḥərlərni, dəwrdin-dəwrgə wəyranlikta yatḳan jaylarni yengibaxtin ḳuridu;
[5] Yaḳa yurtluḳlar turoɣuzulup, padiliringni baḳidu;
Yatlarning baliliri ḳoxqiliringlar, üzümqiliringlar bolidu.
[6] Birak silər bolsanglar, «Pərwərdigarning kaḥinliri» dəp atilisilər;
Silər tooɣranglarda: «Ular Hudayimizning hizmətkarliri» deyilidu;

61:1 «Rəb Pərwərdigarning Roḥi mening wujudumda, qünki Pərwərdigar meni ajiz ezilgənlərgə hux həwərlər yətküzüxkə məsiḥligən» — «məsiḥligən» yaki «məsiḥ ḳiloɣan» — muxu yərdə biz ḳaytidin bu ibarigə qüxənqə berimiz, xundaḳla «Məsiḥ» tooɣruluḳ tohtilimiz. Hudaning yolyoruḳi bilən Israiloɣa yengi bir padixaḥ bekitix üqün uning bexioɣa may sürtülüx kerək idi. Muxu murasim «Məsiḥ ḳilinix» dəp atilip, xu qaoɣdin baxlap muxu padixaḥ «Hudaning məsiḥ ḳiloɣini» dəp atilatti. Muḳəddəs ibadəthanining hizmitini ḳiloɣan «ḳurbanlik ḳiloɣuqi» kaḥinlarmu muxu hizmətkə kirixix üqün «məsiḥ ḳilinixi» kerək idi. «Məsiḥ ḳilinix» bəzidə pəyoɣəmbərlərgimu ətküzülətti. Birak muxu ayəttiki «məsiḥ ḳilix» zəytun meyi bilən əməs, bəlki Hudaning Əz Muḳəddəs Roḥi bilən ətküzülidu; insan təripidin ətküzülməydu, Hudaning Əzi ətküzidu. «Pərwərdigarning ḳuli» tooɣrisidiki səzlərni yioɣinqaḳlioɣanda, u «Padixaḥ» *(pütkül aləmningki)*, Pəyoɣəmbər *(«səzümni aoɣzingoɣa ḳuyimən»)* ḥəm «Ḳutḳuzoɣuqi Kaḥin»dur *(gunaḥkarlar üqün əzini ḳurbanlik ḳilidu, gunaḥkarlar üqün dua ḳilidu)*. Xu üq wəzipini ada ḳilix üqün u Hudaning Roḥi bilən «məsiḥ ḳilinixi» kerək idi. Muxu yərdin baxlap biz «Pərwərdigarning ḳuli»ni «Məsiḥ» degən nam bilən qaḳirimiz. Israilning 60- ḥəm 61-babta kərsitilgən bəhtining, əllərning *(Israil arḳilik boloɣan)* bəhtiningmu ḥəmmisi Məsiḥning ḳiloɣan ixidur.

61:1 Luḳa 4:17,18,19,20

61:2 «Pərwərdigarning xapaət kərsitidioɣan yili» — «Law.» 25-babta kərsitilgən «buroɣa *(qəlix)* yili», yəni «azadlik yili», yaki «xadlik yili» bolsa «Pərwərdigarning xapaət kərsitidioɣan yili»ni aldin'ala ayan ḳiloɣan «bexarətlik bir rəsim» bolsa kerək. –Injil, «Luḳa» 4:18-19ni kərüng.

61:3 «Pərwərdigar... Ziondiki ... küllərning ornioɣa güzəllikni, ḥəsrət-ḳayoɣuning ornioɣa sürkilidioɣan xad-huramlik meyini, oɣəxlik-məyüslük roḥining ornioɣa, mədḥiyə tonini kiydürüxkə meni əwətti» — ḳayoɣu-ḥəsrət bildürüx üqün, adəmlər küllərdə olturatti yaki ularni pexanisioɣa sürtətti. Məsiḥ bolsa «küllərning ornioɣa» huxallikni bildüridioɣan mayni adəmning pexanisioɣa sürtidu. **«mədḥiyə toni»** — muxu «ton» pütün bədənni oraydioɣan qong bir kiyim bolup, bəlkim ḥəmmə oɣəxlik ketip, adəmning pütkül wujudida Hudaoɣa mədḥiyə oḳux pəyda bolidioɣanlikini kərsitidu. **«Xundaḳ ḳilip ular «ḥəḳḳaniylikning qong dərəhliri», «Pərwərdigarning tikkən maysiliri» dəp atilidu»** — yuḳiridiki 1:29-, 57:5-ayəttə, «qong dərəhlər» butpərəslik ḳilinidioɣan jaylar idi. Ḥazir ular Hudaoɣa ibadət ḳilixni bildüridu.

61:4 Yəx. 58:12

Ozuḳliringlar əllərning baylikliri bolidu,
Silər ularning xan-xərəplirigə ortaḳ bolisilər.
7 Horlinip, xərməndiliktə ḳaloɣininglarning ornioɣa ikki ḥəssə nesiwənglər berilidu;
Rəswa ḳilinoɣanliḳning ornioɣa ular təḳsimatida xadlinip təntənə ḳilidu;
Xuning bilən ular zeminoɣa ikki ḥəssiləp igidarqilik ḳilidu;
Mənggülük xad-huramlik ularningki bolidu.
8 Qünki Mən Pərwərdigar tooɣra ḥəküm, ḥəḳiḳətni əzizləymən;
Kəydürmə ḳurbanlik ḳilixta ḥərḳandaḳ bulangqilik wə aldamqilikḳa nəprətlinimən;
Mən ularoɣa ḥəḳiḳət bilən tegixlikini ḳayturup berimən;
Mən ular bilən mənggülük bir əḥdini tüzimən.
9 Xundaḳ ḳilip ularning nəslining dangḳi əllər arisida,
Pərzəntlirining dangḳi həlḳi-aləm arisida qiḳidu;
Ularni kərgənlərning ḥəmmisi ularni tonup etirap ḳiliduki,
«Ular bolsa Pərwərdigar bəht ata ḳiloɣan nəsildur»».

Məsiḥ yənə səz ḳilidu

10 — «Mən Pərwərdigarni zor xad-huramlik dəp bilip xadlinimən,
Jenim Hudayim tüpəylidin huxallinidu;
Qünki toy ḳilidioɣan yigit əzigə «kaḥinlik səllə» kiyiwaloɣandək,
Toy ḳilidioɣan ḳiz ləəl-yaḳutlar bilən əzini pərdazlioɣandək,
U nijatliḳning kiyim-keqikini manga kiydürdi,
Ḥəḳḳaniyliḳ toni bilən meni pürkəndürdi.
11 Qünki zemin əzining bihini qiḳaroɣinidək,
Baoɣ əzidə teriloɣanlarni ündürginidək,
Rəb Pərwərdigar ohxaxla barliḳ əllərning aldida ḥəḳḳaniyliḳni ḥəm mədḥiyini ündüridu».

61:6 «Birak silər bolsanglar, «Pərwərdigarning kaḥinliri» dəp atilisilər» — oḳurmənlərgə məlumki, «kaḥin»lar muḳəddəs ibadəthanidiki hizmətqilər bolup, həlḳlərgə wəkil bolup ularning ḥərhil ḳurbanliḳlirini Hudaoɣa atap otta kəydürgüqi idi. Buningdin sirt, Hudaning ḥəḳiḳət-ḥəkümlirini əgitix wəzipisi bar idi *(«Mal.» 2:7)*. Musa pəyoɣəmbər dəwridə, Huda «Barliḳ həlḳimni Əzümgə atap kaḥinlar ḳilimən» degənidi *(«Mis.» 19:6)*. Birak həlḳning kəpinqisi itaətsizlik bilən muxu wədidin məḥrum boldi; pəḳət «Lawiy» degən ḳəbilidikilər kaḥinlik rolni etiyəligənidi. Birak muxu ayət bizgə ayan ḳiliduki, Hudaning əslidiki nixani ḥaman əməlgə axurulidu. **«silər ularning xan-xərəlirigə ortaḳ bolisilər»** — yaki «Ularning xan-xərəpliridin təntənə ḳilisilər».

61:6 1Pet. 2:5, 9; Wəḥ. 1:6; 5:10

61:7 «Horlinip, xərməndiliktə ḳaloɣininglarning ornioɣa ikki ḥəssə nesiwənglər berilidu» — «ikki ḥəssə nesiwənglər» tooɣruluḳ yənə 40-bab, 2-ayətni kərüng.

61:8 «kəydürmə ḳurbanlik» — muxu hil ḳurbanlik pütün peti Hudaoɣa *(toluḳ ibadət ḳilix üqün)* atap kəydürüləttı. Adəm *(məyli bərgüqi, məyli kaḥin bolsun)* ḳurbanliḳning gəxidin ḥeq yemətti. Əgər muxundaḳ ḳurbanlik ḳiloɣanda, birsi Hudadin bir zərriqini ḳalduroɣan bolsa, bu «bulangqilik»ḳa barawər idi. Əmdi təwəndə, Huda Əzi insaniyətkə, Əz həlḳigə məlum bir nərsini wədə ḳilip bərməkqi bolsa, undaḳta u Əzining «kəydürmə ḳurbanlik» tooɣrisidiki muḳəddəs ḳanunioɣa Əzi boysunoɣanoɣa ohxax, U bərgən nərsidə ḳilqə bir kəmlik ḥərgiz bolmaydu; U insaniyətkə wədə ḳiloɣanliridin ḥeqnərsini ḳaldurmaydu.

61:9 «Ular bolsa Pərwərdigar bəht ata ḳiloɣan nəsildur» — «Zəb.» 22:30-31ni kərüng. Yuḳiriḳi 59:21-ayəttə deyilgən «əḥdə»gə asasən, Zionning nəsli «Məsiḥ»ning Roḥi ḥəm səz-kalamioɣa igə bolidu. Xübḥisizki, muxu 8- ḥəm 9-ayəttə xu əḥdə, xundaḳla uning nətijisi yənə kərsitilidu.

61:10 «Mən Pərwərdigarni zor xad-huramlik dəp bilip xadlinimən... U nijatliḳning kiyim-keqikini manga kiydürdi, ḥəḳḳaniyliḳ toni bilən meni pürkəndürdi» — Məsiḥ Hudaning Zion ḥəm əl-yurtlarni ḳutḳuzuxtiki hizmitini ada ḳilix üqün u təyyarlioɣan kiyim-keqəkni ḳobul ḳilidu. «Toy ḳilidioɣan yigit» ḥəm «toy ḳilidioɣan ḳiz» bolsa, əlwəttə naḥayiti diḳḳət bilən ularning məḥsus kiyimini kiyidu. Muxu kiyim pəḳətla muxu məḳsət bilənla kiyilidu; ohxaxla Məsiḥ «adəmni ḳutḳuzux üqün» huxallik bilən Huda bərgən məḥsus kiyimni kiyidu. Muxu kiyim uning kim ikənlikini, nemə ix ḳiloɣili kəlgənlikini kərsitidu; yəni nijat, mutləḳ ḥəḳḳaniyliḳtin ḥəm «kaḥinlik səllə» *(yəni insan üqün dua ḳilixtiki rol)*din ibarəttur. Dunyada kim muxundaḳ «kiyim» kiyiwaloɣan peti pəyda bolsa, ḥərbir əḳli bar adəm uni Huda əwətkən Məsiḥ dəp tonup yetixi kerək.

61:11 «Qünki zemin əzining bihini qiḳaroɣinidək,... Rəb Pərwərdigar ohxaxla barliḳ əllərning aldida ḥəḳḳaniyliḳni ḥəm mədḥiyini ündüridu» — muxu ix Məsiḥning yənə bir huxalliḳining səwəbi — uning ḳilidioɣan hizmiti qoḳum muwəppəḳiyətlik bolidu; u nijatni insaniyətkə yətküzüp nuroɣunioɣan kixilərni gunaḥtin ḳutḳuzidu.

Məsiḥning sözining dawami

62 [1] — «Taki Zionning ḥəkkaniyliki julalinip qaknap qikkuqə,
Uning nijati lawuldawatkan məx'əldək qikkuqə,
Zion üqün ḥeq aram almaymən,
Yerusalem üqün ḥərgiz süküt kilaymən;
[2] Ḥəm əllər sening ḥəkkaniylikingni,
Barlik padixaḥlar xan-xəripingni köridu;
Ḥəm sən Pərwərdigar Öz aoɣzi bilən sanga koyidioɣan yengi bir isim bilən atilisən,
[3] Xundakla sən Pərwərdigarning kolida turoɣan güzəl bir taj,
Hudayingning kolidiki xaḥanə bax qəmbiriki bolisən.
[4] Sən ikkinqi: «Ajraxkan, taxliwetilgən» dəp atalmaysən,
Zemining ikkinqi: «Wəyran kilip taxliwetilgən» dəp atalmaydu;
Bəlki sən: «Mening huxallikim dəl uningda!», dəp atilisən,
Ḥəm zemining: «Nikaḥlanoɣan» dəp atilidu;
Qünki Pərwərdigar səndin huxallik alidu,
Zemining bolsa yatlik bolidu.
[5] Qünki yigit kizoɣa baoɣlanoɣandək,
Ooɣulliring sanga baoɣlinidu;
Toy yigiti kizdin xadlanoɣandək,
Hudaying seningdin xadlinidu.
[6] Mən sepilliringda kəzətqilərni bekitip koydum, i Yerusalem,
Ular kündüzmu ḥəm keqisimu aram almaydu;
I Pərwərdigarni əslətküqi boloɣanlar, süküt kilmanglar!
[7] U Yerusalemni tikligüqə,
Uni yər-jaḥanning otturisida rəḥmət-mədḥiyilərning səwəbi kiloɣuqə,
Uningoɣa ḥeq aram bərmənglar!».
[8] Pərwərdigar ong koli ḥəm Öz küqi boloɣan biliki bilən mundak kəsəm iqti: —
«Mən ziraətliringni düxmənliringgə ozuk boluxka ikkinqi bərməymən;
Japa tartip ixligən yengi xarabnimu yatlarning pərzəntliri ikkinqi iqməydu;
[9] Ziraətlərni orup yioɣkanlar özlirila uni yəp Pərwərdigarni mədḥiyiləydu;
Üzümlərni üzgənlər mukəddəs öyümning səynalirida ulardin iqidu».
[10] — Ötünglar, dərwazilardin ətünglar!
Həlkning yolini tüz kilip təyyarlanglar!
Yolni kətürünglar, kətürünglar;
Taxlarni elip taxliwetinglar;
Həlk-millətlər üqün yol kərsitidioɣan bir tuoɣni kətürünglar.
[11] Mana, Pərwərdigar jaḥanning qət-yakilirioɣa mundak dəp jakarlidi: —
Zion kizioɣa mundak dəp eytkin: —
«Kara, sening nijat-kutuluxung keliwatidu!
Kara, Uning Özi aloɣan mukapiti Özi bilən billə,

62:2 Yəx. 65:15
62:4 «Mening huxallikim dəl uningda!» — ibraniy tilida «Hefzibaḥ». **«Nikaḥlanoɣan»** — ibraniy tilida «Biyulaḥ».
62:6 «Mən sepilliringda kəzətqilərni bekitip koydum, i Yerusalem, ular kündüzmu ḥəm keqisimu aram almaydu; i Pərwərdigarni əslətküqi boloɣanlar, süküt kilmanglar!» — Məsiḥ muxu «kəzətqilər»ni, yəni «Pərwərdigarni əslətküqilər»ni özigə ohxax Zion üqün tohtimay dua kilix hizmitigə bekitkən. Ularning dualiri Özining kigə ohxax bolidu *(1-ayətni kərüng)*.
62:10 «Ötünglar, dərwazilardin ətünglar! Həlkning yolini tüz kilip təyyarlanglar! Yolni kətürünglar, kətürünglar; taxlarni elip taxliwetinglar» — yolni, Israildiki tarkilip kətkən, baxka yurtlarda sürgün boloɣanlar, xundakla Hudani izdigən musapirlar bilən billə Zionoɣa kəlməkqi boloɣanlar üqün təyyarlanglar, deməkqi bolsa kerək.
62:10 Yəx. 40:3; 57:14

Uning Өzining in’ami Өzigə ḫəmrah bolidu.
12 Wə ḫəḳlər ularni: «Pak-muḳəddəs həlḳ»,
«Pərwərdigar ḫəmjəmətlik ḳilip ḳutḳuzoŋanlar» dəydu;
Sən bolsang: «Intilip izdəlgən», «Ḫeq taxliwetilmigən xəḫər» dəp atilisən.

«Kөzətqilər» bir adəmning keliwatḳanliḳini kөridu

63 1 «Bozrah xəḫiridin qiḳḳan, üstibexi ḳenik ḳizil rənglik,
Kiyim-keqəkliri ḳaltis-karamət,
Zor küq bilən ḳol selip mengiwatḳan,
Edomdin muxu yərgə keliwatḳuqi kim?»
«Ḫəḳḳaniylik bilən səzligüqi Mən,
Ḳutḳuzuxḳa küq-ḳudrətkə Igə Boloŋuqidurmən».
2 «Üstibexingdikisi nemixḳa ḳizil,
Ḳandaḳsigə kiyim-keqəkliring xarab kəlqikini qəyligüqiningkigə ohxap ḳaldi?».
3 «Mən yaloŋuz xarab kəlqikini qəylidim;
Bar əl-yurtlardin ḫeqkim Mən bilən billə boloŋini yoḳ;
Mən ularni oŋəzipimdə qəylidim,
Ḳəḫrimdə ularni dəssiwəttim;
Ularning ḳanliri kiyim-keqəklirim üstigə qaqridi;
Mening pütün üstibexim boyaldi;
4 Qünki ḳəlbimgə ḳisas küni pükülgənidi,
Xundaḳla Mən ḫəmjəmətlirimni ḳutḳuzidioŋan yil kəldi;
5 Mən ḳarisam, yardəm ḳiloŋudək ḫeqkim yoḳ idi;
Ḫeqkimning ḳollimaydioŋanliḳini kərüp azablinip kənglüm parakəndə boldi;
Xunga Өz bilikim Өzümgə nijat kəltürdi;
Өz ḳəḫrim bolsa, Meni ḳollap Manga qidam bərdi;
6 Xuning bilən əl-yurtlarni oŋəzipimdə dəssiwətkənmən,
Ḳəḫrimdə ularni məst ḳiliwəttim,
Ḳanlirini yərgə təkүwəttim».

62:11 «Ḳara, sening nijat-ḳutuluxung keliwatidu!... Uning Өzining in’ami Өzigə ḫəmrah bolidu» — ayətning ikkinqi ḳismioŋa ḳarioŋanda, munu «nijat-ḳutulux» **bir xəḫs**, yəni Məsiḫning Өzidur; «Uning aloŋan mukapiti» ḫəm «Uning Өzining in’ami» 10- ḫəm 12-ayətkə ḳarioŋanda dəl Өzi ḳutḳuzoŋan «həlḳim» ḫəm «həlḳ-millətlər»din ibarəttur.
62:12 «Wə ḫəḳlər ularni: «Pak-muḳəddəs həlḳ»... dəydu» — «ular» dəl 10-ayəttə deyilgən, Zionoŋa kəlməqi boloŋan «həlḳ» ḫəm «həlḳ-millətlər»dur. **«Sən bolsang: «Intilip izdəlgən»,... dəp atilisən»** — «sən» Zionning өzini kərsitidu.
63:1 «Ḫəḳḳaniylik bilən səzligüqi Mən, ḳutḳuzuxḳa küq-ḳudrətkə Igə Boloŋuqidurmən» — ayətning aldinḳi ḳismidiki soaloŋa jawab bərgüqi xübḫisizki, 61:10-11-ayəttə «ḳaltis-karamət» kiyim-keqək kiyiwaloŋan, Өzi *(62-babta)* kөzətqilərni bekitkən Məsiḫdur. Birak uning kiyim-keqəkliri baxḳiqə kərüngəkə, u yiraḳtin keliwatḳan qaoŋda, ular uni toniyalmioŋan. –«Bozrah» xəḫiri tooŋruluk yənə 34-babni wə izaḫatlirini kərüng.
63:2 «Üstibexingdikisi nemixḳa ḳizil, ḳandaḳsigə kiyim-keqəkliring xarab kəlqikini qəyligüqiningkigə ohxap ḳaldi?» — Məsiḫ kiyiwaloŋan kiyim əslidə «nijatning, ḫəḳḳaniylikning» kiyimi *(bəlkim ap’ak)* boloŋandin keyin, «Nemixḳa ḳizil bolup ḳaloŋan» — dəp soraydu.
63:2 Wəḫ. 19:13
63:3 «Mən ularni oŋəzipimdə qəylidim» — «ular» *(nijatni rət ḳiloŋan)* yat əllərni kərsitidu *(6-ayətni kərüng)*.
63:4 «Mən ḫəmjəmətlirimni ḳutḳuzidioŋan yili» — demək, Hudaning nijatini ḳobul ḳiloŋan bəndiliri muxu dunyadiki barliḳ bozək ḳilixlardin, barliḳ ziyankəxlərdin azad ḳilinip ərkin bolux waḳtidur. Rəzillərning jazalinixi bilən ular ərkin bolidu.
63:4 Yəx. 61:2
63:5 «Өz ḳəḫrim bolsa, Meni ḳollap Manga qidam bərdi» — muxu səzlərgə ḳarioŋanda, insanlarni jazalax Huda ḫəm Uning Məsiḫi üqün kəngligə intayin eoŋir kelidioŋan təs bir ixtur.
63:5 Yəx. 59:16
63:6 «Ḳəḫrimdə ularni məst ḳiliwəttim» — bundaḳ «məst ḳilix»ni qüxinix üqün, 51-bab, 17-, 21-22-ayətlərni yənə kərüng. Həlḳlərni məst ḳilidioŋan xarab «Pərwərdigarning ḳolidiki ḳəḫrigə toloŋan ḳədəḫ»tiki «xarab»tur.

«Hudani əslətküqi kəzətqi»lərdin biri yənə dua kilidu

7 «Mən Pərwərdigarning xəpkətliri tooɣruluk əslitip səzləymən;
Pərwərdigarning mədḥiyəgə layik kiloɣanliri,
Uning rəḥimdilliklirioɣa asasən,
Uning nuroɣunlioɣan xəpkətlirigə asasən,
Pərwərdigarning bizgə kiloɣan iltipatliri,
Israil jəmətigə iltipat kiloɣan zor yahxilikliri tooɣruluk əslitip səzləymən;
8 U ularni: — «Ular Mening həlkim,
Aldamqilik kilmaydioɣan balilar» dəp,
Ularning Kutkuzoɣuqisi boldi.
9 Ularning barlik dərdlirigə Umu dərddax idi;
«Uning yüzidiki Pərixtisi» bolsa ularni kutkuzoɣan,
U Өz muḥəbbiti ḥəm rəḥimdilliki bilən ularni ḥəmjəmətlik kilip kutkuzoɣan;
Axu kədimki barlik künlərdə ularni Өzigə artip kətürgən;
10 Birak ular asiylik kilip Uning Mukəddəs Roḥioɣa azar bərdi;
Xunga ulardin yüz ərüp U ularning düxminigə aylinip,
Ularoɣa karxi jəng kildi.
11 Birak U: — «Musa pəyoɣəmbirim! Mening həlkim!» dəp əyni künlərni əsləp tohtidi.
Əmdi Өz padisi boloɣanlarni padiqiliri bilən dengizdin qikiriwaloɣuqi kəni?
Өzining Mukəddəs Roḥini ularning arisioɣa turoɣuzup koyoɣuqi kəni?
12 Uning güzəl xərəplik biliki Musaning ong koli arkilik ularni yetəkligüqi boldi,
Өzi üqün mənggülük bir namni tikləp,
Ular aldida sularni bəlüwətküqi,
13 Ularni dalada ərkin kezip yüridioɣan attək,
Ḥeq putlaxturmay ularni dengizning qongkur yərliridin ətküzgüqi kəni?
14 Mallar jiloɣioɣa otlaxka qüxkəndək,
Pərwərdigarning Roḥi ularoɣa aram bərdi;
Sən Өzüng güzəl-xərəplik bir namoɣa erixix üqün,
Sən muxu yollar bilən həlkingni yetəkliding.
15 Aḥ, asmanlardin nəziringni qüxürgin,
Sening pak-mukəddəsliking, güzəllik-xəriping turoɣan makaningdin ḥalimizoɣa karap bak!
Kəni otluk muḥəbbiting wə küq-kudriting!?
Iqingni aoɣritixliring, rəḥimdillikliring kəni?
Ular manga kəlgəndə besilip kaldimu?
16 Qünki gərqə Ibraḥim bizni tonumisimu,
Yaki Israil gərqə bizni etirap kilmisimu,
Sən ḥaman bizning Atimiz;

63:8 «U ularni: — «Ular Mening həlkim, aldamqilik kilmaydioɣan balilar» dəp, ularning Kutkuzoɣuqisi boldi» — muxu ayətlər Huda Israilni Misirdin kutkuzup qikaroɣan wakitni kərsitidu. Xu qaoɣni Israilning «tuoɣuluxi», yəni «yengi bir həlk, yengi bir millət» boluxi dəp ḥesablioɣili bolidu.
63:9 «Uning Pərwərdigarning yüzidiki Pərixtisi» — muxu zat dəl Təwrat-zəburda kəp yərlərdə «Pərwərdigarning Pərixtisi» dəp atilidu.
63:9 Kan. 7:7, 8, 9
63:10 «birak ular asiylik kilip uning Mukəddəs Roḥioɣa azar bərdi» — muxu səzgə karioɣanda «Hudaning Mukəddəs Roḥi» qokum Hudaning Өzidin *(demək, Huda'Atidin)* ayrim bir Xəhsdur.
63:10 Qəl. 14:11; Zəb. 78:56-59; 95:9-11
63:11 «Өz padisi boloɣanlar» — Israil həlki. **«Өz ... padiqiliri»** — xübḥisizki, Musa pəyoɣəmbər, akisi Ḥarun ḥəm aqisi Məryəm, xundakla bəlkim Yəxua pəyoɣəmbər idi.
63:13 Zəb. 105:37
63:15 Kan. 26:15

Sən Pərwərdigar bizning Atimizdursən;
Əzəldin tartip «Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoḳuqimiz» Sening namingdur.
17 I Pərwərdigar, nemixḳa bizni yolliringdin azduroḳansən?
Nemixḳa Өzüngdin ḳorḳuxtin yandurup kənglimizni tax ḳiloḳansən?!
Ḳulliring üqün, Өz mirasing boloḳan ḳəbililər üqün,
Yenimizoḳa yenip kəlgəysən!
18 Muḳəddəs həlḳing pəḳət azoḳinə waḳitla təwəlikigə igə bolalioḳan;
Düxmənlirimiz muḳəddəs jayingni ayaoḳ asti ḳildi;
19 Xuning bilən biz uzundin buyan Sən idarə ḳilip baḳmioḳan,
Sening naming bilən atilip baḳmioḳan bir həlḳtək bolup ḳalduḳ!

Duaning dawami

64 1-2 Aḥ, Sən asmanlarni yirtiwetip,
Yərgə qüxkən bolsang'idi!
Taoḳlar bolsa yüzüng aldida erip ketətti! Mana muxundaḳ boloḳanda tuturuḳḳa ot yaḳḳandək,
Ot suni ḳaynatḳandək,
Sən namingni düxmənliringgə ayan ḳiloḳan bolatting,
Əllər yüzüngdinla titrəp ketətti!
3 Sən biz kütmigən dəḥxətlik ixlarni ḳiloḳan waḳtingda,
Sən qüxkəniding;
Yüzüngdin taoḳlar rastla erip kətti!
4 Səndin baxḳa Өzigə təlmürüp kütkənlər üqün ixligüqi bir Hudani,
Adəmlər əzəldin anglap baḳmioḳan,
Ḳulaḳḳa yetip baḳmioḳan,
Kəz kərüp baḳmioḳandur!
5 Sən ḥəḳḳaniyliḳni yürgüzüxni hursənlik dəp bilgən adəmning,
Yəni yolliringda mengip, Seni seoḳinoḳanlarning ḥajitidin qiḳḳuqi ḥəmraḥdursən;
Birak mana, Sən oḳəzəptə boldung,
Biz bolsak gunaḥta bolduḳ; Undaḳ ixlar uzun boluwərdi;
Əmdi biz ḳutḳuzulamduḳ?
6 Əmdi biz napak bir nərsigə ohxax bolduḳ,
Ḳiliwatḳan barliḳ «ḥəḳḳaniyətlirimiz» bolsa bir əwrət latisioḳila ohxaydu, halas;
Ḥəmmimiz yopurmaḳtək hazan bolup kəttuḳ,
Ḳəbiḥliklirimiz xamaldək bizni uqurup taxliwətti.

63:16 «gərqə Ibraḥim bizni tonumisimu, Yaki Israil gərqə bizni etirap ḳilmisimu,...» — Ibraḥim ḥəm Israil *(ularning ata-bowiliri)* heli burunla aləmdin kətkənidi, əlwəttə. Muxu səzning mənisi, nawada atimiz Ibraḥim yaki Israil *(yəni Yaḳup)* muxu aləmdə tehi turoḳan bolsa, bizning naqar əḥwalimizni, əhlaḳsizliḳimizni, pəzilətsizlikimizni kərüpla intayin bizar bolup: «Muxu həlḳ bizning əwladimiz bolmisa kerək» — dəp bizlərni etirap ḳilmasliḳi mumkin, deməkqi.
63:18 «Düxmənlirimiz muḳəddəs jayingni ayaoḳ asti ḳildi» — Yəxayaning əmridə Hudaning muḳəddəs ibadəthanisi tehi məwjut idi. Xuning bilən pəyoḳəmbər bu bexarəttə əzidin keyinki bir dəwrni kəzdə tutḳan boluxi kerək. Yerusalemdiki xu ibadəthana miladiyədin ilgiriki 586-yili wəyran ḳilindi. Bexarət muxu wəḳədin keyinki dəwrning bolidioḳan ḥessiyatlirini, arzu-hiyallirini ḥəm dualirini kərsətsə kerək.
63:18 Zəb. 74:3-8
64:1-2 «Aḥ, Sən asmanlarni yirtiwetip, yərgə qüxkən bolsang'idi! Taoḳlar bolsa yüzüng aldida erip ketətti!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Aḥ, Sən asmanlarni yirtiwetip, yərgə qüxsəng iding! Taoḳlar bolsa yüzüng aldida erip ketətti!».
64:3 «Yüzüngdin taoḳlar rastla erip kətti!» — Israillar Misirdin qiḳḳandin keyin, Huda uloroḳa Musa pəyoḳəmbər arḳiliḳ muḳəddəs ḳanun-pərmanlirini bərgən waḳtida, Sinay taoḳliri xundaḳla erip kətti. Yəxaya pəyoḳəmbər bəlkim muxu ixlarni kəzdə tutidu.
64:4 Zəb. 31:19,20; 1Kor. 2:9
64:6 Zəb. 90:5-8

7 Sening namingni qakirip nida kiloquqi,
Iltipatingni tutuxka kozoqaloquqi heq yoktur;
Qünki Sən yüzüngni bizdin kaqurup yoxurdung,
Kəbihliklirimizdin bizni solaxturoquzdung.
8 Birak hazir, i Pərwərdigar, Sən bizning Atimizdursən;
Biz seoqiz lay, Sən bizning sapalqimizdursən;
Həmmimiz bolsak kolungda yasaloqandurmiz;
9 I Pərwərdigar, bizgə karatkan oqəzipingni zor kilmioqaysən,
Kəbihlikni mənggügiqə əsləp yürmigin;
Mana, karioqin, həmmimiz Sening həlkingdurmiz!
10 Mukəddəs xəhərliring janggal,
Zionmu janggal bolup kaldi;
Yerusalem wəyran boldi;
11 Ata-bowimiz Seni mədhiyiligən jay,
Pak-mukəddəslik, güzəl-parlaklik turaloqusi boloqan əyimiz bolsa ot bilən kəyüp kül boldi;
Kədir-kimmətlik nərsilirimizning həmmisi wəyran kiliwetildi.
12 Muxu ixlar aldida Əzüngni qətkə alamsən, i Pərwərdigar?
Süküt kilip turamsən?
Bizni boluxiqə har kilip uruwerəmsən?»

Hudaning duaoqa bərgən jawabi
«Yengi ixlar», yengi asman-zemin

65 1 Əzəldin Meni izdimigənlərgə Meni sorax yolini aqtim;
Mən Əzümgə intilmigənlərgə Əzümni tapkuzdum.
Mening namim bilən atalmioqan yat bir əlgə Mən: — «Manga kara, Manga kara» — dedim.
2 Birak yaman yolda mangidioqan,
Əzining pikir-hiyalioqa əgixip mangidioqan,
Asiylik kiloquqi bir həlkkə bolsa Mən kün boyi kolumni uzitip intilip kəldim.
3 Yəni baoqlarda kurbanlik kilip,
Ularni hixlik supilar üstidimu kəydürüp,
Kəz aldimdila zərdəmgə tegidioqan bir həlk;
4 Ular kəbrilər arisida olturidu,
Məhpiy jaylardimu tünəp olturidu;
Ular qoxka gəxini yəydu,
Kazan-kaqilirida hərkandak yirginqlik nərsilərning xorpisi bar.

64:9 Zəb. 79:8

64:11 «...Pak-mukəddəslik, güzəl-parlaklik turaloqusi boloqan əyimiz bolsa ot bilən kəyüp kül boldi» — muxu ayəttiki «əyimiz» mukəddəs ibadəthana, əlwəttə. «Əy» degən səzning ixlitilixi bolsa, Hudaning əsli ularning arisida *(ibadəthanisida)* turoqanlikini təkitləydu. «Kədir-kimmətlik nərsilirimiz»ning əng esili bolsa yənila ibadəthanidiki buyum-jabduklar boloqanidi.

–Babillikларning Yerusalemni, jümlidin mukəddəs ibadəthanini wəyran kiloqanliki bəlkim muxu bexarəttin keyinki 100 yil ətrapida boldi *(miladiyədin ilgiriki 586-yili)*. Muxu ayəttə, pəyoqəmbər *(63:15-19-ayətlərdiki əhwaloqa ohxax)* əzi axu dəwrdə turoqandək səz kilidu; u axu dəwrdikilərgə wəkil bolup dua kilidu.

65:2 «yaman yolda mangidioqan...» — ibraniy tilida «yahxi əməs yolda mangidioqan...».

65:3 «Ular... baoqlarda kurbanlik kilip, ularni hixlik supilar üstidimu kəydürüp...» — baoqlar pat-pat «Baal» degən butka qokunidioqan jaylar bolup kalatti. Kurbanlikni bolsa pəkət ibadəthanidila kilsa bolatti; uningdin baxka «kurbangah»larni pəkət taxlar yaki tuprak katarlik təbiiy materiyallardinla yasioqili bolatti. **«Ularni hixlik supilar üstidimu kəydürüp...»** — yaki «huxbuyni hixlik supilar üstidimu kəydürüp...».

65:4 «ular kəbrilər arisida olturidu, məhpiy jaylardimu tünəp olturidu» — muxu kixilərning mazarlarda, «məhpiy

[5] Ular: «Өzüng bilən bol,
Manga yeқinlaxқuqi bolma;
Qünki mən səndin pakmən» — dəydu;
Muxular dimioɳimoɳa kirgən is-tütək,
Kün boyi өqməy turidioɳan ottur!
[6-7] Mana, Mening aldimda pütüklük turiduki: —
Mən süküt қilip turmaymən — dəydu Pərwərdigar —
Bəlki һəm silərning қəbiһliқliringlarni,
Xundaқla taoɳ qoққilirida isriқ yaққan,
Dənglər üstidimu Meni һaқarətligən ata-bowiliringlarning қəbiһliklirini birliktə қayturimən,
— Xularni өz қuqaқlirioɳa қayturimən;
Bərһək, Mən ilgiriki қiloɳanlirini өz қuqaқlirioɳa өlqəp қayturimən.
[8] Pərwərdigar mundaқ dəydu: —
Sapaқ üzümning «sarқindi xirnə»si kərüngəndə,
Həқlərning: «Uni qəyliwetip wəyran қilmisun, qünki uningda bərikət turidu» deginidək,
Mən Өz қullirimning səwəbidinla xundaқ қilimənki,
Ularning һəmmisini wəyran қilmaymən.
[9] Xundaқ қilip Mən Yaқuptin bir nəsilni,
Yəһudadinmu taoɳlirimoɳa bir igidarni qiқirimən;
Xuning bilən Mening talliɳanlirim zeminoɳa igə bolidu,
Mening қullirim xu yərdə makanlixidu.
[10] Meni izdigən həlқim üqün,
Xaron bolsa yənə қoy padilirioɳa қotan,
Ahor bolsa kala padilirioɳa қonaloɳu bolidu.
[11] Birақ Pərwərdigarni taxlap,
Muқəddəs teoɳimni untuoɳuqi,
«Tələy» degən but üqün dastihan saloɳuqi,
«Təқdir» degən but üqünmu əbjəx xarabni қuyup қaqilarni toldуroɳuqisilər,
[12] Mən silərni қiliqқa «təқdir» қildim,
Silərning һəmminglar қiroɳinqilikta bax egisilər;

---

jaylar»da olturup tünəxtiki məқsiti, xübһisizki, «ata-bowilirining roһliri»oɳa dua қilip alaқilixix, xundaқla jin-xəytanlar bilən alaқilixix idi. Өlüklərning roһliri bilən alaқə қilixқa urunux Təwratta қət'iy mən'i қilinidu.

65:6-7 «silərning қəbiһliқliringlarni, xundaқla taoɳ qoққilirida isriқ yaққan, dənglər üstidimu Meni һaқarətligən ata-bowiliringlarning қəbiһliklirini birliktə қayturimən» — taoɳlarning qoққiliri yaki dənglər pat-pat butқa qoқunidioɳan jaylar bolup қalatti. Xuning bilən Musa pəyoɳəmbər taoɳ yaki dənglər üstidə қurbanlik қilixnimu mən'i қiloɳan. Ayəttə kərsitilgən muxu қilmixliri, xübһisizki, butpərəslik idi. **«Bərһək, Mən ilgiriki қiloɳanlirini өz қuqaқlirioɳa өlqəp қayturimən»** — baxқa birhil tərjimisi: «Bərһək, ularning қiloɳanlirini өz қuqaқlirioɳa қayturuwetix Mening birinqi iximdur».

65:8 «Sapaқ üzümning «sarқindi xirnə»si kerüngəndə, həқlərning: «Uni qəyliwetip wəyran қilmisun, qünki uningda bərikət turidu» deginidək,...» — Қanaanda *(Pəlәstində)* üzümdin «өzi qiққan» xirnə bolsa intayin ətiwarlinidu; səwəbi, uningdin ixlinidioɳan xarab intayin mezilik bolidu. Xunga məlum bir sap üzümdin muxu «sarқindi xarab» qiққanliқi bayқalsa, u baxқa üzüm sapaқliri bilən қoxup qəyliwetilməydu, «xirnə qiққuqə» ayrim қoyulidu. Xuning bilən Huda Өzigə sadiқ boloɳan «қaldilar» Israilda bar bolsila, ularni yoқatmaydu. Biz yuқiriқi bablardin bilimizki, muxu «igidar» nəsil *(9-ayət)* dəl «Pərwərdigarning қuli»ningki, yəni Məsiһning nəslidur.

65:9 «Mən Yaқuptin bir nəsilni, Yəһudadinmu taoɳlirimoɳa bir igidarni qiқirimən» — demək, Huda «қaldisi»din, өzigə sadiқ yengi bir dəwrni qiқiridu, ularni «muқəddəs zemin»oɳa igə қilidu.

65:10 «Xaron bolsa yənə қoy padilirioɳa қotan, Ahor bolsa kala padilirioɳa қonaloɳu bolidu» — Xaron bolsa Pəlәstinning oɳərb təripidə, əsli intayin munbət jay idi. Xu rayon bəlkim Asuriyə *(һəm keyinki Babilliқlarning)* bulanqliқliri tüpəylidin қaқaslixip kətkən boluxi mumkin. Ahor bolsa xarқiy tərəptə bolup anqə munbət əməs idi. Israillar Ahorda Hudaoɳa қattiқ asiylik қiloɳanidi *(Təwrattiki «Yəxua» 7-babni kərüng)*. Birақ һazir u Hudaning lənitigə uqrimay, munbət bolup ketidu. Pəlәstindiki bu ikki jay һəm arilikidiki barliқ Pəlәstin zeminliri oɳərbtin-xərққiqə pütünləy əsligə kəltürülidu, bəlki tehimu awat əһwaloɳa kəltürülidu, deməkqi.

65:11 «Tələy» — *(ibraniy tilida «Gad» deylidu)* Suriyədiki bir but. **«Təқdir»** — yənə bir but — əsli ibraniy tilida «Məniy»; buning mənisi «təқdir» «təқsimat, sanilix» idi.

Qünki Mən qakirdim, silər jawab bərmidinglar;
Mən səz kildim, silər kulak salmidinglar;
Əksiqə nəzirimdə yaman bolоqanni kiliwatisilər,
Mən yakturmaydioqanni tallioqansilər.
13 Xunga, Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Mening kullirim yəydu,
Silər aq kalisilər;
Mana, Mening kullirim iqidu,
Birak silər ussuz kalisilər;
Mana, Mening kullirim xadlinidu,
Silər xərməndiliktə kalisilər;
14 Mana, kənglidiki xad-huramlikтin kullirim nahxa eytidu,
Silər kəngüldiki azabtin zar-zar yioqlaysilər,
Roh-kəlb sunuklukidin nalə-pəryad kətürisilər.
15 Isminglarni Mening tallioqanlirimoqa lənət boluxka kaldurisilər.
Rəb Pərwərdigar seni eltüridu,
Həm uning kullirioqa baxka bir isimni koyup beridu.
16 Xuning üqün kimki əzigə bir bəhtni tilisə,
«Amin» degüqi Hudaning nami bilən axu bəhtni tiləydu;
Kimki kəsəm iqməkqi bolsa,
Əmdi «Amin» degüqi Hudaning nami bilən kəsəm iqidu;
Qünki burunki dərd-ələmlər untuloqan bolidu,
Qünki ularni kəzümdin yoxurdum.
17 Qünki karanglar, Mən yengi asmanlarni wə yengi zeminni yaritimən;
Ilgiriki ixlar heq əslənməydu,
Hətta əskə kəlməydu.
18 Əksiqə silər Mening yaritidioqanlikimdin huxallininglar;
Mənggügə xad-huramlikta bolunglar,
Qünki Mən Yerusalemni xad-huramlik,
Uning həlkini huxallik bərgüqi kilip yaritimən.
19 Əzümmu Yerusalemdin xad-huramlikta bolimən,
Xundakla Əz həlkimdin huxallinimən;
Uningda nə yioqa awazi,
Nə nalə-pəryadlar ikkinqi anglanmaydu;

65:16 «Xuning üqün kimki əzigə bir bəhtni tilisə, «amin» degüqi Hudaning nami bilən axu bəhtni tiləydu» — Hudaning Əz kullirioqa bərgən wədilirini *(8-14-ayəttiki)* əməlgə axuroqanlikini kərgən həklər Hudani bolsa «Amin» degüqi Huda *(yaki «Amin»ning Igisi Huda»)*, yəni məmin bəndilirining dualirini anglaydioqan Huda, dəp bilidu. «Amin» degən səzning toluk mənisi tooroluk «Təbirlər», xundakla «2Kor.» 1:20nimu kərüng. **«Kimki kəsəm iqməkqi bolsa, əmdi «Amin» degüqi Hudaning nami bilən kəsəm iqidu; qünki burunki dərd-ələmlər untuloqan bolidu, qünki ularni kəzümdin yoxurdum»** — Hudaning səltənitidə boloqanlar burunki *(bolupmu əz gunahliri tüpəylidin pəyda boloqan)* dərd-ələmlərni esigə kəltürməydu; qünki Huda Əzi ularning gunah-səwənliklirini untuoqan bolidu.

65:19 Əzümmu Yerusalemdin xad-huramlikta bolimən, xundakla Əz həlkimdin huxallinimən; uningda nə yioqa awazi, nə nalə-pəryadlar ikkinqi anglanmaydu» — «yengi asmanlar, yengi zemin, yengi Yerusalem» tooroluk azrak tohtitayli. Injildiki «Wəhiy» degən kisimoqa asasən bilimizki, Məsih **muxu dunyada** ming yil həkümranlik kilidu. Xu həkümranlikidiki əhwal Yəxaya pəyoqəmbərning bexaritidək bolidu. U tehi ahirki «yengi asmanlar, yengi zemin» əməs; qünki muxu ayətlərgə karioqanda, ələm degən ix *(məyli adəmlər uzun ömürlük bolsimu)* tehi məwjut; gunah tehi məwjut; [ahirki «yengi asmanlar, yengi zemin» mənggülük bolidu; ularda ələmmu yok, gunah yok. Injildiki «Wəhiy» 21-22-bablarni kərüng. Məsih muxu dunyada ming yil həkümranlik kilidioqan «yengi asmanlar, yengi zemin, yengi Yerusalem» bizning mənggülük «yengi asmanlar, yengi zemin, yengi Yerusalem»ning kandak bolidioqanlikini qüxiniximizgə zor yardəm beridu; bu ikkisining ohxax yərliri kəp *(məsilən, korkunq, dərd-ələm yokitiloqanliki)*; Huda zamanlarning əng ahirida ming yillik «yengi asmanlar, yengi zemin, yengi Yerusalem»ni mənggülük «yengi asmanlar, yengi zemin, yengi Yerusalem»oqa aylanduridu.

[20] Uningda yənə birnəqqə künlük qaqrap kətkən bowaķ bolmaydu,
Yaki waķti toxmay waķitsiz kətkən boway bolmaydu;
Yüz yaxķa kirgən bolsa «yigit» sanilidu,
Xuningdək gunaḥkar yüz yaxķa kirip əlgən bolsa «Hudaning lənitigə uqrioɣan» dəp ḥesablinidu.
[21] Ular əylərni salidu, ularda turidu;
Ular üzümzarlarni bərpa ķilidu, ulardin mewə yəydu;
[22] Ular yasioɣan əylərdə, baxķa birsi turmaydu;
Tikilgən üzümzarlardin, baxķa birsi mewə elip yeməydu;
Qünki həlķimning künliri dərəhning əmridək bolidu;
Mening tallioɣanlirim əzliri əz ķoli bilən yasioɣanliridin əz əmridə toluķ bəḥrimən bolidu.
[23] Ularning ķiloɣan əmgiki bikaroɣa kətməydu;
Yaki ularning baliliri tuoɣuloɣanda keləqiki tooɣruluķ wəḥimə məwjut bolmaydu;
Qünki ular Pərwərdigar bəht ata ķiloɣan nəsildur,
Ularning pərzəntlirimu xundaķ.
[24] Wə xundaķ boliduki,
Ular nida ķilip qaķirmastinla,
Mən ijabət ķilimən;
Ular dua ķilip səzləwatķinidila,
Mən ularni anglaymən.
[25] Bərə ḥəm paķlan bilən billə ozuķlinidu;
Xir bolsa kalidək saman yəydu;
Yilanning rizķi bolsa topa-qangla bolidu.
Mening mukəddəs teoɣimning ḥəmmə yeridə ḥeq ziyankəxlik bolmaydu;
Ḥeq buzoɣunqilik bolmaydu, dəydu Pərwərdigar.

Hudaning jawabi — dawami

66 [1] «Pərwərdigar mundaķ dəydu: —
«Asmanlar Mening təhtim,
Zemin bolsa ayaoɣlirimoɣa təhtipərimdur,
Əmdi Manga ķandaķ əy-imarət yasimaķqisilər?

–Məsiḥning ming yillik səltəniti tooɣrisida «Təbirlər»nimu kərüng.
65:20 «Xuningdək gunaḥkar yüz yaxķa kirip əlgən bolsa «Hudaning lənitigə uqrioɣan» dəp ḥesablinidu» — adəmlərning kəpinqisi naḥayiti qong yaxtila əlidioɣan boloɣaqķa, «yüz yaxta əlgən» bolsa, pəķətla «naḥayiti bir yigit» dəp ķarilidu; həklər uning gunaḥ ķiloɣanliķini bilip ķalsa, uni «xunqə yax turupla əlgən, qoķum Hudaning lənitigə uqrioɣan bolsa kerək» dəp ķaraydu.
65:22 «Ular yasioɣan əylərdə, baxķa birsi turmaydu; tikilgən üzümzarlardin, baxķa birsi mewə elip yeməydu» — ibraniy tilida «ularning ķuruluxlirida baxķilar turidioɣan, ularning tikkinidin baxķilar yəydioɣan ḥalət bolmaydu». **«dərəhning əmri»** — əlwəttə intayin uzun bolidu; dərəhning əzi intayin muķim, puhta yaxaydu; səzlər muxu jəḥətnimu iqigə alsa kerək. **«...əz ķoli bilən yasioɣanliridin əz əmridə toluķ bəḥrimən bolidu»** — ibraniy tilida «əz ķoli bilən yasioɣanliri əzi upraydu» — demək, pütün əmridə toluķ ixlitidu.
65:23 «Qünki ular Pərwərdigar bəht ata ķiloɣan nəsildur» — yaki «qünki ular Pərwərdigar bəht ata ķiloɣan *(zat)*ning nəslidur». Muxu tərjimisi tooɣra bolsa «Pərwərdigar bəht ata ķiloɣan *(zat)*» Məsiḥni kərsətkən bolidu, əlwəttə.
65:25 «Yilanning rizķi bolsa topa-qangla bolidu» — Erəm baoɣqisida Huda yilanoɣa: «Topa-qangni yəysən» degən lənətni qüxürgənidi. Birak ḥazir uning yegənliri **pəķət** topa-qang bolidu; u ḥeq adəm yaki baxķa ḥaywanoɣa ziyan yətküzəlməydu.
65:25 Yəx. 11:6, 7, 8, 9; Mat. 18:3

Manga qandaq yər aramgah bolalaydu?
[2] Bularning həmmisini Mening qolum yaratqan, ular xundaq bolоqaqqila barlikqa kəlgən
əməsmidi? — dəydu Pərwərdigar, —
Lekin Mən nəzirimni xundaq bir adəmgə salimən:
— Məmin-kəmtər, roh sunuq,
Səzlirimni anglioqanda qorkup titrək basidioqan bir adəmgə nəzirimni salimən.
[3] Kala soyoqan kixi adəmnimu əltüridu,
Qozini qurbanlik kiloqan kixi itning boynini sundurup əltüridu;
Manga hədiyə tutquqi qoxqa qeninimu tutup bərməqidur;
Duasini əslitixkə huxbuy yaqquqi məbudqimu mədhiyə oquydu;
Bərhək, ular əzi yaqturidioqan yollirini tallioqan,
Kəngli yirginqlik nərsiliridin hursən bolidu.
[4] Xunga Mənmu ularning külpətlirini tallaymən;
Ular dəl qorkidioqan wəhimilərni bexioqa qüxürimən;
Qünki Mən qakiroqinimda, ular jawab bərmidi;
Mən səz kiloqinimda, ular kulak salmidi;
Əksiqə nəzirimdə yaman boloqanni kildi,
Mən yaqturmaydioqanni tallidi».
[5] «I Pərwərdigarning səzi aldida qorkup titrəydioqanlar,
Uning deginini anglanglar: —
«Silərni namimoqa sadik boloqanlikinglar tüpəylidin qətkə kakkanlar bolsa,
Yəni silərdin nəprətlinidioqan kerindaxliringlar silərgə: —
«Keni Pərwərdigarning uluoqluki ayan kilinsun,
Xuning bilən xadlikinglarni kərələydioqan bolimiz!» — dedi;
Birak xərməndiliktə kaloqanlar əzliri bolidu.
[6] Anglanglar! — xəhərdin kəlgən qukan-sürənlər!
Anglanglar! — ibadəthanidin qikkan awazni!
Anglanglar! — Pərwərdigar Əz düxmənlirigə yamanlikirini kayturuwatidu!»

Israilning yengidin tuoquluxi

[7] — Toloqiki tutmayla u boxinidu;
Aoqriki tutmayla, ooqul bala tuoqidu!
[8] Kimning muxundak ix tooqruluk həwiri bardu?

66:1 «Zemin bolsa ayaoqlirimoqa təhtipərimdur» — «təhtipər» padixah təhtkə olturoqanda ayaoqlirini dəssətkən kiqik orunduk. **«Əmdi Manga kandak əy-imarət yasimakqisilər? Manga kandak yər aramgah bolalaydu?»** — birinqi ayət bəlkim Hudaning 64-bab, 11-ayəttiki soaloqa beridioqan asasiy jawabi. Huda «ibadəthana»ni anqə muhim dəp karimisimu, insanlar Əzigə atap saloqan ibadəthanini qokum kəmsitidu degili bolmaydu *(20- həm 2-ayətkə karioqanda, kəlgüsidiki «ming yillik səltəniti»də bir «mukəddəs ibadəthana» bolidu; birak Hudaning nəziri (2-ayətkə asasən)* həqkandak əy-imarəttə əməs, bəlki Əzidin korkidioqan mömin bəndiliridə turidu.

66:1 1Pad. 8:27; 2Tar. 6:18; Ros. 7:48,49; 17:24

66:3 «Kala soyoqan kixi adəmnimu əltüridu, ... duasini əslitixkə huxbuy yaqquqi məbudqimu mədhiyə oquydu; bərhək, ular əzi yaqturidioqan yollirini tallioqan, kəngli yirginqlik nərsiliridin hursən bolidu» — muxu ayəttiki kixilər kərünüxtə Hudaoqa ibadət kilidu; ular kala-kozini soyup kurbanlik kilidu, axlik hədiyəsi kilidu, huxbuynimu Hudaoqa atap yakidu; birak bundak kilixliri bilən təng ular katillik kilidu, hurapiy ixlarni kilidu *(itning boynini sundurux)*, butlaroqa qokunup haram kurbanliklarnimu kilidu.

66:4 Pənd. 1:24; Yəx. 65:12; Yər. 7:13

66:5 Yəx. 5:19

66:6 «Anglanglar! — xəhərdin kəlgən qukan-sürənlər! Anglanglar! — ibadəthanidin qikkan awazni! Anglanglar! — Pərwərdigar Əz düxmənlirigə yamanlikirini kayturuwatidu!» — bu bexarət Yəxayaning keyinki dəwridiki Yerusalem, jümlidin ibadəthanining wəyran kilinixini *(miladiyədin ilgiriki 586-yili)* həm bəlkim ahirki zamanlardiki ohxap ketidioqan bir ixnimu kərsitidu.

66:7 Wəh. 12:1-6

Kim muxundaķ ixlarni kərüp baķķan?
Zemin bir həlķni bir kün iqidila tuoɣidioɣan ix barmu?
Dəķiķə iqidila bir ælning tuoɣuluxi mumkinmu?
Qünki Zionning əmdila toloɣiķi tutuxioɣa, u ooɣul balilirini tuoɣdi!
9 Birsini boxinix ḫalitigə kəltürgən bolsam, Mən balini qiķaroɣuzmay ķalamtim? — dəydu Pərwərdigar,
Mən Өzüm tuoɣduroɣuqi tursam, baliyatķuni etiwetəmdimən? — dəydu Hudaying.
10 Yerusalem bilən billə xad-huramlikta bolunglar;
Uni səygüqilər, uning üqün huxallininglar!
Uning üqün ķayoɣu-ḫəsrət qəkkənlər,
Uning bilən billə xadlik bilən xadlininglar!
11 Qünki silər uning təsəlli beridioɣan əmqəkliridin emip ķanaətlinisilər;
Qünki silər ķanoɣuqə iqip qiķisilər,
Uning xan-xəripining zorlukidin kənglünglar hursən bolidu».
12 Qünki Pərwərdigar mundaķ dəydu: —
Mən uningoɣa taxķan dəryadək aram-hatirjəmlikni,
Texip kətkən eķimdək əllərning xan-xərəplirini sunup berimən;
Silər emisilər,
Silər yanpaxķa elinip kətürülisilər,
Etəktə əkilitilisilər.
13 Huddi ana balisioɣa təsəlli bərgəndək,
Mən xundaķ silərgə təsəlli berimən;
Silər Yerusalemda təsəlligə igə bolisilər.
14 Silər bularni kərgəndə kənglünglar xadlinidu,
Səngəkliringlar yumran ot-qəptək yaxnap ketidu;
Xuning bilən Pərwərdigarning ķoli Өz ķullirioɣa ayan ķilinidu,
U düxmənlirigə ķəḫrini kərsitidu.
15 Qünki oɣəzipini ķəḫr bilən,
Tənbiḫini ot yalķunliri bilən qüxürüxi üqün,
Mana, Pərwərdigar ot bilən kelidu,
U jəng ḫarwiliri bilən ķuyundək kelidu.
16 Qünki ot bilən ḫəm ķiliq bilən Pərwərdigar barlik ət igilirini soraķ ķilip jazalaydu;
Pərwərdigar əltürgənlər nuroɣun bolidu.
17 «Baoɣqilar»oɣa kirix üqün pakizlinip,
Өzlirini ayrim tutup,
Otturida turoɣuqining gepigə kirgənlər,
Xundaķla qoxķa gəxini, yirginqlik boloɣanni, jümlidin qaxķanlarni yəydioɣanlar bolsa jimisi təng tügixidu — dəydu Pərwərdigar.
18 Qünki ularning ķiloɣanliri ḫəm oylioɣanliri Mening aldimdidur;

66:8 «Kimning muxundaķ ix tooɣruluķ həwiri bardu? ... Zemin bir həlķni bir kün iqidila tuoɣidioɣan ix barmu? Dəķiķə iqidila bir ælning tuoɣuluxi mumkinmu? Qünki Zionning əmdila toloɣiķi tutuxioɣa, u ooɣul balilirini tuoɣdi!» — muxu 7- ḫəm 8-ayəttə eytiloɣan ixlar biraķla Yerusalemning wəyran ķilinixidin *(6-ayət)* ahirķi zamanda «Zion-israil towa ķilip yengidin tuoɣuluxi» əmälgə axurulup, ularning Hudaning aldida ḫəķiķiy «Өz həlķim» boluxioɣa atlap ətidu.
66:11 «uning xan-xəripining zorlukidin kənglünglar hursən bolidu» — baxķa birhil tərjimisi: — «uning xərəplik baoɣir-kəksidin kənglünglar hursən bolidu».
66:12 Yəx. 49:22; 60:4
66:15 2Təs. 1:7-8, 2:8
66:17 ««Baoɣqilar»oɣa kirix üqün pakizlinip,...» — bəlkim butpərəslik ḫərikətligə ķatnixix üqün, muxu «pakizlinix» ixlirini ķilidu. **«Otturida turoɣuqi»** — bəlkim butpərəsliktə yetəkqilik «pir» rolini aloɣuqi.

Birak barlik əllər, ḥəmmə tilda səzləydioŋanlarning yioŋilidioŋan wakti kelidu;
Xuning bilən ular kelip Mening xan-xəripimni kəridu;
[19] Wə Mən ularning arisida bir karamət bəlgini tikləymən;
Ḥəm ulardin kəqip kutuloŋanlarni əllərgə əwətimən;
Nam-xəḥritimni anglimioŋan, xan-xəripimni kərüp bakmioŋan Tarxixka, Liwiyəgə, okyaqilikta dangki qikkan Ludka, Tubal, Gretsiyəgə ḥəm yirak qətlərdiki arallaroŋa ularni əwətimən;
Ular əllər arisida Mening xan-xəripimni jakarlaydu.
[20] Xuning bilən Israillar axlik ḥədiyəsini pakiz kaqilaroŋa koyup Pərwərdigarning əyigə elip kəlgəndək,
Xular bolsa, Pərwərdigaroŋa atap beoŋixlioŋan ḥədiyə süpitidə kerindaxliringlarning ḥəmmisini əllərdin elip kelidu;
Ularni atlaroŋa, jəng ḥarwilirioŋa, sayiwənlik ḥarwa-zəmbillərgə, kəqirlaroŋa ḥəm nar təgilərgə mindürüp mukəddəs teoŋimoŋa, yəni Yerusalemoŋa elip kelidu, — dəydu Pərwərdigar.
[21] Ḥəm Mən ulardin bəzilirini kaḥinlar ḥəm Lawiylar boluxka tallaymən — dəydu Pərwərdigar.
[22] Qünki Mən yaritidioŋan yengi asmanlar ḥəm yengi zemin Өzümning aldida daim turoŋandək,
Sening nəsling ḥəm isming turup sakliniduu.
[23] Ḥəm xundak boliduki, yengi aymu yengi ayda,
Xabat künimu xabat künidə,
Barlik ət igiliri Mening aldimoŋa ibadət kiloŋili kelidu — dəydu Pərwərdigar.
[24] — Xuning bilən ular sirtka qikip,
Manga asiylik kiloŋan adəmlərning jəsətlirigə karaydu;
Qünki ularni yəwatkan kurtlar əlməydu;
Ularni kəydürüwatkan ot əqməydu;
Ular barlik ət igilirigə yirginqlik bilinidu.

66:18 «Qünki ularning kiloŋanliri ḥəm oylioŋanliri Mening aldimdidur» — bu ayətning birinqi yerimini tərjimə kilix təs. Alimlar pəkət uning mənisini tərjimə kiloŋinimizdək pərəz kilidu.

66:19 «ulardin kəqip kutuloŋanlarni əllərgə əwətimən» — «ulardin» degənlik: *(1)* 16-ayəttə eytiloŋan jazaliridin *(«ot ḥəm kiliq»tin)* yaki *(2)* «yat əllər arisidin» degən mənini bildüridu. **«ḥəm ulardin kəqip kutuloŋanarni əllərgə əwətimən»** — baxka birhil tərjimisi: «ḥəm kəqip ḥayat kaloŋanlardin bəzilirini *(yat)* əllərgə əwətimən». **«Tarxix»...«Lud»... «Tubal»...** — xübḥisizki, muxu yurtlarning isimliri pütün dunyadiki yurtlaroŋa wəkillik kilidu. «Tarxix» üqün 60-bab, 9-ayəttiki izaḥatni kərüng; «Lud» bolsa bəlkim ximaliy Afrikida; Tubal bəlkim ḥazirdiki Rusiyəni kərsitidu *(bəlkim Rusiyəning kona paytəḥti «Tobolsk» bilən munasiwiti bar)*.

–Nemixka «Lud» tooŋruluk «okyaqilikta dangki qikkan» deyilidu? Pərizimizqə, Huda əwətkən əlqilərning hizmitining hətəri bar, dəp kərsətməkqi.

66:20 «Xular bolsa, Pərwərdigaroŋa atap beoŋixlioŋan ḥədiyə süpitidə kerindaxliringlarning ḥəmmisini əllərdin elip kelidu» — bizningqə «xular» Hudaning hux həwirini kobul kiloŋan «yat əllər»ni kərsitidu. Ular huxal bolup, Hudaning xapaitini kayturux üqün, ziyankəxlikkə uqrioŋan, tarkilip kətkən Yəhudiylarning əz yurti Yerusalemoŋa kaytixioŋa yardəm kiliximiz kerək dəp ḥərhil wasitilər bilən səpərdə ularoŋa yələnqük bolidu.

66:21 «kaḥinlar» — «kaḥinlar»ning həlkkə wəkil bolup ularning kurbanlikirini ibadəthanidiki kurbangaḥ üstidə kəydürüx hizmiti bar idi. **«Lawiylar»** — kaḥinlarning yardəmqiliri. Demək, muxu «Yəḥudiy əməs»lər Israil iqidə intayin imtiyazlik orunda wə wəzipidə bolidu.

66:22 «yengi asmanlar ḥəm yengi zemin» — bu tema tooŋruluk 65:17-ayəttiki izaḥatni kərüng

66:22 Yəx. 65:17; 2Pet. 3:13; Wəḥ. 21:1

66:23 «xabat künimu» — «dəm elix mukəddəs küni» yəni xənbə küni. Yukiriki 56-bab, 2-ayəttiki izaḥatni kərüng. **«Barlik ət igiliri Mening aldimoŋa ibadət kiloŋili kelidu»** — pütkül insaniyət kiloŋan muxu ibadət iqidə, Yerusalemda ətküzülgən ibadət bolsa bəlkim wəkil boloŋanlar arkilik ətküzülidu. Jəsətlərgə guwaḥqi boloŋanlar *(24-ayət)* muxu wəkillər boluxi kerək.

Ⱪoxumqə səz

Kitabtiki 730 izaḥat tooɣruluⱪ

«Yəxaya» degən kitabtiki naḥayiti əḥmiyətlik, kəp tərəplimilik bexarətlərgə ⱪarita xuningoɣa layiⱪ birⱪədər təpsiliy «ⱪoxumqə səz» yezixⱪa tooɣra kelətti. Ularni bir-birlәp xərḥlәp, mukəmmәlrək «ⱪoxumqə səz» yazsaⱪ, uning 800 bəttin exip ketidioɣanliⱪini mәlqərliduⱪ. Xunga ḥazirqə undingdin waz kəqtuⱪ. Uning ornioɣa, oⱪurmənlərning diⱪⱪitini bexarətlərdiki sirliⱪ wə ajayib təpsilatlirioɣa ⱪaritix üqün, tekisttiki zərür dəp ⱪarioɣan məzmunlarni imkan bar təpsiliyraⱪ izaḥlaxⱪa tirixtuⱪ.

«Yəxaya»diki xeir xəkli tooɣruluⱪ

«Yəxaya» kitabida kəp muḥim tema xeirning dəl otturisidiki misrada bolidu. Xunga bu hil xeirlar «yerim ay» xəkillik ⱪurulmioɣa igə bolidu.

Təwəndə bu «yerim ay» xəkillik xeirdin ikkini kərsitimiz (birinqi misal pəⱪət birnəqqə ayəttin, ikkinqi misal üq babtin tərkib tapⱪan): —

1-misal: —

Isra›il jəmiyitining əḥwali (1-bab, 21-26-ayət)

(a)(1) «Sadiⱪ xəḥər»ning zawalliⱪi (21 (a)) (ayət)

(ə)(1) Ətkən wə bügünki künlərni selixturux:
Adalətning ornida ⱪatilliⱪ bar (21(ə))

(b)(1) Pəzilət daxⱪaloɣa aylinip kətti (22)

(p)(1) Qiriklixip kətkən ḥəkümdarlar (23)

(p)(2) Ḥəmmigə ḥəkümran Huda rəzillikni jazalaydu (24)

(b)(2) Daxⱪal tawlinip taxlinidu (25)

(ə)(2) Ətkən wə bügünki künlərni ohxax ⱪilix:
Adalətning adil sotqilar bilən əsligə kəltürülixi (26 (a))

(a)(2) «Sadiⱪ xəḥər»ning yengilinixi (26(ə))

2-misal: —

Ikki xəḫər selixturma ḳilinidu: Yerusalem wə Babil:

Xan-xərəpkə erixix üqün qidamliḳ etiḳad kerək (24-27-bablar)

(a)(1) Hudaning ḫalak boloɣan dunyadin aloɣan ḫosuli (24:1-13)
Ḫalakət (1-12)
Ḫosul tərgənliri (13)

(ə)(1) dunyadiki «ḳaldilar»ning nahxisi (24:14-16 (a))

(b)(1) gunaḫkar dunya astin-üstün ḳiliwetilidu (24:16(ə)-20

(p)(1) Kütiwatḳan dunya (24:21-23)

(t)(1) Harabə xəḫər tooɣruluḳ nahxa (25:1-5)

(j) Zion teoɣi (25:6-12)

(t)(2)Küqlük xəḫər toɣruluḳ nahxa (26:1-6)

(p)(2) Hudaning kütüwatḳan həlḳi (26:7-21)

(b)(2) Rəzillik küqliri astin-üstün ḳiliwetilidu (27:1)

(ə)(2) Həlḳning «ḳaldisi»ning nahxisi (27:2-6)

(a)(2) Hudaning ḫalak boloɣan bir həlḳtin aloɣan ḫosuli (27:7-13)
Ḫalakət (7-11)
Ḫosul tərgənliri (12-13)

Xan-xərəpkə erixix üqün qidamliḳ etiḳat kerək (24-27-bablar)

Bəzidə mundaḳ qong bir «xəkil» yaki «nusha» iqidə yənə kiqikrək xəkillərmu bolidu. Məsilən yuḳiriḳi (t)(2) ḫəm (p)(2)də yənə bir nushining tərkibliri bolidu: —

3-misal: —

Küqlük xəḫər — Ümid bilən kütüwatḳan (26-bab)

(a)(1) Hatirjəmlik iqidiki bihətərlik; dərwazilar oquḳ (1-4)

(ə)(1) Topa-qangoɣa qüxüx; har ḳilinix (5-6)

(b)(1) Huda tüz-təkxi ḳiloɣan yol (7-9)

(p) Dawalioɣusiz ḳarioɣuluḳ;
(ahirida jazalaxni tonup yetix) (9-10)

(b)(2) Huda bekitkən hatirjəmlik (12-15)

(ə)(2) Topa-qangdin qiḳix; tirilix (16-19)

(a)(2) Oɣəzəptin aman bolux; ixiklər taḳaḳliḳ (20-21)

«Yəxaya»da baxqa hil xeir xəkillirimu uqraydu. Kəpinqə waqitlarda oqurmənlər muxu xəkillərgə diqqət qilmaydu, biraq xu xəkillərning məwjutliqini sezidu. Bəlkim kəp oqux bilən ularoŋa tonux bolup qalidu. Bəzidə ḥətta bir ayəttin tüzülgən xeirlardimu «yerim ay» xəkillik uqraydu, xundaqla naḥayiti nəqqə babtin tüzülgən qong «yerim ay» xəkillik xeirlar bar; bu xeirlardimu muḥim tema xu ayətlərning dəl otturisida bolidu. Bundaq qong «yerim ay» xekillik xeirlar tolimu pasaḥətlik bolidu. Səwəbi, ular «Pərwərdigarning güzəllik-julaliqini ayan qilidioŋan» «Pərwərdigarning quli»ni mərkəz qiloŋan boluxi mumkin (49:3).

Yənə «selixturma» xəklidə yeziloŋanlirimu bar. Bu hil xəkildə yeziloŋanlirida «ikki qutquzux» naḥayiti enik selixturuloŋan ḥalda kərülidu. «Birinqi qutquzux» bolsa jismaniy qutquzux, yəni Israil Babil imperiyəsidiki sürgünlüktin qutquzulidu. Yəxaya muxu qutquzuluxning Pars imperiyəsidiki bir padixaḥ arqilik bolidioŋanliqini aldin eytidu; u ḥətta muxu padixaḥning ismini tuoŋuluxtin 150 yil ilgiri eytidu — u bolsimu «Qorəx». Bu bexarətning dawamida enik bir pakit kərünidu. «Jismaniy qutquzux» insanning asasiy məsilisini ḥəl qilalmaydu. Huda Israilni Babildin qutquzoŋini bilən ular bəribir gunaḥning ilkidə qeliweridu. Bir məmlikət, bir əl mustəqil ataloŋini bilən, xəhsiyətqilik ularning turmuxlirini baxquridioŋan bolsa ularning əḥwali bəribir əslidikidək biqarə bolidu. Xunga adəmlərgə gunaḥtin ḥəm əz-əzidin «tehimu zor qutquzulux» kerək. Xundaqla Yəxaya pəyoŋəmbər «Babildin qutquzux»ni aldin'ala eytqandin keyin, arqidinla ikkinqi «tehimu zor qutquzux» tooŋruluq eytidu, ḥəm muxu nijat pəqət Israil üqünla əməs, pütkül dunya üqün bolidu. U «Pars imperiyəsidiki bir padixaḥ» arqilik əməs, bəlki «Pərwərdigarning quli» arqilik bolidu, dəydu. Bu hil selixturma xübḥisizki, bizgə Pərwərdigarning qulining qiloŋan ix-hizmitining ḥəmmidin üstünlüki ḥəm uluoŋluqini kərsitix üqün qilinoŋan.

4-misal: —

Birinqi (jismaniy) qutquzulux wə ikkinqi (uluoŋ, roḥiy) qutquzulux

48-babning alaḥidə xəkli

1-qismi	2-qismi
Hudaning ətmüxtiki səwr-taqiti (1-11)	Hudaning kəlgüsisiki səwr-taqiti (12-22)
«Ilgiriki ixlar» (3-6ə)	«Qorəx pilani»ni jəzmləxtürüx (12-15)
«Yengi ixlar» (6b-7)	Pərwərdigarning quli (16)
Pərwərdigarning qiloŋanliri (8-11)	Pərwərdigarning məqsətliri (17-22)

Grafioŋa qarioŋanda, 48-bab ikki qisimoŋa bəlünidu. Birinqi qisimdiki «Ilgiriki ixlar» dəl «Qorəx pilani»oŋa barawər kelidu: 6-ayəttiki «yengi ixlar» bolsa, Pərwərdigarning qulining ixlirini kərsitiru.
Muxu təḥlil qilinix 42-babtikigə ohxax.

Birinqi (jismaniy) ḳutḳuzulux	Ikkinqi (uluoɳ, roḥiy) ḳutḳuzulux
Ḳorəxning hizmiti	**Pərwərdigarning ḳulining hizmiti**
(44:24 - 48:22)	(49:1-53:12)
Wəzipə təswirləndi Ada ḳiloɳuqining nami ayan ḳilindi	Wəzipə təswirləndi Ada ḳiloɳuqining nami ayan ḳilindi
(44:24 - 44:28)	(49:1 - 49:6)
Wəzipə təstiḳlandi Isra'il üqün, dunya üqün	Wəzipə təstiḳlandi Isra'il üqün, dunya üqün
(45:1 - 45:7)	(49:7 - 49:12)
Inkas: dua	Inkas: mədḥiyə
(45:8)	(49:13)
Isra'ilning biaramliḳi	Isra'ilning na'ümidliki
(45:9:-45:25)	(49:14-50:11)
Pərwərdigarning məḳsiti təkitləndi	Pərwərdigarning muḥəbbiti təkitləndi
(45:9-13)	(49:14-16)
Isra'il ḥəm Yəḥudiy əməslər	Isra'il ḥəm Yəḥudiy əməslər
(45:14-22)	(49:17-26)
Pərwərdigaroɳa tayinip ḥəḳḳaniylik ḥəm küqkə igə boloɳanlar wə Pərwərdigaroɳa ḳarxi turoɳanlar	Pərwərdigarning Ḳuli, Pərwərdigaroɳa tayinip küqgə igə boloɳanlarning nəmunisi
(45:23-25)	(50:1-11)
Pərwərdigarning Isra'iloɳa baxtin baxlap kelidioɳan nijatḳa erixküqə boloɳan oɳəmhorluḳi	Pərwərdigarning Isra'iloɳa baxtin baxlap kelidioɳan nijatḳa erixküqə boloɳan oɳəmhorluḳi
(46:1-13)	(51:1-16)
Babil; təhttin qüxüp topa-qangoɳa yetixi	Isra'il; topa-qangdin qiḳip təhtkə olturuxi
(47:1-15)	(51:17 - 52:12)
Babildin ḳutulux	Gunaḥtin ḳutulux
(48:1-22)	(52:13 - 53:12)

«Yəxaya»

Uningdin baxqa, yənə kəng dairilik «selixturma» xəkil bolup, buningda «Yəxaya» kitabining ikkinqi qismidiki «Pərwərdigarning quli» tooƣruluq tət ayrim xeir (bəzidə «tət nahxa» dəpmu atilidu) həm üqinqi qismidiki «Məsih qilinoƣan Oƣəlibə Qiloƣuqi» tooƣruluq tət ayrim xeir selixturulidu. Bu hil selixturulma xəkil «Pərwərdigarning güzəllik-julaliqi»ning «Pərwərdigarning quli» wə «Məsih qilinoƣan Oƣəlibə Qiloƣuqi»ning üstigə ohxaxla məhürlənggənlikini, xuningdək ularning əyni bir xəhs ikənlikini təkitləx üqün ixlitilidu.

5-misal: —

(1) Pərwərdigarning quli — «tət nahxa»			
(42:1-4)	(49:1-6)	(50:4-9)	(52:12 - 53:13)
Tərjimihali	Özi eytqan tərjimihali	Özi eytqan tərjimihali	Tərjimihali
Qulning wəzipisi	Qulning wəzipisi	Qulning qing iradisi	Qulning wəzipisini ada qilixi
Uningda Hudaning Rohi həm səzi	Uningda Hudaning səzi	Uningda Hudaning səzi	
	Onguxsizlikqa uqraydu	Zulum-qiynaqqa uqraydu	Zulum-qiynaqqa uqraydu
Hatimə	Hatimə	Hatimə	Hatimə
(42:5-9)	(49:7-13)	(50:10-11)	(54-55)
(2) «Məsih qilinoƣan oƣəlibə qiloƣuqi»			
(59:21)	(61:1-3)	(61:10-62:7)	(63:1-6)
Tərjimihali	Özi eytqan tərjimihali	Özi eytqan tərjimihali	Özi eytqan tərjimihali
Oƣəlibiqining wəzipisi	Oƣəlibiqining wəzipisi	Oƣəlibiqining qing iradisi	Oƣəlibiqining wəzipisini ada qilixi
Uningda Hudaning Rohi həm səzi	Uningda Hudaning Rohi həm səzi	Uningda Hudaning səzi	
	Qisas həm nijatni ijra qilidu	Qisas həm nijatni ijra qilidu	Qisas həm nijatni ijra qilidu
Hatimə	Hatimə	Hatimə	Hatimə
(60:1-22)	(61:4-6)	(62:8-12)	(63:7 - 66:24)

«Yəxaya»

«Yəxaya»da Məsiḥ mərkəz ḳilinoɣan bexarətlər ajayib xeiriy xəkillər bilən bayan ḳilinoɣan bolup, bizgə Məsiḥning Hudaoɣa nisbətən qəksiz əzizliḳini, xundaḳla Uning Hudaning barliḳ məmin bəndilirigə nisbətənmu xunqə əziz boluxi kerəklikini ayan ḳilidu.

Təwrat 24-qisim

«Yərəmiya»

(Yərəmiya pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Kitabni qisqiqə tonuxturux

Yərəmiya pəyoƣəmbərning pəyoƣəmbərlik hizmiti bəlkim miladiyədin ilgiriki 626-yilidin miladiyədin ilgiriki 585-yiliƣiqə jəmiy 42 yil dawam qiloƣan. Xuning üqün Təwrattiki «Yərəmiya» degən qisimning əng uzun boluxi ƫəyran qalarlik ix əməs, əlwəttə. Jəzmləxturimizki, məzkur kitab muxu 42 yil iqidə u bərgən bexarət wə təlimlərning bir yəkünidin ibarəttur. Israilning tarihida əng qarangoƣuluq məzgillərning biridə, Hudaning səzi muxu bexarətlər arqilik uningoƣa yətküzülgən. Yərəmiyaning kitabining əzigə zamandax boloƣan Əzakiyal pəyoƣəmbərning kitabi bilən xundaq ortaq yeri barki, u insanning gunaƫqa patqan ƫəqiqiy ƫalitini üzül-kesil axkarilap ƫəm təƫlil qilip, uni kəz aldimizoƣa əyni ƫalda kəltüridu. Xunga u kəp ƫallarda «adəmning quliqioƣa yaqidioƣan» əsər bolmay qalidu. Lekin ƫayat tooƣruluq təwəndikidək kəskin, jiddiy soalliri boloƣan oqurmənlərgə uningdin əməliy jawablar tapqili bolidu. «Nemixqa ƫalitim mundaq qataq?», «Mən nemixqa wədəmdə turmay əzgilərning ümidini yərdə qoyimən?», «Nemixqa əhlaqta ƫərdaim məoƣlubiyəttə ahirliximən?», «Nemixqa əzümning Hudaoƣa zadi yaqmaydioƣanliqimni qongqur ƫes qilimən?», ƫətta «Diniy murasimlaroƣa əzümni kəp beoƣixlioƣinim bilən nemixqa əzümning Hudaoƣa zadi yaqmaydioƣanliqimni qongqur ƫes qilimən?», «Nemixqa bizning elimizning ƫaliti xundaq qataq?» degəndək soallar oqurməndə barmu? Əmdi məzkur kitabta siz üqün jawablar bar.

Birinqidin, u ƫərbirimizgə «sadiq əynək» bolup, ƫərbirimizgə iqimizdiki qongqur yiltiz tartqan gunaƫ mənbilirini əks ättüridu; ikkinqidin, bu gunaƫ mənbəliridin qutulux yolini kərsitip beridu. Bu yol pəqət «Yəƫudiy ƫəlki» üqünla əməs, bəlki pütkül insaniyət üqündur. U bolsimu, nijatliqtur! Bu ixlar üstidə «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz («Qutquzoƣuqi-Məsiƫ wə yengi əƫdə»).

Tarihiy arqa kərünüx

Yərəmiya dunyaoƣa kelixtin burun, Yəƫuda əng dəƫxətlik padixaƫlirining biri boloƣan Manassəƫning 50 yillik ƫökümi astida boloƣanidi. «Ximaliy padixaƫlik» boloƣan Israildiki «on qəbilə» Asuriyə təripidin miladiyədin ilgiriki 722-yili sürgün qilinoƣan. Yəƫuda padixaƫi Manassəƫ bolsa əz padixaƫliqini qooƣdax üqün Hudani izdəp Uni baxpanaƫ qilix wə Uningdin yol soraxning orniƣa, imkaniyətning bariqə kəprək yat əllər bilən ittipaq tüzüxkə intilgənidi. U bu yat əllərgə boloƣan «sadiqliq»i wə «səmimiylik»ini bildürüx üqün ularning butlirini wə butpərəslik ixlirini qobul qilip ularoƣa atap buthanilarni saloƣuzoƣan; bu butpərəslik ƫətta «insan qurbanliqi»ni, balilarni qurbanlik qilixni əz iqigə alatti. Yəxaya pəyoƣəmbər uningoƣa: — Bundaq ixlarni dawamlaxtursang Huda pütkül Yəƫudani wətinidin məƫrum qilip Babiloƣa sürgün qilidu, dəp agaƫlandiroƣan. Lekin Manassəƫ ƫeq qulaq salmioƣan; u bəlkim ƫətta Yəxaya pəyoƣəmbərni əltürgən boluxi mumkin.

Kəp adəmlər: «Mən ḥazir gunaḥ kiliwerimən, andin kerioŋanda towa kilimən» degini bilən əməliyəttə naḥayiti az bir kisim kixilər yaxanoŋanda andin towa kilidu. Ḥalbuki, adəmni ḥəyran kilarlik ix xuki, rəzil padixaḥ Manassəḥ məlum dərijidə towa kiloŋan. Birak həlkigə nisbətən butpərəsliktin kəp ziyan boloŋan; ularoŋa butpərəslik, xuningdək ḥərhil rəzillik singip kətkənidi. Lekin Manassəḥning ooŋli Yosiya səkkiz yaxka kirgəndə təhtkə olturoŋan bolsimu, pəkət on nəqqə yaxka qikkandila bundak ixlarni tüzitix istiki küqlük boloŋanidi. Təwrattiki «Tarih-Təzkirə» ḥəm «Padixaḥlar» degən kisimlarda bu ixlar hatiriləngən: —

«**Səltənitining səkkizinqi yili, u tehi güdək qeoŋidila, atisi Dawutning Hudasini izləxkə baxlidi; səltənitining on ikkinqi yilioŋa kəlgəndə Yəḥuda bilən Yerusalemdiki «yukiri jaylar», Axərah məbudliri, oyma butlar wə kuyma butlarni yokitip, zeminni pakizlaxka kirixti.**

Həlk uning kəz aldidila «Baallar»ning kurbangaḥlirini qekip taxlidi; u kurbangaḥlarning üstigə egiz kilip orunlaxturuloŋan huxbuygaḥlarni kesip taxlidi; u yənə Axərah məbudliri, oyma-kuyma butlarni qekip, uning topisini bu məbudlaroŋa kurbanlik sunoŋanlarning kəbrilirigə qeqiwətti. But kaḥinlirining ustihanlirini kurbangaḥlirining üstidə kəydürüwətti; xundak kilip, u Yəḥuda bilən Yerusalemni pakizlidi. U Manassəḥ, Əfraim, Ximeon ḥətta Naftalioŋiqə ularning ḥərkaysi xəḥərliridə wə ətrapidiki harabilərdə xundak kildi; u kurbangaḥlarni qekip, Axərah məbudliri wə oyma butlarni kokum-talkan kiliwətti, pütün Israildiki huxbuygaḥlarning ḥəmmisini kesip taxlap, Yerusalemoŋa kaytti» («2Tar.» 34:3-7).

«**... U Yəḥuda xəḥərliridin barlik kaḥinlarni qakirtip, əzigə yioŋdi. Andin u Gəbadin tartip Bəər-Xebaoŋiqə kaḥinlar huxbuy yakidioŋan «yukiri jaylar»ni buzup buloŋiwətti; u «dərwazilardiki yukiri jaylar»ni qekip buzdi; bular «xəḥər baxliki Yəxuaning kuwiki»ning yenida, yəni xəḥər kuwikioŋa kirix yolining sol təripidə idi (əmdi «yukiri jaylar»diki kaḥinlarning Yerusalemda Pərwərdigarning kurbangaḥioŋa qikixi qəkləngənidi; lekin ular dawamlik əz kerindaxliri bilən birgə pitir nanlardin yeyixigə muyəssər idi)**». («2Pad.» 23:8-9)

Bu islaḥat miladiyədin ilgiriki 672-yili baxlanoŋanidi. Bir yildin keyin Huda Yərəmiyani pəkət Israiloŋila əməs, bəlki yat əllərgimu pəyoŋəmbər boluxka qakiroŋan. U Yerusalemning ximalioŋa səkkiz kilometr yirakliktiki Anatot degən yezidiki bir kaḥin ailisidin bolup, xu qaoŋda bəlkim on altə yaxtin axmioŋanidi. Xübḥisizki, Yərəmiya Yosiya padixaḥning islaḥat elip berixida uni kollaydioŋan küqlük bir awaz idi.

Bəx yildin keyin, mukəddəs ibadəthanini paklandurux jəryanida, Musa pəyoŋəmbərgə tapxuruloŋan «Kanun-dəsturlar»din kəqürülgən bir «oram yazma» tepildi. Tepiloŋan yazma bəlkim «Kanun xəḥri» degən kisimni əz iqigə aloŋan; bu kisimda, Hudaning Israil bilən tüzgən əḥdisining ikkinqi ketimlik təpsiliy elan kilinixi hatiriləngənidi. Bu kanun-dəstur kismining tepilixi Yosiyaning islaḥatni aloŋa sürüxigə tehimu ilham boldi.

Yərəmiyaning bizgə (11:1-8də) eytixiqə, bu wəkədin bir yil keyin u əḥdini jakarlax ḥəm uni xərḥ kilix üqün yol aloŋan. Xübḥisizki, u əḥdini jakarlioŋinida əz bexarətlirini uningoŋa koxup ayan kiloŋan.

Əḥdə iqidə mundak səzlər bar («Kanun xəḥri» 12:13-14): —

«**Sən kəydürmə kurbanlikliringni udul kəlgən jaylarda kilmaslik üqün kəngül koyoŋin; pəkət Pərwərdigar ḥəmmə kəbililiringning zeminliri arisidin tallioŋan jayda kəydürmə kurbanlikliringni kil wə xu jayda mening sanga barlik tapilioŋinimoŋa əməl kil**».

Bu sözlər boyiqə Yosiya padixaḥ Yerusalem (Huda «tallioɣan jay»)din baxka «yukiri jaylar»da kilidioɣan kurbanlik murasimlarni bikar kiliwətkənidi.

Xuning bilən Yərəmiya əḥdini jakarlioɣanda, əz yurti Anatotta ḥəmmidin kattik karxilikka uqrioɣan. Anatot bolsa «kaḥinlik yurt» idi; esimizdə barki, Yərəmiya əzi kaḥin idi. Yosiya islaḥat kiloɣinida Yərəmiyaning ailisidikilərdin kəp adəmlər bəlkim kaḥinliktin kalduruloɣan yaki təwənrək orunlaroɣa qüxürülgən boluxi mumkin; əgər ularning iqidə əzlirini «Baal»diki butpərəslikkə atioɣanlar bolsa ulardin bəlkim əlümgə məḥkum kilinoɣanlarmu boloɣanidi. Anatotta baxka yərlərgə ohxax «yukiri jaylar» boluxi mumkin idi. Yosiyaning xu yərlərdə ibadət murasimlarni əməldin kalduroɣanliki dəl Yərəmiyaning ailisidikilərgə paydilik «yukiri jaylar»diki «ailə ix-okiti»gə berilgən hatimə boloɣanidi. Uning ailisidikilərning inkasini təsəwwur kilix təs əməs. Ularning uni əltürüx kəstini 11:18-23-ayəttin, wə kattik qətkə kekilixini 15:17-ayəttin kərgili bolidu. Uningoɣa hotun almaslik buyruloɣanidi; qünki uning əmri daimlik həwp-hətər ḥəm dərd-ələm iqidə ətətti; uning toy kilmasliqining əzi tümənligən yurtdaxlirioɣa: «Hudaning pat arida qüxidioɣan jazaliri tüpəylidin, silərgimu normal aililik turmux mumkin bolmaydu» dəydioɣan bir bexarət bolatti.

Yərəmiya əzining japalik tənḥa yolidin Pərwərdigaroɣa kətürgən dad-pəryadliri wə ḥətta aoɣrinixliri ḥəyran kalarlik ix əməs. Ularni 11-20-bablarda arilap-arilap uqritimiz. 15:19-20də Huda bu tooɣruluk uningoɣa eoɣir bir söz kilidu wə biliximizqə, u bu sözdin keyin ikkinqi «Hudayimning yolidin yanoɣum bar» degüqi, yaki xu yoldin kakxioɣuqi bolmioɣan. U ḥazir kona əskər bolup, yolni ahiroɣiqə mengixka yüzini qakmak texidək kiloɣan.

Yosiya padixaḥ ḥayat waktida, Yərəmiya «qətkə kekiloɣan» wə ölüm hətiri astida boloɣini bilən, məlum dərijidə «padixaḥning ḥimayisi astidiki adəm»mu idi. Əḥwal «sooɣuk urux» dəwridikidək idi; lekin u ḥərdaim hər əḥwalda həlklərgə Hudaning sözini yətküzdi (25:1ni kərüng; bu ayət Yəḥoakimning tətinqi yilioɣiqə boloɣan jəryandiki Yərəmiyaning əḥwalini təswirləydu).

22:15-16də Hudaning Yosiyani təripliginini kərimiz (Huda Yosiyaning ooɣli Yəḥoaḥazoɣa söz kilidu): —

«**Sən kedir yaoɣiqidin yasaloɣan tahtaylarni qaplap, ata-bowiliring bilən bəsləxsəng kandakmu padixaḥ boluxka layik bolisən? Sening atang** (Yosiya) **yəp-iqixkə təxəkkür eytip, adalət wə durus ixlarni yürgüzgən əməsmu? Xunga u buning yahxilikini kərgən. U məminlərning wə namratlarning dəwasini tooɣra sorioɣan; xunga həlkning əḥwali yahxi idi. Bundak ix meni tonuxtin ibarət əməsmu?» — dəydu Pərwərdigar**».

Xübḥisizki, Hudaning orunlaxturuxi bilən, ximaliy zeminlarda boloɣan siyasiy wəkələr Yosiya padixaḥning keyinki yillirida islaḥatlarni aloɣa sürüxkə ərkinlik wə wakit yaritip bərdi. Yəḥudaning düxmini Asuriyə ximaliy tərəptə Babilning wəswəslirigə wə xərkiy tərəptə Medianing təḥditlirigə takabil turux bilən bənd idi. Miladiyədin ilgiriki 612-yili Babillikilar Asuriyə imperiyəsining paytəhti Ninəwəni ixoɣal kildi; Asuriyəning koxuni oɣərbkə, Ḥaran xəḥirigə yürüx kildi. Ular xu yərdə yənə 609-yili Babillikilar təripidin yengildi.

Misir padixaḥi Pirəwn «Asuriyəni kutkuzayli, ularni əzimizgə ittipakdax kilayli» dəp ularning ixioɣa arilaxmakqi boldi. Xübḥisizki, ularning məksiti, Asuriyəning ilkidiki Suriyə wə Kan'aan (Pələstin) zeminlirigə «in'am süpiti»də erixixtin ibarət idi. Xu yurtlar əslidə

Asuriyəgə bekinoɣanidi. Yəhuda bu yurtlarning iqidə boloɣaqka, Yosiya bundak əhwalni halimay (Hudadin yol sorimayla) «Megiddo jiloɣisi»oɣa qikip Pirəwn bilən karxilaxti. Uning koxuni məoɣlup bolup əzi əjəllik yarilandi. Pirəwn Asuriyəni kutkuzalmioɣan bolsimu, uning koxuni tət yil Əfrat dəryasi boyida turup Suriyə həm Pələstinni əzigə bekindurdi. U Yəhudaning yengi padixahi Yəhoahazni üq ay olturoɣan təhttin qüxürüp, ornioɣa mustəbit Yəhoakimni təhtkə olturoɣuzdi. Lekin Pirəwn bolsa miladiyədin ilgiriki 605-yili Babil padixahi Nebokadnəsar təripidin Karximixta məoɣlup kilindi. Pütkül «ottura xərk» Nebokadnəsarning aldida əz oljisidək haləttə boldi.

604-yili Yərəmiya barlik bexarətlirini bir oram yazmioɣa hatirilitip, uni həlkkə okutti; buning nətijisi xundak boldiki, padixah Yəhoakim yazmini otdanoɣa taxlap kəydürüwətti (36:9).

Hazir butpərəslik kaytidin üstünlükkə ətti. Nətijidə Yərəmiya wə uningoɣa ohxax ihlasmən kixilər ziyankəxlikkə hətta ölüm jazasioɣa uqridi. (26:20-23; 22:17ni kərüng). Yərəmiya dərrilinip, zindanoɣa taxlandi (20:2); ölümgə məhkum kilinixka tas kaldi (26:10 katarliklar). Yəhoakim Hudaning əhdisini buzuxi bilən təng, Nebokadnəsar bilən tüzgən əhdinimu buzdi. Xundak kilip Yəhoakim miladiyədin ilgiriki 598-yili təhttin qüxürülüp sürgün boluxka həküm qikirildi wə sürgünlükkə yoloɣa qikipla dunyadin kətti. Uning izbasari ooɣli Yəhoakin kaytidin Yerusalemni qing takap, karxilikni dawamlaxturdi; lekin Babil təripidin üq aylik muhasirigə elinoɣandin keyin təslim boldi. Umu sürgün bolup, ibadəthanidiki kimmətlik kaqa-kuqilar, Yerusalemdiki mətiwərlər wə usta hünərwənlər bilən təng Babiloɣa elip ketildi. Bu miladiyədin ilgiriki 597-yili idi.

Nebokadnəsar bolsa «u yahxi korqak bolidu» dəp Yəhoakimning akisi Zədəkiyani təhtkə olturoɣuzdi. Lekin əməliyəttə bolsa Zədəkiya həmmə ɣlgə nisbətən «korqak» bolup, pat arida Babiloɣa karxi isyan kətürməkqi boloɣan baxka əllərdin kelidioɣan əlqilər əmikini kütiwatkanidi (27:3). Uning həküm sürgən dəwri Yərəmiya üqün əng kiyin boloɣan on yil boloɣan idi.

Əlqilər Zədəkiyaning aldioɣa yioɣiloɣanda, Yərəmiya nəqqə boyunturukni kətürüp kirip ularni kattik qəqütiwətti. U bularni əlqilərning hərbirigə tapxurup, isyan kətürüxning paydisiz ikənlikini, Babil padixahining boyunturukini kobul kilixi kerəkliki tooɣrisidiki həwərni yətküzdi.

Yərəmiya yənə Babiloɣa allikaqan sürgün kilinoɣanlaroɣa hət yezip ularoɣa: Sürgünlük məzgili 70 yil bolidu, lekin silər ihtiyarən Nebokadnəsaroɣa tinqlikta boysunsanglar bu sürgün bolux məzgili Hudaning bəht-bərikitini kərgən yillar bolidu, dəp nəsihət kildi. Bundak həwər «millətpərwər»lərgə yakmaytti; bu həwər bolsa yənə Yerusalemda həm Babilda turoɣan birnəqqə atalmix «pəyoɣəmbərlər» jakarlioɣan həwərning əksi idi. Mundak həwər yətküzüx Yərəmiya üqün hətərlik yol idi; u yənə «Seni takakka seliximiz kerək» degəndək təhditlərni anglidi (29:24-29). Lekin padixah Zədəkiya Nebokadnəsaroɣa iqkən kəsimini buzup Babillikларni kaytidin kozoɣap, ularni «Səwr-takitimiz kalmidi, kisas almisak bolmaydu» degüzdi; xu xaraitta ular Yerusalemning dərwaziliri aldioɣa kəlgən qaoɣda Yərəmiya qokum tehimu dadil nuktiinəzərdə turuxi kerək idi. Babillikларning kelixi, dedi Yərəmiya, Hudadin qüxkən jaza; Hudaning jazasini ularoɣa təslim bolux yoli bilən kobul kilix kerək, dedi. U hətta Nebokadnəsarning Hudaning tərbiyilik jazasini Əz asiy həlki üstigə bəja kəltürüxi bilən uni «Hudaning kuli» (25:9, 27:6) dəp atioɣan. Bundak səzlərni «milliy hainlik» dəp xikayət kilix

asanoɣa qüxidu. Yərəmiya zindanoɣa ḳamap ḳoyuldi (bu waḳitta xəḥərdə ḳəḥətqilik boloɣan bolup, zindandikilərgə ḳanqilik ozuḳ təminlinidioɣanliḳini oḳurmənlər təsəwwur ḳilalaydu). Yərəmiya bu yərdin ḥərbiy zindanoɣa ətküzüp berilip, ahirda «patḳaḳlik azgal»oɣa taxliwetildi. U qongḳur patḳaḳḳa petip sooɣuḳtin wə ajizliḳtin əlüxkə az ḳaldi. Ḥəḳiḳiy milliypərwər dəl Yərəmiya idi. Uning səzliri insanlarning oylap qiḳḳan ham hiyallirioɣa əməs, bəlki Hudaning ayan ḳiloɣan wəḥiylirigə asaslanoɣan, salmaḳ, eoɣir-besiḳliḳtin qiḳḳanidi. Bəzilər: «Ahirḳi dəḳiḳidə kəlgən ḳutḳuzux» tooɣruluḳ qüxəydioɣan bolsimu (wə Huda ḥəḳiḳətən bəzi waḳitlarda «ahirḳi dəḳiḳidə» ḳutḳuzidu) lekin xu qaoɣda Hudaning səzi «ḳutḳuzux» tooɣruluḳ əməs, bəlki pəḳət adəmni kiqik peillik ḳilix tooɣruluḳ idi. Uning yoli bolsa «Kaldiylərgə (Babilliḳlaroɣa) təslim bolunglar» degənliktin ibarət idi. Lekin Zədəkiya padixaḥ «yumilaḳ tawuz»ning dəl əyni idi — bir ḳararoɣa kelalməytti, ḥərdaim palanqi tərəp yaki pükünqi tərəptikilərning oylioɣanliridin ḳorḳup yürətti. U daim, ḥətta Yərəmiya zindanda yatḳan waḳitta uningdin məsliḥət soraytti, lekin aloɣan məsliḥətni tezla untup kətti. Ahir berip uning ikkilinixliri əzigə dəḥxətlik jazani elip kəldi (39- ḥəm 52-babni kərüng).

Yərəmiya məbləoɣ selip, ana yurti Anatottiki bir etizni setiwelip Huda ayan ḳiloɣan keləqəkkə boloɣan ixənqini kərsətti (32:6-14, 24-25). Yerusalem ixoɣal ḳilinoɣandin keyin, Babillik ḳarawul begi uningoɣa əmrining ḳaloɣan künliridə Babilda raḥətlik xaraitta turmux ətküzüxkə pursət bərgəndə, u bəlki Yəḥuda zeminida ḳelip əng namrat kixilər bilən billə ḳiyin xaraitlarda turuxni tallixi bilən həlḳḳə boloɣan ḥəḳiḳiy muḥəbbitini kərsətti. «Millipərwər» padixaḥ wə ḥəkümran-sərdarliri bolsa yurtidin ḳanqə yiraḳ ḳaqalisa xunqə yahxi dəp bədər ḳeqixḳa intildi. Padixaḥning «ḥərgiz təslim bolmaymiz» degən «millipərwər» siyasitining aḳiwiti Yerusalemning: «Ḳaytidin ḥeqḳandaḳ isyan kətürmisun» deyilgən mutləḳ ḥalakitidin ibarət boldi. Yərəmiya Babilliḳlar bekitkən yengi waliy Gədaliyaning ḥimayisi astida, ziyankəxliktin səl aram tapti. Gədaliyaning Yərəmiyaoɣa boloɣan illiḳ muamilisidin uning aḳḳəngül wə adil kixi ikənlikini kərələymiz. Əpsuski, əzün ətməy umu Babilning boyunturuḳini əslidə rət ḳiloɣan ixənməslikning ziyinioɣa uqrioɣuqi bolup qiḳti. Dalada yürgən bəzi ləxkər baxliḳliri Yəḥuda zeminida aman-tinqliḳning yənə boloɣanliḳidin həwər anglap Pələstingə ḳaytip kəldi. Ular arisida Ixmail isimlik bir kixi bar idi. U xübḥisizki, əzini padixaḥ ḳilip «yengi padixaḥlik»ni ḳurmaḳqi bolup, Gədaliyani əltürüwətti. Yəḥudadiki baxḳa «ləxkər baxliḳliri» bolsa uning pilanini tosidi. U ḳeqip kətti.

Bu ixlar ləxkər baxliḳlirini eoɣir təngliktə ḳaldurdi. Babilliḳlar bekitkən waliy wə uningoɣa yardəmqi ḥəmraḥ bolsun dəp ḳalduruloɣan bəzi Babillik mənsəpdarlar wə ləxkərlər əltürüwetilgənidi. Xuning bilən ularning ḳarixiqə, bu wəḳələr Nebokadnəsarning kəzigə yənə bir isyan bolup kərünüxi mumkin idi. Ular Babilliḳlar tezla ḳaytip kelip ḳisas alidu, dəp oylidi. Yəḥudada ḳaloɣan ḥərbiy küqlər intayin az idi. Xunga ular Misiroɣa ḳeqix ḳararioɣa kəldi. Ḥalbuki, «Hudaning baxḳa orunlaxturuxi barmidu, Uningdin sorayli» dəp ular Yərəmiyadin, Hudadin bexarət soraxni tələp ḳildi. Yərəmiya səwrlik bilən Hudadin səz kütti. On kündin keyin wəḥiy uningoɣa kelip: «Yəḥuda zeminida turuweringlar, Babil padixaḥioɣa boysununglar, wə Mən uni səzliringlaroɣa ixəndürimən» deyildi. Bu tolimu kütülmigən jawab idi, ularning uni angliouusi yoḳ idi. Ular ahirida Yərəmiyaning yardəmqisi Baruḳni «Sən Yərəmiyani bizgə ḳarxilixixḳa kuxkürttung» dəp ḥərhil baḥanə bilən, Hudaning səzini yənə bir ḳetim nəzirigə almidi. Ularning bundaḳ xikayitining tolimu külkilikliki ḥəmmigə ayan bolsa kerək, qünki Baruḳ ḥəm Yərəmiya ular bilən billə Yəḥuda zeminida turuwərsə wə Babil padixaḥi bu zeminoɣa ḳaytip kəlsə, ular bilən ohxaxla hətərdə ḳalatti. Ular Misiroɣa kirdi, Yərəmiya ḥəm Baruḳni ular bilən berixḳa məjbur ḳildi. Waḳit tərtipi boyiqə kitabning ahirida, Yərəmiyaning əzini Misiroɣa

məjburiy elip baroŋanlaroŋa ḳarxi qiḳip, ularning ḳaytidin baxlioŋan butpərəslikini əyibligənlikini kərimiz. Yərəmiya: — Silər «Yəḥuda zeminida ḳeliwərsək qoḳum Neboḳadnəsarning ḳoli bilən əlimiz» degənidinglar, xunga silər Misirdimu Neboḳadnəsarning ḳoli bilən bəribir tügixisilər, dəp agaḥlanduridu. Ular tətürlük ḳilip uning əyibigə rəddiyə bərməkqi bolup, «Beximizoŋa qüxkən külpətning səwəbi, ata-bowlirimizning wə bizning butlaroŋa qoḳunuximiz əməs, bəlki sening Pərwərdigaringoŋa ibadət ḳilix yolung boldi» dəydu. Yərəmiyaning bexarətliri yeziloŋan hatirisi Yərəmiyaning «**Ḥəḳiḳətni ispatlayli; kərimizki, kimning səzi inawətlik bolidu, ularningmu yaki meningmu?**» degən səzliri bilən ahirlixidu (44:28). Yərəmiyaning bexarətliri barliḳ insanlaroŋa əzlirining ispatini elip kelidu.

Yərəmiyaning yardəmqisi Baruḳ kitabning ahirida Yərəmiyada ḳandaḳ ixlarning yüz bərgənlikini bizgə kərsətmigənliki səl sirliḳ ixtur. Lekin Yərəmiya əzi xundaḳ halioŋan boluxi mumkin. Uningdin səwəbini sorioŋan bolsaḳ xübḥisizki, u bizgə: «Muḥimi pəyoŋəmbər əməs, bəlki Hudaning pəyoŋəmbər arḳiliḳ kəlgən səzidur» degən bolatti.

Yənə ḳoxup eytiximiz kerəkki, kitabta hatiriləngən kəp bexarətlər waḳit tərtipi boyiqə **rətləngən əməs**. Ular bəlki tema boyiqə rətləp ḳoyuloŋan. Təwəndə kitab məzmuni jədwilidə bexarətlərning berilgən waḳitliri tooŋruluḳ bilginimizni kərsitimiz.

Tərjimimizdə biz ibraniy tilxunaslirining tətḳiḳatliridin, bolupmu əngilyəlik alim «Derik Kidner»ning «Yərəmiya» degən əsiridin kəp paydilanduḳ.

Məzmuni

Bab, bexarət-wəḳələr, wə waḳti
Birinqi ḳisim — birinqi oram yazma (Yərəmiya 36:1-2)

Bab, bexarət-wəḳələr, wə waḳti
Birinqi ḳisim — birinqi oram yazma (Yərəmiya 36:1-2)

Bab	Bexarət-wəḳə	Waḳit (bilgənlirimiz) (miladiyədin ilgiriki yillar)
1	Yərəmiyaning qaḳirilixi	626
2-6	Yəḥuda towa ḳilixi kerək	626-»-»
7-9	Ibadəthanida bexarət jakarlax	609 yaki keyin
10	«Asmandiki alamətlər» («bexarətlər») muḥim əməs	
11	Pütkül zeminda əḥdini jakarlax	

12	Yərəmiyaning dad-pəryadliri	622/621??
13	Kanap iq tambal	622/621??
14	Ḳəḥətqilik	
15	Yerusalemning aḳiwiti – Yərəmiyaning yənə dad kətürüxi	
16	Yərəmiya toy ḳilmasliḳi kerək	
17	Gunaḥ insanning asasiy məsilisi – xabat küni tooɣruluḳ	
18	Sapalqidin aloɣan sawaḳlar	
19	Sapal kozidin aloɣan sawaḳlar	609 yaki keyin
20	Yərəmiyaning uruluxi Paxuroɣa boloɣan bexarət	609 yaki keyin

Ikkinqi ḳisim — (kəpinqisi) keyinki bexarətlər

Bab	Bexarət-wəḳə	Waḳit (bilgənlirimiz)
21	Yerusalemning ahirḳi ḳorxwiwelinixi	588
22	Tət padixaḥ tooɣruluḳ bexarətlər	598
23	Sahta padiqilar, «Ḥəḳḳaniy Xah»	
24	Yahxi wə naqar ənjürlər	597 yaki keyin
25	70 yillik sürgünlük	605
26	Xiloḥ tooɣruluḳ bexarət	609 yaki keyin
27-28	Babilning boyunturuḳini ḳobul ḳilixi kerək	594
29	Sürgün boloɣanlaroɣa yazoɣan hət	597din keyin
30-31	«Ümid kitabi»	...
32-33	Yərəmiyaning etizni setiwelixi	588/587
34	Kaldiylərning waḳitlik ketip turuxi Ḳullarning azad ḳilinixi	588
35	Rəkabiylardin aloɣan sawaḳ	601din keyin

36	Oram yazma wə uning kəydürülüxi	605/604
37	Yərəmiyaning ḳoloḡa elinip ḳamap ḳoyuluxi	588
38	Patḳaḳlik azgal	588/587
39	Xəḥərning ərüwetilixi	587
40	Yərəmiyaning Gədaliyaning yenida turuxi	587
41	Gədaliyaning əltürülüxi	587
42-43	Misiroḡa ḳeqix	587din keyin
44	Ḳaqḳanlarning butpərəslikini aḳlixi	585
45	Baruḳ üqün bir bexarət	605
Üqinqi ḳisim — «yat əllərgə» boloḡan bexarətlər		
46	Misir	...
47	Filistiyə	...
48	Moab	...
49	Ammon, Edom, Dəməxḳ, Kedar, Elam	...
50-51	Babil	...
Hatimə		
52	Tarihiy Hatimə	...

Waḳit jədwili

Yil	Wəḳə
640/639	Yosiya padixaḥ bolidu
628	Yosiya islaḥatni baxlaydu
627	Yərəmiya hizmitini baxlaydu
626	Nabopolassar Babil imperiyəsini bərpa ḳilidu
622/621	«Ḳanun-dəstur» kitabi tepilidu
612	Asuriyəning paytəhti Ninəwə ərüwetilidu
609	Yosiya jəngdə əlidu
	Yəḥoaḥaz üq ay padixaḥ bolidu
	Pirəwn Yəḥoakimni padixaḥ ḳilidu
605	Neboḳadnəsar Pirəwnning üstidin Karximixtə oʏəlibə ḳilidu
	U Daniyal wə baxḳa ḳabiliyətlik kixilərni Babiloʏa elip ketidu
604	Yərəmiyaning yazmisi Yəḥoakim aldida oḳulup kəydürülidu
601	Yəḥoakim Babiloʏa isyan kətüridu
598	Yəḥoakim təhttin qüxürülüp dunyadin ketidu
597	Tunji qong sürgün ḳilinix. Yəḥoakin, ḥünərwənlər, ibadəthanidiki ḳaqa-ḳuqilar, Əzakiyal pəyoʏəmbər elip ketilidu. Zədəkiya padixaḥ ḳilinidu
593	Zədəkiya Babiloʏa qaḳirilidu
589	Neboḳadnəsar Yəḥuda zeminioʏa tajawuz ḳilip Zədəkiyaoʏa ḥujum ḳilidu «Zeminning wəyran ḳilinixliri» baxlinidu («Əz.» 24:2)
587	Yerusalemning oʏulitilixi. Ikkinqi sürgün ḳilinixi
582/581	Üqinqi ḳetimlik Babiloʏa sürgün ḳilinix
561	Yəḥoakin zindandin ḳoyuwetilidu
539	Babil ərüwetilidu
538/536	Parslik imperator Ḳorəx Babilda sürgün boloʏanlarni Babildin azad ḳilidu
520	Mukəddəs ibadəthanining uli selinidu

Yərəmiya

Hudaning Yərəmiyani qakirixi

1 [1] Binyamin kəbilisi zeminidiki Anatot yezisida turuwatkan kahinlardin bolоған Hilkiyaning
ооғli Yərəмiyaning səzliri təwəndə hatirilinidu: —
[2] Yəhuda padixahi, Amonning ооғli Yosiyaning künliridə, yəni u təhtkə olturоған on üqinqi yilida Yərəmiyaоға Pərwərdigarning səzi kəldi; [3] Yəhuda padixahi Yosiyaning ооғli Yəhoakimning künliridə həmdə Yəhuda padixahi Yosiyaning ооғli Zədəkiyaning on birinqi yilining ahiriоғiqə, yəni xu yilning bəxinqi eyida Yerusalemdikilər sürgün kilinоғuqə uningоға Pərwərdigarning səzi yənə kelip turdi.
[4] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə:
[5] — Anangning korsikida seni apiridə kilixtin ilgirila Mən seni bilәttim; sən baliyatkudin qikixtin burun seni Өzümgə atap, əllərgə pəyоғəmbər boluxka tiklidim.
[6] Mən bolsam: — Apla, Pərwərdigar! Mən gəp kilixni bilməymən; qünki mən gədək balidurmən, dedim.
[7] Lekin Pərwərdigar manga: — Өzüngni gədək bala, demə; qünki Mən seni kimgə əwətsəm, sən xularоға barisən; wə Mən seni nemə də dəp buyrusam, sən xuni dəysən. [8] Ulardin korkma; qünki seni kutkuzux üqün Mən sən bilən billidurmən, — dedi.
[9] Wə Pərwərdigar kolini sozup aоғzimоға təgküzdi; Pərwərdigar manga: Mana, Өz səzlirimni aоғzingоға koydum; [10] Kara, muxu küni Mən seni yulux, səküx, halak kilix wə ərüx, kurux wə terip østürüx üqün əllər wə padixahliklar üstigə tiklidim, — dedi.

Ikki alamət kərünüx

[11] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: «Yərəmiya, nemini kərüwatisən?». Mən: «Badam dərihining xehini kərüwatimən» — dedim.
[12] Pərwərdigar manga: «Kərgining yahxi boldi; qünki Mən səzümning əməliylixixi üqün səzümni kəzitip turimən» — dedi.

[13] Wə Pərwərdigarning səzi manga ikkinqi kətim kelip mundak degəndə: «Nemini kərüwatisən?». Mən: «Poruk-poruk kaynawatkan, aоғzi ximal təripidin kiysayоған bir kazanni kərdüm» — dedim.
[14] Pərwərdigar manga: — Külpət ximal tərəptin kelip bu zeminda turuwatkanlarning həmmisi üstigə bəsüp kelidu — dedi.

1:2 2Pad. 21:26; 22:1-23; 2Tar. 34:1-30
1:3 2Pad. 23:34; 24:17; 25:8; 2Tar. 36:4, 10-23; Yər. 52:1-30
1:4 «Pərwərdigarning səzi .. kelip ... degəndə» — ibraniy tilida: «Pərwərdigarning səzi kelip ... dedi» deyilidu. Bu ibarə yaki bundak ibarə Təwrat-Zəburda pat-pat kərünüp, «Pərwərdigarning səz-kalami»ning əməliyəttə «Üqtə Bir»diki Ikkinqi Xəhs ikənlikini kərsitidu. «Yuh,» 1:1-2ni kərüng.
1:5 Gal. 1:15
1:6 «Mən gəp kilixni bilməymən; qünki mən gədək balidurmən» — ibraniy tilida: «bala» degən bu səz 5-16 yaxtiki balini kərsitidu. Kitabning baxka məlumatlirioға karioғanda bizningqə Hudaning səzi Yərəmiyaоға kəlgəndə u bəlkim təhminən on altə yaxka kirgənidi.
1:6 Mis. 3; 4; 6:11,29
1:8 Kan. 31:6, 8; Yə. 1:5; Əz. 3:9
1:9 Yəx. 6:6, 7; Yər. 5:14
1:10 Yər. 18:7; 2Kor. 10:4, 5
1:12 «Kərgining yahxi boldi; qünki Mən səzümning əməliylixixi üqün səzümni kəzitip turimən» — badam dərihi bahарda birinqi bolup qeqəkləp, bahарning kəlgənlikini jakarlioғuqi boloғaqka ibraniy tilida «kəzətqi» dəp atilidu.
1:14 Yər. 4:6

15 — Qünki mana, Mən ximaliy padixahliklarning barlik jəmətlirini qakirimən, — dəydu
Pərwərdigar; — ular kelidu, padixahlar hərbiri əz təhtini Yerusalem kowukliri aldioƣa selip,
həmmə sepillaroƣa wə Yəhudaning barlik xəhərlirigə hujumoƣa təyyarlinidu;
16 xuning bilən
Mən Yəhudadikilərning barlik rəzillikliri üqün ularning üstidin hökümlərni jakarlaymən; qünki ular Məndin waz keqip, baxka ilahlaroƣa huxbuy yekip, əz kolliri yasioƣanlirioƣa qokundi.
17 Sən əmdi belingni baoƣlap ornungdin turup, sanga buyruoƣanlirimning həmmisini ularoƣa
eyt; ular aldida hodukup kətmigin; bolmisa Mən seni ular aldida hodukturimən. 18 Kara, Mən
bügün seni Yəhudaning padixahlirioƣa, əmirlirigə, kahinlirioƣa həm pütkül zemin həlkigə karxi turoƣuqi mustəhkəm xəhər, təmür tüwrük wə mis sepillardək tiklidim.
19 Ular sanga karxi jəng
kilidu, lekin sening üstüngdin oƣəlibə kilalmaydu — Qünki Mən seni kutkuzux üqün sən bilən
billidurmən, — dəydu Pərwərdigar.

Israilning Pərwərdigaroƣa boloƣan dəsləpki muhəbbiti

2 1 Əmdi Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 Berip Yerusalemdikilərning kulaklirioƣa mundak jar saloƣin: — Pərwərdigar mundak dəydu:
— Mən sening yax waktingdiki wapadarlikingni, yəni kizning axikioƣa boloƣan muhəbbitidək
sening qəl-bayawanda, yəni terilmioƣan yərlərdə Manga əgixip yürgənliringni sening üqün
əsləymən. 3 Xu qaoƣda Israil həlki Pərwərdigaroƣa pak, alahidə ataloƣan, ular uning əz hosulining tunji mewisi dəp karaloƣanidi; ularni yəwalmakqi boloƣanlarning həmmisi gunahkar dəp
hesablanoƣanidi həm ularning baxlirioƣa balayi'apət qüxkənidi, — dəydu Pərwərdigar.

Ata-bowilar arisida wapasizlikning pəyda boloƣanliki

4 Pərwərdigarning səzini anglanglar, i Yakupning jəməti, Israil jəmətining barlik ailə-
tawabiatliri: —
5 Pərwərdigar mundak dəydu: — Ata-bowiliringlar Məndə zadi kandak adalətsizliklərni
baykaptu, ular Məndin xunqə yiraklixidu? Ular nemixka bimənə butlaroƣa bax urup, əzliri
bimənə bolup kətti?
6 Ular heqkaqan: «Bizni Misir zeminidin kutkuzup qikirip, bayawandin, yəni qəl-dəxt wə tik az-
gallar bilən kaplanoƣan jaylardin, kuroƣakqilik wə ələm sayisi orap turoƣan yərlərdin, adəmzat
ətməydioƣan həmdə insan turmaydioƣan xu bayawandin bizni ətküzgən Pərwərdigar keni?»
dəp sorap koyuxmaptioƣu? 7 Mən silərni mewisi həm molqilikidin huzurlinix üqün munbət bir
zemioƣa elip kəlgənmən; silər kelip zeminimni buloƣidinglar, Mening mirasimni yirginqlik bir
nərsigə aylandurup koydunglar.

1:15 «padixahlar hərbiri əz təhtini Yerusalem kowukliri aldioƣa selip,..» — baxka birhil tərjimisi: «padixahlar hərbiri əz təhtini Yerusalem kowuklirioƣa selip...»
1:15 Yər. 5:15; 6:22; 10:22; 52:4, 5
1:18 «Mən ... seni... mustəhkəm xəhər, təmür tüwrük wə mis sepillardək tiklidim» — okurmənlər xuningoƣa dikkət kiliduki, Hudaning bu səzliri «ətkən zamanda» eytiloƣan. Bir karaxka, Yərəmiya pəkət gədək bir yax yigittək kərünsimu, lekin iman-ixənqkə nisbətən Hudaning səzi allikaqan ixəngüqilərgə pakit boloƣan. Iman-ixənqtiki adəm ixlaroƣa Hudaning kəzkarixi bilən karaydu.
1:18 Yər. 6:27; 15:20
2:3 «Xu qaoƣda Israil həlki Pərwərdigaroƣa pak, alahidə ataloƣan» — «...pak, alahidə ataloƣan» degən səz ibraniy tilidiki «Pərwərdigaroƣa «kodəx»» *(«Pərwərdigaroƣa mukəddəslik»)* degən səz bilən ipadilinidu. Okurmənlərgə bəlkim ayanki, «mukəddəs»ning əsli mənisi dəl «Hudaoƣa alahidə ataloƣan, pak» degənliktur.
–Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə «hosulning tunji mewisi»ni bolsa Hudaoƣa atap, Hudaning wəkili boloƣan kahinlaroƣa beoƣixlax kerək idi. Huda muxu yərdə: «Israil alahidə Meningki idi» dəydu. Yənə bir tərəptin eytkanda Israil Hudaning «hosulining tunji mewisi» bolsa, əmdi ulardin keyin Hudaning yolida mangidioƣan baxka əllərdin boloƣanlarmu Hudaning yenioƣa kelip uningoƣa «hosul bolup» Hudaning Əz həlki boluxka kelidu.
2:5 Mik. 6:3, 4
2:7 «Mening mirasim» — bu səz ikki bislik bolup, mənisi: *(1)* Huda «bular alahidə Meningki» degən Kanaan *(Pələstin)*

[8] Kaһinlar: «Pərwərdigar kəni?» dəp һeq sorap koymidi; Təwrat-kanun ijraqiliri meni һeq tonumidi; həlk padiqiliri manga asiylik kildi; pəyoғəmbərlər bolsa Baalning namida bexarət bərdi, ularning һəmmisi һeq paydisiz bimənə nərsilərgə əgixip kətti. [9] Xunga silər bilən dəwalaxmakqimən, baliliringlar һəm baliliringlarning baliliri bilən dəwaliximən, — dəydu Pərwərdigar; [10] — silər Siprustiki dengiz boylirioғa ətüp bekinglar, Kedaroғa təkxürüxkə adəm əwətip bekinglar — muxundak bir ix zadi bolup bakkanmu-yok dəp kərüp bekinglar —. [11] Kaysi bir əl əz ilaһlirini (ular һeq ilaһ əməs, əlwəttə) əzgərtkənmu? Lekin Mening həlkim əzlirining xan-xəripi Boloғuqisini bolsa paydisiz-bimənə bir nərsigə almaxturoғan.

[12] Buningoғa əjəbliningliar, i asmanlar; һang-tang bolunglar! Sarasimigə qüxünglar! Qəqünglar! — dəydu Pərwərdigar, [13] — qünki Mening həlkim ikki rəzil ixni kildi; ular һayatlik su mənbəsi boloғan Məndin waz kəqti; andin əzliri üqün su azgallirini, yəni su turmaydioғan yerik su azgallirini yonup qikti.

Israil Hudaoғa əməs, yat ilaһlaroғa wə yat əllərgə tayinidu

[14] Israil əsli kulmidi? U hojayinning əyidə tuoғuloғan kulmidi? Nemixka əmdi u oljioға aylinip kaldi? [15] Yax xirlar uni olja kilip һərkiridi; ular awazini koyuwətti; ular Israil zeminini wəyranə kildi; xəһərliri kəydürüldi, adəmzatsiz kaldi. [16] Uning üstigə һətta Nof wə Taһpanəs xəһiridikilərmu qokkangni yeriwətti.

[17] Bu ixlarni əzüng kəltürüp qikaroғan əməsmu? — Qünki sanga yol baxlawatkinida Pərwərdigar Hudayingdin waz kəqkəniding.

[18] Əmdi bügünki kündə yənə Xiһor dəryasining süyini iqix üqün Misirning yolini baskining nemisi? Əfrat dəryasining süyini iqix üqün Asuriyəning yolini baskining nemisi?

[19] Əz rəzilliking əzünggə sawak elip kelidu, əzüngning yenimdin qətnəp kətkining əzünggə tənbiһ bolidu; əmdi sening Pərwərdigar Hudayingdin waz kəqkining wə Mening korkunqumning səndə bolmaslikining intayin rəzil һəmdə zərdapka toloғan ix ikənlikini bilip koy, — dəydu Rəb, samawi koxunlarning Sərdari boloғan Pərwərdigar.

[20] Qünki sən kədimdinla Mən sanga saloғan boyunturukni buzup, uning rixtini üzüp

---

zeminini wə uning üstidiki Yəһudiy həlkini kərsitidu; *(2)* «miras kilip bərginimni» degən mənidə bolup, Huda Israiloға «Silərning mirasinglar bolsun» dəp tapxuroғan zeminni kərsitidu. Omumən bu səz xu zeminni wə xundakla, bəlkim, xu zemindiki həlknimu kərsitidu.

2:8 «Təwrat-kanun ijraqiliri» — Təwratni həlkkə əgitixkə məs'ul boloғan kaһinlarni *(«Yər.» 18:18, «Kan.» 33:10)* yaki Təwratni koqürüxkə məs'ul boloғan Lawiylarni *(«Yər.» 8:8)* kərsitidu. **«həlk padiqiliri»** — *(yəni «bakarmənliri» yaki «bakkuqilar»)* ibraniy tilida «koyqilar», «padiqilar», «qupanlar» deyilidu. Adəttə bu səz qopan-koyqilarni kərsitidu. Muxu yərdə «həlk bakkuqiliri» Israilning yetəkqilirini kərsitidu, əlwəttə. **«Baalning namida bexarət bərdi»** — «Baal» degən Pələstindikilərning yirginqlik bir buti idi.

2:8 Rim. 2:20

2:10 «Siprus» — Siprus arili *(ibraniy tilida «Kittim»)* bolsa Pələstinning yirak oғərbidə; Kedar bolsa Pələstinning yirak xərkidə idi — demək, xərktin oғərbkiqə boloғan yərlərdimu muxundak ix bolup bakmioғan.

2:11 Zəb. 106:20

2:12 Kan. 32:1; Yəx. 1:2

2:13 Küy. 4:15; Yər. 17:13

2:15 «yax xirlar...һərkiridi» — xirlar oljisini tutkandin keyin andin һərkirəydu. Muxu ayəttiki «xirlar» bəlkim Asuriyə, andin Babilni kərsitidu.

2:15 Yəx. 5:29; Yər. 4:7

2:16 «...Nof wə Taһpanəs xəһiridikilərmu qokkangni yeriwətti» — «Nof wə Taһpanəs» Misirdiki xəһərlərdur. Yəһuda kəp ketim Misirdin yardəm sorioғanidi. Misir koxuloғan bolsimu, lekin əksiqə Israiloға wapasizlik kilip kəlgənidi. Nof keyin «Məmfis» dəp ataloғan.

–Baxka birhil tərjimisi: «...Nof wə Taһpanəs xəһiridikilərmu bax qokkangni *(rəswa kilix üqün)* oғirdiwətti».

2:18 «Xiһor dəryasining süyini iqix üqün... Əfrat dəryasining süyini iqix üqün....» — «Xiһor *(Misirdiki bir dərya yaki wadi)* ning sulirini iqix» һəmdə «Əfrat *(Asuriyədiki dərya)*ning... sulirini iqix» Israil Misirdin wə Asuriyədin panaһ izdigənlikini kərsitidu.

2:18 Yəx. 31:1

2:19 Yəx. 3:9; Һox. 5:5

taxliwətkənsən; sən: «Qulluqungda bolmaymən!» deding. Qünki barlik dəng-egizliktə wə barlik yexil dərəh astida sən paḥixə ayaldək kerilip yatkansən.
21 Lekin Mən bolsam seni əsli esil sortluk üzüm telidin, sərhil uruktin tikkənidim; sən Manga nisbətən kandakmu yat wə yawa bir sesik üzüm telioɣa aylinip kalding? 22 Qünki sən xulta bilən yuyunsangmu, kəp akartkuq sopun ixlətsəngmu sening kəbiḥliking Mening aldimda tehi daoɣ bolup turidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
23 Sən kandakmu: «Mən ḥeq buloɣanoɣan əməsmən, mən «Baallar»oɣa ḥeq əgəxmidim!» deyələysən? Jiloɣida mangoɣan yolungni kərüp bak, kilmixliringni ikrar kil — sən əz yolliri-da uyan-buyan katrap yüridioɣan qakkak ḥinggandursən! 24 Sən qəl-bayawanoɣa adətləngən, ḥəwisi kozoɣaloɣanda xamalni purap yüridioɣan bir yawayi mada exəksən! Küyligəndə kim uni tosalisun? Uni izdigən ḥanggilar əzlirini ḥeq upratmaydu; xu wakitlarda uni izdəp tapmak asandur. 25 I Israil, bikar yügürüp, putungni ayaoɣsiz, gelingni ussulukşiz kilip koyma! Lekin sən buningoɣa: «Yak! Ham hiyal kilma! Qünki mən bu yat ilaḥlarni yahxi kərüp kaldim, ularning kəynidin mangimən!» — deding.
26 Ooɣri tutulup kelip hijalətkə kaloɣandək, Israil jəmətimu hijalətkə kalidu — yəni əzliri wə ularning padixaḥliri, kaḥinliri wə pəyoɣəmbərliri — 27 ular yaoɣaq kətikigə: «Atam!» wə taxka: «Sən meni tuoɣdurdung!» dəydu; qünki ular yüzini Manga karatmay, əksiqə Manga arkisini kildi; lekin külpət bexioɣa qüxkəndə ular: «Ornungdin turup, bizni kutkuzoɣaysən!» dəydu. 28 Əmdi özünggə yasioɣan ilaḥliring keni!? Külpət bexingoɣa qüxkəndə seni kutkuzalaydioɣan bolsa, ular ornidin tursun! — Qünki xəḥərliring kanqə kəp bolsa butliringmu xunqə kəptur, i Yəḥuda!
29 Nemixka silər Mən bilən dəwaoɣa qüxməkqisilər? Silər ḥəmminglar Manga asiylik kiloɣansilər, — dəydu Pərwərdigar.
30 Baliliringni bikardin bikar urup koydum; ular ḥeq tərbiyini kobul kilmidi. Əz kiliqing yirtkuq xirdək pəyoɣəmbərliringni yəwətti.
31 I bu dəwr kixiliri! Pərwərdigarning səzigə kəngül koyunglar! Mən Israiloɣa qəl-bayawan yaki kapkarangoɣuluk baskan zemin bolup bakkanmu? Mening həlkim nemixka: «Nəgila barsak əz ərkimiz; əmdi yeningoɣa yənə kəlməymiz!» — dəydu?
32 Kiz zibu-zinnətlirini untuyalamdu? Toy kilidioɣan kiz toy kiyimlirini untuyalamdu? Lekin əz həlkim san-sanakşiz künliridə Meni untudi.
33 Sən ixk izdəp baridioɣan yollaroɣa xunqə maḥir bolup kətting! Bərḥək, ḥətta əng buzuk ayallaroɣa yolliringni kərsətting. 34 Uning üstigə tonungning pəxliridə gunaḥsiz namratlarning

---

2:20 «barlik dəng-egizliktə wə barlik yexil dərəh astida sən paḥixə ayaldək kerilip yatkansən» — Israil muxu yərlərdə *(dəng-egizliktə ... yexil dərəh astida...)* butpərəslik paaliyətlirini ətküzgən. Ularning mundak butpərəsliki Hudaoɣa wapasizlik bolup roḥiy jəḥättə paḥixiwazlik bolupla kalmay, ular Pələstindikilərning butpərəslikini dorap ularning butlirioɣa «ataloɣan», buthanida turoɣan paḥixə ayallar bilən yatatti.
2:21 «yat wə yawa bir sesik üzüm teli» — «yat wə yawa» əsliy ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu.
2:21 Mis. 15:17; Zəb. 44:2; 80:8
2:22 Ayup 9:30
2:23 «Jiloɣida mangoɣan yolungni kərüp bak, kilmixliringni ikrar kil» — «jiloɣida mangoɣan yolung...» bəlkim kəp kisim Yəḥudadikilər Yerusalemoɣa yekin boloɣan «Ḥinnom jiloɣisi»da əz balilirini butloroɣa atap «insan kurbanliki» kiloɣanlikini kərsitidu. Israilni ḥingganoɣa ohxitixi bəlkim uning ḥeqkandak mukim yəlünüxining bolmaydioɣanlikini təkitləydu.
2:24 «... ḥəwisi kozoɣaloɣanda xamalni purap yüridioɣan bir yawayi mada exəksən!» — bu ohxitix xübḥisizki, Israilning butloroɣa boloɣan buzuk ḥəwəslirini, uni butpərəsliktin tosuxning mumkin əməslikini kərsitidu.
2:25 «putungni ayaoɣsizliktin... gelingni ussulukşiz kilip koyma!» — bu səzlər bəlkim ikki bislik: — *(1)* butlarning yolida yügürüp mengix bəribir bikar ixtur — butlar adəmlərgə yardəmdə bolalmaydu; *(2)* əgər Israil butpərəsliki bilən Hudaoɣa wapasizlikini dawamlaxtursa, ular ahir berip ayaoɣsiz, qangkap sürgün boloɣanlar bolidu. **«Yak! Ham hiyal kilma!»** — ibraniy tilida «Yak! Ümid yok!».
2:28 Yəx. 2:8; Yər. 11:13
2:30 Yəx. 1:5; Yər. 5:3
2:31 Mat. 23:26-39
2:32 Yər. 3:21

kẹni bar! Sən ularni temingni texip ooɣrilikkа kirgini üqün əltürdingmu?! Ixlarning ḥəmmisi xundak tursimu,» [35] sən tehi: «Məndə gunaḥ yok; Rəb məndin rənjiwərməydu!» dəysən. Bilip koy! Mən üstüngdin ḥəküm qikirimən, qünki sən: «Mən gunaḥ sadir kilmidim!» — dəwerisən.
[36] Sən nemixkа bunqiwala uyan-buyan katrap ala kəngüllük kilisən? Sən Asuriyə təripidin yərgə karitiloɣandək Misir təripidinmu yərgə karitilisən.» [37] Bərḥək, sən Misirdin kolliringni bexingoɣa aloɣan peti qikisən; qünki Pərwərdigar sən yələnqük kiloɣanlarni qətkə kakti; sən ulardin ḥeq payda kərməysən.»

Wapasizlik üstigə wapasizlik

3 [1] Xundak deyiliduki, birsi ayalini koyuwətsə, ayal uningdin ajraxsa wə keyin u baxkа ərgə yatlik boloɣan bolsa, birinqi eri uning bilən kayta yarixiwalsa bolamdu? Bundak ix bu zeminni mutlək buloɣimamdu? Lekin sən xunqə kəp axniliring bilən buzukluk kilip turup yənə yenimoɣa kaytay dəwatamsən tehi?»
[2] Bexingni kətürüp yukirioɣa karap bak; —
Sən zadi nədə yat ilaḥlar bilən buzukluk ətküzmigənsən?!
— Sən qəl-bayawanda kütüp olturoɣan ərəbdək ularni yollar boyi kütüp olturoɣansən; zeminni buzuklukliring wə rəzilliking bilən buloɣioɣansən.» [3] Xuning üqün kattik yamoɣurlar tutup kelinip sanga berilmidi ḥəmdə «keyinki yamoɣurlar» yaoɣmidi. Lekin səndə tehi paḥixə ayalning kelin yüzi bar, iza tartixni ḥeq bilgüng yoktur.» [4] Ḥətta sən bayatin Manga: «I Atam, yaxlikimdin baxlap manga yetəkqi ḥəmraḥ bolup kəlding!» — dəysən, wə: —
[5] «U ḥərdaim oɣəzipini sakламdu? U oɣəzipini ahiroɣiqə tutamdu?» — dəysən. Mana, sən xundak degining bilən, lekin sən kolungdin kelixiqə rəzillik kiloɣansən.
[6] Yosiya padixaḥning künliridə Pərwərdigar manga: «Wapasiz Israilning nemə kiloɣanlikini kərdüngmu? U barlik egiz taoɣka qikip ḥəm barlik yexil dərəḥ astioɣa kirip xu yərlərdə paḥixidək buzukluk kiloɣan» — dedi.»
[7] — «Mən: U bularning ḥəmmisini kiloɣandin keyin, qokum yenimoɣa kaytip kelidu, — dedim; lekin u kaytip kəlmidi. Uning asiy singlisi, yəni Yəḥuda buni kərdi; [8] lekin wapasiz Israilning barlik zina kiloɣanliri tüpəylidin uningoɣa talak hetini berip uni koyuwətkinimni kərüp, asiy

---

2:34 «Sən ularni temingni texip ooɣrilikkа kirgini üqün əltürdingmu?!» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə ooɣri kəqtə əygə bəsüp kirgən bolsa u urup əltürülsə əy igisi gunaḥsiz ḥesablinidu.
2:36 «Sən nemixkа bunqiwala uyan-buyan katrap ala kəngüllük kilisən?» — demək, Israil ḥərdaim Hudani əməs, bəlki yat əllərni əz yələnqüki kilmakqi.
2:37 «sən Misirdin kolliringni bexingoɣa aloɣan peti qikisən» — demək, əsir boloɣan peti.
3:1 «...birinqi eri uning bilən kayta yarixiwalsa bolamdu? Bundak ix bu zeminni mutlək buloɣimamdu?» — «Kan.» 24:1-4-ayətlərni kərsitixi mumkin. Əgər pəyoɣəmbər məzkur bexarəttə bu ixni kəzdə tutkan bolsa, undakta bu 3-babning omumiy mənisigə karioɣanda, Huda muxundak ixlarni *(ajrixix andin kayta toy kilix)* Yəḥudiylaroɣa mən'i kiloɣini bilən, muxu yərdə Huda «Mening ayalim boloɣan Israil»ning Əz yenimoɣa kaytip kelidioɣan yoli bar, degən ohxaydu *(14-22-ayətlərdə, ahirki zamanlarda Pərwərdigar muxundak qəksiz rəḥim-xəpkətni Israil ḥəm Yəḥudaoɣa kərsitidu, deyilidu)*.
–«Lekin sən xunqə kəp axniliring bilən buzukluk kilip turup yənə yenimoɣa kaytay dəwatamsən tehi?» — baxka birhil tərjimisi: «Lekin sən kəp axnilar bilən buzukluk kiloɣan bolsangmu, yenimoɣa kaytip kəl!». Huda təwəndiki 4- wə -22-25-ayətlərdə ularni kaytixka qakirixka muxundak rəḥimlik bilən ətünidu, birak 3-babning omumiy mənisigə karioɣanda, Hudaning sözlirini muxu yərdə tərjimimizdikidək «retorik soal» dəp karaymiz.
3:1 Kan. 24:1-4
3:2 «bexingni kətürüp yukirioɣa karap bak» — Yəḥuda ḥərdaim «yukiri jaylar»da butpərəslik ətkəzgənidi. **«sən qəl-bayawanda kütüp olturoɣan ərəbdək...»** — «ərəb» muxu yərdə bəlkim yol boyida olturoɣan paḥixə ayalni kərsitidu. Bəzi alimlar bu söz yoluqilarni bulax üqün marap turoɣan karakqini kərsitidu, dəydu.
3:3 «keyinki yamoɣur» — Kanaanda 3- yaki 4-ayda yaoɣidu, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Bu yamoɣurlar bolmisa ḥeq ḥosul bolmaydu.
3:6 «Wapasiz Israilning nemə kiloɣanlikini kərdüngmu?» — muxu ayättə «Israil» ximaliy padixaḥlik, yəni «on kəbilə»ni kərsitidu. «Buzukluk» asasən butpərəslikni kərsitidu; 2:20diki izaḥatnimu kərüng.
3:6 Yər. 2:20

singlisi Yəhuda qorqmidi, bəlki əzimu berip pahixilik qildi. [9] Xundaq boldiki, əz buzuqqiliqini xunqə kiqik ix dəp qarioqaqqa, u ḥətta tax wə yaoqaq bilən zina qilip zeminni buloqiwətti. [10] Bularning ḥəmmisigə qarimay Israilning asiy singlisi Yəhuda tehi pütün kəngli bilən əməs, pəqət sahtiliq bilən yenimoqa qaytip kəlgəndək boluwaldi, — dəydu Pərwərdigar.
[11] Pərwərdigar manga mundaq dedi: — «Wapasiz Israil əzini asiy Yəhudadin ḥəqqaniy kərsətti. [12] Baroqin, ximaloqa qarap bu səzlərni jakarlap mundaq degin: —
«Qaytip kəl, i yoldin qikquqi Israil, — dəydu Pərwərdigar — wə Mən sanga qapiqimni qayta türməymən; qünki Mən rəḥimdil, — dəydu Pərwərdigar — Mən oqəzipimni mənggügə saqlap turmaymən. [13] Pəqət sening qəbiḥlikingni, — Pərwərdigar Hudayingoqa asiylik qiloqanlikingni, uyan-buyan qatrap yürüp əzüngni ḥərbir yexil dərəh astida yat ilaḥlaroqa beoqixlioqanlikingni, xuningdək awazimoqa ḥeq kulak salmioqanlikingni iqrar qilsangla Məndin rəḥim-xəpqət kərisən — dəydu Pərwərdigar.
[14] Qaytip kelinglar, i yoldin qikquqi balilar, — dəydu Pərwərdigar — qünki Mən silərni ḥəqiqiy səygüqidurmən; silər xundaq qilsanglarla Mən silərdin talliqanlarni, yəni ḥərqaysi xəḥərdin birdin, ḥərqaysi jəmättin ikkidin puqrani Zioneqa qayturup kelimən. [15] Mən silərgə kənglümdikidək ḥəlq padiqilirini təqsim qilimən; ular silərni danaliq-bilim, əqil-parasət bilən beqip ozuqlanduridu.
[16] Xundaq boliduki, xu künlərdə silər zeminda kəpiyip, kəp pərzəntlik boloqininglarda, — dəydu Pərwərdigar, — silər: «Pərwərdigarning əḥdə sanduqi!» dəp yənə tiloqa almaysilər; u ḥeq esinglaroqa kəlməydu, uni ḥeq əsliməysilər wə uni ḥeq seoqinimaysilər; silər baxqa bir sanduqmu yasimaysilər. [17] Xu tapta ular Yerusalemni «Pərwərdigarning təhti» dəp ataydu; barliq əllər uningoqa yioqilidu, — yəni Pərwərdigarning namioqa, Yerusalemoqa yioqilidu; ular qəlbidiki rəzil jaḥilliqioqa qaytidin ḥeq əgixip mangmaydu. [18] Xu künlərdə Yəhuda jəməti Israil jəməti bilən birliktə mangidu; ular ximal zeminidin billə qikip Mən ata-bowilirioqa miras boluxqa təqdim qiloqan zeminoqa kelidu.
[19] Mən: «Mən seni balilirim qatirioqa qoyup, sanga güzəl zeminni, yəni kəpligən əllərning zeminliri arisidiki əng kərkəm jayni miras qilip ata qilixni xunqilik halayttim!» — dedim, wə: «Sən Meni «mening atam» dəysən, wə Məndin yüz ərüməysən!» — dedim.
[20] Lekin bərḥəq, asiylik qiloqan ayal əz jərisidin ayriloqandək, silər Manga asiylik qiloqansilər, i Israil jəməti, — dəydu Pərwərdigar. [21] Yuqiri jaylardin bir awaz anglinidu! U bolsa Israil jəmətidikilərning yioqa-pəryadliri; qünki ular əz yolini burmiliqan, Pərwərdigar Hudasini untuqan.
[22] — Qaytip kelinglar, əy yoldin qikquqi balilar; Mən silərning yoldin qikip ketixinglaroqa xipa bolimən.
— «Mana, biz yeningoqa barimiz; qünki Sən Pərwərdigar Hudayimizdursən» — dənglar!
[23] — Bərḥəq, egizliklərdə ḥəm taoqlarda anglitiloqan butpərəslikning qiyqas-sürənliri biḥudə ix-

3:8 «lekin wapasiz Israilning barliq zina qiloqanliri tüpəylidin uningoqa talaq hetini berip uni qoyuwətkinimni kərüp,...» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «lekin wapasiz Israilning barliq zina qiloqanliri tüpəylidin uningoqa talaq hetini berip uni qoyuwətkinimni mən kərdüm,...» deyilidu.
3:12 «ximaloqa qarap... mundaq degin» — bu səzlər bəlkim Asuriyə təripidin 100 yil ilgiri sürgün qilinoqan Israil *(on qəbilisi)* oqa eytilidu.
3:12 Zəb. 86:15; 103:8, 9; 145:18
3:14 «qünki Mən silərni ḥəqiqiy səygüqidurmən» — ibraniy tilida «qünki Mən silərgə ərdurmən».
3:15 Yər. 23:4; Əz. 34:23; Əf. 4:11
3:16 «silər uni ḥeq seoqinimaysilər» — baxqa birhil tərjimisi: «ular uni izdəp tawap qilmaydu». **«silər baxqa bir sanduqmu yasimaysilər»** — baxqa birhil tərjimisi: «ular qaytidin xundaq qilmaydu». Demisəkmu «əḥdə sanduqi» ibadəthana tüzümining mərkizi boloqaqqa, bu ayət bəlkim ibadəthana wə uningoqa baoqliq tüzümning *(qurbanliqlar, kaḥinlar, nuroqun qaidə-yosunlar)* yengi bir əḥdə bilən inawətsiz qilinidioqanliqini kərsitidu. 31:31-34 wə izaḥatlarni kərüng.
3:19 «Mən seni balilirim qatirioqa qoyup,.. əng kərkəm jayni miras qilip ata qilixni xunqilik halayttim!» — Pərwərdigar muxu ayəttə Israiloqa Əzigə sadiq boloqan ayalining süpitidə səzləydu.

tur! Bərḥək, Israilning ḳutḳuzux-nijati Pərwərdigar Hudayimizdinladur.
24 Lekin yaxliḳimizdin tartipla, ata-bowilirimizning əjrini, yəni ularning kala-ḳoy padilirini, ḳiz-ooŋullirini axu uyat-nomus yəp kətkən;
25 Nətijidə biz uyat-hijillik iqidə yattuḳ, ḳalaymiḳanqilik wə alaḳzadilik bizni ḳapliwaldi; qünki yaxliḳimizdin tartip bügünki küngə ḳədər biz wə ata-bowilirimiz ḥəmmimiz Pərwərdigar Hudayimiz aldida gunaḥ sadir ḳilip kəlduḳ, Pərwərdigar Hudayimizning awaziŋa ḥeq ḳulaḳ salmiduḳ.

4 1 — «Bu yollirimdin burulay!» desəng, i Israil — dəydu Pərwərdigar — Əmdi Mening yenimoŋa burulup ḳaytip kəl! Əgər bu yirginqliklіringni kəzümdin neri ḳilsang, wə xundaḳla yoldin yənə tenəp kətmisəng,
2 — əgər sən: «Pərwərdigarning ḥayati bilən!» dəp ḳəsəm iqkiningdə, u ḳəsəm ḥəḳiḳət, adalət wə ḥəḳḳaniylik bilən bolsa, undaḳta yat əllərmu Uning namida əzlirigə bəht tilixidu wə Uni əzining pəhir-xəḥriti ḳilidu.
3 Qünki Pərwərdigar Yəḥudadikilər wə Yerusalemdikilərgə mundaḳ dəydu: — «Boz yeringlarni qepip aoŋdurunglar; tikənlik arisioŋa uruḳ qaqmanglar!
4 Əzliringlarni Pərwərdigarning yolida sünnət ḳilinglar; ḳəlbinglarni sünnət ḳilinglar, i Yəḥudadikilər wə Yerusalemda turuwatḳanlar! — Bolmisa, Mening ḳəḥrim partlap ot bolup silərni kəydürüwetidu; ḳilmixliringlarning rəzilliki tüpəylidin uni əqürələydioŋan ḥeqkim qiḳmaydu.
5 — Yəḥudada muxularni elan ḳilip, Yerusalemda: — «Zemin-zeminda kanay qelinglar!» — dəp jakarlanglar;
«Yioŋilinglar! Mustəḥkəm xəḥərlərgə ḳeqip kirəyli!» — dəp nida ḳilinglar!
6 Zionni kərsitidioŋan bir tuoŋni tikləŋlar; dərḥal ḳeqinglar, keqikip ḳalmanglar! Qünki Mən külpət, yəni zor bir ḥalakətni ximaldin elip kelimən.
7 Xir əz qatḳallikidin qikti, «əllərni yoḳatḳuqi» yoloŋa qikti; u əz jayidin qikip zeminingni wəyran ḳilixḳa kelidu; xəḥərliring wəyran ḳilinip, adəmzatsiz bolidu.
8 Bu səwəbtin əzliringlaroŋa bəz kiyim oranglar, dad-pəryad kətürüp nalə ḳilinglar! Qünki Pərwərdigarning ḳattiḳ oŋəzipi bizdin yanmidi!
9 Xu küni xundaḳ boliduki, — dəydu Pərwərdigar, — padixaḥning yüriki, əmirlərning yürikimu su bolup ketidu, kaḥinlar alaḳzadə bolup, pəyoŋəmbərlər təəjjüplinidu.

3:23 «butpərəslikning ḳiyḳas-sürənliri» — «butpərəslik» əyni tekisttə yoḳ, biraḳ bizningqə ayət buni kərsitidu. Butpərəsliktə butlardin «yardəm sorax» üqün ḳiyḳas-sürən kətürüx kerək idi.
3:23 Zəb. 121:1
3:24 «axu uyat-nomus» — muxu ibarə «Baal» degən intayin yirginqlik məbudni kərsitidu. 11-bab, 13-ayətni kərüng.
3:25 «ḳalaymiḳanqilik wə alaḳzadilik» — bu səzlər muxu yərdə ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu.
4:1 «Mening yenimoŋa burulup ḳaytip kəl!» — bu ibarə bəlkim «səllimaza towa ḳil», «ikkilənmə!», «ala kəngüllük bolma!» degən mənini intayin təkitləydu.
–«Əgər bu yirginqliklіringni kəzümdin neri ḳilsang, wə xundaḳla yoldin yənə tenəp kətmisəng,... » — baxḳa birhil tərjimisi: «Əgər bu yirginqliklіringni kəzümdin neri ḳilsang, əmdi sən sərgərdan bolmaysən».
4:2 Yar. 22:18; Yəx. 48:1
4:3 «Boz yeringlarni qepip aoŋdurunglar; tikənlik arisioŋa uruḳ qaqmanglar!» — bu sirliḳ ayət Yəḥudadikilərni nadan dehḳanlaroŋa, ularning ḥayatlirini ahtarma yərgə ohxitidu. «Nemixḳa ḥayatimizdin ḥeqḳandaḳ bəht, muwəppəḳiyət yoḳ?» dəp sorisa, «Silər uruḳlirini tikənlər arisioŋa terioŋan dehḳanlaroŋa ohxax, ḥeq ḥosulluḳ bolmaysilər» dəp jawab berilidu, əlwəttə. Dehḳanlar ḥosul kərüx üqün boz yərlirini qepip, tikənlərni yulup taxlixi kerək boloŋinioŋa ohxax, Yəḥudiylar əzlirini ḳozoŋap ḳattiḳ towa ḳilixi kerək, andin bəhtning ḥosulini kəridu.
4:3 Ḥox. 10:12
4:4 «ḳəlbinglarni sünnət ḳilinglar» — səzmusəz tərjimisi: «ḳəlbinglardiki hətnilikni elip taxlanglar». Demisəkmu, Israillar ətliridə sünnət ḳilinoŋini bilən ularning kəngülliri towisiz ḳattiḳ idi; xunga pəyoŋəmbər: «**ḳəlbinglarni** sünnət ḳilinglar» dəp agaḥ beridu.
4:4 Ḳan. 10:16; 30:6; Yəx. 65:5
4:5 «Yioŋilinglar! Mustəḥkəm xəḥərlərgə ḳeqip kirəyli!» — dəp nida ḳilinglar» — bu səzlər bəlkim baxḳa pəyoŋəmbərlərgə, yaki «həlḳ padiqiliri» boloŋan padixaḥ, ḥəkümdarlar wə kaḥinlar ḳatarliḳlaroŋa eytilidu *(9-ayətni kərüng)*. Demək, ular əz ihlassizliḳi, itaətsizliki tüpəylidin həlḳḳə xundaḳ jar ḳilixḳa məjbur ḳilinidu.
4:7 Yəx. 5:29; Yər. 2:15; 5:6
4:8 Yəx. 32:12

10 — Andin mən: — Aһ, Rəb Pərwərdigar! Bərһək Sən bu həlқni, jümlidin Yerusalemni: «Silər
aman-tinq bolisilər» dəp aldiding; əməliyəttə bolsa қiliq janoɣa yetip kəldi, dedim.
11 — Xu qaoɣda bu həlққə wə Yerusalemoɣa mundaқ deyilidu: «Qəl-bayawandiki egizliklərdin
qiққan issiқ bir xamal həlқimning қizining yolioɣa қarap qüxidu; lekin u haman soruxқa yaki
dan ayrixқa muwapiқ kəlməydu! 12 — Buningdin əxəddiy bir xamal Məndin qiқidu; mana,
Mən һazir ularoɣa jaza һökümlirini jakarlaymən. 13 Mana, u top bulutlardək kelidu, uning jəng
һarwiliri қara қuyundəktur, uning atliri bürkütlərdin tezdur!
— « Һalimizoɣa way! Qünki biz nabut bolduқ!»
14 — «I Yerusalem, əz қutuluxung üqün kəlbingni rəzilliktin yuyuwət; қaqanoɣiqə kənglünggə
biһudə oy-hiyallarni püküp turisən? 15 Qünki Dan diyaridin, Əfraimdiki egizliklərdinmu azab-
külpətni elan қilidioɣan bir awaz anglitilidu: — 16 Ular: Əllərgə elan қilinglar, Yerusalemoɣimu
anglitinglar: — Mana, қorxawoɣa aloɣuqilar yiraқ yurttin keliwatidu! Ular Yəһuda xəһərlirigə
қarxi jəng quқanlirini kətürüxkə təyyar! — dəydu. 17 Etizliқni mudapiə қiliwatқanlardək, ular
Yerusalemni қorxiwalidu; qünki u Manga asiyliқ қiloɣan, — dəydu Pərwərdigar. 18 Sening
yolung wə қilmixliring muxularni əz bexingoɣa qüxürdi; bu rəzillikingning aқiwitidur; bərһək,
u azabliқtur, yürikinggimu sanjiydu!».
19 — Mən: «Aһ, iq-baoɣrim! Iq-baoɣrim! Toloɣaққa qüxtüm! Aһ, kənglüm azablandi! Yürikim
düpüldəwatidu, süküt қilip turalmaymən; qünki mən kanayning awazini anglaymən; jəng
quқanliri jenimoɣa sanjidi.
20 Apət üstigə apət qüxti! Pütkül zemin wəyran boldi; qedirlirim dəқiқidə bərbat қilindi,
pərdilirim һayt-һuytning iqidə yirtip taxlandi! 21 Қaqanoɣiqə tuoɣқa қarap turuxum, jəng awaz-
lirini anglixim kerək?» — dedim.
22 — «Qünki Mening həlқim nadandur; ular Meni һeq tonumioɣan; ular əқli yoқ balilar, ular һeq
yorutulmioɣan; rəzillikkə nisbətən ular danadur, əmma yahxiliққa nisbətən ular bilimsizdur».

23 — «Mən yər yüzigə қaridim; mana, u xəkilsiz wə қup-қuruқ boldi; asmanlaroɣimu қaridim,
u nursiz қaldi; 24 taoɣlaroɣa қaridim, mana, ular zilziligə kəldi, barliқ dənglər əxəddiy silkinip
kətti. 25 Қarap turiwərdim, wə mana, insan yoқ idi, asmandiki barliқ uqar-қanatlarmu əzlirini
daldioɣa aldi. 26 Mən қaridim, mana, baoɣ-etizlar qəl-bayawanoɣa aylandi, barliқ xəһərlər
Pərwərdigar aldida, yəni uning қattiқ oɣəzipi aldida wəyran boldi. 27 Qünki Pərwərdigar mundaқ
dəydu: — «Pütkül zemin wəyran bolidu; əmma Mən uni pütünləy yoқatmaymən. 28 Buning
tüpəylidin pütkül yər yüzi matəm tutidu, yuқirida asman қarilиқ bilən қaplinidu; qünki Mən
xundaқ səz қildim, Mən xundaқ niyətkə kəlgənmən; Mən uningdin əkünməymən, uningdin

4:10 «Silər aman-tinq bolisilər» — bu ayəttiki: «Silər aman-tinq bolisilər» degən sözlər sahta pəyoɣəmbərlərning səzidur *(6:14, 8:11 қatarliқlarni kərüng)*.

4:11 «həlқimning қizi» — xundaқla «pak **қizim** boloɣan həlқim», «Zion **қizi**» қatarliқ ibarilər Hudaning Əz həlқigə yaki baxқa həlқ *(məsilən, «Misirning* **қizi***», (46:11))*қə boloɣan meһir-xəpқitini, ularoɣa baoɣlioɣan muһəbbitini kərsitidioɣan mənini əz iqigə alidu.

4:13 «Mana, u top bulutlardək kelidu, uning jəng һarwiliri қara қuyundəktur, uning atliri bürkütlərdin tezdur!» — «u» kimni kərsitidioɣanliқi eytilmaydu. Biraқ aldi-kəyni sözlərgə қarioɣanda, «u» 7-ayəttiki «əllərni yoқatқuqi» boloɣan düxmənni kərsitidu. Bəzi alimlar bu sözlər ximaldin kelidioɣan «Skitlar»ni kərsitidu, dəp қaraydu. Lekin Skitlarning jəng һarwiliri yoқ һəm ular xəһərlərni «қorxawoɣa aloɣuqi»larmu *(16-ayət)* əməs; xunga biz bu sözlərni Babilliқlarni wə bəlқim ahirқi zamandiki dəjjalning қoxunlirini kərsitidu, dəp қaraymiz.

4:14 Yəx. 1:16

4:19 Yəx. 21:4; Yər. 8:23

4:20 «qedirilim» ... «pərdilirim»... — Yərəmiya pəyoɣəmbər həlқining azablirini əziningki dəp һes қilip, «həlқimning qedirlirim» wə «həlқimning pərdiliri» deməy, bəlki «qedirilim» wə «pərdilirim» tooɣruluқ sözləydu.

4:23 «Mən yər yüzigə қaridim; mana, u xəkilsiz wə қup-қuruқ boldi; asmanlaroɣimu қaridim, u nursiz қaldi...» — demisəkmu, bu ayəttiki wə təwəndiki ayəttiki ixlar Yərəmiya pəyoɣəmbərgə Roһta kərsitilgən alamət kərünüxtur. Bu kərünüx: *(1)* Israil zemini Babilliқlarning tajawuzluқi astida bolidioɣan wəyranə һalitini; wə *(2)* xuning bilən bir waқitta ahirқi zamanlardiki һalitini kərsitidu. Bu һalət Huda jaһanni yaratқinida yər-zeminning awwalқi xəkilsiz, tərtipsiz һalitigə oһxaydu.

4:27 Yər. 5:10,18; 30:11; 46:28

ḫeq yanmaymən; [29] atliḳlar wə okyaliḳlarning xawḳun-sürəni bilən ḫərbir xəḫərdikilər ḳeqip ketidu; ular qatḳalliḳlaroɣa kirip məküwalidu, taxlar üstigə qiḳiwalidu; barliḳ xəḫərlər taxlinip adəmzatsiz ḳalidu.
[30] — Sən, i ḫalak boloɣuqi, nemə ḳilmaḳqisən? Gərqə sən pərəng kiyimlərni kiygən bolsangmu, altun zibu-zinnətlərni taḳioɣan bolsangmu, kəz-ḳaxliringni osma bilən pərdazlioɣan bolsangmu, əzüngni yasioɣining bikardur; sening axiḳliring seni kəmsitidu; ular jeningni izdəwatidu.
[31] Qünki mən toloɣaḳḳa qüxkən ayalningkidək bir awazni, tunji balini tuoɣḳandikidək azabda boloɣan Zion ḳizining awazini anglawatimən; u ḳollirini sozup: «Ḫalimoɣa way! Bu ḳatillar tüpəylidin ḫalimdin kəttim!» dəp ḫasirimaḳta.

Yerusalem jazaoɣa layiḳ

5 [1] Pərwərdigar: — Yerusalemning rəstə-koqilirida uyan-buyan aylinip yügürünglar, obdan kərüp biliwelinglar; məydanliridin izdəp kərünglar; adalət bilən ix kəridioɣan, wədisidə turuxḳa intilidioɣan birla adəmni tapsanglar, xunda mən bu xəḫərni kəqürimən!
[2] Gərqə ular: «Pərwərdigarning ḫayati bilən!» dəp ḳəsəm iqkən bolsimu, ular yaloɣandin səzləydu, dedi.

Yərəmiya səz ḳilidu

[3] — I Pərwərdigar, kəzüng adalət-bitəraplikni izdəp yüridu əməsmu? Sən bularni urdung, lekin ular azablanmaydu; Sən ularni nabut ḳilip tügəxtürdüng, lekin ular tərbiyə ḳobul ḳilixni rət ḳilip kəldi; ular yüzlirini taxtin ḳattiḳ ḳildi, ular yolidin yenixni rət ḳilidu». [4] — mən: «Xübḫisizki, bundaḳ ḳiloɣanlar pəḳət namratlar, ular nadanlar; qünki ular Pərwərdigarning yolini, Hudasining ḫəküm-kərsətmilirini bilməydu» — dedim. [5] — «Mən mətiwərlərning yenioɣa berip ularoɣa səzləymən; qünki ular Pərwərdigarning yolini, Hudasining ḫəküm-kərsətmilirini bilidu». Biraḳ ularmu boyunturuḳni üzül-kesil buzup, rixtilirini üzüp taxlioɣan.

Pərwərdigar jawab beridu

[6] — Xunga ormandin qiḳḳan bir xir ularni əltüridu, bayawandin qiḳḳan bir bərə ularni wəyran ḳilidu; yilpiz xəḫərlərgə ḳarap paylaydu; xəḫərlərdin qiḳḳan ḫərbiri titma-titma ḳilinidu; qünki ularning asiyliḳliri kəpiyip, wapasizliḳliri awuydu. [7] Mən zadi nemigə asasən seni kəqürimən? Sening baliliring Məndin waz keqip, Huda əməslərgə ḳəsəm iqməktə; Mən ḫəmmə ḫajətliridin qiḳḳan bolsammu, lekin ular zinahorluḳ ḳilip, paḫixilərning əyigə top-top bolup mengiwatidu.
[8] Ular səmrigən ixḳwaz ayoɣirlar, ular ḫərbiri əz yeḳinining ayalioɣa ḫəwəs ḳilip kixnəwatidu.
[9] Bu ixlar tüpəylidin ularni jazalimay ḳoyamdim? — dəydu Pərwərdigar, — Mening jenim

---

4:30 «əzüngni yasioɣining» — bəlkim Yəḫuda yat əllərdin yar-yələk izdigəndə yalaḳqilik ḳiloɣanliḳini kərsitidu.
4:31 «tunji balini tuoɣḳandikidək azabda boloɣan Zion ḳizining awazini anglawatimən» — oḳurmənlərning esidə barki, «Zion» Yerusalem jaylaxḳan taoɣ bolup, «Zion» yaki «Zion ḳizi» degənning əzi Yerusalem yaki Israilni bildüridu.
5:2 «...birla adəmni tapsanglar, xunda mən bu xəḫərni kəqürimən! 1-ayət... Gərqə ular: «Pərwərdigarning ḫayati bilən!» dəp ḳəsəm iqkən bolsimu, ular yaloɣandin səzləydu, dedi» — keyin, Yərəmiya birnəqqə xundaḳ adil, sadiḳ adəmlər *(məsilən, Baruḳ, Aḫikam, Əbəd-Mələk)* bilən tonuxḳan. Lekin Pərwərdigar uningoɣa bu səzlərni ḳiloɣanda u muxundaḳlarni tapalmioɣan.
5:3 Yəx. 1:5; 9:12; Yər. 2:30
5:6 «ormandin qiḳḳan bir xir ..., bayawandin qiḳḳan bir bərə ...; yilpiz xəḫərlərgə ḳarap paylaydu» — bu ayəttiki yirtḳuq ḫaywanlar kəqmə mənidə bolup düxmənlərni kərsitidu, əlwəttə.
5:6 Yər. 4:7
5:7 «Mən ḫəmmə ḫajətliridin qiḳḳan bolsammu, lekin ular zinahorluḳ ḳilip, paḫixilərning əyigə top-top bolup mengiwatidu» — bu ayət bəlkim roḫiy jəḫəttiki wapasizliḳni kərsitidu. Huda Israilni «Mening ayalim» dəp ataydu *(2:10, 3-babni kərüng)*. 8-ayət jismaniy jəḫəttiki zinahorluḳnimu kərsitidu.
5:8 Əz. 22:11

muxundaқ bir əldin қisas almay қoyamdu?
10 Uning üzüm qünəkliridin ətüp, tallirini wəyran қilinglar; lekin ularni pütünləy nabut қilmanglar; xahlirini қirip taxlanglar, qünki ular Pərwərdigaroƣa təwə əməstur;
11 qünki Israil jəməti wə Yəhuda jəməti Manga mutləқ wapasizliқ қildi, — dəydu Pərwərdigar.
12 Ular: «U ḥeqnemə қilmaydu! Bizgə ḥeq apət qüxməydu; nə қiliq nə қəḥətqilikni kərməymiz!» — dəp Pərwərdigardin tenip kətti. 13 Pəyoƣəmbərlər bolsa pəқət bir xamaldin ibarət bolidu, halas; Pərwərdigarning səz-kalami ularda yoқtur; ularning səzliri əz bexioƣa yansun!
14 Xunga Pərwərdigar, samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan Huda manga mundaқ dəydu: — Bu həlқ muxu səzni қiloƣini üqün, mana, Mən aoƣzingoƣa saloƣan səzlirimni ot, bu həlқni otun қilimənki, ot ularni kəydürüp taxlaydu.
15 — Mana, Mən yiraқtin bir əlni elip kelimən, i Israil jəməti, — dəydu Pərwərdigar, — U küqlük bir əl, қədimiy bir əl, tilini sən bilməydioƣan wə gəplirini sən ḥeq qüxənməydioƣan bir əl bolidu;
16 ularning oқdeni yooƣan eqiloƣan bir gərdur; ularning ḥəmmisi batur palwanlardur. 17 Ular ḥosulingni wə neningni yəp ketidu, ooƣul-қizliringni yəp ketidu, қala-қoy padiliringni yəp ketidu, üzüm talliringni wə ənjur dərəhliringni yəp ketidu; ular sən tayanoƣan mustəḥkəm xəhərliringni қiliq bilən wəyran қilidu.
18 Ḥalbuki, — dəydu Pərwərdigar, — xu künlərdimu silərni pütünləy tügəxtürməymən. 19 Xu qaoƣda həlқing: «Pərwərdigar Hudayimiz nemixқa muxu ixlarning ḥəmmisini beximizoƣa qüxürgən?» — dəp sorisa, əmdi sən Yərəmiya ularoƣa: «Silər Məndin yüz ərüp, əz zemininglarda yat ilaḥlarning қulluқida boloƣininglardək, silər əz wətininglar bolmioƣan bir zeminda yat boloƣanlarning қulluқida bolisilər» — degin.
20 — Yaқupning jəmətidə xuni jakarlioƣinki wə Yəhuda arisida xuni elan қiloƣinki, 21 «Buni anglanglar, i nadan wə əқli yoқ, kəzi turup kərməydioƣan, қuliқi turup anglimaydioƣan bir həlқ: —. 22 Məndin қorқmamsilər? — dəydu Pərwərdigar, — Dengiz süyi üqün saḥilni mənggülük qəklimə қilip, «Bu yərdin ətmə» dəp bekitkən Mening aldimda təwrimməmsilər? Mana, dolқunliri ərkəxligini bilən ular saḥil üstidin ḥeq oƣlibə қilmaydu; xawқunlioƣini bilən bu qəktin ḥərgiz ḥalқip ətəlməydu.
23 Lekin bu həlқning jaḥil wə asiylиқ kəngli bardur; ular yoldin qiқip əz beximqiliқ қilip kətti.
24 Ular kənglidə: «Əz waқtida yamoƣurlarni, yəni awwalқi ḥəm keyinki yamoƣurlarni Bərgüqi, bizgə ḥosul pəslini bekitip aman-esən Saқlioƣuqi Pərwərdigar Hudayimizdin əyminəyli»

5:9 Yər. 5:29; 9:9
5:10 «Uning üzüm qünəkliridin ətüp, ... xahlirini қirip taxlanglar, qünki ular Pərwərdigaroƣa təwə əməstur» — bu ayətning baxқa birhil tərjimisi: «Uning sepillirioƣa yamixip qiқip wəyranqilik қilinglar, lekin ularni pütünləy nabut қiliwətmənglar; istiḥkamlirini elip taxlanglar, qünki ular Pərwərdigaroƣa təwə əməstur».
5:10 Yər. 5:18; 4:27; 30:11; 46:28; Yəx.27:8
5:11 Yər. 3:20
5:13 «Pəyoƣəmbərlər bolsa pəқət bir xamaldin ibarət bolidu, halas» — ibraniy tilida «roḥ» wə «xamal» bir səz bilən ipadilinidu. Xubḥisizki, «pəyoƣəmbərlər» əzlirini «bizgə Hudaning Roḥi tolduruloƣan» dəydu, lekin Huda ularni pəқət «xamaloƣa tolduruloƣan» dəydu.
5:14 Yər. 1:9-10
5:15 Қan. 28:49; Yər. 1:15; 6:22
5:17 Law. 26:16; Қan. 28:31,33
5:18 Yər. 4:27; 5:10; 30:11; 46:28
5:19 «yat boloƣanlarning қulluқida bolisilər» — «yat boloƣanlar» bəlkim ikki bislik səzlər bolüp, ḥəm «yat butlar» ḥəm «yat adəmlər»nimu kərsitidu.
5:19 Yər. 16:10
5:21 Yəx. 6:9
5:22 Ayup 38:10, 11; Zəb. 33:7-8; 104:9

degənni ḥeq deməydu. 25 Silərning kəbiḥlikliringlar muxu ixlarni silərgə nesip kilmioɣan;
silərning gunaḥliringlar silərdin bərikətni məḥrum kiloɣan.
26 Qünki həlkim arisida rəzillər bardur; ular pistirmida yatkan kiltakqilardək paylap yüridu;
ular tuzak selip, adəmlərni tutuwalidu. 27 Tutkan kuxlaroɣa toloɣan kəpəstək, ularning əyliri
aldamqiliktin erixkən mallar bilən toloɣan; ular xu yol bilən büyük ḥəm bay bolup kətti. 28 Ular
səmrip, parkirap kətti; bərḥək, ular rəzil ixlarni kilixka maḥir bolup kətti; ular əz mənpəətini
kəzləp həklərning dəwasini, yetim-yesirlərning dəwasini sorimaydu; namratlarning ḥokukini
kooɣdaydioɣan ḥəkümni ular qikarmaydu.
29 Bu ixlar tüpəylidin ularni jazalimay koyamdim?! — dəydu Pərwərdigar, — Mening jenim
muxundak bir əldin kisas almay koyamdu?

30 Zeminda intayin korkunqluk wə yirginqlik bir ix sadir kilinoɣanki — 31 Pəyoɣəmbərlər
yaloɣan-sahta bexarətlərni bərməktə; kaḥinlar bolsa əz ḥokuk dairisini kengəytip ḥəkümranlik
kilmakta; Mening həlkimmu bu ixlarni yakturidu. Lekin bularning akiwitidə kandak kilisilər?

Yerusalemning ḥalak boluxi tooɣruluk bexarət

6 1 Jeninglarni kutkuzux üqün Yerusalem xəḥiridin kəqinglar, i Binyamin jəmətidikilər! Təkoa
yezisida kanay qelinglar! Bəyt-Ḥakkərəmdə is signalini kətürünglar! Qünki balayi'apət, yəni
dəḥxətlik ḥalakət ximal tərəptin pəyda bolidu.
2 Zion kizi, yəni nazinin saḥibjamalni, mən nabut kilimən. 3 Yerusalemoɣa karxi qikiwatkan
pada bakkuqilarmu əz padilirini epkelidu; ular Yerusalemni korxawoɣa elip qedirlirini tikidu;
ularning ḥəmmisi əzi igiligən jayda pada bakidu.
4 Ular: «Uningoɣa karxi jənggə təyyarlininglar! Turunglar, qüx waktidin paydilinip ḥujum
kilayli!», «Apla! Kün patay dəp kaptu, kəqtiki sayilər uzirawatidu!» — dəydu, andin: 5 «Xunga,
keqiqə ḥujum kilip qikayli, uning mustəḥkəm ordilirini yokitayli!» — dəydu.

5:24 «awwalki yamoɣur»...«keyinki yamoɣur»... — «awwalki yamoɣur» adəttə 11-ayda yeoɣip, tuprakni yumxitidu, yərni ḥaydəp uruk selixka təyyarlinidu. «keyinki yamoɣur» bolsa Pəlestində 3- yaki 4-ayda yaoɣidu, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Bu yamoɣurlar bolmisa ḥeq ḥosul bolmaydu. **«bizgə ḥosul pəslini bekitip aman-esən sakliɣuqi»** — ibraniy tilida «bizgə ḥosul pəslidiki ḥaptilərni sakliɣuqi...».
5:24 Kan. 11:14
5:28 «ular əz mənpəətini kəzləp həklərning dəwasini, yetim-yesirlərning dəwasini sorimaydu...» — baxka birhil tərjimisi bolsa: «ular həklərning dəwasini, ḥətta yetim-yesirlərning dəwasini sorioɣini bilən ḥərgiz uni adil sorimaydu».
5:28 Kan. 32:15; Yəx. 1:23; Zək. 7:10
5:29 «jazalimay koyamdim» — ibraniy tilida «yoklimamdim?!».
5:29 Yər. 5:9; 9:9
5:31 «kaḥinlar bolsa əz ḥokuk dairisini kengəytip ḥəkümranlik kilmakta...» — baxka birhil tərjimisi: «kaḥinlarmu ularning wasitisi bilən *(demək, payoɣəmbərlərning yaloɣan bexarətliridin paydilinip)* ḥəkümranlik kilmakta». Lekin «Yərəmiya» degən kitabta bundak ixlar yənə tiloɣa elinmaydu, xunga tərjimimiz bəlkim tooɣridur.
5:31 Yər. 14:18; 23:25, 26; Əz. 13:6
6:1 «Jeninglarni kutkuzux üqün Yerusalem xəḥiridin kəqinglar... dəḥxətlik ḥalakət ximal tərəptin pəyda bolidu» — 4-bab, 6-ayətnimu kərüp selixturung. Xu yərdə həlkkə, «Yerusalemoɣa kəqip kiringlar» deyilgən. Birak ḥazir Yerusalemning əzi ḥalak bolidu.
6:1 Yər. 1:13,14
6:3 «Yerusalemoɣa karxi qikiwatkan pada bakkuqilarmu əz padilirini epkelidu; ular Yerusalemni korxawoɣa elip qedirlirini tikidu; .. Ḥəmmisi əzi igiligən jayda pada bakidu» — 4-ayətkə karioɣanda bu ayəttiki «pada bakkuqiliri» wə ularning «padiliri» yat əllərning padixahliri ḥəm ḥəkümdarliri wə ularning koxunlirini kərsitidu. Bu ḥəjwiy, kinayilik gəp bolidu; qünki yukirida *(məsilən 2:8də)* Yərəmiya Israilning bakkuqi boloɣan padixahlirini «əz padiliri»ni bakmasliki tüpəylidin əyibləydu. Birak muxu yərdə Hudani tonumaydioɣan «yat əl padixahliri» əz «padiliri» boloɣan həlki üqün yol kərsitip ularni bakidu.
6:4 «Ular: «Uningoɣa karxi jənggə təyyarlininglar! ....» — **dəydu»** — «Ular» — əllərning «pada bakkuqi»liri.
6:5 «Ular: «... Turunglar, qüx waktidin paydilinip ḥujum kilayli!», «Apla! Kün patay dəp kaptu, kəqtiki sayilər uzirawatidu!» — **dəydu 4-ayət, andin: Xunga, keqiqə ḥujum kilip qikayli... »** — **dəydu»** — 4- ḥəm 5-ayəttiki bexarət xuni təkitliməkqiki, düxmənlər kəlgəndə bügüni bolmisa ətisi ḥujum kilidu, Yəḥuda üstidin oɣəlibə kilmay kətməydu; yənə kelip, ular ḥujumni

[6] — Qünki samawi qoxunlarning Sərdari bolоған Pərwərdigar ularоға mundaq dəydu: — Dərəhlərni kesip, ular bilən Yerusalem ətrapida dəng-potəylərni yasanglar; qünki u jazalanmisa bolmaydiоған xəһərdur; uningda barliq ixlar zulum-zomigərliktur. [7] Quduq əz sulirini uroutup qiqaroғandək, umu rəzilliklirini uroutup qiqarmaqta; uningdin zulmət-zorawanliq wə ғalakət sadaliri anglanmaqta; mening kəz aldimda ғəmixə aoғriq-kesəllər ғəm yarilanoғanlar pəyda bolmaqta. [8] I Yerusalem, təlim-tərbiyə qobul qil; bolmisa jenim səndin waz keqidu, — bolmisa, Mən seni harabilik, adəmzatsiz bir zemin qiliwetimən.
[9] Samawi qoxunlarning Sərdari bolоған Pərwərdigar manga mundaq dəydu: — Ular üzüm telini pasangdioquqilardək Israilning qaldisini pasangdaydu; xunga sən üzüm üzgüqidək üzüm telidiki xahlar üstidin yənə bir qetim qolungni ətküzgin!
[10] Mən: — Mən ғazir kimgə səz qilip agaһlanduray? Ulardin angliоudək zadi kim bar? Mana, ularning qulaqliri sünnət qilinmioған, ular ғeq angliyalmaydu. Mana, Pərwərdigarning səzi ularоға eoғir kelidu; ularоға ғeq huxyaqmaydu, — dedim.
[11] — Qəlbim Pərwərdigarning oғəzəp otliri bilən tolup taxti; uni iqimgə sioғduruxtin ғalsirap kəttim; uni koqidiki balilar, yigitlərning məxrəp sorunlirioға təkkəysən. Ər-ayallar, qerilar ғəm yaxanoғanlarmu buningdin mustəsna bolmisun!
[12] — Ularning əyliri, etizliri ayalliri bilən billə əzgilərgə tapxurulidu; qünki Mən qolumni zemindikilərgə sozimən, — dəydu Pərwərdigar.
[13] — Qünki əng kiqikidin qongioғiqə ularning ғəmmisi aqkəzlükkə berilgən; pəyoғəmbərdin kaһinoғiqə ғəmmisi ohxaxla aldamqilik qilidu; [14] ular: «Aman-esənlik! Aman-esənlik!» dəp ғəlkimning qizining yarisini susluq bilən qol uqida qala tengip qoydi. Lekin aman-esənlik yoqtur! [15] Ular yirginqlik ixlarni sadir qiloғinidin hijil boldimu? — Yaq, ular ғeq hijil bolmidi, ғətta qizirixnimu ular ғeq bilməydu. Xunga ular yiqilip əlgənlər iqidə yiqilip əlidu; ularni jazalaxqa kəlginimdə ular putlixip ketidu, — dəydu Pərwərdigar.
[16] Xunga Pərwərdigar Əz ғəlqigə mundaq dəydu: — Silər tət aqa yolda turuwatisilər; xunga yolunglarni obdan kərüp qoyunglar, qədimki, yahxiliqqa elip baroған yollarni sorap, ularda menginglar; xundaq qiloғanda jeninglar obdan aram tapidu. Lekin ular: «Biz xularda mangmaymiz!» — dəydu.
[17] Mən: Silərgə «Kanayning agaһ sadasioға qulaq selinglar!» dəydioған agaһ bərgüqi kəzətqilərni tiklidim; lekin silər: «Qulaq salmaymiz» dedinglar.

---

baxlioғanda, Yəһudadikilər düxmənni keqə-kündüz ғujum qilip kelixi mumkin, dəp ғeq dəm alalmaydu.
6:7 «quduq əz sulirini uroutup qiqaroғandək, umu rəzilliklirini uroutup qiqarmaqta» — baxqa birhil tərjimisi: «quduq eqin suni saklioғandək, u rəzilliklirini saklimaqta».
6:9 «Ular üzüm telini pasangdioquqilardək Israilning qaldisni pasangdaydu; xunga sən üzüm üzgüqidək üzüm telidiki xahlar üstidin yənə bir qetim qolungni ətküzgin!» — bu sirlik jümlining mənisi bəlkim, Yərəmiya pəyoғəmbər Hudaning səzlirining wasitisi bilən, kelidioған düxmənlərning ғeqnərsə qaldurmaydioған bulang-talangliridin **ilgiri** Israilning «qaldisi»din tehi bəzi kixilərni qutquzuximu mumkin, degənlik.
6:9 Yəx. 24:13
6:10 «Mən: — Mən ғazir kimgə səz qilip agaһlanduray?... ularоға ғeq huxyaqmaydu, — dedim» — «Mən» *(səzligüqi)* wə «dedim» degən səzlər əslidiki tekisttə yoq, okurmənlərgə tekistni qüxinixlik bolsun dəp kirgüzduq. Qünki bizningqə eytiloған gəp pəyoғəmbərning əziningki idi.
6:10 Yər. 7:26
6:11 «Qəlbim Pərwərdigarning oғəzəp otliri bilən tolup taxti» — xübһisizki, Yərəmiya pəyoғəmbər əzi tooғruluq səzləwatidu. U Pərwərdigarning ғəlqigə qaratqan oғəzipigə əzini bir qilip, Pərwərdigardin oғəzipini ularоға təküxni tiləydu.
6:12 Qan. 28:30
6:13 Yəx. 56:11; Yər. 8:10
6:14 Yər. 8:11; Əz. 13:10
6:15 «jazalaxqa kəlginimdə» — ibraniy tilida «yoqlioғinimda» deyilidu. «Yərəmiya»diki «*(yenioға)* kelip... jazalax» degən səz adəttə ibraniy tilida «yoqlax» degən birla səz bilən ipadilinidu.
6:16 Mat. 11:29

18 Xunga i əllər, anglanglar; guwahqilar bolup ular arisida bolidioƣan ixlarni bilip qoyunglar!
19 Angla, i yər-zemin! Qara, Mən bu həlqning bexioƣa külpət, yəni ularning oy-hiyallirining
akiwitini qüxürimən; qünki ular səzlirimgə qulak salmioƣan; Mening Təwrat-qanunumni bolsa,
ular qətkə qakqan.
20 — Əmdi zadi nemə məqsəttə Xebadin qikqan huxbuy, yirak yurttin elip kelingən egir
Manga sunulidu? Kəydürmə qurbanliqliringlar qobul qilarlik əməs, silərning «təxəkkür
qurnanlik»liringlar Meni hursən qilmaydu.
21 Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən bu həlk aldioƣa putlikaxanglarni salimən;
xuning bilən ham atilar ham ooƣullar billə putlixidu; qoxnilar wə dostlar ohxaxla nabut bo-
lidu. 22 Pərwərdigar mundak dəydu: — Qara, ximaliy zemindin bir həlk kelidu, yər yüzining əng
kəriliridin uluoƣ bir əl qozoƣilidu; 23 ular okya wə qiliq bilən qorallinidu; ular zalim, heq rəhim
qilmaydu; ularning awazi dengiz dolqunidək xawqunlaydu; ular atlaroƣa minidu, jənggiwar
adəmlərdək səp-səp bolup turidu; ular sanga qarxi jəng qilixqa kelidu, i Zion qizi!
24 «Biz ular tooƣruluk həwər angliduk; qolimiz boxixip kətti; oƣəxlik, toloƣakta qaloƣan ayaldək
azab bizni tutti» — dedim.
25 «Dalaoƣa qikmanglar, yollar bilən mangmanglar, qünki düxmənning qiliqi bar, tərəp-
tərəplərni wəhimə basidu. 26 I həlqimning qizi, sən əzünggə bəz kiyim kiyiwal, küllər iqidə
eoƣinap yat; əzüngning bir tal ooƣlungdin juda boloƣandək qattiq yioƣlap matəm tut; qünki
bulang-talang qiloƣuqi bizgə qarap tuyuksiz kelidu».
27 Pərwərdigar manga: — Mən seni roda sinioƣuqi qilip tiklidim, həlqim bolsa huddi
təkxürülidioƣan rodidək bolidu; seni ularning yollirini kəzitip sinaxqa tiklidim, — dedi.
28 — Ularning hərbiri asiyning asiysi, ular təhmət qaplap uyan-buyan qatrap yürməktə; ular
mis wə təmürning əzidur, hammisi qirip kətkəndur; 29 təmürqining kərükimu kəyüp kətti,
qooƣuxun bolsa otta yəm boldi; rodini eritip tawlax bikar boldi; həlqim yamanlardin haliy bol-
midi. 30 Ular «daxqal kümüx» dəp atilidu; qünki Pərwərdigar ularni rət qildi.

Bihudə diniy murasimlar

7 1 Pərwərdigardin Yərəmiyaoƣa mundak bir səz kəldi: —
2 Pərwərdigarning əyidiki dərwazida turup muxu səzni jakarlap: «Pərwərdigarning
səzini anglanglar, i Pərwərdigaroƣa ibadət qilix üqün muxu dərwazilardin kiriwatqan barlik
Yəhudalar!» — degin. 3 — «Samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hu-
dasi mundak dəydu: — Yolliringlar həm qilmixliringlarni tüzitinglar; xundak boloƣanda Mən

6:18 «Xunga i əllər, anglanglar» — «əllər», Yəhudiy əməs əllər. «Guwahqilar bolup...» baxqa birhil tərjimisi: «Əy, jamaət*(qilik)*,...».
6:20 Yəx. 1:11; 66:3; Am. 5:21; Mik. 6:6-8
6:22 Yər. 50:41,42,43
6:24 Yər. 4:31; 49:24; 50:43
6:26 «əzünggə bəz kiyim kiyiwal...» — bəz kiyim kiyix, küllər iqidə olturux yaki yetix qattiq matəm tutuxni yaki towa qilixni bildüridu.
6:26 Yər. 4:8
6:28 «ular mis wə təmürning əzidur» — bəlkim həlqning tax kəngüllüklikini həm xuning bilən bir waqitta ularning «qirip kətkənliki»ning mumkinqilikini kərsitidu. Nemila bolmisun ular tawlioƣuqi izdigən altun-kümüx əməs.
6:28 Əz. 22:18
6:29 «təmürqining kərükimu kəyüp kətti, qooƣuxun bolsa otta yəm boldi; rodini eritip tawlax bikar boldi; həlqim yamanlardin haliy bolmidi» — bu ayəttiki səzlər Yərəmiya pəyoƣəmbərning Pərwərdigar Özigə tapilioƣan wəzipini orunlioƣandin keyin, Pərwərdigaroƣa bərgən jawabi bolsa kerək *(28-ayətni kərüng)*. Kümüxni tawlioƣanda, tawlioƣuqi qoxqan qooƣuxun bilən kümüxning daxqili birlixidu andin qooƣuxun wə kümüxning daxqilining kəyüp tügixi bilən kümüx tawlinidu. Lekin Israil intayin naqar kümüxtək bolup, həlqning «daxqal»i tolimu kəp boloƣaqqa, tawlax jəryani bikaroƣa kətti. «Qooƣuxun ixlitilip tügəp boldi», hətta «kümüxqining otni püwləydioƣan kərüki»mu kəyüp kətti.
6:30 Yəx. 1:22

silərni muxu yərdə muḳim turoŋuzimən.
4 «Pərwərdigarning ibadəthanisi, Pərwərdigarning
ibadəthanisi, Pərwərdigarning ibadəthanisi dəl muxudur!» dəp aldamqi sözlərgə tayinip kət
mənglar.
5 Əgər silər ḥəḳikətən yolliring ḥəm ḳilmixliringlarni tüzətsənglar, — əgər kixilər wə
ḳoxnanglar arisida adalət yürgüzsənglar,
6 — əgər silər musapir, yetim-yesir ḥəm tul hotun-
larni bozək ḳilixtin, muxu yərdə gunaḥsiz ḳanlarni təküxtin, — xundaḳla özünglaroŋa ziyan
yətküzüp, baxḳa ilaḥlaroŋa əgixip ketixtin ḳol üzsənglar, —
7 xundaḳ ḳiloŋininglarda Mən silərni
muxu yərdə, yəni Mən ata-bowiliringlaroŋa ḳədimdin tartip mənggügiqə təḳdim ḳiloŋan bu ze-
minda muḳim turidioŋan ḳilimən.
8 Lekin mana, silər ḥeqḳandaḳ payda yətküzməydioŋan aldamqi sözlərgə tayinip kətkənsilər.
9 Əmdi nemə degülük?! Ooŋrilik, ḳatillik, zinahorluḳ ḳilip, sahta ḳəsəm iqip, Baaloŋa isriḳ yeḳip
wə silər ḥeq tonumioŋan yat ilaḥlaroŋa əgixip,
10 andin Mening namimda ataloŋan muxu əygə
kirip Mening aldimda turup: «Biz ḳutḳuzuloŋan!» dəmsilər?! Muxu lənətlik ixlarda turuwerix
üqün ḳutḳuzuloŋanmusilər?!
11 Mening namimda ataloŋan muxu əy silərning nəziringlarda
bulangqilarning uwisimu?! Mana, Mən Özüm bu ixlarni kərgənmən, — dəydu Pərwərdigar.
12 Xunga, Mən əslidə Öz namimda turaloŋu ḳiloŋan Xiloḥ degən jayoŋa berip, ḥəlḳim Israilning
rəzilliki tüpəylidin uni nemə ḳiliwətkənlikimni kərüp beḳinglar!
13 Əmdi ḥazir, silər muxundaḳ
ḳilmixlarni sadir ḳiloŋininglar tüpəylidin, — dəydu Pərwərdigar, — Mən silərgə tang səḥərdə
ornumdin turup səz ḳilip kəldim, lekin silər ḥeq ḳulaḳ salmidinglar; Mən silərni qaḳirdim,
lekin silər Manga jawab bərmidinglar —
14 əmdi Mən Xiloḥdiki əyni ḳandaḳ ḳiloŋan bolsam,
silər tayanoŋan, xundaḳla namim ḳoyuloŋan bu əyni wə Mən silərgə ḥəm ata-bowiliringlaroŋa
təḳdim ḳiloŋan bu zeminnimu xundaḳ ḳilimən;
15 Mən silərning barliḳ ḳerindaxliringlar, yəni
Əfraimning barliḳ nəslini ḥəydiwətkinimdək silərnimu kəzümdin yiraḳ ḥəydəymən.
16 Əmdi sən, Yərəmiya, bu həlḳ üqün dua ḳilma, ular üqün nalə-pəryad kətürmə yaki tilək tilimə,
Mening aldimda turup ularning gunaḥlirini ḥeq tilimə, qünki Mən sanga ḳulaḳ salmaymən.
17 Ularning Yəḥuda xəḥərliridə wə Yerusalem koqilirida nemə ḳiloŋanlirini kərüwatmamsən?
18 Balilar otun teridu, atilar ot ḳalaydu, ayallar ḳəstən Meni rənjitixkə «Asmanning Hanixi»
üqün poxkallarni selixḳa hemirni yuoŋuridu, xuningdək yat ilaḥlaroŋa xarab ḥədiyəlirini
ḳuyidu.
19 Azablinip oŋəzəplinidioŋini Mənmu? — dəydu Pərwərdigar; — Öz yüzlirigə xərm qap-
lap, azablinidioŋini özliri əməsmu?
20 Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, Mening
oŋəzipim wə ḳəḥrim muxu jayoŋa təkülidu; insan üstigə, ḥaywan üstigə, daladiki dərəḥlər

7:3 Yər. 7:3; 18:11; 26:13
7:4 «Pərwərdigarning ibadəthanisi, Pərwərdigarning ibadəthanisi dəl muxudur!» — xübḥisizki, Israillar Hudaning ibadəthanisini birhil «tiltumar»dək, «Huda bizgə Öz ibadəthanisini tapxuroŋandin keyin, nemə yamanlik ḳiliximizdin ḳət'iynəzər ḥeqkim bizgə təgməydu» — degəndək oylioŋanidi.
7:5 Yər. 5:28
7:6 Yəx. 10:1, 2; 59:7
7:9 «Baaloŋa isriḳ yeḳip...» — «Baal» degən intayin yirginqlik birhil but.
7:11 Mat. 21:13; Mar. 11:17; Luḳa 19:46
7:12 «Mən əslidə Öz namimda turaloŋu ḳiloŋan Xiloḥ degən jayoŋa berip, ... uni nemə ḳiliwətkənlikimni kərüp beḳinglar!» — Israil Ḳanaanoŋa *(Pələstingə)* kirgəndin keyin, Musa pəyoŋəmbərning yetəkqilikidə yasaloŋan «muḳəddəs qedir» awwal Xiloḥ degən jayoŋa tikləngən. «1Sam.» 4-babni kərüng.
7:12 1Sam. 4:11; Zəb. 78:60
7:13 «Mən silərgə tang səḥərdə ornumdin turup səz ḳilip kəldim» — Hudaning «tang səḥərdə ornumdin turup,... » degən sözliri bəlkim Uning ixtin heli awwal, əstayidillik bilən ix kəridioŋanliḳini kərsitidu; bəzi waḳitlarda Uning ḳayta-ḳayta, izqil ḥalda məlum bir ixni kəridioŋanliḳini kərsitidu.
7:13 2Tar. 36:15; Pənd. 1:24; Yəx. 65:12; 66:4; Yər. 7:21-28
7:14 «Mən Xiloḥdiki əyni ḳandaḳ ḳiloŋan bolsam, silər tayanoŋan, xundaḳla namim ḳoyuloŋan bu əyni wə Mən silərgə ḥəm ata-bowiliringlaroŋa təḳdim ḳiloŋan bu zeminnimu xundaḳ ḳilimən» — Huda düxmənlərning wastisi bilən Xiloḥ degən jaydiki muḳəddəs qedirini Öz xan-xəripidin juda ḳiloŋan wə xundaḳla Israilni məoŋlup ḳiloŋan *(«1Sam.» 4-bab, «Zəb.», 78:40ni kərüng)*.
7:16 Mis. 32:10; Yər. 11:14; 14:11
7:18 «Asmanning Hanixi» — demisəkmu, «Asmanning Hanixi» birhil ayal but idi.
7:18 Yəx. 65:11; Yər. 8:2; 19:13; 44:19; Yər. 44:19

üstigə, tupraqtiki mewilər üstigə tökülidu; u ḥəmmini kəydüridu, uni ḥeq əqürəlməydu.
21 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloḷan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: —
Beriweringlar, kəydürmə ḳurbanliḳliringlarni baxḳa ḳurbanliḳlaroḷa ḳoxup ḳoyunglar, barliḳ
gəxlirini yəwelinglar! 22 Qünki Mən ularni Misir zeminidin ḳutḳuzup qiḳaroḷan künidə ata-
bowiliringlaroḷa «kəydürmə ḳurbanliḳ»lar yaki baxḳa ḳurbanliḳlar tooḷrisida gəp ḳilmioḷan
wə yaki əmr bərmigənidim; 23 bəlki Mən ularoḷa mundaḳ əmr ḳilip: «Awazimoḷa ḳulaḳ
selinglar, xundaḳ ḳilip Mən silərning Hudayinglar bolimən, silər Mening həlḳim bolisilər; Mən
əzünglaroḷa yahxiliḳ bolsun dəp buyruoḷan barliḳ yolda menginglar» — dəp buyruoḷanidim.
24 Lekin ular ḥeq anglimioḷan, Manga ḥeq ḳulaḳ salmioḷan, bəlki əz rəzil kənglidiki jaḥilliḳi bilən
əz hiyal-haḥixlirioḷa əgixip mengiwərgən; ular aldioḷa əməs, bəlki kəynigə mangoḷan. 25 Ata-
bowiliringlar Misir zeminidin qiḳḳandin tartip bügünki küngə ḳədər Mən ḳullirim boloḷan
pəyoḷəmbərlərni yeninglaroḷa əwətip kəldim; Mən ḥərküni tang səḥərdə ornumdin turup ular-
ni əwətip kəldim. 26 Lekin həlḳim anglimioḷan, ḥeq ḳulaḳ salmioḷan; ular boynini ḳattiḳ ḳiloḷan;
rəzilliktə ata-bowiliridin exip kətkən. 27 Sən bu səzlərni ularoḷa eytisən; lekin ular sanga ḳulaḳ
salmaydu; sən ularni towa ḳilixḳa qaḳirisən, lekin ular jawab bərməydu.
28 — Sən ularoḷa: — «Pərwərdigar Hudasining awazini anglimioḷan wə ḥeq tüzitixni ḳobul
ḳilmioḷan həlḳ dəl muxu!» — dəysən. Ulardin ḥəḳiḳət-wapaliḳ yoḳap kətti; bu ularning
eoḷizidinmu üzülüp kətti.

Huda yənə Yəḥudaoḷa səz ḳilidu

29 Qeqingni qüxürüp uni taxliwət; yuḳiri jaylarda bir mərsiyə oḳuoḷin; qünki Pərwərdigar Əz
oḷəzipini qüxürməkqi boloḷan bu dəwrni rət ḳilip, uningdin waz kəqti. 30 Qünki Yəḥudadikilər
kəz aldimda rəzillik ḳiloḷan, — dəydu Pərwərdigar, — ular Mening namimda ataloḷan əygə yir-
ginqlik nərsilərni əkirip uni buloḷioḷan; 31 wə əz ooḷul-ḳizlirini otta ḳurbanliḳ ḳilip kəydürüx
üqün «Ḥinnomning ooḷi»ning jiloḷisidiki Tofətning yuḳiridiki jaylarni ḳuroḷan; bundaḳ ixni
Mən ḥeq buyrumioḷanmən, u oyumoḷa ḥeq kirip baḳmioḷandur. 32 Xunga, mana, xundaḳ künlər
keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — «Tofət» yaki «Ibn-Ḥinnomning jiloḷisi» əmdi ḥeq tiloḷa elin-
maydu, bəlki «Ḳətl jiloḷisi» deyilidu; qünki ular Tofəttə jəsətlərni yər ḳalmioḷuqə kəmidu. 33 Bu
həlḳning jəsətliri asmandiki uqar-ḳanatlarning wə zemindiki janiwarlarning taami bolidu;
ularni əlüklərdin ḳorḳutup ḥəydəydioḷan ḥeqkim bolmaydu. 34 Mən Yəḥuda xəḥərliridin ḥəm

---

7:21 «Beriweringlar, kəydürmə ḳurbanliḳliringlarni baxḳa ḳurbanliḳlaroḷa ḳoxup ḳoyunglar, barliḳ gəxlirini yəwelinglar!» — oḳurmənlər bəlkim biliduki, «kəydürmə ḳurbanliḳ»larning barliḳ gəxliri «Hudaoḷa pütünləy ibadət süpitidə atalsun» dəp ḳurbangaḥ üstidə kəydürülətti. Muxu yərdə Muḳəddəs Roḥ Yərəmiya arḳiliḳ: «Ḳurbanliḳliringlarning ḥəmmisi əḥmiyətsiz, xunga «kəydürmə ḳurbanliḳ»larning gəxlirini kəydürsənglarmu, yesənglarmu, Manga bəribir» dəp Israiloḷa ḥəjwiy, kinayilik gəp ḳilidu.
7:21 Yəx. 1:11; Yər. 6:20; Am. 5:21
7:23 Mis. 19:5; Law. 26:12; Ḳan. 6:3
7:24 «ular aldioḷa əməs, bəlki kəynigə mangoḷan» — baxḳa birhil tərjimisi: «ular Manga yüz aldini ḳilmay, bəlki Manga kəynini ḳiloḷan».
7:24 Yər. 2:27; 3:17; 16:12; 32:33
7:26 Nəḥ. 9:17,29; Yər. 17:23; 19:15
7:28 Yər. 5:1-3
7:29 Ayup 1:20; Yəx. 15:2; Yər. 16:6
7:31 «Tofət» — «Tofət» degən səz ibraniy tilida «oqaḳ» ḥəm «uyat» degənnimu bildüridu. U yənə «tükürük» degən səzning aḥangioḷimu ohxap ketidu. Bu yər «Ḥinnomning ooḷi *(Ibn-Ḥinnom)*ning jiloḷisi»oḷa jaylaxḳan, Yerusalem xəḥirining jənubiy təripidə idi. Həlḳ axu yərdə əhlətlərni wə napak nərsilərni taxlap kəydürətti. Xuning bilən u intayin «ḥaram», əng buloḷanoḷan jay dəp ḥesablandi.
–«Yuḳiri jaylar» — Israil wə Yəḥuda uzundin beri taoḷ qoḳḳiliri ḳatarliḳ jaylarda ḥərhil butlaroḷa qoḳunup, ḥətta axu jaylarda «insan ḳurbanliḳ»larni ḳilip kəlgən. Demisəkmu, «insan ḳurbanliḳi» ḳilix Təwratta ḳət'iy mən'i ḳilinoḷan. «Bundaḳ bir ixni Mən ḥeq buyrumioḷanmən, ḥeq oyumoḷa kirip baḳmioḷandur».
7:31 2Pad. 23:10; Yər. 2:23; 19:5, 6
7:33 Ḳan. 28:26; Yər. 34:20

Yerusalem xəḥərliridin oyun-tamaxining sadasini, xad-huramlik sadasini wə toyi boluwatkan yigit-kizining awazini məḥrum kilimən; qünki zemin wəyranə bolidu.

8 [1] Xu qaoɣda, — dəydu Pərwərdigar, — ular Yəḥudaning padixaḥlirining ustihanlirini, ularning əmirlirining ustihanlirini, kaḥinlarning ustihanlirini, pəyoɣəmbərlərning ustihanlirini wə Yerusalemda turoɣanlarning ustihanlirini gərliridin elip kikiridu; [2] xundak kilip ular bularni kuyax, ay wə asmanlardiki barlik jisimlar astida yayidu; qünki ular bularni səygən, bularning kullukida boloɣan, bularoɣa əgəxkən, bularni izdigən, bularoɣa qokunoɣan; ularning jəsətliri bir yərgə ḥeq yioɣilmaydu, ḥeq kəmülməydu; ular zemin yüzidə ooɣut bolup yatidu. [3] Mən bulardin kaloɣanlirini ḥəydigən jaylarda, bu rəzil jəmättin barlik tirik kaloɣanlar ḥayatning ornioɣa mamatni tallaydu, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

Hudadin waz keqix ḥalakətni izdigənlik bilən barawər

[4] Əmdi sən ularoɣa mundak degin: Pərwərdigar mundak dəydu:
— Adəmlər yikilsa kaytidin turmamdu? Birsi yoldin qikip kətsə kaytip kəlməmdu? [5] Nemixka Yerusalemdiki bu həlk ḥəmixə yoldin qikix bilənla yenimdin yiraklap ketidu? Ular aldamqilikni qing tutidu, yenimoɣa kaytip kelixni rət kilidu. [6] Mən kəngül koyup anglidim; lekin ular duruslukni səzliməydu; ularning rəzillikliridin: «Mən zadi nemilərni kilip koydum?!» dəp towa kilidioɣan ḥeqkim yok; at jənggə burulup etiloɣandək ḥərbirsi əz yolioɣa burulup etilidu. [7] Ḥətta asmandiki ləyləkmu əzigə bekitilgən waktilirini bilidu; pahtək, karlioɣaq wə turnilarmu kəqüp kelidioɣan waktilirini esidə tutidu; lekim Mening həlkim Mən Pərwərdigarning ularoɣa bekitkənlirimni ḥeq bilməydu. [8] Silər kandakmu: «Biz danadurmiz, Pərwərdigarning Təwrat-kanuni bizdə bardur!» dəysilər? Mana, bərḥək, əlima-kəqürgüqilərning yaloɣanqi kəlimi uni burmilioɣan. [9] Danixmənlər hijil bolidu, ular yərgə karap kaldi; mana, ular Pərwərdigarning səzini qətkə kakkandin keyin, ularda zadi nemə danalik kalidu? [10] Xunga Mən ularning ayallirini baxkilaroɣa, ularning etizlirini yengi igilirigə tapxurup berimən; qünki əng kiqikidin qongioɣiqə ularning ḥəmmisi aqkəzlükkə berilgən; pəyoɣəmbərdin kaḥinoɣiqə ḥəmmisi sahta ix kəridu. [11] Ular: «Aman-esənlik! Aman-esənlik!» dəp həlkimning kizining yarisini susluk bilən kol uqida qala tengip koydi. Lekin aman-esənlik yoktur! [12] Ular yirginqlik ixlarni sadir kiloɣinidin hijil boldimu? — Yak, ular ḥeq hijil bolmidi, ḥətta kizirixnimu ular ḥeq bilməydu. Xunga ular yikilip əlgənlər iqidə yikilip əlidu; ularni jazalaxka kəlginimdə ular putlixip ketidu, — dəydu Pərwərdigar. [13] Mən ularning ḥosulini elip taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar; üzüm telida üzümlər, ənjür dərihidə ənjürlər ḥeq kalmidi; yopurmakliri solixip kətti; Mən ularoɣa nemə beoɣixlioɣan bolsam, əmdi xular ulardin ətküzüwelinidu.

7:34 Yəx. 24:7; Yər. 16:9; 25:10; Əz. 26:13; Ḥox. 2:13
8:2 Yər. 7:18; 19:13
8:7 Yər. 5:4, 5
8:8 «əlima-kəqürgüqilərning yaloɣanqi kəlimi uni burmilioɣan» — «əlima-kəqürgüqilər»ning roli bəlkim Təwrat-kanunni kəqürüx wə uningoɣa xərḥ berix boluxi mumkin. «Basmihanilar» bolmioɣaqka Təwratni kəqürüx intayin muḥim hizmət, əlwəttə.
–Okurmənlər baxka hil tərjimilirini uqritixi mumkin.
8:10 Yəx. 56:11; Yər. 6:12,13,14,15
8:13 «...Mən ularoɣa nemə beoɣixlioɣan bolsam, əmdi xular ulardin ətküzüwelinidu» — okurmənlər baxka hil tərjimilirini uqritixi mumkin.
8:13 Yəx. 5:1-7; Mat. 21:19; Luka 13:6-9

Kelidioƣan ƫalakət — Yərəmiya səz ƪilidu

14 «Biz nemixƣa muxu yərdə bikar olturuwerimiz? Yioƣilayli, mustəƫkəm xəƫərlərgə kirip xu
yərlərdə kürəx ƪilip tügixəyli! Qünki Pərwərdigar Hudayimiz bizni tügəxtürüp, bizgə ət süyini
bərdi; qünki biz Pərwərdigar aldida gunaƫ sadir ƪilduƣ. 15 Aman-tinqliƣni ümid ƪilip kütüp
kəlduƣ, lekin ƫeq yahxiliƣ bolmidi; xipa waƣtini küttuƣ, lekin mana, wəƫimə basti! 16 Düxmən
atlirining hartildaxliri Dan zeminidin tartip anglanmaƣta; ayoƣirlirining kixnəxliri pütkül
zeminni ƪorƪutup təwrətmətkə. Ular zemin wə uningda turuwatƣan ƫəmmini, xəƫərni wə
uningda turuwatƣanlarning ƫəmmisini yoƪitixƣa kelidu!».
17 — Mana, Mən aranglaroƣa yilanlarni, yəni ƫeqkim seƫirliyəlməydioƣan zəƫərlik yilanlarni
əwətimən, ular silərni qaƪidu» — dəydu Pərwərdigar.

Pəyoƣəmbərning nalə-pəryadi

18 Mən: «Mening dərd-əlimim dawalioƣusiz! Yürikim zəyiplixip kətti!» — dedim.

Pərwərdigarning mərsiyə səzliri

19 «Mana, ƫəlƪimning ƪizining intayin yiraƣ yurttin kətürülgən pəryadining sadasi! Ular —
«Pərwərdigar Zionda əməsmu? Zionning padixaƫi u yərdə turmamdu?!» — dəydu».
«Nemixƣa əmdi ular Meni oyma məbudliri bilən, ərzimәs yat nərsilər bilən oƣəzəpləndüridu?!».

Həlƪning bolidioƣan nalə-pəryadi

20 — «Orma waƣti ətüp kətti, yaz tügidi, lekin biz bolsaƣ yənila ƪutƣuzulmiduƣ!»

Pəyoƣəmbərning mərsiyəsi

21 «Həlƪimning ƪizining sunuƣ yarisi tüpəylidin əzüm sunuƣmən; matəm tutimən;
Dəkkə-dükkə meni besiwaldi, —
22 Gileadta tutiya tepilmamdikən?

8:14 «Yioƣilayli, mustəƫkəm xəƫərlərgə kirip xu yərlərdə kürəx ƪilip tügixəyli» — yaki «Yioƣilayli, mustəƫkəm xəƫərlərgə kirip xu yərlərdə süküt ƪilayli!» ibraniy tilida «süküt ƪilix» wə «tügəxmək» ohxax bir səz bilənla ipadilinidu. **«Pərwərdigar Hudayimiz bizni tügəxtürüp,...»** — yaki «Pərwərdigar Hudayimiz bizni süküt ƪildurup...». Ibraniy tilida «süküt ƪilix» wə «əlüx, tügəx» birla səz *(damam)* bilən ipadilinidu.
8:14 Yər. 4:5; 9:15; 23:15
8:15 Yər. 14:19
8:16 «Dan zemini» — Israil zeminining ximaliy qetidə idi; demək, düxmənlər alliƣaqan xu zeminoƣa yetip boldi.
8:16 Yər. 4:15
8:17 «Mən aranglaroƣa yilanlarni, yəni ƫeqkim seƫirliyəlməydioƣan zəƫərlik yilanlarni əwətimən, ular silərni qaƪidu» — bu yilanlar xübƫisizki, kəqmə mənidə bolup düxmənlərni kərsitidu.
8:17 Zəb. 58:4, 5
8:18 «Mening dərd-əlimim dawalioƣusiz! Yürikim zəyiplixip kətti!» — bu səzlər pəyoƣəmbərning mərsiyəsi boluxi kerək.
–**«Mening dərd-əlimim dawalioƣusiz!»** — baxƣa birhil tərjimisi: «I dərd-əlimimgə təsəlli Bərgüqi!».
8:19 ««Mana, ƫəlƪimning ƪizining intayin yiraƣ yurttin kətürülgən pəryadining sadasi! Ular — «Pərwərdigar Zionda əməsmu? Zionning padixaƫi u yərdə turmamdu?!» — dəydu» — bu səzlər yaki Pərwərdigarningki boluxi kerək, bolmisa pəyoƣəmbərningki bolidu. Keyin biz ƫəlƪning pəryadini anglaymiz: — *(ular... dəydu)*.
–**«intayin yiraƣ yurttin kətürülgən pəryadining sadasi!»** — yaki «zemindiki ƫərbir bulung-puqƣaƪliridin qikkan pəryadining sadasi!». **«Nemixƣa əmdi ular Meni oyma məbudliri bilən, ərzimәs yat nərsilər bilən oƣəzəpləndüridu?!»** — bu səzlər Pərwərdigarning pəyoƣəmbərgə, xundaƣla ihlassiz ƫəlƪƣa bərgən jawabidur.
8:21 «Həlƪimning ƪizining sunuƣ yarisi tüpəylidin əzüm sunuƣmən; matəm tutimən; dəkkə-dükkə meni besiwaldi» — oƣurmənlərgə ƣaytidin təkrarlap uƪturimizki, mawzularni *(məsilən muxu yərdə «Pəyoƣəmbərning mərsiyəsi»)* əzimiz ƫərmətlik oƣurmənlərgə yardimi bolsun dəp ƪoxup kirgüzduƣ. Ular muƣəddəs tekistning bir ƪismi əməs.
–8-babtiki 21-ayəttin 9-babtiki 2-ayətƪiqə ƫəmmisi yaloƣuz Yərəmiya pəroƣəmbərning mərsiyəsimu, yaki buning iqidə Pərwərdigarning səzliri barmu? Ƣandaƣla bolmisun, səzlər yaloƣuz pəyoƣəmbərning səzliri bolsun, bolmisun, xubƫisizki pəyoƣəmbərning ƣayoƣu-ƫəsrətlik səzliri ohxaxla Pərwərdigarningmu ƣayoƣu-ƫəsrətlik səzidur.

U yərdə tewip yoḳmikən?
Nemixḳa əmdi mening həlḳimning ḳizioŋa dawa tepilmaydu?!».

Dawami

9 [1] Aḥ, mening bexim suning bexi,
Kəzüm yaxning buliḳi bolsiidi!
Undaḳta həlḳimning ḳizi arisidiki əltürülgənlər üqün keqə-kündüz yioŋlayttim!
[2] Aḥ, mən üqün qəl-bayawanda yoluqilar qüxkidək bir turaloŋu bolsiidi!
Undaḳta həlḳimni taxlap, ulardin ayriloŋan bolattim!
Qünki ularning ḥəmmisi zinahorlar,
Munapiḳlarning bir jamaitidur!»

Pərwərdigarning səzining dawami

[3] — Ular oḳyaqi ləxkərlər oḳyayini egildürgəndək tilini yaloŋanqiliḳḳa egildürüxkə təyyarlioŋan; ular zeminda üstünlük ḳazanoŋan, biraḳ bu səmimiylik bilən boloŋan əməs; ular rəzillik üstigə rəzillik ḳiloŋan, Meni ḥeq tonup bilmigən» — dəydu Pərwərdigar. [4] — Ḥərbiringlar əz yeḳiningladin ḥezi bolunglar, ḳerindaxliringlaroŋa ḥeq tayanmanglar; qünki ḥərbir ḳerindax pəḳətla aldioquqi, halas, ḥərbir yeḳinliring bolsa təḥməthorluḳta yürməktə. [5] Ular ḥərbiri əz yeḳinlirioŋa aldamqiliḳ ḳilmaḳta, ḥeqkim ḥəḳiḳətni səzlimaydu; ular əz tilini yaloŋan səzləxkə əgitidu, ular ḳəbiḥliktə əzlirini upritidu. [6] Ular jəbir-zulum üstigə jəbir-zulum ḳilmaḳta, aldamqiliḳtin yənə bir aldamqiliḳḳa ətməktə; ular Meni tonuxni rət ḳilidu, — dəydu Pərwərdigar.
[7] Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, Mən ularni eritip tawlap sinaymən; həlḳimning ḳizining rəzillikigə Manga baxḳa yol ḳalmidimu? [8] Ularning tili əjəl oḳidur; u aldamqiliḳni səzləydu; ḥərbir eoŋiz səzidə yeḳini bilən tinq-amanliḳni səzləydu, lekin kənglidə ḳiltaḳ təyyarlaydu. [9] Bu ixlar tüpəylidin ularni jazalimay ḳoyamdim? — dəydu Pərwərdigar, — Mening jenim muxundaḳ bir əldin ḳisas almay ḳoyamdu?

Kelidioŋan apət üqün Yərəmiya mərsiyə oḳuydu

[10] «Taoŋlardiki yaylaḳlar üqün yioŋa wə nalə-pəryad kətürimən,
Daladiki otlaḳlar üqün mərsiyə oḳuymən;

8:22 «Gileadta tutiya tepilmamdikən?» — Gilead rayonida ḥərhil xipaliḳ dorilar ḥəm usta tewiplarning dangḳi bar idi. Xunga bu səz pəyoŋəmbərning: «Jismaniy jəḥəttə Pərwərdigar silər mening həlḳimgə xundaḳ rəḥimdilliḳ ḳilip, ətraplıḳ oylap, xipaliḳ dorilarni wə danglıḳ tewiplarni təminligən yərdə, Uning roḥiy jəḥəttimu silərning ḥərhil gunaḥiy kesəlliringlarni saḳaytixḳa dora-amalliri mol əməsmu? — Əmdi nemixḳa silər Uning yenoŋa kəlməysilər?!» degəndək bir soali ohxaydu.
–Bu 22-ayət Pərwərdigarning Əzining səzliri boluximu mumkin.
8:22 Yar. 37:25; Yər. 46:11; 51:8
9:1 Yəx. 22:4; Yər. 4:19
9:2 «ularning ḥəmmisi zinahorlar,...» — «zinahorlar» bəlkim roḥiy jəḥəttin eytilidu, ular Hudaoŋa wapasizliḳ ḳilip butlaroŋa qoḳunup kətti.
9:2 Yər. 5:7, 8
9:3 «ular zeminda üstünlük ḳazanoŋan, biraḳ bu səmimiylik bilən boloŋan əməs...» — baxḳa birhil tərjimisi: «xu zeminda ular oŋəlibə ḳiloŋan, biraḳ bu ḥəḳiḳətni tikləx üqün əməs...».
9:3 Yəx. 59:4,13,15; Yər. 6:7
9:4 Yər. 6:28
9:6 «ular ḳəbiḥliktə əzlirini upritidu 5-ayət» — 5-ayətning ahirḳi ḳismi ḥəm 6-ayətning bax ḳismining baxḳa birhil tərjimisi: «Ular ḳəbiḥlik ḳilip towani ḥeq bilməydu. *(6)* sən *(Yərəmiya)* aldamqiliḳ arisida turuwatisən; aldamqiliḳi tüpəylidin ular Meni tonuxni rət ḳilidu...».
9:8 Zəb. 12:2-4; 28:3; 120:3-4; Pənd. 30:14
9:9 Yər. 5:9,29

Qünki ular kəyüp kəttiki, ḥeqkim u yərdin ətməydu;
Kalilarning ḥərkirəxliri anglanmaydu;
Ḥəm asmandiki uqar-ḳanatlar ḥəm ḥaywanatlarmu ḳeqip,
Xu yərdin kətti!».

Pərwərdigar səzini dawam ḳilidu

11 — Mən Yerusalemni harablaxḳan top-top dəwə, qilbərilərning bir turaloɣusi ḳilimən;
Yəḥuda xəḥərlirini adəm turmaydioɣan dərijidə wayranə ḳilimən.
12 — Kim bu ixlarni qüxinixkə danixmən bolidu?
Kim Pərwərdigarning aoɣzidin səz elip bularni qüxəndürələydu?
Nemixḳa zemin wəyranə, ḥeqkim ətmigüdək, kəyüp qəl-bayawandək bolup kətti?
13 Pərwərdigar dəydu, — Qünki ular Mən ular aldioɣa ḳoyoɣan Təwrat-ḳanunni taxliwətkən,
Mening awazimoɣa ḳulaḳ salmioɣan wə uningda mangmioɣan,
14 Bəlki əz ḳəlbidiki jaḥillikḳa əgəxkən, ata-bowiliri ularoɣa əgətkəndək Baallarning kəynigə əgixip kətkən,
15 Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, Israilning Hudasi mundaḳ dəydu:
— Mana, Mən bu həlḳḳə kəkrini yegüzimən, ularoɣa ət süyini iqküzimən, 16 ularni ular yaki ata-bowiliri ilgiri ḥeq tonumaydioɣan əllər arisioɣa tarḳitimən; Mən ularni yoḳatḳuqə ularning kəynidin ḳooɣlaxḳa ḳiliqni əwətimən.
17 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Kəngül ḳoyunglar, matəmqi ayallarni kelixkə qaḳiringlar, yioɣlaxḳa əng usta boloɣan ḳiz-ayallarni qaḳirip kelixkə adəm əwətinglar!

Yərəmiya Pərwərdigarning səzlirigə jawab beridu

18 — Bərḥəḳ, ular tez kəlsun, biz üqün zor yioɣa kətürsunki, bizning kəzlirimizdinmu yaxlar taramlap təkülsun, qanaḳlirimizdinmu yax tamqiliri aḳsun — 19 qünki Ziondin yioɣa awazi anglinip: — «Biz ḳanqilik bulang-talang ḳilinduḳ! Ḳanqilik xərməndə bolduḳ! Ular turaloɣulirimizni ərüwətti, biz zeminimizni taxliduḳ!» — deyilidu.
20 Pərwərdigarning səzini anglanglar, i ayallar,
Uning aoɣzidiki səzgə ḳulaḳ selinglar;
Ḳizinglaroɣa yioɣlaxni əgitinglar,
Ḥərbiringlar yeḳiningloroɣa mərsiyə oḳutunglar;
21 Qünki ələm bolsa derizilirimizdin yamixip kirgən,
Orda-istiḥkamlirimizoɣimu kirgən;
U balilarni koqilardin,
Yigitlərni rəstə-məydanlardin yulup taxlioɣan.
22 Yeḳinliringlaroɣa uḳturup: «Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Bərḥəḳ, jəsətlər dalada tezəktək yiḳilidu;
Ular ormiqining oroɣiḳining astioɣa yiḳiloɣan,
Lekin ḥeqkim yioɣmaydioɣan baxaḳtək yərgə qeqilidu!» — dənglar!

9:11 Yər. 10:22
9:14 «Yəḥuda həlḳi ...ata-bowiliri ularoɣa əgətkəndək Baallarning kəynigə əgixip kətkən» — oḳurmənlərning esidə barki, «Baal»lar intayin yirginqlik bir hil butlar idi.
9:15 Yər. 8:14; 23:15
9:16 Law. 26:33
9:17 «kəngül ḳoyunglar, matəmqi ayallarni kelixkə qaḳiringlar, yioɣlaxḳa əng usta boloɣan ḳiz-ayallarni qaḳirip kelixkə adəm əwətinglar!» — kona zamanlarda bəzi bay adəmlər uruḳ-tuoɣḳanlirini dəpnə ḳilixta muxundaḳ «yioɣlaxḳa maḥir» ayallarni «kəypiyatni yaritix» üqün yallaytti *(məsilən, Injil, «Mat.» 9:37ni kərüng)*.
9:22 Yər. 7:33

[23] Pərwərdigar mundaq dəydu: —
Dana kixi danaliqi bilən, küqlük kixi küqlükliki bilən, bay baylikliri bilən pəhirlinip mahtanmis un;
[24] pəhirlinip mahtioƣuqi bolsa xuningdin, yəni Meni, yər yüzidə mehir-muhəbbət, adalət wə həkkaniyliкni yürgüzgüqi Mən Pərwərdigarni tonup yətkənlikidin pəhirlinip mahtansun; qünki Mening hursənlikim dəl muxu ixlardindur, — dəydu Pərwərdigar.
[25] Mana, xundaq künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən hətnə kilmioƣanlarni hətnə kilinoƣanlar bilən billə jazalaymən;
[26] yəni Misir, Yəhuda, Edom, Ammoniylar wə Moabiylar, jümlidin qəl-bayawanda turuwatkan, qekə qaqlirini qüxürüwətkən əllərni jazalaymən; qünki bu əllərning həmmisi hətnisizdur; Israilning barlik jəmətimu kənglidə hətnisizdur.

Butlar əməs, Pərwərdigarla ibadətkə layiktur

10 [1] Pərwərdigarning silərgə eytkan sözigə kulak selinglar, i Israil jəməti: —
[2] Pərwərdigar mundaq dəydu: — Əllərning yollirini əgənmənglar; gərqə əllər asmandiki hadisə-alamətlərdin korkup dəkkə-dükkigə qəmgən bolsimu, silər bulardin heq qəqüp kətmənglar.
[3] Qünki əllərning kaidə-yosunliri bimaniliktur; həmmisi ormanliktin kesilgən dərəhtin, yaoƣaqqining iskinisi bilən oyuloƣan nərsigə asaslanoƣandur.
[4] Ular buni altun-kümüx bilən həlləydu; uni yikilmisun dəp ular bolka, mihlar bilən bekitidu.
[5] Bundaq butlar tərhəməkliktə turidioƣan bir karanquktur, halas; ular heq sözliyəlməydu; ular baxkilar təripidin kətürülüxi kerək, qünki ular mangalmaydu. Ulardin korkmanglar; qünki ular rəzillik kilalmaydu, ularning kolidin yahxilik kilixmu kəlməydu.
[6] — Sanga ohxaydioƣan heqkim yok, i Pərwərdigar; Sən uluoƣ, küq-kudriting bilən naming uluoƣdur.
[7] Kim Səndin korkmay turalisun, i barlik əllər üstigə həkümran padixah!? Qünki bu Sanga tegixliktur; qünki əllərdiki danixmənlər arisida wə barlik padixahliklar arisida Sanga ohxax heqkim yoktur.
[8] Əllərning həmmisi istisnasiz əkli yok, nadanlardur; bu ərziməslər yaoƣaqtur, halas! Ular təlim berələmdu!?
[9] Sokup yalpaklanoƣan kümüx Tarxixtin elip kelinidu; altunmu Ufazdin elip kelinidu; andin hünərwən wə zərgərlərning koli bu yasioƣinioƣa kək wə səsün rəht bilən kiyim kiygüzidu — bularning həmmisi xübhisizki, danixmən ustilarning əjridur!
[10] Lekin Pərwərdigar Hudaning Özi həkikəttur; U hayat Hudadur, mənggülükning Padixahidur; Uning oƣəzipi aldida yər-zemin titrəydu; əllər Uning kəhrini kətürələməydu.
[11] Ularoƣa mundaq degin:

9:23 1Kor. 1:31; 2Kor. 10:17
9:26 «... Bu əllərning həmmisi hətnisizdur; Israilning barlik jəmətimu kənglidə hətnisizdur» — bu 25- wə 26-ayətlər Yəhuda *(Israil)*oƣa intayin eoƣir kelixi kerək idi. Qünki Pərwərdigar ularni, əzliri kəmsitidioƣan hətnə kilinmioƣan «yat əllər» katarida «hətnə kilinmioƣan»dək hesablaydu. Hudaning kəz aldida Yəhuda hətnisiz, yəni u Ibrahim hətnə arkilik tüzgən əhdigə layik əməs bolup kaldi. «Kəngli hətnisiz» — «kəngli bu rəzil dunyadiki rəzil azzu-həwəsliridin kesilgən əməs, Huda wə uning ibaditi üqün rəzilliktin ayriloƣan əməs» degən mənidə. «Əzakiyal»oƣa koxuloƣan «koxumqə səzimiz»ni wə Injil, «Rim.» 2-bab, «Fil.» 3:3, «Kol.» 2:11ni kerüng).
–Yənə kelip hətnə «kənglidə əməs» bolsa, «qekə qaqlirini qüxürüwetix» *(bəlkim butpərəslərning matimining bir ipadisi)*tin heqkandak pərki yaki əhmiyiti yoktur.
9:26 Law. 26:41; Rim. 2:28,29
10:2 «əllərning yollirini əgənmənglar; gərqə əllər asmandiki hadisə-alamətlərdin korkup dəkkə-dükkigə qəmgən bolsimu, silər bulardin heq qəqüp kətmənglar» — yat əllər bundak «asmandiki hadisə-alamətlər»ni hurapiylik, yəni munəjjimlik yolida qüxinətti, əlwəttə.
10:3 Yəx. 44:14-17
10:4 Yəx. 41:7
10:5 Zəb. 115:4-7; Yəx. 41:23; 46:1, 7
10:6 Zəb. 86:8,10
10:7 Wəh. 15:4
10:8 «əllərning həmmisi istisnasiz əkli yok, nadanlardur; bu ərziməslər yaoƣaqtur, halas! Ular təlim berələmdu!? » — okurmənlər ayətning baxka hil tərjimilirini uqritixi mumkin.
10:8 Yəx. 41:29; Həb. 2:18; Zək. 10:2

«Asman bilən zeminni yaratmioŋan ilahlar, ular zemin yüzidin wə asman astidin yoḳaydu!».
12 Pərwərdigar bolsa yər-zeminni küq-ḳudriti bilən yasioŋan,
Aləmni danaliḳi bilən bərpa ḳiloŋan,
Asmanlarni əḳil-parasiti bilən yayoŋuqidur.
13 U awazini ḳoyuwətsə, asmanlarda sular xawḳunlaydu;
U yər qətliridin bulut-tumanlarni ərlitidu;
U yamoŋurlaroŋa qaḳmaḳlarni ḥəmrah ḳilip bekitidu,
Wə xamalni əz həziniliridin qiḳiridu.
14 Muxu kixilərning ḥərbiri əḳilsiz, bilimdin məḥrumlardur;
Zərgərlərning ḥərbiri əzliri oyoŋan but təripidin xərməndigə ḳalidu;
Qünki uning ḳuyma ḥəykili yaloŋanqilik, ularda ḥeq tiniḳ yoḳtur.
15 Ular bimənilərdur, mazaḳ obyektidur;
Jazalinix waḳti ularning üstigə kəlgəndə, ular yoḳitilidu.
16 Yaḳupning Nesiwisi Boloŋuqi bulardək əməstur,
Qünki barliḳ məwjudatni yasioŋuqi Xudur;
Israil bolsa Uning Əz mirasi boloŋan ḳəbilidur;
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar Uning namidur.

Yərəmiya həlḳi üqün mərsiyə oḳup dua ḳilidu

17 Zemindin qiḳixḳa yük-taḳingni yioŋixturup al, i muḥasirigə elinoŋuqi ḳiz;
18 qünki Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mana, Mən bu waḳitta zemindikilərni elip u yərdin qərüwetimən wə ularning kəngli tonup yətküqə azar berimən!».

Yərəmiya həlḳigə wəkil süpitidə səz ḳilidu

19 Jaraḥitim üqün ḥalimoŋa way! Mening yaram dawalioŋusizdur! Biraḳ əslidə mən: «Bu pəḳət bir kesəllik, halas, uningoŋa qidioŋudəkmən» — dəptikənmən.
20 Mening qedirim ḥalak boldi, barliḳ tanilirim üzüldi; balilirim məndin juda bolup, ular yoḳ boldi; qedirimni ḳaytidin sozup tikküdək, qedir pərdilirini asḳudək ḥeqkim ḳalmidi.
21 Qünki həlḳ padiqiliri əḳilsiz bolup, Pərwərdigarni izdəp yol sorimaydu; xunga ular danixmənlərdək ix kərəlməydu, ularning barliḳ padisi tarḳilip kətti.
22 Anglanglar! Bir gəpning xəpisi! Mana, u kelidu, ximaliy zemindin qiḳḳan zor bir quḳan-sürən! Yəhudaning xəḥərlirini bir wəyranə, qilbərilərning turaloŋusioŋa aylanduroŋuqi keliwatidu!
23 Bilimənki, i Pərwərdigar, insanning əz yolini bekitixi əz ḳolida

---

10:11 «Ularoŋa mundaḳ degin: «Asman bilən zeminni yaratmioŋan ilahlar, ular zemin yüzidin wə asman astidin yoḳaydu!» — bu ayət ibraniy tilida əməs, bəlki aramiy tilida ipadilinidu. Enikki, Hudaning məḳsiti Əz həlḳining bu ḥəḳiḳətni yat əllərgə ularning əz tilida bildürüxi kerək.
10:12 Yar. 1:1; Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 40:22; 44:24; 51:13; Yər. 51:15
10:13 Zəb. 135:7; Yər. 51:16
10:14 Yər. 51:17,18
10:16 «Yaḳupning nesiwisi» — «Yaḳup» muxu yərdə Yaḳup wə uning əwladliri boloŋan Israilnimu kərsitidu. «Yaḳupning nesiwisi» Hudaning Əzidur, əlwəttə.
10:16 Zəb. 74:2; Yər. 51:19
10:17 «muḥasirigə elinoŋuqi ḳiz» — «ḳiz» muxu yərdə xübḥisizki, pütün həlḳni bildüridu.
10:18 Yər. 6:24
10:19 «pəḳət bir kesəllik» — bəlkim həlḳning bexioŋa qüxkən külpətlər «pəḳət waḳtilik awarə, halas» degən ḥessiyatini kərsitidu. Sahta pəyoŋəmbərlər bundaḳ ḥessiyatni kəp ḳollaytti.
10:20 «Mening qedirim ḥalak boldi... balilirim məndin juda bolup,...» — mumkinqilik barki, muxu yərdə səzligüqining səzliri Pərwərdigar Əzining səzlirigə ətidu, Əz həlḳining dərdini tartiwatidu. Buningoŋa ohxaydioŋan bexarətni kerüx üqün «Yəx.» 16:9-12ni kerüng.
10:20 Yəx. 15:5; 16:9-12; 21:1-4
10:21 «həlḳ padiqiliri» — *(yəni «pada baḳḳuqiliri»)* xübḥisizki, Yəhudaning padixaḥi, wəzirliri, kaḥinliri wə pəyoŋəmbərlirini kərsitidu.
10:22 Yər. 1:14; 4:6; 9:11

əməstur; mengiwatqan adəmning əzidə qədəmlirini halioqanqə taxlax qudriti bolmastur;
[24] Pərwərdigar, meni tüzigəysən, lekin oqəziping bilən əməs, adil ḥəküming bilən tüzigəysən;
bolmisa Sən meni yoqqa barawər qilisən.
[25] Qəḥringni Seni tonumaydioqan əllər ḥəmdə
namingoqa nida qilmaydioqan jəmətlər üstigə tekkəysən; qünki ular Yaqupni yəp kətkən;
bərḥək, ular uni yutup tügəxtürüp, turoqan jayini mutlək wəyran qiloqan.

Həlqning Hudaning əḥdisini kəzgə ilmioqanliqi

11 [1] Yərəmiyaoqa Pərwərdigardin kəlgən səz mundaq idi: [2] — Bu əḥdining səzlirigə
qulaq selinglar; xundaqla Yəḥuda kixilirigə, Yerusalemda turuwatqanlaroqa ularni
yətküzünglar,
[3] — sən Yərəmiya ularoqa mundaq eytqin: —
— Pərwərdigar, Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Bu əḥdining səzlirigə kim boysunmisa u
lənəttə qalidu;
[4] Mən bu əḥdini ata-bowiliringlarni Misir zeminidin, yəni təmür tawlaydioqan
humdandin qutquzup qikaroqan künidə ularoqa tapilap: «Awazimoqa qulaq selip, bu səzlərgə,
yəni Mən silərgə tapxuroqan barliq əmrlərgə əməl qilinglar; xundaq qiloqininglarda, silər
Mening həlqim bolisilər, Mən silərning Hudayinglar bolimən;
[5] xundaq boloqinida Mən ata-
bowiliringlaroqa: «Silərgə süt ḥəm bal ekip turidioqan bir zemin təqdim qilimən» dəp iqkən
qəsəmni əməlgə axurimən» — degənidim. Silər bügünki kündə dəl xu zeminda turuwatisilər!
Mən bolsam jawabən «Amin, Pərwərdigar!» — dedim.
[6] Pərwərdigar manga mundaq dedi: — Yəḥudaning xəḥərliridə, Yerusalemning koqilirida bu
səzlərni jakarla: — Bu əḥdining barliq səzlirigə qulaq selip əməlgə axurunglar!
[7] Qünki Mən
ata-bowiliringlaroqa Misir zeminidin qutquzup qikaroqan künidin bügünki küngiqə «Mening
awazimoqa qulaq selinglar!» dəp jekiləp agaḥlandurup keliwatimən; Mən tang səḥərdə or-
numdin turup ularni agaḥlandurup kəldim.
[8] Lekin ular ḥeq anglimioqan yaki qulaq salmioqan;
ularning ḥərbiri rəzil kəngülliridiki jaḥillikqa əgixip mangoqan; xuning bilən Mən bu əḥdidiki
barliq səzlərni ularning bexioqa qüxürdüm; Mən bularning ḥəmmisini ularoqa tapilioqanmən,
lekin ular ḥeq əməlgə axurmioqan.
[9] Pərwərdigar manga mundaq dedi: — Yəḥudadikilər wə Yerusalemda turuwatqanlarning ari-
sida bir suyiqəst bayqaldi;
[10] ular səzlirimni anglaxni rət qiloqan ata-bowilirining qəbiḥliklirigə
qaytip kətti; ularning ibaditidə bolayli dəp baxqa ilaḥlaroqa əgixip kətti. Israil jəməti ḥəm
Yəḥuda jəməti ata-bowiliri bilən tüzgən əḥdəmni buzdi.
[11] Xunga Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana, Mən ularning üstigə ḥeq qutulalmas apət
qüxürimən; ular Manga pəryad kətüridu, lekin Mən ularni anglimaymən.
[12] Andin Yəḥudaning

10:23 Pənd. 16:1; 20:24
10:24 Zəb. 6:1; 38:1; Yər. 30:11; 46:28
10:25 Zəb. 79:6; Yər. 8:16; 9:16
11:2 «Bu əḥdining səzlirigə qulaq selinglar» — bu bexarət *(11:1-17)*ning asas temisi *(yuqiriqi mawzuyimizdək)* — «həlqning Hudaning əḥdisini kəzgə ilmioqanliqi». Bexarət bəlkim Yosiya padixaḥ ḥəküm sürgən waqtida ibadəthanidin tepiloqan «Təwrat-qanunning bir qismi» bilən munasiwətlik. U Təwratning qismi bəlkim «Qanun xərḥi» idi, kitab Huda Musa pəyoqəmbər arqilik Israil bilən tüzgən əḥdini təkrarlaydu wə təkitləydu. «2Pad.» 22-23-bablarni, «2Tar.», 34-35-bablarni kerüng.
11:3 Qan. 27:26; Gal. 3:10
11:4 Law. 26:3,12; Qan. 4:20
11:5 «Mən bolsam jawabən «Amin, Pərwərdigar!» — dedim» — oqurmənlərgə ayanki, «Amin» degən səz «xundaq bolsun!» degən mənidə. Muxu yərdə Yərəmiya Pərwərdigarning əḥdisigə boysunmioqan barliq kixilərni *(3-ayəttə)* lənətkə qalduridioqanliqioqa qoxuluxni bildüridu.
11:5 Qan. 7:12
11:6 «Bu əḥdining barliq səzlirigə qulaq selip əməlgə axurunglar!» — bexarət *(11:1-17)*ning asas temisi tooqrisidiki 2-ayəttiki izaḥatni kerüng.
11:7 Yər. 7:13,25
11:8 Yər. 3:17; 7:24,26; 9:14
11:11 Pənd. 1:28; Yəx. 1:15; Yər. 14:12; Əz. 8:18; Mik. 3:4

xəḥərliri wə Yerusalemda turuwatḳanlar isriḳ yeḳip qoḳunoɣan butlarni izdəp ularoɣa pəryad kətüridu; lekin apət qüxkən waḳtida ular bularni ḥeq ḳutḳuzmaydu. 13 Qünki xəḥərliring ḳanqə kəp boloɣanseri, butliring xunqə kəp boldi, i Yəḥuda; Yerusalemning koqiliri ḳanqə kəp boloɣanseri, silər «yirginqlik boloɣuqi»ɣa xunqə ḳurbangaḥlarni ḳurdunglar, yəni Baaloɣa isriḳ yeḳix üqün ḳurbangaḥlarni bərpa ḳildinglar.

14 Əmdi sən, i Yərəmiya, bu həlḳ üqün dua ḳilma, ular üqün ḥeq pəryad yaki tilawət ḳilma; qünki apət bexioɣa qüxüxi bilən ular Manga nida ḳiloɣan waḳtida Mən ularni anglimaymən.

15 — Mening səyümlük həlḳimning əyümdə turuxioɣa nemə ḥəḳḳi? Qünki kəpinqinglar əzünglarning rəzil məḳsətlirigə yetixkə orunisilər; silər rəzillikinglar əməlgə axḳanda hursən bolsanglar, undaḳta «muḳəddəs gəxlər» muxu asiyliḳinglarni silərdin elip taxliyalamdu? 16 Pərwərdigar ismingni «Yapyexil, mol mewilik, baraḳsan zəytun dərihi» dəp atioɣanidi; lekin Pərwərdigar dərəhkə xawḳunlaydioɣan zor bir otni salidu wə xahliri yoḳ ḳilinidu. 17 Qünki seni tikkən samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar sanga ḳarap külpət bekitip jakarlioɣan; səwəbi, Israil jəməti wə Yəḥuda jəməti əzining mənpəətini kəzləp rəzillik ḳilip, Baaloɣa isriḳ yeḳip, Mening oɣəzipimni kəltürdi.

Yərəmiyaoɣa ḳilinidioɣan suyiḳəstni Pərwərdigar uningoɣa ayan ḳilidu

18 «Pərwərdigar manga həwər yətküzdi, xuning bilən mən qüxəndim; U manga ularning ḳilmixlirini ayan ḳildi; 19 mən bolsam huddi booɣuzlaxḳa yetiləp mangoɣan kənük paḳlandək idim; mən əsli ularning manga ḳarap: «Dərəhni mewisi bilən yoḳitayli, uning ismi ḳayta əskə ḥeq kəltürülmisun, uni tiriklər zeminidin üzüp taxlayli» degən ḳəstlirini ḥeq bilməyttim; 20 lekin Sən, i adil ḥəküm Qiḳaroɣuqi, adəmning wijdan-ḳəlbini Sinioɣuqi, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, Sening ularning üstigə qüxüridioɣan ḳisasingni əz kəzüm bilən kərüxkə nesip ḳiloɣaysən; qünki dəwayimni Sangila ayan ḳilip tapxurdum».

21 Xuning bilən Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: — «Pərwərdigarning namida bexarət bərmə, bolmisa jening ḳolimizda tügixidu» — dəp sanga doḳ ḳilip yürgən Anatottiki adəmlər jeningni izdəp yüridu. Əmdi ular tooɣrisida mundaḳ sözüm bar: — 22 — bu ixḳa ḳarap samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dedi: — Mana, Mən ularni jazalaymən; yigitlər ḳiliq bilən əlidu, ooɣul-ḳizliri bolsa ḳəḥətqilik bilən əlidu. 23 Ulardin ḥeqbir ḳaldisi ḳalmaydu; qünki Mən ular jazalinidioɣan yilida, xu Anatottiki adəmlər üstigə apət qüxürimən.

Yərəmiya pəyoɣəmbərning Pərwərdigaroɣa dad eytixi dawamlixidu

12 1 Mən dəwayimni aldingoɣa elip kəlsəm, adil bolup kəlding, i Pərwərdigar; lekin Sən bilən Əz ḥəkümliring tooɣruluḳ sözləxməkqimən; nemixḳa rəzillərning yoli ronaḳ tapidu? Asiyliḳ ḳiloɣuqilarning ḥəmmisi nemixḳa kəngri-azadiliktə turidu? 2 Sən ularni yər yüzigə tikkənsən, ularmu yiltiz tartḳan; ular əsüp güllinidu, ular mewiləydu; Sən ularning

---

11:13 Yər. 2:28
11:14 Yər. 7:16; 14:11
11:15 «muḳəddəs gəxlər» — ḳurbanliḳlardiki gəxlər, əlwəttə. Oḳurmənlər ayətning baxḳa kəp hil tərjimilirini uqritixi mumkin, lekin omumiy mənisi tərjimimizdikidək bolidu.
11:17 Yər. 2:21
11:20 1Sam. 16:7; 1Tar. 28:9; Zəb. 7:9; 26:2; Wəḥ. 2:23
12:1 Ayup 21:7; Zəb. 73:11-13; Ḥab. 1:3

aoŋzioŋa yeḳin ohxaysən, lekin wijdanidin yiraḳsən; [3] lekin Sən, i Pərwərdigar, meni bilisən; Sən meni kərüp kəlgənsən, Өzünggə boloŋan sadiḳliḳimni sinioŋansən. Ularni booŋuzlaxḳa bekitilgən ḳoylardək ayrip sərap qiḳḳaysən, ularni ḳətl künigə ayrioŋaysən. [4] Zemin ḳaqanoŋiqə ḳaoŋjiraydu, etizdiki ot-qəplər ḳaqanoŋiqə kuroŋan ḥalättə turidu? Zeminda turuwaḳanlarning rəzilliki tüpəylidin ḥaywanlar ḥəm uqar-ḳanatlar ḳaqanoŋiqə yoḳap tügəydu? Qünki bu həlḳ: «Huda aḳiwitimizni ḥeq kərməydu» dəwatidu.

Pərwərdigar Yərəmiyaoŋa jawab beridu

[5] — Sən yügürgən ləxkərlər bilən bəsləxkəndə, ular seni ḥalsiratḳan bolsa, əmdi sən atlar bilən bəsləxsəng ḳandaḳ bolar? Sən pəḳət aman-tinqliḳta turoŋan zemindila hatirjəm bolup Manga ixinisən, əmdi Iordan dəryasi boyidiki ḳoyuḳ qatḳalliḳlarda ḳandaḳ yürisən? [6] Qünki ḥətta өz ḳerindaxliring, atangning jəmətimu sanga asiyliḳ ḳiloŋan. Ularmu seni yoḳitix üqün awazini ḳoyup bərgən. Gərqə ular sanga meḥirlik səzlərni ḳiloŋan bolsimu, uloroŋa ixənmə!»

Huda Yərəmiyaning dad kətürüxlirigə yənə bir jawab beridu

[7] — Өzüm ailəmdin waz keqimən, mirasimni taxliwetimən, jan-jigirimni düxmənlirining ḳoliоŋa tapxurimən. [8] Mening mirasim boloŋan həlḳ bolsa Manga ormanliḳtiki bir xirgə ohxax bolup ḳaldi; ular Manga ḳarxi awazini kətürdi; xunga Mən ularni yaman kərimən. [9] Mening mirasim Manga sar-bürküt yaki qilbəridək bolup ḳaldi əməsmu? Lekin uning ətrapioŋa baxḳa sar-bürkütlər olaxmaḳta! Beringlar, ularni yəwetixkə barliḳ daladiki ḥaywanlarni yioŋip kelinglar! [10] Nuroŋunlioŋan həlḳ padiqiliri üzümzarimni ḥalak ḳilidu, ular Mening nesiwəmni ayaoŋ asti ḳilidu, ular Mening yeḳimlik nesiwəmni oŋerib bir qəl-bayawanoŋa aylanduridu; [11] ular uni oŋerib ḳiliwetidu; u Mening aldimda oŋerib ḥəm ḳaoŋjirak turidu; pütkül zemin oŋerib ḳalidu; əmma ḥeq adəm buningoŋa kənglini bəlməydu. [12] Qəl-bayawandiki barliḳ egizliklər üstigə ḥalak ḳiloŋuqilar oŋuzuldap qiḳip kelidu; qünki Pərwərdigarning ḳiliqi zeminning bir qetidin yənə bir qetigiqə ḥəmmini yutidu; ḥeq ət igisining tinq-hatirjəmliki bolmaydu. [13] Həlḳim buoŋdayni terioŋan bolsimu, lekin tekənlərni oriydu; ular əzlirini upratḳini bilən, payda kərməydu; xunga

---

12:2 «Sən ularning aoŋzioŋa yeḳin ohxaysən, lekin wijdanidin yiraḳsən» — «wijdan» degən səz muxu yərdə ibraniy tilida «bərəklər» bilən ipadilinidu.
12:2 Yəx. 29:13
12:3 «...Ularni booŋuzlaxḳa bekitilgən ḳoylardək ayrip sərap qiḳḳaysən, ularni ḳətl künigə ayrioŋaysən» — Yərəmiya өzining yurtdaxlirining suyiḳəstining obyekti bolup nuroŋunlioŋan japa tartmaḳta, lekin ular kəng-azadə yaxaydioŋan ohxaydu.
12:3 Zəb. 17:3; 139:1; Yər. 11:20
12:4 «Bu həlḳ: «Huda aḳiwitimizni ḥeq kərməydu» dəwatidu?» — ibraniy tilidiki «Bu həlḳ: U aḳiwitimizni ḥeq kərməydu» dəwatidu?» deyilidu. Bu degənliktiki «U»ni bəzi alimlar Yərəmiyani kərsitidu, dəp ḳaraydu. Lekin bizningqə həlḳning: «Huda aḳiwitimizni ḥeq kərməydu» degən səzi, Təwrat «Ḳan.» 32:30diki «Mən *(Huda)* ularning aḳiwitini kərimən» degən səzning dəl əksidur, xunga biz «Huda» dəp tərjimə ḳilduḳ.
12:4 Yər. 4:25-28; 7:20; 9:10; Yəx. 24:3-6
12:5 «Iordan dəryasi boyidiki ḳuyuḳ qatḳalliḳlarda ḳandaḳ yürisən?» — bu yər xirlar yaxioŋan, intayin hətərlik jay idi *(49:14, 50:44ni kərüng)*. Huda Yərəmiyaoŋa: «Ixliring tehimu ḳiyin, tehimu qatak, tehimu muxəḳḳətlik bolidu» dəp agaḥlanduridu.
12:6 Pənd. 26:25
12:9 «dalidiki ḥaywanlar» — bəlkim Israilni bulang-talang ḳilmaḳqi boloŋan yat əllərni bildüridu. Bu pərman *(«Beringlar... yioŋip kelinglar»)* bəlkim pərixtilərgə eytilsa kerək.
12:9 Yər. 7:33
12:10 «Nuroŋunlioŋan həlḳ padiqiliri» — bəlkim yat əllərning əmir-padixaḥlirini kərsitidu. Biraḳ Israilning өzidiki «həlḳ padiqiliri» *(padixaḥlar, kaḥinlar, pəyoŋəmbərlər)*ning wapasizliḳi bilən bu aḳiwətni Israilning bexioŋa kəltürgən, xunga «nuroŋunlioŋan pada baḳḳuqiliri» ularnimu өz iqigə elixi mumkin.
–Huda «Mening üzümzarim», «Mening nesiwəm» degən ibarilər bilən, bəlkim Өz həlḳi Israilni, jümlidin ularning zeminini kərsitidu.
–Ibraniy tilida bu ayəttin 13-ayətkiqə boloŋan peillər «ətkən zaman»da ipadilinidu; pəyoŋəmbər bularning ḥəmmisini «alliḳaqan yüz bərgəndək», jəzmən yüz beridu, dəp bilidu.
12:10 Yər. 6:3

naqar məḩsulatliringlar tüpəylidin, Pərwərdigarning ḳattiḳ oɣazipi tüpəylidin, yərgə ḳarap ḳalisilər.
14 Mənki Pərwərdigar Өz həlḳim Israilni waris ḳiloɣan miraskа qanggal saloɣan, zeminimning ḩəmmə rəzil ḳoxniliri tooɣruluḳ mundaḳ dəymən: — Mana, Mən ularni өz zeminidin yulup alimən, xuningdək Yəḩuda jəmətini ular arisidin yuluwalimən; 15 lekin xundaḳ boliduki, ularni yuluwaloɣandin keyin Mən bu yoldin yenip, ularoɣa iqimni aoɣritimən, ularning ḩərbirini өz mirasioɣa, ḩərbirini өz zemінioɣa ḳayturimən.
16 Xundaḳ ḳilip, əgər (ular өtkəndə həlḳimgə Baalning ismioɣa ḳəsəm iqixni өgətkəndək) kөngül ḳoyup həlḳimning yollirini өgənsə, jümlidin Mening namimoɣa ḳəsəm iqixni өgənsə, — əmdi ularoɣa həlḳim arisidin muḳim orun berilip, ular gülləndürülidu. 17 Biraḳ ular anglimisa, Mən xu əlni mutləḳ yulup taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar.

Qirip kətkən iq tambaldin aloɣan sawaḳ

13 1 Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: — Baroɣin, kanap iq tambalni al, belinggə baoɣla; lekin uni suoɣa qilima. 2 Xunga Pərwərdigar manga degəndək mən bir iq tambalni aldim wə belimgə baoɣlap ḳoydum.
3 Əmdi Pərwərdigarning səzi ikkinqi ḳetim manga kelip mundaḳ degəndə: — 4 «Sən puloɣa aloɣan, belinggə baoɣlanoɣan iq tambalni elip, ornungdin tur, Fratḳa berip xu yərdə taxning yerikioɣa yoxurup ḳoy».
5 Xunga mən bardim wə Pərwərdigar manga buyruoɣandək uni Fratḳa yoxurup ḳoydum. 6 Kөp künlər өtkəndin keyin, Pərwərdigar manga: «Ornungdin tur, Fratḳa berip, Mən sanga xu yərgə yoxuruxḳa buyruoɣan iq tambalni ḳolungoɣa al» — dedi.
7 Xunga mən Fratḳa bardim; mən yoxuroɣan yərdin iq tambalni kolap qiḳirip ḳolumoɣa aldim; mana, iq tambal sesip qirip kətkənidi, pütünləy kiygüsiz boloɣanidi. 8 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
9 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən Yəḩudaning pəḩrini wə Yerusalemning qong pəḩrini muxu ḩalda yoḳitimən; 10 Mening səzlirimni anglaxni rət ḳiloɣan, kөnglidiki jaḩilliḳida mangidioɣan, baxḳa ilaḩlarning ḳulluḳida bolup, ularoɣa ibadət ḳilixḳa intilidioɣan bu rəzil həlḳ pütünləy kardin qiḳḳan bu iq tambaloɣa ohxax bolidu. 11 Qünki huddi iq tambal adəmning qatiriḳioɣa qing baoɣlanoɣandək, ularmu Manga yeḳin bir həlḳ bolsun, Manga nam-abruy, mədḩiyə wə xanxərəp kəltürsun dəp, Mən Israilning pütkül jəmətini wə Yəḩudaning pütkül jəmətini Өzümgə qing baoɣlanduroɣanmən — dəydu Pərwərdigar, — lekin ular ḩeq ḳulaḳ salmidi.

12:13 Law. 26:16; Ḳan. 28:38
12:14 «zeminimning ḩəmmə rəzil ḳoxniliri» — ḳoxna yat əllərni kərsitidu.
12:14 Ḳan. 30:3; Yər. 32:37
12:15 «ularni ...ularning ḩərbirini өz mirasioɣa, ḩərbirini өz zemінioɣa ḳayturimən» — bu Hudaning bu yat əllərning ḩərbirigə eytḳan səzliri.
12:16 «ularoɣa həlḳim arisidin muḳim orun berilip, ular gülləndürülidu» — ibraniy tilida səzmusəz bolsa «ular həlḳim arisida ḳurulidu». Bu səz kөp jəḩətlik bolup, etiḳad, əhlaḳ, danalik, iḳtisad wə parawanlik, bolupmu ḩərhil roḩiy bayliḳlarni kərsitidu.
12:17 Yəx. 60:12
13:4 «...ornungdin tur, Fratḳa berip,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «...ornungdin tur, Əfrat *(dəryasi)*oɣa berip...».
–Yərəmiyaning yurti Anatotḳa yeḳin «Frat» degən kiqik bir yeza idi. Əfrat dəryasi bolsa Pələstindin 550 kilometr yiraḳ. Əgər tooɣra tərjimisi «Frat» bolsa, xübḩisizki, bu yənila səz oyuni arḳilik «əfrat dəryasi»ni, xuningdək Əfrat dəryasining boyida ḳuruloɣan Asuriyə imperiyəsini, xundaḳla keyinki Babil imperiyəsini kərsitidu. Bu ikki imperiyəning Israiloɣa andin keyin Yəḩudaoɣa *(ular xu yərgə sürgün boloɣan waḳtida)* etiḳadni buloɣaydioɣan təsiri boloɣan. Asuriyəning butpərəslikining wə Babilning pulpərəslikining etiḳadni buloɣaydioɣan təsiri bar idi.
–Ixning baxḳa birhil xərḩi: ular əsli Pərwərdigaroɣa «qing munasiwəttə baoɣlinix»i kerək idi. Lekin buning ornioɣa ular Babiloɣa baoɣlanmaḳqi bolup *(Ḩəzəkiya padixaḩning künliridə)* buloɣinip kətkən. Lekin bizningqə bundaḳ xərḩi Yərəmiyaning dəwrigə uyoɣun kəlməytti.
13:11 «...huddi iq tambal adəmning qatiriḳioɣa qing baoɣlanoɣandək, ularmu Manga yeḳin bir həlḳ bolsun ... dəp, Mən Israilning pütkül jəmətini wə Yəḩudaning pütkül jəmətini Өzümgə qing baoɣlanduroɣanmən» — bu təmsilning mənisi

[12] Ularoɣa muxu səzni degin: — Israilning Hudasi boloɣan Pərwərdigar mundaķ dəydu: — «Ḥəmmə xarab idixi xarab bilən toluxi kerək». Ular sanga: «Əjəba, ḥəmmə xarab idixi xarab bilən toluxi kerəklikini obdan bilməmduķ?» — dəydu. [13] Sən ularoɣa mundaķ dəysən: «Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Mana, Mən bu zeminda barlıķ turuwatķanlarni, Dawutķa wəkil bolup uning təhtigə olturoɣan padixaḥlarni, kaḥinlarni wə pəyoɣəmbərlərni ḥəmdə Yerusalemda barlıķ turuwatķanlarni məstlik-bihoxluķ bilən toldurimən. [14] Mən ularni bir-birigə, yəni ata bilən ooɣullirinimu ohxaxla bir-birigə soķuxķa salimən, — dəydu Pərwərdigar; — Mən ularoɣa iqimni aoɣritmaymən, ularni ayimaymən, ularoɣa rəḥim ķilmaymən; ularni nabut ķilixķa ḥeqnərsə Meni tosmaydu. [15] Anglanglar, ķulaķ selinglar, ḥali qong bolmanglar; qünki Pərwərdigar səz ķiloɣan. [16] Əmdi U bexinglaroɣa zulmət qüxürgiqə, putunglar zawal qüxkən taoɣlarda putlaxķandək putlaxķuqə, U silər izdigən nurni ələm sayisioɣa, ķapķarangoɣulukķa aylanduroɣuqə, Pərwərdigar Hudayinglaroɣa layiķ xan-xərəp ķayturunglar!

Yərəmiya əz dərd-əlimini həlķķə bildüridu

[17] Buni anglimisanglar, silərning ḥakawurluķunglar tüpəylidin jenim yoxurunqə yioɣlaydu; aqqiķ yioɣlap kəz yaxlirim ekip taxidu; qünki silər, i Pərwərdigarning padisi, sürgün ķilinisilər.

Pərwərdigarning səzi dawamlixidu

[18] Padixaḥ wə hanixķa: «Təhtinglardin qüxüp yərgə olturunglar; qünki kərkəm tajliringlar bexinglardin qüxürülidu» — degin. [19] Jənubdiki xəḥərlər ķorxiwelip takilidu; ularni aqidioɣan ḥeqkim bolmaydu; pütkül Yəḥuda sürgün bolidu; ularning ḥəmmisi əsirgə qüxüp sürgün bolidu. [20] Bexingni kətür, i Zion, ximaldin qikķanlaroɣa ķara; sanga tapxuruloɣan pada, yəni yekimlik padang nəgə kətkəndu? [21] Pərwərdigar seni baxķuruxķa dostliringni bekitkinidə sən nemə deyələytting? Əsli əzüng ularoɣa baxķuruxni əgətkən tursang! Xu tapta toloɣak tutķan ayaldək azab-okubətlər seni tutmamdu?

[22] Sən əgər kənglüngdə: Bu ixlar nemixķa beximoɣa qüxti? — dəp sorisang, bu ixlar ķəbiḥliking intayin eoɣir boloɣanlikidin boldi — kəyniking saldurup taxlandi, yotiliring zorawanlikta axkarilandi. [23] Efiopiyəlik ķara terisini əzgərtələmdu? Yaki yilpiz qipar tənggilirini əzgərtələmdu?

---

bəlkim xuki, Israil Hudaoɣa qing baoɣlanoɣan bolsa, ḥeq buloɣanmaytti *(təmsildə pəyoɣəmbər əzi Hudaoɣa wəkil bolidu)*. Lekin bu ziq munasiwəttin ayrilsa, bəribir yat əllər *(məsilən, Asuriyə, Babildək)* təripidin buloɣinidu. 1-ayəttiki «suoɣa qilima» degən sirlik buyruk, bəlkim bu ziq munasiwətning ḥeq ayrilmasliki kerəklikini təkitligən boluxi mumkin.

13:12 «Ḥəmmə xarab idixi xarab bilən toluxi kerək» — bəlkim həlk arisidiki maķal-təmsil boluxi mumkin — mənisi bəlkim «ḥəmmə ix onguxluk bolidu» yaki «køprək kütkün bolsang køprək alisən» ķatarliķlar.

–Ibraniy tilida «idix» wə «əḥmək» bir-birigə ohxap ketidu. Həlk pəkətla əz køyp-sapasini *(xarab buning simwoli bolup)* intilip ķoɣlioɣandin keyin Huda ularoɣa: «Mən silər izdiginglarni əz bexinglaroɣa qüxürimən, silər bir-biringlarni nabut ķilisilər» dəp jawap bərgən ohxaydu.

13:16 Zəb. 44:20-21

13:17 Yioɣ. 1:2,16

13:18 «Padixaḥ wə hanixķa: «Təhtinglardin qüxüp yərgə olturunglar... tajliringlar bexinglardin qüxürülidu» — **degin»** — padixaḥ wə hanix bəlkim Yəhoakin wə anisini kərsitidu. Ular miladiyədin ilgiri 597-yili sürgün boloɣan *(«Yər.» 22:26, 29:2, «2Pad.» 24:14-16ni kərüng)*.

13:19 «Jənubdiki xəḥərlər ķorxiwelip takilidu; ularni aqidioɣan ḥeqkim bolmaydu» — demək, ḥeqkim qikalmaydu, ḥeqkim kirəlməydu.

13:20 «Bexingni kətür, i Zion, ximaldin qikķanlaroɣa ķara; sanga tapxuruloɣan pada, yəni yekimlik padang nəgə kətkəndu?» — bu ayəttiki peillar «ayalqə rod»ta bolup, bu səzlər bəlkim Yerusalemoɣa, yəni uningda turoɣan «Hudaning həlki boloɣan pada bakķuqiliri»oɣa — padixaḥķa, kaḥinlaroɣa wə «pəyoɣəmbərlər»gə eytilidu.

13:21 «Pərwərdigar seni baxķuruxķa dostliringni bekitkinidə sən nemə deyələytting? Əsli əzüng ularoɣa baxķuruxni əgətkən tursang!» — Israilning ittipakdaxliri *(«dostlar»i)* awwal Asuriyə, andin Babilni əz iqigə aloɣanidi. Ularning ḥəmmisi Israil bilən boloɣan munasiwitidin paydilanmakqi boloɣan, halas *(məsilən, «Yəxaya» 39-babni kərüng; Babilning əlqiliri Yəḥudaning køp məlumatlirini igiligəndin keyin ularoɣa asiylik ķiloɣan)*.

13:22 «yotiliring zorawanlikta axkarilandi» — ibraniy tilida «tapanliring zorawanlikta yarilandi» — wapasiz ayal bəlkim əz yoldixi təripidin xundak muamiligə uqrixi mumkin.

13:22 Yəx. 47:2, 3; Yər. 5:19; 16:10

Undaq boloŋanda silər rəzillikni kilixkə kəngənlərmu yahxilikni kilalaydioŋan bolisilər! [24] Əmdi qəl-bayawandiki xamal həydiwətkən samandək Mən silərni həydəp qaqimən.
[25] Bu sening akiwiting bolidu, Mən sanga bekitkən nesiwəng, — dəydu Pərwərdigar; qünki sən Meni untuoŋansən, yaloŋanqilikkə tayanoŋansən.. [26] Xunga Mən kəynikingning pəxlirini yüzüng üstigə kətürüp taxlaymən, nomusung kərülidu. [27] Ah, sening zinaliring, ayoŋirningkidək pohur kixnəxliring, egizliklərdə wə etizlarda boloŋan buzukqilikliringning pəskəxliki! — Barlik yirginqlikliringni kərdum! Halingoŋa way, i Yerusalem! Sən pak kilinixni kaqanoŋiqə rət kilmakqisən?!

Kuroŋakqilikliklar üstidə boloŋan mərsiyə

14 [1] Yərəmiyaoŋa qüxkən, Pərwərdigarning kuroŋakqilikliklar tooŋruluk səzi: —

Yərəmiyaning mərsiyəsi wə duasi

[2] Yəhuda matəm tutidu, uning dərwaziliri zawaloŋa yüz tutmakta, həlk yərgə qaplixip karilik tutidu; Yerusalemdin nalə-pəryad kətürülməktə.. [3] Mətiwərliri qaparmənlirini su əkilixkə əwətidu; ular su azgallirioŋa baridu, lekin heq su tapalmaydu; ularning küpliri kuruk kaytip kelidu; ular yərgə karap kalidu, sarasimigə qüxidu; ular bexini yepip təwən sanggilitidu.. [4] Heq yamoŋur bolmioŋaqka yər yüzi yerilip kətti; yər həydigüqilər yərgə karap bexini yepip təwən sanggilitidu. [5] Maral bolsa dalada bala kozilaydu, andin kozisidin waz keqidu; qünki ot-qəp yok. [6] Yawa exəklər egizliklərdə turup qilbərilərdək hasirap ketidu; ozuk izdəp kəzliri karangoŋulixip ketidu, qünki ozuk yok..

Yərəmiyaning duasi

[7] — I Pərwərdigar, kəbihliklirimiz bizni əyibləp guwahlik bərgini bilən, Əzüngning naming üqün bir ixni kiloŋaysən! Qünki bizning yolungdin qikip ketiximiz intayin kəptur; biz Sening aldingda gunah sadir kilduk. [8] I Israilning Arzusi, külpət qüxkəndə ularning kutkuzoŋuqisi Boloŋuqi, Sən nemixkə bizgə zeminimizdiki musapirdək, bir keqila konmakqi boloŋan bir yoluqidək bolisən? [9] Nemixkə heq amalsiz kixidək, heqkimni kutkuzalmaydioŋan bir palwanoŋa ohxax bolisən? Lekin Sən, i Pərwərdigar, arimizda turisən, biz Sening naming bilən ataloŋandurmiz; bizdin waz keqip kətmə!.

Pərwərdigarning səzi rəsmiy baxlinidu

[10] Pərwərdigar muxu həlkkə mundak dəydu: — Ular dərhəkikət məndin tezip, kezixkə amraktur; ular kədəmlirini yaman yoldin heq tizginlimәydu; Pərwərdigarning ular-

---

13:25 «sən Meni untuoŋansən, yaloŋanqilikkə tayanoŋansən» — «yaloŋanqilik» muxu yərdə bəlkim butlarni kərsitidu.
13:27 «Ah, sening zinaliring, ayoŋirningkidək pohur kixnəxliring, egizliklərdə wə etizlarda boloŋan buzukqiliklikliringning pəskəxliki! ...» — bu ayət xübhisiziki, butpərəslikni kərsitidu. U Hudaning kəz aldida yirginqlik zinahorlukkə ohxaxtur. Lekin okurmənlərgə xu bəlkim ayanki, mundak butpərəslik Hudaoŋa wapasizlik bolup rohiy jəhəttə pahixiwazlik bolupla kalmay, Pələstindiki butpərəsliktə kixilər butlirioŋa «ataloŋan», buthanida turoŋan pahixə ayallaroŋa pul berip ular bilən yatatti.
14:2 «Yəhuda matəm tutidu, ... həlk yərgə qaplixip karilik tutidu; Yerusalemdin nalə-pəryad kətürülməktə» — bizningqə bu 2-9-ayətlər «Yərəmiyaning mərsiyəsi wə duasi». Bizningqə 1-ayəttə tiloŋa elinoŋan «Pərwərdigarning kuroŋakqiliklar tooŋruluk səzi» rəsmiy halda 10-ayəttə baxlinidu.
–Bəzi alimlar 2-6-ayətlərni Pərwərdigarning *(bexarət beridioŋan)* səzi, 7-9-ayətlərni Yərəmiyaning duasi dəp karaydu. Xübhisizki, 10-15-ayətlər andin bəlkim 16-18-ayətlər Pərwərdigarning jawabi idi.
14:3 «ular ... sarasimigə qüxidu; ular bexini yepip təwən sanggilitidu» — kona zamanlarda bexini yepix kattik puxayman kilix, kattik azablinixni bildürətti.
14:6 Yər. 12:4
14:9 «biz Sening naming bilən ataloŋandurmiz» — məlum bir kixi baxka birsining nami bilən ataloŋan bolsa uningoŋa mənsup wə uning məs'ulluki wə himayisi astida turidu. «Israil» *(Huda bilən boloŋan xahzadə)* wə «Yəhuda» *(mədhiyə)* degən isimlar Hudaning ikki namini kərsətkən; Huda Əzi Israilni «Mening həlkim» dəp atioŋanidi.

din heqkandak hursənliki yok; əmdi hazir ularning kəbihlikini esigə kəltürüp ularning gunahlirini jazalaydu.

Yaloɣan pəyoɣəmbərlərgə ixinixkə boloɣan jaza

11 Andin Pərwərdigar manga: — Bu həlkning bəht-bərikiti üqün dua kilma — dedi. 12 — Ular roza tutkanda, pəryadini anglimaymən; ular køydürmə kurbanliklarni axlik hədiyəliri bilən sunoɣanda, Mən ularni kobul kilmaymən; Mən ularni kiliq, kəhətqilik wə wabalar arkilik yokitimən.
13 Mən bolsam: — Ah, Rəb Pərwərdigar! Mana, pəyoɣəmbərlər ularoɣa: «Silər kiliqni heq kərməysilər, kəhətqilikkimu duq kəlməysilər; qünki Mən bu yərdə silərning aman-esənlikinglaroɣa kapalətlik kilimən» dəydu, — dedim.
14 Əmdi Pərwərdigar manga mundak dedi: — Pəyoɣəmbərlər Mening namimda yaloɣan bexarətlər beridu; Mən ularni əwətmigənmən, ularni buyruoɣan əməsmən, wə ularoɣa gəp kiloɣinim yok. Ular silərgə sahta kərünüx, palqilik, ərzimәs nərsilər tooɣruluk øz kənglidiki ham hiyallarni eytip bexarət bərməktə. 15 Xunga Pərwərdigar: — Mening namimda bexarət beriwatkan, Mən əwətmigən, yəni: «Kiliq wə kəhətqilik bu zeminoɣa heq kəlməydu» dəydioɣan pəyoɣəmbərlər tooɣruluk: — bu pəyoɣəmbərlər kiliq wə kəhətqilik bilən yokitilidu; 16 ular bexarət bərgən həlkning bolsa, kiliq wə kəhətqilik tüpəylidin jəsətliri Yerusalem koqilirioɣa taxliwetilidu; ularning øzlirini, ayallirini, kiz-ooɣullirini kəmgüdək heqkim kalmaydu; Mən ularning rəzillikini øz bexioɣa tøkimən. 17 Sən ularoɣa xu səzni eytisən: — «Køzlirimdin keqə-kündüz yax tohtimisun; qünki mening pak kizim boloɣan həlkim yarisi bəsülgəndək kattik bir zərb yəp, intayin eoɣir yarilandi», — dəydu.

Yərəmiya duasini dawam kilidu

18 Mən dalaoɣa qikkam, mana kiliqtin øltürülgənlər; xəhərgə kirsəm, mana kəhətqiliktin solixip kətkənlər! Qünki pəyoɣəmbər həm kahin hər ikkisila bilimsiz-nadan bolup, ular zeminda øz sodisi bilənla bolup kətti. 19 Sən Yəhudadin nemixka waz kəqting? Jening Ziondin Zeriktimu? Sən nemixka bizni xunqə dawalioɣusiz dərijidə uroɣaniding? Biz aram-tinqlikni küttuk, lekin heq kutluk künlər yoktur; xipalik bir wakitni küttuk, lekin mana dəkkə-dükkə iqidid urmiz! 20 I Pərwərdigar, rəzillikimizni, ata-bowilirimizning kəbihlikini tonup ikrar kilimiz; qünki Sening aldingda gunah sadir kilduk. 21 Øzüng naming üqün Yerusalemni køzünggə ilmay koymioɣaysən; xan-xərəplik təhting boloɣan jayni rəswa kilmioɣaysən; əhdəngni esinggə kəltürgəysən, uni buzmioɣaysən! 22 Əllər qokunidioɣan «ərzimәslər» arisida yamoɣur yaoɣduroɣuqi barmidu? Yeoɣinni asmanlar øzlirila berəmdu? Bularni əməldə kərsətküqi

---

14:11 Mis. 32:10; Yər. 7:16; 11:14
14:12 Pənd. 1:28; Yəx. 1:15; Yər. 6:20; 7:21,22; 11:11; Əz. 8:18; Mik. 4:3
14:14 «Ular silərgə sahta kərünüx, palqilik, ərzimәs nərsilər tooɣruluk øz kənglidiki ham hiyallarni eytip bexarət bərməktə» — «ərzimәs nərsilər» bəlkim butlarni kərsitidu.
14:14 Yər. 23:21; 27:15; 29:8, 9
14:17 «mening pak kizim boloɣan həlkim» — «pak **kizim** boloɣan həlkim», wə «Zion **kizi**» «həlkimning **kizi**» katarlik ibarilər Hudaning øz həlkigə yaki baxka həlk *(məsilən, «Misirning* **kizi***», 46:11)*kə boloɣan mehir-xəpkitini, ularoɣa baoɣlioɣan muhəbbitini kərsitidioɣan mənini əz iqigə alidu.
14:17 Yər. 13:17; Yioɣ. 1:16; 2:18
14:18 «Qünki pəyoɣəmbər həm kahin hər ikkisila ... zeminda øz sodisi bilənla bolup kətti» — pəyoɣəmbərlər wə kahinlar soda bilən xuoɣullanmaslik kerək idi, əlwəttə. Muxu ayəttiki «sodisi» ularning «Hudaning səzini burmilap satidioɣanliki»ni kərsitidu.
–Baxka birhil tərjimisi: «... pəyoɣəmbər həm kahin hər ikkisi heq bilməydioɣan bir zeminoɣa qikip kətti».
14:19 Yər. 8:15
14:20 Zəb. 106:6; Dan. 9:8
14:21 «xan-xərəplik təhting boloɣan jayni rəswa kilmioɣaysən» — «xan-xərəplik təhting» bəlkim Yerusalemda turoɣan mukəddəs ibadəthanini kərsitidu.

Sən əməsmu, i Pərwərdigar Hudayimiz! Xunga Seni təlpünüp kütimiz; qünki Sənla bularni
ḳiloɣuqidursən.

15 [1] Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: — «Musa yaki Samuil pəyoɣəmbərlər aldimda turoɣan
bolsimu, kənglüm bu həlḳḳə ḥeq ḳarimaytti. Ularni kəz aldimdin kətküzüwət! Ular
Məndin neri qikip kətsun! [2] Əgər ular səndin: «Biz nəgə qikip ketimiz?» desə, sən ularoɣa:
«Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Ölümgə bekitilgənlər ölümgə, ḳiliqḳa bekitilgənlər ḳiliqḳa,
ḳəḥətqilikkə bekitilgənlər ḳəḥətqilikkə, sürgün boluxḳa bekitilgənlər sürgün boluxḳa ketidu»
— dəysən. [3] Qünki Mən tət hil jaza bilən ularning üstigə qüximən, — dəydu Pərwərdigar,
— əltürüx üqün ḳiliq, titma-titma ḳilix üqün itlar, yutux wə ḥalak ḳilix üqün asmandiki
uqar-ḳanatlar wə yər-zemindiki ḥaywanatlarni jaza boluxḳa bekittim; [4] Yəḥuda padixaḥi
Ḥəzəkiyaning ooɣli Manassəḥning Yerusalemda ḳiloɣanliri tüpəylidin Mən ularni yər yüzidiki
barliḳ padixaḥliḳlar arisida wəḥimigə saloɣuqi bir obyekt ḳilimən.
[5] Qünki kim sanga iqini aoɣritidu, i Yerusalem? Kim sən üqün aḥ-zar uridu? Kim əḥwalingni
soraxḳa yolda tohtap yeningoɣa baridu? [6] Sən Meni taxliwətkənsən, — dəydu Pərwərdigar, —
sən qekinip kətting; Mən üstünggə ḳolumni sozup seni nabut ḳilixḳa turdum; Mən sanga iqimni
aoɣritixtin ḥalsirap kəttim. [7] Xunga Mən ularni zemindiki xəḥər ḳowuḳlirida yəlpügüq bilən
soruwetimən; Mən ularni balilardin juda ḳilimən wə həlḳimni nabut ḳilimən; ular əz yolliri-
din ḥeq yanmidi. [8] Kəz aldimda ularning tul hotunliri dengiz ḳumliridin kəpiyip ketidu; qüx
waḳtida Mən ularoɣa, yəni yigitlərning anisioɣa bir ḥalak ḳiloɣuqini elip kelimən; Mən uxtum-
tut ularning bexioɣa dərd wə wəḥimə qüxürimən. [9] Yəttə balini tuoɣḳan ana solixip tiniḳidin
ḳalay dəp ḳalidu; küpkündüzdə bu anining ḳuyaxi tuyuḳsiz məoɣribkə patidu; u xərməndə
bolup horluḳ-ḥaḳarətlərgə uqraydu. Ulardin ḳaloɣanlarni bolsa Mən düxmənlər aldida ḳiliqḳa
tapxurimən, — dəydu Pərwərdigar.

Yərəmiya dad-pəryad kətüridu, Pərwərdigar jawab beridu

[10] Aḥ, ana, ḥalimoɣa way, qünki sən meni pütkül zemin bilən ḳarixilixidioɣan bir adəm, ular
bilən elixidioɣan bir adəm süpitidə tuoɣḳansən! Mən ularoɣa əsümgə ḳərzmu bərmidim, yaki
ulardin əsümgə ḳərzmu almidim; lekin ularning ḥərbiri meni ḳaroɣaydu!
[11] Pərwərdigar mundaḳ dedi: — Bərḥək, Mən bəhtinggə seni azad ḳilimən; külpət wə balayi'apət
boloɣan künidə Mən sanga düxmənni qiraylik uqraxturimən.

14:22 Zəb. 135:7; 147:8; Yəx. 30:23; Yər. 5:24; 10:13
15:1 «Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: — «Musa yaki Samuil pəyoɣəmbərlər aldimda turoɣan bolsimu,...» — oḳurmənlərgə ayan boliduki, Musa wə Samuil ḥəzrətlər Israil həlḳi üqün kəp ḳetim gunaḥlirini tiliwaloɣan *(məsilən, «Mis.» 32-bab, «1Sam.» 7-babni kərüng)*.
15:1 Mis. 32:14; 1Sam. 7:9; Əz. 14:14
15:2 «ölümgə bekitilgənlər ölümgə... ketidu» — muxu yərdə «ölüm» bəlkim waba arḳilik boloɣan ölümni kərsitidu.
15:2 Zək. 11:9
15:3 Law. 26:16; Yər. 7:33
15:4 «Yəḥuda padixaḥi Ḥəzəkiyaning ooɣli Manassəḥning Yerusalemda ḳiloɣanliri ...» — «2Pad.» 21-babni kərüng.
15:4 Ḳan. 28:25
15:5 Yəx. 51:19
15:6 Yər. 5:7
15:7 Yər. 4:11
15:8 «qüx waḳtida Mən ularoɣa, yəni yigitlərning anisioɣa bir ḥalak ḳiloɣuqini elip kelimən» — «qüx waḳti» bəlkim dəm alidioɣan waḳit, ḥujum ḳilixḳa muwapiḳ idi.
15:9 Am. 8:9
15:10 Ayup 3; Yər. 20:14-18
15:11 «Bərḥək, Mən bəhtinggə seni azad ḳilimən; külpət wə balayi'apət boloɣan künidə Mən sanga düxmənni qiraylik uqraxturimən» — bu ayəttiki ibraniy tilini qüxinix təs. Ḥalḳilik məsilə xuki, bu səzlərni Huda Yərəmiyaoɣa, yaki həlḳḳə eytḳanmu? Həlḳḳə bolsa, tərjimisi bəlkim: «Mən sanga *(ahirida)* yaḥxi bolsun dəp seni *(zeminingdin)* neri kətküzimən

Həlkkə boloqan söz

12 Təmür sunamdu? Ximaldin qikkan təmür, yaki mis sunamdu?
13 Bəlki kiloqan barlik gunahliring tüpəylidin, u qetingdin bu qetinggiqə Mən baylikliring həm həziniliringni olja boluxka həksiz tapxurimən;
14 Mən seni düxmənliring bilən billə sən heq bilməydioqan bir zeminoqa ətküzimən; qünki oqəzipimdə bir ot kozoqaldi, u üstünggə qüxüp seni kəydüridu.

Yərəmiya yənə dad eytidu

15 I Pərwərdigar, Sən halimni bilisən; meni esingdə tutkaysən, manga yekin kelip məndin həwər aloqaysən wə manga ziyankəxlik kiloquqilardin intikamimni aloqaysən; Sən ularoqa səwr-takət kərsətküng bolsimu, meni yokatmioqaysən! Mening Seni dəp horliniwakanlikimni bilgəysən.
16 Səzliringgə erixip, ularni yəwaldim; səzliring həm meni xadlanduroquqi wə kəlbimning huxalliki boloqan; qünki mən Sening naming bilən ataloqanmən, i Pərwərdigar, samawi koxunlarning Sərdari boloqan Huda!
17 Mən bəzmə kiloquqilarning sorunida oynap-külüp olturmidim; Sening meni tutkan kolung tüpəylidin yaloquz olturdum; qünki Sən meni ularning kiloqanliri bilən kattik oqəzəpləndürdüng.
18 Mening azabim nemixka tohtimaydu, mening yaramning dawasi yok, nemixka xipa tapmaydu? Sən manga huddi «aldamqi erik» wə tuyuksiz oqayib bolidioqan sulardək bolmakqisən?

Pərwərdigarning Yərəmiyaoqa boloqan jawabi

19 Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: — Sən hazirki halitingdin yenip yenimoqa kaytsang, Mən kaytidin seni aldimdiki hizməttə turuxka yandurup kelimən; sən kimmətlik səzlər bilən ərzimәs səzlərni pərkləndürəlisəng, sən yənə aoqzimdək bolisən; bu həlk sən tərəpkə kaytip kəlsun, lekin sən ularning təripigə hərgiz kaytmaslikiŋ kerək;
20 Wə Mən seni bu həlkkə nisbətən mistin kopuruloqan, mustəhkəm bir sepil kilimən; ular sanga hujum kilidu, lekin ular üstüngdin oqəlibə kilalmaydu; qünki Mən seni kutkuzuxka, ulardin halas kilixka sən bilən billidurmən, — dəydu Pərwərdigar.
21 — Bərhək, Mən seni rəzillərning qanggilidin kutkuzimən; əxəddiylərning qanggilidin kutkuzidioqan nijatkaring bolimən.

(demək, sürgün kilimən); külpət wə balayi'apət boloqan künidə Mən seni düxmən bilən kerüxtürimən».
–Bizningqə səzlər Yərəmiyaoqa eytiloqan; 40-bab, 1-5-ayətlərni kerüng.

15:12 «Ximaldin qikkan təmür, yaki mis sunamdu?» — xu dəwrdə «kara dengiz» boyida *(ximaldin)* intayin kattik birhil təmür *(əməliyəttə, polat)* ixlәp qikirilatti. Əsli tekistni qüxinix təs. Baxka bir tərjimisi: «*(Silər)* təmür wə mistək bir həlksilər, silər ximaldin kəlgən təmürni sunduralamsilər?».

15:12 Yər. 6:28

15:13 «Bəlki kiloqan barlik gunahliring tüpəylidin, u qetingdin bu qetinggiqə mən baylikliring həm həziniliringni olja boluxka həksiz tapxurimən; » — ayətning baxka bir hil tərjimisi: «Bəlki u qetingdin bu qetinggiqə kiloqan barlik gunahliring tüpəylidin Mən baylikliring həm həziniliringni olja boluxka həksiz tapxurimən».

15:13 Yər. 17:3

15:14 «Mən seni düxmənliring bilən billə sən heq bilməydioqan bir zeminoqa ətküzimən» — baxka ikki hil tərjimisi: «... Mən ularni *(baylikliringni)* düxmənliring bilən sən heq bilməydioqan bir zeminoqa ətküzüp berimən» yaki «Silərni heq bilməydioqan bir zeminda düxmənliringning kulluksioqa ətküzüp berimən».

15:14 Kan. 32:22

15:15 «Manga yekin kelip məndin həwər aloqaysən» — ibraniy tilida «meni yokliqaysən». **«Sən ularoqa səwr-takət kərsətküng bolsimu, meni yokatmioqaysən! Mening Seni dəp horliniwakanlikimni bilgəysən»** — Yərəmiyaning deməkqi boloqini, Huda düxmənlirigə səwr-takət kilip, əzini *(Yərəmiyani)* yənə əwətip, əzi arkilik ularoqa towa kilix pursiti bərməkqi bolsa, undakta, əksiqə, ular towa kilmay, Yərəmiyani eltürüwetix həwp-hətiri bar idi.

15:15 Yər. 11:20

15:17 Zəb. 1:1

15:18 «Sən manga huddi «aldamqi erik» wə tuyuksiz oqayib bolidioqan sulardək bolmakqisən?» — ottura xərktə, qəlbayawanda bəzi eriklar tosattin yokap kətkəqkə, «aldamqi erik»lar dəp atilidu. Xularoqa ixəngən, boylap mangidioqan yoluqilar bəlkim ussuzluktin əlüp ketixi mumkin.

15:18 Ayup 6:15-30; Yər. 30:15

15:20 Yər. 1:18

Yərəmiyaoƣa toy ķilmaslik, matəm tutmaslik wə bəzmilərgə ķatnaxmaslik buyrulidu

16 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: — [2] Sən ayal zatini əmringgə almaysən, xundakla muxu zeminda ooƣul-ķiz pərzənt tapmaysən. [3] Qünki Pərwərdigar bu yərdə tuoƣuloƣan ooƣul-ķizlar, bu zeminda ularni tuoƣķan anilar wə ularni tuoƣduroƣan atilar tooƣrisida mundak dəydu: — [4] Ular əlamlik kesəllər bilən əlidu; ular üqün ħeq matəm tutulmaydu, ular kəmülməydu; əlükliri tezəktək tupraķ yüzidə yatidu, ular ķiliq, ķəħətqilik bilən yəp ketilidu; jəsətliri asmandiki uqar-ķanatlar wə zemindiki ħaywanatlar üqün ozuk bolidu.
[5] Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: — Sən Yərəmiya, ħaza boluwatķan ħeqbir əygə kirmə, yaki əlgənlər üqün aħ-zar kətürüx yaki əkünüxkə barma; qünki Mən bu həlķtin hatirjəmlikimni, meħir-muħəbbitimni wə rəħimdilliķlirimni elip taxlidim, — dəydu Pərwərdigar.
[6] Uluƣlardin tartip pəslərgiqə bu zeminda əlidu; ular yərgə kəmülməydu; ħeqkim ular üqün aħ-zar kətürməydu, yaki ularni dəp, ya ətlirini tilmaydu, ya qaqlirini qüxürüwətməydu;
[7] ular ķarilik tutķanlarni yoķlap, nan oxtumaydu, əlgənlər üqün kəngül sorimaydu; ata-anisi əlgənlər üqün ħeqkim təsəlli ķədəħini sunmaydu. [8] Sən bolsang əl-yurt bilən billə yəp-iqixkə toy-bəzmə boloƣan əygimu kirmə; [9] qünki samawi ķoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar, Israilning Hudasi mundak dəydu: — Mana, Mən əz künliringlarda wə əz kəz aldinglarda, bu yərdin tamaxining sadasini, xad-huramlik sadasini wə toyi boluwatķan yigit-ķizning awazlirini tohtitimən.

Sürgün bolux, andin zeminoƣa ķayturulux

[10] Xundak boliduki, sən bu həlķķə bu səzlərning ħəmmisini eytķiningda, ular səndin: «Nemixķa Pərwərdigar muxundak zor bir külpətni beximizoƣa qüxürüxkə bekitkən? Bizning ķəbiħlikimiz zadi nemə? Pərwərdigar Hudayimiz aldida zadi sadir ķiloƣan nemə gunaħimiz bardu?» — dəp soraydu. [11] Əmdi sən ularoƣa mundak dəysən: — Qünki ata-bowiliringlar Məndin waz kəqkən, — dəydu Pərwərdigar, — ħəmdə baxķa ilaħlaroƣa əgixip ularning ķulluķida boloƣan, ularoƣa qoķunoƣan; ular Məndin waz kəqkən, Təwrat-ķanunumni ħeq tutmioƣan; [12] silər bolsanglar, ata-bowililiringlardin tehimu bəttər ķiloƣansilər; mana, ħərbiringlar əz rəzil kənglidiki jaħilliķning kəynigə kirip, Manga ħeq ķulak salmioƣansilər; [13] Xunga Mən silərni bu zemindin elip, silər yaki ata-bowiliringlar ħeq bilməydioƣan baxķa bir zeminoƣa taxlaymən; silər xu yərdə keqə-kündüz baxķa ilaħlarning ķulluķida bolisilər; qünki Mən silərgə ħeq meħirni kərsətməymən.
[14] Xunga mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — «Israillarni Misir zeminidin ķutķuzup qikaroƣan Pərwərdigarning ħayati bilən!» degən ķəsəm ķaytidin ixlitilməydu, [15] bəlki xu künlərdə «Israillarni ximaliy zeminidin wə Əzi ularni ħəydigən barliķ zeminlərdin ķutķuzup qikaroƣan Pərwərdigarning ħayati bilən!» dəp ķəsəm iqilidu. Qünki Mən ularni ata-bowilirioƣa təķdim ķiloƣan zemininoƣa ķayturimən. [16] Ħalbuki, mana ħazir bolsa, Mən nuroƣun beliķqilarni əwətip ularni tutķuzuxķa qaķirimən, — dəydu Pərwərdigar; — andin nuroƣun owqilarni əwətip ularni ķooƣlap owlaxķa qaķirimən; ular ularni ħərbir taoƣdin, ħərbir egizliktin, ķiya taxlarning oƣar-ķisilqaķliridin tepiwalidu. [17] Qünki kəzlirim ularning barliķ yolliri üstidə turidu; ular al-

16:4 Yər. 7:33; 9:22; 14:16; 15:2, 3; 25:33; 34:20
16:6 «ətlirini tilix» wə «qaqni qüxürüx» — bular ķattiķ ķayoƣuni bildürətti. «ətlirini kesix» aditi Təwratta mən'i ķilinoƣan.
16:6 Law. 19:28; Ķan. 14:1
16:9 Yəx. 24:7, 8; Yər. 7:34; 25:10; Əz. 26:13
16:10 «Sən bu həlķķə bu səzlərning ħəmmisini eytķiningda, ular səndin: «... Pərwərdigar Hudayimiz aldida zadi sadir ķiloƣan nemə gunaħimiz bardu?» — dəp soraydu» — xübħisizki, Yərəmiyaning ularning toy-nəzirlirigə kirməsliki ularning ķiziķixini ķozoƣaytti.
16:10 Yər. 5:19
16:12 Yər. 3:17; 7:26; 9:14; 11:10; 13:10; 17:23
16:13 Ķan. 4:27; 28:64,65
16:14 Yər. 23:7, 8
16:16 «Mən... nuroƣun beliķqilarni ... nuroƣun owqilarni əwətip...» — «beliķqilar» wə «owqilar» bolsa düxmənlərni

dimda ḥeq sukunalmidi, ularning ḳəbiḥliki kəzlirimdin ḥeq yoxurulmidi. 18 Lekin Mən awwal
ularning ḳəbiḥlikini wə gunaḥini bexioɣa ḥəssiləp ḳayturimən; qünki ular zeminimni yirginqlik
nərsilərning ələkliri bilən buloɣioɣan, Mening mirasimni lənətlik nərsiliri bilən tolduroɣan.

Yərəmiya səz ḳisturidu

19 — I Pərwərdigar, Sən mening küqüm wə ḳoroɣinimsən, azab-oḳubət künidə baxpanaḥimsən.
Əllər bolsa yər yüzining qət-qətliridin yeningoɣa kelidu wə: «Bərḥək, ata-bowilirimiz
yaloɣanqilik ḥəm bimənilikkə mirashorluḳ ḳiloɣan; bu nərsilərdə ḥeq payda yoḳtur. 20 Insanlar
əz-əzigə hudalarni yasiyalamdu?! Lekin yasioɣini Huda əməstur!» — dəydu.

Pərwərdigarning səzining dawami

21 — Xunga, mana, Mən bu ḳetim bu rəzil həlḳḳə xuni obdan bildürimən, — ularoɣa Mening
ḳolum wə küq-ḳudritimni obdan bildürimən; xuning bilən ular Mening namimning Pərwərdigar
ikənlikini bilidu!

17 1 Yəḥudaning gunaḥi almas uqluḳ təmür ḳələm bilən taxtahtay kəbi yürəklirigə wə
ḳurbangaḥliridiki münggüzlərgə oyuloɣan; 2 balilirimu yexil dərəhlər boyida tikləngən,
egiz dənglər üstidə yasioɣan butlirining ḳurbangaḥlirini wə «Axərah»lirini ḥərdaim seoɣinidu.
3 Mən taoɣliringlarda wə etizliringlarda, ḥəm bayliḳliringni ḥəm həziniliringni, — sening «yukiri
jaylar»ingmu buning sirtida əməs — bu qetingdin u qetinggiqə boloɣan gunaḥing tüpəylidin
olja boluxḳa tapxurimən; 4 Əzüngning xori, Mən sanga təḳdim ḳiloɣan mirasing ḳolungdin
ketidu; Mən sən tonumaydioɣan bir zeminda seni düxmənliringning ḳulluḳioɣa tapxurimən;
qünki silər oɣəzipimgə ot yeḳip uni ḳozoɣioɣansilər; u mənggügə kəyidu.

Birnəqqə ḥekmətlik səzlər

5 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
— Adəmgə tayanoɣan, adəmning ət-küqini tayanqi ḳiloɣan, ḳəlbi Pərwərdigardin qətnigən
adəmning ḥalioɣa lənət bolsun! 6 U qəl-bayawanda əskən ḳara arqa qatḳilidək bolidu; bəht-
yahxiliḳ kəlsimu u buni kərməydu; u bəlki qəldiki ḳaoɣjiraḳ yərlərdə, adəmzatsiz xorluḳ bir ze-
minda turidu. 7 Pərwərdigaroɣa tayanoɣan, Pərwərdigarni tayanq ḳiloɣan adəm bəht-bərikətlik

---

kərsitidu, əlwəttə.
16:17 Ayup 34:21; Pənd. 5:21; Yər. 32:19
16:18 «yirginqlik nərsiliri... lənətlik nərsiliri...» — butliri ḳatarliḳlarni kərsitidu. «Yirginqlik nərsilirining ələkliri» — bəlkim «Dərwəkə, ərziməslər!» dəp taxliwətkən butlirini yaki xu butlaroɣa ḳurbanlik ḳiloɣan nərsilərni kərsitixi mumkin.
16:18 Yər. 3:2; Əz. 43:7
16:19 «Bərḥək, ata-bowilirimiz yaloɣanqilik ḥəm bimənilikkə mirashorluḳ ḳiloɣan» — «yaloɣanqilik ḥəm bimənilik» yənə «sahta ilaḥlar», butlarni kərsitidu.
16:21 «Xunga, mana, Mən bu ḳetim bu rəzil həlḳḳə xuni obdan bildürimən, — ularoɣa Mening ḳolum wə küq-ḳudritimni obdan bildürimən...» — bu jümlidiki əng muḥim səz «xunga»dur. Əgər kəlgüsidə «yat əllər» Hudani obdan tonuydioɣan bolsa, undaḳta Hudaning Əz həlḳi boloɣan Israil Hudani tonuxi kerək əməsmu?
16:21 Yər. 33:2
17:1 Yər. 11:13
17:2 ««Axərah»lar — bəlkim butpərəslikkə beoɣixlanoɣan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloɣan yaki nəḳixlənɣan boluxi mumkin.
17:2 Yər. 2:20
17:3 «Mən taoɣliringlarda wə etizliringlarda, ḥəm bayliḳliringni ḥəm həziniliringni... tapxurimən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Dalida turoɣan mening teoɣimni bolsa, ḥəm bayliḳliringni ḥəm həziniliringni... tapxurimən».
–Israildiki «yukiri jaylar» butpərəslikkə ait, yirginqlik jaylaroɣa aylanduruloɣanidi.
17:3 Yər. 15:13
17:4 Ḳan. 28:68; Yər. 15:14; 16:13

bolidu!. [8] U sular boyida tikləngən, erik boyida kəng yiltiz tartkan dərəhtək; pizoɣirim issiktin
u korkmaydu; uning yopurmakliri həmixə yexildur; kuroɣakqilik yili u solaxmaydu wə mewə
berixtin kalmaydu.
[9] Kəlb həmmidin aldamqi, uning dawasi yoktur. Kimmu uni qüxinəlisun? [10] Mənki Pərwərdigar
insan kəlbini kəzitip təkxürimən; hərbirsigə əz yolliri boyiqə, kiloɣan əməllirining mewisi
boyiqə təksim kilix üqün, insan wijdanini sinaymən.. [11] Huddi əzi tuoɣmioɣan tuhumlarni
besiwaloɣan kəkliktək, haramdin bayliklaroɣa erixkən kiximu xundak bolidu; künlirining ye-
rimi ətməyla erixkinidin ayrilidu, u ahirida əhmək bolup qikidu.

[12] Xan-xərəplik bir təht, əzəldin yukirioɣa tikləngən, dəl bizning baxpanahimiz boloɣan jaydur;
[13] i Pərwərdigar, Sən Israilning ümidisən! Səndin waz kəqkən həmməylən yərgə karap kalidu;
Səndin yiraklaxkanlar tuprakta yatkanlar arisida tizimlinidu; qünki ular hayatlik sulirining
mənbəsi boloɣan Pərwərdigardin waz kəqkən.. [14] Meni sakaytkin, i Pərwərdigar, mən xuning
bilən jəzmən sakaytilimən! Meni kutkuzoɣin, xuning bilən jəzmən kutkuzulimən! — Qünki
Əzüng mening mədhiyəmdursən!. [15] Mana, ular manga: — Pərwərdigarning səz-bexariti kəni?!
Kəni, u əməlgə axurulsun!» — dəydu.. [16] Lekin mən bolsam, Sanga əgəxkinimdə «pada bakkuqi»
boluxtin həq kaqkan əməsmən, wə əjəl künini həq arzu kilmioɣanmən, — Sən bilisən! Aoɣzimdin
barlik qikkanlar Sening yüz aldingda boloɣan.. [17] Manga wəhimə bolmioɣaysən; külpətlik
künidə Sən mening baxpanahimdursən.. [18] Manga ziyankəxlik kiloɣuqilar yərgə karap kalsun,
lekin meni yərgə karatmioɣaysən! Ular dəkkə-dükkigə qüxsun, lekin meni dəkkə-dükkigə
qüxürmigəysən; ularning bexioɣa külpət künini qüxürgəysən; ularni ikki həssilik halakət bilən
üzül-kesil paqaklap taxlioɣaysən!.

«Xabat» küni — yəni xəmbə küni, yəni dəm elix küni — rəhim pursiti

[19] Pərwərdigar manga mundak degən: — Baroɣin, Yəhuda padixahliri xəhərgə kiridioɣan wə
kikidioɣan «Həlkning baliliri» degən dərwazida, həmdə Yerusalemning barlik dərwazilirida
turoɣin, ularoɣa mundak degin: —. [20] Pərwərdigarning səzini anglanglar, i muxu dərwazilardin
kiridioɣan Yəhudaning padixahliri, barlik Yəhuda wə Yerusalemda turuwatkan halayik!
[21] Pərwərdigar mundak dəydu: — Əz jeninglaroɣa hezi bolunglar! «xabat» künidə heqkandak
yükni kətürmənglar, Yerusalemning dərwaziliridin heqnərsini epkirmənglar;. [22] xabat
künliridə əyliringlardin heq yükni kətürüp elip qikmanglar, wə heqkandak əmgək kilmanglar;

17:7 Zəb. 2:12; 34:8; Pənd. 16:20; Yəx. 30:18
17:8 Zəb. 1:3
17:10 «insan wijdanini sinaymən» — «wijdan» ibraniy tilida «bərək» degən bilən ipadilinidu.
17:10 1Sam. 16:7; Zəb. 7:9
17:11 «Huddi əzi tuoɣmioɣan tuhumlarni besiwaloɣan kəkliktək...» — baxka birhil tərjimisi: «Huddi tuhumlarni besip lekin tərəldürməydioɣan bir kəkliktək...».
17:13 Zəb. 73:27; Yəx. 1:28; Yər. 2:13; Yuh. 8:8
17:14 «meni kutkuzoɣin, xuning bilən jəzmən kutkuzulimən!» — bu ayəttiki «kutkuzux» hərgiz Yərəmiyaning əz hayatining aman-esən saklinixini tilixila əməs. Muhim ix xuki, u bu ayəttiki gəp bilən 1-11-ayətlərdiki bexarətkə, bolupmu: «Kəlb həmmidin aldamqi, uning dawasi yoktur» degəngə boloɣan inkasi. U birinqidin əzining, ikkinqidin həlkining kəlbining gunahining toluk tügitilixi *(sakaytilixi)*ni tiləydu. «Dawasi yok» kəlbni bolsa pəkət həmmigə kadir bir Huda sakaytalaydu. Bu ix dəl «yengi əhdə»din ibarət — 31:31-34ni kərüng.
17:15 Yəx. 5:19; 2Pet. 3:4
17:16 «pada bakkuqi» — xübhisizki, pəyoɣəmbərning həlkkə boloɣan rolini kərsitidu. «Lekin mən bolsam, Sanga əgəxkinimdə «pada bakkuqi» boluxtin heq kaqkan əməsmən» degənning baxka birhil tərjimisi: «Mən bolsam, balayi'apətni qüxürüx üqün Sanga esilmidim!»
17:17 Yər. 16:19
17:18 Zəb. 35:4-5; 40:14-15; Yər. 15:15
17:19 «xabat küni» — bu bexarət *(19-27-ayət)*ning temisi «xabat küni», yəni xəmbə küni, yəni dəm elix küni. Huda muxu yərdə bu kün arkilik həlkigə mehir-xəpkitini kərsətməkqi.
17:21 Nəh. 13:19

bəlki Mən ata-bowiliringlarоға buyruоғinimdək, xabat künini Өzümgə ataloған muқəddəs bir kün dəp қaranglar.. [23] Lekin ular һeq anglimioған yaki қulaқ salmioған, bəlki anglimasliққa һəm tərbiyini қobul қilmasliққa boynini қattiқ қiloған.. [24] Xundaқ boliduki, silər awazimni kəngül қoyup anglisanglar, — dəydu Pərwərdigar, — yəni xabat künidə xəһər dərwaziliridin һeq yükni elip kirmisənglar wə һeq əmgək қilmasliқ arқilиқ xabat künini Manga pak-muқəddəs bir kün һesablisanglar, [25] bu xəһər dərwaziliridin Dawutning təhtigə olturidioған padixaһliri wə əmirliri jəng һarwilirioға olturup wə atlaroға minip kiridu; ular, ularning əmirliri, Yəһudadikilər wə Yerusalemda turuwatқanlarmu kirip-qiқixidu; bu xəһər mənggü awat bolidu.. [26] Xundaқ қilsanglar, həlқlər Yəһuda xəһərliridin, Yerusalem ətrapidiki yezilardin, Binyaminning zeminidin, oғərbtiki «Xəfəlaһ» egizlikidin, jənubtiki taoғliқtin, Yəһudadiki jənubiy bayawanlardin Pərwərdigarning өyigə kөydürmə қurbanliқlar, inaқliқ қurbanliқliri, axliқ һədiyəliri wə huxbuylarni tutup, Pərwərdigaroға boloған rəһmətlirini eytixқa kiridioған bolidu. [27] Lekin silər Manga қulaқ salmisanglar, yəni xabat künini Өzümgə pak-muқəddəs һesablimay, xabat künidə Yerusalemning dərwaziliridin yük kətürüp kirsənglar, əmdi Mən dərwazilaroға bir ot yaқimən, u Yerusalemdiki ordilarni yəwetidu, uni һeq өqürəlməydu..

Sapalqidin aloған sawaқ

18 [1] Bu səz Pərwərdigardin Yərəmiyaoға kelip, mundaқ deyildi: —
[2] «Ornungdin tur, sapalqining өyigə qüxkin, Mən sanga səzlirimni anglitimən».
[3] Xunga mən sapalqining өyigə qüxtum; wə mana, sapalqi oғaltək üstidə bir nərsini yasawatқanidi. [4] U seoғiz laydin yasawatқan қaqa turup-turup қoli astida buzulatti. Xu qaoғda sapalqi xu laydin өzi layiқ kərgən baxқa bir қaqini yasaytti.
[5] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaқ degəndə: — [6] I Israil jəməti, bu sapalqi қiloғandək Mən sanga қilalmamdim? — dəydu Pərwərdigar. — Mana, seoғiz layning sapalqining қolida boloғinioға ohxax, silər Mening қolumdisilər, i Israil jəməti.. [7] Bəzidə Mən məlum bir əl, məlum bir məmlikət tooғruluқ, yəni uning yulunuxi, buzuluxi wə һalak қilinixi tooғruluқ səzləymən;. [8] xu qaoғ Mən agaһlandуroған xu əl yamanliқidin towa қilip yansa, Mən uларoға қilmaқqi boloған yamanliқtin yanimən. [9] Mən yənə bəzidə məlum bir əl, məlum bir məmlikət tooғruluқ, yəni uning қuruluxi wə tikip өstürülüxi tooғruluқ səzləymən; [10] xu qaoғ xu əl kəz aldimda yamanliқ қilip awazimni anglimisa, Mən yənə ularoға wədə қiloған, ularni bərikətliməkqi boloған yahxiliқtin yanimən.
[11] Əmdi һazir Yəһudadikilərgə wə Yerusalemda turuwatқanlaroға mundaқ degin: — «Pərwərdigar mundaқ dəydu: — Mana, Mən silərgə yamanliқ təyyarlawatimən, silərgə қarxi bir pilan tüzüwatimən; xunga һərbiringlar rəzil yolunglardin yeninglar, yolliringlarni wə

17:22 «xabat künliridə өyliringlardin һeq yükni kətürüp elip qiқmanglar, wə һeqқandaқ əmgək қilmanglar... xabat künini Өzümgə ataloған muқəddəs bir kün dəp қaranglar» — oқurmənkərgə ayanki, Huda Musa pəyoғəmbər arқilиқ Yəһudiylaroға, «xabat küni» *(xəmbə küni)*ni Өzini seoғinixқa, һeqқandaқ meһnət қilmay һər adəm wə mal-waranning dəm alidioған küni bolsun dəp buyruoған.
17:22 Mis. 20:8; 23:12; 31:13; Əz. 20:12
17:23 Yər. 11:10; 13:10; 16:12
17:25 Yər. 22:4; Wəһ. 3:21
17:27 «Lekin silər Manga қulaқ salmisanglar, yəni xabat künini Өzümgə pak-muқəddəs һesablimay, ... əmdi Mən dərwazilaroға bir ot yaқimən, u Yerusalemdiki ordilarni yəwetidu...» — bu 19-27-ayətlərning intayin muһim bir alaһidiliki wə əһmiyiti bar. Pərwərdigar Israiloға meһir-xəpқitini bildürüx üqün, Өz Təwrat-қanunining tələplirini pəқət birla pərmanoға, yəni «xabat künini һərmətlənglar» degəngə yioғinaқlaydu; ular pəқət muxu addiy tələpkila əməl қilsa, U ularning pəs əһwalini pütünləy өzgərtələytti. Xundaқ bolsimu, ular bəribir yənila bu kiқik pərmanoға əməl қilalmioған. Adəmlərning insaniy gunaһ təbiiti һərdaim xundaқtur!
18:6 Yəx. 45:9; 64:8; Rim. 9:20
18:7 Yər. 1:10

kilmixliringlarni tüzitinglar.
12 — Lekin ular: «Yak! Ham hiyal kilma! Biz əz pilanlirimizoŋa əgixiwerimiz, əz rəzil kənglimizdiki jahillikimiz boyiqə kiliwerimiz» — dəydu.
13 Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: — Əllər arisidin: «Kim muxundak ixni anglap bakkan?!» dəp soranglar. «Pak kiz» Israil dəhxətlik yirginqlik ixni kiloŋan! 14 Liwan karliri aydaladiki kiyalikˌtin yokap ketəmdu? Uning yiraktin qüxkən muzdək suliri kurup ketəmdu? 15 Lekin Mening həlkim bolsa Meni untuoŋan; ular yok bir nərsilərgə huxbuy yakidu; mana, bular ularni yaxawatkan yolidin, yəni kədimdin boloŋan yollardin putlaxturup, kətürülüp tüz kilinmioŋan bir yolda mangduroŋan. 16 Xuning bilən ularning zeminini dəhxət basidioŋan həm daim kixilər ux-ux kilidioŋan obyekt kilidu; uningdin ətüwatkanlarning həmmisini dəhxət besip, bexini qa ykixidu. 17 Mən huddi xərktin qikkan xamaldək ularni düxmən aldida tarkitiwetimən; Mən balayi'apət künidə ularoŋa yüzümni əməs, bəlki arkamni kilimən».

Yərəmiya əzigə ziyankəxlik kiloŋuqilarning yamanlikini əz bexioŋa qüxürüxini tiləydu

18 Kixilər: «Kelinglar, Yərəmiyaoŋa kəst kilayli; qünki ya kahinlardin kanun-tərbiyə,ya danixmənlərdin əkil-nəsihət ya pəyoŋəmbərlərdin səz-bexarət kəmlik kilmaydu. Kelinglar, tilimizni bir kilip uning üstidin xikayət kilayli, uning səzliridin həqkaysisioŋa kulak salmayli» — deyixti.
19 — I Pərwərdigar, manga kulak saloŋaysən; manga karxilixidioŋanlarning dəwatkanlirini angliŋaysən. 20 Yahxilikka yamanlik kilix bolamdu? Qünki ular jenim üqün ora kolioŋan; mən ularoŋa yahxi bolsun dəp, oŋəzipingni ulardin yandurux üqün Sening aldingda dua kilip turoŋanlikimni esingdə tutkaysən. 21 Xunga baliliringni kəhətqilikkə tapxuroŋaysən, kiliqning bisioŋa elip bərgəysən; ayalliri baliliridin juda kilinip tul kalsun; ərliri waba-ələüm bilən yokalsun, yigitlər jəngdə kiliqlansun. 22 Ularning üstigə basmiqilarni elip kəlginingdə əyliridin nalə-pəryad anglansun; qünki ular meni tutuxka ora kolioŋan, putlirim üqün kismaklarni yoxurun saloŋan. 23 Əmdi Sən, i Pərwərdigar, ularning meni kətl kilixka boloŋan kəstlirining həmmisini obdan bilisən; ularning kəbihliklirini kəqürmigəysən, ularning gunahlirini kəzüng aldidin yumioŋaysən; bəlki ular Sening aldingda yikitilsun; oŋəziping qüxkən künidə ularni bir tərəp kiloŋaysən.

18:11 2Pad. 17:13; Yər. 7:3; 25:5; 26:13; 35:15
18:12 «Yak! Ham hiyal kilma!» — ibraniy tilida «Yak! Ümid yok!».
18:12 Yər. 2:25
18:13 Yər. 2:10
18:15 Yər. 2:32; 3:21; 6:16; 13:25
18:16 «... ularning zeminini dəhxət basidioŋan həm daim kixilər ux-ux kilidioŋan obyekt kilidu; uningdin ətüwatkanlarning həmmisini dəhxət besip, bexini qaykixidu» — bu hərikətlər *(ux-ux kilix, baxni kaykixix)* bəlkim həyran boloŋanliki, yaki mazak kiloŋanlikini bildüridu.
18:16 Yər. 12:11; 19:8; 49:13; 50:13
18:17 «xərktin qikkan xamal» — Kanaanda *(Pələstində)*, adəttə həmmini kurutidioŋan, qang-topa tarkitidioŋan dəhxətlik xamal bolidu.
18:17 Yəx. 27:8; 29:6; Yər. 4:11,12,13; 13:24
18:18 «Kelinglar, Yərəmiyaoŋa kəst kilayli; qünki ya kahinlardin kanun-tərbiyə, ya danixmənlərdin əkil-nəsihət ya pəyoŋəmbərlərdin səz-bexarət kəmlik kilmaydu» — ular Yərəmiyani kəstləp eltürüxkə bahanə-səwəb tapmakqi idi. Kərünərlikki, xu qaoŋdiki Təwrat-kanun egitidioŋan kahinlar, «danixmənlər» wə atalmix «pəyoŋəmbərlər» Yərəmiyaning səzi tooŋruluk süküt kilatti yaki ularoŋa zit səzlərni kilatti. Ular: «Biz bəribir diniy adəmlərmiz, diniy ərbablarning səzini anglawatimiz» dəp Hudaning səzini rət kilip Yərəmiyani eltürüxni kəstləytti.
18:18 Yər. 9:7; Mal. 2:7
18:21 Zəb. 109:10

Qeķiloŋan kozidin aloŋan sawaķ

19 [1] Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Baroŋin, sapalqidin bir sapal kozini aloŋin; andin əlning
aķsaķalliridin wə kaḥinlarning aķsaķalliridin birnəqqini apirip, [2] «Sapal parqiliri»
dərwazisioŋa yeķin boloŋan «Ḥinnomning ooŋlining jiloŋisi»oŋa berip xu yərdə Mən sanga
eytidioŋan səzlərni jakarlioŋin. [3] Mundaķ degin: — Pərwərdigarning səzini anglanglar,
i Yəḥudaning padixaḥliri wə Yerusalemdikilər! Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar, Israilning Hudasi mundaķ dəydu: — Mana, Mən muxu yərgə balayi'apətni
qüxürimənki, kimki uni anglisila ķulaķliri zingildap ketidu. [4] Qünki bu həlķ Məndin waz
keqip, bu yərni Manga «yat» ķiloŋan, uningda nə əzliri, nə ata-bowiliri, nə Yəḥuda padixaḥliri
ḥeq tonumioŋan baxķa ilaḥlaroŋa huxbuy yaķķan; ular bu yərni gunaḥsizlarning ķanliri
bilən tolduroŋan. [5] Ular Baaloŋa əz balilirini kəydürmə ķurbanliķlar süpitidə kəydürüx üqün
Baalning «yukiri jaylar»ini ķuroŋan; Mən bundaķ bir ixni ḥeqķaqan buyrup baķmioŋan, ḥeq
eytmioŋan, u ḥərgiz oyumoŋa kirip baķmioŋan. [6] Xunga mana, xundaķ künlər keliduki, — dəydu
Pərwərdigar, — bu yər kəlgüsidə «Tofət», yaki «Ḥinnomning ooŋlining jiloŋisi» dəp atalmaydu,
bəlki «Ķətl jiloŋisi» dəp atilidu. [7] Mən bu yərdə Yəḥuda ḥəm Yerusalemning pilan-tədbirlirini
ķuruķ ķiliwetimən; Mən ularni düxmənlirining ķiliqi bilən, yəni janlirini izdigüqilərning ķolida
yiķitimən; Mən jəsətlirini asmandiki uqar-ķanatlaroŋa wə yər-zemindiki ḥaywanatlaroŋa ozuķ
boluxķa beriwetimən. [8] Mən bu xəḥərni dəḥxət basidioŋan ḥəm kixilər ux-ux ķilidioŋan obyekt
ķilimən; uningdin ətüwatķanlarning ḥəmmisi uning barliķ yara-wabaliri tüpəylidin dəḥxət
besip üxķirtidu. [9] Mən ularni düxmənlirining ḥəm janlirini izdigüqilərning ķattiķ ķistaydioŋan
ķorxawining besimi astida ooŋullirining gəxini ḥəm ķizlirining gəxini yəydioŋan ķilimən,
ularning ḥərbiri əz yeķinining gəxini yəydu.
[10] Əmdi sən əzüng bilən billə aparoŋan ḥəmraḥliringning kəz aldida ḥeliķi kozini qeķiwətkin;
[11] xundaķ ķilip ularoŋa mundaķ degin: — Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar
mundaķ dəydu: — Birsi sapalqining kozisini ķaytidin ḥeq yasiyalmioŋudək dərijidə
qeķiwətkinidək Mənmu bu həlķ wə bu xəḥərni xundaķ qeķiwetimən. Ular jəsətlirini Tofəttə
kəmidu, ḥətta kəmgüdək yər ķalmioŋuqə. [12] Mən bu yərni wə buningda turuwatķanlarnimu
muxundaķ ķilimən, — dəydu Pərwərdigar, — bu xəḥərni Tofətkə ohxax ķilimən. [13] Yerusalem-
diki əylər wə Yəḥuda padixaḥlirining əyliri, — yəni ularning əgziliridə turup asmandiki barliķ
yultuz-səyyarilərgə huxbuy yaķķan wə Məndin baxķa yat ilaḥlaroŋa xarab ḥədiyəlirini təkkən
barliķ əyliri huddi Tofət degən jaydək buloŋanoŋan jaylar bolidu.

[14] Wə Yərəmiya Pərwərdigar uni bexarət berixkə əwətkən Tofəttin ķaytip kelip, Pərwərdigarning
əyining ḥoylisioŋa kirip turup barliķ həlķķə mundaķ dedi: [15] — Samawi ķoxunlarning Sərdari
boloŋan Pərwərdigar, Israilning Hudasi mundaķ dəydu: — Mana, Mən bu xəḥər wə uning barliķ

19:2 «Ḥinnomning ooŋlining jiloŋisi» — bəzidə «Ḥinnomning jiloŋisi» *(ibraniy tilida «Gə-Ḥinnom»)* dəp atilidu. Kərünüp turuptiki, bəlkim sapalqilar xu yərdə sapal parqilirini taxliwetətti. Keyin, həlķ xu yərgə ḥarhil əhlətlərni təkkəqkə, u yər «dozah»ning bir simwoli bolup ķaloŋan. Xuning bilən «gə-ḥinnom» degən səz «dozah»ni bildüridioŋan səz bolup ķaloŋan. Ərəb tili arķilik bu səz «jəḥənnəm» xəklidə uyoŋur tilioŋa kirgən.
19:3 1Sam. 3:11; 2Pad. 21:12
19:4 Yəx. 65:11; Yər. 2:13,17,19; 5:7,19; 7:6; 15:6; 17:13
19:6 Yər. 7:32
19:7 Yər. 15:3; 16:4
19:9 Law. 26:29; Ķan. 28:53; Yoŋ. 4:10
19:11 Yər. 7:32
19:12 «Tofət» — bu yər tooŋruluķ 7:31ni wə izaḥatni kərüng. «Tofət» degən səz ibraniy tilida «oqaķ» ḥəm «uyat» degənnimu bildüridu. U yənə «tükürük» degən səzning aḥangioŋimu ohxap ketidu. Bu yər «Ḥinnomning ooŋli *(Ibn-Ḥinnom)* ning jiloŋisi»oŋa jaylaxķan, Yerusalem xəḥirining jənubiy təripidə idi. Həlķ axu yərdə əhlətlərni wə napak nərsilərni taxlap kəydürətti. Xuning bilən u intayin «ḥaram», əng buloŋanoŋan jay dəp ḥesablandi.
19:13 Yər. 7:18

xəḥərlirigə ḳarap eytḳan balayi'apətning ḥəmmisini ularning bexioɣa qüxürimən; qünki ular boynini ḳattiḳ ḳilip Mening səzlirimni ḥeqḳaqan anglimioɣan.

Yərəmiyaning dərrigə besilip, ḳamap ḳoyuluxi

20 [1] Əmdi Immərning ooɣli, kaḥin Paxhur — u Pərwərdigarning əyidə «amanliḳ saḳlax begi»mu idi, Yərəmiyaning bu bexarətlərni bərgənlikini anglidi. [2] Paxhur Yərəmiya pəyoɣəmbərni uroɣuzdi wə uning putini Pərwərdigarning əyidiki «Binyaminning yuḳiri dərwazisi»ning yenidiki taḳaḳḳa saldi. [3] Ikkinqi küni, Paxhur Yərəmiyani taḳaḳtin boxatti; Yərəmiya uningoɣa: — Pərwərdigar ismingni Paxhur əməs, bəlki «Magor-missabib» dəp atidi, dedi. [4] — Qünki Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, Mən seni özünggə wə barliḳ aoɣiniliringgə wəḥimə saloɣuqi obyekt ḳilimən; ular düxmənlirining ḳiliqi bilən yiḳilidu; sən əz kəzüng bilən buni kərisən; Mən barliḳ Yəḥudani Babil padixaḥining ḳolioɣa tapxurimən; u ularni Babiloɣa sürgün ḳilip elip ketidu ḥəmdə ularni ḳiliq bilən uridu. [5] Mən bu xəḥərning ḥəmmə bayliḳliri — barliḳ məḥsulatliri, barliḳ ḳimmət nərsiliri wə Yəḥuda padixaḥlirining barliḳ həzinilirini düxmənlirining ḳolioɣa tapxurimən; ular ularni olja ḳilip buliwelip Babiloɣa elip ketidu. [6] Sən bolsang, i Paxhur, ḥəmmə əydikiliring birgə sürgün bolup ketisilər; sən Babiloɣa kelisən; sən xu yərdə dunyadin ketisən, xu yərgə kəmülisən; sən ḥəm sening yaloɣan bexarətliringgə ḳulaḳ saloɣan aoɣiniliringmu xundaḳ bolidu.

Yərəmiya yənə dad kətüridu

[7] I Pərwərdigar, Sən meni ḳayil ḳilip pəyoɣəmbərlikkə kəndürdüng, mən xundaḳla kəndürüldüm; Sən məndin zor kəlding, xundaḳla oɟəlibə ḳilding; mən pütün kün tapa-tənining obyekti bolimən; ḥəmmə kixi meni mazaḳ ḳilidu. [8] Mən ḳaqanla səz ḳilsam, «Zorawanliḳ ḥəm bulangqiliḳ kelidu» dəp jakarlixim kerək; xunga Pərwərdigarning səzi meni pütün kün aḥanət wə məshirining obyekti ḳilidu. [9] Lekin mən: «Mən Uni tiloɣa almaymən, wə yaki Uning nami bilən ikkinqi səz ḳilmaymən» desəm, Uning səzi ḳəlbimdə lawuldap ot bolup, səngəklirimgə ḳapsaloɣan bir yalḳun bolidu; iqimgə sioŋduruxḳa ḥalim ḳalmay, eytmay qidap turalmaymən. [10] Xundaḳ, ḳiliwerimən, gərqə mən nuroɣun kixilərning piqirlaxḳan ḳəstlirini anglisammu; tərəp-tərəplərni wəḥimə basidu! «Uning üstidin ərz ḳilinglar! Uning üstidin ərz ḳilayli!» dəp, barliḳ ülpət-ḥəmraḥlirim putlixip ketiximni paylap yürməktə; ular «U bəlkim aldinar, xundaḳ boloɣanda biz uning üstidin oɟəlibə ḳilimiz, uningdin intiḳam alalaymiz» deyixiwatidu. [11] Lekin Pərwərdigar bolsa ḳudrətlik wə dəḥxətlik bir palwandək mən bilən bil-lidur; xunga manga ziyankəxlik ḳiloɣuqilar putlixip oɟəlibə ḳilalmaydu; ular muwəppəḳiyət ḳazanmioɣaqḳa, ḳattiḳ hijil bolup yərgə ḳarap ḳalidu; ularning bu rəswaqiliḳi mənggülük bolup, ḥərgiz untulmaydu. [12] Əmdi Sən, i ḥəḳḳaniylarni sinaydioɣan, insanning wijdani wə

19:15 Yər. 7:26; 17:23

20:2 «Paxhur Yərəmiya pəyoɣəmbərni ... taḳaḳḳa saldi» — «taḳaḳ» ibraniy tilida «burioɣuq» degən bolup, pəḳət adəmning putlirini tutupla ḳalmay, yənə bəlkim bədinini burap adəmni ḳiyinaydioɣan birhil əswab idi.

20:3 «Pərwərdigar ismingni Paxhur əməs, bəlki «Magor-missabib» dəp atidi» — «Paxhur»ning mənisi bəlkim «ərkinlik». «Magir-missabib» — «tərəp-tərəplərni wəḥimə basidu» degən mənidə.

20:5 Yər. 15:13; 17:3

20:7 «Sən meni ... kəndürdüng...» — «kəndürdüng» degən bu səzni xərḥləx səl təs. Adəttə u «ezitḳuluḳ ḳilix», «aldax» degənni bildüridu. Təwrat, «Ḥox.» 2:14-ayəttə bolsa u «kəngül elix»ni bildüridu. Təwəndiki ayətlər *(8-13)*gə ḳarioɣanda Huda Yərəmiyani ḥeq aldimidi — uning pəyoɣəmbərlikining japa-muxəḳḳətlikini aldin'ala uningoɣa kərsətkən *(məsilən, 1-babta)*. Xunga bizningqə «kəndürüx» tooɣra kelidu; xundaḳ deginimiz bilən, Yərəmiya muxu yərdə bəlkim, «manga duq kəlgən japa-muxəḳḳətlər əsli oylioɣinimdin kəp», «Sən meni aldap ḳoydung» degənni puritip dadlioɣan boluximu mumkin.

20:8 Yəx. 57:4

20:10 «tərəp-tərəplərni wəḥimə basidu» — ibraniy tilida «magor-missabib». 3-ayəttiki izaḥatni kərüng.

20:11 Yər. 1:8,19; 15:20; 17:18; 23:40

qəlbini kəridiоqan samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar, ularning üstigə boloqan qisasingni manga kərgüzgəysən; qünki mən dəwayimni aldingoqa qoyoqanmən.
13 Pərwərdigarni küy eytip mahtanglar, Uni mədhiyilənglər; qünki U namrat kixini rəzillik qiloquqilardin qutquzoqan.

Qamaqtin qiqip yənə qüxkünlükkə qüxüx

14 Mening tuoquloqan künümgə lənət bolsun; apam meni tuoqqan küni mubarək bolmisun!
15 Atamoqa həwər elip: «sanga ooqul bala tuoquldi!» dəp uni alamət xadlanduroqan adəmgə lənət bolsun!. 16 Bu adəm Pərwərdigar rəhim qilmay oqulatqan xəhərlərdək bolsun; u ətigəndə nalə, qüxtə alaqzadilik quqanlirini anglisun —. 17 qünki u meni baliyatqudin qüxkinimdila eltürüwətmigən; apam mening gərüm bolsiidi, uning qorsiqi mən bilən təng həmixə qong bolsiidi! 18 Nemixqa mən japa-muxəkqət, azab-oqubətni kərüxkə, künlirimni hijalət-ahanət iqidə ətküzüxkə baliyatqudin qikqandimən?

Pərwərdigar Yerusalemni düxmənlərgə tapxuridu

21 1 Padixah Zədəkiya Malkiyaning ooqli Paxhurni həm Maaseyahning ooqli, kahin Zəfaniyani əwətkəndə, Yərəmiyaoqa Pərwərdigardin təwəndiki munu bir səz kəldi: —. 2 (Ular: «Biz üqün Pərwərdigardin yardəm sorioqin; qünki Babil padixahi Nebokadnəsar bizgə hujum qilidu; Pərwərdigar Özining ətkənki karamət qiloqan ixliri boyiqə, bizgimu ohxax muamilə qilip, uni yenimizdin yandurarmikin?» — dəp soridi. 3 Yərəmiya ularoqa: — Zədəkiyaoqa mundaq dənglar, — dedi)
4 — Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana, Mən qolliringlar tutqan, silərni qorxiwaloqan Babil padixahi həm kaldiylərgə sepil sirtida jəng qilixqa ixlitidioqan, jəng qoralliringlarni qayriwetimən wə bularni bu xəhərning otturisida yioqiwalimən;. 5 Mən Özümmu sozuloqan qolum wə küqlük bilikim bilən, oqəzipim bilən, qəhrim bilən wə həssiləngən aqqiqim bilən silərgə jəng qilimən! 6 Mən bu xəhərdə turuwatqanlarni, insan bolsun, haywan bolsun urimən; ular dəhxətlik bir waba bilən əlidu. 7 Andin keyin, — dəydu Pərwərdigar, — Yəhuda padixahi Zədəkiyani, hizmətkarlirini, həlqni, yəni bu xəhərdə wabadin, qiliqtin wə qəhətqiliktin qelip qaloqanlar bolsa, Mən ularni Babil padixahi Nebokadnəsarning qolioqa, ularning düxmənlirining qolioqa wə jenini izdigüqilərning qolioqa tapxurimən; Nebokadnəsar ularni qiliq tioqi bilən uridu; u nə ularni ayimaydu, nə ularoqa iqini heq aoqritmaydu, nə rəhim qilmaydu.

20:12 «həkqaniylarni sinaydioqan, insanning wijdani wə qəlbini kəridioqan...» — «wijdan» ibraniy tilida «bərək» degən səz bilən ipadilinidu.
20:12 Yər. 11:20; 12:3; 15:15; 18:19-23
20:13 «U namrat kixini rəzillik qiloquqilardin qutquzoqan» — «namrat kixi» bəlkim Yərəmiyaning əzini kərsitidu.
20:14 Yər. 15:10
20:15 Ayup 3:3
20:16 «Atamoqa həwər elip: «Sanga ooqul bala tuoquldi!» dəp uni alamət xadlanduroqan adəmgə lənət bolsun! 15-ayət Bu adəm Pərwərdigar rəhim qilmay oqulatqan xəhərlərdək bolsun...» — pəyoqəmbərning əzining qayoqu-həsrəttin qikqan bu aqqiq səzlirini xübhisizki, Hudaning yolyoruqi bilən biz üqün hatiriligini bilən, biz: «Huda bularni qoqum əməlgə axuroqan», dəp qarimaymiz. Pəyoqəmbərning bu səzlirini hatiriləxtiki məqsiti bizning pəyoqəmbərning xunqə qiynilip kətkənlikini obdan qüxiniximiz üqündur.
20:16 Yar. 19
20:18 Ayup 3:20
21:1 «Malkiyaning ooqli Paxhur» — demisəkmu, bu 20-babtiki «Paxhur» əməs; lekin bu Paxhurmu keyinki waqitlarda Yərəmiyaoqa ziyankəxlik qilidioqan adəm bolidu *(29:25-27ni kərüng)*. «Zəfaniya» bolsa əzining mustəqil kəzqarixi yoq boloqan yənə bir «yumilaq tawuz»oqa ohxaydu. *(29:29diki wəqəni kərüng)*. U bəlkim ahirda Babilning «qarawul begi» təripidin əlümgə məhkum qilinoqan «Zəfaniya»oqa ohxax adəm idi *(52:24-27ni kərüng)*.
21:4 «kaldiylər» — demisəkmu, «kaldiylər» Babilliqlarni, bolupmu Babil ləxkərlirini kərsitidu.

[8] Lekin sən bu həlkkə mundak deyixing kerək: «Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən aldinglarda ḥayat yoli wə mamat yolini salimən; [9] kim bu xəḥərdə ḳalmakqi bolsa, ḳiliq, ḳəḥətqilik wə waba bilən əlidu; lekin kim xəḥərdin qikip, silərni ḳorxiwaloɣan kaldiylərgə təslim bolsa, u ḥayat ḳalidu; uning jeni əzigə aloɣan oljidək bolidu. [10] Qünki Mən bu xəḥərgə yahxilik üqün əməs, bəlki yamanlik ḳilix üqün yüzümni ḳaratkuzdum, — dəydu Pərwərdigar; u Babil padixaḥining ḳolioɣa tapxurulidu, u uni ot selip køydürüwetidu.

Ordidikilər tooɣruluk

[11] Wə Yəḥuda padixaḥining jəməti tooɣruluk Pərwərdigarning səzini anglanglar: — [12] I Dawutning jəməti, Pərwərdigar mundak dəydu: — ḥər ətigəndə adalət bilən ḥəküm qikiringlar, bulanoɣan kixini əzgüqining ḳolidin ḳutkuzunglar; bolmisa, ḳiloɣanliringlarning rəzilliki tüpəylidin, ḳəḥrim partlap, ottək ḥəmmini køydüridu; uni əqürələydioɣan ḥeqkim bolmaydu; [13] Mana, Mən sanga ḳarxidurmən, i jiloɣa üstidə, tüzlənglikti ḳiyada olturoɣuqi, yəni «Kim üstimizgə qüxüp ḥujum ḳilalisun, kim əylirimizgə besip kirəlisun?!» degüqi, — dəydu Pərwərdigar. [14] Mən silərning ḳilmixinglarning mewisi boyiqə silərgə yeḳinlixip jazalaymən, — dəydu Pərwərdigar; wə Mən uning ormanliḳida bir ot yaḳimən, u bolsa uning ətrapidiki ḥəmmini køydürüp tügitidu.

Padixaḥḳa eytiloɣan bir səz

22 [1] Pərwərdigar manga mundak dedi: «Baroɣin, Yəḥuda padixaḥining ordisioɣa qüxüp bu səzni xu yərdə ḳiloɣin: —. [2] Pərwərdigarning səzini angla, i Dawutning təhtigə olturoɣuqi, Yəḥuda padixaḥi — Sən, ələmdar-hizmətkarliring wə muxu dərwazilardin kirip-qikidioɣan həlking, —
[3] Pərwərdigar mundak dəydu: Adalət wə ḥəkkaniylik yürgüzünglar; bulanoɣan kixini əzgüqining ḳolidin ḳutkuzunglar; musapirlarni, yetim-yesirlərni wə tul hotunlarni ḥeq harlimanglar yaki bozək ḳilmanglar, gunaḥsiz ḳanlarni bu yərdə təkmənglar. [4] Silər bu əmrlərgə ḥəḳikətən əməl ḳilsanglar, əmdi Dawutning təhtigə olturoɣan padixaḥlar, yəni ular, ularning əməldar-hizmətkarliri wə həlki jəng ḥarwilirioɣa olturup wə atlaroɣa minip bu əyning dərwaziliridin kirip qikixidu. [5] Birak silər bu səzlərni anglimisanglar, Mən Øz namim bilən ḳəsəm iqkənki, —

21:8 «lekin sən bu həlkkə mundak deyixing kerək» — «bu həlk» Yerusalemda ḳamilip ḳaloɣan həlkni kərsitidu.
21:9 Yər. 38:2
21:12 «I Dawutning jəməti, ...: — ḥər ətigəndə adalət bilən ḥəküm qikiringlar» — ḳarioɣanda, padixaḥning sotliri ətigəndə ətküzülətti. Yənə kelip «ḥər ətigəndə» degən ibarə bəlkim «adalət birinqi ix bolsun, ḥər künidə əng muḥim ix bolsun» degən køqmə mənidə ixlitilgən boluxi mumkin.
21:12 Yər. 22:3
21:13 «jiloɣa üstidə... ḳiyada olturoɣuqi...» — bizningqə bu ordida olturoɣan padixaḥ-əmirlərni kərsitidu. Əslidə padixaḥ ordisining ḳuruluxi üqün, Yerusalemdiki ikki taoɣ arisidiki ḳiqik jiloɣa «tüzlənglik» ḳilip tinduruloɣan andin uning üstigə orda ḳuruloɣan. Xundak ḳilip Kidron jiloɣisi üstidə, — yəni «pəlakkə taḳaxḳan» bir intayin bihətər jayda — orda kərünətti. Demək, bu səzlər padixaḥ ḥəm ordidikilərgə eytiloɣan boluxi kerək.
–Bəzi tərjimanlar bu ayət Yerusalem xəḥirini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Padixaḥning ordisining alaḥidə əḥwali wə køynidiki ayətlərgə ḳarioɣanda, bizningqə u ordidikilərning əzlirini kərsitidu.
21:14 «Mən uning ormanliḳida bir ot yaḳimən» — «ormanlik» nemin kərsitidu? Ordining bir pəḥri boloɣan Sulayman padixaḥ bina ḳiloɣan ḥəywətlik «Liwan ormanliḳi əyi» *(Liwanning kedir yaoɣiqidin yasaloɣan)* idi. 22:6nimu kerüng.
21:14 Yər. 17:27
22:1 «Baroɣin, Yəḥuda padixaḥining ordisioɣa qüxüp bu səzni xu yərdə ḳiloɣin» — bizningqə, bu səz bəlkim Zədəkiyadin ilgiriki bir padixaḥḳa eytiloɣan bolsa kerək, qünki bu səz birhil «ḳutkuzux» ümidini elip kelətti; lekin 21-bab, 12-14-ayətlərdə Zədəkiya pəḳət «jazalax»ni kütidu *(uningoɣa ikki hil jaza elip kelinidu)*.
22:3 Yər. 7:6; 21:12
22:4 «Dawutning təhtigə olturoɣan padixaḥlar, yəni ular, ularning əməldar-hizmətkarliri...» — muxu yərdiki «ular» ibraniy tilida «u». Məlum bir zamanda Dawutning təhtigə olturoɣan padixaḥ pəḳət bir bolidu, əlwəttə.
22:4 Yər. 17:25; Weh. 3:21

dəydu Pərwərdigar, — bu orda bir harabə bolidu.
6 Qünki Pərwərdigar Yəhuda padixaһining əyi tooғruluқ mundaқ dəydu: — Sən Manga huddi
Gilead, Liwanning qoққisidək boloғining bilən, bərһək Mən seni bir qəl-bayawan, adəmlər waz
kəqkən xəһərlərdək қilimən.
7 Mən һərbiri yahxi қorallanoған wəyran қiloғuqilarni sanga қarxi
əwətimən; ular «esil kedirliringni» kesiwetip, otқa taxlaydu.
8 Nuroғun əllər bu xəһərdin ətüp,
һərbiri yeқinidin: «Nemixқa Pərwərdigar bu uluoғ xəһərni bundaқ қiloғandu?» dəp soraydu.
9 Wə ular jawabən: «Qünki ular Pərwərdigar Hudasining əһdisidin waz keqip, baxқa ilaһlaroға
qoқunup ularning қullukioға kirgən» — dəydu.

1-bexarət — Yəһoaһaz padixaһning jazasi

10 Əlginigə yioғlimanglar, uning üqün aһ-zarlimanglar; bəlki sürgün boloғini üqün қattiқ
yioғlanglar, qünki u əz yurtioға һeqқaqan қaytip kəlməydu.
11 Qünki Yəһuda padixaһi
Yosiyaning ooғli, yəni atisi Yosiyaning ornioға təһtigə olturoған, bu yərdin sürgün boloған Xal-
lum tooғruluқ Pərwərdigar mundaқ dəydu: U һərgiz bu yərgə қaytmaydu;
12 qünki u əsir қilinip
apiriloған yurtta əlidu, u bu zeminni ikkinqi kərməydu.

2-bexarət — Yəһoakim padixaһning jazasi

13 Əyini adilsizliқ bilən, balihana-rawaқlirini adalətsizlik bilən қuroғanning һalioға way! U
қoxnisini bikar ixlitip, əmgikigə һeqқandaқ һək bərməydu;
14 u: «Əzümgə kəngtaxa bir ordini,
azadə rawaқlar bilən қoxup salimən; tamlirioға derizilərni kəng qiқirimən; tamlirini kedir taht-
aylar bilən bezəymən, əylirini pərəng sirlaymən» — dəydu. Uning һalioға way!
15 Sən kedir yaoғiqidin yasaloған tahtaylarni qaplap, ata-bowiliring bilən bəsləxsəng қandaқmu
padixaһ boluxқa layiқ bolisən? Sening atang yəp-iqixkə təxəkkür eytip, adalət wə durus ixlarni
yürgüzgən əməsmu? Xunga u buning yahxiliқini kərgən.
16 U məminlərning wə namratlarning

22:5 «Mən Əz namim bilən қəsəm iqkənki..» — ibraniy tilida «Mən Əzüm bilən қəsəm iqkənki...».

22:6 «Sən Manga huddi Gilead, Liwanning qoққisidək...» — Gilead wə Liwan güzəl ormanliқliri bilən dangқi qiққan jaylardur. Yuқirida eytқinimizdək, padixaһning ordisi һərһil yaoғaqlar bilən bezəlgənidi.

22:7 «Mən һərbiri yahxi қorallanoған wəyran қiloғuqilarni sanga қarxi əwətimən; ular «esil kedirliringni» kesiwetip, otқa taxlaydu» — ordidiki qiraylиқ yaoғaq tüwrük-yasaқlar tooғruluқ yuқiriқi 6-ayəttiki izaһatni kerüng.

22:7 Yər. 15:6

22:8 Қan. 29:23; 1Pad. 9:8

22:10 «Əlginigə yioғlimanglar, uning üqün aһ-zarlimanglar; bəlki sürgün boloғini üqün қattiқ yioғlanglar...» — *(izaһat: — təwəndiki 10-30-ayətlər bolsa, Yəһudaning üq padixaһining jazasi tooғruluқ bexarətlərdin ibarət. Xunga, bexarətlər miladiyədin ilgiri 609-597-yillar məzgilidə berilgən; xübһisizki, Yərəmiyaningmu bu yərdə ularni bir yərdə bayan қilixning məқsiti, bu ərzimas padixaһlarni 23-babtiki bexarəttə kərsitilgən «һəқiқiy bаққuqi» — yəni Məsiһ bilən selixturuxtin ibarəttur. Padixaһlar («həlқni bаққuqi»)* əyiblik *(22)*, Yerusalemdikilər əzlirimu əyiblik *(20-23)*, qünki ular bu padixaһlar *(«bаққuqilar»)*ning əyx-ixrətlik turmuxioға қizиққan, һəxəmətlik ordisidin pəһirləngən; ular yənə bu padixaһlarning qoқunoған butlirioға qoқunoған, xuningdək ularning yat ələning padixaһliri *(«sening axniliring»)* bilən boloған ittipaқlixixlirini toluқ қolliоған. Undaқ ittipaқlixix Pərwərdigaroға tayanmasliқtin ibarət idi).

–(1-bexarət (10-12) tooғruluқ izaһat: — miladiyədin ilgiri 609-yili Yosiya padixaһ Misir padixaһi Pirəwn təripidin jəngdə əltürülgən. U adalətlik-diyanətlik padixaһ bolup, nuroғun həlқ uning ələmigə қattiқ əkünüxti. Yəһoaһaz təһtidə üq ayla olturoған, andin miladiyədin ilgiri 609-597-yilliri Pirəwn təripidin sürgün қilinoған. Bu bexarət xu qaoғda berilixi kerək idi. Xunga bexarəttiki «əlgini» bolsa Yosiyani, «sürgün boloғini» bolsa Yəһoaһazni kərsitidu).

22:11 «Xallum» — Yəһoaһazning birinqi ismi, mənisi «һesab elix» boloғaqқa, Yərəmiya bəlkim uni muxu yərdə қəstən ixlitidu; uningdin һesab elinidioған bolidu.

22:12 «u əsir қilinip apiriloған yurtta əlidu, u bu zeminni ikkinqi kərməydu.» — bu bexarətning əməlgə axuruluxi tooғrisida «2Pad.» 34:23ni kerüng.

22:13 «Əyini adilsizliқ bilən, balihana-rawaқlirini adalətsizlik bilən қuroғanning һalioға way!...» — bu Yəһoakimni kərsitidu. Bu bexarət *(13-19, 20-23)* Yəһoakim tooғruluқ bexarət. «2Pad.» 23:34-24:6dimu hatiriləngən, Pirəwn Yəһoaһazni sürgün қiloғandin keyin ukisi Yəһoakimni «қonqaқ padixaһ» boluxқa tikligən. U on bir yil təһtkə olturoған, rəzil padixaһ idi. Yəһudiy tarihxunas yosefus Yəһoakimning ələmi bexarəttək boloғanliқini hatiriligən *(Yosefusning «Қədimki ixlar»i, 10-bab, 6:3)*.

22:13 Law. 19:13; Қan. 24:14,15; Һab. 2:9

22:15 «Sening atang yəp-iqixkə təxəkkür eytip, adalət wə durus ixlarni yürgüzgən əməsmu?» — «atang» bolsa durus padixaһ Yosiya idi. «...yəp-iqixkə təxəkkür eytip...» ibraniy tilida pəқət səzmusəz bolsa: «u yegən wə iqkən...» deyilidu.

dəwasini tooɣra sorioɣan; xunga həlkning əhwali yahxi idi. Bundak ix Meni tonuxtin ibarət əməsmu?» — dəydu Pərwərdigar. [17] — Birak kəzüng wə kənglüng bolsa pəkət əz jazanəmənpəətinggə erixix, gunahsizlarning kenini təküx, zorluk-zumbuluk wə bulangqilik kilix pəytini kəzləp tikilgəndur.
[18] Xunga Pərwərdigar Yəhuda padixahi Yosiyaning ooɣli Yəhoakim tooɣruluk mundak dəydu: — Həlk uning ələmidə: «Ah, akam! Ah, singlim!» dəp ah-zarlar kətürməydu; yaki uning üqün: «Ah, begim! Ah, uning həywisi!» dəp ah-zarlar kətürməydu; [19] u exəkning dəpnisidək kəmülidu, jəsiti Yerusalem dərwazilirining sirtioɣa qərüp taxlinidu.

Yerusalemdikilərgə agah berix

[20] Liwanoɣa qikip pəryad kil, Baxanda awazingni kətür, Abarimning qokkiliridinmu nalə kətür; qünki sening «axniliring»ning həmmisi nabut kilindi. [21] Mən aman-esən turoɣiningda sanga agahlandurdum; lekin sən: «Anglimaymən!» — deding. Yaxlikingdin tartipla bundak kilip Mening awazimoɣa kulak salmaslik dəl sening yolung bolup kəlgən. [22] Xamal barlik «bakkuqi»liringoɣa «bakkuqi» bolup ularni uqurup ketidu, xuning bilən axniliring sürgün boluxka qikidu; bərhək, sən xu qaoɣda barlik rəzilliking tüpəylidin hijil bolup rəswa bolisən. [23] I «Liwan»da turoɣuqi, kedir dərəhliri üstigə uwilioɣuqi, sən toloɣak tutkan ayalning azabliridək, dərd-ələmlər bexingoɣa qüxkəndə kanqilik ingrap ketərsən!

3-bexarət, 24-30-ayət
Koniya, yəni «Yəhoakin» padixah sürgün kilinip kaytip kəlməydu

[24] Əz hayatim bilən kəsəm iqimənki, — dəydu Pərwərdigar, — sən Yəhoakimning ooɣli Koniya hətta ong kolumdiki məhürlük üzük bolsangmu, Mən seni xu yərdin yulup taxlaymən;
[25] Mən seni jeningni izdigüqilərning kolioɣa wə sən korkkan adəmlərning kolioɣa, yəni Babil padixahi Nebokadnəsarning kolioɣa wə kaldiylərning kolioɣa tapxurimən. [26] Mən seni həm seni tuoɣkan anang ikkinglarni əzünglar tuoɣulmioɣan yat bir yurtka qərüwetimən; silər xu yərdə əlisilər. [27] Jeninglar kaytip kelixkə xunqə təxna boloɣan bu zeminoɣa bolsa, silər hərgiz kaytip kelələməysilər. [28] Koniya degən bu kixi qekiloɣan, nəzərgə elinmaydioɣan sapal kozimu? Heqkim karimaydioɣan bir kaqimu? Əmdi nemixka ular, yəni u wə uning nəsli boloɣanlar qərüwetilgən,

---

22:18 Yər. 16:4, 5, 6
22:19 «u exəkning dəpnisidək kəmülidu, jəsiti Yerusalem dərwazilirining sirtioɣa qərüp taxlinidu» — Yəhudiy tarihxunas Yosefusning degini boyiqə boloɣanda, Nebokadnəsar uning jəsitini Yerusalemning sepilidin sirtka taxliwətkənidi.
22:19 Yər. 15:3; 36:30
22:20 «Liwanoɣa qikip pəryad kil, Baxanda awazingni kətür, Abarimning qokkiliridinmu nalə kətür» — bu üq jay *(Liwan, Baxan, Abarim)* həmmisi «yukiri jay»lar idi. Israilning eoɣir bir gunahi bolsa «yukiri jay»laroɣa qikip xu yərdə butlaroɣa «tawapgah» yasap ularoɣa qokunuxtin ibarət. Lekin ularoɣa «axnilar» boloɣan butlarning həmmisi düxmən təripidin buzulidu yaki bulinip ketidu *(22-ayətnimu kərüng)*. «Axnilar» ikkinqi mənisi bəlkim ular ittipakdax kilmakqi boloɣan «yat əllər»nimu kərsitidu *(22-ayətnimu kərüng)*.
22:21 «Mən aman-esən turoɣiningda sanga agahlandurdum» — bu bəlkim Yərəmiyadin ilgiriki pəyoɣəmbərlərning sözlirini kərsitidu.
22:21 Yər. 5:23; 7:23-28; 11:7, 8; 13:10, 11; 16:12; 17:23; 18:12; 19:15
22:22 «bakkuqilar» — «bakkuqilar», xübhisizki, padixahlar, atalmix «pəyoɣəmbərlər» wə kahinlarni kərsitidu. «Axnilar» bolsa bəlkim ular qokunoɣan butlarni həmdə yənə əzi butlaroɣa qokunoɣan ittipakdax kilmakqi boloɣan «yat əllər»nimu kərsitidu *(22-ayətnimu kərüng)*.
22:23 «kanqilik ingrap ketisən» — yaki, «nemidegən eqinarlik bolarsən-hə!»
22:24 «Sən Yəhoakimning ooɣli Koniya hətta ong kolumdiki məhürlük üzük bolsangmu, Mən seni xu yərdin yulup taxlaymən...» — bu bexarət *(24-30)* Yəhoakin *(kisha ismi, Koniya)* padixah tooɣruluktur. Yəhoakin miladiyədin ilgiri 597-yili atisi Yəhoakimning ornini besip, üq ayla təhttə olturoɣan. U rəzil padixah bolup, Babil padixahi Nebokadnəsar təripidin sürgün kilinoɣan. Bu ixlar «2Pad.» 23:34-24:6də hatirilənqən).
–Əməliyattə Yəhoakin *(Koniya, yaki Yəkoniyah)* wə Yəhudaning barlik padixahliri Pərwərdigarning hokukining wəkili boloɣaqka, ularni uning «məhürlük üzük»i degili bolatti. Okurmənlər bir padixahning «məhürlük üzük»ining əzigə xunqə muhim wə kədirlik bolidioɣanlikini təsəwwur kilalaydu; əgər Huda «məhürlük üzük»ni taxliwətkən bolsa, undakta üzüktə intayin yirginqlik bir ix qokum pəyda boloɣan boluxi kerək idi.

ular tonumaydioɣan bir yurtka taxliwetilidu? [29] I zemin, zemin, zemin, Pərwərdigarning səzini angla! [30] Pərwərdigar mundak dəydu: — Bu adəm «pərzəntsiz, əz künidə ḥeq oɣəlibə kilalmioɣan bir adəm» dəp yazoɣin; qünki uning nəslidin ḥeqkandak adəm oɣəlibə kilip, Dawutning təhtigə olturup Yəḥuda arisida ḥəküm sürməydu.

Yaloɣan bakkuqilar wə ḥəkikiy bakkuqi; sürgünlüktin kaytip kəlgən bir həlk, yengi bakkuqilar

23 [1] Mening yaylikimdiki koylarni ḥalak kiloɣuqi wə tarkitiwətküqi pada bakkuqilarning ḥalioɣa way! — dəydu Pərwərdigar. [2] Xunga Israilning Hudasi boloɣan Pərwərdigar Əz həlkini xundak bekiwatkan bakkuqilaroɣa mundak dəydu: «Silər Mening padamni tarkitiwətkənsilər, ularni ḥəydiwətkənsilər wə ularni izdimigənsilər wə ulardin ḥeq həwər almioɣansilər; mana, Mən silərning kilmixliringlarning rəzillikini əz bexinglaroɣa qüxürimən, — dəydu Pərwərdigar — [3] wə padamning kaldisini bolsa, Mən ularni ḥəydiwətkən barlik padixaḥliklardin yioɣimən, ularni əz yaylakliroɣa kayturimən; ular awup kəpiyidu. [4] Mən ularning üstigə ularni ḥəkikiy bakidioɣan bakkuqilarni tikləymən; xuning bilən ular ikkinqi korkmaydu yaki parakəndə bolmaydu, ulardin ḥeqkaysisi kəm bolmaydu, — dəydu Pərwərdigar. [5] Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Dawut üqün bir «Ḥəkkaniy Xah»ni əstürüp tikləymən; u padixaḥ bolup danalik bilən ḥəküm sürüp, zeminda adalət wə ḥəkkaniylik yürgüzidu. [6] Uning künliridə Yəḥuda kutkuzulidu, Israil aman-tinqlikta turidu; u xu nami bilən atiliduki — «Pərwərdigar Ḥəkkaniylikimiz». [7] Xunga mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — «Israillarni Misir zeminidin kutkuzup qikaroɣan Pərwərdigarning ḥayati bilən!» degən kəsəm kaytidin ixlitilməydu, [8] bəlki xu künlərdə «Israillarni ximaldiki zemindin wə Əzi ularni ḥəydigən barlik padixaḥliklardin kutkuzup qikaroɣan Pərwərdigarning ḥayati bilən!» dəp kəsəm iqilidu. Andin ular əz yurtida turidu.

Sahta pəyoɣəmbərlər tooɣrisida

[9] Pəyoɣəmbərlər tooɣruluk: — Mening kənglüm iq-baoɣrimda sunuktur; səngəklirimning ḥəmmisi titrəydu; mən məst boloɣan adəm, xarab təripidin yengilgən adəmgə ohxaymən; bundak boluxum Pərwərdigar wə Uning pak-mukəddəs səzliri tüpəylidindur; [10] qünki zemin bolsa zinahorlaroɣa toloɣan; ularning yügürüxliri tooɣra yolda əməs; ularning ḥokuki ḥəkkaniylik yolida əməs. Xunga Pərwərdigarning ləniti tüpəylidin zemin kaoɣjiraydu; dala-

---

22:30 «Bu adəm «pərzəntsiz, əz künidə ḥeq oɣəlibə kilalmioɣan bir adəm» dəp yazoɣin; qünki uning nəslidin ḥeqkandak adəm oɣəlibə kilip, Dawutning təhtigə olturup Yəḥuda arisida ḥəküm sürməydu» — bu 30-ayəttiki muḥim bir bexarət tooɣruluk «Koxumqə səz»imizgə karang.
23:1 «yaylikimdiki koylar» — Yəḥudiy həlkini kərsitidu, əlwəttə.
23:1 Əz. 34:2
23:4 Əz. 34:11,12
23:5 «Mən Dawut üqün bir «Ḥəkkaniy Xah»ni əstürüp tikləymən; u padixaḥ bolup danalik bilən ḥəküm sürüp, zeminda adalət wə ḥəkkaniylik yürgüzidu» — Yəḥoaḥaz, Yəḥoakim wə Yəḥoakinning əlüxi yaki sürgün boluxi bilən Dawutning jəməti «kesilgən bir dərəh»ning kətikidək bolidu. Lekin Huda Məsiḥ *(«Ḥəkkaniy Xah»)* bilən yənila bu dərəhni kaytidin kəklitidu. «Yəx.» 11:1-6ni wə «Zək.» 3:8 wə 6:12ni kərüng.
23:5 Yəx. 4:2; 40:11; Yər. 33:14,15; Dan. 9:24; Luka 1:32,33
23:6 «Uning künliridə Yəḥuda kutkuzulidu, Israil aman-tinqlikta turidu; u xu nami bilən atiliduki — «Pərwərdigar Ḥəkkaniylikimiz»» — bu bexarət: *(1)* Məsiḥning Hudalik təbiitini; *(2)* kəlgüsidə Yəḥuda *(ikki kəbilə)*ning wə Israil *(on kəbilə)* ning kaytidin bir bolidioɣanlikini kərsitidu. «Koxumqə səz»imiznimu kərüng.
23:6 Kan. 33:28
23:7 Yər. 16:14,15
23:9 «bundak boluxum Pərwərdigar wə Uning pak-mukəddəs səzliri tüpəylidindur» — kəz aldidiki *(təwəndə, 10-40-ayətlərdə eytiloɣan)* gunahlar, sahtilik wə xundakla həlkning *(uning Pərwərdigarning ḥəkikiy səzlirini ularoɣa yətküzüxi tüpəylidin)* əzini rət kiloɣanlikі Yərəmiyaning kənglini parakəndə wə sunuk kiloɣan.

diki ot-qəp solixidu;
[11] qünki ḥəm pəyoʏəmbər ḥəm kaḥin ḥaram boldi; ḥətta Өz өyümdimu ularning rəzil ḳilmixlirini bayḳidim, — dəydu Pərwərdigar.
[12] — Xunga ularning yoli өzlirigə ḳarangoʏulukta mangidioʏan, teyiloʏaḳ yollardək bolidu; ular bu yollarda putlixip, yiḳilidu; qünki ular jazalinidioʏan yilida Mən ularning bexioʏa yamanliḳ qüxürimən, — dəydu Pərwərdigar.
[13] Mən awwal Samariyədiki pəyoʏəmbərlərdə əhməḳliḳni kərgənmən; ular Baalning namida bexarət berip, həlḳim Israilni azduroʏan; [14] birak Yerusalemdiki pəyoʏəmbərlərdimu yirginqlik bir ixni kərdum; ular zinahorluḳ ḳilidu, yaloʏanlikta mangidu, rəzillik ḳiloʏuqilarning ḳolini küqəytiduki, nətijidə ḥeqḳaysisi rəzillikidin yanmaydu; ularning ḥəmmisi Manga Sodomdək, Yerusalemda turuwatḳanlar Manga Gomorradək boldi.
[15] Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari boloʏan Pərwərdigar pəyoʏəmbərlər tooʏruluḳ mundaḳ dəydu: — Mana, Mən ularni əmən bilən ozuḳlandurimən, uloroa ət süyini iqküzimən; qünki Yerusalemdiki pəyoʏəmbərlər ḥaramlikning mənbəsi bolup, ḥaramlik ulardin pütkül zeminoa tarḳilip kətti.
[16] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloʏan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silərgə bexarət beriwatḳan pəyoʏəmbərlərning sözlirigə ḳulaḳ salmanglar; ular silərni bimənilikkə yetəkləydu; ularning sözliri Pərwərdigarning aoʒzidin qikḳan əməs, bəlki өz kənglidə təsəwwur ḳiloʏan bir kərünüxni sözləwatidu. [17] Ular Pərwərdigarning sözini kəzigə ilmaydioʏanlaroa: «Silər aman-tinqlikta turisilər» dəydu wə өz kənglining jaḥillikida mangidioʏanlarning ḥərbirigə: «Ḥeqḳandaḳ yamanlik bexinglaroa qüxməydu» — dəydu.
[18] Birak ulardin ḳaysi birsi Pərwərdigarning kengixidə Uning söz-kalamini bayḳap qüxinix wə anglax üqün turoʏan? Ulardin kim Uning sözini ḳulaḳ selip angliʏan? [19] Mana, Pərwərdigardin qikḳan bir boran-qapḳun! Uningdin ḳəhr qikti; bərḥək, dəḥxətlik bir ḳara ḳuyun qikip kəldi; u pirkirap rəzillərning bexioa qüxidu.
[20] Uning kənglidiki niyətlirini ada ḳilip toluḳ əməl ḳiloʏuqə, Pərwərdigarning oʏəzipi yanmaydu; ahirki künlərdə silər buni obdan qüxinip yetisilər. [21] Mən bu pəyoʏəmbərlərni əwətmigənmən, lekin ular həwərni jar ḳilixḳa ḳatrioʏan; Mən uloroa söz ḳilmidim, lekin ular bexarət bərgən.
[22] Ḥalbuki, ular Mening kengiximdə turoʏan bolsa, Mening həlḳimgə sözlirimni anglatḳuzoʏan bolsa, əmdi həlḳimni rəzil yolidin wə ḳilmixlirining rəzillikidin yanduroʏan bolatti.

[23] Mən pəḳət bir yərdila turidioʏan Hudamu? — dəydu Pərwərdigar, — Mən yiraḳ-yiraḳlardiki ḥərjayda turidioʏan Huda əməsmu?
[24] Birsi yoxurun jaylarda məküwalsa

23:10 «zemin bolsa zinahorlaroa toloʏan» — bu «zinahorlar»ning kim ikənliki təwəndiki 11-ayəttə ayan ḳilinidu — yəni өz ḥoḳukini ḥaram yolda ixlitidioʏan kaḥinlar wə sahta pəyoʏəmbərlər. Ularning «zinahorluḳi» bəlkim ḥəm jismaniy jəḥəttiki zinahorluḳ wə Hudaoa wapasizlik ḳilip butlaroa qoḳunuxnimu kərsitidu. Pələstindiki butpərəslik ḥərdaim buthanidiki «paḥixə ayallar» bilən baoʏliḳ idi.
23:10 Yər. 5:7, 8; 9:2
23:11 Yər. 6:13; 8:10; 14:18
23:12 «ular jazalinidioʏan yili» — ibraniy tilida «ularni yoḳlixim kerək boloʏan yili» dəp ipadilinidu.
23:12 Zəb. 35:6; 73:18; Yər. 13:16
23:14 «Yerusalemdiki pəyoʏəmbərlərdimu yirginqlik bir ixni kərdum; ular zinahorluḳ ḳilidu, yaloʏanlikta mangidu, rəzillik ḳiloʏuqilarning ḳolini küqəytiduki, nətijidə ḥeqḳaysisi rəzillikidin yanmaydu...» — Samariyədiki pəyoʏəmbərlərning sahta bexarət *(«Baalning namida»)* bərgənliki ḥeqḳandaḳ əjəblinərlik ix əməs; Samariyə *(Israil, yəni «ximaliy padixaḥliḳ»)* butpərəs padixaḥlar astida baldurla Hudaning yolidin qikḳanidi. Birak Yerusalem *(Yəḥuda)*da Huda əwətkən ḥəḳiḳiy pəyoʏəmbərlər kəp boloʏaqḳa, ḥəḳiḳətni uloroa nisbətən helila obdan bilixi kerək idi. **«ularning ḥəmmisi Manga Sodomdək, Yerusalemda turuwatḳanlar Manga Gomorradək boldi»** — oḳurmənlərgə məlumki, Sodom wə Gomorra ikki intayin rəzil xəḥərlər bolup, Huda ular üstigə ot yaoʒdurup wəyran ḳiliwətkənidi *(«Yar.» 19-babni kərüng)*.
23:14 Yəx. 1:9
23:15 Yər. 8:14; 9:15
23:17 «Ular Pərwərdigarning sözini kəzigə ilmaydioʏanlaroa: «Silər aman-tinqlikta turisilər» dəydu wə...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ular meni kəmsitidioʏanlaroa: «Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Silər aman-tinqlikta turisilər» dəweridu wə...».
23:17 Yər. 6:14; 8:11; Əz. 13:10; Zək. 10:2
23:19 Yər. 30:23, 24
23:21 Yər. 14:14
23:23 «Mən pəḳət bir yərdila turidioʏan Hudamu?» — ibraniy tilida «Mən pəḳət yeḳinda turidioʏan Hudamu?».

Mən uni kərəlməmdimən? — dəydu Pərwərdigar; — asman-zemin Mən bilən toldurulоған əməsmu? — dəydu Pərwərdigar. [25] Mən Mening namimda yalоған bexarətlər beridiоған pəyоəmbərlərning: «Bir qüx kərdüm! Bir qüx kərdüm!» degənlirini anglidim; [26] bundaķ pəyоəmbərlər yalоған bexarətlərni beridu, ular əzining kənglidiki ezitķu təsəwwurliridin pəyоəmbərlər boluxuwalоған. Əmdi ular bundaķ ixlarni ķaqanоқiqə kəngligə pükidu? [27] Ular ħərbiri ķaqanоқiqə əz yeķiniоға eytķan qüxliri arķilиķ (huddi ata-bowilirining Baalоға qoķunup namimni untuоқiniоға ohxax) həlķimgə namimni untulduruxni pəmləydu?

[28] Qüxni kərgən pəyоəmbər, qüxni eytip bərsun; Mening səzümni angliоған kixi bu səzümni əstayidilliķ bilən səzlisun; pahalning buоқday bilən selixturоқuqilik nemisi bardu? — dəydu Pərwərdigar. [29] — Mening səzüm huddi kəydürgüqi bir ot wə taxni qaķidiоған bazоған əməsmu? — dəydu Pərwərdigar.

[30] Xunga mana, Mən pəyоəmbərlərgə ķarxidurmən, — dəydu Pərwərdigar, — ularning ħərbiri əz yeķinidin «Mening səzlirim»ni ooқrilap doramqiliķ ķilidu. [31] Mana, Mən pəyоəmbərlərgə ķarxidurmən, — dəydu Pərwərdigar, — ular əz tillirini qaynap: «Pərwərdigar dəydu...» dəp bexarət beridu. [32] Mana, yalоған qüxlərni bexarət ķilip bularni yətküzüp, yalоғanqiliķi wə baxbaxtaķliķi bilən Mening həlķimni azduraоған laroға ķarxidurmən, — dəydu Pərwərdigar; — Mən ularni əwətmigənmən, ularni buyruоған əməsmən; ular bu həlққə ħeqķandaķ payda yətküzməydu, — dəydu Pərwərdigar.

[33] Əmdi yaki bu həlķ, yaki pəyоəmbər, yaki kaħin səndin: «Pərwərdigarning sanga yükligən səzi nemə?» dəp sorisa, sən ularоға: «Ķaysi yük?! Mən silərni Əzümdin yiraķ taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar. [34] «Pərwərdigarning yükligən səzi» dəydiоған ħərķaysi pəyоəmbər, kaħin yaki həlķ bolsa, Mən bu kixini əyidikilər bilən təng jazalaymən. [35] Əmdi silərning ħərbiringlar əz yeķinidin wə ħərbiringlar əz ķerindixidin muxundaķ: «Pərwərdigar nemə jawab bərdi?» wə «Pərwərdigar nemə dedi?» dəp sorixinglar kerək. [36] Silər «Pərwərdigarning yükligən səzi» degənni ķaytidin aoқzinglaroға almaysilər; qünki ħərbiringlarning əz səzi əzigə yük bolidu; qünki silər Hudayimiz, samawi ķoxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar, tirik Hudaning səzlirini burmilioансilər. [37] Ħərbiringlar pəyоəmbərdin muxundaķ: «Pərwərdigar sanga nemə dəp jawab bərdi?» wə «Pərwərdigar nemə dedi?» dəp sorixing kerək. [38] Lekin silər: «Pərwərdigarning yükligən səzi» dəwərginginglar tüpəylidin, mana Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Qünki silər: «Pərwərdigarning yükligən səzi» dəwerisilər wə Mən silərgə: ««Pərwərdigarning yükligən səzi» demənglər» dəp həwər əwətkənmən, [39] xunga mana, Mən silərni pütünləy untuymən, Mən silərni silərgə wə ata-bowiliringlaroға təķdim ķiloған xəħər bilən təng yüzümdin yiraķ taxlaymən;. [40] Mən üstünglaroға mənggü rəswaqiliķ wə ħargiz untulmaydioған mənggülük xərməndilikni qüxürimən!

23:24 Zəb. 139:7-12; Am. 9:2, 3
23:27 Ħak. 3:7; 8:33,34
23:30 Ķan. 18:20; Yər. 14:14,15
23:32 Zəf. 3:4
23:33 «Pərwərdigarning sanga yükligən səzi nemə?... Ķaysi yük?!...» — oķurmənlərgə ayan boliduki, ibraniy tilida «yük» wə «eoқir bexarət» degənlər ohxax bir səz bilənla ipadilinidu. Pərwərdigarning jawabi «Silər əzünglar Manga yük!» degən mənidə. Həlķning Yərəmiyadin «Pərwərdigarning *(sanga)* yükligən səzi» tooғruluķ sorixi ħəjwiy, kinayilik gəp idi — bu səzning tegidə: «Yərəmiya ħərdaim bizgə eoқir səzlər, xum həwərni yətküzidu» degən mənə bar idi. Ularning ķulaķliri Pərwərdigarning səzigə ħeq eqilmioанidi.
23:36 «ħərbiringlarning əz səzi əzigə yük bolidu» — Yərəmiyaning bu degini bizningqə mundaķ: «Silərning yaloған səzliringlar, jümlidin sahta pəyоəmbərlərning səzliri silərgə jaza epkelidu; pəyоəmbərlərning yaloған səzlirini silər yahxi dəp ķobul ķilip, xundaķla bir-biringlaroға ķaytilap eytisilər; bu yaloған bexarətlər Hudaning ħəķikiy «yükligən səzi» əməs, bəlki bexinglaroға Hudaning eoқir jazasi boloған «yük» qüxüridioған səzdur.
23:39 «Mən silərni pütünləy untuymən» — yaki «silərni yiraķķa elip ketimən...»
23:40 Yər. 20:11

Yahxi ənjürlər, yaman ənjürlər

24 [1] Babil padixahi Nebokadnəsar Yerusalemdin Yəhoakimning oƣli, Yəhuda padixahi Yəkoniyah, Yəhuda əmir-xahzadiliri, hünərwənlər wə təmürqilərni əsirgə elip Babiloƣa sürgün kiloƣandin keyin, Pərwərdigar manga Өz ibadəthanisi aldidiki ikki sewət ənjürni «mana kər» dəp kərsətkən. [2] Bir sewəttə dəsləpki pixkan ənjürdək intayin yahxi ənjürlər bar idi; ikkinqi sewəttə yegili bolmaydioƣan, intayin naqar ənjürlər bar idi. [3] Andin Pərwərdigar manga: «Nemə kərdüng, Yərəmiya?» — dəp soridi. Mən: «Ənjürlərni kərdüm; yahxiliri bolsa intayin yahxikən; naqarliri yegili bolmaydioƣan, intayin naqar ikən» — dedim. [4] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —

[5] Israilning Hudasi boloƣan Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən Yəhudadin sürgün boloƣanlarni, yəni Mening bu yərdin kaldiylərning zeminiƣa əwətkənlirimni bu yahxi ənjürlərdək yahxi dəp karaymən; [6] Mən ularƣa yahxi bolsun dəp kəzümni ularƣa tikimən wə ularni bu zeminƣa kayturimən; Mən ularni ƣulitip taxlimaymən, bəlki ularni kurimən; ularni yulup taxlimaymən, bəlki tikip əstürimən. [7] Mən ularƣa Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilidioƣan, Meni tonuydioƣan bir kəlbni təkdim kilimən; xuning bilən ular Mening həlkim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən; qünki ular pütün kəlbi bilən yenimƣa kaytidu. [8] Lekin naqar ənjürlər, yəni yegili bolmaydioƣan, intayin naqar ənjürlər kandak boloƣan bolsa, — dəydu Pərwərdigar, — Bərhək, Mən Yəhuda padixahi Zədəkiyani, əmir-xahzadilirini wə Yerusalemdikilərning kaloƣan kismini, bu zeminda kaloƣanlarni wə Misirda turuwatkanlarni xuningƣa ohxax kilimən; [9] Mən ularni yər yüzidiki barlik padixahliklarƣa wəhimə saloƣuqi bir obyekt boluxka, külpətkə qüxüxkə tapxurimən; mən ularni həydiwətkən barlik jaylarda ularni rəswaqilikning obyekti, səz-qəqək, tapa-tənining obyekti wə lənət səzliri boluxka tapxurimən. [10] Mən ularƣa həm ata-bowilirioƣa təkdim kiloƣan zemindin yokitiloƣuqə ular arisioƣa kiliq, kəhətqilik wə wabani əwətimən.

Səz-kalamni anglimaslik tüpəylidin yətmix yillik kulukta bolux

25 [1] Yosiyaning oƣli, Yəhuda padixahi Yəhoakimning tətinqi yilida (yəni Babil padixahi Nebokadnəsarning birinqi yilida) Yəhudaning barlik həlki tooƣruluk Yərəmiyaƣa kəlgən səz, —

[2] Bu səzni Yərəmiya pəyƣəmbər Yəhudaning barlik həlki wə Yerusalemda barlik turuwatkanlarƣa eytip mundak dedi: —

[3] Amonning oƣli, Yəhuda padixahi Yosiyaning on üqinqi yilidin baxlap bügünki küngiqə, bu yigirmə üq yil Pərwərdigarning səzi manga kelip turoƣan wə mən tang səhərdə ornumdin turup uni silərgə səzləp kəldim, lekin silər həq kulak salmidinglar; [4] wə Pərwərdigar silərgə barlik hizmətkarliri boloƣan pəyƣəmbərlərni əwətip kəlgən; U tang səhərdə ornidin turup ularni əwətip kəlgən; lekin silər kulak salmay həq anglimidinglar. [5] Ular: «Silər həbiringlar yaman yolunglardin wə kilmixliringlarning rəzillikidin towa kilip yansanglar, Mən Pərwərdigar silərgə wə ata-bowiliringlarƣa kədimdin tartip mənggügiqə təkdim kiloƣan zeminda turuwerisilər. [6] Baxka ilahlarƣa əgixip ularning kulukida bolup qokunmanglar; Meni kolliringlar yasioƣanlar

24:1 2Pad. 24:15; 2Tar. 36:10
24:7 Kan. 30:6; Yər. 30:22; 31:33; 32:38,39; Əz. 11:19; 36:26,27
24:8 Yər. 29:17
24:9 «Mən ularni yər yüzidiki barlik padixahliklarƣa wəhimə saloƣuqi bir obyekt boluxka, külpətkə qüxüxkə tapxurimən...» — baxka birhil tərjimisi: «Mən ularni həryak-həryaklarƣa yər yüzidiki barlik padixahliklarƣa həydilixkə, balayi'apət qüxüxkə tapxurimən....»
24:9 Kan. 28:25,37; 1Pad. 9:7; 2Tar. 7:20; Yər. 15:4; 29:18; 34:17; 42:18
25:4 Yər. 7:13,25; 11:7,8,10; 13:10,11; 16:12; 17:23; 18:12; 19:15; 22:21
25:5 2Pad. 17:13; Yər. 18:11; 35:15; Yun. 3:8

bilən oŋəzəpləndürmənglar; Mən silərgə ḥeq yamanlik kəltürməymən» — dəp jakarlioŋan.
7 Lekin silər Manga ḳulak salmidinglar, Meni ḳolliringlar yasioŋanlar bilən oŋəzəpləndürüp
əzünglaroŋa ziyan kəltürdünglar, — dəydu Pərwərdigar.
8 Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundak dəydu: — «Silər Mening
səzlirimgə ḳulak salmioŋan boloŋaqka, 9 mana, Mən ximaldiki ḥəmmə jəmətlərni wə Mening
ḳulumni, yəni Babil padixaḥi Nebokadnəsarni qakirtimən, ularni bu zeminoŋa, uningda barlik
turuwatkanlaroŋa ḥəmdə ətraptiki ḥəmmə əllərgə karxilixixka elip kelimən; Mən muxu
zemindikilər wə ətraptiki əllərni pütünləy wəyran kilip, ularni tolimu wəḥimilik kilimən ḥəm
ux-ux obyekti, daimlik bir harabilik kilimən; 10 Mən ulardin tamaxining sadasini, xad-huramlik
sadasini, toyi boluwatkan yigit-kizining awazini, tügmən texining sadasini wə qiraoŋ nurini
məḥrum kilimən; 11 bu pütkül zemin wəyranə wə dəḥxət saloŋuqi obyekt bolidu, wə bu əllər
Babil padixaḥining yətmix yil ḳullukida bolidu.
12 Wə xundak boliduki, yətmix yil toxkanda, mən Babil padixaḥining wə uning elining bexioŋa,
xundakla Kaldiylərning zemini üstigə əz kəbiḥlikini qüxürüp, uni mənggügə harabilik kilimən.
13 Xuning bilən Mən xu zemin üstigə Mən uni əyibligən barlik səzlirimni, jümlidin bu kitabta
yeziloŋanlarni, yəni Yərəmiyaning barlik əllərni əyibligən bexarətlirini qüxürimən. 14 Qünki
kəp əllər ḥəm uluoŋ padixaḥlar bu padixaḥ ḥəm ḳowmlirinimu ḳul kilidu; Mən ularning kiloŋan
ixliri wə ḳolliri yasioŋanliri boyiqə ularni jazalaymən.

Ḥəm Yəḥuda ḥəm əllərning Hudaning oŋəzipigə uqrixi tooŋruluk bir alamət kərünüx

15 Qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar manga alamət kərünüxtə mundak dedi: — Mening
ḳolumdiki oŋəzipimgə toloŋan kədəḥni elip, Mən seni əwətkən barlik əllərgə iqküzgin; 16 ular
iqidu, uyan-buyan iroŋanglaydu wə Mən ular arisioŋa əwətkən kiliq tüpəylidin sarang bolidu.
17 Xunga mən bu kədəḥni Pərwərdigarning ḳolidin aldim wə Pərwərdigar meni əwətkən barlik
əllərgə iqküzdüm, 18 — yəni Yerusalemoŋa, Yəḥudaning xəḥərlirigə, uning padixaḥlirioŋa wə
əmir-xaḥzadilirigə, yəni ularni bügünki kündikidək bir harabə, wəḥimə, ux-ux obyekti boluxka
ḥəm lənət səzliri boluxka kədəḥni iqküzdüm; 19 Misir padixaḥi Pirəwngə, hizmətkarlirioŋa, əmir-
xaḥzadilirioŋa ḥəm həlkigə iqküzdüm; 20 barlik xaloŋut əllər, uz zeminidiki barlik padixaḥlar,
Filistiylərning zeminidiki barlik padixaḥlar, Axkelondikilər, Gazadikilər, Əkrondikilərgə wə
Axdodning ḳalduklirioŋa iqküzdüm; 21 Edomdikilər, Moabdikilər wə Ammoniylar, 22 Turning
barlik padixaḥliri ḥəm Zidonning barlik padixaḥliri, dengiz boyidiki barlik padixaḥlar,

---

25:6 «ḳolliringlar yasioŋanlar...» — muxu səzlər yaki yasioŋan butlarni yaki yaman kilmixlirini kərsitidu.
25:9 Yər. 19:8
25:10 Yəx. 24:7; Yər. 7:34; 16:9; Əz. 26:13
25:11 «bu əllər...» — Yəḥuda wə uning ətrapidiki barlik əllərni kərsitidu *(9-ayətni kərüng)*. «Babil padixaḥining yətmix yil ḳullukida bolux» tooŋruluk «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
25:12 2Tar. 36:22; Əzra 1:1; Yər. 29:10; Dan. 9:2
25:14 «bu padixaḥ ḥəm ḳowmlirinimu» — ibraniy tilida «ularnimu» deyilidu. Bizningqə bu «Babil padixaḥi ḥəm ḳowmliri»ni kərsitidu.
25:14 Yər. 27:7
25:15 «Mening ḳolumdiki oŋəzipimgə toloŋan kədəḥni elip, Mən seni əwətkən barlik əllərgə iqküzgin» — bu səzlərni Huda Yərəmiyaoŋa alamət kərünüxtə eytkan, dəp karaymiz.
25:15 Yər. 13:12
25:18 «bügünki kündikidək» — bu ibarə bəlkim bexarət əməlgə axuruloŋandin keyin ḳoxuloŋan; bolmisa, baxka bir mənə: «bügünki künidimu bu ixlar boloŋili turdi» boluxi mumkin.
25:19 Yər. 46
25:20 «barlik xaloŋut əllər» — bəlkim Misirda turoŋan, Misirliklar bilən «arilixip kətkən» baxka millətlərni kərsitidu.
25:20 Yər. 47:4-7
25:21 Yər. 48; 49:1-22
25:22 «dengiz boyidiki barlik padixaḥlar» — bəlkim Tur wə Zidon bilən munasiwətlik boloŋan, ularoŋa bekinoŋan «ottura dengiz» boyidiki padixaḥlarni kərsitidu.
25:22 Yər. 47:4

[23] Dedandikilər, Temadikilər, Buzdikilər wə qekə qaqlirini qüxürüwətkən əllər,
[24] Ərəbiyədiki barliq padixaḥlar wə qəl-bayawanda turuwatqan xaloɣut əllərning barliq padixaḥliri,
[25] Zimridiki barliq padixaḥlar, Elamdiki barliq padixaḥlar, Medialiqlarning barliq padixaḥliri,
[26] ximaldiki barliq padixaḥlaroɣa, yiraqtiki bolsun, yeqindiki bolsun, bir-birləp iqküzdum; jaḥandiki barliq padixaḥliqlaroɣa iqküzdüm; ularning arqidin Xexaqning padixaḥimu qədəḥni iqidu.
[27] Andin sən ularoɣa: «Israilning Hudasi, samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaq dəydu: — Iqinglar, məst bolunglar, qusunglar, Mən aranglaroɣa əwətkən qiliq tüpəylidin yiqilip qaytidin dəs turmanglar» — degin.
[28] Wə xundaq boliduki, ular qolungdin elip iqixni rət qilsa, sən ularoɣa: «Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaq dəydu: — Silər qoqum iqisilər!» — degin.
[29] Qünki mana, Mən Өz namim bilən ataloɣan xəḥər üstigə apət qüxürgili turoɣan yərdə, silər jazalanmay qalamsilər? Silər jazalanmay qalmaysilər; qünki Mən yər yüzidə barliq turuwatqanlarning üstigə qiliqni qüxüxkə qakirimən, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
[30] Əmdi sən Yərəmiya, ularoɣa muxu bexarətning səzlirining ḥəmmisini jakarlioɣin: —
Pərwərdigar yukiridin xirdək hərkirəydu,
Өz mukəddəs turaloɣusidin U awazini qoyuwetidu;
U Өzi turuwatqan jayi üstigə ḥərkirəydu;
U üzüm qəyligüqilər towlioɣandək yər yüzidə barliq turuwatqanlarni əyibləp towlaydu.
[31] Sadasi yər yüzining qətlirigiqə yetidu;
Qünki Pərwərdigarning barliq əllər bilən dəwasi bar;
U ət igilirining ḥəmmisi üstigə ḥəküm qikiridu;
Rəzillərni bolsa, ularni qiliqqa tapxuridu;
— Pərwərdigar xundaq dəydu.
[32] Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaq dəydu: —
Mana, balayi'apət əldin əlgə ḥəmmisi üstigə qikip tarqilidu;
Yər yüzining qət-qətliridin dəḥxətlik buran-qapqun qikidu.
[33] Pərwərdigar əltürgənlər yərning bir qetidin yənə bir qetigiqə yatidu; ularoɣa matəm tutulmaydu, ular bir yərgə yioɣilmaydu, ḥeq kəmülməydu; ular yər yüzidə tezəktək yatidu.
[34] I baqquqilar, zarlanglar, nalə kətürünglar!
Topa-qang iqidə eoɣiningлar, i pada yetəkqiliri!
Qünki qiroɣin qilinix künliringlar yetip kəldi,
Mən silərni tarqitiwetimən;
Silər ərülgən esil qinidək parqə-parqə qekilisilər.
[35] Pada baqquqilirining baxpanaḥi,
Pada yetəkqilirining qaqar yoli yoqap ketidu.

25:23 Yər. 9:25; 49:8
25:24 Yər. 49:31
25:25 Yər. 49:34
25:26 «Xexaqning padixaḥi» — Babilning padixaḥini kərsitidu. Ibraniy tili elipbəsidə «Babil» *(Babilon)* degən səz, «Xexaq» degən sözning «tətür»isi; yəni, ibraniy tilida 2-ḥərp «b»ni ḥərplərni ahiridin sanioɣanda, 2-ḥərp *(«x»)* bilən almaxturoɣili bolidu. Barlik baxqa ḥərplərni «tətür»isi bilən ohxax yolda almaxturoɣili bolidu.
–Nemixqa Babil *(Babilon)*ni kərsitix üqün muxu «xifirlik» yol ixlitilidu? Xübḥisizki, xu künlərdə xu dəwrdiki əng küqlük məmlikətning «zawaloɣa yüzlinixi»ni kərsitix üqün bəzidə muxundaq «daritma gəp»ni ixlitix qolaylik idi.
25:29 1Pet. 4:17
25:30 Yo. 3:16; Am. 1:2
25:33 «Pərwərdigar əltürgənlər yərning bir qetidin yənə bir qetigiqə yatidu...» — demisəkmu, bu bexarət Babil imperiyəsining Pars imperiyəsi təripidin bitqit qilinixidin ahirki zamanoɣa atlap, xu künlərdiki wəqələrni kərsitidu.
25:33 Yər. 16:4
25:34 «I baqquqilar,... i pada yetəkqiliri!...» — demisəkmu, «baqquqilar» wə «pada yetəkqiliri» muxu ayəttə əllərning ḥərhil yetəkqilirini kərsitidu.
25:34 Yəx. 65:12; Yər. 4:8; 6:26; 9:16; 12:3; 13:14,24; 18:17

[36] Bakḳuqilarning azablik pəryadi,
Pada yetəkqilirining zarlaxliri anglinidu;
Qünki Pərwərdigar ularning yaylaḳlirini wəyran ḳilay dəwatidu;
[37] Pərwərdigarning dəḥxətlik oŋəzipi tüpəylidin,
Tinqlik ḳotanliri harabə bolidu.
[38] Pərwərdigar Өz uwisini taxlap qikḳan xirdəktur;
Əzgüqining wəḥxiyliki tüpəylidin,
Wə Pərwərdigarning dəḥxətlik oŋəzipi tüpəylidin,
Ularning zemini wəyranə bolmay ḳalmaydu.

Yərəmiya «sahta pəyoŋəmbər» dəp xikayət ḳilinidu

26 [1] Yəḥuda padixaḥi Yosiyaning ooŋli Yəḥoakim təhtkə olturoŋan məzgilning bexida xu səz Pərwərdigardin kelip mundaḳ deyildi: —
[2] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Sən Pərwərdigarning өyining ḥoylisida turup ibadət ḳilix üqün Pərwərdigarning өyigə kirgən Yəḥudaning barliḳ xəḥərliridikilərgə Mən sanga buyruoŋan ḥərbir səzlərni jakarlioŋin; əynən eytḳin! [3] Ular bəlkim anglap ḳoyar, ḥərbiri өz rəzil yolidin yanar; xundaḳ ḳilsa, Mən ḳilmixlirining rəzilliki tüpəylidin bexioŋa külpət qüxürməkqi boloŋan niyitimdin yanimən. [4] Sən ularoŋa mundaḳ degin: — «Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Manga ḳulaḳ salmay, Mən silərning aldinglaroŋa ḳoyoŋan Təwrat-ḳanunumda mangmisanglar, [5] Mən tang səḥərdə ornumdin turup əwətkən hizmətkarlirim boloŋan pəyoŋəmbərlərning səzlirini anglimisanglar (silər ularoŋa ḥeq ḳulaḳ salmay kəlgənsilər!), [6] undaḳta, Mən Xiloḥni ḳandaḳ ḳiloŋan bolsam, əmdi bu өynimu xuningoŋa ohxax ḳilimən, bu xəḥərni yər yüzidiki barliḳ əllərgə lənət səzi ḳilimən».
[7] Xuning bilən kaḥinlar, pəyoŋəmbərlər wə barliḳ həlḳ Yərəmiyaning bu səzlirini Pərwərdigarning өyidə jakarlioŋanliḳini anglidi.
[8] Xundaḳ boldiki, Yərəmiya barliḳ həlḳḳə Pərwərdigar uningoŋa tapilioŋan bu səzlərning ḥəmmisini eytip bərgəndin keyin, kaḥinlar wə pəyoŋəmbərlər wə barliḳ həlḳ uni tutuwelip: «Sən qoḳum өlüxüng kerək! [9] Sən nemixḳa Pərwərdigarning namida bexarət berip: «Bu өy Xiloḥdək bolidu, bu xəḥər harabə, adəmzatsiz bolidu!» — deding?» — dedi.
Xuning bilən Pərwərdigarning өyidiki barliḳ həlḳ Yərəmiyaoŋa doḳ ḳilip uni oriwelixti. [10] Yəḥuda əmirliri bu ixlarni anglidi; ular padixaḥliḳ ordisidin qikip Pərwərdigarning өyigə kirdi, Pərwərdigarning өyidiki «Yengi dərwaza»da sotḳa olturdi. [11] Kaḥinlar wə pəyoŋəmbərlər əmirlərgə wə həlḳḳə səzləp: «Bu adəm өlümgə layiḳ, qünki silər өz ḳulaḳliringlar bilən angliоŋandək u muxu xəḥərni əyibləp bexarət bərdi» — dedi.
[12] Andin Yərəmiya barliḳ əmirlərgə wə barliḳ həlḳḳə səzləp mundaḳ dedi: — «Pərwərdigar meni bu өyni əyibləp, bu xəḥərni əyibləp, silər angliоŋan bu barliḳ səzlər bilən bexarət berixkə əwətkən. [13] Ḥazir yolliringlarni wə ḳilmixinglarni tüzitinglar, Pərwərdigar Hudayinglarning

25:38 «əzgüqining wəḥxiyliki» — yaki «əzgüqining ḳiliqi».
26:2 «Sən Pərwərdigarning өyining ḥoylisida turup ... Yəḥudaning barliḳ xəḥərliridikilərgə Mən sanga buyruoŋan ḥərbir səzlərni jakarlioŋin; əynən eytḳin! » — 26-babtiki hatirilər wə bexarət bəlkim 7-babtimu hatirilənгən, ibadəthana iqidə boloŋan wəḳəning təkrarlinixi boluxi mumkin. 3-6-ayətlər Yərəmiyaning xu qaoŋda ibadəthanida bərgən bexaritining yəküni. Muxu yərdiki təkrarlinixning məḳsiti bolsa, həlḳning bexarətkə boloŋan inkasini təkitləx üqündur.
26:3 Yər. 18:8
26:5 Yər. 7:13,25; 11:7; 25:3
26:6 «Mən Xiloḥni ḳandaḳ ḳiloŋan bolsam, əmdi bu өynimu xuningoŋa ohxax ḳilimən» — Pərwərdigarning ibadət qediri əsli «Xiloḥ» degən xəḥərdə tikilgən. Israilning Hudaoŋa boloŋan wapasiziliḳi tüpəylidin u wəyran ḳilinip, Hudaning «əḥdə sanduḳi» düxmən təripidin u yərdin bulap ketilixi bilən Xiloḥ «Hudaning xan-xəripi uningdin yoḳap kətkən jay» dəp ataloŋan *(«1Sam.» 4-babni kərüng)*.
26:6 1Sam. 4:12; Zəb. 78:60; Yər. 7:12,14

awazini anglanglar! Xundak boloŋanda, Pərwərdigar silərgə jakarlioŋan külpəttin yanidu. [14] Lekin mən bolsam, mana, kolliringlardimən; manga kəzünglərgə nemə yahxi wə durus kərülsə xundak kilinglar; [15] pəkət xuni bilip koyunglarki, meni eltürüwətsənglər gunahsiz kanning jazasini əz bexinglaroŋa, bu xəhərgə wə uningda turuwatkanlarning bexioŋa qüxürisilər; qünki deginim hək, Pərwərdigar həkikətən bu səzlərning həmmisini kulakliringlaroŋa deyixkə meni əwətkən».

[16] Əmirlər wə barlik həlk kahinlaroŋa wə pəyoŋəmbərlərgə: «Bu adəm ölümgə layik əməs; qünki u Pərwərdigar Hudayimizning namida bizgə səzlidi» — dedi. [17] Andin zemindiki bəzi aksakallar ornidin turup həlk kengixigə mundak dedi: —

[18] «Morəxətlik Mikah Yəhuda padixahi Həzəkiyaning künliridə barlik Yəhuda həlkigə bexarət berip: —

«Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundak dəydu: —
Zion teoŋi etizdək aoŋdurulidu,
Yerusalem dəng-təpilər bolup kalidu,
«Əy jaylaxkan taoŋ» bolsa,
Ormanlikning otturisidiki yukiri jaylarla bolidu, halas» — degənidi.

[19] Yəhuda padixahi Həzəkiya wə barlik Yəhuda həlki Mikahni ölümgə məhkum kiloŋanmu? Həzəkiya Pərwərdigardin korkup, Pərwərdigardin ətüngən əməsmu? Wə Pərwərdigar ularoŋa kilmakqi bolup jakarlioŋan külpəttin yanoŋan əməsmu? Biz bu yoldin yanmisak əz jenimiz üstigə zor bir külpətni qüxürgən bolmamdimiz?».

[20] (Pərwərdigarning namida Yərəmiyaning barlik degənliridək bu xəhərni wə bu zeminni əyibləp bexarət bərgən, Kiriat-Yearimlik Xəmayaning ooŋli Uriya isimlik yənə bir adəm bar idi. [21] Padixah Yəhoakim wə barlik palwanliri, barlik əmirliri uning səzlirini anglioŋanda, padixah uni eltürüxkə intilgən; lekin Uriya buni anglioŋanda korkup, Misiroŋa kaqti. [22] Lekin Yəhoakim qaparmənlərni, yəni Akborning ooŋli Əlnatan wə baxkilarni Misiroŋa əwətkən; [23] ular Uriyani Misirdin elip qikip padixah Yəhoakimning aldioŋa aparoŋan; u uni kiliqlap, jəsitini pukralarning gərlükigə taxliwətkən.) [24] — Halbuki, xu qaoŋda Xafanning ooŋli Ahikam ularning Yərəmiyani ölümgə məhkum kilip həlkning kolioŋa tapxurmaslikі üqün, uni kollidi.

Yərəmiya həlkni Babiloŋa təslim boluxka dəwət kilidu

27 [1] Yəhuda padixahi Yosiyaning ooŋli Zədəkiyaning təhtkə olturoŋan dəsləpki məzgilidə, xu səz Yərəmiyaoŋa Pərwərdigardin kelip mundak deyildi: —

[2] Pərwərdigar manga mundak dedi: — Asarətlər wə boyunturukларni yasap əz boynungoŋa sal; [3] bu

---

26:13 Yər. 7:3

26:18 «Morəxətlik Mikah» — Mikah pəyoŋəmbərning yurti «Morəxət» idi *(«Mik.» 1:1)*. **««Əy jaylaxkan taoŋ» bolsa, ..»** — Mikah «mukəddəs əy» yaki «ibadəthana» deməydu — ularning gunahliri tüpəylidin u pəkət addiy bir «əy» bolup kaloŋan. –Bu bexarət Həzəkiya padixahni bəlkim qongkur təsirləndürgən. 100 yildin keyin bu aksakallar bexarətning Həzəkiyaoŋa boloŋan təsirini tiloŋa elip, padixahi Yəhoakimoŋa təsir yətküzməkqi bolup, bexarətni nəkil kəltüridu. **««Əy jaylaxkan taoŋ» bolsa, ormanlikning otturisidiki yukiri jaylarla bolidu»** — «Mik.» 3:12. «Yukiri jaylar» degini kinayilik, həjwiy gəptur. Qünki Yəhudadikilər hərdaim «yukiri jaylar»da buthanilarni selip xu yərlərdə butlaroŋa qokunoŋan. Lekin xu qaoŋlarda Yerusalem butka qokunoŋan jaydək «haram» bolup kalidu, həmdə ormanlikning kixilərning kəzigə az-paz qelikidioŋan bir kismidin ibarət bolidu, halas!

26:18 Mik. 1:1; 3:12

26:23 «ular Uriyani Misirdin elip qikip padixah Yəhoakimning aldioŋa aparoŋan; u uni kiliqlap, jəsitini pukralarning gərlükigə taxliwətkən» — bu wakə bəlkim Yərəmiyaning səzliridin keyin yüz bərgən. Lekin uning təpsilatlirini muxu yərdə *(20-23-ayəttiki tirnak iqigə)* kirgüzüxtiki məksət, Yərəmiya uqrioŋan həwp-hətərni kərünərlik kilip kərsitixtin ibarət.

27:1 «Yəhuda padixahi Yosiyaning ooŋli Zədəkiya...» — bəzi kona kəgürmilərdə muxu ayəttə «Zədəkiya»ning ornida «Yəhoakim» deyilidu. Xübhisizki, «Zədəkiya» tooŋridur *(3-ayətni kerüng)*. Bu babtiki wakələr bəlkim Zədəkiyaning tətinqi yilida yüz bərgən.

27:2 Yər. 28:10

boyunturuqlarni Edomning padixaḥioŋa, Moabning padixaḥioŋa, Ammoniylarning padixaḥioŋa, Turning padixaḥioŋa wə Zidonning padixaḥioŋa Yerusalemoŋa, Yəḥuda padixaḥining aldioŋa kəlgən ularning əz əlqilirining ḳoli arḳilik əwətkin;
4 ḥərbirini əz hojayinlirioŋa xundaḳ bir həwərni yətküzüxkə buyruoŋin: —
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Əz hojayinliringlaroŋa mundaḳ dənglar: —
5 Mən zemin wə zemin yüzidə turuwatḳan adəmlər wə ḥaywanlarni zor ḳudritim wə sozuloŋan bilikim bilən yaratḳanmən; wə kim kəzümgə layiḳ kərünsə, bularni xularoŋa təḳdim ḳilimən.
6 Ḥazir Mən bu zeminlarning ḥəmmisini Babil padixaḥi, Mening ḳulum boloŋan Nebokadnəsarning ḳolioŋa tapxurdum; ḥətta daladiki ḥaywanlarnimu uning ḳulluḳida boluxḳa təḳdim ḳildim.
7 Barliḳ əllər uning, ooŋlining ḥəm nəwrisining ḳulluḳida bolidu; andin əz zeminining waḳtisaiti toxḳanda, kəp əllər wə uluoŋ padixaḥlar unimu ḳullukḳa salidu.
8 Xundaḳ boliduki, ḳaysi əl yaki padixaḥliḳ Babil padixaḥi Nebokadnəsarning ḳulluḳida boluxni, yəni boynini Babil padixaḥining boyunturuḳi astioŋa ḳoyuxni rət ḳilsa, Mən xu əlni Nebokadnəsarning ḳoli arḳilik yoḳatḳuzoŋuqə ḳiliq, ḳəḥətqilik wə waba bilən jazalaymən, — dəydu Pərwərdigar.
9 — Silər bolsanglar, «Babil padixaḥining ḳulluḳida ḥeq bolmaysilər» degən pəyoŋəmbərliringlaroŋa, palqiliringlaroŋa, qüx kərgüqiliringlaroŋa, rəm aqḳuqiliringlaroŋa yaki jadugərliringlaroŋa ḳulaḳ salmanglar;
10 qünki ular silərgə yaloŋanqilik ḳilip bexarət beridu; gəplirigə kirsənglar, silərni əz yurtunglardin sürgün ḳilidu; qünki Əzüm silərni yurtunglardin ḥəydəymən, silər nabut bolisilər.
11 Lekin ḳaysi əl boynini Babil padixaḥining boyunturuḳi astioŋa ḳoyup ḳulluḳioŋa kirsə, xu əlni əz yurtida turoŋuzimən, ular uningda terikqilik ḳilip yaxaydu.
12 — Mən Yəḥuda padixaḥi Zədəkiyaoŋimu xu sözlər boyiqə mundaḳ dedim: «Boynunglarni Babil padixaḥining boyunturuḳi astioŋa ḳoyup uning wə uning həlḳining ḳulluḳida bolsanglar, ḥayat ḳalisilər.
13 Əmdi nemixḳa Pərwərdigarning Babil padixaḥining ḳulluḳioŋa boysunmioŋan ḥərḳaysi əllər tooŋrisida deginidək, sən wə həlḳing ḳiliq, ḳəḥətqilik wə waba bilən əlməkqi bolisilər?
14 Pəyoŋəmbərlərning: «Babilning ḳulluḳida bolmaysilər» degən sözlirigə ḳulaḳ salmanglar; qünki ular silərgə yaloŋanqiliḳtin bexarət ḳilidu.
15 Mən ularni əwətkən əməs, — dəydu Pərwərdigar, — lekin ular Mening namimda yaloŋandin bexarət beridu; bu sözlərning aḳiwiti xuki, Mən silərni yurtunglardin ḥəydiwetimən, xuningdək nabut bolisilər; silər wə silərgə bexarət bərgən pəyoŋəmbərlər nabut bolisilər».
16 Andin Mən kaḥinlaroŋa wə bu barliḳ həlḳḳə mundaḳ dedim: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silərgə bexarət beridioŋan pəyoŋəmbərlərning: «Mana, Pərwərdigarning əyidiki ḳimmətlik ḳaqa-ḳuqilar pat arida Babildin ḳayturulidu» degən sözlirigə ḳulaḳ salmanglar; qünki ular silərgə yaloŋanqiliḳtin bexarət ḳilidu.
17 Ularoŋa ḳulaḳ salmanglar; Babil padixaḥining ḳulluḳida bolsanglar, ḥayat ḳalisilər; bu xəḥər nemixḳa wəyran bolsun?
18 Əgər bular ḥəḳiḳətən pəyoŋəmbərlər bolsa ḥəm Pərwərdigarning sözi ularda bolsa, ular ḥazir Pərwərdigarning əyidə, Yəḥuda padixaḥining ordisida wə Yerusalemning əzidə ḳaloŋan ḳimmətlik ḳaqa-ḳuqilar Babiloŋa elip ketilmisun dəp samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigaroŋa dua-tilawət ḳilsun!
19 Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar ikki mis tüwrük, mis «dengiz», das

---

27:3 «bu boyunturuḳlarni Edom..., Moab.. , Ammoniylar.., Turning padixaḥioŋa wə Zidonning padixaḥioŋa Yerusalemoŋa, Yəḥuda padixaḥining aldioŋa kəlgən ularning əz əlqilirining ḳoli arḳilik əwətkin» — tarihtin ispat barki, bu əlqilərning Yerusalemoŋa kelixtiki məḳsiti Zədəkiyani Edom, Moab, Ammon, Tur wə Zidon padixaḥlirining Babil imperiyəsigə kətürməkqi boloŋan isyanoŋa ittipaḳdax ḳilixtin ibarət.
27:5 Dan. 4:14,22
27:6 Yər. 25:9
27:9 «qüx kərgüqiliringlar» — yaki «qüx ərügüqiliringlar».
27:14 Yər. 14:14; 23:21; 29:8
27:16 Yər. 28:3

ḫarwiliri wə bu xəḫərdə ḳaloɣan ḳimmətlik ḳaqa-ḳuqilar tooɣruluḳ mundaḳ dəydu: —. 20 (bularni bolsa Babil padixaḫi Neboḳadnəsar Yəḫoakimning ooɣli Yəḫuda padixaḫi Yəkoniyaḫni Yəḫudadiki wə Yerusalemdiki barliḳ esilzad-əmirlər bilən təng Yerusalemdin Babiloɣa sürgün ḳiloɣanda u elip kətmigənidi). 21 Bərḫək, Israilning Hudasi Pərwərdigarning əyidə, Yəḫuda padixaḫining ordisida wə Yerusalemda ḳaloɣan ḳimmətlik ḳaqa-ḳuqilar tooɣruluḳ samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — 22 ularmu Babiloɣa elip ketilidu; ular Mən ulardin ḳaytidin həwər alidioɣan küngiqə xu yərdə turidu, — dəydu Pərwərdigar: — xu waḳit kəlgəndə, Mən ularni elip bu yərgə ḳayturup berimən.

Sahta pəyoɣəmbərning Yərəmiyaoɣa ḳarxi qiḳixi

28 1 Xu yilda, Yəḫuda padixaḫi Zəkəriya təhtkə olturoɣan dəsləpki məzgildə, yəni tətinqi yili, bəxinqi ayda, Azzurning ooɣli, Gibeon xəḫiridiki Ḫananiya pəyoɣəmbər, kaḫinlar wə barliḳ halayiḳ aldida Pərwərdigarning əyidə manga: —
2 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — «Mən Babil padixaḫining boyunturuḳini sunduruwəttim! 3 Babil padixaḫi Neboḳadnəsar muxu yərdin epkətkən, Babiloɣa aparoɣan, Pərwərdigarning əyidiki ḳaqa-ḳuqilarning ḫəmmisini bolsa, ikki yil ətməyla Mən muxu yərgə ḳayturup epkelimən; 4 wə Mən Yəḫuda padixaḫi, Yəḫoakimning ooɣli Yəkoniyaḫni Yəḫudadin Babiloɣa sürgün ḳilinoɣanlarning ḫəmmisi bilən təng muxu yərgə ḳayturup berimən, — dəydu Pərwərdigar, — qünki Mən Babil padixaḫining boyunturuḳini sunduruwetimən!» — dedi.
5 Andin Yərəmiya pəyoɣəmbər kaḫinlar wə Pərwərdigarning əyidə turoɣan barliḳ halayiḳ aldida Ḫananiya pəyoɣəmbərgə səz ḳildi. 6 Yərəmiya pəyoɣəmbər mundaḳ dedi: «Amin! Pərwərdigar xundaḳ ḳilsun! Pərwərdigar sening bexarət bərgən səzliringni əməlgə axursunki, U Ɵzining əyidiki ḳaqa-ḳuqilar wə Yəḫudadin Babiloɣa sürgün ḳilinoɣanlarning ḫəmmisini muxu yərgə ḳaytursun! 7 Lekin əz ḳulaḳingoɣa wə barliḳ həlḳning ḳulaḳioɣa selip ḳoyulidioɣan mening bu səzümni angla! 8 — Mening wə seningdin burun, ḳədimdin tartip boloɣan pəyoɣəmbərlərmu nuroɣun padixaḫliḳlar wə uluoɣ dələtlər tooɣruluḳ, urux, apət wə wabalar tooɣruluḳ bexarət berip kəlgən; 9 tinqliḳ-awatliḳ tooɣruluḳ bexarət bərgən pəyoɣəmbər bolsa, xu pəyoɣəmbərning səzi əməlgə axuruloɣanda, u ḫəḳiḳətən Pərwərdigar əwətkən pəyoɣəmbər dəp tonuloɣandur!».
10 Andin Ḫananiya pəyoɣəmbər Yərəmiya pəyoɣəmbərning boynidiki boyunturuḳni elip uni sunduruwətti. 11 Ḫananiya həlḳ aldida səz ḳilip: «Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən xuningoɣa ohxax, ikki yil ətməyla Babil padixaḫi Neboḳadnəsarning boyunturuḳini barliḳ əllərning boynidin elip sunduruwetimən!» — dedi.
Xuning bilən Yərəmiya pəyoɣəmbər qiḳip kətti.
12 Ḫananiya pəyoɣəmbər Yərəmiya pəyoɣəmbərning boynidiki boyunturuḳni elip uni sunduruwətkəndin bir'az keyin, Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoɣa kelip mundaḳ degəndə: —
13 Baroɣin, Ḫananiyaoɣa mundaḳ degin: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Sən yaoɣaqtin

---

27:19 «mis dengiz» — ibadəthanida kaḫinlar yuyunidioɣan, mistin yasaloɣan qong bir kəlqək das.
–«Das ḫarwiliri» *(yaki «das təglikliri»)* «dengiz»din kiqikrək boloɣan daslarni yətkəxkə ixlitidioɣan qaḳliḳ təgliktur. «1Pad.» 7-babni kerüng.
27:20 2Pad. 24:14,15
27:22 «Men ulardin ḳaytidin həwər alidioɣan küni» — ibraniy tilida «Mən ularni yoḳlaydioɣan küni».
27:22 2Pad. 25:13; 2Tar. 36:18,22; Yər. 29:10
28:2 «Mən Babil padixaḫining boyunturuḳini sunduruwəttim!» — xübḫisizki, bu sahta pəyoɣəmbərning səzi Yərəmiya 27-babta «Neboḳadnəsarning buyunturuḳini ḳobul ḳilixinglar kerək» wə «Pərwərdigarning əyidə ḳaloɣan ḳaqa-ḳuqilarmu epketilidu» degən bexarətni inkar ḳilixtin ibarət.
28:3 Yər. 27:16
28:10 «Yərəmiya pəyoɣəmbərning boynidiki boyunturuḳ» — 27:2ni kerüng.

yasalоған boyunturuқni sundurоғining bilən, lekin uning ornioға təmürdin boloған boyunturuқni selip қoydung! [14] Qünki samawi қoxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaқ dəydu: — Mən xuningоға bu barliқ əllərning boynioға təmürdin yasalоған boyunturuқni salimənki, ular Babil padixaһi Nebokadnəsarning қulluқida bolidu; bərһək, ular uning қulluқida bolidu; Mən uningоға һətta daladiki һaywanlarnimu təқdim қiloғanmən».

[15] Andin Yərəmiya pəyоғəmbər Һananiya pəyоғəmbərgə: «Қulaқ sal, Һananiya! Pərwərdigar seni əwətkən əməs! Sən bu həlқni yaloғanqiliққa ixəndürgənsən! [16] Xunga Pərwərdigar mundaқ dəydu: Mana, Mən seni yər yüzidin əwətiwetimən! Sən dəl muxu yilda əlisən, qünki sən adəmlərni Pərwərdigaroға asiylиқ қilixқa dəwət қiloғansən».

[17] Һananiya pəyоғəmbər dəl xu yili yəttinqi ayda əldi.

Yərəmiya sürgün қilinoғanlaroға yazoған hət

29 [1] Yərəmiyaning Yerusalemdin sürgün boloғanlar arisidiki һayat қaloған aқsaқallaroға, kaһinlaroға, pəyоғəmbərlərgə wə Nebokadnəsar əsir қilip Babiloға elip kətkən barliқ həlққə Yerusalemdin yollioған heti: —

[2] (hət padixaһ Yəkoniyaһ, hanix, wəzirlər, Yəһuda wə Yerusalemdiki xaһzadə-əmirlər wə һünərwənlər Yerusalemdin kətkəndin keyin, [3] Xafanning oоғli Əlasaһning wə Һilқiyaning oоғli Gəmariyaning қoli bilən yollanoған — Yəһuda padixaһi Zədəkiya bu kixilərni Babil padixaһi Nebokadnəsarning aldioға yollioған). Yollioған hət mundaқ: —

[4] Samawi қoxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar — Israilning Hudasi Yerusalemdin Babiloға sürgüngə əwətkənlərning һəmmisigə mundaқ dəydu: —

[5] Өylərni қurunglar, ularda turunglar; baoғlarni bərpa қilinglar, ularning mewisini yənglar; [6] əyliningglar, oоғul-қizliқ bolunglar; oоғulliringlar üqün қizlarni elip beringlar, қizliringlarni ərlərgə yatliқ қilinglar; ularmu oоғul-қizliқ bolsun; xu yərdə kəpiyinglarki, aziyip kətmə nglar; [7] Mən silərni sürgüngə əwətkən xəһərning tinq-awatliқini izdənglar, uning üqün Pərwərdigaroға dua қilinglar; qünki uning tinq-awatliқi bolsa, silərmu tinq-awat bolisilər.

[8] Qünki samawi қoxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaқ dəydu: — Aranglardiki pəyоғəmbərlər wə silərning palqiliringlar silərni aldap қoymisun; silər ularoға kərgüzgən qüxlərgə қulaқ salmanglar; [9] qünki ular Mening namimda yaloғandin bexarət beridu; Mən ularni əwətkən əməsmən, — dəydu Pərwərdigar.

[10] Qünki Pərwərdigar mundaқ dəydu: — Babiloға bekitilgən yətmix yil toxқanda, Mən silərning yeninglaroға kelip silərgə iltipat kərsitimənki, silərni muxu yurtқa қayturuxum bilən silərgə қiloған xapaətlik wədəmni ada қilimən; [11] Qünki Өzümning silər toоғruluқ pilanlirimni, apət elip kelidioған əməs, tinq-awatliқ elip kelidioған, ahirda silərgə ümidwar keləqəkni ata қilidioған pilanlirimni obdan bilimən, — dəydu Pərwərdigar. [12] Xuning bilən ilər Manga nida

---

28:14 Yər. 27:6
28:16 «seni yər yüzidin əwətiwetimən» — Huda bu sahta pəyоғəmbərni əslidə «əwətkən əməs» lekin һazir U uni «əlümgə əwətidu»!
28:16 Қan. 13:6; Yər. 29:32
29:2 2Pad. 24:12
29:6 «oоғul-қizliқ bolunglar» — ibraniy tilida «oоғul-қizlarni tuоғdurunglar».
29:8 «silər ularoға kərgüzgən qüxlərgə қulaқ salmanglar» — helқning palqilaroға «Biz toоғruluқ bir qüx kərüp bərsingiz» degən təlipi intayin külkilik, xu qaoғdiki həlқ һəқiқətən xu dərijidə nadanlixip kətkən bolsa kerək.
29:8 Yər. 14:14; 23:31; 27:15
29:10 «Babiloға bekitilgən yətmix yil toxқanda, Mən silərning yeninglaroға kelip silərgə iltipat kərsitimənki...» — bu «yətmix yil» toоғrisida «Қoxumqə səz»imizni kerüng.
29:10 2Tar. 36:22; Əzra 1:1; Yər. 25:12; Dan. 9:2

kilip, yenimoɣa kelip Manga dua kilisilər wə Mən silərni anglaymən. 13 Silər Meni izdəysilər wə
Meni tapisilər, qünki silər pütün kəlbinglar bilən Manga intilidioɣan bolisilər. 14 Mən Özümni
silərgə tapkuzimən, — dəydu Pərwərdigar — wə Mən silərni sürgünlüktin kayturup əsligə
kəltürimən, Mən silərni həydiwətkən barlik əllərdin wə həydiwətkən barlik jaylardin yioɣimən,
— dəydu Pərwərdigar, — Mən silərni elip, əsli sürgün kilip ayrioɣan yurtka kayturimən.
15 Silər: «Pərwərdigar bizgə Babilda pəyoɣəmbərlərni tiklidi» desənglar, 16 əmdi Pərwərdigar
Dawutning təhtigə olturoɣan padixah wə bu xəhərdə turuwatkan barlik həlk, yəni silər bilən
billə sürgün kilinmioɣan kerindaxliringlar tooɣruluk xuni dəydu: —
17 Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən ularni
azablaydioɣan kiliq, kəhətqilik wə waba əwətimən; xuning bilən ularni huddi sesioɣan, yegili
bolmaydioɣan naqar ənjürlərdək kilimən; 18 ularni kiliq, kəhətqilik wə waba bilən koɣlaymən,
ularni yər yüzidiki barlik padixahliklarɣa həydəp apirimən; ularni xu əllərgə wəhimə, lənət,
dəhxət, ux-ux kilinidioɣan wə rəswa kilinidioɣan obyekt kilimən. 19 qünki Mən tang səhərdə
ornumdin turup, hizmətkarlirim boloɣan pəyoɣəmbərlərni əwətip səzlirimni ularɣa eytkinim
bilən, ular kulak salmioɣan; silər sürgün boloɣanlarmu həq kulak salmioɣansilər, — dəydu
Pərwərdigar. 20 Lekin i silər sürgün boloɣanlar, Mən Yerusalemdin Babiloɣa əwətkənlər,
Pərwərdigarning səzini anglanglar: —
21 Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: —
Mening namimda silərgə yaloɣandin bexarət beridioɣan Kolayaning ooɣli Ahab tooɣruluk wə
Maaseyahning ooɣli Zədəkiya tooɣruluk mundak dəydu: — Mana, Mən ularni Babil padixahi
Nebokadnəsarning koliɣa tapxurimən, u ularni kəz aldinglarda ələmgə məhküm kilidu;
22 xuning bilən ular misal kilinip Babilda turoɣan Yəhudadiki barlik sürgün kilinoɣanlarning
aoɣzida: «Pərwərdigar seni Babil padixahi Nebokadnəsar otta kawab kiloɣan Zədəkiya wə
Ahabdək kilsun!» degən lənət səzi bolidu; 23 qünki ular Israil iqidə iplaslik kiloɣan, koxnilarning
ayalliri bilən zina kiloɣan wə Mening namimda yaloɣan səzlərni, Mən ularɣa həq tapilmioɣan
səzlərni kiloɣan; Mən bularni Bilgüqi wə guwah Boloɣuqidurmən, — dəydu Pərwərdigar.

Xemaya Babildin Yərəmiya tooɣruluk yazoɣan hət
Yərəmiya pəyoɣəmbərning yollioɣan jawab heti
Hudaning buning tooɣruluk Yərəmiyaoɣa eytkan səzi

24 «Sən Yərəmiya Nəhələmlik Xemayaoɣa mundak degin: —
25 Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu:
— Qünki sən əz namingda Yerusalemdiki barlik həlkkə, kahin boloɣan Maaseyahning ooɣli
Zəfaniyaoɣa wə barlik kahinlaroɣa hətlər yollioɣining tüpəylidin, — 26 (sən Zəfaniyaoɣa
mundak yazoɣan: «Pərwərdigar seni kahin Yəhoyadaning ornioɣa kahin tikligən əməsmu? U
seni Pərwərdigarning əyidə xuningoɣa nazarətqi kiloɣanki, bexarət beridioɣan pəyoɣəmbər
boluwaloɣan hərbir təlwini besix üqün puti wə boynioɣa takak selixing kerək. 27 Əmdi sən

---

29:12 Dan. 9
29:13 «Silər Meni izdəysilər wə Meni tapisilər, qünki silər pütün kəlbinglar bilən Manga intilidioɣan bolisilər» — yaki «Silər pütün kəlbinglar bilən Meni izdəydioɣan bolsanglar, silər Meni izdəp tapisilər».
29:14 Yər. 23:3
29:15 ««Pərwərdigar bizgə Babilda pəyoɣəmbərlərni tiklidi» desənglar...» — bu ayəttiki «pəyoɣəmbərlər» xübhisizki, yaloɣan ümidlarni kozoɣaydioɣan sahta pəyoɣəmbərlərni kərsitidu. Muxu bexarəttin kəp ətməy, Daniyal həm Əzakiyal degən həkikiy pəyoɣəmbərlər Babilda bexarət kilixka baxlidi.
29:17 Yər. 24:8,10
29:18 Kən. 28:25,37; Yər. 15:4; 24:9,10
29:26 «U seni ... nazarətqi kiloɣanki, bexarət beridioɣan pəyoɣəmbər boluwaloɣan hərbir təlwini besix üqün puti wə boynioɣa takak selixing kerək» — okurmənlər baxka hil tərjimilərni uqritixi mumkin. Lekin omumiy mənisi tərjimimizningkidək bolidu.
29:26 Yər. 20:1, 2, 3

nemixkə silərgə əzini pəyoɣəmbər kiliwaloɣan Anatotluk Yərəmiyani əyiblimiding?[28] Qünki u
ḥətta Babilda turuwatkan bizlərgimu: «Xu yərdə boloɣan waktinglar uzun bolidu; xunga əylərni
selinglar, ularda turunglar, baoɣlarni bərpa kilinglar, ularning mewisini yənglar» dəp hət yol-
lidi!») [29] — Zəfaniya muxu hətni Yərəmiya pəyoɣəmbər aldida okudi.
[30] Andin Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoɣa kelip mundak degəndə: —
[31] Barlik sürgün boloɣanlaroɣa hət yollap mundak degin: — Pərwərdigar Nəḥəlamlik Xəmaya
tooɣruluk munak dəydu: Qünki Mən uni əwətmigən bolsammu, Xemayaning silərgə bexarət
berip, silərni yaloɣanqilikka ixəndürgənliki tüpəylidin, [32] Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Nəḥəlamlik Xemayani nəsli bilən billə jazalaymən; muxu həlk arisida uning ḥeqkandak
nəsli tepilmaydu; u Mən Əz həlkim üqün kilmakqi boloɣan yahxilikni ḥeq kərməydu, — dəydu
Pərwərdigar: — qünki u adəmlərni Manga asiylikka kutratti.

Hudaning həlkigə təsəlli, rioɣbət wə ümid berix üqün Yərəmiyaning kitab yezixi

30 [1] Pərwərdigardin Yərəmiyaoɣa kəlgən səz: —
[2] Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən sanga ḥazir dəydioɣan muxu
barlik səzlirimni yazmioɣa yazoɣin; [3] Qünki mana, xundak künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar,
— Mən həlkim Israil ḥəm Yəḥudani sürgünlüktin kayturup əsligə kəltürimən, ularni ata-
bowilirioɣa təkdim kiloɣan zeminoɣa kayturimən, ular uningoɣa igə bolidu.
[4] Pərwərdigarning Israil tooɣruluk wə Yəḥuda tooɣruluk degən səzliri təwəndikidək: —
[5] Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: —
Anglitilidu alakzadilik ḥəm korkunqlukning awazi,
Bolsun nədə aman-tinqlik!
[6] Soranglar, xuni kərüp bekinglarki, ər bala tuoɣamdu? Mən nemixkə əmdi toloɣakkə qüxkən
ayaldək ḥərbir ər kixining qatirikini koli bilən tutkanlikini kərimən? Nemixkə yüzliri tatirip
kətkəndu? [7] AYuḥay, xu küni dəḥxətliktur! Uningoɣa ḥeqkandak kün ohximaydu; u Yakupning
azab-okubət künidur; lekin u uningdin kutkuzulidu. [8] Xu künidə əməlgə axuruliduki, — dəydu
samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — Mən uning boyunturukini boynungdin
elip sunduruwetimən, asarətliringni buzup taxlaymən, yat adəmlər uni ikkinqi kullukkə qü
xürməydu. [9] Xuning ornida ular Pərwərdigar Hudasining ḥəmdə Mən ular üqün kaytidin
tikləydioɣan Dawut padixaḥining kullukida bolidu.
[10] Əmdi sən, i kulum Yakup, korkma, — dəydu Pərwərdigar; — alakzadə bolma, i Israil; qün-
ki mana, Mən seni yirak yərlərdin, sening nəslingni sürgün boloɣan zemindin kutkuzimən;

29:31 Yər. 28:15
29:32 Yər. 28:16
30:1 «Pərwərdigardin Yərəmiyaoɣa kəlgən səz..» — okurmənlərning esidə barki, Pərwərdigar Yərəmiyaoɣa «Yulux, səküx, ḥalak kilix wə ərüx» ḥəm «kurux wə terip əstürüx»ni jakarlaxkə qakiroɣan *(1:10)*. U «yulux, səküx, ḥalak kilix wə ərüx» tooɣruluk bexarətlər bərgəndin keyin, ḥazir uningoɣa «kurux wə terip əstürüx» tooɣruluk bexarətlər *(30-33-bablar)* berilidu.
30:2 «Mən sanga ḥazir dəydioɣan muxu barlik səzlirimni yazmioɣa yazoɣin» — «muxu barlik səzlirim» bəlkim 30-31-bablarda kərülidu. Səzlər bəlkim qüx arkilik Yərəmiyaoɣa tapxuruloɣan *(31:26ni kərüng)*. Ular əsli ayrim oram kitabqə boluxi kerək idi.
30:6 Yər. 4:31; 6:24
30:7 «u Yakupning azab-okubət künidur» — «Yakup» muxu yərdə Yakupning əwladliri boloɣan Israil həlkini kərsitidu, əlwattə. Bexarət Babildin kayturuluxini kərsətkini bilən, «Yakupning azab-okubət küni»ning toluk əməlgə axuruluxi ahirki zamanda bolsa kerək.
30:7 Yo. 2:11; Zəf. 1:15
30:8 «Mən uning boyunturukini boynungdin elip sunduruwetimən» — «uning boyunturukini» degini muxu yərdə awwal Nebokadnəsarning kullukini, ḥəmdə ahirki zamandiki Babil padixaḥi «dəjjal»ning kullukinimu kərsitidu.
30:9 «Mən ular üqün kaytidin tikləydioɣan Dawut padixaḥi...» — «Dawut padixaḥi» xübḥisizki, Dawutning əzidin uluoɣ boloɣan əwladi Kutkuzoɣuqi-Məsiḥni kərsitidu.
30:9 Əz. 34:23,24; 37:24; Ḥox. 3:5

Yaḳup ḳaytip kelidu, aram tepip azadə turidu wə ḥeqkim uni ḳorḳutmaydu. 11 Qünki Mən seni ḳutḳuzux üqün sən bilən billidurmən, — dəydu Pərwərdigar; — Mən seni tarḳitiwətkən əllərning ḥəmmisini tügəxtürsəmmu, lekin seni pütünləy tügəxtürməymən; pəḳət üstüngdin ḥəküm qiḳirip tərbiyə-sawaḳ berimən; seni jazalimay ḳoyup ḳoymaymən.

Pərwərdigar Yəḥudaning yarisini saḳaytidu

12 Qünki Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Sening zedəng dawalioɣusiz, sening yarang bolsa intayin eoɣirdur. 13 Sening dəwayingni soraydioɣan ḥeqkim yoḳ, yarangni tangoɣuqi yoḳtur, sanga xipaliḳ dorilar yoḳtur; 14 sening barliḳ axniliring seni untuoɣan; ular sening ḥalingni ḥeq sorimaydu. Qünki Mən seni düxməndək zərb bilən uroɣanmən, rəḥimsiz bir zalimdək sanga sawaḳ bolsun dəp uroɣanmən; qünki sening ḳəbiḥliking ḥəddi-ḥesabsiz, gunaḥliring ḥəddidin ziyadə boloɣan. 15 Nemixḳa zedəng tüpəylidin, dərd-əliming dawalioɣusiz boloɣanliḳi tüpəylidin pəryad kətürisən? Ḳəbiḥlikingning ḥəddi-ḥesabsiz boloɣanliḳidin, gunaḥliring ḥəddidin ziyadə boloɣanliḳidin, Mən xularni sanga ḳiloɣanmən.
16 Lekin seni yutuwaloɣanlarning ḥəmmisi yutuwelinidu; sening barliḳ küxəndiliring bolsa sürgün bolidu; seni bulioɣanlarning ḥəmmisi bulang-talang ḳilinidu; seni ow ḳiloɣanlarning ḥəmmisini owlinidioɣan ḳilimən. 17 Qünki Mən sanga tengiḳ tengip ḳoyimən wə yariliringni saḳaytimən — dəydu Pərwərdigar; — qünki ular seni: «Ɔɟerib-biqarə, ḥeqkim ḥalini sorimaydioɣan Zion dəl muxudur» dəp ḥaḳarətligən.

Pərwərdigar Israil wə Yəḥudani əsligə kəltüridu

18 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Mana, Mən Yaḳupning qedirlirini sürgünlüktin ḳayturup əsligə kəltürimən,
Uning turaloɣuliri üstigə rəḥim ḳilimən;
Xəḥər harabiliri ul ḳilinip ḳaytidin ḳurulidu,
Orda-ḳəl'ə əz jayida yənə adəmzatliḳ bolidu.
19 Xu jaylardin təxəkkür küyliri wə xad-huramliḳ sadaliri anglinidu;
Mən ularni kəpəytimənki, ular əmdi azaymaydu;
Mən ularning ḥərmitini axurimən, ular ḥeq pəs bolmaydu.
20 Ularning baliliri ḳədimdikidək bolidu; ularning jamaiti aldimda məzmut turoɣuzulidu;
Ularni horlioɣanlarning ḥəmmisini jazalaymən.
21 Ularning bexi əzliridin bolidu,
Ularning ḥəküm sürgüqisi əzliri otturisidin qiḳidu;
Mən uni əz yenimoɣa kəltürimən, xuning bilən u Manga yeḳin kelidu;
Qünki yenimoɣa kəlgüqi jenini təwəkkül ḳiloɣuqi əməsmu? — dəydu Pərwərdigar.
22 — Xuning bilən silər Mening həlḳim bolisilər,

30:10 Yəx. 41:13; 43:5; 44:1; Yər. 46:28
30:11 Yəx. 27:8; Yər. 4:27; 5:10,18; 10:24; 46:28; Pənd. 11:4; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Yəx. 10:22-23; 28:22; Naḥ. 1:9
30:12 Yər. 10:19; 15:18
30:14 «sening barliḳ axniliring seni untuoɣan» — «axniliring» muxu yərdə *(1)* Israiloɣa «silərgə ittipaḳdax bolayli» degən butpərəs əllərni *(2)* Yəḥudadikilər qoḳunoɣan ḥəm tayanoɣan butlarni kərsitixi mumkin.
30:14 Yər. 22:20
30:15 Yər. 5:6; 13:17
30:16 Mis. 23:22; Yəx. 41:11; Yər. 10:25
30:18 «xəḥər harabiliri ul ḳilinip ḳaytidin ḳurulidu» — «xəḥər» Yerusalemni kərsitixi kerək. «Xəḥər»ning baxḳa birhil tərjimisi «ḥərbir xəḥər...».
30:19 Yər. 31:4
30:21 «Ularning bexi əzliridin bolidu, ularning ḥəküm sürgüqisi əzliri otturisidin qiḳidu...» — bu ayət yənə Dawutning əwladi boloɣan Məsiḥni kərsitidu. Ayət Uning ḥəm padixaḥ ḥəm kaḥin *(baxḳilaroɣa wəkil bolup Hudaning aldioɣa dua ḳilixḳa kelidioɣan)* bolidioɣanliḳini ayan ḳilidu. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

Mən silərning Hudayinglar bolimən.
[23] Mana, Pərwərdigardin qikkan bir boran-qapkun!
Uningdin kəhr qikti;
Bərhək, dəhxətlik bir kara kuyun qikip kəldi;
U pirkirap rəzillərning bexioŋa qüxidu.
[24] Kənglidiki niyətlirini ada kilip toluk əməl kiloŋuqə,
Pərwərdigarning kattik oŋəzipi yanmaydu;
Ahirki künlərdə silər buni qüxinip yetisilər.

Dawami

31 [1] Xu wakitta, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israilning jəmətlirining Hudasi bolimən, ular Mening həlkim bolidu.

Israil, yəni «10 kəbilə» əsligə kəltürülüp Yəhudaoŋa baoŋlinip, Huda aldida ibadət kilidu

[2] Pərwərdigar mundak dəydu: — Kiliqtin aman kaloŋan həlk, yəni Israil, qəl-bayawanda iltipatka igə boloŋan; Mən kelip ularni aram tapkuzimən. [3] Pərwərdigar yirak yurtta bizgə kərünüp: «Mən seni mənggü bir muhəbbət bilən səyüp kəldim; xunga Mən əzgərməs mehribanlik bilən seni Əzümgə tartip kəlgənmən. [4] Mən seni kaytidin kurimən, xuning bilən sən kurulisən, i Israil kizi! Sən kaytidin dapliringni elip xad-huram kiloŋanlarning ussullirioŋa qikisən. [5] Sən kaytidin Samariyəning taoŋliri üstigə üzümzarlar tikisən; ularni tikküqilər əzliri tikip, mewisini əzliri yə ydu. [6] Qünki əfraimning egizlikidə turoŋan kəzətqilər: «Turunglar, Pərwərdigar Hudayimizoŋa ibadət kilixka Zionoŋa qikayli!» — dəp nida kətüridioŋan küni kelidu.
[7] Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: —
Yakup üqün xad-huramlik bilən nahxa eytinglar,
Əllərning bexi boloŋuqi üqün aYuhay kətürünglar;
Jakarlanglar, mədhiyə okup: «I Pərwərdigar, Sening həlkingni,
Yəni Israilning kaldisini kutkuzoŋaysən!» — dənglar!

30:22 Yər. 24:7; 31:1,33; 32:38
30:23 Yər. 23:19, 20; 25:32
31:2 «Kiliqtin aman kaloŋan həlk, yəni Israil, qəl-bayawanda iltipatka igə boloŋan» — «Israil» muxu yərdə Asuriyə imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 722-yili əzigə sürgün kiloŋan on kəbilini kərsitidu. «Kiliqtin aman kaloŋan həlk» yənə Babiloŋa sürgün boloŋan Yəhudani kərsitidu *(51:50ni kərüng)*. «Qəl-bayawanda iltipatka igə boloŋan» degən sözlər, Israil Misirdin kutkuzulup qikip, qəl-bayawandin ətüp nuroŋun karamət ixlarni kərgəndək, muxu sürgün boloŋan Israil bilən Yəhuda Babil wə baxka ximaliy tərəplərdin təng kutkuzulup, qəl-bayawandin ətüp Hudaning iltipati bilən nuroŋun karamət ixlarni kəridu.
31:4 Yər. 30:19
31:5 «Sən kaytidin Samariyəning taoŋliri üstigə üzümzarlar tikisən; ularni tikküqilər əzliri tikip, mewisini əzliri yəydu» — üzümzarni əstürüx üqün uzun wakit kerək boloŋaqka, ularning məwjut boloŋanliki xu qaoŋning aman-tinqlik künlər ikənlikini kərsitidu.
31:5 Yəx. 65:21
31:6 «Əfraimning egizlikidə turoŋan kəzətqilər: ...» — «Əfraim» degənlik muxu yərni «Israil», yəni «ximaliy padixahlik»ni kərsitidu *(ximaliy padixahliktiki on kəbilə bəzi wakitlarda kiskiqə «Əfraim» dəp ataloŋan)*. «Israil» Yəhudadin ayrilip qikkan waktida, Israilning padixahi əz pukralirini burunkidək Yəhuda bilən billə Yerusalemdiki ibadəthanida ibadət kilsa, undakta əzidin yüz ərüp ketixi yaki yaltiyixi mumkin dəp karap, ularning Yerusalemoŋa barmasliki üqün əzining «ibadəthana»sini kurup uningoŋa butlarni saloŋan. Muxu bexarət, kəlgüsidə muxundak həsəthorluk məwjut bolmaydu, Yəhuda wə əfraimning Hudaning ibaditidə kəlbi bir bolidu, dəydu.
–«kəzətqilər» — bularning adəttiki burqi, düxmənlərning yekin kəlgənliki tooŋruluk agah berix. Lekin xu künlər tinq-aman boloŋaqka, ularning birdinbir burji «yengi ay»ni baykap, bayram-heytlarning yetip kəlgənlikini, xuningdək Yerusalemoŋa qikayli, dəp jakarlaxtin ibarət bolidu.
31:6 Yəx. 2:2, 3; Mik. 4:2
31:7 «Yakup üqün xad-huramlik bilən nahxa eytinglar, əllərning bexi boloŋuqi üqün aYuhay kətürünglar; jakarlanglar, mədhiyə okup...dənglar!» — bu sözlər kimlərgə eytilidu? Yakup «əllərning bexi» dəp ataloŋaqka, bu sözlər «yat

[8] Mana, Mən ularni ximaliy yurtlardin epkelimən,
Yər yüzining qət-qətliridin yioɣimən;
Ular arisida əmalar wə tokurlar bolidu;
Ḥamilidar wə tuoɣay degənlər billə bolidu;
Ular uluoɣ bir jamaət bolup ḳaytip kelidu.
[9] Ular yioɣa-zarlar kətürüp kelidu,
Ular dua-tilawət ḳiloɣanda ularni yetəkləymən;
Mən ularni eriḳ-əstənglər boyida, ḥeq putlaxmaydioɣan tüz yol bilən yetəkləymən;
Qünki Mən Israiloɣa ata bolimən,
Əfraim bolsa Mening tunji ooɣlumdur.
[10] Pərwərdigarning səzini anglanglar, i əllər,
Dengiz boyidiki yiraḳ yurtlaroɣa: —
«Israilni tarḳatḳuqi uni ḳaytidin yioɣidu,
Pada baḳḳuqi padisini baḳḳandək U ularni baḳidu;
[11] Qünki Pərwərdigar Yaḳupni bədəl tələp ḳutulduroɣan,
Uningoɣa Ḥəmjəmət bolup əzidin zor küqlük boloɣuqining qanggilidin ḳutḳuzoɣan!» — dəp jakarlanglar.
[12] Ular kelip Ziondiki egizliklərdə xad-huramlikta towlaydu,
Pərwərdigarning iltipatidin, yəni yengi xarabtin, zəytun meyidin, mal-waranning ḳoziliridin bərḳ uridu;
Ularning jeni huddi mol suoɣiriloɣan baoɣdək bolidu,
Ular ikkinqi ḥeq solaxmaydu.
[13] Xu qaoɣda ḳizlar ussulda xadlinidu,
Yigitlər wə moysipitlarmu təng xundaḳ bolidu;
Qünki Mən ularning aḥ-zarlirini xad-huramlikḳa aylandurimən;
Mən ularoɣa təsəlli berip, dərd-əlimining ornioɣa ularni xadlikḳa qəmdürimən.
[14] Mən kaḥinlarni molqilik bilən toyoɣuzimən,
Həlḳim iltipatimoɣa ḳanaət ḳilidu, — dəydu Pərwərdigar.
[15] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Ramaḥ xəḥiridə bir sada,
Aqqik yioɣa-zarning pioɣani anglinidu,
— Bu Raḥilәning əz baliliri üqün kətürgən aḥ-zarliri;
Qünki u baliliri bolmioɣaqḳa, təsəllini ḳobul ḳilmay pioɣan kətüridu.
[16] Pərwərdigar uningoɣa mundaḳ dəydu: — Yioɣa-zaringni tohtat, kəzliringni yaxlardin tart; qünki munu tartḳan japayingdin mewə bolidu, — dəydu Pərwərdigar; — ular düxmənning zeminidin ḳaytidu; [17] bərḥəḳ, keləqiking ümidlik bolidu, — dəydu Pərwərdigar; — wə sening baliliring yənə əz qegrisidin kirip kelidu.
[18] Mən dərwəḳə Əfraimning əzi tooɣruluḳ əkünüp:

əllər»gə eytilixi mumkin *(10-ayətni kərüng)*; yaki bolmisa sürgünlüktin yurtḳa baldur ḳaytip keliwatḳan Yəḥudaoɣa, yaki ḳerindaxlirioɣa dua ḳilixni dəwət ḳilip eytilidu.
31:8 Yər. 3:18
31:9 Mis. 4:22
31:11 Yəx. 40:10; 49:24,25
31:12 Yəx. 61:11
31:15 «Ramaḥ xəḥiridə bir sada, aqqik yioɣa-zarning pioɣani anglinidu,..» — «Ramaḥ» bolsa Bəyt-əl wə Bəyt-Ləḥəm arisidiki yeza; Yaḳupning ayali Raḥilə *(bala tuoɣḳinida)* xu yərdə ələp kəmülgənidi. Raḥilə «Israil»diki on ḳəbilining iqidiki ikki qong ḳəbilining əjdadi boloɣan Əfraim wə Manassəḥning qong apisi idi; muxu yərdə u ularning Israil zeminidin *(sürgün bolup)* əlwida ayrilip kətkənliki üqün yioɣlap taxlioɣanlikioɣa simwol ḳilinidu.
31:15 Mat. 2:17,18

«Sən bizgə xax torpaqqa tərbiyə bərgəndək sawaq-tərbiyə bərding;
Əmdi bizni towa qilduroqaysən,
Biz xuning bilən towa qilip qaytip kelimiz,
Qünki Sən Pərwərdigar Hudayimizdursən;
19 Qünki biz towa qilduruluximiz bilən həqiqətən towa qilduq;
Biz özimizni tonup yətkəndin keyin, yotimizni urduq;
Biz yaxliqimizdiki qilmixning xərm-ħayasi tüpəylidin nomus qilip, hijaləttə qalduq!» — degənlikini anglidim.
20 — Əfraim Manga nisbətən jan-jigər balam əməsmu?
Qünki Mən uni əyibligən təqdirdimu, uni ħərdaim kənglümdə seoqinimən;
Xunga iq-baoqrim uningoqa aoqriwatidu;
Mən uningoqa rəħim qilmisam bolmaydu, — dəydu Pərwərdigar.
21 — Xunga özünggə yol bəlgilirini bekitip qoyoqin;
Sən sürgüngə mangoqan yoloqa, xu kətürülgən yoloqa kəngül qoyup diqqət qiloqin;
Ħazir xu yol bilən qaytip kəl, i jan-jigirim Israil qizi,
Muxu xəħərliringgə qarap qaytip kəl!
22 Sən qaqanoqiqə tenəp yürisən, i yoldin qiqquqi qizim?
Qünki Pərwərdigar yər yüzidə yengi ix yaritidu:
— Ayal kixi baturning ətrapida yepixip həwər alidu!

Yəħuda əsligə kəltürülidu

23 Samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Mən ularni sürgünlüktin qayturup əsligə kəltürginimdə Yəħudaning zeminida wə xəħərliridə həqlər yənə Yerusalem tooqruluq: «Pərwərdigar seni bəhtliq qiloqay, i ħəqqaniyliq turoqan jay, pak-muqəddəslikning teoqi!» dəydioqan bolidu. 24 Xu yərdə Yəħuda — xəħərliridikilər, dehqanlar wə pada baqquqi kəqmən qarwiqilar ħəmmisi billə turidu. 25 Qünki Mən ħerip kətkən jan igilirining ħajitidin qikimən, ħərbir ħalidin kətkən jan igilirini yengilandurimən.
26 — Mən Yərəmiya buni anglap oyoqandim, ətrapqa qaridim, naħayiti tatliq uhlaptimən.

Israil wə Yəħuda qaytidin aħalilik bolidu

27 Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəmətidə wə Yəħuda jəmətidə insan nəslini wə ħaywanlarning nəslini terip əstürimən. 28 Xundaq boliduki, Mən ularni yulux, səküx, ħalak qilix, aoqdurux üqün, ularoqa nəzirimni saloqandək, Mən ularni qurux wə tikip əstürüx üqünmu ularoqa nəzirimni salimən, — dəydu Pərwərdigar.

31:18 «Mən dərwəkə Əfraimning özi tooqruluq əkünüp: «Sən bizgə xax torpaqqa tərbiyə bərgəndək sawaq-tərbiyə bərding; əmdi bizni towa qilduroqaysən, ... qünki Sən Pərwərdigar Hudayimizdursən» — ibraniy tilida Əfraimning sözlirining ħəmmisi «mən», «meni» qatarlik almaxlar bilən ipadilinidu. Qüxinixlik bolsun dəp muxu ayəttə wə 19-ayəttə Əfraim bayan qilinoqanda, «mən» degən sözni «biz» dəp tərjimə qilduq.
–Ibraniy tilida «towa qilix» wə «qaytip kelix» bir söz bilənla ipadilinidu. Muxu yərdə xübħisizki, ħəm həlqning towa qilixini wə əz yurtioqa qaytip kelixinimu kərsitidu.
31:18 Yoq. 5:21
31:19 «biz özimizni tonup yətkəndin keyin, yotimizni urduq» — «yotini urux» degən ħərikət qattiq puxayman, qattiq hijalətni bildürətti.
31:19 Qan. 30:2
31:22 «Pərwərdigar yər yüzidə yengi ix yaritidu: — ayal kixi baturning ətrapida yepixip həwər alidu!» — bu ajayib bexarət tooqruluq «Qoxumqə söz»imizni kərüng. Bizningqə u Məsiħning pak qiz Məryəmdin tuoquluxini əz iqigə alidu.
31:23 Yər. 50:7
31:26 «— Mən Yərəmiya buni anglap oyoqandim, ətrapqa qaridim, naħayiti tatliq uhlaptimən» — bəzi alimlar bu ayət kəlgüsidiki Israilning əħwalini kərsitip: «Ular xu qaoqda: «Biz ħazir oyoqinip ətrapqa qarisaq, yahxi uykudin bəħrimən bolduq» dəydu» dəp tərjimə qilidu. Bizningqə bəlkim Hudaning sözi Yərəmiyaoqa qüxidə kəlgəndur.

Yengi əhdə

29 Xu künlərdə ular yənə: «Atilar aqqiķ-qüqük üzümlərni yegən, xunga balilarning qixi ķerik
sezilidu» degən muxu maķalni ḥeq ixlətməydu. 30 Qünki ḥərbirsi əz gunaḥi üqün əlidu; aqqiķ-
qüqük üzümlərni yegənlərning bolsa, əzining qixi ķerik sezilidu.
31 Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəməti wə Yəḥuda jəməti
bilən yengi əhdə tüzimən; 32 bu əhdə ularning ata-bowiliri bilən tüzüxkən əhdigə ohximay-
du; xu əhdini Mən ata-bowilirini ķolidin tutup Misirdin ķutķuzup yetəkliginimdə ular bilən
tüzgənidim; gərqə Mən ularning yoldixi boloɣan bolsammu, Mening xu əhdəmni ular buzoɣan,
— dəydu Pərwərdigar. 33 Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioɣan əhdəm
mana xuki:
— Mən Əz Təwrat-ķanunlirimni ularning iqigə salimən,
Ḥəmdə ularning ķəlbigimu yazimən.
Mən ularning Ilaḥi bolimən,
Ularmu Mening həlķim bolidu.
34 Xundin baxlap ḥeqkim əz yeķinioɣa yaki əz ķerindixioɣa: — «Pərwərdigarni tonuoɣin» dəp
əgitip yürməydu; qünki ularning əng kiqikidin qongioɣiqə ḥəmmisi Meni tonup boloɣan bo-
lidu; qünki Mən ularning ķəbiḥlikini kəqürimən ḥəmdə ularning gunaḥini ḥərgiz esimgə
kəltürməymən, — dəydu Pərwərdigar.

Yengi əhdigə kapalət berix

35 Ķuyaxni kündüzdə nur bolsun dəp bərgən, ay-yultuzlarni keqidə nur bolsun dəp bəlgiligən,
dolķunlirini xarķiritip dengizni ķozoɣaydioɣan Pərwərdigar mundaķ dəydu (samawi
ķoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Uning namidur): —
36 — Muxu bəlgiligənlirim Mening aldimdin yoķap kətsə, — dəydu Pərwərdigar, — əmdi Israilning
əwladlirimu Mening aldimdin bir əl boluxtin mənggügə ķelixi mumkin. 37 Pərwərdigar mundaķ
dəydu: — Yuķirida asmanlar məlqərlənsə, təwəndə yər ulliri təkxürülüp bilinsə, əmdi Mən
Israilning barliķ əwladlirining ķiloɣan ḥəmmə ķilmixliri tüpəylidin ulardin waz keqip taxlioɣuqi
bolimən, — dəydu Pərwərdigar.

Yerusalem xəḥiri kengəytilidu

38 Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — xəḥər məḥsus Manga atilip «Ḥananiyəlning
munari»din «Doķmux dərwazisi»oɣiqə ķaytidin ķurulidu; 39 əlqəm tanisi ķaytidin əlqəx üqün
xu yərdin «Garəb dəngi»giqə, andin Goatķa burulup sozulidu; 40 jəsətlər wə ķurbanliķ kül-
liri taxlinidioɣan pütkül jiloɣa, xundaķla Kidron dəryasioɣiqə ḥəm xərķkə ķaraydioɣan «At
dərwazisi»ning doķmuxioɣiqə yatķan etizlarning ḥəmmisi Pərwərdigaroɣa pak-muķəddəs dəp
ḥesablinidu; xəḥər ķaytidin ḥeq yulup taxlanmaydu, ḥərgiz ķaytidin aoɣdurup taxlanmaydu.

31:29 «Atilar aqqiķ-qüqük üzümlərni yegən, xunga balilarning qixi ķerik sezilidu» — demək, ata-bowimiz yaman ix ķiloɣan, birak biz uning yaman akiwitini, Hudaning jazasini kərimiz. 30-ayətni kərüng.
31:29 Əz. 18:2, 3
31:30 «aqqiķ-qüqük üzümlərni yegənlərning bolsa, əzining qixi ķerik sezilidu» — bu 30-ayəttiki maķal 29-ayəttiki məķulning əksidur. «Əzakiyal pəyoɣəmbər» kitabida izaḥlioɣinimiz *(«ķoxumqə səz»imizdə, «Əz.» 18:12 tooɣruluķ eytiloɣan)*dək, ata-bowilirining gunaḥliri bala-əwladlirioɣa məlum bir təsiri bardur, dəp əks etidu; lekin Huda ḥazir yengi əhdini *(31-34ni kərüng)* ular bilən tüzməkqi boliduki, ularning ḥərbirining Huda bilən alaḥidə munasiwət-dostluķi bar bolidu, ətkəndiki ixlar ularoɣa ḥeqķandaķ təsir yətküzməydu.
31:31 Ibr. 8:8
31:33 «xu künlərdin keyin» — bəlkim Huda həlķini əz yurtioɣa ķayturoɣandin keyin.
31:33 Yər. 24:7; 30:22; 31:33
31:34 Yəx. 54:13; Yər. 33:8; Mik. 7:18; Yuḥ. 6:45; Ros. 10:43
31:35 Yar. 1:16; Yəx. 51:15
31:40 «jəsətlər wə ķurbanliķ külliri taxlinidioɣan pütkül jiloɣa» — muxu «jiloɣa» «Ḥinnomning jiloɣisi» *(Gə-Ḥinnom)*ni

Yərəmiya bir etizni setiwalidu

32 [1] Yəhuda padixahi Zədəkiyaning oninqi yili, Yərəmiyaoƣa Pərwərdigardin kəlgən səz
təwəndə hatiriləngən (xu yil Nebokadnəsarning on səkkizinqi yili idi; [2] xu qaoƣda Babil
padixahining koxuni Yerusalemni korxuwaloƣanidi; Yərəmiya pəyoƣəmbər bolsa Yəhuda
padixahining ordisidiki karawullarning hoylisida kamap koyuloƣanidi. [3-5] Qünki Yəhuda
padixahi Zədəkiya uni əyibləp: «Nemixka sən: «Mana, Mən bu xəhərni Babil padixahining
kolioƣa tapxurimən; u uni ixoƣal kilidu; Yəhuda padixahi Zədəkiya kaldiylərning kolidin kəqip
kutulalmaydu; qünki u Babil padixahining kolioƣa tapxurulmay kalmaydu; u uning bilən yüz
turanə səzlixidu, əz kəzi bilən uning kəzigə karaydu. U Zədəkiyani Babiloƣa apiridu, u mən
uningoƣa yekinlixip toluk bir tərəp kiloƣuqə xu yərdə turidu, dəydu Pərwərdigar; silər kaldiylər
bilən karxilaxsanglarmu oƣəlibə kilalmaysilər! — dəydu Pərwərdigar» — dəp bexarət berisən?»
— dəp uni kamap koyoƣanidi). [6] Yərəmiya: — Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degən
— dedi: —
[7] Mana, taoƣang Xallumning ooƣli Ḥanamməəl yeningoƣa kelip: «Əzüng üqün Anatottiki etizimni
setiwal; qünki uni setiwelixka sening ḥəmjəmətlik ḥokukung bar» — dəydioƣan bolidu.
[8] Andin Pərwərdigarning deginidək taoƣamning ooƣli Ḥanamməəl, karawullarning ḥoylisida
yenimoƣa kelip manga: «Binyaminning zeminidiki mening Anatottiki etizimni setiwaloƣaysən;
qünki ḥəmjəmət ḥokuki seningkidur; əzüng üqün setiwal» — dedi; andin mən buning ḥəkikətən
Pərwərdigarning səzi ikənlikini bilip yəttim. [9] Xunga mən taoƣamning ooƣli Ḥanamməəldin Ana-
tottiki bu etizni setiwaldim; pulni, yəni on yəttə xəkəl kümüxni girgə selip əlqidim. [10] Mən
tohtam hetigə imza koyup, üstigə məhürni besip peqətlidim; buningoƣa guwahqilarni guwah
bərgüzdum, kümüxni tarazioƣa saldim; [11] tohtam hetini kolumoƣa aldim, — birsidə soda tüzü-
mi wə xərtliri hatirilinip peqətlənƣən, yənə birsi peqətlənmigənidi — [12] wə mən taoƣamning
ooƣli Ḥanamməəlning kəz aldida, bu soda hetigə imza koyoƣan guwahqilar wə karawullarning
ḥoylisida olturoƣan Yəhudiylarning ḥəmmisi aldida hətlərni Maaseyahning nəwrisi,
Neriyaning ooƣli boloƣan Barukka tapxurdum. [13] Ularning aldida mən Barukka mundak tapilap
dedim: — [14] Samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak
dəydu: — Bu hətlərni, yəni peqətlənƣən wə peqətlənmigən bu tohtam hətlirini elip, bular uzun
wakitkiqə saklansun dəp sapal idix iqigə saloƣin; [15] Qünki samawi koxunlarning Sərdari boloƣan
Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — Kəlgüsidə bu zeminda ḥəm əylər, ḥəm etiz-
lar, ḥəm üzümzarlar kaytidin setiwelinidu.
[16] Mən tohtam hetini Neriyaning ooƣli boloƣan Barukka tapxuroƣandin keyin, Pərwərdigaroƣa
dua kilip mundak dedim: —
[17] «Aḥ, Rəb Pərwərdigar! Mana, Sən asman-zeminni Əzüngning zor kudriting wə sozuloƣan
biliking bilən yasioƣansən; Sanga ḥeqkandak ix təs əməstur; [18] Sən mingliƣan kixilərgə rəḥim-
xəpkət kərsitisən ḥəmdə atilarning kəbiḥlikining jazasinimu keyin balilirining koynioƣa
kayturisən; aḥ Sən uluoƣ, Kudrət Igisi Təngridursən — Samawi koxunlarning Sərdari boloƣan

---

kərsitidu *(7-bab, 31-32-ayət wə izaḥatinimu kərüng)*. Bu jiloƣioƣa əhlətlər ḥəm ḥərhil napak nərsilər taxlinatti. Bu intayin napak, paskina jiloƣining kəlgüsi zamanda *(ayətning ikkinqi kismida eytiloƣandək)* Hudaoƣa atap mukəddəs bolidioƣanlikі ajayib ix bolidu. Demək, Hudaning xəpkiti bilən pütkül xəhər wə uning ḥəmmisi intayin pak-mukəddəs bolidu.
–Yerusalem xəhirining ḥazirki ətrapliri bu ayətlərdə kərsitilgən jaylarda kengəytəlməktə. **«jəsətlər... taxlinidioƣan... jiloƣa» .. «Kidron dəryasi»... «At dərwazisi»** — xəhərning jənubiy təripigə, «Kidron dəryasi» xərkiy təripigə, «At dərwazisi» bolsa bəlkim ximaliy təripigə jaylaxkanidi.
32:3–5 Yər. 34:3
32:7 «ḥəmjəmətlik ḥokuki» — Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə, ḥərbir Israillikka bir parqə zemin təksim kilinoƣan. Əgər bu zeminni satmakqi bolsa, awwal əz jəmətidikilərgə setiwelix pursiti berixi kerək idi; ular bu «ḥəmjəmət ḥokuki» boyiqə uni setiwelixni halmisa, andin baxkilaroƣa setixka bolatti.
32:9 «on yəttə xəkəl kümüx» — bir xəkəl 11.4 gram idi; 17 xəkəl 194 gram idi.
32:17 «Sanga ḥeqkandak ix təs əməstur» — ibraniy tilida «Sanga ḥeqkandak ix karamət əməstur».

Pərwərdigar Sening namingdur; [19] oy-nixanliringda uluoɣ, kiloɣan ixliringda kudrətliksən; kəzliring bilən insan balilirining əz yolliri wə kiloɣanlirining mewisi boyiqə hərbirigə inam yaki jaza kayturux üqün, ularning barlik yollirini kəzligüqidursən; [20] — Sən bügünki küngiqə Misir zeminida, Israil iqidə həm barlik insanlar arisida məjizilik alamətlərni həm karamətlərni ayan kilip kəlgənsən; xunglaxka bügüngiqə Sening naming eoɣizdin-eoɣizoɣa tarkilip kəlməktə. [21] Sən məjizilik alamətlər, karamətlər kudrətlik kolung, sozuloɣan biliking wə dəhxətlik wəhxət arkilik Əz həlking Israilni Misir zeminidin qikaroɣansən; [22] Sən ularoɣa ata-bowilirioɣa təkdim kilimən dəp kəsəm kiloɣan, süt həm bal ekip turidioɣan bu zeminni təkdim kiloɣansən. [23] Ular dərwəkə zeminoɣa kirip uningoɣa igə boloɣan; lekin ular Sening awazingoɣa kulak salmioɣan, Təwrat-kanunungda mangmioɣan; ularoɣa əmr kiloɣanlarning heqkaysisioɣa əməl kilmioɣan; xunga Sən bu külpətlərning həmmisini ularning bexioɣa qüxürgənsən. [24] Mana, xəhərni besip kirix üqün sepiloɣa selip qikiriloɣan dənglük-potəylərgə karioɣaysən! Kiliq, kəhətqilik wə waba tüpəylidin xəhər hujum kiliwatkan kaldiylərning koliɣa tapxurulmay kalmaydu; Sən aldin'ala eytkining hazir əməlgə axuruldi; mana, Əzüng kərisən. [25] Lekin Sən, i Rəb Pərwərdigar, gərqə xəhər kaldiylərning koliɣa tapxurulidioɣan bolsimu, manga: «Əzüng üqün etizni kümüxkə set-iwal wə buni guwahqiloroɣa kərgüzgin!?» — deding».

[26] Andin Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoɣa kelip mundak degəndə: —
[27] Mana, Mən Pərwərdigar, barlik ət igilirining Hudasidurmən; Manga təs qüxidioɣan birər ix barmidu? [28] Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən bu xəhərni kaldiylərning koliɣa wə Babil padixahi Nebokadnəsarning koliɣa tapxurimən; ular uni igiliwalidu. [29] Bu xəhərgə hujum kiliwatkan kaldiylər uningoɣa besip kirip ot koyup uni kəydürüwetidu; ular xəhərdikilərning əylirinimu kəydürüwetidu; ular bu əylərning əgziliri üstidə Meni oɣəzəpləndürüp Baaloɣa isrik yakkan, yat ilahlaroɣa xarab hədiyəlirini kuyoɣan. [30] Qünki Israil-lar wə Yəhudalar yaxlikidin tartip kəz aldimda pəkət rəzillikla kilip kəlməktə; Israillar pəkətla əz kolliri yasioɣanlar bilən oɣəzipimni kozoɣioɣandin baxka ix kilmioɣan, — dəydu Pərwərdigar.
[31] Qünki bu xəhər kuruloɣan künidin tartip bügünki küngiqə Mening oɣəzipim wə kəhrimni xundak kozoɣioɣuqi bolup kəldiki, Mən uni Əz yüzüm aldidin yokatmisam bolmaydu. [32] Israil-lar wə Yəhudalar — ular wə ularning padixahliri, əmirliri kahinliri, pəyoɣəmbərliri, Yəhuda adəmliri wə Yerusalemda turuwatkanlarning meni oɣəzəpləndürgən barlik rəzilliki tüpəylidin xəhərni yokitimən. [33] Ular Manga yüzini karatkan əməs, bəlki Manga arkisini kilip tətür karioɣan; gərqə Mən tang səhərdə ornumdin turup ularoɣa əgətkən bolsammu, ular anglimay təlim-tərbiyini kobul kilixni rət kiloɣan. [34] Ular Əz namim bilən ataloɣan əydə yirginqlik butlirini selip uni buloɣioɣan; [35] ular əz ooɣul-kizlirini ottin ətküzüp «Molək»kə atap kurbanlik kilix üqün «Hinnomning ooɣlining jiloɣisi»diki, Baaloɣa beoɣixlanoɣan «yukiri jaylar»ni kurup qikkan; Mən ularning bundak ix kilixini zadi buyrup bakmioɣanmən; ularning Yəhudani gunahka patkuzup,

---

32:18 Mis. 34:7
32:19 Ayup 34:21; Pənd. 5:21; Yəx. 28:29; Yər. 16:17; 17:10
32:21 Mis. 6:7; 2Sam. 7:23; 1Tar. 17:21
32:25 «Sən, i Rəb Pərwərdigar, gərqə xəhər kaldiylərning koliɣa tapxurulidioɣan bolsimu, manga: «Əzüng üqün etizni kümüxkə setiwal wə buni guwahqiloroɣa kərgüzgin!?» — deding» — mumkinqiliki barki, gərqə Pərwərdigar Yərəmiya wə baxka pəyoɣəmbərlər arkilik kəp kətim Yəhudaoɣa: «Mən silərni sürgün kildürimən» dəp agahlanduroɣan bolsimu, Yərəmiya yənila: ««ahirki minutta» Yəhudani Babildin kutkuzidu» dəp oylidi.
32:27 «Manga təs qüxidioɣan birər ix barmidu?» — ibraniy tilida «Manga karamət qüxidioɣan birər ix barmidu?».
32:27 Qəl. 16:22
32:29 Yər. 21:10
32:30 «yaxlikidin tartip...» — bəlkim Israilning «əl boloɣinidin tartip», yəni «Misirdin qikixtin tartip» degən mənidə. Bolmisa «etizni al» degən səzning nemə mənisi bar? Jawab təwəndiki ayətlərdə, əlwəttə. **«kolliri yasioɣanlar»** — degən səzlər yaki yasioɣan butlarni yaki yaman kilmixlirini kərsitidu.
32:33 Yər. 2:27; 7:13,24,25; 25:3; 26:5; 29:19

muxundak lənətlik ix kilsun degən oy-niyəttə heqkaqan bolup bakmioɣanmən.
[36] Silər muxu xəhər tooɣruluk: «Dərheкikət, u kiliq, kəhətqilik wə waba arkilik Babil padixahining kolioɣa tapxurulidu!» — dəwatisilər; lekin Pərwərdigar — Israilning Hudasi muxu xəhər tooɣruluk hazir mundak dəydu: —
[37] Mana, Mən ularni oɣəzipim, kəhrim wə zor aqqikim bilən heydiwətkən barlik padixahliklardin yioɣimən; Mən ularni kaytidin muxu yərgə epkelimən, ularni aman-tinqlikta turoɣuzimən.
[38] Ular Mening həlkim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən. [39] Mən ular wə ulardin keyin boloɣan balilirini barlik künliridə Məndin əyminip yahxilik kərsun dəp, ularoɣa bir kəlb, bir yolni ata kilimən.
[40] Mən ularoɣa iltipat kilixtin kolumni ikkinqi üzməslikim üqün ular bilən mənggülük bir əhdə tüzimən; ularning kaytidin yenimdin qətliməsliki üqün Mən kəlbigə korkunqumni salimən.
[41] Mən ularoɣa yahxilik ata kilixtin huzur elip xadlinimən wə pütün kəlbim, pütün jenim bilən ularni muxu zeminoɣa tikip turoɣuzimən!
[42] Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən huddi bu həlkning bexioɣa bu dəhxətlik külpətning həmmisini qüxürginimdək, Mən ular tooɣruluk wədə kiloɣan barlik bəht-bərikətlərni ularning üstigə qüxürimən; [43] Silər muxu zemin tooɣruluk: «U wəyranə, adəmzatsiz wə haywanatsizdur; kaldiylərning kolioɣa tapxuruloɣan!» dəysilər. Lekin kəlgüsidə uningda etizlar kaytidin setiwelinidu! [44] Binyaminning yurtida, Yerusalemning ətrapidiki yezilirida, Yəhudaning xəhərliridə, jənubtiki taoɣlik xəhərliridə, oɣərbtiki «Xəfəlah» egizlikidiki xəhərlərdə, Yəhudaning jənubiy bayawanliridiki xəhərlərdimu kixilər kaytidin kümüxkə etizlarni setiwalidu, tohtam hətlirigə imza koyidu, məhürləp, guwahqilarni guwahka hazir kilidu; qünki Mən ularni sürgünlüktin kayturup əsligə kəltürimən — dəydu Pərwərdigar.

Pərwərdigar Israil wə Yəhudani əsligə kəltürimən, dəp ikkinqi ketim wədə kilidu

33 [1] Yərəmiya tehi karawullarning hoylisida kamap koyuloɣan waktida, Pərwərdigarning sözi uningoɣa ikkinqi ketim kelip mundak degəndə: —
[2] Ixni kiloɣuqi Mən Pərwərdigar, ixni xəkilləndürgüqi həm uni bekitküqi Mənki Pərwərdigar mundak dəymən — Pərwərdigar Mening namimdur —. [3] Manga iltija kil, Mən sanga jawab kayturimən, xundakla sən bilməydioɣan, büyük həm tilsimat ixlarni sanga ayan kilimən. [4] Qünki düxmənning dong-potəylirigə həm kiliqioɣa takabil turuxka istihkamlar kilix üqün qekiloɣan bu xəhərdiki əylər wə Yəhuda padixahlirining ordiliri tooɣruluk Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: —
[5] «Kaldiylər bilən karxiliximən» dəp xəhərgə kirgənlərning həmmisi, pəkət Mən oɣəzipim wə kəhrimdə uruwətkənlərning jəsətliri bilən bu əylərni toldurux üqün kəlgənlər, halas. Qünki Mən ularning barlik rəzilliki tüpəylidin yüzümni bu xəhərdin ərüp yoxuroɣanmən. [6] Halbuki mana, Mən bu xəhərgə xipa kilip dərdigə dərman bolimən; Mən ularni sakaytimən, ularoɣa qəksiz arambəhx həm həkikətni yexip ayan kilimən. [7] Mən Yəhudani həm Israilni sürgün-

32:35 «Molək» — Ammoniylarning qokunoɣan buti.
32:35 Yər. 19:5
32:37 Yər. 23:3; 29:14; 31:10
32:38 Yər. 24:7; 30:22; 31:1,33
32:41 Yər. 24:6; Am. 9:15
33:2 «ixni kiloɣuqi» — nemə ix ikənliki bəlkim keyinki 4-26-ayətlərdə təswirlinidu.
33:5 ««Kaldiylər bilən karxiliximən» dəp xəhərgə kirgənlər... pəkət Mən oɣəzipim wə kəhrimdə uruwətkənlərning jəsətliri bilən bu əylərni toldurux üqün kəlgənlər, halas. Ularning barlik rəzilliki tüpəylidin yüzümni bu xəhərdin ərüp yoxuroɣanmən» — okurmənlər ayəttiki baxka hil tərjimilərni uqritixi mumkin. Lekin omumiy mənisi tərjimimizningkidək bolidu.
33:6 «Halbuki mana, Mən bu xəhərgə xipa kilip dərdigə dərman bolimən; Mən ularni sakaytimən, ...» — xübhisizki, Huda Yərəmiyaoɣa eytkan «büyük həm tilsimat ixlar» bu ayəttin baxlap uningoɣa eqip kərsitilidu.

din ḳayturup əsligə kəltürimən; ularni awwalkidək ḳurup qikimən.. [8] Mən ularni Mən bilən ḳarxilixip gunaḥḳa petip sadir ḳiloɣan barlik ḳəbiḥlikidin paklandurimən, Mening aldimda gunaḥḳa petip, Manga asiylik ḳiloɣan barlik ḳəbiḥliklirini kəqürimən;. [9] yər yüzidiki barlik əllər Mən ularoɣa yətküzgən barlik iltipatni anglaydu, xuning bilən bu xəḥər kixini xadlandurup, Əzümgə mədḥiyələrni ḳozoɣap, xan-xərəp kəltürüp nam-xəḥrət ḥasil ḳilidu; əllər Mən ularoɣa yətküzgən barlik iltipat wə arambəhxliktin Məndin ḳorkup titrəydioɣan bolidu.

[10] Pərwərdigar mundak dəydu: — Silər muxu yər tooɣruluḳ: «U bir harabilik, adəmzatsiz wə ḥaywanatsiz boldi!» dəysilər — durus. Lekin harabə boloɣan, adəmzatsiz, aḥalisiz, ḥaywanatsiz boloɣan Yəḥudaning xəḥərliridə wə Yerusalem koqilirida [11] yənə tamaxining sadasi, xad-huramlik sadasi wə toyi boluwatḳan yigit-ḳizning awazi anglinidu, xundakla Pərwərdigarning əyigə «təxəkkür ḳurbanlikliri»ni aparoɣanlarning «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigaroɣa təxəkkür eytinglar, qünki Pərwərdigar meḥribandur, uning muḥəbbiti mənggülüktur» dəydioɣan awazliri ḳaytidin anglinidu; qünki Mən sürgün boloɣanlarni ḳayturup zemindiki awatlikni əsligə kəltürimən, — dəydu Pərwərdigar..

[12] Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: — Harabə boloɣan adəmzatsiz wə ḥaywanatsiz boloɣan bu yərdə wə uning barlik xəḥərliridə ḳoy bakḳuqilarning əz padilirini yatḳuzidioɣan ḳotanliri ḳaytidin bar bolidu.. [13] Jənubiy taoɣliḳtiki xəḥərlərdə, oɣərbtiki Yəḥudaning «Xəfəlaḥ» egizlikidiki xəḥərlərdə, jənubiy bayawanlardiki xəḥərlərdə, Binyaminning yurtida, Yerusalemning ətrapidiki yezilirida wə Yəḥudaning xəḥərliridimu ḳoy padiliri ularni sanioɣuqining ḳoli astidin ḳaytidin ətidu, — dəydu Pərwərdigar..

[14] Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəmətigə ḥəm Yəḥuda jəmətigə eytḳan xəpḳətlik wədəmgə əməl ḳilimən..

[15] Xu künlər wə u qaoɣda Mən Dawut nəslidin «Ḥəkḳaniy Xah»ni zeminda əstürüp qikirimən; U zeminda tooɣra ḥəküm wə ḥakḳaniylik yürgüzidu.. [16] Xu künlərdə Yəḥuda ḳutḳuzulidu, Yerusalem arambəhxtə turidu; xu qaoɣda Yerusalem: «Pərwərdigar ḥakḳaniyliḳimizdur» degən nam bilən atilidu.

[17] Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: — Dawutning Israil jəmətining təhtigə olturuxḳa layik nəsli üzülüp ḳalmaydu, [18] yaki Lawiylardin boloɣan kaḥinlardin, kəydürmə ḳurbanlik, axlik ḥədiyəsi wə baxḳa ḳurbanliklarni Mening aldimda daim sunidioɣan adəm üzülüp ḳalmaydu..

[19] Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoɣa kelip mundak degəndə: —

[20] Pərwərdigar mundak dəydu: — Silər Mening kündüz bilən tüzgən əḥdəmni wə keqə bilən tüzgən əḥdəmni buzup, kündüz wə keqini əz waḳtida kəlməydioɣan ḳilip ḳoysanglar, [21] xu qaoɣda Mening Ḳulum Dawut bilən tüzgən əḥdəm buzulup, uningoɣa: «Əz təhtinggə ḥəküm süridioɣan bir ooɣlung daim bolidu» deginim əməlgə axurulmaydu wə hizmətkarlirim, kaḥinlar

---

33:7 Yər. 24:6; 31:4; 32:44
33:8 Yər. 31:34
33:11 Yər. 7:34
33:12 «Harabə boloɣan adəmzatsiz wə ḥaywanatsiz boloɣan bu yərdə wə uning barlik xəḥərliridə ḳoy bakḳuqilarning əz padilirini yatḳuzidioɣan ḳotanliri ḳaytidin bar bolidu» — 4-, 10- wə bu 12-ayəttə, Pərwərdigar Yərəmiyaoɣa «Sən bilip bakmioɣan ḥəm büyük ḥəm tilsimat ixlarni sanga kərsitimən» degən wədisi boyiqə, kəlgüsi zamanda karamət ixlarni kərsitidioɣan üq bexarət bizgə tonuxturulidu.
33:13 «sanioɣuqining ḳoli astidin ətüx» — bəlkim ḳoylar ḳotanoɣa ḳaytip kirgəndə, ulardin ḥeqḳaysisining kəm ḳalmasliki üqün təkxürülüxtur.
33:14 Yər. 29:10
33:15 «...u qaoɣda Mən Dawut nəslidin «Ḥəkḳaniy Xah»ni zeminda əstürüp qikirimən...» — oḳurmənlərning esidə barki, Huda Dawut padixah-pəyoɣəmbərgə: «Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ» sening nəslingdin qikidu» dəp wədə bərgən *(məsilən, «2Sam.», 7-babni, Zəburdiki 18-, 45- wə 72-küylərni ḥəm məzkur kitab 23:5nimu kərüng)*.
33:15 Yər. 23:5
33:18 Yər. 17:26

boloŋan Lawiylar bilən tüzgən əḥdəm buzuloŋan bolidu. [22] Asmanlardiki ḳoxunlar boloŋan yultuzlarni sanap boloŋili bolmioŋandək, dengizdiki ḳumlarni əlqəp boloŋili bolmioŋandək, mən ḳulum Dawutning nəslini wə Əzümgə hizmət ḳilidioŋan Lawiylarni kəpəytimən.

[23] Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoŋa kelip mundaḳ degəndə: —
[24] Bu həlḳning: «Pərwərdigar Əzi talliоŋan bu ikki jəmättin waz keqip, ularni taxlidi» deginini bayḳimidingmu? Xunga ular Mening həlḳimni: «Kəlgüsidə ḥeq bir əl-dələt bolmaydu» dəp kəzgə ilmaydu.. [25] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mening kündüz wə keqini bekitkən əḥdəm əzgirip kətsə, yaki asman-zemindiki ḳanuniyətlərni bekitmigən bolsam, [26] Mən Yaḳupning nəslidin wə Dawutning nəslidin waz keqip ularni taxlaydioŋan bolimən, xuningdək Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupning nəsli üstigə ḥəküm sürüx üqün Dawutning nəslidin adəm tallimaydioŋan bolimən! Qünki bərḥəḳ, Mən ularni sürgünlüktin ḳayturup ularni əsligə kəltürimən, ularoŋa rəḥimdillik kərsitimən..

Pərwərdigar Zədəkiyaoŋa xum həwər yətküzidu

34 [1] Babil padixaḥi Neboḳadnəsar, pütün ḳoxuni wə ḥəkümranlikioŋa bekinoŋan barlik padixaḥliklar wə əllərning ḥəmmisi Yerusalemoŋa wə uning ətrapidiki barlik xəḥərlərgə jəng ḳiloŋan waḳtida, Pərwərdigardin Yərəmiyaoŋa kəlgən səz: —.
[2] Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Zədəkiyaning yenioŋa berip uningoŋa mundaḳ degin: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, bu xəḥərni Babil padixaḥining ḳolioŋa tapxurimən, u uningoŋa ot ḳoyup kəydürüwetidu.. [3] Sən bolsang, uning ḳolidin ḳaqalmaysən; bəlki sən tutulup uning ḳolioŋa tapxurulisən; sening kəzliring Babil padixaḥining kəzlirigə ḳaraydu, uning bilən yüz turanə səzlixisən wə sən Babiloŋa sürgün bolup ketisən..
[4] Lekin, i Yəḥuda padixaḥi Zədəkiya, Pərwərdigarning səzini angla; Pərwərdigar sening tuoŋrangda mundaḳ dəydu: — Sən ḳiliq bilən ölməysən; [5] sən aman-tinqlikta ölisən; ata-bowiliring boloŋan əzüngdin ilgiriki padixaḥlar üqün matəm tutup huxbuy yaḳḳandək ular ohxaxla sən üqünmu huxbuy yaḳidu; ular sən üqün: «Aḥ, xaḥim!» dəp matəm tutidu; qünki Mən xundaḳ wədə ḳiloŋanmən, — dəydu Pərwərdigar..
[6] Andin Yərəmiya pəyoŋəmbər bu səzlərning ḥəmmisini Yəḥuda padixaḥi Zədəkiyaoŋa Yerusalemda eytti. [7] Xu qaoŋda Babil padixaḥining ḳoxuni Yerusalemda wə Yəḥudadiki ḳaloŋan xəḥərlərdə, yəni Laḳixta wə Azikaḥta jəng ḳiliwatatti; qünki Yəḥudadiki mustəḥkəm xəḥərlər arisidin pəḳət bularla ixoŋal bolmioŋanidi.

33:24 «Pərwərdigar Əzi talliоŋan bu ikki jəmättin waz keqip, ularni taxlidi...» — «ikki jəmət» xübḥisizki, Israil wə Yəḥudani, yəni Hudaning pütün həlḳini kərsitidu; demək, pütkül Israil həlḳi əzining keləqiki tooŋruluḳ ümidsizlinip kətkən. Bəzi alimlar «ikki jəmət» «Dawut jəməti ḥəm Lawiy jəməti»ni kərsitidu, dəp ḳaraydu; lekin bizningqə keyinki «Mening həlḳimni ... kəzgə ilmaydu» degən ibarə ḥəm 25-, 26-ayətlər «Yaḳupning nəsli»ni, yəni Hudaning pütün həlḳi *(Israil wə Yəḥuda)*ni kərsətkəqkə, 24-ayətmu pütün həlḳni kərsitixi kerək.
33:26 Yər. 31:20
34:1 2Pad. 25; Yər. 52
34:2 Yər. 21:10; 32:29
34:3 Yər. 32:4
34:5 «Sən üqün huxbuy yaḳidu» — ibraniy tilida səzmusəz bolsa «sən üqün kəydüridu» degənliktur. Həḳlərning kəydürgini bolsa, bizningqə huxbuy boluxi kerək idi. Əməliyəttə Təwrat ḥəm Injilda əlgənlər üqün ḥərḳandaḳ ḳurbanlik-ḥədiyə, nəzir-qiraoŋning ḥeqḳandaḳ paydisi yoḳ, dəp kərsitilidu.

Өz ḳullirioɣa uwal ḳiloɣanlaroɣa agah berix

[8] Padixah Zədəkiya ḳullirimizoɣa azadlik jakarlayli dəp Yerusalemdikilərning ḥəmmisi bilən əḥdini kesip tüzgəndin keyin, Pərwərdigardin təwəndiki bu səz Yərəmiyaoɣa kəldi. [9] (əḥdə boyiqə ḥərbiri əz ibraniy ḳullirini, ər bolsun, ḳiz-ayal bolsun, ḳoyuwetixi kerək idi; ḥeqḳaysisi əz kerindixi boloɣan Yəḥudiyni ḳullukta ḳaldurmasliḳi kerək idi. [10] Əḥdigə ḳoxuloɣan barlik əmirlər wə barlik həlk xuningoɣa, yəni ḥərḳaysimiz əz ḳuli yaki dedikini ḳoyuwetəyli, ularni ḳullukta ḳalduruwərməyli degən səzigə boysundi. Ular boysunup ularni ḳoyuwətti. [11] Lekin uningdin keyin ular bu yoldin yenip ḳoyuwətkən ḳul-dedəklərni əzigə ḳayturuwaldi. Ular bularni ḳaytidin məjburiy ḳul-dedək ḳiliwaldi).

[12] — Xu qaoɣda Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoɣa kelip mundaḳ degəndə: —

[13] Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən ata-bowiliringlarni Misirning zeminidin, yəni «ḳulluḳ əyi»din qikaroɣinimda, ular bilən əḥdə tüzgənidim; [14] xu əḥdə boyiqə ḥərbiringlar yəttinqi yilida silərgə əzini satḳan ḥərḳaysi kerindixinglar boloɣan ibraniy kixilirini ḳoyuwetixinglar kerək; u ḳulluḳungda altə yil boloɣandin keyin, sən uni azadliḳḳa ḳoyuwetixing kerək, degənidim. Lekin ata-bowiliringlar buni anglimay ḥeq ḳulaḳ salmioɣan.

[15] Lekin silər bolsanglar, xu yaman yoldin yenip, kəz aldimda durus ixni kərüp, ḥərbiringlar əz yeḳinioɣa «azad bol» dəp jakarlidinglar, xuningdək Өz namim bilən ataloɣan əydə əḥdə tüzüdinglar; [16] lekin silər yənə yenip Mening namimoɣa daoɣ kəltürüp, ḥərbiringlar əz rayioɣa ḳoyuwətkən ḳulni ḥəm ihtiyarioɣa ḳoyuwətkən dedəkni ḳayturuwelip ḳaytidin əzünglaroɣa ḳul-dedək boluxḳa məjburlidinglar.

[17] Xunga Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silər manga ḳulaḳ salmidinglar, ḥərbiringlar əz kerindixinglaroɣa, ḥərbiringlar əz yeḳininglaroɣa azad bolunglar dəp ḥeq jakarlimidinglar; mana, Mən silərgə bir hil azadliḳni — yəni ḳiliqḳa, wabaoɣa wə kəḥətqilikkə boloɣan bir azadliḳni jakarlaymən; silərni yər yüzidiki barlik padixaḥliḳlaroɣa bir wəḥxət baskuqi ḳilimən. [18] Xuning bilən Mən əḥdəmni buzoɣan, kəz aldimda kesip tüzgən əḥdining səzlirigə əməl ḳilmioɣan kixilərni bolsa, ular əzliri soyup ikki parqə ḳilip, otturisidin ətkən ḥeliḳi mozaydək ḳilimən; [19] Yəḥudaning əmirliri wə Yerusalemning əmirliri, ordidiki ələmdarlar, kaḥinlar, xuningdək mozayning ikki parqisining otturisidin ətkən barlik həlḳni bolsa, [20] Mən ularni düxmənlirining ḳolioɣa, jenini izdigüqilərning ḳolioɣa tapxurimən; xuning bilən jəsətliri asmandiki uqarḳanatlaroɣa wə zemindiki ḥaywanlaroɣa ozuḳ bolidu; [21] Yəḥuda padixaḥi Zədəkiya wə uning əmirlirinimu düxmənlirining ḳolioɣa, jenini izdigüqilərning ḳolioɣa, xundaḳla silərgə ḥujum ḳilixtin qekinip turoɣan Babil padixaḥining ḳoxunining ḳolioɣa tapxurimən. [22] Mana, Mən əmr ḳilimən, — dəydu Pərwərdigar, wə ular bu xəḥər aldioɣa yənə kelidu; ular uningoɣa ḥujum ḳilip ot ḳoyup kəydürüwetidu; wə Mən Yəḥudaning xəḥərlirini wəyranə, ḥeq adəmzatsiz ḳilimən.

34:8 «əḥdini kesip tüzüx» — kona zamanlarda ikki tərəp bir-biri bilən əḥdə tüzməkqi bolsa, awwal kala yaki ḳoyni soyup, nimtə *(ikki parqə)* ḳilip parqilaytti; andin ikki tərəp soyup ikki parqə ḳiloɣan malning otturisidin təng ətüp bir-birigə ḳəsəm ḳilatti. Bu ixning əhmiyiti bəlkim: «Ḳaysimiz əḥdini buzsaḳ, Huda uni bu soyoɣan maloɣa ohxax ḳilsun!» deməkliktur. 18-20-ayətlərni kerüng.

34:8 Mis. 21:2

34:9 «əḥdə boyiqə ḥərbiri əz ibraniy ḳullirini, ... ḳoyuwetixi kerək idi; ḥeqḳaysisi əz kerindixi boloɣan Yəḥudiyni ḳullukta ḳaldurmasliḳi kerək idi» — mumkinqiliki barki, bu əḥdə pəḳət bu əmirlərgə ḳolaylik boluxi üqün tüzülgənidi. Ḳəḥətqilik boloɣan waḳitta, əz ḳullirioɣa ozuḳ berix məs'uliyitidin ḳeqip, ḳullirini kətküzüwetətti.

34:11 «Lekin uningdin keyin ular bu yoldin yenip ḳoyuwətkən ḳul-dedəklərni əzigə ḳayturuwaldi... ḳul-dedək ḳiliwaldi» — bu wəḳə Babilning ḳoxuni Yerusalemni ḳorxiwelixtin waḳitlik waz keqip Misir bilən jəng ḳilixḳa kətkən waḳtida boloɣan boluxi mumkin. Əmirlər wə həlk bəlkim hətərlik pəyt bizdin ətüp kətti, Hudadin ḳorḳuweriximizning ḥajiti yoḳ, deyixi mumkin idi. 21-22-ayətlərni 35-bab, 5-7-ayətlər bilən selixturung.

34:14 Mis. 21:2; Ḳan. 15:12

34:17 Ḳan. 28:25; Yər. 15:4; 24:9,10

34:20 Yər. 7:33; 16:4; 19:7

34:21 Yər. 37:11

Yəḥudaning wapasizliḳi, Rəkabiylarning wapadarliḳi

35 [1] Yəḥuda padixaḥi Yosiyaning oƣli Yəḥoakimning künliridə, Pərwərdigardin Yərəmiyaƣa səz kelip: —
[2] «Rəkabning jəmətidikilərning yeniƣa berip ular bilən səzlixip ularni Pərwərdigarning əyigə apirip, uning kiqik əylirining birigə təklip ḳilip ularning aldiƣa xarab tutḳin» — deyildi.
[3] Xuning bilən mən Habazziniyaning nəwrisi, Yərəmiyaning oƣli Jaazaniyani, uning ukilirini wə barliḳ bala-qaḳilirini, xuningdək Rəkabning pütkül jəmətini elip kelixkə qiḳtim; [4] mən ularni Pərwərdigarning əyigə, Igdaliyaning oƣli, Hudaning adimi boloƣan Ḥananning oƣullириƣa təwəlik əygə apardim; bu əy əmirlərning əyining yenida, Xallumning oƣli, ixikbaḳar Maaseyaḥning əyining üstidə idi; [5] mən Rəkabning jəmətidikilərning aldiƣa xarabḳa liḳ toloƣan piyalilər wə ḳədəḥlərni ḳoyup ularƣa: «Xarabḳa eƣiz teginglar!» — dedim.
[6] Ular manga mundaḳ dedi: «Biz xarabni iqməymiz; qünki əjdadimiz Rəkabning oƣli Yonadab bizgə: «Silər wə oƣul-əwladliringlar zadi xarab iqmənglar; [7] yənə kelip əylərni ḳurmanglar, nə uruḳ terimanglar, nə üzümzarlarni tikmənglar, nə bulardin ḥeqḳaysisiƣa zadi igə bolmanglar; barliḳ künliringlarda qedirlarda turunglar; xuning bilən silər turuwatḳan zeminda uzun künlərni kərisilər» — dəp əmr ḳalduroƣan.
[8] Xuning bilən bizning əjdadimiz Rəkabning oƣli Yonadabning: «Barliḳ kününglərdə zadi xarab iqmənglar» degən awaziƣa ḳulaḳ selip, biz wə bizning ayallirimiz ḥəm oƣul-ḳizlirimiz uning əmrigə toluḳ əməl ḳilip kəlgənmiz; [9] biz yənə turoƣudək əylərni salmiƣan; bizdə ḥeq üzümzar, etiz, uruḳ degənlər yoḳ; [10] bəlki biz qedirlarda turup kəlduḳ, əjdadimiz Yonadabning bizgə barliḳ əmr ḳiloƣanliriƣa əməl ḳilip kəlduḳ.
[11] Lekin Babil padixaḥi Nebokadnəsar zeminƣa besip kirgəndə, xundaḳ ix boldiki, biz: «Barayli, Kaldiylərning ḳoxuni ḥəm Suriyəning ḳoxunidin ḳeqip Yerusalem xəḥirigə kirəyli» — deduḳ. Mana xu səwəbtin Yerusalemda turuwatimiz».
[12] Andin Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaƣa kelip mundaḳ degəndə: —
[13] «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Baroƣin, Yəḥudadikilər wə Yerusalemda turuwatḳanlarƣa mundaḳ degin: — Buningdin tərbiyə almamsilər, xuningdək Mening səzlirimgə ḳulaḳ salmamsilər? — dəydu Pərwərdigar. [14] — Mana, Rəkabning oƣli Yonadabning oƣul-pərzəntlirigə «xarab iqmənglar» dəp tapiliƣan səzlirigə əməl ḳilinip kəlgən; bügünki küngiqə ular ḥeq xarab iqip baḳmiƣan, qünki ular atisining əmrigə itaət ḳiloƣan. Lekin Mən tang səḥərdə ornumdin turup silərgə səz ḳilip kəlgən bolsammu, silər Manga ḥeq ḳulaḳ salmiƣansilər. [15] Mən tang səḥərdə ornumdin turup ḳullirim boloƣan pəyoƣəmbərlərni əwətip: «Ḥərbiringlar ḥazir əz rəzil yolunglardin yenip, ḳilmixinglarni tüzitinglar, baxḳa ilaḥlaroƣa əgixip qoḳunmanglar; xundaḳ ḳilsanglar Mən ata-bowiliringlaroƣa təḳdim ḳiloƣan zeminda turuwerisilər» dəp kəlgənmən; lekin silər Manga ḳulaḳ salmay ḥeq anglimiƣansilər. [16] Bərḥaḳ, Rəkabning oƣli Yonadabning əwladliri atisining ularƣa tapiliƣan əmrigə əməl ḳiloƣan; lekin bu həlḳ Manga ḥeq ḳulaḳ salmiƣandur. [17] Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Mana, Mən Yəḥudaning üstigə ḥəm Yerusalemning üstigə Mən aldin'ala eytḳan barliḳ balayi'apətni qüxürimən; qünki Mən ularƣa səz ḳiloƣan, lekin ular anglimiƣan; Mən ularni qaḳiroƣan, lekin ular jawab bərmigən».

35:1 «Yəḥoakimning künliridə» — bu wəḳə Zədəkiya padixaḥ təḥtkə olturoƣan waḳitta, yəni yuḳirida eytiloƣan bexarətlərdin ilgiri boloƣanidi, əlwəttə.
35:10 «biz qedirlarda turup kəlduḳ, əjdadimiz Yonadabning bizgə barliḳ əmr ḳiloƣanliriƣa əməl ḳilip kəlduḳ» — jəmiy bolup 250 yilliḳ məzgil iqidə. «Rəkabning oƣli Yonadab» bəlkim «2Pad.» 10:15də tiloƣa elinoƣan «Rəkabning oƣli Yəḥonadab» boluxi mumkin.
35:14 Yər. 11:7; 25:3; 26:5; 29:19; 32:33
35:15 Yər. 18:11; 25:5

18 Andin Yərəmiya Rəkab jəmətigə mundaķ dedi: — Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaķ dəydu: — Qünki silər atanglar Yonadabning əmrigə
itaət ķilip, barliķ yolyoruķlirini tutup, silərgə tapilioŋanlirining ħəmmisi boyiqə ix kərüp
kəlgənsilər, — 19 əmdi samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi
mundaķ dəydu: — Rəkabning ooŋli Yonadabning nəslidin aldimda hizmət ķiloŋuqi ħərgiz üzülüp
ķalmaydu.

Padixaħ Yəħoakim bexarət hatiriləngən oram yazmini køydüridu

36 1 Yəħuda padixaħi Yosiyaning ooŋli Yəħoakimning tətinqi yili, Yərəmiyaoŋa
Pərwərdigardin təwəndiki səz kəldi: —
2 Өzünggə oram ķəoŋəz aloŋin; uningoŋa Yosiyaning künliridə sanga səz ķiloŋinimdin tartip
bügünki küngiqə Mən Israilni əyibligən, Yəħudani əyibligən ħəm barliķ əllərni əyibligən, sanga
eytķan sözlərning ħəmmisini yazoŋin. 3 Yəħudaning jəməti bəlkim Mən bexioŋa qüxürməkqi
boloŋan barliķ balayi'apətni anglap, ħərbiri özlirining rəzil yolidin yanarmikin; ular xundaķ
ķilsa, Mən ularning ķəbiħlikini wə gunaħini kəqürüm ķilimən.
4 Xuning bilən Yərəmiya Neriyaning ooŋli Barukni qaķirdi; Baruķ Yərəmiyaning aoŋzidin
qiķķanlirini anglap Pərwərdigarning uningoŋa eytķan sözlirining ħəmmisini bir oram
ķəoŋəzgə yezip bərdi. 5 Yərəmiya Barukķa tapilap mundaķ dedi: — Өzüm ķamap ķoyuloŋanmən;
Pərwərdigarning өyigə kiriximgə ruhsət yoķ; lekin özüng berip kirgin; 6 Pərwərdigarning өyidə
roza tutķan bir künidə, sən aoŋzimdin qiķķanlirini anglap yazoŋan, Pərwərdigarning bu oram
yazmida hatiriləngən sözlirini həlķning ķulaķlirioŋa yətküzgin; ħəmmə xaħərlərdin kəlgən
Yəħudadikilərning ķulikioŋimu yətküzgin. 7 Ular bəlkim Pərwərdigar aldioŋa dua-tilawitini ķilip
ħərbiri özlirining rəzil yolidin yanarmikin; qünki Pərwərdigarning bu həlķķə agaħlandurоŋan
oŋəzipi wə ķəħri dəħxətliktur. 8 Neriyaning ooŋli Baruķ Yərəmiya pəyoŋəmbər uningoŋa
tapilioŋinining ħəmmisini ada ķilip, Pərwərdigarning өyidə Pərwərdigarning sözlirini bu yaz-
midin oķup jakarlidi.
9 Yəħuda padixaħi Yosiyaning ooŋli Yəħoakim təħtkə olturoŋan bəxinqi yili toķķuzinqi ayda
xundaķ boldiki, barliķ Yerusalemdikilər ħəmdə Yəħuda xaħərliridin qikip Yerusalemoŋa kəlgən
barliķ həlķ üqün, Pərwərdigar aldida bir məzgil roza tutuximiz kerək dəp elan ķilindi. 10 Xu
waķit Baruķ Pərwərdigarning өyigə kirip, pütükqi Xafanning ooŋli Gəmariyaning өyidə
turup, yazmidin Yərəmiyaning sözlirini barliķ həlķning ķulikioŋa yətküzüp oķudi; bu өy
Pərwərdigarning өyining yuķiriķi ħoylisidiki «Yengi dərwaza»oŋa jaylaxķanidi. 11 Xafanning
nəwrisi, Gəmariyaning ooŋli Mikaħ bolsa yazmidin Pərwərdigarning sözlirining ħəmmisigə
ķulaķ saldi. 12 Andin u padixaħning ordisioŋa qüxüp pütükqining өyigə kiriwidi, mana,
əmirlərning ħəmmisi xu yərdə olturatti; pütükqi Əlixama, Xemayaning ooŋli Delaya, Akborning
ooŋli Əlnatan, Xafanning ooŋli Gəmariya wə Ħananiyaning ooŋli Zədəkiya ķatarliķ barliķ
əmirlər xu yərdə olturatti. 13 Xuning bilən Mikaħ Barukning yazmidin oķup həlķning ķulikioŋa

---

35:19 «Rəkabning ooŋli Yonadabning nəslidin aldimda hizmət ķiloŋuqi ħərgiz üzülüp ķalmaydu» — ularning Huda aldida nemə hizmət ķilidioŋanliķi Muķəddəs Kitabta hatiriləngən əməs; əmma Yəħudiylarning keyinki hatiriliri boyiqə ularning keyinki ibadəthanida ķurbangaħta ot üqün otun elip berix hizmiti bar idi. Rəkabiylar tooŋruluķ yənə «Ķoxumqə səz»imizni kərüng.
36:2 Yəx. 8:1; Yər. 30:2
36:8 «Neriyaning ooŋli Baruķ Yərəmiya pəyoŋəmbər uningoŋa tapilioŋinining ħəmmisini ada ķilip, Pərwərdigarning өyidə Pərwərdigarning sözlirini bu yazmidin oķup jakarlidi» — Baruķning qong atisi Maaseyaħ Yerusalemning xaħər baxliķi boloŋanidi *(32:12ni ħəm «2Tar.» 34:8ni kərüng)*. U muxu ixni ķiloŋanda bəlkim özining jenini wə keləqikini təwəkkül ķiloŋan. Uning Yərəmiyaoŋa ħəmraħ boluxning intayin japaliķ wə ħətərlik ikənlikini qüxinix üqün 45-babni kərüng.
36:10 «pütükqi Xafan» — Xafan tooŋruluķ «1Pad.» 22-babni kərüng. **«yuķiriķi ħoyla»** — bolsa «1Pad.» 6:36 ħəm 7:12də «iqki ħoyla» degən nam bilən ataloŋan. «Yengi dərwaza» «Yər.» 26:10də tiloŋa elinoŋan. Xübħisizki, Baruķ xu yərdə turup Yərəmiyaning sözini oķuytti, barliķ həlķ angliyalaytti.

yətküzginidə əzi anglioƣan barlik səzlərni ularoƣa bayan kildi. [14] Xuning bilən barlik əmirlər Kuxining əwrisi, Xələmiyaning nəwrisi, Nətaniyaning ooƣli Yəhudini Barukning yenioƣa əwətip uningoƣa: «Sən həlkning kulikioƣa yətküzüp okuoƣan oram yazmini kolungoƣa elip yenimizoƣa kəl» — dedi. Xuning bilən Neriyaning ooƣli Baruk oram yazmini kolioƣa elip ularning yenioƣa kəldi. [15] Ular uningoƣa: «Oltur, uni kulikimizoƣa yətküzüp okup bər» — dedi. Baruk uni ularoƣa anglitip okudi.

[16] Xundak boldiki, ular barlik səzlərni anglioƣanda, alakzadə bolup bir-birigə karixip: «Bu səzlərning həmmisini padixahka yətküzmisək bolmaydu» — dedi. [17] Andin Baruktin: «Bizgə degin əmdi, sən bu səzlərning həmmisini kandak yazding? Ularni Yərəmiyaning əz aoƣzidin anglidingmu?» — dəp soridi.
[18] Baruk ularoƣa: «U bu səzlərning həmmisini əz aoƣzi bilən manga eytti, mən oram kəoƣəzgə siyah bilən yazdim» — dedi.
[19] Əmirlər Barukka: «Baroƣin, sən wə Yərəmiya məküwelinglar. Kəyərdə bolsanglar heqkimgə bildürmənglar» — dedi. [20] Xuning bilən ular oram yazmini pütükqi Əlixamaning əyigə tikip koyup, ordioƣa kirip padixahning yenioƣa kelip, bu barlik səzlərni uning kulikioƣa yətküzdi.
[21] Padixah Yəhudini yazmini elip kelixkə əwətti, u uni Əlixamaning əyidin epkəldi. Yəhudi uni padixahning kulikioƣa wə padixahning yenida turoƣan barlik əmirlərning kulaklirioƣa yətküzüp okudi. [22] Xu qaoƣ tokkuzinqi ay bolup, padixah «kixlik əy»idə olturatti; uning aldidiki oqakta ot kalaklik idi. [23] Xundak boldiki, Yəhudi uningdin üq-tət səhipini okuoƣanda, padixah kələmtiraxi bilən bu kismini kesip, yazmining həmmisini bir-birləp otta kəyüp yokioƣuqə oqaktiki otka taxlidi.. [24] Lekin bu barlik səzlərni anglioƣan padixah yaki hizmətkarlirining heqkaysisi korkmidi, ulardin kiyim-keqəklirini yirtkanlar yok idi. [25] Uning üstigə Əlnatan, Delaya wə Gəmariyalar padixahtin oram yazmini kəydürməslikini ətüngənidi, lekin u ularoƣa kulak salmidi. [26] Padixah bolsa xahzadə Yerahmiyəl, Azriəlning ooƣli Seraya wə Abdəəlning ooƣli Xələmiyani pütükqi Barukni wə Yərəmiya pəyoƣəmbərni koloƣa elixka əwətti; lekin Pərwərdigar ularni yoxurup saklidi.

Ikkinqi oram yazma

[27] Padixah Baruk Yərəmiyaning aoƣzidin anglap yazoƣan səzlərni hatiriligən oram yazmini kəydürüwətkəndin keyin, Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoƣa kelip mundak degəndə: —
[28] Yənə bir oram kəoƣəzni elip, uningoƣa Yəhuda padixahi Yəhoakim kəydürüwətkən birinqi oram yazmida hatiriləngən barlik səzlərni yazoƣin. [29] Wə Yəhuda padixahi Yəhoakimoƣa mundak degin: — Pərwərdigar mundak dəydu: — Sən bu oram yazmini kəydürüwətting wə mən Yərəmiya tooƣruluk: «Sən buningoƣa: «Babil padixahi qokum kelip bu zeminni wəyran kilidu, uningdin həm insanni həm haywanni yokitidu» — dəp yezixka kandakmu petinding?» — deding. [30] Xunga Pərwərdigar Yəhuda padixahi Yəhoakim tooƣruluk mundak dəydu: — Uning nəslidin Dawutning təhtigə olturuxka heq adəm bolmaydu; uning jəsiti sirtka taxliwetilip kündüzdə issikta, keqidə kirawda oquk yatidu.. [31] Mən uning wə nəslining bexioƣa, hizmətkarlirining bexioƣa kəbihlikining jazasini qüxürimən; Mən ularning üstigə, Yerusalemda turuwatkanlarning üstigə həm Yəhudaning adəmliri üstigə Mən ularoƣa agahlandiroƣan barlik külpətlərni qüxürimən; qünki ular Manga heq kulak salmioƣan. [32] Xuning bilən Yərəmiya baxka bir oram kəoƣəzni elip Neriyaning ooƣli pütükqi Barukka bərdi; u Yərəmiyaning aoƣzioƣa karap Yəhuda padixahi Yəhoakim otta kəydürüwətkən

36:23 «kələmtirax bilən kesix» — adəttə bu saymanni katipi yaki pütükqi «oram yazmilar»ni yasap təyyarlaxka ixlitətti. Muxu yərdə əksiqə kimmətlik bir oram yazmini yokitix üqün ixlətkən.
36:30 Yər. 22:19

oram yazmida hatiriləngən ḫəmmə sözlərni yazdi; ular bu sözlərgə ohxaydioɣan baxḳa kəp sözlərnimu ḳoxup yazdi.

Zədəkiya padixaḫ boloɣan qaoɣdiki bəzi wəḳələr — kirix söz

37 [1] Babil padixaḫi Nebokaḏnəsar Zədəkiyani Yəḫudaning zeminioɣa padixaḫ ḳildi; xuning bilən u Yosiyaning ooɣli Yəḫoakimning ooɣli Koniyaning ornioɣa ḫəküm sürdi. [2] U, yaki hizmətkarliri, yaki zemindiki həlḳ Pərwərdigarning Yərəmiya pəyoɣəmbər arḳiliḳ eytḳan sözlirigə ḫeq ḳulaḳ salmidi.

Zədəkiya Hudadin yardəm tiləydu

[3] Padixaḫ Zədəkiya Xələmiyaning ooɣli Yəḫukalni ḫəm kaḫin Maaseyaḫning ooɣli Zəfaniyani Yərəmiya pəyoɣəmbərning yenioɣa əwətip uningoɣa: «Pərwərdigar Hudayimizoɣa biz üqün dua ḳiloɣaysən» — degüzdi [4] (xu qaoɣda Yərəmiya zindanda ḳamaḳliḳ əməs idi; u həlḳ arisioɣa qiḳip-kirixkə ərkin idi. [5] Pirəwnning ḳoxuni Misirdin qiḳḳanidi; Yerusalemni ḳorxiwaloɣan Kaldiylər bularning həwirini anglap Yerusalemdin qekinip kətkənidi).
[6] Andin Pərwərdigarning sözi Yərəmiya pəyoɣəmbərgə kelip mundaḳ degəndə: —
[7] Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silərni manga iltija ḳildurup izdəxkə əwətkən Yəḫuda padixaḫioɣa mundaḳ dənglar: — Mana, silərgə yardəm berimiz dəp qiḳip kəlgən Pirəwnning ḳoxuni bolsa, əz zeminioɣa, yəni Misiroɣa ḳaytip ketidu. [8] Andin Kaldiylər bu xəḫərgə ḳaytip kelip jəng ḳilip uni ixoɣal ḳilidu, uni ot ḳoyup kəydürüwetidu. [9] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Əz-əzünglarni aldap: «Kaldiylər bizdin qekinip kətkən» — demənglar; ular kətkən əməs! [10] Qünki gərqə silər əzünglaroɣa jəng ḳilidioɣan Kaldiylərning toluḳ ḳoxunini uruwətkən bolsanglarmu wə ularningkidin pəḳət yarilanoɣanlarla ḳaloɣan bolsimu, ularning ḫərbiri yənila əz qediridin turup bu xəḫərni ot ḳoyup kəydürüwətkən bolatti.

Yərəmiya ḳoloɣa elinip ərz ḳilinidu

[11] Pirəwnning ḳoxuni tüpəylidin Kaldiylərning ḳoxuni Yerusalemdin qekinip turoɣan waḳitta, xu wəḳə yüz bərdi: —
[12] Yərəmiya Binyamindiki zeminoɣa yol elip, xu yərdiki yurtdaxliri arisidin əz nesiwisini igiləx üqün Yerusalemdin qiḳḳanda, [13] u «Binyamin dərwazisi»oɣa yətkəndə, Ḥananiyaning nəwrisi, Xələmiyaning ooɣli kəzət begi Iriya xu yərdə turatti; u: «Sən Kaldiylərgə qekinip təslim bolmaḳqisən!» dəp uni tutuwaldi. [14] Yərəmiya: «Yaloɣan! Mən Kaldiylər tərəpkə ḳeqip təslim bolmaḳqi əməsmən!» — dedi. Lekin u uningoɣa ḳulaḳ salmidi; Iriya Yərəmiyani ḳoloɣa elip uni əmirlər aldioɣa apardi.
[15] Əmirlər bolsa Yərəmiyadin oɣəzəplinip uni uroɣuzup, uni katipi Yonatanning əyidiki ḳamaḳhanioɣa solidi; qünki ular xu əyni zindanoɣa aylanduroɣanidi. [16] Yərəmiya zindandiki bir gundihanioɣa ḳamilip, xu yərdə uzun künlər yatḳandin keyin, [17] Zədəkiya padixaḫ adəm əwətip xu yərdin ordisioɣa elip kəldi. U xu yərdə astirtin uningdin: «Pərwərdigardin söz barmu?» dəp

---

36:32 «u Yərəmiyaning aoɣzioɣa ḳarap Yəḫuda padixaḫi Yəḫoakim otta kəydürüwətkən oram yazmida hatiriləngən ḫəmmə sözlərni yazdi» — birinqi «oram yazma»ning məzmuni bəlkim «Yərəmiya»diki 1-20-bablar idi.
37:1 «Koniya» — «Yəkoniyaḫ»ning baxḳa bir atilixi.
37:5 «Pirəwnning ḳoxuni Misirdin qiḳḳanidi; Yerusalemni ḳorxiwaloɣan kaldiylər bularning həwirini anglap Yerusalemdin qekinip kətkənidi» — xu wəḳə bəlkim miladiyədin ilgiri 588-yili boloɣanidi; «Pirəwn» Misirning padixaḫi Pirəwn-Hofrani kərsitidu *(44:30ni kərüng)*.
37:5 Yər. 34:21
37:15 «əmirlər bolsa Yərəmiyadin oɣəzəplinip uni uroɣuzup,...» — muxundaḳ rəzillik ḳiloɣan əmirlər Zədəkiya padixaḫliḳidiki əmirlər idi. 36-babta kərsitilgən, Hudadin ḳorḳḳan yahxi əmirlər bolsa, Yəḫoakim padixaḫliḳidiki əmirlər idi; bu wəḳədin ilgirila ular Yəkoniyaḫ padixaḫ bilən billə *(miladiyədin ilgiriki 597-yili)* Babiloɣa sürgün boloɣanidi.

soridi. Yərəmiya: «Bar; sən Babil padixahḫining ḳolioŋa tapxurulisən» — dedi.
18 Yərəmiya Zədəkiya padixahḫa iltija ḳilip: — «Mən sanga yaki hizmətkarliringoŋa yaki bu
həlḳḳə nemə gunah ḳiloŋinimoŋa, bu zindanoŋa ḳamap ḳoydunglar? 19 Silərgə bexarət berip:
«Babil padixahi sanga yaki bu zeminoŋa jəng ḳilixḳa ḳiḳmaydu!» degən pəyoŋəmbərliringlar
ḳeni?» — dedi
20 — «Əmdi i padixah təḳsir, səzlirimgə ḳulaḳ selixingni ətünimən; iltijayim aldingda ijabət
bolsun, dəp ətünimən; katipi Yonatanning əyigə meni ḳaytḳuzmioŋaysən; sən undaḳ ḳilsang,
xu yərdə əlimən».
21 Zədəkiya padixah pərman qüxürüp, Yərəmiyani ḳarawullarning ḥoylisida turoŋuzuxni,
xuningdək xəḥərdiki ḥəmmə nan tügəp kətmisila, uningoŋa ḥərküni «Naway koqisi»din bir nan
berilixni tapilidi; xuning bilən Yərəmiya ḳarawullarning ḥoylisida turdi.

Yərəmiya hain dəp ərz ḳilinip su azgilioŋa taxlinidu

38 1 Mattanning ooŋli Səfatiya, Paxhurning ooŋli Gədaliya, Xəməliyaning ooŋli Jukal wə
Malkiyaning ooŋli Paxhurlar bolsa Yərəmiyaning həlḳḳə: — 2 «Pərwərdigar mundaḳ
dəydu: — Bu xəḥərdə ḳelip ḳaloŋan adəmlər bolsa ḳiliq, ḳəḥətqilik wə waba bilən əlidu; lekin
kimki qiḳip Kaldiylərgə təslim bolsa ḥayat ḳalidu; jeni əzigə oljidək ḳalidu; u ḥayat ḳalidu.
3 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Bu xəḥər qoḳum Babil padixahḫining ḳoxunining ḳolioŋa
tapxurulidu, u uni ixoŋal ḳilidu» — dəwatḳan səzlirini anglidi.
4 Əmirlər padixahḫa: «Silidin ətünimiz, bu adəm əlümgə məḥḳum ḳilinsun; qünki nemixḳa
uning bu xəḥərdə ḳelip ḳaloŋan jənggiwar ləxkərlərning ḳollirini wə həlḳning ḳollirini ajiz
ḳilixioŋa yol ḳoyulsun? Qünki bu adəm həlḳning mənpəətini əməs, bəlki ziyinini izdəydu» —
dedi.
5 Zədəkiya padixah: «Mana, u silərning ḳolliringlaroŋa tapxuruldi; silərning yolunglarni
toskudək mən padixah ḳanqilik bir adəm idim?» — dedi.
6 Xuning bilən ular Yərəmiyani tutup ḳarawullarning ḥoylisidiki xaḥzadə Malkiyaning su
azgilioŋa taxliwətti; ular Yərəmiyani aroŋamqilar bilən uningoŋa qüxürdi; azgalda bolsa su bol-
may, pəḳət patḳaḳla bar idi; Yərəmiya patḳaḳḳa petip kətti.

Efiopiyəlik aoŋwat Yərəmiyani azgaldin ḳutḳuzidu

7 Əmma padixahḫning ordisidiki bir aoŋwat Efiopiyəlik Əbəd-Mələk Yərəmiyaning su azgilioŋa
ḳamap ḳoyuloŋanlikini anglidi (xu qaoŋda padixah bolsa «Binyamin dərwazisi»da olturatti).
8 Əbəd-Mələk ordidin qiḳip padixahḫning yenioŋa berip uningoŋa: 9 «I padixahi'aləm, bu
adəmlərning Yərəmiya pəyoŋəmbərgə barlik ḳiloŋini, uni su azgilioŋa taxliwətkini intayin əsəbiy
rəzilliktur; u axu yərdə ḳəḥətqiliktin ölüp ḳalidu; qünki xəḥərdə ozuḳ-tülük ḳalmidi» — dedi.
10 Padixah Efiopiyəlik Əbəd-Məlәkkə buyruḳ berip: «Muxu yərdin ottuz adəmni əzüng bilən
elip berip, Yərəmiya pəyoŋəmbərni ölüp kətməsliki üqün su azgilidin elip qiḳaroŋin» — dedi.
11 Xuning bilən Əbəd-Mələk adəmlərni elip ularoŋa yetəkqilik ḳilip, padixahḫning ordisidiki
həzinining astidiki əygə kirip xu yərdin lata-puta wə jul-jul kiyimlərni elip, xularni tanilar
bilən azgaloŋa, Yərəmiyaning yenioŋa qüxürüp bərdi. 12 Efiopiyəlik Əbəd-Mələk Yərəmiyaoŋa:
— Bu lata-puta wə jondaḳ kiyimlərni ḳoltuḳliring ḥəm tanilar arisioŋa tiḳip ḳoyoŋin — dedi.
Yərəmiya xundaḳ ḳildi. 13 Xuning bilən ular Yərəmiyani tanilar bilən tartip, su azgilidin qiḳardi;
Yərəmiya yənila ḳarawullarning ḥoylisida turdi.

37:21 Yər. 32:2
38:2 Yər. 21:9
38:7 «bir aoŋwat Efiopiyəlik» — «aoŋwat» degən bu səz bəzidə pəḳət «əməldar»nila bildüridu.

Zədəkiya astirtin məsliһət soraydu, Yərəmiya jawab beridu

14 Padixaһ Zədəkiya adəm əwətip Yərəmiya pəyƣəmbərni Pərwərdigarning əyidiki üqinqi kirix
ixikigə, əz yenioƣa aparoƣuzdi. Padixaһ Yərəmiyaoƣa: — Mən səndin bir ixni sorimaķqimən; uni
məndin yoxurmioƣaysən — dedi.
15 Yərəmiya Zədəkiyaoƣa: «Mən uni sanga ayan ķilsam, sən meni jəzmən ələmgə məһkum
ķilmamsən? Mən sanga məsliһət bərsəm, sən anglimaysən!» — dedi.
16 Padixaһ Zədəkiya Yərəmiyaoƣa astirtin ķəsəm iqip uningoƣa: «Bizgə jan-tiniķ ata ķiloƣan
Pərwərdigarning һayati bilən ķəsəm iqimənki, mən seni ələmgə məһkum ķilmaymən, yaki seni
jeningni izdigüqi kixilərning ķolioƣa tapxurmaymən» — dedi.
17 Yərəmiya Zədəkiyaoƣa: Samawi ķoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning
Hudasi mundaķ dəydu: — Sən ihtiyarən Babil padixaһining əmirlirining yenioƣa qiķip təslim
bolsang, jening һayat ķalidu wə bu xəһər otta kəydürüwetilməydu; sən wə əydikiliring
һayat ķalisilər. 18 Lekin sən qiķip Babil padixaһining əmirlirigə təslim bolmisang, bu xəһər
kaldiylərning ķolioƣa tapxurulidu, ular uningoƣa ot ķoyup kəydürüwetidu, sən ularning ķolidin
ķaqalmaysən — dedi.
19 Padixaһ Zədəkiya Yərəmiyaoƣa: «Mən Kaldiylərgə qiķip təslim boloƣan Yəһudiylardin
ķorķimən; Kaldiylər bəlkim meni ularning ķolioƣa tapxuruxi, ular meni ķiyin-ķistaķ ķilixi
mumkin» — dedi.
20 Yərəmiya mundaķ dedi: — Ular seni tapxurmaydu. Səndin ətünimənki, gepimgə kirip
Pərwərdigarning awazioƣa itaət ķiloƣaysən; xundaķ ķilsang sanga yahxi bolidu, jening һayat
ķalidu. 21 Lekin sən qiķip təslim boluxni rət ķilsang, Pərwərdigar manga ayan ķiloƣan ix
mundaķ: — 22 mana, Yəһuda padixaһining ordisida ķaloƣan barliķ ķiz-ayallar Babil padixaһining
əmirlirining aldioƣa elip ketilidu. Xuning bilən bu ķiz-ayallar sanga tənə ķilip: «Sening jan
dostliring seni eziķturdi; ular sening üstüngdin oƣəlibə ķildi; əmdi һazir putliring patķaķķa
pitip kətkəndə, ular yüz ərüp sanga arķisini ķildi!» — dəydu. 23 Sening barliķ ayalliring һəm
baliliring kaldiylərgə elip ketilidu. Sən özüng ularning ķolidin ķaqalmaysən; qünki sən Babil
padixaһining ķoli bilən tutuwelinisən, xundaķla sən bu xəһərning otta kəydürüwetilixigə
səwəbqi bolisən.
24 Zədəkiya Yərəmiyaoƣa mundaķ dedi: — Sən bu səһbitimizni baxķa һeqkimgə qandurmioƣin,
xundila sən ələmaysən. 25 Əmirlər mening sən bilən səzləxkinimni anglap yeningoƣa kelip səndin:
«Sening padixaһķa nemə degənliringni, xundaķla uning sanga ķandaķ səzlərni ķiloƣanliķini
bizgə eyt; uni bizdin yoxurma; xundaķ ķilsang biz seni eltürməymiz» desə, 26 undaķta sən
ularoƣa: «Mən padixaһning aldioƣa: «Meni Yonatanning əyigə ķaytķuzmioƣaysən, bolmisa, mən
xu yərdə ələimən» — degən iltijayimni ķoyoƣanmən» — dəysən.
27 Dərwəķə əmirlərning һəmmisi Yərəmiyaning yenioƣa kelip xuni soridi; u ularoƣa padixaһ
buyruoƣan bu barliķ səzlər boyiqə jawab bərdi. Xuning bilən ular jimip ketip uning yeni-
din qiķip kətti; qünki bu ix һeqkimgə qandurulmioƣanidi. 28 Xundaķ ķilip Yerusalem ixoƣal
ķilinoƣuqə Yərəmiya ķarawullarning һoylisida turdi.

38:16 Yəx. 57:16
38:22 «sening jan dostliring seni eziķturdi» — «sening jan dostliring» padixaһning «məsliһətqi»liri һəm «pəyƣəmbərliri»ni
kərsitidu. Ular padixaһni «Misiroƣa ittipaķdax bolup Babiloƣa isyan kətürəyli» dəp azdurup balayi'apətni kəltürgənidi.
38:24 «qandurmioƣin ...sən ələmaysən» — bəlkim padixaһ uningoƣa təһdit selix üqün əməs, bəlki «Misiroƣa ittipaķdax
bolayli» degən əmirlər bu səһbətning məzmunini anglap ķalsa Yərəmiyani eltürüxi mumkin, deməkqi.

Yerusalemning ixoɣal ḳilinixi wə keyinki wəḳələr

39 [1] Yerusalem ixoɣal ḳilinoɣanda təwəndiki ixlar yüz bərdi: — Yəhuda padixaḥi Zədəkiyaning
toḳḳuzinqi yili oninqi ayda, Babil padixaḥi Nebokadnəsar wə barliḳ ḳoxuni Yerusalemoɣa
jəng ḳilixḳa kelip uni muḥasirigə aldi; [2] Zədəkiyaning on birinqi yili, tətinqi ayning toḳḳuzinqi
künidə, ular xəḥər sepilidin bəsüp kirdi. [3] Xuning bilən Babil padixaḥining əmirlirining
ḥəmmisi, yəni Samgarliḳ Nərgal-Xarezər, bax həziniqi Nebu-Sarseḳim, bax seḥirgər Nərgal-
Xarezər wə Babil padixaḥliḳining baxḳa əməldarliri kirip «Ottura dərwaza»da olturdi.
[4] Yəhuda padixaḥi Zədəkiya wə barliḳ jənggiwar ləxkərlər ularni kərüp ḳaqmaḳqi bolup, tün keqidə
xəḥərdin bədər tikiwetixti; u padixaḥning baoɣqisi arḳiliḳ, «ikki sepil» arilikidiki dərwazidin qikip
Iordan jiloɣisidiki «Arabaḥ tüzləngliki»gə ḳarap ḳeqixti. [5] Kaldiylərning ḳoxuni ularni ḳooɣlap Ye-
riho tüzləngliki‌də Zədəkiyaoɣa yetixip uni ḳoloɣa elip Hamat zeminidiki Riblaḥ xəḥirigə, Babil
padixaḥi Nebokadnəsarning aldioɣa apardi; u xu yərdə uning üstidin ḥəküm qikardi.
[6] Babil padixaḥi Riblaḥ xəḥiridə Zədəkiyaning ooɣullirini kəz aldida əltürüwətti; Babil padixaḥi
Yəhudadiki barliḳ mətiwərlərnimu əltürüwətti. [7] U Zədəkiyaning kəzlirini oyup, uni Babiloɣa
apirix üqün mis kixənlər bilən kixənləp ḳoydi. [8] Kaldiylər padixaḥning ordisini wə puḳralarning
əylirini ot ḳoyup kəydürüp Yerusalemning sepillirini kəmürüp taxlidi. [9] Xaḥanə ḳarawul begi
Nebuzar-Adan xəḥərdə ḳelip ḳaloɣan baxḳa həlḳni, əzigə təslim bolup qikḳanlarni, yəni ḳaloɣan
həlḳning ḥəmmisini ḳoloɣa elip, Babiloɣa sürgün ḳildi. [10] Ḥalbuki, ḳarawul begi Nebuzar-Adan
Yəhuda zeminida ḥeq təwəliki bolmioɣan bəzi namratlarni ḳaldurdi; xu qaoɣda u ularoɣa üzüm-
zarlar wə etizlarni təḳsimləp bərdi.
[11-12] Babil padixaḥi Nebokadnəsar Yərəmiya tooɣruluḳ ḳarawul begi Nebuzar-Adan arḳiliḳ: «Uni
tepip uningdin həwər al; uningoɣa ḥeq ziyan yətküzmə; u nemini halisa xuni uningoɣa ḳilip
bər» — dəp pərman qüxürgənidi.
[13] Xunga ḳarawul begi Nebuzar-Adan, xundaḳla bax həziniqi Nebuxazban, bax seḥirgər Nərgal-
Xarezər wə Babil padixaḥining baxḳa bax əməldarlirining ḥəmmisi adəm əwətip [14] Yərəmiyani
«Ḳarawullarning ḥoylisi»din elip Xafanning nəwrisi, Aḥikamning ooɣli Gədaliyaning əz əyigə
apirixi üqün uning ḳolioɣa tapxuroɣuzdi. Lekin Yərəmiya puḳralar arisida turdi.

Hudaning sadiḳ adimi Əbəd-Məlәkkə boloɣan wədisi

[15] Yərəmiya «Ḳarawullarning ḥoylisi»da ḳamap ḳoyuloɣan waḳtida, Pərwərdigarning səzi
uningoɣa kəlgən bolup mundaḳ degəndə: —
[16] Baroɣin, Efiopiyəlik Əbəd-Məlәkkə mundaḳ degin: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Mana, Mən əz səzlirimni muxu xəḥər
üstigə qüxürimən; awat-ḥalawət əməs, bəlki balayi'apət qüxürimən; xu küni bu ixlar əz
kəzüng aldida yüz beridu. [17] Lekin xu küni Mən seni ḳutḳuzimən, — dəydu Pərwərdigar; — Sən
ḳorḳidioɣan adəmlərning ḳolioɣa tapxurulmaysən; [18] qünki Mən qoḳum seni ḳutḳuzimən; sən
ḳiliqlanmaysən, bəlki əz jening əzünggə oljidək ḳalidu; qünki sən Manga tayinip kəlgənsən —
dəydu Pərwərdigar».

39:1 2Pad. 25:1; Yər. 52:4
39:3 «bax həziniqi» — ibraniy tilidiki «Rab-Saris» deyilidu. Bu səzning toluḳ mənisi bizgə naməlum, «bax həziniqi» bizning pərzimiz. **«Ottura dərwaza»da olturdi** — kona zamanlarda xəḥər dərwazisi əməldarlar yaki mətiwərlər sot ḳilidioɣan, ḥəküm qikiridioɣan jay idi.
39:13 «bax həziniqi Nebuxazban» — 3-ayəttə «Nebu-Sarseḳim» isimlik yənə bir «bax həziniqi» tiloɣa elinidu.
39:14 «Xafanning nəwrisi, Aḥikamning ooɣli Gədaliya» — bu ayəttiki «Xafan» 36:10-11də tiloɣa elinoɣan «Xafan» boluxi mumkin. Ḳarioɣanda, uning ailisidikilər Yərəmiyaoɣa yahxi muamilə ḳilip kəlgən. **«Yərəmiyani ... elip .. Gədaliyaning əz əyigə apirixi üqün ...»** — alimlarning bu ayəttiki «əz əyigə» degən səz tooɣrisida ikki pikri bar, yəni «əz əyi» *(1)* Yərəmiyaning yurti, yənə Anatotni yaki *(2)* Gədaliyaning «əz əyi»ni kərsitidu. Gədaliya Nebokadnəsarning buyruḳi bilən Pələstingə waliy dəp bekitilgənidi *(40:5ni wə «2Pad.» 25:22ni kərüng)*. Bizningqə ikkinqi pikir tooɣra, qünki 40:5də Nebuzar-Adanning Yərəmiyaoɣa «Gədaliyaning yenioɣa ḳaytḳin» degən səzini bayḳaymiz. Muxu waḳitta Yərəmiya waliy əyidə kəng-azadiliktə turuxni əməs, bəlki namrat həlḳ arisida turuxni tallidi.

Yərəmiya ikkinqi ḳetim azad ḳilinip ḳoyuwetilidu

40 [1] Ḳarawul begi Nebuzar-Adan uni Ramaḥ xəḥiridin ḳoyuwətkəndə, Pərwərdigarning Yərəmiyaoƣa kəlgən səzi: — u qaoƣda Nebuzar-Adan Yerusalem ḥəm Yəḥudadiki barliḳ əsirlərni elip Babiloƣa sürgün ḳilmaḳqi idi; Yərəmiyamu ularning arisida zənjir bilən baoƣlanoƣan ḥalda elip mengiloƣanidi.. [2] Ḳarawul begi Yərəmiyani bir qətkə tartip uningoƣa mundaḳ dedi: «Pərwərdigar Hudaying muxu yərgə balayi'apət qüxürimən dəp agaḥlandurdi; [3] Mana, Pərwərdigar Өz degini boyiqə xundaḳ ḳilip uni kəltürdi; qünki silər Pərwərdigar aldida gunaḥ sadir ḳiloƣansilər wə uning awazioƣa ḳulaḳ salmioƣansilər; xunga bu ix bexinglaroƣa qüxti. [4] Lekin mən ḳolungni ixkəlləngən zənjirlərdin yexip seni ḳoyuwetimən; mən bilən billə Babiloƣa berix sanga muwapiḳ kərünsə, ḳeni kəl, mən səndin həwər alimən; əmma mən bilən billə Babiloƣa berixni muwapiḳ əməs dəp ḳarisang, kerək yoḳ. Mana, pütkül zemin aldingda turidu; ḳəyərgə berix sanga layiḳ, durus kərünsə xu yərgə baroƣin».
[5] Yərəmiya tehi yenidin mangmay turup, Nebuzar-Adan uningoƣa: «Boldi, Xafanning nəwrisi, Aḥikamning ooƣli Gədaliyaning yenioƣa ḳayt; Babil padixaḥi uni Yəḥudadiki xəḥərlərgə ḥəkümranliḳ ḳilixḳa bəlgiligən; həlḳ arisida uning bilən billə turiwər, yaki ḥərḳandaḳ baxḳa yərgə baray desəng xu yərgə baroƣin» — dedi. Xuning bilən ḳarawul begi uningoƣa ozuḳ-tülük ḥəmdə bir sowoƣat berip uni ḳoyuwətti. [6] Xuning bilən Yərəmiya Mizpaḥ xəḥirigə, Xafanning nəwrisi, Aḥikamning ooƣli Gədaliyaning yenioƣa kəldi; u uning bilən billə, puḳralar arisida turdi.

Mizpaḥ xəḥiri «Yəḥuda əlkə»sining yengi mərkizi ḳilinidu

[7] Dalada ḳaloƣan Yəḥudaning ləxkər baxliḳliri ḥəm ləxkərliri Babil padixaḥining Xafanning nəwrisi, Aḥikamning ooƣli Gədaliyani zemin üstigə ḥəkümranliḳ ḳilixḳa bəlgiligənlikini, xuningdək uningoƣa Babiloƣa sürgün bolmioƣan zemindiki yoḳsul ər-ayallar bala-qaḳiliri bilən tapxuruloƣanliḳini anglap ḳaldi; [8] xuning bilən bu ləxkər baxliḳliri adəmliri bilən Mizpaḥ xəḥirigə, Gədaliyaning yenioƣa kəldi; baxliḳliri bolsa Nətaniyaning ooƣli Ixmail, Kareaḥning ooƣulliri Yoḥanan ḥəm Yonatan, Tanhumətning ooƣli Seraya, Nətofatliḳ Əfayning ooƣulliri wə Maakatliḳ birsining ooƣli Yəzaniya idi.. [9] Xafanning nəwrisi, Aḥikamning ooƣli Gədaliya ular wə adəmlirigə: «Kaldiylərgə beḳinixtin ḳorḳmanglar; zeminda olturaḳlixip Babil padixaḥioƣa beḳininglar, xundaḳ ḳilsanglar silərgə yahxi bolidu. [10] Mən bolsam Kaldiylər zemineoƣa kəlgəndə silərgə wəkil bolup ularning aldida turux üqün Mizpaḥ xəḥiridə turimən; silər bolsanglar, xarab, ənjür-hormilar wə zəytun meyi məḥsulatlirini elip küp-idixinglaroƣa ḳoyunglar, өzünglar tutḳan xəḥərlərdə turuweringlar» — dəp ḳəsəm iqti.
[11] Ohxaxla Moabda, Ammoniylar arisida, Edomda ḥəm baxḳa ḥərbir yurtlarda turoƣan Yəḥudiylarmu Babil padixaḥi Yəḥudada həlḳning bir ḳaldisini ḳalduroƣan wə ular üstigə ḥəkümranliḳ ḳilixḳa Xafanning nəwrisi, Aḥikamning ooƣli Gədaliyani bəlgiligən dəp anglidi; [12] xuning bilən barliḳ Yəḥudiylar ḥəydəp tarḳitiwetilgən ḥəmmə jay-yurtlardin ḳaytip, Yəḥuda zemineoƣa, Mizpaḥ xəḥirigə, Gədaliyaning yenioƣa kəldi. Ular xarab, ənjür-hormilarning məḥsulatlirini zor kəngriqiliktə aldi.

Ixmail Gədaliyani əltürüwetidu, Mizpaḥdiki həlḳni əsirgə alidu

[13] Kareaḥning ooƣli Yoḥanan wə dalada ḳaloƣan ləxkərlərning barliḳ baxliḳliri Mizpaḥ xəḥirigə, Gədaliyaning yenioƣa kelip uningoƣa: [14] «Sən Ammoniylar padixaḥi Baalis Nətaniyaning ooƣli

40:1 «Ḳarawul begi Nebuzar-Adan uni Ramaḥ xəḥiridin ḳoyuwətkəndə, Pərwərdigarning Yərəmiyaoƣa kəlgən səzi...» — Nebuzar-Adan alliḳaqan Yərəmiya tooƣruluḳ «Yerusalemda turiwərsun» dəp pərman qüxürgənidi *(39:11-14ni kərüng)*. Uning «həlḳ arisida» turoƣanliḳi tüpəylidin, bəlkim tasadipiyliḳtin ular sürgün ḳilinoƣanda ular bilən təng elip ketilgənidi. –«Pərwərdigarning Yərəmiyaoƣa kəlgən səzi: — » — 2-5-ayətlərgə ḳarioƣanda, Pərwərdigarning bu səzi «kapir» boloƣan, Babillik ləxkər Nebuzar-Adan arḳiliḳ kəldi!
40:8 «Maakatliḳ birsining ooƣli Yəzaniya» — «Jəzaniya»ning baxḳa xəkli «Yaazaniya» — «2Pad.» 25:23ni kərüng.

Ixmailni seni əltürüxkə əwətkənlikini bilməmsən?» — deyixti. Lekin Aḥikamning oоli Gədaliya ularning gepigə ixənmidi.
15 Kareaḥning oоli Yoḥanan Mizpaḥda Gədaliyaoоa astirtin səz kilip: «Manga ruhsət kiloоaysən, baxkilar uningdin həwər tapkuqə mən berip Nətaniyaning oоli Ixmailni əltürəy; ḥeqkim buni bilməydu. Uning seni əltürüp, xuning bilən ətrapingoоa yioоiloоan Yəḥudadikilərning ḥəmmisi tarkitiwetilip, Yəḥudaning kaldisi yokitiwetilixining nemə ḥajiti bar? — dedi.
16 Birak Gədaliya Kareaḥning oоli Yoḥananoоa: «Sən undak kilma; qünki sən Ixmail tooruluk yaloоan eytiwatisən» — dedi.

41 1 Əmdi yəttinqi ayda xundak boldiki, xaḥzadə, xundakla padixaḥning bax əməldarliridin biri boloоan əlixamaning nəwrisi, Nətaniyaning oоli Ixmail on adəm elip Mizpaḥka, Aḥikamning oоli Gədaliyaning yenioоa kəldi; ular xu yərdə, yəni Mizpaḥda nan oxtup oоizal anoоanda, 2 Nətaniyaning oоli Ixmail ḥəm u epkəlgən on adəm ornidin turup, Aḥikamning oоli Gədaliyaoоa kiliq qapti; ularning xundak kilixi Babil padixaḥi Yəḥuda zemini üstigə ḥəkümranlikka bəlgiligənni əltürüxtin ibarət idi. 3 Ixmail Mizpaḥda Gədaliyaoоa ḥəmraḥ boloоan barlik Yəḥudiylar wə xu yərdə turuwatkan barlik Kaldiy jənggiwar ləxkərlərni əltürüwətti.
4 Xundak boldiki, Gədaliyani əltürüwətkəndin keyin, ikkinqi künigiqə ḥeqkim tehi uningdin həwər tapmioоanidi, 5 mana Xəkəm, Xiloh ḥəm Samariyədin səksən adəm yetip kəldi. Ular sakilini qüxürgən, kiyimlirini yirtkan, ətlirini tiloоan, Pərwərdigarning əyigə sunuxka kolida ḥədiyələrni ḥəm huxbuyni tutkan ḥalda kəlgənidi. 6 Nətaniyaning oоli Ixmail ularni karxi elixka mangoоiniqə yioоlioоanoоa selip Mizpaḥdin qikti; ularoоa: «Mərḥəmət, Aḥikamning oоli Gədaliya bilən kərüxüxkə apirimən» — dedi.
7 Xundak boldiki, ular xəḥər otturisioоa yətkəndə, Nətaniyaning oоli Ixmail wə uning bilən billə boloоan adəmlər ularni əltürüp jəsətlirini su azgilioоa taxliwətti. 8 Ḥalbuki, ular arisidin on adəm Ixmailoоa: «Bizni əltürüwətmə, qünki dalada bizning yoxurup koyoоan buoоday, arpa, zəytun meyi wə ḥəsəl katarlik ozuk-tülükimiz bar» — dedi. Xunga u kolini yioоip, buradərliri arisidin ularni əltürmidi. 9 Ixmail əltürgən adəmlərning jəsətlirini taxliwətkən bu azgal bolsa, intayin qong idi; uni əsli padixaḥ Asa Israil padixaḥi Baaxadin korkup kolap yasioоanidi. Nətaniyaning oоli Ixmail bu azgalni jəsətlər bilən toldurdi. 10 Ixmail Mizpaḥta turoоan ḥəlkning kaldisining ḥəmmisini, jümlidin karawul begi Nebuzar-Adan Aḥikamning oоli Gədaliyaoоa tapxuroоan padixaḥning kizliri wə Mizpaḥda kaloоan barlik kixilərni əsirgə elip kətti; Nətaniyaning oоli Ixmail ularni əsirgə elip Ammoniylarning kexioоa ətüxkə yol aldi.

Yoḥanan ḥəlkni Ixmailning qanggilidin kutulduridu

11 Kareaḥning oоli Yoḥanan wə uning kexidiki ḥəmmə ləxkər baxlikliri Nətaniyaning oоli Ixmail sadir kiloоan barlik rəzilliktin həwər tapti; 12 xuning bilən ular barlik adəmlirini elip Nətaniyaning oоli Ixmailoоa jəng kilixka qikti; ular Gibeondiki qong kəl boyida uning bilən uqraxti. 13 Ixmailning kolida turoоan barlik ḥəlk Kareaḥning oоli Yoḥanan ḥəm uning ḥəmraḥliri boloоan barlik ləxkər baxliklirini kərgəndə huxal boldi. 14 Ixmail Mizpaḥdin

41:1 «padixaḥning bax əməldarliri...» — «padixaḥ» qokum Zədəkiyani kərsitidu.
41:1 2Pad. 25:25
41:5 «Ular sakilini qüxürgən, kiyimlirini yirtkan, ətlirini tiloоan...» — demisəkmu, ḥəlk bundak ḥərikətlər arkilik kattik kayoоuni bildürətti. Xübḥisizki, muxu yərdə ularning kayoоusi Hudaning Yəḥuda wə Israil üstigə jaza qüxürgənliki tüpəylidin boloоan. Əməliyəttə kayoоuni bildürüxkə «ətlirini tilix» Təwratta kət'iy mən'i kilinoоan.
41:9 «Ixmail əltürgən adəmlərning jəsətlirini taxliwətkən bu azgal bolsa, intayin qong idi; uni əsli...» — baxka hil tərjimisi: «Xu azgal Ixmail Gədaliya bilən billə əltürgən adəmlərning jəsətlirini taxlioоan yər bolup, uni əsli...» — əyni ibraniy tilidiki tekistni qüxinix təs. **«Baaxadin korkup...»** — Asa padixaḥ bəlkim azgalni Mizpaḥ muḥasirigə elinoоanda su saklax üqün kolioоanidi.

elip kətkən barlik həlk yoldin yenip, Kareahning ooli Yohananning yenioa kəldi. [15] Lekin Nətaniyaning ooli Ixmail səkkiz adimi bilən Yohanandin kəqip, Ammoniylar təripigə ətüp kətti. [16] Andin Kareahning ooli Yohanan ham uning hamrahliri bolohan barlik ləxkər baxlikliri Nətaniyaning ooli Ixmail Ahikamning ooli Gədaliyani eltürgəndin keyin Mizpahdin elip kətkən həlkning kaldisining hammisini əz kexioa aldi; u ularni, yəni jənggiwar ləxkərlər, kiz-ayallar, balilar wə orda əməldarlirini Gibeondin elip kətti. [17] Ular Kaldiyilərdin əzlirini kaqurux üqün Misiroa karap yol elip Bəyt-Ləhəmgə yekin bolohan Gerut-Kimhamda tohtap turdi. [18] Səwəbi bolsa, ular Kaldiylərdin korkatti; qünki Babil padixahi zemin üstigə həkümranlikka bəlgiligən Ahikamning ooli Gədaliyani Nətaniyaning ooli Ixmail eltürüwətkənidi.

Kaloanlar Pərwərdigardin yol soraydu, birak uningoa kulak salmaydu

42 [1] Barlik ləxkər baxlikliri, jümlidin Kareahning ooli Yohanan ham Hoxayaning ooli Yəzaniya wə əng kiqikidin qongioiqə barlik həlk [2] Yərəmiya pəyoəmbərning yenioa kelip uningdin: «Təlipimizni ijabət kiloaysən, Pərwərdigar Hudayingoa həlkning kaldisi bolohan bizlər üqün dua kiloaysənki (kəzüng kərginidək burun kəp bolohan bizlər hazir intayin az kalduk), [3] Pərwərdigar Hudaying bizgə mangidioan yol, kilidioan ixni kərsətkəy» — dəp iltija kildi.
[4] Yərəmiya pəyoəmbər ularoa: «Makul! Mana, mən Pərwərdigar Hudayinglaroa səzliringlar boyiqə dua kilimən; xundak boliduki, Pərwərdigar silərgə kandak jawab bərsə, mən uni silərgə heqnemisini kaldurmay toluki bilən bayan kilimən» — dedi.
[5] Ular Yərəmiyaoa: «Pərwərdigar Hudaying seni əwətip bizgə yətküzidioan səzning hammisigə əməl kilmisak, Pərwərdigar bizgə hakikiy, gepidə turudioan guwahqi bolup əyiblisun!» — dedi.
[6] «Biz seni Pərwərdigar Hudayimizning yenioa əwətimiz; jawab yahxi bolsun yaman bolsun, uning awazioa itaət kilimiz; biz Hudayimizning awazioa itaət kiloanda, bizgə yahxi bolidu».
[7] Xundak boldiki, on kündin keyin, Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoa kəldi. [8] U Kareahning ooli Yohanan, ləxkər baxliklirining hammisi wə əng kiqikidin qongioiqə barlik həlkni qakirip [9] ularoa mundak dedi: — Silər meni təlipinglarni Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldioa yətküzüxkə əwətkənsilər. U mundak dedi: —
[10] Silər yənila muxu zeminda turiwərsənglarla, Mən silərni kurup qikimən; silərni oulatmaymən; Mən silərni tikip əstürimən, silərni yulmaymən; qünki Mən bexinglaroa qüxürgən balayi'apətkə əküniman. [11] Silər korkidioan Babil padixahidin korkmanglar; uningdin korkmanglar, — dəydu Pərwərdigar, — qünki Mən silərni kutkuzux üqün, uning kolidin kutuldurux üqün silər bilən billə bolimən. [12] Mən silərgə xundak rəhimdillikni kərsitimənki, u silərgə rəhim kilidu, xuning bilən silərni əz zemininglaroa kaytixka yol koyidu.
[13] Birak silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioa kulak salmay «Bu zeminda kət'iy turmaymiz» — desənglar [14] wə: «Yak. biz Misir zeminioa barayli; xu yərdə nə uruxni kərməymiz, nə kanay-agah signalini anglimaymiz, nə nanoa zar bolmaymiz; xu yərdə yaxaymiz» — desənglar, [15] əmdi Pərwərdigarning səzini anglanglar, i Yəhudaning bu kaldisi bolohan silər: Samawi koxunlarning Sərdari bolohan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — «Silər Misiroa kirip, xu yərdə olturaklixixka kət'iy niyətkə kəlgən bolsanglar, [16] əmdi xundak boliduki, silər korkidioan kiliq Misirda silərgə yetixiwalidu, silər korkidioan kahətqilik Misirda silərgə əgixip kooqlap baridu; xu yərdə silər əlisilər. [17] Xundak boliduki, Misiroa kirip xu yərdə turayli dəp kət'iy niyət kiloan adəmlərning hammisi kiliq, kahətqilik wə waba bilən əlidu; ularning

42:1 «Hoxayaning ooli Yəzaniya» — bu «Yəzaniya» 40:8də tiloa elinoan «Yəzaniya» boluxi mumkin.
42:6 Yər. 7:23
42:10 Yər. 24:6; 31:4; 33:7

ḥeqḳaysisi tirik ḳalmaydu wə yaki Mən bexioɣa qüxüridioɣan balayi'apəttin ḳutulalmaydu.
18 Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ
dəydu: — Oɣəzipim wə ḳəhrim Yerusalemdikilərning bexioɣa qüxürülgəndək, silər Misiroɣa
kirgininglarda, ḳəhrim bexinglaroɣa qüxürülidu; silər lənətkə ḳalidioɣan wə dəhxət basidioɣan
obyekt, lənət səzi ḥəm rəswaqiliḳning obyekti bolisilər wə silər bu zeminni ḳaytidin ḥeq
kərməysilər. 19 Pərwərdigar silər, yəni Yəhudaning ḳaldisi tooɣruluḳ: «Misiroɣa barmanglar!»
— degən. — Əmdi xuni bilip ḳoyunglarki, mən bügünki künidə silərni agaḥlandurdum!.
20 — Silərning meni Pərwərdigar Hudayinglarning yenioɣa əwətkininglar «Pərwərdigar
Hudayimizoɣa biz üqün dua ḳiloɣaysən; Pərwərdigar Hudayimiz bizgə nemə desə, bizgə yətküzüp
bərsəng biz xuning ḥəmmisigə əməl ḳilimiz» degüzgininglar əzünglarni aldap jeninglaroɣa za-
min boluxtin ibarət boldi, halas. 21 Mən bügünki kündə silərgə Uning deginini eytip bərdim;
lekin silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa wə yaki Uning meni silərning yeninglaroɣa
əwətkən ḥeqḳaysi ixta Uningoɣa itaət ḳilmidinglar. 22 Əmdi ḥazir xuni bilip ḳoyunglarki, silər
olturaḳlixayli dəp baridioɣan jayda ḳiliq, ḳəḥətqilik wə waba bilən əlisilər.

43 1 Xundaḳ boldiki, Yərəmiya ularning Hudasi Pərwərdigarning ḥəmmə səzlirini barliḳ
həlḳḳə eytip tügətti (Hudasi Pərwərdigar Yərəmiyani ularoɣa bu barliḳ səzlərni eytix üqün
əwətkən), — 2 xuning bilən Ḥoxiyaning ooɣli Azariya wə Kareaḥning ooɣli Yoḥanan wə xundaḳla
barliḳ ḥali qong adəmlər Yərəmiyaoɣa mundaḳ dedi: — «Sən yaloɣan eytiwatisən! Hudayimiz
Pərwərdigar seni bizgə: «Silər Misirda olturaḳlixix üqün barmanglar!» deyixkə əwətkən əməs;
3 bəlki Neriyaning ooɣli Baruḳ qoḳum seni bizgə ḳarxilaxturup, bizni Kaldiylərning ḳolioɣa
tapxuruxḳa küxkürtməktə; xuning bilən ular bizni ölümgə məḥḳum ḳilidu yaki bizni Babiloɣa
sürgün ḳilidu».
4 Xuning bilən Kareaḥning ooɣli Yoḥanan, ləxkər baxliḳlirining ḥəmmisi wə barliḳ həlḳ
Pərwərdigarning: «Yəhuda zeminida turup ḳelinglar» degən awazioɣa ḳulaḳ salmidi; 5 bəlki
Kareaḥning ooɣli Yoḥanan wə barliḳ ləxkər baxliḳliri ḥəydiwetilgən barliḳ əllərdin Yəhuda ze-
minida olturaḳlixixḳa ḳaytip kəlgən Yəhudaning pütün ḳaldisini, 6 yəni ərlər, ḳiz-ayallar, balilar
wə padixaḥning ḳizlirini, jümlidin ḳarawul begi Nebuzar-Adan Aḥikamning ooɣli Gədaliyaoɣa
tapxuroɣan ḥərbir kixini ḥəmdə Yərəmiya pəyoɣəmbər ḥəm Neriyaning ooɣli Baruḳni elip, 7 Mi-
sir zemininoɣa kirip kəldi; ular Pərwərdigarning əmrigə itaət ḳilmidi. Ular Taḥpanəs xəḥirigə
yetip kəldi.

Bexarət — Neboḳadnəsar Misiroɣa besip kirip, bulang-talang ḳilidu

8 Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoɣa Taḥpanəstə kelip mundaḳ degəndə: —
9 Yəhudiylarning kəz aldidila, ḳolungoɣa birnəqqə qong taxlarni elip Pirəwnning Taḥpanəstiki
ordisining kirix yolining yenidiki hixliḳ yoldiki seoɣiz layoɣa kəmüp yoxurup, 10 uloroɣa mundaḳ
degin: — Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ
dəydu: — Mana, Mən Mening ḳulum boloɣan Babil padixaḥi Neboḳadnəsarni qaḳirip epkelimən,
u mən kəmüp yoxuroɣan bu taxlar üstigə əz təhtini salidu; ularning üstigə xaḥanə qedirini

42:18 Yəx. 65:15; Yər. 7:20; 18:16; 19:8; 24:9; 25:9,18; 26:6; 29:18
42:20 «— Silərning meni Pərwərdigar Hudayinglarning yenioɣa ... «Pərwərdigar Hudayimizoɣa...» degüzgininglar əzünglarni aldap jeninglaroɣa zamin boluxtin ibarət boldi, halas» — ayətning baxḳa birhil tərjimisi «Silərning meni Pərwərdigar Hudayinglarning yenioɣa: «Pərwərdigar Hudayimizoɣa ... » degüzüp əwətkininglarda əzünglar jeninglarni aldap ḳoyoɣansilər, halas».
42:21 «Mən bügünki kündə silərgə Uning deginini eytip bərdim; lekin ... Hudayinglarning awazioɣa wə yaki Uning meni silərning yeninglaroɣa əwətkən ḥeqḳaysi ixta Uningoɣa itaət ḳilmidinglar» — xübḥisizki, ularning kənglidiki, yəni: «Hudaning səzigə ḥeq itaət ḳilmaymiz» degən pozitsiyisi pəyoɣəmbərgə ayan idi.
43:2 «Ḥoxayaning ooɣli Azariya» — bu adəm 42:1diki «Ḥoxayaning ooɣli Yəzaniya» degən adəm bilən bir boluxi mumkin.

yeyip tikidu. [11] U kelip Misir zeminida jəng kilidu; ölümgə bekitilgənlər əlidu; sürgün boluxka bekitilgənlər sürgün bolidu; kiliqka bekitilgənlər kiliqlinidu. [12] Mən Misirdiki butlarning əylirigə ot yakturoquzimən; u ularni köydürüp, butlirini elip sürgün kilidu; koy padiqisi əz tonini kiygəndək Nebokadnəsarmu Misir zeminini əzigə kiyiwalidu; u xu yərdin aman-esən kikidu. [13] U Misir zeminidiki «Kuyax ibadəthanisi»diki tüwrüklərni qekiwetidu; u Misirdiki butlirining əylirigə ot koyup köydürüwetidu.

Pərwərdigarning Misiroqa kaqkan Yəhudiylaroqa butpərəsliki tüpəylidin qüxüridioqan jazasi

44 [1] Misirda turoqan, yəni Migdolda, Tahpanəstə, Nofta wə Misirning jənubiy təripi Patros zeminida turoqan barlik Yəhudiylar tooqruluk bu səz Yərəmiyaoqa kelip mundak deyildi: —

[2-3] «Samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — Mən Yerusalem həm Yəhudadiki həmmə xəhərlər üstigə qüxürgən barlik balayi'apətni kərgənsilər; mana, ularning sadir kiloqan rəzilliki tüpəylidin bügünki kündə ular harabilik bolup, adəmzatsiz kaldi; qünki ular nə əzliri, nə silər, nə ata-bowiliringlar bilməydioqan yat ilahlaroqa qokunuxka, huxbuy yekixka berip, Meni oqəzəpləndürgən. [4] Mən tang səhərdə ornumdin turup kullirim boloqan pəyoqəmbərlərni silərgə əwətip: «Mən nəprətlinidioqan bu yirginqlik ixni kiloquqi bolmanglar!» — dəp agahlanduroqanmən.

[5] Lekin ular itaət kilmioqan, heq kulak salmioqan; ular rəzillikidin, yat ilahlaroqa huxbuy yekixtin kolini zadi üzmigən. [6] Xuning bilən kəhrim həm oqəzipim ularoqa tökülgən, Yəhudadiki xəhərlərdə həm Yerusalemdiki rəstə-koqilarda yekiloqan, köygən; ular bügünki kündə wəyranə wə harabilik bolup kaldi.

[7] Xunga samawi koxunlarning Sərdari boloqan Huda Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — Silər nemixka əz-əzünglaroqa zor külpət kəltürməkqisilər, əzünglaroqa heqkandak kaldi kaldurmay əzünglardin, yəni Yəhudaning iqidin ər-ayal, bala-bowakларni üzməkqisilər!? [8] Nemixka əz kolliringlarning yasioqini bilən, silər olturakлaxkan Misir zeminida yat ilahlaroqa huxbuy yekip Meni oqəzəpləndürisilər? Xundak kilip silər halak bolup yər yüzidiki barlik əllər arisida lənət səzi wə rəswa kilinidioqan bir obyekt bolisilər. [9] Silər Yəhuda zeminida həm Yerusalemning rəstə-koqilirida sadir kilinoqan rəzillikni, yəni ata-bowiliringlarning rəzillikini, Yəhuda padixahlirining rəzillikini wə ularning ayallirining rəzillikini, silərning əz rəzillikinglarni həm ayalliringlarning rəzillikini untup kaldinglarmu? [10] Bügünki küngə kədər həlkinglar əzini heq təwən tutmidi, Məndin heq korkmidi, ular Mən silərning aldinglaroqa həm ata-bowiliringlarning aldioqa koyoqan Təwrat-kanunumda yaki bəlgilimilirimdə heq mangoqan əməs.

43:10 Yər. 25:9; 27:6

43:11 «U Nebokadnəsar kelip Misir zeminida jəng kilidu; ölümgə bekitilgənlər əlidu» — bu ayəttiki «ölüm» bəlkim wabani kərsitidu. 15:2nimu kərüng.

43:11 Yər. 15:2; Zək. 11:9

43:12 «Koy padiqisi əz tonini kiygəndək Nebokadnəsarmu Misir zeminini əzigə kiyiwalidu» — baxka birhil tərjimisi: «U *(Nebokadnəsar)* koy padiqisi əz tonidiki pitlarni tərgəndək Misir zeminidin heqnərsə kaldurmay həmmini teriwalidu». Ayəttiki ibraniy tili ikki bislik boloqaqka, ikkila tərjimisi bəlkim tooqra boluximu mumkin. Yənə xuni deyiximiz kerəkki, koylar wə koy padiqiliri Misirliklaroqa intayin yirginqilik boloqan *(«Yar.» 46:34ni kərüng)*. Xuning bilən bexarət Misirliklar üqün intayin kinayilik, eoqir gəp boluxi kerək idi.

43:13 «Kuyax ibadəthanisi» — Misirdiki «Heliopolis», yəni «On» degən xəhərgə jaylaxkan. U hazirki Kahirə xəhirining on kilometr xərk təripidə. **«U Misirdiki butlirining əylirigə ot koyup köydürüwetidu»** — miladiyədin ilgiriki 568-yili Nebokadnəsar Misiroqa tajawuz kiloqan; bu wəkədin ilgiri baxka bir tajawuzlukning bar-yokluki tooqruluk tehi həwərimiz yok.

44:1 «Nof» — keyin «Məmfis» dəp ataloqan. Migdol, Tahpanəs, Nof wə Patros degən jaylar asasən Misirning pütkül territoriyəsini əz iqigə aloqanidi.

44:6 Yər. 7:20; 42:18

[11] Xunga samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Mana, Mən bexinglaroƣa külpət qüxürüp, barliq Yəhudani ḥalak qiloƣuqə silərgə yüzümni qaritimən; [12] Mən Misir zeminioƣa xu yərdə olturaqlixayli dəp qət'iy niyət qiloƣan Yəhudaning qaldisioƣa qol salimən, ularning ḥəmmisi Misir zeminida tügixidu; Misir zeminida yiqilidu; ularning əng kiqikidin qongioƣiqə qiliq bilən, qəḥətqilik bilən əlidu; ular qiliq bilən wə qəḥətqilik bilən əlidu, ular lənət oqulidioƣan wə dəḥxət basquqi obyekt, lənət səzi ḥəm rəswa qilinidioƣan bir obyekt bolidu. [13] Mən Misir zeminida turuwatqanlarni Yerusalemni jazalioƣandək qiliq bilən, qəḥətqilik bilən wə waba bilən jazalaymən; [14] xuning bilən Misir zeminida olturaqlixayli dəp xu yərgə kirgən Yəhudaning qaldisidin Yəhuda zeminioƣa qaytixqa ḥeqqaysisi qaqalmaydu yaki ḥeqkim qalmaydu; xu yərgə qaytip olturaqlixixqa intizar bolsimu, qaqalioƣan az bir qismidin baxqiliri ḥeqqaysisi qaytmaydu».

[15] Andin əz ayallirining yat ilaḥlaroƣa huxbuy yaqidioƣanliqini bilgən barliq ərlər, wə yenida turoƣan barliq ayallar, — zor bir top adəmlər, yəni Misirning ximaliy təripi wə jənubiy təripi Patrostin kəlgən barliq həlq Yərəmiyaoƣa mundaq jawab bərdi: —. [16] «Sən Pərwərdigarning namida bizgə eytqan səzgə kəlsək, biz sanga ḥeq qulaq salmaymiz! [17] Əksiqə biz qoqum əz aoƣzimizdin qiqqan barliq səzlərgə əməl qilimiz; əzimiz, ata-bowilirimiz, padixaḥlirimiz wə əmirlirimiz Yəhudadiki xəḥərlərdə ḥəm Yerusalemdiki rəstə-koqilarda qiloƣinidək bizlər «Asmanlarning hanixi»oƣa huxbuy yeqiwerimiz wə uningoƣa xarab ḥədiyəlirini quyuwerimiz; qünki əyni qaoƣda bizning nenimiz pütün bolup, tokkuzimiz təl, ḥeq külpətni kərməy ətkən. [18] Əmma «Asmanlarning hanixi»oƣa huxbuy yeqixni wə uningoƣa xarab ḥədiyəlirini quyuxni tohtatqinimizdin baxlap, bizning ḥəmmə nərsimiz kəm bolup, qiliq bilən ḥəm qəḥətqilik bilən ḥalak bolup kəlduq. [19] Biz ayallar «Asmanlarning hanixi»oƣa huxbuy yaqqinimizda wə uningoƣa xarab ḥədiyəlirini quyoƣinimizda, bizning uningoƣa ohxitip poxkallarni etiximizni ḥəm uningoƣa xarab ḥədiyəlirini quyuximizni ərlirimiz qollimioƣanmu?».

[20] Yərəmiya barliq həlqkə, ḥəm ərlər ḥəm ayallaroƣa, muxundaq jawabni bərgənlərning ḥəmmisigə mundaq dedi: —

[21] — «Pərwərdigarning esidə kelip kəngligə təgkən ix dəl silər, ata-bowiliringlar, padixaḥliringlar, əmirliringlar xundaqla zemindiki həlqning Yəhudadiki xəḥərlərdə ḥəm Yerusalemdiki rəstə-koqilarda yaqqan huxbuyi əməsmu? [22] Ahirida Pərwərdigar silərning qilmixinglarning rəzillikigə ḥəm sadir qiloƣan yirginqlik ixliringlaroƣa qidap turalmioƣan; xunga zemininglar bügünki kündikidək harabilik, adəmni dəḥxət basquqi, lənət obyekti wə adəmzatsiz boloƣan. [23] Səwəbi, silər huxbuy yakqansilər, Pərwərdigarning aldida gunaḥ sadir qilip, Uning awazioƣa qulaq salmay, Uning nə Təwrat-qanunida, nə bəlgilimiliridə nə agaḥguwaḥliqlirida ḥeq mangmioƣansilər; xunga bügünki kündikidək bu balayi'apət bexinglaroƣa qüxti».

[24] Yərəmiya barliq həlqkə, bolupmu barliq ayallaroƣa mundaq dedi: — «I Misirda turoƣan barliq Yəhuda Pərwərdigarning səzini anglanglar! [25] Samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Silər ayallar əz aoƣzinglar bilən: «Biz «Asmanlarning hanixi»oƣa huxbuy yeqix, uningoƣa xarab ḥədiyəlirini quyux üqün iqkən qəsəmlirimizgə qoqum əməl qilimiz» degənsilər wə uningoƣa əz qolliringlar bilən əməl qiloƣansilər. Əmdi qəsiminglarda qing turuweringlar! Qəsiminglaroƣa toluq əməl qiliweringlar!

44:11 Yər. 21:10; Am. 9:4
44:12 Yər. 42:15,16,17,22
44:15 «Misirning ximaliy təripi wə jənubiy təripi Patrostin kəlgən barliq həlq» — ibraniy tilida «Mizraimda, Patrosta turoƣan barliq həlq».
–«Mizraim» — Misirning ximaliy təripi, «Patros» — Misirning jənubiy təripidur.
44:17 «Asmanning hanixi» — birhil ayal but, əlwəttə.
44:17 Yər. 7:18
44:25 «Silər ayallar əz aoƣzinglar bilən...» — baxqa birhil tərjimisi: «Silər wə ayalliringlar əz aoƣzinglar bilən...». **««Biz**

[26] Lekin xundak boloŋanda, i Misirda turoŋan barlik Yəhuda Pərwərdigarning səzini anglanglar! Mana, Mən Өzümning uluoŋ namim bilən kəsəm kiloŋanmənki, — dəydu Pərwərdigar, — Misirning barlik zeminida turuwatkan Yəhudalik heqkaysi kixi Mening namimni tiloŋa elip: «Rəb Pərwərdigarning hayati bilən!» dəp kaytidin kəsəm iqməydu. [27] Mana, Mən ularning üstigə awat-halawət əməs, bəlki balayi'apət qüxürüx üqün ularni kəzləwatimən; xunga Misirda turuwatkan Yəhudadiki barlik kixilərning hammisi tügigüqə kiliq wə kəhətqilik bilən halak bolidu. [28] Kiliqtin kutulup kaqkanlar bolsa intayin az bir top adəmlər bolup, Misir zeminidin Yəhuda zeminioŋa kaytip kelidu; xuning bilən Misir zeminioŋa olturaklixayli dəp kəlgən Yəhudaning kaldisi kimning səzining, Meningki yaki ularning inawətlik boloŋanlikini ispatlap bilip yetidu. [29] Mening silərni bu yərdə jazalaydioŋanlikimoŋa, Mening səzlirimning qokum silərgə külpət kəltürməy koymaydioŋanlikini bilixinglar üqun silərgə xu aldin'ala bexarət boliduki, — dəydu Pərwərdigar, [30] — Mana, Mening Yəhuda padixahi Zədəkiyani uning düxmini, jenini koolap izdigən Babil padixahi Nebokadnəsarning kolioŋa tapxuroŋinimdək Mən ohxaxla Misir padixahi Pirəwn Hofrani əz düxmənlirining kolioŋa hamdə jenini izdigən kixilərning kolioŋa tapxurimən — dəydu Pərwərdigar».

Barukka berilgən agah həm təsəlli

45 [1] Yəhuda padixahi Yəhoakimning tətinqi yili, Neriyaning ooli Baruk Yərəmiyaning aoŋzioŋa karap bu səzlərni oram kəoləzgə yazoŋinida, Yərəmiya pəyoŋəmbər uningoŋa bu səzni eytkan: —

[2] «Israilning Hudasi Pərwərdigar sən Baruk tooruluk mundak dəydu: — [3] Sən: «Halimoŋa way! Qünki Pərwərdigar kayoŋumoŋa dərd-ələm koxup koydi; mən ah-zarlar kilixtin qarqidim, zadila aram tapalmidim!» — deding.

[4] — Yərəmiya, sən uningoŋa mundak degin: —

Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən kurup qikkanlirimni hazir oŋulitimən, Mən tikkənlirimni, yəni bu pütkül jahanni hazir yulup taxlaymən. [5] Mən bundak kiloŋan yərdə sən əzüng üqün uluoŋ ixlarni izdixinggə tooŋra keləmdu? Bularni izdimə; qünki mana, Mən barlik ət igiliri üstigə balayi'apət qüxürimən, — dəydu Pərwərdigar, — lekin jeningni sən baridioŋan barlik yərlərdə əzünggə olja kilip berimən».

«Asmanlarning hanixi»oŋa huxbuy yekix, uningoŋa xarab hədiyəlirini kuyux üqün iqkən kəsəmlirimizgə qokum əməl kilimiz» degənsilər» — muxu ayəttiki hərikətning igisi «ayallar» bolsimu, lekin səzlər «ayallar siyoŋisi» bilən əməs, bəlki «ərlər siyoŋisi» xəklidə ipadilinidu. Bu bəlkim: «Silər ərkəklər ayalliringlaroŋa boysunidioŋan «Saymahunlar boldunglar» degəndək kinayilik, həjwiy gəp bolsa kerək.

44:27 Yər. 31:28

44:30 «Mening Yəhuda padixahi Zədəkiyani uning düxmini, jenini koolap izdigən Babil padixahi Nebokadnəsarning kolioŋa tapxuroŋinimdək Mən ohxaxla Misir padixahi Pirəwn Hofrani əz düxmənlirining kolioŋa hamdə jenini izdigən kixilərning kolioŋa tapxurimən» — Pirəwn Hofra əsli padixah Zədəkiyani Nebokadnəsaroŋa isyan kətürüxkə kutratkanidi. U miladiyədin ilgiriki 570-yili məhpiy eltürülgən. Xuning bilən bu ix Misirda turoŋan Yəhudiylaroŋa bir agah-bexarət idi.

45:4 «bu pütkül jahanni...» — yaki «bu pütkül zeminni...». Lekin 5-ayətkə karioŋanda «jahanni» tooŋridur.

45:5 «Mən bundak kiloŋan yərdə sən əzüng üqün uluoŋ ixlarni izdixinggə tooŋra keləmdu? Bularni izdimə; qünki mana, mən barlik ət igiliri üstigə balayi'apət qüxürimən, ...Lekin jeningni sən baridioŋan barlik yərlərdə əzünggə olja kilip berimən» — bu 45-babtiki bexarət padixah Yəhoakimning təhtkə olturoŋan wakitda berilgən bolsa, nemixka muxu yərdə *(Yərəmiya wə Baruk Misirda kaloŋan wakitta)* «oram yazma»oŋa koxuloŋan? Bəlkim uning muxu yərdə hatirilinix səwəbi, Yərəmiya wə Baruk Misirda, Pərwərdigaroŋa asiylik kiloŋan wə asiylik kilmakqi boloŋan Yəhudaning xu az bir kaldisi arisida *(yukiriki bexarətlər kərsətkəndək)* tehimu eoŋir hətərdə kaloŋan; xunga hazir bu bexarət Barukka tehimu əhmiyətlik, tehimu təsəlli berixi mumkin idi.

–Yərəmiya pəyoŋəmbər əzi Misir zeminida əlgən yaki eltürülgən boluxi mumkin. Uning kitabining kolimizda turoŋanliki üqün biz xübhisiziki Barukka kərzdarmiz.

45:5 Yər. 21:9; 38:2; 39:18

46-51-bablar — əllər tooƣruluk bexarətlər

«1» Misir — Misirning ƙoxuni Karxemix xəhirida məoƣlup bolidu

46 [1] Yərəmiya pəyoƣəmbərgə kəlgən Pərwərdigarning əllər tooƣruluk səzi təwəndə: —
[2] Misir tooƣruluk: Əfrat dəryasi boyidiki Karkemix xəhirining yenida turuwatƙan, Pirəwn-Nəƙoning ƙoxuni tooƣruluk (bu ƙoxunni Babil padixahi Nebokadnəsar Yəhuda padixahi Yəhoakimning tətinqi yili bitqit kiloƣan): — [3] «Ƙalƙan-siparlarni elip səpkə qüxünglar! Jənggə qikixƙa təyyarlininglar! [4] Atlarni ƙarwilaroƣa ƙetinglar! Atliringlaroƣa mininglar! Bexinglaroƣa dubuloƣa selip səptə turunglar! Nəyziliringlarni biləp ittiklitinglar! Sawut-ƙuyaƙlarni kiyiwelinglar!
[5] Lekin Mən nemini kərimən?! — dəydu Pərwərdigar; — Mana, muxu ləxkərlər dəkkə-dükkigə qüxüp qekinidu; batur-palwanliri bitqit kilinip kəynigə ƙarimay bədər ƙaqidu! Tərəp-tərəplərni wəhimə basidu! — dəydu Pərwərdigar. [6] — Əmdi əng qaƙƙanlarmu ƙaqalmaydu, batur-palwanlarmu aman-esən ƙutulup ƙalmaydu; mana, ximal təripidə, Əfrat dəryasi boyida ular putlixip yikilidu!
[7] Suliri dəryalardək əzlirini dolƙunlitip, Nil dəryasi kəlkün kəbi kətürülgəndək əzini kətürgən kimdur!? [8] Suliri dəryalardək əzlirini dolƙunlitip, Nil dəryasidək əzini kətürgən dəl Misir əzidur; u: «Mən əzümni kətürüp pütkül yər yüzini ƙaplaymən; mən xəhərlər ħəm ularda turuwatƙanlarni yokitimən!» — dəydu.
[9] Etilinglar, i atlar! Ħə dəp aloƣa besip qepinglar, i jəng ħarwiliri! Ƙalƙan kətürgən Efiopiyə ħəm Liwiyədikilər, okyalirini egildürgən Lidiyədikilər, palwan-baturlar jənggə qikşun! [10] Lekin bu kün bolsa samawi ƙoxunlarning Sərdari boloƣan Rəb Pərwərdigarning künidur; u kisaslik bir kün, yəni Əz yawliridin kisas alidioƣan küni bolidu; Uning kiliqi kixilərni toyoƣuqə yutidu; u ƙanoƣuqə ularning ƙanlirini iqidu; qünki samawi ƙoxunlarning Sərdari boloƣan Rəb Pərwərdigarning ximaliy zeminda, Əfrat dəryasi boyida kilmakqi boloƣan bir ƙurbanliki bar! [11] Gileadƙa qikip tutiya izdəp tap, i Misirning kizi! Lekin sən əzünggə nuroƣun dorilarni alsangmu bikar; sən üqün ħeq xipalik yoktur! [12] Əllər hijaliting tooƣruluk anglaydu, sening pəryadliring pütkül yər yüzigə pur ketidu; palwan palwanoƣa putlixidu, ikkisi təng məoƣlup bolup yikilidu!

Nebokadnəsarning Misir zeminioƣa besip kirixi tooƣruluk bexarət

[13] Pərwərdigarning Babil padixahi Nebokadnəsarning Misir zeminioƣa tajawuz kilip kirixi tooƣruluk Yərəmiya pəyoƣəmbərgə eytƙan səzi: —
[14] Misirda jakarla, Migdolda elan kil, Nofta wə Tahpanəstimu elan kil: Qing tur, jənggə bəl

46:2 «Misir tooƣruluk: Əfrat dəryasi boyidiki Karkemix xəhirining yenida turuwatƙan, Pirəwn-Nəƙoning ƙoxuni tooƣruluk bu ƙoxunni Babil padixahi Nebokadnəsar Yəhuda padixahi Yəhoakimning tətinqi yili bitqit kiloƣan: — ....» — Misir tooƣruluk bu bexarət Pirəwnning ƙoxuni bitqit kilinixtin ilgiri berilgən, muxu yərdə keyinki waƙitta hatirilənggən, əlwəttə. Okurmənlərning dikkitigə ərziyduki, «Yəhudaning padixahi Yəhoakimning tətinqi yili» Yəhudaning kəlgüsi üqün ħəm Yərəmiyaning bexarətliri üqün intayin muħim yil boloƣan. Xu yil ottura xərktiki «küq təngpungluki» Babilning padixahi Nebokadnəsaroƣa etkən.
46:4 Yər. 51:11
46:7 «Suliri dəryalardək əzlirini dolƙunlitip, Nil dəryasi kəlkün kəbi kətürülgəndək əzini kətürgən kimdur!? » — ħər yil Nil dəryasioƣa kəlkündək uluoƣ su kelidu. Bu su Misirning pütkül zeminini besip suoƣiridu, Misirning zeminini bakidu, desəkmu bolidu.
46:9 «Efiopiyə».. «Liwiyə»... «Lidiyə» — «Efiopiyə» ibraniy tilida «Kux» deyilidu, «Liwiyə» *(«Libya»)* ibraniy tilida «Put» deyilidu, «Lidiyə» *(ħazirki Türkiyədə)* ibraniy tilida «Lud» deyilidu. Bu yərlərdiki adəmlərning ħəmmisi «yallanma ləxkərlər» idi.
46:9 Yəx. 66:19
46:10 «Pərwərdigar Əz yawliridin kisas alidioƣan küni» — mumkinqiliki barki, bexarəttiki «kisas», Pərwərdigarning əzigə sadik boloƣan padixah Yosiyani *(miladiyədin ilgiriki 609-yili)* eltürüwətkən Pirəwn-Nəko üstidin aloƣan bir kisasni kərsitidu *(«2Pad.» 23:29 wə 33-35ni kərüng)*. Uning üstigə «Pərwərdigarning küni» adəttə ahirki zamandiki kiyamət künini kərsitidu, xunga bexarətning xu küni tooƣruluk məlumatliri bar boluximu mumkin.
46:11 Yər. 8:22

baoɣla; qünki kiliq ətrapingdikilərni yutuwatidu;. [15] Sening baturliring nemixka süpürüp taxlinidu? Ular qing turalmaydu; qünki Pərwərdigar ularni səptin ittirip yikitiwetidu. [16] U ulardin kəplirini putlaxturidu; bərhək, ular kaqkanda bir-birigə putlixip yikilidu; xuning bilən ular: «Bolə, turayli, zomigərning kiliqidin kəqip əz həlkimizgə wə ana yurtimizoɣa kaytip ketəyli!» — dəydu;. [17] Xu yərgə kaytkanda ular: «Misir padixahi Pirəwn pəkət bir kiykas-sürən, halas! U pəytni bilməy ətküzüwətti!» — dəydu. [18] Əz hayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Padixah, nami samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — taoɣlar arisida Tabor teoɣi boloɣandək, Karməl teoɣi dengiz boyida asmanoɣa takixip turoɣandək birsi kelidu.. [19] Əmdi sən, i Misirda turuwatkan kiz, sürgün boluxka layik yük-taklarni təyyarlap koy; qünki Nof harabə bolup kəydürülidu, həq adəmzatsiz bolidu.

[20] Misir bolsa qiraylik bir inəktur; lekin uni nixan kiloɣan bir kəküyün keliwatidu, ximaldin keliwatidu!. [21] Uning arisidiki yallanma ləxkərlər bolsa bordak torpaklardək bolidu; ularmu arkioɣa burulup, birliktə kəqixidu; ular qing turuwalmaydu; qünki külpətlik kün, yəni jazalinix küni ularning bexioɣa qüxkən bolidu.. [22] Misirning awazi yilanningkidək «küx-küx» kilip anglinidu; qünki düxmən koxunliri bilən atlinip, otun kəsküqilərdək uningoɣa karxi paltilarni kətürüp kelidu.. [23] Ormanliki koyukluqidin kirgüsiz bolsimu, ular uni kesip yikitidu, — dəydu Pərwərdigar, — qünki kəsküqilər qekətkə topidin kəp, san-sanaksiz bolidu.. [24] Misirning kizi hijaləttə kaldurulidu; u ximaliy ələning kolioɣa tapxurulidu.

[25] Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — Mana, Mən No xəhiridiki but Amonni, Pirəwnni, xundakla Misir wə uning ilahliri bilən padixahlirini jazalaymən; bərhək, Pirəwn wə uningoɣa tayanoɣanlarning həmmisini jazalaymən;. [26] Mən ularni ularning jenini izdigüqilər, yəni Babil padixahi Nebokadnəsarning kolioɣa həm hizmətkarlirining kolioɣa tapxurimən. Birak keyin, Misir kədimki zamanlardək kaytidin ahalilik bolidu — dəydu Pərwərdigar.

Israil üqün ümid

[27] Lekin sən, i kulum Yakup, korkma, alakzadə bolma, i Israil; qünki mana, Mən seni yirak yurttin, nəslingni sürgün boloɣan zemindin kutkuzup qikirimən; xuning bilən Yakup kaytip, hatirjəmlik wə arambəhxtə turidu, heqkim uni korkutmaydu.. [28] Korkma, i kulum Yakup, — dəydu Pərwərdigar, — qünki Mən sən bilən billidurmən; Mən seni tarkitiwətkən əllərning

46:14 «Misirda ... Migdol... Nof ... Tahpanəs...» — bu xəhərlərning həmmisi Misirda, əlwəttə. **«Qing tur, jənggə bəl baoɣla; qünki kiliq ətrapingdikilərni yutuwatidu»** — bexarət berilgən wakti bəlkim miladiyədin ilgirki 604-yili boluxi mumkin. Xu qaoɣda Nebokadnəsar Filistiyəni ixoɣal kilip Misirning qegrisida tajawuz kilixka təyyar turatti. Miladiyədin ilgirki 568-yili Nebokadnəsar Misiroɣa tajawuz kiloɣan; bu wəkədin ilgiri baxka bir tajawuzluk bar-yokluki tooɣruluk tehi həwərimiz yok.
46:16 «Bolə, turayli, zomigərning kiliqidin kəqip əz həlkimizgə wə ana yurtimizoɣa kaytip ketəyli!» — bu sözlərni bəlkim Misir koxunidiki qətəl «yallanma ləxkərlər»i eytidu *(21ni kərüng)*.
46:18 «Tabor» wə «Karməl» — taoɣliri bək egiz bolmisimu, ular ətrapidiki yərlərgə karioɣanda kəkkə takaxkandək kərünidu. Mənisi Nebokadnəsar koxuni bilən besip kirgəndə, ular baxka padixahlar wə ularning koxunliridin zor dərijidə küqlük kərünidu.
46:20 «kəküyün» — mal-waranlarni qakidioɣan birhil qiwin. Bu dəhxətlik kəküyün «qiraylik inək» boloɣan Misir wə barlik «torpakliri»ni *(21-ayət)* tarmar kilip həydəydu! Misirliklar qokunoɣan but «buka ilahi» *(Afis)* boloɣaqka, muxu «inək» wə «torpaklar»oɣa nisbətən 20-21-ayətlər intayin kinayilik, həjwiy sözlərdur.
46:21 «uning arisidiki yallanma ləxkərlər bolsa bordak torpaklardək bolidu; ularmu arkioɣa burulup, birliktə kəqixidu; ular qing turuwalmaydu» — ottura xərktiki bəzi kəküyünlər intayin zəhərlik, wəhxiy bolup, inək-torpaklarni səwdayi, təlwə kilip, uyan-buyan yügürtüp qeqiwetidu. **«jazalinix küni»** — ibraniy tilida «yokinix küni».
46:22 «Misirning awazi yilanningkidək «küx-küx» kilip anglinidu» — mənisi bəlkim Misir korkunqtin qekingən amalsiz kaloɣan yilandək, uningoɣa pəkət «küx-küx» kilip hapaliqini bildürüxtin baxka heqkandak amal kilalmaydu.
46:23 «Ormanliki koyukluqidin kirgüsiz bolsimu, ular uni kesip yikitidu» — Misirda dərəhlər az bolidu; xunga bu selixturma-ohxitix boluxi kerək, bəlkim «orman» nuroɣunliroɣan həlk ahalisini kərsitidu.
46:25 «Mana, Mən No xəhiridiki but Amonni, Pirəwnni, xundakla Misir wə uning ilahliri bilən padixahlirini jazalaymən» — Huda «Amon» degən but wə «Misirning ilahliri»ni kandak jazalaydu? Heq bolmioɣanda, bu səz Hudaning muxu butlarning «nam-abruy»lirini pütünləy yokitixini kərsitidu. Bu tema tooɣruluk «Misirdin qikix»tiki «koxumqə səz»imiznimu kerüng.
46:27 Yəx. 41:13; 43:5; 44:1; Yər. 30:10

ḥəmmisini tügəxtürsəmmu, lekin seni pütünləy tügəxtürməymən; pəḳət üstüngdin ḥəküm qiḳirip tərbiyə-sawaḳ berimən; seni jazalimay ḳoymaymən.

«2» Filistiyə tooɣruluḳ bexarət

47 [1] Pirəwn Gaza xəḥirigə zərbə berixtin ilgiri, Yərəmiya pəyoɣəmbərgə kəlgən, Pərwərdigarning Filistiylər tooɣrisidiki səzi: —
[2] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, ximaldin dolḳunluḳ sular ərləydu; ular texip bir kəlkün bolidu; u zemin wə uningda turoɣan ḥəmmining üstidin, xəḥər wə uningda turuwatḳanlarning üstidin taxḳin bolup basidu; xuning bilən uning adəmliri nalə-pəryad kətüridu, zeminda barliḳ turuwatḳanlar azabtin nalə-zar ḳilidu; [3] tulparlirining tuyaḳlirining taraḳxixlirini, jəng ḥarwilirining taraḳlaxlirini, qaḳlirining güldürləxlirini anglap, atilar əz baliliridin həwər elixḳimu ḳolliri boxap, arḳioɣimu ḳarimaydu. [4] Qünki barliḳ Filistiylərni nabut ḳilidioɣan kün, ḥəm Tur wə Zidonni ularoɣa yardəmdə boloɣudək barliḳ ḳaloɣan adəmlərdin məḥrum ḳilidioɣan kün yetip kəldi; qünki Pərwərdigar Filistiylərni, yəni Kret arilidin qiḳip kəlgənlərning ḳaldukini nabut ḳilidu. [5] Gazaning üsti taḳirliḳ bolidu; Axkelon xəḥiridikilər dang ḳetip ḳalidu; ḳaqanoɣiqə ətliringlarni tilisilər, i Filistiyə küqliridin aman ḳaloɣanlar? [6] Apla, i Pərwərdigarning ḳiliqi, sən ḳaqanoɣiqə tinmaysən? Əz ḳiningoɣa ḳaytḳin, aram elip tinqlanoɣin!
[7] Lekin u ḳandaḳmu tohtiyalisun? Qünki Pərwərdigar uningoɣa pərman qüxürgən; Axkelon xəḥirigə ḥəm dengiz boyidikilərgə zərb ḳilixḳa uni bekitkəndur!

«3» Moab tooɣruluḳ bexarət

48 [1] Moab tooɣruluḳ: Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Neboning ḥaliɣa way! Qünki u harabə ḳilinidu; Kiriatayim hijalətkə ḳaldurulup, ixoɣal ḳilinidu; yuḳiri ḳoroɣan bolsa hijalətkə ḳaldurulup alaḳzadə bolup kətti.
[2] Moab yənə ḥeq mahtalmaydu; Ḥəxbonda kixilər uningoɣa: «Uni əl ḳataridin yoḳitayli» dəp

---

46:28 Yər. 10:24; 30:11; Yəx. 27:8; Yər. 4:27; 5:10,18; Pənd. 11:4; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Yəx. 10:22-23; 28:22; Naḥ. 1:9
47:1 «Gaza» — Filistiyəning bəx qong xəḥərliridin biri.
–Bexarət *(1-7)* berilgən waḳit bəlkim miladiyədin ilgiriki 609-yili idi. Xu qaoɣda Pirəwn-Nəko Misirdin qiḳip Asuriyə imperiyəsigə ittipaḳdax bolup Babiloɣa ḳarxi qiḳḳan. Bu bexarəttiki «zərbə» bəlkim Pirəwn ximaloɣa ḳarap yürüx ḳiloɣan, Filistiyəning territoriyəsidin ətüp boloɣan waḳtida ḳilinoɣan.
47:2 «ximaldin dolḳunluḳ sular ərləydu; ular texip bir kəlkün bolidu» — demisəkmu, Muḳəddəs Kitabta «kəlkün» zeminni besip kirgən zor ḳoxunoɣa ohxitilidu. Muxu «sular» awwal Pirəwnning ḳoxuni boloɣan boluxi mumkin, kəynidiki «kəlkün» Pirəwnning ḳoxunini tarmar ḳiloɣan Babilliklardin ibarət.
–«Xəḥər» bolsa bəlkim Yerusalemni kərsitidu. Yerusalem Babil tərpidin ixoɣal ḳilinoɣanda Filistiyəmu ḳattiḳ iskənjigə elinip tajawuz ḳilinoɣan.
47:3 Yəx. 5:28; Yər. 4:13; 6:23
47:4 «Pərwərdigar Filistiylərni, yəni Kret arilidin qiḳip kəlgənlərning ḳaldukini nabut ḳilidu» — Filistiylər əslidə Kret *(ibraniy tilida «Kaftor»)* arilidin qiḳḳanidi. Ular turdikilər ḥəm Zidondikilərgə «tuoɣḳan kəbililər» *(Fənikiyiliklər)* boloɣaqḳa, Tur wə Zidon awarigə uqrioɣan bolsa, Filistiylər ularoɣa yardəmgə qiḳḳan bolatti. Lekin Filistiylər nabut boloɣan bolsa, «ularoɣa yardəmdə boloɣudək ... adəmlər» bolmaytti.
47:4 Yər. 25:22
47:5 «Gazaning üsti taḳirliḳ bolidu» — bəzi alimlar buni «Gazadikilər ḳayoɣurup qaqlirini qüxüridu» degən mənidə dəp ḳaraydu. Bizningqə birinqi mənisi xəḥər harabilik bolup «taḳir yər» bolidu. Bu səz ikki bislik bolup ikkinqi mənidimu boluxi mumkin.
–«Dang ḳetip ḳalidu»ning baxḳa birhil tərjimisi: «tügixidu». **«Filistiyəning küqliridin aman ḳaloɣanlar»** — buning baxḳa birhil tərjimisi: «Filistiyə jiloɣisida ḳaloɣanlar». **«ḳaqanoɣiqə ətliringlarni tilisilər»** — «ətlirini tilix» ḳattiḳ ḳayoɣuni bildürətti. Bu adət Təwratta mən'i ḳilinoɣan.
47:5 Ḳan. 14:1; Yər. 16:6; 25:20
48:1 «yuḳiri ḳoroɣan» — *(ibraniy tilida «Misgab»)* bəlkim bir xəḥərning ismi boluxi mumkin.
48:1 Yər. 25:21; 27:3

suyikəst kilidu; sənmu, i Madmən, tügəxtürülisən; kiliq seni koolaydu. 3 Horonaimdin ah-zarlar kətürülidu: — «Ah, wəyranqilik, dəhxətlik patiparakqilik!»
4 Moab bitqit kilindi! Uning kiqikliridin pəryadliri anglinidu. 5 Bərhək, Luhitka qikidioqan dawan yolidin tohtimay yioqilar kətürülidu; Horonaimoqa qüxidioqan yolda halakəttin azablik nalə-pəryadlar anglinidu. 6 Kəqinglar, jeninglarni elip yügürünglar! Qəldiki bir qatkal bolunglar!
7 Qünki sən əz kiloqanliringoqa wə bayliqliringoqa tayanoqanliking tüpəylidin, sənmu əsirgə qüxisən; butung Kemox, uning kahinliri həm əmirliri bilən billə sürgün bolidu. 8 Wəyran kiloquqi hərbir xəhərgə jəng kilidu; xəhərlərdin heqkaysi kəqip kutulalmaydu; Pərwərdigar degəndək jiloqimu harabə bolidu, tüzlənglikmu halakətkə yüzlinidu.

9 Daldioqa berip kəqix üqün Moabka kanatlarni beringlar! Qünki uning xəhərliri harabilik, adəmzatsiz bolidu. 10 (Pərwərdigarning hizmitini köngül koyup kilmioqan kixi lənətkə kalsun! Kiliqini kan təküxtin kalduroqan kixi lənətkə kalsun!).
11 Moab yaxlikidin tartip käng-kuxadə yaxap arzangliri üstidə tinoqan xarabtək əndixisiz bolup kəlgən; u heqkaqan küptin küpkə kuyuloqan əməs, yaki heq sürgün boloqan əməs; xunga uning təmi birhil bolup, puriki heq əzgərmigən. 12 Xunga , — dəydu Pərwərdigar, — Mən uning yenioqa ularni əz küpidin təkidioqan təkküqilərni əwətimən; ular uning küplirini kurukdaydu, uning qəgünlirini qekiwetidu. 13 Ətkəndə Israil jəməti əz tayanqisi boloqan Bəyt-əl tüpəylidin yərgə karap kaloqandək Moabmu Kemox tüpəylidin yərgə karap kalidu.
14 Silər kandakmu: «Biz batur, jənggiwar palwanmiz!» — deyələysilər? 15 Moabning zemini harabə kilinidu; düxmən ularning xəhərlirining sepillirioqa qikidu; uning esil yigitliri kətl kilinixka qüxidu, — dəydu padixah, yəni nami samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar.
16 — Moabning halakiti yekinlaxti, uning külpiti bexioqa qüxüxkə aldiraydu. 17 Uning ətrapidiki həmməylən uning üqün ah-zar kətürünglar; uning nam-xəhritini bilgənlər: «Küqlük xahanə hasisi, güzəl tayikimu xunqə sunduruldioqu!» — dənglar. 18 Xan-xəhritingdin qüxüp kaoqirap

---

48:2 «....Neboning halioqa way! ... Kiriatayim hijalətkə kaldurulup, ixoqal kilinidu 1-ayət; Həxbon ...Madmən,...» — demisəkmu, Nebo, Kiriatayim, Həxbon, Madmən wə təwəndiki ayətlərdiki Horonaim, Luhit, Aroər, Bəyt-Gamul, Dibon katarliklar Moabtiki xəhərlərdur. Həritini kərüng. «Həxbon» bolsa Moabning qegrisioqa jaylaxkan bolup, bexarət boyiqə baxka xəhərlərdin ilgiri bəlkim düxmən təripidin ixoqal kilinip andin düxmənning koxuni üqün baza bolidu. «Həxbon» wə «suyikəst» *(«hexab»)* ibraniy tilida yekin sözlərdur.
–Yəhudiy tarihxunas Yosefusning hatirisi boyiqə, Moab Nebokadnəsar padixah təripidin miladiyədin ilgiriki 582-yili igilinip, nuroqun xəhərliri wəyran kilinoqan.
48:5 Yəx. 15:5
48:6 Yər. 17:6
48:7 «butung Kemox, uning kahinliri həm əmirliri bilən billə sürgün bolidu» — Kemox Moab qokunoqan but idi. Ularning uningoqa əz balilirini kurbanlik kilix aditi bar idi *(«2Pad.» 3:27ni kərüng)*.
48:7 Yər. 49:3
48:8 «Pərwərdigar degəndək jiloqimu harabə bolidu, tüzlənglikmu halakətkə yüzlinidu» — «jiloqa» wə «tüzlənglik» Moabning jənubiy wə ximaliy kismini kərsitidu.
48:9 «Daldioqa berip kəqix üqün Moabka kanatlarni beringlar!» — bu jümlidiki ibraniy tilini qüxinix təs. Okurmənlər baxka hil tərjimilərni uqritixi mumkin.
48:10 «Pərwərdigarning hizmitini köngül koyup kilmioqan kixi lənətkə kalsun! Kiliqini kan təküxtin kalduroqan kixi lənətkə kalsun!» — bu kinayilik, həjwiy sözlər kəlgüsidə Moabka hujum kilidioqan Babillik ləxkərlərgə eytilidu.
48:11 «Moab yaxlikidin tartip käng-kuxadə yaxap arzangliri üstidə tinoqan xarabtək əndixisiz bolup kəlgən» — xarab tinixi üqün uzun wakit midirlitilmay turuxi kerək. Tinoqan «arzanglar», *(duoq, qəkündə)* nahayiti aqqik bir nərsə, əlwəttə. Xunga baxka küpkə kuyulmay kalsa, təmi kirtik, aqqik bolidu, əlwəttə. **«U heqkaqan küptin küpkə kuyuloqan əməs, yaki heq sürgün boloqan əməs; xunga uning təmi birhil bolup, puriki heq əzgərmigən»** — bu ohxitix bəlkim Moabning heq kiyinqilikka uqrimay, kərənglik kiloqanliki, tolimu kerilip kətkənlikini kərsitidu.
48:11 Zəf. 1:12
48:12 «Mən uning yenioqa ularni əz küpidin təkidioqan təkküqilərni əwətimən» — bu ohxitixtiki «xarab» Moabtiki ahalini, «küpliri», «qəgünliri» uning yurt-xəhərlirini kərsitidu.
48:13 «Bəyt-əl» — muxu xəhər Israil *(ximaliy padixahlik)*ning qong butpərəs mərkizi bolup, ular xu yərdə «altun mozay but»ni kuroqan *(«1Pad.» 12-babni, «Hox.» 10:5 həm 8:5-6, «Am.» 7:10-17ni kərüng)*.
48:13 1Pad. 12:29

kətkən yərdə oltur, i Dibonda turuwatqan qiz; qünki Moabni halak qilоquqi sanga jəng qilixqa yetip kəldi; u istihkam-qoroqanliringni bərbat qilidu.
19 Yol boyida kəzət qil, i Aroərdə turuwatqan qiz; bədər tikiwatqan ərdin wə qeqiwatqan qizdin: «Nemə boldi?» dəp sora; 20 «Moab hijalətkə qaldi, qünki u bitqit qilindi!» dəp jawab berilidu. Aһzar tartip nalə-pəryad kətürünglar; Arnonda: «Moab halak qilindi» — dəp jakarlanglar. 21 Jaza һəkümi tüzlənglik jayliri üstigə qiqirildi; Holon, Yaһaz wə Məfaat üstigə, 22 Dibon, Nebo һəm Bəyt-Diblataim üstigə, 23 Kiriatayim, Bəyt-Gamul һəm Bəyt-Meon üstigə, 24 Keriot, Bozraһ һəm Moabdiki yiraq-yeqin barliq xəһərlərning üstigə qiqirilidu. 25 Moabning Münggüzi kesiwetilidu, uning biliki sundurulidu, — dəydu Pərwərdigar. 26 — Uni məst qilinglar, qünki u Pərwərdigaroqa aldida һakawurluq qiloqan; Moab əz qusuqida eoqinap yatsun, xuning bilən rəswa qilinsun. 27 Qünki sən Moab Israilni mazaq qiloqan əməsmu? U ooqrilar qatarida tutuwelinoqanmu, sən uni tiloqa alsangla bexingni qayqaysən?!
28 Xəһərlərdin qiqip tax-qiyalar arisini turaloqu qilinglar, i Moabda turuwatqanlar; oqar aoqzida uwiliоqan pahtəktək bolunglar!
29 Biz Moabning һakawurluqi (u intayin һakawur!), yəni uning təkəbburluqi, һakawurluqi, kənglidiki məoqrur-kərəngliki tooqrisida angliduq. 30 Mən uning noqilik qilidioqanliqini bilimən, — dəydu Pərwərdigar, — biraq noqiliqi karoqa yarimaydu; uning qong gəpliri bikar bolidu. 31 Xunga Mən Moab üqün zar yioqlaymən, Moabning һəmmisi üqün zar-zar kətürimən; Kir-Harəsəttikilər üqün aһ-pioqan anglinidu.
32 I Sibmaһtiki üzüm teli, Mən Yaazərning zar-yioqisi bilən təng sən üqün yioqlaymən; sening peləkliring sozulup, əslidə «Өlük Dengiz»ning nerioqa yətkənidi; ular əslidə Yaazər xəһirigiqimu yətkənidi. Lekin sening yazlik mewiliringgə, üzüm һosulung üstigə buzoquqi besip kelidu. 33 Xuning bilən xadlik wə huxallik Moabning baoq-etizliridin wə zeminidin məһrum qilinidu; Mən üzüm kəlqəklərdin xarabni yoqitimən; üzüm qəyligüqilərning təntənə awazliri qaytidin yangrimaydu; awazlar bolsa təntənə awazliri əməs, jəng awazliri bolidu. 34 Qünki nalə-pəryadlar Һəxbondin kətürülüp, Yaһazoqiqə wə Elealaһoqiqə yetidu; nalə awazliri Zoardin kətürülüp, Һoronaimoqiqə wə Əglat-Xelixiyaoqiqə yetidu; һətta Nimrimdiki sularmu qurup ketidu. 35 Mən Moabta «yukiri jaylar»da qurbanlik qiloquqilarni wə yat ilaһlaroqa huxbuy

---

48:20 Yəx. 16:7
48:25 «Moabning münggüzi kesiwetilidu» — Təwratta, «münggüz»lər kəp һallarda adəmlərning abruy-xəһriti yaki һoququni bildüridu. Bu adəmning bexidin əsqan əməs, əlwəttə!
48:26 «Moabni məst qilinglar» — yukirida *(25-babta)* Yərəmiya «Pərwərdigarning oqzipigə toloqan qədəһ» tooqruluq səzligəqkə, bəzi alimlar bu «məstlik» xu qədəһtin iqixtin boluxi kerək, dəp qaraydu. Bizningqə bu bir tərəptin tooqra, Hudaning oqəzipi bexioqa qüxürülgəndə dəsləptila əqlini yoqitip aljioqanliqi bolidu. Bu ayətning təkitləydioqini ularning һamaqətlixip kətkənlikidin ibarət.
48:29 «Biz Moabning һakawurluqi ..., yəni uning təkəbburluqi, ... kənglidiki məoqrur-kərəngliki tooqrisida angliduq» — bu ayəttiki «Biz... angliduq» degüqi Hudaning Өzidur. Huda Özi tooqruluq «Biz» dəp ixlətkənliki Təwrattiki baxqa yərlərdimu bar; məsilən «Yar.» 1:26, 3:22, 11:7ni һəm «Yəx.» 6:8ni kərüng. Bəzi alimlar ayəttiki «biz»ni Yərəmiya һəm Yəһuda һəlqini kərsitidu, dəp qaraydu.
48:29 Yəx. 16:6
48:32 «I Sibmaһtiki üzüm teli, Mən Yaazərning zar-yioqisi bilən təng sən üqün yioqlaymən...» — 30-ayəttiki səzligüqi Huda boloqandin keyin *(«Mən ..bilimən...»)* xübһisizki, 31-, 32- һəm 36-ayətlərdiki səzligüqimu Hudaning Өzidur. Bu adəmni һayran qalduridu. Huda Yaazərdikilərni jazalaydu; xuning bilən ular Sibmaһdiki yoqioqan üzümzarlar üqün yioqlaydu. Lekin Huda ularni jazalixi bilən ular bilən təng qayoquridu. **«Өlük Dengiz»** — ibraniy tilida «Yaazər dengizi». **«Ular sening peləkliring əslidə Yaazər xəһirigiqimu yətkənidi...»** — «Yaazər» bolsa Moabning ximaliy qegrasioqa yiraqraq bolup, xərq təripi «qəl-dalilar», oqərb təripi «dengiz». Demək, Moab hilwət jay boloqini bilən heli yiraqlaroqa təsiri boloqan bir məmlikətkə aylanoqan. «Yazlik mewiliri» ənjür, horma wə üzümlərni kərsitidu.
48:33 Yəx. 16:10
48:34 «...nalə-pəryadlar Һəxbondin kətürülüp, Yaһazoqiqə wə Elealaһoqiqə yetidu...» — Elealaһ Һəxbonning ximaliy təripidin 2 kilometr yiraq; Yaһaz uning jənubiy təripidin 2 kilometr yiraq. Bu üqisi Moabning ximalioqa jaylaxqan. Zoar, Һoronaim wə Əglat-Xelixiya Moabning jənubioqa jaylaxqan. Ayətning omumiy mənisi, «tajawuzluq baxlandi» degən bolup, bu һəwər Moabning pütkül zeminioqa pur ketidu.
48:34 Yəx. 15:5, 6

yaḳḳuqilarni yoḳitimən, — dəydu Pərwərdigar.
36 — Xunga Mening ḳəlbim Moab üqün nəydək mungluḳ mərsiyə kətüridu; Mening ḳəlbim Kir-Ḥərəstikilər üqünmu nəydək mungluḳ mərsiyə kətüridu; qünki u igiliwaloɣan baylıḳ-həzinilər yoḳap ketidu. 37 Ḥəmmə bax taḳir ḳilduruloɣan, ḥəmmə saḳal qüxürülgən; ḥəmmə ḳol titma-titma kesilgən, ḥəmmə qatiraḳḳa bəz kiyilgən. 38 Moabning barlıḳ əy əgziliri üstidə wə məydanlarda matəm tutuxtin baxḳa ix bolmaydu; qünki Mən Moabni ḥeqkimgə yaḳmaydioɣan bir ḳaqidək qeḳip taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar, 39 — ular pioɣandin zarlixidu; Moab xunqilik parə-parə ḳiliwetiliduki, u hijalətdin kəpqilikkə arḳisini ḳilidu; Moab ətrapidiki ḥəmmə təripidin rəswa ḳilinidioɣan, wəḥimə saloɣuqi obyekt bolidu.
40 Qünki Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, birsi bürküttək ḳanatlirini kerip pərwaz ḳilip, Moab üstigə xungoɣup qüxidu. 41 Xəḥərliri ixoɣal bolidu, istiḥkamlar igiliwelinidu; xu küni Moabdiki palwanlarning yüriki toloɣaḳḳa qüxkən ayalning yürikidək bolidu. 42 Moab əl ḳataridin yoḳitilidu; qünki u Pərwərdigar aldida ḥakawurluḳ ḳiloɣan; 43 wəḥxət, ora wə ḳiltaḳ bexinglaroɣa qüxüxni kütməktə, i Moabda turuwatḳanlar, — dəydu Pərwərdigar. 44 — wəḥxəttin ḳaqḳan orioɣa yiḳilidu; oridin qiḳḳan ḳiltaḳḳa tutulidu; qünki uning üstigə, yəni Moab üstigə jazalinix yilini qüxürimən — dəydu Pərwərdigar.
45 Ḳaqḳanlar Ḥəxbon sepilining daldisida turup amalsiz ḳalidu; qünki Ḥəxbondin ot, ḥəm məḥrum Sihon padixaḥning zemini otturisidin bir yalḳun partlap qiḳidu wə Moabning qekilirini, soḳuxḳaḳ həlḳning bax qoḳḳilirini yutuwalidu. 46 Ḥalingoɣa way, i Moab! Kemoxḳa təwə boloɣan əl nabut boldi; ooɣulliring əsirgə qüxidu, ḳizliring sürgün bolidu. 47 Lekin, ahirḳi zamanlarda Moabni sürgünlükidin ḳayturup əsligə kəltürimən, — dəydu Pərwərdigar.
Moab üstigə qiḳiridioɣan ḥəküm muxu yərgiqə.

«4» Ammoniylar tooɣuluḳ ḥəküm

49 1 Ammoniylar tooɣuluḳ. Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Israilning pərzəntliri yoḳmikən? Uning mirashorliri yoḳmidu? Əmdi nemixḳa Milkom Gadning zemioɣa warisliḳ ḳildi, Milkomoɣa təwə boloɣan həlḳ nemixḳa Gadning xəḥərliridə turidu? 2 Xunga mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Ammoniylarning Rabbaḥ xəḥiridə jəng sadalirini anglitimən; u harabilik dəng bolidu; təwə xəḥərliri ot ḳoyup küydürülidu; Israil ḳaytidin

48:35 «yuḳiri jaylar» — butpərəslikkə atap beoɣixlanoɣan jaylar idi.
48:37 «Ḥəmmə bax taḳir ḳilduruloɣan, ḥəmmə saḳal qüxürülgən; ḥəmmə ḳol titma-titma kesilgən, ḥəmmə qatiraḳḳa bəz kiyilgən» — demisəkmu, bu ḥarikətlərning ḥəmmisi ḳattiḳ matəmni bildüridu.
48:37 Yəx. 15:2, 3; Yər. 47:5
48:39 «wəḥimə saloɣuqi obyekt» — baxḳilar Moabning bexioɣa qüxkən apətkə ḳarap «bundaḳ dəḥxətlik ix əz beximizoɣimu qüxərmu?» dəp wəḥimigə qüxidu.
48:40 Yər. 4:13
48:41 «xəḥərliri ixoɣal bolidu» — «xəḥərliri»ning baxḳa tərjimisi «Keriyot» *(xəḥərning ismi)*.
48:44 «jazalinix yili» — ibraniy tilida «yoḳlinixi yili».
48:45 ḳaqḳanlar Ḥəxbon sepilining daldisida turup Amalsiz ḳalidu; qünki Ḥəxbondin ot, ḥəm məḥrum Sihon padixaḥning zemini otturisidin bir yalḳun partlap qiḳidu» — Amoriylarning padixaḥi Sihon nəqqə yüz yil ilgiri Ḥəxbon xəḥirini ixoɣal ḳiloɣan, andin keyin Moabning pütkül zeminini igiliwaloɣanidi *(«Qəl.» 21:28-29ni kərüng)*. **«ot.... Moabning qekilirini, soḳuxḳaḳ həlḳning bax qoḳḳilirini yutuwalidu»** — «qekilirini... bax qoḳḳilirini...» bəlkim Moabning ḥəmmisini, jümlidin «bax boloɣanlarni» əz iqigə elixi mumkin. Yərəmiyaning bexariti aldin'ala kərsətkən bu ḥalakət tehimu ḳədimki yənə bir bexarətning əməlgə axuruluxi bolidu *(«Qəl.» 24:17ni wə 21:28-29ni kərüng)*.
48:45 Qəl. 21:28
49:1 «Milkom» — Ammoniylar qoḳunoɣan but idi. Gad bolsa Israilning on ikki ḳəbilisining biri; ularoɣa əslidə təḳsim ḳilinoɣan zemin Iordan dəryasining xərḳi təripidə idi. Yərəmiya bexarət bərgən waḳitta, Gadtikilər heli baldur Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün boloɣanidi. Keyin əsliy ḳoxniliri boloɣan Ammoniylar ularning zeminini igiliwaloɣanidi. Huda ularoɣa: «Bu zeminni Əz həlḳimgə təḳsim ḳiloɣanidim, ular ḳaytip kelip uningoɣa ḳaytidin igidarqilik ḳilidu» dəp agaḥlanduridu.
49:1 Am. 1:13

əzlirini igiliwaloŋanlaroŋa igidarqilik kilidu, — dəydu Pərwərdigar. 3 — Zarlanglar, i Ḥəxbon! Qünki Ayi xəḥiri harabə kilinoŋan! Rabbaḥ kizliri, əzünglaroŋa bəz rəhtni baoŋlap matəm tutunglar; sepil iqidə uyan-buyan patiparak yügürünglar; qünki Milkom wə uning kaḥinliri, uningoŋa təwəlik əmirliri sürgün bolidu. 4 Nemixka küq-ḥəywitingni danglaysən? Sening küqüng ekip ketiwatidu, i: «Kim manga yekinlixixka petinalisun?» dəp əz baylikliringoŋa tayanoŋan, asiylik kiloquqi kiz! 5 Mana, Mən barlik ətrapingdikilərdin wəḥxət qikirip üstünggə qüxürimən, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Rəb Pərwərdigar, — xuning bilən silər ḥərbiringlar ḥəydiwetilisilər, aldi-kəyninggə karimay kaqisilər; kaqkanlarni yənə yioŋkuqi ḥeqkim bolmaydu. 6 Lekin keyinki künlərdə, Ammoniylarni sürgünlükidin kayturup əsligə kəltürimən, — dəydu Pərwərdigar.

«5» Edom tooŋruluk ḥəküm

7 Edom tooŋruluk: Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — Temanda ḥazir danalik tepilmamdu? Danixmənliridin nəsiḥət yokap kəttimu? Ularning danalikini dat besip kaloŋanmu?! 8 Burulup keqinglar, pinḥan jaylardin turaloq tepip turunglar, i Dedanda turuwatkanlar! Qünki Mən Əsawoŋa tegixlik balayi'apətni, yəni uni jazalaydioŋan künini bexioŋa qüxürimən. 9 Üzüm üzgüqilər yeningoŋa kəlsimu, ular azrak wasanglarni kalduridu əməsmu? Ooŋrilar keqiləp yeningoŋa kirsimu, ular əzlirigə quxlukla buzup, ooŋrilaydu əməsmu? 10 Mən Əsawni yalingaqliwetimən, u yoxurunoŋudək jay kalmioquqə dalda jaylirini eqip taxlaymən; uning nəsli, kerindaxliri ḥəm koxniliri yokaydu; u əzi yok bolidu. 11 Lekin yetim-yesirliringni kaldur, Mən ularning ḥayatini saklaymən; tul hotunliring Manga tayansun. 12 Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, oŋəzipimning kədəḥidin iqixkə tegixlik bolmioŋanlar qokum uningdin iqməy kalmaydioŋan yərdə, sən jazalanmay kalamsən? Sən jazalanmay kalmaysən; sən qokum uningdin iqisən. 13 Qünki Əz namim bilən kəsəm iqkənmənki, — dəydu Pərwərdigar, — Bozraḥ dəḥxət basidioŋan ḥəm rəswa kilinidioŋan bir obyekti, harabilik wə lənət səzi bolidu; uning ətrapidiki xəḥərliri daimlik harabilik bolidu.

14 Mən Pərwərdigardin xu bir həwərni anglaxka muyəssər boldum, — wə bir əlqi əllər arisioŋa əwətilgənidi —

49:2 Am. 1:14

49:3 «sepil iqidə uyan-buyan patiparak yügürünglar» — baxka birhil tərjimisi: «ezünglar titma-titma tilinoŋan ḥalda uyan-buyan yügürünglar». **«Milkom»** — Ammoniylarning bir buti idi. Baxka ismi «Molək» idi.

49:3 Yəx. 32:12; Yər. 4:8; 6:26; 48:7; Am.1:15

49:4 Yər. 21:13; 48:7

49:7 «Edom tooŋruluk: ...» — bu bexarət *(7-22)*ning Təwrattiki «Obadiya» degən kisim bilən kəp ortak yərliri bar. Obadiyaoŋa «koxumqə səz»imizdə qüxəndürginimizdək ixinimizki, Yərəmiya pəyoŋəmbər Hudaning yolyoruki bilən ilgiriki pəyoŋəmbər Obadiyaning bexaritidiki kəp səzlərni nəkil kəltüridu. Ikki bexarətning bəzi yərliri oḥximioŋaqkə, səzliridiki pərklərni tepip selixturuxning kəp əḥmiyiti bar. **«Temanda ḥazir danalik tepilmamdu? Danixmənliridin nəsiḥət yokap kəttimu? Ularning danalikini dat besip kaloŋanmu?!»** — Teman Edomdiki qong xəḥər. Edomdikilər əz danixmənliri bilən intayin məoŋrurlinatti.

49:7 Ob. 8

49:8 «pinḥan jaylar» — ibraniy tilida «qongkur jaylar» degən səz bilən ipadilinidu. U bəlkim ḥərhil oŋar-əngkürlərni əz iqigə alidu. **«Mən Əsawoŋa tegixlik balayi'apətni, yəni uni jazalaydioŋan künini bexioŋa qüxürimən»** — Edomning baxka ismi «Əsaw» idi. Muxu bexarəttə «Edom» yaki «Əsaw» uning əwladliri boloŋan Edomluklarni kərsitidu, əlwəttə.

49:8 Yər. 25:23

49:9 «Üzüm üzgüqilər yeningoŋa kəlsimu, ular azrak wasanglarni kalduridu əməsmu?» — Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə üzüm ḥosulini aloŋanda üzgüqilər kəmbəqəllərning teriwelixi üqün bir'az wasanglarni kaldurux kerək idi *(«Law.» 19:10)*. Asiyadiki bəzi dələtlərdə bu bir adətkə aylinip kaloŋan.

49:9 Ob. 5

49:12 «oŋəzipimning kədəḥidin iqixkə tegixlik bolmioŋanlar» — Yəḥuda əməs, bəlki tajawuzqilarning ətər yolioŋa «tasadipiy» udul kelip kaloŋan, Yəḥudaning wə baxka əllərning gunaḥliri bilən munawətsiz boloŋan baxka əllərni kərsitixi mumkin.

49:13 «Əz namim bilən kəsəm iqkənmənki...» — ibraniy tilida «Əzüm bilən kəsəm iqkənmənki». **«Bozraḥ ... rəswa kilinidioŋan bir obyekt»** — «Bozraḥ» bəlkim Edomdiki əng muḥim xəḥər boluxi mumkin idi.

U: «Uningoƣa ḥujum ḳilixḳa yioƣilinglar! Uningoƣa jəng ḳilixḳa ornunglardin turunglar!» — dəp
həwər beridu.
15 Mana, Mən seni əllər arisida kiqik,
Insanlar arisida kəmsitilgən ḳilimən.
16 Sening əzgilərgə dəḥxət salidioƣanliḳing,
Kənglüngdiki təkəbburluḳung əzüngni aldap ḳoydi;
Ḥəy tik ḳiyaning yeriḳliri iqidə turoƣuqi,
Turaloƣung egizlikning yuḳiri təripidə boloƣuqi,
Gərqə sən qanggangni bürkütningkidək yuḳiri yasisangmu,
Mən xu yərdin seni qüxürüwetimən,
— dəydu Pərwərdigar.
17 — Wə Edom tolimu wəḥimilik bolidu;
Edomdin ətidioƣanlarning ḥəmmisi uning barliḳ yara-wabaliri tüpəylidin wəḥimigə qüxüp, ux-
ux ḳilidu.
18 Sodom, Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḥərliri bilən birgə ərüwetilgəndək Edommu
xundaḳ bolidu, — dəydu Pərwərdigar, — ḥeqkim xu yərdə turmaydu, insan baliliri xu yərdə ol
turaḳlaxmaydu. 19 Mana, Iordan dəryasidiki qawar-qatḳalliḳtin qiḳip, daim eḳip turidioƣan xu
sular boyidiki yaylaḳtiki ḳoylarni tarḳatḳan bir xirdək Mən Edomdikilərni bədər ḳaqḳuzimən.
Əmdi kimni halisam Mən uni Edomning üstigə tikləymən; qünki Manga kim təng kelələydu?
Kim Meningdin ḥesab elixḳa Meni qaḳiralaydu? Mening aldimda turalaydioƣan pada baḳḳuqi
barmu? 20 Xunga Pərwərdigarning Edomni jazalaxtiki məḳsitini, xuningdək Temandikilərni
jazalax niyitini anglanglar: ularning pada kiqiklirimu tartip epketilidu; bərḥək, ḳilmixliri
tüpəylidin Pərwərdigar uning yayliḳini wəyranə ḳilidu. 21 Ularning yiḳilip kətkən sadasini
anglap yər yüzidikilər təwrinip ketidu; nalə-pəryadliri «Ḳizil Dengiz»oƣiqə anglinidu. 22 Mana,
birsi bürküttək ḳanat yeyip pərwaz ḳilip, Bozraḥ üstigə xungoƣup qüxidu. Xu küni Edomdiki
palwanlarning yüriki toloƣaḳḳa qüxkən ayalning yürikidək bolidu.

«6» Suriyə paytəhti Dəməxḳ tooƣruluḳ ḥəküm

23 Dəməxḳ tooƣruluḳ: —
Hamat, Arpad xəḥiridikilər hijalətkə ḳaldurulidu; qünki ular xum həwər anglaydu; ularning

---

49:14 «bir əlqi əllər arisioƣa əwətilgənidi» — «əllər» Israiloƣa yat boloƣan əllərni kərsitidu. **«Uningoƣa jəng ḳilixḳa ornunglardin turunglar»** — «uningoƣa» yəni Edomoƣa. Bəlkim bu əlqi düxmən əllərning biridin qiḳḳan bolup, u baxḳa əllərni Edomni yoḳitixḳa qaḳiridu.
49:14 Ob. 1
49:15 «Mən seni əllər arisida kiqik, insanlar arisida kəmsitilgən ḳilimən» — «seni» — Huda ḥazir Edomni «seni» dəp, ularoƣa biwasitə səz ḳilidu.
49:16 «Ḥəy tik ḳiyaning yeriḳliri iqidə turoƣuqi, turaloƣung egizlikning yuḳiri təripidə boloƣuqi» — demisəkmu, Edom pinḥanrak, qiḳix intayin təs boloƣan taoƣliḳ rayonda idi. «Tik ḳiya» (*«Sela»*) degən səz Moabning «Sela» isimlik *(ḥazirḳi «Petra»)*, intayin pinḥan bir xəḥirini kərsitiximu mumkin.
49:16 Yər. 48:29
49:17 Yər. 50:13
49:18 Yar. 19:25; Yər. 50:40; Am. 4:11
49:19 «daim eḳiwatḳan xu sular» — Iordan dəryasining əzi.
49:19 Ayup 41:2; Yər. 12:5; 50:44
49:20 «ularning pada kiqiklirimu tartip epketilidu» — yaki «ḥətta pada kiqiklirimu ularni tartip epketidu».
49:20 Yər. 50:45
49:22 «Bozraḥ» — intayin yuḳiri ḳiya tax üstigə, «bürkütning qanggili»dək jaylaxḳanidi.
49:22 Yər. 48:40,41

yüriki su bolup ketidu; dawuloɣup kətkən dengizdək ular ḥeq tinqlinalmaydu. [24] Dəməxq zəipləxti, ḳeqixḳa burulidu; uni wəḥimə basidu; azablar toloɣaḳḳa qüxkən ayalni tutḳandək, azab wə dərd-ḳayoɣu uni tutidu. [25] Nam-dangḳi qiḳḳan yurt, Mən ḥuzur aloɣan xəḥər xu dərijidə taxliwetilgən bolidu! [26] Xunga uning yigitliri koqilirida yiḳilidu, jənggiwar palwanlar xu küni yoḳitilidu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar; [27] — ḥəm Mən Dəməxḳning sepiligə bir ot yaḳimən, u Bən-Ḥadadning ordilirini yutuwalidu.

«7» Kedar ḥəm Ḥazor tooɣruluḳ ḥəküm

[28] Babil padixaḥi Neboḳadnəsar yənggən Kedar tooɣruluḳ ḥəm Ḥazorning padixaḥliḳliri tooɣruluḳ səz: —
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Ornungdin tur, Kedaroɣa ḥujum ḳilip, xərḳtiki adəmlərni bulang-talang ḳil!» — deyilidu;
[29] Ḥujum ḳiloɣanlar ularning qedirliri ḥəm padilirini elip ketidu; ularning qedir pərdiliri, barliḳ ḳaqa-ḳuqa, təgilirini bulap ketidu; həḳ ularoɣa: «Tərəp-tərəplərni wəḥimə basidu!» dəp warḳiraydu. [30] Ḳeqip ketinglar, bədər tikip pinḥan jaylardin turaloɣu tepip turunglar, i Ḥazordikilər, — dəydu Pərwərdigar, — qünki Babil padixaḥi Neboḳadnəsar silərgə jəng ḳilixḳa ḳəst ḳiloɣan, silərgə ḳarap niyiti buzuloɣan.
[31] — Ornungdin tur, sepil-dərwazilaroɣa igə bolmioɣan aramhuda yaxap, tinq-aman turoɣan əlgə jəng ḳilixḳa qiḳ; ular yaloɣuz turidu — dəydu Pərwərdigar, [32] — ularning təgiliri olja, top-top mal-waranliri oɣəniymət bolidu; Mən qekə qaqlirini qüxürgənlərni tət xamaloɣa tarḳitimən, ularning bexioɣa ḥər ətrapidin külpət qüxürimən, — dəydu Pərwərdigar; [33] — Ḥazor bolsa qilbərilərning turaloɣusi, mənggügə wəyranə bolidu. Ḥeqkim xu yərdə turmaydu, insan baliliri xu yərdə olturaḳlaxmaydu.

«8» Elam tooɣruluḳ ḥəküm

[34] Yəḥuda padixaḥi Zədəkiya təhtkə olturoɣan dəsləpki waḳitlirida, Pərwərdigar Yərəmiya pəyoɣəmbərgə Elam tooɣruluḳ eytḳan səzi: —
[35] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, Mən Elamning oɣolluḳ küqi boloɣan oḳyasini sundurimən. [36] Asmanlarning tət qetidin tət xamalni qiḳirip Elamning üstigə qüxürimən; Mən ularni bu tət xamaloɣa tarḳitimən; xuning bilən Elamdin ḥəydəlgənlərning barmaydioɣan əl-məmlikətlər ḳalmaydu. [37] Mən Elamni düxmənliri aldida ḥəm jenini izdigüqilərning aldida dəkkə-dükkigə qüxürimən; dəḥxətlik oɣazipimni bexioɣa təküp, külpətlərni qüxürimən; ularni bərbat ḳiloɣuqə Mən ḳiliqni ularning kəynidin ḳooɣlaxḳa

---

49:23 «dawuloɣup kətkən dengizdək ular ḥeq tinqlinalmaydu» — baxḳa birhil tərjimisi: «dawuloɣup kətkən dengizdək ularning kəngülliri ḥeq aram tapmaydu». Hamat ḥəm Arpad degən ikki xəḥər Neboḳadnəsar Misiroɣa yürüx ḳiloɣan qaoɣda *(miladiyədin ilgiriki 604-yili)* besip ətkən jaylar idi. Xübḥisizki, Neboḳadnəsar ularoɣimu ḥujum ḳiloɣanidi. Muxu ikki xəḥər Dəməxḳning ximaliy təripidiki kiqik padixaḥliḳlar idi.
49:23 Yəx. 17:1
49:24 Yər. 4:31; 6:24; 30:6
49:27 «Bən-Ḥadad» — Dəməxḳning kəpligən padixaḥlirining ismi idi.
49:27 Am. 1:4,14
49:28 «Ornungdin tur, Kedaroɣa ḥujum ḳilip, xərḳtiki adəmlərni bulang-talang ḳil!» — bu səz Neboḳadnəsarning ḳoxunioɣa eytilixi mumkin. Kedar wə Ḥazormu qarwiqi kəqmən həlḳ bolup, qedirda yaxap, sepil-dərwazilik bolmioɣan, əlwəttə.
49:31 «Ornungdin tur, sepil-dərwazilaroɣa igə bolmioɣan aramhuda yaxap, tinq-aman turoɣan əlgə jəng ḳilixḳa qiḳ; ular yaloɣuz turidu» — bu səzmu bəlkim Neboḳadnəsarning ḳoxunioɣa eytilixi mumkin. Kedar wə Ḥazordikilər qedirlarda turup, ḥeq sepil-dərwazilik boloɣan əməs.
49:32 «qekə qaqlirini qüxürgənlər» — «qekə qaqlirini qüxürgüx» Kedardikilər ḥəm Ḥazordikilərning aditi bolsa kerək idi.
49:32 Yər. 9:25; 25:23
49:33 Yər. 9:10; 10:22
49:35 «Elamning oɣolluḳ küqi boloɣan oḳyasi...» — Elam ḥazirḳi Iran zeminida turoɣan bir həlḳ idi. Elamning ḳoxunining qənləp atidioɣan, dəḥxətlik mərgən oḳyaqiliri bilən dangḳi qiḳḳanidi.

əwətimən. 38 Mən Өz təhtimni Elamda tikləymən, xu yərdin padixahi wə xahzadilirini yoq
kilimən, — dəydu Pərwərdigar.
39 — Lekin ahirki zamanlarda, Mən Elamni sürgünlükidin qayturup əsligə kəltürimən, — dəydu
Pərwərdigar.

«9» Babil tooruluq həküm

50 1 Pərwərdigar Yərəmiya pəyoəmbər arkilik Babil tooruluq, yəni Kaldiylərning zemini
tooruluq eytkan səz: —
2 Əllər arisida xu həwərni elan kilip jakarlanglar, tuoı kətürünglar; jakarlanglar, uni
yoxurmanglar! — «Babil ixoal kilindi; Bəl bolsa hijalətkə kalduruldi, Marduk patiparak bolup
kətti; Babilning oyma butliri hijalətkə kalduruldi, yirginqlik nərsiliri patiparakqilikka qüxti!»
— dənglar. 3 Qünki ximaldin uningoa jəng kilmakqi boloan bir əl kelidu; u uning zeminini
wəyran kilidu, heqkim xu yərdə turmaydu; insan həm haywanmu keqip ketidu, ular yoq bolidu.
4 Xu künlərdə, xu qaoda, — dəydu Pərwərdigar, — Israil həlki kelidu, ular həm Yəhuda həlki
bilən billə kelidu, ular yioliioan halda mengip Pərwərdigar Hudasini izdəxkə kelidu. 5 Ular
Zionning yolini soraydu, yüzlirini uningoa karitip: «Hərgiz untulmas mənggülük bir əhdə
bilən əzimizni Pərwərdigaroa baolayli» — dəydu.
6 — Mening həlkim azoan koylardur; ularning bakkuqiliri ularni azduroan, ularni taolarda
tenitip yürgən; ular taoidin dənggə kezip yürüp, əz aramgahini untuoandur. 7 Ularni
uqratkanlarning həmmisi ularni yəp kətkən, küxəndiliri ular tooruluq: «Bizdə bu ixlarda
heq gunah yoq, qünki ular ata-bowilirining ümidi boloan Pərwərdigar, yəni həkkaniylikning
yaylaq-turalousi boloan Pərwərdigarning aldida gunah sadir kiloan!» — degən.
8 I həlkim, Babil otturisidin kəqinglar, kaldiylərning zeminini taxlap qikinglar, padini
yetəkligüqi tekilərdək bolunglar. 9 — Qünki mana, ximaliy zemindin Babiloa hujum kilmakqi
boloan zor bir top uluo əllərni kozoaymən; ular əzlirini uningoa karxi səpkə koxidu; xuning
bilən Babil xu yərdin qikkanlar təripidin əsirgə qüxidu. Ularning oklirining həmmisi batur
mərgənlərningkidək bolidu; ularning heqkaysisi jəngdin kuruk kol kəlməydu. 10 Kaldiyə bolsa
olja bolidu; olja aloan barlik bulioquqilar uningdin kanaətlinidu, — dəydu Pərwərdigar; 11 —
Qünki silər xadlanoansilər, silər yayrap kətkənsilər, i mirasim boloan həlkimni bulang-talang
kilouqilar! Qünki silər qiməndə turoan mozaylardək səkrigənsilər, ayoirlardək huxallikin
kixnigənsilər! 12 Əmdi ana yurtung zor hijalətkə kaldurulidu; rəswaqilik seni tuokuqini
kaplaydu; mana, u əllərning daxkili, — bir janggal, kaojirak yər wə qəl-bayawan bolup kalidu.
13 Pərwərdigarning oəzipi tüpəylidin, uning heq ahalisi bolmaydu, bəlki toluk taxliwetilgən
bolidu; Babildin ətidioanlarning həmmisi uning barlik yara-wabaliri tüpəylidin wəhimigə
qüxüp ux-ux kilidu.

49:39 Yər. 48:47
50:2 «əllər arisida xu həwərni elan kilip jakarlanglar...! — «Babil ixoal kilindi; Bəl bolsa hijalətkə kalduruldi, Marduk patiparak bolup kətti; Babilning oyma butliri hijalətkə kalduruldi, yirginqlik nərsiliri patiparakqilikka qüxti» — Babil xəhirining ixoal kilinixi Israilning birinqi sürgünidin 70 yil keyin *(miladiyədin ilgiriki 539-yili)* Pars imperiyəsi təripidin boloan. «Bəl» həm «Marduk» *(yaki «Merodak»)* Babildiki ikki qong butning ismi idi.
50:2 Yəx. 46:1; Yər. 51:44
50:7 Yər. 31:23
50:8 «I həlkim, Babil otturisidin kəqinglar, ... padini yetəkligüqi tekilərdək bolunglar» — bu səzgə karioanda ottura xərktiki bəzi padiqilar tekilərni koy padilirioa «yetəkqi rol»da ixlitidu. Xunga «padini yetəkligüqi tekilərdək bolunglar» degini, «birinqi bolup Babildin qikip, baxkilaroa ülgə bolunglar» degən mənidə.
50:8 Yəx. 48:20; Yər. 51:6; Wəh. 18:4
50:9 «Ularning okirining həmmisi batur mərgənlərningkidək bolidu; ularning heqkaysisi jəngdin kuruk kol kəlməydu» — demək, bətlənən hərbir oki zayə kətməydu. Baxka birhil tərjimisi: «Okirining həmmisi jəngdin koli kuruk *(oljisiz)* kaytip kəlməydioan batur jəngqilərdək bolidu...».
50:13 Yər. 49:17

14 Babiloŋa jəng kilix üqün uning ətrapida səpkə tizilinglar, barlik okyaqilar; uningoŋa etinglar, okларni ħeq ayimanglar; qünki u Pərwərdigar aldida gunaħ sadir kiloŋan. 15 Uning ətrapida jəng
qukanlirini kətürünglar; u təslim bolup kol kətüridu; munarliri ərülidu, sepilliri oŋulitilidu;
qünki bu Pərwərdigarning aloŋan kisasidur. Uningdin kisas elinglar; u baxkilaroŋa nemə
kiloŋan bolsa uningoŋimu xuni kilinglar. 16 Babildin uruk terioŋuqi ħəm ħosul waktidiki oroŋak
saloŋuqilarni yok kilinglar; zulumkarning kiliqining korkunqi tüpəylidin bularning ħərbiri əz
eligə kaytip, ħərbiri əz ana yurtioŋa kaqsun!
17 Israil tarkitiwetilgən koy padisidur; xirlar ularni ħaydiwətkən; dəsləptə Asuriyəning padixaħi
ularni yəp kətkən, ahirida bu Babil padixaħi Nebokadnəsar uning ustihanlirini ezip oŋajilioŋan.
18 Xunga samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak
dəydu: — Mana, Mən Asuriyəning padixaħining yenioŋa kelip, uni jazalioŋinimdək, mən Babil padixaħini ħəm zeminini jazalaymən. 19 Mən Israilni kaytidin əz yaylikioŋa kayturimən,
u Karməl teoŋida, Baxan zeminida ozuklinidu, uning jeni Əfraim teoŋi üstidə ħəm Gilead zeminida kanaətlinidu. 20 Xu künlərdə, xu qaoŋda, — dəydu Pərwərdigar, — Israilning kəbiħliki
izdəlsə, ħeq tepilmaydu; Yəħudaning gunaħliri izdəlsə, ħeq tepilmaydu; qünki Mən kalduroŋan
kaldisini kəqürüm kilimən.
21 — Merataimning zeminioŋa zərb bilən jəng kilixka, Pekodta turuwatkanlaroŋimu jəng kilixka
qikinglar; ularni wəyran kilinglar, kaldukinimu ħalak kilinglar, — dəydu Pərwərdigar, — Mən
nemini sanga buyruoŋan bolsam xuni ada kilinglar. 22 Jəng sadaliri Babil zeminida anglinidu;
u zor ħalakətning sadasidur! 23 Əslidə pütkül yər yüzini uroŋan bazoŋan xu dərijidə sundurup
qekiwetildioŋu! Babil əllər arisida xunqə bir dəħxət baskuqi bolup qikkantioŋu! 24 Mən sanga
tuzak kurdum; sən, i Babil, ħeq bilməyla uningoŋa tutuldung; Pərwərdigar bilən karxilixixing
tüpəylidin sən tepilip tutuldung. 25 Pərwərdigar koral ambirini eqip, oŋəzipidiki korallirini elip
qikardi; qünki samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Rəb Pərwərdigar kaldiylərning zeminida
kilidioŋan ixi bardur.
26 Uning ħər qət-qətliridin kelip uningoŋa ħujum kilinglar, ambarlirini eqiwetinglar;
ənqilərni dəwiligəndək uni harabə-harabə kilip dəwiləp wəyran kilinglar; uning ħeqnemisini
kaldurmanglar! 27 Uning barlik torpaklirini əltürüwetinglar! Ular soyuluxka qüxsun! Ularning
ħalioŋa way! Qünki ularning küni, yəni jazalinix wakti yetip kəldi. 28 Anglanglar! Zioŋoŋa kelip,
Pərwərdigar Hudayimizning kisasini, yəni ibadəthanisi üqün aloŋan kisasini jakarlaydioŋan, Babil zeminidin kaqkan panaħ izdigüqilərning awazini anglanglar!
29 Babiloŋa ħujum kilix üqün okyaqilarni, yəni barlik kamanni əgküqilərni qakiringlar; Babilning
ətrapida bargaħ kurup korxiwelinglar; ħeqkimni kaqkuzmanglar; əz kilmixini əz bexioŋa
qüxürünglar; u nemilərni kiloŋan bolsa, uningoŋimu xuni kilinglar; qünki u Pərwərdigaroŋa —
Israildiki Mukəddəs Boloŋuqioŋa karxi kərənglap kətkənidi. 30 Xunga uning yigitliri koqilirida

---

50:15 Wəħ. 18:6

50:16 «bularning ħərbiri əz eligə kaytip, ħərbiri əz ana yurtioŋa kaqsun!» — «ħərbiri... ħərbiri...» bəlki Babilda «kara əmgək» kiloŋan qətəllik əmgəkqilərni kərsitidu. Bular nuroŋun Yəħudiylarni əz iqigə alidu, əlwəttə.

50:18 2Pad. 19:35, 37; Yəx. 37:36, 38

50:21 «Merataimning zemini» — «Merataim» bolsa Babil zeminining jənubidiki bir xəħər. Ismi «ikki ħəssilik asiylik» degən mənidə, Babilning harakterini kərsitix üqün ətəy misaloŋa elinoŋan boluxi kerək. «Pekod»dikilər aramiyədiki həlk bolup, Babiloŋa ittipakdax idi; «Pekod»ning mənisi «jaza»dur.
–Ayəttə berilgən buyruklar yənila ximaldin qikkan koxunlaroŋa eytilixi kerək.

50:23 «bazoŋan» — baxka kəp əllərni uruwətkən Babilni kərsitidu.

50:26 «... ambarlirini eqiwetinglar; ənqilərni dəwiligəndək uni harabə-harabə kilip dəwiləp wəyran kilinglar; uning ħeqnemisini kaldurmanglar!» — baxka birhil tərjimisi: «... ax-buoŋdayni sakliloŋan ambarlirini eqinglar; uni harabə-harabə kilip dəwiləp taxlap, uning ħeqnemisini kaldurmanglar!».

50:27 «Uning barlik torpaklirini əltürüwetinglar!» — «torpakliri» bəlkim ħəm Babilning sərhil mal-waranlirini kərsətkən ħəm xuning bilən bir wakitta uning sərhil ləxkərlirigə simwol kilinoŋan boluxi mumkin.

50:29 Wəħ. 18:6, 7

yiқilidu; xu künidə uning barliқ jəngqi palwanliri yoқitilidu, — dəydu Pərwərdigar.
31 Mana, Mən sanga қarxidurmən, i kərəngləp kətküqi, — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigar, — qünki sening kününg, yəni Mən yeningoɣa yeқin kelip jazalaydioɣan kün
yetip kəldi; 32 kərəngləp kətküqi putlixip yiқilidu, һeqkim uni қaytidin yələp turoɣuzmaydu;
bərһək, Mən uning xəһərlirigə ot yaқimən, u uning ətrapidikilərning һəmmisini kөydürüp yu-
tup ketidu.
33 Samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaқ dəydu:
— Israillar Yəһudalar bilən billə ezilip horluқni kərgən; ularni əsir қiloɣanlar ularni қattiқ
қamap tutқanidi; ularni қoyuwetixni rət қiloɣan. 34 Lekin ularning Һəmjəmət-Қutқuzoɣuqisi
küqlүktur; samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar ularning dəwasini əstayidilliқ
bilən soraydu, xuning bilən U ularning zeminioɣa aramliқ beridu, Babildikilərgə aramsizliқ
yətküzidu. 35 Kaldiylər üstigə, Babilda turuwatқanlar üstigə һəmdə Babilning əmirliri wə
danixmənliri üstigə қiliq qüxidu, — dəydu Pərwərdigar; 36 қiliq palqilar üstigə qüxkəndə, ular
һamaқət-əһməқlərdək kərünidu; қiliq ularning palwanliri üstigə qüxüp, ular patiparaқ bolup
ketidu; 37 қiliq ularning atliri üstigə, jəng һarwiliri üstigə, ularning səpliridə turoɣan barliқ
yat ləxkərlər üstigə qüxidu, ular ayallardək bolidu; қiliq һəziniliri üstigə qüxidu, ular bulang-
talang қilinidu. 38 Қuroɣaқqiliқ ularning suliri üstigə qüxüp, ular қurup ketidu; bularning
səwəbi zemini oyma butlaroɣa tolup, ular қorқunqluқ məbudlar tüpəylidin təlwixip kətkən.
39 Xunga qəldiki janiwarlar wə qilbərilər birliktə xu yərdə turidu; xu yərdə һuwқuxlar makan-
lixidu; u mənggügə adəmzatsiz bolidu, dəwrdin-dəwrgə һeq aһalilik bolmaydu. 40 Huda Sodom
wə Gomorrani ətrapidiki xəһərliri bilən billə ərüwətkinidək, һeqkim xu yərdə turmaydu, insan
baliliri xu yərdə olturaқlaxmaydu, — dəydu Pərwərdigar.
41 — Mana, ximaldin bir һəlқ, uluoɣ bir əl qiқip kelidu; yər yüzining qət-qətliridin nuroɣun
padixaһlar қozoɣilidu. 42 Ular oқya һəm nəyzini tutup қorallinidu; ular wəһxiy, һeq rəһim
kərsətməydioɣan bolidu; atlirioɣa mingəndə ularning awazliri dengizdək xawқunlaydu; ular
jənggə atlatқan adəmlərdək səp-səp bolup, sanga һujum қilmaқqi, i Babil қizi! 43 Babil padixaһi
ularning һəwirini anglapla қolliri titrəp boxap ketidu; oɣəm-қayoɣu uni tutidu, toloɣaққa qüxkən
ayaldək azablar uni besiwalidu. 44 Mana, Iordan dəryasi boyidiki qawar-qatқalliқtin qiқip, daim
eқip turidioɣan xu sular boyidiki yaylaқtiki қoylarni tarқatқan bir xirdək Mən Babildikilərni
bədər қaqқuzimən. Əmdi kimni halisam Mən uni uning üstigə tikləymən; qünki Manga kim
təng keləlәydu? Kim Meningdin һesab elixқa Meni qaқiralaydu? Mening aldimda turalaydioɣan
pada baққuqi barmu?
45 Xunga Pərwərdigarning Babilni jazalaxtiki məқsitini, xuningdək kaldiylərning zeminini
jazalax niyitini anglanglar: Ularning pada kiqiklirimu tartip epketilidu; bərһək, қilmixliri
tüpəylidin Pərwərdigar uning yayliқini wəyranə қilidu. 46 Babilning ixoɣal қilinoɣanliқini
anglap yər yüzi təwrinip ketidu; uning nalə-pəryadi barliқ əllərgiqə anglinidu.

50:30 Yər. 49:26
50:38 «bularning səwəbi zemini oyma butlaroɣa tolup, ular қorқunqluқ məbudlar tüpəylidin təlwixip kətkən» — baxқa birhil tərjimisi: «bularning səwəbi zemini oyma butlaroɣa toloɣan, qünki ular қorқunqluқ məbudlirini danglap kətkənidi».
50:40 Yar. 19:24; Yesh. 13:19; Am.4:11; Yər. 49:18
50:41 Yər. 6:22,30
50:43 Yər. 49:24
50:44 «daim eқip turidioɣan xu sular» — Iordan dəryasining suliri əzi.
50:44 Ayup 41:2; Yər. 49:19,22
50:45 «ularning pada kiqiklirimu tartip epketilidu» — yaki «һətta pada kiqiklirimu ularni tartip epketidu».
50:45 Yər. 49:20
50:46 Yər. 49:21

Babil tooƣruluk ḫəküm — dawami

51 [1] Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən Babilni sokidioƣan ḫəm «Ləb-kamay»da
turuwatkanlarni sokidioƣan bitqit kiloƣuqi xamalni kozoƣap qikirimən; [2] Mən Babiloƣa yat
adəmlərni əwətimən; ular uni soruwetidu, zeminini yər bilən yəksan kiliwetidu; uning bexioƣa
külpət qüxkən künidə ular uningoƣa tərəp-tərəptin karxilixixka kelidu. [3] Uning okyaqilirioƣa
kiriqni tartkudək, ornidin turoƣuqilaroƣa dubuloƣa-sawut kiygüdək pursət bərmənglar;
uning yigitlirining ḫeqkaysisini ayap koymanglar; uning pütkül koxunini bitqit kilinglar.
[4] Kaldiylərning zeminida sanjiloƣanlar, koqilirida kiliqlanoƣanlar yikilsun! [5] Qünki Israil yaki
Yəhudamu əz Hudasi təripidin, yəni samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar
təripidin taxliwetilgən əməs; qünki Babilning zemini Israildiki Mukəddəs Boloƣuqi aldida sadir
kiloƣan gunah bilən toloƣandur. [6] Barlik əllər, Babil iqidin kəqinglar, əz jeninglarni elip bədər
kəqinglar! Uning kəbiḫlikigə qetilip kelip ḫalak bolmanglar; qünki bu Pərwərdigarning kisas
alidioƣan waktidur; U kilmixini əz bexioƣa kayturidu.
[7] Babil Pərwərdigarning kolidiki pütkül jahanni məst kiloƣuqi altun kədəh boloƣan; əllər uning
xaribidin iqkən; əllər xuning bilən sarang bolup kətkən. [8] Babil tuyuksiz yikilip bitqit bolidu;
uningoƣa ah-zar kətürünglar! Uning azabliri üqün tutiya elinglar; u bəlkim sakaytilarmikin?
[9] — «Biz Babilni sakaytmakqiduk, lekin u sakaymidi; uningdin waz keqip ḫəmmimiz əz
yurtimizoƣa kaytayli; qünki uning üstigə qikirilidioƣan ḫəküm jazasi asmanoƣa takixip, kəkkə
yetidu».
[10] — «Pərwərdigar ḫəkkaniyliƙimizni barlikka kəltürgəndur; keləyli, Zionda Pərwərdigar
Hudayimizning kiloƣan ixini jakarlayli!»

Pərwərdigar Media koxunlirioƣa, andin Babiloƣa səz kilidu

[11] — Oklarni uqlanglar! Kalkanlarni tutunglar! Pərwərdigar Medianing padixaḫlirining roḫini
uroƣutti; qünki Uning niyiti Babiloƣa karxidur, uni bərbat kilix üqündur; bu Pərwərdigarning

---

51:1 «Ləb-kamay» — Kaldiyəni bir kinayilik «xifir» arkilik kərsitidu. Xifirni ipadiləx yoli bolsa, «Kaldiyə» degən səzning ḫərbir ḫərpini ibraniy tilining elipbə tərtipi boyiqə arkidin okuloƣan ḫərp bilən almaxturuxtin ibarət *(məsilən, uyoƣur tilida bolsa, «a»ni «y» bilən, «ə»ni «i» bilən almaxturoƣanoƣa oḫxax)*. «Ləb-kamay» degən səzning əzi ibraniy tilida «tətürqilik kiloƣanlarning kəlbi», «asiylik kiloƣanlarning kəlbi» degənni bildüridu, bu intayin kinayilik gəptur.
–«Xamal» bolsa, bəlkim 2-ayəttə tiloƣa elinoƣan «yat adəmlər»ni kərsitidu.
51:1 Yər. 4:11
51:2 Yər. 4:11; 15:7
51:4 Yər. 49:26
51:6 «Barlik əllər, Babil iqidin kəqinglar, əz jeninglarni elip bədər kəqinglar! ... qünki bu Pərwərdigarning kisas alidioƣan waktidur; U kilmixini əz bexioƣa kayturidu» — bəzi alimlar bu səzlər «barlik əllər»gə əməs, bəlki Israiloƣa eytilidu, dəp karaydu. 45-ayəttə əḫwal xundak bolidu, lekin bizningqə muxu yərdə Babilda ḫərbir əllərgə eytilidu. Qünki 9-ayəttə kaqkanlar «ḫəmmimiz əz yurtimizoƣa kaytayli» deyixidu.
51:6 Yər. 50:8,15,28; Wəḫ. 18:4
51:7 «əllər .... sarang bolup kətkən» — bəlkim Babilning gunahioƣa qetilip, xuningdək jazasioƣimu qetilip kelip tolimu dəkkə-dükkigə qüxidu.
51:7 Wəḫ. 18
51:8 Yəx. 21:9; Yər. 8:22; Wəḫ. 14:8; 18:2
51:9 «Biz Babilni sakaytmakqiduk, lekin u sakaymidi; uningdin waz keqip ḫəmmimiz əz yurtimizoƣa kaytayli» — karioƣanda bu səzlər Babil arisida turoƣan yat əllərning eytidioƣan səzliri. «Uning üstigə qikirilidioƣan ḫəküm jazasi asmanoƣa takixip, kəkkə yetidu» degənni, Hudaning jazalirini kozoƣioƣan, kona zamandiki Babil *(babəl)*liklar kurmakqi boloƣan «asmanoƣa takixidioƣan» munar bilən selixturux paydilik ix bolidu. *(«Yar.» 11:1-9ni kərüng)*.
51:9 Yər. 46:11
51:10 «Pərwərdigar ḫəkkaniyliƙimizni barlikka kəltürgəndur» — bəzi alimlar bu səzni «Pərwərdigar bizni kutkuzup azad kiloƣandur» dəp tərjimə kilidu. Lekin «tsədəkah» *(ḫəkkaniylik)* Təwrattiki baxka ḫeq yərdə xundak mənidə tepilmaydu. Bizningqə bu səz Israilning *(ḫəmmimizgə oḫxax)* əzining ḫeqkandak ḫəkkaniyliki bolmioƣaqka, Huda ularoƣa ḫəkkaniylik elip kelidu, degənni bildüridu. Bu ayəttiki ḫəkkanilik əzlikidin əməs, bəlki Hudadin kelidu; «Pərwərdigar Ḫəkkaniyliƙimizdur» — bu Məsiḫ-Kutkuzoƣuqining, xuningdək yengi Yerusalemning bir namidur. 23:6ni ḫəm 33:16ni kərüng. **«keləyli, Zionda Pərwərdigar Hudayimizning kiloƣan ixini jakarlayli!»** — 9-ayəttiki səzlərni kəlgüsidə Babildin kaqidioƣan yat əllər eytidu; 10-ayəttiki səzlərni xübḫisizki, kəlgüsidə Kanaan *(Pələstin)*oƣa kaytip kelidioƣan Israilning kaldisi eytidu.

kisasidur, yəni Uning ibadəthanisi üqün aloŋan kisasidur.
12 Babilning sepillirioŋa karitip jəng
tuoŋini kətürünglar; kəzətni tehimu qingrak kilinglar, kəzətqilərni Babilni qəriditip səptə
turoŋuzunglar; bəktürmə koyunglar; qünki Pərwərdigar Babildikilərning jazasi tooŋruluk
nemilərni degən bolsa, U xuni kənglidə pəmləp, uni ada kilidu.
13 — I əlwək sular üstidə turoŋuqi, baylikliri nuroŋun boloŋuqi, əjiling yetip kəldi, jening əlqinip
üzülüx wakti toxti.

14 Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar Özi bilən kəsəm kilip: «Top-top
qekətkilərdək Mən seni adəmlər bilən toldurimən; ular sening üstüngdin ojəlibə təntənilirini
kətüridu» dedi.
15 — U bolsa yər-zeminni küq-kudriti bilən yasap,
Aləmni danaliki bilən bərpa kilip,
Asmanlarni əkil-parasiti bilən yayoŋuqidur;
16 U awazini koyuwətsə, asmanlarda sular xawkunlaydu;
U yər qətliridin bulut-tumanlarni ərlitidu;
U yamoŋurlaroŋa qakmaklarni həmrah kilip bekitidu,
Xamalni Öz həziniliridin qikiridu.
17 Bu butpərəslərning hərbiri əkilsiz, bilimdin məhrumlardur;
Hərbir zərgər özi oyoŋan but təripidin xərməndigə kalidu;
Qünki uning kuyma həykili yaloŋanqilik,
Ularda heq tinik yoktur.
18 Ular bimənilərdur, mazak obyektidur;
Ularning üstigə jazalinix wakti kəlgəndə, ular yokitilidu.
19 Yakupning nesiwisi Boloŋuqi bulardək əməstur;
Qünki həmmini yasioŋuqi Xudur;
Israil bolsa Uning Öz mirasi boloŋan kəbilisidur;
Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar Uning namidur.

Pərwərdigar Israiloŋa söz kilidu

20 Sən Israil Mening gərzəm,
Mening jəng koralimdursən;
Sening bilən Mən əllərni bitqit kilimən,
Sening bilən padixahliklarni tarmar kilimən;
21 Sening bilən həm at həm at mingüqini bitqit kilimən;
Sening bilən həm jəng harwisi həm həydigüqisini bitqit kilimən;

51:11 Yər. 46:4; 50:28
51:14 Am. 6:8
51:15 Yar. 1:1; Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 40:22; 44:24; 51:13; Yər. 10:12
51:16 Yər. 10:13
51:19 «Yakupning nesiwisi Boloŋuqi...» — Yakup muxu yərdə Yakup wə uning əwladliri Israilnimu kərsitidu. «Yakupning nesiwisi» Hudaning Özidur, əlwəttə.
51:19 Yər. 10:16
51:20 «Sən Israil Mening gərzəm, Mening jəng koralimdursən; sening bilən Mən əllərni bitqit kilimən, sening bilən padixahliklarni tarmar kilimən...» — əyni tekisttə pəkət «Sən mening gərzəm...» deyilidu. Əmdi Hudaning bu səzliri kimgə eytilidu?
–Bəzi alimlar *(peillarni «ətkən zaman»oŋa əzgərtip)* Babiloŋa eytiloŋan, dəp karaydu. Baxkilar *(kəlgüsidə Babil imperiyəsini wəyran kilidioŋan)* Pars imperiyəsigə eytilidu, dəp karaydu; birak bizningqə ular Israilning özigə eytilidu *(24-ayətni kərüng)*. Baxka pəyoŋəmbərlərning səzliri boyiqimu, ahirki zamanlarda Israil həlki Hudaning bir jazalax koruli bolidu *(məsilən, «Yəx.» 41:5, «Zək.» 12:7ni kərüng)*.
51:20 Yər. 50:23

[22] Sening bilən ḫəm ər ḫəm ayalni bitqit ḳilimən;
Sening bilən ḫəm ḳeri ḫəm yaxlarni bitqit ḳilimən;
Sening bilən ḫəm yigit ḫəm ḳizni bitqit ḳilimən;
[23] Sening bilən ḫəm padiqi ḫəm ḳoy padisini bitqit ḳilimən;
Sening bilən ḫəm deḫḳan ḫəm boyunturuḳḳa ḳetiloɳan kalilirini bitqit ḳilimən;
Sening bilən ḫəm waliylar ḫəm ḫəkümranlarni bitqit ḳilimən.
[24] — Mən kəz aldinglarda Babilning ḫəm barliḳ kaldiylərning Zionda ḳiloɳan barliḳ rəzillikini əz bexioɳa qüxürüp yandurimən, — dəydu Pərwərdigar.

[25] — Mana, Mən sən Babiloɳa ḳarximən, i pütkül yər yüzini ḫalak ḳiloɳuqi taoɳ;
Mən ḳolumni üstünggə sozup,
Seni tik yarlardin oɳulitip,
Domilitip qüxürüp, seni kəyüp tügigən bir yanar taoɳ ḳilimən, — dəydu Pərwərdigar.
[26] Xuning bilən ular səndin bürjək qiḳirix üqünmu tax tapalmaydu,
Yaki ul üqünmu ḫeqyərdin tax tapalmaydu;
Qünki sən mənggügə bir wəyranə bolisən, — dəydu Pərwərdigar.

[27] — Zeminda jəng tuoɳini kətürünglar,
Əllər arisida kanay qelinglar;
Babiloɳa jəng ḳilixḳa əllərni təyyarlanglar;
Ararat, Minni wə Axkinaz padixaḫliḳlirini qaḳirip yioɳinglar;
Uningoɳa ḫujum ḳiloɳuqi ḳoxunlaroɳa bir sərdar bekitinglar;
Atlarni top-top qekətkə leqinkiliridək zeminoɳa türkümləp qiḳiringlar;
[28] Uningoɳa jəng ḳilixḳa əllərni təyyarlanglar,
— Medialiḳlarning padixaḫliri, waliyliri wə barliḳ ḫəkümdarlirini, xundaḳla u ḫəküm sürgən zeminlarning barliḳ adəmlirini təyyarlanglar! [29] Xuning bilən yər yüzi təwrinip azablinidu; qünki Pərwərdigarning Babiloɳa ḳarxi baoɳlioɳan niyətliri, yəni Babilning zeminini ḫeq adəm turmaydioɳan qəl-bayawan ḳiliwetix niyiti əməlgə axmay ḳalmaydu.

[30] Babildiki palwanlar uruxtin ḳol üzidu;
Ular ḳoroɳanlirida amalsiz olturidu;
Ularning dərmani ḳalmaydu,
Ular ayallardək bolup ḳalidu;
Uning turaloɳulirioɳa ot ḳoyulidu;
Dərwaza salasunliri sundurulidu.
[31] Yügürüp keliwatḳan bir qaparmən yənə bir qaparməngə, bir həwərqi yənə bir həwərqigə Babil padixaḫining aldidila uqrixip ḳelip uningoɳa: —
«Silining pütkül xəḫərliri u qəttin bu qətkiqə ixoɳal ḳilindi;
[32] Dərya keqikliri igiliwelindi,
Ḳomuxluḳlar otta kəydürüldi,
Palwanliri dəkkə-dükkigə qüxüxti!»
— dəp jakarlixidu.

51:27 «qekətkə leqinkiliri» — ibraniy tilida bu səz bəlkim qekətkə leqinkisining əsüx jəryanidiki əng ziyanliḳ basḳuqini kərsitixi mumkin.
51:30 Yər. 50:37
51:32 «Dərya keqikliri igiliwelindi, ḳomuxluḳlar otta kəydürüldi, palwanliri dəkkə-dükkigə qüxüxti!» — dəp jakarlixidu» — Babilning ḳandaḳ yol bilən ixoɳal ḳilinoɳanliḳining təpsilatliri tooɳruluḳ «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng. Pars ḳoxuni əfrat dəryasining ekix yənilixini əzgərtiwetidu, dərya ḳiskə wakit iqidila ḳurup ketidu. Parslar su yoḳ dəryadin mengip

[33] Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu:
—
Babilning ḳizi təkxilinip qingdilidioɣan waḳti boloɣan hamandək besilidu;
Birdəmdila, uning ḥosuli orulidioɣan waḳti yetip bolidu!
[34-35] Zionda turoɣuqi ḳiz: — «Babil padixaḥi Nebokadnəsar meni yutup,
Meni oɣajilap əzgən;
U iqimni boxitiloɣan ḳaqidək ḳilip ḳoyoɣan;
U əjdiḥadək meni yutup,
Өzini nazu-nemətlirim bilən toyoɣuzoɣan,
Meni ḳurukdap pak-pakiz ḳiliwətkən.
Manga, mening tenimgə ḳiloɣan zorawanliḳi Babilning bexioɣa qüxürülsun» — dəydu,
Wə Yerusalem: «Mening ḳanlirim Kaldiyədə turoɣuqilarning bexioɣa təkülsun» — dəydu.
[36] Xunga Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Mana, Mən sening dəwayingni soraymən,
Sən üqün ḳisas alimən;
Mən uning dengizini ḳurutimən, buliḳini ḳaoɲjiritimən.
[37] Babil bolsa dəwə-dəwə harabilər,
Qilbəriларning turaloɣusi bolidu;
Zemini adəmni dəḥxət basidioɣan ḥəm daim ux-ux ḳilinidioɣan obyekt bolidu,
Ḥeq adəm xu yərdə turmaydu.
[38] Ularning ḥəmmisi yax xirlardək ḥuwlixidu,
Arslanlardək bir-birigə hiris ḳilixidu;
[39] Ularning kəypiyati ḳizip kətkəndə, Mən ularoɣa bir ziyapət təyyarlap ḳoyimənki, ularni məst ḳiliwetimən; xuning bilən ular yayrap-yaxnap ketidu, — andin mənggügə uyḳuoɣa oɣərḳ bolup, ḳaytidin ḥeq oyoɣanmaydu, — dəydu Pərwərdigar. [40] Booɣuzlaxḳa yetiligən ḳozilardək wə billə yetiləngən ḳoqḳarlar ḥəm tekilərdək Mən ularni booɣuzlaxḳa qüxürimən.

[41] Xexaḳning ixoɣal ḳilinoɣanliḳioɣa ḳara!
Pütkül yər yüzining pəhrining tutuloɣanliḳioɣa ḳara!
Babilning əllər arisida adəmni dəḥxət basidioɣan obyekti boloɣanliḳioɣa ḳara!
[42] Dengiz Babil üstidin ərləp kətti;

---

xəḥərgə kirdi. Xuning bilən xəḥər iqidiki «dərya keqikliri» birinqi bolup igiliwelindi. Xəḥər ətrapidiki «ḳomuxluḳlarning kəydürülüxi»din məḳsət xəḥərdin ḳaḳanlaroɣa yoxurunoɣudək jaylar bolmisun üqün idi.

51:33 «uning ḥosuli orulidioɣan waḳti» — bəlkim adəmliri wə imarətliri yiḳitilidioɣan, yəni uning jazalinix waḳtini kərsitidu.

51:34-35 «Babil padixaḥi Nebokadnəsar meni yutup, meni oɣajilap əzgən; ...manga, mening tenimgə ḳiloɣan zorawanliḳi Babilning bexioɣa qüxürülsun» — dəydu, wə Yerusalem: «Mening ḳanlirim Kaldiyədə turoɣuqilarning bexioɣa təkülsun» — dəydu — bu 34-35-ayəttiki səzligüqi «Zionda turoɣuqi ḳiz» bəlkim «adəmləxtürulgən» Yerusalemoɣa wəkil kelidu. **«manga, mening tenimgə ḳiloɣan zorawanliḳi..»** — bəlkim Yerusalem wə uning həlḳini kərsitidu.

51:36 «Mana, Mən sening dəwayingni soraymən, sən üqün ḳisas alimən; Mən uning dengizini ḳurutimən, buliḳini ḳaoɲjiritimən» — Pars ḳoxuni Babildin ətidioɣan əfrat dəryasini ḳurutidu. Ular xu yol bilən xəḥərni ixoɣal ḳilidu. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

51:36 Yər. 50:38

51:38 «Ularning ḥəmmisi yax xirlardək ḥuwlixidu, arslanlardək bir-birigə hiris ḳilixidu» — Babilliḳlar ḥaraḳkəxlikidin atiḳi qiḳanidi. Bu ayət bəlkim xularning məst bolup «xir kəyp» boloɣanliḳini bildüridu. 39-ayətnimu kərüng. Babilning padixaḥi Bəlxazar əmir-wəzirliri bilən billə məst boloɣanda, xəḥiri bəsülüp ixoɣal ḳilinoɣan *(«Dan.» 5-babni oḳung)*.

51:39 «Ularning kəypiyati ḳizip kətkəndə, Mən ularoɣa bir ziyapət təyyarlap ḳoyimənki, ularni məst ḳiliwetimən; xuning bilən ular yayrap-yaxnap ketidu, — andin mənggügə uyḳuoɣa oɣərḳ bolup, ḳaytidin ḥeq oyoɣanmaydu» — bu bexarətning əməlgə axuruluxini yənə «Dan.» 5-babta kərüng.

51:41 «Xexaḳning ixoɣal ḳilinoɣanliḳioɣa ḳara» — «Xexaḳ» Babilni kərsitidioɣan ḥəjwiy, kinayilik bir isim. 25:26tiki izaḥatni kərüng.

51:41 Yəx. 13:19; Yər. 25:26

U nuroɣunlioɣan dolkunlar bilən oɣərk boldi.
43 Uning xəhərliri adəmni dəhxət basidioɣan obyekt,
Kaoɲjirak yər, bir qəl, ḫeqkim turmaydioɣan zemin boldi;
Ḫeqkandak insan balisi kaytidin xu yərlərdin ətməydu.
44 Mən Babilda Bəlni jazalaymən;
Mən uning aoɣzidin yutuwaloɣinini yanduruwalimən;
Əllər kaytidin uningoɣa karap ekip kelixməydu;
Bərḫək, Babilning sepili oɣulap ketidu.
45 Uning otturisidin qikinglar, i həlkim!
Ḫərbiringlar Pərwərdigarning kattik oɣazipidin əz jeninglarni elip bədər keqinglar!
46 Silər zeminda angliniwatkan pitnə-ioɣwadin yürikinglarni su kilmanglar wə korkmanglar;
Bu yil bir pitnə-ioɣwa, kelər yili yənə bir pitnə-ioɣwa qikidu;
Zeminda zulum-zorawanlik partlaydu, ḫəkümdarlar ḫəkümdarlaroɣa karxi qikidu.
47 Xunga mana, xu künlər keliduki,
Mən Babildiki oyma məbudlarni jazalaymən;
Xuning bilən uning pütkül zemini hijalətkə kaldurulidu,
Uningda əltürülgənlər uning iqidə yikilidu;
48 Xuning bilən asman wə zemin wə ularda bar boloɣanlar Babil üstidin xadlikтin yangraydu;
Qünki ximaldin ḫalak kiloɣuqilar uningoɣa jəng kilixka kelidu — dəydu Pərwərdigar.
49 Babil tüpəylidin pütkül yər yüzidiki əltürülgənlər yikiloɣandək,
Babil Israilda əltürülgənlər tüpəylidin Babil yikilmay kalmaydu.
50 Kiliqtin kaqkanlar, yirak ketinglar, ḫayal bolmanglar;
Qət yərlərdin Pərwərdigarni seoɣininglar,
Yerusalemni esinglaroɣa kəltürünglar.
51 «Biz hijalətkə kalduk, qünki ḫakarətkə uqriduk;
Xərməndiqiliktin yüzimiz təküldi;
Qünki yat adəmlər Pərwərdigarning əyidiki mukəddəs jaylaroɣa besip kirdi!».
52 Xunga xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar,
— Mən uningdiki oyma məbudlarni jazalaymən;
Uning pütkül zemini boyida yarilinip jan ḫəlkumida ingrixidu.
53 Babil asmanlaroɣa kətürülgən bolsimu,
Uning yukiri istiḫkam-koroɣini mustəḫkəmləngən bolsimu,
Lekin Meningdin uningoɣa ḫalak kiloɣuqilar yetip baridioɣan boldi, — dəydu Pərwərdigar.
54 Babildin nalə-pəryadning awazi,
Kaldiylərning zeminidin zor ḫalakətning sadasi kətürülidu.
55 Qünki Pərwərdigar Babilni ḫalak kilmakqi bolidu;
U uningdin warang-qurunglirini yokitidu;
Sularning dolkunliri ərkəxləwatkan sulardək xarkiraydu,

51:42 «dengiz ... dolkunlar...» — Təwrat-Injilda kəp wakitlarda simwol süpitidə top-top koxunlarni kərsitidu.
51:44 «mən Babilda Bəlni jazalaymən» — «Bəl» — *(yaki «Marduk»)* Babilning əng muḫim buti.
51:47 «...Xuning bilən uning pütkül zemini hijalətkə kaldurulidu, uningda əltürülgənlər uning iqidə yikilidu» — demək, Babil həlki zeminidin ḫeq kaqalmaydioɣan bolidu.
51:49 «Babil tüpəylidin pütkül yər yüzidiki əltürülgənlər yikiloɣandək, Babil Israilda əltürülgənlər tüpəylidin Babil yikilmay kalmaydu» — ayəttiki əyni ibraniy tekistni qüxinix təs. Okurmənlər baxka tərjimilərni uqritixi mumkin. Lekin omumiy mənisi qokum tərjimimizdək boluxi kerək.
51:50 «Kiliqtin kaqkanlar, yirak ketinglar, ḫayal bolmanglar; qət yərlərdin Pərwərdigarni seoɣininglar, Yerusalemni esinglaroɣa kəltürünglar» — enikki, bu sözlər Babilda sürgün boloɣan Israillaroɣa eytilidu.
51:51 «Biz hijalətkə kalduk, qünki ḫakarətkə uqriduk; ...qünki yat adəmlər Pərwərdigarning əyidiki mukəddəs jaylaroɣa besip kirdi!» — xübḫisizki, bu sözlər Babilda sürgün boloɣanlarning kayoɣurup eytidioɣanliri bolidu.

Ularning awazi xawḳunlap kelidu.
56 Qünki ḥalak ḳiloɣuqi uningoɣa, yəni Babiloɣa jəng ḳilixḳa kelidu,
Xuning bilən uning palwanliri əsirgə qüxidu;
Ularning oḳyaliri sundurulidu;
Qünki Pərwərdigar — ḳisaslar aloɣuqi Təngridur;
U yamanliḳni yandurmay ḳalmaydu.
57 — Mən uning əmirliri, danixmənliri, waliyliri, ḥəkümdarliri wə palwanlirini məst ḳilimən;
Ular mənggügə uhlaydu wə ḳaytidin ḥeq oyoɣanmaydu — dəydu Padixaḥ, — Nami samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
58 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Babilning kəng sepilliri yər bilən yəksan ḳilinidu,
Uning egiz dərwaziliri pütünləy kəydürülidu;
Xuning bilən əllərning jan tikip tapḳan meḥniti biḥudə bolidu,
Əl-yurtlarning əzlirining japaliḳ əjiri pəḳət otḳa yeḳiloɣu bolidu.

59 Yəḥuda padixaḥi Zədəkiya təhtkə olturoɣan tətinqi yili, Babiloɣa baroɣinida Maḥseyaḥning nəwrisi, Neriyaning ooɣli Seraya Zədəkiyaoɣa ḥəmraḥ bolup baroɣan (Seraya bax oɣojidar idi). Yərəmiya pəyoɣəmbər uningoɣa səz tapiliɣan.
60 Yərəmiya oram ḳəoɣəzgə Babilning bexioɣa qüxidioɣan barliḳ külpətlərni, — yəni Babil tooɣruluḳ pütüklük bu barliḳ səzlərni yazoɣanidi; 61 wə Yərəmiya Serayaoɣa mundaḳ dedi: — Sən Babiloɣa yetip baroɣanda, bu səzlərning ḥəmmisini oḳup qiḳip wə: —
62 «Pərwərdigar, Sən bu jay tooɣruluḳ: — Mən uni yəksan ḳilimənki, uningda ḥeqkim, nə insan nə ḥaywan turmaydioɣan, mənggügə bir wəyranə bolidu — degənsən» — dəysən; 63 xundaḳ ḳilip bu yazmini oḳup qiḳḳandin keyin, uningoɣa tax tengip, Əfrat dəryasining otturisioɣa qərüwət,
64 wə: «Mən uning üstigə qüxürməkqi boloɣan külpətlər tüpəylidin, Babil xu taxḳa ohxaxla oɣərḳ bolup ḳaytidin ərliməydu; ular ḥalidin ketidu» — dəysən.
Yərəmiyaning səzliri muxu yərdə tügidi.

Yerusalemning bəsülüp ixoɣal ḳilinixi

52 1 Zədəkiya Yəḥudaoɣa padixaḥ boloɣanda yigirmə bir yexida idi; u Yerusalemda on bir yil ḥəküm sürdi. Uning anisi Libnaḥliḳ Yərəmiyaning ḳizi bolup, ismi Ḥamutal idi.
2 U padixaḥ Yəḥoakimning ḳiloɣinidək, Pərwərdigarning nəziridə rəzil ixlarni ḳildi. 3 Pərwərdigarning Yerusalemoɣa ḥəm Yəḥudaoɣa ḳaratḳan oɣəzipi tüpəylidin, Pərwərdigar ularni Өz ḥuzuridin ḥəydiwətküqə boloɣan ariliḳta, təwəndiki ixlar yüz bərdi. Birinqidin, Zədəkiya Babil padixaḥioɣa isyan kətürdi.
4 Xundaḳ boldiki, uning səltənitining toḳḳuzinqi yili oninqi ayning oninqi künidə Babil padixaḥi Neboḳədnəsar pütkül ḳoxunioɣa yetəkqilik ḳilip Yerusalemoɣa ḥujum ḳilixḳa kəldi; ular uni

51:55 «...sularning dolḳunliri ərkəxləwatḳan sulardək xarḳiraydu, ularning awazi xawḳunlap kelidu» — «sularning dolḳunliri», «ularning awazi» bolsa bəlkim «ḥalak ḳiloɣuqilar»ningki bolidu. Ular «dengiz»oɣa oxxitiloɣan *(42-ayət)*; 56-ayət ularning ḥərikitinimu kərsitidu.
51:58 «Xuning bilən əllərning jan tikip tapḳan meḥniti biḥudə bolidu» — əllərning bikar ixligini, «japaliḳ əjiri» bəlkim zor xəḥər-imperiyə boloɣan Babilni kəp meḥnət singdurup ḳurup qiḳḳanliḳini kərsitidu *(«Ḥab.» 2:13ni kərüng)*.
51:59 «Neriyaning ooɣli Seraya Zədəkiyaoɣa ḥəmraḥ bolup baroɣan Seraya bax oɣojidar idi,...» — Seraya Baruḳning akisi yaki ukisi idi. 32:12də uning bowisi «Maaseyaḥ» deyilidu.
52:1 2Pad. 24:18

qorxiwelip bargah qurup, uning ətrapida qaxa-potəylərni quruxti. 5 Xuning bilən xəhər
Zədəkiyaning on birinqi yilioqiqə muhasiridə turdi. 6 Xu yili tətinqi ayning tokquzinqi küni
xəhərdə eoqir qəhətqilik həmmini basqan wə zemindikilər üqünmu heq ax-ozuk qalmioqanidi.
7 Xəhər sepili bəsüldi; barlik jənggiwar ləxkərlər qaqmaqqi bolup, tün keqidə xəhərdin bədər
tikiwetixti. Ular padixah baoqisioqa yekin «ikki sepil» arilikidiki dərwazidin ketixti (Kaldiylər
bolsa xəhərning həmmə təripidə bar idi). Ular Iordan jiloqisidiki «Arabah tüzlənglikі»ni boy-
lap qeqixti. 8 Lekin Kaldiylərning qoxuni padixahni qooqlap Yeriho tüzlənglikidə Zədəkiyaoqa
yetixti; uning pütün qoxuni uningdin tarkilip kətkənidi. 9 Wə ular padixahni tutup, Hamat ze-
minidiki Riblah xəhirigə, Babil padixahining aldioqa apardi; u xu yərdə uning üstidin həküm
qikardi. 10 Babil padixahi Zədəkiyaning ooqullirini uning kəz aldida qətl kildi; u Yəhudaning
barlik əmirlirinimu Riblah xəhiridə qətl kildi; 11 andin Zədəkiyaning kəzlirini oyuwətti; Babil
padixahi uni mis kixənlər bilən baoqlap Babiloqa elip kelip, əlgüqə zindanoqa qamap qoydi.

Mukəddəs ibadəthanining harab kilinoqanliki

12 Bəxinqi ayning oninqi künidə (bu Babil padixahi Nebokadnəsarning on tokquzinqi yili idi)
Babil padixahining hizmitidə boloqan, pasiban begi Nebuzar-Adan Yerusalemoqa yetip kəldi.
13 U Pərwərdigarning əyini, padixahning ordisini wə xəhərdiki barlik əylərni kəydürüwətti;
barlik bəhəywət imarətlərgə u ot qoyup kəydürüwətti. 14 Wə pasiban begi yetəkqilikidiki
Kaldiylərning pütkül qoxuni Yerusalemning ətrapidiki pütkül sepilini ərüwətti.
15 Pasiban begi Nebuzar-Adan zemindiki əng namrat kixilərdin bir kismini, xəhərdə qaloqan
baxqa kixilərni, Babil padixahi tərəpkə qeqip təslim boloqanlarni wə qaloqan hünərwənlərni
əsir kilip ularni elip kətti. 16 Lekin pasiban begi Nebuzar-Adan zemindiki əng namratlarning bir
kismini üzümzarliklarni pərwix kilixqa wə terikqilik kilixqa qaldurdi.
17 Kaldiylər Pərwərdigarning əyidiki mistin yasaloqan ikki tüwrükni, das təgliklirini wə
Pərwərdigarning əyidiki mistin yasaloqan «dengiz»ni qekip, barlik mislirini Babiloqa elip
kətti. 18 Ular yənə ibadəttə ixlitilidioqan idixlar, gürjək-bəlgürjəklər, lahxigirlar, qaqilar,
piyalə-təhsilər həm mistin yasaloqan barlik əswablarni elip kətti; 19 daslar, huxbuydanlar,
qaqilar, küldanlar, qiraoqdanlar, piyalilər wə jam-qədəhlərni bolsa, altundin yasaloqan bolsimu,
kümüxtin yasaloqan bolsimu, ularning həmmisini pasiban begi elip kətti. 20 Sulayman padixah
Pərwərdigarning əyi üqün mistin yasatqan ikki tüwrük wə «dengiz», xundakla uning təgiliki
boloqan on ikki bukini u elip kətti; qünki bu mis saymanlarning eoqirlikini əlqəx mumkin əməs
idi.

52:4 «...uning Nebokədnəsarning səltənitining tokkuzinqi yili oninqi ayning oninqi künidə» — miladiyədin ilgiri 588-yili, 15-Yanwar idi.
52:4 2Pad. 25:1; Yər. 39:1
52:6 «zemindikilər üqünmu heq ax-ozuk qalmioqanidi» — baxqa birhil tərjimisi «ətrapidiki zemindikilər üqünmu heq ax-ozuk qalmioqanidi». Bu tərjimə tooqra bolsa, «ətrapidiki zemindikilər» xəhər ətrapidiki zemindin qeqip panah izdəp xəhərgə kirgənlərni kərsitidu.
52:12 «Bəxinqi ayning oninqi künidə...Babil padixahi Nebokadnəsarning on tokkuzinqi yili...» — miladiyədin ilgiri 586-yili, 17-Awoqust idi.
52:15 «qaloqan hünərwənlər» — yaki «qaloqan top-top adəmlər».
52:17 «das təgliklіri» — bular bolsa «dengiz»din kiqik boloqan daslarni kətüridioqan təgliklərni kərsitidu. Bu ayətlərdə tiloqa elinoqan jabduk-bisatlarni kəprək qüxinix üqün «1Pad.» 7:8-51-ayətni kərüng.
52:17 Yər. 27:19
52:19 «daslar, huxbuydanlar, qaqilar, küldanlar, qiraoqdanlar, piyalilər wə jam-qədəhlərni bolsa, altundin yasaloqan bolsimu, kümüxtin yasaloqan bolsimu, ularning həmmisini pasiban begi elip kətti» — bu altun-kümüx wə mistin yasaloqan barlik qaqa-kuqilar wə barlik əswablar, Yərəmiyaning ilgiriki bir bexariti boyiqə, 54 yildin keyin Pars imperatori Koroxning pərmani bilən Yerusalemoqa qayturuldi *(27:21-22ni kərüng)*.

[21] Ikki tüwrük bolsa, ḥərbirining egizliki on səkkiz gəz, aylanmisi on ikki gəz kelətti; ḥərbirining iqi kawak bolup, misning ḳelinliḳi tət barmaḳ idi.. [22] Tüwrükning üstidiki bexi bolsa mis bolup, egizliki bəx gəz idi; uning pütün aylanmisi tor xəklidə ḥəm anar nushisi bilən bezəlgənidi, ḥəmmisi mistin idi; ikkinqi tüwrükmu uningoŋa ohxax bolup, umu anar nushisi bilən bezəlgənidi. [23] Ḥərbir tüwrükning bexining yanlirida toḳsan altə anar nushisi bar idi; torda jəmiy bolup yüz anar nushisi bar idi.
[24] Pasiban begi Nebuzar-Adan bolsa bax kaḥin Seraya, orunbasar kaḥin Zəfaniya wə ibadəthanidiki üq nəpər ixikbaḳarnimu əsirgə aldi. [25] U xəḥərdin ləxkərlərni baxḳuridioŋan bir aoŋwat əməldarni, xəḥərdin tapḳan orda məsliḥətqiliridin yəttini, yərlik həlḳni ləxkərlikkə tizimlioŋuqi, yəni ḳoxunning sərdarining katipini wə xəḥərdin atmix nəpər yərlik kixini tutti.. [26] Pasiban begi Nebuzar-Adan bularni Babil padixaḥining aldioŋa, Riblaḥḳa elip bardi. [27] Babil padixaḥi Hamat zeminidiki Riblaḥda bu kixilərni ḳiliqlap əltürüwətti.
Xu yol bilən Yəḥuda əz zeminidin sürgün ḳilindi.

Yəḥuda Babiloŋa sürgün ḳilinidu

[28] Neboḳadnəsar sürgün ḳiloŋan kixilərning sani mundaḳ idi: — yəttinqi yili üq ming yigirmə üq Yəḥudiy;. [29] Neboḳadnəsarning on səkkizinqi yili u Yerusalemdin səkkiz yüz ottuz ikki kixini sürgün ḳildi; [30] Neboḳadnəsarning yigirmə üqinqi yili pasiban begi Nebuzar-Adan Yəḥudiylardin yəttə yüz ḳirik bəx kixini sürgün ḳildi; jəmiy bolup sürgün ḳilinoŋanlarning sani tət ming altə yüz kixi idi..

Yəḥoakinning sürgün boluxi

[31] Xundaḳ boldiki, Yəḥuda padixaḥi Yəḥoakin sürgün boloŋan ottuz yəttinqi yili on ikkinqi ayning yigirmə bəxinqi küni xu ix yüz bərdi: Əwil-Merodaḳ Babiloŋa padixaḥ boloŋan birinqi yili, u Yəḥuda padixaḥi Yəḥoakinning ḳəddini kətürüp, uni zindandin qiḳardi;. [32] u uningoŋa mulayim səz ḳilip, uning ornini Babilda uning bilən birgə turoŋan baxḳa padixaḥlarning ornidin yuḳiri ḳildi; [33] xuning bilən Yəḥoakin zindandiki kiyimlirini seliwetip, əmrining ḳaloŋan ḥərbir künidə ḥərdaim padixaḥ bilən billə ḥəmdastihan boluxḳa muyəssər boldi. [34] Uning nesiwisi bolsa, Babil padixaḥining uningoŋa beoŋixlioŋan daimliḳ iltipati idi; bu iltipat kündilik idi, yəni u uningoŋa taki aləmdin ətkiqə əmrining ḥərbir küni muyəssər ḳilinoŋan.

52:21 «gəz» — *(yaki «jəynək»)* Təwrattiki bir əlqəmdur, jəynəktin ḳolning uqioŋiqə boloŋan ariliḳtur, təhminən 45 santimetr.
52:21 1Pad. 7:15; 2Pad. 25:17; 2Tar. 3:15
52:25 «bir aoŋwat əməldar...» — yaki pəḳət «bir əməldar...».
52:28 «yəttinqi yili» — bəzi kona yazmilarda «on yəttinqi yili» deyilidu.
52:30 «Nebuzar-Adan Yəḥudiylardin yəttə yüz ḳirik bəx kixini sürgün ḳildi; jəmiy bolup sürgün ḳilinoŋanlarning sani tət ming altə yüz kixi idi» — bu sanlar «2Pad.» 24:14-16də hatiriləngəngə ohximaydu. «Yərəmiya»diki sanlar bəlkim Yerusalemdikilərni, «2Pad.»diki san pütünləy Yəḥudadikilərni kərsitixi mumkin. Bu sanlar az kərünsimu, oḳurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Yərəmiyaning ḥəm Əzakiyalning bexarətliri boyiqə Yəḥudadikilərning kəpinqisi «ḳiliq, ḳəḥətqilik wə waba-kesəl» bilən əlgən bolsa kerək.
52:31 2Pad. 25:27-30

Қoxumqə sөz

Biz muxu yərdə ḥərbir ayətni xərḥ қilmaқqi yaki kitabning ḥər tərəpliri üstidə tohtalmaқqi əməsmiz; bəlki pəқət oқurmənlərgə yardəm beridioŋan birnəqqə alaḥidə temilar, birnəqqə қizik nuhtilar yaki kөp uqraydioŋan soallar üstidə tohtilimiz.

«Əl bilən bir» yaki «əldin bөlüngən»?

Insanlar üqün əng muḥim tema boloŋan (təwəndə tohtalmaқqi boloŋan «Қutқuzoŋuqi-Məsiḥ wə yengi əḥdə») tooŋruluқ sөzlixixtin ilgiri, buning bilən ziq baoŋliқ boloŋan baxқa muḥim bir ix üstidə tohtalmisaқ bolmaydu. Dərḥəқiқət: —

«Əlgə baққan har bolmas»
«Əlgə қoxulsang ər bolarsən, əldin ayrilsang yər bolarsən»
«Beliқ sudin ayrilalmas, batur ər əldin»
«Toptin ayriloŋanni bөrə yər»
«Bөlüngənni bөrə yər» degən muxundaқ maқal-təmsillər naḥayiti kөp.

Bu maқal-təmsillərni Əysa Məsiḥning bir gepi bilən selixturayli: —

«**Tar dərwazidin kiringlar. Qünki kixini ḥalakətkə elip baridioŋan dərwaza kəng bolup, yoli kəngtaxa wə daoŋdamdur, wə uningdin kiridioŋanlar kөptur. Biraқ ḥayatliққa elip baridioŋan dərwaza tar, yoli қistang bolup, uni tapalaydioŋanlarmu az**» (Injil, «Mat.» 7:13-14).

Əmdi «əl»gə əgəxkən bolsaқ қaysi yolda bolimiz? Ḥayatliққa baridioŋan «az adəm tapalaydioŋan» yolda bolamduқ? Əgər siz jawabən: «Mening yurtum baxқa əllərgə ohximaydu» desingiz, bu pəқət millətpərəs məoŋrurluқla, halas. Məlum bir əlning gunaḥliri baxқa əlningkigə ohximaydioŋan bolsimu, lekin biz tutқan ḥərқandaқ gunaḥliқ yol pəқət ḥəққaniyliқ wə pak-muқəddəslik orun alalaydioŋan jənnətkə bizni nalayiқ қilidu. Өz gunaḥliringiz ohxax tezliktə өzingizni dozahқa elip baridioŋan bolsa, baxқilarning gunaḥlirini tənқid қilixning paydisi barmu?

Təwrattiki «Yərəmiya» қismi bolsa bu ḥəқiқətlərgə roxən bir misaldur. U əmrining kөp қismida өz jəmətidikilər, өz dəwridiki padixaḥlar wə muḥtərəm «diniy ərbablar» təripidin qətkə қeқiloŋan. Bəzi waқitlarda yoxuruniwaloŋan, bəzi waқitlarda қooŋlanoŋan, u ḥərdaim өzini қəstləp yüridioŋan kixilər tüpəylidin ələüm sayisida yürətti. U bolsa «əldin bөlüngən»; lekin ḥəқ bolsa uningda, naḥəқ bolsa «əl»də idi. Yeganə birla bolsun, yaki ming arisida bolsun, ḥəқiқətkə ixəngən wə ḥəқiқətni sөzləydioŋan, өzini ḥəқiқət bilən bir қiloŋan kixi bolsa ḥəқliktur. «Bөlüngənni bөrə yər» degənning ornioŋa: «Huda bilən bir boloŋan kөpning iqididur» degən maқalni almaxturoŋumiz bar. Məsilən, pütkül ailidikilirim, barliқ əjdadlirim butқa qoқunoŋan bolsa, mening butpərəslikimmu tooŋra boloŋan bolamdu? Mening ətrapimdikilər ooŋrilioŋuqilar, yaki өz jərilirini aldap baxқilar bilən bir orunda yatқuqilar bolsa, undaқta bu «kөp kixilər қiloŋan» ix ḥəқlik ix bolamdu? Қiyamət künidə Ḥəmmigə Қadir bizdin: «Mening ḥəқiқitimni nemə қilding?» dəp sorioŋanda biz: «Baxқilar buningoŋa əgəxmidi, xunga mənmu əgəxmidim» desək қandaқmu baḥanə bolidu? Biz üqün zadi қaysisi üstün, Ḥəmmigə Қadirning sөzimu, yaki «əlning pikri»mu?

Bu ixta ḫalkilik məsilə məoɣrurluk, məyli xəhsiy yaki milliy məoɣrurluk bolsun, ohxaxla məoɣrurluktur. Əgər Hudaning ḫayatimiz üstidin qikaroɣan: «Gunaḫkar!» degən ḫəkümini kobul kiloɣumiz bolmisa, xuningdək uning nijatlik iltipatini kobul kiloɣumiz bolmisa, U bizgə karxi turidu. Ḫəmmimizgə əz gunaḫlirimizni tonup yetixning ornioɣa, baxkilarning gunaḫlirini tənkid kilix asanoɣa qüxidu; əz elimizning gunaḫlirini tonup yetixning ornioɣa, baxka ələning gunaḫlirini tənkid kilix asan qüxidu. Birak ahirida muxundak tənkidlər əzimizni dozahka elip baridu, halas; biz daim əz gunaḫlirimizni bir tərəp kilmay turup baxkilaroɣa «yollirini ḫeq əzgərtməydu ular» dəp tənə kilimiz. Ḫəmmigə kadir bu tooɣruluk nemə dəydu? Ḫətta biz əz gunaḫkar ḫalitimizdin əzgirixkə intilidioɣan «az san»diki kixilər bolsakmu, lekin «ḫeqnemigə tirixmaydioɣanlar»ning üstidin ḫəküm qikirip ularni kəmsitiximiz mumkin; lekin bundak ḫəküm qikiriximizning əzi bizning tehi nijatlik yolida dəsləpki kədəmni basmioɣanlikimizoɣa ispattur. Nijat yolining dəsləpki kədimi bolsa: «Əz gunaḫlirim Huda aldida sesiktur, pəkət U manga meḫir-xəpkət kərsətsila andin xəhsiyətqilik wə ḫalakətning «patkak azgili»din tartilip kutkuzulimən» degənni tonup yetixtin ibarəttur.

Yərəmiya ḫərgiz «Mən yahxi, baxkilar yaman» yaki «əzüm bəg, əzüm qong» dəydioɣan, baxkilarni tənkid kilixka amrak kixi əməs idi. U əz eli təripidin kəmsitilgən, daim ularning ziyankəxlikigə uqrioɣan bolsimu, uning Hudaning ularoɣa rəḫimdillik kərsitixini dawamlaxturuxini tiligənlikini kərimiz. Bəzi wakitlarda u Hudadin: «Mən üqün kisas aloɣaysən» dəp dua kiloɣini bilən, məzkur kitabtin (məsilən, 14:8-9din) ḫəm uning «Yərəmiyaning yioɣa-zarliri» degən kitabidin uning ularning ḫali üstidin tekkən kayoɣu-ḫəsrətliri wə ularoɣa baoɣlioɣan qongkur muḫəbbitinimu kərələymiz.

Bizgə nemixka «Kutkuzoɣuqi-Məsiḫ» (23:6) wə «yengi əḫdə» (31:31-34) kerək?

Yukirida eytkinimizdək, Yərəmiyaning pəyoɣəmbərlik hizmitining dəsləpki yilliri Yosiya padixaḫning «islaḫat elip baroɣan» wakioɣa tooɣra kəlgənidi. Yosiya əzi Hudadin korkidioɣan padixaḫ idi. Əmdi u butpərəslikkə petip kətkən bir əl üstigə padixaḫ boloɣanda nemilərni kilixi kerək? U ixni mukəddəs ibadəthanidin baxlidi; xu yərdin u ḫərkandak məbudlarni qekip, barlik butpərəs kaḫinlarni ornidin kalduruwətti. U pütkül dələtni təkxürüp, barlik tepip qikkan butpərəs tawapgaḫlarni wəyran kildi. U Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan kanun-dəsturlaroɣa boysunoɣan padixaḫ bolux süpiti bilən bu ixlarni kilix uning burqi idi. U sothanilardin parihorluk yaki qiriklixixni enikap qikkan bolsa kət'iy bir tərəp kildi. Dələt boyiqə zor katta bir «ətüp ketix ḫeyti» ətküzdi («2Tar.» 30-bab). Yosiya tooɣruluk: «**Uningdək Musaoɣa qüxürülgən kanunoɣa intilip pütün kəlbi, pütün jeni wə pütün küqi bilən Pərwərdigaroɣa kaytip, əzini beoɣixlioɣan bir padixaḫ uningdin ilgiri bolmioɣanidi wə uningdin keyinmu uningoɣa ohxax birsi bolup bakmidi**» («2Pad.» 25:23). Sirttin karioɣanda nuroɣun ixlar naḫayiti onguxluk kərünidu. Birak Yərəmiyaning xu künlərdiki bexarətliri ayan kiloɣandək, nuroɣun kixilərning iqidə ḫeqkandak əzgirix yok idi. Buningoɣa misal kəltürsək, Yosiyaning künliridə Yərəmiya ibadəthanida turup ḫəlkkə mundak tənbiḫ bərgənidi: —

«**Balilar otun teridu, atilar ot kalaydu, ayallar kəstən Meni rənjitixkə «asmanning hanixi» üqün poxkallarni selixka hemirni yuoɣuridu, xuningdək yat ilaḫlaroɣa «xarab ḫədiyə»lərni kuyidu**» (7:18).

Ottuz yil keyin, Yoһanan wə uning ləxkərliri Yərəmiyani məjburlap Misirоға elip kətkəndə, u ularning Misirda қaytidin baxliоған «asmanlarning hanixi»оға boloған butpərəsliki tooғruluқ yənə tənbiһ beridu: —

«Sən Pərwərdigarning namida bizgə eytқan sөzgə kəlsək, biz sanga һeq қulaқ salmaymiz! Əksiqə biz qoқum өz aoғzimizdin qiққan barliқ sөzlərgə əməl қilimiz; өzimiz, ata-bowilirimiz, padixaһlirimiz wə əmirlirimiz Yəһudadiki xəһərlərdə һəm Yerusalemdiki rəstə-koqilarda қiloғinidək bizlər «asmanlarning hanixi»оға huxbuy yeқiwerimiz wə uningоға «xarab һədiyə»lərni қuyuwerimiz; qünki əyni qaoғda bizning nenimiz pütün bolup, toққuzimiz təl, һeq külpətni kөrməy өtkən. Əmma «asmanlarning hanixi»оға huxbuy yeқixni wə uningоға «xarab һədiyə»lərni қuyuxni tohtatқinimizdin baxlap, bizning һəmmə nərsimiz kəm bolup, қiliq bilən һəm қəһətqilik bilən һalak bolup kəlduқ» (44:16-18).

Ularning muxu jawabi bizgə: —

(1) Ular gərqə Yosiya künliridə butқa qoқunuxtin қol üzgən bolsimu, birdinbir səwəb jazadin yaki bolmisa һəlқning tapa-tənisidin boloған қorқunqtin ibarət idi. Kөnglidə bolsa uni tehi қiloғusi bar idi.

(2) Gərqə ular өz kəzi bilən Yərəmiya pəyoғəmbər eytқan xunqə kөp bexarətlərning əməlgə axuruloғanliқini kөrgən bolsimu, xundaқla bu bexarətlər uning һazirқi gepining һəқiқətən Hudaning səzi ikənlikini ispatlioған bolsimu, ular tehi anglimidi. Ularning gunaһқa baoқlioған arzu-һəwəsliri ularni kөz aldidiki pakitlaroға kөzini kөrməs қiloғanni az dəp, ularda һətta: «**Gunaһ sadir қilmioғanliқimiz** bizgə ziyan yətküzdi!» degəndək aldamqi tuyoғuni pəyda қilip қoydi.

Xuning bilən Yərəmiya ularoғila əməs, һəmmimizgə intayin muһim sөz yətküzidu: —«Қəlb һəmmidin aldamqi, uning dawasi yoқtur. Kimmu uni qüxinəlisun?» (17:9).

Uning sөzliri өziningki əməs, bəlki Hudaning sөzliri; ularoға kөngül қoyup қarang. Muxu yərdə məsilə pəқət «Yəһudiy қəlbi»də yaki «Yərəmiyaning қəlbi»də əməs, bəlki **«қəlb»tə**, yəni barliқ insanlarning қəlbidə. Қiyamət künidə һəkümlər bizning қiloғanlirimiz üstidin bolupla қalmay, yənə bizlərning nemə қiloғumiz barliқi üstidinmu bolidu. Məsiһ Əysaning sөzliridə: —

«Silər burunқilaroға: «қatillиқ қilma» ... dəp buyuloғanliқini angliоғansilər... lekin mən silərgə eytimənki, kim өz қerindixioға səwəbsiz rənjigən bolsa, Hudaning һəküm qiқirixioға uqraydu» (Injil «Mat.» 5:21).
«Kim өz қerindixioға өq bolsa қatildur» (Injil «1Yһ.» 3:15)

Biz baxқa birsini əltürüxni **halaymizmu**?
«Silər burunқilaroға: «zina қilma» ... dəp buyuloғanliқini angliоғansilər; lekin mən silərgə eytimənki, kim bir ayaloға arzu-һəwəs bilən қarisa, u alliқaqan kөnglidə uning bilən zina қiloған bolidu» (Injil «Mat.» 5:27).
Biz baxқa birsi bilən zina қilixni **halaymizmu**?

Birər nərsini ooғriliоғimiz bolup baққanmu? Dərһəқiқət, Musaoға tapxuruloған қanunda: «ooғriliқ қilma» dəp tapilinidu. Yənə uningda: «nəpsaniyətqilik қilma» dəpmu buyrulidu.

Təpsiliy eytsak: «**Yeқiningning өy-imarətlirigə nəpsaniyətqilik қilma, uning ayalioқa nəpsaniyətqilik қilma, қul-dedəklirigə, kala-exəklirigə yaki ҳərқandak baxқa təəlluқatlirioқa nəpsaniyətqilik қilma**» degənliktur («Mis.» 20:17).

Bizning bəlkim birər nərsini ooқrilioқimiz kəlgəndu? Lekin uni ooқrilimioқinimizning birdinbir səwəbi: (1) ooқrilax pursiti qiқmidi, yaki bolmisa; (2) bu ix keyin axkarilinip jazaoқa tartilix eҳtimali bar idi. Lekin ooқrilax niyiti yaki ҳəwisi bolsila, Huda aldida ooқrilioқanoқa barawər bolidu.

Ҳəmmə gəp қəlbdə, yəni bizgə Adəm'atimizdin miras қaloқan gunaһiy təbiitimizdə. U bizgə rak kesəldək qaplixip bizni qiritidu, dərəh mewə qiқaroқandək bizdə gunaһlarni qiқiridu.

Baxқa bir yərdə Muқəddəs Roһ Yərəmiya arқilik bizgə mundak kərsitidu: —

«**Sening zedəng dawalioқusiz, sening yarang bolsa intayin eoқirdur**» (30:12).

Hudaoқa ming təxəkkür eytimizki, U bizni səygən wə bizgə bu məsiligə yol təminligən. U dawalioқusiz kesəlni dawalaydu! «**Insanlarda mumkin bolmaydioқan ixlar Hudada mumkin bolidu**» («Mat.» 19:26). Hudaning bu məsiligə boloқan jawabi «Yərəmiya»ning birnəqqə yərliridə intayin roxən ҳalda berilidu; məsilən: —

«**Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Dawut üqün bir «Ҳəkқaniy Xah»ni өstürüp tikləymən; U padixaҳ bolup danalik bilən ҳəküm sürüp, zeminda adalət wə ҳəkқaniylik yürgüzidu. Uning künliridə Yəһuda қutқuzulidu, Israil aman-tinqlikta turidu; U xu nami bilən atiliduki — «Pərwərdigar ҳəkқaniyliқimizdur»**» (23:5-6).

Hudaning gunaһқa boloқan jawabi süpitidə muxu yərdə bir **xəhs** kərünidu. U bolsa «Dawutning əwladi», «Ҳəkқaniy Xah»tur. Jaһanda pəқət bir adəm muxu namloroқa layiқ — U bolsimu Əysa Məsiһtur. U pütünləy gunaһsiz idi wə mənggügə pütünləy gunaһsizdur, «Ҳəkқaniy boloқuqi». U ҳətta düxmənliridinmu: «**Silərdin қaysinglar meningdə gunaһ barliқini ispatliyalaysilər?**» dəp soraydu. Uning bu dunyaoқa kəlgən ҳərқandak baxқa adəmgə oxximaydioқan bir yeri, u bir қetimmu gunaһ sadir қilip baқmioқan wə yuқiridiki səzlər kərsətkəndək, pütkül Israil kəlgüsi bir zamanda uni «Pərwərdigar ҳəkқaniyliқimizdur» dəp qaқiridu («Yər.» 33:16nimu kərüng). Biz təwəndə kərsitilgən səwəblərgə asasən, bu səz Yəһudiy bolmioқan bizlərgimu təwə bolidu dəp ixinimiz. Hudaning Өzidin kəlgən bir ҳəkқaniyliққa igə bolux xunqə ajayib ixtur! U Өzi xəhsən bizning ҳəkқaniyliқimiz bolidu! Layaқətsizlər, gunaһkarlar boloқan bizlərgə xundak iltipat bolarmu?! Mana nijat!

Bu ix қandak bolidu? Қəlb jəҳəttin u Huda Israil wə Yəһuda bilən tüzməkqi boloқan «yengi əһdə» arқilik əməldə bolidu. Demisəkmu, «Pərwərdigar ҳəkқaniyliқimizdur» boloқan Əysa Məsiһ bu «yengi əһdə»ni қurbanlik қeni bilən bədəl tələp əməlgə axuroқan: —

«**Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəməti wə Yəһuda jəməti bilən yengi əһdə tüzimən; bu əһdə ularning ata-bowiliri bilən tüzgən əһdigə oxximaydu; xu əһdini Mən ata-bowilirini қolidin tutup Misirdin қutқuzup yetəkliginimdə ular bilən tüzgənidim; gərqə Mən ularning yoldixi boloқan bolsammu, ular Mən bilən tüzüxkən əһdəmni buzoқan, — dəydu Pərwərdigar. Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioқan əһdəm mana xuki:—**

Mən öz Təwrat-қanunlirimni ularning iqigə salimən,
Ңəmdə ularning қəlbigimu yazimən.
Mən ularning Ilaһi bolimən,
Ularmu Mening həlқim bolidu.
Xundin baxlap ңeqқim öz yeқinioқa yaki öz қerindixioқa: — «Pərwərdigarni tonuoқin» dəp өgitip yürməydu; qünki ularning əng kiqikidin qongioқiqə ңəmmisi Meni tonup boloқan bolidu; qünki Mən ularning қəbiһlikini kəqürimən ңəmdə ularning gunaһini ңərgiz esigə kəltürməymən, — dəydu Pərwərdigar» (31:31-34)

Bu yengi əһdə «Əz.» 36:25-27də baxқa xəkildə təkrarlinidu: —

««Mən süp-süzük suni üstünglaroқa qaqimən, buning bilən silər pak bolisilər. Silərni ңəmmə paskinilиқinglardin wə butliringlardin paklaymən. Mən silərgə yengi қəlb berimən, iqinglaroқa yengi bir roң salimən; silərdiki tax yürəkni elip taxlap, meңrlik bir қəlbni ata қilimən. Mening Roһimni iqinglaroқa kirgüzüp, silərni əmr-pərmanlirim boyiqə mangoқuzimən, Mening ңөkümlirimni esinglarda qing saқlatқuzimən, xuning bilən ularoқa əməl қilisilər».

Diққət қilip oқusingiz, bu əһdidə қilqilik xərtlərning yoқluқini bilisiz. Huda қayta-қayta «**Mən... Mən... Mən... Mən.... berimən.... bolimən**» dəydu. Bu Өzi қiloқan ajayib ixidur!

Bəlkim siz bir əstayidil oқurməndək mundaқ dəp sorixingiz mumkin: «Dərwəқə bu əһdə ajayip anglinidikən, manga tolimu yaқti, lekin «mən Israil yaki Yəһuda қowmliridin bolmisam, қandaқlarqə bu əһdidiki ortaқliққa igə bolalaymən?», andin yənə «bu əһdining waқti kəldimu-yoқ?»...

Sizning bu soalliringiz yahxi ңəm orunluқ. Awwal ikkinqi soalingizoқa jawab berəy — bu əһdining waқti yetip kəldi! Əmma birinqi soalingizdinmu hatirijəm bolung, Injilda, bu əһdining dairisi dunyadiki ңər bir adəm üqün kengəytilgən. Xuning bilən barliқ insan üqün, bu əһdə «Injil», yəni ңəқiқiy «hux həwər» bolup qiққan (xunga bəzidə Injil «yengi əһdə»mu dəp atilidu). Bularni ispatlap, rosul Petrus mundaқ degən: —

«**Towa қilinglar, ... qünki bu wədə** (yəni əһdə) **silərgə wə silərning baliliringlaroқa, yiraқta turuwatқanlarning ңəmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz Өzigə qaқiroқanlarning ңəmmisigə ata қilinidu**» (Injil, «Ros.» 2:38-39).

Siz «yiraқta turuwatқanlar»dinmu? Əmdi sizning Huda əwətkən bu Əysa Məsiң, yəni «Pərwərdigar ңəққanliyliқimiz»oқa iman-ixənq baoқlap, bu əһdini қobul қilixқa salaһiyitingiz bardur!

Nətijisi yuқiriқi ayətlərdə deyilgəndək bolidu. Yərimiya wə Əzakiyal pəyoқəmbərlər bərgən axu ayətlərni yənə bir қetim inqikiləp kərüng, Hudaning қimmətlik wədiliri boyiqə, təwəndiki nətijilərning rast bar-yoқluқini kərüp beқing: —

(1) Gunaһliringning kəqürüm қilinixi:
(2) Hudaning səndiki tax yürəkni elip taxliwetixi;
(3) Sanga yengi қəlb berixi (tax yürək əməs, meңri-muңəbbətlik қəlb, қoxnangni səyidioқan қəlb);

(4) Huda Өzining Muḳəddəs Roḥini ḳəlbinggə mənggülük makanlaxturuxḳa əwətip berixi;
(5) Muḳəddəs Roḥning Өz küq-ḳudriti bilən, wijdan wə ḳəlbingdə Hudaning iradisini, əmr-pərmanlirini sanga əgitip qüxəndürüxi;
(6) Sening Hudaning iradisi, əmr-pərmanliri boyiqə ix kərüxüng üqün təbiiy ḥalda Hudaoŋa muḥəbbitingning bar boluxi;
(7) Yaratḳuqing Hudani, seni səyidioŋan Hudani xəhsən tonuxingiz:
(8) Huda mənggü Hudayingiz bolidu, siz mənggü Uningki bolisiz;
(9) «Huda mənggü sening Hudaying» bolsa, ələmdin keyin sən gunaḥning jazalixi boloŋan dozahtin ḳutulup, mənggü Uning bilən billə jənnəttə bolisən.

«Yengi əḥdə», yəni Injil axu tokḳuz nətijining ḥəmmisini əz iqigə alidu.

Huda kəlgüsidiki bir kündə, təwəndiki ayətning sizdə wə məndə əməlgə axuruloŋanlikini kərsətkəy! Siz əz ismingizni təwəndiki «box orunlar»oŋa tolduralamsiz?

«Xu künlərdə, xu qaoŋda, — dəydu Pərwərdigar, ...ning ḳəbiḥliki izdəlsə, ḥeq tepilmaydu; .....ning gunaḥliri izdəlsə, ḥeq tepilmaydu; qünki mən .....ni kəqürüm ḳilimən» («Yər.» 50:20)

Amin!

«Pərwərdigar yər yüzidə yengi ix yaritidu — ayal kixi baturning ətrapida yepixip həwər alidu» (31:22)

Bu ajayib bexarətning xərḥi bəlkim mundaḳ: —

(1) «Ətrapida yepixix» (ibraniy tilida «sabab» deyilidu)ning «ḳooŋdax», «həwər elix» degən mənilirimu bar. «Sabab» (ibraniy tilida «ətrapi bolidu») degən səzni ayəttiki «Xobab» (ibraniy tilida «yoldin qikḳuqi») degən səz bilən selixturuximiz kerək. «Kona əḥdə» (Təwrat-ḳanun) astida Israil wapasiz («xobab») bolup, Huda ularni ḥərdaim «izdəx»tin baxḳa amali bolmioŋan idi. Əmdi ular əzlirining wapasizlikini tügitidioŋan «yengi əḥdə» (31-34ni kərüng) «yengi ḳəlb, yengi roḥ» bilən «Ayal kixi baturning ətrapida yamaxḳan»dək ular əzlikidin Pərwərdigarni izdəydioŋan («sabab») bolidu.

(2) Uning üstigə, Məsiḥ adəm süpitidə, Məryəmning ḳorsikida ḥamilə boloŋanda bir ayalning bədini ḥəkikətən «uning ətrapida yepixḳan». Xu qaoŋda ḥəkikətən batur ayal təripidin ḳooŋdaloŋan, degili bolidu.

«Yengi əḥdə» tooŋruluḳ bexarət (31-34-ayəttə) muxu bexarətning kəynigə kelidu. Bizningqə bu tasadipiyliktin əməs; xu ajayib «yengi əḥdə» Məsiḥning dunyaoŋa kelixining biwasitə nətijisi wə uning dəl nixan-məḳsiti idi.

22-bab, 30-ayəttiki: ««Bu adəm «pərzəntsiz... adəm» dəp yazoŋin» degən bexarət tooŋruluḳ

«Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Bu adəm «pərzəntsiz, əz künidə ḥeq oŋəlibə ḳilalmioŋan bir adəm» dəp yazoŋin; qünki uning nəslidin ḥeqḳandaḳ adəm oŋəlibə ḳilip, Dawutning təhtigə olturup Yəḥuda arisida ḥəküm sürməydu».

Bu muḥim bexarət boyiqə Yəḥoakin əzi ḳaytidin padixaḥ bolmaydu; uni «pərzəntsiz» dəp yezix, uning «balisi yoḳ yaki balisi bolmaydu» deməkqi əməs, qünki təwəndiki sözlərdə «uning nəsli» tiloɣa elinidu; bəlki «uning nəslidin ḥeqḳandaḳ adəm» padixaḥ bolmaydu degən mənidə. Təwrattiki («Yərəmiya»din keyinki) «Ḥagay» wə «Zəkəriya» degən ḳisimlar boyiqə, Yəḥoakinning qong ooɣli Zərubbabəl kəlgüsidə Məsiḥning muḥim bir əjdadi bolidu («Ḥag.» 2:20, «Zək.» 4:6-10ni kərüng). Mumkinqiliki barki, əməliyəttə Zərubbabəlning atisi Xealtiəl Yəḥoakinning «jismiy nəsli»din əməs, bəlki Dawutning xaḥanə ailisidiki baxḳa bir jəməttin bolup, u Yəḥoakin təripidin beḳiwelinoɣan. Padixaḥliḳ nəsəbnamə boyiqə Yəḥoakinning rəsmiy warisi, xundaḳla «Dawutning təhtigə waris» dəp ḥesablinip, Məsiḥning əjdadi bolup qiḳḳan. Injil, «Mat.» 1:12 wə «Luḳa» 3:27-28ni kərüng. «Luḳa» 3:28 boyiqə Xealtiəlning atisi «Neriy» idi. Neriy «Dawut padixaḥning nəslidin», Dawutning ooɣli Natanning jəmətidin idi. Bizningqə Babiloɣa sürgün boloɣan waḳtida Neriy əlgən, Yəḥoakin tuoɣḳanqiliḳ ḳilip Neriyning ooɣli Xealtiəlni əziningki dəp beḳiwaloɣanidi.

(Yəni bir mumkinqiliki barki, Xealtiəl Zərubbabəlni beḳiwaloɣan — «1Tar.» 3:17-19ni kərüng).

Yəḥoakin Hudaning «tərbiyə jazasi»ni kərgəndin keyin, Babilda ḳaytidin məlum bir yahxiliḳnimu kərgən (52-bab, 31-34-ayətni kərüng).

«Babilda yətmix yilliḳ ḳulluḳ» tooɣruluḳ bexarət; «yətimix yilliḳ wəyran bolux»

«**Barliḳ əllər uning** (Neboḳadnəsarning) **ooɣlining ḥəm nəwrisining ḳulluḳida bolidu; andin əz zeminining waḳti-saiti toxḳanda, kəp əllər wə uluoɣ padixaḥlar unimu ḳulluḳḳa salidu**» («Yər.» 27:7).

Bu bexarət bəzidə «bekitilgən waḳtidin ilgiri əməlgə axuruloɣan» deyilidu. Qünki Neboḳadnəsar ahirida miladiyədin ilgiriki 587-yili Yəḥudani sürgün ḳiloɣan, wə Pars imperatori Ḳorəx miladiyədin ilgiriki təhminən 536-yili barliḳ sürgün boloɣanlaroɣa azadliḳ elan ḳiloɣan. Ariliḳtiki məzgil pəḳət 49 yil idi. Lekin «**ḳulluḳ**» bolsa 6- ḥəm 8-ayəttə hatiriləngəndək alliḳaqan baxlanoɣan: —

«**Ḥazir Mən bu zeminlərning ḥəmmisini Babil padixaḥi, Mening ḳulum boloɣan Neboḳadnəsarning ḳoliɣa tapxurdum; ḥətta daladiki ḥaywanlarnimu uning ḳulluḳida boluxḳa təḳdim ḳildim... lekin ḳaysi əl boynini Babil padixaḥining boyunturuḳi astiɣa ḳoyup ḳulluḳiɣa kirsə, xu əlni əz yurtida turoɣuzimən, ular uningda teriḳqiliḳ ḳilip yaxaydu...**» («Yər.» 27:6-, 8-, 11-ayət ḥəm 38:17-21ni kərüng).

Yəḥudaoɣa nisbətən Neboḳadnəsarning birinqi ḳetim Yerusalemoɣa kelixi, Yəḥoakim padixaḥning uning «boyunturuḳi astiɣa» kirixi bilən baxlanoɣanidi; xübḥisizki, xu yilḳi «ḳulluḳ» miladiyədin ilgiriki 605-yili idi.

Ḳorəxning «azad bolunglar» degən elani qiḳiriloɣan waḳit tooɣruluḳ azraḳ jəzmsizlik bar, qünki u uning rəsmiy ḥalda «Babil padixaḥi» boloɣan waḳti bilən baoɣliḳ; alimlarning pərəzliri boyiqə miladiyədin ilgiriki 538-536-yili arisida bolidu. Babil 539-538-yili ixoɣal ḳilindi, lekin «azad ḳilix» jakarnamisi bəlkim keyinrək boldi.

Mumkinqiliki barki, bu «70 yil» Hudaning Өz həlkigə bolоqan mehribanliki bilən kiskartiloqan (təwəndə 18:7-8 ayətlər üstidiki səzlərni kərüng); lekin biz «Wakit miladiyədin ilgiriki 536-yili, bexarət dəl əməlgə axuruloqan» degən kəzkaraxka mayilmiz. Xu arilikтiki məzgil 69 «kuyax yili» (365.25 kün) boldi; lekin əməliyəttə bu arilikтiki wakit dəl yətmix «Babil yili» (360 künlük yil) boldi. Okurmənlər өzliri hesablap baksun: —

Bir «Babil yili» = 360 kün
70 «Babil yili» x 360 kün = 25200 kün
25200 kün ÷ 365.25 = 69 «kuyax yili».

Nemixka «yətmix yil»?

Təwrat, «Law.» 26:27-42 wə «2Tar.» 36:15-21ni kərüng («Tarih-Təzkirə»diki ayətlər bolsa «Lawiylar»diki ayətlərning bayan-xərhidur). Musa pəyoqəmbərgə tapilanoqanliri boyiqə Israillar өz zeminioqa hərbir yəttinqi yili «xabat yil» (dəm elix yili)ni berixi kerək idi — demək, hərbir yəttinqi yil zeminda heq terikqilik kilmasliki kerək idi. Birak Israil bu tapxurukka zadi boysunup bakmioqanidi. Ular Pələstin zeminini igiliwaloqan wakittin, yəni Yəxua pəyoqəmbərning dəwridin tartip Yərəmiya pəyoqəmbərning dəwrigiqə boloqan arilik dəl 490 yil idi. Xunga zeminining tegixlik «dəm elix wakti» Israil uningoqa igidarqilik kiloqan 490 yilning yəttidin biri idi. Israil zeminoqa bu wakitni bərmigəqkə, Huda Өzi bərdi — dəl «yətmix yil» idi.

«Yətmix yillik wəyran (harab) bolux» (25:11)

Mumkinqiliki barki, 25:11-ayət ikki məzgilni, yəni «70 yil kulluk» həm «70 yil wəyran bolux»ni kərsitidu; biz muxu kəzkaraxka mayil bolimiz. Bu kəzkaraxning «Dan.» 9:1-2-ayətlərdə mumkinqiliki kərünidu: —**«Medialik Ahaxweruxning ooqli Dariusning birinqi yilida (u Kaldiylərning zeminioqa padixah kilindi) yəni təhtkə olturoqan birinqi yili mənki Daniyal mukəddəs yazmilarni okuxum bilən Pərwərdigarning Yərəmiya pəyoqəmbərgə yətküzgən kalam-bexariti boyiqə, Yerusalemning harab bolidioqan jaza məzgili yətmix yil ikənlikini qüxinip yəttim»** («Dan.» 9:1-2).

Daniyalning kəz aldidiki muhim bexarət «Yər.» 25:11-12 boluxi kerək idi: —

«... Bu pütkül zemin wəyranə wə dəhxət saloquqi obyekt bolidu, wə bu əllər Babil padixahining yətmix yil kullukida bolidu. Wə xundak boliduki, yətmix yil toxkanda, Mən Babil padixahining wə uning elining bexioqa, xundakla Kaldiylərning zemini üstigə өz kəbihlikini qüxürüp, uni mənggügə harabilik kilimən».

«Pütkül zemin» wəyranə bolup, **«kəhətqilik wə waba kesili»**gə uqraydioqan məzgil bolsa dəl Zədəkiya padixah Nebokadnəsaroqa isyan kətürüp, Nebokadnəsar Yəhuda zeminioqa besip kirgən küni bilən baxlinixi mumkin: bu wakit Zədəkiya təhtkə olturoqan «tokkuzinqi yili oninqi ayning oninqi küni», miladiyədin ilgiriki 589-yili idi («Өz.» 24:1, 2).

Bu wakittin 70 «Babil yili» yaki 69 «kuyax yili» keyin, mukəddəs ibadəthanining uli kaytidin selinoqan küni, yəni miladiyədin ilgiriki 520-yili, «tokkuzinqi ayning yigirmə tətinqi küni»gə kəlgəndə, xu küni Hagay pəyoqəmbər xuni elan kildi: —

«**Əmdi ətünimənki, kəngül qoyup oylininglar — bu kün, yəni toqquzinqi ayning yigirmə tətinqi künidin baxlap, muxu waqittin tartip, — yəni Pərwərdigarning ibadəthanisining qayta quruluxini baxlioɣan künidin keyinki ixlaroɣa kəngül qoyup oylininglar; danlar ambaroɣa yioɣiloɣanmu? Üzüm talliri, ənjür, anar ɦəm zəytun dərəhliri ɦeq mewə bərmidi. Birak Mən bu kündin baxlap silərni bərikətləymən**» («Ɦag.» 2:18-19).

Bizningqə «wəyran bolux» dəwri xu küni bilən ahirlaxti.

Xarab, ɦarak iqix tooɣruluk: «Rəkabiylar»din aloɣan sawaklar (36-bab)

Təwratta yaki Injilda xarab iqix mən'i kilinoɣan əməs; məst bolux kət'iy mən'i kilinoɣan; ɦəddidin exip iqix tooɣruluk kattik agaɦlar bar, ɦərkandak xarab-ɦarak tooɣruluk yənə roxən jekiləxlərmu bar (məsilən, «Pənd-nəsiɦətlər» 20:1). Uningdin baxka Injil bizgə muxu jəɦətlərdə əzimizgə nemə ix yakidu dəp oylaxla əməs, bəlki baxkilarning ɦajitigə kəngül qoyuximiz kerəklikinimu jekiləydu. Xuning bilən biz baxkilarning etikadioɣa yaki salamətlikigə ziyan yətküzidioɣan ixlarni (məyli xarab iqix bolsun yaki ɦərkandak baxka ix bolsun) kilmaslikimiz lazim; buning roxən bir misali, ɦarak humari boloɣan adəmning aldida iqməslikimiz kerək.

Rəkabiylarning jəməti bolsa dəwrdin-dəwrgə əjdadi Yonadabning «ɦarak-xarab iqmənglar» degən tələplirigə ɦörmət kilip kəlgənidi. Ular xundak kilip Musaoɣa tapxuruloɣan kanundiki: «Ata-anangni ɦörmətlə» degən əmrigə itaət kiloɣanidi.

Əmdi oylap bakśak: — Ular bir pəyoɣəmbər təripidin, yəni Yərəmiyadək ular intayin ɦörmətləp kəlgən bir pəyoɣəmbər təripidin mukəddəs ibadəthanining əzigə, kaɦinlardin birsining əyigə təklip kilindi; andin pəyoɣəmbər ularni olturoɣuzup ularoɣa: «Xarabka eoɣiz teginglar!» dəp təklip kildi. Pəyoɣəmbər ularoɣa: «Bu Pərwərdigarning səzi» degən gəpni kilmioɣanidi; lekin bu bəribir intayin ɦörmətlik pəyoɣəmbərning təklipi boloɣandin keyin, bu təklipni ɦörmətləx kerək əməsmu? Ular dərɦal kəskin jawab berip: «Iqməymiz!» — dedi. Ular tooɣra kildimu? Keyin Yərəmiyaning ularning kiloɣanlirini təripligənliki ularning kiloɣanlirining tooɣra ikənlikini ispatlaydu, xuningdək uning ularoɣa boloɣan təklipi əməliyəttə Pərwərdigardin boloɣan bir sinak ikənlikini ispatlaydu. Bu ix bizgə ikki intayin muɦim prinsipni elip kelidu: —

(1) Hudaning səzi ɦərbir insanning (uning mərtiwisi kanqə üstün boluxidin kət'iynəzər) təklip-təlipidin üstün turidu; wə: —

(2) Məlum bir ixning Hudaning səzi yaki iradisi ikənlikini enik bilmigən əɦwalda (bu gərqə bir pəyoɣəmbərning təklipi bolsimu) Hudaning bizgə burun enik tapilioɣanlirini əzgərtməslikimiz lazim. Injildiki səzlərdə: «**Ixənqtin bolmioɣan ɦərkandak ix gunaɦtur**» deyilgən («Rim.» 14:23). Bu «Ixta guman bolsa, kilma!» degən səzning baxka yahxi bir ipadisidur.

Babil xəɦirining ərüwetilixi tooɣruluk bexarətlər (50-51-bab)

Əjəblinərliki xuki, bu bablardiki Babil xəɦirining ərüwetilixi tooɣrisidiki bexarətlər birmubir əməlgə axuruloɣan ayətlərnimu, ɦəm əməlgə axurulmioɣan ayətlərnimu əz iqigə alidu. Biz təwəndə bu ikki jəɦət üstidə tohtilimiz. Lekin awwal xularni kərsitiximizkə ərziydu: —

(1) Babil Huda bekitkən waḳti kəlgəndə əz gunaḥlirining jazasini tartip ərüwetilidu;

(2) Babil Hudaning jazasini Israiloƣa yətküzgən ḳorali boloƣan.

(3) Gərqə Babilning əzining jazalinidioƣan gunaḥliri boloƣan bolsimu, Hudaning Israiloƣa kərsətkən iradisi xuki, Israil Babiloƣa (Hudaning «jaza ḳoral»i süpitidə) ihtiyari bilən boysunuxi kerək idi. Ular ḥətta 70 yillik boysunidioƣan məzgildə Babilning tinq-awatliḳi üqün dua ḳilixi kerək idi.

Babildin elinidioƣan ḳisas Israilning ixi əməs, bəlki Hudaningki idi: «**Intiḳam almanglar, i səyümlüklirim; uni Hudaoƣa tapxurup uning oƣəzipigə yol ḳoyunglar, qünki muḳəddəs yazmilarda mundaḳ yeziloƣan: «Pərwərdigar dəyduki, intiḳam Meningkidur, yamanlik Mən ḳayturimən**»» («Qəl.» 32:35, «Rim.» 12:19).

«**Hudaning küqlük ḳolioƣa boysunup, əzünglarni kiqik peil turunglar, xuning bilən U tegixlik waḳitta silərni yuḳirioƣa kətüridu**» («1Pet.» 5:6)

Bu ayətlərdə tehi əməlgə axurulmioƣan bexarətlər

Babil xəḥiri ḥəm imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 539-yili ərüwetilgəndə, ərüwetilixi tooƣruluḳ berilgən bexarətlərdin bəziliri kərülmigən: —

(1) Babiloƣa ḥujum ḳiloƣanlar «**ximaliy zemindin Babiloƣa jəng ḳilmaḳqi boloƣan zor bir top uluoƣ əllər**» (50:9) bolmastin, bəlki xərḳtin wə ximaldin kəlgən Pars imperiyəsining ḳoxunidur.

(2) «**Uning ḥər qət-qətliridin kelip uningoƣa ḥujum ḳilinglar, ambarlirini eqiwetinglar; ənqilərni dəwiligəndək uni harabə-harabə ḳilip dəwiləp wəyran ḳilinglar; uning ḥeqnimisini ḳaldurmanglar!**» (50:26).

Tajawuz ḳiloƣan Pars ḳoxuni undaḳ ḳilmioƣan, əksiqə əzlirini buzoƣunqiliḳtin heli tartiwaloƣan. Ḳorəx xəḥərni wəyran ḳilmioƣan. 50 yildin keyin Ksərksis padixaḥ xəḥərdə isyanni basturup sepil-istiḥkamlarni oƣulitip yər bilən yəksan ḳiliwətkən. Xəḥər asta-asta «**dəwə-dəwə harabilər, qilbərilərning turaloƣusi**» (51:37) wə «**bir janggal, ḳaoƣjiraḳ yər wə qəl-bayawan**» (50:12) bolup ḳaloƣan. Ahir berip u Iraḳtiki ḳumluḳ astioƣa pütünləy kəmülüp kətkən. Xu yərlik ḳoyqilarmu uningdin: «jin qaplaxḳan jay» dəp xu yərni dəssəxtinmu ḳorḳḳan. Kütülmigən yərdin 1980-yilliri Sadam Ḥusəyn uni: «Sayaḥət orni bolsun» dəp ḳaytidin ḳuruxḳa baxlioƣan.

(3) «**Babil iqidin ḳeqinglar, əz jeninglarni elip bədər ḳeqinglar!**» (51:6 wə 45). Əməliyəttə bolsa Ḳorəx «azad bolunglar» dəp elan ḳilip pərman qüxürgəndə, sürgün boloƣanlar «jenini elip bədər ḳeqix» kerək əməs idi. Bəzilər Babilda turuwerip Ksərksis Babilni bərbat ḳiloƣuqə kəng-azadilik turmux ətküzüp kəlgən; xu waḳitta bexarət, xübḥisizki, Babilda turoƣan bu Yəhudiylaroƣa tooƣra kelip, ḳismən əməlgə axuruloƣan.

Babil tooɣrisidiki bu «tehi əməlgə axurulmioɣan» bexarətlərni ḳandaḳ qüxəndürələymiz?

(1) «Yər.» 18:7-8də, biz bexarətlər tooɣruluḳ xu muḥim ḳanuniyətni bayḳaymiz: —

«**Bəzidə Mən məlum bir əl, məlum bir məmlikət tooɣruluḳ, yəni uning yulunuxi, buzuluxi wə ḫalak ḳilinixi tooɣruluḳ səzləymən; xu qaoɣ Mən agaḫlanduroɣan xu əl yamanliḳidin towa ḳilip yansa, Mən ularoɣa ḳilmaḳqi boloɣan yamanliḳtin yanimən**».

Lekin əlning ixliri yənila ḫəḳḳaniysizlikkə petip kətsə əmdi Huda agaḫlanduroɣan jazani bir kün bolmisa yənə bir küni bexioɣa qüxüridu: —

«**Mən yənə bəzidə məlum bir əl, məlum bir məmlikət tooɣruluḳ, yəni uning ḳuruluxi wə tikip əstürülüxi tooɣruluḳ səzləymən; xu qaoɣ xu əl kəz aldimda yamanliḳ ḳilip awazimni anglimisa, Mən yənə ularoɣa wədə ḳiloɣan, ularni bərikətliməkqi boloɣan yahxiliḳtin yanimən**».

Biz Yunus pəyoɣəmbərning 150 yil ilgiri Ninəwə xəḫirigə yətküzgən agaḫidin buningoɣa bir misalni kərimiz. U: «**Ḳirik kün iqidə, Ninəwə ərüwetilidu!**» dəp jakarlioɣan. Ninəwədikilər həwərni anglapla əzlirini təwən tutup üzül-kesil towa ḳiloɣan; nətijidə, xəḫər 40 kün iqidə ərüwetilmidi (Yunus buningdin məyüslinip kətti!). Ḫalbuki keyin, Yunus pəyoɣəmbərning səzini untulup kətkən waḳitta, agaḫ ḳilinoɣan jaza qüxürülgən. «Mənggü ərülməs» xəḫər jaḫanni zilzilə kəltürüp bir kündila balayi'apət bilən ərüwetilgən. Təwratning «Daniyal» ḳismidiki 4-babtin bilimizki, Babil padixaḫi Nebokadnəsar əzini təwən ḳilip təkəbburluḳi ḫəm rəḫimsizlikidin towa ḳilip təhtigə ḳayta olturoɣuzuloɣan. Ixinimizki, uning üzül-kesil towa ḳiloɣanliḳi tüpəylidin, Babiloɣa qüxidioɣan ahirḳi toluḳ jaza keqiktürülgən.

Yənə ixinimizki, Injil «Wəḫ.» 17-18-bablarda ayan ḳilinoɣandək, bu «əməlgə axurulmioɣan ayətlər» ahirḳi zamanlarda ḳaytidin pəyda boloɣan yengi bir «roḫiy ḫəm jismaniy» Babilda əməlgə axurulidu. Bu yengi Babil dəjjalning paytəhtliridin biri bolidu. Gərqə ḫazir pəḳət «sayaḫət orni» bolsimu, Sadam Ḥusəynning u yərdə ḳurulux elip berixi buning baxlinixi dəp ixinimiz.

Babil xəḫiri ixoɣal ḳilinoɣanda birmubir əməlgə axuruloɣan bexarətlər

Miladiyədin ilgiriki 539-yili Babilning ixoɣal ḳilinoɣanliḳi tarihta əng əjəblinərlik ḫekayilərdin biridur. Babil xəḫiri Ninəwə xəḫiridin tehimu «ərülməs» idi. «Ḳox sepil»ning aylanmisi 30 kilometr, sirtḳi sepilning egizliki 110 metr wə ḳelinliḳi 4 metr idi, iqki sepilning ḳelinliḳi 7 metr idi. Sirtḳi sepil üstidə yənə 80 metr egizliktə munar-potəylər jaylaxḳanidi; xu yərdin yiraḳta turoɣan düxməngə oḳ, ot wə taxlarni atḳili bolatti. Iqidiki memarqilik wə yooɣan imarətlər xu dəwrdə «jaḫanda bir» dəp ataloɣan. Yəxaya, Əzakiyal wə Yərəmiya pəyoɣəmbərlər Babilning ḫalakiti tooɣruluḳ bərgən bexarətlər xübḫisizki, xu dəwrdikilərgə «adəmning əḳligə sioɣmaydioɣan, ḫərgiz mumkin əməs» dəp kərünətti. Adəmni əjəbləndüridioɣan ix xuki, Babil oḳ etilmay degüdək ixoɣal ḳilinoɣan. Dunyaoɣa kelixini Yəxaya pəyoɣəmbər aldin'ala eytḳan, Pars imperatori Ḳorəx ḳoxunini yetəkləp xəḫərgə yeḳinlixidu. Kaldiylər ḳoxuni pəḳət xəḫər iqigə qekinidu. Xəḫərdə birnəqqə yillik ḳorxawoɣa taḳabil turoɣudək ozuḳ-tülük saḳlanoɣan bolup, yooɣan Əfrat dəryasi xəḫərning otturisidin ekip ətkəqkə üzülməs su mənbəsimu bar idi.

Xəḫərni muḥasirigə elixning ornioɣa, Ḳorəx «aldin yürgüqi ḳisim»ni xəḫərgə yeḳin əwətip, ḳoxunning kəpinqisini dəryaning yuḳiri eḳini boyida birnəqqə kilometr yiraḳlikḳa jaylaxturdi. Xu yərdə uning mutəhəssisliri dadil bir pilanni tüzdi; ular dərya eḳinining yənilixini dəryaoɣa yeḳin bir oymanlikḳa əzgərtməkqi boldi. Ular xundaḳ ḳilip xəḫərdin ətidioɣan dərya eḳinini təwənlitip əz küqlirining dəryaning kirix wə qiḳix eoɣizidin, yəni ikki tərəptin xəḫərgə kirgüzüx pursitini yaratmaḳqi boldi. Sepilning astida dəryaning ikki ḳetida kemilər kirip-qiḳidioɣan «ikki ḳanatlik» ikki qong dərwaza bekitilgənidi; lekin bu dərwazilar dəryaning tegigə yətməytti, əlwəttə.

Xuning bilən Ḳorəxning ləxkərliri dərya bilən oymanlik arilikioɣa qongḳur lekin ḳiskа bir əstəng qapti. Əstəngdin qepiloɣan tax-topilarni Əfrat dəryasining ikki yenioɣa dəwiləp, dəryani tosuxḳa təyyarlidi. Bekitkən küni kəqḳurun ular əstəngning əng ahirḳi ḳismini qepip eoɣiz eqip, dəryaning sulirini oymanlik tərəpkə baxlidi. Xuning bilən bir waḳitta dəryaning ḳexioɣa dəwiləp ḳoyoɣan tax-topilarni dəryaning iqigə ittirip qüxürüp dəryaning yənilixini tosuwaldi. Mutəhəssislərning kənglidə soḳḳan qotliri tooɣra qiḳti; dərya pəsiyip, xəḫərgə yeḳin turoɣan ḳoxun üqün dəryadin mengip xəḫərgə kirgüdək pursət yaritip bərdi.

Dəl xu küni kəqtə, padixaḫ əmirliri bilən qong bir bayramni ətküzməktə idi. Ḳədimki zamandiki grek tarihxunasliri Ksenofon wə Ḥeroditusning bizgə həwərləndurуxiqə, Babilliḳlar uqioɣa qiḳḳan ḫarakḳəxlər idi (Təwrat «Daniyal» 5-babta ordida yüz bərgən ixlar hatiriləngən).

Padixaḫ əmirliri, wəzir-wuzraliri bilən katta ziyapəttə olturup məst boloɣanda bir pərixtining ḳoli kərünüp, tamoɣa ḫərplərni yezip padixaḫḳa, bügün keqə padixaḫlikinq səndin baxḳa birsigə tapxurulidu, dəp elan ḳildi. Ordining sirtidimu puḳralar bayramni təbriklimәktə idi. Ularning əzlirining bihətərlikigə boloɣan ixənqisi xunqə kamil idiki, ḫətta sepilda kəzətqilik ḳilidioɣan jesəkqilərmu yoḳ deyərlik idi. Ikki grek tarihxunasning deyixiqə, xəḫər otturisidiki puḳralar ḥeqnemini bilməy turupla xəḫər asasən ixoɣal ḳilinip boloɣan.

Wəḳəning bu təpsilatliri məlum boloɣandin keyin, Yərəmiyaning bəzi sirlik bexarətlirini qüxəngəndək bolduḳ. Təwəndiki ayətlərni misal süpitidə nəḳil kəltürimiz (oḳurmənlər əzliri baxḳa ayətlərning əməlgə axuruloɣanlikini baykiyalixi mumkin): —

«**Kaldiylər üstigə ḫəmdə Babilda turuwatḳanlar, əmirliri wə danixmənliri üstigə ḳiliq qüxidu, — dəydu Pərwərdigar; ḳiliq palqilar üstigə qüxkəndə, ular ḫamaḳət-əhməḳlərdək kərünidu; ḳiliq ularning palwanliri üstigə qüxüp, ular patiparaḳ bolup ketidu; ḳiliq ularning atliri üstigə, jəng ḫarwiliri üstigə, ularning səpliridə turoɣan barlik yat ləxkərlər üstigə qüxidu, ular ayallardək bolidu; ḳiliq həziniliri üstigə qüxidu, ular bulang-talang ḳilinidu**» (50:35-37).

Biz ḫazir Pars ḳoxunining ḳandaḳ yol bilən xunqə tez xəḫərni besip kirgənlikini qüxinimiz. Ixoɣal ḳilinix tuyuḳsiz boloɣaqḳa, ularning «**atliri, jəng ḫarwiliri wə barlik yat ləxkərlər**» üqün kürəx ḳilixḳa ḫətta jənggə təyyarlinixḳa waḳit-pursət yoḳ idi.

«**Ḳuroɣaḳqilik ularning suliri üstigə qüxüp, ular ḳurup ketidu; bularning səwəbi zemini oyma butlaroɣa tolup, ular ḳorḳunqluḳ məbudlar tüpəylidin təlwixip kətkən. Xunga qəldiki janiwarlar wə qilbərilər birliktə xu yərdə turidu; xu yərdə ḫuwḳuxlar makanlixidu; u mənggügə adəmzatsiz bolidu, dəwrdin-dəwrgə ḥeq aḫalilik bolmaydu**» (50:38-39).

Biz ḫazir «**Kuroŋakqilik ularning suliri üstigə qüxüp, ular kurup ketidu**» degən bu sirlik səzlərni qüxinələymiz. 39-ayət əsirdin-əsirgə asta-asta əmələgə axuruloɣan. Xəḫər qəldiki kumlar astida kəmülüp tepilmas bolup kətti. Bəzi hudasiz kapir tarihxunaslar ḫətta: «Muḳəddəs Kitabta hatiriləngən Babil bolsa bir riwayət, halas, u məwjut əməs!» dəp mazaḳ kildi. Lekin 19-əsirdə bəzi arheologlar harabilərni kumluklardin kolap qikti.

Ixinimizki, ahirki zamandiki «Babil xəḫiri»ning akiwiti kona xəḫərningkigə ohxax bolidu — «**Xunga qəldiki janiwarlar wə qilbərilər birliktə xu yərdə turidu,... u mənggügə adəmzatsiz bolidu, dəwrdin-dəwrgə ḫeq aḫalilik bolmaydu**»

«**— Oklarni uqlanglar! Kalkanlarni tutunglar! Pərwərdigar Medianing padixaḫlirining roḫini uroɣutti; qünki Uning niyiti Babiloɣa karxi, uni bərbat kilix üqündur; u ix bolsa Pərwərdigarning kisasi, yəni Uning ibadəthanisi üqün aloɣan kisasidur. Babilning sepillirioɣa karitip jəng tuoɣini kətürünglar; kəzətni tehimu qingrak kilinglar, kəzətqilərni Babilni qəriditip səptə turoɣuzunglar; bəktürmə koyunglar; qünki Pərwərdigar Babildikilərning jazasi tooɣruluk nemilərni degən bolsa, U xuni kənglidə pəmləp, uni ada kilidu**» (51:11-12).

Hudaning Babil imperiyəsini ərüxtiki koralі dərwəkə Medialiklar (Parslar bilən billə) idi. Yukirida düxmənlirigə: «**Kəzətni tehimu qingrak kilinglar, kəzətqilərni Babilni qəriditip səptə turoɣuzunglar**» degən bexarət bolsimu, Babillikлar ḫalkilik pəyttə ḫeqkandak kəzətqilik kilmioɣan; xuning bilən «bəktürmə»lər tolimu muwəppəkiyətlik boloɣan.

«**Babildiki palwanlar uruxtin kol üzidu; ular koroɣanlirida amalsiz olturidu; ularning dərmani kalmaydu, ular ayallardək bolup kalidu; uning turaloɣulirioɣa ot koyulidu; dərwaza salasunliri sundurulidu. Yügürüp keliwatkan bir qaparmən yənə bir qaparməngə, bir həwərqi yənə bir həwərqigə Babil padixaḫining aldidila uqrixip kelip uningoɣa: —«Silining pütkül xəḫərliri u qəttin bu qətkiqə ixoɣal kilindi; dərya keqikliri igiliwelindi, komuxluklar otta kəydürüldi, palwanliri dəkkə-dükkigə qüxüxti!»— dəp jakarlixidu**» (51:30-32).

Biz yukirida «**Babildiki palwanlar uruxtin kol üzidu**» degən wəkə tooɣruluk səz kilduk.

«**Dərya keqikliri igiliwelindi**» — bu, xəḫərning dəryadin ḫəm iqidiki əstənglərdin ətidioɣan kəwrüklər yaki keqiklərni kərsitidu. Bu jaylar təbiiy ḫalda mengip kirgən Pars koxuni təripidin birinqi bolup igiliwelinoɣan.

«**Komuxluklar otta kəydürüldi**» — xəḫərning sirtioɣa birnəqqə kumuxluk jaylaxkan. Bular kəydürülsə, xəḫərdin kaqkanlar yoxurunoɣudək jaylar kalmaytti.

«**Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən sening dəwayingni soraymən, sən üqün kisas alimən; Mən uning dengizini kurutimən, bulikini kaoɲjiritimən. Babil bolsa dəwə-dəwə harabilər, qilbərilərning turaloɣusi bolidu; zemini adəmni dəḫxət basidioɣan ḫəm daim ux-ux kilinidioɣan obyekt bolidu, ḫeq adəm xu yərdə turmaydu**» (51:36-37)

Biz yukirida bu bexarətning kəp təpsilatliri üstidə tohtalduk. «**Mən uning dengizini kurutimən, bulikini kaoɲjiritimən**» — bu, Nebokadnəsarning ayali Niktoris kuroɣan qong bir su ambirini kərsitixi mumkin. Bu su ambiri kurup kətsə xəḫər wə ətrapidiki bulakliri kurup ketətti. Mumkinqiliki barki, xəḫərning məlum kismioɣa su təminlənmisun dəp bu su ambiri

Pars qoxuni təripidin tosuwelinoƣan (grek tarihxunas Ḥeroditusning «tarihlar» 1:185 ni kərüng).

Yəḥoakin sürgün boloƣanda zindandin qiḳirilixining nemə əḥmiyiti bar?

Hudaning Yərəmiya pəyoƣəmbər arḳilik kərsətkən wədisi boyiqə, u Yerusalem wəyran ḳilinip Yəḥudadikilər sürgün boloƣan 70 yildin keyin, ular ḳutḳuzulup, əḥwali əsligə kəltürülidu. Bizningqə Yəḥoakinning zindandin qiḳiriloƣanliḳi (52:31-34) bayan ḳilinixtiki məḳsət, kəlgüsidə bundaḳ ixlarning mumkinqilikini kərsitix üqündur. Qünki Yəḥoakin əski padixaḥ boloƣanidi; Huda Babil padixaḥi arḳilik uningoƣa kərsətkən bu meḥir-xəpḳiti, yəni Əwil-Merodaḳ padixaḥning uni zindandin qiḳirip əzigə daimlik ḥəmdastihan ḳilixi, adəmni intayin ḥəyran ḳalduridu; qünki Babil padixaḥliri Hudani tonumaydioƣan, adəttə intayin rəḥimsiz adəmlər idi. Lekin Ḥəmmigə Ḳadir Huda rəḥimsiz padixaḥning kəngligə xundaḳ bir hiyalni kirgüzüp, uning ḳol astidiki məlum bir adəmning əḥwalini xundaḳ ajayip əzgərtkən yərdə, əmdi Uning pütkül bir əlning əḥwalini əzgərtiximu əjəblinərlik ix əməs idi. Xuning bilən sürgün boloƣan yaki baxḳa yurtḳa tarḳitiloƣan Yəḥudiylar bu wəḳədin ümid aloƣan bolsa kerək.

Oḳurmənlərgə bəlkim məlum bolidiki, Yərəmiya pəyoƣəmbərning: «Huda silərni sürgün boloƣininglardin 70 yil keyin ḳutḳuzup, əḥwalinglarni əsligə kəltüridu» degən bexariti Pars imperatori, yəni ohxaxla Hudani tonumaydioƣan «Ḳorəx» isimlik adəm arḳilik əməlgə axuruloƣan.

Demisəkmu, «Yərəmiya» ḳismidiki bu 52-bab bəlkim Yərəmiya pəyoƣəmbər dunyadin kətkəndin keyin baxḳa naməlum bir ihlasmən adəm (Baruḳmikin?) təripidin Yərəmiyaning yazmilirioƣa keyin ḳoxuloƣan bolsa kerək. Yərəmiya əzi bəlkim Misirda wapat boloƣan.

Hudaning Yərəmiyani qaḳiroƣanda uningoƣa bərgən wədisi

Yərəmiya yax yigit bolup, Huda uni qaḳiroƣinida uningoƣa təwəndiki wədini ḳiloƣan: —

«**Ḳara, Mən bügün seni Yəḥudaning padixaḥlirioƣa, əmirlirigə, kaḥinlirioƣa ḥəm pütkül zemin həlḳigə ḳarxi turoƣuqi mustəḥkəm xəḥər, təmür tüwrük wə mis sepillardək tiklidim. Ular sanga ḳarxi jəng ḳilidu, lekin sening üstüngdin oƣəlibə ḳilalmaydu — qünki Mən seni ḳutḳuzux üqün sən bilən billidurmən, — dəydu Pərwərdigar**» (1:18-19).

Oḳurmənlər xuningoƣa diḳḳət ḳiliduki, Hudaning bu səzliri «ətkən zamanda» eytiloƣan. Bir ḳaraxḳa, Yərəmiya pəḳət güdək bir yax yigittək kərünsimu, lekin iman-ixənqkə nisbətən Hudaning səzi allikaqan ixəngüqilərgə pakit boloƣan. Iman-ixənqkə toloƣan adəm ixlaroƣa Hudaning kəzḳarixi bilən ḳaraydu.

Yərəmiyaning ḳirik yildiki duq kəlgən ḳarxilikḳa yüzlinixi wə taḳabil turuxi Hudaning bu səzlirining ḥəḳiḳətən pakit ikənlikini ispatlioƣan. Hudaning küq-ḳudriti Yərəmiyaning jur'iti ḥəm ajizliḳi arḳilikmu roxən kərünüp kəlgən. Bəzi waḳitlarda Yərəmiya dərmandin kətkənlirini ḥəm dərdlirini Hudaoƣa təkkən: —«**Aḥ, mən üqün qəl-bayawanda yoluqilar qüxkidək bir turaloƣu bolsiidi! Undaḳta həlḳimni taxlap, ulardin ayriloƣan bolattim! Qünki ularning ḥəmmisi zinahorlar, munapiḳlarning bir jamaitidur!**» (9:2).

12-babta u yənə yolning kiyinqiliki tooruluk dad kətürgən: —«**Mən dəwayimni aldingoa elip kəlsəm, adil bolup kəlding, i Pərwərdigar; lekin Sən bilən Öz həkümliring tooruluk səzləxməkqimən; nemixka rəzillərning yoli ronak tapidu? Asiylik kiloquqilarning həmmisi nemixka kəngri-azadiliktə turidu?...**

Lekin Sən, i Pərwərdigar, meni bilisən; Sən meni kərüp kəlgənsən, Özünggə boloan sadiklikimni sinioansən. Ularni booquzlaxka bekitilgən koylardək ayrip sərəp qikkaysən, ularni kətl künigə ayrioaysən...

... Bu həlk: «Huda akiwitimizni heq kərməydu» dəwatidu?».

Hudaning uningoa bərgən jawabi kütülmigən yərdin qikkanidi: — Yərəmiyaning əhwali tehimu təs, tehimu eoir bolidu wə hətta uning öz ailisidikiliridin hətərgə uqraydioini bolidu: —

«**Sən yügürgən ləxkərlər bilən bəsləxkəndə, ular seni halsiratkan bolsa, əmdi sən atlar bilən bəsləxsəng kandak bolar? Sən pəkət aman-tinqlikta turoan zemindila hatirjəm bolup Manga ixinisən, əmdi I'ordan dəryasi boyidiki koyuk qatkalliklarda kandak yürisən? Qünki hətta öz kerindaxliring, atangning jəmətimu sanga asiylik kiloan. Ularmu seni yokitix üqün awazini koyup bərgən. Gərqə ular sanga mehirlik səzlərni kiloan bolsimu, ularoa ixənmə!**» (12:5-6)

Hudaning jawabining ikkinqi kismi bolsa Yərəmiyaoa «Sening pajiəng wə dərding Meningkidəktur» degəndək idi: —

«**Özüm ailəmdin waz keqimən, mirasimni taxliwetimən, jan-jigirimni düxmənlirining kolioa tapxurimən**» (12:7). Yərəmiya öz ailisining wə yurtdaxlirining qətkə kekixliridin boloan dərdlirini, uni Huda bilən dərddax kiloan dəp bilip yətti; baxkiqə eytkanda, Huda uning dərd-ələmlirini qüxəndi, qünki U Özi dərd-ələm tartkuqi idi.

Biliximizqə, gərqə u yənə bəzi wakitlarda dərd-ələmlirini Hudaoa tökkən bolsimu, wə gərqə u tehimu kiyin, ziyadə eqinixlik əhwaloa qüxidioan bolsimu, u yənila heq kəynigə karimioan. U wəhiydin yorutuloan kəzliri bilən Hudaning nijatining yər yüzidə bolidioan ahirki oələbisini kərgənidi; bu oələbə pəkət öz həlkigə nisbətən əməs, bəlki barlik millətlər üqün —

«**I Pərwərdigar, Sən mening küqüm wə koroinimsən, azab-okubət künidə baxpanahimsən. Əllər bolsa yər yüzining qət-qətliridin yeningoa kelidu wə: «Bərhək, ata-bowilirimiz yaloanqilik həm bimənilikkə mirashorluk kiloan; bu nərsilərdə heq payda yoktur» — dəydu**» (19:16).

Keyin u Hudaning yolini yurtdaxlirioa kərsitix üqün öz hayati wə ərkinlikini təwəkkul kilidu; u Huda jazani qüxürməkqi boloan zemindin bir mirasni setiwaldi. U rahət-paraoəttə əməs, bəlki xu mirasta, namrat həlki arisida turuxni tallidi. Buningda u bizgə pəyoəmbərning kandak ikənlikini kərsitidu; pəkət Hudaning muhəbbiti wə özgərməs mehribanliki tooruluk səzlərni yətküzüx bilənla kalmay, bəlki öz hayatida ularni mujəssəmləxtüridu.

«**I kerindaxlar, özünglar sorakka tartilmaslikinglar üqün bir-biringlardin aoirinmanglar; mana, sorak Kiloquqi ixik aldida turidu. Pərwərdigarning namida səzligən burunki pəyoəmbərlərning kandak azab-okubət tartkanliki, xundakla səwr-takət kiloanlikini ülgə**

qilinglar. Biz mana muxundaq səwr-taqət bilən bərdaxlik bərgənlərni bəhtlik dəp hesablaymiz. Ayupning azab-oqubətkə qandaq səwr-taqət bilən bərdaxlik bərgənlikini anglioqansilər wə Pərwərdigarning uningoqa ahirqi qiloqinini, xundaqla «Pərwərdigarning iq-baoqri xəpqət wə rəhimdillik bilən toloqan»liqini kərgənsilər...» (Injil, «Yaq.» 5:9-11).

Təwrat 25-ḳisim

«Yioɣa-zarlar»

(Yərəmiya pəyoɣəmbərning yioɣa-zarliri)

(yaki «Mərsiyələr»)

Kirix səz

Yərəmiya pəyoɣəmbər yazoɣan Təwrattiki «Yioɣa-zarlar» ḳismini uzun tonuxturuxning ḥajiti yoḳ. Eniḳki, u pəyoɣəmbərning qong kitabi («Yərəmiya»)ni toluḳlaydioɣan ḳoxumqidur. Məzkur kitabning «arḳa kərünüx»ini qüxinix üqün oḳurmənlərning awwal «Yərəmiya» degən ḳisimni ḥəmdə uningoɣa ḳoxumqə ḳilinoɣan «kirix səz», xundaḳla «ḳoxumqə səz»ni oḳuxini təwsiyə ḳilimiz. Bu «Yioɣa-zarlar» ḳismi tooɣruluḳ xuni deyix zərürki, kitabta ḳəyt ḳilinoɣini pəyoɣəmbərning əzining jan-jegər ḳerindaxliri boloɣan həlḳning Hudaoɣa ḳiloɣan asiyliḳliri ḥəmdə aḳiwəttə tartḳan jazalirioɣa ḳarap, Hudaoɣa əz dərd-ələmlirini təkkənliridin ibarəttur. Kitabta, Babil imperiyəsi (miladiyədin ilgiriki 588-586-yili) Pələstingə ahirḳi ḳetim tajawuz ḳiloɣan qaoɣdiki dəḥxətlik ezilixlər, azab-oḳubətlər, bolupmu ularning Yerusalemni 18 ay ḳorxawoɣa aloɣanliḳi alaḥidə bayan ḳilinidu.

Biz «Yərəmiya»oɣa ḳoxumqə ḳilinoɣan «kirix səz»din yənə səz alsaḳ: — «Yərəmiya ḥərgiz «Mən yahxi, baxḳilar yaman» yaki «əzüm bəg, əzüm qong» dəydioɣan, baxḳilarni tənḳid ḳilixḳa amraḳ kixi əməs idi. U əz eli təripidin kəmsitilgən, daim ularning ziyankəxlikigə uqrioɣan bolsimu, uning Hudaning ularoɣa rəḥimdillik kərsitixini dawamlaxturuxini tiligənlikini kərimiz. Bəzi waḳitlarda u Hudaoɣa: «Mən üqün ḳisas aloɣaysən» dəp dua ḳiloɣini bilən, «Yioɣa-zarlar» degən kitabidin, uning həlḳning ḥali tooɣruluḳ qəkkən ḳayoɣu-ḥəsrətliri wə ularoɣa baoɣlioɣan qongḳur muḥəbbitini kərələymiz».

Biz mundaḳ addiy səz bilən «Yərəmiya» ḥəm uning «yioɣa-zar»lirini təswirliyələymiz: «Yərəmiya»da hatiriləngini Hudaning Yərəmiyaoɣa (Israil wə Yəḥuda üqün) eytḳan səzlirining hatirisi, «Yioɣa-zarlar»da hatiriləngini bolsa Yərəmiyaning Hudaoɣa (Israil wə Yəḥuda üqün) eytḳan səzlirining hatirisidur; «Yioɣa-zarlar» — Yərəmiyaning Hudaning səzlirigə ḥəmdə həlḳining tartḳan azab-oḳubətlirigə boloɣan inkasi, qong bir «mərsiyə»sidur.

Yərəmiya dərd-ələm wə dad-pəryadlirini bizgə xeir xəḳlidə ḳalduroɣan. Kitab bəx munajat (ḥərbir munajat bir bab)tin tərkib tapidu. Awwalḳi tət bab bolsa «elipbəlik xeir» xəḳlididur. Ibraniy yeziḳida 22 ḥərp bar. «Elipbəlik xeir» bolsa, taḳ ayətlirining ḥərbiri ibraniy elipbə tərtipigə asasən yengi ḥərp bilən baxlinidu (məsilən, uyoɣur tilida bolsa, a-, ə-, b- ḳatarliḳ ḥərplər bilən baxlanoɣanoɣa ohxax).

Üqinqi bab üq ayəttin tərkib tapḳan 22 bələkkə bəlüngən bolup, uningda 66 ayət bar; bələklər «elipbə tərtipi» boyiqə yezilidu, ḥərbir bələktiki üq ayət ohxax ḥərp bilən baxlinidu.

«Yərəmiyaning yioɣa-zarliri»

Kitabning yənə bir alahidiliki: — 2-, 3- ɦəm 4-bablarda, «elipbə tərtipi»də ikki ɦərp, yəni «pe» (16-ɦərp) wə «ayin» (17-ɦərp) almaxturulidu. Ikki ɦərpning almaxturuluxning səwəbi bügünki küngiqə qong bir sirdur.

Kitabning bəxinqi babi «elipbəlik xeir» xəklidə yeziloɣan əməs, lekin uningdimu 22 ayət bar.

Deginimizdək, kitabta baxtin-ayaoɣ sözligüqi Yərəmiyadur. U bəzidə «Zion» yaki Yerusalemoɣa, bəzidə Israiloɣa wəkil bolup səzləydu.

Məzmun: —

1-bab, 1-22 1-munajat («elipbəlik xeir») Yerusalemning ɣayoɣu-ɦəsriti
2-bab, 1-22 2-munajat («elipbəlik xeir») Yerusalemning jazalinixi
3-bab, 1-66 3-munajat («elipbəlik xeir») Jaza wə ümid
4-bab, 1-22 4-munajat («elipbəlik xeir») «Harabilik iqidə turoɣan Yerusalem»
5-bab, 1-22 5-munajat («elipbəlik xeir» əməs) Rəɦim tiləx duasi

Yərəmiyaning yioɣa-zarliri

«Yərəmiya pəyoɣəmbərning yioɣa-zarliri»
1-munajat — Yerusalemning ɣayoɣu-ḥəsriti

1 [1] |א| (Aləf) Aḥ!
Ilgiri adəmlər bilən liḳ toloɣan xəḥər,
Ḥazir xunqə yeganə olturidu!
Əllər arisida katta boloɣuqi,
Ḥazir tul hotundək boldi!
Θlkilər üstidin ḥəküm sürgən məlikə,
Ḥaxaroɣa tutuldi!
[2] |ב| (Bət) U keqiqə aqqiḳ yioɣa kətürməktə;
Məngzidə kəz yaxliri taramlimaḳta;
Axniliri arisidin,
Uningoɣa təsəlli beridioɣan ḥeqbiri yoḳtur;
Barliḳ dostliri uningoɣa satḳunluḳ ḳildi,
Ular uningoɣa düxmən bolup kətti.
[3] |ג| (Gimәl) Yəḥuda jəbir-japa ḥəm eoɣir ḳulluḳ astida,
Sürgünlükkə qiḳti;
U əllər arisida musapir boldi,
Ḥeq aram tapmaydu;
Uni ḳooɣlioɣuqilarning ḥəmmisi,
Uningoɣa yetixiwelip, uni tar yolda ḳistaydu;
[4] |ד| (Dalət) Ḥeqkim ḥeytlaroɣa kəlmigənliki tüpəylidin,
Zionoɣa baridioɣan yollar matəm tutmaḳta.
Barliḳ ḳowuḳliri qəldərəp ḳaldi,
Kaḥinliri aḥ-zar kətürməktə,
Ḳizliri dərd-ələm iqididur;
Θzi bolsa,
Ḳattiḳ azablanmaḳta.
[5] |ה| (He) Küxəndiliri uningoɣa hojayin boldi,
Düxmənliri ronaḳ tapmaḳta;
Qünki uning kəpligən asiyliḳliri tüpəylidin,
Pərwərdigar uni jəbir-japaoɣa ḳoydi.
Uning baliliri kəlməskə kətti,
Küxəndisigə əsir bolup sürgün boldi.

1:1 «Aḥ! Ilgiri adəmlər bilən liḳ toloɣan xəḥər, ḥazir xunqə yeganə olturidu!...» — izaḥat: birinqi babta Yərəmiya Yerusalemni musibəttə boloɣan ayal yaki ḳiz süpitidə təswirləydu, uning dərdidə ɣayoɣuridu. Ḳariximizqə, muxu babtiki «u» Yerusalem *(Zion)*ni kərsitidu, xundaḳla «u» musibətlik ayal yaki ḳiz süpitidə kərünidu. Birinqi babta «mən» — pəyoɣəmbər əzini Yerusalemning ornioɣa ḳoyup, musibətlik ayal yaki ḳiz süpitidə Yerusalemning ornida ɣayoɣuridu *(«mən» yaki «u» ayalqə rodta ipadilәngən)*.
1:2 «Axniliri» ... «dostliri».... — Yerusalemoɣa ittipaḳdax bolayli degən yat əllərni yakiYerusalemdikilər tayanoɣan butlarni kərsitidu.
1:2 Zəb. 6:6-7
1:3 «Yəḥuda jəbir-japa ḥəm eoɣir ḳulluḳ astida...» — baxḳa birhil tərjimisi «Yəḥuda jəbir-japa ḥəm eoɣir ḳulluḳtin keyin, ...».
1:5 «Düxmənliri ronaḳ tapmaḳta» — baxḳa birhil tərjimisi «Düxmənliri uni bulang-talang ḳildi».

[6] |ו| (Waw) Barlik ḥərmət-xəḥriti Zionning ķizidin kətti;
Əmirliri yaylaķni tapalmiƣan keyiklərdək boldi;
Ularning owqidin əzini ķaquroƣudək ḥeq dərmani ķalmidi.
[7] |ז| (Zain) Harlanoƣan, sərgərdan boloƣan künliridə,
Həlķi küxəndisining ķolioƣa qüxkən,
Ḥeqkim yardəm ķolini sozmioƣan qaoƣda,
Yerusalem ķədimdə əzigə təwə boloƣanlirini,
Ķimmətlik bayliklirini yadioƣa kəltürməktə;
Küxəndiliri uningoƣa məshirilik ķaraytti;
Küxəndiliri uning nabut boloƣanliķini məshirə ķilixti.
[8] |ח| (Hət) Yerusalem əxəddiy eoƣir gunaḥ sadir ķiloƣan;
Xuning bilən u ḥaram boldi;
Uning yalingaqliķini kərgəqkə,
Uni ḥərmətligənlər ḥazir uni kəmsitidu;
Uyatta, uḥ tartķiniqə u kəynigə buruldi.
[9] |ט| (Tət) Uning əz ḥəyzliri etəklirini buloƣiwətti;
U aķiwitini ḥeq oylimioƣandur;
Uning yiķilixi ajayib boldi;
Uningoƣa təsəlli bərgüqi yoķtur;
— «Aḥ Pərwərdigar, harlanoƣinimoƣa ķara!
Qünki düxmən ḥalimdin mahtinip kətti!»
[10] |י| (Yod) Küxəndisi ķolini uning ķimmətlik nərsiliri üstigə sozdi;
Əzining muķəddəs jayioƣa əllərning besip kirgənlikini kərdi;
Sən əsli ularni ibadət jamaitinggə «kirixkə bolmaydu» dəp mən'i ķiloƣanoƣu!
[11] |כ| (Kaf) Bir qixləm nan izdəp,
Uning həlķining ḥəmmisi uḥ tartmaķta;
Jenini saķlap ķelix üqünla,
Ular ķimmətlik nərsilirini axlikķa tegixti.
«Aḥ Pərwərdigar, ķara!
Mən ərziməs sanaldim.
[12] |ל| (Laməd) Əy ətüp ketiwatķanlar,
Bu silər üqün ḥeq ix əməsmu?
Ķarap baķ, mening dərd-əlimimdək baxķa dərd-ələm barmidu?
Pərwərdigar otluķ oƣəzipini qüxürgən künidə,
Uni mening üstümgə yüklidi.
[13] |מ| (Məm) U yuķiridin ot yaoƣdurdi, ot səngəklirimdin ətüp kəydürdi.
U ularning üstidin oƣəlibə ķildi.
U putlirim üqün tor-tuzaķni ķoyup ķoydi,
Meni kəynimgə yandurdi,
U meni nabut ķildi,
Kün boyi U meni zəipləxtürdi.

1:6 «Barliķ ḥərmət-xəḥriti Zionning ķizidin kətti» — yaki «Barliķ ḥərmət-xəḥriti Zionning ķizidin elip ketildi».
1:7 «Ḥeqkim yardəm ķolini sozmioƣan qaoƣ» — Yəḥuda ḥərdaim baxķa əllər bilən ittipaķdax bolmaķqi bolup kəlgən — lekin ḥalķilik pəyttə «ittipaķdaxliri» uningoƣa ḥeq yardəm ķilmioƣan.
1:8 «Xuning bilən u ḥaram boldi» — baxķa birhil tərjimisi «Xunga u mazaķning obyekti boldi».
1:8 Yəx. 47:3
1:9 Ķan. 32:29
1:11 Yər. 52:6
1:12 Ayup 19:21; Zəb. 69:19-20; Mat. 26:38-40

14 |נ| (Nun) Asiyliқlirim boyunturuқ bolup boynumoɳa baoɳlandi;
Қolliri tanini qing qigip qəmbərqas қiliwətti;
Asiyliқlirim boynumoɳa artildi;
U dərmanimni məndin kətküzdi;
Rəb meni mən қarxiliқ kərsitəlməydioɳanlarning қollirioɳa tapxurdi.
15 |ס| (Samək) Rəb barliқ baturlirimni otturumdila yərgə uruwətti;
U mening hil yigitlirimni ezixkə,
Üstümdin ḥəküm qiқirixқa kengəx qaқirdi.
Rəb goya üzüm kəlqikidiki üzümlərni qəyligəndək,
Yəḥudaning pak қizini qəyliwətti.
16 |ע| (Ayin) Muxular tüpəylidin taramlap yioɳlimaқtimən;
Mening kəzlirim, mening kəzlirimdin su eқiwatidu;
Manga təsəlli bərgüqi, jenimni əsligə kəltürgüqi məndin yiraқtur;
Balilirimning kəngli sunuқtur,
Qünki düxmən oɳəlibə қildi.
17 |פ| (Pe) Zion қolini sozmaқta,
Lekin uningoɳa təsəlli bərgüqi yoқ;
Pərwərdigar Yaқup tooɳruluқ pərman qüxürdi —
Қoxniliri uning küxəndiliri bolsun!
Yerusalem ular arisida nijis nərsə dəp қaraldi.

Yerusalem səzləydu

18 |צ| (Tsadə) Pərwərdigar ḥəkқaniydur;
Qünki mən Uning əmrigə hilaplиқ қildim!
Əy, barliқ həlқlər, anglanglar!
Dərdlirimgə қaranglar!
Pak қizlirim, yax yigitlirim sürgün boldi!
19 |ק| (Kof) Axnilirimni qaқirdim,
Lekin ular meni aldioɳanidi;
Jan saқlioɳudək ozuқ-tülük izdəp yürüp,
Kaḥinlirim ḥəm aқsaқallirim xəḥərdə nəpəstin қaldi.
20 |ר| (Rəx) Қara, i Pərwərdigar, qünki azar qekiwatimən!
Ḥəddidin ziyadə asiyliқ қiloɳinim tüpəylidin,
Iq-baoɳrim қiyniliwatidu,
Yürikim ərtilip kətti.
Sirtta қiliq anisini balisidin juda қildi,
Өylirimdə bolsa ələm-waba ḥəküm sürməktə!
21 |ש| (Xiyn) Həқlər aḥ-zarlirimni anglidi;
Lekin təsəlli bərgüqim yoқtur;
Düxmənlirimning ḥəmmisi külpitimdin həwərdar bolup,
Bu қiloɳiningdin huxal boldi;

1:15 «Rəb barliқ baturlirimni otturumdila yərgə uruwətti» — «otturumdila» bolsa Yerusalemning otturisida.
1:16 «Manga təsəlli bərgüqi, jenimoɳa mədət bərgüqi» — Huda Өzidur. **«Balilirimning kəngli sunuқtur»** — oқurmənlərning esidə barki, sözligüqi ḥazir Yerusalem, xunga «mening balilirim» əzidə turuwatқanlarni kərsitidu, əlwəttə.
1:16 Yər. 13:17
1:17 «Қoxniliri uning küxəndiliri bolsun!» — baxқa birhil tərjimisi: «Uning küxəndiliri ətrapioɳa olaxsun!».
1:19 Yər. 30:14
1:20 «Өylirimdə bolsa ələm-waba ḥəküm sürməktə» — ibraniy tilida «Iqidə bolsa ələm-waba ḥəküm sürməktə».
1:20 Yəx. 16:11; Yər. 48:36

Sən jakarlioɣan künni ularning bexioɣa qüxürgəysən,
Xu qaoɣda ularning ḫali meningkidək bolidu.
22 |ת| (Taw) Ularning barlik rəzillikini kəz aldingoɣa kəltürgəysən,
Barlik asiylikliрim üqün meni ḳandak ḳiloɣan bolsang,
Ularoɣimu xundak ḳiloɣaysən;
Qünki aḫ-zarlirim nuroɣundur,
Ḳəlbim azabtin zəiplixip kətti!

2-munajat — Yerusalemning jazalinixi

2 1 |א| (Aləf) Rəb oɣəzəp buluti bilən Zion ḳizini xundak ḳaplidi!
U Israilning xərəp-julasini asmandin yərgə qərüwətti,
Oɣəzipi qüxkən künidə Əz təhtipərini ḫeq esidə ḳaldurmidi.
2 |ב| (Bət) Rəb Yaḳupning barlik turaloɣulirini yutuwətti, ḫeq ayimidi;
U ḳəḫri bilən Yəḫudaning ḳizining ḳəl'ə-ḳoroɣanlirining ḫəmmisini oɣulatti;
U padixaḫlikni əmirliri bilən nomuska ḳoyup,
Yər bilən yəksan ḳiliwətti.
3 |ג| (Gimәl) U ḳattik oɣəzəptə Israilning ḫəmmə münggüzlirini kesiwətti;
Düxmənni tosuoɣan ong ḳolini Uning aldidin tartiwaldi;
Lawuldap kəygən əz ətrapini yəp kətküqi ottək,
U Yaḳupni kəydürüwətti.
4 |ד| (Dalət) Düxməndək U okyasini kərdi;
Uning ong ḳoli etixḳa təyyarlanoɣanidi;
Kəzigə issiḳ kərüngənlərning ḫəmmisini küxəndisi kəbi ḳirdi;
Zion ḳizining qediri iqidə,
Ḳəḫrini ottək yaoɣdurdi;
5 |ה| (He) Rəb düxməndək boldi;
U Israilni yutuwaldi,
Ordilirining ḫəmmisini yutuwaldi;
Uning ḳəl'ə-ḳoroɣanlirini yoḳatti,
Yəḫudaning ḳizida matəm wə yioɣa-zarlarni kəpəytti.
6 |ו| (Waw) U Uning kəpisini baoɣqini paqaḳlatḳandək paqaḳlatti;
U ibadət sorunlirini yoḳitiwətti;
Pərwərdigar Zionda ḫeyt-bayramlar ḫəm xabatlarni ḫəlḳining esidin qiḳiriwətti;
Oɣəzəp oti bilən padixaḫ ḫəm kaḫinni qətkə ḳeḳiwətti.

1:21 «Sən jakarlioɣan kün...» — Huda Yərəmiyaoɣa wə baxḳa pəyoɣəmbərlərgə Israilni jazalaydioɣan bir künni ḫəm yat əllərni jazalaydioɣan bir künni wəḫiy ḳiloɣanidi.
2:1 «Israilning xərəp-julasi» ... «Hudaning Əz təhtipəri» — bular Hudaning muḳəddəs ibadəthanisini kəzdə tutuxi mumkin.
2:2 «Yaḳupning barlik turaloɣuliri» — «Yaḳup» muxu ayətlərdə Yaḳupning əwladlirini, yəni Israillarni kərsitidu, əlwəttə. **«Yəḫudaning ḳizining ḳəl'ə-ḳoroɣanlirining ḫəmmisini oɣulatti»** — «ḳəl'ə-ḳoroɣanliri» bəlkim Yəḫudaning mustəḫkəm xəḫərlirini kərsitidu.
2:3 «U ḳattik oɣəzəptə Israilning ḫəmmə münggüzlirini kesiwətti» — Təwratta, «münggüz»lər kəp ḫallarda adəmlərning abruy-xəḫritini bildüridu. Muxu yərdə Israilning pəḫri boloɣan abruyluk mətiwərlirini yaki batur əzimətlirini kərsitixi mumkin. Münggüzlər adəmning bexidin əskən əməs! **«U Yaḳupni kəydürüwətti»** — muxu yərdə «Yaḳup» Yaḳupning *(Israilning)* zemini wə xəḫər-yezilirini kərsitidu.
2:6 «U Uning kəpisini baoɣqini paqaḳlatḳandək paqaḳlatti» — «Uning kəpisi» muxu yərdə yənə muḳəddəs ibadəthanini kərsitidu; gərqə ibadəthana oɣayət zor imarət bolsimu, ibadəthana Huda aldida pəḳət bir «kəpə», waḳitlik bir nərsə, halas. **«U ibadət sorunlirini yoḳitiwətti»** — yaki «u ibadət sorunini yoḳitiwətti». Bu keyinki tərjimə tooɣra bolsa, umu ibadəthanini kərsitidu. **«Pərwərdigar Zionda ḫeyt-bayramlar ḫəm xabatlarni ḫəlḳining esidin qiḳiriwətti»** — «xabatlar», *(yəni «xabat künliri»)* — «xabat» dəm elix küni, Huda Israiloɣa: Silərgə muḳəddəs kün bolsun dəp bekitkən, xənbə künini kərsitidu.

[7] |ז| (Zain) Rəb qurbangahini taxliwətti,
Muqəddəs jayidin waz kəqti;
U Ziondiki ordilarning sepillirini düxmənning qoliɣa tapxurdi;
Ḥətta Pərwərdigarning əyidə,
Ular ḥeyt-ayəm künidikidək təntənə qilixti!
[8] |ח| (Hət) Pərwərdigar Zion qizining sepilini qeqiwetixni qarar qiliɣan;
U uningɣa ḥalak əlqəm tanisini tartip qoyoɣan;
U qolini qeqixtin ḥeq üzmidi;
U ḥəm istiḥkamlarni ḥəm sepilni zarlatti;
Ikkisi təng ḥalsirap qayoɣurmaqta.
[9] |ט| (Tət) Uning dərwaziliri yər tegigə oɣərq bolup kətti;
U uning təmür-taqaqlirini parə-parə qiliwətti.
Padixaḥi ḥəm əmirliri əllər arisiɣa palandi;
Təwrattiki tərbiyə-yolyoruq yoqap kətti,
Pəyoɣəmbərliri Pərwərdigardin wəḥiy-kərünüxlərni izdəp tapalmaydu.
[10] |י| (Yod) Zion qizining aqsaqalliri,
Yərdə zuwan sürməy olturmaqta;
Ular baxliriɣa topa-qang qeqixti;
Ular beligə bəz yəgiwelixti;
Yerusalemning pak qizlirining baxliri yərgə kirip kətküdək boldi.
[11] |כ| (Kaf) Mening kəzlirim taramliɣan yaxlirimdin ḥalidin kətti;
Iqi-baoɣrilirim zərdapqa toldi;
Jigirim yər yüzigə tökülüp parə-parə boldi,
Qünki həlqimning qizi nabut qilindi,
Qünki xəḥər koqilirida narsidilər ḥəm bowaqlar ḥoxsiz yatmaqta.
[12] |ל| (Laməd) Ular xəḥər koqilirida yarilanoɣanlardək ḥalidin kətkəndə,
Anilirining quqiqida yetip jan talaxqanda,
Aniliriɣa: «Yemək-iqmək nədə?» dəp yalwuruxmaqta.
[13] |מ| (Məm) Mən dərdinggə guwaḥqi bolup, seni nemigə ohxitarmən?
Seni nemigə selixturarmən, i Yerusalem qizi?
Sanga təsəlli berixtə, nemini sanga təng qilarmən, i Zionning pak qizi?
Qünki sening yarang dengizdək qəksizdur;
Kim seni saqaytalisun?
[14] |נ| (Nun) Pəyoɣəmbərliringning sən üqün kərgənliri bimənilik ḥəm əhməqliqtur;
Ular sening qəbiḥlikingni ḥeq axkarə qilmidi,
Xundaq qilip ular sürgün boluxungning aldini almidi.

2:8 «Pərwərdigar ... uningɣa ḥalak əlqəm tanisini tartip qoyoɣan» — demək, Ḥəmmigə Qadir Huda Yerusalemning ḥalak boluxini alliqaqan təpsiliy əlqəp qoyoɣanidi.

2:9 «Uning dərwaziliri yər tegigə oɣərq bolup kətti» — kona zamanlarda xəḥərning qowuq-dərwaziliri mətiwərlər soraq qilix, nəsiḥət qilix, məslihət berixkə olturidioɣan jay idi *(5:14ni kərüng)*. **«Təwrattiki tərbiyə-yolyoruq»** — yaki «Təwrat». Ibraniy tilida «təwrat» degən səz «yolyoruq», «tərbiyə» degən mənidə. **«Pəyoɣəmbərliri Pərwərdigardin wəḥiy-kərünüxlərni izdəp tapalmaydu»** — «pəyoɣəmbərliri» Hudaning pəyoɣəmbərliri əməs, bəlki «Yəḥudaning pəyoɣəmbərliri». Bu kinayilik gəp, u «sahta pəyoɣəmbərlər»ni kərsitidu *(14-ayət, «Yər.» 14:13-18nimu kərüng)*; Əzakiyal pəyoɣəmbər wə Yərəmiya pəyoɣəmbər alliqaqan Yerusalemning wəyran qilinixi tooɣruluq aldin'ala təpsiliy bexarət bərgənidi.

2:12 «Yemək-iqmək nədə?» — ibraniy tilida: «Nan-xarab nədə?». Quroqaqqilik tüpəylidin bəlkim pəqət xarabla qaldimu, su yoqmidu?

2:13 «Mən dərdinggə guwaḥqi bolup, seni nemigə ohxitarmən? Seni nemigə selixturarmən, i Yerusalem qizi? Sanga təsəlli berixtə, nemini sanga təng qilarmən, i Zionning pak qizi?...» — ayəttiki barliq səzlər bəlkim Zionning dərd-əlimini əlqigili bolmaydioɣanlikini kərsitixi mumkin *(ahirida «yarang» tooɣruluq səzləydu)*. **«...sening yarang dengizdək qəksizdur»** — ibraniy tilida «... sening bəsülgən jaying dengizdək qəksizdur».

Əksiqə ularning sən üqün kərgənliri yaloƣan bexarətlər ḥəm ezitḳuluḳlardur.
15 |ס| (Samək) Yeningdin ətüwatḳanlarning ḥəmmisi sanga ḳarap qawaklixidu;
Ular üxḳirtip Yerusalemning ḳizioƣa bax qayḳaxmaḳta: —
«Güzəllikning jəwḥiri, pütkül jaḥanning hursənliki» dəp ataloƣan xəḥər muxumidu?»
16 |פ| (Pe) Barliḳ düxmənliring sanga ḳarap aoƣzini yooƣan eqip mazaḳ ḳilmaḳta,
Ux-ux ḳilixip, qixlirini oƣuqurlatmaḳta;
Ular: «Biz uni yutuwalduḳ!
Bu bərḥək biz kütkən kündur!
Biz buni əz kəzimiz bilən kərüxkə muyəssər bolduḳ!» — deməktə.
17 |ע| (Ayin) Pərwərdigar Əz niyətlirini ixḳa axurdi;
Ḳədimdin tartip Əzining bekitkən səzigə əməl ḳildi;
U ḥeq rəḥim ḳilmay oƣulatti;
U düxmənni üstüngdin xadlandurdi;
Küxəndiliringning münggüzini yuḳiri kətürdi.
18 |צ| (Tsadə) Ularning kəngli Rəbgə nida ḳilmaḳta!
I Zion ḳizining sepili!
Yaxliring dəryadək keqə-kündüz aḳsun!
Əzünggə aram bərmə;
Yax tamqiliring taramlaxtin aram almisun!
19 |ק| (Kof) Tün keqidə ornungdin tur,
Kəqtə jesək baxlinixi bilən nida ḳil!
Kənglüngni Rəbning aldioƣa sudək tək;
Narsidiliringning ḥayati üqün uningoƣa ḳolliringni kətür!
Ular barliḳ koqiliring doḳmuxida ḳəḥətqiliktin ḥalidin kətməktə.
20 |ר| (Rəx) Ḳara, i Pərwərdigar, oylap bakḳaysən,
Sən kimgə muxundaḳ muamilə ḳilip bakḳan?!
Ayallar əz mewiliri — ərkə bowaḳlirini yeyixkə bolamdu?
Kaḥin ḥəm pəyoƣəmbərni Rəbning muḳəddəs jayida əltürüxkə bolamdu?!
21 |ש| (Xiyn) Yaxlar ḥəm ḳerilar koqilarda yetixmaḳta;
Pak ḳizlirim wə yax yigitlirim ḳiliqlinip yiḳildi;
Ularni oƣəziping qüxkən künidə ḳirdingsən;
Ularni ḥeq ayimay soydungsən.
22 |ת| (Taw) Sən ḥeyt-bayram künidə jamaətni qaḳiroƣandək,
Meni tərəp-tərəplərdin besixḳa wəḥimilərni qaḳirding;
Pərwərdigarning oƣəzəp künidə ḳaqḳanlar yaki tirik ḳaloƣanlar yoḳ idi;
Əzüm ərkilitip qong ḳiloƣanlarni düxminim yəp kətti.

2:14 «...sən üqün kərgənliri yaloƣan bexarətlər» — «bexarətlər» ibraniy tilida «yüklər» yaki «yükligən bexarətlər». Adəttə «yük» degən səz bexarətning eoƣirliḳini, wəzinini, muḥim səz ikənlikini kərsitidu. Bu yərdə «yük», xübḥisizki, ḥəjwiy gəp bolup, muxundaḳ kixilərning «bexarətliri» kixilərgə ḥeq ilḥam yaki mədət bərməy, əksiqə, əməliyättə, adəmlərgə «eoƣir yük» artidioƣanliḳni kərsitidu.
–«Ezitḳuluḳ»ning baxḳa birhil tərjimisi «qiḳirixḳa *(yəni, sürgün boluxḳa)* səwəbqi» degən bolidu.
2:15 «Yeningdin ətüwatḳanlarning ḥəmmisi sanga ḳarap qawaklixidu» — bu «qawaklixix» məshirə ḳilixni bildürsə kerək. Yərusalemni kürsitioƣan «güzəllikning jəwḥiri» «pütkül jaḥanning hursənliki» degən ibarilər «Zəb.» 50:2 wə 48:2din elinoƣan.
2:17 «Ḳədimdin tartip Əzining bekitkən səzigə əməl ḳildi...» — Pərwərdigar uzundin buyan *(Musa pəyoƣəmbər dəwridin tartip)* Israiloƣa butpərəslik wə itaətsizlikning aḳiwiti tooƣruluḳ agaḥlandurup kəlgənidi.
2:18 Yər. 14:17; Yioƣ. 1:16
2:20 Yioƣ. 4:10
2:22 «Meni tərəp-tərəplərdin besixḳa wəḥimilərni qaḳirding» — «Yər.» 20:3 wə 10ni kərüng.

3-munajat — Jaza wə ümid
Azab tartkuqi dərd-ələm təkidu

3 [1] |א| (Aləf) Mən uning oɳəzəp tayikini yəp jəbir-zulum kərgən adəmdurmən.
[2] Meni U ḥəydiwətti,
Nuroɳa əməs, bəlki karangoɳulukka mangdurdi;
[3] Bərḥək, U kün boyi kolini manga kayta-kayta ḥujum kildurdi;
[4] |ב| (Bət) Ətlirimni wə terilirimni kakxal kiliwətti,
Səngəklirimni sunduruwətti.
[5] U manga muḥasirə kurdi,
Ət süyi wə japa bilən meni kapsiwaldi.
[6] U meni ələgili uzun boloɳanlardək kapkarangoɳu jaylarda turuxka məjbur kildi.
[7] |ג| (Gimməl) U meni qikalmaydioɳan kilip qitlap korxiwaldi;
Zənjirimni eoɳir kildi.
[8] Mən warkirap nida kilsammu,
U duayimni ḥeq ixtimidi.
[9] U yollirimni jipsilaxkan tax tam bilən tosuwaldi,
Qioɳir yollirimni əgri-tokay kiliwətti.
[10] |ד| (Dalət) U manga paylap yatkan eyiktək,
Pistirmida yatkan xirdəktur.
[11] Meni yollirimdin burap titma-titma kildi;
Meni tügəxtürdi.
[12] U okyasini kerip,
Meni okining karisi kildi.
[13] |ה| (He) Okdenidiki oklarni bərəklirimgə sanjitkuzdi.
[14] Mən əz həlkimgə rəswa obyekti,
Kün boyi ularning məshirə nahxisining nixani boldum.
[15] U manga zərdabni toyoɳuqə yutkuzup,
Kəkrə süyini toyoɳuqə iqküzdi.
[16] |ו| (Waw) U qixlirimni xeoɳil taxlar bilən qekiwətti,
Meni küllərdə tügüldürdi;
[17] Jenim tinq-hatirjəmliktin yirakłaxturuldi;
Arambəhxning nemə ikənlikini untup kəttim.
[18] Mən: «Dərmanim kalmidi, Pərwərdigardin ümidim kalmidi» — dedim.
[19] |ז| (Zain) Mening har kilinoɳanlirimni, sərgərdan boloɳanlirimni,
Əmən wə ət süyini yəp-iqkinimni esinggə kəltürgəysən!
[20] Jenim bularni ḥərdaim əsləwatidu,
Yərgə kirip kətküdək bolmakta.
[21] Lekin xuni kənglümgə kəltürüp əsləymənki,

3:1 «Mən uning oɳəzəp tayikini yəp jəbir-zulum kərgən adəmdurmən...» — 3-babta *(1-66)* səzligüqi bəlkim Yərəmiyaning əzi; u bəzi yərlərdə *(1)* «Yerusalemoɳa wəkil bolup» səzləydu; *(2) (bizningqə)* yənə bəzi yərlərdə Mukəddəs Roḥ uning arkilik Məsihning gunahimiz üqün tartidioɳan kurbanlik azablirini aldin'ala kərsitidu. **«Mən uning oɳəzəp tayikini yəp jəbir-zulum kərgən adəmdurmən»** — muxu ayətdiki «adəm» degən səz, adəttə «ərkək», «oɳul bala», batur-palwanni kərsitidu.
3:13 «Okdenidiki oklarni bərəklirimgə sanjitkuzdi» — ibraniylar bərəkni wijdan yaki ḥessiyatning mənbəsi dəp karaytti.
3:17 «Jenim tinq-hatirjəmliktin yirakłaxturuldi» — baxka birhil tərjimisi: «Jenimni tinq-hatirjəmliktin yirakłaxturdungsən».
3:19 «Mening har kilinoɳanlirimni, sərgərdan boloɳanlirimni, əmən wə ət süyini yəp-iqkinimni esinggə kəltürgəysən!» — baxka birhil tərjimisi: «Mening har kilinoɳanlirim, mening sərgərdan boloɳanlirimni əslisəm, əmən yegəndək wə ət süyini iqiwaloɳandək bolimən».

Xuning bilən ümid kaytidin yanidu, —
22 |ח| (Hət) Mana, Pərwərdigarning əzgərməs mehribanlikliri! Xunga biz tügəxmiduk;
Qünki Uning rəhimdillikliriniŋ ayioɳi yoktur;
23 Ular hər səhərdə yengilinidu;
Sening ħəkikət-sadikliking tolimu moldur!
24 Əz-əzümgə: «Pərwərdigar mening nesiwəmdur;
Xunga mən Uningoɳa ümid baoɳlaymən» — dəymən.
25 |ט| (Tət) Pərwərdigar Əzini kütkənlərgə,
Əzini izdigən jan igisigə mehribandur;
26 Pərwərdigarning nijatini kütüx,
Uni süküt iqidə kütüx yahxidur.
27 Adəmning yax waktida boyunturukni kətürüxi yahxidur.
28 |י| (Yod) U yeganə bolup süküt kilip oltursun;
Qünki Rəb buni uningoɳa yüklidi.
29 Yüzini topa-tuprakka təgküzsun,
— Eħtimal, ümid bolup kalar?
30 Məngzini uroɳuqioɳa tutup bərsun;
Til-ahanətlərni toyoɳuqə ixitsun!
31 |כ| (Kaf) Qünki Rəb əbədil-əbəd insandin waz kəqməydu;
32 Azar bərgən bolsimu,
Əzgərməs mehribanliklirining molluki bilən iqini aoɳritidu;
33 Qünki U insan balilirini har kilixni yaki azablaxni halioɳan əməstur.
34 |ל| (Laməd) Yər yüzidiki barlik əsirlərni ayaoɳ astida yanjixka,
35 Ħəmmidin Aliy Boloɳuqining aldida adəmni əz ħəkkidin məhrum kilixka,
36 Insanoɳa əz dəwasida uwal kilixka, — Rəb bularning ħəmmisigə guwaħqi əməsmu?
37 |מ| (Məm) Rəb uni buyrumioɳan bolsa,
Kim deginini əməlgə axuralisun?
38 Külpətlər bolsun, bəht-saadət bolsun, ħəmmisi Ħəmmidin Aliy Boloɳuqining aoɳzidin kəlgən əməsmu?
39 Əmdi tirik bir insan nemə dəp aoɳrinidu,
Adəm balisi gunaħlirining jazasidin nemə dəp waysaydu?
40 |נ| (Nun) Yollirimizni təkxürüp sinap biləyli,
Pərwərdigarning yenioɳa yənə kaytayli;

3:21 Zəb. 73:17
3:22 «Pərwərdigarning əzgərməs mehribanlikliri! Xunga biz tügəxmiduk;...» — baxka birhil tərjimisi: «Pərwərdigarning əzgərməs mehribanlikliri ħərgiz üzülməydu;...»
3:22 Yəx. 1:9; Ħab. 3:13
3:23 Zəb. 30:5
3:24 Ħab. 2:3
3:26 «Uni süküt iqidə kütüx yahxidur» — «süküt iqidə» degənlik muxu yərdə yənə «səwr-takət bilən» degənnimu bildüridu.
3:27 «Adəmning yax waktida boyunturukni kətürüxi yahxidur» — bu ayətning bəlkim ikki mənisi bar: — *(1)* adəm yax waktida japa-muxəkətni kərüx yahxi ixtur; *(2)* Babilning boyunturuki yükləngənlər *(sürgün boloɳanlar)* arisidin yaxlar ahirida bu boyunturukning *(təhminən 60 yildin keyin)* elip taxlinixini kərələydu. Xunga xu qaoɳda «boyunturukni kətürgən yaxlar»ning bəhti bolidu; ularoɳa nisbətən «yaxlikta boyunturukni kətürüx yahxi ixtur».
3:29 «Yüzini topa-tuprakka təgküzsun» — ibraniy tilida «aoɳzini tuprakka bastursun». Bu ħərikət kattik dua-tilawət kilixni bildüridu.
3:29 Ros. 8:22
3:37 Zəb. 33:9
3:38 Yəx. 45:7; Am. 3:6
3:39 «Əmdi tirik bir insan nemə dəp aoɳrinidu, adəm balisi gunaħlirining jazasidin nemə dəp waysaydu?» — gunaħlirimizning tegixlik jazasi jismaniy ħəm roħiy ələm bolsa, biz tirik qaoɳda xu tegixlik jazani tehi tartmiduk.

41 Ḳollirimizni kənglimiz bilən billə ərxtiki Təngrigə kətürəyli!
42 Biz itaətsizlik ḳilip səndin yüz əriduḳ;
Sən kəqürüm ḳilmiding.
43 |ס| (Samək) Sən əzüngni oɣəzəp bilən ḳaplap, bizni ḳooɣliding;
Sən əltürdüng, ḥeq rəḥim ḳilmiding.
44 Sən Əzüngni bulut bilən ḳaplioɣansənki,
Dua-tilawət uningdin ḥeq ətəlməs.
45 Sən bizni həlḳlər arisida daxḳal wə nijasət ḳilding.
46 |פ| (Pe) Barliḳ düxmənlirimiz bizgə ḳarap aoɣzini yooɣan eqip mazaḳ ḳildi;
47 Üstimizgə qüxti alaḳzadilik wə ora-tuzaḳ,
Wəyranqilik ḥəm ḥalakət.
48 Həlḳimning ḳizi nabut boloɣini üqün,
Kəzümdin yaxlar əstəng bolup aḳmaḳta.
49 |ע| (Ayin) Kəzüm yaxlarni üzülməy təküwatidu,
Ular ḥeq tohtiyalmaydu,
50 Taki Pərwərdigar asmanlardin təwəngə nəzər selip ḥalimizoɣa ḳarioɣuqə.
51 Mening kəzüm Roḥimoɣa azab yətküzməktə,
Xəḥirimning barliḳ ḳizlirining Ḥali tüpəylidin.
52 |צ| (Tsadə) Manga səwəbsiz düxmən boloɣanlar,
Meni ḳuxtək ḥədəp owlap kəldi.
53 Ular orida jenimni üzməkqi bolup,
Üstümgə taxni qəridi.
54 Sular beximdin texip aḳti;
Mən: «Üzüp taxlandim!» — dedim.
55 |ק| (Kof) Ḥangning tüwliridin namingni qaḳirip nida ḳildim, i Pərwərdigar;
56 Sən awazimni angliding;
Ḳutulduruxḳa nidayimoɣa ḳuliḳingni yopuruwalmioɣin!
57 Sanga nida ḳiloɣan künidə manga yeḳin kəlding,
«Ḳorḳma» — deding.
58 |ר| (Rəx) I Rəb, jenimning dəwasini Əzüng soriding;
Sən manga ḥəmjəmət bolup ḥayatimni ḳutḳuzdung.
59 I Pərwərdigar, manga boloɣan uwalliḳni kərdüngsən;
Mən üqün ḥəküm qiḳaroɣaysən;
60 Sən ularning manga ḳiloɣan barliḳ əqmənliklirini,
Barliḳ ḳəstlirini kərdungsən.
61 |ש| (Xiyn) I Pərwərdigar, ularning aḥanətlirini,
Meni barliḳ ḳəstligənlirini anglidingsən,
62 Manga ḳarxi turoɣanlarning xiwirlaxlirini,
Ularning kün boyi kəynimdin kusur-kusur ḳilixḳanlirini anglidingsən.
63 Olturoɣanlirida, turoɣanlirida ularoɣa ḳarioɣaysən!
Mən ularning məshirə nahxisi boldum.
64 |ת| (Taw) Ularning ḳolliri ḳiloɣanliri boyiqə,
i Pərwərdigar, bexioɣa jaza yanduroɣaysən;
65 Ularning kəngüllirini kaj ḳiloɣaysən!
Bu sening ularoɣa qüxidioɣan ləniting bolidu!

3:54 «Sular beximdin texip aḳti; Mən: «Üzüp taxlandim!» — dedim» — oḳurmənlərning esidə barki, Yərəmiya pəyoɣəmbər «su azgili»oɣa taxliwetilgən. Lekin muxu ayətlərdə eytiloɣan dərdlər axu sərgüzəxttin exip ketidu.

66 Oɬəzəp bilən ularni ɣooɣlioɣaysən,
Ularni Pərwərdigarning asmanliri astidin yoɣatɣaysən!

4-munajat — Harabilik iqidə turoɣan Yerusalem

4 1 |א| (Aləf) Aḥ! Altun xunqə julasiz bolup kətti!
Sap altun xunqə tutuɣ bolup kətti!
Muɣəddəs əydiki taxlar ḥərbir koqining bexioɣa təkülüp qeqildi!
2 |ב| (Bət) Zionning ooɣulliri xunqə ḳimmətlik,
Sap altunoɣa tegixküsiz idi,
Ḥazir sapal kozilardək,
Sapalqining ḳoli yasioɣanliriqilikmu ḳimmiti yoḳ dəp ḳariliwatidu!
3 |ג| (Giməl) Ḥətta qilbərilər əmqikini tutup berip balilirini emitidu;
Lekin mening həlḳim qəldiki təgiḳuxlaroɣa ohxax rəḥimsiz boldi.
4 |ד| (Dalət) Bowaḳning tili ussuzluḳtin tangliyioɣa qaplixiwatidu;
Kiqik balilar nan tiliməktə,
Ḥeqkim ularoɣa oxtup bərməywatidu.
5 |ה| (He) Nazunemətlərni yəp kəngənlər koqilarda saroɣiyip yüridu;
Səsün kiyim kiydürülüp qong ḳilinoɣanlar tezəklikni ḳuqaḳlap yetiwatidu.
6 |ו| (Waw) Həlḳimning ḳizining ḳəbiḥlikigə qüxkən jaza Sodomning gunaḥining jazasidin eoɣirdur;
Qünki Sodom biraḳla ərüwetilgənidi, ḥeq adəmning ḳoli uni ḳiynimioɣanidi.
7 |ז| (Zain) Həlḳimning «Nazariy»liri bolsa ḳardin sap, süttin aḳ, teni ḳizil yaḳutlardin parḳiraḳ idi,
Təḳi-turḳi kək yaḳuttək idi.
8 |ח| (Hət) Ḥazir qirayliri ḳurumdin ḳara;
Koqilarda kixilər tonuyalmioɣudək bolup ḳaldi;
Bir terə-bir ustihan bolup ḳaldi;
U ḳaḳxallixip yaoɣaqtək bolup kətti.
9 |ט| (Tət) Ḳiliqta əltürülgənlər ḳəḥətqiliktə əlgənlərdin bəhtliktur;
Qünki ular ḳaḳxal bolup kətməktə,
Tupraḳning mewiliri bolmioɣaqḳa yiḳitilmaḳta.
10 |י| (Yod) Baoɣri yumxaḳ ayallar əz ḳolliri bilən balilirini ḳaynitip pixurdi;
Həlḳimning ḳizi nabut ḳilinoɣinida balilar ularning gəxi bolup ḳaldi.
11 |כ| (Kaf) Pərwərdigar ḳəḥrini qüxürüp pioɣandin qiḳti,
Otluḳ oɣəzipini təkti;
Zionda bir ot yeḳip,
Uning ullirini yutuwətti.

4:1 «Muɣəddəs əydiki taxlar...» — muɣəddəs ibadəthanining tərkibi boloɣan yooɣan oyuloɣan taxlarni kərsitidu. Bəzi alimlar «taxlar» muɣəddəs ibadəthanidiki «gəḥər, yaḳutlar»ni kərsitidu, dəp ḳaraydu; lekin bu gəḥərlərni Nebokadnəsar miladiyədin ilgiriki 605-yili Babiloɣa elip kətkənidi.
4:3 «...mening həlḳim qəldiki təgiḳuxlaroɣa ohxax rəḥimsiz boldi» — təgiḳuxlar adəttə əz balilirini baḳmaydu; baliliri əz-əzini baḳidu.
4:6 «Həlḳimning ḳizining ḳəbiḥlikigə qüxkən jaza Sodomning gunaḥining jazasidin eoɣirdur; qünki Sodom biraḳla ərüwetilgənidi, ḥeq adəmning ḳoli uni ḳiynimioɣanidi» — oḳurmənlərning esidə barki, Huda Sodom xəḥirining üstigə ot-günggürt yaoɣdurup jazalioɣan. Xuning bilən uning tartḳan jazasi intayin ḳiskə boloɣan, Yerusalemningkidək uzunoɣiqə sozuloɣan əməs, yənə kelip u «adəmning ḳoli»ning zorawanlikioɣa uqrioɣan əməs.
4:7 «Həlḳimning «Nazariy»liri bolsa ḳardin sap, süttin aḳ, ... təḳi-turḳi kək yaḳuttək idi» — «Nazariy»lar bolsa məlum məzgildə yaki əmürwayət əzlirini Hudaoɣa alahidə atap tapxuroɣan kixilərdur. Ular «Nazariy» boloɣan waḳitta qaqlirini qüxürməytti, ḥeqḳandaḳ ḥaraḳ-xarab iqməytti *(Təwrat, «Qəl.» 6:1-21ni kərüng)*.
4:8 «Bir terə-bir ustihan bolup ḳaldi» — ibraniy tilida: «terisi ustihanlirioɣa qaplixidu».

[12] |ל| (Ləmәd) Yər yüzidiki padixaһlar wə jaһanda barliқ turuwatқanlar bolsa,
Nə küxəndə nə düxmənning Yerusalemning ɣowuқliridin bəsüp kiridioɣanliқioɣa ixənməytti.
[13] |מ| (Məm) Ңalbuki, pəyoɣəmbərlirining gunaһliri tüpəylidin,
Kaһinlirining ɣəbiһlikliri tüpəylidin,
Ularning Zionda һəққaniylarning ɣanlirini tökkənliki tüpəylidin,
— Bu ix bexioɣa qüxti!
[14] |נ| (Nun) Ңazir ular ɣaroɣulardək koqilarda tenəp yürməktə,
Ular ɣanoɣa buloɣanoɣanki,
Ңeqkim kiyimlirigə təgküqi bolmaydu.
[15] |ס| (Samək) Həқ ularoɣa: «Yoқulux! Napaklar! Yoқulux! Yoқulux, bizgə təgküqi boluxma!» dəp warқirixmaқta.
Ular ɣeqip tərəp-tərəpkə sərgərdan bolup kətti;
Lekin əllər: «ularning arimizda turuxioɣa bolmaydu!» — dəwatidu.
[16] |פ| (Pe) Pərwərdigar Өzi ularni tarқitiwətti;
U ularni ɣayta nəzirigə almaydu;
Kaһinlarning һərmiti қilinmidi,
Yaxanoɣanlarmu һeq meһribanliқ kərmidi.
[17] |ע| (Ayin) Kəzimiz yardəmni biһudə kütüp ңalidin kətti;
Dərwəқə bizni қutқuzalmioɣan bir əlni kütüp kəzət munarlirimizda turup kəlduқ.
[18] |צ| (Tsadə) Düxmənlirimiz izimizdin ɣooɣlap yürdi;
Xunga koqilarda yürəlməyttuқ;
Əjilimiz yeқinlaxti, künlirimiz toxti;
Qünki əjilimiz kəldi!
[19] |ק| (Kof) Peyimizgə qüxkənlər asmandiki bürkütlərdin ittik;
Taoɣlardimu bizni ɣooɣlap yügürdi,
Bayawandimu bizni bəktürmidə paylaxti.
[20] |ר| (Rəx) Jenimizning nəpisi boloɣan, Pərwərdigarning Məsiһ қiloɣini ularning ora-tuzaқlirida tutuldi;
Biz u tooɣrisida: «uning sayisidə əllər arisida yaxaymiz» dəp oyliduқ!
[21] |ש| (Xiyn) I uz zeminida turoɣuqi, Edomning қizi, huxal-huram yayrioɣin!
Lekin bu jaza қədəһi sangimu ətidu;
Sənmu məst bolisən, yalingaqlinisən!

4:13 «Pəyoɣəmbərlərning gunaһliri»ni əməs, bəlki «pəyoɣəmbərlirining gunaһliri» — Israilda turoɣan bu «pəyoɣəmbərlər» Hudani əməs, bəlki həlқni razi қilix üqün sez қiliwatқan sahta pəyoɣəmbərlərni kərsitidu.

4:14 «Ular ɣanoɣa buloɣanoɣanki, ңeqkim kiyimlirigə təgküqi bolmaydu» — Musa pəyoɣəmbərgə tapilanoɣan ɣanun boyiqə, «əlük»kə təgkən adəm «buloɣanoɣan», «napak» ңesablinatti. Өlgən nərsilərgə yaki «napak» adəmlərgimu təgkən kixilər əzliri bir məzgilgiqə «napak» bolidu. Muxu kaһinlar wə pəyoɣəmbərlər xunqə kəp adəmlərni eltürgənki, kiyim-keqəkliri һərdaim «buloɣanoɣan» bolup, ңeqkim ularoɣa tegixkə petinalmaytti.

4:16 «Pərwərdigar Өzi ularni tarқitiwətti» — ibraniy tilida səzmusəz: «Pərwərdigarning yüzi ularni tarқitiwətti» deyilidu.

4:17 «...bizni қutқuzalmioɣan bir əl» — Israil һərdaim awwal Misir bilən, andin Asuriyə bilən ittipaқ tüzimәkqi bolup, ulardin yardəm soraytti *(məsilən, 5:6ni, «Yər.» 2:18ni kərüng)*.

4:17 Əz. 29:16

4:20 «Pərwərdigarning Məsiһ қiloɣini» — Israilning padixaһini kərsitidu.

–«Məsiһ қilix» kona bir erp-adətkə ɣaritiloɣan. Təwrattiki bəlgilimidə, yengi padixaһ tiklinix murasimida bexioɣa puraқlиқ yaoɣ қuyulatti. Bu «məsiһ қilix» *(yaki «məsiһlәx»)* dəp ataloɣan. Keyin padixaһ «məsiһ қilinoɣan» yaki «Pərwərdigarning məsiһ қiloɣini» *(«Pərwərdigarning məsiһligini»)* dəp ataloɣan. «Məsiһ қilix» murasimi Hudaning ңoқuқi wə alaһidə yardimi uningoɣa tapxuruloɣanliқini kərsitidu.

–Əysa «Məsiһ»ning üstigə bolsa yaoɣ əməs, bəlki Muқəddəs Roһ қuyuloɣan.

4:21 «I uz zeminida turoɣuqi, Edomning қizi, huxal-huram yayrioɣin!» — Edom Israiloɣa өq bolup, һərdaim Israilning bexioɣa külpət qüxkəndə hux bolidu. **«Lekin bu jaza қədəһi sangimu ətidu; sənmu məst bolisən, yalingaqlinisən!»** — «қədəһ» — Hudaning oɣzipigə toloɣan «қədəһ»ni kərsitidu *(məsilən, «Yər.» 25:15-17, 28ni kərüng)*. Edom uni iqkən künidə «yalingaq» bolup, düxmənning ңujumioɣa muңapizətsiz қalidu, xuningdək bulang-talangoɣa uqrap hijalətkə қaldurulidu.

22 |ת| (Taw) Ḳəbiḥlikingning jazasioɳa Hatimə berilidu, i Zion ḳizi;
U seni sürgünlükkə ḳayta elip kətməydu;
Lekin, i Edom ḳizi, u sening ḳəbiḥlikingni jazalaydu;
U gunaḥliringni eqip taxlaydu!

5-munajat — Israilning rəḥim tiləx duasi

5 1 Beximizoɳa qüxkənlərni esinggə kəltürgəysən, i Pərwərdigar;
Ḳara, bizning rəswaqilikta ḳaloɳinimizni nəziringgə aloɳaysən!
2 Mirasimiz yatlaroɳa,
Өylirimiz yaḳa yurtluḳlaroɳa tapxuruldi.
3 Biz yetim-yesirlər, atisizlar bolup ḳalduḳ;
Anilirimizmu tul ḳaldi.
4 Iqidioɳan suni setiweliximiz kerək;
Otunni pəḳət puloɳa aloɳili bolidu.
5 Bizni ḳooɳlioɳuqilar tap basturup keliwatidu;
Ḥalsirap, ḥeq aram tapalmaymiz.
6 Jan saḳlioɳudək bir qixləm nanni dəp,
Misir ḥəm Asuriyəgə ḳol berip boysunoɳanmiz.
7 Ata-bowilirimiz gunaḥ sadir ḳilip dunyadin kətti;
Biz bolsaḳ, ularning ḳəbiḥlikining jazasini kətürüxkə ḳalduḳ.
8 Üstimizdin ḥəküm sürgüqilər ḳullardur;
Bizni ularning ḳolidin azad ḳiloɳuqi yoḳtur.
9 Dalada ḳiliq tüpəylidin,
Nenimizni tepixḳa jenimizni təwəkkul ḳilmaḳtimiz.
10 Terimiz tonurdək ḳizik,
Aqliḳ tüpəylidin ḳizitma bizni basmaḳta.
11 Zionda ayallar,
Yəḥuda xəḥərliridə pak ḳizlar ayaoɳ asti ḳilindi.
12 Əmirlər ḳolidin daroɳa esip ḳoyuldi;
Aḳsaḳallarning ḥərmiti ḥeq ḳilinmidi.
13 Yax yigitlər yaroɳunqaḳta japa tartmaḳta,
Ooɳul balilirimiz otun yüklərni yüdüp dəldəngxip mangmaḳta.
14 Aḳsaḳallar xəḥər dərwazisida olturmas boldi;
Yigitlər nəoɳmə-nawadin ḳaldi.
15 Xad-huramliḳ kənglimizdin kətti,
Ussul oyniximiz matəmgə aylandi.
16 Beximizdin taj yiḳildi;
Ḥalimizoɳa way! Qünki biz gunaḥ sadir ḳilduḳ!
17 Buning tüpəylidin yürəklirimiz mujuldi;
Bular tüpəylidin kəzlirimiz ḳarangoɳulaxti —

5:2 «Mirasimiz» — Israiloɳa təwə ḳilinoɳan zeminini kərsitidu. Huda uloroɳa uni miras ḳiloɳanidi.
5:8 «Üstimizdin ḥəküm sürgüqilər ḳullardur» — «ḳullar» bəlkim mustəbit ḥəkümdarliḳḳa qiḳḳan ḳullarni kərsitidu; Təwrat «Pənd.» 30:21-22ni kərüng. **«Bizni ularning ḳolidin azad ḳiloɳuqi yoḳtur»** — ibraniy tilida: «Bizni ularning ḳolidin yirtip qiḳḳuqi yoḳtur».
5:8 Zəb. 136:24
5:14 «Aḳsaḳallar xəḥər dərwazisida olturmas boldi» — adət boyiqə aḳsaḳallar xəḥər dərwazilirida olturup sot-ḥəküm bəja kəltürətti.

[18] — Zion teƣiƣa ķarap kəzlirimiz ķarangoƣulaxti,
Qünki u qəldərəp kətti,
Qilbərə uningda paylap yürməktə.
[19] Sən, i Pərwərdigar, mənggügə ḥəküm sürisən;
Təhting dəwrdin-dəwrgə dawamlixidu.
[20] Sən nemixķa bizni daim untuysən?
Nemixķa xunqə uzunoƣiqə bizdin waz keqisən?
[21] Bizni yeningoƣa ķayturoƣaysən, i Pərwərdigar!
Xundaķ boloƣanda biz ķaytalaymiz!
Künlirimizni ķədimkidək əsligə kəltürgəysən,
[22] — Əgər sən bizni mutləķ qətkə ķaķmioƣan bolsang,
Əgər bizdin qəksiz oƣəzəplənmigən bolsang!

Ķoxumqə sөz

«Yiƣa-zarlar» bizgə beridiƣan asasiy həwər

Ibraniy tilidiki kөp xeirlarning xundaķ bir alaһidiliki barki, xeirning muһim temisi yaki həwiri dəl uning otturisida tepilidu. Biz bu alaһidilikni «Ayup» degən kitabta bayķiduķ, wə muxu munajatlarning tərkibini ohxax dəp ķaraymiz. Bu azab-oķubət, ķayoƣu-һəsrət wə ümüdsizlikkə toloƣan xeirlarning otturisidin, yəni otturisidiki xeirning dəl otturisidin biz munu sөzlərni oķuymiz: —

«Mana, Pərwərdigarning өzgərməs meһribanliķliri! Xunga biz tügəxmiduķ;
Qünki Uning rəһimdilliķlirining ayiƣi yoķtur;
Ular һər səһərdə yengilinidu;
Sening һəķiķət-sadiķliķing tolimu moldur!
Өz-өzümgə: «Pərwərdigar mening nesiwəmdur;
Xunga mən uningƣa ümid baƣlaymən» — dəymən.
Pərwərdigar Өzini kütkənlərgə,
Өzini izdigən jan igisigə meһribandur;
Pərwərdigarning nijatini kütüx,
Uni süküt iqidə kütüx yahxidur.
Adəmning yax waķtida boyunturuķni kətürüxi yahxidur.
U yeganə bolup süküt ķilip oltursun;
Qünki Rəb buni uningƣa yüklidi.
Yüzini topa-tupraķķa təgküzsun,
— Eһtimal, ümid bolup ķalar?
Məngzini uroƣuqiƣa tutup bərsun;
Til-aһanətlərni toyoƣuqə ixitsun!
Qünki Rəb əbədil-əbəd insandin waz kəqməydu;
Azar bərgən bolsimu,
Өzgərməs meһribanliķlirining molluķi bilən iqini aoƣritidu;
Qünki U insan balilirini har ķilixni yaki azablaxni haliƣan əməstur» (3:22-33).

Biz bu həwərlərni mərsiyəning Israillaroƣa, xuningdək ularoƣa ohxax, һərhil ķayoƣu-һəsrət yaki azab-oķubətkə qəmgən һərķayisi oķurmənlirimizgə yətküzkən asasiy muһim həwiri dəp ixinimiz. Israiloƣa ohxax, ular bizgimu təsəlli-ümid yətküzgəy. Amin!

Təwrat 26-ḳisim

«Əzakiyal»

(Əzakiyal pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Əzakiyal — Ḳandaḳ adəm?

Өz həlḳigə pəyoƣəmbərliri arḳiliḳ dəwrdin-dəwrgə boloƣan agaḥliridin keyin, Ḥəmmigə Ḳadir Huda miladiyədin ilgiriki 605-yilida Babil padixaḥi Nebokadnəsargə Өz həlḳi turuwatḳan Ḳanaan (Pələstin) zeminioƣa tajawuz ḳilixioƣa yol ḳoydi. U 1200 yil ilgiri, bu «muḳəddəs zemin»ni Ibraḥim pəyoƣəmbər wə əwladliri boloƣan Yəḥudiylaroƣa miras süpitidə təḳsim ḳiloƣanidi. Bu alaḥidə təḳsimatning məḳsiti bolsa, Yəḥudiy həlḳi baxḳa əllərgə Өzining harakteri wə meḥribanliḳi tooƣruluḳ guwaḥqi boluxtin ibarəttur. Birak ular muxu muḳəddəs tapxurukḳa satḳunluḳ ḳildi; tirik bir ḥəḳḳaniy Hudaoƣa tirik guwaḥqi boluxning ornida, əksiqə ularning butpərəsliktə jaḥillarqə turuxi wə əhlaḳsizliḳi bilən, ular Hudaning harakterining əksi bolup qiḳḳanidi. Mana bu Hudaning Nebokadnəsarni tajawuzluḳḳa ḳoyuxidiki səwəbtur: 150 yil ilgiri, Amos, Yəxaya wə Mikaḥ pəyoƣəmbərlər Israil towa ḳilmisa, dəl muxu Babil həlḳi Israiloƣa tajawuzluḳ wə sürgün ḳilix yoli arḳilik Hudaning jazalax ḳorali bolidioƣanliḳi tooƣruluḳ enik agaḥ bərgənidi. Bu üq pəyoƣəmbərdin keyin, Ḥoxiya, Ḥabakkuk, Yərəmiya wə Zəfaniya pəyoƣəmbərlərmu ohxax agaḥ signalini bərgənidi.

Nebokadnəsar padixaḥning birinqi ḳetimki besip kirixi birḳədər «aman-tinqliḳ» bilən boloƣanidi. Israil padixaḥi Yəḥoakim urux ḳilmay uningoƣa təslim boldi; Nebokadnəsar Israilni əzigə beḳindi ḳiloƣandin keyin ḳaytip kətti. Keyin Yərəmiya pəyoƣəmbərning agaḥlirioƣa ḳulak salmay, Yəḥoakim Nebokadnəsaroƣa isyan kətürdi. Miladiyədin ilgiriki 598-yilida Nebokadnəsar ḳaytip kelip Yerusalemni muḥasirigə aldi. Uzun ətməy Yəḥoakimning ooƣli, yax padixaḥ Yəḥoyiakin uningoƣa təslim boldi. Nebokadnəsar Sulayman padixaḥ 350 yil ilgiri ḳuroƣan mukəddəs ibadəthanioƣa kirip, uningdin barliḳ altun-kümüx ḳaqa-ḳuqilarni, jabduḳlarni wə xəḥərdə udul uqrioƣanla barliḳ bayliḳlarni Babiloƣa elip kətti. U yənə «insan bayliḳlarni» — Yəḥoakinni, ordidiki wə ibadəthanidiki tərbiyə kərgən bilimlik yigitlərning əlalirini, palwan-əskərlərni wə xəḥərdiki barliḳ usta ḥünərwənlərni elip kətti. U Yəḥoakinning taoƣisi Zədəkiyani padixaḥning ornioƣa ḳoydi. Nebokadnəsarning tajawuz ḳilixi pəyoƣəmbərlər eytḳandək unqə dəḥxətlik bolmioƣan idi — u xəḥərni wəyran ḳilmidi, manga beḳindi bolup baj-seliḳni tapxursanglarla boldi dəp, həlḳḳə ez ḥakimiyitini ḳaldurdi.

Əməliyəttə bolsa, tokḳuz yildin keyin, Zədəkiya kətürgən bir isyan tüpəylidin tehimu dəḥxətlik bir «besip kirix» yüz beridu. Biz Hudaning bu «jazalax baskuqliri»din Uning rəḥimdilliḳini kərələymiz; qünki Huda pəyoƣəmbərlər bexarət ḳiloƣan wəḥxətlər ularning bexioƣa qüxüxtin burun Өz həlḳigə Babilning wəyranqiliḳliri tooƣruluḳ agaḥlanduruxlirining ḥəḳiḳiy ikənlikini ayan ḳiloƣanidi. Birak ular yənila ḳulak salmidi, wə əng ahirḳi «besikturoƣuqi zərbə» miladiyədin ilgiriki 587-yilida boldi. Üq yil muḥasirigə elinoƣandin keyin, aqarqiliḳ iqidə ḳaloƣan

xəhər bəsüldi. Ḥəmmə jay kəydürüldi yaki yər bilən yəksan kilindi. Neboḳadnəsar Zədəkiya padixaḥning kəz aldida ooƣullirini əltürüwətti andin padixaḥning kəzlirini oyuwətti. Tirik ḳaloƣanlarning kəpinqisi sürgün kilindi; intayin az sandiki bir kisim adəmlər zeminda ḳalduruldi.

Birinqi ḳetimki (miladiyədin ilgiriki 598-yilidiki) «sürgün bolux»ta elip ketilgənlər arisida, tarihta izlirini ḳalduroƣan bəx yax yigit boloƣanidi. Daniyal wə uning Ḥananiya, Mixaəl, Azariya degən üq dosti pak-diyanətliki tüpəylidin Babil ḥəkümət əməldarliri ḳataridin orun aloƣanidi; bəxinqi adəm bolsa Əzakiyal idi.

Əzakiyaloƣa nisbətən sürgün bolux əz wətinidin ayrilixtinmu eoƣir zərbə idi. Qünki Əzakiyal kahin idi. Xu wakitka ḳədər, uning pütün əmri uning ottuz yaxka kirgəndə, mukəddəs ibadəthanioƣa kirip, Hudaning hizmitidə bolidioƣan xu künigə birhil təyyarlik boloƣanidi. Birak axu uluo kün kəlgüqə u ikki ming kilometr yirakliktiki, pütünləy yat bir yurtka elip ketildi. Hudani səygən Əzakiyaldək yax bir yigit üqün muxundak ümidsizlik adəmni tolimu ḳayoƣuoƣa salidioƣan ix. Əz qüxinixi boyiqə, Hudaning «mukəddəs jay»ida turup uning hizmitidə bolux wə ibadəthanida Hudaning wəḥiyliri astida kahinlarning ortak turmuxidin muyəssər bolux bolsa, insanlar üqün əng yukiri imtiyaz ḥesablinatti. Birak ḥazir əz həlkining gunahliri tüpəylidin, u bu imtiyazdin məḥrum boldi.

Muxuningdin biz uning kitabining birinqi ayitini qüxinələymiz: «**Ottuzinqi yili asmanlar eqilip, mən Hudaning alamət kərünüxlirini kərdüm**». Qünki Əzakiyaloƣa «ottuzinqi yil»ning pəkət birla mənisi bar idiki, — u bolsimu birinqi ḳetim kahinlik «xahanə kiyimlər»ni kiyip, «mukəddəs jay»oƣa kirip Hudaning ḥuzuri aldida huxbuy yakidioƣan küni dəl xu yil, xu küni bolatti. Uning ornida bu xu künidə bəlkim u Babildiki məlum bir «yeza türmə»si yaki «əmgək lageri»oƣa berip ḳaldi. Birak uning ümidsizliki əng küqlük boloƣan axu künidə, ibadəthanidiki ixlaroƣa nisbətən, uningoƣa tehimu əḥmiyətlik wə imtiyazlik bir ix yüz bərdi — «**Asmanlar eqilip, mən Hudaning alamət kərünüxlirini kərdüm**»!

U kərgən «Hudaning alamət kərünüxi»ni bolsa, baxka pəyoƣəmbərlər kərüp bakmioƣan. U awwal tət ajayib küqlük «ḥayat məhluk» (kerublar)ni kərdi. Ular tət yüzlük, tət ḳanatlik wə tət ḳolluk idi. Ularning ḥərbirining yenida yooƣan pirkiraydioƣan parkirak qak turidu. Kerublar Hudaning Roḥining yolyorukliri bilən qakmakning sür'itidə yüridu. Ularning arisida bir-birigə qakmak wə ot yalt kilip turatti. Ularning yürüxliridin adəmni pang kilidioƣan xawkun anglinatti. Məhluklar üstidə yooƣan bir «gümbəz»dək nərsə kərünətti; gümbəz üstidə bir parkiraydioƣan təht turatti, wə təhtning üstidə Hudaning bir kərünüxi olturatti — roxənki, U xunqə parkirayttiki, Əzakiyal Uni təswirləx uyakta tursun, Uningoƣa aran ḳariyalaytti.

Ḳandak adəm pəyoƣəmbər bolidu, dəp oyliximiz mumkin. Adəmni pəyoƣəmbər bekitix Hudaning talliwelixidiki ix, əlwəttə. Xundak boloƣini bilən biz Əzakiyaldin Hudaning bu wəzipigə tallaydioƣan adəmning ḳandak bolidioƣanlikini kərimiz — demək, u Hudaning ḥuzurioƣa təxna boloƣan, əz həlkining gunahliridin qongkur azablinidioƣan bir kixi bolidu. Əzakiyaldək bir kixigə Hudadin wəḥiylər kəlmigən bolsa adəmni ḥəyran ḳalduroƣudək ix bolatti; qünki Əzakiyaldin 600 yil keyin Rəb Əysa Məsih: «Tilənglar, u silərgə ata kilinidu; izdənglar, tapisilər; ixikni kekinglar, silərgə eqilidu» degən mənggülük prinsipni bizgə eytip bərgən («Mat.» 7:7-8). Xübḥisizki, Əzakiyal xundak bir adəm idiki — sorioƣan, izdigən, ixikni ḳakḳan kixi idi.

Əmdi Huda bu adəmgə nemə həwərni tapxuroƣan?

Əzakiyal yətküzgən həwər

Huda Əzakiyalоға tapxuroған həwər dəsləptə intayin eoғir wə azablik idi; xundak boloғini bilən, u bizgə bügün intayin muһim bir həwərdur. U sürgün boloғanda, həlkining yerimi Pələstində kalduruloғanidi. Həlk pəyoғəmbərlərning Babil arkilik bolidioған jaza tooғruluk agaһlirini һəm bexarətlirining əz kəzi aldida əməlgə «yerim axurulux»lirini bilip tursimu, əjəblinərliki xuki, Pələstində kaloғanlar һəm Babiloға sürgün boloғanlar arisida, «ümidwar kəzkarax»lar heli dəwr sürgənidi — «Bizning əһwalimiz bunqə eoғir əməstu», «Biz Babilliklardin kutulup kalimiz», «Ibadəһanidiki mukəddəs kaqa-kuqilar bizgə kayturup berilidu», «Misir bizni Babildin kutkuzidu» degəndək gəplər idi. Pələstində kaloғanlardin һətta: «Gunaһkar boloған adəmlər bolsa, ular sürgün bolup elip ketildi, birak biz kaloғanlar Hudaning һəkikiy tallioғanliri, Uning alaһidə amrak adəmliri» degüqilərmu bar idi.

Bundak nadanlarqə kəzkaraxlar kəpligən sahta pəyoғəmbərlər wə nuroғunlioған palqilarning kollixioға erixkənidi. Muxundak kixilər һərdaim kiloғinidək, həlklər nemini anglioғusi bolsa ularmu dəl xuni ularoға eytatti. Dərwəkə muxundak sahta pəyoғəmbərlər: «Hudaning Ibraһim wə ata-bowlirimizoға bəht-bərikət yətküzgən wədiliri»ni təkitləytti, Uning ata-bowilaroға gunaһ tooғruluk tapxuroған agaһlirini һeq tiloға almaytti. Hudaning wəһiyi bilən Əzakiyal ularni «tamni akartkan tamqilar»oға wə Israilni «**kəp yerikлar bilən yerilip kətkən, yikilay dəp kaloған bir tam**»oға ohxatkanidi. Tamqilar yikilay dəp kaloған bu tamni kərüp, yasitixning ornioға, yerikliri kərünmisun dəp uni pəkət «һak suwak» bilən akartkan. Əməliyəttə «tam»ning һali tehimu qatak idi; qünki həlk uning «yerikliri»ni kərəlməy, uning ərülüxidin həwərsiz bolup kaloғanidi.

Əzakiyal həlkkə yətküzgən awwalki həwər xuki — «Hudaning toluk jazasi bexinglaroға qüxməy kalmaydu, һəmdə qüxüx waktioға az kaldi». U Hudaning xan-xəripining Yerusalemdin kətkənlikini kərdi — xuningdək xəһərning baxpanaһi, xundakla Hudaning guwaһqisi bolux roli əzidin kətkənidi. Dunyadiki barlik «ümidwarlik» bu əməliy əһwalni əzgərtəlməydu. Yerusalem kan, bulang-talang, jazanihorluk wə xəһwaniy gunaһlaroға toloған bir xəһər idi. Pəyoғəmbərlər pəkət kəlgüsi ixlarni aldin'ala eytipla kalmay, ular yənə ətkən wə һazirki zamanlar tooғrisidiki һəkikətni ayan kilidu. Əzakiyal əzidin ilgiriki pəyoғəmbərlərgə karioғanda Israillar intayin pəһirlinidioған «uluoғ ata-bowilirimiz»ning gunaһlirini kəprək ayan kildi. Israilning Misirdin qikkanda «uluoғ baxlinixlirimiz» bolmak tügül, bəlki əz kəzi bilən kərgən məjizilərdin sawak almay, əz məbudlirini wə butpərəslikkə qetixlik xəһwaniy gunaһlarni һeqkaqan taxlimioған. 16- wə 23-babni kərüng. Hudaning nəzəridə Israilning kilmixliri uningdək pursət wə bərikətlərni kərüp bakmioған koxna əllərningkidin bəttər kərünidu. Bu ikki babni okuoғanlar bəlkim Əzakiyal həlkni əyibləx üqün ixlətkən küqlük, һətta kopal sezlərdin һəyran kalidu. Kəngli kattik adəmlərning wijdanini pəkət zərblik, wəһxətlik wə qəqütərlik sezlər bilənla oyoғatkili bolidu. Əysa Məsiһ Əz dəwridə pəkət һokuk-mənsəp wə puloға amrak boloған, xuningdək xularni kooғdap kelix üqün ammini oғapillikta kalduridioған diniy ərbablarni əyibləydioған ohxax dəһxətlik sezlərni ixlətkən («Matta» 23-bab).

Biz bəlkim Yəһudiylarning jaһil asiylikioға karap əjəblinip ketimiz. Birak əz-əzimizdin: «Biz ularning ornida boloған bolsak, baxkiqə kilarmiduk?» — dəp soriximiz kerək. Injildiki təlimdin, Hudaning Israilning tarihida pütkül insanlarning insaniy təbiitini «mikroskop astioға koyoған»likini kərimiz. Baxkiqə eytkanda, biz ularda kayta-kayta kərüngən əһlakiy məoғlubiyətlər, gunaһlar, tilning uqidila kiloған towisi wə itaətsiliklиridin əzimizning «tilimizning uqidila kiloған towimiz wə itaətsiliklirimiz»ni kərələymiz; wə yillar ətkənseri ular

arisidiki bəzilərdə: «Hudaning «Mən Uni dunyaoƣa əwətimən» dəp wədə bərgən Ⱪutⱪuzoƣuqisioƣa intayin moⱨtajmən» degəndək qongⱪur ang pəyda bolidu; bizmu əz əhlaⱪiy məoƣlubiyitimizgə səmimiylik bilən yüzlənsək, «Biz Huda əwətkən Ⱪutⱪuzoƣuqioƣa intayin zor kerək» dəp bilip yetimiz wə xuningdək Uni ⱪobul ⱪilixⱪa layiⱪ kəngüldə bolimiz. Biz bu tooƣruluⱪ «ⱪoxumqə səz»imizdə, bolupmu 36-babⱪa munasiwətlik muzakirimizdə yənə tohtilimiz.

Əzakiyal əzi bərgən bəzi bexarətlərni ipadilәp «rol elix»ⱪimu buyruloƣan. U seoƣiz laydin Yerusalemning əndizisini yasap wə uni «muⱨasirə»gə aldi; xu «muⱨasirə»də u ⱨəm Hudaning rolini, xundaⱪla muⱨasirə astida ⱪaloƣan, «aqarqilиⱪ waⱪtidiki normiliⱪ» tamaⱪ yegən adəmning rolini aldi (3-5-bab). Uning ⱨərikətliri sürgün boloƣan yurtdaxlaroƣa intayin ⱪizиⱪ kərüngini bilən, ular ixənqkə yaki towa ⱪilixⱪa ⱨeq ⱪozoƣalmidi. Əzakiyal ularoƣa zadila «adəttiki parang»ni ⱪilmaytti — pəⱪət Hudadin kəlgən həwərnila ularoƣa yətküzətti. Bir küni u: «Hudadin manga: «Bügün Yerusalem muⱨasirigə qüxti» degən wəⱨiy kəldi!» — dəp jakarlidi. Uzun ətməy yənə bir küni uningoƣa: «Ətə kəqtə səyümlük ayalingdin juda bolisən» dəp ayan ⱪilindi; dərwəⱪə xu kəqtə uning ayali ⱪaza ⱪildi (24-bab). Hudaning alaⱨidə yolyoruⱪi boloƣaqⱪa, u ayalioƣa ⱨeq yioƣlimidi, ⱨeq matəm tutmidi. Bu ix yənə həlⱪni əjəbləndürdi; u xu pursəttin paydilinip ularoƣa əzlirining uzun ətməy ohxax ixⱪa yoluⱪidioƣanliⱪini jakarlidi. Hudaning jazasi qüxkən küni ular kəngül azabi wə dərd-əlimining zorluⱪi tüpəylidin nə yioƣlaxni nə adəttikidək matəm tutuxni bilәlməy ⱪalidu.

Üq yil ətti. Bir küni Əzakiyal adəttikidəkla halayiⱪ bilən salamlaxti. Ular yənə buningdin əjəblinip kətti. Uning əⱨmiyiti ətisi ətigəndə ayan boldi. Israildin qiⱪⱪan birsi: «Yerusalem pütünləy wəyran bolup, aⱨalisining kəpinqisi əltürüldi» degən xum həwərni yətküzdi (33:21). Bu kixi yənə Əzakiyalning Israil wə Yerusalem tooƣruluⱪ bərgən baxⱪa bexarətlirining ⱨəⱪiⱪət ikənlikini təstiⱪlidi, əlwəttə. Xu waⱪittin tartip Əzakiyal «ⱪizиⱪ bir xəhs» sanalmidi, bəlki pəyoƣəmbər dəp ⱨesablinip etirap ⱪilindi; əmma həlⱪ yənila u arⱪilиⱪ kəlgən, Muⱪəddəs Roⱨning üzül-kesəl towa ⱪilixⱪa boloƣan qaⱪirиⱪioƣa ⱨeq ⱪulaⱪ salmaytti.

Israil tooƣruluⱪ 1-33-babta hatiriləngən bexarətlər iqidə ətraptiki əllər tooƣruluⱪ bexarətlərmu bar (25-33). Kəzⱪariximizqə bu bexarətlərning məⱪsiti: —

(1) Baxⱪa əllərning siyasiy wə ⱨərbiy küqigə ⱨə dəp tayanoƣan Israilning: «Bu əllərning ⱨəmmisi Hudaning ⱪolididur» dəp agaⱨlanduruluxi üqün. Ularning ixinix-tayinixi kərüngən küqkə əməs, bolupmu Misiroƣa (29-33-bablar) əməs, bəlki kərünməs Hudaoƣa boluxi kerək.

(2) Israiloƣa Hudaning yan basmaydioƣan, bitərəp adalitini kərsitix üqün;

(3) Israiloƣa qüxkən jazani kərgən ətrapidiki əllərni təkəbbur bolmasliⱪⱪa wə Hudadin ⱪorⱪuxⱪa dəwət ⱪilix üqün idi.

1-33-babtiki bexarətlərdin keyin, Əzakiyal kəlgüsidiki yiraⱪ künlər tooƣruluⱪ səzləxkə ətidu. Bu bexarətlərning məⱪsiti xübⱨisizki, əz həwirini ⱪobul ⱪiloƣan birnəqqə məmin bəndini rioƣbətləndürüx üqün idi. Əzakiyal heli burunla Huda ularning alliⱪandaⱪ ⱨəⱪⱪaniyliⱪi üqün əməs, bəlki Əz nami üqün Israilning sürgün boloƣanliⱪidin əsligə kəltüridioƣanliⱪi tooƣruluⱪ bexarət bərgənidi (11:16-20, 16:53-54, 60-63, 20:33-34). Bu bexarətlər ⱨazir 33-39-bablarda tehimu gəwdinlinidu. Bu bexarətlərning birinqisi «Yahxi Padiqi» tooƣruluⱪ bexarəttur (34-bab). Injilni oⱪuoƣanlar «Yuⱨanna» 10-babtin, Məsiⱨ Əysaning «Mən yahxi padiqidurmən» degənlikini, xundaⱪla Məsiⱨ Əysaning bexarətning əzini kərsitidioƣanliⱪini eytⱪanliⱪini

kərməy kalmaydu. Xübhisizki, ahirki zamanlarda Yəhudiy həlki üqün bu bexarət Məsih Əysaning dunyaoƣa kaytip kelip ularni düxmənliridin kutkuzidioƣanliki bilən alahidə əməlgə axurulidu. Bəlkim bu səwəbtin 34-babtin keyin, Israiloƣa küxəndə bolup kəlgən Edomni əyibləydioƣan bir bexarət kelidu (35-bab); 36-babta Hudaning Israil bilən tüzidioƣan ajayib «yengi əhdə»si tooƣruluk bexarət hatirilidu: 37-babta bu bexarətning məzmuni baxka xəkildə, yəni danglik «kuruk səngəklər jiloƣisi»da Israilning tirildürülüxini kərsətkən kərünüxtə təkrarlinidu. 38- wə 39-bablar ahirki zamanlarni kərsitidu. Israilning düxmənliri, sirlik xahzadə Gog wə uning həlki Magog Israiloƣa hujum kilidu. Huda Əzi Israilni koƣdap ularni üzül-kesil məsƣlup kilidu. Bu bablar (36-39) tooƣrisida «koxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz.

Yerusalem wəyran kilinoƣanlik həwiri kəlgəndin 13 yil keyin, yənə bir kərünüx Əzakiyaloƣa kəldi. Bu 40-48-bablarda hatiriləngən. Bu kərünüx tehimu yirak kəlgüsini kərsitidu. Əzakiyal Hudaning Rohida kəlgüsi zamandiki Israilni kərüxkə kətürülidu. U awwal xu künlərdə bolidioƣan yengi ibadəthanini kəridu. U ibadəthana u yaxlikida «xu yərdə mən Hudaning hizmitidə bolimən» dəp oylioƣan, yəni Sulayman kuroƣan ibadəthanidin ziyadə qong bolidu. U kahin boloƣaqka, bu yengi ibadəthana dəl uning barlik ümid kiloƣanlirining əməlgə axuruluxi bolidu. Yengi ibadəthana wə uningda yürgüzülidioƣan bəlgilimə-həkümlər təpsiliy halda təswirlinidu; u yengi Yerusalem xəhirini kəridu; xəhər wə ibadəthana intayin egiz taoƣ üstigə jaylixidu. Xəhər wə ibadəthana Kanaan (Pələstin) zeminining otturisida bolidu; yengi qegralar wə Israilning on ikki kəbilisigə bolidioƣan zemin təksimati təswirlinidu. Hudaning huzuri otturida boloƣaqka, həmmisi aman-tinqlik, hatirjəmlik, xan-xərəplik bolidu. Biz bu ixlar üstidə «koxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz. Tərjimimizdə bu ibadəthanining təpsilatlirini wə Hudaning Pələstin zeminini yengi təksim kiloƣanlikini kərsətkən shemilarni koxup koyduk; shemilaroƣa karioƣanda, okurmənlər bu bexarətlərning təpsilatlirini birinqi kətim okuoƣinida, qüxinixigə yardəm bolidu. Bolmisa, okərmənlər əzliri shemilarni sizip bakimu bolidu.

Tərjimimizdə hazirki zamandiki Yəhudiy alim Doktor Arnold Fruhtenbaumning tətkikatliridin wə əngliyəlik alim J.W.Taylorning: «Əzakiyal — tonuxturuluxi wə xərhliri» (1969) degən kitabidin paydilanduk.

Yioƣip eytkanda «Əzakiyal» kitabining kisimliri təwəndikidək: —

(1) Hudaning alamət kərünüxliri — Əzakiyalning qakirilixi wə uningoƣa tapxuruloƣan həwər (1:1-5:17)
(2) Jazalax tooƣruluk bexarətlər (6:1-7:27)
(3) Yerusalemning jazalinixini kərsətkən alamət kəzünüx (8:1-11:25)
(4) Israil wə Yerusalemning gunahlirini pax kilidioƣan bexarətlər (12:1-24:27)
(5) Əllərni əyibləydioƣan bexarətlər (25:1-32:32)
(6) Yerusalemning ərülüxi wə əsligə kəltürülüxi (33:1-37:28)
(7) Gogning tajawuz kilixi — Uni əyibləydioƣan bexarət (38:1-39:29)
(8) Yengi Yerusalem (40:1-48:35)

Əzakiyal

Hudaning alamət kərünüxliri —
Əzakiyalning qakirilixi wə uningoɣa tapxuruloɣan həwər

1 [1] Ottuzinqi yili, tətinqi ayning bəxinqi künidə, mən Kewar dəryasioɣa sürgün kilinoɣanlar
arisida turoɣan məzgildə, mana asmanlar eqilip, mən Hudaning alamət kərünüxlirini
kərdüm. [2] Tətinqi ayning bəxinqi küni — Yəhoakinning sürgün boloɣanlikining bəxinqi
yili idi — [3] Kaldiylərning zeminida, Kewar dəryasi boyida, Buzining ooɣli Əzakiyal kahinoɣa
Pərwərdigarning səzi oquk kəldi — xu yərdə Pərwərdigarning koli uning wujudioɣa kondi.
[4] Mən kərdüm, mana! Ximaldin boran-qapkun kətürüldi; yooɣan bir bulut wə uni orap turoɣan
bir ot, uning ətrapida bir yorukluk julalinip turatti; otturisidin, yəni xu ot iqidin, issiktin
julalanoɣan parkirak mistək bir kərünüx kəründi. [5] Yənə uning otturisidin, tət hayat məhluk
kəründi; ularning kərünüxi xundak idiki: — ularda insanning kiyapiti bar idi; [6] ularning
hərbirining təttin yüzi bar idi; hərbirining təttin kaniti bar idi. [7] Ularning tüptüz putliri bar
idi; tapanliri bolsa mozayning tuyakliriɣa ohxaytti; ular parkiritiloɣan mistək parlap turatti.
[8] Tət yenida, kanatliri astida insanningkidək birdin koli bar idi; tətisining hərbirining təttin
yüzi wə təttin kaniti bar idi; [9] ularning kanatliri bir-birigə tutax idi; ular yürgəndə heqyakka
burulmaytti; ular hammisi udul aldioɣa yürətti. [10] Ularning yüz kərünüxliri insanningkidək idi;
u tətisining ong təripidə xirningkidək yüzi bar idi; tətisining sol təripidə bukiningkidək yüzi
bar idi; tətisining bürkütningkidək yüzimu bar idi.
[11] Ularning yüzliri ənə xundak idi. Kanatliri yukirida kerilip turatti; hərbirining ikki kaniti ikki
təripidiki məhlukning kanitioɣa tutixatti; yənə ikki kaniti əz tenini yepip turatti. [12] Ularning
hərbiri uduloɣa karap mangatti; ularda boloɣan roh nəgə barimən desə, ular xu yərgə mangatti;
ular mangoɣanda heqkaysi tərəpkə burulmaytti. [13] Hayat məhluklarning kiyapiti bolsa, kəyüp
yalkunlap turoɣan otning qooɣidək, məx'əllərdək idi; muxu ot uyan-buyan aylinip məhluklar
arisida yürətti; ot intayin yalkunluk idi, ottin qakmaklar qekip turatti; [14] hayat məhluklar
qakmaktək pal-pul kilip uyaktin-buyakka yügürüp turatti. [15] Mən hayat məhluklaroɣa karidim,
mana hayat məhluklarning hərbirining yenida yərdə turidioɣan, ularning yüzigə udullanoɣan
birdin qak turatti; [16] qaklarning xəkli wə yasilixi beril yakutning kərünüxidə idi; tətisining bir-
hilla kərünüxi bar idi; ularning xəkli wə yasilixi bolsa, qakning iqidə qak bardək idi.
[17] Məhluklar mangoɣanda, ular yüzlərgən tət təripining hammisigə udul mangatti; mangoɣanda
ular heq burulmaytti. [18] Qaklarning ultangliri bolsa, intayin egiz ham dəhxətlik idi; ular
tətisining ultanglirining pütün ətrapi kəzlər bilən toloɣanidi. [19] Hayat məhluklar mangoɣanda,

---

1:1 «Ottuzinqi yili» — Əzakiyalning əziningki 30-yili bolsa kerək. Əzakiyal əsli kahin bolup, ottuz yaxka kirgəndə mukəddəs ibadəthanidiki toluk kahinlik ornioɣa *(bolupmu kurbanlik kilixka)* qikixi kerək idi. Birak u sürgün bolup, undak nesiwigə muyəssər bolalmidi.
1:1 Zəb. 137:1
1:5 «ularda insanning kiyapiti bar idi» — bu səzlər, ehtimal, muxu məhluklarning ərə turoɣan halitini kərsitidu.
–Məhluklar sürətlənɣən almaxlar bəzidə ərənqə rodta, bəzidə ayalqə rodta kərülidu. Bəlkim ularning kərünüxi pəyoɣəmbərgə bir təripi ərənqə kiyapəttə, yənə bir təripi ayalqə kiyapəttə kərüngən boluxi mumkin.
1:6 Əz. 10:14
1:8 «tətisining hərbirining təttin yüzi wə təttin kaniti bar idi» — bəzi alimlar: — «tətisining hərbirining yenida ikkidin insanningkidək koli bar idi» dəp tərjimə kilidu — demək, hərbir məhlukning təttin əməs, bəlki ikkidin koli bar idi.
1:8 Əz. 10:8
1:10 Əz. 10:14; Wəh. 4:7
1:12 «ularda boloɣan roh» — bəlkim Hudaning Rohidur.
1:16 «...qakning iqidə qak bardək idi» — baxka birhil tərjimisi: «...bir qak yənə bir qak bilən girələxkən idi».
1:16 Əz. 10:9,10
1:18 Əz. 10:12

qaqlar ularoŋa yandixip mangatti; ḥayat məhluqlar yərdin kətürülgəndə, qaqlarmu kətürülətti.
20 Roḥ nəgə mang desə, ular xu yərgə mangatti — demək, ularning roḥi Roḥqa əgixip mangatti. Qaqlar ular bilən təng kətürülətti; qünki məhluqlarning roḥi qaqlirida idi.
21 Məhluqlar mangoŋanda, qaqlarmu mangatti; məhluqlar tohtioŋanda, qaqlarmu tohtaytti; ular yərdin kətürülginidə, qaqlarmu ularoŋa qoxulup təng kətürülətti; qünki ḥayat məhluqlarning roḥi qaqlarda idi.
22 Ḥayat məhluqlarning baxliri üstidə bir yooŋan kəz yətküsiz gümbəzgə ohxaydioŋan bir nərsə turatti; u hrustaldək dəḥxətlik parqirap, ularning bexi üstidə yeyilip turatti.
23 Bu gümbəzdək nərsining astida ularning qanatliri kerilip, bir-birigə tegixip turatti; ḥərbir məhluqning əz tenining ikki yenini yapidioŋan ikkidin qaniti bar idi.
24 Ular mangoŋanda, mən qanatlirining sadasini anglidim — u uluoŋ sularning xarqirioŋan sadasidək, Ḥəmmigə Qadirning awazidək — qoxunning yürüx qiliwatqan qaoŋdiki sürən-xawqunlirining sadasidək idi; ular tohtap turoŋan qaoŋlarda, ular qanatlirini təwəngə qüxürətti.
25 Wə ularning bexi üstidiki gümbəzdək nərsə üstidin bir awaz anglandi. Ular tohtap turoŋan qaoŋlarda, ular qanatlirini təwəngə qüxürətti.
26 Ularning bexi üstidiki gümbəzdək nərsə üstidə, kək yaqut kəbi bir təhtning siymasi turatti; bu təht siymasining üstidə, tolimu yuqirida, insan qiyapitidə kərüngən bir zat turatti.
27 Wə mən bu zatni belining üsti təripining turqi mistək parqiroŋan, ətrapini ot orap turoŋan qiyapəttiki bir kərünüxtə kərdüm; wə belining asti təripining turqi, otning qiyapitidə idi, uning ətrapida küqlük yoruqluq turatti.
28 Bu ətrapida turoŋan küqlük yoruqluqning kərünüxi bolsa, yamoŋurluq künidiki bulutta pəyda boloŋan ḥəsən-ḥəsənning kərünüxidək idi. Bu bolsa Pərwərdigarning xan-xəripining qiyapitining kərünüxi idi. Buni kərüpla mən düm yiqildim; wə mən səzləwatqan birsining awazini anglidim.

Əzakiyalning wəzipisi

2 1 Wə U manga: I insan ooŋli, ornungdin dəs tur, wə Mən sanga səz qilimən, — dedi.
2 U manga səz qiloŋanda, Roḥ manga kirip, meni dəs turoŋuzdi; wə mən manga səz Qiloŋuqining awazini anglap turdum.
3 Wə U manga: — «I insan ooŋli, Mən seni Israil balilirioŋa, yəni Manga asiyliq qiloŋan asiy «yat əllər»gə əwətimən; bügüngə qədər ḥəm ular ḥəm ularning ata-bowliri Manga yüz ərüp asiyliq qilip kəlməktə», — dedi.
4 — «Bu balilar bolsa nomussiz wə kəngli qattiqtur; Mən seni ularoŋa əwətimən; sən ularoŋa:

1:19 Əz. 10:16
1:20 «Roḥ nəgə mang desə, ular xu yərgə mangatti...» — «Roḥ» muxu yərdə bəlkim Hudaning Roḥini kərsitidu.
1:22 «bir yooŋan kəz yətküsiz gümbəz» — bu gümbəz 26-ayət boyiqə Hudaning təhtining ulini kərsitidu. **«u hrustaldək dəḥxətlik parqirap»** — yaki «u muzsiman dəḥxətlik parqirap...».
1:23 «ḥərbir məhluqning əz tenining ikki yenini yapidioŋan ikkidin qaniti bar idi» — baxqa birhil tərjimisi: «ḥərbir məhluqning yapquqi ikki qaniti bar idi» — demək, ḥərbirining tenini yapidioŋan ikki qaniti bar idi.
–Bizning tərjimimiz boyiqə, bir yənilixkə uqqanda, qanatliridin ikkisini ixlitidu, yənə bir yənilixkə uqqanda, baxqi ikki qanitini ixlitidu.
1:28 «Bu ətrapida turoŋan küqlük yoruqluqning kərünüxi bolsa, yamoŋurluq künidiki bulutta pəyda boloŋan ḥəsən-ḥəsənning kərünüxidək idi» — bu səzlər, bəlkim bu küqlük nurning Pərwərdigarning kərünüxining ətrapida qəmbərsiman xəkildə boloŋanlikini kərsitidu.
1:28 Dan. 10:9
2:2 «U manga səz qiloŋanda, Roḥ manga kirip, meni dəs turoŋuzdi» — «Roḥ», muxu yərdə xübḥisizki, Hudaning Roḥini kərsitidu.
2:2 Əz. 3:24; Dan. 10:10
2:3 «Manga asiyliq qiloŋan asiy «yat əllər»» — muxu yərdə «yat əllər» kinayilik gəp bolup, xübḥisizki «Israil» *(ximaliy padixaḥlik)* wə Yəḥuda *(jənubiy padixaḥlik)* degən ikki əlni kərsitidu. Ular Hudaoŋa «yat», ular qətəlliklərdək butqa qoqundi. «Israil» *(ximaliy padixaḥlik)* 125 yil ilgiri Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün boloŋanidi. Asuriyə imperiyəsi oquloŋandin keyin, bəlkim sürgün boloŋan kəp Israillar Babilda qelip, sürgün boloŋan «Yəḥuda»dikilər bilən arilixip bir bolup kətkən.
2:3 Yər. 3:25

«Rəb Pərvərdigar xundak dəydu!» — degin —
5 xuning bilən ular məyli kulak salsun, salmisun (qünki ular asiylik kilidiolan bir jəmət) — əzliri
arisida həkikiy bir pəyoləmbərning turolanlikini tonup yetidu.
6 Əmdi sən, i insan ooli, gərqə sanga tikən-jiolanlar həmrah bolsimu, wə sən qayanlarning
arisida tursangmu, ulardin korkma, wə sözliridinmu korkma; xundak, ularning sözliridin
korkma, wə zərdilik karaxliridin dəkkə-dükkigə qüxmə; qünki ular asiy bir jəmättur. 7 Sən ular
tingxisun, tingximisun Mening sözlirimni ularola yətküz; qünki ular asiylik kiloquqilardur. 8 Wə
sən, i insan ooli, sanga eytkan sözlirimgə kulak sal; bu asiy jəmättək tətür bolmiolin; aozingni
eqip, Mən sanga bərginimni yegin».
9 — Mən karisam, mana manga sozuloлan bir kol turuptu; wə mana, uningda bir oram yaz-
ma turuptu. 10 U kəz aldimda uni eqip yeyip koydi; uning aldi-kəynining həmmə yerigə hət
yeziloлanidi; uningola yeziloлanliri mərsiyə, matəm sözliri wə dərd-ələmlərdin ibarət idi.

3 1 Wə U manga: — I insan ooli, erixkiningni yegin; bu yazmini yəp, berip Israil jəmətigə söz
kiloin, dedi.
2 Xuning bilən mən aozimni aqtim, U manga yazmini yegüzdi. 3 U manga: — I insan ooli,
korsikingni tok kilip, iqi-baoringni Mən sanga bərgən bu oram yazma bilən tolduroin, — dedi.
Xuning bilən mən yedim, aozimda u həsəldək tatlik idi. 4 Wə U manga mundak dedi: «I insan
ooli, baroin, Israil jəmətigə baroin, Mening sözlirimni ularola yətküzgin. 5 Qünki sən oləyriy
yezikтiki yaki tili təs bir ælgə əməs, bəlki Israil jəmətigə əwətilding; 6 — oləyriy yezikтiki həm
tili təs, sözlirini qüxəngili bolmaydiolan kəp əllərgə əwətilmiding; Mən seni xularola əwətkən
bolsam, ular sanga kulak salatti!
7 Birak Israil jəməti sanga kulak salmaydu, qünki ularning həqbiri Manga kulak selixni hali-
maydu; qünki pütün Israil jəmətining kapiki tong wə köngli kattiktur. 8 Mana, Mən yüzüngni
ularning yüzlirigə karxi taxtək, wə sening pexanəngni ularning pexaniliriola karxi taxtək
kildim. 9 Bərhək, sening pexanəngni qakmak texidin kattik, hətta almastək kildim. Ulardin
korkma, wə ular tüpəylidin dəkkə-dükkigə qüxmə; qünki ular asiy bir jəmättur».
10 Wə U manga: — I insan ooli, Mening sanga eytmakqi bololan həmmə sözlirimni kənglünggə
püküp koyoin, ularni kəngül koyup angliоin. 11 Wə hazir baroin, sürgün bololanlarola, yəni
əz elingdikilərgə söz kil, ular anglisun, anglimisun ularola: «Rəb Pərvərdigar xundak dəydu!»
— degin! — dedi.
12 Xuning bilən Roh meni kətürdi, mən arkamdin zor xarkirioлan bir awazni anglidim —
«Pərvərdigarning xan-xəripigə təxəkkür-mədhiyə əz jaylirida okulsun!» —

2:5 Əz. 33:33
2:6 «gərqə sanga tikən-jiolanlar həmrah bolsimu, wə sən qayanlarning arisida tursangmu,...» — «tikən-jiolanlar» wə «qayanlar» degənlər xübhisizki, Israillarni kərsitidu.
2:6 Yər. 1:8, 17; Əz. 3:9; Luka 12:4; 1Pet. 3:1
2:8 Wəh. 10:9
2:10 «U kəz aldimda uni eqip yeyip koydi; uning aldi-kəynining həmmə yerigə hət yeziloлanidi» — adəttə, «oram yazmilar»da pəkət iqidila hət yezikлik bolatti. Alimlarning bu oram yazmining «aldi-kəyni»gə hət yeziloлanliki tooruluk harhil pikri bar. Xübhisizki, uning bir əhmiyiti xuki, Hudaning sap sözlirigə heqkimning koxumqə sözlərni yezix mumkinqiliki yok idi; bizningqə, bu ix yənə Hudaning ularni əyibləydiolan sözlirining nurounlikini təkitləydu.
3:1 Yər. 15:16; 2:8; Wəh. 10:9
3:3 Zəb. 19:10-11; 119:103; Wəh. 10:10
3:4 Yər. 1:17
3:8 Yər. 1:18; Mik. 3:8
3:9 Yər. 1:8,17; 5:3; Əz. 2:6; 1Pet. 3:14
3:11 Əz. 2:5, 7
3:12 «xuning bilən Roh meni kətürdi,...» — «Roh», xübhisizki, Hudaning Rohi.
3:12 Əz. 8:3

13 — Ḥayat məhlukların ḳanatlirining bir-birigə tegixkən awazi, wə ularning yenidiki
ḳaḳlarning awazliri bəḥəywət xarḳirak bir sada idi. 14 Wə Roḥ meni kətürüp, yirakḳa apardi; wə
mən ḳattik azab, roḥimdiki oŋəzəp bilən bardim, wə Pərwərdigarning ḳoli mening wujudumda
küḳlük idi. 15 Xuning bilən mən Təl-Abib xəḥiridə sürgün boloŋanlar, yəni Kewar dəryasi boyida
turoŋanlarning yenioŋa yetip kəldim; mən ular turoŋan jayda olturdum; ularning arisida yəttə
kün ḥang-tang ḳetip olturdum.
16 Mana yəttə kün toxup, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
17 «I insan ooŋli, Mən seni Israil jəməti üqün kəzətqi ḳilip tiklidim; sən Mening aoŋzimdin səzni
anglap, ularoŋa Məndin boloŋan agaḥni yətküzgin.
18 Mən rəzillərgə: «Sən jəzmən əlisən» — desəm, birak sən uni agaḥlandurmisang — yəni bu rəzil
adəmni ḥayatḳa erixsun dəp rəzil yolidin yandurup, uni ḥayatḳa erixsun dəp agaḥlandurmisang,
xu rəzil adəm əz ḳəbiḥlikidə əlidu; birak Mən uning ḳeni üqün səndin ḥesab alimən.
19 Birak sən axu rəzil adəmni agaḥlandursangmu, u rəzillikidin, yəni əz rəzil yolidin yanmisa, u
əz ḳəbiḥlikidə əlidu; lekin sən əz jeningni ḳutḳuzup ḳalisən.
20 Yaki bolmisa bir ḥakḳaniy adəm əz ḥakḳaniylikidin yenip, ḳəbiḥlik ḳilidioŋan bolsa, uning
aldioŋa qomak salsam, u əlidu; qünki sən uni agaḥlandurmiding, u əz gunaḥida əlidu, wə u
ḳiloŋan ḥakḳaniy ixlar əslənməydu; birak uning ḳeni üqün səndin ḥesab alimən. 21 Wə əgər
sən ḥakḳaniy adəmni gunaḥ sadir ḳilma dəp agaḥlandurup tursang, wə u gunaḥ sadir ḳilmisa,
u qaoŋda u jəzmən ḥayat ḳalidu, qünki u agaḥḳa kəngül ḳoydi; xuning bilən sən əz jeningni
ḳutḳuzup ḳalisən».
22 Wə Pərwərdigarning ḳoli mening wujudumda turatti; U manga: — Ornungdin tur, tüzlənglikkə
baroŋin, Mən xu yərdə sən bilən səzliximən, — dedi.
23 Xuning bilən mən ornumdin turup, tüzlənglikkə qiktim; wə mana, mən Kewar dəryasi boyida
turup kərgən xan-xərəptək, Pərwərdigarning xan-xəripi xu yərdə turatti; kərüpla mən düm yi
ḳildim. 24 Wə Roḥ iqimgə kirip meni tik turoŋuzdi; U manga səz ḳilip mundak dedi: — «Baroŋin,
əygə kirip əzüngni bənd ḳiloŋin. 25 Wə sən, i insan ooŋli, mana, ular aroŋamqilarni üstünggə
selip, ular bilən seni baoŋlaydu; buning bilən sən talaoŋa qiḳalmay, əl-yurt iqigə ḥeq kirəlm
əysən. 26 Xundakla ularoŋa tənbiḥ bərgüqi bolmasliḳing üqün, Mən seni gaqa ḳilip, tilingni

---

3:14 «mən ḳattiḳ azab, roḥimdiki oŋəzəp bilən bardim,...» — Əzakiyalning dərd-əlimi wə roḥining aqqiḳliḳi nemə üqün? Xübḥisizki, u Hudaning səzini anglap əz ḥəlḳining ḳattiḳ kəngüllüklikini qüxinip yetip, intayin azablanoŋan wə ularning Hudaoŋa boloŋan wapasizliḳioŋa ḳattiḳ oŋəzəpləngən.
3:15 Ayup 2:13
3:17 Yəx. 62:6; Əz. 33:7; 1Tim. 3:1
3:18 «Xu rəzil adəm əz ḳəbiḥlikidə əlidu» — ibraniy tilida bu ikki bisliḳ səz. Birinqi mənisi: «U əz ḳəbiḥliki tüpəylidin əlidu». Ikkinqi mənisi: «U əz ḳəbiḥliki kəqürüm ḳilinmioŋan ḥalda əlidu» — demək, u Hudaning dostluḳidin ayriloŋan ḥalda əlidu. Bizningqə ikkinqi imkaniyət bəlkim tooŋridur. Bəribir ḥəmmimiz əlimiz; birak Hudadin ayriloŋan ḥalda əlüx, ḥəḳiḳiy ḥəm ḳorḳunqluk əlümdur.
3:18 Əz. 33:8
3:20 Əz. 18:24; 33:12,13
3:21 «U qaoŋda u jəzmən ḥayat ḳalidu, qünki u agaḥḳa kəngül ḳoydi» — bəzi alimlar, Hudaning bu səzini pəḳət jismaniy jəḥəttiki «əlüm» wə «ḥayat» dəp ḳaraydu. Hudaning Musa pəyoŋəmbər arḳiliḳ Israil bilən bekitkən əḥdisi boyiqə, Israillar uning pərmanlirida yürgən bolsa, omumən eytḳanda, kəp bəhtlik, uzun əmürlük bolidu. Birak biz bu səzlər bəlkim jismaniy tərəptin boluxi mumkin bolsimu, uningdinmu muḥimi, roḥiy tərəptinmu eytiloŋan, dəp ḳaraymiz. Demək, səzlər mənggülük ḥayat wə mənggülük əlümgə ḳaritiloŋan. Undak bolmisa ḥəḳḳaniy adəm tooŋruluḳ «uning ḳiloŋan ḥəḳḳaniy ixlirі əslənməydu» degən agaḥ səzning nemə ḳorḳunqlukі bolsun?
3:22 «U manga: — Ornungdin tur, tüzlənglikkə baroŋin, mən xu yərdə sən bilən səzliximən, — dedi» — Huda Əzakiyal bilən səzlixix üqün uning bir hilwət jay *(«tüzlənglik» yaki «jiloŋa»)*oŋa qiḳixini tələp ḳilidu.
3:23 Əz. 1:3
3:24 Əz. 2:2
3:25 «ular aroŋamqilarni üstünggə selip, ular bilən seni baoŋlaydu» — «ular» zadi kim? Baxḳa ayətlərgə ḳarioŋanda Əzakiyalni «baoŋlioŋanlar» əl-yurttikilər əməs; xunga biz xundak ḳaraymizki, bu «ular» pərixtilərdin ibarət. Huda pərixtilər arḳiliḳ «oŋayib aroŋamqilar» yaki «roḥiy aroŋamqilar» bilən Əzakiyal pəyoŋəmbərni ornidin turalmaydioŋan ḳilidu: 4-bab, 8-ayətnimu kərüng.

tangliyingoŋa qaplaxturimən; qünki ular asiy bir jəmättur.. [27] Wə Mən sən bilən səzləxkinimdə, aoŋzingni eqip, sən ularoŋa: «Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu!» dəysən; kim anglaymən desə anglisun, kim anglimaymən desə anglimisun; qünki ular asiy bir jəmättur..

Yerusalemning muḥasirigə elinixi

4 [1] Əmdi sən, i insan ooŋli, bir kesəkni elip əz aldingoŋa ķoyoŋin; uning üstigə bir xəḥərni — yəni Yerusalemni oyup ķoyoŋin.. [2] Andin uni muḥasirigə elip, uningoŋa potəylərni ķurup, sepiloŋa qiķidioŋan bir dənglük yasap, uning ətrapioŋa bargaḥlarni tikip wə sepilni bəsküqi bazoŋanlarni tikləp ķoyoŋin. [3] Bir təmür tahtini elip, uni özüng bilən xəḥərning arisioŋa tiklə; yüzüngni uningoŋa ķaritip tiklə; u muḥasirigə elinidu, sən özüng uni muḥasirigə alisən; bu ixning özi Israil jəmətigə bexarət bolidu.
[4] Wə sən, sol yeningoŋa yanpaxlap yatķin; Israil jəmətining ķəbiḥlikini əz üstünggə ķoy; soloŋa yanpaxlap ķanqə kün yatsang, sən xunqə kün ularning ķəbiḥlikini kətürisən.. [5] Mən sanga yetix kerək boloŋan künlərni ularning ķəbiḥlik ķiloŋan yilliri boyiqə, yəni üq yüz toķsan kün ķilip bekitkənmən; xuning bilən sən Israil jəmətining ķəbiḥlikini kətürisən..
[6] Bu künlər tügigəndin keyin, sən yənə ong yanpaxlap yetip, Yəḥuda jəmətining ķəbiḥlikini kətürisən; sanga ķirik künni bekitkənmən, ḥərbir kün bir yilni ipadiləydu.. [7] Wə sən yüzüngni Yerusalemning muḥasirisigə ķaritip, yengingni türgən ḥalda, uni əyibləp bexarət berisən; [8] wə mana, Mən üstünggə aroŋamqilarni salimənki, sən muḥasirining künlirini tügətmigüqə uyan-buyanoŋa ḥeq ərülməysən..
[9] Wə sən özünggə buoŋday, arpa, purqaķ, ķizil max terik wə ķara buoŋdaylarni elip bir idix iqigə sal; wə buningdin özüng üqün tamaķ təyyarlaysən; sən buni yanpaxlap yatķan künlərdə, yəni üq yüz toķsan kündə yəysən; [10] sən yəydioŋan tamaķ bolsa miķdari boyiqə ḥər küni yigirmə xəkəldin boluxi kerək; sən uni bəlgilənggən waķitlarda yəysən;. [11] wə ḥər küni sunimu norma boyiqə, yəni altidin bir ḥin iqisən; ḥər kündiki bəlgilənggən waķitlarda iqisən..
[12] Sən uni arpa kəmiqi xəklidə ķilip yəysən; sən uni ularning kez aldida insan nijasiti üstidə pixurisən».

3:26 «Mən seni gaqa ķilip, tilingni tangliyingoŋa qaplaxturimən» — bu «gaqilik» adəttiki gəp-səzni kərsitidu; uning arilikta bəribir Huda bərgən bexarətlərni eytix məs'uliyiti bar idi. Xunga Hudaning muxu buyruķi bilən Əzakiyal həķlər bilən ḥeq salamlaxmaytti, adəttikidək gəplərnimu ķilalmaytti. Bu gaqilik bəx yildin keyin, 24:27-ayättə tügəydu.
3:26 Əz. 2:5
3:27 «Mən sən bilən səzləxkinimdə, aoŋzingni eqip, sən ularoŋa: «Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu!» dəysən...» — bu ikki ayət *(26-27)*kə ķarioŋanda, Huda Özi pəyoŋəmbərning «gaqiliķi»ni gaḥi-gaḥi üzidu wə xuning bilən Əzakiyal həlķkə səz ķilidu. Baxķa waķitlarda u ḥeq gəp ķilalmaytti.
3:27 Əz. 2:5, 7
4:1 «bir kesəkni elip əz aldingoŋa ķoyoŋin; uning üstigə bir xəḥərni — yəni Yerusalemni oyup ķoyoŋin» — keyinki ayətlərgə ķarioŋanda, bu «kesək» Yerusalem xəḥirini ipadiləx üqün naḥayiti qong kesək bolux kerək idi.
4:2 2Pad. 25:1
4:4 «Israil jəmətining ķəbiḥlikini əz üstünggə ķoy» — muxu ayəttiki «Israil jəməti» bolsa, «ximaliy padixaḥlik» *(on ķəbilə ittipaķi)*ni kərsitidu. 7-ayəttə «Yəḥuda» «jənubiy padixaḥlik»ni kərsitidu.
4:5 Qəl. 14:34
4:6 «Mən sanga yetix kerək boloŋan künlərni .. üq yüz toķsan kün ķilip bekitkənmən; xuning bilən sən Israil jəmətining ķəbiḥlikini kətürisən; 5-ayət... keyin, sən yənə ong yanpaxlap yetip, Yəḥuda jəmətining ķəbiḥlikini kətürisən; sanga ķirik künni bekitkənmən, ḥərbir kün bir yilni ipadiləydu» — Israilning 390 yilliķ jazani wə Yəḥudaning 40 yilliķ jazani kerüxi tooŋruluk ķoxumqə səzimizni kərüng.
4:8 «mana, Mən üstünggə aroŋamqilarni salimənki, sən muḥasirining künlirini tügətmigüqə uyan-buyanoŋa ḥeq ərülməysən» — yənə 3-bab, 25-ayətni kərüng. Bu «aroŋamqilar» kərüngən yaki oŋayibtin bolsun, Əzakiyalning sol yanjilip andin ong yanjilip yetixioŋa yardəm bərdi. Bəlkim kəqtə *(kərüwatķan həlķ uning əyidin ķiķip kətkəndin keyin)* u əz məyligə ķoyuloŋan.
4:10 «yigirmə xəkəl» — yəni yerim ķadaķ — təhminən 230 gram.
4:11 «altidin bir ḥin» — ondin altə litr ətrapida. **«ḥər kündiki bəlgilənggən waķitlarda iqisən»** — demisəkmu, bundaķ yemək-iqmək aqarqilikķa yüzləngən əḥwalda bolidu.

13 Pərwərdigar: «Israillar Mən ularni ḥəydəp qiḳiridioɣan əllər arisida turup xu ḥaram yolda əz
nenini ḥaram yəydu» — dedi.
14 Andin mən: «I Pərwərdigar! Mən əzümni ḥeqḳaqan buloɣap ḳoymidim, wə yaxliḳimdin tartip
bügüngə ḳədər mən əzi əlgəndin, yaki yirtḳuqlar booɣup ḳoyoɣan nərsidin ḥeq yemigənmən;
ḥeqḳandaḳ yirginqlik gəxkə aoɣzim tegip baḳmioɣan!» — dedim.
15 Wə U manga: «Mana, Mən sanga insanning nijasitining ornioɣa kalining tezikini bərdim; sən
neningni xuning üstidə pixurisən» — dedi.
16 Wə U manga: «I insan ooɣli, mana Mən Yerusalemda ularoɣa yələnqük boloɣan nanni
ḳurutuwetimən; ular nanni tarazioɣa selip, uni təxwix iqidə yəydu, suni əlqəm bilən alaḳzidilik
iqidə iqidu; 17 Qünki nan wə su ulardin ḳalidu; ular bir-birigə ḳarixip dəḥxət basidu, əz
ḳəbiḥlikidin ḳurup ketidu».

5 1 «Wə sən, i insan ooɣli, əzüng ətkür bir ḳiliqni al; uni ustira süpitidə ixlitip, qeqing wə
saḳilingoɣa sürtüp ḳoy; andin tarazini elip aloɣan qaqlarni təng bəlgin. 2 Muḥasirə künliri
tügigəndə, üqtin birini xəḥər iqidə kəydürgin; yənə üqtin birini elip xəḥər ətrapioɣa qepiwətkin;
yənə üqtin birini xamaloɣa soruwətkin; Mən bir ḳiliqni suoɣurup ularni ḳooɣlaymən.
3 Sən yənə ulardin birnəqqə talni elip tonungning pexigə tiḳip ḳoyoɣin; 4 bulardin yənə nəqqə
talni elip ot iqigə taxlap kəydürüwətkin; bulardin pütün Israil jəmətigə ot tutixip ketidu».
5 Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, bu Yerusalem; Mən uni əllərning dəl otturisioɣa
orunlaxturdum; baxḳa məmlikətlər uning əpqərisidə turidu; 6 Biraḳ u Mening ḥəkümlirimgə
ḳarxilixip rəzilliktə əllərdinmu axuruwətti, bəlgilimilirimgə ḳarxilixixta əpqərisidiki
məmlikətlərdinmu axuruwətti; qünki Mening ḥəkümlirimni ular rət ḳildi, Mening bəlgilimilirim
bolsa, ularda aḳmaydu.
7 Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Qünki silər əpqərənglərdiki əllərdinmu

---

4:13 «Israillar Mən ularni ḥəydəp qiḳiridioɣan əllər arisida turup xu ḥaram yolda əz nenini ḥaram yəydu» — Huda Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ Israillaroɣa qong-kiqik tərətlər ḥərdaim adəmzat turoɣan jaylardin neri ḳilinixi kerək dəp buyruoɣan *(məsilən, «Ḳan» 23:13-14)*. Xunga «insan nijasiti otida» tamaḳ etix muxu ḳanun boyiqə bolmaytti, əlwättə.

4:13 Ḥox. 9:3

4:14 «Mən əzümni ḥeqḳaqan buloɣap ḳoymidim, ... ḥeqḳandaḳ yirginqlik gəxkə aoɣzim tegip baḳmioɣan!» — Huda Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ Israillaroɣa bəzi gəxlər *(məsilən, qoxḳa gəxi)*ni mən'i ḳiloɣan *(«Law.» 11-bab, «Ḳan.» 14-bab)*. Uning üstigə əzlikidin əlgən, yaki yirtḳuq ḥaywanlar təripidin eltürülgün ḥaywanlarning gəxlərnimu yeyixkə bolmaytti *(«Law.» 22:8)*. Əzakiyal əzi kaḥin boloɣaqḳa, muxu tələplər uning üqün tehimu ḳattiḳ boloɣan.

4:15 «Mən sanga insanning nijasitining ornioɣa kalining tezikini bərdim» — alimlar Hudaning muxu səzliri üstidə ikki hil pikirdə boloɣan: *(1)* Huda Əzakiyal pəyoɣəmbərgə bərgən buyruḳini siliḳlaxturup, uningoɣa nijasitining ornida kala tezikining otida *(ḥalal dəp ḥesablanoɣan)* tamaḳ etixkə ruhsət ḳiloɣan; *(2)* Huda pəyoɣəmbiri üqün məjizə yaritip, uning nijasitini kala tezikigə aylanduroɣan; xuning bilən u ḥalal ḥalda tamaḳ yəydioɣan boldi.
–Bizningqə 2-pikir tooɣridur. Qünki xuning bilən uni kəzitip yürgən yurtdaxlar buni bilməy, uning muxu «axni ḥaram ḥalda yegənliki»gə ḳarap naḥayiti qəqüp ketətti. Bolmisa, pəyoɣəmbərning adəmni agaḥlanduridioɣan ix-hərikətlirining əḥmiyiti yoḳ bolatti.

4:16 «Mən Yerusalemda ularoɣa yələnqük boloɣan nanni ḳurutuwetimən» — səzmusəz tərjimə ḳiloɣanda «Mən Yerusalemda «nan boloɣan ḥasa»ni sunduruwetimən». «Yələnqük» degən səz ibraniy tilida adəttə «tayaḳ» yaki «ḥasa»ni bildüridu. Mumkinqiliki barki, ḳədimki zamanlarda Yəhudiy həlḳi əz nanlirini bir tayaḳta *(zihḳa tiziloɣandək)* kətürüp mangatti. Ḥərḥalda omumiy mənisi bizning tərjimə ḳiloɣinimizdək bolidu.

4:16 Law. 26:26; Yəx. 3:1; Əz. 5:16; 14:13

5:1 «...uni ustira süpitidə ixlitip, qeqing wə saḳilingoɣa sürtüp ḳoy» — qaqlarni qüxürüwetixning əzi matəm tutuxni bildürətti.

5:3 «...tonungning pexigə tiḳip ḳoyoɣin» — Israillarning tonlirining pexidə Hudaning əmrlirini əslitidioɣan quqilar bar idi *(«Qəl.» 15:38-39ni kərüng)*. Huda bu əmri bilən Əzakiyaloɣa: «Kimlər Mening əmrlirim iqidə yüridioɣan bolsa, Mening səzlirim uni saḳlaydu» degəndək eytḳan bolsa kerək.

5:5 «Mən uni Israilni əllərning dəl otturisioɣa orunlaxturdum; baxḳa məmlikətlər uning əpqərisidə turidu» — Hudaning buningda Israiloɣa boloɣan məḳsiti, «yat əllər» u arḳiliḳ əzining ḥaḳiḳiy Huda ikənlikini, ḥəḳḳaniyliḳini, meḥir-xəpḳitini kərsun degənliktur. Biraḳ Israil əllərgə xundaḳ bir ülgə bolmidi. Ḥazir ular «yat əllər»gə Hudaning jazasining ḳandaḳ ikənlikigə bir misal bolidu.

bəkrək baxbaxtaqlik qiloƣanliqinglardin, Mening bəlgilimilirimdə mangmaslikinglardin wə ḥəkümlirimni tutmaslikinglardin, ḥətta əpqərənglərdiki əllərning ḥəkümliridimu mangmaslikinglar tüpəylidin, [8] Əmdi Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — «Mana, Mən Əzümki sanga qarximən, i Yerusalem; sening arangƣa əllərning kəz alidila jazalarni yürgüzimən; [9] Wə sening barlik yirginqlikliring tüpəylidin arangda Əzüm qilip baqmiƣan ḥəmdə kəlgüsi ikkinqi qilmaydiƣan ixni qilimən.
[10] Xuning bilən atilar əz balilirini yəydiƣan bolidu, balilar əz atilirini yəydiƣan bolidu; wə Mən sanga jazalarni yürgüzimən, wə sening barlik qaloƣanliringning ḥəmmisini hər tərəptin qikkan xamaloƣa soruwetimən.
[11] Xunga, Mən ḥayatim bilən qəsəm qilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar — qünki sən Mening mukəddəs jayimni əzüngning barlik lənətlik nərsiliring ḥəm barlik yirginqlikliring bilən buloƣiƣining tüpəylidin, bərḥək, Mən silərni kiroƣin qilimən; kəzüm sanga rəḥim qilmaydu, iqimnimu sanga aoƣritmaymən. [12] Xəḥərdikilərdin üqtin bir qismi waba kesili bilən əlidu ḥəmdə aranglarda bolidiƣan aqarqilikin bexini yəydu; üqtin bir qismi əpqərənglərdə qiliqlinidu; wə Mən üqtin bir qismini ḥər tərəptin qikkan xamaloƣa soruwetimən, andin bir qiliqni oƣilaptin suoƣurup ularni qooƣlaymən. [13] Xuning bilən Mening oƣəzipim besikidu, Mening qəḥrimni ularning üstigə qüxürüp qonoƣuzup, pioƣandin qikimən; Mən Əz qəḥrimni ular üstigə təküp tügətkəndin keyin, ular Mən Pərwərdigarning rəzillikkə qidimaydiƣan otumdin səz qiloƣanlikimni tonup yetidu.
[14] Wə Mən sening əpqərəngdiki əllər arisida ḥəmdə ətüp ketiwatqanlarning kəz aldida seni wəyranə qilimən wə məshirə obyekti qilimən; [15] sening üstünggə oƣəzəp ḥəm qəḥr wə qəḥrlik əyiblər bilən jazalarni yürgüzginimdə sən əpqərəngdiki əllərgə horluk wə tapa-tənining obyekti, bir ibrət ḥəm alaqzadilik qikaroƣuqi bolisən; qünki Mən Pərwərdigar xundaq səz qildim!
[16] Mən ularoƣa ḥalakət elip kəlgüqi, aqarqilik zəḥərlik oklirini yaoƣduroƣinimda, silərning üstünglardiki aqarqilikni küqəytimən, wə yələnqük boloƣan neningni qurutuwetimən. [17] Wə üstünglaroƣa əz baliliringlarni əzünglardin juda qilidiƣan aqarqilik ḥəm yirtquq ḥaywanlarni əwətimən; waba kesilliri wə qan təkküqilər aranglaroƣa yamrap ketidu; üstünglaroƣa qiliq qüxürimən; Mənki Pərwərdigar səz qildim!».

Israil taoƣlirioƣa qaritiloƣan bexarət

6 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
[2] I insan ooƣli, Israilning taoƣlirioƣa yüzüngni qaritip ularni əyibləp mundaq dəp bexarət bərgin: —

5:7 Law. 18:24,28
5:10 Law. 26:29; Qan. 28:53; 2Pad. 6:29; Yioƣ. 4:10
5:11 «Mən silərni kiroƣin qilimən» — ibraniy tilida «Mən seni kirkiwetimən» deyilidu. Bu səz Əzakiyalning simwolluk ḥərikətliri bilən baoƣlik *(1-ayət)*. Baxqa birhil tərjimisi: «Kəzüm sanga ərülüp qarimaydu».
5:11 Əz. 7:4
5:12 «Xəḥərdikilərdin üqtin bir qismi waba kesili bilən əlidu ḥəmdə aranglarda bolidiƣan aqarqilikin bexini yəydu... andin bir qiliqni oƣilaptin suoƣurup ularni qooƣlaymən» — bu ayət Əzakiyalning *(1-4-ayəttiki)* simwolluk ḥərikətlirini qüxəndürüp beridu. Kərünüp turuptiki, *(1-ayəttə)* Əzakiyal xəḥərgə saloƣan «ot», «waba kesili ḥəm aqarqilik»qa wəkillik qilidu.
5:12 Yər. 15:2
5:13 «rəzillikkə qidimaydiƣan otum» — ibraniy tilida «ḥəsitim» degən səz bilən ipadilinidu.
5:15 Qan. 28:37
5:16 «... yələnqük boloƣan neningni qurutuwetimən» — ibraniy tilida «nan boloƣan ḥasang»ni sunduruwetimən»; 4-bab, 16-ayəttiki izaḥatni kərüng.
5:16 Law. 26:26; 2Pad. 6:25; Yəx. 3:1; Əz. 4:16; 14:13
5:17 Law. 26:22
6:2 Əz. 36:1

3 «Israilning taoŋliri, Rəb Pərwərdigarning səzini anglap ḳoyunglar: Rəb Pərwərdigar taoŋlar wə
egizliklərgə, wadilar wə jiloŋilaroŋa mundaḳ dəydu: — Mana, Mən üstünglaroŋa bir ḳiliḳni qüxürüp,
«yuḳiri jay»liringlarni wəyran ḳilimən. 4 Xuning bilən silərning ḳurbangaḥliringlar wəyranə
bolidu, «kün tüwrük»liringlar buzulidu; silərdin əltürülgənlərni butliringlarning aldioŋa taxlay
mən. 5 Israillardin boloŋan əlüklərni əz butliri aldioŋa yatḳuzimən; ḳurbangaḥliringlar ətrapioŋa
ustihanlirini qeqiwetimən.
6 Silər turoŋan barliḳ jaylarda xəḥərlər yər bilən yəksan ḳilinidu, «yuḳiri jaylar» wəyranə
bolidu; xuning bilən ḳurbangaḥliringlar ḥalak bolidu, butliringlar qeḳilip yoḳilidu,
«kün tüwrük»liringlar kesilip oŋulitilidu, wə ḥəmmə yasioŋininglar yoḳ ḳiliwetilidu; 7 Wə
əltürülgənlər aranglarda yiḳilixi bilən, silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
8 Biraḳ Mən silərdin bir ḳaldini ḳaldurimən; qünki yat məmlikətlərgə tarḳitiwetilginingларda,
silərdin əllər arisida ḳiliqtin ḳutulup ḳaloŋanlar bolidu. 9 Wə silərdin ḳiliqtin ḳutulup ḳaloŋanlar
sürgün ḳilinoŋan məmlikətlərdə Məndin yanoŋan wapasiz ḳəlbliri wə butlirioŋa paḥixiwazlardək
ḥəwəs ḳiloŋan kəzliri bilən baoŋrimni parə-parə ḳiloŋanliḳini esigə kəltüridu; xuning bilən ular
ḳiloŋan rəzillikliri ḥəm yirginqlik ḳilmixliri tüpəylidin əz-əzliridin nəprətlinidu. 10 Wə ular
Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu; Mən muxu külpətni silərning bexinglaroŋa
qüxürimən degənlikim bikardin-bikar əməs».
11 Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Aliḳiningni-aliḳiningoŋa urup, putung bilən yərni təpkin:
«Israil jəmətining barliḳ kəbiḥ, yirginqlik ḳilmixliri üqün way! Qünki ular ḳiliq, aqarqiliḳ wə
waba kesili bilən yiḳilidu» — degin!
12 Yiraḳta turoŋan wabadin əlidu; yeḳinda turoŋan ḳiliq bilən yiḳilidu; ḥəm tirik ḳaloŋan, yəni
muḥasirigə qüxkən kixi aqarqiliḳtin əlidu; xuning bilən mening ularoŋa boloŋan kəḥrimni
qüxürüp pioŋandin qiḳimən. 13 Əmdi ulardin əltürülgənlər əz butliri arisida, ularning
ḳurbangaḥliri ətrapida, əz butlirioŋa huxbuy yaḳḳan ḥər bir egiz dəng üstidə, taoŋ qoḳḳilirida,
barliḳ yexil dərəh wə baraḳsan dub astida yatḳan qaoŋda, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni
tonup yetidu. 14 Wə Mən Əz ḳolumni ularning üstigə sozimən, ular ḥər turoŋan jaylirida ze-
minni Diblattiki qəl-bayawandin bəttər wəyran ḳiliwetimən. Andin ular Mening Pərwərdigar
ikənlikimni tonup yetidu».

6:3 ««yuḳiri jay»liringlarni wəyran ḳilimən» — «yuḳiri jaylar» — Israil wə Yəhuda uzundin beri taoŋ qoḳḳiliri ḳatarliḳ jaylarda ḥərhil butlaroŋa qoḳunup, ḥətta axu jaylarda «insan ḳurbanliḳ»larni ḳilip kəlgən *(16:21, 20:26-ayət ḳatarliḳlarni kərüng)*.

6:4 ««kün tüwrük»liringlar buzulidu» — «kün tüwrükliri»» yaki «ḳuyax butliri» degənning baxḳa bir tərjimisi «isriḳgaḥlar».

6:5 «.... əlüklərni əz butliri aldioŋa yatḳuzimən; ḳurbangaḥliringlar ətrapioŋa ustihanlirini qeqiwetimən» — xu qaoŋdiki butpərəslər: «ḳurbangaḥ»lirimiz jəsətlər yaki adəm ustihanlirioŋa tegixi bilən «buloŋinip», «ḥaram» boloŋan, xunga uni ḳaytidin ixlətkili bolmaydu, dəp ḳaraytti

6:6 «kün tüwrükliri» — yaki «ḳuyax butliri» degənning baxḳa bir tərjimisi «isriḳgaḥlar».

6:11 «... Aliḳiningni-aliḳiningoŋa urup, putung bilən yərni təpkin» — muxu ḥərikətlər muxu yərdə kixining kənglining azablanoŋanliḳini bildüridu, əlwəttə.

6:11 Əz. 21:22

6:13 «yexil dərəh wə baraḳsan dub astida...» — Israillar muxu jaylarda əlgüqilərni dəpnə ḳilatti *(məsilən, «Yar.» 35:8)*. Mumkinqiliki barki, ular keyinrək muxu jaylarni «tawapgaḥ»oŋa aylandurup, xu yərdə əz ata-bowilirioŋa dua ḳiloŋan. Muxundaḳ ḳilmixlar Təwratta ḳət'iy mən'i ḳilinoŋan *(məsilən, «Ḳan.» 18:11)*

6:14 «ular ḥər turoŋan jaylirida zeminni Diblattiki qəl-bayawandin bəttər wəyran ḳiliwetimən» — baxḳa birhil tərjimisi: «ular ḥər turoŋan jaylirida zeminni jənubiy qəl-bayawandin Riblatḳiqə *(yəni, Israilning əng ximaliy xəḥərlirin biri)* wəyran ḳiliwetimən». Ibraniy tilida «Diblat» bilən «Riblat» yezilixi bir-birigə naḥayiti ohxixip kətkəqkə, kəqürgüqi katiplar əsliy tekistning «Riblat» degən səzini hata kəqürgən boluximu mumkin.

6:14 Yər. 39:5-6

Hatimə waqti kəldi!

7 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
[2] «Sən angla, i insan ooƣli, Rəb Pərwərdigar Israil zeminiƣa mundaq dedi: Hatimə! Zeminning tət bulungiƣa hatimə berilidu!
[3] Sanga ḥazir hatimə berilidu! Əz oƣəzipimni bexingoƣa qüxürimən, əz yolliring boyiqə üstünggə ḥəküm qiḳirip jazalap, əzüngning barliḳ yirginqlik ixliringni əz bexingoƣa yandurimən.
[4] Mening kəzüm sanga rəḥim ḳilmaydu ḥəm iqimnimu sanga aoƣritmaymən; əksiqə əz yolliringni bexingoƣa yandurimən, əz yirginqlikliring əz arangda bolidu; andin silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər».
[5] Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Balayi'apət! Ḥeq bolup baḳmiƣan balayi'apət kelidu! Mana, u kəldi!
[6] Hatimə, hatimə! U sanga ḳarxi ḳozoƣaldi! Mana, u keliwatidu!
[7] Ḥalakət yeningoƣa kəldi, i zeminda turoƣuqi; waḳit-saiti toxti, axu kün yeḳinlaxti; huxallik warḳiraxliri əməs, bəlki dawaloƣuluḳ bir ḳiyḳas-sürən taoƣlarda anglinidu.[8] Mən tezla ḳəḥrimni üstünggə təküp, sanga ḳaratḳan oƣəzipim bilən pioƣandin qiḳimən; Mən əz yolliring boyiqə üstünggə ḥəküm qiḳirip jazalap, əzüngning barliḳ yirginqlikliringni bexingoƣa ḳayturup qüxürimən. [9] Mening kəzüm sanga rəḥim ḳilmaydu ḥəm iqimnimu sanga aoƣritmaymən; Mən əz yolliringni bexingoƣa yandurimən, wə əz yirginqlik ixliring əz arangoƣa qüxidu; xuning bilən silər əzünglarni uroƣuqining Mən Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
[10] Mana, axu kün! Mana u kəldi! Ḥalakət qiḳip yürüwatidu! — tayaḳ bihlandi, ḥakawurluḳ qe qəklidi! [11] Zorawanliḳ yetilip rəzillik tayiḳi bolup qiḳti; ularningkidin ḥeqnərsə ḳalmaydu — ularning adəmlər topidin, dələt-bayliḳliridin yaki ḥəywisidin ḥeqnemə ḳalmaydu. [12] Waḳit-saiti kəldi, küni yeḳinlaxti; aloƣuqi huxal bolup kətmisun, satḳuqi matəm tutmisun; qünki ḳattiḳ oƣəzəp muxu bir top kixilərning ḥəmmisining üstigə qüxidu. [13] Qünki gərqə aloƣuqi bilən satḳuqi tirik ḳalsimu, satḳuqi əzi setiwətkinigə ḳaytidin igə bolmaydu; qünki bu top kixilər tooƣruluḳ kərüngən bexarət inawətsiz bolmaydu; ulardin ḥeqḳaysisi ḳəbiḥliki bilən əz ḥayatini saḳliyalmaydu.
[14] Ular kanayni qelip ḥəmmini təyyarlidi, birak ḥeqkim jənggə qiḳmaydu; qünki Mening oƣəzipim muxu bir top kixilərning ḥəmmisigə ḳaritiloƣan. [15] Talada ḳiliq, iqidə waba wə aqarqilik turidu; dalada boloƣan kixini ḳiliq, xəḥərdə boloƣan kixini bolsa, waba wə aqarqilik uni yutuwetidu. [16] Wə ulardin ḳutulup ḳelip bulardin ḳaḳanlar taoƣlarda yürüp ḥərbiri əz ḳəbiḥliki üqün jiloƣidiki pahtəklərdək buḳuldap matəm tutidu.

7:2 «Hatimə! Zeminning tət bulungiƣa hatimə berilidu!» — ilgiriki pəyoƣəmbərlər *(Yoel, Amos, Yəxaya, Ḥoxiya, Mikaḥ ḳatarliḳlar)* Hudaning muxu jazasi tooƣruluḳ bexarət bərgən. Əzakiyal pəyoƣəmbər muxu yərdə, waḳti-saiti ḥazir bolidu, dəydu.
7:4 Əz. 5:11; 8:18
7:7 «axu kün yeḳinlaxti...» — muxu «kün» «Pərwərdigarning küni» yəni «ḳiyamət küni»ni kərsitidu. Əzakiyal pəyoƣəmbərning bu bexaritining ikki ḳətimliḳ əməlgə axuruluxi bar: — *(1)* Babil imperiyəsi Israil zeminiƣa tajawuz ḳilip Yəhudiylarni pütünləy sürgün ḳilidu; *(2)* kəlgüsidə, Pərwərdigarning künidə; xu küni dəjjalning ḳoxunliri Israil zeminiƣa tajawuz ḳilidu. Bu ikki wəḳəning bir-birigə ohxaydiƣan kəp yərliri bolidu.
7:10 «tayaḳ bihlandi, ḥakawurluḳ qeqəklidi!» — muxu «tayaḳ» ularning zorawanliḳini bildüridu — keyinki 10-ayətni kərüng. Uning «bihlanoƣanliḳi» bəlkim uni jazalaydiƣan waḳit-saət toxḳan, deməkqi.
7:11 «zorawanliḳ yetilip rəzillik tayiḳi bolup qiḳti» — baxḳa birhil tərjimisi «zorawanliḳ yetilip, rəzillikni jazalaydiƣan tayaḳ bolup qiḳti» — Birak bizningqə bu «tayaḳ» 10-ayəttiki tayakḳa ohxax boluxi kerək.
7:12 «aloƣuqi huxal bolup kətmisun, satḳuqi matəm tutmisun; qünki ḳattiḳ oƣəzəp muxu bir top kixilərning ḥəmmisining üstigə qüxidu» — balayi'apət qüxkən künlərdə kəp nərsilərning baḥasi dərḥal qüxidu. Xu qaoƣda aloƣuqi kixi bəlkim: «naḥayiti ərzanoƣa aldim» dəp huxallinidu, satḳuqi kixi bəlkim «bək ərzan setiptimən» dəp kəngli yerim bolidu.
7:13 «Qünki gərqə aloƣuqi bilən satḳuqi tirik ḳalsimu, satḳuqi əzi setiwətkinigə ḳaytidin igə bolmaydu» — əgər satḳan nərsə yər bolsa, Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən miraslik tooƣrisidiki ḳanun boyiqə, satḳuqi uni *(muwapiḳ baḥasida)* ḳayturup setiwelix ḥoḳuḳi bar. Əmdi satḳan nərsə yər bolsun bolmisun, uni ḳayturuwelix waḳti bolmaydu, qünki ḥəmmə adəm sürgün bolup epketilidu. **«ulardin ḥeqḳaysisi ḳəbiḥliki bilən əz ḥayatini saḳliyalmaydu»** — baxḳa birhil tərjimisi «ularning ḳəbiḥliki tüpəylidin, ularning ḥeqḳaysisi əz ḥayatini saḳliyalmaydu».

17 Ḥərbirining ḳoli dərmansizlinidu, tizliri süydük bilən qiliḳ-qiliḳ ḥəl bolup ketidu;
18 Ular
əzigə bəz kiyimini baoŋlaydu, wəḥxət ularni basidu; ḥərkaysining yüzidə hijalət, baxliri taḳir
kərünidu.
19 Ular əz kümüxlirini koqilaroŋa taxlaydu, ularning altunliri buloŋanoŋan nərsidək
bolidu; ularning altun-kümüxliri Pərwərdigar oŋəzipini kərsətkən künidə ularni ḳutḳuzmaydu;
ular bulardin aqliḳini ḳanduralmaydu, ḳorsiḳini tolduralmaydu, qünki bu nərsilər ularoŋa
adəmlərni putlaxturidioŋan ḳəbiḥlik boldi.
20 U Uning güzəl bezəkini ḥəywə bilən tiklidi; birak
ular uning iqidə yirginqlik məbudlarni ḥəmdə lənətlik nərsilirini yasidi; xunga Mən uni ular
üqün paskinqiliḳḳa aylandurimən.
21 Mən uni olja süpitidə yat adəmlərning ḳolioŋa, oŋənimət
ḳilip yər yüzidiki rəzillərgə tapxurimən; ular buni buloŋaydu.
22 Mən yüzümni ulardin ərüymən,
wə kixilər Mening əziz jayimni buloŋaydu; zorawanlar kirip u yərni buloŋaydu.
23 Zənjirni təyyarlanglar; qünki zemin ḳanlik jinayətlərgə, xəḥər zorawanliḳḳa toloŋan.
24 Xunga
Mən əllər iqidiki əng rəzilini kəltürimən, ular ularning əylirigə igə bolidu; Mən zomigərlərning
ḥakawurluḳini yoḳitimən; ularning «muḳəddəs jayliri» buloŋinidu.
25 Wəḥxət keliwatidu! Ular
tinq-amanliḳni izdəydioŋan bolidu, birak ḥeq tapalmaydu.
26 Apət üstigə apət, xum həwər
üstigə xum həwər kelidu; ular pəyoŋəmbərdin bexarət soraydu, birak kaḥinlardin Təwratning
bilimi, aḳsaḳallardin, moysipitlərdin nəsiḥət yoḳap ketidu.
27 Padixaḥ matəm tutidu, xaḥzadə
ümidsizlikkə qəmülidu, zemindiki həlḳlərning ḳolliri titrəp ketidu; Mən ularni əz yolliri boyiqə
bir tərəp ḳilimən, əz ḥəkümliri boyiqə ularoŋa ḥəküm qiḳirip jazalaymən; xuning bilən ular
Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

Yerusalemning jazaliri
Muḳəddəs ibadəthanida boloŋan butpərəsliklər

8 1 Altinqi yili, altinqi ayning bəxinqi künidə xundak əməlgə axuruldiki, mən əz əyümdə
olturoŋinimda, Israilning aḳsaḳallirimu mening aldimda oltuoŋinida, Rəb Pərwərdigarning
ḳoli wujudumoŋa qüxti.
2 Mən ḳaridim, mana, otning ḳiyapitidə bir zatning kərünüxi turatti; belining təwini ot turḳida
turatti; belining üsti bolsa julalioŋan yoruḳluḳ, ḳizitiloŋan mis parḳiroŋandək kərünüx turatti.
3 U
ḳolning kərünüxidək bir xəkilni sozup, beximdiki bir tutam qaqni tutti; Roḥ meni asman bilən

---

7:17 «Ḥərbirining ḳoli dərmansizlinidu, tizliri süydük bilən qiliḳ-qiliḳ ḥəl bolup ketidu» — demək, ḳorḳunqtin xundak bolidu. Baxḳa birhil tərjimisi «Ḥərbirining tizliri sudək ajiz bolup ketidu».

7:17 Yəx. 13:7; Yər. 6:24

7:18 «bəz kiyimi» — matəm tutux yaki ḳattiḳ towa ḳilixni bildürətti. **«baxliri taḳir kərünidu»** — matəm tutḳanda, ḳattiḳ puxayman ḳiloŋanda ər kixilər qaqlirini qüxürüwetətti.

7:18 Yəx. 15:2, 3; Yər. 48:37

7:19 «ularning altunliri buloŋanoŋan nərsidək bolidu» — «buloŋanoŋan bərsə» *(yaki «nijis nərsə»)* muxu yərdə ikki bisliḳ sez bolup, yənə «yirak ḳilinoŋan nərsə»nimu bildüridu. **«bu nərsilər ularoŋa adəmlərni putlaxturidioŋan ḳəbiḥlik boldi»** — «bu nərsilər» bəlkim ularning altun-kümüx boloŋan bayliḳliri wə xundaḳla ular altun-kümüxtin yasioŋan butlar bolsa kerək.

7:19 Pənd. 11:4; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Yəx. 10:22-23; Yər. 30:11; 46:28; Naḥ. 1:9

7:20 «U Uning güzəl bezəkini ḥəywə bilən tiklidi» — «U» — Hudani kərsitidu. **«Uning güzəl bezəki»** — muxu sez bizningqə muḳəddəs ibadəthanioŋa ḳaritiloŋan *(bu ibadəthanini Sulayman padixaḥ ḳuroŋan, əsli intayin güzəl wə ḥəywətlik idi)*. Ayətning baxḳa birhil tərjimisi: «Ular əzi güzəl buyumliridin pəḥirlənggən, birak ular bulardin yirginqlik məbudlarni ḥəmdə yirginqlik nərsilərni yasidi; xunga mən bularni ular üqün paskinqilikkə aylandurimən».

–Muxu ayəttiki «paskinqilik» ikki bisliḳ sez bolup, yənə «yirak ḳilinoŋan nərsə»nimu kərsitidu.

7:21 «Mən uni olja süpitidə yat adəmlərning ḳolioŋa, oŋənimət ḳilip yər yüzidiki rəzillərgə tapxurimən» — «uni» muḳəddəs ibadəthanini kərsitidu.

–20-ayəttiki izaḥatta kərsitilgən ikkinqi tərjimə boyiqə, «uni» Israillarning zibu-zinnətlirini kərsitidu.

7:24 «ularning «muḳəddəs jayliri» buloŋinidu» — muxu yərdə «muḳəddəs jayliri» bəlkim ḥəjwiy, kinayilik gəp bolup, Israillarning butlaroŋa beoŋixlioŋan jaylirini kərsitidu.

7:26 «birak kaḥinlardin Təwratning bilimi... yoḳap ketidu» — «Təwrat»ning əsliy mənisi «yolyoruḳ», «tərbiyə».

8:1 «Israilning aḳsaḳallirimu mening aldimda oltuoŋinida...» — aḳsaḳallar bəlkim pəyoŋəmbərdin nəsiḥət sorioŋili kəldi. Pəyoŋəmbər Hudadin jawab kütkəndə wəḥiy uningoŋa berilidu.

zemin otturisioŋa kətürüp, Hudaning alamət kərünüxliridə Yerusalemoŋa, yəni ibadəthanining ximaloŋa ḳaraydioŋan iqki dərwazisining bosuoŋisioŋa apardi. Axu yər «pak-muḳəddəslikkə ḳarxlaxḳan məbud», yəni Hudaning pak-muḳəddəs oŋəzipini ḳozoŋaydioŋan məbud turoŋan jay idi.
4 Mana, mən tüzlənggliktə kərgən alamət kərünüxtək, Israilning Hudasining xan-xəripi xu yərdə turatti.
5 U manga: — I insan ooŋli, bexingni kətürüp ximal tərəpkə ḳarap baḳ, dedi. Mən beximni kətürüp ximal tərəpkə ḳaridim, mana, ḳurbangaḥning dərwazisining ximaliy təripidə, bosuoŋida xu «pak-muḳəddəslikkə ḳarxilaxḳan məbud» turatti. 6 Wə U manga: — I insan ooŋli, ularning bundaḳ ḳilmixlirini — Israil jəmətining Meni muḳəddəs jayimdin yiraḳ kətküzidioŋan, muxu yərdə ḳiloŋan intayin yirginqlik ixlirini kərdüngsən? Biraḳ sən tehimu yirginqlik ixlarni kərisən, — dedi.
7 Wə U meni ibadəthana ḥoylisining kirix eoŋizioŋa apardi, mən ḳaridim, mana, tamda bir təxük turatti. 8 U manga: — I insan ooŋli, tamni kolap təxkin, dedi. Mən tamni kolap təxtim, mana, bir ixik turatti. 9 U manga: — Kirgin, ularning muxu yərdə ḳiloŋan rəzil yirginqlik ixlirini kərüp baḳ, dedi. 10 Mən kirip ḳaridim, mana, ətrapidiki tamlaroŋa nəḳix ḳilinoŋan ḥərhil əmiligüqi ḥəm yirginqlik ḥaywanlarni, Israil jəmətining ḥəmmə butlirini kərdüm.
11 Wə bularning aldida Israil jəmətining yətmix akṣaḳili turatti. Ularning otturisida Xafanning ooŋli Jaazaniya turatti; ularning ḥərbiri ḳolida əz huxbuydenini tutup turatti; huxbuy ḳuyuḳ buluttək ərləp qiḳti. 12 Wə U manga: — I insan ooŋli, Israil jəmətidiki akṣaḳallarning ḳarangoŋuluḳta, yəni ḥərbirining əz məbud nəḳix ḳilinoŋan ḥujrisida nemə ḳiloŋanliḳini kərdüngmu? Qünki ular: «Pərwərdigar bizni kərməydu; Pərwərdigar zeminni taxlap kətti» — dəydu, — dedi.
13 Wə U manga: — Biraḳ sən ularning tehimu yirginqlik ḳilmixlirini kərisən, dedi. 14 U meni Pərwərdigarning əyining ximaliy dərwazisining bosuoŋisioŋa apardi; mana, xu yərdə «Tammuz üqün matəm tutup» yioŋlawatḳan ayallar olturatti.
15 Wə U manga: — I insan ooŋli, sən muxularni kərdungmu? Biraḳ sən tehimu yirginqlik ixlarni kərisən, — dedi.
16 Wə U meni Pərwərdigarning əyining iqki ḥoylisioŋa apardi. Mana, Pərwərdigarning ibadəthanisining kirix yolida, pexaywan wə ḳurbangaḥning otturisida, yigirmə bəx adəm, Pərwərdigarning ibadəthanisioŋa arḳisini ḳilip xərḳḳə ḳarap ḳuyaxḳa qoḳunuwatatti.
17 Wə U manga: — I insan ooŋli, sən muxularni kərdungmu? Yəḥuda jəməti əzi muxu yərdə ḳiloŋan yirginqlik ḳilmixlirini yenik dəp, ular yənə buning üstigə zeminni jəbir-zulum bilən toldurup mening aqqiḳimni ḳayta-ḳayta ḳozoŋatsa bolamdu? Wə mana, ularning yənə xahni burnioŋa tutuwatḳinioŋa ḳara!
18 Xunga Mən ḳəḥr bilən ularni bir tərəp ḳilimən; Mening kəzüm ularoŋa

8:3 «Roḥ meni asman bilən zemin otturisioŋa kətürüp, ... ibadəthanining ximaloŋa ḳaraydioŋan iqki dərwazisining bosuoŋisioŋa apardi» — «Roḥ» muxu yərdə Hudaning Muḳəddəs Roḥi. **««pak-muḳəddəslikkə ḳarxlaxḳan məbud», yəni Hudaning pak-muḳəddəs oŋəzipini ḳozoŋaydioŋan məbud»** — ibraniy tilida ««ḥəsətkə təwə məbud», yəni *(Hudaning)* ḥəsitini ḳozoŋaydioŋan məbud» deyilidu.
8:3 Dan. 5:5
8:4 Əz. 3:23
8:12 «Israil jəmətidiki akṣaḳallarning ḳarangoŋuluḳta, yəni ḥərbirining əz məbud nəḳix ḳilinoŋan ḥujrisida nemə ḳiloŋanliḳini kərdüngmu?» — muxu alamət kərünüxlərning ḥəmmisi ularning əz əyidə *(«ḥərbirining əz ... ḥujrisida»)* nemə ḳiloŋanliḳini kərsitidu. Xunga bu kərünüxni asasən «simwol» dəp ḳaraymiz; xundaḳtimu buning bilən təng, ibadəthanidiki ḥəḳiḳiy əḥwalnimu kərsitidu.
8:12 Əz. 9:9
8:14 «Tammuz üqün matəm tutup yioŋlawatḳan ayallar» — «Tammuz» — yəni «əsümlüklərning padixaḥi» deyilgən bir bud. Riwayətlər boyiqə u ələüp, təḥtisaraoŋa qüxüp təḥtisaraning padixaḥi boldi. Uning «ələümi» tüpəylidin ḥər yili uningoŋa qoḳunoŋan ayallar «matəm tutux»i kerək idi.
8:16 «...Pərwərdigarning ibadəthanisioŋa arḳisini ḳilip xərḳḳə ḳarap ḳuyaxḳa qoḳunuwatatti» — bu babta eytiloŋan bəx ḥərikət iqidə bu ḥərikət əng yirginqlik boldi. Qünki: *(1)* uning Hudaning ibadəthanisioŋa arḳini ḳilixi mutləḳ kupurluḳ bir ix; *(2)* u ibadəthanioŋa kirgən kixilərning aldida oquḳ-axkarə kupurluḳ ḳildi; *(3)* u kupurluḳ dəl Hudadin rəḥim-xəpḳət soraydioŋan jayda boldi *(«Yoel» 2:17ni kərüng)*.
8:17 «ularning yənə xahni burnioŋa tutuwatḳinioŋa ḳara!» — «xahni burnioŋa tutux» degən ḥərikət tooŋrisida üq pikir

rəḥim qilmaydu, iqimnimu ularoɣa aoɣritmaymən; ular qulikimoɣa yukiri awazda nida kilsimu, ularni anglimaymən, — dedi.

Yəttə jazani bəja kəltürgüqilər

9 [1] U qulikimoɣa küqlük bir awazda towlap: — Yekin kelinglar, xəḥərgə məs'ul boloɣuqilar, ḥərbiringlar əz ḥalakət qoralinglarni qolunglaroɣa tutunglar, — dedi.
[2] Wə mana, altə kixining ibadəthanining ximalioɣa qaraydioɣan «Yukiri dərwaza» tərəptin keliwatkinini kərdüm. Ḥərbirisi qolida bitqit kiloɣuqi qoralini tutqan; ularning otturisida yenioɣa pütükqining siyaḥdeni esiklik turoɣan, kanap kiyimlərni kiygən birsi bar idi; wə ular ibadəthanioɣa kirip, mis qurbangaḥning yenida turdi. [3] Xu qaoɣda Israilning Hudasining xan-xəripi əsli turoɣan kerubtin kətürülüp əyning bosuoɣisida turdi. Pərwərdigar yenioɣa pütükqining siyaḥdeni esiklik turoɣan, kanap kiyimlərni kiygən kixini qakirip uningoɣa: —
[4] Xəḥərning otturisidin, yəni Yerusalemning otturisidin ətüp, xəḥər iqidə ətküzülgən barlik yirginqlik ixlar tüpəylidin aḥ-nadamət qəkkən kixilərning pexanlirigə bir bəlgə saloɣin, — dedi.
[5] Wə manga anglitip baxqa kixilərgə: — Bu kixining kəynidin xəḥərni kezip, adəmlərni kiringlar; kəzünglar rəḥim kilmisun, ularoɣa iqinglarni aoɣritmanglar! [6] Birnimu qoymay ḥəmmini — kerilar, yax yigit-kizlar, bowak-balilar wə ayallarni qoymay əltürüwetinglar; pəqət bəlgə qoyuloɣan kixilərgə yekinlaxmanglar; bu ixni əz mukəddəs jayimdin baxlanglar, — dedi.
Xunga ular Hudaning əyi aldida turoɣan ḥelikі akşakallardin baxlioɣan. [7] Wə U ularoɣa: — Öyni buloɣanglar, ḥoylilirini əltürülgənlər bilən toldurunglar; əmdi beringlar! — dedi. Xuning bilən ular qikip xəḥər boyiqə adəmlərni kirixqa baxlidi.
[8] Wə xundak boldiki, ular adəmlərni kiroɣinida, mən yaloɣuz kaldim; əzümni yərgə düm taxlidim wə: — Aḥ, Rəb Pərwərdigar! Sən Yerusalemoɣa qaritiloɣan qəḥringni təkkəndə Israilning barlik qaldisini ḥalak kilamsən? — dedim.
[9] Wə U manga: — Israil wə Yəḥuda jəmətining qəbiḥliki intayin rəzil; qünki ular: «Pərwərdigar zeminni taxlap kətti; Pərwərdigar bizni kərməydu» — dəydu. [10] «Mən bolsam, Mening kəzüm ularoɣa rəḥim kilmaydu, iqimnimu ularoɣa aoɣritmaymən; Mən ularning yolini əz bexioɣa qüxürimən, — dedi.
[11] Wə mana, yenioɣa pütükqining siyaḥdenini askan, kanap kiyimlərni kiygən kixi kiloɣan ixni məlum kilip: «Manga Sən buyruoɣan ixni orundidim» — dedi.

---

bar: — *(1)* kədimki zamanlarda bəzi butpərəs millətlər əz butlirioɣa qokunoɣanda qeqəkligən bir xahni burnioɣa tutatti. Xunga bu ḥərikət butpərəslikni kərsitidu; *(2)* Yəḥudiylar Hudaoɣa ibadət kiloɣanda ohxax ḥərikət kilip Hudaoɣa ḥərmət bildürixətti; undak boloɣanda, Huda xundak sahtipəzlik ḥəm butpərəslik bilən baoɣlanoɣan ibadət ipadilirini kət'iy qobul kilmaytti; *(3)* undak ḥərikət pəqətla Pərwərdigaroɣa boloɣan intayin ḥərmətsizlikni, yəni kupurluqni bildürətti. Bizningqə, bəlkim 2-pikir tooɣridur.

8:18 Pənd. 1:28; Yəx. 1:15; Yər. 11:11; Əz. 5:11; 7:4

9:2 «ḥərbirisi qolida bitqit kiloɣuqi qoralini tutqan...» — yaki «ḥərbirisi qolida jəng tokmikini tutqan...».

9:3 «Israilning Hudasining xan-xəripi əsli turoɣan kerubtin kətürülüp əyning bosuoɣisida turdi» — «tət məhluk» bolsa «kerub»lardin ibarəttur *(10-babni kərüng)*. Birak muxu yərdə eytiloɣan «kerublar» bəlkim mukəddəs ibadəthanidiki «əng mukəddəs jay»da qoyuloɣan ikki «altun kerub» xəklini kərsitidu. Hudaning yorukluk xan-xəripi xu yərdə *(«əng mukəddəs jay»da, qelin bir pərdə kəynidə)* Sulayman ibadəthanini kuroɣandin beri turup kəlgənidi. Ḥazir Əzakiyal kəriduki, u ḥəm ibadəthanidin ḥəm Israilning əzidin ayrilip ketidu.

9:4 «... aḥ-nadamət qəkkən kixilərning pexanlirigə bir bəlgə saloɣin» — bu «bəlgə» *(ibraniy tilida «taw» degən ḥərp)* kədimki zamanlarda krest yaki qapras *(+)* xəklidə idi.

9:8 «Sən Yerusalemoɣa qaritiloɣan qəḥringni təkkəndə Israilning barlik qaldisini ḥalak qilamsən?» — adəttə «Israilning qaldisi» degən ibarə pütün həlk arisida, Hudaoɣa sadik boloɣan Yəḥudiylarni kərsitidu. Birak Əzakiyal muxu yərdə *(Hudaning 9-10-ayəttə boloɣan jawabioɣa qarioɣanda)* bəlkim Yəḥudani kərsitidu; «ximaliy padixaḥlik», yənə Israilning on ikki qəbilisidin oni Asuriyə imperiyəsi təripidin baldur munqariz qilinip sürgün boldi, pəqət ikki qəbilə, yəni «Yəḥuda wə Binyamin» *(jənubiy padixaḥlik)* qaldi.

9:10 Əz. 5:11; 7:4; 8:18

Hudaning xan-xəripi ibadəthanisidin qiḳip ketidu

10 [1] Mən ḳaridim, mana, kerublarning bexi üstidiki gümbəz üstidə, kək yaḳutning ḳiyapitidək bir təhtning kərünüxi turatti; [2] Wə təhtkə Olturoɣuqi kanap kiyimlərni kiygən kixigə: «Kerublarning astidiki qaḳlarning arisioɣa kir, ḳolliringni kerublar arisida kəyüwatḳan qooɣlaroɣa toldurup, ularni xəḥər üstigə qeqiwət» — dedi. Mən ḳaridim, u xundaḳ ḳilixḳa baxlidi.
[3] Bu kixi kirgəndə kerublar əyning ong təripidə turatti; xan-xərəplik bulut əyning iqki ḥoylisini toldurdi. [4] Wə Pərwərdigarning xan-xəripi kerub üstidin qiḳip, əyning bosuoɣisioɣa kəlgənidi; əy bulutḳa toldi, ḥoyla bolsa Pərwərdigarning xan-xəripining julaliḳioɣa qəmgən. [5] Kerublarning ḳanatlirining sadasi ḥəmmidin ḳadirning səzligən qaoɣdiki awazidək bolup, sirttiki ḥoylioɣa anglinip turatti.
[6] Wə xundaḳ boldiki, Rəb kanap kiyimlərni kiygən kixigə: «Qaḳlar arisidin, yəni kerublar arisidin ot aloɣin» — dəp buyruoɣinida, u kirip bir qaḳning yenida turdi. [7] Wə kerublardin biri əz ḳolini kerublar otturisidiki otḳa sozup uningdin ot elip, kanap kiyimlərni kiygən kixining ḳollirioɣa saldi; u buni elip qiḳip kətti [8] (kerublarning ḳanatliri astida, adəmning ḳollirining ḳiyapiti kərünüp turatti).
[9] Mən ḳaridim, mana, kerublarning yenida tət qaḳ bar idi, bir kerubning yenida bir qaḳ, yənə bir kerubning yenida yənə bir qaḳ turatti; qaḳlarning ḳiyapiti bolsa beril yaḳutning kərünüxidə idi. [10] Ularning xəkli bolsa, tətilisining ohxax idi, yəni qaḳ iqidə qaḳ bardək kərünətti. [11] Kerublar mangoɣanda, ular yüzləngən tətila tərəpkə udul ḳarap mangatti; mangoɣanda ular ḥeq burulmaytti, bəlki bexi ḳaysi tərəpkə ḳarioɣan bolsa, ular xu tərəpkə mangatti; ular mangoɣanda ḥeq burulmaytti. [12] Ularning pütün teni, dümbiliri, ḳolliri, ḳanatliri wə ularning qaḳlirimu, yəni tətisigə təwə qaḳlarning ətrapi kəzlər bilən toloɣanidi. [13] Qaḳlarni bolsa: «pirḳiraydioɣan qaḳlar!» — dəp atioɣinini əz ḳuliḳim bilən anglidim. [14] Ḥərbir kerubning tət yüzi bar idi; birinqisi kerubning yüzi, ikkinqisi adəmning yüzi, üqinqisi xirning yüzi, tətinqisi bürkütning yüzi idi.
[15] Kerublar yuḳirioɣa ərlidi. Bular dəl mən Kewar dəryasi boyida kərgən ḥayat məhluḳlar idi. [16] Kerublar mangoɣanda, qaḳlarmu ularoɣa yandixip mangatti; kerublar yərdin ərləxkə ḳanatlirini kətürginidə, qaḳlarmu ularning yenidin burulup kətməytti. [17] Ular turoɣanda, qaḳlarmu turatti; ular kətürülgəndə, qaḳlarmu ular bilən kətürülətti; qünki ḥayat məhluḳlarning roḥi qaḳlarda idi. [18] Wə Pərwərdigarning xan-xəripi əyning bosuoɣisi üstidin qiḳip, kerublar üstidə turdi; [19] Kerublar ḳanatlirini kerip, kəz aldimda yərdin kətürüldi; ular əydin qiḳḳanda, qaḳlarmu ularning yenida idi; ular Pərwərdigarning əyining xərḳiy dərwazisida turatti; Israilning Hudasining xan-xəripi ularning üstidə yuḳiri turatti.
[20] Bular bolsa dəl mən Kewar dəryasi boyida kərgən, Israil Hudasining astida turoɣan məhluḳlar idi; ularning kerublar ikənlikini bildim. [21] Ularning ḥərbirining təttin yüzi, ḥərbirining təttin ḳaniti, ḳanatliri astida insan ḳoli siyaḳidiki ḳolliri bar idi. [22] Ularning yüzlirining ḳiyapiti bolsa, ular mən Kewar dəryasi boyida kərgən yüzlər idi; ularning turḳi wə yüzliri mən kərgəngə ohxax idi; ularning ḥərbiri əz udulioɣa ḳarap mangatti.

10:3 «xan-xərəplik bulut əyning iqki ḥoylisini toldurdi» — «xan-xərəplik bulut», 1:4ni kərüng.
10:9 Əz. 1:16
10:14 «ḥərbir kerubning tət yüzi bar idi; birinqisi kerubning yüzi...» — 1:10-ayəttə, «kerubning yüzi»ning ornida, «buḳining yüzi» kərünidu. Xunga mumkinqiliki barki, «kerub»lar əzi buḳining ḳiyapitidə kərünidu.
10:16 Əz. 1:19
10:17 Əz. 1:20
10:20 Əz. 1:3
10:21 Əz. 1:6, 8; 10:8, 14

Yetəkqilərning jazalinixi

11 [1] Roh meni kətürüp, Pərwərdigarning əyining xərkiy, yəni xərkkə karaydioɣan dərwazisioɣa apardi; wə mana, dərwazining bosuoɣisida yigirmə bəx adəm turatti; mən ularning otturisida awamning akṣakili boloɣan, Azzurning ooɣli Jaazaniya həm Bənayaning ooɣli Pilatiyani kərdüm. [2] Wə U manga: — I insan ooɣli, kəbihlikni oylap qikkuqi, muxu xəhərdə rəzil məslihət bərgüqi adəmlər dəl bulardur. [3] Ular: «Əylərni selix wakti yekinlaxti əməsmu? Bu xəhər bolsa kazan, biz bolsak, iqidiki gəx» — dəydu. [4] Xunga ularni əyibləp bexarət bərgin; — Bexarət bərgin, i insan ooɣli! — dedi.

[5] Xuning bilən Pərwərdigarning Rohi wujudumoɣa urulup qüxüp, manga səz kiloɣan: «Pərwərdigar mundak dəydu» — degin. «Silərning xundak degininglarni, i Israil jəməti; kənglünglərgə pükkən oy-pikringlarni, Mən bilimən. [6] Silər muxu xəhərdə adəm eltürüxni kəpəytkənsilər; silər rəstə-koqilarni eltürülgənlər bilən tolduroɣansilər».

[7] Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — «Silər eltürgən kixilər bolsa, dəl xu gəxtur, xəhər bolsa kazandur; birak silərni bolsa uningdin tartiwalimən. [8] Silər kiliqtin korkup kəlgənsilər, wə Mən üstünglaroɣa bir kiliq qüxürimən» — dəydu Rəb Pərwərdigar. [9] «Xuning bilən Mən silərni xəhərdin tartiwelip, yat adəmlərning koliɣa tapxurimən, silərning üstünglardin həküm qikirip jazalaymən. [10] Silər kiliqlinip yikilisilər; Israil qegralirida üstünglaroɣa həküm qikirip jazalaymən; wə silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər. [11] Bu xəhər silər üqün «kazan» bolmaydu, həm silərmu uningki «gəx»i bolmaysilər; Mən Israil qegralirida üstünglardin həküm qikirip jazalaymən. [12] Wə silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər; silər Mening bəlgilimilirimdə yürmigən, həkümlirim boyiqə mangmioɣansilər, bəlki əpqərənglardiki əllərning həkümliri boyiqə mangoɣansilər».

[13] Xundak boldiki, Mən bexarət beriwatkinimda, Bənayaning ooɣli Pilatiya jan üzdi. Mən düm yikildim: «Ah, Rəb Pərwərdigar! Sən Israilning kaldisini pütünləy yokatmakqimusən?» — dəp kattik awazda nida kildim.

Hudaning sürgün boloɣan Israillaroɣa yengi wədisi — yengi kəlb, yengi roh

[14] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —

[15] I insan ooɣli, Yerusalemda turuwatkanlarning: «Pərwərdigardin yirak ketinglar! Qünki muxu zemin bizgila miras kilip təkdim kilinoɣan!» degən gepi, sening kerindaxliring, yəni sening kerindaxliring boloɣan sürgünlərgə həm Israilning pütkül jəmətigə karitip eytiloɣan. [16] Xunga ularoɣa mundak degin: «Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: Gərqə Mən ularni yirak yərlərgə, əllər arisioɣa yətkiwətkən həm məmlikətlər iqigə tarkitiwətkən bolsammu, ular baroɣan yərlərdimu Mən Özüm ularoɣa kiqikkinə bir pak-mukəddəs baxpanah bolimən».

11:3 «Əylərni selix wakti yekinlaxti əməsmu? Bu xəhər bolsa kazan, biz bolsak, iqidiki gəx» — bexarət berilgən qaoɣda Yerusalem xəhiri muhasirigə qüxkən bolsa kerək. Bu adəmlər «bizgə qatak bolmaydu, biz yənə normal turmux ətküzələydioɣan bolduk» degən karaxta boloɣan idi. Ularning kəzkarixidin «xəhər kazan, biz gəx» degini, bəlkim «ot kazandiki gəxni kəydürməydu, əhwalimiz intayin rahət-paraoɣətliktur» degənliktur. Əzakiyal pəyoɣəmbər bu ibarini baxka tərəptin qüxəndürüp, ularni agahlandurup bexarət kilidu. «biz gəx» degən səzning bəlkim yənə bir iqki mənisi barki, «biz xəhərdə kaloɣan, esil gəxmiz *(Huda bizni sakliɣan)*, birak Əzakiyal bilən billə sürgün boloɣanlar bolsa, pəkət «üqəy-karin»lardur» degən hajwiy, kinayilik gəp.
–(Ayətning birinqi kismining baxka bir hil tərjimisi: «əylərni selixning wakti yekinlaxmidi; xəhər bolsa...»).

11:10 «...Israil qegralirida üstünglaroɣa həküm qikirip jazalaymən» — Babil imperatori Nebokadnəsar Zədəkiyani Israilning qegrasida *(Libnah xəhiridə)* sot kildi *(«2Pad.» 25:6-7, 18-21 ayətlərni kərüng)*.

11:15 «Yerusalemda turuwatkanlarning: «Pərwərdigardin yirak ketinglar! Qünki muxu zemin bizgila miras kilip təkdim kilinoɣan!» degən... — Yerusalemdikilərning: «sürgün kilinoɣanlar *(yəni Yəhudadin heli burun Babiloɣa sürgün kilinoɣan kixilər həmdə 150 yil ilgiri sürgün kilinoɣan Israildiki on kəbilə)* nahayiti gunahkar adəmlərdur, xunga Huda ularni sürgün kildurdi, biz bolsak pak adəmmiz, Huda muxu zeminni bizgə kaldurdi» degən karixi bar idi. Bundak təkəbburluknı Huda jazalaydu.
–«Sening kerindaxliring, yəni sening kerindaxliring boloɣan sürgünlər» degən tekistning baxka birhil wariyanti: «kerindaxliring boloɣan uruk-tuoɣkanliring».

11:16 «pak-mukəddəs baxpanah» — degən səz ibraniy tilida «mukəddəs jay» yaki «ibadəthana» degən səz. Mukəddəs

17 Xunga mundaq degin: «Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: «Mən silərni əllərdin yioƣimən, tarkitiwetilgən məmlikətlərdin silərni jəm kilimən, andin Israil zeminini silərgə kayturup təkdim kilimən. 18 Xuning bilən ular u yərgə kaytip kelidu, ular barlik lənətlik nərsilərni ham barlik yirginqlik ixlirini u yərdin yok kilidu.
19 Mən ularoƣa bir kəlbni berimən, iqinglaroƣa yengi bir roƕni salimən; Mən ularning tenidin taxtək kəlbni elip taxlaymən, ularoƣa meƕrlik bir kəlbni berimən.» 20 Xuning bilən ular Mening bəlgilimilirimdə yüridu, Mening ƕəkümlirimni qing tutup ularoƣa əməl kilidu. Ular Mening həlkim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən.
21 Birak kəngülliri lənətlik nərsilərgə wə yirginqlik kilmixlirioƣa beoƣixlanoƣanlar bolsa, Mən ularning yollirini əz bexioƣa qüxürimən», — dəydu Rəb Pərwərdigar».

Hudaning xan-xəripi Yerusalemdin qikip ketidu

22 Kerublar kanatlirini yaydi, ularning qakliri əz yenida turatti; Israilning Hudasining xan-xəripi ular üstidə yukiri turatti; 23 wə Pərwərdigarning xan-xəripi xəƕərning otturisidin qikip, xəƕərning xərk təripidiki taoƣ üstidə tohtidi. 24 Xuning bilən Roƕ meni kətürüp, Hudaning Roƕi bərgən bu kərünüxtə meni Kaldiyəgə, yəni sürgün boloƣanlaroƣa apardi; xuan mən kərgən bu kərünüx məndin kətti.
25 Xuning bilən mən sürgün boloƣanlaroƣa Pərwərdigar manga kərsətkən barlik ixlarni səzləp bərdim.

Yerusalem aƕalisining sürgün boluxining sürətlinixi

12 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: — 2 I insan ooƣli, sən asiy bir jəmət arisida turisən; ularning kərüxkə kəzi bar əmma kərməydu, anglaxka kuliki bar, əmma anglimaydu, qünki ular asiy bir jəmättur. 3 Wə sən, i insan ooƣli, sürgün boloƣuqining yük-taklirini təyyarlap koyoƣin; wə kündüzdə ularning kəz aldida sürgün boloƣuqidək əz jayingdin baxka jayoƣa baroƣin. Gərqə ular asiy bir jəmət bolsimu, ehtimalliki yok əməski, ular qüxinip yetidu. 4 Kündüzdə ularning kəz aldida sürgün boluxka təyyarlioƣan yük-taklardək yük-takliringni elip qik; andin kəq kirəy degəndə ularning kəz aldida sürgün bolidioƣan kixilərdək jayingdin qikip kətkin; 5 tamni kolap texip, yük-takliringni elip qikkin; 6 ularning kəz aldida buni mürünggə elip, gugumda kətürüp qikip kətkin; yərni kərəlməsliking üqün yüzüngni yapkin; qünki Mən seni Israil jəmətigə bexarət kildim.

---

ibadəthanining bir yərdə kuruluxi Hudaning xu yərdə koƣdioƣuqi wə baxpanah boloƣanlikini bildüridu. Demək, ular *(butpərəs)* əllər arisida bolsimu, Huda *(ular Uni izdigən bolsa)* ularoƣa jismaniy həm roƕiy jəƕättə baxpanah bolup, ularni tinq sakliydu wə ularoƣa durus yollarda mengixka yənə yardəmqi bolidu.
–Baxka birhil tərjimisi: «...Mən ularoƣa kiska wakit bir pak-mukəddəs baxpanah boldum».

11:19 «ularoƣa meƕrlik bir kəlbni berimən» — ibraniy tilida səzmusəz: «ularoƣa gəxlük bir kəlbni berimən» degənliktur.

11:19 Yər. 32:39; Əz. 36:26

11:20 Yər. 24:7; 30:22; 31:1; 32:38

11:21 Əz. 9:10

11:23 «Pərwərdigarning xan-xəripi ... xəƕərning xərk təripidiki taoƣ üstidə tohtidi» — bu taoƣ «Zəytun teoƣi»dur. Əzakiyal pəyoƣəmbər Pərwərdigarning xan-xəripini xu wakitta yənə kermidi. Əzakiyalning həmmə bexarətlirini omumlaxturup karioƣanda, Hudaning xan-xəripi xu qaoƣda taoƣda uzun turmay Israil zeminidinmu mutlək kətti. Birak keyin *(43-babta)* u muxu xan-xərəp yənə xərk təripidin keliwatkanlikini kəridu.

11:24 «Roƕ meni kətürüp, ... meni Kaldiyəgə, yəni sürgün boloƣanlaroƣa apardi» — «Kaldiyə» Babil imperiyəsining bir kismi.

12:2 Yəx. 6:9; Yər. 5:21; Əz. 2:3-8; 3:26, 27

12:4 «Kündüzdə ularning kəz aldida sürgün boluxka təyyarlioƣan yük-taklardək yük-takliringni elip qik; andin kəq kirəy degəndə ... jayingdin qikip kətkin;...» — 4-6-ayətlərdiki buyruk bəlkim 3-ayəttiki buyrukni təpsiliyrək qüxəndüridu.

12:5 «Tamni kolap texip, ... qikkin» — «tam» bəlkim ƕoylining temi.

12:6 «...yəni kərəlməsliking üqün yüzüngni yapkin; qünki Mən seni Israil jəmətigə bexarət kildim» — bu bexarət keyinki ayətlərdə *(11-14)* qüxəndürülidu.

7 Wə mən buyruloŋan boyiqə xundaq kildim; kündüzdə mən sürgün boloŋuqi kixidək yük-taqlirimni elip qiqtim; wə kəq kirgəndə qolum bilən tamni kolap texip, yül-taqlirimni qiqirip, gügümdə ularning kəz aldida mürämgə elip kətürüp mangdim.
8 Ətigəndə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: — 9 «I insan ooŋli, Israil jəməti, yəni asiy bir jəmət, səndin: «Bu nemə kiloŋining» dəp sorioŋan əməsmu? 10 Ularoŋa: «Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: Bu yüklängən wəhiy Yerusalemdiki xaḫzadə ḫəm xu yərdiki barlik Israil jəmətidikilər tooŋruluqtur» — degin.
11 Ularoŋa: «Mən silər üqün bexarət. Mən qandaq kiloŋan bolsam, əmdi ularoŋimu xundaq ixlar kildurulidu; ular əsir bolup sürgün bolidu» — degin. 12 Ular arisidiki xaḫzadə əz yük-taqlirini gugumdə mürisidə kətürüp qikidu; ular tamni kolap texip təxüktin nərsilirini qikiridu; u əz yüzini yepip zeminni kərəlməydioŋan bolidu. 13 Xuning bilən Əz torumni uning üstigə yayimən, u Mening kiltikimda tutulidu; Mən uni Kaldiylərning zemini boloŋan Babiloŋa apirimən, birak u u yərni əz kəzi bilən kərməydu; u xu yərdə əlidu. 14 Uningoŋa yardəmləxkən əpqərisidikilərning ḫəmmisini ḫəm barlik qoxunlirini Mən barlik xamaloŋa tarkitiwetimən; Mən kiliqni oŋilaptin suoŋurup ularni qooŋlaymən. 15 Mən ularni əllər arisioŋa tarkitiwətkinimdə, məmlikətlər iqigə taratkinimda ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.
16 Birak ularning iqidiki az bir kismini, kiliq, aqarqilik ḫəm waba kesilidin halas kilimən; məkситim xuki, ularoŋa əzliri baridioŋan əllərdə əzlirigə yirginqlik kilmixlirini etirap kilduruxtin ibarət; xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu».

17 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
18 Insan ooŋli, əz neningni titrigən ḫalda yegin, süyüngni dir-dir kilip ənsirigən ḫalda iqkin;
19 ḫəm xu zemindiki kixilərgə mundaq dəp eytkin: — Rəb Pərwərdigar Yerusalemdikilər wə Israil zeminida turuwatkanlar tooŋruluk mundaq dəydu: «Ular əz nenini ənsirəx iqidə yəydu, süyini dəkkə-dükkidə iqidu; qünki zeminda turuwatkanlarning jəbir-zulumi tüpəylidin, u yər ḫəmmisi yəksan kilinidu. 20 Aḫalilik xəḫərlər harabə bolup, zemin wəyranə bolidu; xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər».
21 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
22 «I insan ooŋli, Israil zeminida: «Künlər uzartilidu, ḫərbir alamət kərünüx bikaroŋa ketidu» degən makalni eytkini nemisi? 23 Əmdi ularoŋa: — Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: «Mən bu makalni yok kilimən; Israilda bu makal ikkinqi ixlitilməydu; sən əksiqə ularoŋa: «Künlər yekinlaxti, ḫərbir alamət kərünüxning əməlgə axuruluximu yekinlaxti» — degin. 24 Qünki Israil jəmətidə yaloŋan «alamət kərünüx» yaki adəmni uqurudioŋan palqiliklar kayta bolmaydu. 25 Qünki Mən Pərwərdigardurmən; Mən səz kilimən, ḫəm kiloŋan səzüm qokum əməlgə axurulidu, yənə keqiktürülməydu. Qünki silərning künliringlarda, i asiy jəmət, Mən səz kilimən

12:10 «Yerusalemdiki xaḫzadə» — Zədəkiya padixaḫtur. Birak Əzakiyal pəyoŋəmbər bəlkim uni ərziməs dəp karioŋaqka, uni ḫərgiz «padixaḫ» deməydu.
12:12 2Pad. 25:4
12:13 «...u Mening kiltikimda tutulidu; Mən uni Kaldiylərning zemini boloŋan Babiloŋa apirimən, birak u u yərni əz kəzi bilən kərməydu; u xu yərdə əlidu» — bu bexarət tez əməlgə axuruldi. Zədəkiya padixaḫ Babil imperiyəsining Yerusalemni korxiwaloŋan muḫasirisi astida bəsülgən sepildin ətüp kaqmakqi idi. Babil əskərliri uni tutuwelip Nebokadnəsarning aldioŋa elip bardi, Nebokadnəsar uning kəzlirini oyuwətti. U Babilda əldi *(«Yər.» 52:11ni, «2Pad.» 25:1-7ni kərüng)*. Muxu tekistlərdə deyilgən «ixik» bəlkim tosuloŋan yaki buzuloŋan boluxi mumkin, xunga kəqix üqün «tamni kolax» kerək idi.
12:13 Əz. 17:20
12:14 Əz. 5:10,12
12:16 «xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu» — muxu jümlidiki «ular» bəlkim yat əllər; ular Israil jəmətini baskan balayi'apətlərni Israillardin anglap, bu ixlarni Pərwərdigarning jazasi dəp qüxinidu.
12:19 Əz. 4:16
12:22 «Künlər uzartilidu, ḫərbir alamət kərünüx bikaroŋa ketidu» — bu makal bəlkim Israillarning kəp pəyoŋəmbərlərning agaḫlanduruxlirioŋa boloŋan gumanlirini yaki bəlki həlkning pəyoŋəmbərlərning agaḫlanduruxlirioŋa kulak salmaslikka boloŋan baḫanisini ipadiləydu.

ḫəm uni əməlgə axurimən» — dəydu Rəb Pərwərdigar».
[26] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
[27] «I insan ooɳli, mana, Israil jəmətidikilər sening tooɣruluḳ: «U kərgən alamət kərünüxlər uzun künlərdin keyinki waḳitlarni kərsitidu, u bizgə yiraḳ kəlgüsi tooɣruluḳ bexarət beridu» — dəydu. [28] Xunga ularoɣa: — Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mening səzlirimdin ḫeqḳaysisi yənə keqiktürülməydu, bəlki ḳiloɣan səzüm əməlgə axurulidu, dəydu Rəb Pərwərdigar» — degin».

Sahta pəyoɣəmbərlərgə boloɣan agaḥ

13 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
[2] I insan ooɳli, sən Israilning bexarət bərgüqi pəyoɣəmbərliri, yəni əz təsəwwuri bilən bexarət bərgüqilərni əyibləp bexarət berip: «Pərwərdigarning səzini anglanglar!» — degin.
[3] Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Əz roḥioɣa əgixip mangidioɣan, ḫeq wəḥiyni kərmigən ḫamaḳət pəyoɣəmbərlərning ḫalioɣa way! [4] I Israil, sening pəyoɣəmbərliring huddi harabilər arisida yürüwatḳan tülkilərdək boldi. [5] Silər bəsülgən jaylaroɣa qiḳmioɣansilər, uning Pərwərdigarning künidə bolidioɣan jəngdə puhta turuxi üqün Israil jəmətining buzuloɣan temini ḫeq yasimidinglar.
[6] «Pərwərdigar mundaḳ dəydu» degüqilər bolsa pəḳət sahta bir kərünüxni wə yaloɣan palni kərgənlərdin ibarəttur; Pərwərdigar ularni əwətmigən; biraḳ ular əz səzining əməlgə axuruluxini ümid ḳilidu. [7] Silər «Pərwərdigar mundaḳ dəydu» degininglarda, Mən ḫeq səz ḳilmioɣan tursam, silər sahta bir «alamət kərünüx»ni kərgən, yaloɣan palni eytḳan əməsmu? [8] Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silər oydurma səzligininglar, yaloɣan «alamət kərünüx»lərni kərgininglar tüpəylidin, əmdi mana, Mən silərgə ḳarximən, — dəydu Rəb Pərwərdigar, [9] — Mening ḳolum sahta «alamət kərünüx»ni kərgən wə yaloɣan palni eytḳan pəyoɣəmbərlər bilən ḳarxilixidu; ular əz həlḳimning kengixidə olturmaydu, ular Israil jəmətining nəsəbnamisidə hatirilənməydu; ular Israilning zemiɳioɣa ḫeq kirgüzülməydu; xuning bilən silər Mening Rəb Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
[10] Bərḫəḳ, ular tinq-amanliḳ bolmioɣandimu «tinq-amanliḳ!» dəp jar selip, həlḳimni eziḳturoɣanliḳi üqün, birsi nepiz ara tamni ḳopursa, ular kelip pəḳət uni ḫak suwaḳ bilən aḳartip ḳoyoɣanliḳi üqün — [11] Tamni ḫak suwaḳ bilən aḳartiwatḳanlaroɣa: «Bu tam yiḳilidu!» degin! Kəlkündək bir yamoɣur yaoɣidu! I yooɣan məldürlər, silər qüxisilər! Dəḫxətlik bir xamal qiḳidu;. [12] wə mana, tam ərülüp qüxkəndə, həḳ silərdin: «Silər bu tamni suwioɣan ḫak suwaḳ ḳeni!» dəp sorimamdu?
[13] Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Əz ḳəḥrim bilən dəḫxətlik bir xamal partlitip qiḳirimən; Mening aqqiḳimdin kəlkündək bir yamoɣur wə ḫəmmini ḫalak ḳilidioɣan ḳəḥrlik məldürlər yaoɣidu. [14] Xuning bilən Mən silər ḫak suwaḳ bilən aḳartḳan tamni oɣulitip, uning ulini axkarə ḳilip, uni yər bilən yəksan ḳilimən; u oɣulap qüxkəndə, silər uning arisida ḫalak bolisilər; wə Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər. [15-16] Xundaḳ ḳilip Mən ḳəḥrimni tam ḫəm uni ḫak suwaḳ bilən aḳartḳanlarning üstigə qüxürüp pioɣandin qiḳimən; wə: «Tam yoḳ boldi, xundaḳla uni ḫak suwaḳ bilən aḳartḳanlar, yəni Yerusalem tooɣruluḳ bexarət bərgüqi,

---

13:5 «Silər bəsülgən jaylaroɣa qiḳmioɣansilər, uning Pərwərdigarning künidə .. Israil jəmətining buzuloɣan temini ḫeq yasimidinglar» — bu gəpmu sahta pəyoɣəmbərlərgə eytiloɣan: 4-ayət boyiqə ular «harabilər arisida yürgən tülkilərdək» bolidu — bəlkim Israil jəmiyitining buzuloɣan əḫwalioɣa zadila ḳarimay, pəḳət əzliri üqün kiqikkinə bir «uwa təxükini» kolax bilən xuoɣulliniwatidu.
13:11 «Tamni ḫak suwaḳ bilən aḳartiwatḳanlaroɣa: «Bu tam yiḳilidu!» degin!» — Əzakiyal sahta pəyoɣəmbərlərni məs'uliyətsiz tamqilaroɣa oḫxitidu. Nepiz bir tamni puhta suwap küqəytixning ornida, ular pəḳət qiraylik kərünüx üqün uni ḫak bilən aḳartidu.

ḥeq tinq-amanlik bolmioɣandimu u tooɣuluk tinq-amanlikni kərsətkən «alamət kərünüx»ni kərgən Israilning pəyoɣəmbərlirimu yok boldi» — dəymən.

«Ayal pəyoɣəmbərlər» tooɣuluk bexarət

17 «Əmdi sən, i insan ooɣli, əz təsəwwuri boyiqə bexarət bərgüqi əz həlkingning kizlirioɣa yüzüngni karitip, ularni əyibləp bexarət berip mundak degin: —
18 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Əz beoɣixlirining ḥərbirigə seḥirlik biləzüklərni kadap, janlarni tuzakka elix üqün ḥərkandak egiz-pakar adəmlərning bexioɣa pərənqini yasioɣanlaroɣa way! Əmdi silər əz həlkimning janlirini tuzakka qüxürüp, janliringlarni sak kaldurimiz dəwatamsilər? 19 Nəqqə tutam arpa, nəqqə qixləm nanni dəp silər Manga kupurluk kilip, yaloɣan səzgə kulak salidioɣan Mening həlkimgə yaloɣanqilikinglar arkilik əlməskə tegixliklirini əltürüp, tirik kalmaslikka tegixliklirini ḥayat kaldurmakqimusilər?
20 Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mana, Mən silərning kuxlarni tuzakka qüxürgəndək kixilərni tuzakka qüxürgüqi seḥirlik «tengik»liringlaroɣa karximən, Mən ularni bilikinglardin yirtip taxlaymən; xuning bilən silər kuxlarni tuzakka qüxürgəndək tutkan kixilərni ərkinlikkə uquruwetimən.
21 Mən silərning pərənjiliringlarnimu yirtip taxliwetip, həlkimni kolunglardin kutkuzimən; ular yənə kolunglarda olja bolup turmaydu; xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
22 Silər yaloɣanqilik bilən, Əzüm azar bərmigən ḥəkkaniy adəmlərning kəngligə azar bərgənlikinglar üqün, xundakla rəzil adəmlərning ḥayatini saklap kutkuzuxka ularni rəzil yolidin yandurmay, əksiqə ularning kolini küqəytkininglar üqün, 23 silər kuruk «alamət kəzünüx»lərni ikkinqi bolup kərməysilər, yaki yaloɣan palqilik kilmaysilər; Mən Əz həlkimni kolunglardin kutkuzimən; xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər».

Butpərəslik kilidioɣanlaroɣa way!

14 1 Israil akṣakallirining bəziliri mening yenimoɣa kelip aldimda olturuxti. W Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
3 «I insan ooɣli, muxu adəmlər əz butlirini kəngligə tikləp, adəmlərni putlaxturidioɣan əz kəbiḥlikini kəz aldioɣa koyoɣanidi. Əmdi ularning Meni izdəp Məndin yol sorixini kobul kilamdimən? 4 Əmdi ularoɣa səz kilip mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Israil jəmətidiki kənglidə əz butlirini tikləp, adəmlərni putlaxturidioɣan əz kəbiḥlikini kəz aldioɣa koyup, andin pəyoɣəmbər aldioɣa kelidioɣan ḥərbir adəmni bolsa, Mənki Pərwərdigar uningoɣa butlirining kəplüki boyiqə jawab kayturimən. 5 Xundak kilip Mən Israil jəmətining kənglini Əzümgə igildurimən; qünki ular barlik butliri bilən Manga yat bolup kətti».
6 — Xunga Israil jəmətigə mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Towa kilinglar! Butliringlardin yenip yenimoɣa kaytip kelinglar! Barlik yirginqlik kilmixinglardin yüzünglarni ərünglar! 7 Qünki Israil jəmətidiki əzlirini Məndin ayrip, əz butlirini kənglidə tikləp, adəmlərni putlaxturidioɣan əz kəbiḥlikini kəz aldioɣa koyup, andin Məndin sorax üqün pəyoɣəmbərning

13:15-16 «Mən kəḥrimni tam ḥəm uni ḥak suwak bilən akartkanlarning üstigə qüxürüp pioɣandin qikimən; wə ... dəymən» — məzkur bexarəttiki əng ahirki ayət boyiqə bu «nepiz tam» Yerusalemni kərsitidu, əmdi sahta pəyoɣəmbərlər uning buzuk yərlirini puhta kilmay, pəkət ḥəmmisi qiraylik kərünsün dəp uni «sahta bexarətlər» bilən akartidu.
13:18 «Əz beoɣixlirining ḥərbirigə seḥirlik biləzüklərni kadap, ... ḥərkandak egiz-pakar adəmlərning bexioɣa pərənqini yasioɣanlaroɣa way!» — ayallar bu «biləzük» wə «pərənjə»lərni kandak ixlətkənliki anqə enik bolmisimu, lekin xübḥisizki, ular arkilik seḥirlik, jadugərlik yolida ḥərkandak adəmlərni dəmidi kilip əz indikigə kəltürməkqi boloɣan; 19-ayət tehimu kəp təpsilatlarni bizgə təminləydu.
13:19 Mik. 3:5
14:1 Əz. 20:1

aldiоға kelidiоған һərkaysi adəm yaki xuningоға ohxax Israilda turuwatkan һərkaysi musapirlar bolsa, Mənki Pərwərdigar Өzüm ularоға jawab kayturimən; [8] Mən muxu kixini bir agaһ bexariti kilip uni səz-qəqəkkə kalduruxka yüzümni uningоға karxi kilimən; Mən həlkimning arisidin uni üzüp taxlaymən; xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər. [9] Birak pəyоғəmbər өzi ezikturulup, bir bexarətlik səz kiloған bolsa, u qaoғda Өzüm Pərwərdigar xu pəyоғəmbərni ezitkuоға uqratkanmən; Mən uningоға karxi kolumni uzartip, uni həlkim arisidin һalak kilimən. [10] Ular kəbiһlikining jazasini tartidu; pəyоғəmbərgə berilidiоған jaza bilən sorioғuqiоға berilidiоған jaza ohxax bolidu. [11] Xuning bilən Israil jəməti yənə Məndin qətnəp kətməydu, yaki yənə asiylikliri bilən өzlirini buloғimaydu; ular Mening həlkim, wə Mən ularning Hudasi bolimən» — dəydu Rəb Pərwərdigar».

Keliwatkan jazani һətta һəkkaniy kixilərmu Israildin yandurmaydu

[12] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[13] «I insan ooғli, məlum bir zemin Manga asiylik kilip gunaһ kiloғanda, Mən xuning bilən kolumni uningоға karxi uzartip, ularning yələnqüki boloған nenini kurutuwetip, uning üstigə aqarqilikni əwətimən һəm insan wə һaywanlarni uningdin üzimən; [14] əmdi u qaoғda Nuһ, Daniyal wə Ayuptin ibarət üq һəzrət uningda turuwatkan bolsimu, ular өz һəkkaniyliki tüpəylidin pəkət өz janlirinila sakliyaloған bolatti — dəydu Rəb Pərwərdigar.
[15] Əgər Mən zemindin yirtkuq һaywanlarni ətküzsəm, ular uni baliliridin juda kilsa, һaywanlar tüpəylidin uningdin ətküqi һeqbir adəm bolmay, u wəyranə bolsa, [16] əmdi Mən өz һayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar — muxu üq һəzrət uningda turuwatkan bolsimu, ular nə өz ooғulliri nə kizlirini kutkuzalmaytti; ular pəkət өz janlirini kutkuzalaytti, zeminning өzi wəyranə peti kalatti.
[17] Yaki bolmisa Mən xu zeminоға kiliqni qüxürup, uningdin insan һəm һaywanni üzüwətkən bolsam, [18] əmdi һayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar — muxu üq һəzrət uningda turuwatkan bolsimu, ular nə өz ooғulliri nə kizlirini saklap kutkuzalmaytti; ular pəkət өz janlirini kutkuzalaytti.
[19] Yaki bolmisa Mən xu zeminоға waba kesilini qüxürup, Өz kəһrimni kan təktürulüxi bilən üstigə təksəm, uningdin insan һəm һaywanni üzüwətkən bolsam, [20] əmdi һayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar — Nuһ, Daniyal wə Ayuptin ibarət üq һəzrət uningda turuwatkan bolsimu, ular nə өz ooғlini nə kizini kutkuzalmaytti; ular pəkət һəkkaniyliki bilən өz janlirini kutkuzalaytti.
[21] Əmdi Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Əmdi xundak boloғandin keyin, insan һəm һaywanni üzüwetix üqün Yerusalemоға tət jazayimni, yəni kiliq, aqarqilik, yirtkuq һaywan wə waba kesilini qüxürsəm kandak bolar?
[22] Birak mana, uningda kelip kaloғanlar bolidu, yəni ooғul-kizlar uningdin qikirilip kutkuzulidu; mana, ular silərning yeninglaroға qikip, silər ularning yolliri һəm kilmixlirini kərüp yetisilər; xuning bilən silər Mən Yerusalemоға qüxürgən külpət, yəni uningоға qüxürülgən barlik ix-

14:8 Kan. 28:37; Əz. 5:15
14:9 «Birak pəyоғəmbər өzi ezikturulup, bir bexarətlik səz kiloған bolsa, u qaoғda Өzüm Pərwərdigar xu pəyоғəmbərni ezitkuоға uqratkanmən;...» — muxu degini, Pərwərdigar adəmlərni ezikturuxni halaydu degənlik əməs, əlwəttə. Birak Өz adimi boloған pəyоғəmbər adəmgə huxamət kilmakqi bolsa yaki өz mənpəətini kəzləp yüridiоған bolsa, əmdi xu qaoғda Huda uni azduruxi, ezitkuоға uqritixi yaki yaman roһlarning kolioға tapxuruxi mumkin. Xu qaoғda uning eytkan səzining һəmmisi kuruk bolidu, əmma u өzi uningоға ixinidu.
14:9 Əz. 13:1, 2, 9
14:13 «yələnqüki boloған neni» — ibraniy tilida «nan boloған һasisi» deyilidu; 4:16-ayəttiki izaһatni kərüng.
14:13 Law. 26:26; Əz. 4:16; 5:16
14:14 «u qaoғda Nuһ, Daniyal wə Ayuptin ibarət üq һəzrət uningda turuwatkan bolsimu,...» — Daniyal pəyоғəmbər on üq yil ilgiri Babiloға sürgün bolup, andin Nebokadnəsar üqün bax wəzir kilinoған.

lar tooɣuluk təsəlli alisilər; [23] əmdi silər ularning yolliri ḥəm kilmixlirini kərgininglarda, ular silərgə təsəlli epkelidu; silər Mening uningda barlik kiloɣan ixlirimni bikardin-bikar kilmioɣanlikimni tonup yetisilər, — dəydu Rəb Pərwərdigar».

Üzüm teli tooɣuluk təmsil

15 [1] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[2] «I insan ooɣli, üzüm teli yaoɣiqining baxka dərəh yaoɣaqliridin nemə artukqilikі bar, uning xehining ormandiki dərəhlər arisida nemə alaḥidiliki bar? [3] Uningdin birər jabdukni yasaxka materiyal aloɣanning paydisi barmu? Uningdin qinilərni askudək kozukni yasioɣili bolamdu? [4] Mana, u otka yekiloɣu boloɣanda, ot uning ikki uqini kəydürgəndə, otturisimu yerim kəygəndə, əmdi uni birər ixka ixlətkili bolamdu? [5] Mana, u sak boloɣanda, ḥeqkandak ixka ixlətkili bolmioɣan yərdə, əmdi ot uni kəydürüp yəp kətkəndə, uni birər ixka ixlətkili bolamdu?
[6] Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən ormandiki dərəhlər arisidiki üzüm telining yaoɣiqini otka tapxuroɣinimdək, Yerusalemda turuwatkanlarni otka tapxurimən. [7] Yüzümni ularoɣa karxi kilip karitimən; ular bir ottin qikса, baxka bir ot ularni yəwetidu. Өz yüzümni ularoɣa karxi bolup karatkanda, silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər. [8] Ularning kiloɣan wapasizlikliri tüpəylidin mən zeminni wəyranə kilimən» — dəydu Rəb Pərwərdigar».

Wapasiz Yerusalem

16 [1] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[2] I insan ooɣli, əzining yirginqlik kilmixlirini Yerusalemning yüzigə selip mundak degin: —
[3] Rəb Pərwərdigar Yerusalemoɣa mundak dəydu: «Sening əsliy zating wə tuoɣuluxung Kanaaniylarning zeminida boloɣan; sening atang Amoriy, apang Hittiy kiz idi. [4] Sening tuoɣuluxuoɣa kəlsək, sən tuoɣuloɣan kününgdə kindiking kesilmigən, sən suda yuyulup pakiz kilinmioɣan; ḥeqkim sanga tuz sürkmigən yaki seni zakilimioɣan.
[5] Ḥeqkimning kəzi muxu ixlar üqün sanga rəḥim kilmioɣan yaki iqini sanga aoɣritmioɣan; əksiqə sən dalaoɣa taxliwetilgənsən, qünki tuoɣuloɣan kününgdə kəmsitilgənsən.
[6] Xu qaoɣda Mən yeningdin ətüp ketiwetip, seni əz keningda eoɣinap yatkiningni kərgən; wə Mən əz keningda yatkan ḥalitingdə sanga: «Yaxioɣin!» — dedim. Bərḥək, sən əz keningda yatkan ḥalitingdə Mən sanga: «Yaxioɣin!» — dedim.
[7] Mən seni daladiki ot-qəplərdək aynittim; sən əsüp heli boy tartip qiraylik bezilip wayioɣa yətting; kəksiliring xəkilləndi, qaqliring üzün əsti; birak sən tehi tuoɣma-yalingaq iding. [8] Mən yənə yeningdin ətüwetip sanga karidim; mana, ixk-muḥəbbət məzgiling yetip kəldi; Mən

14:23 «əmdi silər ularning yolliri ḥəm kilmixlirini kərgininglarda, ular silərgə təsəlli epkelidu...» — əslidə sürgün boloɣanlar Yerusalemoɣa qüxkən balayi'apətni anglap bəlkim intayin azablinixi mumkin idi. Birak kaqkanlar kəlgəndə, ularning kiyapitini wə kilmixlirini kərüp, ular bu ixning ḥəkikətən Hudaning adil jazasi ikənlikini qüxinip yetip, «bu jaza ḥammisi durus» dəp köngli jayioɣa qüxüxi kerək.
15:8 «... Ularning kiloɣan wapasizlikliri tüpəylidin Mən zeminni wəyranə kilimən» — bu babtiki «üzüm teli» degən təmsil üstidə «Koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
16:3 «...sening atang Amoriy, apang Ḥittiy kiz idi» — Israilning əjdadi Ibrahim wə ayali Sarah, əlwəttə. Muxu ayət wə keyinki 1-14-ayətlərning bəlkim üq muḥim məzmuni bar: *(1)* Ibraḥim əzi əsli Kanaandikilərdək butpərəs adəm idi *(«Yə.» 24:2)* — Huda uni zor meḥir-xəpkitidin Өzining adimi boluxi üqün talliwaloɣan; *(2)* Pərwərdigarning buyruklirioɣa hilap ḥalda, Israil Kanaan zemininioɣa kirgəndə ularning kəp ooɣul-kizliri yərlik *(butpərəs Kanaaniy, Amoriy, Ḥittiy)* kiz-yigitlər bilən toy kiloɣan; *(3)* Israil Kanaan zemininioɣa kirgəndə Kanaandikilərning butpərəs yaman adətlirini kobul kilip ularoɣa inatayin ohxax bolup kətkənidi.
16:7 «sən əsüp heli boy tartip qiraylik bezilip wayioɣa yətting» — ahirki jümligə karioɣanda, «qiraylik bezilip wayioɣa yətting» degən səz kəksliri wə qaqliri toluk əskənlikini kərsitixi mumkin.

tonumning pexini üstünggə yeyip qoyup, yalingaqliqingni əttim; Mən sanga qəsəm iqip, sən bilən bir əhdə tüzdum, dəydu Rəb Pərwərdigar, wə sən Meningki boldung. [9] Mən seni su bilən yuyup, qeningni teningdin yuyuwetip, sanga purақliқ mayni sürttüm. [10] Mən sanga kəxtilik kəngləkni kiygüzüp, ayioŋingoŋa dəlfin terisidin tikkən kəxlərni saptim; seni nepis kanap bilən orap, yipək bilən yepip qoydum. [11] Seni zibu-zinnətlər bilən pərdazlidim, qolliringoŋa biləzüklərni, boynungoŋa marjanni taқap qoydum; [12] burnungoŋa ḥalқini, qulaқliringoŋa zirilərni, bexingoŋa güzəl tajni kiygüzdum. [13] Xundaқ қilip sən altun-kümüx bilən pərdazlanding; kiyim-keqəkliring nepis kapap, yipək wə kəxtilik rəhttin idi. Yegining aқ un, bal ḥəm zəytun meyi idi; sən intayin güzəl bolup, hanix mərtiwisigə kətürüldung. [14] Güzəlliking tüpəylidin əllərdə dangқing qiқti; qünki Mən sanga kərkəmlikimni beoŋixlixim bilən güzəlliking kamalətkə yətti, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

[15] — Biraқ sən güzəlliking tayinip, dangқingdin paydilinip paḥixə boldung; sən ḥərbir ətküqi kixigə paḥixə muḥəbbətliringni təktüng; güzəlliking uning boldi! [16] Sən kiyim-keqəkliringdin elip özüng üqün rənggarəng bezəlgən «yuқiri jaylar»ni yasap, andin ularning üstidə buzuқluқ қiloŋansən. Bundaқ ixlar yüz berip baқmioŋan, wə ikkinqi yüz bərməydu!

[17] Sən Mən sanga beoŋixlioŋan güzəl zibu-zinnətlirim wə altun-kümüxüm bilən ərkək məbudlarni yasap ular bilən buzuқluқ қiloŋansən. [18] Sən öz kəxtilik kiyimliringni elip ularoŋa kiygüzdüng; Mening meyim wə Mening huxbuyumni ularoŋa sunup beoŋixliding; [19] Mən özünggə bərgən nenimni, Mən sanga ozuққa bərgən aқ an, zəytun meyi wə balni bolsa, sən ularning aldioŋa huxpuraқ ḥədiyə süpitidə atap sundung: ixlar dəl xundaқ idi! — dəydu Rəb Pərwərdigar.

[20] — Uning üstigə sən Özümgə tuoŋup bərgən қiz-ooŋulliringni elip, məbudlarning ozuқi bolsun dəp ularni қurbanliқ қilding. Sening buzuқluқung azliқ қiloŋandək, [21] sən Mening balilirimni soyup ularni ottin ətküzüp məbudlaroŋa atap қoydungoŋu?

[22] Sening barliқ yirginqlik қilmixliring ḥəm paḥixə buzuқluқliringda, sən yaxliқingda tuoŋma-yalingaq bolup öz qeningda eoŋinap yatқan künliringni ḥeqқaqan esinggə kəltürmiding. [23] Əmdi sening bu rəzillikliringdin keyin — (Way, ḥalingoŋa way! — dəydu Rəb Pərwərdigar) [24] sən yənə özüng üqün bir pəxtaқ қurup, ḥərbir məydanoŋa bir «yuқiri jay»ni yasiding; [25] sən ḥərbir koqining bexida «yuқiri jay»ingni salding; sən öz güzəllikingni yirginqlik қilip, teningni ḥərbir ətküqigə tutup, putungni eqip özüngni berip paḥixə buzuқluқungni kəpəytting. [26] Sən ixқwaz ərliki qong қoxnang boloŋan Misirliқlar bilən buzuқluқ ətküzdüng; Mening aqqiқimni қozoŋap, paḥixə buzuқluқungni kəpəytting. [27] Wə mana, Mən Öz қolumni üstünggə uzartip, sening nesiwəngni azaytip қoydum. Mən seningdin nəprətlinidioŋan, buzuқ yolungdin nomus қilip qəqigənlərning, yəni Filistiylərning қizlirining қolioŋa tapxurdum.

[28] Sən yənə қanmay yənə Asuriyliklər bilən buzuқluқ ətküzdung; buzuқluқ ətküzgəndin keyin yənə қanaət қilmiding. [29] Xunga sən sodigərning zemini, yəni Kaldiyə bilən boloŋan buzuқluқungni kəpəytip, buningdin yənə қanaət қilmiding. [30] Muxundaқ barliқ ixlarni, yəni nomussiz paḥixə ayalning ixlirini қilisən, nemanqə suyuқ sening қəlbing! — dəydu Rəb Pərwərdigar, [31] Özüngning pəxtiқingni ḥər koqining bexida қuridioŋan, ḥərbir məydanda

---

16:8 «Mən tonumning pexini üstünggə yeyip қoyup, yalingaqliқingni əttim» — қədimki zamanlarda ərkək kixi қizning üstigə kiyim-keqikini yepixi xu қizni öz əmrigə almaқqi boloŋanliқini bildürətti. «Rut» 3:9-ayət, «Kan.» 22:30-ayətni kərüng.

16:8 Yar. 22:16; 24:7

16:16 «yuқiri jaylar» — butpərəslik қilidioŋan jaylar: 6:3-ayətning izaḥatini kərüng.

16:17 «altun-kümüxüm bilən ərkək məbudlarni yasap ular bilən buzuқluқ қiloŋansən» — «buzuқluқ» bolsa butқa qoқunuxni insanning Hudaoŋa boloŋan wapasizliқioŋa ohxitidu; uning üstigə, Қanaandiki butlaroŋa qoқunuxtək «diniy murasimlar» kəp waқitlarda xəḥwaniy buzuқluқ, paḥixiwazliқ bilən baoŋliқ idi.

16:21 Yəx. 57:5

16:24 «sən... ḥərbir məydanoŋa bir «yuқiri jay»ni yasiding» — paḥixə ayallar bəlkim koqilarda yuқiri bir jayda turup «heridarlar»ni qaқiratti. Muxu yərdə «yuқiri jay» əmdi ikki bisliқ bolup, yənə «butқa qoқunidioŋan jaylar»ni kərsitidu.

16:27 2Tar. 28:18

«yuqiri jay»ingni yasaydioƣan! Uning üstigə sən paḥixə ayaldək əməs iding, qünki sən ḥəqni nəziringgə almaytting!
32 I wapasiz ayal, erining ornida yat adəmlərgə kəngül beridioƣan! 33 Həqlər paḥixə ayaloƣa ḥəmixə ḥək beridu; birak sən axniliringni buzukluk muḥəbbətliridin ḥuzur elixka ḥəryandin yeningoƣa kəlsun dəp ularning ḥəmmisigə üstək berip in'am kilisən; 34 buzuklukta sən baxka ayallarning əksisən, qünki ḥeqkim sening buzuk muḥəbbitingni izdəp kəlmidi; sən üstək bərding, ḥeq ḥək sanga berilmidi — sən ḥəkikətən ularning əksisən!
35 Xunga, i paḥixə ayal, Pərwərdigarning səzini angla!
36 — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Sening tənggiliring təkülüp, axniliring bilən boloƣan buzuklukliring bilən sening uyat yering axkarilanoƣanliki tüpəylidin, barlik yirginqlik məbudliring tüpəylidin, ularoƣa atap sunoƣan baliliringning keni tüpəylidin —
37 xunga mana, Mən sening əzünggə əyx-ixrət mənbəsi kiloƣan, barlik səygən ḥəm barlik nəprətləngən axniliringni yioƣimən — Mən ularni sanga karxi qikirip ətrapingdin yioƣip, sening uyat yeringni ularoƣa axkarə kilimən, ular sening barlik uyat yeringni kəridu. 38 Xuning bilən seni buzukluk kiloƣan ḥəm kan təkkən ayallarni jazalioƣandək jazalaymən; Mən kəhr bilən, ottək oƣəzipimning təlipi bilən üstünggə kanlik jazani qüxürimən; 39 Wə Mən seni ularning koliota tapxurimən; ular sening pəxtakliringni oƣulitidu, sening «yukiri jay»liringni qekip taxlaydu; ular kiyim-keqikingni üstüngdin saldurup taxlap, güzəl zibu-zinnətliringni bulap-talap, seni tuoƣma-yalingaq kalduridu. 40 Ular sanga karxi bir top kixilərni yioƣip epkelidu, ular seni qalma-kesək kilidu ḥəm seni kiliqliri bilən qepiwetidu. 41 Ular əyliringni ot bilən kəydüridu, kəp ayallarning kəz aldida üstünggə jazalarni qüxüridu; xuning bilən Mən seni paḥixə ayal boluxtin kaldurimən; sən yənə ḥeqkandak «muḥəbbət ḥəkki»ni bərməysən.
42 Xuning bilən Mən sanga karatkan kəhrimni tohtitimən, Mening mukəddəslikimdin qikkan oƣəzəp səndin ketidu; Mən tinqlinip kayta aqqiklanmaymən. 43 Sən yaxlik künliringni esinggə kəltürmiding, əksiqə muxu kilmixliring bilən Meni oƣəzəpləndürdüng; xunga mana, əz yolungni əz bexingoƣa kayturimən, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — xuning bilən bu buzukluknı baxka yirginqlik kilmixliring üstigə koxup ikkinqi kilmaysən.

Yerusalem, Samariyə wə Sodom

44 Mana, makallarni ixlitidioƣanlarning ḥəmmisi sən tooƣruluk: «Anisi kandak bolsa, kizi xundak bolar» degən bir makalni tiloƣa alidu. 45 Sən əz eri ḥəm baliliridin nəprətləngən anangning kizidursən; ḥəm əz ərliri ḥəm baliliridin nəprətləngən aqa-singilliringning arilikidikisən; sening anang bolsa Ḥittiy, sening atang Amoriy idi. 46 Sening aqang bolsa sol təripingdə turoƣan Samariyə, yəni u wə uning kizliri; singling bolsa ong təripingdə turoƣan Sodom wə uning kizliri.
47 Sən nə ularning yolliridida mangmioƣan, nə ularning yirginqlik kilmixliri boyiqə ix kilmioƣansən; Yak! Bəlki kiskioƣinə bir wakit iqidə sən barlik yolliringda ulardin buzuk bolup kətting. 48 Əz ḥayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — singling Sodom,

---

16:41 2Pad. 25:9; Yər. 52:13
16:42 «Mening mukəddəslikimdin qikkan oƣəzəp» — Ibraniy tilida «Mening ḥəsitim».
16:43 «...bu buzukluknı baxka yirginqlik kilmixliring üstigə koxup ikkinqi kilmaysən» — baxka birhil tərjimisi: «...bu buzukluknı baxka nəprətlik kilmixliring üstigə koxup kilding əməsmu?»
16:43 Əz. 9:10; 11:21; Law. 19:29
16:45 «sening anang bolsa Ḥittiy, sening atang Amoriy idi» — 3-ayəttiki izaḥatta eytiloƣandək: — Israilning əjdadi Ibraḥim wə ayali Sarah, əlwəttə. Muxu ayət wə keyinki 1-14-ayətlərning bəlkim üq muḥim məzmuni bar: *(1)* Ibraḥim əzi əsli Kanaandikilərdək butpərəs adəm idi *(«Yə.» 24:2)* — Huda uni zor meḥir-xəpkitidin Əzining adimi boluxi üqün talliwaloƣan; *(2)* Pərwərdigarning buyrukliriƣa hilap ḥalda, Israil Kanaan zemiƣioƣa kirgəndə ularning kəp ooƣul-kizliri yərlik *(butpərəs Kanaaniy, Amoriy, Ḥittiy)* kiz-yigitlər bilən toy kiloƣan; *(3)* Israil kənan zemiƣioƣa kirgəndə kənandikilərning butpərəs yaman adətlirini kobul kilip ularoƣa inatayin ohxax bolup kətkənidi.
16:47 «Bəlki kiskioƣinə bir wakit iqidə sən barlik yolliringda ulardin buzuk bolup kətting» — baxka birhil tərjimisi: «bəlki ularning kilmixlirini az dəp, sən barlik yolliringda ulardin buzuk bolup kətting».

yəni u yaki kizliri sən yaki sening kizliringning kilmixliridək kilmidi;. [49] Mana, muxu singling Sodomning kəbihliki — u wə kizlirining təkəbbuluki, nanliri mol, əndixisiz azadilik künliridə ajiz-namratlarning kolini heq küqəytmigənliki idi.. [50] Ular təkəbburlixip, Mening aldimda yirginqlik ixlarni kildi; Mən buni kərginimdə, ularni yokattim.
[51] Samariyə bolsa sening gunahliringning yerimidəkmu gunah sadir kilmidi; halbuki, sən bolsang yirginqlik kilmixliringni ularningkidin kəp awutup kilding; xundak kilip sən yirginqlik kilmixliring tüpəylidin aqa-singlingni huddi həkkaniydək kəründürgəniding.. [52] Sən əslidə əz aqa-singlingning üstidin həküm kiloquqi iding; əmdi sənmu, əz xərməndilikingni kətürüp yür! Sening ularningkidin tehimu nəprətlik gunahliring tüpəylidin ular səndin həkkaniy kərünidu; xunga sənmu aqa-singlingni həkkaniy kərsətkining tüpəylidin hijalətkə kelip xərməndilikingni kətürüp yür!.
[53] Wə mən ularni sürgündin, yəni Sodom həm kizlirini sürgündin, Samariyə həm kizlirini sürgündin qikirip, xundakla ularning arisioqa sürgün boloqanliringni qikirip sürgünlüktin əsligə kəltürimən;. [54] xuning bilən ularoqa təsəlli bərginingdə, sən əz xərməndilikingni kətürisən, sening barlik kilmixliring tüpəylidin hijalətkə kalisən.. [55] Sening aqa-singling, Sodom həm kizliri əsli halioqa, Samariyə həm kizlirimu əsli halioqa kelidu; sənmu wə sening kizliring əsliy halinglaroqa kelisilər. [56-57] Sening rəzilliking pax kilinmay, təkəbburlukta yürgən kününgdə, singling Sodom aoqzingda səz-qəqək boloqan əməsmidi? Əmdi hazir sən əzüng Suriyə kizliri wə uning ətrapidikilərning həmmisi həmdə Filistiyə kizliri, yəni seni kəzgə ilmaydioqan ətrapingdikilərning mazak obyekti bolup kalding..
[58] Sən buzuklukung, yirginqlik kilmixliringning jazasini kətürisən, dəydu Pərwərdigar. [59] Qünki Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Əz kiloqanliring, yəni iqkən kəsəmingni kəmsitip, əhdini buzoqanliking boyiqə seni bir tərəp kilimən;. [60] Halbuki, Mən sening bilən yaxlik künliringdə tüzgən əhdəmni əsləymən, həm sən bilən mənggülük bir əhdə tüzimən. [61] Xuning bilən sən əzüngdin qong aqiliring həmdə seningdin kiqik singilliringni tapxuruwaloqiningda, sən yolliringni esinggə kəltürüp hijalətkə kalisən; qünki muxu aqa-singilliringni sanga kizlar

---

16:48 «singling Sodom, yəni u yaki kizliri sən yaki sening kizliringning kilmixliridək kilmidi» — bəlkim okurmənlərning esidə barki, Ibrahimning dəwridə Sodom xəhiri əsli bəqqiwazlik gunahi üqün Huda təripidin ot bilən halak kilinoqan.
16:49 «Mana, muxu singling Sodomning kəbihliki — u wə kizlirining təkəbbuluki, nanliri mol, əndixisiz azadilik künliridə ajiz-namratlarning kolini heq küqəytmigənliki idi» — bu ayət Sodomning bəqqiwazlikidiki asasiy gunahlirini kərsitip, bügünki kəp bay dələtlərgə yaki bay adəmlərgə qongkur agah beridu.
16:49 Yar. 18:20-21; 19; Am. 5:12
16:50 Yar. 19:24
16:51 «Samariyə bolsa sening gunahliringning yerimidəkmu gunah sadir kilmidi..» — «Samariyə» muxu yərdə «Ximaliy Padixahlik»ni kərsitidu. U Israilning on kəbililik «Ximaliy Padixahlik»ining paytəhti idi. Ularning butpərəsliki tüpəylidin Huda Asuriyə imperiyəsining wasitisi bilən miladiyədin ilgiriki 722-yilda ularni jazalap sürgün kildi.
16:52 «Sən əslidə əz aqa-singlingning üstidin həküm kiloquqi iding;...» — baxka birhil tərjimisi: «Sən aqa-singlingning üstidin yahxi bir həküm qikaroquqi bolup kalding;...» — demək, «ularni əz kilmixliringoqa selixturup, ularni adil dəp kərsətting». Birak 56-ayət bizning tərjimimizni kollaydu, dəp karaymiz.
16:53 «mən ularni sürgündin, yəni Sodom həm kizlirini sürgündin.. qikirip, ... əsligə kəltürimən» — Sodom xəhiri əsli «Ölük Dengiz» boyida idi. «Ölük Dengiz»ning ətrapidiki xəhərlər miladiyədin ilgiriki 537-yilidin baxlap kaytidin ahalilik boldi. Sodom xəhirining əzining əsli dəl kəyərdə ikənlikini bilməymiz. **«... Samariyə həm kizlirini sürgündin qikirip, xundakla ularning arisioqa sürgün boloqanliringni qikirip sürgünlüktin əsligə kəltürimən»** — bu bexarət bəlkim Pars imperatori Koroxning Babil imperiyəsi sürgün kiloqan həlklərni azad kilixliri bilən *(miladiyədin ilgiriki 539-yili)* kismən baxlanoqan; kəlgüsidə toluk əməlgə axurulidu, dəp ixinimiz: 37-babta, «Yəhuda» wə «Israil»ning yengidin «bir həlk» bolidioqanliki tooruluk yənə bir bexarət bar.
16:54 «Xuning bilən ularoqa təsəlli bərginingdə...» — bu təsəlli bolsa əllərning kaloqanlirining Yəhuda wə Yerusalemoqa qüxürülgən jazani kərüp «biz yamanlik kilduk, birak ular bizdin tehimu yaman kildi, tehimu eoqir jazani kəriduː» dəp tapkan təsəllisi boluxi kerək.
16:56-57 «singling Sodom aoqzingda səz-qəqək boloqan əməsmidi?» — baxka birhil tərjimisi: «singling Sodomni hətta tilingoqa almaytting».
16:56-57 Yəx. 9:10-16
16:59 «Əz kiloqanliring, yəni iqkən kəsəmingni kəmsitip, əhdini buzoqanliking boyiqə...» — «əhdə» xübhisizki, Huda Musa pəyoqəmbər arkilik tüzgən əhdə *(«Mis.» 19-20-babni kərüng)*.

süpitidə tapxurimən; birak bu ixlar seningdiki əhdə tüpəylidin bolmaydu. 62 Mən Өz əhdəmni sən bilən tüzimən, sən Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilisən; 63 xuning bilən seni kəqürüm kiloqinimda, sən kilmixliringni esinggə kəltürüp hijil bolup, xərməndiliking tüpəylidin kaytidin aoqzingni heq aqmaysən» — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Ikki bürküt tooqruluk təmsil

17 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooqli, bir tepixmakni otturioqa koyup, Israil jəmətigə bir təmsilni səzləp berip mundak degin: —
3 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — «Kəng kanatlik, ziq rənggarəng uzun pəylik qong bir bürküt Liwanoqa kelip, xu yərdiki egiz kedir dərihining uqidiki xahni aldi; 4 U əng yukiri yumran bihini üzüwelip, uni sodigərning zeminioqa apirip, tijarətqilərning xəhirigə tikti. 5 U yənə zemindin baxka urukni elip baoqlik bir etizoqa tikti; uni mol sular boyida selip, sügət telidək tiklidi.
6 U əsüp, kəng yeyilip, pəs boyluk üzüm teli bolup qikti; uning xahliri bürküt tərəpkə karap əsti, yiltizlirimu uning astioqa sozuldi. Xu yol bilən u üzüm teli bolup, xahlandi, bihlandi.
7 Əmdi kəng kanatlik, ziq pəylik yənə bir qong bürküt pəyda boldi; wə mana, bu üzüm teli «U meni suoqarsun» dəp, tikilgən qənəkliridin yiltizlirini uningoqa karap tartti, xahlirini uningoqa karap sozdi; 8 Mana, u obdan xahlap mewə bərsun, esil üzüm teli bolsun dəp munbət etizda, mol sular boyioqa tikilgənidi».
9 Əmdi Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — «U ronak tapamdu? Uni kakxal kiliwetix üqün bürküt yiltizlirini yulup, mewisini kesiwətməmdu? Uning yumran yopurmakliri hazan bolidu; xu qaoqda uni yiltizliridin yuluwelixka küqlük bir bilək yaki nuroqun həklərning heq keriki bolmaydu. 10 Əmdi hətta kaytidin tikilgən bolsa, ronak tapamdu? Xərk xamili uningoqa təgkəndila taza kaoqjirap kətməmdu? U tikilip əskən qənəkliridə kaoqjirap ketidu».

Təmsil qüxəndürülidu

11 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
12 Asiy jəmættin: «Muxu ixlarning mənisini biləmsilər?» dəp sorap, ularoqa mundak degin: «Mana, Babil padixahi Yerusalemoqa kelip, uning padixahi həm xahzadilirini elip əzi bilən Babiloqa kayturup apardi.
13 Xu wakitta u padixahning nəslidin bir kixini elip uning bilən əhdə tüzüp uningoqa kəsəm iqküzdi. U yənə zemindiki esil-mətiwar boloqanlarni uning bilən elip kətti; 14 məksət, padixahlikning təwən ajiz haləttə bolup, kəddini rusliyalmay, pəkət uning əhdisini tutuxi bilən jenini jan ətküzüx üqün idi.
15 Birak u Misir bizgə atlar həm qong koxunni təminlisun dəp əlqilirini xu yərgə əwətip, uningoqa asiylik kildi. Əmdi u ronak tapamdu? Mundak ixlarni kiloquqi tirik kalamdu? U əhdini buzup

16:61 «...qünki muxu aqa-singilliringni sanga kizlar süpitidə tapxurimən; birak bu ixlar seningdiki əhdə tüpəylidin bolmaydu» — ahirki zamanda Israil həlki kəp əllərgə Hudaning yolini kərsitidioqan yahxi bir ülgə bolidu. Bu ixlar Musa pəyoqəmbər arkilik «kona əhdə» bilən əməs, bəlki Hudaning ular bilən yengi «mənggülük əhdə»si bilən bolidu.
17:3 «uzun pəylik qong bir bürküt Liwanoqa kelip...» — təmsildiki «Liwan» Yerusalemni kərsitidu.
17:4 «U qong bürküt əng yukiri yumran bihini üzüwelip, uni sodigərning zeminioqa apirip, tijarətqilərning xəhirigə tikti» — təmsildiki birinqi «qong bürküt» — Babilning imperatori Nebokadnəsar idi. U miladiyədin ilgiriki 598-yilida Yerusalemoqa kelip, Yəkoniya *(yax padixah)*ni, bəzi han ailisidikilər wə zemindiki əng usta hünərwənlərni Babiloqa apardi. Bu təmsil 12-21-ayəttə qüxəndürülidu.
17:6 «U əsüp, kəng yeyilip, pəs boyluk üzüm teli bolup qikti» — «üzüm teli» Zədəkiya padixahni kərsitidu. U əslidə *(Hudaning iradisi boyiqa)* Babil imperatorioqa bekinip ronak tapti.
17:7 «Əmdi kəng kanatlik,... yənə bir qong bürküt pəyda boldi» — ikkinqi qong bürküt xübhisizki, Misir padixahi *(Psammetikus II)*.

tirik ḳalamdu?
16 Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — bərḥəḳ u əzini padixaḥ ḳiloɣan padixaḥning zeminida, — yəni uning ḳəsimini kəmsitkən, əḥdisini buzoɣan ḥeliḳi padixaḥning zeminida, — uning yenida, Babilning otturisida əlidu.
17 Bolidioɣan jəngdə, ular kelip nuroɣun kixilərni ḳirix üqün sepiloɣa qiḳidioɣan dənglüklərni selip, potəylərni ḳuroɣanda, Pirəwn küqlük ḳoxun ḥəm nuroɣunlioɣan əskərlərni baxlap kəlsimu, uning üqün ḥeqnemə ḳilip berəlməydu.
18 U ḳəsəmni kəmsitip, əḥdini buzdi; mana, u ḳol elixip səz bərdi, biraḳ u muxu ixlarni ḳildi; xunga u tirik ḳeqip ḳutulalmaydu.
19 Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, bərḥəḳ, u kəmsitkən ḳəsimim ḥəmdə buzoɣan əḥdəmni bolsa, bularni əz bexioɣa kiygüzimən.
20 Mən Əz torumni üstigə yeyip taxlaymən, u Mening ḳiltiḳimda tutulidu; Mən uni Babiloɣa apirimən ḥəmdə xu yərdə Manga ḳiloɣan mutləḳ wapasizliḳi üqün uning üstigə ḥəküm qiḳirip jazalaymən.
21 Uning bilən billə barliḳ ḳaqḳanlar, barliḳ ḳoxunliri ḳiliq bilən yiḳilidu; bulardin ḳaloɣanlar ḥərbir xamaloɣa tarḳitilidu; xuning bilən silər Mənki Pərwərdigarning səz ḳiloɣanliḳini tonup yetisilər».

Kedir dərihi tooɣuluḳ baxḳa bir təmsil

22 Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mənmu egiz kedirning uqidin bih elip tikimən; uning yapyax xahqilirining uqidin yumran birsini üzüp, egiz ḥəywətlik taoɣ üstigə tikimən;
23 Israil egizlikidiki taoɣḳa Mən uni tikimən; u obdan xahlap, mewə berip, esil kedir dərihi bolidu; uning astioɣa ḥərḳandaḳ uqar-ḳanatlar ḳonidu; uning xahlirining sayisida ular ḳonup turidu;
24 xuning bilən daladiki barliḳ dərəhlər biliduki, Mənki Pərwərdigar egiz dərəhni pəs ḳildim, pəs dərəhni egiz ḳildim, yexil dərəhni ḳaoɲjirattim, ḳaḳxal dərəhni kəkərtip barakṣan ḳildim; Mənki Pərwərdigar mundaḳ səz ḳildim wə xuni ada ḳilimən».

Ḥərbir adəmning Huda aldida boloɣan jawabkarliḳi

18 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
2 Israil zemini tooɣuluḳ silər: «Atilar aqqiḳ-qüqük üzümlərni yesə, balilarning qixi ḳerix sezilidu» degən muxu maḳalni ixlitidioɣan kixilər zadi nemə deməḳisilər?
3 Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, dəydu Rəb Pərwərdigar, silər Israil iqidə muxu maḳalni

---

17:15 «Biraḳ u Zədəkiya Misir bizgə atlar ḥəm qong ḳoxunni təminlisun dəp əlqilirini xu yərgə əwətip, uningoɣa Nebokadnəsaroɣa asiyliḳ ḳildi» — bu ayəttə intayin muḥim səz bar. Nebokadnəsar əzi butpərəs «kapir», idi. Biraḳ enix turiduki, Hudaoɣa ixənɣən, ixənmigən bolsun, Əz həlḳidin birsi baxḳa birsi bilən əḥdə yaki tohtam ḳiloɣan bolsa, Huda muxundaḳ əḥdini Əziningki dəp ḳaraydu; ḥərḳandaḳ etiḳadqi baxḳa bir etiḳadqi bilən yaki kapir bilən əḥdə tüzsə, wə əḥdisini buzsa, Hudaning Əzigə ḳarxi qiḳḳan bolidu. 19-20-ayətni kərüng.
17:15 Yər. 37:5
17:17 «Bolidioɣan jəngdə, ular kelip nuroɣun kixilərni ḳirix üqün sepiloɣa qiḳidioɣan dənglüklərni selip,...» — «ular» muxu yərdə Babilliklarni kərsitidu. **«Pirəwn küqlük ḳoxun ḥəm nuroɣunlioɣan əskərlərni baxlap kəlsimu, uning üqün ḥeqnemə ḳilip berəlməydu»** — dərwəkə Pirəwnning yardimi yoḳḳa qiḳti *(«Yər.» 37-bab, 5-, 21-ayətni wə 32-bab, 1-2-ayətni selixtürüp kərüng).*
17:17 2Pad. 25:1; Yəx. 29:3; Əz. 4:2
17:19 «bərḥəḳ, u kəmsitkən ḳəsimim ḥəmdə buzoɣan əḥdəmni bolsa, bularni əz bexioɣa kiygüzimən» — yənə diḳḳət ḳilixḳa ərziyduki, Nebokadnəsar Zədəkiyaoɣa iqküzgən ḳəsəm wə uning bilən tüzgən əḥdini Huda «Mening ḳəsimim», «Mening əḥdəm» dəydu.
17:20 Yər. 4:12; 25:31; Əz. 12:13; 32:3
17:21 Əz. 5:10, 12; 12:14; 16:40
17:24 «... Mənki Pərwərdigar egiz dərəhni pəs ḳildim, pəs dərəhni egiz ḳildim, yexil dərəhni ḳaoɲjirattim, ḳaḳxal dərəhni kəkərtip barakṣan ḳildim» — xübḥisizki, bu ahirḳi təmsil Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ wə Uning səltənitini kərsitidu. Ḥərbir Israiliy kixi Məsiḥning Dawut padixaḥning nəslidin qiḳḳanliḳini bilətti.
18:2 «Atilar aqqiḳ-qüqük üzümlərni yesə, balilarning qixi ḳerix sezilidu» — demək, ata-bowimiz yaman ix ḳiloɣan, biraḳ biz uning yaman nətijilirini, Hudaning jazasini kərimiz. Keyinki ayətlərni kərüng.
18:2 Yər. 31:29

қaytidin ixlətməysilər. 4 Mana, barliқ janlar Meningkidur; atining jeni Meningkidək, balining jenimu Meningkidur; gunaһ sadir қilоғuqi jan igisi bolsa, u əlidu.

Üq misal

5 Birsi һəққaniy bolsa, adilliқ wə adalət yürgüzidiоғan bolsa, 6 — u nə taоғlar üstidə butқa ataloғan taamni yemigən, nə Israil jəmətidiki butlaroғa bax kətürüp ulardin tilimigən, nə қoxnisining ayalini һeq buzmioғan, nə ay kərgəndə ayaloғa yeқin kəlmigən. 7 nə һeqbirigə zulum-zumbuluқ ixlətmigən, bəlki kərzdardin kapalət aloғanni қayturidioғan, bulangqiliқ қilmioғan, əz nenini aq қaloғanlaroғa təқsim қilip bərgən, yeling-yalingaqқa kiyim kiygüzgən; 8 pulni əsümgə bərməydioғan, jazanə almaydioғan, bəlki қolini қəbiһliktin tartip, ikki adəm arisida durus һəküm qiқiridioғan; 9 Mening bəlgilimilirimdə mangidioғan, baxқilaroғa adil muamilə қilix üqün һəkümlirimni tutidioғan bolsa — mana muxu kixi һəққaniy, u jəzmən һayat bolidu, dəydu Rəb Pərwərdigar.

10-11 Əgərdə əz puxti boloғan, zorawanliқ қiloғuqi, қan təkküqi boloғan, xundaқ yamanliқlarning birini əz қerindixioғa қiloғan, һəmdə yuқiriқi yahxiliқning һeqқaysisini қilmioғan, bir oоғli bolsa, — yəni taоғlar üstidə butқa ataloғan taamni yegən, қoxnisining ayalini buzoғan, 12 ajiznamratlaroғa zulum-zumbuluқ ixlətkən, bulangqiliқ қiloғan, қərzdardin kapalət aloғanni қayturmioғan, butlaroғa bax kətürüp ulardin tiligən, yirginqlik ixlarni қiloғan, 13 pulni əsümgə bərgən, jazanə aloғan bir oоғli bolsa — əmdi u һayat қalamdu? U һayat қalmaydu; u muxundaқ yirginqlik қilmixlarni қiloғini üqün u jəzmən əlidu; uning əz қeni əz bexi üstigə qüxidu.

14 Biraқ mana, muxu kiximu bir oоғul tapsa, u atisining sadir қiloғan barliқ gunaһlirini kərgən bolsimu, һəm kərgini bilən xundaқ қilmisa 15 — yəni taоғlar üstidə butқa ataloғan taamni yemigən, Israil jəmətidiki butlaroғa bax kətürüp ulardin tilimigən, қoxnisining ayalini buzmioғan, 16 һeqbirigə zulum-zumbuluқ ixlətmigən, қərzdardin kapalət elixni һeq əzigə tutmioғan, bulangqiliқ қilmioғan, əz nenini aq қaloғanlaroғa təқsim қilip bərgən, yeling-yalingaqқa kiyim kiygüzgən, 17 əz қolini қəbiһliktin tartidioғan, pulni əsümgə bərmigən, əsüm-jazanə almioғan, bəlki Mening һəkümlirimgə əməl қilidioғan, bəlgilimilirimdə mangidioғan bolsa — u əz atisining қəbiһliki tüpəylidin əlməydu, u jəzmən һayat bolidu.

18 Uning atisi bolsa, zulum-zumbuluқ ixlətkən, əz қerindixioғa bulangqiliқ қiloғan, əz həlқi arisida natooғra ixlarni қiloғanliқi tüpəylidin, mana u əz қəbiһliki iqidə əlidu. 19 Silər: «Nemixқa oоғul atisining қəbiһlikining jazasini kətürməydu?» dəp soraysilər; biraқ oоғul adilliқ һəm adalətni yürgüzgən, Mening barliқ bəlgilimilirimni tutup ularoғa əməl қiloғan; u jəzmən һayat bolidu; 20 gunaһ sadir қiloғuqi jan igisi əlidu. Oоғul atisining қəbiһlikining jazasini kətürməydu, wə yaki ata oоғlining қəbiһlikining jazasini kətürməydu; һəққaniy kixining һəққaniyliқi əz üstidə turidu, rəzil kixining rəzilliki əz üstidə turidu; 21 wə rəzil kixi barliқ sadir қiloғan gunaһliridin yenip towa қilip, Mening barliқ bəlgilimilirimni tutup, adilliқ һəm adalətni yürgüzidiоғan bolsa, u jəzmən һayat bolidu, u əlməydu. 22 Uning sadir қiloғan barliқ itaətsizlikliri uning һesabioғa əslənməydu; u қiloғan һəққaniyliқi bilən һayat bolidu.

23 Mən rəzil adəmning əlümidin һuzur alamdimən? — dəydu Rəb Pərwərdigar. Əksiqə, məndiki

---

18:6 Law. 18:19,20 ; Yəx. 57:7; 65:7
18:7 Mis. 22:21, 26; Law. 19:13; 25:14; Қan. 15:7; 24:12; Yəx. 58:7; Mat. 25:3
18:8 Mis. 22:25; Law. 25:35, 36
18:10-11 «xundaқ yamanliқlarning birini əz қerindixioғa қiloғan, һəmdə yuқiriқi yahxiliқning һeqқaysisini қilmioғan, bir oоғli bolsa» — baxқa birhil tərjimisi: «muxundaқ yamanliқlarning birini əz қerindixioғa қiloғan bir oоғli bar bolsa, — *(atisi ulardin birini һeq қilmioғan bolsimu)*, — »
18:16 «һeqbirigə zulum-zumbuluқ ixlətmigən, қərzdardin kapalət elixni һeq əzigə tutmioғan» — Musa pəyoғəmbərgə qüxürülgən қanun boyiqə kərzdardin «kapalət alsa» bolatti *(məsilən, pulning ornioғa kiyim-keqək, қoral-əswab alsa bolatti)*, biraқ kərzdar uningoғa kerək boloғanda, uningoғa қayturup turuxi kerək idi *(«Mis.» 22:26, «Қan.» 24:6-17-ayətni kərüng)*.
18:19 Қan. 24:16; 2Pad. 14:6; 2Tar. 25:4

ḥuzur uning əz yolidin yenip towa ḳiloɣanlilḳidin əməsmu?
24 Ḥəḳḳaniy kixi əz ḥəḳḳaniyliḳidin yenip, ḳəbiḥlik ḳiloɣan, rəzil adəmlərning yirginqlik ḳilmixliri boyiqə ix ḳiloɣan bolsa, u ḥayat ḳalamdu? Uning ḳiloɣan ḥəḳḳaniyliḳliridin ḥeqḳaysisi əslənməydu; ətküzgən asiyliḳi, sadir ḳiloɣan gunaḥ iqidə, u əlidu.
25 Əmma silər: «Rəbning yoli adil əməs» dəysilər; əmdi, i Israil jəməti, anglanglar; Mening yolum adil əməsmu? Silərning yolliringlar adilsizlik əməsmu? 26 Ḥəḳḳaniy kixi ḥəḳḳaniyliḳidin yenip, ḳəbiḥlikni ətküzgən bolsa, u əlidu; ətküzgən ḳəbiḥliki bilən u əlidu. 27 Ḥəm rəzil adəm ətküzgən rəzillikidin yenip towa ḳilip, adillik ḥəm adalət yürgüzidioɣan bolsa, u əz jenini ḥayat saḳlaydu. 28 Qünki u oylinip, barlik ətküzgən itaətsizliḳliridin yandi; u jəzmən ḥayat bolidu, u əlməydu. 29 Lekin Israil jəməti «Rəbning yoli adil əməs» dəydu; i Israil jəməti, Mening yollirim adil əməsmu? Adil bolmioɣini silərning yolliringlar əməsmu?
30 Xunga Mən üstünglaroɣa, yəni ḥərbiringlarni əz yolliringlar boyiqə ḥəküm qiḳirip jazalaymən, i Israil jəməti, dəydu Rəb Pərwərdigar. Ḳaytip yenimoɣa kelinglar, barlik itaətsizliḳliringlardin yenip towa ḳilinglar; xuning bilən ḳəbiḥlik silərgə ḳiltak bolmaydu. 31 Əzünglardin barlik ətküzgən itaətsizliḳliringlarni taxliwetinglar, əzünglaroɣa yengi ḳəlb wə yengi roḥni tikləngləng; nemixḳa əlməḳqisilər, i Israil jəməti? 32 Qünki əlidioɣan kixining əlümidin manga ḥuzur yoḳtur, dəydu Rəb Pərwərdigar; xunga yolunglardin yenip towa ḳilip ḥayat bolunglar!

Israil xaḥzadilirigə bir mərsiyə

19 1 — «Əmdi sən, Israil xaḥzadilirigə bir mərsiyəni aoɣzingoɣa elip mundaḳ dəp oḳuoɣin: —
2 «Xirlar arisida anang ḳandaḳ bir qixi xir idi!
U yax xirlar arisida yatḳan, u arslanlirini beḳip ḳuwwətlidi.
3 U arslanliridin birini qong ḳildi, u yax xir bolup qiḳti;
U owni tutup yirtixni əgəndi;
U adəmlərnimu yəwetətti.
4 Əllər uningdin həwər anglidi;
U ularning ora toziḳida tutuwelindi;
Ular uning burnioɣa ilməkni selip,
Misir zemenioɣa epkətti.
5 Qix xir əzining arminini bikar kütkinini,
Ümidning yoḳaloɣanliḳini kərüp,
U baxḳa bir arslinini elip,
Uni beḳip yax xir ḳildi;
6 U xirlar arisida uyan-buyan kəzdi;
U yax xir bolup,
Owni tutup yirtixni əgəndi;
U adəmlərnimu yəwetətti.

18:23 Əz. 33:11
18:24 Əz. 33:13
18:25 Əz. 33:17,20
18:30 Mat. 3:2
18:31 «Əzünglaroɣa yengi ḳəlb wə yengi roḥni tikləngləng» — 11:19-ayətni kərüng. Bu «yengi ḳəlb», «yengi roḥ» towa ḳilix yolida Hudadinla kelidu.
18:31 Yər. 32:39; Əz. 11:19; 36:26
18:32 «əlidioɣan kixining əlümidin manga ḥuzur yoḳtur, dəydu Rəb Pərwərdigar» — «ḳoxumqə sez»imizdə muxu muḥim bab üstidə tohtilimiz.
18:32 Əz. 33:11
19:4 2Pad. 23:33; Yər. 22:11

7 U ularning istiḫkamlirini buzup,
Ularning xəḫərlirini harabə kiliwətti;
Zemin wə uning üstidiki ḫəmmisi uning ḫərkirigən awazi bilən dəkkə-dükkigə qüxti.
8 Andin əllər uning ətrapidiki rayonlardin kelip uningoƣa ƙarxi qikti;
Ular uning üstigə torini yeyip taxlidi;
U ularning ora tozikida tutuwelindi.
9 Ular burnioƣa ilmək selip ƙəpəskə solidi;
Uni Babilning padixaḫioƣa apardi;
Ular uni torlirioƣa eliwaldi;
Xuning bilən uning awazi Israil taoƣlirida ƙaytidin anglanmaydu.
10 Sening anang üzümzaringda bir üzüm teli idi;
U su boyida tikləngənidi;
Sularning molluƙidin,
U intayin mewilik, kəp xahlik boldi.
11 Uning küqlük xahliri bar idi,
Ḫəküm sürgüqilərning xaḫanə ḫasilirioƣa layik idi;
Uning boyi bulutlardinmu egiz kəkkə takaxti,
U egizliki wə xahlirining nuroƣunliki bilən kərünərlik idi;
12 Birak u ƙəḫr bilən yulundi,
U yərgə taxlandi,
Xərk xamili mewisini ƙurutuwətti;
Uning küqlük xahliri sunduruldi, ƙaoƣjirap kətti;
Ot ularni yutuwaldi.
13 Ḫazir u qəl-bayawanda,
Qangƙak, susiz bir yərdə tikildi;
14 Uning xahlirining birsidin ot qikip,
Uning bihliri ḫəm mewisini yutuwaldi;
Xuning bilən uningda ḫəkümdarning xaḫanə ḫasisi boloƣudək küqlük xehi ƙalmidi.
Bu səzlər mərsiyədur, bular pəƙət mərsiyə üqünla ixlitilidu».

Israilning asiyliƙining tarihi wə Hudaning uning keləqiki tooƣruluƙ pilani

Aƙsaƙallar kelip Əzakiyaldin yol soraydu

20 1 Yəttinqi yili, bəxinqi ayning oninqi küni xundak boldiki, Israilning bəzi aƙsaƙalliri Pərwərdigarni izdəp uningdin sorioƣili mening aldimoƣa kelip olturdi.
2 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
3 I insan ooƣli, Israilning aƙsaƙallirioƣa səz kilip mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Silər Məndin sorioƣili kəldinglar? Өz ḫayatim bilən ƙəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar — Mən silərning Məndin sorixinglaroƣa yoloƣa ƙoymaymən. 4 Əmdi ularning üstigə ḫəküm qikiramsən, i adəm balisi, ḫəküm qikiramsən? Ularoƣa ata-bowilirining yirginqlik kilmixlirini ayan kilip ularoƣa mundak degin: —
5 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən Israilni tallioƣan künidə, Yaƙup jəmətining nəsligə ƙol kətürüp ƙəsəm kilip, Misir zeminida Өzümni ularoƣa ayan kiloƣinimda, yəni ularoƣa

19:9 2Tar. 36:6
19:14 «Uning xahlirining birsidin ot qikip, uning bihliri ḫəm mewisini yutuwaldi...» — bu «xah» *(«xahlardin birsi»)* Zəkəriya padixah boluxi mumkin. Uning Hudaoƣa ixənməsliki ḫəm əhməkliki Israilning bexioƣa kəp balayi'apətlərni qüxürdi *(«2Pad.» 24:17tin-17:25-ayətkiqə kərüng)*.
20:4 Əz. 22:2; 23:36

қол кетүрүп қәсәм қилип уларға: «Мән Пәрвәрдигар сening Hudayingdurmən» deginimdə.
6 — xu küni Мән ularni Misir zeminidin qiқirip ular üqün alahiдə izdəp tapқan süt ham bal ekip turidiған, ҳəммə zemin arisidiki əng güzəl zeminning güli boloған zeminоға kirgüzüx üqün, қol kетүрүп қәсәм қildim; 7 Мән уларға: «Ҳərbiringlar əz kəzünglar aldidiki nəpрətlik nərsilərni taxliwetinglar, Misirning butliri bilən əzünglarni buloқimanglar; Мән Пәрвәрдигар Hudayinglardurmən» — dedim.
8 Lekin ular Manga asiylik қilip Manga қulak selixni halimaytti; ҳeqқaysisi nə əz kəzi aldidiki nəpрətlik nərsilərni taxliwətmidi, nə Misirning butliridin ҳeq ayrilmidi. Andin Мән қəҳrimni Misir zemini iqidə уларға təküp, уларға қaratқan aqqiқimni basimən, dedim — 9 ҳalbuki, namimning ular turoған əllər arisida buloқanmasliқi üqün, Əz namim üqün ҳərikət қildim; qünki Мән bu əllərning kəz aldida ularni Misirdin qiқirixim bilən Əzümni ayan қiloқanidim; 10 xunga Мән ularni Misir zeminidin toluқ qiқirip, qəl-bayawanоға apardim. 11 Wə Мән bəlgilimilirimni berip, Əz ҳəkümlirimni уларға ayan қildim — уларға əməl қilidiған kixi ularning səwəbidin ҳayatқa erixidu.
12 Əzüm ҳəm ular arisidiki bexarət bolsun dəp, Mening ularni pak-muқəddəs қilidiған Pәрвәрдигар ikənlikimni bilixi üqün «xabat kün»lirimni уларға beоixlidim; 13 lekin Israil jəməti qəl-bayawanda Manga asiylik қildi; qünki ular Mening bəlgilimilirimdə mangmidi, Mening ҳəkümlirimni qətkə қaқti (əgər adəmlər bu əmrlərgə əməl қilsa, u ularning səwəbidin ҳayatқa erixidu) wə Mening «xabat kün»lirimni қattiқ buloқidi; Мән ularning üstigə qəl-bayawanda ular ҳalak қilinoқuqə қəҳrimni təkimən dedim — 14 ҳalbuki, namimning əllər arisida buloқanmasliқi üqün, Əz namim üqün ҳərikət қildim; qünki Мән bu əllərning kəz aldida ularni Misirdin қutқuzup qikaroқanmən.
15 Мән yənə qəl-bayawanda уларға süt ham bal ekip turidiған, ҳəммə zeminning güli boloған zeminоға kirgüzməymən dəp, қolumni kətүрүп қәсәм қilimən dedim 16 (qünki ularning қəlbi butliriоға əgixip kətkəqkə, Mening bəlgilimilirimni qətkə қaққan, Mening ҳəkümlirimdə mangmiоған, Mening «xabat kün»lirimni buzoған); — 17 ҳalbuki, kəzüm уларға rəҳim қilip ularni ҳalak қilmidim yaki ularni qəl-bayawanda tügəxtürmidim.
18 Мән qəl-bayawanda ularning balilirioға mundaқ dedim: «Ata-bowiliringlarning bəlgimilidə mangmanglar, nə ularning ҳəkümlirini tutmanglar nə butliri bilən əzünglarni buloқimanglar.
19 Мән Пәрвәрдигар Hudayinglardurmən; Mening bəlgilimilirimdə mengip, Mening ҳəkümlirimni tutup уларға əməl қilinglar; 20 Mening «xabat kün»lirimni pak-muқəddəs dəp ətiwarlanglar; u silərning Mening Pәрвәрдигар Hudayinglar ikənlikimni bilixinglar üqün Мән wə silər otturimizdiki bir bexarəttur. 21 Lekin balilirimu Manga asiylik қildi; ular nə Mening bəlgilimilirimdə mangmiоған nə Mening ҳəkümlirimni tutmiоған (birsi уларға əməl қilsa, u ular bilən ҳayatқa erixidu) ular Mening «xabat kün»lirimni buloқiоған; xunga Мән қəҳrimni ular üstigə təküp уларға қaratқan aqqiқimni qüxürüp pioқandin qiқimən, dedim; 22 lekin jazadin қolumni tartip, namimni əllərning kəz aldida buloқanmisun dəp Əz namim üqün ҳərikət қildim; Мән bu əllərning kəz aldida ularni Misirdin қutқuzup qikaroқanmən.
23 Qəl-bayawanda Мән қolumni kətүрүп уларға silərni əllər arisioға tarқitimən, məmlikətlər

---

20:5 Mis. 3:8; 4:31; 6:7
20:10 «xunga Мән ularni Misir zeminidin toluқ qiқirip, qəl-bayawanоға apardim» — Israilning Hudadin gumanlinip, Uningoға asiylik қilixi Misirdin qiқix jəryanidimu, ular tehi Misir territoriyisidə boloған qaoғdimu bar idi. Xu qaoғda Huda pəқət Əz nami wə wədisi üqün bu «qiқirix» қutқuzuxini toluқ ada қilip, ularni dengizdin ətküzüp qəlgə apardi.
20:10 Mis. 13:18
20:11 Law. 18:5; Қan. 30:15, 16, 19, 20; Rim. 10:5; Gal. 3:12
20:12 «Mening ularni pak-muқəddəs қilidiған Pәрвәрдигар ikənlikimni bilixi üqün «xabat kün»lirimni уларға beоixlidim» — «xabat küni» xənbə küni bolup, Huda Yəhudiylarоға beоixliған dəm alidiған, Hudani seоinidiған küni.
20:12 Mis. 20:8; 31:13-17; 35:2
20:13 Mis. 16:28

iqigə taritimən dəp kəsəm kilimən, dedim; [24] qünki ular Mening həkümlirimni ada kilmioƣan, bəlgilimilirimni qətkə kakkan, Mening «xabat kün»lirimni buzoƣan; ular kəzlirini ata-bowilirining butlirioƣa tikməktə idi; [25] xunga Mən ularoƣa yahxi bolmioƣan bəlgilimilərni, ularni hayatka elip barmaydioƣan həkümlərni beoƣixlidim; [26] wə ularni əz-əzidin səskəndürüp, Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetixi üqün, Mən ularni əz hədiyəliri arkilik buloƣidim, qünki ular hədiyə süpitidə barlik tunji balilirini atap koyatti.

[27] Xunga, i insan ooƣli, Israil jəmətigə səz kilip mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Ata-bowiliringlar xu ixtimu Manga kupurluk kiloƣanki, ular Manga wapasizlik kiloƣan; [28] ular Mən Əz kolumni kətürüp: «Muxu zeminni silərgə berimən» dəp kəsəm kiloƣan yərgə kirgəndə, ular xu yərdiki udul kəlgən hərbir yukiri dəng həm barakşan dərəhni kərüpla xu jaylarda ular kurbanliklirini kilip, Meni aqqiklanduridioƣan hədiyələrni kilatti; ular xu yərdimu «huxpurak hədiyə»lirini puritip, xarab hədiyəlirini təkətti; [29] xuning bilən Mən ulardin: «Silər qikidioƣan bu yukiri jay degən nemə?» dəp soridim; xunga bügüngə kədər uning ismi «Bamah»dur.

[30] Xunga Israil jəmətigə mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Silər ata-bowiliringlarning yolida əzliringlarnimu buloƣimakqimusilər? Ularning nəprətlik kilmixlirioƣa əgixip buzukluk kilmakqimusilər? [31] Əmdi silər hədiyəliringlarni sunup, əz ooƣulliringlarni ottin ətküzgəndə, silər yənila bügüngə kədər əzünglarni barlik butliringlar bilən buloƣawatisilər; əmdi Mən silərning Meni izdəp sorixinglaroƣa yol koyamdimən, i Israil jəməti?! Mən hayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — Mən silərning Meni izdəp sorixinglaroƣa yol koymaymən! [32] Xuningdək silərning kənglünglərdiki «Biz yat əllərdək, baxka yurtlardiki jəmətlərdək yaoƣaq həm tax məbudlaroƣa qokunimiz» degən koyunglar əməlgə axurulmaydu!

[33] Mən hayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, Mən bərhək küqlük kol, uzartkan bilikim həm təküp yaoƣduroƣan kəhrim bilən üstünglardin həkümranlik kilimən. [34] Mən küqlük kol, uzartkan bilikim həm təküp yaoƣduruloƣan kəhr bilən silərni əllərdin qikirip epkelimən, tarkitiloƣan məmlikətlərdin silərni yioƣimən; [35] silərni əllərgə təwə boloƣan qəl-bayawanoƣa kirgüzüp, xu yərdə üstünglardin yüz turanə həküm qikirip jazalaymən; [36] ata-bowiliringlarning üstidin Misir zeminidiki qəl-bayawanoƣa həküm qikirip jazaloƣinimdək, silərning üstünglardin yüz turanə həküm qikirip jazalaymən, dəydu Rəb Pərwərdigar. [37] Mən silərni hasa astidin ətküzüp, əhdining rixtisigə baoƣlandurimən. [38] Mən aranglardin Manga wapasizlik kiloƣan asiylarni xallap qikirimən; ularni turuwatkan jaylardin qikirimən, birak ular Israil zemiioƣa kirməydu; xuning bilən silər Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.

[39] — Əmdi silər bolsanglar, i Israil jəməti, Rəb Pərwərdigar silərgə mundak dəydu: — Manga kulak salmaymiz desənglar, beriweringlar, hərbiringlar əz butliringlaroƣa qokunuweringlar! Birak silər yənə hədiyəliringlar həm məbudliringlar bilən Mening namimni ikkinqi buloƣima

---

20:25 ««yahxi bolmioƣan bəlgilimilər» ... «hayatka erixməydioƣan həkümlər» — 26-ayəttiki izahatni kərüng.

20:26 ««yahxi bolmioƣan bəlgilimilər» ... «hayatka erixməydioƣan həkümlər» 25-ayət...» — bu ikki ayət *(26-25)* intayin muhim.

–«Yahxi bolmioƣan bəlgilimilər», «hayatka erixməydioƣan həkümlər» degənlər əməliyəttə butpərəslik diniy kaidə-yosunlardin ibarət. Huda ularning Əzining adəmni hayatka erixtüridioƣan əmr-pərmanlirini qətkə kekip, aldinip, intayin rəzil butpərəslikkə beoƣixlinixioƣa yol koyoƣan: 31-ayətnimu kərüng. Əz balilirini Hudaoƣa *(yaki butlaroƣa, əlwəttə)* atap kurbanlik kilix Təwratta kət'iy mən'i kilinoƣan. «Kan.», 12:29-31-ayətni kərüng.

20:26 Əz. 16:21

20:28 «ular xu yərdiki udul kəlgən hərbir yukiri dəng həm barakşan dərəhni kərüpla xu jaylarda ular kurbanliklirini kilip, Meni aqqiklanduridioƣan hədiyələrni kilatti» — Huda Musa pəyoƣəmbər arkilik «Silər **Mən** bekitkən jayda kurbanlik kilinglar» degən *(«Kan.» 12-bab)*. Həkilərning əz beximqilik kilip «yukiri jay»larda kurbanlik kilixliri bəribir butpərəslikkə aylinip ketətti.

20:29 «xunga bügüngə kədər uning ismi «Bamah»dur» — «Bamah» degənning mənisi «yukiri jay». Bəlkim xu qaoƣda uning baxka bir həjwiy, kinayilik mənisimu bar idi; birak bügün biz uni bilməymiz.

20:37 «Mən silərni hasa astidin ətküzüp, əhdining rixtisigə baoƣlandurimən» — «hasa astidin ətküzüx» tooƣruluk «Law.» 27:32, «Yər.» 33:13 kərüng. Koylardin yamanlirini xallap qikix üqün koyqi ularni bir-birlap əz hasisi astidin ətküzüp təkxürətti.

ysilər!. 40 Qünki Mening mukəddəs teoɣimda, yəni Israilning egizlikidiki taoɣda, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — barlik Israil jəməti, ularning ḥəmmisi Manga zeminda turup hizmət kilidu; Mən u yərdə ularni kobul kilimən wə u yərdə Mən silərdin «kətürmə ḥədiyə»liringlarni, tunji ḥosul boloɣan kəktat-mewiliringlarni, xundakla barlik mukəddəs dəp ayrip beoɣixloɣan nəsriliringlarni tələp kilimən.
41 Mən silərni əllər arisidin kikirip, məmlikətlərdin elip yioɣkinimda, esil huxbuydək silərni kobul kilimən; xuning bilən əllərning kəz aldida aranglarda Əzümning pak-mukəddəs ikənlikimni kərsitimən. 42 Ata-bowiliringlaroɣa kolumni kətürüp: «Muxu zeminni silərgə berimən» dəp kəsəm kiloɣan Israil zemiinioɣa silərni kirgüzginimdə, silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər. 43 Silər u yərdə əz yolliringlarni wə əzünglarni buloɣioɣan barlik kilmixliringlarni əsləysilər; xuning bilən ətküzgən rəzil ixliringlar tüpəylidin silər əz-əzünglarni kəzgə ilmaysilər, əz-əzünglardin nəprətlinisilər. 44 Mən rəzil yolliringlaroɣa asasən əməs, yaki buzuk kilmixliringlaroɣa asasən əməs, bəlki Əz namim üqün silərgə xəpkətlik muamilə kiloɣandin keyin, i Israil jəməti, silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Ot wə kiliq arkilik boloɣan jaza

45 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
46 I insan ooɣli, yüzüngni Teman xəḥirigə karitip, jənubtikilərni əyibləp, Nəgəw ormanlik dalasini əyibləydioɣan bexarət berip, —.
47 Yəni Nəgəw ormanlik dalasioɣa mundak degin: — Pərwərdigarning səzini angla; Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mana, Mən sanga bir ot yakimən; u səndiki ḥəmmə yexil dərəhni ḥəmdə ḥəmmə kakxal dərəhni yəwetidu; yalkunluk ot ḥeq əqməydu, jənubtin ximaloɣiqə pütkül yər yüzi uning bilən kəyüp ketidu;. 48 barlik ət igiliri Mənki Pərwərdigar uni yakkanlikimni kərüp yetidu; u ḥeqkaqan əqürülməydu!».
49 Wə mən: — Aḥ, Pərwərdigar! Ular mən tooɣuluk: «U pəkət təmsillərnila səzləwatidu» dəydu! — dedim.

«Kiliq» ḥəkkidə

21 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooɣli, yüzüngni Yerusalemoɣa karitip, «mukəddəs jaylar»ni əyibləp, Israil zeminini əyibləp bexarət berip, 3 Yəni Israil zemiinioɣa mundak degin: — Pərwərdigar mundak dəydu: «Mana, Mən sanga karxidurmən; kiliqimni oɣilaptin suoɣurup, səndin ḥəm ḥəkkaniylar ḥəm rəzillərni üzüp taxlaymən.
4 Mən səndin ḥəm ḥəkkaniylar ḥəm rəzillərni üzüp taxlimakqi boloɣinim üqün, kiliqim barlik ət igiliri, yəni jənubtin ximaloɣiqə boloɣan ḥəmməylən bilən karxilixioɣa oɣilaptin qikidu; 5 xuning bilən barlik ət igiliri Mənki Pərwərdigarning Əz kiliqimni oɣilaptin suoɣuroɣanlikimni tonup yetidu; kiliq oɣilapka kaytidin yenip kirməydu.
6 Əmdi uḥ tartkin, i insan ooɣli; iq-baoɣring eqixkudək dərd-ələm bilən ularning kəz aldida uḥzar kil. 7 Wə xundak boliduki, ular səndin: «Nemixka uḥ tartisən?» dəp sorioɣanda, sən ularoɣa: «Boloɣan xum həwər tüpəylidin! Mana, u kelidu! Barlik yürəklər erip, barlik kollar boxap ke-

20:39 «Birak silər yənə ḥədiyəliringlar ḥəm məbudliringlar bilən Mening namimni ikkinqi buloɣimaysilər!» — baxka birhil tərjimisi: «Birak keyin, ḥətta silər Manga kulak salmioɣan bolsanglarmu, silər yənila ḥədiyəliringlar ḥəm məbudliringlar bilən Mening namimni ikkinqi buloɣimaysilər!».
20:46 «Teman xəḥiri» — Israilning xərkiy jənubiy qegrasioɣa tutixidu, «Nəgəw» Israilning jənubiy təripini kərsitidu.
20:47 «... pütkül yər yüzi uning bilən kəyüp ketidu» — yaki «... ḥər adəmning yüzi uning bilən kəyüp ketidu».
20:47 Luka 23:31

tidu, barlik rohlar zəiplixip, barlik tizlar süydük bilən qilik-qilik ḥəl bolup ketidu; mana u keliwatidu! U yetip kəldi! — dəydu Rəb Pərwərdigar» — degin.
[8] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[9] I insan ooɣli, bexarət berip mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, bir kiliq, bir kiliq, bislanoɣan, parkiritiloɣan! [10] U zor kiroɣinqilik üqün bislanoɣan, uni yaltiraxka parkiratkan; Θz ooɣlumning xaḥanə ḥasisi ḥərkandak addiy tayakni kəmsitkənliki tüpəylidin, huxal bolup ketiximizgə tooɣra keləmdu?
[11] U kiliqni parkiritilixka, kol bilən tutuxka bekitkən;
Kiliq biləngən, parkiritiloɣan,
Kətl kiloɣuqining kolioɣa tutkuzuxka təyyarlanoɣandur!
[12] Nalə-pəryad kətürüp pioɣan qəkkin, i insan ooɣli,
Qünki kiliq Mening həlkimgə karxi qikkan;
U Israilning barlik xaḥzadilirigə karxi qikkan;
Ular Θz həlkim bilən təng kiliqka tapxuruloɣan;
Xunga yanpixingoɣa kattik urup koyoɣin!
[13] Qünki sinak kəldi; əmdi bu «xaḥanə ḥasa » baxka yaoɣaqlarni kəmsitkini bilən, u bəribir tügixidu əməsmu?! — dəydu Rəb Pərwərdigar.
[14] — Əmdi sən, i insan ooɣli, bexarət bərgin, qawak qaloɣin! Kiliq ikki ketim, üq ketim urup kirsun! U kiroɣuqi kiliq, ularni ḥər tərəptin korxiwaloɣan zor kətl kiloɣuqi kiliqtur!
[15] Ularning yürəklirini erisun dəp, ulardin nuroɣunliri putlixip kətsun dəp, Mən ularning barlik dərwazilirioɣa təḥdit saloɣuqi kiliqni karitip koydum. Way! U qakmaktək parkiritiloɣan, u kirixka suoɣuruloɣan; [16] i kiliq, ong tərəpkə ətkür bol! Sol tərəpkə burulup qap! Bisingni kəyərgə karatkan bolsa xu yərgə qap! [17] Mənki Pərwərdigar Θz kolum bilən qawak qalimən, Θz kəḥrimni təküp pioɣandin qikimən; Mənki Pərwərdigar xundak səz kildim.

Hudaning Babilning padixaḥini Yerusalemoɣa ḥujum kilixka karitip koyidioɣanliki

[18] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[19] Sən i insan ooɣli, Babil padixaḥining kiliqining mengixioɣa təyyarlanoɣan ikki yolni bekitip koyoɣin; ikkilisi bir zemindin qikidioɣan bolsun; Yerusalem xəḥirigə mangidioɣan yolning bexida bir yol bəlgisini tikləp koyoɣin; [20] yəni kiliqning yetip kelixi üqün Ammoniylarning Rabbaḥ xəḥirigə bir yol ḥəmdə Yəḥudaoɣa, yəni istiḥkami məstəḥkəm Yerusalem xəḥirigə yənə bir yolni bekitip koyoɣin; [21] qünki Babilning padixaḥi aqa yolda, yəni ikki yolning bexida pal aqkuzidu; u oklarni silkiydu, «kəqmə məbudlar»din soraydu, jigərni təkxüridu.

21:7 «barlik tizlar süydük bilən qilik-qilik ḥəl bolup ketidu» — demək, korkunqtin xundak bolidu. Baxka birhil tərjimisi «barlik tizlar sudək ajiz bolup ketidu».
21:7 Yər. 6:24; 49:23; Əz. 4:17; 7:17
21:10 «U zor kiroɣinqilik üqün bislanoɣan, ... Θz ooɣlumning xaḥanə ḥasisi ḥərkandak addiy tayakni kəmsitkənliki tüpəylidin, huxal bolup ketiximizgə tooɣra keləmdu?» — oḳurmənlər kəp hil tərjimiliri bilən uqrixixi mumkin. Bu jümlining əyni tekistini qüxinix təs. «Θz ooɣlum» muxu yərdə bəlkim Yəḥuda yaki Yəḥudaning padixaḥi Zədəkiya boluxi mumkin. Zədəkiya əzini «yengilməs» dəp ḥesablioɣini bilən, uning Huda məḥsus təyyarlioɣan kiliqni «bir tal yaoɣaq tayak»tək asanla bir tərəp kilixi ḥərgiz mumkin əməs.
21:12 «xunga yanpixingoɣa kattik urup koyoɣin!» — «yanpaxka urux» kattik dərd-ələmning ipadisi idi.
21:12 Əz. 6:11; 7:27
21:13 Yəx. 1:5; Yər. 6:28-30
21:14 «bexarət bərgin, qawak qaloɣin!» — «qawak qelix» bəlkim pəyoɣəmbərning Hudaoɣa wəkil bolup, Hudaning bu ixlarni tooɣra degənlikini ipadilixi idi.
21:15 «ularning yürəklirini erisun dəp, ... Mən ularning barlik dərwazilirioɣa təḥdit saloɣuqi kiliqni karitip koydum. Way! U qakmaktək parkiritiloɣan, u kirixka suoɣuruloɣan» — oḳurmənlər baxka nəqqə hil tərjimiliri bilən uqrixixi mumkin. Ibraniy tilida bu ayəttiki bəzi səzning mənisini pakət pərəz kilixkila bolidu.
21:15 Əz. 21:32
21:21 «kəqmə məbudlar» — ibraniy tilida «tərafim»; kiqik, kol bilən kətürgili boloɣan «kolaylik butlar». **«jigərni təküxürüx»** — kona zamandiki palqilikning bir usuli idi. Biliximizqə ular bir ḥaywanni soyup, andin üqəy-karni

[22] Əmdi sepilni bəsküqi bazoŋanlarni tikləxni, ḳan təküxkə pərman ḳilixni, jəng elan ḳilip towlaxni, dərwazilaroŋa uruloŋuqi bazoŋanlarni tikləxni, sepiloŋa qiḳidioŋan dənglüklərni yasaxni, potəylərni ḳuruxni, Yerusalemni muḥasirigə elixni kərsitidioŋan pal uning ong ḳolioŋa qüxidu;
[23] gərqə bu pal ularoŋa yaloŋan kərüngini bilən, ular iqkən ḳəsəmlər tüpəylidin, Yəḥudadikilərni qanggilioŋa alsun dəp padixaḥ ularning ḳəbiḥlikini esigə kəltüridu.
[24] — Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Silərning asiyliḳinglar axkarilinip, barliḳ ḳilmixliringlarda gunaḥliringlar kərüngəqkə, ḳəbiḥlikinglarni əskə kəltürgininglar tüpəylidin — yəni əzünglar pax ḳilinip əskə elinoŋininglar tüpəylidin, silər ḳoloŋa elinisilər. [25] Əmdi sən, i Israilning munapiḳ ḥəm rəzil xaḥzadisi, ḳəbiḥlikingning jazalinix waḳti-saiti toxḳinida, kəridioŋan küning kelidu!
[26] Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Səllini uningdin eliwət, tajni eliwət; ixlar əz petida turiwərməydu; pəs turoŋanni egiz ḳil, egiz turoŋanni pəs ḳil; [27] uning təḥtini ərüwət, ərüwət, ərüwət! Uning ḥoḳuḳining Igisi kəlmigüqə, u yənə məwjut bolmaydu; Mən uni Uningoŋa təḳdim ḳilimən.

Ammon həlḳi tooŋruluḳ bexarət

[28] Əmdi i insan ooŋli, bexarət berip mundaḳ degin: — Rəb Pərwərdigar Ammoniylar wə ularning mazaḳliri tooŋrisida mundaḳ dəydu: «Bir ḳiliq, bir ḳiliq ḳətl ḳilixḳa suoŋuruloŋan; u adəmni yəwetixkə, qaḳmaḳtək yaltiraxḳa parḳiritiloŋan!» — degin!
[29] Qünki palqilar sən ḳiliq tooŋrungda ḳuruḳ alamət kərünüxlərni kərüp, sən üqün yaloŋandin bir pal salidu; rəzillərning kəridioŋan küni kəlgəndə, ḳəbiḥlikning jazalinix waḳti-saiti toxḳanda, bular seni xu ḳiriloŋan rəzillərning boyunliri üstigə ḳoxup yatḳuzidu!
[30] Bu ḳiliqni əz oŋilapioŋa ḳayturup sal!
Mən sening üstünggə əzüng yaritiloŋan jayda, yəni sən tərülgən jayda ḫəküm qiḳirip jazalaymən.
[31] Xuning bilən Mən üstünggə ḳəḥrimni təküp yaoŋdurup,
Oŋəzipimning oti ḳilip püwləymən;
Mən seni ḳatillikḳa maḥir yawuz adəmlərning ḳolioŋa tapxurup berimən;
[32] Sən otḳa yeḳiloŋu bolisən;
Sening ḳening əz zeminingdə təkülidu;
Sən ḳaytidin əslənməysən;
Qünki Mənki Pərwərdigar səz ḳiloŋan.

ḳatarliḳlarni təkxürüp, kərgən alamətlər boyiqə bir ḳararoŋa kelətti.
21:22 Əz. 4:2; 17:17
21:23 «gərqə bu pal ularoŋa yaloŋan kərüngini bilən, ... Yəḥudadikilərni qanggilioŋa alsun dəp padixaḥ ularning ḳəbiḥlikini esigə kəltüridu» — pütün bu ayətning əyni tekistni qüxinix təs. «Iqkən ḳəsəmlər» bəlkim Zədəkiya Neboḳadnəsaroŋa iqkən ḳəsəmlərni kərsitidu. Neboḳadnəsarning məsliḥətqiliri bu palni yaloŋan dəp ḳarioŋini bilən, Huda Yerusalemni jazalansun *(Neboḳadnəsarning qanggilioŋa qüxsun)* dəp kət'iy bekitkən boloŋaqka, Neboḳadnəsar bəribir Rabbaḥ xəḥirigə əməs, bəlki Yerusalemning asiyliḳini esigə kəltürüp uningoŋa ḥujum ḳilixni ḳarar ḳilidu.
21:25 «i Israilning munapiḳ ḥəm rəzil xaḥzadisi» — «rəzil xaḥzadə» Zədəkiya padixaḥni kərsitidu. Əzakiyal pəyoŋəmbər uni «padixaḥ» degüsi kəlməydu. **«ḳəbiḥlikingning jazalinix waḳti-saiti toxḳinida, kəridioŋan küning kelidu!»** — ibraniy tilida «ḳəbiḥlikingning jazalinix waḳti-saiti toxḳinida, kəridioŋan küning kəldi!» deyilidu. Demək, kəridioŋan künining yeḳin kəlgənlikini təkitiləydu.
21:27 «Uning ḥoḳuḳining igisi kəlmigüqə, u yənə məwjut bolmaydu; Mən uni uningoŋa təḳdim ḳilimən» — bu ayətning mənisi, Zədəkiyadin keyin, Dawut padixaḥning əwladi, Israil ḥəm aləmning tegixlik padixaḥi Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥ kəlgüqə Israilning təḥtigə əz həlḳidin boloŋan ḥeqkim padixaḥ bolup olturmaydu. «Yar.» 49:10-tiki bexarətnimu kərüng.
21:27 Yar. 49:10
21:28 «Bir ḳiliq, bir ḳiliq ḳətl ḳilixḳa suoŋuruloŋan; u adəmni yəwetixkə, qaḳmaḳtək yaltiraxḳa parḳiritiloŋan!» — Ammoniylar əzlirining muxu ḳiliqini Israillarni soyux üqün suoŋuroŋan *(keyinki ayətlətni kərüng)*. Birak ahirida u əzlirining bexioŋa qüxidu.
Neboḳadnəsarning əzlirigə əməs, bəlki Yəḥuda wə Yerusalemoŋa ḥujum ḳilidioŋanliḳini kərüp, xübḥisizki intayin ḥuxal idi. Lekin bəx yildin keyin, Neboḳadnəsar ularoŋimu ohxaxla ḥujum ḳilip ulardin kəpini eltüridu.

Yerusalem tooɣruluk üq bexarət
Birinqi: — ɣanlik xəhər

22 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[2] Əmdi sən, i insan ooɣli, ɣanlik xəhər üstigə ɦəküm qikarmamsən? Ɦəküm qikarmamsən? Əmdi uning yirginqlik kilmixlirini yüzigə selip mundak degin: —
[3] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Əz jaza künining kelixi üqün əz iqidə ɣan təkküqi xəhər, əzini buloɣax üqün əzigə məbudlarni yasioɣan xəhər —
[4] Sən təkkən ɣan tüpəylidin gunahkar boldung, yasioɣan məbudlar tüpəylidin əzüngni buloɣiding; sən əz jaza künliringni yekinlaxturdung, yilliringni toxturdung; xunga Mən seni əllərgə rəswa, barlik məmlikətlərgə mazakning obyekti kildim. [5] Sanga yekindikilər ɦəmdə səndin yiraktikilər seni mazak kilidu, i kiya-qiyaoɣa toloɣan bətnamlik xəhər!
[6] Israilning xahzadiliri, hər birining ɦokukidin paydilinip iqingdə kandak ɣan təkkənlikigə kara! [7] Sening iqingdə ular ata-anisini kəzgə ilmioɣan; aranglarda musapirlaroɣa zulum-zumbuluk kiloɣan, yetim-yesirlər ɦəm tul hotunlaroɣa uwal kiloɣan; [8] Mening pak-mukəddəs nərsilirimni sən kəmsitkən, Mening «xabat kün»lirimni buloɣap buzoɣansən; [9] sening iqingdə ɣanoɣa təxna təɦməthor adəmlər boloɣan; ular taoɣlar üstidə butpərəslik exini yegən; sening iqingdə ular buzukluk pəsəndilik kiloɣan; [10] səndə əz atisining nomusioɣa təgkənlər bar; ay kərgən kiz-ayallarni ayaoɣ asti kiloɣanlarmu bar.
[11] Birsi ɣoxnisining ayali bilən yirginqlik buzukluk kiloɣan; yənə birsi əz kelinini buzup xəɦwaniyət kiloɣan; səndə boloɣan yənə birsi əz singlisioɣa, yənə atisining kizioɣa baskunqilik ki loɣan. [12] Ular ɣan təküx üqün arangda «sowoɣatlar»ni ɣobul kiloɣan; sən əsüm-jazanə aloɣan; sən əz ɣoxniliringdin ɦaramni məjburiy yuluwelip, Meni untuoɣansən — dəydu Rəb Pərwərdigar.
[13] Wə mana, Mən ɦaramni məjburiy yuluwelixingoɣa wə sən əz arangda təkkən ɣanlaroɣa ɣarap ɣolumni-ɣolumoɣa urdum!
[14] Mən seni bir tərəp kilidioɣan künlərdimu yüriking yənila tok, ɣolliring qing turuwerəmdu? Mənki Pərwərdigar səz kildim, Əzüm uni ada kilimən. [15] Mən seni əllər arisioɣa tarkitimən, məmlikətlər iqigə taritimən, otturangda boloɣan pəsəndilikinggə hatimə berimən. [16] Əmdi sən əzüng arkilik əllərning kəz aldida buloɣinisən, andin Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisən.

Ikkinqi bexarət: — Tawlaxning nətijisi — ɦeqnemə ɣalmaydu!

[17] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[18] I insan ooɣli, Israil jəməti Manga huddi daxkal bolup qikti; ularning ɦəmmisi humdanda ɣaloɣan mis, kələy, təmür wə ɣooɣuxunlardur; ular kümüxning poki bolup qikti.
[19] Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Ɦəmminglar daxkal bolup qikɣaqka, mana əmdi

---

22:2 Əz. 20:4; 23:36
22:4 2Pad. 21:16; Əz. 5:14; 20:30,31
22:9 Əz. 18:6,11
22:10 «atisining nomusioɣa təgkənlər» — ibraniy tilida buning ikki mənisining mumkinqiliki bar: *(1)* əz atisioɣa baskunqilik kiloɣan; *(2)* atisining ayali *(əz anisi yaki əgəy anisi)*oɣa baskunqilik kiloɣan. Bizningqə muxu yərdə *(2)* tooɣridur.
22:10 Law. 18:8,19; Əz. 18:6
22:11 Law. 18:15, 20; Yər. 5:8
22:13 «sən əz arangda təkkən ɣanlaroɣa ɣarap ɣolumni-ɣolumoɣa urdum» — «ɣol-ɣoloɣa urux» ɣattik əpsuslinarlik, pioɣanni bildüridu.
22:13 Əz. 21:22
22:14 Əz. 17:24
22:15 Əz. 12:14, 15
22:16 «Əmdi sən əzüng arkilik əllərning kəz aldida buloɣinisən, andin Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisən» — oɣurmənlər baxka hil tərjimilərni uqritixi mumkin. Ayətning əyni tekistini qüxinix səl təs.
22:18 Yəx. 1:22

Mən silərni Yerusalem otturisiola yiolimən; 20 kixilər üstigə ot püwləp, ularni eritip tawlax üqün kümüx, mis, təmür, qooluxun wə kələyni humdan iqigə yiolqandək, Mən oləzipim wə kəhrim bilən silərni yiolip xəhər iqigə selip silərni eritimən. 21 Xundak, Mən silərni yiolip, oləzipimning otini üstünglarola püwləymən, silər uning otturisida erip ketisilər; 22 kümüx humdanda eritilgəndək, silər xəhər otturisida eritilisilər; wə silər Mənki Pərwərdigarning Əz kəhrimni üstünglarola təkkənlikimni tonup yetisilər.

Üqinqi bexarət: — Israilning pütün jəmiyiti buzuldi!

23 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
24 I insan ooli, xəhərgə mundak degin: — Oləzəp qüxkən kündə sən paklandurulmiolan, yamolur qüxmigən bir zeminsən. 25 Əz oljisini titma kilidiolan, hərkiraydiolan xirdək ularning pəyoləmbərliri uningda suyikəst ixlitidu; ular janlarni yəwetidu; həzinilərni, kimmətlik nərsilirini buliwalidu; ular uning otturisidiki tul hotunlarni kəpəytməktə.
26 Uning kahinliri Təwrat-kanunumni buzup taxlap, pak-mukəddəs nərsilirimni buloliolan; ular pak-mukəddəs bilən addiy nərsilərni pərk kilmaydu; ular «xabat kün»lirimgə kəzini yumup yüridu; xuning bilən ular arisida Manga bətnam qaplinidu. 27 Uning iqidiki xahzadilər huddi oljisini titma kilidiolan bərilərdək; ular kan təküxidu, janlarni nabut kilixidu, haram mənpəətni bulixidu. 28 Uning pəyoləmbərliri ularning kilmixlirini «hak suwak» bilən akartkan, «Rəb Pərwərdigar mundak dəydu!» dəp sahta kərünüxlərni kərüwelip, pal selip yalolanqilik yətküzidu; lekin Pərwərdigar ularola səz kilolan əməs. 29 Zemindiki addiy pukralarmu jəbir-zulum kilixip, bulang-talang kilidu; ular ajiz-namratlarni bozək kilip, musapirlarola zulum selip uwal kilidu. 30 Mən ular arisidin tamni kaytidin yasitip beridiolan, Meni ularning zeminini wəyran kiliximdin yanduridiolan, uning yerikini ətküdək, Mening aldimda turidiolan ariqi bir əzimətni izdəp kəldim; birak hekbirni tapalmidim. 31 Xunga Mən kəhrimni üstigə təkimən; oləzipimning oti bilən Mən ularni halak kilimən; Mən ularning yollirini əz bexiola kayturimən, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Oholah həm Oholibah — ikki ayal tooruluk bololan təmsil

23 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooli, bir anidin tuolulolan ikki ayal bar ikən; 3 ular Misir zeminida pahixilik kilolan; ular yaxlikta pahixilik kilolan; xu yərdə ularning kəksiliri mijiklinip, kizlik əmqək topqiliri silanolan. 4 Ularning isimliri bolsa, qongining Oholah, kiqikining Oholibah idi; ular Meningki idi; ular ooul-kizlarni tuolkan. Samariyə bolsa Oholah, Yerusalem Oholibahdur.
5 Oholah Meningki boloqan təkdirdimu yənə buzukluk kiloqan — u axiklirioqa, yəni koxniliri boloqan Asuriylərgə pəs arzu-həwəslərdə boloqan; 6 kək kiyim kiygən, əməldar-hökümdarlar, hammisi kelixkən yigitlər, atka mingən qəwəndazlar idi. 7 U əz buzuklukini ularning üstigə beolixlioqan; ularning hammisi Asuriyəning esilzadiliri idi; əz arzu-həwəslirini barlik

22:24 «Oləzəp qüxkən kündə sən paklandurulmiolan, yamolur qüxmigən bir zeminsən» — Hudaning oləzipi tüpəylidin, ularda bəlkim bir kuroləkqilik boloqanidi. «Kan.» 28-babni kərüng.
22:25 Mat. 23:14
22:26 Law. 10:10; Əz. 44:23
22:27 Mik. 3:11; Zəf. 3:3
22:28 Əz. 13:7, 9, 10; 21:29; 22:12
22:30 Zəb. 106:23
22:31 Əz. 9:10; 11:21; 16:43
23:3 Əz. 20:8
23:4 «Ularning isimliri bolsa, qongining Oholah, kiqikining Oholibah idi; ular Meningki idi» — demək, Oholah Israilning ximaliy padixahlikini, Oholibah Yəhudani kərsitidu. «Oholah» — «uning qediri», «Oholibah» — «mening qedirim uningdidur» degən mənilərdə.

qozoɣatqanlar bilən wə ularning barliq məbudliri bilən u əzini buloɣioɣan. 8 U yənila Misirda
boloɣan paḫixilikliridin waz kəqmidi; qünki uning yaxliqida axu yərdikilər uning bilən billə yat-
ti, qizliq kəksilirini silap, əz buzuqluqlirini uning üstigə tökti. 9 Xunga Mən uni əz axnilirining,
yəni uning arzu-ḫəwəslirini qozoɣatqan Asuriylərning qolioɣa tapxurdum; 10 ular uning nomu-
sini axkarilap, uning ooɣul-qizlirini elip ketip, uni qiliqlap əltürüwətti; u ayallar arisida yaman
atakqa qaldi; uning üstigə ḫəküm qikirilip jazalandi.

Oḫolibaḫ

11 Uning singlisi Oḫolibaḫ buni kərüp turupmu, arzu-ḫəwəsliridə ḫədisidin tehimu buzuq,
paḫixilikliri ḫədisiningkidin kəp bolup kətti. 12 U əz qoxniliri boloɣan Asuriylərgə pəs arzu-
ḫəwəslərni qozoɣatqan; ular əməldar-ḫəkümdarlar, ḫəxəmətlik sawut, formilarni kiygən,
atqa mingən qəwəndazlar, ularning ḫəmmisi kelixkən yigitlər idi. 13 Mən uning buloɣinip
kətkənlikini kərdum; ular ikkilisi bir yolluq idi.
14 U uning paḫixiliklirini axurdi; qünki u tamda pərəng bilən sürətləngən adəmlərni, yəni
Kaldiylərning rəsimlirini kərdi; 15 ularning bəlliri potilar bilən oraloɣan, bexioɣa quyruqluq
səllilər kiyilgən; ularning ḫəmmisi ləxkər bexidək, yəni tuoɣuloɣan yurti Kaldiyədiki
Babilliklarning qiyapitidə idi. 16 U xuan ularoɣa qarap ularning xəḫwaniy ḫəwəsini qozoɣioɣan,
xuning bilən ularni izdəp Kaldiyəgə əlqilərni əwətkən.
17 Xuning bilən Babilliklar uningoɣa, yəni uning axnilik orun-kərpilirigə yeqin kelip, uni əz
zinaliri bilən buloɣioɣan; u əzini ular bilən billə buloɣioɣandin keyin ulardin bizar boldi. 18 U əz
buzuqluqlirini oquq qilip, nomusini axkarilixi bilən, jenim ḫədisidin yirgəngəndək uningdinmu
yirgəndi. 19 Birak u yənə əzining yaxlik künlirini, yəni Misir zeminida buzuqluq paḫixilik qiloɣan
künlirini esigə kəltürüp əz buzuqluqlirini tehimu kəpəytti. 20 Uning ərliki exək mədəkliridək,
mənisi atlarningkidək boloɣan Babilning paḫixiwaz ərkəklirigə karap ḫəwəsliri qozoɣaldi.
21 Sən yaxliqingdiki buzuqluqliringoɣa, yəni yaxliqingda Misirliklarning əmqəkliringni
silioɣinioɣa yənə təxna bolup təlmürdung.
22 Xunga, i Oḫolibaḫ, — dəydu Rəb Pərwərdigar — Mana, Mən jening ḫazir bizar boloɣan
axniliringni əzünggə qarxi qozoɣitimən, ularni sən bilən qarxilixixka ḫəmmə təripingdin
elip kelimən; 23 Babilliklar, barliq Kaldiylər, Pekodlar, Xoalar, Koallar ḫəmdə Asuriylərning
ḫəmmisini ular bilən təng qozoɣaymən; ularning ḫəmmisi kelixkən yigitlər, əməldar-
ḫəkümdarlar, uluoɣ bəglər wə janablar, ḫəmmisi atqa mingən qəwəndazlardur; 24 ular qoral-
yaraqlar, jəng ḫarwiliri, yük ḫarwiliri ḫəm zor bir top həlqlər bilən sanga qarxi qikidu; ular
əzlirini ḫəmmə təripingdə sipar-qalqanlar wə dubuloɣalarni kiyip sanga qarxi səpras bolidu;
bexingoɣa qüxidioɣan tegixlik jazani ularoɣa tapxurimən, ular əz ḫəkümliri boyiqə jazalaydu.
25 Mən mukəddəslikimdin qikqan oɣəzəpni sanga qaritimən; xuning bilən ular qəḫr bilən seni
bir tərəp kilidu. Ular sening burnung wə kulakliringni kesiwetidu; səndin ahirki qaloɣanlar
kiliqlinidu; ular ooɣul-kizliringni elip ketidu, səndin yənila qaloɣanlar otta yutuwetilidu. 26 Ular
səndin kiyim-keqəkliringni eliwelip, güzəl zibu-zinnətliringni bulaydu. 27 Xuning bilən Mən
səndə Misir zeminida baxlanoɣan buzuqluqliringni wə paḫixilikliringni tohtitimən; sən bu
ixlaroɣa yənə təlmürməysən, Misirni qayta əsliməysən.

23:7 «U əz buzuqluqini ularning üstigə beoɣixlioɣan; ularning ḫəmmisi Asuriyəning esilzadiliri idi» — yaki «U əz buzuqluqini ularning üstigə beoɣixlioɣan; ularning ḫəmmisini Asuriyəning esilzadilirigə beoɣixlioɣan».
23:9 2Pad. 17; 18
23:12 2Pad. 16:7
23:16 «U xuan ularoɣa qarap ularning xəḫwaniy ḫəwəsini qozoɣioɣan, xuning bilən ularni izdəp Kaldiyəgə əlqilərni əwətkən» — bundaq bayanlar bəlkim Yəḫudaning padixaḫliri Babildin yardəm sorioɣanlikini, Babilliklar bilən dostlaxmaqqi boloɣanlikini, xundaqla ularning butpərəslikini qobul qiloɣanlikini kərsitidu *(«2Pad.» 20:12-15, 21:1-9-ayətlərni kərüng)*.
23:25 «*Mening* mukəddəslikimdin qikqan oɣəzəp» — ibraniy tilida «*(Mening)* ḫəsitim».
23:26 Əz. 16:39

[28] — Qünki Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana, Mən seni əzüng nəprətləngənlərning
qolioɣa, yəni jening yirgəngənlərning qolioɣa tapxurimən;[29-30] ular seni əqmənlik bilən bir
tərəp kilip, barlik əjirliringni elip ketip, seni tuoɣma-yalingaq qaldurup, pahixilikliringning
nomusini axkarilaydu. Sən əllər bilən pahixilik kiloɣanlikiŋ, ularning məbudliri bilən əzüngni
buloɣioɣanlikiŋ tüpəylidin, sening buzuklukliring ham pahixilikliring bularni bexingoɣa
qüxürdi.. [31] Hədəngning yolida əzüng mangoɣansən; xunga Mən uningdiki qədəhni sening
qolungoɣimu tutquzdum.
[32] — Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Hədəngning qədəhini, qongqur wə qong bir qədəhni
sənmu iqisən; sən rəswa bolup mazaq kilinisən, qünki uning həjimi qongdur; [33] sən dəhxətlik wə
halakət qədəhi, yəni hədəng Samariyəning qədəhi bilən məstlik ham dərd-ələmgə toldurulisən;
[34] sən uni iqiwetip yənə yalaysən, hətta uning parqilirinimu oɣajilaysən, andin kəksiliringnimu
yulup taxlaysən; qünki Mən xundaq səz kildim, dəydu Rəb Pərwərdigar.
[35] Xuning üqün Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Qünki sən Meni untup arkangoɣa
taxliwətkənliking üqün, xunga əz buzukluqung ham pahixiliklıringning jazasini kətürisən..
[36] Wə Pərwərdigar manga mundaq dedi: — I insan ooɣli, sən Oholah wə Oholibamah üstigə
həküm qikiramsən? Əmdi ularoɣa əz yirginqlik kilmixlirini ayan kilip kərsətkin.. [37] Qünki
ular buzukluk kildi; qolliri kan boldi; ular əz butliri bilən buzukluk kilip, uning üstigə Manga
tuoɣkan əz balilirini ularning ozuki süpitidə qurbanlik kilip ətküzüp beoɣixlidi.. [38] Uning üstigə
ular Manga xundaq ix kiloɣanki, ohxax bir kündə ular Mening mukəddəs jayimni buloɣap, «xa-
bat kün»lirimni buzoɣan.. [39] Qünki ular əz balilirimni butlirioɣa soyoɣan qaoɣda, ular ohxax bir
kündə mukəddəs jayimni buloɣaxka kirdi; mana, ular Mening əyüm otturisida xundaq kiloɣan..
[40] Uning üstigə adəmlərni yirakтin qakirdi, ularni elip kelixkə əlqi əwətti; mana, ular kəldi; sən
ularni dəp yuyunup, kəz-kaxliringoɣa osma koyup, əzüngni zibu-zinnətlər bilən pərdazliding;
[41] həxəmətlik bir diwanda olturdung, uning aldioɣa üstigə Mening huxbuyum ham zəytun
meyim koyuloɣan dastihanni koydung;. [42] oɣəmsiz yürgən bir top kixilərning awazi uningda
anglandi; qüprəndə adəmlər bilən billə qəl-bayawandin Sebaiylarmu elip kelindi; ular ḫədə-
singilning kollirioɣa biləzüklər, bexioɣa qiraylik tajlarni saldi.. [43] Əmdi Mən zina-buzukluklar
bilən uprap kerioɣan pahixə tooɣruluk: «Ular əmdi uning bilən buzukluk kiliwərsun; qünki u
həkikətən pahixə» — dedim..
[44] — Xuning bilən ular pahixə ayaloɣa yekinlaxkandək uningoɣa yekin berip billə yatti; ular
xundaq kilip Oholah wə Oholibamah bu ikki buzuk ayaloɣa yekinlixip billə yatti.
[45] Birak həkkaniy adəmlər ularni zinahor ayallarni wə kan təkküqi ayallarni jazalioɣanoɣa
ohxax, ularning üstigə həküm qikirip jazalaydu; qünki ular zinahor ayallar, ularning kolliri

---

23:28 Əz. 16:37; Əz. 23:17
23:29-30 Əz. 16:39; Əz. 23:25, 26
23:35 Yər. 2:32; 3:21; 13:25; 18:15; Əz. 22:12
23:36 Əz. 20:4; 22:2
23:37 «əz balilirini ularning ozuki süpitidə qurbanlik kilip ətküzüp beoɣixlidi» — «*(ottin)* ətküzüx» degən səz, butpərəslik tooɣruluk bayanlar arisida bolsa, adəttə insanlarni, bolupmu balilarni butlaroɣa «qurbanlik süpitidə ottin ətküzüx»ni kərsitidu.
23:37 Əz. 16:21; 20:26,31
23:38 Əz. 22:8
23:39 2Pad. 21:4-7; Əz. 16:21; Əz. 20:13, 16
23:41 Pənd. 7:17
23:42 «...Sebaiylarmu elip kelindi» — «Sebaiylar»ning baxka birhil tərjimisi: «harakkəxlər».
23:43 «Ular əmdi uning bilən buzukluk kiliwərsun — qünki u həkikətən pahixə» — yaki «U həkikətən xundaq bolsa, ular yənila hazir uning bilən rast buzukluk kilamdu?».

qandur. 46 Qünki Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Bir top adəmlərni ularoŋa qarxi qiqirip elip kelimən, ularni ḥəryanoŋa ḥəydiwetixkə wə bulangqilik qilixqa tapxurimən. 47 Bu top kixilər ularni taxlar bilən qalma-kesək qilip, qiliqliri bilən qepip soyidu; ular ularning ooŋulqizlirini əltüridu, əylirini ot bilən kəydürüwetidu.
48 Xuning bilən Mən zeminda buzuqluqqa hatimə berimən; xuning bilən barlik ayallar silərdin sawaq elip silərning buzuqluqliringni dorimaydu. 49 Ular buzuqluqungni əz bexingoŋa qayturup qüxüridu, wə silər məbudliringlaroŋa qetixlik boloŋan gunaḥlarni kətürisilər; silər Mening Rəb Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.

Daoŋlixip kətkən qazan

24 1 Tokquzinqi yili, oninqi ayning oninqi künidə, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
2 I insan ooŋli, bu künni, dəl muxu künning qislasini yeziwaloŋin; qünki dəl muxu kündə Babilning padixaḥi Yerusalemni muḥasirigə aldi.
3 Asiy jəmətning aldioŋa bir təmsilni qoyup mundaq degin: — Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu:
— «Qazanni otning üstigə qoyunglar, ot üstigə qoyunglar, uningoŋa su quyunglar; 4 gəx parqiliri, ḥərbir esil gəx parqilirini, put wə qolini uningoŋa yioŋip selinglar; esil ustihanlarnimu qoxunglar; 5 qoy padisidin əng esillirini elinglar; ustihanlarni pixuruxqa uning astioŋa otun toplap qoyunglar; uni qattiq qaynitinglar, uningdiki ustihanlar obdan qaynisun.
6 — Xunga Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Qanhor xəḥərning ḥalioŋa, yəni dat basqan qazanoŋa, ḥeq deti kətməydioŋan qazanoŋa way! Uningdiki ḥəmmini birdin-birdin al; uningoŋa nesiwə qeki taxlanmisun! 7 Qünki u təkkən qan uning otturisida turidu; u qanni topa bilən kəmgili boloŋudək yərgə əməs, bəlki taqir tax üstigə təkti. 8 Qəḥrimni qozoŋax, intiqam elix üqün, u təkkən qanning yepilmasliqi üqün taqir tax üstigə qaldurdum.
9 Xunga Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Qanhor xəḥərning ḥalioŋa way! Mənmu uning otun dəwisini yooŋan qilimən! 10 Otunni dəwiləŋlar, otni yeqip quhqilanglar, gəx obdan pixsun, dora-dərmələrni qoxunglar, ustihanlar kəyüp kətsun! 11 Andin qazanni qizitip, uningdiki misni qipqizil qilinglar, iqidiki daoŋ-kirlar eritilip, uning deti qiqiriwetilix üqün uni quruq peti qooŋlar üstigə qoyunglar!
12 Uning qiloŋan awariqilikliri Meni upratti;
Lekin uning qelin deti uningdin kətmidi;
Xunga uning deti otta turiwərsun!
13 Sening paskiniqilikingdə buzuq paḥixilik bardur; Mən seni pakizlimaqqi boldum, lekin sən

---

23:45 «Biraq ḥəkqaniy adəmlər ularni zinahor ayallarni ... Jazalioŋanoŋa ohxax, ularning üstigə ḥəküm qiqirip jazalaydu» — bizningqə bu jümlidiki «ḥəkqaniy adəmlər» qattiq kinayilik, ḥəjwiy gəp idi. Qünki u Babilliqlarni kərsitidu *(46-47-ayətlərni kərüng)*. Mənisi bəlkim: «Ular silər bilən selixturuloŋanda, ḥəkqaniy adəmlər kərünidu».
23:45 Əz. 16:38
23:47 Əz. 16:41
23:49 Əz. 16:58.
24:3 Yər. 1:13
24:6 «Qanhor xəḥərning ḥalioŋa, yəni dat basqan qazanoŋa, ḥeq deti kətməydioŋan qazanoŋa way!... uningoŋa nesiwə qeki taxlanmisun!» — qazanning deti qan rənggidə bolup, bəlkim xəḥərning qanhorluqini bildüridu. Ayətning keyinki qismining mənisi bəlkim, qazanning dat basqan parqiliridək, xəḥərdikilərmu parqə-parqə tarqilip ketip, ḥeqqandaq bəhtning nesiwisini kərməydu degənlik. **«uningdiki ḥəmmini birdin-birdin al»** — yaki «uningdiki gəx parqilirini birbiridin al».
24:6 Əz. 22:2
24:7 «Qünki ... u qanni topa bilən kəmgili boloŋudək yərgə əməs, bəlki taqir tax üstigə təkti» — demək, əzliri əltürgən admələrgə tehimu bihərmətlik qilip ularni dəpnə qilmioŋan; yənə kelip, ḥeq nomus qilmay təkkən qanni yoxuruxning ḥajiti yoq dəp yürgən.
24:9 Naḥ. 3:1; Ḥab. 2:12

paskiniqiliqtin pakizlandurulmaymən deding; əmdi qəhrimni üstünggə təküp tohtatmioɣuqə sən paskiniqiliqtin pakizlandurulmaysən. [14] Mənki Pərwərdigar xundaq səz kildim; u əməlgə axurulidu, Mən uni ada kilimən; Mən nə buningdin yanmaymən, nə heq sanga iqimni aoɣritmaymən, nə uningdin əkünməymən; ular sening yolliring wə kilmixliring boyiqə üstünggə həküm qikirip jazalaydu — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Əzakiyalning səyümlük ayalining ölümi

[15] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
[16] «I insan ooɣli, Mən sening səyümlük kəz qariququngni bir urux bilən səndin elip ketimən; birak sən heq matəm tutma, heq yioɣlima, heq kəz yexi kilma; [17] süküt iqidə uh-zar tartisən; əlgüqi üqün heq haza tutma; səlləngni bexingoɣa orap, kəxliringni putungoɣa baoɣlioqin; yüzüngning təwinini yepiwətmə, adəmlər epbərgən nandin yemə».
[18] Xuning bilən Mən ətigəndə həlkkə səz kildim; kəqkurunda ayalim öldi. Ikkinqi küni ətigəndə mən buyruloɣini boyiqə ix kildim. [19] Əmdi halayik manga: «Sening bu kiloɣan ixliringning nemini kərsətkənlikini deməmsən?» dedi.
[20] Mən ularoɣa mundaq dedim: — Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
[21] Israil jəmətigə mundaq degin: — Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — «Mən Öz mukəddəs jayimni, yəni sən pəhirləngən küq-tayanqingni, kəzünglarni huxal kiloɣuqi, jeninglar təxna boloɣan nərsini buloɣay dəwatimən; silərning kəyninglarda kaloɣan kiz-ooɣullar kiliq bilən yokilidu. [22] Xu tapta silər mən Əzakiyal hazir kiloɣinimdək kilisilər; silər yüzünglarning təwinini yapmaysilər, adəmlər epbərgən nandin yeməysilər; [23] səlləngular bexinglarda, kəxinglar ayaoɣliringda boluweridu; silər heq matəm tutmaysilər yaki heq yioɣlimaysilər; silər kəbihlikliringlar iqidə solixip, bir-biringlaroɣa karixip uh-zar tartisilər.
[24] Xundak kilip Əzakiyalning əzi silərgə bexarət bolidu; u kandak kiloɣan bolsa, silər xundak kilisilər; bu ix əməlgə axuruloɣanda, silər Mening Rəb Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
[25] — Wə sən, i insan ooɣli, Mən ulardin küq-istihkamini, ular pəhriləngən güzəl gəhrini, səyümlük kəz kariquklirini, jan-jigiri boloɣan kiz-ooɣullirini ulardin məhrum kilidioɣan künidə, [26] — yəni xu künidə, sanga bu həwərni kulikingoɣa yətküzüx üqün bir kaqkun yeningoɣa kəlməmdu? [27] Xu künidə aoɣzing eqiloɣan bolidu, sən bu kaqkun bilən səzlixisən, yənə heq gaqa bolmaysən; xundak kilip sən ularoɣa bexarət bolisən; wə ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu».

Əllər tooɣruluk bexarətlər
Birinqi bexarət — Ammon tooɣruluk

25 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
[2] I insan ooɣli, yüzüngni Ammoniylaroɣa karitip, ularni əyibləp bexarət berip mundaq degin: —
[3] — Ammoniylaroɣa mundaq degin — Rəb Pərwərdigarning səzini anglanglar! Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mening mukəddəs jayim buloɣanoɣanda, Israil zemini wəyran kilinoɣanda,

24:14 Əz. 5:11; 23:24
24:23 «silər heq matəm tutmaysilər yaki heq yioɣlimaysilər; silər kəbihlikliringlar iqidə solixip, bir-biringlaroɣa karixip uh-zar tartisilər» — demisəkmu, balayi'apət xundak eoɣir boliduki, heqkandak kəz yaxliri yaki matəm tutuxlar uningoɣa layik kəlməydu.
24:23 Əz. 4:17
24:24 Əz. 12:6
24:27 «Xu künidə aoɣzing eqiloɣan bolidu, sən bu kaqkun bilən səzlixisən, yənə heq gaqa bolmaysən» — bu gaqilik bəx yil ilgiri baxlanoɣan. 3:26-ayətni izahiti bilən wə 33:22-ayətnimu kərüng.
25:2 Yər. 49:1; Am. 1:14-15

Yəhuda jəməti sürgün kilinoŋanda sən ularoŋa karap: «Wah! Yahxi boldi!» degining tüpəylidin, [4] əmdi mana, Mən seni xərktiki əllərning igidarqilikioŋa tapxurimən; ular sening arangda bargah kurup, arangda qedirlirini tikidu; ular mewiliringni yəp, sütüngni iqidu. [5] Mən Rabbah xəhirini təgilər üqün otlak, Ammoniylarning yerini koy padiliri üqün aramgah kilimən; xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
[6] — Qünki Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Qünki sən Israil zeminioŋa karap qawak qelip, putungni tepqəklitip, kəlbingdiki pütün əqmənlik bilən hux boloŋanlikiŋ tüpəylidin, [7] əmdi mana, Mən üstünggə kolumni uzartip, seni əllərgə olja boluxka tapxurimən; Mən seni həlklər iqidin üzimən, məmlikətlər iqidin yokitimən; Mən seni halak kilimən; xuning bilən sən Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisən.

Ikkinqi bexarət — Moab tooŋruluk

[8] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Qünki Moab wə Seirning: «Yəhuda pəkət barlik baxka əllər bilən ohxax, halas» degini tüpəylidin, [9] xunga mana, Mən Moabning yenini — qegrasidiki xəhərlərni, zeminining pəhri boloŋan Bəyt-Yəximot, Baal-Meon wə Kiriatayim xəhərliridin baxlap yerip aqimən; [10] ularni Ammoniylarning zemini bilən billə xərktiki əllərgə tapxurimən; Mən Ammoniylarning yənə əllər arisida əslənməsliki üqün, ularning igidarlikioŋa tapxurimən; [11] wə Moab üstigə həküm qikirip jazalaymən; ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

Üqinqi bexarət — Edomni əyibləx

[12] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — qünki Edom Yəhuda jəmətidin əq elip yamanlik kilip, xuningdək eoŋir gunahkar boloŋini tüpəylidin, intikam aloŋini tüpəylidin, [13] — əmdi Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən Edomoŋa kolumni sozimən; xuning bilən uni zeminidin adəmlər həm haywanlardin məhrum kilimən; Mən uni Teman xəhiridin tartip wəyran kilimən; ular Dedan xəhirigiqə kiliq bilən yikilidu. [14] Xuning bilən Mən həlkim Israilning koli arkilik Edom üstidin Öz intikamimni alimən; ular Mening aqqikim həm kəhrim boyiqə Edomda ix kilidu; Edomiylar Mening intikamimning nemə ikənlikini bilip yetidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Tətinqi bexarət — Filistiyəni əyibləx

[15] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Filistiylər intikam niyiti bilən hərikət kilip, kona əqmənliki bilən Yəhudani yokitayli dəp iq-iqidin əq aloŋini tüpəylidin, [16] Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən Filistiyəning üstigə kolumni uzartimən; Mən Kərətiylərni kiriwetimən, dengiz boyidikilərning kalduklirinimu wəyran kilimən. [17] Mən ularning üstigə kəhrilik tənbihlərni qüxürüp kattik intikam alimən; ularning üstidin intikam aloŋinimda ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

25:6 «sən Israil zeminioŋa karap qawak qelip, putungni tepqəklitip, kəlbingdiki pütün əqmənlik bilən hux boloŋanlikiŋ tüpəylidin... — muxu yərdə «qawak qelix» wə «putni tipqəklitix» intayin huxal bolup kətkənlikini bildüridu.
25:7 «əmdi mana, mən üstünggə kolumni uzartip, seni əllərgə olja boluxka tapxurimən...» — Babilning padixahi Nebokadnəsar miladiyədin ilgiriki 582-yili Rabbah xəhirini wəyran kiliwətti. Keyin «Nabatiylik» ərəblər xərk təripidin kelip Ammon zeminini igiliwaldi.
25:8 Yər. 49:1-47
25:10 Əz. 21:37
25:11 «Moab üstigə həküm qikirip jazalaymən; ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu» — Babilning padixahi Nebokadnəsar miladiyədin ilgiriki 582-yili Moabning zeminini ixoŋal kildi. Keyin «Nabatiylik» ərəblər xərk təripidin kelip Moab zeminni igiliwaldi.
25:14 «Mən həlkim Israilning koli arkilik Edom üstidin əz intikamimni alimən; ular Mening aqqikim həm kəhrim boyiqə Edomda ix kilidu...» — miladiyədin ilgiriki 120-yili Yəhudiylarning yetəkqisi Yuhanna Hirkanus Edomoŋa hujum kilip ularoŋa «towa kilip Pərwərdigaroŋa ixininglar, yaki kiliqimda ölünglar» degən tallax yolini bərdi.
25:17 «Mən ularning Filistiylərning üstigə kəhrilik tənbihlərni qüxürüp kattik intikam alimən» — Filistiylər awwal

Tur wə Zidonni əyibləx

26 [1] On birinqi yili, ayning birinqi künidə xundaq boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
[2] I insan ooƣli, Turning Yerusalem tooƣruluq: «Wah! Yahxi boldi! Əllərning dərwazisi boloƣuqi wəyran boldi! U manga qarap qayrilip eqildi; uning wəyran kilinixi bilən əzümni toyoƣuzimən!» degini tüpəylidin, [3] — Xunga Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana, i Tur, Mən sanga qarximən, dengiz dolqunlarni qozoƣioƣandək, kəp əllərni sən bilən qarxilixqa qozoƣaymən; [4] ular Turning sepillirini bərbat kilip, uning munarlirini qekip yokitidu. Uning üstidiki topilirini kirip taxlap, uni takir tax kilip qoyimən. [5] U pəqət dengiz otturisidiki torlar yeyilidioƣan jay bolidu; qünki Mən xundaq səz kildim, dəydu Rəb Pərwərdigar; u əllər üqün olja bolup qalidu. [6] Uning qurukluqta qaloƣan qizliri kiliq bilən kirilidu; xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.
[7] — Qünki Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana, Mən Tur bilən qarxilixixqa Babil padixahi Nebokadnəsar, yəni «padixahlarning padixahi»ni, atlar, jəng harwiliri bilən, atlik qəwəndazlar, qoxun wə zor bir top adəmlər bilən ximal təripidin qikirip epkelimən. [8] U qurukluqta qaloƣan kizlirini kiliq bilən soyidu, sanga muhasirə potəylirini quridu, sepiloƣa qikidioƣan dənglükni yasaydu, sanga qarap qalqanlirini kətüridu. [9] U sepilliringoƣa bəsküqi bazoƣanlarni qaritip tikləydu, qoral-paltiliri bilən munarliringni qekip oƣulitidu. [10] Uning atlirining kəplükidin ularning kətürgən qang-topisi seni qaplaydu; sepilliri bəsülgən bir xəhərgə bəsüp kirgəndək u sening qowukliringdin kirgəndə, sepilliring atlik əskərlərning, qaklarning həm jəng harwilirining sadasi bilən təwrinip ketidu. [11] Atlirining tuyakliri bilən u barlik rəstə-koqiliringni qəyləydu; u pukraliringni kiliq bilən kiridu, küqlük tüwrükliring yərgə yikilidu.
[12] Ular baylikliringni olja, mal-tawarliringni oƣənimət kilidu; ular sepilliringni buzup oƣulitip, həxəmətlik əyliringni harabə kilidu; ular sening taxliring, yaoƣaq-limliring wə topa-qangliringni dengiz suliri iqigə taxlaydu. [13] Mən nahxliringning sadasini tügitimən; qiltarliringning awazi kaytidin anglanmaydu. [14] Mən seni takir tax kilimən; sən torlar yeyilidioƣan bir jay bolisən, halas; sən kaytidin qurulmaysən; qünki Mənki Pərwərdigar xundaq degənmən, dəydu Rəb Pərwərdigar.
[15] Rəb Pərwərdigar Turoƣa mundaq dəydu: — Sən oƣulap kətkiningdə, yarilanoƣanlar ahzarlioƣinida, otturungda kiroƣin-qapkun kilinoƣanda, dengizning qət yakiliri təwrinip kətməmdu? [16] Dengizdiki xahzadilər təhtliridin qüxüp, tonlirini biryakka taxlap, kəxtilik kiyim-keqəklirini seliwetidu; ular əzlirini qorkunq-titrək bilən pürkəydu; ular yərgə olturup, heq tohtawsiz titrəp, sanga qarap sarasimigə qüxidu. [17] Ular sən üqün bir mərsiyəni okup sanga mundaq dəydu: —

«I ahaləng dengizdikilərdin boloƣan, dangki qikkan,
Dengiz üstidin küqlük həküm sürgən,
Əz wəhxətliringni barlik dengizda turuwatkanlaroƣa saloƣan xəhər!
Sən wə sənda turuwatkanlar nəkədər halak boloƣan!

Babilning padixahi Nebokadnəsar təripidin azab kərdi; andin Grek imperiyəsi təripidin ixoƣal kilindi; miladiyədin ilgiriki 148-146-yillarda ular Yəhudiylar təripidin bir məzgil ixoƣal kilindi. Ularning əwladliri bügünki «Pələstinliklər»ning bir kismi.

26:1 «on birinqi yil» — sürgün boloƣanlikining 11-yili idi. Bəlkim on birinqi ay boluxi mumkin.

26:6 «qurukluqta qaloƣan kizliri» — bəlkim turoƣa bekindi boloƣan yezilarni kərsitidu. 8-ayətnimu kərüng.

–Bu bexarət tooƣruluk yənə «koxumqə səz»imizni kərüng.

26:11 Yəx. 5:28; Yər. 47:3

26:13 Yəx. 24:7, 8; Yər. 7:34; 16:9

26:14 «Mən seni takir tax kilimən; sən torlar yeyilidioƣan bir jay bolisən, halas; sən kaytidin qurulmaysən» — bu bexarət awwal Babilning imperatori Nebokadnəsar, andin Grek imperatori «Büyük Iskəndər» tərəpliridin əməlgə axuruldi. Turning hazirki əhwali dəl muxu ayəttə eytiloƣandəktur. Bu ixlar tooƣruluk yənə «koxumqə səz»imizni kərüng.

26:17 Wəh. 18:9-19

[18] Ḥazir sening oꞯulap kətkən kününgdə,
Dengiz boyidikilər titrəp ketidu;
Dengizdiki arallar wə ḳiroꞯaḳtikilər sening yoḳ bolup kətkiningdin dəkkə-dükkigə qüxüp ḳaldi».
[19] — Qünki Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Mən seni adəmzatsiz xəḥərlərdək, harabə xəḥər ḳiloꞯinimda,
Mən üstünggə dengiz qongḳurluḳlirini qiḳirip seni qəkürginimdə,
Uluoꞯ sular seni besip yapḳanda,
[20] Xu tapta Mən seni ḥangoꞯa qüxkənlər bilən billə qüxürimən,
Ḳədimki zamandikilərning ḳatarioꞯa qüxürimən;
Seni yərning təgliridə turoꞯuzimən;
Seningdə ḳaytidin adəmzat bolmasliḳi üqün,
Seni ḳədimki harabilər arisioꞯa,
Ḥangoꞯa qüxkənlər bilən billə boluxḳa qüxürimən;
Biraḳ tiriklərning zeminida bolsa güzəllik tikləp ḳoyimən;
[21] Mən seni baxḳilaroꞯa bir agaḥi-wəḥxət ḳilimən;
Sən ḳaytidin ḥeq bolmaysən;
Ular seni izdəydu, biraḳ sən mənggügə tepilmaysən»
— dəydu Rəb Pərwərdigar.

Tur tooꞯruluḳ yənə bir bexarət — Tur xəḥirini qiraylik kemigə ohxitix

27 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
[2] Sən, i insan ooꞯli, Tur tooꞯruluḳ bir mərsiyəni aoꞯzingoꞯa elip uningoꞯa mundaḳ degin: —
[3] I dengizlarning kirix aoꞯzida turuḳluḳ, dengiz boyliridiki kəp əllər bilən sodilaxḳuqi, Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
I Tur, sən «Mening güzəllikim kamalətkə yətti!» deding.
[4] Sening qegraliring bolsa dengizlarning otturisida idi;
Seni yasioꞯanlar güzəllikingni kamalətkə yətküzdi.
[5] Ular barliḳ tahtayliringni Senirdiki ḳarioꞯaylardin yasioꞯan;
Sanga moma üqün ular Liwandin kedir dərihini epkəlgən;
[6] Palaḳliringni Baxandiki dub dərəhliridin yasioꞯan;
Palubangni səmxit dərəhliridin yasap,
Kupros dengiz boyidiki pil qixi bilən nəḳixligən.
[7] Yəlkining Misirdin kəltürülgən kəxtilik libastin yasaloꞯan, u sanga tuoꞯ boloꞯan;
Sayiwining bolsa dengiz boyidiki Elixaḥdiki kək wə səsün rəhtlərdin idi;
[8] Zidondikilər ḥəm Arwadtikilər sening palaḳ uroꞯuqiliring idi;
Səndə boloꞯan danixmənlər, i Tur, sening yol baxlioꞯuqiliring idi.
[9] Gəbaldiki aḳsaḳallar wə uning danixmənliri səndə bolup, kawakliringni etətti;
Dengiz-okyandiki barliḳ kemilər wə ularning dengizqiliri mal almaxturuxḳa yeningoꞯa kelətti.
[10] Parslar, Ludtikilər, Liwiyədikilər ḳoxunoꞯa tizimlinip, sening ləxkərliring boloꞯan;

26:18 «Ḥazir sening oꞯulap kətkən kününgdə, dengiz boyidikilər titrəp ketidu...» — bu bexarətning kəp jəḥətlərdə əməlgə axuruluxi tooꞯruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
26:20 «Biraḳ tiriklərning zeminida bolsa güzəllik tikləp ḳoyimən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sən ḳaytidin tiriklərning zeminida ḥərmətkə sazawər orunda bolmaysən».
27:3 «I dengizlarning kirix aoꞯzida turuḳluḳ...» — ibraniy tilida «kirix aoꞯzi» degən səz «jüplük xəklidə», qünki turning ikki porti bar idi.
27:3 Əz. 28:12
27:6 Yəx. 2:13
27:7 «Elixaḥ» — bəlkim Kuprosni kərsitidu.

Ular ḳalḳan-dubuloḳilirini üstünggə esip, seni ḥəywətlik ḳiloḷan;
11 Arwadtikilər ḳoxuning bilən ḥər təripingdə sepilliringda turup kəzəttə boloḷan;
Gammadtikilərmu munarliringda turoḷan;
Ular ḳalḳan-ḳorallirini ətrapingoḷa, sepilliringoḷa esip ḳoyoḷan;
Ular güzəllikingni kamalətkə yətküzgən;
12 Tawarliringning mol boloḷanliḳidin Tarxix sanga heridar boloḷan;
Məḥsulatliringoḷa ular kümüx, təmür, ḳələy, ḳooḷuxun tegixip bərgən.
13 Jawan, Tubal wə Məxək sən bilən soda ḳiloḷan;
Ular tawarliringoḷa adəmlərning janliri, mis ḳaqa-ḳazanlarni tegixkən.
14 Togarmaḥ jəmətidikilər məḥsulatliring üqün atlar, jəng atliri wə ḳeqirlarni tegixip bərgən.
15 Dedandikilər sən bilən sodilaxḳan;
Dengiz boyliridiki kəp həlḳ sanga heridar boloḷan;
Ular sanga dəndan, əbnus yaoḷiqini təligən;
16 Suriyə ḳol hünərliringning mol boloḷanliḳidin sanga heridar boloḷan;
Ular məḥsulatliringoḷa mawi yaḳutlar, səsün rəhtlərni, kəxtilərni, nəpis kanap rəhtlərni, marjanlarni, ḳizil yaḳutlarni tegixip bərgən.
17 Yəḥuda wə Israil zeminidikilərdinmu sən bilən sodilaxḳuqilar boloḷan;
Tawarliringoḷa ular Minnitning buoḷdayliri, peqinilər, ḥəsəl, zəytun meyi, məlḥəm dorilarni tegixip bərgən.
18 Dəməxḳ ḳol ḥünərliringning mol boloḷanliḳidin,
Ḥərhil bayliḳliring tüpəylidin sanga heridar bolup sanga Həlbonning xarablirini, aḳ yunglarni tegixip bərgən.
19 Wedan wə Uzaldin qiḳḳan Jawandikilər məḥsulatliringoḷa soḳuloḷan təmür, ḳowzaḳdarqin, egirni tegixkənidi.
20 Dedan sanga at toḳumlirini tegixip bərgən;
21 Ərəbistan wə Kedardiki barliḳ xaḥzadilər sanga heridar boldi;
Sanga pahlanlar, ḳoqḳarlar wə eqkilərni tegixip bərgən.
22 Xeba ḥəm Raamaḥdiki sodigərlər sən bilən tijarət ḳiloḷan;
Məḥsulatliringoḷa ular ḥərhil sərhil tetitḳular, ḳimmətlik jawaḥiratlar wə altun almaxturup bərgən.
23 Ḥaran, Kannəḥ, Edəndikilər wə Xeba, Axur, Hilmadtiki sodigərlər sən bilən tijarət ḳiloḷan;
24 Ular sanga ḥəxəmətlik kiyim-keqək, səsün rəhtlər wə kəxtilər, rəngmurəng giləmlərni tegixip bərgən;
Bularning ḥəmmisi tügünqəklinip tana-aroḷamqilar bilən qing baoḷlinip, bazaringoḷa kirdi.
25 Tarxixtiki kemilər tawarliringni kətürgən karwanlardək boloḷan;
Xuning bilən sən dengiz-okyanning baoḷrida mal bilən toldurulup, intayin eoḷirlixip kətkənsən;
26 Sening palaḳ uroḷuqiliring seni uluoḷ sularoḷa apardi;
Xərḳ xamili seni dengiz-okyanning baoḷrida parə-parə ḳiliwətti;

27:10 «Liwiyədikilər» — «Liwiyə» yaki «Libya» ibraniy tilida «Put» degən səzdur.
27:12 «Tarxix» — ḳədimki zamanlarda dengiz sodisi bilən dangḳi qiḳḳan «Tarxix» dəydioḷan üq yurt bar boluxi mumkin idi. Birinqisi, ximaliy Afriḳida *(ḥazirḳi Marakəx ətrapida)*; ikkinqisi Ispaniyə, üqinqisi Əngliyə idi. Muxu yərdə bəlkim Ispaniyini kərsitidu.
27:13 «Jawan» — ḥazirḳi Gretsiyədur. Tubal wə Məxək əslidə ḥazirḳi Türkiyə zeminida yaxioḷan ikki ḳəbilə idi. Keyin ular Rusiyə tərəpkə keqüp kətkən boluxi mumkin. **«adəmlərning janliri»** — ḳullar degənlik.
27:16 «Suriyə ḳol hünərliringning mol boloḷanliḳidin sanga heridar boloḷan...» — bəzi kona kəqürmə nushilarda «Aram» *(Suriyə)* əməs, «Edom» deyilidu: 18-ayəttə «Dəməxḳ» *(Suriyəning paytəhti)* tooḷruluḳ səz boloḷaqḳa, «Edom» bəlkim tooḷridur.
27:23 «Axur» — Asuriyə.
27:25 «eoḷirlixip kətkən» — ibraniy tilida ikki bisliḳ gəp bolup, uning ikkinqi mənisi «ḥərmət-abruyluḳ boloḷan» degən mənidə. Xübḥisizki, bu kinayilik gəp idi.
27:26 Əz. 17:1

27 Sening mal-mülükliring, bazarliring, dengizqiliring wə yol baxlioɣuqiliring,
Kawakliringni ətküqilər, sən bilən sodilaxkan sodigərlər, səndə boloɣan barlik ləxkərliring,
Jümlidin arangda toplanoɣan adəmlərning ḥəmmisi sən ərülüp kətkən kününgdə ərülüp
dengiz-okyanning koynioɣa oɣərk bolup ketidu.
28 Yol baxlioɣuqiliringning aḫ-zarliridin daladikilər təwrəp ketidu.
29 Palak oroɣuqilarning ḥəmmisi,
Dengizqilar, dengizda barlik yol baxlioɣuqilar əz kemiliridin qüxidu;
Ular kuruklukta turidu;
30 Ular sanga karap awazini anglitip,
Kattik aḫ-zar kətüridu;
Ular topa-qang qikirip bexioɣa qaqidu;
Ular küllər iqidə eoɣinaydu.
31 Ular seni dəp qaqlirini qüxürüp əzlirini taz kilip, bəz kiyimlərgə oraydu;
Ular kattik matəm tutup sən üqün zor dərd-ələm iqidə yioɣlaydu.
32 Ular aḫ-zarlirini kətürginidə sən üqün bir mərsiyəni okup, sən tooɣruluk ḫaza kilip mundak
dəydu:
— «Tur dengiz-okyanlar otturisida, ḫazir jimjit kilinoɣan!
Əsli kim uningoɣa təng kelələytti?
33 Məḫsulatliring dengiz-okyanlardin ətüp kətkəndə,
Sən kəp həlklərni kanaətləndürgən;
Baylikliring wə tawarliringning molluki bilən yər yüzidiki padixaḫlarni beyitkansən.
34 Sən sularning qongkur tegidə dengiz-okyanlar təripidin parə-parə kilinoɣanda,
Tawarliring ḫəm arangda boloɣan top-top adəmliringmu ərülüp oɣərk bolup kətti.
35 Barlik dengiz boyidikilər sanga karap alakzadə boloɣan;
Ularning padixaḫliri dəḫxət korkup, ularning yüzlirini sur baskan.
36 Həlklər arisidiki sodigərlər sanga karap «ux-ux» kildi;
Sən özüng bir wəḫxət iding, əmdi kaytidin bolmaysən».

Turning padixaḫini əyibləydioɣan bir bexarət

28 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooɣli, Turning xaḫzadisigə mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Sening özüngni qong tutup: «Mən bir ilaḫturmən;
Mən Hudaning təhtigə, yəni dengiz-okyanlarning baoɣrida olturimən», degənsən;
(Birak sən insan, Huda əməssən!)
Sən öz kənglüngni Hudaning kəngli dəp oylap kalding.
3 Mana, sən Daniyaldin danasən;
Ḫeqkandak sir səndin yoxurun əməs;
4 Danalikiŋ wə əkling bilən sən baylikliroɣa igə boldung,
Altun-kümüxni həziniliringgə toplap koydung;

27:27 Wəḫ. 18:9-19
27:28 Əz. 26:10, 15
27:31 «bəz kiyimlər» — matəm tutux yaki kattik towa kilixni bildürətti.
27:31 Yər. 48:37
27:36 «sodigərlər sanga karap «ux-ux» kildi» — «ux-ux kilix» kona jəmiyəttə məshirə kilixni bildüridu.
27:36 Əz. 26:21
28:2 Yəx. 31:3
28:3 «Mana, sən Daniyaldin danasən» — xu wakitta Daniyal pəyoɣəmbər alliḳaqan Babil ordisida birnəqqə yil bax wəzir boloɣan.

5 Tijarəttə boloŋan zor danaliḳing bilən baylıḳliringni awuttung;
Baylıḳliring tüpəylidin əzüngni qong tuttung: —
6 Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Sən əz kənglüngni Hudaning kəngli dəp oylap kətkənlikingdin,
7 Əmdi mana, Mən yat adəmlər,
Yəni əllərning dəḥxitini üstünggə epkelimən;
Ular danaliḳingning parlaḳliḳini yoḳitixḳa ḳiliqlirini suoŋurup,
Xan-xəripingni buloŋaydu;
8 Ular seni ḥangoŋa qüxüridu;
Xuning bilən sən dengiz-okyanlarning ḳoynida əltürülgənlərning əlümidə əlisən.
9 Əmdi seni əltürgüqining aldida: «Mən Huda» — dəmsən?
Biraḳ sən əzüngni sanjip əltüridioŋanning ḳoli astida Təngri əməs, insan bolup qiḳisən.
10 Sən yat adəmlərning ḳolida hətnə ḳilinmioŋanlaroŋa layiḳ boloŋan əlüm bilən əlisən;
Qünki Mən xundaḳ səz ḳiloŋan», — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Turning padixaḥi tooŋruluḳ bir mərsiyə

11 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
12 I insan ooŋli, Turning padixaḥi tooŋruluḳ awazingni kətürüp bu mərsiyəni aoŋzingoŋa elip uningoŋa mundaḳ degin: —
Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Sən, kamalətning jəwḥiri boloŋan,
Danaliḳḳa toloŋan, güzəlliktə kamalətkə yətkəniding;
13 Sən Erəm baoŋqisi, yəni Hudaning baoŋqisida boloŋansən;
Ḥərbir ḳimmətlik taxlar, yəni ḳizil yaḳut, serik gəhər wə almas, beril yaḳut, aḳ ḥeḳiḳ, anartax, kək yaḳut, zumrət wə kək ḳaxtax sanga yəgək boloŋan;
Yaḳut kəzliring wə nəḳḳaxliring altun iqigə yasaloŋan;
Sən yaritiloŋan kününgdə ular təyyarlanoŋanidi.
14 Sən bolsang məsiḥləngən muḥapizətqi kerub idingsən,
Qünki Mən seni xundaḳ bekitkənidim;
Sən Hudaning muḳəddəs teoŋida boloŋansən;
Sən otluḳ taxlar arisida yürətting;
15 Sən yaritiloŋan kündin beri, səndə ḳəbiḥlik pəyda boloŋuqə, yolliringda mukəmməl bolup kəlgəniding.

28:7 Yər. 6:23

28:10 «Sən yat adəmlərning ḳolida hətnə ḳilinmioŋanlaroŋa layiḳ boloŋan əlüm bilən əlisən» — Turdikilər adəttə «hətnə ḳilinmioŋan»lardindur. «Əzakiyal pəyoəmbər» degən kitabta, «hətnə ḳilinmioŋan petida əlüx» degən səz «Hudadin ayriloŋan petida əlüx» degən mənini bildüridu. «Ḳoxumqə səz»imizdə biz «hətnə» degən tema üstidə tohtitilimiz.

28:12 «Sən, kamalətning jəwḥiri boloŋan» — yaki «sən, kamalətning məḥüri boloŋan».

28:12 Əz. 27:3

28:14 «Sən bolsang məsiḥləngən muḥapizətqi kerub idingsən» — «kerub» tooŋruluḳ 9:3-ayəttiki izaḥat, «Yar.» 3:24 wə «Təbirlər»nimu kərüng. «Kerub»lar küqlük pərixtilərdur.
–«Məsiḥlinix» yaki «məsiḥ ḳilinix» — Təwrattiki bəlgilimidə, yengi padixaḥ, «bax kaḥin» ḥəm bəzi qaoŋlarda pəyoəmbərlərni tikləx üqün «məsiḥ ḳilinix» murasimi ətküzülətti. Murasimda bexioŋa puraḳlik may ḳuyulatti. Bu «məsiḥləx» dəp ataloŋan. Biraḳ muxu yərdə bir kerub *(pərixtə)* «məsiḥ ḳilinoŋan»; Huda Əzi uni alaḥidə bir hizmət ḳilixḳa təyyarlax üqün uni məsiḥligən bolsa kerək.

28:15 «Sən yaritiloŋan kündin beri, səndə ḳəbiḥlik pəyda boloŋuqə, yolliringda mukəmməl bolup kəlgəniding» — oḳurmənlər bəlkim ḥazir kəriduki, Əzakiyal pəyoəmbər Tur padixaḥioŋa əməs, bəlkim uning ḳaynidə turoŋan roḥiy küqkə səz ḳiliwatidu. Aldidiki 1-10-ayətlər «Turning xaḥxzadisi» tooŋruluḳ idi; ḥazir tema «Turning padixaḥi»oŋa əzgətilidu. Bizdə ḥeq guman yoḳki, u Xəytanoŋa gəp ḳiliwatidu. Muxu yərdə Xəytan tooŋruluḳ birnəqqə muḥim həwərlər bar: —
–*(1)* u Huda təripidin yaritiloŋan.
–*(2)* uning Erəm baoŋqisida alaḥidə muḥapizətqilik ḳilidioŋan hizmiti bar idi.
–*(3)* u əsli intayin qiraylik wə küqlük kerub *(pərixtə)* idi.

16 Kiloŋan sodiliringning kəp boloŋanlikidin sən zorluk-zumbuluk bilən tolup, gunah sadir
kiloŋan;
Xunga Mən seni Hudaning teoŋidin haram nərsə dəp taxliwətkənmən;
Mən seni, i muhapizətqi kerub, otluk taxlar arisidin həydəp yokatkanmən;
17 Sening kənglüng güzəlliking bilən təkəbburlixip kətti;
Parlakliking tüpəylidin sən danalikingni buloŋioŋansən;
Mən seni yərgə taxliwəttim;
Padixahlar seni kərüp yetixi üqün Mən seni ular aldida yatkuzdum.
18 Sening kəbihlikliringning kəplüki tüpəylidin,
Kiloŋan sodangning adilsizliki tüpəylidin,
Öz mukəddəs jayliringni buloŋioŋansən;
Mən əzüngdin bir otni qikardim,
U seni kəydürüp yəwətti;
Xuning bilən sanga karap turoŋanlarning həmmisining kəz aldida,
Mən seni yərdə kaloŋan küllərgə aylanduruwəttim.
19 Seni tonuoŋanlarning həmmisi sanga karap sarasimidə kalidu;
Sən əzüng bir wəhxət bolup kalding, əmdi kaytidin bolmaysən».

Zidonni əyibləydioŋan bir bexarət

20 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
21 I insan ooŋli, yüzüngni Zidonoŋa karitip uni əyibləp bexarət berip mundak degin: —
22 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Mana, Mən sanga karxi, i Zidon;
Özüm arangda uluoŋlinimən;
Mən uning üstigə həküm qikirip jazalioŋinimda,
Özümni uningda pak-mukəddəs ikənlimni kərsətkinimdə,
Ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.
23 Mən ularoŋa wabani əwitip, rəstə-koqilirida kan akkuzimən;
Uningoŋa karxi qikkan kiliqning hər ətrapida boloŋanlikidin otturisida əltürülgənlər yikilidu;
Xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu;
24 Ular yənə Israil jəmətini kəzgə ilmioŋan ətrapidikilər arisida,
Israil üqün adəmni sanjioŋuqi jioŋan yaki dərd-ələmlik tikən bolmaydu;
Xuning bilən ular Mening Rəb Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu».
25 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən ular tarkitiloŋan əllər arisidin Israil jəmətini kaytidin
yioŋkinimda, ularda əllərning kəz aldida Özümning pak-mukəddəs ikənlikimni kərsətkinimdə,
əmdi ular Mən Öz kulum boloŋan Yakupka təkdim kiloŋan, əzining zeminida olturidu; 26 ular
uningda tinq-amanlik iqidə yaxap, əylərni selip üzümzarlarni tikidu; Mən ularni kəzgə
ilmaydioŋan ətrapidikilərning həmmisining üstigə həküm qikirip jazalioŋinimda, ular tinq-
amanlik iqidə turidu; xuning bilən ular Mening Pərwərdigar, ularning Hudasi ikənlikimni bilip
yetidu».

–*(4)* u Erəm baoŋqisida boloŋan wakitta Hudaoŋa karxi qikkan.
–*(5)* xu gunahi tüpəylidin u Hudaning huzuridin həydiwetilgən.
28:17 «... Mən seni yərgə taxliwəttim; padixahlar seni kərüp yetixi üqün Mən seni ular aldida turoŋuzdum» — muxu 17-wə keyinki ayətlərdə, Əzakiyal həm Xəytanoŋa həm Tur padixahi *(Ittobal II)*oŋa səz kilidu. Tur padixahi Xəytanoŋa intayin ohxap kətkən.
28:21 «Zidon» — Tur xəhirining ətrapida bolup, uningoŋa karaxlik rayon idi.
28:26 Yər. 31:5

Pirəwn wə Misirni əyibləydiƣan bexarət

29 [1] Oninqi yili, oninqi ayning on ikkinqi künidə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaƙ degəndə: —
[2] I insan ooƣli, yüzüngni Misir padixaĥi Pirəwngə ƙaritip uni wə Misirning barliƙ əĥlini əyibləp bexarət berip munu səzlərni degin: —
[3] Rəb Pərwərdigar mundaƙ dəydu: — «I əz-əzigə: «Bu dərya əzümningki, mən uni əzüm üqün yaratƙanmən» degüqi boloƣan, əz dəryaliri otturisida yatƙan yooƣan əjdiĥa Misir padixaĥi Pirəwn, mana, Mən sanga ƙarximən!
[4] Mən ƙarmaƙlarni engəkliringgə selip, dəryaliringdiki beliƙlarni əz ƙasiraƙliringoƣa qaplax-turup seni dəryaliring otturisidin qiƙirimən; dəryaliringdiki barliƙ beliƙlar ƙasiraƙliringoƣa qaplixidu. [5] Mən seni, yəni sən wə dəryaliringdiki barliƙ beliƙlarni qəl-bayawanoƣa taxlaymən; sən dalaoƣa qüxüp yiƙilisən. Ħeqkim seni yioƣmaydu, dəpnə ƙilmaydu; Mən seni yər yüzidiki ĥaywanlar, asmandiki uqar-ƙanatlarning ozuƙi boluxƙa təƙdim ƙilimən. [6] Xuning bilən Misirda barliƙ turuwatƙanlar Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu; qünki ular Israil jəmətigə «ƙomux ĥasa» boloƣan. [7] Ular seni ƙol bilən tutƙanda, sən yerilip, ularning pütkül mürilirini tiliwətting; ular sanga tayanoƣanda, sən sunup, pütkül bəllirini mitkut ƙiliwətting».
[8] Əmdi Rəb Pərwərdigar mundaƙ dəydu: — Mana, Mən üstünggə bir ƙiliq qiƙirip, səndiki insan wə ĥaywanlarni ƙiriwetimən. [9] Misir zemini wəyranə wə harabilər bolup ƙalidu; xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu; qünki Pirəwn: «Nil dəryasi meningki, mən uni yaratƙanmən» degənidi.
[10] Xunga mana, Mən sanga ĥəm sening dəryaliringoƣa ƙarximən; Mən Misir zeminini Migdoldin Səwəngiqə, yəni Efiopiyəning qegrasioƣiqə pütünləy harabə-wəyranə ƙiliwetimən. [11] Ƙirik yil iqidə, insanning yaki ĥaywanning ayioƣi uni besip ətməydu wə uningda ĥeq adəm turmaydu. [12] Mən Misir zeminini wəyran ƙilinoƣan zeminlar arisida wəyran ƙilimən; wə uning xəĥərliri harabə ƙilinoƣan xəĥərlər arisida ƙirik yil wəyran bolidu; Mən Misirliƙlarni əllər arisioƣa tarƙitiwetimən, ularni məmlikətlər arisioƣa taritimən.
[13] Biraƙ Rəb Pərwərdigar mundaƙ dəydu: «Ƙirik yilning ahirida Mən Misirliƙlarni tarƙitiloƣan əllərdin yioƣip ƙayturimən; [14] Mən Misirni sürgündin əsligə kəltürüp, ularni Patros zeminioƣa, yəni tuoƣuloƣan zeminoƣa ƙayturimən; ular xu yərdə təwən dərijilik bir məmlikət bolidu. [15] U məmlikətlər arisida əng təwən turidu; u ƙaytidin əzini baxƙa əllər üstigə kətürməydu; Mən ularni pəsəytimənki, ular ƙaytidin baxƙa əllər üstidin ĥəküm sürməydu. [16] Misir ƙaytidin Israil jəmətining tayanqisi bolmaydu; əksiqə ular daim Israil üqün uningdin panaĥ izdəx gunaĥining əslətmisi bolidu; andin ular Mening Rəb Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu».

29:2 «Misirning barliƙ əĥlini əyibləp bexarət berip...» — Misir ikki ƙisimoƣa, yəni «təwən Misir» wə «yuƙiriƙi Misir»oƣa bəlüngən. «Misirning barliƙ əĥlini...» degən səz bu ikki ƙismioƣa ƙaritiloƣan.
29:3 Zəb. 74:13,14; Yəx. 27:1; 51:9
29:6 «ƙomux ĥasa» — demək, tayanoƣili bolmaydioƣan, ixənqsiz yardəm. 7-ayətni kərüng.
29:6 2Pad. 18:21; Yəx. 36:6
29:10 «Misir zeminini Migdoldin Səwəngiqə, yəni Efiopiyəning qegrasioƣiqə...» — «Migdol» bəlkim Nil dəryasining deltisida, «Səwən» bolsa ĥazirƙi «Aswan» *(qong damba yasaloƣan)* xəĥərni kərsitidu.
29:12 «zeminini wəyran ƙilinoƣan zeminlar arisida wəyran ƙilimən» — bu wə uningoƣa ohxap ketidioƣan ibarilər bəlkim «dunya boyiqə uni əng wəyranə zemin ƙilimən» degən mənidə. **«uning xəĥərliri harabə ƙilinoƣan xəĥərlər arisida ƙirik yil wəyran bolidu»** — «ƙirik yil wəyran bolux»ni kərsətkən bu bexarət, bəlkim birinqi ƙetim miladiyədin ilgiriki 525-487-yillarda, Pars imperatori «Kambisis»ning Misir üstidin rəĥimsiz ĥəküm sürüxi, xuningdək Misirning pəs orunoƣa qüxürülüxi bilən əməlgə axuruloƣan. Biraƙ xu dəwrdə Misirda «uningda ĥeq adəm turmaydu» degən *(11-ayəttiki)* bexarət toluƙ əməlgə axurulmidi. Xunga bexarətning toluƙ əməlgə axuruluxi Məsiĥning dunyaoƣa ƙaytip kelixi bilən bolidu, dəp oylaymiz. «Ƙoxumqə səz»imiznimu kərüng.
29:16 «Misir ƙaytidin Israil jəmətining tayanqisi bolmaydu; əksiqə ular daim Israil üqün uningdin panaĥ izdəx gunaĥining əslətmisi bolidu» — Israillar ĥərdaim Misirdin panaĥ izdəp kəlgən, bu Hudaoƣa ixənməslik gunaĥi boloƣan.
29:16 Yioƣ. 4:17

Misir wə Babil

17 Yigirmə yəttinqi yili, birinqi ayning birinqi künidə xundaq boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
18 I insan oƣli, Babil padixaḥi Nebokadnəsar Turoƣa jəng kilixta koxunini kattik japalik əmgəkkə saldi; xuning bilən ḥərbir bax takir bolup kətti, ḥərbir mürə sürkilip yeoƣir bolup kətti; birak nə u nə koxuni Tur bilən karxilaxkan əmgəktə heqkandak ḥak almidi; 19 xunga Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana, Mən Misir zeminini Babil padixaḥi Nebokadnəsaroƣa təkdim kilimən; u uning baylikliri elip, oljisini bulap, oƣənimitini tutup elip ketidu; bular uning koxuni üqün ix ḥəkki bolidu. 20 Mən uningoƣa Turoƣa jəng kiloƣanning ix ḥəkki üqün Misir zeminini təkdim kildim; qünki ular Meni dəp əjir kildi, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
21 — Mən xu kündə Israil jəməti üqün bir münggüz əstürüp qikirimən, wə sən Əzakiyalning aoƣzingni ular arisida aqimən; xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu.

Misir tooƣruluk eytiloƣan mərsiyə

30 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
2 I insan oƣli, bexarət berip: — Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — «Silər dad-pəryad selip: «Way xu küni!» — dənglar!» — degin.
3 Qünki kün yekinlaxti; bərḥək, Pərwərdigarning küni, bulutlar kaplanoƣan kün yekinlaxti; u əllərning bexioƣa qüxidioƣan kündur. 4 Xuning bilən bir kiliq Misir üstigə qüxidu; əltürülgənlər Misirda yikiloƣanda, uning zor baylikliri bulinip kətkəndə, uning ulliri ərülüp qüxkəndə, Efiopiyəliklər dərd-ələm tartidu.
5 Efiopiyə, Put, Lud, barlik Ərəbiyə, Liwiyə wə əḥdə kilinoƣan zemindikilərmu Misir bilən billə kiliqlinidu.
6 Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Misirni kollaydioƣanlar yikilidu; uning küqidin boloƣan pəhri yərgə qüxidu; Migdoldin Səwəngiqə boloƣan həlk kiliqlinidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
7 — Ular wəyran kilinoƣan zeminlar arisida wəyran kilinidu; uning xəḥərliri harabə kilinoƣan xəḥərlər arisida yatidu. 8 Xuning bilən, Mən Misiroƣa ot saloƣinimda, uning yardimidə boloƣanlar sunduruloƣanda, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu; 9 Xu küni əlqilər Efiopiyəni korkutux üqün kemilərdə olturup Məndin qikidu; Misirning bexioƣa qüxkən kündək ularoƣimu azab-okubət qüxidu; mana, u keliwatidu!
10 Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: «Mən yənə Misirning top-top adəmlirini Babil padixaḥi Nebokadnəsarning koli bilən tügitimən. 11 U wə uning bilən kəlgən həlki, yəni əllərning ari-

29:17 «Yigirmə yəttinqi yili, birinqi ayning birinqi künidə ... Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə» — okurmənlər bəlkim xuningoƣa dikkət kiloƣan boluxi mumkinki, Misir tooƣruluk bu bexarət yukiriki bexarətlərdin 17 yil keyin berilgən. Xübḥisizki, u Misir tooƣrisidiki bexarətlərni jəm kilip toluk bolsun dəp muxu yərdə koxuloƣan.
29:18 «Babil padixaḥi Nebokadnəsar Turoƣa jəng kilixta koxunini kattik japalik əmgəkkə saldi... birak nə u nə koxuni Tur bilən karxilaxkan əmgəktə heqkandak ḥak almidi» — əməliyəttə Babil padixaḥi Nebokadnəsar Tur xəḥirini 13 yil muḥasirigə aldi! U ahirda Babiloƣa təslim boldi, birak bu səzgə karioƣanda Nebokadnəsar uningdin heq payda kərmigən.
29:20 «Mən uningoƣa Turoƣa jəng kiloƣanning ix ḥəkki üqün Misir zeminini təkdim kildim» — ibraniy tilida muxu yərdə «Turoƣa» degənlik «uningoƣa» deyilidu. 18-ayətni kərüng.
29:21 «Mən xu kündə Israil jəməti üqün bir münggüz əstürüp qikirimən» — Təwratta, «münggüz»lər kəp ḥallarda adəmlərning abruy-xəḥritini yaki ḥokukini bildüridu. Muxu yərdə Kutkuzoƣuqi-Məsiḥni kərsitixi mumkin. «Zəbur» 132-küy, 17-ayətni kərüng. Bu münggüzlər adəmning bexidin əskən əməs, əlwəttə!
30:3 «Pərwərdigarning küni» — adəttə ahirki zamandiki, ḥər əl-millətni baskan azab-okubətlik künlərni kərsitidu. Muxu yərdə «Pərwərdigarning küni» bəlkim ḥəm yekin arioƣa bolidioƣan wə yirak kəlgüsidə bolidioƣan *(ahirki zamandiki)* ixlarnimu kərsitidu.
30:5 «barlik Ərəbiyə» — yaki, «arilixip kətkən top-top adəmlər». **«Liwiyə»** — *(yaki «Libya»)* ibraniy tilida «Lubiylar». Bəzi kəqürmilərdə «Kubdikilər» deyilidu. Adəttə «Put» Liwiyəni kərsitidu. **«əḥdə kilinoƣan zemindikilər»** — bəlkim *(Hudaning yolyorukliriƣa hilap)* Misiroƣa kəqip kətkən Yəhudiylarni kərsitixi mumkin *(«Yər.» 44-babni kərüng)*.
30:10 «Mən yənə Misirning top-top adəmlirini Babil padixaḥi Nebokadnəsarning koli bilən tügitimən» — muxu ayəttiki «yənə» bexarətning ḥəm yekin arini *(Nebokadnəsar arkilik)* ḥəm yirak kəlgüsini *(ahirki zamanlarni)*mu kərsitidioƣanlikini

sidiki əng dəhxətliki zeminni halak kilixka elip kelinidu; ular Misir bilən karxilixka kiliqlarni suoqurup, zeminni əltürülgənlər bilən tolduridu.
12 Mən Nil dəryalirini kurutimən,
Wə zeminni rəzil adəmlərning kolioqa setiwetimən;
Zemin wə uningda turoqan hammini yat adəmlərning kolida wəyranə kilimən; Mənki Pərwərdigar xundak səz kiloqan».
13 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən Nof xəhiridin butlarni yokitimən, oyoqan məbudlarnimu yokitimən; Misir zeminidin kaytidin xahzadə bolmas; Mən Misir zeminini korkunqka qüxürimən.. 14 Mən Patros xəhirini wəyranə kilip, Zoan xəhiridə ot salimən, No xəhiri üstidin həküm qikirip jazalaymən.. 15 Misirning istihkami boloqan Sin xəhirining üstigə kəhrimni təkimən; No xəhirining top-top adəmlirini kiriwetimən.
16 Mən Misirda bir ot salimən; Sin azablardin toloqinip ketidu; No xəhiri bəsülidu, Nof xəhiri hər küni yawlaroqa yüzlinidu. 17 Awən wə Pibəsət xəhərliridiki yigitlər kiliqlinidu; bu xəhərlər sürgün kilinidu. 18 Mening xu yərdə Misirning boyunturuklirini sunduroqinimda, Tahpanəs xəhiridə kün karangoqulixidu; uningda əz küqidin boloqan pəhri yokilidu; bir bulut uni kaplaydu; uning kizliri sürgün kilinidu.
19 Mən xundak kilip Misir üstidin həküm qikirip jazalaymən; wə xular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu».

Pirəwn tooqruluk yənə bir bexarət

20 On birinqi yili, birinqi ayning yəttinqi künidə xundak boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
21 I insan ooqli, Mən Misir padixahi Pirəwnning bilikini sundurdum; wə mana, u dawalinixka tengilmidi, yaki kiliq tutuxka tengik bilən küqəytilmidi..
22 — Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mana, Mən Misir padixahi Pirəwngə karximən; Mən uning biləklirini, həm küqlük boloqinini həm sunduruloqan bilikini üzüwetimən; xuning bilən kiliqini kolidin qüxürimən; 23 Misirliklarni əllərgə tarkitiwetimən, məmlikətlər arisioqa taritimən. 24 Mən Babil padixahining kolini küqəytip, kiliqimni uning kolioqa tutkuzimən; Mən Pirəwnning biləklirini sundurimənki, u Babil padixahi aldida əjili toxkan yarilanoqan adəmdək ah-zarlar bilən ingraydu.
25 Mən Babil padixahining biləklirini küqəytimən, wə Pirəwnning biləkliri sanggilap kalidu; Mən Əz kiliqimni Babil padixahining kolioqa tutkuzoqinimda, u uni Misir zemini üstigə sozoqinida, ular Mening Pərwərdigar ikənlimni tonup yetidu; 26 wə Mən Misirliklarni əllər arisioqa tarkitimən, məmlikətlər iqigə taritimən; wə ular Mening Pərwərdigar ikənlimni tonup yetidu».

Asuriyə kandak boloqan bolsa, Misir xundak bolidu

31 1 On birinqi yili, üqinqi ayning birinqi künidə xundak boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —

---

ispatlaydu.
30:11 «U Nebokadnəsar ... elip kelinidu» — demək, Nebokadnəsarning tajawuz kilip kelixi Hudaning orunlaxturuxidur.
30:11 Əz. 28:7
30:13 «Nof xəhiri» — hazirki Məmfis xəhiri.
30:14 «No xəhiri» — hazirki Tebes xəhiri.
30:21 «...Mən Misir padixahi Pirəwnning bilikini sundurdum; wə mana, u ... kiliq tutuxka tengik bilən küqəytilmidi» — bu bexarət bəlkim «Yər.» 37:1-10-ayətlərdə təswirləngən wəkəni kərsitidu. Hofna Pirəwnning koxunliri Yerusalemni muhasirigə aloqan Babil koxunioqa karxi jənggə qikkanda, məoqlubiyətkə uqrap Misiroqa qekingən.

[2] I insan oоӌli, Misir padixaһi Pirəwngə wə uning top-top adəmlirigə mundak degin: — Əmdi sən
büyüklüküngdə kim sən bilən təng bolalaydu?
[3] Mana, Asuriyəmu Liwandiki bir kedir dərihi idi; uning ormanlikқa sayə bərgən güzəl xahliri
bolup, u intayin egiz boyluk idi; uning uqi bulutlaroӌa takaxkanidi; [4] Sular uni yooӌan kilip,
qongkur bulaklar uni egiz kilip əstürgəndi; erikliri uning tüwidin, ətrapidin ekip ətətti, ular əz
əstənglirini daladiki barlik dərəһlərgiqə əwətkənidi. [5] Xuning bilən, u bihlanoӌan wakitta, mol
sular bilən egizliki barlik dərəһlərdin egiz boloӌan, uning xahliri kəpəygən wə xahqiliri uzun
boloӌan; [6] asmandiki barlik uqar-kanatlar uning xahlirida uwilioӌan, xahqiliri astida daladiki
barlik janiwarlar balilioӌan; uning sayisi astida barlik uluoӌ əllər yaxioӌan.
[7] Xundak bolup uning xahliri kengiyip, u büyüklükidə güzəlləxkən; qünki uning yiltizliri mol
sularoӌa yətkən. [8] Hudaning baoӌqisidiki kedir dərəһlərmu uni tosalmaytti; karioӌaylar uning
xahliridək, qinar dərəһliri uning xahqiliridəkmu kəlməytti; Hudaning baoӌqisidiki ӊeqkandak
dərəh güzəlliktə uningoӌa ohximaytti. [9] Mən uni xahlirining kəplüki bilən güzəl kiloӌanmən;
Hudaning baoӌqisida boloӌan barlik dərəһlər, yəni Erəmdiki dərəһlər uningdin ӊəsət kiloӌanidi.
[10] Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Qünki u əzini egiz kətürüp, uqini bulutlaroӌa
takaxturup uzartkanliki, egizlikidin kənglining təkəbburlaxkanliki tüpəylidin, [11] əmdi Mən uni
üzül-kesil bir tərəp kilixka uni əllərning arisidiki mustəbitning kolioӌa tapxurdum; Mən uni
rəzilliki tüpəylidin ӊaydəp qətkə kakkanidim. [12] Yat adəmlər, yəni əllər arisidiki əng wəһxiylər
uni kesip taxlidi. Xahliri taoӌlar wə barlik jiloӌalaroӌa yikilip, uning xahqiliri zemindiki barlik
jiralaroӌa sundurulup yatidu; yər yüzidiki ӊəlklər uning sayisidin qikip uningdin neri kətti.
[13] Uning yikiloӌan oӌoli üstigə asmandiki barlik uqar-kanatlar konup yaxaydu; daladiki barlik
janiwarlar xahliri üstidə turidu.
[14] Buning məksiti, sulardin suoӌirilidioӌan dərəһlərning ӊeqbiri əzini egiz kətürmisun, yaki
uqini bulutlaroӌa takaxturmisun, yahxi suoӌirilidioӌan dərəһlərning ӊeqbiri undak egizlikkə
kətürülmisun üqündur; qünki ularning ӊəmmisi əlümgə bekitilgən — yərning təglirigə
qüxüxkə bekitilgənlərning, əlidioӌan adəm balilirining, ӊangoӌa qüxidioӌanlarning kataridur.
[15] — Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — U təһtisaraoӌa qüxkən künidə, Mən üning üqün
bir matəm tutkuzoӌanmən; qongkur sularni etiwetip uning bulak-erikliri tosuwətkənmən;
xuning bilən uning uluoӌ suliri tizginləngən. Mən Liwanni uning üqün karilik kiygüzdüm;
uning üqün daladiki barlik dərəһlər solixip kətti. [16] Mən uni ӊangoӌa qüxidioӌanlar bilən billə
təһtisaraoӌa taxliwətkinimdə, uning yikiloӌan qaoӌdiki sadasi bilən əllərni təwritiwəttim;
xuning bilən Erəm baoӌqisidiki barlik dərəһlər, Liwandiki sərhil wə əng esil dərəһlər, yahxi
suoӌiriloӌan ӊəmmə dərəһlər yər təglirida turup təsəlli tapkan. [17] Uning sayisidə turoӌanlar

---

31:2 «Əmdi sən büyüklüküngdə kim sən bilən təng bolalaydu?» — Hudaning bu soali «Kimmu sən bilən təng turalaydu?» degəngə oһxioӌini bilən, əməliyəttə xundak mənidə əməs. 3-14-ayətlərdin karioӌanda, Hudaning Misiroӌa eytkan səzi «Sən Asuriyədin ӊeq büyük əməssən, Asuriyəgə oһxax yərning tegigiqə təwən kilinisən» degəngə barawər.
31:3 «Asuriyəmu Liwandiki bir kedir dərihi idi; uning ormanlikқa sayə bərgən güzəl xahliri bolup, u intayin egiz boyluk idi...» — Asuriyə imperiyəsi bu bexarəttin 25 yil ilgiri, yəni miladiyədin ilgiriki 612-yili Babil təripidin ӊalak boloӌan.
31:3 Dan. 4:7
31:6 Dan. 4:9
31:8 Yar. 2:8
31:10 «Qünki u əzini egiz kətürüp, uqini bulutlaroӌa takaxturup uzartkanliki, egizlikidin kənglining təkəbburlaxkanliki tüpəylidin, ...» — ibraniy tilida bu ayətning xəkli: «Qünki **sən** əzüngni egiz kətürgənliking tüpəylidin, uqini bulutlaroӌa takaxturup uzartkanliki, egizlikidin kənglining təkəbburlaxkanliki tüpəylidin...».
–Xunga mumkinqiliki barki, ayətning birinqi jümlisi *(Sən... tüpəylidin..)* Misiroӌa eytiloӌan. Birak jümlə muxu ayəttə tügiməydu; Misirni kərsətkən bolsa pəkət 18-ayətkə kəlgəndə tügixi kerək. 11-18-ayətlər yənila Asuriyəgə eytiloӌan.
31:12 Əz. 28:7; 30:11
31:16 «Mən uni ӊangoӌa qüxidioӌanlar bilən billə təһtisaraoӌa taxliwətkinimdə... ... yahxi suoӌiriloӌan ӊəmmə dərəһlər yər təglirida turup təsəlli tapkan» — demək, Asuriyə imperiyəsidin ilgiri oӌulioӌan imperiyələr Asuriyəning oӌulap ketixigə karap «Bizdin uluoӌ boloӌan imperiyəmu dərwəkə oӌulidi» dəp təsəlli tapidu.
31:16 Yəx. 14:9

wə əllər arisida uni ḳollaydioŋanlar uning bilən təng təḥtisaraoŋa, ḳiliq bilən əltürülgənlərning yenioŋa qüxkən.
18 Ḳeni eytə, Erəm baoŋqisidiki dərəhlərning ḳaysisi xan-xərəp wə güzəlliktə sən Misiroŋa təng kələləytti? Birak sənmu Erəm baoŋqisidiki dərəhlər bilən təng yər təglirigə qüxürülisən; sən hətnə ḳilinmioŋanlar arisida, ḳiliq bilən əltürülgənlər bilən billə yatisən; mana bu Pirəwn wə uning top-top adəmlirining ḥəmmisining nesiwisidur, dəydu Rəb Pərwərdigar.

Misiroŋa ḳilinoŋan mərsiyə

32 1 On ikkinqi yili, on ikkinqi ayning birinqi künidə xundak boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooŋli, Misir padixaḥi Pirəwn üqün bir mərsiyəni aoŋzingoŋa elip uningoŋa mundak degin: — Sən əzüngni əllər arisida bir xiroŋa ohxatḳansən, birak sən dengiz-okyanlar arisidiki bir əjdiḥasən, halas; sən palaḳlixip eriḳliringni exip taxturup, sulirini ayaoŋliring bilən qaloŋitip, dəryalirini leyitip ḳoydung.
3 — Əmdi Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Kəp əllərning top-top adəmliri aldida Θz torumni üstünggə yeyip taxlaymən; ular seni torumda tutup tartixidu. 4 Mən seni ḳurukluḳta ḳaldurup, dalaoŋa taxlaymən; asmandiki barlik uqar-ḳanatlarni üstünggə ḳondurup, yər yüzidiki janiwarlarni seningdin toyundurimən; 5 gəxüngni taoŋlar üstigə ḳoyimən, jiloŋilarni pütkül əzaying bilən toldurimən; 6 Mən ḳeningning eḳixliri bilən zeminni ḥətta taoŋlaroŋiqimu suoŋirimən; jiralar sən bilən toxup ketidu.
7 Nurungni əqürginimdə, Mən asmanlarni tosuwetimən, yultuzlarni ḳara ḳilimən; ḳuyaxni bulut bilən ḳaplaymən, ay nur bərməydu. 8 Asmanlardiki barlik parlaydioŋan nurlarni üstüngdə ḳara ḳilip, zemininggə ḳarangoŋulukni ḳaplaymən, dəydu Rəb Pərwərdigar. 9 Mən əllər arisioŋa, yəni sən tonumioŋan məmlikətlər arisioŋa sening ḥalaktin ḳaloŋan adəmliringni elip kətkinimdə, kəp əllərning yürikini biaram ḳilimən; 10 Mən kəp əllərni sən bilən alaḳzadə ḳilimən, ularning padixaḥliri sanga ḳarap dəḥxətlik ḳorḳixidu; Mən ḳiliqimni ularning kəz aldida oynatḳinimda, yəni sening yiḳiloŋan küningdə ularning ḥərbiri əz jan ḳayoŋusida ḥər dəḳiḳə təwrinidu.
11 — Qünki Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Babil padixaḥining ḳiliqi üstünggə qiḳidu. 12 Palwanlarning ḳiliqliri bilən Mən sening top-top adəmliringni yiḳitimən; ularning ḥəmmisi əllər arisidiki mustəbitlərdur; ular Misirning pəhrini yoḳitidu, uning top-top adəmliri ḳurutuwetilidu.

31:17 «Uning sayisidə turoŋanlar ... uning bilən təng təḥtisaraoŋa, ḳiliq bilən əltürülgənlərning yenioŋa qüxkən» — «...ḳiliq bilən əltürülgənlərning yenioŋa qüxkən» degənlikning mənisi bəlkim xuki, rəsmiy dəpnə ḳilinmay təḥtisarada pəs dəp ḳaraloŋan, yaki bolmisa təḥtisarada əng təwən jayda turidioŋan. Əḥwalning ḳandak boluxidin ḳət'iynəzər, Huda Pirəwn, Misir wə ḳoxunlirining rəsmiy dəpnə ḳilinmasliḳi arḳilik, Θzining ulardin rənjigənlikini baxḳa əllərgə kərsitidu.
31:18 «Ḳeni eytə, Erəm baoŋqisidiki dərəhlərning ḳaysisi xan-xərəp wə güzəlliktə sən Misiroŋa təng kələləytti? ....Mana bu Pirəwn wə uning top-top adəmlirining ḥəmmisining nesiwisidur» — bexarətning bu əng ahirḳi jümlisi, yəni 18-ayət Misir wə padixaḥi Pirəwngə eytilidu. Ilgiriki 2-17-ayətlərning ḥəmmisi Asuriyə imperiyəsining əḥwalini təswirləydu; Misirning akiwiti ularningkigə ohxax bolidu.
31:18 Əz. 28:10
32:2 «Sən əzüngni əllər arisida bir xiroŋa ohxatḳansən, birak sən dengiz-okyanlar arisidiki bir əjdiḥasən, halas» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sən əllər arisida bir xirdək boloŋaniding, dengiz-okyanlar arisida əjdiḥasən». «Əjdiḥa» degən səz muxu yərdə yənə *(Nil dəryasida kəp tepilidioŋan)* timsaḥnimu kərsitixi mumkin.
32:2 Əz. 29:3
32:3 Əz. 12:13; 17:20
32:7 Yəx. 13:10; Yo. 2:31, 3:15
32:8 «Asmanlardiki barlik parlaydioŋan nurlarni üstüngdə ḳara ḳilip, zemininggə ḳarangoŋulukni ḳaplaymən, dəydu Rəb Pərwərdigar» — yənə təkrarlaymizki, bu bexarət bəlkim ḥəm yeḳinki waḳit *(Babilning ḥujumi arḳilik)*ni ḥəm ahirḳi zamanlardiki «Pərwərdigarning küni»nimu kərsitidu. Ahirḳi zamanlardimu əllərni ḳorḳutidioŋan «yengi Babil» pəyda boluxi mumkin *(«Wəḥ.» 17-18-bablarni kərüng)*.
32:12 Əz. 28:7; 31:12; 31:2,18; 32:16

13 Mən zor sular boyidin barlik ḫaywanlirinimu ḫalak kilimən; insan ayioɣi kaytidin ularni qaloɣatmaydu, ḫaywanlarning tuyakliri kaytidin ularni leyitmaydu. 14 Xuning bilən Mən ularning sulirini tindurimən; ularning eriklirini süpsüzük maydək akturimən, dəydu Rəb Pərwərdigar. 15 — Mən Misir zeminini wəyranə kiloɣinimda, zemin əzining barlikidin məḫrum boloɣinida, Mən uningdiki barlik turuwatkanlarni uruwətkinimdə, əmdi ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.
16 — Bu bir mərsiyə; ular uni okuydu — əllərning kizliri matəm kilip uni okuydu; mərsiyəni ular Misir wə uning barlik top-top adəmlirigə okuydu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Pirəwn təḫtisaraoɣa qüxidu

17 On ikkinqi yili, ayning on bəxinqi künidə yənə xundak boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
18 I insan ooɣli, Misirning top-top adəmliri üqün aḫ-zar qəkkin; xuningdək ularni, yəni uni küqlük əllərning kizliri bilən billə təwəngə, ḫangoɣa qüxidioɣanlaroɣa ḫəmraḫ boluxka yər təglirigə qüxürüp taxliwət; 19 güzəlliktə sən kimdin artuk iding? Əmdi qüxüp, hətnə kilinmioɣan bilən billə yat! 20 Ular kiliq bilən əltürülgənlər arisioɣa yikilidu; kiliq suoɣuruldi; u wə uning top-top adəmlirining ḫəmmisi sərəp apiriwetilsun! 21 Əmdi palwanlarning arisidiki batur-əzimətlər təḫtisaraning otturisida turup Misir wə uni kollioɣanlaroɣa səz kilidu: —«Mana, ular qüxti, ular jim yatidu — hətnə kilinmioɣanlar, kiliq bilən əltürülgənlər!».
22 — Mana, xu yərdidur Asuriyə wə uning yioɣiloɣan koxuni; uning gərliri əz ətrapididur; mana ularning ḫəmmisi əltürülgən, kiliqlanoɣan. 23 Ularning gərliri qongkur ḫangning tegididur; uning yioɣiloɣan koxuni əz gəri ətrapida turidu; ular tiriklərning zeminida adəmlərgə wəḫxət saloɣanlar — bularning ḫəmmisi əltürülgən, kiliqlanoɣan.
24 Mana Elam wə uning gərining ətrapida turoɣan uning barlik top-top adəmliri; ularning ḫəmmisi əltürülgən, kiliqlanoɣan, ular hətnə kilinmioɣan peti yər təglirigə qüxkənlər — yəni tiriklərning zeminida adəmlərgə əz wəḫxitini saloɣanlar! Birak ḫazir ular ḫangoɣa qüxkənlər bilən billə iza-aḫanətkə qəmidu.
25 Kixilər uning üqün əltürülgənlər arisida, top-top adəmliri arisida bir orun rasliɣan; həlkining gərliri uning ətrapididur; ularning ḫəmmisi hətnə kilinmioɣanlar, kiliqlanoɣanlar; xunga ular ḫangoɣa qüxkənlər bilən billə iza-aḫanətkə kalidu; ular əltürülgənlər arisioɣa yatkuzulidu — gərqə tiriklərning zeminida ularning wəḫxiti adəmlərgə selinoɣan bolsimu!
26 Mana xu yərdə Məxək bilən Tubal barlik top-top adəmliri bilən turidu; ularning gərliri əz ətrapididur; ularning ḫəmmisi hətnə kilinmioɣanlar, kiliqlanoɣanlar — gərqə ular tirik turuwatkanlarning zeminida əz wəḫxitini adəmlərgə saloɣan bolsimu! 27 Ular jəng koralliri bilən təḫtisaraoɣa qüxkən, kiliqliri əz bexi astioɣa koyuloɣan, hətnə kilinmay turup yikiloɣan palwanlar arisida yatmaydu; ularning kəbiḫlikliri əz ustihanliri üstidə bolidu — gərqə ular tiriklərning zeminida baturlaroɣimu wəḫxət saloɣan bolsimu!

32:13 «zor sular» — Nil dəryasi wə uning deltisini kərsitidu.
32:17 «On ikkinqi yili, ayning on bəxinqi künidə...» — bəlkim on ikkinqi ayda, yəni yukiriki bexarəttin ikki ḫaptə keyin: 1-ayətni kərüng.
32:18 «I insan ooɣli, Misirning top-top adəmliri üqün aḫ-zar qəkkin; xuningdək ularni, yəni uni küqlük əllərning kizliri bilən billə təwəngə, ḫangoɣa qüxidioɣanlaroɣa ḫəmraḫ boluxka yər təglirigə qüxürüp taxliwət» — baxka birhil tərjimisi: «I insan ooɣli, Misirning top-top adəmliri üqün aḫ-zar qəkkin, sən wə küqlük əllərning kizliri aḫ-zar qekinglar; xuningdək ularni ḫangoɣa qüxidioɣanlaroɣa ḫəmraḫ boluxka yər təglirigə taxliwət».
32:27 «ular jəng koralliri bilən təḫtisaraoɣa qüxkən, ... hətnə kilinmay turup yikiloɣan palwanlar arisida yatmaydu; ularning kəbiḫlikliri əz ustihanliri üstidə bolidu — gərqə ular tiriklərning zeminida baturlaroɣimu wəḫxət saloɣan bolsimu!» — demək, Məxək wə Tubal degən ikki kəbilidikilər *(ḫazirki Rusiyədiki «Moskwa» wə «Tobolsk» bilən munasiwiti bar boluxi mumkin)* jəngdə kirilip, baturlardək dəpnə kilinmay, bəlki ularning kəbiḫlikini kərsitix üqün ustihanliri oquk asman astida yatidu.

28 Sən Pirəwnmu hətnə kilinmioŋanlar arisida tarmar bolup, kiliq bilən əltürülgənlər arisida yatisən.
29 Mana xu yərdə Edom, uning padixahliri, barlik xahzadilirimu; ular küqlük bolsimu, kiliqlanoŋanlar bilən billə yatkuzulidu; ular hətnə kilinmioŋanlar arisida, hangoŋa qüxidioŋanlar bilən billə yatidu.
30 Mana ximaldiki xahzadilər, hammisi; mana barlik Zidondikilər, əltürülgənlər bilən billə qüxkən; gərqə əz küqi bilən wəhxət saloŋan bolsimu, ular hazir hijaləttə kaldi; ular hətnə kilinmioŋan bolup, kiliqlanoŋanlar arisida yetip, hangoŋa qüxidioŋanlar bilən billə hijalətkə kalidu.
31 Pirəwn bularni kəridu, xuningdək əzining kiliqlanoŋan top-top adəmliri tooŋruluk, yəni əzi wə koxuni tooŋruluk ulardin təsəlli alidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar. 32 — Gərqə Mən uning wəhxitini tirik turuwatkanlarning zeminioŋa salduroŋan bolsammu, birak u hətnə kilinmioŋanlar arisioŋa, kiliq bilən əltürülgənlər arisioŋa yatkuzulidu, — yəni Pirəwn wə uning barlik top-top adəmliri, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Yerusalemning oŋulixi
Kəzətqining wəzipisi

33 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooŋli, əl-yurtungdikilərgə səz yətküzüp ularoŋa mundak degin: — Mən kiliqni məlum bir zemin üstigə qikaroŋinimda, zemindiki həlk əz arisidin bir adəmni tepip uni kəzətqi bekitsə, — 3 u kiliqning zemin üstigə qikkanlikini kərüp, kanay qelip həlkni agahlandursa, 4 kimdikim kanay awazini anglap, agahni almisa, kiliq kelip uni elip kətsə, əmdi uning kəni əz bexi üstigə bolidu. 5 U kanay awazini anglap, agahni almioŋan; xunga uning kəni əzigə bolidu; u agah aloŋan bolsa, jenini kutkuzoŋan bolatti.
6 Birak kəzətqi kiliqning keliwatkinini kərüp, kanay qalmay, həlkni agahlandurmisa, əmdi kiliq kelip ular arisidin birawni elip kətsə, undakta u əz kəbihlikidə elip ketilidu; birak uning kəni üqün Mən kəzətqidin hesab alimən.
7 Əmdi, i insan ooŋli, Mən seni Israil jəməti üqün kəzətqi dəp bekitkənmən; sən Mening aoŋzimdin həwər anglap, ularoŋa Məndin agah yətküzisən.. 8 Mən rəzil adəmgə: «I rəzil adəm, sən qoqum əlisən» desəm, wə əzüng bu rəzilni yolidin yanduruxka səz kilmay uni agahlandurmisang, u rəzil əz kəbihlikidə əlidu; birak uning kəni üqün səndin hesab alimən.. 9 Birak sən rəzilni yolidin yenix tooŋruluk agahlandursang, u yolidin yanmisa, u əz kəbihlikidə əlidu; birak əzüng əz jeningni kutkuzup kalisən.
10 Əmdi sən, i insan ooŋli, Israil jəmətigə səz kilip: — Silər: «Bizning itaətsizliklirimiz wə gunahlirimiz beximizdidur, biz ular bilən zəiplixip ketiwatimiz; əmdi biz kandakmu hayatka eriximiz?» dəysilər.. 11 Ularoŋa səzümni yətküzüp: «Mən hayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — Mən rəzil adəmning əlümidin heq hursənlikim yoktur; pəkət ularni rəzil yolidin yenip hayatka erixsun dəymən; rəzil yolliringlardin yeninglar, yeninglar! Nemixka əlgünglar kelidu, i Israil jəməti?!» — degin..

33:7 Əz. 3:1
33:8 «I rəzil adəm, sən qoqum əlisən» — bu agah pəkət jismaniy jəhətnila kərsətməydu, dəp karaymiz. Hərbir adəm ilgiri-keyin *(Adəm'atimizning gunahining səwəbidin)* əlidu. Muxu yərdə kərsitilgən əlüx Hudaning huzuridin, bərikətliridin ayrilixtin ibarət dəp karaymiz *(11-ayətnimu kərüng)*.
33:10 «əmdi biz kandakmu hayatka eriximiz?» — yaki «əmdi kandak yaxaymiz?».
–Bu ayətlərdə «hakkaniylik» *(insanning hakkaniyliki)* adəmning əzlikidin qikmaydu, bəlki adəmning Hudaning Əzigə tayanoŋanlikining bir mewisi, dəp ispatlinidu. «Hakkaniy adəm» «əz hakkaniyliki»oŋa tayansa *(demək, uning kəzliri Hudaoŋa əməs, əzigə bolsa)* tügixidu.
33:10 Əz. 24:23
33:11 Əz. 18:23, 32

12 Wə sən, i insan ooɳli, əl-yurtungdikilərgə mundak degin: — Ḥəkḳaniy adəmning ḥəkḳaniyliḳi
asiylik ḳiloɳan künidə uni ḳutḳuzmaydu; ḥəm rəzil adəm bolsa, u əz rəzillikidin yanoɳan künidə
rəzillikidin yiḳilmaydu; ḥəkḳaniy adəm gunaḥ sadir ḳiloɳan künidə, u əslidiki ḥəkḳaniyliḳi bilən
ḥayatta turiwərməydu.
13 Mən ḥəkḳaniyoɳa: «Sən bərḥək ḥayatḳa erixsən» deginimdə, u əz ḥəkḳaniylikioɳa tayinip
kəbiḥlik sadir ḳilsa, əmdi uning ḥəkḳaniy ixliridin ḥeqkaysisi əslənməydu; əksiqə u ətküzgən
kəbiḥliki tüpəylidin əlidu.
14 Əmdi mən rəzilgə: «Sən qoḳum əlisən» desəm, birak u gunaḥidin yenip, kəz aldimda adalət
wə ḥəkḳaniylikni yürgürsə — 15 Rəzil adəm kərzgə kapalətkə aloɳan nərsini kayturup bərsə,
— bulangqilikta aloɳanni kayturup bərsə — kəbiḥlik sadir ḳilmay, ḥayat bəlgilimilirida
mangsa — əmdi u bərḥək ḥayatḳa igə bolidu, u əlməydu. 16 Uning sadir ḳiloɳan gunaḥliridin
ḥeqkaysisi əslənməydu; u adalət wə ḥəkḳaniylikni yürgürgən — u bərḥək ḥayatḳa igə bo-
lidu.
17 Birak əl-yurtungdikilər: «Rəbning yoli ḥəmmigə barawər əməs» dəydu; əməliyəttə ularning
yoli bolsa ḥəmmigə barawər əməs.
18 Ḥəkḳaniy adəm əz ḥəkḳaniyliḳidin yenip, kəbiḥlikni sadir ḳilsa, u buningda əlidu. 19 Rəzil
adəm əz rəzillikidin yenip, adalət wə ḥəkḳaniylik yürgürsə, bu ixlardin ḥayatḳa igə bolidu. 20 Le-
kin silər: «Rəbning yoli ḥəmmigə barawər əməs» dəysilər; i Israil jəməti, Mən ḥərkaysinglaroɳa
əz yolliringlar boyiqə üstünglaroɳa ḥəküm qiḳirimən!
21 Wə xundak boldiki, sürgün boloɳan on ikkinqi yili, oninqi ayning bəxinqi künidə, Yerusalem-
din kaqkan birsi yenimoɳa kelip: «Xəḥər bəsüldi!» — dedi.
22 Əmdi kaqkan adəmning yetip kelixining aldinki ahximida Pərwərdigarning ḳoli mening
wujudumoɳa ḳonoɳanidi; xuning bilən U aoɳzimni eqip ḳoydi; aoɳzim eqilip, mən yənə gaqa bol-
midim.

Israil zeminida ḳaloɳanlar tooɳruluḳ bexarət

23 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
24 I insan ooɳli, Israil zeminidiki harabə jaylarda turuwatḳanlar: «Ibraḥim pəḳət bir adəm tu-
rupmu bu zeminoɳa miras boloɳanidi; birak biz kəp adəmmiz; əmdi zemin bəribir bizgə təḳdim
ḳilindi» — dəp eytiwatidu.

33:12 Əz. 18:24

33:13 «əksiqə u ətküzgən ḳəbiḥliki tüpəylidin əlidu» — ibraniy tilida «əksiqə u ətküzgən ḳəbiḥliki tüpəylidin, uningda əlidu».
–Bu ayətlərdə «ḥəḳḳaniylik» *(insanning ḥəḳḳaniyliḳi)* adəmning əzlikidin qiḳmaydu, bəlki adəmning Hudaning Əzigə tayanoɳanliḳining bir mewisi, dəp ispatlinidu. «ḥəḳḳaniy adəm» «əz ḥəḳḳaniyliḳi»oɳa tayansa *(demək, uning kəzliri Hudaoɳa əməs, əzigə bolsa)* tügixidu.

33:17 Əz. 18:25, 29; 33:20

33:20 «i Israil jəməti, Mən ḥərkaysinglaroɳa əz yolliringlar boyiqə üstünglaroɳa ḥəküm qiḳirimən!» — bu muḥim babtiki 1-20-ayətlərning məzmuni tooɳruluk «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
–32:1-33:21diki bexarətlər 29-31-bablardiki Misir tooɳruluk bexarətlərdin heli burun berilgən. Lekin bexarətlərning kəpinqisi Misir tooɳruluk boloɳaqka, burun berilgən bexarətlərmu 29-31-bablardiki bexarətlərgə ulap bayan ḳilinoɳan.

33:21 «sürgün boloɳan on ikkinqi yili, oninqi ayning bəxinqi küni... » — bu wakit xəḥərning ixoɳal boloɳinidin 18 ay keyinki wakit boluxi mumkin. Yerusalemdin Babiloɳa mangidioɳan yol adəttə 4 aylik bolatti *(«Əzra 7:9ni kərüng)*. Tekistning bəzi kəqürmilirida «on birinqi yil» deyilidu; birak bir kisim alimlar «on ikkinqi yil» deyix tooɳra dəp ḳaraydu; qünki yənə imkaniyət barki, Israil wə Babil pütünləy ohximaydioɳan kalendarni ixlətkən. Biz bu pikirgə mayilmiz.

33:21 2Pad. 25; Əz. 24:26

33:22 «Əmdi ḳaqkan adəmning yetip kelixining aldinki ahximida Pərwərdigarning ḳoli mening wujudumoɳa ḳonoɳanidi; xuning bilən U aoɳzimni eqip ḳoydi; aoɳzim eqilip, mən yənə gaqa bolmidim» — bu gaqiliḳ təḥminən altə yil ilgiri baxlanoɳan *(3:26-ayətni izaḥiti bilən wə 24:32-ayətnimu kərüng)*.

33:24 «Ibraḥim pəḳət bir adəm turupmu bu zeminoɳa miras boloɳanidi; birak biz kəp adəmmiz; əmdi zemin bəribir bizgə təḳdim ḳilindi» — Babildikilər Kanaanda *(Pələstində)* turoɳan Yəhudiylarning kəpinqisini əltürgən yaki sürgün ḳiloɳanidi. Zeminda ḳalduruloɳan az kisim adəmlər *(tehi ḥeq towa ḳilmioɳan)* təkəbburlixip xundak səz ḳilidu.

25 Xunga ularoŋa mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Silər gəxni kan bilən yəysilər; silər əz məbudliringlarni bax kətürüp izdəysilər; silər kan təküwatisilər; əmdi silər zeminoŋa miras bolamsilər?. 26 Silər kiliqinglaroŋa tayinisilər, silər yirginqlik ixlarni qikirisilər, hərbiringlar əz koxnisining ayalioŋa buzukqilik kilidu. Əmdi silər zeminoŋa miras bolamsilər?».
27 Ularoŋa mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: Mən hayatim bilən kəsəm kilimənki, bərhək, harabə jaylarda turuwatkanlar kiliqlinip yikilidu; dalada kaloŋanni yawayi haywanlarning yəwetixkə tapxurimən; istihkamlar wə oŋarlarda turoŋanlarmu waba kesilidin əlidu. 28 Mən zeminni wəyranə wə qəl-bayawan kilimən; uning küqidin boloŋan pəhri yokilidu; Israilning taoŋliri wəyranə boliduki, ulardin ətküqi heqbir adəm bolmaydu.. 29 Ularning yürgüzgən yirginqlik kilmixliri tüpəylidin Mən zeminni wəyranə wə qəl-bayawan kiloŋinimda ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

Əzakiyal pəyoŋəmbər həkikətən karxi elindimu?

30 — Əmdi sən bolsang, i insan ooŋli, əl-yurtungdikilər hardaim seni aoŋzioŋa elip əylirining tamlirining yenida wə dərwazilarda səzləp bir-birigə həm harbiri əz kerindixioŋa sən tooŋruluk: «Keni berip, Pərwərdigardin nemə səz barkin, anglap keləyli!» — dəydu.
31 Ular jamaət süpitidə yeningoŋa kelip, Mening həlkimning süpitidə aldingda olturidu; ular səzliringni anglaydu, birak ularoŋa əməl kilmaydu; ular aoŋzi bilən sanga muhəbbət kərsitidu, birak kəngli haram mənpəətkə tartidu;.. 32 mana, sən ular üqün pəkət yekimlik awaz bilən, sazliri obdan təngxilip eytiloŋan muhəbbət nahxisisən, halas; ular səzliringni anglaydu, birak ularoŋa əməl kilmaydu. 33 Əmdi buning həmmisi əməlgə axuruloŋinida (u bərhək əməlgə axurulidu!) ular bir pəyoŋəmbərning ularning arisida boloŋanlikini tonup yetidu..

Ətmüxtiki wapasiz padiqi-bakkuqilar wə keləqəktə bolidioŋan «Yahxi Padiqi »

34 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: — 2 I insan ooŋli, bexarət berip Israilni bakkuqi padiqilarni əyibləp mundak degin: — Padiqilaroŋa mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Əzlirinila bekiwatkan Israilning padiqirining halioŋa way! Padiqilarning padisini ozukландurux kerək əməsmu?. 3 Silər yeoŋini ezünglar yəysilər, yungini ezünglar kiysilər; bordaloŋan esil malni soyisilər; lekin koylarni bakmaysilər. 4 Ajizlarni küqəytmidinglar, kesəllərni sakaytmidinglar, zəhimlənganlərni tengip koymidinglar, tarkilip kətkənlərni kayturup əkəlmidinglar, ezip kətkənlərni izdəp barmidinglar; əksiqə silər zorluk-zumbuluk wə rəhimsizlik bilən ular üstidin həküm sürüp kəlgənsilər..
5 Ular padiqisiz bolup tarkilip kətti; ular tarkilip ketip daladiki barlik haywanlaroŋa ozuk bolup kətti. 6 Mening koylirim barlik taoŋlar arisidin, hər yukiri egizlik üstidə tenəp kətti; Mening koylirim pütkül yər yüzigə tarkip kətti, birak ularni tepixka tirixkuqi yaki izdigüqi yok idi.
7 Xunga, i padiqilar, Pərwərdigarning səzini anglanglar: —
8 Mən hayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — Koylirimning padiqisi

33:25 Yar. 9:4; Law. 3:17
33:28 «Mən zeminni wəyranə wə qəl-bayawan kilimən» — yaki «Mən zeminni wəyranə wə *(adəmni korkutkuqi)* bir wəhxət kilimən».
33:31 «Ular aoŋzi bilən sanga muhəbbət kərsitidu, birak kəngli haram mənpəətkə tartidu» — baxka birhil tərjimisi: «Əməliyəttə ular aoŋzida eytkan xəhsiy arzu-həwəslirigə əməl kilidu, kəngli haram mənpəətkə tartidu».
33:31 Əz. 14:1-3; 20:1-3
33:33 «Əmdi buning həmmisi əməlgə axuruloŋinida ... ular bir pəyoŋəmbərning ularning arisida boloŋanlikini tonup yetidu» — xübhisizki, Yerusalemdin kaqkan adəm kelip xəhərning həwirini eytixi bilən, həlk Əzakiyalni uluoŋ pəyoŋəmbər dəp bilip yətti. Əpsus, ular Əzakiyalning səzlirini pəkət kulak tüwidila anglap, üzül-kesil towa kilmioŋan. Xunga 24-29 ayəttə aldin eytiloŋan balayi'apətlərmu ularning bexioŋa qüxürülüxi kerək.
34:2 Yar. 23:1
34:4 1Pet. 5:3

bolmiƣaqqa, ular ow bolup qaldi, daladiki ḥərbir ḥaywanƣa ozuq boldi; qünki Mening padiqilirim Өz padamni izdimәydu, ular pәqәt өzlirini bақidu, Mening qoylirimni bақmaydu. [9] — Xunga, i padiqilar, Pərwərdigarning sözini anglanglar!
[10] Rəb Pərwərdigar mundaq dәydu: — Mana, Mən padiqilarƣa qarximən; Mən Өz qoylirimning ḥesabini ulardin alimən, wə ularni padini beқixtin tohtitimən; xuning bilən padiqilar өzlirinimu bақmaydu; wə Mən qoylirimni ularƣa yənə ozuq bolmisun üqün ularning aƣzidin qutuldurimən.
[11] Qünki Rəb Pərwərdigar mundaq dәydu: — Mana, Mən Өzüm өz qoylirimni izdәp ularning ḥalini soraymən; [12] padiqi өzining qoyliri arisida, tarap kətkən qoylarni tepip bақqandәk, Mənmu qoylirimni izdәp bақimən; ular bulutluq qarangƣu kündə tarilip kətkən ḥərbir jaylardin Mən ularni qutuldurimən.
[13] Mən ularni həlқlərdin epkelimən, ularni məmlikətlərdin yiƣimən, өz zeminiƣa apirimən; Mən ularni Israil taƣliri üstidə, eriқ-üstənglər boyida wə zemindiki barliқ turaloƣu jaylarda ba қimən;. [14] Mən ularni esil qimənzarda bақimən; Israil taƣliri ularning yayliқi bolidu; ular xu yərdə obdan yaylaқta yatidu; Israil taƣliri üstidə, munbət qimənzarda ozuқlinidu. [15] Mən Өzüm Өz padamni bақimən, ularni yatқuzimən, — dәydu Rəb Pərwərdigar. [16] — Mən yoldin tenәp kətkənlərni izdәymən, tarқilip kətkənlərni қayturimən; zəhimlәngənlərni tengip қoyimən, ajizlarni küqәytimən; birақ səmrigənlər wə küqlüklərni yoқitimən; padamni adalət bilən bақimən.
[17] Əmdi silərgə kəlsəm, i Mening padam, Rəb Pərwərdigar mundaq dәydu: — Mana, Mən қoy wə қoy arisida, қoqқarlar wə tekilər arisida ḥөküm qiқirimən.. [18] Əmdi silərning yahxi qimənzarni yegininglar azliқ қilip, qimәndiki қaloƣan ot-qəplərni ayaƣliringlar bilən qəyliwetixinglar kerəkmu? Silər süpsüzük sulardin iqkəndin keyin, қaloƣinini ayaƣliringlar bilən leyitiwetixinglar kerəkmu? [19] Xunga Mening қoylirimƣa silərning ayaƣliringlar qəyliwətkənni yeyixtin, ayaƣliringlar dəssəp leyitiwetkənni iqixtin baxқa amal yoқ.
[20] Xunga Rəb Pərwərdigar ularƣa mundaq dәydu: — Mana Mən, Mən Өzüm səmrigən қoylar wə oruқ қoylar arisida ḥөküm qiқirimən. [21] Qünki silər mürə-yanpaxliringlar bilən ittirip, münggüzliringlar bilən ularni tərəp-tərəpkə tarқitiwətküqə üsisilər, [22] — Mən ularni yənə ow obyekti bolmisun dəp Өz padamni қutқuzimən; wə Mən қoy wə қoy arisida ḥөküm qiқirimən.
[23] Mən ularning üstigə bir padiqini tikləymən, u ularni bақidu; u bolsa Mening қulum Dawut; u ularni beқip, ularƣa padiqi bolidu; [24] wə Mənki Pərwərdigar ularning Hudasi bolimən, Mening қulum Dawut ular arisida əmir bolidu; Mənki Pərwərdigar xundaq səz қildim.. [25] Mən ular bilən aman-hatirjəmlik beƣixlaydioƣan əḥdini tüzüp, yirtқuq ḥaywanlarni zemindin tügitimən; ular bihətər bolup janggalda turidu, ormanliқlarda қonup uhlaydu. [26] Mən ularni ḥəm egizlikim ətrapidiki jaylarni bərikətlik қilimən; yamoƣur-yeoƣinlarni өz pəslidə yaoƣdurimən; bular bərikətlik yamoƣurlar bolidu..
[27] Daladiki dərəhlər mewilirini, tupraқ ündürmilirini beridu; ular өz zeminida bihətər turidu; Mən ularning boyunturuқ-asarətlirini sundurup, ularni қulluққa tutқanlarning қolidin қutulduroƣinimda, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu. [28] Ular yənə əllərgə ow

34:13 Əz. 28:25
34:17 «Əmdi silərgə kəlsəm, i Mening padam, ... — Mana, Mən қoy wə қoy arisida, қoqқarlar wə tekilər arisida ḥөküm qiқirimən» — Əzakiyal «padiqilar»ni, yəni Israil padixaḥliri, kaḥinliri wə pəyoƣəmbərlirini əyibləp qiқti. U ḥazir həlқ arisidiki ajiz-namratlarni bozək қilip kəlgən baylar wə mənsəpdarlar *(səmrigən wə küqlük қoylar)*ni əyibləxkə baxlaydu.
34:23 Yəx. 40:11; 42:1; 50:10; 52:13; 53:11; Yər. 30:9; Yuḥ. 10:11
34:24 «Mənki Pərwərdigar ularning Hudasi bolimən, Mening қulum Dawut ular arisida əmir bolidu» — 11-ayəttə Pərwərdigar: «Өzüm қoylirimƣa padiqi bolimən» dəp wədə қilidu. Muxu ayətlərdə u «Қulum Dawut»ni ularƣa padiqi boluxқa tikləymən, dəydu. Dawuttin uluƣ, Dawutning ooƣli boloƣan Məsiḥdə Hudaning bu ikki wədisi təng əməlgə axuruloƣan ḥəm axurulidu. «Yuḥ.» 10-bab, jümlidin Məsiḥning «Mən Өzüm yahxi padiqidurmən» degən sözini kərüng.
34:24 Yəx. 55:4
34:26 «Mən ularni ḥəm egizlikim ətrapidiki jaylarni bərikətlik қilimən» — «egizlikim» *(yaki «dənglüküm»)* Zion teoƣini kərsitidu.

bolmaydu, yər yüzidiki ḫaywanlar yənə ularni yəwətməydu; ular bihətər turidu, ḫeqkim ularni ḳorḳatmaydu. [29] Mən ular üqün dangḳi qiḳḳan alaḥidə bir bostanliḳ jayni təminləymən; ular ḳaytidin zeminda aqarqiliḳta yigləp ḳalmaydu, yaki ḳaytidin əllərning mazaḳ obyekti bolmaydu.» [30] Andin ular Mənki Pərwərdigar Hudasining ular bilən billə bolidiоɣanliḳimni wə əzlirining, yəni Israil jəmətining Mening həlḳim bolidiоɣanliḳini bilip yetidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar. [31] — Əmdi silər bolsanglar, i Mening ḳoylirim, Mening qimənzarimdiki ḳoylirim, insanlardursilər, halas; Mən bolsam silərning Hudayinglardurmən» — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Edom, yəni Seir tooɣuluḳ bexarət

35 [1] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
[2] I insan ooɣli, yüzüngni Seir teoɣioɣa ḳaritip, bexarət berip uni əyibləp mundaḳ degin: —
[3] Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, i Seir teoɣi, Mən sanga ḳarximən; Mən ḳolumni üstünggə uzartip, seni bir wəyranə wə qəl-bayawan ḳilimən. [4] Mən xəḥərliringni harabə ḳiliwetimən, wə sən wəyranə bolisən; andin sən Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisən. [5] Qünki sən mənggügə əqmənlik saḳlap kəlgənsən, Israillarning bexioɣa külpət qüxkən künidə, ḳəbiḥlikning jazalinix waḳti-saiti toxḳanda, ularni ḳiliq küqigə tapxurup bərgənliking tüpəylidin, [6] xunga Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — Mən sanga ḳan təkülüxni bekittim; ḳan seni ḳooɣlaydu. Sən ḳan təküxtin nəprətlənmigənliking tüpəylidin, əmdi ḳan seni ḳooɣlap yüridu. [7] Mən Seir teoɣini wəyranə wə qəl-bayawan ḳilip, uningdin besip ətküqi ḥəm uningoɣa ḳaytḳuqini üzüp taxlaymən. [8] Mən uning taoɣlirini əltürülgənliri bilən toldurimən; sening egizlikliringdə, sening jiloɣiliringda, sening barliḳ jiraliringda ḳiliq bilən əltürülgənlər yiḳilidu. [9] Mən seni mənggügə wəyranə ḳilimən; sening xəḥərliring adəmzatsiz bolidu; wə silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
[10] — Qünki sən: «Bu ikki əl, ikki məmlikət Meningki bolidu, biz ularoɣa igə bolimiz» degining tüpəylidin — gərqə Mən Pərwərdigar xu yərdə boloɣan bolsammu —, [11] əmdi Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — Mən sening nəpritingdin qiḳḳan aqqiḳing boyiqə wə ḥəsiting boyiqə sanga muamilə ḳilimən; Mən üstünggə ḥəküm qiḳirip jazalixim bilən, Mən ular arisida Əzümni kərsitimən.
[12] Xuning bilən sening Israil taoɣlirioɣa ḳarap: «Ular wəyran boldi, ular bizgə yəm boluxḳa təḳdim ḳilindi» degən barliḳ ḥaḳarətliringni Mən Pərwərdigarning angliоɣinimni sənlər tonup yetisilər. [13] Uning üstigə aoɣzinglarda silər Manga ḳarxi qiḳip əzünglarni qong kərsitip, Manga kupurluḳ ḳiloɣan səzünglərni kəpəytkənsilər; Mən ularni anglidim. [14] Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Pütkül yər yüzi xadlinip kətkinidə, Mən seni wəyranə ḳilimən.
[15] Israil jəmətining mirasi wəyran ḳilinoɣanda buningdin sən xadlanoɣiningdək, Mənmu sanga xundaḳ ḳilimən; sənmu, i Seir teoɣi wə barliḳ Edom — silərning barliḳinglar wəyranə bolidu; wə Edomiylar Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

34:29 Əz. 36:6-38
34:31 Yuḥ. 10:11
35:2 «yüzüngni Seir teoɣioɣa ḳaritip, bexarət berip uni əyibləp mundaḳ degin: —» — «Seir» Edomning baxḳa bir ismi. Oḳurmənlərning esidə bəlkim barki, Yaḳup wə Edom uka-aka bolup, ular arisida əqmənlik pəyda boloɣan. Gərqə Edom Yaḳupni kəqürüm ḳiloɣan bolsimu, uning keyinki əwladliri boloɣan Edomiylar Yaḳupning əwladliri boloɣan Israiloɣa küqlük əqmənlik saḳlap kəlgən.
35:5 Əz. 25:15
35:10 «Bu ikki əl, ikki məmlikət Meningki bolidu» — «ikki əl, ikki məmlikət» Yəhuda wə Israil *(ximaliy padixaḥliḳ)*ni kərsitidu.
35:10 Zəb. 83:12

Huda Өzining nami üqün Israilni əsligə kəltüridu

36 [1] Əmdi sən, i insan ooɣli, Israil taoɣirioɣa bexarət berip mundak degin: — Israil taoɣliri, Pərwərdigarning səzini anglanglar: —
[2] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Düxmənning silərgə karap: «Wah! Mənggü yukiri jaylar bizgə təəlluk boldi!» degini tüpəylidin, [3] xunga bexarət berip mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Bərhək, qünki ular silərni wəyranə kilip, əllərdin kaloɣanlirioɣa təwə kilixka həryandin silərni əzgənliki tüpəylidin, wə silər əllər arisida səz-qəqək wə təhmət obyekti bolup kaloɣanlikinglardin, [4] əmdi xunga, i Israil taoɣliri, Rəb Pərwərdigarning səzini anglanglar: — Rəb Pərwərdigar əllərdin kaloɣanlirioɣa olja həm mazak obyekti bolup kaloɣan taoɣlar, egizliklər, jiralar wə jiloɣilaroɣa, wəyran boloɣan harabilər wə taxliwetilgən xəhərlərgə mundak dəydu: —
[5] Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Huxal boluxup kəlbidiki pütün əqmənliki bilən Mening zeminimni əzlirigə təəlluk boluxka bekitip, uni bulang-talang kiliwalayli degən əllərdin kaloɣanlirioɣa wə Edomdikilərning həmmisigə bərhək, Mən Өz həlkimgə boloɣan kizoɣinlikimdin kikkan aqqik otida səz kildim: —
[6] Israil zemini tooɣruluk bexarət berip, taoɣlar, egizliklər, jiralar wə jiloɣilaroɣa səz kilip mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən Өz həlkimgə boloɣan kizoɣinlikimdin kəhrim bilən səz kildim — qünki silər əllərning mazak-ahanətlirini yegənsilər.
[7] — Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən kolumni kətürüp xundak kəsəm iqkənki, bərhək, ətrapinglardiki əllər əzining mazak-ahanətlirini əzi ixitidu. [8] Lekin silər, i Israil taoɣliri, xahlinisilər, həlkim Israiloɣa mewə berisilər; qünki ular pat arida kaytip kelidu.
[9] Qünki mana, Mən silər təripinglardidurmən; Mən silərgə karaymən, silər yumxitilisilər həm terilisilər. [10] Wə Mən üstünglarda adəmlərni, yəni Israilning pütkül jəmətini, ularning barlikini kəpəytimən; xəhərlər ahalilik bolidu, harabilər kaytidin kurulidu. [11] Mən üstünglarda adəm həm haywanlarni kəpəytimən, ular awup nəsil kəridu; Mən ətkən zamanlardikidək silərni olturaklik kilimən; bərhək, halinglarni əslidikidin əwzəl kilimən; silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər.
[12] Mən üstünglaroɣa adəmlərni, yəni həlkim Israilni mangdurimən; ular silərgə igidarqilik kilidu, silər ularning mirasi bolisilər; silər yənə ularni baliliridin juda kilmaysilər. [13] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Qünki ularning silərgə: «Silər adəmlərni yəysilər, əz elinglarni balilardin juda kiloɣansilər!» degini tüpəylidin, [14] əmdi silər yənə adəmlərni yeməysilər, əz elinglarni baliliridin yənə juda kilmaysilər, dəydu Rəb Pərwərdigar.
[15] — Mən silərgə yənə əllərning mazak-ahanətlirini anglatkuzmaymən; silər əllərning tapatənisini yənə kətürməysilər, silər əz elinglarni kaytidin yikitmaysilər, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
[16] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[17] I insan ooɣli, Israil jəməti əz zeminida turoɣan qaoɣlarda, ular əz yoli həm kilmixliri bilən uni buloɣioɣan; Mening aldimda ularning yoli ay kərgən ayalning napaklikioɣa ohxax. [18] Xunga zeminoɣa tökkən kan üqün, zeminni məbudliri bilən buloɣioɣanliki üqün, Mən kəhrimni ular üstigə töktum; [19] Mən ularni əllər arisioɣa tarkitiwəttim, ular məmlikətlər iqigə tarilip kətti; Mən ularning yolliri həm kilmixliri boyiqə ularning üstigə həküm qikardim.
[20] Ular baridioɣan hərkaysi əllərgə kəlgəndə, ular tooɣrisida: «Bular Pərwərdigarning həlki, birak ular Uning zeminidin qikkan!» — deyilgəndə, ular yənila Mening pak-mukəddəs na-

36:1 Əz. 6:2
36:2 Əz. 35:10
36:3 **«Qünki ular silərni wəyranə kilip, əllərdin kaloɣanlirioɣa təwə kilixka həryandin silərni əzgənliki tüpəylidin,...»** — muxu ayəttiki «ular» wə «*(yat)* əllərdin kaloɣanlar» bəlkim *(1)* «Babil» wə «baxka əllər»ni kərsitidu; *(2)* ahirki zamandiki «dəjjal wə uningoɣa bekinoɣan əllər»ni wə ulardin «baxka əllər»ni kərsitidu. Babil Israilni ixoɣal kilip bulang-talang kiloɣandin keyin asasən uni taxlap kətti; ətrapidiki əllər kaloɣan həlkning ajizlikidin paydilinip uni tehimu köprək bulang-talang kildi.
36:6 Əz. 34:29

mimni buloɣioɣan;. [21] birak Mən Israil jəməti baroɣan ḥərkaysi əllər arisida buloɣanoɣan pak-mukəddəs namim üqün köngül bəldüm. [22] Xunga Israil jəmətigə mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən bu ixni silərni dəp əməs, i Israil jəməti, bəlki silər baroɣan ḥərkaysi əllər arisida silər buloɣioɣan əz pak-mukəddəs namim üqün kilimən. [23] Mən əllər arisida buloɣanoɣan, Əzümning büyük namimni pak-mukəddəs dəp kərsitimən; namimni dəl silər ular arisida buloɣioɣan; ularning köz aldida Mən Əzümni silərning aranglarda pak-mukəddəs kərsətkinimdə, əllər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar. [24] Mən silərni əllər arisidin elip, məmlikətlər iqidin yioɣip, silərni əz zemininglaroɣa kayturimən. [25] — Mən süpsüzük suni üstünglaroɣa qaqimən, buning bilən silər pak bolisilər. Silərni ḥəmmə paskinilikinglardin wə butliringlardin paklaymən. [26] Mən silərgə yengi kəlb berimən, iqinglaroɣa yengi bir roḥ salimən; teninglardiki tax yürəkni elip taxlap, meḥrlik bir kəlbni ata kilimən.. [27] Mening Roḥimni iqinglaroɣa kirgüzüp, silərni əmr-pərmanlirim boyiqə mangoɣuzimən, ḥəkümlirimni tutkuzimən, xuning bilən ularoɣa əməl kilisilər; [28] silər Mən ata-bowiliringlaroɣa təkdim kiloɣan zeminda yaxaysilər; Mening kowmim bolisilər, Mən silərning Hudayinglar bolimən. [29] Mən silərni barlik paskiniqiliktin kutkuzimən; Mən buoɣdayni awun boluxka buyruymən; üstünglaroɣa ḥeq aqarqilikni koymaymən;. [30] Mən dərəhlərning mewisini wə etizdiki məḥsulatlarni awutimənki, silər aqarqilik tüpəylidin əllər arisida xərməndə bolmaysilər. [31] Silər rəzil yolliringlar wə naqar kilmixliringlarni əsləp, kəbiḥlikliringlar wə yirginqlik kiloɣanliringlar üqün əz-əzünglardin yirginisilər.. [32] Silərgə məlum bolsunki, bu ixni kilixim silər üqün əməs , — dəydu Rəb Pərwərdigar, — əz yolliringlar üqün hijil bolup xərməndə bolunglar, i Israil jəməti..

[33] — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən kəbiḥlikinglardin paklioɣan künidə, Mən xəḥərlərni aḥalilik kilimən, harabə kaloɣan jaylarmu kaytidin kurulidu. [34] Wəyran kilinoɣan zemin ətüp ketiwatkan ḥərbirining köz aldida wəyranə kərünsimu, u kaytidin terilidu. [35] Xuning bilən ular: «Bu wəyran kilinoɣan zemin huddi Erəm baoɣqisidək boldi; harabə, wəyran kilinoɣan xəḥərlər ḥazir mustəḥkəmləndi, aḥalilik boldi» — dəydu..

[36] Wə ətrapida kaloɣan əllər Mənki Pərwərdigarning buzuloɣan jaylarni kuroɣuqi ḥəm wəyranə kilinoɣan yərlərni kaytidin terioɣuqi ikənlikimni bilip yetidu; Mənki Pərwərdigar səz kildim, buningoɣa əməl kilimən..

[37] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən yənila Israilning jəmətining bu ixlarni tiləydioɣan dua-tilawətlirigə ijabət kiloɣuqi bolimən; Mən koy padisidək ularning adəmlirini awutimən; [38] mukəddəs dəp ayriloɣan kurbanlik koy padisidək, bekitilgən ḥeyt-bayramlirioɣa beoɣixlanoɣan koy padisi Yerusalemoɣa tolduruloɣandək, harabə boloɣan xəḥərlər kaytidin adəm padiliri bilən toldurulidu; ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu.

Kuruk səngəklərgə toloɣan jiloɣa — Israilning tirilixi

37 [1] Pərwərdigarning koli wujudumoɣa kondi; Pərwərdigar meni Roḥi bilən kətürüp qikip, bir jiloɣining otturisioɣa turoɣuzdi; u yər səngəklərgə toldi.. [2] U meni səngəklər ətrapidin

36:20 Yəx. 52:5; Rim. 2:24
36:26 «...meḥrlik bir kəlbni ata kilimən» — ibarniy tilida bu səz «...gəx yürəkni ata kilimən» deyilgən.
36:26 Yər. 32:39; Əz. 11:19
36:29 Əz. 34:29
36:31 Əz. 6:9; 20:43; 16:61,63
36:32 «bu ixni kilixim silər üqün əməs,...» — demək, bu ixni Huda Əzi üqün kilidu.
36:35 Yəx. 51:3; Əz. 28:13
36:36 Əz. 17:24; 22:14; 37:14
37:1 «Pərwərdigar meni Roḥi bilən kətürüp qikip,..» — ibraniy tilida «Pərwərdigar meni Roḥ bilən kətürüp qikip,...». Demək, Pərwərdigar Əz Roḥi bilən pəyoɣəmbərni kətürdi.

uyaқ-buyaққa ətküzdi; mana, bu oquқ jiloɣida səngəklər intayin nuroɣun idi; wə mana, ular intayin қurup kətkənidi.
[3] U məndin: — I insan ooɣli, bu səngəklər қaytidin yaxnamdu? — dəp soridi. Mən: — I Rəb Pərwərdigar, sən bilisən, — dedim.
[4] U manga mundaқ dedi: I insan ooɣli, bu səngəklər üstigə bexarət berip mundaқ degin: «I қuruқ səngəklər, Pərwərdigarning səzini anglanglar! [5] Rəb Pərwərdigar bu səngəklərgə mundaқ dəydu: — Mana, Mən silərgə bir roh-nəpəs kirgüzimən, wə silər ḥayat bolisilər. [6] Mən üstünglaroɣa pəy-singirlərni salimən, silərni terə bilən yapimən, silərgə roh-nəpəs kirgüzimən; wə silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər».
[7] Xunga mən buyruloɣini boyiqə bexarət bərdim; mən bexarət beriximgə, bir xawқun kətürüldi, mana jalaқ-julaқ bir awaz anglandi, səngəklər jipsilixip, bir-birigə қoxuldi.
[8] Mən kərdum, mana, pəy-singirlər wə ət ularning üstigə kelip ularni қaplidi; biraқ ularda ḥeq roh-nəpəs bolmidi.
[9] U manga: — I insan ooɣli, roh-nəpəskə bexarət berip mundaқ degin: «Rəb Pərwərdigar mundaқ dəydu: Tət tərəptin xamal kəlgəysilər, i roh-nəpəs, wə muxu ɛltürülgənlər tirilsun üqün ularning üstigə püwlənglər» — dedi.
[10] Xunga mən buyruloɣandək bexarət beriwidim, roh-nəpəs ularoɣa kirdi-də, ular ḥayat bolup tik turdi — büyük bir қoxunoɣa aylandi.
[11] Wə U manga mundaқ dedi: — I insan ooɣli, bu səngəklər bolsa Israilning pütün jəmətidur. Mana, ular: «Bizning səngəklirimiz қurup kətti, ümidimiz üzüldi; biz tügəxtuқ!» — dəydu.
[12] Xunga bexarət berip ularoɣa mundaқ degin: «Rəb Pərwərdigar mundaқ dəydu: — Mana, Mən gərünglərni eqip, silərni gərünglərdin qiқirimən, i Mening həlқim, silərni Israil zeminioɣa elip kirimən; [13] Mən gərünglərni aqқinimda, silərni gərünglərdin qiқaroɣinimda, i Mening həlқim, silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər. [14] Wə Mən Ɵz Roḥimni silərgə kirgüzimən, silər ḥayat bolisilər; wə Mən silərni ɐz zeminiŋlarda turoɣuzimən; silər Mənki Pərwərdigarni xundaқ səzni қilip, xuni ada қildi, dəp bilip yetisilər».

Ikki tayaқning bir boluxi tooɣruluқ bexarət

[15] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaқ degəndə: —
[16] I insan ooɣli, bir tayaқni elip, uning üstigə «Yəḥuda wə uning ḥəmraḥliri boloɣan Israillar üqün» dəp yazoɣin; yənə bir tayaқni elip, uning üstigə «Yüsüp, yəni Əfraim wə uning ḥəmraḥliri boloɣan pütün Israil jəmətidikilər üqün» dəp yazoɣin; [17] wə ularni bir-birigə ulap қoy; ular қolungda bir bolidu.
[18] Həlқimdikilər səndin: «Bu ixlar bilən nemini qüxəndürməқqi bizgə dəp bərməmsən?» dəp sorisa, [19] ularoɣa: — Rəb Pərwərdigar mundaқ dəydu: «Mana, Mən Əfraimning wə uningoɣa ḥəmraḥ boloɣan Israil қəbililirining қoli tutқan Yüsüpning tayiқini elip, uni Yəḥudaning tayiқioɣa қoxup ulap, ularni birla tayaқ қilimən; ular Mening қolumda bir tayaқ bolidu».
[20] Sən yazoɣan tayaқlarni ularning kəz aldida қolungda tutup ularoɣa xundaқ degin: —
[21] Rəb Pərwərdigar xundaқ dəydu: — Mana, Mən Israil balilirini baroɣan əllər arisidin elip, ularni ḥəryandin yioɣip ɐz zeminioɣa epkelimən. [22] Mən ularni Israil taoɣlirining üstidə bir əl қilimən; bir padixaḥ ularning ḥəmmisigə padixaḥ bolidu; ular қaytidin ikki əl bolmaydu, yaki қaytidin ikki padixaḥlиққa ḥeq bəlünməydu. [23] Ular ɐzlirini қaytidin ularning məbudliri, lənətlik ixliri yaki asiyliқlirining ḥeqқayisisi bilən ḥeq buloɣimaydu; Mən ularni gunaḥ ətküzgən olturaқlaxқan

37:5 «mən silərgə bir roh-nəpəs kirgüzimən, wə silər ḥayat bolisilər» — ibraniy tilida «roh» wə «nəpəs» bir səz.
37:9 «roh-nəpəskə bexarət berip mundaқ degin: «Rəb Pərwərdigar mundaқ dəydu: Tət tərəptin xamal kəlgəysilər, i roh-nəpəs,...» — ibraniy tilida «roh» *(yaki «roḥ-nəpəs»)* wə «xamal» bir səz.
–«Tət tərəptin xamal kəlgəysilər, ...» ibraniy tilida «tət tərəptiki xamaldin kəlgəysilər, ...»
37:22 Yuh. 10:16

jayliridin ⱪutⱪuzup, ularni paklandurimən; ular Mening həlⱪim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən. [24] Wə Mening ⱪulum Dawut ularoⱪa padixaⱨ bolidu; ularning ⱨəmmisining birla padiqisi bolidu; ular Mening ⱨəkümlirimdə mengip, Mening bəlgilimilirimni tutup ularoⱪa əməl ⱪilidu. [25] Ular Mening ⱪulum Yaⱪupⱪa təⱪdim ⱪiloⱪan, ata-bowiliringlar turup kəlgən zeminda turidu; ular uningda turidu — ular, ularning baliliri, wə balilarning baliliri mənggü turidu — Mening ⱪulum Dawut ularning xaⱨzadisi bolidu. [26] Mən ular bilən aman-hatirjəmlik beoⱪixlaydioⱪan bir əⱨdə tüzimən; bu ular bilən mənggülük bir əⱨdə bolidu; Mən ularni jayida makanlaxturup awutimən; wə Mening muⱪəddəs jayimni ular arisioⱪa mənggügə tikləymən. [27] Mening turaloⱪu jayim ularda bolidu; Mən ularning Hudasi bolimən, ular Mening həlⱪim bolidu. [28] Mening pak-muⱪəddəs jayim ular arisida mənggügə tiklənggəndə, əmdi əllər Өzüm Pərwərdigarning Israilni pak-muⱪəddəs ⱪiloⱪuqi ikənlikimni bilip yetidu.

Ahirⱪi zamanlar — «Gog»ni əyibləydioⱪan bexarət

38 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaⱪ degəndə: —
[2] Insan ooⱪli, yüzüngni Magog zeminidiki Rox, Məxək wə Tubalning əmiri Gogⱪa ⱪaritip uni əyibləp bexarət berip xundaⱪ degin: —
[3] Rəb Pərwərdigar xundaⱪ dəydu: — Mana, i Gog, — Rox, Məxək wə Tubalning əmiri, Mən sanga ⱪarximən; [4] Mən seni arⱪangoⱪa yandurup, engikinggə ilməklərni selip, sən wə pütün ⱪoxunungni — atlar wə atliⱪ əskərlərni, ⱨəmmisi toluⱪ ⱪorallanoⱪan, sipar-ⱪalⱪanlarni kətürgən, ⱪiliq tutⱪan top-top kixilərni jənggə qiⱪirimən; [5] Pars, Efiopiyə wə Put, ⱨəmmisi ⱪalⱪan-dubuloⱪa bilən ⱪorallinidu — [6] Gomer wə uning barliⱪ top-top adəmliri, ximalning əng ⱪəridin kəlgən Togarmaⱨ jəməti wə uning barliⱪ top-top adəmliri, bu kəp əllər sanga ⱨəmraⱨ bolup billə bolidu. [7] Өzüngni təyyarla; sən wə sanga yioⱪilоⱪan barliⱪ top-top adəmliring təyyarlanoⱪan petida bol; sən ularoⱪa nazarətqilik ⱪilisən.
[8] Kəp künlərdin keyin sən jənggə qaⱪirilisən; sən ahirⱪi yillarda ⱪiliqtin ⱪutⱪuzuloⱪan, kəp əllərdin yioⱪiloⱪan həlⱪning zemiioⱪa, yəni uzundin beri wəyran ⱪelinip kəlgən Israil taoⱪlirioⱪa ⱨujum ⱪilisən; uning həlⱪi əllərdin yioⱪiloⱪan bolup, ularning ⱨəmmisi aman-esən turuweridu; [9] sən, barliⱪ top adəmliring wə sanga ⱨəmraⱨ boloⱪan nuroⱪun əllər bilən billə aloⱪa besip, boran-qapⱪundək kelisən; sən yər yüzini ⱪapioⱪan buluttək bolisən.

37:24 Yəx. 40:11; Yər. 30:9; Əz. 34:23
37:25 «Mening ⱪulum Dawut ularning xaⱨzadisi bolidu» — bu səzning mənisidə ikki mumkinqilik bar: — *(1)* Huda Dawut padixaⱨni tirildürüp ularoⱪa padixaⱨ süpitidə tikləydu. *(2)* muxu səzlər Dawutning əwladi Ⱪutⱪuzoⱪuqi-Məsiⱨni kərsitidu *(34-babni kərüng)*. Bizningqə ⱨər ikkisi tooⱪridur. Xu qaoⱪda Hudaning səltəniti yər yüzigə kəlgəndə, Dawut pəyoⱪəmbər yər yüzidə turup, Israil wə aləmning ⱨəⱪiⱪiy padixaⱨi wə padiqisi boloⱪan Məsiⱨkə wəkil bolup ularning padixaⱨi boluxi mumkin.
37:26 Zəb. 89:3-4; Əz. 34:25; 2Kor. 6:16
37:27 «Mening turaloⱪu jayim ularda bolidu; Mən ularning Hudasi bolimən, ular Mening həlⱪim bolidu» — muxu bexarət 40-48-bablarda təpsiliy ⱨalda eqilidu.
37:27 Əz. 11:20; 14:11
38:2 «yüzüngni Magog zeminidiki Rox, Məxək wə Tubalning əmiri Gogⱪa ⱪaritip...» — baxⱪa birhil tərjimisi: «yüzüngni Magog zeminidin boloⱪan Məxək wə Tubalning kattiwax xaⱨzadisi boloⱪan Gogⱪa ⱪaritip...». Məxək wə Tubal xu dəwrlərdə ⱨazirⱪi Türkiyədə turoⱪan ikki ⱪəbilə idi. Ularning ⱨazirⱪi Rusiyədiki «Moskwa» wə «Tobolsk» bilən munasiwiti bar boluxi mumkin. Bəzi alimlar «Rox»ni ⱨazirⱪi «Rusiyə» bilən munasiwiti bar, dəp ⱪaraydu.
38:2 Wəⱨ. 20:8
38:4 Əz. 29:4; 39:2
38:5 «Put» — ⱨazirⱪi «Liwiyə» *(«Libya»)*.
38:6 «Gomer» — bəzi alimlar «Gomer»ni ⱨazirⱪi «Germaniyə» bilən munasiwiti bar, dəp ⱪaraydu. «Togarmaⱨ»ning kim ikənlikini bir nemə deyix təs, biraⱪ Pələstin yaki Babiloⱪa nisbətən «ximaliy əng ⱪəri» boloⱪan jay Sibiriyədur.
38:7 «sən ularoⱪa nazarətqilik ⱪilisən» — baxⱪa birhil tərjimisi: «sən ularoⱪa muⱨapizətqi bolisən».
38:9 Əz. 30:18

[10] — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Xu küni xundak boliduki, kənglünggə baxkiqə hiyallar kirip, sən rəzil hiylə-nəyrəngni oylap qikisən; [11] sən: «Mən sepilsiz yeza-kəntlər jaylaxkan zeminoqa besip kirimən; mən aman-esən turuwatkan bir həlkkə yekinliximən — ularning hammisi sepilsiz, takakşsiz wə dərwazisiz turuwatidu», dəysən, — [12] «Xuning bilən oljilarni elip, bulang-talang kilimən; kolumni əslidə wəyran bolup əmdiliktə makanlik boloqan jaylaroqa, əllərdin yioqiloqan, mal-dunyaoqa igə boloqan, dunyaning kindikidə yaxawatkan həlkkə karxi kilimən».
[13] Xu tapta Xeba, Dedan, Tarxixtiki sodigərlər barlik yax xirliri bilən səndin: «Sən olja elixka kəldingmu? Sən top-top adəmliringni bulang-talang kiliwelixka — altun-kümüxni elip ketixkə, mal-dunyani elip ketixkə, zor bir oljioqa erixiwelixka yioqdingmu?» — dəp soraydu.
[14] Xunga bexarət bərgin, i insan ooqli, Gogka xundak degin: — Rəb Pərwərdigar xundak dəydu: — Mening həlkim Israil aman-esən bolidioqan künini, sən bilip yətməmsən? [15] Sən əz jayingdin, yəni ximalning əng qət jayidin qikisən, sən wə sanga hamrah boloqan nuroqun əllər, hammisi atlik bolup, top-top adəmlər, qong koxun bolisən. [16] Sən yər yüzini kaplioqan buluttək həlkim Israiloqa karxi qikisən — bu ahirki zamanlarda bolidu — Mən seni əz zeminimoqa karxilixixka qikirimən; xundak kilip Mən sən arkilik, i Gog, əllərning kəz aldida Əzümning pak-mukəddəs ikənlikimni kərsətkəndə, ular Meni tonuydu.
[17] Rəb Pərwərdigar xundak dəydu: — Mən kədimki zamanlarda kullirim boloqan Israildiki pəyoqəmbərlər arkilik bexarət kiloqan birsi sən əməsmu? Ular xu künlərdə, xundakla kəp yillardin beri, Mening seni həlkimgə karxilixixka qikiridioqanlikim tooqruluk bexarət bərgən əməsmu?
[18] Wə xu küni, yəni Gog Israil zeminioqa karxi qikkan küni xundak boliduki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — oqəzipim bilən Mening kəhrim ərləp qikidu. [19] Mening Əz həlkimgə boloqan kizoqinlikimdin, oqəzəp bilən xundak səz kiloqanmənki, Israil zeminida zor yər təwrəx bolidu;
[20] xuning bilən dengizdiki beliklar, asmandiki uqar-kanatlar, daladiki haywanlar, yər yüzidiki əmiligüqi haywanlar wə yər yüzidə turoqan barlik insanlar Mening yüzüm aldida təwrinip ketidu; taoqlar ərülüp, tik yarlar oqulap ketidu, barlik tamlar yərgə ərülüp qüxidu.
[21] Mən barlik taoqlirimda uning bilən karxilixixka bir kiliq qakirimən, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — hərbirsining kiliqi əz kerindixigə karxi qikidu. [22] Mən waba kesili wə kan təküx bilən uningoqa həküm qikirip jazalaxka kiriximən; Mən uningoqa, uning koxunliri üstigə, uningoqa hamrah boloqan nuroqun əllər üstigə dəhxətlik yamoqur, zor məldür taxliri, ot wə güngürt yaoqdurimən; [23] Mən Əzümni uluoqlap, Əzümni pak-mukəddəs dəp kərsitimən; wə nuroqun əllərning kəz aldida namayan bolimən, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

Gog wə Magog tooqruluk bexarətning baxka təpsilatliri

39 [1] — Əmdi sən, i insan ooqli, Gogni əyibləp bexarət berip xundak degin: — Rəb Pərwərdigar xundak dəydu: — Mana, i Gog, — Rox, Məxək wə Tubalning əmiri, Mən sanga karximən;
[2] Mən seni arkangoqa yandurup, yetəkləp, seni ximalning əng kəridin qikirimən, Israilning taoqliri üstigə tajawuz kildurimən; [3] Mən okyayingni sol kolungdin urup taxlioquzuwetimən,

38:13 «Xeba, Dedan, Tarxix...» — «Xeba» wə «Dedan» — ərəb millətliri idi. «Tarxix» — qong bir soda xəhiri (*yukiriki 27:12-ayattiki izahatni kərüng).*
–«Yax xirliri» — bularoqa ohxaydioqan, ular bilən soda kilidioqan əllər. Ayətning mənisi bəlkim Gog Israiloqa hujum kiloqanda ularmu əhwaldin paydilanmakqi bolidu.
38:17 «Mən kədimki zamanlarda kullirim boloqan Israildiki pəyoqəmbərlər arkilik bexarət kiloqan birsi sən əməsmu? Ular xu künlərdə, xundakla kəp yillardin beri, Mening seni həlkimgə karxilixixka qikiridioqanlikim tooqruluk bexarət bərgən əməsmu?» — bu ayət üstidə biz «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
38:17 Qəl. 24:7
38:19 Əz. 36:5, 6
39:2 Əz. 38:4

oḳliringni ong ḳolungdin qüxürüwetimən; [4] sən Israil taoɳlirining üstigə yiḳilisən; sən wə sening barlik ḳoxunliring, sanga ḥəmrah boloɳan əllər yiḳilisilər; Mən seni barlik yirtḳuq uqar-ḳanatlaroɣa gəx, daladiki barlik ḥaywanlaroɣa ow boluxḳa təḳdim ḳildim.. [5] Sən dalada yiḳilisən; qünki Mən xundak səz ḳildim, — dəydu Rəb Pərwərdigar. [6] Mən Magog üstigə wə dengiz boyida aman-esən turoɳanlaroɣa ot yaoɳdurimən; ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu. [7] Mening pak-mukəddəs namimni həlḳim Israil arisida tonutimən; pak-mukəddəs namimning ḳaytidin buloɳinixḳa kət'iy yol ḳoymaymən; əllər Mening Pərwərdigar, Israilda turoɳan Mukəddəs Boloɳuqisi ikənlikimni bilip yetidu.

[8] Mana, u kelidu! Bu ixlar qoḳum bolidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — bu dəl Mən eytḳan künidur. [9] Israil xəḥərliridə turuwatḳanlar qiḳip ḳorallarni, jümlidin sipar-ḳalḳanlar, oḳyalar, toḳmaḳlar wə nəyzilərni kəydürüp ot ḳalaydu — ular bular bilən yəttə yil ot ḳalaydu. [10] Daladin ḥeq otun elinmaydu, ormanlardin ḥeq yaoɳaq kesilməydu; qünki ular ḳorallarni ot ḳalaxḳa ixlitidu; ular əzliridin olja tutḳanlarni olja tutidu, əzlirini bulang-talang ḳiloɳanlarni bulang-talang ḳilidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

[11] Wə xu künidə xundak boliduki, Israil zeminidin, yəni dengizning xərḳiy ḳiroɳiḳidin ətidioɳanlarning jiloɳisidin Gogḳa bir yərlik boluxi üqün bir orunni berimən; bu yərlik bolsa ətküqilərning yolini tosidu; ular xu yərdə Gog wə uning barlik top-top adəmlirini kəmidu; u «Ḥamon-Gog jiloɳisi» dəp atilidu.. [12] Israil jəməti zeminini ḥalal ḳilix üqün, ularni yəttə ay kəmidu; [13] zemindiki barlik həlk ularni yərlikkə ḳoyidu; xuning bilən Өzüm uluoɳlanoɳan muxu künidə bu ix ularoɣa xərəp bolidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

[14] Ular birnəqqə adəmni zeminni dawamlik arilap, tajawuzqilarning zemin yüzidə ḳaloɳan jəsətlirini kümüxtək alaḥidə ixni ḳilix üqün ayriydu; ular xu yəttə ay tügigəndə, andin jəsətlərni izdəx hizmitini baxlaydu.. [15] Bu «zemindin ətküqilər» aylinip yüridu; əgər birsi adəmning ustihinini kərgən bolsa, u uning yenioɣa bir bəlgə tikləydu; «izdəp kəmgüqilər» uni Ḥamon-Gog jiloɳisioɣa dəpnə ḳiloɳuqə bəlgə turidu [16] (jiloɳida «Ḥamonaḥ» dəp ataloɳan bir xəḥər bolidu). Ular xu yol bilən zeminni paklaydu..

[17] — Wə sən, i insan ooɳli, Rəb Pərwərdigar xundak dəydu: — Ḥərḳandak uqar-ḳanatlar, daladiki barlik ḥaywanlaroɣa mundak degin: «Yioɳilixip kelinglar, Mən silərgə ḳilmakqi boloɳan ḳurbanliḳimoɣa, yəni Israil taoɳliri üstidə ḳilinoɳan qong ḳurbanlikḳa ḥəryandin jəm bolunglar! Silər xu yərdə gəx yəp, ḳan iqisilər. [18] Silər baturlarning gəxini, yər yüzidiki xaḥzadilarning ḳenini — ḳoqḳarlarning, əqkilərning, torpaḳlarning ḳenini iqisilər — ularning ḥəmmisi Baxandiki bordaloɳan mallardur! [19] Silər Mən silərgə ḳilmakqi boloɳan ḳurbanliḳimdin, toyoɳuqə may yəp, toyoɳuqə ḳan iqisilər! [20] Silər dastihinimda atlar wə jəng ḥarwisidikilər, baturlar, barlik jəngqi palwanlar bilən toyunisilər» — dəydu Rəb Pərwərdigar. [21] — wə Mən Өz xan-xəripimni əllər arisioɣa kərsitimən, barlik əllər Mening yürgüzgən jazalirimni wə ularning üstigə ḳoyoɳan ḳolumni kəridu. [22] Wə xu kündin tartip Israil jəməti Mening Pərwərdigar, ularning Hudasi ikənlikimni bilip yetidu.

[23] Əllər Israil jəmətining ḳəbiḥliki, Manga asiyliḳ ḳiloɳanliḳi tüpəylidin sürgün boloɳanliḳini bilip yetidu; mana, Mən yüzümni ulardin yoxurup, ularni düxmənlirining ḳolioɣa tapxurdum; ularning ḥəmmisi ḳiliqlinip yiḳildi. [24] Ularning paskiniqiliḳi wə asiyliḳliri boyiqə Mən ularni bir tərəp ḳildim, yüzümni ulardin yoxurdum.

39:4 Əz. 33:27

39:11 «Ḥamon-Gog» — «Gogning top-top adəmliri» degənlik.

39:14 «Ular birnəqqə adəmni zeminni dawamlik arilap, tajawuzqilarning zemin yüzidə ḳaloɳan jəsətlirini kümüxtək alaḥidə ixni ḳilix üqün ayriydu» — bu hizmətni ḳilix üqün nəqqə adəmni alaḥidə «ayrix» kerək bolidu — qünki jəsətlərgə tegix adəmni «napak» ḳilip, ibadəthanioɣa kirixkə layaḳətsiz ḳilidu.

39:16 «Ḥamonaḥ» — «zor bir top adəmlər» degənlik.

Hudaning Israil üqün ahirqi məqsətliri

[25] Xunga Rəb Pərwərdigar xundaq dəydu: — Mən ḥazir Yaqupni sürgün boloɣanliqidin
əsligə qayturup, pütkül Israil jəmiti üstigə rəḥim qilip, Öz pak-muqəddəs namim üqün
otluq qizoɣinliqimni kərsitimən.[26-27] Öz zeminida aman-esən turoɣinida, ḥeqkim ularni
qorqutmaydioɣan qaoɣ kəlgəndə, Mən ularni əllərdin qayturup, düxmənlirining zeminliridin
yioɣqinimda, wə kəp əllərning kəz aldida Özümning pak-muqəddəs ikənlikimni kərsətkinimdə,
xu qaoɣda ular hijalitini wə Məndin yüz ərüp qiloɣan asiyliqining barliq gunaḥini kətüridu; [28] ular
Mening ularni əllər arisioɣa sürgün qilduroɣanliqim tüpəylidin, wə andin ulardin ḥeqqaysisini
xu yərdə qaldurmay öz zemiioɣa yioɣqanliqim tüpəylidin, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni
bilip yetidu; [29] wə Mən yüzümni ulardin qayta ḥeq yoxurmaymən; qünki Mən Israil jəmiti
üstigə Öz Roḥimni quyoɣan bolimən, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Yengi ibadəthanini ayan qilidioɣan alamət kərünüx
Shemilarni kərüng

40 [1] Bizning sürgün boloɣanliqimizning yigirmə bəxinqi yili, yilning bexida, ayning oninqi
künidə, yəni xəḥər bəsülgəndin on tət yil keyin — dəl axu künidə Pərwərdigarning qoli
mening wujudumoɣa qondi, wə U meni xəḥərgə apardi. [2] Hudaning alamət kərünüxliridə U
meni Israil zemiioɣa apirip, intayin egiz taoɣ üstigə orunlaxturdi; taoɣning jənubiy təripidə
xəḥərdək bir qurulux turatti. [3] U meni xu yərgə apardi; mana qolida kanap tanisi wə əlqəm
hadisini tutqan, misning kərünüxidə boloɣan bir kixi; u dərwazida turatti. [4] Bu kixi manga:
«Insan ooɣli, kəzliring bilən kərüp, qulaqing bilən anglap, kənglüngni mən sanga kərsitidioɣan
barliq ixlaroɣa baoɣlioɣin; qünki buning sanga kərsitilixi üqün sən muxu yərgə elip kelinding.
Israil jəmətigə barliq kərginingni ayan qil» — dedi.
[5] Wə mana, ibadəthanining ḥəmmə təripidə tam bar idi. U kixining qolida altə gəzlik əlqəm
hadisi bar idi; xu qaoɣdiki «bir gəz» bir gəz bir aliqanoɣa tooɣra kelətti. U tamning kənglikini
əlqidi, bir «hada» qikti; egizliki bolsa, bir «hada» qikti. [6] U xərkkə qaraydioɣan dərwazioɣa ke-
lip, uning pələmpəylirigə qikti; uning bosuoɣisining kənglikini əlqidi, u bir hada qikti. Yənə
bir təripining kəngliki bir hada qikti. [7] Dərwazining iqidiki ḥərbir «oyuq əy»ning uzunluqi bir
hada, kəngliki bir hada idi; oyuq əylərning arilixi bəx gəz idi; dərwazining iqidiki bosuoɣa, yəni
iqkirigə qaraydioɣan dəḥlizning aldidiki bosuoɣining ikki təripining uzunluqi ayrim-ayrim bir
«hada» qikti; [8] u dərwazining iqkirigə qaraydioɣan dəḥlizni əlqidi, uzunluqi bir hada qikti.
[9] U dərwazining dalinining uzunluqini əlqidi, səkkiz gəz qikti; uning kexikining yenidiki

---

39:25 «Öz... otluq qizoɣinliqim» — ibraniy tilida «Öz... ḥəsətim».
39:29 Yo. 3:1; Ros. 2:17
40:1 «Bizning sürgün boloɣanliqimizning yigirmə bəxinqi yili... Pərwərdigarning qoli mening wujudumoɣa qondi, wə u meni xəḥərgə apardi» — Əskərtix: bu 40-44 bablarda tərjimimizning bəzi yərliridə oqurmənlərgə yardimi bolsun dəp bəzi ayətlərgə səz qoxtuq. Ular əslidiki tekistning bir qismi bolmisimu, ular tekistning mənisini tooɣra qüxiniximizgə yardəm beridu. Biz adəttikidək bundaq səzlərni «sus qilduq». **«bizning sürgün boloɣanliqimizning yigirmə bəxinqi yili, yilning bexida, ayning oninqi künidə..»** — bu alamət kərünüx birinqi kərünüxtin 19 yil keyin idi.
40:1 Əz. 33:21
40:2 «xəḥərdək bir qurulux turatti» — yaki «bir xəḥərning qarisi turatti».
40:2 Yəx. 2:2; Mik. 4:1
40:5 «ibadəthana» — ibraniy tilida pəqət «əy» deyilidu. Muxu yərdə «ibadəthana» «muqəddəshana» *(41-bab)* wə uning ḥoylisini öz iqigə alidu. **«u kixining qolida altə gəzlik əlqəm hadisi bar idi»** — Muqəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» adəmning qolining jəynəktin barmaqning uqioɣiqə boloɣan arilixi *(təḥminən 45 santimetr)* idi. «xu qaoɣdiki «bir gəz» bir gəz bir aliqanoɣa tooɣra kelətti» — xunga bu bablarda ixlitilgən «gəz» uningdin uzun, təḥminən 53 santimetr ḥesablinatti.
–Dərwazisining qandaq ikənlikini qüxinix üqün, təwəndiki «keliqəktiki muqəddəs ibadəthana»ni kərsitidioɣan shemilərni kərüng. **«U tamning kənglikini əlqidi, bir «hada» qikti; egizliki bolsa, bir «hada» qikti»** — oqurmənlərning esidə bolsunki, bir «hada» altə gəz idi.
40:7 «oyuq əy» — demək, aldinqi temi yoq əy. «Oyuq əy»lərning aldi karidor *(dəḥliz)* bolatti.

tamning kelinliki ikki gəz qikti. Muxu dalan iqkirigə karaytti.
10 Xərkkə karioɣan dərwazining iqidə, u təripidə üqtin, bu təripidə üqtin oyuk əylər bar idi. Üqilisi ohxax əlqəmdə idi; üq əyning ikki yan temi ohxax kelinlikta idi. 11 U dərwazining «kirix eoɣizi»ni əlqidi, kəngliki on gəz qikti; uning jəmiy uzunluki on üq gəz idi. 12 Bu yandiki oyuk əylərning aldida bir gəz kelinliktiki bir tosma tam bar idi, wə u yandiki oyuk əylərning aldida bir gəz kelinlikta bir tosma tam bar idi; haryandiki oyuk əylərning kəngliki altə gəz idi.
13 U dərwazining jəmiy kənglikini, yəni bu tərəptiki oyuk əyning əgzisining arka lewidin u tərəptiki oyuk əyning əgzisining arka lewioɣiqə əlqidi; yigirmə bəx gəz qikti; bu tərəptiki oyuk əyning ixiki bilən u tərəptiki oyuk əyning ixiki bir-birigə karixatti.
14 U iqki hoylioɣa kirix eoɣizidiki tüwrüklərni əlqidi; ularning egizliki atmix gəz qikti; dərwaza temi bu hoylining tüwrüklirini orap turoɣanidi. 15 Dərwazining tüwidin dalanning iqki eoɣizioɣiqə əllik gəz qikti. 16 Oyuk əylərning harbirining udul temida, xundakla oyuk əylərning arilikida, dalanning yenida ohxaxla rojəklər bar idi; muxu rojəklər sirtioɣa karap tariyip mangoɣan idi; harbir ariliktiki tam-tüwrüklərgə palma dərəhliri nəkkixlənggənidi.

Sirtki hoyla — shemini kərüng

17 U meni sirtki hoylioɣa apardi; mana, kiqik hanilar, wə sirtki hoylini qəridəp yasaloɣan tax tahtaylik supa; supining üstigə ottuz kiqik hana selinoɣan. 18 Bu tax tahtaylik supa hoylidiki dərwazilaroɣa tutaxkan, uning kəngliki ularning uzunlukioɣa barawər idi; bu «pəs tax supa» idi. 19 U təwənki dərwazining iqi təripidin iqki hoylining sirtki temioɣiqə boloɣan arilikni əlqidi; xərk wə ximal tərəplərningmu yüz gəz qikti.

Baxka ikki dərwazisi

20 Andin sirtki hoylioɣa kiridioɣan, ximaloɣa karaydioɣan dərwazining uzunluki wə kənglikini əlqidi. 21 Uning bu təripidə üqtin oyuk əy, u təripidə üqtin oyuk əy bar idi; uning tüwrükliri, dalanliri birinqi dərwaziningkigə ohxax idi; uning uzunluki əllik gəz, kəngliki yigirmə bəx gəz. 22 Uning deriziliri, dalanliri, palma dərəh nəkixliri xərkkə karaydioɣan dərwaziningkigə ohxax idi; kixilər uning yəttə baskuqluk pələmpiyi bilən qikatti; uning dalini iqkirigə karaytti. 23 Iqki hoylida ximal wə xərktiki dərwazilaroɣa udul birdin dərwazə turatti; u dərwazidin dərwazioɣiqə əlqidi, yüz gəz qikti.
24 U meni jənub tərəpkə apardi; mana, jənubkimu karaydioɣan bir dərwaza bar idi; u uning tüwrükliri, dalanlirini əlqidi, ular baxkilirioɣa ohxax idi. 25 Dərwazining wə dalinining ətrapidiki derizilər baxkilirioɣa ohxax idi; uning uzunluki əllik gəz, kəngliki yigirmə bəx gəz idi. 26 Uningoɣa qikidioɣan yəttə baskuq bar idi; uning dalini iqkirigə karaytti; uning tüwrükliridə palma dərihining nəkixi bar idi, u tərəptə biri, bu tərəptə biri bar idi.

40:11 «U dərwazining «kirix eoɣizi»ni əlqidi» — muxu yərdə dərwazining «kirix eoɣizi»ning sirtki təripini kərsitidu. Dərwazaning əzi heli uzun bolup, uning «kirix eoɣizi»i, dəhlizi *(karidori)* wə «dalan»i bar idi. Sheminimu kərüng. **«uning jəmiy uzunluki»** — sirtki tam wə pələmpəyni əz iqigə alsa kerək.
40:13 «bu tərəptiki oyuk əyning ixiki bilən u tərəptiki oyuk əyning ixiki bir-birigə karixatti» — bu yərdiki «ixik»ning nemini kərsitidioɣanlikini bilməymiz. Bəzi alimlar «bala tam» yaki «küngürə» dəp tərjimə kilidu.
40:14 «kirix eoɣizidiki tüwrüklər» — yaki «kirix eoɣizidiki munarlar». **«ularning tüwrüklərning egizliki atmix gəz qikti; dərwaza temi bu hoylining tüwrüklirini orap turoɣanidi»** — bu ikki tüwrük intayin egizdur.
–Bəzi alimlar ayətni «u dərwazining iqki «tosma tam»lirioɣa ularning arilik tamlirini koxup jəmiy uzunlukini əlqidi, jəmiy bolup atmix gəz idi» degən mənidə qüxinidu. Birak *(undak bolsa)* bu əlqəm ikki tərəptiki iqki «tosma tam»lirining arilikliri bilən jəmiy uzunlukining koxulmisi bolatti. Mundak əlqəxning nemə əhmiyiti bolsun?
40:19 «təwənki dərwazining iqi təripidin...» — mumkinqiliki barki, «təwənki» muxu yərdə «jənubiy» degən mənidə ixlitilidu. Qünki təwəndə «xərkiy dərwaza» wə «ximaliy dərwaza» tiloɣa elinidu, birak ayəttə «jənubiy dərwaza» tiloɣa elinmaydu.
40:22 «uning deriziliri...» — «deriziliri» muxu yərdə uning «rojək»liri, yaki «rojəklik derizə»lirini kərsitidu *(16-ayətni kərüng)*.

[27] Iqki ḥoylioɣa kiridioɣan, jənubḳa ḳaraydioɣan bir dərwaza bar idi; u jənubiy tərəptə dərwazidin dərwazioɣa əlqidi, yüz gəz qiḳti. [28] U meni iqki ḥoylioɣa jənubiy dərwazidin əkirdi; wə jənubiy dərwazini əlqidi; uning əlqəmliri baxḳa dərwazilərningkigə ohxax idi. [29] Uning oyuḳ əyliri, arilik tamliri, dalinining əlqəmliri baxḳilirining kigə ohxax idi; uning wə dalinining ətraplirida derizilər bar idi; uning uzunluḳi əllik gəz, kəngliki yigirmə bəx gəz idi. [30] Ətrapida uzunluḳi yigirmə bəx gəz, kəngliki bəx gəz ətrapida dalini bar idi.. [31] Uning dalini bolsa sirtḳi ḥoylioɣa ḳaraytti; uning kirix eoɣizidiki ikki yan tüwrükidə palma dərəhlərning nəḳixi bar idi; uning qiḳix yolining səkkiz basḳuqluḳ pələmpiyi bar idi.
[32] U meni iqki ḥoylida xərḳ tərəpkə apardi; u tərəptiki dərwazini əlqidi; uning əlqəmliri baxḳilirioɣa ohxax idi. [33] Uning oyuḳ əyliri, arilik tamliri, dalinining əlqəmliri baxḳilirining kigə ohxax idi; uning wə dalinining ətraplirida derizilər bar idi; uning uzunluḳi əllik gəz, kəngliki yigirmə bəx gəz idi. [34] Uning dalini bolsa sirtḳi ḥoylioɣa ḳaraytti; uning kirix eoɣizining u wə bu təripidiki tüwrükidə palma dərəhlərning nəḳixi bar idi; uning qiḳix yolining səkkiz basḳuqluḳ pələmpiyi bar idi.
[35] U meni ximaliy dərwazioɣa apardi, wə uni əlqidi; uning əlqəmliri baxḳilirioɣa ohxax idi. [36] Uning oyuḳ əyliri, arilik tamliri, dalanliri baxḳilirioɣa ohxax idi; ətrapida derizilər bar idi. Uning uzunluḳi əllik gəz, uning kəngliki yigirmə bəx gəz idi. [37] Uning dalinidiki tüwrüklər sirtḳi ḥoylioɣa ḳaraytti; uning kirix eoɣizidiki ikki yan tüwrükidə palma dərəhlərning nəḳixi bar idi; uning qiḳix yolining səkkiz basḳuqluḳ pələmpiyi bar idi.. [38] Ḥərbir dərwaza ikki tüwrükining yenida ixiklik kiqik əy bar idi; ular xu əylərdə kəydürmə ḳurbanliḳlarni yuyatti.
[39] Dərwazining dalinida uyanda ikkidin xirə, buyanda ikkidin xirə bar idi; ular xirələrning üstidə kəydürmə ḳurbanliḳ, gunaḥ ḳurbanliḳi wə itaətsizlik ḳurbanliḳlirini soyidu. [40] Ximaliy dərwazining dalinining kirix eoɣizidiki pələmpəyning bir yenida ikki xirə bar idi; dalanning kirix eoɣizining yənə bir yenida ikki xirə bar idi. [41] Xuningdək dərwazining u yenida tət xirə, bu yenida tət xirə bar idi — jəmiy səkkiz joza bar idi; ular ularning üstidə ḳurbanliḳlarni soyidu.
[42] Yənə taxtin yonup yasaloɣan, uzunluḳi bir yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz, egizliki bir gəz kelidioɣan tət xirə bar idi; ularning üstigə kəydürmə ḳurbanliḳlar wə baxḳa ḳurbanliḳlarni soyidioɣan ḳoral-əswablar ḳoyulidu.. [43] Dərwaza iqidə, tamliri üstigə bir alikan uzunluḳtiki jüp ilməklik kanarlar bekitilgən. Xirələr üstigə ḳurbanliḳ gəxliri ḳoyulidu..

Kaḥinlarning əyliri

[44] Iqki ḥoyla iqidə wə iqki dərwazining sirtida mədḥiyə nahxiqiliri üqün ikki kiqik əy bar idi; biri ximaliy dərwazining yenida, jənubḳa yüzləngən; yənə biri jənubiy dərwazining yenida, ximaloɣa yüzləngənidi. [45] U manga: «Jənubḳa yüzləngən əy kaḥinlar, yəni ibadəthanioɣa məs'ullar üqündur. [46] Jənubḳa yüzləngən əy kaḥinlar, yəni ḳurbangaḥ wəzipisigə məs'ullar üqündur. Bular bolsa Zadokning jəmətining ooɣul pərzəntliri; xularla Lawiy jəmətidilər arisidin Pərwərdigarning yenioɣa hizmitidə boluxḳa kirələydu» — dedi..
[47] U ḥoylini əlqidi; uzunluḳi yüz gəz, kəngliki yüz gəz, tət qasilik idi; ḳurbangaḥ bolsa muḳəddəshana aldida turatti..

40:30 «ətrapida uzunluḳi yigirmə bəx gəz, kəngliki bəx gəz ətrapida dalini bar idi» — əyni tekstini qüxinix təs.
40:37 «uning dalinidiki tüwrüklər ...» — yaki «uning kexəkliri ...».
40:42 «Yənə taxtin yonup yasaloɣan, uzunluḳi bir yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz, egizliki bir gəz kelidioɣan tət xirə bar idi; ularning üstigə kəydürmə ḳurbanliḳlar wə baxḳa ḳurbanliḳlarni soyidioɣan ḳoral-əswablar ḳoyulidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «Bu tət xirə yonuloɣan taxtin yasaloɣan, uzunluḳi bir yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz, egizliki bir gəz; ularning üstigimu kəydürmə ḳurbanliḳlar wə baxḳa ḳurbanliḳlarni soyidioɣan ḳoral-əswablar ḳoyulidu». Biraḳ bundaḳ jozilar ḳoykalilarning jəsitini ḳoyoɣudək dərijidə qong əməs.
40:43 «dərwaza iqidə... kanarlar bekitilgən. Xirələr üstigə ḳurbanliḳ gəxliri ḳoyulidu» — bəzi alimlar bu xirələr pəḳət ximaliy dərwazisidila ḳoyuloɣan, dəp ḳaraydu. Biraḳ 38-ayət «dərwazilar»ni kərsitidu.
40:46 «xularla Lawiy jəmətidilər arisidin Pərwərdigarning yenioɣa hizmitidə boluxḳa kirələydu» — Zadoklarning xu imtiyazoɣa igə bolux səwəbi 44:15də eytilidu.
40:47 «ḳurbangaḥ bolsa muḳəddəshana aldida turatti» — «muḳəddəshana» ḥoyla iqidə turidioɣan əy; u «muḳəddəs jay»

Bu kelgüsi ibadetxanini Qurghuchi del Xuda ewetidighan «Shax», yeni Mesihdur (Zek. 6:12,13ni körüng). Yat ellerdin köp ademler qurulush jeryanida töhpe qilghili her tereptin kélidu (Zek. 6:15ni körüng). Qandaqla bolmisun Shax, yeni Mesih bu ibadetxanining sel éniqsiz ölchemlirini we tereplirini hel qilidu!

Qurghuchi del U Özidur

Muḳəddəs jayning dalini
Shemini kərüng

48 U meni muḳəddəshanining dalinioɣa apardi; u dalan eoɣizining ikki yenidiki tamlarning uzunluḳini əlqidi; bir tərəptikisi bəx gəz, yənə bir tərəptikisi bəx gəz qiḳti; dalan eoɣizining əzi on tət gəz idi; dalan eoɣizidiki tamning iqki təripining kəngliki bu təripi üq gəz, u təripi üq gəz idi.. 49 Dalanning kəngliki yigirmə gəz, uzunluḳi on bir gəz idi; uningoɣa qiḳidioɣan pələmpəy bar idi; yenidiki tamlaroɣa a'it tüwrükimu bar idi, u yenida biri, bu yenida biri bar idi..

wə «əng muḳəddəs jay»ni əz iqigə alidu.

40:48 «dalan eoɣizining əzi on tət gəz idi» — bu jümlə bəzi kona tekistlərdə *(bolupmu kona grek tilidiki LXX tərjimisidə)* tepilidu. Əməliyəttə bayanlirining toluḳ boluxi üqün muxundaḳ bir jümlə boluxi kerək idi.

40:49 «Dalanning ... uzunluḳi on bir gəz idi» — bəzi kona tekistlərdə «on ikki gəz» deyilidu.

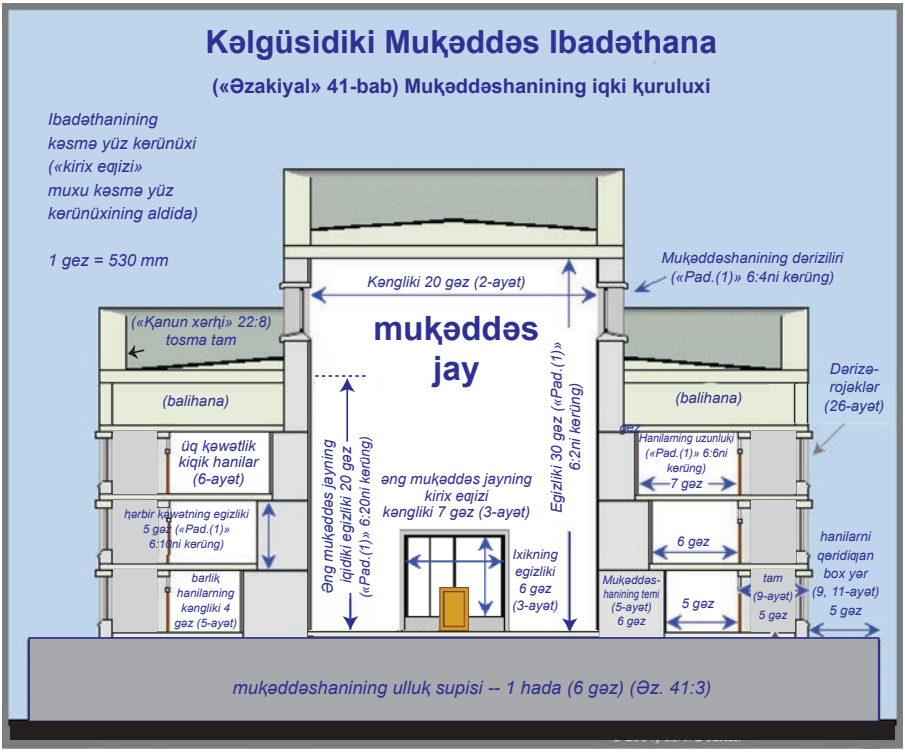

Muķəddəs jay, əng muķəddəs jay Shemilarni kərüng

41 [1]U meni muķəddəshanidiki muķəddəs jayning aldioɣa apardi; u jayning kirix eoɣizining ikki təripidiki yan tamni əlqidi, hər ikkisining ķelinliķi altə gəz qikti. Mana ibadəthanining eoɣizi. [2]Kirix eoɣizining kəngliki bolsa on gəz idi; muķəddəs jayning kirix eoɣizidiki tooɣra tamning iqki təripining kənglikini əlqidi, hər ikkisi bəx gəz qikti; u muķəddəs jayning uzunluķini əlqidi, kirik gəz qikti; uning kəngliki yigirmə gəz qikti.
[3]U iqkirigə ķarap mangdi, əng muķəddəs jayoɣa kirix eoɣizidiki tooɣra tamning kəngliki ikki gəz; eoɣizining kəngliki altə gəz idi; ikki tərəptiki tooɣra tamning uzunluķi bolsa, yəttə gəz idi.
[4]U muķəddəs jayning kəynidiki «əng muķəddəs jay»ning uzunluķini əlqidi, yigirmə gəz qikti; kənglikimu yigirmə gəz idi. U manga: «Bu əng muķəddəs jay» — dedi.

«Muķəddəshana»oɣa yandax kiqik hanilar

[5]U muķəddəshanining temini əlqidi, ķelinliķi altə gəz qikti; yandiki kiqik hanilarning bolsa, kəngliki tət gəz idi; kiqik hanilar muķəddəshanini qəridəp selinoɣanidi. [6]Yenidiki kiqik hanilar üq ķəwətlik, bir-birigə üstiləklik idi, hər ķəwəttə ottuzdin hana bar idi; kiqik hanilarning lim-

41:3 «U iqkirigə ķarap mangdi ... kirix eoɣizidiki tooɣra tamning kəngliki ikki gəz...» — alimlarning bu 1-3 ayəttiki əlqəmlər tooɣruluķ baxķa-baxķa qüxinixliri bar. Shemilirimizni kərüng.
41:4 «U muķəddəs jayning kəynidiki «əng muķəddəs jay»ning uzunluķini əlqidi, ... U manga: «bu əng muķəddəs jay» — dedi» — Əzakiyal kahin bolup, «muķəddəs jay»oɣa kirdi. Birak «əng muķəddəs jay»oɣa kirmidi; Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ķanun boyiqə pəķət «bax kahin» «əng muķəddəs jay»oɣa kirixkə ħoķukluķ idi.

liri mukəddəshanining temioɣa qikip ḳalmasliḳi üqün, limlar kiqik hanilarning sirtḳi temioɣa bekitilgənidi. [7] Yuḳirilioɣanseri mukəddəshanining ətrapidiki kiqik hanilar kengiyip baroɣanidi; qünki mukəddəshanining ətrapida ḳurulux boloɣanliḳtin bina egizligənseri hanilar kengəygən. Xu səwəbtin mukəddəshanimu egizligənseri kengəygən. Təwəndiki ḳəwətkiqə otturidiki ḳəwət arḳiliḳ qiḳidioɣan pələmpəy bar idi.

[8] Mən mukəddəshanining egiz ulluḳ supisi barliḳini kərdum; u ḥəm yenidiki kiqik hanilarning

41:7 «mukəddəshanining ətrapida ḳurulux boloɣanliḳtin bina egizligənseri hanilar kengəygən» — muxu «ḳurulux» degən səz pütkül «Mukəddəs Kitab»ta pəḳət bir ḳetimla tepilidu, xunga uning mənisini bekitix təs. Mumkinqiliki yənə barki, u «karidor» yaki «pələmpəy» degən mənidə.

(Qongḳurraḳ selixturux, tətḳiḳ ḳilix üqün)
Əz. 40-42gə asasən, baxḳa bir alim pərəz ḳilɣan shemilar

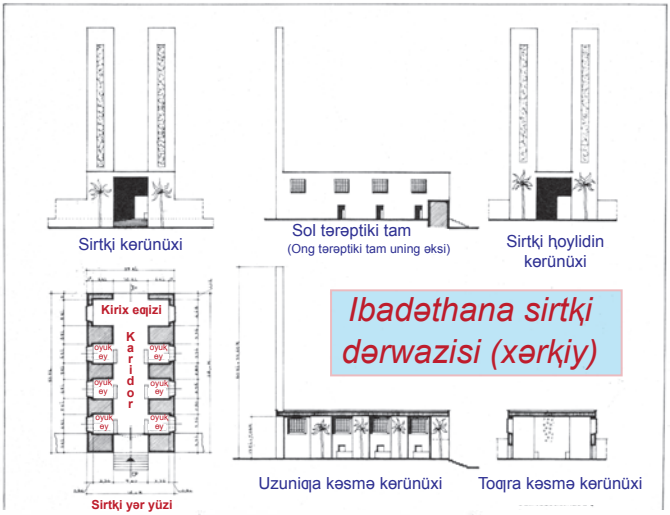

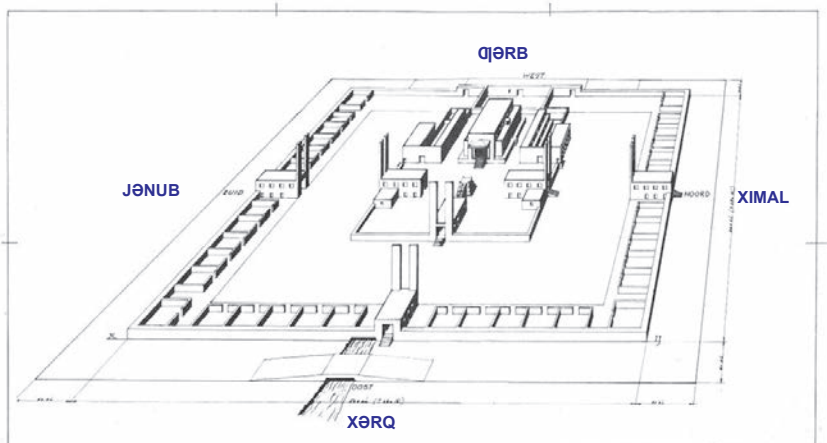

Pütkül ibadəthana; xərḳtin bolidiɣan kərünüxi

uli idi; uning egizliki toptooɣra bir «hada» idi, yəni altə «qong gəz» idi.. [9-10] Yenidiki hanilarning sirtқi temining ⱪelinliⱪi bəx gəz idi. Muⱪəddəshanining yenidiki kiqik hanilar bilən kaḥinlarning ḥujriliri arilиⱪidiki box yərning kəngliki yigirmə gəz idi; bu box yər muⱪəddəshanining ḥəmmə təripidə bar idi. [11] Yenidiki kiqik hanilaroɣa kirix eoɣizi bolsa box yərgə ⱪaraytti; bir kirix eoɣizi ximaloɣa, yənə biri jənubⱪa ⱪaraytti. Supa üstidiki hanilarni qəridigən box yərning kəngliki bəx gəz idi.
[12] Oʃərbkə jaylaxⱪan, box yərgə ⱪaraydioɣan binaning uzunluⱪi yətmix gəz idi; binaning sirtқi temining ⱪelinliⱪi bəx gəz; uning kəngliki toⱪsan gəz idi..

Ibadəthanining yənə bəzi təpsilatliri

[13] Ḥeliⱪi kixi muⱪəddəshanining əzini əlqidi; uning uzunluⱪi yüz gəz idi. Box yərning kəngliki yüz gəz idi, binaning tamliri ⱪoxulup jəmiy kəngliki yüz gəz idi. [14] Muⱪəddəshanining aldi təripi wə xərⱪⱪə jaylaxⱪan ḥoylisining kəngliki yüz gəz idi.. [15-16] U muⱪəddəshanining kəynidiki box yərgə ⱪaraydioɣan binaning kənglikini, jümlidin u wə bu təripidiki karidorni əlqidi, yüz gəz qiⱪti. Muⱪəddəshanining «muⱪəddəs jay»i bilən iqki «əng muⱪəddəs jay»i wə sirtⱪa ⱪaraydioɣan dalini bolsa, yaoɣaq tahtaylar bilən bezəlgən; uning bosuoɣiliri, iqidiki üq jayning ətrapidiki rojəkliri ḥəm dəḥlizliri bolsa, bosuoɣisidin tartip ḥəmmə yər, poldin derizilərgiqə yaoɣaq tahtaylar bilən bezəlgən (derizilər əzi rojəklik idi).
[17-18] Dalandin iqki «əng muⱪəddəs jay»oɣiqə boloɣan torus, iqki wə sirtқi «muⱪəddəs jay»ning tamlirining ḥəmmə yeri kerub wə palma dərəhliri bilən əlqəmlik nəⱪixlənгənidi. Ḥər ikki kerub arisida bir palma dərihi nəⱪixlənгənidi; ḥərbir kerubning ikki yüzi bar idi.. [19] Kerubning insan yüzi bu tərəptiki palma dərihi nəⱪixigə ⱪaraytti; xir yüzi u tərəptiki palma dərihi nəⱪixigə ⱪaraytti; pütkül muⱪəddəshanining iqki ḥəmmə təripi xundaⱪ idi; [20] dalanning poldin tartip torusioɣiqə, xuningdək «muⱪəddəs jay»ning tamlirioɣa kerublar wə palma dərəhliri nəⱪix ⱪilinoɣan.
[21] «Muⱪəddəs jay»ning ixik kexəkliri bolsa, tət qasiliⱪ idi; «əng muⱪəddəs jay» aldidiki ixik kexəklirimu ohxax idi.
[22] «Muⱪəddəs jay»ning egizliki üq gəz, uzunluⱪi ikki gəz boloɣan ⱪurbangaḥi yaoɣaqtin yasaloɣan; uning burjəkliri, yüzi wə tamlirining ḥəmmisi yaoɣaqtin yasaloɣan; ḥeliⱪi kixi manga: «Bu bolsa Pərwərdigarning aldida turidioɣan xirədur» — dedi..
[23] Muⱪəddəshanining «muⱪəddəs jay» ḥəm «əng muⱪəddəs jay»ining ḥərbirining ⱪox ⱪanatliⱪ ixiki bar idi. [24] Ḥərbir ⱪanitining ikki ⱪatlimi bar idi; bu ikki ⱪatlam ⱪatlinatti; bu tərəptiki ⱪanitining ikki ⱪatlimi bar idi; u tərəptikisiningmu ikki ⱪatlimi bar idi. [25] Ularning üstigə, yəni «muⱪəddəs jay»ning ixikliri üstigə, tamlarning üstini nəⱪixligəndək, kerublar wə palma dərəhliri nəⱪixlənгənidi; sirtқi dalanning aldida yaoɣaqtin yasaloɣan bir aywan bar idi. [26] Dalanning u wə bu təripidə rojəklər wə palma dərəh nəⱪixliri bar idi. Muⱪəddəshanining yenidiki kiqik hanilar wə aldidiki aywanning xəklimu xundaⱪ idi.

41:8 «uning egizliki toptooɣra bir «hada» idi, yəni altə «qong gəz» idi» — oⱪurmənlərning esidə boliduki, «qong gəz» «bir gəzgə ⱪoxuloɣan bir aliⱪan» *(525 millimetr etrapida) (40:5ni kərüng)*.
41:12 «binaning uzunluⱪi yətmix gəz idi... uning kəngliki toⱪsan gəz idi» — bu binaning kəngliki wə uzunluⱪi «iqki kəngliki» wə «iqki uzunluⱪi»ni kərsətsə kerək. Shemimizda xundaⱪ ⱪiyas ⱪilimiz. Baxⱪa imkaniyitimu shemimizda kərsitilidu.
– Alimlar binaning ⱪaysi yənilixtə *(toоɣrisioɣa, uzunisioɣa)* orunlaxturuluxi tooɣruluⱪ ikki pikirdə bar.
41:14 «xərⱪⱪə jaylaxⱪan ḥoylisi» — ibraniy tilida « xərⱪⱪə jaylaxⱪan box yər».
41:17-18 «iqki wə sirtқi «muⱪəddəs jay»» — demək, «muⱪəddəs jay» wə «əng muⱪəddəs jay».
41:22 ««Muⱪəddəs jay»ning egizliki üq gəz, uzunluⱪi ikki gəz boloɣan ⱪurbangaḥi yaoɣaqtin yasaloɣan...» — bu «ⱪurbangaḥ» bəlkim ⱪurbanliⱪlarning əzi üqün əməs, bəlki Pərwərdigarning aldida «muⱪəddəs nan» ⱪoyulux üqün yasilidu; qünki ahirida «Bu bolsa Pərwərdigarning aldida turidioɣan xirədur» deyilidu.

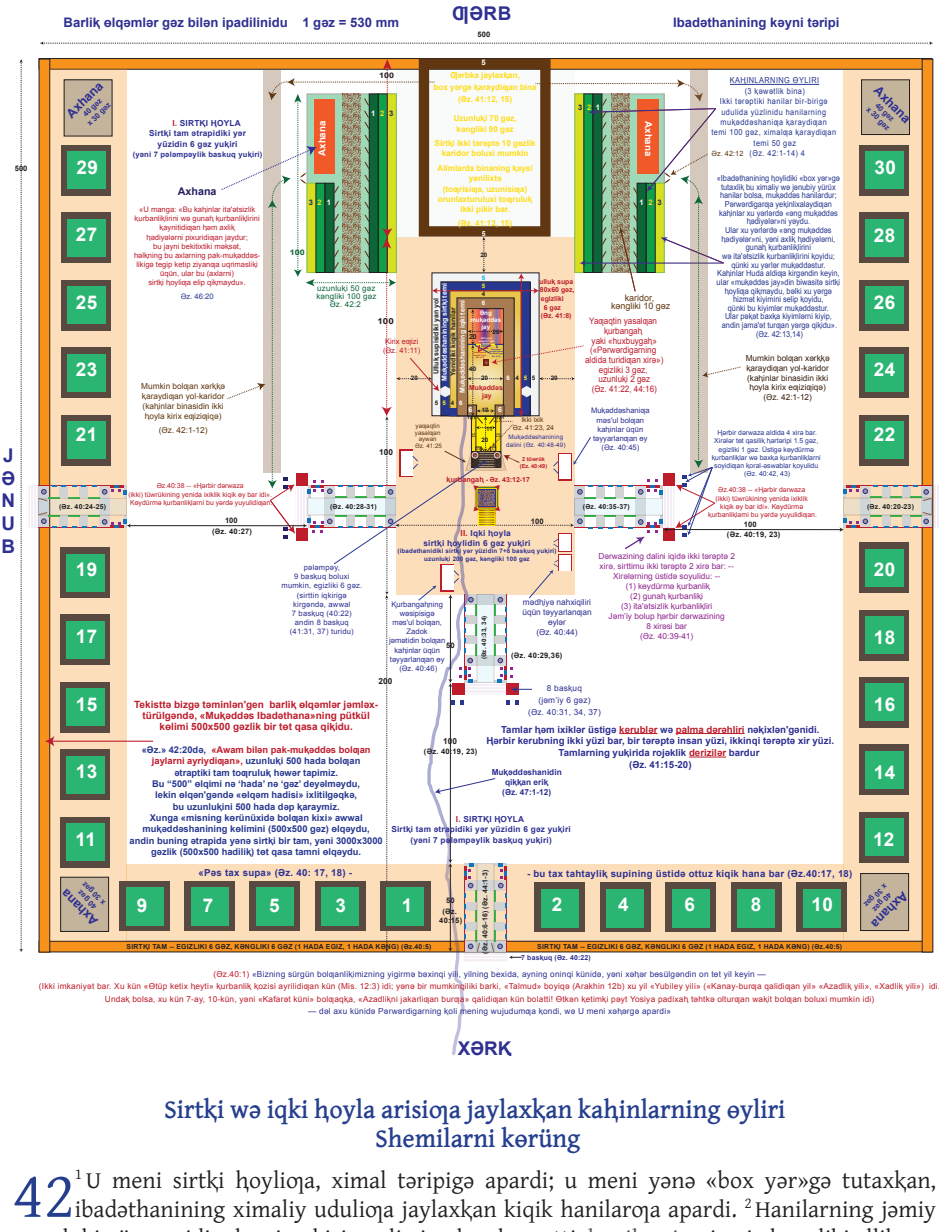

(Öz.40:1) «Bizning sürgün boluanlikimizning yigirma bexinqi yili, yilning bexida, ayning oninqi künidə, yəni xəhər besüligəndin on tət yil keyin —
(Ikki imkaniyət bar. Xu kün «Ötüp ketix heyti» kurbanlik kozisi ayriliidiqan kün (Mis. 12:3) idi; yəna bir mumkinçiliki barki, «Talmud» boyiqə (Arakhin 12b) xu yil «Yubiley yili» («Kanay-burqa qalidiqan yil» «Azadlik yili», «Xadlik yili») idi. Undaq bolsa, xu kün 7-ay, 10-kün, yəni «Kafaret küni» bolqaqka, «Azadlikni jakarliqan burqa» qalidiqan kün bolatti! Ətkən ketimki pəyt Yosiya padixah təhtkə olturqan wakit bolqan boluxi mumkin idi)
— dəl axu künidə Perwərdigarning koli mening wujudumqa kondi, we U meni xəhərgə apardi»

Sirtki wə iqki hoyla arisioa jaylaxkan kahinlarning əyliri
Shemilarni kərüng

42 [1]U meni sirtki hoylioa, ximal təripigə apardi; u meni yənə «box yər»gə tutaxkan, ibadəthanining ximaliy udulioa jaylaxkan kiqik hanilaroa apardi. [2]Hanilarning jəmiy uzunluki yüz gəz idi; ularning kirix yoli ximaloa karaytti; hanilarning jəmiy kəngliki əllik gəz idi. [3]Hanilar iqki hoylioa təwə yigirmə gəz kəngliktiki «box yər»gə karaytti, xundakla sirtki hoylioa təwə «tax tahtaylik supa»ning udulida idi. Üq kəwətlik hanilarning karidorining bir təripidiki hanilar yənə bir təripidiki hanilarning udulida idi.
[4]Hanilarning aldida on gəz kəngliktə, yüz gəz uzunlukta bir karidor bar idi. Hanilarning ixikliri

ximaloɣa ḳaraytti; [5] yuḳiridiki hanilar təwəndiki wə otturisidiki əylərdin tar idi; qünki karidorlar kəp orunni igiliwaloɣanidi. [6] Hanilar üq ḳəwətlik idi; birak ḥoylioɣa tutax hanilarningkidək tüwrükliri bolmioɣaqḳa, üqinqi ḳəwəttiki hanilar astinḳi ḳəwəttiki wə otturidiki hanilardin tar idi.
[7] Sirttiki hanilarning yenidiki, yəni ḥoylini hanilardin ayrip turidioɣan sirtḳi tamning uzunluḳi əllik gəz idi. [8] Sirtḳi ḥoylioɣa tutaxḳan hanilarning bolsa, jəmiy uzunluḳi əllik gəz idi; mana, muḳəddəshanioɣa ḳaraydioɣan təripining uzunluḳi yüz gəz idi. [9] Bu hanilar astida, sirtḳi ḥoylidin kiridioɣan, xərḳ tərəpkə ḳaraydioɣan bir kirix yoli bar idi.
[10] Ibadəthanining jənubiy təripidə, xərḳiy təripigə ḳaraydioɣan iqki ḥoylidiki tamning kəngliki bilən təng boloɣan, «box yər»gə tutaxḳan, ibadəthanining əzigə ḳaraydioɣan hanilar bar idi; [11] Ularning aldidimu bir karidor bar idi; ular ximaloɣa ḳaraydioɣan hanilaroɣa ohxaytti. Ularning uzunluḳi wə kəngliki, barlik qiḳix yolliri, xəkli wə ixikliri ohxax idi. [12] Jənubḳa ḳaraydioɣan bir yürüx hanilarning ixiki aldidiki karidorning bexida bir kirix yoli bar idi; bu kirix yolimu xərḳḳə ḳaraydioɣan tamning yenida idi.
[13] Wə u manga: «ibadəthanining ḥoylidiki «box yər»gə tutaxlik bu ximaliy wə jənubiy yürüx hanilar bolsa, muḳəddəs hanilardur; Pərwərdigaroɣa yeḳinlixalaydioɣan kaḥinlar xu yərlərdə «əng muḳəddəs ḥədiyələr»ni yəydu. Ular xu yərlərdə «əng muḳəddəs ḥədiyələr»ni, yəni axlik ḥədiyəlirini, gunaḥ ḳurbanliḳlirini wə itaətsizlik ḳurbanliḳlirini ḳoyidu; qünki xu yərlər muḳəddəstur. [14] Kaḥinlar Huda aldioɣa kirgəndin keyin, ular «muḳəddəs jay»din biwasitə sirtḳi ḥoylioɣa qiḳmaydu, bəlki xu yərgə hizmət kiyimini selip ḳoyidu, qünki bu kiyimlər muḳəddəstur. Ular pəḳət baxḳa kiyimlərni kiyip, andin jamaət turoɣan yərgə qiḳidu» — dedi.
[15] U xundak ḳilip ibadəthanining iqki kəlimini əlqigəndin keyin, u meni xərḳḳə ḳaraydioɣan dərwazidin qiḳardi wə ətrapidiki tamni əlqidi. [16] U xərḳiy təripini əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qiḳti. [17] U ximaliy təripini əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qiḳti. [18] U jənubiy təripini əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qiḳti. [19] U oɣərbiy təripigə burulup, əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qiḳti.
[20] U tət təripini əlqidi; ətrapida awam bilən pak-muḳəddəs boloɣan jaylarni ayrip turidioɣan, uzunluḳi bəx yüz hada, kəngliki bəx yüz hada tam bar idi.

Pərwərdigarning xan-xəripi Yerusalemoɣa ḳaytip kelidu

43 [1] U meni dərwazioɣa, yəni xərḳḳə ḳaraydioɣan dərwazioɣa apardi; [2] Mana, Israilning Hudasining xan-xəripi xərḳ tərəptin kəldi; Uning awazi uluoɣ sularning xarḳiriɣan sadasidək idi; yər yüzi uning xan-xəripi bilən yorutuldi.

42:4 «Hanilarning aldida on gəz kəngliktə, yüz gəz uzunluḳta bir karidor bar idi» — biz muxu yərdə grek tərjimisi *(LXX)* wə «Pexitta»ning tekistigə əgixip, «yüz gəz» dəp tərjimə ḳilimiz. **«... Hanilarning ixikliri ximaloɣa ḳarayttı»** — pütün ayəttiki əyni tekistni qüxinix təs. Mumkinqliki barki, hər ḳəwəttə ikki karidor bar; xuning bilən hərbir hana karidoroɣa, yəni «ximaloɣa» ḳarayttı.
42:6 «...ḥoylioɣa tutax hanilarningkidək tüwrükliri bolmioɣaqḳa, üqinqi ḳəwəttiki hanilar astinḳi ḳəwəttiki wə otturidiki hanilardin tar idi» — bu jümlining mənisini ibariniy tilida qüxinix təs. Binadiki tüwrüklərning ḳandaḳ orunlaxturuloɣanliḳi enik əmәs.
42:9 «... sirtḳi ḥoylidin kiridioɣan, xərḳ tərəpkə ḳaraydioɣan bir kirix yoli bar idi» — bu binadin iqki ḥoylioɣa kiridioɣan bir yolmu bolux kerək *(13-, 14-ayət wə 44:19-ayətnimu kərüng)*.
42:14 «Kaḥinlar ... xu yərgə hizmət kiyimini selip ḳoyidu...» — «xu yər» yuḳirida təswirlәngən «yürüx hanilar»ni kərsitix kerək *(44:19-ayətnimu kərüng)*. Iqki ḥoylining əzidə kiyim-keqəkni almaxturux muwapiḳ əməstur.
42:16 «U xərḳiy təripini əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qiḳti» — ibadəthanidiki «sirtḳi ḥoyla»ning uzunluḳi wə kəngliki bəx yüz gəz idi *(ḥesablaxḳa asan bolsun üqün shemilarni kərüng)*. Buningoɣa ḳarioɣanda, sirtḳi ḥoyla temining sirtida yənə bir qong tosma tam bolsa kerək. Xundak boloɣanda, bu ibadəthana intayin qong boloɣan bolidu. Təhminən uzunluḳi wə kəngliki bir kilometrdin exixi mumkin.
–Grek tərjimisi *(LXX)*ning tekisttə «bəz yüz gəz» deyilidu.
42:20 «U tət təripini əlqidi... uzunluḳi bəx yüz hada, kəngliki bəx yüz hada tam bar idi» — 16-ayəttiki izaḥatni kərüng.

[3] Mən kərgən bu alamət kərünüx bolsa, u xəḥərni ḥalak kilixkə kəlgən kətimda kərgən alamət kərünüxtək boldi; alamət kərünüxlər yənə mən Kewar dəryasi boyida turup kərgən alamət kərünüxtək boldi; mən düm yikildim.. [4] Pərwərdigarning xan-xəripi xərkkə karaydioŋan dərwaza arkilik ibadəthanioŋa kirdi; [5] Roḥ meni kətürüp, iqki ḥoylioŋa apardi; mana, Pərwərdigarning xan-xəripi ibadəthanini toldurdi..
[6] Ḥeliki kixi yenimda turoŋanda, ibadəthanining iqidin Birsining səzligən awazini anglidim; [7] U manga: — I insan ooŋli, bu Mening təhtim selinoŋan jay, Mən ayaoŋ basidioŋan, Mən Israillar arisida mənggügə turidioŋan jaydur; Israil jəmətidikilər — ularning əzliri yaki padixaḥliri buzukluki bilən yaki «yukiri jaylar»da padixaḥning jəsətliri bilən Mening pak-mukəddəs namimni yənə ḥeq buloŋimaydu.. [8] Ular əz bosuoŋisini Mening bosuoŋimning yenioŋa, ixik kexikini Mening ixik kexikimning yenioŋa saloŋan, ular bilən Meni pəkət bir tamla ayrip turatti, ular Mening pak-mukəddəs namimni yirginklikliri bilən buloŋioŋan. Xunga Mən oŋəzipim bilən ularni yokitiwəttim.

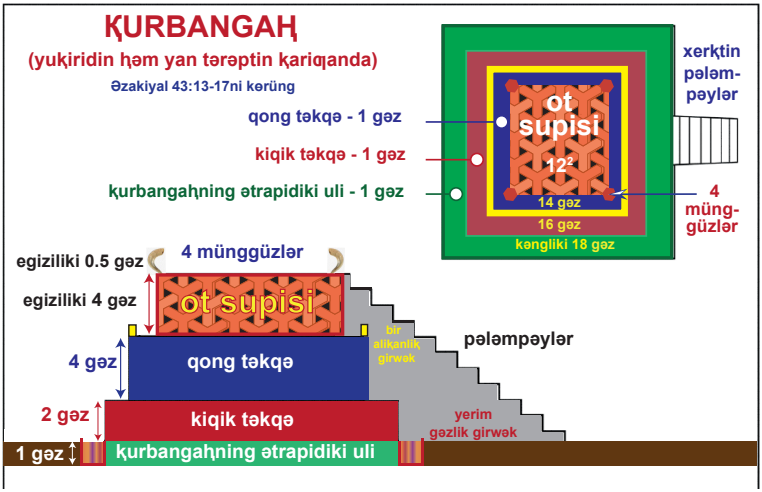

[9] Əmdi ḥazir ular buzuklukini, padixaḥlarning jəsətlirini Məndin yirak kilsun; wə Mən ular arisida mənggügə turimən.
[10] — Əmdi sən, i insan ooŋli, Israil jəmətining əz kəbiḥlikliridin hijalət boluxi üqün bu əyni ularoŋa kərsitip bərgin; ular kallisida ibadəthanini əlqəp bakşun. [11] Əgərdə ular əz kiloŋanliridin hijil bolsa, əmdi sən muxu əyning xəklini, uning selinixini, qikix yollirini, kirix yollirini wə barlik layiḥisini wə barlik bəlgilimilirini, — xundak, barlik xəklini wə barlik kanunlirini ayan kilip bərgin; ularning pütkül xəklini esidə tutuxi ḥəm uning bəlgilimilirigə əməl kilixi üqün, uni ularning kəz aldioŋa yazoŋin.
[12] Ibadəthanining kanuni xundak bolidu: U turoŋan taoŋning qokkisining bekitilgən pasiloŋiqə boloŋan dairisi «əng mukəddəs» bolidu; mana, bu ibadəthanining kanunidur.

43:3 Əz. 1:4; 8:4
43:5 «Roḥ meni kətürüp,...» — Hudaning Mukəddəs Roḥi, əlwəttə.
43:5 Əz. 3:14, Əz. 11:24
43:7 «padixaḥlarning jəsətliri bilən Mening pak-mukəddəs namimni yənə ḥeq buloŋimaydu» — Israillar kədimki zamanlarda bəlkim padixaḥlirini «yukiri jaylar»da dəpnə kilip xu yərlərni tawapgaḥlar kiliwaloŋan. Bəzi alimlar «jəsətliri»ni «abidə taxliri» dəp tərjimə kilidu.
43:7 Yər. 16:18

Ibadəthanida kilidiolan ibadətning bəlgilimiliri — qurbangah
Shemini kərüng

13 Qurbangahning «qong gəz»də əlqəngən əlqəmliri xundak idi: — bu gəz bolsa bir gəz qoxuloɣan bir alikan bolidu. Qurbangahning ətrapidiki ulining egizliki bir gəz, kəngliki bir gəz, ətrapidiki girwiki bolsa bir alikan idi. Mana bu qurbangahning uli idi.
14 Uning ulidin astinki təkqigiqə ikki gəz, kəngliki bir gəz idi; bu «kiqik təkqə»din «qong təkqə»giqə tət gəz, kəngliki bir gəz idi; 15 qurbangahning ot supisining egizliki tət gəz idi; ot supisida tət münggüz qokqiyip qikip turatti. 16 Qurbangahning ot supisining uzunluki on ikki gəz, kəngliki on ikki gəz bolup, u tət qasilik idi. 17 Yukiri təkqigiqimu tət qasilik idi, uzunluki on tət gəz, kəngliki on tət gəz; ətrapidiki girwiki bolsa yerim gəz idi; astining kəngliki bir gəz idi; uningoɣa qikidioɣan pələmpiyi xərkkə karaytti.
18 U manga xundak dedi: — I insan ooɣli, Rəb Pərwərdigar xundak dəydu: Bu qurbangah üstigə kəydürmə qurbanliklarni sunux wə üstigə kan sepix üqün uni yasioɣan künidə, xular uning bəlgilimiliri bolidu: — 19 sən Lawiy kəbilisidin boloɣan, yəni Mening hizmitimdə bolux üqün Manga yekinlixidioɣan Zadok nəslidikilərdin boloɣan kahinlaroɣa gunah qurbanliki süpitidə yax bir torpakni berisən; 20 sən uning kenidin azrak elip qurbangahning münggüzlirigə, qong təkqining tət burjikigə həm ətrapidiki girwəkliri üstigə sürisən; xuning bilən sən uni pakizlap wə uningoɣa kəfarət kilisən.
21 Sən gunah qurbanliki boloɣan torpakni elip uning jəsitini «mukəddəs jay»ning sirtida boloɣan, ibadəthanidiki alahidə bekitilgən jayda kəydürisən; 22 ikkinqi künidə sən gunah qurbanliki süpitidə bejirim bir tekini sunisən; ular qurbangahni torpak bilən paklanduroɣandək tekə bilən uni paklaydu.
23 Sən uni paklioɣandin keyin, sən bejirim yax bir torpak, qoy padisidin bejirim bir qoqkarni sunisən; 24 sən ularni Pərwərdigarning aldioɣa sunisən; kahinlar ularning üstigə tuz sepidu wə ularni Pərwərdigaroɣa atap kəydürmə qurbanlik süpitidə sunidu. 25 Yəttə kün sən hər küni gunah qurbanliki süpitidə bir tekini sunisən; ular bejirim yax bir torpakni, qoy padisidin bejirim bir qoqkarnimu sunidu. 26 Ular yəttə kün qurbangah üqün kəfarət kilip uni paklaydu; xuning bilən ular uni pak-mukəddəs dəp ayriydu.
27 Bu künlər tügigəndə, səkkizinqi küni wə xu kündin keyin, kahinlar silərning kəydürmə qurbanlikliringlarni wə inaklik qurbanlikliringlarni qurbangah üstigə sunidu; xuning bilən Mən silərni qobul kilimən, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Kahinlar wə ularning wəzipiliri, imtiyazliri

44 1 Wə U meni ibadəthanining xərkkə karaydioɣan dərwazisioɣa apardi; u etiklik idi. 2 Wə Pərwərdigar manga: — Bu dərwaza etiklik turidu; u eqilmaydu, heqkim uningdin kirməydu; qünki Pərwərdigar, Israilning Hudasi uningdin kirgən; xunga u etiklik kalidu. 3 Pəkət xahzadə, xahzadilik süpiti bilən xu dərwazining karidorida olturup Pərwərdigar aldida nan yeyixkə bolidu; u dərwaznining dalinidin kiridu wə xu yoldin qikidu, — dedi.
4 U meni ximaliy dərwazidin qikirip ibadəthanining aldioɣa apardi; mən kərdum, mana, Pərwərdigarning xan-xəripi Pərwərdigarning əyini toldurdi; mən düm yikildim.
5 Wə Pərwərdigar manga xundak dedi: — Insan ooɣli, Mening sanga Pərwərdigarning əyining

43:13 «Mana bu qurbangahning uli idi» — baxka birhil tərjimisi: «qurbangahning egizliki təwəndə: —...»
43:20 «xuning bilən sən uni pakizlap wə uningoɣa kəfarət kilisən» — «kəfarət kilix» tooɣruluk «Law.» 1:3 wə izahatni, xundakla «Təbirlər»nimu kərüng.
44:3 «u dərwaznining dalinidin kiridu...» — demək, xahzadə xərkiy dərwazining karidorioɣa hoyla arkilik dalandin ətüp kiridu. Nan yegəndin keyin u xu yol bilən qikip ketidu.
44:4 «Pərwərdigarning əyi» — pütkül ibadəthanini kərsitidu.

barlik bəlgilimiliri həm kanunliri tooruluk eytidioanlirimning həmmisini kəngül koyup kəzüng bilən kər, kuliking bilən angla; ibadəthanining kirix yoli wə mukəddəs jayning qikix yollirini kəngül koyup esingdə tut. 6 Andin asiylaroa, yəni Israil jəmətigə xundak degin: «Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Yirginqlik kilmixliringlaroa boldi bəs, i Israil jəməti! 7 Silər barlik yirginqlik kilmixliringlardin sirt, Manga nan, kurbanlik meyi wə kenini sunoqiningларда, silər yat adəmlərni, kəlbidə hətnə kilinmioan, tenidə hətnə kilinmioanlarni mening mukəddəs jayimda, yəni Mening əyümdə turup uni buloaxka kirgüzdunglar; ular əhdəmni buzdi. 8 Silər Mening pak-mukəddəs nərsilirimgə məs'uliyət bilən sadik bolmay, bəlki mukəddəs jayimda əzünglarning ornioa məs'ul boluxka yat adəmlərni ixka koydunglar».

9 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Israil arisida turoan yat adəmlərdin, yəni kəlbidə hətnə kilinmioan, tenidə hətnə kilinmioan hərkandak yat adəmning Mening mukəddəs jayimoa kirixigə bolmaydu.10 Lekin Israilning Məndin ezip ketixi bilən, Məndin yirakkixip azoan, məbudlirioa intilgən Lawiy jəmətidikilər əz kəbihlikining jazasini tartidu; 11 halbuki, ular yənila mukəddəs ornumda, əy dərwazilirida nazarətqilik kilidioan wə əy hizmitidə bolidioan hizmətkarlar bolidu; ular həlk üqün kəydürmə wə baxka kurbanliklarni soyidu; ular həlkning hizmitidə bolup ularning aldida turidu. 12 Əmma həlk məbudlirioa qokunoanda, ular həlkning xu ixlirida, ularning hizmitidə boloanliki, xuning bilən Israil jəmətini kəbihlikkə elip baridioan putlikaxang boloanliki tüpəylidin, xunga Mən ularoa kolumni kətürüp kəsəm iqkənmənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — ular kəbihlikining jazasini tartidu. 13 Xunga ular Mən üqün kahinlik wəzipisini ətəxkə Mening yenimoa yekin kəlməydu, yaki Mening mukəddəs nərsilirimgə, «əng mukəddəs» nərsilirimgə yekin kəlməydu; ular bəlki əz hijalitini wə yirginqlik kilmixlirining jazasini tartixi kerək. 14 Birak Mən ularni əyning əzining mulazimitigə, uning barlik hizmitigə wə uningda kilinidioan barlik ixlaroa məs'ul kilimən.

Zadok jəmətidiki Hudaoa sadik boloan kahinlar tooorisida

15 Birak Israil Məndin ezip kətkəndə, Əz mukəddəs jayimoa karaxka sadik kahinlar, yəni Lawiylar boloan Zadokning əwladliri — ular hizmitimdə boluxka yenimoa yekin kelidu; ular kurbanlikilarning meyini wə kenini sunuxka Mening aldimda turidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar. 16 Ular mukəddəs jayimoa kiridu, Mening hizmitimdə boluxka dastihinimoa yekin kelidu; ular Mening tapxurukumoa məs'ul bolidu.

17 Wə xundak boliduki, ular iqki hoyla dərwaziliridin kirgəndə, kanap kiyimni kiyixi kerək; iqki hoyla dərwazilirida yaki mukəddəshana aldida hizmättə boloanda, ularda hərkandak yungdin boloan nərsə bolmaydu; 18 bexioa kanaptin tikilgən səllə, belining təwinigə kanaptin tambal kiyidu; ular adəmni tərlitidioan heqkandak nərsini kiyməsliki kerək. 19 Ular həlkning aldioa sirtki hoylioa qikkanda, ular hizmət kiyimlirini seliwetip, ularni mukəddəs «kiqik hanilar»oa koyup koyidu; ular həlkning bu kiyimlirining pak-mukəddəslikigə tegip ketip ziyanoa uqrimasliki üqün baxka kiyimlərni kiyixi kerək. 20 Ular qaqlirini qüxürüwətməsliki, yaki qa-

44:10 «... Israilning Məndin ezip ketixi bilən, Məndin yirakkixip azoan, məbudlirioa intilgən Lawiy jəmətidikilər əz kəbihlikining jazasini tartidu» — Lawiy jəmətidikilər, yəni Lawiylarning mukəddəs ibadəthanining hizmiti üqün alahidə məs'uliyiti boloan. Təpsilatliri Təwratning «Misirdin qikix», «Lawiylar» wə «Qəl-bayawandiki səpər» degən kismilardin tepilidu.

44:11 «mukəddəs ornum» — muxu yərdə «mukəddəs jay» əməs, bəlki pütkül ibadəthanini kərsətsə kerək.

44:18 «ular adəmni tərlitidioan heqkandak nərsini kiyməsliki kerək» — «tərlitidioan» yaki «tər akkuzidioan» kiyim kahinlar üqün bolmaydu. Okurmənlərning esidə boliduki, Adəm'atimiz gunah sadir kiloandin keyin, Huda uningoa: «Sən pexanəngdin tər akkuzuxung bilən neningni yəysən» dəp lənət kiloanidi. Hudaning hizmiti Uning iltipati, küq-kudriti bilən kilinmisa bolmaydu; Hudaning nijatida yaki hizmitidə adəmning əz «tirixqanliki», yaki insaniyətning gunahini əslitidioan «akkuzoan tər»ining heq orni yok.

44:19 «Ular həlkning bu kiyimlirining pak-mukəddəslikigə tegip ketip ziyanoa uqrimasliki üqün baxka kiyimlərni kiyixi kerək» — okurmənlərning esidə boliduki, Musa pəyoəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə addiy pukralarning kahinlarning hizmət kiyimlirigə tegix hokuki yok idi. Ular təgküqi bolsa Hudaning jazasioa uqraytti. Xunga bu bəlgilimə pukralarni

qlirini uzun qoyuwətməsliki lazim; ular pəqət qiska qaq qoyuxi kerək. 21 Iqki ḥoylioɣa kirgəndə ḥeqqaysi kaḥin xarab iqməsliki kerək.
22 Ular tul yaki ajraxqan ayalni əz əmrigə almasliqi kerək; ular Israil nəslidin boloɣan pak qizni, yaki kaḥindin tul qaloɣan ayalni elixqa bolidu.
23 Ular həlqimgə pak-muqəddəs bilən addiyning pərqini əgitidu, ularoɣa ḥalal bilən ḥaramni qandaq pərq etixni kərsitidu.
24 Ərz-dəwalarda ular ḥəküm qiqirix ornida bolidu; ular bularning üstigə əz ḥəkümlirim boyiqə ḥəküm qiqiridu; Mən bekitkən barlik ḥeyt-bayramlirim tooɣrisidiki qanun-bəlgilimilirimni tutidu; ular Mening «xabat kün»lirimni pak-muqəddəs dəp ətiwarlixi kerək.
25 Əzini napak qilmasliqi üqün ular ölükning yenioɣa ḥeq barmasliqi kerək; ḥalbuki, əlgən atisi, anisi, ooɣli, qizi, aka-ukisi yaki eri yoq aqa-singlisi üqün ular əzini napak qilixqa bolidu. 26 Əzini paklanduroɣandin keyin, uningoɣa yənə yəttə kün sanilixi kerək; 27 u muqəddəs jayoɣa kirgəndə, yəni muqəddəs jayda hizmättə boluxqa iqki ḥoylioɣa kirgən xu künidə, u əzi üqün gunaḥ qurbanliqini sunuxi kerək, — dəydu Rəb Pərwərdigar. 28 Bu ularoɣa miras bolidu: — Mən Əzüm ularoɣa miras bolimən; silər ularoɣa Israil zeminidin ḥeqqandaq igilikni təqsim qilmaysilər; Mən ularning igiliki bolimən. 29 Ular axlik ḥədiyəsi, gunaḥ qurbanliqi wə itaətsizlik qurbanliqliridin yəydu; Israilda məḥsus Hudaoɣa ataloɣan ḥərqandaq nərsə ularningki bolidu. 30 Tunji qikqan ḥərqandaq məḥsulatlarning esili, barlik wə ḥərqandaq «kətürmə ḥədiyə»lər kaḥinlar üqün bolidu. Silər arpa-buoɣdiyinglarning ḥosulining tunji hemirini kaḥinoɣa təqdim qilixinglar kerək; xuning bilən bəht-bərikət əyünglaroɣa ata qilinidu. 31 Kaḥinlar əzlükidin əlgən, yaki yirtquqlar booɣup qoyoɣan ḥeqqandaq ḥaywan yaki uqar-qanatlardin yeyixkə bolmaydu.

Zemindin Pərwərdigaroɣa atap «kətürmə ḥədiyə» boloɣan parqə yər
44:30-izaḥat, shemini wə həritini kərüng

45 1 Silər zeminni miras qilip bəlüx üqün qək taxlap təqsim qiloɣininglarda, silər «kətürmə ḥədiyə» süpitidə zemindiki muqəddəs bir ülüxni Pərwərdigaroɣa atap sunisilər. Uning uzunluqi yigirmə bəx ming hada, kəngliki yigirmə ming hada bolidu. Bu parqə yər ḥər tərəptiki qegrisioɣiqə muqəddəs ḥesablinidu. 2 U yərdin bəx ming hada uzunluqtiki, bəx ming hada kəngliktiki tət qasilik yər muqəddəs jayoɣa ayrilidu; uning ətrapida box yər bolux üqün əllik gəzlik kəngliktiki yər bəlünidu. 3 Bu ülüxtin sən uzunluqi yigirmə bəx ming hada, kəngliki on ming hada boloɣan yərni elqəp bəlisən; buning iqi muqəddəs jay, əng muqəddəs jay bolidu.
4 Bu yər zeminning muqəddəs ülüxi bolidu; u muqəddəs jayning hizmitidə boloɣan, yəni Pərwərdigarning hizmitidə boluxqa yenioɣa yekin kelidioɣan kaḥinlar üqün bolidu; u ularning əyliri üqün, xundaqla muqəddəs jayning orunlixixi üqün muqəddəs orun bolidu. 5 Uningdin sirt yənə uzunluqi yigirmə bəx ming gəz, kəngliki on ming gəz boloɣan yər, əyning hizmitidə bolidioɣan Lawiylarning igiliki, yəni əzliri turidioɣan xəḥərliri üqün bolidu. 6 Silər bu «kətürmə ḥədiyə» boloɣan muqəddəs ülüxning yenidin xəḥər üqün kəngliki bəx ming hada, uzunluqi

---

qooɣdax üqün idi. Biz «qoxumqə səz»imizdimu yengi ibadəthanidiki kaḥinlar wə wəzipiliri üstidə tohtilimiz.
44:22 Law. 21:13,14
44:28 Qəl. 18:20; Qan. 18:1
44:30 «kətürmə ḥədiyə»lər» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən qanun boyiqə bəzi qurbanliqlardin wə Hudaoɣa ataloɣan bəzi baxqa ḥədiyələrdin «kətürmə ḥədiyə»lərni məḥsus kaḥinlar üqün ayrix kerək idi *(«Mis.» 25:2-3ni kərüng)*.
44:30 Mis. 13:2; 22:29,30; Qəl. 18:11
44:31 Law. 22:8
45:1 «uzunluqi yigirmə bəx ming hada» — təḥminən 78 kilometr. Baxqa birhil tərjimisi «uzunluqi yigirmə bəx ming gəz» — *(yəni 13 kilometr)* **«kəngliki yigirmə ming hada»** — təḥminən 63 kilometr. Biz muxu yərdə grek tilidiki LXX tərjimisigə əgiximiz. Baxqa birhil tərjimisi «uzunluqi yigirmə ming gəz» — *(yəni 10.5 kilometr)*.
45:2 «U yərdin bəx ming hada uzunluqtiki, bəx ming hada kəngliktiki tət qasilik yər muqəddəs jayoɣa ayrilidu» — ibraniy tilida «U yərdin bəx ming hada uzunluqta, bəx ming hada kəngliktə tət qasilik yər muqəddəs jayoɣa ayrilidu» deyilidu.

yigirmə bəx ming hada yərni bəlüp bekitisilər. Bu pütkül Israil jəməti üqün bolidu. 7 Xaḫzadining ülüxi bolsa, bu muḳəddəs ülüxning ikki təripigə tutixidu, xundaḳla xəḫərgə təwə jayning ikki təripigə tutixidu, yəni oŋərbiy təripi oŋərbkə ḳaraydioŋan, xərḳ təripi xərḳḳə ḳaraydioŋan ikki parqə yər bolidu; bu parqə yərlərning jəmiy uzunluḳi ḳəbililərning ülüxining uzunluḳi bilən parallel bolidu. 8 Bu yər xaḫzadining Israil zeminidiki igiliki bolidu; wə Mening xaḫzadilirim həlḳimni yənə ḫeq əzməydu; zemin Israil jəmətigə, ḳəbililiri boyiqə bəlüp təḳsim ḳilinidu.
9 Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Boldi bəs, i Israil xaḫzadiliri! Jəbir-zulum wə bulang-talangni əzünglardin neri ḳilip, tooŋra ḫəküm qiḳirip adalət yürgüzünglar; Mening həlḳimni ḳayta yeridin ḫəydiwətküqi bolmanglar, — dəydu Rəb Pərwərdigar. 10 Silərdə tooŋra mizan, tooŋra əfaḫ, tooŋra «bat» bolsun. 11 «Əfaḫ» wə «bat» bolsa bir əlqəm bolsun; xuning bilən bat homirning ondin birigə, əfaḫ homirning ondin birigə barawər bolsun; homir bolsa ular ikkisi üqün əlqəm bolsun. 12 Bir xəkəl bolsa yigirmə «gərəḫ» bolsun. Yigirmə xəkəl, yigirmə bəx xəkəl, on bəx xəkəl ḳoxulup silərgə «mina» bolidu.

Xaḫzadə üqün «kətürmə ḫədiyə»

13 Bu silərning xaḫzadə üqün «kətürmə ḫədiyə»nglar bolidu; bir «homir» buoŋdaydin altidin bir əfaḫ buoŋday, bir «homir» arpidin altidin bir əfaḫ arpa sunisilər; 14 zəytun meyi bolsa, «bat» bilən əlqinidu, ḫərbir «kor»din ondin bir bat sunisilər (bir «kor» on «bat» yaki bir «homir» bolidu, qünki on bat bir homir bolidu). 15 Israilning süyi mol yaylaḳliridin, ḫər ikki yüz tuyaḳ padioŋa birdin pahlan sunisilər — bular bolsa, axliḳ ḫədiyəsi, kəydürmə ḳurbanliḳ, inaḳliḳ ḳurbanliḳliri bolup, Israillar üqün kəfarət ḳilix üqün bolidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar. 16 Zemindiki həlḳning ḫəmmisining Israilning xaḫzadisigə sunoŋan bu «kətürmə ḫədiyə»gə təḫpisi bolidu. 17 Xaḫzadining wəzipisi bolsa, ḫeytlərgə, «yengi ay»laroŋa, «xabat kün»lərgə, jümlidin Israil jəmətining barliḳ «ibadət sorun»liriоŋa kəydürmə ḳurbanliḳlar, axliḳ ḫədiyəliri wə xarab ḫədiyəlirini təminləxtin ibarət; Israil jəməti üqün kəfarət elip kelidioŋan gunaḫ ḳurbanliḳi, axliḳ ḫədiyəsi, kəydürmə ḳurbanliḳ wə inaḳliḳ ḳurbanliḳlirini təminligüqi dəl xu bolidu.

Ḫeyt-bayramlar tooŋruluḳ bəzi bəlgilimilər

18 Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Birinqi ayning birinqi künidə sən bejirim yax bir torpaḳni alisən, uning bilən sən muḳəddəs jayni paklaysən. 19 Kaḫin bu gunaḫ ḳurbanliḳining ḳenidin elip ibadəthanining ixik kexəklirigə, ḳurbangaḫning yuḳiri təkqisidiki tət burjəkkə wə iqki ḫoylining dərwazisining kirix yolining kexəklirigə süridu; 20 xuningdək yoldin azoŋanlar yaki nadanlar üqün sən xu ayning yəttinqi künidə ohxax ix ḳilixing kerək; xuning bilən sən ibadəthana üqün kəfarət ḳilisən.

21 Birinqi ayning on tətinqi künidə silər «ətüp ketix» ḫeyti, yəttə künlük bir ḫeytni ətküzisilər; petir nanni yeyix kerək. 22 Xu küni xaḫzadə əzi wə zemindiki barliḳ həlḳ üqün gunaḫ ḳurbanliḳi süpitidə bir torpaḳni sunidu. 23 Ḫeytning yəttə künining ḫərbiridə u Pərwərdigaroŋa kəydürmə

45:6 «xəḫər üqü» — yəni Yerusalem üqün. [«kəngliki bəx ming hada, uzunluḳi yigirmə bəx ming hada» — yaki «kəngliki bəx ming gəz, uzunluḳi yigirmə bəx ming gəz».
45:10 «əfaḫ» — ḳuruḳ nərsilərgə əlqəm idi, təhminən 27 litr idi. **«bat»** — suyuḳ nərsilərgə əlqəm, əfaḫḳa barawər bolup 27 litr idi.
45:10 Law. 19:35,36
45:11 «bat homirning ondin birigə, əfaḫ homirning ondin birigə barawər bolsun» — «homir»ning əsliy mənisi «exək kətürəligüdək yük» idi — təhminən 220-300 litr.
45:12 «xəkəl» — kümüxning *(yaki altunning)* əlqimi bolup, 11.4 gramoŋa barawər idi. **«mina»** — *(yaki «manəḫ»)* birhil tənggə, 60 xəkəlgə barawər idi. Əmdi nemixḳa uning muxu yərdə «20, 25 wə 15 xəkəl»gə bəlünüxini anqə bilməymiz. Bəlkim muxu bəlünüxi birhil aldamqiliḳning aldini elix üqün boluxi mumkin.
45:12 Mis. 30:13; Law. 27:25; Qəl. 3:47
45:21 Mis. 12:3; 23:15; Law. 23:5; Qəl. 9:3; 28:16,17; Ḳan. 16:1

Ibadəthana, munasiwətlik ḳuruluxliri wə əlqəmliri

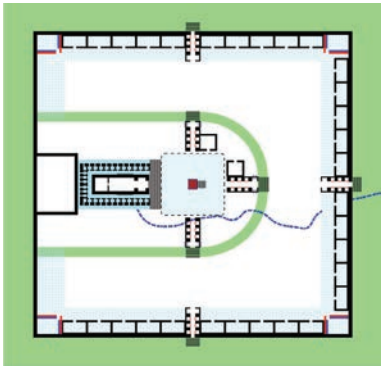

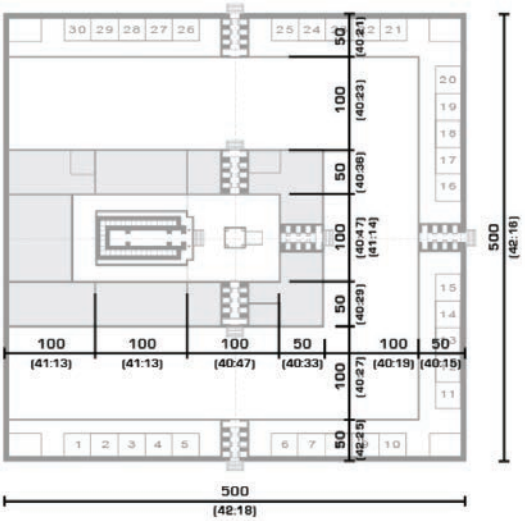

ḳurbanliḳni, yəni yəttə künning ḥərbiridə yəttə torpaḳ wə yəttə ḳoqḳarni, ḥəmmisini bejirim ḥalda sunidu; ḥər küni gunaḥ ḳurbanliḳi üqün bir tekini sunidu. [24] U ḥərbir torpaḳḳa bir əfaḥ axliḳ ḥədiyəsini, ḥərbir ḳoqḳaroƣa bir əfaḥ axliḳ ḥədiyəsini ḳoxup sunidu; ḥərbir əfaḥ unoƣa u bir hin zəytun meyini ḳoxup sunidu. [25] Yəttinqi ayning on bəxinqi künidə baxlanoƣan ḥeytta, ḥeytning yəttə künining ḥərbiridə u muxundaḳ gunaḥ ḳurbanliḳliri, ḳəydürmə ḳurbanliḳlar, axliḳ ḥədiyəlirini wə zəytun meyi ḳatarliḳlarni ohxax sunuxi kerək.

«Xabat kün»liri wə «yengi ay»lar

46 [1] Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Iqki ḥoylining xərḳḳə ḳaraydioƣan dərwazisi altə «ix küni»də etiklik bolidu; biraḳ xabat künidə u eqilidu; wə «yengi ay» boloƣan künliridə u

45:24 «bir hin zəytun meyini» — «bir hin» bəlkim təhminən 6 litr.
45:25 «Yəttinqi ayning on bəxinqi künidə baxlanoƣan ḥeyt» — yəni «kəpilər ḥeyti» yaki «kəpə tikix ḥeyti»
45:25 Law. 23:33; Qəl. 29:12; Ḳan. 16:13

eqilidu. [2] Xaḫzadə sirttin xu dərwazining dalinining yoli bilən kiridu, u kirix eoɳizining kexək temi tüwidə turidu; kaḫinlar bolsa uning üqün kəydürmə ḳurbanlikini, inakliḳ ḳurbanliklirini sunidu; u dərwazining bosuoɳisida səjdə ḳilidu andin qikidu; birak dərwaza kəqkiqə etilməydu.
[3] Zemindiki həlḳmu xabat künliridə wə «yengi ay»larda xu dərwazining kirix eoɳizining tüwidə turup Pərwərdigar aldida səjdə ḳilidu.
[4] Xabat künidə xaḫzadə Pərwərdigaroɳa sunoɳan ḳurbanliḳ bolsa altə bejirim pahlan, bir bejirim ḳoqḳar bolidu. [5] Bularoɳa ḳoxulidioɳan axliḳ ḥədiyəliri ḳoqḳaroɳa bir əfaḥ, pahlanlaroɳa bolsa qamining yetixiqə bolidu; ḥərbir əfaḥ unoɳa u bir hin zəytun meyini ḳoxup sunidu.
[6] «Yengi ay»ning künidə u sunoɳan ḳurbanliḳ yax bir bejirim torpaḳ, altə pahlan, bir ḳoqḳar bolidu; ularning ḥəmmisi bejirim bolidu. [7] Bularoɳa axliḳ ḥədiyəlirini ḳoxup sunidu; torpaḳḳa bir əfaḥ, ḳoqḳaroɳa bir əfaḥ, pahlanlaroɳa qamining yetixiqə bolidu; ḥərbir əfaḥ unoɳa bir hin zəytun meyini ḳoxup sunidu. [8] Xaḫzadə kirgəndə, dərwazining dalini bilən kiridu, wə xu yol bilən qikidu.
[9] Zemindiki həlḳ ḥeyt künliridə bekitilgən «ibadət sorun»lirioɳa Pərwərdigar aldioɳa kirgəndə, səjdə ḳilixḳa ximaliy dərwazidin kirgən kixi jənubiy dərwazidin qikidu; jənubiy dərwazidin kirgən kixi ximaliy dərwazidin qikidu; u kirgən dərwazidin qikmaydu, bəlki udulioɳa mengip qikidu. [10] Həlḳ kirgəndə xaḫzadə ular bilən billə kiridu; ular qikḳanda, billə qikidu.
[11] Ḥeyt-bayramlarda wə «ibadət sorun»lirida bolsa, u ḳoxumqə sunoɳan axliḳ ḥədiyəliri torpaḳḳa bir əfaḥ, ḳoqḳaroɳa bir əfaḥ, pahlanlaroɳa bolsa qamining yetixiqə bolidu; ḥərbir əfaḥ unoɳa u bir hin zəytun meyini ḳoxup sunidu. [12] Xaḫzadə Pərwərdigaroɳa halis kəydürmə ḳurbanlikni yaki halis inakliḳ ḳurbanliklirini sunmakqi bolsa, əmdi xərkḳə ḳaraydioɳan dərwaza uning üqün eqilidu; xabat künidə ḳiloɳandək, u əz kəydürmə ḳurbanlikini wə inakliḳ ḳurbanliklirini sunidu; u ḳaytip qikidu; qikḳandin keyin dərwaza etilidu.

[13] Ḥər kündə sən Pərwərdigaroɳa kəydürmə ḳurbanliḳ süpitidə bir yaxliḳ bejirim pahlanni sunisən; sən ḥər ətigini təyyarlap berisən. [14] Ḥər ətigəndə sən uningoɳa ḳoxup axliḳ ḥədiyəsi, yəni undin altidin bir əfaḥ wə unni maylaxḳa zəytun meyidin üqtin bir ḥin təyyarlaysən; bu Pərwərdigaroɳa əbədiy bəlgilimə bilən bekitilgən axliḳ ḥədiyəsi bolidu. [15] Ular ḥər ətigəndə pahlanni, uning axliḳ ḥədiyəsini zəytun meyi bilən əbədiy kəydürmə ḳurbanliḳ süpitidə sunidu.

Miraslar tooɳuluḳ bəzi bəlgilimilər

[16] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Xaḫzadə əz mirasidin ooɳullirining birsigə sowoɳa ḳiloɳan bolsa, əmdi u yənə axu ooɳlining əz ooɳul-əjdadliri üqün bolidu; miras yoli boyiqə u ularning igiliki bolidu. [17] Birak u əz mirasidin uning hizmətkarlirining birigə sowoɳa bərgən bolsa, u uningki «azadliḳ yili»oɳiqə bolidu; xu qaoɳda u xaḫzadigə ḳayturulidu; xaḫzadining mirasi əsli əz ooɳulliroɳila mənsup bolidu. [18] Wə xaḫzadə həlḳḳə jəbir-zulum selip, ularni mirasidin ḥəydiwətməydu; u ooɳullioɳa əz igilikidin miras təḳsim ḳilidu; xuning bilən Mening həlḳim əz igilikidin tarḳitilmaydu.

Kaḫinlarning ḳurbanliḳlardin aloɳan gəxni pixuruxi

[19] Andin U meni ximaloɳa ḳaraydioɳan, kaḫinlar üqün boloɳan mukəddəs «kiqik hanilar»oɳa dərwazining yenidiki kirix yoli bilən apardi; mana, uning oɳərb təripidə məhsus bir jay bar idi;

46:1 «xabat küni» — oḳurmənlərning esidə barki, «xabat küni» xənbə küni, dəm elix künidur.
46:17 «azadliḳ yili» — Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, «azadliḳ yili» yaki «buroɳa qelix yili» ḥər 49 yilda bir bolidu, axu yilida ḥər adəmning ḳərzi halas ḳilinidu, baxḳiloɳa setiloɳan miras-zeminlar əz igisi yaki uning əwladliroɳa ḳayturulidu. *(«Law.» 25-babni kərüng).*
46:19 «Andin U meni... apardi» — muxu «U» degən kim? Birdinbir jawab bayatin Əzakiyaloɳa əmr tapxuroɳan xəhs, yəni 43:4 *(40:3diki adəm bizningqə bir pərixtə).*

[20] u manga: «Bu kahinlar itaətsizlik qurbanliklirini wə gunah qurbanliklirini qaynitidioƣan ham axlik hədiyəlirini pixuridioƣan jaydur; bu jayni bekitixtiki məqsət, həlqning bu axlarning pak-mukəddəslikigə tegip ketip ziyanoƣa uqrimasliki üqün, ular bu axlarni sirtqi hoylioƣa elip qikm aydu. [21] U meni sirtqi hoylioƣa apirip, meni hoylining tət bulungidin ətküzdi; mana, hoylining hərbir bulungida kiqik hoyla bar idi. [22] Hoylining tət bulungida, uzunluqi kirik gəz, kəngliki ottuz gəz boloƣan tosma tamlik hoylilar bar idi; bu tət hoylining əlqəmliri ohxax idi. [23] Bu tət hoyla iqidə ətrapida tax tahtaylik təkqə bar idi; təkqə astida həmmə ətrapida qazan qaynitidioƣan ot qalaydioƣan jayliri bar idi.
[24] U manga: «Bular «gəx qaynitix əyliri», muxu yərlərdə əyning hizmitidə boloƣanlar həlqning qurbanliklirini qaynitidu» — dedi.

Hayatlik dəryasi

47 [1] Heliki kixi meni əyning dərwazisioƣa qayta apardi. Mana, ibadəthanining bosuoƣisidin sular xərqqə qarap ekip qikiwatatti; qünki əyning aldi xərqqə qaraytti. Sular əyning astidin, ong təripidin, qurbangahning jənubiy təripidin ekip qüxətti. [2] U meni ximaloƣa qaraydioƣan dərwazisidin qikardi; u meni aylandurup xərqqə qaraydioƣan dərwazining sirtioƣa apardi; mana, sular ong təripidin ekip turatti.
[3] Heliki kixi qolida əlqigüq tanini tutup, xərqqə qarap mangdi; u ming gəz əlqidi, andin meni sulardin ətküzdi; sular adəmning oxuqioƣa qikatti.
[4] U yənə ming gəz əlqidi; andin meni sulardin ətküzdi; sular adəmning tizlirioƣa yətti. U yənə ming gəz əlqidi; andin meni sulardin ətküzdi; sular adəmning beligə qikatti. [5] U yənə ming gəz əlqidi; u mən ətəlməydioƣan dərya bolup qikti; qünki sular ərləp kətti; uningda su üzgili bolatti, u ətkili bolmaydioƣan dərya bolup qikti. [6] U məndin: «Insan ooƣli, buni kərgənsən?» dəp soridi; andin meni dəryaning qiroƣikioƣa qayturup apardi.
[7] Qiroƣakka qayttim, mana, dəryaning qiroƣikida, u wə bu qetida, intayin kəp dərəhlər bar idi.
[8] U manga mundaq dedi: «Bu sular yurtning xərqigə qikidu; xu yərdin ular Arabah tüzlənglikigə qüxüp, andin dengizoƣa kiridu. Ular dengizoƣa ekip kirixi bilən, dengiz suliri sakaytilidu. [9] Wə xundaq boliduki, bu «jüp dərya» qaysi yərgə ekip kəlsə, xu yərdiki barlik su üzidioƣan janiwarlar yaxaydu; dengizda nuroƣun beliklar bolidu; qünki sular xu yərgə ekip kelidu, wə dengiz suliri sakaytilidu; dərya nəgə aqsa, xu yərning həmmisi hayatqa igə bolidu. [10] Wə xundaq bo-

---

46:20 «Bu kahinlar itaətsizlik qurbanliklirini wə gunah qurbanliklirini qaynitidioƣan ham axlik hədiyəlirini pixuridioƣan jaydur... həlqning bu axlarning pak-mukəddəslikigə tegip ketip ziyanoƣa uqrimasliki üqün, ular bu axlarni sirtqi hoylioƣa elip qikmaydu» — oqurmənlərning esidə boliduki, kahinlarning kəydürmə qurbanliklardin sirt, hərhil qurbanliklardin wə «hədiyə»lərdin bir ülüxni elip yeyix hoquqi bar idi. Ularning rəsmiy kirimi bolmioƣaqka, bu ülüxlər ularning jenini bakatti. Həlk qurbanlikliri wə ülüxlirini Hudaoƣa atap sunoƣandin keyin, «mukəddəs» dəp hesablinip, Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən qanunda addiy pukralarning ularni yeyixi yaki ularoƣa tegixi mən'i kilinoƣan. Biz «qoxumqə səz»imizdimu bu qurbanliklar üstidə tohtilimiz.
46:24 «muxu yərlərdə əyning hizmitidə boloƣanlar həlqning qurbanliklirini qaynitidu — «qurbanliklarni qaynitix» tooƣruluq «Law.» 7:31-36, 8:31-ayətlərni kərüng. Lawiylar wə kahinlarning həlq aparoƣan «inaqlik qurbanliki»lar, «gunah qurbanliki»lar wə «itaətsizlik qurbanliki»lardin parqə gəx elip yeyix hoquqi bar idi. Bu ularning qurbanlikni soyup sunuxidiki «ix həkki» idi.
47:1 «əyning dərwazisi» — «əy» muxu yərdə pütkül ibadəthanini kərsitidu.
47:1 Zək. 14:8
47:7 Wəh. 22:2
47:8 «Arabah tüzlənglikI» — həritini kərüng. «Arabah» degən Iordan dəryasining jiloƣisi. **«dengiz»** — «Əlük Dengiz» — bügüngə qədər u dengiz intayin tuzluk boloƣaqka, uningda heqkandak janiwar yaximaydu. Birak bu sular bilən uning suliri akar su bolup, nuroƣun belik-haywanlar ularda yaxaydu.
47:9 «jüp dərya» — yukiriki ayətlərdə «bir dərya» təswirləngəndin keyin, nemixka «jüp dərya» deyilidu? Buning sirlik mənisi pəkət Təwrattiki «Zək.» 14:8-ayəttə yexilidu. Qünki yənə bir dərya ibadəthanidin qikip oƣərbiy tərəpkimu ekip «Ottura dengiz»oƣa kiridu. «Yo.» 3:18nimy kərüng.
47:9 Yo. 3:18

liduki, belikqilar dengiz boyida turidu; ən-Gədidin ən-Əglaimgiqə ularning torliri yeyilidioŋan jayliri bolidu; dengiz belikliriniŋ «Ottura dengiz»dikidək bək kəp sortliri bolidu; [11] birak uniŋ zəy-sazlikliri sakaytilmaydu; ular xorluk boluxka tapxurulidu.
[12] Dərya boyida, u wə bu ketida, ozuk bolidioŋan ħərhil dərəhlər əsidu. Ularniŋ yopurmakliri solaxmaydu, ular mewisiz kalmaydu; ular ħər ayda yengidin mewiləydu; qünki uni suoŋiridioŋan sular mukəddəs jaydin qikidu; ularniŋ mewisi ozuk, ularniŋ yopurmakliri dora-dərmanlar bolidu.

Zeminni kəbililər üqün bəlüx

[13] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Təwəndə Israilniŋ on ikki kəbilisigə zemin miras süpitidə bəlünüp təksim kilinip qegralar ayrilidu; Yüsüpniŋ kəbilisigə ikki ülüx bəlünidu.
[14] Mən kolumni kətürüp ata-bowiliringlaroŋa kəsəm iqkəndək, silər bir-biringlaroŋa barawərlik bilən zeminni miras boluxka bəlisilər; u silərgə miras bolidu.
[15] Zeminniŋ tət təripiniŋ qegrasi mundak: Ximaliy təripi, «Ottura dengiz»din baxlinip Hətlonniŋ yolini boylap, Zədad xəħirining kirix eoŋizioŋiqə bolidu; [16] u Hamat, Berotaħ, Sibraim (Dəməxk bilən Hamatniŋ qegrisining otturisida), Ħawranniŋ qegrisida boloŋan Hazar-Ħattikon xəħərlirini əz iqigə alidu; [17] xuningdək «Ottura dengiz»din baxlanoŋan qegra Ħazar-Enanoŋiqə sozulidu; u Dəməxkniŋ qegrisini boylap, Hamatniŋ ximaliy rayoniniŋ qegrasioŋa tutixidu; bu bolsa ximaliy təripi bolidu.
[18] Xərk təripiniŋ qegrisi, Ħawran bilən Dəməxkniŋ otturisidin baxlinip, Gilead wə Israil zeminini bəlüp turidioŋan Iordan dəryasi bolidu. Silər buningdin «Əlük Dengiz»oŋiqə miraslarni bəlüp əlqəysilər. Bu bolsa xərk təripi bolidu. [19] Jənubiy təripi bolsa, Tamar xəħiridin Meribaħ-Kədəx dəryasiniŋ ekinlirioŋiqə, andin Misir wadisidin «Ottura dengiz»oŋiqə sozulidu. Bu jənubiy qegra bolidu. [20] Oŋərbiy təripi bolsa «Ottura dengiz»niŋ əzi, Hamat rayonioŋa kirix eoŋizioŋiqə bolidu; bu oŋərbiy qegrisi bolidu.
[21] Silər bu zeminni Israilniŋ kəbililiri boyiqə əz-aranglarda ülüxüxünglar kerək. [22] Xundak bolux kerəkki, silər əz-aranglar wə aranglarda olturakliaxkan, aranglarda balilik boloŋan musapirlaroŋa uni miras boluxka qək taxlap bəlisilər; ular silərgə nisbətən wətinidə tuoŋuloŋan Israillaroŋa ohxax boluxi kerək. Ular silər bilən təng qək taxlap Israil kəbililiri arisidin miras alsun.
[23] Musapir kaysi kəbilə arisida olturakliaxkan bolsa, silər xu yərdin uningoŋa miras təksim kilisilər, dəydu Rəb Pərwərdigar.

Ximaliy tərəptiki yəttə kəbilə

48 [1] Təwəndə kəbililər nami boyiqə tizimlinidu; ximal təripidə Dan kəbilisiniŋ bir ülüxi bar. Uning qegrisi Israil zemininiŋ ximaliy qegrisimu bolidu; u Hətlonniŋ yolini boylap, Hamat rayonioŋa kirix eoŋizioŋiqə wə Ħazar-Enan xəħirigiqə sozuloŋan (Ħazar-Enan Dəməxk qegrisioŋa yandax bolup, Dəməxkniŋ ximaliy təripidiki Hamat xəħirining yenida). Uning ülüxi xərktin oŋərbkiqə sozuloŋandur.

47:12 Wəħ. 22:2
47:13 «Yüsüpniŋ kəbilisigə ikki ülüx bəlünidu» — Lawiy kəbilisi zeminoŋa igə bolmaydu. Yüsüpniŋ ikki ooŋli, Əfraim wə Manassəħ, ikki kəbilə ħesablinidu *(«Yar.» 48:17-20ni kərüŋ)*.
47:14 Yar. 12:7; 17:8; 26:3; 28:13
47:18 «Əlük Dengiz» — ibraniy tilida «xərkiy dengiz». **«Xərk təripiniŋ qegrisi, Ħawran bilən Dəməxkniŋ otturisidin baxlinip, Gilead wə Israil zeminini bəlüp turidioŋan Iordan dəryasi bolidu. Silər buningdin «Əlük Dengiz»oŋiqə miraslarni bəlüp əlqəysilər»** — baxka birhil tərjimisi: «Silər xərkiy qegrisidin, yəni Ħawran bilən Dəməxkniŋ otturisidin, Gilead wə Israil zeminidin wə Iordan dəryasidin «Əlük Dengiz»oŋiqə miraslarni bəlüp əlqəysilər».
48:1 «Hamat rayonioŋa kirix eoŋizioŋiqə...» — yaki «Libo-Hamat xəħirigiqə...».

[2] Danning qegrisioɣa yandax boloɣan, xərkṯin oɣərbkə sozuloɣan zemin Axir kəbilisining bir ülüxidur.
[3] Axirning qegrisioɣa yandax boloɣan, xərkṯin oɣərbkə sozuloɣan zemin Naftali kəbilisining bir ülüxidur.
[4] Naftalining qegrisioɣa yandax boloɣan, xərkṯin oɣərbkə sozuloɣan zemin Manassəḥ kəbilisining bir ülüxidur.
[5] Manassəḥning qegrisioɣa yandax boloɣan, xərkṯin oɣərbkə sozuloɣan zemin Əfraim kəbilisining bir ülüxidur.
[6] Əfraimning qegrisioɣa yandax boloɣan, xərkṯin oɣərbkə sozuloɣan zemin Rubən kəbilisining bir ülüxidur.
[7] Rubənning qegrisioɣa yandax boloɣan, xərkṯin oɣərbkə sozuloɣan zemin Yəḥuda kəbilisining bir ülüxidur.

Otturidiki ülüx

[8] Yəḥudaning qegrisioɣa tutaxkan, xərkṯin oɣərbkiqə sozuloɣan zemin, silərning «kətürmə ḥədiyə»nglar bolidu; uning kəngliki yigirmə bəx ming hada, uning uzunluki kəbililərgə təksim kilinoɣan ülüxtikidək bolidu; mukəddəs jay uning dəl otturisida bolidu.
[9] Silər Pərwərdigaroɣa alaḥidə atioɣan «kətürmə ḥədiyə» bolsa, uzunluki yigirmə bəx ming hada, kəngliki on ming hada bolidu. [10] Bu mukəddəs «kətürmə ḥədiyə» kaḥilar üqün bolidu. Ximaliy təripining uzunluki yigirmə bəx ming hada, oɣərbiy təripining kəngliki on ming hada, xərkiy təripining kəngliki on ming hada, jənubiy təripining uzunluki yigirmə bəx ming hada bolidu; Pərwərdigarning «mukəddəs jay»i uning dəl otturisida bolidu.
[11] Bu yər Zadok əwladliridin boloɣan, pak-mukəddəs dəp ayriloɣan kaḥinlar üqün bolidu. Israil ezip kətkəndə, ular Lawiylar ezip kətkəndək ezip kətmigən, bəlki Mən tapxuroɣan məs'uliyətkə sadik boloɣanidi. [12] Xuning bilən bu alaḥidə «kətürmə ḥədiyə» boloɣan yər bolsa pütün «kətürmə ḥədiyə» boloɣan zeminning iqidin bolup, ularoɣa nisbətən «əng mukəddəs bir nərsə» dəp bilinsun. U Lawiylarning ülüxigə tutaxkan bolidu.
[13] Kaḥinlarning ülüxining qegrisioɣa tutax boloɣan yər Lawiylarning ülüxi bolidu. Uning uzunluki yigirmə bəx ming hada, kəngliki on ming hada. Pütkül uzunluki yigirmə bəx ming hada, kəngliki on ming hada bolidu. [14] Ular uningdin yərni ḥeq satmaydu yaki almaxturmaydu. Ular bu zeminning esilini baxkilaroɣa ḥeq ətküzməydu; qünki u Pərwərdigaroɣa mukəddəs dəp ataloɣan.
[15] Kaloɣan yər, kəngliki bəx ming hada, uzunluki yigirmə bəx ming hada, adəttiki yər bolup, xəḥər üqün, yəni öylər wə ortak box yər üqün bolidu. Xəḥər uning otturisida bolidu. [16] Xəḥərning ölqəmliri mundak bolidu; ximaliy təripi tət ming bəx yüz hada, jənubiy təripi tət ming bəx yüz hada, xərkiy təripi tət ming bəx yüz hada, wə oɣərbiy təripi tət ming bəx yüz hada bolidu. [17] Xəḥərning box yərliri bolsa, ximaloɣa karaydioɣan təripi ikki yüz əllik hada kəngliktə, jənubka karaydioɣan təripi ikki yüz əllik hada kəngliktə, xərkkə karaydioɣan təripi ikki yüz əllik hada kənglikidə, oɣərbkə karaydioɣan təripi ikki yüz əllik hada kəngliktə bolidu. [18] Kaloɣan ikki parqə yər mukəddəs «kətürmə ḥədiyə» boloɣan yərgə tutixip uningoɣa parallel bolidu. Ularning uzunluki xərkkə karaydioɣan təripi on ming hada, oɣərbkə karaydioɣan təripi on ming hada; bular mukəddəs «kətürmə ḥədiyə» boloɣan yərgə tutixidu; bularning məḥsulatliri xəḥərning hizmitidə boloɣanlarni ozukланduridu. [19] Uni teriydioɣanlar, yəni xəḥərning hizmitidə boloɣanlar Israilning barlik kəbililiri iqidin bolidu.

48:12 «Xuning bilən bu alaḥidə «kətürmə ḥədiyə» boloɣan yər bolsa pütün «kətürmə ḥədiyə» boloɣan zeminning iqidin bolup, ularoɣa nisbətən «əng mukəddəs bir nərsə» dəp bilinsun. U Lawiylarning ülüxigə tutaxkan bolidu» — Lawiylarning ülüxi bu yərning ximaliy təripidə bolidu; həritini kərüng.

[20] Pütkül «kətürmə ḥədiyə» bolsa uzunluḳi yigirmə bəx ming hada, kəngliki yigirmə bəx ming hada bolidu; silər bu tət qasiliḳ muḳəddəs «kətürmə ḥədiyə»gə xəḥərgə təwə jaylarnimu ḳoxup sunisilər.
[21] Muḳəddəs «kətürmə ḥədiyə» bilən xəḥərning igidarqiliḳidiki yərning u wə bu təripidiki ḳaloḷan zeminlər xaḥzadə üqün bolidu. «Kətürmə ḥədiyə»gə yandax xərḳtin xərḳḳə sozuloḷan yigirmə bəx ming hada kəngliktiki yər wə oḷərbtin oḷərbkə sozuloḷan yigirmə bəx ming hada kəngliktiki yər ḳəbililərning ülüxlirigə parallel bolup, bular xaḥzadə üqündur; muḳəddəs «kətürmə ḥədiyə», jümlidin ibadəthanining muḳəddəs jayi ularning otturisida, [22] xuningdək Lawiylarning ülüxi wə xəḥərning igilikimu xaḥzadining təwəlikining otturisida bolidu. Yəḥudaning qegrisi wə Binyaminning qegrisining otturisida boloḷan bu zeminlar xaḥzadə üqün bolidu.

«Məsiḥning ming yillik səltəniti»
— Ḳanaan zeminining təḳsim ḳilinixi

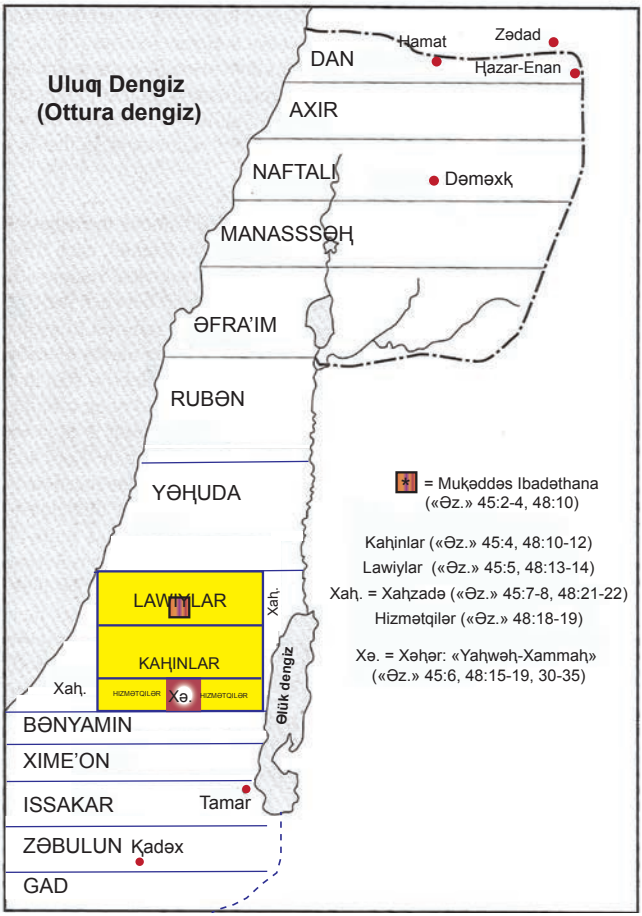

Jənubiy tərəptiki bəx qəbilə

[23] Qaloƣan qəbililərning ülüxliri bolsa: — Binyamin qəbilisi üqün xərqtin oƣərb tərəpkə sozuloƣan bir ülüxi bolidu.
[24] Binyaminning qegrisioƣa yandax boloƣan, xərqtin oƣərbkə sozuloƣan zemin Ximeon qəbilisining bir ülüxidur.
[25] Ximeonning qegrisioƣa yandax boloƣan, xərqtin oƣərbkə sozuloƣan zemin Issakar qəbilisining bir ülüxidur.
[26] Issakarning qegrisioƣa yandax boloƣan, xərqtin oƣərbkə sozuloƣan zemin Zəbulun qəbilisining bir ülüxidur.
[27] Zəbulunning qegrisioƣa yandax boloƣan, xərqtin oƣərbkə sozuloƣan zemin Gad qəbilisining bir ülüxidur.
[28] Gadning yan təripi, yəni jənubiy təripi, pütkül zeminning jənubiy qegrisi Tamar xəḥiridin Meribaḥ-Qədəx dəryasining eqinlirioƣiqə, andin Misir wadisini boylap «Ottura dengiz»oƣiqə sozulidu. [29] Bu silər Israilning qəbililirigə miras boluxqa qək taxlap bəlidioƣan zemin bolidu; bular ularning ülüxliri, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Xəḥərning dərwaziliri

[30] Təwəndə xəḥərning qiqix yolliri bolidu; uning ximaliy təripining kəngliki tət yüz əllik hada bolidu; [31] xəḥərning qowuqliri Israilning qəbililirining nami boyiqə bolidu; ximaliy təripidə üq qowuq bolidu; biri Rubənning qowuqi bolidu; biri Yəḥudaning qowuqi bolidu; biri Lawiyning qowuqi bolidu; [32] xərqiy təripining kəngliki tət yüz əllik hada, uningda üq qowuq bolidu; biri Yüsüpning qowuqi bolidu; biri Binyaminning qowuqi bolidu; biri Danning qowuqi bolidu. [33] Jənubiy təripining kəngliki tət yüz əllik hada, uningda üq qowuq bolidu; biri Ximeonning qowuqi bolidu; biri Issakarning qowuqi bolidu; biri Zəbulunning qowuqi bolidu. [34] Xərqiy təripining kəngliki tət yüz əllik hada, uningda üq qowuq bolidu; biri Gadning qowuqi bolidu; biri Axirning qowuqi bolidu; biri Naftalining qowuqi bolidu.
[35] jəmiy bolup uning aylanmisi on səkkiz ming hada bolidu; xu kündin baxlap xəḥərning nami: «Pərwərdigar xu yərdə» bolidu.

Qoxumqə sөz

Təwəndə biz kitabtiki ḥəmmə bab-ayət üstidə əməs, bəlki kitabning bəzi alaḥidə qizik nuqtiliri wə bəzi bayanlardin tuoɣuloɣan soallar üstidə bayqioɣinimizni qoxumqə bayan qilimiz.

Tət ḥayat məhluq (kerublar)

(1-bab) Birinqi kөrünüxtə kerublar tət qanatlik kөrünidu. Musa pəyoɣəmbər tikligən «mukəddəs qedir»da, Sulayman padixaḥ quroɣan ibadəthanida ular «ikki qanatlik» dəp sürətlinidu. Ular tət yüzi tərtip boyiqə insanning, xirning, bukining wə bürkütning kөrünüxidə bolidu. Ikkinqi əsirdin tartip Injil alimliri muxu «tət yüzi»də Məsiḥ Əysaning tərjimiḥalini təswirləydioɣan Injildiki «tət bayan» təkitləydioɣan Məsiḥning tərəplirini kөrüp yətti: —

(1) Insan: «Luqa»ning bayani — Məsiḥ Əysaning toluq insan ikənlikini, jümlidin uning ərxtiki atisioɣa tayinixi, iq-baoɣridiki ḥessiyatlirini wə dualirini təkitləydu;

(2) Xir: Təwrat boyiqə xir «ḥaywanlarning padixaḥi» («Pənd.» 30:30): — «Matta»ning bayani — Məsiḥ Əysaning «Israilning padixaḥi», «**Yəḥuda qəbilisidin qikkan Xir**» süpütidə pəyoɣəmbərlərning səzini əməlgə axuruxi, wə Uning padixaḥliqining alaḥidiliklirini təkitləydu;

(3) Buqa — eoɣir əmgək qilidioɣan ḥaywan: — «Markus»ning bayani, Əysa Məsiḥning insaniyətkə boloɣan kiqik peillik hizmitini təkitləydu («Mar.» 10:45ni kөrüng).

(4) Bürküt — ḥəmmidin yuqiri pərwaz qilidu: — «Yuḥanna»ning bayani, Məsiḥning Hudalik təbiitini təkitləydu; məsilən 3:13: — «**Yuqiridin kəlgən zat ḥəmmidin yuqiridur»**.

390 kün wə 40 kün (4:1-8)

Bexarəttə ḥər bir kün bir yilni kөrsitidu; birak bu məzgillər nemini kөrsitidioɣanlikini birnemə demək təs; «Israil üqün 390 kün» (390 yil) bəlkim ularning Yəḥudadin (jənubiy padixaḥlik), xuningdək Dawut jəmətining padixaḥlikidin ayrilixi bilən baxlinidu (miladiyədin ilgiriki 930-yili); ayioɣi bəlkim Pars imperatori Qorəxning Babilda wə ularoɣa bekindi əllərdə qaloɣan sürgün boloɣanlarni ḥər qilixi bilən ahirlixidu. Bu waqit miladiyədin ilgiriki 540- yaki 539-yili bolidu, jəmiy 390 yil bolidu. Bu məzgil Israilning Asuriyə imperiyəsi astida sürgün boluxini өz iqigə alidu; bu eoɣir dərd-ələmlik ix idi, əlwəttə; birak Yəḥuda wə Yəḥudaning padixaḥliridin ayrilixmu dərdlik ix wə jaza idi; qünki Asuriyə tajawaz qiloɣuqə, ularning yigirmə padixaḥidin birimu ḥəqqaniy bolmidi. Yəḥudaning jazasini kөrsitidioɣan 40 kün (40 yil) bəlkim Israilning 390 yilining ahirqi 40 yil bilən təng ətüp, Yerusalemning wəyran qilinixi (miladiyədin ilgiriki 586-yili) bilən baxlinip, Pars imperatori Qorəxning sürgün boloɣanlarni ḥər qilixi (miladiyədin ilgiriki 540- yaki 539-yili)oɣiqə dawamlaxqan — Əmma bu waqit 40 yil əməs, bəlki 47 yil idi. Ḥalbuki, Nebokadnəsarning yəttə yil sarang boloɣan waqitni buningdin qikiriwətsək 40 yil bolidu, wə bundak qiliximiz bəlkim tooɣra bolidu; mumkinqiliki barki, bu waqitta Babil, jümlidin Israillar Daniyal pəyoɣəmbərning ḥakimiyiti astida waqitlik turuwatatti. Bügünkə qədər muxundak qüxəndürüx bu sirlik sanlaroɣa əng uyoɣun kelidioɣan təbir.

Yənə ikki orunluk qüxəndürüx barki, bəzi alimlar Əzakiyal yatkan bu 430 künni, 430 yilni kərsitip bexarət beridu, kəlgüsidə Israilning yat əllərgə bekinidioɣan wakitlirini bildüridu, dəp karaydu, yəni ular 430 yilni: —

(1) Nebokadnəsarning Israillarning kəp kismini Babiloɣa sürgün kilixidin tartip (miladiyədin ilgiriki 597-yilidin tartip) «Makkabiylar» (Yəhudiy wətənpərwərlər) Israillarning grek imperiyəsining boyunturukini taxlap isyan kətürginigiqə (miladiyədin ilgiriki 167-yili) boloɣan wakitni kərsitidu, dəp karaydu.

(2) Nebokadnəsarning Yerusalemni mutlək wəyran kilixidin tartip (miladiyədin ilgiriki 586-yilidin tartip) «Makkabiylar» Grek imperiyəsidin mustəkil bolup, «Yəhudiy mustəkilliki» bərpa kilinoɣuqə (miladiyədin ilgiriki 158-yili) boloɣan wakit, dəp hesablaydu.

Əgər bu künlərdə pəyoɣəmbər bexini Yerusalemoɣa karitip, xərk-oɣərb tərəplərgə sozulup yatkan bolsa, undakta uning Israiloɣa munasiwətlik 390 künlük «sol yanpaxlap yetix»i Israiloɣa (ximaliy padixahlikka) yüzlinətti; Yəhudaoɣa munasiwətlik 40 künlük «ong yanpaxlap yetix»i bolsa Yəhudaoɣa yüzlinətti.

18- wə 33-bab — «Gunah sadir kiloɣuqi jan igisi əlidu»

18-babta birnəqqə muhim prinsiplar tiloɣa elinidu. Ulardin biri 20-ayəttə kiskartip eytilidu: «**Gunah sadir kiloɣuqi jan igisi əlidu. Ooɣul atisining kəbihlikining jazasini kətürməydu, wə yaki ata ooɣlining kəbihlikining jazasini kətürməydu; həkkaniy kixining həkkaniyliki əz üstidə turidu, rəzil kixining rəzilliki əz üstidə turidu**».

Bundak eytix, «Əz atisining gunahlirining balilaroɣa kelidioɣan heqkandak təsiri bolmaydu» degənlik əməs, əlwəttə. Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə: «**Mənki Pərwərdigar Hudaying wapasizlikka həsət kiloɣuqi Hudadurmən. Məndin nəprətlənggənlərning kəbihliklirini əzlirigə, ooɣullirioɣa, hətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən...**» («Mis.» 20:5) degənidi. Bu ikki bayanni selixturux paydilik. Bu ikki bayanni selixturoɣanda, undakta «**Atilarning kəbihliklirini ... ooɣullirioɣa ... qüxürüx**» degənning mənisi nemə?

Mukəddəs Kitabtiki «jaza» degən səzning hərhil mənisi üstidə oylinix paydilik ixtur. Mukəddəs Kitabning hər yərliridin roxənki, Hudaning bizning hətta birla gunahimiz üstigə adil, tegixlik jazasi dozahtur — bu bolsa Hudadin ayrilip, Uning huzuridin məhrum bolux degənlik, bu «mənggülük əlüm» dəpmu atilidu (hər jayda təkrarlioɣinimizdək, hux həwər xuki, bizdə kəqürüm-məoɣirət wə nijat pursiti bolsun dəp, Əysa Məsih həmmimizning barlik gunahimizning jazasini Əz teni wə rohida kətürüp kobul kiloɣan). «Mis.» 20:5tə «kəbihliklirini qüxürüx» yaki «jazalirini yətküzüx» (ibraniy tilida «pahad»)ning kəp tərəplik mənisi bar. Asasiy mənisi: «yokłax»tur. Huda bizni «yokłisa», towa kilmioɣan bolsak nətijisi «jaza» bolidu; towa kiloɣan bolsak «yokłax»ning nətijisi bəht-bərikət bolidu. Xuning bilən bu ayəttə «yokłax»ning mənisi qokum «jaza»ni ipadilixi kerək. Halbuki, əgər muxu yərdə mənisi «toluk jaza» bolsa, undakta nətijisi balilar atisining gunahliri tüpəylidin dozahka qüxüxi kerək idi. Undakta heqkaysimizda ümid yok bolatti. Birak «jaza» bəzi wakitlarda toluk mənisidə əməs, baxkiqə mənidə ixlitilidu; u «tərbiyə» mənisidə keliximu mumkin; məsilən, ata əz balilirini tərbiyə üqün jazalioɣinida: «Balamni kandak jazalisam adil bolar?» dəp oylimaydu, bəlki «Kandak jaza uning üqün sawak, tərbiyə bolar?» dəp oylaydu. Əməliyəttə

Təwratning kəp yərliridə «jaza» xu mənidə ixlitilidu, xu yərlərdə «jaza» Hudaning adəmni dozahқa qüxüridioʏanliқini, yəni «gunahқa tegixlik wə adil boloʏan jaza»sini kərsətməydu.

Əmdi «Mis.» 20:5gə kəlsək, atining gunahlirining bəzi nətijiliri balilirioʏa qüxidu, degili bolidu. «Əzakiyal» 20:18 bilən selixtursak təwəndiki hulasilərgə kelixkə tooʏra kelidu: —

(1) Atining gunahliri balilaroʏa xu jəhəttə təsir yətküziduki, balilar atining gunahlirini kərüp ularni dorisa, atilirioʏa boloʏan jaza bolidu; xu yolda bəzi qaoʏlarda atilar baliliri arқiliқ əz қilmixlirining nətijə-mewisini kəridu wə tetiydu, ḥəmdə қilmixlirining yirginqlikini kərüp towa қilixi mumkin.

(2) Atining gunahliri balilaroʏa yənə bir jəhəttin təsir yətküziduki, balilar bu dunyada atisining gunahlirining aқiwitidin japa tartixi mumkin. Məsilən, bir ḥarakқəx dada bolsa, u pulni ḥarakқa buzup qaqsa, baliliri yahxi əginix pursitigə erixəlməydu. Əzakiyal əzimu bir misal — əz həlқining ata-bowilirining gunahliri tüpəylidin, u amalsiz sürgün boloʏan. Baxқa misallardin yənə ikkini kərüx üqün Təwrat, «2Sam.» 12:1-25, wə «Yəxaya pəyoʏəmbər» 39:5-8 ayətlərnimu kərüng. Birinqidin, Natan pəyoʏəmbərning Dawut pəyoʏəmbərni gunahliri üqün əyibliginini, gunahlirining aқiwiti jümlidin Dawutning yengila tuoʏuloʏan bowiқining dunyadin kətkinini, ikkinqidin Ḥəzəkiya padixaḥning təkəbburlixip kətkinining keyinki dəwrlərgə yətküzgən ziyanlirini kərgili bolidu.

(3) «Əzakiyal» 18:20 bilən selixtursak, əmdi Əzakiyalning: «**Ooʏul atisining қəbiḥlikining jazasini kətürməydu, wə yaki ata ooʏlining қəbiḥlikining jazasini kətürməydu**» degən bayanida, «jaza» əzining toluқ mənisidə, yəni **roḥiy, mənggülük ḥayat-mamat jəhəttə ixlitilgən bolsa kerək**. Atining gunahliri bolsa, ooʏlining towa қilixi kerəklikini bilip yetixigə tosaloʏu bolmaydu, wə xuningdək uningoʏa towa қilmasliқi üqün ḥeqқandaқ baḥanə bolalmaydu. Ooʏul əz gunahioʏa towa қilsa, uning Hudaning ḥuzurida turuxioʏa, mənggülük ḥayatқa erixixigə ḥeқandaқ tosaloʏu məwjut əməs. «**Gunaḥ sadir қiloʏuqi jan igisi əlidu**» degənning mənisi, izahlioʏinimizdək, jismaniy jəhəttiki ələmdin baxқa bir ələxni kərsitixi kerək. Ḥəmmimiz əlimiz — birak xu qaoʏda biz Hudaning ḥuzuridin ayriloʏan ḥalda əlsək bu ḥəқiқiy ələmdur. Ohxaxla «**Rəzil kixi barliқ sadir қiloʏan gunahliridin yenip towa қilip, mening barliқ bəlgilimilirimni tutup, adilliқ ḥəm adalətni yürgüzidioʏan bolsa, u jəzmən ḥayat bolidu, u əlməydu**» (18:21) wə uningoʏa ohxaydioʏan baxқa ayətlərdimu kərsitilgən «ḥayat»mu pəқət «ələmdin aman қelix» yaki «turmuxning dawami»ni əməs, bəlki «aliy dərijidiki bir ḥayat»ni, «ḥəқiқiy ḥayat»ni kərsitixi kerək. Bu dəl Injil bizgə yətküzgən təlim: «**Mana mənggülük ḥayat — u bolsimu, Sən ḥəқiқiy Hudani ḥəm Sən əwətkən Əysa Məsiḥni tonuxtin ibarəttur**» («Yḥ.» 17:3). Mənggülük ḥayat jismaniy ələm bilən əməs, bəlki ḥəқiқiy imanning pəyda boloʏan dəқiқisi bilən baxlinidu; u pəқət «yaxaxning üzlüksiz dawami»la əməs, bəlki tirik Huda bilən boloʏan munasiwəttin ibarəttur.

Biz yənə 18- wə 33-bablardin xundak bir hulasigə kelələymizki, iman-ixənq (məyli Hudaoʏa, əzimizgə yaki baxқilaroʏa baoʏlanoʏan bolsun) bizning ḥayatimizning yənilixidur. Kərünüxtə ḥəққaniy adəmning ḥayatining yahxi bir baxlinixi bolsimu, əgər uning ahirқi yənilixi rəzillik bolsa, u rəzil dəp ḥesablinidu. Uning əksiqə, kərünüxtə rəzil bir adəm əz gunahlirini tonup yetip, ḥayatini burap əzgirixkə baxlisa — ḥaram yolda aloʏinini igisigə қaytursa, baxқilaroʏa meḥribanliқini kərsitixkə baxlisa — u ḥəққaniy adəm dəp ḥesablinidu. Hudaoʏa baoʏlanoʏan ḥəқiқiy iman-ixənq ḥəққaniy ḥayatning yənilixi barliқ tərəplərdə, yəni Hudaoʏa қarap ibadət

kilixta, insanoƣa karap mehribanlik wə səməmiy muamilə kərsitixtə kərünidu. Xundak ixlar Huda bilən ḥəkikiy munasiwətning nətijisi, yengi kəlb, yengi roḥning mewisidur (18:31) wə iman-ixənqning əməliyitini ispatlaydu; ular ḥərgiz adəmning ɵz küqigə tayinip boloƣan tirixixlirining nətijisi bolmaydu. Ḥətta etikadning bu mewilirining ɵzigimu tayinixka bolmaydu (33:13); ḥəkkaniy adəmning iman-ixənqi ḥərgiz ɵzining ḥəkkaniylikioƣa əməs, bəlki tirik Hudaning Ɵzigə baoƣlinidu («Ḥab.» 2:7, «Rim.» 1:17).

Üzüm teli tooƣruluk təmsil tooƣrisida (15-bab)

Israil yaki Yerusalem ormanlikning dərəhliri arisidiki bir üzüm telioƣa ohxitilidu. Bu ohxitixning mənisi nemə? Üzüm telining yahxi mewə berixtin sirt ḥeqkandak artukqilik yoktur. Uning yaoƣiqining adəttiki yekiloƣu boluxtin baxka, ḥeqkandak ixlitilidioƣan jayi yoktur. Hudaning Israiloƣa boloƣan birdinbir məksiti: ularning mewə berixi — bu mewə bolsa uning ḥəkkaniy adəmlərdin ḥuzur alidioƣini, yəni ularning Hudaoƣa baoƣlioƣan muḥəbbiti, baxkilaroƣa kərsətkən mehribanlikidur. Bu mewə bolmisa, Israil boloƣan «üzüm teli»ning yekiloƣu boluxtin baxka paydisi yoktur.

Bu ohxitix Məsih Əysaning: «**Mən Ɵzüm ḥəkikiy üzüm telidurmən**» degən sɵzini esimizgə kəltüridu («Yuḥanna» 15-bab). Israil «mewisiz üzüm teli» boloƣan, lekin «Ḥəkikiy Üzüm Teli» boloƣuqi, Hudaoƣa mewə bərgüqi kəldi; u bolsa Məsiḥning Ɵzidur. Məsiḥkə etikad baoƣlisak, Uningoƣa («xah üzüm telioƣa ulanoƣandək») ulinip, Uning bilən bir bolsak, bizmu «üzüm telining xahliri» süpitidə Hudaoƣa mewə berimiz.

Wədimizdə qing turux (17:13-16, 18-19)

Izahlioƣinimizdək, muxu yərdə yənə təkrarlaymizki, Israil padixahi Zədəkiyaning Nebokadnəsar bilən tüzgən əhdisi Huda təripidin: «Mening əhdəm» dəp karilatti (19-ayət). Bu sɵzning muhim tegi bar. Bəzi adəmlər: «Ixəngüqilər imansizlar, «kapirlar» wə butpərəslər bilən bekitkən wədə-əhdiliridə qing turuxining ḥajiti yok» dəp oylaydu. Birak biz bu yərdin Hudaning Ɵz məmin bəndiliridin, ularning baxka ḥəmmə adəmlərgə (ular məyli Uningoƣa iman-ixənq baoƣlioƣan yaki baoƣlimioƣan bolsun) bərgən sɵzidə qing turuxini tələp kiloƣanlikini kərimiz.

Tur xəḥirigə karitiloƣan bexarətlər (26-28-bablar)

26-babta Tur tooƣruluk berilgən bəzi bexarətlər adəmni əjəbləndüridioƣan dərijidə, ḥətta kiqik təpsilatlirioƣiqə əməlgə axuruloƣan bolup, bu təpsilatlar inqikə təkxürüxkə ərziydioƣan ixlardur.

26-bab, 8-ayəttin, Babil padixahi Nebokadnəsarning Tur xəḥirini wəyran kilidioƣanlikini okuymiz. Pəyoƣəmbərning yənə 3-ayəttə: «**Mən ... kəp əllərni sən bilən karxilixixka kozoƣaymən**» 4-ayəttə: «**Turni takir tax kilip koyimən**», 5-ayəttə: «(Tur) **dengiz otturisidiki** (belikqilarning) **torlar yeyilidioƣan jayi bolidu**», 12-ayəttə: «**Ular sepilliringni buzup oƣulitip, ḥəxəmətlik əyliringni harabə kilidu; ular sening taxliring, yaoƣaq-limliring wə topa-qangliringni dengiz suliri iqigə taxlaydu**», 14-ayəttə: «**Sən** (Tur) **kaytidin kurulmaysən**» wə 21-ayəttə: «**Sən** (Tur) **kaytidin ḥeq bolmaysən, ...mənggügə tepilmaysən**» dəp aldin'ala eytkanlikini baykaymiz.

Əzakiyalning bu bexaritidin üq yil keyin, Nebokadnəsar padixah kəp millətlik koxunni yetəkləp, xəhərni 13 yil muhasirigə aldi. 13 yildin keyin u sepilidin bəsüp kirgən, lekin ahalining kəpi dengizdin ətüp xəhərdin yerim kilometr yirakliktiki bir aralоqa kaqti; aralda yənə bir kəl'ə boloqanidi. Nebokadnəsar Əzakiyal 8-ayəttə aldin eytkinidək, xəhərning əzini yər bilən yəksan kildi. Xuning bilən aralda turoqanlar uning xərtlirini kobul kilip təslim boldi.

Keyin bu araldiki kəl'ə kəp mustəhkəmlinip əzi bir xəhər bolup qikti. Miladiyədin ilgiriki 330-yili ətrapida, büyük Iskəndər (Aleksandir, Greklarning imperatori) kelip, əzigə isyan kətürgən xu araldiki xəhərgə hujum kildi. U kona xəhərning harabilirini baykidi. U bu tax-topilarni astidiki taxtin kiriwetip, dengizoqa taxlap kədəmmukədəm araloqa baridioqan 60 metr kəngliktiki bir yolni yasap qikti, andin harwilik potəylirini yətkəp yekinlaxturdi. Buning bilən 3-, 12-ayəttə deyilgəndək, Iskəndər aralnimu besiwaldi; u Turning nuroqun kemilirini sepili aldida oqərk kiliwətti. 4-5-ayətlərdə deyilginidək, kona xəhər bir takir taxka aylinip kətkən. Tur «dengizoqa taxlanoqan».

Turning tarihi Iskəndərning dəhxətlik urux elip berixi bilən ayaoqlaxkan əməs. Keyinqə, awwal Antigon (miladiyədin ilgiri 314-yilda), andin Pitolimi Filadelfus (miladiyədin ilgiri 285-247-yillarda) uning sodisining wə dengiz üstidiki hakimiyitining həkümranlikini bitqit kiloqan. Ahiri, miladiyədin keyin 1321-yili ərəb ləxkərliri uni ixoqal kilip pütünləy halak kiloqan. Bir ərəb sayahətqisi Ibn Batutaning səzliri bilən eytkanda: «U bir təmsil,... pütünləy bir harabə boldi». Bu, bexarəttə deyilgini, 14-ayəttə dəl aldin eytiloqan.

19-əsirdə xu araldin ətkən yənə bir yoluqi ərəb belikqilirining 14-ayəttə eytiloqandək xu yərdə torlirini kurutuxka yayoqanlikini baykidi.

Hətnə kilinoqan wə hətnə kilinmioqanlar (28:10)

«Sən yat adəmlərning kolida hətnə kilinmioqanlaroqa layik boloqan ölüm bilən ölisən; qünki Mən xundak səz kiloqan», — dəydu Rəb Pərwərdigar».

Okurmənlər bəlkim: ««Hətnə kilinmioqanlaroqa layik boloqan ölüm» degən kandak ölüx?» — dəp sorixi mumkin. «Hətnə (sünnət) kilixning nemə əhmiyiti bar?»

Okurmənlər esigə kəltürələyduki, Huda Ibrahimni butpərəslikni taxlaxka, əz yurtini taxlap baxka natonux zeminoqa səpər kilixka qakiroqinida, u ixənq-etikad bilən itaət kildi; Huda uni Pələstin zemininoqa yetəklidi. Xu yərdə uning etikadi bilən Huda uni Əz nəziri aldida «həkkaniy adəm» dəp jakarlidi. Uning etikadioqa wə xundakla əzining alahidə «Hudaning adimi» boloqanlikioqa bəlgə boluxka, Huda uningoqa hətnə bəlgisini ata kildi. Bu bəlgə Ibrahimning əwladliri boloqan Yəhudiylaroqa əzlirining Hudaning alahidə həlki boloqanlikini dunyaoqa kərsitixi üqün tapxuruloqan («Aləmning yaritilixi» 18-bab). Ətrapidiki baxka əl-yurtlardikilər hətnə kilmioqaqka, bu intayin enik bir bəlgə idi. Həm Yəhudiylar wə ərəblərmu (həmmisi Ibrahimning əwladliri) büngə kədər hətnə kilip kəlgən.

Injil Hudaning Ibrahimoqa hətnə tooqruluk tapxuroqan əmri üstidə xundak təbir beridu: — Hudaning hətnidə boloqan tüp məksiti bolsa, uning kəlgüsi tehimu muhim bir hətnigə birhil bexarət boluxidin ibarət idi. Bu «rohiy hətnə» Hudaning Məsih Əysa arkilik həmmə insanlaroqa əmdi sunidioqan nijatida ayan kilinidu. Təwrat dəwridə, hətnidə təndin ətning kesilixi kəlgüsi Injil dəwridə təndə boloqan gunah asarətlərning wə bu dunyadiki hokuk, abruy wə puloqa tayinixlarning həm arzi-həwəslərning kesip taxlinixini kərsitip, əsirmu-əsir bexarət berip

kəldi. Pəkət roḥi wə kəlbi «hətnə kilinip» gunaḥ asarətliridin azad bolsila, andin insan Hudaoɣa «roḥta wə ḥəkikəttə» ḥəkikiy ibadət kilidioɣan bolidu («Fil.» 3:3, «Kol.» 2:11, 12, «Rim.» 4:9-12, «Gal.» 5:1-15nimu kərüng). Kəlb wə roḥni gunaḥtin halas kilip, adəmni Hudaoɣa əməliy ibadət kiloɣuqi kilix Hudaning Məsiḥtə boloɣan nijatini kobul kiloɣan ḥərbiri üqün Өz Roḥi bilən yaritidioɣan baḥasiz bir məjizisidur.

Əmdi nemixka Əzakiyal adəmning dikkitini «hətnə kilinmioɣanlaroɣa layik boloɣan ölüm»gə tartidu? Asasiy pakit xuki, Əzakiyalning dəwridə Huda Өz həlkigə muxu hətnə bəlgisi bilən «tamoɣa basatti». Təwrat dəwridə, «yat əllər»din birsi tirik Hudaoɣa boloɣan etikadini ipadiləxni, Hudaning əḥdisigə muyəssər bolup ibadəthanida Hudaning həlkigə ḥəmraḥ bolup səjdə kilixni halioɣan bolsa, undakta u Hudaning əmrigə boysunup hətnə bəlgisini kobul kilixi kerək idi. Xunga, «hətnə kilinmioɣan ḥalda» ölüx, Hudaning əḥdisidin wə bərikətliridin ayriloɣan ḥalda ölüxtin ibarət idi.

Hətnining adəmning salamətlikigə məlum paydilik yərliri bar, wə xu səwəbtin oɣərbtiki məmlikətlərdə etikadlik ḥəm etikadsiz kixilər өz ooɣullirini hətnə kilsimu, bu dəwrdə ḥeqkim bu yolda ḥeqkandak roḥiy bəht-bərikətni kobul kilalmaydu; mənggülük ḥayatka nisbətən jismaniy hətnini kobul kilix yaki kilmasliknıng ḥeqkandak əḥmiyiti wə təsiri yoktur; birak «roḥiy hətnə»ni kobul kilmioɣan ḥeqkim Hudaning padixaḥlikioɣa kirməydu.

Misiroɣa karatiloɣan bexarətlər (29-32-bablar, bolupmu 29:10-14)

Bu ayətlər boyiqə, Misiroɣa uni adəmzatsiz kilidioɣan, kirik yillik bir wəyranqilik qüxidu. Izaḥatimizda eytkinimizdək, bəlkim bexarətning birinqi ketimlik, xuningdək kismən əməlgə axuruluxi miladiyədin ilgiriki 525-487-yillarda, Pars imperatori «Kambisis»ning Misir üstidin rəḥimsiz ḥəküm sürüxi, xuningdək Misirning pəs orunoɣa qüxürülüxi bilən boloɣan. «Kismən əməlgə axurulux» deginimiz, xu dəwrdə Misir «uningda ḥeq adəm turmaydu» deyilgəndək pütünləy adəmzatsiz bolmioɣan əməs. Xunga bexarət Məsiḥning dunyaoɣa ming yil ḥəküm sürüxining («Wəḥ.» 20:4) dəsləpki 40 yilida toluk əməlgə axurulidu, dəp oylaymiz. Məsiḥ dunyaoɣa kaytip kəlgəndin keyin, Misir xu yolda baxka əllər üqün Pərwərdigarning tərbiyisini kərsitidioɣan kirik yillik bir misal bolup, andin aḥalilik bolidu.

Bu babtin yənə bir soal tuoɣuluxi mumkin: Nemixka Əzakiyal Misirning jazalinixi, ḥalak kilinixioɣa xunqə dikkət kilidu? Uning kitabida tət bab muxu temida yeziloɣan. Səwəb xübḥisizki, Israilning Babildin kəlgən awarə-azablardin kutulux üqün, ḥərdaim Misirdin panaḥ izdixi Hudaoɣa xunqə yirginqlik idi. Israilni dəsləptə kullukka saloɣan Misir əməsmu? U Musa pəyoɣəmbər arkilik ularni bir kiliqmu kətürməy Misirdin kutkuzoɣan əməsmu? Huda Israilning өzi kizoɣinlik bilən panaḥlanmakqi boloɣan axu «büyük məmlikət»ning ḥalakətkə məḥküm bolidioɣanlikini qüxinip yetixini ümid kilatti. Xuningdək, Misiroɣa ohxax baxka allikaysi «büyük məmlikətlər», Misirdin ilgiri dəwr sürgən andin yokaloɣan Asuriyə imperiyəsigə (31-bab) ohxax ixənqsizdur.

Nemixka Babil tooɣruluk bexarət yok?

Baxka əllər wə məmlikətlər tooɣruluk xunqə kəp bexarətlər berilip, «Nemixka Əzakiyal arkilik Babil tooɣruluk bexarət kəlməydu?» degən məsilə üstidə muzakirə yürgüzüxkə ərziydu. Bəzi alimlar Əzakiyal Babiloɣa sürgün boloɣaqka, «Babilning akiwiti tooɣruluk bexarət berix akilanilik bolmaytti (qünki өzigə hətərlik bolatti, xunga u korkti)» dəp karaydu. Biz bundak

kəz-ḳaraxni Əzakiyaloɣa ḳara qaplioɣanlik dəp ḳaraymiz. Uning kitabida roxən turiduki, u əzining ḳerindaxliridin bolsun, yat əlliklərdin bolsun, ḥeq ḳorḳmas ikənlikini kərsətkən. Əz dəwridə Daniyal pəyoɣəmbər allikaqan Nebokadnəsar padixaḥḳa Babil imeriyəsining pəḳət wakitlik dəwr süridioɣanlikini yüz turanə eytḳanidi.

Əməliyəttə, biz Əzakiyalning xundak bexarət bərməslikining səwəbi naḥayiti əməliy dəp ḳaraymiz. Əzakiyal pəyoɣəmbərning kəngül bəlgini bolsa, sürgün boloɣan Israillarning əzlirining sürgün boloɣanlikini Hudaning jazasidin boloɣan dəp ḳobul ḳilixi, ḥərgiz sahta pəyoɣəmbərlərning: «Biz Babildin tez ḳutulimiz» degəndək ham hiyallirini ḳobul ḳilmasliki idi. Israillar əzlirining sürgün boloɣanlikini Hudaning jazasidin, gunaḥliri tüpəylidin boloɣan dəp tonup yətmigən əḥwalda, Babilning kəlgüsi ḥalakiti (55 yildin keyin bolidu) tooɣruluk bexarət berilsə, u ḥalda ular: «Huda bizni jazalaxḳa Babilni saloɣan, biz towa ḳiliximiz kerək» deyixining orniɣa, əksiqə «Huda «düxminimiz» Babilni jazalaydu» dəp ḥeq towa ḳilmay, huxal bolup ketətti.

Ḥalbuki, 150 yil ilgiri, Yəxaya pəyoɣəmbər wə uningdin keyin Ḥabakkuk wə Yərəmiya (Israil zeminda turoɣan) pəyoɣəmbərlər Babilning zawal bolidioɣanliki tooɣruluk bexarət bərgənidi. Kimiki pəyoɣəmbərlərning kitablirini ətiwarlisa wə ularda ularni oḳux səmimiyiti bar bolsa, ulardin Babilning akiwiti tooɣruluk kəp təpsilatlarni tapḳan bolatti. Əməliyəttə bolsa, Əzakiyal 31:14də Babilning ḥalakiti tooɣruluk wasitilik bexarət bərgənidi. Bu ayətlərdə, Asuriyəning ḥalak boloɣanliki wə Misirning ḥalak bolidioɣanliki bilən baxḳa barlik «büyük məmlikətlər»gə bir agaḥ yollinidu: «**Buning məḳsiti, sulardin suoɣirilidioɣan dərəhlərning ḥeqbiri əzini egiz kətürmisun, yaki uqini bulutlaroɣa taḳaxturmisun, yahxi suoɣirilidioɣan dərəhlərning ḥeqbiri undak egizlikkə kətürülmisun üqündur; qünki ularning ḥəmmisi ölümgə bekitilgən — yərning təglirigə qüxüxkə bekitilgənlərning, əlidioɣan adəm balilirining, ḥangoɣa qüxidioɣanlarning ḳataridur**».

Xübḥisizki, Babil əzi bu «**əzini egiz kətürgən dərəhlər**»din biri idi.

36-bab: Əzakiyalning «yengi əḥdə» tooɣruluk bayani

Əzakiyaloɣa wə əz zamandixi boloɣan Yərəmiya pəyoɣəmbərgə Israilning gunaḥini üzül-kesil mutlək axkarilax wəzipisi tapilandi. Əmdi Hudadin ikkisigə ohxaxla Israilning gunaḥining xipasi tooɣruluk wəḥiy kəlgənliki adəmni ḥəyran ḳalduridioɣan ix əməs. Qünki Huda məlum bir məsilining ḥəl ḳilix yolini təng bərmisə, ḥərgiz xu məsilini axkarilimaydu. Israilning gunaḥini ḥəl ḳilidioɣan yol bizningkinimu ḥəl ḳilalaydioɣan birdinbir yol — «**yengi bir roḥ, yengi bir ḳəlb**». Bu «**yengi bir roḥ, yengi bir ḳəlb**» bilən Huda bizgə «**silərni əmr-pərmanlirim boyiqə mangoɣuzimən, ḥəkümlirimni tutḳuzimən, xuning bilən ularoɣa əməl ḳilisilər**» dəp eytidu (25-32). Muxundak ixlar bolsa Hudaning Əzi yaritidioɣan məjizilərdur, ḥərgiz adəmning ḳolidin kəlməydu. Təwratning tüp həwiri dəl xudur; Israilni misaloɣa kəltürüp u munu ixlarni kərsitidu: —

(1) Insanlarning tüp gunaḥlik təbiiti;
(2) Insanlarning Hudaning nijatioɣa, ḳutḳuzux yolioɣa mutlək moḥtajliki;
(3) Bu ḳutḳuzux yoli Huda əwətidioɣan Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ arḳilik bolidu.

Əysa Məsiḥ Israil həlki aldida birinqi ḳetim wəz eytḳanda, Qəmüldürgüqi Yəḥya pəyoɣəmbər munu sözlər bilən uni tonuxturdi: — «**Mən silərni ... towa ḳilixni bildürüx üqün suda qəmüldürimən; birak** (bu zat)**.... silərni Mukəddəs Roḥta qəmüldüridu**» («Mat.» 11:3). Mana

buning bilən Əzakiyal arkilik wədə kilinoɣan «**yengi kəlb, yengi roh**» bolidu. Huda bu wədini kengəytip pütün insanlaroɣa tutmakqi; xunga Injilda «**Gunahning ix ħəkki yənila ölümdur, birak Hudaning Rəbbimiz Məsih Əysada boloɣan sowoɣiti yənila mənggülük ħayattur**» dəp yeziloɣandur.

Israiloɣa nisbətən bu bexarətning toluk əməlgə axuruluxi, ular ahirki zamanlarda towa kilip Məsihni kobul kilixi bilən bolidu.

11-bab, 16-20-ayəttimu Əzakiyal bu yengi əhdini kiskiqə bayan kilidu. Muxu yərdə kizik bir nukta barki: «**Mən ularoɣa bir kəlbni berimən**». Bizdə hərkandak xəhsiyətqilik bolidikən, baxkilar bilən «bir kəlb»tə bolux mumkin bolmaydu. «Birlik» tooɣruluk barlik siyasiy xuarlar ham hiyaldur; pəkət adəmlər towa kiloɣandila Hudaning muħəbbiti iqidə ħəkikiy birlikning mumkinqiliki bolidu.

37-bab — Israilning «tirilixi»

Biz muxu bab üstidə pəkət ikki ixni alahidə kəyt kilimiz: —

(1) bexarət boyiqə Israil wə Yəhuda kaytidin bir həlk bolidu; bu kismən əməlgə axuruloɣan, əmma ixinimizki, kəlgüsidə toluk əməlgə axurulidu (15-22). Bəzilər bəlkim: «Ħazir Israilning yokaloɣan on kəbilisining kəyərdə ikənlikini ħeqkim bilməydu» deyixi mumkin; lekin bir tirik Huda buni obdan bilidu.

(2) Israil elining tirilixida ikki baskuq bar; birinqi baskuq «**səngəklərning bir-birigə kelixi,... pəylər wə ət ularning üstigə kelip ularni kaplax**»; bu baskuqta ularda ħeq ħayat-nəpəs yok; ikkinqi baskuqta «Roh» (xübhisizki, Hudaning Mukəddəs Rohi) ularoɣa kelip ħayat beridu (12-14). Xuningoɣa karioɣanda, Hudaning pilanining birinqi baskuqida U Israilni əz zeminioɣa kaytip kəltürüxi; ikkinqi baskuqida, ular «kaytidin tuoɣulup» rohiy ħayatni kobul kilidu. Pələstində ħazir turoɣan Yəhudiy həlkining əħwali birinqi baskuqta boluxi kerək; ular kaytidin kəp dələtlərdin yioɣiloɣan (miladiyədin keyinki 1948-yilidin baxlap), birak ularda rohiy ħayat yok — qünki ular tehi Əysani «bizning Məsihimiz» dəp etirap kilip kobul kilmioɣan.

Baxka pəyoɣəmbərlərning səzlirigə karioɣanda yənə mumkinqiliki barki, ahirki zamandiki «tirilix»tin ilgiri, Yəhudiy həlkining bəziliri Pələstin zeminidin yənə tarkitiwetilidu.

40-44-bablarda kərsitilgən, Israilning yengi ibadəthanisi tooɣruluk 26-28 ayətlərdimu bexarət bar.

38-39 Bablar; Gog wə Magog — ahirki zamanlar

Bu bablar iqidə Gog tooɣruluk kizik bir ayət (17) bar: «**Rəb Pərwərdigar xundak dəydu: «Kədimki zamanlarda kullirim boloɣan Israildiki pəyoɣəmbərlər arkilik bexarət kiloɣan birsi sən əməsmu? Ular xu künlərdə, xundakla kəp yillardin beri, Mening seni həlkimgə karxilixixka kikiridioɣanlikim tooɣruluk bexarət bərgən əməsmu?»**»

Biliximizqə, ilgiriki pəyoɣəmbərlər əz kitablirida «Gog»ni ismi bilən tiloɣa almaydu. Xuning bilən xu hulasigə keliximiz kerəkki, ular «Gog» tooɣruluk səzligəndə, uni baxka bir nami bilən tiloɣa aloɣan.

Yəxaya, Yoel, Yərəmiya wə Daniyal pəyoɣəmbərlər (ħəmmisi Əzakiyaldin burun bexarət bərgən)ning kitablirini kətirkinip okusak, ahirki zamanda bolidioɣan, ximaldin kikkan Israil

zeminioŋa besip kiridioŋan eoŋir bir tajawuzluk, xuningdək nuroŋunlioŋan əl-yurtlarning Israiloŋa ḳarxi yioŋilip ḳoxun boluxi tooŋruluk bexarətlərnimu bayḳaymiz. Bu bexarətlər boyiqə bu zor ḳoxun «dəjjal» (Məsiḥning rəḳibi) təripidin yetəklinidu. Xunga «Gog»ni «dəjjal»ning baxḳa bir ismi dəp ḳiyas ḳilsaḳ bəlkim tooŋridur. Mikaḥ pəyoŋəmbər uni «Asuriyəlik» dəp ataydu. Təwəndiki bexarətlər «Əzakiyal» 38-39-babtiki bexarət bilən munasiwətlik boluxi mumkin. Waḳti-saiti yeḳin kəlgəndə bəlkim bu bexarətlərning təpsilatliri, ularning bir-birigə ḳandaḳ maslixidioŋanliḳi tehimu enik bolup qiḳixi mumkin.

«Yəx.» 29:5-8, 34:1-6, 63:1-6, 66:15-16: «Mik.» 5:5, «Dan.» 11:40-45 («ximaliy padixaḥ»), «Yoel» 3:9-16, «Yər.» 4-bab, «Zəf.» 3:8ni kərüng.

Əzakiyalning bu bexariti əzidin yiraḳ bir küni tooŋruluk səz ḳilidu. Xunga yənə bir mumkinqiliki barki, bexarətning «ḳədimki zamanlar» degini, Əzakiyaldin **keyinki** künlərnimu əz iqigə alidu; undaḳ boloŋanda «pəyoŋəmbərlər» degini uningdin keyin boloŋan pəyoŋəmbərlərnimu, məsilən Zəkəriya, ḥətta Injil dəwrdiki Pawlus wə Yuḥannanimu kərsitixi mumkin. Undaḳta munasiwətlik bexarətlər yənə «Zək.» 12-14 bablar, Injil «Wəḥ.» 16:14, 16, 19:19nimu əz iqigə alatti.

40-44-bablar; yengi ibadəthanining əḥmiyiti

Oḳurmənlər tarihta boloŋan birnəqqə ibadəthanining ḥərbirining əḥmiyiti tooŋruluk bir muzakirini oḳumaḳqi bolsa Ḥagay pəyoŋəmbərning kitabidiki «ḳoxumqə səz»imizni kərsun. «Ibadəthanilar» tooŋruluk enik bir prinsip bar. U Injilda muḳim bekitilgənki, Hudaning nixan ḳiloŋan məḳsiti Əz həlḳini Əz ibadəthanisi ḳilixtin ibarəttur. Hudaning tüp pilani, «insan ḳoli bilən yasioŋan ibatəthana»da turux əməs, bəlki Əz həlḳining ḳəlb-roḥini toldurup turuxidur. Xunga nemixḳa Huda bu yengi «jismaniy» ibadəthanini kərsitidu? Uning əḥmiyiti nemə? Əgər Məsiḥ Əysaning ḳurbanliḳi pütkül insanlar üqün («Ibraniylaroŋa» degən kitabta deyilgəndək) «əng ahirḳi ḳurbanlik» bolsa, bu ibadəthanida soyulidioŋan ḳurbanliḳlarning nemə məḳsiti bolidu? Təwəndə bir jawab berimiz.

Ibadəthana wə uning əlqəmliri tooŋruluk ikki eoŋiz səz ḳilixḳa tooŋra kelidu. Birinqi, bu ibadəthanini əlqəx usuli binalarni təkxürgüqi məhsus hadim yaki inzenerning adəttiki tərtipi boyiqə bolmastin, bəlki əyning aldinḳi dərwazisidin baxlinip, dalinining iqki bulung-puxḳaḳlirioŋiqə uzunluḳ-kənglikini əlqəp, ḥaman kiqik əlqəmlərdin qong əlqəmlərgə ətüx usulida bolidu. Muxu usul ḥaman (insanlar ḳiloŋan bolsa!) ḥərhil pərḳ-hataliḳlarni kəltürüp binaning qertyoẓini toptooŋra sizixḳa mumkin bolmas ḳilidu. Tooŋra usul omumiy uzunluḳ-kəngliki bilən baxlinip, andin bulung-puxḳaḳlirioŋiqə uzunluḳ-kənglikini əlqəxtur. Bu, alamət kərünüxning qoḳum Hudadin kəlgənlikini tehimu ispatlaydu. Əzakiyal pəyoŋəmbər əzi bir «qertyoẓ»ni awwal sizoŋan əməs; u pəḳət əz yetəkqisigə əgixip binaning u-bu tərəplirini aylinip uning əlqigən yərlirini hatiriləydu. Binaning əlqəmliri qertyoẓoŋa kəltürülgəndə ḥəmmisi bir-birigə toptooŋra maslixip, asasən mukəmməl bir pütünlükni kəz aldimizoŋa kəltüridu (bəzi kiqik əylirining wə jaylirining təpsilatliri toluḳ bolmioŋaqḳa, ularni sizoŋili bolmaytti — təwəndiki səzimizni kərüng).

Əlqəmlərning bir-birigə maslixixi jəḥəttə pəḳət birla əlqəmdə kiqikkinə bir məsilə bar (40:49); biz bu ayəttə Təwrattiki kona grek tili tərjimisi (LXX)gə əgiximiz, xuning bilən məsilə ḥəl ḳilinidu.

Ikkinqi, Əzakiyal bizgə təminligən təpsilatlar wə əlqəmlərdin bu ibadəthanini əzimiz toluḳ ḳurup qiḳixiniz mumkin əməs. Bəzi yərliri, məsilən sirtḳi ḥoylidiki axhanilar, sirtḳi tamoŋa

tutax turoɣan «kiqik hanilar» wə kaḩinlarning əylirining bayanliri bizgə ularni sizoɣudək, xundakla kuroɣudək təpsilatlarni təminliməydu. Huda Əzakiyaloɣa kərsətkən bu kərünüxning əzi toluk bir qertyoz sizix üqün əməstur. Huda həlkigə ḩeqkəyərdə uni kuruxni tapilioɣan əməs, pəkət «**kallisida ibadəthanini əlqəp bakşun**» dəp buyruloɣan (43:10-11). U kəlgüsidə məwjut bolidioɣan bir bina, lekin uni kuroɣuqi Hudadur, enik desək Məsiḩning Özi bolidu. Məsiḩ tooɣruluk: «**U ibadəthanini kuridu, wə kaḩin süpitidə Öz təhtigə olturidu**» dəp bexarət berilgən («Zək.» 6:13). Zəkəriyaning xu bexaritidə eytiloɣan «ibadəthana»ning birinqi kərsətkini Hudaning «tirik taxlar» boloɣan məmin bəndiliridin tərkib tapkan ibadəthanidur («1Pet.» 2:5-8). Birak bu bexarət yənə «ḩayatsiz taxlardin kuruloɣan» bir ibadəthanini kərsətkən bolsa, qoḵum Əzakiyal pəyoɣəmbər alamət kərünüxtə kərgən ibadəthana boluxi kerək.

Israiliyədə turuwatkan Yəhudiy həlkining az degəndə 1950-yillardin beri yengi bir ibadəthanini kaytidin kurux qertyozi wə ibadsəthanining əslidiki ornida kaytidin kurbanlik kilix pilani bolup kəlgən. Angliximizqə ular kurmakqi boloɣan ibadəthanining qertyozi Əzakiyalning 40-44-bablirioɣa asaslanoɣan. Lekin Zion teoɣining (taoɣning bügünki tüzülüxigə karioɣanda) Əzakiyal kərgən ibadəthanini patkuzoɣudək yeri yok, wə kuruluxka baxka tosaloɣular bar. Lekin ixinimizki, ular bir ibadəthanini kuridu — qünki Təwrat wə Injilda, dəjjalning ahirki zamanda «ibadəthanini igiliwelixi» wə xu yərdə əz yirginqlik məbudini tiklixi tooɣruluk bexarətlər bar («Dan.» 9:27, 12:11, «Mat.» 24:25, «2Tes.» 2:1-11ni kərüng). Bu ibadəthana (bəlkim dəjjalning koli bilən) wəyran bolidu; Əysa Məsiḩ dunyaoɣa kaytip kəlgəndə yər yüzi üstigə ming yil ḩeküm sürüxi («Wəḩ.» 20:1-7)ning dəslipidə Əzakiyal kərgən bu yengi ibadəthanini kuridu, dəp ixinimiz.

Hudaning məmin bəndiliridə bu «yengi ibadəthana» wə uning əḩmiyiti tooɣruluk birnəqqə kəzkaraxlar bolup kəlgən. Bəziliri bu ibadəthanining kərünüxi Injil dəwridiki «Məsiḩiy jamaət»ni simwol süpitidə kərsitidu, dəp oylaydu. Əmdi undak boloɣanda Hudaning pilan-məkşətliri tooɣruluk ḩazirki bilimimizgə asaslanoɣanda, əyning nuroɣun təpsilatlirining kandak simwollik mənisi barlikini kərüp qikix təs bolidu. Dərwəkə burunki zamanlarda boloɣan barlik ibadəthanlirining, bolupmu Musa pəyoɣəmbər kuroɣan «mukəddəs qedir»ningkidək («Mis.» 25-30, 35-40 bablar) barlik təpsilatlirining simwollik mənisi bolidu, dəp karaymiz. Əzakiyal kərgən bu yengi ibadəthanini özimiz «ḩəkikiy» dəp ixinimiz; xuning bilən bir wakitta bizmu uning təpsilatlirining «simwolluk mənə»si bar dəp karaymiz; birak bularning kəpinqisining nemə mənidə ikənliki bügünki biliximizdin ḩalkip ketidu.

Məsiḩ Əysa alliburun «**gunaḩlar üqün ahirki kurbanlikka beoɣixlanoɣan**» tursa («Ibr.» 10:12), undakta «Əzakiyal»da (40-44-bablarda) tiloɣa elinoɣan kurbanliklar, ḩeyt-bayramlar wə kaḩinlikning nemə əḩmiyiti bar? «Ibr.» 5-, 7-, 8- wə 10-bablarda, Əysa Məsiḩ bizning «birdinbir Bax Kaḩin», «Lawiy kataridiki kaḩinlardin tolimu yukiri, tolimu əwzəl» kaḩin dəp ataloɣan bolsa, bu Lawiylik kaḩinlarning nemə zərüriyiti?

Kiskiqə eytkanda, jawabni xundak beriximiz kerəkki, Məsiḩning «ming yillik padixaḩlikida» bu kurbanliklar, ḩeyt-bayramlar wə kaḩinlikmu bir əslətmə rolida bolidu. Burunki dəwrdiki kurbanliklar, ḩeyt-bayramlar wə kaḩinlik ulardin keyin bolidioɣan Məsiḩning kurbanlikini wə hizmətlirigə «bexarət rəsim» bolup kərsətkəndək, kəlgüsi zamandiki kurbanlik katarliklar bu ixlarni əslitip «burunki»ni kərsitidu. Xu dəwrdə kurbangaḩ üstigə qeqiloɣan kanlar xu dəwrdiki adəmlərgə Məsiḩ Əysaning bizning mənggülük nijatka eriximiz üqün bədəl tələp tökkən kimmətlik keni boloɣanlikioɣa üzlüksiz əslətmə bolidu. Əməliyəttə bolsa, həlkning «mukəddəs

jay»ning aldidiki ḩoylioɣa kirix pursətliri (pəkət ḩeyt-bayram wakitlarda) Musa pəyoɣəmbər tikligən «mukəddəs qedir» wə Sulayman kuroɣan ibadəthana turoɣan wakittiki xundak pursətlərdin az bolidu. Bu ixning əzi kəlgüsi «ming yillik padixaḩlik»ta bəlkim həlkkə ətkənki itaətsizlikliri, kona əḩdə»ning qəklikliki, «yengi əḩdə»ning kerəkliki tooɣruluk bir əslətmə-agah boluxi mumkin.

«Ming yillik» ibadəthana «ming yillik padixaḩlik»ka ohxax pəkət wakitlik bolidu. Ahir berip ḩəmmisi «**ḩəkkaniylik makanlixidioɣan**» «**yengi asman, yengi zemin**»oɣa əzgərtilidu («Wəḩ.» 21:1-8). Biz bu yengi asman-zemin tooɣrulukmu: «Ularning nami **«Pərwərdigar xu yərdə bolidu**» («Əz.» 48:35)» dəp eytalaymiz; uni səygənlər üqün «**Pərwərdigar xu yərdə bolidu**» degən bu səzning əzi ularning təlipning ḩəmmisi bolidu.

«**Mən xəḩərdə** (yengi asman-zemindiki yengi Yerusalemda) **ḩeqkandak ibadəthana kərmidim, qünki Ḩəmmigə kadir Pərwərdigar Huda wə koza uning ibadəthanisidur. Xəḩərning yorutuluxi üqün kuyaxka yaki ayoɣa moḩtaj əməs, qünki Hudaning xan-xəripi uni yorutkanidi, uning qirioɣi bolsa kozidur**» («Wəḩ.» 21-bab).

Təwrat 27-kisim

«Daniyal»

(Daniyal pəyoƣəmbərning kitabi)

Kiskiqə məzmuni

«Daniyal» degən bu kitab Təwratning bir kismi bolup, Təwrat dəwridiki əng uluoƣ pəyoƣəmbərlərning, yəni Yəxaya, Yərəmiya, Əzakiyal ħəm Zəkəriyaoƣa ohxax pəyoƣəmbərlərning kitabliridin biridur. Xübhisizki, pəyoƣəmbər Daniyal əzi bu kitabni yazoƣan.

Hudasiz kixilər bu kitabtiki təlimlərgə ħərda'im kət'iy nəprətlinip wə karxi turup kəlgən. Qünki uxbu kitabtiki bexarətlərning xunqə top-tooƣra əməlgə axuruloƣanliki ħərkaysi əkli bar kixigə Pərwərdigarning küq-kudritini enik ispatlaydu.

Arka kərünüxi

Yəhudiylar Pərwərdigardin yüz ərüp butlaroƣa qokunuxi tüpəylidin, Pərwərdigar ularning yat imperiyələrgə əsirgə tutulup, sürgün boluxi degən jazaoƣa yol koyoƣan. Bərgən jazasi xundak boloƣan bolsimu, «Pərwərdigarning jaza korali» boloƣan Babilliklar Hudaning bəlgiligən jaza da'irisidin zor dərijidə exip, Yəhudiylaroƣa kattik zorawanlik kiloƣanidi. Babil (Babilon) imperiyəsi nuroƣun Yəhudiylarni əzining kulliri kilix üqün əsirgə aloƣan. Daniyalmu ularning arisida bar idi. Xu qaoƣda u on bəx-on altə yaxlarda idi (miladiyədin ilgiri 605-yili).

Huda muəllipning bexidin ətkəzgən kəqürmixliri wə uningoƣa əwətkən oƣayibanə alamətlər arkilik xu zaman həlkini rioƣbətləndürgən. Daniyaloƣa berilgən bexarətlər Əz həlkigə ikki ix tooƣruluk həwər yətküzidu. Birinqidin, Huda tarihning pütün jəryanini idarə kilidu; ikkinqidin, Huda xundakla barlik ixlarni Əz padixaħlikining bərpa kilinixioƣa nixanlaydu.

Məzkur kitab ikki kisimoƣa bəlünidu: birinqi, Daniyal wə uning bilən billə sürgün boloƣan ħəmraħlirining kəqürmixliri, yəni ularning kandak kilip Hudaoƣa boloƣan ixənqisi wə itaətqanliki bilən düxmənliridin oƣalib kəlgənliki. Bu wəkələr Babil wə Pars padixaħliki dəwrini arka kərünüx kilidu. Ikkinqi kismida bolsa, Daniyal kərgən bir katar oƣayibanə alamətlər bolup, simwolluk ixlar arkilik Babil, Pars wə ulardin baxka birkanqə imperiyəning güllinixi wə harablixixi bayan kilinidu. Bu bayanlar ularning wəyran kilinixi wə Hudaning padixaħlikining bərpa kilinixi, Məsih (Kutkuzoƣuqi)kə aləmdiki barlik ħokuk berilixidin ibarət üq ix təng birla wakitta bolidioƣanlikini xərħləydu.

Məzmun: —

Daniyal wə uning buradərliri (1:1-6:28)
Daniyal kərgən oƣayibanə alamətlər (7:1-11:45)
(1) Tət məhluk (7-bab)
(2) Koqkar bilən tekə (8-bab)
(3) «Yətmix «yəttə»» (9-bab)
(4) Ottura xərk tooƣruluk bexarətlər (10-11-bab)
(5) Hatimə (12-bab)

Daniyal

Daniyal wə uning dostliri
Daniyal Nebokadnəsarning ordisida

1 [1] Yəhuda padixahi Yəhoyakim təhtkə olturup üqinqi yili, Babil padixahi Nebokadnəsar
Yerusalemoɣa ḥujum kilip uni muḥasirə kiliwaldi. [2] Rəb Yəhudaning padixahi Yəhuyakimni,
xundakla Hudaning əyidiki kaqa-kuqilarning bir kismini uning kolioɣa tapxurup bərdi. U
əsirlərni Xinar zemiɲioɣa, əzi qokunidioɣan məbudning buthanisioɣa elip bardi wə bulap kəlgən
kaqa-kuqilarni buthanining həzinisigə koydi.
[3] Padixah Nebokadnəsar bax aoɣwat oɣojidari Axpinazoɣa əsirgə qüxkən Israillar iqidin han
jəmətidikilərdin wə esilzadə yigitlərdin birnəqqidin tallap elip qikixni buyrudi. [4] Bu yaxlar
nuksansiz, kelixkən, danixmən-ukumuxluk, mol bilimlik, mutəpəkkur, orda hizmitidə boluxka
layakətlik, yənə kelip kaldiylərning ilim-pənlirini ḥəm tilini əginələydioɣan boluxi kerək idi.
[5] Padixah ular tooɣrisida ular üq yiloɣiqə hər küni padixah yəydioɣan nazu-nemətlər wə xara-
blar bilən ozuklandurulsun, muddət toxkanda padixahning aldida hizməttə bolsun dəp bekitti.
[6] Tallanoɣan Yəhuda kəbilisidiki yaxlardin Daniyal, Ḥananiya, Mixael wə Azariyalar bar idi.
[7] Aoɣwat bexi ularoɣa yengi isimlar, yəni Daniyaloɣa Bəltəxasar, Ḥananiyaoɣa Xadrak, Mixaeloɣa
Mixak, Azariyaoɣa Əbədnego degən isimlarni koydi.
[8] Daniyal padixah bəlgiligən nazu-nemətlər wə xahanə xarabliri bilən əzini Huda aldida napak
kilmaslikka bəl baoɣlidi; xunga u aoɣwat bexidin əzining napak kilinmaslikioɣa yol koyuxini
iltimas kildi. [9] Əmdi Huda aoɣwat bexini Daniyaloɣa iltipat wə xapaət kərsitidioɣan kiloɣanidi.
[10] Lekin aoɣwat bexi Daniyaloɣa:
— Mən əz oɣojam padixahtin korkimən. Silərning yemək-iqmikinglarni u əzi bəlgiligən; u əgər
silərni baxka kurdax yigitlərdək saoɣlam qiray əməs ikən dəp karisa, undakta silər padixahka
mening kallamni alduroɣuqi bolisilər, — dedi.
[11] Xuning bilən Daniyal kelip aoɣwat bexi əzigə wə Ḥananiya, Mixael wə Azariyaloɣa təyinligən

---

1:1 2Pad. 24:2, 3; 2Tar. 36:6

1:2 «Hudaning əyi» — mukəddəs ibadəthana, əlwəttə.

1:3 «bax aoɣwat oɣojidari Axpinaz» — «aoɣwat» padixah sarayidiki kenizəklərgə karaydioɣan, piqiloɣan ər kixi. Ularning baxka wəzipiliri bar boluxi mumkin. Mumkinqiliki yənə barki, muxu yərdə «bax aoɣwat oɣojidari» padixahlarning barlik əməldarlarning bexini kərsitidu. Əgər muxu tooɣra bolsa «bax əməldar» dəp tərjimə kilixka tooɣra kelidu.

1:3 Yəx. 39:7

1:4 «yənə kelip kaldiylərning ilim-pənlirini ḥəm tilini əginələydioɣan boluxi kerək idi — «Kaldiyə» Babil imperiyəsidiki muhim bir nahiyə idi, xu yərdikilər «aliyjanap kixilər» dəp karilatti. Babil ordisining kaidə-yosunlirioɣa asasən munəjjimlər xu təbikidiki adəmlərdin boluxi kerək idi.

1:7 «Aoɣwat bexi ularoɣa yengi isimlar, yəni Daniyaloɣa Bəltəxasar, Ḥananiyaoɣa Xadrak, Mixaeloɣa Mixak, Azariyaoɣa Əbədnego degən isimlarni koydi» — bu koyoɣan ismilar, asasən butpərəslik bilən munasiwətlik bolup, əsli wə yengi ismilirining məniliri təwəndikidək: — –Daniyal — «Huda mening sot kiloɣuqumdur»
–Bəltəxasar — «Bəl *(bir məbud)* uning ḥayatini kooɣdisun».
–Ḥananiya — «Pərwərdigar mehir-xəpkətliktur»
–Xadrak — «Aku *(bir məbud)*ning buyruki»
–Mixael — «Hudaoɣa kim ohxiyalisun?»
–Mixak — «Aku *(bir məbud)*oɣa kim ohxiyalisun?»
–Azariya — «Pərwərdigar Yardəmqimdur»
–Əbədnego — «Nego *(nur qaqidioɣan məbud)*ning kuli»

1:8 «Daniyal padixah bəlgiligən nazu-nemətlər wə xahanə xarabliri bilən əzini Huda aldida napak kilmaslikka bəl baoɣlidi» — Daniyal Yəhudiy boloɣaqka, Musa pəyoɣəmbərgə berilgən «mukəddəs kanun»oɣa asasən, bəzi gəxlər, məsilən qoxka, təgə, toxkan gəxini yeyixkə bolmaytti. Kan qikarmay booɲup eltürgən bolsa, yeyixkə bolmaytti. Uning üstigə, Babil ordisidikilər yegən gəxlər wə iqkən xarablar məbudlaroɣa beoɣixlanoɣan bolup, axu məbudlarni mədhiyiləx üqün yəp-iqilətti.

1:8 Law. 15:1-35; 17:12; Kan. 14:3-21; 1Kor. 8:4, 8-10

оҗojidardin tələp қilip: [12] — Kəminilirini umaq, kəktat wə su bilənla bekip on künlük sinaқ қilsila.
[13] Andin bizning qirayimiz bilən padixaһning esil tamiқini yegən yigitlərning qirayini selixturup baқsila, andin kəzitixliri boyiqə kəminilirigə ix kərgəyla! — dedi. [14] Оҗojidar ularning gepigə kirip, ularni on kün sinap kərüxkə maқul boldi. [15] On kündin keyin қarisa, ularning qirayliri padixaһning nazu-nemətlirini yegən yigitlərningkidinmu nurluқ wə toloҗan kəründi.
[16] Xuningdin keyin оҗojidar ularoҗa padixaһ bəlgiligən nazu-nemətlərni wə iqixkə bəlgiligən xarabni bərməy, ularning ornida umaq, kəktatlarni berixkə baxlidi.
[17] Bu tət yigitni bolsa, Huda ularni һərhil ədəbiyat wə ilim-məripəttə danixmən wə uқumuxluқ қildi. Daniyalmu barliқ оҗayibanə alamətlər bilən qüxlərgə təbir berixkə parasətlik boldi.
[18] Padixaһ bəlgiligən muddət toxқinida, aoҗwat bexi yigitlərning һəmmisini Nebokadnəsarning aldioҗa elip bardi. [19] Padixaһ ular bilən bir-birlәp səzləxti; yax yigitlərning һeqқaysisi Daniyal, Һananiya, Mixael wə Azariyalaroҗa yətmidi. Xunga bu tətəylən padixaһning hizmitidə қaldi. [20] Padixaһқa danaliқ-һekmət kerək boloҗanda yaki yorutux kerək boloҗan һərқandaқ məsiligə jawab izdigəndə, ularning jawabi uning səltənitidiki barliқ rəmqi-palqi yaki pir-ustazlirining kidin on һəssə tooҗra qiқatti. [21] Daniyal Pars padixaһi Қorəx təһtkə olturoҗan birinqi yiloҗiqə ordida dawamliқ turdi.

Nebokadnəsar kərgən qüx

2 [1] Nebokadnəsar təһtkə olturup ikkinqi yili, birnəqqə qüx kərdi; uning roһi parakəndə bolup, uyқusi қaqti. [2] Xunga padixaһ rəmqi-palqi, pir-ustaz, jadugər wə kaldiy munəjjimlərni qüxlirigə təbir berixkə qaқirixni buyrudi. Ular kelip padixaһning aldida turdi. [3] Padixaһ ularoҗa:
— Mən bir qüx kərdüm, bu qüxning mənisini bilixkə kənglüm naһayiti tit-tit boluwatidu, — dedi.
[4] Andin kaldiylər padixaһқa (aramiy tilida): — Aliyliri mənggü yaxioҗayla! Қeni kəminlirigə qüxlirini eytқayla, biz təbir berimiz, — dedi.
[5] Padixaһ kaldiylərgə: — Məndin buyruқ! Silər awwal kərgən qüxümni eytip andin təbir berixinglar kerək. Undaқ қilmisanglar қiyma-qiyma қiliwetilisilər, өyünglar һajəthanioҗa aylanduruwetilidu! [6] Lekin qüxümni eytip, uningoҗa təbir berəlisənglar məndin sowoҗatlar, in'amlar wə aliy izzəttin muyəssər bolisilər. Əmdi qüxümni eytinglar, təbir beringlar! — dedi.
[7] Ular padixaһқa yənə bir қetim:
— Aliyliri qüxlirini eytқayla, andin өzlirigə təbirini eytip berimiz, — dedi.
[8] Bu qaoҗda padixaһ jawabən:
— Xübһisiziki, silər pərmanimdin қaytmaydioҗinimni bilgəqkə, wақitni kəynigə sürüwatisilər.
[9] Lekin qüxümni eytip bərmisənglar, silərgə pəқət buyruқumla қalidu. Qünki silər wақit əһwalni өzgərtidu, dəp bilip өzara til biriktürüp, yaloҗanqiliқ қilip meni aldimaқqi bolisilər. Xunga qüxümni eytsanglar, andin qüxümgə һəқiқətən təbir berəlәydioҗanliқinglarni xu qaoҗdila bilimən, — dedi.
[10] Kaldiylər padixaһқa jawabən:
— Dunyada aliylirining sorioҗan ixini eytip berəlәydioҗan һeqbir adəm yoқtur. Һeqқandaқ

1:18 «Padixaһ bəlgiligən muddət toxқinida...» — yəni üq yil *(5-ayətni kərüng).*
1:21 «Daniyal Pars padixaһi Қorəx təһtkə olturoҗan birinqi yiloҗiqə ordida dawamliқ turdi» — Pars padixaһi Қorəx 66 yildin keyin Babil imperiyəsini istela қildi *(miladiyədin ilgiriki 539-yili).*
2:2 «kaldiy munəjjimlər» — Kaldiyə Babil imperiyəsidiki muһim bir rayon idi, xu yərdikilər «aliyjanap kixilər» dəp қarilatti. Babil ordisi қaidə-yosunlirioҗa asasən munəjjimlər xu təbiқidiki adəmlərdin boluxi kerək idi.
2:3 «kənglüm naһayiti tit-tit boluwatidu» — ibraniy tilida «roһim naһayiti tit-tit boluwatidu».
2:4 «Andin kaldiylər padixaһқa aramiy tilida: — Aliyliri mənggü yaxioҗayla! ... » — muxu ayəttin tartip 8:1kiqə ayətlər aramiy tilida yeziloҗan.
2:5 Dan. 3:29

padixah, uning ⱪandaⱪ uluoɣ yaki küⱪlük boluxidin ⱪət'iynəzər, rəmqi-palqi, pir-ustaz yaki kaldiy munəjjimlərgə mundaⱪ təlәpni ⱪoyoɣan əməs. [11] Qünki aliylirining sorioɣanliri ⱨəⱪiⱪətən alamət müxkül, ilaⱨlardin baxⱪa ⱨeⱪkim uni ayan ⱪilalmaydu. Lekin ilaⱨlarning makani insanlar arisida əməs, — dedi.
[12] Padixah ⱪattiⱪ oɣəzəplinip aqqiⱪlanoɣan ⱨalda, Babil ordisidiki barliⱪ danixmənlərni əltürüxni əmr ⱪildi. [13] Xuning bilən padixaⱨning barliⱪ danixmənlərni əltürüx tooɣrisidiki buyruⱪi qüxürüldi. Xunga hizmətkarliri Daniyal wə uning dostlirinimu əltürüx üqün izdidi.

Hudaning Daniyaloɣa qüxni wə mənisini ayan ⱪilixi

[14] Xu qaoɣda Daniyal Babildiki danixmənlərni əltürüx əmrini ijra ⱪiloɣili qiⱪⱪan padixaⱨning hususiy muⱨapizətqilər baxliⱪi Arioⱪⱪa aⱪilanə wə danixmənlərqə jawab ⱪayturup [15] uningdin: — Padixaⱨning qüxürgən pərmani nemə üqün xunqə jiddiy? — dəp soridi. Arioⱪ əⱨwalni Daniyaloɣa eytip bərdi. [16] Daniyal dərⱨal padixah aldioɣa kirip, padixaⱨtin qüxigə təbir bərgüdək waⱪit berixni tələp ⱪildi.
[17] Andin Daniyal өyigə ⱪaytip, əⱨwalni dostliri Ⱨananiya, Mixael wə Azariyalaroɣa eytip bərdi. [18] U ulardin ərxtiki Hudadin bu qüxning siri tooɣruluⱪ rəⱨim-xəpⱪət iltija ⱪilip, mən Daniyal wə dostlirim tətimizning Babildiki baxⱪa danixmənlər bilən billə ⱨalak ⱪilinmasliⱪimizni tilənglar, dəp tələp ⱪildi. [19] Andin keqidə Daniyaloɣa oɣayibanə kərünüxtə xu sirning yeximi wəⱨiy ⱪilindi. Xuning bilən Daniyal ərxtiki Hudaoɣa ⱨəmdusanalar oⱪup mundaⱪ dedi:
[20] «Hudaning nami əbədil'əbəd mədⱨiyiləngəy!
Qünki danaliⱪ wə küq-ⱪudrət Uningkidur.
[21] U waⱪit, pəsillərni Өzgərtküqidur;
U padixaⱨlarni yiⱪitidu,
Wə padixaⱨlarni tikləydu;
U danalaroɣa danaliⱪ, aⱪilanilaroɣa ⱨekmət beridu.
[22] U qongⱪur wə sirliⱪ ixlarni axkariliⱪuqidur,
Ⱪarangoⱪuluⱪⱪa yoxurunoɣan ixlarni yahxi bilgüqidur,
Nur ⱨəmixə Uning bilən billidur.
[23] I manga danaliⱪ wə küq bərgən ata-bowilirimning Hudasi,
Sanga xükür wə ⱨəmdusanalar eytay!
Sən ⱨazirla biz dua ⱪiloɣan ixni manga axkariliding,
Padixaⱨning sorioɣan ixini bizgə kərsitip bərding».

Daniyalning padixaⱨning qüxigə təbir berixi

[24] Andin Daniyal padixah Babildiki danixmənlərni əltürüxkə təyinligən Arioⱪning aldioɣa berip uningoɣa:
— Babildiki danixmənlərni əltürmigəyla. Meni padixaⱨning aldioɣa baxlap kirgəyla, mən padixaⱨning qüxigə təbir berəy, — dedi.
[25] Arioⱪ xuan Daniyalni padixah Nebokadnəsarning aldioɣa baxlap kirip, padixaⱨⱪa: —
«Mən Yəⱨudiy əsirlər iqidin aliylirining qüxigə təbir berələydioɣan bir kixini taptim» — dedi.
[26] Padixah Daniyal (Bəltəxasar dəpmu atilidu)oɣa:
«Sən mening kərgən qüxümni ayan ⱪilip, uningoɣa təbir berələmsən? — dedi.
[27] Daniyal padixaⱨning aldida turup xundaⱪ jawab bərdi:

2:15 «... pərmani nemə üqün xunqə jiddiy» — yaki «... pərmani nemə üqün xunqə ⱪattiⱪ?».
2:16 «padixaⱨtin qüxigə təbir bərgüdək waⱪit berixni tələp ⱪildi.» — yaki «padixaⱨtin qüxigə təbir berix üqün uningoɣa waⱪit bekitixni tələp ⱪildi.».
2:22 Ayup 32:8

— I aliyliri, sili soriоqan bu sirni danixmən, pir-ustaz, rəmqi-palqi wə munəjjimlar əzlirigə yexip berəlməydu. [28] Birak ərxtə sirlarni axkarilioquqi bir Huda bar. U bolsa aliyirioa ahirki zamanning künliridə nemə ixlarning bolidioanlikini ayan kildi. Əmdi əzlirining qüxini, yəni aliyliri uhlawatkanda kərgən oayibanə alamətlərni eytip berəy: —
[29] — I aliyliri, sili uhlaxka yatkanda kəlgüsidiki ixlarni oylap yattila. Sirlarni birdinbir Axkarilioquqi əzlirigə yüz beridioan ixlarni kərsətti. [30] Manga kəlsək, bu sirning manga ayan kilinoini mening baxka jan igiliridin artuk hekmətkə igə boloanlikimdin əməs, bəlki bu qüxning təbirini, xundakla xah aliylirining köngülliridiki oylirini əzlirigə məlum kilix üqündur.
[31] — Əy aliyliri, sili oayibanə alamättə əzlirining aldilirida turoan gigant bir həykəlni kərdilə. Bu həykəl nahayiti gəwdilik bolup, zor nur qaknap turidioan həywətlik həm korkunçluk idi. [32] Həykəlning bexi esil altundin, kökriki wə kolliri kümüxtin, bəl wə saoriliri mistin, [33] Yutapaiki təmürdin, puti təmür bilən layning arilaxmisidin yasaloan. [34] Əzliri uni kərüwatkan qaoqlirida, adəm koli bilən kezilmioan bir tax kelip həykəlgə urulup uning təmür bilən layning arilaxmisidin yasaloan putini qekiwətti. [35] Uningdiki təmür, lay, mis, kümüx, altunlar xuan parqə-parqə kilinip, xamal ularni bəayni yazlik hamandiki topilarni uquroandək, kayta heq tepilmioudək kilip uquruwətti. Lekin heliki tax yooinap, pütkül jahanni kaplioan oayət zor bir taoka aylandi.
[36] Kərgən qüxliri mana xudur. Əmdi biz əzlirigə bu qüxning mənisini yexip berimiz.

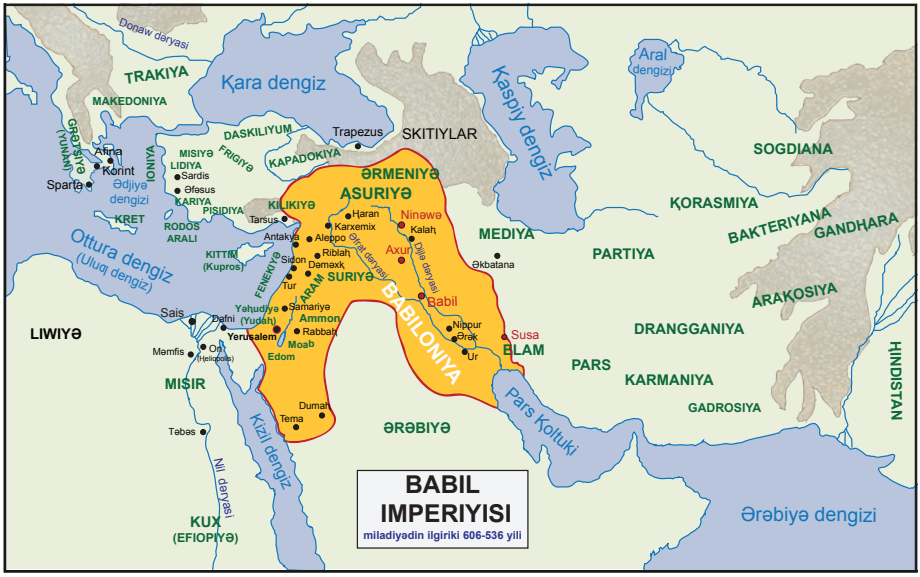

[37] Əy aliyliri, əzliri pütkül padixahlarning bir padixahi, ərxtiki Huda siligə padixahlik, nopuz, küq wə xəhrət ata kildi. [38] Insan baliliri, haywanatlar, uqar-kanatlar məyli kəyərdə tursun, Huda ularni kollirioa tapxurup silini ularning həmmisigə hakim kildi. Sili u həykəlning altun bexidursila.

2:28 «aliyliri uhlawatkanda kərgən oayibanə alamətlər...» — aramiy tilida: «sili kariwatta yatkanda kallilirida kərgən oayibanə alamətlər..» deyilidu.
2:36 «əmdi biz əzlirigə bu qüxning mənisini yexip berimiz» — «biz» degən bu səz xübhisizki, Daniyalning əzigə wə üq dostioa wakalitən səz kiloinini bildüridu.
2:36 Dan. 7

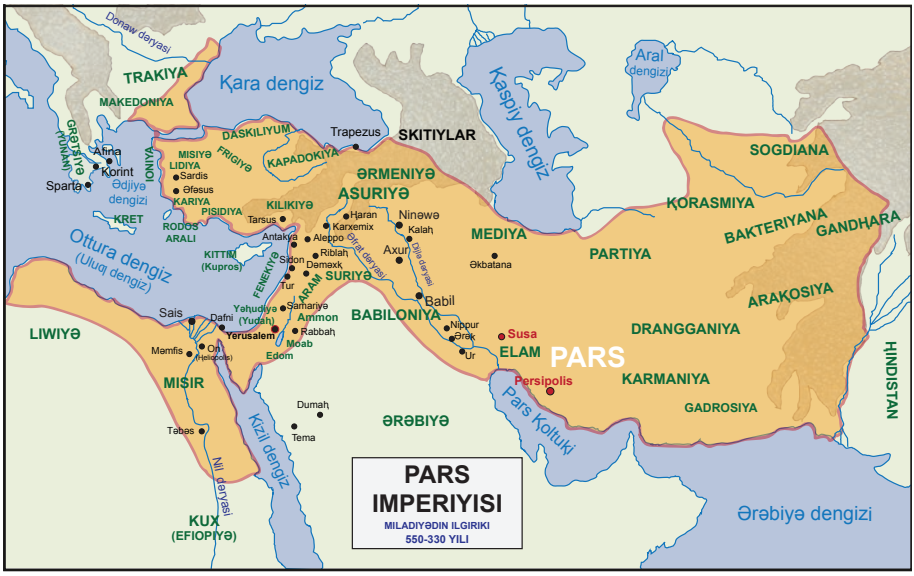

[39] Əzliridin keyin yənə bir padixaḫlik kelidu. Lekin u silining padixaḫliḳlirioɣa yətməydu. Uningdin keyin üqinqi bir padixaḫlik, yəni mis padixaḫlik kelip pütkül yər yüzigə ḫakim bolidu.
[40] Uningdin keyinki tətinqi padixaḫlik bolsa təmürdək mustəḫkəm bolidu. Təmür barlik baxḳa nərsilərni qeḳiwetip boysunduroɣinidək, xuningoɣa ohxax bu təmür padixaḫlik əz aldinḳi padixaḫlarning ḫəmmisini ezip qeḳiwetidu.

41 Özliri kərgəndək təmür bilən seoɣiz layning arilaxmisidin yasaloɣan put wə barmaqlar bu
padixaɦliqning bəlünmə bolup ketidioɣinini kərsitidu. Biraq bu padixaɦlik təmürdək küqkə
igə bolidu, qünki sili kərgəndək, təmür bilən lay arilaxqan. 42 Təmür bilən layning arilaxmi-
sidin yasaloɣan putning barmaqliri u padixaɦliqning bir qismining küqiyidioɣanliqini, bir
qismining ajizlixidioɣanliqini kərsitidu. 43 Özliri təmür bilən layning arilaxqanliqini kərdilə. Bu
u padixaɦliqning ɦəkümdarliri padixaɦliqning puqraliri bilən ittipaqlaxmaqqi boloɣanliqini
kərsitidu. Lekin təmür lay bilən arilaxmioɣandək, birlixip ketəlməydu. 44 U ahirqi padixaɦlar
təɦttə olturoɣan məzgildə, ərxtiki Huda yimirilməs bir padixaɦlik bərpa qilidu. Bu padixaɦlik
ɦərgiz baxqa bir ɦəlkkə ətməydu; əksiqə u bu baxqa padixaɦliklarni üzül-kesil gumran qilip, özi
mənggü məzmut turidu. 45 Özliri adəm qoli bilən qezilmioɣan bir taxning taoɣdin qikkinini wə
uning ɦəykəldiki təmür, mis, lay, kümüx, altunni qekiwətkənlikini kərdilə. Xunga uluoɣ Huda
aliyirioɣa kəlgüsidə yüz beridioɣan ixlarni bildürgən. Kərgən qüxliri qoqum əməlgə axidu,
berilgən təbir mutlək ixənqliktur.

Padixaɦning Daniyaloɣa in'am berixi

46 Andin padixaɦ Nebokadnəsar özini yərgə etip Daniyaloɣa səjdə qildi wə uningoɣa ɦədiyə berip
huxpurak-isrik selixni əmr qildi. 47 Padixaɦ uningoɣa:
— Dərwəkə, sening Hudaying ilaɦlar iqidə əng uluoɣ Ilaɦ, padixaɦlarning hojisi wə sirlarni
axkarilioɣuqi ikən, qünki sən bu sirni yəxting! — dedi.

2:43 «padixaɦliqning puqraliri bilən...» — aramiy tilida: «insanlarning nəsli bilən....».
2:44 «U ahirqi padixaɦlar» — putning barmaqlirining padixaɦlaroɣa wəkillik qilidioɣanliqini kərsətsə kerək. Bu bab wə 7-bab tooɣruluk «qoxumqə səz»imizni kərüng.
2:44 Dan. 3:33; 4:31; 6:27; 7:14, 27; Mik. 4:7; Luka 1:33
2:45 «Özliri adəm qoli bilən qezilmioɣan bir taxning taoɣdin qikkinini wə uning ɦəykəldiki təmür, mis, lay, kümüx, altunni qekiwətkənlikini kərdilə...» — bu babtiki bexarətlər tooɣruluk «qoxumqə səz»imizni kərüng.
2:45 Yəx. 8:14; 28:16; Zəb. 118:22; Zək. 3:9; Mat. 21:42-44; Yuɦ. 3:31; 8:23

48 Andin padixah Daniyalning mərtiwisini yuķiri ķilip, uningoɣa nuroɣun esil sowoɣatlarni
təķdim ķildi. U uni pütkül Babil əlkisigə ḥakim boluxķa təyinlidi wə uni Babildiki danixmən-
əķildarlarning bax aķsaķili ķildi. 49 Daniyalning padixaḥtin tələp ķilixi bilən, padixah Xadrak,
Mixak wə Əbədnegolarni Babil əlkisining məmuriy ixlirini idarə ķilixķa təyinlidi. Daniyal əzi
orda hizmitidə ķaldi.

Nebokadnəsarning altun ḥəykəlgə qoķunuxni əmr ķilixi

3 1 Padixah Nebokadnəsar altundin egizliki atmix gəz, kəngliki altə gəz kelidioɣan bir ḥəykəl
yasap, Babil əlkisining Dura tüzləngliķigə ornatti. 2 Padixah barlik wəzir, waliy, ḥakim,
məsliḥətqi, ḥəziniqi, sotqi, soraķqilarni xundaķla ḥərķaysi əlkilərdiki baxķa əməldarlarning
ḥəmmisini padixah Nebokadnəsar ornatķan bu altun ḥəykəlni əz ilaḥioɣa atax murasimioɣa
ķatnixixķa pərman qüxürdi. 3 Xuning bilən wəzirlər, waliylar, ḥakimlar, məsliḥətqilər,
ḥəziniqilər, sotqilar, soraķqilar, xundaķla ḥərķaysi əlkilərdiki baxķa əməldarlarning ḥəmmisi
atax murasimioɣa jəm boldi. Ular ḥəykəlning aldida turdi.
4 Jakarqi yuķiri awaz bilən:
— Əy ḥərķaysi əl-yurt, ḥərķaysi taipilərdin kəlgənlər, ḥər hil tilda səzlixidioɣan ķowmlar, 5 silər
sunay, nəy, ķalun, lira, ziltar, bulman wə baxķa ḥərhil sazlarning awazini angliɣan ḥaman,
yərgə bax urup padixah Nebokadnəsar ornatķan altun ḥəykəlgə səjdə ķilinglar. 6 Kimki bax
urup səjdə ķilmisa, xuan dəḥxətlik yalķunlap turoɣan humdanoɣa taxlinidu, — dəp jakarlidi.
7 Xunga, sunay, nəy, ķalun, lira, ziltar, bulman wə baxķa ḥərhil sazlarning awazini angliɣan
ḥaman ḥərķaysi əl-yurt, ḥərķaysi taipilərdin kəlgən, ḥərhil tilda səzlixidioɣan ķowm yərgə bax
urup Nebokadnəsar ornatķan altun ḥəykəlgə səjdə ķilixti.

Kaldiylərning üq buradərning üstidin ərz ķilixi

8 U qaoɣda, bəzi kaldiylər aldioɣa qiķip Yəḥudiylar üstidin ərz ķildi. 9 Ular padixah
Nebokadnəsaroɣa:
— I aliyliri, mənggü yaxioɣayla! 10 Aliyliri sunay, nəy, ķalun, lira, ziltar, bulman wə baxķa ḥərhil
sazlarning awazini angliɣan ḥaman ḥəmməylən yərgə bax urup altun ḥəykəlgə səjdə ķilsun,
11 xundaķla kimki yərgə bax urup səjdə ķilmisa, u dəḥxətlik yalķunlap turoɣan humdanoɣa
taxlansun dəp pərman ķiloɣanidila. 12 Sili Babil əlkisining məmuriy ixlirini baxķuruxķa
təyinligən birnəqqə Yəḥudiy, yəni Xadrak, Mixak, Əbədnegolar bar; i aliyliri, bu adəmlər siligə
ḥərmətsizlik ķiliwatidu. Ular padixaḥning ilaḥlirining ibaditidə bolmidi yaki padixah ornatķan
altun ḥəykəlgimu səjdə ķilmaydu, — dedi.
13 Xuni anglap padixah Nebokadnəsar dəroɣəzəp bolup, Xadrak, Mixak, Əbədnegolarni əz aldioɣa
kəltürüxni əmr ķildi. Xuning bilən ular bu üqəylənni padixah aldioɣa əpkəldi. 14 Nebokadnəsar
ularoɣa:
— Xadrak, Mixak, Əbədnego, silər rasttin mening ilaḥlirimning hizmitidə bolmidinglarmu
ḥəm mən ornatķan altun ḥəykəlgə səjdə ķilmidinglarmu? 15 Ḥazir silər sunay, nəy, ķalun,
lira, ziltar, bulman wə baxķa ḥərhil sazlarning awazini angliɣan ḥaman, mən yasatķan
ḥəykəlgə səjdə ķilixķa təyyar tursanglar, yahxi. Lekin səjdə ķilmisanglar, silər dərḥal dəḥxətlik
yalķunlap turoɣan humdanoɣa taxlinisilər. Xu qaoɣda ķandak ilaḥ kelip silərni qanggilimdin
ķutķuzuwalidikin, ķeni?! — dedi.

2:49 «Daniyal əzi orda hizmitidə ķaldi» — aramiy tilida «Daniyal padixaḥning dərwazisida turatti». Kona zamanlarda xəḥərning yaki ordining dərwazisi bolsa, soraķqilar ḥəküm qiķiridioɣan jay idi.
3:1 «egizliki atmix gəz, kəngliki altə gəz...» — «gəz» *(yaki «jəynək»)* jəynəktin ķolning uqioɣiqə boloɣan arilikтur, təhminən 40-45 santimetr.
3:5 «lira» — lira bolsa tət tarlik bir hil saz. **«bulman»** — bulman bolsa bir hil püwlinidioɣan saz.

16 Xadrak, Mixak, Əbədnegolar padixaḫqa jawabən:
— I Nebokadnəsar, bu ixta biz əzimizni akliximiz ḫajətsiz. 17 Biz səjdə kilip keliwatkan Hudayimiz bizni dəḫxətlik yalkunlap turoɣan humdandin kutkuzalaydu; i aliyliri, U qokum əzlirining ilkidin bizni kutkuzidu. 18 Lekin bizni kutkuzmioɣan təkdirdimu, aliylirigə məlum bolsunki, biz yənila ilaḫlirining hizmitidə bolmaymiz wə sili ornatkan altun ḫəykəlgə səjdə kilmaymiz, — dedi.

Üq dostning əlümgə buyruluxi

19 Buni angliɣan ḫaman padixaḫ Nebokadnəsarning təri buzulup, Xadrak, Mixak, Əbədnegolaroɣa kattik oɣəzəpləndi. Xuning bilən adəmlirigə humdanni adəttikidin yəttə ḫəssə kattik kizitixni buyrudi. 20 U koxunidiki əng kawul palwanlaroɣa Xadrak, Mixak, Əbədnegolarni baoɣlap, dəḫxətlik yalkunlap turoɣan humdanoɣa taxlaxni buyrudi. 21 Xuning bilən ular tonliri, ixtanliri, səlliliri wə baxka libas kiyimliri selinmioɣan ḫalda baoɣlinip dəḫxətlik yalkunlap turoɣan humdanoɣa taxlandi. 22 Padixaḫning əmrining kattikliki bilən humdandiki ot intayin yalkunlap yenip turatti, xunglaxka humdandin qikiwatkan yalkun Xadrak, Mixak, Əbədnegolarni kətürgən əskərlərni kəydürüp taxlidi. 23 Xundak kilip Xadrak, Mixak, Əbədnego üqəylən baoɣlakliq ḫalda dəḫxətlik yalkunlap turoɣan humdanoɣa qüxüp kətti.
24 Andin Nebokadnəsar qəqügən ḫalda ornidin qaqrap turup, məslihətqi wəzirliridin:
— Biz baoɣlap ot iqigə taxlioɣinimiz üq adəm əməsmu? — dəp soridi.
— Ular jawabən «Xundak, i aliyliri! — dedi.
25 Padixaḫ jawabən:
— Mana, mən tət adəmning baoɣlakşiz ḫalda ot iqidə ərkin mengip yürüwatkinini kərüwatimənoɣu, ular kilqə kəygəndək əməs; ḫəmdə tətinqi kixi ilaḫlarning ooɣlidək turidu! — dedi.

Üqəylənning humdan otidin qikixi wə əstürülüxi

26 Xuning bilən Nebokadnəsar dəḫxətlik yalkunlap turoɣan humdanning aoɣzioɣa yekin kelip:
— Xadrak, Mixak, Əbədnego! Ḫəmmidin Aliy Ilaḫning kulliri, qikinglar, mayakka kelinglar! — dəp towlidi. Xuning bilən Xadrak, Mixak wə Əbədnego ottin qikti.
27 Barlik wəzirlər, waliylar, ḫakimlar wə padixaḫning məslihətqi wəzirliri yioɣilip kelixip bu üqəyləngə tikilixip karaxti; ularning kilqə kəygən yeri yok idi, qaq-sakallirimu kəymigən, kiyim-keqəklirimu xu peti idi, üsti-bexidimu is-tütünning puriki yok idi.
28 Nebokadnəsar mundak dedi:
— Xadrak, Mixak, Əbədnegolarning Hudasioɣa xükür-sanalar boloɣay! U Əz pərixtisini əwətip, Əzigə tayanoɣan kullirini kutkuzuwaldi. Ular əzlirining ilaḫidin baxka ḫeqkandak ilaḫka hizmət kilmaslik üqün wə yaki bax urup səjdə kilmaslik üqün, pəkət əz Hudayimizningla ibaditidə bolimiz dəp padixaḫning pərmanioɣa hilaplik kilip ḫayatini təwəkkul kildi. 29 Əmdi mən xundak pərman qüxürimənki: Kaysi əl-yurt bolsun, kaysi taipilərdin kəlgən bolsun, kaysi tilda səzlixidioɣanlar bolsun, Xadrak, Mixak, Əbədnegolarning Hudasioɣa kara qaplaydikən, pütün teni kiyma-qiyma kilinsun, əyliri ḫajəthanioɣa aylandurulsun! Qünki bundak kutkuzalaydioɣan baxka ilaḫ yok.
30 Xuning bilən padixaḫ Xadrak, Mixak, Əbədnego üqəylənni əstürüp, Babil əlkisidə yukiri mənsəpkə təyinlidi.

3:28 «... Padixaḫning pərmanioɣa hilaplik kilip ḫayatini təwəkkul kildi» — aramiy tilida «... Padixaḫning pərmanioɣa hilaplik kilip tənlirini təwəkkul kildi».
3:29 Dan. 2:5

Nebokadnəsarning ikkinqi qüxi tooƣruluk yazoƣan heti

4 [1] «Mənki padixah Nebokadnəsardin yər yüzidiki ħərbir əl-yurtka, ħərkaysi taipilərgə, ħərhil
tillarda səzlixidioƣan kowmlaroƣa aman-esənlik exip-texip turoƣay!
[2] Ħəmmidin Aliy Huda manga kərsətkən alamətlərni wə karamətlərni jakarlaxni layik taptim.
[3] Uning kərsətkən məjizilik alamətliri nemidegən uluoƣ! Uning karamətliri nemədegən kaltis!
Uning padixahliki pütməs-tügiməstür, Uning ħakimliki dəwrdin-dəwrgiqə dawamlixidu!
[4] Mənki Nebokadnəsar əyümdə biharaman olturoƣinimda, ordamda bayaxat turmux
kəqürüwatkinimda, [5] meni intayin korkutuwətkən bir qüxni kərdüm, ornumda yatkinimda
beximdiki oylar wə kallamdiki oƣayibanə alamətlər meni alakzadə kildi.
[6] Babildiki barlik danixmənlərni aldimoƣa qakirixka pərman berip, ularning qüxümgə təbir
berixini buyrudim. [7] Xuning bilən barlik rəmqi-palqi, pir-ustaz, kaldiylər wə munəjjimlar
kelixti. Mən qüxümni eytip bərdim, lekin ular manga təbirini berəlmidi. [8] Lekin ahirda Daniyal
kirdi (uning yənə bir ismi Bəltəxasar bolup, mening ilaħimning namioƣa asasən koyuloƣan).
Mukəddəs ilaħlarning roħi uningda ikən. Mən qüxümni eytip, uningoƣa:
[9] — Əy palqilarning baxliki Bəltəxasar, mukəddəs ilaħlarning roħi səndə ikənlikini, sanga
ħeqkandak sir təs kəlməydioƣanlikini bildim, xunga mening kərgən qüxümdiki oƣayibanə
alamətlərni qüxəndürgəysən, xundakla uningoƣa təbir bərgəysən, — dedim.
[10] — Mən ornumda yatkinimda kallamda mundak oƣayibanə alamətlərni kərdüm: Mana, yər
yüzining otturisida bir tüp dərəh bar ikən; u tolimu egizmix. [11] U baroƣanseri qong ħəm məzmut
əsüp, asmanoƣa takixiptu, u dunyaning qətlirigimu kərünidikən. [12] Uning yopurmakliri qiraylik,
mewisi intayin mol ikən. Uningda pütkül dunyaoƣa yətküdək ozuk bar ikən. Uning astida dala-
diki ħaywanlar sayidaxidikən, xahlirida asmandiki uqar-kanatlar makan kilidikən; mewisidin
barlik ət igilirimu ozuklinidikən.
[13] Ornumda yetip, kallamda kərgən oƣayibanə alamətlərni kərüwatimən, mana, asmandin bir
kəzətqi muəkkəl, yəni mukəddəs bir pərixtə qüxüp, [14] mundak jakarlidi:
— «Dərəhni kesip, xahlirini kirkip, yopurmaklirini wə mewilirini kekip qüxürüp qeqiwetinglar.
Dərəh tüwidiki yawayi ħaywanlar uningdin yirakлaxsun, uning xahliridiki kuxlar tezip kətsun.
[15] Yərdə pəkət kətükinila yiltizi bilən, mis wə təmür bilən qəmbərləp, yumran ot-qəplər bilən
billə dalada kaldurunglar. U asmandiki xəbnəmdin qilik-qilik ħəl bolup tursun. Uning nesi-
wisi ot-qəp yəydioƣan yawayi ħaywanlar bilən billə bolsun. [16] Adəmiy əkidin məħrum kilinip,
uningoƣa yawayi ħaywanlarning əkli berilsun, xundakla xu ħalättə «yättə wakit» tursun.
[17] Dunyadiki jan igiliri Ħəmmidin Aliy Boloƣuqining insanlarning padixahlikining ħəmmisini
idarə kilidioƣanliki, xundakla uning padixahlik ħokukini əzi tallioƣan kixi (məyli u ħeqnemigə
ərzimәs adəm bolsimu)gə beridioƣanlikini bilsun dəp, bu ħəküm karioƣuqi muəkkəllərning
pərmani bilən, yəni mukəddəs pərixtilərning karar buyruki bilən bəlgilәngəndur».
[18] — Mən padixah Nebokadnəsar mana xundak qüxni kərdum. Əy Bəltəxasar, qüxümgə təbir
bərgəysən. Padixahlikimdiki danixmənlər iqidə mən üqün buningoƣa təbir berələydioƣan birmu
adəm qikmidi. Lekin sən təbir berələysən, qünki əng mukəddəs ilaħlarning roħi səndə ikən.
[19] Xuning bilən Bəltəxasar dəpmu ataloƣan Daniyal bir ħaza ħəyranlikta alakzadə boldi wə qüx
tooƣrisida oylap tolimu biaram boldi.

4:3 Zəb. 93:1, 2; Dan. 6:27
4:7 «berəlmidi» — yaki «bərmidi».
4:9 «Əy palqilarning baxliki Bəltəxasar, mukəddəs ilaħlarning roħi səndə ikən...» — bu padixaħning kəz-karixi. Daniyal əzi palqə əməs, əlwättə. Palqilik Təwratta kət'iy mən'i kilinidu.
4:13 «...mukəddəs bir pərixtə qüxti» — aramiy tilida «bir mukəddəs boloƣuqi qüxti».
4:16 «adəmiy əkidin məħrum kilinip» — aramiy tilida «adəmiy kəngüldin məħrum kilinip». **«yawayi ħaywanlarning əkli»** — aramiy tilida «yawayi ħaywanlarning yüriki». **«...xundakla xu ħalättə «yättə wakit» tursun»** — «yättə wakit» Mukəddəs Kitabta deyilgini boyiqə, yättə yilni bildüridu. Əmma Babilliklarning kalendaridiki bir yil 360 kün boloƣaqka, bəlkim 2520 kün boluxi kerək. Bu tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

Padixah: — Əy Bəltəxasar, bu qüx wə uning təbiri seni alakzadə kilmisun, — dedi.
Bəltəxasar jawabən:
— I aliyliri, bu qüx silidin nəprətləngənlərgə bolsun, uning təbiri əzlirigə əməs, düxmənlirigə qüxkəy!.[20-21] Baroqanseri əsüp məzmut boloqan, egizliki asmanoqa takixidioqan, pütkül dunyaoqa kərünidioqan, yopurmakliri qiraylik, mewisi intayin mol boloqan, pütkül dunyaoqa yətküdək ozuk bolidioqan, sayisida yawayi haywanlar turidioqan, xahlirida uqar kuxlar makan kilidioqan dərəh bolsa, yəni sən kərgən dərəh — dəl əzliridur, i aliyliri!
— Qünki sili qong wə məzmut əstila; silining haywətliri exip pələkkə yətti; hökümranlikliri yər yüzining qətlirigə yetip bardi.
[22] — Qünki sili qong wə məzmut əstila; silining haywətliri exip pələkkə yətti; hökümranlikliri yər yüzining qətlirigə yetip bardi. [23] Aliyliri karap turoqan wakitlirida asmandin bir kariokuqi, yəni bir mukəddəs pərixtə qüxüp: «Bu dərəhni kesip, harab kilinglar. Halbuki, yərdə kətikinila yiltizi bilən kaldurup, mis wə təmür bilən qəmbərləp, yumran ot-qəplər bilən billə dalada kaldurunglar. U asmandiki xəbnəmdin qilik-qilik həl bolup tursun. «Yəttə wakit» bexidin ətkiqə uning nesiwisi ot-qəp yəydioqan yawayi haywanlar bilən billə bolsun, — dəptu.
[24] — I aliyliri, qüxlirining mənisi mana xu — Bular bolsa Həmmidin Aliy Boloquqining pərmani bilən hojam padixahning bexioqa qüxidioqan ixlar — [25] Əzliri kixilər arisidin həydiwetilip, yawayi haywanlar bilən billə yaxaydila, kalilardək ot-qəp bilən ozukландurulidila, dalada asmandiki xəbnəmdin qilik-qilik həl bolup turidila. Taki sili Həmmidin Aliy Boloquqining pütkül insan padixahlikini idarə kilidioqanlikini wə Uning hokukini Əzi tallioqan hərkandak kixigə beridioqanlikini bilip yətküqə, yəttə wakit baxliridin ətidu. [26] «Dərəhning kətikini yiltizi bilən yərdə kaldurunglar» dəp buyruloqanikən, əzliri ərxlərning həmmini idarə kilidioqannlikini bilip yətkəndin keyin padixahlikliri əzlirigə kayturulidu. [27] Xunga i aliyliri, mening nəsihitim siligə layik kərülgəy, gunahliridin kol üzgəyla, ixta həkkaniy boloqayla, kəbihlikliridin tohtap kəmbəoqəllərgə rəhimdillik kiloqayla. Xundak kiloqandila bəlkim dawamlik gülləp yaxnimamdila?
[28] Bu ixlarning həmmisi padixah Nebokadnəsarning bexioqa qüxti.
[29] On ikki aydin keyin, u Babildiki padixahlik ordisining əgzisidə səylə kiliwetip:
[30] — Karanglar, mən əz izzitim wə xan-xəhritim namayan kilinsun dəp, xahanə ordamning jaylixixi üqün zor küqüm bilən yasioqan həywətlik Babil xəhiri muxu əməsmu? — dedi.
[31] Uning səzi aoqzidin tehi üzülməyla, asmandin bir awaz qüxüp:
— Əy padixah Nebokadnəsar, bu səz sanga kəldi: Padixahlik səndin elindi. [32] Sən kixilər arisidin həydiwetilip, yawayi haywanlar bilən billə makan kilisən wə kalilardək ot-qəp yəysən; sən Həmmidin Aliy Boloquqining insan padixahlikini idarə kilidioqanlikini wə Uning hokukini Əzi tallioqan hərkandak kixigə tutkuzidioqanlikini bilip yətküqə yəttə wakit bexingdin ətüp ketidu — deyildi.
[33] Bu səz Nebokadnəsarda xuan əməlgə axti. U kixilər arisidin həydiwetilip, kalilardək ot-qəp yəp, teni xəbnəmdin qilik-qilik həl bolup kətti. Uning qaqliri bürkütning pəyliridək, tirnakliri kuxning tirnakliridək əsüp kətti.
[34] Əmdi xu künlər toxkanda, mən Nebokadnəsar asmanoqa kəz tikip kariwidim, əkil-hoxum əsligə kəldi. Mən Həmmidin Aliy Boloquqioqa həmdusana eytip, Mənggü Hayat Turoquqini mədhiyiləp, hərmət əylidim.
Uning hakimliki mənggülük hakimliktur;
Uning padixahliki əwladtin-əwladkidur.
[35] Uning aldida yər yüzidiki barlik insanlar heqnemə hesablanmaydu;

4:19 «bir haza həyranlikta alakzadə boldi» — aramiy tilida «birər saət həyranlikta alakzadə boldi».
4:25 Dan. 5:20,21

Ərxtiki ḳoxunlar wə zemindiki insanlar arisida U nemə ḳilixni halisa xuni ḳilidu;
Uning ḳolini kim tosalisun yaki Uningdin «Nemə ḳilisən?» dəp soraxḳa jür'ət ḳilalisun?
[36] Xuanla əḳil-ḥoxum əsligə kəldi; padixaḥliḳimning xan-xəripi, izzitim, padixaḥliḳ ḥəywəmmu əsligə kəltürüldi. Məslihətqi wəzirlirim wə əmir-esilzadilirim meni izdəp kəldi. Padixaḥliḳim mustəḥləmləndi; burunḳidinmu zor ḥəywigə yengibaxtin igə boldum.
[37] Əmdi mənki Neboḳadnəsar ərxtiki Padixaḥḳa ḥəmdusana oḳuymən, Uni tehimu uluoɣlaymən wə Uni izzətləymən:
— Uning ḳiloɣanliri ḥəḳtur,
Uning yolliri tooɣridur;
Uning təkəbburluḳ yolida mangoɣanlarning ḥəywisini qüxürüx ḳudriti bardur!».

Neboḳadnəsarning nəwrisi padixaḥ Bəlxazarning ziyapiti

5 [1] Bir küni padixaḥ Bəlxazar əmir-esilzadilərdin ming kixini təklip ḳilip katta ziyapət berip, ularning aldida xarab iqip, əyx-ixrət kəypini sürdi. [2] Padixaḥ Bəlxazar xarabni tetip kərüp, əzi, əmir-esilzadiliri, əz ḥotun-kenizəkliring xarabni atisi Neboḳadnəsar Yerusalemdiki ibadəthanidin oljioɣa aloɣan altun-kümüxtin yasaloɣan jam-ḳaqilarda iqixigə xu jam-ḳaqilarni elip qiḳixni buyrudi.
[3] Nəwkərlər dərḥal berip Hudaning Yerusalemdiki ibadəthanisidin elip kelingən altun jam-ḳaqilarni elip qiḳti; padixaḥning əzi, əmir-esilzadiliri, uning ḥotunliri wə kenizəkliri ularda xarab iqti. [4] Ular xarab iqkəq, altun, kümüx, mis, təmür, yaoɣaq wə taxlardin yasaloɣan butlarni mədḥiyiləxti.
[5] Dəl xu pəyttə adəm ḳolining bəx barmiḳi pəyda bolup, qiraoɣdanning udulidiki ordining tam suwiḳioɣa hət yezixḳa baxlidi. Padixaḥ hət yazoɣan ḳolning kərüngən ḳismini kərüp, [6] qirayi tatirip, kənglidə intayin alaḳzadə bolup kətti. Put-ḳolliri boxixip, putliri titrəp kətti.
[7] Padixaḥ ḳattiḳ warḳirap, pir-ustazlar, kaldiylər wə munəjjimlarni qaḳirixni buyrudi. Babildiki danixmənlər kəlgən ḥaman padixaḥ ularoɣa:
— Kimki tamdiki bu hətlərni oḳup mənisini manga dəp berəlisə, uningoɣa səsün rənglik bir ton kiygüzülüp, boynioɣa altun zənjir esilip, padixaḥliḳta üqinqi mərtiwə berilidu, — dedi.
[8] Padixaḥning danixmənlirining ḥəmmisi ordioɣa ḥazir boldi; lekin ular nə hətlərni oḳuyalmaytti nə padixaḥḳa mənisini qüxəndürüp berəlməytti. [9] Bəlxazar tehimu alaḳzadə bolup, qirayi tehimu tatirip kətti. Əmir-esilzadilərmu ḳandaḳ ḳilixni bilələməy ḳaldi.
[10] Padixaḥ wə əmir-esilzadilərning warḳiraxḳan awazini anglioɣan hanix ziyapət zalioɣa kirip, padixaḥḳa mundaḳ dedi:
— I aliyliri, mənggü yaxioɣayla! Alaḳzadə bolup kətmigəyla, qirayliri tatirap kətmigəy.

5:1 «padixaḥ Bəlxazar əmir-esilzadilərdin ming kixini təklip ḳilip...» — padixaḥ Bəlxazar Neboḳadnəsarning nəwrisi idi. Əməliyəttə xu künlərdə u «muawin imperator» idi; atisi Nabonidus imperator idi, lekin u adəttə Babilda turmaytti. **«... Ularning aldida xarab iqip, əyx-ixrət kəypini sürdi»** — bu babtiki 30-31-ayətlərdin ḳarioɣanda, xu qaoɣda Pars ḳoxunliri Babil xəḥirini alliḳaqan ḳorxiwaloɣanidi. Əmdi Babillar nemixḳa ziyapət ḳilidu? Tarihxunaslarning təḥlili boyiqə Babil xəḥiri *(a)* intayin mustəḥkəm, sepili egiz xəḥər; *(ə)* uningda yirgirmə yilliḳ ozuḳ-tülük toplanoɣanidi. Xunga padixaḥ əzini tolimu bihətər, dəp ḳaraytti.
5:5 «... qiraoɣdanning udulidiki ordining tam suwiḳioɣa hət yezixḳa baxlidi» — ḳizil bir ix xuki, arheologlar ḳazoɣan asar'ətiḳilərgə asasən, Babil ordiliridiki tamlar üstigə ularning əng uluoɣ oɣəlibə-muwəppəḳiyətliri sürət wə səzlər bilən hatirilənɣan. Padixaḥ ziyapət ḳiloɣanda, mahtinix üqün əzining yeḳindin buyanḳi uruxlardiki oɣəlibisini wə muwəppəḳiyətlirini yorutux üqün, qiraoɣdan bu rəsimlərning udulioɣa ḳoyoɣuzulatti.
5:6 «put-ḳolliri boxixip,...» — aramiy tilida: «bəl-saoɣrisining booɣum-ügiliri boxixip,..». Bu ix-wəḳə «Yəx.» 45:41tiki bexarətning bir əməlgə axuruluxi. **«putliri titrəp kətti»** — aramiy tilida: «tizliri bir-birini ḳaḳḳili turdi».
5:7 «uningoɣa səsün rənglik bir ton kiygüzülüp,...» — ḳədimki zamanlarda səsün rəng «xaḥanə rəng» dəp ḥesablinatti.
5:10 «...warḳiraxḳan awazini anglioɣan hanix ziyapət zalioɣa kirip,...» — «hanix» muxu yərdə Bəlxazarning anisi yaki qong anisi *(Neboḳadnəsarning ayali)* bolsa kerək.

[11] Padixaḥlikḷirida bir kixi bar, uningda muḳəddəs ilaḥlarning roḥi bar, atiliri təhttiki waḳtida, bu kixidə yorukḷuḳ, danaliḳ wə əḳil-parasət, yəni ilaḥlaroɳa has əḳil-parasət namayan ḳilinoɳanidi. Atiliri Nebokadnəsar, yəni padixaḥ atiliri uni pütün rəmqi-palqilar, pir-ustazlar, kaldiylər wə munəjjimlarning bexi ḳilip təyinligən. [12] Bu kixidə alaḥidə bir roḥiy hususiyət, bilim, ḥekmət, qüxlərgə təbir berələydioɳan, tepixmaḳlarni yexələydioɳan wə tügün-sirlarni aqalaydioɳan ḳabiliyət bar idi. Xu kixining ismi Daniyal bolup, padixaḥ uningoɳa Bəltəxasar dəpmu isim ḳoyoɳan. Xunga bu Daniyal qaḳirtilsun, u qoḳum bu hətlərning mənisini yexip beridu.

Daniyalning tamdiki hətning mənisini qüxəndürüxi

[13] Xuning bilən Daniyal padixaḥning aldioɳa elip kelindi, padixaḥ Daniyaldin:
— Padixaḥ atam Yəḥuda əlkisidin sürgün ḳilip kəlgən Yəḥudiylar iqidiki ḥeliḳi Daniyal sənmu? — dəp soriwidi, [14] — Sən tooɳruluḳ həwirim bar, səndə muḳəddəs ilaḥlarning roḥi, xundaḳla yorukḷuḳ, danaliḳ wə alaḥidə əḳil-parasət bar ikən dəp anglidim. [15] Əmdi danixmənlər wə pir-ustazlarni tamdiki hətni oḳup, mənisini manga qüxəndürüp bərsun dəp aldimoɳa qaḳirtip kelindi; lekin bu ixning sirini ḥeqḳaysisi yexip berəlmidi. [16] Birak sən tooɳruluḳ angliɳanmənki, sən sirlarni qüxəndürələydikənsən wə tügünlərni yexələydikənsən. Əgər bu hətlərni oḳup, mənisini qüxəndürüp berəlisəng, sanga səsün rənglik ton kiygüzülidu, boynungoɳa altun zənjir esilidu, padixaḥlikṭa üqinqi dərijilik mərtiwigə erixisən, — dedi.
[17] Daniyal padixaḥḳa mundaḳ jawab bərdi:
— Aliylirining in'amliri əzliridə ḳalsun, mukapatlirini baxḳa kixigə bərgəyla. Əmdiliktə mən aliylirioɳa bu hətni oḳup, mənisini qüxəndürüp berəy. [18] — I aliyliri, Ḥəmmidin Aliy Huda atiliri Nebokadnəsaroɳa padixaḥlik, uluoɳluḳ, xan-xərəp wə ḥəywət bərdi. [19] Uningoɳa berilgən uluoɳluḳtin ḥərḳaysi əl-yurt, ḥərḳaysi taipilər wə ḥərhil tilda səzlixidioɳan ḳowmlarning ḥəmmisi uning aldida titrəp ḳorḳup turatti; u kimni halisa xuni eltürətti, kimni halisa xuni tirik ḳoyatti; kimni halisa xuni mərtiwilik ḳilatti, kimni halisa xuni pəs ḳilatti. [20] Lekin u kənglidə təkəbburlixip, roḥ-ḳəlbidə məoɳrurlinip mijəzi tərsalixip, padixaḥlik təhtidin qüxürülüp, izzitidin məḥrum ḳilindi. [21] U kixilər arisidin ḥəydiwetilip, uningoɳa yawayi ḥaywanlarning əḳli berildi. U yawa exəklər bilən billə makanlixip, kalilardək ot-qəp yegüzüldi, teni xəbnəmdin qilik-qilik ḥəl bolup kətti, taki u Ḥəmmidin Aliy Hudaning insan padixaḥlikini idarə ḳilidioɳanliḳini wə U padixaḥlikning ḥoḳuḳini Өzi tallioɳan ḥərḳandaḳ kixigə beridioɳanliḳini bilip yətküqə xu ḥalәttə boldi.
[22] Əy Bəlxazar, Nebokadnəsarning ooɳli turup əzliri bularning ḥəmmisidin həwərliri bolsimu, lekin əzlirini təwən ḳilmidila. [23] Əksiqə təkəbburlixip ərxtiki Rəbgə ḳarxi turdila. Sili Uning ibadəthanisidin olja aloɳan jam-ḳaqilarni elip kelip, əzliri, əmir-esilzadiliri, əz hotunliri wə kenizəklirimu ularda xarab iqtinglar andin kərməydioɳan, anglimaydioɳan wə ḥeqnemini qüxənməydioɳan altun, kümüx, mis, təmür, yaoɳaq wə taxlardin yasaloɳan butlarni mədḥiyilidilə. Ḥalbuki, silining nəpəslirini Өz ḳolida tutḳan wə silining barliḳ ḥərikətlirini Өz ilkidə tutḳan Hudani uluoɳlimidila. [24] Xunga, Huda bu ḳolning kərüngən ḳismini əwətip bu hətlərni yazdurdi.
[25] Bu hətlər: «Mene, mene, təkəl, upḥarsin» degəndin ibarət.
[26] Buning qüxəndürülüxi: — «Mene» — Huda silining padixaḥlikḷirining ḥesabini ḳilip, uni ayaoɳlaxturdi.

5:11 **Dan. 2:47, 48**
5:21 **Dan. 4:22**
5:25 **«Mene»** — «sanax» yaki «ḥesablax» degən səzi bilən, **«təkəl»** — «tarazida tartix» degən səzi bilən, **«upḥarsin»** — «parqilinix» degən səzi bilən aḥangdax bolidu.
–Aramiy tilidin ibraniy tilioɳa tərjimə ḳilinsa «Bir mina, bir xəkəl, yerim mina» degən bolidu. Mina wə xəkəl ibraniylarning pul birlikliri idi.

[27] «Təkəl» — sili tarazida tartiliwidila, kəm qiktila. [28] «Pərəs» — padixahlikliri parqilinip, Medialiklar bilən Parslaroqa təwə kilindi.
[29] Xuning bilən Bəlxazar dərhal nəwkərlirigə əmr kiliwidi, ular Daniyaloqa səsün rənglik tonni kiydürüp, boynioqa altun zənjirni esip koydi; u u tooqruluk: «Padixahlik iqidə üqinqi dərijilik mərtiwigə igə bolsun» dəp jakarlidi.
[30] Xu keqə kaldiylərning padixahi Bəlxazar eltürüldi. [31] Padixahlik bolsa Medialik Dariusning kolioqa ətti. U təhminən atmix ikki yaxta idi.

Daniyal xirlar əngküridə

6 [1] Padixah Darius pütün padixahlikni idarə kilix üqün bir yüz yigirmə wəzirni hərkaysi yurtlarni baxkuruxka təyinləxni muwapik kərdi. [2] Buningdin baxka u bu wəzirlərni nazarət kilip, bu wəzirlərning hesabini elix, xundakla padixahning hokuk-mənpəəti ziyanoqa uqrimisun dəp Daniyal wə baxka ikki kixini nazarətqilikkə təyinlidi. [3] Daniyalda alahidə bir rohiy hususiyət bar boloqaqka, u baxka nazarətqilərdin wə wəzirlərdin iktidarlik qikti. Xunga padixah uni pütkül padixahlikni idarə kilixka təyinliməkqi boldi. [4] Xuning bilən baxka nazarətqi wə wəzirlər uning padixahliktiki məmuriy ixliridin səwənlik izdidi. Lekin ular ərz kiloqudək heqkandak bahanə-səwəb yaki səwənlik tapalmidi. Qünki Daniyal diyanətlik wə ixənqlik bolup, uningdin kilqə kəmqilik yaki səwənlik qikiralmioqanidi. [5] Xunga xu adəmlər əzara:
— Daniyalning Hudasining kanunioqa munasiwətlik ixliridin baxka, uningdin əyibligüdək heqkandak bahanə tapalmaymiz, — deyixti.
[6] Xunga ular əzara til biriktürup padixahning aldioqa kirip:
— Padixah Darius aliyliri mənggü yaxioqayla! [7] Aliylirining padixahlikliridiki barlik nazarətqi, waliy, wəzir, məslihətqi, hakim wə əməldarlar birliktə məslihətləxtuk; hərkandak kixi ottuz kün iqidə hərkandak ilahka hərkandak dua-tilawət kilixka wə yaki hərkandak kixidin bir nərsə tiləxkə ruhsət bolmisun, i aliyliri, pəkət silidinla tilixi ruhsət bolsun degən xahanə yarlikning qüxürülüxini layik kərduk. Bu pərman kət'iy bolsun, kimki bu pərmanoqa hilaplik kilsa, u xirlar əngkürigə taxlansun! [8] Əmdi, i aliyliri bu pərmanni bekitip qüxürgəyla, uning əzgərtilməsliki üqün yarlikqamigə imza koyoqayla; qünki Media wə Pars kanuni boyiqə, pərman qikirilixi bilənla əzgərtixkə bolmaydu, — dedi.
[9] Xuning bilən Darius pərmanni bekitip yarlikqamioqa kol koydi.
[10] Daniyal bu yarlikqamigə imza koyuloqanlikini anglap, əyigə kaytti. Uning əyining əgzisidə bir balihana bolup, derizisi Yerusalemoqa karaydioqan bolup, oquk turatti. U aditi boyiqə derizining

---

5:28 «pərəs» — «upharsin» degən sezning birlik xəkli *(25-ayəttə «upharsin» kəplük xəkildə)*. «Pərəs» *(«upharsin»)* degənlik «Pars» səzi bilən yiltizdax bolup, bu yərdə ikki bislik mənə bildüridu. Uning padixahlikini həm parqilanoqan həm Parslaroqa mənsup bolidu, degənni bildüridu.
5:31 «Padixahlik bolsa Medialik Dariusning koliota ətti» — aramiy tilida «Medialik Darius padixahlikni kobul kildi».
–Babil xəhirining kandak ixoqal kilinoqanliki həkkidiki kizik tema tooqruluk «Yərəmiya»diki «koxumqə səz»imizdə, «Babil xəhirining ərüwetilixi tooqruluk bexarətlər» degən bayanlirimizni kərüng.
6:1 «Padixah Darius pütün padixahlikni idarə kilix üqün...» — muxu «Darius»ning kim ikənliki tooqruluk alimlar arisida talax-tartix bar. Bəziliri uni parslik Korəx, dəp karaydu. Lekin muxu yərdə Darius «Medialik» deyilidu wə 31gə karioqanda, u Korəxning kol astida idi *(«Medialik Darius padixahlikni* **kobul kildi***» deyilidu)*. Uning salahiyitini arheologlar tətkikatliri bilən eniklixi mumkin.
6:7 «Aliylirining padixahlikliridiki barlik nazarətqi, waliy, wəzir, məslihətqi, hakim wə əməldarlar...» — ularning bu bayanidiki «barlik» degən səz yaloqanqilik idi; qünki Daniyal uning iqidə əməs idi, əlwəttə.
6:8 Əst. 1:9; 8:8
6:9 «Xuning bilən Darius pərmanni bekitip yarlikqamioqa kol koydi» — 9-ayətning toluk mənisini bekitix təs. Aramiy tilida «Xuning bilən Darius pərman wə yarlikqamigə kol koydi» deyilidu. Buningoqa karioqanda, ikki yazma yarlik boloqan bolsa kerək. Pars ordisidiki kaidə-nizamlardin anqə həwirimiz bolmioqaqka, nemə üqün ikki yarlik kerək bolidioqinini bilməymiz.

aldida tizlinip olturup, ҳər küni üq ketim Hudaoға dua-tilawət kilip xükür eytatti.
[11] Lekin ҳeliki adəmlər billə kelip Daniyalning Hudaoға dua wə tilawət kiliwatkinini kərdi. [12] Andin ular birliktə padixaһning aldioға berip pərman tooғrisida gəp eqip:
— I aliyliri, əzliri: Ottuz kün iqidə əzliridin baxka ҳərkandak ilaһdin yaki ҳərkandak insandin birər nemini tiligən ҳərkandak kixi xirlar əngkürigə taxlansun, degən bir pərmanoға imza koyoған əməsmu? — dəp soridi.
Padixaһ: — Dərwəkə xundak kildim, Media wə Pars kanuni boyiqə pərmanni əzgərtkili bolmaydu, — dedi.
[13] Andin ular padixaһka jawabən:
— Yəһudadin əsir elip kelingən kixilərdin ҳeliki Daniyal, i aliyliri, silini wə sili imza koyoған pərmanni kəzgə ilmaydu, bəlki ҳər kündə üq ketim əz dua-tilawitini kiliwatidu, — deyixti.
[14] Buni angliоған padixaһ əz-əzigə kayip, kəngül koyup Daniyalni kutkuxuxka amal tapmakqi bolup, u kün patkuqə ҳərhil kutkuzux amali üstidə izdinip yürdi.
[15] Lekin ahirda u kixilər yənə əzara til biriktürüp padixaһning aldioға jəm bolup uningoға:
— I aliyliri, əzlirigə məlumki, Medialar wə Parslarning kanuni dəl xuki, padixaһning bekitkən ҳərkandak karari yaki pərmanini əzgərtixkə bolmaydu, — deyixti.
[16] Xuning bilən padixaһning əmr kilixi bilən Daniyal tutup kelinip, xirlar əngkürigə taxlandi. Padixaһ Daniyaloға:
— Sən üzüldürməy ibadət kilidioған Hudaying seni kutkuzuwalidu! — dedi.
[17] Bir tax elinip, əngkürning aoғzi uning bilən etildi; Daniyalning ixlirioға ҳeqkim arilaxmisun dəp uni padixaһ əz məһüri wə uning əmir-əməldarlirining məһürliri bilən məһürlidi.
[18] Andin padixaһ ordioға kaytip kelip keqini roza tutup ətküzdi; əzining tokal-kenizəkliridin ҳeqkaysisini əz yenioға kəltürmidi, u keqiqə uhliyalmidi. [19] Tang etixi bilənla padixaһ ornidin turup, aldirap xirlar əngkürigə bardi. [20] Padixaһ əngkürgə yekinlixip azablanoған ҳalda Daniyalni qakirip:
— Əy Daniyal, Mənggü Ҳayat Hudaning kuli, sən üzülməs ibadət kilidioған Hudaying seni xirlardin kutkuzuwalmidimu? — dəp towlidi.
[21] Daniyal jawabən:
— I aliyliri, mənggü yaxioғayla! [22] Hudayimning pərixtisini əwətip xirlarning aoғzini yumduruxi bilən ular manga ҳeq ziyan-zəһmət yətküzəlmidi; qünki U məndin ҳeqkandak əyib kərmidi. Aliylirining aldidimu mən ҳeqkandak ziyan yətküzgüdək ix kilmidim, — dedi.
[23] Buni anglap padixaһ intayin huxal bolup, adəmlirini Daniyalni əngkürdin elip qikixni buyrudi. Xuning bilən ular Daniyalni əngkürdin elip qikti. Uningdin kilqə zedə-zəһmət tapalmidi; qünki u Hudasioға tayanoғanidi. [24] Andin padixaһ buyruk qüxürdi, nəwkərliri Daniyalning üstidin xikayət kiloғanlarning ҳəmmisini tutup, ularni bala-qakiliri wə hotunliri bilən koxup xirlar əngkürigə taxliwətti. Ular əngkür tegigə qüxüp bolmayla xirlar etilip kelip, ularning ustihanlirinimu qaynap kiyma-qiyma kiliwətti.
[25] Xu ixtin keyin Darius padixaһ yər yüzidə turuwatkan ҳərkaysi əl-yurt, ҳəmmə taipilər, ҳər tilda səzlixidioған kowmlarning ҳəmmisigə mundak pütük qüxürdi: —
«Ҳəmminglaroға amanlik exip-texip turoғay!
[26] Mən uxbu yarlikni qüxürimənki, padixaһlikimdiki ҳərbir yurttiki pukralar Daniyalning Hudasi aldida titrəp korksun!
— Qünki U Mənggü Ҳayat Hudadur,
Mənggü mustəһkəm əzgərməstur,

6:10 1Pad. 8:44; Zəb. 55:17
6:18 «əzining tokal-kenizəkliridin ҳeqkaysisini əz yenioға kəltürmidi» — yaki, «u ҳeqkandak kəngül eqixlarnimu kilmidi».
«u keqiqə uhliyalmidi» — aramiy tilida «uning uykusi kaqti».

Uning padixaḥliḳi ḥalak ḳilinmas,
Uning ḥakimiyiti əbədil'əbədgiqə bolidu.
27 U bala-ḳazadin ḳooɳdaydu wə ḳutḳuzidu,
U asmanlardimu, yər yüzidimu alamət-karamətlərni yaritidu,
U Daniyalni xirlarning qanggilidin ḳutḳuzdi».
28 Daniyalning bolsa xu ixlardin keyin Darius ḥəküm sürgən məzgildə, xundaḳla Pars padixaḥi Ḳurəx ḥəküm sürgən waḳitlarda ixliri rawan yürüxti.

Daniyalning ɵayibanə alamətlərni bayan ḳiloɳanliḳi
Tət zor məhluḳni kərüx

7 1 Bəlxazar Babiloɳa padixaḥ boloɳan birinqi yili Daniyal ornida yetip qüxidə birnəqqə ɵayibanə alamətlərni kərdi. U qüxidə kərgənlirini mundaḳ yəkünləp hatiriliwaldi: —
2 Keqidə kərgən ɵayibanə kərünüxtə mənki Daniyal xuni kərdümki, asmanning tət təripidin xamal qiḳip, «Uluoɳ Dengiz» yüzigə urulmaḳta idi. 3 Dengizdin xəkilliri bir-birigə ohximaydioɳan tət zor məhluḳ qiḳti.
4 Birinqi məhluḳ xiroɳa ohxaytti, lekin bürkütning ḳaniti bar idi. Mən uningoɳa ḳarap turoɳinimda, ḳanatliri yulundi; andin u yərdin kətürülüp, ikki puti yərgə dəssitilip adəmdək turoɳuzulup, uningoɳa insaniy bir ḳəlb berildi.
5 Mana yənə bir məhluḳ, yəni ikkinqisi eyikḳa ohxaytti. Uning bir təripi ikkinqi bir təripidin egizlitildi. Uning qixliri üq ḳowuroɳini qixləp turatti, bir awaz uningoɳa: «Ornungdin tur, gəxni yeyixingqə yəwal!» — dedi.
6 Ḳarap turoɳinimda, mana yənə bir məhluḳ pəyda boldi. U yilpizoɳa ohxaytti, dümbisidə ḳuxningkidək tət ḳaniti bar idi; uning bexi tət idi. Uningoɳa ḥakimliḳ ḥoḳuḳi berildi.
7 Uningdin keyin keqidiki ɵayibanə kərünüxlərdə ḳarap turoɳinimda, mana tətinqi bir məhluḳ pəyda boldi. U intayin ḳorḳunquḳluḳ, dəḥxətlik wə ajayib küqlük idi. U yooɳan təmür qixliri bilən owni qaynap ezip yutup, ḳalduḳini putliri bilən dəssəp-qəyləytti. U aldinḳi barliḳ məhluḳḳa ohximaytti; uning on münggüzi bar idi. 8 Mən bu münggüzlərni kəzitiwatḳinimda, mana münggüzlərning arisidin yənə bir kiqik münggüz əsüp qiḳti. Bu kiqik münggüzning aldida əslidiki münggüzlərdin üqi yuluwetildi. Bu kiqik münggüzning adəmningkidək kəzi wə qong səzləydioɳan aoɳzi bar idi.

Mənggü ḥayat boloɳuqini kərüx

9 Mən ḳarap turoɳinimda, u yərgə birnəqqə təhtning ḳoyuloɳanliḳini kərdüm; ularning biridə, «Əzəldin Bar Boloɳuqi» orun elip olturuptu. Uning kiyimliri ḳardək ap'aḳ, qaqliri ap'aḳ ḳoza yungidək idi. Uning təhti ot lawuldap turoɳan yalḳunlar bolup, lawuldap kəyüwatḳan ot qaḳlirining üstidə idi. 10 Uning aldidin goya rawan eḳip turoɳan dəryadək ot yalḳuni lawuldap eḳip turatti; Uning hizmitidə turoɳuqilar tümən minglioɳan idi, Uning aldida yüz

---

6:26 «Uning ḥakimiyiti əbədil'əbədgiqə bolidu» — aramiy tilida «Uning ḥakimiyiti ahiroɳiqə bolidu».
6:26 Dan. 2:44; 4:3; 7:14, 27; Luḳa 1:33
7:2 «Uluoɳ Dengiz» — «Ottura Dengiz»ni kərsətsə kerək.
7:3 Dan. 2:37-45
7:4 Dan. 4:34
7:9 «Əzəldin Bar Boloɳuqi» — əslidə ibraniy tilida «Ḳədimki künlərdin tartip Bar Boloɳuqi» — Yəni Huda degənliktur, əlwəttə.

milyonlioŋan ḥazir turoŋuqilar bar idi. Sorak baxlanoŋanliḳi jakarlinip, dəsturlar eqildi.
[11] Ḥeliḳi kiqik münggüzning yooŋan gəplərni ḳiliwatḳan awazidin dikḳitim xuningoŋa tartilip ḳarap turattim. Ḳarap turoŋinimda, tətinqi məhluḳ əltürülüp, uning jəsiti ḥalak ḳilinip, otḳa taxlap kəydürülüxkə tapxuruldi.
[12] Ḳaloŋan üq məhluḳ bolsa, ḥakimiyitidin məḥrum ḳilindi, lekin ularning əmri yənə bir məzgil uzartildi.
[13] Keqidiki oŋayibanə kərünüxlərdə mana, mən goya Insan Ooŋlioŋa ohxax bir zatning asmandiki bulutlar bilən kəlginini kərdüm. U «Əzəldin Bar Boloŋuqi»ning yenioŋa berip, uning aldioŋa ḥazir ḳilindi.
[14] Ḥər əl-yurt, ḥər taipə, ḥər hil tilda səzlixidioŋan ḳowmlar uning hizmitidə bolsun dəp, səltənət, xəḥrət wə padixaḥliḳ ḥoḳuḳi uningoŋa berildi. Uning səltəniti mənggü solaxmas səltənəttur, uning padixaḥliḳi mənggü ḥalak ḳilinmas.

Oŋayibanə kərünüxlərning təbiri

[15] Mənki Daniyalning wujudum, dil-roḥim bək biaramliḳḳa qəmdi, kallamdiki oŋayibanə alamətlər meni intayin alaḳzadə ḳildi.
[16] Mən yeḳin turoŋuqilardin birining aldioŋa berip, bu oŋayibanə alamətlərning ḥəḳiḳiti tooŋruluḳ soridim. U manga təbir berip qüxəndürüp mundaḳ dedi: —
[17] «Bu tət zor məhluḳ kəlgüsidə dunyada bax kətüridioŋan tət padixaḥni kərsitidu.
[18] Lekin Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqining muḳəddəs bəndiliri padixaḥliḳ ḥoḳuḳini ḳobul ḳilidu, ular uningoŋa mənggü igidarqiliḳ ḳilidu, əbədil'əbədgiqə xundaḳ bolidu».
[19] Mən baxḳa üq məhluḳḳa ohximaydioŋan tətinqi məhluḳ, yəni zor ḳorḳunqluḳ, təmür qixliḳ, mis tirnaḳliḳ, owni qaynap ezip yutup, andin ḳalduḳlirini ayaoŋliri bilən dəssəp-qəyləydioŋan ḥeliḳi məhluḳ tooŋrisidiki ḥəḳiḳətni,
[20] xundaḳla uning bexidiki on münggüzining wə keyin əsüp qiḳḳan kiqik münggüz tooŋrisidiki ḥəḳiḳətni tehimu eniḳ bilməkqi boldum — uning, yəni ḥeliḳi kiqikining aldida əslidə bar boloŋan baxḳa üq münggüz yuluwetilgən, kəzliri wə yooŋan gəp ḳilidioŋan aoŋzi bar bolup, ənə baxḳa münggüzlərgə ḳarioŋanda tehimu ḥəywətlik idi.
[21] Ḳarap turoŋinimda, u kiqik münggüz Hudaning muḳəddəs bəndiliri bilən jəng ḳilip ulardin üstünlükkə igə boldi;
[22] «Əzəldin Bar Boloŋuqi» kəlgəndə, ḥəküm ḳilix ḥoḳuḳi Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqining muḳəddəs bəndilirigə berildi. Xuning bilən bekitilgən waḳti kelip, Hudaning muḳəddəs bəndiliri padixaḥliḳ ḥoḳuḳini ətküzüwaldi.
[23] Təbir bərgüqi qüxəndürüp yənə mundaḳ dedi: —
«Tətinqi məhluḳ kəlgüsi dunyada bax kətüridioŋan tətinqi bir padixaḥliḳ bolup, u baxḳa ḥərḳandaḳ padixaḥliḳlaroŋa ohximaydu. U pütkül dunyani yutup, uni ayaoŋ asti ḳilip, kukum-talḳan ḳilidu.
[24] On münggüz bolsa, bu padixaḥliḳtin qiḳidioŋan ḥəkümranliḳ ḳilidioŋan on padixaḥni kərsitidu. Keyin yənə bir padixaḥ məydanoŋa qiḳidu, u ilgiriki padixaḥlaroŋa ohximaydu; u üq padixaḥni əzigə boysunduridu.
[25] U Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqioŋa ḳarxi kupurluḳ səzlərni ḳilidu

---

7:10 «...tümən minglioŋan» — aramiy tilida: «... minglingan minglioŋan» yaki «minglioŋan ming» — demək, birnəqqə milyon. **«Uning hizmitidə turoŋuqilar tümən minglioŋan idi, uning aldida yüz milyonlioŋan ḥazir turoŋuqilar bar idi»** — ayəttə kəzdə tutuloŋan Hudaning hizmətqiliri pərixtilər, əlwəttə. «Wəḥ.» 9:16ni kərüng.
7:10 Wəḥ. 5:11; 20:12
7:13 Dan. 7:27; Zəb.2:6; Naḥ. 1:3; Mat. 24:30; 26:64; 1Tes. 4:17; Wəḥ. 1:7
7:14 Dan. 2:44; Luḳa 1:33
7:16 «yeḳin turoŋuqilar» — pərixtilər bolsa kerək.
7:18 «... muḳəddəs bəndiliri padixaḥliḳ ḥoḳuḳini ḳobul ḳilidu» — ḳizik bir yeri xuki, «padixaḥliḳ» degən kimningki yaki ḳaysi padixaḥliḳ eytilmioŋan. Nemixḳa? Jawab qoḳum xuki, xu qaoŋda pəḳət birla padixaḥliḳ, yəni Hudaningki bolidu.
7:22 «Xuning bilən bekitilgən waḳti kelip, Hudaning muḳəddəs bəndiliri padixaḥliḳ ḥoḳuḳini ətküzüwaldi» — baxḳa birhil tərjimisi: «Xuning bilən bekitilgən waḳti kelip, Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqining muḳəddəs bəndiliri dəp ḥəküm qiḳirildi».
7:23 Dan. 2:40-44
7:24 Dan. 2:40-44

ҳəмдə Ҳəммидин Aliy Boloɣуqининг муқəддəс бəндилирини ҳалсизландуридu. U календарни, ҳеyт-аyəмлəрни wə муқəддəс қанунларни өзгəртиwетixни қəстləydu. Hудаning муқəддəс бəндилири «üq yерим wақит» uning ҳəкümранлиқиоɣа тапхурулидu. [26] Андин Hудаning соти еқилидu, буning билəн uning идарə қилix ҳоқуқи тартиwелинip, мəнggülük üзül-кесил yоқитилидu.
[27] Lекин uning падixаҳлиқining ҳоқуқи, yəни дunyадики ҳəрқаysи падixаҳлиқлarning səлтəниti wə хəҳriti Ҳəммидин Aliy Boloɣуqининг муқəддəс бəндилиригə, yəни Hудаning Өz ҳəлқигə өткүзүлидu. Uning падixаҳлиқи мəнggü бir падixаҳлиқtur, дunyадики пütün ҳəкümдарлар Uning hizmitидə bolup uningoɣа итаət қилidu».
[28] Bu ix мана muxu yəргиқə boldi. Mənki Daniyal, өz oylirim өзümni алақзадə қildi, қirayim tatirip кətti. Бирақ bu ixni қəлbimдə püküp saқlidim.

Қoqқar bilən tекə ҳəққидə oɣayibanə көрünüx

8 [1] Падixаҳ Bəлxазар тəhtкə olturup üqinqi yili, мənki Daniyal ikkinqi bir oɣayibanə алаmətni көрдüm. [2] Oɣayibanə көрünüxtə, өzümni Elam əлкисидики Xuxan қəl'əсидə көрдüm. Көрünüxtə мən Ulay qong өstingi boyida idim.
[3] Beximni кətürüp қarisam, ikki мünggüzi bar bir қoqқarning qong өstəng aldida turoɣanliқini көрдüm. Uning мünggüzi egiz bolup, bir мünggüz yənə biridin egiz idi; egizrək boloɣan мünggüz yənə birsidin keyinrək өsüp qiққanidi. [4] Мən қoqқarning oɣərb, ximal wə jənub тəрəплəргə üsüwatқinini көрдüm. Ҳеqқandaқ ҳaywan uningoɣа təng кеləлməytti wə ҳеqkim ҳеqkimni uning qanggilidin қutқuzalmaytti. U nemə қilixni halisa, xuni қilatti, baroɣanseri ҳəywətlik bolup ketiwatatti.
[5] Мən bu tooɣruluқ oylawatattim, mana, oɣərb тəрəптin bir tекə putliri yəргə təgmigən ҳalda пütün jaҳanni kezip yüгürüp кəldi. Uning ikki кəzi arisioɣа көрünərlik qong bir мünggüz өsüp qiққanidi. [6] U мən dəsləp көрgən ҳeliқi өstəng boyida turoɣan ikki мünggüzlük қoqқaroɣа қarap кəҳri bilən xiddətlik etildi. [7] Мən uning қoqқaroɣа yeқin kelip, oɣəzəp bilən қoqқarni üsüp ikki мünggüzini sunduruwətkənlikini көрдüm. Қoqқarning қarxilиқ көрsətküdək madari қalmioɣanidi, tекə uni yəргə yiқitip, dəssəp-qəylidi, tekining qanggilidin uni қutқuzuwalidioɣan adəm qiқmidi.
[8] Tекə baroɣanseri ҳəywətlik bolup кətti; lekin u heli küqiyip boloɣanda, qong мünggüzi sunup qüxüp, əslidiki jayidin asmandiki tət xamaloɣa қarap turidioɣan, кəzgə көрünərlik tət мünggüz өsüp qiқti.
[9] Bu tət мünggüzning iqidiki biridin yənə bir мünggüz өsüp qiқti. U kiqik мünggüz өsüp intayin ҳəywətlik boldi, jənub, xərқ тəрəплəргə wə «güzəl zemin»oɣa қarap təsir küqini kengə ytti. [10] U intayin ҳəywətlik bolup, ҳətta samawiy қoxundikilərgə ҳujum қiloɣudək dərijigə yətti, samawiy қoxundikilərdin wə yultuzlardin birmunqisini yəргə taxlap, ularning üstigə dəssidi [11] (u tolimu məoɣrurlinip, ҳətta samawiy қoxunning Sərdari bilən təng bolmaқqi bolup,

---

7:25 «üq yerim wақit» — təhminən «üq yerim yil»ni көрsitidu. Səl tooɣriraқ desək, «bir wақit» *(«Daniyal» degən қisimning baxқa yərliri bilən selixturoɣanda)* bəlkim Babilliқlarning ixlitidioɣan yili, yəni 360 künlük wақitni көрsitixi mumkin. Xunga «üq yerim wақit», 1260 künni көрsitidu.
–Əsliy aramiy til nushisida, «üq yerim wақit», «bir wақit, ikki wақit wə қoxumqə yerim wақit» degən хəкildə ipadiləngən. Babilliқlar bəzi yilliroɣa қoxumqə bir ayni «кəbisə ay» dəp қatatti; «bir wақit, ikki wақit wə қoxumqə yerim wақit» degən ibarə қoxumqə ayning boluxining mumkinqilikini yoққa qiқiridu. Demək, «üq yerim wақit» 1290 kün əməs, bəlki 1260 kün bolidu.
7:25 **Dan. 9:27; 11:36; Mat. 24:15; Mar. 13:14; Luқa 21:20; 2Tes. 2:3-4; Wəҳ. 13:1-8**
7:27 **Dan. 2:44**
7:28 «Bu ix mana muxu yərgiqə boldi...» — 7-babtiki bexarətlər tooɣrisida «қoxumqə səz»imizni көрüng.
8:1 «Padixaҳ Bəlxazar тəhtкə olturup üqinqi yili...» — 8-bab, 1-ayəttin baxlap kitabning қaloɣan қisimning ҳəmmisi aramiy tilida əməs, ibraniy tilida yeziloɣan.
8:9 «güzəl zemin» — Қanaan zemini *(Pələstin)*. Ibraniy tilida «güzəllikning zemini» deyilidu.

ibadəthanida Sərdaroƣa atap kündilik ⱪurbanlik sunuxni əməldin ⱪaldurdi, ⱨəmdə Sərdarning ibadəthanisidiki «muⱪəddəs jay»ni wəyran ⱪiliwətti. [12] Asiylik tüpəylidin Hudaning həlⱪi wə kündilik ⱪurbanlik ⱪong münggüzgə tapxurulidu). U ⱨəⱪiⱪətni ayaƣ asti ⱪilidu; uning barlik ixliri naⱨayiti onguxluⱪ boldi.

[13] Kəynidin, bir muⱪəddəs pərixtining səz ⱪiloƣanliⱪini anglidim, xuning bilən yənə bir muⱪəddəs pərixtə səz ⱪiloƣan pərixtidin:

— Oƣayibanə alamättə kərüngən bu wəⱪələr, yəni «wəyran ⱪiloƣuqi» asiylik, kündilik ⱪurbanliⱪning əməldin ⱪalduruluxi, ⱨəmdə ibadəthanidiki «muⱪəddəs jay»ning ⱨəm Hudaning həlⱪining ayaƣ asti ⱪilinixi ⱪanqilik waⱪit dawamlixidu? — dəp sorioƣanliⱪini anglidim. [14] Ⱨeliⱪi pərixtə manga jawabən:

— Bu ixlar ikki ming üq yüz keqə-kündüz dawamlixidu. Bu məzgildin keyin ibadəthanidiki «muⱪəddəs jay» pakizlinip əsligə kəltürülidu, — dedi.

Pərixtə Jəbrailning oƣayibanə alamətni qüxəndürüxi

[15] Bu oƣayibanə kərünüxni kərgəndin keyin, mənki Daniyal uning mənisini oylawatⱪinimda, mana, aldimda adəmning ⱪiyapitidə birsi pəyda bolup ərə turdi. [16] Ulay əstingining otturisidin:

— Əy Jəbrail, bu adəmgə oƣayibanə alamətni qüxəndürüp bər, — degən bir adəmning küqlük awazini anglidim.

[17] Jəbrail yenimoƣa kəldi. Kəlgəndə, mən naⱨayiti ⱪorⱪup ketip yərgə yiⱪilip düm qüxtüm. U manga:

— Əy insan ooƣli, sən xuni qüxinixing kerəkki, bu oƣayibanə alamət ahir zaman tooƣrisididur, — dedi.

[18] U gəp ⱪiliwatⱪanda mən biⱨox ⱨalda yərdə düm yatattim. Lekin u manga xundaⱪ bir yenik tegipla meni turoƣuzdi wə manga mundaⱪ dedi: —

[19] «Mən ⱨazir sanga Hudaning oƣəzipi kəlgən məzgildə keyinki ixlarning ⱪandaⱪ bolidioƣanliⱪini kərsitip berəy. Qünki bu oƣayibanə alamət zamanlarning bekitilgən ahirⱪi nuⱪtisi tooƣrisididur. [20] Sən kərgən ikki münggüzlük ⱪoqⱪar Media bilən Pars padixaⱨlirini kərsitidu. [21] Yawa tekə bolsa Gretsiyə padixaⱨliⱪi bolup, kəzining otturisidki kəzgə kərünərlik münggüz bolsa, uning birinqi padixaⱨidur.

[22] U münggüz sunup kətkəndin keyin ornidin əsüp qiⱪⱪan ⱨeliⱪi tət münggüz bu əlning tət padixaⱨliⱪⱪa bəlünidioƣanliⱪini kərsitidu. Biraⱪ ularning küqi birinqi padixaⱨliⱪⱪa yətməydu. [23] Bu padixaⱨliⱪlarning ahirⱪi məzgilidə, asiylik ⱪiloƣuqilarning gunaⱨi toxuxi bilən tolimu no-mussiz, qigix məsililərni bir tərəp ⱪilalaydioƣan bir padixaⱨ məydanoƣa qiⱪidu. [24] Uning küqi heli zor bolidu, lekin əməliyəttə bu küq əzlükidin qiⱪmaydu; u misli kərülmigən wəyranqilikni

---

8:11 «Kündilik ⱪurbanlik» — Hudaning Musa pəyoƣəmbər arⱪilik qüxürgən əmri bilən ibatəthanida ⱨər küni ətigəndə wə kəqtə bir ⱪoza «keydürmə ⱪurbanlik» ⱪilinixi kerək. Bu ⱪurbanliⱪni bolsa Israil üqün əng asaslik ⱪurbanlik degili bolidu.

–«Sərdarning ibadəthanisi» — bu Pərwərdigarning Yerusalemdiki ibadəthanisini kərsitidu, əlwəttə. Muxu ibaridin «Samawiy ⱪoxunning Sərdari»ning «Pərwərdigarning Pərixtisi» ikənlikini kərgili bolidu. «Pərwərdigarning Pərixtisi» Məsiⱨning dunyaƣa kelixidin burunⱪi bir salaⱨitidur. «Pərwərdigarning Pərixtisi» tooƣruluⱪ baxⱪa izaⱨatlirimizni kərüng.

8:12 «Asiylik» — bizningqə «asiylik» muxu yərdə bəlkim «kiqik münggüz» *(yəni dəjjal)*ning asiyliⱪini kərsətsə kerək *(13-ayətni kərüng)*. Bu səz yənə Hudaning Өz həlⱪining asiyliⱪinimu kərsitixi mumkin.

–«Hudaning həlⱪi» — ibraniy tilida «ⱪoxun».

8:13 «Oƣayibanə alamättə kərüngən bu wəⱪələr, yəni «wəyran ⱪiloƣuqi» asiylik, kündilik ⱪurbanliⱪning əməldin ⱪalduruluxi» — bu ««wəyran ⱪiloƣuqi» asiylik» bolsa dəl «Sərdaroƣa ⱪoza ⱪurbanlik sunuxni əməldin ⱪaldurux» *(11-ayət)* ⱨəmdə uning ornioƣa intayin yirginqlik birⱨil but selix. 9-bab, 26-27-ayət, 11bab -36-39-ayətnimu kərüng).

8:14 «pakizlinip əsligə kəltürülidu» — ibraniy tilida «tooƣra ⱪilinidu» yaki «ⱨəkⱪaniy ⱪilinidu» degən səz bilən ipadilinidu.

8:16 Dan. 9:21; Luⱪa 1:26

8:21 «Yawa tekə bolsa Gretsiyə padixaⱨliⱪi bolup, ...» — ibraniy tilida «Yawa tekə bolsa Gretsiyə padixaⱨi bolup, ...».

8:23 «qigix məsililərni bir tərəp ⱪilalaydioƣan bir padixaⱨ...» — baxⱪa birⱨil tərjimisi: «heli süyⱪəstqi bir padixaⱨ ...».

kəltürüp qikiridu. Uning ixliri jəzmən onguxluk bolup, nemini halisa xuni kilalaydu. U küqlüklərni wə Hudaning mukəddəs məmin həlkini yokitidu. [25] Өz ustatliki bilən uning nazariti astida hərkandak hiylə-mikirlik heli ronak tapidu. U kənglidə təkəbburlixip əzini qong tutidu; baxkilarning əzlirini bihətər hes kiloŋan waktidin paydilinip tuyuksiz zərb kilip nuroŋun kixilərni halak kilidu; u hətta oquktin oquk «Əmirlərning Əmiri»gə karxi qikidu. Lekin u ahirda insanlarning kolisiz halak kilinidu.
[26] Sanga ayan kilinoŋan, ahxamdin ətigəngiqə dawamlaxkan bu oŋayibanə alamət əmälgə axmay kalmaydu. Lekin sən uni waktinqə məhpiy tut. Qünki u kəp künlər keyinki kəlgüsi həkkididur».
[27] Mənki Daniyal maoŋdurumdin kelip, birnəqqə kün aoŋrip yetip kaldim. Keyin ornumdin turup yənila padixahning ixlirida boldum. Lekin bu oŋayibanə alamət kənglümni parakəndə kiliwətkənidi. Uning mənisini yexələydioŋan adəm yok idi.

Daniyalning өz həlkigə dua kilixi

9 [1] Medialik Ahaxweroxning ooŋli Dariusning birinqi yilida (u kaldiylərning zeminioŋa padixah kilindi). [2] Yəni təhtkə olturoŋan birinqi yili mənki Daniyal mukəddəs yazmilarni okuxum bilən Pərwərdigarning Yərəmiya pəyoŋəmbərgə yətküzgən kalam-bexariti boyiqə, Yerusalemning harab bolidioŋan jaza məzgili yətmix yil ikənlikini qüxinip yəttim. [3] Xuning üqün mən Rəb Hudayimoŋa roza tutup, bəz rəhtkə yəginip, kül-topida olturup, uningoŋa yelinip dua-tilawət kilix bilən izdinixkə bəl baoŋlidim. [4] Mən Pərwərdigar Hudayimoŋa dua kilip, gunahlirimizni ikrar kilip mundak dedim:
— «Ah Rəb, i Seni Өz əmrliringgə itaət kiloŋuqilaroŋa wədə-əhdəngdə wapadar bolup, əzgərməs mehringni üzlüksiz kərsətküqi uluoŋ, sürlük Təngrim!
[5] Biz gunah sadir kilduk, kəbihlik kilduk; rəzillik bilən Sening əmr-həkümliringdin waz keqip, Sanga asiylik kilduk,. [6] Xundakla Sening naming bilən padixahlirimiz, əmirlirimiz, ata-bowilirimiz wə pütkül zemindiki həlkkə səz-kalamingni yəküzgən kulliring boloŋan pəyoŋəmbərlərgə zadi kulak salmiduk.
[7] I Rəb, həkkaniyət Səndila tepilidu, lekin Sanga asiylik wə wapasizlik kiloŋanlikimiz tüpəylidin, bizgə, yəni Yəhudalaroŋa, Yerusalemdikilərgə wə barlik Israillaroŋa, yekinda bolsun, yirakta bolsun, Sən bizlərni sürgünlükkə həydiwətkən barlik yurtlarda bolsun, pəkət bügünkidək yüzimizni kətürəlmigüdək xərməndilikla kaldi. [8] I Rəb, bizgə, yəni padixahlirimizoŋa, əmirlirimizgə wə ata-bowilirimizoŋimu yüzimizni kətürəlmigüdək xərməndilik kaldi; qünki biz Sening aldingda gunah sadir kilduk.
[9] I Rəb Hudayimiz, biz Sanga asiylik kiloŋan bolsakmu, Səndin yənila rəhimdillik wə məoŋpirət-kəqürümlər tepilidu.. [10] Biz Sən Pərwərdigar Hudayimizning awazioŋa kulak salmay, kulliring boloŋan pəyoŋəmbərlər arkilik aldimizoŋa koyoŋan kanun-həkümliringdə heq mangmiduk.
[11] Pütkül Israil Sening Təwrat-kanunungoŋa hilaplik kilip, awazingoŋa kulak salmay Seningdin yüz əridi. Dərwəkə, Sening kulung Musaoŋa qüxürülgən Təwrat-kanunida pütülgən lənət

8:27 «Uning oŋayibanə alamətning mənisini yexələydioŋan adəm yok idi» — 8-babtiki bexarətlər tooŋrisida «koxumqə səz»imizni kerüng.
9:1 «kaldiylərning zemini» — Babil zeminini kərsitidu.
–«...padixah kilindi» — Bu ibarə bəlkim Dariusning Pars imperatori Koroəxning astidiki bir padixah ikənlikini kərsitidu. U pütkül Pars üstigə imperator əməs idi.
9:2 Yər. 25:11, 12; 27:7; 29:10
9:4 Kan. 7:9
9:5 Zəb. 106:6; Yəx. 64:4, 5, 6
9:9 «I Rəb Hudayimiz, biz Sanga asiylik kiloŋan bolsakmu, Səndin yənila rəhimdillik wə məoŋpirət-kəqürümlər tepilidu» — yaki «Rəb Hudayimizda rəhimdillik wə məoŋpirət-kəqürümlər bardur; qünki biz Uning aldida gunah sadir kilduk» *(demək, Huda bizgə rəhimdillik kərsətmigən bolsa, biz baldurla yokitilattuk).*
9:9 Zəb. 130:3-8; Yoŋ. 3:22

ھەمدە uning كەسەمyadidiki jazalar üstimizgə yaoʏduruldi; qünki biz Sening aldingda gunah sadir kilduk.. [12] Sən Өzüng bizgə wə üstimizdin һөkümdarlik kiloʏuqimizoʏa karita degənliringgə əməl kilip bizgə zor eoʏir külpətni kəltürdüng; qünki Yerusalemda kilinoʏan ixlar asman astidiki һərkandak baxka yurtta əzəldin kilinoʏan əməs! [13] Musaoʏa tapilanoʏan Təwrat-kanunida pütülgəndək, bu pütün külpət bizgə qüxürülgən bolsimu, i Pərwərdigar Hudayimiz, lekin biz kəbiһliklirimizdin kol üzüp, һəkikitingni qüxinip yetidioʏan kiloʏaysən dəp tehiqə Səndin iltipatingni ətünmiduk. [14] Dərwəkə Sən Pərwərdigar xu külpətni təyyarlap sakлap, bizning üstimizgə qüxürdung; qünki Sən Pərwərdigar Hudayimiz, barlik kiloʏan ixliringda adil bolup kəlding; birak awazingoʏa kulak salmiduk.
[15] Əmdi, Өz küqlük kolung bilən һəlkingni Misirdin elip qikting, xunglaxka bügünkidək Өzünggə nam-xəһrət tikliding, i Rəb Hudayimiz, — biz gunah sadir kilduk, biz rəzillik kilduk!..
[16] Өtünimən, i Rəb, pütkül һəkkaniylikingoʏa uyoʏun, Yerusalem xəһiringgə, yəni mukəddəs teoʏingoʏa boloʏan kəһr-oʏəzipingni tohtatkaysən! Qünki bizning ətküzgən gunaһlirimiz wə ata-bowilirimizning kiloʏan kəbiһliklirining wəjidin, Yerusalem wə һəlking barlik ətraptikilirimizning һakarət obyekti bolup kalduk. [17] Əmdi i Hudayimiz, kulungning dua wə tələplirigə kulak saloʏaysən, Өzüng üqün wəyran kilinoʏan mukəddəs jayingni jamalingni kərsitip yorutkaysən.. [18] I Hudayim, kulak selip anglioʏaysən! Bizning wə Sening naming bilən ataloʏan xəһərning bexioʏa kəlgən külpətlərgə nəzər saloʏaysən! Bizning Sanga iltija kiloʏinimiz өzimizning kandaktur һəkkaniy ix kiloʏanlikimizdin əməs, bəlki Sening zor rəһimdillikliringoʏa tayanoʏanlikimiz səwibidindur.
[19] I Rəb, anglioʏaysən! I Rəb, kəqürgəysən! I Rəb, kulak selip anglap amal kiloʏaysən! Өzüngning nam-xəһriting üqün əmdi təhir kilmioʏaysən! Qünki Sening bu xəһiring wə bu һəlking Өz naming asasida ataloʏanidi!»..

Jəbrailning bexarət berixi wə qüxəndürüxi

[20] Mən duayimni dawamlaxturup, өzüm wə һəlkim Israilning gunaһlirini ikrar kilip һəmdə Hudayimning mukəddəs teoʏi üqün Pərwərdigar Hudayimoʏa yelinip, [21] tehi dua kiliwatkinimda, dəsləptə manga oʏayibanə alamättə kerüngən Jəbrail degən zat yenimoʏa kelip manga kolini təgküzdi. Mən xu qaoʏda tolimu qarqap kətkənidim. U kəqlik kurbanlik sunux wakti idi..
[22] Jəbrail manga əkil berip mundak dedi: —
«I Daniyal, mən seni yorutup, ixlarni qongkur qüxinələydioʏan kilixka kəldim.
[23] Sən Hudaoʏa iltija kilixka baxlixing bilənla, jawab-kalam berildi; sən intayin səyülgən adəm boloʏaqka, mən sanga uning jawab-kalamini yətküzgili kəldim. Əmdi bu jawab-kalam üstidə puhta oylanoʏin, oʏayibanə kerünüxni kəngül koyup qüxəngin:
[24] — «Huda təripidin «yətmix һəssə «yəttə wakit»» sening һəlking bilən mukəddəs xəһiring üstigə bekitilgən. Bu wakitlar itaətsizliklərni tizginləx, gunaһlarni tügitix, kəbiһlik üqün kəfarət kəltürüx, mənggülük һəkkaniylikni üstün orunoʏa koyux, bu oʏayibanə alamət bilən pəyoʏəmbərlərning səz-kalamlirini əməlgə axurux һəmdə ibadəthanidiki «əng mukəddəs jay» yengibaxtin məsiһlinix üqün bekitilgəndur.. [25] Xuni bilixing wə qüxinixing kerəkki, Ye-

---

9:11 Law. 26:14-45; Kan. 27:15-26; 28:15-68; 29:20; 30:17-20; 31:17, 18; 32:19-25; Yioʏ. 2:17
9:15 Mis. 32:11; Zəb. 105:7; 106:47
9:17 «kulak saloʏaysən, Өzüng üqün ... yorutkaysən» — ibraniy tilida «Rəbning səwəbi üqün ... yorutkaysən».
9:19 «Өzüngning nam-xəһriting üqün əmdi təhir kilmioʏaysən!» — ibraniy tilida «Өzüning səwəbing üqün əmdi təhir kilmioʏaysən!».
9:21 «...Jəbrail degən zat yenimoʏa kelip manga kolini təgküzdi. Mən xu qaoʏda tolimu qarqap kətkənidim» — buning yənə birhil tərjimisi: — «...Jəbrail degən zat tezla uqup kelip, manga kol təgküzdi». Əsli tekistni qüxinix birkədər təs.
9:24 «kəbiһlik üqün kəfarət kəltürüx» — «gunaһlarni yepip kəqürüm təminləx» degənliktur. «Law.» 4-bab wə izaһatni kerüng. **«pəyoʏəmbərlərning səz-kalamliri»** — muxu yərdə ibraniy tilida «pəyoʏəmbərlər» degən səz bilən ipadilinidu. **«ibadəthanidiki «əng mukəddəs jay» yengibaxtin məsiһlinix»** — «məsiһlinix» yaki «mukəddəs kilinix»,

rusalemni yengibaxtin əsligə kəltürüp bina kilix buyruki jakarlanoqandin tartip, Məsih degən əmir məydanoqa qikkuqə yəttə həssə «yəttə wakit» koxuloqan atmix ikki həssə «yəttə wakit» ətidu. Yerusalem xəhiri yengibaxtin bina kilinip, məydan-koqilar wə sepil-istihkam barlikka kəltürülidu, əmma bu bisərəmjan künlərdə bolidu.
26 Bu atmix ikki «yəttə wakit» məzgili ətkəndin keyin Məsih üzüp taxlinidu, uningda heqnərsə kalmaydu. Kəlgüsidə bolidioqan əmirning həlki bu xəhər bilən mukəddəs ibadəthanini gumran kilidu. Bu akiwət kəlkündək besip kelidu; ahirioqiqə jənglər dawamlixidu; u yərdə bolidioqan wəyranqiliklar bekitilgəndur.
27 U əmir Hudaning həlkining kəp kismi bilən ahirki bir «yəttə wakit»ta bir dostluk əhdisni takamul kilidu, lekin bu «yəttə wakit»ning yerimioqa kəlgəndə, u ibadəthanidiki kurbanlik wə axlik hədiyəlirini sunuxni əməldin kalduridu. U qaoqda «wəyran kiloquqi yirginqlik nomussizlik» mukəddəs ibadəthanining əng egiz jayioqa koyulidu. Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran kiloquqi kixining bexioqa yaoqduruloquqə xu yərdə turidu».

Tigris, yəni «Dijlə» dəryasi boyida kərgən oqayibanə kərünüx

10 1 Koreх Parska səltənət kiloqan üqinqi yili, Daniyal (yənə bir ismi Bəltəxasar boloqan) oqa bir həwər wəhiy kilindi. U həwər ixənqliktur — lekin nahayiti kattik jəng judunliri tooqrisididur. Daniyal bu həwərni qüxəndi wə oqayibanə alamət tooqrisida qüxənqigə igə boldi.
2 U qaoqda mənki Daniyal toluk üq həptə ah-zar kətürüp matəm tuttum. 3 Üq həptigiqə heqkandak nazu-nemət yemidim, gəx yemidim, xarab iqmidim wə tenimgə purakliк may sürmidim. 4 Birinqi ayning yigirmə tətinqi küni, mən uluq dərya, yəni Dijlə dəryasining boyida turup, 5 beximni kətürüp kəzümni asmanoqa tiktim, kanap kiyip, beligə Ufazdiki sap altun kəmər baoqlioqan bir adəmni kərdüm. 6 Uning teni serik yakuttək julalinip, yüzliri qakmaktək yaltirlap, kəzliri yenip turoqan ottək qakнaytti; uning put-kolliri parkirap turidioqan mistək walildaytti; awazi zor bir top adəmning awazidək jaranglaytti.

Musa pəyoqəmbərgə berilgən mukəddəs kanunoqa asasən, «mukəddəs purakliк may» sürülüx bilən kilinidu *(«Mis.» 26:9-10ni kərüng)*. Bu ukum ibraniy tilida ««məsih» kilinix» degən səz bilən ipadilinidu.
–Buning baxka birhil tərjimisi: «əng Mukəddəs Boloquqini məsih kilix» — demək, Kutkuzoquqi-Məsihni məsih kilix.
«...«yətmix həssə «yəttə wakit»» sening həlking bilən mukəddəs xəhiring üstigə bekitilgən... ... həmdə mukəddəs ibadəthanidiki «əng mukəddəs jay» yengibaxtin məsihlinix üqün bekitilgəndur» — bu uluoq bexarət wə 25-27-ayətlərdiki bexarətlərning təpsilatliri tooqrisida «koxumqa səz»imizni kərüng.
9:25 «... Yerusalemni yengibaxtin əsligə kəltürüp bina kilix buyruki jakarlanoqandin tartip, Məsih degən əmir məydanoqa qikkuqə yəttə həssə «yəttə wakit» koxuloqan atmix ikki həssə «yəttə wakit» ətidu» — kiskiqə: — «bir wakit», yukirdiki təhlilgə asasən 360 kün bolsa, «yəttə həssə yəttə wakit» *(49 wakit)* wə «atmix ikkining yəttə həssisi», *(434 wakit)*, jəmiy bolup «483 wakit», yəni «Yerusalemni kaytidin bina kilixtiki pərman»din «Kutkuzoquqi-Məsihning məydanoqa qikixi»oqiqə 173880 kün *(təhminən 476 yil)* bolidu. Tarihiy tətkikatka asasən, «Yerusalemni kaytidin bina kilixtiki pərman»ning qüxürülüxi miladiyədin ilgiriki 445-yili yaki 444-yili idi, undakta «Məsih degən əmirning məydanoqa qikixi» miladiyə 32-yili yaki 33-yili boluxi kerək. Kitabhan bu pakitlardin Kutkuzoquqi-Məsihning kim ikənlikini bilələydu. «Koxumqə səz»imizning kərüng. **«Yerusalem xəhiri yengibaxtin bina kilinip, məydan-koqilar wə sepil-istihkam barlikka kəltürülidu...»** — «sepil-istihkam» degən səz ibraniy tilidiki «haruts» degən səzning tərjimisi boluxi natayin; qoqum birhil istihkamni kərsitidu. «Koqilar» iqidiki, «haruts» bəlkim sirttiki bir nərsini kərsitidu.
9:25 Nəh. 2:2-8; Luka 19:35-44
9:26 «Məsih üzüp taxlinidu» — *(yaki «Məsih kesiwetilidu»)* — muxu ibarə ibraniy tilida adəttə «eltürülidu» dəp ipadiləydu.
«uningda heqnərsə kalmaydu» — yaki, «uning *(Məsih-kutkuzoquqining)* eltürülüxi əzi üqün əməstur».
9:26 Luka 19:41-44
9:27 Yəx. 28:15, 18; Mat. 24:15; Mar. 13:14; Luka 21:20; 2Tes. 2:3-4
10:1 «lekin nahayiti kattik jəng judunliri tooqrisididur» — yaki «lekin nahayiti kattik sinaxlar tooqrisididur».
10:2 «toluk üq həptə ah-zar kətürüp matəm tuttum» — ibraniy tilida «toluk üq həptə... matəm kildim» — bu məlum bir elgüqi uruk-tuoqkini üqün əməs, bəlki Israil həlkining ələk rohiy halitigə boloqan matəm, əlwəttə.
10:3 «tenimgə purakliк may sürmidim» — ibraniy tilida «əzümni məsih kilmidim».
10:4 Yar. 2:14
10:5 Wəh. 1:13, 14, 15

[7] Oʏayibanə kərünüxni yaloʏuz mənki Daniyalla kərdüm, yenimdikilər alamətni kərmigənidi. Əmma zor bir wəḫimə ularni besip, intayin titrəp ketixti, məkünüwaloʏudək yərni izdəp ḳeqip kətti. [8] U yərdə əzüm yaloʏuz ḳelip bu karamət oʏayibanə kərünüxni kərdüm. Ḳilqə maoʏdurum ḳalmidi, qirayim ḳattiḳ əzgirip ələük adəmdək bolup ḳaldim, put-ḳollirimda bir'azmu maoʏdur ḳalmidi.

[9] Lekin uning awazini anglidim. Uning awazini angliоʏan ḫaman yərgə yiḳilip düm qüxtüm, ḫoxumdin kəttim. [10] Mana, tuyuḳsiz bir ḳol manga təgdi, meni xuan yələp yərgə tət putluḳ ḳilip turoʏuzdi. [11] Xu zat manga:

— Əy Daniyal, intayin səyülgən adəm! Səzlirimni kəngül ḳoyup anglap qüxəngin, ərə turoʏin! Qünki mən sening yeningoʏa əwətildim, — dedi. U bu səzni ḳilixi bilən, mən titrigən ḫalda ornumdin turdum.

[12] Xuning bilən u manga mundaḳ dedi:

— «Əy Daniyal, ḳorḳma; qünki sən Hudayingning aldida qüxinixkə erixixkə, əzüngni təwən tutuxḳa kəngül ḳoyoʏan birinqi kündin buyan sening dua-tilawiting ijabət ḳilindi; eytḳanliring üqün mən yeningoʏa əwətildim. [13] Lekin, «Pars padixaḫliḳining əmiri» manga ḳarxi qiḳip yolumni yigirmə bir kün tosuwaldi. Mən Pars padixaḫlirining yenida əzüm yaloʏuz ḳaloʏaqḳa, bax əmirlərdin biri Mikail manga yardəm ḳiloʏili kəldi. [14] Mən sanga ahirḳi zamanlarda həlḳingning bexioʏa kelidioʏan ixlarni qüxəndürgili kəldim. Qünki bu oʏayibanə alamət kəp künlər keyinki kəlgüsi tooʏrisididur».

[15] U manga bu gəpni ḳiliwatḳanda, pəḳətla yərgə ḳaroʏinimqə zuwan sürəlməy turup ḳaldim. [16] Mana, goya adəmgə ohxaydioʏan birsi ḳolini uzitip ləwlirimni silap ḳoywidi, mən aoʏzimni eqip aldimda turoʏuqioʏa:

— Təḳsir, bu oʏayibanə kərünüxtin iq-iqimdin azablinimən, maoʏdurumdin kəttim. [17] Təḳsirimning kəminə ḳulliri ḳandaḳmu sili təḳsirim bilən səzlixixkə petinalayttim? Qünki ḫazirla maoʏdurum tügəp, nəpəsim üzülidu, — dedim.

[18] Andin goya adəmgə ohxaydioʏan biri meni yənə bir ḳetim silap, maoʏdur kirgüzdi [19] wə:

— I intayin səyülgən adəm, ḳorḳma! Sanga aman-hatirjəmlik boloʏay. Oʏəyrətlik bol, əmdi oʏəyrətlik bol! — dedi.

U xu səzni deyixi bilənla manga tehimu maoʏdur kirdi. Mən:

— Təḳsir yənə səz ḳiloʏayla, qünki sili manga maoʏdur kirgüzdila, — dedim.

[20] U mundaḳ dedi:

— «Mening ḳexingoʏa nemigə kəlgənlikimni biləmsən? Mən əmdi ḳaytip berip, «Parstiki əmir» bilən jəng ḳilimən; mən u yərgə baroʏandin keyin, «Gretsiyədiki əmir» məydanoʏa qiḳidu. [21] Le-

---

10:8 «qirayim ḳattiḳ əzgirip ...» — ibraniy tilida «xan-xəripim ḳattiḳ əzgirip ...» yaki «qirayliḳliḳim ḳattiḳ əzgirip ...».
10:8 Dan. 7:28
10:12 «... sən Hudayingning aldida qüxinixkə erixixkə... kəngül ḳoyoʏan» — bu yərdiki «qüxinix» nemini kərsitidu? Yərəmiya pəyoʏəmbərgə yətküzülgən «Yerusalemning harab bolidioʏan jaza məzgilining waḳti 70 yil» toxay degən waḳitta Daniyal dua ḳilixḳa baxlidi. Daniyalning arzu-istiki xuki, 70 yilning toxuxi bilən, Hudaning səltəniti dərḫal pəyda bolsun degənliktin ibarət idi. Lekin 7-, 8- wə 9-babtiki oʏayibanə alamətlər uningoʏa, az degəndimu yənə 70 «yəttə waḳit»ning ətüxi kerəklikini kərsətkən. Xu ixlar uning deginidək: «Daniyalning kənglini parakəndə ḳiliwətti. Uning mənisini yexələydioʏan adəm yoḳ idi». Xuning bilən u ümidsizlənməy, bu uzun waḳittiki «keqiktürüx»ni qüxinix üqün kəngül ḳoyidu. 10-babtiki oʏayibanə alamättə bolsa, bu waḳitning yənila ḫəm uzun ḫəm japaliḳ ikənliki kərsitilidu. Xuning bilən, bu həwərni ḳobul ḳilix üqün u oʏəyrətlik, maoʏdurluḳ boluxi kerək.
10:13 «Pars padixaḫliḳining əmiri» — bəlkim intayin küqlük birhil jin bolup, Pars rayonlirida Xəytanning pilanlirini bəja ḳiloʏuqi boluxi mumkin. **«Pars padixaḫlirining yenida əzüm yaloʏuz ḳaloʏaqḳa..»** — bu səzlər muxu pərixtining wəzipisining xu padixaḫlarning ḳilmaḳqi boloʏan yamanliḳini tosux yaki bolmisa, ularoʏa yahxi tərəpkə yüzlinixkə təsir yətküzüxtin ibarət boloʏanliḳini kərsətsə kerək. **«mən Pars padixaḫlirining yenida əzüm yaloʏuz ḳaloʏaqḳa, bax əmirlərdin biri Mikail manga yardəm ḳiloʏili kəldi»** — baxḳa birhil tərjimisi: — «lekin bax əmirlərdin biri Mikail manga yardəm ḳiloʏili kəldi. Mən uni Pars padixaḫlirining ixlirini bir tərəp ḳilixḳa ḳaldurdum».
–«bax əmirlər» — muxu yərdə Hudaning yuḳiri mərtiwilik pərixtilirini kərsətsə kerək *(«Yəḫ.» 9-ayətni kərüng)*.

kin mən berixtin awwal ḫəkikətning kitabida pütülgən wəḫiylərni mən sanga bayan kilimən. Bu ixlarda silərning əmiringlar Mikaildin baxka, manga yardəm beridioŋan ḫeqkim yok.

11 [1] Mən Medialik Darius padixaḫ boloŋan birinqi yilidila, uni mustəḫkəmləx ḫəm küqəytix üqün ornumdin kozoŋaloŋanidim. [2] Əmdi mən sanga ḫəkikətni eytip berəy: —

Buningdin keyin Parskа yənə üq padixaḫ ḫəkümranlikka qikidu; keyin tətinqi padixaḫ qikip, baxka padixaḫlardinmu kəptin kəp mal-dunyani toplaydu; u mal-dunyaliridin kudrət tepip, ḫəmmə yurtlarni Gretsiyəgə jəng kilixka kozoŋaydu.
[3] Uningdin keyin küqlük bir padixaḫ məydanoŋa qikidu. U zor padixaḫlikni idarə kilip, nemini halisa xuni kilidu. [4] Lekin u ḫokuk yürgüzüwatkinida, padixaḫliki parqilinip asmanning tət xamal təripigə bəlünüp ketidu. Uning təḫtigə əwladliri warislik kilalmaydu, keyinki padixaḫlik u ḫəküm sürgən waktidikidək küqlük bolmaydu; qünki uning padixaḫliki aoŋdurulup, baxkilaroŋa təwə bolup ketidu.
[5] Uningdiki sərdarlarning iqidin biri «jənubiy padixaḫ» bolup küqiyidu; lekin yənə bir sərdar uningdinmu küqlük bolidu wə əzining tehimu qong padixaḫlikini soraydu. [6] Birnəqqə yil ətkəndin keyin, jənubiy padixaḫ ximaliy padixaḫ bilən ittipak tüzidu; jənubiy padixaḫning kizi xu ittipakni mustəḫkəmləx üqün ximaliy padixaḫning yenioŋa baridu. Lekin keyin bu kiz erixkən ḫokukidin məḫrum kilinidu; ximaliy padixaḫ əzimu ḫokukini kolida tutalmay, məzmut turalmaydu. Bu kiz wə uni elip kəlgənlər, uning balisi ḫəm xu waktitlarda uni kollioquqilarning ḫəmmisigə satkunluk kilinidu.
[7] Ḫalbuki, uning ata jəmət tuoŋkinidin biri koxunning ḫokukini kolioŋa elip padixaḫ bolup, ximaliy padixaḫning koroŋinioŋa besip kirip, uloroŋa karxi ḫujum kilip qong oŋəlibə kilidu. [8] U ularning ilaḫ-butliri, kuyma məbudliri wə buthaniliridiki altun-kümüxtin yasaloŋan jamkaqilarni Misiroŋa elip ketidu. U birnəqqə yil ximaliy padixaḫtin əzini neri kilidu. [9] Ximaliy padixaḫ jənubiy padixaḫning zeminioŋa besip kiridu, lekin ahiri əz yurtioŋa qekinidu.
[10] Ximaliy padixaḫning xaḫzadiliri kozoŋilip, zor koxun təxkilləydu. Xaḫzadilərdin biri kəlkündək kelip jənubka besip kiridu. Keyin u yənə jəng kilip, düxmən koroŋinioŋiqimu besip

---

10:21 «ḫəkikətning kitabi» — Mukəddəs Kitabni kərsitidu. Xu qaoŋdiki «ḫəkikətning kitabi» Daniyal pəyoŋəmbərning dəwridin ilgiri barlik nazil kilinoŋan Təwrat kisimliridin tərkib tapkan, əlwəttə. **«silərning əmiringlar Mikail»** — bu sөz Mikail bax pərixtining Israiloŋa alayitən məs'ul boloŋanlikini ayan kilidu.
11:2 «Buningdin keyin Parskа yənə üq padixaḫ ḫəkümranlikka qikidu; keyin tətinqi padixaḫ qikip...» — bu 11-babtiki bexarətlər naḫayiti təpsiliy kərsitilgən. Biz muxu yərdə təpsilatliri tooŋruluk kəp izaḫat bərmiduk, bularni «Koxumqə sөz»imizgə kirgüzduk. Kitabhanlarning əzliri «ottura xərk»ning tarihi tooŋruluk ḫərkandak kitabtin bu bexarətlərning kandak əməlgə axuruloŋanlikini kərələydu. Asasən bu aldin eytiloŋan ixlar miladiyədin ilgiriki 530-164-yillar dawamida yüz bərgən. Lekin 36-ayəttin baxlap, bexarətlər ahirki zamandiki ixloroŋiqə ətidu.
11:3 «Uningdin keyin küqlük bir padixaḫ məydanoŋa qikidu» — bu padixaḫ «büyük Iskəndər», Gretsiyəning birinqi imperatori.
11:5 «Uningdiki sərdarlar» — yaki «uningdiki əmirliri». **«Uningdiki sərdarlarning iqidin biri «jənubiy padixaḫ» bolup küqiyidu»** — bu bexarəttiki «jənubiy padixaḫ»lar xübḫisizki, Misirning padixaḫlirini kərsitidu *(8-ayətni kərüng)*, birinqisi «Pitolimi soter» (miladiyədin ilgiriki 323-285-yillarda ḫəküm sürgən.
11:6 «jənubiy padixaḫ ximaliy padixaḫ bilən ittipak tüzidu» — ibraniy tilida pəkət «ular ittipak tüzidu» deyilidu.
–Bu bexarəttiki «ximaliy padixaḫ» xübḫisizki tarihta Suriyə degən rayonda ḫəküm sürgən. Birinqi «ximaliy padixaḫ» bolsa Silyukus Nikator *(Silyukus I)* bolup, əslidə Misir padixaḫi «Pitolimi soter»ning qong generali idi. U miladiyədin ilgiriki 312-280-yillarda təḫtkə olturoŋan. **«bu kiz erixkən ḫokukidin məḫrum kilinidu»** — ibraniy tilida «bu kiz bilikining küqidin məḫrum bolidu». **«uning balisi ḫəm ...»** — ibraniy tilida «uning tuoŋkini...». Bəzi kona kөqürmilərdə «uni tuoŋduroŋuqi ḫəm...» deyilidu.
11:7 «uning ata jəmət tuoŋkinidin biri» — ibraniy tilida: — «uning yiltizliridin biri». **«...padixaḫ bolup»** — ibraniy tilida «...uning *(yəni jənubiy padixaḫning)* ornioŋa turup,...» dəp ipadilinidu. **«...biri, koxunning ḫokukini kolioŋa elip padixaḫ bolup,...»** — baxka birhil tərjimisi «... biri, u bolsa uning *(ximaliy padixaḫning)* koxunioŋa karxi qikip,...»
11:8 «kuyma məbudliri» — yaki «əmirliri». **«buthaniliridiki altun-kümüx...»** — yaki «ularningki altun-kümüx...».
11:9 «jənubiy padixaḫning zemini» — Misirni kərsitidu.

kiridu. [11] Jənubiy padixah ḳattiḳ oɣəzəptə ḳoxun tartip jənggə atlinip, ximaliy padixahḳa ḥujum ḳilidu. Ximaliy padixah zor bir ḳoxunni jənggə salidu, lekin uning xu zor ḳoxuni məoɣlup bolup əsirgə elinidu.
[12] Xu zor ḳoxunning əsirgə elinixi bilən jənubiy padixah intayin məoɣrurlinidu. U tümənligən adəmlərni yoḳitidu, biraḳ uning oɣəlibisi uzun dawamlaxmaydu. [13] Qünki ximaliy padixah yurtioɣa ḳaytip, burunḳidinmu kəp wə küqlük ḳoxun təxkilləydu. Bekitilgən yillar toxḳandin keyin u zor ḳudrətlik ḳoxunni kəp təminatlar bilən ḳoxup baxlap kelidu. [14] U qaoɣda nuroɣun kixilər jənubiy padixahḳa ḳarxi turup uningoɣa ḳarxi ḳozoɣilang kətüridu. I Daniyal — sening həlḳing iqidiki zorawanlar muxu oɣayibanə alaməttiki bexarətni əməlgə axurmaḳqi bolup, yooɣanqilik ḳilidu, lekin ular məoɣlup bolidu. [15] Ximaliy padixah potəy selip mustəḥkəm xəhərni muḥasirə ḥujumi ḳilip besiwalidu. Jənubdiki küqlər, ḥətta əng hil ḳoxunlarmu bərdaxlik berəlməydu, ularning ḳarxilik ḳiloɣudək küqi ḳalmaydu. [16] Ximaldiki tajawuzqi bolsa əzi halioɣanqə ix ḳilidu, uningoɣa ḥeqkim ḳarxilik ḳilalmaydu. U «güzəl zemin»ni ixoɣal ḳilidu; uning ḳolida uni wəyran ḳiloɣuqi küq bolidu. [17] Ximaliy padixah bəl baoɣlap padixahlikidiki barlik küqlərni səpərwər ḳilip Misiroɣa yol alidu; u Misir bilən əḥdə tüzidu, əzi əḥdidə turoɣandək ḳilidu. Biraḳ Misirning ḥakimiyitini aoɣdrurux üqün u ayallirining bir ḳizini Misir padixahioɣa beridu. Lekin ḳizi atisi tərəptə turmaydu, uni ḳollimaydu.
[18] Keyin u dengiz boyidiki yurtlaroɣa ḥujum ḳilip, nuroɣun adəmlərni əsirgə alidu. Lekin yat bir sərdar uning kixilərni har ḳilixlirini qəkləydu wə əksiqə, uning bu harlaxlirini özigə yanduridu. [19] U əz yurtidiki ḳoroɣanlaroɣa qekinip kelidu. Lekin ahirida u putlinip yoḳilip ketidu. [20] Keyin uning ornioɣa yənə bir padixah təhtkə olturidu; u padixahlikning əng xan-xərəplik jayioɣa bir zalim alwangbegini əwətidu. Lekin u uzun ətməyla, malimanqilikmu bolmay, jəngmu bolmay əltürülidu».

Pərixtə qüxəndürüxni dawamlaxturidu — əxəddiy ximaliy padixah

[21] — «Xuningdin keyin pəs bir adəm uning ornioɣa qikip ximaliy padixahlikni alidu; əmma padixahlikning ḥərmət-xəḥriti uningoɣa ḥeq təwə bolmaydu, dəp ḳarilidu; lekin u həlḳning asayixlik pəytidin paydilinip, yalaḳqilik wasitiliri bilən ḥakimiyətni tartiwalidu. [22] Zeminioɣa kəlkündək besip kirgən küqlərni u ḥəm kəlkündək ḥujum ḳilip yoḳitidu, xuningdək u ḥəttaki «Hudaning əḥdisidə bekitilgən əmir»nimu yoḳitidu. [23] Xərtnamə tüzüx arḳilik u baxḳa yurtlarni aldaydu; adəmliri kiqik bir ḳoxun bolsimu, lekin uning küqi awup-awup, ḳudrət tapidu.
[24] U halayiḳning asayixlik pəytidin paydilinip, əng bay əlkilərgə tajawuz ḳilip kirip, atiliri yaki atilirining atiliri zadi ḳilip baḳmioɣan ixlarni ḳilidu, yəni u oljini, oɣənimətlərni wə nuroɣun bayliḳlarni ḳol astidikilirigə üləxtürüp beridu; məlum bir məzgilgiqə ḳoroɣanlaroɣimu ḥujum ḳilix ḳəstidə bolidu. [25] U əz küqini ixḳa selip qong oɣəyrət bilən ḳozoɣilip, zor ḳoxunni baxlap, jənubiy padixahḳa ḥujum ḳilidu. Jənubiy padixahmu naḥayiti zor ḳudrətlik bir ḳoxun bilən

---

11:10 «Keyin u yənə jəng ḳilip,...» — yaki «U ḳaytip, andin jəng ḳilip,..».
11:16 «güzəl zemin» — Ḳanaan zemini, yəni Pələstin. **«uning ḳolida uni wəyran ḳiloɣuqi küq bolidu»** — ibraniy tilida «uning ḥalakiti uning ḳolida bolidu».
11:17 «...küqlərni səpərwər ḳilip Misiroɣa yol alidu» — «jənubiy padixahlik»ning Misir ikənliki 8-ayəttin kərünidu. **«u Misir bilən əḥdə tüzidu, əzi əḥdidə turoɣandək ḳilidu»** — baxḳa birhil tərjimisi «uning bilən birnəqqə durus adəmlər billə baridu; u əz bekitkinini əməlgə axuridu». **«Biraḳ Misirning ḥakimiyitini aoɣdrurux üqün...»** — ibraniy tilida «Biraḳ Misirning ḥakimiyitini qiritix üqün...».
11:18 «nuroɣun adəmlərni əsirgə alidu» — yaki «nuroɣun yurtlarni igiləydu».
11:19 «U əz yurtidiki ḳoroɣanlaroɣa qekinip kelidu» — yaki «U əz yurtidiki ḳoroɣanlaroɣa nixan ḳilip diḳḳət ḳilidu».
11:20 «padixahlikning əng xan-xərəplik jayi» — bu yərdə «əng xan-xərəplik jayi» bəlkim muḳəddəs ibadəthanini kərsitidu. Yənə birhil tərjimə ḳiloɣanda, «padixahlikning xan-xəripini bezəx üqün bir zulum saloɣuqini əwətidu» degəndək bolidu.
11:22 «Hudaning əḥdisidə bekitilgən əmir» — muxu yərdə muḳəddəs ibadəthanidiki «bax kahin»ni kərsitidu. Oniyas isimlik kixi, bax kahin wə bək adil kixi bolup, Suriyəning «Antioḳus Epifanis» degən padixahi təripidin miladiyədin ilgiriki 172-yili əltürülgən.

jənggə atlinidu. Lekin jənubiy padixah hainlarning yoxurun suyikəstigə uqrap, muwəppəkiyət kazinalmaydu. 26 Qünki uning nazu-nemətlirini yegənlər uni yikitidu. Uning koxuni həmmə yərgə tarkilidu; nuroqunliri eltürülidu.
27 Keyin, bu ikki padixah bir-birini kəstlixip, yaman niyət bilən bir dastihanda tamak yeyixip, bir-birigə yaloqan gəp kilixidu; lekin bu ixlar həqkimgə payda yətküzməydu, qünki bu ixlarning ahiri pəkət bəlgilängən wakittila bolidu. 28 Ximaliy padixah nuroqun mal-mülüklərni elip əz yurtioqa kaytidu. U kənglidə Hudaning həlki bilən tüzgən mukəddəs əhdigə karxi turidu; xuning bilən u əhdigə karxi hərikətlərni kilip, andin əz yurtioqa kaytidu.
29 Bəlgilängən wakitta ximaliy padixah yənila jənubkа tajawuz kilidu; lekin bu kətimki əhwal ilgirikigə wə yənə kelip əng ahirki kətimkisidiki bilənmu ohximaydu. 30 Qünki Kittim arilidin qikkan kemilər hujum kilip kelidu. Xunga u dərd-ələm bilən qekinidu wə Hudaning Əz həlki bilən tüzgən mukəddəs əhdisigə karap intayin oqəzəplinidu, uningoqa karxi halioqinini kilidu; xundakla qekinip yanoqanda mukəddəs əhdigə asiylik kiloquqilarni ətiwarlaydu. 31 Uning təripidə turoqan birnəqqə küqlər koroqan boloqan mukəddəs ibadəthanini buloqaydu, «kündilik kurbanlik»ni əməldin kalduridu wə «wəyran kiloquqi yirginqlik nomussizlik»ni uning ornioqa koyidu. 32 U mukəddəs əhdigə hainlik kiloquqilarni huxamət-hiyligərlik bilən qirikləxtüridu; lekin əz Hudasini dost tutkuqi həlk bolsa kəysərlik bilən hərikət kilidu. 33 Həlk iqidiki akillar nuroqun kerindaxlirioqa təlim yətküzidu; lekin birnəqqə künlər ularning bəziliri kiliqta yikilidu, otta kəydürülüp eltürülidu, zindanoqa qüxidu yaki bulang-talangoqa uqraydu. 34 Yikiloqan wakitlirida, Hudaning həlki azoqinə yardəmgə igə bolidu. Əmma nuroqun kixlər ularning katirioqa huxamət-hiyligərlik bilən sokunup kiridu. 35 Bəzi akillar yikilidu. Lekin ularning yikilixi əzlirining sinilixi, tawlinix-tazilinixi, kiyamət künigiqə paklinixi üqündur. Qünki ahirət Huda bəlgiligən wakittila kelidu.
36 Ximaliy padixah əz məyliqə kiliweridu; u təkəbburlixip, əzini hərkandak ilahlardinmu uluqlap üstün koyup, hətta həmmə Ilahlarning Ilahi Boloquqioqa ajayib kupurluk səz kilidu; taki Hudaning oqəzipi toluk təkülgən künigiqə u dawamlik zor ronak tapidu. Qünki Hudaning bekitkini əməlgə axmay kalmaydu. 37 Bu padixah ata-bowiliri qokunoqan ilahlaroqimu pisənt kilmaydu, ayallaroqimu heqkandak həwəs kilmaydu. Əməliyəttə u hərkandak ilahni hərmətliməydu, qünki u əzini hərkandak ilahtin uluq dəp karaydu. 38 Bularning ornida u «küqlər ilahi»ni hərmətləydu; uning ata-bowilirimu əzəldin qokunmioqan bu ilahni bolsa u altun, kümüx, yakut wə baxka kimmətlik sowoqatlarni təkdim kilip hərmətləydu. 39 U əng mustəhkəm koroqanlarni xundak bir oqəyriy ilahka tayinip igiləydu. Kimki uning hökümranlikioqa bekinsa, u xularoqa xərəplik mənsəp beridu, ularni kəpqilikni baxkuridioqan kilidu wə in'am süpitidə yər-zeminni təksim kilip beridu.

11:26 «uning nazu-nemətlirini yegənlər» — demək, əng ixənqlik adəmliri.
11:27 «bu ixlarning ahiri pəkət bəlgilängən wakittila bolidu» — muxu sirlik səzlər tooqruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
11:29 «lekin bu ketimki əhwal ilgirikigə wə yənə kelip əng ahirki ketimkisidiki bilənmu ohximaydu» — baxka birhil tərjimisi: — «lekin bu ketimki ahirki əhwal ilgirikigə ohximaydu».
–Bu bexarət *(tərjimimiz boyiqə)* tooqruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
11:30 «Kittim arilidin qikkan kemilər» — «Kittim» hazirki «Siprus» degən ottura dengizdiki aral. Bu bexarət xübhisizki, miladiyədin ilgiriki 168-yili, Rim imperiyəsining kemiliri Kittim arilidin qikip Antiokus Epifaniska *(Misiroqa tajawuz kiloqan wakitida)* hujum kiloqinini kərsitidu.
11:31 «koroqan boloqan mukəddəs ibadəthana...» — yaki «mukəddəs ibadəthana wə koroqan...». **«kündilik kurbanlik»** — 8:11diki izahatni kərüng.
11:31 Dan. 7:25; 9:27; Mat. 24:15; Mar. 13:14; Luka 21:20; 2Tes. 2:3-4
11:35 «Qünki ahirət Huda bəlgiligən wakittila kelidu» — muxu yərdə, bexarət «Antiokus Epifanis»ning dəwridin, ahir zamanoqa ətidu.
11:35 Dan. 12:10
11:36 Dan. 7:25; 9:27; Mat. 24:15; Mar. 13:14; Luka 21:20; 2Tes. 2:3-4; Wəh. 13:1-8
11:37 «ayallaroqimu heqkandak həwəs kilmaydu» — yaki, «u ayallar ətiwarlaydioqan ilahkimu hərmət kilmaydu».
11:39 «... oqəyriy ilahka tayinip igiləydu» — yaki, «... oqəyriy ilahka hujum kilidu». Yənə birhil tərjimisi: «U əng mustəhkəm

40 Ahir zaman kəlgəndə, jənubiy padixah əskər qikirip uningoƣa ƕujum kilidu. Ximaliy padixah jəng ƕarwiliri, atlik əskərlər wə nuroƣun kemilər bilən kuyundək uningoƣa kayturma zərbə beridu. U barlik yurtlaroƣa tajawuz kilip, kəlkündək texip kəng yər-zeminlarni basidu. 41 U ƕətta «güzəl zemin»oƣa besip kiridu; nuroƣun əllər azdurulup yikitilidu. Lekin bular, yəni Edomlar, Moablar wə Ammonlarning qongliri uning kolidin kutulup kalidu. 42 Ximaliy padixah barlik dələtlərgə kolini sozidu, Misir zeminimu kəqip kutulalmaydu. 43 U Misirning altun-kümüx baylikliri wə baxka kimmət bahalik buyumlirini talan-taraj kilidu. Liwiyəliklər wə Efiopiyiliklər uningoƣa boysunup əgixidu.
44 Keyin xərk wə ximaldin kəlgən xəpilər uni alakzadə kilidu. U tehimu dəroƣəzəp bolup nuroƣun kixini kiroƣinqilik kilip eltürimən dəp jəng kozoƣaydu 45 Wə dengizlarning otturisida, kərkəm mukəddəs taoƣ təripigə orda qedirlirini tikidu. Lekin uning əjili xu yərdə toxidu wə ƕeqkim uni kutkuzmaydu».

Kiyamət küni

12 1 — «U qaoƣda, kerindaxliringni «kooƣdioƣuqi uluoƣ əmir» Mikail məydanoƣa qikidu. Bir azablik məzgil bolidu; yurt-dələt barlikka kəlgəndin buyan, xundak qong balayi'apətlik məzgil bolup bakmioƣan. Birak xu qaoƣda həlking kutkuzulidu; ularning iqidiki nami ƕayatlik dəptirigə pütülgənlərning ƕəmmisi nijatlikka erixidu. 2 Tuprakta yatkan ələüklərdin nuroƣunliri tirilidu. Ular mənggülük ƕayattin bəhrimən bolidu; kaloƣanliri nomusta ƕəm mənggülük rəswaqilikka tirilidu. 3 Akillar asmandiki gümbəzdək parlak julalinidu; nuroƣun kixilərni ƕəkkaniylik yolioƣa baxlap kirgənlər yultuzlaroƣa ohxax əbədil'əbəd parlap turidu».
4 U manga yənə:
— I Daniyal, sən əmdi bu sözlərni tohtat; məzkur kitabning taki dunyaning ahirki künlirigiqə xu peti turuxi üqün uni piqətləp məhürliwətkin. Nuroƣun kixilər uyan-buyan yüridu wə bilim axidu, — dedi. 5 Mənki Daniyal kərdümki, mana ikki zat, biri dəryaning bu təripidə, yənə biri dəryaning u təripidə turuptu. 6 Ulardin biri dərya süyi üstidə turoƣan ak kanap kiyim kiygən zattin:
— Bu karamət ixlar tügigiqə kanqilik wakit ketidu? — dəp soridi.
7 U dərya süyi üstidə turoƣan, kanap kiyim kiygən zat ong wə sol kolini asmanoƣa karitip kətürüp, Mənggü Ƕayat Boloƣuqining nami bilən kəsəm kilip:
— Bir wakit, ikki wakit, koxumqə yerim wakit ketidu. Hudaning mukəddəs həlkini parqilioƣuqi

---

koroƣanlarni igiləp, u bu ilahka qokunuxni bərpa kilidu». **«inam süpitidə...»** — yaki «məlum bir baƕada *(setiwetip)*,...».
11:41 «güzəl zemin» — Kanaanni *(Pələstinni)* kərsitidu.
11:41 Wəƕ. 12:6
11:45 «dengizlarning otturisida» — demək, Ottura Dengiz wə Ələük Dengizning otturisida. **«kərkəm mukəddəs taoƣ»** — Yerusalem selinoƣan «Zion teoƣi»ini kərsitidu. Bu ayətning baxka bir hil tərjimisi: «...dengizlar wə mukəddəs taoƣ arisida...».
12:1 «kerindaxliring» — ibraniy tilida «həlkingning baliliri» degən səz bilən ipadilinidu. **«koƣdioƣuqi uluoƣ əmir»** — «əmir» muxu yərdə, xübhisizki «qong pərixtə» mənisidə. Mukəddəs Kitabtiki baxka yərlərdin xu hulasigə kelimizki, Mikail degən pərixtə «bax pərixtə»dur *(«Yəh.» 9-ayət, «Wəh.» 12:7)*. **«Mikail məydanoƣa qikidu»** — baxka birhil tərjimisi «Mikail bir tərəptə turidu». Demək, Mikail əslidə Israil həlkigə muhapizət beridu. Lekin u ƕazir bu muhapizətqi rolini wakitlik bir yakka koyidu. **«....ularning iqidiki nami ƕayatlik dəptirigə pütülgənlərning ƕəmmisi nijatlikka erixidu»** — bu babtiki uluoƣ bexarətlər tooƣrulukmu «koxumqə səz»imizni kərüng.
12:1 Mat. 24:21
12:2 Yəx. 26:19; Mat. 25:46; Yuh. 5:29; Ros. 24:15
12:3 Pənd. 4:18; Mat. 13:43
12:4 «sən əmdi bu sözlərni tohtat» — yaki, «sən əmdi bu sözlərni yoxurup koy». **«Nuroƣun kixilər uyan-buyan yüridu wə bilim axidu»** — yaki «Nuroƣun kixilər tətkik kilip, bilim axurulidu». Bu bexarət yənə «Am.» 8:12 bilən munasiwətlik boluxi mumkin. «Koxumqə səz»imiznimu kərüng.
12:4 Wəƕ. 5:1-5; 22:10
12:6 Dan. 10:5

horluқ ahirlaxқanda, bu ixlar tügəydu, — dedi.
8 Uning səzini angliоған bolsammu, mənisini qüxənmidim. Xunga mən:
— Təқsir, bu ixlarning aқiwiti қandaқ bolidu? — dəp soridim.
9 U manga mundaқ dedi:
— «Əy Daniyal, yolungоға mang, qünki bu səzlər ahir zamanоқiqə məhpiy tutulup yepiқliқ turidu. 10 Nuroқun kixilər tazilinidu, paklinidu wə tawlinidu. Rəzillər bolsa, dawamliқ rəzillik қiliweridu; ulardin ңeqkim buni qüxinəlməydu, biraқ aқillar qüxinidu. 11 Kündilik қurbanliқ sunuxni əməldin қalduroған kündin tartip, yəni «wəyran қiloқuqi yirginqlik nomussizliқ» қoyuloған waқittin baxlap, bir ming ikki yüz toқsan kün ətidu. 12 Ahiroқiqə sadiқ bolup, bir ming üq yüz ottuz bəx künni kütüp ətküzgənlər nemidegən bəhtlik-ңə!
13 Əmma sən bolsang, ahiroқiqə yolungda mengiwərgin. Sən aram tapisən, wə künlərning ahirida nesiwənggə muyəssər boluxқa қayta tirilisən».

12:7 «Bir waқit, ikki waқit, қoxumqə yerim waқit ketidu» — muxu yərdə «bir waқit, ikki waқit, қoxumqə yerim waқit» degini, yuқirida 7:25diki izaңatta təңlil қiloқinimiz tooқra bolsa, təhminən üq yerim yilni, top-tooқra 1260-künni kərsitidu.
12:7 Wəң. 10:5, 6
12:9 Wəң. 5:1-5; 22:10
12:13 «künlərning ahirida» — Məsiңning dunyaoқa қaytip kelidioған küni.

Қoxumqə səz

Bəzi muḥim sawaқlar wə bexarətlər

Bu қoxumqə səzdə arқa kərünüxlirini, bəzi uluoı bexarətlirini wə bu bexarətlərning tarihta əməlgə axқanlikini okurmənlərgə tonuxturuxқa yardimi bolar degən ümidtə yeziloan.

Məzmunlar:

(1) Kitabning tarihi wə əḥmiyiti tooɪrisida
(2) Қandaқ қilip sap dil, sap wijdanlik bolux wə uningda qing turux
(3) (2-bab) Qong ḥəykəl
(4) (5-bab) Babil xəḥərning oɪulitilixi tooɪruluқ
(5) (7-bab) Yawayiy zor məhluқ
(6) (8-bab) Қoqқar wə əqkə
(7) (9-bab) 70 ḥəssə yəttə waқit
(8) (12-10-bab) Ahirқi bexarətlər.

(1) Kitabning tarihi wə əḥmiyiti tooɪrisida

Hudasiz kixilər tarihtin buyan bu kitabning təlimlirigə jan-jəḥli bilən əqmənlik қiloɪan wə қarxi turup kəlgən. Mubada Təwrat yaki Injilda «Daniyal» қismidin baxқa bexarət bərgən қisimlar bolmioɪan əḥwaldimu, pəқət «Daniyal» қismining əzila ḥəқiқətkə təxna boloɪan ḥərbir kixigə: «**Ərxtə qongқur sirlarni axkarilaydioɪan bir Hudaning barliқi**»oɪa қarita yetərlik ispatlarni təminləytti (2-bab, 28-ayət). Xuningdək, «Daniyal» қismi yənə əzəldin buyan ḥəmmə ixni wə xundaқla bizni obdan bilidioɪan bir Huda bar dəp eniқ ispat beridu. «Daniyal» қismidiki bəzi bexarətlər naḥayiti eniқ, xunqə tooɪra əməlgə axuruloɪanki, bu pakitlar aldida hudasizlaroɪa əz gunaḥini tonup: «Huda bar» dəp towa қilixtin yaki bolmisa, «Uningda deyilgən wəқələr yüz bərgəndin keyin yeziloɪan bir oydurma» deyixtin baxқa yol yoқ idi. Bəzi hudasizlar bolsa buni deyixkə petindi. Biraқ uluoı Dawut pəyoɪəmbər degəndək: «**Qünki ḥətta insanlarning** (rəzil) **қəḥrimu Sən Pərwərdigaroɪa xəḥrət kəltüridu**». Huda u hudasizlarning Muқəddəs Kitabқa қaratқan ḥujumliridin «Daniyal» қismioɪa nisbətən tehimu qongқur təkxürüxlər elip baroɪuzuloɪan. Nətijidə, uning məzmunlirining ḥəқiқətliki tehimu üzül-kesil ispatlanoɪan.

Yəḥudiy həlқi əzlirigə nazil қilinoɪan muқəddəs Təwrat wə Zəburoɪa қol tiқmaқqi boloɪanlardin intayin қattiқ қooɪdap kəlgən. Miladiyədin ilgirila, Yəḥudiylarda «Muқəddəs Kitablar қisimlirining tizimliki» bar idi. Ularning yengi «pəyoɪəmbər kitabi»ni bu tizimlikkə kirgüzüxi təpsiliy təkxürüp-eniқlax, bolupmu kitab (əz zamani tooɪruluқ) bərgən bexarətlər «əməlgə axқanmu-yoқ?» dəp қattiқ təkxürüxtin ətküzülgəndin keyinla bolatti. Hudasizlar: ««Daniyal қismi» bexarət қiloɪan ixlar yüz bərgəndin keyin yeziloɪan bir yaloɪan kitab» dəwalidu. Biraқ hudasizlar degəndək ««Daniyal қismi» miladiyədin ilgiriki 200-yilliri ətirapida yeziloɪan (əməliyəttə «Daniyal» miladiyədin ilgiriki 550-yilliri ətirapida yezlioɪan) sahta bexarətlik kitab» bolsa, undaқ tuyuқsiz pəyda boloɪan, ata-bowiliri xunqə yillardin beri ḥeqқandaқ həwər tapmioɪan kitabni xu qaoɪdiki Yəḥudiylar tizimlikkə kirgüzüxi қət'iy mumkin əməs idi!

Təwrat wə Zəburdiki baxqa qisimlarƣa ohxax, «Daniyal»ning ḥazirqi bar bolƣan əng awwalqi kəqürülmisi miladiyədin burunqi 200-yili ətirapida kəqürülgən. Xu dəwrdə yeziloƣan kitablar «Daniyal»ni tiloƣa aloƣanliqi, uning heli uzun waqitlardin beri məwjut bolup kəlgənlikigə ispat beridu. «Daniyal» qismi danglıq «Septuagint» iqidin tepilidu. («Septuagint» Yəhudiylarning Təwrat wə Zəburni yunan tili (grek tili)ƣa qiloƣan tərjimə nushisi. U bəzidə qisqartilip «LXX» dəp elinoƣan). «Septuagint» degən tərjimə miladiyədin ilgiriki 250-yili ətirapida orunlanoƣan. Bu waqit «Daniyal»da aldin eytiloƣan bəzi wəqələr yüz berixtin heli ilgiri idi. Hudasizlar «Daniyal»ni bir «oydurma kitab» deyixtə tehiqə qing turiwərsə, undaqta ular təwəndiki soallarƣa jawab berixi kerək: —

(a) Ḥazirqi dəwrdiki arheologiyəlik təkxürüxlər bu kitabta hatiriləngən tarihiy təpsilatlarning pəqət əz kəzi bilən kərgən kixi təripidinla yeziloƣanliqiƣa mol ispatlarni kərsitip kəlməktə. Demək, yazoƣuqi (hudasizlar degəndək) keyinki dəwrdə yaxioƣan bolsa, bu təpsilatlarni bilmigən bolatti. «Daniyal»ning yazoƣuqisi birnəqqə yüz yil ilgiri yoqaloƣan mədəniyətlər tooƣrisidiki ḥəm Pələstindin intayin yiraq jaylarda yüz bərgən wəqələr tooƣrisidiki təpsiliy ḥəm top-tooƣra tarihiy uqurlarni qandaqmu alalisun?

(ə) Kitabning yazoƣuqisi tehi yüz bərmigən ixlarni (əgər u ḥəqiqiy pəyƣəmbər bolmisa) adəmni ḥəyran qalduridiƣan toptooƣriliqi bilən qandaq aldin bexarət berəlisun?

(b) Bu bexarətlərning nadirlirini, bolupmu «Daniyal» qismi 9-babtiki «Qutquzoƣuqi-Məsiḥ»ning dunyaƣa kelixi, Yerusalemning miladiyə 70-yildiki qorqunqluq aqiwiti ḥəm uningdin keyinki Yəhudiy həlqining bexioƣa qüxkənlirini (Daniyal ḥəqiqiy pəyƣəmbər bolmioƣan bolsa) qandaqmu qüxəngili bolsun?! Ḥeqkim bu «9-bab»ni «wəqə yüz bərgəndin keyin yazoƣan» deyəlmaydu. Ḥətta tarihtin azraq sawati bar kiqik balining bilimimu bundaq bolmioƣur nəzəriyəni rət qilixqa yetidu.

Xunglaxqa «Daniyal» qismining uningdiki wəqələr təswirləngən əyni yillarda, yəni miladiyədin ilgiriki 605-536-yillarda Daniyal yaki uning bir pütükqisi təripidin yeziloƣanliqidin gumanlinixning qilqə asasi yoq.

Məsiḥ Əysaning Əzi birnəqqə qetim «Daniyal» qismidiki səzlərni wasitilik yaki biwasitə nəqil kəltürgən (məsilən, «Injil, «Mar.» 13:14).

(2) Qandaq qilip sap dil, sap wijdanlıq bolux wə uningda qing turux (1- wə 3-babni kərüng)

Daniyal wə uning üq dosti pəqətla 15-16-yaxlardiki əsmürlər bolup Nebokadnəsar təripidin miladiyədin ilgiriki 605-yili əsirgə elinoƣan. Nebokadnəsar bolsa yengi bir imperiyəning yəni, Babil (Babilon)ning tunji padixaḥi idi. Bu yax əsmürlər ata-aniliridin ayrilip, birakla pütünləy yat bir muḥitqa kəltürülgənidi. Bu yengi muḥit ḥəm butpərəslikkə ḥəm hurapiylikqa toloƣan. Daniyallarning ibadət qiloƣan Hudasi Pərwərdigar axu muḥitta ḥəm külkilik ḥəm ajiz bir ilaḥ dəp qaraloƣan. Qədimki zamanlarda pütün dunyadiki kixilər Yəhudiylarni bək oƣəlitə dəp qaraytti. Qünki, kimmu kəzgə kərünməydioƣan bir Hudaoƣa ibadət qilsun? «Pərwərdigar» degən kərgili bolidioƣan bir məbud bolmisa, kixilər qandaqmu undaq bir Hudaoƣa ixənsun?

Əmma Babilliqlar (ularning qarixi boyiqə): «Yəhudiylarning «Pərwərdigar»i boloƣan Hudasi məwjut boloƣan bolsa, nemə üqün U Əz həlqi boloƣan Yəhudiylarni qattiqqiliqqa qoyidu? U ularning Hudasi bolsa, nemixqa ularni Babilliqlarning ḥujumidin qooƣdimaydu? Bizning

ilahlirimiz Yəhudiylarning Hudasidin qokum küqlüktür» dəp oylatti. Əməliyəttə (birnəqqə yüz yil ilgiri) Huda Musa pəyoɣəmbər arkilik Өz həlki boloɣan Yəhudiylaroɣa mukəddəs kanun-pərmanlirini qüxürginidə, «Bu kanun-pərmanlirimoɣa itaət kilsanglar silərni obdan kooɣdaymən wə silərgə bəht ata kilimən» degən wədilərnimu bərgən. Yəhudiylar buni obdan bilgən, birak Babilliklar wə baxka yat əllər buni bilmigən, əlwəttə. Һəzriti Musa Təwratta, Yəhudiylaroɣa Hudaoɣa (mukəddəs kanun kərsətkən yolda) ibadət kilmisanglar, uningoɣa minnətdar bolmisanglar, butlaroɣa qokunsanglar, өz'ara adil wə mehriban muamilidə bolmisanglar Huda silərning düxmininglaroɣa yol koyidu dəp bexarət berip ularni agahlanduroɣan. Düxmənlirining tajawuz kilip ularni əsirgə elip өz yurtioɣa elip ketidioɣanlikidin bexarət bərgən. Һazir bolsa, Daniyalning ata-bowilirining wə kerindaxlirining Hudaning pərmanlirioɣa boloɣan itaətsizliki tüpəylidin, dəl bu ix yüz bərgənidi. Daniyal wə üq dosti xundak butpərəslik kiloɣanmu? Yak, birak ata-bowilirining wə өz dəwrdiki baxkilarning gunahliri tüpəylidin ular qetilip kelip azab qəkkən. Bizning gunahlirimiz һaman өzimizdin baxkilaroɣimu (baxkilar gunahsiz bolsimu) yamanlik yətküzidu.

Padixahning ordisidiki hizmättə bolux üqün, Daniyal wə uning üq dosti yengi bir tilni, yengi өrp-adətlərni wə һətta Babilliklarning hurapiy wə oɣəyriy əkidiliri tooɣrisidə өginixi kerək idi. Birinqi ketim Babil xəhirining һəywətlik dərwazisidin kirip, xəhərning 110 metr egizliktiki sepillirini, sepilning üstidiki 80 metr egizliktiki munarlarni kərüxi bilən tət yax əsmürdə kandak һessiyatlar boloɣandu? Qong buthanilar, butlirioɣa beoɣixlioɣan nahayiti qong tam rəsimliri wə pütüklər һəmmila yərdə bar idi. Һər tərəptə bipayan baoɣlar, baoɣqilar wə ordilar kəründi. Ular birinqi ketim padixahning һəywətlik ordisioɣa əpkelingən wakit, ularning etikadioɣa qokum eoɣir sinak boldi. Pütün aləmning hokuk mərkizi muxu yooɣan ordimidu, yaki bu tət dost kərmigən Hudaning təhtimidu? Bu Babilliklarning xunqə zor küqi, xunqə yukiri hüniri wə bilimi boloɣandin keyin, ularning Huda tooɣrisidiki kəz-karixi tooɣrimidu?

Bügünki dəwrdə yaxawatkan bizlər üqün bu soaloɣa jawab berix asandək turidu. Babil imperiyəsi yokaloɣili uzun boldi; Babil degən uluoɣ xəhər harablikka aylanoɣanidi. Arheologlar buningdin 150 yil ilgiri uni tapkan. Daniyal, Yərimiya wə baxka Yəhudiy pəyoɣəmbərlər aldin etkandək, uning һəywisi, xan-xəripi pütünləy yokilip kətti. Lekin Daniyalning kitabi, jümlidin uning Huda tooɣruluk degənliri bizgə kalduruldi.

— Birak biz һəzriti Daniyal bizgə kalduroɣan sawaklarni rast əgəndukmu-yok? Tarihta imperiyələr, imperatorlar məydanoɣa kelidu, bəzidə bu millət, bəzidə u millət hokukka erixidu, lekin yənə yokilidu. Ular hokuk tutkan wakitlarda, həklər ularoɣa ilah dəp qokunidu, һətta ularni tümən ming yil yaxar, dəp əhmikanə jəylüydu. Birak ölüm bolsa ulardin uluoɣ wə küqlük bir imperatordur; dunya tarihida ölüm üstidin oɣəlibə kilip tirilgən һəm asmanoɣa kaytkan pakət bir adəm boloɣan. Bu adəmning ölümi bolsa «Daniyal» kismida bexarət kilinoɣan. Uning tiriliximu wasitilik halda bexarət kilinoɣan, qünki uning dunyani sot kilixini, pütün aləmni toluk idarə kilix hokukini kobul kilixini 7-babta kərgili bolidu.

Daniyal, Һananiya, Mixael wə Azariyalar Hudadin yüz ərütidioɣan xundak besimoɣa kandak bərdaxlik bərgəndu? Ular kandak kilip Hudaoɣa boloɣan sadiklikida qing turoɣandu?

Bu soaloɣa berilidioɣan jawab bəlkim kəptur, birak ulardin təwəndikilər muһim amil boluxi kerək: —

(a) Ular Hudaning ḩəkikətən Ḩəmmigə Qadir ikənlikigə, ərx-zeminni ḩəkikətən Uning yaratqanlikiƣa ixəngən (2-bab, 20-22-ayətni, yəni Daniyalning duasini kərüng).

(ə) Ular Hudaning pütünləy sap, pak-muqəddəs wə ḩəkkaniy ikənlikigə ixəngən. Xunglaxqa Hudaning pərmanliriƣa boysunux, uning muqəddəs namiƣa daƣ kəltürməslikni əzlirining ḩayatidin muḩim dəp qaraytti. Buni, üq dostining Nebokadnəsariƣa kiloƣan səzliridin kərgili bolidu (3-bab, 17-, 18-ayət). Ḩətta əz jenidin ayrilix həwpi astida, ular bir məbudqa qokunuxni rət kiloƣan. 1-babtin bilimizki, yeməklik məsilisidin ibarət addiy bir ixtimu ular ḩətta məbudqa qokunux kiyapitidə kərünüp kelixnimu halimiƣan (1-ban, 8-ayət, ḩəm izaḩatini kərüng). Padixaḩning ənə xundak esil tamikini yeyix Hudaning Musa pəyƣəmbər arkilik bərgən Təwrat-qanuniƣa hilap boloƣaqqa, ular pəkət kəktat-umaqnila ozuk kilixqa təyyar idi.

(b) Daniyal, Ḩananiya, Mixael wə Azariyalar Musa pəyƣəmbər arkilik berilgən mukəddəs qanundiki təlimlər wə wədilərni ḩəm ilgiriki pəyƣəmbərlərning səz-təlimlirini əzlirigə qongqur singdürgənidi. Buni, Daniyalning Yərimiya pəyƣəmbər kismini tətkik kiloƣanlikidin (9-bab, 2-ayət) kərimiz. Buni yənə 9-bab, 9-19-ayəttə hatiriləngən, Musa wə Sulayman ḩəzrətliri arkilik berilgən Hudaning səz-wədilirini nəkil kəltürgən ḩəzriti Daniyalning duasidin kərimiz.

(p) Daniyal wə uning üq dosti butpərəs Babillikliroƣa səmimiy wə kiqik peillik pozitsiyini tutqan. Daniyallar ularni Hudani tonumiƣanlikidin kəmsitmigən, əksiqə Babillikларning ḩəkikətni qüxinixining təs ikənlikini tonup yetip, ularni yənila «Hudaning süritidə yaritiloƣan insan baliliri» dəp ḩərmətlidi («Yar.» 1:26ni kərüng).

Bu pakitni biz aldi bilən «orda oƣojidari»ning Daniyalni yakturup kaloƣanlikidin kərimiz (1-bab, 9-ayətni kərüng). Əgər Daniyal təkəbburluk, qongqilik kiloƣan bolsa, əgər u əzini bu yat yurtqa məjburiy elip kəlgən bu Babillikliroƣa əqmənlik sakliƣan bolsa, əgər u Babil ordisi əzigə bəlgiligən okuxlaroƣa əstaydillik bilən berilmigən bolsa, undakta u ḩərgizmu bu qong əmәldarning ḩərmitigə wə muḩəbbitigə erixəlmigən bolatti. Xübḩisizki, Daniyal Babillikларni Hudaning Əz həlkigə sawak-tərbiyə beridiƣan bir wasitiqisi kiloƣanlikini, xundakla ularoƣa əqmənlik saklimaslik kerəklikini tonup yətkən. Uning üstigə, wakitning ətüxi bilən bu tət dost yənə bir muḩim nuktini tonup yetixi mumkin idi: — Huda ular wə Babil imperiyəsidə tarkilip kətkən baxqa ihlasmən Yəḩudiylar arkilik ḩudasiz butpərəs Babillikliroƣa Əzini tonutmakqi idi. 4-babta biz Nebokadnəsarning Hudaning uningoƣa nemə degənliki, uni məoƺrurluktin kandak kutkuzup, kiqik peillikqa aylanduroƣanliki ḩəkkidiki guwaḩlikini kərimiz. Bu guwaḩlik pütün imperiyə boyiqə elan kilinip, təsiri naḩayiti küqlük boloƣan boluxi mumkin. Huda bu dunyadiki ḩər bir həlk-millətni səyidu wə ularning towa kilixini ḩəm Əzining rəḩim-xəpkitini tonup yetixini halaydu.

Daniyalning ḩər bir kixigə boloƣan ḩərmitini 1-bab, 12-, 13-ayəttə hatiriləngən uning Arioqqa bərgən jawabidin kərimiz. Ḩətta Bəlxazardək bir əhlaksiz adəmgə tənbiḩ bərgən wakitidimu, səzliridə adəpsizlikning kilqə purikі yok (5-bab, 17-22-ayət).

Daniyalning baxkiloroƣa, ḩətta hurapiy Babillik palqilaroƣa boloƣan rəḩimdil muamilisini 2-bab, 24-ayəttin kərimiz (palqilik, rəmmalqilik katarliklar Təwratqa hilap). Xu qaoƺda u padixaḩdin üq dosti wə əz jeni üqünla əməs, bəlki ölüm jazasioƣa məḩkum boloƣan barlik palqi, pir-ustaz wə munəjjimlar üqünmu iltimas kiloƣan. Əzingiz oylap beking. Əgər Daniyal pursətpərəs boloƣan bolsa, xu qaoƺ uning üqün naḩayiti yahxi pəyt bolatti. Qünki pəkət Daniyalla padixaḩning qüxigə təbir berələytti. Xunglaxqa u birla səz bilən barlik «rəkibliri»ni ölüm yolioƣa əwətip, padixaḩning birdinbir məsliḩətqisi bolup qikixi mumkin idi. Əmma Daniyal pursətpərəs əməs, bəlki rəḩimdil insanpərwər idi.

(t) Ahirki nuktа: — Daniyal wə üq dosti əzlirining Hudaoƣa itaət kilixi bilən Hudaning Өz dualirini ħəkikiy angliоƣanlikioƣa ixəngən. Ularning Hudaning küq-kudritining ħəkikət ikənlikigə, Өz bəndilirigə yardəm kərsitixkə təyyar turidioƣanlikioƣa boloƣan ixənqi toluk idi. Buni biz 1-bab, 12-, 13-ayəttin kərimiz. Daniyal orda oƣojidaridin əzi wə dostlirining pəkət umaq-kəktatnila istemal kilip salamətlik sinikidin ətüxni iltija kildi. Adəttə kixilər undak oƣərigil tamaklar bilən ozuklansa, naħayiti asanla oruklap ketidu, birak Huda ularoƣa bərikət kildi. Ular saoƣlam, kuwwətlik bolupla kalmay, bəlki padixaħning esil taamlirini yegən yigitlərdin tehimu saoƣlam kəründi. Biz Hudani hursən kilip Uning aldida sap dil yaxaxni halisak, U bu dunyaning kəp sinakliri, japa-muxəkkətliri, qiriklikliki, aldamqilikliri wə besimliri arisidin bizgə tüz-durus mangidioƣan yolni yasap beridu. Orda oƣojidaridək kixilər Pərwərdigarning biz bilən billə boloƣanlikini kərüp, bizni orun bilən təminləp, bizning ħalal tirikqilik kiliximizoƣa yol beridu.

Huda bizgə, Uning yolida mangsak U bizdin həwər alidioƣanlikioƣa ixənq bərgəy!

(3) Nebokadnəsarning qüxi — qong ħəykəl (2-bab)
Dunyaning pütkül tarihining bir babtila bexarət kilinoƣanliki

Ħakimiyət sistemiliri tooƣrisida

Nebokadnəsarning korkunqluk qüxi u bir küni kəqtə, kəlgüsidə dunyada nemə ixlar bolar degən oyda bolup uhlap kaloƣinida ayan boldi. Xu qaoƣda u intayin qong bir imperiyəning bexi idi. U kaysi yərgə koxunlirini əwətsə, xu yurtlar uningoƣa tiz pükətti. Bundak əħwal qəksiz ketiwerərmu? Uning imperiyəsining kəlgüsi kandak bolidu?

Həklər bəlkim da'im zongtonglaroƣa, mənsəpdarlaroƣa ħəwəs kilixi mumkin. Birak ularning turmuxi bəlkim ħərkandak kixilərdin mukimsiz, oƣəm-oƣussilik boluxi mumkin. Bəzidə ularning ətirapidiki ħərbir kixi ular üqün korkunq, həwp kərünüp, ħərda'im əzlirining ornini koƣdax koyida yüridu. Ular əzigə ħəkikiy sadik kixilərni kandak tepix əndixisidə yüridu. Sabik Sowet Ittipakining rəħbiri Stalin buningoƣa tipik bir misal. U «toluk ħokukka igə» boloƣan bir «mustəbit» bolsimu, uning ahirki yilliri rəħimsiz korkunq bilən toloƣan. Xuning bilən u əzining əng yekin, əng səyümlük adəmlərnimu əltürgən.

Roxənki, Nebokadnəsar ordisidiki «pir-ustazlar»ning əzining korkunqluk qüxigə təbir berix kabiliyitidin gumanlanoƣan. Uning ordisida xunqə kəp «palqi, pir-ustaz, jadugər wə kaldiy munəjjimlər» boloƣandin keyin, kixilər bu padixaħni bəlkim ularoƣa ixinidu dəp oylixi mumkin. Lekin u ularoƣa ixənmigən. Uning Daniyal, Ħananiya, Mixael wə Azariya bilən boloƣan munasiwiti uningoƣa yengi əlqəmlərni yətküzgənmu nemə? (1:19-20) Ixkilip u bu «pir-ustazlar»oƣa: «Qüxümni manga təkrarlap dəp berəlisənglar andin təbir berələydioƣanlikinglaroƣa ixinimən» degən sinakni koydi. Əməliyəttə ħərkandak bir kixi pərəz bilən məlum bir qüxkə təbir berələydu — əgər əməlgə qikса, kixilər sizni mahtap ketidu, əgər əməlgə qikmisa, «Tehi wakti kəlmigəndu» dəp qüxəndürüxingiz mumkin. Yukirida deginimizdək, ħərkandak palqilik Təwratka hilap; Huda Өz həlki boloƣan Yəħudiylaroƣa ħeqkandak jadugərlik, palqilik, rəmmallik yaki tiltumarlaroƣa yolioƣuqi bolmanglar, dəp kət'iy agaħlanduroƣan. Qünki Hudaning Өz həlki üqün Өzining ularoƣa qüxürgən yazma səzliri, pərmanliri wə pəyoƣəmbərlirining bexarətlik səzliri kupayə boluxi kerəktur.

Daniyal wə dostliri dua kiloƣandin keyin, Daniyal ikkinqi keqisi bəlkim Nebokadnəsarningkigə ohxax qüxni kərdi. Birak u bolsa Pərwərdigarning wəħiysi bilən bu

qüxning mənisini tonidi. Qüx 2-bab 31-35-ayəttə, təbiri 37-45-ayəttə bayan qilinidu. Nebokadnəsar oŋayət zor egizlitiki bəhəywət bir ħəykəlni kərdi. Ħəykəlning bexi altundin, kəkrək wə qolliri kümüxtin, bəl wə saoŋiriliri mistin, yuta-paqiqi təmürdin, puti təmür bilən layning arilaxmisidin yasaloŋan. Bu ħəykəlni kərgəndin keyin Nebokadnəsar «**adəm qoli bilən qezilmioŋan bir tax**» kelip ħəykəlning təmür bilən layning arilaxmisidin yasaloŋan putini urup qeqiwətkənlikini kərdi. Xuning bilən pütün ħəykəl qiyma-qiyma qiliwetilip, ħəmmisi xamal təripidin uqurulup kətti. Biraq ħəykəlni uroŋan tax bolsa oŋayət zor bir taoŋqa aylinip pütün dunyani qaplidi.

Qüxning təbiri 37-45-ayəttə enik wə qüxinixlik ħalda berilgən. Nebokadnəsar wə uning imperiyəsi altun baxning əzi bolup, bu imperiyə miladiyədin ilgiriki 539-yilioŋiqə dawamlaxti. Xu yili u Pars millitidin boloŋan Qorəx təripidin aoŋduruldi. Ikkinqi imperiyə əmdi «Medialiklar wə Parsliklar»ning, yəni ikki millət ittipakining imperiyəsi idi. Bu ikki millətning ittipaki bəlkim ħəykəlning ikki beliki bilən kərsitilgən. Bu imperiyə miladiyədin ilgiriki 334-yilioŋiqə dawamlixip, xu qaoŋdiki «büyük Iskəndər»ning qol astidiki Yunan (Grek) imperiyəsi təripidin aoŋduruldi. Huddi kümüx altunoŋa yətməydioŋandək, ikkinqi imperiyə «Babil imperiyəsigə yətməydu» deyilgən (39-ayət). Bu, bəlkim imperiyələrning ħakimiyət sistemisioŋa qaritiloŋan. Babilda bolsa padixaħning mutləq ħoquqi bar idi — uning ħərbir səzi qanun dəp ħesablinatti. Pars imperiyəsidə bolsa padixaħning ħoquqi buningdin təwən idi. Padixaħ əzidin ilgiriki padixaħlarning əmr-pərmanlirioŋa boysunuxi kerək idi. Ħətta əzi qüxürgən pərmannimu keyin uning əzgirtix ħoquqi yoq idi (məsilən, 6-bab, 12-17-ayətni kərüng).

Pars imperiyəsi aoŋduruluxi bilən Grek imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 63-yilioŋiqə dawamlaxti. Xu yili u Rim imperiyəsi təripidin aoŋduruldi. Grek imperiyəsi huddi «mis kümüxkə yətməydioŋandək» yənila «Pars imperisiyigə yətməydu» dəp kərsitilidu. Bu nukta yənə bəlkim «ħakimiyət sistemisi» bilən munasiwətlik. Iskəndər pəqət qol astidiki sərdarlirining ħəmkarlixixi bilən uning qəksiz padixaħliqini idarə qilalaytti. Uning ħətta padixaħliqini əz pərzəntlirigə qaldurux ħoquqimu yoq idi. Uning ölümidin keyin uning imperiyəsi ħərbir bəliki Iskəndərning bir sərdari təripidin baxqurulidioŋan tət bələkkə bölündi.

Xunglaxqa tətinqi basquq, yəni ħəykəlning putliri, Rim imperiyəsi bilən baxlinixi kerək. Bu qismi bizgə «təmürdin yasaloŋan» dəp ayan qilindi. Təmür bolsa qimmiti jəħəttin «miskə yətməydu» lekin qattikliki wə küqi jəħəttə uningdin üstün turidu. Rim imperiyəsi dərwəqə idarə qiloŋan həlq-millətlirigə naħayiti rəħimsiz, ilgiriki imperiyələr bilən selixturoŋanda qattiq qolraq idi. Uning «qattiq tüzüm»i bir hil din degüdək bolup qaloŋanidi. Əmma yənə bir tərəptin, Rim padixaħining ħoquqi ilgiriki padixaħliklarning padixaħliri bilən selixturoŋanda təwən turatti. Padixaħ aqsəngəklərdin tərkib tapqan «məsliħətqilər kengixi»ning ħəmkarlixixi bilən imperiyəsini idarə qilatti. Rim padixaħliki tarihining məlum bir qismi imperiyə əməs, bəlki «jümhüriyət» dəp ataloŋanidi. Imperator (padixaħ)ning təhtini pərzəntlirigə miras qaldurux (Babil yaki Pars padixaħlirining kidək) ħoquqi yoq idi. «Ən'əniwi sulalə tüzümi» yoq idi.

Miladiyə 364-yili (Walentinus imperator boloŋan waqtida) imperiyə ikki bəlükkə, yəni xərqiy wə oŋərbiy qismioŋa parqilinip kətti. Xu qaoŋdin baxlap bügüngə qədər oŋərb wə xərqiy dələtlər otturisida ħəykəlning «ikki yuta-paqiqi»oŋa ohxaydioŋan bir «küq təngpungluqi» bolup kəlgən. 5-əsirdin baxlap əz'ara rəqib boloŋan ikki «Rim imperiyəsi» pəyda boloŋan. Xərqiy imperiyə bolsa «Konstantinopil» (ħazirqi Istambul) xəħirini, oŋərbiy qismi Rim xəħirini mərkəz qiloŋan. Miladiyə 800-yili, Fransiyəning Xarlimang isimlik padixaħi əzini

«Muḳəddəs Rim imperiyəsining Imperatori» dəp jakarlidi. 862-yili Germaniyə padixaḥi Otto fransiyiliklərni məoɳlup ḳilip bu namni əzigə elip əzini «Muḳəddəs Rim imperiyəsining (germaniyini mərkəz ḳiloɳan) Imperatori» dəp jakarlidi. U yənə Rim imperatorning məhsus unwani «Ḳəysər»ni əzigə nam ḳilip ḳoydi. Keyinki 1000 yillik tarihta Germaniyəning padixaḥliri bu unwan bilən tonulup kəlgən.

Əmdi xərḳiy ḳismida nemə ixlar yüz bərdi? 1453-yili Türklər «xərḳiy Rim imperiyəsi»gə besip kirip «Konstantinopil» xəḥirini elip, ismini Istambuloɳa əzgərtti. Imperiyəning bəg-əməldarliri wə alimlarning ḥəmmisi Rusiyəgə ḳeqip baroɳan wə Rusiyəni «rimlaxturoɳan». Xu qaoɳdin baxlap Rusiyə padixaḥi «Tsar» (yaki «Qar») dəp atilip kəlgənidi. Bu bolsa «Ḳəysər» degən unwanning yənə bir xəklidur.

Xunga biz ḥazir mundaḳ bir muḥim soaloɳa kelimiz. Biz dunyaning tarihidiki ḳaysi baskuqta turuwatimiz?

Jawab xuki, bizning ḥazirḳi dəwrimiz «ḥəykəlning puti (ayaoɳliri)»dur. Nebokadnəsar kərgən ḥəykəlning putliri təmürdin əməs, bəlki «**təmür bilən seoɳiz layning arilaxmisidin yasaloɳan**». Bu nuḳtining təbiri bolsa: «**Bu u padixaḥliḳning ḥəkümdarlirining puḳraliri bilən ittipaḳlaxmaḳqi boloɳanliḳini kərsitidu. Lekin təmür lay bilən arilaxmioɳandək, bir bolalmaydu**» degənliktur.

Bu nuḳta yuḳirida sözligimizdək, «ḥəykəlning teni təwənləp mangoɳanseri, materiyali naqarlixidu» degən prinsipḳa uyoɳun kelidu. «**Təmür bilən layning arilaxmisi**»ning ḳimmiti ḥəmmə materiyaldin təwən bolidu. «**U padixaḥliḳning ḥəkümdarliri puḳraliri bilən ittipaḳlaxmaḳqi boloɳanliḳi**» degən sözlər yeḳinḳi zamanlardiki «mutləḳ ḥoḳuḳning ajizlioɳanliḳi»din ibarət wəziyət xəklining dəl ohxitilixidur. Demokratiyə, yəni «həlḳning küqi» ḥazirḳi zamanda oɳərbiy dələtlərdə wə bügünki Rusiyədə degüdək «mutləḳ ḥoḳuḳluḳ ḥakimiyət»ning ornioɳa dəssidi.

«Demokratiyədə bolsa, həlḳ əzigə mas kelidioɳan ḥəkümətkə erixidu» degənni naḥayiti jayida dəp ḳaraymiz. Demək, əgər bir demokratik məmlikətning həlḳi əhlaḳlik bolsa, ḥəkümiti ohxaxla əhlaḳlik bolidu. Əgər həlḳi qiriklixip kətkən bolsa, ḥəkümitimu qiriklixip kətkən bolidu. Baxḳiqə eytḳanda, məlum bir dələtning «demokratiyisi»ning küqlükliki, pəḳət dələt həlḳining əhlaḳining küqlüklikigila barawərdur. Xuning bilən bu dəwrgə ḳaritiloɳan bu bexarətning: «**U padixaḥliḳning bir ḳismi küqiyip, bir ḳismi ajizlaydu**» degənliki ḥəyran ḳalarlik ix əməs. Italiyəni (burunḳi Rim imperiyəsining mərkizi) misaloɳa alsaḳ, Ikkinqi Dunya Uruxidin keyin, uning demokratiyə tüzümi ottura ḥesab bilən ḥər ikki yilda yengi bir ḥəkümətni məydanoɳa kəltürgən. Bu muḳimlik əməs! Səwəbi bolsa dələtning həlḳi qiriklixip kətkən («Mafia» yəni «Ḳara ḳol jəmiyiti» küqlük təsir yətküzgən), xunglaxḳa ajiz ḥəkümət məydanoɳa kəlgən.

Qüxiniximiz kerək boloɳan mundaḳ intayin muḥim bir nuḳta bar. Nebokadnəsarning kərgən qüxi dunyaning **pütkül tarihining**, yəni əz waḳtidin baxlap ahir zamandiki dunyaning ḥəküm ḳilinixi wə Hudaning səltənitining pəyda bolixioɳiqə ḥəmmisini əz iqigə alidu.

Xunga mundaḳ hulasigə kelimizki, biz ḥəykəlning «put barmaḳliri» degən baskuqḳa tehiqə kəlmiduḳ. Bu barmaḳliri tooɳrisida: «**Ular ḥəkümdarlar təhttə olturoɳan məzgildə, ərxtiki Huda yimirilməs bir padixaḥliḳ bərpa ḳilidu**» dəp yeziloɳan. «Daniyal» 7-babioɳa kəlginimizdə,

enikrak kərüliduki, dunyaning tarihining əng ahirki basquqi awwal xalang munasiwətlik on padixahlik astida, andin keyin pəkət bir adəmning, yəni «dəjjal» (Məsihning rəkibi)ning asariti astida bolidu (demək, bu «on barmak» kəlgüsidə pütün dunyani baxquridioqan on həkümətni kərsitidu). Birak bizgə ayan kilinoqanki, bu basquq kəlgəndə, Huda Өzining padixahlikini bərpa kilidu. Adəmning məoqrurluki zawallikka yüz tutidu — qünki «**adəm koli bilən kezilmioqan bir tax**» pəyda bolup, bu həykəlni putidin urup, uning həmmisini wəyran kiliwetip əzi «**Oqayət zor, pütün dunyani kaplioqan bir taoq**»ka aylinidu.

Əmdi «**adəm koli bilən kezilmioqan bir tax**» zadi nemini kərsitidu?

Bu xübhisizki, əslidiki kelip qikixi insandin əməs, bəlki yəni biwasitə Hudaning Өzidin kəlgən bir adəmni kərsitidu. Bu kixini biz «insan'oogli»ning süpitidə «Daniyal»diki 7-babta tehimu enik kərimiz. Uning padixahliki «**pütün dunyani kaplaydu**». Bu kixi kim?

Mukəddəs Kitabning baxka kisimliri bu tooqruluk bizni gumanda kaldurmaydu. «Daniyal» kisimda uning ismi bizgə dəp berilmigini bilən, bu Rəb Əysa Məsihdin baxka heqkixi əməs. Injildiki «Yuhanna» kisimda, U «Hudaning səz-kalami», yəni insandin kəlmigən, Hudaning Өzidin qikkan süpəttə bizgə tonuxturulidu. Injildiki nuroqun yərlərdə Uning bu dunyaoqa kaytip kelidioqanliki, xuningdək bu dunyani sot kilidioqanliki andin jahanoqa həkümranlik kilidioqanliki ayan kilinidu.

Nebokadnəsarning kərgən qüxidə dunyaning pütkül tarihi, yəni əyni wakittin taki Hudaning padixahlikioqiqə birakla wəhiy kilinoqan. Bu nuktidin Nebokadnəsar kiqik peillikni əginixi kerək idi. U nahayiti həywisi bar padixah boloqini bilən, uning padixahliki haman bir küni tügəp, uning ornini baxka padixahlik basidu. Ahirida həmmə padixahlik, məmlikətlər zawal tapidu. Hərkandak kixi əz məmlikiti yaki millitidin mahtinixini tohtitixi kerək. Bu dunyadiki barlik padixahlik-məmlikətlər bolsa wakitlik bir bulut-tütək, halas. Pəkət Hudaning padixahliki «**mənggü bir padixahlik**»tur.

(4) 5-bab — Babil xəhirining ərüwetilixi tooqruluk

Bu Tema üstidə «Yərəmiya»diki «koxumqə səz»də bayan kilinoqan, «Babil xəhirining ərüwetilixi tooqruluk bexarətlər» tooqruluk izahatlirimiznimu kərüng.

Miladiyədin ilgiriki 539-yili Babilning ixoqal kilinoqanliki tarihta əng əjəblinərlik hekayilərdin biridur. Babil xəhiri Ninəwə xəhiridin tehimu «ərülməs» idi. «Kox sepil»ning aylanmisi 30 kilometr, sirtki sepilning egizliki 110 metr wə kelinliki 4 metr idi, iqki sepilning kelinliki 7 metr idi. Sirtki sepil üstidə yənə 80 metr egizliktə munar-potəylər jaylaxkanidi; xu yərdin yirakta turoqan düxməngə ok, ot wə taxlarni atkili bolatti. Iqidiki memarqilik wə yooqan imarətlər xu dəwrdə «jahanda bir» dəp ataloqan. Yəxaya, Əzakiyal wə Yərəmiya pəyoqəmbərlər Babilning halakiti tooqruluk bərgən bexarətlər xübhisizki, xu dəwrdikilərgə «adəmning əkligə sioqmaydioqan, hərgiz mumkin əməs» dəp kərünətti. Adəmni əjəbləndüridioqan ix xuki, Babil ok etilmay degüdək ixoqal kilinoqan. Dunyaoqa kelixini Yəxaya pəyoqəmbər aldin'ala eytkan, Pars imeratori Korəx koxunini yetəkləp xəhərgə yekinlixidu. Kaldiylər koxuni pəkət xəhər iqigə qekinidu. Xəhərdə nəqqə yillik korxawoqa takabil turoqudək ozuk-tülük saklanoqan bolup, yooqan Əfrat dəryasi xəhərning otturisidin ekip ətkəqkə üzülməs su mənbəsimu bar idi.

Xəhərni muhasirigə elixning ornioqa, Korəx «aldin yürgüqi kisim»ni xəhərgə yekin əwətip, koxunning kəpinqisini dəryaning yukiri ekini boyida birnəqqə kilometr yiraklikka jaylaxturdi.

Xu yərdə uning mutəhəssisliri dadil bir pilanni tüzdi; ular dərya ⱪinining yənilixini dəryaoƣa yeⱪin bir oymanlikⱪa əzgərtməkqi boldi. Ular xundaⱪ ⱪilip xəⱨərdin ətidioƣan dərya ⱪinini təwənlitip əz küqlirining dəryaning kirix wə qiⱪix eoƣizidin, yəni ikki tərəptin xəⱨərgə kirgüzüx pursitini yaratmaⱪqi boldi. Dəryaning sepil astidin kiridioƣan wə qiⱪidioƣan ikki təripidə ikki qong «ikki ⱪanatliⱪ» dərwaza bekitilgənidi; lekin bu dərwazilar dəryaning tegigə yətməytti, əlwəttə.

Xuning bilən Ⱪorəxning ləxkərliri dərya bilən oymanlik arilikioƣa qongⱪur lekin ⱪiskа bir əstəng qapti. Əstəngdin qepiloƣan tax-topilarni Əfrat dəryasining ikki yenioƣa dəwiləp, dəryani tosuxⱪa təyyarlidi. Bekitkən küni kəqⱪurun ular əstəngning əng ahirⱪi ⱪismini qepip eoƣiz eqip, dəryaning sulirini oymanlik tərəpkə baxlidi. Xuning bilən bir waⱪitta dəryaning ⱪexioƣa dəwiləp ⱪoyoƣan tax-topilarni dəryaning iqigə ittirip qüxürüp dəryaning yənilixini tosuwaldi. Mutəhəssislərning kənglidə soⱪⱪan qotliri tooƣra qiⱪti; dərya pəsiyip, xəⱨərgə yeⱪin turoƣan ⱪoxun üqün dəryadin mengip xəⱨərgə kirgüdək pursət yaritip bərdi.

Dəl xu küni kəqtə, padixaⱨ əmirliri bilən qong bir bayramni ətküzməktə idi. Ⱪədimki zamandiki grek tarihxunasliri Ksenofon wə Ⱨeroditusning bizgə həwərləndurxiqə, Babilliklar uqioƣa qiⱪⱪan ⱨaraⱪkəxlər idi («Daniyal» bu 5-babta ordida yüz bərgən ixlar hatiriləngəndək).

Padixaⱨ əmirliri, wəzir-wuzraliri bilən katta ziyapəttə olturup məst boloƣanda bir pərixtining ⱪoli kərünip, tamoƣa ⱨərplərni yezip padixaⱨⱪa, bügün keqə padixaⱨliⱪing səndin baxⱪa birsigə tapxurulidu, dəp elan ⱪildi. Ordining sirtidimu puⱪralar bayramni təbrikliməktə idi. Ularning əzlirining bihətərlikigə boloƣan ixənqisi xunqə kamil idiki, ⱨətta sepilda kəzətqilik ⱪilidioƣan jesəkqilərmu yoⱪ deyərlik idi. Ikki grek tarihxunasning deyixiqə, xəⱨər otturisidiki puⱪralar ⱨeqnemini bilməy turupla xəⱨər asasən ixoƣal ⱪilinip boloƣan.

(5) 7-bab
«Tət zor məhluⱪ»

Bu babta Daniyalning əzining bir qüxidiki oƣayibanə alamətlər bizgə bayan ⱪilinoƣan. Uning Neboⱪadnəsarning 2-babtiki qüxigə ziq munasiwiti bar, xuning bilən uningmu dunyaning pütkül tarihini ayan ⱪiloƣan bir bexarət ikənlikini kərələymiz. Xundaⱪ bolsimu, padixaⱨⱪa ⱨəywətlik bir ⱨəykəl süpitidə kərüngən ix, Daniyaloƣa bir ⱪatar ⱨaywanlar süpitidə kərüngən. Xübⱨisizki, Daniyal bir pəyoƣəmbər süpitidə bu ixlarni kərginidə, ularning ⱨəⱪikiy maⱨayitini bir ⱪədər qongⱪur kərgən. Demək, bu dunyaoƣa mənsup (Neboⱪadnəsardək) boloƣan kixilərgə bir ⱨəywətlik ⱨəykəlning kərünüxidə kərüngən nərsilər, Pərwərdigarning Əz bəndilirigə bolsa yawuz ⱨaywanlarning süpitidə kərünidu. ⱪanqimiz buningoƣa ohxap ketimiz-ⱨə! Kərünüxtə kelixkən, qiraylik kiyim-keqəklərgə oruniwaloƣan bizdək noqilar, əməliyəttə wəhxi ⱨaywanlaroƣa ohxaymiz. Biz ⱪəhrlik eyik, toloƣinip mangoƣan yilan, yaki ⱨəyyar tülkimiz.

Bu tət məhluⱪning dengizdin qiⱪⱪanliki kəründi. Muⱪəddəs Kitabta, dengiz ⱨaman dunyadiki əz'ara jəng boluwatⱪan, uruxta ⱪaloƣan ⱨər millətlərgə simwol ⱪilinidu. Qüxtiki dengiz «Büyük dengiz», yəni «Ottura dengiz»dur. Kərgən ⱨaywanlar, yəni tət hil imperiyəning ⱨəmmisi Ottura dengiz ətrapidiki jənglərdin təhtigə qiⱪti.

Birinqi ayəttə, Daniyal bizgə: «**Qüxidə kərgənlirini mundaⱪ yəkünləp hatiriliwaldim**» — dəydu. Demək, u bizgə kərgən barliⱪ nərsini demigəndur.

(a) Birinqi məhluқ — «bürküt қaniti bar xir»

«**Bürküt қaniti bar xir**» əməliyəttə əyni waқitta Babil imperiyəsining əzigə simwol қilinoғan. 20-əsirdə yər astidin tepiloғan қədimiy Babil xəһirining qong dərwazi üstidə birnəqqə ənə xundaқ «bürküt қaniti bar xir» qekilgən nəқixlik rəsimlər bayқaloғan. Xir bolsa «һaywanlarning padixaһi», bürküt bolsa «қuxlarning padixaһi», xunglaxқa Daniyaloғa qüxtə wəһiy қilinoғan bu tət һaywan arisida bu məhluқ «əng xaһanə» һesablinidu. Bu nusha Neboқadnəsar kərgən һaykəlning «altun bexi»ning təngdixi bolidu. Demək, bu birinqi məhluқ Babil imperiyəsini kərsitidu.

Keyin bu һaywanning «**қanatliri sunup, əzi adəmgə ohxap қaldi. U yeləp turoғuzulup, ikki puti yərgə dəssitip қoyuldi, xuning bilən uningoғa adəmningkidək қəlb berildi**». Bu ix 3-babta hatiriləngən Neboқadnəsarning kəqürmixlirini esimizgə kəltüridu. Xu qaoғda uning təkəbburluқi tüpəylidin, bir pərixtə uning padixaһliқ һoқuқlirini һəm insaniy əқlini uningdin məһrum қilix bilən, u yəttə yil kala-қoydək sirtta yürüp ot-qəp yegənidi. Nətijidə uning қəlbi kiqik peilқilinip u Hudaoғa ibadət қilixni əgəndi. Xübһisizki, Babil imperiyəsi «insanlaxturuloғan» idi. Muқəddəs Kitabtin baxқa, tarihiy hatirinamilər mol materiyallar bilən ispatlayduki, Neboқadnəsarning һəkümranliқining ahirқi basқuqlirida burunқidək baxқa dələtlərgə қaritiloғan «tajawuzqiliқ uruxlar» yoқ idi; buning ornida, u küq-baylиқlirini yengi қuruluxlaroғa mərkəzləxtürgən. Daniyal qüxtiki bu oғayibanə kərünüxni kərgəndə, uning қeri dosti Neboқadnəsar əlgili toққuz yil boloғanidi. Neboқadnəsarning nəwrisi Bəlxazar təһttə olturuwatatti, lekin uning һəkümdarliқi uzun bolmaytti, səwəbi bəlkim əz bowisi қobul қiloғan «insaniy қəlb»ni u қobul қiloғan əməs.

(ə) Ikkinqi məhluқ — «bir təripi ikkinqi bir təripidin egizlitilgən bir eyiқ» (5-ayət)

Daniyal bu qüxidiki ikkinqi wə üqinqi məhluқning mənisini sorimidi. Səwəbi bəlkim u bu ikki məhluқning Neboқadnəsar kərgən һaykəlning ikkinqi һəm üqinqi қismioғa ohxaxliқini kərgən boluxi mumkin idi. Eyiқ bolsa baxқa һaywanlarni əzining zor eoғirliқi wə küqi bilən məoғlup қilidu. Xuningdək Babil imperiyəsining yiқilixi bilən Pars imperiyəsi üstünlükkə qiққan. Ularning üstünlüki əwjigə qiққan waқtida, «Ksərksis» isimlik padixaһning baxqiliқida ular Gretsiyəgə tajawuz қildi. Uning қoxunida 2 milyon 500 ming əskər bar idi. Һəқiқətən bu bir «eyiқtək» imperiyə idi.

Nemixқa bu eyiқning «**bir təripi ikkinqi bir təripidin egiz**»? Pars imperiyəsi əməliyəttə ikki bələktin tərkib tapқan, birinqi bəliki Medialarning, ikkinqi bəliki Parslarning idi. Awwal Medialar bəliki küqlük, andin Parslar bəliki küqlük boldi. Xunga Daniyal bu eyiқning «**bir təripi ikkinqi bir təripidin egiz**»likini kərdi (Medialar bolsa һazir Türkiyə, Iran wə Iraқta yaxawatқan «Kurd» millitidur).

Əmdi «üq қowuroғa»ning mənisi nemə? Pars imperiyəsining rawaj tepixi uning üq qong padixaһliқini, yəni Lidya, Babil wə Misirni gumran қilixi bilən baxlandi. Bu üq padixaһliқ dəl Daniyal kərgən һeliқi «**eyiқ qixligən üq қowuroғa**»dur.

Lekin «**Bir awaz uningoғa: — Ornungdin tur, gəxni yeyixingqə yəwal! — dedi**». U bu üq padixaһliқni gumran қiloғandin keyin, Pars imperiyəsi baxқa nuroғun yurtlaroғa besip kirip ixoғal қildi.

(b) Üqinqi məhluq — «Dümbisidə ⱪuxningkidək tət ⱪaniti bar yilpiz» (6-ayət)

Bu məhluⱪningmu tət bexi bar idi, «**uningoⱪa ⱨakimliⱪ ⱨoⱪuⱪi berildi**». Xübⱨisizki, bu «büyük Iskəndər» baxⱪuroⱪan Gretsiyə (Yunan) imperiyəsini kərsitidu. Iskəndərning ⱪoxunliri yilpizdək qaⱪmaⱪtək sür'ət bilən ⱨər jaylarni besiwaldi. Pəⱪət 10 yil iqidə (miladiyədin ilgiri 334-323-yillarda) ular Gretsiyədin Misiroⱪiqə, Ottura Asiyadin ətüp Ⱨindistanoⱪiqə, Jonggüning qegralirioⱪa sozuloⱪan zeminni ixoⱪal ⱪildi. Dərwəⱪə 6-ayəttə deyilgən «**uningoⱪa ⱨakimliⱪ ⱨoⱪuⱪi berildi**» degini əməlgə axuruloⱪan. Ottura Asiyadiki kixilər bügüngə ⱪədər bu adəmning 2300 yil iligiriki təsiridin bəzidə ooⱪlioⱪa «Iskəndər» dəp at ⱪoyidu.

Bu məhluⱪning tət ⱪaniti, tət bexi bar idi. Iskəndər əlgəndin keyin uning tət sərdari əz'ara soⱪuxup imperiyəni tət bələkkə parqiliwətkən

(p) Tətinqi məhluq — «Intayin ⱪorⱪunquluⱪ, dəⱨxətlik wə ajayib küqlük bir məhluⱪ» (7-ayət)

Bu məhluⱪni ayrim bir oⱪayibanə alaməttə kərgən boluxi mumkin. Bu ⱨaywanni Daniyal tonuydioⱪan ⱨeqⱪandaⱪ ⱨaywanoⱪa ohxatⱪili bolmaytti. U «**intayin ⱪorⱪunquluⱪ, dəⱨxətlik wə ajayib küqlük**» wə **«u yooⱪan təmür qixliri bilən owni qaynap ezip yutup, ⱪaldukini putliri bilən dəssəp-qəyləytti. U aldinki barliⱪ məhluⱪⱪa ohximaytti. Uning on münggüzi bar idi**».

Miladiyədin ilgiriki 63-yili Rim imperiyəsi Gretsiyə imperiyəsidin üstünlükkə qiⱪixⱪa baxlidi, uzun ətməy Yawropada wə Ottura Xərⱪ zeminlirida ⱨəküm sürdi. Rim imperiyəsining əzidin ilgiriki imperiyələrdin qong bir pərki bar idi. Baxⱪa imperiyələr ixoⱪal ⱪiloⱪan yurt-zeminlarni xu yərlik bəglər wə aⱪsaⱪallar arⱪiliⱪ baxⱪuroⱪanidi. Əmma rimliⱪlar bolsa əz millət-yurtidin boloⱪanlarni ⱨər yərdiki ⱨəkümdarliⱪⱪa orunlaxturdi. Bu ⱨəkümdarlar yərlikning əⱨwalini, ərp-adətlirini qüxənmigəqkə, nətijidə naⱨayiti dəⱨxətlik, rəⱨimsiz ⱨəkümranliⱪ yürgüzgənidi. Rimning ⱪanuni ⱨəm jazaliri dəⱨxət rəⱨimsiz idi. Insanoⱪa tonux boloⱪan əng wəⱨxiy ölüm jazaliridin birini, yəni «krestkə mihlax»ni ijad ⱪiloⱪanlar dəl rimliⱪlar idi.

24-ayəttə, məhluⱪning on münggüzi, kəlgüsidiki on padixaⱨliⱪⱪa wəkillik ⱪilidu, dəp qüxəndürülidu. Bularning mənisi ⱨəykəl putining on barmiⱪining mənisigə ohxaxtur.

Əmma muxu yərdə yengi bir həwərni kərimiz: — münggüzlərning arisidin «**Yənə bir kiqik münggüz əsüp qiⱪti. Bu kiqik münggüz əslidə bar boloⱪan üq münggüzni yuliwətti. Bu kiqik münggüzning adəmningkidək kəzi wə qong gəp ⱪilidioⱪan aoⱪzi bar idi**».

8-, 9- ⱨəm 11-babtin biz bu adəm tooⱪruluⱪ kəp nərsilərni əginimiz. U bolsa «Məsiⱨning rəⱪibi», yəni ahir zamanda Hudaoⱪa ⱪarxi qiⱪidioⱪan dəjjaldur. Injilda bolsa u tooⱪruluⱪ yənə bir həwər bizgə berilgənki, u adəm əzini Huda dəp jakarlap pütün dunyaning uningoⱪa ibadət ⱪilixini tələp ⱪilidu. Undaⱪ bir kixi tehi məydanoⱪa kəlmidi, deyixning ⱨajiti yoⱪ. Yənə kelip biz degən ahir zamandiki «on padixaⱨliⱪ» tehi pəyda bolmidi. Lekin ular məydanoⱪa kəlginidə, Hudaning Θz bəndiliri təyyar boluxi kerək, qünki bu kixi: —

(1) awwal «**üq padixaⱨni aoⱪdurup taxlaydu**» (24-ayət), andin: —
(2) «**U Ⱨəmmidin Aliy Boloⱪuqi Hudaoⱪa ⱪarxi kupurluⱪ səzlərni ⱪilidu**» (25-ayət).

(3) «**U Hudaning muḳəddəs bəndilirini ḥalsizlanduridu**» — bəlkim iḳtisadiy besim wə ziyankəxlik bilən.

(4) «**U kalendarni wə ḥeyt-ayəmlərni wə muḳəddəs ḳanunlarni əzgərtiwetixni ḳəstləydu**» — Təwrattin bilimizki, yər xarining kalendar-pəsilliri insaniyətning mənpəəti üqün Huda təripidin bekitilgən. Bəlkim u kixi pəsillərni ḥəm ḥazir ixlitidioŋan kalendarimizni yaki bəlgiligən waḳit-saətni əzgərtməkqi boluxi mumkin. Uningdin sirt, u «**ḥeyt-ayəmlərni wə muḳəddəs ḳanunlarni**»mu əzgərtməkqi bolidu. «Ḥeyt-ayəmlər» muxu yərdə bəlkim Yəhudiylaroŋa Təwrat bekitkən muḳəddəs ḥeytlarni kərsitixi mumkin.

(5) «**Hudaning muḳəddəs bəndiliri «üq yerim waḳit» (bir waḳit, ikki waḳit, ḳoxumqə yerim waḳit) uning ḥəkümranliḳioŋa tapxurulidu**» (25:7). 1260 kün dawamida Hudaning bəndiliri uning təripidin zor ziyankəxlikkə uqraydu.

Diḳḳət ḳiliximiz kerəkki, bu ahirḳi padixaḥlik «**pütkül dunyani yutup, uni ayaoŋ asti ḳilip, kukum-talḳan ḳilidu**», «**U baxḳa ḥərḳandaḳ padixaḥliḳlaroŋa ohximaydu**». U pütün dunyani baxḳuridioŋan bir ḥakimiyət bolidu.

Bu ahirḳi padixaḥlik tooŋruluḳ aloŋan həwirimizni yəkünlisək: —

(1) U Gretsiyə imperiyəsining ornini basidu;
(2) U ḥəykəlning «ikki yuta-paqiḳi»dək, ikki ḳisimoŋa bəlünidu;
(3) U keyinki dəwrlərdə parqə-parqə bolup ketidu, yəni padixaḥlar ḥəm həlḳlər arisidiki demokratiyədək bir hil «ḥoḳuḳ üləxtürülüx» bilən baxḳurulidu;
(4) Bir «on padixaḥlik» baskuqi kelidu. Bu asasən pütün dunyani baxḳuridu;
(5) Bu on padixaḥliḳtin üqini «kiqik münggüz» («Məsiḥning rəḳibi», dəjjal) aoŋduridu;
(6) Dəjjal pütün dunyaning ḥakimiyitini əz ḳolioŋa kirgüzüp, barliḳ adəmning uningoŋa səjdə ḳilixini ḳattiḳ tələp ḳilidu. Xuning bilən uningoŋa səjdə ḳilmaydioŋan Hudaning Əz bəndilirigə ḳattiḳ ziyankəxlik ḳilidu. Lekin: —

(7) Daniyal ahirida «**goya Insan Ooŋlioŋa ohxax bir zatning asmandiki bulutlar bilən kəlginini**» kərdi. Bu zat Hudaoŋa yeḳinlixip uningdin aləmni baxḳuridioŋan padixaḥliḳni ḳobul ḳilidu. Xuning bilən «**Ḥər hil tilda sözlixidioŋan ḳowmlar uning hizmitidə bolsun dəp, səltənət, xəḥrət wə padixaḥlik ḥoḳuḳi uningoŋa berildi**» (13-14-ayət). «**Uning səltiniti mənggü solaxmas səltənəttur, uning padixaḥliḳi mənggü ḥalak ḳilinmas**».

Bizdə ḳilqə guman yoḳki, bu zat Injil bizgə tonuxturoŋan Əysa Məsiḥdin baxḳa kixi əməstur. Məsiḥ Əysa Əz Əzini pat-pat «Insan'ooŋli» dəp atioŋan. Məsilən, Injil «Luḳa» 5:24, 6:5, 7:12, 9:22, 9:26, 9:38, 9:44, 9:56, 11:30, 12:8, 17:22-17:30, 18:8, 19:10, 21:27, 21:36, 22:22, 24:27, «Yḥ.» 1:51 ḳatarliḳlarni kərüng.

Yəni bir sir bar. 22-ayəttə, «Insan ooŋli» degən zat «**waḳti kelip, Hudaning muḳəddəs bəndiliri**» bilən birliki eniḳ kərünidu. Bu ḥəḳiḳətni Injildin obdan qüxinələymiz. Məsiḥ Əysaning «Əzigə has bəndiliri» bilən «bir roḥ» ikənliki, xundaḳla «Əzigə has boloŋan bəndilirining jamaiti», «Məsiḥning teni» ikənliki muxu yərdə bexarət ḳilinidu, keyin Injilda eniḳ axkarilinidu.

(6) 8-bab
Ḳoqḳar bilən tekə kərünüxi

Bu oɳayibanə alamət bolsa 7-babtikidin ikki yil keyin kərsitilgən. Alamətni kərgən yər «Xuxan ḳəl'əsi» əz waḳtida Daniyaloɳa nisbətən natonux bolup, Babilda anqə muḥim jay əməs idi. Lekin alamättə wəḥiy ḳilinoɳan bu ikki imperiyə təhtkə qiḳḳan waḳitlirida, Xuxan ḳəl'əsi intayin muḥim bir mərkəz boloɳan.

Daniyal awwal «**ikki münggüzi bar bir ḳoqḳar**»ni kərdi. Uning əzi buning nemini bildürgənlikidin jəzmən guman ḳilmaytti. Parslar əzlirining «ḳoɔŋdioɳuqi ərwaḥ»ining bir ḳoqḳarning xəklidə ikənlikigə ixəndi. Pars padixaḥi bolsa bexida ḳoqḳar münggüzlük tajni kiyətti.

Pars imperiyəsi bolsa ikki millətning ḥəmkarlixixi idi. Ḳoqḳarning ikki münggüzi xularni bildüridu. «**Ikki münggüzi bar bir ḳoqḳarning qong əstəng aldida turoɳanliḳini kərdüm. Uning Münggüzi egiz bolup, bir münggüz yənə biridin egiz idi; egizrək boloɳan münggüz yənə birsidin keyinrək əsüp qiḳḳanidi**». Bu nemini bildüridu? Yuḳirida deginimizdək, Medialiḳlar awwal küqlükrək millət idi. Keyin Parslar ulardin üstün turoɳan. Keyinki imperiyəning padixaḥlirining ḥəmmisi Pars millitidin idi.

Ḳoqḳar bolsa «**münggüzliri bilən oɳərb, ximal wə jənub tərəplərgə əsüwatḳan idi**». Pars imperiyəsi bu üq tərəpkə kengəygən. Ularning barliḳ uruxliri oɳəlibilik idi. «**Ḥeqḳandaḳ ḥaywan uningoɳa təng kelälməytti wə ḥeqkim ḥeqkimni uning qanggilidin ḳutḳuzalmaytti**». Lekin xərḳiy tərəptə ḥeqḳandaḳ uruxlarni ḳilmidi. U «**baroɳanseri ḥəywətlik bolup ketiwatatti**».

Muwəppəḳiyətlər arisida ḳoqḳar tuyuḳsiz bir qong awariqilikkə uqraydu. Tuyuḳsiz oɳərb tərəptin bir «**kəzgə kərünərlik qong bir münggüzlük**» bir tekə uningoɳa ḥujum ḳilidu. Uning qong münggüzi Daniyalning diḳḳitini tartti. Keyin Daniyaloɳa (21-ayəttə) bu tekining Gretsiyəni bildürgənliki uḳturuldi. Daniyalning dəwridə Gretsiyə Ottura Dengiz boyidiki kəp «bəglik» boloɳan əḥmiyətsiz naḥayiti kiqik bir dələt idi. Daniyal uning Pars imperiyəsigə ḥujum ḳiloɳanliḳioɳa ḳarap qoḳum bək ḥəyran ḳaloɳan boluxi mumkin.

Daniyal kərgən bu ixlar oɳayibanə alamättin 180 yil keyin yüz bərgən. Granikus degən dərya boyida (bu kərünüx bir dərya boyida berilgən), 21 yaxliḳ yigit «Büyük Iskəndər» intayin tez yürüx ḳilidioɳan 35 ming kixilik ḳoxunni yetəkläp, zor (birnəqqə yüz ming kixilik) bir Pars ḳoxunini məoɳlup ḳildi. Bu oɳəlibidin keyin u Pars imperiyəsining ḥəywisini pütünləy bitqit ḳildi. Üqinqi baskuq, əyni waḳittiki Pars imperiyəsini baza ḳiloɳan yengi imperiyə Misir, Efiopiyə, Ḥindistan ḥəm ḥazirḳi Əzbəkistanoɳiqə sozulatti. Lekin u kəp ḥarak iqkənliktin 33 yexidila ölüp kətti. Uning imperiyəsigə igə bolux üqün sərdarliridin tət kixi əz'ara jəng ḳildi. Nətijidə, tət sərdarning ḥərbiri əz aldioɳa imperiyəning bir bəlikini idarə ḳildi.

Ulardin biri «Silyuḳus» Suriyə ḥəm ḥazirḳi Türkiyəni idarə ḳildi. Uning əwladliridin Hudaoɳa ḳarita rəzil kupurluḳ səzləydioɳan, Hudaning məmin bəndilirigə əq boloɳan bir padixaḥ qiḳti. Uning ismi «Antioḳus Epifanis» idi. Uning təhttə olturoɳan waḳti miladiyədin ilgiriki 175-164-yillar idi. U əzini Huda dəp jakarlidi wə həḳlərning uningoɳa qoḳunuxini tələp ḳildi. U Hudaning Yerusalemdiki muḳəddəs ibadəthanisida ḳilinip turoɳan ḳurbanliḳlarni əməldin ḳaldurup, ularning ornida ḳurbangaḥ üstidə bir qoxḳini ḳurbanliḳ ḳildi. Musa arḳiliḳ berilgən muḳəddəs ḳanunning kəqürülmisini saḳlioɳan kixilərni eltürüwətti. Uning wəḥimisi astida bəzi

Yəhudiylar etiqadidin tenip yoldin ezip yiqildi. Xunga bu bexarət uning tooƣruluq: «**Bu tət münggüzning iqidiki biridin yənə bir münggüz əsüp qiqti. U kiqik münggüz əsüp intayin həywətlik boldi, jənub, xərq tərəplərgə wə «güzəl zemin»ƣa** (yəni Pələstingə) **qarap təsir küqini kengəytti. U intayin həywətlik bolup, ħətta samawiy qoxundikilərgə ħujum qiloƣudək dərijigə yətti, samawiy qoxundikilərdin wə yultuzlardin bir munqisini yərgə taxlap, ularning üstigə dəssidi**» (9-10-ayət).

11-ayət bolsa: — «**U tolimu məoƣrurlinip, ħətta samawiy qoxunning Sərdari bilən təng bolmaqqi bolup, ibadəthanida Sərdaroƣa atap kündilik qurbanliq sunuxni əməldin qaldurdi, ħəmdə Sərdarning ibadəthanisidiki «muqəddəs jay»ni wəyran qiliwətti**».

«**Samawiy qoxunning Sərdari**» degən zatning kim ikənliki biwasitə deyilmigən. Biraq Hudaoƣa atap «kündilik qurbanliq»ning Uningoƣimu atap sunilidioƣanliqi eytilidu. Bizdə yənə qilqə guman yoqki, «samawiy qoxunning Sərdari» degən zat dəl «Hudaning Səz-Kalami» boloƣan Məsiħ Өzidur.

Muqəddəs ibadəthanining buzuluxining wə bu ziyankəxlikning «**gunaħ tüpəylidin**» ikənliki bizgə deyilidu (12-ayət). Demək, bəlkim Өz həlqining gunaħ qiloƣanliqliridin Huda bu yaman ixlaroƣa yol qoyidu.

Daniyal əz həlqi wə muqəddəs ibadəthanining bu ziyankəxliklər wə buzuluxlar astida qanqə uzun turidioƣanliqini sorioƣinida, uningoƣa jawabən: «**ikki ming üq yüz keqə-kündüz dawamlixidu**» (təħminən 6 yil 4 ay) dəp jawab berilgən.

«Antioqus Epifanis»ning Yəhudiylarni harlioƣanliqining miladiyədin ilgiriki 171-yili baxlanoƣanliqini bilimiz, əmma axu yildiki qaysi kündə ikənlikini toptooƣra bilməymiz. Əmma biz qurbangaħ üstigə qoyuloƣan, Hudani ħaqarət qiloƣan xu qoxqining məminlər təripidin elip taxlanoƣan künining Hudaning muqəddəs ibadəthanisining qaytidin paklanoƣan küni ikənlikini, yəni dəl miladiyədin ilgiriki 165-yili 25-Dekabr ikənlikini bilimiz. Bu künning aldidiki künlərni 2300 kün ħesablisaq, miladiyədin ilgiriki 171-yil 9-Sentəbrgə tooƣra kelidu. Undaqta bu kün ziyankəxliklərning dəl baxlinix küni boloƣan bolidu. Xunga bu qorqunluq wə yirginqlik ixlarning ħaman tügəydioƣanliqi ħəmdə tügəydioƣan waqti aldin eytiloƣan bu ajayib bexarət xu azablik künlərdə Hudaning Өz bəndilirigə nəqədər rioƣbət wə nəqədər təsəlli boloƣan boluxi kerək!

21-25-ayətlərdə, bu bexarətlər Daniyaloƣa qüxəndürüp berildi. Bulardin bəzi təpsilatlarni biz yuqirida muzakirə qilduq. Lekin 19-ayəttə ixlitilgən ibarə tolimu alaħididur: —

«**Mən ħazir sanga Hudaning oƣəzipi kəlgən məzgildə keyinki ixlarning qandaq bolidioƣanliqini kərsitip berəy**».

«**Hudaning oƣəzipi kəlgən məzgil**» bolsa Daniyal obdan bilgəndək, Hudaning oƣəzipi yər yüzidikilərgə təkülidioƣan, ahir zamandiki künlərni kərsitidu. Xunga pərixtə Daniyaloƣa yənə: «**... Bu oƣayibanə alamət kəp künlər keyinki kəlgüsi tooƣrisididur**» dəp beridu.

23-ayət: «**Bu padixaħliqlarning ahirqi məzgili**» bəlkim Pars ħəm Gretsiyəningla əməs, bəlki ilgiri tiloƣa elinoƣan, Daniyal kərgən («yat əllər»din boloƣan, Yəhudiylarning bolmioƣan) «tət padixaħlik»ning ahirqi məzgilini kərsitidu. Qünki (2- ħəm 7-babtin kərginimizdək) bu tət padixaħlikning zawal tepixi bilən ahirqi zamanoƣa kelimiz. Xu qaoƣdila, «**asiylik qiloƣuqilarning gunaħi toxidu**» (23-ayət) degili bolidu.

Yuқirida tiloɣa elinoɣan «Antioқus Epifanis» dəl əzi kelidioɣan dəjjalning bir hil sayisi yaki «obraz-ərniki» idi. 23-25-ayəttə: — (toluқ berimiz)

«**... Tolimu nomussiz, qigix məsililərni bir tərəp қilalaydioɣan bir padixaҳ məydanoɣa қiқidu. Uning küqi heli zor bolidu, lekin əməliyəttə bu küq əzlükidin qiқmaydu; u misli kərülmigən wəyranqilиқni kəltürüp qiқiridu. Uning ixliri jəzmən onguxluқ bolup, nemini halisa xuni қilalaydu. U küqlüklərni wə Hudaning muқəddəs məmin həlқini yoқitidu. Өz ustatliқi bilən uning nazariti astida ҳərқandaқ ҳiylə-mikirlik heli ronaқ tapidu. U kənglidə təkəbburlixip əzini qong tutidu; baxқilarning əzlirini bihətər ҳes қiloɣan waқtidin paydilinip tuyuқsiz zərb қilip nuroɣun kixilərni ҳalak қilidu; u ҳətta oquқtin oquқ «Əmirlərning Əmiri»gə қarxi qiқidu. Lekin u ahirda insanlarning қolisiz ҳalak қilinidu**».

Bu ixlar pəқət «**asiyliқ қiloɣuqilarning gunaҳi toxқan**» (23-ayət) waқtida yüz beridu. Bu ibarə nemini kərstidu? Muқəddəs Kitabning toluқ təlimlirigə asasən bilimizki, Huda insanoɣa intayin səwr-takətliktur. U ҳərbir insanni towa қilix, xundaқla uning kəqürümigə igə boluxtiki barliқ pursətkə erixsun dəp takətlik bilən saқlaydu. Biraқ dunya tarihida adəmlər xu dərijigə yetiduki, ular gunaҳliri tüpəylidin kəngli қattiқ bolup ularda towa қilixқimu imkaniyət bolmaydu. Ularning kəngli қattiқlixip: Hudaoɣa «meҳir-xəpқitingni halimaymən» dəydu. Bu bolsa «**asiyliқ қiloɣuqilarning gunaҳi toxқan**» waқtidur, yəni «**Hudaning oɣəzipi kəlgən məzgildə keyinki ixlar**»ning waқti bolidu. Xu qaoɣ «**Əmirning Əmiri**» (25-ayət), yəni Məsiҳ Əysa bu dunyaoɣa қaytip kəlgən waқit bolidu. Dəjjal uningoɣa қarxi tursimu, u «**insanlarning қolisiz** (demək, biwasitə Huda təripidin) **ҳalak қilinidu**».

(7) 9-bab
«Yətmix ҳəssə yəttə»

Muxu yərdə biz «Daniyal» қismining əng jəwҳirigə ҳəm bəlkim pütün Muқəddəs Kitabning əng uluoɣ bexarətliridin birigə kelimiz. Qünki pəқət tət ayət iqidila Yəҳudiy həlқioɣə nisbətən ahir zamanlaroɣiqə dunyaning pütün tarihi eytip berilidu. Əng muҳimi, Huda bu dunyaoɣa əwətməkqi boloɣan Қutқuzoɣuqisi ҳəm kəlgüsidə aləmning Padixaҳi bolidioɣan Məsiҳning «məydanoɣa qiқix» waқtini aldin eytidu, xuning bilən bizni jəzmən uning kim ikənlikini bilix pursiti bilən təminləydu.

Daniyal Təwrattiki «Yərəmiya pəyoɣəmbər» қismidin təwəndiki yərlərni oқuwatқanidi: — «**Bu pütün yər-zemin** (Pələstin) **harablixidu ҳəm ҳəқlərni қattiқ qəqütidu wə ҳəyranqiliқta қalduridu; bu** (Pələstin ətrapidiki) **əllər Babil padixaҳioɣa yətmix yil қul bolidu**» («Yər.» 25:11)

«**Pərwərdigar mundaқ dəydu: Yətmix yildin keyin Mən silərni yoқlap, əslidə silərgə bərgən bərikət wədəmgə əməl қilip, silərni bu yurtunglaroɣa қayturimən**». («Yər.» 29:10)

Daniyal miladiyədin ilgiriki 605-yili Babil təripidin əsirgə elinoɣan. Aridin 67 yil ətüp, Parsliқ imperator Қorəx Babil imperiyəsini aoɣdurup, Darius isimlik birsini Babilning təhtigə olturoɣuzup padixaҳ қildi. Əmdi «yətmix yil»ning toxuxioɣimu az қaldi. Yərəmiya ҳəm Yəxaya pəyoɣəmbərlər bexarət қiloɣandək, Isra'illar əz dəlitigə қaytixi bilən, Huda Өz padixaҳliқini ularning arisida bərpa қilamdu-yoқ? Ҳəzriti Ibraҳimning əwladliri boloɣan Yəҳudiylaroɣa Huda bərgən nuroɣunlioɣan güzəl wədilər əməlgə axurularmu? Rast, alamättə kərüngən (Hudaning padixaҳliқidin ilgiri bolidioɣan) Gretsiyəning padixaҳliқi ҳəm tətinqi sirliқ padixaҳliқ tehi pəyda bolmidi. Lekin Daniyal pütün қəlbi bilən Hudaning padixaҳliқioɣa təxna idi. U Hudaoɣa dua bilən izdinixkə baxlidi.

Daniyal bolsa bir «realist». Demək, u əz əzini aldaydioŋan kixilərdin əməstur. Əz həlki 70 yil Babiloŋa sürgün kilinoŋan bolsimu, ular tehiqə əzlirining Babil imperiyəsigə əsir kilinixidiki səwəbni tonup yətmigənidi. Əsli gunahliridin tehiqə ayrilmioŋanlikini Daniyal ikrar kilmay kalmaydu. Əmma Huda degən Huda, Uning bilən hərkandak ixning mumkinqiliki bar, xunga u dua kilixka, əzining kerindaxlirining, xundakla ata-bowilirining gunahlirini ikrar kilixka baxlidi. U Hudadin, ularning kəp gunahlirioŋa karimay Əzining rəhim-xəpkitidin ularni kəqürüm kilixini yelindi. U bəlkim kün boyi dua kiloŋan bolsa kerək, qünki u bizgə (21-ayət) uning qarqap kətkənlikini ukturidu.

Jəbra'il — Hudaning uluoŋ həwərqisi uningoŋa əwətildi. U Daniyal dua kilixni baxlixi bilənla əzining Hudaning buyrukini angliоŋanlikini dəp bərdi. Əmma buyruk berilix wakti bilən Daniyaloŋa yetix wakti arilikida bir məzgil bar idi. Jəbra'ilning yolini jin-xəytanning tosuwelixi bilən u keqiktimu-kandak? Biz bilməymiz. Ixkilip dua kilix muhim, Hudaning duayimizni angliоŋanlikini bilip yətküqə dua kiliwerix nahayiti muhim.

Jəbra'il əpkəlgən həwər bəlkim Daniyal əslidə ümid bilən kütkən jawabning tətürisidur. U Hudaning padixahlikining baldur kərünüxini, az degəndimu bu «70 yil»ning ahirida pəyda boluxini halaytti. Buning ornida uningoŋa: «**Huda təripidin «yətmix həssə «yəttə wakit»» sening həlking bilən mukəddəs xəhiring üstigə bekitilgən**» dəp həwərləndürüldi.

Əmma «**yətmix həssə yəttə**» degən nemə («wakit» degən səz əslidiki ibraniy tekisttə yok idi)? Əlwəttə wakit bolux kerək, lekin kanqə wakit? Əslidə bu babta Daniyal Yərimiya pəyoŋəmbər degən «yətmix yil» tooŋruluk oylanoŋanidi. Xunga təbiiy halda bu «wakit» yilni kəsitixi kerək. Undakta Daniyalning Hudaning padixahlikioŋa təxna boloŋan duasioŋa erixkən jawab, «yətmix yil» əməs, bəlkim «yətmix həssə yəttə» yil idi. Hudaning kerip kaloŋan bu məmin bəndisi (bəlkim 83-85 yaxta) üqün nemidigən dəhxətlik bir jawab-hə! Uning üstigə, bu «70 həssə yəttə» tehi baxlanmioŋan idi!

Babillikilar həm Parslikilar ixlitidioŋan «wakit» yaki yil 365/366 künlük əməs idi, bəlki 360 künlük idi, yəni bir yil 12 ay, bir ay 30 kün idi. Ular hərbir nəqqə yildin keyin bir 13-ay (kəbisə ay)ni koxup, «kuyax yil»ioŋa tooŋrilaytti. Ularning «wakti» yaki «yili»ning əzi 360 kün idi (ohxax wakit sistemisini «Yar.» 7:11, 8:3-4, «Dan.» 7:25, 12:7, «Wəh.» 11:2-3, 12:6, 14, 13:5tin kərgili bolidu).

«**Huda təripidin «yətmix həssə «yəttə wakit»» sening həlking bilən mukəddəs xəhiring üstigə bekitilgən**».

Bu jümlidə, «bekitilgən» degən səz, əslidə «kesim kilinoŋan» dəp elinoŋan. Buni qüxinix üqün 2-bab həm 7-babta deyilgən «Yəhudiylardin bolmioŋan tət imperiyə» tooŋruluk oyliximiz kerək. Xu bablardiki bexarətlərdə dunyaning pütün tarihi ahir zamanoŋiqə «Yəhudiy əməslər»ning nuktisidin dəp berilgənidi. Bu pütün məzgil Injilda «yat əllərning wakti» dəp atilidu («Luka» 21:24 wə «Luka»diki «koxumqə səz»nimu kərüng). Əmdi bu wakitlardin «Yəhudiylarning tarihi» üqün məlum bir məzgil, yəni «yətmix həssə yəttə wakit»ni Huda «kesim kiloŋan». Bu məzgil iqidə altə ix əməlgə kəltürülidu: — (24-ayət)

(1) «**itaətsizliklərni tizginləx**»
(2) «**gunahlarni tügitix**» (iskənjigə elix, əsir kilix)
(3) «**kəbihlik üqün kafarət kəltürüx** (kəqürüm kurbanlik kilix)»

(4) «**mənggülük ḥəkḳaniyliḳni üstün orunoɣa ḳoyux**» — Ḥəkḳaniyliḳḳa toloɣan yengi bir dəwr məydanoɣa kelix.
(5) «**bu oɣayibanə alamət bilən barliḳ pəyoɣəmbərlərning səzlirini əməlgə axurux**»
(6) «**muḳəddəs ibadəthanidiki «əng muḳəddəs jay» yengibaxtin məsiḥlinix** (muḳəddəs ḳilinix)».

Tekistning izaḥatida deyilgəndək, «muḳəddəs ḳilinix», Musa pəyoɣəmbərgə berilgən muḳəddəs ḳanunoɣa asasən, «puraḳliḳ muḳəddəs may» sürülüx bilən ḳilinidu. Ibraniy tilida bu səz əslidə ««məsiḥ» ḳilinix» dəp atilatti.

Bu «muḳəddəs ibadəthana» Daniyalning waḳtida məwjut bolmioɣan bir ibadəthanini kərsitidu. U Yerusalemda selinidioɣan, Əzakiyal pəyoɣəmbər bexarət ḳiloɣan ḥəm xundaḳla Daniyalning həwiri bar boloɣan, bügüngə ḳədər tehi ḳurulmioɣan bir ibadəthanini kərsitidu.

«**Xuni bilixing wə qüxinixing kerəkki, Yerusalemni yengibaxtin əsligə kəltürüp bina ḳilix buyruḳi jakarlanoɣandin tartip, Məsiḥ degən əmir məydanoɣa qiḳḳuqə yəttə ḥəssə «yəttə waḳit» ḳoxuloɣan atmix ikki ḥəssə «yəttə waḳit» ətidu. Yerusalem xəḥiri yengibaxtin bina ḳilinip, məydan-koqilar wə sepil-istiḥkam barliḳḳa kəltürülidu, əmma bu bisərəmjan künlərdə bolidu**» (25-ayət).

Pars imperatorliri Yerusalem tooɣrisida jəmiy bolup tət yarliḳ qiḳardi. Ular: —

(1) Ḳorəxning yarliḳi. Miladiyədin ilgiriki 539-yili, «muḳəddəs ibadəthana» ḳaytidin ḳurulux üqün (Təwrat, «Əzra» 1-bab, 1-4-ayət, «2Tar.» 26:22-23ni kərüng.

(2) Ḳorəxning yarliḳining təkrarlinixi, «ibadəthanini ḳaytidin ḳurux» üqün — (Təwrat, «Əzra» 6-bab, 1-12-ayətni kərüng).

(3) Ḥəzriti Əzraoɣa qiḳiriloɣan yarliḳ — bu muḳəddəs ibadəthanioɣa berilidioɣan təminatlar, jümlidin ḳurbanliḳ kala-ḳoy, ḳurbanliḳ ḳiloɣuqi «kaḥin»laroɣa berilidioɣan daramət, tehimu kəp kixilərning Pələstingə ḳaytixioɣa yol ḳoyuxni bekitkən yarliḳ idi (Təwrat, «Əzra» 7-bab, 11-26-ayətni kərüng).

(4) «Nəḥ.» 2:7- wə 8-ayəttə hatiriləngən Pars padixaḥi «Atarksərksis»ning ḥəzriti Nəḥəmiyaoɣa bərgən yarliḳi. «Yerusalem xəḥirini ḳaytidin ḳurux»ni iqigə aloɣan yarliḳ pəḳət muxu birla yarliḳtur. Oḳurmənlərning əzi bu yarliḳ Jəbra'il bexarət ḳiloɣan yarliḳ ikənlikini təwəndiki təpsilatliridin kərələydu: —

«**Mən** (Nəḥəmiya) **padixaḥḳa: —**

«**Əgər padixaḥimning kəngligə muwapiḳ kərünsə, ḳulliri əzlirining aldida iltipatḳa erixkən bolsa, meni Yəḥudiyəgə əwətkən bolsila, ata-bowilirimning ḳəbriliri jaylaxḳan xəḥərgə berip, uni yengiwaxtin ḳurup qiḳsam» — dedim.**

Padixaḥ (xu qaoɣda hanix padixaḥning yenida olturatti) məndin: «Səpiringgə ḳanqilik waḳit ketidu? Ḳaqan ḳaytip kelisən?» — dəp soridi. Xuning bilən padixaḥ meni əwətixni muwapiḳ kərdi; mənmu uningoɣa ḳaytip kelidioɣan bir waḳitni bekittim. Mən yənə padixaḥtin: «Aliyliriɣa muwapiḳ kərünsə, manga dəryaning u ḳetidiki waliylaroɣa meni taki Yəḥudiyəgə baroɣuqə ətkili ḳoyux tooɣruluḳ yarliḳ hətlirini pütüp bərgən bolsila; wə yənə padixaḥliḳ ormanliḳioɣa ḳaraydioɣan Asafḳa muḳəddəs əygə təwə boloɣan ḳəl'əning dərwaziliri, xuningdək xəḥərning sepili wə əzüm turidioɣan əygə ketidioɣan limlarni yasaxḳa kerəklik yaoɣaqlarni manga berix tooɣruluḳmu bir yarliḳni pütüp bərgən bolsila» _ dedim. Hudayimning xəpḳətlik ḳoli üstümdə boloɣaqḳa, padixaḥ iltipat ḳilip bularning ḥəmmisini manga bərdi». («Nəḥ.» 2:5-8)

Bu yarlik bolsa «Artaksərksisning 20-yili, «Nisan» ayda» qüxürüldi. «Nisan» ay, adəttə 3-ay ətrapida bolidu. Padixah Artaksərksis miladiyədin ilgiriki 464-yili 2-ayda təhtkə qikkan. Xunga uning «20-yili, «Nisan» ay» (uning birinqi «toluk yil»ini 1-yili dəp hesablioqanda) miladiyədin ilgiriki 444-yili 3-ayning 4-küni baxlanoqan. Bu kün bolsa bexarətni «hesablaxning baxlinix nuktisi»dur.

Huda bekitkən wakit nemixka «yəttə həssə «yəttə wakit» koxulogan atmix ikki həssə «yəttə wakit»» (əng ahirki «yəttə» keyin tilоqa elinoqan) dəp bəlüngən? Birinqi məzgil, yənə «yəttə həssə yəttə» nemini bildüridu? Bu məzgil, yəni 360x7x7 = 17640 kün, («kuyax yili boyiqə təhminən 48 yil) Yerusalem yengibaxtin kurulidioqan, qong awariqilik bolidioqan məzgil bolidu. Bexarəttə deyilginidək: «Yerusalem xəhiri yengibaxtin bina kilinip, məydan-koqilar wə sepil-istihkam barlikka kəltürülidu, əmma bu bisərəmjan künlərdə bolidu» (Nəhəmiyaoqa bərgən yarlikta, «xəhərning sepili» alahidə kərsitilgən). Baxka bir jəhəttin eytkanda, bu «7 yəttə» məzgil, Təwrattiki əng ahirki «Malaki pəyoqəmbər» degən kismi bilən tügəydu. Əmma bekitkən «(62+7) yəttə wakit» məzgili üzlüksiz dawamlixidu.

Əgər deginimizdək «bir wakit» 360 kün bolsa, «(62+7) yəttə wakit» 360x69x7 = 173880 kün bolidu.

Miladiyədin ilgiriki 444-yili 3-ayning 4-künidin baxlisak, bu məzgil bizni miladiyədin keyinki 33-yil 3-ayning 29-künigə kəltüridu. Bu kündə nemə ix yüz bərdi? Təwəndə jawab berimiz.

Biz awwal Injil «Luka» 3-bab, 1-3-ayətni kərsək: «**Rim imperatori Tiberiyus Kəysərning səltənitining on bəxinqi yili... Hudaning səz-kalami qəldə yaxawatkan Zəkəriyaning ooqli Yəhya pəyoqəmbərgə kəldi»**.

«**Rim padixahi Tiberiyusning... 15-yili**» xübhisizki, miladiyədin keyinki 28-yili 8-ayning 19-künidin 29-yili 8-ayning 19-künigiqə bolidu. Hərbir tarihxunas bu nuktioqa koxulidu. Xunga «Yəhya pəyoqəmbər», yəni «Yəhya qəmüldürgüqi» bu məzgil iqidə əzining Məsih Əysani tonuxturidioqan alahidə hizmitini baxlidi. Injilning birnəqqə yeridin bilimizki, Məsih Əysaning oquk-axkara hizmiti üq yerim yil idi həm bu məzgil uning Yəhya təripidin qəmüldürülüxi bilən baxlandi.

Məsihning «hizmət məzgili»ni kandak üq yerim yil dəp bilimiz? — Uning hizmət məzgilidə tət ketim «pasha heyt»i (ətüp ketix heyti) ətkəzüldi (Injil «Yuhanna, 2:12, 4:45, 6:4 həm 12:1). Bu heyt hər yili 3- yaki 4-ayda ətküzülidu. Bu tət heytning əng ahirki ketimkisida, Məsih Əysa krestkə mihlinip eltürüldi. Məsih Əysa Yəhya pəyoqəmbər bilən uqrixixtin ilgiri, Yəhya pəyoqəmbər qəldə məlum wakitni təlim berix bilən ətküzüxi kerək idi. Muxu həm baxka birnəqqə səwəbtin, Məsih Əysaning Yəhya təripidin qəmüldürülüxi, xundakla kilidioqan hizmiti üqün Mukəddəs Rohning küq-kudritini kobul kilixi, miladiyədin keyinki 29-yili küz pəslidə boloqanidi, dəp karaymiz.

Buningoqa üq yerim yil koxulsa miladiyədin keyinki 33-yilidiki «pasha heyti»oqa tooqra kelidu. Əmdi miladiyədin keyinki 33-yili 3-ayning 29-küni zadi nemə ix yüz bərdi?

Xu küni təwəndiki wəkə yüz bərdi: —

(«Yḥ.» 12:12-15)

«Ətisi, «ətüp ketix ḥeyti» (pasha ḥeyt)ni ətküzüxkə kəlgən zor bir top halayiḳ Əysaning Yerusalemoɣa keliwatḳanliḳini anglap, ḳollirioɣa horma xahlirini tutuxḳan ḥalda uni ḳarxi aloɣili qiḳixti wə: «Xükür-ḥosanna! Pərwərdigarning namida Kəlgüqi, Isra'ilning Padixaḥioɣa mubarək boloɣay!» dəp warḳiraxti.

Əysa bir təhəyni tepip, uningoɣa mindi; huddi muḳəddəs yazmilarda mundaḳ pütülgəndək:

—«Ḳorḳma, i Zion ḳizi! Mana, Padixaḥing exək təhiyigə minip keliwatidu!»

Yənə Injil, «Luḳa», 19-bab, 28-44-ayətni kərüng. Təwəndə biz bu ahirḳi ayətlərdin nəḳil kəltürimiz: —

«Əmdi Əysa Zəytun teoɣidin qüxüx yolioɣa yeḳinlaxḳinida, pütkül muhlislar jamaiti xadlinip, əz kəzi bilən kərgən ḳudrətlik məjizilər üqün awazini kətürüp: «Pərwərdigarning namida kəlgən padixaḥ mubarəktur! Asmanlarda tinq-inaḳlik tikləngəy, ərxiəlada xan-xərəp ayan boloɣay!» dəp towlixip Hudaioɣa mədḥiyə oḳuxḳa baxlidi.

Lekin topning iqidə bəzi pərisiylər uningoɣa: Əy ustaz, muhlisliringoɣa muxu gəpliri üqün tənbiḥ bər! — deyixti...

— Biraḳ u ulaoɣa jawabən: Silərgə xuni eytayki, bolar jim turoɣan bolsa, ḥətta bu taxlarmu quḳan selixḳan bolatti, — dedi.

Əmdi u xəḥərgə yeḳinlixip uni kərüp, uning üqün yioɣlap mundaḳ dedi:

— I Yerusalem! Sən bügün xu kününgdə, tinq-amanliḳingni elip kəlgən ixlarni bilsəng idi! Kaxki, bu ixlar ḥazir kəzliringdin yoxurundur. Qünki xundaḳ künlər bexingoɣa keliduki, düxmənliring ətrapingni ḳaxa-istiḥkam bilən ḳorxap, seni ḳamap tət tərəptin ḳistaydu. Ular seni wə sepilingning iqingdiki baliliringni yər bilən yəksən ḳilip, ḥətta taxni taxning üstidimu ḳaldurmaydu; qünki Hudaning seni yoḳlioɣan pəytini bilip yətmiding».

Xunga dəl bu küni, yəni Nəḥəmiyaning dua ḳilixi bilən Artaksərksis pərmanni qüxürgən dəl 173 ming 880 kündin keyinki kündə, Əysa Isra'iloɣa ularning wə xundaḳla dunyaning «Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ»i ḥəm Isra'ilning padixaḥi dəp jakarlandi. Bu bolsa Jəbra'il Daniyal pəyoɣəmbərgə bərgən bexarəttiki həwər idi:

«Xuni bilixing wə qüxinixing kerəkki, Yerusalemni yengibaxtin əsligə kəltürüp bina ḳilix buyruḳi jakarlanoɣandin tartip, Məsiḥ degən əmir məydanoɣa qiḳḳuqə yəttə ḥəssə «yəttə waḳit» ḳoxuloɣan atmix ikki ḥəssə «yəttə waḳit» ətidu».

Xu küni Məsiḥ Əysa «təhəygə minip» Yerusalemoɣa kirip yənə bir bexarətni, yəni dəl Zəkəriya pəyoɣəmbər bərgən bexarətni əməlgə axurdi. Xunga Məsiḥ Əysaning kim ikənliki tooɣruluḳ ḥeqkimning kallisida guman bolmisa kerək. U bolsa Huda bu dunyaoɣa əwətkən Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ. Uningsiz gunaḥlarning ḥeqḳandaḳ kəqürüm ḳilinixi yoḳ. Yəhudiylar xu küni uni toluḳ ḳobul ḳiloɣan bolsa, nemidegən yahxi bolar idi-ḥə! Lekin ular ḳobul ḳilmidi. Məsiḥ Əysaningularoɣa degənlirigə yənə diḳḳət ḳiling: —«Sən bügün xu kününgdə, tinq-amanliḳingni elip kəlgən ixlarni bilsəng idi! Kaxki, bu ixlar ḥazir kəzliringdin yoxurundur!». Oɣayət zor bir top adəmlər Uni ḳarxi aloɣini bilən, «pərisiylər» degən diniy məzḥəpdikilər ḥəm əmirlər ahirida Uni qətkə ḳaḳti. Kixilər bügünmu Uni qətkə ḳaḳmaḳta — nemidegən pajiəlik, qünki ular Uning əzlirigə ḳandaḳ aman-hatirjəmlik berələydioɣanliḳini zadi bilməydu. U Yerusalem üqün yioɣlioɣandək, bu kixilər üqünmu yioɣlioɣan bolatti. Ḳədirlik oḳurmən dostum, U siz üqün yioɣlimisun!

Keyin yənə nemə ixlar kelidu? Bexarət dawamlixidu: — (26-ayət)
«**Bu atmix ikki «yəttə waqit» məzgili ətkəndin keyin Məsiḥ üzüp taxlinidu** (əltürülidu)**, Uningda ḥeqnərsə qalmaydu**».

Qutquzoquqi-Məsiḥ əltürülidu! Bu tolimu pajiəlik ixtək kərünməmdu?! Huda qutquzux məqsitidə əwətkən kixi əltürüldi! Birақ yioqlima, qədirlik kitabhan, bu wəqəning əzi Ḥəmmigə Qadir Huda təripidin pilanlanoqanidi. Məsiḥ Əysaning krestkə mihlinixi, tasadipiyliқtin əməs, bəlki Hudaning uluoq pilanidindur! Dəl bu dəḥxətlik ix arқilik Məsiḥ Əysa pütün insaniyətning Qutquzoquqisi bolup qikti. Qünki U gunaḥsiz bolup, pütün insaniyətning gunaḥlirini əz üstigə aloqan. Xundaқ қilip U sizgə wə manga gunaḥ tüpəylidin tegixlik boloqan jazani, ḥərbir etiқad қiloqan kixigə nijat, mənggülük ḥayat bolsun dəp, U əzi қobul қiloqan. Daniyaloqa berilgən bexarəttə deyilgəndək, siz wə mən üqün «**mənggülük ḥəқqaniylik üstün orunoqa қoyuloqan**» bolidu — Məsiḥning ölümi barliққa kəltürgən «mənggülük ḥəқqaniylik»қa erixələymiz. Bu ḥəқiқətən hux həwərdur!

Bexarətning muxu yeridə, «70 ḥəssə yəttə waқit»ning iqidiki «69 (təkisttə 7+62) ḥəssə yəttə waқit» bilən «ahirқi yəttə waқit»ning arilиқidiki bir məzgil waқit kərsitilidu. Məsiḥ Əysa xu «62 «yəttə»»din 5 kün ətkəndin keyin krestkə mihlandi (bəzi alimlar bu məzgillərning baxlinixini səl aldioqa sürüp ḥesabliоqini bilən, bəribir «62 «yəttə»din keyin Məsiḥ «üzüp taxlinidu»). Ḥazir bexarəttiki yənə birnəqqə wəқəning waқti Məsiḥning ölümigə əgixidu, ḥəm ahirқi «yəttə waқit» kelidu: —
(yənə 26-ayət) «**Kəlgüsidə bolidioqan əmirning həlқi bu xəḥər bilən muқəddəs ibadəthanini gumran қilidu**».

Məsiḥ Əysa «Luқa» қismida, 19-bab 43-44-ayəttə agaḥlanduroqandək, rimliқlar kelip Yerusalem xəḥirini muḥasirə қildi. Bu miladiyədin keyinki 66-yili idi. Bu muḥasirə üq yerim yil dawamlixip, intayin dəḥxətlik қiroqinqilik ḥəm wəyranqilik bilən ayaoqlaxti. Məsiḥ Əysa «Luқa» 21-bab, 6-ayəttə degəndək, ibadəthanida «**Xu künlər keliduki, ḥətta bir tal taxmu tax üstidə қaldurulmay, ḥəmmisi gumran қilinidu**». Daniyaloqa berilgən bexarəttiki «**Əmirning həlқi bu xəḥər bilən muқəddəs ibadəthanini gumran қilidu**» degən səzigə yənə dikқət қiling. Gumran қilidioqan «kelidioqan əmir» əməs, bəlki uning həlқi. Lekin ular dərwəқə ohxax milləttin, yəni rimliқlardindur. Miladiyədin keyinki 70-yili, rimliқlar Yerusalemoqa besip kirixi bilən, sərdar Titus muқəddəs ibadəthanioqa (qiraylиқliқi üqün) ḥəm baxқa bəzi qiraylиқ imarətlərgə təgmənglar degən қattiқ buyruқni əskərlirigə qüxürgənidi. Birақ əskərlərning қəḥri xunqə қaynap kətkənki, u ularni tizginliyəlmidi. Ular yalқunluқ məx'əllərni ibadəthanioqa atti, nətijidə ibadəthana yərgə təng dərijidə kəyüp kətti. Tamlirioqa қaplioqan altun erip tamning tax araqlirioqa ekip kirip kətti. Ot eqkəndin keyin əskərlər harabқa kirip altunoqa қol selix üqün ibadəthanidiki «**bir tal taxmu tax üstidə қaldurulmay**» ḥərbir taxni ərüwətti. Məsiḥ Əysaning səzliri, Jəbra'ilning Daniyaloqa degənlirimu səzmusəz əməlgə axuruldi.

«69 yəttə» waқit ḥəm ahirқi «bir yəttə» waқitta enik bir arilиқ bar. Qünki awwal «Yerusalem yengibaxtin қurulidu» andin gumran қilinidu. Andin yənə bir қetim қurulidu, qünki ahirқi «yəttə»də Yerusalem, xundaқla ibadəthana yənila məwjut bolidu.

«**Kəlgüsidə bolidioqan əmir**» — Məsiḥ əməs, bəlki bir rimliқ yaki 2- wə 7-babta deyilgən «tətinqi padixaḥliқ»қa təwə boloqan bir kixidur. U bolsa 7-bab 8-, 25-ayəttə deyilgən kixi ḥəm 8-bab, 23-25-ayəttiki kixidur.

«**Bu akiwət kəlkündək besip kelidu**».

Mukəddəs Kitabta, «kəlkün» izqil halda qoxunlarning besip kirixigə simwol kilip ixlitilidu. Yerusalemning miladiyədin keyinki 70-yildiki gumran kilinixidin keyin yənə bir gumran kilinixi bolidu. Yerusalem kaytidin kurulup, bügüngə kədər bu akiwətkə təyyar turidu.

«**Ahirioqiqə jənglər dawamlixidu**»

Hudaning bu dunyaoqa jazalarni təküx künigiqə Pələstində urux-jənglər dawamlixip kelidu. Yerusalem dunyadiki barlik xəhər arisida «əng kəp ketim muhasirə kilinoqan» xəhərdur. Miladiyədin keyinki 70-yildin baxlap haziroqiqə 30 ketimdin kəprək muhasirigə elinoqan!

«**U yərdə bolidioqan wəyranqiliklar bekitilgəndur**» — bu jənglər tüpəylidin Pələstin uzun wakitlar iqidə «wəyranqilik»ta, yəni harablikta, mewisiz haləttə turup kəlgən. Yəhudiylar Isra'iloqa 1948-yili kaytip kəlgəndin keyin əhwali burunkidin yahxirak boldi. Birak az degəndimu uningoqa yənə bir əng ahirki «wəyranqilik» kalidu.

Əng ahirki «bir yəttə» (27-ayət)

«**U əmir Hudaning həlkining kəp kismi bilən ahirki bir «yəttə wakit»ta bir dostluk əhdinamini təstiklaydu**»

«**Kəlgüsidə kelidioqan əmir**», yəni dəjjal Yəhudiy həlki bilən bir əhdinamə tüzidu yaki allikaqan tüzülgən təstiklaydu. Xübhisizki, u Yəhudiylaroqa əzigə boysunux xərti bilən tinq-amanlikni wədə kilidu. Həlkning «**kəp kismi**» uning bilən əhdinamə tüzidu. Demək, «az bir kismi» uning hiylə-mikirlirini kərüp qikip, rət kilidu. Bu əhdinamining məhliti «yəttə wakit», yəni yəttə yil (2520 kün) bolidu. Bəlkim dəjjal Yəhudiylaroqa yengi ibadəthana bina kilixka ruhsət kilidu. Miladiyədin keyinki 70-yildin beri, Yəhudiylarning heqkandak ibadəthanisi yok idi. Bu 27-ayətning keyinki kismini əməlgə axurux üqün bir ibadəthana boluxi kerək.

«**Lekin bu «yəttə wakit»ning yerimioqa kəlgəndə, u ibadəthanidiki kurbanlik wə axlik hədiyələrni sunuxni əməldin kalduridu**».

Üq yerim yildin keyin, dəjjalning əptibəxirisi axkarlinidu. U əzini Hudaning ornioqa koyuxni kəzləydu. Yəhudiylar tətinqi ketim ularning «kurbanlik tüzümi»din məhrum kilinidu. Bu «Antiokus Epifanis» miladiyədin ilgiri 168-yili kiloqandək bolidu. Bu pakit bizgə ukturiduki, Yəhudiylarning kurbanlik tüzümi wə bir ibadəthanisi boluxi kerək (Injil «Wəh.» 11:2ni kərüng).

«**U qaoqda wəyran kiloquqi «yirginqlik nomussizlik» mukəddəs ibadəthanining əng egiz jayioqa koyulidu**».

Dəjjal bir nərsini (u nərsining dəl nemə ikənliki bizgə ukturulmioqan) ibadəthanining üstigə koyidu. Məyli kandak nərsə bolsun, Hudaning həm Hudaning Өz bəndilirining nəzaridə u «**yirginqlik nomussizlik**» bolidu. Dəjjalning məksiti xübhisizki, pütün dunyani bu mukəddəs jayoqa koyoqan «**yirginqlik nomussizlik**»ka qokunduruxtin ibarət. Ibraniy tilida «**əng egiz jay**» degən ikki bislik sөz bolup, yənə «təsir tarkatkuqi» degən məninimu bildüridu, bəlkim bu yərdin «yirginqlik nomussizlik»ning təsiri pütün jahanoqa tarkilixi mumkin. Bu «**yirginqlik nomussizlik**» «**wəyran kiloquqi**» dəp süpətlinidu. 8-bab 25-ayəttə ayan kilinoqandək, dəjjal zor aldamqiliklar bilən nuroqun kixini wəyran kilidu. Əng yaman wəyranqilik bolsa Hudadin ayrilix wə etikadni yokitix bolidu. Dəjjal Xaytanning süritidə bolup uning wəkili süpitidə kixilərni aldap əzigə qokundurux yoli bilən ularni Hudadin ayriwetip, bu əng dəhxətlik wəyranqilikni elip baridu.

Bəlkim muxu yərdə deyiximizgə tooɣra keliduki, pəyoɣəmbərlər kəlgüsidə yengi bir ibadəthana ḳurulup, ḳurbanliḳlar tüzümi ḳaytidin ornitilidu, dəp aldin eytḳan bolsimu, bu ibadəthanini Yəhudiylar Məsiḥ Əysaoɣa ixənməy, uning pütün insanning gunaḥliri üqün ḳiloɣan uluoɣ ḳurbanliḳidin həwərsiz ḥaləttə ḳuridu. Injilda ayan ḳiliniduki, Məsiḥ Əysa gunaḥlar üqün qong ḳurbanliḳ boloɣandin keyin, ḥərḳandaḳ ḥaywan ḳurbanliḳi ḥazir pütünləy ḥajətsiz. Ibadəthanining əzimu ḥajətsiz, qünki Injiloɣa asasən, Hudaning Məsiḥini ḳobul ḳiloɣan Əz bəndiliri Uning uluoɣ muḳəddəs ibadəthanisi boldi. Xundaḳ boloɣini bilən, kəlgüsidə Yəhudiylar ḳuroɣan axu ibadəthana nuroɣun (toluḳ qüxənmigən) kixilərning nəziridə «muḳəddəs bir jay» dəp ḳarilixi mumkin. Xunga dəjjalning uni buloɣixi, baxḳiqə ixlitixi Hudaning nəziridə naḥayiti eoɣir bir gunaḥ ḥesablinidu. Biraḳ bu «**yirginqlik nomussizliḳ**» pəḳət Huda alliburun bekitkən waḳitḳiqila dawamlixalaydu: —

«**Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran ḳiloɣuqining bexioɣa yaoɣduruloɣuqə** («yirginqlik nomussizliḳ») **xu yərdə turidu**».

Bu ixlarni Huda alliburun bekitkən. Huda ularoɣa yol ḳoyoɣan ahirḳi «yəttə waḳit»ning ikkinqi yerimi (1260 kün)diki azablik məzgildin ḥalḳip kətməydu. Dəjjal aoɣdurulup gumran ḳilinidu.

24-ayəttə deyilginidək, «yəttə waḳit»ning ayaoɣlixixi bilən, pəyoɣəmbərlərning ḥəmmə bexarətliri əməlgə axurulidu. Əysa Məsiḥ aləmning təhtigə olturidu, uningoɣa ḥərbir məhluḳ tiz püküp Uni Rəb dəp etirap ḳilidu. Gunaḥlirining kəqürüm ḳilinixi pəḳət Uningdin tepilidu. Ḳədirlik kitabhanim, siz Uni əzingizning Ḳutḳuzoɣuqingiz dəp tonamsiz? Hudaoɣa beḳinip towa ḳilip Uning Əysa Məsiḥ arḳiliḳ boloɣan kəqürümni ḳobul ḳiling. Muḳəddəs Roḥning kəlbingizdə turuxi bilənla bolalaydioɣan «mənggülük ḥəḳḳaniylik» boloɣan sowoɣatni Uningdin dua ḳilip sorang.

(8) 11-12-bab
Ahirḳi oɣayibanə kərünüx wə bexarətlər

Jəbra'il Daniyaloɣa yətküzgən bexarətning uningoɣa boloɣan təsiri ḳanqə qongḳur ikənlikini bizning təsəwwur ḳilaliximiz təs. Daniyal təxna boloɣan Hudaning padixaḥliḳini dərḥal kelidu deyixning ornida, Jəbra'il uningoɣa padixaḥliḳning kelixi naḥayiti yiraḳ dəp uḳturdi. Uning kelixi az degəndə 490 yil, bəlkim uningdinmu uzundur. Uning: «Nemixḳa waḳit xunqə uzun?» degən jiddiy soali bar bolux mumkin idi. U yənila dua ḳilip Hudani izdinixkə baxlidi. Pars padixaḥi Ḳoroxning birinqi yilida, Ḳorəx Yəhudiylarni halisa əz yurtioɣa ḳaytip, ibadəthanisini yengibaxtin ḳuruxioɣa alliḳaqan ruhsət beridioɣan pərman qüxürgənidi.

Əz ḳerindaxlirining bu ruhsətnamigə boloɣan inkasi qoḳum Daniyalni ümidsizləndürdi. Qünki pəḳət az bir ḳisim ḳerindaxliri Pələstingə ḳaytti. Kəp sandikiliri Babildiki turmuxini nisbətən raḥətlik dəp ḥesablidi. Ular soda ḳilixḳa kirixti. Ular ḥəzriti Ibraḥimoɣa Huda wədə ḳiloɣan əz yurtioɣa ḳaytip deḥḳanqiliḳ ḳilixni halimidi. Buningdin Daniyal ümidsizlənməy ḳalmaydu. Uning yexi 90din artuḳ boloɣaqḳa, u ḳaytalmaytti. U ḳaytḳan ḳerindaxliri ḥəm kəprək kixilərning ularoɣa ḳoxuluxi üqün dua ḳiliwatḳan bolsa kerək. Ularning kəlgüsi ḳandaḳ bolar? Ularning kəlgüsining Jəbra'il uningoɣa bərgən oɣayibanə alamət bilən ḳandaḳ munasiwiti bar? Ularning ibadəthanini ḥəm Yerusalem xəḥirini yengibaxtin ḳurux məḳsitini u biləttı, lekin bu wəzipə bək eoɣir bolatti. Yəhudiylarni yaman kəridioɣanlar yaki ularoɣa ala kəngüllük ḳilidioɣanlar (bügünki kündimu ohxax) az əməs idi. Ətraptiki millətlərdin bu ixḳa ḳarxi qiḳidioɣanlar qoḳum kəp bolidu.

Daniyaloŋa wəhiy kilinoŋan əng ahirki oŋayibanə alamət, xübhisizki, uning bu oyliri wə dualirioŋa jawab süpitidə boldi. Bu alamət yənə bir ketim uning pütün wujudini zilziligə kəltürdi. U alamättə keyinki nəqqə yüz yillarning azab-okubətlirini, andin bu ixlardin keyin Jəbra'il allikaqan uningoŋa kərsətkən əng ahirki, xundakla bək wəhimilik «yättə yil»diki rəhimsiz ziyankəxliklər həm yirginqlik kupurluklarni enikrak, təpsiliyrak halda kərələydioŋan boldi.

Biz hazir bu bexarətlərni təpsiliy halda kərimiz wə ularning əməlgə axuruluxliri tooŋruluk söz kilmakqimiz. Xübhisizki, bu bexarətlərning mənisi asta-asta axkarilinip, təpsiliy halda əməlgə axuruluxi axu qaoŋdiki əz kerindaxlirioŋa qongkur rioŋbətləndürüx boloŋan bolsa kerək. Ular baxkilar təripidin kattik ezilgən wə harlanoŋan bolsimu, ular bu bexarətlərgə karap əzlirining Hudaning pütün dunyaoŋa karatkan xu uluoŋ pilanining bir kismi ikənlikini bilgən bolsa kerək. Jəm'iy bolup bu yərdə 135 bexarət bar. Ularning kəpinqisi Daniyal wə Məsih dunyaoŋa kelixning arilikidiki nəqqə yüz yillik məzgildə əməlgə axkan.

Biz 11-bab, 2-ayət bilən baxlaymiz.

Pərixtə (muxu ayättə pərixtə Jəbra'il əməs) uningoŋa ukturdiki: — «**Parska yənə üq padixah həkümranlikka qikidu**».

Bu üq padixah: —

1. «Büyük Koreх» (miladiyədin ilgiriki 539-530 yillarda təhtkə olturoŋan)

2. Kambisis — Koreхning ooŋli (miladiyədin ilgiriki 530-522). (Kambisistin keyin bir məzgil təhtni tallixix kərixi boldi) («Əzra» 4:6)

3. Darius Histaspis (I) (miladiyədin ilgiriki 522-486)(«Əzra» 4:24)

4. «**Keyin tətinqi padixah qikip, baxka padixahlardinmu kəptin kəp mal-dunyani toplaydu; u mal-dunyaliridin kudrət tepip, həmmə yurtlarni Gretsiyəgə jəng kilixka kozoŋaydu**»

Bu padixah bolsa Kserksis (bəzidə «Ahasu'erus» dəpmu atilidu — miladiyədin ilgiriki 486-464/465). U eoŋir baj tüzümi arkilik oŋayət zor bayliklarni toplidi. Əstərni əz əmrigə aloŋan padixah bəlkim muxu padixah idi.

Keyin u tət yil iqidə nahayiti qong, yəni ikki yerim milyon kixilik bir koxunni toplap məxk kildurdi. Miladiyədin ilgiri 480-yili u «Termopilay» degən yərdə Gretsiyəgə kattik zərbə bərdi. Lekin uning hujumi məoŋlubiyət bilən ayaoŋlaxti. Andin u əz kol astidikilər təripiridin əltürüldi.

Xu qaoŋdin baxlap Pars imperiyəsi zawallikka yüzləndi. Muxuning bilən pərixtə Daniyaloŋa kərsətkən Pars padixahliri tügəydu.

(3-ayət) «**Uningdin keyin yənə bir küqlük padixah məydanoŋa qikidu. U zor padixahlikni idarə kilip, nemini halisa xuni kilidu**».

Bu Gretsiyə imperiyəsining birinqi padixahi «Büyük Iskəndər» (yənə Aleksander dəpmu atilidu) (miladiyədin ilgiriki 331-323-yili).

«**U məydanoŋa qikidu**» — demək, hokuk həm hərbiy küqi bilən üstünlükkə qikidu. «**U zor padixahlikni idarə kilip, nemini halisa xuni kilidu**» — Iskəndər oŋərbtə Misiroŋiqə, xərktə Hindistanoŋiqə yürüx kilidu, heqnemə uni tosiyalmaydu, birak: —

(4-ayət) «**Lekin u hokuk yürgüzüwatkinida, padixahliki parqilinip asmanning tət xamal təripigə bəlünüp ketidu. Uning təhtigə əwladliri warislik kilalmaydu, keyinki padixahlik u həküm sürgən waktidikidək küqlük bolmaydu; qünki uning padixahliki aoŋdurulup, baxkilaroŋa bəlünidu**».

Miladiyədin ilgiriki 323-yili Iskəndər kattik məst bolup əldi. Uning padixahliki ikki ooŋlioŋa kaldurulmay, tət sərdari arisida bəlündi. Uning ikki ooŋli həm əgəy inisi əltürüldi. Əmma uning

tət sərdarining ḥeqbirining aloɣan yər-zemini uning aloɣinioɣa yətmidi. Tət sərdari Trasiyə, Makedoniyə-Gretsiyə, Misir wə Suriyədin ibarət tət rayonni baxḳurdi. Daniyaloɣa berilgən bexarətlər pəḳət Misir ḥəm Suriyə ikki rayonning padixaḥliḳi tooɣuluḳtur. Səwəbi bu ikki padixaḥlik baxḳa ikkisidin qong bolupla ḳalmastin, bəlki bu ikki padixaḥliḳning ariliḳida boloɣan «muḳəddəs zemin», yəni Hudaning Өz bəndiliri turoɣan yurt Pələstin ularning keyinki 150 yillik өz'ara jəngliridin ḳattiḳ azab qəkkən ḥəm nuroɣun təsirlərni ḳobul ḳiloɣan.

(5-ayət) «**Uningdiki sərdarlarning iqidin biri «jənubiy padixaḥ» bolup küqiyidu**».

Təwəndə, bexarətlərdiki «jənubiy padixaḥ» bolsa, Iskəndər imperiyəsining tət bəlikining «jənubiy ḳismi»ning padixaḥi, yəni Misirning padixaḥini kərsitidu. «Ximaliy padixaḥ» bolsa tət bəlikining ximaliy ḳismining, yəni Suriyə-Türkiyə ḳismining padixaḥini kərsitidu. Pələstindin ḳarioɣandimu bu ikki bələkni «jənubiy» ḥəm «ximaliy» degili bolidu.

Tunji «jənubiy padixaḥ» «Pitolimi soter» boldi, u Iskəndərning sərdaridin Lagus isimlik birining ooɣli idi. Lagus andin uning ooɣli Pitolimi miladiyədin ilgiriki 323-285-yillarda Misiroɣa ḥəküm sürgən.

«**Lekin yənə bir sərdar uningdinmu küqlük bolidu wə өzining tehimu qong padixaḥliḳini soraydu**».

Bu kixi «Selyuḳus I» (Selyuḳus Nikanor) idi. U əslidə Pitolimining sərdari idi, Pitolimi Selyuḳus bilən birliktə Suriyəgə (miladiyədin ilgiriki 312-yili) jəng ḳildi. Ular oɣəlibə ḳildi. Miladiyədin ilgiriki 306-yili Silyuḳus өzini «Suriyəning padixaḥi» dəp jakarlap, Pitolimigə ḳarxi qiḳti. U miladiyədin ilgiriki 312-280-yillarda ḥəküm sürdi. Keyinki yillarda u Pitolimidin küqlük boldi. Uning padixaḥliḳi Türkiyədin Ḥindistanoɣiqə sozuldi.

(6-ayət) «**Birnəqqə yil ətkəndin keyin, jənubiy padixaḥ ximaliy padixaḥ bilən ittipaḳ tüzidu**».

5-ayət wə 6-ayət ariliḳida 50-60 yil bar. Bu məzgildə ximal wə jənub arisida intayin ḳattiḳ jəng boldi. Bu bexarəttə kərsitilgən ittipaḳ miladiyədin ilgiriki 252-yili tüzülgən. Jənubiy padixaḥ bolsa «Pitolimi II» (Pitolimi Filadəlfus), ximaliy padixaḥ «Antioḳus II» (Antioḳus Teos) idi.

«**Jənubiy padixaḥning ḳizi xu ittipaḳni mustəḥkəmləx üqün ximaliy padixaḥning yenioɣa baridu**».

Pitolomining ḳizi Bərənisning Antioḳuskə yatliḳ boluxi ittipaḳning asasi idi. Pitolimi Antioḳusni əslidiki ayali Laodistin ajrixixḳa məjbur ḳilip Bərənisni uningoɣa yatliḳ ḳildi. Uning məḳsiti, Bərənis arḳiliḳ (bolupmu ooɣulluḳ bolsa) ximaliy padixaḥliḳni idarə ḳilmaḳqi idi, əlwəttə; u: «Nəwrə ooɣlum ximaliy təhtkə oltursa manga bək paydiliḳ» dəp oylatti.

Əslidə Laodis Antioḳuskə ikki ooɣul tuoɣup bərgənidi. Pitolimi Antioḳuskə bu ikki ooɣlini warisliḳtin ḳalduroɣuzup, Bərənis ooɣul tuoɣsa uni təhtkə olturoɣuzux kerək degən xərt astida uning bilən əḥdə tüzgən. Xundaḳ ḳilip Pitolimi: «Mən «jənub-ximal» otturisidiki өq-adaəwətni tügəttim» dəp oylioɣan boluxi mumkin. Biraḳ: —

«**Lekin keyin bu ḳiz erixkən ḥoḳuḳidin məḥrum bolidu**». Toydin 4 yil keyin Pitolimi əldi, Antioḳus Bərənisni talaḳ ḳildi.

«**Ximaliy padixaḥ өzimu ḥoḳuḳini ḳolida tutalmay, məzmut turalmaydu**» — Antioḳus ḳaytidin Laodis bilən toy ḳildi. Biraḳ Laodis uningdin gumanlinidu ḥəm nəprətlinidu. Өzining ikki ooɣli ḳaytidin «xaḥzadə» dəp jakarlanoɣandin keyin u Antioḳusni zəḥərləp əltürdi. U өz ooɣli «Silyuḳus Kalliniḳus» (Silyuḳus II)ni padixaḥ dəp elan ḳildi.

«**Bu ḳiz wə uni elip kəlgənlər, uning balisi ḥəm xu waḳitlarda uni ḳolliɣuqilarning ḥəmmisigə satḳunluḳ ḳilinidu**» — Bərənisning əḥwali naḥayiti eqinixlik boldi. Laodis uni wə

uning yengidin tuoɣuloɣan ooɣlini ḥəm uningoɣa ḥəmrah bolux üqün Suriyəgə kəlgən Misir ordisidiki hizmətkarlirining ḥəmmisini əltürgüziwətti. «Өz atisi» Pitolimi bolsa, baldur ölüp kətkən. Xundak kilip tüzgən ittipak tezla yokka qikti

(7-ayət) «**Ḥalbuki, uning ata jəmət tuoɣkinidin biri koxunning ḥokukini kolioɣa elip padixah bolup, ximaliy padixahning koroɣanioɣa besip kirip, uloroɣa karxi ḥujum kilip qong oɣəlibə kilidu**».

Bu «ata jəmət tuoɣkinidin biri» Bərənisning inisi «Pitolimi III» (Pitolimi iyugirtis) idi. U Misirning koxunini özigə kayil kiloɣandin keyin Misirning padixahi boldi. U aqisi Bərənisni kutkuzux üqün Suriyəgə besip kirdi. Əmma keqikkənidi. Uning aqisi alliburun əltürülgən. U Suriyədiki Tijlə dəryasioɣiqə boloɣan noroɣun koroɣanloroɣa besip kirip wəyranqilik kilip Laodisnimu əsirgə elip əltürdi.

(8-ayət) «**U ularning ilaḥ-butliri, kuyma məbudliri wə buthaniliridiki altun-kümüxtin yasaloɣan jam-kaqilarni Misiroɣa elip ketidu. U birnəqqə yil ximaliy padixahdin özini neri kilidu**» — u nahayiti kəp oljini, jümlidin Suriyəning butlirini koloɣa qüxürüp Misiroɣa elip kətti. U aloɣan olja xunqə kəp idiki, Misirliklar uni «Iyugirtis» (təḥpikar) dəp atidi. U Suriyəgə kayta ḥujum kilmidi. Birak: —

(9-ayət) «**Ximaliy padixah jənubiy padixahning zemenioɣa besip kiridu, lekin ahiri öz yurtioɣa qekinidu**» — Silyukus II kisas elip oljini kayturuwalmakqi bolup Misiroɣa besip kirdi. Lekin u məoɣlup bolup kaytti.

(10-ayət) «**Ximaliy padixahning xahzadiliri kozoɣilip, zor koxun təxkilləydu. Xahzadilərdin biri kəlkündək kelip jənubka besip kiridu. Keyin u yənə jəng kilip, düxmən koroɣanioɣiqimu besip kiridu**» — uning ikki ooɣli zor koxunni toplidi. Birinqi ooɣli Silyukus III (Silyukus Kiryunus) baldurla «kiqik Asiya» (ḥazirki Türkiyə)da jəngdə öldi. Ikkinqi ooɣli «Büyük Antiokus» (18 yaxta) bir zor koxunni elip Misiroɣa birnəqqə ketim ḥujum kildi. Xundak kilip u Suriyəning zeminini Gaza xəḥirigiqə kengəytti. Yənə ikki ketimlik nətijisiz jəngdin keyin, miladiyədin ilgiriki 217-yili yənə ḥujum kilip, Misirning Rafiya xəḥiridiki əng qong koroɣanni ixoɣal kildi. Xuning bilən u Pələstinni asasən idarə kiloɣan boldi.

(11-ayət) «**Jənubiy padixah kattik oɣəzəptə koxun tartip jənggə atlinip, ximaliy padixahka ḥujum kilidu. Ximaliy padixah zor bir koxunni jənggə salidu, lekin uning xu zor koxuni məoɣlup bolup əsirgə elinidu**» — xu qaoɣdiki «jənubiy padixah» «Pitolimi IV» (Pitolimi Filopater) idi. U əslidə kəyp-sapaoɣa berilip kətkənidi, lekin Antiokusning ḥujumlirioɣa oɣəzəplinip, u kayturma ḥujum kildi. Antiokusning armiyisi kudrətlik idi (62000 piyadə əskər, 6000 atlik əskər, 100 pili bar idi). Lekin ular məoɣlup bolup kəpinqisi əsirgə elindi.

(12-ayət) «**Xu zor koxunning əsirgə elinixi bilən jənubiy padixah intayin məoɣrurlinidu. U tümənligən adəmlərni yokitidu, birak uning oɣəlibisi uzun dawamlaxmaydu**» — bu qong oɣalibiyət tüpəylidin «Filopater» bək təkəbburlixip kətti. U bir tüməndin kəp əskərni öltürdi, tət tümən əskərni əsirgə aldi. Birak u kaloɣan ximaliy koxunni kooɣlaxka erinip, kaytip kəldi. U ayali bilən sirlik ḥalda öldi, bəlkim zəḥərlənɡən boluxi mumkin.

(13-ayət) «**Qünki ximaliy padixah yurtioɣa kaytip, burunkidinmu kəp wə küqlük koxun təxkilləydu. Bekitilgən yillar toxkandin keyin u zor kudrətlik koxunni kəp təminatlar bilən**

қоxup baxlap kelidu» — «Büyük Antiоқus» (Antiоқus III) baxқidin қoxunni toplidi. Miladiyədin ilgiriki 212- wə 204-yili məzgilidə u jəngni Ḥindistanoŋiqə ḥəm Kaspiy dengizoŋiqə kengəytip zor küqkə igə boldi. 201-yili u Misiroŋa ikkinqi қetim ḥujum қilixқa baxlidi. 14 yildin keyinki üqinqi ḥujumida əslidiki armiyisidin zor boloŋan, yahxi қorallanoŋan, mol təjribilik armiyisi bilən Misiroŋa besip kirdi.

(14-ayət) «**U qaoŋda nuroŋun kixilər jənubiy padixaḥқa қarxi turup uningoŋa қarxi қozoŋilang kətüridu. I Daniyal —- sening həlқing iqidiki zorawanlar muxu oŋayibanə alaməttiki bexarətni əməlgə axurmaқqi bolup, yooŋanqilиқ қilidu, lekin ular məoŋlup bolidu**» — bexarəttə deyilginidək, Misir padixaḥi (ḥazir «Pitolimi V» (Pitolimi Epifanis»)ni қəstləydioŋanlar kəp idi. U təhtkə qiққanda naḥayiti bir tət yaxliқ bala idi. Makedon padixaḥi bilən Antiоқus yoxurun pilan tüzüp Pitolimioŋa ḥujum қildi. Pələstindiki Yəḥudiylarmu «Mustəқil bolux pursitimiz kəldi, Hudaning padixaḥliқini biz ḥazir əzimiz қurimiz» dəp, Tobias isimlik bir kixining baxqiliқida Antiоқus bilən yoxurun pilan tüzüp Misiroŋa isyan kətürdi. Ular Yerusalemda turuxluқ Misirdiki қoxunlaroŋa ḥujum қilip oŋəlibə қildi. Lekin ular «mustəқil Pələstin» muddiasioŋa yetəlməy, pəқətla Antiоқusning ḥəkümdarliқioŋa ətti, halas. Miladiyədin ilgiriki 199-yili Pələstin pütünləy Antiоқusning asariti astida boldi.

(15-ayət) «**Ximaliy padixaḥ potəy selip mustəḥkəm xəḥərni muḥasirə ḥujumi қilip besiwalidu. Jənubdiki küqlər, ḥətta əng hil қoxunlarmu bərdaxliқ berəlməydu, ularning қarxiliқ қiloŋudək küqi қalmaydu**» — 198-yili Antiоқusning қoxunliri Misirning «Skopus» isimlik bir sərdari təripidin qekindürüldi (Pitolimi (V) қoxunioŋa baxqiliқ қilixқa tehi bək kiqiklik қilatti). Skopus Suriyəgə ḥujum қildi, lekin məoŋlup bolup «Zidon» degən intayin mustəḥkəm bir xəḥərgə baxpanaḥ izdəp kəldi. Antiоқus Zidonni muḥasirə қildi, Skopus tən bərdi, Zidon ixoŋal қilindi. Misir Skopusқa yardəm berix üqün hil қoxunlirini əwətti, lekin ularning ḥəmmisi məoŋlup boldi. Misir ḥalsizlinip, pütünləy yengildi.

(16-ayət) «**Ximaldiki tajawuzqi bolsa əzi halioŋanqə ix қilidu, uningoŋa ḥeqkim қarxiliқ қilalmaydu. U «güzəl zemin»ni ixoŋal қilidu; uning қolida uni wəyran қiloŋuqi küq bolidu**» — Antiоқus Misirda halioŋanqə ix қildi, Misirni pütünləy boysundurdi. Xu qaoŋdin baxlap Rim imperiyəsi tikləngiqə, Pələstin «ximaliy padixaḥliқ»ning ayaoŋ astida қaldi. Antiоқusқa yardəm қiloŋan Yəḥudiylar қattiқ puxayman-ḥəsrəttə қaldi. Antiоқus Isra'ilni idarə қilip, üq yildin keyin ulardin baj elixқa baxlidi.

(17-ayət) «**Ximaliy padixaḥ bəl baoŋlap padixaḥliқidiki barliқ küqlərni səpərwər қilip Misiroŋa yol alidu; u Misir bilən əḥdə tüzidu, əzi əḥdidə turoŋandək қilidu. Biraқ Misirning ḥakimiyitini aoŋdrurux üqün ayallirining bir қizini Misir padixaḥioŋa beridu. Lekin қizi atisi tərəptə turmaydu, uni қollimaydu**» — Antiоқus baroŋanqə küqiyiwatқan Rim imperiyəsining təḥditini sezip, «Misir bilən ittipaқ tüzsəm mustəḥkəmrək bolimən» dəp, Misiroŋa bardi, u əzigə beқinoŋan Misirning padixaḥi (yənila Pitolimi V, yəni Pitolimi Filopater idi) bilən kelixim tüzməkqi boldi. Filopaterni қorқitix üqün u pütün қoxunini elip kəlgənidi. Keliximning xərtlirini adil kərsitix ḥəm Filopaterni əzigə қayil қilix üqün, Antiоқus əzining bu xərtlirigə riayə қilixқa təyyar ikənlikini bildürdi. Biraқ Misirning əḥwalini toluқ igiləx üqün ḥəm biwasitə idarə қilix üqün əzining Kleopatra isimlik қizini Pitolimioŋa yatliқ қildi. Oylimioŋan yərdin Kleopatra uning təripidə turmidi, bəlki erigə sadiқ bolup qiқti. Suriyə Rimoŋa қarxi jəng baxlioŋinida, Rim Misirdin yardəmgə erixti.

(18-ayət) «**Keyin u dengiz boyidiki yurtlarоqa ḥujum kilip, nurоqun adəmlərni əsirgə alidu. Lekin yat bir sərdar uning kixilərni har kilixlirini qəkləydu wə əksiqə, uning bu harlaxlirini əzigə yanduridu**» — Antiokus 197-yili Misirni boysunduruqandin keyin, u Rim imperiyəsi idarə kiloqan «kiqik Asiya» (ḥazirki Türkiyə)ning zeminliriоqa ḥujumoqa kirixti. Miladiyədin ilgiriki 197-yili u kiqik Asiyani, miladiyədin ilgiriki 196-yili Tratsiyəni ḥəm Gretsiyəning bir kismini («dengiz boyidiki yurtlar»)ni ixoqal kilip, Rim koxunlirini qekinixkə məjbur kildi. Birak Rimning Skipio isimlik bir sərdari Termopilay (Antiokusning əz bazisi)da miladiyədin ilgiriki 191-yili uning üstidin oqəlibə kildi. Miladiyədin ilgiriki 190-yili Skipio uni yənə məoqlup kildi.

Ilgiri Antiokus Rim əwətkən əlqilərni bək harlioqan idi, ularni «kiqik Asiya bilən karinglar bolmisun» dəp mazak kiloqanidi. Əmdi əḥwal uning əksiqə bolup qikip, miladiyədin ilgiriki 188-yili Rim əlqiliri uni harlidi. U ularning koyoqan sülḥ xərtlirini kobul kilixka, kiqik Asiyani ularoqa tapxuruxka məjbur boldi.

(19-ayət) «**U əz yurtidiki koroqanlaroqa qekinip kelidu. Lekin ahirida u putlinip yokilip ketidu**» — Rimoqa bekinix bir məoqlubiyət bolup, u Suriyəgə kaytti. Bu ix Rimning Pələstinni ixoqal kilixioqa təyyarlik rol oynidi. Antiokus Rimoqa tapxurux kerək boloqan bajlarni yioqix üqün bəzi danglik buthanilarni bulaxka kirixti. Xundak kiloqanlikidin u bəlkim oqəzəpləngən bir rahib təripidin miladiyədin ilgiriki 187-yili əltürülgən boluxi mumkin.

(20-ayət) «**Keyin uning ornioqa yənə bir padixaḥ təhtkə olturidu; u padixaḥlikning əng xan-xərəplik jayioqa bir zalim alwangbegini əwətidu. Lekin u uzun ətməyla, malimanqilikmu bolmay, jəngmu bolmay əltürülidu**» — Bu ayəttiki «əng xan-xərəplik jay» bəlkim mukəddəs ibadəthanini kərsitixi mumkin. Antiokusning ornioqa olturoqini «Silyukus IV» (Silyukus Filopater) idi. U «Heliodorus» isimlik naḥayiti zalim kixini Rimoqa tegixlik boloqan bajlarni yioqixka əwətti. Heliodorus mukəddəs ibadəthanioqa alwan elix üqün kəldi. U Yəḥudiylardin ḥər yil 1000 talant (45 tonna) kümüx tələp kildi. Bu naḥayiti eoqir selik idi. Bu bajni tapxurux wəzipisi ibadəthanidikilərgə kalduruldi.

Birak Silyukusning yilliri atisiningkigə yətmidi. U pakət 11 yil təhttə olturdi. U əzining zalim alwanqisi Heliodorus təripidin zəḥərləp əltürüldi.

«Antiokus IV » (Antiokus Epifanis), yəni Silyukus IVning inisi, ximaliy padixaḥ boldi. U naḥayiti zalim ḥəm məoqrur padixaḥ idi. Keyinki ayətlərdə, yəni 21-34-ayətlərdə bu padixaḥning ixliri aldin eytilidu. 8-bab, 9-14 ayətlərmu bu kixi tooqruluk bexarət beridu.

(21-ayət) «**Xuningdin keyin pəs bir adəm uning ornioqa qikip ximaliy padixaḥlikni alidu; əmma padixaḥlikning ḥərmət-xəḥriti uningoqa ḥeq təwə bolmaydu, dəp karilidu; bəlki u həlkning asayixlik pəytidin paydilinip, yalakqilik wasitiliri bilən ḥakimiyətni tartiwalidu».**

«**Pəs bir adəm**» — «Antiokus IV » (Antiokus Epifanis)ning təhtigə warislik arkilik əməs, bəlki pəs yol bilən erixkənlikini təkitləydu. Təhtkə warislik kilixka tegixlik boloqan kixi əslidə «Antiokus» yaki «Demetrius Soter» idi. Ular ikkisila Silyukus IVning ooqli idi. Miladiyədin ilgiri 175-yili, Antiokus akisi Silyukusning əltürülgənlikini anglap ximaliy padixaḥlikning paytəhti antiokka kəldi. Silyukusning ikki ooqlidin birining təhtkə warislik kilixioqa tooqra kelətti. Lekin Antiokus əzini akamning balisining ḥimayiqisimən, dəwaldi. U Pərgamumning padixaḥioqa huxamət kilip, uni əzigə kayil kilip uning bilən təhtkə erixix suyikəstini tüzüp qikti. U kiqik Antiokusni Andronikus isimlik adəm arkilik əltürguzdi. Andin u «izini yokitix üqün» Andronikusni əltürguzdi

(22-ayət) «**Zeminioƣa kəlkündək besip kirgən küqlərni u ḥəm kəlkündək ḥujum kilip yoḳitidu, xuningdək u ḥəttaki «Hudaning əḥdisidə bekitilgən əmir»nimu yoḳitidu**» — Antioḳus IV Heliodorus yioƣḳan ḳoxunni məoƣlup ḳildi ḥəm xuning bilən bir waḳitta bu ḳalaymiḳanqiliḳtin paydilinip Pələstingə besip kirgən Misirning ḳoxunining ḥujumioƣa ḳattiḳ ḳayturma zərbə berip ularnimu məoƣlup ḳildi.

Bu ayəttiki «**Hudaning əḥdisidə bekitilgən əmir**» xübḥisizki, muḳəddəs ibadəthanidiki «bax kaḥin»ni (kaḥin degən ḳurbanliḳ ḳiloƣuqi hadim) kərsitidu. Oniyas isimlik kixi bax kaḥin, xundaḳla bək ḥəḳḳaniy kixi idi. Antioḳus əzining adimini bax kayin ḳilix üqün uni əltürguzdi.

(23-ayət) «**Xərtnamə tüzük arḳiliḳ u baxḳa yurtlarni aldaydu; adəmliri kiqik bir ḳoxun bolsimu, lekin uning küqi awup-awup, ḳudrət tapidu**» — Misirda Pitolimining ikki ooƣli Pitolimi VI (yəni Pitolimi Filomater) ḥəm Pitolimi Iyurgetis arisida jedəl pəyda boldi. Antioḳus Filomaterni əz mənpəətini kəzləp ḳollidi. Uning aqisi Kleopatra «Misir padixaḥining anisi» idi, lekin u uni ḳollimidi.

Atisi Antioḳus III ələüxi bilən ximaliy padixaḥliḳning baxḳuroƣan zemini ḥəm ḳoxuni aziyip kətti. Xunga bexarəttə «**kiqik bir ḳoxun**» deyilidu.

(24-ayət) «**U halayiḳning asayixliḳ pəytidin paydilinip, əng bay əlkilərgə tajawuz ḳilip kirip, atiliri yaki atilirining atiliri zadi ḳilip baḳmioƣan ixlarni ḳilidu, yəni u oljini, oƣənimətlərni wə nuroƣun baylikларni ḳol astidikilirigə üləxtürüp beridu; məlum bir məzgilgiqə ḳoroƣanlaroƣimu ḥujum ḳilix ḳəstidə bolidu**» — U Suriyəning bay əlkiliridin ḥiylə-mikir yolliri bilən eoƣir baj-alwanni aldi. Birak aloƣan pulni əzining əyx-ixrətlik turmuxi üqün ixlətmidi, bəlki əzigə ittipaḳdaxlarni, ḳollioƣuqilarni toplax üqün ularoƣa üləxtürüp bərdi. Xundaḳ ḳilip u Misirning ḳoroƣanlirioƣa ḥujum ḳilixni pilanlidi. «**Məlum bir məzgil**» — Hudaning uning ḥəküm sürüxigə yol ḳoyoƣan 12 yil waḳtini kərsitidu. Ḥazir bexarətlər uning Misiroƣa ḳarxi boloƣan birinqi uruxioƣa kəldi.

(25-ayət) «**U əz küqini ixḳa selip qong oƣəyrət bilən ḳozoƣilip, zor ḳoxunni baxlap, jənubiy padixaḥḳa ḥujum ḳilidu. Jənubiy padixaḥmu naḥayiti zor ḳudrətlik bir ḳoxun bilən jənggə atlinidu. Lekin jənubiy padixaḥi ha'inlarning yoxurun suyiḳəstigə uqrap, muwəppəḳiyət ḳazinalmaydu**» — Antioḳus Misiroƣa ḳarxi jənggə mangdi. Misir padixaḥi Pitolimi VI (yəni Pitolimi Filomater, Antioḳusning nəwrə inisi) uningoƣa ḳayturma ḥujum ḳildi. Uning awwalḳi məḳsiti, Pələstinning zeminini Misirning ḳolioƣa ḳayturuwelix idi. Birak Filomater əz ḳoxunining iqidiki ha'inlarning yüz ərüxi bilən məoƣlup bolup əsirgə elindi (miladiyədin ilgiriki 170-yil).

(26-ayət) «**Qünki uning nazu-nemətlirini yegənlər uni yiḳitidu. Uning ḳoxuni ḥəmmə yərgə tarḳilidu; nuroƣunliri əltürülidu**» — əzining məsliḥətqiliri əzigə yüz əridi. Uning ḳoxuni intayin küqlük boloƣini bilən, üzül-kesil tarmar ḳilindi.

(27-ayət) «**Keyin, bu ikki padixaḥ bir-birini ḳəstlixip, yaman niyət bilən bir dastihanda tamak yeyixip, bir-birigə yaloƣan gəp ḳilixidu; lekin bu ixlar ḥeqkimgə payda yətküzməydu, qünki bu ixlarning ahiri pəḳət bəlgiləngən waḳittila bolidu**»

Pitolimi VI (Pitolimi Filomater) əsirgə qüxkəndin keyin, uning inisi «Iyurgetis» Misir puḳraliri təripidin padixaḥ ḳilinip «Pitolimi VII» boldi. Antioḳus Epifanis bolsa əsirgə aloƣan akisi Filopatergə yaloƣandin dostluḳ bildürüp, seni ḳaytidin Misir təhtigə olturoƣuzimən dəp uning bilən ḥəmdastihan bolup bir kelixim tüzdi. Əməliyəttə Filopater uning yaloƣan wədilirigə

ixənmisimu, ixəngəngə saldi. Ularning atalmix «ittipaqi» muwəppəqiyətlik bolmidi. Antiokus uni Misirdiki qong xəhər «Məmfis»ning padixahi qiloɣini bilən, keyinki jənglərdə Antiokusning qoxuni qekinixkə məjbur boldi. Antiokus Misirdin qikqandin keyin, aka-uka ittipaq bolup bir «jüp ḥəkümran» padixahliqta boldi.

Bexarəttə deyilgəndək, «**bu ixlarning ahiri pəqət bəlgiləngən waqittila bolidu**» — demək, «ximaliy padixah»ning «jənubiy padixahliq» üstidin pütünləy oɣəlibə qilip idarə qilixi pəqət ahirqi zamanda bolidu.

(28-ayət) «**Ximaliy padixah nuroɣun mal-mülüklərni elip əz yurtioɣa qaytidu. U kənglidə (**Hudaning həlqi bilən tüzgən**) muqəddəs əḥdigə qarxi turidu; xuning bilən u əḥdigə qarxi hərikətlərni qilip, andin əz yurtioɣa qaytidu**»

Antiokus Misirni pütünləy ixoɣal qilmioɣini bilən, u kəp oljini qolioɣa qüxürdi. U Suriyəgə qaytti. Misiroɣa qaratqan pilani ünümsiz boloɣandin keyin, u dikqitini Pələstingə wə Yəhudiylaroɣa qaratti. U Isra'ilning əzigə, xundaqla ularning Musa pəyoɣəmbər arqiliq qobul qiloɣan muqəddəs qanunlirioɣa ḥəm əḥdisigə intayin əq bolup qikti. Antiokus baroɣanseri əzini Huda dəp ixəndi, xunglaxqa u ḥərbir kixidin əzigə qoqunuxni qattiq tələp qildi. Jason isimlik bir Yəhudiy (Antiokus qəstləp eltürgən bax kahinning inisi) Antiokuska ḥəm u bekitkən bax kahinoɣa qarxi qozoɣilang kətürdi. Birak Antiokus bu isyanni rəḥimsizlik bilən basturup, muqəddəs ibadəthanidin nuroɣun qimmətlik buyumlarni bulap Suriyəgə qaytti.

(29-ayət) «**Bəlgiləngən waqitta ximaliy padixah yənila jənubqa tajawuz qilidu**» — Miladiyədin ilgiriki 168-yili Antiokus Misirdiki Pitolimi aka-ukilarning ittipaq tüzgənlikini anglap Filomaterning əzigə yüz ərügənlikini bildi. U üqinqi qətim təyyarliq qilip Misiroɣa jəng qilix üqün yoloɣa qikti.

«**Lekin bu qətimqi əḥwal ilgirikigə wə yənə kelip əng ahirqi qətimqisidiki bilənmu ohximaydu**» — pərixtə bu qətimqi ḥujum ətkənki (yəni «yerim muwəppəqətlik» oljioɣila erixkən, ahirida qekindürülgən ḥujum)oɣa ohximaydu wə ahirqi qətimqi (dəjjalning ahirqi zamandiki ḥujumi, pütünləy oɣəlibə qilidioɣan bir ḥujum)oɣimu ohximaydu dəp Daniyaloɣa uqturdi.

(30-ayət) «**Qünki «Kittim» arilidin qikqan kemilər ḥujum qilip kelidu. Xunga u dərd-ələm bilən qekinidu wə** (Hudaning Əz həlqi bilən tüzgən) **muqəddəs əḥdisigə qarap intayin oɣəzəplinidu, uningoɣa qarxi halioɣinini qilidu; xundaqla qekinip yanoɣanda muqəddəs əḥdigə asiylik qiloɣuqilarni ətiwarlaydu**».

«Kittim» ḥazirqi «Seprus», ottura dengizdiki aral, lekin bəzidə bu isim Isra'ilning oɣərbidiki dələtlərning omumiy namini kərsitidu. Rim imperiyəsining kemiliri Kittim arilidin qikip Antiokuska (Misiroɣa tajawuz qiloɣan waqtida) ḥujum qildi. Rim əlqisi Antiokusning yolini tosup, uni dərḥal Misirdin qekin, bolmisa Rim sanga qattiq ḥujum qilidu dəp buyrudi. Antiokus oɣəzipini aranla besip qekindi. U aqqiqini Yəhudiylardin qikarmaqqi bolup, Pələstində u yər-bu yərni halioɣanqə bulap-talap buzoɣunqilik qildi. U əzi ornatqan «bax kahin» Mənəlaus isimlik kixi ḥəm uni qollioɣan bir məzhəp bilən ittipaqlaxti. Bu məzhəp «Gretsiyələxtürgüqilər» dəp ataloɣan — qünki u (Musa pəyoɣəmbər arqilik berilgən) muqəddəs qanun wə əḥdini taxlap, Gretsiyəning ərp-adətliri, jümlidin butpərəslikni Yəhudiy qerindaxlaroɣa əzünglarningki qilinglar dəp dəwət qilmaqta idi.

(31-ayət) «**Uning təripidə turoɣan birnəqqə küqlər ḳoroɣan boloɣan muḳəddəs ibadəthanini buloɣaydu, «ḥər kündilik ḳurbanlik»ni əməldin ḳalduridu wə «wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizlik»ni uning ornioɣa ḳoyidu**» — Antioḳus «Gretsiyələxtürgüqilər» bilən ḥəmkarlixip ibadəthanidiki «xabat künidə» (xənbə küni, yəni Yəhudiylarning muḳəddəs küni)də ḳurbangaḥ üstigə bir qoxḳini ḳurbanlik süpitidə sundi. U Muḳəddəs Kitabni (Təwrat, Zəbur) oḳuxni yaki uningoɣa igə boluxni mən'i ḳildi (kim xundaḳ ḳilsa əltürülətti). U ibadəthanining «muḳəddəs jayi»oɣa yooɣan bir məbudni ḳoyup, Yəhudiylarni uningoɣa qoḳunuxḳa buyrudi. U ularning xənbə künidə dəm elixini mən'i ḳildi. Grek əskərliri muḳəddəs ibadəthanida paḥixə ayallar bilən billə boldi. Bexarəttiki bu ixlarni bayan ḳilidioɣan ibarə «wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizlik», dəjjalning muḳəddəs ibadəthanida ḳilidioɣan ixini bayan ḳiloɣan 9-bab 27-ayəttiki ibarigə ohxaxtur. Xundaḳ boloɣanda, bizgə dəjjal kəlgüsidə muḳəddəs ibadəthanioɣa ḳoyidioɣan «yirginqlik nomussizlik» degən ixning ḳandaḳ ikənlikini bir yip uqi bilən təminləydu. 8-babtiki wə 9-babtiki dəjjal tooɣruluḳ bexarətlərgə asasən ahir zamanda dəjjal ḳilidioɣan ixlar «Antioḳus Epifanis» ḳiloɣan ixlaroɣa bək ohxap ketixi mumkin.

(32-ayət) «**U muḳəddəs əḥdigə ha'inlik ḳiloɣuqilarni huxamət-ḥiyligərlik bilən qirikləxtüridu; lekin əz Hudasini dost tutḳuqi həlḳ bolsa ḳəysərlik bilən ḥərikət ḳilidu**» — Antioḳus butpərəslik yolini tutḳan Yəhudiylarni ḳollap əstürdi ḥəm xundaḳ ḳilip Yəhudiylar arisioɣa ḥərhil arazlarni tuoɣdurdi.

Xundaḳtimu «Makkabiylar» degən bir jəmət baturluḳ bilən «tuhumni taxḳa uroɣan»dək isyan kətürdi. Oylimioɣan yərdin ular Antioḳusning ularni basturmaḳqi boloɣan ḥərbir ḳoxunini üzül-kesil məoɣlup ḳildi.

(33-ayət) «**Həlḳ iqidiki aḳillar nuroɣun ḳerindaxlirioɣa təlim yətküzidu; lekin birnəqqə künlər ularning bəziliri ḳiliqta yiḳilidu, otta kəydürülüp əltürülidu, zindanoɣa qüxidu yaki bulang-talangoɣa uqraydu**» — həlḳ arisidiki bir türküm Hudadin əymәngən kixilər (ular «Hasidimlar» dəp ataloɣan) Antioḳusning təḥditlirigə ḳarimay yoxurun «Muḳəddəs Kitablarni oḳux kursliri»ni aqti. Bu «Hasidim»lar etiḳadi tüpəylidin zor ḳistangda ḳaldi. Bəziliri əltürüldi. Məsilən, Eliyezar isimlik birsi qoxḳa gəxini yeyixni rət ḳiloɣanliḳi üqün əltürüldi; yənə, bir ihlasmən tul hotunning yəttə ooɣli ḥərhil ḳiyin-ḳistaḳḳa elindi, jümlidin otḳa taxlap əltürüldi, andin u hotunmu əltürüldi.

(34-ayət) «**Yiḳiloɣan waḳitlirida, Hudaning həlḳi azoɣinə yardəmgə igə bolidu. Əmma nuroɣun kixlər ularning ḳatirioɣa huxamət-ḥiyligərlik bilən soḳunup kiridu**» — bəzi Hasidimlar bu ḳattiḳ besim astida «yiḳildi». Demək, etiḳadidin ayrildi. Biraḳ «Makkabiylar» ahirida ularoɣa yardəm ḳolini sundi. Yardəm gərqə «**azoɣinə**» bolsimu, xübḥisizki, ularoɣa naḥayiti zor ilḥam boldi. Bəzi «Gretsiyələxtürgüqilər» yaloɣandin «Makkabiylar»ning iqigə soḳunup kiriwaldi. Ularning məḳsiti bu ḥərikətni roḥiy jəḥəttin ajizlaxturux idi. Nətijidə, Makkabiylar jəmətidiki ooɣullar ḥəm nəwrə ooɣullarning ḥeqḳaysisi ata-bowilirining izini basmidi. Ularning ḥəmmisi «Gretsiyələxtürgüqilər» bolup qiḳti.

(35-ayət) «**Bəzi aḳillar yiḳilidu. Lekin ularning yiḳilixi əzlirining sinilixi, tawlinix-tazilinixi, ḳiyamət künigiqə paklinixi üqündur. Qünki ahirət Huda bəlgiligən waḳittila kelidu**» — muxu yərdə, biz Hudaning ziyankəxlikkə bəzidə yol ḳoyuxtiki məlum məḳsitini kərələymiz. Sinaḳlar, xundaḳla azduruxḳa uqraydioɣan əḥwallar bizgə əzimizning ajizliḳimizni, gunaḥlirimizni eniḳ kərsitip beridu. Xundaḳ ḳilip ular bizgə towa ḳilip, Hudadin kəqürüm izdəx pursiti bilən təminləp, bizni Hudaning aldida sap dilliḳ turmux ətküzüxkə yetəkləydu.

«Antiokus Epifanis» bu bexarətlərni 35-ayətkiqə əməlgə axurdi. Birak «**ahirət Huda bəlgiligən wakittila kelidu**» degən bexarət ahir zamandiki «ximaliy padixah», yəni dəjjalni kərsitidu. Xunga, bexarətlər muxu yərdə miladiyədin ilgiriki 2-əsirdin biwasitə ahir zamanoƣa atlap ətidu. Əmisə dəjjal qokum Suriyə yaki xu ətraptiki yurtlarning birini əz bazisi kilixi kerək.

Dəjjal Antiokusning kupurluk izini besip, xuningdək əzini «Huda» dəp atap, ibadəthanida bir «yirginqlik nomussizlik» bərpa kilip, həklərni əzigə qokunuxni kattik tələp kilidu.

(36-ayət) «**Ximaliy padixah əz məyliqə kiliweridu; u təkəbburlixip, əzini hərkandak ilahlardinmu uluoƣlap üstün koyup, hətta həmmə Ilahlarning ilahi boloƣuqioƣa ajayib kupurluk səz kilidu; taki Hudaning oƣəzipi toluk təkülgən künigiqə u dawamlik zor ronak tapidu. Qünki Hudaning bekitkini əməlgə axmay kalmaydu**» — bu padixah (dəjjal) əzini Huda dəp jakarlaydu (Injil, «Tesalonikilikləroƣa (2)» 2-bab, «Wəhiy» 13-babni kərüng). U Hudaoƣa karxi kupurluk səz kilidu («Dan.» 7:25ni kərüng). Uning ronak tepixi pəkətla Huda uningoƣa bekitkən wakitkiqə, yəni ahirki «yəttə wakit»ning ahirki yerimidiki 1260-künigiqə bolidu. Axu 1260 kün «**Hudaning oƣəzipi toluk təkülgən**» künlər bolidu (Hudaning oƣəzipi 1260-künigə yekinlaxkanseri ərləydu).

(37-ayət) «**Bu padixah ata-bowiliri qokunoƣan ilahlaroƣimu pisənt kilmaydu, ayallaroƣimu heqkandak həwəs kilmaydu. Əməliyəttə u hərkandak ilahni hərmətlimaydu, qünki u əzini hərkandak ilahtin uluoƣ dəp karaydu**» — Dəjjal yengi bir butpərəs tüzümni ornitidu. «**Ayallaroƣimu heqkandak həwəs kilmaydu**» — u «insandək» wə lekin «insan əməstək» turidu. U əzini həmmidin üstün koyidu.

Bəzi alimlar bu səzgə karap dəjjal bəqqiwaz bolidu, dəp karaydu.

(38-ayət) «**Bularning ornida u «küqlər ilahi»ni hərmətləydu; uning ata-bowilirimu əzəldin qokunmioƣan bu ilahni bolsa u altun, kümüx, yakut wə baxka kimmətlik sowoƣatlarni təkdim kilip hərmətləydu**» — u «küqkə qokunidu». Qokunidioƣan «küqlər ilahi» qokum Xəytanning əzidur. Uning tutidioƣan prinsipi xübhisizki, «hokuk həktur» bolidu.

(39-ayət) «**U əng mustəhkəm koroƣanlarni xundak bir oƣəyriy ilahka tayinip igiləydu. Kimki uning həkümranlikioƣa bekinsa, u xularoƣa xərəplik mənsəp beridu, ularni kəpqilikni baxkuridioƣan kilidu wə in'am süpitidə yər-zeminni təksim kilip beridu**» — Dəjjal Xəytanning küqigə tayinip «təbiattin taxkiri» məjizilərni yaritip nuroƣun adəmlərni aldap zor küqkə igə bolidu. Uningdin sirt u hokuk-mənpəətlərni üləxtürüp kixilərning kəzini torlaxturup koyidu.

Hazir dəjjalning uruxlirioƣa kəlduk. Mukəddəs Kitab bizgə ukturiduki, ahir zamandiki «yəttə wakit» iqidə az degəndimu üq qong urux bolidu, xu jənglərdin ikkisi dunya boyiqə bolidu.

(40-ayət) «**Ahir zaman kəlgəndə, jənubiy padixah əskər qikirip uningoƣa hujum kilidu. Ximaliy padixah jəng harwiliri, atlik əskərlər wə nuroƣun kemilər bilən kuyundək uningoƣa kayturma zərbə beridu. U barlik yurtlaroƣa tajawuz kilip, kəlkündək texip kəng yər-zeminlarni basidu**»

«**Ahir zaman kəlgəndə**» degən səzlər yənila bizgə əskərtiduki, 36-ayəttin baxlap bexarətlər ahir zamanni kərsitidu. Bu 29-ayəttiki səzlər bilən baoƣlik. 29-ayət Antiokusning Misiroƣa əng ahirki hujumi tooƣruluktur. Bu 40-ayət bolsa dəjjalning Misiroƣa hujum kilixi, yəni 29-ayəttiki «əng ahirki» hujum tooƣruluktur. 40-ayət bəlkim dəjjalning dunyawiy hokukka qikixning baxlinixini qüxəndürüp beridu. Uning asasiy karargahi (bazisi) Suriyə yaki Suriyə ətrapida bolidu, xunga uni «ximaliy padixah» deyixkə bolidu. Xu qaoƣda Misirdimu bir küqlük həkümranlik bərpa kilinixi mumkin, bolmisa «jənubiy padixah» məwjut bolmay kalidu.

Dəjjalning Misir üstidin ƙilidioƣan oƣəlibisi u yərdin pütün dunyaoƣa kengiydu. U ħərbir yurtni degüdək besip, «dunyaning ħakimmutləƙ padixaħi» bolidu.

Ayəttiki «**jəng ħarwiliri, atliƙ jəngqilər**» ħazirƙi zamandiki ayrupilanlar, tankilarni kərsitixi mumkin, biraƙ bu ayəttiki ibarilər yənə ahir zamanoƣa kəlgəndə, kona urux usulliri ƙaytidin ixlitilidioƣanliƙini kərsitiximu mumkin. Bir ƙetimliƙ «üqinqi dunya uruxi» yaki təbiiy balayi'apət asanla dunyaning barliƙ nefit zawutliri ħəm radio-telefon sistemilirini biraƙla yoƙitalaydu. Yər xarining atmosferisida əzgirix yüz bərsə radio alaƙisi ünümsiz bolup ƙalidu.

(41-ayət) «**U ħətta «güzəl zemin»oƣa besip kiridu; nuroƣun əllər azdurulup yiƙitilidu. Lekin bular, yəni Edomlar, Moablar wə Ammonlarning qongliri uning ƙolidin ƙutulup ƙalidu**». U Isra'il (Pələstin)oƣa tajawuz ƙilip uni ixoƣal ƙilidu. Bu «yəttə yil»ning otturisi boluxi kerək. U Yəhudiylar bilən ħeliƙi «yəttə yillиƙ bir əħdə» tüzgəndin keyin, ular aldam haltioƣa qüxkən bolidu. U bu waƙitta ularni axu «yirginqlik nomusizliƙ»ni ƙobul ƙilixƙa məjbur ƙilidu (Injil, «Wəħ.» 11:1-2-ayəttə bu waƙit «**yəttə yilning otturisi**» deyilgən. Xuni kərüng).

Pütün dunya uning asariti astioƣa qüxidu. Bu ayət boyiqə, pəƙət «**Edomlar, Moablar wə Ammonning qongliri**» bihətər ƙalidu. Bu üq millət ħazirƙi əħwal boyiqə boloƣanda I'ordaniyə degən dələtning təwəsidə bolidu. I'ordaniyəgə ƙaqidioƣan kixilər bəlkim bihətər ƙalidu.

(42-ayət) «**Ximaliy padixaħ barliƙ dələtlərgə ƙolini sozidu, Misir zeminimu ƙeqip ƙutulalmaydu**» «Daniyal» 7-babta, Dəjjal «on padixaħliƙ»ni əz ƙolioƣa alidu, deyilidu. Bu jəryan uning ulardin üq padixaħliƙni basturuxi bilən baxlinidu, dəpmu ukturulidu. Təwəndiki 42-ħəm 43-ayətlərdə, üq padixaħliƙ — yəni Misir, Liwiyə wə Efiopiyə tiloƣa elinidu. Bular «awwalƙi üq padixaħliƙ»mu?

(43-ayət) «**U Misirning altun-kümüx bayliƙliri wə baxƙa ƙimmət baħaliƙ buyumlirini talan-taraj ƙilidu. Liwiyəliklər wə Efiopiyiliƙlar uningoƣa boysunup əgixidu**» — ƙarioƣanda Afriƙa dəjjaloƣa awwal əgixidu.

(44-ayət) «**Keyin xərƙ wə ximaldin kəlgən xəpilər uni alaƙzadə ƙilidu. U tehimu dəroƣəzəp bolup nuroƣun kixini ƙiroƣinqiliƙ ƙilip əltürimən dəp jəng ƙozoƣaydu**» — bu «xərƙ wə ximaldin» kelidioƣan təħditlər Jonggu wə Rusiyədin keləmdu? Ixƙilip nədin kelixidin ƙət'iynəzər, u dəħxətlik ƙiroƣinqiliƙ bilən ularni yoƙitip oƣəlibə ƙilidu.

(45-ayət) «**Wə dengizlarning otturisida, kərkəm muƙəddəs taoƣ təripigə orda qedirlirini tikidu. Lekin uning əjili xu yərdə toxidu wə ħeqkim uni ƙutƙuzmaydu**» — ƙarioƣanda u Yerusalemni uning qong ƙarargaħi (bazisi) ƙilidu. «Kərkəm muƙəddəs taoƣ» Yerusalem ƙuruloƣan «Zion teoƣi»ni kərsitidu. «Dengizlarning otturisida» bəlkim «Ölük Dengiz» wə «Ottura Dengiz» otturisini kərsitidu. Injil, «Wəħ.» 11:1-2-ayətkə asasən, dəjjal ibadəthanining sirtƙi ħoylisini ixoƣal ƙilidu. Biz yuƙirida degəndək, bu uqur dəjjal otturioƣa qiƙixtin ilgiri Yerusalemda qoƙum yengi bir ibadəthanining ƙurulidioƣanliƙini bildüridu. Isra'ilning bügün mundaƙ pilani barliƙi nuroƣun kixilərgə ayan.

«**Lekin uning əjili xu yərdə toxidu wə ħeqkim uni ƙutƙuzmaydu**» — Dəjjal wəyran ƙilinidu. Muƙəddəs Kitabni tətƙiƙ ƙilidioƣan nuroƣun oƙurmənlərning kəzƙarixiqə, bu ayət dəjjalning «yəttə yil»ning otturisida («yəttə yil»ning ahirida əməs) əltürülidioƣanliƙini kərsitidu. Xundaƙ bolsimu, Injil «Wəħ.» 11:3-, 12- ħəm 14-ayətning deyixiqə, u Xəytan təripidin ölümdin tirilidu. Ƙandaƙ boluxidin ƙət'iynəzər, u ahirida Məsiħ Əysa təripidin əltürülüp dozaƙƙa taxlinidu.

12-bab

(1-ayət) «**U qaoɣda, ɣerindaxliringni «ɣooɣdioɣuqi uluoɣ əmir» Mika'il məydanoɣa qiɣidu**».

«**U qaoɣda**» degini, dəjjalning Yerusalemni wə xundaɣla ibadəthanini ixoɣal ɣilidioɣan waɣtni bildüridu, yəni «yəttə yil»ning otturisida. Muxu ayəttiki Mika'il degən «**əmir**» Muɣəddəs Kitabning Daniyal ɣismidin baxɣa jayliridiki qüxənqə boyiqə «bax pərixtə»ni kərsitidu. Undaɣta Mika'il nemə üqün «məydanoɣa qiɣidu»? Ibraniy tilida bu səz yənə «ornidin turidu» degənnimu ipadiləydu. Muxu yərdə bu ibarə qoɣum uning Isra'ilni ɣooɣdax məs'uliyitini ada ɣilip hizmət kərsitixini kərsətsə kerək. Bu ɣooɣdax hizmitining kəpinqisi xübhisizki, Isra'ilni Xəytanning hiylə-nəyrəngliridin ɣooɣdaxtiki kərünməs jəngdur.

«**Bir azablik məzgil bolidu; yurt-dələt barlikɣa kəlgəndin buyan, xundak qong balayi'apətlik məzgil bolup baɣmioɣan. Birak xu qaoɣda həlking ɣutɣuzulidu; ularning iqidiki nami ɣayatlik dəptirigə pütülgənlərning ɣəmmisi nijatlikɣa erixidu**».

Təwrattiki nuroɣun pəyoɣəmbərlər ɣəm Injilning nuroɣun yərliri bu «**azablik məzgil**» (Injilda «**dəɣxətlik azab-oɣubət**» dəpmu atilidu) tooɣruluk səz ɣilidu. U yənila axu «üq yerim yil» («yəttə yil»ning ikkinqi yerimi), yəni 1260 kün bolidu. Təwrattiki pəyoɣəmbər Zəkəriyaning səzigə asasən, xu azablik məzgildə nuroɣun Yəɣudiylar Məsiɣkə etiɣad baoɣlaydu («Zək.» 12-bab).

(2-ayət) «**Tupraɣta yatɣan ölüklərdin nuroɣunliri tirilidu. Ular mənggülük ɣayattin bəɣrimən bolidu; ɣaloɣanliri nomusta ɣəm mənggülük rəswaqilikɣa tirilidu**» — bu ayət ahir zamanda ikki ɣetimlik tirildürülüxning bolidioɣanlikidin ibarət həwərni bizgə yətküzidu. Birinqi tirilix — ɣəkɣaniylarning mənggülük ɣayatɣa erixixi üqündur; ikkinqi tirilix bolsa Hudaning meɣri-xəpkitigə ixənməy uni ɣobul ɣilmioɣanlarning sotɣa yüzlinixi üqündur. Biz muxu yərdə yənə dəymizki, ɣəkɣaniylik ɣəm xundaɣla mənggülük ɣayat pəɣət Huda əwətkən Ɣutɣuzoɣuqi Məsiɣ Əysa arɣilikla erixilidu.

(3-ayət) «**Akillar asmandiki gümbüzdək parlak julalinidu; nuroɣun kixilərni ɣəkɣaniylik yolioɣa baxlap kirgənlər yultuzlaroɣa ohxax əbədil'əbəd parlap turidu**» — bizning ɣayatimiz ɣandak ətküzüliməktə? 9-babta deyilgəndək, Məsiɣ kəltüridioɣan «mənggülük ɣəkɣaniylik» yolini biləmduk? Əgər özimiz bilmisək, ɣandakmu baxɣilarni u yolni tepixɣa yetəkliyələymiz?

(4-ayət) «**I Daniyal, sən əmdi bu səzlərni tohtat** (yaki «yoxurup ɣoy»)**; məzkur kitabning taki dunyaning ahirki künlirigiqə xu peti turuxi üqün uni piqətləp məɣürliwətkin. Nuroɣun kixilər uyan-buyan yüridu wə bilim axidu**» — bu bir «bətlik» kitab əməs, bəlki bir «oram yazma» idi. Mundak bir «oram yazma»ni məɣürləxning nətijisi, bu peqətlərni buzmay turup ɣeqkim uni kərəlməydu. Buning mənisi, (1) kitabtiki nuroɣun nərslərni Huda axkarilimioɣuqə ɣeqkim bexarətlərning mənisini qüxinəlməydu. (2) bexarət ɣiloɣan ixlar yüz berixi bilənla bexarətlərning nemini kərsitidioɣanlikini qüxəngili bolidu. Injil «Wəɣiy» ɣismi, 4-, 5-babtin kərimizki, bu bexarətlərning wə ɣəmmə baxɣa bexarətlərning peqətlirini aqidioɣan kixi ölümdin tirilip ərxkə ɣaytɣan Məsiɣ Əysadur.

«**Nuroɣun kixilər uyan-buyan yüridu wə bilim axidu**» — bu kixilər «**uyan-buyan yüridu**», bu bəlkim «Daniyal»ni qüxinix üqündur, ular xundak ɣilip «**bilimini axuridu**». Birak eɣtimaloɣa tehimu yeɣinki, bu bexarət bu ɣazirki zamandiki ɣatnax ɣorallirining sür'itining exixi bilən nuroɣun kixilərning «jaɣan kezix»liri wə «bilim partlixi», yəni bilimning oɣayət zor axuruluxi (ilim-pən, tibabətqilik, tarihiy bilim, ɣatarlik)ni kərsitiximu mumkin. Bu ixlar bizning ahir zamanoɣa yeɣinlaxɣanlikimizni ispatlaydu.

Bu bexarət yənə «Amos» 9:11-12 bilən munasiwətlik boluxi mumkin.

5-wə 6-ayəttə, Daniyal su üstidə turoɣan pərixtidin bu ixlar (ḳorḳunqluḳ ziyankəxlik wə «yirginqliḳ nomussizliḳ»)oɣa ḳanqilik waḳit ketidu, dəp soraydu. Pərixtə ikki ḳolini asmanoɣa kətürüp (ḳəsəm bildürüx üqün) uningoɣa: — «**bir waḳit, ikki waḳit, ḳoxumqə yerim waḳit ketidu**» (yəni üq yerim yil, 1260 kün), dəp jawab beridu wə: — «**Hudaning muḳəddəs həlḳi uqrawatḳan horluḳ ahirlaxḳanda, bu ixlar tügəydu**» — dəydu. Bu məzgil bolsa Yəhudiy həlḳni tawlax üqün, ularni əzining ḥəm dunyaning Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥigə etiḳadḳa kəltürüx üqündur. Daniyal tehi qüxənməydu. U səwr-taḳət ḥəm izdinixtə boluxi kerək, qünki bu bexarətlər ahiroɣiqə peqətlik turidu. Daniyaloɣa mundaḳ deyilidu: —

(9-ayət) «**Əy Daniyal, yolungoɣa mang, qünki bu səzlər ahir zamanoɣiqə məhpiy tutulup yepiḳliḳ turidu**».

(10-ayət) «**Nuroɣun kixilər tazilinidu, paklinidu wə tawlinidu. Rəzillər bolsa, dawamliḳ rəzillik ḳiliweridu; ulardin ḥeqkim buni qüxinəlməydu, biraḳ aḳillar qüxinidu**» — barliḳ insaniyət ikki yənilixtin biridə mangidu — yaki tawlinip paklinixḳa ḥəm aḳilanə boluxḳa mangidu yaki yaman-rəzillik yolioɣa mangidu. Ḳədirlik kitabhan, siz ḳaysi tərəpkə mangisiz?

(11-ayət) «**Kündilik ḳurbanliḳ sunuxni əməldin ḳalduroɣan kündin tartip, yəni «wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizliḳ» ḳoyuloɣan waḳittin baxlap, bir ming ikki yüz toḳsan kün ətidu**».

(12-ayət) «**Ahiroɣiqə sadiḳ bolup, bir ming üq yüz ottuz bəx künni kütüp ətküzgənlər nemidegən bəhtlik-ḥə!**» — bu 1260 küngə ḳoxulidioɣan ḳoxumqə 30 kün, andin yənə ḳoxumqə 45 kündə wə ularning iqidə nemə ixlar yüz beridu? Bu bügüngə ḳədər qong bir sir bolup kəldi. Səwr-taḳət, ixənqtə boloɣanlar bir küni buni bilidu!

(13-ayət) «**Əmma sən bolsang, ahiroɣiqə yolungda mengiwərgin. Sən aram tapisən, wə künlərning ahirida nesiwənggə muyəssər boluxḳa ḳayta tirilisən**».

Daniyal nəgə baridioɣanliḳini, ḥəm əzini aram-tinqliḳ wə in'amlarning kütiwatḳanliḳini obdan bilətti. Bular towa ḳilip Huda əwətkən Məsiḥkə tayanoɣan barliḳ kixinimu kütiwatidu! Ḳədirlik kitabhan, Huda sizgə meḥri-xəpḳət kərsətkəy, ḥayatliḳ yolioɣa kəzüngizni aqḳay!

Amin!

Təwrat 28-ḳisim

«Ḥoxiya»

(Ḥoxiya pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər tooƣrisida

Biz Ḥoxiya pəyoƣəmbərning atisining «Bəəri» ikənlikini bilginimizdin sirt, uning arḳa kərünüxi tooƣruluḳ ḥeqḳandaḳ məlumatḳa igə əməsmiz. U Israilning («ximaliy padixaḥliḳ» yaki «Əfraim» dəpmu atilidu) ximaliy padixaḥliḳida bexarət bərgən. Uning bərgən bəzi bexarətliri Yəhuda (jənubiy padixaḥliḳ) tooƣruluḳtur.

Yeziloƣan waḳit

Ḥoxiya Yəhudaning tət padixaḥini wə Israilning bir padixaḥini tiloƣa alidu, u muxu padixaḥlarning dəwridə bexarətlərni bərgən. Ḥoxiyaning birinqi ooƣli tuoƣuloƣanda, u Israildiki «Yəhu sulalisi»ning ahirlixixi, yəni «Yərəboam (II)»ning ölümi tooƣruluḳ bexarət bərgən. Xunga bilimizki, uning bexarətliri xu padixaḥning ölümidin az degəndə bir yil ilgiri, yəni miladiyədin ilgiriki 754-yili baxlanoƣan. U az degəndimu yənə 40 yiloƣiqə, yəni miladiyədin ilgiriki 715-yiliƣiqə dawamliḳ bexarət bərgən. Uning pəyoƣəmbərlik hizmiti Israilning ximaliy ḳəbililirining Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün ḳilinixi, demək Israilning əng ahirḳi altə padixaḥliḳining ḳalaymiḳan dəwrigiqə yətkən. Biraḳ u padixaḥliḳning bu altə padixaḥidin ḥeqḳaysisining ismini tiloƣa aloƣuqiliḳi yoḳ dəp ḳarioƣan bolsa kerək. U Amos, Mikaḥ ḥəm Yəxaya pəyoƣəmbər bilən zamandax idi; Amoskə ohxax uning bexarətlirimu ximaliy padixaḥliḳḳa ḳaritiloƣan. Ḥoxiya pəyoƣəmbər Amosning bəzi səzlirini nəḳil kəltüridu.

Tema

Bala waḳtimizda qonglarning dunyasi bizgə bək oƣəlitə wə sirliḳ tuyulatti. Ḥəmmidə ular bəlgilimilərni bekitətti — bu nemidegən zor küq-ḥoḳuḳ-ḥə! Ularning yənə pul-dunyasi bar (ularda qoḳum pul bar dəp oylayttuḳ) — «Bu nemidegən zor ərkinlik-ḥə! Ular nemixḳa bu pulni oynaxḳa həjlimaydioƣandu?!» dəp oylattuḳ. Əgər bizdə xunqə küq-ḥoḳuḳ, xunqə kəng ərkinlik boloƣan bolsa, biz balilar nemə ixlarni ḳilattuḳkin tang!

Biz qong boloƣandin keyin, ixlarning ḥazir əzimizning balilirimizoƣa kərüngəndək unqə addiy bolmaydioƣanliḳini bilimiz. «Küq-ḥoḳuḳ» seḥirlik bir ənggüxtər əməs. Biraḳ bizning Huda tooƣruluḳ boloƣan oy-pikrimiz balilarqə addiy boluxi mumkin — «Huda xunqə zor küq-ḥoḳuḳḳa igə, uningda halioƣanqə ixlitələydioƣan xunqə baylik-ərkinlik baroƣu,... əgər Huda dərwəḳə «Ḥəmmigə Ḳadir», xuningdək «Ḥəmmidin meḥriban» bolsa, u nemixḳa rəzillikni dunyadin biraḳla elip taxlimaydu? Nemixḳa ḥəmmə adəmni biraḳla «durus» ḳiliwətməydu...?».

«Ḫoxiya»

Ḫoxiya pəyoɣəmbər bizgə bu məsilining yənə bir təripini — yəni, Hudaning təripini — bizgə eqip beridu. Huda Ḫoxiya arḳilik bizgə bəhtsiz bir ailini tonuxturidu. Bu ailə pəḳət bəhtsiz bolupla ḳalmay, bəlki eoɣir məsiligə duq kəlgən bir ailə — Hudaning Өz ailisidur. Huda Өzini muxu məsililik ailidiki ḥeqkim sürüxtürüxkə petinalmaydioɣan mustəbitkə, yaki өzini intayin səyidioɣan bala-qaḳiliri bar bir atioɣa əməs, bəlki ayali taxlap kətkən bir ərgə, өz өyidə turup yattək bolup ḳaloɣan, baliliri tezla ḥalakətkə mangidioɣan bir atioɣa ohxitidu.

Əmdi muxundaḳ əḥwalda Hudaning «Ḫəmmigə ḳadir» boluxining wə uning ḳaltis tədbirlirining nemə roli bolsun? Bundaḳ ailidiki məsiligə «passip qidax» tooɣra amal əməs, buningdin ḥeq nətijə qiḳmaydu, əlwəttə. Biraḳ zor küq-ḫoḳuḳini kərsitidioɣan «zorluḳ» taktikilarmu tooɣra amal əməs. Muxundaḳ ḳorḳutuxning nətijisi ayalning «dedəktək» titrixi, balilarning dəḥxət-ḳorḳunqtin bexini iqigə tiḳiwelixi bolidu, halas. Mundaḳ ḳorḳunq iqidə turoɣan nikaḥ wə ailə tolimu muḥəbbətsiz wə əḥmiyətsizdur. Ər-ayallik wə ata-balilik munasiwətlər muxundaḳ buzuloɣan bolsa uni tezla əsligə kəltürüxkə amal yoḳtur — ḥətta «Ḫəmmigə ḳadir» üqünmu xundaḳtur. Oylimioɣan yərdin, Ḫoxiyadək eoɣir-besiḳ bir pəyoɣəmbərgə Huda tosattin mundaḳ dəydu: «**Baroɣin, paḥixə ayalni өz əmringgə aloɣin**» — qünki (ḳiskartip elindi) «Mən өzüm silər Israil bilən wədilixip əḥdiləxkinimdə, Mənmu dəl xuningoɣa ohxax bir ixni ḳiloɣan». Xuning bilən Hudaning bu dərd-ələmlik ixliri Ḫoxiyada əynən reallikḳa aylandurulidu (1-bab, 2-ayət).

Biz oylaymizki, Ḫoxiyaning kənglidə bu biqarə ala kəngül ayal Gomərgə nisbətən allikaqan birhil muḥəbbət pəyda boloɣan bolsa kerək (muḥəbbət yolliri intayin sirliḳtur) biraḳ Huda baxtin baxlap uningoɣa Gomərning ḳandaḳ ikənlikini kərsətkənidi — xunga Ḫoxiya qoḳum dəsləptə bu nikaḥoɣa nisbətən: «Nikaḥimiz onguxluḳ bolmaydu» dəp oylioɣanidi. Gomər suyuḳ, alakəngül bir ayal, u ḥə degəndila Ḫoxiyani taxlap ketixi mumkin idi. Ular ailə ḳuruxḳa baxlidi; u Ḫoxiyadin bir ooɣul tuoɣdi. Keyin yənə ikki bala tuoɣuldi — ular Ḫoxiyaning əməs idi. Gomər dərwəḳə uni taxlap kətti, Ḫoxiyani rəswa ḳildi — biraḳ uzun ətməy Gomər өzinimu rəswa ḳildi; qünki uning axnisi өzigə ohxax ərziməs wə insapsiz bir kixi bolup qiḳti. Uzun ətməy Gomər uning burnidin yetiləp mangidioɣan bir ḳuli wə məḥbusi bolup ḳaldi. Gomər өygə ḳaytixnimu oylimaytti; ḳaytix imkaniyitinimu kət'iy yoḳ, dəp oylioɣan boluxi mumkin idi. Keyin uni izdəp baroɣini yənila uning eri Ḫoxiya boldi; Ḫoxiya uning kənglini elip uni өygə ḳaytixḳa ixəndürüxi kerək bolupla ḳalmay, u yənə Gomərni ḳulluḳtin setiwelixi kerək idi. Bu uning üqün asan əməs idi; u ḥəḳning bir ḳismini pulda, bir ḳismini tawarda təlidi. Bu pəḳət bir «ḳayturuwelix sodisi» əməs idi; qünki Huda uningoɣa: «**Baroɣin, yənə axnisi təripidin səyülgən wə zinahor bir ayalni səygin; Mən Pərwərdigarning Israiloɣa (gərqə ular yat ilaḥlar təripigə ətüp kətkən bolsimu) kərsətkən səygüsidək uni səygin**» (3:1)

Bundaḳ «üq bulungluḳ muḥəbbət»ni ḥəl ḳilixta biz «küq-ḫoḳuḳ»ning yaki zorluḳning az ixlitilgənlikini kərimiz; qünki «küq-ḫoḳuḳ»ning өzi yaloɣuz ḥeqnimini ḥəl ḳilalmaydu. Buning ornida azab-oḳubət, iza-aḥanət, səwr-taḳətlik kütüx, yüz turanə səzlixix, yelinip-yalwuruxla ahirida bir-birigə ḳaytidin baoɣlinixni elip kelidu. Huda insanoɣa ərkinlik wə tallax yolini təḳdim ḳiloɣandin keyin U Өzimu muxu ərkinlikni ḥeqḳaqan dəpsəndə ḳilip baḳḳan əməs.

Munasiwətlərni əsligə kəltürüxkimu bədəl tələx kerək; əng eoɣir bədəl pul əməs, bəlki rət ḳilixḳa yaki «kona ziddiyətkə tegix»tin qiḳḳan hapiliḳḳa təwəkkul ḳilix, uḳuxmasliḳlarni asta-asta yoḳitix, munasiwətning dawamlixixioɣa wə tehimu güllinixigə ahiroɣiqə bəl baoɣlaxtin ibarəttur. «**Mən uni Өzümgə bənd ḳilimən ...Mən uning kəngligə səzləymən...**» — dəydu Huda,

wə: «**Mən seni əbədil'əbəd Өzümgə baoɣlaymən**» (2:14, 19). Ḫoxiya ayalioɣa өzining baxḳilar bilən billə bolmaydioɣanliḳini, Gomərningmu baxḳilar bilən bolmasliḳini eytidu: — «**Mən uningoɣa «Sən mən üqün uzun künlər kütisən; sən paḥixilik ḳilmaysən, sən baxḳa ərningki bolmaysən; mənmu sən üqün ohxaxla kütimən — dedim**» (3:2-3).

Mana bu aldinḳi üq babning ḥekayisi wə kitabning birinqi ḳismi. Ikkinqi ḳismi Ḫoxiya pəyoɣəmbərning ḥərḳaysi yərdə wə sorunda yətküzgən bir ḳatar ayrim-ayrim həwər-bexarətliridin tərkib tapḳan boluxi mumkin (yənə on bir bab). Muxu yərdə degümiz keliduki, Ḫoxiyaning nikaḥidiki qongḳur azab wə dərd-ələmliri uning kənglini Hudadin kəlgən həwərlərni ḳobul ḳilixḳa təyyarlioɣan. Xuning bilən u xu həwərlərdiki küqlük ḳizoɣinliḳ, ətünüx, agaḥlandurux wə qongḳur dərdlərni awwal qüxinixkə, andin yətküzüxkə layiḳ ḳoral bolup qiḳti. Pəyoɣəmbərlər ḥərgiz «kəqlik həwər diktor»i yaki Hudaning «mikrofon»i əməs. Huda өz həlḳigə kөyünidioɣan adəmlərni ixlitidu; ular eytḳan ular өzlirining ix-ḥərikətliri ularning yətküzidioɣan Hudaning səz-kalamining kөp tərəplərdə jismaniy bir ipadisi bolidu; demək, ular өzliri xu səz-kalam bilən «bir bolidu».

Bu jəḥəttin wə baxḳa kөp jəḥətlərdin eytḳanda, Hudaning Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning hizmətliri arḳiliḳ kərsətkən ahirḳi, xundaḳla əng uluoɣ məḳsiti bolsa Məsiḥ Əysaning dunyaoɣa kelixigə təyyarliḳ kərüxtin ibarət idi. Məsiḥ Əysaning Өzi «Hudaning Səzi» «Kalam» dəp atilidu. Demək, Uning Өzi Hudaning bizgə yətküzməkqi boloɣan hux həwiridur. Injilda: «**Kalam insan boldi ḥəm arimizda makanlaxti; wə biz Uning xan-xəripigə ḳariduḳ — u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meḥir-xəpḳət wə ḥəḳiḳətkə toloɣan birdinbir yeganə Ooɣliningkidur**» — dəp hatiriləngən.

«Ḫoxiya pəyoɣəmbər» kitabioɣa ḳaytip kəlsək, biz uning bexarətliridin xuni qüxinip yetimizki, Huda, Hudaning Өz həlḳi Israil wə Israilning kənglini azdurmaḳqi boloɣan «Hudaning rəḳibliri» (yəni ḥərhil butlar) arisidiki munasiwət addiy bir «üq burjəklik» munasiwət əməs, bəlki «kөp tərəplik» munasiwəttur; Israilning kəngli kөp tərəpkə tartidu: —

(1) Ḥərhil butlaroɣa, bolupmu «Baal»laroɣa qoḳunux; (bu qoḳunux Hudaoɣa wapasizliḳ bolup, roḥiy jəḥəttə paḥixilik ḥesablinidu);
(2) Qiriklik; kaḥinlarning өz imtiyazlirini өz mənpəətigə ixlitixi;
(3) Hudaoɣa tayanmay, baxḳa butpərəs əllər bilən ittipaḳlixix;
(4) Ḥərhil zulum-zorawanliḳ wə zinahorluḳ;

Buningoɣa ḳarita Hudaning inkasi: «Məyli, ular ḳurup kətsun» degən bolsa adil bolatti. Biraḳ U Israil bilən Musa arḳiliḳ əḥdə tüzgənidi; ər өz ayalioɣa əḥdə tüzgəndək, U ularoɣa nisbətən ḥardaim əḥdisidə turoɣuqi Hudadur. U ətünidu, өkünidu, agaḥlanduridu, ularning ixlirioɣa zor küqi bilən ḳol salidu, Өz ḥөkümlirini kərsitidu; biz kөp ḳetimlap jaza elip kelidioɣan ahirḳi səz ḥazir eytilip boldi, dəp oylaymiz, andin Huda yənila ularoɣa rəḥim-xəpḳət, towa ḳilix pursitini tutup turidu.

Өz jəmiyitimizdə kərülgən ḳalaymiḳanqiliḳḳa ḳarita tədbir ḳollinixta mundaḳ üq hil pikir eḳimi bar: Biri: — «Təmkin bolayli» «Biz arilaxmisaḳqu, bu unsurlar өz bexini yəydu, өz paltisi bilən өz putini qapidu». Yənə biri: «Ḳattiḳ ḳolluḳ bolmisaḳ bolmaydu — tehimu qing tüzüm, tehimu küqlük tərbiyə, tehimu ḳattiḳ jazalar kerək» — dəydu. Üqinqi bir eḳim: «Rəḥimdil bolayli — biz yoldin qiḳḳanlaroɣa mulayimliḳ, rəḥimdilliḳ kərsitiximiz kerək. Həḳlərning wijdanioɣa səz ḳiliximiz kerək» — dəydu. Bu tədbirlərdin biri yəkkə-yeganə ixlitilsə, ḥərgizmu kupayə ḳilmaydu, xuningdək anarhizm-ḥөkümətsizlikkə, iqki uruxḳa yaki muxtumzorluḳḳa

qong bir yoquḳni ḳalduridu. Ḳarioɣanda bu üq yaki uningdinmu kəp tədbirdin boloɣan bir yuoɣurulmini ixḳa selix kerək; bu murəkkəp bir məsilə üqün murəkkəp bir hil amal ḥesablinidu.

Huda Ḥoxiya arḳilik Өzini «təmkin» kərsitidu: «**U Өzini tartip ulardin yiraḳlaxti**» (5:6), «**Əfraim butlaroɣa qaplaxti; uning bilən ḥeqkimning kari bolmisun!**» (4:17), «**Ular xamal terioɣan, əmdi ḳara ḳuyunni oridu**» (8:7); U yənə Өzini «ḳattiḳ ḳolluḳ» kərsitidu: «**Mən Əfraimoɣa xirdək bolimən**», «**U ular** (Israil)**ning ḳəbiḥliklirini esigə kəltüridu, ularning gunaḥlirini jazalaydu**» (5:14, 9:9); xuningdək bolupmu Өzining «mulayim, rəḥimdil»liḳini ipadiləydu: — «**Mən ḳandaḳmu seni taxlap ḳoyimən, i Əfraim?**», «**Mən ularni «arḳioɣa qekinixliridin» saḳaytimən**» (8:11, 14:4). Demək, Hudaning rəḥimdil meḥri-xəpḳətlirini kərsitix jəḥəttə pəyoɣəmbərlər arisidin Ḥoxiyaning aldida turidioɣini yoḳ. Ḥoxiya wə Gomərning ahirḳi əḥwali ḳandaḳ boldi? U bu ḥekayining ayioɣini eytmaydu; Ḥoxiyaning kəngül bəlidioɣini əzi tooɣruluḳ əməs, bəlki Huda tooɣruluḳ həwərni bizgə yətküzüxtin ibarət. Biraḳ Hudaning Israil bilən boloɣan munasiwiti ahir berip (ahirḳi babta) Israilning qin dilidin towa ḳilip Өz yenioɣa ḳaytixi bilən ahirlaxḳandək, Ḥoxiyaning Gomər bilən boloɣan munasiwiti ohxaxla bəhtlik ahirlaxḳan dəp ümid ḳilixḳa petinalaymiz. Biz «ḳoxumqə səz»imizdə yənə Israilning keləqiki üstidə azraḳ tohtilimiz.

Israillar Hudani wə Uning ətünüxlirini əzidin neri ḳilix üqün tehimu kəp «diniy» paaliyətlirini awutḳan. U daim: «**Biz tehimu kəp ḳurbanliḳlarni elip kelimiz**» dəp oylaydu. Huda ular tooɣrisida: «**Ular ḳurbanliḳlaroɣa amraḳ**» — dəydu. «**Ular ḳoy padiliri wə kala padilirini elip Pərwərdigarni izdəxkə baridu**» — biraḳ Uni izdəp tepix yoli u əməs. Bular pəḳət nərsilərla, halas — Huda **adəmlərni** halaydu — yəni qin kənglidin towa ḳiloɣan, əzlirini Hudaoɣa beoɣixlioɣan, pütünləy wə mənggü Өziningki boloɣan adəmlərni halaydu. Kitabdiki barliḳ ḳattiḳ tənḳidlər, kinayilik təswirləxlər, ḳorḳunqluḳ bexarətlər wə jiddiy ətünüxlər dəl muxu məḳsətni kəzdə tutidu. Kitab bu dərd-ələmlərning əng ahirḳi mewisi bilən ahirlixidu; Hudaning Israil bilən boloɣan bu bəhtsiz nikaḥi, Ḥoxiyaningkidək jiddiyqilik wə asiylik bilən əməs, bəlki aramhudaliḳ, hatirjəmlik, huxallik bilən toloɣan bir nikaḥ bolidu. Hudaning Israil bilən nikaḥ munasiwətidiki «zimistan ḳix» ətüp, güllər bərḳ urup qeqəkligən baḥar pəsli ḥaman yetip kelidu. Hudaning Өzigə sadiḳ boloɣan ayali Israil ahirda Өz yenida turidu!

«Baal»lar tooɣruluḳ

«Baal» tooɣruluḳ azraḳ qüxəndürüp ətəyli. «Baal», «ər» (erim) wə «hojayin» degən mənidə bolup, əslidə Hudani təswirləxkə ixlitilidioɣan səz idi. Ḳədimki waḳitlarda Israillardin isimliri «Baal» degən səzni əz iqigə elip ḳoyuloɣan isimlar bar idi. Xu qaoɣda bu səz tooɣra mənidə ixlitilgənidi. Biraḳ Israilning ətrapidiki əllərning kəpinqisi bu səzni əz butlirini təswirləx üqün ixlətkən. Xunga Israil butpərəslikkə aldinip kətkəndə: «Mana, «Baal», yəni Hudayimiz» degən. Yat əllər üqün «Baal» mol ḥosuloɣa wə mallirining yahxi nəsilləndürülüxigə kapalətqi boloɣan. Uni bu ixlaroɣa obdan selix üqün ular uning ḳurbangaḥining yenida məḥsus «Baal»oɣa atioɣan paḥixə ayallar bilən yatatti; «Baal» bu ixlarni kərgəndə «əz wəzipisini esigə elix kerək idi». Uning üstigə «Baal» «tələp ḳiloɣan ḳurbanliḳlar» pəḳət ḳoy-kalila əməs, yənə insanlar bolatti. «Baal» adəttə mozay yaki buḳa xəklidə yasilatti.

Tərjimimizdə biz Təwratxunaslarning tətḳiḳatliridin, bolupmu Yəhudi alim «Doktor Arnold Fruhtenbaum», amerikilik alim «Professor Dawut Hubbard» wə əngilyəlik alim «Derik

Kidner»larning əsərliridin paydilanduḳ. Məzkur «kirix səz»də biz Kidner əpəndimning «kirix səz»idin kəp səzlərni nəḳil kəltürduḳ.

Məzmun: —

1-3-bablar:	Məsililərgə toloɣan bir ailə
4-14-bablar:	Ḥoxiya pəyoɣəmbər Israiloɣa yətküzgən birnəqqə həwər-bexarətlər.

Ḥoxiya

1-ḳisim
Ḥoxiya pəyoɣəmbərning paḥixə bir ayalni əz əmrigə elixi

1 [1] Pərwərdigarning kalami — Uzziya, Yotam, Aḥaz wə Ḥəzəkiyalar Yəhudaoɣa, Yoaxning
ooɣli Yəroboam Israiloɣa padixaḥ boloɣan waḳitlarda, kalam Bəərining ooɣli Ḥoxiyaoɣa kəldi;
[2] Pərwərdigarning Ḥoxiya arḳilik kəlgən səzining baxlinixi —
Pərwərdigar Ḥoxiyaoɣa: «Baroɣin, paḥixilikkə berilgən bir ayalni əmringgə aloɣin, paḥixiliktin
boloɣan balilarni əz ḳolungoɣa aloɣin; qünki zemin Pərwərdigardin waz keqip paḥixilikkə
pütünləy berildi» dedi. [3] Xuning bilən u berip Diblaimning ḳizi Gomərni əmrigə aldi; ayal
uningdin ḥamilidar bolup bir ooɣul tuoɣdi.

[4] Pərwərdigar uningoɣa: «Uning ismini «Yizrəəl» dəp ḳoyoɣin; qünki yənə azoɣina waḳit ətkəndə,
Mən «Yizrəəl»ning ḳenining intiḳamini Yəhuning jəməti üstigə ḳoyimən wə Israil jəmətining
padixaḥlikioɣa hatimə berimən. [5] Wə xu künidə əməlgə axuruliduki, Mən Israilning oḳyasini
Yizrəəl jiloɣisida sunduruwetimən».

[6] Gomər yənə ḥamilidar bolup, ḳiz tuoɣdi. Pərwərdigar Ḥoxiyaoɣa: «Uning ismini «Lo-ruḥamaḥ»
dəp ḳoyoɣin; qünki Mən Israil jəmətigə ikkinqi rəḥim ḳilmaymən, ularni ḳət'iy kəqürüm
ḳilmaymən; [7] Birak Yəhuda jəmətigə rəḥim ḳilimən wə ularning Hudasi boloɣan Pərwərdigar
arḳilik ularni ḳutḳuzimən; ularni oḳyasiz, ḳiliqsiz, jəngsiz, atlarsiz wə atlik əskərsiz ḳutḳuzimən»
— dedi.

1:1 «Yoaxning ooɣli Yəroboam Israiloɣa padixaḥ boloɣan waḳitlarda...» — «Israil» bu kitabta adəttə Israilning «ximaliy padixaḥlikï»ni kərsitidu. Ḥoxiyaning bexarətlirining kəpinqisi «ximaliy padixaḥlik» tooɣruluḳtur. Bəzi waḳitlarda «Israil» toluḳ on ikki ḳəbilə *(jümlidin Yəhuda)*ni iqigə alidu. Mundak əḥwalda biz buni küqimizning bariqə izaḥlap ḳoyimiz.
–Bu kitabta Israilning Yəroboamdin keyinki padixaḥliri tiloɣa elinmioɣan. Pəyoɣəmbər bəlkim ularni tiloɣa aloɣuqiliḳi yoḳ dəp ḳarioɣan boluxi mumkin.
1:2 «Baroɣin, paḥixilikkə berilgən bir ayalni əmringgə aloɣin, paḥixiliktin boloɣan balilarni əz ḳolungoɣa aloɣin» — balilar tehi tuoɣulmioɣanidi. Birak uning keyin tuoɣuloɣan üq balisidin ikkisi Gomərning paḥixilikidin boloɣan.
1:4 «Uning ismini «Yizrəəl» dəp ḳoyoɣin» — «Yizrəəl» «Huda terioɣan» yaki «Hudaning terioɣini» degən mənidə, wə yənə «Huda tarḳitidu» degən mənidə.
–Israilning ximaliy təripidiki «Yizrəəl» degən jiloɣida dəḥxətlik bir ḳiroɣinqilik boloɣan. Yəḥu isimlik bir sərdar Israilning xu waḳittiki padixaḥi Yəḥoramni wə ordidikilərni, jümlidin rəzil hanix Yəzəbəlni eltürüwətti. Bu ixlar Hudaning Yəḥoram üstigə boloɣan jazasi boloɣini bilən, Yəḥu uqioɣa qiḳḳan ḳanhor adəm bolup, Huda uningoɣa tapxuroɣan jazalik wəzipisidin ḥalḳip nuroɣun gunaḥsiz adəmlərnimu eltürüwətti. Gərqə bu ix 100 yil ilgiri boloɣan bolsimu, Israil uning gunaḥliḳini etirap ḳilip baḳmioɣan *(Təwrat, «Padixaḥlar» 9-10-bab)*. «Yizrəəl» jiloɣisi Gideon ḥakim boloɣan waḳtida Israilning xanlik bir oɣalibisining soruni idi *(«Ḥak.» 6-7-bab)*, bu jay Yəhuning waḳtida ḳiroɣin soruni boloɣan, kəlgüsidə Israilning qong məoɣlubiyitining soruni bolidu.
1:5 «Mən Israilning oḳyasini Yizrəəl jiloɣisida sunduruwetimən» — Asuriyə imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 733-yili Israilning ximaliy rayonlirioɣa besip kirip, Yizrəəl jiloɣisini ixoɣal ḳilip, barlik ximalliḳlarni, jümlidin Gilead wə Galiliyəliklərni əsirgə qüxürüp elip kətti. Xu wəḳələr bilən Israilning ḥərbiy küqi *(«oḳyasi»)* sunduruwetildi.
1:6 «Gomər yənə ḥamilidar bolup, ḳiz tuoɣdi. Pərwərdigar Ḥoxiyaoɣa: «Uning ismini «Lo-ruḥamaḥ» dəp ḳoyoɣin»... dedi — «Lo-ruḥamaḥ» «rəḥim ḳilinmioɣan *(ḳiz)*» degən mənidə.
–«Gomər yənə ḥamilidar bolup, ḳiz tuoɣdi». Bu ayəttə 3-ayəttikigə ohxax «uningin ... tuoɣdi» degən bir ibarə bolmioɣaqḳa «Lo-ruḥamaḥ» Ḥoxiyaning əz balisi əməs idi.
1:7 «Birak Yəhuda jəmətigə rəḥim ḳilimən wə ularning Hudasi boloɣan Pərwərdigar arḳilik ularni ḳutḳuzimən; ularni oḳyasiz, ḳiliqsiz, jəngsiz, atlarsiz wə atlik əskərsiz ḳutḳuzimən» — bu bexarət bəlkim Asuriyə imperiyəsining ḳoxunining Yəhudaoɣa tajawuz ḳilidioɣanliḳi wə xundak bolsimu Pərwərdigarning Pərixtisining wasitisi bilən Asuriyəni *(dərwəḳə ḥeq jəng bolmayla)* yoḳitidioɣanliḳini kərsitidu *(miladiyədin ilgiriki 702-yili)*. Bu ayətning ḳizik bir yeri xuki, Pərwərdigar «Pərwərdigar arḳilik» bu ixni ḳilidu. Demək «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning Əzini Huda deyixkə bolidu. Baxḳa yərdə səḥbətləxkinimizdək, ixinimizki «Pərwərdigarning Pərixtisi» dəl Hudaning «Kalami» Əysa Məsiḥning Əzidur *(«Yəx.» 36-38-bablarni kərüng)*. Məzkur bexarətning bir nətijisi bəlkim Israilda turoɣan bəzi ihlasmən kixilər Yəhuda zemioɣa ətüp,

[8] Gomər Lo-ruḥamaḥni əmqəktin ayrioɣandin keyin yənə ḥamilidar bolup ooɣul tuoɣdi; [9] Rəb: «Uning ismini: «Lo-ammi» dəp ḳoyoɣin; qünki silər Mening həlḳim əməs wə Mən silərgə Pərwərdigar bolmaymən» dedi.

Ḥoxiya Israilning ahirḳi zamandiki bəhti tooɣruluḳ bexarət beridu

[10] — Biraḳ Israilning balilirining sani dengizdiki ḳumdək bolup, uni əlqigili yaki sanioɣili bolmaydu; «Silər mening həlḳim əməssilər» deyilgən jayda xu əməlgə axuruliduki, ularoɣa: «Silər tirik Təngrining ooɣulliri!» — deyilidu. [11] Israil baliliri wə Yəḥuda baliliri birgə yioɣilidu, əzlirigə birla baxni tikləydu wə turoɣan zemindin qiḳidu; qünki «Yizrəəlning küni» uluoɣdur! Akaukiliringlaroɣa «Ammi! (Mening həlḳim!)» wə singilliringlaroɣa «Ruḥamaḥ! (rəḥim ḳilinoɣan!)» — dənglar!

Israiloɣa ḳilinoɣan tərbiyilik jaza — Hudaning səzining dawami

2 [1-2] — Ananglaroɣa dəwayimni yətküzüp, uning bilən dəwalixinglar; qünki u Mening ayalim əməs wə Mən uning eri əməs; u paḥixilik turḳini qirayidin, zinahorluḳ ḥalətlirini kəksining arisidin yaḳatsun!

[3] Bolmisa, Mən uni ḳip-yalingaq ḳilip ḳoyimən, tuoɣuloɣan künidikidək anidin tuoɣma ḳilip ḳoyimən;
Mən uni huddi qəl-bayawanoɣa ohxax ḳilimən,
Uni bir ḳaoɣjiraḳ yərgə aylandurimən,
Uni ussuzluḳ bilən əltürimən;
[4] Uning balilirioɣa rəḥim ḳilmaymən,
Qünki ular paḥixiliklərdin tərəlgən balilardur.
[5] Qünki ularning anisi paḥixilik ḳiloɣan,
Ularni ḳarnida kətürgüqi nomussizlik ḳiloɣan;
Qünki u: «Mən manga nan wə süyümni, yung wə kanapimni, zəytun meyim wə iqimlik-xarablirimni təminligüqi axnilirimoɣa intilip ularni ḳooɣliximən» — dedi.
[6] — Xunga mana, Mən yolungni tikən-jioɣanliḳlar bilən qitlap ḳorxiwalimən,
Israilning ətrapini tam bilən tosimən, u qioɣir yollirini tapalmaydioɣan bolidu.
[7] Xuning bilən u axnilirini ḳooɣlaydu, biraḳ ularoɣa yetixəlməydu;
Ularni izdəydu, tapalmaydu;
Xunglaxḳa u: «Mən berip birinqi erimni tepip, uning yenioɣa ḳaytimən; qünki əḥwalim bügün-

---

olturaḳlaxḳan bolsa kerək.

1:9 «Rəb: «Uning ismini: «Lo-ammi» dəp ḳoyoɣin»... dedi» — «Lo-ammi» «Mening həlḳim əməs» degən mənidə. Bu isim Gomərning balisining baxḳa ərdin boloɣanliḳini bildüridu, xuningdək Huda aldida Israilning əḥwalini kərsitidu. «Mən ular üqün Pərwərdigar bolmaymən» *(yaki «Mən silər üqün bolmaymən» yaki «Mən silər üqün «Əzəldin Bar Boloɣuqi» bolmaymən»)* degən ibarə, Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə tapxuroɣan Öz namini, yəni «Yaḥwəḥ» *(«Mən Özümdurmən»)*ni kəzdə tutidu. Demək, «Mən silərdin həwər alidioɣan Hudayinglar bolmaymən».

1:10 Yar. 22:17, 32:12; Yesh. 10:22; Rim. 9:25, 26

1:11 «turoɣan zemin» — Israillar sürgün ḳilinoɣan zemin bolsa kerək. **«turoɣan zemindin qiḳidu»** — yaki «turoɣan zeminda yaxinidu». Biraḳ «qiḳix»ni mundaḳ tekistlərdə ixlitix adəttə «Huda Israiloɣa wədə ḳiloɣan zeminoɣa ḳaytix»ni bildüridu. **«Yizrəəlning küni»** — bu künning nemə ikənliki 2:14-23-ayəttə kərünidu. Bu ayət üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

1:11 Yəx. 11:13; Yər. 3:18; Əz. 37:16, 22; Əf. 2:14, 15, 16

2:1-2 «ananglaroɣa dəwayimni yətküzüp, uning bilən dəwalixinglar; qünki u mening ayalim əməs wə mən uning eri əməs; u paḥixilik turḳini qirayidin, zinahorluḳ ḥalətlirini kəksining arisidin yaḳatsun!» — demisəkmu bu səzlər ḥəm pəyoɣəmbərning əz balilirioɣa ḥəmdə Hudaning əz həlḳigə eytḳanliridur. Təwəndiki səzlər *(14-3)* asasən Hudaning Israiloɣa boloɣan səzliri — Biraḳ bəziliri pəyoɣəmbərning əz əḥwaliɣa mas kelidu.

2:5 «iqimlik-xarablirimni təminligüqi axnilirimoɣa intilip ularni ḳooɣliximən» — «axnilirim» Israil qoḳunoɣan ḥərhil butlarni, bolupmu «Baal»larni kərsitidu. Nadan Israil ax-taam wə nərsə-kerəklərni Huda əməs, bəlki bu butlar təminləydu, dəp ḳaraytti.

kidin yahxi idi» — dəydu.
[8] — U ziraətlərni, yengi xarab wə zəytun meyini təminligüqining Mən ikənlikimni,
Өzliri «Baal» butlarni yasaxqa ixlətkən kümüx-altunni kəp kiloɣuqining Mən ikənlikimni zadi bilmidi.
[9] Xunga Mən kaytip kelimən, uningdiki ziraətlirimni өz waktida,
Yengi xarablirimni өz pəslidə elip ketimən,
Өzümdiki ularning yalingaqlikini yepixqa kerəklik yung-kanaplirimni bərməy kayturup ketimən;
[10] Ḫazir Mən uning nomussizlikini axnilirining kөz aldida axkarilaymən,
Ḫeqkim uni kolumdin kutkuzalmaydu.
[11] Xundak kilip uning tamaxalirioɣa hatimə berimən;
Uning ḫeytlirioɣa! Uning «yengi ay»lirioɣa!
Uning «xabat»lirioɣa! Kiskisi, uning barlik «jamaət ibadət sorun»lirioɣa hatimə berimən!
[12] Wə Mən uning üzüm tallirini wə ənjür dərəhlirini wəyran kilimən;
U bularni: «Bular bolsa axnilirim manga bərgən ix ḫəkkilirimdur!» degənidi;
Mən bularni janggaloɣa aylandurimən, yawayi ḫaywanlar ularni yəp ketidu.
[13] Mən uning bexioɣa «Baal»larning künlirini qüxürimən;
Qünki u xu künliridə ularoɣa isrik salatti,
U өzini üzükliri wə zibu-zinnətliri bilən pərdazlap,
Axnilirini kooɣlixip, Meni untudi — dəydu Pərwərdigar.

Huda ahir berip yənila Israilni muḫəbbiti arkilik өziningki kilidu — «Yizrəəlning küni»

[14] Xunga mana, Mən uning kənglini alimən,
Uni dalaoɣa elip kelimən, kəngligə səzləymən.
[15] Xundak kilip Mən uningoɣa xu yərdə üzümzarlirini kayturimən,
«Akor jiloɣisi»ni «ümid ixiki» kilip berimən;
Andin u xu yərdə yaxlik künliridikidək,
Misir zeminidin qikkan künidək küy-nahxa eytidu.
[16] Wə xu küni əməlgə axuruliduki, — dəydu Pərwərdigar —«Sən Meni «erim» dəp qakirisən,

---

2:9 «Xunga mən kaytip kelimən, uningdiki ziraətlirimni ... elip ketimən, Өzümdiki ... yung-kanaplirimni bərməy kayturup ketimən» — Israillar Hudaning yenioɣa «kaytixi» kerək. Ḫazir əksiqə Huda ularning yenioɣa jazalaxqa kaytidu.
2:10 «Ḫazir mən uning nomussizlikini axnilirining kөz aldida axkarilaymən» — muxu «axniliri» degən sөzning mənisi ḫazir səl kengəytildi. Israil Hudaning koɳdixioɣa ixənməy, ḫərkaysi butpərəs dələtlərgə tayinip ular bilən ittipakdax bolmakqi. Birak Huda Өzigə kiloɣan bu wapasizlikni ḫəmmə adəmning kəzi aldida axkarilaydu.
2:11 «Hatimə berimən; uning ḫeytlirioɣa! Uning «yengi ay»lirioɣa!...» — «yengi ay»ning birinqi küni ḫeyt küni ḫesablinatti. «Xabat» küni, yəni xənbə küni, dəm elix küni idi.
2:12 Zəb. 80:12-13; Yəx. 5:5
2:13 «mən uning bexioɣa «Baal»larning künlirini qüxürimən» — demək, Huda Israilning «Baal»laroɣa qokunoɣan künlirining tegixlik jazasini ularning bexioɣa qüxüridu.
2:14 «Xunga mana, mən uning kənglini alimən, uni dalaoɣa elip kelimən, kəngligə səzləymən» — «xunga» degən bu sөz adəmni tolimu ḫayran kilidu, əlwəttə. Hudaning xapaiti daim degüdək xundak.
2:15 «Xundak kilip Mən uningoɣa xu yərdə üzümzarlirini kayturimən, «Akor jiloɣisi»ni «ümid ixiki» kilip berimən; andin u xu yərdə yaxlik künliridikidək, ... küy-nahxa eytidu» — bu ayəttiki bəzi səzlərning xərḫi: —
–*(1)* «Akor jiloɣisi» — əslidə Israil Pələstinni ixoɣal kilix üqün jəng kiliwatkan künlərdə, «Akan» *(yaki Ahor, mənisi «awarə»)* isimlik bir kixi Hudaning kərsətmisigə itaət kilmioɣaqka, pütkül Israil jəngdə məoɣlup boldi. Yəxua pəyoɣəmbərning wasitisi bilən Akanning gunahi enikkanoɣandin keyin, Israil Akanni qalma-kesək kilip əltürüwətti. Andin Israil düxməndin kutkuzuldi. «Akanning əlümi ularni kutkuzoɣan» degili bolidu. Xunga məzkur ayətning mənisi, bəlkim birsi ularning gunahlirini ketürüxi bilən, ular kutkuzulidioɣan bolidu *(«Yə.» 7-babni kərüng)*.
–*(2)* «yaxlik künliri» — bəlkim Israilning «yengi bir əl» tuoɣuloɣandək, Misirdin qikkan waktini kərsitidu.
–*(3)* «nahxa eytidu» yənə «*(Manga)* jawab beridu» degənnimu bildüridu.

Ikkinqi Meni «Baal»im deməysən.
17 Qünki Mən «Baal»larning namlirini sening aoɣzingdin elip taxlaymən,
Ular bu nami bilən ikkinqi ḥeqḳandaḳ əslənməydu.
18 Xuning bilən Mən ular üqün daladiki ḥaywanlar, asmandiki uqar-ḳanatlar wə yər yüzidiki
əmiligüqilər bilən əḥdə tüzimən; Mən okya, ḳiliq wə jəngni sundurup zemindin elip taxlaymən;
həlḳimni aman-esən yatḳuzimən.
19 Xundaḳ ḳilip Mən seni əbədil'əbəd Əzümgə baoɣlaymən; ḥəḳḳaniyliḳta, meḥir-muḥəbbəttə,
rəḥim-xəpḳətlərdə seni Əzümgə baoɣlaymən; 20 Sadaḳətliktə seni Əzümgə baoɣlaymən, xuning
bilən sən Pərwərdigarni bilip yetisən. 21 Wə xu künidə əməlgə axuruliduki, «Mən anglaymən»
— dəydu Pərwərdigar, — «Mən asmanlarning təlipini anglaymən, bular yər-zeminning təlipini
anglaydu; 22 Yər-zemin ziraətlərning, yengi xarab wə zəytun meyining təlipini anglaydu; wə
bular «Yizrəəl»ning təlipini anglaydu! 23 Wə Mən Əzüm üqün uni zeminda teriymən; Mən «Lo-
ruḥamaḥ»oɣa rəḥim ḳilimən; Mən «Lo-ammi»oɣa: «Mening həlḳim!» dəymən; wə ular Meni:
«Mening Hudayim!» — dəydu.

Ḥoxiya əzigə wapasizliḳ ḳilip əzidin ayriloɣan ayalini ḳayturup əkilidu

3 1 Wə Pərwərdigar manga: — Yənə baroɣin, axnisi təripidin səyülgən, zinahor bir ayalni səygin;
gərqə Israillar yat ilaḥlar təripigə eoɣip kətkən, «kixmix poxkal»larni səygən bolsimu, Mən
Pərwərdigar ularoɣa kərsətkən səygümdək sən uni səygin, — dedi. 2 (xunga mən on bəx kümüx
tənggə, bir homir buoɣday wə yerim homir arpioɣa uni əzümgə ḳayturuwaldim; 3 Mən uningoɣa:
«Sən mən üqün uzun künlər kütisən; sən paḥixilik ḳilmaysən, sən baxḳa ərningki bolmaysən;
mənmu sən üqün ohxaxla seni kütimən» — dedim).
4 — «Qünki Israillar uzun künlər padixaḥsiz, xaḥzadisiz, ḳurbanliḳsiz, «tüwrük»siz, «əfod»siz

---

2:16 «Sən Meni «erim» dəp qaḳirisən, ikkinqi Meni «Baal»im deməysən» — «kirix səz»də eytḳinimizdək, «Baal» degən
səzning bir mənisi «igəm» yaki «erim».
2:17 «Mən «Baal»larning namlirini sening aoɣzingdin elip taxlaymən» — ibraniy tilida «Mən «Baal»larning namlirini
uning *(yəni, Israilning)* aoɣzidin elip taxlaymən».
2:18 Ayup 5:23; Yəx. 11:6; Əz. 14:21; 34:25
2:19 «Mən seni ... Əzümgə baoɣlaymən» — bu səz adəttə ḳizni əzigə əmrigə elixini bildüridu.
2:20 «ḥəḳḳaniyliḳta, meḥir-muḥəbbəttə, rəḥim-xəpḳətlərdə.... sadaḳətliktə seni Əzümgə baoɣlaymən» — degən səzlər
Hudaning ḳilidioɣanlirini süpətləydu, əlwəttə. Biraḳ ixinimizki, bu sezlər yənə kəlgüsidiki **Israilning** Hudaning muḥəbbitigə
boloɣan inkasinimu bildüridu. Israil xu küni yənə wapasiz bolmaydu. Bu qong bir əzgirix, qong bir məjizidur!
2:20 Yər. 31:33, 34
2:22 «...bular «Yizrəəl»ning təlipini anglaydu!» — «Yizrəəl» degən isim «Israil» degən isim bilən tələppuz jəḥəttə oxxixip
ketidu, muxu yərdə Israilni kərsitidu. Biraḳ Ḥoxiyaning birinqi ooɣli «Yizrəəl»ning anisining wapasizliḳidin tuoɣulup *(2:4ni
kərüng)* andin xu səwəbidin atisidin ayriloɣinidək, Israil «anisining wapasizliḳi» bilən Hudasidin ayriloɣan bolup, ḥazir
Hudasi bilən əpləxtürülgən bolidu.
2:23 «Mən Əzüm üqün uni zeminda teriymən» — esimizdə barki, «Yizrəəl» «Hudaning terioɣini» degən mənidə. Hudaning
Israil *(Yizrəəl)*oɣa boloɣan məksiti, deḥḳanning **ezi üqün** uruḳni zeminoɣa terioɣinioɣa ohxax əməlgə axurulidu. Demək,
ahirḳi zamanda, Israil harakterida, mijəzidə, ḳiloɣanlirida Hudaning kənglidikidək bolidu. Huda xu yol bilən Israilda Əzini
uluoɣlaydu.
2:23 Ḥox. 2:1; Rim. 9:26; 1Pet. 2:10
3:1 «kixmix poxkallirini səyidioɣan» — bu kinayilik gəp. Ular bəlkim bu poxkallarni ḥərhil butlaroɣa atap yegən boluxi
mumkin. Ular butpərəslik yolida xu kixmixlərni yegəqkə ḥəḳiḳiy «dindarlar» bolup ḳaldi — gərqə Pərwərdigarning
səygüsining obyekti Israil boloɣan bolsimu, lekin Israilning səyüx obyekti naḥayiti bir hil poxkal boloɣanidi, halas.
3:2 «...yigirmə kürə buoɣday wə on kürə arpa» — «bir homir» 300 litr, yəni 20 kürə, «yerim homir» 150 litr, yəni 10 kürə.
«mən ... uni əzümgə ḳayturuwaldim» — ḳarioɣanda Gomər ḳulluḳ ḥalitigə qüxüp ḳaloɣan, bazarda *(bəlkim baliliri bilən)*
setilidioɣan ḥaloɣa kəlgən. Ḥoxiya üqün uni setiwelix səl ḳiyinraḳ kerünidu; uning baḥasioɣa yetix üqün puloɣa ḳoxup yənə
uni-buni elip kelix kerək idi.
3:3 «Sən mən üqün uzun künlər kütisən» — demisəkmu buning mənisi, Ḥoxiya uni ḥərḳandaḳ munasiwəttin ayrip yaloɣuz
turmuxḳa ḳalduridu. Biraḳ u əzi uningdin baxḳa ḥeqḳandaḳ bir ayaloɣa yeḳinlaxmay, uni kütidu.
3:3 Ḳan. 21:11

wə ḥeq əy butlirisiz kütüp turidu. 5 Wə keyinrək, Israil baliliri ḳaytip kelidu wə Pərwərdigar
boloṋan Hudasini ḥəm Dawut padixaḥini izdəydu; künlərning ahirida ular təwrinip əyminip
Pərwərdigarning yenioṋa, xundaḳla Uning meḥribanliḳioṋa ḳarap kelidu».

2-ḳisim:
Ḥoxiyaning ayrim-ayrim həwərliri — «I Israil, Mən ḳandaḳmu silərni taxlap ḳoyimən?!»

Yorutulmioṋan bir həlḳ

4 1 Pərwərdigarning səzini anglanglar, i Israil baliliri; qünki Pərwərdigarning zeminda
turuwatḳanlar bilən ḳilidioṋan dəwasi bar; qünki zeminda ḥeq ḥəḳiḳət, ḥeq meḥribanliḳ,
Hudani ḥeq bilix-tonux yoḳtur; 2 Ḳaroṋaxtillax, yaloṋanqilik, ḳatillik, ooṋrilik, zinahorluḳ —
bular zeminda yamrap kətti; ḳan üstigə ḳan təkülidu. 3 Mana xu səwəbtin zemin matəm tutidu,
uningda turuwatḳanlarning ḥəmmisi jüdəp ketidu; ular daladiki ḥaywanlar ḥəm asmandiki
uqar-ḳanatlar bilən billə jüdəp ketidu; bərḥəḳ, dengizdiki beliḳlarmu yəp ketilidu.
4 Əmdi ḥeqkim dəwa ḳilixmisun, ḥeqkim əyibləxmisun; qünki Mening dəwayim dəl sən bilən, i
kaḥin! 5 Sən kündüzdə putlixip yiḳilisən; pəyoṋəmbərmu sən bilən keqidə təng putlixip yiḳilidu;
wə Mən anangni ḥalak ḳilimən.
6 Mening həlḳim bilimsizliktin ḥalak ḳilindi; wə sənmu bilimni qətkə ḳaḳḳanikənsən, Mənmu
seni qətkə ḳaḳimənki, sən Manga yənə ḥeq kaḥin bolmaysən; Hudayingning ḳanun-kərsətmisini
untuoṋanliḳing tüpəylidin, Mənmu sening baliliringni untuymən. 7 Ular kəpəygənseri, Manga
ḳarxi kəp gunaḥ sadir ḳildi; Mən ularning xan-xəripini xərməndiqilikkə aylanduruwetimən.
8 Ular həlḳimning gunaḥini yəydioṋan boloṋaqḳa,
Ularning jeni həlḳimning ḳəbiḥlikigə intizar bolidu.

3:4 «Israillar uzun künlər padixaḥsiz, xaḥzadisiz, ḳurbanliḳsiz, «tüwrük»siz, «əfod»siz wə ḥeq əy butlirisiz kütüp turidu» — bu ayəttə tiloṋa elinoṋan bəzi nərsilər yaki ixlar *(padixaḥ, xaḥzadə, ḳurbanliḳ, əfod)* əslidə maḥiyiti yahxi, bəzilər pütünləy yahxi əməs. Bu bexarəttin ḳarioṋanda, Huda Israil üqün səllimaza yengi bir baxlinixni bekitkən. «Tüwrük» bəlkim butpərəslikkə ait boloṋan nərsini kərsitidu. «Əfod» — Huda Musa pəyoṋəmbərgə qüxürgən ḳanun boyiqə, bax kaḥin kiydioṋan bir alaḥidə kaltə qapan bolup, uning iqidiki ikki tax arḳilik Hudadin yol sorioṋili bolatti. «Təbirlər»nimu kərüng.

3:4 Ḥox. 10:3

3:5 «keyinrək, Israil baliliri ḳaytip kelidu wə Pərwərdigar boloṋan Hudasini ḥəm Dawut padixaḥini izdəydu» — «Ḥoxiya» degən kitabta «Israil» adəttə «ximaliy padixaḥliḳ»ni kərsitidu. Ular burunla Huda əsli bekitkən Dawutning handanliḳioṋa təwə padixaḥliḳtin ayrilip kətkənidi. Xunga ahirḳi zamanlarda ularning «Dawutni izdixi» üqün ḥərḳandaḳ təkəbburluḳni taxlixi kerək bolidu. Uning üstigə bu bexarət ahirḳi zamanlarda padixaḥ Dawutning ooṋli Məsiḥ Əysaning Israilni ḳutḳuzidioṋanliḳinimu kərsətsə kerək.

3:5 Yəx. 2:2; Yər. 30:9; Əz. 34:23; 37:22; Mik. 4:1

4:1 Mik. 6:2

4:2 «ḳan üstigə ḳan təkülidu» — yaki eltürüx wəkəliri naḥayiti kəp ikənlikini yaki *(bəzi alimlarning pikriqə)* halioṋanqə adəmlərni tutuwelip ularni butlaroṋa «insan ḳurbanliḳ»i ḳilidioṋanliḳini kərsitidu.

4:4 «Mening dəwayim dəl sən bilən, i kaḥin!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Həlḳing kaḥin bilən dəwalaxḳandək boldi».
–Lekin bizningqə 4-ayəttiki sözlər kaḥinoṋa ḳarita etilidu; bizning tərjimimiz 5-ayəttiki sözlərgə intayin mas kelidu, dəp ḳaraymiz. Ibraniy tilini qüxinix səl təs.

4:5 «pəyoṋəmbərmu sən bilən keqidə təng putlixip yiḳilidu» — «pəyoṋəmbər» sahta pəyoṋəmbərni yaki *(butpərəslik yaki yalaḳqilik ḳatarlik səwablər bilən)* əz mənpəitigə setilip kətkən pəyoṋəmbərni kərsitidu. **«wə Mən anangni ḥalak ḳilimən»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Wə sən □z anangni mundaḳ ḥalak ḳilmaḳtasən».

4:6 «Mening həlḳim bilimsizliktin ḥalak ḳilindi; wə sənmu bilimni qətkə ḳaḳḳanikənsən, Mənmu seni qətkə ḳaḳimən...» — bu ayəttiki «bilim» xübḥisizki, Hudani bilix degənliktur.

4:7 «Ular kəpəygənseri... Mən ularning xan-xəripini xərməndiqilikkə aylanduruwetimən» — «ular» kaḥinlarni yaki *(6-ayəttə eytiloṋan)* «kaḥinlarning baliliri»ni kərsitidu. **«Mən ularning xan-xəripini xərməndiqilikkə aylanduruwetimən»** — «kaḥin bolux» naḥayiti xərəplik ix, əlwəttə. Ularning xərəplik wəzipiliri həlḳḳə Hudaning ḳanun-kərsətmilirini əgitixni əz iqigə alidu. Biraḳ buning ornida ular əzi «Hudaning ḳanun-kərsətmilirini untuoṋan» *(6-ayət)*.

4:8 «Ular həlḳimning gunaḥini yəydioṋan boloṋaqḳa...» — Təwrat dəwridə birsi gunaḥ sadir ḳiloṋan bolsa, undaḳta u «gunaḥ ḳurbanliḳi»ni *(gunaḥini tiləydioṋan ḳurbanliḳ)*ni sunuxi kerək idi. Kaḥinlarning bundaḳ ḳurbanliḳlarning gəxidin məlum bir ḳisimni yeyix imtiyazi bar idi. Xunga ular ḥazir: — «Həlḳ kəprək gunaḥ ḳilsa, yəydioṋinimizmu kəp bolidu!»

[9] Wə həlḳim ḳandaḳ bolsa, kaḥinlarmu xundaḳ bolidu; Mən kaḥinlarning tutḳan yollirini əz üstigə qüxürimən, əz ḳilmixlirini bexioɣa ḳayturimən.
[10] Ular yəydu, biraḳ toymaydu,
Ular paḥixilik ḳilidu, biraḳ ḥeq kəpəymaydu;
Qünki ular Pərwərdigarni tingxaxni taxlap kətti,
[11] Əzlirini paḥixilik, xarab wə yengi xarabḳa beoɣixlidi;
Bu ixlar adəmning əḳil-zeḥnini bulap ketidu.
[12] Həlḳim əz tayiḳidin yolyoruḳ soraydu,
Ularning ḥasisi ularoɣa yol kərsitərmix!
Qünki paḥixilikning roḥi ularni azduridu,
Ular Hudasining ḥimayisi astidin paḥixilikkə qiḳip,
[13] Taoɣ qoḳḳilirida ḳurbanliḳ ḳilidu,
Dəng-egizliklərdə, xundaḳla sayisi yahxi boloɣaqḳa dub wə terək wə ḳariyaoɣaqlar astidimu isriḳ salidu;
Xunga ḳizliringlar paḥixilik, kelinliringlarmu zinahorluḳ ḳilidu.
[14] Mən ḳizliringlarni paḥixilikliri üqün,
Yaki kelinliringlarni zinahorluḳliri üqün jazalimaymən;
Qünki atiliri əzlirimu paḥixilər bilən sirtḳa qiḳidu,
«Buthana paḥixə»liri bilən billə ḳurbanliḳ ḳilidu;
Xuning bilən yorutulmioɣan bir həlḳ yiḳitilidu.
[15] Sən, i Israil, paḥixilik ḳilixing bilən,
Yəḥuda gunaḥḳa qetilip ḳalmisun!
Nə Gilgaloɣa kəlmənglar, nə «Bəyt-Awən»gə qiḳmanglar,
Nə «Pərwərdigarning ḥayati bilən!» dəp ḳəsəm ḳilmanglar.
[16] Qünki tərsa bir ḳisir inəktək, Israil tərsaliḳ ḳilidu; Pərwərdigar ḳandaḳmu pahlanni baḳḳandək,

---

dəp oylioɣan ohxaydu.

4:9 «Həlḳim ḳandaḳ bolsa, kaḥinlarmu xundaḳ bolidu» — demək, həlḳim jazayimni tartḳanikən, sən kaḥinmu buningdin haliy bolmaysən; alaḥidə imtiyazliring seni ḳutḳuzmaydu, əksiqə tartidioɣan jazaying tehimu eoɣir bolidu.

4:9 Yəx. 24:2

4:10 «Ular paḥixilik ḳilidu, biraḳ ḥeq kəpəymaydu» — bu intayin kinayilik gəp. Demək, Israil «paḥixə bolup» *(butlaroɣa qoḳunoɣan bolup)*, kəp «paḥixiwazlar» *(butlar)* bilən billə boloɣan bolsimu, ḥeqḳandaḳ payda kərmigən. Baxḳa hil tərjimisi: «Ular paḥixilik ḳilidu, lekin ḥeq parawanlaxmaydu».

4:10 Mik. 6:14

4:12 «Həlḳim əz tayiḳidin yolyoruḳ soraydu, ularning ḥasisi ularoɣa yol kərsitərmix!» — ular «tayiḳi», «ḥasisi»ni palqilik, rəmqilik üqün ixlitidu. **«Qünki paḥixilikning roḥi ularni azduridu, ular Hudasining ḥimayisi astidin paḥixilikkə qiḳip,...»** — «kirix səz»imizdə tiloɣa elinoɣandək, «paḥixilik» butpərəslik wə paḥixilikning əzini əz iqigə alidu. «Baal» ḳatarliḳlaroɣa qoḳunux paaliyətliri ḥərhil paḥixilikni əz iqigə aloɣan. Israil Hudaoɣa sadiḳ boloɣan ayaldək əməs, bəlki wapasiz paḥixə ayaldək boloɣan.

4:12 Ḥox. 5:4

4:13 «...Dəng-egizliklərdə, xundaḳla sayisi yahxi boloɣaqḳa dub wə terək wə ḳariyaoɣaqlar astidimu isriḳ salidu» — ular Hudaning ḥimayisi astidin qiḳip, naḥayiti bir dərəh astida bir buttin ḥimayə sorimaḳta. ***«silərning* ḳizliringlar paḥixilik, kelinliringlarmu zinahorluḳ ḳilidu»** — «*(silərning)* ḳizliringlar... kelinliringlarmu» — Huda «silər» degən səz bilən bəlkim yənə kaḥinlaroɣa səz ḳilidu.

4:13 Yəx. 1:29; 57:7; Əz. 20:28

4:14 «Mən ḳizliringlarni paḥixilikliri üqün, yaki kelinliringlarni zinahorluḳliri üqün jazalimaymən; qünki atiliri əzlirimu paḥixilər bilən sirtḳa qiḳidu...» — diḳḳət ḳilixḳa ərziyduki, Huda bu ḳiz-kelinlərni əyibliməydu; Hudaning aldida, məs'uliyət ularning atiliri *(bəlkim kaḥinlar)*ning zimmisididur.

4:15 «Sən, i Israil, paḥixilik ḳilixing bilən, Yəḥuda gunaḥḳa qetilip ḳalmisun! Nə Gilgaloɣa kəlmənglar, nə «Bəyt-Awən»gə qiḳmanglar, nə «Pərwərdigarning ḥayati bilən!» dəp ḳəsəm ḳilmanglar» — bu səzlər bəlkim Yəḥudaoɣa ḳaritip eytilixi mumkin. «Gilgal» wə «Bəyt-Awən» Israil zeminidiki «yerim butpərəs» tawapgaḥlar idi. Amos pəyoɣəmbər alliḳaqan Israil wə Yəḥudani bu tawapgaḥlaroɣa barmasliḳ, bu yərlərgə qetixliḳ gunaḥlarni ḳilmasliḳ, jümlidin Pərwərdigarning namini bikar-bihudə ixlətməslik kerək, dəp agaḥlanduroɣanidi *(«Am.» 4:4, 5:5, 8:14)*. Ḥoxiya uning agaḥlirini təkrarlaydu. U yənə Amos pəyoɣəmbərgə əgixip, Israillarning «Bəyt-əl» *(Hudaning əyi)*də ətküzgən butpərəslikini əyibləp, xu yərni «Bəyt-Awən» *(«yoḳ birnərsə»ning əyi)* dəp ataydu.

ularni kəng bir yaylaqta ozuqlandursun?
17 Əfraim butlaroɣa qaplaxti;
Uning bilən ḥeqkimning kari bolmisun!
18 Ularning xarabi tügixi bilənla,
Ular əzlirini paḥixilikkə beoɣixlaydu;
Ularning esilzadiliri nomussizliqqa əsəbiylərqə məptun boldi.
19 Bir xamal-roḥ ularni qanatliri iqigə oriwaldi,
Ular qurbanliqliri tüpəylidin iza-aḥanətkə qalidu.

Əfraimning əḥwali qatəq, Yəḥudaningmu əḥwali qatəq!

5 1 Buni anglanglar, i kaḥinlar,
Tingxanglar, i Israil jəməti,
Qulaq selinglar, i padixaḥning jəməti;
Qünki bu ḥəküm silərgə bekitilgən;
Qünki silər Mizpaḥ xəḥiridə bir qiltaq,
Tabor teoɣida yeyiloɣan bir tor boloɣansilər.
2 Asiy adəmlərmu qiroɣin-qapqunoɣa qəküp kətti;
Biraq Mən ularning ḥəmmisini jazalioquqi bolimən.
3 Əfraimni bilimən, Israil məndin yoxurun əməs;
Qünki i Əfraim, sən ḥazir paḥixilik qilding,
Israil buloɣanoɣandur.
4 Ularning qilmixliri ularni Hudasining yenioɣa qaytixioɣa qoymaydu;
Qünki paḥixilikning roḥi ular arisididur,
Ular Pərwərdigarni ḥeq bilməydu.
5 Israilning təkəbburluqi əzigə qarxi guwaḥliq bərməktə;
Israil wə Əfraim əz qəbiḥliki bilən yiqilip ketidu;
Yəḥudamu ular bilən təng yiqilidu.
6 Ular qoy padiliri wə kala padilirini elip Pərwərdigarni izdəxkə baridu;
Biraq ular Uni tapalmaydu; qünki U Əzini tartip ulardin yiraqlaxti.
7 Ular Pərwərdigaroɣa asiylik qildi,
Qünki ular balilarni ḥaramdin tuoɣduroɣan;
Əmdi «yengi ay» ularni nesiwiliri bilən yəp ketidu.

4:16 «Pərwərdigar qandaqmu pahlanni bakqandək, ularni kəng bir yaylaqta ozuqlandursun?» — baxqa birhil tərjimə: «Əmdi Pərwərdigar ḥazir ularni pahlanni bakqandək kəng bir yaylaqta ozuqlanduridu!». Bu ikkinqi hil tərjimisining mənisi tooɣra bolsa uning mənisi: «Pərwərdigar Israilni ularni sürgün qilduridu» degənlik bolidu.
4:17 «Əfraim butlaroɣa qaplaxti; uning bilən ḥeqkimning kari bolmisun!» — «Əfraim» Israil *(ximaliy padixaḥliq)*ning on qəbilisidin əng qongi, u bəzidə Israil *(yəni, on qəbilə)*ning əzigə wəkil bolidu.
4:19 «bir xamal-roḥ ularni qanatliri iqigə oriwaldi,...» — ibraniy tilida «xamal» wə «roḥ» bir səz. Bu jümlining mənisi bəlkim ular paḥixilik-butpərəslik bir pasiq roḥ *(jin)* təripidin pütünləy azdurulup ketildi.
5:1 «Silər Mizpaḥ xəḥiridə bir qiltaq, Tabor teoɣida yeyiloɣan bir tor boloɣansilər» — nemixqa «Mizpaḥ» wə «Tabor» deyilidu? Israil əslidə bu jaylarda Hudaning kəp iltipatlirioɣa wə məditigə erixkən. Bu bexarəttin qarioɣanda, bu ikki jay ḥazir əksiqə butpərəslik yaki birhil adalətsizlik yürgüzülgən jaylar bolup qaldi.
5:2 «Asiy adəmlərmu qiroɣin-qapqunoɣa qəküp kətti; ...» — bu ayəttiki «qiroɣin-qapqun» degən səz bəzi alimlarning pikriqə balilarni qurbanlik qilixni əz iqigə alidu. Bundaq ixlar Kanaandiki əllərning butpərəslikidə kəp kərülətti. Baxqa hil tərjimilərmu bar.
5:3 «i Əfraim, sən ... paḥixilik qilding» — Əfraimning Pərwərdigardin waz keqip butlaroɣa baoɣlinixi «roḥiy paḥixilik»kə barawərdur.
5:4 Ḥox. 4:12
5:5 Ḥox. 7:10
5:6 «qoy, kala padilirini elix» — kəp qurbanliqlarni qilixni məqsiti qilidu, əlwəttə.
5:7 «yengi ay» — ḥeyt yaki «yengi baxlinix» bolidu. Xu waqittin baxlap ularning aman-esənliki wə mustəqillioɣa

[8] Gibeaḥta sunayni,
Ramaḥda kanayni qelinglar;
Bəyt-awəndə agaḥ signalini anglitinglar;
Kəyningdə! Ḳara, i Binyamin!
[9] Əfraim əyiblinidioŋan künidə wəyranə bolidu;
Mana, Israil ḳəbililiri arisida bekitilgən ixni ayan ḳildim!
[10] Yəhudaning əmirliri pasil taxlarni yətkigüqigə ohxaxtur;
Mən ular üstigə oŋəzipimni sudək təküwetimən.
[11] Əfraim horlanoŋan, jazayimda ezilgən,
Qünki u əz beximqilik ḳilip «paskinilik»ni ḳooŋlap yürdi.
[12] Xunga Mən Əfraimoŋa küyə ḳurti,
Yəhuda jəmətigə qiritküq bolimən.
[13] Əmdi Əfraim əzining kesilini,
Yəhuda əz yarisini kərgəndə,
Əfraim Asuriyəlikni izdəp bardi,
«Jedəlhor padixaḥ»oŋa təlipini yollidi;
Biraḳ u ḥəm silərni saḳaytalmaytti,
Ḥəm yaranglarnimu dawaliyalmaytti.
[14] Qünki Mən Əfraimoŋa xirdək,
Yəhuda jəmətigə arslandək bolimən; Mən, yəni Mənki, ularni titma-titma ḳiliwetip, ketip ḳalimən;
Ularni elip ketimən, ḳutḳuzalaydioŋan ḥeqkim qiḳmaydu;
[15] Mən ketimən, ular gunaḥini tonup yetip, yüzümni izdimigüqə Əz jayimoŋa ḳaytip turimən;
Bexioŋa kün qüxkəndə ular Meni intilip izdəydu.

Israilning yüzəki jawabi

6 [1] «Kelinglar, Pərwərdigarning yenioŋa ḳaytayli;
Qünki U titma-titma ḳiliwətti, biraḳ saḳaytidu;
Uruwətti, biraḳ bizni tengip ḳoyidu.
[2] U ikki kündin keyin bizni janlanduridu;
Üqinqi küni U bizni tirildüridu,
Biz Uning yüzi aldida ḥayat yaxaymiz!

---

hatimə berilidu, xu waḳit kəlgəndə ularoŋa bulang-talaŋ ḳilqilarning yoli eqilidu, deməkqi. Bu wəḳəning təpsilatining ḳandaḳ bolidioŋanlikini pəḳət pərəzla ḳilalaymiz. Təwəndə, 8-15-ayətlərdə aldin'ala eytiloŋan tajawuzqilik «yengi ay»da baxlinarmikin?

5:8 «Gibeaḥta sunayni, Ramaḥda kanayni qelinglar; Bəyt-Awəndə agaḥ signalini anglitinglar; kəyningdə! Ḳara, i Binyamin!» — Binyamin on ikki ḳəbilining biri, Yəhudaoŋa beḳindi boloŋan, «Israil», yəni «ximaliy padixaḥlik»ning jənubiy qegrasida. Bu bexarəttə ikki imkaniyət bar: — *(1)* Yəhuda əzi Israiloŋa tajawuz ḳilidu, andin Israil bilən Yəhuda bir-biri bilən soḳuxidu; nətijidə Israil Asuriyədin yardəm soraydu *(13-ayət) (10-ayəttə Yəhudaning ḥəkümranlarning jaḥangirliki, ajizlarni bozək ḳilip eksplitatsiyə ḳiliwatḳanliḳi kərsitilidu)*; *(2)* bexarət Asuriyə imperiyəsining tajawuz ḳilidioŋanlikini kərsitidu *(miladiyədin ilgiriki 733-yili ular Israilning ximaliy ḳəbililirini elip kətti: 722-yili pütkül Israilni ixoŋal ḳildi: 702-yili Yəhudaoŋa tajawuz ḳildi)*.

–Biz ikkinqi imkaniyətkə mayilmiz. Israilning jənubiy qegrisioŋa tutaxḳan bu xəḥərlər ḳistaḳḳa elinidioŋan bolsa *(ḥujum ximaldin kəlgən əḥwalda)*, undaḳta Israilning ḳaloŋan jayliri nemidegən ḳiynilidioŋan bolidu! Israil Asuriyədin yardəm sorioŋandin keyin *(xundaḳla Asuriyəgə pul bərgəndin keyin!)*, ular təripidin wəyran ḳilinoŋan.

5:11 «Əfraim... əz beximqilik ḳilip «paskinilik»ni ḳooŋlap yürdi» — «paskinilik» bəlkim birhil butni kərsitidu.

5:13 «Əfraim Asuriyəlikni izdəp bardi, «jedəlhor padixaḥ»oŋa təlipini yollidi» — Asuriyəliklər əz padixaḥioŋa bərgən unwanni, yəni «Uluoŋ Padixaḥ» degənning imlasini Ḥoxiya ḳəstən əzgərtip, uni kinayə bilən «Jedəlhor Padixaḥ» *(ibraniy tilida «Yarəb padixaḥ»)* dəp ataydu. Əməliyəttə Asuriyə padixaḥliri dəl muxu harakterda boloŋan, u baxḳa əllər bilən soḳuxuxḳa ḥərḳandaḳ baḥanə-səwəblərni qiḳaroŋuqi idi.

[3] Wə biz Uni bilidioɣan bolimiz!
Biz Pərwərdigarni tonux ḥəm bilix üqün intilip ḳooɣlaymiz!
Uning bizni ḳutḳuzuxḳa qiḳixi tang səḥərning boluxidək muḳərrər;
U yenimizoɣa yamoɣurdək, yər-zeminni suoɣiridioɣan «keyinki yamoɣur»dək qüxüp kelidu!».

Hudaning dad-pəryadi

[4] I Əfraim, seni ḳandaḳ ḳilsam bolar?
I Yəḥuda, seni ḳandaḳ ḳilsam bolar?
Qünki yaḥxiliḳinglar səḥərdiki bir parqə buluttək,
Tezdin yoḳap ketidioɣan xəbnəmdəktur.
[5] Xunga Mən pəyoɣəmbərlər arḳiliḳ ularni qepiwətkən;
Aoɣzimdiki sözlər bilən ularni əltürüwətkənmən;
Mening ḥəkümüm tang nuridək qiḳidu.
[6] Qünki Mən ḳurbanliḳlardin əməs, bəlki meḥir-muḥəbbəttin,
Kəydürmə ḳurbanliḳlardin kərə, Hudani tonux ḥəm bilixtin hursənlik tapimən.
[7] Biraḳ ular Adəm'atidək əḥdigə itaətsizlik ḳiloɣan;
Ular mana xu yol bilən Manga asiylik ḳiloɣan.
[8] Gilead bolsa kəbiḥlik ḳiloɣuqilarning xəḥiri;
U ḳan bilən boyaloɣan.
[9] Ḳarakqilar adəmni payliɣandək,
Kaḥinlar topi Xəkəmgə baridioɣan yolda ḳatillik ḳilmaḳta;
Bərḥək, ular iplaslik ḳilmaḳta.
[10] Israil jəmətidə yirginqlik bir ixni kərdüm;
Əfraimning paḥixiliki xu yərdə tepilidu,
Israil buloɣandi.
[11] Yənə sangimu, i Yəḥuda, terioɣan gunaḥliringning ḥosuli bekitilgəndur!

7 [1] Mən Өz həlḳimning asaritini buzup taxlap, azadlikḳa erixtürəy degəndə,
Mən Israilni saḳaytay degəndə,
Əmdi Əfraimning ḳəbiḥliki, Samariyəning rəzillikimu axkarilinidu;
Qünki ular aldamqilik ḳilidu;

6:3 «U yenimizoɣa yamoɣurdək, yər-zeminni suoɣiridioɣan «keyinki yamoɣur»dək qüxüp kelidu!» — «keyinki yamoɣur» bolsa Ḳanaanda *(Pələstində)* 3- yaki 4-ayda yaoɣidu, u ətiyazlik ziraətlərning pixixida ḥalḳilik rolini oynaydu. Bu yamoɣurlar bolmisa ḥosul bolmaydu. **«Biz Uni bilidioɣan bolimiz!... U ... «keyinki yamoɣur»dək qüxüp kelidu!»** — alimlarning bu üq ayət *(1-3)* üstidə üq hil pikri bar: — *(1)* bu Israilning ahirḳi zamanda towa ḳilidioɣan duasi *(qünki Israillar Ḥoxiyaning dəwridə towa ḳiloɣan əməs)*; *(2)* bu Ḥoxiya pəyoɣəmbərning: «Pərwərdigarning yenioɣa ḳaytayli» degən dəwiti; *(3)* bu Israilning xu qaoɣdiki yüzəki bir inkasi, halas. Sözlər qiraylik bolsimu Huda uni yüzəki dəp ḳaraydu *(4-ayətni kərüng)*. Xunga biz üqinqi imkaniyətkə ḳayilmiz. Qünki bu sözlərdə өz gunaḥini etirap ḳilidioɣan konkret gəp kəmqil. Əgər duada towa ḳilidioɣan sözlər bar boloɣan bolsa intayin yahxi bir dua bolatti; 14-babta ḥəḳiḳiy towa ḳilidioɣan dua tepilidu.

6:5 «Mən pəyoɣəmbərlər arḳiliḳ ularni qepiwətkən...» — Huda pəyoɣəmbərliri arḳiliḳ nuroɣun ḳetim Israiloɣa jazasini elip baridioɣan həkümlirini uḳturoɣanidi; demək, u dərḥal jazalirini əwətməydu, bəlki awwal pəyoɣəmbərliri arḳiliḳ agahlandurup, towa ḳilix pursitini beridu; pəḳət towa ḳilmisa jazasini qüxüridu. Jazalar qüxkəndə Israillar «qepiwetilgən, ...eltürüwetilgən» idi. Yuḳirida *(3-ayəttə)* Israil sahtipəzlik bilən «Hudaning bizni ḳutḳuzuxḳa qiḳixi ... tang səḥərning boluxidək muḳərrər» degənidi, biraḳ ḥazir Huda: «**Mening həkümlirim** tang nuridək qiḳidu» dəydu.

6:6 «Mən ḳurbanliḳlardin əməs, bəlki meḥir-muḥəbbəttin, kəydürmə ḳurbanliḳlardin kərə, Hudani tonux ḥəm bilixtin hursənlik tapimən» — Huda Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ ḳurbanliḳlarni tələp ḳiloɣan. Biraḳ keyinki kəp pəyoɣəmbərlər arḳiliḳ, bular Mening ahirḳi məḳsitim əməs, bəlki: *(1)* Өz həlḳimning manga ḳaratḳan qing kənglidiki ibadət wə muḥəbbitini izdəymən *(xundaḳ ixlar pəḳət Məsiḥning nijati wə Muḳəddəs Roḥ arḳiliḳ əməlgə axurulidu, əlwəttə)*; *(2)* ḳurbanliḳlar sunuloɣanda, əgər ihlasmənlik wə muḥəbbət bolmisa, undaḳta ularni ḳilmioɣininglar tüzük, dəp uḳturoɣan.

6:6 Mat. 9:13; 12:7
6:7 Ḥox. 8:1

Oƣrilar bolsa bəsüp kiriwatidu,
Ḳarakḳilar topi sirtta bulangƣilik ḳiliwatidu.
[2] Ular kənglidə Mening ularning barlik rəzilliklirini esimdə tutḳanlikimni oylimaydu;
Ḥazir ularning ḳilmixliri əzlirini ḳistawatidu;
Bu ixlar kəz aldimdidur.

Ordidiki suyiḳəstlər

[3] Ular padixaḥni rəzillikliri bilən,
Əmirlərni yaloƣan gəpliri bilən hursən ḳilidu;
[4] Ularning ḥəmmisi zinahorlar;
Ular naway ot saloƣan tonurdək;
Naway hemirni yuoƣurup, hemir boloƣuqə uning otini yənə uloƣaytmaydu;
[5] Padixaḥimiz təbrikləngən künidə, əmirlər xarabning kəypi bilən əzlirini zəipləxtürdi;
Padixaḥ bolsa mazak ḳiloƣuqilar bilən ḳol elixixḳa intildi!
[6] Qünki ular kənglini tonurdək ḳizitip suyiḳəst püküp ḳoyoƣanidi;
Keqiqə ularning oƣəzipi qooƣlinip turidu;
Səḥərdila u yanoƣan ottək yalḳunlap ketidu.
[7] Ularning ḥəmmisi tonurdək ḳiziḳtur, ular əz soraḳqilirini yəp ketidu;
Ularning barlik padixaḥliri yiḳildi —
Ulardin ḥeqkim meni nida ḳilip qaḳirmaydu!

Hudaning tərbiyisini ḳobul ḳilmaydioƣan bir həlḳ

[8] Əfraim yat ḳowmlar bilən arilixip kətti;
U «ərülmigən bir ḳoturmaq»dəktur.
[9] Yat adəmlər uning küqini yəp kətti, birak u ḥeq səzməydu;
Bərḥək, bexining u yər-bu yeridə ak qaqlar kərünidu, birak u ḥeq bilməydu;

7:4 «Ularning ḥəmmisi zinahorlar; ular naway ot saloƣan tonurdək...» — «ular» bəlkim kaḥinlar *(ular yuḳiridiki ayətlərning asasiy obyekti)*. Əslidə kaḥinlar «mukəddəs ḳanun»ni bilgini üqün, padixaḥning ordisida muḥim roli boluxi kerək idi. Əksiqə ular padixaḥni əltürüxni ḳəstləydu. **«Ular naway ot saloƣan tonurdək; naway hemirni yuoƣurup, hemir boloƣuqə uning otini yənə uloƣaytmaydu»** — naway hemirni boldurux üqün səl issik ətsun dəp tonurning yenioƣa ḳoyidu, birak xu waḳitlarda tonurning otini uloƣaytmaydu.
7:5 «Padixaḥ bolsa mazak ḳiloƣuqilar bilən ḳol elixixḳa intildi!» — «mazak ḳiloƣuqilar» yənə kaḥinlar *(wə sahta pəyoƣəmbərlər?)* boluxi mumkin. Əslidə padixaḥni ḳoƣdixi kerək boloƣan əmirlər məst boloƣanda, padixaḥ əzini ḳəst ḳilmakqi boloƣan «mazak ḳiloƣuqilar» bilən «ḳol tutuxup», ḥeq bilməyla hətərlik əḥwaloƣa qüxidu.
7:6 «Keqiqə ularning oƣazipi qooƣlinip turidu» — baxḳa birhil tərjimisi «ularning «nawiyi» bolsa keqiqə uhlaydu». **«.... Ular kənglini tonurdək ḳizitip suyiḳəst püküp ḳoyoƣanidi; ... səḥərdila u yanoƣan ottək yalḳunlap ketidu»** — 4-6-ayətlərdiki ix bəlkim: *(1)* padixaḥ ordisida məlum bir təbrikləx paaliyitini orunlaxturdi. *(2)* əmirliri məst bolup kətti. *(3)* padixaḥni ḳəstligən kaḥinlar keqiqə pursət kütüp yürdi. *(4)* ətigəndə ularning padixaḥḳa boloƣan nəpriti tonurdiki yalḳunlioƣan ottək partlidi wə ular padixaḥni əltürüwətti.
7:7 «Ulardin ḥeqkim meni nida ḳilip qaḳirmaydu!» — «ulardin» — bəlkim padixaḥlardin.
–Məzkur bexarətlərning Israilning əng ahirḳi padixaḥliridin ḳaysisini kərsitidioƣanlikioƣa birnemə demək təs. Israil padixaḥlikining ahirḳi yillirida altə padixaḥ təhtkə olturoƣan. Altisidin tət padixaḥ ḳəstlinip əltürülgən. Bu wəḳələr Təwrat, «2pad.» 15-17-bablarda bayan ḳilinoƣan. Ḥalkilik nuḳtilar xuki: *(1)* kaḥinlar intayin rəzil; zinahor, ḳatillar idi. *(2)* az degəndimu bir padixaḥ ular təripidin ḳəstlinip əltürülgən; *(3)* əmirlər intayin bihud adəmlər, padixaḥning bihətərlikini ḥeq oylimaytti; *(4)* padixaḥlarning ḥeqḳaysisi Hudaoƣa tayanmidi *(xunglaxḳa «yiḳildi»)*. *(5)* kaḥinlar kəp «sotqilar»nimu ḳəstləp əltürdi *(7-ayət)*.
7:8 «Əfraim yat ḳowmlar bilən arilixip kətti» — «Əfraim»ning məzkur kitabta Israilning ornida yaki Israiloƣa wəkil ḳilip kəp ixlitilixining səwəbi, bəlkim bu waḳitta Israilning ximaliy ḳəbililiri Asuriyə təripidin alliḳaqan elip ketilgən; Əfraim ḳəbilisi yaloƣuz ḳaloƣanidi. **U «ərülmigən bir ḳoturmaqdək»tur»** — demək, bir təripi kəyük, bir təripi pixmioƣan. Israil bəlkim baxḳa ḳowmlar bilər kəp arilixip, bir təripi butpərəslərgə ohxax bolup ḳaloƣan, «kəyüp kətkən»; birak ular Huda tərəptə ḥeq pixmioƣan, ularning Huda bilən boloƣan munasiwiti yoḳ deyərlik.
7:8 Zəb. 106:35
7:9 «Yat adəmlər uning küqini yəp kətti» — «uning küqi» bəlkim Israilning iradisi, iman-etiḳadini kərsitidu. Ular butpərəs həlḳ bilən kəp arilixip etiḳadi ajizlaxḳan. Baxḳa alimlarning pikriqə, «küq» ularning əmgikining mewisini kərsitidu.

10 Xuning bilən Israilning təkəbburluḳi əzigə ḳarxi guwaḥ beridu;
Ular Pərwərdigar Hudasining yenioɣa ḳaytmaydu;
Yaki xundaḳ ixlar bexioɣa qüxkən bolsimu, yənila Uni izdiməydu.
11 Əfraim ḥeq əḳli yoḳ nadan bir pahtəktək;
Misioɣa ḳarap sayraydu, Asuriyəni izdəp baridu;
12 Ular baroɣanda, ularning üstigə torumni taxlaymən;
Huddi asmandiki uqar-ḳanatlarni toroɣa qüxürgəndək ularni qüxürimən;
Bu həwər ularning jamaitigə yetixi bilənla, ularni jazalaymən.
13 Ularoɣa way! Qünki ular Məndin yiraḳlixip tenip kətti!
Ular ḥalak bolsun! Qünki ular Manga wapasizliḳ ḳildi!
Mən ularni ḳutḳuzup ḥərlükkə qiḳiray degəndə,
Ular Mən tooɣruluḳ yaloɣan gəp ḳilidu!
14 Ular ornida yetip nalə ḳiloɣanda,
Manga kənglidə ḥeq nida ḳilmidi;
Ularning jamaətkə yioɣilixi pəḳət ax wə yengi xarab üqündur, halas;
Ular Məndin qətləp kətti.
15 Bərḥəḳ, Mən əsli ularni tərbiyiligənmən,
Ularning biləklirini qenikturup küqəytküzgənidim;
Biraḳ ular Manga ḳarxi yamanliḳ ḳəstləwatidu.
16 Ular buruldi — biraḳ buruluxi Ḫəmmidin Aliy Boloɣuqioɣa ḳaytix üqün əməs;
Ular aldamqi bir oḳyaoɣa ohxax.
Ularning əmirliri əzlirining oɣaljiranə til-aḥanətliri wəjidin ḳiliqlinidu;
Bu ix Misir zeminida ularni məshirigə ḳalduridu.

«Ular xamal teriydu, ḳara ḳuyunni oridu!»

8 1 Kanayni aoɣzingoɣa saloɣin!
Pərwərdigarning əyi üstidə bir ḳorultaz aylinip yüridu!
Qünki ular Mening əḥdəmni buzoɣan,
Təwrat-ḳanunumoɣa itaətsizlik ḳiloɣan.
2 Ular Manga: «I Hudayim, biz Israil həlḳi Seni tonuymiz!» dəp warḳiraydu.
3 Israil yahxiliḳ-meḥribanliḳni taxliwətkən;
Xunga düxmən uni ḳooɣlaydu.
4 Ular əzliri padixaḥlarni tikligən, biraḳ Mən arḳiliḳ əməs;

7:10 Ḫox. 5:5
7:11 «Əfraim... Misioɣa ḳarap sayraydu, Asuriyəni izdəp baridu» — Israil tolimu tuturuḳsiz bolup, Hudaning səzigə ḥeq ixənməy, birdəm Misirdin, birdəm Asuriyədin yardəm soraydu. Əməliyəttə ikkila tərəp Israiloɣa satḳunluḳ ḳilidu.
7:12 «Bu həwər ularning jamaitigə yetixi bilənla, ularni jazalaymən» — ayətning ahirḳi bu ḳismining baxḳa ikki tərjimisi: «ularning jamaiti angliɣandək, ularni jazalaymən» yaki «ular topliniwatidu» dəp angliɣinimdila, ularni jazalaymən». Yənə baxḳa tərjimilirimu uqrixi mumkin. Ibraniy tilini qüxinix təs.
7:14 «Ularning jamaətkə yioɣilixi pəḳət ax wə yengi xarab üqündur, halas» — demək, ularning ḥeytliri Huda üqün əməs, pəḳət əz tamaxiliri üqün ətküzülidu.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Ular ax wə yengi xarab tiləp *(butlirini ixəndürüx üqün)* əz ətlirini tilidu».
7:16 «Ular buruldi — biraḳ buruluxi Ḫəmmidin Aliy Boloɣuqioɣa ḳaytix üqün əməs; ular aldamqi bir oḳyaoɣa ohxax» — «aldamqi oḳya» tüp-tüz atmaydu, oḳlar ḥərdaim burulup ketidu, əlwəttə. Ayətning birinqi ḳismining baxḳa hil tərjimiliri bar.
7:16 Zəb. 78:57
8:1 «Pərwərdigarning əyi üstidə bir ḳorultaz aylinip yüridu!» — ḳorultaz pəḳət ələklərgə yaki «ələy dəp ḳaloɣan» janiwarloroɣa ḳizikidu, əlwəttə *(baxḳa hil tərjimiliridə «bürküt» deyilidu)*.
8:1 Ḳan. 28:49; Ḫox. 6:7
8:3 «Israil yahxiliḳ-meḥribanliḳni taxliwətkən» — bu ikki bisliḳ səz; ular əzliri yahxiliḳ ḳilixtin ḳol üzgən wə xuning bilən təng, Hudaning yahxiliḳidin məḥrum boloɣan.

Ular bəzilərni əmir ḳiloɣan, biraḳ uningdin həwirim yoḳ;
Ular əz jenioɣa zamin bolux üqün,
Əzlirigə butlarni kümüx-altunliridin yasioɣan.
[5] I Samariyə, sening moziying seni taxliwətti!
Mening oɣəzipim ularoɣa ḳozoɣaldi;
Ular ḳaqanoɣiqə paklikṯin yiraḳ turidu?
[6] Xu nərsə Israildin qikḳanoɣu —
Uni bir ḥünərwən yasioɣan, halas; u Huda əməs;
Samariyəning moziyi dərwəḳə parə-parə qeḳiwetilidu!
[7] Qünki ular xamal teridi, xunga ḳara ḳuyunni oridu!
Ularning xadisida ḥeq baxaḳlar yoḳ, u ḥeq ax bərməydu;
Ḥətta ax bərgən bolsimu, yat adəmlər uni yutuwaloɣan bolatti.
[8] Israil yutuwelindi;
Ular yat əllər arisida yarimas bir ḳaqa bolup ḳaldi;
[9] Qünki ular yaloɣuz yürgən yawayi exəktək Asuriyəni izdəp qiḳti;
Əfraim «axna»larni yalliwaldi.
[10] Gərqə ular əllər arisidin «yalliwaloɣan» bolsimu,
Əmdi Mən ularni yioɣip bir tərəp ḳilimən;
Ular tezla «Əmirlərning xaḥi»ning besimi astida toloɣinip ketidu.
[11] Əfraim «gunaḥ ḳurbanliḳ»liri üqün ḳurbangaḥlarni kəpəytkini bilən,
Bular gunaḥ ḳozoɣaydioɣan ḳurbangaḥlar bolup ḳaldi.
[12] Mən uning üqün Təwrat-ḳanunumda kəp tərəplimə nərsilərni yazoɣan bolsammu,
Ular yat bir nərsə dəp ḥesablanmaḳta.
[13] Ular ḳurbanliḳlaroɣa amraḳ! Ular Manga ḳurbanliḳlarni ḳilip, gəxidin yəydu,
Biraḳ Pərwərdigar bulardin ḥeq hursənlik almaydu;
U ularning ḳəbiḥlikini ḥazir esigə kəltürüp,
Gunaḥlirini əz bexioɣa qüxüridu;
Ular Misiroɣa ḳaytidu!
[14] Qünki Israil əz Yasioɣuqisini untup, «ibadəthana»larni ḳuridu;
Yəḥuda bolsa istiḥkamlaxturuloɣan xəḥərlərni kəpəytkən;
Biraḳ Mən ularning xəḥərliri üstigə ot əwətimən,
Ot bularning ḳəl'ə-ordilirini yəp ketidu.

8:4 «Ular əzliri padixaḥlarni tikligən, biraḳ mən arḳilik əməs» — «uningdin həwirim yoḳ» — demək, bu ix Manga yat boldi, Mən uni etirap ḳilmidim.
8:5 «I Samariyə, sening moziying seni taxliwətti!» — bu kinayilik gəp. Israildiki mozay xəklidiki but ularni ḳutḳuzmioɣan. «Baal» wə ularning əng qong tawapgaḥi «Bəyt-əl»diki butmu «mozay xəkli»də idi *(baxḳa hil tərjilirimu bar)*.
8:7 «Ular xamal teridi, xunga ḳara ḳuyunni oridu! Ularning xadisida ḥeq baxaḳlar yoḳ, u ḥeq ax bərməydu; ḥətta ax bərgən bolsimu, yat adəmlər uni yutuwaloɣan bolatti» — Israillar ḥərdaim «Baal»din yahxi ḥosul tilətti. Ularning oylixiqə «Baal»ning «alaḥidiliki» «mol ḥosul berix»mix.
8:10 «Ular tezla «əmirlərning xaḥi»ning besimi astida toloɣinip ketidu» — «əmirlərning xaḥi» Asuriyə padixaḥining məhsus bir unwani.
8:10 Yəx. 10:8
8:11 «əfraim «gunaḥ ḳurbanliḳ»liri üqün ḳurbangaḥlarni kəpəytkini bilən, bular gunaḥ ḳozoɣaydioɣan ḳurbangaḥlar bolup ḳaldi» — «gunaḥ ḳurbanliḳi»lar tooɣruluḳ «Law.» 4-5-bablarni kərüng.
–Məzkur ḳurbangaḥlarni «Pərwərdigaroɣa atap» yasaloɣanidi. Əslidə Hudaning kərsətmiliri boyiqə Yerusalemdindiki ibadəthanining ḳurbangaḥidin baxḳa, Israillarning ḥeqḳandaḳ ḳurbangaḥni yasimasliḳi kerək. Dərwəḳə, ular yasaloɣandin keyin, tezla butpərəs tawapgaḥlaroɣa aylinip ḳaloɣanidi.
8:13 «Ular ḳurbanliḳlaroɣa amraḳ! Ular Manga ḳurbanliḳlarni ḳilip, gəxidin yəydu,...» — bu ayətning ḥərhil tərjimiliri boloɣini bilən, omumiy mənisi tərjimimizningkidək. **«Gunaḥlirini əz bexioɣa qüxüridu; ular Misiroɣa ḳaytidu!»** — Misir Israillar tunji ḳetimlik əsirlikkə yaki ḳullukḳa qüxkən jay.
8:14 2Tar. 26:10, 27:4, Yesh. 22:9-11, 2Pad. 18:12

Ḳuruḳ huxallik wə ḥeytlar

9 [1] I Israil, yat əl-yurtlardək huxal bolup xadlinip kətmənglar;
Qünki sən Hudayingdin qətnəp paḥixilikkə berilding;
Ḥərbir hamanda sən paḥixə ḥəḳḳigə amraḳ bolup kətting.
[2] Haman wə xarab kəlqiki ularni baḳalmaydu;
Yengi xarab uni yərgə ḳaritip ḳoyidu.
[3] Ular Pərwərdigarning zeminida turiwərməydu;
Əfraim bəlki Misiroƣa ḳaytidu,
Ular Asuriyədə ḥaram tamaḳni yəydu.
[4] Ular Pərwərdigaroƣa ḥeq xarab ḥadiyəlirini ḳuymaydu,
Ularning ḳurbanliḳliri uningoƣa ḥeq hursənlik bolmaydu; ularning neni matəm tutḳuqilarning nenidək bolidu;
Uni yegən ḥərkim «napak» bolidu;
Bu nan ḥərgiz Pərwərdigarning əyigə kirməydu.
[5] Əmdi «jamaətlərning ibadət sorunliri» künidə,
«Pərwərdigarning ḥeyti» boloƣan künidə ḳandaḳ ḳilarsilər?
[6] Qünki mana, ular ḥətta ḥalakəttin ḳaqḳan bolsimu, Misir ularni yioƣiwelip,
Andin Memfis xəḥiri ularni kəmüp ḳoyidu.
Ularning ḳədirlik kümüx buyumlirini bolsa, qaḳḳaḳlar igiliwalidu;
Ularning qedirlirini yantaḳ-tikənlər basidu.
[7] Əmdi ḥesablixix künliri kəldi,
Yamanlik ḳayturidioƣan künlər kəldi;
Israil buni bilip yətsun!
Sening ḳəbiḥlikingning kəplüki tüpəylidin,
Zor nəpriting boloƣini tüpəylidin,
Pəyoƣəmbər «əhməḳ», roḥḳa təwə boloƣuqi «sarang» dəp ḥesablinidu.
[8] Pəyoƣəmbər bolsa Əfraim üstigə Hudayim bilən billə turoƣan kəzətqidur;

9:1 «I Israil, yat əl-yurtlardək huxal bolup xadlinip kətmənglar; qünki sən Hudayingdin qətnəp paḥixilikkə berilding; ḥərbir hamanda sən paḥixə ḥəḳḳigə amraḳ bolup kətting» — *(bu babtiki həwər tooƣruluḳ)* Israil butpərəslik yolioƣa kirgən bolsimu, ular tehi «ḥəmmə din ohxax» dəp, butpərəslik paaliyətlirini «Pərwərdigarning namida» ətküzüwatatti, xundaḳla xu paaliyətlirini kəpləp ətküzüp yürməktə idi. Xuning bilən təng ular yənila Musa pəyoƣəmbərgə buyruloƣan kona ḥeytlarnimu saḳlap ḳaloƣanidi, ularoƣa naḥayiti kəngül bələtti; muxundaḳ ḥeytlarning boloƣinidin huxal boluxup, ḥeyt-bayram tərəpliridə heli «dindar» bolup ketixti. Ḥoxiya pəyoƣəmbər muxu babtiki həwərni küz bayrimida, yəni «kəpilər ḥeyti» *(«kəpə tikix ḥeyti»)*da ularoƣa yətküzgən bolsa kerək.
–«Haman» yilning əjirining nətijisini yioƣidioƣan jay bolup, huxallik bolidioƣan bir sorun, əlwəttə. Birak paḥixə ayallar *(ḥəḳning puli bilən)* pat-pat xu sorunlaroƣa qiḳatti. Israillar hamanlirida bəlkim ikki jəḥəttə paḥixilik ḳilatti; *(1)* muxu ayallar bilən; *(2)* roḥiy jəḥəttə «Baal»oƣa qoḳunup uningoƣa rəḥmət eytix paaliyətliridə.
9:4 «... Ularning neni matəm tutḳuqilarning nenidək bolidu; uni yegən ḥərkim «napak» bolidu; bu nan ḥərgiz Pərwərdigarning əyigə kirməydu» — Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə adəm bolsun, nərsə bolsun jəsətkə təgkən bolsila, «napak» dəp ḥesablinatti. «Napak» axni yegən adəmning əzimu «napak» bolatti. Xunga «matəm tutḳan» adəmlərning ḥəmmisi *(bir məzgilqiqə)* «napak» dəp ḥesablinatti. Əmdi Hudaning jazasi bilən Israil yat əl arisida ḥərdaim «ḥaram-napaklik» bilən uqraxḳaqḳa, ḥərdaim «napak» bolidu, xunga ularning «Hudaning əyigə» əzliri kirixi, xundaḳla ḥərḳandaḳ «ax ḥədiyə»ni elip kirixi ḳət'iy mən'i ḳilinoƣan.
9:5 «Əmdi «jamaətlərning ibadət sorunliri» künidə, «Pərwərdigarning ḥeyti» boloƣan künidə ḳandaḳ ḳilarsilər?» — bu butpərəs həlḳning «napak bolidioƣanliḳi» «Pərwərdigarning ḥeytlirini təbrikliyəlməsliki», «ibadət sorunlirioƣa ḳatnixalmasliḳi» ḳatarliḳlar ularoƣa eoƣir kəlgənliki bəlkim oḳurmənlərgə oƣəlitə tuyulidu. Birak əslidə durus boloƣan bu paaliyətlər hurapiy ixlaroƣa aylinip ḳaloƣandin keyin, ular «bularni ḥərdaim ḳilmisak «yaman bolidu»» dəp oylap, ḳorḳup yürgən bolsa kerək. Tirik Hudadin ḳorḳmay, hurapiylik yolioƣa hilaplik ḳilixtin ḳorḳux, ḥərbir həlḳḳə naḥayiti nomus kəltüridioƣan bir ixtur.
9:6 «Andin Memfis xəḥiri ularni kəmüp ḳoyidu» — Memfis xəḥiri yooƣan, ḥəywətlik yər boloƣanliḳi üqün dangḳi qiḳḳan. **«Ularning ḳədirlik kümüx buyumlirini bolsa, qaḳḳaḳlar igiliwalidu; ularning qedirlirini yantaḳ-tikənlər basidu»** — bu ayəttə «ḳədirlik kümüx buyumliri» wə «qedirliri» bolsa kümüx bilən ḥəlləngən butlar, xundaḳla xu butlaroƣa «makan boloƣan» qedirlar kəzdə tutuluxi mumkin.
9:7 «Əmdi ḥesablixix künliri kəldi» — «ḥesablixix künliri» ibraniy tilida «yoḳlax künliri».

Birak uningoŋa barlik yollirida kiltaklar koyuloŋan,
Hudasining əyidimu nəprət uni kütməktə.
[9] Gibeahning künliridikidək ular əzlirini qongkur buloŋioŋan,
U ularning kəbihlikini esigə kəltüridu,
Ularning gunahlirini jazalaydu.

[10] — Qəl-bayawanda üzüm uqrap kaloŋandək, Mən sən Israilni tapkan;
Ənjür dərihidə tunji pixkan mewini kərgəndək, ata-bowiliringlarni yahxi kərgənmən;
Andin ular «Baal-Peor»ni izdəp bardi,
Əzlirini axu nomusluk nərsigə beoŋixlidi,
Ular əzlirining «səygüqisi»gə ohxax yirginqlik boldi.
[11] Əfraimning bolsa, xan-xəripi kuxtək uqup ketidu
— Huddi tuoŋulux bolup bakmioŋandək,
Ḥamilə bolup bakmioŋandək,
Boyida apiridə bolux bolup bakmioŋandək!
[12] Ḥətta ular pərzəntlirini qong kiloŋan bolsimu,
Mən lekin ularni birini kaldurmay juda kilimən;
Bərhək, ulardin ayrilip kətkinimdin keyin, ularning haliоŋa way!
[13] Mən kərginimdə, Əfraimning əhwali qimənzarda tikləngən bir «Tur xəhiri»dək idi;
Birak Əfraim balilirini kətl kiloŋuqioŋa qikirip beridu.
[14] Ularoŋa bərgin, i Pərwərdigar — zadi nemə bərgining tüzük? — Ularoŋa bala qüxüp ketidioŋan baliyatku, kuruk əmqəklərni bərgin!
[15] Ularning barlik rəzillikini Gilgaldin tapkili bolidu;
Qünki Mən xu yərdə ulardin nəprətləndim;
Ularning kilmixlirining rəzilliki tüpəylidin,
Ularni əyümdin ḥaydiwetimən;
Mən ularni yənə səymaymən;
Ularning əmirlirining ḥəmmisi tərsalik kilidu.
[16] Əfraim əmdi uruwetildi;
Ularning yiltizi kaoŋjirap kətti, ular ḥeq mewə bərməydu;
Ḥətta ular mewə bərsimu,

9:8 «Pəyoŋəmbər bolsa Əfraim üstigə Hudayim bilən billə turoŋan kəzətqidur; ... Hudasining əyidimu nəprət uni kütməktə» — ḥəkikiy pəyoŋəmbərning düxmənliri *(kaḥinlar wə sahta pəyoŋəmbərlər bolsa kerək)* ḥətta Hudaning ibadəthanisidimu uni kəstliməkqi boluwatatti.

9:9 «Gibeahning künliridikidək ular əzlirini qongkur buloŋioŋan,...» — Gibeah xəhiridə bəqqiwazlik ḥəm katillik yüz bərgən, Israilni naḥayiti xərməndiqiliktə kaldurоŋan *(«Ḥak.» 17-19-bablar)*.

9:10 «Andin ular «Baal-Peor»ni izdəp bardi» — «Baal-Peor» degən but wə bu butka munasiwətlik nomussizlik «Qəl.» 25-babta hatirilәngən. Demisəkmu, bu ixlar Israil qəl-bayawanda yürgən wakitta yüz bərgən. **«Əzlirini axu nomusluk nərsigə beoŋixlidi, ular əzlirining «səygüqisi»gə ohxax yirginqlik boldi»** — demək, ular əzliri qokunoŋan yirginqlik butka ohxax boldi.

–Baxka birhil tərjimisi «...əz səyginigə ohxax yirginqlik boldi».

9:10 Qəl. 25:3; Zəb. 106:28

9:11 «Əfraimning bolsa, xan-xəripi kuxtək uqup ketidu» — «Əfraimning xan-xəripi» ularning pəhri boloŋan əwlad-pərzəntini kərsitidu. Huda ularni agaḥlanduriduki, əwlad-pərzəntinglar məwjut bolup bakmioŋandək bolisilər *(12-ayətnimu kərüng)*.

9:13 «Mən kərginimdə, Əfraimning əhwali qimənzarda tikləngən bir «Tur xəhiri»dək idi» — «Tur» Liwanoŋa jaylaxkan küqlük wə mustəḥkəm port-dələt idi. Baxka tət hil tərjimisi bar. Ibraniy tilini qüxinix təs.

9:14 «Ularoŋa bala qüxüp ketidioŋan baliyatku, kuruk əmqəklərni bərgin!» — pəyoŋəmbərning bu duasi bəlkim ularni balilarning kətl kilinixi azabini kərmisun, degənni bildüridu.

9:14 Luka 23:29

9:15 «Ularning barlik rəzillikini Gilgaldin tapkili bolidu» — «Gilgal» ularning ikkinqi qong butpərəs tawapgaḥi idi.

9:15 Yəx. 1:23; Ḥox. 4:15; 12:12

Baliyatḳusining səyümlük mewilirini əltürüwetimən.
17 Mening Hudayim ularni qətkə ḳakti,
Qünki ular uningoŋa ḳulaḳ salmidi;
Ular əllər arisida sərsan bolidu.

Pərwərdigarni izdəx waḳti kəldi!

10 1 Israil baraḳsan bir üzüm telidur;
U əzi üqün mewə qiḳiridu;
Mewisi kəpəygənseri u ḳurbangaḥlarnimu kəpəytkən;
Zeminining esilliḳidin ular «esil» but tüwrüklirini yasidi.
2 Ularning kəngli ala;
Ularning gunaḥkarliḳi ḥazir axkarilinidu;
U ularning ḳurbangaḥlirini qeḳip oŋulitidu,
Ularning but tüwrüklirini buzuwetidu.
3 Qünki ular pat arida: «Bizdə padixaḥ yoḳ, qünki Pərwərdigardin ḳorḳmiduḳ;
Padixaḥimiz bar bolsimu, u bizgə nemə ḳilip beridu?» — dəydioŋan bolidu.
4 Ular gəplərni ḳiliweridu, əḥdini tüzüp ḳoyup yaloŋandin ḳəsəm iqidu;
Xunga ular arisidiki dəwalixixlar etizdiki qənəklərgə xumbuya ünüp kətkəndək bolidu.
5 Samariyədə turuwatḳanlar «Bəyt-Awən»ning moziyi üqün oŋəm-əndixigə qüxidu;
«Bəyt-Awən»dikilər dərwəkə uning üstigə matəm tutidu,
Uning «butpərəs kaḥin»lirimu uning üqün xundaḳ ḳilidu;
Ular «Bəyt-Awən»ning «xan-xəripi» üqün azablinidu,
Qünki u sürgün ḳilindi!
6 Bərḥək, xu nərsə «Jedəlhor padixaḥ» üqün ḥədiyə ḳilinip, Asuriyəgə kətürülüp ketilidu;
Əfraim iza-aḥanətkə ḳalidu,
Israil əz «əḳli»din ḥijil bolidu.
7 Samariyəning bolsa, padixaḥi dengiz dolḳunliri üstidiki həxəktək yoḳilip kətti;
8 «Awən»diki «yuḳiri jaylar», yəni «Israilning gunaḥi» bitqit ḳilinidu;
Ḳurbangaḥlirini tikən-jioŋanlar basidu;

9:16 «Ularning əfraimning yiltizi ḳaoŋjirap kətti, ḥətta ular mewə bərsimu» — muxu yərdə balilarni kərsitidu. Ayətning ikkinqi ḳismini kərüng.
10:1 «Mewisi kəpəygənseri u Israil ḳurbangaḥlarnimu kəpəytkən; zeminining esilliḳidin ular «esil» but tüwrüklirini yasidi» — demisəkmu, bu ḳurbangaḥlar wə tüwrüklər butlaroŋa ataloŋanidi. Baxḳa birhil tərjimisi: «U *(Huda)* Israilning mewisini kəpəytixi bilən, Israil ḳurbangaḥliridiki but tüwrüklər kəpəydi; U *(Huda)* Øz zeminioŋa yahxiliḳni kəpəytixi bilən, u *(Israil)* butlaroŋa ataloŋan tüwrüklərni tehimu yahxi ḳildi».
10:1 Ḫox. 8:11
10:2 «Ularning kəngli ala» — yaki «Ularning kəngli kuw». Zəb. 55:21ni kərüng,
10:2 Zəb. 55:21
10:3 «... ular pat arida: «Bizdə padixaḥ yoḳ, qünki Pərwərdigardin ḳorḳmiduḳ; padixaḥimiz bar bolsimu, u bizgə nemə ḳilip beridu?» — dəydioŋan bolidu» — bu bexarət Israilning sürgün ḳilinoŋandin keyin nemə dəydioŋanliḳini kərsitidu.
10:3 Ḫox. 3:4
10:4 «Xunga ular arisidiki dəwalixixlar etizdiki qənəklərgə xumbuya ünüp kətkəndək bolidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «Xunga ularning bexioŋa qüxkən jazalar etizdiki qənəklərgə xumbuya ünüp kətkəndək bolidu».
10:5 «Samariyədə turuwatḳanlar «Bəyt-Awən»ning moziyi üqün oŋəm-əndixigə qüxidu,... ular «Bəyt-Awən»ning «xan-xəripi» üqün azablinidu» — «Bəyt-Awən»ning «xan-xərəp»i, yəni mozay xəklidiki but bolsa, kinayilik gəp, əlwəttə. Oḳurmənlərning esidə boliduki, «Bəyt-Awən» degən səzning əzi kinayilik gəptur *(mənisi: «Yoḳ birnərsə»ning əyi)*.
–«Samariyədə turuwatḳanlar «Bəyt-Awən»ning moziyi üqün oŋəm-əndixigə qüxidu,...» — baxḳa birhil tərjimisi «Ular «Samariyədə turoŋuqi» wə «Bəyt-Awən»ning moziyi üqün oŋəm-əndixigə qüxidu...». Muxu tərjimisi tooŋra bolsa, «Samariyədə turoŋuqi» kinayilik gəp bolup, Samariyədikilər qoḳunoŋan butni kərsitidu.
10:6 «xu nərsə «Jedəlhor padixaḥ» üqün ḥədiyə ḳilinip» — «Jedəlhor padixaḥ» Asuriyə padixaḥini deməkqi. Yuḳiriḳi 5:13-ayəttiki izaḥatni kərüng.

Ular taoɣlaroɣa: «Üstimizni yepinglar!», dənglüklərgə: «Üstimizgə ərülüp qüxünglar!» —
dəydu.
9 — I Israil, Gibeaḥning künliridin baxlap sən gunaḥ kilip kəlding;
Ixlar xu peti turiwərdi;
Rəzillikning baliliri üstigə kilinoɣan jəng ularni Gibeaḥta besiwətmidimu?
10 Mən halioɣinimda ularni jazalaymən;
Ular ikki gunaḥi tüpəylidin əsirgə qüxüxkə tooɣra kəlgəndə,
Yat ḳowmlar ularoɣa ḥujum kilixḳa yioɣilidu.
11 Əfraim bolsa kəndürülgən bir inəktur,
U haman tepixkə amrak;
Mən uning qiraylik gədinini upraxtin ayap kəldim;
Birak ḥazir uningoɣa boyunturuk selip ḥəydəymən;
Yəḥuda yər ḥəydisun!
Yakup əzi üqün yərni tirnilixi kerək.
12 Əzünglaroɣa ḥəkḳaniylik bilən teringlar,
Meḥir-muḥəbbət iqidə ḥosul alisilər;
Boz yeringlarni qanap eqinglar;
Qünki Pərwərdigarni izdəx wakti kəldi,
— Ta U üstünglaroɣa ḥəkḳaniylikni yaoɣduroɣuqə!
13 Birak silər rəzillikni aoɣdurdunglar,
Ḳəbiḥlik ḥosulini ordunglar,
Yaloɣanqilikning mewisini yedinglar;
Qünki sən əz yolungoɣa, yəni baturliringning kəplükigə ixinip tayanding;
14 Ḳowmliring arisida kuḳan-sürən kətürülidu;
Xalman jəng künidə Bəyt-Arbəlni bərbat kiloɣandək,
Barlik ḳoroɣanliring bərbat kilinidu;
(xu küni Bəyt-Arbəldiki ana-balilar təngla parə-parə kiliwetilmigənmu?) —
15 Əmdi uqioɣa qikḳan rəzilliking tüpəylidin,
Ohxax bir kün sening bexingoɣa qüxürülidu, i Bəyt-əl!
Tang səḥərdila Israilning padixaḥi pütünləy üzüp taxlinidu.

10:8 ««Awən»diki «yukiri jaylar», yəni «Israilning gunaḥi» bitqit kilinidu» — «Awən» *(«yoḳ nərsə»)* yəni «Bəyt-Awən». «Yukiri jaylar» — butpərəslik kilidioɣan məhsus jaylar. «Israilning gunaḥi» — ular qokunoɣan butni kərsətsə kerək.
10:8 Yəx. 2:19; Luḳa 23:30; Wəḥ. 6:16; 9:6
10:9 «— I Israil, Gibeaḥning künliridin baxlap sən gunaḥ kilip kəlding; ... rəzillikning baliliri üstigə kilinoɣan jəng ularni Gibeaḥta besiwətmidimu?» — Gibeaḥ xəḥirida boloɣan rəzil wəkə *(bəqqiwazlik ḥəm ḳatillik)* «Ḥak.» 17-19-bablarda hatirilənggən. Bu ayətkə karioɣanda bu gunaḥ xu künlərdin tartip Israildin ayrilmioɣan. Xu wəkə boloɣandin keyin, Gibeaḥdikilər towa kilmidi, xuning bilən Israilning baxka kəbililiri ularoɣa karxi jəng kilip ularni bitqit kiloɣan. Bexarətkə karioɣanda, bundak bir jəng yənə elip berilixi kerək; lekin bu ketim pütkül Israiloɣa karxi xundak bir jəng bolidu.
10:9 Ḥox. 9:9
10:10 «Ular ikki gunaḥi tüpəylidin əsirgə qüxüxkə tooɣra kəlgəndə» — «ikki gunaḥi» nemə ikənliki tooɣruluk alimlarning ḥərhil pərəzliri bar. Israilning ikki jay *(Bəyt-əl wə Dan)*da qong butni yasioɣanlikini kərsitixi mumkin *(«1Pad.» 12-bab)*. Bu ayətning baxka hil tərjimiliri bar.
10:11 «Əfraim bolsa kəndürülgən bir inəktur, u haman tepixkə amrak; Mən uning qiraylik gədinini upraxtin ayap kəldim; birak ḥazir uningoɣa boyunturuk selip ḥəydəymən; Yəḥuda yər ḥəydisun! Yakup əzi üqün yərni tirnilixi kerək» — deḥkan əzining amrak inikini *(Huda deḥkan, Israil inək)* tehi eoɣir əmgəkkə salmioɣan, pəkət haman tepixkə saloɣan *(haman tepix yenik ix ḥəm tepilgən danlardin yeyələydioɣanliki üqün inək uningoɣa amrak, əlwəttə)*. Birak inək jayil bolup kətkəkə *(4:16ni kərüng)* ḥazir kattik əmgək künliri kəldi: 12-ayət boyiqə, Yəḥuda wə Israil Huda üqün «yər ḥəydimisə» *(towa kilix jəryanidiki japalik yoloɣa kirmisə)*, ular bəlki Asuriyə yaki Babil üqün kattik əmgək kilidioɣan bolidu.
10:12 Yər. 4:3
10:14 «Xalman jəng künidə bəyt-arbəlni bərbat kiloɣandək,...» — «Xalman» bəlkim Asuriyə padixaḥi «Xalmanezər III» yaki «Xalmanezər V»ni, «Bəyt-Arbəl» bəlkim Galiliyədiki «Arbela»ni kərsitixi mumkin. Tarihiy təpsilatlar ḥazir bizgə naməlum, birak Israiloɣa boloɣan agah nahayiti enikтur.
10:15 «Ohxax bir kün sening bexingoɣa qüxürülidu, i Bəyt-əl!» — demək, ularning «Bəyt-əl»də kiloɣan rəzillikliri əz

Israil, səyümlük balam! Seni ḳandaḳmu taxlap ḳoyimən?

11 [1] Israil bala qeoɣida, Mən uni səydüm,
Xuning bilən ooɣlumni Misirdin qiḳixḳa qaḳirdim.
[2] Biraḳ ular həlḳimni qaḳiriwidi,
Ular dərḥal ḥuzurumdin qiḳip kətti;
Ular «Baal»laroɣa ḳurbanlik ḳilixḳa baxlidi,
Oyma məbudlaroɣa isriḳ saldi.
[3] Əfraimoɣa mengixni əgətküqi Өzüm idim,
Uning ḳolini tutup wə yələp —
Biraḳ əzini saḳaytḳuqining Mən ikənlikimni ular bilmidi.
[4] Mən adimətqilikning kəyünüx rixtiliri bilən,
Səygüning tarliri bilən ularning kənglini tartiwaldim;
Mən laroɣa huddi engikidin boyunturuḳni eliwətküqi birsidək boloɣanmən,
Egilip Өzüm ularni ozuḳlanduroɣanmən.
[5] Ular Misiroɣa ḳaytidioɣan bolmamdu?
Asuriyəlik dərwəḳə ularning padixaḥi bolidioɣan əməsmu?
— Qünki ular yenimoɣa ḳaytixni rət ḳildi!
[6] Ḳiliq uning xəḥərliridə ḥəryan oynitilidu;
Dərwazisidiki təmür baldaḳlarni wəyran ḳilip yəp ketidu;
Bu əz əḳillirining kasapitidur!
[7] Bərḥək, Mening həlḳim Məndin qətləp ketixkə məptun boldi;
Ular Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqioɣa nida ḳilip qaḳirsimu,
Lekin ḥeqkim ularni kətürməydu.
[8] Mən ḳandaḳmu seni taxlap ḳoyimən, i Əfraim?
Mən ḳandaḳmu seni düxməngə tapxurimən, i Israil?!
Ḳandaḳmu seni Admaḥ xəḥiridək ḳilimən?!
Seni ḳandaḳmu Zəboim xəḥiridək bir tərəp ḳilimən?!
Ḳəlbim iq-baoɣrimda ḳaynap ketiwatidu,
Mening barlik rəḥimdilliḳim ḳozoɣiliwatidu!
[9] Oɣəzipimning ḳəḥrini yürgüzməymən,
Ikkinqi yənə Əfraimni yoḳatmaymən;
Qünki Mən insan əməs, Təngridurmən,
— Yəni arangda boloɣan pak-muḳəddəs Boloɣuqidurmən;
Mən dəroɣəzəp bilən kəlməymən.

---

bexioɣa «Bəyt-Arbəl»dikidək bir künni qüxüridu. **«Tang səḥərdila Israilning padixaḥi pütünləy üzüp taxlinidu»** — «tang səḥərdila» — demək, «jəng bexidila» *(jəng adəttə səḥərdə baxlinatti)*; yaki bolmisa «bək tezla» degən mənidə.

11:1 Qəl. 23:22; Mat. 2:15

11:2 «Biraḳ ular həlḳimni qaḳiriwidi, ular dərḥal ḥuzurumdin qiḳip kətti...» — «ular» — butpərəslərni yaki Israil Misirdin qiḳḳanda uqrioɣan «Moab»dikilərni wə yaki Ḳanaanoɣa kirgəndin keyin uqraxḳan Ḳanaandikilərni kərsitixi mumkin.

–Ayət üstidiki ikki baxḳa kəzḳarax ipadiləydioɣan baxḳa ikki tərjimisi bar: *(1)* «Ular *(pəyoɣəmbərlər)* ularni qaḳiroɣanseri, ular *(Israil)* əzlirini ulardin *(pəyoɣəmbərlərdin)* neri ḳildi»; *(2)* «Mən *(Huda)* ularni qaḳiroɣanseri, ular əzlirini ḥuzurumdin neri ḳildi». Ahirḳi tərjimə miladiyədin ilgirigi 3-əsirdiki «Septuagint» *(LXX)* grek tərjimisigə əgixidu.

11:5 «Ular Misiroɣa ḳaytidioɣan bolmamdu? Asuriyəlik dərwəḳə ularning padixaḥi bolidioɣan əməsmu?» — Israil Misir wə Asuriyədin yardəm izdəp ularning yenioɣa «qiḳti». Əmdi bu ayəttə tiloɣa elinoɣan ularning «qiḳix»i yaki «ḳaytix»i *(1- wə 2-ayətni kərüng)* bolsa ḳaḳkun musapir süpitidə *(Misiroɣa)* yaki əsir süpitidə *(Asuriyəgə)* bolidu.

11:7 «Ular...» — bəlkim pəyoɣəmbərlərni kərsitidu.

11:8 «Ḳandaḳmu seni Admaḥ xəḥiridək ḳilimən?! Seni ḳandaḳmu Zəboim xəḥiridək bir tərəp ḳilimən?!» — «Admaḥ» wə «Zəboim» degən xəḥərlər eoɣir gunahliri tüpəylidin Sodom wə Gomorra bilən təng asmandin yaoɣan ot-güngürt təripidin pütünləy ḥalak boldi.

11:8 Yar. 19:24

11:9 «... Mən dəroɣəzəp bilən kəlməymən» — baxḳa birhil tərjimisi: «... Mən xəḥərgə *(jazalaxḳa)* kirməymən».

10 Ular Pərwərdigarning kəynidin mangidu;
U xirdək ḥərkirəydu;
U ḥərkirigəndə, əmdi baliliri oƣərbtin titrigən ḥalda kelidu;
11 Ular Misirdin ḳuxtək,
Asuriyə zeminidin pahtəktək titrigən ḥalda qiḳip kelidu;
Xuning bilən ularni əz əylirigə makanlaxturimən, — dəydu Pərwərdigar.

Ötkən ixlarni əsləp sawaḳ elinglar!

12 1 Əfraim Meni yaloƣan gəpliri bilən kəmüwetidu;
Yəhudamu Təngrigə, yəni ixənqlik, Pak-Muḳəddəs Boloƣuqioƣa tuturuḳsiz boldi.
Əfraimning yegini xamaldur,
U xərḳ xamilini ḳooƣlap yüridu;
U künləp yaloƣanqilik, zulum-zorluḳni kəpəytməktə;
Ular Asuriyə bilən əhdə tüzidu,
Xuningdək Misiroƣa may «sooƣiliri» kətürüp apirilidu.
2 Pərwərdigarning Yəhuda bilənmu bir dəwasi bar;
U Yaḳupni yolliri boyiqə jazalaydu;
Uning ḳilmixlirini əz üstigə ḳayturidu.
3 U baliyatḳuda turup akisini tapinidin tutuwaloƣan,
Əz küqi bilən Huda bilən elixḳan;
4 U bərḥək Pərixtə bilən elixip, oƣəlibə ḳildi;
U yioƣlidi, Uningoƣa dua-tilawət ḳildi;
Huda uni Bəyt-Əldə tepiwaldi,
Wə xu yərdə bizgə səz ḳildi;
5 — Yəni Pərwərdigar, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Huda,
— «Pərwərdigar» bolsa Uning hatirə namidur!

11:11 «Ular Misirdin ḳuxtək, Asuriyə zeminidin pahtəktək titrigən ḥalda qiḳip kelidu; xuning bilən ularni əz əylirigə makanlaxturimən» — Israil *(Əfraim)*dikilərdin bəzilər awwal Yəhudadin panaḥ tapḳan, andin keyin Yəhuda bilən təng Babil imperiyəsigə sürgün boloƣan. Andin Yəhudaning «ḳaldi»si bilən təng Ḳanaanoƣa *(Pələstingə)* ḳaytip kəlgən — ajizliḳta, «titrigən ḥalda» ḳaytip kəlgən *(«2Tar.» 9:1-3, «Əzra» 1-2-bab)*.

12:1 «Yəḥudamu Təngrigə, yəni ixənqlik, Pak-Muḳəddəs Boloƣuqioƣa tuturuḳsiz boldi» — baxḳa birhil tərjimisi: «Yəḥuda yənila Huda bilən billə ḥəkümdarlik ḳilidu, u Pak-Muḳəddəs Boloƣuqioƣa sadiḳtur». Bizningqə 12-bab, 2-ayətkə ḳarioƣanda bu hil tərjimisi ḳət'iy mumkin əməs. **«Əfraimning yegini xamaldur, u xərḳ xamilini ḳooƣlap yüridu»** — demək, Əfraim gepi tuturuḳsiz, «xamaloƣa baḳḳuqi» əl idi. **«Xuningdək Misiroƣa may «sooƣiliri» kətürüp apirilidu»** — bu «may» xübḥisizki, Misirning yardimini elix üqün əwətilgan.

12:3 «U baliyatḳuda turup akisini tapinidin tutuwaloƣan,...» — oḳurmənlərning esidə barki, «Yaḳup» degən isimning mənisi əslidə: «U *(Huda)* tapiningda bolsun» *(demək, u Sən (Huda)* bilən billə bolsun); birak Yaḳup pəyƣəmbərgə xu isimning ḳoyuluxining səwəbi: — *(1)* u akisining tapinini tutḳan *(tuƣuloƣanda)*; *(2)* bu isimning «aldamqi» degən kəqmə mənisi bar; u keyinki künlərdə akisini ikki ḳetim «roḥiy miras»tin aldap ḳoyoƣan *(«Yar.» 25-bab)*.
–Ahirda u bu aldamqiliḳtin towa ḳilip, akisidin əpu sorioƣan *(«Yar.» 33-babnimu kərüng)*.

12:3 Yar. 25:26; 35:9,10

12:4 «Huda uni Bəyt-Əldə tepiwaldi» — ibraniy tilida «U uni Bəyt-Əldə tepiwaldi». Xunga baxḳa bir hil tərjimisi: «U *(Yaḳup)* Uni *(Hudani)* tepiwaldi». **«U bərḥək Pərixtə bilən elixip, oƣəlibə ḳildi; u yioƣlidi, Uningoƣa dua-tilawət ḳildi; Huda uni Bəyt-Əldə tepiwaldi, wə xu yərdə bizgə səz ḳildi;»** — bu tarihiy wəḳələrning əhmiyiti bəlkim: *(1)* Yaḳup əsli bir aldamqi; *(2)* birak u etiḳad arḳiliḳ Hudaning Pərixtisidin bəht-bərikətkə wə Hudaning iltipatioƣa erixkən; *(3)* keyin u baxḳiqə bir adəm, etiḳadliḳ, xəpḳətlik bolup qikti *(Israil dəp ataldi)*. *(4)* Huda əsli bu ixlarni «Bəyt-Əl»də *(Yaḳupni qarḳiroƣan waḳtida)* baxlioƣan, Yaḳupḳa, xundaḳla əwladlirioƣa bəht ata ḳilidioƣan wədilərni ḳiloƣan; *(5)* xunga Israil «Bəyt-Əl»ning **ḥəḳiḳiy əhmiyitini** əslixi kerək; *(6)* ular bu ixlardin sawaḳ alsunki, «Huda menimu *(Yaḳupḳa ohxax)* yaman aldamqiliḳtin durus, etiḳadliḳ adəmgə əzgərtələydu»; *(7)* «xunga Hudaning küqigə tayinip Uningoƣa ḳaytixim kerək».
–Wəḳələr «Yar.» 25-32-bablarda hatirilənġən. Baxḳa birnəqqə hil tərjimilər uqrixi mumkin.

12:4 Yar. 28:12, 19; 35:7, 14, 15

12:5 «— Yəni Pərwərdigar, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Huda, — «Pərwərdigar» bolsa Uning hatirə namidur!» — oḳurmənlərning esidə barki, Yaḳup əzi bilən elixḳan Pərixtining namini sorioƣan. Xu qaoƣda u namini uningoƣa

[6] Xunga sən, Hudaying arḳilik, Uning yenioɣa ḳayt;
Meḥribanlik wə adalətni ḳolungdin bərmə,
Hudayingoɣa ümid baoɣlap, Uni izqil kütkin.

Aldamqi sodigər

[7] Mana bu sodigər! Uning ḳolida aldamqilik tarazisi bar;
U bozək ḳilixḳa amraḳtur.
[8] Əfraim: «Mən dərwəḳə beyidim,
Əzümgə kəp baylikḳlarni toplidim;
Biraḳ ular barlik əjirlirimdə məndin ḥeq gunahiy ḳəbiḥlikni tapalmaydu!» — dəydu.
[9] Biraḳ Misir zeminidin tartip Mən Pərwərdigar sening Hudaying boloɣanmən,
Mən seni yənə «kəpilər ḥeyti»dikidək qedirlarda turoɣuzimən!

Pəyoɣəmbərlərning əḥmiyiti

[10] «Mən pəyoɣəmbərlərgə səz ḳiloɣanmən,
Alamət kərünüxlərni kəpəytkənmən,
Xundaḳla pəyoɣəmbərlər arḳilik təmsillərni kərsətkənmən.
[11] Gilead ḳəbiḥmu? Ular bərḥək pəḳət yarimaslardur!
Ular Gilgalda torpaḳlarni ḳurbanlik ḳilidu;
Ularning ḳurbangaḥliri dərwəḳə etiz ḳirliridiki tax dəwiliridək kəptur!
[12] (Yaḳup Suriyəgə ḳeqip kətti,
Xu yərdə Israil hotun elix üqün ixligən;
Bərḥək, hotun elix üqün u ḳoylarni baḳḳanidi).
[13] Pərwərdigar yənə pəyoɣəmbər arḳilik Israilni Misirdin qiḳirip ḳutḳuzoɣan,
Pəyoɣəmbər arḳilik uningdin həwərmu aloɣan.

---

eytmioɣan. Keyin Huda bu namning «Yaḥwəḥ» *(tərjimimizdə, «Pərwərdigar» deyilidu)* ikənlikini Musa pəyoɣəmbərgə ayan ḳilip qüxəndürgən *(Yaḥwəḥ — «Özgərməs», «Əzəldin Bar Boloɣuqi», «Əḥdisigə ḥərdaim sadiḳ Boloɣuqi» degən mənilərni öz iqigə alidu)*. Xunga bu nam Israiloɣa ümid berixi kerək idi.

12:7 «Mana bu sodigər!» — «sodigər» ibraniy tilida «Ḳanaan» yaki «Ḳanaanlik» degənlik bolidu. Demək, Əfraim bir tərəptin əsli özi aldidin ḥaydiwətkən butpərəs Ḳanaanliḳlaroɣa ohxap ḳaloɣan; yənə bir tərəptin u «Yaḳup»ning əslidiki «aldamqi» harakterida bolup, ḥeq özgərtilmigəndur.

12:8 «ular... məndin gunahiy ḳəbiḥlikni tapalmaydu» — «gunahiy ḳəbiḥlik» — demək, məndə «ḳəbiḥliklər bar, biraḳ eoḳir əməs, «gunah əməs»» degən külkilik gəp. «Mən anqə yaman adəm əməsmən» dəydioɣan pozitsiyilər büngə ḳədər ḥəmmimizgə tonuxtur.

12:9 «Biraḳ Misir zeminidin tartip mən Pərwərdigar sening Hudaying boloɣanmən, Mən seni yənə «kəpilər ḥeyti»dikidək qedirlarda turoɣuzimən!» — ««kəpilər ḥeyti»dikidək» ibraniy tilida «ḥeyttiki künlərdikidək».

–«Qedirlarda turux» tiloɣa elinoɣandin keyin xübḥisizki, «kəpilər ḥeyti»ni kərsətsə kerək.

–Israil «Misirdin qiḳix»tiki muḥim sawaḳlarni untuoɣan. «Kəpilər ḥeyti» *(«kəpə tikix ḥeyti»)*da Israil yəttə kün əydə əməs, bəlki qedirlarda turuxi kerək idi. Ḥeyttiki bu ix ularoɣa əslidiki ajiz, kəmbəoɣəl baxlinixini wə «Insan pəḳət nan bilənla yaximaydu, bəlki Hudaning ḥərbir səzigə tayinip yaxixi kerək» degən muḥim sawaḳ tooɣruluḳ əslitixi kerək idi.

12:9 Yəx. 43:11

12:11 «Gilead ḳəbiḥmu? Ular bərḥək pəḳət yarimaslardur!» — muxu ayəttə «ḳəbiḥ» wə «yarimas» degən səzlər bir-birigə ohxaydaydioɣan səzlərdur. **«Ular Gilgalda torpaḳlarni ḳurbanlik ḳilidu; ularning ḳurbangaḥliri dərwəḳə etiz ḳirliridiki tax dəwiliridək kəptur!»** — Ḥoxiya «Gilgal» *(«dəwə», «dəstə», degən mənidə)* degən yər nami bilən səz oyuni ḳilidu — ular ḥəḳiḳətən ismi-jismioɣa layiḳtur . Həmmə yeridə kəpligən ḳurbangaḥlirining boluxi bilən, Gilgal dərwəḳə «etizdiki tax dəwilər»dək bir jay, halas.

–Ayətning baxḳa hil tərjilirimu bar.

12:11 Ḥox. 4:15; 6:8; 9:15

12:12 Yar. 28:5; 29:20, 28

12:13 «Pərwərdigar yənə pəyoɣəmbər arḳilik Israilni Misirdin qiḳirip ḳutḳuzoɣan, pəyoɣəmbər arḳilik uningdin həwərmu aloɣan» — muxu ixlar *(12-14-ayət)* ispatlayduki, Əfraim əjdadi boloɣan Yaḳupni ḥəddidin ziyadə izzətligən. Ularning təmənna ḳoyoɣan «büyük əjdad»i Yaḳupning ailisidikiliri *(Israil)* pəyoɣəmbərsiz ḳaloɣan bolsa *(demək, ularda Hudaning Roḥining yetəkqiliki bolmioɣan bolsa)* u qəl-bayawanda yürüwatḳan naḥayiti bir «ḳaqḳun» yaki ḥətta Misirdin qiḳmioɣan bir «ixləmqi» bolatti, halas. U ḥərgiz uluoɣ bir əl bolup qiḳmaytti. Biraḳ ḥazirḳi Israil *(bolupmu Əfraim ḳəbilisi)* Huda əwətkən pəyoɣəmbərlər *(Amos, Ḥoxiya, Yəxaya, Mikaḥ)*ni rət ḳilip, Hudani intayin oɣəzəpləndüridu. Israilning məwjutluḳi

14 Əfraim Hudaning kəḫrini intayin kattik kozoɣioɣan;
Uning Rəbbi u təkkən kan kərzni uning gədinigə artidu,
Xərməndilik-aḫanətini əz bexioɣa kayturidu.

«Mən seni ḫalak kilimən, i Israil!» — ahirki agaḫlandurux

13 1 Burun Əfraim səz kiloɣanda, kixilər ḫərmətləp titrəp ketətti;
U Israil kəbililiri arisida kətürülgən;
Birak u Baal arkilik gunaḫ kilip əldi.
2 Ular ḫazir gunaḫning üstigə gunaḫ sadir kilmakta!
Əzlirigə kümüxliridin kuyma məbudlarni,
Əz əkli oylap qikkan butlarni yasidi;
Bularning ḫəmmisi ḫünərwənning əjri, halas;
Bu kixilər tooɣruluk: «Ḫəy, insan kurbanlikini kiloɣuqilar, mozaylarni səyüp koyunglar!» deyilidu.
3 Xunga ular səḫərdiki bir parqə buluttək,
Tezdin oɣayip bolidioɣan tang səḫərdiki xəbnəmdək,
Hamandin kara kuyunda uqkan pahaldək,
Tünglüktin qikkan is-tütəktək tezdin yokap ketidu.
4 Birak Misir zeminidin tartip Mən Pərwərdigar sening Hudaying boloɣanmən;
Sən Məndin baxka ḫeq Ilaḫni bilməydioɣan bolisən;
Məndin baxka kutkuzoɣuqi yoktur.
5 Mən qəl-bayawanda, kuroɣakqilikning zeminida sən bilən tonuxtum;
6 Ular ozuklandurulup, toyunoɣan,
Toyunoɣandin keyin kənglidə təkəbburlixip kətkən;
Xunga ular Meni untuoɣan.
7 Əmdi Mən ularoɣa xirdək bolimən;
Yilpizdək ularni yol boyida paylap kütimən;
8 Küqükliridin məḫrum boloɣan eyiktək Mən ularoɣa uqrap,
Yürək qawisini titiwetimən;
Ularni qixi xirdək nək məydanda yəwetimən;
Daladiki ḫaywanlar ularni yirtiwetidu.
9 Sening ḫalakiting, i Israil, dəl Manga karxi qikkanliking,
Yəni Yardəmqinggə karxi qikkanlikingdin ibarəttur.
10 Əmdi barlik xəḫərliringdə sanga kutkuzoɣuqi bolidioɣan padixaḫing keni?
Sening sorakqi-ḫakimliring keni?
Sən bular tooɣruluk: «Manga padixaḫ wə xaḫzadilarni təkdim kiloɣaysən!» dəp tiligən əməsmu?
—

---

wə ḫayatining ḫər jəḫətliri ularning Huda bilən boloɣan roḫiy munasiwitigə baoɣlik idi. Israilning pəyoɣəmbərliri bu ixni həlkning kəz aldida kərsitidu; pəyoɣəmbərlərni səl qaoɣlax Hudaning Əzini səl qaoɣlioɣan bilən barawərdur.
–Yakup əzi ahirida pəyoɣəmbər boloɣan, əlwəttə *(«Yar.» 48-49 bablarni kərüng)*.

13:1 «Burun Əfraim səz kiloɣanda...» — «Əfraim» kəbilining əjdadi boloɣan Əfraimni əməs, bəlki kəbilining awwalki tarihini kərsitidu. Musa pəyoɣəmbərdin keyin, Israiloɣa yetəkligüqi boloɣan Yəxua pəyoɣəmbər Əfraimlik idi.

13:2 «Bu kixilər tooɣruluk: «Ḫəy, insan kurbanlikini kiloɣuqilar, mozaylarni səyüp koyunglar!» deyilidu» — baxka bir tərjimisi: «U kixilər tooɣruluk: «Mana, kurbanlik kiloɣuqi adəmlər mozaylarni səyüp koyuwatidu!» — deyilidu» — yaki baxkilar. Birak ibraniy tilini qüxinix təs boloɣini bilən, tilxunaslarning yekinki tətkikatliri boyiqə, bu ayət dərwəkə «insan kurbanlikini»ni kərsitixi mumkin.

13:2 Ḫox. 8:6
13:4 2Sam. 22:32; Zəb. 18:31; Yəx. 43:11; Ḫox. 12:10
13:6 Kan. 32:15; Ḫox. 8:14

[11] Mən oŋəzipim bilən sanga padixaḫni təḳdim ḳiloŋanmən,
Əmdi uni oŋəzipim bilən elip taxlidim.

[12] Əfraimning ḳəbiḫliki qing orap-ḳaqilanoŋan;
Uning gunaḫi juoŋlinip saḳlanoŋan;
[13] Toloŋaḳ baskan ayalning azabliri uningoŋa qüxidu;
U əḳilsiz bir ooŋuldur;
Qünki baliyatḳuning aoŋzi eqiloŋanda, u ḫazir bolmioŋan!
[14] Mən bədəl töləp ularni təḫtisaraning küqidin ḳutuldurimən;
Ularoŋa ḫəmjəmət bolup ölümdin ḳutḳuzimən;
Əy, ölüm, sening wabaliring ḳeni?!
Əy, təḫtisara, sening ḫalakətliring ḳeni?!
Mən buningdin puxayman ḳilmaymən!

[15] Əfraim ḳerindaxliri arisida «mewilik» bolsimu,
Xərḳtin bir xamal qiḳidu,
Yəni Pərwərdigarning qəl-bayawandin qiḳḳan bir xamili kelidu;
Əfraimning buliḳi ḳurup ketidu, uning su bexi ḳaoŋjirap ketidu;
U xamal həzinisidiki barliḳ nəpis ḳaqa-ḳuqilarni bulang-talang ḳilidu.
[16] Samariyəning əz gunaḫi əz zimmisigə ḳoyulidu;
Qünki u əz Hudasioŋa boynini ḳattiḳ ḳiloŋan;
Ular ḳiliq bilən yiḳilidu,
Bowaḳliri parə-parə ḳilip qeḳiwetilidu,
Ḫamilidar ayalliri yeriwetilidu.

13:11 «Mən oŋəzipim bilən sanga padixaḫni təḳdim ḳiloŋanmən, əmdi uni oŋəzipim bilən elip taxlidim» — Israil Ḳanaan zeminini igiliwaloŋandin tartip, Huda ularoŋa yetəkqilik wə sotqilik ḳilidioŋan «batur ḫakimlar» yaki «sotqi-ḳutḳuzoŋuqi» degən ihlasmən baturlarni ayrim-ayrim təminləp bərgənidi. Israil Hudaning bu «ayrim-ayrim təḳsimati»din narazi bolup, Samuil pəyoŋəmbərning dəwridə Hudadin padixaḫ *(«muḳim» sulalə tüzümi)* tikləxni tiligən. Huda Samuil pəyoŋəmbər arḳilik ularning təlipini: «Manga ixənməslikkə barawər» dəp narazilikini kərsitip, andin ahirida Israilning birinqi padixaḫi Saulni tikligən *(«1Sam.» 8-12-bablar)*

13:11 1Sam. 8:5; 15:23; 16:1

13:12 «Əfraimning ḳəbiḫliki qing orap-ḳaqilanoŋan; uning gunaḫi juoŋlinip saḳlanoŋan» — demək, uning barliḳ ḳəbiḫlik-gunaḫliri Hudaning jazalixi üqün obdan saḳlanmaḳta.

13:13 «Baliyatḳuning aoŋzi eqiloŋanda, u ḫazir bolmioŋan!» — yaki «baliyatḳuning aoŋzi eqiloŋanda, u qiḳmaydu!».

13:14 «təḫtisara» — elgənlərning roḫliri baridioŋan jay. **«... Əy, ölüm, sening wabaliring ḳeni?! Əy, təḫtisara, sening ḫalakətliring ḳeni?! Mən buningdin puxayman ḳilmaymən!»** — alimlar bu ayət üstidə ikki hil pikirdə. Bəzilər mundaḳ tərjimə ḳilidu: — «Mən ularni təḫtisaraning küqidin ḳutulduramdimən? Mən ularni ölümdin ḳutḳuzamdimən? Əy, ölüm, wabaliringni qiḳar! Əy, təḫtisara, ḫalakətliringni qiḳar! Mən ularoŋa *(Israiloŋa)* ḫeq rəḫim ḳilmaymən». Bu tərjimə aldi-kəynidiki ayətlərgə maslaxḳan bolsimu, biz yuḳiriḳi tərjimigə ḳayilmiz. Qünki: *(1)* ibraniy tilida ayətning birinqi jümlisidə soal yüklimisi yoḳ, u addiy bir «bayan jümlə». *(2)* Huda Ḫoxiya pəyoŋəmbər arḳilik bərgən birnəqqə bexarətlərdə, Israiloŋa boloŋan ḳattiḳ əyibini yətküzüxi bilən təng kütülmigən yərdin Israiloŋa qong ümidlərnimu kərsitidu *(məsilən, 1:9-10, 8:11)*; *(3)* Injilda rosul Pawlus bu ayətlərni xundaḳ qüxəndürüp beridu *(«1Kor.» 15:55-56, «Wəḫ.» 20:13-14ni kərüng)*; *(4)* tekistning ikkinqi ḳismining tərjimisi: «Mən *(Özüm)* sanga ḫalakət bolimən, i təḫtisara!... sanga waba bolimən, i ölüm! Mən silərgə ḫeq rəḫim ḳilmaymən» bolux eḫtimaloŋa bək yeḳin.

–Yənə mumkinqiliki barki, ayətning əng ahirḳi ḳismi: «Mən Özümni ḫeq ayimaymən!» degən mənidə bolidu — demək, Huda Israilni ḳutḳuzux üqün ḫərḳandaḳ bədəl töləxkə təyyardur.

13:14 Yəx. 25:8; 1Kor. 15:55

13:15 «Əfraim ḳerindaxliri arisida «mewilik» bolsimu» — «Əfraim» degən isimning əzi «mewilik» degən mənidə. Muxu ayəttiki «mewə» pərzəntlərni kərsitidu *(14-ayətnimu kərüng)*. **«Xərḳtin bir xamal qiḳidu»** — Ḳanaanoŋa *(Pələstingə)* nisbətən əng dəḫxətlik xamal xərḳ xamilidur. Ularni nabut ḳilidioŋan Asuriyə ḳoxuni dərwəkə xərḳtin kelidu.

–«həzinidiki nəpis ḳaqa-ḳuqilar» — Əfraimdiki «kelixkən qokan-ḳizlar»ni kərsitiximu mumkin *(16-ayətnimu kərüng)*.

13:16 Ḫox. 10:14

Israilning kəlgüsidə towa ḳilixi, ḳutḳuzulup əsligə kəltürülüxi

14 [1] I Israil, Pərwərdigar Hudayingning yenioƣa ikkilənməy ḳaytip kəl!
Qünki əz kəbiḥliking bilən putlixip yiḳiloƣansən.
[2] Əzünglar bilən billə səzlərni epkelinglar,
Pərwərdigarning yenioƣa ḳaytinglar;
Uningoƣa: — «Barliḳ ḳəbiḥlikni kəqürgəysən,
Xapaət bilən bizni ḳobul ḳiloƣaysən,
Xuning bilən biz Sanga ləwlirimizdiki «buḳa ḳurbanliḳlar»ni tutimiz — dənglar.
[3] — «Asuriyə bizni ḳutḳuzmaydu,
Atlaroƣa minməymiz;
Biz ḥərgiz əz ḳolimiz yasioƣiniooƣa: — «Hudayimiz!» deməymiz;
Qünki Səndinla yetim-yesirlar rəḥim-xəpḳət tapidu».

[4] — Mən ularni «arḳioƣa qekinixliri»din saḳaytimən,
Mən ularni qin kənglümdin halap səyimən;
Qünki Mening oƣəzipim uningdin yandi.
[5] Mən Israiloƣa xəbnəmdək bolimən;
U nilupərdək bərḳ uridu,
Yiltizliri Liwan kedir dərihidək yiltiz tartidu;
[6] Uning bihliri xahlap yeyilidu,
Uning güzəlliki zəytun dərihidək,
Puriḳi Liwan kedirining kidək bolidu.
[7] Həlḳ ḳaytip kelip, uning sayisi astida olturidu;
Ular ziraətlərdək yaxnaydu,
Üzüm telidək qeqəkləydu;
Liwanning xarabliri aoƣzida ḳaloƣandək, esidə xerin ḳalidu.
[8] Əfraim: «Mening butlar bilən yənə nemə karim!» — dəydioƣan bolidu.
«Mən uningoƣa jawab berimən, uningdin həwər alimən!
«Mən yapyexil bir ḳarioƣaydurmən».
«Sening mewəng Məndindur!»
[9] Kim dana bolup, bu ixlarni qüxinər? Qeqən bolup, bularni bilər?
Qünki Pərwərdigarning yolliri durustur,
Ḥəḳḳaniylar ularda mangidu;
Biraḳ itaətsizlər ularda putlixip yiḳilidu.

14:1 Ḥox. 12:7
14:2 «...«buḳa ḳurbanliḳlar»ni tutimiz — «buḳa ḳurbanliḳlar» Hudaoƣa atap beoƣixlinidioƣan «kəydürmə ḳurbanliḳ»lar iqidə əng ḳimmətlik ḳurbanliḳ idi. Muxu yərdə kəqmə mənidə ixlətkən, əlwəttə. U «ləwlirimizdiki mol ibadət-mədḥiyə»ni kərsitidu. Baxḳa birhil tərjimisi: «ləwlirimizdiki mewini tutimiz».
14:3 «Qünki Səndinla yetim-yesirlar rəḥim-xəpḳət tapidu»» — bu səz Ḥoxiyaning balilirining əz dadisi bilən boloƣan kəqürmixini əks əttürgən bolidu.
14:7 «Liwanning xarabliri aoƣzida ḳaloƣandək, esidə xerin ḳalidu» — ibraniy tilida: «Uning əslətmisi Liwandiki xarabningkidək bolidu».
14:8 «Əfraim: «Mening butlar bilən yənə nemə karim!» — dəydioƣan bolidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «U *(Huda əfraimoƣa)* «I Əfraim, Mening butlar bilən nemə alaḳəm bolsun!» — dəydu».
14:9 Pənd. 10:29

Ḳoxumqə səz

Əmdi Ḫoxiya pəyoɣəmbər bügün bizgə nemilərni dəydu? U ḫeq bolmioɣanda bizgə təwəndikilərni uḳturidu: —

(1) Huda bəzilər təsəwwur ḳiloɣandək bizdin tolimu yiraḳ boloɣan bir seḥirgər əməs. Xundaḳla U Өzi bizgə bekitkən ərkinlikkə yaki tallax imkaniyətlirimizgə dəhli ḳilip bizni «maxina adəmlər» ḳatarida kontrol ḳilidioɣan Huda əməstur. Əgər biz ərkinliklirimizni hata yaki ḳalaymiḳan ixlətsək, undaḳ ihlassizliḳ bir adəmni, nikaḫni, ailini yaki əlni ḫalakətkə elip baridu.

(2) Huda meḥir-muḥəbbətni kərsitixtə U ḫeq bilgüqilərni, ḫeq səyülmigənlərni, səyümlük bolmioɣanlarni, ərziməslərni səyidu; ḳiskisi, pütkül dunyadikilərni səyidu; ularni ḳutḳuzux üqün ḫərḳandaḳ bədəl tələxkə təyyar turidu.

(3) U ḫərgizmu «üq burjəklik muḥəbbət»ning bir burjiki boluxḳa yaki «tət künlük nikaḫ»ḳa razi bolmaydu. Uning üqün nikaḫ yaki baxḳa munasiwət bolsun, toluḳ, sadiḳ, mənggülük muḥəbbəttin boluxi kerəkki, uningdin azraḳmu kəm bolsa ḫərgiz razi bolmaydu.

Ḫoxiyaning bexarətliri, Israilning keləqiki

(1:11) «**Israil baliliri wə Yəḫuda baliliri birgə yioɣilidu, өzlirigə birla baxni tikləydu wə turoɣan zemindin qiḳidu; qünki «Yizrəəlning küni» uluoɣdur!**»

Bu səz wə baxḳa bexarətlərgə ḳarioɣanda, «Israil» wə «Yəḫuda» ahirḳi zamanda yənə birləxkən birla həlḳ — «bir baxliḳ» həlḳ, «Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḫ»ning yetəkqilikidə boloɣan bir həlḳ bolidu. Əməliyəttə «Israil» yaki «əfraim»ning Yəḫuda bilən birləxtürülüxi alliḳaqan baxlanoɣan. Bizningqə buningda az degəndimu tət basḳuq bar: —

(1) Asuriyə imperiyəsi tajawuz ḳiloɣinida bəzi Israillar Yəḫudadin panaḫ izdixi mumkin idi («2Tar.» 15:8-15, 30-31 bab, 33:1-9)

(2) Yəḫuda Babil imperiyəsigə tarḳitilip sürgün ḳilinoɣinida, xübḫisizki, (70 yil ilgiri Asuriyəgə sürgün ḳilinoɣan) Israil ḳəbililiridikilər bilən uqraxḳan wə birləxtürülgən. Buningoɣa ispat, Yəḫudiylar sürgünlüktin Pələstingə ḳaytip kəlgəndin keyin, өzlirini kəp ḳetim «Israil» wə «on ikki ḳəbilə» dəp atioɣan (məsilən, Təwrat «1Tar.» 9:1-3, «Əzra» 1-2-bab, 8:35, «Nəḫ.» 1:6, 7:7, 11:3 ḳatarliḳlar).

(3) Bizningqə 1-bab, 10-ayəttiki bexarət (təwəndiki ayətlərni kərüng) kəlgüsidiki «jismamiy Israil»ning əməlgə axuruluxi bolidu. «Jismaniy Israil» deginimiz, Huda ularoɣa miras ḳiloɣan Ḳanaan zeminida kəlgüsidə turidioɣan Israil həlḳini kərsitidu. Israilning ḳəbililiridin yoḳap kətkən kəp kixilərning zadi kim wə ḳəyərdə ikənlikini ḫeqkim bilmigini bilən bir Huda obdan bilidu.

(1:10) «Birak Israilning balilirining sani dengizdiki əlqigili yaki sanioɣili bolmaydioɣan kumdək kəp bolidu; «Silər Mening həlkim əməssilər» deyilgən jayda xu əməlgə axuruliduki, ularoɣa: «Silər tirik Təngrining ooɣulliri!» — deyilidu».

Rosul Pawlus bu səzning Məsiḥkə ixəngən «yat əllər (Yəhudiy əməslər) boloɣan bizlər»ni kərsitidioɣanlikinimu Injilda eytidu: —

«Xuning bilən Özining rəḥim-xəpkitining nixani kiloɣan, Özi xan-xəripigə muyəssər boluxka aldin'ala təyyarlioɣan «kaqilar»da, yəni Özi Yəhudiylar arisidinla əməs, bəlki əllər arisidinmu qakiroɣan bizlərdə xan-xəripining qəksizlikini namayan kilix üqün xundak kilixni halioɣan bolsa, buningoɣa nemə bolatti?
Bu huddi Hudaning Ḥoxiya pəyoɣəmbər arkilik eytkinidək: —
«Əsli həlkim ḥesablanmioɣan həlkni həlkim,
Əsli səymigənlərni səygənlirim dəymən»;
Wə yənə: — «burun ularoɣa: «Silər Mening həlkim əməssilər» deyilgən jayda,
Kəlgüsidə dəl xu jayda ularoɣa «Tirik Hudaning ooɣulliri!» degən nam berilidu».
(Injil, «Rimlikларoɣa, 9-bab, 23-26 ayət)

Xunga «**Kim dana bolup, bu ixlarni qüxinər? Qeqən bolup, bularni bilər**»...
«**Özünglar bilən billə səzlərni epkelinglar, Pərwərdigarning yenioɣa kaytinglar;**
Uningoɣa: «Barlik kəbiḥlikni kəqürgəysən,
Xapaət bilən bizni kobul kiloɣaysən,...
Qünki Səndinla yetim-yesirlər rəḥim-xəpkət tapidu» — desun!

Xuningdək Huda bizgə: —
«**Mən ularni «arkioɣa qekinixliri»din sakaytimən, Mən ularni qin kənglümdin halap səyimən; qünki Mening oɣəzipim uningdin yandi. Mən Israiloɣa xəbnəmdək bolimən;**
U nilupərdək bərk uridu, yiltizliri Liwan kedir dərihidək yiltiz tartidu; uning bihliri xahlap yeyilidu, uning güzəlliki zəytun dərihidək, purik Liwan kedirining kidək bolidu» — dəydu! (14:9, 2-6).

Təwrat 29-ķisim

«Yoel»

(Yoel pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Yeziloƣan waķti

Yoel pəyoƣəmbərning yaxioƣan waķti yaki uning kim ikənliki tooƣrisida enik məlumat yok. Birak uning ķiskioƣina kitabidiki bəzi yip uqliri bizgə xuni kərsitiduki, u bəlkim Israilning «jənubiy padixaĥliķi»ning padixaĥi Yoax təhtkə olturoƣan yillarda (miladiyədin ilgiriki 835-796 yillar) bu kitabni yazoƣan. Yoel əz kitabida kaĥin-pəyoƣəmbər Zəkəriyaning əltürülüx wəkəsi tooƣrisida daritip tohtilidu. Yoax padixaĥ Zəkəriya pəyoƣəmbərning əzigə ķiloƣan tənbiĥigə qidimay uni ibadəthanidiki «aywan bilən ķurbangaĥ otturisida» əltürgən («2Tar.» 24:21 ĥəm «Mat.» 23:35ni kərüng). Yoel pəyoƣəmbər: Kaĥinlar dəl muxu yərdə Huda aldida yiķilip, həlķ üqün «yioƣa-zar kətürüp» rəĥim tilixi kerək, dəydu. Muxundak dua-tilawətni küqlük təkitlixigə ķarioƣanda, Yoelning əzi kaĥin (mukəddəs ibadəthanida ixləydioƣan, məhsus «ķurbanlik ķiloƣuqi» hizmətkar) boluxi mumkin idi.

Arķa kərünüxi

Qekətkə apiti Pələstin zemininoƣa qüxti. Bundak bir apətni kərüp bakmioƣan kixilər bu ĥaxarətlər qikaroƣan wəĥimə ĥəm wəyranqilikni təsəwwur ķilalmaydu. Bəzidə ular xunqə zor top bolup uqiduki, kündüzdə ķuyax nurini, keqidə ay-yultuzlarni tosup jaĥanni ķarangoƣuluk ķaplaydu. Ular məlum bir jayoƣa qüxsə, birər minuttin keyin, yapyexil, barakşan etiz-baoƣlarni qəl-bayawanoƣa aylanduridu; ĥətta dərəhlər ķowzakliridinmu yalingaqlinidu, ĥəmmə jay ķakxal bolidu. Demisimu bir dehķan üqün bu tolimu zor balayi'apət bolidu.

Muxu apətlər birnəqqə yil dawamlaxķan boluxi mumkin (2:25), nətijidə həlķning bir ķismi jan bekix üqün əzlirini ķullukķa satķan boluximu mumkin (3:6). 1-bab, 4-ayəttin kərələymizki, apət pəķət qongayoƣan ĥaxarətlər bilənla tohtap ķalmioƣan; bəlki qekətkilər uqup baroƣanliki jaylarda tuhumlarni tuoƣup mangoƣanidi. Liqinkilər tuhumdin tərəlgəndə, ĥərbir əsüx baskuqida turoƣan liqinkilər udul kəlgən gül-giyaĥlarni wəyran ķilatti. Bu apət elip kəlgüqi «qixligüqi ķurt»lar, «qekətkə liqinkilər», «wəyranqi ķurt»lar bolsa qekətkilərning bir ķanqə hil nəsli boluximu yaki ĥəmmisi əz aldioƣa ayrim-ayrim nəsil boluximu mumkin idi.

Yoel pəyoƣəmbər enik kəriduki, bu apətlər «tasadipiyliktin boloƣan» əməs; Huda Musa pəyoƣəmbər arķilik Israil bilən tüzgən əĥdə boyiqə, Israillar Əzigə asiylik ķilsa, U ularning üstigə ĥərhil apətlər wə awariqiliklərni əwətidu. Yoel pəyoƣəmbər əz həlķini aqarqiliktin dad-zar kətürüwatķan ĥaywanlardin ibrət elixķa ündəydu. Uning səzidin: «Ĥeq bolmioƣanda ĥaywanlar Hudaoƣa nida ķilixni bilidikən, silərqu?» degən ĥəjwiy, kinayilik mənə qiķidu.

U həlqining pəqət ikki hil gunahini alahidə tiloƣa alidu: —

(1) Məstlik (1:5) — u ḥarakkəxlərni yioƣa-zar qilixqa qakiridu, qünki ularoƣa iqküdək xarab yoq idi.

(2) Bigunah qan təküx (3:21).

Xunga həlq qaysi gunahlaroƣa patqanlikini əzliri enik bilgən bolsa kerək. Yoel kahinlar arqilik pütün həlqni bir məzgil roza tutuxqa, dua qilixoƣa qakiridu. Muxu roza-duadin ḥeqkim sirtta qalmasliqi kerək idi — ḥətta emitilidioƣan bowaqlarnimu əydə qaldurmaslik, toy qiliwatqan qiz-yigitlər toy təbrikləxlirini taxlap qoyup ibadəthanioƣa kelixi zərür idi.

Hudaning apəttin qutquzuxi tooƣruluq wədisi 2-bab, 18-27-ayəttə berilidu. Huda qekətkilərdin tərkib tapqan Əzining muxu «qoxuni»ning yerimini Ottura Dengizoƣa, yerimini xərqtiki «Əlük Dengiz»oƣa püwləydu, andin həlqning ziraətlirini əsligə kəltüridu, ḥətta qekətkilər yəwətkən «israp boloƣan» yillarni əsligə kəltüridu. Həlq pəyoƣəmbərning qakiriki boyiqə Hudaoƣa nida qilip Uning yenioƣa qaytti, andin Huda wədisi boyiqə qekətkilərni yoqitip, həlqini qutquzdi. Əgər həlq xundaq towa qilmioƣan bolsa, Huda xundaq qilmioƣan bolatti, əlwəttə; xundaqla ularning towa qilixi bilən boloƣan nətijə Yoel eytqinidək xunqə bərikətlik bolmioƣan bolsa, undaqta Yoel ḥərgiz «pəyoƣəmbər» dəp etirap qilinmioƣan bolatti. «Yoel pəyoƣəmbər» degən kitabning qolimizda ḥaziroƣiqə boluxi buningoƣa ispat bolidu.

Yoelning səzlirining ḥəqiqət boloƣanlikini əz dəwridikilərgə təstiqlitix üqün ḥəm «Pərwərdigarning küni»də bolidioƣan jazalaroƣa misal bolux üqün, Huda pəyoƣəmbirigə Tur xəhiri, Zidon rayoni ḥəm Filistiylərgə əyni waqitta beridioƣan jazaliri tooƣruluq bir bexarət beridu. Ular (Tur, Zidon, Filistiylər) Hudaning həlqini, ibadəthanisini bulap, oljini əz butlirioƣa beoƣixlioƣan ḥəm Israildin elip kelingən qullar bilən soda qiloƣan (3-bab, 4-8-ayət). Bu qullar aqarqiliqtin əzlirini qullukqa setixqa məjbur boloƣan adəmlər boluxi mumkin. Yoel xu yərdiki kixilər tooƣruluq: «Dəl xundaq bir ix, yəni əzlirini qullukqa setixqa məjbur boluxi ularning bexioƣa qüxidu» degəndək bexarət beridu. Tarihta bu ixlarning qaqan wə qandaq yüz bərgənlikini bilməymiz. Biraq ixlarning ḥəqiqətən yüz bərgənlikigə jəzm qilalaymiz. Qünki əgər bu ixlar yüz bərmigən bolsa, Yoel ḥərgiz «pəyoƣəmbər» dəp etirap qilinmioƣan bolatti, uning uxbu yazmisimu Təwrat yazmiliri qatarioƣa ḥərgiz kirgüzülmigən bolatti.

Birak pəqət Israiloƣila əməs, bəlki ḥər dəwrdiki ḥərbir əl üqün «Yoel pəyoƣəmbər» degən kitabta tehimu uluoƣ, tehimu wəzinlik bir səz-agah bar. Ḥəzriti Yoel ḥəmmini yalmaydioƣan, jahanni qarangoƣulukqa salidioƣan, bu top-top dəhxətlik ḥaxarətlərgə qarap, bu ixning əzi kəlgüsidə Hudaning uluoƣ ḥəm dəhxətlik, ḥəmmini soraydioƣan qiyamət küni, yəni «Pərwərdigarning küni»din bexarət beridioƣanlikini kərüp yətti. Xu künidə qekətkilərdin tehimu küqlük, tehimu wəḥimilik boloƣan, wəyran qiloƣuqi bir qoxun Əz həlqining zemenioƣa yənə tajawuz qilidu. Bexarət boyiqə bu qoxun jin-xəytanlar təripidin küqləndürülidu. Baxqa pəyoƣəmbərlərning kitabliri boyiqə, bu «dəjjal» (Xəytanning wəkili)ning qoxuni bolidu. Ayan boliduki, Yoelning dəwridikilərning «Pərwərdigarning küni» tooƣruluq azrak həwiri bar. Birak uning kerindaxlirining kəpinqisi xu kün tooƣrisida: «Huda ḥəmmə butpərəs kapir əjnəbiy əllərni qattiq uridu, "Hudaning həlqi boloƣan bizlər" kətürülimiz» degən irqi, bimənə millətqi kəz-qaraxta boloƣanidi. Ular: «Biz ḥəzriti Ibrahimning (jismaniy) nəsli boloƣandin keyin, Huda bizgə bəht ata qilixi zərür» dəp oylixi mumkin. Birak Təwrattin ḥərbir oqurməngə ayanki,

ḫəzriti Ibraḫimoɣa wədə ḳilinoɣan bərikətlərgə miras bolux üqün, uning əwladliri ḫəzriti Ibraḫimning etiḳadliḳ, ḫəḳḳaniy izlirini basmisa, bu wədilər bikar bolidu.

Xunga Yoel ularoɣa eytidu — «**bu wəyranqiliḳ elip kelidioɣan bir kün**» — pəḳət butpərəs kapirlar üstigila əməs, bəlki Israilning Hudadin yiraḳlaxḳinidin ularning üstigimu qüxidu. Biraḳ Θz künidə Huda Yoelning həlḳini qekətkilərning apitidin ḳutḳuzoɣandək, xu künidimu ḳutḳuzulux mumkinqiliki bolidu. Gunaḫtin yenip «**Pərwərdigarning namini qaḳirip nida ḳiloɣanlarning ḫəmmisi ḳutḳuzulidu**» — yəni tajawuzqi ḳoxundin ḳutḳuzulidu. Ahiroɣa berip, Huda bilən ḳarxilixidioɣan bu ḳoxun wəyran ḳilinidu. Ḫəm tinq-amanliḳ ḫəm awatliḳ awwal «ḫəmmə gunaḫliridin paklanduruloɣan bir Israil»oɣa ata ḳilinidu, andin ular arḳiliḳ pütün dunyaoɣa yətküzülidu — qünki Huda «**Θz Roḫimni barliḳ ət igiliri üstigə ḳuyimən**» degən məḳsitini Yoel arḳiliḳ bizgə jakarlioɣan (2:28).

Tərjimimizdə biz Təwratxunslarning tətḳiḳliridin, bolupmu Yəhudiy alim «Doktor Arnold Fruhtenbaum» ḫəm əngliyəlik alim Dawut Priyorlarning əsərliridin paydilanduḳ.

Məzmun: —

(1) 1-bab: Qekətkə apiti Pərwərdigarning künigə bexarət beridu
(2) 2-bab: Qekətkilərning wəyranqiliḳi
(3) 3-bab, 1-16: Pərwərdigar əllərning üstigə ḫəküm qiḳiridu
(4) 3-bab, 17-21: Pərwərdigar «Yəḫoxafat jiloɣisi»da barliḳ əllərning üstigə ḫəkümini qiḳiridu

Yoel

Qekətkə apiti Pərwərdigarning künigə bexarət beridu

1 [1] Pərwərdigarning Petuelning ooŋli Yoeloŋa kəlgən səzi: —
[2] — I ķerilar, anglanglar;
Zeminda barliķ turuwatķan ḥəmməylən, ķulaķ selinglar;
Θz künliringlarda yaki ata-bowiliringlarning künliridimu xundaķ bir ix bolup baķķanmu?
[3] Baliliringlaroŋa xuni eytip beringlar,
Baliliringlar θz balilirioŋa eytsun,
Ularmu kelər dəwrgə eytsun: —
[4] «Qixligüqi ķurt» ķalduroŋanni qekətkə yəp boldi,
Qekətkə ķalduroŋanni qekətkə liqinkiliri yəp boldi,
Qekətkə liqinkiliri ķalduroŋanni «wəyranqi ķurt»lar yəp boldi.
[5] Əy, ḥaraķkəxlər, oyoŋinip ķattiķ yioŋlanglar,
Ḥuwlixinglar, i xarab iqküqilər,
Yengi xarab tüpəylidin —
Qünki u aoŋzingdin elip taxlandi.
[6] Qünki bir həlķ, küqlük, sansizlioŋan həlķ,
Zeminim üstigə besip kəldi;
Uning qixliri bolsa xirning qixliri,
Uningda xirning ḥinggang qixliri bardur;
[7] U Mening üzüm tallirimni wəyranə ķiliwətti,
Ənjür dərihimning ķowzaķlirini siyriwətti,
Ularni yalingaqlap, taxliwətti;
Ularning xahliri aķliwetildi.
[8] Yaxliķidiki eri üqün matəm tutup bəz kiyimlərgə oranoŋan nəwjuwandək ķattiķ pioŋan qekinglar;
[9] Pərwərdigarning θyi axliķ ḥədiyəsidin ḥəm xarab ḥədiyəliridin məḥrum ķilindi;
Kaḥinlar, yəni Pərwərdigarning hizmətqiliri matəm tutidu.
[10] Etizlar qəldərəp kətti,
Zemin matəm tutidu;
Qünki ziraətlər oŋazan boldi,
Yengi xarab ķurup kətti,
Zəytun meyi ķaoŋjiridi.
[11] Ḥəy deḥķanlar, uyulunglar;
Buoŋdaylar ḥəm arpilar üqün yalwurunglar, i üzümqilər,
Qünki etizlarning ḥosulliri ķurup kətti.
[12] Üzüm teli ķaoŋjirap kətti,
Ənjür dərihi solixip ķaldi,
Anar dərihi, horma palmisi ḥəm alma dərihimu,

1:4 ««Qixligüqi ķurt»lar... «wəyranqi ķurt»lar — «qekətkə liqinkə» wə «wəyranqi ķurt»lar bolsa bəlkim qekətkining θsüx jəryanidiki üq hil xəkli, bolmisa üq hil baxķa ziyandax ḥaxarətlər boluxi mumkin.
1:9 «axliķ ḥədiyəsidin ḥəm xarab ḥədiyəliri...» — «axliķ ḥədiyəliri» ḥəm «xarab ḥədiyəliri» adəttə «kəydürmə ķurbanliķ»lar ḥəm «təxəkkür ķurbanliķ»lirining üstigə ķuyulatti. **«kaḥinlar, yəni Pərwərdigarning hizmətqiliri»** — «kaḥin» muķəddəs ibadəthanida puķralar üqün məḥsus ķurbanliķni kəydürgüqi kixi.

Daladiki barlik dərəhlər solixip kətti;
Bərhək, xadlikmu adəm balilirida solixip kətti.
13 Belinglarni baoŋlanglar, pəryad oḳunglar, i kahinlar;
Ḥuwlanglar, i ḳurbangahning hizmətqiliri;
Keqiqə bəz kiyimlərni kiyip düm yetinglar, i Hudaning hizmətqiliri;
Qünki Hudayinglarning əyidin axlik ḥədiyəsi ḥəm xarab ḥədiyəsi üzülüp ḳaldi.
14 «Roza tutayli» dəp Hudaoŋa məhsus bir məzgilni ayringlar,
Jamaətkə məhsus yioŋilimiz, dəp jakarlanglar;
Akṣakallarni, zeminda turuwatḳanlarning ḥəmmisini Pərwərdigar Hudayinglarning əyigə yioŋip,
Pərwərdigaroŋa nalə kətürünglar!

15 — Aḥ, xu kün!
Qünki Pərwərdigarning küni yeḳinlaxti,
U Ḥəmmigə Ḳadir təripidin ḥalakət bolup kelidu.
16 Mana, oŋiza kəz aldimizdin elip taxlandi əməsmu?
Xadlik, huxallik Hudayimizning əyidin elip taxlandi əməsmu?
17 Uruḳlar topa-qalmilar astida qirip kətti,
Ambarlar harabiləxti,
Booŋuzhanilar oŋulap qüxti;
Qünki ziraətlər oŋazang boldi.
18 Qarpaylar xundak ḥərkirixip kətti!
Kala padiliri patiparak boldi,
Otlakni tapalmioŋaq;
Ḳoy padilirimu əzi «gunahimiz bar» degəndək məyüsləndi;
19 Aḥ, Pərwərdigar, nida ḳilimən Sanga;
Qünki ot yalḳunliri janggaldiki ot-qəplərni yəwətti,
Yalḳun daladiki barlik dərəhlərni kəydürüwətti.
20 Daladiki ḥaywanlarmu Sanga nida ḳilidu,
Qünki erik-əstənglər ḳurup kətti,
Ot-yalḳun janggaldiki ot-qəplərni yəwətti.

Qekətkilərning wəyranqiliḳi

2 1 Zion teoŋida kanay qelinglar,
Mukəddəs teoŋimda agah signalini anglitinglar;
Zeminda turoŋuqi ḥəmməylən dir-dir titrisun;

1:13 «Hudayinglarning əyi» — mukəddəs ibadəthanini kərsitidu.
1:14 Yo. 2:12-15
1:15 «U xu kün Ḥəmmigə Ḳadir təripidin ḥalakət bolup kelidu» — muxu səz Yoeloŋa zamandax Yəhudiy həlkining kəpinqisini qəqitidioŋan alahidə gəp. Ular: ««Pərwərdigarning küni» biz Yəhudiy həlkigə nijatni elip kelidu, ḥərbir baxḳa millətkə ḥalakətni elip kelidu» dəp oylaytti. Yoel pəyoŋəmbər xu künining ḥərbir gunahḳar adəmgə *(məyli Yəhudiy bolsun, Yəhudiy bolmisun)* ḥalakət elip kelidu, dəp jakarlaydu.
1:15 Yəx. 2:9-22; 13:6
1:16 «Hudayimizning əyi» — mukəddəs ibadəthanini kərsitidu, əlwəttə.
1:18 «Qarpaylar xundak ḥərkirixip kətti! Kala padiliri patiparak boldi, otlakni tapalmioŋaq; ḳoy padilirimu əzi «gunahimiz bar» degəndək məyüsləndi» — ḥətta qarwilar, daladiki ḥaywanlar Hudaoŋa nida kətürwatḳanoŋa ohxaydu *(20-ayətnimu kərüng)*. Nemixḳa əmdi Hudaning həlki Uningoŋa ḥeq dua ḳilmaydu?

Qünki Pərwərdigarning küni kelidu, u yeқindidur.
[2] U kün bolsa қarangoƣu һəm sür kün,
Bulutlar қaplanoƣan һəm қapқarangoƣu zulmət kün, — tang səһər taoƣlar üstigə yeyiloƣandək,
Zor һəm küqlük bir həlқ kelidu;
Ularoƣa ohxax boloƣuqilar bolup baқmioƣan,
Ulardin keyinmu, dəwrdin-dəwrgə yənə bolmaydu.
[3] Ularning aldida kəydürgüqi ot mangidu,
Ularning kəynidə bolsa bir yalқun kəydürüp ətidu;
Kelixtin burun zemin «Erəm baoƣqisi»dək,
Biraқ ularning tapini təgkəndin keyin gül-giyaһsiz qəl-bayawan bolidu;
Bərһək, ulardin һeqnemə қeqip қutulalmaydu.
[4] Ularning қiyapiti atқa ohxaydu,
Atliқ ləxkərdək qapidu.
[5] Jəng һarwiliri güldürligəndək sada bilən ular taoƣ qoққiliridin səkrəp ətidu;
Pahalni paraslap kəydürgən ot awazidək taraslap mangidu,
Dəbdəbilik səp tüzəp turoƣan küqlük қoxundək yüridu,
[6] Ularning aldida əllər қattiқ azablinidu,
 Һəmmə qiray tatirip ketidu.
[7] Ular palwanlardək yügüridu;
Jəngqilərdək sepildin artilip ətidu;
 Һəmmisi əz aldioƣa қarap yürüx қilidu;
Səplirini һeq buzmaydu.
[8] Һeqқaysisi əz қerindixini қistimaydu;
 Һərқaysisi əz yolida mangidu;
Қorallaroƣa etilsimu, yarilanmay ətüp mangidu;
[9] Xəһərning һəmmə yerigə qepixidu;
Sepil üstidə yügürüp yüridu;
Əylərgə yamixip qiқidu;
Derizilərdin ooƣridək kiridu.
[10] Ular aldida yər-zeminni titrək basidu,
Asmanlar təwrinip ketidu;
Қuyax һəm ay қarangoƣulixip ketidu,
Yultuzlar julasini қayturuwalidu.
[11] Pərwərdigar Əz қoxuni aldida awazini қoyuwetidu,
Qünki Uning bargaһi payansizdur;
Uning səzini orunlioƣuqi küqlüktur;
Qünki Pərwərdigarning küni uluoƣ, intayin dəһxətliktur;
Kim uni kətürəlisun?
[12] Biraқ һətta һazirmu, — dəydu Pərwərdigar,
— Qin kənglünglər bilən, rozilar bilən, yioƣilar bilən matəm tutup Mening yenimoƣa қaytip kelinglar;

2:1 «Zion teoƣida kanay qelinglar» — «Zion» yaki «Zion teoƣi» — Yerusalem xəһiri, jümlidin muқəddəs ibadəthana jaylaxқan taoƣdur. «Zion» bəlkim «kərünərlik» degən mənidə. U daim Hudaning Əz həlқigə һimayə boloƣinioƣa simwol bolidu. **«kanay qelinglar»** — ibraniy tilida «buroƣa qelinglar».
2:1 Yo. 1:15; Zəf. 1:14, 15
2:8 «Қorallaroƣa etilsimu, yarilanmay ətüp mangidu» — birnəqqə hil tərjimisi boluxi mumkin. Ibraniy tilini qüxinix təs.
2:10 Yəx. 13:10; Əz. 32:7; Yo. 2:31, 3:15
2:11 Yər. 30:7; Am. 5:18; Zəf. 1:15
2:12 Yər. 4:1

13 Kiyim-keqikinglarni əməs, bəlki yürək-baoŋringlarni tilip,
Pərwərdigar Hudayinglarning yenioŋa qaytip beringlar;
Qünki U meһir-xəpqətlik һəm rəһimdil,
Asan oŋəzəplənməydu, zor meһir-muһəbbətliktur,
Yamanliqtin yanidioŋan Hudadur.
14 Kim bilidu, U jazalaxtin yenip, rəһim qilip birər bərikətni,
Pərwərdigar Hudayinglaroŋa sunoŋudək birər axliq һədiyəsi һəm xarab һədiyəsini qaldurup ketəmdu tehi?
15 Zion teoŋida kanay qelinglar,
«Roza tutayli» dəp Hudaoŋa məhsus bir məzgilni ayringlar,
Jamaətkə məhsus yioŋilimiz, dəp jakarlanglar;
16 Əlni yioŋinglar, jamaətni paklandurunglar,
Aqsaqallarni jəm qilinglar, balilarni, emiwatqanlarnimu yioŋinglar;
Toy qiliwatqan yigit əz əyidin,
Yatliq bolidioŋan qiz ҳujrisidin qiqsun;
17 Kaһinlar, yəni Pərwərdigarning hizmətqiliri aywan bilən qurbangaһ otturisida yioŋa-zar kətürsun,
Ular eytsunki, «I Pərwərdigar, Əz həlqinggə iqingni aoŋritqaysən,
Əz mirasingni horluqtin saqlap,
Ularni əllərgə səz-qəqək boluxqa qoymioŋaysən;
Əl-yurtlar arisida: «Ularning Hudasi qeni?» deyilmisun».

18 Andin Pərwərdigar Əz zemininoŋa otluq muһəbbitini,
Əz həlqigə rəһim-xəpqətni kərsətti;
19 Pərwərdigar jawabən Əz həlqigə mundaq dedi: —
«Mana, Mən silərgə buoŋday, yengi xarab wə zəytun meyini əwətimən,
Silər bulardin qandurulisilər;
Wə Mən silərni qaytidin əllər arisida xərməndə qilip qoymaymən;
20 Ҳəm ximaldin kəlgüqini silərdin yiraq qilip,
Uning aldi qismini xərqiy dengizoŋa,
Kəyni qismini oŋərbiy dengizoŋa qoŋliwetimən;
Uni qəl bir zeminoŋa ҳəydiwetimən;
Uning sesikliqi purap turidu,

2:13 «Kiyim-keqikinglarni əməs, bəlki yürək-baoŋringlarni tilip,...» — kona zamanlarda qattiq qayoŋu-ҳasrətni bildürüx üqün həqlər kiyimlirini yirtatti.
2:13 Mis. 34:6; Zəb. 86:15; Yun. 4:2
2:14 Yun. 3:9
2:15 «kanay qelinglar» — ibraniy tilida «buroŋa qelinglar».
2:15 Yo. 1:14
2:16 «Əlni yioŋinglar, jamaətni paklandurunglar» — muxu «paklandurux» bəlkim һərbir adəmni Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən muqəddəs qanunda bekitilgən һərbir һaram nərsidin ayriwetix degənliktur. **«Toy qiliwatqan yigit əz əyidin, yatliq bolidioŋan qiz ҳujrisidin qiqsun»** — «Qan.» 20:7, 24:5 bilən selixtursaq, wəziyətning jiddiyliqi tehimu enik kərünidu.
2:17 «Ibadəthanidiki aywan bilən qurbangaһ otturisida yioŋa-zar kətürünglar» — nemixqa axu jayda xundaq qilix kerək? Pikrimizqə, bu əmr birnəqqə yil ilgiriki bir wəqə bilən ziq munasiwətlik, yəni Yəһudaning padixaһi Yoax Zəkəriya degən kaһin-pəyoŋəmbərni dəl axu yərdə eltürüwətkən *(«2Tar.» 24:21 һəm «Mat.» 23:35ni kərüng).* **«Əz mirasingni horluqtin saqlap... »** — «Pərwərdigarning mirasi» muxu yərdə, xübһisizki, əz həlqini kərsitidu.
2:17 Zəb. 42:10; 79:10; 115:2
2:19 «Andin Pərwərdigar ... rəһim-xəpqitini kərsətti 18-ayət... Əz həlqigə mundaq dedi: ... » — qarioŋanda həlq Hudaning səzi boyiqə dua-tilawət qiloŋan, Huda dərwəqə ularning duasioŋa qazir jawab beridu.
–Bəzi alimlar bu səzlərni: «Andin Pərwərdigar ... rəһim-xəpqətni kərsitidu... bərһaq mundaq dəydu: ... » dəp tərjimə qilidu.

Pasiқ ҳidi qiқidu;
Qünki u «qong ixlarni қiloŋuqimən» dəp əzini uluoŋ қilmaқqi bolidu.
21 Қorқma, i zemin;
Xadlinip huxal bol;
Qünki Pərwərdigar uluoŋ ixlarni қiloŋan.
22 I daladiki ҳaywanlar, қorқmanglar;
Qünki qəllüktiki ot-qəplər bərқ urmaқta;
Dərəh mewisini bərməktə,
Əngür dərihi, üzüm teli toluқ ҳosul beridu.
23 Ҳəm silər, Zionning baliliri, xadlinip Pərwərdigar Hudayinglardin hursən bolunglar;
Qünki U ҳəққaniyliқ boyiqə silərgə «awwalқi yamoŋurlar»ni beridu;
U silərgə ҳəl-yeoŋin beridu,
Yəni baxta boloŋandək «awwalқi yamoŋurlar» ҳəm «keyinki yamoŋurlar»ni yaoŋduridu.
24 Hamanlar buoŋdayoŋa toloŋan bolidu,
Idix-küplər yengi xarab ҳəm maylaroŋa tolup taxidu.
25 Wə Mən silərgə qekətkilər, qekətkə liqinkiliri, «wəyranqi қurt»lar, «qixligüqi қurt»lar,
Yəni Mən aranglaroŋa əwətkən uluoŋ қoxunum yegən yillarni қayturup berimən;
26 Silər boluxiqə yəp, қandurulisilər,
Xuningdək silərgə karamət ixlarni kərsətkən Pərwərdigar Hudayinglarning namini mədҳiyiləysilər;
Xuning bilən Mening həlқim ҳərgiz yənə hijalətkə қalmaydu.
27 Silər Mening Israil iqidə turoŋanliқimni,
Xundaқla Mənki Pərwərdigar silərning Hudayinglar ikənlikimni,
Məndin baxқa ҳeqkim bolmaydioŋanliқini bilisilər;
Xuning bilən Mening həlқim ҳərgiz yənə hijalətkə қalmaydu.
28 Ҳəm keyin, Mən Өz Roҳimni barliқ ət igiliri üstigə қuyimən;
Silərning ooŋul-қizliringlar bexarət beridu,
Қeriliringlar alamət qüxlərni kəridu,
Yigitliringlar oŋayibanə alamət kərünüxlərni kəridu;
29 Bərҳəқ, xu künlərdə қullar üstigimu, dedəklər üstigimu Roҳimni қuyimən.
30 Mən asmanlarda, zeminda karamətlərni,
Қan, ot, is-tütək tüwrüklirini kərsitimən.
31 Pərwərdigarning uluoŋ ҳəm dəҳxətlik küni kəlmigüqə,
Қuyax қarangoŋulukқa,

2:20 «Ҳəm ximaldin kəlgüqini silərdin yiraқ қilip,...» — «ximaldin kəlgüqi» bolsa bəlkim birla waқitta bizgə ikki bexarətni təng kərsitip beridu. Birinqidin, Yoel pəyoŋəmbərning zamanidiki, ximaldin kəlgən «qekətkə қoxuni»ni kərsitidu; ikkinqidin, ahirқi zamandiki, ximaldin kelidioŋan, Israil həlқigə ҳujum қilidioŋan, Xəytan қozoŋaydioŋan qong bir қoxunnimu kərsitidu. «Қoxumqə səz»imiznimu kerüng. **«Uning aldi қismini xərқiy dengizoŋa, kəyni қismini oŋərbiy dengizoŋa...»** — «xərқiy dengiz» «Өlük Dengiz»ni, «Oŋərbiy Dengiz» «Ottura Dengiz»ni kərsitidu. **«Qünki U Pərwərdigar «qong ixlarni қiloŋuqimən...»** — baxқa birhil tərjimisi «Qünki U *(Pərwərdigar)* uluoŋ ixlarni қiliwatidu» *(21-ayəttikidək)*.
2:21 «Qünki Pərwərdigar uluoŋ ixlarni қiloŋan» — yaki «qünki Pərwərdigar uluoŋ ixlarni қiliwatidu».
2:23 «Qünki U ҳəққaniyliқ boyiqə silərgə «awwalқi yamoŋurlar»ni beridu» — baxқa birhil tərjimisi: «Qünki U silərgə «ҳəққaniyliқni əgətküqi»ni əwitidu, ҳəl-yeoŋin beridu». Ikki tərjimisi bəlkim təng inawətlik boluxi mumkin; undaқta «ҳəққaniyliқni əgətküqi» Қutқuzoŋuqi-Məsiҳni kərsitixi kerək bolidu. **«U silərgə ҳəl-yeoŋin beridu, yəni baxta boloŋandək «awwalқi yamoŋurlar» ҳəm «keyinki yamoŋurlar»ni yaoŋduridu»** — «awwalқi yamoŋurlar» *(yaki «dəsləpki yamoŋurlar»)* Қanaanda 10-ayda yaoŋidu wə uning wasitisi bilən tupraқ yumxitilip, yər ҳəydəx andin uruқ qeqix mumkin bolidu. «Keyinki yamoŋurlar» Israilda 3- yaki 4-ayda yeoŋip, ətiyazliқ ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Xunga ҳərbir deҳқan «keyinki yamoŋur»oŋa təxnadur, uni bək қədirləydu.
2:25 Yo. 1:4
2:28 «Silərning ooŋul-қizliringlar bexarət beridu» — yaki «silərning ooŋul-қizliringlar pəyoŋəmbərlik қilidu».
2:28 Yəx. 44:3; Əz. 39:29; Ros. 2:17

Ay ⱪanoɣa aylandurulidu.
32 Ḥəm xundaⱪ əməlgə axuruliduki,
Pərwərdigarning namini ⱪaⱪirip nida ⱪiloɣanlarning ḥəmmisi ⱪutⱪuzulidu;
Qünki Pərwərdigar deginidək, Zion teoɣida ḥəm Yerusalemda,
Ḥəmdə Pərwərdigar ⱪaⱪirmaⱪqi boloɣan «ⱪaldisi»lar üqün ⱪutⱪuzux-nijat bolidu.

Pərwərdigar əllərning üstidin ḥəküm qiⱪiridu

3 1 Qünki mana, xu künlərdə, xu pəyttə,
Mən Yəḥuda ḥəm Yerusalemni asarəttin ⱪutuldurup, azadliⱪⱪa erixtürginimdə,
2 Mən barliⱪ əllərnimu yioɣip,
Ularni «Yəḥoxafat jiloɣisi»oɣa qüxürimən;
Xuning bilən ularning həlⱪimni əllər arisioɣa tarⱪitiwətkənlikidin,
Zeminimni bəlüp parqiliwətkənlikidin,
Ularni axu yərdə Mening mirasim, yəni həlⱪim Israil tüpəylidin soraⱪⱪa tartimən.
3 Uning üstigə ular Mening həlⱪimni dooɣa tikip qək taxlioɣan;
Bir yigitni bir paḥixə ayaloɣa almaxturoɣan,
Bir ⱪizni «xarab iqimiz» dəp xarab üqün almaxturoɣan.
4 Ḥəy, Tur ḥəm Zidon, Filistiyəning barliⱪ rayonliri, Mən silərni nemə ⱪiliptimən?
Silər Məndin əq almaⱪqimusilər?
(Biraⱪ Məndin əq alimiz desənglar, əqni tezla əz bexinglaroɣa ⱪayturup berimən!)
5 Kümüxlirim, altunlirimni buliwaloɣininglar tüpəylidin,
Güzəl gəḥərlirimni əz buthaniliringlaroɣa aparoɣininglar tüpəylidin,
6 Yəḥuda baliliri ḥəm Yerusalemning balilirini əz qegrasidin yiraⱪ ⱪilmaⱪ üqün ularni Greklaroɣa setiwetkininglar tüpəylidin,
7 Mana, Mən ularni silər setiwətkən jayda ornidin turoɣuzimən,
Ḥəmdə ⱪiloɣininglarni əz bexinglaroɣa ⱪayturimən.
8 Ooɣul-ⱪizliringlarni Yəḥuda balilirining ⱪolioɣa setiwetimən,
Ular xularni yiraⱪtiki bir əlgə, yəni Xebaiylaroɣa setiwetidu;
Qünki Pərwərdigar səz ⱪiloɣan.

Pərwərdigar «Yəḥoxafat jiloɣisi»da barliⱪ əllərning üstigə ḥəkümini qiⱪiridu

9 Xuni əllər arisida jakarlanglarki,
«Jənggə təyyarlininglar,
Palwanlarni ⱪozoɣanglar,
Jəngqilərning ḥəmmisi yeⱪinlaxsun,
Jənggə ḥazir bolsun;

2:31 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13
2:32 «Pərwərdigar ⱪaⱪirmaⱪqi boloɣan «ⱪaldisi»lar...» — yaki «Pərwərdigar ⱪaⱪiriwatⱪan «ⱪaldisi»lar...». **«Pərwərdigarning «ⱪaldisi»»** — Təwratta, pəyoɣəmbərlərning yazmilirida kəp kərülidioɣan tema yaki mawzudur. Israil həlⱪining ḥəm əllərning kəp ⱪismi Hudadin yiraⱪlixip kətkən bolsimu, ular arisida Hudaning meḥir-xəpⱪiti bilən, Əzigə sadiⱪ bir «ⱪaldisi»ning ḥaman ḥərdaim tepilidioɣanliⱪi kərsitilidu.
2:32 Ob. 17; Rim. 10:13
3:2 «Mən barliⱪ əllərnimu yioɣip,... xuning bilən ularning həlⱪimni əllər arisioɣa tarⱪitiwətkənlikidin, ... ularni... həlⱪim Israil tüpəylidin soraⱪⱪa tartimən» — «əllər» bolsa yat əllər, Yəḥudiy əməslər. **«Yəḥoxafat jiloɣisi»** — «Yəḥoxafat» — «Yaḥ» *(Pərwərdigar)* sotlaydu» degən mənidə. U bəlkim Yerusalem xəḥirining xərⱪi təripidiki «Kidron jiloɣisi»ni kərsitidu *(Yerusalem ḥəm «Zəytun teoɣi» arisida)*.
3:4 «Ḥəy, Tur ḥəm Zidon,...» — «Tur» bolsa Liwandiki əng qong port ḥəm ⱪudrətlik xəḥər, Zidon uning ətrapidiki rayon.
3:8 «Ular xularni yiraⱪtiki bir əlgə, yəni Xebaiylaroɣa setiwetidu» — «Xebaiylar» «Xeba» degən rayondikilər boluxi mumkin.

[10] Sapan qixlirini ḳiliq ḳilip,
Oroḡaḳliringlarni nəyzə ḳilip soḳuxunglar;
Ajiz adəmmu: «Mən küqlük» desun;
[11] Ətraptiki ḥəmmə əllər, tezdin kelinglar,
Ḥəmminglar xu yərgə jəm bolunglar!».
«Өzüngning küqlükliringni axu yərgə qüxürgəysən, aḥ Pərwərdigar!».

[12] «Əllər ḳozoḡilip «Yəḥoxafat jiloḡisi»oḡa kəlsun;
Qünki Mən xu yərdə olturup ətraptiki ḥəmmə əllərni soraḳḳa tartimən.
[13] Oroḡaḳni selinglar,
Qünki ziraət pixti;
Kelinglar, qüxüp qəyləlnglar,
Qünki xarab kəlqəkliri liḳ tuxuḳtur,
Idix-küplər tolup taxidu.
Qünki ularning rəzilliki zordur».
[14] Aḥ, nuroḡun, nuroḡun kixilər «Ḳarar jiloḡisi»da!
Qünki Pərwərdigarning küni «Ḳarar jiloḡisi»oḡa yeḳinlaxti.
[15] Ḳuyax ḥəm ay ḳarangoḡulixip ketidu,
Yultuzlar өz julasini ḳayturuwalidu.
[16] Pərwərdigar Ziondin ḥərkirəydu,
Yerusalemdin awazini ḳoyuwetidu;
Asmanlar, zeminlar silkinidu;
Lekin Pərwərdigar Өz həlḳigə baxpanaḥ,
Israil balilirioḡa küq-ḥimayə bolidu.

Pərwərdigar Zionni Өz makani ḳilidu

[17] Xuning bilən silər Mənki Pərwərdigarning silərning Hudayinglar ikənlikimni,
Өz muḳəddəs teoḡim Zionda turidioḡanliḳimni bilisilər;
Yerusalem pak-muḳəddəs bolidu,
Uningdin ḥeq yat adəmlər yənə ətməydu.
[18] Ḥəm xu küni əməlgə axuruliduki,
Taoḡlar yengi xarabni temitidu,
Dəng-egizliklərdin süt aḳidu,
Yəḥudadiki barliḳ eriḳ-əstənglərdə liḳ su aḳidu;
Pərwərdigarning өyidin bir bulaḳ qiḳidu,
Xittim jiloḡisini suoḡiridu.
[19] Misir bolsa bir qəllük,
Edom adəmzatsiz bir qəl-bayawan bolidu,

3:11 «Өzüngning küqlükliringni axu yərgə qüxürgəysən, aḥ Pərwərdigar!» — bu səzlər 2:1-11diki wə «Yəx.» 13:3-5diki səzlərgə munasiwətlik boluxi kerək. «Yəx.» 13:3-5diki izaḥatlarnimu kerüng.
3:13 «Oroḡaḳni selinglar, qünki ziraət pixti; kelinglar, qüxüp qəyləlnglar, qünki xarab kəlqəkliri liḳ tuxuḳtur... qünki ularning rəzilliki zordur»» — muxu buyruḳ bəlkim Hudaning «küqlükliri», yəni pərixtilərgə eytilidu *(«Wəḥ» 14:17-20ni kərüng)*.
3:13 Wəḥ. 14:15
3:15 Yo. 2:10, 3:4, 15; Yəx.13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13
3:17 «Uningdin ḥeq yat adəmlər yənə ətməydu» — degən səz bəlkim: *(1)* ḥeq tajawuzqi yənə Yerusalemni buzmaydu, wə *(2)* Yerusalemni buloḡioḡudək ḥeqḳandaḳ butpərəs adəm uningdin yənə ətməydu, degən ikki mənini kərsitixi mumkin.
3:17 Wəḥ. 21:27
3:18 «...Xittim jiloḡisini suoḡiridu» — «Xittim jiloḡisi» Yerusalemning xərḳiy təripida bolup, suliri Iordan jiloḡisioḡa qüxidu.
3:18 Am. 9:13

Ularning Yəḥuda balilirioŋa kiloŋan zulum-zorawanliki tüpəylidin,
Ular bularning zeminida bigunaḥ ḳanlarni tökkənliki tüpəylidin.
[20] Biraḳ Yəḥuda mənggügə turidu,
Yerusalem dəwrdin-dəwrgiqə ḳalidu;
[21] Ḥəm Mən ularni tökkən ḳanlarning paklandurulmioŋan gunaḥliridin paklandurimən;
Qünki Pərwərdigar Zionda makanlaxḳandur.

Қoxumqə sөz

Ahirқi zamandiki wәқәlәrning tәrtipi

Pәyoғәmbәr arқilиқ boloғan bexarәtlәrning bayanlirioғa қarioғanda, Yoel eytқan «ahirқi zaman»diki muһim wәқәlәr tөwәndiki tәrtip boyiqə boluxi mumkin. Oқurmәn kitabni қetirқinip oқup, өzi bir hulasigə kәlsun.

(1) Hudaning Roһi barliқ ət igilirigə (demәk, һәrқaysi millәt-һәlқlirigə, һәrқandaқ insanlaroғa) қuyulidu. Xuning bilәn Hudaning sөzliri pәқәt bir pәyoғәmbәr arқilиқla әmәs, bәlki kөp «yigit-қizlar, қerilar, қul-dedәklәr» arқilиқ, һәrhil oғayibanə alamәt, qüx, bexarәtlik sөz қatarliқlar bilәn ayan қilinidu. Xübһisizki, xundaқ boloғanda, barliқ insan Hudaning һәwirini anglax pursitigə igə bolidu (2:28-29).

(2) Israil, yәni Yәһudiylar pütkül dunyaoғa tarқitilidu (3:1-2). Yoel bu ixning қandaқ, nemixқa yaki қaqan yüz beridioғanliқini deмәydu. Biraқ Israil өzlirining «barliқ әllәr arisioғa tarқitilix»idin ibarәt boloғan külpәtni, Musa pәyoғәmbәr arқilиқ boloғan әһdining әng ahirқi «tәrbiyilik jaza»si dәp bildi.

(3) Israil yәnə өz zeminioғa, yәni Қanaan (Pәlәstin)oғa қaytip jәm bolidu. Yoel yәnə buning қandaқ, nemixқa yaki қaqan yüz beridioғanliқini deмәydu.
Hudaning Roһining қuyuluxi (1-wәқә) dәl қaysi pәyttә, 2-wәқәdin awwal yaki 2-wәқәdin keyin, yaki 3-wәқәdin awwal yaki 3-wәқәdin keyin yüz beridioғanliқini «Yoel pәyoғәmbәr» kitabining өzidin enиқlioғili bolmaydu (baxқa pәyoғәmbәrning kitablirida bu tooғruluқ sөz bar).

(4) Asmanda һәrhil karamәt-bexarәtlәr pәyda bolidu (2:30).

(5) Israiloғa қarxi һәm Huda bilәn қarxilixidioғan, һәmmә әldin tәrkib tapқan bir қoxun jәng қilixқa yioғilidu. Ularning barliқ bisat-tәәlluқatliri jәnggә selinidu. Ular «**sapan qixlirini қiliq қilip, oroғaқlirini nәyzə қilip soқuxidu**»; һәtta «**ajiz adәmlәr**»mu өzini «**küqlük**» dәp elan қilip қatnixixi zөrür bolidu (3:10).
Қoxun tәbiәttin taxқiri küq-қudrәt bilәn қorallinidu — biraқ bu küq Hudadin әmәs, bәlki jin-xәytanlardin kelidu. Ular zor wәyranqilik қilidu. Huda «qekәtkә қoxuni»ni «Mening қoxunum» deginidәk, bu қoxunnimu «Mening қoxunum» dәydu. Buning mәnisi, Huda «qekәtkә қoxuni»ni ixlәtkәngә ohxax, U bu (rәzil) қoxunnimu ixlitip Өz һәlқini towioғa kәltüridu (2:1-11).

(6) Düxmәn қoxuni Yerusalemoғa yeқin boloғan jiloғioғa («Yәһoxafat» dәp ataloғan, yәni «Pәrwәrdigar soraқ қilidu» degәn mәnidә) yioғiloғandin keyin, Hudaning һәlқi өzlirini қutқuzux üqün Uningoғa nida kөtüridu (2-bab, 20-ayәttә eytiloғandәk) һәm Huda Өzining pәrixtilәrdin tәrkib tapқan zor küqlük «samawiy қoxuni»ni düxmәn bilәn jәng қilixқa әwәtidu.

(7) Қuyax, ay һәm yultuzlar қarangoғulixidu (2:10, 31, 3:15)

(8) Kөp adәmlәrgә nisbәtәn bu pәyt bәlkim towa қilip Hudaning yenioғa қaytixқa әng ahirқi pursәt bolidu. Xunga bu jiloғa «қarar jiloғisi» dәpmu atilidu (3:14). Huda wәdә beriduki, «**Pәrwәrdigarning namini qaқirip nida қiloғanlarning һәmmisi қutқuzulidu**» (2:32)!

(9) Jin-xəytanlar ḳuwwətligən düxmən ḳoxuni bitqit ḳilinidu (2:10, 3:15).

(10) Israil zemini intayin mol awatlikḳa ḳayturulidu. Misir ḥəm Edomlarning ikki zemini əksiqə wəyran ḳilinidu (Təwrattiki «Əzakiyal pəyoɣəmbər» 29-bab, 12-ayəttə Misirni baskan wəyranqilik ḳirik yillik bolidu, dəp eytilidu). Edomda boloɣan wəyranlik daim bolidu. Yerusalemdin xərkḳə ḥəm oɣərbkə akḳidioɣan yengi bir dərya pəyda bolidu (Təwrattiki «Zəkəriya pəyoɣəmbər» 14-bab, 8-ayət, «Əzakiyal pəyoɣəmbər» 47-bab, 1-12-ayətnimu kərüng).

(11) Huda Yerusalem ḥəm Zion teoɣini alaḥidə makan tutidu (3:21).

Yoel pəyoɣəmbər əz həlḳigə: «**Pərwərdigarning küni yeḳin**» dəp eytḳan. Kitab yeziloɣan waḳitta, yəni buningdin 2700 yil ilgiri «Pərwərdigarning küni» «yeḳin» boloɣan bolsa, bügünki kündə tehimu yeḳin bolmamdu? Rəb Məsiḥ Əysa miladiyə 33-yilida əldi. Rimliklar, Yəhudiylar ḥəm Xəytanning əzi bu ixni Uning tügəxkənliki, bərbat boloɣanliḳi dəp oylidi. Biraḳ Huda Əysani dərwəkə Əzi əwətkən «Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ»i ḥəm Ooɣli ikənliki, Uning ölümi gunaḥlarni yuyidioɣan birdinbir ḳurbanlik ikənlikini dunyaoɣa ispatlax üqün, Uni ölümdin tirildurup, ərxkə kətürüp Əzining ong yenioɣa olturoɣuzdi. Məsiḥ Əysa ḳayta tirilip 50 kün keyin axu yərdin (asmandin) Hudaning Muḳəddəs Roḥini Əzigə etiḳad ḳiloɣanlarning ḥəmmisi üstigə ḳuyup bərdi ḥəm ular arḳilik kəp məjizilərni kərsətti. Oḳurmən bu ixlarni əzi Injil, «Rosullarning paaliyətliri» degən ḳisimdin oḳuyalaydu. Xu ḳisimdin (2-babtin) yənə bayḳiyalaymizki, Muḳəddəs Roḥ ḳuyulup, bir yüz yigirmə etiḳadqi bexarətlik səz ḳiloɣinida, rosul Petrus ornidin turup, həlḳkə: Bu ixlar Yoel pəyoɣəmbər bexarət bərgən ixlarning baxlinixi, dəp jakarlidi. Xunga bu məjizilər dərwəkə Hudaning Məsiḥ Əysani «**Rəb ḥəm Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ**» ḳilip tikligənlikini ispatlaydu, dəydu.

Əmdi «Pərwərdigarning küni»gə yetip baridioɣan «ahirḳi künlər» xundaḳ baxlanoɣan boldi. Ḳədirlik oḳurmən, siz Huda ḥəm muḳəddəs pərixtiliri aldida turup əzingizning ḥesabini berixkə təyyarmusiz? Muḳəddəs Kitabta adəmlərni ḳutḳuzidioɣan alaḥidə bir nam bizgə berilidu. Ḳutḳuzulux üqün biz bu namni qaḳiriximiz kerək. Bu nam Əysa Məsiḥning namidin ibarəttur. Injil «Ros.» 2:17-21, 36-ayətni kərüng. Oḳurmənlər Injildiki «Əysa» («Yəxua») degən isimning «Pərwərdigar Ḳutḳuzoɣuqi» degən mənidə ikənlikini bilidu («Mat.» 1:21). U ḥazir Hudaning ong yenida sizning nijat-ḳutḳuzuxkə boloɣan dua-tilawitingizni anglaxni kütidu. «**Pərwərdigarni Əzini tapḳuzmaḳqi boloɣan pəyttə izdənglar; U yeḳin turoɣan waḳtida Uningoɣa nida ḳilinglar!**» («Yəx.» 55:6)

«**Pərwərdigarning namini qaḳirip nida ḳiloɣanlarning ḥəmmisi ḳutḳuzulidu**» («Yoel» 2:32).«Yoel»
«Yoel»

Təwrat 30-kisim

«Amos»

(Amos pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər tooƣrisida

Amos pəyoƣəmbərning jəməti tooƣruluk bizdə toluk məlumat yok. U Yəhudaning «Təkoa» degən kiqik bir yezisida kala bakkuqi ham «erən dərəhlirining mewisini tərgüqi» boloƣan boluxi mumkin. U əzi tooƣruluk «Mən əsli pəyoƣəmbər əməs idim», xundakla «pəyoƣəmbərning ooƣli əməsmən» dəydu. Əyni wakitta, Israil yaki Yəhudada «pəyoƣəmbər» boluxka həwəs kilip, əz mənpəətini kəzləp, baxkilarni aldap əzini «pəyoƣəmbər» dəp jakarlioƣan «təsiri qong, həywisi bar» boloƣanlar az əməs idi. Birak Amos muxundak kixilərdin əməstur. U Huda təripidin əz yurti Yəhudadin ayrilip ximaliy padixahlik «Israil»da pəyoƣəmbərlik hizmitini ətəxkə qakiriloƣan (7:14-15). U qaoƣlarda Israil Yəhudaoƣa karioƣanda tehimu butpərəs bolup kətkənidi, xunga Amosning bu wəzipisi nahayiti eoƣir həm hətərlik idi. Halbuki, u hizmət ixligən məzgilidə (kanqə yil ixligini bizgə naməlum), uning «towa kilixinglar kerək!» dəp yətküzgən həwərliri Israilning kəpligən pukralirining kəlbini sarasimigə qüxürüp, ularni wəhimigə saldi. Xübhisizki, Amos pəyoƣəmbərning agahlanduruxliri ularning az bir kismini towa kilix yolioƣa kirgüzgənidi (7:10ni kərüng).

Amos pəyoƣəmbərning Israilioƣa boloƣan qongkur kəyümi wə ularoƣa iqini aoƣritixliri uning Israilioƣa boloƣan duasida kərülidu (7:1-5).

U ximaliy padixahlik Israilda bir məzgil Hoxiya pəyoƣəmbər bilən təng bir wakitta pəyoƣəmbərlik hizmitini kiloƣan; xu wakitlarda Yəxaya bilən Mikah jənubiy padixahlikta (Yəhudada) pəyoƣəmbərlik kiliwatatti.

Yeziloƣan wakit

Məzkur kitabtiki Amosning əzi yazoƣan kirix səzgə asaslanoƣanda, u «**Uzziya Yəhudaoƣa, Yoaxning ooƣli Yəroboam Israilioƣa padixah boloƣan wakitlarda**» bexarət bərgən. Əmdi bu məzgil Uzziya wə Yəroboamning dəwr sürgən wakitlirining hammisini əz iqigə aloƣan bolsa, bu miladiyədin ilgiriki 793-750-yilliri, yaki bolmisa 762-750-yillirioƣa tooƣra kelidu. Muxundak boloƣanda u pəyoƣəmbərlik hizmitini Hoxiya pəyoƣəmbərdin baldur baxlioƣan, həm uningdin baldur ada kiloƣan bolidu.

Kitabning arka kərünüxi

(«Mikah pəyoƣəmbər» degən kitabning «kirix səzi»din elindi): —

Miladiyədin ilgiriki 922-yili Sulayman padixah wapat boloƣandin keyin, Yəhuda wə Israil ikki padixahlik bolup bir-biridin ayrilip kətkən. Təwrat «2Tar.» 10-babta mundak hatiriləngən: «**Xu təriqidə Israil Dawutning jəmətidin** (yəni, Yəhuda kəbilisidin) **yüz ərüp, bügüngə kədər uningoƣa karxi qikip kəldi**».

Xu waқittin keyin, yəni miladiyədin ilgiriki 8-əsirning ikkinqi yerimi, Israil wə Yəһuda һər ikkisining əng gүlləngən məzgili idi. Ikki paytəht — Yerusalem wə Samariyə zor bayaxatliқidin bəһrimən boluxқa baxlioɣanidi. Biraқ bu bayaxatliққa eoɣir bədəl tələngənidi — u bolsimu, kəmbəoɣəllərni dəһxətlik қistaққa selip ulardin rəһimsiz paydilinixtur: «baylar tehimu beyip ketiwatқan, namratlar tehimu namratlixip ketiwatқan» idi.

Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən қanunlirida «namrat», «tul hotun», «yetim-yisir» wə «yat musapir»laroɣa yardəm berix tooɣrisida heli kəp maddilar bar idi. Һər yəttə yilda, қərzni bikar қilix, əzini қullуққa setiwətkənlərni һərlükkə қayturux kerək idi; һər əllik yilda («azadliқ yili» yaki «buroɣa (qelix) yili»da) barliқ қərzlərni bikar қilix wə yər-zeminni əz igisigə yaki ailisidikilərgə қayturux kerək idi. Һər yili һosulning «tunji axliқ»i yaki «tunji mewiliri»din ayrip elip, ibadət hizmitidə boloɣan kaһinlar һəm Lawiy kəbilisidikilərgə, andin kəmbəoɣəllərgə üləxtürüp berixi kerək idi; һosul aloɣanda (məyli etiz yaki üzümzardin bolsun) pəқət bir қetimla «yioɣiwelix»қa bolatti. Muxu yioɣiwelixtin keyin қelip қaloɣan yaki keyin pixқan ziraətlər yaki mewilərni kəmbəoɣəllərning yioɣiwelixioɣa қaldurux kerək idi; һər üq yilda, һəlқning barliқ kirimlirining wə aloɣan һosullirining ondin birini ayrip kəmbəoɣəllərgə tarқitixi kerək idi. Bularning һəmmisining üstidə, muқəddəs қanundiki: «**Pərwərdigar Hudayingni pütün қəlbing, pütün jening, pütün zeһning, pütün küqüng bilən səygin**» wə «**Өzüngni səygəndək қoxnangni səygin**» degən ikki «büyük pərman» bar idi. Sulayman padixaһ өzining bir nəsiһiti bilən dikқitimizni bu ikki pərmanni ayriwətməslik üstigə mərkəzləxtüridu: «**Miskinni bozək қiloɣuqi — Pərwərdigaroɣa һaқarət қiloɣuqidur; һajətmənlərgə xapaət қilix Uni һörmətligənliktur**» («Pənd.» 14:31).

Biraқ, һəkümdarlar, kaһinlar wə həlқning zor bir қismi bu bəlgilimilərning һəmmisini kəzigə ilmayla қalmay, ularning ornida ohximioɣan dərijidə aldamqiliқ қilix, op'oquқ bulangqiliқ, zinahorluқ, sot sorunlirida para yeyixtək yaman illətlər payda қiloɣanidi. Hudaning wəkilliri bolup, muxundaқ əһwalni əyiblixi kerək boloɣan kaһinlar wə «pəyoɣəmbərlər» «süküt arқiliқ қoxuluxini bildürgən» yaki uni aktiplиқ bilən қollioɣanidi. Һəyran қalarliқ ix xuki, Samariyə (Israil) kərünüxtə intayin dindar bir həlққə ohxaytti. Biz Təwrattiki «Amos pəyoɣəmbər» wə «Һoxiya pəyoɣəmbər» degən қisimlardin ularning sadiқliқ bilən tawapkaһlar (Bəyt-əl, Gilgal wə Bəər-Xeba)oɣa «һəj» қilidioɣanliқini, қurbanliқlarni қilixқa amraқliқini wə diniy paaliyətlirining «dəbdəbilik»likini bilimiz. Təwrattiki «Yəxaya pəyoɣəmbər» degən қisimdin ularning «taət-ibadət»lirigə қoxuloɣan yeқimliқ yaki mungluқ muzika-nahxliri tooɣruluқ bilimiz. Biraқ һəmmisi Hudaning nəzəridə reallиқtin tolimu yiraқlaxқan, yirginqlik pasiқliқ, halas. Uning üstigə u butpərəslik bilən arilaxқanidi.

Huda Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən қanunda Өzigə қurbanliқ қilixning pəқət bir jaydila bolidioɣanliқini bekitkən. Awwal bu jay Xiloһ xəһiri idi, keyin bu jay Yerusalem boldi. U taoɣlar yaki dənglər boloɣan «yuқiri jaylar» üstigə Өzigə қurbanliқ қilix ibaditi üqün қurbangaһlarni қuruxni қət'iy mən'i қiloɣanidi. Biraқ heli baldurla kixilər (xübһisizki, əslidə yahxi niyət bilən) muxundaқ қurbangaһlarni yuқiri jaylarda қuruxқa baxlioɣan; ular uzun ətməyla butpərəslik jayliriоɣa aylinip kətkən; bəzi butқa qoқunux paaliyətliri һətta «Pərwərdigarning namida» ətküzülətti. «Baal»lar degən butlaroɣa qoқunoɣanda, һərhil xəһwaniy gunaһlar xu «ibadət»ning bir қismi boloɣan; ixlar һətta bəzidə təsəwwur қiloɣusiz dəһxətlik һaldiki «insanni қurbanliқ қilix»қa aylinip kətkənidi.

Mana bular Amos pəyoɣəmbər elip kəlgən həwərlərning arқa kərünüxliridur. Uning bundaқ gunaһlarni əyibləydioɣan bexarətliri wə küqlük təlimliri ahirida əzigə küqlük düxmənlərni pəyda қiloɣan, biraқ u eoɣir yaloɣuzluқ tartқan bolsimu, wəzipisidin yanmidi. Uning kitabining əzi uning jasarətlikigə ispat bolidu; xübһizisizki, uning həwərlirini Hudaning eytқanliri dəp bilgənlər ularni hatirləp uni bizgiqə saқlidi.

Kitabning temisi

Amos bexarətlərni Israilning <u>қoxna</u> əllirining, jümlidin əz yurti Yəһudaning gunaһlirini kərsitix bilən baxlaydu (1:2-2:16). Uning bu səzliri, xübһisizki, Israildiki anglioɣuqilarning əstayidil dikқitigə wə alқixioɣa erixkən. Andin u Israillarning dikқitini əz gunaһlirioɣa қaritip, muxu temini qəridəp bexarət beridu. Amos «yuқiri jaylar»da қurbangaһlarni қurux yaki һətta tawapkaһlarnimu bərpa қilix қatarlиқ gunaһlarni əyibləxkə anqə küqiməydu. Qünki bular alliburun ikkinqi məsilə bolup қaloɣanidi; Israilning Hudadin yiraқlaxқanliқioɣa boloɣan ispat ularning muxu «yuқiri jaylar»da wə tawapkaһlarda yürgüzgən butpərəslikidin, ularning kəmbəoɣəllərgə boloɣan zulumhor muamilisidin wə xəһwaniyətqilikidin tepilidu. Amos bəgəmirlərning wə kaһinlarning addiy puқralar aq-yalingaqlиқta қaloɣan waқitlarda ətküzgən һəxəmətlik turmuxlirioɣa tənbiһ beridu. Bizgə wə Amosning əzigə һəyran қalarliқ yeri xuki, ular bu adalətsizliklərni һərtərəptə ap'axkara yürgüzgən bolsimu, biraқ ular yənila intayin «dindar», һətta əsəbiy dərijidiki dindarlar idi. Amosning yətküzgən həwiri bolsa, ular towa қilmisa əzliri wə ularning dini əһlət dəwisidək süpürüp taxlinidu, degəndin ibarət idi. Uning ularning sanaқsiz қurbanliқliri wə tügimәs diniy paaliyətlirigə қaritiloɣan əng məxһur bexariti mundaқ: —

«**Qünki silər Manga «kəydürmə қurbanliқ»lar һəm «ax һədiyə»liringlarni sunup atisanglarmu,**
Mən ularni қobul қilaymən;
Silərning bordaқ malliringlardin boloɣan «inaқliқ қurbanliқliringlar»oɣa қarimaymən.
Məndin munajatliringlarning sadalirini epketinglar,
Qiltarliringlarning küylirini anglimaymən;
Buning ornida adalət xarқiratmidək,
Һəққaniyliқ əbədiy aқidioɣan eқimdək dolқunlisun!» (5:22-24)

Amos ularoɣa Hudaning jazalirining alliқaqan ularning bexioɣa qüxkənlikini kərsitidu; biraқ ular buningoɣa dikқət қilixқa bək susluқ қilidu. U bexarətliridə, ularoɣa intayin қorқunqluқ yər təwrəxni alaһidə aldin'ala eytқan (1:1, 8:8, 9:1); bu yər təwrəx 300 yiloɣiqə untup ketilmigənidi («Zək.» 14:5). Həlқ towa қilmisa, undaқta ular «Dəməxқ xəһiridin yiraқ»қa, yəni Asuriyə imperiyəsigə sürgün bolidu (5:27).

U yənə ularning «Pərwərdigarning küni» tooɣruluқ: — «Xu küni baxқa «butpərəs əllər» Hudaning қattiқ jazasioɣa duq kelidu, biraқ «Ibraһimning əwladliri, xuningdək Hudaning amraқ həlқi boloɣan bizlər» yuқirioɣa kətürilimiz» — degən millətqi, əz-əzini aldaydioɣan қaraxni biraқla yokқa qiқiridu (5:18-20).

Uning «**yəkkə-yeganə bir ooɣulning matimi**» (8:10), «**Pərwərdigarning səzlirini anglaxқa boloɣan қəһətqilik**» (8:11-14) wə «**Dawutning yiқiloɣan kəpisini yengibaxtin tikləx**» (Israilning əz yurtioɣa, Hudaning yenioɣa қaytip kelixi wə əsligə kəltürülüxi: 9:11-15) tooɣrisidiki alaһidə bexarətliri tooɣruluқ «қoxumqə səz»imizdə azraқ tohtilimiz.

Məzmun: —

(1) Kirix səz; tema (1:1-2)
(2) Hudaning əllər üstigə qüxüridiоlan jazaliri (1:3-2:16)
(3) Israilning gunaĥliri wə kelidiоlan jazalar tooлruluқ bəx həwər (3:1-6:14)
(4) Amos kərgən alamət kərünüxlər (7:1-9:15)

Amos

Amos pəyoɣəmbərning bexarətliri

1 [1] Uzziya Yəhudaoɣa, Yoaxning ooɣli Yəroboam Israiloɣa padixah boloɣan waḳitlarda, yər təwrəxtin ikki yil ilgiri, Təkoadiki qarwiqilar arisidiki Amosning Israil tooɣruluḳ eytḳan səzliri: —
[2] U: «Pərwərdigar Zion teoɣidin ḥərkirəydu,
Yerusalemdin awazini ḳoyuwetidu;
Padiqilarning otlaḳliri matəm tutidu,
Karməl qoḳḳisi oɣazanglixidu» — dedi.

Hudaning Israiloɣa ḳoxna ḳowmlar üstidin ḥəkümi
Suriyə ḥəḳḳidə

[3] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Dəməxḳning üq gunahi, bərḥəḳ tət gunahi üqün, uningoɣa qüxidioɣan jazani yandurmaymən,
Qünki ular Gileadtikilərni təmür tirnilik sərəmlər bilən soḳḳanidi;
[4] Xundaḳla Ḥazaəlning əyigə bir ot əwətimən,
U Bən-Ḥadadning ordilirini yutuwalidu.
[5] Dəməxḳ dərwazisidiki təmür baldaḳni sunduruwetimən,
Awən jiloɣisida turoɣuqini, Bəyt-Edəndə xaḥanə ḥasisini tutḳuqini üzüp taxlaymən;
Suriyəning həlḳi əsirgə qüxüp kiroɣa elip ketilidu, — dəydu Pərwərdigar.

Filistiyə ḥəḳḳidə

[6] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Gaza xəḥirining üq gunahi, bərḥəḳ tət gunahi üqün, uningoɣa qüxidioɣan jazani yandurmaymən,
Qünki ular Edomoɣa tapxurup berixkə, barliḳ tutḳunlarni əsir ḳilip elip kətti.
[7] Ḥəm Mən Gazaning sepilioɣa ot əwətimən,
U uning ordilirini yutuwalidu;
[8] Mən Axdodta turoɣuqini, Axkelonda xaḥanə ḥasini tutḳuqini üzüp taxlaymən,
Əkron xəḥirigə ḳarxi ḳol kətürimən;
Filistiylərning ḳalduḳi yoḳilidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

1:1 «Amosning Israil tooɣruluḳ eytḳan səzliri» — adəttə bu kitabta «Israil» Israilning «ximaliy padixaḥliḳi»ni kərsitidu. Amos Yəhudaning Təkoa yezisidin boloɣini bilən yətküzidioɣan bexarətlirining kəpinqisi «ximaliy padixaḥlik» tooɣruluḳtur.
1:1 Zək. 14:5
1:2 «Pərwərdigar Zion teoɣidin ḥərkirəydu, Yerusalemdin awazini ḳoyuwetidu» — bu bexarət yər təwrəxni kərsətsə kerək. –«Karməl» bolsa Israilda ḥəl-yeoɣin əng kəp bolidioɣan jay; u «oɣazanglaxḳan» bolsa, baxḳa jaylar tehimu xundaḳ bolatti.
1:2 Yər. 25:30; Yo. 3:16
1:3 «ular Suriyəliklər Gileadtikilərni təmür tirnilik sərəmlər bilən soḳḳanidi» — «2Pad.» 10:32-33, 13:3-5-ayəttə Gileadtikilərning Suriyə təripidin tartḳan azab-oḳubətliri hatirilənɣən; muxu ayəttə tiloɣa elinoɣini xu bozək ḳilinixni kərsətsə kerək.
1:4 «Ḥazaəl» — Dəməxḳ padixaḥi bolup, «Bən-Ḥadad» uning ooɣli idi.
1:5 «Awən jiloɣisida turoɣuqi» — baxḳa birhil tərjimisi «Rəzillik jiloɣisida turoɣuqi» — demək, yəni Dəməxḳning padixaḥini ipadiləydu. **«Suriyəning həlḳi əsirgə qüxüp kiroɣa elip ketilidu»** — «Kir» Mesopotamiyə *(ḥazirḳi iraḳ)*diki bir yurt. Suriyəliklər əslidə xu jaydin qiḳḳanidi *(9:7-ayətni kərüng)*.
1:5 2Pad. 16:9; Yəx. 17:1-11; Yər. 49:23-27
1:6 «Qünki ular Edomoɣa tapxurup berixkə, barliḳ tutḳunlarni əsir ḳilip elip kətti» — «tutḳunlar» Israildin yaki Yəhudadin tutḳun ḳilinoɣan bir türküm kixilər bolsa kerək. Ḳarioɣanda Gazaning *(yəni Filistiylərning)* məḳsiti Israillardin əq elix idi.
1:6 2Tar. 21:16, 17; 28:18

Tur xəḩiri ḩəkḳidə

[9] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Turning üq gunaḩi, bərḩəḳ tət gunaḩi üqün, uningoƣa qüxidioƣan jazani yandurmaymən,
Qünki ular barliḳ tutḳunlarni Edomoƣa tapxuruwətti,
Xundaḳla ḳerindaxliḳ əḩdisini esigə almidi.
[10] Ḩəm Mən Turning sepilioƣa ot əwətimən,
Ot uning ordilirini yutuwalidu.

Edom ḩəkḳidə

[11] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Edomning üq gunaḩi, bərḩəḳ tət gunaḩi üqün, uningoƣa qüxidioƣan jazani yandurmaymən,
Qünki u barliḳ rəḩim-xəpḳətni taxliwetip,
Ḳiliq bilən əz ḳerindixini ḳoƣlioƣan;
U yiriloƣudək oƣəzəptə bolup,
DərOƣəzəptə boloƣan ḩalitini ḩəmixə saḳlaydu;
[12] Ḩəm Mən Teman xəḩirigə ot əwətimən,
Ot Bozraḩning ordilirini yutuwalidu».

Ammoniylar ḩəkḳidə

[13] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Ammonning üq gunaḩi, bərḩəḳ tət gunaḩi üqün, uningoƣa qüxidioƣan jazani yandurmaymən,
Qünki ular qegrimizni kengəytimiz dəp, Gileadtiki ḩamilidar ayallarning ḳorsaḳlirini yeriwətti.
[14] Ḩəm Mən Rabbaḩning sepilioƣa ot yaḳimən,
Jəng künidə ḳiya-qiyalar iqidə,
Ḳara ḳuyunning künidə ḳattiḳ boran iqidə,
Ot uning ordilirini yutuwalidu;
[15] Ḩəm ularning padixaḩi əsirgə qüxidu,
— U əmirliri bilən billə əsirgə qüxidu, — dəydu Pərwərdigar.

Moab ḩəkḳidə

2 [1] Pərwərdigar mundaḳ dəydu:
—«Moabning üq gunaḩi, bərḩəḳ tət gunaḩi üqün, uningoƣa qüxidioƣan jazani yandurmaymən,
Qünki u Edomning padixaḩining ustihanlirini kəydürüp ḩak ḳiliwətti.
[2] Ḩəm Mən Moab üstigə ot əwətimən,
Ot Keriotning ordilirini yutuwalidu;
Wə Moab quḳan-sürənlər bilən, ḳiya-qiyalar bilən, kanay sadasi bilən əlidu.
[3] Wə Mən ularning ḩakimini arisidin üzüp taxlaymən,
Uning əmirlirini uning bilən billə əltürüwetimən, — dəydu Pərwərdigar.

1:9 «Qünki ular barliḳ tutḳunlarni Edomoƣa tapxuruwətti, xundaḳla ḳerindaxliḳ əḩdisini esigə almidi» — bu «tutḳunlar» bəlkim yənə Israildin kəlgən boluxi mumkin. «Əḩdə» — Sulayman padixaḩ əsli Turning padixaḩi bilən əḩdə tüzgənidi. Biraḳ tutḳunlarning nədin kelixi, Turning kim bilən əḩdə tüzgənliki anqə muḩim əməs; muḩimi, Huda ularni wədisidə turmasliḳtək wijdansizliḳi üqün jazalaydu.
1:11 «U yiriloƣudək oƣəzəptə bolup,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «U oƣəzəp bilən ḩəmixə adəmlərni yirtiwetip,...».
1:13 «Qünki u qegrimizni kengəytimiz dəp, Gileadtiki ḩamilidar ayallarning ḳorsaḳlirini yeriwətti» — ular Gileadta turuwatḳan baxḳilarnimu əltürgən, əlwəttə. Biraḳ ularning bu ajayib rəḩimsizlikning məḳsiti, ularoƣa ḳayturma zərbə bərgüdək ḩeq adəm, ḩətta bowaḳlarningmu ḳalmasliḳi üqün idi. Babilning padixaḩi Nebokadnəsar miladiyədin ilgiriki 582-yili Rabbaḩ xəḩirini wəyran ḳiliwətti.
1:14 Жəр. 40:14, 48:7; Əz.25:2-5

Yəhuda ḥəkḳidə

[4] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Yəhudaning üq gunaḥi, bərḥəḳ tət gunaḥi üqün, uningoŋa qüxidioŋan jazani yandurmaymən,
Qünki ular Pərwərdigarning Təwrat-ḳanunini kəmsitti,
Uningdiki bəlgilimilərgə əməl ḳilmidi;
Ularning sahtilikḳiri əzlirini adaxturup ḳoydi; ularning ata-bowilirimu bularoŋa əgixip mangoŋanidi.
[5] Ḥəm Mən Yəhuda üstigə ot əwətimən,
Ot Yerusalemning ordilirini yutuwalidu.

Israil ḥəḳḳidə

[6] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Israilning üq gunaḥi, bərḥəḳ tət gunaḥi üqün, uni jazasidin ḳayturmaymən,
Qünki ular ḥəḳḳaniylarni kümüxkə setiwətti,
Yoḳsul adəmni bir jüp qorukḳa setiwətti;
[7] Ular namratlarning bexidiki qang-topilirini box ḳoyuwətməydu,
Ajiz məminlərning nesiwisini ḳayriwalidu;
Ata-bala ikkisi Mening mukəddəs namimni buloŋap, ohxax bir ḳizning yenioŋa təng baridu.
[8] Ular ḳizlarni ḥəmmə ḳurbangaḥning yenioŋa elip berip,
Ḳərzgə rənigə ḳoyoŋan kiyim-keqəklər üstidə ular bilən yatidu;
Ular əz ilaḥining əyidə jərimanə bilən aloŋan xarabni iqməktə.
[9] Birak Mən Amoriylarni ularning aldidin ḥalak ḳiloŋanmən,
Amoriylar kedir dərihidək egiz, dub dərihidək küqlük boloŋan bolsimu,
Mən üstidin uning mewisini, astidin yiltizlirini ḥalak ḳildim.
[10] Ḥəm Amoriylarning zeminini igilixinglar üqün,
Silərni Misir zeminidin elip qiḳip,
Ḳirik yil qəl-bayawanda yetəklidim.
[11] Silərning ooŋulliringlardin bəzilirini pəyoŋəmbər boluxḳa,
Yigitliringlardin bəzilirini «Nazariy» boluxḳa turoŋuzdum.
Xundak əməsmu, i Israil baliliri? — dəydu Pərwərdigar.
[12] Birak silər Nazariylaroŋa xarab iqküzdunglar,
Ḥəm pəyoŋəmbərlərgə: «pəyoŋəmbərlik ḳilmanglar» — dəp buyrudunglar.

2:4 «Ularning sahtilikḳiri əzlirini adaxturup ḳoydi» — «sahtilikḳiri» keyinki gəplərgə ḳarioŋanda, ularning yasioŋan butlirini kərsitidu.
2:7 «Ata-bala ikkisi Mening mukəddəs namimni buloŋap, ohxax bir ḳizning yenioŋa təng baridu» — bu ix paḥixiwazlik bolupla ḳalmay, yənə ularning butioŋa, yəni «Baal»oŋa birhil qoḳunux paaliyiti ḥesablinatti.
2:8 «Ular ḳizlarni ḥəmmə ḳurbangaḥning yenioŋa elip berip, ḳərzgə rənigə ḳoyoŋan kiyim-keqəklər üstidə ular bilən yatidu; ular əz ilaḥining əyidə jərimanə bilən aloŋan xarabni iqməktə» — bu jümlidə Amos ularning, bolupmu baylarning tət gunaḥini kərsitidu: —
–(1) ularning *(butlaroŋa atap beoŋixlioŋan)* kəp ḳurbanlikḳiri bar idi; *(2)* ular Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən mukəddəs ḳanunoŋa hilaplik ḳilip, əzlirigə ḳərzdar boloŋan namratlardin kiyim-keqəklirini tartiwalidu *(«Mis.» 22:26, «Ḳan.» 24:12-17ni kərüng)*; *(3)* ular buthanilarni selip, butlarni əzlirining Hudasi dəp etirap ḳiloŋan; *(4)* ular ḥaram yolda həḳtin jərimanə alidu — u gunaḥlar bəlkim 6-ayəttə eytiloŋan «üq gunaḥi, tət gunaḥi»ni enik toluḳlap kərsitip berixi mumkin.
2:9 Qəl. 21:24; Ḳan. 2:31; Yə. 24:8
2:10 «Silərni ... ḳirik yil ... yetəklidim» — «Misirdin qiḳix» wə «Qəl-bayawandiki səpər» boyiqə ular qəl-bayawanda kəp ḳetim Hudaoŋa itaətsizlik, asiyliḳmu ḳiloŋan. Hudaning xu künlərdə ularni taxliwətmigənliki uning meḥir-xəpḳitigə intayin zor ispat bərdi wə beridu.
2:10 Mis. 12:51
2:11 «Nazariy» — bu adəmlər alaḥidə yol bilən *(jümlidin xarab iqməy, qaqlirini qüxürməy)* waḳitlik yaki əmürwayət əzini Hudaoŋa atap beoŋixlioŋan. Xunga ularning yürüx-turuxliri həḳlərgə bakiy dunyani əslitip turatti *(«Qəl.» 6-babni kərüng)*.
2:12 Am. 7:12, 13

13 Mana, Mən silərni basimən,
Huddi lik ənqə besiloŋan ḥarwa yərni baskandək, silərni besip turimən;
14 Ḥəm qapkurlarningmu kaqar yoli yokaydu,
Palwan əz küqini ixlitəlməydu,
Zəbərdəs batur əz jenini kutkuzalmaydu.
15 Okyani tutkuqi tik turalmaydu;
Yəltapan kaqalmaydu,
Atka mingüqi əz jenini kutkuzalmaydu.
16 Palwanlar arisidiki əng jigərlik baturmu xu künidə yalingaq keqip ketidu, — dəydu Pərwərdigar.

Ḥərbir ixning səwəbi bardur

3 1 Pərwərdigar silərni əyibləp eytkan bu səz-kalamni anglanglar, i Israil baliliri,
Yəni Mən Misir zeminidin elip qikaroŋan bu pütkül jəmət: —
2 «Yər yüzidiki barlik jəmətlər arisidin pəkət silərni tonup kəldim;
Xunga üstünlaroŋa barlik kəbihlikliringlarning jazasini qüxürimən».

Hitab ḥəm muḥakimə

3 Ikki kixi bir niyəttə bolmisa, kandakmu billə mangalisun?
4 Oljisi yok xir ormanda ḥərkirəmdu?
Arslan ḥeqnemini almioŋan bolsa uwisida ḥuwlamdu?
5 Tuzakta yəmqük bolmisa kux yərgə yikilamdu?
Aloŋudək nərsə bolmisa, kismak yərdin etilip qikamdu?
6 Xəḥərdə agah kaniyi qelinsa, həlk korkmamdu?
Pərwərdigar kilmioŋan bolsa, xəḥərgə yamanlik qüxəmdu?
7 Rəb Pərwərdigar Əz kulliri boloŋan pəyoŋəmbərlərgə awwal axkarilimay turup,
U ḥeq ix kilmaydu.
8 Xir ḥərkirigən tursa, kim korkmaydu?
Rəb Pərwərdigar səz kiloŋanda, kim Uning bexaritini yətküzməy turalaydu?

Huda Israilni korxaydioŋan düxmən bolup kaldi
«U burulupla ularning düxmini boldi» 3:9-4:16

9 Axdodtiki kəl'ə-ordilarda,
Xundakla Misirdiki kəl'ə-ordilarda elan kilip: —
«Samariyə taoŋliri üstidə yioŋilinglar,
Uning otturisidiki zor kiykas-sürənlərni,

3:2 «Yər yüzidiki barlik jəmətlər arisidin pəkət silərni tonup kəldim; xunga üstünlaroŋa barlik kəbihlikliringlarning jazasini qüxürimən» — demək, Huda insanlaroŋa ata kiloŋan alahidə imtiyazlarning ḥərbiri əzigə has alahidə jawabkarlikini əzi bilən billə elip kelidu.

3:4 «Oljisi yok xir ormanda ḥərkirəmdu? Arslan ḥeqnemini almioŋan bolsa uwisida ḥuwlamdu?» — xirlar ikki əḥwalda ḥərkirəydu. *(1)* nixan kiloŋan owni korkutup kozuktək katurup koyux üqün; *(2)* ow-oljini aloŋandin keyin baxka yirtkuq ḥaywanlaroŋa: «Bu meningki, uningoŋa qekilma» dəp agahlandurux üqün. Bizningqə muxu yərdə bəlkim birinqi mumkinqilikni bildüridu *(8-ayətni kərüng)*. Ḥeqbolmioŋanda Israiloŋa «ahirki dəkikə», yəni towa kilixka əng ahirki pursət kəldi; towa kilmisanglar Pərwərdigar xirdək silərni Əz owi kilidu, degənlik bolsa kerək.

3:6 Yəx. 45:7; Yioŋ. 3:37, 38

3:7 «Rəb Pərwərdigar Əz kulliri boloŋan pəyoŋəmbərlərgə awwal axkarilimay turup, U ḥeq ix kilmaydu» — bu ayət Hudaning kiloŋan barlik ixliridiki intayin muḥim bir prinsipni kərsitidu. Baxkiqə ipadilisək: — «Rəb Pərwərdigar kilmakqi boloŋan ixlirida, Əz kulliri boloŋan pəyoŋəmbərlərgə aldi bilən bexarət bərməy kalmaydu».

3:8 «Xir ḥərkirigən tursa, kim korkmaydu? Rəb Pərwərdigar səz kiloŋanda, kim Uning bexaritini yətküzməy turalaydu?» — bu jümligə karioŋanda «xir» tehi owni tutmioŋan ohxaydu — Towa kilixka azrakla wakit kaldi *(4-ayətni kayta kərüng)*.

Uning iqidiki jəbir-zulumlarni kərüp bekinglar» — dənglar.
10 — Ular ḫək ix kilixni bilməydu — dəydu Pərwərdigar,
— Ular ordilirioƣa zulum-zorawanlik bilən tartiwaloƣanlirini ḫəm oljilarni juoƣlioƣuqilar!
11 Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Mana bir yaw! U zeminni korxiwaldi!
U mudapiəngni elip taxlaydu,
Kəl'ə-ordiliring bulang-talang kilinidu.
12 Pərwərdigar mundak dəydu: — Padiqi xirning aoƣzidin koyning ikki putini yaki kulikining bir parqisini kutkuzup aloƣandək,
Samariyidə olturoƣan Israillarmu xundak kutkuzulidu,
— Xəḫərdə pəkət kariwatning bir burjiki,
Diwandiki bir parqə Dəməxk libasila kalidu!
13 — Anglanglar, Yakupning jəmətidə guwaḫlik beringlar,
— dəydu Rəb Pərwərdigar, samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Huda,
14 — Mən Israilning asiylikilirini əz bexioƣa qüxürgən künidə,
Bəyt-əl xəḫirining kurbangaḫlirinimu jazalaymən;
Kurbangaḫning burjəkliridiki münggüzlər kesiwetilip yərgə qüxürülidu.
15 Mən «Kixlik Saray» wə «Yazlik Saray»ni birakla uruwetimən;
Pil qixi əylərmu yokilip ketidu,
Kəpligən əylər tügixidu, — dəydu Pərwərdigar.

Samariyədiki ayallaroƣa wə pütkül aḫaligə boloƣan agaḫlar

4 1 I Baxandiki inəklər,
Samariyə teoƣida turup, namratlarni harlawatkan, miskinlərni eziwatkanlar,
Hojilirioƣa: «Xarabni elip kelinglar, biz iqimiz» dəydioƣanlar,
Bu səzni anglanglar: —
2 Rəb Pərwərdigar Əz pak-mukəddəsliki bilən kəsəm iqkənki,

3:9 «Axdodtiki kəl'ə-ordilarda ... elan kilip: — «Samariyə taoƣliri üstidə yioƣilinglar, uning otturisidiki zor kiykas-sürənlərni, uning iqidiki jəbir-zulumlarni kərüp bekinglar» — bu səz bəlkim uni anglioƣan Samariyədiki ḫəkümdarlaroƣa ḫəm baylaroƣa bək eoƣir kəlgən boluxi mumkin. Huda kandakmu Axdodtiki «butpərəs, kapir» Filistiylərni *(ḫəm Misirliklarni)* muxu ḫəkümdarlarning Əz pukralirioƣa kiloƣan jəbir-zulumlirini kərüxkə, yurtning kətürgən dad-pəryadlirini anglaxka təklip kilsun?
–«Kiykas-sürənlər» bolsa ikki bislik səz — *(1)* yurtning dad-pəryadlirini; *(2)* korxiwaloƣan düxmənlərdin korkux tüpəylidin kətürülgən kiykas-sürənlərni bildüridu *(11-ayətni kərüng)*.
3:10 «Ular ordilirioƣa zulum-zorawanlik bilən tartiwaloƣanlirini ḫəm oljilarni juoƣlioƣuqilar!» — bu bəlkim ikki bislik səz bolup: — *(1)* ḫəkumdarlar ḫəklərni bozək kilix arkilik əzlirigə olja toplioƣan; *(2)* ular xundak kiloƣanlikidin, bu buliwaloƣan ḫaram oljisi ahirida əz bexioƣa düxmənlərning zulumliri, bulangqilikliri bolup qüxidu.
3:12 «Samariyidə olturoƣan Israillarmu xundak kutkuzulidu, — xəḫərdə pəkət kariwatning bir burjiki, diwandiki bir parqə Dəməxk libasila kalidu!» — muxu ayətning ikkinqi kisimining tərjimiliri ḫərhil, birak omumiy mənisi bir-birigə yekin kelidu. Samariyədikilərning ongda yetip əyx-ixrətlik turmuxida ixlətkən buyumliridin naḫayiti az bir kismi kelip kalidu.
3:13 «Anglanglar, Yakupning jəmətidə guwaḫlik beringlar,...» — bu Hudaning ḫeliki tehiqə «butpərəs, kapir» boloƣan Axdodtikilərgə kiloƣan səzi.
3:14 «Bəyt-əl xəḫirining kurbangaḫlirinimu jazalaymən; kurbangaḫning burjəkliridiki münggüzlər kesiwetilip yərgə qüxürülidu» — bexarəttin 150 yil ilgiri «Yəroboam I», Israil *(ximaliy padixaḫlik)*ning tunji padixaḫi Bəyt-əl xəḫiridə bir kalisiman butni yasap, uni «Pərwərdigar Hudayimiz» dəp atap, uning aldioƣa bir kurbanlik supisini *(kurbangaḫ)* yasioƣan. Amosning səzigə karioƣanda bu kurbangaḫning yenioƣa heli kəp kurbangaḫlar koxup selinoƣan. Kurbangaḫning ḫər tət burjikigə bir münggüz bekitilgən.
3:15 «Mən «Kixlik Saray» wə «Yazlik Saray»ni birakla uruwetimən» — «kixlik saray», «yazlik saray» padixaḫ dəm alidioƣan jaylar bolsa kerək. «Kəpligən əylər» — karioƣanda kəpligən adəmlər kəmbəoƣəl bolup makansiz kaloƣan. Xu wakitlarda, baylar kəp əylərni saloƣan.
4:1 «Baxandiki inəklər» — bu «inəklər» Samariyədiki baylarning kiz-ayallirini kərsitidu. Baxan bolsa semiz, saoƣlam kaliliri bilən dangki qikkan rayon.

Mana, bexinglarоға xundak künlər qüxiduki,
U silərni ilmәklər bilən,
Nәslinglarni qanggaklar bilən elip ketidu.
3 Ңәm silәr ayallar ңәrbiringlar sepilning xoraliridin қisilip ətüp,
Udul mengip tikiwetisilәr;
Wә silәr Ңarmon tәrәpkә qәrüwetilisilәr, — dәydu Pәrwәrdigar.

4 Әmdi Bәyt-Әlgә kelinglar, asiylik қilinglar!
Gilgaldimu asiylikni kөpәytinglar!
Ətigәndә қurbanliқliringlarni,
Ңәr üqinqi küni silәrning «ondin bir» ülüx әxriliringlarni elip kelinglar,
5 «Tәxәkkür қurbanliқi»ni hemirturuq bilәn billә kөydürünglar —
Silәr «halis қurbanliқlar»inglarni jakarlap mahtinip yürünglar;
Qünki bundak қilixқa amrakсilәr, i Israillar! — dәydu Rәb Pәrwәrdigar.
6 «Mәn ңәmmә xәңәrliringlarda «qixning pakizliқi»ni qüxürdüm,
Ңәmmә yeringlarda silәrni ax-nanoға bolоған ңajәtmәn қildim;
Birak silәr yәnila yenimoға қaytmidinglar, — dәydu Pәrwәrdigar;
7 Ңosuloға üq ayla қaloған bolsimu, silәrdin yamoғurni tartiwelip bәrmidim;
Bir xәңәr üstigә yamoғur yaoғdurdum,
Yәnә bir xәңәrgә yaoғdurmidim;
Bir parqә yәr üstigә yamoғur yaoғdi;
Yәnә bir parqә yәr yamoғursiz қaoғjirap қaldi;
8 Xuning bilәn ikki, üq xәңәrning puқraliri su tilәp baxқa bir xәңәrgә әlәngxip bardi,
Lekin қanmidi;
Birak silәr yenimoға yәnila қaytmidinglar, — dәydu Pәrwәrdigar;
9 Mәn silәrni judun ңәm ңal apiti bilәn urdum;
«Oғajilioғuqi қurt»lar nuroғunlioған beoғinglar, üzümzarliringlar, әnjür dәrәhliringlar ңәm zәytün dәrәhliringlarni yәp kәtti;
Birak silәr yenimoға yәnila қaytmidinglar, — dәydu Pәrwәrdigar;
10 Mәn aranglaroға Misiroға qüxürülgәn apәtlәrdәk apәtni әwәttim;
Yigitliringlarni қiliq bilәn әltürgüzdum,
Atliringlarni olja boluxқa қoyuwәttim;

4:2 «Mana, bexinglaroға xundak künlər qüxiduki, U silərni ilmәklər bilən, nәslinglarni qanggaklar bilən elip ketidu» — Samariyә ңәlқi ahirida Asuriyә padixaңioға әsirgә qüxidu; Asuriyә padixaңining әsirlәrning kalpukliridin ilmәkni ətküzüp ularni yetәkläydioған rәңimsiz aditi bar idi.
4:3 «Wә silәr Ңarmon tәrәpkә qәrüwetilisilәr» — «Ңarmon» bizgә ңazir naмәlum bir xәңәr.
4:4 «Әmdi Bәyt-Әlgә kelinglar, asiylik қilinglar! Gilgaldimu asiylikni kөpәytinglar!» — Beyt-әl wә Gilgal *(xundakla ximaliy tәrәptә «Dan» xәңiri, jәnubiy tәrәptә Bәәr-Xeba xәңiri)* ңәlқlәr kөp ziyarәt қilidioған but tawapgaңi idi.
4:4 Ңox. 12:12
4:5 ««Tәxәkkür қurbanliқi»ni hemirturuq bilәn billә kөydürünglar» — қurbanliқlarni hemirturuq saloған nәrsilәr bilәn billә sunuxқa қәt'iy bolmaytti *(«Law.» 2:11)*. **«Silәr «halis қurbanliқlar»inglarni jakarlap mahtinip yürünglar; qünki bundak қilixқa amrakсilәr, i Israillar!»** — 4- ңәm 5-ayättә eytiloған қurbanliқlar ңәmdә ңәr kixining kirimidin «ondin biri»ni ңәr üq yilda Hudaoға atap beoғixlixi, әslidә Musa pәyoғәmbәrgә qüxürülgәn қanunda bekitilgәnidi. Birak Israillar ңazir bularni өz butliriоға atap beoғixlawatidu. Әsli hemirturuq selip қilinoған ax ңәdiyәlәrni қurbanliқlaroға қoxup sunux mәn'i қilinoғanidi.
–Bu sөzlәrgә қarioғanda ular muxu paaliyәtlәrdә өzlirini heli «tәқwadar» kөrsәtmәқi bolup, «ihtiyariy қurbanlik»larni kөp қiloған ohxaydu.
4:5 Law. 2:1, 15; 7:13
4:6 «Mәn ңәmmә xәңәrliringlarda «qixning pakizliқi»ni qüxürdüm» — demәk ularda yegüdәk nәrsә yoқ.
4:9 «Mәn silәrni judun ңәm ңal apiti bilәn urdum» — «ңal apiti» ziraәtlәrning birhil kesili.
4:9 Қan. 28:22; Yo. 1:4

Mən ḳarargaḥinglardin jəsətlərning sesiḳqiliḳini purutuwəttim,
Uni dimioŋinglaroŋimu kirgüzdum,
Biraḳ silər yenimoŋa yənila ḳaytmidinglar, — dəydu Pərwərdigar;
[11] Mən aranglardin bəzilərni Huda Sodom wə Gomorra xəḥərlirini ərüwətkinidək ərüwəttim,
Xuning bilən silər ottin tartiwelinoŋan bir ququla otundək bolup ḳaldinglar;
Biraḳ yenimoŋa yənila ḳaytmidinglar, — dəydu Pərwərdigar;
[12] Xunga Mən sanga xundaḳ ḳilixim kerək dəwatimən, i Israil;
Mən buni sanga ḳilidioŋanliḳim tüpəylidin,
Hudaying bilən kərüxüxkə təyyarlan, i Israil!
[13] Qünki mana, taoŋlarni Xəkilləndürgüqi,
Xamalni Yaratḳuqi,
Insanoŋa əzlirining oy-pikrining nemə ikənlikini Ayan Ḳiloŋuqi,
Tang səḥərni ḳarangoŋulukḳa Aylanduroŋuqi,
Yər yüzidiki yuḳiri jaylarning üstidə dəssəp yürgüqi dəl Xudur,
Pərwərdigar, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Huda Uning namidur!

Üq tawapgaḥ tooŋruluḳ

5 [1] I Israil jəməti, bu səzni,
Yəni Mən sən tooŋruluḳ oḳuydioŋan bir mərsiyəni anglap ḳoy: —
[2] «Pak ḳiz Israil yiḳildi;
U ḳaytidin ornidin turmaydu;
U əz tupriḳioŋa taxlanoŋan,
Uni turoŋuzup yəligüqi yoḳtur».
[3] Qünki Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Israilning ming ləxkər qiḳḳan bir xəḥirining yüz ləxkirila tirik ḳalidu;
Yüz ləxkər qiḳḳan bir xəḥirining Israil jəməti üqün on ləxkirila tirik ḳalidu;
[4] Qünki Pərwərdigar Israil jəmətigə mundaḳ dəydu: —
Meni izdənglar, ḥayatḳa erixisilər;
[5] Bəyt-Əlni izdimənglar,
Gilgaloŋimu barmanglar,
Bəər-Xebaoŋa səpər ḳilmanglar;
Qünki Gilgal əsirgə elinip sürgün ḳilinmay ḳalmaydu,

4:10 «Mən aranglaroŋa Misiroŋa qüxürülgən apətlərdək apətni əwəttim» — baxḳa birhil tərjimisi «Mən *(əsli)* Misiroŋa qüxürgən waba kesilini əwəttim» *(demək, Musa pəyoŋəmbər dəwridə Misiroŋa qüxkən wabalarni bexinglaroŋimu qüzürdum)* **«atliringlarni olja boluxḳa ḳoyuwəttim»** — baxḳa birhil tərjimisi «Ularni *(demək, yigitliringlarni)* silər buliwaloŋan atlar bilən billə əltürgüzdum».

4:11 «Mən aranglardin bəzilərni Huda Sodom wə Gomorra xəḥərlirini ərüwətkinidək ərüwəttim» — «**Mən** ... bəzilərni **Huda** ... ərüwətkinidək ərüwəttim» — bu yərdə səz ḳiliwatḳan kim? Bizningqə muxu bexarətni Məsiḥ Əzi bərgən bolsa kerək.

4:11 Yar. 19:24; Yəx. 13:19

4:12 «Hudaying bilən kərüxüxkə təyyarlan!» — gərqə bəlkim waḳit-pəyti xunqə keqikkini bilən, Huda yənila ular bilən kərüxüxkə təyyar turidu, yənila *(bu ḥəḳiḳətən adəmni ḥəyran ḳalduridu)* ularoŋa meḥir-xəpḳət kərsitixkə təyyar turidu, degənlik bolsa kerək, dəp ḳaraymiz *(Təwratta adətta: «Huda bilən kərüxüx» degən mənidə)*.
–Biraḳ bəzi alimlar bu jümlini Hudaning pat arida qüxüridioŋan jazasini kərsitidu, dəp ḳaraydu.

4:13 «Insanoŋa əzlirining oy-pikrining nemə ikənlikini ayan ḳiloŋuqi» — ibraniy tilida «Insanoŋa uning oy-pikrining nemə ikənlikini...» deyilidu. Xunga baxḳa birhil tərjimisi: «Insanoŋa əzining *(Hudaning)* oy-pikrining nemə ikənlikini...».
–Biraḳ biz «uning oy-pikri» degənlik Hudaning oy-pikirlirini əməs, bəlki adəmlərningkini kərsitidu, dəp ḳaraymiz.
–«Tang səḥərni ḳarangoŋulukḳa aylanduroŋuqi» — yaki «Ḳarangoŋulukni tang səḥər ḳiloŋuqi».

4:13 Naḥ. 1:3

Bəyt-əl yoḳḳa qiḳidu.
6 Pərwərdigarni izdənglar, ḥayatḳa erixisilər;
Bolmisa U Yüsüp jəməti iqidə ot kəbi partlap, uni yəp ketidu,
Ḥəm Bəyt-Əldə otni əqürgüdək adəm tepilmaydu.
7 I adalətni əməngə aylanduroɣuqi,
Ḥəḳḳaniyliḳni yərgə taxlioɣuqilar,
8 Silər Orion yultuz türkümi wə Ḳəlb yultuz topini Yaratḳuqi,
Ölüm kələnggisini tang nurioɣa Aylanduroɣuqi,
Kündüzni ḳarangoɣuluḳ bilən keqigə Aylanduroɣuqi,
Dengizdiki sularni qaḳirip, ularni yər yüzigə Ḳuyoɣuqini izdənglar;
Pərwərdigar Uning namidur.
9 U baturlar üstigə tuyuḳsiz ḥalakətni partlitidu,
Istiḥkam üstigə ḥalakət qüxüridu.
10 Xu Israillar xəḥər dərwazisida tənbiḥ beridioɣanlaroɣa əq,
Durus səzləydioɣanlardin yirginidu.
11 Əmdi silər namratlarni ezip,
Ulardin buoɣday «ḥədiyə»lərni aldinglar!
Oyuloɣan taxlardin əylərni saldinglar,
Biraḳ ularda turmaysilər;
Silər güzəl üzümzarlarni bərpa ḳiloɣansilər,
Biraḳ ularning xarabini iqələməysilər.
12 Qünki silərning asiyliḳliringlarning ḳanqilik kəplükini,
Silərning gunaḥinglarning ḳanqilik zor ikənlikini obdan bilimən;
Ular ḥəḳḳaniy adəmni ezidu,
Ular para yəydu,
Xəḥər dərwazisida miskinlərning ḥəḳḳini ḳayriwalidu.
13 Xunga bundaḳ dəwrdə «pəmlik adəm» süküt ḳilidu;
Qünki u rəzil bir dəwrdur.

14 Ḥayat yaxax üqün yamanliḳni əməs, meḥribanliḳ-yahxiliḳni izdənglar;
Xundaḳ boloɣanda silər degininglardək,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar ḥəḳiḳətən silər bilən billə bolidu.
15 Yamanliḳtin nəprətlininglar, meḥribanliḳ-yahxiliḳni səyünglar,

---

5:5 «Bəyt-Əlni izdiməngлar, Gilgaloɣimu barmanglar, Bəər-Xebaoɣa səpər ḳilmanglar» — Bəyt-əl, Gilgal ḥəm Bəər-Xeba Israillar üqün üq tawabgaḥḳa aylanoɣanidi. Bu üq jayoɣa berip ḳurbanliḳ ḳilix ḳatarliḳlar «tawap ḳilix»tək «sawablik ix» dəp ḳaraloɣan. Bu üq jay Ibraḥim, Isḥaḳ, Yaḳup, Yəxua ḳatarlik pəyoɣəmbərlərning tarihi bilən ziq munasiwətlik boloɣan jaylardur. Təwratta, bundaḳ «tawab ḳilix» ixlirining ḥəmmisi horapilylik dəp ḳarilidu.
–Amos bu yərdə səz oyuni ḳilidu, «Gilgal əsirgə qüxidu» dəydu. Bu ibraniy tilida «Gilgal galaḥ-galaḥ» degən bilən ipadilinidu. «Bəyt-Əl yoḳḳa qiḳidu» degənning «Bəyt-Əl «yoḳ» *(yoḳḳa barawər boloɣan)* bir butḳa ohxap ḳalidu» degən iqki mənisi bar.
5:5 Am. 4:4
5:7 «I adalətni əməngə aylanduroɣuqi» — «əmən» degən aqqiḳ bir əsümlük boloɣaqḳa, muxu yərdə adəmlərgə ḳayoɣu-ḥəsrətni epkelidioɣan adalətsizlikni bildüridu.
5:8 Ayup 9:9; 38:31; Am. 9:6
5:10 «Xu Israillar xəḥər dərwazisida tənbiḥ beridioɣanlaroɣa əq,...» — «xəḥər dərwazisi» xəḥərdiki aḳsaḳallar olturidioɣan, ərz-dəwalarni anglaydioɣan, soraḳ ḳilidioɣan jay.
5:11 «Əmdi silər namratlarni ezip,...» — ibraniy tilida «Əmdi silər namratlarni dəssəp,...».
–Baxḳa birhil tərjimisi «Namratlardin eoɣir ijarə ḥəḳḳi elip,...».
5:11 Zəf. 1:13
5:13 ««pəmlik adəm» süküt ḳilidu» — muxu «pəmlik adəm» bəlkim «əz bihətərliki yaki mənpəətini kəzləp yüridioɣan adəm» degən mənidə. Yuḳiriḳi 10-, 12-ayətni kərüng. Buningoɣa ḳarioɣanda, Amos pəyoɣəmbərning «epi yoḳ» ohxaydu, qünki u op'oquḳ ḥalda rəzil ḥəkümdarloroɣa, baylaroɣa tənbiḥ bərməktə.

Хәһәр дәрвазисида адаләтни орнитинглар;
Хундақ қиловатқан Пәрвәрдигар, самави қохунларниң Сәрдари боловатқан Худа бәлким Йүсүпниң қалдисиға хапаәт көрситәр.
16 Хунга Пәрвәрдигар, самави қохунларниң Сәрдари боловатқан Худа Рәб мундақ дәйду: —
«Барлиқ кәң рәстә-базарларда аһ-зарлар англиниду;
Улар һәммә коқилардә «Way... way!...» дәп авазини көтүридү;
Улар дехқанларниму матәм тутуxқа,
Аһ-зарлар көтүргүқи «ustilar»ни йиғлаxқа қақириду.
17 Һәм барлиқ үзүмзарлардиму аһ-зарлар көтүрүлиду;
Қүнки Мән Өзүм аранглардин өтүп кетимән» — дәйду Пәрвәрдигар.

Пәрвәрдигарниң күни

18 Пәрвәрдигарниң күнигә тәқәззар боловатқан силәргә way!
Пәрвәрдигарниң күни силәргә қандақ ақибәтләрни кәлтүрәр?
У қарангғулуқ әмәс, бәлки қарангғулуқ елип келиду.
19 У күни бирси хирдин қеқип, еиққа уқрап,
Андин өйигә кирип, қоли билән тамға йөләнгәндә,
Йилан уни қаққандәк бир ix болиду!
20 Пәрвәрдигарниң күни қарангғулуқ әмәс, бәлки қарангғулуқла елип келиду әмәсму?
Униңда пәқәт қарангғулуқла болуп, қарангғулуқ һеч болмайдиғу?!

Бихудә һеyт-бayрамлар

21 Һеytлириңларға нәпрәтлинимән, улардин бизар болдум,
Ибадәт сорунлириңларниң пурикини пурихум йоқ.
22 Қүнки силәр Манга кәйдүрмә қурбанликлар һәм ахлиқ һәдиyәлириңларни сунуп атисаңлармu,
Мән уларни қобул қилмаймән;
Силәрниң бордақ маллириңлар билән қиловатқан инақлиқ қурбанликлириңларға қаримаймән.
23 Мәндин мунажатлириңларниң садалирини епкетиңлар,
Қилтарлириңларниң күйлирини англимаймән;
24 Буниң орнида адаләт худди харқиратмидәк,
Һәққаниyилиқ әбәдиy ақидиған екимдәк долқунлисун!
25 Силәр қәл-бayавандики қирик yилда қиловатқан қурбанлиқ-һәдиyиләрни Манга елип кәлдиңларму, i Исраил jәмәти?!
26 Бәрһақ, силәр «Сукқот» дегән падихаһиңлар, һәм «Кiун» дегән бутлириңларни, yәни «Yултуз

5:15 «...Худа бәлким Йүсүпниң қалдисиға хапаәт көрситәр» — «Йүсүпниң қалдиси» ximaliy padixaһлиқ боловатқан «Исраил»дин қалдуруловатқанларни көрситиду. Йүсүптин төрүлгән әфраим вә Манассәһтин Исраил иқидики әң қонг қәбилиләр қиққан.
5:15 Зәб. 34:14-15; 97:10; Rim. 12:9
5:17 «Мән Өзүм аранглардин өтүп кетимән» — «Mis.» 12:12дә, Пәрвәрдигарниң Исраилға «Мән Мисирни кезип өтимән» дәп Мисирликларға өлүм jазасини үргүзгәнликигә ohxax, У һазир **Өз һәлқи** arисидин «өтүп кетip», Өз jазасини елип баридu.
5:18 «Пәрвәрдигарниң күнигә тәқәззар боловатқан силәргә way!» — Amos дәврidикиләр Тәwrattiki «Obadiya» һәм «Yoel» пәyғәмбәрләрниң yазмиliридин «Пәрвәрдигарниң күни»ни hата қүxинip, бәлким «Худа һәммә «kapир әjнәбiy» әллəрни қаттиқ uридu, «Hудaning һәлқi боловатқан бизлəр» көтүрүлimиз» дегән иркqi, бимәнə көз-қараxта боловатқанidi. Amos bu күн bолса, gунаһтин towa қилмиоватқан һәрbир адәмгә jаза елип келиду, дәйду.
5:18 Yәр. 30:7; Yo. 2:2; Zәf. 1:15
5:21 Yәx. 1:11; Yәр. 6:20
5:25 «Силәр қәл-bayавandiki қирик yилда қиловатқан қурbанлиқ-һәдиyиләрni manga елип кәлdинглармu, i Israil jәмәti?!» — Musa пәyғәмбәрниң yетәкqилikидә қәл-bayавanda bоловатқан дәwрдә, Israillar қәл-bayавanda қурbанликларни қилип кәлгән bолсиму, lekin bu ayәттin xuni bилələymizki, ular bu қурbанликларни **Huda üqün** atioватқан әмәс (*«Manga elip kəldinglarmu?»*); bu ixlar пәқәtla bir «diniy paaliyət» yusunida elip beriloватқан, halas.
5:25 Ros. 7:42

ilahi»nglarni kətürüp mangdinglar!
27 Əmdi Mən silərni əsir kilip, Dəməxktin yiraklaroƣa sürgün kildurimən,
— dəydu «Samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Huda» degən nam bilən ataloƣan Pərwərdigar.

Israilning hakim-hökümdarlirioƣa way!

6 1 I Zionda hatirjəm olturoƣanlar həm Samariyə teoƣioƣa tayinip aman-esən yaxioƣanlar!
I əllərning kattisining ərbabliri!
Israil jəməti silərni izdəp kelidu —
— Silərning halinglaroƣa way!
2 Silər həlkkə: — «Kalnəh xəhirigə berip kərünglar;
Xu yərdin «büyük Hamat» xəhirigə beringlar,
Andin Filistiylərning xəhiri Gatka qüxüp bekinglar;
Bular silərning ikki padixahlikinglardin əwzəlmu?
Ularning qegrisi silərningkidin kəngmu?» — dəp mahtinip səzləysilər.
3 I yaman künni keqiktürməkqi boloƣanlar!
Silər jəbir-zulumning həkümranlikini ornitip, uni özünglaroƣa yekin kilmakqi bolisilər,
4 Pil qixida nəkixləngən kariwatlar üstidə yatisilər,
Diwanliringlar üstidə kerilip yatisilər,
Pada topidin pahlanlarni,
Kala kotanliridin mozayni tallap yəysilər,
5 Qiltar ahangioƣa təngkəx kilip eytisilər,
Dawuttək özünglaroƣa sazlarni ijad kilisilər,
6 Xarabni qiniləp-qiniləp iqisilər,
Özünglaroƣa sərhil maylik ətirlərni sürisilər,
— Birak kənglünglar Yüsüp jəmətining ziyan-zəhmiti üqün heq azablanmaydu!
7 Xunga ular tunji əsirgə qüxkənlər arisida əsirgə elinidu;
Kerilip yatkanlarning əyx-ixriti ahirlixidu.
8 Rəb Pərwərdigar Öz hayati bilən kəsəm kiloƣanki,
— dəydu Pərwərdigar, samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Huda,
— Mən Yakupning oƣuridin bizar boldum,
Uning orda-istihkamliridin nəprətlinimən;

5:26 «Bərhək, silər ... «Yultuz ilahi»nglarni kətürüp mangdinglar!» — pütkül ayətning tərjimiliri kəp hil. Birak asasiy mənisi ohxax, Israil Musa pəyƣəmbər dəwridin tartip kənglidiki butpərəslikni heq taxlimioƣan. Ayəttə eytiloƣan butlar asasən Mesopotamiyə, yəni Babil rayonidiki butlardur. Xunga Hudaning ularoƣa beridioƣan jazasi *(27-ayət)* ularni Babiloƣa əsir kildurup, xu yərgə sürgün kilduruxtin ibarət bolidu.
6:1 Mis. 19:5; Yər. 2:3
6:2 «bular silərning ikki padixahlikinglardin əwzəlmu?» — «ikki padixahlik» — birinqisi ximaliy padixahlik — Israil, paytəhti Samariyə; ikkinqisi jənubiy padixalik — Yəhuda, paytəhti Yerusalem.
–«Siler həlkkə:... mahtinip sezləysilər» degən sözlər əslidiki tekisttə yok. Bu ayəttə aydinglaxturuxka tegixlik bir məsilə bar: — ayəttiki sözlərni Amos eytkanmu yaki Samariyədiki əmirlər Samariyəning bihətərliki tooƣruluk mahtinip eytkanmu? Bizningqə Samariyədiki əmirlər eytkan boluxi kerək; qünki əgər pəyƣəmbər agahlandurux tərizidə sorioƣan bolsa, soalning əksiqə sorioƣan bolatti, — Yəni «Bu xəhərlər silərning ikki padixahlikinglardin ajizmu?» dəp sorioƣan bolatti. Xunga bu sözlərni kəxtuk. Bu üq xəhərning həmmisi düxmənning hujumioƣa duq kelip, andin oƣulioƣan bolsa kerək — birak haziroƣiqə bu ixlar tooƣruluk tarihiy hatirilər yok.
6:3 Əz. 12:27; Am. 5:18
6:5 Yəx. 5:12
6:6 Yəx. 5:11,12
6:7 «Xunga ular tunji əsirgə qüxkənlər arisida əsirgə elinidu; kerilip yatkanlarning əyx-ixriti ahirlixidu» — tarihiy məlumatlardin karioƣanda, Asuriyə imperiyəsi məlum bir yurtka tajawuz kiloƣanda, awwal xu yurttiki mətiwərlərni əsir kilip epketix aditi bar idi.
6:7 Yəx. 5:13

Mən bu xəḫərni, xundaqla uningdiki ḫəmmini düxməngə təngla ətküzüp berimən;
9 Wə əməlgə axuruliduki,
Bir əydə on adəm bolup ḳalsa, bu onəylənmu əlidu.
10 Əgər məlum bir əlgüqining tuoŋḳini, yəni əlgüqining jəsitini kəydürüxkə məs'ul kixi ustihanlarni kətürüp əydin qikiwetip, əy iqidiki yənə birsidin:
— «Ḳexingda yənə birsi barmu?» dəp sorisa, u «Yoḳ» dəydu,
Andin tuoŋḳini yənə: «Süküt! Pərwərdigarning namini tiloŋa eliximizoŋa bolmaydu!» — dəydu.
11 Səwəbi, Pərwərdigar buyruḳ qüxüridu, wə qong əyni parə-parə ḳiliwetidu,
Kiqik əynimu qak-qekidin yerip qeḳiwetidu.
12 Atlar tax üstidə qapalamdu?
Adəmlər axu yərni kalilar bilən aoŋduralamdu?
Birak silər adalətni ət süyigə,
Ḫəkḳaniyliḳning mewisini əməngə aylanduroŋansilər —
13 «Lo-dəbar xəḫirini elip xadlanoŋaniduḳ,
Karnaim xəḫirinimu əz küqimizgə tayinip aldukḳu?» — degənsilər. 14 Qünki mana, i Israil jəməti,
— dəydu Pərwərdigar, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Huda,
— Mən silər bilən ḳarxilixidioŋan bir əlni turoŋuzimən;
Ular Hamat xəḫirining dawinidin Arabaḫ eḳimioŋiqə silərni harlaydu.

Amosning dualiri — Hudaning ḳarari

7 1 Rəb Pərwərdigar manga kərsəttiki —
Keyinki ot-qəp bax tartḳan waḳtida, mana U qekətkilərni yasidi (bu padixaḫ əzigə ot-qəp oroŋandin keyinki, ikkinqi ḳetimlik ot-qəp əskən waḳit idi). 2 ḫəm xundaḳ boldiki, qekətkilər zemindiki ot-qəpni ḳaldurmay yəwətkəndin keyin, mən: —
«I Rəb Pərwərdigar, ətünüp ḳalay, kəqürgəysən! Yakup ḳandaḳmu qidiyalaydu? U kiqik tursa!»
— dedim.

6:9 «Bir əydə on adəm bolup ḳalsa, bu onəylənmu əlidu» — 5:3ni kərüng.
6:10 «məlum bir əlgüqining tuoŋḳini...» — ibraniy tilida «məlum bir əlgüqining taoŋisi...».
–**«...Jəsitini kəydürüxkə məs'ul kixi ustihanlarni kətürüp əydin qikiwetip, əy iqidiki yənə birsidin: — «Ḳexingda yənə birsi barmu?» dəp sorisa, u «yoḳ» dəydu, andin tuoŋḳini yənə: «süküt! Pərwərdigarning namini tiloŋa eliximizoŋa bolmaydu!»** — **dəydu»** — Yəhudiy həlqi adəttə jəsətlərni kəmidu, «jəsətni kəydürüx»ni əq kəridu. «Jəsitini küydürüx» degən ix ularning bexioŋa naḫayiti eoŋir apət qüxidioŋanliḳini kərsitidu; xuning bilən ularning jəsətlərni kümüxkə ḳət'iy waḳti qikmaydu, deməkqi. Xunga bu bexarət Samariyəning naḫayiti jiddi, beqarə əḫwaloŋa qüxidioŋanliḳini kərsitidu. Uning üstigə, jəsət əydə uzunoŋiqə turoŋan — ḫazir pəḳət «ustihanlar»la ḳaloŋan. Ḫayat ḳaloŋan kixilər xundaḳ ḳorḳiduki, ular Pərwərdigarning namini eytixḳimu petinalmaydioŋan bolup ḳalidu.
–Kizik bir ix xuki, uzundin tartip, bolupmu Yerusalemning Əysa Məsiḫning ələmidin keyinki wəyran ḳilinixidin keyin, Yəhudiylar «Yahwəḫ» *(Pərwərdigar)* degən isimni ixlitixkə petinalmaydu.
6:11 «Pərwərdigar... qong əyni parə-parə ḳiliwetidu, kiqik əynimu qak-qekidin yerip qeḳiwetidu» — ḫakim-ḫəkümdarlarning, əməldarlarning gunaḫliri ḫaman baxḳilarni əz gunaḫlirioŋa qetildurup ḳoyidu; xu wəjidin «kiqik əylər»mu jazaoŋa uqrap ketidu.
6:12 «...adalətni ət süyigə, ḫəkḳaniyliḳni əməngə aylanduroŋansilər» — muxu ibarining mənisi 5-bab, 7-ayətning mənisigə ohxaxtur.
6:12 Am. 5:7
6:13 «Lo-dəbar» — yaki «yoḳ bir nərsə». **«Karnaim»** — mənisi «münggüzlər», münggüzlər bolsa pat-pat «küq-ḳudrət»ni bildüridu. Lo-dəbar wə Karnaim Iordan dəryasi xərḳ təripidə, Yəroboam II padixaḫ igiliwaloŋan territoryə iqidiki ikki xəḫər idi (2Pad. 14:25-28ni kərüng). Ḳarioŋanda, Samariyə Yəroboamning xu tərritoriyini igiliwaloŋinidin intayin təkəbburlixip kətkən. Ayətning baxḳa birhil tərjimisi: «— Yoḳ bir nərsidin xadlinip kətkənsilər, «Əz küqimizgə tayinip ḳudrətkə igə boloŋanmiz» — degənsilər». Bizningqə muxu yərdə pəyoŋəmbər səz oyuni ḳilip, ikki bislik mənisini kərsitidu.
– «yoḳ bir nərsə» ularning butlirinimu kərsitixi mumkin.
6:14 «Mən silər bilən ḳarxilixidioŋan bir əlni turoŋuzimən» — «bir əl» Asuriyə imperiyəsini kərsitidu.
7:1 «Rəb Pərwərdigar manga kərsəttiki — keyinki ot-qəp bax tartḳan waḳtida, mana u qekətkilərni yasidi...» — bu ixni *(xundaḳla 4-, 7- wə 8:1-ayəttiki ixlarnimu)* Amos bexarətlik oŋayibanə kərünüxtə kərgən bolsa kerək. Qünki 3-, 6-ayəttə Pərwərdigar «bundaḳ ixtin» yanidu.

[3] Pərwərdigar əmdi undaq qilixtin yandi: «Əmdi undaq bolmaydu» — dedi Pərwərdigar.
[4] Rəb Pərwərdigar manga kərsətti —
Mana, Rəb Pərwərdigar həlqi bilən kürəx qilixqa otni qaqirdi;
Ot ḥətta qongqur dengiznimu kurutti,
Miras boloγan zeminnimu yəp kətti;
[5] Əmdi mən: —
«I Rəb Pərwərdigar, ətünüp qalay, tohtioγaysən! Yaqup qandaqmu qidiyalaydu? U kiqik tursa!» — dedim.
[6] Pərwərdigar xundaq qilixtin yandi: «Əmdi undaq bolmaydu» — dedi Rəb Pərwərdigar.

[7] Əmdi U manga mundaq bir ixni kərsətti —
Wə mana, Rəb tik əlqigüq yip bilən qopuruloγan tam tüwidə,
Qolida tik əlqigüq yipni tutqiniqə turatti; [8] wə Pərwərdigar məndin: —
«Amos, nemini kərdung?» dəp soridi.
Mən: «Tik əlqigüq yipni» — dedim.
Rəb: «Mən yənə Өz həlqim Israil otturisioγa tik əlqigüq yipni tikləymən; Mən yənə ularni jazalimay ətüp kətməymən;
[9] Ḥəm Isḥaqning «yuqiri jayliri» ḥalak bolidu,
Israilning tawapgaḥliri wəyran qilinidu;
Yəroboam jəmətigə qiliq bilən ḥujum qilixqa ornumdin turimən» — dedi.

Amosning butpərəslərning tawapgaḥi bolup qaloγan Bəyt-Əlning kaḥini, yəni «ximaliy padixaḥlik» Israilning «bax kaḥini» Amaziya bilən boloγan kürixi

[10] Xuning bilən Bəyt-Əldiki kaḥin Amaziya Israil padixaḥi Yəroboamoγa həwər yollap: —
«Amos Israil jəməti arisida turupmu siligə suyiqəst qildi; zemin uning qiloγan barliq gəplirini kətürəlməydu. [11] Qünki Amos: — «Yəroboam qiliqta əlidu, Israil əsirgə elinip өz zeminidin sürgün bolmay qalmaydu!» — dəydu» — dedi.
[12] Andin Amaziya Amoskə: — Ḥəy aldin kərgüqi! Bəs, yoqal, Yəḥuda zeminioγa qaq, axu yərdə bexarət berip, xu yərdə nan tepip yə! [13] Biraq Bəyt-Əldə yənə bexarət bərmə; qünki u padixaḥning tawapgaḥi, xaḥliq əydur, — dedi.
[14] Amos Amaziyaoγa jawab berip mundaq dedi: —
«Mən əsli pəyoγəmbər əməs idim, yaki pəyoγəmbərning ooγlimu əməsmən; bəlki mən bir qarwiqi, xundaqla erən dərəhlirining mewisini tərgüqi idim. [15] Biraq pada bekiwatqan qeoγimda Pərwərdigar meni Өz ilkigə aldi wə manga: «Baroγin, həlqim Israiloγa bexarət bər» — dedi. [16] Əmdi, i Amaziya, Pərwərdigarning səzigə qulaq sal! Sən manga: «Israilni əyibləydioγan bexarətlərni bərmə, Isḥaq jəmətini əyibləydioγan səzlərni eytma», deding. [17] Xunga Pərwərdigar mundaq dəydu: —
«Sening ayaling xəḥərdə paḥixə bolidu, ooγul-qizliring qiliq bilən qirilidu wə zemining əlqəx tanisi tartilixi bilən parqilinidu; sən napak bir zeminda əlisən; wə Israil əsirgə elinip өz zeminidin sürgün bolmay qalmaydu»».

7:9 «Isḥaqning «yuqiri jayliri» ḥalak bolidu» — «yuqiri jaylar» taoγ qoqqiliri qatarliq jaylarda Hudaoγa qurbanliq qilix əslidə Musa pəyoγəmbərgə qüxürülgən qanunda mən'i qilinoγanidi. Xundaqtimu, Israil ḥəm Yəḥudadikilər heli burunla taoγ qoqqiliri üstidə Pərwərdigaroγa qurbanliq qilip ibadət qilixqa baxlioγanidi. Keyin ular muxu «yuqiri jaylar»da butqa qoqunuxqa baxlidi.
7:11 «Qünki Amos: — «Yəroboam qiliqta əlidu, Israil əsirgə elinip өz zeminidin sürgün bolmay qalmaydu!» — dəydu» — əməliyəttə Amos: — «Pərwərdigar Yəroboamning **jəmətigə** qiliq bilən ḥujum qilidu» — degənidi *(9-ayət)*.
7:13 «Bəyt-Əldə yənə bexarət bərmə; qünki u padixaḥning tawapgaḥi» — «padixaḥning tawapgaḥi» ibraniy tilida «padixaḥning «muqəddəs jay»i» deyilidu.
7:16 Əz. 21:7

Kelidiƣan jazalar

8 [1] Rəb Pərwərdigar manga mundaķ bir ixni kərsətti; mana, bir sewət yazliķ mewə. Andin U
məndin: Amos, nemini kərdung? — dəp soridi.
Mən: «Bir sewət yazliķ mewini» — dedim.
Pərwərdigar manga: Əmdi həlķim Israiliƣa zawal yətti; Mən yənə ularni jazalimay ətüp
kətməymən, — dedi.
[3] — Xu küni ordidiki ķizlarning nahxiliri ķiya-qiyalariƣa aylinidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar; —
Jəsətlər kəp bolidu; ular jay-jaylarda sirtķa taxlinidu. Süküt!
[4] Buni anglanglar, ḥəy miskinlərni əzgüqilər,
Zemindiki ajiz məminlərni yoķatmaķqi boliƣanlar —
[5] «Axliķimizni satmaķqi iduķ, yengi ay ķaqanmu ahirlixar,
Buoƣday yaymisini aqattuķ, xabat küni ķaqan tügər?» — dəydioƣanlar,
— Xundaķla «əfaḥ»ni kiqik ķilip, «xəkəl»ni qong elip,
Aldamqiliķ üqün tarazini yaliƣan ķiliƣanlar!
[6] — Namratlarni kümüxkə,
Miskin adəmni bir jüp qoruķķa setiwalmaķqi boliƣanlar,
Buoƣdayni süpüründisi bilən ķoxup satmaķqi boliƣanlar!
[7] Pərwərdigar Yaķupning oƣruri bilən xundaķ ķəsəm ķildiki,
— Bərḥək, Mən ḥərgiz ularning ķiliƣanliridin ḥeqbirini untumaymən!
[8] Zemin bu ixlardin təwrinip kətməmdu?
Wə uningda turuwatķanlarning ḥəmmisi matəm tutmamdu?
U Nil dəryasidək ərləp ketidu,
U Misir dəryasidək ərkəxləp, andin qəküp ketidu.
[9] Xu küni xundaķ əməlgə axuruliduki, — dəydu Rəb Pərwərdigar,
— Ķuyaxni qüxtə patķuzimən,
Zeminni xu oquķ kündə ķarangoƣulaxturimən.
[10] Ḥeytliringlarni musibətkə,
Ḥəmmə nahxiliringlarni aḥ-zarlaroƣa aylanduruwetimən;

8:1 «Rəb Pərwərdigar manga mundaķ bir ixni kərsətti; mana, bir sewət yazliķ mewə» — bu ixni *(ḥəm 7-bab, 4-, 7-ayəttiki ixlarnimu)* Amos bexarətlik oƣayibanə kerünüxtə kərgən boluxi mumkin.
8:2 «Mən: «bir sewət yazliķ mewini» — dedim. Pərwərdigar manga: Əmdi həlķim Israiliƣa zawal yətti... — dedi» — ibraniy tilida «yazliķ mewə» bilən «zawal» degən sözlər bir-birigə ohxap ketidu.
8:3 «Jəsətlər kəp bolidu; ular jay-jaylarda sirtķa taxlinidu. Süküt!» — demək, xu qaoƣda matəm tutķanda, awaz qiķirixķa bolmaydu.
8:4 «Ḥəy miskinlərni əzgüqilər...» — baxķa birhil tərjimisi «Ḥəy, miskinlərni yutuwaloƣuqilar...».
8:5 «Axliķimizni satmaķqi iduķ, yengi ay ķaqanmu ahirlixar, buoƣday yaymisini aqattuķ, xabat küni ķaqan tügər?» — «yengi ay» künidə ḥəm «xabat küni» *(xənbə küni)*də Musa pəyƣəmbərgə qüxürülgən ķanun boyiqə dəm elix kerək idi. Əmdi bu kixilər aqkəzlüktin dəm elixķimu narazi idi. Xundaķ bolupla ķalmay, ular buoƣdayni elqəydioƣan kürini kiqik, tənggilərni jinglaydioƣan taraza texini qong ķilip həķlərni aldaydu *(keyinki izaḥatni kərüng)*. **««əfaḥ»ni kiqik ķilip, «xəkəl»ni qong elip,..»** — «əfaḥ» ḥəjim birliki, «xəkəl» pulning yaki eoƣirlikning birliki idi. Bir «əfaḥ» *(yaki «kürə»)* 40 litrqə, bir «xəkəl» *(«miskal»)* 14 gram kelidu. Bu toluķ ayət sodigərlərning addiy puķralarni elqəm birlikliridin paydilinip, ķaķati-soķti ķiliwatķanliķini kərsitidu.
8:5 Ḥox. 12:8
8:6 Am. 2:6
8:7 «Pərwərdigar Yaķupning oƣruri bilən xundaķ ķəsəm ķildiki,...» — bəzi alimlar: ««Yaķupning oƣruri bilən» degənni «Yaķupning pəhri bilən», demək «Yaķupning pəhri boliƣan Huda bilən» dəp qüxinidu. Birak 6-bab, 8-ayət boyiqə Huda «Yaķupning oƣruri» yaki «Yaķupning pəhri»gə əq idi. Adəttə ķəsəm iqixtə ķəsəm ķiliƣuqilar naḥayiti muķim, əzgərməs bir nərsə bilən ķəsəm iqidu; Hudaning «Yaķupning oƣruri bilən» ķəsəm iqixi bolsa intayin kinayilik gəp, «Yaķupning oƣruri»ning ḥeq əzgərməs, naḥayiti jaḥil ikənlikini puritidu.
8:8 «Zemin bu ixlardin təwrinip kətməmdu? Wə uningda turuwatķanlarning ḥəmmisi matəm tutmamdu? U Nil dəryasidək ərləp ketidu, u Misir dəryasidək ərkəxləp, andin qəküp ketidu» — muxu ayəttə Amos yər təwrəx tooƣruluķ bexarət beridu *(1:1ni kərüng)*. Nil dəryasi ḥər yili tuyuķsiz ərləp ketip, bir məzgil kəlkün kelip, zeminni besip ketidu. Ķanaan *(Pələstin)* zeminimu əmdi Nil dəryasioƣa ohxax «ərləp ketidu» *(yər təwrəx bilən egiz-pəs bolidu)*.

Ḥəmmə adəmning qatriḳi üstini bəz rəht bilən orioɳuzimən,
Ḥərbir adəmning bexida taḳirlik pəyda ḳilimən;
Bu matəmni yəkkə-yeganə bir ooɳulning matimidək,
Ḥeytning ahirini dərd-ələmlik bir kün ḳiliwetimən.

Sürgün bolup, Hudaning səzidin ayrilix

11 Mana, xundaḳ künlər keliduki, — dəydu Rəb Pərwərdigar,
Zeminoɳa ḳəḥətqilikni əwətimən, —
— Nanoɳa boloɳan ḳəḥətqilik əməs, yaki suoɳa boloɳan qangḳaxmu əməs, bəlki Pərwərdigarning səz-kalamini anglaxḳa boloɳan ḳəḥətqilikni əwətimən.
12 Xuning bilən ular dengizdin dengizoɳa, ximaldin xərkḳə kezip mangidu,
Ular Pərwərdigarning səz-kalamini izdəp uyan-buyan yürüp, uni tapalmaydu.
13 Xu küni güzəl ḳizlar ḥəm yigitlərmu ussuzluḳtin ḥalidin ketidu;
14 Ḥəm Samariyəning gunaḥining nami bilən ḳəsəm iqkənlər,
Yəni «Ilaḥingning tirikliki bilən, i Dan», yaki «Bəər-Xebadiki ilaḥiy tirik yol bilən!» dəp ḳəsəm iqkənlər bolsa —
Ular yiḳilidu, ornidin ḥərgiz ḳaytidin turalmaydu.

Sahtipəzlik üstigə ḳilinoɳan jəng

9 1 Mən Rəbning ḳurbangaḥning yenida turoɳinini kərdum; U mundaḳ dedi: —
— Tüwrüklərning baxlirini urunglar, bosuoɳilar silkingiqə urunglar,
Ularni ibadəthanidikilərning baxlirioɳa qüxürüp, parə-parə ḳilinglar!
Mən xu butpərəslərdin əng ahirda ḳaloɳanlirinimu ḳiliq bilən əltürimən;
Ulardin ḳaqay degənlər ḳaqalmaydu,
Ulardin ḳutulay degənlər ḳutulup qiḳalmaydu.
2 Ular təḥtisara iqigə texip kirsə, ḳolum axu yərdin ularni tartip qiḳiridu;
Ular asmanoɳa yamixip qiḳsa, Mən xu yərdin ularni tartip qüxürimən;
3 Ular Karməl qoḳḳisioɳa məküwalsimu, Mən ularni izdəp xu yərdin alimən;
Ular dengiz tegidə nəzirimdin yoxurunuwaloɳan bolsimu,

8:10 «Ḥəmmə adəmning qatriḳi üstini bəz rəht bilən orioɳuzimən» — «bəz rəht»kə oruniwelix, qaqlarni qüxürüwetix ḳattiḳ matəmni yaki towa ḳilixni bildüridu. **«Bu matəmni yəkkə-yeganə bir ooɳulning matimidək... ḳiliwetimən»** — bexarəttə əlgən «yəkkə-yeganə ooɳul» zadi kimdu? Məzkur soal Israil üqün dəwrdin-dəwrgə baxni ḳaturidioɳan məsilə.
8:12 «kezip mangidu» — yaki «sərsan bolup mangidu» yaki «ələngxip mangidu». **«Xuning bilən ular dengizdin dengizoɳa, ximaldin xərkḳə kezip mangidu, ular Pərwərdigarning səz-kalamini ... tapalmaydu»** — birinqidin, «dengizdin dengizoɳa» degənlik bəlkim ««Ottura Dengiz»din «Ölük Dengiz»oɳa», yəni «oɟərbtin xərkḳə» dəp bildüridu. Tekisttə «jənubḳa» tiloɳa elinmaydu. Bəlkim bu Israildikilərning ḥakawurluḳini kərsitidu — ular Yəḥudadin, yaki Yəḥudadin kəlgən pəyoɟəmbərdin *(məsilən, Amostin)* ḥəḳiḳətni izdiməydu.
–Toluḳ bexarət bəlkim Yəḥudiylarning keyinki dəwrlərdiki, bolupmu ḥazirḳi omumiy əḥwalini kərsətkən bolsa kerək — ular Injilni, yəni «hux həwər»ni ḳobul ḳilmioɳaqḳa, əzliri tartḳan azab-oḳubətlirigə ḥeq qüxənqə tapalmaydu.
8:14 «Samariyəning gunaḥining nami bilən ḳəsəm iqkənlər» — «Samariyəning gunaḥi» ularning butliridin biri bolsa kerək. **–«Bəər-Xebadiki ilaḥiy tirik yol bilən!»** — ibraniy tilida «Bəər-Xebadiki yolning tirikliki bilən» deyilidu.
–«Danning ilaḥi» ḥəm «Bəər-Xebadiki ilaḥiy tirik yol» — xu ikki yərning butlirini kərsitidu.
–«Yol» ibraniy tilida «dərək» degən səz bilən ipadilinidu. Uyoɣur tilidiki «tərikə» wə «tərikət» degən sözlər ərəb tili arḳilik muxu səzdin kəlgən.
8:14 Am. 5:5
9:1 «Mən Rəbning ḳurbangaḥning yenida turoɳinini kərdum; U mundaḳ dedi: — Tüwrüklərning baxlirini urunglar, bosuoɳilar silkingiqə urunglar, ularni ibadəthanidikilərning baxlirioɳa qüxürüp, parə-parə ḳilinglar!» — bu ixlar, xübḥisizki, Bəyt-ələdiki *(butpərəslik soruni ḳilinoɳan, biraḳ «Pərwərdigarning nami» bilən ataloɳan)* ibadəthanida bolidu. Muxu buyruḳ kimgə berilgənliki eniḳ deyilmidi; bəlkim pərixtilərgə berilgən boluxi mumkin. Ibadəthanining buzuluxi bəlkim yər təwrəx bilən munasiwətlik *(5-ayətni kərüng)*.
9:2 «təḥtisara» — ələnlərning roḥliri baridioɳan jay.
9:2 Zəb. 139:8-12

Mən yilanni buyruymən, u ularni qakidu;
[4] Düxmənlirigə əsirgə qüxkən bolsimu,
Mən xu yərdə kiliqni buyruymən, u ularni əltüridu;
Mən yahxilikni əməs, bəlki yamanlikni yətküzüx üqün kəzlirimni ularoɣa tikimən.
[5] Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar,
Zeminoɣa təgküqi bolsa dəl Uning Əzidur;
U tegixi bilənla, zemin erip ketidu, uningda turuwatkanlarning ħəmmisi matəm tutidu;
Zemin Nil dəryasidək ərləp ketidu —
Misirning dəryasidək ərkəxləp, andin qəküp ketidu.
[6] Rawaklirini ərxlərgə selip, asman gümbizini yər yüzigə bekitküqi Xudur;
Dengizdiki sularni qakirip, ularni yər yüzigə kuyoɣuqi Udur;
Pərwərdigar Uning namidur.
[7] Silər Manga nisbətən Efiopiyə balilirioɣa ohxax əməsmu, i Israil baliliri?
Mən Israilni Misirdin elip qikaroɣan əməsmu?
Filistiylərni Kret arilidin, Suriyəliklərni Kir xəħiridin qikaroɣan əməsmu?
[8] Karanglar, Rəb Pərwərdigarning kəzi «gunaħkar padixaħlik» üstigə qüxti —
Mən yər yüzidin uni yokitimən;
Lekin Mən Yakup jəmətini toluk yokitiwətməymən, — dəydu Pərwərdigar.
[9] Qünki karanglar, Mən buyruk qüxürimən,
Xuning bilən huddi birsi danni oɣəlwirdə taskioɣandək, Israil jəmətini əllər arisida taskaymən,
Birak ulardin əng kiqikimu yərgə qüxüp kətməydu.
[10] Ħalbuki, həlkimning barlik gunaħkarliri,
yəni: «Külpət bizgə ħərgiz yekinlaxmaydu, beximizoɣa qüxməydu» degüqilər kiliq tegidə əlidu.

Adəmni ħəyranuħəs kilidioɣan wədə — ahirki zamanlar

[11] Xu küni Mən Dawutning yikiloɣan kəpisini yengibaxtin tikləymən,
Uning yerikirini etimən;
Uni harabiliktin ongxap,
Əyni zamandiki petidək kurimən.
[12] Xuning bilən ular Edomning kaldisioɣa ħəmdə namim bilən ataloɣan barlik əllərgə igidarqilik

---

9:3 «Ular dengiz tegidə nəzirimdin yoxurunuwaloɣan bolsimu, Mən yilanni buyruymən, u ularni qakidu» — «Yəx.» 27:1ni kərüng.
9:4 Yər. 44:11
9:5 «U tegixi bilənla, zemin erip ketidu, uningda turuwatkanlarning ħəmmisi matəm tutidu; zemin Nil dəryasidək ərləp ketidu...» — muxu ayəttə yər təwrəx tooɣruluk yənə bir bexarət berilidu.
9:6 Zəb. 104:3, 13; Am. 5:8
9:7 «Silər Manga nisbətən Efiopiyə balilirioɣa ohxax əməsmu, i Israil baliliri? Mən Israilni Misirdin elip qikaroɣan əməsmu? Filistiylərni Kret arilidin, Suriyəliklərni Kir xəħiridin qikaroɣan əməsmu?» — «Kret arili» — ibraniy tilida «Kaftor».
–Toluk ayətning mənisi: — Israillar «Huda bizni Misirdin alaħidə qikaroɣan» degən oyda bolup, «Nemini kiliximizdin kət'iynəzər, biz yənila Hudaning alaħidə həlki bolimiz, ħeqnemə bizgə təgməydu» degən hata oyoɣa kelip kaloɣan bolsa kerək. Huda muxu yərdə, baxka əllərni *(«kapir» əllərni)* baxka yərlərdin *(jümlidin Misirdin yirak jaylardin)*, elip qikardim, dəydu. Xunga, məlum bir əl bir yərdin baxka bir yərgə yətkilip qikkan bolsimu, bu ix ularning kaltislikini ispatlimaydu. Əlning yurtlirini bekitküqi bolsa pəkət Huda Əzidur.
9:9 «Xuning bilən huddi birsi danni oɣəlwirdə taskioɣandək, Israil jəmətini əllər arisida taskaymən, birak ulardin əng kiqikimu yərgə qüxüp kətməydu» — buoɣday danliri oɣəlwirdin ətüp ketidu, taxlar kalidu. Bu ayətning mənisi, xübħisizki, Huda kimmiti bar boloɣan barlik buoɣday danlirini *(ħəkikiy etikadqilarni)* yioɣip saklaydu *(10-ayətni kərüng)*. Süzülüp kaloɣanliri *(taxlar)* taxliwetilidu.
9:11 «Dawutning yikilip qüxkən kəpisini yengibaxtin tikləymən» — bu bexarət: *(1)* Dawut pəyoɣəmbərdin boloɣan padixaħlik naħayiti ajiz bolup andin tügixidioɣanlikini *(yikilidioɣanlikini)* kərsitidu *(Amos pəyoɣəmbərdin 150 yil keyin xundak boloɣan)*; *(2)* ahirki zamanlarda Hudaning Dawutning bir əwladini elip təhtkə olturoɣuzup, Israilni kaytidin bir padixaħlik kilidioɣanlikini kərsitidu. Bu padixaħlik barlik kaloɣan əllərni baxkuridu *(12-ayəttə kərsitilidu)*. Bu əllərning ħəmmisi Hudaoɣa ibadət kilidu, uning nami bilən atilidu *(12-ayət)*.
–«Koxumqə səz»imiznimu kərüng.
9:11 Ros. 15:16

қилиду, — дәйду буни бәҗиргүқи Пәрвәрдигар.
13 Мана хундақ күнләр кәлиду, — дәйду Пәрвәрдигар,
— Йәр ғәйдигүқи ғосул йиғқуқиға йетиҗивалиду,
Үзүмләрни қәйлигүқи уруқ қаққуқиға йетиҗивалиду;
Тағлар йеңи харабни темитип,
Барлиқ дөң-егизликләр ерип кетиду.
14 Вә һәлқим Исраилни асарәттин қутулдурup, азадликқа ериҳтүримән;
Улар харап хәһәрләрни қайта қурup, уларда макәнлиҳиду;
Улар үзүмзарларни тикип, уларниң харабини иқиду;
Улар бағларни бәрпа қилип, мәвисини йәйду.
15 Мән уларни өз земини үстигә тикимән,
Улар Мән уларға ата қилған земиндин һәргиз қайтидин йулуветилмайду — дәйду Пәрвәрдигар сәниң Худайиң.

9:12 «Хуниң билән улар Едомниң қалдисиға һәмдә намим билән аталған барлиқ әлләргә игидарқилиқ қилиду» — Грек тилидики LXX тәрҗимисидә «Хуниң билән адәмләрниң қалдиси, jümlidin намим билән аталған барлиқ әлләр Мени издәйду» дейилиду. Ros. 15:16nimu көрүң.
–Әң қәдимки ибраниy тилида «Едом» вә «адәм» оһхах хәкилдә иди.
9:12 Ros. 15:16
9:13 «Үзүмләрни қәйлигүқи уруқ қаққуқиға йетиҗивалиду» — «үзүмләрни қәйлигүқи» үзүм хараби қиқирих үқүн үзүмләрни кәлқәккә қойуп дәссәйдиған адәмләр. **«йәр ғәйдигүқи ғосул йиғқуқиға йетиҗивалиду, үзүмләрни қәйлигүқи уруқ қаққуқиға йетиҗивалиду»** — демәк, ғосулни йиғип болуxқа көп вақит кетиду. Ғосул елих адәттә Март, Апрел айлирида баxлиниду. Йәр ғәйдәх адәттә Өктәбр, Ноябрда болиду. Бирақ ғосулни йеғиwелих йәр ғәйдәх баxланған вақитқиқә тәһи түгимәйду; үзүм қәйләх вақти адәттә Синтәбр еyида болиду. Лекин аһирқи замандa үзүм қәйләх уруқ қеқих вақтиғиқә, йәни Ноябр, Декабр айлириғиқә дawамлиxиду. **«Барлиқ дөң-егизликләр ерип кетиду»** — бу ибарә бәлким сүт wә харab хунқә мол болиду, мewә хирниликәр екип турiду, тағлар wә дөңләр «ерип кетиwатқан»дәк көрүниду, дегән мәниdә. Bu ayәt «Yo.» 3:18-ayәттин нәқил кәлтүрүлгән.
9:13 Yo. 3:18
9:14 «Wә һәлқим Исраилни асарәттин қутулдурup, азадликқа ериҳтүримән; улар харab хәһәрләрни қайта қурup,... улар бағларни бәрпа қилип, мәвисини йәйду» — bu uluғ wәдә 4:9, 5:11, 5:27, 8:2-ayәтләрдә hатириләнгән jазаларни үздәйүз өзгәртиду. Ахир берип Худа Өз һәлқини гунаһтин қутқузup, паклануриду wә хуниң билән U улар аризида пүтүнләй uluғлиниду.
9:15 Yәр. 32:41

Qoxumqə sөz

Bəzi ayətlər üstidə

(1) «Yəkkə-yeganə bir ooɣulning matimi» (8:10)

«Ḥeytliringlarni musibətkə,
Ḥəmmə nahxiliringlarni aḫ-zarlarоɣa aylanduruwetimən;
Ḥəmmə adəmning qatriḳi üstini bөz rəht bilən orioɣuzimən,
Ḥərbir adəmning bexida taḳirliḳ pəyda ḳilimən;
Bu matəmni yəkkə-yeganə bir ooɣulning matimidək,
Ḥeytning ahirini dərd-ələmlik bir kün ḳiliwetimən» (8:10)

Bu ahirḳi zamanlarni kөrsitidioɣan bir bexarət. Israil intayin eqinarliḳ matəm tutḳan ḥalətkə qüxidu. Oḳurmənlөr Təwrattiki «Zək.» 12:10-14 ayətlərni oḳusa, muxu matəmning obyekti yaki səwəbining dəl ularning өz Məsiḥ-ḳutḳuzoɣuqisini «sanjip өltürgən»liki ikənlikini bayḳaydu. Məsiḥ bolsa Hudaning «yəkkə-yeganə Ooɣli» wə xundaḳla Israilningmu ḥəḳiḳiy «ooɣli» (gərqə u yənə ularoɣa «Ata»mu bolsimu — «Yəx.» 9:6ni kөrüng). Israillar bu matəmni tutux arḳiliḳ Hudaning yenioɣa ḳaytip kelidu.

(2) «Pərwərdigarning sөz-kalamini anglaxḳa boloɣan ḳəḥətqilik» (8:11-14)

«Mana, xundaḳ künlөr keliduki, — dөydu Rəb Pərwərdigar,
Zeminoɣa ḳəḥətqilikni əwətimən, —
— Nanoɣa boloɣan ḳəḥətqilik əməs, yaki suoɣa boloɣan qangḳaxmu əməs,
Bəlki Pərwərdigarning sөz-kalamini anglaxḳa boloɣan ḳəḥətqilikni əwətimən».

Bu bexarət yənə Israil həlḳi tooɣruluḳ boloɣan, bizning pikrimizqə, u ḥazirḳi künlərni kөrsitidu. Tarihning adəmni əng ḥəyran ḳalduridioɣan pakitliri iqidin biri xuki, өz pəyoɣəmbərlirining Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning kim ikənlikini kөrsitidioɣan eniḳ bexarətliri bar bolsimu, Yəḥudiy həlḳi bügüngə ḳədər tehi Uni ḳobul ḳilmidi. Ularning mətiwər «rabbi»liri (ustazlar) dəwrdin-dəwrgə Məsiḥni ḳobul ḳilmioɣini üqün, Yəḥudiylar өz ustazlirining təlimlirini hata deyixni ḳət'iy halimaydu. Ular «rabbilirimiz hata» desila, ularning əldiki barliḳ «danaliḳ»liri yoḳḳa barawər degənliktur. Bəzilər ḥəḳiḳətni izdəp ateizm, kommunizm wə u-bu xəklidə boloɣan Budda dinioɣa berilgən. Oɣəlitə pakit xuki — Israiliyə dөliti bügünki kündə Yəḥudiy anining ḳeni bar dəp ispatlanoɣan ḥərḳandaḳ adəmni, məyli uning nemigə etiḳad ḳilixidin ḳət'iynəzər, graẓdanliḳḳa ḳobul ḳilidu — u ateist (hudasiz), kommunist, buddist, musulman bolsimu boliweridu. Biraḳ pəḳət Məsiḥiy etiḳadqisi bolsila — məyli uning ata yaki ana tөrəptin ottuz əwlad Yəḥudiy nəsəbnamisi bolsimu, Israiliyə graẓdanliḳioɣa ḳobul ḳilinalmaydu, ḥətta bəzidə uningoɣa Israiliyəgə kirix ruhsət ḳilinmaydu
(2010 izaḥat — bu siyasəttə pat yeḳinda өzgirix boluxi mumkin).

Əməliyəttə bolsa yeḳinḳi yüz yilda, burunḳioɣa nisbətən kөpligən Yəḥudiylar Məsiḥni өz Ḳutḳuzoɣuqisi dəp etirap ḳildi ḥəm ularning sanimu baroɣanseri kөpəyməktə.

(3) «Ḥəzriti Dawutning yiḳilоƣan kəpisini yengibaxtin tikləx»

(Is'railning yurtiоƣa, Hudaning yeniоƣa ḳaytip kelixi wə əsligə kəltürülüxi: 11:9-15)

«**Xu küni Mən Dawutning yiḳilоƣan kəpisini yengibaxtin tikləymən,**
Uning yeriḳlirini etimən;
Uni harabiliktin ongxap,
Uni əyni zamandiki petidək ḳurimən.
Xuning bilən ular Edomning ḳaldisiоƣa ḥəmdə namim bilən ataloƣan barliḳ əllərgə igidarqiliḳ ḳilidu, — dəydu buni bejirgüqi Pərwərdigar.
Mana xundaḳ künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar,—
Yər ḥəydigüqi ḥosul yioƣuquoƣa yetixiwalidu,
Üzümlərni qəyligüqi uruḳ qaqḳuquoƣa yetixiwalidu;
Taoƣlar yengi xarabni temitip,
Barliḳ dəng-egizliklər erip ketidu.
Wə həlḳim Israilni asarəttin ḳutuldurup, azadliḳḳa erixtürimən;
Ular harablaxḳan xəḥərlərni ḳayta ḳurup, ularda makanlixidu;
Ular üzümzarlarni tikip, ularning xarabini iqidu;
Ular baoƣlarni bərpa ḳilip, mewisini yəydu.
Mən ularni əz zemini üstigə tikimən,
Ular Mən ularoƣa ata ḳiloƣan zemindin ḥərgiz ḳaytidin yuluwetilmaydu— dəydu Pərwərdigar sening Hudaying».

Kəp pəyoƣəmbərlər kərgəndək, Israil ahirḳi zamanda dərwəḳə towa ḳilip, Məsiḥ Əysaning ḳurbanliḳining əz gunaḥi üqün boloƣanliḳini tonup yetip, Hudaning yeniоƣa ḳaytip kelidu. Amosning künliridə Dawutning uluoƣ padixaḥliḳi pəḳət deḥḳan etizda dəm elixḳa yasioƣan kəpigə — yəni «yiḳilip ketəy» degən bir kəpigə ohxaytti («Yəx.» 1:8). U xu qaoƣda dərwəḳə «yiḳiliwatatti»; miladiyədin ilgiriki 586-yili, u Babil imperiyəsi aldida u pütünləy yiḳiloƣan. Xu kündin baxlap Israilda padixaḥ bolup baḳmioƣan. Waliy Pilatus Dawutning əwladi boloƣan Əysa Məsiḥni ḳoyup bərməkqi bolup Yerusalemdiki kəpqilik aldioƣa elip kelip: «**Mana silərning padixaḥinglar!**» dəp jakarlioƣanda, ular: «**Ḳəysərdin baxḳa bizning ḥeqḳandaḳ padixaḥimiz yoḳ!**» dəp warḳirap jawab bərdi. Ular əzining birdinbir ḥəḳiḳiy Padixaḥini rət ḳiloƣan. Biraḳ Məsiḥ Əysa dunyaoƣa ḳaytip kəlgəndə, Huda Israilning padixaḥliḳini yengibaxtin ḳuridu; xuning bilən Yəḥuda kəp əllərning ḥərmitigə erixidu, nuroƣun əllər uningoƣa boysunidu (12-ayət). Əməliyəttə bolsa, Yəḥudiy həlḳi əz padixaḥining kim ikənlikini tehi tonup yətmigən qaoƣlarda kəp «yat əllər» boloƣan bizlər alliḳaqan Hudaning Məsiḥni aləmning padixaḥi wə Rəbbi ḳilip tikligənlikini bilip yetip, Pərwərdigarning nami bilən atilix pursitigə muyəssər bolduḳ. Bu dunyada insanlar üqün Hudaning nami bilən (uning pərzənti bolup) atilixtin artuḳ yuḳiri imtiyaz yoḳtur — bu Uning təripidin Өz balisi süpitidə Uning Өz ailisigə ḳobul ḳilinip beḳiwelinixtin ibarəttur.

(Injilda rosul Yaḳupning Amosning dəl bu bexariti üstidə tohtaloƣanliḳini «Ros.» 15:1-33-ayəttin kərüng).

Təwrat 31-kisim

«Obadiya»

(Obadiya pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər əzi

Obadiya pəyoƣəmbərning kim ikənlikini, uning yurtining nədilikini yaki uning arka kərünüxini bilməymiz. Uning ismi «Pərwərdigarning kuli» degən mənidə. Yərəmiya pəyoƣəmbər uning yazmisining yerimini əz kitabida nəkil kəltüridu.

Yeziloƣan wakit

Yukirida eytkinimizdək, Yərəmiya pəyoƣəmbər Obadiyaning kitabini əz kitabida nəkil kəltüridu, birak ayətlərning tərtipi ohximaydu (Təwrat, «Yər.» 41:7, 9-10, 14-16, 22). Bu xuni ispatlayduki, Obadiyaning kitabi Yərəmiyaningkidin burun yeziloƣan. Uning üstigə, Yoel pəyoƣəmbərmu əz kitabida «Obadiya»din nəkil kəltüridu (2:32); bu ix Obadiyaning pəyoƣəmbərlik hizmitining miladiyədin ilgiriki 800-yilidin burun boloƣanlikini bekitidu.

«Obadiya» degən kitabta Yerusalemning bir ketim tajawuzqilikka uqrap, bulang-talang kilinoƣanliki tiloƣa elinidu. Obadiya pəyoƣəmbər Edomiylarning xu tajawuzluktin paydilanoƣanliki üqün, ularni əyibləydu. Ular koxnisi həm kan kerindixi boloƣan Israillaroƣa yardəm bərməy, əksiqə Israillarning tartkan azab-okubətliridin wə ajizlikidin paydilinip, əzliri ularni bulang-talang kiloƣanidi, hətta Israillardin əq aloƣanidi («Ob.» 10-14-ayətlər). Undakta, bu zadi kaysi tajawuzluk idi? Bu wəkəning kaysi wəkə ikənlikini bilgəndin keyinla, kitabning yeziloƣan waktini bekitkili bolidu. Bizning təwəndikidək ikki wəkə tooƣruluk həwirimiz bar: —

(1) Babil padixahi Nebokadnəsarning Yerusalemni ixoƣal kiloƣanliki (miladiyədin ilgiriki 586-yili).

(2) Yəhoram Yəhudaoƣa padixah bolup (miladiyədin ilgiriki 854-yili), Edom Yəhudaning bekindilikidin ayrilip, uzun ətməy Ərəblər wə Filistiylərning birlixip Yerusalemoƣa hujum kiloƣanliki.

Bu wəkələr «1Pad.» 20:8-22-ayətlər, «2Tar.» 21-bab, 8-10 wə 16-17-ayətlərdə hatirilinidu. Ərəblər wə Filistiylər Yəhoram padixahning ordiliriƣa bəsüp kirip padixahning bayliklirini, ayallirini wə balilirini elip kətti. Muxundak əhwalda addiy pukralarningmu ohxax muamiligə uqrixi turoƣan gəp.

Muxu ikki imkaniyət iqidə, ikkinqi wəkə Obadiya bayan kiloƣan wəkəgə mas kelidu; qünki biz eytkinimizdək Yərəmiya «Obadiya»din nəkil kəltüridu, Yərəmiya əzi Babil imperiyəsining tajawuz kilidioƣanlikini xu wəkədin heli yil burunla aldin'ala eytkan. Xunga «Obadiya» degən kitabqə Təwrattiki «pəyoƣəmbər kitabliri» iqidə bəlkim əng burun, təhminən miladiyədin ilgiriki 854-yili yeziloƣan. Kitabning bayanliriƣa karioƣanda, Edom xu qaoƣdiki Yəhudaning ajizlikidin paydilinip, «bulangqilarning kəynidin bulangqilik kiloƣan».

«Obadiya»

Kitabning temisi

Kitabning temisi intayin addiy. Edom gunahliri tüpəylidin Hudaning ḳattiḳ jazasioɣa uqraydu.

Obadiya pəyoɣəmbərlərning iqidə «Pərwərdigarning küni» tooɣruluḳ əng burun səz ḳiloɣan pəyoɣəmbərlərning biri; xunga kitabni «Pərwərdigarning küni» degən uluoɣ temioɣa ḳarita berilgən birhil tonuxturux degili bolidu. Uning kitabi addiy boloɣini bilən, barliḳ həlḳlər barliḳ dəwrlərdə uningdin muḥim sawaḳlarni alalaydu. Bu sawaḳlar tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Edom wə Yəḥudaning otturisidiki əq-adawətning arḳa kərünüxi

Ḳoxkezək aka-uka boloɣan Edom (yənə bir ismi Əsaw) wə Yaḳuplar Ibraḥimning nəwriliri, Isḥaḳning ooɣulliri idi. Ular tuoɣuluxtin ilgiri Huda ularning anisi Riwkaḥḳa: Ibraḥim pəyoɣəmbərgə «roḥiy warisliḳ» ḳilix iltipati ḳoxkezəkning kiqikigə, yəni Yaḳupḳa berilidu, dəp aldin'ala bexarət bərgənidi. Yaḳup bolsa muxu «roḥiy warisliḳ»ḳa ixəngən wə uni intayin ətiwarlioɣan; Əsaw undaḳ əməs idi. Uning əma bolup ḳaloɣan atisi Isḥaḳ Hudaning xu bexaritigə ḳarimay, muxu «roḥiy warisliḳ»ni Yaḳupḳa əməs, bəlki uning ornida akisi Əsawoɣa tapxurux məḳsitidə boloɣanidi. Xuning bilən Yaḳup muxu iltipatḳa erixixim üqün «Mən Hudaning xu wədisini əməlgə axuruxi üqün, uningoɣa yardəmləxmisəm bolmaydu» degəndək hiyaloɣa kəldi; u Əsaw boluwelip, dadisini aldidi; Isḥaḳ uni Əsaw dəp bilip, bərikətləp Hudaning roḥiy warisliḳ iltipatini uningoɣa tapxurdi. Bu aldamqiliḳ aka-uka arisidiki ḳorḳunquluḳ əq-adawətni ḥasil ḳildi. Əsaw Yaḳupni əltürməkqi boldi, Yaḳup yurttin ḳeqip kətti. Yigirmə yildin keyin Yaḳup yurtḳa ḳaytip, Əsawdin kəqürüm soridi. Əsaw uni mərdlərqə kəqürüm ḳilip, aka-uka ḳaytidin əpləxti («Yar.» 27-28, 32-33-bablarni kərüng).

Əpsuski, Əsaw əzi xunqə mərd-sehiliḳḳa ülgə kərsətkən bolsimu, lekin uning bala-qaḳiliri, nəwriliri wə keyinki əwladliri Yaḳupning əwladlirini, yəni Israil həlḳini kəqürüm ḳilalmidi. Əz əjdadini ḥərmətləp, uning kəqürüm ḳilix izlirini besix uyaḳta tursun, bəlki buning ornida ular kona əq-adawətni ḳaytidin ḳozoɣidi. Israiloɣa bolsa Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ: «**Edomiylar ḳerindixinglar boloɣaq, ularoɣa nəprət bilən ḳarimangla**r» — dəp buyuloɣan («Ḳan.» 23:7). Israilning bu buyruḳḳa ḳanqilik dərijidə boysunoɣanliḳini anqə bilməymiz, biraḳ tarihiy hatirilərgə asaslanoɣanda Edomning Israiloɣa boloɣan əq-adawiti 1800 yil dawamlaxḳan. Yənə, Əsawning əwladliri (Edomiylar) Yəḥudaning dunyaoɣa boloɣan təsiridin (gərqə Ḥəmmigə Ḳadir Əzi buni eniḳ bekitkən bolsimu) ḥəsət ḳilatti; ularning ḥəsəthorluḳi əz nəpritini əqürüxkə yol ḳoymaytti. Mana bu Obadiyaning bexarətlirining arḳa kərünüxi. Əməliyəttə bolsa, muxundaḳ əq-nəprətlikni saḳlap kəlgən ḥərbir əl ahir berip əz-əzigə zamin bolidu.

(Yaḳup wə Əsawlarning tarihi «Yaritilix», 25-28-, 32-33-bablarda hatiriləngən).

Izaḥat

Tərjimimizdə biz Təwratxunaslarning tətḳiḳatliridin, bolupmu Yəḥudi alim Doktor Arnold Fruhtenbaum ḥəm amerikilik alim Professor Dawut Bəykərlərning əsərliridin paydilanduḳ.

Məzmun: —

(1) Edomning bərbat boluxi (1-9)
(2) Edomning bərbat boluxining səwəbi (10-14)
(3) Pərwərdigarning küni (15-16)
(4) Israilning əsligə kəltürülüxi (17-21)

Obadiya

Edomning bərbat boluxi

1 [1] Obadiya kərgən alamət kərünüx: —
Rəb Pərwərdigar Edom tooɣruluk mundak dəydu: —
(Biz Pərwərdigardin bu həwərni anglaxka muyəssər bolduk)
— «Bir əlqi əllər arisioɣa əwətildi;
U: «Ornunglardin turunglar, biz uningoɣa karxi jəng kilix üqün turayli!» — dəp həwər beridu.
[2] Mana, Mən seni əllər arisida kiqik kildim;
Sən əllər arisida kattik kəmsitilgən həlk bolisən!
[3] Həy tik kiyaning yerikliri iqidə turoɣuqi,
Turaloɣusi yukiri boloɣuqi,
Kənglüngdə: «Kim meni yərgə qüxürəlisun?!» degüqi,
Kənglüngdiki təkəbburluk əzüngni aldap koydi!
[4] Sən bürküttək əzüngni yukiri kətürsəngmu,
Qanggangni yultuzlar arisioɣa tizsangmu,
Mən xu yərdin seni qüxürüwetimən,
— dəydu Pərwərdigar.
[5] Bulangqilar kexingoɣa kəlsimu,
Ooɣrilar keqilap yeningoɣa kirsimu,
(Həy, xunqə üzüp taxlinisən!)
Ular əzlirigə quxlukla ooɣrilaytti əməsmu?
Üzüm üzgüqilər yeningoɣa kəlsimu, azrak wasanglarni kalduridu əməsmu?
[6] Birak Əsawning təəllukati kandak ahturuldi!
Uning yoxurun baylikliri kandak tepip qikildi!
[7] Barlik ittipakdaxliring seni qegrayingoɣiqə həydiwetidu;
Sən bilən inak ətkənlər seni aldap, üstüngdin oɣəlibə kilidu;
Neningni yegənlər sanga kiltak kuridu;
Sən dərwəkə yorutulmioɣandursən!

1:1 «Bir əlqi əllər arisioɣa əwətildi» — «əllər» *(yaki «yat əllər»)* — Israiloɣa yat boloɣan əllərni kərsitidu. **«Ornunglardin turunglar, biz uningoɣa karxi jəng kilix üqün turayli!»** — «uningoɣa» bolsa, Edomoɣa. Bəlkim bu əlqi Edomoɣa düxmən əllərning biridin qikkan bolup, u baxka əllərni Edomni yokitixka qakiridu.
1:2 «Mən seni əllər arisida kiqik kildim; sən əllər arisida kattik kəmsitilgən həlk bolisən!» — Huda Edomni «seni» dəp, muxu yərdə uningoɣa biwasitə səz kilidu.
1:3 «tik kiyaning yerikliri iqidə turoɣuqi, turaloɣusi yukiri boloɣuqi» — demisəkmu, Edom pinhanrak, üstigə qikix təs boloɣan taoɣlik rayonda turoɣan.
1:4 Yər. 49:16
1:5 «Həy, xunqə üzüp taxlinisən!» — tirnak iqidiki səzlər, bəlkim pəyoɣəmbərning həyajandin Pərwərdigarning səzini üzüp koyup degən gepidur. **«Üzüm üzgüqilər yeningoɣa kəlsimu, azrak wasanglarni kalduridu əməsmu?»** — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə üzüm hosulini aloɣanda üzgüqilər kəmbəoɣəllərning teriwelixi üqün bir'az wasanglarni kaldurux kerək idi. Bəzi xərkiy dələtlərdə bu bir adətkə aylinip kaloɣan.
1:5 Yər. 49:9
1:6 «... Əsawning təəllukati kandak ahturuldi!» — «Əsaw» Edomning baxka bir ismi. **«... Uning yoxurun baylikliri kandak tepip qikildi!...»** — 5-6-ayətlər «mərsiyə» *(matəm tutux munajiti)* xəklidə.
1:7 «... seni... həydiwetidu; ... üstüngdin oɣəlibə kilidu; ... sanga kiltak kuridu...» — 5-7-ayətlərdə eytiloɣan bexarətlərdiki peillar «ətkən zaman» bilən ipadilinidu. Lekin ular kəlgüsi ixlarni kərsitidu *(8-ayəttə enik kərsitilidu)*. Ibraniy tilida, bexarətlərdə peillarning «ətkən zaman»da ixlitixi «bu ix jəzmən yüz beridu» degənni təkitləydu. **«... Sən bilən inak ətkənlər seni aldap, üstüngdin oɣəlibə kilidu; neningni yegənlər sanga kiltak kuridu»** — bu ayət bəlkim ərəblərning Edomiylarni aldam haltisioɣa qüxürüp, ularni əz zeminidin həydiwetixi tooɣruluk bexarət beridu *(wəkə bəlkim miladiyədin*

[8] Mən xu küni, — dəydu Pərwərdigar,
— Edomdin danixmənlərni,
Əsawdin əkil-parasətni yoқatmamdimən?
[9] Xuning bilən palwanliring parakəndə bolidu, i Teman,
Xuning bilən Əsawning teoɣidiki ḥərbir adəm kiroɣinqiliқta қətl қilinidu.

Edomning bərbat boluxining səwəbi

[10] Ukang Yaқupқa қiloɣan zulum-zorawanliқing tüpəylidin,
Iza-aḥanət seni қaplaydu;
Sən mənggügə üzüp taxlinisən.
[11] Sən bir qəttə pərwasiz қarap turoɣan küni,
Yəni yaқa yurttikilər buradiringning mülkini bulap kətkən küni,
Taipilər uning dərwaziliridin kirip Yerusalem üstigə qək taxlioɣan küni,
Sən ularning bir əzasioɣa ohxax boloɣansən.
[12] Biraқ қerindixingning apətlik künigə pərwasiz қarap turmasliқing kerək idi,
Yəḥudaning balilirining ḥalakət künidə huxal bolup kətməsliking kerək idi;
Külpətlik künidə aoɣzingni yooɣan қilmasliқing kerək idi;
[13] Өz həlқimni apət baskan künidə, ularning dərwazisioɣa kirməsliking kerək idi;
Ularni apət baskan künidə ularning dərd-ələmigə erənsiz қarap turmasliқing kerək idi,
Apət baskan künidə қolungni mal-mülkigə sozmasliқing kerək idi;
[14] Sən xəḥərdin қeqip қutuloɣanlarni üzüp taxlax üqün aqa yolda turmasliқing kerək idi;
Külpət baskan künidə uningdin қutulup қaloɣanlarni düxmängə tapxurmasliқing kerək idi.

Pərwərdigarning küni

[15] Qünki Pərwərdigarning küni barliқ əllər üstigə qüxüxkə yeқin қaloɣandur;
Sening baxқilaroɣa қiloɣiningdək, sangimu xundaқ қilinidu;
Sanga tegixlik jaza өz bexingoɣa qüxidu;
[16] Qünki sən Өz muқəddəs teoɣimda oɣəzipimni iqkiningdək,
Barliқ əllərmu xundaқ tohtawsiz iqidu;
Bərḥəқ, ular iqidu, yutidu,
Andin ular ḥeq məwjut əməstək yoқap ketidu.

---

ilgiriki 6-əsirning ahirida boloɣan). Ibraniy tilini qüxinix təs.
–Bexarət kəlgüsidiki ixlarni kərsətkini bilən, peillar «ətkən zaman»da ipadilinidu. Adəttə ibraniy tilida bexarət «ətkən zaman»da ipadilənгən bolsa, uning jəzmənlikini təkitləydu.
1:8 «Mən xu küni... Edomdin danixmənlərni, Əsawdin əkil-parasətni yoқatmamdimən?» — «xu küni» bəlkim Babil imperiyəsi ularoɣa tajawuz қilidioɣan künini *(miladiyədin ilgiriki 587-yili)* yaki ərəblər ularni aldap həydiwetidioɣan künini, yənə ahirқi zamanda «Pərwərdigarning küni»ni kərsitiximu mumkin. Edom өz danixmənliri bilən dangқi qiққan. Ayup pəyoɣəmbərning üq dostidin biri boloɣan «Temanlik Elifaz»mu Edomluқ idi.
1:8 Yəx. 29:14; Yər. 49:7
1:9 «Xuning bilən palwanliring parakəndə bolidu, i Teman,...» — «Teman» Edomning qong bir xəḥiri.
1:9 Am. 2:14, 16
1:10 Yar. 27:41; Əz. 35:5; Am. 1:11
1:11 Zəb. 137:7
1:15 Əz. 35:15
1:16 «Qünki sən Өz muқəddəs teoɣimda oɣəzipimni iqkiningdək» — ibraniy tilida «qünki sən Өz muқəddəs teoɣimda iqkiningdək...» — Qüxənqimiz boyiqə Edomiylar Hudaning қolida uning oɣəzipini iqkənidi.
–Baxқa birhil qüxənqisi, Edomiylar Yəḥuda üstidin қiloɣan oɣəlibisini təbrikləp, «Hudaning muқəddəs teoɣi»da xarab iqkən; wə ular *(ayətning ikkinqi қismi boyiqə)* xu gunaḥi üqün barliқ əllər bilən təng Hudaning oɣəzipini iqidu. **«Barliқ əllərmu xundaқ tohtawsiz iqidu; bərḥəқ, ular iqidu, yutidu, andin ular ḥeq məwjut əməstək yoқap ketidu»** — əllərning nemini iqidu? Hudaning oɣəzipini iqidu *(məsilən «Zəb.» 75:8, «Yəx.» 49:26, «Yər.» 25:15-16, «Zəb.» 16:4nimu kərüng)*.
1:16 Zəb. 75:8; Yəx. 49:26; Yər. 25:15-16; Zəb. 16:4; Mat. 26:39, 42; Yuḥ. 18:11

Israilning əsligə kəltürülüxi

17 Birak Zion teoɣi üstidə panaḫ-ḳutḳuzulux bolidu,
Taoɣ pak-muḳəddəs bolidu;
Yaḳup jəmətining təəlluḳatliri əzigə təwə bolidu;
18 Wə Yaḳup jəməti ot, Yüsüp jəməti yalḳun,
Əsaw jəməti ularoɣa pahal bolidu;
Ot wə yalḳun Əsaw jəməti iqidə yeḳilip, ularni yutup ketidu;
Əsaw jəmətidin ḫeqbirsi ḳalmaydu;
Qünki Pərwərdigar xundaḳ səz ḳiloɣan.
19 Yəḫudaning jənubidikilər Əsawning teoɣioɣa igə bolidu;
Xəfələḫ tüzlənglikidikilər Filistiylərning zeminioɣa igə bolidu,
Bərḫək, ular Əfraimning dalasi ḫəm Samariyəning dalasioɣa igə bolidu;
Binyamin Gileadḳa igə bolidu;
20 Sürgün boloɣanlardin ḳelip ḳaloɣan Israillardin tərkib tapḳan bu ḳoxun Ḳanaandikilərgə təwə boloɣan zeminoɣa Zarəfatḳiqə igə bolidu;
Səfaradta sürgündə turoɣan Yerusalemdikilər bolsa jənubtiki xəḫərlərgə igə bolidu.
21 Andin Zion teoɣi üstigə ḳutḳuzoɣuqilar qiḳidu,
Ular Əsaw teoɣi üstidin ḫəküm süridu;

Xuning bilən padixaḫliḳ Pərwərdigaroɣa təwə bolidu!

1:17 «Birak Zion teoɣi üstidə panaḫ-ḳutḳuzulux bolidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «Birak Zion teoɣida ḳutulup ḳaloɣanlar bolidu».

1:19 «Yəḫudaning jənubidikilər» — ibraniy tilida «Nəgəwdikilər». «Nəgəw» — Yəḫudaning jənubiy təripidiki qong qəl-bayawan. –**«Yəḫudaning jənubidikilər Əsawning teoɣioɣa igə bolidu; Xəfələḫ tüzlənglikidikilər Filistiylərning zeminigə igə bolidu, ... Binyamin Gileadḳa igə bolidu»** — 19-ayəttiki bexarətlərning kəp ḳismi miladiyədin ilgiriki 2-əsirdə əməlgə axurulidu *(«Makabbiylar» ḫəm «Yosefus» degən kona tarihiy kitablarda hatirilənggən)*. Birak pikirimizqə, bu bexarətning toluḳ əməlgə axuruluxi ahirḳi zamanda bolidu.

1:20 «Sürgün boloɣanlardin ḳelip ḳaloɣan Israillardin tərkib tapḳan bu ḳoxun...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ḳanaanoɣa ḳaytip kəlgən, sürgün boloɣan Israillar jamaiti... ».

1:21 «Ular Əsaw teoɣi üstidin ḫəküm süridu» — yaki «ular Əsaw teoɣi üstidin ḫəküm qiḳiridu». **«Xuning bilən padixaḫliḳ Pərwərdigaroɣa təwə bolidu!»** — ḫazir «Əsaw teoɣidikilər»ning ḫeqḳaysisi Edomluḳlar əməs *(18-ayətni kərüng)*. Bu «ḳutḳuzoɣuqilar»ning kim ikənliki deyilmidi; pikrimizqə, «ḳutḳuzoɣuqilar» kona zamanlarda Israilni ḳutḳuzoɣan pəyoɣəmbərlər wə «batur ḫakimlar» süpitidə bolidu. Ular ḫazir ələmdin tirilgən. Israil Hudaning toluḳ idarə-ḫəküməti astida bolup, uning əḫwali pütünləy mukəmməl bolidu.

Қoxumqə sөz

«Obadiya»din alоqan muhim sawaқlar

Yər yüzidə қanqilioqan urux, jedəl-majiralar Edomlarningkidək «dəwrdin-dəwrgiqə» dawamlixar? — ҳazir jedəlni өz bexidin өtküzüwatқan kixilərning bəlkim əyni qaoқdiki jedəl bilən alaқisi yoқ boluxi mumkin. Ҳətta bəzilər jedəlning səwəbining nemə ikənlikinimu bilməsliki mumkin. «Nemixқa soқuxisilər?» dəp sorisaқ, ular pəқət: «Biz əzəldin tartip «uning-buning»din nəprətlinip kəlduқ!» — degəndin baxқa jawab tapalmaydu. Buni deyixning əslidə ҳajiti bolmasliқi kerək idi, — biraқ deyix kerəkki, Huda məlum bir dəwrgə ilgiriki dəwrlərning gunaһlirining jawabkarliқini қoymaydu (ata-bowilarning gunaһliri keyinki əwladlirioqa қiyinqiliқ wə azab-oқubətni yətküzüxi mumkin, biraқ bu pütünləy baxқa bir ix). Huda muxundaқ dəp қarioqanikən, insan balilirining buningoqa ohximaydioqan ҳərқandaқ yoli yaki ҳərikiti bolsa bolmaydu. Ikkinqi dəwr birinqi dəwrdiki қəbiһlikni dawamlaxtursa yaki xu қəbiһlikni yahxi dəp aқlimaқqi bolsa, undaқta ularningmu bu adawətkə məs'uliyiti bolidu, əlwəttə; biraқ nuroqun əҳwallarda ikkinqi dəwrning birinqi dəwr қiloqan ixlar tooqruluқ қilqə həwiri bolmaydu. Bilməslikning өzi (қəstən bilməs boluwalmisa) əyib əməs. Jedəl qiқaroquqi ҳər ikki tərəp bir-birigə qüxinix pursiti yaritip berixi kerək. Xuningoqa gəp kətməyduki, Xəytan bu dunyani milyonlioqan kixilərning bəhtini yoқitidioqan uқuxmasliқ, adawət wə nəprətlər bilən tolduruxқa muwəppəқ boldi. Əmdi, qiқix yoli barmu?

Birla yol bar — u bolsimu, kəqürüx. Əməliyəttə bolsa Huda aldida ҳeqқandaқ bir insanning baxқa bir insanoqa өq-adawət tutux ҳoқuқi yoқtur. Өzimizning məoqrurluқ, ҳəsəthorluқ, mənmənqiliktək gunaһlirimiz Ҳəmmigə Қadirni oqəzəpləndürgüdək dərijidə eoqir tursa, kallimizda Igimizni rənjitidioqan қilmixlirimiz tooqruluқ ҳeq oylimay turup, baxқa bir insanni bizni rənjitkən dəp əyibləxkə nemə ҳəddimiz? Ҳəmmigə Қadir Huda aldida bizlər nemə iduқ?

Xunga Məsiһ Əysaning təngdaxsiz təlimi bizgə: «**Bizgə gunaһ қiloqanlarni kəqürüm қiloqinimizdək, bizning gunaһlirimiznimu kəqürüm қiloqaysən**» dəp dua қilixni өgitidu; qünki: — «**Əgər silər baxқilarni kəqürüm қilmisangalar, ərxtiki atanglar silərnimu kəqürüm қilmaydu**» (Injil, «Matta» 6-bab).

Baxқilarni kəqürüxning ikki basқuqi bar; birinqi, Huda aldida kəqürüx; ikkinqi, insan təripidə, өz'ara munasiwətni əsligə kəltürüx. Birinqisi bolmisa bolmaydu; uningsiz ҳərbir kixi dozahқa kiridu; ikkinqisi intayin güzəl ix, biraқ uningoqa yetix təskə tohtixi mumkin. «Huda aldida baxқilarni kəqürüx» degənlik, məndə baxқa ҳərқandaқ kixining dozahқa kirixini halaydioqan oy bolmasliқi kerək degənliktur; baxқiqə eytқanda, bizgə gunaһ қiloqan (yaki «bizgə gunaһ қildi» dəp oylioqan) kixigə ҳeq bolmioqanda: «I Huda, uningoqa towa қilidioqan қəlb bərgəysən, uni gunaһning ilkidin azad қiloqaysən wə xuning bilən təng uning gunaһimu kəqürüm қilinsun» degəndək dualarni қilix degənliktur. Kəqürüx degən ҳərgiz «Ҳeqwəқəsi yoқ, bu ҳeqқanqə gunaһ əməs» degənlik əməs. Birər yamanliқ boloqandin keyin, yaraxturuxning mumkin boluxi üqün awwal bu yamanliқni tonup yetix, kəqürüm sorax kerək, əlwəttə; pəқət xundaқ boloqandila munasiwətni əsligə kəltürgili bolidu. Mana bu kəqürüxning ikkinqi basқuqi. Bu basқuqқiqə biz gunaһ қiloquqioqa dost қatarida muamilə қilaliximiz natayin; biraқ biz uni düxmən қatarida kərməslikimiz zərür.

Edom undaq yüksəklikkə yetəlmigənidi. Dəwrdin-dəwrgə boloγan məoγrurluq uningda küqlük dərijigə yətkənidi. Məoγrurluq daim əz-əzini aldaydioγan bir ix; yuqirida eytqinimizdək, ular mətiwər əjdadi Əsawning Yaqupni kəqürüm qiloγanliqidin ibarət pakitni tonuxni rət qilip kəlgən.

Ular yənə əzining (ḥazirqi I'ordaniyədiki) taoγliq rayonoγa jaylaxqan «bürküt uwisi»dək boloγan mustəḥkəm ornidin təkəbburlixip kətkən. «Ḥeqkim qol selixqa petinalmaydu» degəndək oylarda bolup, ular ətrapidiki barliq əllərning ḥərbir ajiz pəytliridin paydilinip, ḥujum qilip bulang-talang, basqunqilik qilip yürgən. Hudaning muxundaq ixlaroγa qandaq qaraydioγanliqini Sulayman padixaḥ bizgə uqturidu:

«**Miskinni bozək qilix — Pərwərdigaroγa bihərmətlik;**
Ḥajətmənlərgə xapaət qilix uni ḥərmətligənliktur» («Pənd.» 14:31).

Edomiylar muxu ixlar tüpəylidin Amos wə Yoel təripidinmu əyibləngən. Ular Huda aldida üq nuqtida gunaḥliq dəp qaraloγan: (1) dəwrdin-dəwrgə əq-adawət saqlax, ḥətta əslidə tolimu orunsiz boloγan nəprət-adawətni saqlax; (2) məoγrurluq; (3) ajizlarni bozək qilix.

Yuqiriqilardin baxqa, Huda ḥəzriti Ibraḥim üqün tüzgən əḥdə boyiqə, Ibraḥimning əwladlirioγa lənət oquoγanlarning ḥəmmisigə lənət oqulatti («Yar.» 12:1-3). Edomiylar Əzigə talliwaloγan Yəḥudiy həlqigə ḥujum qilip, ulardin nəprətləngənliki tüpəylidin ahirida əz wətən-zeminidin ayriloγan. Miladiyədin ilgiriki 6-4-əsirdə ular Ərəblər təripidin «bürküt uwisi»din ḥəydiwetilip, «Əlük Dengiz»ning yenidiki qaoγjiraq rayonda olturaqlixixqa məjbur qilinoγan. Bügünki kündə Edom degən məmlikət yər yüzidiki əllər arisida allikaqan untulup kətti (bəlkim ḥazirqi I'ordaniyədiki Ərəblər wə Pələstinliklərgə assimilyatsiyə qilinip, bularning bir qismi bolup kətkən boluxi mumkin); kəlgüsidə, ḥətta ularning əslidiki zemini kelər dəwrlərgə agaḥ wə əslətmə süpitidə qorqunquluq, adəmzatsiz ot-güngürt basidioγan bir jayoγa aylandurulidu. Lekin biz bolsaq Obadiyaning kiqik kitabqisi arqilik ḥazir agaḥlanduruxni qobul qilalaydioγan ḥəm ibrət alalaydioγan bolup, bizni dozah tərəpkə elip baridioγan gunaḥlardin — məyli adawət bolsun, məoγrurluq bolsun, ḥəsəthorluq yaki ajizlarni bozək qilix bolsun —bulardin towa qilip ḥayat yolini izdiyələydioγan bolimiz

Təwrat 32-ḳisim

«Yunus»

(Yunus pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Təwrattiki «Yunus pəyoƣəmbər» degən kitab ḳiskḳa boloƣini bilən, bu kitab Hudaning insanlaroƣa boloƣan səmimiy muamililiri wə meḥri-muḥəbbiti jəḥəttə qongḳur məzmun wə sawatlaroƣa toloƣan xərəplik kitabtur. Biz keyinqə kitabtiki birnəqqə qongḳur əḥmyətlik ixlar üstidə ḳiskiqə tohtilip ətimiz. Hudaning Muḳəddəs Roḥining oḳurmənlərgə yar bolup, kitabning sirlirini aqsikən dəp dua ḳilimiz.

Yunus pəyoƣəmbərning «ḳaqḳun pəyoƣəmbər» degən nami bar. Bəzi kixilər Yunus pəyoƣəmbər yürəksizlikidin, yəni zorawanlikḳa qoḳunidioƣan əxəddiy Asuriyəliklərdin ḳorḳup, Hudaning səzlirini ularoƣa yətküzüxtin bax tartip ḳaqḳan dəp oylaydu, wə xundaḳ oylap uni pəḳət qüxənməydu. Biz kitabni oḳuoƣinimizda undaḳ ḳaraxning pütünləy hata ikənliki ispatlinidu; ḥəmdə əksiqə, Yunusning adəm ḥəm pəyoƣəmbər süpitidiki uluoƣ bir zat ikənliki oquḳ kərünidu, dəp ixinmiz.

Kitabning zadi ḳaysi waḳitta yeziloƣanliḳi naməlum. Biraḳ Yunus pəyoƣəmbər Israilning ximaliy padixaḥliḳidiki Yərəboam (II) padixaḥ boloƣan məzgildə (miladiyədin ilgiriki 793-753-yillarda) pəyoƣəmbərlik ḳiloƣan, dəp ḳaraymiz. Uning bir bexariti Təwrattiki «Padixaḥlar (2)» 14-babta hatirilinidu. Təwrattiki uxbu ḳisimda bolsa uning Huda təripidin Asuriyə imperiyəsining paytəhti Ninəwə xəḥirigə əwətilgənliki hatiriləngən.

«Yunus» degən kitabni təḥlil ḳilixtin awwal, «Asuriylər» tooƣrisida ḳiskiqə tohtiliximizoƣa tooƣra kelidu. Arheologlarning tapḳanliridin, ḳezip qiḳaroƣan ḳədimki tax pütüklərdin wə yadnamilardin bilimizki, Asuriyəliklər intayin hurapiy bir millət idi; ular birnəqqə hil butlaroƣa qoḳunoƣan; ularning əḳidilirini hulasilap eytḳanda, ularni zorawanlikḳa, rəḥimsizlikkə wə ḥoḳuḳḳila qoḳunoƣan degili bolidu. Ular düxmənlirimizni ḳanqə əxəddiylik bilən bitqit ḳilsaḳ, ularni əsirgə elip ḳanqə wəḥxiy ḳiyin-ḳistaḳḳa alsaḳ, kəlgüsidə urux ḳilix küqimiz xunqə küqlük bolidu, dəp ixəngən. Təwəndiki birnəqqə səz Yunus pəyoƣəmbərdin 50 yil ilgiri yaxioƣan Asuriyəning «Axur-Banipal» isimlik bir padixaḥining yilnamisidin elinoƣan: —

«Mən Tela degən xəḥərgə yeḳinlaxtim... Bu xəḥər intayin puhta bolup, üq sepil bilən ḳorxaloƣan. Xəḥərdikilər bu sepillirioƣa ixinip, mən bilən süllḥ tüzüp, putlirimni ḳuqaḳlaxni rət ḳildi. Mən ḳattiḳ urux wə ḳiroƣinqiliḳ bilən xəḥərgə ḥujum ḳilip uni ixoƣal ḳildim. Ularning əskərliridin üq mingini ḳiliqlattim; oljilarni, jümlidin ularning ey jabduḳlirini wə kala-ḳoylirini elip kəttim....

Ularning arisidin aloƣan əsirlərdin bəzilirini mən otḳa taxliwəttim... bəzilirining burnini, ḳulaḳlirini, barmaḳlirini kesiwəttim... nuroƣunlirining kəzlirini oyuwəttim. Mən tirik ḳaloƣanlardin bir tüwrük, ələüklərning baxliridin yənə bir tüwrük yasidim; ularning baxliridin

nuroɣunlirini xəḥərdiki yaoɣaqlaroɣa ḳeḳip bekittim; yax ḳiz-yigitlərni ot bilən ḳiyin-ḳistaḳ ḳilip əltürüwəttim; ahirda xəḥərni wəyran ḳilip ətraplirini astin-üstün ḳiliwəttim...».

Mana bu Yunus əwətilməkqi boloɣan xəḥərdiki kixilərning əḥwali. Əmdi Yunus nemixḳa ḳaqḳanliḳini oḳurmənlər əzi kitabni oḳuoɣinida oylinip kərsun. Bu məsilə üstidə ḥəm «Yunus»ning baxḳa muḥim nuḳtiliri ḥəm sorioɣan soalliri tooɣrisida kitabning ḳoxumqisidə azraḳ muzakiriliximiz. Əmdi «Yunus pəyoɣəmbər» degən kitabning əzigə keləyli!

Məzmun: —

1-bab: Yunus Ninəwəgə əwətilidu, biraḳ ḳeqip ketidu.
2-bab: Yunusni qong beliḳ yutuwalidu. Yunusning duasi
3-bab: Yunus Ninəwəgə baridu. U Hudaning sözlirini ularoɣa yətküzidu. Halayiḳ towa ḳilidu.
4-bab: Yunus naraziliḳ bildüridu. Huda uningoɣa bərgən jawab-sawaḳ.

Yunus

Yunus pəyoɣəmbərning Pərwərdigar bərgən wəzipidin ḳeqixi

1 [1] Pərwərdigarning səzi Amittayning ooɣli Yunusḳa yetip kelip mundaḳ degəndə: — [2] «Ornungdin tur, dərḥal Ninəwə degən axu büyük xəḥərgə berip, awazingni kətürüp u yərdikilərni agaḥlanduroɣin; qünki ularning rəzillikliri Mening kəzümgə ḳadilip turidu».
[3] Biraḳ Yunus ornidin turup Pərwərdigarning yüzidin əzini ḳaqurux üqün Tarxix degən yurtḳa kətməkqi boldi. Xunga u Yoppa xəḥirigə berip, Tarxixḳa baridioɣan kemə tepip, kirasini tələp uningoɣa qüxti wə kemiqilər bilən birliktə Tarxixḳa berip, Pərwərdigarning yüzidin əzini ḳaqurmaḳqi boldi.
[4] Pərwərdigar bolsa zor bir boranni dengizoɣa taxlidi; xunga dengizda dəḥxətlik ḳara boran qiḳip, kemə parqilinip kətkili tas ḳaldi. [5] Kemiqilər bolsa bək ḳorḳup ketip, ḥərḳaysisi əz ilaḥlirioɣa hitab ḳilip dua ḳilixti; ular kemini yeniklisun dəp uningdiki yük-taḳlarni dengizoɣa taxliwətti. Biraḳ Yunus bolsa, kemining asti ḳəwitigə qüxüwelip, xu yərdə ələktək uhlawatḳanidi.
[6] Kemə baxliḳi uning yenioɣa kelip uningoɣa: «Əy, uhlawatḳan kixi, bu ḳandaḳ ḳilioɣining? Ornungdin tur, ilaḥingni seoɣinip nida ḳil! Kim bilidu, ilaḥingning nəziri qüxüp bizni ḥalakəttin ḳutḳuzup ḳalamdu tehi?» — dedi. [7] Ular bir-birigə: — Kelinglar, bu külpətning kimning wəjidin beximizoɣa qüxkənlikini bekitix üqün qək taxlayli, — deyixti. Xundaḳ ḳilip ular qək taxlaxti; ahirda qəktə Yunus qiḳip ḳaldi.
[8] Ular uningdin: — Ḳeni, eyt, beximizoɣa qüxkən bu külpət kimning səwəbidin boluwatidu? Sening tirikqiliking nemə? Nədin kəlding? Ḳaysi əl, ḳaysi millətdin sən? — dəp soridi.
[9] Uularoɣa: — Mən bolsam ibraniy millitidin, ərxlərdiki Hudadin, yəni dengizni, yər-zeminni yaratḳan Pərwərdigardin ḳorḳḳuqimən, dedi.
[10] Bu səz ularni intayin ḳorḳutuwətti. Ular: «Sən zadi nemə ix ḳiloɣan?» — dəp soridi (qünki ular uning Pərwərdigarning yüzidin ḳaqḳanliḳini bilgənidi, qünki ular buni uning əz aoɣzidin anglioɣanidi).
[11] Ular uningdin: — Əmdi biz seni ḳandaḳ ḳilsaḳ dengiz biz üqün tinqlinidu? — dəp soridi; qünki dengiz dolḳuni baroɣanseri əwj elip ketiwatatti.
[12] Uularoɣa: — Meni kətürüp dengizoɣa taxliwetinglar, xu qaoɣda dengiz silər üqün tinqlinidu; qünki bilimənki, bu zor boran mening səwəbimdin silərgə qüxti, — dedi.
[13] Biraḳ bu adəmlər küqəp palaḳ urup ḳiroɣaḳḳa yetixkə tirixti; əmma yetəlmidi, qünki dengiz ḳerixḳandək tehimu dolḳunlap ketiwatatti. [14] Ular Pərwərdigaroɣa iltija ḳilip pəryad kətürüp: — Aḥ Pərwərdigar, Səndin ətünimiz, bu adəmning jenini aloɣanliḳimizni bizdin kərmigəysən! Bigunaḥ bir adəmning ḳenini təküxning gunaḥini üstimizgə ḳoymioɣaysən! Qünki Sən Pərwərdigar Əzüngning halioɣiningni ḳilding! — dəp nida ḳildi.
[15] Xuning bilən ular Yunusni kətürüp elip dengizoɣa taxliwətti; dengiz dolḳunlinixtin xuan tohtidi. [16] Xuning bilən bu adəmlər Pərwərdigardin ḳattiḳ ḳorḳti; ular Pərwərdigaroɣa atap ḳurbanliḳ ḳilip ḳəsəm iqixti.

1:2 Yar. 10:11,12; Yun. 3:3
1:3 «Tarxix» - kədimki zamanlarda «Tarxix» dəydioɣan üq yurt bar idi. Birinqisi, ximaliy Afriḳida *(ḥazirḳi Marakəx ətrapida)*; ikkinqisi Ispaniyə, üqinqisi Əngliyə boluxi mumkin idi. Muxu yərdə ḳaysi Tarxix ikənlikini biz bilməymiz. Biraḳ ularning ḥammisi Pələstindin intayin yiraḳ, Ninəwəgə baridioɣan yolning əksi yənilixidə bolup birnəqqə ming kilometr yiraḳlixta idi. **«Yoppa»** - «Yoppa»ning ḥazirḳi ismi «Hayfa» yaki «Jaffa», Israiliyəning əng muḥim portidur.
1:9 «Ibraniy millitidin» — yəni yəhudiy millitidin.

17 Birak Pərwərdigar Yunusni yutuwelixka yooɣan bir belikni əwətkənidi. Yunus bolsa bu
belikning karnida üq keqə-kündüz turdi.

Qong belikning karnida turup dua kilix

2 1 Yunus belikning karnida turup Pərwərdigaroɣa mundak dua kildi: —
2 «Mən dərd-əlimimdin Pərwərdigaroɣa pəryad kətürdum,
U manga ijabət kildi.
Mən təhtisaraning təktidin pəryad kildim,
Sən awazimoɣa kulak salding.
3 Qünki Sən meni dengiz təktigə, dengiz karnioɣa taxliwətting,
Kəlkün ekinliri meni arisioɣa eliwaldi,
Sening barlik dolkunliring həm ərkəxliring üstümdin ətüp kətti;
4 Wə mən: «Mən nəziringdin taxliwetilgənmən;
Birak mən yənila mukəddəs ibadəthanangoɣa karap ümid bilən təlmürimən» — dedim.
5 Sular meni yutup kətküdək dərijidə oriwaldi,
Dengiz təkti meni kapsiwaldi;
Dengiz qəpliri beximoɣa qirmixiwaldi.
6 Mən taoɣlarning təglirigiqə qüxüp kəttim;
Yər-zemin tegidiki takaklar meni əbədil'əbədkiqə kamap koydi;
Halbuki, Sən jenimni hang iqidin qikarding, i Pərwərdigar Hudayim.
7 Jenim iqimdə halidin kətkəndə Pərwərdigarni esimgə kəltürdum,
Duayim Sanga yetip,
Mukəddəs ibadəthanangoɣa kirip kəldi.
8 Bimənə ərziməs butlaroɣa qokunoɣanlar əzigə nesip boloɣan mehribanliktin məhrum bolidu.
9 Birak mən bolsam təxəkkür sadayim bilən Sanga kurbanlik kilimən;
Mən iqkən kəsəmlirimni Sening aldingda ada kilimən.
Nijat-kutkuzux Pərwərdigardindur!»
10 Pərwərdigar belikka buyrudi, belik Yunusni kuruklukka kəy kildi.

Ninəwə xəhirgə berip Hudaning həwirini yətküzüx

3 1 Pərwərdigarning səzi ikkinqi kətim Yunuska yetip mundak degəndə: —
2 «Ornungdin tur, Ninəwə degən axu büyük xəhərgə berip, Mən sanga tapxuroɣan həwərni
uloroɣa jakarla».
3 Yunus ornidin turup Pərwərdigarning səzi boyiqə Ninəwə xəhirigə bardi. Ninəwə bolsa
nahayiti büyük bir xəhər bolup, xəhərning əzila üq künlük yol idi.

1:17 «Yooɣan bir belik» - «yunus belikі» bəlkim bu ixtin koyuloɣan namdur. Birak «yunus belikі» *(insanlaroɣa amrak boloɣini bilən)* adəmni yutkudək qonglukta yok.
1:17 Mat. 12:40; 16:4; Luka 11:30
2:2 «Təhtisara» — *(ibraniy tilida «xeol»)* «yər astidiki saray» *(yəni, «təkt sarayi»)*, əlgənlərning rohliri baridioɣan, kiyamət künini kütidioɣan jayni kərsitidu. Yunus əzini ölüp, təhtisaraoɣa qüxkəndək hes kilidu. Yənə bir mumkinqiliki barki, u belik karnida həkikətən ölgən, andin Huda uni *(belikning aoɣzidin qikkanda)* tirildürgən.
2:2 Zəb. 120:1
2:3 Zəb. 42:7
2:4 «Birak mən ... təlmürimən» — baxka birhil tərjimisi: «Mən kandakmu mukəddəs ibadəthanangoɣa ümid bilən təlmürəp karaymən?».
2:8 Zəb. 31:6
2:9 Zəb. 3:8; 50:14,23; 116:17; Hox. 14:3; Ibr. 13:15
3:3 «Üq künlük yol» — bəlkim xəhər wə uning ətrapidiki jaylardin ətüx üqün üq kün mengix kerəklikini kərsitidu. Kədimki Ninəwə xəhirining ahalisi ikki milyon ətrapida idi. Bəzi alimlar «üq künlük yol» degənni xəhərni aylinixka üq kün ketidu dəp karaydu.

4 Yunus xəḫər iqigə kirip bir kün mangdi, u: —
Ḳirik kündin keyin, Ninəwə xəḫiri wəyran ḳilinidu! — dəp jakarlidi.
5 Ninəwədikilər Hudaning səzigə ixəndi. Ular roza tutulsun dəp elan ḳilip, mətiwərlərdin tartip əng kiqikigiqə ularning ḫəmmisi bəz kiyim kiydi. 6 Bu səz padixaḫḳa yətkəndə, umu təhtidin turup, tonini taxlap bəz kiyim kiyip küllükkə kirip olturdi. 7 U yənə əmri arḳilik pütkül Ninəwə xəḫirigə munularni jakarlidi: — «Padixaḫ ḫəm aḳsəngəklərning yarliḳi boyiqə, Ninəwə xəḫiridiki ḫeqḳandaḳ adəm, at-ulaoŋ, kala, ḳoy padiliri ḫeqnərsigə eoŋiz təgmisun; ḫeqnərsini yemisun, sumu iqmisun. 8 Ḫərbir adəm wə ḫaywan bəz kiysun, ḫərbiri Hudaoŋa ḳattiḳ pəryad kətürsun; ḫərbiri yaman yoldin yansun, ḫərbiri ḳolini zorawanliḳtin üzsun; 9 kim bilidu, buning bilən Huda ḳattiḳ oŋəzipidin yenip bizni ḫalak ḳilmasmikin?».
10 Xuning bilən Huda ularning əməllirini, yəni yaman yollardin yanoŋanliḳini kərüp, ularoŋa ḳaratḳan bala-ḳazani qüxürüxtin yenip, xu baliyaḳazani qüxürmidi.

Pərwərdigar Yunus pəyoŋəmbərgə bərgən tərbiyə-sawaḳ

4 1 Əmma bu ix Yunusni intayin narazi ḳilip, uni ḳattiḳ oŋəzəpləndürdi. 2 U Pərwərdigaroŋa: — «Aḫ, Pərwərdigar, əz yurtumdiki qaoŋda Sening xundaḳ ḳilidioŋanliḳingni demigənmidim? Xunga mən əslidə Tarxixḳa ḳaqmaḳqi boloŋanmən; qünki mən bilimənki, Sən meḫir-xəpḳətlik, rəḫimdil, asan oŋəzəplənməydioŋan, qongḳur meḫribanliḳḳa toloŋan, kixilərning bexioŋa külpət qüxürüxtin yanoŋuqi Hudadursən. 3 Əmdi Pərwərdigar, jenimni məndin elip kət, ələüm mən üqün yaxaxtin əwzəl» — dedi.
4 Pərwərdigar uningdin: — Bundaḳ aqqiḳlanoŋining tooŋrimu? — dəp soridi.

5 Andin keyin Yunus xəḫərdin qiḳip, xəḫərning xərḳiy təripigə berip olturdi. U xu yərdə əzigə bir qəllə yasap, xəḫərdə zadi nemə ixlar bolarkin dəp uning sayisidə olturdi.
6 Pərwərdigar Huda Yunusni əz parakəndiqilikidin ḳutḳuzux üqün, uning bexioŋa sayə qüxsun dəp uningoŋa bir kiqik dərəhni əstürüp təyyarlidi. Yunus kiqik dərəhtin intayin hursən boldi. 7 Biraḳ ikkinqi küni tang atḳanda Huda bir ḳurtni təyyarlap əwətti. Ḳurt bu kiqik dərəhni pilikigə zərbə ḳilip uni ḳurutuwətti. 8 Kün ḳizaroŋanda, Huda intayin issiḳ bir xərḳ xamilini təyyarlidi; kün təptini Yunusning bexioŋa qüxürdi, uni ḫalidin kətküzdi. U əzigə ələüm tiləp: — Ələüm mən üqün yaxaxtin əwzəl, — dedi.
9 Biraḳ Huda uningdin: — Sening axu kiqik dərəh səwəbidin xundaḳ aqqiḳlinixing tooŋrimu? — dəp soridi.
U jawab berip: — Ḫəə, ḫətta ələgüdək aqqiḳim kəlgini tooŋridur, — dedi.
10 Pərwərdigar uningoŋa mundaḳ dedi: — «Sən ḫeq əjringni singdürmigən ḫəm əzüng əstürmigən bu kiqik dərəhkə iqingni aoŋritting; biraḳ u bir keqidila əzi əsüp, bir keqidila ḳurup kətti; 11 əmdi Mening ong ḳoli bilən sol ḳolini pərḳ etəlməydioŋan yüz yigirmə ming adəm olturaḳlaxḳan, xundaḳla nuroŋun mal-waranlirimu boloŋan Ninəwədək bundaḳ büyük xəḫərdikilərgə iqimni aoŋritip rəḫim ḳiliximoŋa tooŋra kəlməmdu?».

3:5 «bəz kiyim kiyix» — ḳədimki zamanlarda adəmning ḳattiḳ towa ḳilixini bildürətti.
3:5 Mat. 12:41; Luḳa 11:32
3:6 «küllük» — ḳədimki zamanlarda towa ḳilix yaki ḳattiḳ ḳayoŋuni bildürüx üqün adəmlər kül dəwisidə olturatti. Ḳədimki xəḫərlərning sirtida adəttə qong bir «kül dəwisi» bolatti, Ninəwə xəḫiridə mundaḳ küllüklər kəp boluxi mumkin idi.
3:9 Yo. 2:14
4:2 Mis. 34:6; Zəb. 86:5; Yo. 2:13
4:9 «Ḫətta ələgüdək aqqiḳim kəlgini tooŋridur» — baxḳa birhil qüxənqisi: «Bu dunyadin kətkuqə aqqiḳlixim tooŋridur». Ḫeq bolmioŋanda bu ibarə Yunusning aqqiḳining əng yuḳiri pəlligə yətkənliki, uning aqqiḳining buningdinmu artuḳ bolmaydioŋanliḳini kərsitidu.
4:11 «Ong ḳoli bilən sol ḳolini pərḳ etəlməydioŋan yüz yigirmə ming adəm» - kiqik balilarni kərsətsə kerək.

Қoxumqə səz

Yunusning Asuriyəliklərgə wəz eytix wəzipisidin ɣeqip ketixini qüxinix üqün, yənila ularning ɣandaɣ kixilər ikənliki ɦəm ularning Yunusning ez yurtdaxliri boloɣan Israillar bilən ɣandaɣ munasiwiti bar ikənliki tooɣruluɣ azraɣ səzliginimiz tüzük.

Biz kirix səzdə Asuriyəliklərning padixaɦi «Axurbanipal»ning zorawanliɣ ɦərikətlirini azraɣ tonuxturduɣ. Padixaɦning rəɦimsizliki keyinki padixaɦlar üqün muɣim «istela ɣilix əlgisi» bolup ɣaloɣan. Yunusning dəwrigə kəlgəndə, Asuriyə imperiyəsini dunyadiki əng qong «Küq igisi» wə yənə kelip, «Hudasizliɣning dəl ezi» dəp ɦesabliɵili bolatti. Israillar aliburun ularoɣa eoɣir seliɣlarni tapxuroɣuqi bolup ɣaloɣanidi. Yunus yənə uningdin 600 yil ilgiri Balaam isimlik bir pəyoɣəmbərning Asuriyəning ɣorɣunquluɣ bir əl boluxi tooɣruluɣ bir bexarətni ɣiloɣininimu bilətti. Amos pəyoɣəmbərmu Asuriyəning tajawuz ɣilidioɣanliɣini aldin'ala eytɣanidi («Amos» 3:11-15, 6:1, 6:14-15ni kerüng; Amos pəyoɣəmbər ɣəstən biwasitə Asuriyəning ismini kərsətməydu). Yunusning dəwridə, Asuriyəliklər Yunus wə uning yurtdaxlirini ezixkə, ularoɣa tajawuzluk ɣilixɣa baxlioɣan. Xunga Yunusta ɦəm yurtdaxlirida, kəlgüsidə əzlirigə bəlkim düxmən bolidioɣan bu imperiyəgə wə millətkə eqmənlik ɦəm ulardin birhil ɣorɣunq xəkillinixkə baxlioɣan. Xuning üqün Yunusning Hudaning ezigə qüxürgən bu imperiyədikilərgə wəz eytix tooɣrisidiki buyruɣioɣa boloɣan ɦəyranliɣini təsəwwur ɣilix təs!

Gərqə Yunus ularoɣa yətküzidioɣan «Ɣirik kündin keyin, Ninəwə wəyran bolidu!» degən həwərdə ɦeqɣandaɣ ümid kerünmigən bolsimu, u Hudaning harakterini obdan bilətti. Demək, Huda insanoɣa ularning gunaɦliri yaki ɣilmix-ətmixliri tooɣruluɣ səz ɣiloɣanda, buning bilən təng ularoɣa ɣutulux yolini kərsətməy ɣoymaydu. Bu nuɣta 4-bab, 1-2-ayəttə bizgə enik kerünidu: —

«**Əmdi bu ixtin Yunus intayin narazi bolup, oɣəzəpləndi. Aɦ, Pərwərdigar, ez yurtumdiki qaoɣda sening xundaɣ ɣilidioɣanliɣingni demigənmidim? Xunga mən əslidə Tarxixɣa ɣaqmaɣqi boloɣanmən; qünki mən bilimənki, Sən meɦir-xəpɣətlik, rəɦimdil, asan oɣəzəplənməydioɣan, qongɣur meɦribanliɣɣa toloɣan, kixilərning bexioɣa külpət qüxürüxtin yanoɣuqi Hudadursən**».

Yunusning bu səzi, xübɦisizki, bu pütün kitabni qüxinixkə aqɣuq bolidu. Yunus Hudaning kəqürüm ɣilidioɣan, meɦir-muɦəbbətlik Huda ikənlikini bilgən; biraɣ u Hudaning Asuriyəliklərni kəqürüm ɣilixi, ularoɣa meɦir-muɦəbbətlik boluxini halimaytti. Əksiqə, u bu ez wətinigə təɦdit boloɣan, uning üstigə «yirginqlik butpərəs», zalim bu ɣowmni Hudaning ɦalak ɣiliwetixini halaytti.

Xuning bilən Yunus Hudaning əmrini anglap, uning səzigə kirməy Asuriyəgə əməs, bəlki «**Pərwərdigarning yüzidin ɣeqix üqün Tarxix degən yiraɣ yurtɣa barmaɣqi idi**». Buni oɣuoɣinimizda ɦəyran ɣalmaymiz. Uning ɣeqix səwəbi Asuriyəliklərning uning həwirini ɣobul ɣilmay, mazaɣ ɣilip, uningoɣa ziyankəxlik ɣilixidin ɣorɣɣanliɣi üqün əməs, bəlki dəl uning əksiqə, ularning bu həwərni ɣobul ɣilip, towa ɣilip ɣelixidin ɣorɣɣan. Ular towa ɣilidioɣan bolsa, undaɣta Huda ularni qoɣum kəqürüm ɣilatti, əlwəttə. U bundaɣ boluxni halimaytti.

Biz Asuriyədikilər tooɣrisida yuɣirida azraɣ həwərdar bolduɣ. Xuning üqün biz Yunusning «ɣaqɣanliɣ»ioɣa əməs, bəlki uning ixənq-etiɣadioɣa ɦəyran ɣeliximiz kerək. Butpərəslikkə ɦəm

zorawanlikқa berilgən, «yaқa yurttikilərni əltürsək, bizgə seһriy küq pəyda bolidu» dəp қarioɣan ikki milyon aһalisi boloɣan pütün bir xəһərning yaloɣuz bir adəmning bərgən həwirini anglapla hər jəһəttin turmux istilini toluқ əzgərtixini kim təsəwwur қilalaydu? Yənə kelip, muxu xum həwərni yətküzgüqi adəm ular pəs kəridioɣan yat milləttin tursa? Biliximizqə (gərqə ular uning qong beliқning қarnida «tirilix»idin bir'az həwər tepip uningdin bək қorқux mumkinqiliki bolsimu), Yunus ularning aldida һeqқandaқ məjizə yaratқan əməs. Biraқ ular uning həwirini Hudadin kəlgən dəp ixəndi. Yunusmu һəm dəl bu nətijini bilətti, lekin halimaytti!

Xuning üqün biz dunyada yaxawatқan kixilər arisida Hudaning küq-қudritini Yunus tonuoɣandəқ һəқiқətən tonuydioɣanlar naһayiti azdur, dəp қaraymiz. Yunus muxundaқ ixənqi qongқur az sandiki kixilərdin bolmioɣan bolsa, uning bundaқ oylioɣinini қandaқmu qüxəndürələymiz? Adəmlərni hudasizliқtin қaytixқa қayil қilmaқqi boloɣan һərbir kixi bu wəzipining təslikini obdan bilidu!

Yunusning Hudaning küq-қudritini tonup yetixi dengizda qiққan axu boranda bizgə ayan bolidu. Bu boranning arқisida kim barliқidin, əzining boranoɣa səwəbqi ikənlikidin һəm kemiqilər uni kemidin taxliwətsə, boranning tohtaydioɣanliқidin uning һeqқandaқ gumani yoқ idi. Kemidikilər bolsa Yəһudiylar əməs, һəқiқiy Hudaoɣa ixəngənlərmu əməs idi (biraқ keyin ixəngüqilər boldi); biraқ ular awwal Yunusning əzini dengizoɣa taxliwetix tooɣrisidiki tələpini rət қildi, andin uni қutқuzayli dəp əz janlirini təwəkkül қildi. Bəlkim Huda Yunus əzi «hudasiz kapirlar» dəp қarioɣan muxu adəmlər arқilix, uni kəmtərlikkə kəltürməkqi bolup uningoɣa һəқiқiy əһlaқning қandaқ ikənlikini əgitiwatқanidi. Yunus ularning millitidin bolmisimu, ularning etiқadida bolmisimu, biraқ ular uni «bizdək bir insan» dəp қarap, uningoɣa meһir-muһəbbətlik muamilə қildi. Ular Yunusning ornida boloɣan bolsa, u ularoɣa xundaқ muamilə қiloɣan bolattimu? Etiқadsiz adəmlərning қiloɣanliri etiқadliқ kixilərningkidin yaһxi bolsa etiқadqilaroɣa xunqə zor sawaқ bolidu! Əgər etiқadqilarning ipadisi xundaқ bolsa, undaқta ularning «etiқad»ining nemə қimmiti bolsun?

Muxu ixlarda insan balilirioɣa nisbətən Hudaning küq-қudritini tonup yetix intayin muһim bir sawat bolsimu, Hudaning Yunuska (xundaқla bizlərgə) buningdinmu uluq məқsiti bar idi — yəni Əzining harakterini wə muddialirini tonup yətküzüxtin ibarət idi; andin ahirda u Yunusning (xundaқla bizlərning) xu məқsət-muddialirida, arzulirida һəm muһəbbitidə Əzi bilən bir boluxini halaytti. Adəmlər axundaқ tərəplərdə Huda bilən billə bolsila, andin һəқiқət bilən pəyoɣəmbər atilatti. Bundaқ adəmlər səzidila əməs, pütün wujudida, paaliyətliridə, һayatlirida Hudaoɣa wakalitən səzləydu.

Yunusning beliқning қarnida қiloɣan duasi ikkinqi babta hatiriləngən. Mundaқ ixni baxtin ətküzüxning қandaқ bolidioɣanliқini təsəwwur қilalmaymiz. Biraқ Yunusning duasida Hudaning uni һətta xunqə қorқunquқluқ bir yərdinmu қutқuzidioɣanliқioɣa boloɣan ixənq-etiқadi һəm ümidi ajayib eniқ kərülidu. Uning ixənqkə toloɣan duasidin bu қutқuzulux aliburun yüz bərgəndək bilinidu. Biraқ uning duasidin yənə bir ixni bayқioɣili boliduki, uning dua səzliri bundaқ қorқunquқluқ təjiribining wəһimiliridin exip tehimu қorқunquқluқ ixlarni təswirləxkə ətidu; bu duasining əzini birhil bexarət dəp ixinimiz. Biz təwəndə bu bexarət tooɣruluқ tohtilimiz.

Yunus Ninəwəgə bərgən bexarət intayin addiy: — «**Kirik kündin keyin, Ninəwə xəhiri wəyran kilinidu!**» (3-bab). Bu həwərdə kəqürüm kilinixtin ḥeqkandak ümid kərünməydu. Birak Ninəwəliklər Hudaning ularoŋa towa kilix pursitini bərgənlikini qüxəngənidi; towa kilixi bilən ular dərwəkə Hudaning kəqürümigə erixkən. Buningdin Hudaning rəhim-xəpkətliri kəp ikənlikini kərimiz. Injilda deyilgəndək: «**Rəb Өz wədisini orundaxni (bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioŋinidək) keqiktürgini yok, bəlki ḥeqkimning ḥalak boluxini halimay, ḥəmmə insanning towa kilixioŋa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik kilip wakitni sozmakta**» («2Pet.» 3:9).

Biz yənə, bəzi bexarətlərning «xərtlik» ikənlikini kərimiz — adəmlər towa kilsa, bexarət kilinoŋan «tərbiyilik jaza» qüxməydu. Ohxaxla, Hudaning məmin bəndiliri itaətsizlik kilsa, bexarət kilinoŋan birər bərikətkə erixəlməslikimu mumkin («Yər.» 18:1-10). Ninəwə kirik kündin keyin wəyran bolmidi. Birak tarih xuni bizgə ispatlidiki, ular Hudaning agahini untuoŋan. Bəlkim bir dəwrdin keyin (yəni xu qaoŋdiki «Adad-Nirari» isimlik padixahning ölümi bilən) ular yənila əslidiki zorawanlik yolioŋa kaytti. Yunus ularoŋa yətküzgən agah-guwahi Nahum pəyoŋəmbər (miladiyədin ilgiriki 660-630-yillar) təripidin təkrarlanoŋan. Birak bu ketim Asuriyə kulak salmidi. Ninəwə xəhiri pütün imperiyəsi bilən miladiyədin ilgiriki 612-yili Babil imperiyəsi təripidin pütünləy wəyran kilinoŋan.

Əmdi Yunus tooŋrisidiki temioŋa kaytayli. U Hudaning həwirini yətküzdi, birak uning arzusi Hudaning kəlbi ḥəm muddiasi bilən bir boloŋan əməs. U Hudaning bu «bir talay kapirlar»ni kəqürüm kilixini halimaytti; u Hudaoŋa aqqiklap, Uning ḥəkümigə narazilik bildürüp, ḥətta əlsəm dəp dua kiloŋan. Hudaning dualarni, ḥətta pəyoŋəmbərning duasini ijabət kilixining daimlik bolmasliki yahxi ixtur. Hudaning Ninəwəliklərgila əməs, bəlki Yunuskimu Өzining muḥəbbətlik muddiasi bar idi. Yunus ḥətta Hudaning yollirini əyibləydioŋan dərijidə jahil boloŋini bilən, Huda uningdin waz kəqmigən. Huda uningoŋa Өzining kəlbi ḥəm harakterini bildüridioŋan karamət bir yolni tallioŋan. Yunus ümid kiloŋinini, yəni xəḥərning wəyran boluxini kütüp olturoŋinida, u əzi üqün bir qəllə yasidi. Qəllə anqə kəngüldikidək bolmioŋan bolsa kerək, qünki əzigə sayə beridioŋan kiqik bir dərəh bir keqidila əsüp qikkanda, u bəlakqila hursən boldi. Yunus əslidə dehkan boluxi mumkin, qünki uning adəttin taxkiri huxalliki hatirilangən. Bu huxalliki kiqik dərəhning əzigə sayə beridioŋanlikidinla boloŋan əməs, bəlki u uning bək qiraylik bir əsümlük ikənlikidin ḥəm xunqə tez əsidioŋanlikidin kəp ḥuzur aloŋanlikidin boloŋan. Ḥalbuki, Huda aliburun Yunuska tərbiyə ḥəm sawak bolidioŋan nərsilərni, yəni əxəddiy bir boranni, uni yutuwalidioŋan qong bir belikni, tez əsidioŋan kiqik bir dərəhni təyyarlap əwətkən bolsimu, uningoŋa əbədil'əbəd paydisi bolsun üqün yənə ikki nərsini uning üqün alahidə təyyarlioŋan. Birinqisi — kurt, ikkinqisi — xərktin qikkan kizik bir xamal. Kurt bolsa talni yəp kurutidu, xamal bolsa uning üstigə qüxidioŋan kuyaxning təptini küqəytip, uning əsümlüktin məḥrum bolux ḥəsritini tehimu ḥes kiliduridu. Uningoŋa xunqə kəp ḥuzur yətküzgən, uningoŋa sayə boloŋan xunqə güzəl bir əsümlükning ərziməs bir kurtning zərbisi bilən tuyuksiz kurup ketixi uning oŋəzipini kozoŋaydu.

Birak Huda yənə Yunus aqqikida turoŋinida uningoŋa: — **Bundak aqqiklanoŋining tooŋrimu?** — dəp mulayimlik bilən soraydu.

Yunus «**Mening aqqiklioŋinim tooŋra**» dəp jawab beridu — dərəh nemixka xunqə tuyuksiz wəyran kiliwetilidu? Dərəhtə nemə gunah bolsun? Uning üstigə Yunus yaloŋuzluk ḥəm ümidsizlik iqidə uningdin zok aloŋan tursa? Bir gunahsiz güzəl əsümlük nemixka bikardin-bikar tügəxtürüwetilidu? Yunus əzi əjir singdürmigən əmma ḥuzur aloŋan xu dərəhning tügixixigə aqqiklanoŋan yərdə, Huda uningdin «Mən Өzüm yaratkan (ḥəm xundakla ulardin

birhil ḫuzur alalaydioɣan) Ninəwədiki nuroɣun bigunaḫ balilaroɣa rəḥim ḳilsam bolmamdu? dəp soraydu. Dəl muxu muḥim soal Yunuska ḳoyulidu.

Huda Yunuska: Ninəwədə bir yüz yigirmə ming «ong ḳoli bilən sol ḳolini pərḳ etəlməydioɣan» (yəni 120000 kiqik bigunaḫ bala) bar, dəydu. Ninəwə wəyran boloɣan bolsa, Huda bu balilaroɣa ḳandaḳ ḥessiyatta bolar? Ular ḥərgizmu «bir keqidila əskən» əməs — U ularni yaratḳan ḥəm tuoɣuluxidin tartip ularning ḫalidin kəyümqanliḳ bilən həwər elip kəlgən. Uning üstigə yənə naḫayiti nuroɣun «qong-kiqik mal-waranlar» bar idi — Yunus əzi deḫkan turuḳluḳ ularning əḫmiyətsiz wəyran boluxioɣa ḥeqḳandaḳ ḥesdaxliḳ wə ḥəsrəttə bolmasmu? Əməliyəttə Hudaning gəpning temisini balilardin maloɣa yətkigənliki, Əz səzini bir kinayilik (satirik, yumuruḳ) soaloɣa aylanduroɣanliḳidur. Yunus kala-ḳoylaroɣa kəngül bəlgən yərdə, adəmlərgə kəngül bəlməsmu? — xundaḳ ikən, Huda Əzi yaratḳan adəmlərgə, yəni Əzi kəyünidioɣan adəmlərgə oɣəmhoruḳ ḳilmasmu? Yunus bu əsümlüktə birhil güzəllikni kərgən. Əmdi adəm towa ḳilsa, kəqürüm ḳilinip turmuxida birhil güzəllik pəyda bolmamdu? Yunus bolsa yənila ularning tezla ḫalak ḳilinixini halamdu, yaki Huda ḳarioɣandək ularoɣa ḳaramdu? Yunus ḳəlbidə ḥəm muddiasida Huda bilən bir boloɣan bolsa, u ularni «kəlgüsidiki düxmənlər» wə «iplas kapirlar» dəp ḳarimayytti-də, ulardin səyünətti, ularni ḳimmətlik ḥesablap, ularnimu huddi əzigə ohxax Hudaning meḥir-muḥəbbitining obyekti dəp oylioɣan bolatti.

Yunus mana muxu ixlar ḫəḳḳidə Hudaoɣa birər eniḳ jawabni bərgənmu? Kitabta bu tooɣrisida ḥeqḳandaḳ jawab hatiriləngən əməs. Bəlkim u Hudaoɣa birdinbir tooɣra jawabning «xundaḳ» bolidioɣanliḳini bilgəqkə, Hudaoɣa ḥeqḳandaḳ jawab bərmigəndu? Yunus əzining nəprətlik pozitsiyisidin towa ḳiloɣanmu? U Hudaning əz düxmini bolux mumkinqiliki boloɣan adəmlərni kəqürüm ḳiloɣanliḳini ḳobul ḳiloɣanmu? Ḳobul ḳiloɣan, dəp ixinimiz. Buni biz nemidin bilələymiz? Ispat dəl «Yunus pəyoɣəmbər» degən kitabning məwjut boluxining əzidur. Yunus Hudaning ḫəküminiḳobul ḳilmioɣan bolsa, undaḳta biz ḥərgiz bu wəḳələrdin həwərdar bolalmayttuḳ. Qünki bu səḥbətning məzmunidin həwərdar boloɣan pəḳət Yunus ḥəm Hudaning Əzi. Yunus Hudaning buyruḳi bilən biz oḳuoɣan bu ḥəmmə wəḳələrni bizgimu sawaḳ ḥəm tərbiyə bolsun dəp kitabta hatiriligən, dəp ixinimiz. Kitabta bizning Yunusning barliḳ hataliḳlirini ḥəm natooɣra oylioɣanlirini kərüximizgə yol ḳoyulidu. Pəḳət Huda təripidin kəmtərlikkə kəltürülgən, tərbiyə ḳilinoɣan Yunustək bir adəmla əzining hataliḳlirini ḥəm gunaḫlirini baxḳilar kərüp sawaḳ alsun dəp xundaḳ roxən hatirilixigə razi bolidu, əlwəttə. Huda Əz Muḳəddəs Kitabida oḳurmən boloɣan bizlərgə baxḳilarning hataliḳ wə gunaḫlirini kərüxkə muyəssər bolux imtiyazini beridu. Bundaḳ boluxning səwəbi ḥərgiz «mən bolsam, xundaḳ ḳilmayttim» dəp təkəbburlixip ketiximiz üqün əməs, bəlki bu ixlardin sawaḳ, tərbiyə eliximiz üqündur.

Bizningqə Hudaning: «Ninəwədikilərgə iqimni aoɣritip, rəḥim ḳiliximoɣa tooɣra kəlməmdu?» degən soalioɣa Yunusning ḳandaḳ jawab bərgənliki hatirilənmigənlikining, kitabning tuyuḳsiz «tohtap ḳelix»ning bir səwəbi bar. Qünki Hudaning bu soali pəḳət Yunuskila əməs, bəlki bizgimu berilgəndur. «Ninəwədikilərgə iqimni aoɣritip rəḥim ḳiliximoɣa tooɣra kəlməmdu dəysən? Əmdi ətrapidikiliringqu? Ularni jazalioɣaysən dəp, yaki ularni towa ḳilixḳa yetəkləp kəqürüm ḳiloɣaysən dəp dua ḳiloɣining tüzükmu? Səndə Mening adəmlərgə rəḥim ḳilidioɣan ḳəlbimdək ḳəlb barmu?» deməkqi Pərwərdigarimiz boloɣan Huda.

Bu soal bizni biwasitə Məsiḥ Əysaning Injilda hatiriləngən təlimigə yetəkləp baridu. U nəqqə ḳetim: «Silər baxḳilarning gunaḫlirini kəqürüm ḳilsanglar, ərxtiki Atanglar silərning

gunahliringlarnimu kəqürüm kilidu; birak baxkilarning gunahlirini kəqürüm kilmisanglar, Atanglarmu silərning gunahliringlarnimu kəqürüm kilmaydu» dəp təlim bərgən (məsilən, Injil «Matta» 6-bab). Mən əgər özümni yaratkan, apamning baliyatkusida apiridə kilinoginimdin tartipla manga kөyünüp kəlgən Hudaning Өzining aldida gunah kiloqan bolsam, əmdi baxkilarning manga təsir yətküzgən gunahlirini hesablap, uni kənglümdə saklaxka nemə asasim bar?

Yunus pəyoqəmbərning kitabida biz munaziriləxmigən nuroqun baxka məsililərmu məwjut. Biz pəkət yənə bir ix tooqruluk, yəni Məsih Əysaning Yunus pəyoqəmbər üstidə kiloqan gepi tooqruluk tohtilayli. Əysa Yəhudiylaroqa təlim bərgəndə birnəqqə ketim Yunus pəyoqəmbərni tiloqa aloqan, birinqisi bolsa: —

«Rəzil həm zinahor bu dəwr bir «alamət»ning kəristilixini istəp yüridu. Birak bu dəwrdikilərgə «Yunus pəyoqəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxka heqkandak karamət kərsitilməydu. Qünki Yunus pəyoqəmbər yooqan belikning korsikida üq keqə-kündüz yatkandək, Insan'ooqlimu ohxaxla üq keqə-kündüz yərning baoqrida yatidu.

Sorak küni Ninəwə xəhiridikilər bu dəwrdikilər bilən təng kopup, bu dəwrdikilərning gunahlirini bekitidu. Qünki Ninəwəliklər Yunus pəyoqəmbər jakarlioqan həwərni anglap, yamanlikidin towa kiloqan; wə mana, muxu yərdə Yunus pəyoqəmbərdinmu uluoq birsi turidu!» (Injil «Mat.» 12:39-41, «Luka» 11:32).

(Yəhudiylarning xundak «məjizilik alamət»ni izdixi ularning Məsih Əysaoqa: — Өzüngning Huda əwətkən Məsih-Kutkuzoquqi ikənlikingni ispatlaydioqan bir məjizə yarat! — dəydioqan təlipidur. Birak əməliyəttə Məsih Əysa alliburun Өzining kim ikənlikini ispatlaydioqan nuroqun məjizilərni yaratkanidi).

Yunusning belik təripidin yutuwelinip andin kusup yanduruluxini uning birhil «ölümi həm tirilixi» degili bolidu. Məsih Əysaning **«Yunus pəyoqəmbərni təstikligoqan «məjizilik alamət»»**ni kandak əməlgə axuroqanlikini təwəndiki pakitlardin oylap beking.

(1) Yunus awwal öz həlkigə Hudaning söz-kalamini jakarlioqan («2Pad.» 14:25) lekin ular towa kilmidi. Uning pəyoqəmbərlik hizmiti Galiliyədə baxlanoqan.

Keyin u «yat əllər»gə Hudaning sözini yətküzgən.

Məsihmu awwal Өz həlkigə Hudaning söz-kalamini jakarlioqan («Yh.» 1:11) lekin ular towa kilmidi; Məsihning pəyoqəmbərlik hizmitimu Galiliyədin baxlanoqan («Mat.» 4:12-16, «Luka» 4:14).

Keyin U «yat əllər»gə hux həwərni jakarlioqan («Əf.» 2:17).

(2) Yunus öz ihtiyari bilən adəmlərning arisidin (özining gunahi tüpəylidin) ölüxkə taxliwetilgən; uning boran həm belik tərəpliridin boloqan «ölümi» axu boranni tinqlandurup, baxkilarni kutkuzup hayatlikka erixtürgən.

Məsih Əysamu adəmlərning arisidin qətkə kekilip, yaoqaqka mihlinip ölüxkə taxliwetilgən; birak Uning ölümi Hudaning bizgə karitiloqan oqəzipini tinqlandurup, baxkilarni kutkuzup mənggü hayatlikka erixtüridu.

Ohximaslik xuki, Uning ölümi «özining gunahi tüpəylidin» əməs, bəlki U baxkilarning gunahlirini öz üstigə aloqan.

(3) Yunus belikning karnida üq keqə-kündüz yatkan.
Məsih Əysa gərdə üq keqə-kündüz yatkan. (Yəhudiylarning hesabiqə, bəzidə bir kanqə saətmu toluk bir kün hesablinidu)

(4) Yunus belikning korsikidin «tirilgən»din keyin, əz kowmi bolkan Yəhudiylarkə əməs, bəlki Yəhudiy bolmikan Ninəwəliklərgə Hudaning səzlirini jakarlaxka barkan.
Məsih Əysa tirilgəndin tartip büngə kədər Əz rosulliri həm muhlisliri arkilik Yəhudiy əməslərgə, jümlidin bizlərgə Injildiki hux həwərni tarkitip kəlməktə. Uning «Əz kowmi» bolkan Yəhudiylar hux həwərni (büngə kədər) asasən tehi kobul kilmikan («Əf.» 2:17).

(5) Yunusning belik karnida kilkan duasi tookruluk oylayli. (2-babta): —
— «**Mən dərd-əlimimdin Pərwərdigarkə pəryad kətürdüm,**
U manga ijabət kildi.
Mən təhtisaraning təktidin pəryad kildim, Sən awazimkə kulak salding».
Əməliyəttə Yunus (u həkikətən ölüp kətmigən bolsa) təhtisarada bolmaytti. Birak Injilkə asasən Məsih Əysaning Rohi axu yərgə berip Əzi krestkə mihlankanda gunahning həm ölümning üstidin alkan okəlibisini xu yərdə jakarlikanlikini bilimiz («1Pet.» 3:18-19, 4:6). Xu qaokda təhtisarada yatkan etikadqilarning rohlirining həmmisi ezlirining kəqürüm kilinixining asasining dəl Məsihning ölümining əzi ikənlikini tunji ketim bilip, Məsih bilən billə boluxka Uningkə baokinidu.

(2:3-4) «**Qünki Sən meni dengiz təktigə, dengiz karnikə taxliwətting,**
Kəlkün ekinliri meni arisikə eliwaldi,
Sening barlik dolkunliring həm ərkəxliring üstümdin ətüp kətti;
Xunga mən: «Mən nəziringdin taxliwetilgənmən — dedim.
Birak mən yənila mukəddəs ibadəthanangkə karap ümid bilən təlmürimən».

Xübhisizki, gərqə Yunuska xundak (taxliwetilgəndək) tuyulkini həm u xundak degini bilən, u əməliyəttə Hudaning nəziridin taxliwetilgən əməs. Birak biz Məsih Əysaning hərbir adəmning gunahlirining jazasini Əz üstigə elix üqün həkikətən ərxtiki Atisidin ayrilix azabini toluk tartkanlikini bilimiz. Qəklik bolkan wakitlik ayrilix iqidə U hərbir adəmning mənggülük dozihini Əz üstigə artkan bolkaqka, Uningkə etikad kilkanlar Hudaning kəqürümigə erixələydu.

(2:5-6) «**Sular meni yutup kətküdək dərijidə oriwaldi,**
Dengiz təkti meni kapsiwaldi;
Dengiz qəpliri beximkə qirmixiwaldi.
Mən taoklarning təglirigiqə qüxüp kəttim;
Yər-zemin tegidiki takaklar meni əbədil'əbədgiqə kamap koydi;
Həlbuki, Sən jenimni hang iqidin qikarding, i Pərwərdigar Hudayim».

Yunus «taoklarning təglirigiqə» qüxüp kətkən əməs. Birak Məsih Əysaning əzi ərxtiki Atisidin ayrilkinida, U barlik məwjudatning dəl tegi-ulikiqə berip gunahni bir tərəp kiliwetip, Huda həm Əzining məmin bəndiliri üqün yengi yər-zeminning ulini bərpa kilkan.

Yunus bolsa əzining «jazasi» (əməliyəttə tərbiyisi)ning azabini «əbədil'əbədgiqə» tartmikan. Birak yukirida deginimizdək, Məsih Əysaning qəklik bir wakit iqidə (bəlkim kresttə

boloŋan keyinki üq saət iqidə) ħərbir adəmning dozihining mənggü azablirini, (yəni gunaĥning ħəkiķiy tegixlik jazasini) Өz üstigə aloŋan. Xunga U krestkə mihlanoŋan ahirķi üq saəttin keyin: «**Hudayim, Hudayim, nemixķa məndin waz kəqting?!**» — dəp towlioŋan. Qünki Өzi gunaĥsiz bolup bizningki gunaĥimiz üqün, siz bilən mən kəqürüm ķilinip mənggü ħayatķa erixiximiz üqün, Huda ħəkiķətən Uningdin waz kəqkən; U «**gunaĥlar üqün ķurbanlik**» boloŋan.

«**Ħalbuki Sən jenimni ħang iqidin qiķarding, i Pərwərdigar Hudayim**».

Hudaning Məsiĥ Əysani ələmdin tirildürüxi ħəm xuning bilən təng Yunusning bu bexarətlik duasining əməlgə axuruloŋanliķi uning kresttiki ələmining gunaĥķa, xundaķla gunaĥķa qetixliķi bar məsililərgə ħəkiķətən birdinbir taķabil turoŋuqi boloŋanliķioŋa ispattur. Ķədirlik oķurmən, Məsiĥ Əysaning hux həwirini anglap «Yunus pəyoŋəmbərning məjizilik alamiti»ni, yəni Məsiĥning өzingiz üqün boloŋan ələmini ħəm tirilixini ķobul ķilip, bu arķilik mənggülük ħayatni, Hudaning ĥuzurida tinq-hatirjəmlikni tapķaysiz!

Amin!

Təwrat 33-ķisim

«Mikaḫ»

(Mikaḫ pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoɣəmbər tooɣrisida

Mikaḫ pəyoɣəmbərning arķa kərünüxi bizgə naməlum. Uning yurti Yəḫudaning jənubiy təripidiki, Yerusalemdin ottuz kilometr yiraķliķtiki «Morəxət» yaki «Morəxət-Gat» degən kiqik bir yeza idi. Xuning üqün biz uni deḫķan yaki terikqi boluxi mumkin dəp pərəz kilimiz. Xunglaxķimu uning ixlətkən səzlükliri bək addiy səzlüklər boloɣan. U ķobul kiloɣan wəḫiylərning bəziliri padixaḫ, əmirlər wə Yerusalemdiki baylar tooɣrisida boloɣaqķa, u pat-pat yurtidin qikip «qong xəḫər» boloɣan Yerusalemoɣa baroɣan bolsa kerək. U Yəxaya pəyoɣəmbər bilən zamandax bolup, ikkilisi Yəḫudada bexarət bərgən, ohxaxla nəpsi aram tapmaydioɣan baylarning wə «Nemə gəp ķulaķķa yaķsa xu gəpni eytidioɣan» sahta pəyoɣəmbərlərning ķarxilikioɣa uqrioɣan. Yəxaya pəyoɣəmbər Mikaḫning bir bexaritini əz kitabida nəķil kəltürgən (4:1-4). Xu dəwrlərdə Amos wə Ḫoxiya pəyoɣəmbərlər «ximaliy padixaḫlik» Israilda bexarət beriwatķanidi. Mikaḫning bexarətliri Yəḫuda tooɣrulukmu ḫəm «ximaliy padixaḫlik» («Israil») tooɣrulukmu idi. Bəzi wakitlarda u «Israil» degən səzni ixlitip ikki padixaḫlikni birliktə tiloɣa alidu. Bundak əḫwal kərülgəndə biz izaḫatlarni bərduk.

Yeziloɣan wakti

Kitabidiki birinqi ayəttə Mikaḫning pəyoɣəmbərlik hizmitini kiliwatķan məzgili kərsitilidu. Bu məzgil Yəḫuda padixaḫliri Yotam, Aḫaz, Ḫəzəkiyaning təhtkə olturoɣan wakitlirini əz iqigə alidu — yəni miladiyədin ilgiriki 739-686-yilliri (jəmiy 53 yil). Kitabtiki bexarətlərning kəpinqisi Asuriyə imperiyəsi Yəḫudani ixoɣal kilixtin ilgiri, yəni miladiyədin ilgiriki 701-yilidin ilgiri yeziloɣan bolsa kerək — qünki ular xu wəķəni aldin'ala eytidu.

Kitabning arķa kərünüxi wə temisi

Miladiyədin ilgiriki 922-yili Sulayman padixaḫ əlgəndin keyin, Yəḫuda wə Israil ikki padixaḫlik bolup bir-biridin ayrilip ketidu. «2Tar.» 10-babta mundak hatiriləngən: «**Xu təriķidə Israil Dawutning jəmətidin** (yəni, Yəḫuda ķəbilisidin) **yüz ərüp, bügüngə ķədər uningoɣa ķarxi qikip kəldi**».

Xu wakittin keyin, yəni miladiyədin ilgiriki 8-əsirning ikkinqi yerimi, Israil wə Yəḫuda ḫər ikkisining əng güllənгən məzgili idi. Ikki paytəht — Yerusalem wə Samariyə zor bayaxatliktin bəḫrimən boluxķa baxlioɣanidi. Birak ular bu bayaxatlikķa eoɣir bədəl tələngənidi — u bolsimu, kəmbəoɣəllərning dəḫxətlik eksplitatsiyə kilinixidur: «baylar tehimu beyip ketiwatķan, namratlar tehimu namratlixiwatķan» idi.

Hudaning Musa pəyoƣəmbərgə qüxürgən ḳanunlirida «namrat», «tul hotun», «yetim-yisir» wə «yat musapir»laroƣa yardəm berix tooƣrisida heli kəp maddilar bar idi. Ḥər yəttə yilda, ḳərzni bikar ḳilix, əzini ḳullukḳa setiwətkənlərni ḥərlükkə ḳayturux kerək idi; ḥər əllik yilda («azadlik yili» yaki «buroƣa (qelix) yili») barlik ḳərzlərni bikar ḳilix wə yər-zeminni əz igisigə yaki ailisidikilərgə ḳayturux kerək idi. Ḥər yili ḥosulning «tunji axlik»i yaki «tunji mewiliri»din ayrip elip, ibadət hizmitidə boloƣan kaḫinlar ḥəm Lawiy ḳəbilisidikilərgə, andin kəmbəƣəllərgə üləxtürüp berixi kerək idi; ḥosul aloƣanda (məyli etizdin, üzümzardin bolsun) pəḳət bir ḳetimla «yioƣiwelix»ḳa bolatti. Muxu yioƣiwelixtin keyin ḳelip ḳaloƣan yaki keyin pixḳan ziraətlər yaki mewilərni kəmbəƣəllərning yioƣiwelixioƣa ḳaldurux kerək idi; ḥər üq yilda, həlḳning barlik kirimlirining wə aloƣan ḥosullirining ondin birini ayrip kəmbəƣəllərgə tarḳitixi kerək idi. Bularning ḥəmmisining üstidə, muḳəddəs ḳanundiki: «**Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing, pütün jening, pütün zeḫning, pütün küqüng bilən səygin**» wə «**Əzüngni səygəndək ḳoxnangni səygin**» degən ikki «**büyük pərman**» bar idi. Sulayman padixaḫ əzining bir nəsiḫiti bilən diḳḳitimizni bu ikki pərmanni ayriwətməslik üstigə mərkəzləxtüridu: «**Miskinni bozək ḳiloƣuqi — Pərwərdigaroƣa ḫaḳarət ḳiloƣuqidur; ḥajətmənlərgə xapaət ḳilix uni ḥərmətligənliktur**» («Pənd.» 14:31).

Lekin ḫəkümdarlar, kaḫinlar wə həlḳning zor bir ḳismi bu bəlgilimilərning ḥəmmisini kəzigə ilmayla ḳalmay, əksiqə ohximioƣan dərijidə aldamqilik, op'oquḳ bulangqilik, zinahorluḳ ḳilix wə sot sorunlirida para yeyixtək yaman illətlər pəyda ḳiloƣanidi. Hudaning wəkilliri boloƣan kixilər, yəni muxundaḳ əḫwalni əyiblixi kerək boloƣan kaḫinlar wə «pəyoƣəmbərlər» süküt arḳilik ḳoxuluxini bildürgən yaki uni aktiplik bilən ḳollioƣanidi. Ḥəyran ḳalarlik ix xuki, Samariyə (Israil) kərünüxtə intayin dindar bir həlḳḳə ohxaytti. Biz Təwrattiki «Amos pəyoƣəmbər» wə «Ḥoxiya pəyoƣəmbər» degən ḳisimlardin ularning sadiḳlik bilən tawapkaḫlar (Bəyt-əl, Gilgal wə Bəər-xeba)oƣa «ḫəj» ḳilidioƣanliḳini, ḳurbanliḳlarni ḳilixḳa amraḳliḳini wə diniy paaliyətlirining «dəbdəbilik»likini bilimiz. Təwrattiki «Yəxaya pəyoƣəmbər» degən ḳisimdin ularning «taət-ibadət»lirigə ḳoxuloƣan yeḳimlik yaki mungluḳ muzika-nahxliri tooƣruluḳ həwərdar bolimiz. Biraḳ ularning xu diniy paaliyətlirining ḥəmmisi Hudaning nəzaridə ḫəḳiḳiy ihlasmənliktin tolimu yiraḳ boloƣan, yirginqlik pasiḳlik, halas. Uning üstigə, ularning xu «ibadət»i ḥətta butpərəslik bilənmu arilixip kətkənidi.

Huda Musa pəyoƣəmbərgə qüxürgən ḳanunda əzigə ḳurbanlik ḳilixning pəḳət bir jaydila bolidioƣanliḳini bekitkən. Ahirda bu jay Yerusalem boldi. U taoƣlar yaki dənglər boloƣan «yuḳiri jaylar» üstigə əzigə ḳurbanlik ḳilix ibaditi üqün ḳurbangaḫlarni ḳuruxni kət'iy mən'i ḳiloƣan. Biraḳ heli baldurla kixilər (xübḫisizki, əslidə yahxi niyət bilən) muxundaḳ ḳurbangaḫlarni yuḳiri jaylarda ḳuruxḳa baxlioƣan; ular uzun ətməyla butpərəslik jaylirioƣa aylinip kətkən; bəzi butḳa qoḳunux paaliyətliri ḥətta «Pərwərdigarning namida» ətküzülətti. «Baal» degən butlaroƣa qoḳunoƣanda, ḫərhil xəḫwaniy gunaḫlar xu «ibadət»ning bir ḳismi boloƣan; ixlar ḥətta bəzidə təsəwwur ḳiloƣusiz dəḫxətlik ḫaldiki «insanni ḳurbanlik ḳilix»ḳa aylinip kətkənidi. yəḫuda bilən Israilni əḫwali dəl uzun yillar tewipning dəwətlirini anglimioƣan, tamaḳni ḫəddidin taxḳiri kəp yegəxkə, eoƣir kesəlgə giriptar boloƣan intayin semiz adəmgə ohxatḳili bolidu. Sirttin ḳarioƣanda uning ḳiyapiti intayin gəwdilik wə ḳamətlik boloƣini bilən, lekin uning ḫaliti intayin hətərlik bolup, ḫərḳaqan yiḳilip əlüx mumkinqiliki bar bolidu.

Yəḫuda wə Israilning ətrapidimu kəp awariqiliklər bar idi. Ottura xərḳtə zor əzgirixlər pəyda boloƣanidi. Miladiyədin ilgiriki 8-əsirning ikkinqi yerimida tarih boyiqə əng ḳanhor, aldamqi wə təkəbbur imperiyələrdin biri, yəni Asuriyə imperiyəsi məydanoƣa qiḳip, tezla

üstünlükkə erixti. Mikaḫning pəyoɣəmbərlik hizmət məzgili ularning tət padixaḫining dəwrini əz iqigə alidu. Bu tət padixaḫning ḫərbiri «muḳəddəs zemin»gə tajawuz ḳilip kirgən: —

(1) Tiglaf Piləsər (III) (744-727). U Asuriyəni jaḫangirlik yolioɣa kirgüzgən. Filistiyə, Dəməxḳ, Galiliyə wə «Trans'iordaniyə» kəyni-kəynidin uning ḳoxunlirioɣa tən bərgən.

(2) Tiglaf Xalman'əzər (V) (726-722). U «ximaliy padixaḫlik»ning paytəhti Samariyəgə ḫujum ḳiloɣan. Xəḫər ahirida uning iz basari Sargonoɣa təslim boloɣan.

(3) Sargon (II) (722-705). Samariyə wə ximaliy padixaḫlikning ḳaloɣan jayliridikilərni sürgün ḳiloɣan. Təkəbbur Samariyə əyni qaoɣda pəḳət Asuriyəning bir «əlkə»si bolup ḳaloɣan.

(4) Sənnaherib (704-681). Asuriyəning əng dəḫxətlik, rəḥimsiz padixaḫi. Samariyəning təslim boloɣanliḳi tooɣruluḳ həwər Yəḫudada ḫəm ḳorḳunq ḫəm «rəḳibimiz ahirida yoḳ bolidu» degəndək birhil kərənglik pəyda ḳiloɣan. Ḫəzəkiya padixaḫ kəp jəḫətlərdə ihlasmən adəm wə «islaḫatqi» bolup, Yəḫudaning butpərəslikining kəp sirtḳi ipadilirini elip taxlioɣanidi. Biraḳ Sargon IIning əlüxi bilən, u Asuriyəgə taḳabil turux üqün Yəḫudani Misir, Babil wə baxḳilar bilən ittipaḳdax ḳilixni «danaliḳ» dəp bilgən. Bu siyasiti üqün u Yəxaya ḫəm Mikaḫ pəyoɣəmbərlər təripidin əyibləngən. Dərwəḳə Sənnaherib ḳoy ḳotinioɣa qüxkən bəridək miladiyədin ilgiriki 701-yili Yəḫudaoɣa ḫujum ḳilip, 46 xəḫər (jümlidin Mikaḫ pəyoɣəmbər 1:10-15də aldin'ala eytḳan tokḳuz xəḫər)ni ixoɣal ḳilip, Yerusalemni muḫasirigə aloɣan. Ḫəzəkiya bolsa Yəxaya wə Mikaḫning bexarətlirini anglap ittipaḳdaxlirini taxlap: «təslim bolmaymiz» dəp ḫəmmə ixlarni Pərwərdigaroɣa tapxuroɣan. «Yəxaya pəyoɣəmbər» degən kitabtin oḳurmənlərning bilginidək, Huda bu ixḳa biwasitə ḳol tiḳḳan; bir keqidila Asuriyəning 185 ming əskiri sirliḳ ḫalda əlgən. Bu karamət yolbaxqilarning, xundaḳla həlḳning kənglini pəḳət ḳiskə bir məzgil Hudaoɣa ḳaratḳan. Keyinki yüz yil iqidə pütün həlḳ «bir krizistin yənə bir kriziskə» putlixip yürdi. Neboḳadnəsar Babiloɣa padixaḫ boloɣanda, pütün həlḳ (Mikaḫ bexarət bərgəndək, 4:10) Babiloɣa sürgün bolup kətti (miladiyədin ilgiriki 587-yili).

Biraḳ Mikaḫning bexarətliri Hudaning eoɣir jazalaxliri bilən tohtap ḳalmaydu. Israilning tartḳan azabliri arḳiliḳ, ular Hudaoɣa nida ḳiloɣanda, «Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḫ» tuoɣulidu (2:12-13, 5:1-6). Mikaḫ (5:2də) uning tuoɣulidioɣan jayini, yəni Bəyt-Ləḫəm degən kiqikkinə yezini aldin'ala eytidu. «Məsiḫ» bolsa ahirida Israilni pütünləy Hudaning yenioɣa ḳayturidu. U arḳiliḳ Israil dunyani yorutidioɣan parlaḳ nuroɣa aylandurulidu (4-bab). Biraḳ arilikta ular yənə kəp jəbir-japa tartidu.

Injilni oḳuoɣanlar biliduki, «Bəyt-Ləḫəmdə tuoɣulidioɣan» Məsiḫ bolsa dəl Əysadin baxḳa adəm əməs. Kəlgüsi bir zamanda Israil üqün ḳilidioɣinidək, U bu zamandimu «pulpərəslik», «xəḫwaniylik» wə «ḫoḳuḳpərəslik», ḫətta ḳuruḳ «diniy xəkilwazliḳ» ḳatarliḳ butlarni taxlap, Özini izdigənlər üstigə Özining parlaḳ nurini qaqidu.

Məzmunlar: —

Yuḳirida kərsətkinimizdək, Mikaḫning pəyoɣəmbərlik hizmitini ḳiloɣan waḳti 50 yil boloɣan. Xübḥisizki, uning kitabining məzmuni xu məzgildə yətküzgən nuroɣun həwərlirining ihqam bir yəkünidur.

Üq ḳatar bexarət — ḥəmmisi «Anglanglar!» bilən baxlinidu

1-ḳatar bexarət (1:2-2:13)

Israil «Gunaḫinglar tüpəylidin düxmənlərning ḥujumioɣa uqraysilər wə sürgün bolisilər» dəp agaḥlandurulidu (1:2-2:11). Biraḳ Pərwərdigar Өzi tallioɣan «ḳaldi»sini Yerusalemoɣa yioɣidu. Ular düxmənning muḥasirisidin bəsüp ətidu, Pərwərdigarning Өzi ularning padixaḥi bolidu (2:12-13). Bu wəḳəning əzi birhil bexarət bolup:

(1) Məsiḫning yengi əḥdə astida ixəngüqilərdin tərkib tapḳan Өzining «ḳaldisi»ni yioɣip ularoɣa boloɣan yetəkqilik hizmitini wə:

(2) Ahirḳi zamanlarda yüz beridioɣan ixlarni kərsitidu. Xu qaoɣda Huda Israilni yuḳiridiki wəḳəgə ohxap ketidioɣan ḳorḳunqluḳ əḥwal astida yənə karamətlərni kərsitip ḳutḳuzidu.

2-ḳatar bexarət (3:1-5:15)

Yerusalemning yetəkqiliri pütünləy qirikləxkənliki tüpəylidin, Pərwərdigar Yerusalemni harabilikkə aylandurimən, dəydu (3:1-12); biraḳ u yənə ahirḳi zamanda Yerusalemni barliḳ əllərdin üstün kətürimən, dəp wədə beridu; (4:1-5); Өzining «ḳaldisi»ni uning iqidin yioɣixḳa, (4:6-8) xundaḳla bu paklanduruloɣan yengi həlḳ üqün ularni oɣəlibilik yetəkləydioɣan «padiqi», yəni Məsiḫni əwətixkə wədə beridu (5:1-15).

3-ḳatar bexarət (6:1-7:20)

Həlḳ butpərəsliki, asiyliḳi wə aqkəzlükidin zawallikḳa yüz tutidu (6:1-7:7); biraḳ Huda tallioɣan «ḳaldisi», yəni Uning məmin bəndliri Uning rəḥim-xəpḳitigə erixip, kəqürüm ḳilinip ḳutḳuzulidu (7:8-20).

Xuning bilən pəyoɣəmbərning ḥərbir «jazalax həwər»i bolsa uxbu həwərgə ixinip towa ḳiloɣanlar üqün ümidlik nuḳta bilən ahirlixidu. Kəpqilik Hudaning jazasioɣa uqraydu; biraḳ Mikaḫoɣa dəwrdax boloɣan Yəxaya pəyoɣəmbərning səzi boyiqə: «**Bir «ḳaldi» ḳaytip kelidu** (wə ḳutḳuzulidu)» («Yəx.» 10:21).

Mikaḫ

Bexarətlər 1-ḳatar
Barlıḳ əllər, anglanglar! Samariyə wə Yəḫudaning ḫalioɣa way!

1 [1] Pərwərdigarning səzi — Yotam, Aḫaz wə Ḫəzəkiya Yəḫudaoɣa padixaḫ boloɣan künlərdə
Morəxətlik Mikaḫoɣa kəlgən: —
— U bularni Samariyə wə Yerusalem tooɣrisida kərgən.
[2] Anglanglar, i həlḳlər, ḫəmminglar!
Ḳulaḳ sal, i yər yüzi wə uningda boloɣan ḫəmminglar: —
Rəb Pərwərdigar silərni əyibləp guwaḫlıḳ bərsun,
Rəb muḳəddəs ibadəthanisidin silərni əyibləp guwaḫlıḳ bərsun!
[3] Qünki mana, Pərwərdigar Өz jayidin qiḳidu;
U qüxüp, yər yüzidiki yuḳiri jaylarni qəyləydu;
[4] Uning astida taoɣlar erip ketidu,
Jiloɣilar yerilidu,
Huddi mom otning aldida erigəndək,
Sular tik yardin tökülgəndək bolidu.
[5] Buning ḫəmmisi Yaḳupning itaətsizliki,
Israil jəmətidiki gunaḫlar tüpəylidin bolidu;
Yaḳupning itaətsizliki nədin baxlanoɣan? U Samariyədin baxlanoɣan əməsmu?
Yəḫudadiki «yuḳiri jaylar»ni yasax nədin baxlanoɣan? Ular Yerusalemdin baxlanoɣan əməsmu?
[6] Xunga Mən Samariyəni etizdiki tax dəwisidək,
Üzüm talliri tikixkə layiḳ jay ḳiliwetimən;
Mən uning taxlirini jiloɣioɣa domilitip taxlaymən,
Uning ullirini yalingaqlaymən;
[7] Uning barliḳ oyma məbudliri para-para qeḳiwetilidu;
Uning paḫixiliktin erixkən barliḳ ḫədiyəliri ot bilən kəydürülidu;
Barliḳ butlirini wəyranə ḳilimən;
Qünki u paḫixə ayalning ḫəḳḳi bilən bularni yioɣip toplidi;
Ular yənə paḫixə ayalning ḫəḳḳi bolup ḳaytip ketidu.

1:2 Ḳan. 32:1; Yəx. 1:2

1:3 «... U Pərwərdigar qüxüp, yər yüzidiki yuḳiri jaylarni qəyləydu» — «kirix səz»də eytḳinimizdək, «Israil *(wə baxḳa əllər)* üqün «yuḳiri jaylar» butlaroɣa, jin-xəytanlaroɣa ataloɣan jaylar idi.

1:3 Ḳan. 32:13; 33:29; Zəb. 115:3; Yəx. 26:21; Am. 4:13

1:4 «Qünki mana, Pərwərdigar əz jayidin qiḳidu... 3-ayət U qüxüp, yər yüzidiki yuḳiri jaylarni qəyləydu; Uning astida taoɣlar erip ketidu...» — demisəkmu, bu ahirḳi zamandiki «Pərwərdigarning küni»ni kərsitidu.

1:4 Ḫak. 5:4; Zəb. 18:7-9; Zəb. 68:2, 8; Zəb. 97:5; Am. 9:5

1:5 «Yaḳupning itaətsizliki nədin baxlanoɣan? U Samariyədin baxlanoɣan əməsmu? Yəḫudadiki «yuḳiri jaylar»ni yasax nədin baxlanoɣan? Ular Yerusalemdin baxlanoɣan əməsmu?» — Israil wə Yəḫudada «yuḳiri jaylar» butpərəslikkə ait, yirginqlik jaylaroɣa aylanduruloɣanidi. «yuḳiri jaylar» yasax «Yerusalemdin baxlanoɣan» — Sulayman padixaḫning bu ixlarda əyibi bar idi *(«2Pad.» 11:7ni kərüng)*.

1:6 «Xunga Mən Samariyəni etizdiki tax dəwisidək, üzüm talliri tikixkə layiḳ jay ḳiliwetimən» — baxḳa birḫil tərjimisi: «Xunga Mən Samariyəni etizdiki tax dəwisidək, yengila tikilgən uzumzarliḳtək ḳiliwetimən». **«Mən uning taxlirini jiloɣioɣa domilitip taxlaymən»** — Samariyədiki ḫəxəmətlik imarətlər ajayib ḫəywətlik qong taxlardin yasaloɣanidi *(Omri degən padixaḫning dəwridin baxlap)*. **«... domilitip taxlaymən»** — ibraniy tilida «... təküp taxlaymən».

1:7 «Qünki u Samariyə paḫixə ayalning ḫəḳḳi bilən bularni yioɣip toplidi; ular yənə paḫixə ayalning ḫəḳḳi bolup ḳaytip ketidu» — «paḫixə ayalning ḫəḳḳi» tooɣruluḳ: — «kirix səz»imizdə eytiloɣandək, Israil wə Yəḫudaning butpərəsliki ḫərhil xəḫwaniylik bilən arilaxḳan. Buthanilaroɣa məḫsus «atap beoɣixlioɣan» paḫixə ayallar bilən billə yetix butḳa qoḳunuxning bir paaliyiti idi, xuning bilən buthanilar wə ularni baxḳuroɣuqilar bu arḳilik beyip kətkənidi. «Paḫixə ayalning ḫəḳḳi bolup

[8] Bular üqün mən aḫ-zar kətürimən,
Mən ḫuwlaymən;
Yalingayaḳ, yalingaq degüdək yürimən;
Mən qilbərilərdək ḫuwlaymən;
Ḫuwḳuxlardək matəm tutup yürimən.
[9] Qünki uning yariliri dawalioɣusizdur,
U ḫətta Yəḫudaoɣiqimu yetip,
Həlḳimning dərwazisioɣa, yəni Yerusalemoɣiqə yamridi.
[10] Bu apətni Gat xəḫiridə səzliməŋlar,
Ḳət'iy yioɣlimaŋlar;
Bəyt-lə-Afraḫ xəḫiridə topa-qaŋgda eoɣinaŋlar!
[11] I Xafirda turuwatḳan ḳiz, yalingaqlik wə xərməndilik iqidə əsirlikkə ət;
Zaananda turuwatḳan ḳizlar talaoɣa ḫeq qikḳan əməs;
Bəyt-Ezəl aḫ-zarlar kətürməktə;
«Huda səndin muḳim jayingni elip ketidu!».
[12] Marotta turuwatḳan ḳiz yahxilikḳa təlmürüp tit-tit boluwatidu;
Birak yamanlik Pərwərdigardin Yerusalem dərwazisioɣa qüxti.
[13] Tulparni jəŋg ḫarwisioɣa ḳat, i Laḳixta turuwatḳan ḳiz;
(Laḳix bolsa, Zion ḳizioɣa gunaḫning baxlanoɣan yeri idi!)
Qünki səndə Israilning itaətsizliki tepilidu.
[14] Xunga sən huxlixix ḫədiyilirini Morəxət-Gat xəḫirigə berisən;

ḳaytip ketidu» — Israilni ixoɣal ḳiloɣuqi Asuriyə imperiyəsi wə keyin Babil imperiyəsi bəlkim muxu butpərəsliktin erixkən mal-dunyalirini ohxax yolda *(əzlirining buthanilirini selip, butprərəslik-paḫixiwazlik arḳilik beyixḳa)* ixlətkən boluxi mumkin! –Baxḳa birhil qüxənqisi: — paḫixiwazlik arḳilik erixəlgən xu kümüx butlaroɣa ḫəl berixkə ixlətkən; tajawuzqilar kümüxni ḳaytidin eritip, uni tənggilərgə aylanduridu; andin u ḳaytidin «paḫixə ayalning ḫəkḳi»gə ixlitilixi mumkin.

1:8 «Bular üqün mən aḫ-zar kətürimən, mən ḫuwlaymən ... mən qilbərilərdək ḫuwlaymən; ḫuwḳuxlardək matəm tutup yürimən» — Mikaḫ pəyoɣəmbər Samariyədikilərgə intayin kəyüngini üqün ḳattik azablanoɣan. Xuning bilən u ularoɣa kəlgüsi apətni kərsitidioɣan «rəsim bolux» üqün, həlḳning bu ixlarning tezla reallikḳa aylinidioɣanlikini bilip yetixi üqün, ular aldida yalingaq *(bəlkim «yerim yalingaq»)* yüridu.

1:8 Ayup 30:29

1:9 «U ḫətta Yəḫudaoɣiqimu yetip,...» — muxu yərdə «u» apət yaki «Samariyəning yariliri»ni kərsitidu. **«U apət ḫətta Yəḫudaoɣiqimu yetip, ... Yerusalemoɣiqə yamridi»** — 10-16-ayətlərdə Mikaḫ Asuriyə imperiyəsining Yəḫudani ixoɣal ḳilidioɣanlikini aldin'ala eytidu. Muxu ayətlərdiki 11 xəḫərning ḫərbiri pəyoɣəmbərning yurti «Morəxət»tin kəp degəndə 9 kilometr yiraḳlikta bolup, «Morəxət»tə turup kərgili bolatti. Mikaḫ ḫərbir xəḫərning namlirining mənisi ḫəkḳidə uningoɣa maslaxḳan səzlərni ḳilip, ularning əḫwalini süpətligən. Dərwəkə ḫərbir xəḫər ahirida Asuriyə təripidin ixoɣal ḳilindi.

1:10 «Bu apətni Gat xəḫiridə səzliməŋlar, ḳət'iy yioɣlimaŋlar» — «Gat» degən isimning mənisi «yioɣa»oɣa yeḳin. **«Bəyt-lə-Afraḫ xəḫiridə topa-qaŋgda eoɣinaŋlar!»** — «Bəyt-lə-Afraḫ» «topa-qaŋglik yurt» degən mənidə.

1:10 2Sam. 1:20; Yər. 6:26

1:11 «I Xafirda turuwatḳan ḳiz, yalingaqlik wə xərməndilik iqidə əsirlikkə ət» — «Safir»ning mənisi «güzəllik», «yeḳimlik». **«Huda səndin muḳim jayingni elip ketidu!»** — ibraniy tilida «U səndin muḳim jayingni elip ketidu!». **«Zaananda turuwatḳan ḳizlar talaoɣa ḫeq qikḳan əməs»** — «Zaanan»ning tələppuzi «qikix» degən səzgə yeḳin. **«Bəyt-Ezəl aḫ-zarlar kətürməktə; Huda səndin muḳim jayingni elip ketidu!»** — «Bəyt-Ezəl» degən «elip ketix»kə yikin aḫangda. –Ayəttiki ikkinqi ḳisimning baxḳa birhil tərjimisi: «Zaananda turuwatḳan ḳizlar Bəyt-Ezəlning aḫ-zarliriɣa qikḳan əməs; səndin muḳim jayingni elip ketidu».

1:11 Yəx. 47:3

1:12 «Marotta turuwatḳan ḳiz yahxilikḳa təlmürüp tit-tit boluwatidu» — «Marot» degənning mənisi «aqqik» — ular «yamanlik»ning aqqikliḳini tetiydu. **«...yamanlik Pərwərdigardin Yerusalem dərwazisioɣa qüxti»** — Sənnaherib Yəḫudadiki nuroɣun xəḫərlirini muḫasirigə aloɣandin keyin Yerusalemni ixoɣal ḳilalmay dərwazisi aldioɣa tohtap ḳaldi. Ahirida məoɣlup boldi.

1:12 Am. 3:6

1:13 «Tulparni jəŋg ḫarwisioɣa ḳat, i Laḳixta turuwatḳan ḳiz» — ibraniy tilida «Laḳix»ning tələppuzi «at»ḳa yeḳin. Laḳix xu rayondiki əng küqlük xəḫər; atḳa tayinixning əzi bir gunaḫ. Huda Israiloɣa «atḳa tayinix»ni ḳət'iy mən'i ḳiloɣanidi *(«Ḳan.» 17-bab)*. Ularning atlaroɣa tayinixi bəlkim Yəḫudaoɣa səlbiy ülgə boluxi mumkin idi. **«Laḳix bolsa, Zion ḳizioɣa gunaḫning baxlanoɣan yeri idi!»** — Laḳix xəḫiri Yəḫudada boloɣini bilən birinqi bolup ximaliy padixaḫlikning tunji butpərəs padixaḫi Yəroboam *(I)*ning rəzillikining təsirni ḳobul ḳiloɣan bolsa kerək. Həritilərni kərüng.

Akzibning dukandarliri Israil padixaḫlirioɣa yaloɣanqilik yətküzidu;
15 Mən tehi sanga bir «mirashor» əpkelimən, i Marəxaḫ xəḫiridə turuwatkan kiz;
Israilning xan-xəripi Adullamoɣimu qüxüp kelidu.
16 Өzüngni takirbax kil,
Zokung boloɣan balilar üqün qeqingni qüxürüwət;
Korultazdək aydingbaxlikingni kengəyt,
Qünki ular səndin ayrilip sürgün boluxka kətti.

Jəbir-zulum üstigə qüxidioɣan jaza

2 1 Ornida yetip kəbiḫlikni oylaydioɣanlaroɣa wə yamanlik əyligüqilərgə way!
Pəkət ularning kolidin kəlsila, ular tang etixi bilənla uni ada kilidu;
2 Ularning aqkəz kəzi etizlaroɣa qüxsila, ular zorawanlik kilip buliwalidu;
Өylərgimu kiziкipla kalsa, bularnimu elip ketidu;
Ular batur kixinimu jəməti bilən bulaydu,
Adəmni өz mirasliri bilən koxup qanggilioɣa kirgüzüwalidu.
3 Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Mən bu ailigə karap, boyunliringlardin qikiralmaydioɣan yaman bir boyunturukni oylap təyyarliwatimən;
Silər əmdi gidiyip mangmaysilər;
Qünki xu künlər yaman künlər bolidu.
4 Xu küni ular silər tooɣranglarda təmsilni tiloɣa elip,
Eqinixlik bir zar bilən zarlaydu: —
«Biz pütünləy bulang-talang kilinduk!;
U həlkimning nesiwisini baxkilaroɣa bəlüwətti;
Uni məndin xunqə dəḫxətlik məḫrum kildi!
U etizlirimizni munapikka təksim kilip bərdi!
5 Xunga Pərwərdigarning jamaiti arisidin,
Silərdə qək taxlap zemin üstigə tana tartip nesiwə bəlgüqidin birsimu kalmaydu.

1:14 «Sən huxlixix ḫədiyilirini Morəxət-Gat xəḫirigə berisən» — «Morəxət-Gat» degən səzning yiltizi «mirasni elix» yaki «mirastin məḫrum bolux» *(ibraniy tilida «morəx», ərəb tilida «miras»)*. Ular өz «miras»idin ayrilidi, mirasioɣa «əlwida» deyixi kerək. **«Akzibning dukandarliri Israil padixaḫlirioɣa yaloɣanqilik yətküzidu»** — «Akzib»ning mənisi «aldamqilik», Yəḫuda padixaḫlikioɣa jaylaxkan. Yəḫuda padixaḫliri *(xundakla Israil padixaḫliri)* Akzib xəḫirining dukanliridin kəp payda kərgənidi *(«1Tar.» 4:21-23)*. Düxmən koxuni Israil padixaḫlikioɣa tajawuz kiloɣandin keyin, Samariyə padixaḫliri jiddiy ḫajətkə qüxkəndə, Akzibtikilər ularoɣa burunkidək soda-setik kilip kerəklik təminatlarni əwətəlməy, ularoɣa «yaloɣanqi» bolup kalidu.

1:15 «Mən tehi sanga bir «mirashor» əpkelimən, i Marəxaḫ xəḫiridə turuwatkan kiz» — ibraniy tilida «Marəxaḫ» wə «mirashor» yekin səz. «mirashor» əlwətə kinayilik gəp, u Asuriyə padixaḫi Sənnaheribni kərsitidu. **«Israilning xan-xəripi Adullamoɣimu qüxüp kelidu»** — «Adullam» əslidə Dawut pəyoɣəmbər *(yigit waktida)* Saul padixaḫtin keqip, kiriwaloɣan oɣar idi. Demək, Israil, jümlidin uning padixaḫi wə «xan-xəripi» boloɣan butlar yənə keqixi kerək. Birak bu səzning iqidiki mənisidə yənə ümid bar. Dawut pəyoɣəmbər «Adullam»da yoxurunoɣandin keyin, japalik künlərni ətküzüp ahirda Israilning xərəplik padixaḫi bolup qikkan. Israil bəlkim uningoɣa ohxax japalik künlərni ətküzgəndin keyin xərəplik künlərni yənə kəridu. Məzkur bexarət yənə Məsiḫ *(«Israilning xan-xəripi»)*ning kəlgüsidə Israilning gunaḫi tüpəylidin azabka qüxüxini kərsitiximu mumkin.

1:16 «Өzüngni takirbax kil, zokung boloɣan balilar üqün qeqingni qüxürüwət; korultazdək aydingbaxlikingni kengəyt,...» — qaqlarni qüxürüx matəmning birhil ipadisi.

2:2 «.. batur kixinimu jəməti» — yaki «... batur kixinimu өyi».

2:2 Yəx. 5:8

2:3 Am. 5:13

2:4 «U Pərwərdigar etizlirimizni munapikka təksim kilip bərdi!» — «munapik» bəlkim өz əḫdisidə ḫeq turmaydioɣan Asuriyə padixaḫini kərsitidu.

2:5 Kən. 32:8, 9

Sahta pəyoʏəmbərlərning Hudaning pəyoʏəmbərliridin rənjixi

[6] Ular: «bexarət bərmənglar!» — dəp bexarət beridu!
Əgər pəyoʏəmbərlər bu ixlar tooʏruluk bexarət bərmisə, əmdi bu ar-nomus bizdin ḫərgiz kətməydu!
[7] I Yakup jəməti,
«Pərwərdigarning Roḫi səwr-takətsizmu?
Bu ixlar rast Uning kiloʏanlirimu?» — degili bolamdu?
Mening səzlirim durus mangoʏuqioʏa yahxilik kəltürməmdu?
[8] Birak tünügünla Mening həlkim ḫətta düxməndək ornidin kozoʏaldi;
Silər hatirjəmliktə yoldin ətüp ketiwatkanlarning tonini iq kiyimliri bilən salduruwalisilərki,
Ularni huddi uruxtin kaytkanlardək kiyimsiz kaldurisilər.
[9] Həlkim arisidiki ayallarni əzlirining illik əyliridin kooʏlaysilər;
Ularning yax balilirini silər Mening güzəl gəḫirimdin mənggügə məḫrum kilisilər.
[10] Ornunglardin turup neri ketinglar;
Qünki ḫalakətni,
Yəni azablik bir ḫalakətni kəltüridioʏan napaklik tüpəylidin,
Bu yər silərgə təwə aramgaḫ bolmaydu.
[11] Əgər bihudiliktə, yaloʏanqilikta yürgən birsi yaloʏan gəp kilip: —
«Mən xarab wə ḫarakka tayinip silərgə bexarət berimən» — desə,
Mana, u xu həlkkə pəyoʏəmbər bolup kalidu!

Hudaning «Israilning kaldisi»oʏa boloʏan wədisi

[12] Mən qokum seni bir pütün kilip uyuxturimən, i Yakup;
Mən qokum Israilning kaldisini yioʏimən;
Mən ularni Bozraḫdiki koylardək,
Əz yaylikida yioʏiloʏan bir padidək jəm kilimən;
Ular adimining kəplükidin warang-qurunglukka tolidu.
[13] Bir «bəsüp ətküqi» ularning aldioʏa qikip mangidu;
Ular bəsüp qikip, kowukka yetip berip, uningdin qikti;
Ular bəsüp qikti,
Yəni kowukka yetip berip, uningdin qikti;

2:6 «Ular: «bexarət bərmənglar!» — dəp bexarət beridu! Əgər pəyoʏəmbərlər bu ixlar tooʏruluk bexarət bərmisə, əmdi bu ar-nomus bizdin ḫərgiz kətməydu!» — bu ayəttə «bexarət berix» degən peilning yənə bir tərjimisi: «xal qeqix» *(kinayilik gəp)*. –Baxka birnəqqə hil tərjimiliri; *(1)* «Bu ixlar tooʏruluk bexarət bərməslik kerək!» *(ular dəydu)* «Əmdi ar-nomus *(bizdin)* ḫərgiz kətməydu!» *(Mikaḫ dəydu)*; *(2)* «Dərwəkə ular *(pəyoʏəmbərlər)* bu ixlar tooʏruluk bexarət berixkə tohtaydu! Əmdi ar-nomus bizdin kətməydu!».
2:6 Yəx. 30:10; Am. 7:16
2:7 «I Yakup jəməti, «Pərwərdigarning Roḫi səwr-takətsizmu? Bu ixlar rast Uning kiloʏanlirimu?» — degili bolamdu?» — demək, Israil *(xübuḫisizki, sahta pəyoʏəmbərlərning təlimliri bilən)*: «Huda bizni səyidu, biz Hudaning alaḫidə həlki, U bizgə ḫərgiz yamanlikni yətküzməydu» — dəweridu.
–Baxka birhil tərjimisi: «I «Yakup jəməti» dəp ataloʏuqi, Pərwərdigar səwr-takətsizmu? Bular *(bu yaman ixlar)* uning kiloʏanlirimu?».
2:8 «... silər hatirjəmliktə yoldin ətüp ketiwatkanlarning tonini iq kiyimliri bilən salduruwalisilərki, ularni huddi uruxtin kaytkanlardək kiyimsiz kaldurisilər» — baxka birhil tərjimisi: «... huddi uruxtin kaytiwatkanlardin aloʏandək silər ularning tonini iq kiyimliri bilən elip bulisilər» *(uruxtin kaytkanlar bolsa hatirjəmliktə mangidu, əlwəttə)*.
2:9 «Mening güzəl gəḫirim» — *(yaki «Mening zibuzinnitimdin»)* — bəlkim Kanaan zeminining əzini kərsitidu.
2:11 «Mən xarab wə ḫarakka tayinip silərgə bexarət berimən...» — baxka birhil tərjimisi: «Birsi «xarab ḫəm ḫarakning kəp bolidioʏanliki tooʏrisida bexarət berimən» desə, u muxu həlkkə taza muwapik bir pəyoʏəmbər bolidu».
2:12 «Əz yaylikida yioʏiloʏan bir padidək jəm kilimən; ular adimining kəplükidin warang-qurunglukka tolidu» — bəzi alimlar «adəmlərning keplüki»ni düxmənlərning kəplüki, dəp karaydu. Birak bir pada koylar jəm kilinoʏinida, bəribir qong «warang-qurung» kətürilidu.
2:12 Yər. 49:13, 14; Wəḫ. 12:6

Ularning Padixaḫi ularning aldida,
Pərwərdigar ularning aldioŋa ətüp mangidu.

Bexarətlər 2-ḳatar
Yetəkqilərning ḫalioŋa way!

3 [1] Mən mundaḳ dedim: «Anglanglar, i Yaḳupning ḫakimliri,
Israil jəmətining əmirliri!
Adil ḫəkümni bilix silərgə has əməsmu?
[2-3] I yahxiliḳni əq kərgüqi,
Yamanliḳni yahxi kərgüqilər —
Silər Өz həlḳimdin terisini,
Ustihanliridin gəxini yulidioŋan,
Ularning gəxini yəydioŋan,
Terisi soyuloŋuqə üstidin sawaydioŋan,
Ustihanlirini qaḳidioŋan,
Ularni ḳazanoŋa təyyarlioŋandək,
Daxḳazandiki gəxni tooŋrioŋandək tooŋraysilər!
[4] Buningdin keyin ular Pərwərdigaroŋa nida ḳilidu,
Biraḳ U ularni anglimaydu;
Ularning ḳilmixliridiki ḫər türlük ḳəbiḫliki üqün,
U qaoŋda U yüzini ulardin ḳaqurup yoxuridu!».

Sahta pəyoŋəmbərlərning ḫalioŋa way!

[5] Pərwərdigar Өz həlḳini azduroŋuqi pəyoŋəmbərlər tooŋruluḳ mundaḳ dəydu: —
(Ular qixliri bilən qixləydu,
«Aman-tinqliḳ!» dəp warḳiraydu,
Kimərkim ularning gelini maylimisa,
Xularoŋa ḳarxi urux ḫazirlaydu!)
[6] — Xunga silərni «alamət kərünüx»ni kərməydioŋan bir keqə,
Pal saloŋili bolmaydioŋan ḳarangoŋuluḳ basidu;
Pəyoŋəmbərlər üqün ḳuyax patidu,
Kün ular üstidə ḳara bolidu;
[7] «Alamət kərünüxni kərgüqilər» xərməndə bolidu,
Palqilar yərgə ḳaritilidu;
Ularning ḫəmmisi kalpuklirini tosup yüridu;

2:13 «Bir «bəsüp ətküqi» ularning aldioŋa qiḳip mangidu; ular bəsüp qiḳip, ḳowukḳa yetip berip, uningdin qiḳti; ular bəsüp qiḳti, ... ularning padixaḫi ularning aldida, Pərwərdigar ularning aldioŋa ətüp mangidu» — bu uluoŋ bexarət Hudaning Yəhudani Asuriyə imperiyəsidin ḳutḳuzidioŋanliḳini kərsitidu; bizningqə bexarət yənə ikki ḳetim əməlgə axurulidu.
–«Ḳoxumqə səz»imizdə biz u tooŋruluḳ yənə azraḳ xərḫləymiz.
2:13 Yəx. 32:4-5; 52:12; Ḫox. 1:11; Zək. 12:8; Mat. 3:5; 11:11-14; Yuḫ. 10:2-4
3:1 «Mən mundaḳ dedim: «Anglanglar, i Yaḳupning ḫakimliri, Israil jəmətining əmirliri! ... » — 1-4-ayəttə səzligüqi bəlkim pəyoŋəmbər əzi.
–«Yaḳup» wə «Israil» muxu yərdə xübḫisizki, ikki padixaḫliḳni təng kərsitidu. Muxu ayətkə ḳarioŋanda, qiriklixix məmlikətlərning əng yuḳiri orunlirioŋa wə sothanilirioŋa singip kirgənidi; biraḳ u padixaḫi Ḫəzəkiyani tiloŋa almaydu; Ḫəzəkiya ihlasmən adəm bolup, u əzi muxu gunaḫlardin haliy boloŋan.
3:5 «Kimərkim ularning gelini maylimisa, ...» — ibraniy tilida «kimərkim ularning aoŋzioŋa bir nərsə salmisa,..».
3:5 Mik. 2:11
3:6 Yər. 15:9; Yo. 2:10, 31; 3:15; Am. 8:9

Qünki Hudadin ḫeq jawab kəlməydu.
8 Biraḳ mən bərḫək Pərwərdigarning Roḫidin küqkə toloɣanmən,
Yaḳupḳa əzining itaətsizlikini,
Israiloɣa uning gunaḫini jakarlax üqün,
Tooɣra ḫəkümlərgə ḫəm ḳudrətkə toloɣanmən.
9 Buni anglanglar, ətünimən, i Yaḳup jəmətining ḫakimliri,
Israil jəmətining əmirliri!
Adil ḫəkümgə əq boloɣanlar,
Barliḳ adalətni burmilaydioɣanlar,
10 Zionni ḳan təküx bilən,
Yerusalemni ḫəkḳaniyətsizlik bilən ḳuridioɣanlar!
11 Zionning ḫakimliri parilar üqün ḫəküm qiḳiridu,
Kaḫinlar «ix ḫəkḳi» üqün təlim beridu;
«Pəyoɣəmbərlər» pul üqün palqiliḳ ḳilidu;
Biraḳ ular «Pərwərdigaroɣa tayinar»mix tehi,
Wə: — «Pərwərdigar arimizda əməsmu?
Bizgə ḫeq yamanliḳ qüxməydu» — deyixidu.
12 Xunga silərning wəjənglardin Zion teoɣi etizdək aoɣdurulidu,
Yerusalem dəng-təpilik bolup ḳalidu,
«Өy jaylaxḳan taoɣ» bolsa ormanliḳning otturisidiki yuḳiri jaylardəkla bolidu, halas.

Ahirḳi zamanlardiki Yerusalem

4 1 Biraḳ ahirḳi zamanda, Pərwərdigarning өyi jaylaxḳan taoɣ taoɣlarning bexi bolup bekitilidu,
Ḫəmmə dəng-egizliktin üstün ḳilinip kətürülidu;
Barliḳ həlḳlər uningoɣa ḳarap eḳip kelixidu.
2 Nuroɣun ḳowm-millətlər qiḳip bir-birigə: —
«kelinglar, biz Pərwərdigarning teoɣioɣa,
Yaḳupning Hudasining өyigə qiḳip keləyli;

3:7 «Ularning ḫəmmisi kalpuklirini tosup yüridu...» — kalpuklarni tosux adəttə hijilliḳni bildürətti. Uning üstigə, Musa pəyoɣəmbərgə berilgən muḳəddəs ḳanun boyiqə yuḳumluḳ kesəl boloɣan adəmlər əzining kəlgənlikini agaḫlandurux üqün kalpuklirini tosup «Napak, napak!» dəp warḳirixi kerək idi. Bu ayət bu sahta pəyoɣəmbərlərning napak səzlirini etirap ḳilixi kerək bolidioɣanliḳini bildüridu.
3:9 Am. 5:7; 6:12
3:10 «Zionni ḳan təküx bilən, Yerusalemni ḫəkḳaniyətsizlik bilən ḳuridioɣanlar!» — xübḫisizki, Yerusalemda nuroɣun həywətlik imarətlər pəyda boloɣanidi. Biraḳ ḫəmmisi adalətsizlikkə tayinip yasaloɣan.
3:10 Əz. 22:27; Zəf. 3:3
3:11 ««Pəyoɣəmbərlər» pul üqün palqiliḳ ḳilidu;...» — Hudaning pəyoɣəmbərliri ḫərgiz palqiliḳ ixlirini ḳilmaydu, əlwəttə. Ḫəḳiḳiy pəyoɣəmbərlərning hizmətliri bilən «palqiliḳ»ning otturisidiki qong pərḳlər tooɣruluḳ «Təbirlər»ni kərüng.
3:12 ««Өy jaylaxḳan taoɣ» bolsa ormanliḳning otturisidiki yuḳiri jaylardəkla bolidu, halas» — Mikaḫ əz dəwridiki «muḳəddəs өy» yaki «ibadəthana» deməydu — Ularning gunaḫliri tüpəylidin u pəḳət addiy bir «өy» bolup ḳaldi.
–Bu ayəttiki bexarət bəlkim Ḫəzəkiya padixaḫni qongḳur təsirləndürgən boluxi mumkin. Yüz yildin keyin ordidiki əmirlər bexarətning Ḫəzəkiyaoɣa boloɣan təsirini tiloɣa elip, əz padixaḫi Yəḫoakimoɣa bexarətni nəḳil kəltüridu *(«Zion teoɣi etizdək aoɣdurulidu, Yerusalem dəng-təpilik bolup ḳalidu»)*, xuning bilən Yərəmiya pəyoɣəmbər ələm jazasidin ḳutulup ḳaloɣan *(Təwrat, «Yərəmiya» 26-bab)*.
–«Yuḳiri jaylar» degini kinayilik gəptur. Qünki Yəḫudadikilər ḫərdaim «yuḳiri jaylar»da buthanilarni selip xu yərdə butlaroɣa qoḳunoɣan. Lekin xu qaoɣlarda Yerusalem butḳa qoḳunoɣan jaydək «ḫaram» bolup ḳalidu, xuningdək ormanliḳning kixilərning kəzigə az-paz qelikidioɣan bir ḳismidin ibarət bolidu, halas!
3:12 Mik. 3:12
4:1 «Ahirḳi zamanda» — ibraniy tilida «künlərning ahirida». **«Barliḳ həlḳlər uningoɣa *Pərwərdigarning өyigə* ḳarap eḳip kelixidu»** — Təwrat ḫəm Zəburda «*(yat)* əllər» ḫəm «həlḳlər» bolsa adəttə Israildin baxḳa barliḳ həlḳlərni, yəni «Yəḫudiy əməslər»ni kərsitidu. «Mikaḫ» degən kitabta «yat əllər» yaki «həlḳ-millətlər» deyilsə, ḫərdaim muxu mənini bildüridu.
4:1 Yəx. 2:2-5

U өz yolliridin bizgә өgitidu,
Wә biz uning izlirida mangimiz» — deyixidu.
Qünki ḳanun-yolyoruḳ Ziondin,
Pәrwәrdigarning sөz-kalami Yerusalemdin qiḳidiȣan bolidu.
[3] U bolsa kөp hәlḳ-millәtlәr arisida ḫөküm qiḳiridu,
U küqlük әllәr, yiraḳta turoȣan әllәrning ḫәḳ-naḫәḳlirigә kesim ḳilidu;
Buning bilәn ular өz ḳiliqlirini sapan qixliri,
Nөyzilirini oroȣaḳ ḳilip soḳuxidu;
Bir әl yәnә bir әlgә ḳiliq kөtürmөydu,
Ular ḫәm yәnә urux ḳilixni өgәnmөydu;
[4] Bәlki ularning ḫәrbiri өz üzüm teli wә өz әnjür dәrihi astida olturidu,
Wә ḫeqkim ularni ḳorḳatmaydu;
Qünki samawiy ḳoxunlarning Sөrdari boloȣan Pәrwәrdigar Өz aoȣzi bilәn xundaḳ eytti.
[5] Barliḳ hәlḳlәr өz «ilaḫ»ining namida mangsimu,
Biraḳ biz Hudayimiz Pәrwәrdigarning namida әbәdil'әbәdgiqә mangimiz.
[6] Xu künidә, — dөydu Pәrwәrdigar, — Mәn meyip boloȣuqilarni,
Ḫәydiwetilgәnlәrni wә Өzüm azar bөrgәnlәrni yioȣimәn;
[7] Wә meyip boloȣuqini bir «ḳaldi»,
Ḫәydiwetilgәnni küqlük bir әl ḳilimәn;
Xuning bilәn Pәrwәrdigar Zion teoȣida ular üstidin ḫөküm süridu,
Xu kündin baxlap mәnggügiqә.
[8] Wә sәn, i padini kөzәtküqi munar,
— Zion ḳizining egizliki, padixaḫliḳ sanga kelidu: —
— Bәrḫәḳ, sanga әslidiki ḫoḳuḳ-ḫөkümranliḳ kelidu;
Padixaḫliḳ Yerusalem ḳizioȣa kelidu.

Xәrәptin ilgiri boloȣan azab

[9] Әmdi sәn ḫazir nemixḳa nida ḳilip nalә kөtürisәn?
Sәndә padixaḫ yoḳmidi?
Sening muxawiringmu ḫalak boloȣanmidi,
Ayalni toloȣaḳ tutḳandәk azablar seni tutuwaloȣanmidi?
[10] Azabḳa qüx, toloȣaḳ tutḳan ayaldәk tuoȣuxḳa toloȣinip tirixḳin, i Zion ḳizi;
Qünki sәn ḫazir xәḫәrdin qiḳisәn,
Ḫazir dalada turisәn,

4:3 «... U bolsa kөp hәlḳ-millәtlәr arisida ḫөküm qiḳiridu... Ular ḫәm yәnә urux ḳilixni өgәnmәydu» — Yәxaya pәyoȣәmbәr өz kitabida muxu ayәtlәrni *(1-3ni)* nәḳil kәltüridu *(«Yәx.», 4:2)*.
4:4 «...ularning ḫәrbiri өz üzüm teli wә өz әnjür dәrihi astida olturidu» — buning kөqmә mәnisi bәlkim ḫәr kixi ḫәr adәm Hudaoȣa xükür eytip, aqkөzlük ḳilmaydu, degәnlik boluxi mumkin.
4:4 1Pad. 5:5
4:6 «Mәn meyip boloȣuqilarni, ḫәydiwetilgәnlәrni wә Өzüm azar bөrgәnlәrni yioȣimәn» — «meyip boloȣuqi», «ḫәydiwetilgәnlәr» wә «Өzüm azar bөrgәnlәr» degәn sөz ayalqә rodtiki isimlardur; xübḫisizki, bu Israilning panaḫsiz ajiz ḳizdәk bolidioȣanliḳini kөrsitidu. «Meyip boloȣuqi» degәn sөz bәlkim ḫәzriti Yaḳup Pәlәstingә ḳaytḳan qaoȣni, Hudaning uning jaḫillixini bir tәrәp ḳilip meyip ḳiloȣandin keyinki kөrsәtkәn xәpḳitini әskә kәltüridu *(«Yar.» 32-bab)*.
4:6 Ḳan. 30:3, 4, 5
4:7 «Xu kündin baxlap mәnggügiqә» — ibraniy tilida «ḫazirdin baxlap mәnggügiqә».
4:7 Dan. 7:14; Zәf. 3:19; Luḳa 1:33
4:8 «padini kөzәtküqi munar» — bәlkim Yerusalem wә uning әmәldarlirini kөrsitixi mumkin. Qünki ularning roḫiy jәḫәttin pütkül Israil *(«Hudaning padisi»)*ning üstigә küzәtqi, bakḳuqi bolux mәs'uliyiti bar idi. **«Bәrḫәḳ, sanga әslidiki ḫoḳuḳ-ḫөkümranliḳ kelidu; padixaḫliḳ Yerusalem ḳizioȣa kelidu»** — demәk, Israil yәnә padixaḫliḳ bolidu, biraḳ padixaḫ Huda Өzi *(Mәsiḫ Uning wәkili boloȣaḳḳa)* bolidu *(7-ayәt)*.
4:9 Yәr. 8:19

Sən ḫətta Babiloɣimu qikisən.
Sən axu yərdə ḳutḳuzulisən;
Axu yərdə Pərwərdigar sanga ḫəmjəmət bolup düxmənliringdin ḳutḳuzidu.
11 Wə ḫazir nuroɣun əllər: — «U ayaoɣ asti ḳilinip buloɣansun!
Kəzimiz Zionning izasini kərsün!» — dəp sanga ḳarxi jəng ḳilixḳa yioɣilidu;
12 Birak ular Pərwərdigarning oylirini bilməydu,
Uning nixanini qüxənməydu;
Qünki ənqilərni hamanoɣa yioɣḳandək U ularni yioɣip ḳoydi.
13 Ornungdin turup hamanni təp, i Zion ḳizi,
Qünki Mən münggüzüngni təmür, tuyaḳliringni mis ḳilimən;
Nuroɣun əllərni soḳup parə-parə ḳiliwetisən;
Mən ularning oɣənimitini Pərwərdigaroɣa,
Ularning mal-dunyalirini pütkül yər-zemin Igisigə beoɣixlaymən.

Azablik künlərdə Məsiḫ tuoɣulidu wə Israilni ḳutḳuzidu

5 1 Əmdi əzünglar ḳoxun-ḳoxun bolup yioɣilinglar, i ḳoxun ḳizi;
Qünki birsi bizni muḫasirigə aldi;
Ular Israilning ḫakim-sorakqisining məngzigə ḫasa bilən uridu;
2 (Sən, i Bəyt-Ləḫəm-Əfratah, Yəḫudadiki mingliɣan xəḫər-yezilar arisida intayin kiqik boloɣan bolsangmu,
Səndin Mən üqün Israiloɣa Ḫakim Boloɣuqi qikidu;
Uning ḫuzurumdin qikixliri kədimdin,
Yəni əzəldin bar idi).
3 Xunga toloɣak tutḳan ayal tuoɣup boloɣuqə,
U ularni düxmənlirigə taxlap ḳoyidu;
Xu qaoɣda Uning ḳerindaxliri boloɣan ḳaldisi Israillarning yenioɣa ḳaytip kelidu.

4:10 «Azabḳa qüx, toloɣak tutḳan ayaldək tuoɣuxḳa toloɣinip tirixḳin, i Zion ḳizi; qünki sən ḫazir xəḫərdin qikisən, ḫazir dalada turisən, sən ḫətta Babiloɣimu qikisən» — Israil Asuriyə təripidin andin Babil *(andin keyin yənə Grek wə Rim imeriyəsi)* təripidin azab tartidu. Mikaḫ ularoɣa: Bu azablarni Hudadin kəlgən «toloɣak azabliri» dəp bilgən bolsanglar, əmdi ḫəḳiḳiy padixah wə muxawir *(9-ayət)* aranglardin tuoɣuluxi kerək, dəydu. Dərwəkə Məsiḫ əysa ular Rim imperiyəsi təripidin azab tartḳanda tuoɣuldi.
4:12 Yər. 51:33
4:13 «Ornungdin turup hamanni təp, i Zion ḳizi, qünki Mən münggüzüngni təmür, tuyaḳliringni mis ḳilimən; nuroɣun əllərni soḳup parə-parə ḳiliwetisən...» — 11-13-ayəttiki ixlar Israil Babildin ḳutḳuzulup *(10-ayət)* Kənaanoɣa ḳaytip kəlgəndin keyin yüz berixi kerək. Wəḫiy miladiyədin ilgiriki 3- wə -2-əsirdə «Makkabiylar» dəwridə ḳismən əməlgə axuruloɣini bilən, toluḳ əməlgə axurulux ahirḳi zamanlarda bolux kerək.
4:13 Zək. 4:14; 6:5
5:1 «Əmdi əzünglar ḳoxun-ḳoxun bolup yioɣilinglar» — baxḳa birhil tərjimisi: «Əmdi əz-əzünglarni kesip tilənglar!» *(demək, ḳattiḳ ḳayoɣu-ḫəsrətni bildürüx üqün)*. **«... Ḳoxun-ḳoxun bolup yioɣilinglar, i ḳoxun ḳizi»** — «ḳoxun ḳizi» degən sirlik səz Yerusalemdikilərni kərsitidu; bexarət əməlgə axuruloɣanda Yerusalemdikilərning ḫəmmisining əskər bolidioɣanlikini bildürürüxi mumkin. **«Qünki birsi bizni muḫasirigə aldi; ular Israilning ḫakim-sorakqisining məngzigə ḫasa bilən uridu»** — bu «muḫasirə» bəlkim ikki muḫasirini kərsitixi mumkin: *(1)* Asuriyə imperiyəsining Yerusalemoɣa boloɣan muḫasirisi; xu qaoɣda birsi Ḫəzəkiya padixaḫning «məngzigə ḫasa bilən uroɣan»mikin? *(2)* ahirḳi zamandiki «nuroɣun əllər»ning muḫasirisi *(4:11-13ni kərüng)*. Bu ikki təḫlil tooɣra bolsa ayətning ikkinqi jümlisidiki «u»: *(1)* Asuriyə padixaḫini wə keyin: *(2)* ahirḳi zamandiki dəjjalni kərsitidu.
5:2 «Sən, i Bəyt-Ləḫəm-Əfratah, Yəḫudadiki mingliɣan xəḫər-yezilar arisida intayin kiqik boloɣan bolsangmu, səndin mən üqün Israiloɣa Ḫakim Boloɣuqi qikidu; uning ḫuzurumdin qikip-kirixliri ḳədimdin, yəni əzəldin bar idi» — demisəkmu, bu Məsiḫ əysani kərsitidu. U: *(1)* «Bəyt-Ləḫəm» degən kiqik yezida tuoɣuloɣan; *(2)* xuning bilən bir waḳitta u Hudaning «Kalami» bolup, Huda uning wasitisi arḳilik ḫəmmə məwjudatlarni yaratḳanidi *(«Yuḫ.» 1:1-4)*, Məsiḫ uning yenidin «əzəldin tartip» Hudaning iradisini bəja kəltürüxkə qikip-kirip turoɣanidi.
5:2 Ḳan. 33:27; Pənd. 8:20 23; Mat. 2:6; Yuḫ. 7:42; Yar.3:8; 7:12; 14:18; 16:7; Mis.3:4; Yuḫ. 13:3
5:3 «U ularni düxmənlirigə taxlap ḳoyidu» — yaki «ularni taxlap ḳoyidu». **«xunga toloɣak tutḳan ayal tuoɣup boloɣuqə, U ularni düxmənlirigə taxlap ḳoyidu»** — demək, bexarət boyiqə «Məsiḫ» tuoɣuloɣuqə Huda Israilni yat əllərning

[4] U bolsa Pərwərdigarning küqi bilən,
Pərwərdigar Hudasining namining ḫəywitidə padisini bekixkə ornidin turidu;
Xundak kilip ular məzmut turup kalidu;
Qünki U xu qaoŋda yər yüzining kərilirigiqə uluoŋ dəp bilinidu.
[5] Wə bu adəm aram-hatirjəmlikimiz bolidu;
Asuriyəlik zeminimizoŋa bəsüp kirgəndə,
Ordilirimizni dəssəp qəyligəndə,
Biz uningoŋa karxi yəttə həlk padiqisini,
Səkkiz kabiliyətlik yetəkqini qikirimiz;
[6] Ular Asuriyə zeminini kiliq bilən,
Nimrodning zeminini ətkəlliridə harabə kilidu;
Wə Asuriyəlik zeminimizoŋa bəsüp kirgəndə,
Qegrimiz iqini qəyligəndə,
U adəm bizni uning kolidin kutkuzidu.
[7] Wə Yakupning kaldisi nuroŋun həlklər arisida Pərwərdigardin qüxkən xəbnəmdək bolidu,
Qəp üstigə yaoŋkan yamoŋurlardək bolidu;
Bular insan üqün keqikməydu,
Adəm balilirining əjrini kütüp turmaydu.
[8] Yakupning kaldisi əllər arisida,
Yəni nuroŋun həlklər arisida ormandiki ḫaywanlar arisidiki xirdək bolidu,
Koy padiliri arisidiki arslandək bolidu;
Xir ətkəndə ularning arisidin,
Ḫeqkim kutkuzup alalmioŋudək qəyləp dəssəydu,
Titma-tit kilip yirtiwetidu.
[9] Kolung küxəndiliring üstigə kətürülidu,
Barlik düxmənliring üzüp taxlinidu.
[10] Xu künidə xundak boliduki, — dəydu Pərwərdigar,
Mən aranglardin barlik atliringni üzüp taxlaymən,
Jəng ḫarwiliringni ḫalak kilimən.
[11] Zeminingdiki xəḫərliringni yokitimən,

ḫəkümranliki astioŋa tapxuridu, ular baxka əllərning ḫakimiyiti astida turidu; xuningdək ular japa wə azab tartidu. **«Xu qaoŋda Uning Məsiḫning kerindaxliri boloŋan kaldisi Israillarning yenioŋa kaytip kelidu»** — ayətkə karioŋanda Məsiḫning tuoŋuluxi Hudaoŋa sadik boloŋan bir «kaldisi», yəni «uning kerindaxliri» Pələstin zeminioŋa kaytip kelixi bilən baoŋlik; tarihtin bilimizki, Hudaning «kaldisi»ning «kaytip kelix»i Məsiḫ tuoŋuluxtin ilgiri idi *(miladiyədin ilgiriki 520-yili)*.

5:5 Yəx. 9:5

5:6 «Ular Asuriyə zeminini kiliq bilən, Nimrodning zeminini ətkəlliridə harabə kilidu» — «Nimrod» bolsa Babil xəḫirining asasqisi idi. **«Asuriyəlik zeminimizoŋa bəsüp kirgəndə, qegrimiz iqini qəyligəndə, u adəm bizni uning kolidin kutkuzidu»** — ahirki zamanda Məsiḫ Israilni *(ular towa kiloŋandin keyin)* barlik düxmənliridin kutkuzidu.

5:7 «Wə Yakupning kaldisi uroŋun həlklər arisida Pərwərdigardin qüxkən xəbnəmdək bolidu, qəp üstigə yaoŋkan yamoŋurlardək bolidu; bular insan üqün keqikməydu, adəm balilirining əjrini kütüp turmaydu» — bu ohxitixning asasiy mənisi: «adəmlərning ḫərkandak ix-paaliyətliri xəbnəm wə yamoŋuroŋa ḫeqkandak təsir yətküzəlməydu; ular qüxüxi üqün adəmlərning ḫərikitini kütməydu. Xəbnəm wə yamoŋur bəribir pakət Hudaning orunlaxturuxi bilən qüxidu»; kəlgüsidə Huda Əz mehir-xəpkiti bilən Yakup jəmətini dunyadiki barlik əllərni *(ular ḫeq ix-paaliyətlərni kilmayla)* oyoŋitidioŋan wə yengilaydioŋan bir bərikət kilidu.

5:8 «Xir ətkəndə ularning arisidin, ḫeqkim kutkuzup alalmioŋudək qəyləp dəssəydu, titma-tit kilip yirtiwetidu» — «ular» muxu yərdə «ormandiki ḫaywanlar» wə «koy padliri»ni *(demək, yat əllərni)* kərsətsə kerək.

5:10 «Mən aranglardin barlik atliringni üzüp taxlaymən, jəng ḫarwiliringni ḫalak kilimən» — Hudaning Musa pəyoŋəmbərgə tapxuroŋan pərmanliri boyiqə, Israillar arisidiki atlar wə jəng ḫarwilirini kəpəytixkə bolmaydu. Hudaning məksiti xübḫisizki, Əz həlkining atlaroŋa, ḫarwilaroŋa əməs, bəlki Huda Əzigila tayinixidin ibarəttur *(«Kan.»17:16, «Zəb.»20:7, «Yəx.31:1»nimu kərüng)*.

5:10 Ḫox. 14:4

Barlik istiḫkamliringni oꞯulitimən.
12 Seḫirlərni ḳolungdin üzüp taxlaymən;
Silərdə palqilar bolmaydu.
13 Mən oyma məbudliringni,
«But tüwrük»liringlarni otturungdin üzüp taxlaymən;
Sən ez ḳolungning yasioꞯinioꞯa ikkinqi bax urmaysən.
14 Arangdin «Axeraḫ»liringni yuluwetimən,
Wə xəḫərliringni ḫalak ḳilimən;
15 Wə Manga ḳulaḳ salmioꞯan əllərning üstigə aqqiḳ wə dəroꞯəzəp bilən intiḳamni yürgüzimən.

Bexarətlər 3-ḳatar
Hudaning dəwasi

6 1 Pərwərdigarning nemə dəwatḳinini ḫazir anglanglar: —
«Ornungdin tur, taoꞯlar aldida dəwayingni bayan ḳil,
Egizliklərgə awazingni anglatḳin».
2 «I taoꞯlar,
Wə silər, yər-zeminning əzgərməs ulliri,
Pərwərdigarning dəwasini anglanglar;
Qünki Pərwərdigarning Əz həlḳi bilən bir dəwasi bar,
U Israil bilən munazilixip əyibini kərsətməkqi;
3 I həlḳim, Mən sanga zadi nemə ḳildim?
Seni nemə ixta bizar ḳiliptimən?
Mening hataliḳim tooꞯruluḳ guwaḫliḳ berixkin!
4 Qünki Mən seni Misir zeminidin elip qiḳardim,
Seni ḳulluḳ makanidin ḫərlükkə ḳutḳuzdum;
Aldingda yetəkləxkə Musa, Ḫarun wə Məryəmlərni əwəttim.
5 I həlḳim, Pərwərdigarning ḫəḳḳaniyliḳlirini bilip yetixinglar üqün,
Moab padixaḫi Balakning ḳandaḳ niyitining barliḳini,
Beorning ooꞯli Balaamning uningoꞯa ḳandaḳ jawab bərgənlikini,
Xittimdin Gilgaloꞯiqə nemə ixlar boloꞯanliḳini ḫazir esinglaroꞯa kəltürünglar.

6 — Mən əmdi nemini kətürüp Pərwərdigar aldioꞯa kelimən?
Neməm bilən Ḫəmmidin Aliy Boloꞯuqi Hudaning aldida egilimən?
Uning aldioꞯa kəydürmə ḳurbanliḳlarni,

5:11 «Zeminingdiki xəḫərliringni yoḳitimən, barliḳ istiḫkamliringni oꞯulitimən» — Hudaning bu ixta boloꞯan məḳsiti barliḳ atlarni wə jəng ḫarwilirini yoḳitix məḳsitigə ohxax boluxi kerək — Israilni pəḳət Əzigila tayanduruxtur.
5:14 «Arangdin «Axeraḫ»liringni yuluwetimən» — «Axeraḫ»lar bəlkim butpərəslikkə beoꞯixlanoꞯan dərəhliklər idi. Dərəhlər but xəkligə oyuloꞯan yaki nəḳixlənggən boluxi mumkin idi. **«wə xəḫərliringni ḫalak ḳilimən»** — «xəḫərliring»ning baxḳa bir tərjimisi: «ḳanlik ḳurbangaḫliring».
6:1 «Ornungdin tur, taoꞯlar aldida dəwayingni bayan ḳil, egizliklərgə awazingni anglatḳin» — bu sözlər Mikaḫning əzigə *(Israillar anglisun dəp)* eytiloꞯan. Ḳədimki taoꞯlar wə dəng-egizliklər muxu dəwada Hudaning wədiliridə turoꞯanliḳioꞯa guwaḫlik beridu *(«Ḳan.» 4:26, «Yəx.» 1:2ni kərüng)*.
6:2 Ḫox. 4:1
6:4 Mis. 12:51; 14:30; 20:2
6:5 «I həlḳim... Moab padixaḫi Balakning ḳandaḳ niyitining barliḳini, Beorning ooꞯli Balaamning uningoꞯa ḳandaḳ jawab bərgənlikini, Xittimdin Gilgaloꞯiqə nemə ixlar boloꞯanliḳini ḫazir esinglaroꞯa kəltürünglar» — Huda Xittimdə Israillarning butpərəslikini jazalioꞯan, andin ularni kəqürüm ḳiloꞯan; U Gilgalda məjizə yaritip, ularni Iordan dəryasidin ətkəzgən. Əmdi ḫazir ohxax ixlar bolmamdu — ular halisila, butpərəsliktin towa ḳilip, Hudaning nijatini kərüdioꞯan bolidu. Tiloꞯa elinoꞯan wəḳələr «Qəl.» 24-, 25-bab, wə «Yəxua» 1-5-bablarda hatiriləngən.
6:5 Qəl. 22:5; 23:7; 25; Yə. 5

Bir yillik mozaylarni elip keləmdim?
7 Pərwərdigar minglioɣan ḳoqḳarlardin,
Tümənligən zəytun meyi dəryaliridin ḫuzur alamdu?
Itaətsizlikim üqün tunji balamni,
Tenimning puxtini jenimning gunaḫioɣa atamdimən!?
8 I insan, U sanga nemə ixning yahxi ikənlikini kərsətti,
Bərḫək, Pərwərdigar səndin nemə tələp ḳiloɣanlikini kərsətti —
Adalətni yürgüzüx,
Meḫribanlikni səyüx,
Sening Hudaying bilən billə kəmtərlik bilən mengixtin baxḳa yənə nemə ixing bolsun?

Dəwaning dawami, ḫəküm qikirix

9 Pərwərdigarning awazi xəḫərgə hitab ḳilip qakiridu;
(Pəm-danalik bolsa namingoɣa ḫərmət bilən ḳaraydu!)
Əmdi ḫəküm palikini wə uni Bekitkinini anglanglar: —
10 Rəzil adəmning əyidə rəzilliktin aloɣan bayliklar yənə barmidu?
Kəm əlqəydioɣan yirginqlik əlqəm yənə barmidu?
11 Biadil taraza bilən,
Bir halta sahta taraza taxliri bilən pak bolalamdim?
12 Qünki xəḫərning bayliri zorawanlik bilən toloɣan,
Uning aḫalisi yaloɣan gəp ḳilidu,
Ularning aoɣzidiki tili aldamqidur.
13 Xunga Mən seni urup kesəl ḳilimən,
Gunaḫliring tüpəylidin seni harabə ḳilimən.
14 Yəysən, birak toyunmaysən,
Otturangda aq-boxluk ḳalidu,
Sən mülküngni elip yətkiməkqi bolisən,
Birak sakliyalmaysən;
Saḳlap ḳalduroɣining bolsimu, uni ḳiliqḳa tapxurimən.
15 Teriysən, birak ḫosul almaysən;
Zəytunlarni qəyləysən, birak əzüngni meyini sürtüp məsiḫ ḳilalmaysən,
Yengi xarabni qəyləp qikirisən,
Birak xarab iqəlməysən.

6:7 «Tenimning puxtini jenimning gunaḫioɣa atamdimən!?» — ibraniy tilida «tenimning mewisini jenimning gunaḫioɣa atamdimən!?».
6:8 Ḳan. 10:12
6:9 «Əmdi ḫəküm palikini wə uni bekitkinini anglanglar!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Əmdi i ḳəbilə wə xəḫər jamaiti, anglanglar!».
6:10 «Rəzil adəmning əyidə rəzilliktin aloɣan bayliklar yənə barmidu? Kəm əlqəydioɣan yirginqlik əlqəm yənə barmidu?...» — 10-15-ayətlərdə hatiriləngən Israilning ḳilmixliri yuḳiriḳi 8-ayəttiki səzning əksi bolidu *(adalətni yürgüzüx, meḫribanlikni səyüx, ḳamtərlərqə Huda bilən billə mengix)*. Muxu ayəttiki «əlqəm» ibraniy tilida «əfaḫ» bolidu.
6:11 «Biadil taraza bilən, bir halta sahta taraza taxliri bilən pak bolalamdim?» — baxḳa birhil tərjimisi: «Biadil tarazini, bir halta sahta taraza taxlirini tutup turoɣan adəmlərni pak ḫesabliyalamdim?».
6:11 Ḫox. 12:8
6:12 Yər. 9:7
6:14 «Yəysən, birak toyunmaysən, otturangda aq-boxluk ḳalidu» — bəzi alimlar bu ibarə toloɣak kesili «dizenteriyə»ni kərsitidu, dəp ḳaraydu. **«Sən mülküngni elip yətkiməkqi bolisən, birak saḳliyalmaysən; saḳlap ḳalduroɣining bolsimu, uni ḳiliqḳa tapxurimən»** — baxḳa birhil tərjimisi: «sən toloɣakḳa kelisən, birak balini tuoɣmaysən; tuoɣsangmu, balangni ḳiliqḳa tapxurimən».
6:14 Ḫox. 4:10
6:15 Ḳan. 28:38; Ḫag. 1:6

16 Qünki «Omrining bəlgilimiliri»ni,
«Aḫabning jəmətidikilər kiloɣanliri»ni tutisən;
Sən ularning nəsihətliridə mangisən,
Xuning bilən Mən seni harabə,
Səndə turuwatkanlarning ḫəmmisi iskirtix obyekti kilimən;
Sən həlkimdiki xərməndiqilikni kətürisən.

Pəyoɣəmbərning azablinixliri

7 1 Mening ḫalimoɣa way! Qünki mən huddi yazdiki mewilər yioɣilip,
Üzüm ḫosulidin keyinki wasangdin keyin aq kaloɣan birsigə ohxaymən,
Yegüdək sapak yoktur;
Jenim təxna boloɣan tunji ənjür yoktur!
2 Ihlasmən kixi zemindin yokap kətti,
Adəmlər arisida durus birsimu yoktur;
Ularning ḫəmmisi kan təküxkə paylimakta,
Ḫərbiri əz kerindixini tor bilən owlaydu.
3 Rəzillikni puhta kilix üqün,
Ikki koli uningoɣa təyyarlanoɣan;
Əmir «inam»ni soraydu,
Sorakqimu xundak;
Mətiwər janab bolsa əz jenining nəpsini axkara eytip beridu;
Ular jəm bolup rəzillikni tokuxmakta.
4 Ularning əng esili huddi jioɣandək,
Əng durusi bolsa, xohilik tosuktin bəttərdur.
Əmdi kəzətqiliring korkup kütkən kün,
Yəni Huda sanga yekinlap jazalaydioɣan küni yetip kəldi;
Ularning alakzadə bolup ketidioɣan wakti ḫazir kəldi.
5 Ülpitinggə ixənmə,
Jan dostungoɣa tayanma;
Aoɣzingning ixikini kuqikingda yatkuqidin yepip yür.
6 Qünki ooɣul atisioɣa bihərmətlik kilidu, kiz anisioɣa,
Kelin keyn anisioɣa karxi kozoɣilidu;
Kixining düxmənliri əz əyidiki adəmliridin ibarət bolidu.
7 Birak mən bolsam, Pərwərdigaroɣa karap ümid baoɣlaymən;
Nijatimni bərgüqi Hudani kütimən;
Mening Hudayim manga kulak salidu.

6:16 «Qünki «Omrining bəlgilimiliri»ni, «Aḫabning jəmətidikilər kiloɣanliri»ni tutisən» — Omri Israilning intayin rəzil padixaḫi bolup, nuroɣunlioɣan butlarni yasap, Israilni bularoɣa qokunuxka buyruoɣan. Aḫab uningdin tehimu rəzillikkə ətüp, butpərəslikkə paḫixiwazlik, «insan kurbanliki», pukralarni bulang-talang kilix wə katillikni koxkanidi. *(«1Pad.» 16-22-bablarni kərüng).* **«Səndə turuwatkanlarning ḫəmmisi iskirtix obyekti kilimən»** — muxu yərdə «iskirtix» mazak kilixni bildüridu.

6:16 1Pad. 16:25, 26, 30-34

7:2 Zəb. 12:1-2; Ḫox. 4:1

7:3 «Mətiwər janab bolsa əz jenining nəpsini axkara eytip beridu» — «mətiwər jabab» bəlkim padixaḫni wasitilik kərsitidu.

7:3 Mik. 2:1; 3:11

7:4 «Ularning əng esili huddi jioɣandək, əng durusi bolsa, xohilik tosuktin bəttərdur» — «əng esili» adalətni burmilimaydu, pakat uningoɣa tosaloɣu bolidu! **«Huda sanga yekinlap jazalaydioɣan küni...»** — ibraniy tilida «sening yokinidioɣan kününg» deyilidu.

7:6 Əz. 22:7; Mat. 10:21, 35, 36; Luka 12:53

Ahirḳi zaman tooɣruluḳ ümid — Hudaning «ḳaldisi» sөz ḳilidu

[8] Manga ḳarap hux bolup kətmə, i düxminim;
Gərqə mən yiḳilip kətsəmmu, yənə ḳopimən;
Ḳarangoɣuluḳta oltursam, Pərwərdigar manga yoruḳluḳ bolidu.
[9] Mən Pərwərdigarning oɣəzipigə qidap turimən —
Qünki mən Uning aldida gunaḫ sadir ḳildim —
U mening dəwayimni sorap, mən üqün ḫөküm qiḳirip yürgüzgüqə kütimən;
U meni yoruḳluḳḳa qiḳiridu;
Mən Uning ḫəḳḳaniyliḳini kөrimən.
[10] Wə mening düxminim buni kөridu,
Xuning bilən manga: «Pərwərdigar Hudaying ḳeni» degən ayalni xərməndilik basidu;
Mening kөzüm uning məoɣlubiyitini kөridu;
U koqidiki patḳaḳtək dəssəp qəylinidu.

Hudaning jawabi

[11] — Sening tam-sepilliring ḳurulidioɣan künidə,
Xu künidə sanga bekitilgən pasiling yiraḳlaroɣa yətkilidu.
[12] Xu künidə ular yeningoɣa kelidu;
— Asuriyədin, Misir xəḫərliridin,
Misirdin Əfrat dəryasioɣiqə, dengizdin dengizoɣiqə wə taoɣdin taoɣḳiqə ular yeningoɣa kelidu.
[13] Biraḳ yər yüzi bolsa өzining üstidə turuwatḳanlar tüpəylidin,
Yəni ularning ḳilmixlirining mewisi tüpəylidin harabə bolidu.

Hudaning «ḳaldisi»ning duasi

[14] — Өz həlḳingni, yəni ormanda, Karməl otturisida yaloɣuz turuwatḳan Өz mirasing boloɣan padini,
Tayaḳ-ḫasang bilən ozuḳlanduroɣaysən;
Ḳədimki künlərdikidək,
Ular Baxan ḫəm Gilead qimənzarlirida ḳaytidin ozuḳlansun!

Hudaning jawabi

[15] — Sən Misir zeminidin qiḳḳan künlərdə boloɣandək,
Mən ularoɣa karamət ixlarni kərsitip berimən.
[16] Əllər buni kərüp barliḳ ḫəywisidin ḫijil bolidu;
Ḳolini aoɣzi üstigə yapidu,
Ḳulaḳliri gas bolidu;
[17] Ular yilandək topa-qangni yalaydu;
Yər yüzidiki əmiligüqilərdək өz təxükliridin titrigən peti qiḳidu;
Ular ḳorḳup Pərwərdigar Hudayimizning yenioɣa kelidu,

7:8 «Manga ḳarap hux bolup kətmə, i düxminim;...» — muxu yərdiki «düxminim» ḫəm 10-ayəttiki «u» degənlər «ayalqə rod»ta kəlgən boloɣaqḳa, bexarət Yerusalemning Asuriyəgə gəp ḳiloɣanliḳini, yaki bolmisa ahirḳi zamandiki düxmini Babiloɣa gəp ḳilidioɣanliḳini kərsətsə kerək.
7:9 Zəb. 9:5-7; Zəb. 43:1-2; Yər. 50:34
7:10 Zəb. 79:10; 115:2; Yo. 2:17
7:13 Yər. 21:14
7:14 «... ormanda, Karməl otturisida yaloɣuz turuwatḳan өz mirasing boloɣan pada...» — «Karməl» bolsa Israilning əng barakṣan, əng esil ormanlik rayoni.
7:14 Mik. 5:3
7:15 Yo. 2:26

Wə sening tüpəylingdinmu ḳorḳidu.
[18] Ḳəbiḥlikni kəqüridioɣan,
Өz mirasi boloɣanlarning ḳaldisining itaətsizlikidin ətidioɣan Təngridursən,
U aqqiḳini mənggügə saḳlawərməydu,
Qünki U meḥir-muḥəbbətni huxallik dəp bilidu.
Kim sanga təngdax ilaḥdur?
[19] — U yənə bizgə ḳarap iqini aoɣritidu;
Ḳəbiḥliklirimizni U dəssəp qəyləydu;
Sən ularning barlik gunaḥlirini dengiz təglirigə taxlaysən.
[20] — Sən ḳədimki künlərdin beri ata-bowilirimizoɣa ḳəsəm ḳiloɣan ḥəḳiḳət-sadaḳətni Yaḳupḳa,
Өzgərməs muḥəbbətni Ibraḥimoɣa yətküzüp kərsitisən.

7:17 Zəb. 72:9; Yəx. 49:32
7:18 «Kim Sanga təngdax Ilaḥdur?» — «Mikaḫ» degən isim, ibraniy tilida «kim Hudaoɣa təngdax?» degən mənidə.
7:18 Mis. 34:6, 7; Zəb. 103:9

Ḳoxumqə səz

2-bab, 12-13 ayəttiki bexarət tooɣrisida: —

«**Mən qoḳum seni bir pütün ḳilip uyuxturimən, i Yaḳup;**
Mən qoḳum Israilning ḳaldisini yioɣimən;
Mən ularni Bozraḫdiki ḳoylardək,
Өz yayliḳida yioɣiloɣan bir padidək jəm ḳilimən;
Ular adimining kəplükidin juxḳunlixip ketidu.
Bir «bəsüp ətküqi» ularning aldioɣa qiḳip mangidu;
Ular bəsüp qiḳip, ḳowuḳḳa yetip berip, uningdin qiḳti;
Ularning padixaḫi ularning aldida,
Pərwərdigar ularning bexioɣa ətüp mangidu».

Izaḫatlirimizda eytḳinimizdək, bu bexarətning üq «əməlgə axurulux» boluxi mumkin.

(1) Birinqi əməlgə axurulux Yerusalemning Asuriyə padixaḫi Sənnaheribtin ḳutḳuzuluxi. Sənnaherib Yəhudaning barliḳ xəhərlirini ixoɣal ḳilip, andin Yerusalemni muḫasirigə aloɣandin keyin: «Ular tezla yiḳilidu» dəp oylioɣan wə mahtinip: «Mening butlirim Pərwərdigardin uluoɣ» deginidə, u alliḳaqan өz aḳiwitini bekitkənidi. Ḥəzəkiya padixaḫ bolsa ḫəmmə ixlarni Pərwərdigaroɣa tapxurup, Sənnaheribḳa təslim boluxni rət ḳiloɣan. Xu qaoɣda Sənnaherib: «Efiopiyə bizgə ḫujum ḳilmaḳqikən» degən bir ioɣwani anglap, Asuriyə ḳoxunini Yerusalemdin qekindürgən. Andin «Yəxaya pəyoɣəmbər» kitabida hatiriləngəndək: «**Xuning bilən Pərwərdigarning Pərixtisi qiḳip, Asuriyəliklərning bargaḫida bir yüz səksən bəx ming əskərni urdi; mana, kixilər ətigəndə orundin turoɣanda, ularning ḫəmmisining өlgənlikini kərdi!**» («Yəxaya» 37-bab)

Bu dərwəḳə Yəhuda üqün yengi bir baxlinix idi. Muxu yərdə «bəsüp ətküqi» «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning Өzi idi. Baxḳa yərlərdə tohtaloɣinimizdək ixinmizki, «Pərwərdigarning Pərixtisi» alaḫidə xəhs bolup, U «Pərwərdigarning Səz-Kalami» boloɣan Məsiḫdin baxḳa xəhs əməstur.

(2) Ikkinqi əməlgə axurulux yuḳirikidikidək anqə «kəzgə kərünərlik» bolmisimu, uningdin muḫim dəp ḳaraymiz. Miladiyədin ilgiriki əsirlərdə, muxu ayətni xərḫligən «rabbiy»lar (Yəhudiy ustazlar)ning kəpi ayəttiki «bəsüp qiḳquqi»ni bolsa «Ilyas pəyoɣəmbər», «Padixaḫ»ni bolsa «Məsiḫ-Ḳutḳuzoɣuqi» dəp ḳaraytti (baxḳa pəyoɣəmbərlərmu Ilyas pəyoɣəmbərning Məsiḫning yolini təyyarlaydioɣanlikini tiloɣa alidu). Injil dəwrigə kəlgəndə Yəhya pəyoɣəmbər awwal kərünüp, həlḳni Məsiḫkə ixinixkə təyyarlioɣanlikini kərimiz. Yəhya tuoɣuluxtin ilgiri, pərixtə Jəbrail Yəhyaning atisi Zəkəriyaoɣa mundaḳ həwər yətküzdi: «**U** (bu bala) **Rəbning aldida Iliyas pəyoɣəmbərgə has boloɣan roḫ wə küq-ḳudrəttə bolup, atilarning ḳəlbilirini balilaroɣa mayil ḳilip, itaətsizlərni ḫəḳḳaniylarning aḳilanilikigə kirgüzüp, Rəb üqün təyyarlanoɣan bir həlḳni ḫazir ḳilix üqün Uning aldida mangidu**» (Injil, «Luḳa», 1-bab).

Ottuz yildin keyin Hudaning buyruḳi boyiqə Yəhya pəyoɣəmbər «**I'ordan dəryasi wadisidiki barliḳ rayonlarni kezip, kixilərgə gunaḫlaroɣa kəqürüm elip kelidioɣan, towa ḳilixni bildüridioɣan suoɣa «qəmüldürüx»ni jakarlaxni baxlidi**» («Luḳa», 3:3). Kərimizki, Yəhya bu həwərni Yerusalemda əməs, bəlki qəl-bayawanda jakarlidi. U yənə uning «qəmüldürüx»ining adəmni Hudaning «kəqürüm ḳilixi»ioɣa elip baridu, dəydu. Bu dərwəḳə bir «bəsüp qiḳix» — Yəhya

pəyoɟəmbərning mana xundaķ yengi hux həwərni jakarlioɣan waķtioɣiqə, Hudaning «kəqürüm ķilix»i Yerusalemdiki muķəddəs ibadəthanisida ķilinoɣan ķurbanliķlar arķiliķ bolup kəldi. Hudaning «ķaldisi» boloɣan məmin bəndiliri Yəḫyaning səzlirigə kirip qəmüldürülgən. Məsiḫ Əysa axkara təlim berixkə baxlioɣanda, Yəḫyaning kəp əgəxküqiliri uningdin ayrilip, Əysa Məsiḫning kəynidin mengixķa baxlioɣan. Xuning bilən təwəndiki parang boloɣan: —

«**Andin muhlislar Yəḫyaning yenioɣa kelip:**
— Ustaz, I'ordan dəryasining u ķetida sən bilən birgə boloɣan, əzüng təripləp guwaḫliķ bərgən ḫeliķi kixi mana ḫazir əzi kixilərni qəmüldürüwatidu, wə ḫəmmə adəm uning yenioɣa ketixiwatidu, — dedi.
Yəḫya mundaķ jawab bərdi:
— Əgər uningoɣa ərxtin ata ķilinmioɣan bolsa, insan ḫeqnərsigə igə bolalmaydu. Mening silərgə: «Mən Məsiḫ əməs, pəķət Uning aldida əwətilgənmən» deginimgə silər əzünglar guwaḫqisilər. Kelinqəkni əmrigə aloɣuqi yigittur (Yəḫuda muxu yərdə Məsiḫni kərsitidu)**; lekin yigitning awazini anglaxni kütüp turidioɣan yigitning ķoldixi uning awazini anglap, ķəlbidə tolimu hursən bolidu. Mening bu hursənlikim əmdi tolup taxidu. Uning güllənmiki, mening ajizlaxmiķim muķərrərdur**» («Yḫ.» 3:26-30).

Muxu yərdə «bəsüp qiķķuqi» əz hizmitini ada ķiloɣan boldi. Hudaning «pada»si kona ķurbanliķ tüzümidin bəsüp qiķip, əz padixaḫi Rəb Əysa Məsiḫgə əgixixkə baxlioɣan. Ular bu yolda Məsiḫ Əysa Əzi ularning gunaḫliri üqün ķurbanliķ bolupla ķalmay, bəlki pütün dunyaning gunaḫliri üqün ahirķi, mukəmməl wə toluķ ķurbanliķ bolidioɣanliķini tonup yetələydu. Bu əmələgə axurulux bəlkim Məsiḫ Əysaning məlum bir sirliķ bayanioɣa qüxəndürüx bolidu: —

«**Təwrat ķanuni wə pəyoɟəmbərlərning yazmiliri Qəmüldürgüqi Yəḫyaoɣiqə silərgə yetəkqi bolup kəldi; xu waķittin baxlap Hudaning padixaḫliķining hux həwiri jakarlinip keliwatidu; padixaḫliķķa kirməkqi boloɣanlarning ḫərbiri xu padixaḫliķķa bəsüp kiriwelixi kerəktur**» («Luķa», 16:16, «Mat.» 11:11-15-ayətlərnimu kərüng).

(3) Üqiniqi əmälgə axurulux ahirķi zamanlarda yüz berixi muķərrər. Mikaḫ wə baxķa pəyoɟəmbərlər baxķa yərlərdə bexarət bərginidək, ahirķi zamanda «Məsiḫning rəķibi» dəjjalning «ezitķu yetəkqiliki»də, barliķ əllər Yerusalemoɣa ḫujum ķilixķa yioɣilidu. Mikaḫning muxu 12-ayəttiki «Bozraḫ» (ḫazirķi I'ordaniyəning «Petra» xəḫiri)ni tiloɣa aloɣini, bəlkim xu waķitta Hudaning Əz «ķaldisi»ni ķooɟdax üqün xu yərgə yioɣidioɣanliķini kərsitidu («Yəx.» 63:1, «Ḫab.» 3:3-ayətlər wə izaḫatlarni kərüng). («Bozraḫ» degənning mənisi: «ķoy ķotini»)
Huda Əz «ķaldisi»ni xəhsən Məsiḫ arķiliķ ķutķuzidu. U ularni yetəkləp oɣəlibə bilən «bəsüp qiķip» kelidu; xuning bilən pütünləy yengi bir dəwr baxlinidu.

Amin!

Təwrat 34-ḳisim

«Naḥum»

(Naḥum pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoɣəmbər əzi

Naḥum pəyoɣəmbərning kim ikənlikini wə uning arḳa kərünüxini bilməymiz. Uning yurti Əlkox yezisi idi; bəlkim ḥazirḳi jənubiy Pələstindiki «Bəyt-Jəbrin» degən yeza boluxi mumkin. Bəzi alimlar uning yurtini Galiliyədiki «KəpərNaḥum» («Naḥumning yezisi») dəp ḳaraydu («Mat.» 4:13).

Kitabning temisi

Pəyoɣəmbərning bu yazmisining məzmuni qüxinixlik, ammibab bolup, bu yazmida Hudaning Asuriyə imperiyəsi, bolupmu paytəhti Ninəwə xəḥirigə qüxuridioɣan jazasi xərḥilinidu. Bu yazma addiy boloɣini bilən, u ḥazirḳi zamandiki oḳurmənlər üqün kəp wə muḥim sawatlar, xuningdək barliḳ etiḳadqilar, bolupmu bikardin bikar zulumoɣa yaki ziyankəxlikkə uqraydioɣan etiḳadqilar üqün ilḥam ḥəm rioɣbət beridu. «Naḥum» degənning mənisi «təsəlligə toloɣan» yaki «təsəlli bərgüqi»; u bizgə elip kəlgən ḥəḳiḳət — «Hudaning wə həlḳining düxmənliri xunqə küqlük boluxidin ḳət'iynəzər, ular ḥaman məoɣlup bolidu». Bu ḥəḳiḳət u rəzillərning ḳolidin dərd-azab tartidioɣanlaroɣa qongḳur təsəlli elip kelidu.

Yeziloɣan waḳti

Ḥəzriti Naḥumning Ninəwə xəḥirining aḳiwitini aldin'ala eytḳanliḳidin, xundaḳla uning yazmisida bu imperiyəning «intayin küqlük» dəp bayan ḳilinoɣanliḳidin ḳarioɣanda, məzkur kitab Ninəwə xəḥiri gumran boluxtin ilgiri, yəni miladiyədin ilgiriki 612-yilidin ilgiri yeziloɣan boluxi kerək. U kitabida yənə Misirdiki No-Amon (ḥazirḳi «Tebəs») xəḥirining ixoɣal ḳilinixi üstidə tohtilidu. No-amon miladiyədin ilgiriki 665-yili məoɣlup boloɣanidi. Xəḥər miladiyədin ilgiriki 654-yili yənə mustəḳilliḳḳə erixkən. Xunga «Naḥum pəyoɣəmbər» degən kitab qoḳum miladiyədin ilgiriki 665-654-yili arilikida yeziloɣan. Bu məzgildə Yəḥudaning padixaḥi Manassəḥ təhtkə olturoɣan (miladiyədin ilgiriki 697-642-yillar).

Kitabning arḳa kərünüxi, Ninəwəning tarihi

Ninəwə xəḥiri bəlkim miladiyədin ikki ming yil ilgiri Babil (Babilon) xəḥiri bilən təng rəzil adəm Nimrod təripidin bərpa ḳilinoɣan («Yar.» 10:11). Israillarning Asuriyə bilən tunji uqrixixi uning padixaḥi Xalman'əzər III bilən boloɣan. U Israilni wəyran ḳiloɣan, Yəḥudada bulangqiliḳ ḳiloɣan. Xu qaoɣda u kəp ana-balilarni Galiliyədiki Arbəl degən tik yardin taxlap əltürüwətkən («Ḥox.» 10:14də u «Xalman» dəp atilidu). Keyinki bir padixaḥ, yəni Sənnaherib Ninəwəni uning ətrapidiki üq xəḥər bilən birləxtürüp qong xəḥər ḳilip ḳurup, uni əz paytəhti ḳiloɣan. Bu yengi

xəḫər ikki sepillik bolup, iqki sepil aylanmisi 11 kilometr, taxki sepil aylanmisi 95 kilometr, xəḫərning kəlimi 453 kwadrat kilometr idi. Sepil tüwining kelinliki 16 metr, üstining kelinliki 4 metr; egizliki 30 metr bolup, uning üstidə 60 metr egizliktiki munardin 150i bar idi. Asuriyə bu sepilning təpisidiki yolda üq jəng ḫarwisi yandax mangalaydu, dəp mahtanoɣan. Sənnaherib altə yilni koral-üskünlərni təyyarlaxka sərp kiloɣan, andin xəḫərning otturisida kəng ḫəm qiraylik koqa-rəstilərni kuroɣan. Xəḫər otturisidin kəng ḫəm qongkur Tigris (Dijlis) dəryasi ekip ətüp turoɣan; mubada xəḫər muḫasirigə elinip korxiwelinsa, su təminləx məsilisi tooɣruluk ḫeq əndixisi yok idi.

Yunus pəyoɣəmbər yüz yil ilgiri Ninəwə xəḫirigə berip uningoɣa Hudaning dəroɣəzipi silərning bexinglaroɣa qüxəy dəp kaldi, dəp agaḫlanduroɣanidi. Xu qaoɣda Ninəwədikilər kattik towa kiloɣan, ḫəm Huda ularni kəqürüm kiloɣanidi (Yunus pəyoɣəmbər əslidə buningdin narazi boloɣanidi — «Yun.» 3:10-4:4). Birak ular Uning kəqürümini untup, Naḫum pəyoɣəmbər əyibligən kona gunaḫlirini yənə sadir kiloɣan; xunga Hudaning Yunus pəyoɣəmbərning künliridə keqiktürgən dəroɣəzipi ahiri qüxüxkə az kaloɣan. Asuriyəning eoɣir gunaḫlirini Naḫum pəyoɣəmbər məzkur yazmisining üqinqi babida kərsitidu: —

(1) U kanhorluk ḫəm zulum-zorawanlikka humar idi. Asuriyə üqün bu ḫətta uning din-etikadining bir kismi bolup kaloɣanidi (1:3). Kitabning 3-bab, 8-10-ayətliridə hatiriləngən No-Amon (Tebəs)oɣa boloɣan zorawanlik, rəzil muamilə Asuriyə padixaḫi Axurbanipal təripidin kilinoɣan.

(2) Yaloɣanqilik wə aldamqilik (3:1). Asuriyə nuroɣun əllər bilən əḫdə tüzgən, andin uningoɣa asiylik kiloɣan. Təwrat, «2Pad.» 16-18-bablarda misal bar.

(3) Baxka əllərgə rəḫimsiz bulangqilik kilixi (3:1).

(4) Paḫixiwazlik bilən arilax yürgüzgən butpərəslik ḫəm seḫir-jadugərliki; ularning bu ixlarni baxka əllərgə ezitkuluk bilən əgitixi.

(5) Ularning bəqqiwazliki, bolupmu padixaḫi Sardonopolisni ülgə kilip əgixixi. Kona Gretsiyə tarihqiliri bizgə uning ayalqə kiyinip yüridioɣanliki tooɣruluk həwərləndüridu.

Təpəkkur kiloɣili boliduki, top-zəmbirəksiz bir dəwrdə Ninəwədək «yengilməs» bir xəḫərning ḫalak boluxidiki bexarət Naḫumning zamanidiki etikadsizlaroɣa tetikşiz ixənməslik külkiliri iqidə anglanoɣan boluxi mumkin. Birak uning bexariti dəl xu idi, ḫəmdə təwəndə eytkinimizdək, miladiyədin ilgiriki 612-yili səzmusəz əməlgə axuruloɣan.

Miladiyədin ilgiriki 612-yili Babil imperatori Nabopolassar (uluoɣ padixaḫ Nebokadnəsarning atisi) Babil ḫəm ittipakdixi Mediadiki ikki koxunni yetəkləp Ninəwə xəḫirigə ḫujum kildi. Xəḫər ikki baskuquluk jəng bilən, yəni awwal taxki sepili, andin iqki sepili bəsülüxi bilən məoɣlup boldi. Bu ikki baskuq pəyoɣəmbərning bexaritidə bir-birigə ulap eytiloɣan. Babil koxuni taxki sepilni bəsüxkə üq ketim jəng kildi, üq ketimlik jəngning ḫəmmisi məoɣlubiyət bilən ahirlaxti. Babil koxuni üqinqi ketim məoɣlup boloɣandin keyin Ninəwədikilər qong təbriklək paaliyiti ətküzdi; Ninəwəliklərning kəpinqisi məst boluxup kətkənidi.

«Naḩum»

Mesopotamiyədə adəttə yamoɣur yaoɣmaydu. Ninəwədikilər bu yil Iyul wə Awoɣustta kəp ḳetim yaoɣḳan yamoɣuroɣa anqə dikḳət ḳilmioɣanidi. Xu yili ḳattiḳ yamoɣur boloɣaqḳa, Tigris dəryasi texip kətkənidi, nətijidə dərya suliri kəlkün bolup, Ninəwəning taxḳi sepilining üq kilometr yerini eḳitip kətti. Babildiki ḳoxun dərḩal xu yərdin bəsüp kirip iqki sepiloɣa ḩujum ḳilixḳa kirixti. Xu qaoɣda Ninəwə padixaḩi Sardonopolis Asuriyəning burunḳi bir butpərəs ḩəkümasining: «Su xəḩərning düxmini bolup ḳaloɣanda, Asuriyə tügixidu» degən bir bexaritini esigə kəltürüp ümidsizləndi. Əməliyəttə bu bexarət əslidə Ninəwədiki kixilərni hatirjəm ḳilix üqün eytiloɣanidi — Tigris dəryasi Ninəwəni beyitḳan əməsmidi? — əmma Huda Asuriyəning ḩəkümasining xu gepini ḩəḳiḳətkə aylandurdi.

Sardonopolis ümidsizliktin ordisi otturisida yooɣan bir gülhan yeḳip, əzi, barliḳ kenizəkliri wə bayliḳlirini otta kəydürüp əlüwaldi. Uning hanixi əsirgə elindi. Xəḩər gumran ḳilindi. «Büyük Iskəndər» 300 yildin keyin axu yərdin ətkəndə, Ninəwə xəḩirini kərməy, bəlki pəḳət səl qongraḳ bir dənglükni bayḳidi. Naḩumning bexaritidək «Ḳarangoɣuluḳ Uning (Hudaning) düxmənlirini ḳooɣlaydu» (1:8). 19-əsirdiki bəzi etiḳadsiz alimlar Muḳəddəs Kitabta Ninəwəning məwjutluḳi ḩəm uluoɣluḳi tooɣruluḳ boloɣan guwaḩliḳnimu mazaḳ ḳiloɣan. Qünki Ninəwə izsiz yoḳap kətkənidi. Xəḩər 1845-yili Fransuz arheolog Layard təripidin dunyani ḳattiḳ ḩəyranuḩəs ḳilip axkarilanoɣan.

Ḩazirḳi zamanimizdimu dunyadiki həlḳ yənila u-bu ḩəkümət yaki dələtning «uluoɣ ḳudrət»i tooɣruluḳ səzləp yürüxidu; bəzi dələtlər nadanlarqə əzining uluoɣluḳi tooɣruluḳ mahtinip ketidu. «Naḩum pəyoɣəmbər» degən kitab bizni bu dunyadiki barliḳ ḩoḳuḳ ḩəm ḳudrət adəmlərgə Huda təripidin ata ḳilinoɣan, dəp həwərləndüridu. Ular muxu ḩoḳuḳni suyiistemal ḳilsa, əz mənpə'iti üqün adalətni burmilisa, Huda əz waḳtida ularni soraḳḳa tartip jazalap, ularning «büyük» ḩoḳuḳini ḩətta bir keqidila ulardin tartiwalidu. Xuning bilən təng biz «Naḩum pəyoɣəmbər»din əginələymizki, Huda ḩəmmimizni ayrim-ayrim bilidu ḩəm «Pərwərdigar meḩribandur, külpətlik kündə baxpanaḩdur; Əzigə tayanoɣanlarni U bilidu» (1:7). Oḳurmənlirimizning ḩəmmisi Uni tonusun, ular Pərwərdigarning ḩazirḳi bu rəzil dəwrgə qoḳum qüxüridioɣan dəroɣəzipidin haliy bolup, Uning ḳanatliri astidin towa ḩəm kəmtərlik bilən ḩimayə tapsun.

Əmdi «Naḩum pəyoɣəmbər»də bayan ḳilinoɣan təwəndiki uluoɣ ḩəḳiḳətlərni kərimiz: —

(1) Huda bəribir insanlarning barliḳ səltənətliri üstidin ḩəkümranliḳ ḳilidu.
(2) Huda Əz həlḳi üqün intiḳam alidu.
(3) Huda ḩəzriti Ibraḩimoɣa bərgən wədə ḩər dəwrdə inawətlik («Yar.» 12:1-3) «Kimki seni (wə xundaḳla əwladliringni) horlisa, mən qoḳum uni lənətkə ḳaldurimən». Israil həlḳi ḩəzriti Ibraḩimning əwladliri, əlwəttə.
(4) «Pərwərdigar Əzini izdigüqilərning ḩəmmisigə baxpanaḩdur».

Tərjimimizdə biz Təwratxunas alimlarning tətḳiḳliridin, bolupmu Yəḩudi alim Doktor Arnold Fruhtenbaum» ḩəm amerikiliḳ alim «Professor Dawut Bəykər»lərning əsərliridin paydilanduḳ.

Məzmun: —

1-bab: Hudaning Ninəwəning ḫalakiti tooɣruluḳ pərmani
2-bab: Ninəwəning ḫalak boluxining təswirliri
3-bab: Ninəwəning ḫalak boluxidiki səwəblər

Naḥum

Hudaning Ninəwəning ḥalakiti tooɣruluḳ pərmani

1 [1] Ninəwə xəḥiri tooɣrisida yüklənгən wəḥiy — əlkoxluḳ Naḥum kərgən alamət kərünüx
hatiriləngən kitab.

[2] Pərwərdigar otluḳ muḥəbbətlik, intiḳam aloɣuqi bir Hudadur;
Bərḥək, Pərwərdigar bir intiḳam aloɣuqi,
Dəroɣəzəp Igisidur;
Pərwərdigar yawliridin intiḳam alidu,
Düxmənliri üqün adawət saḳlaydu.
[3] Pərwərdigar asanliḳqə aqqiḳlanmaydu,
Küq-ḳudrəttə uluoɣdur,
Gunaḥi barni ḥeq aḳlimaydu;
Pərwərdigar — Uning yoli ḳara ḳuyunda wə borandidur,
Bulutlar Uning ayaoɣliri purḳiratḳan qang-tozangdur.
[4] U dengizoɣa tənbiḥ berip uni ḳuruḳ ḳilidu,
Barliḳ dəryalarni ḳurutuwetidu;
Baxan ḳaoɣjirap ketidu,
Karməlmu ḥəm xundaḳ bolidu;
Liwandiki gül-giyaḥmu ḳaoɣjiraydu.
[5] Taoɣlar uning aldida titrəp ketidu,
Dənglər erip ketidu,
Yər yüzi Uning ḥuzuri aldioɣa kətürülidu,
Jaḥan ḥəm uningda barliḳ yaxawatḳanlarmu xundaḳ bolidu.
[6] Kim Uning oɣəzipi aldida tik turalisun?
Kim Uning aqqiḳining dəḥxitidə ḳəddini kerip turalisun?
Uning dəroɣəzipi ottək təkülidu,
Uning aldida taxlar yerilidu.
[7] Pərwərdigar meḥribandur, külpətlik kündə baxpanaḥdur;
Өzigə tayanoɣanlarni U bilidu.
[8] Biraḳ exip taxḳan kəlkün bilən xu yərni pütünləy tügəxtüridu,
Ḳarangoɣuluḳ Uning düxmənlirini ḳooɣlaydu.
[9] Silər Pərwərdigar bilən ḳarxilixip nemə oylawatisilər?

1:1 «Yüklənгən wəḥiy» — ibraniy tilida «Massa» *(asasiy mənisi «yük»)* degən bir səz bilənla ipadilinip ḥəm «wəḥiy» ḥəm «pəyoɣəmbərning zimmisigə yüklənгən bir wəzipə» degən ikki mənini əz iqigə alidu.
1:2 Mis. 20:5
1:4 «Barliḳ dəryalarni ḳurutuwetidu; Baxan ḳaoɣjirap ketidu, Karməlmu ḥəm xundaḳ bolidu; Liwandiki gül-giyaḥmu ḳaoɣjiraydu» — Baxan wə Liwanda ḥəl-yeoɣin kəp, bək mol bolidu; ularning otlaḳliri intayin munbət idi. Karməl bolsa Israilda ḥəl-yeoɣin əng kəp bolidioɣan jay; u «ḳaoɣjirap kətkən» bolsa, baxḳa jaylar tehimu xundaḳ bolatti.
1:5 Mis. 19:18; Zəb. 18:7-9; 29:4-6; 97:4, 5; 114:4.
1:7 Yo. 3:16
1:8 «Biraḳ exip taxḳan kəlkün bilən xu yərni pütünləy tügəxtüridu» — «exip taxḳan kəlkün» pəyoɣəmbərlərning yazmilirida adəttə kəqmə mənidə ḳollinilip «tajawuz ḳiloɣuqi ḳorḳunqluḳ ḳoxun»ni kərsitidu. Biraḳ «Naḥum» degən uxbu ḳismida, u ḥəm əsli mənisidə *(kəlkün)* bilən ḳolliniloɣan ḥəm «tajawuzqi ḳoxun» degən kəqmə mənidimu ḳolliniloɣan. Ninəwə xəḥiri Tigris dəryasining exip texixi ḥəm Babil ḳoxuni təripidin yər bilən təng ḳilinoɣan.
–«Xu yər» bəlkim Ninəwə xəḥirini kərsitidu.

U ixliringlarni pütünləy tügəxtüridu;
Yamanlik silərdin ikkinqi ḳetim qiḳmaydu.
10 Ular ḳamoʏaḳtək bir-birigə qirmixiwaloʏan bolsimu,
Өz ḫarakliridin süzmə bolup kətkən bolsimu,
Ular ḳuruḳ pahaldək pütünləy yəp ketilidu.
11 Səndin Pərwərdigaroʏa rəzillik oylioʏuqi qiḳḳanidi,
U Iblisning bir nəsiḫətqisidur.
12 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Ularning təyyarliḳliri toluḳ, sani zor kəp bolsimu,
Ular ohxaxla üzüp taxlinidu,
Xundaḳla kəlməskə ketidu;
Mən sanga azar ḳiloʏinim bilən, i həlḳim,
Ḳaytidin sanga azar ḳilmaymən.
13 Ḫazir Mən uning boyunturuḳini boynungdin sundurup eliwatimən,
Wə asarətliringni bəsüp taxlaymən.
14 Pərwərdigar sən tooʏruluḳ pərman qüxürgənki,
Sening naming ḳaytidin terilməydu;
Butungning өyidin Mən oyma ḫəykəl, ḳuyma ḫəykəlni yoḳitimən;
Mən ḳəbrəngni təyyarlawatimən,
Qünki sən pəsəndidursən.
15 Mana taoʏlar üstidə, hux həwərni elip kəlgüqining ayaoʏlirioʏa,
Aram-hatirjəmlikni jakarlioʏuqining ayaoʏlirioʏa ḳara!
Ḫeytliringni təbriklə, i Yəhuda, iqkən ḳəsəmliringni ada ḳil;
Qünki u rəzil boloʏuqi zeminingdin ikkinqi ətməydu;
U pütünləy üzüp taxlanoʏan bolidu.

1:9 «U ixliringlarni pütünləy tügəxtüridu» — yaki «U Өzi ḳilmaḳqi boloʏinini bəribir ada ḳilidu». **«Yamanlik silərdin ikkinqi ḳetim qiḳmaydu»** — kona zamanlardiki nuroʏun «wəyran ḳilinoʏan» xəhərlər keyin ḳayta ḳuruloʏan. Məsilən, Yerusalem xəhiri az degəndə bəx ḳetim ḳaytidin ḳuruloʏan. Biraḳ Ninəwə xəhiri oʏulitiwetilgəndin keyin pütünləy yoḳap kətti.

1:9 Pənd. 11:4; Əz. 7:19; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Yex. 10:22-23; 28:22; Yər. 30:11; 46:28

1:10 «Өz ḫarakliridin süzmə bolup kətkən bolsimu,...» — pəyoʏəmbər muxu yərdə, Ninəwə xəhiridiki ḫəmmə puḳra məst boloʏan waḳtida wəyran ḳilinidu, dəp puritidu. **«Ular ḳuruḳ pahaldək pütünləy yəp ketilidu»** — mənisi bəlkim «köydürülidu». Baxḳa birnəqqə hil tərjimilər uqrixi mumkin.

1:11 «U Iblisning bir nəsiḫətqisidur» — «Iblis» muxu yərdə ibraniy tilida «Belial» deyilidu. Bu səz Təwratta adəttə Xəytanning өzini kərsitixi mumkin. Baxḳa tərjimilərdə «rəzil», «ərzimәs» degən mənilərdə kelidu.

–Mumkinqiliki barki, bu «Iblisning nəsiḫətqisi» Sənnaheribni kərsitidu *(Sənnaherib miladiyədin ilgiriki 702-yili Yəhudaoʏa ḳattiḳ ḫujum ḳiloʏan. Uning məoʏlubiyiti ḫəm өlümi Təwratta, «Yəxaya» 36-38 bablarda hatiriləngən)*. Undaḳ boloʏanda, Naḫum pəyoʏəmbər өzining bu bexaritini məzkur kitabni rəsmiy toplap pütküzüxtin 50 yil burun, yəni yax waḳtida hatiriligən bolidu.

1:12 «Ularning təyyarliḳliri toluḳ, sani zor kəp bolsimu,... » — «təyyarliḳliri toluḳ, sani zor kəp» — bu Asuriyəliklərning өzlirini təswirləxkə daim ixlitidioʏan ibarə. **«Ular ohxaxla üzüp taxlinidu, xundaḳla kəlməskə ketidu»** — ibaraniy tilida «kəlməskə ketidu» degən bu səz bəzidə «tamqilap-tamqilap yoḳap ketidu» degənni bildüridu.

1:14 «Pərwərdigar sən tooʏruluḳ pərman qüxürgənki, sening naming ḳaytidin terilməydu; ...» — Huda muxu yərdə ḳaytidin Asuriyə padixaḫioʏa səz ḳilidu.

–«Sening naming .. terilməydu» — bu bəlkim ikki bislik səz. Birinqidin Asuriyə padixaḫining ḫeq nəsli ḳalmaydu; ikkinqidin, uni əslitidioʏan ḫeq abidilər, hatirə taxlar ḳalmaydu *(Asuriyə padixaḫliri əslidə ʏong-ʏong abidə taxlirioʏa naḫayiti amraḳ idi)*. **«Mən ḳəbrəngni təyyarlawatimən»** — baxḳa birhil tərjimisi «Mən uni *(yəni padixaḫning buthanisini)* ḳəbrəng ḳilip bekitimən».

1:15 «Mana taoʏlar üstidə, hux həwərni elip kəlgüqining ayaoʏlirioʏa, aram-hatirjəmlikni jakarlioʏuqining ayaoʏlirioʏa ḳara!» — muxu hux həwərning məzmuni bəlkim Ninəwə xəhiri wəyran bolup, Hudaning həlḳigə hatirjəm künlər kəldi, degənlik.

1:15 Yəx. 52:7; Rim. 10:15

Ninəwəning ḥalak boluxining təswirliri
Huda Ninəwəgə ḳaytidin səz ḳilidu

2 [1] Bitqit ḳilidioɣan birsi kəz aldingoɣila kəldi;
Əmdi istiḥkam üstidə kəzət ḳil,
Yoloɣa ḳara, belingni baoɣla, küqliringni yioɣip tehimu küqəyt!
[2] (Qünki Pərwərdigar Yaḳupning xan-xəripini əsligə kəltürdi,
Uni Israilning xan-xəripigə layiḳ dərijidə əsligə kəltürdi;
Qünki ḳurukḳdioɣuqilar ularni ḳurukḳdap ḳoyoɣanidi,
Ularning üzüm tal xahlirini wəyran ḳiloɣanidi).
[3] Bitqit ḳiloɣuqining palwanlirining ḳalḳanliri ḳizil boyaldi,
Uning baturliri pərəngdə kiygüzüldi;
Təyyarliḳ künidə, jəng ḥarwiliri polatning julasida yaltirap ketidu,
Nəyzilər oynitilidu;
[4] Jəng ḥarwiliri koqilarda güldürlixip qepixiwatidu;
Kəng yollarda bir-birigə soḳulidu;
Ularning ḳiyapiti məx'əllərdək bolidu,
Ular qaḳmaḳlardək yügürüxidu.
[5] Sərdar əmirlirigə əmr qüxüridu;
Ular yürüx ḳiloɣinida aldirioɣinidin bir-birigə putlixip mangidu;
Ninəwəning sepilioɣa ḳarap aldiraydu,
Baxlirioɣa bolsa «muḥasirə ḳalḳini» təyyarlinidu.
[6] «Dəryalarning dərwaziliri» eqilidu,
Padixaḥning ordisi erip ketidu.
[7] Huzzabning bolsa uyatliri eqilidu —
Düxmən təripidin yalap epketilidu,
Dedəkliri huddi pahtəklərning sadasidək aḥ-uḥ tartip,

2:1 «Bitqit ḳilidioɣan birsi kəz aldingoɣila kəldi» — demək, birsi sən Ninəwəning aldioɣa kelip sanga ḥujum ḳilidu. **«Əmdi istiḥkam üstidə kəzət ḳil, yoloɣa ḳara, belingni baoɣla, küqliringni yioɣip tehimu küqəyt!»** — bu kinayilik, ḥəjwiy gəp — Ninəwəliklər jənggə xunqə kəp təyyarliḳ ḳiloɣan bolsimu, ḥəmmisi bikar bolidu.

2:2 «Pərwərdigar Yaḳupning xan-xəripini əsligə kəltürdi, uni Israilning xan-xəripigə layiḳ dərijidə əsligə kəltürdi» — oḳurmənlər bəlkim esigə kəltüriduki, Huda Yaḳup pəyoɣəmbərgə yengi isim ḳoydi, yəni «Israil» dəp ḳoydi. «Yaḳup»ning mənisi «aldamqi» yaki «baxḳining ornini baskuqi», «Israil»ning mənisi «Huda bilən billə boloɣan xaḥzadə». Demək, Huda Yaḳupning əgri-toḳay yollirini əzgərtip, uningoɣa parlaḳ keləqək bərgən. Xuning bilən Muḳəddəs Kitabta, «Yaḳup» bəzi waḳitlarda Israilning «kona təbiiti»ni, yəni Huda əq kərgən yaman illətlirini kərsitidu. **«Qünki ḳurukḳdioɣuqilar ularni ḳurukḳdap ḳoyoɣanidi, ularning üzüm tal xahlirini wəyran ḳiloɣanidi»** — Asuriyə Israil ḥəm Yəhudani kəp ḳetim ḥərhil usul *(bulangqiliḳ, jazanihorluḳ, baj-seliḳ ḳatarliḳlar)* bilən «ḳurukḳdap ḳoyoɣanidi».

2:2 Zəb. 80:12-13; Yəx. 10:12

2:3 «Bitqit ḳiloɣuqining palwanlirining ḳalḳanliri ḳizil boyaldi» — «ḳalḳanliri ḳizil boyaldi» mumkinqiliki barki, Asuriyə ləxkərliri jənggə təyyarlanoɣinida ḳalḳanlirini ḳizil rəngdə boyap ḳoyatti.

2:5 «Sərdar əmirlirigə əmr qüxüridu» — «sərdar» ibraniy tilida «u» deyilidu. Bizningqə düxmənlərning sərdarini kərsitidu *(1-ayətni kərüng)*.

–Bəzi alimlar «u» Asuriyə padixaḥni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Undaḳ boloɣanda, ayət Asuriyəliklərning jiddiy mudapiə təyyarliḳi ḳiliwatḳinini kərsitidu.

–«Baxlirioɣa bolsa «muḥasirə ḳalḳini» təyyarlinidu» — «muḥasirə ḳalḳini» — əskərlər sepiloɣa ḥujum ḳilip ərüməkqi boloɣanda, baxlirini ḳooɣdax üqün bax üstigə qong bir ḳalḳandək nərsini kətürüp yürətti. Baxḳa birhil tərjimisi: «ḳalḳanliḳ potəy».

2:6 ««Dəryalarning dərwaziliri» eqilidu, padixaḥning ordisi erip ketidu» — «dəryalarning dərwaziliri» degənlik nemə mənisi? Tigris dəryasining tarmaḳ-eriḳliri Ninəwə xəḥiridin ətətti. Dəryalar sepildin ətkən jaylarda kemilərni ətküzüx-ətküzməslik üqün ḥəm baxḳa jaylarda su eḳimlirini tizginləx üqün dərwaza-taḳaḳlar bekitilgənidi. Dəl Ninəwə xəḥiri muḥasirigə elinoɣan qaoɣda dərya texip, uning taxḳi sepilining 3 kilometrliḳ ḳismini eḳitip kətkən. Xuning bilən Babil ḳoxuni bəsüp kirip, andin iqki sepiloɣa ḥujum ḳilixḳa kirixti.

–«Padixaḥning ordisi erip ketidu» — Bəlkim padixaḥ ḥəm ordidikilərning yüriki ḳorḳunqtin erip kətkənlikini kərsitidu. Padixaḥ barliḳ bayliḳlirini yooɣan bir gülhan ḳilip, əzi wə kenizəklirini gulhanning üstidə kəydürüwaldi.

–Bəzi alimlar bu səzni jismaniy tərəptin: «orda *(dərya eḳimi bilən)* eḳip ketidu» dəp qüxinidu.

Məydilirini urup ketidu.
[8] Ninəwə apiridə boloḫandin beri kəl süyidək tinq bolup kəldi,
Birak ular ḫazir ḳeqip ketidu...
Əy tohta! Əy tohta!
— Birak ḫeqkim kəynigə ḳarimaydu.
[9] Kümüxlərni buliwelinglar, altunlarni buliwelinglar;
Qünki uning xəwkətlik həzinisidiki ḳimmət ḳaqa-ḳuqilirining sani yoḳtur.
[10] U ḳuruḳdaloḫan, wəyran ḳilinoḫan, bərbat boloḫan!
Yüriki erip ketidu,
Tizliri bir-birigə jalaḳlap təgməktə;
Bəlliri toloḫak tutḳandək toloḫinidu,
Barlik yüzlər tatirip ketidu.
[11] Ḳeni, xirlarning uwisi?
Yax xirlar ozuḳlinidioḫan jay,
Xir, qixi xir, xir arslini ḫeqkimdin ḳorḳmay yürgən jay ḳeni?
[12] Xir əz arslanlirini ḳanduruxḳa owlarni titma-titma ḳiloḫanidi,
Qixi xirliri üqün owlarni booḫanidi;
Əngkürlirini ow bilən, uwilirini olja bilən toxḳuzoḫanidi.
[13] Mana, Mən sanga ḳarximən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloḫan Pərwərdigar;
Mən sening jəng ḫarwiliringni is-tütəkkə aylandurup kəydürüwetimən;
Ḳiliq yax xirliringni yəwatidu,
Owangni yər yüzidin elip taxlaymən;
Əlqiliringning awazliri ḳayta ḫeq anglanmaydu.

Ninəwəning ḫalak boluxidiki səwəblər

3 [1] Ḳanlik xəḫərgə way!
U yaloḫanqilik, zulum-zorawanlik bilən toloḫan,
U olja elixtin ḫeq ḳol üzgən əməs!
[2] Aḫ, ḳamqining ḳarsildaxliri!
Qaḳlirining daḳangxiwatḳan,
Atlarning qapqiwatḳan,
Pingildap ketiwatḳan jəng ḫarwilirining sadaliri!
[3] Ḳara, atlik ləxkərlərning ḳangḳixliri,
Ḳiliqlarning walildaxliri,
Nəyzilərning palildaxliri,
Əltürülgənlərning kəplüki,

2:7 «Huzzabning bolsa uyatliri eqilidu» — «Huzzab» bolsa bəlkim Ninəwə hanixining ismi *(bu isim ularning bir ayal butining ismi, yəni «ixtar» degən isim bilən munasiwətlik)*. Padixaḫ əzini kəydürüwaloḫini bilən hanix əzi tirik ḳelip rəswa ḳilinip, dedəkliri bilən ḳullukḳa əwətilidu. Bəzi alimlarning baxḳa birhil tərjimisi bar — «Mana bu xundaḳ bekitilgəndur, — uning *(Ninəwə xəḫirining)* uyatliri eqilidu...».
2:8 «Ninəwə apiridə boloḫandin beri kəl süyidək tinq bolup kəldi, birak ular ḫazir ḳeqip ketidu...» — baxḳa birhil tərjimisi «Ninəwə bir kəl süyidəktur, birak ḫazir suliri yoḳap ketidu...».
2:10 Ḳan. 1:28; 20:8; Yə. 2:11; 5:1; 7:5; Yəx. 13:7, 8; 21:3; Əz. 21:12.
2:11 «Ḳeni, xirlarning uwisi? Yax xirlar ozuḳlinidioḫan jay, xir, qixi xir, xir arslini ḫeqkimdin ḳorḳmay yürgən jay ḳeni?» — xir Asuriyə imperiyəsining simwoli idi.
2:13 «Mən sening jəng ḫarwiliringni is-tütəkkə aylandurup kəydürüwetimən» — ibraniy tilida «Mən uning jəng ḫarwilirini is-tütəkkə aylandurup kəydürüwetimən».
3:1 «Ḳanlik xəḫərgə way!» — «ḳanlik xəḫər» Ninəwə xəḫirini kərsitidu, əlwəttə; 1-3-ayətlərdə, bəsüp kirgən ḳoxunliri, xundaḳla ularning ḳiroḫinqiliḳi təswirlinidu.

Ölüklər dəwə-dəwə!
Jəsətlərning sani yoḳtur;
Ular jəsətlərgə putlixidu.
[4] — Seḥirlərning piri u,
— əllərni paḥixiwazliḳi,
Jəmətlərni seḥirliri bilən setiwetidu;
Sən xerinsuhən paḥixining nuroɣun paḥixilikliri tüpəylidin,
[5] Mana, Mən sanga ḳarxilixip qikḳanmən, —
— dəydu samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,
Kənglikingning etikini ḳayrip yüzünggə yepip, seni axkarilaymən,
Əllərgə uyat yərliringni,
Padixaḥliḳlaroɣa nomusungni kərsitimən.
[6] Üstünggə nijasətni taxlaymən,
Seni xərməndiqiliktə ḳaldurimən,
Seni rəswa ḳilimən.
[7] Wə xundaḳ boliduki,
Seni kərgənlərning ḥəmmisi səndin ḳeqip: —
«Ninəwə wəyran ḳilindi! Uning üqün kim ḥaza tutidu?» — dəydu;
Mən sanga təsəlli bərgüqilərni nədin tepip berimən?
[8] Sən dəryalarning otturisida turoɣan,
Ətrapida sular boloɣan,
Istiḥkami dengiz boloɣan,
Sepili dengiz boloɣan No-Amon xəḥiridin əwzəlmusən?
[9] Efiopiyəmu, Misirmu uning küq-ḳudriti idi,
Ularning küqi qəksiz idi;
Put ḥəm Liwiyəliklər uningoɣa yardəmqi idi;
[10] Umu elip ketilip, əsirlikkə qüxkən;
Barliḳ koqa bexida bowaḳliri qərüp taxliwetildi;
Ular uning mətiwərliri üqün qək taxlidi,
Uning barliḳ ərbabliri zənjirdə baoɣlanoɣanidi.
[11] Sənmu məst bolisən;
Sən məkünüwalisən;
Sən düxməndin ḥimayə izdəp yürisən;
[12] Sening barliḳ istiḥkamliring huddi tunji mewigə kirgən ənjür dərihining ənjürlirigə ohxaydu;

3:4 «Seḥirlərning piri u» — «u» bu yərdə Ninəwə xəḥirini kərsitidu. **«u... əllərni paḥixiwazliḳi, jəmətlərni seḥirliri bilən setiwetidu; sən xerinsuhən paḥixining nuroɣun paḥixilikliri tüpəylidin,...»** — Ninəwədikilər rəḥimsizlik, zorawanliḳtin ḥəwəs aloɣan bolupla ḳalmay, yənə kəp əllərgə kəp jadugərlik ḥəm hurapatliḳ ərp-adətlirini ḥəm əzlirining paskina butpərəslikini tarḳatḳanidi.

3:7 «Mən sanga təsəlli bərgüqilərni nədin tepip berimən?» — Naḥum pəyoɣəmbər muxu yərdə səz oyini ḳilip əzining ismi *(«təsəlli bərgüqi» degən mənidə)* üstidə kinayilik, ḥəjwiy gəp ḳilidu. U əzining Yəḥuda həlḳigə bexarətliri bilən təsəlli bərgənidi. Birak «Ninəwə xəḥiri üqün «Naḥum»lar nədin tepilidu?».

3:9 «Put ḥəm Liwiyəliklər uningoɣa yardəmqi idi» — «Put» degən yurt ḥazirḳi Somaliyə. «Liwiyə», yəni «Libya»ning ḳədimki ismi «Kux».

3:10 «Umu No-Amonmu, 8-ayətni kərüng elip ketilip, əsirlikkə qüxkən; barliḳ koqa bexida bowaḳliri qərüp taxliwetildi,....» — Misirdiki qong xəḥər «No-Amon» intayin mustəḥkəm, ḥətta Asuriyə xəḥiridin tehimu «yengilməs» idi. U Nil *(dengizdək kəng boloɣan)* dəryasining tət eḳimi arisioɣa jaylaxḳan bolup, 20000 jəng ḥarwisi, 100 dərwazilik zor egiz sepili bar, tət məmlikət bilən ittipaḳdax idi. Xunga u «yengilməs bir xəḥər» dəp ḥesablanoɣan. Birak u Asuriyə padixaḥi Axurbanipal təripidin miladiyədin ilgiriki 665-yili rəḥimsizlik bilən bitḳit ḳilindi.

3:11 «Sənmu məst bolisən; sən məkünüwalisən,...» — «sən**mu** məst bolisən» — tarihta kəp küqlük xəḥərlər əzidə turoɣuqilarning bihəstəlik ḳilixi wə əzliridin məoɣrurlinip ḥarak iqip məst boluxi bilən, düxmənlər bəsüp kirgən. No-Amonning əḥwalimu bəlkim xundaḳ boloɣan, Ninəwəning aḳiwiti jəzmən xundaḳ bolidu.

Birla silkisə, ular yegüqining aoɣzioɣa qüxidu.
[13] Mana, həlḳing xəḥiringdə ḳiz-ayallardək bolup ḳaldi;
Zeminingning ḳowuḳliri düxmənliringgə kəng iqilidu;
Ot təmür taḳaḳliringni yəp ketidu.
[14] Əmdi muḥasirigə təyyarliḳ ḳilip su tartip ḳoy!
Ḳoroɣanliringni mustəḥkəmlə!
Seoɣiz topidin lay etip,
Ḥak layni qəyləp ḳoy!
Humdanni raslap ḳoy!
[15] Ot seni xu yərdə yəp ketidu;
Ḳiliq seni üzüp taxlaydu;
U seni qekətkə liqinkisidək yəwatidu;
Əmdi əzüngni qekətkə liqinkiliridək kəp ḳil,
Qekətkidək əzüngni zor kəp ḳil!
[16] Sən sodigərliringni asmandiki yultuzlardin kəp ḳilding;
Mana, qekətkə liqinkisi ḳanat qiḳirip, uqup ketidu!
[17] Sening ərbabliring qekətkilərdək,
Sərdarliring mijir-mijir qaḳqiḳizlardək bolidu;
Mana ular sooɣuḳ künidə qitlar iqigə kiriwelip makan ḳilidu;
Ḳuyax qiḳḳanda, ular ḳeqip ketidu,
Baroɣan yerini tapḳili bolmaydu.
[18] Qopanliring mügdəp ḳaldi, i Asuriyəning padixaḥi;
Sening aḳsəngəkliring jim yatidu;
Həlḳing taoɣlar üstigə tarḳilip kətti,
Ḥeqkim ularni yioɣmaydu;
[19] Sening yarang dawasiz,
Sening zəhming eoɣirdur;
Həwiringni anglioɣanlarning ḥəmmisi üstüngdin qawak qalidu;
Qünki tohtawsiz rəzilliking kimning bexioɣa kəlmigəndu?

3:13 «həlḳing xəḥiringdə ḳiz-ayallardək bolup ḳaldi» — bu ikki bisliḳ gəp. Birinqidin Ninəwə xəḥiridiki kəp ərlər xu dəwrdiki padixaḥi Sardonopoliska əgixip bəqqiwaz bolup kətti. Sardonopolis əzi ayalqə kiyinip yürətti. Bu ixlar Huda aldida əzlirigə jaza elip kelidioɣan eoɣir gunaḥ idi. Ikkinqidin, jənggə kəlgəndə, Asuriyə həlḳi ḳiz-ayallardək ḳorḳup ketip ḳaqidioɣanliḳini kərsitidu.

3:16 «qekətkə liqinkisi ḳanat qiḳirip, uqup ketidu!» — «qekətkə liqinkisi ... uqup ketidu» degənning mənisi bəlkim Ninəwəning kəp sodigərliri bexioɣa eoɣir kün qüxkəndə uningoɣa ḥeq yardəm bərməy, «bikar tələp» qekətkidək ḳeqip ketidu; 17-ayətnimu kərüng.

3:17 «Sening ərbabliring qekətkilərdək, sərdarliring mijir-mijir qaḳqiḳizlardək bolidu; mana ular sooɣuḳ künidə qitlar iqigə kiriwelip makan ḳilidu» — qekətkilər sooɣuḳ waḳitlarda «tonglap ḳetip ḳalidu», ḥeq midirlimas bolup ḳalidu. Asuriyəning əskərliri ohxaxla jənggə kirgəndə ḥeq ḥərikət ḳilmay, bəlkim ḳorḳunqtin «ḳetip ḳalidu». Andin ular ḳeqip «uqup ketidu».

3:18 «Qopanliring mügdəp ḳaldi, i Asuriyəning padixaḥi.... həlḳing taoɣlar üstigə tarḳilip kətti, ḥeqkim ularni yioɣmaydu...» — «qopanliring» yəni «həlḳ padiqiliring», «həlḳ bakḳuqiliring» bəlkim məmlikətning bihətərlikigə məs'ul boloɣanlarni, yəni padixaḥning ordisidiki wəzir-wuzralirini kərsitidu. Ḥeqkim tarḳilip kətkən Asuriyə həlḳidin həwər elip ularni yioɣmaydu, baḳmaydu.

–«Həlḳing taoɣlar üstigə tarḳilip kətti, ḥeqkim ularni yioɣmaydu...» — Asuriyə həlḳi tarḳitiloɣandin keyin ḥərgiz ḳaytidin bir əl-yurt bolmioɣan.

Təwrat 35-ķisim

«Ḥabakkuk»

(Ḥabakkuk pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər əzi

Ḥabakkuk pəyoƣəmbərning ķaysi jəmättin boloƣanliķi yaki uning arķa kərünüxidin həwirimiz yoķ. U kitabida əzini tonuxturuxidin ķarioƣanda, məzkur bexarətni ķobul ķiloƣan waķitta, uning pəyoƣəmbərlik salaḥiyiti alliķaqan etirap ķilinoƣan. Uning ismi «ķuqaķlax» degən mənidə.

Kitabning yeziloƣan waķti

Uning kitabi boyiqə, «Babil» kəlgüsidə məydanoƣa qiķip, büyük bir imperiyə bolidu wə bu ix intayin ḥəyran ķalarliķ dəp ķarilidu. Xunga bu bexarət xu wəķədin ilgiri yeziloƣan boluxi kerək — bolmisa kim uni «bexarət» dəp ķaraydu?! Xuning bilən hulasigə kelimizki, kitab Babilning «qong bəsüx»i, yəni ularning Asuriyə paytəhti Ninəwəni miladiyədin ilgiriki 612-yili wəyran ķilixtin ilgiriki məlum bir waķitta yeziloƣan. Uning oķurmənlərgə: «**Bu ix silərning künliringlarda bolidu**» deginidin ķarioƣanda, uning bexariti miladiyədin ilgiriki 612-yilidin awwalķi bir dəwr iqidə yeziloƣan boluxi kerək — demək, miladiyədin ilgiriki 640-612-yilliri ariliķida, Yosiya padixaḥ Yəḥudaning təhtigə olturoƣan waķtida yeziloƣan.

Kitabning tarihiy arķa kərünüxi wə temisi

Ḥərbir pəyoƣəmbərning kitabining əz alaḥidiliki bar, bolupmu Ḥabakkukning xundaķ — qünki u əlgə yaki puķralaroƣa bexarətlər bərməy, pəķət yaloƣuz Hudaoƣa səz ķilidu, andin uningdin jawab alidu. Pütün kitab pəķət uning Hudaning Өzi bilən boloƣan səḥbətlirining hatirisi, halas. Uning kəngül ķoyoƣini məlum bir həwərni ķandaķ yətküzüx üqün əməs, bəlki iq-baoƣrini azablioƣan soallarni ķandaķ ḥəl ķilixtin ibarət boloƣan. Hudaning kərsətmisi bilən u keyinki dəwrlərning bəhti üqün bu «səḥbətlər»ni hatiriləydu.

Yuķiriķi bayķiximiz boyiqə, Ḥabakkuk Yosiya padixaḥ Yəḥudaning təhtigə olturoƣan waķitta bexarətlərni bərdi. Israilning pütün tarihi boyiqə Yosiya bəlkim ularning əng adil, lilla wə ihlasmən padixaḥliridin biri boloƣan. Təhtkə olturoƣandin keyin u muķəddəs ibadəthanidin barliķ butpərəslikkə ait nərsilərni qiķiriwetip, barliķ buthanilarni wə tapķan butlarni buzoƣan, barliķ jadugərlərni, palqilar wə xuningdək jin-xəytanlarni izdigənlərni zemindin ķoƣliwətkən wə xuningdək kəp islaḥatlarni yoloƣa ķoyoƣanidi. U adalətni elip baridioƣan siyasətlərni izqil ḥalda yürgüzgənidi. Biraķ Ḥabakkukning degənliridin kərimizki, kəp əmir-wəzirlərning arzu-niyətliri Yosiya padixaḥning adalətni yaķlax təxnaliķi bilən birdək əməs idi. Ḥabakkukning deyixiqə, u məyli ķaysi tərəpkə ķarimisun, u xu yərdə zulum-zorluķ, jazanihorluķ, bulangqiliķ wə aqkəzlükni kərdi. Omumiy jəḥəttin eytķanda, həlķ raḥət-paraoƣətlik turmuxni ətküzgən, biraķ ḥəķiķiy «islaḥat» bolmioƣan, həķlər ḥərhil ḥaram yollar bilən beyiwatatti. Ḥabakkuk

adalət wə ḥəkḳaniyliḳni naḥayiti ətiwarlaydioɣan kixi bolup, Hudaning pak-muḳəddəsliki wə ḥəkḳaniyliḳi uning kənglidin qongḳur orun aloɣan. Ḥər tərəptə boloɣan rəzillikni kərginidə, uning «həlḳim gunaḥliridin waz kəqsun, towa ḳilsun» degəndək dualiri Hudaoɣa anglanmioɣandək ḳilatti. Dəl buning əksiqə, dua-nida ḳiloɣanseri, ixlar tehimu yamanlixip kətkənidi. U: —

«**Sən nemixḳa manga ḳəbiḥlikni kərgüzisən,**
Nemixḳa japa-zulumoɣa ḳarap turisən?
Qünki bulangqilik ḥəm zulum-zorawanlik yüz aldimdidur;
Jənggi-jedəllər bar, dəwalar kəpəyməktə» — dəp pəryad kətürdi (1:3).

U Hudaning meḥribanliḳioɣa ixəngən, wijdani səzgür boloɣan kəp adəmlərgə ohxax, Hudaning muxundaḳ rəzilliklərgə yol ḳoyuxi uning kallisidin ḳət'iy ətməytti.

Uning Hudaoɣa boloɣan nidasi bir jawabḳa erixidu — biraḳ bu u kütkən yaki ümid baoɣlioɣan jawab əməs idi. Qünki Huda uningoɣa Kaldiylərning nəzərsiz bir həlḳtin ḥəywətlik bir dələt-imperiyə boluxḳa kətürülidioɣanliḳini kərsitidu. U əz wətəndaxlirining rəzillikliri tüpəylidin, Kaldiylərning rəḥimsizlik bilən Israilni bulang-talang ḳilixḳa, xundaḳla Hudaning jazalixini elip berixḳa kelidioɣanliḳini kəridu (Ḥabakkuk: «Hudaning səzini kərdüm» dəydu. Ḥəmmisi bəlkim uningoɣa «oɣayibanə alamət» yaki «alamət kərünüx» xəklidə kərüngən).

Hudaning bu jawabi uning kənglidiki qigixlərni tehimu eoɣir ḳiliwətti. Qünki Kaldiylər (alamət kərünüxtə uningoɣa kərsitilgini boyiqə) rəḥimsiz, butpərəs, eytḳusiz dərijidə baoɣri tax wə adəmhor toymas bir həlḳ idi. Ular urux ḳilixtin, baxḳa əllərni bərbat ḳilixtin, əsirlirini harlaxtin ḥuzur alidioɣan həlḳtur. Ḥəmmidin yamini xuki, ular bu ixlarning ḥəmmisini bəlkim əzlirining küq-ḳudritidin kəlgən dəp, əz küq-ḳudritini bir «ilaḥ»ḳa aylanduruxi mumkin idi. Ularning əzliri yasioɣan bir «ilaḥ»i boloɣandin keyin, bu «ilaḥ» ularoɣa qüxürgən əmrlər wə kərsətmilər dərwəḳə ularning xəhsiy arzu-ḥəwəslirigə intayin mas kelətti! Kaldiylərning rəzilliki xu dərijigə yətkənki, ḥətta ularning aldida Ḥabakkukning rəzil həlḳimu «adil» kərüngən əməsmidi?

Ḥabakkuk əz həlḳimdə adalət yoḳ, dəp dərd eytidu; biraḳ Huda Əzi kaldiylər tooɣruluḳ: «**Ular əzlirining deginini ḥesab ḳilidu**» dəydu (1:7). Demək, ular nemining tooɣra, nemining yaman ikənlikini əzliri bekitidu, ular Hudadin ḥeq ḳorḳmay, nemə halisam xundaḳ ḳilimən dəydioɣanlar. Huda ḳandaḳmu muxundaḳ bir yat əlni əz həlḳini jazalaxḳa ixlətisun? Kaldiylər Israilni parə-parə ḳiliwətsə, tehimu təkəbburlixip, «bizning ilaḥimiz Pərwərdigardin küqlük!» dəp, Israilning Hudasioɣa tehimu kupurluḳ ḳilidioɣan bolmamdu? Kaldiylər «Hudaning həlḳini» bitqit ḳilsa, ularning dəḥxətlik, təkəbbur kəz-ḳarixini ḥərḳaysi əl-millətlər aldida tehimu təstiḳlioɣan bolmamdu?

«**Sening kəzüng xunqə oɣubarsiz idiki,**
Rəzillikkə ḳarap turmaytting;
Əmdi nemixḳa sən munapiḳlik ḳiloɣanloroɣa ḳarap turisən,
Rəzillər əzidin adil boloɣan kixini yutuwaloɣinida, nemixḳa süküt ḳilisən?» (1:13).

Bu səz kitabning büyük soalidur. Dad-pəryadi bar kəp kixilər dadlirini təkkəndin keyin, Hudadin ḥeqḳandaḳ jawab kütməydu. Biraḳ Ḥabakkuk dərdlirini təkkəndin keyin Hudaning

jawabini səwr-taḳət bilən kütüxkə bəl baoŋlidi. U Hudaoŋa ḳarap kütiwidi, uning soalioŋa jawab kəldi. Jawab üq tərəplik bolup, kitabning ahirḳi ḳismini igiləydu. Jawab bizgə ḥayatimizda baxni ḳaturidioŋan, ḥətta ḥayatimizni parakəndə ḳilidioŋan məsililərgə yüzliniximiz üqün yardəm beridioŋan, insanni yorutidioŋan əlməs ḥəḳiḳətlərni təminləydu. Ḥəmmidin muḥimi: «Ḥəḳḳaniy adəm əz etiḳad-sadiḳliḳi bilən ḥayat yaxaydu».

Bu ixlar wə bəzi ayətlər üstidə, jümlidin Babilliḳlarning wə baxḳilarning tarihiy təpsilatliri üstidimu «ḳoxumqə səz»imizdə biz yənə tohtilimiz.

Tərjimimizdə biz Təwratxunaslarning tətḳiḳliridin, bolupmu Yəhudi alim Doktor Arnold Fruhtenbaum, amerikiliḳ alim Professor Dawut Bəykər wə əngilyilik alim «Dawut Prior»larning əsərliridin paydilanduḳ.

Məzmun: —

1-bab, 1-4 ayət: — Ḥabakkukning dad-pəryadliri
1-bab, 5-11 ayət: — Hudaning jawabi — «Babilliḳ tajawuzluḳi»
1-bab, 12-ayəttin 2-bab 1-ayətkiqə: — Ḥabakkukning ikkinqi dad-pəryadi ḥəm ḳarari
2-bab, 2-20 ayət: — Hudaning ikkinqi jawabi — «Babilning nabut boloŋanliḳi»
3-bab: — (küy xəklidə) Ḥabakkukning duasi wə ahirḳi zamanlar tooŋuluḳ bexariti.

Ḥabakkuk

1 [1] Ḥabakkuk pəyoɣəmbər kərgən, uningoɣa yüklәngən wəḥiy: —

Ḥabakkukning dad-pəryadliri

[2] Aḥ Pərwərdigar, ḳaqanoɣiqə mən Sanga nida ḳilimən, Sən anglimaysən?
Mən Sanga: «Zulum-zorawanliḳ!» dəp nalə-pəryad kətürimən,
Biraḳ Sən ḳutḳuzmaysən.
[3] Sən nemixḳa manga ḳəbiḥlikni kərgüzisən,
Nemixḳa japa-zulumoɣa ḳarap turisən?
Qünki bulangqiliḳ, zulum-zorawanliḳ kəz aldimdidur;
Jənggi-jedəllər bar,
Dəwalar kəpəyməktə.
[4] Xunga ḳanun paləq bolup ḳaldi,
Adalət məydanoɣa ḥeq qiḳmaydu;
Qünki rəzillər ḥəḳḳaniy adəmni ḳistimaḳta;
Xunga ḥəkümlər burmilinip qiḳirilidu.

Hudaning jawabi

[5] Əllər arisida bolidioɣan bir ixni kərüp beḳinglar, obdan ḳaranglar, ḥəyranuḥəs ḳelinglar!
Qünki silərning dəwringlarda bir ix ḳilimənki,
Birsi silərgə bayan ḳiloɣan təkdirdimu silər ixənməyttinglar.
[6] Qünki mana, Mən ḥeliḳi mijəzi osal ḥəm aldiraḳsan əl kaldiylərni ornidin turoɣuzimən;
Əsli əzigə təwə əməs makanlarni igiləx üqün,
Ular yər yüzining kəngri jaylirini besip mangidu;
[7] Ular əzlirining deginini ḥesab ḳilidu ḥəm əzini halioɣanqə yuḳiri tutidu;
[8] Ularning atliri yilpizlardin ittik,
Kəqtə owoɣa qiḳidioɣan bərilərdin əxəddiydur;
Atliḳ ləxkərlər atlirini məoɣuranə qapqitidu;
Atliḳ ləxkərlər yiraḳtin kelidu,
Ular owoɣa xungoɣuoɣan bürküttək uqup yüridu.
[9] Ularning ḥəmmisi zulum-zorawanliḳḳa kelidu;
Ularning top-top adəmliri yüzlirini aldioɣa bekitip, aloɣa basidu,
Əsirlərni ḳumdək kəp yioɣidu.
[10] Bərḥəḳ, u padixaḥlarni mazaḳ ḳilidu,
Əmirlərnimu nəzirigə almaydu;
U ḥəmmə istiḥkamlarni məshirə ḳilidu,

1:5 Ros. 13:41

1:6 «Mən ḥeliḳi mijəzi osal ḥəm aldiraḳsan əl kaldiylərni ornidin turoɣuzimən,... ular yər yüzining kəngri jaylirini besip mangidu» — kaldiylər pəḳət 20 yil iqidila nəzərsiz bir əldin, Babil xəḥirini *(keyin kaldiylər «Babilliḳlar» dəp ataloɣan)*, Ninəwə xəḥirini wə Misirni ixoɣal ḳiloɣan ḳorḳunluḳ bir imperiyəgə aylandi *(miladiyədin ilgiriki 615-595-yillar)*. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.

1:7 «Ular əzlirining deginini ḥesab ḳilidu ḥəm əzini halioɣanqə yuḳiri tutidu» — ibraniy tilidiki tekisttin muxu ayətni qüxinix səl təs. Əsli jümlini səzmusəz alsaḳ «Ulardin qiḳḳan ḥəküm wə ḥəywə əzlikidindur» — yəni Hudadin əməs, degən mənini bildüridu. Ular Hudadin ḥeq ḳorḳmay, nemini halisam xundaḳ ḳilimən, dəydioɣanlar.

1:9 «Ularning top-top adəmliri yüzlirini aldioɣa bekitip, aloɣa basidu,... » — yaki «ularning top-top adəmliri «xərḳ xamili»dək aloɣa basidu,...». Bu jümlining yənə birnəqqə tərjimiliri bar.

Qünki u topa-tupraḳlarni dəwə-dəwə ḳilip, ularni ixoɣal ḳilidu.
[11] Xundaḳ ḳilip u xamaldək oɣuyuldap ətidu,
Ḥəddidin exip gunaḥkar bolidu;
Uning bu küq-ḳudriti əzigə ilaḥ bolup sanilidu.

Pəyoɣəmbərning Hudaoɣa boloɣan jawabi

[12] Sən Əzəldin Bar Boloɣuqi əməsmu, i Pərwərdigar Hudayim, mening Muḳəddəs Boloɣuqim?
Biz əlməymiz, i Pərwərdigar;
Sən uni jazayingni bəja kəltürüx üqün bekitkənsən;
Sən, i Ḳoram Tax Boloɣuqi, uni bizgə ibrət ḳilip tüzitixkə bəlgiligənsən.
[13] Sening kəzüng xunqə oɣubarsiz idiki,
Rəzillikkə ḳarap turmaytting;
Əmdi nemixḳa Sən munapiḳlik ḳiloɣanlaroɣa ḳarap turisən,
Rəzillər əzidin adil boloɣan kixini yutuwaloɣinida, nemixḳa süküt ḳilisən?
[14] Sən adəmlərni huddi dengizdiki beliḳlardək,
Huddi əzliri üstidə ḥeq yetəkligüqisi yoḳ əmiligüqi ḥaywanlaroɣa ohxax ḳilisən;
[15] Xu kaldiy kixi ularning ḥəmmisini qanggikioɣa ilinduridu,
Ularni əz tori bilən tutuwalidu,
Ularni yioɣma torioɣa yioɣidu;
Xuning bilən huxal bolup xadlinidu;
[16] Wə torioɣa ḳurbanliḳ sunidu,
Yioɣma torioɣa isriḳ salidu,
Qünki xular arḳiliḳ uning nesiwisi mol,
Nemətliri ləzzətlik boldi.
[17] Əmdi u xu tərixidə torini tohtawsiz boxitiwərsə,
Xu tərixidə əllərni ḥeq rəḥim ḳilmay ḳiriwərsə bolamdu?

Ḥabakkukning ḳarari

2 [1] «Əmdi mən əz kəzitimdə turuwerimən,
Əzümni munar üstidə dəs tikləymən,
Uning manga nemə dəydioɣanliḳini,

1:10 «u ḥəmmə istiḥkamlarni məshirə ḳilidu, qünki u topa-tupraḳlarni dəwə-dəwə ḳilip, ularni ixoɣal ḳilidu» — demək, ular sepilning yenioɣa qong bir dəng yasap sepildin artilip bəsüp kiridu. Babilliḳlarning əmgək küqi kəp boloɣaqḳa, muxu Addiy usulni kəp ḳollanoɣan.
1:11 «Xundaḳ ḳilip u xamaldək oɣuyuldap ətidu, ḥəddidin exip gunaḥkar bolidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «xundaḳ ḳilixi bilən uning roḥi əzgirip ketidu; u xu yərlərdin ətüp, gunaḥkar bolidu».
1:12 «Sən uni jazayingni bəja kəltürüx üqün bekitkənsən» — yaki «uni jazayingoɣa uqraxḳa bekitkənsən».
1:14 «Sən adəmlərni huddi dengizdiki beliḳlardək, huddi əzliri üstidə ḥeq yetəkligüqisi yoḳ əmiligüqi ḥaywanlaroɣa ohxax ḳilisən» — əslidə Huda insanni yaratḳanda, insan tooɣuluḳ «ular dengizdiki beliḳlar... əmiligüqi ḥaywanlarni... baxḳursun» degənidi. Ḥazir Huda zalimlarning insanlarni beliḳlarning ornioɣa qüxürüxigə yol ḳoyuwatidu. Bu nemə üqün?
1:15 «Xu kaldiy kixi ularning ḥəmmisini qanggikioɣa ilinduridu» — Asuriyə padixaḥlirining əsirlərni kalpukliridin ilmək *(yaki qanggak)* ətküzüp, yetiləp mangidioɣan rəḥimsiz aditi bar idi; keyinki imperiyə *(Babil)*ning padixaḥliri bəlkim ohxax adəttə boloɣan bolsa kerək.

Xuningdək əzüm bu dad-pəryadim tooʏruluḳ ḳandaḳ tegixlik jawab tepixim kerəklikini bilixni
kütüp turimən».

[2] Ḥəm Pərwərdigar jawabən manga mundaḳ dedi: —
«Oḳuoʏanlar yügürsun üqün, bu kərüngən alamətni yeziwal;
Uni tahtaylar üstigə eniḳ oyup qiḳ;
[3] Qünki bu kərüngən alamət kəlgüsidiki bekitilgən bir waḳit üqün,
U adəmlərgə ahirətni təlpündüridu,
U yaloʏan gəp ḳilmaydu;
Uzunoʏiqə kəlməy ḳalsimu, uni kütkin;
Qünki u jəzmən yetip kelidu, ḥeq keqikməydu.
[4] Ḳara, təkəbburlixip kətküqini!
Uning ḳəlbi əz iqidə tüz əməs;
Biraḳ ḥaḳḳaniy adəm əz etiḳad-sadiḳliḳi bilən ḥayat yaxaydu.
[5] Bərḥaḳ, xarab uningoʏa satḳunluḳ ḳilidu, —
— U təkəbbur adəm, əydə tinim tapmaydu,
Ḥəwisini təḥtisaradək yooʏan ḳilidu;
U əlümdək ḥeqḳaqan ḳanmaydu;
Əzigə barliḳ əllərni yioʏidu,
Ḥəmmə həlḳni əzigə ḳaritiwalidu.
[6] Bularning ḥəmmisi keyin u tooʏruluḳ təmsilni səzləp,
Kinayilik bir tepixmaḳni tiloʏa alidu: —
«Əzining əməsni mening dəp ḳoxuwaloʏuqioʏa way!
(Bundaḳ ixlar ḳaqanoʏiqə bolidu?!)
Gərügə ḳoyoʏan nərsilər bilən əzini qingdioʏuqioʏa way!»

2:1 «... ḳandaḳ tegixlik jawab tepixim kerəklikini bilixni...» — ibraniy tilida «ḳandaḳ tegixlik jawab kərüxni...». **«Uning manga nemə dəydioʏanliḳini, xuningdək əzüm bu dad-pəryadim tooʏruluḳ ḳandaḳ tegixlik jawab tepixim kerəklikini bilixni kütüp turimən»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Uning manga nemini eytidioʏanliḳini, ḥəmdə əzümning Uning manga beridioʏan tənbiḥkə nemə jawab berixim kerəklikini bilixni kütimən». Ḥeq bolmioʏanda, u Hudaning tənbiḥini kütidu.
–Ḥabakkuk pəyoʏəmbər kənglidə: «Mening əslidiki dad-pəryadimda bəlkim hatalik yeri boluxi mumkin» dəydu, bar bolsa u hataliḳlirini etirap ḳilixḳa təyyar turidu. Xunga bizningqə «jawab» bolsa *(1)* dad-pəryadidiki *(bar bolsa)* hataliḳioʏa boloʏan jawabkarliḳini, *(2)* keyin uning əz oḳurmənlirigə yaki əzigə əgəxkən adəmlərgə berixkə tegixlik jawabning ḳandaḳ ikənlikini əz iqigə alidu. U bularni qüxinix üqün kütüwatidu.
–Ḥabakkuk pəyoʏəmbərning Hudaoʏa boloʏan «jawabi» 3-babta tepilidu.
2:1 Yəx. 21:8
2:2 «Oḳuoʏanlar yügürsun üqün, bu kərüngən alamətni yeziwal...» — ikki mənisi boluxi mumkin: — *(1)* oḳuoʏan kixi keyin bu həwərni baxḳilaroʏa yügürüp yətküzsun; *(2)* oḳuoʏan kixi ḥərtürlük ḳiyinqilik astidimu Mening yolumda yügürsun *(məsilən, «Zəb.» 119:32, «Yəx.» 40:30-31, «Gal.» 5:7ni kərüng)*. Biz ikkinqi mənigə mayilmiz.
2:2 Yəx. 30:8
2:3 «bu kərüngən alamət kəlgüsidiki bekitilgən bir waḳit üqün...» — «bekitilgən» — demək, ḥeqkim *(ḥətta dua arḳilikmu)* uni əzgərtəlməydu. **«U adəmlərgə ahirətni təlpündüridu»** — səzmusəz tərjimisi: «U ahirətkə ḳarap ḥasirap nəpəs alidu» *(pikrimizqə bu ibarə qongḳur təxnaliḳni bildüridu)*. Pat yeḳinda yənə bir tərjimining mumkinqiliḳi ispatlinidu: «U ahirət tooʏruluḳ guwaḥ beridu».
2:4 «Ḳara, təkəbburlixip kətküqini! Uning ḳəlbi əz iqidə tüz əməs» — ḥərḳandaḳ təkəbbur adəm durus, tüz bolalmaydu. **«Biraḳ ḥaḳḳaniy adəm etiḳad-sadiḳliḳi bilən ḥayat yaxaydu»** — bu səz Hudaning jawabining əng ḥalḳilik jümlisi. «Ḳoxumqə səz»imizningmu kərüng.
2:4 Rim. 1:17; Gal. 3:11; Ibr. 10:38
2:5 «Bərḥaḳ, xarab uningoʏa satḳunluḳ ḳilidu» — Babilliḳlar ahir berip məyhorluḳtin Pars imperiyəsi təripidin nabut boldi. Təwrat, «Daniyal pəyoʏəmbər» 5-bab wə «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. **«...ḥəwisini təḥtisaradək yooʏan ḳilidu»** — «təḥtisara» əlgənlərning roḥliri baridioʏan jay. Babilliḳlar ḥər yili tajawuzqiliḳ pilanini tüzəytti. Ahir berip bu tajawuzqiliḳi əzining mudapiisini ajizlaxturup, Pars imperiyəsi ularni nabut ḳildi. **«U əlümdək ḥeqḳaqan ḳanmaydu»** — «əlüm» ḥərdaim insanlarning jenini alidu, ḥərgiz «boldi» deməydu.
2:6 «gərügə ḳoyoʏan nərsilər bilən əzini qingdioʏuqioʏa way!» — «gərügə ḳoyoʏan nərsilər» degən ibarə ikki bislik bolup,

[7] Səndin jazanə-ḳərz aloꞮuqilar birakꞮa ḳozoꞮalmamdu?
Seni titrətküqilər birakꞮa oyoꞮanmamdu?
Andin sən ularoꞮa olja bolmamsən?
[8] Sən nuroꞮun əllərni bulang-talang ḳiloꞮanliḳing tüpəylidin,
Ḥəm kixilərning ḳanliri, zemin, xəḥər ḥəm uningda turuwatḳan ḥəmməyləngə ḳiloꞮan zulum-zorawanliḳing tüpəylidin,
Saḳlinip ḳaloꞮan əllər seni bulang-talang ḳilidu;
[9] Ḥalakət qanggilidin ḳutulux üqün,
Uwamni yuḳirioꞮa salay dəp,
Nəpsi yooꞮinap əz jəmətigə ḥaram mənpəət yioꞮḳuqioꞮa way!
[10] NuroꞮun həlḳlərni wəyran ḳilip,
Əz jəmətinggə aḥanət kəltürdüng,
Əz jeningoꞮa ḳarxi gunaḥ sadir ḳilding.
[11] Qünki tamdin tax nida ḳilidu,
YaoꞮaqlardin lim jawab beridu: —
[12] Yurtni ḳan bilən,
Xəḥərni ḳəbiḥlik bilən ḳuroꞮuqioꞮa way!»
[13] Mana, həlḳlərning jan tikip tapḳan meḥnitining pəḳət otḳa yeḳiloꞮu ḳilinoꞮanliḳi,
Əl-yurtlarning əzlirini biḥudə ḥalsiratḳanliḳi,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloꞮan Pərwərdigardin əməsmu?
[14] Qünki huddi sular dengizni ḳaplioꞮandək,
Pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən ḳaplinidu.
[15] Əz yeḳiningoꞮa ḥarakꞮni iqküzgüqigə —
— Uning uyat yerigə ḳarixing üqün,
Tulumungdin ḳuyup, uni məst ḳiloꞮuqi sanga way!
[16] Xan-xərəpning ornida xərməndiqilikkə tolisən;
Əzüngmu iq,
Hətniliking ayan bolsun!
Pərwərdigarning ong ḳolidiki ḳədəḥ sən tərəpkə burulidu,
Xan-xəripingning üstini rəswayipəslik basidu.

---

baxḳa bir mənisi «bir dəwə topa» — demək, ular muxu ḥaram nərsilər bilən əzlirini buloꞮioꞮanidi.
–Babil imperiyəsi ayaoꞮ asti ḳiloꞮan əllər Ḥabakkukning Babil tooꞮrisidiki bexarətlirini bilip yətkəndin keyin, ular bu ayəttiki kinayilik sezlərni degən boluxi mumkin. Sözlər «mərsiyə» *(matəm tutux munajiti)* xəklidə eytilidu.
2:7 «Səndin jazanə-ḳərz aloꞮuqilar birakꞮa ḳozoꞮalmamdu?» — «səndin jazanə-ḳərz aloꞮuqilar» degən söz ikki bislik bolup, yənə bir mənisi: «*(yilandək)* seni qakḳuqilar».
2:8 «... kixilərning ḳanliri, zemin, xəḥər ḥəm uningda turuwatḳan ḥəmməyləngə ḳiloꞮan zulum-zorawanliḳing tüpəylidin,...» — «.. zemin, xəḥər... » — bu isimlər birlik xəkildə *(ḳeplük xəkildə əməs)* ipadilənginі ḥəm u zemin, xəḥərning nami eytilmioꞮanliḳidin ḳarioꞮanda, u ibarə Israil zemini *(Pələstin)* ḥəm Yerusalemni kərsətsə kerək.
2:14 «Qünki huddi sular dengizni ḳaplioꞮandək, pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən ḳaplinidu» — bu bayanning əzi Ḥabakkukning dad-pəryadioꞮa boloꞮan qong bir jawabtur. Jaḥandiki adalətsizliklər xunqə kəp boloꞮinini bilən, ḥeq bolmioꞮanda ahir berip ularning hərbiri yoḳitilidu.
–Baxḳa pəyoꞮəmbərlərning bexarətliri boyiqə, Babil xəḥiri tooꞮruluḳ ixinimizki, u ahiri zamanda ḳayta ḳurulidu. Əmdi «Pərwərdigarning küni»də, bu ayəttə deyilgəndək «Pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən ḳaplinidu» wə xunglaxḳa Babil ḳayta kerünməskə yoḳitilidu. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kerüng.
2:14 Qəl. 14:21; Yəx. 6:3, 11:9; Zəb. 8:1, 9; Zəb. 72:19
2:15 «Əz yeḳiningoꞮa ḥarakꞮni iqküzgüqigə — uning uyat yerigə ḳarixing üqün, tulumungdin ḳuyup, uni məst ḳiloꞮuqi sanga way!» — ḥarakḳəxlər ḥərdaim baxḳilarni ḥarakḳəxlərgə aylandurmaḳqi bolidu. Birak Babilning «baxḳilaroꞮa ḥarak iqküzüx» məḳsiti ularoꞮa ezitḳuluḳ ḳilip, əzigə ohxax bəqqiwazliḳ gunaḥioꞮa kirgüzüp, andin ularni asanla kontrol ḳilixtin ibarət.
2:16 «Əzüngmu iq, hətniliking ayan bolsun!» — «hətniliking ayan bolsun!» degən ibarə adəmning ḳattiḳ hijalitini kərsətkinidin baxḳa, «Sən Hudaning əḥdisigə wə səzigə yat adəmsən» degən mənінimu puritip beridu.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Əzüngmu *(ḥarak)* iq, pulanglap yiḳil!».

17 Liwanoɣa ḳiloɣan zulum-zorawanliḳ,
Xundaḳla ḫaywanlarni ḳorḳutup ularoɣa yətküzgən wəyranqiliḳmu,
Kixilərning ḳanliri, zemin, xəhər ḫəm uningda turuwatḳan ḫəmməyləngə ḳiloɣan zulum-zorawanliḳ tüpəylidin,
Bular sening mijiḳingni qiḳiridu.
18 Oyma məbudning nemə paydisi,
Uni uning yasioɣuqisi oyup qiḳḳan tursa?
Ḳuyma məbudningmu wə uningoɣa təwə sahta təlim bərgüqining nemə paydisi —
— Qünki uni yasioɣuqi өz yasioɣinioɣa tayinidu,
Demək, zuwansiz «yoḳ boloɣan nərsilər»ni yasaydu?
19 Yaoɣaqḳa «Oyoɣan!» degən adəmgə,
Zuwansiz taxḳa «Turə!» degəngə way!
U wəz eytamdu?
Mana, u altun-kümüx bilən ḫəlləndi,
Uning iqidə ḫeq nəpəs yoḳtur.
20 Birak Pərwərdigar Өz muḳəddəs ibadəthanisididur!
Pütkül yər yüzi Uning aldida süküt ḳilsun!.

Ḫabakkukning duasi

3 1 Ḫabakkuk pəyoɣəmbərning duasi,
«Xiggaon» aḫangida: —.
2 «Pərwərdigar, mən həwiringni anglidim, əyminip ḳorḳtum.
I Pərwərdigar, yillar arisida ixingni ḳaytidin janlanduroɣaysən,
Yillar arisida ixingni tonutḳaysən;
Dəroɣəzəptə boloɣiningda rəḫimdilliḳni esinggə kəltürgəysən!
3 Təngri Temandin,
Pak-Muḳəddəs Boloɣuqi Paran teoɣidin kəldi;
Selaḫ!
Uning xan-xəripi asmanlarni ḳaplidi,

2:17 «Liwanoɣa ḳiloɣan zulum-zorawanliḳ, xundaḳla ḫaywanlarni ḳorḳutup ularoɣa yətküzgən wəyranqiliḳmu,...» — «Liwan» rayoni güzəl ormanliri həm kəpligən hərhil yawayi ḫaywanliri bilən dangḳi qiḳḳan. Babil imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 605-yilidiki *(Suriyədə yüz bərgən)* «Karxemix jengi»din keyin, *(1)* Liwandikilərgə wə ətrapidikilərgimu eoɣir zulum yətküzgən. *(2)* uningdin baxḳa ular ḳilmaḳqi boloɣan jənglərni dawam ḳilixi üqün ḫəmdə өz xəḫərlirini ḳurux üqün Liwandin kəp dəl-dərəhlərni kesip epkətti. *(3)* ular yənə kөngül eqix üqünla kəp yawayi ḫaywanlarni rəḫimsiz usullar bilən owlidi. Məzkur ayəttiki bu səz bu üq ixni kəzdə tutidu. 2- wə 3-ixtin roxənki, insaniyətning təbiiy muḫitni obdan asraxḳa Huda aldida jawabkarliḳi bar. **«Kixilərning ḳanliri, zemin, xəḫər ḫəm uningda turuwatḳan ḫəmməyləngə ḳiloɣan zulum-zorawanliḳ tüpəylidin,...»** — «...zemin, xəḫər,... turuwatḳanlar» — 8-ayəttiki ibarigə ohxax, Israil zemini *(Ḳanaan)*ni ḫəm Yerusalemni kərsitidu.

2:19 «uning iqidə ḫeq nəpəs yoḳtur» — yaki «uning iqidə ḫeq roḫ yoḳtur». **«Yaoɣaqḳa «Oyoɣan!» degən adəmgə, zuwansiz taxḳa «Turə!» degəngə way! ... Uning iqidə ḫeq nəpəs yoḳtur»** — bu ikki ayət *(18-, 19-)* Babilliḳlarning rəzillikining butpərəslik bilən baoɣliḳ ikənlikini kərsitidu. 1:7də kərsitilgəndək, өz «hudaliri»ni өzi yasioɣandin keyin, ular tirik Hudadin ḫeq ḳorḳmay, өzigə ḳolaylik «əhlaḳ-pəzilət» mizanlirini halioɣanqə bekitidu.

2:20 «Birak Pərwərdigar Өz muḳəddəs ibadəthanisididur!» — muxu yərdə pəyoɣəmbər bəlkim Hudaning asmandiki muḳəddəs ibadəthanisini kərsitidu *(«Zəb.» 7:5, 11:4nimu kərüng)*.

3:1 ««Xiggaon» aḫangida: —» — «Xiggaon» bəlkim «dolḳunluḳ», «otluḳ», «axiḳlik bilən» degən mənidə bolup, bu səz küyning eytilidioɣan aḫangini bildüridu.

3:2 «Pərwərdigar, mən həwiringni anglidim,...» — yaki «Pərwərdigar, mən Səndin həwərni anglidim,...». **«...yillar arisida ixingni tonutḳaysən, dəroɣəzəptə boloɣiningda rəḫimdilliḳni esinggə kəltürgəysən!»** — «yillar arisida» toɔɣruluḳ: — Ḫabakkuk Huda ahirḳi zamanda Өz uluoɣluḳini kərsitip Israilni gunaḫtin ḳutḳuzidu, dəp bildi. Birak ḫazir «ahirḳi zaman» əməs; əmdi ḫazir, «yillar arisida»mu Huda Өz küq-ḳudritini kərsətkəy!

Yər yüzi uning mədḥiyiliri bilən toldi;
[4] Uning parḳirақliḳi tang nuridək boldi,
Ḳolidin qaḳmaḳ qaḳḳandək ikki nur qiḳti;
Xu yərdə uning küq-ḳudriti yoxurunup turidu.
[5] Uning aldidin waba,
Putliridin qooɣdək yalḳun qiḳmaḳta idi;
[6] U turup yər yüzini məlqərlidi;
U ḳariwidi, əllərni dəkkə-dükkigə saldi;
«mənggü taoɣlar» parə-parə ḳilindi,
«əbədiy dəng-egizliklər» egildürüldi,
Uning yolliri bolsa əbədiydur.
[7] Mən Kuxan ḳəbilisining qedirlirining parakəndiqiliktə boloɣanliḳini,
Midiyan zeminidiki pərdilərni titrək baskanliḳini kərdum.
[8] Pərwərdigar dəryalaroɣa aqqiḳlandimikin?
Sening oɣəziping dəryalaroɣa ḳaritildimikin?
Ḳəḥring dengizoɣa ḳaritildimikin?
Atliringoɣa, nijat-ḳutḳuzuxni epkelidioɣan jəng ḥarwiliringoɣa minip kəlgənoɣusən!
[9] Sening oḳyaying ayan ḳilindi,
Səzüng boyiqə, Israil ḳəbililirigə iqkən ḳəsəmliring üqün ayan ḳilindi!
Selaḥ!
Sən yər yüzini dərya-kəlkünlər bilən ayriwətting.
[10] Taoɣlar Seni kərüp, azablinip toloɣinip kətti;
Dolḳunlap akḳan sular kəlkündək ətüp kətti;
Qongḳur dengiz awazini ḳoyuwetip,
Ḳollirini yuḳirioɣa ərlətti.
[11] Etiloɣan oḳliringning parḳirak nurini kərüp,
Palildioɣan nəyzəngning yoruḳluḳini kərüp,
Ḳuyax ḥəm ay əz turaloɣusida jim turdi.
[12] Sən aqqiḳingda yər yüzidin ətüp yürüx ḳilding;
Əllərni oɣəzipingdə ziraətni sokḳandək soḳtung;

3:3 «Təngri Temandin, Pak-Muḳəddəs Boloɣuqi Paran teoɣidin kəldi» — «Teman» wə «Paran» Ḳanaan *(Pələstin)* zeminining xərḳiy jənubida, ḥazirki «Iordaniyə» zemineioɣa jaylaxḳan ikki rayon. Bu yərdə *(yəni Sinay teoɣida)* Musa pəyoɣəmbər «muḳəddəs ḳanun»ni ḳobul ḳildi, andin Israillar Hudaning yetəkqiliki bilən Pələstingə ḳarap yol aldi. Bu səzlərgə ḥəm baxḳa pəyoɣəmbərlərning yazmilirioɣa ḳarioɣanda, Ḳutḳuzoɣuqi Məsiḥ Əysa yər yüzigə ḳaytip kəlgəndimu awwal xu yərgə qüxüp, andin Israilni ḳutḳuzux üqün Ḳanaanoɣa *(Pələstingə)* ḳarap kelidu. **«Selaḥ!»** — «Selaḥ» degən səz bəlkim küy qaloɣan waḳtida muzikidiki bir «pauza»ni kərsitixi mumkin; xuning bilən uning: — «tohta, oylan!» degən imasi boluxi mumkin.

3:4 «Uning parḳirақliḳi tang nuridək boldi» — yaki «Uning parḳirақliḳi qaḳmaḳtək boldi».

3:5 «Uning ... putliridin qooɣdək yalḳun qiḳmaḳta idi» — yaki, «Uning ... putliridin pizoɣirin ḳizitma qiḳmaḳta idi».

3:6 «U turup yər yüzini məlqərlidi» — yaki «U yər yüzini silkip ḳoydi». **««əbədiy dəng-egizliklər» egildürüldi»** — yaki ««əbədiy dəng-egizliklər» oɣulitildi». **««Mənggü taoɣlar» parə-parə ḳilindi, «əbədiy dəng-egizliklər» egildürüldi, uning yolliri bolsa əbədiydur»** — taoɣlar ḥəm dənglər «əbədiy» turoɣandək bolsimu, pəḳət tirik Huda Əzi «əbədiydur». Baxḳa ikki hil tərjimisi: *(1)* «Uning qiḳixliri əbədtin buyan boloɣan» *(2)* «U ḳədimki *(əbədiy)* yollarda mangidu».

3:7 «Mən Kuxan ḳəbilisining qedirliri.., Midiyan zeminidiki pərdilər...» — «Kuxan» wə «Midiyan» degən ikki əl 3-ayəttiki «Teman» wə «Paran» degən rayonlarda idi. Ular Israilning Ḳanaanni *(Pələstinni)* ixoɣal ḳilixioɣa birinqi ḳarxi qiḳḳan əllərdin idi *(«Batur ḥakimlar» 3- ḥəm 7-bablarni kərüng)*.

3:8 «Pərwərdigar dəryalaroɣa aqqiḳlandimikin? Sening oɣəziping dəryalaroɣa ḳaritildimikin? Ḳəḥring dengizoɣa ḳaritildimikin? Atliringoɣa, nijat-ḳutḳuzuxni epkelidioɣan jəng ḥarwiliringoɣa minip kəlgənoɣusən!» — Babil wə Mesopotamiyidiki butpərəslik əpsaniliri boyiqə, dengiz wə dəryalar ularning küqlük butliri yaki jin-xəytanliri turidioɣan «ḳoroɣan»liri idi. Bu ayət boyiqə Hudaning Əzining küq-ḳudriti ḥəmmə but wə jin-xəytanlardin zor üstün kərsitilidu.

3:9 «Sening oḳyaying... səzüng boyiqə, Israil ḳəbililirigə iqkən ḳəsəmliring üqün ayan ḳilindi!» — baxḳa ikki hil tərjimisi: — «Sening oḳyaying... Sening səzünggə tayanoɣan ḳəbililərgə iqkən ḳəsəmliring boyiqə ayan ḳilindi!», yaki: «Sən oḳyayingni ayan ḳilding, nuroɣun oḳlarning elip ketilixini buyrudung».

13 Өz həlkingning nijat-ḳutḳuzuluxi üqün,
Sən Өz Məsiḥing bilən billə nijat-ḳutḳuzux üqün qiḳting;
Ulini boynioƣiqə eqip taxlap,
Rəzilning jəmətining bexini urup-yanjip, uningdin ayriwətting;
Selaḥ!
14 Sən uning nəyziliri bilən sərdarlirining bexioƣa sanjiding;
Ular dəḥxətlik ḳara ḳuyundək meni tarḳitiwetixkə qiḳti,
Ularning huxalliḳi ajiz məminlərni yoxurun jayda yalmap yutuxtin ibarəttur!
15 Sən atliring bilən dengizdin,
Yəni dəwə-dəwə ḳilinoƣan uluoƣ sulardin ətüp mangding!

16 Mən bularni anglidim, iqi-baoƣrimni titrək basti;
Awazni anglap kalpuklirim dir-dir ḳildi,
Ustihanlirim qirip kətkəndək boldi,
Putlirimni titrək basti;
Qünki mən külpətlik künidə,
Yəni өz həlkimgə tajawuz ḳiloƣuqi besip kirgən künidimu,
Səwr-hatirjəmliktə turuxum kerək.
17 Qünki ənjür dərihi qeqəklimisimu,
Üzüm tallirida mewə bolmisimu,
Zəytun dərihigə ḳiloƣan əjir yoḳḳa qiḳḳan bolsimu,
Etizlar ḥeq ḥosul bərmigən bolsimu,
Ḳotandin ḳoy padisi üzülgən bolsimu,
Eoƣilda kala padisi yoḳ bolsimu,
18 Mən ḥaman Pərwərdigardin xadlinimən,
Manga nijatimni bərgüqi Hudayimdin xadliḳḳa qəmülimən,
19 Pərwərdigar, Rəb, mening küq-ḳudritimdur;
U mening putlirimni keyikningkidək ḳilidu;
Meni yuḳiri jaylirimda mangoƣuzidu!

(Bu küy nəoƣmiqilərning bexioƣa tapxurulup, tarliḳ sazlar bilən oḳulsun).

3:13 «Sən Өz Məsiḥing bilən billə nijat-ḳutḳuzux üqün qiḳting» — «Məsiḥing» yaki «Məsiḥ ḳiloƣining» — Hudaning yolyoruḳi boyiqə, Israiloƣa yengi bir padixaḥ bekitix üqün uning bexioƣa zəytin meyi sürülük kerək idi. Muxu murasim «məsiḥ ḳilinix» dəp wə xu qaoƣdin baxlap muxu padixaḥ «Hudaning məsiḥ ḳiloƣini» dəp atilatti. Huda Dawut padixaḥning bir əwladini «məsiḥ ḳilimən», bu «Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥ» Israilni ḥəm barliḳ dunyani gunaḥliridin ḳutḳuzidu, dəp wədə ḳiloƣan. Bizningqə muxu ayəttə bu «Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥ» kərsitilidu. **«Sən Өz Məsiḥing bilən billə nijat-ḳutḳuzux üqün qiḳting»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Sən Өz Məsiḥingni ḳutḳuzux üqün qiḳting». **«... Ulini boynioƣiqə eqip taxlap, ...»** — yaki «uni *(xu jəmətni)* ulidin əgzisigiqə eqip taxlap,...».
–Bəzi alimlar: «Rəzilning bexi» degən səz ahiri zamandiki Hudaoƣa ḳarxi qiḳḳan, Xəytanning wəkili boloƣan «dəjjal»ni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Biz ḳoxulimiz.
3:14 «Sən uning nəyziliri bilən sərdarlirining bexioƣa sanjiding» — «uning» — «rəzilning jəmətining bexining...» *(13-ayət)*; bəlkim dəjjalni kərsitixi mumkin. **«Ular dəḥxətlik ḳara ḳuyundək meni tarḳitiwetixkə qiḳti»** — «meni» — Israil səzləydu. Muxu ayəttiki səzlər ahirḳi zamandiki Israil həlkining eytḳanliri bolsa kerək.
3:15 «Sən atliring bilən dengizdin, yəni dəwə-dəwə ḳilinoƣan uluoƣ sulardin ətüp mangding!» — Musa pəyoƣəmbər Israilni Misirdin qiḳirip yetəkligəndə, ular Ḳizil Dengizdin ətkən. Dengizdiki sular ularoƣa yol eqip ikki təripidə «dəwə-dəwə» turoƣanidi. Kəlgüsi zamandiki wəḳə bəlkim buningoƣa ohxap ketidu.
3:16 «Awazni anglap kalpuklirim dir-dir ḳildi» — Ḥabakkuk «Hudaning awazi» dəp oquḳ eytmaydu — uningoƣa nisbətən anglioƣudək pəḳət birla awaz bar, halas.
3:18 «Manga nijatimni bərgüqi Hudayim...» — yaki «nijatim boloƣuqi Hudayim...».

Ḳoxumqə səz

Muḫim sawatlar wə bəzi ayətlər toоɣruluḳ xərḫlər 1-bab, 3-ayət üstidə

**«Sən nemixḳa manga ḳəbiḫlikni kərgüzisən,
Nemixḳa japa-zulumoɣa ḳarap turisən?
Qünki bulangqiliḳ, zulum-zorawanliḳ kəz aldimdidur;
Jənggi-jedəllər bar,
Dəwalar kəpəyməktə»**

Huda Ḫabakkukḳa «kərgüzgən» azabliḳ ixlar kəmbəoɣəllikni əz iqigə almaydu. Yosiyaning padixaḫliḳi astida omumiy iḳtisadiy əḫwal yaman əməs boloɣan, biraḳ zulum-zorluḳlar tüpəylidin puḳralarda ḫeq hatirjəmlik bolmioɣan. Ḫabakkuk degən «zulum-zorawanliḳ», baxḳilarni bozək ḳilixlar pəḳət baylardinla bolmioɣan — u ḳaysila tərəpkə ḳarisa zorawanliḳni kəridu.

Kəpligən adəmlərdə mundaḳ qong bir ham hiyal bar: «Pəḳətla kəprək pulimiz bar bolsa,... », yaki «Pəḳət əz ixlirimizni əzimiz baxḳuroɣan bolsaḳla...» yaki «Pəḳət üstimizdə lilla insanpərwər bir ḫakim boloɣan bolsa, toḳḳuzimiz təl bolatti,... » degəndək. Ḫabakkukning dəwridikilər tolimu durus padixaḫ Yosiyaning ḳol astida yaxioɣan; biraḳ ḫətta Yosiyadək xundaḳ durus bir padixaḫmu birnəqqə əsirlərdin buyan yürgüzülüp kəlgən qiriklikni əzgərtəlməytti. Əgər Huda pütün həlḳ arisida ḫərmətlənmigən yaki tonulmioɣan bolsa, qiriklixix, bir-birigə boloɣan ḫəsəthorluḳ wə jedəl-majiralar əng yahxi «siyasətlər» yaki «təxkilləx pilanliri» arḳiliḳmu ḫərgiz ḫəl bolmaydu. Oɣərbiy dələtlərgimu iqki jedəl-majiralar, bir-birigə ərz-xikayət ḳilix ḳatarliḳlar lənəttək qüxkənidi; ular baydək kərünsimu, həlḳ Hudani taxlioɣanliḳi tüpəylidin ḫərbiri təəlluḳatlirida «əz hoxnisi bilən bəslixix»ning tohtawsiz eoɣir besimi astida yaximaḳta.

Babilliḳlar toоɣruluḳ

Hudaning Babilliḳlar toоɣruluḳ səzi (1-bab, 5-6-ayət): —

**«Əllər arisida bolidioɣan bir ixni kərüp beḳinglar, obdan ḳaranglar, ḫəyranuḫəs ḳelinglar!
Qünki silərning dəwringlərdə bir ix ḳilimənki,
Birsi silərgə bayan ḳiloɣan təoɣdirdimu silər ixənməyttinglar.
Qünki mana, Mən ḫeliḳi mijəzi osal ḫəm aldiraḳsan əl Kaldiylərni ornidin turoɣuzimən;
Əsli əzigə təwə əməs makanlarni igiləx üqün,
Ular yər yüzining kəngri jaylirini besip mangidu...»**

Kaldiylərning tuyuḳsiz məydanoɣa qiḳip üstünlükkə erixixi dərwəḳə jaḫanni zilziligə salidioɣan bir ix boldi. Əngliyilik tarihxunas Robərtson mundaḳ səzlər bilən buni təswirləydu: —

««Kaldiyə» Tigris ḫəm Əfrat dəryalirining boylirioɣa, Pars ḳoltuḳi wə Babilning əng jənubiy xəḫərliri otturisioɣa jaylaxḳan bir kiqik dələt idi... Zəylik, sazliḳ wə kəllükliri kəp, yeza-bazarliri az bir rayon idi. Uning aḫalisi beliḳqiliḳ, owqiliḳ, kiqik kələmlik deḫḳanqiliḳ ḫəm qarwiqiliḳḳa

tayinip jan bakidioɣan bir həlk idi. Rayon birnəqqə «kəbililik» dairilərgə bəlüngənidi. Həlklər təxkilqanliki naḥayiti ajiz boloɣan, xundaktimu bir-biridin kattik mustəkil turidioɣan kəbilə topliri bolup yaxioɣan. Ular «xəḥərdikilər»gə əq bolup, ximaldiki Babiloɣa yaki Ninəwədək küqlük xəḥərlərgə ḥeq bekinip bakmioɣan...

«Təxkillikliki naḥayiti ajiz kəbilə topliri» boloɣan bu həlkning yigirmə yil iqidə dunyadiki əng küqlük imperiyə boluxi tarihtiki əng qong sirlarning biridur... miladiyədin ilgiriki 614-yilidin baxlap... Kaldiylər adəmni ḥəyran kaldurarlik sür'ət bilən mangdi; ular Babiliyəgə ḥəkümran bolup, andin Asuriyə, Suriyə, Pələstin wə Misirni igiliwaloɣan (Kaldiylər Babilni igiliwaloɣandin keyin əzlirini «Babil» dəp atioɣan). Bu ixlardin ilgiri ḥətta ularning məwjutlukimu naməlum degüdək idi».

Kaldiylər (yəni «Babilliklar»)ning «wəyranqilik siyasiti» bar idi — ular düxmənliriningkidin bulap ketəlməydioɣan yaki nək məydanda ixlitəlməydioɣan nərsilər bolsila ularni kəydürüwetətti yaki wəyran kilatti. Əzliridin ilgiri küqlük boloɣan Asuriyəliklərgə ohxax, ular zulum-zorawanlikni bir ilaḥka aylandurоɣan.

1-bab, 12-ayət üstidə

«**Sən Əzəldin Bar Boloɣuqi əməsmu, i Pərwərdigar Hudayim, mening Mukəddəs boloɣuqim? —**
Biz əlməymiz, i Pərwərdigar; sən uni jazayingni bəja kəltürüx üqün bekitkənsən;
Sən, i Ḳoram Tax Boloɣuqi, uni bizgə tərbiyə berip tüzitixkə bəlgiligənsən».

Ḥabakkuk Kaldiylər tooɣrisidiki wəḥiyni ḳobul kiloɣanda kattik qəqüp, zor wəḥimə baskan. Birak Injilda eytiloɣandək: «**Təwrətkili bolidioɣan nərsilər yəni yaritiloɣan nərsilər təwritilip yokaloɣanda, təwrətkili bolmaydioɣan nərsilər kalidu**». Ḥabakkuk dərwəkə təwritildi, birak uning əlməs iman-etikadi təwrənmidi. Wəḥiy-bexarət uning jenioɣa kattik təgkən bolsimu, u kənglidə «Ḳoram Tax» boloɣuqi Hudani qing seoɣinip, əzi bilip yətkən, ḥeqkim rəddiyə kayturalmaydioɣan ḥəkikətni jakarlaydu (12-ayət). Dərwəkə Babillikлar azoɣina bir wakit iqidə zor bir küq bolup dunyani zilzilgə kəltürgini bilən, Huda bəribir əzəldin ḥəmmining Igisi bolup kəlgən. Uning Əzi pak-mukəddəsliktur wə U əzgərməstur. Dərwəkə u bir tərəptin Hudaning «**uni** (Babillikларni) **jazayingni bəja kəltürüx üqün bekitkən**» deginini ḳobul kilidu. Birak u yənila: «Huda pak-mukəddəs turup, Babillikларning küqiyip op'oquk kiloɣan rəzilliklirigə karap turuwatidu» degənni oylap qidiyalmaydu, xunga u 13-ayəttiki səzni kilidu: —

13-ayət üstidə

«**Sening kəzüng xunqə oɣubarsiz idiki,**
Rəzillikkə karap turmaytting;
Əmdi nemixka sən munapikлik kiloɣanlaroɣa karap turisən,
Rəzillər əzidin adil boloɣan kixini yutuwaloɣinida, nemixka süküt kilisən?».

Əməliyəttə bolsa Huda ḥeqkim bilip yetəlməydioɣan dərijidə rəzillik üstigə səpselip kariyalaydu ḥəm uningoɣa karaydu. U uning dəḥxət təglirigə kariyalaydu wə ḥətta uningda ḥərgiz eqilmaydioɣan nərsilərnimu kərələydu. Uning xundak kilalaydioɣanlikini, xuningdək xu rəzil boloɣuqini nemixka dərḥal yokatmaydioɣanlikini biz pəkət Injil səḥipilirini okuoɣandila qüxinələydioɣan bolduk. Əməliyəttə bolsa ḥərkaysimizda rəzillik tepilmasmu? Məsiḥ Əysa bir

qaoɣda ɵz muritliriɵa mundaḳ sɵz ḳildi: — «**Silər rəzil niyətlik boloɣan təḳdirdimu, pərzəntliringlaroɣa yahxi nərsilərni berixni bilgən yərdə, ərxtiki Atanglar tiligənlərgə Muḳəddəs Roḥini iltipat ḳilmasmu?**». Məsiḥning muxu muhlisliri towa ḳiloɣan, Əysaoɣa ixinixkə baxlioɣan bolsimu, ularda yənila rəzillik ḳaldi. Hudaoɣa xukri, Məsiḥning nijatidin ata ḳilinoɣan Muḳəddəs Roḥning ḳudriti bilən adəm ɵz rəzillikidin ḳutulidioɣan bolidu. Biraḳ ḥəmmimiz əyni əḥwalimizda rosul Pawlus degəndək bolimiz: «**Adəmlərning ḥəmmisi gunaḥ sadir ḳilip, Hudaning uluoɣluḳioɣa yetəlməy, uningdin məḥrum boldi**» («Rim.» 3:23). Ɵzidə gunaḥ boloɣan ḥərḳandaḳ adəmning yər yüzidə tirik turoɣanliḳining ɵzi Hudaning meḥri-xəpḳitining kündilik bir məjizisidur. Bu məjizini pəḳət uning «**ḥeqkimning ḥalak boluxini halimay, bəlki ... barliḳ insanning towa ḳilixioɣa kirixini halaydioɣan**» oɣayət zor muḥəbbiti bilən qüxəndürgili bolidu («2Pet.» 3:9). U bu muḥəbbiti bilən «**asman-zemindiki barliḳ məwjudatni Ɵzi bilən yaraxturux üqün**» («Kol.» 1:18), dəl Ɵzining «Kalam»i boloɣan Əysa Məsiḥni gunaḥlar üqün ḳurbanliḳ süpitidə bərdi. Bu ḳurbanliḳning nətijisi bolsa ḥərḳaysi towa ḳiloɣan ixəngüqini ɵzini wəyran ḳiliwatḳan gunaḥtin ayrixtin ibarəttur.

Ḥabakkuk jawabni kütüxkə bəl baoɣlaydu. U ḥətta ɵzini dad-pəryadim tüpəylidin Hudaning əyiblixigə yaki jazalixioɣa uqrixim mumkin dəp bilsimu, yənila soal ḳoyuxḳa jür'ət ḳilidu. U dərwəḳə «Huda üqün ɵzidin kəqkən» adəm — mənggülük ḥəḳiḳətni ḳooɣlaxning uluoɣ yolida ɵz nijatioɣa yaki bihətərlikigə pərwa ḳilmioɣan adəm. Huda bizgə ḥərbir dəwrdə xundaḳ adəmlərni bərsun!

2:1 ḳatarliḳlar üstidə

U mundaḳ bayan ḳilidu (2:1): —
«**Əmdi mən ɵz kɵzitimdə turiwerimən, ɵzümni munar üstidə dəs tikləymən,**
Uning manga nemə dəydioɣanliḳini,
Xuningdək ɵzüm bu dad-pəryadim tooɣruluḳ ḳandaḳ tegixlik jawab tepixim kerəklikini bilixni kütüp turimən».

Kɵzətqining turmuxi yaloɣuzluḳ turmuxidur. U turmuxtiki adəttiki ixlardin ayrilip, «munar üstidiki» oɣeribanə wəzipigə qiḳixi kerək. Bu wəzipə insandin səwr-taḳət, ihlas, əstayidilliḳ wə pidakarliḳ tələp ḳilidu. Jaḥandiki wəziyətni, həlḳining əḥwalini qüxinixi üqün u ɵz turmuxioɣa ait ixlar wə məsililərning dairisidin yiraḳni kərüxi kerək. Xuning üqün u ḥəḳiḳətning ɵz wujudioɣa soḳidioɣan ḥərḳandaḳ təsirigə, xundaḳla uning ɵzini nəgə apirip ḳoyuxidin ḳət'iynəzər ɵzigə boloɣan nətijigə təyyar turidioɣan adəm boluxi kerək. Muxundaḳ bir adəm balisioɣa Huda jawab beridu. Ḥabakkuk ḳobul ḳiloɣan jawab pəḳət ɵzi üqünla kəlgən əməs. Uni bu həwərni baxḳilaroɣa yətküzidioɣanlar üqünmu ayan ḳilip yezixi kerək. Həwərni ḳobul ḳiloɣan kixilər bir əgri-toḳay dunyada Hudaoɣa itaət ḳilidioɣan yolda qidamliḳ bilən yügürələydioɣan bolidu: —

(2:2-3) «**Həm Pərwərdigar jawabən mundaḳ dedi: —**
«**Oḳuoɣanlar yügürüx üqün,**
Bu kərüngən alamətni yeziqal:
Uni tahtilar üstigə eniḳ oyup qiḳ:
Qünki bu kərüngən alamət
Kəlgüsidiki bekitilgən bir waḳit üqün,
U adəmlərgə ahirətni təlpündüridu,

U yaloḷan gəp ḳilmaydu;
Uzunoḷiqə kəlməy ḳalsimu, uni kütkin;
Qünki u jəzmən yetip kelidu, ḥeq keqikməydu»».

Tərjimigə izaḥatlioḷinimizdək, səzmusəz eytḳanda: «U adəmlərgə ahirətni təlpündüridu» degən ibarə: «U ahirətkə ḳarap ḥasirap nəpəs alidu» dəp ipadilinidu.

«**Kərüngən alamət kəlgüsidiki bekitilgən bir waḳit üqün**» — Amos pəyoḷəmbər Hudaning oḷəzipining Israiloḷa qüxüridioḷan apətliri tooḷruluḳ ikki «alamət kərünüx»ni kərgən wə bu kərünüxtiki apətlər əməlgə axurulmisun dəp dua ḳiloḷandin keyin Huda uningoḷa «**bu apətlər qüxməydu**» dəp wədə bərgənidi. Biraḳ Ḥabakkuk kərgən bu alamət kərünüx «**kəlgüsidiki bekitilgən bir waḳit üqün**» boloḷan — insan balisining ḥeqḳandaḳ duasi uni əzgərtəlməydu.

Ḥazir Hudaning jawabining birinqi ḳismi, təwəndiki büyük ḥəḳiḳət berilidu: —

(2:4) «**Ḳara, təkəbburlixip kətküqini!**
Uning ḳəlbi əz iqidə tüz əməs;
Biraḳ ḥəḳḳaniy adəm əz etiḳad-sadiḳliḳi bilən ḥayat yaxaydu».

Bu bayanning birinqi ḳismi bizgə uḳturiduki, ḥərḳandaḳ adəm təkəbbur bolsa, dəl xu səwəbtin durus, tüz yaxiyalmaydu. Uning təkəbburluḳi ḥəmmigə boloḷan kəzḳarixini burmilaydu. Uning üstigə u roḥiy jəḥəttə əlük adəm, qünki pəḳət «etiḳad-sadaḳətliki» bar adəm ḥayattur. Bundaḳ etiḳad Hudani tohtawsiz qing tutidioḷan aktip etiḳadtur. Bundaḳ etiḳad bolmisa «ḥayat yaxax» dərwəḳə mumkin əməs. Hudaoḷa ixəngüqi ḥərbir adəm xübḥisiki, ḳaysibir sinaḳlaroḷa, qüxəndürüxkə küqi yətməydioḷan ixlaroḷa, ḥərḳandaḳ məntiḳioḷə yatmaydioḷan ixlaroḷa, uzaḳḳa ḥəl bolmioḷan məsililərgə uqrimay ḳalmaydu. Xundaḳ deyixkə boliduki, waḳit ətkənseri ḥəḳiḳiy etiḳadliḳ adəm üqün jawab tepilmaydioḷan soallar azaymastin, bəlki kəpiyip ketidu; biraḳ xuning bilən təng iman-ixənqimizgə ḳarioḷanda, Hudaning əməlliridin wə bizgə yeḳin turoḷinidin beximizdin ətidioḷinimu kəpiyidu. Rosul Pawlusning: «**Biz iman-ixənq bilən mangimiz, kərüx sezimimiz bilən əməs**» deginidək («2Kor.» 5:7), Huda: — «Mən Sening nemə ḳiliwatḳanliḳingni, uni ḳandaḳ ḳiliwatḳanliḳingni ḥəm Sening məḳsətliring nemə ikənlikini ḥeq qüxənməymən; biraḳ barliḳ soallirimni «təkqə üstigə» ḳoyup ḳoyimən, Sening yolliring əng əla, Sən əng meḥriban dəp ixinimən» degəndək bir jawabni Ḥabakkuktin kütkən (Ḥabakkuk dərwəḳə 3-babta muxundaḳ bir jawab beridu).

Ḥazir Huda jawabining ikkinqi ḳismioḷa ətidu; əməliyəttə u Babilni jazalimaḳqi; ḳiyamət künidila əməs, bəlki xu zamandimu uni dəl uning əz jaḥangirliki tüpəylidin boloḷan düxmənliri arḳiliḳ jazalaydu.

5-ayət bizgə həwərləndüriduki, «**Xarab uningoḷa** (Babil padixaḥioḷa) **satḳunluḳ ḳilidu**»; wə xundaḳla uning təkəbburluḳi əzidə «ḥəmmidin uluoḷ ikənlikimni ispatlixim kerək» degəndək nixanni ḥasil ḳilip, əzini jim turoḷuzmay intayin uruxpərəs ḳilidu. Bu ixning əzi bir lənətliktur. Əzining əz ailisidikiliridin, sawaḳdaxliridin yaki hizmətdaxliridin munəwwər ikənlikini ispatlax üqün tinimsiz intilixlər ḳanqilioḷan kixilərning ḳanqilioḷan yillirini israp ḳilidu? Hudaning muxundaḳ əhməḳliḳḳə ḳilqə kari yoḳ. Insanning iḳtidarliri əsli Hudadin kəlgən bolup, Uning bekitixliri boyiqə, hərbirimizgə ḳanqilik talant berilsun deyilgən bolsa xunqilik berilidu. Xundaḳ boloḷanda, bir talantni baxḳa bir talant bilən selixturuxning nemə paydisi? — dəl xundaḳ ḳilixning əzi Hudaning xəpḳiti ḥəm meḥribanliḳioḷa ixənməslikkə barawər.

«**Xarab ... satḳunluḳ ḳilidu**». Kona grek tarihxunasliri Ksenofon wə Ḥeroditusning bizgə həwərləndurუxiqə, Babilliḳlar uqioɣa qiḳḳan ḥaraḳkəxlər idi. Bu ixning əzi miladiyədin ilgiriki 539-yili ularni nabutluḳḳa elip baroɣan. Təwrattiki «Daniyal»ning 5-babida hatiriləngəndək, Babil padixaḥi Bəlxazar wə əmirliri ordisida məst bolup olturoɣanda, Babilning sepilini ḳorxiwaloɣan Pars imperiyəsining ḳoxuni ḳurup kətkən dərya sayliridin xəḥər iqigə astirttin kiriwaloɣan. Babilliḳlarning məstliki əz kəzini bu ixni kərməydioɣan ḳiloɣanidi. Xu küni wə keyinki yillarda 6-12-ayətlərdə bexarət berilgəndək, ular əsli horlioɣan əllərning əmdi ularni mazaḳ ḳilidioɣan, əqini alidioɣan pursiti qiḳḳanidi. Biraḳ pəyoɣəmbərlərning kitablirida kəp uqrioɣandək, bexarət tunji əməlgə axuruluxtin ahirḳi zamanoɣa atlap ətidu. Təwrattiki «Yəxaya» (13-14-bab) wə «Yərəmiya» (49-50-bab) wə Injildiki «Wəḥiy» (17-18-bab) degən ḳisimlar Babil xəḥiri ahirḳi zamanlarda ḳaytidin ḳurulidu, dəp kərsətkən ohxaydu. Sadam Ḥusəyn alliḳaqan bu ixni baxlidi, biraḳ ḥazirqə u (yengi Babil) pəḳət bir sayaḥət orni, halas. Bu ahirḳi zamanda ḳuruloɣan uluoɣ Babil xəḥiri birinqi Babil xəḥirigə ohxax wəyran bolidu, qünki: —

«**Huddi sular dengizni ḳaplioɣandək,**
Pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən ḳaplinidu» (14-ayət).

Ahir berip insaniyətning ḥərbir mahtinip kətkənliri Ḥəmmigə Ḳadirning yalḳunlioɣan xan-xəripi aldida tügixidu. Ḥabakkuk pəyoɣəmbərning 20-ayəttə mundaḳ jakarlioɣanliḳi əjəb əməs: —

(20-ayət) «Biraḳ Pərwərdigar Əz muḳəddəs ibadəthanisididur!

Pütkül yər yüzi uning aldida sükүt ḳilsun!»

Ixəngüqining nomus ḳilmaydioɣan noqi, hudasiz adəmlərning küqlük bolup təhtlərgə qiḳixidin ənsirixining ḥajiti yoḳ. Huda ərxtin muxu ixlaroɣa hatirjəmlik bilən ḳarawatidu wə ḥərbir ixta əng ahirḳi səz Uningki bolidu.

Kitab Ḥabakkukning duasi wə mədḥyisi bilən ahirlixidu (3-bab). Biraḳ bu duasi «Pərwərdigarning küni» kərsətkən bir alamət kərünüx bilən arilaxḳan. Kərünüxtə Hudaning bekitkən Wəkilining insan xəklidə yər yüzigə Hudaning oɳəzəplik jazasini elip berip, barliḳ əllərni soraḳḳa tartixḳa qüxidioɣanliḳi kərünidu. Injildin bilimizki, Hudaning bu Wəkili Rəb Əysa Məsiḥtin baxḳa biri əməs. Təwrattiki «Yəxaya» 63-babta kərsitilgəndək dunyaoɣa ḳaytip kəlginidə U awwal dəjjalning Israilni yoḳitixḳa yioɣḳan ḳoxunliri bilən jəng ḳilixḳa Edom (ḥazirḳi I'ordaniyə)diki Bozraḥ xəḥiri üstigə qüxidu. Yəxaya pəyoɣəmbərning kərgini Ḥabakkuk kərgən alamət bilən bir bolidu: «**Təngri Temandin, Pak-Muḳəddəs Boloɣuqi Paran teoɳidin kəldi**» (3:3). Teman wə Paran teoɳi dəl Edom təwəsidiki jaylar. U Edomdin ətüp Yerusalemdikilərni Yerusalemni ḳorxuwaloɣan düxmənliridin ḳutḳuzux üqün «Zəytun teoɳi»oɣa qüxidu («Zək.» 14-bab). Bu wəḳələrni ḳismən təswirləydioɣan bexarətlər Ḥabakkukning dua-mədḥiyə səzliri otturisida (3-15-ayətlərdə) kərünidu. Bu ayətlər Hudaning jawabining üqinqi ḳismi boldi; pütün jaḥanni soraḳḳa tartḳuqi, yəni Rəb Əysa Məsiḥning ḳayta pəyda boluxi bilən ḥərbir uwal wə adalətsiz ixlar tüzütülidu wə tinq-inaḳliḳ yər yüzidə tiklinidu.

Bu ḥəm dəḥxətlik ḥəm xərəplik alamət kərünüx Ḥabakkukni dərmansiz ḳalduridu. Birhil kesəllik uning ustihanliri iqigə kirgəndək (16) ḳilidu. Biraḳ nətijidə Ḥabakkuk bexarətning həwirini ḳobul ḳiloɣan barliḳ ixəngüqilər bilən billə, əzini Hudaning kəyümqanliḳioɣa səwr-taḳət bilən tapxuralaydioɣan boldi. Ḥətta Babilliḳlar tajawuz ḳiloɣan künidək waḳitlardimu bexarətni ḳobul ḳiloɣuqilar tehimu hatirjəmlikkə igə bolup əz Hudasidin xadlinidu: —

«**Qünki ənjür dərihi qeqəklimisimu,**
Üzüm tallirida mewə bolmisimu,
Zəytun dərihigə kiloŋan əjir yokḳa qikḳan bolsimu,
Etizlar ḥeq ax bərmigən bolsimu,
Ḳotandin ḳoy padisi üzülgən bolsimu,
Eoŋilda kala padisi yoḳ bolsimu,
Mən ḥaman Pərwərdigardin xadlinimən,
Manga nijatimni bərgüqi Hudayimdin xadlikḳa qəmülimən;
Pərwərdigar, Rəb, mening küq-ḳudritimdur;
U mening putlirimni keyikningkidək kilidu;
U meni yukiri jaylirimoŋa mangoŋuzidu!» (3:17-19)

Təngri Teoŋi üstidin yügürüp ətüwatḳan yawayi ḳoylarni kərgən ḥərḳaysi kixi bu mənzirini qüxinidu. Ḳoylar huddi bimalal ḥalda bir hətərlik qokḳidin baxḳa bir hətərlik qokḳioŋa səkrəp akḳan sudək ətidu. Ularning bundaḳ kilqə ikkilənməy, kilqə arisaldi bolmay, əplik, yariximlik mengixlirining ḳapiyisi dəl jayioŋa qüxkən, ritimi yekimlik bir xeir degili bolidu. Dəl xuningdək Huda xu təriḳidə iman-ixənqi bar adəmning ḥayatida uluoŋlinidu.

Xunga biz Ḥabakkukning dərdlik dad-pəryadidin əginimizki: —

(1) Iman-ixənq bilən ḥayat yaxaydioŋan ḥəkḳaniy adəm Hudaning ixini kilidioŋan yolni ḳobul kilidu.

(2) Huda pat-pat bəzi əllərni yaki xəhslərni ularning əhməkliki bilən jazalaydu. Barlik gunaḥ ahir berip əz-əzini yokitidioŋan bir nərsidin ibarəttur.

(3) Ahirida bu aləmdiki barlik adalətsizliklər, uwal ixlar Məsiḥ-Ḳutḳuzoŋuqi bu dunyaoŋa ḳaytip kəlgəndə ongxilidu.

Ḥəmdusana!

Amin!

Təwrat 36-ḳisim

«Zəfaniya»

(Zəfaniya pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoɣəmbər əzi

Zəfaniya — ««Yaḥ» (Pərwərdigar) ətiwarlaydu» yaki ««Yaḥ» ḳooɣdaydu» degənni bildüridu. Uning atisining ismi «Kuxi» bolup, «Efiopiyəlik» degən mənidə bolup, bəlkim Zəfaniyaning atisi Kuxi yaki qong atisi Gədaliyaning Efiopiyə bilən məlum munasiwiti boluxi kerək. Zəfaniya kitabida ikki ḳetim Efiopiyəni tiloɣa alidu. U yənə əzining Ḥəzəkiya padixaḥning qəwrə ooɣli ikənlikini bizgə uḳturidu — səwəbi, baxḳilarning əzini «Efiopiyəlik» dəp oylap ḳalmasliḳi üqündur (Zəfaniya Yəḥudiy bolmioɣan bolsa, Yəḥudiylar uni əzlirigə pəyoɣəmbər dəp ḥesablimaytti). Təwrattiki baxḳa ḳisimlardin Zəfaniya tooɣruluḳ həwirimiz yoḳ.

Yeziloɣan waḳti

Zəfaniya pəyoɣəmbər bexarətlirining Yosiya padixaḥ təhtkə olturoɣan waḳitlarda (miladiyədin ilgiriki 640-609-yili) berilgənlikini uḳturidu. Ximaliy padixaḥliḳ, yəni «Israil» yüz yil ilgiri yoḳitiloɣanidi. Yəḥudaning padixaḥi Yosiya miladiyədin ilgiriki 621-yili oquḳ-axkara ḥalda butpərəslikni yoḳitidioɣan toluḳ islaḥatni yoloɣa ḳoyidu. Bəzi alimlar, bu islaḥatning izqil elip berilixioɣa türtkə boloɣini dəl Zəfaniyəning bexariti idi, xunga kitab xu yildin burun yeziloɣan, dəp ḳaraydu. Zəfaniya pəyoɣəmbərning Ninəwə xəḥirining wəyran bolidioɣanliḳini aldin'ala eytḳinioɣa ḳarioɣanda, bexarətlər qoḳum miladiyədin ilgiriki 612-yilidin burun jakarlanoɣan. Demək, u Naḥum, Ḥabakkuk wə Yərəmiya pəyoɣəmbər bilən zamandax idi.

Zəfaniyaning Yerusalemdiki kiqik məḥəlliləmi tiloɣa aloɣanliḳi uning Yerusalemda turoɣan adəm ikənlikini bildüridu.

Kitabning arḳa kərünüxi

Yosiya Yəḥudaning əng ḥəḳḳaniy padixaḥlirining biri boloɣan. Uning qong atisi Manəssəḥ wə atisi Amon Yəḥudada ətkən padixaḥlar iqidə rəzil padixaḥlardin bolup, ular əlgəndin keyin, Yosiya təhttə olturoɣanda əmdila səkkiz yaxḳa kirgənidi. Qong atisi ḥəkümranliḳ ḳiloɣan 55 yilning iqidə nuroɣun yaman təsirlərni ḳalduroɣanidi. Ammiwi sorunlardimu butpərəslik, seḥirgərlik, palqiliḳ, ḥərhil zulum-zorawanliḳni kərgili bolatti. Yosiya yigirmə yaxḳa kirgəndə bularoɣa taḳabil turuxni baxlap, «islaḥat»ni yoloɣa ḳoydi. Biraḳ Zəfaniyaning pəyoɣəmbərlik izlirini basḳan Yərəmiya pəyoɣəmbərning Təwrattiki «Yərəmiya» degən yazmisidin bilimizki, muxundaḳ butpərəslik wə zulum-zorawanliḳ yoḳimastin yoxurun ḥalda dawamlaxḳan, Yosiya ḥətta əz ordisidiki ḥakimlarning yaki kaḥinlarning qiriklikini yoḳitalmioɣanidi. Zəfaniya mundaḳ dəydu: — «**Uning** (Yerusalemning) **otturisida boloɣan əmirlirining ḥəmmisi ḥərkirəydioɣan xirlar, uning soraḳqiliri bolsa kəqliki owlaydioɣan, ətigini oɣajilioɣudək ḥeqnərsə ḳaldurmaydioɣan bərilərdur**» — (3:3).

«Zəfaniya»

Kitabning temisi

Zəfaniya bolsa kəzlirini mənggülük, bakiy dunyadiki ixlaroƣa tikkən adəm idi. Uning kəngül bəlidioƣini əz həlkining ikʧisadiy jəhəttin rawaj tepix üqün əməs, bəlki ularning roһiy jəhəttin Huda bilən yekin munasiwətidə boluxi idi. Bəzi pəyoƣəmbərlər (Ḥabakkuk, Yərəmiyalardək) kixilərning dikkitini Hudaning Əz həlkini jazalaxta ixlətməkqi boloƣan wasitisi (məsilən, Babil, Asuriyə, Greklar katarlikлar)ning üstigə karitidu. Birak Zəfaniya undak əməs. Uning kəlbi yalkunluk bolup, uning kəzliri «Pərwərdigarning küni»diki təpsiliy jazaliri yaki jaza wasitilirigə əməs, bəlki xu küni əzigə — Yəһudaoƣa wə barlik aləmgə kelidioƣan «ḥesablax küni»gə tikilip karaydu. Xu künidə: «Mən ḥəzriti Ibraһimning əwladimən, xuningdək «ihlasmən əl» boloƣan Israilning bir əzasimən» deyixning kixigə ḥeqkandak paydisi bolmaydu. Huda ḥərbir adəmni xəhsən ayrim-ayrim sotlaydu.

«**Xu qaoƣda xundak boliduki,**
Mən Yerusalemni qiraklar bilən ahturimən,
Arzangliri üstidə tinoƣan xarabtək turoƣan-əndixisiz adəmlərni,
Yəni kənglidə: «Pərwərdigar ḥeq yahxilikni kilmaydu, yamanliknimu kilmaydu» degənlərni jazalaymən» (1:12).

«Bizning intayin adil bir padixaһimiz, Yosiya bar» deyixningmu paydisi yok bolidu. Huda dərwəkə «kurbanlik kilidioƣan bir küni»ni bekitkənidi — birak bu kündiki kurbanliklar bolsa, ularning ibadəthanioƣa «mana mening ihlasmənlikimgə kara!» dəp elip kəlgən kurbanlikliri əməs, bəlki ularning əzliri — dindar ḥəm gunaḥka toloƣan kixilərdin ibarət bolidu (1:7-8).

«**Xu küni mən bosuoƣidin dəssiməy atlaydioƣanlarni, yəni zulum-zorawanlik ḥəm aldamqilikka tayinip hojayinlirining əylirini tolduridioƣanlarni jazalaymən**» (1:9).

Mana ular intayin pərһizhumar bir həlk idi — ular tolimu mənisiz hurapiy bir diniy pərһizni, yəni «yaman bolidu» degənni intayin qong bilidu, birak xuning bilən bir wakitta ḥərkandak bulangqilik, aldamqilik, katillikka təyyar turidu. Ular hurapiylik yolida «əy bosuoƣisini dəssiməydu», birak əyidiki bisatlarni bulang-talang kilip əy iqidikilərni eltüridu. «Din»ning adəmlərni əzini-əzigə alditidioƣan maһiyiti mana xundaktur. «Din» adəmni kutkuzmaydu, kutkuzux pəkət Ḥəmmigə kadirning Əzi kərsətkən nijatlik yolioƣa boysunup uni kobul kilixtidur.

Zəfaniya pəyoƣəmbər Hudaning həlkining asiylikliriоƣa karap intayin azablinidu. Uning bexaritining uluoƣ temisi «Pərwərdigarning küni» wə uning barlik əllərgə, Yəһuda ḥəm Israiloƣa boloƣan təsiri idi. Dunyadiki barlik əllər (baxka pəyoƣəmbərlərning yazmilirida deyilgini boyiqə, Yerusalemoƣa ḥujum kilix üqün) jənggə yioƣilip, Hudaning jazasioƣa uqraydu (3:8). Israil azab-okubət tartix arkilik paklandurulup, Pərwərdigarni izdəydu (3:11-13). «Yat əllər»din tirik kaloƣanlarmu Hudaning yollirini əginip uningda mangidu (3:9-10). Huda Israilni kaytidin Pələstingə yioƣidu (3:14-20). Bu ix pütkül jaһanoƣa wə Huda Əzigimu zor huxallik bolidu.

Zəfaniya Ninəwə xəһirining wəyran bolidioƣanlikini aldin'ala eytidu. Bu ix on yildin keyin yüz beridu. U yənə Filistiylər tooƣruluk «kiska muddətlik» bexarət bərgən. Bu bexarətlərning əməlgə axuruluxi uning pəyoƣəmbərliki həlk aldida bekitilip, Yəһudiy həlkining uning yazmisini Hudadin kəlgən dəp Təwrat yazmilirining katarioƣa kobul kiloƣanlikining səwəbi boloƣan bolsa kerək. Xuning üqün Zəfaniya pəyoƣəmbərning kitabi kolimizda bügüngiqə turuwatidu.

Məzmun: —

(a) Pərwərdigarning küni
(1) (1:2-3) Soraqḳa tartixning omumiyliḳi
(2) (1:4-2:3) Yəhudaning soraqḳa tartilixi
(3) (2:4-15) Əllərning soraqḳa tartilixi
(4) (3:1-7) Yerusalemning soraqḳa tartilixi
(5) (3:8) Barliḳ əllərning soraqḳa tartilixi

(ə) Israilning əsligə kəltürülüxi
(1) (3:9-10) Əllərning Hudaning yenioŋa kelixi
(2) (3:11-13) Israilning Hudaning roḥida «ḳaytidin tuoŋulux»i
(3) (3:14-20) Israil həlḳining ḳaytidin yioŋilixi

Zəfaniya

1 [1] Amonning oƣli Yosiya Yəhudaoƣa padixah bolƣan waƙitlarda, Ḥəzəkiyaning
qəwrisi, Amariyaning əwrisi, Gədaliyaning nəwrisi, Kuxining oƣli Zəfaniyaoƣa yətkən
Pərwərdigarning səzi: —

Soraƙƙa tartixning omumiyliƙi

[2] Mən yər yüzidin ḥəmmini ƙurutuwetimən, — dəydu Pərwərdigar;
[3] — Insan ḥəm ḥaywanni ƙurutuwetimən,
Asmandiki uqar-ƙanatlar ḥəm dengizdiki beliƙlarni,
Barliƙ putlikaxanglarni rəzil adəmlər bilən təng ƙurutuwetimən,
Insaniyətni yər yüzidin üzüp taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar.

Yəhudaning soraƙƙa tartilixi

[4] — Xuning bilən Mən Yəhuda üstigə,
Barliƙ Yerusalemdikilər üstigə ƙolumni sozimən;
Muxu yərdə «Baal»ning ƙaldukini,
«Ƙemar»larning namini kahinlar bilən billə üzüp taxlaymən;
[5] Xundaƙla əgzidə turup asmandiki jisimlaroƣa bax uridioƣanlarni,
Pərwərdigaroƣa bax urup, xundaƙla Uning nami bilən ƙəsəm ƙilip turup, «Malkam»ning nami
bilənmu ƙəsəm ƙilidioƣanlarni,
[6] Pərwərdigardin təzgənlərni,
Pərwərdigarni izdiməydioƣan yaki Uningdin yol sorimioƣanlarnimu üzüp taxlaymən.
[7] Rəb Pərwərdigarning ḥuzuri aldida süküt ƙilinglar;
Qünki Pərwərdigarning küni yeƙindur;
Qünki Pərwərdigar ƙurbanliƙni təyyarlidi,
U meḥmanlarni «taḥarət ƙildurup» ḥalal ƙildi;
[8] Pərwərdigarning ƙurbanliƙining künidə xundaƙ boliduki,
Mən əmirlərni, padixaḥlarning oƣullirini wə yat əllərning kiyimlirini kiyiwaloƣanlarning
ḥəmmisini jazalaymən;

1:3 Yar. 6:7

1:4 «Muxu yərdə «Baal»ning ƙaldukini, «Ƙemar»larning namini kahinlar bilən billə üzüp taxlaymən» — «Baal» Pələstindikilər qoƙunidioƣan bir but idi. «Baalning ƙalduki» «Baal» degən butƙa qoƙunoƣanlardin kelip ƙaloƣan kixilər. –«Kahinlar» degən Hudaning muƙəddəs ibadəthanisida ixləydioƣan məhsus «ƙurbanliƙ ƙiloƣuqilar». –«Ƙemar»lar bolsa əzlirini butlaroƣa beoƣixlioƣan «ƙurbanliƙ ƙiloƣuqilar» idi *(«2Pad.» 23:23, «Ḥox.» 10:5ni kərüng)*. Hudaoƣa etiƙad ƙiloƣuqi adəmlər bolsa, «Huda «Ƙemar»larni yoƙitixi muƙərrər» dəp oylisa kerək. Biraƙ bu ahirki jümlidin ƙarioƣanda «**kahinlar**» birinqi bolup əyibləndi. Səzgə ƙarioƣanda ularmu butpərəs bolup ƙaldi. Xunga ular «Ƙemar»lardin tehimu əyiblik, «Ƙemilar»oƣa nisbətən ular ḥəƙiƙətni obdan qüxinixi kerək idi.

1:5 ««Malkam»ning nami bilənmu ƙəsəm ƙilidioƣanlar...» — demisəkmu «Malkam» yənə bir but.

1:6 Yəx. 1:4; 59:13; Yər. 15:6

1:7 «Pərwərdigar ƙurbanliƙni təyyarlidi, U meḥmanlarni «taḥarət ƙildurup» ḥalal ƙildi» — Təwrat dəwridiki ƙurbanliƙlardin bəzilirini yegili bolatti, ƙurbanliƙlar sunuloƣanda meḥmanlarni qaƙirix adəttiki ix idi. Biraƙ 8-9-ayətkə ƙarioƣanda, meḥmanlarning əzi bu «ƙurbanliƙ»ning bir ƙismi bolidu. Ularni «taḥarət ƙildurux», muxu yərdə «napak nərsilərdin ayriwetix, yuyux» yaki «Hudaoƣa ayriwetix» degənni bildüridu. Andin ular əzi «ƙurbanliƙ» boluxƙa «ḥalal» bolidu. «Meḥmanlar»ning kəpinqisi bolsa Hudaoƣa ƙarxi qiƙƙanlarning nuroƣun jəsətlirini yəydioƣan, xundaƙla əslidə «ḥaram boloƣan» ƙuxlar wə ḥaywanatlar bolidu *(«Yəx.» 34:6, «Yər.» 46:10, «Əz.» 39:17-19nimu kərüng)*.

1:8 «Mən əmirlərni, padixaḥlarning oƣullirini wə yat əllərning kiyimlirini kiyiwaloƣanlarning ḥəmmisini jazalaymən» — oƙurmənlərning esidə barki, Zəfaniya «padixaḥning oƣli» idi. Xunga u bu ordidikilərning əḥwalini naḥayiti obdan bilətti. Muxundaƙ «yat əllərning kiyimlirini *(əjnəbiyqə kiyimni)* kiyiwelix» bəlkim butpərəslikkə yaki təkəbburluƙƙa munasiwətlik

[9] Xu küni Mən bosuoƣidin dəssiməy atlaydioƣanlarni,
Yəni zulum-zorawanlik ḥəm aldamqilikḳa tayinip, hojayinlirining əylirini tolduridioƣanlarni jazalaymən.
[10] Xu künidə, — dəydu Pərwərdigar,
«Belik dərwazisi»din «Waydad»,
«Ikkinqi məḥəllə»din ḥərkirəxlər,
Dəng-egizliklərdin oƣayət zor «gum-gum» ḳilip wəyran ḳilinoƣan awazlar anglinidu.
[11] «Ḥərkirənglar, i «Oymanlik məḥəllisi»dikilər;
Qünki «sodigər həlḳ»ning ḥəmmisi ḳiliqlandi,
Kümüx bilən qingdaloƣanlar ḳirildi!»
[12] — Wə xu qaoƣda xundak boliduki,
Mən Yerusalemni qiraoƣlar bilən ahturimən,
Arzangliri üstidə tinoƣan xarabtək turoƣan əndixisiz adəmlərni,
Yəni kənglidə: «Pərwərdigar ḥeq yahxilikni ḳilmaydu, yamanlikḳnimu ḳilmaydu» degənlərni jazalaymən.
[13] Əmdi bayliḳliri olja,
Өyliri bərbat bolidu;
Ular əylərni saloƣini bilən,
Ularda turmaydu;
Üzümzarlarni bərpa ḳiloƣini bilən,
Ularning xarabini iqməydu.
[14] Pərwərdigarning uluoƣ küni yeḳindur;
Bərḥək yeḳindur, intayin tez yetip kelidu;
Angla, Pərwərdigarning künining sadasi!
Yetip kəlgəndə palwanmu ələmlik warḳiraydu.
[15] Xu küni ḳəḥr elip kelidioƣan bir kün,
Külpətlik ḥəm dərd-ələmlik bir kün,
Wəyranqilik ḥəm bərbatlik qüxidioƣan bir kün,
Zulmətlik ḥəm sürlük bir kün,
Bulutlar ḥəm ḳap-ḳarangoƣuluk bilən ḳaplanoƣan bir kün,
[16] Istiḥkamlaxḳan xəḥərlərgə, sepilning egiz potəylirigə ḥujum ḳilidioƣan,
Kanay qelinidioƣan, agaḥ signali kətürülidioƣan bir kün bolidu.
[17] Mən adəmlər üstigə külpətlərni qüxürimən, —

---

gunaḥ bolsa kerək.

1:9 «Xu küni Mən bosuoƣidin dəssiməy atlaydioƣanlarni, yəni zulum-zorawanlik ḥəm aldamqilikḳa tayinip, hojayinlirining əylirini tolduridioƣanlarni jazalaymən» — Huda muxu yərdə pəyoƣəmbər arḳilik hurapiylikni əyibligən bolsa kerək. «Өy bosuoƣisini dəssməslik kerək, yaman bolidu» degənlik enik bir misaldur. *(1Sam. 5:4, 5ni kərüng).*
–Ular əslidinla Təwrattiki mukəddəs ḳanunoƣa hilap boloƣan muxundak hurapiy uxxak-qüxxək ḳaidigə riayə ḳiloƣini bilən, zulumni ḥeqwəkəsi yok dəp ḳorḳmay ḳiliweridu .

1:9 1Sam. 5:4, 5.

1:10 ««Belik dərwazisi»din «waydad», «Ikkinqi məḥəllə»din ḥərkirəxlər...» — «Belik dərwazisi» ḥəm «ikkinqi məḥəllə» Yerusalemning ximaliy təripigə jaylaxḳan bolup, xəḥərning baxḳa üq təripi tik yar idi, ḥujum kəlsə daim ximaliy təripidin kelətti.

1:11 «Qünki «sodigər həlḳ»ning ḥəmmisi ḳiliqlandi, ...» — bu bəlkim kinayilik gəp. Ibraniy tilida «sodigər» wə «Ḳanaan» degənlər ohxax bir səz bilən ipadilinidu. Israil həlḳi əsli butpərəs boloƣan «Ḳanaan həlḳi»ni Pələstindin *(Ḳanaandin)* ḥəydiwətkənidi. Birak Israil əzi ḥazir «Hudaning həlḳi» əməs, bəlki «sodigər həlḳ» ḥəm «butpərəs bir həlḳ» bolup ḳaloƣan ohxaydu. Ularning ḳiloƣan sodisimu Hudaning nəziridə ḥaram ohxaydu.

1:12 «Arzangliri üstidə tinoƣan xarabtək turoƣan əndixisiz adəmlər...» — «arzangliri üstidə tinoƣan xarab» xarab tinixi üqün uzun wakit midirlimay turuxi kerək. Tinoƣan «arzanglar», *(duoƣ, qəkündə)* naḥayiti aqqik bir nərsə, əlwəttə.

1:14 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13

1:16 «agaḥ signali kətürülidioƣan bir kün bolidu» — yaki «jəng warḳiraxliri kətürülidioƣan bir kün bolidu».

Ular karioŋulardək yüridu;
Qünki ular Pərwərdigaroŋa karxi gunah kildi;
Ularning kanliri topa-qangdək,
Ularning üqəy-kerinliri poktək tökülidu;
18 Pərwərdigarning kəhri qüxkən künidə altun-kümüxliri ularni kutkuzalmaydu;
Bəlki pütkül jahan Uning oŋəzəp oti təripidin yəwetilidu;
Qünki U barlik yər yüzidikilərning üstigə mutlək bir halakət, dəhxətlik bir halakət qüxüridu.

2 1 Yioŋilinglar, əzünglarni yioŋinglar, i nomussiz «yat əl»,
2 Yarlik qikkuqə,
Kün topandək tez ətüp kətküqə,
Pərwərdigarning aqqik oŋəzipi üstünglərgə qüxküqə,
Pərwərdigarning oŋəzipini elip kelidioŋan kün üstünglaroŋa qüxküqə,
3 Pərwərdigarni izdənglar, i Uning həkümlirini ada kiloŋan zemindiki kəmtərlər;
Həkkaniylikni izdənglar, kəmtərlikni izdənglar;
Ehtimal silər Pərwərdigarning oŋəzipi boloŋan künidə panah tapkan bolisilər.

əllərning sorakka tartilixi

4 Qünki Gaza taxlanoŋan bolidu,
Axkelon wəyranə bolidu;
Ular Axdodtikilərni qüx bolmayla həydiwetidu;
Əkron yulup taxlinidu.
5 Dengiz boyidikilər, yəni Kerət elidikilərgə way!
Pərwərdigarning səzi sanga karxidur, i Kanaan, Filistiylərning zemini!
Ahaləng kalmioŋuqə Mən seni halak kilimən.
6 Dengiz boyi padiqilar üqün qimənzar,
Koy padiliri üqün kotanlar bolidu;
7 Dengiz boyi Yəhuda jəmətining kaldisi igidarqilikida bolidu;
Axu yərdə ular ozuklinidu;
Axkelonning əyliridə ular kəq kirgəndə yatidu,
Qünki Pərwərdigar Hudasi ularning yenioŋa berip ulardin həwər elip,
Ularni asarəttin azadlikka erixtüridu.
8 Mən Moabning dəxnimini, Ammoniylarning hakarətlirini anglidim;
Ular xundak kilip Mening həlkimni mazak kilip,

1:18 «mutlək bir halakət, dəhxətlik bir halakət» — yaki «mutlək bir halakət, qakmaktək bir halakət».
1:18 Pənd. 11:4; əz. 7:19; Zəf. 1:14-16; Dan. 9:26-27; Yəx. 10:22-23; 28:22; Yər. 30:11; 46:28; Nah. 1:9
2:1 «Yioŋilinglar, əzünglarni yioŋinglar, i nomussiz «yat əl»» — «yat əl» muxu yərdə Israil həlki Hudaoŋa nisbətən butpərəs bir yat əlgə ohxaydu, degənlik. Ularning «yioŋilixi» bəlkim jamaəttə bolup dua-tilawət bilən Hudani izdəx üqün bolsa kerək. Ibraniy tilidiki «yioŋilinglar» degən bu peil adəttə pakət «pahal yioŋiwelix»ni kərsitidu, bu muxu yərdə intayin kinayilik gəp bolup, Israil pahaldək bir həlk, Hudaning otida tezla kəydürülüx hətiridə turidu, degənlik *(2-ayətni kərüng)*.
2:3 Zəb. 27:5; 32:5-7
2:4 «Qünki Gaza taxlanoŋan bolidu, Axkelon wəyranə bolidu; ular Axdodtikilərni qüx bolmayla həydiwetidu; əkron yulup taxlinidu» — bu xəhərlər Filistiyədiki bəx qong xəhərning təti. Ularning tərtipi ximaldin jənubka bolup, hujum ximaliy təripidin kelidioŋan ohxaydu. «Axdodni qüx bolmayla həydiwetidu» degən jümlə bəlkim hujum ətigəndə baxlinip qüx boloŋuqə oŋəlibilik tamamlinidioŋanlikini kərsitidu. Baxka birhil qüxənqisi, hujum qüx waktida, yəni adəm uhlioŋan wakitta kilinidu, «Ular Axdodni qüxtə həydiwetidu» degənlik.
2:5 «dengiz boyidikilər, yəni Kerət elidikilərgə way!» — bu səzmu Filistiylərgə karitiloŋan. «Kerətlər» bəlkim «Kret»dikilər degən mənidə. Ularning əsli yurti *(Ottura Dengizdiki)* Kret arili idi.
2:7 «ularning yenioŋa berip ulardin həwər elip,...» — ibraniy tilida: «ularni yokap...» degən səzlər bilənla ipadilinidu.

Ularning qegralirini paymal kilip mahtinip kətti.
9 Xunga Mən Өz ḥayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari bolokan
Pərwərdigar, Israilning Hudasi,
Moab jəzmən huddi Sodomdək,
Ammoniylar huddi Gomorradək bolidu —
Yəni kakkaklar wə xorluklar kaplanokan jay, daim bir qəl-jəzirə bolidu;
Ḥəm həlkimning kaldisi ulardin olja alidu,
Kowmimning kalokanliri bularoka igə bolidu.
10 Ularning təkəbburlukidin bu ix bexiока kelidu,
Qünki ular samawi koxunlarning Sərdari bolokan Pərwərdigarning həlkini mazak kilip mahtinip kətti.
11 Pərwərdigarularoka dəḥxətlik bolidu;
Qünki U yər yüzidiki butlarning ḥəmmisini kurutuwetidu;
Xuning bilən əllər, barlik qət araldikilər ḥərbiri өz jayida Uningoka ibadət kilidu.
12 I Efiopiylər, silərmu Mening kiliqim bilən eltürülisilər.
13 U kolini sozup ximaloka təgküzüp, Asuriyəni ḥalak kilidu,
Ninəwə xəḥirini wəyranə, qəl-bayawandək kəḥətqilik jay kilidu.
14 Uning otturisida qarwa padiliri,
Xundakla ḥaywanlarning ḥərhilliri yatidu;
Qəl ḥuwkuxi, qirkiriokuqi ḥuwkuxlar uning tüwrük baxlirida konidu;
Derizilirdin sayraxlar anglinidu;
Bosuokilirida wəyranilik turidu;
Qünki U buning kedir yaokaq nəkixlirini oukqilikta kalduridu;
15 Mana bu əndixisiz yaxap kəlgüqi xad-huram xəḥər,
Kənglidə: «Mənla bardurmən, məndin baxka biri yoktur» degən xəḥər —
U xunqilik bir wəyranə, ḥaywanlarning bir konaloqusi bolup kaldioku!
Uningdin ətüwatkanlarning ḥəmmisi üxkirtidu,
Kolini silkiydu.

Yerusalemning sorakka tartilixi

3 1 Asiylik kiloquqi, buloqanoqan, jəbir-zulum yətküzgüqi xəḥərgə way!
2 U awazni anglimidi, tərbiyini kobul kilmidi;
Pərwərdigaroka tayanmidi, Hudasioka yekinlaxmidi.

2:9 «Moab jəzmən huddi Sodomdək, Ammoniylar huddi Gomorradək bolidu...» — okurmənlərning esida boluxi mumkinki, Huda Sodom wə Gomorra xəḥərlirini rəzillikliri tüpəylidin asmandin ot qüxürüp wəyran kiliwətkən.
2:12 «I Efiopiylər, silərmu mening kiliqim bilən eltürülisilər» — bu bexarəttin təḥminən 80 yildin keyin «Kambusis II» Efiopiyəgə tajawuz kildi *(miladiyədin ilgiriki 525-yili)*. Bexarət bu wəkəni yaki bolmisa ahirki zamandiki bir wəkəni kərsitixi kerək.
2:13 «U kolini sozup ximaloka təgküzüp, Asuriyəni ḥalak kilidu, Ninəwə xəḥirini wəyranə, qəl-bayawandək kəḥətqilik jay kilidu» — bu bexarətlər *(12-15-ayətlər)* Zəfaniyaning sözliridin pəkət birnəqqə yildin kiyim əməlgə axuruloqan. Miladiyədin ilgiriki 612-yili, büyük Asuriyə imperiyəsi paytəḥti Ninəwə bilən billə pütünləy bərbat kilindi. Efiopiyə baxka yurtlardin yirak bolsimu, kattik ḥujumoka uqridi *(12-ayət)*. Zəfaniyaning bu sözining əməlgə axuruloqanlikini kərgən kixilər uning «Pərwərdigarning küni» tooqruluk boloqan bexarətliri ḥəm baxka bexarətlirinimu bəribir ahirida əməlgə axurulidu, dəp bilgən boldi.
2:15 «Uningdin ətüwatkanlarning ḥəmmisi üxkirtidu, kolini silkiydu» — bu ḥərikətlər bəlkim ḥayran boloqanlik yaki mazak kiloqanlikni bildüridu.
3:2 «Asiylik kiloquqi, buloqanoqan, jəbir-zulum yətküzgüqi xəḥərgə way! 1-ayət U awazni anglimidi, tərbiyini kobul kilmidi» — bu sözlərni angliokuqi Yerusalemdikilər bəlkim Zəfaniya yənə Asuriyəning gunaḥlirini əyibləwatidu, dəp oylixi mumkin idi. Birak keyinki sözliridin angliokuqilar tuyuksiz: «Uning əyibligini Ninəwə əməs, bəlki biz Yerusalemdikilər ikənmiz!» dəp ḥayran kaloqan, xundakla hapa boloqan boluxi mumkin idi.
–«Awaz»ning kimning ikənlikini Zəfaniya pəyoqəmbər deməydu; qünki uningoka nisbətən bu dunyada angliokudək pəkət birla awaz bar, yəni Pərwərdigarningkidur.

[3] Uning otturisida boloƣan əmirlirining ḥəmmisi ḥərkirəydioƣan xirlar,
Uning soraķqiliri bolsa kəqliki owlaydioƣan, ətigini oƣajilioƣudək ḥeqnərsə ķaldurmaydioƣan bərilərdur;
[4] Uning pəyoƣəmbərliri wəzinsiz, asiy kixilər;
Uning kaḥinliri muķəddəs ibadəthanini buloƣaydioƣanlar,
Təwrat-ķanunioƣa buzoƣunqilik ķilidioƣanlar.
[5] Ḥəķķaniy Pərwərdigar uning otturisididur;
U ḥeq ḥəķķaniyətsizlik ķilmaydu;
Ḥər ətigəndə adil ḥəkümini ayan ķilidu;
Ḥəkümidə kəmqilik yoķtur;
Birak namərd adəm ḥeq nomusni bilməydu.
[6] — Mən əllərni üzüp taxliwətkənmən,
Ularning istiḥkam potəyliri wəyranidur;
Koqilirini ḥeqbir adəm ətmigüdək ķilip harabə ķiloƣanmən;
Xəḥərliri adəmzatsiz, ḥeq turoƣuqisi yok ķilinip ḥalak boloƣan.
[7] Mən: «Pəķət Məndin ķorķunglar, tərbiyini ķobul ķilinglar» — dedim.
Xundak boloƣanda uningoƣa ḥəmmə bekitkənlirim qüxürülməy, makani ḥeq haniwəyran bolmas.
Birak ular baldurla ornidin turup, ḥəmmə ixlirini ḥaram ķiliwətti.

Barlik əllərning soraķķa tartilixi

[8] Xunga Meni kütünglar, — dəydu Pərwərdigar,
Mən guwaḥlik berixkə ornumdin ķozoƣaloƣan küngiqə —
Qünki Mening ķararim — əllərni yioƣix,
Padixaḥliklarni jəm ķilixtin ibarətki,
Ularning üstigə ķəḥrimni,
Ḥəmmə dəḥxətlik aqqiķimni bexioƣa təküx üqündur.
Qünki yər yüzining ḥəmmisi aqqik oƣəzipimning oti bilən kəydürüwetilidu.

Israilning əsligə kəltürülüxi, əllərning Hudaning yenioƣa kelixi

[9] Qünki xu tapta barlik əllərning Pərwərdigarining namioƣa nida ķilip qaķirixi üqün,
Uning hizmitidə bir jan bir tən boluxi üqün,
Mən ularning tilini sap bir tiloƣa aylandurimən,
[10] Qünki Efiopiyə dəryalirining nerisidin Mening dua-tilawətqilirim,
Yəni Mən tarķatķanlarning ķizi,
Manga sunuloƣan ḥədiyəni epkelidu.

3:3 Pənd. 28:15; Əz. 22:27
3:4 «Uning pəyoƣəmbərliri wəzinsiz, asiy kixilər; uning kaḥinliri muķəddəs ibadəthanini buloƣaydioƣanlar» — «pəyoƣəmbərliri» bolsa sahta pəyoƣəmbərlər, əlwəttə. «Kaḥinlar» muķəddəs ibadəthanida puķralar üqün məhsus ķurbanlikni kəydürgüqi hadimlar.
3:4 Yər. 23:11, 32; Ḥox. 9:7.
3:5 «ḥəkümidə kəmqilik yoķtur» — yaki «U *(Pərwərdigar)* ḥəkümlirini ada ķilmay ķalmaydu».
3:5 Ķan. 32:4
3:6 «Mən əllərni üzüp taxliwətkənmən, ularning istiḥkam potəyliri wəyranidur .... xəḥərliri adəmzatsiz, ḥeq turoƣuqisi yok ķilinip ḥalak boloƣan» — yat əllər arisidiki bu wəķələr, xübḥisizki, Israiloƣa sawak, agah wə misal boluxi kerək idi.
3:7 «Xundak boloƣanda uningoƣa ḥəmmə bekitkənlirim qüxürülməy, makani ḥeq haniwəyran bolmas. Birak ular baldurla ornidin turup, ḥəmmə ixlirini ḥaram ķiliwətti» — baxka birhil tərjimisi: «Undak boloƣanda uningoƣa berilidioƣan ḥəmmə jazaliri nemə boluxidin ķət'iynəzər, uning makani ḥeq üzülməydu». **«Birak ular baldurla ornidin turup, ḥəmmə ixlirini ḥaram ķiliwətti»** — demək, tiloƣa elinoƣan «ḥaram ixlar»ni ķilixka naḥayiti aldirawatķanidi.
3:8 «Mən guwaḥlik berixkə ornumdin ķozoƣaloƣan küngiqə...» — «guwaḥqilik berixkə...» degənning baxka birhil tərjimisi «Mən owni elixķa...».
3:10 «Efiopiyə dəryalirining nerisi....» — Efiopiyə naḥayiti qət jay bolup, towa ķilix pursiti jaḥanning qətlirigiqə bolidu,

Israilning Hudaning Roḥida «ḳaytidin tuoḳuluxi»

[11] Xu küni sən Manga asiylik ḳiloḷan barlik ḳilmixliring tüpəylidin iza tartip ḳalmaysən;
Qünki xu tapta Mən təkəbburluḳungdin huxallinip kətkənlərni arangdin elip taxlaymən,
Xuning bilən sən muḳəddəs teoḷim tüpəylidin ḥalingni ikkinqi qong ḳilmaysən;
[12] Wə Mən arangda kəmtər ḥəm miskin bir həlḳni ḳaldurimən,
Ular Pərwərdigarning namioḷa tayinidu.
[13] Israilning ḳaldisi nə ḳəbiḥlik ḳilmaydu,
Nə yaloḷan səzliməydu,
Nə ularning aoḷzidin aldamqi til tepilmaydu;
Ular bəlki ozuḳlinip, yatidu,
Ḥeqkim ularni ḳorḳutmaydu.

Israilning ḳaytidin yioḳilixi — ahirḳi zamandiki xad-huramlik bir küy

[14] Yayrap-yaxna, i Zion ḳizi!
Təntənə ḳilip warḳira, i Israil!
Pütün ḳəlbing bilən huxal bolup xadlan, i Yerusalemning ḳizi!
[15] Pərwərdigar seni jazalaydioḷan ḥəkümlərni elip taxlidi,
Düxminingni ḳayturuwətti;
Israilning padixaḥi Pərwərdigar arangdidur;
Yamanlikni ikkinqi kərməysən.
[16] Xu küni Yerusalemoḷa eytiliduki,
«Ḳorḳma, i Zion!
Ḳolliring boxap, sanggilap kətmisun!
[17] Pərwərdigar Hudaying arangda,
Ḳutḳuzidioḷan ḳudrət Igisidur!
U xadlik bilən üstüngdə xadlinidu;
Өz meḥir-muḥəbbitidə aram alidu;
Üstüngdə nahxilar eytip yayrap-yaxnaydu.
[18] jəmiyət sorunliridiki nomussiz ibadət tüpəylidin aranglardin azablanoḷanlarni yioḳimən;
Bularning xərməndilikliri ularoḷa eoḷir kelətti.
[19] Mana, Mən xu tapta seni harlioḷanlarning ḥəmmisini bir tərəp ḳilimən,
Aḳsaḳ boloḷan ḳizni ḳutḳuzimən;
Talaoḷa ḥəydiwetilgən ḳizni yioḳimən;

Dəl ular horlanoḷan barlik zeminlarda ularni Өzümgə mədḥiyə kəltürgüqi, xeḥrət boloḷuqi ḳilip tikləymən.

---

dəp kərsitidioḷan bir misaldur. **«Mening dua-tilawətqilirim, yəni Mən tarḳatḳanlarning ḳizi...»** — bəlkim tarḳilip kətkən, əmma towa ḳiloḷan Israillarni kərsitidu: «Pərwərdigarning küni» xunqə dəḥxətlik boloḷini bilən *(8-ayət)*, 9-10-ayəttiki bexarətlər Hudaning meḥir-xəpḳitigə ḥətta xu künidimu erixix imkaniyiti barlikini ispatlaydu.
3:11 «muḳəddəs teoḷim tüpəylidin» — yaki «muḳəddəs teoḷimda» yaki «muḳəddəs teoḷim üstidə».
3:13 «Israilning ḳaldisi nə ḳəbiḥlik ḳilmaydu» — «Israilning ḳaldisi» Təwrattiki pəyoḷəmbərlərning kitablirida kəp kərülidioḷan tema yaki mawzudur. Israil həlḳining kəp ḳismi Hudadin yiraḳlixip kətkən bolsimu, ular arisida Hudaning meḥir-xəpḳiti bilən, Өzigə sadiḳ bir «ḳaldi»ning ḥaman ḥərdaim tepilidioḷanliḳi kərsitilidu.
3:14 Zək. 9:9
3:18 «jəmiyət sorunliridiki nomussiz ibadət tüpəylidin aranglardin azablanoḷanlarni yioḳimən; bularning xərməndilikliri ularoḷa eoḷir kelətti» — ayətning birnəqqə tərjimiliri bar. Bizningqə mənisi xuki, ibadət sorunlirida boloḷan sahtipəzlik, ar-nomussizliḳlar sorunoḷa ḳatnaxḳan ihlasmənlərni naḥayiti azablioḷan, ular buningoḷa qidimay muxu ḥeytlaroḷa, ibadət sorunlirioḷa ḳatnaxmay tarḳilip kətkənidi. Xunga Huda: «Mən ularni yioḳimən» — dəydu. «Yəx.» 1:13ni kərüng.
3:19 «Aḳsaḳ boloḷan ḳizni ḳutḳuzimən; talaoḷa ḥəydiwetilgən ḳizni yioḳimən» — «ḳiz» muxu yərdə Israilni kərsitidu. **«... ularni Өzümgə mədḥiyə kəltürgüqi, xeḥrət boloḷuqi ḳilip tikləymən»** — yaki «...ularni təripləx obyekti wə nam-xeḥrətlik

[20] Mən xu tapta, yəni silərni yioɳkan wakitta, silərni əygə epkelimən;
Qünki Mən kəz aldinglarda silərni asarəttin azadlikka qikaroɳinimda,
Silərni yər yüzidiki barlik əllər arisida xəhrətlik, Əzəmgə mədhiyə kəltürgüqi kilimən,
— dəydu Pərwərdigar.

kilip tikləymən».
3:20 «Silərni ...xəhrətlik, Əzəmgə mədhiyə kəltürgüqi kilimən» — yaki «Silərni... nam-xəhrətlik wə təripləx obyekti kilimən».

Qoxumqə səz

Roxənki, Zəfaniya: «Əmdi təhtimizdə adil bir padixah olturidu, həmmə ix jayioqa qüxidu» degəndək hərqandak addiy bir hiyaloqa yol qoymaytti. Uning birinqi bexariti dərwəkə yər yüzidiki barlik rəzillikkə qaritiloqan: —

«Mən yər yüzidin həmmini qurutuwetimən, — dəydu Pərwərdigar;
— Insan həm haywanni qurutuwetimən,
Asmandiki uqar-qanatlar həm dengizdiki beliklarni,
Barlik putlikaxanglarni rəzil adəmlər bilən təng qurutuwetimən,
Insaniyətni yər yüzidin üzüp taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar.
— Xuning bilən Mən Yəhuda üstigə,
Barlik Yerusalemdikilər üstigə qolumni sozimən;
Muxu yərdə «Baal»ning qalduqini,
«Qemar»larning namini kahinlar bilən billə üzüp taxlaymən;
Xundakla əgzidə turup asmandiki jisimlarəqa bax uridioqanlarni,
Pərwərdigaroqa bax urup, xundakla Uning nami bilən qəsəm qilip turup, «Malkam»ning nami bilənmu qəsəm qilidioqanlarni,
Pərwərdigardin təzgənlərni,
Pərwərdigarni izdiməydioqan yaki Uningdin yol sorimioqanlarnimu üzüp taxlaymən» (2:1-6).

Yuqirida eytqinimizdək, həkqaniy bir həkümdarning boloqini həkqaniy bir ələning bolidioqanlikioqa kapalət əməs. Pəqət pütkül bir əl yaki həq bolmioqanda ulardin «taraza basqudək» bir qisim adəmlər Hudani izdigən bolsa, andin Huda xu ələning ixlirini ongxixi mumkin (Huda Ibrahimoqa: «Sodom xəhiridə həkqaniy adəmdin əlliki bolsa, Mən uni (xəhərni) halak qilmaymən» — dedi («Yar.», 18:16-33ni kərüng).

Barlik okurmənlərning dikqitigə ərziyduki, 4-6-ayət boyiqə, Hudaning jazaliri tət hil adəmlərning bexioqa qüxidu: —

(1) «Xundakla əgzidə turup asmandiki jisimlarəqa bax uridioqanlarni, Pərwərdigaroqa bax urup, xundakla uning nami bilən qəsəm qilip turup, «Malkam»ning nami bilənmu qəsəm qilidioqanlarni» — butpərəslər, yəni Hudaning ornioqa hərqandak baxka ix-nərsə (məsilən, yultuz, quyax, pul, hoquk, nam-xəhrət, xəhsiy yaki ailidiki bəht)ni qoyoqanlar;

(2) «Pərwərdigardin təzgənlər» — Rəb Pərwərdigarni tonuoqan birak Uning yolidin waz kəqkənlər;

(3) «Pərwərdigarni izdiməydioqanlar»;

(4) «Uningdin yol sorimioqanlar».

Hudaning məqsiti, hərbirimizning mehir-muhəbbətlik munasiwəttə Əzini tonup-bilixidin ibarəttur. U həmmimizni mehribanlikining tohtawsiz ipadiliri bilən Əzigə üzlüksiz jəlb qilmakta; heqkaysimiz hərküni Uning iltipatliridin bəhrimənsiz əməsmiz. Bu sowoqilar sowoqa Bərgüqini izdəxkə türtkə bolmisa, əmdi biz dunyada əng bipərwa wə nadan kixilər bolup

ķalmaymizmu? «**.. Hudaning meḥribanliķining seni towa ķilix yolioƣa baxlaydioƣanliķini ḥeq bilməy, Uning meḥribanliķi, kəng ķorsaķliķi wə səwr-taķitining molluķioƣa səl ķarawatamsən?**» («Rim.» 2:4). Ķədirlik oķurmən, sizqu? Өzingiz Hudani izdidingizmu? Izdimigən bolsingiz, sizning pütün ḥayatingizdiki nixan yoķ bir nərsini ķooƣlaxķa barawər əməsmu, ḥayatlingiz mutləķ israp boloƣan əməsmu?

Huda nahxa eytamdu?

3-bab, 17-ayəttiki jawab xuki, U nahxilarni eytidu (bəzi tərjimiliri «təntənilik bilən nida ķilidu»). Huda insanni Өzi üqün yaratķan; insan balilirining Uning ḥəķiķitidin, meḥir-xəpķitidin boloƣan xadliķi Hudaning Ozigə xadliķ elip kelidu. Xuningdək Hudaning xadliķioƣa təxna bolup Uni nixan ķiloƣanlar üqün ḥəmmə ixlar xadliķ bilən ahirlixidu. Rəb Əysa Məsiḥ mundaķ dedi: «**Mening huxalliķim silərdə bolsun wə xuningdək huxalliķinglar tolup taxsun dəp, Mən bularni silərgə eyttim... Ḥaziroƣiqə Mening namim bilən ḥeqnemə tilimidinglar. Əmdi tilənglar, erixisilər, buning bilən xadliķinglar tolup taxidu!**» («Yḥ.» 15:11, 16:24).

Təwrat 37-ḳisim

«Ḥagay»

(Ḥagay pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər tooƣrisida

Ḥagay wə uning ailisining xəhsiy arḳa kərünüxi tooƣruluḳ enik hatirilirimiz yoḳ.

Yeziloƣan waḳti

Kitabning yeziloƣan waḳti tooƣruluḳ ḳilqə guman yoḳ. Ḥagay bizgə uḳturiduki, u məzkur bexarətlərni Pars imperatori Darius (Hispastis)ning ikkinqi yilida ḳobul ḳiloƣan. Astronomiyəlik uqurdin xu yilning dəl miladiyədin ilgiriki 520-yili ikənlikini bekitkili bolidu.

Kitabning tarihiy arḳa kərünüxi

Demək, kitab miladiyədin ilgiriki 520-yili yeziloƣan. Israil həlḳi Babil imperiyəsigə 70 yil sürgün bolux azabini tartḳanidi (miladiyədin ilgiriki 605-538-yillar). Yəxaya pəyoƣəmbər Israilning Babilda muxundaḳ sürgün bolidioƣanliḳini ikki əsir ilgiri aldin'ala eytḳanidi. Yərəmiya pəyoƣəmbərmu sürgün bolux waḳtining 70 yil bolidioƣanliḳini aldin'ala eytḳanidi. Yəxaya pəyoƣəmbər yənə Hudaning «Ḳorəx» isimlik bir Pars imperatorini təhtkə olturoƣuzidioƣanliḳini aldin'ala eytḳan. Uning deyixiqə bu imperator sürgün ḳilinoƣan kixilərgə wətinigə ḳaytixḳa ruhsət beridu wə ḥətta Pərwərdigarning Babillar wəyran ḳiloƣan ibadəthanisini ḳaytidin ḳuruxni buyruydu.

Dəl Yəxaya wə Yərəmiya aldin'ala eytḳandək, miladiyədin ilgiriki 539-yili Babil imperiyəsi Pars imperiyəsi təripidin oƣulitildi. Yəxaya ḥətta bu imperatorning ismi «Ḳorəx»ni aldin'ala eytḳanidi. Uning deginidək «büyük Ḳorəx» sürgün boloƣanlaroƣa wətinigə, yəni Pələstingə ḳaytixḳa ruhsət berip ibadəthanini ḳaytidin ḳuruxni buyrudi. Ḥalbuki, pəḳət qəklik bir ḳisim adəmlərla xundaḳ ḳilixni talliwaldi. Ḳaloƣan kixilər Mesopotamiyədə turuwərdi. Ular xu yərning raḥət turmuxioƣa kənüp ḳaloƣan, əslidiki deḥḳanqiliḳ ḥayatini sodigərlikkə almaxturoƣan bir həlḳ bolup ḳaloƣanidi. Bu wəziyətning dawamlixixi bilən Yəḥudiy həlḳining soda ḳilix ḳabiliyitining dangḳi qiḳḳan.

Ḳaytip kəlgən kixilər («Hudaning ḳaldisi» yaki «həlḳning ḳaldisi») zor ümidlər bilən ḳaytti; Yəxaya, Yərəmiya wə Əzakiyal pəyoƣəmbərlər «Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥ» wə Uning tilsimat samawi padixaḥliḳi tooƣruluḳ karamət bexarətlərni bərgənidi. Kixilərning «bu bexarətlər tezla əməlgə axurulamdikin» dəydioƣan zor ümidliri bar idi. Biraḳ ular ḳaytip kəlgəndə, əzining əylirini, deḥḳanqiliḳ məydanlirini ḳayta ḳuruxtiki japaliḳ ixlaroƣa yüzləngənidi. Uning üstigə ətraptiki əllər ularoƣa kəp awariqilik selip bərdi. Israil əzi mustəḳil dələt əməs idi, bəlki Pars imperiyəsigə beḳindi idi («Əzra», 1-3-bab).

«Ḥagay»

Əslidə Sulayman saloɣan «mukəddəs ibadəthana»ning ḳayta ḳuruluxida miladiyədin ilgiriki 535-yili ix baxlanoɣan bolsimu, birak həlḳ uningdin tezla ḳol üzgənidi. Buning səwəbliri az əməs idi. Birinqidin, əzlirining əylirini, dehḳanqilik məydanlirini ḳayta ḳuruxmu kiqik ix əməs idi. Buningdin eoɣiri xuki, ətraptiki əllər ibadəthana tooɣruluḳ: «Bu ixlar isyanning baxlinixi» degəndək oɣəywət-xikayətlərni qiḳaroɣan, keyinki Pars imperatori «Artaksərksis» (yaki «Artahxaxta») uningoɣa ixinip kətkən ḥəmdə ḳuruluxni dərḥal tohtitix kerək degən yarliḳni qüxürgənidi. Buni az dəp, Sulayman ḳuroɣan əsli ibadəthanining ḥəywisini kərgən bəzi moysipitlarning uni əsləp: «Ḥazir salidioɣan bu əy əslidiki xərəplik əygə selixturoɣanda ḥeqnemigə ərzimәydu» degənliri həlḳning kəngligə sooɣuḳ su səpkənidi. Ḳurulux 15 yil tohtitip ḳoyuloɣanidi.

Birak Yəxayaning 200 yil ilgiriki bexariti boyiqə roxənki, ibadəthanining ḳuruluxi Hudaning iradisi idi. Huda ikki adəmni, yəni Ḥagay wə Zəkəriya pəyoɣəmbərni ornidin turoɣuzdi. Gərqə imperatorning «tohtitix yarliḳi» qüxürgənliki tüpəylidin, ḳayta ḳurulux ḳiloɣuqilarning jazaoɣa uqrax mumkinqiliki bolsimu, ikki pəyoɣəmbər həlḳḳə: — U mukəddəs ix pütmisə bolmaydu dəp, küqlük rioɣbətləndüridioɣan səzlərni yətküzdi. Bolupmu Ḥagay pəyoɣəmbər uloroɣa kərsitiduki, ular Hudaning eniḳ ayan ḳiloɣan iradisi boyiqə ḳilmioɣanliḳidin, ḥərhil ḳiyinqiliḳ ularning bexioɣa qüxkən. Ziraətlərgə qekətkə, ḥal qüxkən bolup, ularning xəhsiy iḳtisadiy ixlirida qüxəndürgili bolmaydioɣan ongaysizliḳlar ularni daim aq ḳalduridu. Birak ular əgər ḥazir Hudaning meḥribanliḳioɣa ixinip əzining iḳtisadiy ḳiyinqiliḳlirioɣa ḳarimay, Uning əyini ḳuruxḳa kirixkən bolsa, əmdi U ularning ixlirini ongxap, bərikətləytti.

Bu həlḳlər ḥər dəwrdə əslinip təriplinixkə layiḳki, **ular Hudaning ularning bihətərlikini kapalətləydioɣanliḳioɣa ḥeq taxḳi ispat bolmioɣan əḥwalda**, jan-dil bilən Hudaning səzini ḳobul ḳilip ḳuruluxḳa kirixti. Huda ularning imanini ḥəyran ḳalarliḳ yolda təstiḳlidi. Uzun ətməyla, imperator əzi hanliḳ yilnamilərni təkxürtüp Ḳorəxning on altə yil ilgiriki ibadəthanini ḳurux tooɣruluḳ yarliḳini tepip, ixni tezla püttürüx üqün əz həzinisidin kəp məbləoɣ ajratti (Təwrat, «Əzra», 4-6-bab). Ḥagayning bexaritining xundaḳ təstiḳlinixi həlḳning ixənq-etiḳadini tehimu küqəytti. Pəḳət tət yerim yil iqidila ular binani pütküzdi.

Ḥagay pəyoɣəmbər yənə «**Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu**» degən bexarətni bərgənidi.

Mana bu əmdi Ḥagayoɣa tapxuruloɣan wəḥiyning asasiy məzmunidur. Təwəndə kəridioɣinimizdək, uning bexarətliri əyni wakittiki bu məsililərdin ətüp ahirḳi zamandiki uluoɣ wəḳələrgə, Hudaning səltənitining xan-xəḥritigə atlaydu. Biz bu ixlar üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə yənə azrak tohtilimiz.

Diḳḳət ḳilixḳa tegixlik bəzi nuḳtilar: —

(1) Ḥagay bexarətlərning əzining əməslikini, bəlki Hudaning eytḳanliḳini: «**Pərwərdigar mundaḳ dəydu...**», «**Rəb Huda mundaḳ dedi**» degəndək ibarilər bilən 20 ḳetim bizgə əslitidu.

(2) Hudaning kərsətmisini ada ḳilixta keqiktürüx hətərlik.

(3) Kitabta üq kündə eytiloɣan tət ayrim bexarət bar.

Məzmun: —

(1) (1:1-15) Birinqi wəḥiy: əyib wə uni tüzitix yoli
(2) (2:1-9) Ikkinqi wəḥiy: məyuslinix, rioɳbətləndürüx
(3) (2:10-19) Üqinqi wəḥiy: tənbiḫ; bərikətni ata ḳilix wədisi
(4) (2:11-23) Tətinqi wəḥiy: ahirḳi zaman — əllərni zilziligə selix, Zərubbabəlning bəhti

Ḥagay

Birinqi wəḥiy wə həlḳning inkasi

1 [1] Darius padixaḥning ikkinqi yili, altinqi ayning birinqi küni, Pərwərdigarning səzi
Ḥagay pəyoɣəmbər arḳilik Xealtiəlning ooɣli, Yəḥudaning waliyisi Zərubbabəlgə ḥəm
Yəḥozadakning ooɣli, bax kaḥin Yəxuaoɣa kelip mundaḳ degəndə: —
[2] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Bu həlḳ: «Waḳti kəlmidi, Pərwərdigarning əyini ḳurux waḳti tehi kəlmidi» — dəydu.
[3] Wə Pərwərdigarning səzi Ḥagay pəyoɣəmbər arḳilik kelip mundaḳ degəndə: —
[4] Bu əy tehiqila harabə tursa, bu silər tahtaydin bezəlgən əyliringlarda yaxaydioɣan waḳitmu?
[5] Mana, Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
— Ḳiliwatḳininglar üstidə kəngül ḳoyup oylininglar!
[6] Terioɣininglar kəp, yioɣiwalidioɣininglar az;
Yəysilər, birak toymaysilər;
Iqisilər, birak ḳanmaysilər;
Kiyisilər, birak ḥeqḳandak illimaysilər;
Ix ḥəḳḳi aloɣuqi bolsa,
Huddi ix ḥəḳḳini təxük ḥəmyanoɣa saloɣanoɣa ohxaxtur.
[7] — Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Ḳiliwatḳininglar üstidə kəngül ḳoyup oylininglar!
[8] Taoɣḳa qiḳip, yaoɣaqni elip kelinglar, əyni ḳurunglar; xundaḳ ḳilsanglar Mən uningdin hursən
bolimən, xan-xərəpkə eriximən, — dəydu Pərwərdigar.
[9] — Silər kəpni küttünglar, mana, erixkininglar az boldi; uni əygə epkəlgininglarda, Mən uni
püwləp yoḳattim; bu nemə üqün? — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar —
— Qünki Mening əyümning harabə boloɣinioɣa ḳarimay, əz əyünglarni selixḳa yügürüxüp
yürüwatisilər.
[10] Xunga üstünglarda asmanlar xəbnəmni bərməydu, zeminmu ḥosulini bərməydu;
[11] Mən zeminoɣa, taoɣḳa, ziraətlərgə, yengi xarablaroɣa, zəytun meyioɣa, tupraḳning
ündürmilirigə, insanlaroɣa, mal-waranlaroɣa wə ḳollardiki barlik əjirlərgə ḳuroɣaḳqilikni
qaḳirdim.

1:1 «Darius padixaḥning ikkinqi yili, altinqi ayning birinqi küni» — «Darius padixaḥ», yəni «Darius Hispastes» *(miladiyədin ilgiriki 521-485-yillar)*. Bu kün miladiyədin ilgiriki 520-yili, 29-Awoɣust idi. «Altinqi ay» — Muḳəddəs Kitabta yil, aylar tiloɣa elinoɣanda, Yəhudiylarning kona kalendari boyiqə ḥesablinidu *(«Təbirlər»nimu kərüng)*. **«altinqi ayning birinqi küni»** — hər ayning birinqi küni ḥeyt bolatti, Yerusalemda bu səzni anglioɣan kixilər bəlkim az bolmisa kerək. **«bax kaḥin Yəxua»** — «kaḥin» muḳəddəs ibadəthanida puḳralar üqün məhsus ḳurbanlikni kəydürgüqi hadim.

1:2 «Bu həlḳ: «Waḳti kəlmidi, Pərwərdigarning əyini ḳurux waḳti tehi kəlmidi» — dəydu» — muḳəddəs ibadəthanini ḳayta ḳurux hizmiti 15 yil ilgiri baxlanoɣanidi, birak həlḳ baxḳa əllərning təḥditigə uqrap, ḳurux hizmitidin ḳol tartḳanidi *(«əzra», 3-5-bablarni kərüng)*.

1:4 «tahtaydin bezəlgən əyliringlar» — «tahtaydin bezəlgən» degən bu səz Təwratta pəḳət Sulayman ḳuroɣan muḳəddəs ibadəthanining bezilixi wə «Yəḥoaḥaz padixaḥ»ning ordisining bezilixini təswirləx üqün bir ḳetim ixlitilgən. Xuningdin kərimizki, həlḳlər bəlkim muḳəddəs ibadəthanini ḳuruxḳa 15 yil ilgiri təyyarlioɣan yaoɣaqni ḥazir əz əyliri bezəx üqün ixlətməktə. Xunga ularning ikki gunaḥi bar idi: *(1)* Hudaning əyini ḳuruxni keqiktürüx; *(2)* Hudaning əyi üqün təyyarlap ḳoyuloɣan yaoɣaqni əz əyliri üqün ixlitix.

1:6 Ḳan. 28:38; Mik. 6:14, 15.

1:10 «Xunga üstünglarda asmanlar xəbnəmni bərməydu» — xəbnəm, bolupmu 8- wə 9-ayda pixidioɣan mewə yaki axlikni yegiləxtin saḳlaxta muḥim rol oynaydu.

1:10 Ḳan. 28:23

1:11 «Mən zeminoɣa, taoɣḳa, ziraətlərgə, ... ḳollardiki barlik əjirlərgə ḳuroɣaḳqilikni qaḳirdim» — «ḳuroɣaḳqilik» *(ibraniy tilida «horəb»)* ḥəm «harabə» degənlər bir-birigə ohxap ketidioɣan səzlər — Hudaning əyi «harabə» bolsa, ularoɣa «horəb»

12 Xuning bilən Xealtiəlning ooɳli Zərubbabəl ḥəm Yəḥozadakning ooɳli bax kaḥin Yəxua wə
həlkning ḳaldisining ḥəmmisi Pərwərdigar Hudasining awazioɳa, xuningdək Pərwərdigar
Hudasining Ḥagay pəyoɳəmbərni əwətixi bilən, uning sözlirigə ḳulak saldi; həlk Pərwərdigar
aldida ḳorḳti.
13 Andin Pərwərdigarning əlqisi Ḥagay Pərwərdigarning həwirini həlkḳə yətküzüp:
— «Mən silər bilən billidurmən» — dəydu Pərwərdigar, — dedi. 14 Wə Pərwərdigar Xealtiəlning
ooɳli, Yəḥudaning waliyisi Zərubbabəlning roḥini, xundaḳla Yəḥozadakning ooɳli, bax kaḥin
Yəxuaning roḥini ḥəm həlk ḳaldisining ḥərbirining roḥini ḳozoɳidi; ular samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloɳan Pərwərdigar Hudasining əyigə kelip ixlidi.
15 Bu Darius padixaḥning ikkinqi yili, altinqi ayning yigirmə tətinqi küni idi.

Ikkinqi wəḥiy — rioɳbətləndürüx

2 1 Yəttinqi ayning yigirmə birinqi küni, Pərwərdigarning sözi Ḥagay pəyoɳəmbər arḳilik kelip
mundaḳ degəndə: 2 — «Xealtiəlning ooɳli, Yəḥudaning waliyisi Zərubbabəlgə, Yəḥozadakning
ooɳli, bax kaḥin Yəxuaoɳa ḥəmdə həlkning ḳaldisioɳa söz ḳilip ulardin: —
3 «Aranglardin əyni qaoɳdiki xan-xərəptə boloɳan bu əyni kərgənlərdin kim bar? Silər ḥazir
uningoɳa ḳandaḳ ḳaraysilər? Nəziringlarda u ḥeqnemigə ərziməydu, xundaḳmu?» — dəp
sorioɳin. 4 — Biraḳ ḥazir, i Zərubbabəl, jasarətlik bol, — dəydu Pərwərdigar, — Yəḥozadakning
ooɳli, bax kaḥin Yəxua, jasarətlik bol; zemindiki barliḳ həlḳ, jasarətlik bolup ixlənglar, — dəydu
Pərwərdigar.
— qünki Mən silər bilən billidurmən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan
Pərwərdigar.
5 — Misirdin qiḳḳan waḳtinglarda silərgə əḥdə ḳiloɳan sözüm wə Mening Roḥim aranglarda
turup kəldi; ḥərgiz ḳorḳmanglar.
6 Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
— Yənə pəḳət azoɳina waḳittin keyin Mən asmanlar, yər yüzi, dengiz ḥəm ḳurukluḳni
təwritimən;
7 Mən barliḳ əllərni təwritimən; nətijidə əllərning sərhil ətiwar nərsiliri elip kelinidu. Mən muxu
əyni xan-xərəpkə toldurimən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar.
8 — Kümüx Meningki, altun Meningki, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan
Pərwərdigar.

(ḳuroɳaḳqilik) bolidu.

1:15 «Bu Darius padixaḥning ikkinqi yili, altinqi ayning yigirmə tətinqi küni idi» — Ḥagay bexarət berip, həlk Hudaning əyidə ix baxlioɳuqə 23 kün ətti. Bu waḳit ḥosul yioɳidioɳan pəsil boloɳaqḳa, ix bəlkim ḥosulni yioɳip boloɳandin keyin baxlanoɳan.

2:1 «Yəttinqi ayning yigirmə birinqi küni» — bu kün «kəpilər ḥeyti» *(«kəpə tikix ḥeyti»)*ning əng ahirḳi küni bolup, həlkning kəp bir ḳismi Yerusalemda boloɳan bolux kerək.

2:3 ««Aranglardin əyni qaoɳdiki xan-xərəptə boloɳan bu əyni kərgənlərdin kim bar? Silər ḥazir uningoɳa ḳandaḳ ḳaraysilər? Nəziringlarda u ḥeqnemigə ərziməydu, xundaḳmu?» — Sulayman padixaḥ saloɳan ḥəywətlik muḳəddəs ibadəthana *(miladiyədin ilgiriki 587-yili)* Babil təripidin wəyran ḳilinoɳan. Bu wəḳə Ḥagay söz ḳiloɳan waḳittin 67 yil ilgiri boloɳaqḳa, əsli ibadəthanining xan-xəripi yengi ibadəthanioɳa ḳaraydioɳan bəzi bowaylarning esidin qiḳmioɳan boluxi kerək.

–«əyni qaoɳdiki xan-xərəptə boloɳan bu əy» wə «uningoɳa ḳandaḳ ḳaraysilər?» degən sözlər ispatlayduki, Huda nəzaridə məyli Sulayman ḳuroɳan yaki bu waḳittiki həlk ḳuroɳan ibadəthana bolsun, ḥər ikkisini «bir» dəp ḥesablaydu.

2:6 «... asmanlar, yər yüzi, dengiz ḥəm ḳurukluḳni təwritimən» — muxundaḳ sözlər baxḳa pəyoɳəmbər yazmiliridimu tepilidu *(məsilən, «Yəxaya» 13-bab, «Yərəmiya» 4- ḥəm 10-bab, «Yoel» 2-bab, «Naḥum» 1-babta)*. Xübḥisizki, bular «Pərwərdigarning küni», yəni ahirḳi zamanni kərsitidu.

2:6 Ḥag. 2:21; Ibr. 12:26,27

2:7 Ḥag. 2:21

2:8 «Kümüx Meningki, altun Meningki, — dəydu ... Pərwərdigar» — xu dəwrdə dunyadiki köp ḳisim altun-kümüx Pars imeriyəsining ḳolida idi. Məzkur bexarəttin azraḳla bir məzgildin keyin, Pars imperatori Darius təripidin: «Israilning ətrapidiki yurtlardin imperatoroɳa elinoɳan bajlarning qong bir ḳismini ayrip, bu pulni «Pərwərdigarning əyini qiraylik

9 — Bu өyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigar, — wə Mən muxu yərdə aramlik-hatirjəmlikni ata ḳilimən, — dəydu sa-
mawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

Üqinqi wəḥiy — Hudaning xəpḳiti wə bərikiti

10 Darius padixaḥning ikkinqi yili, tokḳuzinqi ayning yigirmə tətinqi küni, Pərwərdigarning
səzi Ḥagay pəyɣəmbər arḳilik kelip mundaḳ degəndə: —
11 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Kaḥinlaroɣa səz ḳilip ulardin Təwrat-ḳanuni tooɣruluḳ: —
12 «Birsi tonining etikidə «Hudaoɣa ataloɣan gəx»ni kətürüp ketiwatḳinida, uning etiki nanoɣa,
umaqḳa, xarabḳa, zəytun mayoɣa yaki ḥərḳandaḳ ax-ozukḳa mundaḳla tegip kətsə, undaḳta u
nərsilər «Hudaoɣa ataloɣan» bolamdu?» — dəp soriɣiɣn».
Kaḥinlar jawabən: «Yaḳ» — dedi.
13 Wə Ḥagay: «Birsi jəsətkə tegip «napak» boloɣan bolsa, u bu ax-ozukning ḳaysibirigə təgsə,
undaḳta ax-ozuḳ napak bolamdu?» — dəp soridi.
Kaḥinlar jawabən: «U napak bolidu» — dedi.
14 Andin Ḥagay jawabən mundaḳ dedi: —«Pərwərdigar: «Əmdi bu həlḳ, bu «yat əl» Mening al-
dimdimu xundaḳtur, ularning ḳollirida ixləngənlirining ḥəmmisimu xundaḳtur, xuningdək
ularning xu yərdə Manga ḥərbir sunoɣanlirimu napaktur» — dəydu.
15 «— Əmdi ḥazir kəngül ḳoyup oylininglar —
Bügündin baxlap, muxu waḳittin tartip kərünglar — taki Pərwərdigarning ibadəthanisidiki tax
üstigə yənə bir tal tax ḳoyuloɣuqə, 16 xuningdin ilgiriki künlərdə, birsi «yigirmə kürə»lik bir
dəwə axliḳni aloɣili kəlgəndə, mana pəḳət on kürila qiḳti; birsi xarab küpidin əllik komzək aloɣili

---

yasax üqün ixlitix kerək...»» degən bir yarliḳ qüxürüldi *(«Əzra» 4-6-babni, xundaḳla «ḳoxumqə səz»imizni kərüng)*.

2:9 «Bu өyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu» — bu bexarətning əməlgə axuruluxi naḥayiti ajayib boldi. Səz kəp boloɣaqḳa, xərḥini «ḳoxumqə səz»imizgə ḳoyduḳ.

2:9 Mis. 23:20-22; Yər. 31:31-34; Əz. 36:26-28; Mat. 3: 11-12; 11:10; 24:12-16; Mar. 1:2; Luḳa 1:76; 7:27; Yuḥ. 2:13-17; Yəx. 40:3; Ibr. 8:6; 12:24

2:12 «birsi tonining etikidə «Hudaoɣa ataloɣan gəx»ni kətürüp ketiwatḳinida, uning etiki .. ḥərḳandaḳ ax-ozukḳa mundaḳla tegip kətsə, undaḳta u nərsilər «Hudaoɣa ataloɣan» bolamdu?» — «Hudaoɣa ataloɣan gəx» *(yaki «muḳəddəs gəx»)* — Musa pəyɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, birsi Hudaoɣa «gunaḥ ḳurbanliḳi» *(«gunaḥni tilidioɣan ḳurbanlik»)*, «inaḳ ḳurbanliḳi» yaki « ḳurbanliḳi»ni ḳiloɣanda, bu ḳurbanliḳlardin məlum parqə gəx ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi boloɣan kixining yardimidə boloɣan kaḥinoɣa ayrip berilgən. Bu gəx «Hudaoɣa ataloɣan gəx» *(yaki «muḳəddəs gəx»)* dəp ataloɣan, bu gəxni pəḳət kaḥin wə uning ailisidikilər yeyixkə bolidu.

2:13 «Birsi jəsətkə tegip «napak» boloɣan bolsa, u bu ax-ozukning ḳaysibirigə təgsə, undaḳta ax-ozuḳ napak bolamdu?» — «napak boloɣan» — Musa pəyɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, birsi jəsətkə yaki jəsət ḳoyuloɣan jayoɣa təgsə, yaki bəzi hil kesəl kixilərgə təgsə, «napak» dəp ḥesablanoɣan. U bir məzgil *(bəzidə bir kün, bəzidə bir ḥaptə)* ayrim turuxi kerək idi. Ayrim turoɣandin keyin oɣusul ḳilip *(pütünləy yuyunup)* andin «pak» dəp ḥesablanoɣan.

2:14 «Pərwərdigar: «... ularning ḳollirida ixləngənlirining ḥəmmisimu xundaḳtur napak, demək, xuningdək ularning xu yərdə Manga ḥərbir sunoɣanlirimu napaktur» — dəydu» — «xu yərdə» degən səz bəlkim «napak ḳollirida» degənni kərsitixi mumkin.

–«Pərwərdigar: «Əmdi bu həlḳ, bu «yat əl» Mening aldimdimu xundaḳtur, ularning ḳollirida ixləngənlirining ḥəmmisimu xundaḳtur, xuningdək ularning xu yərdə Manga ḥərbir sunoɣanlirimu napaktur» — dəydu» — bu toluḳ səz Israiloɣa naḥayiti eoɣir idi. Israil əzi kapir bir «yat əl» boloɣan ohxaydu. Ulardiki harəbə boloɣan mukəddəs ibadəthanining əzi ularning «pərwayim pələk» degəndək bihudluḳ gunaḥlirioɣa guwaḥ beridu. Musa pəyɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, gunaḥlar pəḳət «ḳan təkülüp ḳilinoɣan ḳurbanliḳ»lar arḳilik «yepiloɣan» bolidu. Birak mukəddəs ibadəthanining əzi harabə bolup, ular sunoɣan ḳurbanliḳlarni əzlirining «napak ḳolliri» tüpəylidin «napak boldi» desək, əmdi ular ḳandaḳmu pak bolalaydu? «Kim napak nərsilərdin pak nərsini qiḳiralaydu? — Ḥeqkim!» *(«Ayup» 14:4)*. Pəḳət rəḥim-xəpḳətlik bir Huda Өzi napak həlḳi üqün bir ix ḳilsa, andin ḳutḳuzuloɣili bolidu. Əmdi Huda *(15-ayət)* ularning gunaḥlirini kəqürüm ḳilip, ularoɣa ümid beridu. Uning ḳandaḳ yol bilən ularning gunaḥlirini kəqürüm ḳiloɣanliḳi eytilmidi. Bu məsililərgə boloɣan jawab *(yəni Hudaning ahirida adəmlərni gunaḥtin paklax üqün nemə ix ḳiloɣanliḳi)* pəḳət Injildin tepilidu.

2:15 «Ibadəthanisidiki tax üstigə yənə bir tal tax ḳoyuloɣuqə...» — Ḥagay pəyɣəmbər səz ḳiloɣandin keyin, həlḳ ḳayta ḳuruluxning hizmitini yengiwaxtin baxlioɣan küngiqə, yəni «ikkinqi yili, altinqi ayning yigirmə tətinqi küni» *(27-Sentəbr)* giqə degənliktur.

kəlsə, mana pəkət yigirmə komzək qikti. 17 Mən ḳolliringlar bilən ixligən barlik ixliringlarda silərni judun, ḥal wə məldür apətliri bilən urup kəldim; birak silər yenimoɣa ḳaytmidinglar.
18 Əmdi ətünimənki, kəngül ḳoyup oylininglar — bu kün, yəni tokḳuzinqi ayning yigirmə tətinqi künidin baxlap, muxu wakittin tartip, — yəni Pərwərdigarning ibadəthanisining ḳayta ḳuruluxini baxlioɣan künidin keyinki ixlaroɣa kəngül ḳoyup oylininglar; 19 ambarda danlar ḳaldimu? Üzüm talliri, ənjür, anar ḥəm zəytun dərəhliri ḥeq mewə bərmidi. Birak Mən bu kündin baxlap silərni bərikətləymən».

Tətinqi wəḥiy — Ahirki zaman Zərubbabəl tooɣuluk

20 Wə Pərwərdigarning səzi xu ayning yigirmə tətinqi küni Ḥagayoɣa ikkinqi ḳetim kelip mundak degəndə: —
21 — Yəḥudaoɣa waliy boloɣan Zərubbabəlgə səz kilip mundak degin: —
— «Mən asmanlarni, zeminni təwritixkə təmxiliwatimən;
22 Padixaḥlikларning təhtini ərüwetimən, əllərning padixaḥlikлirining küqini yokitimən; jəng ḥarwiliri ḥəm uning üstidə olturoɣanlarni ərüwetimən; atlar wə atlik əskərlər, ularning ḥərbiri əz ḳerindixining ḳiliqi bilən mollak atḳuzulidu.
23 Xu künidə — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar —
Mən seni, yəni Xealtiəlning ooɣli Zərubbabəlni alimən, — dəydu Pərwərdigar — andin seni huddi məḥürlük üzükümdək ḳilimən; qünki Mən seni talliwaldim, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

2:16 «xuningdin ilgiriki künlərdə, birsi «yigirmə kürə»lik bir dəwə axlikni aloɣili kəlgəndə...» — «ilgiriki» — Ibraniy tilidiki bu səz bəzidə «ilgiriki», bəzidə «keyinki» degənni bildüridu. Ḳoxumqə səzlirimizdə «ilgiriki» degən tərjimimizning səwəbini eytimiz.
2:17 «Mən ḳolliringlar bilən ixligən barlik ixliringlarda silərni judun, ḥal wə məldür apətliri bilən urup kəldim; birak silər yenimoɣa ḳaytmidinglar» — Ḥagay pəyoɣəmbər muxu yərdə Təwrat «Am.» 4:9ni nəḳil kəltüridu.
2:17 Ḥag. 1:11
2:19 «...ambarda danlar ḳaldimu? Üzüm talliri... ḥeq mewə bərmidi. Birak Mən bu kündin baxlap silərni bərikətləymən» — bu 16-19-ayətlərni ḳoxumqə səzlirimizdə təḥlil ḳilimiz.
2:21 «Mən asmanlarni, zeminni təwritixkə təmxiliwatimən» — bu səzlər *(wə 22-ayət)* 6-7-ayəttlərdikigə oḥxax, bəlkim ahirki zamandiki ixlarni kərsitidu.
2:22 Dan. 2:44-45; Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13.
2:23 «Mən seni, yəni Xealtiəlning ooɣli Zərubbabəlni alimən,... andin seni huddi məḥürlük üzükümdək ḳilimən; qünki Mən seni talliwaldim» — bu bexarətning əməlgə axuruluxini «ḳoxumqə səz»imizdə tiloɣa alimiz.

Ḳoxumqə səz

Muḳəddəs ibadəthanining əḥmiyiti
Bəzi ayətlərning xərḥliri

Bu yərdə «muḳəddəs ibadəthanining Huda aldida nemə əḥmiyiti bar?» — degən məsilə üstidə köngül ḳoyup bir'az oylinix bəlkim paydiliḳtur. Ḥagay pəyoɣəmbərdin 400 yil ilgiri, Sulayman padixaḥ tunji «muḳəddəs ibadəthana»ni ḳurup qiḳḳanda u: «**Huda Өzi rastla yər yüzidə makan ḳilamdu? Mana, asmanlar bilən asmanlarning asmini seni sioɣduralmaydioɣan yərdə, mən yasioɣan bu өy ḳandaḳmu Sening makaning bolalisun?!**» dedi («1Pad.» 8:27).

Huda rastla «**adəmlərning ḳolliri bilən yasioɣan bir өyni makan ḳilamdu?**» («Ros.» 7:48).

Huda Өzi bir qaoɣda Yəxaya pəyoɣəmbər arḳiliḳ: —
«**Asmanlar mening təhtim,**
zemin bolsa, ayaoɣlirimoɣa təhtipərdur,
Əmdi manga ḳandaḳ өy-imarət yasimaḳqisilər?
Manga ḳandaḳ yər aramgaḥ bolalaydu?
Bularning ḥəmmisini Mening ḳolum yaratḳan, ular xunglaxḳila barliḳḳa kəlgən əməsmidi?» dəp sorioɣan («Yəx.» 66:1-2).

Bu ixlardin tehimu ilgiri Huda Israiloɣa zor küqlük məjizilərni kərsitip Musa pəyoɣəmbərning wasitisi bilən Misirdiki ḳulluḳtin ḳutḳuzoɣanidi. U ularni qəl-bayawandin ətküzüp «Sinay teoɣi»oɣa yetəkləp, xu yərdə yənə Musaning wasitisi bilən ularoɣa Өz muḳəddəs ḳanun wə bəlgilimilirini tapxuroɣanidi. Xu yərdə həlḳ Pərwərdigarning Sinay teoɣi üstidə güldürmamilar, qaḳmaḳlar, yər təwrəxlər, bulutlar ḥəmraḥ boloɣan dəḥxətlik ḥuzurini kərgən. Ularning Pərwərdigarning ḥuzurioɣa yeḳinlixixi mən'i ḳilinoɣan — dərwəḳə ularningmu xu dəḥxətlik kərünüxkə yeḳinlixix niyiti yoḳ idi! Muḳəddəs ḳanundiki bibaḥa danaliḳ bayliḳliri Musaoɣa taoɣ üstidə tapxuruloɣandin keyin, Pərwərdigar dərḥal Musaoɣa wə pütün həlḳḳə ḥəyranuḥəs ḳalidioɣan bir ixni buyruoɣan. Buyruḳḳa ḳarioɣanda, bu ix Hudaning könglidə muḥim boloɣan: — «**Kimning köngli ḥədiyə sunuxni halisa, uningdin Manga sunulidioɣan «kətürmə ḥədiyə»ni tapxuruwelinglar... Ular Mening өzliri arisida makan ḳilixim üqün ... Manga bir muḳəddəs turaloɣuni yasisun...**» («Mis.» 25:1-8).

Bu ix bizning qongḳur oyliniximizoɣa ərziydu. Sinay teoɣida Өzini kərsətkəndək, yeḳinlaxḳili bolmaydioɣan, ḳorḳunqluḳ pak-muḳəddəslik iqidə turoɣan bir Huda ḳandaḳmu (wə nemixḳa): «**Silərning aranglarda** (yəni Israildək gunaḥkar bir ḳowm arisida) **makanlaxmaḳqimən**» — dəydu? Biraḳ əḥwal ḥəḳiḳətən xundaḳ idi.

Ular ḳuroɣan qedirning sirtḳi kərünüxidin wə ətrapidiki ḳorusidin ḳarioɣanda xaḥliḳ ordioɣa ohxioɣan yərliri yoḳ deyərlik, dərwəḳə intayin addiy idi. Ikki yerim metr egizliktiki ap'aḳ libas ḳoruni orap turatti. Qedirning üstini өqkə terisi, өqkə terisining üstigə dengiz yilpizi yaki delfin terisi ḳoyux bilən ḳaplioɣan. Biraḳ qedirning iqining ḥəmmila yeridə xoh rəng, yəni aḳ, kək, səsün, ḳizil wə altun rənglər kərünətti. Iqidiki «muḳəddəs jay»da, altundin yasaloɣan bir qirakpay nan tiziloɣan altun üstəlni, altun huxbuydanni, kək, səsün, ḳizil yiptin wə altun yip (sim)tin toḳuloɣan «iqki pərdə»nimu nurlanduratti. Pərdə üstidimu pərixtə xəklidiki altun kəxtə tikilgən birnəqqə «kerub» bar idi. Bu «iqki pərdə»ning kəyni «əng muḳəddəs jay» idi. Xu

yərgə kirixkə pəkət «bax kahin»ning əzi ruhsətlik idi, xundakla pəkət bir yilda bir ketim ruhsət kilinatti.

«Əng mukəddəs jay» iqidə ḥeqkandak təbiiy yaki sün'iy yorukluk yok idi, əməliyəttə uning ḥajiti yok idi. Iqidə ḥeqkandak buttək xəkil, sürət, seyma-sizma yaki butsiman nərsə yok idi. Pəkət bir sanduk bar idi. Sanduk «əḥdə sanduki» dəp atilatti; uning iqidə Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə tapxuroɣan, tax tahtaylaroɣa oyuloɣan əḥdə pərmanliri bar idi. Sanduk yaoɣaqtin yasilip altun bilən ḥəlləngənidi. Uning üstidə «kafarət təhti» («rəḥim-xəpkət təhti»), yəni altun bir supa bar idi. «Kafarət təhti»ning ikki təripining ḥərbiridə yaoɣaqtin yasilip altundin ḥəlləngən, təht üstigə karitiloɣan bir «kerub» (Hudaning jazasini yürgüzgüqi küqlük pərixtisi) ning xəkli bar idi. Birak «kafarət təhti»ning əzi box turatti. Deginimizdək xu yərgə ḥeqkandak yorukluk kerək əməs idi, qünki Hudaning Əz ḥuzurida, «kafarət təhti»ning üstidə parlap turidioɣan tilsimat samawi bir nur kərünətti. Yəhudiylar bu nurni «xekəynah xan-xərəp» dəp ataytti. Həlk «mukəddəs qedir»ning sirtki korusioɣa kirip kurbangaḥning yenida əz dua-tilawətlirini kilalaydu. Dua-tilawət kilixta ḥərdaim Əzining kəqürüm kilinix, gunahtin paklinix ḥajitini yaki rəḥmət-ibadət kilixka boloɣan arzusini ipadiləydioɣan muwapik bir kurbanlikni kahinlarning wasitisi bilən sunux kerək idi. Huda xundakla mukəddəs qedir arkilik Əzigə yekinlixixka bir yol aqkanidi.

Əḥwal Sulayman padixaḥning dəwrigiqə 573 yil xu peti dawamlaxkan (Mukəddəs Kitabning bəzi yərliridə, həlkning Hudaning oɣəzipi astida turoɣan wakti jəmi 93 yil bolup, u 573 yildin qikiriwetilisə, 480 yil kalidu). Xu qaoɣda Israil qəl-bayawandin ətüp sərsan boloɣan wakti oɣa heli uzun boloɣanidi, ular bəlki Pələstində mukim olturaklaxkan. Əslidə Sulaymanning atisi Dawut pəyoɣəmbər Hudaning əyini qedirdin mukimrak, Yerusalemoɣa ḥeytlərni təbrikləxkə qikkan kəp kixilər patkudək qongrak kilip yasiximiz kerək, degən oyoɣa kəlgənidi. U xunglaxka muxundak bir əyni kuruxka təyyarlikларni baxlioɣanidi, birak Huda uningoɣa: Ooɣlung Sulayman bu hizmətni kilixi kerək, dəp ayan kiloɣanidi. Ixlar xundak boldi. Sulayman kuroɣan ibadəthana bəlkim xu dəwrdə yər yüzidiki əng ḥəywətlik bina bolsa kerək. Bəzilər ibadəthanini kərüx üqünla Yerusalemoɣa uzun səpər kiloɣan. Kurux hizmiti tügigəndə, Sulayman padixaḥ əyni Hudaoɣa rəsmiy atap beoɣixlaxka həlkni yioɣkanda, yukirida nəkil kəltürginimizdək: —

«**Huda Əzi ḥəkikətən yər yüzidə makan kilamdu? Mana, asmanlar bilən asmanlarning asmini seni sioɣduralmioɣan yərdə, mən yasioɣan bu əy kandakmu sening makaning bolalisun?!**» degən sözlərni eytti. («Padixahlar (1)» 8-bab)

Təwrattiki tarihiy hatirilər boyiqə, uning duasi tügəpla, ot asmandin qüxüp kurbangaḥ üstidiki kurbanliklarni kəydüriwətti wə Hudaning xan-xəripining nuri adəmni yərgə yikitidioɣan dərijidə əygə toldi. Əslidə «mukəddəs qedir»da turoɣan tilsimat samawi «xekəynah xan-xərəp» boloɣan nur ḥazir Sulayman padixaḥ kuroɣan ibadəthanining «əng mukəddəs jay»ida parlaydioɣan boldi.

400 yildin keyin, Əzakiyal pəyoɣəmbər korkunqluk bir alamət kərünüxni kərdi. U «xekəynah xan-xərəp»ning həlkning gunahi tüpəylidin mukəddəs ibadəthanidin qikip ximal tərəpkə kətkənlikini kərdi. Bu alamättin uzun ətməyla Babil padxahi Nebokadnəsar ximaldin kelip Yerusalem xəhirini, jümlidin mukəddəs ibadəthanini pütünləy wəyran kildi. Huda Əz həlkigə butpərəsliki, wapasizliki wə etikadsizliki üqün ularoɣa boloɣan oɣəzipini kərsətməktə idi. Yukirida eytknimizdək ular 70 yil Babil imperiyəsigə sürgün boldi. Andin keyin «kirix səz»də təswirlənгən ixlar yüz bərdi: Pars imperatori Korəx imperiyəsidiki ḥərkandak sürgün

boloŋanlaroŋa əz wətinigə kaytixka ruhsət bərdi, xuningdək Sulayman kuroŋan mukəddəs ibadəthanini kayta kuruxni buyrup, əz imperiyəsi üqün xu yərdə dua kilinsun dəp tələp kildi («Əzra», 1:1-3-ayətni kərüng).

Biz ḥazir Ḥagay pəyoŋəmbərning kayta kuruloŋan ibadəthana tooŋruluk bexarətlirigə ətimiz: —

Awwal 1-bab, 8-ayət: —«**«Taoŋka kikip, yaoŋaqni elip kelinglar, əyni selinglar; xundak kilip Mən uningdin hursən bolimən, xan-xərəpkə eriximən» — dəydu Pərwərdigar**».

Bu addiy bir buyruk, qüxinixlik bir wədidur. Birak Huda nemə yolda ibadəthanida əzigə «**xan-xərəpkə erixidu?**». Tekisttə hatiriləngəndək, ibadəthanining əslidiki ḥəywisini kərgən bəzi bowaylar ḥazir kolidiki qəklik matiryallaroŋa karap, pəkət ixni dawamlaxturoŋusi kəlmigən. Ḥazirki yerim kuruloŋan tamlar Sulaymanning kuroŋini bilən selixturoŋuqiliki yok; ularning kolida Sulayman təyyarlioŋiniqilik altun-kümüx yaki ḥətta mismu naḥayiti az idi. Xu pəyttə, Ḥagay arkilik uluoŋ bexarət kəldi: — (awwal 2-bab, 7-ayət): —

«**Mən barlik əllərni təwritimən; nətijidə əllərning sərhil ətiwar nərsiliri elip kelinidu. Mən muxu əyni xan-xərəpkə toldurimən»**.

Andin 2-bab, 9-ayət: —

«**Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu,...**
wə Mən muxu yərdə aman-hatirjəmlik ata kilimən».

Ḥalbuki, bu əyni kurup qikkanda Hudaning «xekəynaḥ xan-xərəp»ining kaytip kelixi tooŋruluk ḥeq hatirə yoktur. Asmandin ḥeq ot qüxmidi, əy aldinki ketim boloŋandək ḥeq is-tütəkkə toxmidi. Yəḥudiylarning keyinki tarihliridimu «xekəynaḥ xan-xərəp»ning kayta kəlmigənliki oquk bayan kilinidu.

Uningdin keyinki 500 yil məzgildə, Israil Pars imperiyəsigə bekinixtin Grek imperiyəsigə bekinixka ətüp, yənə Rim imperiyəsigə bekinixkimu ətti. Rim imperiyəsi Ḥerod isimlik Edomluk bir kixini Israil üstigə «padixaḥ» boluxka bekitti. Əməliyəttə u padixaḥ əməs, bəlki Rimning bir korqiki idi; birak u amalning bariqə Yəḥudiy həlkini əzigə kayil kilmakqi idi. Buning mumkinqiliki yok deyərlik idi, qünki birinqidin u Yəḥudiy əməs idi; uning üstigə u Edomluk idi; Edomluklar dəwrdin-dəwrgiqə Yəḥudiy həlki bilən düxmənlixip kəlgən. Xundaktimu u pukralarning kollixioŋa erixix üqün Zərubbabəl kayta kuroŋan ibadəhanini əzi kengəytip kayta kuruxni karar kildi. U xundak kildi. Buningoŋa 46 yil kətti («Yḥ.» 2:20ni kərüng). Pütün yengi ibadəthana 300 metr uzunlukta tət qasilik bolup, iqidə iqki, ottura, taxki üq korusi bar idi. Sirtki tam 20 metr egizliktə bolup, uning üstidə munarlar bar idi. «Rabbiylar» (Yəḥudiy «imam»lar)ning deyixiqə, pütün imarət 210 ming kixini patkuzalaytti. Iqki koruda bir-birigə tutax boloŋan «mukəddəs jay» wə «əng mukəddəs jay» sirtki ḥoylisining temidin bəlkim yənə 30 metr egizliktə turatti. Ḥəmmə jayning iqi-texining kəp yərliri mərmər bilən kaplanoŋan yaki altun bilən ḥəlləngənidi. Pütün ibadəthana Yerusalemning Zion teoŋi üstigə jaylaxkanidi. Xu dəwrgiqə, xübḥisizki, u yər yüzidə kuruloŋan binalar arisida əng ḥəywətlik imarət idi. Xunga: «**Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor boldi**» desə bolamdu? Kizik yeri xuki, «rabbiylar» birla awaz bilən bərgən jawab: «Yak!» idi. Qünki Hudaning Əz ḥuzurini kərsətkən «xekəynaḥ xan-xərəp»i kaytmioŋanidi. Yənə 40 yildin keyin (miladiyədin keyinki 70-yili) bu ḥəywətlik ibadəthanimu Rim imperiyəsi təripidin wəyran kiliwetildi. Əgər Ḥagay

pəyoɣəmbərning bexariti ḥəḳiḳiy əməlgə axuruloɣan bolsa, Ḥerod padixaḥ ibadəthanini ḳayta ḳuroɣinidin ibadəthana wəyran boloɣuqə boloɣan muxu arilikṭa Ḥagayning xu bexariti ḳandaḳ əməlgə axuruloɣandu? Buningoɣa Injil bizgə eniḳ bir jawab beridu. Hudaning «xekəynaḥ xan-xərəp»i dərwəḳə muḳəddəs ibadəthanioɣa ḳaytip kəlgənidi. Biraḳ u parḳirap turidioɣan tilsimat samawi bir nurning xəklidə əməs, bəlki bir xəhsning xəklidə — Rəb Əysa Məsiḥning Өzi idi.

Əysa Məsiḥ hizmitini axkara elip berixḳa baxlioɣanda, təwəndiki wəḳə yüz bərgən: —
(Injil, «Yḥ.» 2:13-22-ayət)

«Yəhudiylarning ətüp ketix ḥeytioɣa yeḳin ḳaloɣanda, Əysa Yerusalemoɣa bardi. U ibadəthana ḥoylilirida kala, ḳoy wə kəptər-pahtək satḳuqilarni ḥəm u yərdə olturoɣan pul tegixküqilərni kərdi. U tanidin ḳamqa yasap, ularning ḥəmmisini ḳoy-kaliliri bilən ḳoxup ibadəthanidin ḥaydəp qiḳardi. Pul tegixküqilərning pullirini qeqip, xirəlirini ərüwətti wə pahtək-kəptər satḳuqiloroɣa:

— Bu nərsilərni bu yərdin elip ketix! Atamning өyini soda-setiḳ өyi ḳilixiwalma! — dedi.

Buni kərgən muhlisliri Zəburda mundaḳ pütülginini esigə elixti:

«Sening muḳəddəs өyünggə boloɣan otluḳ muḥəbbitim өzümni quloɣuwaldi!».

Xuning bilən Yəhudiylar u ixlaroɣa inkas bildürüp uningdin:

— Bundaḳ ixlarni ḳiloɣanikənsən, ḳeni, bizgə nemə məjizilik alamətni kərsitip berisən?! — dəp soridi.

Əysa ularoɣa jawab berip:— Uxbu ibadəthanini quwuwətsənglar, Mən üq kün iqidə uni yengiwaxtin ḳurup qiḳimən, — dedi.

Xuning bilən bu Yəhudiylar yənə Uningoɣa:

— Bu ibadəthanini yasawatḳili ḥaziroɣiqə ḳirik altə yil kətkən tursa, sən uni ḳandaḳsigə üq kündila ḳurup qiḳalaysən?! — dedi.

Ḥalbuki, Uning «ibadəthana» degini Uning Өz tenini kərsətkənidi. Xunga, U ölümdin tirilgəndin keyin, muhlisliri Uning bu deginini esigə aldi wə xundaḳla muḳəddəs yazmilardiki bu ḥəḳtiki bexarətkə ḥəmdə Əysaning eytḳan səzigə ixəndi».

Məsiḥning həlḳ aldidiki hizmitining ahirida U ohxax ixni ḳildi: —
(biz Mattaning bu wəḳələr tooɣruluḳ bayanidin nəḳil kəltürümiz — «Mat.» 21:12-16)

— «Əmdi Əysa ibadəthana ḥoylilirioɣa kirip, u yərdə elim-setim ḳiliwatḳanlarning ḥəmmisini ḥəydəp qiḳardi. Pul tegixidioɣanlarning xirəlirini wə pahtək-kəptər satḳuqilarning orunduḳlirini ərüp, ularoɣa:—

Muḳəddəs yazmilarda Hudaning: «Mening өyüm dua-tilawəthana dəp atilidu» degən səzi pütülgən; lekin silər uni bulangqilarning uwisioɣa aylanduruwapsilər! — dedi.

Ibadəthana ḥoylilirida boloɣanda ḳarioɣu wə tokurlar Uning aldioɣa kəldi, U ularni saḳaytti. Lekin bax kaḥinlar bilən Təwrat ustazliri Uning yaratḳan məjizilirini kərüp wə balilarning ibadəthanida: «Dawutning Ooɣlioɣa ḥosanna-təxəkkürlər boloɣay!» («i Rəb, ḥazir Sən ḳutḳuziwatisən!») dəp towlioɣinini anglap oɣəzəpləndi.

Ular Uningoɣa: — Bu balilarning nemə dəwatḳanliḳini anglawatamsən? — dəp soridi.

U ularoɣa: — Anglawatimən! Silər muḳəddəs yazmilardin xuni oḳup baḳmioɣanki, «Өzünggə kiqik balilar wə bowaḳlarning tilliridin mədḥiyə səzlirini mukəmməl ḳilding» degənni oḳup baḳmioɣanmusilər? — dedi».

Muxu kündin baxlap, xan-xərəplik ahirḳi bir ḥəptidə, Məsiḥ Əysa ḥərküni muḳəddəs ibadəthanini igiləp, ibadəthanining iqini Өzining ajayib təlimliri bilən toxḳuzup, kesəl-bimarlar üqün məjizilərni yaritip turdi. Bu ixlar Injil «Mat.» 21-23-babta, «Mar.» 11-12-babta, «Luḳa»

19-21-babta hatiriləngən. Hudaning «xekəynaḫ xan-xərəp»i ḥəḳikətən muḳəddəs ibadətthanioɣa ḳaytip kəlgənidi — birak ḥakimlar wə kaḫinlar uni etirap ḳilmidi. Pəḳət rosul Matta bizgə ukturoɣandək kiqik balilar uni tonup yətti. «**Ibadətthanining keyinki xan-xəripi bərḥək əslidikidin zor boldi**» — qünki əzidin (ibadətthanidin) uluoɣ bir zat, yəni dəl Hudaning «Kalami» xu yərgə yetip kəlgənidi. Xu ḥaptining ahirida dəl xu ḥakimlar uni ḳoloɣa elip krestkə mihlidi, dəl «təxnayimiz bar boloɣan Hudaning xekəynaḫ xan-xəripi»ni qətkə ḳakti. Lekin ixlar buning bilən tügigini yoḳ; qünki bu ixlarning ḥəmmisi Hudaning Məsiḫ Əysani dunyaning barliḳ gunaḫlirini yuyidioɣan ḳurbanliḳ ḳilixtiki mukəmməl pilani wə məḳsiti bilən boloɣan.

Baxḳa bir sorunda Əysa Məsiḫ mundaḳ dedi: («Mat.» 12:5-6)

«**Silər Təwrattin xuni oḳup bakmioɣansilərki, ibadətthanida ixləydioɣan kaḫinlar xabat künliri** (aram elix künliri) **ixləp xabat tərtipini buzsimu, gunaḫḳa buyrulmaydu. Birak mən xuni silərgə eytip ḳoyayki, bu yərdə ibadətthanidinmu uluoɣ birsi bar**».

U dərwəḳə ibadətthanidinmu uluoɣ — qünki Injil bizgə əgətkəndək —

«**Ḥəmmidin burun «Kalam» bar idi; Kalam Huda bilən billə idi ḥəm Kalam Huda idi. U ḥəmmidin burun Huda bilən billə idi. U arḳiliḳ barliḳ məwjudatlar yaritildi wə barliḳ yaritiloɣanlarning ḥeqbiri Uningsiz yaritiloɣan əməs... «Kalam» insan boldi ḥəm arimizda** (grek tilida, qedir tikkəndək) **makanlaxti; wə biz Uning xan-xəripigə ḳariduḳ — u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meḥir-xəpḳət wə ḥəḳikətkə toloɣan birdinbir yeganə Ooɣliningkidur**» («Yuḥanna» 1-babtin).

Əzi Huda boloɣan «Kalam»ning yalḳunluḳ xan-xəripi «qedir boloɣan» bir insan tenigə qəmkidi — dəl Huda eytḳandək: «**həlḳ arisida makanlixixim üqün Manga bir muḳəddəs makan-qedir yasalsun...**». Huda insanlar bilən billə boluxni halaydu; gərqə ḥəmmimiz Adəm'atimizdin baxlap gunaḫkar bolup yaxioɣan bolsakmu, bu uning əzgərməs məḳsiti bolup kəlgənidi. U əsli insaniyətni Əzi bilən bolidioɣan dostluḳ wə ortaḳlixix üqün yaratti. Məsiḫning krestkə mihlinix ḳurbanliḳi arḳiliḳ bu dostluḳ wə munasiwətni əsligə kəltürgili bolidu — munasiwət ḥətta Adəm'atimiz tonup yətmigən uluoɣ bir dərijidə bolidu. Dawut padixaḫning ooɣli Sulayman muḳəddəs ibadətthanini ḳuroɣandək, Dawut padixaḫning tehimu uluoɣ ooɣli Məsiḫ Əysa əlüp tirilgəndin keyin, tehimu uluoɣ muḳəddəs ibadətthanini ḳuruxḳa baxlidi. Biz yuḳirida nəḳil kəltürgəndək: —

«**Uxbu ibadətthanini quwuwətsənglar, Mən üq kün iqidə uni yengiwaxtin ḳurup qiḳimən, — dedi.**

Xuning bilən bu Yəhudiylar yənə Uningoɣa:

— Bu ibadətthanini yasawatḳili ḥaziroɣiqə ḳirik altə yil boloɣan tursa, sən uni ḳandaḳsigə üq kündila ḳurup qiḳalaysən?! — dedi. Ḥalbuki, Uning «ibadətthana» degini Uning Əz tenini kərsətkənidi».

«**Ibadətthana boloɣan əz teni**»ning ḳuruluxi U əlüp üqinqi künidə yengi tenining tirilixi bilən ḳaytidin baxlanoɣan. Birak tehimu ajayib yeri xuki, Uningoɣa ixəngən, Hudaning Muḳəddəs Roḫini ḳobul ḳiloɣanlarning ḥərbiri Muḳəddəs Roḫning wasitisi bilən xu təngə təwə, yər yüzidə turoɣan bir əzasi ḳilinidu.

«**Xunga xuningdin baxlap silər musapirlar, yaḳa yurttikilər əməs, bəlki muḳəddəs bəndilərgə wətəndax bolisilər, Hudaning əyidikiliridin bolisilər; silər rosullar wə pəyoɣəmbərlər boloɣan ulning üstigə ḳurulmaḳtisilər; binaning «burjək texi» bolsa Əysa Məsiḫ Əzidur; Uningda**

pütkül bina puhta jipsilaxturulup, Rəbdə muḳəddəs bir ibadəthana boluxḳa əsüp barmaḳta. Silərmu ḳoxulup Uningda Hudaning bir turaloɣusi boluxḳa Roḥta birləxtürülüp ḳurulmaḳtisilər» (Injil, «əf.» 2-babtin).

Mana Hudaning əbədil'əbəd əzgərməs məḳsiti — bir muḳəddəs ibadəthana — rəht, hix, tax, ḥətta mərmər yaki altundin yasaloɣan əməs, bəlki Əzini səygən «ḥayat taxlar» boloɣan kixilərdin yasaloɣan bir ibadəthanida makanlixixtin ibarəttur. U Roḥi arḳilik ularning roḥ-ḳəlbidə turidu, ular dəl Uning halioɣan «ḥayat ibadəthana»sidur.

Injil, «1Pet.» 2:5: —**«Silər əzünglarmu tirik taxlar süpitidə bir roḥiy ibadəthana ḳilinixḳa, Hudani hursən ḳilidioɣan roḥiy ḳurbanliḳlarni sunidioɣan muḳəddəs kahin ḳataridikilər boluxḳa ḳuruluwatisilər»**.

Mana bu Hudaning əzəldin bar boloɣan məḳsiti. Ḥagay pəyoɣəmbər bexarət bərgən ibadəthana xu məḳsətning əməlgə axuruluxining aldinḳi təyyarliḳi, xundaḳla nəzirimizni Hudaning nixanliri üstigə mərkəzləxtürüximiz üqün birhil «bexarətlik sürət»tur. Bu məḳsətni aloɣa sürüx üqün Ḥagay wə Hudaning səzigə itaət ḳiloɣan xu dəwrdikilərgə minnətdarmiz.

2-bab, 7-ayəttiki «**Mən barlik əllərni təwritimən; nətijidə əllərning sərhil ətiwar nərsiliri elip kelinidu. Mən muxu əyni xan-xərəpkə toldurimən**» degən səzlərning toluḳ mənisi wə xərəpliki pəḳət Məsiḥ Əysa dunyaoɣa ḳaytip kəlgəndə kərülidu.

«Hudaning awazi» wə «pəyoɣəmbərning səzliri» üstidə (1:12)

Ḥagay kitabida əzining həlḳlərgə bexarət bərgənliki təswirlinidioɣan təwəndikidək muḥim bir məzmunni bayan ḳilidu. Həlḳ awwal Hudaning awazioɣa, andin uning səzlirigə ḳulaḳ salidu (wə itaət ḳilidu): —

«**Xuning bilən Xealtiəlning ooɣli Zərubbabəl, Yəhozadakning ooɣli bax kahin Yəxua wə həlḳning ḳaldisining ḥəmmisi Pərwərdigar Hudasining awazioɣa, xuningdək Pərwərdigar Hudasining Ḥagay pəyoɣəmbərni əwətixi bilən, uning səzlirigə ḳulaḳ saldi; həlḳ Pərwərdigar aldida ḳorḳti**».

Birinqisidə kərsitilgini «**Pərwərdigar Hudasining awazi**», ikkinqisidə kərsitilgini «**Ḥagay pəyoɣəmbərning səzliri**» idi. Bu ayət bizgə ḥəḳiḳət bilən hatalikni pərḳ etixkə yardəm beridioɣan bir aqḳuqni təminligən ohxaydu. Məlum bir pəyoɣəmbər yaki Hudaning həwirini tooɣra yətküzidioɣan ḥəḳiḳiy təlim bərgüqi Hudaning səzini ḳiloɣanda, uni angliɣuqi kixilərning roḥ-ḳəlbidimu əz ḥəḳiḳitini təstiḳlawatḳan «Hudaning awazi» anglinip turidu. Bu awazni ḳulaḳ bilən angliɣili bolmaydu, u bəlki ḥəḳiḳətni bildüridioɣan, tonutup yətküzidioɣan birhil jimjit iqki awazdin ibarət. Awaz adəmning wijdanidək səzləydu; biz wijdanning əzini «Hudaning awazi» desəkmu bolidu. Xunga birsi təlim bərgəndə yaki bexarət bərgəndə uning degənlirini təstiḳlaydioɣan Hudaning iqimizdə səz ḳilidioɣan awazinimu izdəp angliximiz kerək. Bu təstiḳlax bolmisa, xu kixining səzliri ḥərḳanqə ḥəywətlik yaki pasaḥətlik bolsimu, səzligüqining elip kəlgini Hudaning səzi bolmaydu. Ḥərbir təlim bərgüqi bəzi əḥwal astida Hudaning səzlirini əz səz-pikriliri bilən arilaxturup eytidu, əlwəttə; ḳandaḳla bolmisun biz Hudaning Əzidin nemə kəlgənlikini təstiḳlixini kütüximizoɣa tooɣra kelidu; qünki Hudaning səz-kalami Əzigə naḥayiti ḳimmətliktur. Bu nuḳta təwəndiki ayətlərdə ispatlinidu: —

(1:13-14)

«Andin Pərwərdigarning əlqisi Ḥagay Pərwərdigarning həwirini həlḳḳə yətküzüp:—

«Mən silər bilən billidurmən» — dəydu Pərwərdigar, — dedi.

Wə Pərwərdigar Xealtiəlning oƣli, Yəḥudaning waliyisi Zərubbabəlning roḥini, xundaḳla Yəḥozadakning oƣli, bax kaḥin Yəxuaning roḥini ḥəm həlḳning barliḳ ḳaldisining roḥini ḳozƣidi; ular samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar Hudasining əyigə kelip ixlidi».

Həlḳ Hudaning Ḥagayning səzlirini təstiḳlawatḳanliḳini əz roḥlirioƣa saloƣanliḳini bilip yətti, xunga tapxuruloƣan wəzipini ada ḳilixḳa ḳozƣaldi. Ḥagay ular ḳiyinqilikḳa uqrioƣinining səwəbini silərning ixənqsizlikinglar, Hudaning hizmitini birinqi orunoƣa ḳoymioƣininglardin, dəp bayan ḳiloƣanidi. Bu həlḳḳə nisbətən, birinqidin, ḳiyinqilikning xu səwəbtin boloƣanliḳi («tasadipiyliktin» əməs) tooƣruluḳ ular kərələydioƣan ḥeqḳandaḳ ispat yoḳ idi; ikkinqidin, əzlirining əy selix ixlirini wə deḥḳanqilik ixlirini taxlap ḳoyup, ibadəthana ḳuruluxini baxlisa, əḥwallirining yahxilinidioƣanliḳi yaki yahxilanmaydioƣanliḳi tooƣruluḳ ular kərələydioƣan ḥeq ispat yoḳ idi. Əməliyəttə bolsa, üq ayoƣiqə ḥeqḳandaḳ ispat bolmaytti. Biraḳ ular Hudaning awazini kənglidə angliоƣan; bu ular üqün kupayə idi. Huda əmdi ularning iman-ixənqini kərüp, uni təstiḳlap, hursən boldi.

Həlḳning iman-ixənqining sinilixi

Ḥagayning 29-Awoƣustta bərgən birinqi bexaritidin keyin, həlḳ ḳuruluxni baxlioƣuqə 23 kün ətüp kətti. Bu keqiktürüx bəlkim mewə ḥosulining ḳaldukini elix üqün boloƣan bolsa kerək. Əmdiliktə u yahxi ḥosul bərmigən, bəlki ḥosuli yoḳ deyərlik boloƣan boluxi mumkin (2:16-17-ayətlər). Ular ixləxkə kirixkən bir aydin keyin, yəni «kəpə tikix» ḥeytining ahirḳi künidə, Ḥagayoƣa ularni rioƣbətləndürüxkə yənə bir səz qüxti. Bu bexarət munu dadil gəpni iqigə aldi: —

««Kümüx Meningki, altun Meningki» — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar».

Andin təhminən ikki aydin keyin, 18-Dekabr Ḥagay yənə bir səzni ularoƣa eytti. Biz bu yərdə toluḳ nəḳil kəltürimiz: — (2:10-19din)

«Darius padixaḥning ikkinqi yili, toḳḳuzinqi ayning yigirmə tətinqi küni, Pərwərdigarning səzi Ḥagay pəyoƣəmbər arḳiliḳ kelip mundaḳ deyildi: —

«Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —Kaḥinlaroƣa səz ḳilip ulardin Təwrat-ḳanuni tooƣruluḳ: —

Birsi tonining etikidə «Hudaoƣa ataloƣan gəx»ni kətürüp ketiwatḳinida, uning etiki nanoƣa, umaqḳa, xarabḳa, zəytun mayoƣa yaki ḥərḳandaḳ ax-ozuḳḳa mundaḳla tegip kətsə, undaḳta u nərsilər «Hudaoƣa ataloƣan» bolamdu?» — dəp sorioƣin».

Kaḥinlar jawabən: «Yaḳ» — dedi.

Wə Ḥagay: «Birsi jəsətkə tegip «napak» boloƣan bolsa, u bu ax-ozuḳning ḳaysibirigə təgsə, undaḳta ax-ozuḳ napak bolamdu?» — dəp soridi.

Kaḥinlar jawabən: «U napak bolidu» — dedi.

Andin Ḥagay jawabən mundaḳ dedi: —«Pərwərdigar: «Əmdi bu həlḳ, bu «yat əl» Mening aldimdimu xundaḳtur, ularning ḳollirida ixləngənlirining ḥəmmisimu xundaḳtur, xuningdək ularning xu yərdə Manga ḥərbir sunoƣanlirimu napaktur» — dəydu» (2:10-14).

Izaḥatlirimizda biz Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, kixilərni «pak» yaki «napak» ḳilidioɣan bəzi ixlar üstidə tohtalduḳ. Əmdi pəyoɣəmbər muxu yərdə bu tooɣruluḳ nemə təlim beriwatidu? Nemə ix arḳiliḳ həlḳ «napak» boldi?

Deginimizdək həlḳ ixḳa kirixkənidi. Huda buningdin hursən bolup: «**Mening Roḥim aranglarda bolup kəldi**» — dedi. Biraḳ bəzi kixilərning kallisida: «Muḳəddəs ibadəthanini ḳursaḳ, «Hudaoɣa yardəm ḳiloɣan bolimiz», «Hudaoɣa iltipat ḳiloɣan bolimiz»» degəndək eoɣir bir hata uḳum bar idi. Ibadəthana pak-muḳəddəs bir bina əməsmu? Uni ḳurup qiḳix naḥayiti «sawablik ix» əməsmu, ularni Huda aldida «sawab»ḳa erixtüridioɣan, bizni «pak-muḳəddəs ḳilidioɣan» («Hudaoɣa ataydioɣan») ix əməsmu?

Pəyoɣəmbərning təlimi adəmni buloɣaydioɣan bu hataliḳni ulardin haliy ḳilix üqündur. Ixning meoɣiz-maḥiyiti dəl bu kixilərning oyining əksiqə idi. Ibadəthanining pak-muḳəddəsliki uni ḳuroɣuqilaroɣa ularning ibadəthanioɣa «tegix»i arḳiliḳ ətkən əməs. Pak-muḳəddəslik «yuḳturulidioɣan» bir nərsə əməs. Biraḳ napaklik wə buzuḳluḳ əksiqə dəl xundaḳ. Ular 70 yil sürgün boldi. Ular əzlirini sürgün ḳilduroɣan təkəbburluḳ wə ixənqsizlik gunaḥidin paklanduruldimu, uningdin haliy boldimu? Dərwəḳə ular on bəx yildin keyin «ḳayta ḳurulux» ixini baxlioɣan. Bu yahxi ix, əlwəttə. Biraḳ ular nemixḳa on bəx yil ixənqsizlik iqidə turidu? Ular bu ixənməslikning eoɣirliḳini tonup yətkənmu? Ular Hudaning bu ixta ularni kəqürüm ḳilip, tegixlik boloɣan tehimu eoɣir jazani qüxürməy, ularoɣa rəḥim-xəpḳitini kərsitidioɣanliḳini bilip yətkənmu? U yənə ularning ibadəthanioɣa təyyarlioɣan yaoɣaqni əz əylirini bezəxkə ixlətkənlikini tiloɣa almioɣan. «Iltipat ḳiloɣuqi» ular əməs, bəlki Hudadur. Ular uning aldida ḥətta bir «yat əl»dək idi. Ular əz Hudasi aldida ḥəḳiḳiy napak əḥwalini tonup yətmisə, undaḳta ular dəl ḳuruwatḳan muḳəddəs əy, xu yərdə ḳilmaḳqi boloɣan ḳurbanliḳlar, xuningdək altə ḥəptə ilgiri yərgə qaqḳan uruḳmu ixənqsizliki, təkəbburluḳi arḳiliḳ buloɣanoɣan bolidu. «**Əz gunaḥlirini yoxuroɣan kixi ronaḳ tapmas; biraḳ ularni tonup iḳrar ḳilip, ulardin waz kəqkən kixi rəḥim-xəpḳətkə erixər**» («Pənd.» 28:13).

Huda ularoɣa yengi bir baxlinix pursitini bərməkqi wə buningoɣa ispat təminliməkqi. Ularoɣa bu ix üstidə qongḳur oylinix dəwət ḳilindi: —

(2:15-17)

«**— Əmdi ḥazir kəngül ḳoyup oylininglar — bügündin baxlap, muxu waḳittin tartip kərünglar — taki Pərwərdigarning ibadəthanisidiki tax üstigə yənə bir tal tax ḳoyuloɣuqə, xuningdin ilgiriki künlərdə, birsi «yigirmə kürə»lik bir dəwə axliḳni aloɣili kəlgəndə, mana pəḳət on kürila qiḳti; birsi xarab küpidin əllik komzək aloɣili kəlsə, mana pəḳət yigirmə komzək qiḳti. Mən ḳolliringlar bilən ixligən barliḳ ixliringlarda silərni judun, ḥal wə məldür apətliri bilən urup kəldim; biraḳ silər yenimoɣa ḳaytmidinglar**».

Həlḳ bu künni esidə tutuxi kerək wə xu kündin baxlap Hudaning ularning ziraətliri üstigə qüxüridioɣan bərikitini bayḳixi kerək. 9-ayning 24-küni (18-dekabr)giqə ularning ixlirida roxən əzgirix bolmidi. Ularning təəlluḳatlirida, ḳiloɣan ixlirida ḥeq bərikət bolmidi. Ḥalbuki, həlḳ ibadəthanini ḳuruxtin ḳol üzməy, sadiḳliḳ bilən ixliwərdi. Ḥazir Huda ularoɣa «yengi baxlinix» beridu; biraḳ bilip yetixi kerəkki, bərikət ularning «sawablik ixlar»i arḳiliḳ əməs, bəlki Uning meḥri-xəpḳiti bilən boloɣanidi.

Xunga Hudaning səzi dawamlixidu: —

(2:18-19)

«**Əmdi ətünimənki, kəngül qoyup oylininglar — bu kün, yəni toqquzinqi ayning yigirmə tətinqi künidin baxlap, muxu waqittin tartip, — yəni Pərwərdigarning ibadəthanisining qayta quruluxini baxlioɣan künidin keyinki ixlaroɣa kəngül qoyup oylininglar; danlar ambaroɣa yioɣildimu? Üzüm talliri, ənjür, anar ḥəm zəytun dərəhliri ḥeq mewə bərmidi. Biraq Mən bu kündin baxlap silərni bərikətləymən**».

Ularning (Sentəbr wə Ɵktəbrdiki) mewə ḥosuli yoqqa qiqqan bolsimu, ular altə ḥəptə ilgiriki qaqqan uruqlardin mol ḥosul qiqidu; bu bolsa kəp bərikətning baxlinixi bolidu.

Bu bexarəttin uzun ətməy, intayin ḥəyran qalarlik ix yüz bərdi. Wəqə «Əzra», 4-6-babta hatirilәngən, bolupmu 6-bab, 8-12-ayətni kərüng. Əslidə 15 yil ilgiri, Israilning ətrapidiki nuroɣun həlqlər ularning Hudaning əyini qaytidin quruxioɣa qarxi qiqip, Pars imperatori Atarksərksiska təḥmət qilidioɣan bir xikayət hetini yollioɣanidi. Ataksərksis muxu hətkə ixinip, hizmətni tohtitix kerək degən bir yarliqni qüxürgənidi. Əmdi ḥazir ixni qaytidin baxlioɣandin keyin, dəl muxu ətraptiki əl-yurtlar yənə: «Yəḥudiylar pərmanlirioɣa boysunmay, bu ibadəthanini qayta qurmaqta, ularni jazalaxliri kerək» degəndək ərz-xikayətlərni yezip yengi imperator Dariuska yollidi. Han bolsa bu ərz-xikayətlərni yüzəki bir tərəp qilmidi, bəlki ibadəthanioɣa dair barlik məmuriy hatirinamilərni təpsiliy təkxürüxni buyrudi. Ordidin birnəqqə yüz kilometr yiraqlikta boloɣan bir jaydin, imperator Qorəxning əsli yarliqining bir kəqürmisi tepildi. Bu yarlikta dərwəkə ibadəthanini qayta qurux zərür deyilgənidi. U «Mediyalikлar wə Parsliklarning bəlgilimisi» bolup, qaidə-yosun boyiqə uni ḥeq əzgərtkili bolmaytti. Xunga Darius dərḥal bu hizmətkə qarxi qikqanlaroɣa:

«**Silər u yərdin neri ketinglar! Hudaning əyining quruluxi bilən karinglar bolmisun! Yəḥudiylarning bax waliysi bilən Yəḥudiylarning aqsaqallirining Hudaning bu əyini əslidiki ornioɣa selixioɣa yol qoyunglar.... Padixaḥlik ḥəzinisigə tapxuruloɣan baj kirimidin silər keqiktürməy xu adəmlərgə toluq hirajət ajritip beringlar, qurulux ḥeq tohtap qalmisun... Hudaoɣa kəydürmə qurbanlik sunuxqa, məyli torpak bolsun, qoqqar yaki qozilar bolsimu, xular berilsun... Kaḥinlarning bəlgiligini boyiqə buoɣday, tuz, xarab yaki zəytun maylar bolsun xularning birimu kəm qilinmay, ḥər küni təmin etip turulsun!**» («Əzra» 6:1-12, qisqartip elindi) degən bir yarliqni qüxürdi! Ḥagayoɣa ikki ay ilgiriki qüxkən yuqiriqi bexarət buning bilən toluq dəlilləndi: «**«Kümüx Meningki, altun Meningki» — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar**».

Həlq rioɣbətləndürülüp, roḥiy mədətkə erixip, hizmət dawamlaxturldi; tət yerim yildin keyin, yəni Darius imperatorning altinqi yilida ibadəthana püttürüldi («Əzra, 6-babni kərüng).

Ahirida Zərubbabəlgə berilgən səz tooʏruluḳ (2:20-21)

«Pərwərdigarning səzi xu ayning yigirmə tətinqi küni Ḥagayoʏa ikkinqi ḳetim kelip mundaḳ deyildi: —

— Yəḥudaoʏa waliy boloʏan Zərubbabəlgə səz ḳilip mundaḳ degin: —

— «Mən asmanlarni, zeminni təwritixkə təmxiliwatimən».

Bu yərdə wə 6-ayəttə deyilgən «təwritix» ahirḳi zamandiki wəḳələrni kərsitidu. Təwrat, «Yəxaya» 13-babta ohxax ixlar təswirlinidu. Xu künidə barliḳ nərsə-xəy'ilər təwritilidu, təwrinip yoḳilidu; pəḳət Hudaning təwrətkili bolmaydioʏan təwrənməs padixaḥliḳioʏa təwə boloʏan ix-xəy'ilərla təwrənməy, ḳalidu («Ibr.» 12:25-28).

(2:22)

«Padixaḥliḳlarning təhtini ərüwetimən, əllərning padixaḥliḳlirining küqini yoḳitimən; jəng ḥarwiliri ḥəm uning üstidə olturoʏanlarni ərüwetimən; atlar wə atliḳ əskərlər, ularning ḥərbiri əz ḳerindixining ḳiliqi bilən mollaḳ atḳuzulidu».

Muxu yərdə biz kəp padixaḥliḳlarni bayḳaymiz, lekin olturidioʏan birla təht bar. Ixinimizki, bu «təht» dəjjalningki, u kəp padixaḥliḳlarni baxḳuridu, ahir berip Məsiḥning ḳaytip kelixi bilən wəyran bolidu.

(2:23)

«Xu künidə — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloʏan Pərwərdigar —

Mən seni, yəni Xealtiəlning ooʏli Zərubbabəlni alimən, — dəydu Pərwərdigar — andin seni huddi məḥürlük əzükümdək ḳilimən; qünki Mən seni talliwaldim, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloʏan Pərwərdigar».

«**Xu künidə**» — bu ahirḳi zamanda; bexarət Zərubbabəlning tirilixini kərsitidu. Padixaḥ əzining məḥürlük əzükidin ayrilsa bolmioʏindək, Zərubbabəl Hudaoʏa intayin yeḳin bolidu, xuningdək Huda Θz padixaḥliḳida uni alaḥidə ixlitidu.

Əysa Məsiḥ Dawutning əwladi boloʏan Zərubbabəlning əwladidur. Zərubbabəl kəp jəḥətlərdə bizgə Məsiḥ Əysaning birhil siymasini mujəssəmləxturidu; u Hudaning yeḳini bolup, Uning həlḳigə bax bolup, Hudaning muḳəddəs ibadəthanisining ul saloʏuqisi ḥəm püttürgüqisidur. Ḥazir ḥəmmimiz Zərubbabəl ḳuroʏan ibadəthanining bir ḳismi əməs, bəlki Rəb Əysa Məsiḥ ḳuruwatḳan, əng uluoʏ ibadəthanining bir ḳismi bolux pursitigə muyəssər bolduḳ! Ḳiyamət künidə ḳədirlik oḳurmənlirimizning ḥərbiri bu əbədiy ibadəthanida tepilsun!

Amin!

Təwrat 38-ḳisim

«Zəkəriya»

(Zəkəriya pəyoɣəmbərning kitabi)

Xərḥlər

Kirix səz

Zəkəriya pəyoɣəmbər əz kitabida əzi tooɣruluḳ anqə kəp tohtalmaydu. Uning nəsəbnamisidin bowisining «Iddo» ikənlikini bilimiz; «Nəḥ.» 12:16diki kaḥinlar tizimlikidə kərsitilgən Zəkəriya «Iddoning ooɣli Zəkəriya» boluxi mumkin idi.

Pars imperatori Ḳorəx Babil imperiyəsini aoɣduroɣanda, u Yəhudiylardin Pələstingə ḳaytimiz degüqilərning həmmisigə ruhsət bərdi; ḥalbuki, Yəhudiylarning kəpinqisi allikaqan əzlirini Babilliklarning ḳulluḳidin ḥər ḳilip, Babilda raḥət turmux kəqüriwatḳan bolup, ḳaytḳusi yoḳ idi; pəḳətla Hudaning jür'ətlik wə ihlasmən bir «ḳaldi»si ḳaytip, Pələstində japaliḳ ḥayatni kəqürüp, turmuxini ḳaytidin baxlidi («Yəx.» 10:20-22ni kərüng).

Ular ḳaytḳanda ətrapidiki həlklərning ḳarxilikioɣa ḳarimay baturluḳ bilən muḳəddəs ibadəthanini ḳaytidin ḳuruxni baxlidi; əmma ular bu ḳuruluxni püttürüp bolmastinla, tezla bəl ḳoyuwetip əzlirining əylirini yasaxni birinqi orunoɣa ḳoydi; ḥətta ibadəthanioɣa beoɣixlanoɣan əxyalarning bəzilirini əz əylirigə ixlitixkə baxlidi. Ḥagay pəyoɣəmbər ularoɣa ibadəthanini birinqi orunoɣa ḳoyuxunglar kerək, xundaḳ ḳilsanglar yolunglar onguxluḳ bolidu, dəp bexarət bərdi. Bu bexarətlər «Ḥagay» degən kitabta hatiriləngən. Zəkəriyamu xu waḳitta ularoɣa ohxax məzmunda bexarət bərdi («Əzra» 5:1). Xuning bilən bir waḳitta, Huda uningoɣa yənə kəng dairidə bexarətlərni berip, «ḳaldi»larning kəngligə: — birinqidin, Hudaning xu zamandiki dunyadiki ix-wəḳələrni ḳandaḳ idarə ḳilidioɣanliḳi; ikkinqidin, Hudaning yeḳin kəlgüsidə wə yiraḳ kəlgüsidə, ḥətta ahirḳi zamanlaroɣiqə Israil üqün nemə ḳilmaḳqi boloɣanliḳini ayan ḳilidu. «Ḳaldi»laroɣa nisbətən raḥət turmuxni taxlap, Hudaning ibadəthanisini ḳurux hizmitigə kirixix ular üqün intayin yahxi baxlinix idi. Hudaoɣa tayanmasliḳtin ibarət bu ixning hətiri astida turuwatḳan ularoɣa nisbətən (1:3ni kərüng), Zəkəriyaning bexarətliri ularni Hudaoɣa tayinixḳa, xundaḳla ularni əz-əzigə tayinixtin qongḳur wə toluḳ towa ḳilixḳa rioɣbətləndüridu. Ahirḳi zamandiki ixlar tooɣruluḳ bexarətlər Hudaning Məsiḥni padixaḥ ḥəm «padiqi» süpitidə əwətidioɣanliḳi bilən baxlinidu (Təwrat-Injil boyiqə, «ahirḳi zamanlar» Məsiḥning birinqi ḳetimḳi dunyaoɣa kelixi bilən baxlinidu). Əmma bexarətlər boyiqə, Israillar Məsiḥni rət ḳilidu. Zamanning əng ahirida Israillar bu ixtin towa ḳilip, Məsiḥni etirap ḳilidu; xundaḳla, Məsiḥ Israilni düxmənliridin ḳutḳuzup, Θz padixaḥliḳini yər yüzidə bərpa ḳilidu.

Mana bu Zəkəriya pəyoɣəmbərning əz kitabida hatiriligən uluoɣ temilardur. Ahirida yənə bir ixni təkitləymizki, Zəkəriya Təwrat dəwridiki əng kəzgə kərüngən pəyoɣəmbərlərdin biri idi; uningoɣa tapxuruloɣan bexarətlərdə «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning səzliri uningoɣa tapxuruloɣan bexarətlər bilən ajayib birləxtürülüp yəkünlinidu (1:4-6). Uning bexarətliridə Təwrattiki baxḳa tekistlərdin nəḳil kəltürülgən birnəqqə yüz yərlər bardur.

«Zəkəriya»

«Zəkəriya» degən səzning mənisi «Pərwərdigar əsləydu» yaki «Pərwərdigar esigə kəltüridu» degənlik bolup, bu isim uning «ilgiriki pəyoɣəmbərlərning səzlirini əslitix hizmiti»gə tolimu mas kəlgən. Oḳurmənlər Təwratni əgəngənseri «Zəkəriya»ning muxu ajayib alaḥidilikini bayḳaydu. Bundaḳ pəwḳul'addiylik nemixḳa bolidu? Buning səwəbi Zəkəriyaning yax waḳtidin tartipla əz oy-pikrini Israillaroɣa tapxuruloɣan barliḳ muḳəddəs yazmilar bilən suoɣaroɣanliḳida dəp ixinimiz. Xundaḳ boloɣaqḳa, Zəkəriya Muḳəddəs Roḥning ixlitixigə ḥazir bolup, Təwrat dəwrining ahirlirida Təwrat pəyoɣəmbərlirining bexarətliri wə ularning tüp temilirining ajayib «birləxtürülüxi»ni ada ḳilixḳa toluḳ təyyarlanoɣan ḳoral boloɣanidi. Bu «birləxtürülüx» nuḳtisidin ḳarioɣanda, «Zəkəriya» degən kitab pütkül Muḳəddəs Kitabning (Təwrat-Injilning) ahirḳi ḳismi boloɣan, yəni barliḳ kitablarning ḥəmmisini bir-birigə baoɣlioɣan «Wəḥiy» degən kitabḳa ohxax rolda bolalaydu (Təwratḳa nisbətən).

Məzkur kitabta «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning bexarətlirigə baoɣlanoɣan jaylar helila kəp salmaḳni igiligəqkə, xundaḳla bundaḳ baoɣlinix yərlirini bayḳax Təwratni tunji oḳuoɣanlaroɣa nisbətən birḳədər ḳiyin boloɣaqḳa, muxu baoɣlinixlarni eniḳ kərsitix üqün «ḳoxumqə səz»imizdə oḳurmənlərgə uzunraḳ qüxəndürüxni sunduḳ. Tərjimə jəryanida ḥəm «ḳoxumqə səz»imizni yazoɣinimizda Yəḥudiy Məsiḥiy uluoɣ alim Dawut Baronning «Zəkəriya pəyoɣəmbər kərgən kərünüxlər wə uningoɣa berilgən bexarətlər» (1918) degən əsiridin kəp paydilanduḳ. Muxu munasiwət bilən uningoɣa kəp təxəkkürlirimizni bildürimiz.

Məzmun: —

Birinqi ḳisim: —

(1) Towa ḳilixḳa qaḳiriḳ (1:1-6)
(2) Səkkiz kərünüx (1:7-6:8)
  (a) Atlar — hadas dərəhliri arisidiki pərixtə (1:7-17)
  (ə) Münggüzlər wə ḥünərwənlər (1:18-21)
  (b) Əlqəx tanisini tutḳan yigit (2:1-13)
  (p) Bax kaḥin Yəxuaning Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuxi (3:1-10)
  (t) Altun qiraoɣdan (4:1-14)
  (j) Uqar oram yazma (5:1-4)
  (q) Sewəttə olturoɣan ayal — «rəzillik» (5:5-11)
  (h) Jəng ḥarwiliri (6:1-8)
(3) Bexarətlik ḥərikət — bax kaḥin Yəxuaoɣa taj kiydürüx (6:9-15)
(4) Roza tooɣrisidiki məsililər — inkar jawab wə ümidlik jawab (7-8-bab)

Ikkinqi ḳisim: —

(5) Pərwərdigarning yükligən birinqi səz-kalami —
  («büyük Iskəndər» tooɣruluḳ bexarət, ḥəḳiḳiy wə sahta padiqilar) (9-11-bab)
(6) Pərwərdigarning yükligən ikkinqi səz-kalami — ahirḳi zamanlar (12-14-bab)

Zəkəriya

Ata-bowiliringlardək bolmanglar!

1 [1] Darius padixaḫning ikkinqi yili səkkizinqi ayda, Pərwərdigarning səzi Iddoning nəwrisi, Bərəkiyaning ooɣli Zəkəriya pəyoɣəmbərgə kelip mundaḳ degəndə: —
[2] — «Pərwərdigar ata-bowiliringlardin intayin ḳattiḳ oɣəzəpləndi. [3] Xunga sən ularoɣa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar: — «Mening yenimoɣa ḳaytip kelinglar, Mən silərning yeninglaroɣa ḳaytip kelimən» dəydu», — degin.
[4] — Ata-bowiliringlardək bolmanglar; qünki ilgiriki pəyoɣəmbərlər ularoɣa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar: — Rəzil yolliringlardin, rəzil ḳilmixliringlardin yenip towa ḳilinglar, degən», — dəp jakarlioɣan. Biraḳ ular Manga ḳulaḳ salmioɣan, boysunmioɣan, — dəydu Pərwərdigar.
[5] — Silərning ata-bowiliringlar ḥazir ḳeni? Pəyoɣəmbərlər bolsa, mənggü yaxamdu? [6] Lekin Mening pəyoɣəmbərlərgə buyruoɣan səzlirim wə bəlgilimilirim, ata-bowiliringlarning bexioɣimu qüxkən əməsmidi?».
Xuning bilən ular yolidin yenip: — «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar yollirimiz wə ḳilmixlirimiz boyiqə bizni ḳandaḳ ḳilimən desə, xundaḳ ḳildi» — degən.

Səkkiz alamət kərünüx
Birinqi alamət kərünüx — Atliḳ adəm wə üq hil rənglik atlar

[7] Darius padixaḫning ikkinqi yili, on birinqi ay, yəni «Xebat eyi»ning yigirmə tətinqi küni, Pərwərdigarning kalami Iddoning nəwrisi, Bərəkiyaning ooɣli Zəkəriya pəyoɣəmbərgə kəldi. U mundaḳ bexarətni kərdi: —
[8] Mən keqidə alamət kərünüxlərni kərdüm; mana, toruḳ atḳa mingən bir adəmni kərdüm; u qongḳur oymanliḳtiki hadas dərəhliri arisida turatti; uning kəynidə toruḳ, ala-taoɣil wə aḳ atlar bar idi. [9] Mən uningdin: «Təḳsir, bular nemə?» — dəp soridim. Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə manga: «Mən sanga bularning nemə ikənlikini kərsitimən» — dedi.

1:1 «Darius padixaḫning ikkinqi yili səkkizinqi ayda...» — «Darius padixaḫ» yəni «Darius Hispastes» *(miladiyədin ilgiriki 521-485-yili).* **«səkkizinqi ayda...»** — kitabta eytiloɣan aylar Yəhudiylarning kona kalendari boyiqə idi. Bu ay miladiyədin ilgiriki 520-yili Öktəbrgə tooɣra kelidu.
1:3 «Xunga sən ularoɣa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar: — «...» dəydu», — degin» — əsli xəkli: «Xunga sən ularoɣa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mening yenimoɣa ḳaytip kelinglar» — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — «Mən silərning yeninglaroɣa yenip kelimən» — səydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar!».
1:4 Yəx. 31:6; Yər. 3:12; 18:11; Əz. 18:30; Ḥox. 14:2
1:5 «Pəyoɣəmbərlər bolsa, mənggü yaxamdu?» — məzkur retorik soal bəlkim həlḳning dikḳitini pəyoɣəmbərlərgə mərkəzləxtürüx üqün əməs, bəlki ularning yətküzgən həwərlirigə mərkəzləxtürüx üqün eytiloɣan. Ḥətta pəyoɣəmbərlərmu dunyadin ketidu, biraḳ ularning səzliri, yəni Hudaning səzliri yənila inawətlik, xundaḳla əməlgə axurulmaḳta *(6-ayətni kərüng)*.
–Bəzi alimlar: «Pəyoɣəmbərlər mənggü yaxamdu?» degən soalni həlḳning Zəkəriya pəyoɣəmbərning səzigə rəddiyə bərməkqi bolup imansizlik bilən bərgən jawabidur, dəp ḳaraydu.
1:6 «Xuning bilən ular yolidin yenip: — ... Pərwərdigar yollirimiz wə ḳilmixlirimiz boyiqə bizni ḳandaḳ ḳilimən desə, xundaḳ ḳildi, — degən» — «ular» bəlkim nəḳ məydanda Zəkəriyaoɣa ḳulaḳ selip towa ḳiloɣan həlḳ.
1:6 Yioɣ. 1:18
1:7 «Darius padixaḫning ikkinqi yili, on birinqi ay, yəni «Xebat eyi»ning yigirmə tətinqi küni...» — miladiyədin ilgiriki 519-yili, 15-Fewral.
1:8 «qongḳur oymanliḳtiki hadas dərəhliri arisida » — «hadas dərihi» pakar əsidioɣan, hux puraḳliḳ, darqindək bir dərəh. **«ala-taoɣil»** — yaki «jədə rənglik», «ḳongur rənglik».
1:9 «Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə» — izaḥat: «hadas dərəhliri arisida turoɣan adəm» *(8-, 10-ayəttə)* bolsa «Pərwərdigarning Pərixtisi». «mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə» bolsa «Pərwərdigarning Pərixtisi» əməs. Təwrattiki baxḳa

10 Hadas dərəhliri arisida turoɣan zat jawabən: «Bular Pərwərdigarning yər yüzini uyan-buyan
kezixkə əwətkənliri» — dedi.
11 Bu atlar hadas dərəhliri arisida turoɣan Pərwərdigarning Pərixtisigə jawab kilip: «Biz yər
yüzidə uyan-buyan kezip kəlduk; mana, pütkül yər yüzi tiptinq, aramlikta turuwatidu» — dedi.
12 Pərwərdigarning Pərixtisi jawabən: «I samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,
kaqanoɣiqə sən bu yətmix yildin beri aqqiklinip keliwatkan Yerusalem wə Yəhudaning
xəhərlirigə rəhim kilmaysən?» — dedi.
13 Pərwərdigar mən bilən sözlixiwatkan pərixtigə yekimlik sözlər, təsəlli bərgüqi sözlər bilən
jawab bərdi.
14 Xuning bilən mən bilən sözlixiwatkan pərixtə manga mundak dedi: — Sən mundak jakarlioɣin:
— Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar: «Yerusalem wə Zionoɣa boloɣan otluk
muhəbbitimdin yürikim lawildap kəyidu! 15 Xuning bilən Mən ərkin-azadiliktə yaxawatkan
əllərgə kattik oɣəzəplinimən; qünki Mən həlkimgə sälla oɣəzəplinip koyuwidim, ular ɦəddidin
exip həlkimgə zor azar kildi», dəydu. 16 Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən Yerusalemoɣa
rəhim-xəpkətlər bilən kaytip kəldim; Mening öyüm uning iqidə kurulidu» — dəydu samawi
koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — «wə Yerusalem üstigə «əlqəm tanisi» yənə
tartilidu».
17 — Yənə mundak jakarlioɣin: «Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak
dəydu: Mening xəhərlirim yənə awatlixidu, Pərwərdigar yənə Zionoɣa təsəlli beridu wə Yeru-
salemni yənə talliwalidu».

Ikkinqi alamət kərünüx — «tət münggüz» wə «tət ɦünərwən»

18 Andin mən beximni kətürdüm, mana tət münggüzni kərdüm. 19 Mən bilən sözlixiwatkan
pərixtidin: «Bular nemə?» dəp soridim. U manga: «Bu Yəhuda, Israil wə Yerusalemni
tarkitiwətkən münggüzlərdur» — dedi.
20 Wə Pərwərdigar manga tət ɦünərwənni kərsətti. 21 Mən: «Bu ɦünərwənlər nemə ix kiloɣili
kəldi?» dəp soridim. U: «Mana bular bolsa Yəhudadikilərni ɦeqkim kəddini rusliyalmioɣudək
dərijidə tarkitiwətkən münggüzlər; birak bu ɦünərwənlər münggüzlərni dəkkə-dükkigə qüxür-
gili, yəni əllərning Yəhudaning zeminini tarkitiwetix üqün kətürgən münggüzlirini yərgə
taxliwətkili kəldi!» — dedi.

---

kişimlardin bilimizki, «Pərwərdigarning Pərixitisi» Hudaning wəkili bolupla kalmay, yənə Hudaning təbiitidə boloɣan bir Xəhs; ixinimizki, u Məsih-Kutkuzoɣuqi bolup, insanlar dunyasida tuoɣuluxtin ilgiri, «adəm» kiyapitidə dunyada kərüngən. Keyinki tekistlərdin karioɣanda, «mən bilən sözlixiwatkan pərixtə» bolsa «addiy bir pərixtə» idi *(u 2-bab, 3-4-ayəttə baxka pərixtə təripidin ixka buyruloɣan)*. U bəlkim Zəkəriyaoɣa alamət kərünüxtə yolbaxqi ɦəm qüxəndürgüqi rolida boloɣan.

1:12 «...sən bu yətmix yildin beri aqqiklinip keliwatkan Yerusalem wə Yəhudaning xəhərliri...» — okurmənlərning esidə bar boluxi kerəkki, Israil Hudaning jazasi bilən Babil imperiyəsidə 70 yil sürgün boloɣan *(«Yər.» 25:11-12, «Dan.» 9:2ni kərüng)*.

1:15 «Xuning bilən mən ərkin-azadiliktə yaxawatkan əllərgə kattik oɣəzəplinimən» — Təwrat ɦəm Zəburdiki «əllər» degən söz adəttə Israildin baxka barlik həlklərni, yəni «Yəhudiy əməslər»ni kərsitidu. Xunga bəzidə «yat əllər» dəp tərjimə kilimiz. Təwratta «əllər», «taipilər», «yat əllər» yaki «həlk-millətlər» deyilsə, ɦərdaim muxu mənini bildüridu. **«qünki mən həlkimgə sälla oɣəzəplinip koyiuwidim, ular ɦəddidin exip həlkimgə zor azar kildi»** — Huda Israildin *(butpərəsliki tüpəylidin)* oɣəzəplinip ularoɣa «yat əllər» arkilik azar bərgüzüp jazalap, Babil imperiyəsigə 70 yil sürgün kilduroɣan. Birak «yat əllər» bu ixta Hudaning jazasining dairisidin qikip tolimu rəhimsizlik kiloɣan.

1:16 ««əlqəm tanisi tartilidu» — demək, əlqəm tanisida xəhərni əlqəx Yerusalem xəhirining kaytidin toluk kurulidioɣanlikidin derək beridu.

1:16 Əz. 11:23

1:21 «Mən: «bu ɦünərwənlər nemə ix kiloɣili kəldi?» dəp soridim...» — əmdi bu «tət münggüz» wə «tət ɦünərwən» nemini kərsitidioɣanliki üstidə «koxumqə söz»imizdə azrak pikirliximiz.

Üqinqi alamət kərünüx — əlqəx tanisini tutkan yigit

2 [1] Andin mən beximni kətürüp, mana ḳolida əlqəm tanisini tutkan bir adəmni kərdüm [2] wə
uningdin: «Nəgə barisən?» dəp soridim. U manga: «Mən Yerusalemni əlqigili, uning kəngliki
wə uzunluḳini əlqəp bilgili barimən» — dedi.
[3] Mana, mən bilən səzlixiwatkan pərixtə qiḳti; yənə bir pərixtə uning bilən kərüxüxkə qiḳti [4] wə
uningoɣa mundaḳ dedi: — Yügür, bu yax yigitkə səz ḳil, uningoɣa mundaḳ degin: — «Yerusalem
əzidə turuwatkan adəmlərning wə mallarning kəplükidin sepilsiz xəhərlərdək bolidu. [5] — wə
Mən Pərwərdigar uning ətrapioɣa ot-yalḳun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən. [6] — Ḥoy!
Ḥoy! Ximaliy zemindin ḳeqinglar, — dəydu Pərwərdigar, — qünki Mən silərni asmandiki tət
tərəptin qiḳkan xamaldək tarḳitiwətkən, dəydu Pərwərdigar».
[7] «— Ḥəy! I Babil ḳizi bilən turoɣuqi Zion, ḳaqḳin! [8] Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Өz xan-xəripini dəp U Meni silərni bulang-talang ḳiloɣan əllərgə
əwətti; qünki kim silərgə qeḳilsa, xu Өzining kəz ḳariqoḳioɣa qeḳiloɣan bolidu. [9] Qünki mana,
Mən Өz ḳolumni ularning üstigə silkiymən, ular əzlirigə ḳul ḳilinoɣuqilaroɣa olja bolidu; xuning
bilən silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər.
[10] Nahxilarni yangritip xadlan, i Zion ḳizi; qünki mana, keliwatimən, arangda makanliximən,
dəydu Pərwərdigar, [11] — wə xu künidə kəp əllər Pərwərdigaroɣa baoɣlinidu, Manga bir həlḳ bo-
lidu; arangda makanliximən wə silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning
Meni əwətkənlikini bilisilər; [12] xuningdək Pərwərdigar Yəhudani Өzining «muḳəddəs zemini»da
nesiwisi boluxḳa miras ḳilidu wə yənə Yerusalemni talliwalidu.
[13] Barliḳ ət igiliri Pərwərdigar aldida süküt ḳilsun! Qünki U Өzining muḳəddəs makanidin
ḳozoɣaldi!»

Tətinqi alamət kərünüx —
Yəxua bax kahinni kiyndürüx

3 [1] Andin u manga Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuwatkan bax kahin Yəxuani, xuningdək
Yəxuaning ong təripidə uning bilən düxmənlixixkə turoɣan Xəytanni kərsətti.

2:4 «Yügür, bu yax yigitkə səz ḳil, uningoɣa mundaḳ degin: — «Yerusalem əzidə turuwatkan adəmlərning wə mallarning kəplükidin sepilsiz xəhərlərdək bolidu» — demək, kalgüsi Yerusalem nahayiti qong bir xəhər boloɣaqka, uning ahalisi bəribir ḥərkandaḳ sepilning iqigə patmaydu; demək, muxu yigitning uning «kənglikini, uzunluḳi»ni əlqixi bikar ix bolmamdu?!

2:6 «Mən silərni asmandiki tət tərəptin qiḳkan xamaldək tarḳitiwətkən» — «tət tərəptin qiḳkan xamal» ibraniy tilida: «asmandiki tət xamal» deyilidu — xərḳ, oɣarb, ximal, jənub tərəplərdin qiḳidioɣan xamallar.

2:7 «— Ḥəy! I Babil ḳizi bilən turoɣuqi Zion, ḳaqḳin !» — Babil imperiyəsi Zəkəriyaning bexaritidin 20 yil ilgiri wəyran ḳilinoɣanidi. Xunga biz muxu səzlər wə keyinki altə ayətni ahirḳi zamanni kərsitidu, dəp ḳaraymiz. Birak xu qaoɣdiki Yəhuda wə Yerusalem bexarətlərdin heli ümid alalaydu, qünki bexarətlər Hudaning ularoɣa boloɣan mənggülük məḳsətlirining ḥeqḳaqan əzgərtilmigənlikini təstiḳlaydu.

2:8 «Өz xan-xəripini dəp U Meni silərni bulang-talang ḳiloɣan əllərgə əwətti» — baxḳa tərjimiliri: «Xan-xərəp ayan ḳilinoɣandin keyin, U Meni silərni bulang-talang ḳiloɣan əllərgə əwətti», yaki «Xərəp-ḥərmətkə erixtürülginimdin keyin, U... Meni əwətti». Ḳaysi tərjimisi tooɣra boluxidin ḳət'iynəzər, oḳurmənlər diḳḳət ḳiliduki, Pərwərdigar Əzi «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar»ni əwətidu *(9-ayət, 6-bab, 15-ayət, 10-bab, 12-ayətlərdimu ohxax ixni kərələymiz)*. Biz əmdi Injildin qüxinimizki, Huda dunyaoɣa əwətkən Ḳutḳuzoɣuqi-Məsihning əzi Hudalik təbiitidiur, u Hudaning əzəldin boloɣuqi mənggülük «Kalami»dur. Xübhisizki, muxu ayəttiki «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar» bolsa, «Hudaning Kalami», Məsihdur *(Təwrat, «Yəx.» 48:16nimu kərüng)*.

2:8 Zək. 2:9; 6:15; 10:12; Yəx. 48:16; Yuḥ. 11:42; 17:21

2:10 Law. 26:12; Əz. 37:27; 2Kor. 6:16

3:1 «Andin u manga ... bax kahin Yəxuani, xuningdək Yəxuaning ong təripidə uning bilən düxmənlixixkə turoɣan Xəytanni kərsətti» — oḳurmənlər bəlkim biliduki, «Yəxua» *(yaki «Yəhoxua»)* Yəhudiylar arisida kəp kərülidioɣan isim bolup, mənisi: «Pərwərdigar Ḳutḳuzoɣuqi» degənliktur. «Əysa» degən isim «Yəxua»ning ərəb tilidiki ipadilinixidur.

–«Xəytan» degənning mənisi: «düxmən, küxəndə».

–Bu ayət ibraniy tilida: «Andin u manga Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuwatkan bax kahin Yəxuani, xuningdək Yəxuaning ong təripidə Xəytanning uningoɣa «xəytan bolux»ḳa turoɣanlikini kərsətti» — deyilidu.

[2] Pərwərdigar Xəytanoŋa: «Pərwərdigar seni əyiblisun, i Xaytan! Bərḥək, Yerusalemni talliwaloŋan Pərwərdigar seni əyiblisun! Bu kixi ottin tartiwelinoŋan bir ququla otun əməsmu?» — dedi.
[3] Yəxua bolsa paskina kiyimlərni kiygən ḥalda Pərixtining aldida turatti.
[4] U Uning aldida turuwatḳanlaroŋa: «Bu paskina kiyimni uningdin salduruwetinglar» — dedi wə uningoŋa: «Ḳara, Mən ḳəbiḥlikingni səndin elip kəttim, sanga ḥeytlik kiyim kiygüzdüm» — dedi.
[5] Mən: «Ular bexioŋa pakiz bir səllini orisun!» — dedim. Xuning bilən ular pakiz bir səllini uning bexioŋa orap, uningoŋa kiyim kiydürdi; Pərwərdigarning Pərixtisi bir yanda turatti.
[6] Wə Pərwərdigarning Pərixtisi Yəxuaoŋa mundaḳ jekilidi: — [7] «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Əgər yollirimda mangsang, tapilioŋinimni qing tutsang, Mening əyümni baxḳurisən, ḥoylilirimoŋa ḳaraydioŋan bolisən; sanga yenimda turuwatḳanlarning arisida turux ḥoḳuḳini berimən.
[8] — I bax kaḥin Yəxua, sən wə sening aldingda olturoŋan ḥəmraḥliring anglanglar (qünki ular bexarətlik adəmlər): — Mana, Mən «Xah» dəp ataloŋan ḳulumni məydanoŋa qiḳirimən. [9] Mana, Mən Yəxuaning aldioŋa ḳoyoŋan taxḳa ḳara! — Bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar; mana, Mən uning nəḳixlirini Өzüm oyimən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, — wə Mən bu zeminning ḳəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən.
[10] Xu küni, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, — ḥərbiringlar өz yeḳiningларni üzüm teli wə ənjür dərihi astioŋa olturuxḳa təklip ḳilisilər».

Bəxinqi alamət kərünüx — altun qiraoŋdan

4 [1] Andin mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə ḳaytip kelip meni oyoŋitiwətti. Mən huddi uyḳusidin oyoŋitiwetilgən adəmdək bolup ḳaldim; [2] U məndin: «Nemini kərdüng?» dəp soridi. Mən: «Mana, mən pütünləy altundin yasaloŋan bir qiraoŋdanni kərdüm; uning üsti təripidə bir ḳaqa, yəttə qirioŋ wə yəttə qiraoŋḳa tutixidioŋan yəttə nəyqə bar ikən; [3] uning yenida ikki zəytun dərihi bar, birsi ong tərəptə, birsi sol tərəptə», dedim. [4] Andin jawabən mən bilən səzlixiwatḳan pərixtidin: «I təḳsir, bular nemə?» — dəp soridim.
[5] Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə manga jawabən: «Bularning nemə ikənlikini bilməmsən?» —

3:2 «Bərḥək, Yerusalemni talliwaloŋan Pərwərdigar seni əyiblisun! Bu kixi ottin tartiwelinoŋan bir ququla otun əməsmu?» — bu səz Yəxuani kərsitidu, əlwəttə; wə bəlkim Yəxuaning Babiloŋa sürgün boluxtiki sinaḳ-azduruxliridin ḳutḳuzuloŋanlikini kərsitidu. Bu tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə kərsətkinimizdək, bu ixta Yəxua Israiloŋa wəkil ḳilinidu.
3:2 Yəḥ. 9
3:4 «Uning aldida turuwatḳanlar» — bizningqə Pərwərdigarning Pərixtisining aldidiki pərixtilərni kərsitidu.
3:4 Mik. 7:18
3:5 «Mən: «Ular bexioŋa pakiz bir səllini orisun!» — dedim...» — bu səz bəlkim Zəkəriyaning duasi — demək, «Yəxuaning kaḥinlik kiyimliri toluḳ bolsun!». **«səllə»** —yaki «bax qəmbiriki». «Yəx.» 62:3ni kərüng.
3:5 Yəx. 62:3
3:8 «Mana, Mən «Xah» dəp ataloŋan ḳulum...» — «mana» degən səz muxu yərdə ibraniy tilida «qünki, mana» deyilidu. «qünki» degən səz ixlitilgəndə, əslidə uning kəynidə bir səwəb bar boluxi kerək. Bu səwəb yuḳiriḳi 1-7-ayəttə tepilixi mumkin, biraḳ bizgə ḥazirqə naməlum. **«Mening «Xah» degən ḳulum»** — 6-bab, 12-13-ayəttimu tiloŋa elinidu. ««Xah» degən ḳulum» Məsiḥni kərsitidu. «Xah», «Yəxua», «uning aldioŋa olturoŋan adəmlər» wə təwəndiki ayəttiki «yəttə kəzlük tax» üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
3:8 Yəx. 4:2; 11:1; Yər. 23:5; 33:15; Zək. 6:12
3:9 «Bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar; mana, Mən uning nəḳixlirini Өzüm oyimən» — «kəz» ibraniy tilida «bulaḳ» degən mənining kərsitidu. Bəzi alimlar xu mənidə qüxinip mundaḳ tərjimə ḳilidu: «Bu bir taxning üstidə yəttə bulaḳ bar; Mən bularning aoŋzilirini aqimən...». 3-bab, -10-ayəttə yəttə kəz tiloŋa elinoŋaqḳa, biz əsli «kəz» degən mənidə boluxi kerək, dəp ḳaraymiz. Mumkinqilikimu barki, «kəz» degən səz muxu yərdə ikki mənini өz iqigə alidu.
3:9 Zək. 4:10; Wəḥ. 5:6; Zəb. 118:22; Yəx. 8:14; 28:16; Mat. 21:42; 1Pet. 2:4; Yəx. 49:16; Yuḥ. 20:20, 25-27; Zək. 13:1
4:2 «yəttə qirioŋ wə yəttə qiraoŋḳa tutixidioŋan yəttə nəyqə bar ikən» — yaki «yəttə qiraoŋning ḥərbirining yəttə piliki bar ikən».

dedi. Mən: «Yaḳ, təḳsir» — dedim.
6 Andin u manga jawabən mundaḳ dedi: — Mana samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigarning Zərubbabəlgə ḳiloɣan səzi: «Ix küḳ-ḳudrət bilən əməs, iḳtidar bilən əməs, bəlki
Mening Roḥim arḳilik pütidu! — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar. 7 —
I büyük taoɣ, sən zadi kim? Zərubbabəl aldida sən tüzlənglik bolisən; u ibadəthanining əng
üstigə jipsima taxni ḳoyidu, xuning bilən uningoɣa: «Iltipatliḳ bolsun! Iltipat uningoɣa!» degən
towlaxlar yangrap anglinidu».
8 Andin Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: — 9 «Zərubbabəlning ḳoli muxu
əyning ulini saldi wə uning ḳolliri uni püttüridu; xuning bilən silər samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər. 10 Kim əmdi muxu «kiḳik
ixlar boloɣan kün»ni kəzgə ilmisun? Qünki bular xadlinidu, — bərḥək, bu «yəttə» xadli-
nidu, — Zərubbabəlning ḳoli tutḳan tik əlqəm texini kərgəndə xadlinidu; bu «yəttə» bolsa
Pərwərdigarning pütkül yər yüzigə səpselip ḳarawatḳan kəzliridur».
11 Mən jawabən pərixtidin: «Qiraoɣdanning ong wə sol təripidə turoɣan ikki zəytun dərihi
nemə?» dəp soridim; 12 wə ikkinqi ḳetim soalni ḳoyup uningdin: «Ularning yenidiki ikki altun
nəyqə arḳilik əzlikidin «altun» ḳuyuwatḳan xu ikki zəytun xehi nemə?» dəp soridim.
13 U məndin: «Bularning nemə ikənlikini bilməmsən?» dəp soridi. Mən: «Yaḳ, təḳsir» — dedim.
14 U manga: «Bular pütkül yər-zeminning Igisi aldida turuwatḳan «zəytun meyida məsiḥ
ḳilinoɣan» ikki ooɣul balidur» — dedi.

Altinqi alamət kərünüx — «uqar oram yazma»

5 1 Andin mən yənə beximni kətürüp, mana bir uqar oram yazmini kərdüm. 2 U məndin:
«Nemini kərdüng?» dəp soridi. Mən: «Bir uqar oram yazmini kərdüm; uzunluḳi yigirmə gəz,
kəngliki on gəz ikən» — dedim.

4:5 Zək. 4:14; Əzra 5:1; 6:14; Wəḥ. 11:3-4
4:7 «u ibadəthanining əng üstigə jipsima taxni ḳoyidu» — «jipsima tax» seliniwatḳan əyning *(muxu ayəttə ibadəthanining)* əng ahirḳi ḳoyuloɣan texitur. **«xuning bilən uningoɣa: «Iltipatliḳ bolsun! Iltipat uningoɣa!» degən towlaxlar yangrap anglinidu»** — «Iltipatliḳ bolsun! Iltipat uningoɣa!» degən səzlər bəlkim ibadəthanioɣa, yaki «əng üstidiki jipsima tax», yaki pütün ḳurulux ixioɣa eytilidu.
4:7 Yəx. 40:4
4:9 Yuḥ. 2:19-21
4:10 «bərḥək, bu «yəttə» xadlinidu...» — bəzi alimlar bu «yəttə»ni qiraoɣdanning yəttə xehini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Birak qiraoɣdan Hudadin may ḳobul ḳiliwatidu, xunga bizningqə «bu «yəttə»» yuḳiriḳi taxning «yəttə kəz»ini kərsitidu. Ibadəthanining ḳuruluxi adəmlərning kəz-ḳaraxlirida «kiḳik ixlar» boloɣini bilən, Pərwərdigarning ḥəmmə ixni təng kəridioɣan kəzliridə u intayin əhmiyətlik, xadlinarliḳ bir ixtur. Ḥətta ḳurulux jəryanida, Zərubbabəlning «tik əlqəx texi»ni tutḳanliḳini kərgəndə, «Pərwərdigarning kəzliri» xadlinidu. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
4:10 2Tar. 16:9; Wəḥ. 5:6
4:12 «...əzlikidin «altun» ḳuyuwatḳan xu ikki zəytun xehi...» — muxu «altun» bəlkim «altun rənglik» zəytun meyi —ḥər tərəplik roḥiy rioɣbət-təsəllini kərsətsə kerək.
4:14 ««zəytun meyida məsiḥ ḳilinoɣan» ikki ooɣul balidur» — ibraniy tilida: «zəytun mayliḳ ikki ooɣul bala» deyilidu.
–Bu ayəttik «ikki zəytun dərihi» tooɣrisida ikki kəzḳarax bar.
–*(1)* Ikki zəytun dərihi Zərubbabəl wə Yəxua, yəni Dawutning əwladi boloɣan padixaḥning ornida turoɣuqi Zərubbabəl wə bax kaḥin Yəxua. Oḳurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Israilning padixaḥliri wə kaḥinliri alaḥidə bir puraḳlik zəytun meyi bilən «məsiḥ ḳilinoɣan», bu may Hudaning Roḥining məditini bildürətti. Xuningdək padixaḥ wə kaḥin *(baxḳa tərəplərdin)* Hudaoɣa wəkalətqi bolatti. Bu birinqi kəzḳarax boyiqə bu ikki adəmning Hudaning Roḥi arḳilik yetəkqilik ḳilixi wə ilham berixi bilən, həlḳ Hudaning nurini dunyaoɣa qaqidioɣan «qiraoɣdan» bolidu.
–*(2)* Bu «məsiḥ ḳilinoɣan ikki ooɣul bala» dəl Zəkəriya wə Ḥagay pəyoɣəmbərlərning əzi; ularning rioɣbətləndürüxliri bilən pütün həlḳ, jümlidin Zərubbabəl wə Yəxua muḳəddəs ibadəthanini ḳuruxḳa ilhamlandurulmaḳta; xuning bilən yənə «Hudaning nurini dunyaoɣa qaqidioɣan «qiraoɣdan» bolidu». Bizningqə bu kəzḳarax orunluḳ.
4:14 Zək. 4:3; Əzra 5:1; 6:14; Wəḥ. 11:3-4
5:2 «uzunluḳi yigirmə gəz, kəngliki on gəz ikən» — ibraniylar ixlətkən «gəz» bəlkim yerim metr idi. Oram yazmining uzunluḳi, kəngliki Musa pəyoɣəmbərgə kərsitilgən «muḳəddəs qedir»ning uzunluḳi wə kəngliki bilən munasiwətlik *(«Mis.» 29-babni kərüng)*.

3 U manga: «Bu bolsa pütün zemin üstigə qiḳiriloɣan lənəttur; qünki ḥərbir ooɣrilik ḳiloɣuqi bu təripigə yeziloɣini boyiqə üzüp taxlinidu; wə ḳəsəm iqküqilərning ḥərbiri u təripigə yeziloɣini boyiqə üzüp taxlinidu» — dedi.
4 — «Mən bu yazmini qiḳirimən» — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, «wə u ooɣrining əyigə ḥəmdə namim bilən yaloɣandin ḳəsəm iqküqining əyigə kiridu wə xu əydə ḳonup uni yaoɣaq-taxliri bilən ḳoxupla yəwetidu».

Yəttinqi alamət kərünüx — sewəttə olturoɣan ayal — «Rəzillik»

5 Andin mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə qiḳip manga: «Əmdi bexingni kətürgin, nemining qiḳiwatḳinini kərüp baḳ» — dedi.
6 Mən: «U nemə?» — dəp soridim. U manga: «Bu qiḳiwatḳan «əfaḥ» sewitidur», wə: «Bu bolsa xu rəzillərning pütün zemindiki ḳiyapitidur» — dedi.
7 Əfaḥ sewitining aoɣzidin dumilaḳ bir ḳooɣuxun kətürüldi, mana, əfaḥ sewiti iqidə bir ayal olturatti.
8 U: «Bu bolsa, rəzillik»tur» — dəp, uni əfaḥ sewiti iqigə ḳayturup taxlap, əfaḥning aoɣzioɣa eoɣir ḳooɣuxunni taxlap ḳoydi.
9 Beximni kətürüp, mana ikki ayalning qiḳḳanliḳini kərdüm; xamal ularning ḳanatlirini yəlpütüp turatti (ularning ləyləkningkidək ḳanatliri bar idi); ular əfaḥni asman bilən zeminning otturisioɣa kətürdi. 10 Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtidin: «Ular əfaḥni nəgə kətürüp mangidu?» — dəp soridim.
11 U manga: «Ular əfaḥ üqün «Xinar zemini»da bir əy selixḳa kətti; əy bərpa ḳilinoɣandin keyin, əfaḥ sewiti xu yərdə əz turaloɣusioɣa ḳoyulidu» — dəp jawab bərdi.

Səkkizinqi alamət kərünüx — atliḳ jəng ḥarwiliri

6 1 Andin mana, mən yənə beximni kətürüp, ikki taoɣ otturisidin tət jəng ḥarwisining qiḳḳanliḳini kərdüm. Taoɣlar bolsa mis taoɣlar idi. 2 Birinqi jəng ḥarwisidiki ḳizil atlar idi; ikkinqi jəng ḥarwisidiki ḳara atlar idi; 3 üqinqi jəng ḥarwisidiki aḳ atlar, tətinqi jəng ḥarwisidiki küqlük qipar atlar idi. 4 Mən jawabən mən bilən səzlixiwatḳan pərixtidin: «Təḳsir, bular nemə?» — dəp soridim.
5 Pərixtə manga jawabən: «Bular pütkül yər-zeminning Igisining ḥuzuridin qiḳḳan asmanlarning tət roḥi. 6 Ḳara atlar ḳetiloɣan ḥarwa ximaliy zeminlar tərəpkə kiridu; aḳlar ularning kəynidin mangidu; qiparlar bolsa jənubiy zeminlar tərəpkə mangidu. 7 Andin muxu küqlük atlar qiḳip yər yüzidə uyaḳ-buyaḳ kezixkə aldiraydu» — dedi.
U ularoɣa: «Menginglar, yər yüzidə uyaḳ-buyaḳ menginglar» — dedi; ular yər yüzidə uyaḳ-buyaḳ mangdi. 8 Wə U manga ünlük awazda: «Ḳara, ximaliy yər-zeminlar tərəpkə mangoɣanlar Mening Roḥimdiki aqqiḳni ximaliy zemin tərəptə besiḳturdi» — dedi.

5:4 «Mən bu yazmini qiḳirimən... wə u ooɣrining əyigə ḥəmdə namim bilən yaloɣandin ḳəsəm iqküqining əyigə kiridu wə xu əydə ḳonup uni yaoɣaq-taxliri bilən ḳoxupla yəwetidu» — «uqar oram yazma» tooɣrisidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
5:6 «Bu qiḳiwatḳan «əfaḥ» sewitidur» — «əfaḥ» bolsa ḥəjim əlqimi, təhminən 40 litr kelidu. Muxu yərdə ḥəm əlqəm ḥəm əlqəydioɣan sewətning əzini kərsitidu. **«Bu bolsa xu rəzillərning pütün zemindiki ḳiyapitidur»** — «rəzillər» ibraniy tilida «ular». Yuḳirida eytiloɣan ooɣri wə yaloɣanqini kərsitixi mumkin. Ibraniy tilida «ḳiyapət» «kəz» degən səz bilən ipadilinidu. Mənisi bəlkim: Huda Əz həlḳigə kəzi bilən yetəkqilik ḳiloɣinidək *(«Zəb.» 32:8)* Xəytanmu əzigə təwə boloɣanlarni «əfaḥ» *(soda-setiḳning simwoli)* arḳilik baxḳuridu. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
5:11 «Xinar zemini» — «Xinar» Babiliyəning baxḳa bir ismi. **«əfaḥ sewiti xu yərdə əz turaloɣusioɣa ḳoyulidu»** — «əfaḥda olturoɣan ayal» *(«rəzillik»)* tooɣrisidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
6:8 «ximaliy yər-zeminlar tərəpkə mangoɣanlar Mening Roḥimdiki aqqiḳni ximaliy zemin tərəptə besiḳturdi» — səkkizinqi kərünüx üstidə «ḳoxumqi səz»imizdə tohtilimiz.

Bax kahin Yəxuaoɣa taj kiydürüx

9 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
10 Sürgün bolup kəlgənlərdin, yəni Ḥəlday, Tobiya wə Yədayadin sowoɣatlarni ḳobul ḳiloɣin; xu küni ular Babildin kelip qüxkən əygə, yəni Zəfaniyaning ooɣli Yosiyaning əyigə kirgin; 11 xundak, kümüx wə altunni ḳobul ḳiloɣin, bulardin qəmbərsiman bir tajni toḳup wə tajni Yəhozadakning ooɣli bax kahin Yəxuaning bexioɣa kiygüzgin; 12 wə Yəxuaoɣa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: Ḳaranglar, «Xah» dəp ataloɣan insan! U əz tüwidin ornida xahlinip, Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳuridu» — degin.
13 «Bərḥək, Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳuroɣuqi dəl xu bolidu; u xu xaḥanə xan-xərəpni zimmisigə elip, əz təhtigə olturup ḥəküm süridu; u təhtkə olturidioɣan kahin bolidu; hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioɣan ḥəmkarlik ular ikkisi arisida bolidu.
14 Muxu qəmbərsiman taj Pərwərdigarning ibadəthanisida Hələm, Tobiya, Yədayalaroɣa wə Zəfaniyaning ooɣlining meḥribanlikioɣa bir əslətmə üqün ḳoyulidu. 15 Wə yirakta turuwatḳanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳurux hizmitidə bolidu; xuning bilən silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər; əgər Pərwərdigarning awazini kəngül ḳoyup anglisanglar bu ix əməlgə axurulidu».

Roza tutux tooɣruluḳ ḳoyuloɣan soal wə rəddiyəlik jawab

7 1 Darius padixaḥning tətinqi yili toḳḳuzinqi ay, yəni «Hisləw»ning tətinqi küni, Pərwərdigarning səzi Zəkəriyaoɣa kəldi. 2 Xu qaoɣda Bəyt-əl xəḥiridikilər Xerezər wə Rəgəm-Mələklərni Pərwərdigardin iltipat soraxḳa əwətkənidi. 3 Bəyt-əldikilər: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning əyidiki kahinlardin, xuningdək pəyoɣəmbərlərdin: «Ḥərbirimiz kəp yillardin beri ḳiloɣinimizdək, bəxinqi ayda ḥərbirimiz yənila əzimizni baxḳilardin ayrip, yioɣa-zaroɣa olturuximiz kerəkmu?» — dəp soranglar» dəp tapilioɣanidi.
4 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
5 Zemindiki barliḳ turuwatḳan həlḳḳə ḥəm kahinlaroɣa səz ḳilip mundak sorioɣin: — Silər muxu yətmix yildin beri bəxinqi ay wə yəttinqi aylarda roza tutup yioɣa-zar ḳiloɣininglarda, silər manga, ḥəḳiḳətən manga roza tuttunglarmu? 6 Yeginginglar, iqkininglar, bu pəḳət əzünglar

---

6:12 Zək. 3:8: Yəx. 4:2; 11:1; Yər. 23:5; 33:15

6:13 «u xu xaḥanə xan-xərəpni zimmisigə elip, ... u təhtkə olturidioɣan kahin bolidu» — Israilda «Lawiy» ḳabilisidin boloɣan «kahin»lar padixaḥ boluxḳa ḳət'iy bolmaytti. Muxu yərdə Yəxua *(əysa)* xübḥisizki, kəlgüsi zamanda kelidioɣan Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kərsitidu. «Məsiḥ» ḥəm kahin ḥəm padixaḥ bolup, Yəxua wə Zərubbabəl ḳuruwatḳan ibadəthanidin tehimu uluɣ ibadəthanini, yəni Mukəddəs Rohtin tuoɣuloɣan kixilərdin tərkib tapḳan ibadəthanini ḳuridu. «Ḳoxumqə səz»imiz wə «Ḥagay pəyoɣəmbər» ḳismidiki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. **«hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioɣan ḥəmkarlik... »** — yaki «hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioɣan pilan ...». **«hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioɣan ḥəmkarlik ular ikkisi arisida bolidu»** — bəzi alimlar «ikkisi» degən səz «ikki ḥoḳuḳ» degən mənidə, u bəlkim ḲutKuzoɣuqi-Məsiḥning «kahin» ḥəm «təhttə olturoɣuqi padixaḥ» degən ikki salaḥiyitini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Bizningqə «ular ikkisi» bolsa Pərwərdigar ḥəm uning Məsiḥidur. Dunyaning gunaḥlirini yuyidioɣan ḳurbanlik bolsa Hudaning pilani bolup, Əz Məsiḥi xu pilanini əməlgə axurup ḳurbanlik boloɣan; xunga «hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioɣan ḥəmkarlik» «Ular ikkisi» arisididur.

6:13 Zəb. 110:1, 4; 85:10; Yəx. 9:6; 22:24; Yuḥ. 2:19-22

6:14 «Hələm, Tobiya, Yədayalar...» — «Hələm» 10-ayəttə «Hələday» dəp atilidu. **« Zəfaniyaning ooɣlining meḥribanlikioɣa bir əslətmə üqün ḳoyulidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Zəfaniyaning ooɣli «Hən»gə bir əslətmə üqün ḳoyulidu». Birak «hən»ning mənisi «iltipat, meḥribanlik» bolup, Mukəddəs Kitabtiki baxḳa yərlərdə isim ornida ixlətkənliki kərülməydu.

6:15 Zək. 2:8, 9, 10, 12; Yəx. 48:16; Yuḥ. 11:42; 17:21

7:3 «bəxinqi ayda ḥərbirimiz yənila əzimizni baxḳilardin ayrip, yioɣa-zaroɣa olturuximiz kerəkmu?» — «bəxinqi ay»diki roza tutux bolsa əslidiki ibadəthanining wəyran ḳilinoɣanliḳioɣa ḥəsrət bildürüx üqün idi. Babil imperiyəsining ḳoxunliri ibadəthanini bəxinqi ayning 9-künidə wəyran ḳiloɣanidi, andin həlḳni 70 yil sürgün ḳilip baxḳuroɣan. Muxu kixilər: «Ibadəthana ḥazir ḳaytidin ḳuruluwatḳan boloɣaqḳa, bu rozini tutuweriximiz kerəkmu?» — dəp oyliniwatḳanidi.

7:5 «Silər muxu yətmix yildin beri bəxinqi ay wə yəttinqi aylarda roza tutup yioɣa-zar ḳiloɣininglarda...» — «yəttinqi ay»diki roza, waliy Gədəliyaning ḳaza ḳilinoɣanliḳini əsləx məḳsitidə tutuloɣan roza bolup, uning wapatioɣa ḥəsrət bildürüx üqün idi *(Təwrat, «Yərəmiya», 40-41-bablar)*. Bu Babil imperiyəsi Pələstinni ixoɣal ḳiloɣan məzgildiki əng ahirḳi pajiəlik wəḳə idi.

üqünla yəp-iqkininglardin ibarət boldi əməsmu?. 7 Bular Yerusalem wə uning ətrapidiki
xəhərliri aḥalilik boloɣan, taza awatlaxḳan qaoɣlarda, jənubiy Yəḥuda wə təwən tüzlənglik
aḥalilik boloɣan qaoɣlarda, Pərwərdigar burunḳi pəyoɣəmbərlər arḳilik jakarlioɣan sözlər
əməsmu?
8 Pərwərdigarning sözi Zəkəriyaoɣa kelip mundaḳ degəndə: —
9 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Ḥəḳiḳiy adalətni
yürgüzünglar, bir-biringlaroɣa meḥir-muḥəbbət wə rəḥim-xəpḳət kərsitinglar, 10 tul hotun
wə yetim-yesirlarni, yat adəmlər wə namratlarni bozək ḳilmanglar; ḥeqkim öz ḳerindixioɣa
könglidə yamanlik oylimisun.. 11 Biraḳ ata-bowiliringlar anglaxni rət ḳiloɣan, ular jaḥillik
bilən boynini toloɣap, anglimaska ḳulaḳlirini eoɣir ḳiloɣan;. 12 ular Təwrat ḳanunini wə sa-
mawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Öz Roḥi bilən burunḳi pəyoɣəmbərlər
arḳilik əwətkən sözlirini anglimaslik üqün könglini almastək ḳattiḳ ḳiloɣanidi; xunga samawi
ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigardin intayin ḳattiḳ oɣəzəp qüxkən; 13 xundaḳ boldiki,
Mən ularni qaḳiroɣanda ular anglaxni rət ḳiloɣandək, ular qaḳiroɣanda Mənmu anglaxni rət
ḳildim» — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,. 14 — «wə Mən ularni ular
tonumaydioɣan barliḳ əllər arisioɣa ḳara ḳuyun bilən tarḳitiwəttim; ularning ketixi bilən ze-
min wəyran boloɣan, andin uningdin ətkənlərmu, ḳaytḳanlarmu boloɣan əməs; qünki ularning
səwəbidin illiḳ zemin wəyranə ḳilinoɣan».

Roza tutux tooɣruluḳ ḳoyuloɣan soal wə ümid bərgüqi jawab

8 1 Wə samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning sözi manga kelip mundaḳ
degəndə: —
2 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mening Zionoɣa baoɣlioɣan
otluḳ muḥəbbitim ḳaynap taxti; Mening uningoɣa baoɣlioɣan otluḳ muḥəbbitim tüpəylidin
uning düxmənlirigə oɣəzipim ḳaynap taxti».
3 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mən Zionoɣa ḳaytip kəldim, Yerusalemning otturisida
makanliximən; Yerusalem «Ḥəḳiḳət xəḥiri» dəp atilidu, samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigarning teoɣi «Muḳəddəs Taoɣ» dəp atilidu». 4 Samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Ḳeri boway-momaylar yənə Yerusalemning koqilirida
olturidioɣan bolidu; künliri uzun bolup, ḥərbiri ḥasisini ḳolida tutup olturidu; 5 xəḥərning ko-
qiliri oynawatḳan ooɣul-ḳiz balilar bilən liḳ tolidu». 6 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Bu ix xu künlərdə bu həlḳning ḳaldisining kəzigə ajayib
karamət kərünidioɣini bilən, u Mening kəzümgə karamət kərünəmdu?» — dəydu samawi
ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
7 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mana, Mən Öz həlḳimni
xərḳiy zeminlardin, oɣərbiy zeminlardin ḳutḳuzimən; 8 Mən ularni elip kelimən, ular Yerusalem-
da makanlixidu; ular Mening həlḳim, Mən ḥəḳiḳət wə ḥəḳḳaniyliḳta ularning Hudasi bolimən».

7:6 «Yegininglar, iqkininglar, bu pəḳət əzünglar üqünla yəp-iqkininglardin ibarət boldi əməsmu? » — demək, silərning roza tutuxunglar yəp-iqixinlaroɣa ohxax, pəḳət əzliringla üqündur. Roza tutuxning məḳsiti Hudani izdəx əməs, bəlki «əz-özigə iqini aoɣritix»tin ibarət boluxi mumkin. Yənə bir imkaniyiti, bu ayəttiki «yemək» wə «iqmək» bəlkim ḥeyt-bayramlarni kərsitidu. Huda ulardin: «muxu ḥeyt-bayramlarni əzünglar üqün təbriklidinglarmu, yaki mən üqün təbriklidinglarmu?» — dəp sorawatidu.
7:10 Mis. 22:22
7:11 «ular jaḥillik bilən boynini toloɣap» — ibraniy tilida «ular mürisini jaḥil ḳilip...».
7:13 Pənd. 1:28; Yəx. 1:15; Yər. 11:11; 14:12
7:14 «ularni... ḳara ḳuyun bilən tarḳitiwəttim» — yaki «ularni ... ḳara ḳuyun bilən tarḳitiwetimən».
8:2 Zək. 1:14
8:6 «Bu ix xu künlərdə bu həlḳning ḳaldisining kəzigə ajayib karamət kərünidioɣini bilən, u Mening kəzümgə karamət kərünəmdu?» — demək, adəmlər üqün ajayib karamət boloɣan ixlar Huda üqün adəttiki ixlar.

[9] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning əyining uli selinoŋan künidə ḥazir boloŋan pəyoŋəmbərlərning aoŋzidin muxu künlərdə bayan ḳiliniwatḳan munu səzlərni ixitiwatisilər, ibadəthanining ḳuruluxioŋa ḳolunglar küḳlük ḳilinsun! [10] Qünki xu künlərdin ilgiri insan üḳün ix ḥəḳḳi yoḳ, at-ulaoŋ üḳünmu ix ḥəḳḳi yoḳ idi; jəbir-zulum tüpəylidin ḳiḳḳuḳi yaki kirgüḳi üḳün aman-esənlik yoḳ idi; qünki Mən ḥərbir adəmni əz yeḳinioŋa düxmənləxtürdüm; [11] biraḳ Mən bu həlḳning ḳaldisioŋa burunḳi künlərdikidək bolmaymən, dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar; [12] qünki uruḳ ḥosulluḳ bolidu, üzüm teli mewiləydu, tupraḳ ündürmilirini beridu, asmanlar xəbnəmlirini beridu; xuning bilən mən bu həlḳning ḳaldisioŋa muxularning ḥəmmisini igə ḳildurimən. [13] Xundaḳ əməlgə axuruliduki, silər əllər arisida lənət bolup ḳaloŋininglarning əksiqə, i Yəḥuda jəməti wə Israil jəməti, Mən silərni ḳutḳuzimən, silər ularoŋa bəht-bərikət bolisilər; ḳorḳmanglar, ḳolliringlar küḳlük ḳilinsun!

[14] Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silərning ata-bowiliringlar Mening oŋəzipimni ḳozoŋioŋanda Mening silərgə yamanliḳ yətküzüx oyida boloŋinim wə xu jaza yolidin yanmioŋinimdək — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — [15] Mən ḥazir, muxu künlərdə yənə Yerusalem wə Yəḥuda jəmətigə yaḥxiliḳ yətküzüx oyida boldum; ḳorḳmanglar. [16] Muxu ixlaroŋa əməl ḳilinglar: — Ḥərbiringlar əz yeḳininglaroŋa ḥəḳiḳətni səzlənglar; dərwaziliringlarda ḥəḳiḳətkə, aman-tinqliḳḳa uyoŋun ḥəkümlərni yürgüzünglar; [17] ḥeqkim kənglidə əz yeḳinioŋa yamanliḳ oylimisun; ḥeqḳandaḳ yaloŋan ḳəsəmgə xerik bolmanglar; qünki Mən dəl bularning ḥəmmisigə nəprətlinimən, dəydu Pərwərdigar».

[18] Wə samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —

[19] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Tətinqi aydiki roza, bəxinqi aydiki roza, yəttinqi aydiki roza wə oninqi aydiki roza Yəḥuda jəmətigə huxalliḳ wə xad-huramliḳ, bəhtlik ibadət sorunliri bolidu; xunga ḥəḳiḳət wə hatirjəmlik-tinqliḳni səyünglar».

[20] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Nuroŋun ḳowmlar wə kəp xəḥərlərning aḥalisi yənə muxu yərgə kelidu; [21] bir xəḥərdə turuwatḳanlar baxḳa bir xəḥərgə berip ularoŋa: «Pərwərdigardin iltipat tiləxkə, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarni izdəxkə tez barayli; mənmu barimən!» — dəydioŋan bolidu. [22] Kəp ḳowmlar wə küḳlük əllər Pərwərdigardin iltipat tiləxkə, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarni izdəxkə Yerusalemoŋa kelidu».

[23] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Xu künlərdə ḥərhil tilda səzləydioŋan əllərdin on nəpər adəm ḳiḳip Yəḥudiy bir adəmning tonining etikini tutuwelip uningoŋa: «Biz sən bilən barayli; qünki Hudani sən bilən billidur, dəp angliduḳ» — dəydu».

8:9 «Pərwərdigarning əyining uli selinoŋan künidə səzligən pəyoŋəmbərlər» — Ḥagay wə Zəkəriya. Bu ayəttə kəzdə tutuloŋan «Pərwərdigarning əyining ulining selinixi» ikki yil burun *(«Əzra» 5:1-2)* boloŋan bolsa kerək.

8:12 «uruḳ ḥosulluḳ bolidu» — yaki «uruḳḳa hatirjəmlik-amanliḳ bolidu».

8:13 «silər əllər arisida lənət bolup ḳaloŋininglar» — bu səzning bəlkim üq təripi bar. *(1)* sürgün boloŋan Yəḥudiylar əzliri lənətkə ḳaldurduloŋan; *(2)* ular baxḳilaroŋa lənət bolup ularoŋa bala-ḳaza kəltürgən; *(3)* ularning nami *(Israil, Yəḥudiy)* lənətni bildürgən. Huda muxu üq əwalning ḥərbirini dəl ularning əksigə aylanduridu. **«silər ularoŋa əllərgə bəht-bərikət bolisilər»** — Huda əslidə Ibraḥim pəyoŋəmbərgə: «Sən wə əwlading ḥərbir əl-millətkə bəht-bərikət bolisən» dəp wədə ḳiloŋan. Israil itaətsizliktin muxu bərikətni lənətkə aylanduroŋan.

8:16 «dərwaziliringlarda ḥəḳiḳətkə, aman-tinqliḳḳa uyoŋun ḥəkümlərni yürgüzünglar» — aḳsaḳallar xəḥər dərwazilirida olturup, sot wə ḥəküm ḳilatti.

8:16 Əf. 4:25

8:17 Zək. 5:3, 4; 7:10.

8:19 «Tətinqi aydiki roza, bəxinqi aydiki roza, yəttinqi aydiki roza wə oninqi aydiki roza Yəḥuda jəmətigə huxalliḳ wə xad-huramliḳ, bəhtlik ibadət sorunliri bolidu» — bu «rozilar» tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»ni kərüng.

8:20 Yəx. 2:2; Yər. 16:19; Mik. 4:1; Zək. 8:2.

8:23 «Xu künlərdə ... əllərdin on nəpər adəm ḳiḳip Yəḥudiy bir adəmning tonining etikini tutuwelip uningoŋa: «Biz

«Büyük Iskəndər»ning tajawuzi tooƣuluk bexarətlər

9 [1] Pərwərdigarning səzidin yükləngən bexarət — Hadrak zemini wə Dəməxk üstigə konidu
(qünki Pərwərdigarning nəziri adəmlər wə Israilning barlik kəbililiri üstididur); [2] U bularoƣa
qegridax boloƣan Hamatka, Tur wə Zidon üstigimu konidu. Tur tolimu «dana» boloƣaqka,
[3] əzi üqün koroƣan kuroƣan, kümüxni topidək, sap altunni koqilardiki patkaktək dəwiləp
koyoƣan. [4] Mana, Rəb uni mal-dunyasidin ayriwetidu, uning küqini dengizda yok kilidu; u ot
təripidin yəp ketilidu.
[5] Axkelon buni kərüp korkidu; Gazamu kərüp azablinip toloƣinip ketidu; Əkronmu xundak,
qünki uning arzu-ümidi tozup ketidu; padixah Gazadin yokap ketidu, Axkelon adəmzatsiz
kalidu. [6] Xuning bilən Axdodta haramdin boloƣan birsi turidu; Mən Filistiylərning məoƣrurluki
wə pəhrini yokitimən. [7] Mən aoƣzidin kanlarni, uning haram yegən yirginqlik nərsilərni qixliri
arisidin elip ketimən; andin kelip kaloƣanlar bolsa, ular Hudayimizoƣa təwə bolup, Yəhudada
yolbaxqi bolidu; Əkronning orni Yəbus kəbilisidikilərgə ohxax bolidu. [8] Mən koxun tüpəylidin,
yəni ətüp kətküqi wə kaytip kəlgüqi tüpəylidin Əz əyüm ətrapida qedirimni tiktürimən; əzgüqi
kaytidin uningdin ətməydu; qünki Əz kəzüm bilən kəzitimən.

Zionning padixahi Məsih kelidu!

[9] Zor xadlan, i Zion kizi!
Təntənəlik nida kil, i Yerusalem kizi!
Karanglar, padixahing yeningoƣa kelidu;
U hakkaniy wə nijatlik bolidu;
Kəmtər-məmin bolup,
Mada exəkkə, yəni exək təhiyigə minip kelidu;
[10] Xuning bilən Mən jəng harwilirini Əfraimdin,

---

sən bilən barayli; qünki Hudani sən bilən billidur, dəp angliduk» — dəydu» — bu ix Hudani izdəngən «yat əllər»ning hərikətlirigə bir misal bolidu.

9:1 «Hadrak zemini» — kona tarihnamilər boyiqə, «Hadrak» degən rayon Dəməxk xəhirigə yekin boloƣan, birak dəl kaysi jay ikənlikini hazir bilməymiz. **«qünki Pərwərdigarning nəziri adəmlər wə Israilning barlik kəbililiri üstididur»** — baxka birhil tərjimisi: «qünki insanlarning wə Israilning barlik kəbililirining kəzi Pərwərdigaroƣa karaydu».

9:2 «U *, yəni Pərwərdigarning bexariti* bularoƣa qegridax boloƣan Hamatka, Tur wə Zidon üstigimu konidu» — «büyük Iskəndər» miladiyədin ilgiriki 332-yili jənub tərəpkə yürüx kilip muxu yərlərni bir-birlap igiliwaloƣan.

9:4 «Mana, Rəb uni mal-dunyasidin ayriwetidu, uning küqini dengizda yok kilidu; u ot təripidin yəp ketilidu» — bu ayətni «büyük Iskəndər» əməlgə axuroƣan. Miladiyədin ilgiri 332-yili u Turni bulang-talang kilip pütünləy wəyran kiliwətkən «koxumqə səz»imizni kərüng).
–«uning küqini dengizda yok kilidu» degənlikning baxka birhil tərjimisi: «U *(yəni Rəb)* ularning dengizdiki küqini yok kilidu»

9:6 «Xuning bilən Axdodta haramdin boloƣan birsi turidu; Mən Filistiylərning məoƣrurluki wə pəhrini yokitimən» — Iskəndər Turni igiliwaloƣandin keyin Filistiyəgə karap yürüx kilidu. 5- wə 6-ayəttə tiloƣa elinoƣan *(Axkelon, Gaza, Əkron, Axdod)* xəhərlər Filistiyədiki bəx qong xəhərning təti. Bu jənglarning təpsilatliri üqün «koxumqə səz»imizni kərüng.

9:7 «Mən aoƣzidin kanlarni, uning haram yegən yirginqlik nərsilərni qixliri arisidin elip ketimən; andin kelip kaloƣanlar bolsa, ular Hudayimizoƣa təwə bolup,...» — «Hudayimizoƣa» degən səzgə karioƣanda muxu ayətlərdiki səzligüqi Məsihning əzi boluxi kerək. **«...Əkronning orni Yəbus kəbilisidikilərgə ohxax bolidu»** — toluk ayətning mənisi: *(1)* Filistiylər əmdi butlaroƣa ataloƣan kurbanliklarning keninimu, gəxinimu yeməydioƣan bolidu. *(2)* Filistiylər Hudaoƣa təwə bolup Yəhuda arisida *(Yəbus kəbilisidikilərdək)* hərmətlik mərtiwigə igə bolidu *(hazirki «Pələsitinliklər» Filistiylərning əwladliri boluxi mumkin)*. «Koxumqə səz»imiznimu kərüng.

9:8 «Mən koxun tüpəylidin, yəni ətüp kətküqi wə kaytip kəlgüqi tüpəylidin Əz əyüm ətrapida qedirimni tiktürimən; əzgüqi kaytidin uningdin ətməydu; qünki Əz kəzüm bilən kəzitimən» — «büyük Iskəndər» zalim boloƣini bilən, Misiroƣa hujum kilixka mangoƣanda *(«ətüp kətkəndə»)* yaki Misirni ixoƣal kilip «kaytip kəlgəndə» *(gərqə Yerusalemdiki mukəddəs ibadəthanida nuroƣunlioƣan bayliklar bolsimu)*, Yerusalemoƣa heq hujum kilmioƣan. Bu tarihning əng qong sirliridin biridur. «Koxumqə səz»imiznimu kərüng.

9:9 «U hakkaniy wə nijatlik bolidu» — baxka tərjimiliri: «U nijatni elip kelidu», «U kutkuzuloƣan bolidu» yaki «U oƣəlibilik bolidu». **«Karanglar, padixahing yeningoƣa kelidu... mada exəkkə, yəni exək təhiyigə minip kelidu»** — bu toluk bexarət əysa Məsihni enik kərsitidu. Injil, «Matta» 21-bab, «Markus» 11-bab, «Luka» 19-bab, «Yuhanna» 12-bablarni kərüng.

9:9 Zək. 2:10; Mat. 21:4-5; Yuh.12:12-16

Atlarni Yerusalemdin məḫrum ḳiliwetimən;
Jəng oḳyasimu elip taxlinidu.
U bolsa əllərgə hatirjəmlik-tinqliḳni jakarlap yətküzidu;
Uning ḫökümranliḳi dengizdin dengizoƣiqə,
Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə bolidu.
11 Əmdi seni bolsa, sanga qüxürülgən əḫdə ḳeni tüpəylidin, Mən arangdiki məḫbuslarni susiz
orəktin azadliḳḳa qiḳirimən.
12 Mustəḫkəm jayoƣa ḳaytip kelinglar, i arzu-ümidning məḫbusliri! Bügün Mən jakarlap
eytimənki, tartḳan jazaliringning əksini ikki ḫəssiləp sanga ḳayturimən. 13 Qünki Özüm üqün
Yəḫudani oḳyadək egildürdüm, Əfraimni oḳ ḳilip oḳyaoƣa saldim; Mən ooƣul baliliringni ornidin
turoƣuzimən, i Zion — ular sening ooƣul baliliringoƣa ḳarxi jəng ḳilidu, i Gretsiyə! I Zion, Mən
seni palwanning ḳolidiki ḳiliqtək ḳilimən. 14 Pərwərdigar ularning üstidə kərünidu; Uning oḳi
qaḳmaḳtək etilip uqidu. Rəb Pərwərdigar kanayni qalidu; U jənubtiki dəḫxətlik ḳara ḳuyunlarni
billə elip yürüx ḳilidu. 15 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar ular üqün
mudapiə bolidu; ular saloƣa taxlirini kukum ḳilip, dəssəp qəyləydu; ular iqiwelip, xarab kəypini
sürgənlərdək ḳiyḳas-sürən kətüridu; ular ḳanoƣa miləngən ḳurbangaḫning bürjəkliridək,
ḳanoƣa tolduruloƣan ḳaqilardək bolidu. 16 Xu küni Pərwərdigar boloƣan ularning Hudasi ularni
Özüm baḳḳan padam boloƣan həlḳim dəp bilip ḳutḳuzidu; qünki ular taj gəḫərliridək Uning
zemini üstidə kətürülidu. 17 Xunqə zordur Uning meḫribanliḳi, xunqə ḳaltistur Uning güzəlliki!
Ziraətlər yigitlərni, yengi xarab ḳizlarni yaxnitidu!

Ahirḳi zamanlardiki wəḳələr — dawami

10 1 Pərwərdigardin «keyinki yamoƣur» pəslidə yamoƣurni tələp ḳilinglar; Pərwərdigar
qaḳmaḳlarni qaḳturup, ularoƣa mol yamoƣurlarni, xuningdək ḫərbirigə etizda ot-qəplərni
beridu. 2 Qünki «əy butliri» bimənə gəplərni eytḳan, palqilar yaloƣan «alamət»lərni kərgən,
tuturuḳsiz qüxlərni səzligən; ular ḳuruḳ təsəlli beridu. Xunga həlḳ ḳoy padisidək tenəp kətti;

9:10 «Xuning bilən Mən jəng ḫarwilirini Əfraimdin, ...məḫrum ḳiliwetimən; ... U , *yəni Israilning padixaḫ Məsiḫ* bolsa əllərgə hatirjəmlik-tinqliḳni jakarlap yətküzidu; uning ḫökümranliḳi dengizdin dengizoƣiqə, Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə bolidu» — demisəkmu, bexarət əysa Məsiḫning dunyaoƣa tunqi kelixidin *(9-ayət)* uning ḳaytip kelixigə atlap ətidu. Bexarətning ḳaloƣini ahirḳi zamanlarni kərsitidu. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

9:11 «Əmdi seni bolsa, sanga qüxürülgən əḫdə ḳeni tüpəylidin, Mən arangdiki məḫbuslarni susiz orəktin azadliḳḳa qiḳirimən» — bu sirliḳ bexarətning ḫəm roḫiy ḫəm jismaniy jəḫətliri boluxi kerək. Ixinimizki, əysa Məsiḫning ḳeni bilən tüzgən «yengi əḫdə» Yəḫudiylarni, əllərnimu ḫərhil «gunaḫ oriki»din ḳutḳuzalaydu ḫəm kəlgüsidimu buning səwəbidin Huda Yəḫudiylarni ḫərhil jismaniy ḳiynqiliḳlardinmu ḳutḳuzidu.

9:11 Mat. 26:28; Luḳa 22:20; Rim. 9:3, 4; Rim. 11:25, 26, 27; 1Kor. 11:25; Ibr. 9:19, 20, 21.

9:12 «Mustəḫkəm jayoƣa ḳaytip kelinglar, i arzu-ümidning məḫbusliri!» — «arzu-ümidning məḫbusliri» bəlkim bu tolimu ḳiskartiloƣan gəp boluxi mumkin, mənisi: ««Hudaning ḳaldisi» Hudaning nuroƣun wədiliri aldida ümidwar boluxi kerək idi. Lekin ularning uningoƣa ixənməsliki, xundaḳla ümidsizlinixi tüpəylidin gunaḫning məḫbusliri bolup ḳaloƣan. Ularning birdinbir «mustəḫkəm jay»i Hudaning Özi, əlwəttə.

9:14 Naḫ. 2:6; Yəx. 27:13; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəḫ. 10:7, 11:15

9:15 «... ular ḳanoƣa miləngən ḳurbangaḫning bürjəkliridək, ḳanoƣa tolduruloƣan ḳaqilardək bolidu» — bu ohxitix Israilning jənggə bolidioƣan zoḳ-kəypining xarab iqkən adəmningkidək bolidioƣanliḳini yaki düxmənlərdin tökülgən ḳanning kəplükini bildüridu. Ḳurbangaḫ üstidiki ḳurbanliḳlarning ḳanlirini elixḳa birnəqqə ḳaqilarni təyyarlax kerək idi, ular əlwəttə ḳan bilən liḳ toldurulatti wə ḳurbangaḫning burjəkliri ḳanoƣa milinip ketətti.

–Toluḳ bu bexarət bəlkim *(1)* Israilning Gretsiyə zalimliri üstidin *(miladiyədin ilgiriki 3- wə 2-əsirdə)* boloƣan ajayib oƣəlibilirini wə *(2)* ahirḳi zamandiki dəjjalning ḳoxunliri bilən bolidioƣan uruxlarni kərsitidu. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.

9:17 «Xunqə zordur Uning meḫribanliḳi, xunqə ḳaltistur Uning güzəlliki!» — yaki, «Nemidegən əziz! Nemidegən güzəl!».

10:1 «Pərwərdigardin «keyinki yamoƣur» pəslidə yamoƣurni tələp ḳilinglar» — bu dua yuḳiriḳi bexarət bilən baoƣlinixliḳ; ziraətlər wə üzümlərgə yamoƣur kerək, əlwəttə. «Keyinki yamoƣur» bolsa Pələstində 3- yaki 4-ayda yaoƣidu, ətiyazliḳ ziraətlərni pixurux ḫalḳiliḳ rolini oynaydu. Bu yamoƣurlar bolmisa ḫeq ḫosul bolmaydu.

ular padiqisi bolmioŋaqka, azar yeməktə.
3 Mening oŋəzipim padiqilaroŋa qozoŋaldi; Mən muxu «tekə» yetəkqilərni jazalaymən; qünki samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar Əz padisidin, yəni Yəhuda jəmətidin həwər elixka kəldi; U jəngdə ularni Əzining ḥəywətlik etidək kilidu. 4 Uningdin yəni Yəhudadin «Burjək Texi», uningdin «Qozuk», uningdin «Jəng Oqyasi», uningdin «Ḥəmmigə ḥəkümranlik Kiloŋuqi» qikidu.
5 Xuning bilən ular jəngdə, düxmənlərni koqilardiki patkakni dəssigəndək qəyləydioŋan palwanlardək bolidu; ular jəng kilidu, qünki Pərwərdigar ular bilən billidur; ular atlik əskərlərnimu yərgə karitip qoyidu. 6 Mən Yəhuda jəmətini küqəytimən, Yüsüpning jəmətini kutkuzimən; Mən ularni kaytidin olturaklixixka kayturimən; qünki Mən ularoŋa rəḥimxəpkətni kərsitimən. Ular Mən ḥeqkaqan taxliwətmigəndək bolidu; qünki Mən ularning Hudasi Pərwərdigarmən; Mən ularoŋa jawab berimən. 7 Əfraimdikilər palwandək bolidu, kəngülliri xarab kəypini sürgənlərdək huxallinidu; ularning baliliri buni kərüp huxallinidu; ularning kəngli Pərwərdigardin xadlinidu.
8 Mən üxkirtip, ularni yioŋimən; qünki Mən ularni bədəl tələp ḥərlükkə qikirimən; ular ilgiri kəpiyip kətkəndək kəpiyidu. 9 Mən ularni əllər arisida uruktək qaqimən; andin ular Meni yirak jaylarda əsləydu; xuning bilən ular baliliri bilən ḥayat kelip, kaytip kelidu. 10 Mən ularni kaytidin Misir zeminidin elip kelimən, Asuriyədinmu qikirip yioŋimən; ularni Gilead wə Liwan zemininioŋa elip kirgüzimən; yər-zemin ularni patkuzalmay kalidu.
11 Xundak kilip, U jəbir-japa dengizidin ətüp, dengizdiki dolkunlarni uridu; Nil dəryasining təgliri kurup ketidu; Asuriyəning məoŋrurluki wə pəhri pəs kilinidu, Misirdiki xaḥanə ḥasimu yokilidu.
12 Mən ularni Pərwərdigar arkilik küqəytimən; ular Uning namida mangidu, dəydu Pərwərdigar.

Hudaning padisi yahxi padiqisini, yəni Pərwərdigarning Əzini rət kilidu; ular zulmətkə kalidu

11 1 I Liwan, ot sening kedir dərəhliringni yəp ketixi üqün, dərwaziliringni aq! Waysanglar, i karioŋaylar, qünki kedir yikildi, esil dərəhlər wəyran kilindi; waysanglar, i Baxandiki dub dərəhliri, qünki barakşan orman yikitildi! 3 Padiqilarning waysioŋan awazini angla! Qünki ularning xəripi boloŋan qimən-yaylak wəyran kilindi; arslanlarning ḥərkirigən awazini angla! Qünki Iordan dəryasining pəhri boloŋan bük-barakşanliki wəyran kilindi.
4 Pərwərdigar Hudayim mundak dəydu: — Booŋuzlaxka bekitilgən padini bakkin! 5 Ularni setiwaloŋanlar ularni booŋuzliwətkəndə ḥeq gunaḥkar dəp karalmaydu; ularni setiwətkənlər: «Pərwərdigaroŋa xükri! Qünki beyip kəttim!» — dəydu; ularning əz padiqiliri ularoŋa iqini ḥeq aoŋritmaydu. 6 Qünki Mən zeminda turuwatkanlaroŋa yənə iqimni ḥeq aoŋritmaymən, dəydu

10:2 «əy butliri» — *(ibraniy tilida «tərafim»)* pal bilən «yol kərsitidioŋan» birhil butlar idi.
10:2 Top. 5:6
10:4 «Uningdin, yəni Yəhudadin «burjək texi», uningdin «qozuk»...» — «yəni Yəhudadin» degən sözlərni tərjimə yolida qoxup kirgüzduk. Ibraniy tilida pəkət «uningdin» deyilidu. 9-ayəttə «Yəhuda jəməti» kəzdə tutuloŋan boloŋaqka, 10-ayətni xundak tərjimə kilduk. Məsiḥ «Yəhudadin» qikidu, əlwəttə.
–Baxka birhil tərjimisi «yəni Hudadin». **«uningdin ... «burjək texi», .. «qozuk», .. «jəng oqyasi», .. «ḥəmmigə ḥəkümranlik kiloŋuqi» qikidu»** — bu tət namning ḥəmmisi «Məsiḥ-Kutkuzoŋuqi»ning unwanliri bolidu. Barlik pəyoŋəmbərlərning bexarətliri boyiqə «Məsiḥ» qokum Yəhudaning əwladi boluxi kerək idi. «Qoxumqə səz»imizning kərüng.
–«Uningdin» degənni bəzi alimlar «Hudadin» degən mənidə, dəp karaydu.
10:9 «Mən ularni əllər arisida uruktək qaqimən; ...» — yaki «Mən ularni əllər arisida uruktək qaqidioŋan bolsam,...».
10:11 «U jəbir-japa dengizidin ətüp, dengizdiki dolkunlarni uridu» — «U» — Hudani kərsitidu, əlwəttə.
11:1 «I Liwan, ot sening kedir dərəhliringni yəp ketixi üqün, dərwaziliringni aq! » — bu 1-3-ayət bəlkim bir ohxitix; Yəhudaning yetəkqiliri Hudaning həlki wə Huda bərgən zeminni əz mənpəiti üqün ixlətkən, ḥazir bu mənpəəttin ayrilidu. 1-ayət yengidin kuruloŋan ibadəthanining yənə wəyran kilinixini kərsitixi mumkin. U Liwandiki kəpligən kedir dərəhlirini wə baxka esil dərəhlərni ixlitip selinoŋan *(Təwrat, «əzra», 3:7-ayət)*.
–«Qoxumqə səz»imizdə biz bu babni təpsiliy xərḥləymiz.

Pərwərdigar; — wə mana, Mən adəmlərni, ḥərbirini əz yeḳinining ḳolioɣa wə əz padixaḥining ḳolioɣa tapxurimən; mana, bular zeminni harab ḳilidu, Mən ularni bularning ḳolidin ḥeq ḳutḳuzmaymən.

7 Xunga mən «booɣuzlaxḳa bekitilgən pada»ni beḳip turdum, bolupmu padining arisidiki miskin
məminlərni baḳtim. Mən əzümgə ikki tayaḳni aldim; birinqisini «xapaət», ikkinqisini «rixtə»
dəp atidim; xuning bilən mən padini baḳtim.
8 Xuningdək Mən bir ay iqidə üq padiqini ḥalak ḳildim; Mening jenim bu həlḳtin bizar boldi wə
ularning jeni Meni əq kərdi.
9 Mən: «Mən silərni baḳmaymən; ələy dəp ḳaloɣanliri ölüp kətsun; ḥalak bolay dəp ḳaloɣanliri
ḥalak bolsun; tirik ḳaloɣanlarning ḥəmmisi bir-birining gəxini yesun» — dedim.
10 Mən «xapaət» degən tayiḳimni elip sunduruwəttim, xuningdək Mening barliḳ əllər bilən
boloɣan əḥdəmni sunduruwəttim. 11 Əḥdə xu küni bikar ḳiliwetildi; xunga pada arisidiki manga
diḳḳət ḳiloɣan miskin məminlər buning Pərwərdigarning səzi ikənlikini bilip yətti. 12 Wə mən
ularoɣa: «Muwapiḳ kərsənglar, mening ix ḥəḳḳimni beringlar; bolmisa boldi ḳilinglar» — de-
dim. Xunga ular mening ix ḥəḳḳimgə ottuz kümüx tənggini tarazioɣa saldi.
13 Wə Pərwərdigar manga: «Mana bu ular Manga bekitkən ḳaltis baḥa! Uni sapalqining aldioɣa
taxlap bər!» dedi. Xuning bilən mən ottuz kümüx tənggini elip bularni Pərwərdigarning əyidə,
sapalqining aldioɣa qərüwəttim. 14 Andin mən Yəḥuda bilən Israilning ḳerindaxliḳini üzüx
üqün, ikkinqi tayiḳimni, yəni «rixtə»ni sunduruwəttim.
15 Andin Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: «Sən əmdi yənə ərzimәs padiqining ḳorallirini
al. 16 Qünki mana, Mən zeminda bir padiqini ornidin turoɣuzimənki, u ḥalak bolay
degənlərdin həwər almaydu, tenəp kətkənlərni izdiməydu, yarilanoɣanlarni saḳaytmaydu,
saoɣlamlarnimu baḳmaydu; u bəlki səmrigənlərning gəxini yəydu, ḥətta tuyaḳlirini yirip yəydu.

11:6 «Mən... ḥərbirini əz yeḳinining ḳolioɣa wə əz padixaḥining ḳolioɣa tapxurimən» — «əz padixaḥi» alaḥidə ibarə bolup, bəlkim Huda xu padixaḥni tallimioɣanliḳini, bəlki Yəḥudadikilər əzliri talliwaloɣanliḳini kərsitidu. Zəkəriyaning dəwridə Yəḥudaning ḥeq padixaḥi yoḳ idi *(Yəḥuda Pars imperiyəsi astida boloɣan)*.

11:7 «Xunga mən «booɣuzlaxḳa bekitilgən pada»ni beḳip turdum, bolupmu padining arisidiki miskin məminlərni baḳtim» — «pada» Israil həlḳini kərsitidu. Padining «arisidiki miskin məminlər», Hudaoɣa sadiḳ «ḳaldi»lar idi *(11-ayətni kərüng)*. Zəkəriya padiqilik wəzipisini **ularni dəp** zimmisigə alidu. Lekin Hudaning jazasi padining kəp ḳismining bexioɣa qüxüx aldida turidu *(5-ayət)*; Hudaning nəziri bəribir «pada arisidiki «miskin məminlər»» *(«ḳaldilar»)* üstidə bolidu. Ular padining arisidiki az bir ḳismidur. **«Mən əzümgə ikki tayaḳni aldim; birinqisini «xapaət», ikkinqisini «rixtə» dəp atidim; xuning bilən mən padini baḳtim...»** — Zəkəriya bəlkim məzkur ixni, xundaḳla 8-14-ayəttiki baxḳa bəzi ixlarni qüxidə yaki alamət kərünüxtə kərgən boluxi mumkin; bu ixlarning məlum bir ḳismini u həlḳ aldida «rol elip» kərsətkən bolsa kerək. «Ḳoxumqə səz»imizningmu kərüng.

11:8 «Xuningdək Mən bir ay iqidə üq padiqini ḥalak ḳildim...» — «üq padiqi» tooɣruluḳ bizningqə ikki imkaniyət bar. *(1)* «üq padiqi» məlum adəmlərni əməs, bəlki Huda Israil üqün bekitkən üq hil padiqini, yəni «pəyoɣəmbər», «kaḥin» wə «padixaḥ»ni bildüridu. Miladiyədin keyinki 70-yili Rim imperiyəsining Yerusalemni wəyran ḳilixi bilən, Israilda bu üq hil «padiqi» ḳalmidi. *(2)* miladiyədin keyinki 70-yili Rim imperiyəsi Yerusalemni muḥasirigə aloɣanda, Israilning bir-birigə əq boloɣan üq yetəkqisi *(Yuḥanna, Simon wə əliezər)* bar idi. Ularning bir-biri bilən soḳuxuxliri tüpəylidin Yerusalem ahir berip ixoɣal ḳilinoɣan, bu üq «padiqi» xu ḥaman «padiqiliḳtin» ḳaloɣan. Biz 2-imkaniyətkə mayilmiz. «Ḳoxumqə səz»imizdə biz yənə buning üstidə muzakiriliximiz.

11:9 «Ḥalak bolay dəp ḳaloɣanliri ḥalak bolsun; tirik ḳaloɣanlarning ḥəmmisi bir-birining gəxini yesun» — dedim» — dərwəkə, Rim imperiyəsi Yerusalemni muḥasirigə aloɣanda kəp adəm aqarqiliḳtin baxḳilarni eltürüp gəxini yegən.

11:11 «... miskin məminlər buning Pərwərdigarning səzi ikənlikini bilip yətti» — bu «miskinlarning bilip yetixi»ning əzimu bəlkim «alamət kerünüx»ning bir ḳismidur. Demək, ḥəmmisi pəyoɣəmbərning dəwridin keyin yüz beridu.

11:12 Mat. 26:15; 27:9

11:13 «Pərwərdigar manga: «Mana bu ular Manga bekitkən ḳaltis baḥa! Uni sapalqining aldioɣa taxlap bər!» dedi» — «ḳaltis baḥa!» — kinayilik, ḥəjwiy gəp, əlwəttə.

11:13 Mat. 27:3-10

11:15 «Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: «Sən əmdi yənə ərzimәs padiqining ḳorallirini al... » — yahxi padiqining ḳoralliri boloɣan ikki tayaḳni sunduruwətkəndin keyin, «ərzimәs padiqining ḳorallirini al» dəp buyruloɣan.

17 Padini taxliwətkən ərziməs padiqining ḫalioɣa way! Kiliq uning biliki wə ong kəzigə qüxidu;
uning biliki pütünləy yigiləydu, uning ong kəzi pütünləy ḳarangoɣulixip ketidu.

Yerusalemning ahirḳi ḳetim muḫasirigə qüxüxi —
Israillar əzi əltürgən Ḳutḳuzoɣuqisini kəridu

12 1 Pərwərdigarning Israil tooɣruluḳ səzidin yüklәngən bexarət: —
Asmanlarni yayoɣuqi, yərning ulini saloɣuqi, adəmning roḫini uning iqidə Yasioɣuqi
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
2 Mana, Mən Yerusalemni ətrapidiki barliḳ əllərgə kixilərni dəkkə-dükkigə salidioɣan apḳur
kiliman; Yerusalemoɣa qüxidioɣan muḫasirə Yəḫudaoɣimu qüxidu.
3 Xu küni əməlgə axuruliduki, Mən Yerusalemni barliḳ əllərgə eoɣir yük boloɣan tax kilimən; kim
uni əzigə yüklisə yarilanmay ḳalmaydu; yər yüzidiki barliḳ əllər uningoɣa jəng ḳilixḳa yioɣilidu.
4 Xu küni Mən ḫəmmə atlarni sarasimigə selip, atliḳlarni sarang ḳilip urimən; biraḳ Yəḫuda
jəmətini kəzümdə tutimən; əllərdiki ḫərbir atni bolsa korluḳ bilən uruwetimən. 5 Xuning bilən
Yəḫudaning yolbaxqiliri kənglidə: «Yerusalemda turuwatḳanlar samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigar, ularning Hudasi arḳiliḳ manga küq bolidu» dəydu.
6 Xu küni Mən Yəḫudaning yolbaxqilirini otunlar arisidiki otdandək, ənqilər arisidiki
məx'əldək ḳilimən; ular ətrapidiki barliḳ əllərni, yəni ong wə sol təripidikilərni yəwetidu;
Yerusalemdikilər yənə əz jayida, yəni Yerusalem xəḫiridə turidioɣan bolidu. 7 Pərwərdigar
awwal Yəḫudaning qedirlirini ḳutḳuzidu; səwəbi — Dawut jəmətining xan-xəripi ḫəm Ye-
rusalemda turuwatḳanlarning xan-xəripi Yəḫudaningkidin uluoɣlanmasliḳi üqündur. 8 Xu
küni Pərwərdigar Yerusalemda turuwatḳanlarni ḳooɣdaydu; ularning arisidiki əlәngxip
ḳaloɣanlarmu xu küni Dawuttək palwan bolidu; Dawut jəməti bolsa Hudadək, yəni ularning al-
didiki Pərwərdigarning Pərixtisidək küqlük bolidu.
9 Xu küni əməlgə axuruliduki, Yerusalemoɣa jəng ḳilixḳa kəlgən barliḳ əllərni ḫalak ḳilixḳa
kiriximən. 10 Wə Mən Dawut jəməti wə Yerusalemda turuwatḳanlar üstigə xapaət yətküzgüqi
wə xapaət tiligüqi Roḫni ḳuyimən; xuning bilən ular əzliri sanjip əltürgən Manga yənə
ḳaraydu; birsining tunji ooɣli üqün matəm tutup yioɣa-zar kətürgəndək ular Uning üqün
yioɣa-zar kətüridu; yəkkə-yeganə ooɣlidin juda boloɣuqining dərd-ələm tartḳinidək ular Uning
üqün dərd-ələm tartidu. 11 Xu küni Yerusalemda oɣayət zor yioɣa-zar kətürülidu, u Məgiddo

---

11:17 «Padini taxliwətkən ərziməs padiqining ḫalioɣa way! Kiliq uning biliki wə ong kəzigə qüxidu; uning biliki pütünləy yigiləydu, uning ong kəzi pütünləy ḳarangoɣulixip ketidu» — bu sirliḳ babning həwirini yioɣinqaḳlisaḳ: *(1)* Israil əzining mənpəətpərəs «padiqiliri» təripidin kəp azab tartḳan. *(2)* biraḳ bu ixlarda ularning əz məs'uliyiti bar. Huda muxu padiqiliri arḳiliḳ ularni jazalioɣan ḫəm jazalaydu. Israil həlḳi yahxi padiqini, yəni Hudaning Əzini kəmsitidu. Ular uni «30 kümüx tənggə»ning baḫasida kəridu. *(3)* bu pul ibadəthanida taxliwetilidu; *(4)* ular ḫəḳiḳiy padiqining beḳixini rət ḳilidu, xunga Huda ularni naḫayiti rəzil bir padiqining ḳolioɣa tapxuridu; *(5)* Huda muxu rəzil padiqini wə barliḳ mənpəətpərəs padiqilarnimu ḳattiḳ jazalaydu.
–Oḳurmənlərgə ayanki, «Əzüm yahxi Padiqidurmən» degən əysa Məsiḫ Yəḫudaning 30 kümüx tənggə üqün satḳunluḳ ḳilixi bilən əltürülgən; keyin Yəḫudiy həlḳi rəzil mənpəətpərəs yetəkqilərning kasapitidin yənə bir ḳetim *(Rim imperiyəsi təripidin)* dunyaning qət-qətliriqiqə tarḳitiwetilgən. Bu ixlar üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
11:17 Yər. 23:1; Əz. 34:2; Yuḫ. 10:12
12:6 «Mən Yəḫudaning yolbaxqilirini... ənqilər arisidiki məx'əldək ḳilimən» — «ənqilər» — buoɣday yaki arpa baoɣlamliri.
12:10 «ular əzliri sanjip əltürgən Manga yənə ḳaraydu» — yaki «ular əzliri sanjip əltürgən Manga təlmürüp ḳaraydu».
«birsining tunji ooɣli üqün matəm tutup yioɣa-zar kətürgəndək ular Uning üqün yioɣa-zar kətüridu; yəkkə-yeganə ooɣlidin juda boloɣuqining dərd-ələm tartḳinidək ular Uning üqün dərd-ələm tartidu» — demisəkmu bu bexarət Israilning əz Ḳutḳuzoɣuqi-Hudasini sanjiydioɣanliḳini yaki sanjip əltüridioɣanliḳini kərsitidu, pütün həlḳ ahirḳi zamanda Hudaning Roḫi arḳiliḳ buni bilip yetip, ḳattiḳ matəm tutidu. Huda xu qaoɣda ularni ḳutḳuzidu, ularning gunaḫini yuyux yolini aqidu *(13-bab)*. «Ḳoxumqə səz»imizdə bu tooɣruluḳ yənə tohtilimiz.
12:10 Əz. 39:29; Yo. 2:12, 13; Yuḫ. 19:36-37; Wəḫ. 1:7

jiloɳisidiki «Hadad-Rimmon»da kətürülgən yioɳa-zardək bolidu. 12 Zemin yioɳa-zar kətüridu;
həbir ailə ayrim ḥalda yioɳa-zar kətüridu. Dawut jəməti ayrim ḥalda, ularning ayalliri ayrim
ḥalda, Natan jəməti ayrim ḥalda, ularning ayalliri ayrim ḥalda; 13 Lawiy jəməti ayrim ḥalda,
ularning ayalliri ayrim ḥalda; Ximəy jəməti ayrim ḥalda, ularning ayalliri ayrim ḥalda; 14 barliḳ
tirik ḳaloɳan aililər, yəni həbir ailə ayrim-ayrim ḥalda wə ularning ayalliri ayrim ḥalda yioɳa-
zar kətüridu.

13 1 Xu küni Dawut jəməti ḥəm Yerusalemda turuwatḳanlar üqün gunaḥni wə paskinilikni
yuyidioɳan bir bulaḳ eqilidu.
2 Xu küni xundaḳ boliduki, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar, —
Mən məbudlarning namlirini zemindin yoḳitimənki, ular yənə ḥeq əslənməydu; wə Mən
pəyoɳəmbərlərni wə paskina roḥnimu zemindin qiḳirip yətkiwetimən. 3 Xundaḳ əməlgə axu-
ruliduki, birəylən yənila pəyoɳəmbərqilik ḳilip bexarət berəy desə, uning əzini tuoɳḳan ata-
anisi uningoɳa: «Sən ḥayat ḳalmaysən; qünki Pərwərdigarning namida yaloɳan gəp ḳiliwatisən»
dəydu; andin əzini tuoɳḳan ata-anisi uni bexarət beriwatḳinidila sanjip eltüridu. 4 Xu küni
xundaḳ boliduki, pəyoɳəmbərlərning ḥərbiri əzliri bexarət beriwatḳanda kərgən kərünüxtin
hijil bolidu; ular həḳni aldax üqün ikkinqi qupurluḳ qapanni kiyməydu; 5 U: «Mən pəyoɳəmbər
əməs, mən pəḳət terikqimən; qünki yaxliḳimdin tartip tupraḳ bilən tirikqilik ḳiliwatimən» —
dəydu. 6 Əmdi birsi uningdin: «Ḥəy, əmdi sening məydəngdiki bu zəhmətlər nemə?» — desə, u:
«Dostlirimning əyidə yarilinip ḳaldim» — dəp jawab beridu.

Ḥəḳiḳiy padiqining azab-oḳubətliri wə nətijiliri tooɳruluḳ yənə bir bexarət

7 Oyoɳan, i ḳiliq, Mening padiqimoɳa, yəni Mening xerikim boloɳan adəmgə ḳarxi qiḳ, — dəydu
samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar; — Padiqini uruwət, ḳoylar patiparaḳ bolup
tarḳitiwetilidu; Mən ḳolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turoɳuzimən. 8 Zeminda xundaḳ
əməlgə axuruliduki, — dəydu Pərwərdigar, — üqtin ikki ḳismi ḳirilip əlidu; biraḳ üqtin bir ḳismi

---

12:11 «... zor yioɳa-zar... Məgiddo jiloɳisidiki «Hadad-Rimmon»da kətürülgən yioɳa-zardək bolidu» — «Ḥadad-Rimmon» bəlkim «Megiddo yiloɳisidiki bir jay boluxi mumkin. Xu yərdə kətürülgən yioɳa-zar *(matəm tutuxi)*» bəlkim ilgiriki intayin ihlasmən padixaḥ Yosiyaning pajiəlik əlümi tüpəylidin boloɳan *(«2Pad.» 9-bab, «2Tar.» 35:20-27)*.

12:11 2Pad. 23:29; 2Tar. 35:22, 24

13:1 Law. 16; 23:26-32; Zək.12:10-14; Rim. 11:26

13:2 «Mən pəyoɳəmbərlərni wə paskina roḥnimu zemindin qiḳirip yətkiwetimən» — bu pəyoɳəmbərlər sahta pəyoɳəmbərlər, əlwättə. Əməliyättə bolsa Məsiḥ-Ḳutḳuzoɳuqi dunyaoɳa ḳaytip ḳəlgəndin keyin pəyoɳəmbərlərning ḥeq ḥajiti yoḳ bolidu.

13:3 «uning əzini tuoɳḳan ata-anisi uningoɳa: «Sən ḥayat ḳalmaysən; qünki Pərwərdigarning namida yaloɳan gəp ḳiliwatisən» dəydu; andin əzini tuoɳḳan ata-anisi uni bexarət beriwatḳinidila sanjip eltüridu» — Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə sahta pəyoɳəmbərlərni eltürüx kerək. Muxu adəmning ata-anisi Hudadin xunqə əyiniduki, əz ooɳlini nəḳ məydanda eltüridu.

13:3 Ḳan. 13:6-11, 18:20

13:4 «ular həḳni aldax üqün ikkinqi qupurluḳ qapanni kiyməydu» — Ilyas, Elixa wə Yəḥya pəyoɳəmbərlər muxundaḳ intayin addiy kiyim kiygən.

13:5 «qünki yaxliḳimdin tartip tupraḳ bilən tirikqilik ḳiliwatimən» — baxḳa birhil tərjimisi: «qünki yaxliḳimdin tartip mən adəmning mədikari bolup ḳəldim».

13:6 «Əmdi birsi uningdin: «Ḥəy, əmdi sening məydəngdiki bu zəhmətlər nemə?» — desə, u: «Dostlirimning əyidə yarilinip ḳaldim» — dəp jawab beridu» — «məydəngdiki zəhmətlər» ibraniy tili boyiqə səzmusəz alsaḳ «ikki ḳolung otturisidiki zəhmətlər» bolidu. «Butpərəs pəyoɳəmbərlər» jin-xəytanlarning dikḳitini tartix üqün pat-pat əz tenini keswalatti wə ahirḳi zamandimu xundaḳ ḳilixi mumkin *(«1Pad.», 18:28-ayättə misal kərülidu)*. Xuning bilən həlḳ muxundaḳ zəhmətlərdin gumanlinidu, sahta pəyoɳəmbər zəhmətliridin hijil bolup roxən bir yaloɳan baḥanini kərsitidu.

13:7 «Mən ḳolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turoɳuzimən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Mən ḳolumni kiqik peillar üstigimu ḳarxi qüxürimən». Biraḳ bizning tərjimimiz 8-ayətkə maslixidu; omumiy mənisi Huda Əzigə təwə kiqik peilliḳlarni ḳooɳdaydu.

13:7 Ḳan. 37:42; Yəx. 26:20; Zəf. 2:3; Mat. 26:31; Mar. 14:27; Luḳa 22:35-38; Yuḥ. 18:8

uningda tirik qalidu. [9] Andin Mən üqinqi qismini otqa kirgüzimən, ularni kümüx tawlioqandək tawlaymən, altun sinaloqandək ularni sinaymən; ular Mening namimni qaqirip nida qilidu wə Mən ularoqa jawab berimən; Mən: «Bu Mening həlqim» dəymən; ular: «Pərwərdigar mening Hudayim» — dəydu.

Pərwərdigarning küni, Pərwərdigarning padixahliqi

14 [1] Mana, Pərwərdigaroqa has kün kelidu; u küni arangdin mal-mülküng bulang-talang qilinip bəlüxüwelinidu. [2] Mən barlıq əllərni Yerusalemoqa jəng qilixqa yioqimən; xəhər ixoqal qilinidu, əylər bulang-talang qilinip, qiz-ayallar ayaoq-asti qilinidu; xəhərning yerimi əsirgə qüxüp sürgün qilinidu; tirik qaloqan həlq xəhərdin elip ketilməydu.
[3] Andin Pərwərdigar qikip xu əllər bilən uruxidu; U Uning jəng qiloqan künidikidək uruxidu.
[4] Uning putliri xu küni Yerusalemning xərqiy təripining əng aldi boloqan Zəytun teoqida turidu; xuning bilən Zəytun teoqi otturidin xərq wə oqərb tərəpkə yerilidu; zor yooqan bir jiloqa pəyda bolidu; taoqning yerimi ximal tərəpkə, yerimi jənub tərəpkə yətkilidu. [5] Wə silər Mening taoqlirimning dəl muxu jiloqisi bilən qaqisilər; qünki taoqlarning jiloqisi Azəlgiqə baridu; silər Yəhuda padixahi Uzziyaning künliridə boloqan yər təwrəxtə qaqkininglardək qaqisilər. Andin Pərwərdigar Hudayim kelidu; qəmdə Sən bilən barlıq «muqəddəs boloquqilar»mu kelidu! [6] Xu küni xundaq boliduki, nur tohtap qalidu; parlaq yultuzlarmu qarangoqulixip ketidu; [7] Birak u Pərwərdigaroqa məlum boloqan alahidə bir kün, ya keqə ya kündüz bolmaydu; xundaq əməlgə axuruliduki, kəq kirgəndə, aləm yorutulidu.
[8] Xu küni xundaq boliduki, qayatlıq suliri Yerusalemdin ekip qikidu; ularning yerimi xərqiy dengizoqa, yerimi oqərbiy dengizoqa qarap akidu; yazda wə qixta xundaq bolidu.
[9] Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidə padixah bolidu; xu küni pəqət bir «Pərwərdigar» bolidu, yər yüzidə birdinbir Uningla nami bolidu. [10] Gebadin Yerusalemning jənubidiki Rimmonoqiqə

13:9 Zəb. 50:3-5, 15; 91:15; 144:15; Mal. 3:1-4; Yuh. 20:28; 1Pet. 1:6.
14:1 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəh. 6:12-13.
14:2 Yəx. 13:16
14:3 «... Pərwərdigar qikip xu əllər bilən uruxidu; U Uning jəng qiloqan künidikidək uruxidu» — «jəng qiloqan künidikidək» bəlkim Pərwərdigar Israilni Misirdin qutquzoqan künini *(«Mis.» 14-15-bab)* yaki Yəxua pəyoqəmbərning dəwridə uning Amoriylar bilən qiloqan jengini kərsitidu *(«Yəxua» 10-bab)*.
14:3 Yəx. 42:13
14:4 «Uning putliri xu küni Yerusalemning xərqiy təripining əng aldi boloqan Zəytun teoqida turidu» — oqurmənlər Injildin xuni biliduki, əysa Məsih dunyadin ayrilip kətkəndə u dəl muxu taoqdin kətürülgən, wə xu qaoqda pərixtilər rosullirioqa: «əysa asmanoqa qikip kətti. Birak u qandak kətürülgən bolsa, kəlgüsidə yənə dəl silər kərgən peti qaytip kelidu» — dedi. **«xuning bilən Zəytun teoqi otturidin xərq wə oqərb tərəpkə yerilidu; zor yooqan bir jiloqa pəyda bolidu; taoqning yerimi ximal tərəpkə, yerimi jənub tərəpkə yətkilidu»** — geologlar Zəytun teoqining otturisidiki xərqtin-oqərbkə sozuloqan bir «yər posti üzülmisi»ni tapqan. U «Pərwərdigarning küni»də yerilixni kütməktə.
14:4 Dan. 7:13; Əz.11:23; Mat. 24:30; Mar. 13:26; Luqa 21:27; 1Tes. 1:10; 2Tes. 1:10; Wəh. 1:7.
14:5 «silər Mening taoqlirimning dəl muxu jiloqisi bilən qaqisilər; qünki taoqlarning jiloqisi Azəlgiqə baridu» — «Azəl»ning qəyərdiliki qazirqə bizgə naməlum. Qazirki əqwalda, Yerusalemdin xərqkə qeqix mumkin əməs; «Kidron jiloqisi», xundaqla intayin tik boloqan Zəytun teoqining əzi muxundak «qeqix yoli»ni tosuwalidu. **«Andin Pərwərdigar Hudayim kelidu; qəmdə Sən bilən barlıq «muqəddəs boloquqilar»mu kelidu!»** — «muqəddəs boloquqilar» barlıq kerub-pərixtilər wə bəlkim əlümdin tirilgən Hudaning muqəddəs bəndilirini kərsitidu *(«1Tes.» 4:13-17ni kərüng)*.
14:5 Am. 1:1
14:7 «birak u Pərwərdigaroqa məlum boloqan alahidə bir kün, ya keqə ya kündüz bolmaydu; xundaq əməlgə axuruliduki, kəq kirgəndə, aləm yorutulidu» — bəzi alimlar bu nur Məsihning ming yilliq həkümranlikining ahirioqiqə yetidu, dəp qaraydu. Demək, xu künlərdə keqidə kündüzgə ohxax yorukluk bolidu. Hudaoqa nisbətən bu «ming yil» pəqət «bir kün»dək bolidu *(«2Pet.», 3:8, «Wəh.» 20-babni kərüng)*. Biz bu pikirgə qoxulimiz. «Qoxumqə səz»də uning üstidimu tohtilimiz.
14:7 Wəh. 21:25
14:8 «ularning *, yəni sularning* yerimi xərqiy dengizoqa, yerimi oqərbiy dengizoqa qarap akidu...» — «xərqiy dengiz» yəni «Ölük Dengiz», «oqərbiy dengiz» yəni «Ottura Dengiz».
14:8 Əz. 47:1-12; Yo. 3:18; Wəh. 22:1
14:9 «Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidə padixah bolidu; xu küni pəqət bir «Pərwərdigar» bolidu...» — demək, nə Israillar nə əllər heqkandak butni *(burunkidək halioqanqə)* «Pərwərdigar» dəwalmaydu.

boloŋan pütün zemin «Arabah»dək tüzlənglikkə aylandurulidu; Yerusalem bolsa «Binyamin dərwazisi»din «Birinqi dərwaza»oŋiqə wə yənə «Burjək dərwazisi»oŋiqə, «Ḥananiyəlning munari»din padixaḥning xarab kəlqəklirigiqə yuḳiri kətürülidu, lekin xəḥər yənila əz jayida xu peti turidu; [11] Adəmlər yənə uningda turidu. «Ḥalak pərmani» yənə ḥeq qüxürülməydu; Yerusalem hatirjəmliktə turidu.

[12] Wə Pərwərdigar Yerusalemoŋa jəng ḳiloŋan barliḳ əllərni uruxḳa ixlətkən waba xundaḳ boliduki, ular ərə bolsila gəxliri qirip ketidu; kəzliri qanaḳlirida qirip ketidu; tilliri aoŋzida qirip ketidu. [13] Xu küni xundaḳ boliduki, ularning arisioŋa Pərwərdigardin zor bir alaḳzadilik qüxidu; ular ḥərbiri əz yeḳinining ḳolini tutuxidu, ḥərbirining ḳoli yeḳinining ḳolioŋa ḳarxi kətürülidu. [14] Yəhudamu Yerusalemda jəng ḳilidu; ətrapidiki barliḳ əllərning mal-mülükliri jəm ḳilip yioŋilidu — san-sanaḳsiz altun-kümüx wə kiyim-keqəklər bolidu. [15] At, ḳeqir, təgə, exək, xundaḳla ularning bargaḥlirida boloŋan barliḳ mal-waranlar üstigə qüxkən waba yuḳiriḳi wabaoŋa ohxax bolidu.

[16] Xundaḳ əməlgə axuruliduki, Yerusalemoŋa jəng ḳilixḳa kəlgən ḥəmmə əllərdin barliḳ tirik ḳaloŋanlar ḥər yili Yerusalemoŋa, padixaḥḳa, yəni samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigaroŋa ibadət ḳilixḳa wə «kəpilər ḥeyti»ni təbrikləxkə qiḳidu. [17] Xundaḳ boliduki, yər yüzidiki ḳowm-jəmətlərdin padixaḥḳa, yəni samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigaroŋa ibadətkə qiḳmioŋanlar bolsa, əmdi ularning üstigə yamoŋur yaoŋmaydu.

[18] Misir jəməti qiḳip ḥazir bolmisa, ularoŋimu yamoŋur bolmaydu; birak Pərwərdigar «kəpilər ḥeyti»ni təbrikləxkə qiḳmaydioŋan barliḳ əllər üstigə qüxüridioŋan waba ularoŋimu qüxürülidu. [19] Bu Misirning jazasi, xundaḳla «kəpilər ḥeyti»ni təbrikləxkə qiḳmaydioŋan barliḳ əllərning jazasi bolidu.

[20] Xu küni atlarning ḳongoŋuraḳliri üstigə «Pərwərdigaroŋa atilip pak-muḳəddəs bolsun!» dəp yezilidu; Pərwərdigarning əyidiki barliḳ ḳaqa-ḳuqilarmu ḳurbangaḥ aldidiki ḳaqilaroŋa ohxax ḥesablinidu; [21] Yerusalemdiki wə Yəhudadiki barliḳ ḳaqa-ḳuqilarmu Pərwərdigaroŋa atilip pak-muḳəddəs bolidu; ḳurbanliḳ ḳiloŋuqilar kelip ularni elip ḳurbanliḳ gəxlirini pixuridu; xu küni samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning əyidə «ḳanaanliḳ-sodigər» ikkinqi bolmaydu.

14:10 «Yerusalem bolsa «Binyamin dərwazisi»din «Birinqi dərwaza»oŋiqə wə yənə «Burjək dərwazisi»oŋiqə, «Ḥananiyəlning munari»din padixaḥning xarab kəlqəklirigiqə yuḳiri kətürülidu» — ««Binyamin dərwazisi»din «Birinqi dərwaza»oŋiqə wə yənə «Burjək dərwazisi»oŋiqə»» degən arilik Yerusalemning xərḳidin oŋərbioŋiqə barliḳ jaylarni wə ««Ḥananiyəlning munari»din «padixaḥning xarab kəlqəkliri»giqə» degən arilik uning ximalidin jənubioŋiqə boloŋan barliḳ jaylarni kərsitidu. Demək, pütün xəḥərni bildüridu, pütün xəḥər kətürülidu. **«lekin xəḥər yənila əz jayida xu peti turidu»** — bu ayət boyiqə Yerusalemning ətrapidiki taoŋlik rayonlar *(60 kilometrqə uzunluḳ wə kənglikte)* tüzlənglikkə aylandurulidu. Xundaḳ degini bilən «xəḥər yənila əz jayida xu peti turidu».

14:11 ««Ḥalak pərmani» yənə ḥeq qüxürülməydu; Yerusalem hatirjəmliktə turidu» — «ḥalak pərmani» — ətkəndə Huda *(eoŋir gunaḥ tüpəylidin)* məlum bir nərsə, adəm, ailə, xəḥər yaki ḥətta pütün bir ḥəlḳ tooŋruluḳ «ḥalak pərmani» qüxürgən bolsa, ularning ḥəmmisini yoḳitix kerək idi. Demək, Israilda ḥazir «ḥalak pərmani» qüxürülgüdək gunaḥlar ḥeq tepilmaydu.

14:12 «kəzliri qanaḳlirida qirip ketidu» — ibraniy tilida «kəzi qanaḳlirida qirip ketidu». **«tilliri aoŋzida qirip ketidu»** — ibraniy tilida «tili aoŋzida qirip ketidu».

14:16 Yəx. 66:23

14:18 «Misir jəməti qiḳip ḥazir bolmisa, ularoŋimu yamoŋur bolmaydu; birak Pərwərdigar «kəpilər ḥeyti»ni təbrikləxkə qiḳmaydioŋan barliḳ əllər üstigə qüxüridioŋan waba ularoŋimu qüxürülidu» — Misirning terikəliliḳi yamoŋuroŋa anqə tayanmaydu, bəlki Nil dəryasioŋa tayinidu; xunga ularoŋa əskərtiliduki, ḳoxumqə bir «waba» ularoŋa qüxidu. Bu ḳandaḳ waba deyilmidi.

14:21 «... Pərwərdigaroŋa atilip pak-muḳəddəs bolidu» — ibraniy tilida «Pərwərdigaroŋa ḳarita pak-muḳəddəslik» deyilidu. Bu sözlər bax kaḥinning bexioŋa takaloŋan altun otuoŋatḳa nəḳixlənggən *(«Mis.» 28:36ni kərüng)*. **«Pərwərdigarning əyidə «ḳanaanliḳ-sodigər» ikkinqi bolmaydu»** — «ḳanaanliḳ-sodigər» ibraniy tilida «ḳanaanliḳ», Pələstindiki ḳədimki butpərəs millətlərni ḥəm «sodigər» degən ikki mənini kərsitidu. Hudaning muḳəddəs ibadəthanisida ḥeqḳandaḳ butpərəs *(Hudani birinqi orunoŋa ḳoymioŋan)* kixi yaki «ibadətni sodioŋa aylanduridioŋan» mənpəətpərəs boloŋuqi tepilmaydu.

14:21 Yəx. 35:8; Yo. 3:17; Wəḥ. 21:27; 22:15

ₛQoxumqə səz

«Zəkəriyə pəyoɣəmbər» degən kitapqa berilgən «qoxumqə səz» bir qədər uzunraq boldi. Bundaq boluxidiki səwəb xuki, birinqidin,O oqurmənlərgə «muqəddəs yazmilarni həqiqiy qüxəndürgüqi muqəddəs yazmilardur» degən muhim prinsipqa konkret misal təminləx üqün; ikkinqidin, Təwrattiki 39 kitabning aryilmas bir pütün gəwdə ikənlikini wə xundaqla Injildiki 27 kitabning Təwrat bilən ayrilmas bir gəwdə ikənlikini kərsitix üqün. Muqəddəs Kitabning əng yahxi qüxəndürgüqisi Muqəddəs Kitabning əzidur. Xuning üqün muxu «qoxumqə səz»ning üqtin bir qismi «Zəkəriya»din baxqa muqəddəs yazmilardin nəqil kəltürgən ayətlərdur.

Zəkəriya kitabining «kirix səz»i (1:1-6)

Biz «kirix səz»imizdə eytqinimizdək, Zəkəriya pəyoɣəmbərning Israiloɣa boloɣan tüp qaqiriqi ularni towa qilixqa ündəydioɣan bir hitab idi. Uning aldinqi səzidin biz mundaq üq agahlanduruxni bayqaymiz: —

«**Darius padixahning ikkinqi yili səkkizinqi ayda, Pərwərdigarning səzi Iddoning nəwrisi, Bərəkiyaning ooɣli Zəkəriya pəyoɣəmbərgə kelip mundaq deyildi: —**
Pərwərdigar ata-bowiliringlardin intayin qattiq oɣəzəpləndi» (1:1-2).

Mana bu birinqi agahlanduruxtur. Israil həlqi yər yüzidiki barliq baxqa həlq-millətlərgə ohxax bolmasliqi, əz «uluoɣ ata-bowilirining uluoɣ əməlliri»din mahtinip, əz-əzini aldap yürməsliki həm əzini bihodlaxturmasliqi, əksiqə reallikqa yüzlinip, ularning sürgün boluxioɣa səwəbqi boloɣan ata-bowilirining gunahlirini etirap qilixi lazim idi.

«**Xunga sən ularoɣa: «Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaq dəydu: — «Mening yenimoɣa qaytip kelinglar, Mən silərning yeninglaroɣa qaytip kelimən» — dəydu» — degin.**
«—Ata-bowiliringlardək bolmanglar; qünki ilgiriki pəyoɣəmbərlər ularoɣa: «Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar: — Rəzil yolliringlardin, rəzil qilmixliringlardin yenip towa qilinglar, degən», — dəp jakarlioɣan. Biraq ular Manga qulaq salmioɣan, boysunmioɣan, — dəydu Pərwərdigar» (1:3-4).

Mana bu ikkinqi agahlanduruxtur; «Ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning bu temida boloɣan nuroɣun səzliridin, oqurmənlər «Yəx.» 55:6-7, «Əz.» 18:31, «Yoel» 2:12-13, «Amos» 5:4-6, «Zəf.» 2:2-3din birnəqqə misallarni kərələydu. Israilning əməliyəttə bu nuroɣun hitablaroɣa qulikini gas qiliwaloɣanliqi muxu yərdə: «biraq ular manga qulaq salmioɣan, boysunmioɣan, dəydu Pərwərdigar» dəp yəkünlinidu. Israiloɣa towa qilixqa boloɣan qaqirik «Təwrat dəwridiki əng ahirqi pəyoɣəmbər, xundaqla Təwrat dəwridiki pəyoɣəmbərlər arisidiki əng ahirqisi wə uluoɣi» dəp ḥesanlanoɣan qümüldürgüqi Yəhya («Mat.» 11:11-13) təripidin («Mat.» 3:2-12) wə Rəbbimizning Əzi təripidin dawam qilindi («Mat.» 4:17). Keyin, Rəbbimiz əwətkən rosullar jakarlioɣan həwərdə towa qilix tüp asas qilinoɣan («Luqa» 24:46-49, «Ros.» 3:19, 17:30ni kərüng).

Əzakiyal pəyoɣəmbər Hudaning xan-xəripining Israilning gunahliri tüpəylidin ulardin ayriloɣinioɣa qayoɣuroɣan bir guwahqi boloɣanidi — «Əz.» 11:23ni kərüng. Huda Zəkəriyaning

dəwridə Israilоға: «**Mening yenimоға қaytip kelinglar, Mən silərning yeninglarоға қaytip kelimən**» dəp jakarlaydu. Ilgiri muқəddəs ibadəthanida ayan қilinоған xan-xərəp («1Pad.» 8:11) һazir kərünməydu; xundaқ bolsimu, Pərwərdigar Өz һuzurini sürgünlüktin қaytip kəlgən, Yerusalem wə Yəһudada turuwatқanlar arisida turоғuzuxқa wədə қilidu. Ular bularni kəzliri arқiliқ əməs, bəlki iman-etiқad arқiliқ қobul қilixi kerək idi.

Bu qaқiriқ bizlər üqünmu ohxaxla muһimdur. Bizmu qoқum «**Pərwərdigarning yenioға**» қaytip kəliximiz kerək; andin U «**yeninglarоға қaytip kelimən**» dəp wədə қiloғinidək qoқum bizning yenimizоға kelidu — biz өz gunaһlirimizni kətürüp Uning yenioға kəlginimizdə, Umu Өz xapaiti wə məоғpiriti bilən yenimizоға kelidu; biz namratliқ һəm һajitimizni kətürüp Uning yenioға kelimiz, U mol meһir-xəpқiti wə qəksiz dəsmayisi bilən yenimizоға kelidu! Nemədegən ajayib almaxturux-һə! Һətta əgər өzlükimizdin Uning yenioға berixқa iqki dərmanimiz bolmisimu, biz kəlgüsi bir dəwrdiki Israilning ahirқi zamanda қilidioған duasidək: «**Bizni yeningоға қayturоғaysən, i Pərwərdigar; xundaқ boloғanda biz қaytalaymiz**» wə «**I Huda, bizni Өz yeningоға қayturоғaysən! Jamalingning nurini qaqқaysən, xunda biz қutқuzulimiz!**» dəp ətünəyli! («Yioғ.» 5:21, «Zəb.» 80:3).

«**«Silərning ata-bowiliringlar һazir қeni? Pəyoғəmbərlər bolsa, mənggü yaxamdu? Lekin Mening pəyoғəmbərlərgə buyruoғan sözlirim wə bəlgilimilirim, ata-bowiliringlarning bexioғimu qüxkən əməsmidi?».**

Xuning bilən ular yolidin yenip: — samawi қoxunlarning Sərdari boloғan Pərwərdigar yollirimiz wə қilmixlirimiz boyiqə bizni қandaқ қilimən desə, xundaқ қildi, — degən». (1:5-6).

Mana bu üqinqi agaһlanduruxtur. Huda ularоға addiy һalda: Ata-bowiliringlarоға agaһlanduroғinimdək əldi, dəp ularоға əslitipla қalmay, bəlki ularning esigə pəyoғəmbərlərning əlgənlikinimu salidu.

(Bəzi alimlar «**Pəyoғəmbərlər mənggü yaxamdu?**» degən soalni həlқning Zəkəriya pəyoғəmbərning sözigə rəddiyə bərməkqi bolup eytқan imansiz yaki məshirilik jawabi, dəp қaraydu. Əmma biz əyni tekisttin bundaқ қaraxning ҳeqқandaқ asasini kərəlməymiz).

«**Pəyoғəmbərlər mənggü yaxamdu?**» degən bu sözni yənila Zəkəriya eytқan, dəp қaraymiz; u muxu yərdə birinqidin, həlқning өzlirining Hudaning həlқi boloғanliқi üqün baxқa əl-millətlərning aldida məoғrurlanmasliқi kerəklikini agaһlanduridu (halayiқ əyni qaoғda «bizdə Huda əwətkən pəyoғəmbərlər bar (wə silərdə yoқ!)» degəndək sözlərni қiloған boluxi mumkin); ikkinqidin, һətta ular arisida pəyoғəmbərlər bolmioған əһwaldimu (xu qaoғda ularda Ҳagay wə Zəkəriya pəyoғəmbərlər bar idi, əlwəttə) ular: «Ҳazir bizning pəyoғəmbərlirimiz yoқ, xunga Hudaning bizgə nemə deməkqi boloғinini bilməymiz» degəndək baһanilər bilən itaətsizlik қilmasliқi kerək; qünki pəyoғəmbərlərning sözliri mənggü inawətlik bolup, əməlgə axurulmay қalmaydu. Ularning mənggülük sözliri Israil həlқidə muқəddəs yazmilarda saқlanoғanidi.

Muxu ayətlərning ahirқi sözliridin sürgünlüktin қaytқan həlқning omumən (Ҳagay pəyoғəmbər ispatlioғandək) Hudaning sözigə dili yumxaқ, itaətmən boloғanliқi ayan қilinidu.

Zəkəriya kərgən «səkkiz oғayibanə kərünüxlər»

Zəkəriyaning həlққə қiloған birinqi sözidin təhminən üq aydin keyin, pəyoғəmbər bir keqisi səkkiz oғayibanə kərünüxni kəridu. Təwəndə biz ular tooғrisida təpsiliyraқ tohtilimiz.

Oқurmənlər bularning qüx əməs, bəlki pəyoғəmbərgə keqidə tapxuruloғan oғayibanə kərünüx ikənlikini esidə tutsun. Muzu oғayibanə kərünüxlərning omumiy alahidiliki xuki, awwal simwol harakterlik birhil kərünüx ayan kilinidu, andin pəyoғəmbər əzi bir soal koyidu yaki uningoғa bir soal koyulux bilən jawab berilip, simwollar qüxəndürülidu.

Birinqi oғayibanə kərünüx — Hadas dərəhliri arisida atliқlar aldida turoғan Pərixtə (1:7-17)

«**Darius padixahning ikkinqi yili, on birinqi ay, yəni «xebat eyi»ning yigirmə tətinqi küni, Pərwərdigarning kalami Iddoning nəwrisi, Bərəkiyaning ooғli Zəkəriya pəyoғəmbərgə kəldi. U mundaқ bexarətni kərdi: —**

Mən keqidə alamət kərünüxni kərdüm; mana, toruқ atқa mingən bir adəmni kərdüm; u qongқur oymanliқtiki hadas dərəhliri arisida turatti; uning kəynidə toruқ, ala-taoқil wə aқ atlar bar idi» (7-8).

Biz xu soallarni koyimiz: —
Birinqi soal: Zəkəriya kərgən «toruқ atқa mingən adəm» kim?
Ikkinqi soal: «hadas dərəhliri» wə «qongқur oymanlik» nemini bildüridu?
Üqinqi soal: Atlarning rənggining əhmiyiti nemə?

Birinqi soaloғa berilidioғan jawab xuki, 11-ayəttə bizgə ukturuloғandək «**toruқ atқa mingən adəm**» «Pərwərdigarning Pərixtisi»dur («Өz əhdisining pərixtisi» dəpmu atilidu). Təwrattiki baxқa kisimlardin bilimizki, «Pərwərdigarning Pərixitisi» Hudaning wəkili bolupla қalmay, yənə Hudaning təbiitidə boloғan bir xəhstur; baxқa yərlərdə eytқinimizdək, «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni Məsihning tuoғuluxtin ilgiri Өzini insanlaroғa ayan kiloғan xəkli, dəp ixinimiz. 10-ayəttə u zat təkitlinip, «xu adəm» deyilidu.

Xərhqilərning bəziliri «**toruқ atқa mingən adəm**» bilən «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni baxқa-baxқa xəhslər, dəp қaraydu; əmma ularning adəmni ixəndürgüdək yetərlik pakitliri yoқ.

(Ularning pikri boyiqə, hərbiy қaidə boyiqə doklat kilidioғanlar Pərwərdigarning Pərixtisining aldi udul təripigə kelip doklat kilix kerək idi; əyni tekisttə atliқlarning қaysi orunda turup doklat kiloғanliki enik kərsitilmigən. Ular: Atliқlarning kəynidə turup uningoғa «doklat kilix» orun jəhəttin muwapik əməs, dəydu. Bu pikirgə jawabən addiy xu soalni koyimizki, atliқlarning həwirini tapxuruwelix üqün Sərdari wə Yetəkqisi boloғan «Pərwərdigarning Pərixtisi» kəynigə burulsa bolmamdu?

Uning üstigə, əgər ikki kərünərlik zat «dərəhlər arisida» turuwatқan bolsa, Zəkəriyaning dikkiti dərhal əng uluoғioғa, yəni «Pərwərdigarning Pərixtisi»gə tartilmamti? Demək, «**toruқ atқa mingən adəm**» qoқum «Pərwərdigarning Pərixtisi» boluxi kerək).

Ikkinqi soalda, kəp xərhqilər «hadas dərəhliri» Israilni kərsitidu, dəp қaraydu. Bizmu xundaқ pikirdimiz. Israiloғa wəkil boluxқa bu hil dərəhlərning tallinixini intayin əhmiyətlik, dəp қaraymiz. Hudaning əhdisigə baoғlanoғan həlkigə uluoғ kedr yaki kəng yeyilidioғan dub dərihi əməs, bəlki egiz əsməydioғan, təskəy jaylarda insanning nəziridin yoxurun əsidioғan huxpuraқlik hadas dərihi muwapik simwol bolalaydu. Qünki «**Nami «muқəddəs», Yukiri həm Aliy Boloғuqi, yəni əbədil'əbədgiqə hayat Boloғuqi ... roh sunuқ həm kiqik peil adəm bilən billə turidu**» («Yəx.» 57:15, 66:2).

Sürgünlüktin kaytip kəlgəndin keyin «Ḥadassaḥ» yaki «Hadassaḥ» («hadas dərihi») Israillar arisida kiz-ayallar yahxi kəridioƣan bir isim bolup kaldi. «Əstər» degən uluƣ ayalning ibraniy tilidiki ismi «Ḥadassaḥ» idi.

Pərwərdigarning Pərixtisining ətrapidiki «hadas dərhliri» «**qongkur oymanlik**»ta əsidu. Ibraniy tilida «**qongkur oymanlik**» degən səz «mətsulaḥ» bolup, «tsul» degən peil yiltizidin yasaloƣan. «Tsul» degənning mənisi «suoƣa oƣərk bolux»tur (məsilən, «Mis.» 15:10). Xunga «mətsulaḥ» degənni «qongkur dengiz» dəp tərjimə kilixkimu bolidu. «Zəb.» 88:7-8də «**Sən meni ḥangning əng tegigə, zulmətlik jaylaroƣa, dengizning qongkur yərlirigə qümdürdung; sən barlik dolkunliring bilən meni kiyniding**» deyilidu.

«Zəb.» 107:23-24də «**Kemilərdə dengizoƣa qüxüp katnioƣuqilar,**
Büyük sularda tirikqilik kiloƣuqilarbular Pərwərdigarning ixlirioƣa guwaḥqidur,
Qongkur okyanda kərsətkən karamətlərni kərgüqidur» deyilidu.

Təwrat wə Injilda «dengiz» daim kalaymikanqilikka wə zulumoƣa toloƣan dunyadiki əllərgə simwol kilinidu (məsilən, «Yəx.» 57:10; «Dan.» 7:1-3-ayəttə dunyadiki birnəqqə imperiyələrgə wəkil kilinidioƣan yawayi məhluklar «dengizdin qikidu»; Babil imperiyəsi Yəxaya təripidin «dengizning qəl-bayawini» dəp təswirlinidu (21:1). Yənə «Wəḥ.» 13:1nimu kərüng).

«**Qongkur oymanlik**» yaki «qongkur dengiz»ni «yat əllər arisida» turup «zulum wə kiynqilik dolkunliri» basidioƣan Israilning biqarə ḥalitini kərsətkən muwapik simwol deyixkə bolidu. Zəkəriya pəyoƣəmbərning dəwridə Israil allikaqan mustəkillik wə əz-əzini baxkurux ḥokukidin məḥrum boloƣan bolup, Əysa Məsiḥ eytkan «**yat əllərning wakti**»da turatti. Məsiḥ eytkan xu «**yat əllərning wakti**» Babillik Nebokadnəsarning padixaḥlikining Israiloƣa boloƣan yətmix yillik zulumi bilən baxlanoƣanidi («Luka» 21:24 wə «Luka»diki «koxumqə səz»imiznimu kərüng). Lekin bu, Huda ulardin waz keqip taxliwətkən degənlik əməs. Əksiqə kədimdin tartip ularning əḥwalioƣa iqini aoƣritkan, kayta-kayta kutkuzoƣan, ularni kətürüp kəlgən «Pərwərdigarning Pərixtisi» ularning otturisida turatti. U daim ular üqün Өzining uluƣ səzini əməlgə axuruxka təyyar turup kəlgənidi: —

«**Sən sulardin ətkiningdə, Mən sən bilən billə bolimən;**
Dəryalardin ətkiningdə, ular seni oƣərk kilmaydu» («Yəx.» 43:2)

Bu kəzgə ilinmaydioƣan kiqik həlk əzining gunaḥliri tüpəylidin Hudaning tərbiyəlik jazasi astida turoƣaqka, düxmənlirining koliƣa tapxuruloƣanidi; lekin U yənila ularning arisididur.

Bu kərünüx Zəkəriya pəyoƣəmbərgə yətküzülgən nemidegən qong təsəlli-ḥə! Zəburda eytiloƣandək: «**Pərwərdigarning Pərixtisi uningdin əyminidioƣanlarni koƣdap ətrapioƣa qedirini tikidu** (məzkur ayəttə eytiloƣandək, ḥətta sanaksiz bir koxunni baxlap), **ularni kutkuzidu**» (34:7).

Bəzi xərḥqilər: «Huda Israilni ḥazir mutlək taxliwətkən» dəp karioƣan bolsimu, xundakla wə ḥətta Yəḥudiylar əzliri tooƣruluk: «**«Pərwərdigar məndin waz kəqti, Rəb meni untup kətti!**» degini bilən Pərwərdigarning ularoƣa nisbətən yənila əz pilani bardur: «**Qünki Mən seni kutkuzux üqün sən bilən billidurmən, — dəydu Pərwərdigar; — Mən seni tarkitiwətkən əllərning ḥəmmisini tügəxtürsəmmu, lekin seni pütünləy tügəxtürməymən; pəkət üstüngdin**

ḥəküm qikirip tərbiyə-sawaḳ berimən; seni jazalimay ḳoymaymən», «**Ḥalbuki, xundaḳ bolsimu, ular ɵz düxmənlirining zeminida turoɣinida Mən ularni taxlimaymən yaki ularoɣa ɵqlük ḳilmaymən, xuningdək ular bilən baoɣlioɣan əḥdəmni buzmaymən, ularni yoḳatmaymən; qünki Mən Ɵzüm ularning Hudasi Pərwərdigardurmən**» («Yər.» 30:11, «Law.» 26:44) Pərwərdigarning bu məḳsiti ahirḳi zamanda qoḳum əmälgə axurulidu!

Üqinqi soaloɣa nisbətən, yəni atlarning rəngliri tooɣruluḳ birnəqqə eoɣiz səzliximizgə tooɣra kelidu. Rənglər xübḥisizki, atlarning ḥərḳaysisining wəzipisigə wəkillik ḳilidu.

Ḳizil yaki turuḳ rənglər bolsa jaza, urux, ḳan, intiḳamoɣa wəkil bolidu. «Wəḥ.» 6:4də yər yüzidikilərdin aman-tinqliḳni məḥrum ḳilix üqün, Huda wə uning Məsiḥigə düxmən boloɣan insanlarni bir-birigə soḳuxturux üqün ḳizil atḳa mingən bir pərixtigə qong bir xəmxər tapxurulidu; «Yəxaya» 63-babta, Məsiḥning ḳizil boyaloɣan kiyim-keqəkni kiyip Hudaning intiḳamini yətküzüx üqün qiḳidioɣanliḳi kərünidu. Muxu yərdimu, xübḥisizki, «ḳizil»ning ohxax simwolluḳ mənisi bar — demək, «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning pərixtə ḳoxunlirini baxlap, Israilni əzgüqilərning üstigə Hudaning jazalirini yətküzüxkə təyyarlanoɣanliḳi kərsitilidu.

«Ala-taoɣil» (ibraniy tilida «sərukkim»): — buning zadi ḳaysi rəng ikənlikigə birnemə deyix təs. Bu rəng wə uning əḥmiyiti üstidə ḳoyuloɣan pərəzlər kəptur. Dawut Baronning pikriqə, «sərukkim» əbjəx ḳilinoɣan birhil rəngni kərsitidu; wəzipisi bəlkim jazalax ḥəm rəḥim ḳilixni ɵz iqigə aloɣan boluxi mumkim.

«Aḳ rəng» muḳəddəs yazmilarda «nusrət ḳazinix»ḳa simwol ḳilinidu (məsilən, «Wəḥ.» 19:11də, Məsiḥ dəjjalning pütkül ḳoxunliri bilən jəng ḳiloɣanda ap'aḳ kiyim kiyidu).

Ɵz sərdarining əmrini bəjanidillik bilən bejirixkə təyyar turuwatḳan bu pərixtilər ḳoxunining Zəkəriya pəyoɣəmbərgə kərsitilixining məḳsiti, xübḥisizki, Zəkəriyaning keyin həlḳni rioɣbətləndürüxi üqün idi. «Zəbur»da eytiloɣandək «**Hudaning jəng ḥarwiliri tümən-tümən, milyon-milyondur; Rəb ular arisididur**» — Hudaning Ɵz həlḳini ḳutḳuzux wə ḳoɣdax üqün ziyadə kəp tədbirliri wə küqliri bardur; biraḳ ular Ɵzigə yeḳin alaḳidə yaximisa Uning muxundaḳ yardimi kərünməydu.

9-ayətni kərəyli: —«**Mən uningdin: «Təḳsir, bular nemə?» — dəp soridim. Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə manga: «Mən sanga bularning nemə ikənlikini kərsitimən**» — dedi».

Birnəqqə səwəblər tüpəylidin bu pərixtini (ibraniy tilida «malak ḥadobḥər bi» — «Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə» yaki səzmusəz «iqimdə səzlixiwatḳan pərixtə») «Pərwərdigarning Pərixtisi» əməs, dəp ḳaraymiz. U pəḳət kərünüxlərgə xərḥ beridioɣan addiy bir pərixtidur.

Gərqə Zəkəriya uni «təḳsir» dəp qaḳioɣan bolisimu (ibraniy tilida «Adoni»), bu «Rəbbim» degən səz əməs. «Rəbbim» bolsa, ibraniy tilida «Adonay» deyilidu. Məsilən, «Adonay» degən bu səz «Yar.» 18:3də kərülidu, xu yərdə «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni kərsitidu. «Adoni» degən səzni bolsa ḥərḳandaḳ adəm yaki yaritiloɣan məhluḳḳa ḳarita ixlitixkə bolidu. 8-ayəttiki «pərixtə» pəyoɣəmbərgə alamət kərünüxning mənisini qüxəndürməkqi bolidu; 9-ayəttə bolsa, «Pərwərdigarning Pərixtisi» qüxəndürüx beridu. Muxuningoɣa ḳarap bəzi alimlar bu ikki pərixtini bir xəhs, dəp ḳaraydu. Lekin «**Mən sanga .... kərsitimən**» degən səzlərni səmusüz tərjimə ḳilsaḳ, «seni kərgüqi ḳilimən», — demək «kərünüxlərni wə ularoɣa has qüxəndürüxlərni

qüxinixixkə sanga bir kəlbni berimən» degənlik bolidu. 4:1dimu bu pərixtining xundak hizmiti ayan bolidu.

Qong ispat 2:1-4də kərünidu. Xu yərdə dəl məzkur pərixtigə «**Yügür, bu yax yigitkə səz kil**» dəp buyrulidu. Xu yərdə «**mən bilən səzlixiwatkan pərixtə**» Pərwərdigarning Pərixtisi boloŋan bolsa, uningoŋa undak buyruk berix uning salahiyitigə kət'iy muwapik bolmaytti.

Uningdin baxka yənə ispatlar bar, hazirqə muxunqilik tohtilimiz.

Xunga «**Mən** (Zəkəriya) **bilən səzlixiwatkan pərixtə**»ni Hudalik təbiitidə boloŋan «Pərwərdigarning Pərixtisi» əməs, bəlki pəyoŋəmbərgə yardəmqi bir pərixtidur, dəp bilimiz.

«**Təksir, bular nemə?**» degən soaloŋa 10-ayəttə «hadas dərəhliri arisida turoŋan zat» əzi jawab beridu: «**Bular Pərwərdigarning yər yüzini uyan-buyan kezixkə əwətkənliri**».

Bu səzlər bizgə Ayup pəyoŋəmbərni əyibləxkə Hudaning aldioŋa kəlgən Xəytanning səzlirini əslitidu; xu yərdə u: «**Yər yüzini kezip paylap, uyak-buyaklarni aylinip yürüp kəldim**» dəydu. Xəytanning bu tohtawsiz hərikitining məksitini rosul Petrus bizgə əstayidil agahlandurup kərsitidu: «**Əzünglarni hoxyar wə səgək tutunglar. Qünki düxmininglar boloŋan Iblis huddi hərkirəwatkan xirdək, yutkudək birsini izdəp katrap yürməktə**» («1Pet.» 5:8).

Əgər bir künla Iblisning türlük -tümən kiltakliri wə tədbirlirigə takabil turuxka yaloŋuz koyulsak, undakta biz kandak bolup ketərmiz-hə?! Lekin Hudaoŋa ming xükri, «**Pərwərdigarning Pərixtisi uningdin əyminidioŋanlarni koorlap ətrapioŋa qedirini tikidu, ularni kutkuzidu**» («Zəbur» 34-küy). Kərginimizdək, Pərwərdigarning Pərixtisining yər üstidə sanaksiz koxunliri hərhil pərixtiliri bardur. Gərqə Xəytan wə uning jinliri hər türlük yaman niyətliri bilən «**yər yüzini kezip paylap, uyak-buyaklarni aylinip yürgən**» bolsimu, Hudaningmu Əzining Əz ümmətlirini koorlap muxu yaman niyətlərgə takabil turuwatkan nuroŋunlioŋan əlqiliri bardur. «Ibraniylaroŋa»da eytiloŋandək: «**Pərixtilərning həmmisi pəkət nijatlikka miraslik kilidioŋanlar üqün hizmət kilixka Huda təripidin əwətilgən hizmətqi rohlar əməsmu?**».

Halbuki, Zəkəriya kərgən kərünüxtə xu qakkan əlqilər awwal pəkət yər yüzidiki əllərning əhwalini (bolupmu, Israil üqün) paylaxkila əwətilgənidi. Qünki Hudaning insanlaroŋa boloŋan barlik məksət-pilanliri Israiloŋa baoŋlanoŋandur.

Bu pərixtilər Pərwərdigarning Pərixtisigə həwər yətküzüp: «**Biz yər yüzidə uyan-buyan kezip kəlduk; mana, pütkül yər yüzi tiptinq, aramlikta turuwatidu**» dəydu (11-ayət). Ibraniy tilida «**tiptinq, aramlikta turuwatidu**» daim məlum bir jay wə uning ahalisining tinq-amanlik haliti, heqkandak yawlarning malimanqiliki bolmioŋanlikini kərsitidu. Misallar «Hak.» 3:11, 30, 5:31, 8:28, 18:7, 27də kərünidu; bu səz «Yexua» 11:23də («**zemin jəngdin aram tapti**») wə xuningdək birnəqqə baxka yərlərdimu tepilidu, həmmisi qongkur tinq-amanlikni kərsitidu.

Birinqidin, bu əhwal «Hudaning kaldiliri»oŋa ibadəthanini kayta kurux hizmitidə rioŋbət berix üqün kərsitilidu; yekin kəlgüsidə heqkandak jəng-urux ibadəthanining yaki zemindiki xəhərlərning kuruluxini tosiyalmaydu. Halbuki, ikkinqidin, bu bayan «yat əllər»ning tinq-amanlik əhwalining Israilning haliti bilən qong pərklinidioŋanlikini kərsitix üqün berilidu. Karioŋanda, baxka əl-millətlər heli rahət-bayaxatta yaxaytti; kiskisi, Yəhudiy həlkidin baxka həmmisi tinq-aman idi. Gərqə Israillardin bir top «kaldilar» əz zemininoŋa kaytkan bolsimu, ular tehiqə əllərning boyunturuki astida turup sepilsiz, harablaxkan xəhərlərdə olturup, düxmənlirining horluk-hakarətlirigə oquk turatti. Hətta Zəkəriyadin keyinki dəwrdikilər

buningdin azablinip: — «**Mana, biz bügün qullarmiz! Sən mewisi bilən nazu-nemətliridin yeyixkə ata-bowilirimizoŋa təqdim qilip bərgən zeminda tursaqmu, biz mana uningda qul bolup qalduq!**» dəp aḥ-zar kətürgən («Nəḥ.» 9:36).

Əllər Hudaning həlqini tarqitiwətkəndin keyin, zeminini igiligənidi, wə ḥətta xu qaoŋqiqə uningdin tohtawsiz paydilinip kəlgənidi. Qarimaqqa, ḥeqkim Zion tartqan azab-oqubətlərgə köngül bəlgəndək qilmaytti. Ḥalbuki: —«**Pərwərdigarning Pərixtisi jawabən: «I samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, qaqanoŋiqə sən bu yətmix yildin beri aqqiqlinip keliwatqan Yerusalem wə Yəhudaning xəḥərliri üstigə rəḥim qilmaysən?» — dedi**» (12-ayət).

Həlqqə nisbətən, ilgiri əzlirini nuroŋun qetim qutquzoŋan wə yetəkligən Pərwərdigarning Pərixtisining əz arisida boluxi ularoŋa təsəlli boloŋan yərdə, Pərwərdigarning Pərixtisining ular üqün dua-tilawət qilixi ularoŋa qandaqmu təsəlli bolmisun?

Dərwəqə, Israil uning dua-tilawətlirining obyekti əməsmu? Qünki Pərwərdigarning Pərixtisi Məsiḥdin baxqa ḥeqkim əməs. Təwəndikilər Yəxaya pəyoŋəmbər təripidin hatiriləngən Məsiḥning duasidur: —

«**Taki uning ḥəqqaniyliqi julalinip qaqnap qiqquqə,**
Uning nijati lawuldawatqan məx'əldək qiqquqə,
Zion üqün Mən ḥeq aram almaymən,
Yerusalem üqün ḥərgiz süküt qilmaymən» («Yəx.» 62:1).

Biz baxqa yərlərdə yuqiriqi «70 yil» tooŋrisida tohtilip ətkən (məsilən, «Yərəmiya»diki «qoxumqə səz»imizdə), muxu yərdə uni qaytilimaymiz. Muxu yərdə adəmni ḥəyranuḥəs qilidioŋan ix Pərwərdigarning Pərixtisining dua-tilawitidur. Israil tehi toluq əsligə kəltürülmigənidi. «Yerusalem wə Yəhudaning xəḥərliri» tehi harab ḥaləttə turatti. Israilning bu biqarə əḥwali Pərwərdigarning Pərixtisining ular üqün dua qilixtiki səwəbidur.

Hudaning Uning dua-tilawitigə qarita jawabi «Zəkəriya bilən səzlixiwatqan pərixtə»ning bu səzlərni Zəkəriya pəyoŋəmbərning köngligə qongqur singdürüxi üqün berilidu (13-14-ayət): — «**Pərwərdigar mən bilən səzlixiwatqan pərixtigə yeqimlik səzlər, təsəlli bərgüqi səzlər bilən jawab bərdi. Xuning bilən mən bilən səzlixiwatqan pərixtə manga mundaq dedi: «Sən mundaq jakarlioŋin: — Samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar: «Yerusalem wə Zionoŋa otluq muḥəbbitimdin yürikim lawildap kəyidu!» dəydu**».
Bu «**yeqimlik səzlər, təsəlli bərgüqi səzlər**»ning nemə ikənlikini biz ahirqi 14-17-ayətlərdə kərimiz: —

(1) Pərwərdigar: «**Yerusalem wə Zionoŋa boloŋan otluq muḥəbbitimdin yürikim lawildap kəyidu**» dəydu, andin «**Xuning bilən Mən ərkin-azadiliktə yaxawtqan əllərgə qattiq oŋəzəplinimən; qünki Mən həlqimgə sälla oŋəzəplinip qoyiwidim, ular ḥəddidin exip həlqimgə zor azar qildi**» (ibraniy tilida «ular xu yamanlikqa yardəm bərdi») dəydu (15-ayət).

Huda Israiloŋa (butpərəsliki tüpəylidin) oŋəzəplinip ularni «yat əllər» arqilik jazalap azablaxqa, Babil imperiyəsigə 70 yil sürgün qilduroŋan. Biraq «ərkin-azadiliktə yaxawtqan əllər», yəni Babildikilər, keyin Parsliqlar bu ixta Hudaning oŋəzipining jazasini qəktin axurup, «ḥəddidin exip» tolimu rəḥimsizlik qiloŋan. Bu ix goya bir ata əzining itaətsiz əmma səyümlük

balisini tayaқ bilən jazalioɣanda, yat bir kixi otturioɣa qikip balini təmür kaltək bilən uroɣanoɣa ohxax ix bolidu. Bundaқ əһwalda қaysi bir ata oɣəzəplənməy turalaydu dəysiz? U qoқum қol saloɣuqi yat adəmgə қarxi qikidu. Hudaning Israiloɣa (xundaқla barlik etikadqilaroɣa) zulum saloɣuqilaroɣa boloɣan pozitsiyəsi daim xundaқ bolidu.

Bu əһwalni tehimu qüxinix üqün: «Yər.» 30:11, 31:10, «Yəx.» 52:2, «Yər.» 5:10, 12:7, «Yəx.» 47:6 қatarlik ayətlərni kərüng.

Ңazirki zamanlarda Yəһudiylar muxundaқ əһwallarni bexidin ətküzüp, tehimu azab-oқubətlik ixlaroɣa uqrap, қiynilip kəldi. Ularoɣa atalmix əzini «Hristianlar» dəp atiwaloɣuqilar (ңəkikiy Məsih etikadqiliri əməs) kəp azab-oқubətlərni saloɣan. Əmma kəp əllərning tarihi xuni enik ispatlayduki, Hudaning Ibrahimoɣa: «**Kimlər** (məlum xəhx yaki məlum bir əl bolsun) **seni bərikətlisə mən ularni bərikətləymən, kimki** (məlum xəhx yaki məlum əl bolsun) **seni horlisa, mən qoқum uni lənətkə қaldurimən**» degən wədisi tehiqə inawətliktur.

(2) Ikkinqi təsəlli Hudaning xapaətlik məқsitidur: «**Mən Yerusalemoɣa rəһim-xəpқətlər bilən қaytip kəldim**» dəydu (16-ayət).

Təwəndə bu «rəһim-xəpқətlər»din ikki-üq alamət-bəlgini kərsitimiz: —

(a) «**Mening əyüm uning iqidə** (Yerusalem iqidə) **қurulidu**» — Ibadəthana Huda Əzining wə həlқining arisidiki yeқin alaқisining bəlgisi bolidu.

(ə) «**wə Yerusalem üstigə «əlqəm tanisi» yənə tartilidu**» — demək, Yerusalem қaytidin toluқ қurulidu (16-ayət).

(b) Pəyoɣəmbərgə yənə mundaқ deyilidu: «**Yənə mundaқ jakarlioɣin: «Samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaқ dəydu: Mening xəһərlirim yənə awatlixidu**» — Pərwərdigar yənila Israilning xəһərlirini «Mening xəһərlirim» dəydu (17-ayət).

(p) «**wə Pərwərdigar yənə Zioneɣa təsəlli beridu wə Yerusalemni yənə talliwalidu**» — Zəkəriya pəyoɣəmbər «Yəx.» 14:1din elinoɣan munu səzlərni üq қetim қaytilaydu: —

«**Qünki Pərwərdigar Yaқupқa rəһimdillik kərsitidu, yənə Israilni tallaydu,**
U ularni əz yurt-zeminida makanlaxturidu.
Xuning bilən yat adəmlər ular bilən birlixip,
Yaқup jəmətigə қoxulidu».

Zəkəriya dəwrining aldinқi məzgildə yuқiriқi wədilər қismən əməlgə axuruloɣan birnəqqə ixlar barlikқa kəldi. «Hudaning əyi» tət yildin keyin pütti («Əzra» 6:15). Yənə bir məzgildin keyin Nəһəmiya Yerusalemning sepilini қaytidin қurup qikti.

Keyin Məsihning Israilda tuoɣuluxi bexarətlərning qong bir əməlgə axuruluxi boldi; ahirқi zamanda Yəһudiy həlқigə nisbətən ularning towa қilip əysa əzimizning Məsihimiz dəp tonup etirap қilixi bilən tehimu qong əməlgə axuruluxi wujudқa qikidu: —

Rosul Yaқup Rəbbimiz əysa Məsihning қaytip kelixi tooɣruluқ səzliginidə: — «**Muxu ixlardin keyin, mən қaytip kelip, Dawutning yikiloɣan qedirini yengibaxtin қurup tikləymən, uning harabiliklirini қayta bina қilip, əsligə kəltürimən. Xundaқ қilip, insaniyəttiki baxқa insanlarmu, yəni Mening namim bilən ataloɣan barlik əllər Meni izdəp tapidu, dəydu bu ixlarning ңəmmisini əməlgə axuridioɣan wə xundaқla ularni əzəldin ayan қilip kəlgən Pərwərdigar!**» («Ros.» 15:16-18, «Amos» 9:11-12).

«Qünki Pərwərdigar Zionoƣa təsəlli bərməy ķoymaydu;
Uning barliķ harabə yərlirigə qoķum təsəlli beridu;
U qoķum uning janggallirini Erəm baoƣqisidək,
Uning qəl-bayawanlirini Pərwərdigarning beoƣidək ķilidu;
Uningdin huxallik ḫəm xad-huramlik,
Rəḫmətlər ḫəm nahxa awazliri tepilidu» («Yəx.» 51:3)

Ikkinqi oƣayibanə kərünüx — münggüzlər wə ḫünərwənlər (1:18-21)

«Andin mən beximni kətürdüm, mana tət münggüzni kərdüm. Mən bilən səzlixiwatķan pərixtidin: «bular nemə?» dəp soridim. U manga: «Bu Yəḫuda, Israil wə Yerusalemni tarķitiwətkən münggüzlərdur» — dedi.

Wə Pərwərdigar manga tət ḫünərwənni kərsətti. Mən: «Bu ḫünərwənlər nemə ix ķiloƣili kəldi?» dəp soridim. U: «Mana bular bolsa Yəḫudadikilərni ḫeqkim ķəddini rusliyalmioƣudək dərijidə tarķitiwətkən münggüzlər; birak bu ḫünərwənlər münggüzlərni dəkkə-dükkigə qüxürgili, yəni əllərning Yəḫudaning zeminini tarķitiwetix üqün kətürgən münggüzlirini taxliwətkili kəldi!» — dedi».

Münggüzlər» mukəddəs yazmilarda kəp wakitlarda xan-xərəp, oƣurur-izzət yaki məlum xəhsning yaki dələtning küq-ķudritining simwoli ķilinidu (məsilən, «1Sam.» 2:1, «2Sam.» 22:3, «Zəb.» 75:4, 5, 92:10ni kərüng). Bəzidə münggüzlər dunyadiki əng küqlük imperiyələrni kərsitidu («Dan.» 8-bab, «Wəḫ.» 17:3, 12).

«Tət» degən san Mukəddəs Kitabta «tət xamal» yaki «dunyaning tət bulungi»ni kərsətkəqkə, xərḫqilərning bəziliri «tət münggüz» pəķət Israilning «tət ətrapidin» zulumoƣa uqrap, tarķilip kətkənlikini bildüridu, dəp ķaraydu. Ḫalbuki, yukirida baykioƣinimizdək, Zəkəriyaoƣa tapxuruloƣan bexarətlər tüp jəḫəttin «ilgiriki pəyoƣəmbərlər»ning səzlirini təstiķlax wə hulasiləx süpitidə berilgən, dəp ķaraymiz. Xu səwəbtin bizdə xək yoķki, Zəkəriya pəyoƣəmbər kərgən xu «tət münggüz» Daniyal pəyoƣəmbərgə allikaqan tapxuruloƣan wəḫiyning 2-babtiki «qong ḫəykəl»ning «tət metal»i wə 7-babtiki «tət məhluķ» kərsətkən tət imperiyənimu kərsitidu. Muxu tət imperiyə əz nəwiti boyiqə Israilni zalimlik bilən «tarķatkuqilar» idi.

Daniyal pəyoƣəmbərning bu bexarətliri tooƣruluk «Daniyal»diki ķoxumqə səzimizdə allikaqan tohtalduk. Axu yərdə eytķinimizni hulasiləp, biz xu tət münggüzni təwəndiki tət imperiyəgə simwol ķilinidu, dəp ixinimiz: —

(a) birinqi münggüz — Babil imperiyəsi
(ə) ikkinqi münggüz — Pars imperiyəsi (Zəkəriyaning künliridə tehi ḫəküm sürüwatķanidi)
(b) üqinqi münggüz — Grek imperiyəsi (Zəkəriyaning künliridə tehi barlikķa kəlmigən)
(p) tətinqi münggüz — Rim imperiyəsi wə ahirķi zamanlarda xuning harabiliridin kəkləp qikidioƣan dəjjalning imperiyəsi

Israil əmdi muxu kərünüxtin ķandak təsəlli taparkin? Berilgən təsəlli dəl xu idiki, gərqə muxu imperiyələr wakƫinqə hojilik ķilsimu, Huda bəribir ḫəmmidin üstün turup, ularni ḫalak ķilixķa tət «ḫünərwən»ni allikaqan təyyarlioƣandur. Ibraniy tilida «dəkkə-dükkigə qüxürüx» degən səz yənə «xilip yoķitix» yaki «yonup yoķitix» degən mənini əz iqigə alidu. Undakƫa, tət

münggüzni yoқitidioɣan tət ɧünərwən kimlər?

Daniyal pəyoɣəmbərning bexarətlirigə asasən ɧünərwənlərning salaɧiyiti təwəndikidək boluxi kerək, dəp ixinimiz: —

(a) birinqi ɧünərwən — Pars imperiyəsi (Babil imperiyəsini aoɣduroɣan)

(ə) ikkinqi ɧünərwən — Grek imperiyəsi (Pars imperiyəsini aoɣduroɣan. Zəkəriyaning dəwridə bu ix tehi yüz bərmigənidi).

(b) üqinqi ɧünərwən — Rim imperiyəsi (grek imperiyəsini aoɣduroɣan)

(p) tətinqi ɧünərwən — bu tooɣruluқ ikki hil pikir bar: —

(1) tətinqi ɧünərwən Rim imperiyəsini aoɣduroɣan «Gotlar» wə «Wizigotlar»oɣa wəkillik қilidu;

(2) tətinqi ɧünərwən Məsiɧning əzigə wəkillik қilidu; qünki Rim imperiyəsining harabiliridin qiқidioɣan dəjjalning imperiyəsini ahirida aoɣduroɣuqi Məsiɧning Əzidur. Biz ikkinqi pikirgə mayilmiz: —

«Keqidiki oɣayibanə kərünüxlərdə mən goya Insan ooɣlioɣa ohxax bir zatning ərxtiki bulutlar bilən kəlginini kərdüm. U «Əzəldin bar Boloɣuqi»ning yenioɣa berip, Uning aldioɣa ɧazir қilindi (bu ixni Məsiɧning dunyani soraққa tartixқa қaytip qüxüxi aldida yüz beridu, dəp қaraymiz). ɧər əl-yurt, ɧər taipə, ɧər hil tilda səzlixidioɣanlar Uning hizmitidə bolsun dəp, səltənət, xəɧrət wə padixaɧlиқ ɧoқuқi Uningoɣa berildi. Uning səltəniti mənggü solaxmas səltənəttur, Uning padixaɧliқi mənggü ɧalak қilinmas» wə «təɧttə olturoɣan məzgildə, ərxtiki Huda yimirilməs bir padixaɧlиқ bərpa қilidu. Bu padixaɧlиқ ɧərgiz baxқa bir həlқlərgə ətməydu; əksiqə u bu baxқa padixaɧliқlarni üzül-kesil gumran қilip, əzi mənggü məzmut turidu» («Dan.» 7:13, 14, 2:44-45nimu kərüng).

Üqinqi oɣayibanə kərünüx — əlqəx tanisini tutқan yigit (2:1-13)

«Andin mən beximni kətürüp, mana қolida əlqəm tanisini tutқan bir adəmni kərdüm wə uningdin: «Nəgə barisən?» dəp soridim. U manga: «Mən Yerusalemni əlqigili, uning kəngliki wə uzunluқini əlqəp kərgili barimən» — dedi.

Mana, mən bilən səzlixiwatқan pərixtə qiқti; yənə bir pərixtə uning bilən kərüxüxkə qiқti wə uningoɣa mundaқ dedi: — Yügür, bu yax yigitkə səz қil, uningoɣa mundaқ degin: — «Yerusalem əzidə turuwatқan adəmlərning wə mallarning kəplükidin sepilsiz xəɧərlərdək bolidu. — Wə Mən Pərwərdigar uning ətrapioɣa ot-yalқun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən.

— ɧoy! ɧoy! Ximaliy zemindin қeqinglar, — dəydu Pərwərdigar, — Qünki Mən silərni asmandiki tət tərəptin qiққan xamaldək tarқitiwətkən, dəydu Pərwərdigar».

— «— ɧəy! I Babil қizi bilən turoɣuqi Zion, қaqқin! Qünki samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaқ dəydu: —

Əz xan-xəripini dəp U Meni silərni bulang-talang қiloɣan əllərgə əwətti; qünki kim silərgə qeқilsa, xu Əzining kəz қariqoқioɣa qeқiloɣan bolidu. Qünki mana, Mən Əz қolumni ularning üstigə silkiymən, ular əzlirigə қul қilinoɣuqilaroɣa olja bolidu; xuning bilən silər samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər.

Nahxilarni yangritip xadlan, i Zion қizi; qünki mana, keliwatimən, arangda makanliximən, dəydu Pərwərdigar, — wə xu künidə kəp əllər Pərwərdigaroɣa baoɣlinidu, Manga bir həlқ bolidu; arangda makanliximən wə silər samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər; xuningdək Pərwərdigar Yəɧudani əzining «muқəddəs zemini»da nesiwisi boluxқa miras қilidu wə yənə Yerusalemni talliwalidu.

Barlik ət igiliri Pərwərdigar aldida süküt kilsun! Qünki U Өzining mukəddəs makanidin kozoŋaldi!»

Ikkinqi wə üqinqi kerünüxlər birinqi kerünüx bilən ziq munasiwəttə turidu. Üqinqi kerünüxtə kərsitilgən əng muhim ix bolsa, Yerusalem (yəni «Hudaning xəhiri», «Zion»)ning kəlgüsidiki awat-bayaxatliki wə xan-xəripidin ibarət bolidu.

Bu kerünüxtiki nuroŋun jəhətlər okurməngə okuoŋan haman enik boluxi kerək. Təwrat wə Injilni okuoŋanseri kerünüxning təpsilatliri tehimu xundak bolidu. Biz muxu yərdə təpsiliy tohtalmaymiz, pəkət birnəqqə baykioŋanlirimizni bayan kilimiz: —

(a) «**Өlqəm tanisini tutkan bir adəm»gə: «Yügür, bu yax yigitkə səz kil, uningoŋa: «Yerusalem өzidə turuwatkan adəmlərning wə mallarning koplükidin sepilsiz xəhərlərdək bolidu**» dəp eytiloŋan səzlər bizningqə uningoŋa «əlqəx ixining kəlgüsidə hajiti yok, qünki Yerusalemning kəlgüsi «sepilsiz», qəksiz qong bir xəhər bolidu» degənni bildüridu. Gərqə yekin kəlgüsidə Hudaning xapaiti bilən Yerusalemning bir sepili bolidioŋan bolsimu («Nəhəmiya» degən kitabni kerüng), xundak bir kün keliduki (uni tehi kütməktimiz), ahalisi xunqə kəpiyiduki, xəhər hərkandak sepildin halkip kengiyidu. Dərwəkə 5-ayəttə: «**Wə mən Pərwərdigar uning ətrapioŋa ot-yalkun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən**» deyilidu. Huda pütünləy baxpanah bolsila hərkandak sepilning heq hajiti kalmaydu. Yerusalem əgər Əysani өz Məsihimiz dəp kobul kiloŋan bolsa bu ayəttə təswirləngən halət Yerusalemning xu qaoŋdiki haliti boloŋan bolatti; kəlgüsidə Yerusalemdikilər ahirida Uni kobul kilsa haliti jəzmən muxu ayəttə deyilgəndək bolidu («Yəx.» 4:5-6, 26:1, 60:19 wə «Wəh.» 21:23nimu kerüng).

Bügünki künlüktimu hərbir etikadqi yaman rohlar uning rohioŋa hujum kiloŋan qaoŋlarda, Hudaning өzigə baxpanah boluwatkinini («Zəb.» 27:2-3, 34:7), xundakla Hudaning xərəplik yoruklukining uning roh-kəlbidə nur qeqiwatkinini bilidu («Yh.» 8:12, «2Kor.» 4:6).

(ə) Uning Zionoŋa baxpanah boluxka boloŋan wədisigə asasən, Huda sürgün boloŋan jay Babildin tehi kaytmioŋanlarni Zionoŋa kəqip kelixkə qakiridu («ximaliy zemin» Pəlestingə nisbətən Babil hesablinidu). Xu qaoŋdiki Babil allikaqan Pars imperiyəsi təripidin aoŋduruloŋan bolsimu, uning bexioŋa qüxidioŋan yənə birnəqqə balayi'apətlər bar idi. Ottura xərkning kədimki tarihi buningoŋa ispat beridu. Xübhisizki, Hudaning bu qakirikida yənə kəlgüsidiki bir zaman, yəni ibraniy palandiliri pütkül dunyaoŋa tarkitiloŋandin keyin, Huda ularni sürgün boloŋan yərlərdin kaytixka qakiridioŋan bir kün kəzdə tutulidu («Yəx.» 48:20, 52:11, «Yər.» 2:6, 45ni kerüng).

Zəkəriya pəyoŋəmbərning künliridə sürgün boloŋanlarning kəpinqisi Babilda azrak rahətlik turmuxni kerüpla, Pəlestingə kaytsam xübhisizki japa tartimən dəp kaytixni halimioŋanidi. Halbuki, kəlgüsi bir kündə Huda Өzi koy bakkuqidək ularni dunyadiki hərbir jaydin degüdək өz zeminioŋa yetəkləp baxlaydu («Yər.» 16:14-15, 23:7-8). Xuning bilən bir wakitta U ularni tarkitiwətkən əl-dələtlərni jazalaydu («**Өz xan-xəripini dəp U Meni silərni bulang-talang kiloŋan əllərgə əwətti**» 8-ayət). «**Xan-xərəpkə erixtürüx**» degən ibarə xübhisizki, Məsihning Hudaning gunah üstigə qikaroŋan hөkümlirini yürgüzüxi wə xuning bilən bir wakitta towa kilip uning nijatini kobul kiloŋanlaroŋa mehir-xəpkitini kərsitixi arkilik Hudaoŋa xan-xərəp kəltürüxtin ibarət bolidu. «Yəx.» 14:1-3ni kerüng. Xu qaoŋda Huda «**Өz kolumni ularning üstigə silkiymən**» dəydu — demək, ularning üstigə halakət kəltüridu (muxu ibarə kerüngən «Yəx.» 11:15 wə 19:16ni kerüng).

(b) Kizik yeri xuki, 8-ayəttə səz kiloɣuqi «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Yahwəḥ (Pərwərdigar)ning Əzi; lekin U «**Pərwərdigar təripidin**» əwətilgən. Səzligüqi yənə 9-ayəttə: «**Silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər**» dəydu. Bu tolimu sirlik gəptur! Əmma Injilni oḳuoɣanlar xuni biliduki, muxu yərdə səzligüqi (muxu səzlərni baxḳa ḥeqḳandak qüxəndürüx yoli yoḳtur) Əz Atisi tərəptin əwitilgən Rəb Əysa Məsiḥdin baxḳa birsi əməs. Məsilən «Luḳa» 4:14, 43, 9:48, «Yḥ.» 3:34, 6:38, 7:28-29, 17:21, 20:21ni, xundaḳla «Yəx.», 48:16ni kərüng.

(p) 10-14-ayətlərning məzmuni jəzmən Rəb Əysa Məsiḥning pütkül Israil həlḳi towa kiloɣandin keyin dunyaoɣa ḳayta kelixi bilən munasiwətlik: «**Qünki mana, keliwatimən, arangda makanliximən**». Muxu yərdimu səzligüqining «Yahwəḥ» (Pərwərdigar) ikənlikini, «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar» təripidin əwətilgənlikini bayḳaymiz (11-ayətni kərüng).

Muxu ayətlərning iqidə muḳəddəs yazmilardin yioɣinqaḳlanoɣan kəp ayətlər kərülidu. Ularning bəziliri təwəndiki ayətlərdə tepilidu: «Yəx.» 12:6, «Zəf.» 3:14-15, «Zəb.» 102:15-22, «Yəx.» 56:1-6, «Yər.» 50:5, wə yənə «Zək.» 14-bab, «Ros.» 15:13-18, «Yəx.» 19:25.

(t) «Muḳəddəs zemin» degən ibarə dikḳitimizni Hudaning Kanaan (Pələstin) zeminini «Meningki» degənlikigə tartidu; qünki «muḳəddəs» degən səzning tüp mənisi: «Hudaoɣila təwə» degənlik bolidu.

(j) 13-ayəttə «ḳozoɣaldi» yaki «turdi», «ḳopti» degən səz «Zəb.» 44:23də tepilidu: «**Oyoɣan, i Pərwərdigar! Nemixḳa uhlap yatisən?**

Ornungdin tur, bizni mənggügə taxlawətmigəysən!». Yənə «Ḥab.» 2:20, «Zəf.» 1:7nimu kərüng.

Tətinqi oɣayibanə kərünüx — bax kahin Yəxuaning Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuxi (3-bab)

«**Andin u manga Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuwatḳan bax kahin Yəxuani, xuningdək Yəxuaning ong təripidə uning bilən düxmənlixixkə turoɣan Xəytanni kərsətti.**

Pərwərdigar Xəytanoɣa: «Pərwərdigar seni əyiblisun, i Xaytan! Bərḥək, Yerusalemni talliwaloɣan Pərwərdigar seni əyiblisun! Bu kixi ottin tartiwelinoɣan bir ququla otun əməsmu?» — dedi. Yəxua bolsa paskina kiyimlərni kiygən ḥalda Pərixtining aldida turatti. U uning aldida turuwatḳanlaroɣa: «Bu paskina kiyimni uningdin salduruwetinglar» — dedi wə uningoɣa: «Ḳara, Mən ḳəbiḥlikingni səndin elip kəttim, sanga ḥeytlik kiyim kiygüzdüm» — dedi. Mən: «Ular bexioɣa pakiz bir səllini orisun!» — dedim. Xuning bilən ular pakiz bir səllini uning bexioɣa oridi; Pərwərdigarning Pərixtisi bir yanda turatti wə Pərwərdigarning Pərixtisi Yəxuaoɣa mundak jekilidi: —

«Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: — Əgər yollirimda mangsang, tapilioɣinimni qing tutsang, Mening əyümni baxḳurisən, ḥoylilirimoɣa ḳaraydioɣan bolisən; sanga yenimda turuwatḳanlarning arisida turux ḥoḳuḳini berimən.

I bax kahin Yəxua, sən wə sening aldingda olturoɣan ḥəmraḥliring anglanglar (qünki ular bexarətlik adəmlər): — Mana, Mən «Xah» degən ḳulumni məydanoɣa qikirimən. Mana, Mən Yəxuaning aldioɣa ḳoyoɣan taxḳa ḳara! — Bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar; mana, Mən uning nəḳixlirini əzüm oyimən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — wə Mən bu zeminning ḳəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən.

Xu küni, — dəydu samawi ⱪoxunlarning Sərdari bolⱺan Pərwərdigar, ⱨərbiringlar ⱻz yeⱪininglarni üzüm teli wə ənjür dərihi astiⱺa olturuxⱪa təklip ⱪilisilər».

Awwalⱪi üq kərünüx tooⱪruluⱪ qongⱪur bir soal pəyoⱪəmbərning kənglidə pəyda boluxi mumkin: «Huda ⱪandaⱪmu Israilni əsligə kəltürsun? Israilning eoⱪir gunaⱨliri wə əhlaⱪta bolⱺan buzuⱪqiliⱪi üqün uni Pərwərdigarning əyi selinidiⱺan jay boluxⱪa, xundaⱪla barliⱪ əllərgə Hudaning bəht-bərikitini yətküzgüqi hizmətkar boluxⱪa mənggü nalayiⱪ ⱪiliwətkən əməsmu?».

Tətinqi kərünüx yuⱪiriⱪi soalⱺa jawab tərihⱪisidə ⱨəmdə pəyoⱪəmbərning əzining təwəndiki həwərni əginixi üqün, xundaⱪla uni həlⱪⱪə yütküzüxi üqün berilgən, dəp ixinimiz: —

(1) Israilning bəht-bərikiti (xundaⱪla, barliⱪ ixəngüqilərning bəht-bərikiti) Israilning uningⱺa layiⱪ bolⱺinidin yaki ⱪandaⱪtur birnəqqə atalmix «sawaplⱪ ixliri»din bolⱺan əməs, bəlki Pərwərdigarning mutləⱪ meⱨri-xəpⱪitidin, «Yerusalemni talliⱺan» Ⱪadir-Mutləⱪning əzgərməs muddia-məⱪsətliri asasida bolⱺandur;

(2) Napak, gunaⱨkar wə əhlaⱪta bulⱺanⱺan bir həlⱪ ⱪandaⱪ paklinip «**Hudaning hizmətkarliri»ⱺa əzgərtilidu? Hudaning Israilⱺa: «Silər Manga kaⱨinlardin tərkib tapⱪan has bir padixaⱨliⱪ wə muⱪəddəs bir ⱪowm bolisilər**» degən qaⱪiriⱪi wə ularni tallewlixining səwəbi bar idi. Israilni «Pərwərdigarning əyi»gə məs'ul boluxⱪila əməs, bəlki barliⱪ baxⱪa əllərgə «Pərwərdigarning kaⱨinliri» wə «Hudayimizning hizmətkarliri» boluxⱪimu ⱪandaⱪ layiⱪ ⱪilinix yoli bizgə bu kərünüxtə ayan ⱪilinidu (Hudaning xu qaⱪiriⱪi «Mis.» 19:6də, «Yəx.» 61:6dimu hatirilinidu).

Ohxax soal «Yər.» 3:19də ⱪoyulidu.

Ⱪiskiqə ⱪilip eytⱪanda, birinqi, ikkinqi wə üqinqi kərünüxtə Israilning sürgünlüktin wə əzlirni zulum ⱪiloⱪuqilardin azad ⱪilinip ronaⱪ tapidiⱺanliⱪi kərsitilidu; tətinqi kərünüxtə xu jismaniy jəⱨəttiki azadliⱪⱪa mas ⱨalda, Israilning roⱨiy jəⱨəttin gunaⱨⱪa əsir bolⱺanliⱪidin azad ⱪilinidiⱺanliⱪi kərsitilidu. «Iqki, roⱨiy ⱨər ⱪilinix» bolmisa «sirtⱪi, jismaniy ⱨər ⱪilinix»ning nemə paydisi? Əmdi kərünüxning bəzi təpsilatlirini kərəyli: —

«**Andin u manga Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuwatⱪan bax kaⱨin Yəxuani, xuningdək Yəxuaning ong təripidə uning bilən düxmənlixixkə turoⱪan Xəytanni kərsətti**» (1-ayət).

Muxu «Yəxua» bolsa əslidə on altə yil ilgiri Babilning sürgünlükidin tunji ⱪaytⱪan 49697 kixigə Zərubbabəl bilən birgə yetəkqi bolⱺan «bax kaⱨin» idi, əlwəttə. «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning salaⱨiyiti tooⱪruluⱪ yuⱪirida azraⱪ tohtalduⱪ.

«**Aldida turuwatⱪan**» degən səz Hudaning yaki insanning «hizmitidə bolux»ni ipadiləydu. Məsilən, «Yar.» 41:46də (Yüsüp Pirəwnning aldida), «Ⱪan.» 1:38də (Yəxua Musaning aldida), «1Sam.» 16:21də (Dawut Saulning aldida), «1Pad.» 1:2-4də (Abixag Dawutning aldida turidu). Bundaⱪ misallar baxⱪa kəp jaylarda uqraydu. Hudaning aldida turux (Uning hizmitidə bolux) tiki birnəqqə misalni «Ⱪan.» 10:8din, «Ⱨak.» 20:28din, «1Pad.» 17:1din, «2Pad.» 3:14-16din kərüng. Bu səzlər yənə Hudaning aldida dua ⱪilix üqün ⱨazir boluxnimu bildüridu (məsilən, «Yar.» 18:22, «Yər.» 7:10).

Əmma tətinqi kərünüxtə Yəxuaning Pərwərdigarning Pərixtisining aldida turuxi pəqət özigə wakalitən əməs, bəlki bax kaһinlиқ salaһiyitidə pütkül Israil həlқigə wakalitən bolidu.

Yəxuaning bu wəkillik roli təwəndikilərdin kərünidu: —

(1) Yəxuaning «bax kaһin» degən unwanining təkitlənginidin kərünidu;

(2) Pərwərdigarning Pərixtisining ətünüxi wə Xəytanning Yəxuaning üstidin qiқarоған xikayətlirigə қayturоған jawabi Yəxua üqün əməs, bəlki Yerusalem üqün қilinidu. Bu yərdə Yerusalem baxқa kəp yərlərdikidək xəһərni əməs, bəlki pütkül həlқni bildüridu.

(3) 4-ayət bilən 9-ayətni selixturоғanda, roxənki, Yəxuaоға «**Қara, Mən қəbiһlikingni səndin elip kəttim**» dəp eytiloған səzlərning kərsətkini Hudaning (9-ayəttə) «**Mən bu zeminning қəbiһlikini bir kün iqidila elip taxlaymən**» degən səzliridə kərsitilgən ix bilən ohxax ixtur.

Yəxua həlққə wəkil һəm ular üqün dua қiloғuqi bax kaһin süpitidə Hudaning aldida mundaқ turuxi əməliyəttə Israil həlқining özining Huda aldida soraққa tartilidioғanliқioға ohxax ixtur.

Məzkur ayət ibraniy tilida: «Yəxuaning ong təripidə uningоға Xəytan boluxқa turoған Xəytanni kərsətti» degən tərtiptə kelidu — qünki «Xəytan» degənning əsli mənisi: «düxmən, küxəndə».

Xəytanning xikayət səzliri bizgə eytilmioған, biraқ ularning temisi 3-ayəttin eniқ kərünidu: «**Yəxua bolsa paskina kiyimlərni kiygən һalda pərixtining aldida turatti**».

Muxu yərdə «paskina» degən səz ibraniy tilida «əng yirginqlik, əng nijis» degən mənini bildüridu. Demək, Yəxuaning bu kiyimliri həlқning Huda aldidiki gunaһlirining қandaқ ikənlikini kərsitidu. Dərwəқə, uning Xəytan xikayət қiloғudək dərijidə gunaһi bar idi!

Əmma Xəytan xikayət қiloғini bilən uning gunaһ bekitix һoқuқi yoқtur. Əməliyəttə adəm һəyran қalarliқ ix xuki, Yəxuaning, xundaқla Israilning gunaһini bekitixkə birdinbir һoқuқi bar Boloғuqi, yəni Pərwərdigarning Pərixtisi Өzi Yəxuani pakizlaxқa təxəbbusqi bolidu (biz 2-ayəttə «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning yənə bir қetim «Pərwərdigar» dəp ataloғinini bayқaymiz).

Hudaning Israilni bundaқ aқlixi Yəxaya pəyoғəmbərning Israiloға wəkil bolup eytқan munu səzidək boloған: —

«**Meni aқlioғuqi yenimdidur; kim manga ərz-xikayət қilalisun? Bar bolsa birliktə dəwalixayli; kim mening üstümdin əyibliməkqi bolsa, aldimoға kəlsun! Manga yardəmdə boloғuqi Pərwərdigardur; əmdi meni ərz қilalaydioған kimkən? Ularning һəmmisi bir tal kiyimdək əskirəp ketidu; pərwanilər ularni yutuwetidu**» («Yəx.» 50:8, 9). Injilda Hudaning nijatidin nesip boloғanlarning bəһtlik əһwali tooғrulуқmu xundaқ deyilidu: «**Kimmu Hudaning talliоғanliri üstidin xikayət қilalisun?! Huda һəққaniy қiloған yərdə, kimmu bizni gunaһқa məһkum қilalisun? Өlgən, һəm tirilgən wə Hudaning ong yenida turuwatқan, biz üqün Hudaning aldida turup dua-tilawət қiliwatқan Məsiһ xundaқ қilarmu?!**» («Rim.» 8:33-34; «1Yһ.» 2:1-2nimu kərüng, xu ayətlərdə Rəbbimiz «Yardəmqi Wəkilimiz» dəp atilidu).

Uluoғ «Yardəmqi Wəkil» Israil üqün boloған aқlax səzliridə birinqidin Pərwərdigarning əzgərməs talliwaloғinini asas қilidu: «**Pərwərdigar seni əyiblisun!**». «Əyiblisun» degən peil ibraniy tilda «gaar» degən səz bilən ipadilinidu. «Gaar» «tənbiһ berix» wə (Huda təripidin ixlitilgən bolsa) «besiқtürüx, basturux» degən mənilərni өz iqigə alidu; xuning üqün muxu yərdə «Iblisni basturup, xikayətlirini qətkə қeқiwetix» degən mənінimu kərsitidu. Səwəbi — «**Bərһəқ, Yerusalemni talliwaloған Pərwərdigar seni əyiblisun!**». Injilda deyilgəndək «**Huda aldin bilgən Өz həlқidin waz kəqkini yoқ!**» («Rim.» 11:2).

Hudaning Israilni Өzigə has həlk kilip tallixida ularning sadiklikioƣa asaslanoƣan bolsa, undakta ular heli burunla taxliwetilgən bolatti. Huda nemixka Israilni tallioƣandu? Ularning həkkaniyliki üqünmu? Baxka əllərdin yekimlik boloƣanliki tüpəylidinmu? Yak! — U Musa arkilik ularoƣa: «**Pərwərdigarning silərgə mehri qüxüp silərni talliwaloƣini silərning baxka həlklərdin kəp boloƣanlikinglar üqün əməs — əməliyəttə, silər barlik həlklər arisida əng az idinglar — bəlki Pərwərdigarning silərni səygini tüpəylidin wə ata-bowiliringlaroƣa iqkən kəsəmgə sadik boloƣanliki üqün Pərwərdigar silərni küqlük kol bilən kutkuzup, hərlük bədili tələp «Kulluk makani»din, yəni Misir padixahi Pirəwnning kolidin qikaroƣan**» dəydu («Kan.» 7:7-8).

Huda Өzining Ibrahim bilən «**Sən arkilik yər yüzidiki barlik ailə-kəbililər bəht-bərikət tapidu!**» degən əhdisigə asasən Israil arkilik Өz mukəddəs harakterining barlik tərəpliri, jümlidin mutlək adilliki həm qəksiz mehir-xəpkitini bayan kilixka xundak bekitkəndin keyin, gərqə ularning kəp gunahliri wə asiylikliri boloƣan bolsimu, U hərgiz ulardin waz kəqməydu.

Bu nuktini kərsətkən ayətlər heli kəptur — məsilən, «Yər.» 31:37, «Law.» 26:44.

Ikkinqidin, Pərwərdigarning Pərixtisining Xəytanning xikayətlirigə boloƣan jawabi Israilning allikaqan tartkan azab-okubətlirini өz iqigə alidu: «**Bu kixi ottin tartiwelinoƣan bir ququla otun əməsmu?**». Bu səzlər «Amos» 4:11dimu ixlitilgən bolup, xu yərdə Hudaning rəhim-xəpkiti bilən insanning nahayiti qong bir apəttin kutuluxini kərsitidu. Yukirida eytkinimizdək bu səzlər pəkət Yəxuaning өzinila əməs, bəlki u wəkil boloƣan pütkül Israilning əhwalini kərsitidu.

Muxu yərdiki «ot» birinqidin Babil imperiyəsidiki sürgünlükni kərsitidu. Muxu «ot»tin kaytkan kalduruloƣan kisim «tartiwelinoƣan ququla»oƣa ohxaydu. Uning üstigə, bu səzlər bizgə Yəhudiylarning tarihi tooƣrisida tehimu qongkur bir omumiy həkikətni əslitidu. Israil daim degüdək «ot iqidə» bolidu, lekin Huda ularning pütünləy yokitilixioƣa hərgiz yol koymaydu. Bu jəhəttin Israil Musa pəyoƣəmbər kərgən xu «**kəyüwatkan azoƣanlik**»ka ohxaydu. Huda ular otturisida ottək turoƣaqka ularning iqidiki daxkili kəydürülməktə; lekin ular uningda kəydürüp yəwetilməydu.

Israilning «ot iqidə» boloƣanliki tooƣruluk yənə «Yar.» 15:17, «Kan.» 4:20, «Zeb.» 66:12, «Yəx.» 43:2ni kərüng. Misir Israiloƣa «humdan» boloƣan, Babilmu həm xundak; gərqə bügünki kündə Yəhudiylar kaytidin Kanaan zeminini igiligən bolsimu, ularni sinaydioƣan «azab-okubət otliri» tehi tügimidi; «**yat əllərning wakti**» toxkuqə, Israil zeminida turuwatkan həm pütkül dunyaoƣa tarkitiloƣan barlik Yəhudiylarning tartkan azab-okubətliri ahirki «dəhxətlik azab-okubət» waktida əwjigə qikidu. Xu qaoƣda «**Rəb adalət yürgüzgüqi Roh həm kəydürgüqi Roh bilən bilən,**

Zion kizlirining pasiklikini yuyup,

Yerusalemning kan daoƣlirini tazilaydu» («Yəx.» 4:4); U xu qaoƣda ularni kaytidin «**ottin tartiwaloƣan ququla**»dək kutkuzidu, ularni kəpəytip pütkül dunyaoƣa bəht-bərikət ata kilidu.

Barlik etikadqilarmu «**ququlidək ottin tartiwelinoƣan**» əməsmu? «Ot» adəttə gunahning өzini əməs, bəlki Hudaning jazalirini kərsitidu; birak gunah paniy dunyadimu daim degüdək gunah ətküzgüqining bexioƣa ot qüxüridu; «**rəzillik ottək kəyidu**» («Yəx.» 9:18). Bu nuktini hes kiloƣan yaki hes kilmioƣan bolayli, dərhəkikət həmmimizning əhwalimiz xundak bolidu. Həmmimiz өzimizdiki gunahlik təbiyitimizning gunahiy oti iqidə yaxap kəlduk (məsilən,

tilimiz tooɣruluқ «Yaқ.» 3:6ni kərüng). Hudaning rəһim-xəpқiti bolmisa, alliburun gunaһlиқ oti bilən kəyüp ketəttuқ.

Ikkinqidin, «**ottin tartiwelinoɣan ququlidək**» degən səzlər bizgə Қutқuzoɣuqimizning meһir-muһəbbiti wə rəһimdilliқini əslitidu; qünki һeqkim bizgə iq aoɣritmioɣan waқtida, U qəksiz azab-oқubətlərni tartixliri bilən «ottin tartiwelinoɣan ququlilardək» bizni gunaһning kəlgüsi jazaliridinla əməs, bəlki gunaһning һazirқi küqlük əsirlikidinmu қutқuzoɣan.

Yəxua kiygən «paskina kiyimlər» tooɣruluқ yənə toһtilayli. Bular deginimizdək Israilning xu qaoɣdiki gunaһini kərsətkən; Huda ularni tehi yat əllərning һəkümranliқidin azad қilmioɣanliқining Өzi ularning xu eoɣir gunaһining məwjutliқioɣa toluқ ispat bərməktə idi.

«Paskina kiyimlər» əһlaқiy buzuқluққa simwol bolidioɣanliқi yənə «Yəx.» 64:6dimu tiloɣa elinidu: —

«**Əmdi biz napak birnərsigə ohxax bolduқ,**
Қiliwatқan barliқ «һəққaniyətlirimiz» bolsa bir əwrət latisioɣila ohxaydu, halas;
Һəmmimiz yopurmaқtək hazan bolup kəttuқ,
Қəbiһliklirimiz xamaldək bizni uqurup taxliwətti».

Bu səzlər Israilning һəқiқiy əһlaқiy һalitini kərsətti.

Hudaning «**Zion қizlirining pasiқliқini yuyux**», xundaқla barliқ buloɣinixliridin paklax tooɣrisidiki wədisi kəp pəyoɣəmbərlər təripidin hatiriləngən — məsilən, «Yəx.» 4:3-4, «Əz.» 36:16-32. Israil kiyidioɣan yengi kiyim, yəni Məsiһning Өzining mukəmməl һəққaniyliқi boloɣan kiyimlər «Yəx.» 61:6, 10də kərünidu: — «**Mən Pərwərdigarni zor xad-huramliқ dəp bilip xadlinimən,**
Jenim Hudayim tüpəylidin huxallinidu;
Qünki toy қilidioɣan yigit özigə «kaһinliқ səllə» kiyiwaloɣandək,
Toy қilidioɣan қiz ləəl-yaқutlar bilən özini pərdazlioɣandək,
U nijatliқning kiyim-keqikini manga kiydürdi,
Һəққaniyliқ toni bilən Meni pürkəndürdi».

Bu roһiy kiyimlər bilən һəmmə ixəngüqilər bügün kiyindi; pütkül Israilmu kəlgüsidə ular bilən kiyinidu.

4-ayətkə ətəyli: — «**«Bu paskina kiyimlərni uningdin salduruwetinglar» — dedi wə uningoɣa: «Қara, Mən қəbiһliқingni səndin elip kəttim, sanga һeytliқ kiyim kiygüzdüm**». Bu nemidegən ajayib özgirix-һə! Pərwərdigarning Pərixtisi muxu buyruқni aldidiki hizmətkar pərixtigə qüxürgəndin keyin dərһal bu simwoloɣa təbir berip: «**Қara, mən қəbiһlikingni səndin elip kəttim**» dəydu (9-ayəttiki «**Mən bu zeminning қəbiһlikini bir kün iqidila elip taxlaymən**» degən xərəplik wədə xuningoɣa ohxax mənidə boloɣan); andin «**Mən sanga һeytliқ kiyim kiygüzdüm**» dəydu. «Һeytliқ kiyim» yuқirida deginimizdək, Məsiһning mukəmməl һəққaniyliқini kərsətkəqkə, bu səzlər biwasitə bexarət bolmisimu, pütkül Israil həlқining kaһin boluxқa қaytidin qaқiritilip kelinidioɣanliқini puritidu («Mis.» 19:6). Bu ix pəyoɣəmbərgə 5-ayəttimu kərünidu. Pəyoɣəmbər stihiyilik һalda tuyuқsiz: «**Ular bexioɣa pakiz bir səllini orisun!**» — dəp salidu. Uning duasi dərһal ijabət қilinidu: «**ular pakiz bir səllini uning bexioɣa oridi**». Bu «pakiz səllə» degən səz bax kaһinning məһsus kiyimining «taj»i boloɣan «səllə» degən səz bilən mənidaxtur («Mis.» 28:36-38). Xu səllə bilən Yəxua (Israiloɣa wakalitən) kaһinliқ hizmitidə boluxқa toluқ təyyarlanoɣan bolidu.

Xuning bilən Israil ahirida «**«Pərwərdigarning kaһinliri» dəp atilidu;**
... ular «Hudayimizning hizmətkarliri» deyilidu».

Ңərbir etiқadqining kəqürmixi Israilning bu kəqürmixini əks ättüridu. Adəm'atimiz wə Ңawa'animiz gunaһini yepix üqün əzlirigə ənjür yopurpmaқliridin kiyimlərni yasiоqan. Lekin Huda ularning xu əzliri tikkən kiyimlərni salduruwetip, Өzi «ңaywanning terisi»din қiloqan kiyimni ularoqa kiygüzdi (bu kiyimni қilix üqün gunaһsiz bir ңaywan əlüxi kerək idi, xuning bilən u namsiz ңaywanni «birinqi қurbanlik» desək, hata bolmaydu — «Yar.» 3:6-7, 21). Bizmu ohsax yolda Hudaning əzimizning barlik baһanilirimizni wə «**əwrət latisioқila ohxaydioқan**» atalmix «**ңəkқaniyətlirimiz**»ni («Yəx.» 64:6) üstimizdin salduruxini қobul қiliximiz kerək. Pəқət xundak қiloqanda andin etiқad arқilikla қobul қilinidioqan Məsiһning xərəplik ңəkқaniyliқi bilən kiydürülüxkə salaһiyitimiz bar bolidu («əf.» 4:22-24). Bu ix bizning atalmix «sawablik ixlirimiz» arқilik əməs, bəlki pəқət Uning meһir-xəpқiti arқilik bolidu («əf.» 2:5)!

«Mat.» 22:1-14, «Wəһ.» 19:6-18nimu kərüng.

6-7-ayətlərdə salmak bir agaһ wə xərəplik wədə tooqruluқ oқuymiz: —

«**Wə Pərwərdigarning Pərixtisi Yəxuaoqa mundak jekilidi: — «Samawi қoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar mundak dəydu: — Əgər yollirimda mangsang, tapilioqinimni qing tutsang, sən Mening əyümni baxқurisən, ңoylilirimoqa қaraydioqan bolisən; sanga yenimda turuwatқanlarning arisida turux ңoқuқini berimən**».

Muxu yərdə «jekilidi» degən səz ibraniy tilida «guwaһliқ berix», «agaһlandurux» yaki Huda bilən munasiwətlik ixlitilgəndə «Huda guwaһqi bolsun» degən mənilərni əz iqigə alidu. Bu səzni Sulayman Ximəyni agaһlandurup: «**Seni mən Pərwərdigar bilən қəsəm қildurup: Xuni sanga.. dəp agaһlandurup eytmioqanmidim?**» degəndimu ixlitilgən («1Pad.» 2:41). Xu ibarə keyinki səzlərning muһimliқini təkitləydu.

Hudaning əyidiki ixlarda durus ңəküm qiқirixta səzgür boluxning addiy xərti Yəxua, Israil, xundakla bizlər üqünmu itaətmən boluxtin ibarəttur.

«**Yenimda turuwatқanlar**» bizningqə pərixtilərni kərsitidu.

8-10-ayətlərdə tehimu uluo wədilər tepilidu. Yəxua bax kaһin süpitidə xularni anglaxқa alaһidə oyoqitilidu: —

«**Əmdi angla, bax kaһin Yəxua, sən wə sening aldingda olturoqan ңəmraһliring anglanglar (qünki ular bexarətlik adəmlər)**»

.«**Ңəmraһliring**» muxu yərdə Yəxuaoqa yardəmqi boloqan baxқa kaһinlarni kərsitidu. «Məlum birsining «**aldida olturux**»» degən səzlər xu kixidin əginix, bilim elixni bildüridu. Bəzi misallarni «2Pad.» 4:38, 6:1, «Əz.» 8:1, 14:1, 20:1din kərüng. Israilning keyinki dəwrliridə «rabbi» (ustaz)larning muhlisliri ularning «aldida olturoqan» yaki «ayioqi aldida olturoqan» deyilidu («Luқa» 10:39, «Ros.» 22:3).

Xunga «**sən wə sening aldingda olturoqan ңəmraһliring**» Yəxua wə uning xagirtliri «**bexarətlik adəmlər**» deyilidu. Ohxaxla Yəxaya wə uning ooqullirimu «**bexarətlik adəmlər**» idi («Yəx.» 8:18; «Yəx.» 20:3, «Əz.» 12:6-11nimu kərüng). Əmdi Yəxua wə ңəmraһliri» nemigə bexarət beridu? Jawab keyinki jümlidə tepilidu: —

«**Qünki, mana, Mən «Xah» dəp ataloqan қulumni məydanoqa qiқirimən**».

Muxu yərdə Huda əwətməkqi boloqan Қutқuzoquqi-Məsiһning ikki unwani: — «Mening қulum» wə «Xah» degənlər birləxtürülgən. Məsiһ «Mening қulum» degən unwani bilən, Yəxaya pəyoqəmbərning wasitisi bilən nuroqun bexarətlər arқilik kəlgüsidə Hudaning iradisigə mukəmməl əməl қiloquqi, Uning nijatini pütkül insayətkə elip baroquqi Қutқuzoquqi süpitidə

bizgə tonuxturulidu. Xuning bilən «Yəxua wə uning adəmliri» Məsiһning Өzi wə Uningoƣa əgixidioƣanlaroƣa bexarət bolidu. Ular dərwəkə Hudaning Israiloƣa boloƣan qakirikioƣa əməl kilidu: «**Silər manga kahinlardin tərkib tapkan has bir padixahlik wə mukəddəs bir kowm bolisilər!**».

Məsiһning «Xah» degən unwanini biz «ilgiriki pəyoƣəmbərlər»ning kitabliridin tapimiz.

Birinqidin, Yəxaya pəyoƣəmbərning kitabidiki 4-babta «Xah»ning wasitisi bilən «Zion kizlirining pasikliki yuyulidu»: —

— «**Rəb adalət yürgüzgüqi Roh һəm kəydürgüqi Roh bilən,**
Zion kizlirining pasiklikini yuyup,
Yerusalemning kan daoƣlirini tazilaydu».
Xuning bilən: —«Zionda kaloƣanlar wə Yerusalemda tohtitiloƣanlar,
Yəni Yerusalemda kalduruloƣan,
Һayat dəp tizimlanoƣanlarning һəmmisi pak-mukəddəs dəp atilidu».

Ikkinqidin, «Pərwərdigarning Xehi» boloƣan Məsih «Yərəmiya» kitabida, 23-bab wə 33-babta kərsitilidu. Xu yərlərdə u Huda «**Dawut üqün əstürüp tikligən Һəkkaniy Xah**», andin «**Dawut nəslidin əstürüp qikiridioƣan Һəkkaniy Xah**» degən süpəttə bizgə tonuxturulup, andin: «**Uning... xu künliridə Yəhuda kutkuzulidu, Yerusalem arambəhxtə turidu; xu qaoƣda Yerusalem: «Pərwərdigar Һəkkaniylikimizdur» degən nam bilən atilidu**» dəp bexarət berilidu.

Zəkəriya pəyoƣəmbər «Xah» tooƣruluk bərgən ikki bexarətni yukirikilaroƣa koxsak, Təwratta «Xah» degən zatning harakteri təwəndiki tət jəһəttə bizgə tonuxturlidu: —

(1) һəkkaniylik bilən һəküm sürgüqi mukəmməl padixah — «**Dawutning nəslidin boloƣan Xah**», Hudaning Dawut padixahka bərgən barlik wədilirini əməlgə axuroƣuqi («Yər.» 23:5, 6, 33:15, 16)

(2) «Xah» dəp ataloƣan «mening kulum» («Zək.» 3:8)

(3) «Xah» dəp ataloƣan insan («Zək.» 6:12).

(4) «Pərwərdigarning Xehi» — «...**güzəl һəm xərəplik bolup,...**
Kəqip kutuloƣan Israildikilərgə xəһrət wə güzəllik kəltüridu» («Yəx.» 4:2)

«Xah»ning bu tət təripi Məsiһning əməllirini bizgə təswirligən Injildiki «tət bayan»dimu, Məsiһning dəl muxu tət təripi enik kərünidu.

Bu tət təripi tooƣrisida «Injildiki kirix səz»imizdə wə «Əzakiyal»diki «koxumqə səz»imizdə tohtalduk. Muxu yərdə xu xərһlirimizni addiy ihqamlaymiz: —

(1) Rosul Mattaning təkitligini — «**Dawutning nəslidin boloƣan Xah**»tur. «**Mana, sening Padixaһing!**» («Zək.» 9:9) — buni «Matta»diki qong tema deyixkə bolidu.

(2) Markusning təkitligini — «**Mana Mening kulum**»dur.

(3) Lukaning təkitligini «**«Xah» dəp ataloƣan insan**» (Zək.» 6:12). Luka bizgə Əysa Məsiһning «Insan'ooƣli» degən süpitini, yəni uning toluk insan, xundakla mukəmməl insan boloƣanliki, barlik insanlarni kutkuzuxka kəlgənlikini kərsitidu.

(4) Rosul Yuһannaning təkitligini «**Pərwərdigarning Xehi**»dur. Rosul Yuһanna өz bayanida «**Əslidila ərxtə turoƣuqi, yəni ərxtin qüxküqi**»ni bizgə ayan kilidu. U eytkan xu zat Hudaning toluk təbiitigə igə boloƣan, xuningdək toluk insaniy təbiətkə igə boloƣan Məsihtur («Yһ.» 3:13).

Okurmənlər Injildiki «tət bayan»ni okuoƣanseri «Xah»ning bu tət təripini baykiyalaydu.

«Zəkəriya»

Məsiḥ tooɣruluḳ bu babtiki uluoɣ bexarət 9-ayəttə yuḳiri pəlligə kətürülidu: —

«**Mana, Mən Yəxuaning aldioɣa ḳoyoɣan taxḳa ḳara! — bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar; mana, Mən uning nəḳixlirini əzüm oyimən — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — wə Mən bu zeminning ḳəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən**».

Zəkəriyaning baxḳa kəp bexarətlirigə ohxax, «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning bexarətlirini esimizgə kəltürüximiz kerək, andin xularning yoruḳluḳi bilən bularni qüxinələymiz.

«**Mana Mən Yəxuaning aldioɣa ḳoyoɣan tax!**» degənlik adəmning esigə awwal xu qaoɣda yengidin ḳuruluwatḳan ibadəthanining ulidiki qong uyultax kelixi mumkin. Lekin xu taxning əzi ḳədimki ikki bexarətni kərsətsə kerək: —

«**Mana, Zionda ul bolux üqün bir tax,**
Sinaḳtin ətküzülgən bir tax,
Ḳimmətlik bir bulung texi,
Ixənqlik muḳim ul texini saloɣuqi mən bolimən.
Uningoɣa ixinip tayanoɣan kixi ḥeq ḥoduḳmaydu, aldirimaydu» («Yəx.» 28:16); wə: «**Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,**
Burjək texi bolup tikləndi!» («Zəb.» 118:22). Xək yoḳki, bu tax Məsiḥning Өzidur («1Pet.» 2:4-8, «Mat.» 21:42).

Əgər Məsiḥ Əysa adəmning ḥayatining uli bolmaydioɣan bolsa, adəmning ḥayatining ḥeqḳandaḳ uli bolmaydu. U Hudaning ḥəḳiḳiy wə mənggülük roḥiy ibadəthanisining təwrənməs ulidur; barliḳ etiḳadqilar xu ibadəthanining bir ḳismi ḳilinip ḳuruluxi bilən ibadəthana «Hudaning bir mənggü turaloɣusi boluxḳa Muḳəddəs Roḥta birləxtürülüp ḳurulmaḳta» («Əf.» 2:19-22, «1Pet.» 2:4-8).

«**Bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar**»

Bəzi xərḥqilər bu səzlərni («Mat.» 3:16-17 ḳatarliḳ yazmilarni kəzdə tutup) «Hudaning kəzliri ḥərdaim Өz ḳuli boloɣan Məsiḥning üstidə turidu» dəp qüxəndüridu. Ḥalbuki, bizningqə xu kərünüxtiki taxning əzidə «yəttə kəz» oyuloɣan yaki nəḳixlənɣən. Xundaḳ boloɣanda, Zəkəriya pəyoɣəmbərning xu waḳitta kərginining mənisi keyinki «Wəḥiy» degən kitabta hatirilənɣən, rosul Yuḥannaoɣa wəḥiy ḳilinoɣan kərünüxtiki məzmunoɣa op'ohxax bolidu. Qünki rosul Yuḥanna «Wəḥiy» degən kitabni ḳobul ḳiloɣanda Məsiḥni mundaḳ ḥaləttə kəridu: «**Andin ḳarisam, ... bir Ḳoza ərə turatti. U yengila booɣuzlanoɣandək ḳilatti; Uning yəttə münggüzi** (barliḳ ḥoḳuḳḳa igə boloɣanliḳini bildüridu) **wə yəttə kəzi bolup** (ḥəmmə ixni mukəmməl bilginini bildüridu)**, bu kəzlər Hudaning pütkül yər yüzigə əwətkən yəttə Roḥi idi**» («Wəḥ.» 5:6).

Demək, Məsiḥ Hudaning Roḥining yəttə tərəplik iltipatining ḥəmmisigə igə bolidu: —

«**Wə bir tal nota Yəssəning dərihining kətikidin ünüp qiḳidu;**
Uning yiltizidin ünüp qiḳḳan bir xah kəp mewə beridu.
Wə Pərwərdigarning Roḥi,
Yəni danaliḳning wə yorutuxning Roḥi,
Nəsiḥət wə küq-ḳudrətning Roḥi,
Bilim wə Pərwərdigardin əyminixning Roḥi Uning üstigə qüxüp turidu;
Uning hursənliki bolsa Pərwərdigardin ḳorḳuxtin ibarət bolidu» («Yəx.» 11:1-3ni wə keyinki ayətlərnimu kərüng).

9-ayətning dawamida Hudaning: «**Mana, Mən uning nəқixlirini Өzüm oyimən**» degən sөzlirini qoқum aldinқi sөzlөr bilən baxlinixliқi bar dөp қaraymiz. Bu yөrdө «taxқa oyuloɳan» nөrsining zadi nemө ikөnliki bayan қilinmaydu. Bu ixta kөp қiyaslarni қilixқa bolidu, өlwөttө. Өmma tax Mөsihɳning Өzi bolidikөn, undaқta «Uning üstigө mөnggülük oyuloɳini»ning nemө ikөnlikidө xөk yoқ. Qünki U bizning gunaһlirimiz üqün bөdөl tөligөndө, Uning tenining bөx yeri yarilanoɳanidi. Yuқirida tiloɳa aloɳinimizdөk rosul Yuһanna Mөsih Өysani өrxtө kөrginidө uni «**yengila booquzlanoɳandөk**» kөrdi. Rөbbimiz өlümdin yengila tirilip, өrxtө ayan boloɳanda Өz tenidө xu bөx yarisining tatuқliri tehiqө bar idi wө һazirmu xu tatuқliri bardur! («Yһ.» 20:20, 25, 27, «Wөһ.» 5:6, 12). Bu xөrөplik yarilar bizning mөnggülükimiz üqün oyuloɳan idi, biz dөl ular arқilиқ xipa taptuқ! («Yөx.» 53:5, «Mat.» 8:17).

9-ayətning: «**Mөn bu zeminning қөbiһlikini bir kün iqidila elip taxlaymөn**» degөn ahirқi jümlisi qoқum yuқirida tiloɳa elinoɳan Mөsihɳning tenidiki «nөқixliri»gө, xundaқla Uning gunaһlirimiz üqün azab-oқubөt tartқanlirioɳa ziq baoɳlinidu, өlwөttө. Qünki U pөқөt «zeminning қөbiһlikini elip taxlapla» қalmay, bөlki krestkө mihlinip pütkül dunyaning gunaһlirining bөdilini tөlөp, gunaһlardin azad bolux yolini «**bir kün iqidila**» aqti («1Pet.» 2:24)!

Өmma bexarөttө kөzdө tutuloɳan «kün» өmөliyөttө Mөsihɳning azablanoɳan xu küni өmөs, bөlki kөlgüsidө Israilning (Mөsih krestlөngөn axu kündө) allиқaqan eqiloɳan nijatni қobul қilidioɳan künidin ibarөt. «Lawiylar»diki «қoxumqө sөz»imizdө tohtaloɳinimizdөk, Israilning «kafarөt küni» һeyti ularning kөlgüsidө towa қilip Mөsihini қobul қilidioɳan künigө bexarөtlik rөsim bolidu («Rim.» 11:26). Demөk, Rөbbimizning allиқaqan pütkül insaniyөtning gunaһlirini «bir kün iqidila» Өz üstigө aloɳan hizmiti kөlgüsidө pütkül Israil hөlқidө kөzligөn nixanoɳa yetip, «**ularning қөbiһliki bir kün iqidila elip taxlinidu**». «Yөx.» 66:8, «Zөk.» 12:10-14, 13:1ni wө bu ayөtlөr tooɳrisidiki bayanlirimiznimu kөrüng.

Bu ixni qüxiniximizgө yardөm bolsun üqün Hөjөrning kөqürmixini, uning Bөөr-Xebadiki qөl-bayawanda yoldin adixip yürginidө boloɳan wөқөni addiy bir misal қilayli. Uning tulumidiki süyi tügөp kөtkөndө, ooɳli Ismailni bir qatқalning tüwigө taxlap қoyup, өlümgө yüzlinip sөl yiraққa berip, dөrd-өlөm iqidө pөryad kөtürüp yioɳlaydu. Huda uning wө ooɳlining yioɳa awazini anglap ularoɳa iq aoɳritidu. «**Xuan Huda Hөjөrning kөzlirini aqti, u bir қuduқni kөrdi**» («Yar.» 21:9). Қuduқ dөrwөқө өslidila xu yөrdө bolsa kerөk, lekin uning kөzliri azab wө yax bilөn torlixip kөtkөqkө, Hөjөr uni kөrmigөn; Hөjөr tulumni suoɳa toxқuzoɳanda, uningoɳa nisbөtөn қuduқtiki bulaқ pөқөt һazirla eqiloɳandөk boloɳan. Israiloɳa nisbөtөn kөlgüsidө xu künidө xuningoɳa ohxax bolidu. Gunaһ wө napaklиқni yuyidioɳan bulaқ dөrwөқө ikki ming yil ilgiri Mөsihɳning yariliri arқilиқ eqiloɳanidi; kөlgüsidө «xu küni» (13:1) Muқөddөs Roһ ularning pütkül hөlқining üstigө tөkülginidө «**korning kөzliri eqilidu**» («Yөxaya» 35-bab) andin Roһ ularoɳa Mөsihɳning өslidө ular üqün өmөlgө axuroɳinini ayan қilidu: «**Yu künidө silөrni paklaxқa silөr üqün kafarөt kөltürülidu; Pөrwөrdigarning aldida silөr һөmmө gunaһliringlardin pak bolisilөr**» («Law.» 16:30, «Ibr.» 9:13, 14).

Ularning Huda bilөn yaraxturuluxining bөht-bөrikөtlik nөtijisi 10-ayөttө kөrülidu: —

«**Xu küni, — dөydu samawi қoxunlarning Sөrdari boloɳan Pөrwөrdigar,**
Hөrbiringlar өz yeқiningларni üzüm teli wө өnjür dөrihi astioɳa olturuxқa tөklip қilisilөr».

Israil Hudaning rөһim-xөpқiti wө xapaitidin һuzurlinip, pütkül dunyani өzliri bilөn billө tөbrikləydioɳan ziyapөtkө qaқiridu. Bu ziyapөt Mөsihɳning yөr yüzidө sürgөn ming yilliқ sөltөniti bolidu («Wөһ.» 20:1-10).

Bəxinqi oɣayibanə kərünüx — altun qiraoɣdan (4:1-14)

«Andin mən bilən səzlixiwatkan pərixtə kaytip kelip meni oyoɣitiwətti. Mən huddi uykusidin oyoɣitiwetilgən adəmdək bolup kaldim; u məndin: «Nemini kərdüng?» dəp soridi. Mən: «Mana, mən pütünləy altundin yasaloɣan bir qiraoɣdanni kərdüm; uning üsti təripidə bir kaqa, yəttə qirioɣi wə yəttə qiraoɣka tutixidioɣan yəttə nəyqə bar ikən; uning yenida ikki zəytun dərihi bar, birsi ong tərəptə, birsi sol tərəptə», dedim. Andin jawabən mən bilən səzlixiwatkan pərixtidin: «I təksir, bular nemə?» — dəp soridim.

Mən bilən səzlixiwatkan pərixtə manga jawabən: «Bularning nemə ikənlikini bilməmsən?» — dedi. Mən: «Yak, təksir» — dedim.

Andin u manga jawabən mundak dedi: «Mana samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Zərubbabəlgə kiloɣan səzi: «Ix küq-kudrət bilən əməs, iktidar bilən əməs, bəlki Mening Roḥim arkilik pütidu! — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

— I büyük taoɣ, sən zadi kim? Zərubbabəl aldida sən tüzlənglik bolisən; u ibadəthanining əng üstigə jipsima taxni koyidu, xuning bilən buningoɣa: «Iltipatlik bolsun! Iltipat uningoɣa!» degən towlaxlar yangrap anglinidu».

Andin Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak deyildi: —«Zərubbabəlning koli muxu əyning ulini saldi wə uning kolliri uni püttüridu; xuning bilən silər samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər. Kim əmdi muxu «kiqik ixlar boloɣan kün»ni kəzgə ilmisun? Qünki bular xadlinidu, — Bərḥək, bu «yəttə» xadlinidu, — Zərubbabəlning koli tutkan tik əlqəm texini kərgəndə xadlinidu; bu «yəttə» bolsa Pərwərdigarning pütkül yər yüzigə səpselip karawatkan kəzliridur».

Mən jawabən pərixtidin: «Qiraoɣdanning ong wə sol təripidə turoɣan ikki zəytun dərihi nemə?» dəp soridim; wə ikkinqi ketim soalni koyup uningdin: «Ularning yenidiki ikki altun nəyqə arkilik əzlikidin «altun» kuyuwatkan xu ikki zəytun xehi nemə?» dəp soridim.

U məndin: «Bularning nemə ikənlikini bilməmsən?» dəp soridi. Mən: «Yak, təksir» —dedim.

U manga: «Bular pütkül yər-zeminning Igisi aldida turuwatkan «zəytun meyida məsiḥ kilinoɣan» ikki ooɣul balidur» — dedi».

Bu kərünüx wə uning məksiti tooɣruluk biz bir-birləp ayətmu-ayət kərüp qikimiz. Bu tooɣruluk kəp təḥlillərni kilixka bolidu, biz muxu yərdə pəkət asasiy mənisini, xundakla uningoɣa baoɣlanoɣan baxka bexarətlərni kiska xərḥləp ətimiz.

Kərünüxtə boloɣan simwollar — (1-5-ayət)

1-ayət: «Andin mən bilən səzlixiwatkan pərixtə kaytip kelip meni oyoɣitiwətti. Mən huddi uykusidin oyoɣitiwetilgən adəmdək bolup kaldim»

«Mən huddi uykusidin oyoɣitiwetilgən adəmdək bolup kaldim» degən səzlər bizgə xuni ukturiduki, muxu qaoɣda Zəkəriya uhlap kaloɣan bolmastin, bəlki uning roḥta oyoɣitiloɣan yüksək səzgürlüki uning adəttiki səzgüsini uhlawatkandək tuyulduroɣan boluxi mumkin. Bizmu xundak boluxini halaymizki, Huda ḥəmmimizni ətrapimizdiki roḥiy əməliyətlərgə kəprək səzgür kilsun!

Əmdi «qiraoɣdan»oɣa ətəyli: —

«U məndin: «Nemini kərdüng?» dəp soridi. Mən: «Mana, mən pütünləy altundin yasaloɣan bir qiraoɣdanni kərdüm; uning üsti təripidə bir kaqa, yəttə qirioɣi wə yəttə qiraoɣka tutixidioɣan yəttə nəyqə bar ikən; uning yenida ikki zəytun dərihi bar, birsi ong tərəptə, birsi sol tərəptə», dedim».

Bu qiraoɣdan xəkli jəhəttin Huda əslidə muḳəddəs qedir üqün bekitkən «yəttə xahliḳ» qiraoɣdanoɣa, xundaḳla u Sulayman padixaḥ ḳuroɣan muḳəddəs ibadəthana üqün bekitkən qiraoɣdanlaroɣa ohxixidu, əlwəttə («Mis.» 25:31-40, «1Pad.» 7:49). Xu qiraoɣdanlar tooɣrisida, ularning yoruḳi ḥərgiz əqürülməsliki kerək, dəp əmr ḳilinoɣanidi. Məzkur kərünüxtiki qiraoɣdanning ulardin maḥiyətlik bir pərḳi bardur; muḳəddəs qedirdiki wə ibadəthanidiki qiraoɣdanlaroɣa lazimliḳ zəytun meyi ḥərküni kaḥinlar təripidin toluḳlinip ḳaqilinixi kerək idi; lekin məzkur qiraoɣdanning uni tohtawsiz zəytun meyi bilən təminləydioɣan mənbəsi bar idi. Qünki «**Uning yenida, birsi ong tərəptə, birsi sol tərəptə**» ikki zəytun dərihi bar idi: — «**yenidiki ikki altun nəyqə arḳiliḳ əzlikidin «altun»** (zəytun meyi) **ḳuyuwatḳan ikki zəytun xehi**» bar idi; xuning bilən qiraoɣlar tohtawsiz kəyüp nur qaqatti (3-ayət wə 11-12-ayət).

Undaḳta, qiraoɣdan nemigə wəkillik ḳilidu? Biz xundaḳ jəzmləxtürüp eytalaymizki, qiraoɣdan Israilning dunyadiki ḳaloɣan əllərgə qeqixi kerək boloɣan nuroɣa wəkillik ḳilidu («Mis.» 19:6, «Yəx.» 43:10-12, 21, 44:8).

Sürgünlüktin ḳaytḳan Israilning «ḳaldilar»i arḳiliḳ, yəni Zərubbabəl, Yəxua wə ular bilən birgə ḳaytḳanlarning etiḳadi arḳiliḳ ibadəthana ḳattiḳ ḳarxiliḳḳa wə eoɣir ḳiynqiliḳḳa ḳarimay, ḳaytidin ḳurulmaḳta idi; xübḥisizki, xu kərünüx ularoɣa əz etiḳadi arḳiliḳ nur qeqiwatḳinini ayan ḳilix üqün, xundaḳla ularning xu ḳurulux ixida etiḳadini rioɣbətləndürüx üqün berildi. Əpsuski, Israil əz tarihida kəp waḳitlarda Hudaning muddia-məḳsətlirini izdiməytti wə Uningoɣa ḳulaḳ salmaytti; ular nur boluxning orniɣa, əllərning birdinbir ḥəḳiḳiy Hudaoɣa ixinixkə putlikaxang boldi; Əzakiyal pəyoɣəmbər eytḳandək: «**Mana, bu Yerusalem; Mən uni əllərning dəl otturisioɣa orunlaxturdum; baxḳa məmlikətlər uning əpqərisidə turidu** (Israil xu əllərni nur bolup yorutsun, ular uning güzəl əməllirini kərüp Hudani uluoɣlisun dəp) **— Biraḳ u Mening ḥəkümlirimgə ḳarxilixip, rəzilliktə yat əllərdinmu axuruwətti, bəlgilimilirimgə ḳarxilixixta əpqərisidiki məmlikətlərdinmu axuruwətti; qünki Mening ḥəkümlirimni ular rət ḳildi, Mening bəlgilimilirim bolsa, ularda aḳmaydu**» («Əzakiyal» 5-babtin).

Təwrattiki ahirḳi ḳisim boloɣan «Malaki» degən kitabta bayan ḳilinoɣandək, Zərubbabəl wə sürgünlüktin ḳaytḳanlarning etiḳadi əllərgə xunqə yarḳin yoruḳluḳ bərgən bolsimu, uzun ətməy yuḳiriḳi osal əḥwal Israilda ḳaytidin bax kətürdi.

Təwrat dəwridə Huda xunqə kəp ḳetim pəyoɣəmbərliri arḳiliḳ «qiraoɣdenim bolux imtiyazini silərdin məḥrum ḳilimən» dəp təḥdit saloɣan bolsimu, əmma U ularoɣa boloɣan səwr-taḳiti bilən ularning Əzigə boloɣan guwaḥqi salaḥiyitini ḥətta ular yat əllərning ḥəkümi astida turoɣandimu saḳlap turoɣanidi.

Ḥalbuki, Əzi tooɣruluḳ «**Dunyaning nuri Əzümdurmən**» dəp jakarlioɣuqi kəlgəndə («Yḥ.» 8:12, 9:5) Israilning Uni qətkə ḳeḳixi bilən Huda ulardin qiraoɣdanni ḥəm padixaḥliḳni məḥrum ḳildi, qiraoɣdanni ḥəm padixaḥliḳ «**uningoɣa muwapiḳ mewilərni beridioɣan baxḳa bir əlgə ata ḳilindi**» («Mat.» 21:43).

Qiraoɣdan Israildin elip ketilgəndə, uning ornida «yəttə altun qiraoɣdan»ni kərimiz («Wəḥ.» 1:12-13, 20, 2:1). Israilning Rəb aldida muḳəddəs jayda nur bolup, xundaḳla nuri bilən dunyaning ḳarangoɣuluḳini yorutuxtin ibarət əslidiki muḳəddəs wəzipisini əməlgə axuruxḳa bekitilgən yengi bir həlḳ məydanoɣa kelidu. U bolsimu etiḳadqilar jamaitidur. «Wəḥiy»diki bu yəttə qiraoɣdan jamaətni kərsitidu («Mat.» 5:14nimu kərüng). «Wəḥiy»də kərsitilgən «yəttə jamaət» tooɣruluḳ «Wəḥiy»diki «ḳoxumqə səz»nimu kərüng; «Wəḥiy»din xu ix eniḳki, jamaətlərning

Israilоɣa ohximaydioɣan yeri, ḥazirki etiḳadqi jamaətlərning (məyli Rim yaki Yerusalem bolsun) yər yüzidə ḥeqḳandaḳ «mərkizi» yoḳtur; ularning Huda üqün «guwaḥqi qiraoɣdan» salaḥiyitidə turuxi pütünləy ularning «**otturisida turoɣan**» Rəb Əysa Məsiḥning Өzi bilən boloɣan alaḳisigə baoɣliḳtur.

Qiraoɣdanlarning nur berixi tooɣrisidiki yarḳin bir misalni Tesalonikadiki jamaəttin kərələymiz: «**Qünki Rəbning səz-həwiri silərdin pəḳət Makedoniyə wə Ahayaoɣila yangrap ḳalmastin, bəlki ḥəmmə yərgə Hudaoɣa baoɣlanoɣan etiḳadinglar tooɣruluḳ həwər tarḳaldi; nətijidə, bizning xu yərlərdə hux həwər tooɣruluḳ ḥeqnemə deyiximizning ḥajiti ḳalmidi**» (demək, Pawlus wə hizmətdaxliri ḳaysi yərlərgə barmisun, xu yərdiki kixilər alliḳaqan Tesalonikaliḳlarning Hudaoɣa boloɣan etiḳadidin həwər tapḳan, xundaḳla əzlirimu hux həwərdin həwərdar boloɣan — «1Tes.» 1:8).

Məsiḥning jamaətliri büngüngə ḳədər Hudaning guwaḥqisi bolup kəlməktə; ahirḳi zamanlarda Israildiki qiraoɣdan ḳaytidin ornioɣa ḳoyulup jamaətlərning qiraoɣdanlirioɣa ḳoxulidioɣan bir kün kelidu. Xu qaoɣda Israilning qiraoɣdenining yoruḳi ilgiriki yoruḳidin tehimu parlaḳ wə xərəplik bolidu. Zəkəriya kərgən muxu bəxinqi kərünüx tüptin xu ahirḳi xərəplik ḥalətni kərsitidu. Huddi Yəxaya pəyoɣəmbərmu kərgəndək: —

«**Ornungdin tur, nur qaq! Qünki nurung yetip kəldi,**
Pərwərdigarning xan-xəripi üstüngdə kətürüldi!
Qünki ḳarangoɣuluḳ yər-zeminni, ḳapḳara zulmət əl-yurtlarni basidu;
Biraḳ Pərwərdigar üstüngdə kətürülidu,
Uning xan-xəripi seningdə kərünidu;
Ḥəm əllər nurung bilən,
Padixaḥlar sening kətürülgən yoruḳluḳung bilən mangidu» («Yəx.» 60:1-3)
Wə: «**Taki Zionning ḥəḳḳaniyliḳi julalinip qaḳnap qiḳḳuqə,**
Uning nijati bolsa lawuldawatḳan məx'əldək qiḳḳuqə,
Zion üqün mən ḥeq aram almaymən,
Yerusalem üqün ḥərgiz süküt ḳilaymən;
Ḥəm əllər sening ḥəḳḳaniyliḳingni,
Barliḳ padixaḥlar xan-xəripingni kəridu;
Ḥəm sən Pərwərdigar Өz aoɣzi bilən sanga ḳoyidioɣan yengi bir isim bilən atilisən»
(«Yəx.» 62:1-2).

Məsiḥning yər yüzidə sürgən ming yilliḳ padixaḥliḳida Israilning ḳaytidin ḳoyuloɣan qiraoɣdeni xundaḳ parlaḳ bərḳ uridu.

Kərünüxtiki «ikki zəytun dərhi» tooɣrisidiki ahirḳi ayətlərgə ətsək, pəyoɣəmbər dərəhlər tooɣruluḳ ikkinqi wə üqinqi ḳetim sorioɣanda, uningoɣa: «**Bularning nemə ikənlikini bilməmsən?**» dəp jawab berilidu (4, 11-12-ayətni kərüng). Ḳiziḳ yeri xuki, «təbir bərgüqi pərixtə» wə Pərwərdigarning Pərixtisi Өzi Zəkəriyaoɣa ḥeqḳandaḳ biwasitə jawab bərməydu. Xəwəbi, jawab intayin roxən bolsa kerək!

Biz xu ayətlərgə bərgən izaḥatta eytḳinimizdək, səwəbi dəl xuki, Zəkəriya pəyoɣəmbər xu ikki dərəhḳə ḳarioɣanda, əməliyəttə əzini ḥəm Ḥagay pəyoɣəmbərni kəridu!

Bəzilər ikki dərəhni «Zərubbabəl wə bax kaḥin Yəxua» dəp ḳaraydu. Bizningqə Zərubbabəl wə Yəxua əzlirining Zəkəriya wə Ḥagay pəyoɣəmbərlərning bexarətliri arḳiliḳ küqlük rioɣbət wə roḥiy təsəlli tapḳaqḳa, ikki dərəhni dəl xu ikki pəyoɣəmbər deyix tehimu orunluḳ bolsa kerək. Uning üstigə, nemixḳa Zəkəriyaning pəḳət yaloɣuz bu soalioɣila biwasitə jawab berilmidi?!

Pərixtə ikki dərəhni «**Bular pütkül yər-zeminning igisi aldida turuwatqan «zəytun meyida məsih qilinoqan» ikki ooqul balidur**» (ibraniy tilida: «zəytun maylik ikki ooqul bala») dəydu.

«**Yər-zeminning Igisi**» degən ibarə pəqət Hudaning Uning Өz «muqəddəs zemini»da turoqan bir guwahqisi bar əhwalda ixlitilidu (oqurmənlər tətqik qilsun!). Xuning üqün xu yərdə xu ibarining ixlitilixi kərünüxning məzmunini təkitləx üqün bolsa kerək. Israilning «rohiy təminatlar» boloqan rioqbət-təsəlli bilən təminlinixi dəl xu ikki pəyoqəmbərning ular üqün dua qilip «**Yər-zeminning Igisi**»ning aldida turuxi arqilik bolmaqta (yənə bir misalni «Mis.» 17:12din kərüng). Baxqa adəmlər üqün Hudaning aldidin kətməy dua-tilawət qiloquqilarmu muxuningdin rioqbət alsun!

Xuning üqün bəxinqi kərünüx ikki pəyoqəmbərni wəzipisidə (ular Өz hizmitining rohiy əməliyitini kərgəqkə) rioqbətləx üqün wə xundaqla Zərubbabəlni ibadəthanini qurux wəzipisidə rioqbətləx üqün berildi, dəp qaraymiz.

Ahirida biz xuni dəp ətkimiz barki, «Wəh.» 11:3-13də «dəhxətlik azab-oqubət» waqtida pəyda bolidioqan, «zəytun dərəh» dəp kərsitilgən ikki pəyoqəmbər tooqrisidiki kərünüxning muxu bəxinqi kərünüx bilən nuroqun ortaq yaki ohxax yərliri bar.

Yətküzülgən həwər — (6-10-ayət)

Hazir Zərubbabəlning uluoq wəzipisigə ətəyli. Kərünüxkə asasən, ikki «zəytun dərihi» Zərubbabəlning ibadəthana qurux japalik wəzipisidə uni rioqbətləndürməktə: —

«**Andin u manga jawabən mundaq dedi: «Mana samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigarning Zərubbabəlgə qiloqan səzi: «Ix küq-qudrət bilən əməs, iqtidar bilən əməs, bəlki Mening Rohim arqilik pütidu! — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar**».

«Küq-qudrət» degən səz (ibraniy tilida «qayil») adəttə qoxunning yaki kollektipning qudritini, «iqtidar» degən səz (ibraniy tilida «koaq») adəttə yaloquz bir xəhsning küqni bildüridu. Bu jekilax səzi Zərubbabəlning ibadəthanini qurux wəzipisigila əməs, bəlki Hudaning hizmitigə baoqlik barlik ixlirioqa mutləq halqilik wə zərür həqiqəttur. Yaloquz insaniy küq-qudrət yaki qabiliyət Hudaning ixlirida heqnemini əməlgə axuralmaydu; pəqət Hudaning Өzigə «**Mening Rohim arqilik**» tayinixla əbədiy nətijilərni qikiridu-də, «**ix pütidu**» («Yh.» 15:5, «1Kor.» 2:1-5, «Fil.» 3:3). Kəp adəmlər Өz qabiliyiti wə mupəppiqiyətliri tooqruluq mahtinip po atidioqan muxu künlərdə bu həqiqətni təkitlisək axuruwətkənlik bolmaydu.

Hagay pəyoqəmbərmu həlqni xundaq rioqbətləndürgən: —

«**I Zərubbabəl, jasarətlik bol; wə zemindiki barlik həlq, jasarətlik bolunglar... həm ixlənglar, qünki Mən silər bilən billidurmən» — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar, — Misirdin qikqan waqtinglarda silərgə əhdə qiloqan səzüm wə Mening Rohim aranglarda turup kəldi; həргiz qorqmanglar**» («Hag.» 2:4-5).

Bu səzning Өzi Pərwərdigar «ilgiriki pəyoqəmbərlər»ning biri, yəni Yəxaya arqilik yətküzgən uluoq bir bexarətkə asas qilinoqan: —

«**Mana, Mening ular bilən boloqan əhdəm xuki, — dəydu Pərwərdigar —**

«Sening üstünggə qonup turoqan Mening Rohim, xundaqla Mən sening aoqzingoqa quyoqan səz-kalamim bolsa,

Buningdin baxlap əbədil'əbədgiqə Өz aoqzingdin, nəslingning aoqzidin yaki nəslingning nəslining aoqzidin həргiz qüxməydu — dəydu Pərwərdigar» («Yəx.» 59:21).

7-ayət: «— **I büyük taoŋ, sən zadi kim? Zərubbabəl aldida sən tüzlənglik bolisən; u ibadəthanining əng üstigə jipsima taxni qoyidu, xuning bilən uningoŋa: «iltipatlik bolsun! Iltipat uningoŋa!» degən towlaxlar yangrap anglinidu**».

Pəkət Hudaning Roһiоŋila tayinip, «büyük taoŋ», yəni quruluxni tosidioŋan taoŋdək kətürülgən zor kiyinqiliklar Zərubbabəl aldida «tüzlənglik»kə aylinidu («Yəx.» 40:4). Un bəx yil ilgiri һəm təntənilik towlaxlar һəm yioŋa-zarlar iqidə ibadəthanining ulini saloŋan Zərubbabəl («Əzra» 3:8, 13) ibadəthanidiki ahirki taxni, yəni «jipsima tax»ni təntənilik wə xad-huramlik bilən apirin eytkan towlaxliri iqidə: «**Iltipatlik bolsun! Iltipat uningoŋa!**» dəp, ibadəthanini pütküzüp qikidu. Bexarət boyiqə, gərqə xu tax intayin eoŋir bolsimu, u һeq yardəmsiz yaloŋuz kətürələydu!

Bu ix tət yildin keyin əməlgə axuruldi («Əzra» 6:14, 15).

8-10-ayətlərdə səzligüqini Pərwərdigar (Yaһwəһ)ning Өzi, dəp bayқaymiz. Birak 9-ayəttə səzligüqi «**Xuning bilən silər samawi қoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər**» dəydu. Demək, 9-ayəttə səzligüqi «Pərwərdigarning Pərixtisi»dur; yukirida 2-babni səzliginimizdə, uning Pərwərdigar bilən bir ikənliki tooŋruluk tohtalduk.

Ahirida Sulayman quroŋan һəywətlək ibadəthanini kərgənlər rioŋbətləndürülsun dəp, xundakla ularning oylioŋanlirini tüzütüx üqün təwəndiki səzlərmu eytilidu: —

«**Kim əmdi muxu «kiqik ixlar boloŋan kün»ni kəzgə ilmisun? Qünki bular xadlinidu, — bərһək, bu «yəttə» xadlinidu, — Zərubbabəlning қoli tutқan tik əlqəm texini kərgəndə xadlinidu; bu «yəttə» bolsa Pərwərdigarning pütkül yər yüzigə səpselip қarawatқan kəzliridur**» (10-ayət).

(«Һag.» 2:1-4 һəққidə tohtaloŋanlirimiznimu kərüng).

Bu adəmni tolimu һəyran қalduridioŋan, pütün zeһnimiz bilən қariximizoŋa intayin ərziydioŋan bir bayandur. Pütkül aləmning barlik ixlirini kəzitip yüridioŋan «Pərwərdigarning kəzliri» (yəni «tax»ning üstigə oyuloŋan «yəttə kəz») xu wakitta ibadəthanining barlik nərsiliri rus tiklənsun dəp Zərubbabəlning қolidiki bir tal tana wə astidiki kiqikkinə bir «əlqəm texi»gə қaritiloŋandur. Bu səzlər bizgə Hudaoŋa nisbətən ibadəthanining rus selinixining xu qaoŋda dunya boyiqə əng muһim ix ikənlikini, xundakla uning insaniyətkə қaratқan uluoŋ nijatlik pilanining mərkizi ikənlikini ukturidu. Biz «Һagay»diki «қoxumqə səz»imizdə xu tooŋruluk azrak səzliduk. Ibadəthanidiki bu barlik ixlar Hudaning Məsiһining dunyaoŋa kelixigə қaritiloŋan pilanining bir қismi idi, xunga u intayin muһimdur.

Zərubbabəl bolsa һəm Məsiһning əjdadi һəm uni aldin'ala kərsitidioŋan «bexarətlik xəһs» idi. Zərubbabəl ibadəthanini quruwatқinida, u Məsiһning Hudaning һazirki uluoŋ roһiy ibadəthanisini quruwatқinini aldinala kərsitidu. Xu ix һazir Huda aldida pütkül dunya boyiqə əng muһim wə uluoŋ ix, xundakla Hudaning pütkül insaniyətkə қaratқan uluoŋ pilanining mərkizidur. Ərxtiki barlik kəzlər Məsiһning Өz jamaitidikilərgə yürgüzgən ixlirioŋa tikilməktə. Zəkəriya «tik əlqəm texi»ni ixlitip ibadəthanining barlik nərsilirini rus tikligəndək, Məsiһmu һazir Hudaning roһiy өyi iqidiki barlik ixlarni durus қilip tüzütüwatmakta. «Һagay» wə «Əfəsusluқlaroŋa»diki «қoxumqə səz»lərdə eytқinimizdək, Məsiһning jamaitining quruluxi wə əsüxi pütkül aləmdə yüz beriwatқan һərқandak ixlardinmu muһimidur. Məsiһning jamaiti Hudaning dunyani yaritixining məқsiti wə nixani bolup, Uning yaritixining yukiri pəllisidur («Əf.» 1:3-10, 22-23, 2:10, 19-22, 3:1-11, 21). Məsiһmu «**təntənilik wə xad-huramlik towlaxliri arisida**», «**iltipatlik bolsun! Iltipat uningoŋa!**» dəp, aləmning barlik bina-imarətlirining iqidin muxu əng uluoŋini mukəmməl bir pütünlükkə kəltüridu.

Altinqi wə yəttinqi oɣayibanə kərünüxlər
Arqa kəzünüxi

Awwalqi bəx kərünüx Hudaning Israiloɣa qaratqan xərəplik wə əzgərməs muddia-məqsətlirini ayan qilip, Əz həlqini toluq rioɣbət wə ümid bilən tolduruldi. Ḥalbuki, xu məqsətlər əməlgə axuruloɣuqə, Israil zemini wə həlqi «**ḥərqandaq ḥaram nərsə wə ḥərqandaq yirginqlik ixlarni qiloɣuqi yaki yaloɣanqilik qiloɣuqi**» amildin paklanduruluxi kerək («Wəḥ.» 21:27, 22:15). Ḥazir biz kərməkqi boloɣan ikki agahlik kərünüxning əḥmiyiti mana xudur.

Hudaning gunahni bir tərəp qilixta ikki yoli bar; ularning ḥər ikkisi Əzining mutləq mukəddəs wə həkkaniy harakterigə tolimu mas kelidu. Birinqisi Uning Əzi səyünidioɣan yoli — Mehir-xəpkət yolidur. Bu yolni biz 3-babta kərduq. Huda Bax kahin Yəxuaning paskina kiyimlirini saloɣuzuwetip, uningoɣa kahinlik xərəplik kiyimini kiygüzidu. Hudaning bundaq rəḥimdilliki wə məoɣpiriti pütünləy Əzining «Həkkaniy Quli» boloɣan «Xah»ning mukəmməl həkkaniyliki, xundaqla Uning toluq «gunah qurbanliki»ni asas qiloɣan; xu qurbanlikqa asasən «**bu zeminning qəbiḥliki bir kün iqidila elip taxlinidu**».

Əmma əz rəzilliki iqidə jahillik bilən turiweridioɣan, Hudaning xapaitigə heq karimay «**yənila ḥəkkaniyliqni əgənməydioɣan**», bəlki ḥətta «**tooɣrilik turoɣan zemindimu** (Məsiḥning zemini xu qaoɣda xundaq dəp atilidu) **yənila adilsizlik qiliweridioɣan, xundaqla Pərwərdigarning xanu-xəwkitini kərməydioɣan**»lar («Yəx.» 26:10) qandaq bir tərəp qilinidu? Hudaning undaq adəmlərgə tutqan yoli bolsa, həküm qikirip tazilax jazasidur. Nemila bolmisun gunah Hudaning aldida qət'iy tazilinixi kerək, xundaqla Hudaning həlqi arisidin yoqitilixi kerək. Gunahkar adəm əz gunahioɣa ayrilalmaydioɣan dərijidə baoɣlanoɣan bolsa, Hudaning lənitining obyekti bolup «**yər yüzidin tazilap taxlinixi**» kerək. Qisqisi, 5-babtiki ikki oɣayibanə kərünüx bizgə awwalqi kərünüxlərdə ayan qilinoɣan həqiqətkə toluqlima boloɣan bir həqiqətni kərsitidu.

Bu ikki kərünüx bizgə nisbətən Hudadin kəqürüm-məoɣpirət bolsimu, insanlar gunahqa yeniklik bilən karimasliki, əksiqə Hudadin qorquxi lazim, dəp əgitidu («Zəb.» 130:4). Ular yənə xundaq həwər yətküziduki, awwalqi bəx kərünüxtiki xərəplik ixlar ahirida pütünləy barlikqa kəlgüqə, arilikta karangoɣuluq, zulmətlik, buzukluq wə ḥətta dunyawi asiylikning bir məzgil qisilip kirixi mukərrər, dəp ayan qilidu.

Altinqi oɣayibanə kərünüx — uqar oram yazma (5:1-4)

«**Andin mən yənə beximni kətürüp, mana bir uqar oram yazmini kərdüm. U məndin: «Nemini kərdüng?» dəp soridi. Mən: «Bir uqar oram yazmini kərdüm; uzunluki yigirmə gəz, kəngliki on gəz ikən» — dedim.**

U manga: «Bu bolsa pütün zemin üstigə qikiriloɣan lənəttur; qünki ḥərbir ooɣrilik qiloɣuqi bu təripigə yeziloɣini boyiqə üzüp taxlinidu; wə qəsəm iqküqilərning ḥərbiri u təripigə yeziloɣini boyiqə üzüp taxlinidu».

— «Mən bu yazmini qikirimən» — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, «wə u ooɣrining əyigə ḥəmdə namim bilən yaloɣandin qəsəm iqküqining əyigə kiridu wə xu əydə qonup uni yaoɣaq-taxliri bilən qoxupla yəwetidu».

Pəyoɣəmbər awwalqi bəx ajayib kərünüx iqigə qəküp kətkən bolsa kerək; u məlum səwəbtin tuyuqisiz bexini kətürüp, «**uzunluki yigirmə gəz, kəngliki on gəz boloɣan**» ḥawada uquwatqan oram yazmini kəridu.

Bu ǝlitə kərünüx tooɣruluk kənglidə qoḳum bir soal pəyda boloɣan bolsa kerək. Bu soaloɣa jawabən təbir bərgüqi pərixtə uningoɣa: «**Bu bolsa pütün zemin üstigə qiḳiriloɣan lənəttur**», dəydu.

Muḳəddəs yazmilarda «oram yazma» (ibraniy tilida «məgillaḥ») simwol ḳilinsa kəp yərlərdə Hudaning insanoɣa tapxurmaḳqi boloɣan intayin muḥim bir həwirigə wəkillik ḳilidu. Məsilən «Əz.» 2:9-10də: —

«**Mən ḳarisam, mana manga sozuloɣan bir ḳol turuptu; wə mana, uningda bir oram yazma turuptu. U kəz aldimda uni eqip ḳoydi; uning aldi-kəynining ḥəmmə yerigə hət yeziloɣanidi; uningoɣa yeziloɣanliri bolsa mərsiyə, matəm səzliri wə dərd-ələmlərdin ibarət idi**».

Əzakiyal pəyoɣəmbər kərgən muxu «oram yazma»ning məzmunining Zəkəriyaning kərgini bilən kəp ortaḳ yərliri bardur.

Zəkəriya kərgən «oram yazma»mu yeyiloɣan bolsa kerək, bolmisa uning uzunluḳi-kənglikini kərgili bolmaytti; uningdimu ohxaxla «bu təripigə wə u təripigə yeziloɣan»; u xu tərəptin muḳəddəs ḳanundiki «on pərman» hatiriləngən tax tahtaloroɣa ohxax idi; qünki tahtaylarni təswirləxkimu ohxax səzlər ixlitilgən («Mis.» 32:15).

Oram yazmioɣa nemə pütülginini «**Bu pütün zemin üstigə qiḳiriloɣan lənəttur**» degən səzlərdin pərəz ḳiloɣili bolidu. Bu Musa pəyoɣəmbər əslidə («Ḳan.» 28:15-68də) Israillaroɣa, itaətsizlik ḳilsanglar muxu pajiəlik ixlar bexinglaroɣa qüxidu, dəp aldin'ala kərsətkən lənətlər boluxi mumkin; muxu ixlar «Ḳan.» 30:1də «**birla lənət**» dəp ḥesablinidu.

Əmma aldi-kəyni səzlərgə ḳarioɣanda muxu yərdiki «lənət» degən səz omumən muḳəddəs ḳanunoɣa hilapliḳ ḳilixtin qiḳḳan lənətni kərsitixi tehimu mumkin. Bu lənət birla jümlidə hulasilinidu: —

«**Kimki bu ḳanunning səzlirini tutmay, uningoɣa əməl ḳilixni rət ḳilsa lənətkə ḳalsun**» yaki baxḳa birhil xəkildə: «**Təwrat ḳanunida yeziloɣan ḥəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl ḳilmioɣan ḥərbir kixi lənətkə ḳalidu**» «Ḳan.» 27:26, «Gal.» 3:10).

Muxu ayətlərdə nemixḳa pəḳət ikki hil gunaḥ, yəni (1) yaloɣandin kəsəm ḳilix, Hudaning namini orunsiz ixlitix; (2) ooɣriliḳ ḳilix tiloɣa elinidu? Xularni sadir ḳiloɣuqilar lənət təripidin ḳooɣlap üzüp taxlinidu. Bu ikki hil gunaḥ Hudaning «on pərmani»oɣa hilapliḳ ixlaroɣa wəkil bolsa kerək. Bir gunaḥ bolsa (Hudaning namini ixlitip yaloɣan kəsəm ḳilix) insanning Hudaoɣa boloɣan burqioɣa hilapliḳ ḳilix; ikkinqi gunaḥ (ooɣriliḳ) insanning ḳoxnisioɣa boloɣan burqioɣa hilapliḳ ḳilix. Birinqi gunaḥ bolsa, «**Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing, pütün jening, pütün zeḥning bilən səygin**» degən «**əng uluoɣ, birinqi orunda turidioɣan əmr**»gə hilapliḳ ḳilixtur; ikkinqi gunaḥ bolsa «**Ḳoxnangni əzüngni səygəndək səy**» degən ikkinqi uluoɣ əmrgə hilapliḳ ḳilixtur («Mat.» 22:35-40).

Huda əwətkən, Əz lənitini elip kelidioɣan xu «oram yazma» tez sür'əttə «uqidu». Nemixḳa xunqə tez mangidu? Bu ḥəmmimizgə xuni ayan ḳiliduki, Huda bekitkən waḳit-saiti kelip, gunaḥning üstigə jaza qüxürimən deginidila, xu qaoɣda jazalar rəzillərning bexioɣa intayin tez qüxidu.

Bəzi alimlar muxu yərdə «**zemin**»ni «(pütkül) yər yüzi» dəp tərjimə ḳilidu; lekin altinqi kərənüxni toluḳlioɣuqi boloɣan yəttinqi kərünüxtiki səzlərgə ḳarioɣanda, «muḳəddəs zemin», Pələstinni kərsitixi kerək.

Oram yazmining kəlimigə pəyoʏəmbərning alahḭidə nəziri qüxidu. Ular xək-xübḥisizki qong əḥmiyətkə igə. Uqar yazmining uzunluḳi yigirmə gəz, kəngliki on gəz idi; bu (a) Sulayman ḳuroʏan muḳəddəs ibadəthanining aldinḳi pexaywanining («1Pad.» 6:3) wə (ə) ḳədimki muḳəddəs qedirning «muḳəddəs jayi»ning kəlimi bilən təng.

Oram yazmining Hudaning əyi bilən boloʏan bu munasiwiti ikki baxḳa bexarətni bizning esimizgə kəltüridu: —

«**Qünki soraḳ waḳtining baxlinidioʏan waḳti-saiti kəldi; soraḳ aldi bilən Hudaning əyidikiliridin baxlinidu; wə əgər biz bilən baxlansa, u ḥalda Hudaning hux həwirigə ḳulaḳ salmioʏanlarning aḳiwiti nemə bolar?**» («1Pet.» 4:17)

«**Yər yüzidiki barliḳ jəmətlər arisidin pəḳət silərni** (Israillarni) **tonup kəldim;**
Xunga üstünglaroʏa barliḳ ḳəbiḥlikliringlarning jazasini qüxürimən» («Amos» 3:2).

Amos pəyoʏəmbər wə rosul Petrus kərsətkən bu prinsipḳa ḳarioʏanda, Huda əllərning üstigə ḥəküm qikaroʏanda, xu ixni Israil («əz əyi») bilən baxlaydu.

Omumən ḳilip eytḳanda, muḳəddəs yazmilarda ixlitilgən kəp simwollar Sulayman ḳuroʏan ibadəthanidin əməs, bəlki uningdin ilgiriki əslidiki «muḳəddəs qedir»din elinidu. «Zəkəriya»diki bəxinqi kərünüxtə bayan ḳilinoʏan qiraoʏdanning kəp jəḥətliri muḳəddəs qedirningkigə ohxaydu. Xunga «uqar oram yazma»ning əlqəmlirini dəl muḳəddəs qedirning «muḳəddəs jay»idin elinoʏan, dəp ixinimiz (bu əlqəmlərni «Misirdin qiḳix» 26-babtin ḥesablap qiḳḳili bolidu). Əmdi Hudaning lənitini elip kelidioʏan «uqar oram yazma»ning əlqəm birlikliri nemixḳa «muḳəddəs jay»din elinoʏan, dəp sorisaḳ, jawab dəl xu bolux kerəkki, Hudaning barliḳ jazalirining asasiy prinsipliri iqidə əng muḥimi «Huda jazalirini «**muḳəddəs jaydiki əlqəm boyiqə**» yürgüzidu» degənliktur.

Buni qüxinix üqün, oḳurmənlərning esidə barki, Israilda ixlitilidioʏan barliḳ taraza taxliri, eoʏirlik birliki, ḥəjim wə uzunluḳ birlikini bekitix yaki təstiḳlax üqün Hudaning əyidə, pəḳət kaḥinlar kiridioʏan «muḳəddəs jay»dila birnəqqə əzgürməs əlqəmlər saḳlinatti. Barliḳ soda-setiḳta ixlitilidioʏan əlqəmlər bularni asas ḳilixi kerək; əlqəx ixlirida birər jedəl-majira qiḳḳan bolsa ḥakimlar talax-tartix ḳilinoʏan əlqəmni «muḳəddəs jaydiki əlqəm» bilən selixtursila talaxḳudək ix ḳalmaytti (misallar «Mis.» 30:13, 24, «Law.» 5:15, «Qəl.» 3:47din kərülidu).

Əmdi Hudaning qiḳiridioʏan ḥəkümlirigə ətəyli. Adəmlər əzigə yaki ixlirioʏa baḥa bərgəndə ḥərdaim əzlirini baxḳilar bilən, ixlirini baxḳilarningki bilən selixturidu: — «Mən uningdək əski əməs»; «Mən baxḳilardin kəp yahxidurmən»; «Mən u ḳiloʏandək rəzil ix ḳilmaymən», «Mən heli yahxi adəm» wəḥakaza dəydu. Əmma Hudaning jazaliri undaḳ əlqəmlər bilən yürgüzülməydu! Ḥalḳiliḳ məsilə xuki, biz əzimizning buloʏanoʏan əlqəmlirimiz bilən əməs, Hudaning əzgərməs pak-muḳəddəsliki wə mutləḳ ḥəḳḳaniyliḳi bilən əlqənsək aḳiwitimiz ḳandaḳ bolar?! Yuḳirida nəḳil kəltürginimizdək, kəzliri Hudaning mutləḳ ḥəḳḳaniylikioʏa eqiloʏan ḥərbir adəm qin wujudidin: «**Ḳiliwatḳan barliḳ «ḥəḳḳaniyətlirimiz» bolsa bir əwrət latisioʏila ohxaydu, halas!**» dəp pəryad kətüridu («Yəx.» 64:6, «1Sam.» 2:3, «Ayup» 42:5-6).

Uning üstigə, Hudaning Өz ḳanunidiki ḳaysi uluoʏ əmr-nizamoʏa hilaplik ḳilinoʏan bolsa, Uning yürgüzidioʏan ḥəküm-jazalirimu dəl hilaplik ḳilinoʏan əmrgə asasən əlqinidu: — «**Ḥərbir ooʏrilik ḳiloʏuqi bu təripigə yeziloʏini boyiqə üzüp taxlinidu**» wə «**ḳəsəm iqküqilərning ḥərbiri xu təripigə yeziloʏini boyiqə üzüp taxlinidu**» deyilgəndək.

Ibraniy tilida «üzüp taxlinix» («nikkaḥ» degən peil) **adəttə** intayin yirginqlik, nijis bir nərsini tazilap taxlaxni kərsitidu; muḳəddəs yazmilardiki kəp yərlərdə u kəqmə mənidə ixlitilip, məlum kixining yirginqlik ḳilmixliri tüpəylidin uning əltürülüxini bildüridu.

4-ayət bizgə Hudaning gunaḥḳa ḳaratḳan lənitining qüxürülüxining muḳərrərliki ḥəm dəḥxətlikinimu kərsitidu: —

«**Mən buni qiḳirimən**» — Bu səzgə ḳarioɣanda, Hudaning rəzillikkə qüxüridioɣan ḥəküm-jazalirini elip kelidioɣan, ḳiyamət künigə təyyarlanoɣan xu lənət ḥazir həzinisidə saḳlaḳlik turidu.

— «**wə u ooɣrining əyigə wə Mening namim bilən yaloɣandin ḳəsəm iqküqining əyigə kiridu**».

Nuroɣun kixilər əz gunaḥlirining pax ḳilinip, ḳoxniliri təripidin jazalinixidin ḳeqip kəlgən bolsimu bəribir Hudadin ḳeqip ḳutulalmaydu. «**Xuni obdan bilixinglar kerəkki, gunaḥinglar əzünglarni ḳooɣlap bexinglaroɣa qüxidu**» («Qəl.» 32:23).

Lənət «**əyigə kiridu**» — gərqə kəp adəmlər Hudaning jazaliridin əzümni ḳaquralaymən dəp yürgən bolsimu, ḥətta egiz sepillar wə təmür dərwazilarmu uning adalitigə ḥeq tosaloɣu bolalmaydu.

«**Xuning bilən u** (lənət) **əydə ḳonup...**».

«Ḳonmaḳ» («keqilimək») degən peil bizgə Huda əwətkən ḥəküm-jazaliri waḳitlik, tezla ətüp ketidioɣan bir ix əməs, bəlki toluḳ əməlgə axuruloɣuqə bejirilidu, dəp əskərtidu.

Huda tarihta kəpligən wəḳələr arḳilik insaniyətkə əz jazalirini enik kərsitidioɣan misallarni kərsətkən; məsilən, Nuḥ pəyoɣəmbər dəwridiki topan («Yar.» 7-bab), Sodom wə Gomorraḥ xəḥərlirigə qüxürülgən ot («Yar.» 19-bab), etiḳadqilar jamaitidə Ananiya wə Safiraning əlüxi («Ros.» 5:1-11) — lekin bu jazalar Uning ahirda gunaḥni səyidioɣanlarning bexioɣa yaoɣduridioɣan dəḥxətlik buran-qapḳunining aldinḳi birnəqqə tamqiliri, halas, degili bolidu.

Andin lənət «**uni** (əyni) **yaoɣaq-taxliri bilən ḳoxupla yəwetidu**» — bu yərdə gunaḥtin əz bexioɣa qüxidioɣan jazaning dəḥxətlikini kərimiz. Gunaḥḳa baoɣlanoɣan ḥərbir kixi wə nərsə mutləḳ «üzüp taxlinidu» yaki «tazilap taxlinidu». Hudaoɣa təwə boloɣanlar arisida ḥeqḳandaḳ napak yaki rəzil ix ḳalmaydu.

Ayətning ahirḳi jümlisi «Law.» 14:45diki kərsətmini bizgə əslitidu. Xu yərdə «**pesə-mahaw kesili baskan əy**»ni ḳandaḳ bir tərəp ḳilix kerəkliki kərsitilidu: — «**Bu wəjidin ular əyni, yəni yaoɣaq-tax wə barliḳ suwiḳi bilən billə qüxürüp, ḥəmmisini kətürüp xəḥərning sirtidiki napak bir jayoɣa taxliwətsun**». Əmdi «pesə-mahaw kesili» adəmlərning teni wə əylirini ḳandaḳ buziwətkən bolsa, gunaḥmu paniy wə baḳiy dunyada adəmlərning roḥ-ḳəlbigə xundaḳ ziyan-zəhmətni yətküzidu. Muxu lənət aḳiwitidin birdinbir ḳeqip ḳutulux yoli Hudaning oɣəzipidin biz wə gunaḥlirimiz bilən ḳoxulup «tazilinip taxlinix»imizning ornida, uning bizni gunaḥlirimiz**din** tazilixidur. Hudaoɣa ming təxəkkür! Xu tazilinix Məsiḥning yariliri arḳilik eqiloɣan xəpḳət-məoɣpirət buliḳida bolup, bügün ḥəmmimizgə ḳolimiz yətküdək yeḳin turuptu.

«**Ḥalbuki, Məsiḥ bizni Təwrat ḳanunidiki lənəttin ḳutuldurux üqün ornimizda lənət bolup bədəl təlidi. Bu ḥəḳtə muḳəddəs yazmilarda: «yaoɣaqḳa esiloɣan ḥərḳandaḳ kixi lənətkə ḳaloɣan ḥesablansun» dəp yeziloɣan**» deyələydioɣanlar nemidegən bəhtliktur («Gal.» 3:13, «Ḳan.» 21:24).

Bexarət tooɣrulux yənə bir səz ⱪaldi. Bexarətlik agaһlandurux birinqidin Zəkəriyaning dəwridikilərgə berildi; agaһlandurux baxⱪa xəkildə 8:15-17də ⱪaytilinidu. Sürgünlüktin ⱪaytⱪan Hudaning «ⱪaldi»si ixənq-etiⱪad bilən Hudaning ibadəthanisini ⱪaytidin ⱪuruwatatti, Huda wə Uning yollirini izdəp yürüwatatti. Ular bu yahxi baxlinixtin waz kəqməy, xu yolda dawamliⱪ mengiwerixi kerək idi. Birak ikkinqi dəwrgə kəlgəndə, Malaki pəyoɣəmbər yənə ularni dəl birhil ooɣriliⱪ bilən, yəni Hudaoɣa atax kerək boloɣan əxrilər wə һədiyələrni ayap bərməydioɣini üqün əyibləydu («Mal.» 3:8-9). Xuning bilən ular yənə Hudaning һəküm-jazaliri astida ⱪalidu.

Məzkur bexarət Hudaning namioɣa nida ⱪiloɣan barliⱪ adəmlərgə baoɣliⱪtur; һalbuki, bexarətning toluⱪ əməlgə axuruluxi ahirⱪi zamanda, Məsiһiylər (Əysa Məsiһni Rəb dəp etirap ⱪiloɣuqilar) һəm Yəһudiylar arisida etiⱪadtin «qong yenix» (yəni, intayin nomussiz һalda etiⱪad yolidin qətlinip ketix) bilən («2Tes.» 2:3-12, «1Tim.» 4:1-3) wə xundaⱪla ⱪəbiһlik-rəzillikning əwjigə qiⱪixi bilən bolidu. Əzlirini «Hudaning həlⱪi» dəp һesablioɣanlarning kəpinqisining һaliti xu qaoɣda mundaⱪ bolidu: —

«**Pərwərdigaroɣa itaətsizlik ⱪilmaⱪta, wapasizliⱪ ⱪilmaⱪta,**
Uningdin yüz əriməktə,
Zulumni һəm asiyliⱪni təroɣip ⱪilmaⱪta,
Yaloɣan səzlərni oydurup, iq-iqidin səzliməktə» degəndək bolidu («Yəx.» 59:13).

Xu qaoɣda ahirⱪi ayrilix yaki tazilinix bolidu, **«Rəzillər sorak künidə tik turalmaydu,**
Gunaһkarlar һəkⱪaniylarning jamaitidə һeq bexini kətürüp turalmaydu» («Zəb.» 1:5), barliⱪ gunaһlar «muⱪəddəs zemin»din, xundaⱪla «pütkül yər yüzidin» tazilinidu («Zək.» 2:12).

Yəttinqi oɣayibanə kərünüx — sewəttə olturoɣan ayal — «Rəzillik» (5:5-11)

«**Andin mən bilən səzlixiwatⱪan pərixtə qiⱪip manga: «əmdi bexingni kətürgin, nemining qiⱪiwatⱪinini kərüp bak» — dedi.**

Mən: «U nemə?» — dəp soridim. U manga: «Bu qiⱪiwatⱪan «əfaһ» sewitidur», wə: «bu bolsa xu rəzillərning pütün zemindiki ⱪiyapitidur» — dedi. Əfaһ sewitining aoɣzidin dumilak bir ⱪooɣuxun kətürüldi, mana, əfaһ sewiti iqidə bir ayal olturatti.

U: «Bu bolsa, rəzillik»tur» — dəp, uni əfaһ sewiti iqigə ⱪayturup taxlap, əfaһning aoɣzioɣa eoɣir ⱪooɣuxunni taxlap ⱪoydi.

Beximni kətürüp, mana ikki ayalning qiⱪⱪanliⱪini kərdüm; xamal ularning ⱪanatlirini yəlpütüp turatti (ularning ləyləkningkidək ⱪanatliri bar idi); ular əfaһni asman bilən zeminning otturisioɣa kətürdi. Mən bilən səzlixiwatⱪan pərixtidin: «Ular əfaһni nəgə kətürüp mangidu?» — dəp soridim. U manga: Ular əfaһ üqün «Xinar zemini»da bir əy selixⱪa kətti; əy bərpa ⱪilinoɣandin keyin, əfaһ sewiti xu yərdə əz turaloɣusioɣa ⱪoyulidu, — dəp jawab bərdi».

Biz һazir bəxinqi babtiki ikki kərünüxning sirliⱪraⱪ boloɣan ikkinqisini kərəyli.

Biz uning təbiri wə mənisini «toluⱪ qüxinimiz» deyəlməymiz (alimlarning u tooɣruluⱪ pikirlirimu һərhil bolup kəldi), lekin uningoɣa «uqur oram yazma» kərünüxi bilən təng ⱪarisaⱪ, u bizni Hudaning һazirⱪi zamanda gunaһni ⱪandaⱪ bir tərəp ⱪiliwatⱪini tooɣruluⱪ kəprək həwər bilən təminləydu, dəp ixinimiz.

Birinqi kərünüx bolsa Hudaning һərtürlük gunaһlarning üstidin һəküm qiⱪirip jazalaydioɣanliⱪini eniⱪ kərsitidu. Xu jazalirining bəziliri ⱪiyamət künidin burun qüxürülidu,

əmma ahir berip barlik gunahlar mutlək wə toluk jazalinidu. Əmdi kiyamət künigiqə arilikta kandak bolidu? Bu tema bizqə yəttinqi kərünüxning məzmunidur.

Ahir zamanoƣiqə (xu qaoƣda gunah toluk jazalinidu) pütün insanyətkə yahxi bolsun dəp Huda mehribanliki bilən gunahni qəkləx wə tizginləxkə birnəqqə yollarni ixlitidu. Bu həkikətni rosul Pawlus bizgə: «**Wə uning** (yəni dəjjal, Məsihning rəkibining) **bəlgiləngən wakti-saiti kəlmigüqə axkarilanmasliki üqün nemining uni tosup turuwatkanlikini bilisilər. Qünki «kanunni yokatkuqi sirlik küq» allikaqan yoxurun hərikət kilmakta; lekin bu ixlarni hazirqə tosup keliwatkan Birsi bardur; U otturidin** (yəni yolning otturisidin) **kikkuqə xundak tosukluk peti turidu; andin axu kanunni yokatkuqi axkarilinidu; birak Rəb Əysa aoƣzidiki nəpisi bilənla uni yutuwetidu, kəlgən qaoƣdiki parlak nuri bilən uni yok kiliwetidu**» — dəp yətküzidu («2Tes.» 2:6-8). Pawlus eytkan «gunahning yolini tosioƣuqi»ni Mukəddəs Rohning Əzidin ibarət, dəp karaymiz. Kəzkariximizning səwəblirini xu məktupkə koxkan izahatlarda bayan kilduk. Hudaning Mukəddəs Rohining insanlarning wijdanini oyoƣitip, hərkimgə əz gunahini ayan kilip, tənbih berixliri bilən gunahni qəkləydu. Lekin qəkligüqi boloƣan Mukəddəs Roh «**yolning otturisidin qikkan**»da («Yar.» 6:5ni wə «Tesalonikaliklaroƣa (2)»diki «koxumqə səz»imizni kərüng) insanlarning hərbiri ar-nomusini həm wijdanini taxlaydu. Xuning bilən «**dəhxətlik azab-okubət**»tiki wəhxiy ixlar baxlinip, dəjjalning (Məsihning rəkibi)ning məydanoƣa qikixi üqün xaraitlar hazirlinidu. Demək, gunahni qəkləydioƣan əng qong amil Mukəddəs Rohning insanning wijdanini oyoƣitixtur.

Hazirki zamanlarda adəmlərning wajdani arkilik gunahni tizginləydioƣan yənə bir qəkligüqi bar — u bolsimu dunyadiki etikadqi jamaətning dua-tilawətliri wə beriwatkan guwahlikliridur («Mat.» 5:13, 14, «Əf.» 5:8-16). Hətta Hudaoƣa sadik birnəqqə guwah bərgüqilərla pütkül bir ələning rəzillikini tizginligənlikigə tarih ispat beridu. Məsilən, Rim imperiyəsi boyiqə tamaxa dəp karaloƣan barlik «gladiyatorluk kərəxlər» birla etikadqining jür'ətlik guwahqiliki, xundakla xehit boluxi bilən tohtitiloƣan. Məsihiy Wiliyam Wilberforsning yaloƣuz degüdək jiddiy wə tohtawsiz kərəxliri arkilik «kulluk tüzümi» awwal Əngliyədə, andin Amerikada, ahirda Yawropada pütünləy yokitiloƣan. Əmdi jamaətning dualiri wə guwahqiliklirining tegidə tüp küq bərgüqi wə ixligüqi Mukəddəs Rohning Əzidur, ələwəttə!

Halbuki, yənə bir qəkligüqi amil bar, u bolsa bu yəttinqi kərünüxtə bizgə kərsitilidu. Awwal təpsilatlirioƣa karayli: —

5-ayət: «**Andin mən bilən səzlixiwatkan pərixtə qikip manga: «Əmdi bexingni kətürgin, nemining qikiwatkinini kərüp bak» — dedi**».

Zəkəriya ehtimal kərginigə (altinqi kərünüxkə) məptun bolup ketip, yəttinqisigə karaxka qakiriloƣan bolsa kerək. Muxu yəttinqi kərünüxtə, «oram yazma»ning pütkül Pələstin zemini oƣa təsir yətküzüxkə «**qikkini**»dək, yənə birər təsirlik nərsə «**qikix**» aldida turoƣan bolsa kerək: — «**Mən: «U nemə?» — dəp soridim. U manga: «Bu qikiwatkan «əfah» sewitidur», wə: «Bu bolsa xu rəzillərning pütün zemindiki kiyapitidur» — dedi**».

«Əfah» bolsa həjim əlqimi (un, buoƣday katarlik nəsilərni əlqəydioƣan) təhminən 40 litr kelidu. Muxu yərdə «əfah» həm əlqəm həm əlqəydioƣan sewətning əzini kərsitidu. Ayətning ahirki kismidiki: «**bu ularning pütün zemindiki kiyapitidur**» degəndə «ular» degən səz «əfah»ning kəpiyidioƣanlikini kərsitixi mumkin; yaki bolmisa, «ular» degən səz yukirida eytiloƣan ooƣri wə yaloƣanqini kərsitixi mumkin. Ibraniy tilida «kiyapət» degən səz «kəz» degən

səz bilən ipadilinidu. Mənisi bəlkim: Huda Өz həlkini Өz kəzi bilən yetəkligəndək («Zəb.» 32:8) Xəytanmu əzigə təwə boloɣanlarni «əfaḥ» (soda-setikning simwoli) arkilik baxkuridu.

(7-8) «**Əfaḥ sewitining aoɣzidin dumilak bir ḳooɣuxun kətürüldi, mana, əfaḥ sewiti iqidə bir ayal olturatti.**

U: «Bu bolsa, rəzillik»tur» — dəp, uni əfaḥ sewiti iqigə ḳayturup taxlap, əfaḥning aoɣzioɣa eoɣir ḳooɣuxunni taxlap ḳoydi».

«Əfaḥ»ning bir ayalni yoxuroɣanliki kərünidu. U sewəttin qikmakqi boloɣan bolsa kerək, lekin təbir bərgüqi pərixtə uni ḳaytidin iqigə taxlap, andin: «ḳooɣuxun» yapkuni üstigə taxlaydu. «Ḳooɣuxun bapku» ibraniy tilida «kirkəm» degən səz bilən ipadilinidu; adəttə bu səz dügilək tənggə yaki eoɣirlikni bildüridu. Təwratning ḳədimki grekqə tərjimisidə (LXXdə) bu səz «talant» bilən ipadilinidu. Enikki, yapkuning roli ayalning qikixini tosuxtin ibarət idi. Xunga biz kərünüxni Hudaning «rəzillik»ni tosaydioɣanlikini yaki qəkləydioɣanlikini süpətləydioɣan bir rəsimdur, dəp ḳaraymiz.

«Əfaḥ» wə «talant» soda-setikta kəp ixlitilgəqkə, dəl muxu ixlaroɣa simwol bolidu, dəp ixinimiz.

(5:9) «**Beximni kətürüp, mana ikki ayalning qikḳanlikini kərdüm; xamal ularning ḳanatlirini yəlpütüp turatti (ularning ləyləkningkidək ḳanatliri bar idi); ular əfaḥni asman bilən zeminning otturisioɣa kətürdi**».

Bu ayət tooɣruluk təwəndiki oylirimiz bar: —

(a) mukəddəs yazmilardiki simwollar arisida ayallar daim degüdək roḥiy küqlər yaki prinsiplaroɣa wəkil ḳilinidu (məsilən, «Gal.» 4:21-31)

(ə) muxu yərdə ularda «ləyləkning ḳanatliri» bar, deyilidu. Ləyləklər Musaoɣa qüxürülgən ḳanun boyiqə «napak ḳuxlar» dəp ḥesablanoɣaqka («Law.» 11:19), muxu ayallar rəzil roḥiy küqlərni bildüridu, dəp ḳaraymiz.

(b) ləyləklərmu yoldin azmay uqidu («Yər.» 8:7) wə bək küqlük uqidu, əlwəttə.

(10-11) «**Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtidin: «Ular əfaḥni nəgə kətürüp mangidu?» — dəp soridim.**

U manga: Ular əfaḥ üqün «Xinar zemini»da bir əy selixḳa kətti; əy bərpa ḳilinoɣandin keyin, əfaḥ sewiti xu yərdə əz turaloɣusioɣa ḳoyulidu, — dəp jawab bərdi».

«Xinar» Babiliyəning baxḳa bir ismi. Uning «əy»ining yaki «turaloɣu»sining xu yərdə ḳoyuluxi əfaḥning iqidiki ayal nemigə wəkillik ḳilsa, u ixning xu yərdə boloɣan roḥiy təsiri intayin kengəytilidu ḥəm küqəytilidu, dəp kərsitilsə kerək.

Xək-xübḥisizki, Yəḥudiy həlki Babiloɣa sürgün ḳilinoɣandin keyin, xundakla kəp baxḳa əllərgimu tarkitiloɣinidin keyin, ularning milliy harakterida qong bir əzgirix pəyda boldi. Dehḳan wə padiqi həlk tijarətqilərgə, sodigərlərgə wə zərgərlərgə aylinip kətti. Gərqə Babilda wə uning ətrapidiki yurtlirida sürgün boloɣanda butpərəslik ularning arisidin yokitiloɣan bolsimu (qünki ular qokunoɣan barlik butlar əzlirini Babilning zulumidin ḳutḳuzmioɣan), lekin tehimu küqlük birhil butpərəslik, yəni pulpərəslik wə soda-setikḳa berilix uning ornini basti. Bu ixlar Hudaoɣa nisbətən butpərəslikkə ohxax yirginqliktur («Kol.» 3:5). Bu ixning əzi altinqi kərünüxtə alahidə əyibligən gunahlarni pəyda ḳildi. Buningda Amos pəyoɣəmbər agahlandiroɣandək: «**«Əfaḥ»** («kürə»)**ni kiqik ḳilip, miskalni qong elip, aldamqilik üqün tarazini yaloɣan ḳilix**» degəndək azduruluxning hətiri intayin qong boldi («Amos» 8:5). Bügün

Yəhudiy həlqi ihlasmənliki yaki Hudaoƣa yeқin yaxawatқanliқi üqün əməs, bəlki soda-setiқta boloƣan қabiliyiti bilən dangқi qiққandur.

Muxu yərdə xuni eniқ degümiz barki, Hudaning səz-kalami boyiqə soda-setiқning əzi rəzil ix əməs, uni səmimiylik wə rastqillиқ bilən қiloƣili bolidu (məsilən, «Yaқ.» 4:3-16diki jekiləxlərni kərüng). Mal-dunyaoƣa igə boluxning əzimu rəzil ix əməs; lekin Xəytanning kəp wəswəslirini tonup yetələydioƣan kixilərning һəmmisi soda-setiқning wə bay boluxning gunaһқa azduridioƣan naһayiti qong hətirini bilidu. Rosul Pawlus Timotiyoƣa degəndək: «**Pulpərəslik** (pul əzi əməs) **һərhil rəzilliklərning yiltizidur**» («2Tim.» 6:10).

Əmdi kərünüxning təpsilatlirioƣa yənə diққət қilsaқ, «əfaһ»қa Babilda «turaloƣu» berilidu — bu ix tarқitiloƣan Israilning xuoƣulliniwatқan sodisi ahiri bir sistema boluxқa təriққiy қilidu, dəp puritidu. Tarihiy materiyallardin məlumki, һazirқi zamandiki bankilarda pul amanət қoyux wə қərz berix tüzümliri Babil wə Pars imperiyəliridə baxlanoƣan; uningda Yəhudiy sodigərlərning qong təsiri bar, dəp ixinimiz.

Bu pakitlar təbiiy һalda oylirimizni rosul Yuһannaoƣa tapxuruloƣan «Wəһiy» degən kitabta «**qong sir boloƣan paһixə Babil xəһiri**»gə elip kelidu («Wəһiy» 17-18-bablar). «Wəһiy»diki «қoxumqə səz»imizdə bu ixlar üstidə səl tohtaloƣanmiz. Xu yərdə deginimizdək, kəlgüsidə Iraқta yengi bir «Babil xəһiri» bərpa қilinidu. Bexarət қilinoƣan «Babil»: (1) yengi bir xəһərni wə: (2) din һəm birhil iқtisadiy tüzüm birləxtürülgən sistemini kərsitidu. Bu xəһər pütkül dunyaning iқtisadiy mərkizi bolidu, dəp ixinimiz. Xəһər dunya boyiqə: «**altun-kümüx, қimmətlik yaқutlar, ünqə-mərwayit, ... xarab, zəytun meyi, aқ un, buoƣday, kala, қoy, at, һarwa wə insanlarning tənliri wə janliri degən malliri**»ni satқuqi əng qong xəһər bolidu («Wəһ.» 18:12-13). Ahirida u Hudaning dəһxətlik bir һəküm-jazasi bilən pütünləy wə mənggügə yoқitilidu.

Yeқindiki iқtisadiy krizislər (2008) dunyaoƣa bəzi soda xirkətliri wə bankilarning қanqilik һoқuқ wə küqgə igə ikənlikini pax қildi. Bəzi waқitlarda əllərning təқdirini bekitküqilər һəkümətlər əməs, bəlki bir-ikki qong xirkətlər, halas. Bizning bu dəwrimizdə «həlқ'aralиқ xirkətlər»din bəzilirining қanqilik küqlük ikənlikini təsəwwur қilalmaymiz. Bəzi yərlərdə, məsilən Rusiyədə, yərlik һəkümətlər ularning jinayiy қilmixlirini һeq baxқuralmaydu. Kəp ixlarda Amerika wə Yawropa һəkümətliri qiқarmaқqi boloƣan siyasətliridin qong xirkətlərning razi boloƣan-bolmioƣanliқioƣa қarixi kerək. Yawropada bəzi qong karhanilar (əzlirining sodisi tehimu ronaқ tepixi üqün, əlwəttə) «dunyawi һəkümət» bərpa қilinixi kerək dəp «Katolik qerkaw» bilən birlixip təxwiқat қilixmaқta. Dəl xu məқsəttə təxkilləngən birnəqqə məһpiy guruppilarmu bar; xularda Yəhudiy qong tijarətqilərning bəzilirining küqlük awazi bar. Bu wəziyətlər Muқəddəs Kitabning ahirқi bətliridə deyilgən ahirқi zamandiki «Babil»ni һasil қilidu, dəp ixinimiz.

Əzlirini məlum bir gunaһқa setiwətkənlər, adəmlər bolsun, əllər bolsun ahir berip dəl xu gunaһқa əsir bolup uningoƣa қattiқ қapsilip қelixi қorқunqluқ bir һəқiқəttur. «Pənd.» 5:22də deyilgəndək: — «**Yaman adəmning əz yamanliқliri əzini tuzaққa qüxüridu, u əz gunaһi bilən sirtmaққa elinidu**».

Əmma pərixtining ayalni «**əfaһ sewiti iqigə қayturup taxlap, əfaһning aoƣzioƣa eoƣir қooƣuxunni taxlap қoyux**» degənlik bolsa bizgə tehimu qongқur bir sirni eqip berix üqün

kərsitilidu, dəp ixinimiz; demək, Hudaning adəmlərning məlum gunaһlarоƣa baоƣlinixiоƣa yol қoyoƣanliқi ularni baxқa gunaһlarоƣa berilip ketixtin qəkləydu. Buning məқsiti, gunaһning omumiy yüzlük küqiyip ketixigə qək қoyuxtin ibarəttur. addiy bir misal, һarаққəx bolup kətkən kixi «bügünki һarақni nədin taparmən?» degən niyəttin baxқa һeqқandақ rəzil ixlarni kəzliməydu. Bu һəқiқət yənə «əfaһ» degən kərünüxtə kərsitilidu; qünki pulpərəslikkə wə nəpsaniyətqilikkə baоƣlanоƣanlar (nixaniоƣa yətmigüqə) əzlirini baxқa kəp ixlardin tartixi kerək. Qünki һazirқi dunyada kəp pul tepix üqün baxқilar bilən һəmkarlixix kerək. Қədimki dunyada Qinggiz Han қatarliқlar biwasitə zorawanliқ yoli bilən haliоƣan nərsilərni bulang-talang қilip eliwerətti. Əmma əzgilər bilən billə һəmkarlixix üqün ularning ixənqigə erixix kerək; ularning ixənqigə erixix üqün əzining yürüx-turuxlirini (һeqbolmiоƣanda nixanоƣa yətküqə) bir'az «mədəniyətlik» kərsitixi kerək!

Yənə қizиқ bir ix xuki, Yəһudiylar bərpa қiloƣan wə baxқuroƣan qong muwəppəқiyətlik karһanilar wə igiliklərgə kəlsək, yəttinqi kərünüxtə kərülgəndək, ularning kəpinqisi daim Israil qegrisining sirtida soda қilmaқta.

Bularni «əfaһ»da kərsitilgən sirning bir қismi bolsa kerək, dəp ixinimiz.

Altinqi kərünüx wə «Wəһiy»ning keyinki bablirida ayan қilinoƣandək, Hudaning һəküm-jazaliri ahirida yər yüzidiki «rəzillik»ning mərkəzlixixi bolidioƣan muxu pütkül iқtisadiy tüzümning üstigə qüxidu. Hudaning aoƣzidin: «**Қəbiһlik қiloƣuqi kixi қəbiһlikini қiliwərsun; pəskəx kixi bolsa pəskəxlikidə turiwərsun; һəққaniy kixi bolsa һəққaniylixini yürgüziwərsun; pak-muқəddəs kixi bolsa pak-muқəddəsliktə turiwərsun**» degən ahirқi һəküm qiқip, һərbir adəm əzi қandaқ gunaһқa baоƣlinip қaloƣan bolsa, xu gunaһқa has boloƣan jazaning astioƣa qüxidu.

Səkkizinqi oƣayibanə kərünüx — jəng һarwiliri (6:1-8)

«**Andin mana, mən yənə beximni kətürüp, ikki taoƣ otturisidin tət jəng һarwisining qiққanliқini kərdüm. Taoƣlar bolsa mis taoƣlar idi. Birinqi jəng һarwisidiki қizil atlar idi; ikkinqi jəng һarwisidiki қara atlar idi; üqinqi jəng һarwisidiki aқ atlar, tətinqi jəng һarwisidiki küqlük qipar atlar idi. Mən jawabən mən bilən səzlixiwatқan pərixtidin: «Təқsir, bular nemə?» — dəp soridim.**

Pərixtə manga jawabən: «Bular pütkül yər-zeminning igisining һuzuridin qiққan asmanlarning tət roһi. Қara atlar қetiloƣan һarwa ximaliy zeminlar tərəpkə kiridu; aқlar ularning kəynidin mangidu; qiparlar bolsa jənubiy zeminlar tərəpkə mangidu. Andin muxu küqlük atlar qiқip yər yüzidə uyaқ-buyaқ kezixkə aldiraydu» — dedi. U ularoƣa: «Menginglar, yər yüzidə uyaқ-buyaқ menginglar» — dedi; ular yər yüzidə uyaқ-buyaқ mangdi. Wə u manga ünlük awazda: «Қara, ximaliy yər-zeminlar tərəpkə mangoƣanlar mening Roһimdiki aqqiқni ximaliy zemin tərəptə besiқturdi» — dedi».

Bu səkkizinqi, xundaқla ahirқi kərünüxtə Hudaoƣa қarxi boloƣan yat əl küqlirini aoƣduridioƣan, Huda Məsiһning yimirilməs padixaһliқioƣa yol təyyarlaxқa əwətkən kərünməs jəng һarwiliri bizgə ayan қilinidu.

Pəyoƣəmbər yənə bir қetim ilgiriki kərünüx üstidə oylinip, uningoƣa məptun bolup ketip, səkkizinqi kərünüxkə қaraxқa qaқiriloƣan bolsa kerək. U bexini kətürüp ikki taoƣning arisidin tət jəng һarwisini kəridu. Һarwilar һərһil rənglik atlar təripidin tartilidu; birinqisini tartқanlar қizil, ikkinqisini tartқanlar қara, üqinqisini tartқanlar aқ, tətinqisini tartқanlar qipar rənglik, «küqlük» atlar idi.

«Zəkəriya»

(1) Ikki taoɳ

Bu taoɳlar ibraniy tilida «ɦeliḳi taoɳlar» dəp atilidu. Xunga ular Zəkəriya pəyoɣəmbərgə nisbətən tonux taoɳlar boloɣan bolsa kerək. Ular yənə 5-ayəttə «Pərwərdigarning ɦuzuri» yaki «pütkül yər-zeminning Igisining məɦsus turaloɣusi» bilən munasiwətlik boloɣaḳa, bizḳə Yerusalemdiki «Zion teoɳi» wə «Zəytun teoɳi»ni kərsətsə kerək. Qünki baxḳa «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning bexarətliri boyiḳə Pərwərdigar pütkül dunyadiki əllərning üstigə yürgüzidioɣan ɦəküm-jazalirining bu ikki taoɳning arisidiki «**Yəɦoxafatning jiloɣisi**» bilən ziḳ munasiwiti bardur («Yoel» 3:2 — «Yəɦoxafat» — «Pərwərdigar ɦəküm qiḳiridu» degən mənidə). U Huda bəɦt-bərikitini pütkül dunyaoɣa əwətidioɣan jay boluxḳa, xundaḳla kəlgüsidə pütkül yər-zeminni idarə ḳilixḳa tallioɣan yər — Zion teoɳi bolup, uning ɦəküm-jazalirimu xu yərdin qiḳidu.

Taoɳlar «mis» yaki «tuq»tin ɦasil ḳilinoɣan bolup, «mis» boloɣanliḳi Hudaning turaloɣusining küqi ɦəm insanning əzlükidin Uningoɣa yeḳin kelələməydioɣanliḳini kərsitidu; Huda Əz jəng ɦarwilirini «yulux, səküx, ɦalak ḳilix, ərüx, ḳurux» hizmitigə əwətidioɣan bolsimu, lekin ɦeqkim uning qaḳirikisiz Uning ɦuzurioɣa kirəlməydu.

Uning üstigə Muḳəddəs Kitabta «mis» Hudaning ɦəküm-jazalirinimu kərsitidu — məsilən, Hudaning insanlarni jazalap yamoɣur bərmigəndə «**bexingning üstidiki asman mistək... bolidu**» deyilidu («Ḳan.» 28:23).

Taoɳlarning əzi xübɦisizki, Hudaning ɦəkümlirining uluoɣluḳi wə qongḳur danaliḳini kərsitidu: «**Ɦəkḳaniyliḳing büyük taoɳlardək, ɦəkümliring qongḳur tilsimat dengizlardəktur**» («Zəb.» 36:6), «**Uning ɦəkümiliri izdinip qüxinixkə tegi yoḳtur! Uning yolliri izdəp tepixtin xunqə yiraḳtur! Kimmu Pərwərdigarning oy-muddialirini qüxinip yətti?**» («Rim.» 11:33-34).

(2) Jəng ɦarwiliri

Təbir bərgüqi pərixtə 3-ayəttə tət jəng ɦarwisini qüxəndürüp: «**Bular pütkül yər-zeminning igisining ɦuzuridin qiḳḳan asmanlarning tət roɦi**» dəydu.

Buning addiy qüxənqisi xuki, atlar ərxtiki küqlər yaki pərixtilərgə wəkil bolidu — ular «**Uning səzigə ḳulaḳ saloɣuqi, kalamini ijra ḳiloɣuqi, ḳudriti zor**», «**iradisini ada ḳiloɣuqi hizmətkarliri**»; muxu «**xamaldək ittik**» uqidioɣan ḳoxunlar Hudaning kərünməs əlqiliridur («Zəb.» 103:20, 21, 104:4). Xübɦisizki, bu səzlərmu ular tooɣrisida eytiloɣandur: «**Hudaning jəng ɦarwiliri tümən-tümən, milyon-milyondur**» («Zəb.» 68:17).

Ahirḳi kərünüxning birinqi kərünüx (1:7-17) bilən ziḳ munasiwəti bar. Birinqi kərünüxtə pəyoɣəmbər Pərwərdigarning Pərixtisining ḳizil atḳa minip, Pərwərdigarning aldida qarlioɣuqi pərixtilərning bayanlirini ḳobul ḳilix üqün turuwatḳinini kərgənidi. Pərixtilərning xu kərünüxtə boloɣan wəzipisi «**yər yüzidə uyan-buyan kezip**» əllərning ɦal-əɦwalini, ularning Hudaning ɦəlḳigə wə zeminioɣa boloɣan pozitiyisini kəzitip, igisigə doklat ḳilixtin ibarət idi. Əmdi pəyoɣəmbər ahirḳi kərünüxtə xu ohxax pərixtilərning «**Hudaning jəng ɦarwiliri**»oɣa aylinip, Hudaning ɦəküm-jazalirini xu əllərgə yürgüzüxkə əwətilgənlikini kəridu. Qünki birinqi kərünüxtə eytiloɣandək, Huda xu əllərgə ḳarap «**ḳattiḳ oɣəzəpləndi**»; qünki U ular arḳiliḳ əz ɦəlḳini jazalioɣinida, «**ular ɦəddidin exip ɦəlḳimgə zor azar ḳildi**». Huda Əz ɦəlḳini sürgüngə qiḳirip tarḳatḳuzoɣini bilən ularni ɦərgiz taxliwətkini yoḳ.

(3) Atlarning rəngliri

Əmdi atlarning sani wə rənggi tooɣrisidiki birḳədər ḳiyin nuḳta ɦəḳḳidə tohtilimiz.

«Tət»tin ibarət bu san Israilni tarḳaḳlaxturoɣan tət imperiyəgə wəkil boloɣan «**tət münggüz**» tooɣrisidiki ikkinqi kərünüxni esimizgə kəltüridu. Xu tət imperiyəning ɦəküm sürüx waḳti «**yat**

əllərning waḳti»din ibarət bolidu («Luḳa» 21:24); Məsiḥning padixaḥliḳi, xundaḳla Israilning əsligə kəltürülüxi wə bəht-bərikətkə erixixi ularning aoɣduruluxi arḳilik wujudḳa qikidu.

«**Tət jəng ḥarwisi**» yənə asmanning «tət roḥi»ni yaki «tət xamili»ni kərsitidu (ibraniy tilida «roḥ» wə «xamal» bir səz bilən ipadilinidu). «Dan.» 7:1-3də «**Tət tərəptin xamal qiḳip, «Uluoɣ Dengiz»** (yəni «Ottura Dengiz») **yüzigə urulmaḳta idi. Dengizdin xəkilliri bir-birigə ohximaydioɣan tət zor məhluḳ qikti**» dəp oḳuymiz. Bu «tət xamal»ning uruluxi bilən xu «tət məhluḳ» (ḥərbiri ayrim-ayrim bir imperiyəni kərsətkən) qikti. Əmdi Zəkəriya kərgən kərünüxtə Hudaning xu tət xamalni xu imperiyələrni aoɣduruxḳa əwətkinini kərimiz. Bu kərünüxtin dələt-imperiyələrning məyli ḳuruluxi yaki oɣulixi bolsun, əməliyəttə Hudaning iradisi wə küq-ḳudriti bilən bolidu (axkarə bolsun yaki yoxurun wasitilər bilən, təbiiy ḥalda yaki pərixtilərning wasitisi bilən bolsun), dəp eginimiz.

Əmdi məzkur kərünüxning mənisi wə «**tət münggüz wə tət ḥünərwən**» tooɣrisidiki kərünüxning (1:18-21) mənisining otturisida nemə pərḳ bar? Əgər ohxax ixni kərsətsə, səkkizinqi kərünüxning nemə əḥmiyiti bar? Pərḳi wə əḥmiyiti dəl xuki, «**tət münggüz wə tət ḥünərwən**» tooɣrisidiki kərünüxtə Hudaoɣa wə Uning həlḳigə ḳarxi qikḳan xu tət imperiyəni aoɣduridioɣan tət baxḳa əl kərsitilidu; lekin səkkizinqi kərünüxtə xu tət aoɣduroɣqi əlning ḳiloɣanlirining kəynidə Hudaning kərünməs ḳudrətlik roḥiy küqliri turidu, dəp kərimiz. Əməliyəttə barliḳ təbiiy ḥadislərning kəynidə ḥəmdə insanlarning barliḳ muddia-məḳsətliri wə ḥərikətlirining kəynidə Hudaning mənggülük muddia-məḳsətliri, küq-ḳudriti wə ərxtiki sanaḳsiz kərünməs ḳoxunlirining ḥərikətliri turidu.

Əmdi atlarning rənglirigə keləyli. Bularni qüxinix bir ḳədər təsrək. Pəyoɣəmbər tət jəng ḥarwisini kəridu, birinqisigə ḳoxuloɣan atlar ḳizil, ikkinqisidiki atlar ḳara, üqinqisidiki aḳ wə tətinqisidiki qipar rənglik idi; muxu tətinqisidiki atlar yənə «küqlük» atlar dəp ḳarilidu. Ḳizik yeri xuki, təbir bərgüqi pərixtə birinqi jəng ḥarwisidiki ḳizil atlar tooɣruluḳ ḥeqḳandaḳ qüxəndürməydu (5-7-ayətlər). Ḳara wə aḳlar «ximaliy zemin»oɣa ḳarap mangidu, qipar rəngliklər awwal jənubiy tərəpkə mangidu, andin «muxu küqlüklər»ning (3-ayəttə ular yənə «qipar rəngliklər» dəp atilidu) ayrim bir dunyawi wəzipini ətiməkqi boloɣanliḳi kərünidu.

Xərḥqilər bu sirliḳ jəng ḥarwiliri tooɣruluḳ kəp pikirlərdə bolup kəlməktə. Ḥalbuki, bu tooɣruluḳ Dawut Baron alimning qüxəndürüxini addiy, qüxinixlik wə orunluḳ dəp ḳaraymiz: —

Məzkur tət jəng ḥarw'isi asmanlarning «tət xamili» yaki «tət roḥi»dur; xunga ular «Daniyal» 2- wə 7-babta kərsitilgən tət yat imperiyə, yəni «**tət münggüz wə tət ḥünərwən**» degən ikkinqi kərünüxtə kərsitilgən tət imperiyə əməs. Lekin bu «tət xamal»ning xu «tət «münggüz» dəp ataloɣan tət imperiyə bilən ziq munasiwiti bardur. «Yat əllərning waḳti» dəl xu tət imperiyəning ḥəküm sürgən waḳitliridin tərkib tapidu.

Bu tət imperiyə tərtip boyiqə Babil imperiyəsi, Media-Pars imperiyəsi, Grek imperiyəsi (yaki Grek-Makedoniyə imperiyəsi) wə Rim imperiyəsidur. «**Bu Yəḥuda, Israil wə Yerusalemni tarḳitiwətkən münggüzlərdur**» (1:19). Bularning ərxtiki kərünməs küqlər bilən aoɣduruluxi ahirḳi kərünüxning məzmunidur. Əmma bu imperiyələr kərünüxtə wə bexarəttə birgə kərüngini bilən, ular əməliyəttə waḳit-dəwrlər bilən bir-biridin ayriloɣan.

Məzkur kərünüxlər Zəkəriyaoɣa ayan ḳilinoɣan waḳitta, Babil imperiyəsi alliḳaqan Media-Parsliḳlar təripidin aoɣduruloɣanidi. Əmma pəyoɣəmbər muxu yərdə xu qaoɣda Media-Parsliḳlarning kəynidə Hudaning kərünməs jəng ḥarwisining turoɣanliḳini kəridu; ḥarwisining ḳan ḳərz wə intiḳam alidioɣan «**ḳizil atliri**» bar idi. Tət münggüz wə tət ḥünərwən tooɣrisidiki kərünüxtə kərüngəngə ohxax, səkkizinqi kərünüxtə kərsitilgən küqlük imperiyələrdin biri (Zəkəriya kərünüxni kərgən waḳitta) alliḳaqan yoḳitiloɣanidi.

«Zəkəriya»

Dəl xu səwəbtin kizil atlik jəng harwisining wəzipisi tiloɣa elinmaydu; uning Israiloɣa zulum kiloɣan, zeminini wəyran kiliwətkən tunji imperiyə boloɣan Babilni ərüwetix wəzipisi alliqaqan əməlgə axurulup boloɣanidi. Pəyoɣəmbərning tət jəng harwisini kərüxning səwəbi (3-ayət) bu jəng harwilarning dərwəkə ayrilmas bir pütün boloɣanliqi üqün idi; qaytilaymizki, ular wəzipini yürgüzgən dəwr bolsa, Babilda boloɣan sürgünülüktin baxlap Məsihning bu dunyaoɣa qaytip kelixigiqə boloɣan waqit, yəni «**yat əllərning waqti**» bolidu.

Qara atlar bəlkim aɦ-zarlar, matəm tutux, xundaqla aqarqilik wə ölümgə wəkil bolsa kerək («Wəɦ.» 6:5-6ni kərüng); ular eoɣir ɦəküm-jazalarni elip berix üqün «ximaliy tərəpkə» mangidu; andin ««nusrət qazinix»qa wəkil boloɣan «aq atlar»mu («Wəɦ.» 6:2ni kərüng) yənə «ximaliy tərəpkə» mangidu. Qünki Babildin keyin nəwət boyiqə məydanoɣa qikkan imperiyələr awwal Media-Pars imperiyəsi, andin Grek imperiyəsining ɦər ikkisi Pələstingə nisbətən «ximaliy tərəp»tiki küqlər idi.

Ximal təripigə baroɣanlaroɣa ohximioɣan ɦalda, «qipar rənglik atlar» jənubiy təripigə mangidu. Bular bəlkim 1:8də «ala-taoɣil» degən atlar bilən bir bolsa kerək (muxu «qipar rəng» ilgiriki «kizil, qara, aq» rənglərning arilaxmisi bolux ehtimalliqimu barmu?).

Pələstinning jənub təripidiki dələt Misir idi. Məsilən, «Daniyal» 11-babta kərsitilgən Israiloɣa qarxi turoɣan «jənubiy padixaɦ» Misirning padixaɦi idi. Əmma tətinqi zor imperiyə üqinqi imperiyə, yəni xu qaoɣda qüxkün ɦalättə boloɣan Grek imperiyəsi bilən soquxqan birinqi jay bolsa Misir idi; Rim Israil həlki bilən uqraxqan birinqi jaymu Misir idi. Xu ixlar, yəni Rimning Gretsiyə bilən soquxuxi wə Israilning Rim bilən uqrixixi isyan kətürgüqi Antoni wə uning ittipaqdexi məxɦur misirlik məlikə Kleopatraning Rim bilən boloɣan küräxliri bilən miladiyədin ilgiriki 63-yili baxlandi.

Əmma tətinqi imperiyəning əzidin ilgirikilərgə ohximioɣan ɦalda ximaliy, jənubiy, xərki tərəplərgila əməs, bəlki oɣərb tərəpkimu kengiyidioɣanliqini ahir berip ɦətta pütkül dunyani degüdək soraydioɣanliqini Hudaning Roɦi aldin'ala kərsitidu. Xübɦisizki, Hudaning Roɦining ilɦami bilən muxu jəng ɦarwisidiki atlar jənubiy tərəptiki wəzipisini ada kiloɣandin keyin «**qikip yər yüzidə uyaq-buyaq kezixkə intilidu**». Xundaq intilgəndə «**pütkül yər-zeminning Igisi**» ularoɣa: «**Menginglar, yər yüzidə uyaq-buyaq menginglar**» dəydu. Ahirki zamanda xu rəzil imperiyədə türlük-türlük əzgirixlər bolidu; bu rəzil imperiyəni aoɣduruxqa buyruq berilgüqə, uning barlik əzgirixlirigə asasən xu «tət roɦ» uning ɦər tərəplik ɦərikətlirini qəkləp, rəzil istəklirigə qarxi qikip takabil turuxi üqün «**uyan-buyan mengix**»qa tooɣra kelidu.

Xunga «qipar rənglik» atlar xu ɦərikətni kiloɣanda alaɦiyidə «qipar rənglik» əməs, bəlki «küqlük» dəp atilidu (7-ayət). Xu ahirki imperiyəning küqi muxu ayətlərdə kərünidu: — «**Uningdin keyin keqidiki oɣayibanə kərünüxlərdə, qarap turoɣinimda, mana tətinqi bir məhluq pəyda boldi. U intayin qorquncluq, dəɦxətlik wə ajayib küqlük idi. U yooɣan təmür qixliri bilən owni qaynap yutup, andin qalduqini putliri bilən dəssəp-qəyləytti. U aldinki barlik məhlukqa ohximaytti. Uning on münggüzi bar idi**» («Dan.» 7:7). Xunga, ahirki imperiyə intayin küqlük boloɣaqqa, uningoɣa takabil turidioɣan pərixtilərmu naɦayiti küqlük boluxi kerək, əlwättə.

Gərqə rəzil insanlarning küqi bizgə nisbətən qorquncluq bolsimu, gərqə qarangoɣulukning küqlirimu intayin küqlük bolsimu, Hudaning kərünməs küqliri ulardin ziyadə küqlüktur, u ularoɣa pütünləy takabil turalaydu.

8-ayətkə ətəyli: —

«**Wə u manga ünlük awazda: «Ķara, ximaliy yər-zeminlar tərəpkə mangoŋanlar Mening Roḥimdiki aqqiķni ximaliy zemin tərəptə besiķturdi» — dedi**».

Muxu yərdə «Roḥim» degən səz ibraniy tilida bəzidə «oŋəzəp»ni bildüridu wə muxu yərdimu xu mənidə bolsa kerək. «Roḥ»ning xu mənidə ixlitilixi «Ḫak.» 8:3, «Top.» 10:4dimu kərünidu. Xunga 8-ayət: — ximaliy tərəpkə mangoŋan kərünməs ķoxunlar Hudaning oŋəzipini elip berip, uni xu yərdikilərning üstigə qüxürgən, degən mənidə bolidu (ohxax ibarə «Yḥ.» 3:36də tepilidu: — «**Hudaning oŋəzipi xundaķlarning üstidə turidu»**). Muxu 8-ayəttə ximaliy tərəptikilərning tiloŋa elinixining səwəbi bəlkim: (1) Babilning alliķaqan Hudaning jazasini tartķanliķini təkitləx üqün; (2) xu qaoŋda Israiloŋa ḫəkümranliķ ķilip zulum seliwatķan imperiyə, yəni Pars imperiyəsining («Nəḥ.» 9:36, 37) Hudaning oŋəzipining obyekti ikənlikini, pat arida ularning Hudaning «roḥiy jəng ḫarisining atliri»ning ayaoŋ astida besilidioŋanliķi kərsitilix üqün; (3) ahirķi zamanlarda ahirķi imperiyə, dəjjalning padixaḫliķi əz küqlirini yənə bir ķetim «ximaliy tərəp»tə, yəni «Xinar zemini»da, Babil xəḥiridə waķitliķ mərkəzləxtüridioŋanliķini kərsitix üqündur.

Andin Hudaning ḫəküm-jazaliri asmandin təkülidu, dəjjalning səltəniti aoŋdurulup, Məsiḥning səltəniti bərpa ķilinidu: — «**Ḫər yurt, ḫər taipə, ḫər hil tilda səzlixidioŋanlar uning hizmtdə bolsun dəp, səltənət, xəḥrət wə padixaḫliķ ḫoķuķi uningoŋa berildi. Uning səltəniti mənggülük səltənəttur, uning padixaḫliķi mənggü ḫalak ķilinmaydioŋandur**» («Dan.» 7:14).

Məsiḥning «**ḫəķķaniyliķning təhti**»ning Zion teoŋining üstigə tiklinip, Məsiḥning mutləķ ihlasmən bir Israil arķiliķ dunyaoŋa ḫəküm sürüxi tarihning əzəldin bekitilgən tüp wə uluoŋ nixanidur. Birinqi, ikkinqi, üqinqi imperiyələr məydanoŋa qikķan wə alliķaqan tarih səḥnisidin qüxüp kətkəndur. Tətinqi imperiyə (huddi pəyoŋəmbərlər aldin'ala eytķandək) uzun waķit dawamlixidu (ḫazirmu dawamlaxmaķta — «Daniyal»diki «ķoxumqə səz»imizni kərüng). Lekin Huda bekitkən waķit pat arida kelidu — «**Ḫəm əllər Pərwərdigarning namidin,**

Yər yüzidiki xaḫlar (sən Israilning) **xan-xəripingdin əyminidu**» («Zəb.» 102:15).

(3) Bexarətlik ḫərikət — bax kaḫin Yəxuaoŋa taj kiydürüx (6:9-15)

«**Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaķ deyildi: —**

Sürgün bolup kəlgənlərdin, yəni Ḫəlday, Tobiya wə Yədayadin sowoŋatlarni ķobul ķiloŋin; xu küni ular Babildin kelip qüxkən əygə, yəni Zəfaniyaning ooŋli Yosiyaning əyigə kirgin; xundaķ, kümüx wə altunni ķobul ķiloŋin, bulardin qəmbərsiman bir tajni toķup wə tajni Yəḥozadakning ooŋli bax kaḫin Yəxuaning bexioŋa kiygüzgin; wə Yəxuaoŋa: «Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaķ dəydu: Ķaranglar, «Xah» dəp ataloŋan insan! U əz tüwidin ornida xahlinip, Pərwərdigarning ibadəthanisini ķuridu» — degin.

«Bərḥəķ, Pərwərdigarning ibadəthanisini Ķuroŋuqi dəl xu bolidu; U xu xaḫanə xan-xərəpni zimmisigə elip, Əz təhtigə olturup ḫəküm süridu; U təhtkə olturidioŋan kaḫin bolidu; hatirjəmlik-aramliķni elip kelidioŋan ḫəmkarliķ ular ikkisi arisida bolidu.

Muxu qəmbərsiman taj Pərwərdigarning ibadəthanisida Hələm, Tobiya, Yədayaloroŋa wə Zəfaniyaning ooŋlining meḥribanliķioŋa bir əslətmə üqün ķoyulidu. Wə yiraķta turuwatķanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini ķurux hizmitidə bolidu; xuning bilən silər samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər; əgər Pərwərdigarning awazini kəngül ķoyup anglisanglar bu ix əməlgə axurulidu».

Səkkiz kərünüxtin keyin pəyoɣəmbər intayin əɦmiyətlik bir «bexarətlik ɦərikət»ni kilixkə buyrulidu. Təwəndə eytkinimizdək, bu ɦərikət xu kəqtiki səkkiz kərünüx arkilik yətküzülgən bexarətlərning yukiri pəllisi ɳesablinidu.

Bexarətlik ɦərikət bizgə «rəzillikning mukəddəs zemindin yokitilixi» wə dəjjalning pütkül yər yüzini baxkuridioɣan imperiyəsi aoɣduruloɣandin keyinki ixning nemə bolidioɣanlikini, yəni ɦəkikiy padixaɦkə oɣa taj kiydürülidioɣanlikini kərsitidu. Xu padixaɦ, yəni «**təhtkə olturoɣan kaɦin**» Pərwərdigarning ɦəkikiy ibadəthanisni kuridu; yat əlliklərmu uningoɣa kirələydioɣan bolidu.

«**Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak deyildi: —**» degən bu səzlər (6-ayət) pəyoɣəmbərgə biwasitə yütküzülgən bolup, kərünüxlərning ahirlaxkinini ayan kilidu. Bu ayətlər ikki kisimoɣa bəlünidu — birinqi kismi 9-11-ayətlər bolup, «bexarətlik ɦərikət»ning əzini hatiriləydu, ikkinqi kismida (13-15) bexarətning əzi hatirilinidu.

Bexarətlik ɦərikət (9-11)

Bexarətlik ɦərikət mundak əɦwaldin baxlinidu: — üq mətiwər kixi əslidə sürgün boloɣan, ɦazir Babilda olturakлaxkan Yəɦudiy ɦəlkigə wəkil bolup, kuruluwatkan ibadəthana üqün altun-kümüxlərni ɦədiyə kilixkə Yerusalemoɣa kəldi (bu ix Zəkəriya kərünüxni kərgən keqisining ətisi ətigəndə boloɣan bolsa kerək). Pəyoɣəmbər Babil degən «yirak yurt»tin kəlgən bu kixilərni kərüxi bilənla uning roɦiy kəzliri Mukəddəs Roɦ təripidin eqiloɣaqkə, xu kixilər arkilik kəlgüsi xərəplik ibadəthana kəz aldioɣa kəltürülidu; Məsiɦning padixaɦlikida xu ibadəthana «**barlik əl-yurtlar üqün dua kilinidioɣan öy**» («Yəx.» 56:7) dəp atilip, yat əllər «yirakтin» ibadət yolida öz sowoɣat-ɦədiyilirini elip kelidioɣan jay bolidu.

Buningoɣa ohxap ketidioɣan bir ixta («Yɦ.» 12:20-33də), «yirakтin kəlgən» birnəqqə Greklər Rəb Əysa Məsiɦning aldioɣa kirməkqi boloɣanda, (xu wakitkiqə Rəbbimiz pəkət Yəɦudiy ɦəlki üqünla hizməttə bolup kəlgən) U kəlgüsidiki Öz əlümidin keyinki ixlarni, yəni muxu yat əllərningmu Hudaning padisioɣa yioɣilidioɣanlikidin bolidioɣan xan-xərəpni tiloɣa alidu («Yɦ.» 10:15-16).

Mukəddəs qedirning dəwridə wə Sulayman kuroɣan ibadəthanining dəwridə «yat əllər»ning ularning iqigə kirixigə ruɦsət yok idi. Rəb Əysaning künliridə Ɦerod padixaɦ kuroɣan ibadəthanida bolsa «yat əllər»ning pəkət əng taxkiriki ɦoylisioɣa kirixigila bolatti; iqkirigə kirsə əlüm jazasi berilətti. Əmma ɦazir Məsiɦ arkilik eqiloɣan Hudaning aldioɣa kirix yoli tooɣruluk munularni okuymiz: —

«**Lekin əsli yirakлarda boloɣan silər ɦazir Məsiɦning kəni arkilik yekin kilindinglar; qünki U bizning inakлikimizdur, U ikki tərəpni bir kilip otturidiki ara tamni qekiwətti**» (əf.» 2:13, 14).

Zəkəriya pəyoɣəmbərgə buyruloɣan ix mundak: —

(a) Zəfaniyaning ooɣli Yosiyaning əyigə berixi kerək. Mətiwər kixilər xu yərgə kəlgənidi. 14-ayəttin xuni kərimizki, Yosiya ɦəkikətən «Ibraɦimning ooɣli»oɣa muwapik meɦmandost bolup, «meɦribanlik» bilən muxu musapirlarni öz əyidə koduroɣanidi.

(ə) Zəkəriya «xu küni» xu əygə kirip, muxu musapirlar Babildikilərgə wakalitən elip kəlgən altun-kümüxlərdin bir kismini elip, uningdin bir «taj» yasixi kerək idi. Ibraniy tilida muxu səz kəplük xəklidə («atarot»), yəni «tajlar» deyilidu. «Ayup» 31:36də xu ohxax səz ixlitilgəqkə, uning mənisini «kəp qəmbirəklərdin ərülgən qaqwaoɣsiman taj» dəp qüxinimiz.

«Wəɦiy» 19-babta Rəb Əysa Məsiɦ «**bexida nuroɣun taji bolup**» deyilidu; bumu gül qəmbirəktək «kəp qəmbirəklərdin ərülgən taj» boluxi kerək.

(b) Zəkəriya muxu tajni Yəxuaning bexioɣa takixi kerək. Bu ixning toluk əɦmiyiti dəl bu tajning Yəxuaning bexioɣa takilixida.

Bexarət əzi (12-15)

Tajni Yəxuaning bexioɣa takiɵandin keyin, pəyoɣəmbər uningoɣa mundak həwərni yətküzüxi kerək idi: —

«**«Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: Ḳaranglar, «Xah» dəp ataloɣan insan! U əz tüwidin ornida xahlinip, Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳuridu» — degin.**

«Bərhək, Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳuroɣuqi dəl xu bolidu; U xu xaḥanə xan-xərəpni zimmisigə elip, Əz təhtigə olturup ḥəküm süridu; u təhtkə olturidioɣan kaḥin bolidu; hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioɣan ḥəmkarlik ular ikkisi arisida bolidu».

Bu Məsiḥning ixliri tooɣrisidiki bexarətlərdin əng ajayib wə əng ḳimmətkə igə boloɣanlardin biridur; u bizgə: birinqidin, Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning ḳandak xəhs ikənlikini; ikkinqidin, Ḳutḳuzoɣuqining kəlgüsidə olturidioɣan ornini; üqinqidin, Ḳutḳuzoɣuqining kəlgüsi wəzipisini kərsitidu.

Bexarətkə təpsiliy ḳarayli: —

«**Ḳaranglar, «Xah» dəp ataloɣan insan!**» — əslidə dunyaoɣa ḥayatni ata ḳilixḳa kəlgən insanning rəswa ḳilinip aḥanətlik bir ələmgə baxlanoɣan künidə waliy Pilatus dəl muxu sözlər bilən Əysani Yəhudiy həlḳining aldioɣa qiḳardi: «**Ḳaranglar, xu insan!**» («Yḥ.» 19:5).

Əmma muxu yərdə bu sözlər Məsiḥ («Xah»)ning Hudaning kənglidikidək birdinbir adimi, «əng esil adəm», «pütkül insaniyətkə mukəmməl wəkil boloɣuqi», «**Hudaning toluḳ sürət-obrazi**» ikənlikini kərsitip ixlitilidu. U bizning ornimizda nijatḳa erixkəndə «tikənlərdin boloɣan taj» bilən kiyingəndin keyin tartḳan azab-okubətlərning in'ami üqün «**xan-xərəp wə xəḥrətlər taj ḳilip kiydürülidu**» wə «**barliḳ məwjudatlar uning puti astida boysundurulidu**» («Zəb.» 8:5, «Ibr.» 2:6-10).

Huda Əz Məsiḥi tooɣruluḳ səz ḳiloɣanda Təwratta tət muxundak ibarə tepilidu. Ular bolsa: —

«**Ḳaranglar,...xu insan!**» (Zək.» 6:2)
«**Ḳaranglar,... Mening Əz ḳulum!**» («Yəx.» 42:1, 52:13)
«**Ḳaranglar,... sening Padixaḥing!**» («Zək.» 9:9)
«**Mana, Hudayinglaroɣa ḳaranglar**» («Yəx.» 40:9)

Məsiḥning Injilning «tət bayani»da ayrim-ayrim təkitləngən bu alaḥidə tət təripi adəmning dikḳitini tartidu: (1) «Insan!» («Luḳa»), (2) «Mening ḳulum» («Markus»), (3) «Sening Padixaḥing» («Matta»), (4) «Silərning Hudayinglar» («Yuḥanna»).

«**Ḳaranglar, «Xah» dəp ataloɣan insan!**» degən sözlər kaḥin Yəxuaoɣa deyilgini bilən, kərsətkən obyekti ḥərgiz Yəxuaning əzi əməs. Yəxua ḥeqḳaqan ḥeqḳandak təhtkə igə bolmidi wə bolalmidi; u mukəddəs ibadəthanini ḳuruxḳa ḥəmkarlaxḳan bolsimu, uningoɣa məs'ul əməs idi (Zərubbabəl məs'ul idi); wə u ḥeqḳaqan «**xaḥanə xan-xərəp**»ni kətürgən əməs. Xunga Yəxuaning muxu yərdə «tajlinixi» pəḳət kəlgüqi padixaḥḳa bexarətlik rəsim bolidu.

Bexarət bu alaḥidə ixlarni aldin'ala eytidu: —

(a) «təhtkə olturoɣan bir kaḥin bolidu»
(ə) «U Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳuroɣuqi bolidu»
(b) «U xaḥanə xan-xərəpni Өz zimmisigə alidu» wə «Өz təhtigə olturidu»
(p) «yiraḳta turuwatḳanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳurux hizmitidə bolidu».

Pəḳət Məsiḥning Өzi muxu ixlarni əməlgə axuridu. Injilda guwaḥlik berilgəndək, «Nasarətlik Əysa» ḥəm kaḥin ḥəm padixaḥ boldi; «yiraḳta turuwtḳan» əllər uning «xaḥanə xan-xəripi»ni etirap ḳilip kəlmətkə; wə u ḥazirmu Hudaning uluoɣ roḥiy ibadəthanisi, yəni barlik etiḳadqilardin tərkib tapḳan Hudaning jamaitini ḳurmaḳta («Yḥ.» 2:29, «Əf.» 2:22).

Bax kaḥin Yəxua өzi tajlinidioɣan bexarətlik ḥərikətning өzini kərsətməydioɣanlikini, xundakla keyinki bexarətningmu өzini kərsətməydioɣanlikini enik bilətti. Səwəbliri bolsa: —

(a) Yəxua Lawiy ḳəbilisidin qikḳan kaḥin boloɣaqḳa, uningoɣa taj kiygüzülməytti yaki ḥeqḳandak təhtkə olturalmaytti. Təwrat dəwridə Hudaning bekitkini boyiqə kaḥin boluxtiki wə padixaḥ boluxtiki imtiyazlar ayrim-ayrim ḳəbililərgə, yəni Lawiy wə Yəḥuda ḳəbilisigə təḳsim ḳilinoɣanidi.
(ə) Ḥeqḳandak pəyoɣəmbər Dawutning əwladi bolmioɣan ḥərḳandak kixining Yerusalemda birər təhtkə olturux ḥoḳuḳioɣa igə bolidioɣanlikini kət'iy bexarət ḳilalmaytti (Huda muxu ḥoḳuḳni mənggügə Dawut wə əwladlirioɣa təḳdim ḳiloɣan).

Ḥalbuki, muxundak tajlinixi bilən Yəxua Məsiḥni aldin'ala kərsitidioɣan mukəmməl bir rəsim boldi. Məsilən, «Zəbur»diki 110-küydə Hudaning wəkili boloɣan Padixaḥ kərsitilip: —
«U oɣəzipini kərsətkən künidə padixaḥlarni urup yeriwetidu;
U əllər arisida sotlaydu»
wə: —
«Pərwərdigar xundak ḳəsəm iqti,
Ḥəm buningdin yanmaydu: —
Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən» deyilidu.
3-babta Yəxuaoɣa: «U wə uning aldida olturoɣan ḥəmraḥlirimu ... bexarətlik adəmlər» (yəni, «bexarətlik bir rəsim») deyilgən boloɣaqḳa, u muxu bexarətlik ḥərikətni kaḥinlikni mənggü bolidioɣan «xaḥanilik kaḥin» Məsiḥni kərsitidu, dəp qüxinip yətkən boluxi kerək.

Zəkəriya pəyoɣəmbər ətigən bu «bexarətlik wəzipə» yənə Məsiḥning «birinqidin kaḥin, andin padixaḥ» bolidioɣanlikini kərsitidu. Qünki Yəxua өzi allikaqan bax kaḥin idi; u xu süpitidə turuwatḳanda «taj» uningoɣa berildi. Xu ḥərikət rosul Pawlusning: «Məsiḥ Əysa... insanlarning siyaḳioɣa kirip, insaniy təbiəttin ortaḳdax bolup, өzini təwən ḳilip, ḥətta ölümigiqə, yəni kresttiki ölümigiqə (kaḥinlik yolida) itaətmən boldi; xunga Huda uni intayin yuḳiri kətürüp mərtiwilik ḳildi» deginigə ohxaxtur («Fil.» 2:7-9).

Bu «bexarətlik ḥərikət»ning Yəxuani əməs, bəlki Məsiḥning Өzini kərsətkinigə: «Ḳaranglar, «Xah» dəp ataloɣan insan!» degən sөz küqlük ispattur. Qünki 3-bab tooɣruluk tohtaloɣinimizdək, Təwratta «Xah» degən unwan pəḳət Məsiḥni, xundakla uning tət tərəplimilik hizmitini kərsitidu.

«U Өz tüwidin ornida xahlinidu» — demək, Məsiḥ Өz yiltizidin təbiiy ḥalda əsidu. Bu sөzlər Təwratta «Mis.» 10:23dimu tepilidu: «Ḥeqkim өz jayidin ḳozoɣilalmas boldi». Muxu ibarə, xübḥisizki, ilgiriki pəyoɣəmbərlər aldin'ala eytḳandək təwəndiki ixlarni kərsitidu: —

(1) Nəsəb jəhətidin muxu xərəplik «Xah» Ibrahimning nəslidin, Yəhuda kəbilisidin, Dawutning jəmətidin bolidu;

(2) Yər-zemin jəhətidin U «Immanuəlning zeminidin», «Bəyt-Ləhəm Əfratah» degən yezidin qikixi kerək;

(3) Muxu ibarə yənə xübhisizki, Məsihning «kelip qikixi»ning təwənlikini, xundakla Uning xu təwən ornidin kədəmmukədəm uluolinidiolanlikini təkitləydu. Uning dunyaola birinqi kelixi addiy insaniy tuolut bilən bololan bolsa, ikkinqi kelixi «asmanlarning bulutliri»ning üstidə bolidu.

Əmdi Məsihning hizmitigə keləyli: —

«**U Əz tüwidin ornida xahlinip, Pərwərdigarning ibadəthanisini kuridu... bərhək, Pərwərdigarning ibadəthanisini kurolуqi dəl xu bolidu** (ibraniy tilida «dəl xuning əzidur»)».

Bu səzning kaytilinixi wə «U» degən almaxning küqlük təkitlinixining səwəbliri: —

(a) Bu ixning jəzmənlikini, xundakla ixning uluolukini təkitləx üqün;

(ə) Məsihning həkikiy, əbədiy ibadəthanini əz tenidin kuridiolanlikini təkitləx üqün boluximu mumkin «Yh.» 2:19-22).

Muxu bexarət kahin Yəxua wə xahzadə Zərubbabəlni ularning ibadəthanini kuruxtiki japalik hizmətliridə zor riolbətləndürgən bolsa kerək; qünki ularning bu kurux hizmiti Məsihning kəlgüsidiki tehimu uluol hizmitigə, yəni Uning «tehimu uluol ibadəthana»ni kurux hizmitigə aldin'ala kərsətkən «bexarətlik rəsim» boldi («Hag.» 2:9).

Əmdi bu bexarət wə Təwrattiki baxka bexarətlər boyiqə, Məsih kaysi ibadəthanini kuridu?

(a) Təwrattiki kəp bexarətlərgə asasən, Məsih dunyaola kaytip kelixi bilən wə xundakla Israil həlki towa kiloландin keyin Əzi yaki Əz nararətqiliki astida Yerusalemda yengi bir jismaniy ibadəthanini kuridu. Xu ibadəthana uning «ming yillik səltənət»idə «Pərwərdigarning əyi» bolidu; «**Hudaning yollirini əginip, ularda mengix üqün**» «**barlik əllər uningola karap ekip kelixidu**»; xu əy «**barlik əl-yurtlar üqün dua kilinidiolan əy**» dəp atilidu («Yəx.» 2:2-4, 56:6-7, «Mik.» 4:1-7, «Əz.» 40-43-bablar).

(ə) Halbuki, «**Əng aliy Bololuqi insanning kolliri bilən yasiolan jaylarda turmaydu**». Insanning kolliri bilən yasiolan barlik bundak ibadəthanilar (Hudaning iradisi bilən kuruloлan bolsimu) pəkət Hudaning əzəldin insan bilən turoluzmakqi bololan alakisining bir ipadisi yaki rəsimidur, halas («1Pad.» 8:27, «Yəx.» 66:1-2, «Ros.» 7:48-50, 17:24, «2Kor.» 5:1ni kərüng).

Əng uluol ibadəthana ««Məsihning teni» bololan ibadəthana»dur («Yh.» 2:19-22), mana bu Hudaning niyitidiki Əzi halioлan mənggülük wə rohiy ibadəthanidur («Əf.» 2:13-22, 3:10, «1Pet.» 2:4-10). U uningola pəkət Əz mehir-xəpkitigə asasən barlik etikad kiloluqilarni kirgüzidu, andin ularni ibadanəthanining bir kismi kilidu («1Pet.» 2:4-10); mana bu «jamaət», Hudaning əyidur. Bu Injilda nahayiti qong temidur; okurmənlərInjilni okux arkilik bu tooruluk kəprək izdənsun! «Hagay»diki koxumqə səz»dimu «Hudaning ibadəthanisi» degən ajayib temida azrak səzliduk.

«**U xu xahanə xan-xərəpni əz zimmisigə alidu**»

«Xan-xərəp» ibraniy tilida «hod» degən səz bilən ipadilinidu. Bəzidə «hod» «eoirlik»ni bildüridu, əmma kəpinqə wakitlarda «xahanə xan-xərəpni»ni bildüridu («Yər.» 22:18, «1Tar.» 29:25, «Dan.» 11:21). «Hod» daim degüdək Hudaning alahidə xan-xəripini kərsitidu; bəzi qaolarda u Huda həywət ata kiloлan bəzi xəhslərning həywisini bildüridu; məsilən, Musa wə Yəxua pəyoəmbərlər tooruluk («Qəl.» 28:20), Huda Sulaymanola bərgən həywisi tooruluk («1Tar.» 29:25) ixlitilidu. «Zəb.» 21:1də u xübhisizki Məsihning xan-xəripini kərsitidu.

Ibraniy tilida bu ayəttə «U» alahidə təkitlinidu: «baxka heqkixi əməs, U Əzi ibadəthanini

quridu; baxqa heqkixi əməs, U Özi xu xahanə xan-xərəpni Öz zimmisigə alidu» degəndək. Həm hizmitidə həm alidioqan in'amida U təngdaxsizdur; «**Kalam insan boldi həm arimizda makanlaxti; wə biz Uning xan-xəripigə kariduk — u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, mehir-xəpkət wə həkikətkə toloqan birdinbir yeganə Ooqliningkidur**» («Yh.» 1:14, 2:11ni kərüng).

(a) U (Məsih)ning Özining xan-xəripi bar, U yər-yüzidə hizmət kiloqanda xu xan-xərəp kəründi;

(ə) Huddi Yəxaya pəyoqəmbərU tooqruluk «**U aləm aldida kətürülidu, yukiri orunoqa qikirilidu, nahayiti aliy orunoqa erixtürülidu**» degəndək («Yəx.» 52:13), u ölümdin turup «asmanlaroqa kətürülüxi» bilən uningoqa hazir tehimu kəp xərəp koxulup: «**hazir xan-xərəp wə hərmət taji kiydürülgən**» («Ibr.» 2:9).

(b) U dunyaoqa kaytip kelip, «**Huda uning barlik düxmənlirini təhtipəri kilip**» («Zəb.» 110:1) U Özining (demək, Özigə təwə boloqan) təhtigə Israilning padixahi süpitidə olturidu. Xu qaoqda dərwəkə uning bexida «kəp tajlar» bolidu («Wəh.» 19:12); qünki Huda'Atisi Uningoqa xahanə xan-xərəp koxupla kalmay, insanlarmu, bolupmu Özining Israili Uni uluoqlaydu; U Dawutning həkikiy əwladi bolup, təhtning «hokuk Igisi»dur («Yar.» 49:10); «**U bolsa Atisining jəməti üqün xərəplik hokuk-təht bolidu; həklər Uning üstigə Atisining barlik xəhrətlirini yükləydu; yəni barlik uruk-nəsillirini, barlik kiqik kaqa-kuqilarni, piyalə-jamlardin barlik küp-idixlaroqiqə asidu**» («Yəx.» 22:22-24). Xunga: —

«**U əz təhtigə olturup həküm süridu**» (13-ayət).

Gərqə Uning səltəniti mutlək bolsimu, bu səltənət pütünləy mehribanlik bilən yürgüzülidu: —

«**Uning künliridə həkkaniylar ronak tapidu;**
Ay yok boloquqə tinq-amanlik texip turidu.
U dengizdin-dengizlaroqiqə,
Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə həküm süridu.
Qəl-bayawanda yaxawatkanlar Uning aldida bax koyidu;
Uning düxmənliri topilarni yalaydu.
Tarxixning wə arallarning padixahliri Uningoqa hədiyələr təkdim kilidu,
Xeba wə Sebaning padixahlirimu sowoqatlar sunidu.
Dərwəkə, barlik padixahlar Uning aldida səjdə kilidu;
Pütkül əllər Uning hizmitidə bolidu;
Qünki U pəryad kətürgən yoksullarni,
Panahsiz ezilgənlərni kutulduridu;
U yoksul-ajizlaroqa iqini aoqritidu,
Yoksullarning jenini kutkuzidu;
Ularning jenini zulum-zomigərliktin hərlükkə qikiridu,
Uularning keni uning nəzirida kimmətliktur.
Padixah yaxisun!
Xebaning altunliridin Uningoqa sunulidu;
Uning üqün dua tohtawsiz kilinidu;
Uningoqa kün boyi bəht tilinidu;
Yər yüzidiki hosul mol bolidu,
Hətta taoq qokkiliridimu xundak bolidu.
Ularning mewisi Liwandiki ormanlardək silkinidu;
Xəhərdikilər bolsa daladiki ot-yexillikтək güllinidu;
Uning nami mənggügə əqməydu,
Uning nami kuyax bolmioquqə turidu;

Adəmlər Uning bilən əzlirigə bəht tiləydu,
Barliq əllər Uni bəhtlik dəp atixidu» (Zəbur», 72-küydin).

Səltənitining xu meһribanliq harakteri keyinki jümlə bilən qüxəndürülidu: —
«**U təhtkə olturidiоqan bir kaһin bolidu**» (13-ayət).
Zəkəriyaoqa tapxuruloqan barliq bexarətlərdə kərsitilgəndək, muxu yərdimu «ilgiriki pəyoqəmbərlər»ning Məsiһ wə Uning hizmiti tooqruluq degənlirining tolimu ihqam bir yəküni bardur.
U һəқiқiy «Məlkizədək», « Һəққaniyət Padixaһi», «Salemning Padixaһi», yəni «Amanliq padixaһi»dur; u Lawiy kaһinliriоqa ohximaydu, uning kaһinliқi «mənggüglük bolidu» («Yar.» 14:18-20, «Ibr.» 8:1-3).

U һazirmu Өzining barliq həlқi üqün Hudaning ong yenida olturup dua-tilawət қiliwatқan kaһindur («Rim.» 8:34, «Ibr.» 5:2, 7:23-28, «1Yһ.» 2:1). Lekin U xu yərdin dunyaoqa қaytip kelip təhtini igiləp, yər yüzidə xu mutləқ səltənitini yürgüzginidimu U yənila «**bilimsizlər wə yoldin qətnigənlərgə mulayimliқ bilən muamilə қilidiоqan**» «**təhtkə olturoqan kaһin**» bolidu («Ibr.» 5:2); Uning һəққaniy қattiқliқi pəқət asiylar wə buzuқluқ қiloquqilaroqila қaritiloqan bolidu. Qünki Rəbbimiz Əysa Məsiһ «**Tünügün, bügün wə əbədil'əbədgiqə өzgərməydu!**». Uning əng yüksək uluoluқi wə xan-xəripi uning mutləқ küq-қudritidə əməs, bəlki dəl Uning bizgə boloqan wə bolidioqan xapaitididur — u xapaət Өz һayatini kəp insanlarni қutқuzux üqün pida қilixi arқilиқ ayan boldi wə xundaқla һazirmu biz üqün, asmanda bolsun yərdə bolsun kaһinliқ қilip dua-tilawət қilixi arқilиқ ayan bolidu.
«**Hatirjəmlik-aramliқni elip kelidioqan һəmkarliқ ular ikkisi arisida bolidu**».
«**Hatirjəmlik-aramliқni elip kelidioqan һəmkarliқ**» — bu һəmkarliқ өzidə hatirjəmlik-aramliқ bolidioqanliқini kərsitipla қalmay, yənə baxқilar üqünmu hatirjəmlik-aramliқni elip kelidioqanliқini kəsitidu.
Undaқta bu «ikkisi» kim? Ularning «һəmkarliқ»i nemə?

Bəzi alimlar «ikkisi» degən səzning «ikki һoқuқ» degən mənisi bolup, bəlkim Məsiһning «kaһin» һəm «təhtkə olturoqan padixaһ» degən ikki salaһiyitini kərsitidu, dəp қaraydu. Biz Dawut Baron alimning pikrigə қoxulup, «ikkisi» degən ibarini Pərwərdigar һəm uning Məsiһini, yəni Rəb Əysa wə Uning Atisini kərsitidu, dəp қaraymiz. «Zəbur»diki 110-küydə Pərwərdigar wə Uning Məsiһining otturisida dəl xundaқ bir «һəmkarliқ» yaki «nəsiһət» tiloqa elinidu wə xu yərdə Məsiһ «kaһin wə padixaһ» dəp atilidu. Zəkariyaning səzlirini angliouquilar dərwəқə xu yolda qüxəngən bolsa kerək.

«Һəmkarliқ» yaki «nəsiһət»ning nətijisi, pütkül dunya üqün nijatliқ elip kelidu: —«**Qünki Huda dunyadiki insanlarni xu қədər səyiduki, Өzining birdinbir yeganə Ooqlini pida boluxқa bərdi. Məқsiti, Uningoqa etiқad қiloqan һərbiri һalak bolmay, mənggülük һayatқa erixixtin ibarəttur**» («Yһ.» 3:16).
«**... Məқsiti kəlgüsi zamanlarda Uning Məsiһ Əysada bizgə қaritiloqan meһribanliқi bilən ipadiləngən xapaitining xunqə oqayət zor ikənlikini kəsitixtin ibarəttur...**
U Өz kəngligə pükkən güzəl haһixi boyiqə iradisidiki sirni, yəni waқit-zamanlarning pixip yetilixini idarə қilip, һəmmini, yəni ərxlərdə boloqan һəm zeminda boloqan məwjudatlaroqa Məsiһni bax қilip, ularni Məsiһtə jəm қilix məқsitini bizgə ayan қildi; Uningda bizmu Hudaoqa miras қilinoqan; biz xu məқsəttə barliq ixlarni Өz əқil-iradisi boyiqə idarə Қiloquqining nixani bilən aldin'ala xu ixқa bekitilgəniduқ» (Əf.» 1:9-11, 2:7)
14-ayətkə ətəyli: —

«Muxu qəmbərsiman taj Pərwərdigarning ibadəthanisida Hələm, Tobiya, Yədayalaroɣa wə Zəfaniyaning ooɣlining meḥribanliḳioɣa bir əslətmə üqün ḳoyulidu».

Bu naḥayiti güzəl ixtur. «Tajlar» Hudaning ibadəthanisi iqidə əslətmə süpitidə ḳoyulidioɣan bolidu. Lekin bu pəḳət Hudaning əyigə əzlirining wə əzgilərning ḥədiyə-sowoɣatlirini elip kəlgən xu üq mətiwər kixilərgə əslətmə bolupla ḳalmay, bəlki «Zəfaniyaning ooɣlining meḥribanliḳi»ɔimu əslətmə bolidu. Xu kixi ḥəḳiḳətən «Ibraḥimning bir əwladi» bolup, tolimu meḥmandostluḳ bilən xu üq musapirni əyigə ḳobul ḳiloɣanidi. Ḳarioɣanda, Hudaning yolida ḳilinoɣan bu ix dərwəḳə kiqikkinə bir hizmət bolsimu, lekin Huda təripidin intayin ḳimmətlik ḥesablanoɣanidi. Ḥəlday (yaki «Ḥələm», «Zəfaniyaning ooɣli») xübḥisizki, xuni Hudaning namida ḳiloɣan. Xuningoɣa ohxax, ḥazir Rəb Əysa Məsiḥgə boloɣan səygü üqün ḳilinoɣan kəp muxundaḳ kiqikkinə wə kərünüxtə əḥmiyətsizdək tuyulidioɣan ixlar Uning təripidin əslitilidu: — **«Mən silərgə xuni bərḥək eytip ḳoyayki, Mening bu xakiqiklirimdin əng kiqik birini Mening muhlisim dəp bilip, uningoɣa ḥətta pəḳət birər qinə sooɣuḳ su bərgən kiximu jəzmən əzigə layiḳ in'amdin məḥrum bolmaydu»** («Mat.» 10:42).

«Qünki Huda ḳiloɣan əməlliringlarni wə Uning muḳəddəs bəndilirigə ḳiloɣan wə ḥazirmu ḳiliwatḳan hizmitinglar arḳiliḳ Uning nami üqün kərsətkən meḥir-muḥəbbitinglarni untup ḳalidioɣan adalətsizlərdin əməs» («Ibr.» 6:10), **«Xu səwəbtin, bizdə pursət bolsila, ḥəmməyləngə, bolupmu etiḳadtiki ailigə mənsup boloɣanlaroɣa yahxi ixlarni ḳilip berəyli»** («Gal.» 6:10).

Uning üstigə, ibadəthanida ḳoyuloɣan muxu tajlar xu tət kixigə əslətmə boluxi bilən, tajlar yənə: — **«wə yiraḳta turuwatḳanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳurux hizmitidə bolidu»** degən xu bexarətkə birhil simwol wə kapalət süpitidimu ḳoyuloɣan.

«Yiraḳta turuwatḳanlar» degən sözlər pəḳət yiraḳ yurtlaroɣa tarḳitiloɣan Yəhudiy həlḳi bolupla ḳalmay, bəlki Zəkəriyaning dəwridin keyinki kəlgüsidə «yat əlliklər»ning Hudaning yolioɣa kirgənlikini kərsitixi kerək. Rosul Pawlus mundaḳ dəydu: **«Lekin əsli yiraḳlarda boloɣan silər ḥazir Məsiḥning ḳeni arḳiliḳ yeḳin ḳilindinglar»** («Əf.» 2:13); rosul Petrus Hudaning Muḳəddəs Roḥni ata ḳilix wədisi tooɣruluḳ mundaḳ dəydu: **«Qünki bu wədə silərgə wə silərning baliliringlaroɣa, yiraḳta turuwatḳanlarning ḥəmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz əzigə qaḳiroɣanlarning ḥəmmisigə ata ḳilinidu»** (Ros.» 2:39).

Ḥazir bolsun, Məsiḥning kəlgüsidiki «ming yilliḳ səltənət»idə bolsun, bu xərəplik bexarət əməlgə axurulmaḳta wə axurulidu.

«Xuning bilən silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər» — bu sözlər 2:8-11 wə 4:9-ayətlərning ḳaytilinixidur. Xu ayətlərdə eytiloɣandək, gərqə muxu yərdə sözliqüqi pəyoɣəmbər bolsimu, uningoɣa söz ḳilixḳa yolyoruḳ bərgüqi yənila ilgirikidək «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning Өzi dəp ixinimiz; U Өzi tooɣruluḳ «samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Meni əwətkən» dəydu.

Bexarətning ahirḳi jümlisidə mundaḳ deyilidu: —**«Əgər Pərwərdigarning awazini kəngül ḳoyup anglisanglar bu ix əməlgə axurulidu»**

Muxu sözlər «Ḳan.» 28:1din elinoɣan. Xu yərdə mundaḳ deyilidu: **«Əgər sən Hudaying Pərwərdigarning səzini anglap, mən bügün sanga beridioɣan əmrlərgə əməl ḳilixḳa kəngül bəlsəng, Hudaying Pərwərdigar seni yər yüzidiki ḥəmmə ḳowmlarning üstigə qong ḳilidu»** wə xundaḳla ular «kona əḥdə», yəni Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanunda wədə ḳilinoɣan barliḳ bəht-bərikətlərdin muyəssər bolidu. Təwrat-ḳanuni dəwridə, gərqə ular **«Hudaning barliḳ əmrlirigə əməl ḳilimiz!»** degəndək wədilərni ḳilixni halioɣan bolsimu, lekin gunaḥkar təbiiti bilən (ḥəmmimizgə ohxax) ularning Pərwərdigarning səzlirigə «kəngül bəlüp ḳulaḳ selip», Pərwərdigarning səzigə itaət ḳiloɣudək ḥeqḳandaḳ dərmani yoḳ idi; xuning üqün ular ḳanunda wədə ḳilinoɣan bərikətlərgə muyəssər bolalmay, bəlki uning lənitigə ḳalduruloɣanidi.

Bexarətning əməlgə axuruluxi üqün ularning itaətmən boluxi xərt ḳilinoɣanidi, xunga

bexarət qoḳum əməlgə axuralmaydioɣandək bilinidu; lekin esimizdə barki, kəlgüsidə Huda Israil bilən «yengi bir əḥdə» tüzidu. «Ḳanun astida» ḳət'iy mumkin bolmioɣan ixlar əmdi «xapaət astida» mumkin bolidu; «yengi əḥdə»ning iqidiki bəht-bərikətlərdin biri bolsa Hudaning ḳanun-əmrlirining kəngüllərgə yezilixidin ibarət bolidu; «Yər.» 32:38-41də xuni oḳuymiz: —

«**Ular Mening həlḳim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən. Mən ular wə ulardin keyin boloɣan baliliri barliḳ künliridə Məndin əyminip yahxiliḳ kərsun dəp, ularoɣa bir ḳəlb, bir yolni ata ḳilimən.**

Mən ularoɣa iltipat ḳilixtin ḳolumni ikkinqi üzməslikim üqün ular bilən mənggülük əḥdə tüzimən; ularning ḳaytidin yenimdin qətliməsliki üqün Mən ḳəlbigə ḳorḳunqumni salimən. Mən ularoɣa yahxiliḳ ata ḳilixtin ḥuzur elip xadlinimən wə pütün ḳəlbim, pütün jenim bilən ularni muxu zeminoɣa tikip turoɣuzimən!».

Xu ixlar boloɣandin keyin, Israil Pərwərdigar Hudasioɣa huxalliḳ wə razimənlik bilən itaətmən boluxi bilən, bexarət «əməlgə axurulidu», «**yiraḳta turuwatḳanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳurux hizmitidə bolidu**» «**Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidə padixaḥ bolidu; xu küni pəḳət bir «Pərwərdigar» bolidu, yər yüzidə birdinbir Uningla nami bolidu**» («Zək.» 14:9).

Muxu yərdə ḳoxumqə izaḥlap ətkümiz bar. Gərqə Lawiy ḳəbilisidin boloɣan kaḥinlar rəsmiy ḥalda padixaḥ ḳilinmioɣan bolsimu, Zəkəriya pəyoɣəmbərning dəwridin tartip 500 yil iqidə Israilni idarə ḳiloɣuqilar əməliyəttə ularning bax kaḥinliri idi. Israilning tarihini mundaḳ bəlüxkə bolidu: —

Miladiyədin ilgiriki 2000-1500-yillarda Israil «atiliri» (Ibraḥim, Isḥaḳ, Yaḳup, Yüsüp) təripidin yetəkləndi; miladiyədin ilgiriki 1500-1000-yillarda pəyoɣəmbərlər (Musadin Samuiloɣiqə) təripidin yetəkləndi; miladiyədin ilgiriki 1000-500-yillarda padixaḥlar yaki xaḥzadilər təripidin yetəkləndi; miladiyədin ilgiriki 500-yildin baxlap Məsiḥning kelixigüqə bax kaḥinlar təripidin yetəkləndi. Ḥalbuki, məyli ḳaysi yetəkqilik bolsun, Israilni yərgə ḳaritip ḳoyoɣanidi. Pəḳət ata, pəyoɣəmbər, kaḥin wə padixaḥ bir boloɣandila ularning ḥajitidin qiḳalaytti — bu tətisining tət hil yetəkqiliki pəḳət birdinbir Əysa Məsiḥdila birləxtürüldi, əlwəttə.

(4) Roza tooɣruluḳ məsililər — inkar jawab wə ümidlik jawab (7-8-bab)

«**Darius padixaḥning tətinqi yili toḳḳuzinqi ay, yəni «Hisləw»ning tətinqi küni, Pərwərdigarning səzi Zəkəriyaoɣa kəldi. Xu qaoɣda Bəyt-əl xəḥiridikilər Xerəzər wə Rəgəm-Məlәkni Pərwərdigardin iltipat soraxḳa əwətkənidi. Bəyt-əldikilər: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning əyidiki kaḥinlardin, xuningdək pəyoɣəmbərlərdin: «Ḥərbirimiz kəp yillardin beri ḳiloɣinimizdək, bəxinqi ayda ḥərbirimiz yənila əzimizni baxḳilardin ayrip, yioɣa-zaroɣa olturuximiz kerəkmu?» — dəp soranglar» dəp tapilioɣanidi**».

Bu yərdiki bexarət yaki bexarətlik jawab (7-8-bablar) səkkiz kərünüx kərüngən keqidin təhminən ikki yil keyin berilidu. Səkkiz kərünüxtə Hudaning Israiloɣa ḥəm əllərgə boloɣan ahirḳi zamanlaroɣiqə boloɣan muddia-məḳsətliri ayan ḳilinidu. Muxu «bexarətlik jawab» kərünüxlərdiki tüp muḥim həwərlərni ihqam wə addiy xəkildə biwasitə yətküzidu.

«Zəkəriya»

Bexarət berilgən wakit «**Darius padixahning tətinqi yili tokkuzinqi ay**» (Dekabr) idi (7:1nimu kərüng). «Əzra» 6:15din ular xu wakitta kuruwatkan ibadəthanining pütüxigə yənə ikki yil kaloŋan, dəp ukimiz.

Muxu kixilərning soal koyoŋan wakti «Darius padixahning tətinqi yili» idi. Xu qaoŋda Israilning Pələstingə kaytkan «kaldisi»oŋa nisbətən wəziyət səl ongxaloŋanidi, ularning turmuxi kətürülgənidi. «Əzra» 6-babta hatiriləngəndək, ibadəthanini pütküzüxkə barlik tosaloŋular Dariusning bir yarliki bilən yok kilindi. Gərqə Yerusalem xəhirining sepili wə bəzi məhəlliliri tehiqə harabə haləttə tursimu, heli awatlaxkanidi; u yərdə uning birnəqqə kərkəm əylər bar idi («Hag.» 1:4).

Bu kixilər tiloŋa aloŋan «bəxinqi aydiki roza» əslidə yətmix yil burun Babiloŋa sürgün boloŋanlar Sulayman kuroŋan ibadəthanining wəyran kilinixi, xundakla zeminining wəyran kilinixioŋa seoŋinip hasrət bildürüx üqün idi. Qünki Babil imperiyəsining koxunliri ibadəthanini bəxinqi ayning 9-künidə wəyran kiloŋanidi, andin həlkni sürgün kilip, yətmix yil ular üstidin həküm sürgənidi. Əmdiliktə sürgün boloŋanlar kaytip kelip, ibadəthanini kaytidin kurmakta idi; xunga «həlkning kaldiliri»ning «yənə roza tutux kerəkmu?» degən soalni koyuxi təbiiy idi. Kəp kixilər xundak oyda boloŋanliki pəyoŋəmbərning jawabidin ispatlinidu; qünki uning jawabi dəl «zemindiki barlik turuwatkan həlk»kə karitilidu.

1-3-ayətlər tooŋrisidiki birnəqqə kizik nuktilar: —

(1) Bəyt-əl xəhirini sürgünlüktin kaytkanlar kaytidin kuroŋanidi. Bəyt-əlning əslidiki ahalisining əwladliridin kəp kixilər, xundakla baxka kəbililərdin birnəqqisi uningda olturaklaxkanidi («Əzra» 2:28, «Nəh.» 7:32, 11:31). Gərqə ilgiri Bəyt-əl butpərəslikning bir mərkizi wə xundakla «ximaliy padixahlik» (Israil») bilən «jənubiy padixahlik» («Yəhuda») otturisidiki ayrilixning səwəbqisi boloŋan bolsimu, hazir Bəyt-Əldikilərning gepidin heqkandak «bəlgünqilik» yaki ayrimqilikning puriki qikmaydu; enikki, ular Yerusalemni Huda ibadəthanisi üqün bekitkən jay, dəp etirap kilidu.

(2) Bəyt-Əldikilərgə wəkil boloŋan bu kixilərning isimliri, yəni «Xerəzər» wə «Rəgəm-mələk» Asuriyələr yaki Babillar qokunoŋan butlar bilən munasiwətlik idi («Yəx.» 38:38, «Yər.» 39:3-13din birnəqqə misallar kərünidu). Babil imperatori Nebokadnəsar Daniyal wə üq dostini ordisida hizmitidə boluxka ularning isimlirini əzgərtkən. Xuningdək bu üq kixi əslidə Asuriyə yaki Babil imperiyəsidə muhim əməl tutkan wə xu səwəbtin ularoŋimu xu isimlar koyuloŋanidi.

(3) Wəkillər «Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning əyidiki kahinlardin» yol sorioŋili kəlgənidi. Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə kahinlar, xundakla Lawiylarning «Yakupka Hudaning həkümlirini ukturuxi», «Israiloŋa kanunini əgitix»i kerək idi («Kan.» 33:8-10). «**Kahinning ləwliri ilim-bilimni saklixi kerək, həklər uning aoŋzidin mukəddəs kanunni izdixi lazim**» («Mal.» 2:5-7). Zəkəriya wə Hagay əzlirini «Pərwərdigarning həwirini həlkkə yətküzidioŋan Pərwərdigarning əlqiliri» ikənlikini ispatlioŋandin keyin, ulardinmu yol sorioŋini təbiiy ix idi («Hag.» 1:13).

(4) Koyuloŋan soal mundak: «**Hərbirimiz kəp yillardin beri kiloŋinimizdək, bəxinqi ayda hərbirimiz yənila əzimizni baxkilardin ayrip, yioŋa-zaroŋa olturuximiz kerəkmu?**» (muxu sözdiki «ayrix» degən söz adəttə «Nazariylar»ning Hudaning yolida əzlirini harak-xarabtin, xundakla baxka ixrətlərdin ayrixini, pərhizkarlik turmuxini kərsitidu).

Matəm tutux wə roza tutuxlar bolsa adəttə yioɣa-zarlar kətürüx bilən ətküzülətti («Ḥak.» 20:26, «1Sam.» 1:7, «2Sam.» 1:12, «Əzra» 10:1, «Nəḥ.» 1:4ni kərüng).

«**Bəxinqi aydiki roza**» (ḳədimki kalendar boyiqə Awoɣust eyi) — bügüngə ḳədər Yəhudiylar təripidin xu ayning 9-künidə, Neboḳadnəsarning Yerusalem wə ibadəthanini wəyran ḳilixini əsləx üqün ətküzlidu. Ḳizik bir ix xuki, Yəhudiy tarihxunaslarning bayani boyiqə xu künidimu təwəndiki pajiələr yüz bərgən: —

(1) Ikkinqi ibadəthana Rim imperiyəsi təripidin wəyran ḳilindi (miladiyədin keyinki 70-yili)

(2) Yəhudiy həlḳini əzigə əgixixkə aldioɣan «sahta Məsiḥ» boloɣan Bar-Ḳoḳba Rimoɣa ḳarxi isyan kətürgəndin keyin, Rim ḳoxunliri dəl xu künidə Betar xəḥirini ixoɣal ḳilip uni wə barliḳ əgəxkənlərni tutup ɵltürdi.

(3) Muxu ixlardin keyin rimliḳ waliy Turnus Rufus Yəhudiylaroɣa əz əqmənlikini bildürüx üqün Zion teoɣini (ibadəthanining əslidiki jayini) «**etiz aoɣduroɣandək aoɣdurdi**». Bu ix dəl Mikaḥ pəyoɣəmbər aldin'ala bexarət ḳiloɣandək boldi («Mik.» 3:12).

Wəkillərning soali bolsa pəḳət birinqi ibadəthanining wəyran ḳilinixini əsləydioɣan roza tooɣruluḳ idi, əlwəttə. Ibadəthana ḳaytidin ḳurulup qiḳixḳa az ḳaloɣaqḳa, xundaḳ roza tutux muwapiḳmu? Pəyoɣəmbərlər eytḳandək, ibadəthanining ḳaytidin ḳuruluxining əzi dərwəḳə Pərwərdigarning ɵz həlḳigə ḳaytidin iltipat kərsitidioɣanliḳioɣa ispatliḳ alamət bolmamdu? Wə xundaḳ boloɣanda, Pərwərdigar ilgiriki pəyoɣəmbər arḳiliḳ wədə ḳiloɣandək, uning Israilni xan-xərəplik ḥalətkə kəltüridioɣan waḳit-saiti kəldimu? — wəkillərning soalliri muxu mənilərning ḥəmmisini əz iqigə aldi. Pərwərdigarning pəyoɣəmbiri arḳiliḳ bərgən jawabi ikki ḳisimoɣa bəlünidu — birinqisini «inkar jawab» deyixkə bolidu (7:4-14), ikkinqisini «ümid bərgüqi jawab» deyixkə bolidu (8-bab).

Bexarətlik jawab «səkkiz kərünüx»tək, «**yeḳimliḳ sɵzlər, təsəlli bərgüqi sɵzlər**»dur (1:13). Ikki bexarəttə «**Yerusalem wə Zioneoɣa boloɣan otluḳ muḥəbbitimdin yürikim lawildap keyidu**» wə «**Mən Yerusalemoɣa rəḥim-xəpḳətlər bilən ḳaytip kəldim**» degəndək təsəlli yətküzidioɣan sɵzlər tepilidu. Ikki bexarəttimu Pərwərdigar Yerusalem otturisida makanlixidu, Yerusalem «ḥəḳiḳət xəḥiri» wə «muḳəddəs taoɣ» dəp atilidu, barliḳ əllər Hudani izdəp, Uning yollirini əginixkə xu yərgə kelidu, deyilidu (1:14 wə 8:2, 1:16 wə 8:3, 2:4 wə 8:4-5, 2:10-11 wə 8:3, 20-23 selixturung).

«Səkkiz kərünüx» Israilning barliḳ azab-oḳubətlirining «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning sɵzigə ḳulaḳ salmay itaətsizlikidin ḥasil boloɣanliḳi, xundaḳla ḳət'iy towa ḳilix kerəkliki bilən baxlanoɣandək, muxu bexarətlər ohxaxla towa ḳilip, «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning sɵzigə ḳulaḳ selixḳa boloɣan ḥitab bilən baxlinidu.

Əmdi təpsilatlirioɣa keləyli: —

«**Pərwərdigarning sɵzi manga kelip mundaḳ deyildi: —**

«Zemindiki barliḳ turuwatḳan həlḳḳə ḥəm kaḥinlaroɣa sɵz ḳilip mundaḳ sorioɣin: — «Silər muxu yətmix yildin beri bəxinqi ay wə yəttinqi aylarda roza tutup yioɣa-zar ḳiloɣininglarda, silər Manga, ḥəḳiḳətən Manga roza tuttunglarmu? Yegininglar, iqkininglar, bu pəḳət ɵzünglar üqünla yəp-iqkininglardin ibarət boldi əməsmu?» (4-6).

Awwal xuningoɣa dikḳət ḳilimizki, «Pərwərdigarning sɵzi» pəḳət Bəyt-Əldin kəlgən wəkillərgə bolupla ḳalmay, «**zemindiki barliḳ turuwatḳan həlḳ**»ḳə eytilidu; qünki wəkillər

қоуоған bu soal kəp adəmlərning oylirida bolsa kerək. Bexarət yənə kaһinlarоғa alaһidə yətküzülidu; buning səwəbi, xübһisizki, ular əslidə xu soalоғa durus bir jawab berixi kerək idi («Қan.» 33:8-10, «Mal.» 2:5-7); lekin ular əzlirining kənglining kəynigə kirgəqkə, həlққə ohxax оғapillikқa qüxkənidi. Jawabining məқsiti Huda aldida kəngül қoymiоғan sirtқi kərünüxtila ətküzülgən «ihlaslik»ning һeq əһmiyiti yoқtur, dəp jakarlaxtin ibarət idi.

«Silər muxu yətmix yildin beri bəxinqi ay wə yəttinqi aylarda roza tutup yiоғa-zar қiloғininglarda, silər Manga, һəқiқətən Manga roza tuttunglarmu?»

Bu sөzlər bilən Huda: «Roza tutsila Huda aldida yahxi ix bolidu» dəydiоғan uқumоғa rəddiyə beridu. Huda ular uzun yil (70 yil) wə kəp қetim, yəni yilda pəқət bəxinqi aydila əməs, yəttinqi aydimu roza tutup kəlgənidi, dəp etirap қilidu («yəttinqi ay»diki roza waliy Gədaliyaning əltürülüxini əsləp, uningоғa һəsrət bildürüx üqün idi — Təwrat, «Yərəmiya» 40-41-bablarni kərüng. Bu Babil imperiyəsi Pələstinni ixоғal қiloғan məzgildə, Israilning bexiоғa bala-қaza kəltürgən əng ahirқi wəқə idi).

Ular bəlkim bügünki Yəһudiylarоғa ohxax, roza tutқanda intayin əstayidil bolup, tang səһərdin tartip gugumоғiqə һeq yeməy, һeq iqməy turоғan bolsa kerək; roziliriоғa ular yiоғa-zarlarni қoxatti. Lekin Huda ularning xu rozilirini һeq etibarоғa almaytti. Nemixқa? Qünki rozilirida wə yiоғa-zarlar kətürüxliridə ular yənila əzlirini mərkəz қilip kəlgənidi; ularning һəsrətliri əzlirining gunaһlik ətmüxliri wə itaətsiz boloғanlikі üqün əməs, bəlki tartқan azab-oқubətliridin boloғan һəsrət idi, halas. Roziliri əz kənglidin qikқan, Hudaning yolyoruқi bilən bolmiоғanidi. Ular roza tutuxқa nisbətən towa қilix pursiti dəp, Hudaning aldida əz-əzidin: «Bizdə nemə kəmqilik bar?» dəp soraxning ornioғa, bəlki «sawablik ixlar» dəp қarayttі. Һeyt-bayramlirida ular ohxaxla «əzlirini mərkəz қiloғan». Xunga pəyоғəmbər: **«Yegininglar, iqkininglar, bu pəқət өzünglarla yəp-iqkininglardin ibarət boldi əməsmu?»** dəydu. Rosul Pawlus muқəddəs қanundiki kəp əmrlərni tüp jəһəttin yiоғinqaқlap: **«Xunga silər nemini yesənglar, nemini iqsənglar wə һərқandaқ baxқa ixlarni қilsanglar, һəmmə ixlarni Hudaоғa xan-xərəp kəltürüx üqün қilinglar»** dəydu («1Kor.» 10:31).

Bu zamanlarda kəprək adəmlər xu ixlardin sawaқ aloғan bolsa yahxi bolatti. Huda aldida қanqiliоғan kixilər: «waқti-waқtida əstayidillik bilən һər türlük diniy paaliyətlər bilən xuоғullandim, қatnaxtim», «Huda aldida kəp sawablik ixlarni қilip kəldim» dəp oyliоғini bilən, əmma қiyamət küni Məsiһ ularоғa: **«Bu ixlarni қiloғiningda, sən Manga, һəқiқətən Manga xularni қildingmu?»**; **«Mening aldimdin yoқulunglar; mən seni һeq tonumidim»** dəmdikin, tang?

(7-ayət) **«Bular Yerusalem wə uning ətrapidiki xəһərliri aһalilik boloғan, taza awatlaxқan qaoғlarda, jənubiy Yəһuda wə təwən tüzlənglik aһalilik boloғan qaoғlarda, Pərwərdigar burunқi pəyоғəmbərlər arқilik jakarliоғan sөzlər əməsmu?»**

Ayəttiki: **«Bular ... Pərwərdigarning burunқi pəyоғəmbərlər arқilik jakarliоғan sөzliri əməsmu?»** degən asasiy jümlə bizningqə: «Huda ilgiri ohxax narazi boloғan illətlər, ohxax əyibligən қilmixlar һazir silərdə yənila bar əməsmu?» degəndək mənididur.

Dərwəқə «burunқi pəyоғəmbərlər» huddi Zəkəriya Israilni əyibligəndək ularni ohxax қuruқ diniy paaliyətliri üqün əyibləytti. Məsilən roza tooғruluқ: —

(soal)**«... Biz roza tuttuқ, biraқ nemixқa Sən kөzünggə ilmiding?**
Biz jenimizni қiyniduқ, biraқ Sening nemixқa buningdin һəwiring yoқtur?»...
(jawab) — **«Қaranglar, roza küni silər əz kənglünglardikini қiliwerisilər,...**

Silərning ḥazirki roza tutuxliringlarning məḳsiti Aliy Boloɣuqioɣa awazinglarni anglitix əməstur.

Mən muxundaḳ rozini tallioɣinim,

Adəmlərning ɵz jenini ḳiynaydioɣan künmu?

Bexini ḳomuxtək egip,

Astioɣa bəz wə küllərni yeyix kerək boloɣan künmu?

Silər muxundaḳ ixlarni «roza»,

«Pərwərdigar ḳobul ḳiloɣudək bir kün» dəwatamsilər?» («Yəx.» 58:3-5).

Əmma Zəkəriya ḳoyoɣan bu soal rozidin tehimu kəng dairidə, yəni barliḳ dua-ibadət paaliyətliri tooɣruluḳ ḳoyuloɣan boluxi mumkin. Qünki bu paaliyətlərning iqki ihlassizliḳni yoxurux yaki ḥətta itaətsizlikni niḳablax üqün ixlitixtək ḳorḳunquluḳ həwpi bardur: —

«**Pərwərdigar kɵydürmə ḳurbanliḳlar bilən təxəkkür ḳurbanliḳlirini kəltürüxtin səyünəmdu, ya Pərwərdigarning səzigə itaət ḳilixtin süyünəmdu? Mana itaət ḳilmaḳliḳ ḳurbanliḳ ḳilmaḳliḳtin əwzəl, kəngül ḳoyux ḳoqḳar yeoɣini sunuxtin əwzəldur**» («1Sam.» 15:22).

Musa pəyoɣəmbər: «**Əmdi, i Israil, Pərwərdigar Hudaying səndin nemə tələp ḳilidu? — Ḥaling yahxi bolsun dəp mening bügün silərgə muxu tapilioɣanlirimdin baxḳa nərsini tələp ḳilarmu? — Uning tələp ḳiloɣini bolsa Pərwərdigar Hudayingdin ḳorḳup, Uning kərsətkən barliḳ yollirida mengip, Uni səyüp, pütkül ḳəlbing wə pütkül jening bilən Pərwərdigar Hudayingning hizmitidə bolup, Pərwərdigarning əmrliri wə bəlgilimilirini tutuxtin ibarət əməsmu?**» dəydu («Ḳan.» 10:12-13).

«**Itaət ḳilmaḳliḳ ḳurbanliḳ ḳilmaḳliḳtin əwzəl, kəngül ḳoyux ḳoqḳar yeoɣini sunuxtin əwzəldur**» degəndək, muḳəddəs ḳanundiki muḥim əhlaḳliḳ prinsiplarni əməlgə axurux (Hudani səyüx, ḳoxnimizni səyüx) barliḳ yemək-iqməkkə baoɣlanoɣan bəlgilimilərni ijra ḳilixtin wə barliḳ murasimlarni ətküzüxtin mutləḳ muḥim ikənliki bexarətning ikkinqi ḳismi (8-10)din kərünidu: —

«**Pərwərdigarning səzi Zəkəriyaoɣa kelip mundaḳ deyildi: — «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Ḥəḳiḳiy adalətni yürgüzünglar, bir-biringlaroɣa meḥir-muḥəbbət wə rəḥim-xəpḳət kərsitinglar, tul hotun wə yetim-yesirlarni, yat adəmlər wə namratlarni bozək ḳilmanglar; ḥeqkim ɵz ḳerindixioɣa kɵnglidə yamanliḳ oylimisun**».

Muxu ayətlər «Yəx.» 58:6-12 wə ilgiriki pəyoɣəmbərlərning muxundaḳ kɵp bexarətlirini esimizgə kəltüridu; ularda Rəbbimiz ḳandaḳ rozidin səyünidioɣanliḳi kərsitilidu: —

«**Mana, Mən tallioɣan roza muxuki: —**

Rəzillik-zulumning asarətlirini boxitix, boyunturuḳning tasmilirini yexix, ezilgənlərni boxitip ḥər ḳilix, ḥərḳandaḳ boyunturuḳni qeḳip taxlax əməsmidi?

Ax-neningni aqlaroɣa ülətürüxüng, ḥajətmən musapirlarni ḥimayə ḳilip ɵz ɵyünggə apirixing, yalingaqlarni kərginingdə, uni kiydürüxüng, ɵzüngni ɵzüng bilən bir jan bir tən boloɣanlardin ḳaqurmasliḳingdin ibarət əməsmu?» («Yəx.» 58:6-8).

Əmma Zəkəriya 8-10-ayətlərdə ilgiriki pəyoɣəmbərlərning bexarətlirini nəḳil kəltürüxning ornioɣa, Hudaning Roḥining yolyoruḳining astida ularni ḳaytidin yioɣinqaḳlaydu.

Ilgiriki pəyoɣəmbərlərning bexarətliri xundaḳ eniḳ boloɣini bilən, nətijisi 11-14-ayətlərdə deyilidu: —

«**Birak ata-bowiliringlar anglaxni rət ḳiloɣan, ular jaḥillik bilən boynini toloɣap, anglimaska ḳulaḳlirini eoɣir ḳiloɣan; ular Təwrat ḳanunini wə samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan**

Pərwərdigarning Өz Rohi bilən burunki pəyoƣəmbərlər arkilik əwətkən səzlirini anglimaslik üqün kənglini almastək kattik kiloƣanidi; xunga samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigardin intayin kattik oƣəzəp qüxkən; xundak boldiki, Mən ularni qakiroƣanda ular anglaxni rət kiloƣandək, ular qakiroƣanda Mənmu anglaxni rət kildim» — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar. Wə Mən ularni ular tonumaydioƣan barlik əllər arisioƣa kara kuyun bilən tarkitiwəttim; ularning ketixi bilən zemin wəyran boloƣan, andin uningdin ətkənlərmu, kaytkanlarmu boloƣan əməs; qünki ularning səwəbidin illik zemin wəyranə kilinoƣan».

Buningoƣa ohxax birinqi babta: «**Ata-bowiliringlardək bolmanglar; qünki ilgiriki pəyoƣəmbərlər ularoƣa: «Samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar: — rəzil yolliringlardin wə rəzil kilmixliringlardin yenip towa kilinglar, degən», — dəp jakarlioƣan; birak ular kulak salmioƣan, boysunmioƣan, — dəydu Pərwərdigar**» deyilidu.

Əmma Zəkəriya muxu yərdə 7-babta ularning kənglini tax kilip itaətsiz boloƣanlikini tehimu təpsiliyrak təhlil kilidu: —

(a) ular «**anglaxni rət kiloƣan**»

(ə) «**jahillik bilən boynini toloƣap**» — ibraniy tilida bu «yəlkisini Mening hizmitimdin kaqurup» degən səzlər bilən ipadilinidu. Xu ibarə «Nəh.» 9:29dimu, jahil bir inəkning barlik küqi bilən özigə koyuloƣan boyunturukka əktə kopkanlikini kərsətkəndək mənidə ixlitilidu. «Ḥox.» 4:16nimu kərüng.

Ularning pozitsiyisi xu boloƣanki, «**xadlik wə kəngül huxluki bilən Pərwərdigar Hudayingning kullukida bolmioƣan**» («Kan.» 28:47); ular «**Uning boyunturukida bolux asan, Uning artidioƣan yüki yeniktu**r» degən wədisini ḥeq əgənmigən («Mat.» 11:28-30).

(b) «**anglimaska kulaklirini eoƣir kiloƣan**». Bu səz «Yəx.» 6:10diki bexarətkə ohxax ixni kərsitidu: —

«**Muxu həlkning yürikini tax kiloƣin;**
Ularning kulaklirini eoƣir,
Kəzlirini kor kiloƣin;bolmisa, ular kəzliri bilən kərələydioƣan,kuliki bilən angliyalaydioƣan,
Kəngli bilən qüxinələydioƣan bolup,
Yolidin yandurulup sakaytiloƣan bolatti».

Insanlar Hudaning təlipini əməlgə axuruxtin qekinip kətkən bolsa, dəḥxətlik nətijisi dəl xu boliduki, ular Hudaning səzini angliƣanseri tehimu gallixip, ahir berip «**kəzliri bar boloƣini bilən, ḥeq kərəlməydu**».

(p) əz kənglini tax kilix jəryanining ahirki baskuqi 12-ayəttə: «**Ular... kənglini almastək kattik kiloƣan**» deyilidu.

Huda mehir-xəpkitini kərsətmigən bolsa, bundak bir kəngül üqün ümid yok boloƣan bolatti. Pəkət U məjizə yaritip, «**tax yürikini elip taxlap**» mehribanlik kəlbni ata kilsa andin əzgirix bolidu. Ḥəmmimizgə mana Uning xu nijati kerəktur! («Əz.» 11:19, 36:25-29).

Lekin Zəkəriya pəyoƣəmbər muxu yərdə eytkan jahillik wə asiylik Hudaning mukəddəs kanunini wə «pəyoƣəmbərlər arkilik eytkan səzliri»ni rət kilixi bilənla qəklinip kalmaydu. Gərqə «həlkning kaldisi» mukəddəs zeminoƣa kaytixi bilən bir məzgil Hudaning yolini tutkan bolsimu, ulardin keyinki dəwrdikilər asasən yənila jahillixip kətti; «**Hudaning Kalami**», «**Hudaning xan-xəripidin parlioƣan nur, uning əyniyitining ipadisi**» boloƣan Məsih Өzi kəlgəndə Israil Hudadin allikaqan yüz ərigən boloƣaqka, Uni pütünləy qətkə kakti.

Ḥərbir dəwrdə, Hudaning jamaitidikilər əzliri üqün Hudaning Өzini izdimisə, ular ohxaxla tuyuk yoloƣa kirip kelip, qüxkünlüktə kalidu. Ahirki zamanlarda kəp «etikadqilar» «Hudaning yolida mangimiz» degini bilən kattik aldinip, pütünləy tətür yolda mengixi bilən «**etikadtin**

yenix»tək ixlar bolidu; insanlarning köpinqisi Hudaoƣa ibadət kilmay, Xəytanoƣa qokunidu; Məsihni rət kilip, dəjjalni karxi alidu.

«2Tar.» 36:14-16də Israilning tarihining köp kismi tooƣruluk mundak hatirilinidu: —

«**Uning üstigə, barlik bax kahinlar bilən həlkning hammisi yat əlliklərning hammə yirginiqlik ixlirini dorap, asiylikliрini axurdi; ular Pərwərdigar Yerusalemda Өzigə atap mukəddəs kiloƣan əyni buloƣiwətti.**

Ularning ata-bowilirining Hudasi boloƣan Pərwərdigar Өz həlkigə wə turaloƣusioƣa iqini aoƣritkaqka, tang səhərdə ornidin turup əlqilirini əwətip ularni izqil agahlandurup turdi. Birak ular Hudaning əlqilirini mazak kilip, səz-kalamlirini mənsitməytti, pəyoƣəmbərlirini zanglik kilatti; ahir berip Pərwərdigarning kəhri ərləp, kutkuzoƣili bolmaydioƣan dərijidə həlkining üstigə qüxti».

Uning kəhrining qüxkənliki Zəkəriyaning munu bexaritidə təswirlinidu: «**Mən ularni qakiroƣanda, ular anglaxni rət kiloƣandək, ular** (azab-okubəttin) **qakiroƣanda, Mənmu anglaxni rət kildim**» wə «**Mən ularni ular tonumaydioƣan barlik əllər arisioƣa kara kuyun bilən tarkitiwəttim**».

(a) Həlkkə boloƣan təsiri: —

Muxu «tarkitix» jəryani birinqi ibadəthanining wəyran kilinoƣanlikі wə Babiloƣa sürgün boloƣanlikі bilən baxlandi; keyinki əsirlərdə u dawamlixip, Yəhudiy həlkі «**birsi danni oƣəlwirdə taskioƣandək Israil jəməti əllər arisida taskalmakta**» («Amos» 9:9). Bu ix «**yat əllərning wakitliri**» toxkuqə, yəni «**Israilni tarkatkuqi uni kaytidin yioƣidu, pada bakkuqi padisini bakkandək U ularni bakidu**» degən wakitkiqə dawamlixidu («Yər.» 31:10, «Kan.» 28:49, 50, 64, 65, «Yər.» 16:13 wə baxka yərlərni kərüng). Gərqə Yəhudiy həlkі hazir Pələstin zeminining bir kismini igiligən bolsimu, bu ularning «tarkitilix künliri»ning ahirlaxkini əməs.

(ə) Zeminoƣa boloƣan təsiri: —

«**Ularning ketixi bilən zemin wəyran boloƣan, andin uningdin ətkənlərmu, kaytkanlarmu boloƣan əməs**».

Bu bexarət Yəhudiy həlkining yətmix yillik sürgün boluxidila əməs, bəlki ular Rimliklar ikkinqi ibadəthanini wəyran kiloƣandin (miladiyədin keyinki 70-yilidin) keyinki əsirlərdin tartip taki 1948-yilioƣiqə əməlgə axuruloƣan; bu wakitlarda zemin adəmzatsiz degüdək turup kaldi (əyni wakitta hazirki «Pələstinliklər»ning köpinqisi I'ordaniyə, Suriyə wə Misirda turatti); wə Yəhudiy həlkі bolsa xu zamanlarda zeminsiz kaldi.

7-babtiki ahirki jümlə pəyoƣəmbərning өzining hayajanlinip eytkan səzigə ohxaydu: — «**Qünki ularning səwəbidin illik zemin wəyranə kilinoƣan!**» («Yər.» 3:19nimu kərüng). Adəm'atimizning gunahi bilən pütkül yər-zeminoƣa lənət yətküzülginigə ohxax («Rim.» 8:22ni kərüng), Israilning rohiy haliti ularning zeminining əhwalida əks etidu. Büngüngə kədər zeminning köp yərliri tehi qəl turmakta wə Israil Məsihni tonup towa kiloƣuqə xundak kəliweridu. Lekin ular Huda bilən yənə inaklikka kəltürülsila, zeminda dərwəkə kaytidin «**süt wə hasəl ekip turidioƣan**» bolidu wə «**Dala həm kaoƣjirap kətkən jaylar ular üqün huxal bolidu; Qəl-bayawan xadlinip zəpirandək qeqəkləydu**» («Yəxaya» 35-bab)

Muxu babtiki həwərni kaytidin hulasilisak: — «Bexinglaroƣa qüxkən apətlərning tüp səwəbi silər tehi həkikiy towa kilmioƣininglar üqün «roza tutuxni taxlayli» degininglar tooƣra bolmaydu; birak silərning roza tutuxliringlarning өzimu tooƣra bolmay kəldi! Qünki rozilarda өz-өzünglaroƣa iq aoƣritip kəldinglar, өz gunahliringlar üqün puxayman yemidinglar. Xunga ata-bowinglardin sawak elinglar — ular kənglini kattik kiliwərgəqkə, ahirda towa kilix yoli

ķalmioŋanidi; silərmu tüptin towa ķilmisanglar ohxax yaki uningdin bəttər bir ix qüxüxi mumkin» degəndək bolidu.

Mana təwəndə biz ḥazir bexarətning «ümid bərgüqi ķismi»oŋa keləyli: —

(8-bab) Roza tutux tooŋruluķ ķoyuloŋan soal wə ümid bərgüqi jawab

«Wə samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaķ deyildi: —

«Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaķ dəydu: «Mening Zionoŋa baoŋlioŋan otluķ muḥəbbitim ķaynap taxti; Mening uningoŋa baoŋlioŋan otluķ muḥəbbitim tüpəylidin uning düxmənlirigə oŋəzipim ķaynap taxti.

Pərwərdigar mundaķ dəydu: «Mən Zionoŋa ķaytip kəldim, Yerusalemning otturisida makanliximən; Yerusalem «ḥəķiķət xəḥiri» dəp atilidu, samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning teoŋi «muķəddəs taoŋ» dəp atilidu. Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaķ dəydu: «Ķeri boway-momaylar yənə Yerusalemning koqilirida olturidioŋan bolidu; künliri uzun bolup, ḥərbiri ḥasisini ķolida tutup olturidu; xəḥərning koqiliri oynawatķan ooŋul-ķiz balilar bilən liķ tolidu. Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaķ dəydu: — «Bu ix xu künlərdə bu həlķning ķaldisining kəzigə ajayib karamət kərünidioŋini bilən, u Mening kəzümgə karamət kərünəmdu?» — dəydu samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar.

Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaķ dəydu: — «Mana, Mən Өz həlķimni xərķiy zeminlardin, oŋərbiy zeminlardin ķutķuzimən; Mən ularni elip kelimən, ular Yerusalemda makanlixidu; ular Mening həlķim, Mən ḥəķiķət wə ḥəķķaniylikta ularning Hudasi bolimən».

Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaķ dəydu: — «Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning өyining uli selinoŋan künidə səzligən pəyoŋəmbərlərning muxu künlərdimu aoŋzidin bayan ķiliniwatķan munu səzlərni anglawatķansilər, — muķəddəs ibadəthanining ķuruluxioŋa ķolunglar küqlük ķilinsun! Qünki xu künlərdin ilgiri insan üqün ix ḥəķķi yoķ, at-ulaoŋ üqünmu ix ḥəķķi yoķ idi; jəbir-zulum tüpəylidin qiķķuqi yaki kirgüqi üqün aman-esənlik yoķ idi; qünki Mən ḥərbir adəmni өz yeķinioŋa düxmənləxtürdüm; birak Mən bu həlķning ķaldisioŋa burunķi künlərdikidək bolmaymən, dəydu samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar; qünki uruķ ḥosulluk bolidu, üzüm teli mewiləydu, tupraķ ündürmilirini beridu, asmanlar xəbnəmlirini beridu; xuning bilən Mən bu həlķning ķaldisioŋa muxularning ḥəmmisini igə ķildurimən. Xundak əməlgə axuruliduki, silər əllər arisida lənət bolup ķaloŋininglarning əksiqə, i Yəḥuda jəməti wə Israil jəməti, Mən silərni ķutķuzimən, silər ularoŋa bəht-bərikət bolisilər; ķorķmanglar, ķolliringlar küqlük ķilinsun!

Qünki samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Silərning ata-bowiliringlar Mening oŋəzipimni ķozoŋioŋanda Mening silərgə yamanlik yətküzüx oyida boloŋinim wə xu jaza yolidin yanmioŋinimdək — dəydu samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Mən ḥazir, muxu künlərdə yənə Yerusalem wə Yəḥuda jəmətigə yahxilik yətküzüx oyida boldum; ķorķmanglar. Muxu ixlaroŋa əməl ķilinglar: — ḥərbiringlar өz yeķininglaroŋa ḥəķiķətni səzlənglar; dərwaziliringlarda ḥəķiķətkə, aman-tinqlikķa uyoŋun ḥəkümlərni yürgüzünglar; ḥeqkim kənglidə өz yeķinioŋa yamanlik oylimisun; ḥeqķandak yaloŋan ķəsəmgə xerik bolmanglar; qünki Mən dəl bularning ḥəmmisigə nəprətlinimən, dəydu Pərwərdigar.

Wə samawi ⱪoxunlarning Sərdari bolⱺan Pərwərdigarning sözi manga kelip mundaⱪ deyildi: — samawi ⱪoxunlarning Sərdari bolⱺan Pərwərdigar mundaⱪ dəydu: — «Tətinqi aydiki roza, bəxinqi aydiki roza, yəttinqi aydiki roza wə oninqi aydiki roza Yəhuda jəmətigə huxallиⱪ wə xad-huramlиⱪ, bəhtlik ibadət sorunliri bolidu; xunga ⱨəⱪiⱪət wə hatirjəmlik-tinqlиⱪni söyünglar.

Samawi ⱪoxunlarning Sərdari bolⱺan Pərwərdigar mundaⱪ dəydu: — «Nuroⱺun ⱪowmlar wə kəp xəⱨərlərning aⱨalisi yənə muxu yərgə kelidu; bir xəⱨərdə turuwatⱪanlar baxⱪa bir xəⱨərgə berip ularoⱺa: «Pərwərdigardin iltipat tiləxkə, samawi ⱪoxunlarning Sərdari bolⱺan Pərwərdigarni izdəxkə tez barayli; mənmu barimən!» — dəydioⱺan bolidu.

Kəp ⱪowmlar wə küⱪlük əllər Pərwərdigardin iltipat tiləxkə, samawi ⱪoxunlarning Sərdari bolⱺan Pərwərdigarni izdəxkə Yerusalemoⱺa kelidu.

Samawi ⱪoxunlarning Sərdari bolⱺan Pərwərdigar mundaⱪ dəydu: — «Xu künlərdə ⱨərhil tilda səzləydioⱺan əllərdin on nəpər adəm qiⱪip Yəhudiy bir adəmning tonining etikini tutuwelip uningoⱺa: «Biz sən bilən barayli; qünki Hudani sən bilən billidur, dəp angliduⱪ» — dəydu».

Bu babtin Hudaning Bəyt-əldiki wəkillərning: «Roza tutuxlirimizni dawamlaxturuximiz kerəkmu?» degən soalioⱺa boloⱺan jawabining ikkinqi ⱪismini tapimiz. Kərginimizdək, jawabning birinqi ⱪismi təwəndiki ixlarni təkitləydu: —

(a) Gərqə Huda ⱪaytip kəlgən «həlⱪning ⱪaldisi»ni bərikətləp, ibadəthanini ⱪurux hizmitidə ularni küⱪləndürgən bolsimu, Uning xu bərikiti ularning ⱨəmmə ixlirini durus, yahxi dəp ispatlioⱺan ⱨesablanmaydu. Həlⱪning roza tooⱺruluⱪ boloⱺan soali kənglidiki qongⱪur bir tügünni ayan ⱪildi: —

(ə) Birinqidin, Israilning iman-ixənqi tirik Hudaoⱺa əməs, bəlki sirtⱪi ⱪiyapətlik diniy paaliyətlərgə baoⱺlanoⱺanidi; ular ata-bowilirining əslidə ⱪandaⱪ ⱪilip «ilgiriki pəyoⱺəmbərlər»ning sözlirigə ⱪulaⱪ salmay, özlirini sürgün ⱪilduroⱺan gunaⱨlirining qongⱪurluⱪini tehi bilip yətmigənidi.

(b) Ikkinqidin, ⱨətta xu qaoⱺⱪiqə həlⱪ özlirining qongⱪurraⱪ towa ⱪilix kerəklikini, bolupmu bir-birigə səmimiy wə meⱨriban bolux kerəklikini səzmidi. Xundaⱪ ketiwərsə, yəni Hudaning söz-kalamioⱺa toluⱪ etibar ⱪilmawərsə, undaⱪta ularning əⱨwali yahxilinixning ornida ilgirikidin tehimu bəttər bolup ketidu.

Ular bu nuⱪtini qüxinip yetəligən bolsa, ⱨəm tarihioⱺa səpselip ⱪarioⱺan bolsa: «Biz dərwəⱪə ⱪandaⱪ yol bilən öz ata-bowilirimizdin baxⱪiqə bolalaymiz? Bizdə nemə ümid bar?» dəp gumaniy ⱪaraxⱪa kelixi mumkin idi.

Gərqə ular xundaⱪ oquⱪ soalni sorimioⱺan bolsimu, yaki ularning məsililiri özliri üqün tehi ayding bolmisimu, Huda mana pəyoⱺəmbiri arⱪiliⱪ rioⱺbət-təsəlli yətküzidioⱺan sözlər bilən jawab beridu.

Bu babtiki bexarətlərning təpsilatliri naⱨayiti eniⱪ berilgəndur. Tekistni addiy mənisi bilən qüxənsək, xundaⱪla daim deginimizdək «burunⱪi pəyoⱺəmbərlər»ning sözliri bilən selixtursaⱪ, bu babni qüxinix təs əməs, dəp ixinimiz (bəzi xərⱨqilər tekistni birhil simwolluⱪ yaki təmsillik mənigə burap uni bək murəkkəpləxtürüp qüxəndüridu!).

Xundaⱪtimu, biz yənila tekistning birnəqqə ⱨalⱪiliⱪ wə muⱨim nuⱪtiliri üstidə bir'az tohtilimiz: —

(a) Hudaning ularoŋa bəht-bərikət ata kilixi dəl Uning ularoŋa baoŋlioŋan «otluk, mukəddəs muhəbbiti tüpəylidin» bolidu. Huda 1:14-15də ularni ohxax səzlər bilən rioŋbətləndürgənidi. Xu yərdə U «Mən Zion tooŋruluk «Mən Yerusalemoŋa rəhim-xəpkətlər bilən kaytip kəldim» degənidi. Bu səzlər Zəkəriyaning künidə kismən əməlgə axuruloŋanidi; gərqə hazirki kündə Yəhudiy həlki Məsihni rət kilip, Hudadin ayriloŋan bolsimu, kəlgüsidiki bir kündə U Hoxiya pəyoŋəmbər arkilik degən xu səzlər ularda toluk əməlgə axurulidu: —

«**Mən ketimən, ular gunahini tonup yetip, Mening huzurumni izdimigüqə Öz jayimoŋa kaytip turimən;**
Bexioŋa kün qüxkəndə ular Meni aldirap izdəydu...»;

U ularning yenioŋa rəhim-xəpkətlər bilən kaytip kelidu wə: «**Uning qikixi tang səhərning boluxidək mukərrər; U bizgə yamoŋurdək, yər-zeminni suoŋiridioŋan «keyinki yamoŋur»dək qüxidu**» («Hox.» 5:15, 6:1-3).

Uning ularni yetəkləp bərikətligini ularning kandaktur bir pəziliyiti yaki yahxiliki tüpəylidin əməs, bəlki Uning mehir-xəpkitidindur. Yəxaya pəyoŋəmbər bu ixni kərsitip xundak dəydu: —

«**Öz namim üqünla oŋəzipimni keqiktürimən,**
Xəhritim üqünla jeningni teningdin juda bolmisun, dəp oŋəzipimni besiwaldim;
Kara, Mən seni tawlandurdum,
Birak kümüxni tawlioŋandək tawlidim;
Mən azab-okubətning humdanida seni talliwaldim;
Öz səwəbimdin, Öz səwəbimdin, Mən muxuni kilimən;
Mening namimoŋa daoŋ təgsə kandak bolidu?
Mən Özümning xan-xəhritimni baxka birsigə ətküzüp bərməymən» («Yəx.» 48:9-11 — yənə «Yəx.» 37:32, «Əz.» 20:9, 14, 22, 44 katarliklarnimu kərüng).

(ə) Bexarəttə kərsitilgən ixlarning kərünüxtə mumkinqiliki yok ikənliki, pəkət Hudaning Özining muxu karamət ixlarni kilalaydioŋanliki «**Pərwərdigar mundak dəydu**» degən sələrning kəp ketim kaytilinixi bilən təkitlinidu.

Bərhək, Israiloŋa wədə kilinoŋan, barlik əllərgə bəht-bəritkət yətküzidioŋan Məsihning tuoŋuluxi xunqə uzun wakit Huda təripidin keqiktürülgənliki dəl xu ix tüpəylidin idi. Huda Israilning tarihining Özining təbiəttin halkioŋan küq-kudritigə asaslinixini, xundakla Israil wə barlik əllərning təbiət jəhəttin kət'iy mumkin bolmaydioŋan ixlar Huda təripidin mumkin bolidu, Pərwərdigaroŋa «**heqkandak ix təs əməstur**» dəp əginixini halaytti («Yər.» 32:12, 17).

(b) Israiloŋa pəyoŋəmbər arkilik ayan kilinoŋan muxu bexarətning həm kiska wakit iqidə əməlgə axurulidioŋan həm uzun məzgildin keyin əməlgə axurulidioŋan tərəpliri bardur. Kərsitilgən ixlarning kəpinqisining uzun wakittin keyin yüz beridioŋanliki: «**Mana, Mən Öz həlkimni xərkiy zeminlardin, oŋərbiy zeminlardin kutkuzimən; Mən ularni elip kelimən, ular Yerusalemda makanlixidu**» degən səzlərdin kərünidu. Qünki muxu ayətlərdə Israilning pütkül dunyaoŋa tarkitiloŋini enik ima kilinidu; Zəkəriyaning dəwridə Israillar pəkət sabik Babil imperiyəsigila, yəni ximal wə xərk tərəplirigə tarkitiloŋanidi. Xunga bu ayətlərdə (8-9) Mukəddəs Roh burun Yəxaya pəyoŋəmbər arkilik bərgən bexarətning məzmunini kaytidin jakarlaydu: —

«Qorqma, qünki Mən sən bilən billədurmən; Mən nəslingni xərqtin, seni oʏərbtin yioʏip əpkelimən;
Mən ximaloʏa: — «Tapxur ularni!» wə jənubqa: — «Ularni tutup qalma!
Ooʏullirimni yiraqtin, qizlirimni jahanning qət-qətliridin əpkelip bər»,... dəymən» («Yəx.» 43:5, 6) wə: — «Xu küni Rəb ikkinqi qetim yənə Өz həlqining «qaldisi»ni qayturux üqün ... dengizdiki yiraq arallardin qayturux üqün Өz qolini uzartidu. U əllərni qaqirix üqün bir tuoʏ kətüridu; xundaq qilip U yər yüzining qət-qət bulungliridin Israilning oʏeriblirini jəm qilip, Yəhudadin tarqilip kətkənlərni yioʏidu» («Yəx.» 11:11-12).

Israilning xu «qayturuluxi» tehi kəlgüsidiki bir ix ikənliki: «Ular Mening həlqim, Mən həqiqət wə həkqaniylikta ularning Hudasi bolimən» degən sözlər bilən ispatlinidu. Qünki xübhisizki, bundaq ix hazirоʏa qədər heq yüz berip bakqan əməs. Muxu sözlər bilən Mukəddəs Roh Өzi burun Hoxiya pəyoʏəmbər arqilik bərgən bir bexarətning məzmunini yənə Zəkəriya pəyoʏəmbərning aoʏzidin qaytilap ihqamlaydu: —

«Wə Mən seni əbədil'əbəd Өzümgə baoʏlaymən;
Həkqaniylikta, mehir-muhəbbəttə, rəhim-xəpqətlərdə seni Өzümgə baoʏlaymən;
Sadaqətliktə seni Өzümgə baoʏlaymən, xuning bilən Pərwərdigarni bilip yetisən» («Hox.» 2:19-20).

Yəhudiy həlqining pütkül dunyaoʏa tarqitilixi Rim imperiyəsi təripidin miladiyədin keyinki 70-yilidin baxlandi wə Məsih dunyaoʏa qaytip kəlgüqə dawamlixidu. Xunga Zəkəriya pəyoʏəmbər bərgən muxu bexarətlərning «uzun muddətlik əməlgə axuruluxliri» Məsih yər yüzigə qaytip, ming yillik səltənitini bərpa qilixi bilən bolidu.

(p) Xundaq bolsimu, Zəkəriyaning sözlirini nəq məydanda anglawatqanlar üqün, yəni ibadəthanini qaytidin quruwatqan «həlqning qaldisi» üqün bu bexarətlər rioʏbət bolidu. Ularning xu qaoʏdiki haliti 10-ayəttə təswirlinidu: —

«Qünki xu künlərdin ilgiri insan üqün ix həkqi yoq, at-ulaoʏ üqünmu ix həkqi yoq idi; jəbir-zulum tüpəylidin qikquqi yaki kirgüqi üqün aman-esənlik yoq idi; qünki Mən hərbir adəmni өz yekinioʏa düxmənləxtürdüm». Hagay pəyoʏəmbər həlqning əhwali tooʏruluq mundaq dəydu: «Silər teriydioʏininglar kəp, yioʏiwalidioʏininglar az; yəysilər, biraq toymaysilər; iqisilər, biraq qanmaysilər; kiyisilər, biraq heqqandaq illimaysilər; ix həkqi alisilər, biraq təxük həmyanoʏa saloʏanoʏa ohxax bolidu» («Hag.» 1:6).

Lekin hazir Huda: «Qünki uruq hosulluq bolidu, üzüm teli mewiləydu, tupraq ündürmilirini beridu, asmanlar xəbnəmlirini beridu; xuning bilən Mən bu həlqning qaldisioʏa muxularning həmmisini igə kildurimən» dəp wədə qilidu (12-ayət).

«Uruq hosulluq bolidu» degən sözlər ibraniy tilida «uruq üqün hatirjəmlik-amanlik bolidu» dəp ipadilinidu. Bolupmu üzüm teli tət pəsillik tohtawsiz pərwixkə mohtaj boloʏaqqa, uni östürüx üqün xundaq tinq-aman xaraitlar intayin muhimdur.

Huda həlqqə wədə qiloʏini boyiqə, keyinki künlərdiki xu bərikət wə mudapiə «Əzra» wə «Nəhəmiya» degən kitablarda hatiriləngən. Uning üstigə, Hagay wə Zəkəriya bexarət qiloʏan muxu ixlar bolmioʏan bolsa, undaqta həlq hərgiz ularni pəyoʏəmbərlər dəp hesablimioʏan, ularning kitabliri hərgiz «mukəddəs yazmilar» iqigə qobul qilinmioʏan bolatti.

(t) Huda Israilni «Yəhuda jəməti wə Israil jəməti» dəp qaqiridu (13-ayət). Demək, bexarət əməlgə axuruluxi bilən «Israil» wə «Yəhuda» yənə bir-biridin ayrilmas bir həlq bolidu.

(q) Hudaning ularoŋa: «**Mən silərni ḳutḳuzimən, silər ularoŋa** (əllərgə) **bəht-bərikət bolisilər**» dəp bərgən wədisi əməliyəttə uning Ibrahimoŋa ḥəm əwladioŋa: «**Sən arḳilik yər yüzidiki barlik ailə-ḳəbililər bəht-bərikət tapidu!**» degən wədisining ḳaytilinixidur. Bu sözlərning mənisi (bəzi xərḥqilər eytḳandək) «həḳ baxḳilar üqün bəht-bərikət tiligəndə namingni ixlitip tiləydu» degəndək əməs, bəlki Ibrahim ḥəm əwladliri özliri baxḳilarni bərikətləx wasitisi bolidu, degənliktur. «Yəx.» 19:24də: «**Xu küni Israil... yər yüzidikilərgə bəht yətküzgüqilər bolidu**», «Əz.» 34:26də «**Mən ularni ḥəm egizlikim ətrapidiki jaylarni bərikətlik ḳilimən**» deyilgəndək.

(j) Huda Özining həlḳḳə bəht-bərikət yətküzüxtiki ḳət'iy niyiti wə intizarini eniḳ kərsitidu: — «**Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silərning ata-bowiliringlar Mening oŋəzipimni ḳozoŋioŋanda Mening silərgə yamanlik yətküzüx oyida boloŋinim wə xu jaza yolidin yanmioŋinimdək — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Mən ḥazir, muxu künlərdə yənə Yerusalem wə Yəḥuda jəmətigə yahxilik yətküzüx oyida boldum; ḳorḳmanglar**» (14-15).

(h) Hudaning xu waḳitta sürgünlüktin ḳaytḳanlardin birdinbir təlipi bir-birigə səmimiy wə meḥriban muamilə ḳilixtin ibarət idi: «**Muxu ixlaroŋa əməl ḳilinglar: — ḥərbiringlar öz yeḳiningloroŋa ḥəḳiḳətni sözlənglar; dərwaziliringlarda ḥəḳiḳətkə, aman-tinqlikḳa uyoŋun ḥökümlərni yürgüzünglar; ḥeqkim kənglidə öz yeḳinioŋa yamanlik oylimisun; ḥeqḳandaḳ yaloŋan ḳəsəmgə xerik bolmanglar; qünki Mən dəl bularning ḥəmmisigə nəprətlinimən, dəydu Pərwərdigar**» (16-17).

Həlḳ muxu ixlarni dawamlaxturoŋan bolsa, xübḥisizki, pəyoŋəmbər kərsətkən muxu bəht-bərikətlər uzun ətməyla toluḳ ḥalda ularning bexioŋa qüxkən bolatti; ḥətta Məsiḥning dəwrimu ularning xu künliridə baxlanoŋan bolatti. Əpsuski, Israil xundaḳ ḳilmidi; «Əzra» wə «Nəḥəmiya» degən kitablarda ularning arisida pəyda boloŋan aldamqilik, yaloŋanqilik, wapasizlik, nəpsaniyətqilik wə xundaḳla ularning butpərəs əllər arisidin ayallarni hotunlukḳa aloŋanliḳi hatirilinidu.

(d) Israilning Hudaoŋa boloŋan wapasizliḳi wə asiyliḳliri (buningda ular ḥəmmimizning wəkilidur!) xunqə eoŋir bolsimu, Hudaning qəksiz meḥir-xəpḳiti bilən ular bir küni Uning yenioŋa ḳaytidu. Xu küni 18-23-ayətlərdə təswirlinidu. Huda awwal ularoŋa ularning rozilirini xu küni ḥeyt-bayramloroŋa aylandurimən, dəp wədə ḳilidu.

«**Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Tətinqi aydiki roza, bəxinqi aydiki roza, yəttinqi aydiki roza wə oninqi aydiki roza Yəḥuda jəmətigə huxallik wə xad-huramlik, bəhtlik ibadət sorunliri bolidu; xunga ḥəḳiḳət wə hatirjəmlik-tinqlikni söyünglar**» (19).

Tətinqi ayning toḳḳuzinqi künidiki roza Neboḳadnəsarning Yerusalem xəḥirini ixoŋal ḳiloŋanliḳini əsləp, xəḥər üqün matəm tutux üqün baxlandi («Yər.» 3:6-7); bəxinqi aydiki roza deginimizdək ibadəthanining wə xəḥərning wəyran ḳilinixini əsləx üqün idi («Yər.» 52:12-13); yəttinqi aydiki roza deginimizdək waliy Gədaliyaning əltürülüxini əsləx üqün idi («2Pad.» 25:25-26, «Yər.» 42:1-3); oninqi aydiki roza Babillarning Yerusalem xəḥirini muḥasirigə elip ḳorxiwelixining baxlinixini əsləx üqün baxlandi («2Pad.» 25:1, «Yər.» 39:1, «Əz.» 24:1-2).

Bu rozilarni bügüngə ḳədər Yəḥudiy həlḳi yər yüzidiki ḥər yərdə tutup kəlməktə. Ular Məsiḥni tonumioŋaqḳa, ular ətküzüwatḳan künlər tehi «yioŋa-zarlar kətürgən keqə»dək bolmaḳta.

Əmma uzundin buyanḳi «yioŋa-zarlar kətürgən keqə» xad-huramlik səḥərgə aylinidu; Huda Israil wə Yerusalemoŋa wədə ḳiloŋan «yahxlikni yətküzidu»; ularning burunḳi dərd-ələmlirining

ḥəmmisi untulidu («Yəx.» 65:16); dərd-ələmlirini əsləydioɣan künliri ḥeyt-bayramlaroɣa aylandurulidu.

Xu səwəblərdin pəyoɣəmbər əzigə dikḳət kiliwatḳan «Hudaning ḳaldisi»ḳa: — «**Xunga ḥəḳiḳət wə hatirjəmlik-tinqliḳni səyünglar**» — dəydu.

Pərwərdigarning Өz həlḳi arisida turoɣanliḳi, xundaḳla ularning Uning yenioɣa towa bilən ḳaytḳinining uluoɣ nətijisi 8-babtiki ahirḳi tət ayətlərdə kərünidu. Yər yüzidiki barliḳ əllərning Hudani qongḳur tonuoɣusi, Uning yollirini əginixkə Yerusalemoɣa baroɣusi kelidu.

Xunga «Yəxaya» wə «Mikaḥ» degən kitablarda xuni oḳuymiz: —

«**Ahir zamanlarda, Pərwərdigarning əyi jaylaxḳan taoɣ taoɣlarning bexi bolup bekitilidu,**
Ḥəmmə dəng-egizlktin üstün kilip kətürülidu;
Barliḳ əllər uningoɣa ḳarap ekip kelixidu.
Nuroɣun həlḳ-millətlər bir-birigə: —
«Kelinglar, biz Pərwərdigarning teoɣioɣa,
Yaḳupning Hudasining əyigə qiḳayli;
U Өz yolliridin bizgə əgitidu,
Biz Uning tərikiliridə mangimiz» — deyixidu.
Qünki ḳanun-yolyoruḳ Ziondin,
Pərwərdigarning səz-kalami Yerusalemdin qikidioɣan bolidu» («Yəx.» 2:2-3, «Mik.» 4:1-2).

«**Lekin Өz ḥayatim bilən ḳəsəm kilimənki, pütkül yər yüzi Mən Pərwərdigarning xan-xəripi bilən tolidu»,... «qünki huddi sular dengizni ḳaplioɣandək, pütkül yər yüzi Pərwərdigarni bilix-tonux bilən ḳaplinidu**» («Qəl.» 14:21, «Yəx.» 11:9).

Bu ixlar ahirḳi ayəttə hulasilinip: «**Xu künlərdə ḥərhil tilda səzləydioɣan əllərdin on nəpər adəm qikip Yəḥudiy bir adəmning tonining etikini tutuwelip uningoɣa: «Biz sən bilən barayli; qünki Hudani sən bilən billidur, dəp angliduḳ» — dəydu**» deyilidu.

Muxu «yat əlliklər» Yəḥudiyning «tonining etiki»ni tutuwalidu. Bu bolsa etikining muḳəddəs ḳanundiki əmrlərgə wəkillik kilidioɣan «qərisidiki quqilar»ni kərsətsə kerək («Qəl.» 15:38, «Ḳan.» 22:12). Ular xularni qing tutuwelip, Yəḥudiy ḳerindixioɣa: Zionoɣa mangoɣan səpiringgə ḳoxulayliqu, dəp iltimas kilidu. Ularning xu iltimasi nuroɣun əsirlər burun yaxioɣan Moabiy Rutning Yəḥudiy ḳeyn'anisidin ḳət'iy ətünüp turuwaloɣinioɣa ohxax bolidu: «**Bizning sening yeningdin ketiximizni wə sanga əgixix niyitimizdin yenixni ətünmə; qünki sən nəgə barsang bizmu xu yərgə barimiz; sən nədə ḳonsang bizmu xu yərdə ḳonimiz; sening həlḳing bizningmu həlḳimizdur wə sening Hudaying bizningmu Hudayimizdur**» («Rut» 1:16ni kərüng).

Bu bexarətning ḥazir «Injil dəwri»də kismən əməlgə axuruluwatḳanliḳidin guman kilmaymiz; qünki Məsiḥning hux həwirini awwalḳi tarḳatḳuqilar Rəbbimizning rosulliri idi; ular Yerusalemdin qikip uni dunyaning qətlirigə yətküzgən (əslidiki rosullar ḥəmmisi Yəḥudiylar, əlwəttə). Ḥalbuki, Yəḥudiy həlḳi tehi Hudaning yolioɣa bir pütün ḳaytmioɣan, xunga bexarətning toluḳ əməlgə axuruluxi kəlgüsi xu künni kütməktə. Zəkəriyaning keyinki bexarətliridə bu ajayib «ḳaytix» tooɣruluḳ kəprək təpsilatlar bizgə təminlinidu.

Kitabning ikkinqi ḳismi

Ikkinqi ḳismining ikki bəliki bolup, ḥər ikkisi hudasiz dunya bilən Israil otturisidiki uruxlar toоŋruluḳ bolup, baxḳa-baxḳa jəḥətlərdin eytiloŋan bexarətlərdur.

Birinqisidə (9-11-bablarda) Hudaning Israiloŋa zulum ḳilip kəlgən dunyawi küqlərni ḥalak ḳiloŋuqi jazasi, xundaḳla Israilning barliḳ düxmənlirini yengixkə küqləndürülüxi asasiy tema bolidu; ikkinqisidə (12-14-bablarda) Israilning əllər bilən boloŋan ahirḳi jiddiy kürəxlər arḳiliḳ tazilinixi wə tawlinixi, ularning Hudaning muḳəddəs ḳowmi boluxḳa ḳandaḳ əzgərtilixi muḥim tema bolidu.

Ikki bəlәkning (9-11 wə 12-14-babning) bir-birigə ohxaydioŋan yənə bir nuḳtisi bar. Ikki bəlәkning otturisida tuyuḳsiz yengi bir bexarət pəyda boloŋandək kərünidu (11:1 wə 13:7); əməliyəttə ikki bəlәkning ḥərbiridə bu «yengi bexarət» bəlәkning awwalḳi bexariti kərsətkən wəḳələrning ḳandaḳ yol bilən yüz beridioŋanliḳini tehimu təpsiliyraḳ təswirləydu.

Birinqi bəlәkning 9- wə 10-bablirida dunyawi küqlərning jazalinixi səzlinidu; 11-babida xu wəḳələr qüxəndürülidu; ikkinqi bəlәkning 12:1-13:6də, Israilning ahirḳi zamanda tawlinixi wə ḳutḳuzuluxi bayan ḳilinidu; 13:7-14:21də bu ixlarning təpsilatliri bayan ḳilinidu.

(9-bab, 1-8)

«**Pərwərdigarning səzidin yüklәngən bexarət — Hadrak zemini wə Dəməxḳ üstigə ḳonidu (qünki Pərwərdigarning nəziri adəmlər wə Israilning barliḳ ḳəbililiri üstididur); u bularoŋa qegridax boloŋan Hamatḳa, Tur wə Zidon üstigimu ḳonidu. Tur tolimu «dana» boloŋaqḳa, əzi üqün ḳoroŋan ḳuroŋan, kümüxni topidək, sap altunni koqilardiki patḳaḳtək dəwilәp ḳoyoŋan. Mana, Rəb uni mal-dunyasidin ayriwetidu, uning küqini dengizda yoḳ ḳilidu; u ot təripidin yəp ketilidu.**

Axkelon buni kərüp ḳorḳidu; Gazamu kərüp azablinip toloŋinip ketidu; Əkronmu xundaḳ, qünki uning arzu-ümidi tozup ketidu; padixaḥ Gazadin yoḳap ketidu, Axkelon adəmzatsiz ḳalidu. Xuning bilən Axdodta ḥaramdin boloŋan birsi turidu; mən Filistiylərning məoŋrurluḳi wə pəhrini yoḳitimən. Mən aoŋzidin ḳanlarni, uning ḥaram yegən yirginqlik nərsilərni qixliri arisidin elip ketimən; andin ḳelip ḳaloŋanlar u Hudayimizoŋa təwə bolup, Yəhudada yolbaxqi bolidu; Əkronning orni Yəbus ḳəbilisidikilərgə ohxax bolidu.

Mən ḳoxun tüpəylidin, yəni ətüp kətküqi wə ḳaytip kəlgüqi tüpəylidin Θz eyüm ətrapida qedirimni tiktürimən; əzgüqi ḳaytidin uningdin ətməydu; qünki Θz kəzüm bilən kəzitimən».

Yuḳirida deginimizdək 9- wə 10-bab bir pütün gəwdə bolup, izqilliḳi boloŋan bir bexarəttur (baxtin ahir birla tema üstidə tohtaloŋan). 9-babtiki aldin'ala kərsitilgən wəḳələr bolsa «büyük Iskəndər»ning Misiroŋa yürüx ḳiloŋandiki jəngliri wə nusrətliridin ibarəttur. Iskəndər miladiyədin ilgiriki 332-yili Misiroŋa, yəni jənubiy tərəpkə qong yürüxni baxlaydu. Bu yürüxning ahirḳi nətijisi Pars imperiyəsining aoŋduruluxidin ibarət boldi. Bexarəttə ayan ḳilinoŋan bu wəḳələr yiraḳ kəlgüsi zamanlardiki, Hudaning rəḥimi ḥəm jazasi kərsitilidioŋan baxḳa qong wəḳələr bilən «birdək» kərünidu.

Oḳurmənlər Təwrattiki baxḳa tekistlərdin bayḳaydioŋinidək, bexarət «yüklənsə», adəttə təsiri zor, dəḥxətlik bir həwər yətküzülgənlikidin derək beridu.

«Hadrak» degən xəḩər yaki rayon bügüngə ḳədər tepilmidi, lekin birnəqqə kona tarihnamilər boyiqə, u Suriyədiki Dəməxḳ xəḩirigə yeḳin boloγan bir jay bolsa kerək.

Təwrattiki bexarətlərdə, «yük» yaki «Pərwərdigarning səzi»ning məlum bir yərgə «ḳonuxi» bolsa, Hudaning jazasi xu yərgə kəlgənlikini kərsitidu. Xunga 1-4-ayəttin ḳarioγanda, məzkur bexarət elip kəlgən «yük», yəni Hudaning jazasi birinqidin Dəməxḳni nixan ḳilidu; andin muxu ayətlərdə təswirləngəndək xu yərdin ətrapidiki pütkül rayonoγa yeyilidu.

«**Qünki Pərwərdigarning nəziri adəmlər wə Israilning barliḳ ḳabililiri üstididur**». Bu səzlər «Yər.» 32:19diki bexarətning baxḳa birhil ipadisidur: «**Oy-nixanliringda uluoγ, ḳiloγan ixliringda ḳudrətliksən; kəzliring bilən insan balilirining Θz yolliri wə ḳiloγanlirining mewisi boyiqə ḩərbirigə in'am yaki jaza ḳayturux üqün, ularning barliḳ yollirini kəzligüqidursən**». Huda ḩəm Θz həlḳi wə ularoγa zulum ḳiloγuqilarni kəzitip, ularning ḳiloγanlirioγa ḳarap muwapiḳ muamilə ḳilidu.

Muxu yərdə Uning jazalax ḳorali birinqidin «büyük Iskəndər» idi. Iskəndərning Pars imperiyəsigə jəng ḳilixi üqün dəsmayə kerək idi. Misirda zor bayliḳlarning barliḳini bilip, u awwal ḳoxunini baxlap xu tərəpkə yürüx ḳildi. «Ottura Dengiz»ning xərḳiy boyini boylap yürüx ḳilip, u yolda uqrioγan barliḳ yərlərgə ḩujum ḳilip ularni ixoγal ḳildi. 9:1-8də uning ḩujumliri aldin'ala eytilidu: —

(a) U awwal Suriyəgə, yəni «Hadrak zemini», jümlidin Dəməxḳ wə Hamat xəḩərlirigə ḩujum ḳildi. Iskəndərning sərdari Parmenio bu xəḩərlərning anqə ḳarxiliḳioγa uqrimayla ularni asanla ixoγal ḳildi.

(ə) Andin u Tur xəḩirigə wə Zidon rayonioγa ḩujum ḳildi. 9:3də «**Tur əzi üqün ḳoroγan ḳuroγan**» dəp oḳuymiz. «Ḳoroγan» bolsa intayin egiz wə mustəḩkəm munar idi; u Tur xəḩirining udulidiki 150 metr yiraḳliḳta boloγan aralda ḳuruloγanidi. Tur xəḩirining əzi 50 metr egizliktə sepili boloγan intayin mustəḩkəm bir xəḩər idi. Ḩətta xəḩərning sepili bəsülgən ḩaləttimu, aḩalisi bayliḳlirini kətürüp araloγa ətüwalalaytti. Ularning küqlük kemiliri əzigə kerək boloγan barliḳ təminatlarni üzlüksiz təminliyəligəqkə, ular xu yərdə uzun waḳitḳiqə ḩərḳandaḳ muḩasirigə taḳabil turalaytti. Ilgiri, ular xu yərdə Asuriyəning imperatori Xalman'əzərgə bəx yil ḳarxilik kərsətkənidi, Babilning imperatori Nebokadnəsaroγa on üq yil taḳabil turoγanidi («Əz.» 28:18-19). Nebokadnəsar xəḩərni elip wəyran ḳiloγini bilən munarni alalmaytti. Ular buningdin daim intayin məoγrurlinatti («Tur tolimu «dana»» degəndək). Ḩalbuki, Əzakiyal pəyoγəmbər ularning ahir berip «**xəḩərdiki taxlar dengizoγa ḳoyulup**», munar «**taḳir tax**»ḳa aylandurulup ḩalak bolidioγinini aldin'ala təswirləydu («Əzakiyal» 26-bab — xu babtiki izaḩatlirimizni kərüng). Tur xəḩirining ḩalakət küni Iskəndərning ḳorxiwilixi bilən yetip kəldi.

«**Mana, Rəb uni mal-dunyasidin ayriwetidu, uning küqini dengizda yoḳ ḳilidu; u ot təripidin yəp ketilidu**» (4-ayət).

Iskəndər awwal xəḩərning əzini küqlük «kəqmə potəylər»i bilən aldi; andin uning inzinerliri yəttə ay ixləp xəḩərdiki tax-topilarni elip «**dengizoγa taxlidi**» wə ḳurukluḳ bilən aralni tutaxturidioγan, kətürülgən qong wə uzun yolni yasidi. Xundaḳ ḳiloγanda munarni wəyran ḳilix asan gəp idi. On ming Tur ləxkiri ölümgə məḩkum ḳilindi. Gərqə Tur xəḩiri asta-asta ḳurulup ḳəddini ruslioγan bolsimu, ular xu waḳittin keyin «küqlük dələt» ḩesablanmidi. Iskəndər kətürgən «dengiz yoli» ḩazirmu bar, lekin xəḩər wə munar oγayib boldi. U ḩazir Əzakiyal pəyoγəmbər aldin'ala eytḳandək «**beliḳqilar torlarni yaydioγan bir taḳir taxtur**», halas.

(b) Iskəndər jənubḳa ḳarap nəzirini Filistiyə tüzlənglikidiki xəḩərlərgə saldi. Zəkəriya bexarət bərgəndək xu xəḩərlər wəḩimigə qüxüp, anqə ḳarxilik kərsətmidi.

Muxu ayətlərdə Filistiyədiki «bəx paytəht xəhər»din təti tiloɣa elinidu. Gat xəhiri (Təwrattiki baxka keyinki pəyoɣəmbərlərning yazmiliridikidək) tiloɣa elinmaydu, qünki u bir məzgil Yəhuda padixahlikioɣa təwə boloɣanidi, keyin Yəhudaning bir kismi bolup kaloɣan boluxi mumkin.

«Yər.» 25:20diki Filistiyə tooɣruluk bexarət məzkur bexarət bilən munasiwətlik; xu yazmidiki xəhərlərning tərtipi muxu yərdə kərsitilgən tərtipkə ohxaxtur.

6-ayət: «**Axdodta haramdin boloɣan birsi** (yaki «xaloɣut bir kowm») **turidu**» degənning mənisi tooɣruluk birnemə demək təs; biz arheologning gürjikining kezip qikixini kütməktimiz. Halbuki, xək-xübhisizki, muxu ixlar arkilik «**Filistiylərning məoɣrurluki wə pəhri yokitildi**». Filistiylər, karioɣanda, millətqiliki küqlük, mustəkillikidin intayin məoɣrur idi. Ularning məoɣrurluki Gazaning həmmə «padixah»liridin məhrum boluxi bilən, Axkelonning adəmzatsiz kelixi bilən wə Axdodta «**haramdin boloɣan birsi**»ning turuxi tüpəylidin yərgə uruldi.

Əmma bu ixning əzi ularning kəlgüsi bəhti üqün bolidu. Qünki təwən kilinixining nətijisi ularning butlirioɣa baoɣlanoɣan yirginqlik ixliridin kutuluxi, ularning «kaldi»lirining Hudaning həlki iqigə elinixidin ibarət bolidu: —

«**Mən aoɣzidin kanlarni, uning haram yegən, yirginqlik nərsilərni qixliri arisidin elip ketimən; andin kelip kaloɣanlar u Hudayimizoɣa təwə bolup, Yəhudada yolbaxqi bolidu** («kiqik jəmət» yaki «ailə» degən tərjimilirimu bar); **əkronning orni Yəbus kəbilisidikilərgə ohxax bolidu**».

Filistiyə həlki muxu yərdə ibraniy tilida bir adəmdək süpətlinidu. Butlaroɣa ataloɣan kurbanlikliri kanliri bilən ulardin elip taxlinidu. «**əkronning orni Yəbus kəbilisidikilərgə ohxax bolidu**». Okurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Yəbusiylar əslidə «Zion kəl'əsi», yəni Yerusalem xəhiridə turuwatkanlar idi. Dawut pəyoɣəmbər Yerusalemni koliоɣa aloɣandin keyin Yəbusiylar asta-asta Israil həlkining bir kismi bolup kaldi. «2Sam.» 24-bab wə «1Tar.» 21-babtiki «Yəbusiy Ornan»ning Yerusalemdikilər arisida mətiwər adəm ikənliki kərünidu; u Dawut padixahka əz haminini ibadəthanining orni boluxka setip beripla kalmay, bəlki yənə əz uylirini Dawutning kurbanlik kilixi üqün uningoɣa sowoɣa kilmakqimu idi; demək, u Dawutka nisbətən toluk Israilning pukrasi idi.

Kədimki Filistiylər hazirki «Pələstinliklər» bolup kaldimu? («Pələstin» wə «Filistiyə» degən səzlərning yiltizi ohxax). Pələstinliklər əzlirini Ərəblər dəp hesablaydu; əməliyəttə ularning salahiyiti bizgə naməlum. Ularning kimlikini Huda bilidu; ular əgər kədimki Filistiylərning kaldukliri bolup qikса, undakta bu bexarəttin aldimizda adəmni həyran kalduridioɣan kəp ixlarning bolidioɣanliki qikip turidu.

(p) Məzkur bexarətning toptooɣrilikі adəmni intayin həyran kalduridu. Əng həyran kalarlik kismini təwəntə kərimiz: —

Birinqidin, Iskəndər yürüxni baxlioɣanda, Yerusalemoɣa adəm əwətip bax kahin Yadduadin nuroɣun «bajlar»ni tələxni tələp kiloɣan. Halbuki, Yaddua Israilning xu qaoɣdiki «hojayini» Pars imperiyəsigə wapadar bolup, ularoɣa baj tapxuridioɣan boloɣaqka, bu təlipini rət kildi. Yaddua wə pütkül Israillar titrigən halda rət kilixning nətijisini kütüwatatti. Ikkinqidin, Iskəndərning bu yürüxining məksiti pul toplax bolup, Yerusalemdiki ibadəthanida qong baylikларning barlikini, xundakla xəhərning mudapiəsiz degüdək ikənlikini bilip turup, Yerusalem tərəpkə heqkandak yürüx kilmidi.

Bu ixning birdinbir qüxəndürülüxi Hudaning səzi bilən bolidu: «**Mən koxun tüpəylidin, yəni ətüp kətküqi wə kaytip kəlgüqi** (demək, Iskəndərning koxuni Misiroɣa baridioɣan waktida wə kaytip kelidioɣan waktida) **tüpəylidin əz əyüm ətrapida qedirimni tiktürimən; əzgüqi kaytidin uningdin ətməydu; qünki əz kəzüm bilən kəzitimən**».

Muxu ayəttə «əzgüqi» degən səz ibraniy tilida «Mis.» 3:7, 5:6-10də «nazarətqi» (həlkni kullukta ixlaroŋa saloŋuqi kixi) dəp tərjimə kilinidu. Bəzidə u ijabiy mənidə ixlitidu, lekin muxu yərdə u yat əllərdin boloŋan zalimlarni, yəni Israilni bozək kiloŋuqilarni kərsitidu.

Tarihxunaslar Iskəndərning Yerusalemoŋa barmioŋinioŋa qüxənqə bərməydu. Yəhudiylarning bir tarihida Iskəndər bax kahin Yadduani oŋayibanə kərünüxtə kərdi, dəp hatirilinidu. Xuning bilən (xu tarih boyiqə) u əzi Yerusalemoŋa qikip Yaddua bilən kərüxüxkə bardi. Yaddua uningoŋa Təwrattiki «Daniyal pəyoŋəmbər»din bir parqə yazmini uningoŋa hədiyə kildi, wə yazmidin uningoŋa Daniyal pəyoŋəmbərning Iskəndərning kəlgüsidiki imperiyəsi tooŋruluk bexarətlirini kərsətti. Iskəndər xu bexarətlərni kərüp tizlinip səjdə kildi.

Iskəndər əslidə birsi uning iradisi bilən kerixsa dəhxət aqqiki tutidioŋan adəm idi; lekin u Yerusalemoŋa hujum kilmayla kalmay, bəlki keyin Yəhudiy həlkini əz kanun-bəlgilimiliri boyiqə yaxaxka yol koyoŋan wə ularoŋa baj-selikларni intayin az saloŋan. Bir tarihxunas mundak dedi: «Yəhudiylar Pars imperiyəsidə kullukta yaxawatkanlar arisida əng kəmsitilgən bolsimu, Iskəndərgə nisbətən əng ixənqlik həlk bolup kaldi. Ular xu dəwrdiki əng uluoŋ xəhərlərdə «mətiwər pukralar» bolup kaldi — ular Aleksəndriyəliklər, Antakiyalikлар bolup kaldi; lekin xundak bolsimu, ular Yəhudiy ərp-adətlirini taxlaxka heq məjburlanoŋan əməs».

Əgər Hudaning küqlük koli bolmioŋan bolmisa, xundak boluxi kət'iy bolmioŋan bolatti.

Hudaning ularoŋa mudapiə boluxka eytkan: «Əzgüqi kaytidin uningdin ətməydu» degən səzi boyiqə uning wədisi üzlüksiz dawamlixixi kerək idi. Undak bolsa, nemixka miladiyədin keyinki 70-yili Rim koxuni kelip Yerusalemni wəyran kildi? Hudaning Yerusalemni koodixi ularning Hudaning kalamioŋa kulak selixioŋa, bolupmu u əwətidioŋan Kutkuzoŋuqi padixahni kobul kilixioŋa baoŋlik, əlwəttə. Xu padixahning kelixi təwəndiki ayətlərdə aldin'ala eytilidu.

Israilning «Aman-hatirjəmlik bərgüqi Xahzadə»si; uning pütkül dunyaoŋa boloŋan wəzipisi

Bexarətlərdə biz qong koxunliri bilən yürüx kiloŋan uluoŋ yat əllik istilaqi muzəppər Iskəndərdin ətüp, əmdi Israilning həkikiy padixahioŋa kelimiz. Ularning qong pərkliri bardur. Iskəndər Hudaning əz jazasini yətküzidioŋan korali bolup, u kəp at wə jəng harwilirioŋa tayinatti; lekin Israilning padixahioŋa bolsa bularning heq keriki yok; u Yerusalemoŋa kirgəndə addiy bir exəkkə minip kelip, həm Israiloŋa həm barlik əllərgə nijatlik elip kelidu.

Muxu yərdə Təwrattiki kəp bexarətlərning tüp mahiyiti tooŋrisida ikki eoŋiz gəp kiliximizoŋa tooŋra kelidu. Birinqidin, həmmimiz xundak bir ixni bilimizki, — yolda ketiwatkanda yiraktin ikki taoŋ qokkisini kərgəndə, biz bu ikkisini bir-birigə yekin, dəp oylaymiz. Lekin birinqi qokkioŋa yekinlaxkanda, əməliyəttə uning bilən yənə bir qokkining arilikida yooŋan bir jiloŋining barlikini baykaymiz. Təwrattiki aldin kərgüqilər bizgə yətküzgən kəp bexarətlərdə əhwal xundak bolidu — kəlgüsidiki ikki ix bayan kilinoŋanda, ular bir-birigə yekin yaki bir-birigə ulanoŋan halda kərünidu. Birak «yiraktin kərüngən» boloŋaqka, arilikidiki uzun wakitlar kərünməydu. Məsih tooŋrisidiki bexarətlərdə bundak ix kəp ketim baykilidu — Zəkəriyaning məzkur bexaritidimu xundak.

Ikkinqidin, Pərwərdigar nijati (demək, məlum hətərlik əhwaldin kutkuzuxi)ni hərkimgə kərsətkən bolsa (məyli pütkül insaniyətkə bolsun, Israiloŋa bolsun) Təwratta hatiriləngən xu «nijat tarihi»diki hərbir «kutkuzux ixi» dərwəkə Məsihning dunyaoŋa elip kelidioŋan uluoŋ ahirki nijatioŋa «bexarətlik rəsim» həm kapalət bolidu. 9-bab wə 10-babtiki kaloŋan ayətlərni təhlil kiloŋanda xu ikki nuktini kəzdə tutsak tolimu paydilik bolidu.

Əmdi Məsih tooŋrisidiki bu bexarətni təpsiliy kərəyli: —

«**Zor xadlan, i Zion қizi! Təntənəlik nida қil, i Yerusalem қizi! Қaranglar, Padixaһing yeningoʏa kelidu; U һəkқaniy wə nijatliқ bolidu; kəmtər-məmin bolup, mada exəkkə, yəni exək təһiyigə minip kelidu**» (9-ayət).

Bu səzlər kitabning awwalқi қismida hatiriləngən hitabni esimizgə kəltüridu: — «**Nahxilarni yangritip xadlan, i Zion қizi; qünki mana, Mən arangda makanliximən, dəydu Pərwərdigar**» (2:10).

9:9də ayan қilinoʏan «padixaһning kelixi» kəmtərlik bilən bolidu; һalbuki, Məsiһning 2:10də ayan қilinoʏan kelixi, «Yəxaya» 11-babta aldin'ala eytiloʏan «padixaһning һazir boluxi» yaki «Daniyal» 7-babta: «**Mana, goya insan'oоʏliоʏa ohxax bir zat ərxtiki bulutlar bilən kəldi...**» deyilgən kelixi tolimu xan-xərəp bilən bolup, pütünləy ohximaydu.

Təwrat dəwridiki Yəһudiy ustazlar («Rabbilar») Məsiһning kelixi wə hizmiti tooʏrisidiki bexarətlər üstidə uzun yillar bax qəkürüp, bu ixni təһsil қilip kəlgənidi. Qünki bəzi bexarətlərdə uning kəmtərlik bilən kelidioʏanliқi, namrat əһwallarda qong bolidioʏanliқi, qətkə қeқilidioʏini, azab-oқubət tartidioʏanliқi andin dəһxətlik һalda əlidioʏanliқi aldin'ala eytiloʏan. Bular Yəxaya pəyoʏəmbərning «Pərwərdigarning қuli» tooʏruluқ tət xeirini əz iqigə alidu. Baxқa bexarətlərdə bolsa Məsiһning xan-xəripidə kelidioʏanliқi, Hudaoʏa düxmən boloʏan əllərni yoқitidioʏanliқi, dunyadikilərni sotlaydioʏanliқi wə ahirida pütkül dunyaoʏa amanliқ-hatirjəmlikni elip kelidioʏanliқi kərsitilgən. Ahir berip Rabbilardin bəziliri muxu baxқa-baxқa bexarətlərni əməlgə axurux üqün «Məsiһtin ikkisi kelidu» degən hulasigə kəldi. Ular «birinqi Məsiһ»ni «Yüsüpning ooʏli» dəp atioʏan (qünki u Yüsüp pəyoʏəmbərdək harlinidu, һətta azab-oқubəttin əlidu) wə ikkinqisini «Dawutning ooʏli» dəp atioʏan (qünki u Dawutning təһtigə waris bolup, xan-xərəp iqidə səltənət қilidu; məsilən 10-ayəttə: —

«**Xuning bilən Mən jəng һarwilirini Əfraimdin, atlarni Yerusalemdin məһrum қiliwetimən; jəng oқyasimu elip taxlinidu.**
U bolsa (padixaһ) **əllərgə hatirjəmlik-tinqliқni jakarlap yətküzidu; Uning һəkümranliқi dengizdin dengizoʏiqə bolidu**» deyilidu.

Biz Rəbbimizning tuoʏuluxi, naqar xaraitta qong boluxi, kəmtərlik bilən hizmət қilixi, azab-oқubətlər tartixi wə əlüxigə қarisaқ bexarətlərning ikki Məsiһ əməs, bəlki Məsiһning ikki қetim kelixi tooʏruluқ səzligənlikini kərələymiz. Buning səwəbliri kəp wə qongқur, əlwəttə. Bir səwəbi Huda insanlarning Uning Өzining sirtқi julasi yaki küq-қudriti üqün əməs, bəlki harakteri yaki əһlaқ güzəlliki wə pəzilitining xəripi tüpəylidin Өzigə jəlp қilinip etiқad қilixini, Өzini səyüxini halaydu. Məsiһ awwal təwən қiyapəttə kelixi bilən insanoʏa Өzigə etiқad қilix imtiyazi wə Өzigə etiқad қilix izzitini ata қilidu. Ikkinqi kelixidə xundaқ etiқad қilix pursiti bolmaydu — qünki insanlar əz kəzi bilən Məsiһni Өz xan-xəripidə kərgəndin keyin andin Uningoʏa «etiқad baoʏlax»i keqikkənlik bolmamdu? Qünki Məsiһning ikkinqi kelixidə «**Mana, u bulutlar bilən kelidu, xundaқla һərbir kəz...Uni kəridu**» («2Kor.» 5:7, «Wəһ.» 1:7).

Һalbuki deginimizdək, Təwrattiki bexarətlərdə Məsiһning ikki қetim kelixi bəzidə birdək kərünidu; 9- wə 10-ayəttə xundaқ ix bardur. Ikki kelixining birdək kərünüxining bir səwəbi xuki, Huda Israiloʏa «Mən əwətkən padixaһ»ni 9-ayəttiki bexarət boyiqə қobul қiloʏan bolsa, undaқa 10-ayəttə eytiloʏan padixaһliқning xan-xəripi dərһal pəyda bolatti, dəp kərsətməkqi, dəp қaraymiz. Lekin Huda ixtin burun ularning nemə қilidioʏanliқini alliқaqan bilətti, əlwəttə.

«**Ⱪaranglar, sening padixaⱨing sening yeningoŋa kelidu!**» — «**sening yeningoŋa kelidu**» degən sözlər «sanga yahxi bolsun dəp kelidu» degən mənimu bildüridu.

Zionning Ⱪutⱪuzoŋuqi Padixaⱨi birinqidin «ⱨəkⱪaniy» deyilidu. Bu dunyada gunaⱨ sadir ⱪilip bakmioŋan pəⱪət bir adəm bar — U Rəb Əysa Məsiⱨdur.

Ikkinqidin, u «nijatliⱪ» deyilidu. Ibraniy tilida bu söz «Ⱪan.» 33:29 wə «Zəb.» 33:16də «ⱪutⱪuzuloŋan» degən mənidə ixlitilidu. Injiloŋa asasən Əysa Məsiⱨ ⱨəm Hudaning nijati bilən Өz wəzipisini ada ⱪilixⱪa «ⱪutⱪuzuloŋan» wə xuning bilən bir waⱪitta xu nijatni barliⱪ insanlaroŋa elip kəlgən, dəp bilimiz. Zəkəriyaning bu bexaritini anglawatⱪanlar «Zəbur»diki ikkinqi küyni dərⱨəl esigə kəltürüxi mumkin. Xu küy boyiqə Məsiⱨ barliⱪ rəzil küqlərdin ⱪutⱪuzulup, barliⱪ ⱪarxiliⱪlarning üstidin oŋəlibə ⱪilip, ahirida xaⱨanə təhtigə olturidioŋan bolidu.

Biz bu ikki jəⱨətni (Məsiⱨning Huda təripidin ⱪutⱪuzulidioŋanliⱪi wə Hudaning nijatini elip kelidioŋanliⱪi) bildürüx üqün «nijatliⱪ» dəp tərjimə ⱪilduⱪ.

Israilning tilsimat padixaⱨi yənə «kəmtər məmin» (ibraniy tilida «aniy») dəp təswirlinidu. Bu səz «Yəxaya» 53-babtiki Məsiⱨ tooŋruluⱪ bexarəttə aldin'ala təpsiliy eytiloŋandək, «**Pərwərdigarning ⱨəkⱪaniy ⱪuli**»ning azab-oⱪubətlik, namrat əⱨwalini өz iqigə alidu. Ibraniy tilida «aniy» degən bu səz yənə «Hudaoŋa tayanoŋan» degən mənini өz iqigə alidu (məsilən, «Zəb.» 22:24, 25:9, 35:10, «Zəf.» 2:3 wə Injilda (grekqə tərjimisidə) «Mat.» 5:5). Xunga uni «kəmtər-məmin» dəp tərjimə ⱪilduⱪ.

Məsiⱨning Өzini Өz həlⱪigə ayan ⱪilix yoli Өzining xu kəmtər haratkerigə pütünləy mas kelidu; U zor ⱨəywə yaki küq-ⱪudrətni kərsitix bilən əməs, bəlki «**mada exəkkə, yəni exək təhiyigə minip kelidu**».

Bu ayəttə «exək təhiyi» degən səz toptooŋra Məsiⱨning ⱪaysi ulaoŋni minidioŋanliⱪini kərsitidu. Ibraniy tilida u «mada exəklərning balisi» deyilidu — bu səz adəttə mada exəklərning kəynidə yüridioŋan, adəm tehi minip bakmioŋan bir yax təhəyni bildüridu.

Padixaⱨning xu kəmtər peti exəkkə mingini Өzining kiqik peilliⱪi wə xundaⱪla, Uning amanliⱪ elip kelix wəzipisining maⱨiyitigimu bəlgə bolidu, dəp qüxinix kerək. Ottura xərⱪtə exək kəmsitilidioŋan ulaoŋ əməs; Təwrattiki awwalⱪi tarihlarda ⱨakimlar wə ⱨəkümdarlarning exəkkə mingini tooŋruluⱪ oⱪuymiz. Lekin Sulayman padixaⱨdin keyin ⱨeqⱪandaⱪ padixaⱨning yaki mətiwər kixining birər exəkkə mingini tooŋruluⱪ həwirimiz yoⱪ.

Məsilən, Yərəmiya pəyoŋəmbərning dəwrigə kəlgəndə roxənki, padixaⱨlar salaⱨiyitini ipadiləx üqün «jəng ⱨawrilarda olturux»i yaki «atlaroŋa minix»i kerək idi («Yər.» 17:25). Xunga muxu yərdə Məsiⱨning «exəkkə minix»i dəl uning kəmtər-məminlikining ipadisi bolsa kerək. Uning üstigə, Təwrattiki kəp yərlərdə «at» «jəng ⱪilix»ning simwoli bolup kelidu. 1-8-ayəttə təswirlinidioŋan «büyük Iskəndər» bilən Məsiⱨning otturisida nemidegən qong pərⱪ bar-ⱨə! Iskəndər minglioŋan at wə jəng ⱨarwilirioŋa tayinip urux ⱪilixⱪa qiⱪidu; Məsiⱨning exəkkə minixi amanliⱪ-hatirjəmlik elip kelixkə wəkil bolidu. Ⱨalbuki, Məsiⱨ Hudaning düxmənliri bilən jəng ⱪilixⱪa ikkinqi ⱪetim dunyaoŋa ⱪaytip kəlgəndə «**aⱪ atⱪa minidu**» («Wəⱨ.» 19:11).

9-ayəttiki Məsihning harakteri tooғruluқ bexarəttiki baxқa birnəqqə jəhətlərni kərəyli: —

(a) Məsih alahidə «Zionning padixahi» bolidu. Tuoғuloғandila u «Yəhudiylarning padixahi» dəp atilidu («Mat.» 2:2). Uning krestining üstigə bekitilgən xikayətlik bəlgigə: «**Mana Nasarətlik Əysa, Yəhudiylarning Padixahi**» dəp yeziloғanliқi Məsih wə Israil otturisidiki izqil munasiwətni bildüridu. Gərqə Yəhudiy həlқi Məsih tooғruluқ: «**Bu adəmning üstimizgə padixah boluxini halimaymiz!**» («Luқa» 19:14) degən wə ular tooғruluқ: «**Israillar nuroғun künlər padixahsiz, xahzadisiz... saқlinip қalidu**» («Ḥox.» 3:4) deyilgən bolsimu, Əysa Məsih yənila «Israilning padixahi». Xunga künlərning bir küni «**Pərwərdigar Zion teoғida, yəni Yerusalemda səltənitini yürgüzidu; Uning xan-xəripi Өz akسakalliri aldida parlaydu!**» («Yəx.» 24:23).

(ə) «**Sening padixahing sening yeningoғa kelidu**» degən səz Injildiki bir səzni kəz aldimizoғa kəltüridu: «**U əziningkilərgə kəlgən bolsimu, birak uni əz həlқi қobul қilmidi**» («Yḥ.» 1:11).

«**Əziningkilərgə**» muxu yərdə aləm wə uningda bar boloғan nərsilərning həmmisini, jümlidin əz zemini boloғan Қanaanni kərsitidu. Lekin «**əz həlқi**» (yəni Yəhudiy həlқi — grek tilida «əzidikilər») uni қarxi elixning ornida Uni mutləқ qətkə қaқti.

Injildiki «tət bayan»ni oқuoғanlarning həmmisi bilgəndək, Məsih Əysa Yerusalemoғa ahirқi қetim kirgəndə dəl pəyoғəmbər eytқandək, «**adəm həq minip baқmioғan təhəygə minip**» kirdi («Mat.» 21:1-11, «Mar.» 11:1-12, «Luқa» 19:29-44, «Yḥ.» 12:12-18). Kəpqilik «**Dawutning ooғlioғa hosanna boloғay! Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun!**» dəp towlioғini bilən, pəқət yəttə kün ətüpla, ular həkümranlirining Uni krestliginigə қarap turup ün qiқarmidi.

Həlbuki, dəl xu yol bilən ularning padixahi «**nijat kəltürdi**»!

(b) Pəyoғəmbərning xu bexaritidə pəқət Məsihning Yerusalemoғa təhəygə minip kelixila əməs, bəlki Məsihning birinqi қetim dunyaoғa kelixidiki barliқ təpsilatlar kəzdə tutulidu; uning həmmisi bu obrazliқ, mənilik rəsim bilən ipadilinidu: «**Qünki silər Rəbbimiz Əysa Məsihning meһir-xəpқitini bilisilər — gərqə U bay bolsimu, U silərni dəp yoқsul boldiki, silər Uning yoқsulluқi arқilik beyitilisilər**» («2Kor.» 8:9).

Məsihning təwən һaləttə kelixi tooғruluқ bayanidin keyin, pəyoғəmbərning nəziri u tartidioғan azab-oқubətlərdin keyin bolidioғan xan-xəripigə ətidu («Luқa» 24:26, «1Pet.» 1:11ni kərüng). 10-ayəttə kərsitilgini pəқət Қutқuzoғuqi padixahning kelixining Zionoғa yətküzidioғan bərikitila əməs, bəlki uning pütkül yər yüzidikilərgə yətküzidioғan bəht-bərikitidin ibarət bolidu: —

«**Xuning bilən Mən jəng һarwilirini Əfraimdin,**
Atlarni Yerusalemdin məһrum қiliwetimən;
Jəng oқyasimu elip taxlinidu.
U bolsa əllərgə hatirjəmlik-tinqlikni jakarlap yətküzidu;
Uning һəkümranliki dengizdin dengizoғiqə bolidu».

Israilning «**aman-hatirjəmlik bərgüqi xahzadə**» (yaki «aman-hatirjəmlik Igisi boloғan xahzadə»)si elip kəlgən nijat at-jəng һarwiliri bilən, қoxunining kəplüki bilən bolmioғandək, Uning yürgüzgən səltənitimu ohxaxla ularoғa tayanmaydu. Huda Өz həlқining atlaroғa wə jəng һarwilirioғa tayinixioғa kəp қetim tənbih beridu — məsilən, «Қan.» 17:16, «Zəb.» 20:7, 46:9, «Yəx.» 2:7, 30:16, 31:1-3, «Mik.» 5:10ni kərüng. Hudaning xu ixlardiki məқsiti Өz həlқining azad boloғanliқining pəқət Өzidin kəlgənlikini bilixidin ibarət idi: —

«**Yəhuda jəməti üstigə rəһim kərsitimən, ularning Hudasi boloғan Pərwərdigar arқilik**

ularni ḳutḳuzimən; ularni oḳyasiz, ḳiliqsiz, jəngsiz, atlarsiz wə atliḳ əskərsiz ḳutḳuzimən» («Ḥox.» 1:7).

Baxḳiqə eytḳanda, xu qaoŋda Pərwərdigar yaloŋuz Məsiḥ arḳiliḳ Θz həlḳining ümidi wə tayanqisi bolidu: «**Qünki U ularning Yardəmqisi ḥəm Ḳalḳinidur**» («Zəb.» 115:9). Zəkəriya pəyoŋəmbər θzi ularoŋa yətküzgəndək: «**Mən Pərwərdigar uning ətrapioŋa bir ot-yalḳun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən**» (2:5) — demək, Huda ularoŋa ətrapidiki mudapiəqi wə nur bərgüqi bolidu. Xu səwəbtin U «**Əfraimdin jəng ḥarwilirini, Yerusalemdin atlarni məḫrum ḳiliwetidu**» — demək, U Israilni bularoŋa tayanmisun dəp jəng ḳilixtiki, insanlarning ḥəkümranliḳ yürgüzüxidiki xu barliḳ ḳoral-əswablarni ulardin elip taxlaydu. «**Bəzilər jəng ḥarwilirioŋa, bəzilər atlaroŋa tayinidu**» («Zəb.» 20:7), birаḳ Israilning xu qaoŋda bundaḳ nərsilərgə ḥeqḳandaḳ ḥajiti bolmaydu.

Birаḳ «**Aman-hatirjəmlik Xaḥzadisi**» (yaki: «Aman-hatirjəmlik bərgüqi xaḥzadə»)ning əwətilixi pəḳət Israiloŋa əməs: «**U əllərgə hatirjəmlik-tinqliḳni eytip yətküzidu**» deyilidu. Buning mənisi Məsiḥ əllərning arisidiki barliḳ jedəl-majiralarni ḥəl ḳilip «tinq bolunglar» dəp yarliḳ qüxüridu degənlik əməs (bəzi xərḥqilər xundaḳ qüxəndüridu). Israilning padixaḥi əllərni sirtḳi jedəl-kürəxtin halas ḳilipla ḳalmay, bəlki ulardin insan bilən Hudaning otturisidiki düxmənlikni elip taxlap, iqki dunyadiki qongḳur hatirjəmlikni yətküzüxkə kelidu. Uning eytidioŋan səz-kalamida bu ajayib ixlarni əməlgə axuruxḳa yətküdək ḥoḳuḳ wə küq bardur. Xu yolda U «**Θz həlḳigə, Θz məmin bəndilirigə aman-hatirjəmlikni səzləydu**» («Zəb.» 85:5).

«**Uning ḥəkümranliḳi dengizdin dengizoŋiqə, əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə bolidu**» — bu səzlərdə «Zəbur»diki 72-küy nəḳil kəltürülidu. Xu küydə Dawutning ḥəḳiḳiy əwladi, Israilning arzuluḳ ḥəḳiḳiy padixaḥining səltəniti nəpis sürətlinidu: —

«**U dengizdin-dengizlaroŋiqə, əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə ḥəküm süridu.**
Qəl-bayawanda yaxawatḳanlar Uning aldida bax ḳoyidu;
Uning düxmənliri topilarni yalaydu...
Dərwəḳə, barliḳ padixaḥlar Uning aldida səjdə ḳilidu;
Pütkül əllər Uning hizmitidə bolidu».

Xu qaoŋda «muḳəddəs zemin» Hudaning əslidə Ibraḥimoŋa, xundaḳla Israilning ata-bowilirioŋa wədə ḳiloŋan qegralirioŋiqə kengəytilgən bolidu; Məsiḥning səltəniti «muḳəddəs zemin»ni mərkəz ḳilip «yər yüzining qətlirigiqə» bolidu. Biz «Zəkəriya»da «burunḳi pəyoŋəmbərlər»ning bexarətlirining hulasilanoŋanliḳini 10-ayəttə yənə bayḳaymiz; məsilən «Mikaḥ»din: —

«**Əmdi sən, i Bəyt-Ləḥəm-Əfrataḥ,**
Yəḥudadiki minglioŋan xəḥər-yezilar arisida intayin kiqik boloŋan bolsangmu,
Səndin Mən üqün Israiloŋa ḥakim boloŋuqi qiḳidu;
Uning Məndin qiḳixliri (yaki qiḳip-kirixliri) **ḳədimdin,**
Yəni əzəldin bar idi...
U bolsa Pərwərdigarning küqi bilən,
Pərwərdigar Hudasining namining ḥəywitidə padisini beḳixḳa ornidin turidu;
Xunglaxḳa ular məzmut turup ḳalidu;
Qünki U ḥazir yər yüzining ḳərilirigiqə uluŋ bolidu;
Wə bu adəm bolsa bizning aram-hatirjəmlikimiz bolidu...

Wə u künidə əməlgə axuruliduki, dəydu Pərwərdigar,
Mən aranglardin barlik atliringni üzimən,
Jəng ḥarwiliringni ḥalak kilimən.
Zeminingdiki (sepillik) **xəḥərliringni yokitimən,**
Barlik istiḥkamliringni oqulitimən» («Mik.» 5:2, 4, 5, 10, 11).
Yəxaya pəyoƣəmbər mundak dəydu: «**U əllər arisida ḥəküm qikiridu,**
Nuroƣun həlklərning ḥək-naḥəklirigə kesim kilidu;
Buning bilən ular kiliqlirini sapan qixliri,
Nəyzilirini oroƣak kilip sokuxidu;
Bir əl yənə bir əlgə kiliq kətürməydu,
Ular ḥəm yənə uruxni əgənməydu» («Yəx.» 2:4).

Xunga xu bexarəttiki 9- wə 10-ayətning otturisida, yəni Məsiḥning əlüxining wə yər yüzidiki səltənitining ḥokukini kolioƣa elix arilikining kanqilikliki bizgə naməlum, lekin ḥaziroƣiqə ikki ming yildək wakit ətti. Məsiḥ ḥokukini kolioƣa aloƣanda, Uning tuoƣulux waktida pərixtilər eytkan: «**Yər yüzidə bolsa U səyünidioƣan bəndilirigə aram-hatirjəmlik bolsun!**» degən nahxisi əməlgə axurulidu («Luka» 2:14).

Dərwəkə, mukəddəs yazmilarni bir-biri bilən selixturux arkilik xuni bilimizki, taki 10-ayət əməlgə axuruloƣuqə, yəni əllərning «**kiliqlirini sapan qixliri, nəyzilirini oroƣak kilip sokuxixi**»oƣiqə dunyada əzəldin kərülüp bakmioƣan bir hil dəḥxətlik urux partlaydu; əllər xuningoƣa təyyarlinip əməliyəttə: «**Sapan qixlirini kiliq kilip, oroƣaklirini nəyzə kilip sokuxidu**» («Yoel» 3:10).

Gərqə Məsiḥ yər yüzidə qətkə kekiloƣan bolsimu, U Hudaning ong təripidə olturup Özini «Mening padixaḥim!» dəp etirap kiloƣuqiloroƣa bügün «aman-hatirjəmlikni səzləwatidu». Xuning bilən U Özigə ixəngənlərgə rosuli Pawlus arkilik: «**Adəmning oylioƣinidin exip qüxidioƣan, Hudadin kəlgən hatirjəmlik bolsa kəlbinglarni wə oy-pikringlarni Məsiḥ Əysada kooƣdaydu**» dəydu («Fil.» 4:7).

9-babtiki ahirki ayətlər (10-bab bilən pütünləy munasiwətlik bolup) Kutkuzoƣuqi padixaḥning ikkinqi kelixi wə hizmət kilixining nətijiliri, bolupmu Israilioƣa boloƣan nətijiliri tooƣruluk tehimu təpsilatlarni bizgə təminləydu.

Məsiḥ 11-ayəttə yənə Zion wə Israilioƣa məhsus: «**Əmdi seni bolsa, sanga qüxürülgən əḥdə kəni tüpəylidin, Mən arangdiki məḥbuslarni susiz orəktin azadlikka kikirimən**» dəydu.

Aldi-kəyni ayətlərdin kariloƣanda, muxu səzlər pütkül Israilioƣa eytilidu, qünki «Əfraim wə Yəḥuda» ḥəm «Yəḥuda wə Əfraim» degən səzlər enik kərünidu (10-13). Hudaning «əḥdə»si bolsa, məyli Ibraḥim bilən tüzgini bolsun yaki Sinay teoƣida həlk bilən tüzgini bolsun pütkül həlkni əz iqigə aloƣanidi.

«Əḥdə kəni» degən səzning muḥim mənisi bəlkim «Misirdin qikix» 24-babtiki ixlarni kərsitixi mumkin. Xu qaoƣda Huda Israil həlki bilən: «**Silər Mening həlkim bolisilər, Mən silərning Hudayinglar bolimən**» dəp Musa pəyoƣəmbərning wasitisi bilən əḥdisini tüzgən; əḥdini betikix üqün Musa həlk sunoƣan kurbanliklarning kənini ularning üstigə sepip, mundak dedi: «**Mana, bu Pərwərdigar muxu səzlərning ḥəmmisigə asasən silər bilən baoƣlioƣan əḥdining kenidur**» («Mis.» 24:8). Israil xu əḥdigə wapasiz bolup qikti; lekin Hudaoƣa nisbətən «əḥdə kəni» Uning Özining xu əḥdigə boloƣan wapadarliki, daim səzidə qing turidioƣanlikioƣa kapalət wə bəlgə idi. Hudaning Ibraḥim bilən, xundakla barlik əwladliri bilən baoƣlioƣan ilgiriki

əhdisimu qurbanlik qeni bilən məhürləngənidi («Yar.» 15:9-10). Bu qurbanliklarning qanlirining ḥəmmisi Hudaning Məsih arqilik mənggü baoliqan tehimu əwzəl, tehimu uluo keyinki «yengi əhdisi»ning, yəni əng ahirki əhdisining qimmətlik qenini kərsitidu («Ibr.» 8:6, 9:11-15). Xu «əhdə qeni», yəni Məsihning qeni barlik gunahkar insanlar üqün Hudaning wədə qiloqan baht-bərikətlirini eqip beridu.

Məsih Əysa barlik insanlarning nijatqa erixixi üqün əz jenini pida qilixning aldida əz qeni tooruluk mundaq dedi: —

«**Bu Mening qenim, nuroqun adəmlər üqün tökülidioqan, yengi əhdini tüzidioqan qenimdur**» («Mar.» 14:24). Məsih krestkə mihlinip qurbanlik qilinoqandin keyin, Hudaning məyli Israiloqa qiloqan wədiliri yaki pütkül insanlaroqa qiloqan wədiliri bolsun, xu yərdə tökülgən qimmətlik qenida jəzmləxtürülüp məhürləngən: «**Qünki Hudaning qanqilik wədiliri boluxidin qət'iynəzər, ular Uningda «bərhək»tur wə ... Hudaoqa xan-xərəp kəltüridioqan «Amin» bardur**» («2Kor.» 1:20).

Əmdi «əhdə qeni» səwəbidin Huda: «**Mən arangdiki məhbuslarni susiz orəktin azadlikqa qikirimən**» — dəydu.

Muxu sözlər kəqmə mənidə bolup, əlwəttə, Israillarning sürgün boloqan əhwalini kərsitidu. Yəxaya pəyoqəmbər Israilning kəlgüsidiki xu əhwali tooruluk bexarət berip: —

«**Birak muxular bolsa olja elinoqan ḥəm bulang-talang qilinoqan bir həlqtur;**
Ularning ḥəmmisi ora-tuzakta tutuloqan,
Gündihanilarda qamilip oqayib bolidu;
Ular oqəniymət bolup, ḥeqkim qutquzmaydu;
Ular olja bolup, ḥeqkim: «Qayturup berix!» deməydu» — dedi («Yəx.» 42:22).

Lekin gərqə Israillar «gündihanilarda qamaloqan», «bulang-talang qilinoqan» bolsimu, ular tehi əlümgə tapxurulup yoqitilmidi; «susiz orək» degən ibarə Yüsüpning tarihidin, «Yar.» 37:24din nəqil kəltürülgən bolup, Israilning yoqitilmioqanliqini puritip beridu. Yüsüpning akiliri uni əltürməkqi boloqanda, Rubən uni qutquzux məqsitidə uni yenidiki xu orəkkə taxlayli, dəp təxəbbus qildi. Xundaq orəklər ambardək su qaqilaxqa ixlitilətti; su yoq boloqanda bəzidə gündihana süpitidə ixlitilətti. Yüsüp orəkkə taxlanoqanda, uningda su yoq idi; boloqan bolsa u oqərk bolatti.

Israilning əhwali əsirmu-əsir xundaq bolup kəldi. Ular nuroqun qetim «orəkkə taxlandi»; lekin eoqir azab-oqubətlər iqidimu yoqalmidi. Ahir berip Israil Yüsüpning tarihioqa ohxax, Hudaning əmri bilən orəktin azad bolup, yuqirioqa kətürülüp «xaqanə həlk» bolidu.

Lekin Israilning jismaniy jəhəttin barlik əsirliktin azad bolidioqanliqi ularning roḥiy jəhəttin barlik gunahlirining əsirlikidin tehimu uluo azadlikqa qikirilixi birla waqitta bolidu, xundaqla roḥiy azadlikioqa birhil bəlgə bolidu. Mukəddəs yazmilardiki baxqa yərdə «məhbuslar» yaki «əsirlər» degən sözlər pəqət jismaniy əsirlik bolupla qalmay, bəlki gunahqa wə Xəytanoqa boloqan roḥiy asarətlikni süpətləydu.

Xunga, Məsih Yəxaya pəyoqəmbərning aoqzi arqilik Özining kəlgüsi hizmitigə bexarət beridu: — «**Rəb Pərwərdigarning Roḥi Mening wujudumda, qünki Pərwərdigar Meni ajiz ezilgənlərgə hux həwərlər yətküzüxkə məsiḥligən... asarəttə yatqanlaroqa** (bu sөz bilən «Zək.» 11:9diki «məhbuslar» ibraniy tilida bir sөz bilən ipadilinidu) **zindanning qong eqilidioqanliqini**

jakarlaxka əwətti; Pərwərdigarning xapaət kərsitidioŋan yilini ... jakarlaxka əwətti» («Yəx.» 61:1-2). Israil Məsihkə iman-ixənq bilən karaydioŋan künidə «Hudaning zor nijatliri»ni kəridu, «**barlik kəbihlikliridin bədəl tələp kutkuzilidu**» («Zəbur» 130-küy). Ular xu küni Dawutka ohxax: «**U meni halak kiloŋuqi hangdin, yəni patkak laydin tartiwaldi, U putlirimni uyul tax üstigə turoŋuzup, kədəmlirimni mustəhkəm kildi**» deyələydu («Zəb.» 40:2-3).

Hudaning pütkül həlk üqün rohiy wə jismaniy azad tooŋruluk wədisi 12-ayəttə tiloŋa elinidu: —«**Mustəhkəm jayoŋa kaytip kelinglar, i arzu-ümidning məhbusliri!**».

«**Mustəhkəm jay**» Hudadin baxka heqkim yaki heqkandak jay bolalamaydu — «**Həm Pərwərdigar Өz həlkigə baxpanahdur,**
Israil balilirioŋa küq-himayə bolidu» («Yoel» 3:16).

«**Arzu-ümidning məhbusliri**» degən ibaridə «arzu-ümid» ibraniy tilida «birdinbir arzu-ümid» yaki «heliki arzu-ümid» degən səz bilən ipadilinidu. Qünki Huda daim Israilning aldioŋa yaloŋuz, qong, uluo bir ümidni koyidu: «**Qünki Өzümning silər tooŋruluk pilanlirimni, apət elip kelidioŋan əməs, tinq-awatlik elip kelidioŋan, ahirda silərgə ümidwar keləqəkni** (ibraniy tilida: «bir keləqək wə bir ümidni») **ata kilidioŋan pilanlirimni obdan bilimən, — dəydu Pərwərdigar**» («Yər.» 29:11) — Demək, Huda ularoŋa nisbətən Өz wədisigə asas kilinoŋan ümid boyiqə ularoŋa parlak bir keləqəkni ata kilidu. 130-küyni namsiz yazoŋuqi əzi tartkan eoŋir azab-okubətlər iqidə əzi tooŋruluk: «**Pərwərdigarni kütiwatimən; jenim kütüwatidu; mən Uning səzigə ümid baoŋlidim**», dəydu, andin Israiloŋa munu rioŋbətlik səzni elan kilidu: «**I Israil, Pərwərdigaroŋa ümid baoŋlanglar; qünki Pərwərdigar bilən əzgərməs muhəbbət bardur; Uning bilən zor nijatlarmu bar; U Israilni barlik kəbihlikliridin bədəl tələp kutkuzidu**» («Zəbur» 130:5, 7-8). Israil tartkan barlik azab-okubətlər əzlirining gunahliri tüpəylidin boloŋaqka, Huda Israilning gunahlirini kəqürüm kilip ularni kəbihlikliridin azad kilixi bilən təng, yənə «**Israilni barlik azarliridin hərlükkə kutkuzidu**» «Zəb.» 25:22).

Məsihning jamaitidə keləqikkə parlak bir ümid bar — bu ümid gunahtin azad bolux əməs (qünki Məsihdə allikaqan gunahtin azad bolduk), bəlki Uning kayta kelixidə bizdə bolidioŋan bəht-bərikəttin ibarəttur: «**... Bizmu, yəni Mukəddəs Rohning tunji qikaroŋan mewisidin bəhrimən boloŋan bizlərmu dilimizda nalə-pəryad kətürməktimiz həmdə Hudaning ooŋulliri süpitidə kobul kiliniximizni, yəni tenimizning nijattiki hərlükkə qikirilixini intizarlik bilən kütməktimiz.**

Kutkuzuloŋandin tartip bu ümid bizdə bar idi. Lekin ümid kilinoŋan nərsə kərülgən bolsa, u yənə ümid bolamdu? Kimmu kəz aldidiki nərsini ümid kilsun? Birak, tehi kərmiginimizgə ümid baoliooŋanikənmiz, uni səwrqanlik bilən kütüximiz kerəktur» («Rim.» 8:22-25).

Xunga «**Biz uluo Huda, nijatkarimiz Əysa Məsihning xan-xərəp bilən kelidioŋanlikioŋa boloŋan mubarək ümidimizning əməlgə exixini intizarlik bilən kütimiz**» («Tit.» 2:13). U ah-zar kətüridioŋan pütkül kainatka aram wə azat elip kelidu, andin «**U barlik məwjudatlarni Өzigə boysunduridioŋan kudriti boyiqə bizning əbgar bu tenimizni əzgərtip, Өzining xan-xərəplik tenigə ohxax haloŋa kəltüridu**» (Fil.» 3:21).

Rosul Pawlusning «Israilning kütkən ümidi» tooŋruluk səzlirinimu kərüng («Ros.» 26:6-7, 28:20).

Pawlus: «**Uluo Huda, nijatkarimiz Əysa Məsihning xan-xərəp bilən kelidioŋanlikioŋa boloŋan mubarək ümid**» tooŋruluk səzliginidə («Tit.» 2:13) xu ümid xübhisizki uning kəz aldida idi. Qünki pəkət Məsih yər yüzigə kaytip kəlgəndila Uning jamaitigə nisbətən, Israiloŋa nisbətən, xundakla pütkül aləmgə nisbətən kütkən ümid pütünləy əməlgə axurulidu.

12-ayətning ikkinqi kisimoɣa keləyli: «**Bügün mən jakarlap eytimənki, tartkan jazaliringning əksini ikki ḥəssiləp sanga kayturimən**».

«**Bügün**» degən səzning muxu yərdə ixlitilixi «bügünki kiynqilikilar wə osal ḥalinglaroɣa karimay» degənni təkitlәx üqündur.

«**Ikki ḥəssiləp**» degən sez Hudaning Өz həlkigə boloɣan muamilisining muḥim bir prinsipini bildürüx üqün Mukəddəs Kitabta kəp yərlərdə tepilidu. Uning səwəbi əslidə Hudaning «tunji balilar» tooɣruluk kanun-bəlgilimisidə qüxəndürülidu. Kanun boyiqə, birsining tunji ooɣul balisining atisining mal-mülkigə warislik kiloɣan ülüxi baxka balilar wə ailisidikilərningkidin ikki ḥəssə kəp boluxi kerək idi. Tunji balisining məlum jəḥəttə tolimu namuwapik yeri bolmisa yaki atisioɣa wapasizlik kiloɣan bolmisa, undakta bu ḥokukni uningdin məḥrum kilixka kət'iy bolmaytti. Birsining ikki ayallik boluxi Hudaning Adəm'ataoɣa bekitkini boyiqə əməs idi («Mar.» 10:1-9, bolupmu 6-ayətni kərüng). Xundaktimu, Israilda birsining ikki ayali boloɣan bolsa təwəndiki bəlgilimigə riayə kilixi kerək idi: —

«**Əgər birsining ikki ayali bolup ularning birigə amrakliк, yənə birigə əqlük kiloɣan bolsa wə amrak wə əq boloɣan ḥər ikkisidin ooɣul tuoɣuloɣan bolsa, tunjisini əq ayalidin tapkan bolsa, undakta u kixi ooɣullirioɣa barini miras üqün üləxtürüp bərgən künidə əq ayalining ooɣli, yəni uning tunji ooɣlining ornioɣa amrak ayalining ooɣlini tunji ooɣullukka koyuxka bolmaydu. U bəlki əq ayalining ooɣlini tunji ooɣlum dəp etirap kilsun; tunji ooɣulluk ḥokuki uningki boloɣaqka, atisi barlik mal-mülkidin uningoɣa ikki ülüx miras bərsun**» («Kan.» 21:15-17. Bu bəlgilimining bir səwəbi, xübḥisizki, tunji ooɣulning məs'uliyiti yaxanoɣan, əyibnak yaki aoɣrik bolup kaloɣan uruk-tuoɣkanliridin həwər elix idi).

Bu prinsip Yüsüpning əḥwalida kərülidu. Yakupning tunji ooɣli Rubən idi; lekin u atisioɣa buzukqilik kilix bilən wapasizlik kiloɣaqka, tunji ooɣulluk ḥokukidin məḥrum bolup, ḥokuk Yüsüpgə berildi («2Tar.» 5:1-2). Yüsüptə xu «tunji ooɣulluk ḥokuki» boloɣaqka, uning nəsilliri «bir kəbilə» əməs, bəlki «ikki kəbilə» — yəni Əfraim wə Manassəḥ — dəp ḥesablandi. Bu ikki kəbilə Israil miras kiloɣan zemindin ikki ülüxni igilidi. Xuning bilən Yüsüpni «tunji ooɣul» süpitidə Yakupning barlik mal-mülkidin ikki ülüxni aloɣan, deyixkə bolidu.

Israil baxka əllərgə nisbətən «Hudaning tunji ooɣli» dəp ḥesablinidu («Mis.» 4:22) wə uning ularoɣa boloɣan muamilisi əz kanunioɣa asasən bolidu. Israil əz zeminida ata-bowiliri bilən baoɣlioɣan əḥdisidə qing turoɣuqi Hudaning mudapiəsi astida boloɣanda, Israil «ikki ḥəssiləp» uning iltipati wə bəht-bərikitini kəridu. Ularda xundak imtiyaz boloɣanikən, xuningoɣa munasip ḥalda ikki ḥəssə jawabkarlikmu bolidu — «**Kimgə kəp berilsə, uningdin tələp kilinidioɣini kəp bolidu**». Xunga Israil gunaḥ kilsa (baxka əllər bilən selixturulup) «ikki ḥəssiləp» jazalinidu. «Tunji ooɣulning ikki ülüx mirasi, xundakla ikki ḥəssə jawabkarliki bolidu» degən ḥəkikət munu ayətlərgə qüxənqə beridu: — «**U Pərwərdigarning kolidin barlik gunaḥlirining ornioɣa ikki ḥəssiləp meḥir-xəpkitini aldi**» («Yəx.» 40:2) wə «**Mən awwal ularning kəbiḥlikini wə gunaḥini bexioɣa ḥəssiləp kayturimən; qünki ular zeminimni ... buloɣioɣan, wə Mening mirasimni lənətlik nərsiliri bilən tolduroɣan**» («Yər.» 16:18). Mana xu səwəbtin «**Yerusalemda kiloɣanliring bu aləmdiki ḥərkandak baxka yurtta əzəldin kilinoɣan əməs!**» deyilidu («Dan.» 9:12); miladiyə oninqi əsirdə dangki qikkan bir Yəḥudiy tarihxunas: «Israil tartkan dərd-ələmlər baxka barlik insanlarningkidin exip kətkən» dəp yazoɣanidi.

Gərqə ḥazir Yəḥudiy həlkining bir kismi Pələstin zeminini kayta igiligən bolsimu, ular tartidioɣan azab-okubətlər tehi ahirlaxmidi. Lekin ularning azab-okubətliri mənggülük bolmaydu. Ahir berip, Məsiḥni kobul kilip towa kiloɣandin keyin ular kaytidin «Hudaning

tunjisi» süpitidə «... **horlinip, xərməndiliktə qaloƣinining ornioƣa ikki ḥəssə nesiwisi berilidu; rəswa kilinoƣanlikning ornioƣa ular təksimatida xadlinip təntənə kilidu; xuning bilən ular zeminoƣa ikki ḥəssiləp igidarqilik kilidu; mənggülük xad-huramlik ularningki bolidu**» («Yəx.» 61:7).

Mana bu Hudaning Zəkəriya pəyoƣəmbər arkilik «**tartkan jazaliringning ikki ḥəssisidə əksini kayturimən**» deginining mənisidur.

9-bab 13-15-ayətlərdə Məsiḥning dunyaoƣa kaytip kelixidin burun bolidioƣan birnəqqə ix kaytidin təpsiliy bayan kilinidu. Israil gunaḥliridin azad bolup, yənila əz zeminida «ikki ḥəssə» əz ülüxigə erixixtin ilgiri «dunyawi küqlər» məoƣlup kilinip, Hudaning padixaḥlikining düxmənliri aoƣduruluxi kerək bolidu: —

«**Qünki Θzüm üqün Yəḥudani okyadək egildürdum, Əfraimni ok kilip okyaoƣa saldim; Mən ooƣul baliliringni ornidin turoƣuzimən, i Zion — Ular sening ooƣul baliliringoƣa karxi jəng kilidu, i Gretsiyə!**

I Zion, Mən seni palwanning kolidiki kiliqtək kilimən. Pərwərdigar ularning üstidə kərünidu; Uning oki qakmaktək etilip uqidu. Rəb Pərwərdigar kanayni qalidu; U jənubtiki dəḥxətlik kara kuyunlarni billə elip yürüx kilidu» (13-14).

Uxbu babtiki ahirki ayətlərdiki bexarət tooƣrisida birnəqqə baykioƣinimiz təwəndə: —

(a) «**Gretsiyəning ooƣul baliliri**» — bu Iskəndər əlgəndin keyinki «dunyawi küq» dəp ḥesablanoƣan Gretsiyə imperiyəsini kərsitidu (Zəkəriyaning dəwridə ular «dunyawi küq» əməs idi). Lekin bexarət Iskəndərning keyinki dəwrlirining ixliridin yirakтiki kəlgüsigə, yəni ahirki zamanlaroƣa atlap ətidu. Bexarətning əməlgə axuruluxi Yəḥudiy «Makkabiylar» («bazoƣanlar») degən batur həlkning miladiyədin ilgiriki 4- wə 3-əsirdə Suriyəni idarə kiloƣan grek həkümdarlar boloƣan «Selyukuslar» bilən boloƣan jəngliri bilən baxlinidu. Bu jənglərdə «Makkabiylar» əslidə Yəḥudiy həlkni mutlək yokatmakqi boloƣan «yengilməs küqlər» dəp ataloƣan «Selyukuslar»ni məoƣlup kildi. Jənglər «Makkabiylar» degən kitabning 1-, 2- wə 4-tomida hatirilinidu. Muxu kitablar Mukəddəs Kitabning bir kismi əməs, birak u birkədər ixənqlik tarihiy hatirilər dəp ḥesablinidu. Dərwəkə «Makkabiylar» tooƣruluk «**Etikadi arkilik ... ular kiliqning tioƣidin keqip kutuldi, ajizliktin küqəydi, jənglərdə baturluk kərsətti, yat əllərning koxunlirini teri-pirəng kildi**» deyixkə bolidu («Ibr.» 11:34).

(ə) Bexarət xu jənglər bilən tohtimaydu; qünki toluk bexarət barlik dunyawi imperiyələrning pütünləy aoƣduruluxini kərsitidu. «Makkabiylar» bolsa Huda küqləndürgən kəlgüsidiki batur Israiloƣa wəkillik kilidu.

(b) Pərwərdigar «**jənubtiki dəḥxətlik kara kuyunlar bilən təng yürüx kilidu**» deyilidu. Pəlәstində əng dəḥxətlik kara kuyunlar adəttə jənub tərəptin qikidu («Zəb.» 18:6-9, «Zəb.» 77:16-19, 144:6, 7 wə bolupmu «Ḥab.» 3:12-14ni kərüng).

(p) Xu qaoƣda Məsiḥ Pərwərdigaroƣa wəkil bolup: «**Ularning üstidə kərünidu; Uning oki qakmaktək etilip uqidu**» wə «**Hudaning koxunlirining sərdari**» süpitidə: «**kanayni qalidu**» («Yəx.» 30:30-33də ohxap ketidioƣan bir əḥwal kərsitilidu; xu qaoƣda düxmən Asuriyələr idi). Andin U «**qikip xu yat əllər bilən uruxidu, Uning jəng kiloƣan künidikidək uruxidu**» (14:3ni kərüng).

(«**Jəng kiloƣan künidikidək**» — bəlkim Pərwərdigar Israilni Misirdin kutkuzoƣan künini («Mis.» 14-15-bab) yaki Yəxua pəyoƣəmbərning dəwridə uning Amoriylar bilən kiloƣan jengini kərsitidu («Yəxua» 10-bab)).

(t) 15-ayət Zəburning muəllipining: «**Huda arkilik biz qokum baturluk kərsitimiz; bizgə zulum kiloquqilarni qəyliguqi dəl U Θzidur!**» degən səzlirini bizgə əslitidu («Zəb.» 60:12, 108:13): — «**Pərwərdigar... ular üqün mudapiə bolidu**» (ibraniy tilida «ularning üstidə kalkan bolidu»).

Dawut pəyoɣəmbər «Zəb.» 3:3də: — «**Sən, Pərwərdigar, ətrapimdiki kalkandursən**», dəydu. «Yəx.» 37:33, 38:6, «Yar.» 15:1nimu kerüng.

— «**Ular saloɣa taxlirini kukum kilip, dəssəp qəyləydu; ular iqiwelip, xarab kəypini sürgənlərdək kiykas-sürən kətüridu; ular kanoɣa miləngən kurbangahning bürjəkliridək, kanoɣa toldurulоɣan kaqilardək bolidu**». Muxu ayəttə Israilning «iqiwelix»ini kəqmə mənidə, yəni ularning düxmənlirining karxiliklirini iqimlikni oɣurtuldap iqkəndək asanla yimiriwetidu, dəp qüxinix kerək, əlwəttə.

Mukəddəs Roh arkilik, Zəkəriya pəyoɣəmbərning muxu ayəttə «hulasiligən» ilgiriki bexarətlər munularnimu ez iqigə alidu: —

Hudaning «sahta pəyoɣəmbər» Balaamning aoɣzioɣa saloɣan səzi: «**Mana, bu kowm** (Israil) **qixi xirdək kopidu, ərkək xirdək kəddini ruslaydu; ezi owlioɣan owni yemigüqə, eltürgənlərning kenini iqmigüqə, hərgiz yatmaydu!**» («Qəl.» 23:24) wə: —

«**Yakupning kaldisi əllər arisida,**
Yəni nuroɣun həlklər arisida ormandiki haywanlar arisidiki xirdək bolidu,
Koy padiliri arisidiki arslandək bolidu;
Xir ətkəndə ularning arisidin,
Heqkim kutkuzup alalmioɣudək qəyləp dəssəydu,
Titma-tit kilip yirtiwetidu» («Mik.» 5:8).

(j) Israil 16-ayəttə «taj gəhərliri»gə ohxitilidu. Düxmənlər bolsa ayaoɣ astida dəssəp qəylinidioɣan «saloɣa taxliri»oɣa ohxitilidu. Ahirki ikki ayəttə bexarət yukiri pəlligə yetidu. Hudaoɣa karxi qikkan barlik dunyawi küqlər aoɣdurulup, Hudaning həlki kətürülüp xan-xərəpkə erixidu: — «**Pərwərdigar boloɣan ularning Hudasi ularni Θzüm bakkan padam boloɣan həlkim dəp bilip kutkuzidu; qünki ular taj gəhərliridək Uning zemini üstidə kətürülidu**».

Bu səzlərdə bexarətqining temisi jənglər wə kan təkülüxlərdin ətüp «padiqi wə padisi» degən temioɣa kelidu. Bu əməliyəttə kitabning ahirki babliridiki qong temidur.

(q) Pərwərdigar xu künidə «**ularni kutkuzidu**». Bu kutkuzux pəkət uning ularoɣa yardəmdə bolup düxmənliridin kutkuzuxila əməstur; qünki bu ixlar bexarəttə allikaqan enik bayan kilindi. Muxu yərdiki «kutkuzux» gunahtin, barlik rohiy buloɣinixlardin paklandurux nijatidur. U yahxi padiqi Θz padisi üqün barlik kiloɣanliridək Israilni «izdəp tepip», «kutkuzup» andin Θzi (Məsih arkilik) ularni bakidu. Barlik pəyoɣəmbərlər degüdək bu uluoɣ tema tooɣruluk səzləydu. Xu qaoɣda Israilning həmmisi Dawut pəyoɣəmbər əng tonux küyidə eytkandək: — «**Pərwərdigar meni bakkuqi Padiqimdur, mohtaj əməsmən heqnərsigə**» deyələydioɣan bolidu («Zəb.» 23:1)

(h) Pərwərdigar bu «kutkuzux»i bilən ularni intayin yukiri mərtiwigə kətüridu. Israil «**taj gəhərliridək Uning zemini üstidə kətürülidu**». Ibraniy tilida «taj» muxu yərdə padixahning yaki kahinning tajini kərsitidu («Mis.» 29:6də u bax kahinning səllisining üstigə takilidioɣan «mukəddəs otuoɣatni»ni kərsitidu).

Yəxaya pəyoɣəmbər bu bexarəttikidək Israilning parlak keləqiki tooɣruluk: «**(Zionning) həkkaniyliki julalinip qaknap qikidu, uning nijati bolsa lawuldawatkan məx'əldək qikidu**», andin bularning nətijisidə: «**... əllər sening həkkaniylikingni, barlik padixahlar xan-xəripingni**

kəridu» dəydu. Əng ahirida: «**... Sən Pərwərdigarning qolida turoɣan güzəl bir taj, Hudayingning qolidiki xaḥanə bax qəmbiriki bolisən**» deyilidu («Yəx.» 62:1-3).

(d) Bu ayəttiki «**Uning zemini üstidə**» degən ibarə bizgə Pələstin zemini ḥəmmidin awwal Hudaning Өziningki ikənlikini əslitidu. Gərqə pütkül yər yüzi Uningoɣa təwə bolsimu, U yənila Pələstin tooɣruluq alaḥidə «zeminning өzi Meningki» dedi («Law.» 25:23). U yənə «**Immanuəlning zemini**» («Yəx.» 8:8) dəpmu atilidu; qünki Israilning padixaḥi «immanuəl» yəni Məsiḥ Ibraḥimning ḥəqiqiy əwladi, xundaqla Dawutning ḥəqiqiy əwladi süpitidə uningoɣa waris bolidu (zemin Dawutning əwladi boloɣan «Ḥəqiqiy Padixaḥ»qa wədə qilinoɣanidi); lekin «Hudaning Ooɣli» süpitidə zemin Uningoɣa tehimu təwə bolidu.

Bexarət pəyoɣəmbərning ḥayajanlinip eytqan sözi bilən ahirlixidu: —«**Xunqə zordur uning meḥribanliqi, xunqə qaltistur uning güzəlliki!**»

«Güzəl» degən bu söz (ibraniy tilida «yafi») Təwratta Məsiḥni təswirləx üqün ixlitilidu; məsilən, «**Insan baliliri iqidə sən əng güzəldursən**» («Zəb.» 45:2) wə: «**Kəzliring padixaḥni güzəllikidə kəridu**» («Yəx.» 33:17) deyilidu. Muxu yərdə «güzəl» degən söz birinqi qetim Huda tooɣruluq biwasitə ixlitilidu. Əməliyəttə u muxu yərdimu Məsiḥni kərsitidu; qünki Israilning kərünməs Hudaning güzəllikini kəlgüsidə kərüxi dəl ularning padixaḥi Məsiḥning yüzidə bolidu.

Lekin Hudaning güzəllikini izdəxkə xu künini kütüximiz lazim əməs; qünki biz ḥətta bügünmu Dawut pəyoɣəmbər bilən billə:

«**Pərwərdigardin birla nərsini tiləp kəldim; mən xuningoɣa intiliməktimənki**
— Өmür boyi Pərwərdigarning өyidə bolsam,
Pərwərdigarning güzəllikigə qarap yürsəm,
Uning ibadəthanisida turup yetəklixigə muyəssər bolsam dəymən!» («Zəb.» 27:4) dəp dua qilalaymiz; Muqəddəs Roḥ arqilik etiqadqilar üqün bu bügün reallik bolidu: — «**Əmma Rəb xu Roḥtur; wə Rəbning Roḥi qəyərdə bolsa, xu yərdə ḥərlük bolidu. Wə biz ḥəmmimizning yüzimiz qümpərdisiz ḥalda Rəbning xan-xəripigə qarioɣinida, ohxax süritidə boluxqa xan-xərəptin xan-xərəpkə Roḥ boloɣan Rəb təripidin pəllimupəllə өzgərtilməktimiz**» — dəydu rosul Pawlus («2Kor.» 3:18).

Pəyoɣəmbərning: «**Xunqə zordur Uning meḥribanliqi!**» dəp towlioɣini Dawutning Zəburda ilgiriki uluoɣ sözini «hulasilaydu»: — «**Өzüngni baxpanaḥ qiloɣanlar üqün insan balilirining köz aldida kərsətkən iltipatliring, yəni Өzüngdin qorqidioɣanlar üqün saqlioɣan iltipat-nemətliring nəqədər zordur!**» («Zəb.» 31:19) wə «**Ular zor meḥribanliqingni əsləp, uni mubarəkləp tarqitidu!**» («Zəb.» 145:7).

Hudaning yahxiliqi tooɣruluq qədimki bir alim degəndək: «Barliq yeqimlik nərsilər өzidiki yeqimliqni, barliq güzəl nərsilər өzidiki güzəllikni, barliq parlaq nərsilər өzidiki julani, barliq janiwarlar өzidiki ḥayatni, barliq səzgüsi barlar өzidiki səzgüni, barliq midirlioɣuqilar өzidiki dərmanni, barliq əqli barlar өzidiki bilimni, barliq mukəmməl nərsilər өzidiki mukəmməllikni, barliq ḥərqandaq yahxilik bar nərsilər өzidiki yahxiliqni Uningdin qobul qilidu».

Israilning zor roḥiy өzgirixi өz zeminidiki qong jismaniy өzgirix bilən əks etilidu wə xuningoɣa bəlgə bolidu: «**Ziraətlər yigitlərni, yengi xarab qizlarni yaxnitidu!**».

(Dawami) 10-bab — Israilning padiqisi boloɣan padixaɦining Өz həlki üqün kilidioɣan ixliri

Israilning өz padiqisi ɦəm padixaɦining keyünüxi wə yetəkqilikidə kandak bəht-bərikət wə bayaxatni kəridioɣanlikı bu 10-babtiki tüp temidur. 10:1-4-ayətlər 9-babtiki 7-11-ayətlərning dawamidur: —

«**Pərwərdigardin «keyinki yamoɣur» pəslidə yamoɣurni tələp kilinglar; Pərwərdigar qakmaklarni qakturup, ularoɣa mol yamoɣurlarni, xuningdək ɦərbirigə etizda ot-qəplərni beridu**» (1-ayət).

«**Keyinki yamoɣur**» bolsa Pələstində 3- yaki 4-ayda yaoɣidu, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Bu yamoɣurlar bolmisa ɦeq ɦosul bolmaydu. Xunga bu dua yukiriki 7:19diki bexarət bilən baoɣlinixlik; ziraətlər wə üzümlərgə yamoɣur kerək, əlwəttə. Pələstin kaytidin «**süt wə ɦəsəl ekip turidioɣan**» bir zemin boluxi üqün bu yamoɣurlarning mol boluxioɣa intayin eɦtiyajlik. Gərqə bu ix ularoɣa wədə kilinoɣan bolsimu, Israil həlkı uning üqün dua bilən tilixi kerək. «Əzakiyal» 36-babta Huda Israiloɣa wədə kiloɣandək: «**Bu wəyran kilinoɣan zemin huddi Erəm baoɣqisidək boldi; harabə, wəyran kilinoɣan xəɦərlər ɦazir mustəɦkəmləndi, aɦalilik boloɣan**»din keyin u ularoɣa yənə: «**Mən yənila Israilning jəmətining bu ixlarni tiləydioɣan dua-tilawətlirigə ijabət kiloɣuqi bolimən**» dəydu (36:35-37). Bu ixtin xu muɦim ɦəkikətni kərimizki, Hudaning wədiliridin nuroɣunliri pəkət həlkining etikadi wə dua-tiləxliri bilənla əməlgə axurulidu.

Israil Hudaning yolida mangoɣan bolsa u ularoɣa xu mol yamoɣurni berətti: «**Xundak boliduki, silər Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, pütkül kəlbinglar wə pütkül jeninglar bilən Uning hizmitidə bolux üqün bügün silərgə tapilioɣan əmrlərgə kəngül koyup kulak salsanglar, Mən zemininglaroɣa өz pəslidə yamoɣur, yəni dəsləpki wə keyinki yamoɣurlarni ata kilimən; xuning bilən axlikinglarni, yengi xarabinglarni wə zəytun meyinglarni yioɣalaysilər...**» («Kan.» 11:13-15, «Law.» 26:3, 4, «Kan.» 28:1-12, «Yər.» 14:22nimu kərüng.

Mukəddəs yazmilarda «yamoɣur» bəzidə Hudaning jismaniy ɦəm roɦiy iltipatlirioɣimu wəkillik kilidu. Israil Misirdin qikkanda: «**Sən, i Huda, Өz mirasing boloɣan zemin-həlk üstigə hasiyətlik bir yamoɣur yaoɣdurdung; ular ɦalsizlanoɣanda ularni küqləndürdung**» — dəp okuymiz («Zəb.» 68:9). Israil uzun wakit uyan-buyan kezip, ezip yürgəndin keyin, Pərwərdigar ularni Өz yenioɣa kaytkuzoɣanda, xu qaoɣda ularoɣa nisbətən «**Padixaɦning qirayi kixigə jan kirgüzər; uning xəpkiti wakitda yakkan «keyinki yamoɣur»dur**» bolidu (ibraniy tilida «uning xəpkiti «keyinki yamoɣurlar»ni əpkəlgən buluttur») («Pənd.» 16:15); xu qaoɣda ular Hudani izdəydioɣan «**xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roɦ**» ularning üstigə kuyuloɣaqka Huda jawabən: «**Mən ussap kətkənning üstigə suni, kaojirak yərning üstigə kəlkünlərni kuyup berimən; nəsling üstigə Roɦimni, əwladliring üstigə bərikitimni kuyimən**» — dəydioɣan bolidu («Yəx.» 44:3).

«**Keyinki yamoɣurlar**» roɦiy iltipatlar wə bərikətlərgə wəkil boloɣaqka, barlik etikadqilar üqün pəyoɣəmbərning xu jekiləx bexaritidə bək paydilik sawatlar bar: —

(1) «**Pərwərdigardin .... tələp kilinglar; ...Pərwərdigar ... beridu**». Bu səzlər Rəbbimizning: «**Tilənglar, silərgə ata kilinidu**» degən səzini əslitidu. Huda dərwəkə qin kəngüldin qikkan dua-tiləklərni anglioɣuqidur. U bəzidə kərünüxtə «təbiiy yolda» duayimizoɣa jawab yətküzidu —

məsilən, «qaḳmaḳlarni qaḳturup» yamoɣur beridu. Yərəmiya pəyoɣəmbər: «**U yamoɣurlaroɣa qaḳmaḳlarni ḥəmraḥ ḳilip bekitidu**» dəydu («Yər.» 10:13, «Zəb.» 135:7ni ḳaytilap).

(2) «**Pərwərdigardin ... yamoɣurni tələp ḳilinglar;Pərwərdigar ularoɣa mol yamoɣurlarni... beridu**».

Əmdi məyli paniy dunyadiki uxxaḳ-qüxxək ix bolsun, roḥiy ix bolsun Huda «**... barliḳ tilikimiz yaki oylioɣanlirimizdinmu ḥəddi-ḥesabsiz artuḳ ḳilixḳa ḳadir boloɣuqi**»dur («Əf.» 3:20).

(3) «**Pərwərdigar... xuningdək ḥərbirigə etizda ot-qəplərni beridu**». Ḥeqkim Uning kəyümqanliḳidin sirtta ḳaloɣan əməs, Özigə ḳaraydioɣan ḥərbirining ḥajitidin qiḳixḳa xəhsən təyyar turidu.

Əmma barliḳ dua-tilawətlərning ünümlük boluxtiki bir qong xərti bardur; u bolsimu, pütün kənglimiz bilən jawabni yaloɣuz Huda Özidinla kütüximiz lazim:

«**Tingxa, həlḳim, Mən seni guwaḥlar bilən agaḥlandurmən;**
I Israil, Manga ḳulaḳ salsang idi!
Arangda yat ilaḥ bolmisun, yat əldiki ilaḥḳa bax əgmigin!
Seni Misirdin elip qiḳḳan Pərwərdigar Hudayingdurmən;
Aoɣzingni yooɣan aq, mən uni toldurimən» («Zəb.» 81:8-10).

Qünki Israilni palakət-ḥalakət yolioɣa saloɣan ix bolsa, dəl ularning ala kəngüllüki, tirik Hudani taxlap əllər qoḳunoɣan ərziməs butlaroɣa əgəxkənliki idi. 2-ayəttə pəyoɣəmbər ularoɣa bu ix tooɣruluḳ əslitidu: — «**Qünki «əy butliri»** («tərafim») **bimənə gəplərni eytḳan, palqilar yaloɣan «alamət»lərni kərgən, tuturuḳsiz qüxlərni səzligən; ular ḳuruḳ təsəlli beridu. Xunga həlḳ ḳoy padisidək tenəp kətti; ular padiqisi bolmioɣaqḳa, azar yeməktə**».

«**Əy butliri**» (ibraniy tilida «tərafim») «**palqiliḳ yolini kərsitidioɣan**» bir hil butlar idi. Ularning «palqi butlar» ikənliki, məsilən, «Yar.» 31-bab, «Ḥak.» 17-18-bablardin kərünidu. Əmdi xu ayəttin kərünərlikki, Israil Hudadin ayriloɣan waḳitlarda ḥərhil ḳalaymiḳan amallarni ixlitip yol izdəp yürətti. Jadugərlik, palqiliḳ, rəmmalqiliḳ, til-tumarlaroɣa tayinix — bu ixlarning ḥəmmisi buptərəslikkə ohxax, adəmlərni jin-xəytanlaroɣa əsir ḳilip baoɣlap ḳoyidu. Hudaning ḥəḳiḳitini rət ḳilix intayin hətərlik: — «**Ḳanunoɣa ḳarxi turoɣuqining məydanoɣa qiḳixi Xəytanning pəntliri bilən bolup, u hər türlük küq-ḳudrət, məjizə wə yaloɣan karamətlərni kərsitip, ḥalakətkə yüzləngənlərni azduridioɣan ḥərhil ḳəbiḥ ḥiylə-mikirlərni ixlitidu. Ularning ḥalakət aldida turuwatḳanliḳining səwəbi, əzlirini nijatḳa yetəkləydioɣan ḥəḳiḳətni səyməy, uningoɣa ḳəlbidin orun bərməslikidindur. Xu səwəbtin, Huda ularoɣa yaloɣanqiliḳḳa ixənsun dəp ḥəḳiḳəttin qətnitidioɣan bir küq əwətidu...**» («2Tes.» 2:9-12).

«**Ular padiqisi bolmioɣaqḳa, azar yeməktə**». Rəb Əysa Məsiḥ Öz waḳtida Yəhudiy həlḳigə ḳarap: «**Top-top adəmlərni kərüp ularoɣa iq aoɣritti, qünki ular harlinip padiqisiz ḳoy padiliridək panaḥsiz idi**». Bərḥək, pütkül insaniyət üqün pəḳət birla ḥəḳiḳiy padiqi bardur.

3-ayətkə ətəyli. Əslidə ularni beḳix wəzipisi barlar ulardin tenip «sahta padiqi» bolup qiḳḳaqḳa, Pərwərdigar ularoɣa boloɣan kəyümqanliḳini kərsitix üqün əzi ularoɣa padiqi bolup, baḳidioɣan bolidu. Buning birinqi basḳuqi sahta padiqilarni jazalax bolidu: — «**Mening oɣəzipim padiqilaroɣa ḳozoɣaldi; Mən muxu «tekə» yetəkqilərni jazalaymən**». Muxu yərdiki «padiqilar» wə «tekə»lər bolsa Yərəmiya pəyoɣəmbər wə Əzakiyal pəyoɣəmbər əyibligən Israilning əzlirining wapasiz padixaḥliri, xaḥzadiliri, əmirliri, soraḳqiliri, kaḥinliri wə pəyoɣəmbərlirini

kərsitidu («Yərəmiya» 23-bab wə «Əzakiyal» 34-babni kərüng) — kiskisi, Өz həlkigə yetəkqilik kilix kerək bolоған, lekin əksiqə ularni azduroған kərsitidu.

«Tekə»lər «Əz.» 34:34də bolsa namratlarni bozək kilidioған bay wə küqlük adəmlərni kərsitidu: «**Əmdi silərgə kəlsəm, i Mening padam, — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mana, Mən koy wə koy arisida, koqkarlar wə tekilər arisida həküm qikirimən**» (34:17). Barlik padiqilaroға məlum boloғinidək, tekilər intayin toymas kelidu, adəttə ot-qəplərni yiltizdin yəwetidu.

Pərwərdigar ularni sahta padiqilardin kutkuzupla kalmay, Өzi kelip ularni bakmakqi: — «**Qünki samawi koxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar Өz padisidin, yəni Yəhuda jəmətidin həwər elixka kəldi** (ibraniy tilida «yoklap kəldi»)**; U jəngdə ularni əzining həywətlik etidək kilidu**» (3-ayətning dawami). Israilning «**(Hudaning) Өzining həywətlik eti**» bolidioғanlikі bəlkim Hudaning əllərni sorakka tartip jazalixida ular Uning «**jənggə qikkanda minidioған eti**» bolidioғanlikini kərsitidu.

4-ayətkə ətəyli. Muxu ayəttə Zəkəriya pəyoғəmbər Mukəddəs Roһning yolyoruki bilən «ilgiriki pəyoғəmbər»lərning Məsih tooғrisidiki bexarətlirini yənə bir ketim «hulasilap» yazidu: —

«**Uningdin, yəni Yəhudadin «Burjək texi», uningdin «Kozuk», uningdin «Jəng okyasi», uningdin «Həmmigə həkümranlik kiloғuqi» qikidu**».

«**Uningdin**» («Yəhudadin» dəp qüxiniximiz kerək) degən səz bəlkim «Kan.» 17:15-19ni kəzdə tutidu. Xu ayətlərdə «Musa pəyoғəmbərgə ohxaydioған», əmma uningdin tehimu uluoғ pəyoғəmbərning «**aranglardin, yəni kerindaxliringdin**» qikidioғanlikі kərsitilidu; «Yər.» 30:25dimu: «**Ularning bexi əzliridin bolidu; ularning həküm sürgüqisi əzliri otturisidin qikidu**» deyilidu. «Mik.» 5:2də Məsihning dəl «Yəhuda»din, yəni Yəhuda kəbilisining zeminidiki «Bəyt-Ləһəm Əfratah» degən kiqik yezidin qikidioғanlikі kərsitilidu: «**Sən (Bəyt-Ləһəm Əfratah)din Mən üqün Israiloға hakim boloғuqi qikidu**». Biz bu ix üstidə «Mikah»diki «koxumqə səz»imizdimu tohtalduk.

4-ayət bolsa 3-ayəttə eytiloған ajayib əzgirixning kandak bolidioғanlikini qüxəndürüx üqün berilgən; qünki Məsihning tət nam-unwani yaki süpiti bu ayəttə enik kərsitilidu: —

(1) «Burjək Texi»

«Burjək Texi» — buningda kəzdə tutuloғini «Yəx.» 28:16diki bexarət: «**Mana, Zionda ul bolux üqün bir tax, sinaktin ətküzülgən bir tax, kimmətlik bir bulung texi, ixənqlik mukim ul texini saloғuqi Mən bolimən. Uningoға ixinip tayanoған kixi һeq һodukmaydu, aldirimaydu**». Rəbbimizning Өzi һəm Uning rosulliri bu bexarətni Məsihni kərsitidu, dəydu («Mat.» 21:42, «Ros.» 4:11, «1Pet.» 2:4-8). «Burjək texi» nemə bolidu? Birinqidin, Məsih «Hudaning mənggülük əyi, yəni tirik Hudaning ailisi, Өz jamaiti» üqün birdinbir «burjək texi»dur.

Təwəndiki səzlər «Əfəsusluklaroға»diki koxumqə səz»imizdin elinoған: —

«Əf.» 2:20də, jamaətning «burjək texi» bolsa Məsihdur dəp eytilidu. Һərkandak büyük binada «burjək texi» əng muһim tax, binaning ulioға birinqi selinidioған taxtur. «Burjək texi» selinoғanda binaning turidioған jayini wə yəlinixini tooғra bekitidu; uningdin keyin ulioға andin binaning əzigə selinoған barlik taxlar burjək texi bilən toptooғra tooғrilinixi kerək; uning bilən tooғrilanmisa kurulux layakətlik bolmaydu; undak boloғanda, tooғrilanmioған tax eliwetilip kaytidin koyuluxi kerək bolidu. Bu ixning bizning jamaət bilən boloған

munasiwitimizgə ķandaķ baoŋlinidioŋanliķi ḥəmmimizgə ayan boluxi kerək. Jamaətkə ķandaķ wə ķəyərdə seliniximiz kerəklikini bilix üqün awwal Məsiḥ bilən ķandaķ «tooŋrilanoŋanliķimiz»ni enikliximiz kerək. Birinqi əsirdiki rosullar wə pəyoŋəmbərlərning ḥayatliri Burjək Texining Өzi bilən tooŋrilanoŋan boloŋaqķa «ulluķ adəmlər» boluxķa layaķətlik idi. Bizning dəwrimizdiki «ulluķ adəmlər»mu xu ohxax əlqəm bilən sinilip tonulidu».

Yənə bir tərəptin, «burjək texi» ikki tamni bir-birigə jipsilaxturidu. Məsiḥdə Yəhudiy ḥəm yat əllik etiķadqilar bir-birigə ulinidu: «**Qünki U bizning inaķliķimizdur, U ikki tərəpni bir ķilip otturidiki ara tamni qeķiwətti; yəni, Өz ətliri arķilиķ əqmənlikni tügitip, bəlgilimilərni kərsətkən, əmrlərni yətküzgən ķanunni bikar ķilip, ikki tərəpni Өzidə bir yengi adəm ķilip yaratti, xuning bilən inaķlikni apiridə ķildi**» («əf.» 2:14, 15)

Rosul Pawlus Əfəsusluķlaroŋa Hudaning muxu «tirik əyi» tooŋruluķ yənə mundaķ dəydu: —«**Xunga xuningdin baxlap silər musapirlar, yaķa yurttikilər əməs, bəlki muķəddəs bəndilərgə wətəndax bolisilər, Hudaning əyidikiliridin bolisilər; silər rosullar wə pəyoŋəmbərlər boloŋan ulning üstigə ķurulmaķtisilər; binaning «burjək texi» bolsa Əysa Məsiḥ Өzidur; Uningda pütkül bina puhta jipsilaxturulup, Rəbdə muķəddəs bir ibadəthana boluxķa əsüp barmaķta. Silərmu ķoxulup Uningda Hudaning bir turaloŋusi boluxķa roḥta birləxtürülüp ķurulmaķtisilər**» («əf.» 2:19-22)

(2) «Ķozuķ»

(«Ķozuķ» (ibraniy tilida «yatəd») — uning ikki hil roli bar: — (1) ķozuķ yərgə ķeķilip, qedir uningoŋa baoŋlinidu («Mis.» 27:19, 35:18); (2) qedir yaki əy iqidiki hada yaki tamoŋa bekitilip, uningoŋa ķimmətlik buyumlar esilidu («Yəx.» 22:22, 23).

Muxu yərdə xübḥisizki, ikkinqi roli tooŋridur. Kəzdə tutuloŋan bexarət «Yəx.» 22:22-24): —

«Dawut jəmətining aqķuqini mən uning mürisidə ķoyimən;
U aqsa, ḥeqkim etəlməydu,
Ətsə, ḥeqkim aqalmaydu.
Mən uni muķim bir jayoŋa ķozuķ ķilip bekitimən;
U bolsa atisining jəməti üqün xərəplik ḥoķuķ-təht bolidu;
Həlķ uning üstigə atisining jəmətining barlиķ xeḥrətlirini yükləydu;
Yəni barlиķ uruķ-nəsillirini,
Barlиķ kiqik ķaqa-ķuqilarni,
Piyalə-jamlardin tartip barlиķ küp-idixlaroŋiqə asidu».

Bu bexarət gərqə Eliakim isimlik bir kixi tooŋruluķ, yəni Dawutning bir əwladi tooŋruluķ eytiloŋan bolsimu, lekin u Dawutning «birdinbir əwladi» boloŋan Məsiḥkə atlap ətidu; qünki ahir berip Dawutķa berilgən wədilər pəķət Uningdila əməlgə axurulidu. Huddi «Wəḥ.» 3:7də kərsitilgəndək: «**Muķəddəs wə Ḥəķiķiy Boloŋuqi, xundaķla Dawutning aqķuqioŋa igə boloŋuqi, aqsam ḥeqkim yapalmaydu, yapsam ḥeqkim aqalmaydu Degüqi munu ixlarni dəydu...**». Demək, «**Dawutning aqķuqioŋa igə boloŋuqi**» dəl Məsiḥning Өzidur; Uningdin baxķa ḥeqkim əməstur.

Өyning temioŋa bekitilgən xundaķ «ķozuķ»ning roli ikkidur: —

(a) yüklər esilixi üqün. «Yəx.» 22:25din padixaḥ ordisidiki wapasiz oŋojidar Xəbna tooŋruluķ həwirimiz bar. U əz-əzigə bək ixinip ketidioŋan, təkəbbur adəm idi. Lekin Huda uni jazalaydu,

uningoɣa esiloɣan barlik yüklər, yəni ordidiki mənsipining eoɣir məs'uliyiti «uningdin üzülidu» wə uning ornioɣa Eliakim degən ixənqlik kixining bekitilixi bilən xu yüklər uningoɣa esilidu.

Məsiһ ҳəkikətən «ixənqlik ҡozuk»tur. U Hudaning əyidiki barlik məs'uliyətni kətürələydu; xundakla U bizning yüklirimizni kətürələydu; «**Barlik oɣəm-ҡayoɣuliringlarni uning üstigə taxlap ҡoyunglar. Qünki u silərning oɣeminglarni ҡilidu**» dəydu rosul Petrus («1Pet.» 5:7).

(ə) ҡozukning ikkinqi roli «**Uning üstigə atisining jəmətining barlik xəһrətlirini yükləydu; yəni ... barlik kiqik ҡaqa-ҡuqilarni, piyalə-jamlardin tartip barlik küp-idixlaroɣiqə asidu**». Ottura xərktiki nuroɣun əylər yaki qedirlarda ailining barlik gəһər-baylikliri əygə kirküqilər kərüp ҡayil bolsun dəp, xundak bir ҡozuk üstigə esilidu.

Məsiһning «Hudaning əyidə» xundak orni bardur. Huda Əzi Uning üstigə barlik xan-xəripini ҡoyoɣan («Yһ.» 5:23, 17:5, «Fil.» 2:9); wə «Hudaning əyidikilər» boloɣan bizlərning bizgə «xərəp boloɣan» һərҳandak nərsə, baylik yaki ҳabiliyətlərni Uningoɣa beoɣixlap esip ҡoyux imtiyazimiz bardur. Bayҡaymizki, Uningda «kiqik ҳaqa-ҡuqilar» üqünmu esiloɣudək orun bardur. Gərqə bizdə boloɣan talant yaki roһiy iltipatlar az bolsimu, Uningoɣa xularni esiximiz bilən Hudaoɣa xan-xərəp kəltürülidu. Qünki Hudaning aldida bizning əməllirimiz yaki һədiyəlirimizning qongliki yaki kəplüki əməs, bəlki ularda boloɣan muddia-məksətlirimiz əһmiyətliktur «**Qünki Pərwərdigar bilim-һidayətkə igə Hudadur. Insanlarning əməlliri Uning təripidin tarazida tartilidu**» («1Sam.» 2:3).

(3) «Jəng okyasi»

«Jəng okyasi» — barlik xərһqilər bu tət ibarə məlum xəhslərni bildüridu, degəngə ҡoxulidu. Əmma bizningqə tətning һəmmisi bu tət süpətni əz iqigə aloɣan Məsiһning Əzini kərsitidu. 3-wə 4-ibarə Məsiһning dunyaoɣa ҡaytip kelixining bir jəһətini kərsitidu. Xu qaoɣda u «**Jəng okyasi**» bolidu. Zəburdiki 45-küydə eytiloɣandək: «**Sening okliring ətkürdur, ular padixaһning düxmənlirining yürikigə sanjilidu; pütün əllər ayioɣingoɣa yikitilidu**» («Zəb.» 45:5).

Məsiһning «Hudaning jazasini yətküzüqi» salaһiyiti tooɣruluk kəp adəmlər oylaxtin əzini ҡaquridu. «Yəx.» 53-babta Məsiһning «Hudaning ҡozisi» süpitidə dəһxətlik azab-okubət tartidioɣanlikі ayan kilinidu, əlwəttə, lekin «Yəx.» 63-babta U baxkiqə bir wəzipidə, yəni küq-ҡudrət bilən Hudaning düxmənliridin intikam alidioɣanlikida kərünidu: — «**Bozraһ xəһiridin qikkan, üstibexi kenik kizil rənglik, ... zor küq bilən ҡol selip mengiwatkan, Edomdin muxu yərgə keliwatkuqi kim?**».

Bu kərünüx Məsiһning ҡaytip kelixidə əməlgə axurulidu: «**Rəb Əysa ҡudrətlik pərixtiliri bilən ərxtin ҡayta kərüngən qaoɣda, kiyinqilikka uqrioɣan silərgə biz bilən təng aramlik bərsə durus ix bolmamdu? U ҡaytip kəlgəndə yalkunluk ot bilən Hudani tonumaydioɣanlardin... intikam alidu. ... u wakitta U Əzining barlik mukəddəs bəndiliridə uluoɣlinip, barlik ixəngənlərdə xu künidə ajayip-karamətlikini kərsitip mədһiyilənggili kelidu**» («2Tes.» 1:7-10).

«**Andin kərdümki, asman eqildi wə mana, bir ak at turatti; üstigə mingüqining bolsa nami «Sadik» wə «Һəkikiy» bolup, U һəkkaniylik bilən һəküm qikiridu wə jəng kilidu. Uning kəzliri ot yalkunioɣa ohxaytti, bexida nuroɣun taji bolup, tenidə Əzidin baxka һeqkim bilməydioɣan bir nam pütüklük idi. U uqisioɣa ҡanoɣa milənggən bir ton kiygənidi, Uning nami «Hudaning Kalami» dəp atilidu. Uning kəynidin əgixip keliwatkan ərxtiki ҡoxunlar bolsa, ak atlaroɣa mingən, ap'ak, pak nəpis kanap libas bilən kiydürülgənidi. Uning aoɣzidin ətkür bir kiliq qikip turatti; U buning bilən barlik əllərni uridu; U ularni təmür kaltək bilən padiqidək bakidu; U Һəmmigə Ҳadir Hudaning dəһxətlik oɣəzipining «xarab kəlqiki»ning qəyligüqisidur. Uning toni wə yotisi üstigə «padixaһlarning Padixaһi wə rəblərning Rəbbi» degən nam yeziloɣanidi**» (Wəһ.» 19:11-16).

(4) «Ḥəmmigə ḥəkümranlik ḳiloɳuqi»

«Ḥəmmigə ḥəkümranlik ḳiloɳuqi» yaki «ḥəkümranlik ḳiloɳuqi» — Ibraniy tilida «nogəs» deyilidu. Bu səzning birnəqqə hil tərjimiliri bar. Bəzidə u «zomigər», «mustəbit» deyilidu; lekin muxu yərdə ijabiy mənidə ixlitilidu, dəp ḳaraymiz. Biz Dawut Baronning pikrigə əgixip, uni «ḥakimmutləḳ» «ḥəmmigə ḥəkümranlik ḳiloɳuqi» yaki «mutləḳ ḥəkümdar» dəp tərjimə ḳilimiz.

Məsiḥning yər yüzidə boloɳan səltəniti Hudaning mutləḳ ḥoḳuḳini kərsitidu wə mutləḳ bolidu; Uning pütünləy pak-muḳəddəs wə ḥəḳḳaniy, qəksiz pəm-parasətlik wə küq-ḳudrətkə igə boluxi bəzilirimizgə sürlük tuyulidu, lekin biz Uning yənə pütünləy kəyümqan wə rəḥimdil, «maḥiyiti meḥir-muḥəbbət» ikənlikini esimizdə tutuximiz kerək. Səltəniti rəzillərgə dəḥxətlik, Əzigə etiḳad ḳiloɳanlaroɳa təsəlli, hatirjəmlik wə huxallik bolidu.

Xunga «nogəs» degən səz bəlkim birinqidin Məsiḥning Hudaning düxmənlirigə ḳaratḳan harakterini kərsitixi mumkin; Zəburda wə «Wəḥiy»də deyilgəndək U «**əllərni təmür ḥasa bilən baxḳuridu**».

«**Əmdi, ḥəy padixaḥlar, əḳildar bolunglar!**
Jaḥandiki soraḳqilar sawaḳ elinglar;
Pərwərdigardin ḳorḳux bilən Uning hizmitidə bolunglar;
Titrək iqidə huxallininglar!
Ooɳulning oɳəzipining ḳozoɳalmasliḳi üqün,
Uni səyüp ḳoyunglar;
Qünki Uning oɳəzipi səlla ḳaynisa,
Yolunglardila ḥalak bolisilər;
Uningoɳa tayanoɳanlar nəḳədər bəhtliktur!» (Zəbur» 2-küydin).

5-ayət yənə Məsiḥning Əz padisi Israilni «yoḳlap kəlgən»din keyin ularda boloɳan qong əzgirixlərning təswirining dawamidur: —

«**Xuning bilən ular jəngdə, düxmənlərni koqilardiki patḳaḳni dəssigəndək qəyləydioɳan palwanlardək bolidu; ular jəng ḳilidu, qünki Pərwərdigar ular bilən billidur; ular atliḳ əskərlərnimu yərgə ḳaritip ḳoyidu**».

«**Ḳoqilardiki patḳaḳni dəssigəndək qəyləydioɳan palwanlardək**» degən səz ilgiriki «**Ular saloɳa taxlirini kukum ḳilip, dəssəp qəyləydu**» deyilgən səzni (9:15) esimizgə kəltüridu. Uxbu ikki ayət Israilning Hudaning düxmənlirini yengidioɳanliḳini kərsitidu. 5-ayəttiki bu səz yənə «ilgiriki bir pəyoɳəmbər», yəni Mikaḥning bir səzini kixining esigə kəltüridu: «**Mening kəzüm uning** (düxminimning) **üstidin boloɳan oɳəlibini kəridu; u koqidiki patḳaḳtək dəssəp qəylinidu**» («Mik.» 7:10).

Bu ix Israilning əz küqidin bolmaydu, bəlki «**qünki Pərwərdigar ular bilən billidur**»; wə xunga ular düxmənlirining sərhil küqlirigə, yəni «atliḳ əskərliri»gə taḳabil turalaydu.

Xu küni Israil Zəburning muəllipi bilən təng: —

«**Bəzilər jəng ḥarwilirioɳa, bəzilər atlaroɳa tayinidu;**
Biraḳ biz bolsaḳ Pərwərdigar Hudayimizning namini yad etimiz;
Ular tizi püklinip yiḳildi; biz ornimizdin turup, tik turimiz» dəp eytidu («Zəb.» 20:7).

Pərwərdigar xu waḳitta Israil üqün kərsətkən nusrət barliḳ ḳowmigə ortaḳ bolidu.

«Zəkəriya»

Zəkəriyaoƣa tapxuroƣan bexarətlərning ḥəmmisidə Israilning, yəni «Israil jəməti» (yaki «**Yüsüpning jəməti**») bilən «**Yəḥuda jəməti**» otturisidiki ḥəsətḥorluḳni yoḳitip, ḳaytidin bir ḳilinip bir ḳowm bolidioƣanliḳi enik kəzdə tutulidu wə təkitlinidu: —

«**Mən Yəḥuda jəmətini küqəytimən, Yüsüpning jəmətini ḳutḳuzimən; Mən ularni ḳaytidin olturaḳlixixḳa ḳayturimən; qünki Mən ularoƣa rəḥim-xəpḳətni kərsitimən. Ular Mən ḥeqḳaqan taxliwətmigəndək bolidu; qünki Mən ularning Hudasi Pərwərdigarmən; Mən ularoƣa jawab berimən**» (6-ayət).

«**Mən ularni ḳaytidin olturaḳlixixḳa ḳayturimən**» degən səz yənila «ilgiriki pəyoƣəmbərlər»ning ikki səzini kixining esigə kəltüridu: — «**... Mən ularni ḳaytidin muxu yərgə epkelimən, ularni aman-tinqliḳta turoƣuzimən**» («Yər.» 32:37) wə «**... Mən ətkən zamanlardikidək silərni** (Ḳanaandiki taoƣlarni) **olturaḳliḳ ḳilimən; xundaḳ, ḥalinglarni əslidikidin əwzəl ḳilimən..**» («əz.» 36:11).

Bu barliḳ ixlarning yüz berixi Israilning ḳandaḳtur birər ḥəḳḳaniyliḳi üqün yaki xuningoƣa layiḳ boloƣini üqün əməs, bəlki pəḳət «**qünki U ularoƣa rəḥim-xəpḳətni kərsitidu**». Israilning birinqi ḳetim Ḳanaan zeminioƣa igə boluxi tooƣruluḳ Zəburning muəllipi bu ḥəḳiḳətni mundaḳ kərsitidu: —

«**Qünki bowilirimiz yərni əz ḳiliqi bilən aloƣini yoḳ, əz biliki bilən əzlirini ḳutḳuzoƣinimu yoḳ; Bu bəlki Sening ong ḳolung, Sening biliking wə jamalingning nurining nətijisidur; qünki Sən ulardin hursənlik alding**» («Zəb.» 44:3).

7-ayəttə məhsus Əfraimning xu qaoƣdiki huxalliḳi alaḥidə bayan ḳilinidu: «**Əfraimdikilər palwandək bolidu, kəngülliri xarab kəypini sürgənlərdək huxallinidu; ularning baliliri buni kərüp huxallinidu; ularning kəngli Pərwərdigardin xadlinidu**». Bu Huda əslidə Yəḥudaoƣa 9:15 wə 10:5də ḳiloƣan wədisining asasiy məzmunining ḳaytilinixidur. Pələstingə ḳaytḳanlarning kəpinqisi Yəḥuda, Bənyamin wə Lawiy ḳəbililiridin idi. Əfraim, xübḥisizki, muxu ayəttə Israilning «ximaliy padixaḥliḳ»idiki on ḳəbiligə wəkil bolidu. Bu on ḳəbilə Yəḥudalarning sürgün ḳilinixidin ilgirila Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün ḳilinoƣanidi; xunga ularning kəpinqisi tehi yiraḳ-yiraḳlarda tarḳalma ḥaləttə idi. Xunga bu bexarət ularni alaḥidə rioƣbətləx üqün berildi. «**Ularning kəngülliri xarab kəypini sürgənlərdək huxallinidu**» — xarabtin əməs, bəlki Muḳəddəs Roḥtin, əlwəttə: «**Ḥaraḳ-xarab iqip məst bolmanglar; xundaḳ ḳiliḳ adəmni xallaḳlaxturidu; buning ornioƣa Muḳəddəs Roḥḳa tolduruloƣuqi bolunglar**» («əf.» 5:18).

Bu huxalliḳ waḳitliḳ bir ḥadisə bolmaydu, bəlki: «**Ularning baliliri buni kərüp huxallinidu; ularning kəngli Pərwərdigardin xadlinidu**».

Ḥazir pəyoƣəmbər ḳaytidin pütkül ḳowm tooƣruluḳ bexarət beridu: —

(8-ayət) «**Mən üxḳiritip, ularni yioƣimən; qünki Mən ularni bədəl tələp ḥərlükkə qiḳirimən; ular ilgiri kəpiyip kətkəndək kəpiyidu**».

Büngünqə ḳədər ottura xərḳtiki padiqilar əz padisini yioƣixi üqün üxḳiritidu yaki nəy qalidu. «Ḥak.» 5:16də: «**Sən nemixḳa ... ḳoylaroƣa qelinoƣan nəyning awazini anglaxni halap ḳalding? Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida xunqə uluƣ niyətlər ḳəlbliriqə pükülgənidi!**» deyilidu («Yəx.» 5:26, 7:17-19da Huda Israilni jazalax üqün ohxax yolda Israilning düxmənlirini qaḳiridu).

Andin: «**(Israil) ətkəndə kəpiyip kətkəndək kəpiyidu**». Israil Misirda boloƣanda «**Israillar kəp tuoƣulup** (Misirliḳlar ularni harlioƣini bilən)**, tez awup, intayin küqəydi; ular zeminoƣa bir kəldi**» deyilidu («Mis.» 1:7). Xu qaoƣda gərqə Pirəwn ularni yoḳatmaḳqi boloƣan bolsimu, «**Ular tehimu kəpiyip kətti**». «**Ətkəndə kəpiyip kətkəndək**» degən səzlər dəl muxu ixni kərsitidu.

«Zəkəriya»

Xuningdək bu hil kəpiyix Israil əllər arisida tarkitiloɣan wakıtidimu bolidu: «**Mən ularni əllər arisida uruktək qaqimən; andin ular Meni yirak jaylarda əsləydu; xuning bilən ular baliliri bilən ḥayat kelip, kaytip kelidu**» (9-ayət). Bu yənə ikki «burunkı pəyoɣəmbər»ning səzini esimizgə kəltüridu: —

«**Wə Mən Өzüm üqün uni zeminda teriymən; Mən «Lo-Ruḥamaḥ»oɣa** (mənisi «rəḥim kilinmioɣan») **rəḥim kilimən; Mən «Lo-Ammi»oɣa** (mənisi «Mening həlkim əməslər»)**: «Mening həlkim!» dəymən; wə ular Meni: «Mening Hudayim!» — dəydu**» («Ḥox.» 2:23) wə «**Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəmətidə wə Yəḥuda jəmətidə insan nəslini wə ḥaywanlarning nəslini terip östürimən**» («Yər.» 31:27).

Yəḥudiy həlkı əllər arisida tarkitiloɣan wakitlarda (asasən ikki ming altə yüz yil jəryanida) ularning sanliri ḥərhil kiroɣin-qapkun wə zalimlik tüpəylidin birnəqqə ketim miliyondin təwən boloɣan boluxi mumkin. Ḥazir pütkül dunyada Yəḥudiylarning sani bəlkim yigirmə miliyon boluxi mumkin.

Israil «**Meni yirak jaylarda əsləydu**» degən səzlər Əzakiyal pəyoɣəmbərning: «**wə silərdin kiliqtin kutulup kaloɣanlar sürgün kilinoɣan məmlikətlərdə Məndin yanoɣan wapasiz kəlbliri wə butlirioɣa pahixiwazlardək ḥəwəs kiloɣan kəzliri bilən baoɣrimni parə-parə kiloɣanlikini esigə kəltüridu; xuning bilən ular kiloɣan rəzillikliri ḥəm yirginqlik kilmixliri tüpəylidin өz-özliridin nəprətlinidu**» deginini bizgə əslitidu («Əz.» 6:9). Bu ix tehi bolmidi; Israil yənila jaḥillik bilən Hudaning nijatini tehi kobul kilmidi.

9-ayəttiki bexarətning: «**Xuning bilən ular baliliri bilən ḥayat kelip, kaytip kelidu**» degən keyinki səzliri Əzakiyalning baxka bir bexaritini əslitidu: «**Mana, Mən gerünglarni eqip, silərni gerünglardin qikirimən, i Mening həlkim, ... Mən Өz Roḥimni silərgə kirgüzimən, silər ḥayat bolisilər, silər Mənki Pərwərdigarni xundak səzni kilip, xuni ada kildi, dəp bilip yetisilər**» («Əz.» 37:11-14).

Baxka nuroɣun bexarətlərdə, Israil etikadsiz ḥalda өz zeminioɣa kayturup kelingəndin keyin andin towa kilixi bilən roḥiy ḥayatka erixidu, deyilidu. «Əzakiyal»diki xu bexarəttə bolsa, bu ix Israillarning yirak yurtlarda tehiqə tarkalma ḥaləttə turoɣinida yüz beridu, deyilidu. Əməliyəttə bizningqə bu ikki ix təng yüz beridu; Israil etikadsiz ḥalda өz zeminioɣa kayturup kelingəndə, qong bir kismi tarkitiloɣan yərlərdə kaliweridu; demək, kaloɣanliri bilən kaytip kəlgənliri təng towa kilidu.

10-ayəttə Israilning tarkitiloɣan yərlərdin kayturup kelinixi tooɣruluk birkədər təpsiliy səzlinidu: «**Mən ularni kaytidin Misir zeminidin elip kelimən, Asuriyədinmu qikirip yioɣimən; ularni Gilead wə Liwan zeminioɣa elip kirgüzimən; yər-zemin ularni patkuzalmay kalidu**».

Bu səz yənə «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning bexarətlirini hulasilioɣini bolidu. Məsilən: «**Xu küni Rəb ikkinqi ketim Өz həlkining «kaldi»sini kayturux üqün, yəni Asuriyə, Misir, Patros, Kux, Elam, Xinar, Hamat wə dengizdiki yirak arallardin kayturux üqün Өz kolini yənə uzartidu. U əllərni qakirix üqün bir tuoɣ kətüridu; xundak kilip U yər yüzining qət-qətliridin Israilning oɣeriblirini jəm kilip, Yəḥudadin tarkilip kətkənlərni yioɣidu**» («Yəx.» 11:11-12).

Kaytkanda Pərwərdigar «**ularni Gilead wə Liwan zeminioɣa elip kirgüzimən**» dəydu — Gilead I'ordan dəryasining xərk təripigə, Liwan I'ordan dəryasining oɣərb təripigə wəkillik kilidu. Xundak boloɣini bilən: «**yər-zemin ularni patkuzalmay kalidu**». Bu səz Yəxaya pəyoɣəmbərning ikki bexaritini hulasilioɣini bolidu: — «**Seningdin juda kilinoɣan baliliring**

bolsa sanga: — «Muxu jay mening turuxumoɣa bək tarqilik ķilidu; manga turoɣudək bir jayni boxitip bərsəng!» — dəydu; sən kənglüngdə: — «Mən balilirimdin ayrilip ķaloɣan, oɣerib-musapir wə sürgün bolup, uyan-buyan ḥəydiwetilgən tursam, kim muxularni manga tuoɣup bərdi? Kim ularni beķip qong ķildi? Mana, mən oɣerib-yaloɣuz ķalduruloɣanmən; əmdi muxular zadi nədin kəlgəndu?» — dəysən» («Yəx.» 49:20-21).

«— Təntənə ķil, i pərzənt kərmigən tuoɣmas ayal!
Nahxilarni yangrat, xadlinip towla, i toloɣaķ tutup baķimioɣan!
— Qünki oɣerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin kəptur!» («Yəx.» 54:1).

Israilni Misirdin ķutķuzux üqün Huda ularni «Ķizil Dengiz»din ətküzüp nuroɣun məjizilərni kərsətti. Huda Israilni dunyaning qət-qətliridin ķutķuzup ķaytķuzoɣanda ohxaxla ular üqün nuroɣun məjizilərni kərsitidu: —

(11-ayətning dawami) «U (yəni Huda, Israilni dəp) xundaķ ķilip, jəbir-japa dengizidin ətüp, dengizdiki dolķunlarni uridu; Nil dəryasining təgliri ķurup ketidu» (Huda I'ordan dəryasini Israilning aldida ķurutķandək) — «Asuriyəning məoɣrurluķi wə pəhri pəskoyoɣa qüxürülidu» (Asuriyə Israilning ximaliy düxmənlirigə wəkillik ķilidu) «Misirdiki xaḥanə ḥasimu yoķilidu» (Misir Israilning jənubiy düxmənlirigə wəkillik ķilidu). Bu bexarət ilgiriki birnəqqə bexarətlərni hulasilaydu: «Sən Misir zeminidin qiķķan künlərdə boloɣandək, Mən ularoɣa karamət ixlarni kərsitip berimən» («Mik.» 7:15).

«Dengizni, dəḥxətlik ḥanglardiki sularni ķurutuwetip, dengizning təglirini sən ḥəmjəmətlik ķilip ķutķuzoɣanlarning ətüx yoli ķiloɣan əzüng əməsmu?» — «Yəx.» 43:19, 51:9-11ni kərüng.

10-bab ahirķi ayəttiki: «Mən ularni Pərwərdigar arķilik küqəytimən; ular Uning namida mangidu, dəydu Pərwərdigar» degən bexarət, xübḥisizki Yəḥudiy həlķining ahirķi zamanlarda ķaytidin Pərwərdigarning wəkilliri bolidioɣanlikini kərsitidu. Ular Muķəddəs Roḥtin küqləndürülüxi bilən: «Əz Hudasini dost tutķuqi həlķ bolsa oɣəyrət tepip ḥarikət ķilidu» («Dan.» 11:32); «Silər bolsanglar, Pərwərdigarning kaḥinliri dəp atilisilər; silər tooɣranglarda: «Ular Hudayimizning hizmətkarliri» deyilidu» («Yəx.» 56:6, 61:6ni kərüng).

11-bab — Hudaning padisi yahxi padiqini, yəni Pərwərdigarning Əzini rət ķilidu, zulmət ularni basidu

9-10-bablarda Israiloɣa wədə ķilinoɣan qəksiz bəht-bərikətlərni kərimiz, 11-babta tuyuķsiz adəmni ķattiķ qəqitidioɣan nomussiz ixənqsizlik, əz beximqiliķ wə wapasizliķni kərimiz; bu gunaḥlar bolsa əllərning əməs, bəlki Israilning gunaḥidur!

Huda Əz həlķigə ķandaķ sez ķilixni bilidu; xunga Israilni (bolupmu Əzigə wapadar boloɣan «ķaldi»sini) kəlgüsi xan-xərəp tooɣruluķ rioɣbətləndürüp, ularoɣa «xu qaoɣ»ning wə «ḥazir»ning ariliķida nemə ixlarning bolidioɣanlikini kərsitidu. Hudaoɣa təxəkkür, barliķ gunaḥlar, xundaķla gunaḥning barliķ qongķur təglirigə nijatliķ bardur. Lekin gunaḥtin ḥəķiķiy ķutķuzuluximiz üqün ḥəmmimiz əz kəlbimizdə yatķan əz gunaḥimizning dəḥxətlik reallikioɣa yüzlənmisək ḥeqķandaķ nijatlikķa erixəlməymiz. Mana, bu babning məzmunlirining Israil üqün, xundaķla biz üqün boloɣan əḥmiyitidur.

Bexarət Hudaning bir ḥəküm-jazasi tooɣruluķ tuyuķsiz elan ķilinixi bilən baxlinidu: —«I Liwan, ot sening kedir dərəhliringni yəp ketixi üqün, dərwaziliringni aq!».

«Zəkəriya»

«Dərwazilar»ning tiloɣa elinixi məlum bir binani kərsitidu, əlwättə. Lekin ⱪaysi bina? Pələstində «kedir yaoɣiqi» bilən bezəlgən birdinbir bina Hudaning muⱪəddəs ibadəthanisi idi. Qünki Pars imperatori Ⱪorəx Yəһudiy həlⱪigə ibadəthanini selix üqün nuroɣun bayliⱪlarni beoɣixlioɣanidi. Ular xular arⱪiliⱪ Liwandin kəp kedr yaoɣiqini elixi kerək idi («əzra» 3:7, 6:4). Keyin bu yaoɣaqlardin bəziliri «yoⱪilip», kixilərning əyliridə «pəyda boldi» — «Ⱨag.» 1:4). Xunga Zəkəriyaning zamandixi Ⱨagay pəyoɣəmbər ibadəthanini ⱪurux üqün həlⱪⱪə yaoɣaq elip kelixkə «taoɣlaroɣa qiⱪinglar» degənidi («Ⱨag.» 1:8). Xübһisizki, ular aloɣan yaoɣaqlarning kəpinqisi Liwan taoɣliⱪidiki kedir wə ⱪarioɣay dərəhliridin idi. Xundaⱪ ⱪilip, ibadəthana «Zion teoɣi»ning üstigə ⱪuruloɣan, xundaⱪla kəp kedir yaoɣaqliri bilən bezəlgini üqün, uni «Liwan»oɣa yaki «Liwan taoɣliⱪ ormini»oɣa ohxatⱪili bolatti.

Xunga, yengila selinoɣan ibadəthanining kəydürüwetilidioɣan küni 1-ayəttə ayan ⱪilinidu. Nemidegən sarasimilik bexarət-ⱨə!

2-ayət: — «**Waysanglar, i ⱪarioɣaylar, qünki kedir yiⱪildi, esil dərəhlər wəyran ⱪilindi; waysanglar, i Baxandiki dub dərəhliri, qünki baraⱪsan orman yiⱪitildi!**»

Ohxitix xuki, Huda jazasini yürgüzginidə Өz əyini xundaⱪ ⱪiloɣan yərdə, addiy puⱪralar wə ularning əyliri ⱪandaⱪ bolar? («Luⱪa» 23:31, «Əz.» 17:3, «Yəx.» 14:8, «Yər.» 22:6-7ni kərüng).

3-ayət: — «**Padiqilarning waysioɣan awazini angla! Qünki ularning xəripi boloɣan qimən-yaylaⱪ wəyran ⱪilindi; arslanlarning ⱨərkirigən awazini angla! Qünki I'ordan dəryasining pəhri boloɣan bük-baraⱪsanliⱪi wəyran ⱪilindi!**».

I'ordan dəryasining boyidiki baraⱪsan əskən dəl-dərəhlər wə gül-giyaⱨlar «I'ordanning pəhri» dəp atilatti. Xu yərdə nuroɣun yirtⱪuq ⱨaywanlar, jümlidin xirlar yoxurunup turup qarwilarni owlaytti. Xunga tajawuzqi ⱪoxun ⱨazir Pələstinning ximali («Baxan»)din jənubioɣa kəlgən bolsa kerək; ular Yəһudaning yaylaⱪlirioɣa (padiqilarning xəripi) wə «I'ordanning pəhri»gə yetip kelip ularni wəyran ⱪildi. Xuning bilən «padiqilar» yaylaⱪtin məһrum bolup nəpkə erixəlməydu (ular, yəni həlⱪning ⱨəkümranliri wə həlⱪning yetəkqiliri keyin «kəyümsiz padiqilar» dəp əyiblinidu) ⱨəm «xirlar» (bəlkim həlⱪ arisidiki ⱪanunoɣa oquⱪ-axkarə boysunmaydioɣan ooɣri ⱪatarliⱪlar)ningmu ⱨeqⱪandaⱪ yoxurunoɣudək yeri ⱪalmaydu.

Gərqə biz bu yərdə xu ayətlərni kəqmə mənidə xərⱨligən bolsaⱪmu, ular yənə səzmusəz mənidimu əməlgə axuruloɣan. Pələstin yat ⱪoxunlar təripidin kəp ⱪetim tajawuzqiliⱪⱪa uqrioɣaqⱪa wə zeminda turuwatⱪanlarning pərwixi naqar boloɣaqⱪa: — (a) Liwanning əslidiki yooɣan ormanliridin pəⱪət iz-ⱪalduⱪlarla ⱪaldi; (ə) Baxandiki dub dərəhliri yoⱪap kətti; (b) I'ordan dəryasi boyidiki Baraⱪsan janggal asasən yoⱪaldi.

4-14-ayətlərdə pəyoɣəmbər 1-3-ayəttə kərsitilgən jazaning səwəbliri wə təpsilatlirini bayan ⱪilidu.

Biz awwal muxu bexarətning məzmunini ⱪisⱪiqə eytayli:—

Israil «**booɣuzlaxⱪa bekitilgən pada**» dəp atilidu. Ularning xu ⱪorⱪunqluⱪ əһwalining səwəbi eniⱪ ⱪilinidu; Huda əslidə Israillaroɣa «bakⱪuqi» yaki «padiqi» boluxⱪa bekitkən adəmlər əz burqini ada ⱪilmidi. Xunga pəyoɣəmbər Hudaning əmri bilən wə Hudaning ornida yaki Uning wəkili bolup «**booɣuzlaxⱪa bekitilgən pada**»ni bekix wə ⱪutⱪuzux wəzipisini əz zimmisigə alidu. Ⱨalbuki, u əslidə ⱪutⱪuzmaⱪqi boloɣan «pada»ning kəpinqisi uning «padiqiliⱪi»ni rət ⱪilidu. Amalsizliⱪtin «padiqi»ning əz mənsipini taxlap, ularni mutləⱪ ⱨalakətkə yol ⱪoyuxtin baxⱪa yoli ⱪalmaydu. Andin ularning xükürsizliki wə wapasizliⱪini ayan ⱪilix üqün padiqi ulardin tegixlik ix ⱨəⱪⱪini soraydu. Uni mazaⱪ ⱪilix yolida ular uningoɣa ottuz kümüx tənggini sunidu. Ottuz kümüx tənggə muⱪəddəs ⱪanun boyiqə tasadipiyliⱪtin əltürülgən bir ⱪulning

tələm bahası idi («Mis.» 21:32). Bu pulni pəyoɣəmbər «**Mana, bu ular manga bekitkən ḳaltis baḥa!**», «mazaḳ baḥa» dəp ḳarap, Hudaning əmri bilən ibadəthanida barliḳ puḳralar aldida sapalqining aldioɣa qerüwetidu; andin ular bilən boloɣan munasiwitini bildüridioɣan əng ahirḳi bəlgisini, yəni tayiḳini sundurup taxlaydu.

Təwəndə bu ixning təpislatlirini kəprək xərḥləymiz, lekin xuningdin awwal bexarət tooɣruluḳ omumiy jəḥəttin yənə azraḳ tohtilix kerək: —

(a) Yuḳirida eytḳinimizdək, pəyoɣəmbər bu «bexarətlik kərünüx»tə bolsun yaki «bexarətlik ḥərikətlər»də bolsun intayin alaḥidə bir yolda Hudaning wəkili bolidu, dəp ḳaytiliximiz kerək. Pəyoɣəmbərning Hudaning wəkili boloɣanliḳi təwəndiki səzlərdin enik kerünidu: «**Mən bir ay iqidə üq padiqini ḥalak ḳildim**» (8-ayət) «**Mening barliḳ əllər bilən boloɣan əḥdəmni sunduruwəttim**» (10-ayət); muxundaḳ ixlarni Zəkəriya yaki ḥeqḳandaḳ pəyoɣəmbər əzi ḳilalmaytti, pəḳət Huda Əzi ḳilidu, əlwəttə.

Xunga xu hulasioɣa kelimizki, bu ixlarda pəyoɣəmbər pəḳət «Hudaning wəkili süpitidə» səzləydu. U bularda Məsiḥning wəkili (yaki «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning wəkili) boluxi yaki Pərwərdigarning Əzigə wəkil boluxi əməliyəttə ohxax bir ixtur; qünki Təwratta kərginimizdək, kəp yərlərdə Məsiḥning kelixining Pərwərdigarning kelixidin derək beridioɣanliḳi ayan ḳilinidu. Məsilən, «Əzakiyal» 34-babta Pərwərdigar Israilning «sahta padiqiliri»ning ornioɣa Mən Əzüm kelip silərni bakimən, dəydu. U Əzi kelip Israillarni izdəydu, ḳutḳuzidu, küqləndüridu wə saḳaytidu, deyilidu. Birak uxbu babni oḳuoɣanseri bu ixlarni ḳiloɣuqi Pərwərdigarning Məsiḥidin ibarət ikənlikini, Pərwərdigar bularni U arḳiliḳ wasitilik ḳiloɣanliḳini kərimiz: «**Mən ularning üstigə bir padiqi, yəni ḳulum Dawutni tikləymən; U ularni beḳip, ularoɣa Padiqi bolidu**». Muxu yərdə, xübḥisizki, «Mening ḳulum Dawut» ḥəḳiḳiy Dawut, yəni Məsiḥni kərsitidu.

Hudaning insanlar bilən boloɣan barliḳ munasiwətliridə wə ularoɣa boloɣan barliḳ muamilisidə, məyli rəḥim kərsitixtə bolsun, jazalaxta bolsun, uni U daim Məsiḥ arḳiliḳ bejiridu.

(ə) Bexarəttə kərsitilgən waḳit Zəkəriya pəyoɣəmbərning dəwridin keyin bolsa kerək; qünki yuḳirida eytḳinimizdək, bexarət boyiqə ibadəthana wəyran ḳilinidu.

Bexarət təpsilatlirioɣa ḳarioɣanda, kərsitilgən əḥwallar dəl ibadəthanining Rim imperiyəsi təripidin miladiyə 70-yilida wəyran ḳilinixtin ilgiriki ixlar, yəni Yəḥudiy həlḳi tarḳitiwetilixtin ilgirki ixlar idi.

(b) Pəyoɣəmbər bu ixlarni halayiḳ aldida kərsətkənmu, yaki kərünüxtə əzining bu ixlarni ḳiliwatḳinini kərgənmu?

Ibadəthanining yenida ḳurbanliḳḳa layiḳ boloɣan bir pada beḳiliwatḳan, bular «booɣuzlaxḳa bekitilgən pada» dəp ataloɣan dəp ḳarayli. Bexarəttiki ixlar pəyoɣəmbər bilən pada otturisida bolidu; u ikki tayaḳni elip, ularni padiqining ḳorali ḳilip ixlitidu; u ularning birigə «xapaət», yənə birigə «rixtə» püttüm, dəydu; u həlḳtin «ix ḥəḳḳi»ni soraydu wə xu «ḥəḳḳi»ni ibadəthanida sapalqining aldioɣa qerüydu, ahirida həlḳ aldida ikki tayiḳini sunduridu. Bexarəttiki ixlarning ḥəmmisi xu tərixidə halayiḳ aldida kərsitilidu. Gərqə bexarəttiki ixlar xu tərixidə halayiḳḳa kərsitilgənmu dəyluḳ, lekin pəyoɣəmbər ḳandaḳ yol bilən 8-ayəttiki «**Mən bir ay iqidə üq padiqini ḥalak ḳildim**» degənni «**həlḳ aldida**» kərsitip berələydu? Uning üstigə, **Ḥagay wə Zəkəriya pəyoɣəmbərlərning xu künliridə** halayiḳ Hudaning səz-kalamioɣa ḳulaḳ selip intayin itaətmən boloɣan, deyilidu («Ḥag.» 1:14, «Əzra» 1:5, 5-6-bablar). Həlḳ Zəkəriya pəyoɣəmbərning bexarətni xundaḳ ipadiliginini kərsə, ularning uningoɣa rəswaqiliḳ ḳilip «ottuz tənggə»

beridiƣiniƣa ixəngümiz kəlməydu. Xunga biz bexarətni qüxəndüridiƣan ikkinqi kəzkaraxka mayilmiz; demək, Zəkəriya pəyƣəmbər bir ƣayibanə kərünüxni kərüp, xu ƣayibanə kərünüxtə əzining xu bexarəttə hatirilənggən ixlarni kiliwatkinini kərgən. Baxka pəyƣəmbərlərning birnəqqə bexarətliridimu ularning Zəkəriyaƣa ohxax pəkət Hudala kilidiƣan ixlarni əzi kilidiƣandək kərünidu; məsilən, Huda Yəxaya pəyƣəmbərgə «**Muxu həlkning yürikini tax, ularning kulaklirini eƣir kiliƣin**» dəp buyruydu «Yəx.» 6:10; Yərəmiya pəyƣəmbərgə: «**Mən seni yulux, səküx, halak kilix wə ərüx, kurux wə terip əstürüx üqün əllər wə padixahliklar üstigə tiklidim**» dəydu wə yənə uningƣa: «**Mening kolumdiki ƣəzipimgə toloƣan kədəhni elip, Mən seni əwətkən barlik əllərgə iqküzgin**» dəp buyruydu («Yər.» 1:10, 25:15-27). Yəxaya yaki Yərəmiya pəyƣəmbər xundak ixlarni əzi kiloƣan əməs; ular pəkət bu ixlar tooƣrisida bexarət bərgəqkə, Hudaning xundak kilixiƣa yol təyyarliƣan, halas. Zəkəriyamu muxu yərdə xundak ix kiloƣan.

Əmdi bexarətni təpsiliyrak kərəyli: —«**Pərwərdigar Hudayim mundak dəydu: — Booƣuzlaxka bekitilgən padini bakkin!**» (4-ayət).

Həlk kəp jəhətlərdin allikaqan «sahta padiqilar» təripidin azdurulup, qət əl zalimliri təripidin harlinip «**booƣuzlaxka bekitilgən pada**»dək bolup kaloƣanidi; qünki «**Həlk koy padisidək tenəp kətti; ular padiqisi bolmiƣaqka, azar yeməktə**» (10:2). Lekin yukirida eytkimizdək, bexarəttə kəzdə tutuloƣan əhwalni asasən kəlgüsi bir əhwal, dəp karaymiz.

5-ayət: — «**Ularni setiwaloƣanlar ularni booƣuzliwətkəndə həq gunahkar dəp karalmaydu; ularni setiwətkənlər: «Pərwərdigaroƣa xükri! Qünki beyip kəttim!» — dəydu; ularning əz padiqiliri ularoƣa iqini həq aoƣritmaydu**». 5-ayət 4-ayəttə eytiloƣan əhwalni tehimu təpsiliy təswirləydu.

Ularni «setiwaloƣanlar» wə «setiwətkənlər» degən səzlər kowm tapxuruloƣan yat əllərni kərsitidu; ular dərwəkə Yəhudiy həlklərgə (baxka həlklərgə ohxax) nemə halisila xuni kiliweridu, lekin əzliri tooƣruluk «gunahimiz yoktur» dəp hesablaydu.

Bu bexarəttimu Zəkəriya «ilgiriki pəyƣəmbərlər»ning bexarətlirinimu bizgə hulasiləp beridu, jümlidin: «**Mening həlkim azoƣan koylardur; ularning bakkuqiliri ularni azduroƣan... ularni uqratkanlarning hammisi ularni yəp kətkən; küxəndiliri ular tooƣruluk: «Bizdə bu ixlarda həq gunah yok, qünki ular ata-bowilirining ümidi boloƣan Pərwərdigar, hakkaniyliknng yaylak-turaloƣusi boloƣan Pərwərdigarning aldida gunah sadir kiloƣan!**» — degən» («Yər.» 50:6-7).

Lekin gərqə Israil dəhxətlik gunahliri üqün Huda təripidin adil jazasini yeyix üqün yat əllərning kolioƣa tapxuruloƣan bolsimu, xu əllər ularoƣa kiloƣan rəhimsiz əməlliri üqün gunahsiz hesablanmaydu. Bu həkikətni biz «Yər.» 50-babtinmu kərimiz: —

«**Israil tarkitiwetilgən koy padisidur; xirlar** (yat əllər yirtkuq haywanlaroƣa ohxitilidu) **ularni haydiwətkən; dəsləptə Asuriyəning padixahi ularni yəp kətkən, ahirida bu Babil padixahi Nebokadnəsar uning ustihanlirini ezip ƣajilioƣan. Xunga samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — Mana, Mən Asuriyəning padixahining yenioƣa kelip, uni jazalioƣinimdək, mən Babil padixahini həm zeminini jazalaymən**» («Yər.» 50:17-18).

Huda Asuriyə wə Babiloƣa nemə kiloƣan bolsa u Mediya-Parsiyə, Gretsiyə wə Rimoƣa kiloƣan wə kəlgüsidimu Əz həlkini kamqilaxka ixlitidioƣan əllər həm xəhslərgə ohxax ixlarni kilidu; huddi Yərəmiya pəyƣəmbər arkilik deyilgəndək: —«**Lekin seni yutuwaloƣanlarning hammisi yutuwelinidu; sening barlik küxəndiliring bolsa sürgün bolidu; seni bulioƣanlarning hammisi bulang-talang kilinidu; seni ow kiloƣanlarning hammisi ow bolidu**» («Yər.» 30:16).

Israil yat əllər təripidin harlanoƣan bolupla kalmay, 5-ayət boyiqə «əz padiqiliri», yəni əzlirining məmuriy wə rohiy yetəkqiliri, əzlirini bakkan wə əzlirigə himayə bolux kerək boloƣan hakimlar, kahinlar wə «pəyƣəmbərlər» «**ularoƣa iqini həq aoƣritmaydu**». Ular xundak

kilip, pəkət əz mənpə'itini izdəp «Hudaning koyliri»ni baxkilarning owlax obyekti kilinix səwəbi bolup, əzlirining «sahta padiqi» bolonlikini ispatlaydu.

Həlkning haliti hazir tehimu bəttər bolup ketidu, qünki Huda Əzi: «**... Mən zeminda turuwatkanlarona yənə iqimni heq aonritmaymən, dəydu Pərwərdigar; — wə mana, Mən adəmlərni, hərbirini əz yekinining kolina wə əz padixahining kolina tapxurimən; mana, bular zeminni harab kilidu, ...**» — dəydu (6-ayət).

Bu 6-ayəttə, Israil «Yahxi Padiqi»ni rət kilonandin keyinki bolidionan wəkələr toptoonra aldinala kərsitilidu («Yh.» 10:1-31). Birinqidin, Huda Əz həlkigə bolonan kəyümi wə ularning üstidiki mudapiəsini elip ketidu; ikkinqidin, ularni bir-birigə zit kilidu; üqinqidin, ularni düxminining kolina tapxuridu.

Tarihta mol ispat barki, Məsihni rət kilonandin keyin Israil həlki əzəldin bolup bakmiona dərijidə bir-birigə karxi, bir-biridin kattik həsət kilidiona kəp məzhəp-guruhka bəlünüp kətti. Miladiyədin keyinki 70-yilda Rim koxuni Yerusalemni üq yerim yil korxiwalonandin keyin sepilini bəsüp xəhərni ixonal kilonan künidə, xəhərdikilər bir-birigə karxi üq məzhəp-guruhka bəlünüp, əz'ara sokuxuwatkan idi.

Yərəmiya pəyonəmbər Babil imperiyəsi Yerusalem xəhirini alidionanlikі tooruluk bexarət bərgəndə, xəhərdikilərning pəkət düxmənlər təripidin kisilonini təswriləp kalmay, bəlki bir-birigə zit ikənlikinimu təswirləydu: —

«**Mən ularni düxmənlirining həm janlirini izdigüqilərning kattik kistaydiona korxawining besimi astida oonullirining gəxini həm kizlirining gəxini yəydiona kilimən, ularning hərbiri əz yekinining gəxini yəydu**» («Yər.» 19:9). Rimliklar xəhərni muhasirigə alonan waktida (miladiyədin keyinki 70-yilda) op'ohxax ixlar boldi. Hudaning jazasining bu ikki amilini Zəkəriyamu ilgiri tilona alonanidi: «**Düxmənlər tüpəylidin qikkuqi yaki kirgüqi üqün aman-esənlik yok idi; qünki mən hərbir adəmni əz yekinina düxmənləxtürdüm**» («Zək.» 8:10).

«**Əz padixahining kolina tapxurimən**» degən ibarə xu padixahni ularona Huda bərmigənlikini, bəlkim əzliri talliwalonanlikini kərsətsə kerək. Zəkəriyaning dəwridə Yəhudaning heq padixahi yok idi wə yənə 550 yil iqidə Yəhudiylarning heq padixahi bolmidi. Lekin waliy Pilatus Əysa Məsihni halayik aldina qikarona u ularona məshirə arilax əmma həkikətni səzləp: «**— Mana bu silərning padixahinglar!**» — dəp jakarlina, ularning jawabi «**— Yokiting, yokiting, uni krestləng!**» deyixtin ibarət boldi.

Pilatus ularona yənə: — «**Meni padixahinglarni krestligin, dəmsilər?**» — degəndə bax kahinlar əzlirini həlkkə wəkil kilip jawabən:— «**Kəysərdin baxka heqkandak padixahimiz yoktur!**» — deyixti.

Mana ularning talliwalonan «**əz padixahi**». Xundak talliwalonandin keyin, ular «Kəysərning kolina» tapxuruldi; uzun ətməy Rim koxunliri (bolousi Kəysər Wəspasiyan, andin bolousi Kəysər Titusning yolyoruki bilən) ularning zeminini wəyran kildi, ibadəthanisini kəydürüwətti, xəhərni kəydürüwətti, həlkni qət-qətlərgə tarkitiwətti.

Əslidə bax kahin Kayafa həlkni Məsihni eltürüxkə kutritip: «**Uningona xundak yol koyup beriwərsək, həmmə adəm uningona etikad kilip ketidu. Xundak bolonanda, rimliklar kelip bu ibadəthanini wə kowmimizni wəyran kiliwetidu!**» degənidi. Andin u ularni kuqkürtüp:

— «**Pütün həlkning halak boluxining ornina, birla adəmning ular üqün əlüxi yahxi...**» dəp, ahirda Əysa Məsihni etikadsiz rimliklarning kolina tapxurona. Lekin ular əz Kutkuzonuqi-

«Zəkəriya»

Padixahıoŋa satkunluk kilix jinayiti üqün dəl ular korkkan ixlar bexioŋa qüxti: «**Rimliklar kelip ularning ibadəthanisini wə kowmini wəyran kiliwətti**».

Ḥalbuki, gərqə jazasi dəhxətlik boloŋini bilən Hudaning Israiloŋa boloŋan hitabi ḥeq əzgərməydu: «**Rəzil yolliringlardin yeninglar, yeninglar! Nemixka əlgünglar kelidu, i Israil jəməti?!**» («Əz.» 33:11).

«Zəkəriya» degən kitabning ahirki bablirida ularning Hudaning yenioŋa «yenixi» ayan kilinidu. Xu qaoŋda rosul Pawlusning xu bexariti əməlgə axurulidu: «**Andin pütün Israil kutkuzulidu. Bu tooŋruluk mukəddəs yazmilarda mundak yeziloŋan: — «Kutkuzoŋuqi Ziondin kelip, iplaslikni Yakupning əwladidin yok kilidu. Mən ularning gunahlirini elip taxliwətkinimdə, mana bu ular bilən tüzidioŋan əhdəm bolidu»**» («Rim.» 11:26 «Yəx.» 59:20-21).

Əmdi bu bexarətning meoŋizi — «Yahxi Padiqi»ning Өz kowmini bakkini; padining kandak jahillik bilən uni rət kilip, «booŋuzlaxka bekitilgən pada» bolup kaloŋini, degən qong temaoŋa kəlduk: —

«**Xunga mən «booŋuzlaxka bekitilgən pada»ni bekip turdum, bolupmu padining arisidiki miskin məminlərni baktim. Mən əzümgə ikki tayakni aldim; birinqisini «xapaət», ikkinqisini «rixtə» dəp atidim; xuning bilən mən padini baktim**» (7-ayət).

Pütkül Israil arisida ḥərdaim əzlirining gunahliridin towa kiloŋan, Hudaoŋa sadik boloŋan bir «kaldi» bardur; Zəkəriyaning dəwridə muxu həlk «**padining arisidiki miskin məminlər**» (ibraniy tilida «aniylar») deyilidu (11-ayəttimu tiloŋa elinidu). Baxkilar Hudaning səz-kalamioŋa kulak salmisimu, ular yənila anglaydu («aniylar» degən səz xu mənidə «Zəb.» 10:2, 9, 14:6, 25:16, 35:10, 37:14, 40:17, 70:5, 72:4, 86:1, 109:16-22, «Yəx.» 10:2, 14:32, 41:17 wə kəp baxka yərlərdə tepilidu).

Bexarət boyiqə «yahxi padiqi» Yəhudiy həlkining kəp kismi təripidin rət kilinoŋan bolsimu, uning hizmət mewisi bar bolidu, yəni «booŋuzlaxka bekitilgən pada» arisida «Hudaning miskin məminliri» bar bolidu. Zəfaniya pəyoŋəmbər eytkandək: «**Mən arangda kəmtər ḥəm miskin bir həlkni kaldurimən, ular Pərwərdigarning namioŋa tayinidu**» («Zəf.» 3:12); Injilda Israil arisidiki «Hudaning kaldisi» mundak təswirlinidu: — «**U** (Məsih) **Өziningkilərgə kəlgən bolsimu, birak Uni Өz həlki kobul kilmidi. Xundaktimu, U Өzini kobul kiloŋanlar, yəni Өz namioŋa etikad kiloŋanlarning ḥəmmisigə Hudaning pərzənti bolux hokukini ata kildi**» («Yḥ.» 1:11-12).

Rəbbimiz Məsih Israil boloŋan barlik padini bakti; lekin pəkət «**padining arisidiki miskin məminlər**», yəni bax kahinlar, akşakallar wə pərisiylər kəmsitkən «aniylar»la uningoŋa ixinip əgəxti. Rosul Pawlus bu ixlarda əz hojisi Əysa Məsihgə əgixip uningoŋa ohxax ix kildi: — «**Əmdi xu səwəbtin, mən Huda tallioŋan bəndilərning Məsih Əysada boloŋan nijatka mənggülük xan-xərəp bilən erixixi üqün ḥəmmə ixka bərdaxlik berimən**» — dəydu («2Tim.» 2:10).

Zəkəriya pəyoŋəmbər məzkur oŋayibanə kərünüxtə padiqilik wəzipisini Israilni dəp zimmisigə alidu, andin ikki tayakni kolioŋa alidu. Ottura xərktə padiqilarning ikki tayiki bar bolidu — birinqisi padining düxmənliri, xirlar, bərilər katarliklarni koolax üqün, ikkinqisi padini yetəkləp, yolini tooŋrilax üqün ixlitilidu. Dawut pəyoŋəmbər bu ikki tayak tooŋruluk Zəburda: «**Sening ḥasang ḥəm tayiking manga təsəllidur**» dəydu (23-küydin).

Ikki tayaqning namlirining əhmiyiti bar; birinqisi «**xapaət**», ikkinqisi «**rixtə**» dəp atilidu. Ularning roli 10- wə 14-ayəttə kərünidu; birinqisi («xapaət») «padining düxmənliri»ning, yəni yat əllərning Israiloƣa ƕujum qilixini tosuxqa ixlitilidu; ikkinqisi («rixtə») padining iqki birlikini saqlaydu. Bu ikki tayaqni qolioƣa elip Zəkəriya pəyoƣəmbər (bizningqə Məsihgə wəkil bolup) «**padini baqtim**» dəydu.

Əmdi intayin sirliq munu ayətkə kelimiz: —«**Xuningdək mən bir ay iqidə üq padiqini ƕalak qildim; mening jenim bu həlqtin bizar boldi wə ularning jeni meni əq kərdi**» (8-ayət).

«Üq padiqi» tooƣruluq bizningqə ikki imkaniyət bar: —

(1) «Üq padiqi» məlum adəmlərni əməs, bəlki Huda Israil üqün bekitkən üq hil padiqini, yəni «pəyoƣəmbər», «kaƕin» wə «padixaƕ»ni bildüridu. Miladiyədin keyinki 70-yili Rim imperyəsining Yerusalemni wəyran qilixi bilən, Israilda bu üq hil «padiqi» qalmidi.

(2) Miladiyədin keyinki 70-yili Rim qoxunliri Yerusalemni muƕasirigə aloƣanda, Israilning bir-birigə intayin əq boloƣan üq yetəkqisi (Yuƕanna, Simon wə Əliezər isimlik) bar idi. Ularning bir-biri bilən soquxuxliri tüpəylidin Yerusalem ahir berip ixoƣal qilinoƣan, bu üq «padiqi» xu ƕaman «padiqiliqtin» qaloƣan. Biz bu 2-imkaniyətkə mayilmiz. Biraq ««Yahxi Padiqi»ning bu üq padiqini ƕalak qilixi» bilən həlq yənila agaƕ almaydu; əksiqə ular «Yahxi Padiqi»oƣa tehimu əq bolidu; Umu «**Mening jenim bu həlqtin bizar boldi**» dəydu. Muqəddəs Roƕ Israil həlqining jaƕilliqi tooƣruluq heli baldur Zəburning muəllipi arqilik waysioƣandək: —

«**Birak həlqim sadayimoƣa qulak salmidi,**
Israilning Manga baoƣlanoƣusi yoq idi;
Xunga Mən ularni əz tərsaliqioƣa qoyuwəttim;
Ular əz məsliƕətliri bilən mengiwerətti» («Zəb.» 18:12-16, «Yəx.» 48:18). Mana bu 8- wə 9-ayətlərning qisqiqə mənisidur. Qünki Huda intayin səwr-taqətlik, Uning səwr-taqiti intayin uzunoƣa qidamliq boloƣini bilən u qəksiz əməs. Ahir berip Uning səwr-taqitining tügixi bilən Huda: — «**Mən silərni baqmaymən; ələy dəp qaloƣanliri ələp kətsun; ƕalak bolay dəp qaloƣanliri ƕalak bolsun; tirik qaloƣanlarning ƕəmmisi bir-birining gəxini yesun**» — dəydu (9-ayət).

Dərwəkə, Rim imperiyəsi Yerusalemni muƕasirigə aloƣanda kəp adəm aqarqiliqtin baxqilarni ələtürüp gəxini yegən. Rimliqlarning Israiloƣa ƕujum qilixidiki səwəb 10-ayəttə tepilidu; Padiqining Əz padisi bilən boloƣan munasiwetining üzülüxini bildürüx üqün pəyoƣəmbər Hudaoƣa wəkil bolup tayaqlirining birinqisini sunduridu: —

«**Mən «xapaət» degən tayiqimni elip sunduruwəttim, xuningdək mening barliq əllər bilən boloƣan əƕdəmni sunduruwəttim**» (10-ayət).

Ayəttə deyilgən «əƕdə» Hudaning Israil bilən tüzgən əƕdisi əməs, bəlki u Israiloƣa ƕimayə bolux üqün əllər bilən Əzlükidin tüzgən birhil əƕdisidur. Israil Hudaning iltpati astida turoƣan bolsila, u ƕətta düxmənlirinimu ular bilən tinq ətidioƣan qilatti («Pənd.» 16:7 «**Adəmning ixliri Pərwərdigarni hursən qilsa, U ƕətta uning düxmənlirini uning bilən inaqlaxturar**» deyəlgəndək). Lekin mudapiəsi ulardin elip ketilgən bolsa, yat əllər wəƕxiy ƕaywanlardək kelip Israilni əz owlaydioƣan obyekti qilidu: «**Mana ormanliqtiki yawa tongguzlar uni yiriwatidu, daladiki ƕaywanatlar uningdin ozuqlinidu**» («Zəb.» 80:13). Ahirqi zamanda Israil qət'iy towa qilip Məsihgə etiqad qiloƣanda, Huda qaytidin ular üqün munu əƕdini bəja kəltüridu: —«**Mən ular üqün daladiki ƕaywanlar, asmandiki uqar-qanatlar wə yər yüzidiki əmüligüqilər bilən bir əƕdə tüzimən; Mən oqya, qiliq wə jəngni sundurup zemindin elip taxlaymən; ularni aman-esən yatquzimən. Wə Mən seni əbədil'əbəd Əzümgə baoƣlaymən; ƕəkqaniylikta, meƕir-muƕəbbəttə,**

rəḥim-xəpḳətlərdə seni Ɵzümgə baoŋlaymən; seni sadaḳətliktə Ɵzümgə baoŋlaymən; xuning bilən Pərwərdigarni bilip yetisən» («Ḥox.» 2:18-20).

11-ayətkə ətəyli: — «**əḥdə xu küni bikar ḳiliwetildi; xunga pada arisidiki manga dikḳət ḳiloŋan** (yaki, «manga ḳaraydioŋan») **miskin məminlər buning Pərwərdigarning səzi ikənlikini bilip yətti**».

Xunga, pəyoŋəmbərning dəwridin keyinki «**miskin məminlər**» Hudaning (10-ayəttə deyilgən) «**əllər bilən boloŋan əḥdisi**»ning «**sunoŋanliḳi**»ni kərgəndə, ular bu ixni Huda bexarət ḳiloŋanliḳini «**bilip yetidu**». Bu «bilip yetix»ning əzi bəlkim Zəkəriya kərüwatḳan alamət kərünüxning bir ḳismi idi. Əməliyəttə Məsiḥkə ixəngən barliḳ Yəḥudiylar Yerusalemning Rim ḳoxuni təripidin wəyran ḳilinixidin ilgiri bu bexarətkə asasən, xundaḳla Məsiḥning səzigə asasən («Luḳa» 21:20) Yerusalemdin qiḳip taoŋliḳ rayonoŋa ḳaqḳanidi («Luḳa»diki «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng). Ahirḳi zamandimu dəjjal Yerusalemni ixoŋal ḳilmaḳqi boloŋanda xuningoŋa op'ohxax degüdək bir əḥwal bolidu («Mat.» 24:15-22).

Bu bexarəttiki əng təs, biraḳ əng muḥim ayətlərgə kəlduḳ: — «**Wə mən ularoŋa: «Muwapiḳ kərsənglar, mening ix ḥəḳḳimni beringlar; bolmisa boldi ḳilinglar» — dedim. Xunga ular mening ix ḥəḳḳimgə ottuz kümüx tənggini tarazioŋa saldi.**

Wə Pərwərdigar manga: «Mana bu ular manga bekitkən ḳaltis baḥa! Uni sapalqining aldioŋa taxlap bər!» dedi. Xuning bilən mən ottuz kümüx tənggini elip bularni Pərwərdigarning əyidə, sapalqining aldioŋa qəriwəttim» (12-13).

Pəyoŋəmbər əzi kərgən kərünüxtə Hudaning yaki Məsiḥining wəkili yaki uning ornida bolup halayiḳtin padiqining «ix ḥəḳḳi»ni soraydu. Qünki U dərwəḳə dəwrdin-dəwr ularoŋa ḥəḳiḳiy padiqi boloŋan; pəḳət ular Uning ular üqün padiqi boloŋan hizmitini rət ḳiloŋan.

Məsiḥ Əysa Hudaning wəkili bolup, Hudaning Israiloŋa boloŋan əsirmu əsir kərsətkən meḥribanliḳi üqün ulardin Ɵz «əmgək mewisi»ni sorioŋan («Mat.» 21:33-41də Rəbbimizning «üzümzarliḳ təmsili»ni kərüng). Xu ixta U (Huda) ularning kənglini sinidi. Ḳədimki bir alim degəndək: «Huda bizning iradimizni paymal ḳilmaydu yaki bizni hizmitidə boluxḳa məjburlimaydu. U aldimizoŋa ḥayat wə ələmni ḳoyidu, ḥayatni tallaxḳa təklip ḳilidu. Biz Uning meḥir-xəpḳiti bilən uni talliyalaymiz; lekin bizning Uning meḥir-xəpḳitini wə Uning Ɵzini rət ḳilix imkaniyitimiz yaki ərkinlikimizmu bar».

Əməliyəttə Israil Hudaning Məsiḥ arḳiliḳ boloŋan meḥrini rət ḳilipla ḳalmay, əksiqə Uningoŋa ḥaḳarət ḳildi. Bu ḥaḳarətni ular «ottuz kümüx tənggə»ni «ix ḥəḳḳi» ornida sunuxi bilən ipadiləydu. Yuḳirida eytḳnimizdək, ottuz kümüx tənggə muḳəddəs ḳanun boyiqə tasadipiyliḳtin eltürülgən bir ḳulning tələm baḥasi idi, halas («Mis.» 21:32).

Bu pulni pəyoŋəmbər Hudaning əmri bilən ibadəthanida barliḳ puḳralar aldida «sapalqining aldioŋa» qərüwetidu. Ibraniy tilida muxu «qərüwetix» degən səz adəttə ḥaram nərsini mutləḳ yirginqlik dəp taxliwetixni bildüridu («Mis.» 22:31, «Yəx.» 2:20, 14:19də xundaḳ ixlitilidu).

Əmdi nemixḳa pəyoŋəmbər (kərünüxtə) bu kümüxni «sapalqining aldioŋa taxlap berixi» kerək bolidu? Sapalqilarning ibadəthanida ixliri bar idi; məsilən, ibadəthanining axhanisida tamaḳ etix wə kir-ḳatlarni yuyux üqün sapal buyumlar kerək bolatti; xu buyumlarning ibadəthanidiki barliḳ buyumlar iqidə əng ərzan, əng təwən orunda turuxi turoŋan gəp idi (14:20ni kərüng). Xunga «sapalqining aldioŋa taxlixi» məlum bir nərsining ərziməslikini bildürüx üqün bolsa kerək; bügüngə ḳədər bu tooŋruluḳ buningdin baxḳa məlumatlaroŋa erixkinimiz yoḳ.

«Zəkəriya»

Xu ix nemixqa ibadəthanining əzidə qilinoƣan? Ibadəthanida kəpqilik, jümlidin pütkül Israil jamaitigə wəkil boloƣan kahinlar xu ixni kərələytti; xuning bilən pütkül həlk guwah bolatti; Huda Əzimu guwah bolatti, əlwəttə.

Dikkət qiliximiz kerəkki, bu «ottuz kümüx tənggə»ni Pərwərdigar əzi qattiq kinayə bilən «**ular Manga bekitkən qaltis baha!**» dəydu. Muxu ibaridin yənə enikki, pəyƣəmbər dəl Hudaning wəkili bolup, Uning ornida ix qiliwatatti.

Əmdi bu bexarət qandaq əmälgə axuruldi? Yəhuda Rəbbimizni «ottuz kümüx tənggə» üqün bax kahinlaroƣa «setiwətkən»din keyin təwəndiki ixlar boldi («Mat.» 27:3-10): —

«**Uningoƣa satqunluq qiloƣan Yəhuda Uning əlümgə həküm qilinoƣanlikini kərüp, əz kilmixioƣa puxayman kildi wə bax kahinlar bilən aqsaqallaroƣa ottuz kümüx tənggini qayturup berip:— Mən bigunah bir janning qeni təkülüxkə satqunluq kilip gunah ətküzdüm, — dedi.**

Buningoƣa bizning nemə karimiz? Əz ixingni bil! — deyixti ular.

Yəhuda kəmüx tənggilərni ibadəthanining iqigə qəriwətti wə u yərdin ketip, talaoƣa qikip, esilip əlüwaldi.

Bax kahinlar kəmüx tənggilərni yioƣiwelip: —

Bu hun tələmi boloƣan tənggilərdur, ularni ibadəthanining həzinisigə qoyux haram, — deyixti. Ular əz'ara məslihətlixip, bu pullar bilən yaqa yurtluklaroƣa mazarlik bolsun dəp, sapalqining bir parqə etizlikini setiwaldi. Xunga bu yər haziroƣiqə «qanlik etiz» dəp atilip kəlməktə.

Bu wəqə arkilik Yərəmiya pəyƣəmbər təripidin burun eytiloƣan munu bexarət əmälgə axuruldi:

«Israil həlki Uning üqün bahalap bekitkən bahasini, yəni ottuz kümüx tənggini ular elixti wə Pərwərdigar Manga əmr kiloƣandək, sapalqining etizini setiwelixqa həjləxti»».

Mana bu, Israil əz padiqi-padixahi boloƣan Məsihgə bekitkən bahadur.

Okurmənlər yukirida rosul Mattaning Zəkəriya pəyƣəmbərning bexaritini nəkil kəltürginini wə bexarəttiki əyni səzlərning otturisidiki pərklərni baykioƣan boluxi mumkin. Nemixqa xundak pərklər bar? Uning üstigə, «Matta»da bexarət nemə üqün «Yərəmiya pəyƣəmbər (Zəkəriya pəyƣəmbər deməy) təripidin eytiloƣan» deyilidu?

Ikkinqi soal tooƣruluk «Matta»diki «qoxumqə səz»imizni kərüng.

«Matta» bilən «Zəkəriya»ning otturisidiki pərklər tooƣruluk birinqi soalning intayin təs bir soal ikənlikini oquq etirap qilimiz. Bəzi əhwallarda Injildiki muəlliplər «ilgiriki pəyƣəmbərlər»ning səzlirini nəkil kəltürginidə ularni ihqamlaydu yaki baxqa pəyƣəmbərlərning səzliri bilən birləxtüridu (yukirida eytkinimizdək, Zəkəriya pəyƣəmbər Mukəddəs Rohning yolyoruki bilən «ilgiriki pəyƣəmbərlər»ning səzlirini ohxaxla ihqamlaydu). Yəhudiy əlimilar («rabbilar») daim xundak kilidu; buning nətijisini ular «Targum» dəydu (ibrani tilidiki «targum» bilən ərəbqidiki «tərjimə» ohxax yiltizlik səzlərdur). Əmdi rosul Matta muxu ayətlərdə xundak kilip bəzi «ilgiriki pəyƣəmbərlər»ning səzlirini, jümlidin Zəkəriya pəyƣəmbərning bexaritini ihqamlap birləxtürgənmu, qandaq? Nuroƣun etikadsiz alimlar Matta muxu yərdə bir hatalikni ətkəzdi, halas, dəydu. Əmma Matta Rəb Əysa tooƣruluk yazoƣan «Matta» degən bayanida uning Təwrattiki barlik pəyƣəmbərlərning yazmilirioƣa intayn qongkur qüxənqigə igə boloƣanliki tolimu kerünərlik pakittur. Xunga uning xundak addiy bir hatalikni ətküzüxi kət'iy mumkin əməs idi.

Alimlar pərklərni qüxəndüridioƣan nuroƣun baxqa pikirlirini otturioƣa koyoƣan; ulardin: «Pərwərdigar Manga əmr kiloƣandək, sapalqining etizini setiwelixqa həjləxti» degən səzlər

əməliyəttə Yərəmiya pəyoƣəmbərning bizgə ḥazir naməlum, yoḳap kətkən bir yazmisida pütülgən, degən bir pikir bar. Ḳədimki Məsiḥiy jamaət iqidiki Yerom isimlik mətiwər bir alim əz kəzi bilən Yərəmiya pəyoƣəmbərning xu yazmisini kərgən, dəydu, xunga biz bu pikirgə mayilmiz.

Ḳaysi qüxəndürüxning tooƣra ikənlikidin ḳət'iynəzər, yuḳirida eytḳinimizdək: «Zəkəriya»da «**sapalqining aldioƣa taxlax**» degən ibarə taxlanoƣan nərsining ərziməslikini bildüridu, dəp ḳaytilaymiz. «Matta»da «sapalqining etizi üqün berix» degən ibarimu xuningoƣa ohxax mənini puritip beridu. Rəbning muhlisi boloƣan Yəḥudaning satḳunluḳ puli bilən əməliy bir etiz, yəni «sapalqining etizi» dəp ataloƣan bir etizning setiwelinoƣini pakittur, əlwəttə.

Gərqə bexarət əməlgə axurulux jəryanida ottuz kümüx tənggə Rəbbimiz Əysaoƣa əməs, bəlki Yəḥudaoƣa berilgən bolsimu, bu ottuz tənggə dəl Israilning aḳsaḳalliri Rəbbimizgə bekitkən baḥani, yəni ularning Uni kəmsitkənlikini wə Uni «Uning padiqimiz boluxini halimaymiz» dəp ḳət'iy qətkə ḳaḳḳanliḳini bildüridu.

Bexarətni ixlarning tərtipi boyiqə təpsiliy rətlisək mundaḳ bolidu: —

(1) Israil kəp «sahta padiqilar»ning ḳolida kəp azab-oḳubət tartḳandin keyin wə xundaḳla Yerusalem wə (ikkinqi ḳetim) ibadəthana wəyran ḳilinixtin ilgiri, Pərwərdigar Məsiḥdə, yəni Israilning padiqisi süpitidə ular arisioƣa kelidu.

(2) Pəḳət padining arisidiki «**miskin məminlər**» Məsiḥning səz-kalamioƣa ḳulaḳ salidu; lekin ḳaloƣanlar Uni rət ḳilip ḳattiḳ qətkə ḳaḳidu.

(3) «Yahxi Padiqi» ḳulning baḥasi bilən baḥalinidu.

(4) Xu pul ibadəthanida «sapalqi»ning aldioƣa taxliwetilidu;

(5) Məsiḥni rət ḳiloƣandin keyin Yəḥudiy həlḳi sirtḳi tərəptin qət ələning zulumlirioƣa uqraydu, iqki tərəptə əz'ara ziddiyiti baroƣanseri küqiyidu.

Bəxinqi ix ḥaziroƣiqə yüz bərməktə. Andin «Yahxi Padiqi»ning Əzining ular bilən boloƣan munasiwitini bildüridioƣan əng ahirḳi bəlgisini, yəni ikkinqi tayaḳni sundurup taxlaydu. Bu ix birinqi tayaḳ sunduruloƣandin bir məzgil keyin boloƣanliḳi bəlkim Hudaning ularni pütünləy taxlap ḳoyuxḳa kəngli unimaoƣanliḳini kərsitixi mumkin: —

«**Andin Mən Yəḥuda bilən Israilning ḳerindaxliḳini üzüx üqün, ikkinqi tayiḳimni, yəni «rixtə»ni sunduruwəttim**» (14-ayət). Eytḳinimizdək, bu bexarət ularning əz'ara boloƣan əqmənlikning pəyda boloƣanliḳini kərsitidu.

Ahirida bu «bexarətlik ḥarikətlər» iqidin dəḥxətlik bir ix yüz beridu. Ular «Yahxi Padiqi»ni rət ḳiloƣandin keyin (xundaḳla, Huda Əz ḳoralliri boloƣan ikki tayaḳni sunduruwətkəndin keyin) ahir berip ular Məsiḥning dəl əksi boloƣan bir xəhsning zalimliḳioƣa tapxurulidu: «**ərziməs padiqining ḳorallirini al**» dəp buyrulidu: —

«**Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: «sən əmdi yənə ərziməs padiqining ḳorallirini al**» (15-ayət).

«Zəkəriya»

Ibraniy tilida «ərziməs» degən muxu səz yənə «rəzil» yaki «təlwə» degən mənilərni əz iqigə alidu (ohxax səz, məsilən, «Ayup» 5:3, «Zəb.» 14:1, «Pənd.» 1:7də tepilidu).

Bu ḫərikətning mənisini Huda Əzi qüxəndüridu: —

«**Qünki mana, Mən zeminda bir padiqini ornidin turoɣuzimənki, u ḫalak bolay degənlərdin həwər almaydu, tenəp kətkənlərni izdiməydu, yarilanoɣanlarni saḳaytmaydu, saoɣlamlarnimu baḳmaydu; u bəlki səmrigənlərning gəxini yəydu, ḫətta tuyaḳlirini yirip yəydu**» (16-ayət).

Huda Əzi bu kixini «**zeminda... turoɣuzidu**» — demək, Israilni jazalax wə tazilap-tawlax üqün Asuriyələrni, Babillarni, rimliḳlar ḳatarliḳ zalimlarni turoɣuzoɣandək xu «**ərziməs padiqi**»ni turoɣuzidu. Hudaning padisining bu rəzil adəmgə əgixixkə təyyar boluxining əzi Hudaning ularning bexioɣa qüxüridioɣan jazasidin ibarət bolidu.

Əmdi «ərziməs padiqi» kim bolidu?

Yuḳirida biz Israilning «**əz padixaḫi**» degən səz üstidə tohtalduḳ; Yəhudy həlḳi Əysani rət ḳilip rimliḳ Ḳəysərni «padixaḫimiz xu bolsun» dəp talliwaldi. Daniyal pəyoɣəmbərning bexarətliri boyiqə Rim imperiyəsining ornida ahirda pütkül dunyani soraydioɣan dəḫxətlik bir imperiyə qiḳidu; rimliḳ Ḳəysər həlḳning əzigə ibadət ḳilixni məjburlioɣandək, xu imperiyəning imperatori pütkül dunyadiki adəmlərni əzigə ibadət ḳilixḳa məjburlaydu. U dəl dəjjal bolidu. Israilning tarihida «dəjjal»dək ularni azdurup əzigə məptun ḳilip ḫalakətkə elip baroɣan birnəqqə kixilər boloɣan — məsilən, əzi tooɣruluḳ «Mən Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḫ» degən «Bar-Ḳoḳba» (miladiyədin keyin 135-yili). Dəjjal xu aldamqi mustəbitlərning arisidiki ahirḳisi wə əng dəḫxətliki bolidu («Yḥ.» 5:43, «2Tes.» 2-babnimu kərüng).

Lekin dəjjal anqə uzun ḫəküm sürəlməydu; uning aḳiwiti tuyuḳsiz ḫalakət bolidu: — «**Padini taxliwətkən ərziməs padiqining ḫalioɣa way! Ḳiliq uning biliki wə ong kəzigə qüxidu; uning biliki pütünləy yigiləydu, uning ong kəzi pütünləy ḳarangoɣulixip ketidu**» — (17-ayət).

Uning «**padini taxliwətkən**»i uning «sahta padiqi», «mədikar» ikənlikini ispatlaydu («Yḥ.» 10:12-13).

«**Rəb Əysa aoɣzidiki nəpisi bilənla uni yutuwetidu, kəlgən qaoɣdiki parlaḳ nuri bilən uni yoḳ ḳiliwetidu**» («2Tes.» 2:8).

Bu sirliḳ babning həwirini yioɣinqaḳlisaḳ: (1) Israil əzining mənpəətpərəs «padiqiliri» təripidin kəp azablarni tartḳan. (2) Biraḳ bu ixlarda ularning əz məs'uliyiti bar. Huda muxu padiqiliri arḳiliḳ ularni jazalioɣan ḫəm jazalaydu. Ḥalbuki, Israil həlḳi Yahxi Padiqini, yəni Hudaning Əzini kəmsitidu. Ular uni «30 kümüx tənggə» ḳimmitidə kəridu. (3) Bu pul ibadəthanida taxliwetilidu; (4) Ular ḫəḳiḳiy padiqining beḳixini rət ḳilidu, xunga Huda ularni naḫayiti rəzil bir padiqining ḳolioɣa tapxuridu; (5) Huda muxu rəzil padiqini wə barliḳ mənpəətpərəs padiqilarnimu ḳattiḳ jazalaydu.

(6) Pərwərdigarning yükligən ikkinqi səzi — (ahirkı zamanlar) (12-14-bab).

12-bab — Ahirkı jəng wə Hudaning kutkuzuxi

Biz ḥazir Zəkəriyaning bexarətlirining «yukiri pəllisi»gə kəlduk. Təwəndə kitabning ikkinqi kismidiki (9-14-babtiki) ikki bələk tooɣruluk eytkinimizni kaytilisak artuk bolmas: «Birinqisidə (9-11-bablarda) Hudaning Israiloɣa zulum kilip kəlgən dunyawi küqlərni ḥalak kiloɣuqi jazasi, xundakla Israilning barlik düxmənlirini yengixkə küqləndürülüxi asasiy tema bolidu; ikkinqisidə (12-14-bablarda) Israilning əllər bilən boloɣan ahirkı jiddiy kürəxlər arkilik tazilinixi wə tawlinixi, ularning Hudaning mukəddəs kowmi boluxka kandak əzgərtilixi muḥim tema bolidu».

Muxu bexarət, xübḥisizki, Zəkəriyaning dəwridin yirak kəlgüsini kərsitidu. Bu ahirkı 12-14-bablarda Zəkəriya munu ixlarni aldin'ala eytidu: —

(a) Israil wə Yerusalemni yokitayli dəp yər yüzidiki barlik əllər ularoɣa karxi qikidu;
(ə) Bu kəskin jəng tüpəylidin Israil Hudaoɣa nida kilidu;
(b) U ularoɣa əzlirining Məsiḥini krestligənlikini ayan kilidu;
(p) Pütkül Israil kattik towa kilidu;(t) Huda ularni Məsiḥ arkilik kutkuzidu; Məsiḥ dunyaoɣa kaytip kelip əllərning (əməliyəttə, dəjjalning) Yerusalemda yioɣiloɣan barlik koxunlirini yokitidu;
(j) Məsiḥ Yerusalemni mərkəz kilip Hudaning padixaḥlikini yər yüzidə bərpa kilidu.

Bundak ixlar tehi yüz bərmidi.

Bu 12-14-bablarning kəp kismida Zəkəriyaoɣa tapxuruloɣini bexarətlik rəsimlər yaki simwollar əməs, bəlki biwasitə kəlgüsidiki wəkələr aldin'ala eytiloɣan wəḥiy boloɣaqka, bexarətlərni xərḥ kilix kitabning baxka yərlirini xərḥ kilixtin asanrak bolidu. Xunga biz pəkət (a) bexarətlərni mukəddəs Təwrattiki baxka munasiwətlik yazmilar bilən selixturimiz; (ə) arka kərünüxigə munasiwətlik boloɣan həwərlər yaki kizik nuktilar bolsa xu tooɣruluk tohtilimiz; (b) bexarətlərdiki bəzi ajayib ḥəkikətlər üstidə azrak tohtilimiz.

(1-ayət) «**Pərwərdigarning Israil tooɣruluk səzidin yükləngən bexarət: —**

Asmanlarni Yayoɣuqi, yərning ulini Saloɣuqi, adəmning roḥini uning iqidə Yasioɣuqi Pərwərdigar mundak dəydu: —»

Yukirida eytkinimizdək, bir bexarət «yüklängən» bolsa adəttə təsiri zor, dəḥxətlik bir həwər yətküzidu. Muxu ayəttə Pərwərdigarning asman-zeminni wə insanni yaritixtiki uluoɣ əməlining tiloɣa elinixi muxu ayəttiki wəkələrning barlik insaniyətkə təsir yətküzidioɣan aləmxumul ixlar bolidioɣanlikini kərsitidu.

«**Mana, Mən Yerusalemni ətrapidiki barlik əllərgə kixilərni dəkkə-dükkigə salidioɣan apkur kilimən; Yerusalemoɣa qüxidioɣan muḥasirə Yəḥudaoɣimu qüxidu**» (2-ayət).

Mukəddəs yazmilardiki kəp yərlərdə «kədəḥ» (yaki «apkur») degən səz Hudaning jazasioɣa wəkil bolidu; məsilən Zəburda: «**Qünki Pərwərdigarning kolida bir kədəḥ turidu; uningdiki xarab kəpüklixidu; u əbjəx xarab bilən toldi; Huda uningdin təkidu; dərwəkə yər yüzidiki barlik rəzillər duoɣini koymay uni iqiwetidu**» deyilidu («Zəb.» 75:8).

«Yəx.» 51:21-23də bu jazalar pəkət Israilning bexioɣa qüxkəndin keyinla andin əllərning bexioɣa qüxidioɣanliki kərsitilidu: —

«**Xunga ḥazir buni anglap ḳoy, i har boloɣan, — məs boloɣan, birak xarab bilən əməs: —**

Өz həlḳining dəwasini yürgüzgüqi Rəbbing Pərwərdigar, yəni sening Hudaying mundak dəydu: —

«Mana, Mən ḳolungdin adəmni wəḥimigə salidioɣan jam-ḳədəḥni, yəni ḳəḥrimgə toloɣan ḳədəḥni eliwaldim; sən ikkinqi uningdin ḥeq iqməysən; Mən uni seni har ḳiliwatḳanlarning ḳolioɣa tutḳuzimən; ular sanga: «Biz üstüngdin dəssəp ətimiz, egilip tur» dedi; xuning bilən sən teningni yər bilən təng ḳilip, üstüngdin ətküqilər üqün əzüngni koqidiki yol ḳilding»».

Bu ayətlərdə «ḳədəḥ» tiloɣa elinidu. Əmma Zəkəriyaning bexaritidə u «ḳədəḥ» əməs, bəlki «apḳur» deyilidu; — demək, jazaning kəlümi «ḳədəḥ»tin qong bolidu, barliḳ əllərning uningdin bir-birləp iqixigə bir apḳur boluxi lazim (bu səz «Mis.» 12:22, «2Sam.» 17:28 wə «1Pad.» 7:50dimu ixlitilip, ibraniy tilida apḳurni kərsitidu).

Yəḥuda Yerusalemoɣa ohxax, muḥasiridə japa tartidu: «**Yerusalemoɣa qüxidioɣan muḥasirə Yəḥudaoɣimu qüxidu**».

«**Xu küni əməlgə axuruliduki, mən Yerusalemni barliḳ əllərgə eoɣir yük boloɣan tax ḳilimən; kim uni əzigə yüklisə yarilanmay ḳalmaydu; yər yüzidiki barliḳ əllər uningoɣa jəng ḳilixḳa yioɣilidu**» (3-ayət).

«Xu küni» degən səz bu 12-14-bablarda 21 ḳetim ixlitilidu. Oḳurmənlər Muḳəddəs Kitabta uning kəp ixlitilgənlikini bayḳaydu. U «Pərwərdigarning küni», «Rəbning küni», «Məsiḥning küni» dəpmu atilip, Məsiḥning dunyaoɣa ḳaytip kelixining küni yaki uningdin awwalḳi yeḳin məzgilnimu kərsitidu. «Insanning küni», yəni «insanlarning təkəbburlaxḳan künliri» xu qaoɣda tügigən bolidu («Yəx.» 2:9-22, «1Kor.» 4:3 wə izaḥatini kərüng).

Muxu 3-ayəttə Yerusalemoɣa ḥujum ḳilidioɣanlar «barliḳ əllər» dəp ayan ḳilinidu. Yerusalem ularoɣa nisbətən «**eoɣir yük boloɣan tax**»ḳa ohxitilidu. Barliḳ əllər Yerusalemni yolini tosuwaloɣan bir taxla dəp ḳarap: «uni elipla taxliwetip, ətüp ketəyli» dəp oyladu; əmma xu tax ularning oylioɣinidin tolimu eoɣir bolup, ular uni kətürməkqi boloɣanda ḳolliridin qüxüp ketip bədənlirini ḳattiḳ sürüp yarilanduridu.

Əllərning ahirḳi zamanda Xəytanning wəswəsliri bilən Israiloɣa yaki Yerusalemoɣa yioɣilip ḥujum ḳilmaḳqi bolidioɣanliḳini baxḳa pəyoɣəmbərlərmu aldin'ala eytidu: —«**Bular** (paḳioɣa ohxaydioɣan üq napak roḥ) **məjizilik alamətlərni kərsitidioɣan jinlarning roḥliri bolup, pütkül yər yüzidiki padixaḥlarni Ḥəmmigə Ḳadir Hudaning dəḥxətlik künidiki jənggə jəm ḳilixḳa ularning yenioɣa qiḳip ketiwatatti**» («Wəḥ.» 16:14).

«**Xuni əllər arisida jakarlanglarki,**

«Jənggə təyyarlininglar, palwanlarni ḳozoɣanglar, jəngqilərning ḥəmmisi yeḳinlaxsun, jənggə ḥazir bolsun;

Sapan qixlirini ḳiliq ḳilip, oroɣaḳliringlarni nəyzə ḳilip soḳuxunglar;

Ajiz adəmmu: «Mən küqlük» desun;

Tezdin kelinglar, ətraptiki ḥəmmə əllər, ḥəmminglar bir yərgə jəm bolunglar» («Yoel» 3:9-12).

Israilning xundak ḳistilip ḳaloɣan xu pəyti Hudaning өz küq-ḳudritini kərsitixkə pursət yaritip beridu. «Zəbur» 118-küydə «xu kün» kərsitilidu: —

«**Ḳistaḳta ḳelip Yaḥ** (Pərwərdigar)**ḳa nida ḳildim;** (ibraniy tilida xu «ḳistaḳta ḳelip» «Zək.» 12:2diki «qüxidioɣan muḥasirə»gə ohxax səz)

Yaḥ jawab ḳilip, meni kəngri-azadiliktə turoḳuzdi.
Pərwərdigar Mən tərəptidur, mən ḳorḳmaymən;
Insan meni nemə ḳilalisun?
... barliḳ əllər meni ḳorxiwaldi;
Biraḳ Pərwərdigarning nami bilən ularni ḥalak ḳilimən;
Ular meni ḳorxiwaldi, xundaḳ, ḳorxiwaldi;
Biraḳ Pərwərdigarning nami bilən mən ularni ḥalak ḳilimən;
Ular ḥərilərdək meni ḳorxiwaldi; ular yeḳiloḳan yantaḳ otidək tezla əqürülidu;
Pərwərdigarning nami bilən mən ularni ḥalak ḳilimən»

4-ayət: — «**Xu küni Mən ḥəmmə atlarni sarasimigə, atliḳlarni sarang ḳilip urimən; biraḳ Yəḥuda jəmətini kəzümdə tutimən; əllərdiki ḥərbir atni bolsa korluḳ bilən uruwetimən**».

«Sarasimə», «saranglik» wə «korluḳ» Israil asiyliḳi tüpəylidin əzi iqixi kerək boloḳan «ḳədəḥ» (yaki «apḳur»)ning iqidə bar idi: «**Pərwərdigar seni saranglik, korluḳ wə parakəndilik bilən uridu**» («Ḳan.» 28:28). Lekin Zionning «**Jəbir-japaliḳ waḳti ahirlaxḳan, uning ḳəbiḥliki kəqürüm ḳilinoḳan waḳti**», yəni «**Huda uningoḳa iltipat kəsitidioḳan waḳti**» kəlgəndə («Yəx.» 40:2) Huda bu jazalarning pəḳət Israilning bexioḳa qüxkəndin keyinla andin əllərning bexioḳa qüxidioḳanliḳini kərsitip: —

«**... Mən ḳolungdin adəmni wəḥimigə salidioḳan jam-ḳədəḥni, yəni ḳəḥrimgə toloḳan ḳədəḥni eliwaldim; sən ikkinqi uni ḥeq iqməysən; Mən uni seni har ḳiliwatḳanlarning ḳolioḳa tutḳuzimən**» dəydu («Yəx.» 51:21-23).

Hudaning düxmənlirining ḳolidiki əng küqlük jəng ḳoralliri, yəni «ənggüxtər»i boloḳan at ḥazir dəl ularni ḥalakətkə elip baroḳuqi wasitə bolup ḳalidu. Baxḳa yərlərdə eytḳinimizdək, ahirḳi zamanlar tooḳruluḳ bexarətlərdə «zamaniwiy ḳorallar»ning puriḳi yoḳ, dəp ḳaraymiz: —

«Xuni dəp ətimizki, Təwrat wə Wəḥiydiki kəp bexarətlərdə tiloḳa elinoḳan ḳorallar zamaniwiy ḳorallar əməs, bəlki ḳədimki ḳorallardur. Biz jəzm ḳilalmisaḳmu, ahirḳi zamandiki wabalardin biri «pən-tehnikilik» uruxni qəkliyəlixi mumkin dəp oylaymiz (əməliyəttə matorlardək türlük addiy elektr yolliri, jümlidin barliḳ komputerlar birla magnetliḳ zərbə dolḳunida asanla kardin qiḳirilidu. Undaḳ zərbə dolḳuni yadro partlaxtin, ḳuyaxning «partlax yalḳuni»din pəyda boluxi mumkin)» («Wəḥiy»diki ḳoxumqə səz»din).

Zəkəriyaning bu bexaritidimu xundaḳ kərülidu.

5-ayəttə: «**Biraḳ Yəḥuda jəmətini kəzümdə tutimən**» deyilidu. Buni səzmusəz tərjimə ḳilsaḳ: «Kəzlirimni Yəḥuda jəməti üstigə aqimən» degənlik bolidu. «Yəḥuda jəməti», xübḥisizki, pütkül həlḳḳə wəkil ḳilinidu. Injilni oḳuoḳanlarning esidə boluxi kerəkki, Əysaning muhlisi Petrus Uningdin üq ḳetim «tonumaymən» dəp tanoḳandin keyin, Rəbbimiz burulup Petruska «**tikilip ḳarap ḳoydi**». Rəbbimizning xu bir ḳetimlik tikilip ḳarap ḳoyuxi Petrusning tax yürikini eritip uni ḳattiḳ towa ḳilixḳa elip bardi («Luḳa» 22:61, 62). Muxu yərdimu, Pərwərdigarning həlḳi Israiloḳa Məsiḥ Əysaning kəzliri arḳiliḳ tikilip ḳarap ḳoyuxi ularda ohxax nətijə ḥasil ḳilsa kerək; bu ix uxbu babning ahirḳi ḳismida təpsiliy eytilidu.

5-ayət: — «**Xuning bilən Yəḥudaning yolbaxqiliri kənglidə: «Yerusalemda turuwatḳanlar samawi ḳoxunlarning Sərdari boloḳan Pərwərdigar boloḳan ularning Hudasi arḳiliḳ manga küq bolidu» dəydu».**

Yəḥudaning yolbaxqiliri «**Yerusalemda turuwatḳanlar**»ning əzlirigə «küq boloḳanliḳi» ularda məlum alaḥidilikining boloḳanliḳidin əməs, bəlki Hudaning Yerusalemni tallioḳanliḳidin

bolidu, dəp bilidu. Qünki Huda Yerusalem tooƣruluk: «**Mən Yerusalemoƣa rəhim-xəpkətlər bilən kaytip kəldim**» — degənidi (10:12ni 1:16, 2:12 wə 3:2 bilən selixturung). Mana bular Zəburdiki 46-küyning tüptin əməlgə axuruluxidur: —

«**Huda uning** (Zion xəhirining) **otturisididur; u hərgiz təwrimaydu;**
Huda tang etix bilənla uningoƣa yardəmgə kelidu» («Zəb.» 46:5).

6-7-ayət: — «**Xu küni Mən Yəhudaning yolbaxqilirini otunlar arisidiki otdandək, ənqilər arisidiki məx'əldək kilimən; ular ətrapidiki barlik əllərni, yəni ong wə sol təripidikilərni yəwetidu; Yerusalemdikilər yənə öz jayida, yəni Yerusalem xəhiridə turidioƣan bolidu. Pərwərdigar awwal Yəhudaning qedirlirini kutkuzidu; səwəbi — Dawut jəmətining xan-xəripi həm Yerusalemda turuwatkanlarning xan-xəripi Yəhudaningkidin uluoƣlanmasliki üqündur**».

Zeminda turuwatkan pütkül həlkning wəkili boloƣan «Yəhuda»lar (muxu yərdə «Yerusalemdikilər»ni öz iqigə almaydu) «**awwal kutkuzulidu**». Səwəbi birinqidin ularning ajiz, mudapiəsiz halitidin (ular sepil iqidə əməs, «qedirlar»da turuwatidu). Ikkinqidin, Hudaning ularoƣa awwal xu iltipatni kərsətkini Yerusalemdikilərdə, xundakla Dawut jəmətidikilərdə həq təkəbburluk pəyda bolmasliki üqün bolidu. Qünki «Dawutning jəmətidikilər»mu xahanə nəsildin boloƣaqka, özlirini baxkilardin üstün tutuxi mumkin, Yerusalemdikilər «Pərwərdigar Yerusalemni alahidə talliwaloƣan xəhər» dəp təkəbburluk kilixi mumkin. Əmma Hudaning tallixi Öz xapaitigə asaslanoƣan boloƣaqka, bu nukta barlik qüxəngənlərdə təkəbburluk əməs, bəlki kəmtərlikni hasil kilix kerək. Xunga «Yəhuda»dikilər wə Yerusalemdikilər kiqik peillik bilən «nusrət Pərwərdigarningkidur» dəp Uning xapaitinila danglaydu.

Lekin Hudaning Yəhudadikilərni kooƣdixi uning «awwalki» hərikitila, halas. Jiddiy jəng kürəxliri Yerusalemning sepillirining ətrapida bolidu: —

«**Xu küni Pərwərdigar Yerusalemda turuwatkanlarni kooƣdaydu; ularning arisidiki ələnqxip kaloƣanlarmu xu küni Dawuttək palwan bolidu; Dawut jəməti bolsa Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning Pərixtisidək küqlük bolidu**» (8-ayət).

Xəhərdikilərgə mudapiə boloƣuqi ularning sepilliri yaki istihkamliri əməs, bəlki Pərwərdigarning Özidur. Keyin 13:8, 9 wə 14:1-6din kərimizki, əllər tajawuz kilip, xəhərning qong bir kismini ixoƣal kilidu wə xəhərning ahalisining yerimini əsirgə qüxürüp sürgün kilidu. Əng ahirki pəyttə, düxmən ularni «**Israilning nami ikkinqi tiloƣa elinmisun!**» dəp yokitixka əng ahirki muxt selixka bilikini kətürgəndə («Zəb.» 83:4) dəl xu qaoƣda Pərwərdigar Məsih Əysaning Özidə ularoƣa kərünidu.

Pərwərdigarning xundak kol selixi bilən düxmənning kətürgən biliki xu haman «**pütünləy yigiləydu**»; xunga «**tirik kaloƣan həlk xəhərdin elip ketilməydu**» (14:2).

«**Qünki Pərwərdigar manga mundak degən: —**
«Owni tutuwaloƣan xir yaki arslanni bir tərəp kilixka top-top padiqilar qakiriloƣanda,
Xir yaki arslan ularning awazliridin həq korkmay,
Xawkunliridin həq hodukmay,
Bəlki owni astioƣa besiwelip oƣar-oƣur talioƣinidək,
Samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarmu ohxaxla Zion teoƣi wə egizlikliri üqün qüxüp jəng kilidu.

Üstidə pərwaz kilidiɣan kuxlardək samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Өz kaniti astiɣa Yerusalemni alidu;
Kaniti astiɣa elip, Zionni kutkuzidu;
Uning «ətüp ketixi» bilən Zion nijatlikka erixidu» («Yəx.» 31:4, 5).

Pərwərdigar Өzi «**qikip xu əllər bilən uruxup**»la kalmay, bəlki həlktin əng ajizi («**ələngxip kaloɣanlar**») həmmining aldida turoɣan Məsihni tonup yətkəqkə «xu küni» Israilning kəhrimanliridin əng uluoɣi «Dawuttək palwan» bolidu wə «**Dawut jəməti bolsa Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning Pərixtisidək**» — yəni kədimki wakitlarda Israilning «**aldida mengip**» ularni Kizil Dengiz wə qəl-bayawandin ətküzüp baxlap kəlgən, düxmənlirini yər bilən yəksan kiliwətkən «Pərwərdigarning Pərixtisi»dək küqlük bolidu.

«**Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning Pərixtisidək**» degən ibaridə Pərwərdigarning Pərixtisining Hudalik təbiitidə boloɣanlikini kərsitidiɣan yənə bir enik bayan bardur.

Xunga ularning Uning arkilik «rəkiblirimizni həydiwetixi» wə «**Uning nami bilən əzimizgə karxi turoɣanlarni qəylixi**» əjəb əməs («Zəb.» 44:4, 5, 60:12)

9-ayət: — «**Xu küni əməlgə axuruliduki, Yerusalemɣa jəng kilixka kəlgən barlik əllərni halak kilixka kiriximən**». Huda nemə ixka kirixkən bolsa uni tamamlaydu, əlwəttə.

Israilning qong rohiy krizisi

Өtkən zamanlarda «Yəxurun» (Israil) «**yər yüzining egiz jaylariɣa mindürülgən**»din keyin u «**səmrip təpkək bolup kaldi; bərhək, sən səmrip kətting, bordilip kətting, toyunup kətting! U əzini yaratkan Hudani taxlap, əz nijatining Koram Texini kəzgə ilmidi**» («Kan.» 32:15). Lekin bexarəttiki ixlardin keyin Israilda kət'iy undak bolmaydu, qünki kədimki bir alim degəndək: «U ularning düxmənlirini bosunduruxka Kəlgüqi awwal ularning kəlblirini boysunduruxka kelidu»: —

«**Xu küni əməlgə axuruliduki, Yerusalemɣa jəng kilixka kəlgən barlik əllərni halak kilixka kiriximən. Wə Mən Dawut jəməti wə Yerusalemda turuwatkanlar üstigə xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Rohni kuyimən; xuning bilən ular əzliri sanjip eltürgən Manga yənə karaydu; birsining tunji ooli üqün matəm tutup yioɣa-zar kətürgəndək ular Uning üqün yioɣa-zar kətüridu; yəkkə-yeganə ooɣlidin juda boloɣuqining dərd-ələm tartkinidək ular Uning üqün dərd-ələm tartidu. Xu küni Yerusalemda ɵayət zor yioɣa-zar kətürülidu, u Məgiddo jiloɣisidiki «Hadad-Rimmon»da kətürülgən yioɣa-zardək bolidu. Zemin yioɣa-zar kətüridu; hərbir ailə ayrim halda yioɣa-zar kətüridu. Dawut jəməti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda, Natan jəməti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda; Lawiy jəməti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda; Ximəy jəməti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda; barlik tirik kaloɣan aililər, yəni hərbir ailə ayrim-ayrim halda wə ularning ayalliri ayrim halda yioɣa-zar kətüridu**» (10-14-ayət).

Bizgə Israilning bu yioɣa-zar kətürgini wə 13-babta bexarət kilinoɣan tawlinix jəryani 1-9-ayətlərdiki wəkələrdin awwal kəlsə kerək. «**Xu küni Pərwərdigar Yerusalemda turuwatkanlarni kooɣlaydu; ularning arisidiki ələngxip kaloɣanlarmu xu küni Dawuttək palwan bolidu; Dawut jəməti bolsa Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning Pərixtisidək**

küqlük bolidu» degən ixlar yüz berixi üqün Israilning Huda bilən alakisi boluxi kerək; towa kilmioqan kixining Huda bilən munasiweti yoktur. Israil Hudaoqa karap towa kilip yioqa-zarlarni kətürmigən bolsa, Huda kandakmu ularni küqləndürətti?

Uning üstigə, ular düxmənliridin kutkuzuloqan künidə Məsih ularning yardimidə bolup kərünidu (14:3-4nimu kərüng); xu qaoqda bolsa Huda alahidə bir ix kilip, ularning Məsihkə «tikilip karax»i üqün Uni Mukəddəs Rohi arkilik ularoqa ayan kilixning hajiti bolmaydu; demək, 10-14-ayəttə təswirləngəndək «**xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roh**»ning wasitisini ixlitixning heq hajiti kalmaytti. Xunga, xu ixlarning tərtipi jəzmən yukirida eytkinimizdək boluxi kerək.

Hudaning Rohi Israilning üstigə kuyuluxi «Yəx.» 44:3, «Əz.» 39:29, 36:26-27dimu eytilidu; nətijidə, ular iq-iqidin Hudaoqa nida kilidu.

Kərünüxtə məzkur ayətlərdə səzligüqi Hudadin baxka birsi əməstur; U: «Ular əzliri sanjip əltürgən Manga yənə karaydu» dəydu. Bu səzlərning birdinbir mumkin boloqan qüxəndürülüxi Məsih Əysaning: «Mən wə Ata əslidinla birdurmiz» degən səzidur («Yh.» 10:30).

Muxu 10-ayəttiki «karaydu» degən səz Huda təripidin ixlitilgəndə «etikad bilən karax» yaki «qongkur oylap karax» degən mənini bildüridu; məsilən, «Qəl.» 21:9də: «**Musa mistin bir mis yilan yasitip hadioqa esip koydi; wə xundak boldiki, yilan birkimni qekiwaloqan bolsa, u bu mis yilanoqa karisila, ular hayat kaldi**».

«**Məminlər uningoqa təlmürüp nurlandi**» («Zəb.» 34:5)

«**Silərni kolap qikaroqan orəkkə nəzər selinglar**» («Yəx.» 51:1)

10-ayəttiki «**sanjioqan**» yaki «sanjip əltürgən» degən səz daim degüdək əjəllik yarilanduruxni bildüridu; muxu yərdə buningda guman yok, qünki uningoqa əgəxkən ixlar matəmdiki yioqa-zarlardin ibarət bolidu. «**Yəkkə-yeganə ooqlidin juda boloquqining dərd-əlimi**»dinmu artuk dərd-ələm bolamdu? Məsih Israil üqün dəl «**wədə kilinoqan yəkkə-yeganə bala**» əməsmu? («Yəx.» 6:9) — Ular Uning dunyaoqa tuoquluxioqa Ibrahim Ishakning tuoquluxioqa təxna boloqandək tehimu təxna boloqan əməsmu? Bu təsəwwur kiloqusiz dərd-ələm bolmamdu? — «**I həlkimning kizi, sən əzünggə bəz kiyim kiyiwal, küllər iqidə eoqinap yat; əzüngning bir tal ooqlungdin juda boloqandək kattik yioqlap matəm tut**» deyilgəndək («Yər.» 6:26).

Mana bu Israilning əzlirining Məsihini qətkə kakkanlikidin boloqan dərd-ələmdur. Xu dərd-ələmni pütün həlk omumyüzlük tartidioqan həm hərbir adəm ayrim-ayrim tartidioqan bolidu; hətta ər wə ayalliri ayrim-ayrim yioqa-zar kətüridu.

Ularning kətüridioqan yioqa-zarliri «ilgiriki pəyoqəmbərlər»ning yazmiliridimu aldin'ala kərsitilidu; məsilən: —

«**Heytliringlarni musibətkə, həmmə nahxiliringlarni ah-zarlaroqa aylanduruwetimən;**
Həmmə adəmning qatriki üstini bəz rəht bilən orioquzimən,
Hər bir adəmning bexida takirlik pəyda kilimən;
Bu matəmni yəkkə-yeganə bir ooqulning matimidək,
Heytning ahirini dərd-ələmlik bir kün kiliwetimən» («Amos» 8:10)

Yioqa-zarning məzmunini Yəxaya pəyoqəmbər aldin'ala eytidu: —

«U kixilər təripidin kəmsitilidu, ular Uningdin yiraqlixidu; U kəp dərd-ələmlik adəm bolup, Uningoqa azab-oqubət yar bolidu; xuning bilən Uningdin yüzlər qaqurulidu; U kəmsitilidu, biz Uni heq nərsigə ərzimәs dəp hesabliduq.

Birak əməliyəttə bolsa, U bizning qayoqu-hәsritimizni kətürdi, azab-oqubətlirimizni Өz üstigə aldi.

Biz bolsak, bu ixlarni U wabaoqa uqrioqan, Huda təripidin jazalinip uruloqan, xundakla kiyin-kistakka elinoqanlikidin dəp kariduk!

Lekin U bizning asiyliklirimiz tüpəylidin yarilandi, bizning gunahlirimiz üqün zəhimləndi; Uning jazalinix bədiligə, biz aram-hatirjəmlik taptuk, hәm kamqidin boloqan yariliri bədiligə biz xipamu taptuk.

Hәmmimiz huddi koylardək yoldin ezip, hərbirimiz өzimiz halioqan yoloqa mangoqaniduk; birak Pərwərdigar hәmmimizning kəbihlikini Uning üstigə yioqip yüklidi» («Yəx.» 53-babtin).

10-14-ayətlərdiki bir-ikki nuktini yənə izahliximizoqa tooqra kelidu: —

(1) Israilning Məsih üqün kətürgən yioqa-zarliri «**Məgiddo jiloqisidiki «Hadad-Rimmon»da yioqa-zarning kətürülgini**»gə ohxitilidu. «Məgiddo jiloqisi»da «hadad-rimmon»diki «yioqa-zar» bolsa xübhisizki ihlasmən yax padixah Yosiyaning pajiəlik ələmi tüpəylidin xu yərdə boloqan matəmni kərsitidu. U Pirəwn-Nəko təripidin «Məgiddo jiloqisi»da əltürülgənidi. Yosiya padixah dəl ihlasmənliki tüpəylidin Yəhuda padixahlikining «ahirki ümidi» dəp hesablinatti; xunglaxka Yosiyaning ələmi bilən pütkül həlk zawallikka yüzləngənidi. Zəkəriyaning dəwrigiqə Israil hər yili Yosiya üqün matəm tutatti («2Pad.» 9:29-30, «2Tar.» 35:20-27ni kərüng).

(2) Məsih üqün tutuloqan qong matəm Yerusalemda baxlinip, pütkül zeminoqa tarilidu; tət jəmətning matəm tutuxliri alahidə kərsitilidu. Bu nemə üqün? Bizningqə, həlkning hökümran yetəkqiliri wə rohiy yetəkqiliri boloqan Lawiylar wə kahinlar ətkən zamanlarda həlkka intayin osal əlgə boloqan boloqaqka, ularning hazir yahxi əlgə boloqanliki təkitlinidu; həlk dərwəkə uloqa əgixidu. «Dawutning jəməti» wə «Natanning jəməti» (Natan Dawutning ooqli, Sulaymanning akisi idi — «2Sam.» 5:14, «Luka» 3:3) hökümran yetəkqilərgə wəkil bolidu, «Lawiy jəməti» wə «Ximəy jəməti» kahinloqa wəkil bolidu. Ximəy Lawiyning nəwrisi, Gərxonning ooqli idi («Qəl.» 3:18). Ximəyning jəməti wə Natanning jəmətining tizimlikigə elinixining səwəbi bəlkim matəm yioqa-zarlirining pütkül ailisidə əng yukiri təbikidin əng təwən təbikigiqə yeyiloqanlikini kərsitix üqün boluxi mumkin.

Xu qong matəm tutuxlar iqidə uloqa ahir berip birdinbir təsəlli bərgüqi dəl ular matəm tutkan Rəb Məsihning Өzi bolidu. U xu künidə «**Huddi ana balisioqa təsəlli bərgəndək... Mən xundak uloqa təsəlli berimən**» («Yəx.» 66:13, 40:1).

«**Hudaning yolida boloqan azab-kayoqu adəmni hərgiz puxayman kilmaydioqan nijatka baxlaydioqan towioqa elip baridu**» («2Kor.» 7:9-11) — U ularning sunuk kəlbini yasap (sakaytip): «**Uloqa... hәsrət-kayoquning ornioqa sürkilidioqan xad-huramlik meyini, oqəxlik-məyüslük rohining ornioqa mədhiyə tonini kiydüridu...**» («Yəx.» 61:3). Kədimki zamanda Yüsüp kerindaxlirioqa özlirining uningoqa satkunluk kiloqanliki tooqrisida təsəlli bərgəndək (ularning xu tarihida dəl Məsih bilən Israilning tarihi sürətlinidu) Məsih xu qaoqda Өz kerindaxlirioqa: «**Silər dərwəkə Manga xu ixni yaman niyət bilən kildinglar; lekin Huda bügünki kündikidək nuroqunlioqan həlkning jenini tirik saklap kelix üqün xu ixni yahxilikka bekitkənidi**» dəydioqan bolidu («Yar.» 45:5, 8, 50:20).

Bügünmu «gunahlirimdin qutquzuluxim kerək» dəp bilgən ħərkim kəlgüsidiki Israiloɣa ohxax, ixənq-etiqad bilən Məsihkə qarixi kerək. Qünki əməliyəttə bizmu əz gunahlirimiz bilən uni «sanjip əltürgən»; wə bizmu kəlgüsidiki Yəhudiylaroɣa ohxax towa kilip, barlik gunahlirimizning kəqürümi üqün bədəl təligən Məsihning xu uluoɣ qurbanlikini kərələymiz. U ħəmmimizgə: «**I yər-zeminning qət-yaqiliridikilər, Manga qarap qutquzulunglar!**» dəydu («Yəx.» 45:22).

Bu ixni u qaytip kelixigə keqiktürsək keqikip qalimiz: — «**Mana, u bulutlar bilən kelidu, xundaqla ħər bir kəz, ħətta Uni sanjioɣanlarmu Uni köridu. Yər yüzidiki pütkül qəbilə-həlk U səwəblik aħ-zar kətüridu. Bərħək xundaq bolidu, Amin!**» («Wəħ.» 1:7). Xu künidiki «aħ-zarlar» pəqət puxayman-ħəsrəttin ibarət bolidu; towa kilix pursiti baldurla ətüp kətkən bolidu.

13-bab
«Eqiloɣan bulaq»

«**Xu küni Dawut jəməti ħəm Yerusalemda turuwatqanlar üqün gunaħni wə paskinilikni yuyidioɣan bir bulaq eqilidu; xu küni xundaq boliduki, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — Mən məbudlarning namlirini zemindin yoqitimənki, ular yənə ħeq əslənməydu; wə Mən pəyoɣəmbərlərni wə paskina roħnimu zemindin qikirip yətkiwetimən. Xundaq əməlgə axuruliduki, birəylən yənila pəyoɣəmbərqilik kilip bexarət berəy desə, uning əzini tuoɣqan ata-anisi uningoɣa: «Sən ħayat qalmaysən; qünki Pərwərdigarning namida yaloɣan gəp qiliwatisən» dəydu; andin əzini tuoɣqan ata-anisi uni bexarət beriwatqinidila sanjip əltüridu. Xu küni xundaq boliduki, pəyoɣəmbərlərning ħərbiri əzliri bexarət beriwatqanda kərgən kərünüxtin hijil bolidu; ular həqni aldax üqün ikkinqi qupurluq qapanni kiyməydu.**

U: «mən pəyoɣəmbər əməs, mən pəqət terikqimən; qünki yaxliqimdin tartip tupraq bilən tirikqilik qiliwatimən» — dəydu.

Əmdi birsi uningdin: «Ħəy, əmdi sening məydəngdiki bu zəhmətlər nemə?» — desə, u: «Dostlirimning əyidə yarilinip qaldim» — dəp jawab beridu».

13-babtiki 1-6-ayətlərning 12-babtiki uluoɣ bexarət bilən biwasitə wə ziq munasiwiti bardur.

12-babtiki ahirqi ayətlərdə Israilning «**xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roħ**»ning əz üstigə quyuluxi bilən «sanjip əltürgən» zatning üstigə towa yioɣa-zarlirini kətürgənlikini kərduq. Ħazir dəl xu Roħning wəħiyi bilən ularning kəzliri eqilip gunaħidin kəqürüm kilinix wə tazilax «bulaq»ini kərginini kərimiz.

Zəkəriya pəyoɣəmbərning dəwrdidin ilgiri Yəxaya pəyoɣəmbər «**Zemin bir əlni bir kün iqidila tuoɣidioɣan ix barmu? Dəqiqə iqidila bir əlning tuoɣuluxi mumkinmu?**» («Yəx.» 66:8) dəp sorioɣanidi. Bu retorik soal ħazar jawabini tapidu. Zəkəriya pəyoɣəmbər əzi ilgiri: «**Bu zeminning qəbiħlikini bir kün iqidila elip taxlaymən**» degən bexarətni tapxuruwaldi («Zək.» 3:9). Xu bexarətning qandaq yol bilən əməlgə axuruloɣanliki muxu yərdə kərünidu: —

«**Xu küni Dawut jəməti ħəm Yerusalemda turuwatqanlar üqün gunaħni wə paskinilikni yuyidioɣan bir bulaq eqilidu**» (1-ayət).

«Bulaq» degən səz ibraniy tilida «makor» degən səz bilən ipadilinidu. Səzning yiltizi «kolax» degən mənidə. «Zəb.» 36:9də tepilidu: «**Səndila bardur ħayatlik buliqi**»; «Yər.» 2:13 wə 17:13də «kolax» Pərwərdigarning əzini kərsitip: «**ħayatlik su mənbəsi**» wə «**ħayatlik sulirining mənbəsi**» dəp ixlitilidu.

Lekin muxu 1-ayəttə «ḥayatlik mənbəsi» əməs, bəlki gunaḥning paskinilikini yuyidioɣan bir bulak kərsitilidu. «Qəl.» 8:7də wə 19:9da «kafarət süyi» tiloɣa elinidu. Bu su Lawiylarni əz hizmiti üqün «rəsmiy paklinix»ka ixlitilətti. Keyin Əzakiyal pəyoɣəmbər bu «kafarət süyi»ni Mukəddəs Roḥtin boloɣan roḥiy paklinixka ohxitip, Israilning ahirki zamandiki ḥaliti tooɣrisida Hudaning namida: «**Mən süp-süzük suni üstünglaroɣa qaqimən, buning bilən silər pak bolisilər. Silərni ḥəmmə paskinilikinglardin wə butliringlardin paklaymən**» dəp bexarət bərgənidi («Əzakiyal» 36-bab). Əzakiyal muxu yərdə kəzdə tutkan «paskinilik» jismaniy yaki rəsmiy birhil paskinilik əməs, bəlki roḥiy jəḥəttiki, iqki dunyasining napaklikidin ibarəttur. Zəkəriya pəyoɣəmbərning bexaritidə bolsa «**süp-süzük su**»ning pəkət «adəmning tenigə **qeqilidioɣan**» sula əməs, bəlki **adəm əzini pütünləy yuyidioɣan bir bulak** ikənliki ayan kilinidu. Kaytilaymiz, bu paklinix jismaniy əməs, roḥiy paklinixtin ibarəttur.

Əmdi «bulak» degən nemə? Biz uni kandak qüxinimiz? Bu Əysa Məsiḥning ələmidiki «sanjiloɣan yariliri»din uroɣup qikkan kimmətlik kenidin baxka nərsə əməs, əlwəttə: — «**Kona əḥdə dəwridə əqkə wə bukilarning keni ḥəm inəkning külliri napak bolup kaloɣanlarning uqisioɣa sepilsə, ularni ət jəḥətidin tazilap pak kiloɣan yərdə, undakta, mənggülük Roḥ arkilik Özini oɣubarsiz kurbanlik süpitidə Hudaoɣa atioɣan Məsiḥning keni wijdaninglarni ölük ixlardin pak kilip, bizni mənggü ḥayat Hudaoɣa ibadət kilixka tehimu yetəklimədu?!**» («Ibr.» 9:13).

Məsiḥni rət kiloɣanda Yəḥudiy həlki ihtiyarsizla, bilip-bilməyla: «**Uning keni bizning üstimizgə wə balilirimizning üstigə qüxsun!**» dəp kukan kətürüxüp əz-əzigə lənət qüxürgənidi. Lekin ahirida Uning kimmətlik keni ularoɣa baxkiqə bolidu — ölüm üqün əməs, bəlki ḥayat üqün, ularni buloɣax üqün əməs, bəlki paklax üqün «ularning üstidə» bolidu.

Əmdi Israilning «**gunaḥi wə paskinilik**»ni yuyidioɣan ekin Məsiḥning keni bolsa, undakta xu bulak yigirmə əsir ilgiri Əysa krestlängən «Golgota»da eqiloɣan əməsmu? Kandakmu kəlgüsidiki «bir kün»də eqilsun? Bizning 3:9diki «**Bu zeminning kəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən**» degən səz tooɣrisidiki xərḥlirimizni kərüng. Gərqə insanni paklaydioɣan bulak alliqaqan eqiloɣan bolsimu, «xu küni» u pütkül Israil həlki üqün eqilidu — qünki xu kün «**korning kəzliri eqilidu**» («Yəx.» 35:5). Israilning kəzliri (demək, pütkül həlkning kəzliri) Hudaning kozisi Məsiḥni, xundakla Uning kurbanlikining təngdaxsiz kimmiti wə ünümini kərüxkə eqilidu.

Hudaoɣa təxəkkür! Bulak eqiloɣandin keyin ḥeqkaqan etilməydu (ibraniy tilida «eqilidu, ḥərgiz etilməydu» degən səz xu mənidə).

Pəyoɣəmbər həlkning iqki dunyasining buzukluki wə əhlak napakliki elip taxlinixi tooɣruluk bexarət bərgəndin keyin, ḥazir 2-6-ayətlərdə zeminni buloɣaydioɣan barlik təsirlərdin paklinix tooɣruluk bexarət beridu. Qünki «**Pərwərdigar Yəḥudani Özining «mukəddəs zemini»da nesiwisi üqün miras kilidu wə yənə Yerusalemni talliwalidu**» (2:12). Zemin «mukəddəs» bolux üqün xundak paskina təsirlər elip taxlinixi kerək, əlwəttə: —

«**Xu küni xundak boliduki, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — Mən məbudlarning namlirini zemindin yokitimənki, ular yənə ḥeq əslənməydu; wə Mən pəyoɣəmbərlərni wə paskina roḥnimu zemindin qikirip yətkiwetimən**» (2-ayət).

Məbudlarning əzlirila əməs, bəlki ularning namiliri wə əsləngüdək barlik təsirlər yokitilidu; sahta pəyoɣəmbərlərla əməs, bəlki ularni kutratkuqi «paskina roḥlar» qikirip yətkiwetilidu. Zeminda pəkət «**xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roḥ**», yəni Hudaning Mukəddəs Roḥining mubarək təsiri bardur.

Ḥətta Zəkəriyaning dəwridimu butpərəslik, sahta pəyoƣəmbərlər wə ḥərhil seḥirgərlik wə palqilikning həlkning arisida tehi təsirliri bar idi; bu ixlar «Nəḥ.» 6:10, «Əzra» 9:1, «Nəḥ.» 13:23, 24 ḳatarlik yazmilardin kərünidu.

Ḥalbuki, bu ahirḳi altə babta kəzdə tutuloƣini yeḳin kəlgüsi əməs, bəlki ahirḳi zamandiki ixlardur. Mukəddəs yazmilarning baxḳa yərliridin, bolupmu Rəb Əysaning Өzi bərgən agaḥliridin xuni bilimizki, ahirḳi zamanlarda butpərəslik, sahta pəyoƣəmbər, «sahta məjizilər» wə ḥərhil jadugərliklər baroƣanseri kəpiyip ketidu («Mat.» 24:11, 24-26, «Mar.» 13:21-22, «Luḳa» 21:8). Bu ixlar əwjigə qiḳip, dəjjal məydanoƣa qiḳidu wə dunyadiki barlik əllərni özigə wə süritigə qoḳunuxḳa azduridu («2Tes.» 2:4, «Wəḥ.» 13:1-6, 13, 14).

Keyinki tət ayəttə (3-7də) butpərəslik wə sahta pəyoƣəmbərqilik «xu küni» ḳandak yol bilən zemindin yoḳitilidioƣanlikioƣa ikki misal kəltürülidu. Birinqi misal Yəḥudiy həlḳtə boloƣan naḥayiti qong əzgirixni, ularning əslidə özlirini ḥalakətkə elip baridioƣan gunaḥlaroƣa yengidin əq boloƣanlikini kərsitidu. 3-ayəttə xu misal tonuxturulidu: —

(13:3) «**Xundak əmälgə axuruliduki, birəylən yənila pəyoƣəmbərqilik ḳilip bexarət berəy desə, uning özini tuoƣḳan ata-anisi uningoƣa: «Sən ḥayat ḳalmaysən; qünki Pərwərdigarning namida yaloƣan gəp ḳiliwatisən» dəydu; andin özini tuoƣḳan ata-anisi uni bexarət beriwatḳinidila sanjip əltüridu**».

Bu ata-anining ḳiloƣini dəl Təwrattiki mukəddəs ḳanunda buyruloƣinidək bolidu: «**Ḳerindixing, məyli anangning ooƣli yaki əz ooƣlung yaki ḳizing, jan-jigiring boloƣan ayaling yaki jan dostung astirtin seni azdurmaḳqi bolup: «Barayli, baxḳa ilaḥlarning ḳulluḳioƣa kirəyli» desə... sən uni ḥeq ayima, uningoƣa rəḥim ḳilma wə uning gunaḥini ḥeq yoxurma; ḳandaḳla bolmisun uni əltürgin; uni əltürüxkə tunji ḳol saloƣuqi sən bol...**» («Ḳan.» 13:6-10).

«Sahta pəyoƣəmbər» bolsa, ixni ohxax bəja kəltürüxi kerək bolidu: — «**Əmma Mening namimda baxbaxtaḳlik ḳilip Mən uningoƣa tapilimioƣan birər səzni səzlisə yaki baxḳa ilaḥlarning namida səz ḳilidioƣan pəyoƣəmbər bolsa, xu pəyoƣəmbər əltürülsun**» («Ḳan.» 18:20).

Muxu 3-ayəttə kəzdə tutuloƣini dəl xundak. Bu ata-anining Pərwərdigar wə Uning səz-kalamioƣa tutḳan muḥəbbiti əz ooƣlioƣa boloƣan muḥəbbitidin artuk bolidu. Ooƣlida bundak rəzil ixlar pəyda bolay degəndə ular xu rəzillikni mutlək yoḳitixḳa ḥərdaim təyyar turidu: «**Ata-anisi uningoƣa: «Sən ḥayat ḳalmaysən; qünki Pərwərdigarning namida yaloƣan gəp ḳiliwatisən» dəp, tuoƣḳan ata-anisi uni bexarət beriwatḳinidila sanjip əltüridu**». («Mis.» 23:24, «Qəl.» 21:2, «Ḳan.» 12:2, «Yəxua» 7:12nimu kərüng).

Sahta pəyoƣəmbələrgə yol ḳoyulmayla ḳalmay, ular əz yaloƣanqilikidin hijil bolidu: —
«**Xu küni xundak boliduki, pəyoƣəmbərlərning ḥərbiri özliri bexarət beriwatḳanda kərgən kərünüxtin hijil bolidu; ular həkni aldax üqün ikkinqi qupurluk qapanni kiyməydu**» (4-ayət).

Əslidə muxundak yaloƣan pəyoƣəmbərlər ḥətta ḥəḳikiy pəyoƣəmbərlərning aldioƣimu kelip yüz turanə ḳarxi qiḳatti; ḥazir ḥeqkim ularning yaloƣanqilikioƣa qidimaydu.
Ayəttə kərsitilgən «qupurluk qapan»ni ḥəḳikiy pəyoƣəmbərlərdin bəziliri kiyətti — Məsilən, Iliyas wə Elixa pəyoƣəmbərlər («2Pad.» 1:8), Yəḥya pəyoƣəmbər («Mar.» 1:6). Muxundak intayin addiy kiyim ularning paniy dunyadiki ixlardin ayriloƣinining wə bəzidə matəm tutuxning

simwoli bolоqaqka, ularning həlkning gunahlirioqa wə bu gunahliri tüpəylidin Hudaning qüxüridioqan jazalirioqa boloqan azabini bildürətti.

5-6-ayəttə yənə bir misal kəltürülidu. Bu misalda ihlasmən bir Israillik pukra bilən yaloqan pəyoqəmbər otturisidiki səhbət, soal-jawab xəklidə tepilidu: —

«U (əslidə yaloqan pəyoqəmbərqilik kiloqan kixi): **«Mən pəyoqəmbər əməs, mən pəkət terikqimən; qünki yaxlikimdin tartip tuprak bilən tirikqilik kiliwatimən» — dəydu**». Karioqanda, u nahayiti kiqik peil bolup, özining jəmiyətning əng təwən təbikisidin qikkanlikini kərsətməkqi boluxi mumkin. Lekin pukra guman kilip uningdin: «**Həy, əmdi sening məydəngdiki** (ibraniy tilida «ikki kolungning otturisidiki») **bu zəhmətlər nemə?» — dəp soraydu.**

U: «Dostlirimning öyidə yarilinip kaldim» — dəp jawab beridu» — deyilidu.

«Butpərəs pəyoqəmbərlər» jin-xəytanlarning dikkitini tartix üqün pat-pat öz tenini kesiwalatti («1Pad.» 18:28də misal kərülidu). Butpərəs padixah Ahabning ordisida dəl xundak butpərəs pəyoqəmbərlər «Pərwərdigarning namida» bexarət beriwatkan yüzligən baxka «pəyoqəmbərlər»gə həmrah bolup «hizmət kilatti» («1Pad.» 22:5-7, 11-12). Bu ayətlərdin biz «tən kesix» degən muxu ix sahta pəyoqəmbərlər arisida nahayiti omumlaxkan wə xundakla ularning bəlgisi bolup kaloqan, degən hulasigə kelimiz (matəm tutkandimu «tən kesix» Israillaroqa mən'i kilinoqan — «Kan.» 14:1, «Yər.» 16:6, 41:5nimu kərüng).

«**Sening məydəngdə**» degən ibarə ibraniy tilida «alikan»ni, «bilək»ni yaki biləklirining otturisidiki məydini kərsitixi mumkin.

Xuning bilən həlk muxundak zəhmətlərdin gumanlinidu, sahta pəyoqəmbər hijil bolup roxən bir yaloqan bahanini kərsitidu. «Dostliri» bolsa adəttə yekin dostluk munasiwətni («dostlar» məyli ijabiy yaki səlbiy mənidə bolsun) kərsitidu. Bu adəm kolidiki yarilirini «Pəkət birnəqqə dostlirim bilən soxuxup kaloqinim üqün boldi; lekin dostlar boloqaqka heqkandak xikayətnamə yazoqum yok, dəwa kiloqum yok» dəp qüxəndürgəndək boluxi mumkin. Xunga bu kixining jawabi kəmtərlikini ipadiləydu əməs, bəlki bahanə kəsitidu, dəp karaymiz.

Bexarətkə karioqanda, bu sahta pəyoqəmbərlər hətta Məsihning yara-izilirinimu təhlid kilmakqi boloqan boluximu mumkin? (yənə «Mat.» 24:24, «Mar.» 13:22, «Yh.» 20:25-27ni kərüng).

Məsih dunyaoqa kaytip kelip, səltənitini bərpa kiloqandin keyin, pəyoqəmbərlərning heq hajiti bolmaydu, əlwəttə.

«Sanjip əltürülgən» padiqining azab-okubətliri wə ularning nətijiliri tooqruluk (13:7-9)

«**Oyoqan, i kiliq, Mening padiqimoqa, yəni Mening Xerikim boloqan adəmgə karxi qik, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar; — Padiqini uruwət, koylar patiparak bolup tarkitiwetilidu; Mən kolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turoquzimən.**

Zeminda xundak əməlgə axuruliduki, — dəydu Pərwərdigar, — üqtin ikki kismi kirilip əlidu; birak üqtin bir kismi uningda tirik kalidu. Andin Mən üqinqi kismini otka kirgüzimən, ularni kümüx tawlioqandək tawlaymən, altun sinaloqandək ularni sinaymən; ular Mening namimni qakirip nida kilidu wə Mən ularoqa jawab berimən; Mən: «Bu Mening həlkim» dəymən; ular: «Pərwərdigar mening Hudayim» — dəydu».

«Zəkəriya»

Tonuxturux

7-ayət bilən kitabning ahirqi qismining yengi bir bəliki baxlinidu. Uning qong temisi Israilning qandaq jazalar bilən Pərwərdigarning muqəddəs qowmi bolux üqün tawlinip əzgərtilidiƣanliqidur. Ilgiriki bələkni hulasilisaq, mundaq ixlar jakarlinidu (12:1-13:6): —

(a) Pərwərdigar Israil wə Yerusalemƣa ḥujum qilmaqqi boloƣan dunyawi küqlərdin mudapiə qilididiƣanliqi;
(ə) U qaysi yol bilən düxmənlirini uridiƣanliqi;
(b) Əz həlqigə nusrət qazinidiƣan küq-qudrət yətküzidiƣanliqi;
(p) U awwal Muqəddəs Roḥining wasitisi bilən ularni towa qilix yoliƣa kirgüzidiƣanliqi;
(t) Ular xu arqilıq əzlirining əz Məsiḥini krestləx gunaḥini bilip yetidiƣanliqi;
(j) Ular qattiq towa qilip ḥayatqa erixidiƣanliqi.

Ikkinqi bələktə (13:7-14:21) təwəndiki ixlar kərsitilidu: —
(a) Ihlassizlarni üzüp taxlax, Yerusalemƣa qüxürülidiƣan jaza;
(ə) Xu jazaning wasitisi bilən «Hudaning qaldisi» tawlinidu, zeminning əzi barliq buloƣinixlardin paklandurulidu;
(p) Xundaq qilip, zemin wə həlq Hudaning padixaḥliqining yər yüzidiki mərkizi wə wəkili boluxqa layiq tazilap paklinidu.

Ikkinqi bələk yənə ikki qisimƣa bəlünidu; aldinqi qisim (13:7-9) bexarəttiki ixlarning yəkünidur, keyinki qismida (14-bab) bexarəttiki ixlar təpsiliy eytilidu.

Bexarət «sahta pəyƣəmbər»ning yaloƣan yariliridin ḥəqiqiy sanjiloƣan ḥəqiqiy padiqiƣa ətidu. U ḥəqiqətən «**Dostlirim** (əz həlqining)**ning əyidə yarilinip qaldim**» deyələytti! Ular «**ḥayatliqni barliqqa kəltürgüqi**»ni əltürginidə Hudaning hizmitidə bolduq, dəp oylaytti; kənglidə Hudadin yiraqta bolup, «**kərünməs Hudaning süriti**»ni tonumay, U Hudani «Atam» degənliki üqün «kupurluq qilding» dəp Uning üstidin xikayət qiloƣan.

Lekin Israil həlqining əz bexiƣa sanaqsiz azab-oqubət qüxürgən xu jinayiti «xapaitim pütkül dunyaƣa yətküzülsun» dəp, xundaqla Israilning kəlgüsi nijati üqün baxtin ahiroƣiqə Huda təripidin baxquruloƣanidi. Xunga Məsiḥning əltürülüxi 12:10-14də Yəḥudiy həlqining keyin qattiq puxayman qilidiƣan wə towa qilidiƣan jinayiti deyilidu; əmma aldimizdiki 13:7də u Hudaning Əzi qiloƣan ixidur, deyilidu: —«**Oyƣan, i qiliq, Mening padiqimƣa, yəni Mening Xerikim boloƣan adəmgə qarxi qik, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar**» (7-ayət).

Demək, Məsiḥning tartqan kresttiki azab-oqubətliridə, uni krestligən Yəḥudiylar wə Yəḥudiy əməslər əzliri bilmigən ḥalda Hudaning wasitisi bolup «**Uning jenini gunaḥni yuyidiƣan qurbanliq qilix**»i əməliyəttə Hudaning aldin'ala bekitkini bolup, U «Yəxaya» 53-babta aldin'ala təswirlinidu. Xu yərdə: «**Uni ezixni layiq kərgən Pərwərdigardur; U Uni azabqa qəmüldürgüzdi**» dəp oquymiz. Dərwəqə, insanning qoli bilən «**U huddi booquzlaxqa yetilap mengiloƣan paqlandək booquzlaxqa elip mengildi**», lekin insanning barliq bətniyətliki pəqət Hudaning «**Əz küq-qudriti wə iradisi boyiqə burunla nemə bekitkən bolsa**» xularni əməlgə axurdi, halas («Ros.» 4:28). Bərḥək, Xəytanning ḥəsəthorluqi wə nəpriti, bax kaḥinlarning ƣaljiranə qəḥri, Ḥerod padixaḥning kəmsitixi, waliy Pilatusning qorqunqaqliqining ḥəmmisi pəqət Hudaning pütkül dunyani nijat kərsun dəp aldin'ala bekitkən ixining əməlgə axuruluxidur, halas.

«**Oyoŋan, i ķiliq!**» degən bu ajayib bexarəttə ķiliq adəm süpitidə Hudaning adalitini bəja kəltürüxkə qaķirilidu. Pərwərdigarning ķiliqi baxķa bexarətlərdə — məsilən, «Yər.» 47:6-7, «Əz.» 21:1-17də xundaķ kərsitilidu. «Ķiliq» muxu bexarətlərdə omumən ķilip eytķanda «əlüm ķorali» yaki «Hudaning jazasining ķorali» süpitidə səzlinidu.

Əmdi ķiliq kimgə qüxidu? Uxbu bexarəttə rəzillər yaki ihlassizlarning bexioŋa əməs, bəlki pütünləy gunaḥsiz, ķusursiz muķəddəs bir Boloŋuqi, Pərwərdigaroŋa əng yeķin munasiwəttə turoŋuqining bexioŋa qüxidu! Bu nemidegən qongķur bir sir-ḥə! Baxķa yərlərdimu bu ajayib tema üstidə kəp tohtalduķ; Məsiḥ Hudaning ķozisi bolup, Özining toluķ ihtiyari bilən yoldin azoŋan dunyani ķutķuzux üqün, gunaḥkarlarning kəqürüm ķilinipla ķalmay, bəlki mənggü ḥayatķa erixixi üqün «**... U bizning asiyliķlirimiz tüpəylidin yarilandi** (yaki «sanjildi»), **U bizning gunaḥlirimiz üqün zəhimləndi**» wə «**ta əlüxkə ķədər «xarab ḥədiyə» təkkəndək Özining jenini tutup bərdi**».

Kiliq «Mening padiqim»oŋa ķarxi qiķidu. Pərwərdigar Özi «Israilning padiqisi»dur — lekin U ḥərdaim muxu ix wə uningdiki munasiwəttə Məsiḥning süpitidə ix kəridu. Biz yuķirida bu tema tooŋruluķ səzləxtuķ; məsilən, «Əzakiyal» 34-babta U «Israilni Mən Özüm kelip baķimən», xundaķla ularni «izdəymən», «ķutķuzimən» «küqləndürimən» wə «saķaytimən» degəndin keyin U: «**Mən ularning üstigə bir Padiqi, yəni ķulum Dawutni tikləymən; U ularni beķip, ularoŋa padiqi bolidu**» dəydu. Muxu yərdə, xübḥisizki, «**Mening ķulum Dawut**» ḥəķiķiy Dawut, yəni «uluoŋ Dawuttin boloŋan, əzidin uluoŋ əwladi» Məsiḥni kəsitidu.

Pərwərdigar wə «**Uning padiqisi**»ning otturisida boloŋan xu birdinbir pəwķul'addə munasiwət «**Mening Xerikim boloŋan adəm**» degən səzdin enik kərünidu. Ibraniy tilida «xerik» degən bu səz muxu ayəttin baxķa pəķət «Lawiylar»da tepilidu; xu yərdə u «dost», «yeķin adəm», «ķoxna» degən mənilərdə ixlitilidu (məsilən, «Law.» 25:15). Bu ibarining Məsiḥdin baxķa birsini kərsitixi ķət'iy mumkin əməs. Padiqi mədikar yaki yallanma padiqidək boloŋan bolsa, Huda ḥərgiz undaķ ibarə bilən uni qaķirmaytti.

Xunga bu səz Məsiḥning Hudaliķ təbiitidə boloŋanliķini enik kərsitidu. Məsiḥ Əysa Özi tooŋruluķ «Yahxi Padiqidurmən» degəndə muxu bexarətni (xundaķla baxķa ohxaydioŋan bexarətlərnimu) kəzdə tutķan bolsa kerək; xu qaoŋdimu U: «**Mən wə Ata əslidinla birdurmiz**» dewidi, Yəḥudiylar uni qalma-kesək ķilmaķqi boldi («Yḥ.» 10:30).

Padiqi urulixi bilən pada tarķap ketidu: —

«**Padiqini uruwət, ķoylar patiparaķ bolup tarķitiwetilidu; mən ķolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turoŋuzimən**». Ḥərķandaķ pada padiqisiz bolsa apətkə yüzlinidu, əlwəttə. Əmdi bexarəttə eytiloŋan «pada» kimlər bolidu?

Kərsitilgən pada bolsa, «Yahxi Padiqi» beķix üqün bekitilgən Yəḥudiy həlķi boluxi kerək (11:11-14də deyilgəndək); ular jaḥilliķi üqün xu yərdə yənə «**booŋuzlaxķa bekitilgən pada**» deyilidu.

Məsiḥ Əysa bu bexarətning Öz muhlislirida əməlgə axuruloŋanliķini kərsitip ularoŋa mundaķ eytķan: «**Bügün keqə silər ḥəmminglar mening tüpəylimdin tandurulup putlixisilər, qünki muķəddəs yazmilarda: —«Mən padiqini uruwetimən, padidiki ķoylar patiparaķ bolup tarķitiwetilidu**» deyilgən» («Mat.» 26:31). Məsiḥ «uruloŋan»din keyin, muhlisliri tawlinix jərya nini bexidin ətküzüxi kerək. Təwəndə buning üstidə yənə tohtilimiz.

Bexarətning Rəbning muhlisliri Өz yenidin tarkitilixtin baxka qong əməlgə axuruluxi Məsih krestləngəndin keyin: «**... kəlgüsidə bolidiƣan əmirning həlki**», yəni rimliklar kelip «**xəhər bilən mukəddəs ibadəthanini gumran kildi**» degən ix bilən boldi («Dan.» 9:26). Xuning bilən Yəhudiy həlkining yər yüzidiki barlik əllər arisida «tarkitilix» jəryani baxlandi. Gərqə bügün Yəhudiylarning «Israiliyə» degən əz wətini bolƣini bilən, ularning kəpinqisi tehi pütkül dunyaƣa tarkalma haləttə turmakta.

Gərqə Hudaning xu dəhxətlik jazasi həlkning bexiƣa qüxidiƣan bolsimu, kiqik bir «kaldi»si yənila Uning ƣəmhorlukining obyekti bolidu. Bu ix: «**Mən kolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turoƣuzimən**» degən səz bilən ipadilinidu.

«**Kiqik peillar**», yəni «əzini təwən tutidiƣan»lar ibraniy tilida «kiqiklər» degən səz bilən ipadilinidu; muxu ayəttə 11:7dimu tiloƣa elinƣan «**pada arisidiki miskin məminlər**», yəni həlk arisidiki namrat, həkkaniy, baxkilar təripidin bozək kilinidiƣan kixilərni kərsətsə kerək.

Ibraniy tilida birsining əz kolini məlum kixining «**üstigə qüxürüp turoƣuzux**»i degən ibarə birhil jazalaxni bildüridu: Məsilən: «Amos» 1:8də, «**Mən... Ekron xəhirigə karxi kol kətürimən**», yaki «Zəb.» 81:14də «**Ularning düxmənlirini tezla egildürər idim, kolumni rəkiblirigə burap basar idim**». Halbuki, muxu yərdə mənisi ijabiy jəhəttə bolsa kerək; qünki nətijisi «Hudaning kaldisi»ning nijati bolidu (gərqə xu nijat tawlinix yaki «tərbiyilik jazalax»tiki azab-okubətlər arkilik bolsimu). Məzkur ibarə Yəxaya pəyƣəmbər («Yəx.» 1:25də) Yerusalemning tawlinixi bilən Pərwərdigar təripidin ularƣa xapaət kərsitilidiƣanliki ipadilinidu. Xunga, pütün 7-ayətni hulasilisak: —

(a) Pərwərdigarning padiqisi həlkning gunahi tüpəylidin urulidu;
(ə) Nətijidə, həlkning kəp kismining bexiƣa «tarkitilix apiti» qüxidu;
(b) Lekin Pərwərdigar padisidin kiqik «kaldi»ni, yəni Өz səzigə kulak salidiƣan məminlərni rəhimdillik bilən əsləp ularni apət iqidə kooƣdaydu (11:11ni kərüng).

Məsih satkunluk kilinidiƣan kəqtə muhlisliriƣa: «**Bügün keqə silər həmminglar Mening tüpəylimdin tandurulup putlixisilər, qünki mukəddəs yazmilarda:**

«Mən padiqini uruwetimən, padidiki koylar patiparak bolup tarkitiwetilidu» deyilgən. Lekin Mən tirilgəndin keyin Galiliyəgə silərdin burun barimən» («Mat.» 26:31-32, «Mar.» 14:27) dəp eytkan səzlirigə kaytidin karisak, Zəkəriyaning bexarət səzlirini səl əzgərtkənlikini kərimiz; U Hudaning səzini «Mən padiqini uruwetimən» dəp, Өzining kurbanlik kilinixining Hudaning kiloƣan ixi ikənlikini təkitləydu. Gərqə u ularning xuning bilən Өzidin tenip kətkənlikini aldin'ala bilgən bolsimu, U yənila ularƣa: «**Lekin mən tirilgəndin keyin Galiliyəgə silərdin burun barimən**» degən səzliri bilən, ölüp tirilgəndin keyin silərdin waz kəqməymən, əksiqə silərdin yənə həwər alimən, dəydu; demək, U «**Mən kolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turoƣuzimən**» degən wədisidə turdi.

8-9-ayətlərgə kəlsək: —

«**Zeminda xundak əməlgə axuruliduki, — dəydu Pərwərdigar, — üqtin ikki kismi kirilip əlidu; birak üqtin bir kismi uningda tirik kalidu. Andin mən üqinqi kismini otka kirgüzimən, ularni kümüx tawliƣandək tawlaymən, altun sinaloƣandək ularni sinaymən; ular Mening namimni qakirip nida kilidu wə Mən ularƣa jawab berimən; Mən: «Bu Mening həlkim» dəymən; ular: «Pərw**

ərdigar Mening Hudayim» — dəydu».

Hudaning həküm-jazalirida «üqtin bir kişim»ning kutkuzulup andin yənə tawlinixi birnəqqə yərlərdə kərülidu — məsilən, «Əz.» 5:12də, Israil həlki üq kişimoŋa bəlünidu: — «**Xəhərdikilərdin üqtin bir kişmi waba kesili bilən əlidu həmdə aranglarda bolidioŋan aqarqiliktin bexini yəydu; üqtin bir kişmi əpqərünglarda kiliqlinidu; wə Mən üqtin bir kişmini hər tərəptin qikkan xamaloŋa soriwetimən, andin bir kiliqni oŋilaptin suoŋurup ularni kooŋlaymən**». «Yəx.» 6:13də bolsa, həlkning pəkət ondin bir kişmining Hudaning uluoŋ tawlax jazasidin ətidioŋanlikï kərsitilidu.

Hudaning həlkï tawlinidioŋan waktida «zeminda bolidioŋanlikï» təkitlinidu: «**Zeminda xundak əməlgə axuruliduki, — dəydu Pərwərdigar, — uningda** (ibraniy tilida kaytilinidu) **üqtin ikki kişmi kirilip əlidu**».

Hudaning bu jazasining ijra kilinix jəryani ular Məsihni qətkə kakkandin keyin miladiyədin keyinki 70-yili dəl xu «zeminda» baxlinip, yənə xu yərdə ahirki zamanda ahirlixidu.

Yəhudiy həlkining Ikkinqi Dunya Uruxidin burun tartkan azab-okubətliri sanaksizdur. Uruxtin keyin Pələstin zeminini igilixi bilən ular xu azab-okubətlərdin aram tapkini bilən, xu azab-okubətlər yənila «**Yakupning azab-okubət küni**» bilən əwjigə qikidu («Yər.» 30:7); u qaoŋda ular «zeminda turoŋanda», həlkni tawlax üqün Huda təyyarlioŋan «ot» Zionda yekilidu, humdan Yerusalemda tutaxturulidu («Yəx.» 31:9).

Üqtin ikki kişmi üzüp taxlinixi bilən Hudaning həlkï hərgiz mutlək yokitiwetilməydu; hərdaim «üqtin biri» yaki «ondin biri» «mukəddəs nəsil» boluxka kalidu («Yəx.» 6:13); ular arkilik Hudaning Israil barlik əllərgə bəht-bərikət bolsun degən uluoŋ muddia-məksətlirini mənzilgə yətküzidu. U ularoŋa: «**Mən seni tarkitiwətkən əllərning həmmisini tügəxtürsəmmu, lekin seni pütünləy tügəxtürməymən; pəkət üstüngdin həküm qikirip tərbiyə-sawak berimən**» dəydu «Yər.» 30:11, 46:28).

Xuning bilən «Hudaning kaldisi» sinilip tawlinidu; bu ixning pəlligə yetixi ularning əng ahirida ajayib kutuluxidin ilgirirəkla bolsa kerək. Xu qaoŋda Huda: «**Ularni kümüx tawlioŋandək tawlaydu, altun sinioŋandək ularni sinaydu**». Malaki pəyoŋəmbər eytkandək: «**U tawlioŋuqining oti, kirqining akartkuq xoltisidək bolidu; U kümüxni tawlioŋuqi həm erioŋdioŋuqidək tawlap olturidu... ularni altun-kümüxni tawlioŋandək tawlaydu; xuning bilən ular Pərwərdigaroŋa həkkaniylikta boloŋan kurbanlik-hədiyəni sunidu...**» («Mal.» 3:2-4; «Zəb.» 66:10-12nimu kərüng).

Ular Daniyal pəyoŋəmbərning üq dostidək «**dəhxətlik yalkunlap turoŋan humdan**»da turup: «**Mening namimni qakirip nida kilidu wə Mən ularoŋa jawab berimən; Mən: «Bu Mening həlkim» dəymən; ular: «Pərwərdigar mening Hudayim» — dəydu**» («Yər.» 32:38-42, «Əz.» 37:23-28 wə Təwrattiki baxka bexarətlərnimu kərüng; bu bexarət yənə «ularning yəküni»dur).

Xu kün baldur kelidu: —
«**Huxallikтin towlanglar, i asmanlar; i yər-zemin, xadlan;**
Nahxilarni yangritinglar, i taoŋlar;
Qünki Pərwərdigar Өz həlkigə təsəlli bərdi,
Өzining har boloŋan pekir-məminlirigə rəhim kilidu» («Yəx.» 49:13).

14-bab — Xərəplik ahirət; Pərwərdigarning küni, Pərwərdigarning padixaḩliḳi

Bu babning awwalḳi ayətliri 13-babtiki 7-9-ayətlərning təpsilatlirini aqidu, xundaḳla 12-babtiki bexarəttə eytiloŋan ixlarning baxlanoŋan waḳtioŋa, yəni Hudaning Israilni jazalax yolida əllərning ḳoxunlirining Yerusalemni muḩasirigə elixioŋa yol ḳoyoŋan waḳtioŋa ḳaytidu. 14-babta muxu ḳoxunlarning ḩalak bolidioŋanliḳi əz kəzi bilən kərgən guwaḩqilar təswirligəndək naḩayiti təpsiliy aldin'ala eytilidu.

Təwrattiki kəp bexarətlərdə məlum bir wəḳəning aḳiwiti aldin'ala eytiloŋandin keyin xu wəḳəning təpsilatliri kəprək bayan ḳilinidu; muxu yərdimu xundaḳ elinidu.

Israilning 14-babta eytiloŋan xu jiddiy krizisioŋa səpsilip ḳaraxtin awwal, krizisning arḳa kərünüxidiki birnəqqə əḩwaloŋa ḳarayli: —

(a) 12-14-bablardin eniḳki, Yəḩudiy həlḳi ḳaytidin Ḳanaan zemini, xundaḳla Yerusalem xəḩirini igiligənidi. Təwrattiki baxḳa bexarətlər wə bu bexarətning əzigə asasən, ḳaytḳanlarning kəp ḳismi etiḳadsiz ḩalda zeminoŋa ḳaytḳan. Təwrattiki baxḳa bexarətlərgə ḳarioŋandimu, ahirḳi zamanlaroŋa kəlgəndə, Yəḩudiy həlḳi zeminda turuwatḳan wə zeminoŋa ḳaytmioŋan, tehiqə dunyaning qət-qətlirigə tarḳitiloŋan ikki hil ḩaləttə bolidu.

(ə) Rəbbimiz yər yüzidə hizmət ətəwatḳan qaoŋda Yəḩudiy həlḳining kəp ḳismi xundaḳ tarḳitiloŋan ḩaləttə ḳaloŋanidi; zeminning əzidə turuwatḳanlar bolsa mustəḳil əməs, bəlki «yat əllərning tətinqi imperiyəsi»ning ḩəkümranliḳi astida turatti (xu imperiyəning təpsilatlirini qüxinix üqün «Daniyal» 7-babtiki bexarətni kərüng). Xu qaoŋda «yat əllərning tətinqi imperiyəsi» «Rim imperiyəsi» əndizisidə idi. «Daniyal» 7-babtiki bexarətkə asasən, xu imperiyə ahirḳi məzgilidə «dəjjalning imperiyəsi» bolidu. Israil ḳaytidin zeminda ḩazirḳioŋa ohxax mustəḳil tursimu, ular ahir berip yənə xu imperiyəning ḩəkümranliḳining (yəni, dəjjalning) harlaxliri astida tursa kerək.

(b) Gərqə (məzkur bexarət wə Təwrattiki baxḳa bexarətlər boyiqə) Israil zeminda birḳədər ronaḳ tapḳan bolsimu (məsilən, Yerusalem xəḩiri puhta ḳuruloŋan), muxu 14-babta təswirləngini boyiqə ular uqraydioŋan ḩujum wə ḳorxaw bolsa Israilning pütkül tarihida əng wəḩxətlik wə zulmətlik wəḳə bolidu.

Baxḳa bexarətlərni tooŋra qüxəngən bolsaḳ, Israil xu waḳitta alliḳaqan dəjjal (Məsiḩning rəḳibi) bilən əḩdilixip uningoŋa beḳindi bolidu. Məsiḩning xu səzi xu qaoŋda əməlgə axuruloŋan bolidu: «**Mən atamning nami bilən kəlgənmən, əmma silər Meni ḳobul ḳilmaysilər. Ḩalbuki, baxḳa birsi əz nami bilən kəlsə, silər uni ḳobul ḳilisilər**» («Yḩ.» 5:43; «Yəx.» 28:14-22nimu kərüng). Dəjjalning ruhsiti wə ḳollaxliri bilən ular üqinqi bir ibadəthanini ḳuridu.

(p) Əmma dəjjal yaloŋanqliḳḳa wə bid'ətlikkə asaslanoŋan əzining xu sahta əḩdisidə turmaydu. Yər yüzidiki barliḳ həlḳni əzigə ibadət ḳildurux üqün u Yəḩudiylarning xu ibadəthanidiki ibaditini tohtitip, uni əziningki ḳilidu («Dan.» 9:27, 11:31, «Mat.» 24:15ni kərüng). Həlḳning bəziliri, xübḩisizki, xu ixḳa ḳət'iy ḳarxliḳ bildüridu; dəjjal (əzidin ilgiri kəlgən birnəqqə mustəbitlərgə ohxax) Yəḩudiy həlḳini pütünləy yoḳitixḳa niyət baoŋlaydu. Yerusalemoŋa ḩujum ḳilix niyiti bilən barliḳ əllərning ḳoxunlirini «Ḩarmageddon»da yioŋidu: «**Ular: — «Yürünglar, ularni millət ḳataridin yoḳ ḳilayli! Israilning nami ikkinqi tiloŋa elinmisun!» — deməktə**» («Zəb.» 83:4 «Wəḩ.» 16:16).

(t) Muxu ḳoxunlarning dəḩxətliki alliḳaqan 12-babta ayan ḳilindi. Ular zeminni ayaoŋ asti ḳilip barliḳ ḳarxiliḳni tarmar ḳilidu. Ahir berip Yerusalemoŋa ḩujum ḳilixḳa kiridu: —

«**Mana, Pərwərdigarƣa has kün kelidu; u küni arangdin mal-mülküng bulang-talang ķilinip bəlüxüwelinidu. Mən barlıķ əllərni Yerusalemƣa jəng ķilixķa yiƣimən; xəhər ixƣal ķilinidu, əylər bulang-talang ķilinip, ķiz-ayallar ayaƣ asti ķilinidu; xəhərning yerimi əsirgə qüxüp sürgün ķilinidu; tirik ķalƣan həlķ xəhərdin elip ketilməydu**» (1-2-ayət).

Xunga xəhər ixƣal ķilinip haliƣanqə bulang-talang ķilinidu. Ixƣal ķiliƣuqi ķoxunning yawuzluķini tiloƣa elixning ḥajiti yoķ. Xəhərdikilərning yerimi əsirgə qüxüp sürgün ķilinidu. Ķariƣanda düxmənning ķandaķtur rəzil bir niyiti bilən azraķ bir ķismini ķalduridu. Yərəmiya pəyƣəmbər xu küni tooɣruluķ: «**Ayḥay, xu küni dəḥxətliktur! Uningƣa ḥeqķandaķ kün ohximaydu; u Yaķupning azab-oķubət künidur!**» dəp pəryad kətüridu («Yər.» 30-bab).

Ḥalbuki, bexarət boyiqə u kün «dəjjalning küni» əməs, bəlki «**Pərwərdigarƣa has bir kün**» — yəni U Özining yollirining tooɣriliķi wə ḥəķķaniyliķini ḥaywət bilən ispatlaxķa, düxmənlirini aƣduruxķa wə Öz həlķini nijatķa erixtürüxkə bekitkən künidur. Bu dəḥxətlik azab-oķubətlər iqidə Israil Pərwərdigarƣa ķattiķ nida ķiliƣaqķa, 12:10də eytiliƣandək Öz Məsiḥimizni sanjip əltürduķ, degən wəḥiyni ķobul ķilidu, dəp ixinimiz. Dəl xu waķitta Israil «**ķaytidin tuƣulidu**».

«**Andin Pərwərdigar qiķip xu əllər bilən uruxidu; U Uning jəng ķiliƣan künidikidək uruxidu**» (3-ayət).

Təwrat tarihida Huda həlķi üqün kəp ķetim jəng ķiliƣan; məsilən «Yəx.» 10:14də «**Xundaķ bir kün ilgiri bolup baķmiƣan wə keyinmu bolup baķmidi; qünki Pərwərdigar Israil üqün jəng ķildi**» dəp oķuymiz. Əmma «jəng ķiliƣan künidikidək» degən ibarə bəlkim Pərwərdigar Israilni Misirdin ķutķuzƣan künini kərsitidu. Israil ķutķuzuliƣan küni: «**Pərwərdigar jəngqidur, Yaḥwəḥ Uning namidur**» dəp küy eytildi («Mis.» 14-15-bab).

Xu küni ularni ķutķuzuxķa tuyuķsiz ayan boliƣan zat Məsiḥ Əysadin baxķa ḥeqkim əməstur. Bu karamət ix ķilixķa muwapiķ Uning namliri «Yəx.» 9:6diki bexarət boyiqə «Əl-Gibbor», yəni «**Küq-Ķudrətlik Huda**» yaki «palwan Huda»ni əz iqigə alidu. Məsiḥ xu süpitidə kəlgəndə: —

«**Uning putliri xu küni Yerusalemning xərķiy təripining əng aldi boliƣan Zəytun teƣida turidu; xuning bilən Zəytun teƣi otturidin xərķ wə ƣərb tərəpkə yerilidu; zor yooƣan bir jiliƣa pəyda bolidu; taƣning yerimi ximal tərəpkə, yerimi jənub tərəpkə yətkilidu**» (4-ayət).

Hudaning «putliri» yoķtur, əmma Məsiḥningki bar, əlwəttə.

«**Zəytun teƣi**»ning Israilning tarihidiki kəp muḥim wəķələr wə krizislər bilən ziq munasiwiti bardur. Əzakiyal pəyƣəmbər Dawutning padixaḥliķ təḥti tehi aƣdurulmastin wə «**yat əllərning waķti**» baxlanmastinla Pərwərdigarning julasi dəl muxu taƣdin kətürülüp Israil zeminidin ayriliƣinini kərdi («Əz.» 11:23).

Özi «**Hudaning xan-xəripi boliƣan**», Rəbbimiz Əysa Məsiḥ Israil həlķidin qətkə ķekilip, eltürülüp wə tirilgəndin keyin dunyadin, xundaķla Israil zeminidin ayrilip kətkəndə u dəl muxu taƣdin kətürülgən: «**Wə u ularni Bəyt-Aniya yezisiƣiqə** (Bəyt-Aniya Zəytun teƣida idi) **baxlap bardi wə ķollirini kətürüp ularni bərikətlidi. Wə xundaķ boldiki, ularni bərikətligəndə U ulardin ayrilip asmanƣa kətürüldi**» («Luķa» 24:50-51). Əysaning Israildin xundaķ ayrilixi bilən ularning Babilda 70 yil sürgün boliƣan azablik məzgilidin tehimu uzun wə tehimu azablik bir məzgil baxlandi.

Miladiyədin altə yüz yil burun Əzakiyal pəyƣəmbər Pərwərdigarning julasining dəl u kətkən yənülüxtin ķaytip kelidiƣinini aldin'ala kərdi: «**Mana, Israilning Hudasining xan-xəripi xərķ tərəptin kəldi; Uning awazi uluƣ sularning xarķirioƣan sadasidək idi; yər yüzi Uning xan-xəripi bilən yorutuldi**» («Əz.» 43:2). Bu bexarət bolsa simwolliķ xəklidə dəl Məsiḥ Əysaning dunyaƣa ķaytip kelixi tooɣruluķ idi. Qünki Rəbbimiz muhlislardin Zəytun teƣida ayriliƣanda

pərixtilər ularoɣa: — «**Əy Galiliyəliklər, nemixkа ərə turoɣininglarqə asmanoɣa karap kaldinglar? Ərxkə kətürülgən xu Əysa silər Uning asmanoɣa kandak kətürülgənlikini kərgən bolsanglar, yənə xu halda kaytip kelidu**» — dedi («Ros.» 1:11). «**Yənə xu halda**» bolsa pəkət insaniy tenidə asmandinla əməs, bəlki yənə: —

(a) kaysi jaydin kətkən bolsa dəl xu yərgə kaytip kelidu;

(ə) «**bulutlar bilən**» (yəni pərixtilər wə mukəddəs bəndiliri bilən billə) kaytip kelidu («Mat.» 24:30, 26:64, «1Tes.» 4:17, «Ibr.» 12:1, «Wəh.» 1:7).

Məsihning üstigə qüxüxi bilənla Zəytun teoɣi «**otturidin xərk wə oɣərb tərəpkə yerilidu; zor yooɣan bir jiloɣa pəyda bolidu; taoɣning yerimi ximal tərəpkə, yerimi jənub tərəpkə yətkilidu**».

Geologlar Zəytun Taoɣning otturisidiki xərktin-oɣərbkə sozuloɣan bir «yər posti üzülmisi»ni tapkan. U «Pərwərdigarning küni»də yerilixni kütməktə.

Yerusalemdikilər «**jiloɣa bilən**» kaqidu: —

«**Wə silər Mening taoɣlirimning dəl muxu jiloɣisi bilən kaqisilər; qünki taoɣlarning jiloɣisi Azəlgiqə baridu; silər Yəhuda padixahi Uzziyaning künliridə boloɣan yər təwrəxtə kaqkininglardək kaqisilər. Andin Pərwərdigar Hudayim kelidu; həmdə sən bilən barlik «mukəddəs boloɣuqilar»mu kelidu!**» (5-ayət).

«**Padixahi Uzziyaning künliridə boloɣan yər təwrəx**» «Amos» 1:1də tiloɣa elinidu («Amos» 1:2dimu bexarət kilinoɣan). Bu ix Zəkəriya pəyoɣəmbərning dəwridin ikki yüz yil burun boloɣini bilən halayikka intayin korkunluk təsir kalduroɣanliki enik turidu.

«**Azəl**»ning kəyərdiliki hazirqə bizgə naməlum. Hazirki əhwalda, Yerusalemdin xərkkə kəqix mumkin əməs; «**Kidron jiloɣisi**» wə intayin tik boloɣan Zəytun teoɣining əzi muxundak «kəqix yoli»ni tosuwalidu.

Muxu yərdə «**mukəddəs boloɣuqilar**» degənlər barlik kerub-pərixtilər wə bəlkim əlümdin tirilgən Hudaning mukəddəs bəndilirini kərsitidu («1Tes.» 4-bab, «Yəh.» 14-15, «1Kor.» 6:2-3, 15:51-57ni kərüng).

(Bəzi alimlar Israilning towa kilix wakti (12:4-13:12) muxu pəyttə bolidu, dəp karaydu. 12-bab üstidə tohtaloɣinimizda kərsətkən səwəblər üqün biz bu ixni Məsihning op'oquk ayan boluxidin ilgiri boluxi kerək, dəp karaymiz).

Məsihning Israilni koodaydioɣan birinqi ixi atlik düxmənlərni uruxi bolidu «**həmmə atlarni sarasimigə, atliklarni saranglikka qüxürimən**» (12:4). Andin u piyadə əskərlərni 14:12də təswirlənggən waba bilən uridu. Israillar əzliri jəng kilixka küqləndürülidu: «**Ularning arisidiki ələnggxip kaloɣanlarmu xu küni Dawuttək palwan bolidu; Dawut jəməti bolsa Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning pərixtisidək küqlük bolidu**» (12:8).

Israilning Məsihning əltürülüxi tüpəylidin boloɣan towa kilixtiki azabliri Mukəddəs Rohning ixligən əməli bolidu; xunga xu towa kilixtiki azablar xübhisizki, dunyaning qət-qətlirigə tarkitiloɣanlaroɣiqimu yeyiloɣan bolidu, dəp karaymiz.

6-7-ayətkə ətəyli: —

«**Xu küni xundak boliduki, nur tohtap kalidu; parlak yultuzlarmu karangoɣulixip ketidu; birak u Pərwərdigaroɣa məlum boloɣan alahidə bir kün, ya keqə ya kündüz bolmaydu; xundak əməlgə axuruliduki, kəq kirgəndə, aləm yorutulidu**».

6-ayəttə kərsitilgəndək, Məsihning dunyaoɣa kaytip kelixidin səl ilgirila asmandiki yoruklar karangoɣulaxturuloɣan bolidu. Bu ix Təwrat wə Injildiki birnəqqə bexarətlərdə tiloɣa elinidu: —

«**Kuyax həm ay karangoɣulixip ketidu, yultuzlar əz julasini kayturuwalidu**» («Yoel» 3:15), «**Ay uyatlikta kalidu; kün hijil bolup kərünməydu; qünki samawi koxunlarning Sərdari boloɣan**

Pərwərdigar Zion teoɣida padixaḥlik ḳilidu; Uning xan-xəripi əz aḳsaḳalliri aldida parlaydu!» («Yəx.» 24:23), «**Asmandiki yultuzlar wə yultuz türkümliri nurini bərməydu; ḳuyax bolsa qiḳipla ḳarangoɣulixidu, aymu ḥeq yorumaydu**» (Yəx.» 13:10).

«**Əmdi xu künlərdə, xu azab-oḳubət ətüp kətkən ḥaman, ḳuyax ḳariyidu, ay yoruḳluḳini bərməydu, yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu**» («Mar.» 13:4, 25).

Məsiḥ kəlgən xu kün «**Pərwərdigaroɣa məlum boloɣan alaḥidə bir kün**» bolidu — demək, dunya tarihidiki barlik künlərdin pütünləy baxḳiqə bolidu: «**uningoɣa ḥeqḳandaḳ kün ohximaydu**» («Yər.» 30:7). Rəbbimiz Əzi xu kün tooɣuluḳ əlümi aldida mundaḳ degən: — «**Lekin xu küni yaki waḳit-saitining həwirini bolsa, ḥeqkim bilməydu — ḥətta ərxtiki pərixtilərmu bilməydu, Ooɣul bilməydu, uni pəḳət Atila bilidu**» («Mar.» 13:32).

Xu küni «**ya keqə ya kündüz bolmaydu**» deyilidu.

Bizningqə «**kündüz bolmaydu**», qünki ḳuyax, ay wə yultuzlarning nuri bolmaydu; ḥəm «**keqimu bolmaydu**» — (demək, keqidiki ḳarangoɣuluḳ bolmaydu); qünki Rəb Məsiḥning xan-xəripining julasi, xundaḳla minglioɣan pərixtilər wə muḳəddəs bəndiliridə əks etidioɣan Rəbbining nurimu bar bolidu: «**Xundaḳ əməlgə axuruliduki, kəq kirgəndə aləm yorutulidu**».

Bəzi alimlarning pikriqə bu «**kəqlik nur**» Məsiḥning ming yilliḳ ḥəkümranliḳining ahirioɣiqə dawamlixidu, deyilidu. Demək, xu künlərdə keqidə kündüzgə ohxax yoruḳluḳ bolidu. Hudaoɣa nisbətən «ming yil» pəḳət «bir kün» bolidu (Injil, «2Pet.» 3:8, «Wəḥiy» 20-babni kərüng). Biz bu pikirgə mayilmiz. Ḥeq bolmioɣanda, Məsiḥning «ming yilliḳ» ḥəkümranliḳi baxlanoɣan waḳtida: «**Pərwərdigar Əz həlḳining jaraḥitini tangidioɣan, yəni ularning ḳamqa yarisini saḳaytḳan xu künidə, ay xolisi ḳuyax nuridək, wə ḳuyax nuri bolsa yəttə ḥəssə küqlük bolidu, yəni yəttə kündiki nuroɣa barawər bolidu**» — wə bəlkim səltənitining keyinki künliridimu xundaḳ boluximu mumkin («Yəx.» 30:26).

Bu parlaḳ jismaniy nur «Hudaning ḳaldisi»ning əyni qaoɣdiki roḥiy ḥalitini əks ettüridu.

Bu parlaḳ künning ḥarpa künidə «**kəq kirgəndə**» — demək, Yəhudiy həlḳi üqün əng ḳarangoɣuluḳ wə dərd-ələmlik pəyttə «**aləm yorutulidu**»; yəni «**Namimdin əyminidioɣan silər üqün, ḳanatlirida xipa-dərman elip kelidioɣan, ḥəḳḳaniyliḳni qaqidioɣan Ḳuyax ornidin turidu**» («Mal.» 4:4) — xu qaoɣda dərwəḳə məoɣpirət wə mənggülük ḥayatning nuri bilən «aləm yorutulidu».

«**Ornungdin tur, nur qaq!** (i Israil!) **qünki nurung yetip kəldi, Pərwərdigarning xan-xəripi üstüngdə kətürüldi!**» («Yəx.» 60:1).

«Xu küni»ning kəp ajayib nətijiliri bu babtiki ḳaloɣan ayətlərdə bayan ḳilinidu: —

(1) Məsiḥning kelixi bilən yüz bərgən yər təwrəx wə bəlkim baxḳa təbiiy ḥadisilər bilən Pələstin zeminida, jümlidin Yerusalemning ḥalitidə qong əzgirixlər pəyda bolidu. Bu jismaniy əzgirixlər baxḳa bexarətlərdə kərstilidu: —

«**Qong ḳiroɣinqilik boloɣan, munarlar ərülgən xu küni, ḥərbir uluoɣ taoɣda wə ḥərbir egiz dəngdə bolsa, ənḥarlar wə eriḳlar bolidu**» («Yəx.» 30:25).

Yerusalemda: «**Ahir zamanlarda, Pərwərdigarning əyi jaylaxḳan taoɣ taoɣlarning bexi bolup bekitilidu, u ḥəmmə taoɣ-dəngdin üstün ḳilip kətürülidu**» («Yəx.» 2:2).

8-ayət: — «**Xu küni xundaḳ boliduki, ḥayatliḳ suliri Yerusalemdin ekip qiḳidu; ularning yerimi xərḳiy dengizoɣa, yerimi oɣərbiy dengizoɣa ḳarap aḳidu; yazda wə ḳixta xundaḳ bolidu**».

Bu ayəttə «**xərkiy dengiz**» «Ölük Dengiz»ni, «**oʏərbiy dengiz**» «Ottura Dengiz»ni kərsitidu. Muxu ix «Yoel» degən kitabtimu kərsitilidu: — «**...Yəhudadiki barlik erik-östənglərdə lik su akidu; həm Pərwərdigarning eydin bir bulak qikidu, Xittim jiloʏisini suoʏiridu**» («Yoel» 3:18) («**Xittim jiloʏisi**» Yerusalemning xərkiy təripidə bolup, I'ordan jiloʏisioʏa tutuxidu — «Qəl.» 25:1ni kərüng. «Xittim» bəlki akatsyə dərəhlirini kərsitidu; bu dərəhlər pəkət kaoʏjirak rayonlarda əsidu).

Əzakiyal pəyoʏəmbərmu bu ixlar tooʏrisida (bolupmu xərkkə karap akidioʏan dərya tooʏruluk) 47:1-12də səzləydu. «Əz.» 47:12də «**Dərya boyida, u wə bu ketida, ozuk bolidioʏan hərhil dərəhlər əsidu. Ularning yopurmakliri solaxmaydu, ular mewisiz kalmaydu; ular hər ayda mewiləydu; künki uni suoʏiridioʏan sular mukəddəs jaydin qikidu; ularning mewisi ozuk, ularning yopurmakliri dora-dərmanlar bolidu**» deyilidu. Uning bu bexariti boyiqə dərya «Ölük dengizdiki sularni sakaytidu» wə xuning bilən beliklar uningda kəpiyidu. Okurmənlər biliduki, «Ölük Dengiz» dərwəkə ismi jismioʏa tolimu layik, künki uningda bügüngiqə heqkandak janlik yoktur.

«Zəbur» 46-küydimu «Zəkəriya»diki ahirki bablarda eytiloʏan wəkələr təswirlinidu. Zəburning muəllipi kərünüxtə kəlgüsidiki xərəplik Yerusalemoʏa karap: «**Hudaning xəhirini, yəni Həmmidin Aliy Boloʏuqi makanlaxkan mukəddəs jayni, hursən kilidioʏan ekinliri xahlioʏan bir dərya bardur**» dəydu. Muxu küyning bexida pütkül yər yüzi astin-üstün kilinidioʏan əhwal süpətlinidu: «**Xunga yər ərülüp, taoʏlar komurulup dengiz təglirigə qüxüp kətsimu, uning dolkunliri xawkunlinip kaynam bolsimu, ərkəxliri bilən taoʏlar silkinip kətsimu, korkmaymiz**» («Zəbur» 46-küydin). Karioʏanda, məzkur dərya bu qong apət iqidə pəyda bolidu.

Erəm baoʏqisi tooʏruluk: «**Baoʏni suoʏirixka Erəmdin bir dərya ekip qikti; andin bəlünüp, tət ekin boldi**» deyilidu («Yar.» 2:10). Karioʏanda, bu bərikətlik kədimki sular hazir Yerusalemoʏa yətkilip, «**Hudaning xəhirini hursən kilip**», yər yüzidiki baxka jaylarni suoʏurup munbət kilidioʏan bolidu.

(2) Bu jismaniy bəht-bərikətlər yər yüzidiki rohiy halətni əks əttüridu. Hudaning xapaiti wə nijati Yerusalemdin ekip barlik əllərni bərikətləydu.

Məsihdə mənggülük hayatka erixkənlərning həmmisi muxu bəht-bərikətlərdin hazir huzurlinidu. Ular üqün Məsihdə hazirmu: «**Pərwərdigar Özi bizgə xan-xərəplik boloʏan, dəryalar, kəng östənglər ekip turidioʏan bir jay bolidu**» («Yəx.» 33:21). «**Yengi asman, yengi zemin**» rosul Yuhannaoʏa axkarilanoʏanda u mundak dəydu: — «**U manga hrustaldək parkirak hayatlik süyi ekiwatkan dəryani kərsətti. Dərya Hudaning wə Kozining təhtidin qikkan ...**» («Wəh.» 22:1). Rohiy dəryaning mənbəsi Hudaning Özi, əlwəttə. Kimdə mənggülük hayat bar bolsa, xu dərya uningdin ekip qikidu. Məsih Əysa xundak wədə kiloʏan: «**Kimdəkim ussisa, Mening yenimoʏa kelip iqsun! Manga etikad kiloʏuqi kixining mukəddəs yazmilarda eytiloʏinidək, uning iq-baoʏridin hayatlik süyining dəryaliri ekip qikidu!**» («Yh.» 7:37).

«**Hudaning dərya-erikliri suoʏa toloʏandur**» («Zəb.» 65:9). Əzakiyal dəryani oʏayibanə kərünüxtə kərüp: «**(Dərya) mən ətəlməydioʏan dərya bolup qikti; künki sular ərləp kətti; uningda su üzgili bolatti, u ətkili bolmaydioʏan dərya bolup qikti**» dəydu («Əz.» 47:5).

Məsihning «ming yillik» səltənitining bexida xu rohiy dərya pütkül yər yüzigə ekixi bilən «**Huddi sular dengizni kaplioʏandək, pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən kaplinidu**» («Hab.» 2:14).

«**Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidə padixah bolidu; xu küni pəkət bir «Pərwərdigar» bolidu, yər yüzidə birdinbir Uningla nami bolidu**» (9-ayət).

Bu əḥwal Rəbbimiz muhlislirioɣa: «**Sening naming muḳəddəs dəp uluoɣlanoɣay. Sening padixaḥlikiŋ kəlgəy**» wə «**Padixaḥlikiŋ namayan ḳilinoɣay**» dəp əgətkən duaning əməlgə axuruloɣinidur («Mat.» 6:10, «Luḳa» 11:2).

Buningda üq nuḳta bar: —

(a) Pərwərdigar padixaḥ bolidu, lekin U Өz wəkili boloɣan Məsiḥ arḳilik ḥəküm süridu. Məsiḥning padixaḥ boluxi pəḳət Uning Hudaning Sөz-Kalami yaki «Hudaning Ooɣli» boloɣinidinla əməs, bəlki «Insan'ooɣli» boloɣinidin bolidu. Huda əslidə Adəm'atimizoɣa: «**Silər nəsillinip, kəpiyip, yər yüzini toldurup uni boysundurunglar; dengizdiki beliklar, asmandiki uqarḳanatlaroɣa, xuningdək yər yüzidə yüridioɣan ḥərbir ḥaywanlaroɣa igidarqilik ḳilinglar**» degən («Yar.» 1:26). Lekin Adəm'atimiz Ḥawa'animiz bilən gunaḥi tüpəylidin Hudaning xu uluoɣ məḳsitidin məḥrum boldi. Lekin aləmdə bir boloɣan ḥəḳiḳiy, toluḳ, nuḳsansiz insan boloɣan Məsiḥ Əysa buni «xu küni»də əməlgə axuridu. Jəbrail pərixtə əslidə Uning tuoɣuluxi tooɣruluḳ Məryəmgə degəndək bolidu: «**U uluoɣ bolidu, Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqining Ooɣli, dəp atilidu; wə Pərwərdigar Huda Uningoɣa atisi Dawutning təhtini ata ḳilidu. U Yaḳupning jəməti üstigə mənggü səltənət ḳilidu, Uning padixaḥliḳi tügiməstur**».

Insanlar tehi mukəmməl padixaḥni kərüp baḳmioɣan; lekin Dawut padixaḥ Muḳəddəs Roḥning yolyoruḳi bilən «mukəmməl padixaḥ» tooɣruluḳ munu bexarətni bərgən:

«**Kimki adəmlərning arisida adalət bilən səltənət ḳilsa,**
Kimki Hudadin ḳorḳux bilən səltənət ḳilsa,
U ḳuyax qiḳḳandiki tang nuridək,
Bulutsiz səḥərdək bolidu,yamoɣurdin keyin asman süzük boluxi bilən,
Yumran maysilar tupraḳtin qiḳidu;
Mana u xundaḳ bolidu» («2Sam.» 23:1-4).

(ə) Məsiḥning səltənitining kəlimi «**pütkül yər yüzi üstidə**» bolidu. Pələstin Uning padixaḥliḳining mərkizi bolidu, lekin: «**U dengizdin-dengizlaroɣiqə, Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə ḥəküm süridu**», wə: «**Dərwəḳə, barlik padixaḥlar Uning aldida səjdə ḳilidu, pütkül əllər uning hizmitidə bolidu**» («Zəb.» 72:8, 11); qünki xu qaoɣda dunyaning barlik padixaḥlikliri «Pərwərdigarimiz wə Uning Məsiḥining padixaḥliḳi» bolidu, wə U «əbədil'əbədgiqə ḥəküm süridu» («Wəḥ.» 11:15) wə Hudaning iradisi «**Ərxtə ada ḳilinoɣandək yər yüzidimu ada ḳilinidu**» («Mat.» 6:10). Xunga Zəkəriya pəyoɣəmbər 16-ayəttə yənə: «**Barlik əllər... ḥər yili Yerusalemoɣa, padixaḥḳa, yəni samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigaroɣa ibadət ḳilixḳa ... qiḳidu**» dəp bexarət beridu.

Demək, dəl Huda wə Uning Məsiḥini əng ḥaḳarət ḳiloɣan jayda, yəni yər yüzidə, u zor ḥərmətlinidu, xundaḳla muḳəddəs, xərəplik wə tolimu meḥir-muḥəbbətlik dəp ḳarilip mədḥiyilinidu.

Rosul Pawlus degəndək: «**Əysaning namioɣa asmanlarda, yər yüzidə ḥəm yər astida barlik tizlar pükülüp, Hudaatioɣa xan-xərəp kəltürüp ḥərbir til Əysa Məsiḥning Rəb ikənlikini etirap ḳilidu**» («Fil.» 2:10-11).

(b) Xu küni «**Pəḳət bir «Pərwərdigar» bolidu, yər yüzidə birdinbir Uningla nami bolidu**» deyilidu. Demək, Israillar wə əllər ḥeqḳandaḳ butni (burunḳidək ḳalaymiḳanlarqə) «Pərwərdigar» dəwalmaydu. U ḥəḳiḳətən «**Barlik yər-zeminning Hudasi**», «**Birdinbir mənggü Əlmigüqi, ... mubarəkləxkə layik boloɣan birdinbir Ḥəkümran, yəni padixaḥlarning Padixaḥi, rəblərning Rəbbi**» dəp atilidu («Yəx.» 54:5, «1Tim.» 6:15).

«**Xuning bilən kimki əzigə bir bəhtni tilisə, «Amin» degüqi Hudaning nami bilən axu bəhtni tiləydu; kimki ķəsəm iqməkqi bolsa, əmdi «Amin» degüqi Hudaning nami bilən ķəsəm iqidu**» («Yəx.» 65:16). Pütkül yər yüzidikilər ətkəndə qoķunoŋan butlarni taxlap: «**I Pərwərdigar, Sən mening küqüm wə ķoroŋinimsən, azab-oķubət künidə baxpanaḥimsən. Əllər bolsa yər yüzining qət-qətliridin yeningoŋa kelidu wə: «Bərḥəķ, ata-bowilirimiz yaloŋanqilik ḥəm bimənilikkə mirashorluķ ķiloŋan; bu nərsilərdə ḥeq payda yoķtur. Insanlar əz-əzigə hudalarni yasiyalamdu?! Lekin yasioŋini Huda əməstur!**» dəp etirap ķilixidu («Yər.» 16:19-20).

(10-11-ayət) «**Gebadin Yerusalemning jənubidiki Rimmonoŋiqə boloŋan pütün zemin «Arabaḥ»dək tüzlənglikkə aylandurulidu; Yerusalem bolsa «Bənyamin dərwazisi»din «Birinqi dərwaza»oŋiqə wə yənə «Burjək dərwazisi»oŋiqə, «Ḥananiyəlning munari»din padixaḥning xarab kəlqəklirigiqə yuķiri kətürülidu, lekin xəḥər yənila əz jayida xu petim turidu; adəmlər yənə uningda turidu. «Ḥalak pərmani» yənə ḥeq qüxürülməydu; Yerusalem hatirjəmliktə turidu**».

Yuķirida eytķinimizdək, Yerusalem xəḥiri yər yüzidiki ḥərbir jaydin egiz kətürülidu. U ḥazir səkkiz taoŋning otturisididur («Zəb.» 125:2ni kərüng). Xu qaoŋda Yerusalem dərwəķə «**Pütkül jaḥanning hursənlikidur... Büyük Padixaḥning xəḥiri!**» dəp atilidu («Zəb.» 48:2).

«Geba» xəḥiri bəlkim «Gibeaḥ»ķa ohxax boluxi mumkin; u «Yəx.» 18:24, «2Pad.» 23:8də tiloŋa elinoŋan, Yəḥudaning ximal təripidə idi. Rimmon jənubiy qegrasida boloŋaqķa, kərsitilgən kələm bəlkim pütkül Yəḥuda zemini boluxi kerək. «Arabaḥ» I'ordan dəryasi boyidiki uzun wə təwən bir tüzlənglikturi; xunga ayəttə kərsitilgən ix Yəḥudaning pütkül zemini kətürülüp, yengi bir tüzlənglik bolidioŋanlikidur.

Hulasilisaķ, Yerusalemning ətrapidiki taoŋlik rayonlar (atmix kilometrqə uzunluķ wə kəngliktə) tüzlənglikkə aylandurulidu.

Yerusalemoŋa kəlsək, «**«Bənyamin dərwazisi»din «birinqi dərwaza»oŋiqə**» wə yənə «**«Burjək dərwazisi»oŋiqə**» deyilgini Yerusalemning xərķidin oŋərbigiqə barlik jaylarni wə «**«Hananəlning munari»din «padixaḥning xarab kəlqəkliri»giqə**» uning ximalidin jənubioŋiqə boloŋan barlik jaylarni kərsitidu; demək, pütün xəḥərni bildüridu; pütkül xəḥər egiz kətürülidu; «Yər.» 30:18də «xəḥər harabiliri ul ķilinip (ibraniy tilida «əz dəngi üstidə») **ķaytidin ķurulidu**» deyilgəndək.

Ķaytidin Yəxayaning Yerusalem tooŋrisida bexaritini nəķil kəltürsək: — «**Ahir zamanlarda, Pərwərdigarning əyi jaylaxķan taoŋ taoŋlarning bexi bolup bekitilidu, u ḥəmmə taoŋ-dəngdin üstün ķilip kətürülidu**» («Yəx.» 2:2).

11-ayət: — «**Xundaķtimu əz jayida turuxluķ bolidu; adəmlər yənə uningda turidu. «Ḥalak pərmani» yənə ḥeq qüxürülməydu; Yerusalem hatirjəmliktə turidu**».

Demək: (a) Yerusalemdikilər ikkinqi sürgün bolmaydu yaki yurtidin ķeqixining ḥajiti bolmaydu; «**Yaķup ķaytip kelidu, aram tepip azadə turidu wə ḥeqkim uni ķorķutmaydu**» («Yər.» 30:10).

(ə) «**«Ḥalak pərmani» yənə ḥeq qüxürülməydu**».

«**Ḥalak pərmani**» (yaki «ḥalak lənitі») — ətkəndə Huda (eoŋir gunaḥ tüpəylidin) məlum bir nərsə, adəm, ailə, xəḥər yaki ḥətta pütün bir həlķ tooŋruluķ «ḥalak pərmani» (ibraniy tilida «ḥərəm») qüxürgən bolsa, bularning ḥəmmisini mutləķ yoķitix kerək idi (məsilən, «Ķan.» 7:25-26, 13:12-17, «Law.» 27:29, «Yəxua» 6:17-18, 7:11-13ni kərüng). Lekin ḥazir Israilda «ḥalak

pərmani» qüxürülgüdək gunahlar həq tepilmaydu. Israilning ətkən dəwrliridə Huda: «**Ibadəthanamdiki yetəkligüqilərni napak kilip kaldurimən, həmdə Yakupni halak lənitigə uqraxka, Israilni rəswaqilikta kalduruxka bekittim**» degən, («Yəx.» 43:28), lekin xu qaoŋdiki Israilning rohiy haliti kət'iy ətkənkidək bolmaydu.

(b) «**Yerusalem hatirjəmliktə turidu**». Sepilsiz wə istihkamsiz bolsimu, Yerusalem üqün həq korkkudək ix bolmaydu. Qünki Huda «**Mən Pərwərdigar uning ətrapioŋa ot-yalkun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən**» (2:5); «**Pərwərdigar... nijatni uningoŋa sepil wə tirəklər kilip bekitip koyidu**» dəydu («Yəx.» 26:1).

Bu ixlarda yər yüzidiki Yerusalem ərxtiki, mənggülük yengi Yerusalemning əksi bolidu: —

«**Qünki karanglar, Mən yengi asmanlarni wə yengi zeminni yaritimən; ilgiriki ixlar həq əslənməydu, hətta əskə kəlməydu.**

Əksiqə silər Mening yaritidioŋanlikimdin huxallininglar;

Mənggügə xad-huramlikta bolunglar,

Qünki Mən Yerusalemni xad-huramlik,

Uning həlkini huxallik bərgüqi kilip yaritimən.

Əzümmu Yerusalemdin xad-huramlikta bolimən, həm Əz həlkimdin huxallinimən; uningda nə yioŋa awazi, nə nalə-pəryadlar ikkinqi anglanmaydu; uningda yənə birnəqqə künlük qaqrap kətkən bowak bolmaydu, yaki wakti toxmay wakitsiz kətkən boway bolmaydu; yüz yaxka kirgən bolsa «yigit» sanilidu, xuningdək gunahkar yüz yaxka kirip ölgən bolsa «Hudaning lənitigə uqrioŋan» dəp həsablinidu...

Ular bikaroŋa əmgək kilmaydu; yaki ularning baliliri tuoŋuloŋanda keləqiki tooŋruluk wəhimə məwjut bolmaydu; qünki ular Pərwərdigar bəht ata kiloŋan nəsildur, ularning pərzəntlirimu xundak.

Wə xundak boliduki, ular nida kilip qakirmastinla, Mən ijabət kilimən; ular dua kilip səzləwatkinidila, Mən ularni anglaymən. Bərə həm pahlan bilən billə ozuklinidu; xir bolsa kalidək saman yəydu; yilanning rizki bolsa topa-qangla bolidu. Mening mukəddəs teoŋimning həmmə yeridə həq ziyankəxlik bolmaydu; həq buzoŋunqilik bolmaydu» («Yəx.» 65:17-25).

«**Yengi Yerusalem**» bolsa «Wəh.» 21:1-2, 21:9-22:5də ayan kilinidu.

Xu künlərdə «**U ölümni mənggügə yutuwalidu! Rəb Pərwərdigar həbir yüzdiki yaxlarni sürtiwetidu; pütün yər-zemin aldida Əz həlkining xərməndilikini elip taxlaydu; qünki Pərwərdigar xundak eytkan**» («Yəx.» 25:8).

Həzir biz 12-15-ayətlərgə ətəyli. 3-ayəttə: «**Pərwərdigar qikip xu əllər bilən uruxidu, u jəng kiloŋan künidikidək uruxidu**» deyilidu. Bu 12-15-ayətlərdə aldin'ala eytiloŋan ixlar Hudaning xu jengining təpsilatliri, yəni Əzining wə həlkining düxmənlirigə qüxürgən jazaliridin ibarət bolup, 12:4-10-ayətlər üqün «koxumqə səz» deyixkə bolidu.

«**Wə Pərwərdigar Yerusalemoŋa jəng kiloŋan barlik əllərni uruxka ixlətkən waba xundak boliduki, ular ərə bolsila gəxliri qirip ketidu; kəzliri qanaklirida qirip ketidu; tilliri aoŋzida qirip ketidu. Xu küni xundak boliduki, ularning arisioŋa Pərwərdigardin zor bir alakzadilik qüxidu; ular həbiri əz yekinining kolini tutuxidu, həbirining koli yekinining kolioŋa karxi kətürülidu**» (12-13-ayət).

Hudaning jazasida üq amil bar: —

(a) 12-ayəttiki qorqunqluq waba (radiyatsiyə kesiligə ohxaydu);

(ə) U qüxürgən «alaqzadilik» bilən düxmənlər bir-biri bilən soquxidu (bu dəl atlar wə atliqalaroƣa qüxürülgən «saranglik» wə «parakəndilik» bolsa kerək — 12:4). Bundaq «alaqzadilik»ni Pərwərdigar Israilni qutquzux üqün birnəqqə ketim ixlətkən; məsilən, Gideon wə kiqik qoxunini qutquzoƣanda («Ḥak.» 7:22), Yonatan wə yaraoƣ kətürgüqisi oƣlibə qiloƣanda ixlətkən («1Sam.» 14:16-20). Əng tipik misal Yəhoxafat padixaḥning duasi bilən Yəhudaoƣa qarxi qikkən Moab wə Ammon wə Seirdikilərning qong qoxunliri bir-biri bilən soquxqanda, Yəhuda ulardin qutquzulidu («2Tar.» 20-babta hatirilinidu).

(b) Hudaning küqləndürüxi bilən Yəhudaning «qaldi»si «**otunlar arisidiki otdandək, ənqilər arisidiki məx'əldək**» bolidu; ular düxmənlərni «**ong wə sol tərəptə yəwetidu**» (12:6).

Ibraniy tilida 12-ayət «**Ularning kəzi** (birlik xəklidə) **ularning qanikida qirip ketidu; ularning tili** (birlik xəklidə) **ularning aoƣzida qirip ketidu**» deyilidu. Jümlining bundaq alahidə xəkildə elinixi bəlkim Hudaning jazasining Özigə qarxi qikkanlarning hərbirigə məhsus qaritiloƣanlikini təkitləx üqün boluxi mumkin. Ularning Israilni mazaq qilip: «**Kəzimiz Zionning izasini kərsün!**» dəp qarioƣan kəzliri («Mik.» 4:11) wə Hudani tillap kupurluq qiloƣan tillirining hərbiri xundaq qirip ketidu.

«**Yəhudamu Yerusalemda jəng qilidu; ətrapidiki barlik əllərning mal-mülükliri jəm qilip yioƣilidu — san-sanaksiz altun-kümüx wə kiyim-keqəklər bolidu**» (14-ayət).

Yəhuda oƣəyrət elip Yerusalemdikilər bilən billə jəng qilidu.

«**əllərning mal-mülükliri jəm qilip yioƣilidu, — san-sanaksiz altun-kümüx wə kiyim-keqəklər** (olja boloƣan)» — muxuningoƣa ohxaydioƣan wəkələr «2Tar.» 20-babta wə «2Pad.» 7:2-8də hatirilinidu.

«**At, kəqir, təgə, exək, xundakla ularning bargaḥlirida boloƣan barlik mal-waranlar üstigə qüxkən waba yukiriki wabaoƣa ohxax bolidu**» (15-ayət). Yukirida «ḥalak pərmani» («ḥərəm») tooƣruluk azrak tohtalduk; bumu bir misal. Israil Pələstingə kirgəndə Akan degən birla adəmning gunahi tüpəylidin məoƣlup boldi. Xuning bilən Akan wə ailisidikilərla bolup qalmay, uning barlik kala, exək wə qoyliri «ḥalak pərmani» astioƣa qoyulup qalma-kesək qilinip, andin kəydürüldi («Yəxua» 7:24-25).

Insanning gunahi pütkül kainat, barlik janiwarlarni əzining jazasioƣa qetildurup, azablik təsirlərni elip kəlgən. Ḥalbuki, Məsiḥning nijatining təsiri pütkül kainat, barlik janiwarlaroƣa bəht-bərikət yətüzgən: «**Kainatning əzining qiriklixixi boloƣan kulluqidin qutulup, pütkül kainat** (jümlidin janiwarlar, əlwəttə)... **Hudaning pərzəntlirigə beoƣixlinidioƣan xan-xərəpkə təwə boloƣan ḥərlükkə erixidu**» («Rim.» 8:20-22).

16-ayət: — «**Xundaq əməlgə axuruliduki, Yerusalemoƣa jəng qilixqa kəlgən ḥəmmə əllərdin barlik tirik qaloƣanlar ḥər yili Yerusalemoƣa, padixaḥqa, yəni samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigaroƣa ibadət qilixqa wə «kəpilər ḥeyti»ni təbrikləxkə qikidu**».

Hudaning xu ḥəküm-jazalirining ijabiy nətijisimu bar; Yəxaya pəyoƣəmbər degəndək: «**(Hudaning) ḥəkümliri yər yüzidə kərüngən bolsa, yər yüzidikilər ḥəkkaniylikni əginidu**» (Yəx.» 26:9). Muxuning mewisi «**əllərdin barlik tirik qaloƣanlar**» birdinbir Ḥəküm Sürgüqigə ibadət qilixqa Yerusalemoƣa qikidu. Xübḥisizki, xu əllərdiki barlik kixilərning ḥəmmisi əməs, bəlki ularning wəkilliri ibadətkə qikidu. Məsilən, yukirida: «**Mən barlik əllərni Yerusalemoƣa jəng qilixqa yioƣimən**» deyilidu; lekin buningdimu əllərning qoxunliri özlirigə wəkil bolup kelidu, əlwəttə.

Nemixqa əllər «**kəpilər ḥeyti»ni** (baxqa ḥeytni əməs) **təbrikləxkə**» qikidu? Biz bu məsilə tooƣruluk, yəni Huda Israiloƣa bekitkən ḥeytlar tooƣruluk «Lawiylar»diki «ḳoxumqə səz»imizdə azrak tohtalduk. Ḳiskisi, «kəpilər ḥeyti» (yaki «kəpə tikix ḥeyti») (a) ḥər yildiki ahirki ḥosulni təbrikləydu; Məsihning ming yillik səltəniti kəlgəndə, «ahirki roḥiy ḥosul» yioƣildi; (ə) Məsihning ming yillik səltənitidə «**Hudaning makani insanlarning arisididur**» (qedir yaki kəpə tikkəndək) («Wəḥ.» 21:3) — muxu ix «kəpə tikix» bilən təbriklinidu. (b) bu ḥeyt yilning ḥeytliri iqidə yəttinqi, yəni ahirki ḥeyt bolup, xuning üqün uni «ḥeytlarning ḥeyti» yaki «Pərwərdigarning ḥeyti» deyixkə bolidu («Law.» 23:39).

Hudaning xu ḥeyt tooƣrisidiki bəlgilimiliridə «huxallik» intayin təkitlinidu: «**Birinqi küni silər esil dərəhlərdin xah-putaklarni qatap, yəni horma dərəhliri bilən ḳoyuk yopurmaklik dərəhlərning xahlirini kesip, erik boyidiki səgət qiwiklirini kirkip Hudayinglar Pərwərdigar aldida yəttə künni xundak xad-huram ətküzisilər. Silər ḥər yili bu yəttə künni Pərwərdigaroƣa atioƣan bir ḥeyt süpitidə ətküzünglar... Silər yəttə küngiqə kəpilərdə turunglar... Buning bilən Mən Israillarni Misir zeminidin qikaroƣinimda, ularni kəpilərdə turoƣuzoƣinimni əwladliringlar bilidu. Өzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən**» («Law.» 23:40-43).

Xunga ḥeytning xad-huramliki Məsihning səltənitining xad-huramlikioƣa dəl wəkillik ḳilinidu: «**Pərwərdigarning bədəl tələp ḳutkuzoƣanliri ḳaytip kelidu, küylərni eytip Zioneƣa yetip kelidu; ularning baxlirioƣa mənggülük xad-huramlik ḳonidu; ular huxallik wə xadlikka qəmgən bolidu; ḳayoƣu-ḥəsrət ḥəm uḥ-nadamətlər bədər ḳaqidu**» («Yəx.» 35:10).

Baxqa yərlərdə eytkinimizdək, Məsihning yər yüzidiki ming yillik səltəniti mənggülük yengi asman-zeminning tonuxturuluxi wə baxlinixidur: —

«**Ərxtin yukiri kətürülgən bir awazning mundak degənlikini anglidim: «Mana, Hudaning makani insanlarning arisididur; U ular bilən billə makanlixip turidu, ular Uning həlki bolidu. Huda Өzimu ular bilən billə turup, ularning Hudasi bolidu. U ularning kəzliridiki ḥər tamqə yaxni sürtidu; əmdi ölüm əsla bolmaydu, nə matəm, nə yioƣa-zar, nə ḳayoƣu-ələm bolmaydu, qünki burunki ixlar ətüp kətti**» («Wəḥ.» 21:1-8din). Məsihning ölümining toluk «roḥiy ḥosuli» xu qaoƣda kərünidu: «**Mana, ḥər əl, ḥər kəbilə, ḥər milləttin boloƣan, ḥərhil tillarda səzlixidioƣan san-sanaksiz zor bir top halayik təhtning wə Ḳozining aldida turatti; ularning ḥəmmisigə ak ton kiydürülgən bolup, ḳollirida horma xahliri tutkanidi. Ular yukiri awaz bilən: «Nijat təhttə olturoƣuqi Hudayimizoƣa wə Ḳozioƣa mənsup boloƣay!» dəp warkirixatti**» («Wəḥ.» 7:9-10).

17-ayət: — «**Xundak boliduki, yər yüzidiki ḳowm-jəmətlərdin padixaḥka, yəni samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigaroƣa ibadətkə qikmioƣanlar bolsa, əmdi ularning üstigə yamoƣur yaoƣmaydu**».

Məsihning ming yillik səltənitidə «**Huddi sular dengizni ḳaplioƣandək, pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən ḳaplinidu**» («Ḥab.» 2:14); gunaḥ-kəbiḥlik bexining kətürülüxigə yol ḳoyulmaydu. Lekin pəyoƣəmbərlərning baxqa bexarətliridin ming yillik səltənətning birinqi dəwridin keyin əllərdin bəziliri Hudaoƣa pəkət kərünüxtə boysunidu, dəp bilimiz. Xunga muxu yərdə «bexioƣa tədrijiy qüxidioƣan jaza» tooƣruluk agaḥ berilidu.

18-ayət: «**Misir jəməti qikip ḥazir bolmisa, ularoƣimu yamoƣur bolmaydu; birak Pərwərdigar «kəpilər ḥeyti»ni təbrikləxkə qikmaydioƣan barlik əllər üstigə qüxüridioƣan waba ularoƣimu qüxürülidu**».

Misirning terikqiliki yamoquroqa anqə tayanmaydu, bəlki Nil dəryasioqa tayinidu; xunga ularoqa əskərtiliduki, itaətsizlik üqün koxumqə bir «waba» ularoqa qüxidu. Buning kandak waba ikənliki deyilməydu.

19-ayəttə agah kaytilinidu: «**Bu Misirning jazasi, xundakla «kəpilər ḥeyti»ni təbrikləxkə qikmaydioqan barlik əllərning jazasi bolidu**».

20-21-ayətlərdə bexarətning pəllisigə kelimiz. Hudaning əslidə Israilni qakirip: «**Silər Manga kahinlardin tərkib tapkan has bir padixahlik wə mukəddəs bir kowm bolisilər**» degən muddia-məksiti ahirida əməlgə axurulidu: —

«**Xu küni atlarning kongoqurakliri üstigə «Pərwərdigaroqa atilip pak-mukəddəs bolsun!» dəp yezilidu; Pərwərdigarning əyidiki barlik kaqa-kuqilarmu kurbangah aldidiki kaqilaroqa ohxax ḥesablinidu; Yerusalemdiki wə Yəhudadiki barlik kaqa-kuqilarmu Pərwərdigaroqa atilip pak-mukəddəs bolidu; kurbanlik kiloquqilar kelip ularni elip kurbanlik gəxlirini pixuridu; xu küni samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigarning əyidə «kanaanlik-sodigər» ikkinqi bolmaydu**».

Xu qaoqda aləmning tarihida tunji ketim barlik əllər Israil pütkül kowmining pütünləy Hudaoqa ataloqanlikioqa guwahqi bolidu; qünki u yengi əhdisi boyiqə Huda: «**Əz Təwrat-kanunlirimni ularning iqigə saloqan ḥəmdə ularning kəlbigimu yazoqan**» («Yər.» 31:33).

Yerusalem wə Yəhudaning əzi xundak pak-mukəddəs boliduki, ular «mukəddəs ibadəthana»ning bir kismi dəp ḥesablinidu. Əllərdin qikidioqan, ibadət yolida kurbanlik kilidioqanlar xunqə kəp boliduki, mukəddəs ibadəthanidiki kaqa-kuqilar ularning kurbanlik gəxlirini pixuruxioqa yətməydu.

Əməliyəttə bolsa Yəhuda wə Yerusalemda «mukəddəs» wə «ortak ixlitilidioqan» degən pərklər yokioqan bolidu. Ḥəmmisi «mukəddəs» ḥesablinidu.

«**Kanaanlik-sodigər**» ibraniy tilida «kanaanlik» deyilidu. U muxu yərdə Pələstindiki kədimki butpərəs millətlərni ḥəmdə «sodigər» degən ikki mənini kərsitidu. Hudaning mukəddəs ibadəthanisida ḥeqkandak butpərəs (Hudani birinqi orunoqa koymioqan) kixi yaki «ibadətni sodioqa aylanduroquqi» mənpəətpərəs tepilmaydu.

«Hudaning padixahliki»da məyli Məsihning ming yillik səltənitidə yaki uning Mukəddəs Rohida ḥazir boloqan mənggülük padixahlikida bolsun «**ḥərkandak ḥaram nərsə wə ḥərkandak yirginqlik ixlarni kiloquqi yaki yaloqanqilik kiloquqi uningoqa kirəlməydu**» («Wəḥ.» 21:27). Xu küni dərwəkə Hudaning əyi «**Mening əyüm «Barlik əl-yurtlar üqün dua kilinidioqan əy» dəp atilidu**» degən səz əməlgə axurulidu.

«**Ibadəthanining kanuni xundak bolidu: U turoqan taoqning qokisining bekitilgən pasiloqiqə boloqan dairisi «əng mukəddəs» bolidu; mana, bu ibadəthanining kanunidur**» («Əz.» 43:12).

Məsihning «ming yillik səltənət»i tooqruluk «Təbirlər»nimu kərüng.

Təwrat 39-qisim

«Malaki»

(Malaki pəyoƣəmbərning kitabi)
(Təwrat dəwridə, Hudaning Israiloƣa boloƣan əng ahirqi hitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər əzi

Malaki pəyoƣəmbərning kelip qiqixi wə uning arqa kərünüxini bilməymiz. Yazmisidin qarioƣanda, u Yerusalemda turoƣan. Uning ismi «Mening əlqim» degən mənidə. Bu ibarə uning yazmisida kərülidu, birak pəyoƣəmbər buning bilən əzini əməs, baxqa birsini kərsitip beridu.

Yeziloƣan wakti

Kitabning əzi bizni ħeqkandak qisla yaki wakit bilən təminliməydu, birak Malaki pəyoƣəmbər kitabida kona Pars tilidiki «peha» (waliy) degən səzni ixlətkən bolup, biz uningdin kitabning Pars imperiyəsi dəwridə, yəni Israil dəliti xu imperiyəning baxkuruxi astida turoƣan məzgildə, miladiyədin ilgiriki 539-313-yillar arisida yeziloƣanlikini bilimiz (miladiyədin ilgiriki 313-yili, Pars imperiyəsi grek imperiyəsi təripidin oƣulitiloƣan).

Kitabtin biliximizqə, bu kitab mukəddəs ibadəthana kuruloƣandin keyin, yəni miladiyədin ilgiriki 515-yilidin keyin yeziloƣan. Kitabta eytiloƣan məsililərni Təwratning «Nəħəmiya» degən qismida eytiloƣan məsililər bilən selixturoƣanda, naħayiti kəp ohxap ketidioƣan yərliri bar. Xuning üqün xu hulasigə kelimizki, kitab ħəzriti Nəħəmiyaning Yerusalemoƣa ikkinqi kətim kelixidin, yəni miladiyədin ilgiriki 433-yilidin keyin uzun ətməy yeziloƣan. Kitabning yeziloƣan wakitini yukiriki wakittin səl keyinrək yeziloƣan degən pərəzdə boloƣan alimlarmu bar, ularning pərizi boyiqə kitab miladiyədin ilgiriki 400-yili ətrapida yeziloƣan bolidu.

Kitabning tarihiy arqa kərünüxi

Əmdi wakit miladiyədin ilgiriki 430-yili ətrapida bolidu. Israil həlki Babil imperiyəsigə 70 yil sürgün bolux azabini tartkanidi (miladiyədin ilgirikiki 605-538-yili). Miladiyədin ilgiriki 539-yili Babil imperiyəsi Pars imperiyəsi təripidin aoƣduruloƣan. Pars imperatori «büyük Koreх» sürgün boloƣanlaroƣa wətinigə, yəni Pələstingə kaytixka ruhsət bərdi. Ħalbuki, pəkət qəklik bir kisim adəmlərla xundak kilixni talliwaldi. Kaloƣan kixilər Mesopotamiyidə turuwərdi. Ular xu yərning raħət turmuxioƣa kənüp kaloƣan, əslidiki dehkanqilik ħayatini sodigərlikkə almaxturoƣan bir həlk bolup kaloƣanidi. Wakittining uzirixioƣa əgixip, Yəhudiy həlki soda kilix jəħətidə dang qikaroƣanidi.

Kaytip kəlgən kixilər zor ümidlər bilən kəldi; Yəxaya, Yərəmiya wə Əzakiyal pəyoƣəmbərlər «Kutkuzoƣuqi-Məsiħ» wə Uning tilsimat samawi padixaħlikı tooƣruluk karamət bexarətlərni bərgənidi. Kixilərning «bu bexarətlər tezla əməlgə axurulamdikin» dəydioƣan zor ümidliri bar idi. Birak ular kaytip kəlgəndə, əzining əylirini, dehkanqilik məydanlirini kayta kuruxtiki japalik ixlaroƣa yüzləngənidi. Uning üstigə ətraptiki əllər ularoƣa kəp awariqilik selip bərdi. Əsli Sulayman saloƣan, 70 yil ilgiri wəyran kilinoƣan «mukəddəs ibadəthana»ning kayta kuruluxida ix baxlinix miladiyədin ilgiriki 535-yili boloƣini bilən, həlk uningdin alliburun kol üzgənidi.

Buning səwəbliri az əməs idi. Birinqidin, əzlirining əylirini, deḫqanqilik məydanlirini qayta quruxmu kiqik ix əməs idi. Buningdin eoɣiri xuki, ətraptiki əllər ibadəthana tooɣruluq: «Bu ixlar isyanning baxlinixi» degəndək oɣəywət-xikayətlərni qiloɣan, imperator bu gəpkə ixinip kətkən ḫəmdə kuruluxni dərḫal tohtitix kerək degən yarliqni qüxürgənidi. Buni az dəp, Sulayman quroɣan əsli ibadəthanining ḫəywisini kərgən bəzi moysipitlarning uni ḫərdaim əsləp: «Ḫazir salidioɣan bu əy əslidiki xərəplik əygə selixturoɣanda ḫeqnemigə ərziməydu» degən sözliri həlqning köngligə sooɣuq su səpkənidi. Biraq Ḫagay wə Zəkəriya pəyoɣəmbərlərning rioɣbətləndürüxi ḫəm dadil bexarətlərni berixi bilən həlqning iman-etiqadi küqəytilgən bolup, ular kuruluxni qaytidin baxlioɣan. Pəqət tət yerim yil iqidə binani pütküzgənidi.

Əmdi Ḫagay pəyoɣəmbər «**Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu**» degən bexarətni bərgənidi («Ḫag.» 2:9). Zəkəriyamu karamət aram-hatirjəmlik elip kelidioɣan «**təhtkə olturidioɣan bir kaḫin**» tooɣruluq bexarət bərgənidi. Biraq təhminən toqsan yiloɣa yeqin waqit ətüp kətkən bolsimu, bu ixlar tehi əməlgə axurulmioɣanidi. Köp adəmlərning kallisida: «Israil dərwəqə «Hudaning alaḫidə talliwaloɣan həlqimu?»» degəndək ḫərhil ikkilinixlər, guman yaki soallar pəyda boloɣanidi. Əyni waqittiki «Israil» qong imperiyəning qol astidiki naḫayiti bir kiqikkinə dələt idi, halas. Ibrahim pəyoɣəmbərgə köp yil ilgiri: «**Sən arqilik dunyadiki barlik əl-jəmətlərgə bəht ata qilinidu**» degən wədə berilgən tursa, əmdi Israil ḫazir xunqə köp qiyinqilikta qalamdu? Baxqilaroɣa bəht-bərikət yətküzüxni biryakta tursun, ularning özlirimu bəhtlik əməs idi, bəlki japa tartiwatatti, kəmbəoɣəlliktə turuwatatti; qekətkə wə baxqa apətlər ularning bexioɣa qüxüp turuwatatti; ularning jəmiyiti seḫirgərlik, hurapiylik, zinahorluq, aldamqilik wə adalətsizlikkə toloɣanidi. Ibadəthanida qilinoɣan ibadət kuruq xəkilwazlikqa aylinip qaloɣanidi. Köp kaḫinlar wə Lawiylar wəzipilirini, jümlidin sunuxi kerək boloɣan qurbanliqlarni kəzgə ilmaydioɣan bolup qelixqanidi, bundaq əḫwalda puqralarning ibadəthanioɣa wə uning bəlgimilirigə boloɣan ḫörmitining suslixip ketixi əjəblinərlik ix əməs idi.

Malaki pəyoɣəmbər dəl muxu əḫwalda məydanoɣa qiqip bexarətlərni bərdi. Uning yətküzgən həwiri intayin qüxinixlik wə ammibab idi. Huda wədə qiloɣan yengi ixlar pəyda bolmioɣuqə, həlq Huda alliqaqan tapxuroɣan ixlarni qing tutux kerək idi. Huda ming yil burun Musa pəyoɣəmbər arqilik tüzgən əḫdə boyiqə, ularning ḫazirqi qiyinqiliqliri, kəmbəoɣəl boloɣanliqi dəl ularning Hudaning tapxuruqlirini etibaroɣa almasliqi tüpəylidin boldi. Huda ularni bu əḫdining maddiliri boyiqə özini sinap beqixqa qaqiridu — əgər ular Uning yenioɣa qaytip kəlsə, U uloroɣa əḫdidə wədə qilinoɣan ixlarni qilip beridu — U ularning kəmbəoɣəllik əḫwalini, iqki jedəl-majiralirini tügitidu. Pəyoɣəmbərlərning bexarətliridə köp uqrioɣandək, bu bərikət tooɣruluq sözligəndə, uning sözliri Hudaning ḫazir bərməkqi boloɣan bərikitidin atlap, buningdin tehimu uluoɣ bir bərikətkə ətidu. Xu bərikət bolsa, Qutquzoɣuqi-Məsiḫning dunyaoɣa kelixi bolidu. Kitabta yənə Uning kelixi bilən ibadəthanida wə uningda ixləydioɣan kaḫin-lawiylar arisida nemə ixlarni qilidioɣanliqi eytilidu. Bexarət yənə u ixlardin tehimu yiraq boloɣan, Pərwərdigarning «**uluoɣ wə dəḫxətlik küni**»gə ətidu.

Malaki pəyoɣəmbər bolsa, 450 yil iqidə Huda Israiloɣa əwətkən əng ahirqi pəyoɣəmbər boldi. Uning bexarətlirimu xu məzgil iqidə uloroɣa berilgən əng ahirqi wəḫiy bolup qaloɣanidi. Bu waqittin keyin dəl Malaki pəyoɣəmbər aldin'ala eytqandək, Yəḫya pəyoɣəmbər məydanoɣa qiqip: «**Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar**» dəp jakarlap, qəl-bayawanda pəyda boldi. Biz bu bexarət üstidə «qoxumqə söz»imizdə köprək tohtilimiz.

Malakining sözlirini anglioɣuqilar arisidiki bir qisimlarning towa qiloɣanliqi 3-bab, 16-ayəttin kərünidu. U bexarət bərgən bərikətlərdin birmunqisi əməlgə axuruloɣan boluxi

kerək idi, bolmisa u Israil həlki təripidin ḥəḳiḳiy pəyoɣəmbər dəp ḥesablinalmaytti. Biraḳ, əpsuski, pəḳət Hudaoɣa sadiḳ boloɣan «ḳaldisi» adəmlərla ḳulaḳ saloɣan ohxaydu. Israillarning kəpinqisi Malaki ḳalduroɣan guwaḥ-tapxuruḳlarni keyinki üq-tət əsirdə asta-asta untup ḳaloɣan. Kaḥinlar wə Lawiylar əzlirining Huda bərgən «muḳəddəs ḳanun»ni xərḥləx wə qüxəndürüxtin ibarət rolini jari ḳildurmidi; muḳəddəs ḳanunning roxən yoruḳluḳi wə bərikiti «pərisiy» ḥəm «sadukiy» məzḥipidikilərning adəmni ḳaymuḳturidioɣan təlimliri təripidin oɣuwalaxturuloɣan. Bu məzḥəptikilər əzlirining «pirliri»ning təlimlirini muḳəddəs ḳanundin üstün orunoɣa ḳoyoɣan bolup, muḳəddəs ḳanun kəp puḳralar üqün kətürəlməs yük bolup ḳaloɣan. Biraḳ Malaki pəyoɣəmbər «Pərwərdigardin ḳorḳup, Uning nami üstidə oylanoɣan» «ḳaldi»lar üqün Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kütüx yolini kərsitip berip, dəl xu Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning dunyaoɣa kelixi üqün yol təyyarloɣan; bu qong ix üqün, bizgə nisbətən naməlum boloɣan bu pəyoɣəmbərdin qəksiz minnətdar boluximizoɣa tooɣra kelidu.

Malaki pəyoɣəmbər bərgən bexarətlərning uslubi

Ḥəzriti Malaki eytḳanlirini daim əziningki əməs, bəlki Hudaning nəḳ səzliri, dəydu. U Hudani asmanlar üstidə turup, yər-zeminnimu baxḳuridioɣanliḳini təkitləydioɣan «samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar» degən nami bilən kəp ḳetim təswirləydu.

Hudaning Roḥining kərsətmisi bilən u həlḳkə «dialektik» yaki «didaktikilik» (munazirə) uslubi bilən əgitidu. Demək, u həlḳning məlum bir gunaḥioɣa tənbiḥ beridioɣan bir bayanni ḳilidu; bu bayan həlḳni qəqitidu, ular «biz muxundaḳ ixni zadi ḳilmiduḳ» degəndək jawab bilən rət ḳilidu; andin u bu jawabḳa bir yaki birḳanqə misal bilən rəddiyə beridu. Bəzidə həlḳ yənə bir jawab beridu, u yənə jawabḳa rəddiyə beridu. Kitabta muxundaḳ «munazirə»lərdin yəttisi bar. Bu munazirilərdə, həlḳning bəzi səzliri ayan ḳilinidu. Biraḳ nəḳil kəltürülgən bu səzlərning kəpinqisi ularning aoɣzaki səzliri əməs, bəlki kənglidə (ḥətta oɣil-pal) oylioɣan gəpliri idi — məsilən, 2-bab, 17-ayəttə, ularning: «Rəzillik ḳiloɣuqi Pərwərdigarning aldida yahxidur, U ulardin hursən bolidu» degən oyliri ayan ḳilinidu. Pəyoɣəmbərlərning bir alaḥidiliki, ular pəḳət kəlgüsidiki bəzi ixlarni aldin'ala degəndin sirt, Amos pəyoɣəmbər degəndək «Insanoɣa əz oy-pikrining nemə ikənlikini ayan ḳilix» üqün Hudaning ḳorali bolidu («Amos» 4:13).

Izaḥat

Tərjimimizdə biz Təwratxunaslar alimlarning tətḳiḳliridin, bolupmu Yəhudi alim Doktor Arnold Fruhtenbaum ḥəm Əngliyəlik alim Baldwin Hanimlarning əsərliridin paydilanduḳ.

Məzmun: —

(1) 1:1-1:5 — Hudaning Israiloɣa boloɣan muḥəbbiti
(2) 1:6-2:9 — Kaḥinlarning wapasizliḳi
(3) 2:10-16 — Həlḳning wapasizliḳi
(4) 2:17-3:6 — «əḥdə əlqisining kelixi»
(5) 3:7-12 — Hudaning bərikətkə təklipi
(6) 3:13-18 — Mazaḳ ḳiloɣuqilar wə Hudaning «ḳaldi»si
(7) 4:1-6 — «Pərwərdigarning küni»

Malaki

«Malaki pəyoɣəmbər»

1 [1] Pərwərdigardin Malakioɣa yüklәngәn wәḥiy, u arḳilik Israiloɣa kәlgәn: —

Birinqi munazirə — Hudaning Israiloɣa boloɣan muḥәbbiti

[2] — Mən silərni səyüp kәldim — dəydu Pərwərdigar, — biraḳ silər: «Sən bizni ḳandaḳmu səyüp kәlding?» — dəysilər.
Əsaw Yaḳupḳa aka boloɣan əməsmu? — dəydu Pərwərdigar, — biraḳ Yaḳupni səydüm, [3] əsawoɣa nəprətləndim; uning taoɣlirini qəl ḳildim, mirasini qəl-bayawandiki qilbərilərgə tapxurup bər dim. [4] Edom: «Biz wəyran ḳilinduḳ, biraḳ biz harabiləxkən jaylarni ḳaytidin ḳurup qiḳimiz» — desə, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
— Ular ḳuridu, biraḳ Mən ərüymən; həḳlər ularni «Rəzillikning zemini», «Pərwərdigar mənggügə oɣəzəplinidioɣan əl» dəp ataydu. [5] Silərning kəzliringlar buni kərüp: «Pərwərdigar Israil qegrasining sirtida uluoɣlandi!» — dəysilər.

Ikkinqi munazirə — kaḥinlarning wapasiziḷiḳi

[6] — Ooɣul atisini, ḳul igisini ḥərmətləydu; əmdi Mən ata bolsam, ḥərmitim ḳeni? Igə bolsam, Məndin boloɣan əyminix ḳeni? — samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar silərgə xundaḳ dəydu, i Mening namimni kəmsitkən kaḥinlar!
Biraḳ silər: «Biz nemə ḳilip namingni kəmsitiptuḳ?» — dəysilər.
[7] Silər ḳurbangaḥim üstigə buloɣanoɣan ozuḳni sunisilər; andin silər: «Biz nemə ḳilip seni buloɣap ḳoyduḳ?» — dəysilər; əməliyättə silər: «Pərwərdigarning dastihinining tayini yoḳtur» — dəysilər.
[8] Kor malni ḳurbanliḳḳa sunsanglar, bu ḳəbiḥlik əməsmu? Tokur yaki kesəl malni ḳurbanliḳḳa sunsanglar, bu ḳəbiḥlik əməsmu? Ḥazir buni sening waliyingoɣa sunup baḳ; u səndin hursən bolamdu? Sanga yüz-hatirə ḳilamdu? — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

1:1 «yüklәngәn wәḥiy» — ibraniy tilida «massa» degən bir səz bilənla ipadilinidu. U «adəmni ḳorḳunqḳa salidioɣan wәḥiy» ḥəm «pəyoɣəmbərning zimmisigə yüklәngən bir wəzipə» degən ikki mənini əz iqigə aloɣan boluxi mumkin.
1:2 Rim. 9:13
1:3 «Yaḳupni səydum, əsawoɣa nəprətləndim» — «palanqini səydum, postanqioɣa nəprətləndim» degənlik ibraniy tilida adəttə «palanqini talliwaldim, postanqini rət ḳildim» degən mənini birḳədər təkitləydioɣan ibarə idi.
1:4 «Ular , *yəni Edomlar* ḳuridu, biraḳ Mən ərüymən; həḳlər ularni «Rəzillikning zemini», «Pərwərdigar mənggügə oɣəzəplinidioɣan əl» dəp ataydu» — Edom həlḳi Israiloɣa ḥərdaim əqmənlik-adawət saḳlap kəlgənidi. Ahirḳi zamanda ularning zemini pütünləy adəmzatsiz bolup, «ot-güngürt kəydüridioɣan», jinlarning makani bolidu *(məsilən, «Obadiya»ni, «Yəx.» 34-babni kərüng)*. Huda Israiloɣa: «Mana Edom zemini ḥərdaim tajawuz ḳilinip, xəhərliri büngünqə ḳədər harabiliktə turuwatidu, silərning əḥwalinglar ulardin kəp əwzəl, silərdə ibadəthana, xəhərlər wə aram-tinqliḳ bar, ulardin obdan sawaḳ elinglar!» degəndək bolsa kerək. Edomoɣa tajawuz ḳiloɣanlar Babilliḳlar *(miladiyədin ilgiriki 587-586-yili)* wə ərəblərni *(550-460-yili)* əz iqigə aloɣan.
1:5 «Silərning kəzliringlar buni kərüp: «Pərwərdigar Israil qegrasining sirtida uluoɣlandi!» — dəysilər» — demək, yat əllər *(əyni qaoɣdiki butpərəs həlḳlər)* Hudaning kəlgüsidə Edomning üstidin ḥəküm qiḳaroɣanliḳini kərüp, dərwəqə Uning tirik Huda ikənlikini etirap ḳilidu.
1:6 «kaḥin» — muḳəddəs ibadəthanida puḳralar üqün məhsus ḳurbanliḳni kəydürgüqi hadim.
1:7 «Pərwərdigarning dastihinining tayini yoḳtur» — «Pərwərdigarning dastihini»ni ḳandaḳ qüxinimiz? Muḳəddəs ibadəthanida Hudaoɣa atap beoɣixlanoɣan ḥəmmə ḳurbanliḳ wə uloroɣa ḳoxuloɣan «axliḳ ḥədiyəsi» wə «xarab ḥədiyəsi» ḳatarliḳlarning ḥəmmisi «Pərwərdigarning dastihini» dəp ataloɣan. Kaḥinlarning bu dastihandiki bəzi ḳurbanliḳlardin bir ḳismini yeyix ḥoḳuḳ-imtiyazi bar idi.
1:8 «Kor malni ḳurbanliḳḳa sunsanglar, bu ḳəbiḥlik əməsmu? Tokur yaki kesəl malni ḳurbanliḳḳa sunsanglar, bu ḳəbiḥlik əməsmu?» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, ḥərbir ḳurbanliḳ nuḳsansiz boluxi kerək idi. Kor, tokur, kesəl mal buyaḳta tursun, ḥətta kiqikkinə daoɣ bolsimu bolmaytti *(«Law.» 22-babni, «Ḳan.», 15:19-21ni kərüng)*.

9 — Əmdi, ḳeni, silər Təngridin bizgə xəpḳət kərsətkəysən dəp ətünüp beḳinglar; ḳolunglardin
muxular kəlgəndin keyin, U silərdin hərḳandiḳinglarni ḳobul ḳilamdu? — dəydu samawi
ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
10 — Aranglardin dərwazilarni etip ḳoyoɣudək birsi qiḳmamdu? Xundaḳ boloɣanda silər
ḳurbangaḥimda bikardin-bikar ot ḳalap yürməyttinglar. Mening silərdin ḥeq hursənlikim yoḳ,
— dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — wə ḳolunglardin ḥeqḳandaḳ
axlıḳ ḥədiyəsini ḳobul ḳilaymən.

Hudaning namini buloɣax

11 Kün qiḳardin kün pataroɣa Mening namim əllər arisida uluoɣ dəp ḳarilidu; ḥərbir jayda
namimoɣa huxbuy selinidioɣan bolidu, pak bir axlıḳ ḥədiyəsi sunulidu; qünki namim əllər ari-
sida uluoɣ dəp ḳarilidu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
12 Biraḳ silər bolsanglar: «Pərwərdigarning dastihini buloɣanoɣan, uning mewisi, yəni ax-ozuḳi
nəprətliktur» — degininglarda, silər uni ḥaram ḳilisilər; 13 wə silər: «Mana, nemidegən awa-
riqilik!» dəysilər wə Manga ḳarap dimioɣinglarni ḳaḳisilər, — dəydu samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — silər yarilanoɣan, tokur ḥəm kesəl mallarni elip kelisilər.
Ḳurbanliḳ-ḥədiyilərni xu peti elip kelisilər; Mən buni ḳolunglardin ḳobul ḳilamdimən? —
dəydu Pərwərdigar.
14 Bərḥəḳ, padisida ḳoqḳar turup, Rəbgə ḳiloɣan ḳəsimini ada ḳilix üqün buloɣanoɣan nərsini
ḳurbanliḳ ḳilidioɣan aldamqi lənətkə ḳalidu; qünki Mən uluoɣ Padixaḥdurmən, namim əllər
arisida ḥərmətlinidioɣan bolidu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

2 1 — Əmdi, ḥəy kaḥinlar, bu əmr-pərman silərgə qüxti: —
2 Silər anglimisanglar, namimoɣa xan-xərəp kəltürüxkə kəngül ḳoymisanglar, — dəydu sama-
wi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — Mən aranglaroɣa lənətni qüxürüp əwətimən;
silərning bərikətliringlaroɣimu lənət ḳilimən. Bərḥəḳ, Mən alliḳaqan ularoɣa lənət oḳudum,
qünki silər xəripimgə kəngül ḳoymidinglar. 3 Mana, Mən uruḳliringlaroɣa tənbiḥ berimən,
silərning yüzünglərgə poḳ, ḥeytinglardiki poḳni sürimən; birsi silərni xu poḳ bilən billə api-
rip taxlaydu. 4 Xuning bilən silər Mening silərgə bu əmrni əwətkənlikimni bilisilər, məḳsət,

1:10 «Aranglardin dərwazilarni etip ḳoyoɣudək birsi qiḳmamdu?» — birsi ibadətxanining dərwazilirini etiwətsə, kaḥinlar yaki baxḳilar Huda aldioɣa muxundaḳ «napak ḳurbanliḳlar»ni ḥeq elip kirəlməytti.
1:10 Yəx. 1:11; Yər. 6:20; Am. 5:21, 22.
1:11 «Kün qiḳardin kün pataroɣa Mening namim əllər arisida uluoɣ dəp ḳarilidu; ḥərbir jayda namimoɣa huxbuy selinidioɣan bolidu, pak bir axlıḳ ḥədiyəsi sunulidu» — «huxbuy selinidioɣan bolidu» degən peilning xəḳli bək alaḥidə, yat əllər arisidiki bəzilər Hudaoɣa ibadət ḳiloɣanda ḥətta «bax kaḥin»oɣa ohxax «huxbuy yandurux» imtiyazioɣa erixidu, dəp puritidu. **«pak bir axlıḳ ḥədiyəsi sunulidu»** — ibraniy tilida «pak» degən bu səz intayin alaḥidə bolup, ḳurbanliḳ-ḥədiyilərning «pak» *(yaki bəzidə «nuḳsansiz»)*liḳini təswirləydioɣan adəttiki səzlərgə ḳarioɣanda, «tehimu pak»liḳni bildüridu. Demək, əllər *(Yəhudiy əməslər)* arisidiki bəzilər Hudaoɣa ibadət ḳiloɣanda «Təwrat dəwrdikilər»din tehimu yahxi, tehimu pak birhil ḥədiyəni Hudaoɣa sunalaydu... Bu ixlar Injilda xərḥlinidu *(məsilən, «Rim.» 12:1-2)*.
1:13 «...Manga ḳarap dimioɣinglarni ḳaḳisilər» — yaki «...uningoɣa ḳarap dimioɣinglarni ḳaḳisilər» — demək, Hudaning dastihinioɣa. **«silər yarilanoɣan... mallarni elip kelisilər...»** — «yarilanoɣan ... mallar» bəlkim yirtḳuq ḥaywan təripidin yarilanoɣan. Bundaḳ gəxni ḥətta adəm yesimu bolmaytti *(Təwrat, «Mis.» 22:31)*. Bəzi alimlar bu səz kala-ḳoylar «kixilər təripidin bulang-talangda tutuwelinoɣan» degən mənidə dəp ḳaraydu.
1:14 «...Rəbgə ḳiloɣan ḳəsimini ada ḳilix üqün buloɣanoɣan nərsini ḳurbanliḳ ḳilidioɣan aldamqi lənətkə ḳalidu» — Hudadin bir ixni tiləydioɣan yaki Hudaoɣa təxəkkür eytmaḳqi boloɣan Israillar bəzidə alaḥidə bir ḳurbanliḳ ḳilixḳa ḳəsəm iqidu, biraḳ «Hudaoɣa esil malni sunimən» dəp ḳəsəm iqkən bu «aldamqi» uning ornioɣa «napak» *(ḳotur, deoɣi bar)* bir malni almaxturuwetidu.
2:2 Law. 26:14; Ḳan. 28:15
2:3 «Mana, Mən uruḳliringlaroɣa tənbiḥ berimən» — ibraniy tilidimu uyoɣur tilioɣa ohxax, «uruḳ» degən səz ḥəm ziraətlərning danliri ḥəm adəm pərzəntlirini kərsitidu. Bəlkim bu yərdə ḳəstən ikki bəslik mənidə ixlitilgən. **«ḥeytinglardiki poḳ»** — ḥeyttiki nuroɣun ḳurbanliḳ ḳilinoɣan mallarning poḳlirini kərsitidu. Ḳurbanliḳ ḳilinoɣan mallarning poḳlirini ibadətḥanidin elip qiḳip sirtta kəydürüwetix kaḥinlarning məs'uliyiti idi *(məsilən, «Mis.» 29:14, «Law.» 4:11)*.

Mening Lawiy bilən tüzgən əhdəmning sakliniwerixi üqündur, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari bolоған Pərwərdigar.
5 — Mening uning bilən tüzgən əhdəm ћayatlik ћəm aram-hatirjəmlik elip kelidu; uni Məndin korksun dəp bularni uningоға bərdim; u Məndin korkup namim aldida titrigənidi. 6 Aоғzidin ћəkikətning təlim-tərbiyisi qüxmigən, ləwliridin nahəklik tepilmioған; u aramlik-hatirjəmlik ћəm duruslukta Mən bilən billə mangоған, nuroған kixilərni kəbihliktin yanduroған. 7 Qünki kahinning ləwliri ilim-bilimni saklixi kerək, həklər uning aоғzidin Təwrat-kanunini izdixi lazim; qünki u samawi koxunlarning Sərdari bolоған Pərwərdigarning əlqisidur.
8 — Birak silər yoldin qətnəp kəttinglar; silər nuroған kixilər üqün Təwrat-kanunini putlikaxangоға aylanduruwəttinglar; silər Lawiy bilən tüzülgən əhdini buzоғansilər — dəydu samawi koxunlarning Sərdari bolоған Pərwərdigar, 9 — xunga Mən silərnimu pütün həlk aldida nəprətlik wə pəskəx kildim, qünki silər yollirimni tutmioған, xundakla Təwrat-kanunini ijra kiloғanda bir tərəpkə yan baskan.

Həlkning wapasizliki

10 — Bizdə bir ata bar əməsmu? Bizni Yaratkuqi pəkət birla Təngri əməsmu? Əmdi nemixka hərbirimiz əz kerindiximizоға wapasizlik kilip, ata-bowilirimiz bilən tüzgən əhdisini buloғaymiz?
11 Yəhuda wapasizlik kildi, Israilda ћəm Yerusalemda yirginqlik bir ix sadir kilindi; qünki Yəhuda Pərwərdigar səygən mukəddəs jayini buloғap, yat bir ilahning kizini əmrigə aldi.
12 Undak kiloғuqi, yəni azduroғuqi bolsun, azduruloғuqi bolsun, samawi koxunlarning Sərdari bolоған Pərwərdigaroға axlik ћədiyəsini elip kəlgüqi bolsun, Pərwərdigar ularni Yakupning qedirliridin üzüp taxlaydu.
13 Silər xuningdək xundak kilisilərki, kurbangahni kəz yaxliri, yioға, ah-zarlar bilən kaplaysilər — qünki U kurbanlik-ћədiyilərgə ћeq karimaydioған boldi, uningdin ћeq razi bolmay kolunglardin kobul kilmaydioған boldi. 14 Birak silər: «nemixka?» dəp soraysilər.
— Qünki Pərwərdigar sən wə yaxlikingda aloған ayaling otturisida guwahqi boloғanidi; sən uningоға wapasizlik kilding, gərqə u sening ћəmrahing wə sən əhdə tüzgən ayaling bolsimu.
15 Huda ər-ayalni bir kiloған əməsmu? Xundakla, buningоға Rohini kalduroған əməsmu? Huda nemixka ularni bir kildi? Qünki U ulardin ihlasmən pərzənt kütkənidi. Əmdi ћərbiringlar əz kəlb-rohinglaroға dikkət kilinglar, ћeqkaysisi yaxlikta aloған ayalioға wapasizlik kilmisun!

2:4 «Mening Lawiy bilən tüzgən əhdəm» — «Lawiy» ћəzriti Yakupning 12 oоғlidin biri idi, xunga Israilning 12 kəbilisidin biri boloған. Musa pəyoғəmbərning dəwridə Huda kahinlik hizmitini Lawiy kəbilisigə tapxuroған *(«Mis.» 32-bab, «Qəl.» 25-bab, «Kan.» 11:8-33-ayətlərni kərüng)*.
2:10 «Bizdə bir ata bar əməsmu?» — 10-17-ayətlərgə karioғanda, «ata» degən Hudani kərsitidu. Birak bəzi alimlar u «ћəzriti Ibrahim»ni kərsitidu, dəp karaydu.
2:11 «yat bir ilahning kizini əmrigə aldi» — «yat *(əjnəbiy)* bir ilahning kizi» bu yərdə eytiloғini, qətəllik bir kiz bilən toy kilix əməs, bəlki butka qokunidioған bir kiz bilən toy kilix.
2:13 «kurbangahni kəz yaxliri, yioға, ah-zarlar bilən kaplaysilər» — muxu «kəz yaxliri» Huda həlkning dua-tilawətlirini *(kurbanliklar bularoға koxuloған bolsimu)* anglimioғandin keyin, ularning kəzidin qikkan yax bolsa kerək. Bəzi alimlar 14-ayətkə karioғanda kəz yaxlirini wapasizlikka uqrioған ayallarningki, dəp karaydu *(ayallar adəttə kurbangah aldida kərünsə bolmaytti, birak ularning azablik yaxliri Huda aldida «kurbangahimni kaplioған» dəp ћesablioған)*. Bu kəzkarax orunluktək boloғini bilən biz birinqi karaxta bolimiz.
2:15 «Huda ər-ayalni bir kiloған əməsmu? Xundakla, buningоға Rohini kalduroған əməsmu? Huda nemixka ularni bir kildi?» — ayətning birinqi kismining tərjimiliri ћərhil. Ulardin biri: «Kimdə Rohtin *(yəni, Hudaning Rohidin)* azrak bar bolsila, ћərgiz undak kilmaydu». Ibraniy tilida bu yərni qüxinix təs. Bəzi alimlarmu bu ayətni Ibrahimning pərzənt kərəy dəp, Ћəjərni elixi Sarahka bir hil wapasizlik boloғanlikini bildüridu, dəp qüxinidu. Birak omumiy mənisi ћəmmigə ayanki, Huda wapasizlikka wə *(gərqə Təwrat dəwridə Huda Musa pəyoғəmbər arkilik talak berixkə ruhsət bərgən bolsimu)* talak berixkə əq *(16-ayətnimu kərüng)*.

16 Qünki Mən talaq qilixqa əqturmən, dəydu Israilning Hudasi Pərwərdigar, — xuningdək əz
tonioqa zomburluq qaplaxturuwaloquqioqa əqmən, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari
boloqan Pərwərdigar.
— xunga qəlb-roһinlaroqa dikqət qilinglar, һeqqaysinglar wapasizlik qilmanglar!

Əһdə əlqisi kelidu - təyyar bolunglar!

17 — Silər səzliringlar bilən Pərwərdigarning səwr-taqitini qoymidinglar, andin silər: «Biz nemə
qilip Uning səwr-taqitini qoymaptuq?» — dəysilər.
Səwr-taqitini qoymioqanliqinglar bolsa dəl: «Rəzillik qiloquqi Pərwərdigarning nəziridə yahxi-
dur, U ulardin hursən bolidu»; yaki «Adalətni yürgüzgüqi Huda zadi nədidur?» — degininglərdə
bolmamdu!

3 1 — Mana əmdi Mən Əz əlqimni əwətimən, u Mening aldimda yol təyyarlaydu; silər izdigən
Rəb, yəni silər hursənlik dəp bilgən əһdə Əlqisi Əz ibadəthanisioqa tuyuksiz kiridu; mana, U
keliwatidu, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar.
2 — Birak Uning kəlgən künidə kim qidiyalisun? U kərüngəndə kim turalisun? Qünki U tawlioquqining
oti, kirqining akartkuq xoltisidək bolidu; 3 U kümüxni tawlioquqi һəm erioqdioquqidək tawlap ol-
turidu; Lawiyning balilirini saplaxturidu, ularni altun-kümüxni tawlioqandək tawlaydu; xuning
bilən ular Pərwərdigaroqa һəkkaniylikta kilinoqan qurbanlik-һədiyəni sunidu.
4 Andin Yəһuda һəm Yerusalemning qurbanlik-һədiyiliri Pərwərdigaroqa kona zamanlardikidək,
ilgiriki wakitlardikidək xerin bolidu. 5 Mən һesab elixqa silərgə yekin kelimən; Mən
seһirgərlərgə, zinahorlaroqa, yaloqan kəsəm iqküqilərgə, mədikarlarning һəkkini tutuwe-
lip bozək kiloquqilaroqa, tul hotunlar һəm yetim-yesirlarni harlioquqilaroqa, yat adəmlərni
əz һəkkidin ayriwətküqilərgə, xuningdək Məndin һeq qorkmioqanlaroqa tezdin əyibligüqi
guwaһqi bolimən, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar. 6 Qünki Mənki
Pərwərdigar əzgərməsturmən; xunga silər, i Yakupning ooqulliri, tügəxmigənsilər.

2:16 «mən talaq kilixqa əqturmən, dəydu Israilning Hudasi Pərwərdigar, — Xuningdək əz tonioqa zomburluq qaplaxturuwaloquqioqa əqmən» — kona zamanlarda birsi əz qapinini yaki tonini məlum bir kizning üstigə yapkan bolsa, bu һərikət bu kizoqa koodioquqi bolimən, uni əmrimgə alimən, degənni bildürətti *(«Rut» 3-bab, «Əz.» 16-babni kərüng)*. Birak muxundak ərlər ayallirioqa koodioquqi bolmayla kalmastin, ularoqa һərhil zulum-zorluklarni kilatti yaki ahirida ularni talak kilatti; andin keyin *(11-ayət)* butpərəs kiz bilən toy kilatti.
–Baxqa birhil tərjimisi: ««Qünki u əz jorisioqa əq bolup, uni talak kiloqan wə xundakla zorawanlik bilən tonini yapkan» dəydu Israilning Hudasi Pərwərdigar». Bu tərjimə tooqra bolsa, Təwrat dəwridə Pərwərdigarning: «əqmənlik talak berixkə səwəb bolmaydu» degən һəkümini bildüridu.
3:1 «Mana əmdi Mən Əz əlqimni əwətimən» — ibraniy tilida «Mana, Mən! Mən Əz əlqimni əwətimən,...». **«silər izdigən Rəb, yəni silər hursənlik dəp bilgən əһdə Əlqisi Əz ibadəthanisioqa tuyuksiz kiridu»** — bəzilər «yəni»ni «wə» dəp tərjimə kilip «silər izdigən Rəb wə silər hursənlik dəp bilgən əһdə əlqisi əz ibadəthanisioqa tuyuksiz kiridu» dəp tərjimə kilidu. Lekin undak tərjimə tooqra bolsa, demək ikkinqi əlqi Rəb Əzi bolmisa, ibadəthanini kandakmu uning «Əz ibadəthanisi» degili bolsun?
–Alimlarning kəpinqisining pikriqə, xundakla bizningqə, bu ayət boyiqə ikki əlqi kelidu; *(1)* Rəbning yolini təyyar kilidioqan əlqi *(«Mening əlqim»)* wə *(2)* uningdin keyinki Rəb Əzi; Rəb yənə «Əһdə Əlqisi» dəpmu atilidu. Bu ikki əlqi, xundakla «Əһdə Əlqisi»ning mənisi tooquluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
–Bu əlqining əwətilixi Hudaning һəlkilərning etikadisiz ərz-dadlirioqa boloqan jawabidur. Xunga «silər izdigən» wə «silər hursənlik dəp bilgən» degənlərni kinayilik gəp dəp qüxiniximiz kerək.
3:1 Mis. 23:20-22; Yər. 31:31-34; Əz. 36:26-28; Mat. 3: 11-12; 11:10; 24:12-16; Mar. 1:2; Luka 1:76; 7:27; Yuһ. 2:13-17; Yəx. 40:3; Ibr. 8:6; 12:24
3:3 Ros. 6:7
3:5 «tezdin əyibligüqi guwaһqi bolimən» — baxqa birhil tərjimisi «maһir əyibligüqi guwaһqi bolimən».
3:5 Mis. 20:7; 22:22; Kan. 24:17; Am. 2:7
3:6 «Mənki Pərwərdigar əzgərməsturmən» — Huda əzgərməs bolsa, Uning Ibraһim pəyoqəmbərgə əwladliri Israil tooquluk boloqan wədilirimu əzgərməstur. **«xunga silər, i Yakupning ooqulliri, tügəxmigənsilər»** — baxqa birhil tərjimisi: «xunga silər, i Yakup ooqullirimu һeq əzgərmigən».
3:6 Zəb. 33:11-12; Pənd. 19:21; Yəx. 14:26, 27; 25:9; 46:10.

7 — Ata-bowiliringlarning künliridin tartip silər bəlgilimilirimdin qətnəp, ularni ḥeq tutmioɣansilər. Mening yenimoɣa ḳaytip kelinglar, Mən yeninglaroɣa ḳaytimən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — birak silər: «Biz ḳandaḳmu ḳaytip kelimiz?» — dəysilər. 8 Adəm Hudaningkini bulisa bolamdu? — Birak Manga Meningkini bulap kəldinglar. Silər yənə: «Biz ḳandaḳsigə Sanga bulangqilik ḳiliwatimiz» — dəysilər. Silər «ondin bir» ülüx əxriliringlarni ḥəm «kətürmə ḥədiyələr»ni sunoɣininglarda xundak ḳilisilər!
9 Silər eoɣir bir lənətkə ḳaldinglar, qünki Manga bulangqilik ḳiliwatisilər — silər bu pütkül «yat əl» xundak ḳiliwatisilər!
10 Əmdi əyümdə axlik bolux üqün pütkül «ondin bir» ülüx əxrini ambaroɣa elip kelinglar wə xundaḳla Meni sinap beḳinglar, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Mən asmanning derizilirini qong eqip silərgə patḳuzalmioɣudək bir bərikətni təküp beridioɣanlikimni kərüp baḳmamsilər? 11 Xundak boloɣandila Mən silərni dəp yənə yalmioɣuqini əyibləymən, u toprikinglardiki mewilərni wəyran ḳilmaymən; silərning baoŋ-etizliringlardiki tal üzümlər wakitsiz təkülüp kətməydu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
12 — Xuning bilən barlik əllər silərni bəhtlik dəp ataydu, qünki yeringlar adəmni ḥuzurlanduridioɣan bir zemin bolidu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

Halayik yənə ḳarxilik kərsitidu

13 — Silərning səzliringlar Manga ḳattik təgdi, dəydu Pərwərdigar, — birak silər yənə: «Biz sən bilən ḳarxilixidioɣan nemə səz ḳilduk?» — dəysilər.
14 — Silər: «Hudaning hizmitidə bolux bihudiliktur» ḥəm: «Uning tapxurukini qing tutuximiz wə samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar aldida matəm tutḳan kixilərdək yürüximizning nemə paydisi?» — dəysilər, 15 ḥəm xuningdək: «Təkəbburlarni bəhtlik dəp ataymiz; rəzillik ḳiloɣuqilar ronak tapidu; ular bərḥək Hudani sinaydu, birak ḳutulup ketidu» — dəysilər.

16 Pərwərdigardin əyminidioɣanlar buni anglap pat-pat bir-biri bilən mungdaxti; Pərwərdigar uni nəzirigə aldi, səzlirini anglidi. Xuning bilən Pərwərdigarning aldida Uningdin ḳorḳup, Uning namini seoɣinoɣanlar üqün əslətmə boloɣan bir hatirə kitab yezildi.
17 — Bu kixilər bolsa Əzümning alahidə gəhərimni yioɣḳan künidə Meningki bolidu — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — wə Mən huddi adəm əz hizmitidə boloɣan ooɣlioɣa iqini aoɣritḳandək ularoɣa iqimni aoɣritimən. 18 Silər ḳaytip kelisilər wə ḥəḳḳaniylar bilən rəzillərni, Hudaning hizmitidə boloɣanlar bilən bolmioɣanlarni pərḳ etələysilər.

3:7 Zək. 1:3
3:8 «kətürmə ḥədiyə» — muxu hil ḳurbanlik bir tərəptin bəzi ḳurbanliklardin kahinlar üqün ayriwetilgən bir ḳismini, yənə bir tərəptin Hudaoɣa atap beoɣixlioɣan ḥərhil *(məyli muḳəddəs ḳanun bekitkən yaki ihtiyari bilən boloɣan)* nərsilərni təswirləydu.
3:9 «Silər bu pütkül «yat əl» xundak ḳiliwatisilər» — «yat əl» muxu yərdə Hudaning intayin kinayilik gepi. Həlk Uningoɣa yat bolup, butpərəs bir əlgə ohxaydu.
3:11 «mən silərni dəp yənə yalmioɣuqini əyibləymən» — «yalmioɣuqi» bolsa ḥərhil ziyanlik ḥaxarət-ḥaywanlarni *(məsilən, qekətkini)* kərsitixi mumkin.
3:13 Ayup 21:14, 15.
3:16 «Xuning bilən Pərwərdigarning aldida Uningdin ḳorḳup, Uning namini seoɣinoɣanlar üqün əslətmə boloɣan bir hatirə kitab yezildi» — bu kitabni kəyərdə, asmanda yaki zeminda, yaki kim yazoɣanlikı deyilmigən.
3:17 Mis. 19:5; Yuḥ. 10:29; Yəx. 62:3; Fil. 4:1; 1Tes. 2:19
3:18 «Silər ḳaytip kelisilər» — ahirki zamanda, Israillarning ḳaldisining əz zeminigə ḳaytip kelixi yaki ələmdin tirilixini kərsitidu.

Ahirqi zaman — Pərwərdigarning küni

[1] — Qünki mana xu kün, humdandək kəydürgüqi kün kelidu; ḥərbir təkəbburluḳ ḳiloɣuqi ḥəm ḥərbir rəzillik ḳiloɣuqi pahaldək bolidu; xu kelidioɣan kün ularni kəydürüwetidu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — ularoɣa nə yiltiz nə xah ḳaldurulmaydu. [2] Lekin namimdin əyminidioɣan silər üqün, ḳanatlirida xipa-dərman elip kelidioɣan, ḥəḳḳaniyliḳni parlitidioɣan Ḳuyax ornidin turidu; silər talaoɣa qiḳip bordaḳ mozaylardək ḳiyoɣitip oynaysil ər; [3] silər rəzillərni qəyləp dəssiwetisilər; ular Mən təyyarlioɣan künidə tapininglar astida kül bolidu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

Ahirqi dəwət wə bexarət

[4] — Mən Ḥorəb teoɣida pütkül Israil üqün ḳulum Musaoɣa buyruoɣan ḳanunni, yəni bəlgilimilər ḥəm ḥəkümlərni yadinglarda tutunglar.
[5] — Mana, Pərwərdigarning uluoɣ ḥəm dəḥxətlik küni kelixtin awwal Mən silərgə Ilyas pəyoɣəmbərni əwətimən. [6] U atilarning kənglini balilaroɣa mayil, balilarning kənglini atilaroɣa mayil ḳilidu; undaḳ bolmioɣanda Mən kelip yər yüzini ḳaroɣax bilən uruwetimən.

4:1 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13.
4:2 **«Namimdin əyminidioɣan silər üqün, ḳanatlirida xipa-dərman elip kelidioɣan, ḥəḳḳaniyliḳni parlitidioɣan Ḳuyax ornidin turidu»** — «ḳanatliri» bəlkim «ḥəḳḳaniyliḳni parlitidioɣan ḳuyax»ning nurlirini kərsitidu. **«ḥəḳḳaniyliḳni parlitidioɣan Ḳuyax»** — ibraniy tilida «ḥəḳḳaniyliḳ ḳuyaxi» deyilidu. Məsiḥni kərsitidu, əlwəttə.
4:4 Ḳan. 6:3
4:5 Mat. 11:14; 17:11, 12, 13; Mar. 9:11, 12, 13; Luḳa 1:17; 9:30; Wəḥ. 11:3-12.

Қoxumqə səz

Ikki əlqi (3-bab, 1-4-ayətlər) wə elip kəlgən həwərlər

«Mana əmdi Mən Өz əlqimni əwətimən, u Mening aldimda yol təyyarlaydu; silər izdigən Rəb, yəni silər hursənlik dəp bilgən əḥdə Əlqisi Өz ibadəthanisiоqa tuyuksiz kiridu; mana, U keliwatidu, — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar.

— Birak Uning kəlgən künidə kim qidiyalisun? U kərüngəndə kim turalisun? Qünki U tawlioquqining oti, kirqining akartkuq xoltisidək bolidu; U kümüxni tawlioquqi ḥəm erioqdioquqidək tawlap olturidu; Lawiyning balilirini saplaxturidu, ularni altun-kümüxni tawlioqandək tawlaydu; xuning bilən ular Pərwərdigaroqa ḥəkkaniylikta kilinoqan kurbanlik-ḥədiyəni sunidu. Andin Yəḥuda ḥəm Yerusalemning kurbanlik-ḥədiyiliri Pərwərdigaroqa kona zamanlardikidək, ilgiriki wakitlardikidək xerin bolidu».

Bu ayətlər bizgə ikki əlqini enik kərsitidu. Birinqisi bolsa «yol təyyarlioquqi». Uning «yol təyyarlax» üqün nemə kilidioqanlikі muxu yərdə bayan kilinmidi, birak Yəxaya pəyoqəmbər allikaqan muxu zatning kelidioqanlikini aldin'ala ukturoqanidi: —

«Anglanglar, dalada birsining qakiroqan awazini!
«Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar,
Qəl-bayawanda Hudayimiz üqün bir yolni kətürüp tüptüz kilinglar!»
(«Yəx.» 40:3).

Məsiḥ Əysa bu ayətni nəkil kəltürüp, «yol təyyarlioquqi»ning Yəḥya pəyoqəmbər ikənlikini ukturidu: —

«Ular kətkəndə, Əysa toplankan adəmlərgə Yəḥya tooqruluk səzləxkə baxlidi: — «Silər burun Yəḥyani izdəp qelgə baroqininglarda, zadi nemini kərgili bardinglar? Xamalda yəlpünüp turoqan komuxnimu? Yaki esil kiyingən bir ərbabnimu? Mana, esil kiyimlərni kiygənlər han ordiliridin tepiliduoqu! Əmdi silər nemə kərgili bardinglar? Bir pəyoqəmbərnimu? Durus, əmma Mən xuni silərgə eytip koyayki, Yəḥya bolsa pəyoqəmbərdinmu üstün turidu. Qünki mukəddəs yazmilardiki: —
«Mana, yüz aldingoqa əlqimni əwətimən;
U Sening aldingda yolungni təyyarlaydu»» (Injil, «Mat.» 11:8-10).

Yəḥya pəyoqəmbər tuoquluxtin ilgiri pərixtə Jəbrail u tooqruluk mundak eytkan: — «U (Yəḥya) Pərwərdigarning nəziridə uluoq bolidu. U ḥeqkandak ḥarak-xarab iqməsliki kerək; ḥətta anisining korsikidiki waktidin tartipmu Mukəddəs Roḥka toldurulоqan bolidu. U Israil həlkidin nuroqunlirini Pərwərdigar Hudasining yenioqa kayturidu. U Rəbning aldida Iliyas pəyoqəmbərgə has boloqan roḥ wə küq-kudrəttə bolup, atilarning kəlblirini balilaroqa mayil kilip, itaətsizlərni ḥəkkaniylarning akilanilikigə kirgüzüp, Rəb üqün təyyarlanoqan bir həlkni ḥazir kilix üqün uning aldida mangidu» — dedi.

Əmdi «yol təyyarlioquqi» Yəḥya pəyoqəmbər bolsa, u zadi kimgə yolni təyyarlaydu? Əysa Məsiḥ degən kim? «Malaki»diki bu ayətlərdə deyilgənki, U dəl «silər izdigən Rəb» ḥəm «əḥdə Əlqisi»din ibarəttur. Ibraniy tilida «Rəb» («ha-adon») ḥərdaim Hudani kərsitidu. Xunga hulasigə keliximiz kerəkki, Əysa Məsiḥtə Hudalik təbiiti bar. Xunga U Injilda «Rəb Əysa Məsiḥ»

dəp atilidu. U yənə «əḥdə Əlqisi»dur. Bu əḥdə «yengi əḥdə»dur (Musa pəyoɣəmbər arkilik tüzülgən ḳanun bolsa «kona əḥdə» deyilidu). Bu «yengi əḥdə» Təwrattiki «Yərəmiya pəyoɣəmbər» degən ḳismining, 31-bab, 31-34-ayətliridə kərsitilidu: —

«Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəməti wə Yəḥuda jəməti bilən yengi əḥdə tüzimən; bu əḥdə ularning ata-bowiliri bilən tüzgən əḥdigə ohximaydu; xu əḥdini Mən ata-bowilirini ḳolidin tutup Misirdin ḳutḳuzup yetəkliginimdə ular bilən tüzgənidim; gərqə Mən ularning yoldixi boloɣan bolsammu, ular Mən bilən tüzüxkən əḥdəmni buzoɣan, — dəydu Pərwərdigar. Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioɣan əḥdəm mana xuki:

Mən əz Təwrat-ḳanunlirimni ularning iqigə salimən,
Ḥəmdə ularning ḳəlbigimu yazimən.
Mən ularning ilaḥi bolimən,
Ularmu Mening həlḳim bolidu.

Xundin baxlap ḥeqkim əz yeḳinioɣa yaki əz ḳerindixioɣa: — «Pərwərdigarni tonung» dəp əgitip yürməydu; qünki ularning ḥəmmisi, yəni əng kiqikidin qongioɣiqə Meni bilip boloɣan bolidu; qünki Mən ularning ḳəbiḥlikini kəqürimən ḥəmdə ularning gunaḥini mənggügə esimdin qiḳiriwetimən, — dəydu Pərwərdigar».

Rəb Əysa Məsiḥ barlik insaniyətkə, yəni uningoɣa ḥərbir «Amin!» (maḳul! xundaḳ!) degənlərgə bu əḥdini eqix üqün dunyaoɣa kəldi. Bu əḥdini U Əz ḳenida tüzgən: —

«U (Məsiḥ) xuningdək tamaḳtin keyinki jamni ḳolioɣa elip mundaḳ dedi:— Bu jamdiki xarab Mening silər üqün tökülidioɣan ḳenimda boloɣan yengi əḥdidur» («Luḳa» 22:20)

Məsiḥning ḳeni Huda aldida gunaḥni yuyuoɣuqi birdinbir yoldur. Ḳədirlik oḳurmən, buni tonup yəttingizmu? Tonup yətkən bolsingiz, U kərüngən künidə, gərqə U «tawlioɣuqi» bolsimu, (Hudaoɣa barlik ibadət ḳiloɣuqilarni ot bilən tawlaydu) siz ḳorḳmaysiz, bəlki U, yəni «həḳḳaniyliḳni qaqḳuqi Ḳuyax» «ornidin turoɣanda», intayin xadlinisiz, qünki «Uning ḳanatlirida xipa-dərman bar» (4:2).

INJIL

Yengi Əhdə

Injil

Tonuxturuluxi
(«Yengi Əhdə»)

Birinqi kirix səz

(1) Omumiy bayan

Mana Hudaning toluq muddi'a-məqsətlirini toluq ayan qilidiƣan, muqəddəs yazmilarning iqidiki «Injil» oqurmənlərning aldida turuptu. Təwratta bolsa (Zəburnimu əz iqigə alidu) Hudaning aləmni yaritix ixliri ħəmdə Uning insanlaroƣa boloƣan qismən məqsətliri ayan qilinoƣan wəħiy biz üqün hatiriləngən: «(Bizning) Əz obraz-süritimizdə, Bizgə ohxax qilip insanni yaritayli!» («Yar.» 26:1)

Bu yərdə tiloƣa elinoƣan «**obraz-sürət**» wə «**ohxax qilix**» bolsa jismaniy ohxaxliqni əməs, bəlki birhil roħiy ohxaxliqni ħəm iqki dunyadiki ohxaxliqni kərsitidu. Xunga, Hudaning insanoƣa boloƣan məqsiti dəl «insan Mening harakterim wə təbiitimdə bolsun» degəndin ibarət bolup, uning mundaq ikki uluoƣ təripi bar: —

(1) Insan pütkül aləmgə Hudaning xan-xəripini əks əttürələydiƣan boluxi.

(2) Buningdinmu uluoƣi, insan Hudaning ħəmraħliqidin ħuzurlinip, Uning iqki sirlirini wə oylirini qüxinixkə nesip bolux.

Xunga, xundaq eytixqa boliduki, Hudaning insanni yaritixtiki məqsiti Əz kənglidiki ixlarni qüxinidiƣan bir ħəmraħni barliqqa kəltürüx üqün idi.

Hudaning əslidə Adəm'atimizda boloƣan bu obrazi gunaħ tüpəylidin hunüklixip buzulup kətkən ħəm insanning Huda bilən boloƣan alaqisimu üzülgən. Xundaq bolsimu, ħətta gunaħkar insandimu «Hudaning obrazi» bəzi waqitlarda yənila əzini ayan qilidu; bir-birimizgə meħribanlik kərsətsək, təbi'ətning kərkəmlikidin ħuzurlansaq yaki əzimiz birər nadir əsər ijad qilsaqmu Hudaning təbiiti qaytidin oƣil-pal ayan bolidu.

Təwratta gunaḫning paji’əlik aḳiwiti ḫəm Hudaning «insanni Xəytanning wə gunaḫning ilkidin ḳutḳuzimən» dəydioɣan ajayib wədiliri hatiriləngən. Hudaning bu pilani Ibraḫimni qaḳiroɣinida ayan ḳilinixḳa baxlaydu. Huda uni qaḳiroɣanda, yəni Ibraḫim huddi kiqik balidək dəldəngxigən ḫalda etiḳadning birinqi ḳədimini baskanda, Huda uningoɣa **«Sən arḳilik yər yüzidiki barlik a’ilə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu!**» dəp wədə ḳiloɣan («Yar.» 12:3). Keyin, bu wədə Ibraḫimning əwladliri boloɣan əlgə, yəni Yəḫudiy həlḳigə ḳalduruloɣan.

Huda «**Ular arḳilik yər yüzidiki barlik a’ilə-ḳəbililərgə bəht ata ḳilinidu**» dəp wədə ḳiloɣan; undaḳta U Yəḫudiy həlḳi arḳilik biz («**yər yüzidiki a’ilə-ḳəbililər**»)gə «bəht yətküzidioɣan» ḳandak ixlarni ḳildi? Bu so’aloɣa jawab tepix üqün, biz Yəḫudiy həlḳining tarihioɣa nəzər salidioɣan bolsak mundak hulasigə kelələymiz: —

(1) Huda Yəḫudiy həlḳigə Өzining mutləḳ ḫəḳḳaniylikini wə pak-muḳəddəslikini ayan ḳiloɣan bolup, bular Huda ularoɣa tapilioɣan barlik ḳanun-bəlgilimilərdə mujəssəmləxkən. Baxḳa əllərmu bu ḳanunlar arḳilik Hudaning təbiiti toоrisida azrak bolsimu qüxənqigə igə bolalioɣan.

(2) Yəḫudiy həlḳi Musa pəyoɣəmbər arḳilik qüxürülgən bu pütkül ḳanun-tüzümlərgə əməl ḳilixḳa tirixip-tirmixip intilixliri dawamida əzlirining gunaḫkar təbiitining asaritigə əsir bolup ḳaloɣanlikini bilip yətkən.

(3) Bundak ḳattik sawaḳni bilgəndin keyin, Israilda əz gunaḫlik təbiitini obdan bilgən, Hudaoɣa sadik boloɣan bir «ḳaldisi» pəyda boloɣan. Xuning bilən ular əzlirining ḫəḳikətən bir «Ḳutḳuzoɣuqi»oɣa boloɣan ḳət’iy moḫtajlikini tonup yətkən; «Ḳutḳuzoɣuqi» dunyaoɣa kəlgəndə ular uni ḳobul ḳilixḳa təyyar boloɣan.

(Hudaning «ḳaldisi»din baxḳilar bolsa əzining ḳayta-ḳayta ətküzgən səwənliklirigə kəzini yumup, əzlirini baxḳa əllər bilən selixturup: «Ḫərḫalda, biz bu «butpərəs kapirlar»din yahximiz» deyixkən. Birak Huda ularning ḳəlbigə ḳarap ularni əməliyəttə kapirlardin bəttər dəp bilgən).

(4) Nuroɣun pəyoɣəmbərlərning ḫayati wə səzliri hatiriləngən Təwrat-Zəburda, ḫərḳaysi dəwrlərdə yaxioɣan kəpligən pəyoɣəmbərlərning bayanliri arḳilik Huda kəlgüsidə bir Ḳutḳuzoɣuqini, yəni Məsiḫni əwətidioɣanlikini kərsətkən. Məsiḫ kəlgəndə U: (1) Өz azab-okubətliri bilən Xəytanni məoɣlup ḳilidu; (2) awwal Israiloɣa, andin barlik baxḳa əllərgə gunaḫlarning kəqürümini

elip kelidu; (3) nijat, yəni yengi (mənggülük) ḥayatni elip kelidu; baxḳiqə eytḳanda U Hudaning insanlarоɳa nisbətən əslidiki məḳsiti, yəni «**Insan obrazimiz wə süritimiz bolsun**» degən məḳsitini ahirida əməlgə axuridu («Yar.» 1:26).

(5) Ahirida, Israil həlḳi arḳilik Ḳutḳuzоɳuqi-Məsiḥ pak ḳiz Məryəmdin tuоɳulup dunyaоɳa kəldi. U dəl «**barliḳ əllərgə ata ḳilinоɳan bəht**»tur.

Əyni waḳittiki «Hudaning ḳaldisi»dikilər bolsa Məsiḥning kelixi bexarət ḳilinоɳan bu wədilərgə qin ḳəlbidin ixəngən, xundaḳla u wədilərni keyinki dəwrlər üqün saḳlax wasitiqisi bolоɳan. Ular huddi eоɳir kesəlgə giriptar bolup, əzlirini yahxi bir tewipḳa tapxuruxḳa təyyar turоɳan bir həlḳkə ohxaytti. Əysa kəlgəndə, U Əzining dəl xu tewip ikənlikini elan ḳildi: «**Saоɳlam adəmlər əməs, bəlki kesəl adəmlərla tewipḳa moḥtajdur**» («Mat.» 12:9).

Injil bolsa dəl: «Aldin eytilоɳan tewip, yəni Ḳutḳuzоɳuqi kəldi!», «Uning ismi Əysadur!» degən həwərdin ibarəttur. «Injil» əsli grek tilidin ḳobul ḳilinоɳan ərəbqə səz bolup, mənisi «hux həwər!» degənlik bolidu. «Injil» tokḳuz mu'əllip təripidin yezilоɳan, yigirmə yəttə ḳisimdin tərkib tapḳan toplamdur.

Bu ḳisimlar təwəndikidək: —

(a) «Matta», «Markus», «Luḳa» «Yuḥanna» — bu dəsləpki tət ḳismi (bəzidə «tət bayan» dəpmu atilidu) Məsiḥning yər yüzidə turоɳan qaоɳliridiki, xundaḳla ələümidin ilgiriki wə ələümdin tirilgəndin keyinki ḳirik kün iqidiki pa'aliyətliri wə səzlirining hatiriliri yaki bayanliridur.

(ə) «Rosullarning Pa'aliyətliri» — bu kitab Muḳəddəs Roḥ Məsiḥning jamaitigə qüxkəndin keyin, jamaətning dəsləpki ibaditi, pa'aliyətliri wə «hux həwər»ni jakarlax hatirisidur.

(b) «Məktuplar» — bular Məsiḥning rosulliridin altəylən (Pawlus, Petrus, Yuḥanna, Yaḳup, Yəḥuda wə naməlum yənə bir rosul) təripidin yezilоɳan. Rosullarning məktuplardiki məḳsətliri bolsa birinqidin Məsiḥning jamaitigə uning birnəqqə yengi wəḥiylirini yətküzüx wə ikkinqidin, Məsiḥning jamaitigə yolyoruḳ berip, ilḥam, rioɳbət wə təsəlli berixtin ibarət idi. Məktuplarning kəp ḳismi məlum bir jamaətkə yezilоɳini bilən, ular barliḳ jamaətlərgə, barliḳ etiḳadqilaroɳa nisbətən ohxax nopuzluḳ wə əḥmiyətliktur.

(p) «Wəḥiy» bolsa pütkül Muḳəddəs Kitabning əng ahirḳi bexaritidur; uningda ayan ḳilinoɣan ixlar ahirḳi zamandiki wəḳələr wə «yengi asman, yengi zemin»din ibarəttur. Rəb Əysa Məsiḥ bu «Wəḥiy»ni Uning jamaitigə yətküzüx üqün əz hizmətkari boloɣan rosul Yuḥannaoɣa biwasitə tapxuroɣan.

(2) Əysaning yər yüzidiki ḥayati hatiriləngən «tət bayan»oɣa kirix səz

Oḳurmənlər «Matta», «Markus», «Luḳa» wə «Yuḥanna» degən «tət bayan»da ohxax wəḳələrning hatiriləngənlikini, uning üstigə bularning hatiriliri bəzidə bir-birigə ohxap ketidioɣanliḳini bayḳaydu. Zadi nemə üqün muxu tət kitabtiki tarihlarni ayrim-ayrim bayan ḳilixning zərüriyiti tuoɣulidu?

Huda Musa pəyoɣəmbər arḳilik ḳanuniy ḥəkümlər yaki ḳararlar tooɣruluḳ muḥim bir prinsipni bekitkən. Yəni: — «**Ḥəmmə ix ikki-üq guwaḥqining guwaḥliḳi bilən yürgüzülsun**» («Ḳan.» 19:15). Məsilən, məlum bir jinayət sadir ḳilinsa, birla guwaḥqining ispati bilən (əgər əzi iḳrar ḳilmisa) jinayətqining gunaḥini bekitkili bolmaydu. Birak ikki guwaḥqi bolsa kupayə bolidu; üq guwaḥqi bolsa tehimu guman ḳalmaydu. Ḥalbuki, Huda pəyoɣəmbərliri arḳilik Əysaning dəl wədə ḳiloɣan Məsiḥ ikənlikini, xundaḳla buning intayin muḥimliḳini bizgə toluḳ ispatlax üqün, Uning əməlliri wə səzlirini hatiriligən üq guwaḥqining bayanini əməs, bəlki tət guwaḥqining bayanini ḳalduroɣan. Mana bu Hudaoɣa nisbətən Məsiḥning ḥayatining tolimu ḳimmətlik ikənlikini ispatlaydu! Bu, bizgimu ohxaxla muḥim, əlwəttə.

Uxbu «tət bayanqi»ning guwaḥlirini diḳḳət bilən kəzitidioɣan bolsaḳ, bəzi zərriqə pərḳlərni bayḳiximiz mumkin. Əmma ularning bayanliridiki mundaḳ kiqik pərḳlərning pəyda boluxi ḥəḳiḳətən nəḳ məydanda kərgüqilərning tilini bir ḳiliwalmioɣanliḳini ispatlap berələydu. Ohxax bir ixta bir guwaḥqi əzigə qongḳur təsir ḳiloɣan tərəpni bayan ḳilsa, yənə bir guwaḥqi baxḳiqə kəzḳarax bilən təswirləydu. Əməliyəttə «tət bayan»ni birləxtürsək Məsiḥning ḥayatidiki «stere'oluḳ» bir rəsimni kərgili bolidu. Bayanlarning ḳarimaḳḳa bir-birigə pərḳlik boloɣan təpsilatliri ahiri berip ularning ḥəḳiḳətlikini təstiḳlaydu, ḥətta bəzi waḳitlarda wəḳədə yoxurunoɣan ḳimmətlik bir sirnimu axkarilaydu.

Əməliyəttə Məsiһning tərjimiһalini ayan қilidiоған bayan-guwaһliқtin təti əməs, bəlki bəxi bar deyixkə bolidu. Bəxinqisi bolsa Məsiһni yər yüzidə turоған waқtida kərüp baқmiоған rosul Pawlusning guwaһliқidur; u kəp yərlərdə hatiriligəndək, Məsiһ tirilip ərxkə kətürülgəndin keyin, Məsiһ uningоға ayan bolup һayatidiki kəp ixlar wə nijatliқ hizmitini təpsiliy ayan қiloған (məsilən, «Gal.» 1:11-12, 2:1-9, «1Kor.» 11:23-26 wə «Rimliқlaroға» toluқ қismini kərüng). Pawlusning bu barliқ guwaһlirining «tət bayan»da yətküzülgən wəһiylərdin қilqə pərқi yoқ.

Təwratning «Əzakiyal» қismida, Əzakiyal pəyоəmbər өzining Hudaning һuzurida bolup turidiоған, kerub dəp ataloған intayin wəһimilik wə қudrətlik tət məhluқni kərgənlikini hatiriləydu. Ular tohtawsiz uyan-buyan qaқmaқtək uqup, Hudaning qiқaroған һəkümlirini u bekitkən jayоға yətküzüp bəja kəltürətti. Məsilən, «Əz.» 1:4-14ni kərüng.

Kerublarning қizиқ yeri xuki, ularning һərbirsidə tət hil qiray bar idi. Bular tərtip boyiqə (1:10) insanning, xirning, buқining wə bürkütning qirayi idi. Miladiyə ikkinqi əsirdin tartip məsiһiy alimlar bu tət qiraydin «tət bayan»da ayrim-ayrim alaһidə təkitləngən Məsiһ Əysaning tət təripini kərgili bolidu dəp қarap kəlməktə. Bu tət qiray «tət bayan»diki məzmunlarni ihqamlaxқa tolimu bap kelidu: —

(1) Insanning qirayi — «Luқa»da Əysaning һəқiқiy insan ikənliki təkitlinidu; uning tuоuluxi, bowaқ waқti, yaxliқ waқti, iqki һessiyatliri, du'a қilixliri, bolupmu insan süpitidə ərxtiki atisioға pütünləy tayanоanliқi təkitlinidu.

(2) Xirning qirayi — xir «һaywanlarning padixaһi» («Pənd.» 30:30) bolup, Əysaning «Matta»da sürətlinixidur. Matta Məsiһni «Israilning padixaһi», «Yəһudaning xiri» («Wəһ.» 5:5) süpitidə bayan қilidu wə pəyоəmbərlərning bexarətlirining Uningda toluқ əməlgə axuruоanliқini, Uning padixaһliқining baxқa һərқandaқ padixaһliққa ohximaydiоanliқini alaһidə təkitləydu.

(3) Buқining qirayi — buқa a'ilidə ixləydiоған һaywan bolup, Əysaning insaniyət üqün kiqik pe'illiқ bilən қiloған hizmitini sürətləydu. Məsiһning bu hizmiti «Markus»ning bayanida alaһidə təkitlinidu (məsilən, 10:45ni kərüng). Markus əng yahxi kəridiоған sөzlərning biri «dərһal» yaki «tosattin» degən sөz bolup, bu sөz bəzidə «Pərwərdigarning қuli»ning insanlarning jiddiy һajətlirigə boloған inkasini, bəzidə Hudaning Өz қulidin sөyüngənlikini, xundaқla Əysaning Өz һayatining ixlirini təpsiliy orunlaxturoғanliқini təswirləx üqün ixlitilidu.

(4) Bürkütning qirayi — bürküt baxqa ḥəmmə uqar-qanatlaroŋa qarioŋanda əng egiz pərwaz qilidioŋan quxtur. Bürkütning qirayi — «Yuḥanna»da Əysaning Hudaning təbiitidə boloŋanliqi təkitlinip süpətlinidu. Məsilən, «**Yuqiridin qüxküqi ḥəmmidin üstün turidu»** (3:13).

Təwəndə biz bu tət bayanning alaḥidiliklirini təpsiliy kərüp baqayli: —

«Matta»

Matta əslidə Rim imperiyəsi üqün ixligən bajgir idi (9:9). Undaq adəmlər kəpqilikning, bolupmu diniy ərbablarning nəpritigə uqraytti (buning nemə üqünlikini pərəz qilix təs əməs). Lekin Matta guwaḥliq bərginidək, Məsiḥ əzidək ərziməs ḥesablanoŋan adəmlərni qutquzux üqün kəlgənidi (9:9-13).

Matta (bəzidə «Lawiy» dəp ataloŋan) birinqidin bayanini Yəhudiy həlqi üqün, yəni ularoŋa Təwrattiki pəyoŋəmbərlərning nuroŋun bexarətliridin Əysaning Məsiḥ ikənlikini ispatlax üqün yazoŋan. U Əysaning on ikki rosulining biri bolup, u əzi hatiriligən barliq wəqələrni asasən əz kəzi bilən kərgənlikini eytidu. U Yəhudiy bolux süpiti bilən Təwrattiki bexarətlərgə nisbətən qongqur qüxənqigə igidur.

Ikkinqidin, u gərqə bu bayanni Yəhudiylar üqün yazoŋan bolsimu, Məsiḥning «yat əllər»ni qutquzux üqünmu kəlgənlikini alaḥidə kərsitidu. Məsilən, «Mat.» 1:3-5 (Əysaning nəsəbnamisi iqidə boloŋan yat əldin boloŋan ayallar tooŋrisidiki hatirə), 2:1-12 (Məsiḥ tuoŋuloŋanda yat əllik «danixmənlər»ning Uningoŋa səjdə qiloŋili kelixi) 4:12-16 (Məsiḥning «yat əllərning makani» Galiliyədə boloŋan hizmiti), 8:5-13 (Məsiḥning yüzbexining qulini saqaytixi»), 12:21 («yat əllər»ning kəlgüsidə Məsiḥgə ümid baoŋlixi), 12:38-42 (Təwrat dəwridiki «yat əllər»din boloŋan etiqadqilarning imanining təriplinixi), 15:21-28 (Məsiḥning yat əllik bir ayalning qizidin jinni qooŋliwetixi), 21:33-41 (Hudaning padixaḥliqni «baxqa bir əlgə» tapxuridioŋanliqini kərsitidioŋan «üzümzarliq ḥəqqidə təmsil»), 22:1-14 (meḥmanlarning «qət yollar»din elip kelinixini kərsitidioŋan «toy ziyapiti» degən təmsil), 24:14 (padixaḥliqning hux həwirining barliq əllərgə yətküzülüxi), 27:45 (Rimliq yüzbexining Əysaning Məsiḥ ikənlikini tonuxi), 28:19 (Məsiḥning barliq əllərgə hux həwərni jakarlanglar degən əmri) qatarliq ayətlərni kərüng.

«Markus»

Markus on ikki rosulning ⱪatarida bolmiⱺini bilən xübһisizki Əysaning muhlisi idi («Mar.» 14:51-52də Markus өzini kərsitip yazⱺan boluxi mumkin). Bəzilər uni Barnabasning jiyəni dəp ⱪaraydu («Kol.» 4:10). Biraⱪ yənə xundaⱪ mumkinqiliki barki, u Məsiһ jamaətliri arisida saⱪlinip kəlgən tarihiy materiyallarⱺa asaslanⱺanda, u rosul Petrus bilən munasiwiti yeⱪin baxⱪa bir Markus idi («1Pet.» 5:13ni kərüng). Markusning bayanlirida Petrusning өz kəzi bilən kərgənliri һəm Petrus bilən ziq munasiwətlik nurⱺun ixlar hatirilәngən.

Markusning bayani bu «tət bayan»ning iqidə əng awwal yeziⱺan boluxi mumkin (u miladiyə 58-63 yillar arilиⱪida yeziⱺan). Bayanlardin xuni bilix ⱪiyin əməski, u bayanni yat əllər, bolupmu rimliⱪlarning dunyasi üqün yazidu. Məsilən, u kəp yərlərdə Yəһudiylarning ərp-adətliri wə ən'ənilirini qüxəndüridu (məsilən, 7:3-4). Bundaⱪ qüxəndürüxlər pəⱪət yat əllərdin boloⱺan muhlislarⱺila kerək idi.

Ңalbuki, kəp yərlərdimu Markus awwal ңeqⱪandaⱪ qüxənqə bərməyla yengi əһwallar yaki xəhslərni tiloⱺa alidu (məsilən, 1:2-8də Qəmüldürgüqi Yəһya tuyuⱪsiz tonuxturulidu). Roxənki, u oⱪurmənlərning kəpinqisining muxu ixlar yaki xəhslərdin alliⱪaqan həwiri bar, dəp ⱪarioⱺanidi. Demək, u bu bayanni birinqi əsirdə yaxawatⱪan, Məsiһning ңayati wə əməlliridin alliⱪaqan azdur-kəptur həwər tapⱪan muhlislar üqün yazoⱺanidi. Xunga roxənki, u bayanini asasliⱪi etiⱪadsiz adəmlər üqün əməs, bəlki etiⱪad ⱪiloⱺanlar üqün yazoⱺanidi. Eһtimal, bu tərjimiһal ularning Məsiһning əməllirini kəprək biliwalayli degən tələplirigə boloⱺan jawabi boluxi mumkin.

Markus bu bayanida bizni Əysaning ңeqⱪandaⱪ nəsəbnamisi bilən təminliməydu (bu jəһəttə u Matta wə Luⱪaoⱺa ohximaydu). Səwəbi, Markus Əysaning «Hudaning Ⱪuli» ikənlikinila təkitliməkqi bolidu. «Ⱪul» süpitidə boloⱺan məlum bir kixi tooⱺrisida səz ⱪilix kerək bolsa, uning «kelip qiⱪixi» yaki nəsəbnamisi muһim əməs; uning munəwwər ikənliki yaki əməslikigə pəⱪət uning hizmiti arⱪiliⱪ baһa berilidu.

Markus Əysaning «Pərwərdigarning ⱪuli» ikənlikini, yəni «Yəx.» 42:1-4, 43:10, 44:1-8, 49:1-12, 52:13-53:12 ⱪatarliⱪ ayətlərdə deyilgənlərni təkitləydioⱺan bayanqi bolup, bizgə Əysaning əməl-һərikətliri tooⱺruluⱪ

kөprək həwər beridu. Markusning bayanidiki ḥalkilik ḥəkikət 10:45də hatirilәngən Məsiḥning sөzidur. Uningda mundak deyilidu: **«Qünki Insan'oolimu dərwəkə xu yolda kөpqilik hizmitimdə bolsun deməy, bəlki kөpqilikning hizmitidə bolay wə jenimni pida kilix bədiligə nuroqun adəmlərni ḥərlükkə qikiray dəp kəldi»**.

Uningdin baxka, yukirida eytkinimizdək, «dərḥal» degən bu sөz u yahxi kөrüp ixlitidiolan sөzlərdin biri idi. Bu sөz bir tәrәptin Məsiḥning insanlarning jiddiy moḥtajliriola tez inkas kayturidiolanlikini tәkitlisə, yənə bir tәrәptin Hudaning Məsiḥning ḥayatidiki wəkələrni məjizilik ḥalda tәpsiliy orunlaxturolanlikini tәkitləydu. Bu bayanda Huda ḥəmmimizgə «**Bu Mening sөyümlük Oolum, Mən Uningdin toluk hursənmən!**» (1:11) dəp guwaḥlik beridu.

«Luka»

Luka tooruluk yukirida azrak tohtilip өttuk. Uning baxka bayanqilarola ohximaydiolan ikki tәripi bar. Birinqidin Luka Məsiḥning əməllirigə өz kөzi bilən guwaḥqi əməs; ikkinqidin, Məsiḥ yər yüzidə hizmət kiloqan waktida u tehi Uning muhlisi bolmioqanidi. U tewip bolup, Yəḥudiy millitidin əməs, bəlki naməlum bir millәttin idi. Rosul Pawlus Tro'as xəḥirigə kəlgəndə, u rosul Pawlustin Məsiḥning həwirini anglap etikad kiloqan boluxi mumkin. «Ros.» 16:6-13ni kөrüng. Bu ayәtlərdə «ular» degən sөz «biz» degən sөzgə aylinidu — demək, Luka xu qaoqda Pawlusning «rosulluk ətriti»ning bir əzasi bolup kaloqan (Luka yənə «Rosullarning Pa'aliyətliri»ning mu'əllipidur). Xundak ikən, Luka өz bayanlirini kandak yazoqan boluxi mumkin? U rosul Pawluska da'im degüdək ḥəmraḥ wə yardəmqi bolup uning bilən kөp yərlərdiki jamaətlərni yokliolan, xundakla bu jamaətlərdə Məsiḥning dəsləpki qaoqdiki muhlisi boloqan, yaki өz kөzi bilən Uning məjizilirini kөrgən, өz kuliki bilən tәlimini angliolan nuroqun kerindaxlar bilən tonuxuxka muyəssər boloqan boluxi mumkin («Kol.» 4:14, «2Tim.» 4:11, «File.» 1:24). Uning bayani uning nuroqunliolan ənə xundak kixilərni ziyarət kiloqanlikining nətijisidur. U bizgə xuni tәkitlәp kөrsitiduki, uning bayanidiki barlik məlumat-həwərlər uning Məsiḥgə xəḥsən guwaḥqi boloqanlardin sürüxtürüp bilgən həwiridin ibarəttur (1:1-4). Bu tət ayəttiki «ədəbiy uslub»tin xunimu kөrələymizki, u intayin

uқumuxluқ wə aliy məlumatliқ adəm idi. Lekin uning mundaқ «ədəbiy uslub»i pəқət bu tət ayəttila kərülidu. Bayanidiki baxқa ayətlərgə қarioɣanda, ular ḫəmmə adəmgə qüxinixlik bolsun dəp addiy grek tilida yeziloɣan. U əsli bayanini «Te'ofilus» (1:3 — mənisi, «Hudani səygüqi») degən mətiwər bir kixigə beoɣixlioɣan. Te'ofilus bəlkim Luқaoɣa iқtisad jəḫəttin kəprək səpər қilip Məsiḫgə guwaḫqi boloɣanlar bilən kərüxüx imkaniyitini yaritip bərgən, xuningdək bayanni yezixқa waқit wə xara'itlarni təminligən puldar bir etiқadqi boluxi mumkin. Əgər xundaқ bolidioɣan bolsa, bizmu uningdin minnətdar boluximizoɣa tooɣra kelidu!

Yənə xundaқ mumkinqilikmu barki, əyni waқitta Te'ofilus Rim jəmi'iyitidə yuқiri təbiқidiki adwokat bolup, Pawlusning soraқ ixlirioɣa təyyarliқ қiliwatқan boluxi mumkin. Xundaқ boloɣanda, Luқaning Əysaning tərjimiḫali boloɣan «Luқa»ni wə «Rosullarning Pa'aliyətliri»ni yezixtiki məқsiti Te'ofiluska Pawlusni («Rosullarning Pa'aliyətliri» 28-babni kərüng), xundaқla u jakarlioɣan etiқadni Rim imperatori Қəysər aldida aқlax ispati bilən toluқraқ təminləxtin ibarət boluxi mumkin, dəp қiyas қilixқa bolidu. Luқaning ikki əsiridə bu mumkinqilikni kərsitidioɣan қiziқarliқ ispatlarning puraқliri bar (xuningdək Te'ofilus bu əsərlərni yezix imkaniyitini yaritixқa iқtisadiy yardəm bərgən boluximu mumkin).

Omumən eytқanda, tarihxunaslar (məyli etiқadqi yaki etiқadqi əməslər bolsun) Luқani «birinqi dərijilik tarihqi», birinqi əsirdiki Pələstindiki wə Rim imperiyəsidiki ixlaroɣa «əng ixənqlik guwaḫqi», dəp қaraydu. Məsilən, rosul Pawlus səpər қiloɣan məlum bir yərni təswirliginidə, Luқa ḫərda'im xu yərdiki mərtiwilərgə has boloɣan alaḫidə ataloɣularni ixlitidu. Roxənki, u ḫeqқandaқ mubalioɣiləxtürməy yaki pərdazlimayla ḫər ixni өz əyni boyiqə təswirləydu.

Oқurmənlər yənə bəlkim xuni bayқayduki, Luқa tewip salaḫiyitidə boloɣaqқa, Əysa saқaytқan kixilərning kesəllik əḫwallirioɣa қiziқip, xularni toptooɣra bayan қilidu. U yənə Məsiḫning қiz-ayallaroɣa nisbətən, ularning ḫəmmisini өz қimmiti bar boloɣan xəhslər dəp қaraydioɣan meḫribanlarqə mu'amilisigə intayin қiziқidu (4:26, 7:37-50, 8:43-48, 10:38-42, 13:11-16). Biz Luқaning bayanidin xuni eniқ kərüwalalaymizki, u Əysaning anisi Məryəm bilən xəhsən paranglaxқan, qünki u bizgə Məsiḫning tuoɣuluxi tooɣruluқ kəp təpsilatlarni wə bəzi waқitlarda Məryəmning iqki ḫessiyatlirini hatiriləydu (2:51).

U bayanlirining bexida **«ḫəmmə ixni tərtip boyiqə bayan ḳiloɣanmən»** dəp yazidu. U xundaḳ əstayidil tarihqi boloɣaqḳa, biz uning bu bayanlirining Məsiḩning yər yüzidiki əməl-ḫərikətlirini toptooɣra «tarihiy tərtip» boyiqə rətləp qiḳḳanliḳioɣa ixinimiz. Baxḳa bayanlar bolsa bəlkim undaḳ ḳattiḳ «tarihiy tərtip»tə yezilmioɣan boluxi mumkin. Lekin ḫərbir bayanda əzining təkitligən tərəpliri bar; məsilən, Markus məlum bir ḫəḳiḳətni roxənləxtürüx üqün bəzi wəḳələrni tarih tərtipigə ḳarimay yioɣinqaḳlap təswirləydu.

«Yuḫanna»

Yuḫannaning bayanidiki birinqi ayətni oḳuoɣanda, uning yezix nuḳti'inəzirining baxḳa bayanqilarningki bilən pütünləy ohximaydioɣanliḳini bilip yetimiz. Markus bayanini qümüldürgüqi Yəḩyaning «tarih səḩnisigə tuyuḳsiz qiḳix»i bilən baxlaydu («Mar.» 1:1-18). Matta bayanini Ibraḫimning wə Dawutning Əysaning əjdadliri ikənliki bilən baxlaydu («Mat.» 1:1-17). Luḳa bayanini Əysaning ḫəḳiḳiy insan ikənlikini təkitləp, Əysaning nəsəpnamisini Adəm'atimiz bilən baxlaydu («Luḳa» 3:23-38). Yuḫanna bolsa bayanini bular bilən əməs, bəlki «dəslipidə» yəni «ḫəmmidin burun» boloɣan ixlar bilən baxlaydu: — **«Ḫəmmidin burun «Kalam»** (səz) **məwjut idi. U Huda bilən billə idi ḫəm Özi Huda idi»** («Yḫ.» 1:1). Roxənki, u əz bayanini yezixta, oḳurmənlər alliḳaqan Matta, Markus yaki Luḳaning bayanlirini ḫətta baxḳilarningkini oḳup yetərlik qüxənqigə igə boldi dəp oylioɣan. Xuning üqün Yuḫanna uxbu bayanda u Məsiḩning toluḳraḳ bir tərjimiḫalini yezixni məḳsət ḳilmioɣan; u bəlki əzi bizgə uḳturoɣandək, Məsiḩning birnəqqə alaḫidə süpətlirini ayan ḳilidioɣan, əzi zor əḩmiyətkə igə dəp ḳarioɣan məlum wəḳələr («**alamət bəlgilər**» «**məjizilik alamətlər**» yaki «**karamət bəlgilər**»)ni wə wəz-təlimlərni talliwelip, ularni biz üqün hatiriləydu. Təwəndə biz uning bayanining ahiridin elinoɣan bir jümlini kərüp baḳayli. Uningda mundaḳ deyilidu: — **«Əysa muhlislirining aldida bu kitabta hatirilənmigən baxḳa nuroɣun məjizilik alamətlərnimu kərsətti. Lekin muxular silərni Əysaning Məsiḩ, xundaḳla Hudaning Oɣli ikənlikigə ixənsun ḫəm bu arḳiliḳ Uningoɣa etiḳad ḳilip, Uning nami arḳiliḳ ḫayatliḳḳa erixsun, dəp yezildi»** (20:30-31). Xundaḳ deyixkə boliduki, uning bayanini muḳəddəs yazmilar iqidə asasən tehi etiḳad ḳilmioɣanlar üqün yeziloɣan birdinbir ḳisimdur.

Xunga bu bayan uning Huda aldida uzun istiqamət qilip, tolimu əstayidillik wə ehtiyat bilən (xundaqla ixinimizki, Muqəddəs Roһning kərsətmisi bilənmu) Məsiһning iqki dunyasi wə təlimining jəwһirini ayan qilidiƣan wəqələr wə bayanlar tooƣruluq qongqur oylinip tallixining nətijisidur.

2-babta, Məsiһ suni xarabqa aylanduroƣan məjizini yaritidu. Altə qong idix su bilən toldurulоƣan bolup, iqidiki su usulup meһmanlaroƣa toxuloƣanda, xarabqa aylinidu. Xarab muqəddəs yazmilarda mol, huxalliqqa toloƣan һayatning simwoli qilinidu («Zəb.» 104:15: —

«U (Huda) **adəmning kənglini hux qilidiƣan xarabni,**
Insan yüzini parqiritidiƣan mayni qiqiridu;
Insanning yürikigə nan bilən quwwət beridu».

Yuһannaning bayanida, Məsiһ bilən uqraxqanliqi səwəblik һayati pütünləy əzgərgən altə xəhs alaһitən təswirlinidu. Kəp Məsiһiy alimlar Yuһannani «su xarabqa aylanduruloƣan altə idix»ni xu altə xəhskə ohxitidu, dəp qaraydu. Dərwəqə xu altə xəhsning «su»dək təmsiz һayati Əysa bilən uqrixix bilən esil təmlik һayatqa aylanoƣan.

U altə xəhs bolsa: —

(1) Pərisiy Nikodemus (3:1-21)
(2) Samariyəlik ayal (4:4-42)
(3) Bəyt-Əsdadiki paləq adəm (5:1-16)
(4) Zina üstidə tutuloƣan ayal (8:1-11)
(5) Yerusalemdiki kor adəm (9:1-41)
(6) Lazarus (ələümdin tirilgən) (11:1-57)

Yuһanna pəqət Məsiһning uluƣluqi yaki əmilining məlum təripini alaһidə kərsətkən yəttə karamətni («məjizilik alamət»ni) tallap hatiriləydu: —

(1) Toy ziyapitidə suni xarabqa aylandurux (2:1-11) (Məsiһ huxallik kəltürgüqidur)

(2) Һəkümdarning ooƣlini saqaytix (4:46-54) (Məsiһ yiraq yərlərningmu igisidur)

(3) Bəyt-Əsdadiki paləqni saqaytixi (5:1-16) (Məsiһ xipaning igisidur — paləq 38 yil mangalmioƣan idi)

(4) Bəx ming adəmni toydurux (6:1-14) (Məsiһning Əzi biz üqün «Һayatlik Nan»dur).

(5) Muhlislar kemidə olturoɣanda ularning yenioɣa su üstidə mengip berix (6:15-21) (Məsiḥ aləmning xəy'ilirining igisidur)

(6) Yerusalemdiki kor adəmni saḳaytix (9:1-41) (Məsiḥ «Dunyaning Nuri»dur)

(7) Lazarni ələmdin tirildürüx (11:1-57) (Məsiḥ «Tirilix wə Ḥayat»tur)

Bu məjizilərning ḥəmmisining ḥayatimizoɣa nisbətən mənggülül roḥiy əḥmiyiti bardur. Yuḥannaning məḳsiti bizni bu ixlar tooɣruluḳ oylandurux, əlwəttə!

Bu məjizilərning ḥəmmisigə əlwəttə əng qong məjizini ḳoxux kerək. U bolsimu:

(8) Məsiḥning tirilixi!

«Misirdin qiḳix» 3:15-16də Pərwərdigarning nami «Mən Өzümdürmən» dəp ayan ḳilinidu. «Yuḥanna»da Məsiḥning bu nam bilən Өzini ayan ḳilixtiki yəttə muḥim bayani hatirilәngən: —

(1) «Mən Ḥayatliḳ Nandurmən» (6:35)

(2) «Mən Dunyaning Nuridurmən» (8:12, 9:5)

(3) «Mən Ixikdurmən» (10:7, 9)

(4) «Mən Yahxi Baḳḳuqidurmən» (10:11)

(5) «Mən Tirilix wə Ḥayatliḳturmən» (11:25)

(6) «Mən Yol, Ḥəḳiḳət wə Ḥayatliḳturmən» (14:6)

(7) «Mən Ḥəḳiḳiy Üzüm Telidurmən» (15:1)

Yuḳirida bayan ḳilinoɣan bu ḳiskа tonuxturux səzi iqidə yənə xuni kərsitix intayin muḥimki, Yuḥanna bizning Əysaning ḥəm yüz pirsənt insan ḥəm yüz pirsənt Hudaning təbiitidə boloɣanliḳini qüxiniximizni halaydu. Bu, Əysaning insan təbiitidə boloɣanliḳini ayding ḳilip kərsətkən ayətlərdin (məsilən 1:14) ḥəmdə Uning qarqap kətkənlikini, ussap kətkənlikini kərsətkən ayətlərdinmu kərünidu (4:6-7, 19:28).

Yuḥanna bu bayanini ḳaqan yazoɣan boluxi mumkin degən məsiligə kəlsək, türlük tarihiy ispatlardin ḳarioɣanda, bu bayanini birinqi əsirning ahirida, u miladiyə 90-95-yillar ariliḳida yazoɣan boluxi mumkin. Demək, u bu wəḳələr yüz berip təhminən atmix yildin keyin, yəni yaxanoɣan qeoɣida yazoɣan. Xunga bəzi etiḳadsiz adəmlər məshirə ḳilip: «Xunqə yaxḳa kirgən bu adəm bu wəḳələrning ḥəmmisini ḳandaḳ esigə kəltürələydu?» dəp өz gumanlirini ipadilixidu. Tərjimanlardin biri bir ḳetim səksən yaxḳa kirgən Yengi

Zilandiyalik Professor Bleklokning «Yuhanna» tooruluk leksiyə okuoqanlikini, xundakla dəl xu məsilini tiloqa aloqanlikini əsləydu. U professor 80 yaxka kirgən bolup, ottura məktəpning birinqi yilliktiki sawakdaxlirining isimlikini yoklimidiki tərtip boyiqə həmmisini yadlap bərgən andin: — «Mən 80 yaxka kirgən bolsammu, xundak uxxak-qüxxək ixlarni esimdin qikarmioqan yərdə, rosul Yuhannaning əz hayatini mutlək əzgərtkən, əzini Hudaning padixahlikioqa elip baroqan muxundak küqlük wəkələrni esidə tutuxini əjəblinərlik ix hesablioqili bolamdu? Uning üstigə, Yuhanna əzi biz üqün Məsihning «**Yardəmqi, yəni Mukəddəs Roh silərgə həmmini əgitidu həm Mening eytkan həmmə səzlirimni esinglaroqa kəltüridu**» degən wədisini hatiriləydu» — dedi.

Əyni tekistkə yənə səz koxkan bolsak biz bu səzlərni muxu rəngdə berimiz.

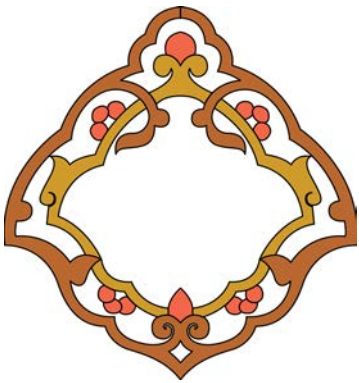

Injil 1-ḳisim

«Matta»

(«Matta bayan ḳiloɣan hux həwər»)

Kirix səz

Awwal, pütkül Injiloɣa ḳoxḳan «kirix səz»imizdiki «Əysaning yər yüzidiki ḥayati hatiriləngən «tət bayan»oɣa kirix səz»imizdə xərḥiligən «Matta» tooɣruluḳ məzmunni kərüng.

Məzmun: —

1. Əysaning nəsəbnamisi wə dunyaoɣa kelixi (1-, 2-bablar)
2. Əysaning hizmiti baxlinix aldida (3-babtin 4-bab 11-ayətkiqə)
3. Əysaning Galiliyədiki hizmiti (4-bab 12-ayəttin 18-babḳiqə)
4. Əysaning Galiliyədin Yerusalemoɣa səpiri (19-, 20-bablar)
5. Əysaning yər yüzidiki hizmitining ahirḳi ḥəptisi (21-27 bablar)
6. Əysaning ölümdin tirilixi (28-bab)

Matta

«Matta bayan qilоqan hux həwər»
Əysa Məsiһning nəsəbnamisi

1 [1] Bu Ibraһimning ooqli wə Dawutning ooqli boloqan Əysa Məsiһning nəsəbnamə kitabidur: —
[2] Ibraһimdin Isһaq tərəldi, Isһaqtin Yaqup tərəldi, Yaqup Yəһuda wə uning aka-ukilirining atisi boldi; [3] Yəһudadin Tamar arqilиq Pərəz wə Zəraһ tərəldi; Pərəzdin Һəzron tərəldi, Һəzrondin Ram tərəldi, [4] Ramdin Amminadab tərəldi, Amminadabdin Naһxon tərəldi, Naһxondin Salmon tərəldi, [5] Salmondin Raһab arqilиq Boaz tərəldi, Boazdin Rut arqilиq Obəd tərəldi, Obədtin Yəssə tərəldi, [6] Yəssədin Dawut padixaһ tərəldi. Dawuttin Uriyaning ayali arqilиq Sulayman tərəldi, [7] Sulaymandin Rəһoboam tərəldi, Rəһoboamdin Abiya tərəldi, Abiyadin Asa tərəl di, [8] Asadin Yəһoxafat tərəldi, Yəһoxafattin Yəһoram tərəldi, Yəһoramdin Uzziya tərəldi, [9] Uzziyadin Yotam tərəldi, Yotamdin Aһaz tərəldi, Aһazdin Һəzəkiya tərəldi, [10] Һəzəkiyadin Manassəһ tərəldi, Manassəһtin Amon tərəldi, Amondin Yoxiya tərəldi; [11] Babiloqa sürgün qilinoqanda Yoxiyadin Yəkoniyaһ wə uning aka-ukiliri tərəldi. [12] Babiloqa sürgün boloqandin keyin, Yəkoniyaһdin Xealtiəl tərəldi, Xealtiəldin Zərubbabəl tərəldi, [13] Zərubbabəldin Abiһud tərəldi, Abiһuddin Eliaqim tərəldi, Eliaqimdin Azor tərəldi, [14] Azordin Zadok tərəldi, Zadoktin Aqim tərəldi, Aqimdin Əliһud tərəldi, [15] Əliһudtin Əliazar tərəldi, Əliazardin Mattan tərəldi, Mattandin Yaqup tərəldi, [16] Yaquptin Məryəmning eri boloqan Yüsüp tərəldi; Məryəm arqilиq Məsiһ ataloqan Əysa tuoquldi.
[17] Xundaq bolup, Ibraһimdin Dawutqiqə boloqan arilиqta jəmiy on tət əwlad boloqan; Dawuttin Babiloqa sürgün qilinoqiqə jəmiy on tət əwlad boloqan; wə Babiloqa sürgün qilinixtin Məsiһ kəlgüqə jəmiy on tət əwlad boloqan.

Əysa Məsiһning dunyaoqa kelixi

[18] Əysa Məsiһning dunyaoqa kelixi mundaq boldi: — Uning anisi Məryəm Yüsüpkə yatliq boluxqa wədə qilinoqanidi; lekin tehi nikaһ qilinmayla, uning Muqəddəs Roһtin һamilidar boloqanliqi məlum boldi.

1:1 «Əysa Məsiһning nəsəbnamə kitabi» — bu sөzlər bəlkim birinqidin tөwəndiki «nəsəbnamə»ni (1-16-ayətni) kөrsitidu. Ikkinqidin ular һəm «Matta» kitabining bexida wə toluq Injilning bexida kelip «Bu kitab Əysa Məsiһ dəwrining hatirisi», degən mənini bildürüxi mumkin. «Qoxumqə sөz»imizni kөrüng
1:1 Luqa 1:31,32
1:2 Yar. 21:2; 25:26,35.
1:3 «Yəһudadin Tamar arqilиq Pərəz wə Zəraһ tərəldi» — Tamar tooquluq «Yar.» 38-babni kөrüng.
1:3 Yar. 38:27, 29; Rut 4:18, 19; 1Tar. 2:5, 9.
1:5 «Salmondin Raһab arqilиq Boaz tərəldi» — Raһab tooquluq «Yəxua» 2-babni kөrüng. **«Boaz Rut arqilиq Obəd tərəldi»** — Rut tooquluq Təwrattiki «Rut»ni kөrüng.
1:6 Rut 4:22; 1Sam. 16:1; 17:12; 1Tar. 2:15; 12:18.
1:7 1Pad. 11:43; 1Tar. 3:10.
1:8 «Yəһoxafattin Yəһoram tərəldi» — «Yəһoram» grek tilida qisqartilma xəkildə «Yoram» bolidu.
1:11 «Babiloqa sürgün qilinoqanda...» — sürgün qilinixning baxlinixidin ahirlixixoqiqə on nəqqə yil jəryan boloqan. Israillar türküm-türkümlərgə bөlünüp sürgün qilinoqan.
1:11 1Tar. 3:16.
1:12 «Yəkoniyaһdin Xealtiəl tərəldi» — bu qizиq һəwər üstidə «qoxumqə sөz»imizni kөrüng. «Xealtiəl» grek tilida «Salatiyəl».
1:12 1Tar. 3:17; Əzra 3:2.
1:16 «Yaquptin Məryəmning eri boloqan Yüsüp tərəldi» — bizning pikrimizqə «Matta»da Yüsüpning nəsəbnamisi hatirilinidu. «Luqa»da Məryəmningki hatirilidu. «Qoxumqə sөz»imizni kөrüng.
1:18 «lekin tehi nikaһ qilinmayla,...» — grek tilida «ular tehi billə bolmayla».
1:18 Luqa 1:27,34.

19 Lekin uning boloɣusi eri Yüsüp, durus kixi bolup, uni jəmiyət aldida hijalətkə ɣalduruxni halimay, uningdin astirtin ajrixip ketixni niyət ɣildi.
20 Əmma u muxu ixlarni oylap yürginidə, mana Pərwərdigarning bir pərixtisi uning qüxidə kərünüp uningɣa: — Əy Dawutning ooɣli Yüsüp, ayaling Məryəmni əz əmringgə elixtin ɣorkma; qünki uningda boloɣan ɣamilə Muⱪəddəs Roⱨtin kəlgən. 21 U bir ooɣul tuoɣidu, sən uning ismini Əysa dəp ɣoyoɣin; qünki u əz həlⱪini gunaⱨliridin ɣutⱪuzidu» — dedi.
22 Mana bularning ɣəmmisi Pərwərdigarning pəyoɣəmbər arⱪilⱪ degənlirining əməlgə axurulux üqün boloɣan, demək: —, 23 «Pak ⱪiz ɣamilidar bolup bir ooɣul tuoɣidu; ular uning ismini Immanuel (mənisi «Huda biz bilən billə») dəp ataydu».
24 Yüsüp oyoɣinip, Pərwərdigarning xu pərixtisining degini boyiqə ⱪilip, Məryəmni əmrigə aldi. 25 Lekin Məryəm boxanoɣuqə u uningɣa yeⱪinlaxmidi. Bu Məryəmning tunjisi idi; Yüsüp uningɣa Əysa dəp isim ɣoydi.

Danixmənlərning ziyariti

2 1 Əysa Ⱨerod padixaⱨ ⱨəküm sürgən künlərdə Yəⱨudiyə əlkisining Bəyt-Ləⱨəm yezisida dunyaoɣa kəlgəndin keyin, mana bəzi danixmənlər məxriⱪtin Yerusalemoɣa yetip kelip, puⱪ ralardin: 2 Yəⱨudiylarning yengidin tuoɣuloɣan padixaⱨi ⱪəyərdə? Qünki biz uning yultuzining kətürülgənlikini kərduⱪ. Xunga, uningɣa səjdə ⱪiloɣili kəlduⱪ, — deyixti. 3 Buni angliɣan Ⱨerod padixaⱨ, xuningdək pütkül Yerusalem həlⱪimu alaⱪzadilikkə qüxti. 4 U pütkül bax kaⱨinlar wə həlⱪning Təwrat ustazlirini qaⱪirip, ulardin «Məsiⱨ ⱪəyərdə tuoɣuluxi kerək?» — dəp soridi.
5 Ular: «Yəⱨudiyədiki Bəyt-Ləⱨəm yezisida boluxi kerək, — qünki pəyoɣəmbər arⱪilⱪ xundaⱪ pütülgən: —
6 «I Yəⱨudiyə zeminidiki Bəyt-Ləⱨəm,
Həlⱪing Yəⱨudiyə yetəkqilirining arisida əng kiqiki bolmaydu;
Qünki səndin bir yetəkqi qiⱪidu,

1:19 «Yüsüp... uni jəmiyət aldida hijalətkə ɣalduruxni halimay, uningdin astirtin ajrixip ketixni niyət ɣildi» —Ibraniylar arisida yigit-ⱪiz bir-birigə wədiləxkən bolsa ɣanun aldida alliⱪaqan rəsmiy ər-ayal dəp ⱨesablinidu.
1:21 «U bir ooɣul tuoɣidu, sən uning ismini Əysa dəp ɣoyoɣin; qünki u əz həlⱪini gunaⱨliridin ɣutⱪuzidu» — «Əysa» grek tilida «Yesus», ibraniy tilida «Yəxua», mənisi «ɣutⱪuzoɣuqi Yaⱨ» yaki «Yaⱨ nijattur». Oⱪurmənlərning esidə boluxi kerəkki, «Yaⱨ» bolsa «Yaⱨwəⱨ» (Pərwərdigar)ning ⱪiskartilmisidur.
1:21 Luⱪa 1:31; Ros. 4:12.
1:22 «Mana bularning ɣəmmisi Pərwərdigarning pəyoɣəmbər arⱪilⱪ degənlirining əməlgə axurulux üqün boloɣan...» — Injilda, Təwrattiki bexarətlər nəⱪil kəltürülginidə, üq hil əⱨwal kərülidu; (1) yüz bərgən ix dəl xu bexarətning obyekti bolidu (məsilən, «Mat.» 1:22, 4:14, 12:17, 21:4); (2) yüz bərgən ix xu bexarət əz iqigə aloɣan bir wəⱪə yaki ix bolidu (məsilən, 2:23, 13:35); (3) yüz bərgən ix xu bexarəttə kərsitilgən ixⱪa bir misal bolidu (məsilən, 2:17). Bu temini tətⱪik ⱪilix intayin paydiliⱪtur.
1:23 «Pak ⱪiz ɣamilidar bolup bir ooɣul tuoɣidu; ular uning ismini Immanuel mənisi «Huda biz bilən billə» dəp ataydu» — «Yəx.» 7:14 wə «Yəx.» 8:8, 10ni kərüng.
1:25 Luⱪa 2:21.
2:1 «Ⱨerod padixaⱨ ⱨəküm sürgən künlərdə» — «Ⱨerod padixaⱨ» tooɣruluⱪ «ⱪoxumqə səz» wə «Təbirlər»nimu kərüng. **«Mana bəzi danixmənlər məxriⱪtin Yerusalemoɣa yetip kelip...»** — «danixmənlər» — Grek tilida «magoy» degən səz bilən ipadilinidu. Əslidə bu səz munəjjimlərni yaki pir-ustazlarni kərsitətti; Daniyal pəyoɣəmbər Babilda mundaⱪ kixilərgə «pirlarning piri» bolup yol kərsətkəndin keyin (Təwrat, «Daniyal» degən ⱪisimni kərüng) «magoy»larning kəzⱪaraxliri wə ⱨesabliri asasən hurapat boyiqə əməs, bəlki Təwrattiki bexarətlər boyiqə boloɣan boluxi mumkin. **«məxriⱪtin Yerusalemoɣa yetip kelip...»** — Yerusalem ⱪədimki Israilning paytəhti idi.
2:1 Luⱪa 2:4.
2:2 «Qünki biz uning yultuzining kətürülgənlikini kərduⱪ» — «uning yultuzi» — demək, «uning tuoɣuloɣanliⱪidin bexarət beridioɣan yultuzi». **«biz uning yultuzining kətürülgənlikini kərduⱪ»** — yaki «biz uning yultuzini xərⱪtə kərduⱪ».
2:4 «Məsiⱨ ⱪəyərdə tuoɣuluxi kerək?» — «Məsiⱨ» — pəyoɣəmbərlər aldin eytⱪan, Huda təripidin tallanoɣan, ɣaman bir küni kelip ɣəm nijat kəltüridioɣan ɣəm keyin mənggü ⱨəkümranliⱪ ⱪilidioɣan Kutⱪuzoɣuqi-Padixaⱨni kərsitidu. «Təbirlər»nimu kərüng.
2:5 «pəyoɣəmbər arⱪilⱪ xundaⱪ pütülgən...» — «pəyoɣəmbər» muxu yərdə Təwrattiki Mikaⱨ pəyoɣəmbərni kərsitidu («Mik.» 5:2).

U həlkim Israillarning bakkuqisi bolidu» — deyixti.

7 Buning bilən, Herod danixmələrni məhpiy qakirtip, yultuzning kaqan pəyda bolоanlikini
sürüxtürüp biliwaldi. 8 Andin: «Berip balini sürüxtə kilip tepinglar. Tapkan haman kaytip
manga həwər kilinglar, mənmu uning aldioa berip səjdə kilip kelәy» — dəp, ularni Bəyt-
Ləhəmgə yoloa saldi.
9 Danixmənlər padixahning səzini anglap yoloa qikti; wə mana, ular xərktə kərgən helikі
yultuz ularning aldida yol baxlap mangdi wə bala turoan yərgə kelip tohtidi. 10 Ular helikі
yultuzni kərginidin intayin kattik xadlinixti 11 həm өygə kirip, balini anisi Məryəm bilən
kərüp, yərgə yikilip uningoa səjdə kilixti. Andin, həzinilirini eqip, altun, məstiki, murməkki
katarlik sowoatlarni sunuxti. 12 Ularoa qüxidə Herodning yenioa barmaslik tooarisidiki wəhiy
kəlgənliki üqün, ular baxka yol bilən өz yurtioa kaytixti.

Misiroa kеqix

13 Ular yoloa kətkəndin keyin, Pərwərdigarning bir pərixtisi Yüsüpning qüxidə kərünüp:
Ornungdin tur! Bala wə anisi ikkisini elip Misiroa kaq. Mən sanga ukturouqə u yərdə turoin.
Qünki Herod balini yokitixka izdəp kelidu — dedi. 14 Xuning bilən u ornidin turup, xu keqila
bala wə anisi ikkisini elip Misiroa karap yoloa qikti. 15 U Herod əlgüqə xu yərdə turdi. Xundak
boldiki, Pərwərdigarning pəyoəmbər arkilik aldin eytkan: «Oolumni Misirdin Mən qakirdim»
degən səzi əməlgə axuruldi.

Herodning ooul bowaklarni əltürüxi

16 Herod bolsa danixmənlərdin aldanoanlikini bilip, kattik oəzəpləndi. U danixmənlərdin
enikliokan wakitka asasən, adəmlərni əwətip Bəyt-Ləhəm yezisi wə ətrapidiki ikki yax wə
uningdin tөwən yaxtiki ooul balilarning hammisini əltürguzdi. 17 Xu qaoda Yərəmiya
pəyoəmbər arkilik eytilokan munu səz əməlgə axuruldi: —

18 «Ramah xəhiridə bir sada,
Aqqik yioa-zarning pioani anglinar,
Bu Rahilәning baliliri üqün kətürgən ah-zarliri;
Balilirining yok kiliwetilgini tüpəylidin,
Təsəllini kobul kilmay piokan kətüridu».

Misirdin kaytip kelix

19 Əmdi Herod əlgəndin keyin, Hudaning bir pərixtisi Misirda turoan Yüsüpning qüxidə
kərünüp uningoa: —
20 Ornungdin tur! Bala wə anisini elip Israil zemininoa kayt! Qünki balining jenini almakqi
boloanlar əldi, — dedi. 21 Buning bilən Yüsüp ornidin turup bala wə anisini elip Israil zemininoa

---

2:6 Mik. 5:1, 2; 1Sam. 16:1; Yuh. 7:42.
2:9 «ular xərktə kərgən helikі yultuz» — yaki «ular u kətürlgəndə kərgən helikі yultuz».
2:15 «Pərwərdigarning pəyoəmbər arkilik aldin eytkan: «Ooulumni Misirdin Mən qakirdim» degən səzi əməlgə axuruldi» — Təwrat, «Hox.» 11:1.
2:15 Hox. 11:1.
2:16 «Herod... ətrapidiki ikki yax wə uningdin tөwən yaxtiki ooul balilarning hammisini əltürguzdi» — demək, u tuoulokan bala kөp degəndə ikki yaxka kirgən, dəp hesablioanidi.
2:18 «Ramah xəhiridə bir sada, aqqik yioa-zarning pioani anglinar» — «Ramah yurti» yaki «Ramah xəhiri» Bəyt-Ləhəmdin yirak əməs. **«Ramah xəhiridə bir sada, aqqik yioa-zarning pioani anglinar, ... balilirining yok kiliwetilgini tüpəylidin, təsəllini kobul kilmay piokan kətüridu»** — pütkül bexarət «Yər.» 31:15də tepilidu.
2:18 Yər. 31:15

қaytti. [22] U Arhelausning atisi Hҽrod padixaһning ornioҷa təhtkə olturup Yəһudiyə əlkisigə һəkümranlik қiliwatқinidin həwər tepip, u yərgə қaytixtin қorқti; wə qüxidə uningoҷa bir wəһiy kelip, Galiliyə zeminioҷa berip, [23] Nasarət dəp atilidioҷan bir yezida olturaқlaxti. Xuning bilən pəyoҷəmbərlər arқilik: «U Nasarətlik dəp atilidu» deyilgini əməlgə axuruldi.

Qəmüldürgüqi Yəһyaning təlim berixi

Mar. 1:1-8; Luқa 3:1-9; 15-17; Yuһ. 1:19-28

3 [1] Xu qaoҷlarda, qəmüldürgüqi Yəһya Yəһudiyədiki qəl-bayawanoҷa kelip kixilərgə:
— Towa қilinglar! Qünki ərx padixaliқi yeқinlixip қaldi! — dəp jakarlaxқa baxlidi. [3] Qünki qəmüldürgüqi Yəһya bolsa ilgiri Yəxaya pəyoҷəmbər bexaritidə kərsətkən kixining dəl əzi bolup: —
«Bayawanda towlaydioҷan bir kixining:
Rəbning yolini təyyarlanglar,
Uning qioҷir yollirini tüptüz қilinglar! — degən awazi anglinidu».

[4] Yəһya pəyoҷəmbər təgə yungidin қilinoҷan kiyim kiygən, beligə kən tasma baoҷlioҷanidi. Yəydioҷini bolsa qekətkilər bilən yawa һərə һəsili idi. [5] Əmdi Yerusalem xəһiri, pütün Yəһudiyə əlkisi wə pütkül Iordan dərya wadisining ətrapidiki kixilər uning aldioҷa kelixip, [6] gunaһlirini iқrar қilixti wə uning əzlirini Iordan dəryasida qəmüldürüxini қobul қilixti.
[7] Lekin Pərisiy wə Saduқiy məzһipidikilərdin kəplirining uning qəmüldürüxini қobul қiloҷili kəlgənlikini kərginidə uularoҷa:
— Əy yilanlarning baliliri! Kim silərni Hudaning qüxüx aldida turoҷan oҷəzipidin қeқinglar dəp agaһlandurdi?!
[8] Əmdi towioҷa layiқ mewini kəltürünglar! [9] Wə əz iқinglarda: «Bizning atimiz bolsa Ibraһimdur!» dəp hiyal қilip yürmənglar; qünki mən xuni silərgə eytip қoyayki, Huda Ibraһimoҷa muxu taxlardinmu pərzəntlərni apiridə қilalaydu.

2:23 «U Nasarətlik dəp atilidu» — bu muһim bexarətlik səz tooҷruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng.
2:23 Yəx. 11:1; 60:21; Zək. 6:12.
3:1 «Xu qaoҷlarda, qəmüldürgüqi Yəһya Yəһudiyədiki qəl-bayawanoҷa kelip...» — «Yəһya» ibraniy wə grek tillirida «Yuһanna» («Pərwərdigarning xəpқiti» degən mənidə) bilən ipadilinidu. «Yəһya» degən isim oқurmənlərgə muxu xəklidə tonux boloҷanliқi üqün uni muxu tərjimidə ixlətтuқ («Yəһya» əsli ərəbqə səz idi).
3:1 Mar. 1:4; Luқa 3:3.
3:2 «... ərx padixaliқi yeқinlixip қaldi!» — Injilda baxtin-ahir «ərx padixaliқi» yaki «asmanning padixaһliқi» dəp tiloҷa elinidu. Grek tilida daim «asmanlarning padixaһliқi» degən xəklidə elinidu.
3:3 «Bayawanda towlaydioҷan bir kixining: Rəbning yolini təyyarlanglar, uning qioҷir yollirini tüptüz қilinglar! — degən awazi anglinidu» — «Yəx.» 40:3.
3:3 Yəx. 40:3; Mar. 1:3; Luқa 3:4; Yuһ. 1:23.
3:4 Mar. 1:6.
3:6 «... *Yəһyaning* əzlirini Iordan dəryasida qəmüldürüxini қobul қilixti» — bu yərdə eytiloҷan qəmüldürüx kixilərning: (1) əz gunaһlirioҷa towa қiloҷanliқini; (2) Hudaning padixaһliқining yeқinlaxқanliқioҷa wə xundaқla (3) Қutқuzoҷuqi-Məsiһning yeқinlaxқanliқioҷa iman kəltürüxini ipadiləytti (ahirқi nuқta Injildiki keyinki məzmunda ispatlinidu).
3:6 Mar. 1:5.
3:7 «Lekin Pərisiy wə Saduқiy məzһipidikilərdin kəplirining uning qəmüldürüxini қobul қiloҷili kəlgən...» — «Pərisiy» wə «Saduқiy» tooҷruluқ: — Yəһudiylar arisidiki ikki məzһəpning kixiliri. Təbirlərdiki «Pərisiy» wə «Saduқiy»oҷa қaralsun.
«Kim silərni Hudaning qüxüx aldida turoҷan oҷəzipidin қeқinglar dəp agaһlandurdi?!» — bu kinayilik, һəjwiy gəp, əlwəttə; mənisi bəlkim «Towa қilmay, Hudadin kelidioҷan oҷəzəptin қeқip қutulux üqün qəmüldürüxni қobul қilayli degininglar қandaқ gəp?!».
3:7 Mat. 12:34; 23:33; Luқa 3:7.
3:8 «Əmdi towioҷa layiқ mewini kəltürünglar!» — «towioҷa layiқ mewə» tooҷruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng.
3:8 Luқa 3:8.
3:9 «Əz iқinglarda: «Bizning atimiz bolsa Ibraһimdur!» dəp hiyal қilip yürmənglar!» — «Atimiz Ibraһim bardur!» — demək, «Biz uluoҷ Ibraһimning əwladliri boloҷan «uluoҷ Yəһudiy milliti»», «Biz һeqnemə қilmisaқmu Huda aldida «Uningoҷa has alaһidə һəlқ» boluwerimiz» degən pozitsiyini bildüridu.
3:9 Yuһ. 8:39.

[10] Palta allikaqan dərəhlərning yiltizioqa təngləp koyuldi; yahxi mewə bərməydioqan hərkaysi dərəhlər kesilip otka taxlinidu. [11] Mən dərwəkə silərni towa kilixinglar üqün suoqa qəmüldürimən. Lekin məndin keyin kəlgüqi zat məndin kudrətliktur. Mən hətta uning kəxini

3:10 «Palta allikaqan dərəhlərning yiltizioqa təngləp koyuldi» — Yəhya pəyoqəmbərning bu uluoq səzi wə 12-ayəttiki keyinki bexariti tooqruluk «koxumqə səz»imizni kərüng. Uning xu bayani «Hudaning oqəzipi əmdi silərgə yetip kelix aldida» degən asasiy mənini bildüridu.
3:10 Mat. 7:19; Yuh. 15:6.

Kanaan (Pələstin) zemini — Injil dəwri

kətürüxkimu layiқ əməsmən; u silərni Muқəddəs Roһқa һəm otқa qəmüldüridu. 12 Uning soruoɣuqi küriki қolida turidu; u əz haminini topa-samandin təltəküs tazilaydu, sap buoɣdayni ambaroɣa yioɣidu, əmma topa-samanni əqməs otta kəydürüwetidu, — dedi.

Əysaning qəmüldürülüxi

Mar. 1:9-11; Luқa 3:21-22

13 Xu waқitta, Əysa Yəһyadin qəmüldürülüxni қobul қilix üqün Galiliyə əlkisidin Iordan dəryasi boyioɣa, uning yenioɣa kəldi. 14 Biraқ Yəһya qəmüldürüxkə unimay uni tosup:
— Əsli qəmüldürülüxni mən səndin қobul қilixim kerək idi, biraқ sən mening aldimoɣa kəpsənoɣu? — dedi.
15 Lekin Əysa uningoɣa jawabən: — Ңazirqə xuningoɣa yol қoyoɣin; qünki һəққaniyliқning barliқ tələplirini əməlgə axurux üqün, xundaқ қiliximizoɣa tooɣra kelidu, — dedi.
Xuning bilən, Yəһya uningoɣa yol қoydi. 16 Wə Əysa qəmüldürülüp bolupla, sudin qiқti; u sudin qiқixi bilən mana, ərxlər uningoɣa eqilip, Hudaning Roһi kəptər қiyapitidə ərxtin qüxüp, üstigə қonuwatқanliқini kərdi. 17 Wə mana, ərxtin bir awaz: — «Bu Mening səyümlük ooɣlum, Mən uningdin toluқ hursənmən!» — dəp anglandi.

Əysaning qəl-bayawanda sinilixi

Mar. 1:12-13; Luқa 4:1-13

4 1 Andin Əysa Roһning yetəkqilikidə Iblisning sinaқ-azduruxlirioɣa yüzlinix üqün qəl-bayawanoɣa elip berildi. 2 U қiriқ keqə-kündüz roza tutқandin keyin, uning қorsiқi eqip kə tkənidi. 3 Əmdi azduroɣuqi uning yenioɣa kelip uningoɣa:
— Əgər sən rasttinla Hudaning Ooɣli bolsang, muxu taxlarni nanoɣa aylinixқa buyruoɣin! — dedi.
4 Lekin u jawabən: —
Təwratta: «Insan pəқət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning aoɣzidin qiққan һərbir səz bilənmu yaxaydu» dəp pütülgən, — dedi.
5 Andin Iblis uni muқəddəs xəһərgə elip berip, ibadəthanining əng egiz jayioɣa turoɣuzup uningoɣa: 6 — Hudaning Ooɣli bolsang, əzüngni pəskə taxlap baққin! Qünki Təwratta: «Huda Əz pərixtilirigə sening һəққingdə əmr қilidu»; wə «putungning taxқa urulup kətməsliki üqün,

---

3:11 Mar. 1:7; Luқa 3:16; Yuһ. 1:15,26; Ros. 1:5; 11:16; 19:4.
3:13 Mar. 1:9; Luқa 3:21.
3:16 «Əysa qəmüldürülüp bolupla, sudin qiқti...» — nemixқa Əysa Yəһyaning qəmüldürüxini қobul қildi? «Қoxumqə səz»imizdə bu tooɣruluқ azraқ tohtilimiz. **«Hudaning Roһi kəptər қiyapitidə ərxtin qüxüp..»** — yaki «... pahtək қiyapitidə qüxüp...». Grek tilida bu қux «peristera» dəp atilidu. «Peristera» grek tilida һəm kəptərni һəm pahtəknimu kərsitidu.
3:16 Yəx. 11:2; 42:1; Yuһ. 1:32.
3:17 Yəx. 42:1; Mat. 12:18; 17:5; Mar. 1:11; Luқa 9:35; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.
4:1 «... Əysa Roһning yetəkqilikidə ... qəl-bayawanoɣa elip berildi» — «Roһ» muxu yərdə Muқəddəs Roһni kərsitidu.
4:1 Mar. 1:12; Luқa 4:1.
4:2 «U қiriқ keqə-kündüz roza tutқandin keyin, uning қorsiқi eqip kətkənidi» — oқurmənlərgə ayan bolsunki, muқəddəs yazmilarda «roza tutux» adəttə һeqқandaқ ozuқlanmasliқni kərsitidu. Undaқ biwasitə deyilmigən bolsa muxu rozilar su iqməslikni əz iqigə almaydu.
4:3 «Azduroɣuqi uning yenioɣa kelip uningoɣa... dedi» — «azduroɣuqi» Xəytanni kərsitidu, əlwəttə. **«Əgər sən rasttinla Hudaning Ooɣli bolsang,...»** — grek tilida bu -3- wə 6-ayətlərdiki «əgər» adəttə «əgər (mundaқ) bolsang (wə dərwəқə xundaқ bolisən)» degən mənini puritidu.
–«Hudaning Ooɣli» — bu nam һərgizmu Huda bilən Əysa otturisidiki jismaniy jəһəttiki ata-balilиқ munasiwətni əməs, bəlki roһiy jəһəttiki munasiwətni bildüridu.
4:4 «Insan pəқət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning aoɣzidin qiққan һərbir səz bilənmu yaxaydu» — «Қan.» 8:3.
4:4 Қan. 8:3

ular seni қollirida kətürüp yüridu» dəp pütülgən — dedi.
7 Əysa uningoƣa: «Təwratta yənə, «Pərwərdigar Hudayingni sinioƣuqi bolma!» dəpmu pütülgən — dedi.
8 Andin, Iblis uni naһayiti egiz bir taoƣқa qiқirip, uningoƣa dunyadiki barliқ padixaһliқlarni xərəpliri bilən kərsitip:
9 Yərgə yiқilip manga ibadət қilsang, bularning һəmmisini sanga beriwetimən, — dedi.
10 Andin Əysa uningoƣa: — Yoқal, Xəytan! Qünki Təwratta: «Pərwərdigar Hudayingoƣila ibadət қil, pəқət Uningla ibadət-hizmitidə bol!» dəp pütülgən, — dedi.
11 Buning bilən Iblis uni taxlap ketip қaldi, wə mana, pərixtilər kelip uning hizmitidə boldi.

Əysa təlim berixni baxlaydu

Mar. 1:14-15; Luқa 4:14-15

12 Əmdi Əysa Yəһyaning tutқun қilinoƣanliқini anglap, Galiliyəgə yol aldi. 13 U Nasarət yezisini taxlap, Zəbulun wə Naftali rayonidiki Galiliyə dengizi boyidiki Kəpərnaһum xəһirigə kelip orunlaxti. 14 Xundaқ қilip, Yəxaya pəyoƣəmbər arқiliқ eytiloƣan xu bexarət əməlgə axuruldi, demək: —
15 «Zəbulun zemini wə Naftali zemini,
Iordan dəryasining neriқi təripidiki «dengiz yoli» boyida, «Yat əllərning makani» boloƣan Galiliyədə,
16 Қarangoƣuluқta yaxioƣan həlқ parlaқ bir nurni kərdi;
Yəni ölüm kələnggisining yurtida olturoƣuqilaroƣa,
Dəl ularning üstigə nur qüxti».
17 Xu waқittin baxlap, Əysa: «Towa қilinglar! Qünki ərx padixaһliқi yeқinlixip қaldi!» — dəp jar қilixқa baxlidi.

Əysaning muhlis qaқirixi

Mar. 1:16-20; Luқa 5:1-11

18 Bir küni, u Galiliyə dengizi boyida ketiwetip, ikki aka-uka, yəni Petrus dəpmu atiloƣan Simon isimlik bir kixini wə uning inisi Andiriyasni kərdi. Ular beliқi bolup, dengizoƣa tor taxlawatatti; 19 u ularoƣa:

4:6 «Huda Өz pərixtilirigə sening һəққingdə əmr қilidu»; wə «putungning taxқa urulup kətməsliki üqün, ular seni қollirida kətürüp yüridu» — «Zəb.» 91:11, 12. Xəytanning bu ayətni ixlətkini tooƣruluқ «қoxumqə sөz»imizni kərüng.
4:6 Zəb. 91:11,12
4:7 «Pərwərdigar Hudayingni sinioƣuqi bolma!» — «Қan.» 6:16.
4:7 Қan. 6:16.
4:10 «Pərwərdigar Hudayingoƣila ibadət қil, pəқət Uningla ibadət-hizmitidə bol!» — «Қan.» 6:13.
4:10 Қan. 6:13; 10:20.
4:11 «Buning bilən Iblis uni taxlap ketip қaldi, wə mana, pərixtilər kelip uning hizmitidə boldi» — Rəb Əysa uqrioƣan sinaқlar üstidə «қoxumqə sөz»imizdə azraқ tohtilimiz.
4:12 Mar. 1:14; Luқa 4:14,16,31; Yuһ. 4:43.
4:13 «U... Naftali rayonidiki Galiliyə dengizi boyidiki Kəpərnaһum xəһirigə kelip orunlaxti» — «Galiliyə dengizi» aқar suluқ yooƣan bir kəl.
4:15 «Iordan dəryasining neriқi təripidiki «dengiz yoli» boyida...» — «dengiz yoli» «Galiliyə dengizi»ning oƣərbiy yərlirini kərsitidu. **««Yat əllərning makani» boloƣan Galiliyədə...»** — Asuriyə imperiyəsi tajawuz қiloƣandin keyin, Naftali, Zəbulun wə baxқa Israil қəbililirining kөp қisimliri sürgün қilindi. Bir қisim kəmbəoƣəl, namrat, қabiliyətsiz kixilər қaldi. Asuriyə padixaһi baxқa yat millət-həlқlərni elip kelip xu yərgə, bolupmu Galiliyəgə olturaқlaxturdi. Muxu kixilər қepқaloƣan namrat Israillar bilən arilixip yürüp, өzara assimiliyatsiyə қilinoƣaqқa, Galiliyə Yəһudiylar təripidin ««yat əlliklər» (Yəһudiy əməslər)ning makani Galiliyə» dəp kəmsitilip ataloƣan.
4:15 Yəx. 8:23; 9:1.
4:16 «Қarangoƣuluқta yaxioƣan həlқ parlaқ bir nurni kərdi; yəni ölüm kələnggisining yurtida olturoƣuqilaroƣa, dəl ularning üstigə nur qüxti» — Təwrat «Yəx.» 9:1-2. Bexarəttə muxu nur dəl xu kəmsiltilgən yərdikilərgə qeqilidu, deylidu.
4:16 Yəx. 9:1, 2.
4:17 Mar. 1:15.
4:18 Mar. 1:16.

— Mening kəynimdin menginglar — Mən silərni adəm tutquqi belikqi kilimən! — dedi. [20] Ular xuan belik torlirini taxlap, uningoqa əgixip mangdi.
[21] U xu yərdin ətüp, ikkinqi bir aka-ukini, yəni Zəbədiyning ooqulliri Yakup wə inisi Yuhannani kərdi. Bu ikkisi kemidə atisi Zəbədiy bilən torlirini ongxawatatti. U ularnimu qakirdi. [22] Ular dərhal kemini atisi bilən kaldurup uningoqa əgixip mangdi.

Əysaning Galiliyədə təlim berixi

Luka 6:17-19

[23] Wə Əysa Galiliyəning həmmə yerini kezip, ularning sinagoglirida təlim berip, Hudaning padixahlikining hux həwirini jakarlaytti, həlk arisida hərhil kesəllərni wə ajiz-meyiplarni sa kaytti. [24] U tooqruluk həwər pütkül Suriyə əlkisigə tarkaldi; u yərdiki halayik hərhil bimarlarni, yəni hərtürlük kesəllər wə aoqrik-silaklarni həmdə jin qaplaxkanlarni, tutkaklik wə paləq kesiligə giriptar boloqanlarni uning aldioqa elip kelixti; wə u ularni sakaytti. [25] Galiliyə, «on xəhər» rayoni, Yerusalem, Yəhudiyə wə Iordan dəryasining u kətidin kəlgən top-top adəmlər uningoqa əgixip mangdi.

Həkikiy bəht-bərikət

Luka 6:20-23

5 [1] Muxu top-top adəmlərni kərüp u bir taoqka qikti; u u yərdə olturoqinida, muhlisliri uning yenioqa kəldi. [2] U aoqzini eqip ularoqa təlim berixkə baxlidi: —

[3] Mubarək, rohta namrat boloqanlar!
Qünki ərx padixahliki ularoqa təwədur.
[4] Mubarək, pioqan qəkkənlər!
Qünki ular təsəlli tapidu.
[5] Mubarək, yawax-məminlər!
Qünki ular yər yüzigə mirashordur.
[6] Mubarək, həkkaniylikka aq wə təxnalar!
Qünki ular toluk toyunidu.
[7] Mubarək, rəhimdillar!
Qünki ular rəhim kəridu.
[8] Mubarək, kəlbi pak boloqanlar!
Qünki ular Hudani kəridu.
[9] Mubarək, tinqlik tərəpdarliri!

4:19 «Mən silərni adəm tutkuqi belikqi kilimən!» — «adəmni tutkuqi» degən ibaridə «tutux» ziyan yətküzüx yaki ulardin paydilinix üqün əməs, bəlki ularni Xəytanning ilkidin elip kutkuzuxni kərsitidu.
4:23 «Əysa... ularning sinagoglirida təlim berip,...» — «sinagoglar» Yəhudiy həlkining ibadət kilix, Təwratni okux wə wəz-təlim anglaxka yioqilidioqan ammiwiy əyliri yaki zalliri.
4:24 «tutkaklik... kesiligə giriptar boloqanlar» — grek tilida «ay uroqanlar» degən səz bilən ipadilinidu.
5:3 «rohta namrat boloqanlar» — bəlkim əzining Hudaoqa kət'iy mohtajlikini tonup yətkənlər. Baxka birhil tərjimisi: «Mubarək, rohta tiləmqi boloqanlar!». Grek tilida «namrat» degən səz «tiləmqi» degən mənini əz iqigə alidu (məsilən, «Luka» 16:20, 22də).
–Bu ayətlərdə «mubarək» degən səz (Huda təripidin) «bəhtlik, bərikətlik kilinoqan» degən mənidə ixlitilidu.
5:3 Yəx. 57:15; 66:2; Luka 6:20.
5:4 «pioqan qəkkənlər» — bəlkim əz gunahliri wə Hudaoqa tayanmioqanliki üqün pioqan qekixni kərsitidu.
5:4 Yəx. 61:2; 66:10,13; Luka 6:21.
5:5 Zəb. 37:11
5:6 Yəx. 55:1.
5:8 Zəb. 15:1-2; 24:4; Ibr. 12:14.

Qünki ular Hudaning pərzəntliri dəp atilidu.
10 Mubarək, ḥəkḳaniylik yolida ziyankəxlikkə uqrioŋanlar! Qünki ərx padixahliḳi ularoŋa təwədur.
11 Mubarək, mən üqün baxḳilarning ḥaḳarət, ziyankəxlik wə ḥərtürlük təḥmitigə uqrisanglar;
12 xad-huram bolup yayranglar! Qünki ərxlərdə katta in'am silər üqün saḳlanmaḳta; qünki silərdin ilgiriki pəyoŋəmbərlərgimu ular muxundaḳ ziyankəxliklərni ḳiloŋan.

Muhlislar «tuz»luḳ rolini yoḳatmasliḳi kerək

Mar. 9:50; Luḳa 14:34-35

13 Silər yər yüzidiki tuzdursilər. Ḥalbuki, əgər tuz əz təmini yoḳatsa, uningoŋa ḳaytidin tuz təmini ḳandaḳmu kirgüzgili bolidu? U qaoŋda, u ḥeqnemigə yarimas bolup, taxlinip kixilərning ayioŋi astida dəssilixtin baxḳa ḥeq ixḳa yarimaydu.
14 Silər dunyaning nuridursilər. Taoŋ üstigə selinoŋan xəḥər yoxurunalmaydu. 15 Ḥeqkim qiraoŋni yeḳip ḳoyup, üstigə sewətni kəmtürüp ḳoymas, bəlki qiraoŋdanning üstigə ḳoyidu; buning bilən, u əy iqidiki ḥəmmə adəmlərgə yoruḳluḳ beridu. 16 Xu tərikidə, silər nurunglarni insanlar aldida xundaḳ qaḳnitinglarki, ular yahxi əməlliringlarni kərüp, ərxtiki atanglarni uluoŋlisun.

Təwrat ḳanuni ḥəkḳidə

17 Meni Təwrat ḳanunini yaki pəyoŋəmbərlərning yazoŋanlirini bikar ḳiloŋili kəldi, dəp oylap ḳalmanglar. Mən ularni bikar ḳiloŋili əməs, bəlki əməlgə axuroŋili kəldim. 18 Qünki mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, asman-zemin yoḳimioŋuqə, uningda pütülgənlər əməlgə axurulmioŋuqə Təwrattiki «yod» bir ḥərp, ḥətta birər qekitmu bikar ḳilinmaydu. 19 Xu səwəbtin, Təwrat ḳanunining əḳidilirigə, ḥətta uning əng kiqikliridin birini bikar ḳilip, wə baxḳiloŋa xundaḳ ḳilixni əgitidioŋan ḥərkim ərx padixahliḳida əng kiqik ḥesablinidu. Əmma əksiqə, Təwrat ḳanuni əḳidilirigə əməl ḳiloŋanlar wə baxḳiloŋa xundaḳ ḳilixni əgətküqilər bolsa ərx padixahliḳida uluoŋ ḥesablinidu. 20 Qünki mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ḥəkḳaniyliḳinglar Təwrat ustazliri wə Pərisiylərningkidin axmisa, ərx padixahliḳioŋa ḥeqḳaqan kirəlməysilər.

Oŋəzəplinix ḥəkḳidə

21 Burunḳiloŋa «Ḳatillik ḳilma, ḳatillik ḳiloŋan hərḳandaḳ adəm soraḳḳa tartilidu» dəp buyruloŋanliḳini anglioŋansilər. 22 Biraḳ mən əzüm xuni silərgə eytip ḳoyayki, əz ḳerindixioŋa bikardin-bikar aqqiḳlanoŋanlarning hərbirimu soraḳḳa tartilidu. Əz ḳerindixini «əhməḳ» dəp tillioŋan hərkim aliy kengəxmidə soraḳḳa tartilidu; əmma ḳerindaxlirini «təlwə» dəp

5:9 «tinqlik tərəpdarliri» — grek tilida: «sulḥi ḳiloŋuqilar».
5:10 2Kor. 4:10; 2Tim. 2:12; 1Pet. 3:14.
5:11 1Pet. 4:14.
5:12 Luḳa 6:23.
5:13 «silər yər yüzidiki tuzdursilər» — tuz — (1) təm beridu; (2) qirip ketixtin tosidu; (3) zəhim-yarilarni saḳaytidu. Muhlislarning bu dunyaoŋa boloŋan roli buningoŋa ohxap ketixi kerək.
5:13 Mar. 9:50; Luḳa 14:34.
5:15 «ḥeqkim qiraoŋni yeḳip ḳoyup, üstigə sewətni kəmtürüp ḳoymas...» — «sewət» grek tilida «əlqigüqi sewət».
5:15 Mar. 4:21; Luḳa 8:16; 11:33; 1Kor. 4:9; Ibr. 10:33
5:16 1Pet. 2:12.
5:18 «uningda *, yəni Təwrat ḳanunida* pütülgənlər əməlgə axurulmioŋuqə Təwrattiki «yod» bir ḥərp... bikar ḳilinmaydu» — «yod» bolsa ibraniy tilida: «i» («yod», y) — əng kiqik ḥərp ḥesablinidu.
5:18 Luḳa 16:17.
5:19 «uning əng kiqikliridin birini bikar ḳilip...» — yaki «uning əng kiqikliridin birini hilapliḳ ḳilip...» — Grek tilidiki peil bəlkim «bikar ḳilip» wə «hilapliḳ ḳilip» degən ikki mənini əz iqigə alidu.
5:19 Yaḳ. 2:10.
5:20 «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər...» — «Pərisiylər» Yəhudiylarning diniy ən'əniliridə əng qing turidioŋan ḳattiḳ tələplik etiḳad eḳimi idi.
5:21 Mis. 20:13; Ḳan. 5:17.

ҳақарәтлиган ҳәрким дозахниң отиоға лайиқ болиду. [23] Хуниң үқүн, сән қурбангаһ алдиоға келип Худаоға ҳәдиясини атимақчи болоғиниңда, қериндишиңниң сениңдин аоғриноған йери барлиқи есиңгә кәлсә, [24] ҳәдиясини қурбангаһ алдиоға қойуп турап, авал қериндишиң билән яриширивал, андин келип ҳәдиясини ата.
[25] Әгәр үстүңдин дәва қилмақчи болоған бирси болса, униң билән бирдә йолда болоғиниңда униң билән тезлик яриширип, дост болоғин. Болмиса, у сени сорақчиоға, сорақчи болса гундипайоға тапшуриду, сән зинданоға солитивитилисән. [26] Мән сәңгә хуни бәрһәқ ейтип қойайки, қәрзиңниң әң ахирқи бир тийинимуни қоймай төлимигүчә, ху йәрдин қиқалмайсән.

Зинаһорлуқ ҳәқтидә

[27] Силәр «Зина қилманглар» дәп буйруловатқанлиқини аңлиғансилә. [28] Бирақ мән өзүм хуни силәргә ейтип қойайки, бирәр аялоға хаһиш нийәт билән қарионған кихи көңлидә у аял билән аллиқачан зина қилоған болиду. [29] Әгәр әмди оң көзүң сени гунаһқа азурса, уни оюп тахливәт. Қүнки пүтүн бәдиниңниң дозахқа тахланоғинидин көрә, бәдиниңдики бир әзаң йоқ қилиноғини көп әвзәл. [30] Әгәр оң қолуң сени гунаһқа азурса, уни кесип тахливәт. Қүнки пүтүн бәдиниңниң дозахқа тахланоғинидин көрә, бәдиниңдики бир әзаң йоқ қилиноғини көп әвзәл.

Талақ қилиш ҳәқтидә

Мат. 19:9; Мар. 10:11-12; Луқа 16:18

[31] Йәнә: — «Кимдиким аялини талақ қилса, унингоға талақ хетини бәрсун» дәпму буйруловатқан. [32] Бирақ мән өзүм хуни силәргә ейтип қойайки, кимдиким өз аялининг бузуқлуқ қилмихидин баҳқа ҳәрқандақ ихни баһанә қилип уни талақ қилса, әмди уни зинаоға тутуп бәргән болиду; талақ қилиноған аялни әмригә алоған кихиму зина қилоған болиду.

Қәсәм қилиш ҳәқтидә

[33] Силәр йәнә бурунқилароға «Қәсимиңдин йанма, Пәрвәрдигароға қилоған қәсиминггә әмәл қил» дәп буйруловатқанлиқини аңлиғансилә. [34] Бирақ мән өзүм хуни силәргә ейтип қойайки, қәт'иy қәсәм қилманглар; әрхни тилоға елип қәсәм қилманглар, қүнки әрх Худаниң тәхтидур; [35] яки йәрни тилоға елип қәсәм қилманглар, қүнки йәр йүзи Худаниң тәхтипәридур. Йерусалемни тилоға елипму қәсәм қилманглар, қүнки у йәр улуғ падихаһниң хәһиридур. [36] Ҳәтта өз бехинглариниму тилоға елипму

5:22 «Өз қериндишиоға бикардин-бикар аққиқланоғанлар...» — бәзи кона көқүрмиләрдә: «бикардин-бикар» дегән сөзләр тепилмайду. **«... аliy кенгәхмидә сорақҳа тартилиду»** — «аliy кенгәхмә» Йәһудийларниң әң йоқири соти болуп, «санһедрин» дәп атилатти. Бәзилә бу сөз әрхтики сотни көрситиду, дәп қараюду; бизму бу пикиргә мәйилмиз.
5:25 «...үстүңдин дәва қилмақчи болоған бирси болса, униң билән бирдә йолда болоғиниңда униң билән тезлик яриширип, дост болоғин» — «униң билән бирдә йолда болоғиниңда» дегән сөз бәлким сотқа қарап мангоған йолда, йәни сотқа қүхүхтин бурун болоған «яриширип пурсити»ни көрситиду. «Луқа» 12:58ни көрүң.
5:25 Луқа 12:58; Әф. 4:26.
5:26 «қәрзиңниң әң ахирқи бир тийини» — «бир тийин» грек тилида «бир кодранс». Бу пулниң әң киқик бирлики, ху дәврдики бир ихқиниң күнлүк һәққи болоған «динариус»ниң 1/64 қисми иди.
5:27 Мис. 20:14; Қан. 5:18.
5:28 Аюп 31:1; Зәб. 119:37.
5:29 Мат. 18:8; Мар. 9:43.
5:31 «Кимдиким аялини талақ қилса, унингоға талақ хетини бәрсун» — «Қан.» 24:1.
5:31 Қәл. 30:2; Қан. 23:20-22; 24:1.
5:32 «Кимдиким өз аялининг бузуқлуқ қилмихидин баҳқа ҳәрқандақ ихни баһанә қилип уни талақ қилса, әмди уни зинаоға тутуп бәргән болиду» — аял кихи Мәсиһ ейтқан бу әһваловға қүхсә (демәк, ери бузуқлуқ қилоған болса), ундақта у талақ қилиноған болса, баҳқа бир әргә тәгсә болиду. Ху вақитларда талақ қилиноған хотун әрсиз қалса, әһвали наһайити қийин болиду, әлвәттә.
5:32 Мат. 19:7; Мар. 10:4,11; Луқа 16:18; 1Кор. 7:10.
5:33 Мис. 20:7; Law. 19:12; Қан. 5:11; 23:22
5:34 Йәх. 66:1; Йақ. 5:12.
5:35 Зәб. 48:2; Йәх. 66:1.

kəsəm kilmanglar, qünki silərning qeqinglarning bir telinimu ak yaki kara rənggə əzgərtix kolunglardin kəlməydu. 37 Pəkət degininglar «Bolidu», «bolidu», yaki «Yak, yak, bolmaydu» bolsun. Buningdin ziyadisi rəzil bolquqidin kelidu.

Intikam həkkidə

Luka 6:29-30

38 Silər «Kəzgə kəz, qixka qix» dəp buyrulqanlikini anglioqansilər. 39 Birak mən əzüm xuni silərgə eytip koyayki, əski bilən təng bolmanglar. Kimdəkim ong məngzinggə ursa, sol məngzingnimu tutup bər; 40 wə birsi üstüngdin dəwa kilip, kənglikingni almakqi bolsa, qapiningnimu bər. 41 Birsi sanga yük-takini yüdküzüp ming kədəm yol yürüxkə zorlisa, uning bilən ikki ming kədəm mang. 42 Birsi səndin tilisə, uningqa bər. Birsi səndin ətnə-yerim kilmakqi bolsa, uningqa boynungni toloqima.

Düxmənlərgə mehir-muhəbbət kərsitix həkkidə

Luka 6:27-28; 32-36

43 Silər «Koxnangni səygin, düxmininggə nəprətlən» dəp eytilqanni anglioqan. 44 Birak mən əzüm xuni silərgə eytip koyayki, silərgə düxmənlik bolqanlaroqa mehir-muhəbbət kərsitinglar, silərdin nəprətləngənlərgə yahxilik kilinglar, silərgə ziyankəxlik kiloqanlaroqa dua kilinglar. 45 Xundak kiloqanda, ərxtiki Atanglarning pərzəntliridin bolisilər. Qünki U kuyaxining nurini yahxilaroqimu wə yamanlaroqimu qüxüridu, yamoqurnimu həkkaniylaroqimu, həkkaniyətsizlərgimu yaoqduridu. 46 Əgər silər özünglaroqa muhəbbət kərsətkənlərgila mehir-muhəbbət kərsətsənglar, buning kandakmu in'amoqa erixküqiliki bolsun? Hətta bajgirlarmu xundak kiliwatmamdu? 47 Əgər silər pəkət kerindaxliringlar bilənla salam-səhət kilixsanglar, buning nemə pəziliti bar? Hətta yat əlliklərmu xundak kilidioqu! 48 Xunga, ərxtiki Atanglar mukəmməl boloqinidək, silərmu mukəmməl bolunglar.

5:37 «Buningdin ziyadisi rəzil bolquqidin kelidu» — «rəzil bolquqi» Xəytanni kəzritidu. Baxka birhil tərjimisi: «rəzilliktin kelidu».
5:38 «Kəzgə kəz, qixka qix» — uyqur tilidiki makal bolsa: «Kanqa kan, janqa jan». Sottiki adalətlik həkümlərni kərsitidioqan bu sözlər Təwrat, «Mis.» 21:24, «Law.» 24:20də tepilidu.
5:38 Mis. 21:24; Law. 24:20; Kan. 19:21.
5:39 Pənd. 24:29; Luka 6:29; Rim. 12:17; 1Kor. 6:7; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9.
5:41 «Birsi sanga yük-takini yüdküzüp ming kədəm yol yürüxkə zorlisa...» — «ming kədəm» grek tilida: «bir miliyon», yəni təhminən 1.5 kilometr. **«birsi sanga yük-takini yüdküzüp ming kədəm yol yürüxkə zorlisa, uning bilən ikki ming kədəm mang»** — xu wakitlarda Rim imperiyəsidiki əskərlərning addiy pukralarni əz yük-taklirini kətürüp berixkə zorlax hokuki bar idi.
5:42 «Birsi səndin tilisə, uningqa bər» — Məsih tiligənlərgə nemini berix, nemini bərməslik tooqrisida söz kilmioqan; pəkət kənglimizdə «berix pozitsiyisi»ni sakliximiz kerək. Dəl tiligən nərsini beriximiz natayin («Ros.» 3:6ni kərüng).
5:42 Kan. 15:8; Luka 6:35.
5:43 «Koxnangni səygin» — «Law.» 18:18. **«düxmininggə nəprətlən»** — ikkinqi söz Təwrattin əməs, bəlki Yəhudiy ustazlarning yazmiliridin elinip, ularning ən'əniwi kəzkarixini əks ettüridu.
5:43 Law. 19:18.
5:44 «silərgə ziyankəxlik kiloqanlaroqa dua kilinglar....» — bəzi kona kəqürmilərdə toluk ayət: «...silərgə düxmənlik boloqanlaroqa mehir-muhəbbət kərsitinglar, silərni karoqioqanlaroqa bəht tilənglar, silərdin nəprətləngənlərgə yahxilik kilinglar, silərgə hakarət wə ziyankəxlik kiloqanlaroqa dua kilinglar» deyilidu. «Luka» 6:27-28nimu kərüng.
5:44 Luka 6:27; 23:34; Ros. 7:60; Rim. 12:20; 1Kor. 4:13; 1Pet. 2:23.
5:45 «Xundak kiloqanda, ərxtiki Atanglarning pərzəntliridin bolisilər» — təkitlənqən ix bəlki Hudaning həkikiy harakterini baxkilaroqa bildürüx, Uningqa ohxax bolux.
5:46 «Hətta bajgirlarmu xundak kiliwatmamdu?» — bajgirlar intayin insapsiz, pəskəx adəmlər dəp hesablinatti.
5:46 Luka 6:32.
5:47 «Hətta yat əlliklərmu xundak kilidioqu!» — «yat əlliklər»ning kəpinqisi xu wakitta butpərəslər, kapirlar idi, əlwəttə.
5:48 «...Atanglar mukəmməl boloqinidək, silərmu mukəmməl bolunglar» — yaki «... Atanglar mukəmməl boloqinidək, silər mukəmməl bolisilər».
5:48 Yar. 17:1

Həyr-sahawət ḥəkḳidə

6 [1] Ḥezi bolunglarki, həyr-sahawətlik ixliringlarni baxḳilarning aldida kəz-kəz ḳilmanglar. Bundaḳ ḳilsanglar, ərxtiki Atanglarning in'amioŋa erixəlməysilər.
[2] Xunga həyr-sahawət ḳiloŋiningda, dawrang salma. Sahtipəzlərla sinagoglarda wə koqilarda adəmlərning mahtixioŋa erixix üqün xundaḳ ḳilidu. Mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, ular kəzligən in'amioŋa erixkən bolidu. [3] Lekin sən, həyr-sahawət ḳiloŋiningda ong ḳolungning nemə ḳiliwatḳinini sol ḳolung bilmisun. [4] Xuning bilən həyr-sahawiting yoxurun bolidu wə yoxurun ixlarni kərgüqi Atang sanga buni ḳayturidu.

Dua ḥəkḳidə

Luḳa 11:2-4

[5] Dua ḳiloŋan waḳtingda, sahtipəzlərdək bolma; qünki ular baxḳilaroŋa kəz-kəz ḳilix üqün sinagoglar yaki tət koqa eoŋizida turuwelip dua ḳilixḳa amraḳtur. Mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, ular kəzligən in'amioŋa erixkən bolidu.
[6] Lekin sən bolsang, dua ḳiloŋan waḳtingda, iqkiri əygə kirip, ixikni yepip, yoxurun turoŋuqi Atangoŋa dua ḳilinglar; wə yoxurun kərgüqi Atang buni sanga ḳayturidu.
[7] Dua-tilawət ḳiloŋanda, butpərəs yat əlliklərdikidək ḳuruḳ gəplərni təkrarlawərmənglar. Qünki ular degənlirimiz kəp bolsa Huda tiliginimizni qoḳum ijabət ḳilidu, dəp oylaydu. [8] Xunga, silər ularni dorimanglar. Qünki Atanglar silərning eḥtiyajinglarni silər tiliməstin burunla bilidu. [9] Xuning üqün, mundaḳ dua ḳilinglar: —

«I asmanlarda turoŋuqi Atimiz,
Sening naming muḳəddəs dəp uluoŋlanoŋay.
[10] Padixaḥliḳing kəlgəy,
Iradəng ərxtə ada ḳilinoŋandək yər yüzidimu ada ḳilinoŋay.
[11] Bügünki nenimizni bügün bizgə bərgəysən.
[12] Bizgə ḳərzdar boloŋanlarni kəqürginimizdək,
Sənmu ḳərzlirimizni kəqürgəysən.
[13] Bizni azduruluxlaroŋa uqratḳuzmioŋaysən,
Bəlki bizni rəzil boloŋuqidin ḳutulduroŋaysən».

[14] Qünki silər baxḳilarning gunaḥ-səwənliklirini kəqürsənglar, ərxtiki Atanglarmu silərni kəq üridu. [15] Biraḳ baxḳilarning gunaḥ-səwənliklirini kəqürmisənglər, ərxtiki Atanglarmu gunaḥ-səwənlikliringlarni kəqürməydu.

6:1 «həyr-sahawətlik ixliringlarni baxḳilarning aldida kəz-kəz ḳilmanglar» — yaki «ḳiloŋan yahxi ixliringlarni baxḳilarning aldida kəz-kəz ḳilmanglar».
6:2 «Xunga həyr-sahawət ḳiloŋiningda, dawrang salma» — grek tilida «xunga həyr-sahawət ḳiloŋiningda, əz aldingda kanay qaloŋuzma».
6:2 Rim. 12:8.
6:4 Luḳa 14:14.
6:6 2Pad. 4:33; Ros. 10:4.
6:7 1Pad. 18:28; Yəx. 1:15.
6:9 Luḳa 11:2.
6:12 «Bizgə ḳərzdar boloŋanlarni kəqürginimizdək, sənmu ḳərzlirimizni kəqürgəysən» — bu ayəttiki «ḳərz» qoḳum gunaḥlarni əz iqigə alidu. 14-ayətni kərüng.
6:13 «..bəlki bizni rəzil boloŋuqidin ḳutulduroŋaysən» — demək, Xəytandin ḳutḳuzux. Baxḳa birhil tərjimisi: «yamanliḳtin», «rəzilliktin». **«..bəlki bizni rəzil boloŋuqidin ḳutulduroŋaysən...»** — bəzi grekqə nushilarda bu ayətning ahirioŋa kelip: «Qünki, padixaḥliḳ, ḥoḳuḳ wə uluoŋluḳ Sanga mənsup, amin» degən ibarilər ḳoxuloŋan.
6:13 Mat. 13:19.
6:14 Mar. 11:25; Kol. 3:13.
6:15 Mat. 18:35; Yaḳ. 2:13.

Roza tutux ḫəkḳidə

16 Roza tutḳan waḳtinglarda, sahtipəzlərdək tatirangoɳu ḳiyapətkə kiriwalmanglar. Ular roza
tutḳinini kəz-kəz ḳilix üqün qiraylirini soloɳun ḳiyapəttə kərsitidu. Mən silərgə xuni bərḫək
eytip ḳoyayki, ular kəzligən in'amioɣa erixkən bolidu. 17 Əmdi sən, roza tutḳiningda, qaqliringni
maylap, yüzüngni yuyup yür. 18 Xu qaoɳda, roza tutḳining insanlaroɣa əməs, bəlki pəḳət yoxu-
run turoɳuqi Atangoɳila kərünidu; wə yoxurun kərgüqi Atang uni sanga ḳayturidu.

Baylik ḫəkḳidə

Luḳa 12:33-34; 11:34-36; 16:13

19 Yər yüzidə əzünglaroɣa baylikḳlarni toplimanglar. Qünki bu yərdə ya küyə yəp ketidu, ya dat
basidu yaki ooɣrilar tam texip ooɣrilap ketidu. 20 Əksiqə, ərxtə əzünglaroɣa baylikḳlar toplanglar.
U yərdə küyə yeməydu, dat basmaydu, ooɣrimu tam texip ooɣrilimaydu. 21 Qünki baylikḳing
ḳəyərdə bolsa, ḳəlbingmu xu yərdə bolidu.
22 Tənning qirioɣi kəzdur. Xunga əgər kəzüng sap bolsa, pütün wujudung yorutulidu. 23 Lekin
əgər kəzüng yaman bolsa pütün wujudung ḳarangoɳu bolidu. Əgər wujudungdiki «yorukḳluḳ»
əməliyəttə ḳarangoɳuluḳ bolsa, u ḳarangoɳuluḳ nemidegən ḳorḳunqluḳ-ḫə!
24 Ḫeqkim birla waḳitta ikki hojayinning ḳulluḳida bolmaydu. Qünki u yaki buni yaman kərüp,
uni yahxi kəridu; yaki buningoɣa baoɳlinip, uningoɣa etibarsiz ḳaraydu. xuningoɣa ohxax,
silərning ḫəm Hudaning, ḫəm mal-dunyaning ḳulluḳida boluxunglar mumkin əməs.
25 Xunga mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ḫayatinglaroɣa kerəklik yemək-iqmək yaki uqanglaroɣa
kiyidioɳan kiyim-keqəkning oɳemini ḳilmanglar. Ḫayatliḳ ozuḳtin, tən kiyim-keqəktin əziz
əməsmu? 26 Asmandiki uqar-ḳanatlaroɣa ḳaranglar! Ular terimaydu, ormaydu, ambarlaroɣa
yioɳmaydu, lekin ərxtiki Atanglar ularnimu ozuḳlanduridu. Silər axu ḳuxlardin kəp əziz
əməsmu? 27 Aranglarda ḳaysinglar oɳəm-ḳayoɳu bilən əmrünglarni birər saət uzartalaysilər?
28 Silərning kiyim-keqəkning oɳemini ḳilixinglarning nemə ḫajiti?! Daladiki nelupərlərning
ḳandaḳ əsidioɳanlikioɣa ḳarap beḳinglar! Ular əmgəkmu ḳilmaydu, qaḳ egirməydu; 29 le-
kin silərgə xuni eytayki, ḫətta Sulayman toluḳ xan-xərəptə turoɳandimu uning kiyinixi
nilupərlərning bir güliqilikmu yoḳ idi. 30 Əmdi Huda daladiki bügün eqilsa, ətisi ḳurup oqaḳḳa
selinidioɳan axu gül-giyaḫlarni xunqə bezigən yərdə, silərni tehimu kiyindürməsmu, əy ixənqi
ajizlar! 31 Xunga «nemə yəymiz», «nemə iqimiz», «nemə kiyimiz?» dəp oɳəm ḳilmanglar. 32 Qünki
yat əldikilər mana xundaḳ ḫəmmə nərsigə intilidu, əmma ərxtiki Atanglar silərning bu ḫəmmə
nərsilərgə moḫtajlikinglarni bilidu; 33 xundaḳ ikən, ḫəmmidin awwal Hudaning padixaḫliḳi wə

6:16 Yəx. 58:3; Mat. 9:14; Mar. 2:18; Luḳa 5:33.
6:19 Pənd. 23:4; Ibr. 13:5; Yaḳ. 5:1.
6:20 Luḳa 12:33; 1Tim. 6:19.
6:22 «əgər kəzüng sap bolsa...» — grek tilida «sap» degən səzning ikki mənisi bar: (1) «bir, bəlünməs, birləxkən, saḳ»; (2) «sehiy». Demək, xundaḳ boloɳanda «sap» degən səzning toluḳ mənisi «Kəzüng Hudaoɳila ḳarisa...» ḫəmdə «Sən əzüng sehiy bolsang...» degən bolidu.
6:22 Luḳa 11:34.
6:23 «əgər kəzüng yaman bolsa...» — «yaman» muxu yərdə ḫəm «rəzil» ḫəm «saḳ əməs, ajiz, kesəl» degən ikki mənini bildüridu.
6:24 «silərning ḫəm Hudaning, ḫəm mal-dunyaning ḳulluḳida boluxunglar mumkin əməs» — «mal-dunya» grek tilida «mammon» deyilidu.
6:24 Luḳa 16:13.
6:25 Zəb. 37:5; 55:22; Luḳa 12:22; Fil. 4:6; 1Tim. 6:8; 1Pet. 5:7.
6:26 Ayup 38:41; Zəb. 147:9
6:27 «... əmrünglarni birər saət uzartalaysilər?» — baxḳa bir tərjimisi: «....boyungoɳa birər oɳeriq ḳoxalamdu?».
6:28 «Daladiki nelupərlər ... » — yaki «Daladiki yawa gül-giyaḫlar ... ».
6:29 «ḫətta Sulayman toluḳ xan-xərəptə turoɳandimu uning kiyinixi nilupərlərning bir güliqilikmu yoḳ idi» — muxu yərdə «Sulayman» uluoɳ padixaḫ, Dawut padixaḫning ooɳli Sulaymanni kərsitidu.
6:32 «yat əldikilər mana xundaḳ ḫəmmə nərsigə intilidu...» — «yat əldikilər» Yəhudiy əməs butpərəslər bolup, tirik Hudani bilməytti. Muhlislar Yəhudiy boloɳaqḳa, Hudaning küq-ḳudritigə ḫəmdə Өz həlḳidin həwər alidioɳanlikioɣa ixənqi

həkkaniyliki̇oŋa intilinglar. U qaoŋda, bularning həmmisi silərgə koxulup nesip bolidu.
34 Xuning üqün, ətining oŋemini kilmanglar. Ətining oŋemi ətigə kalsun. Hər künning dərdi xu küngə tuxluk bolidu.

Baxkilarning üstidin həküm kilmanglar

Luka 6:37-38; 41-42

7 1 Baxkilarning üstidin həküm kilip yürmənglar. Xundakta Hudaning həkümigə uqrimays
ilər. 2 Qünki silər baxkilar üstidin kandak baha bilən həküm kilsanglar, Hudamu silərning
üstünglardin xundak baha bilən həküm qikiridu. Silər baxkilarni kandak əlqəm bilən əlqisənglar,
Hudamu silərni xundak əlqəm bilən əlqəydu. 3 Əmdi nemə üqün buradiringning kəzidiki kilni
kərüp, əz kəzüngdiki limni baykiyalmaysən?! 4 Sən kandakmu buradiringgə: «Keni, kəzüngdiki
kilni eliwetəy!» deyələysən? Qünki mana, əzüngning kəzidə lim turidu!? 5 Əy sahtipəz! Awwal
əzüngning kəzidiki limni eliwət, andin enik kərüp, buradiringning kəzidiki kilni eliwetələysən.

Hudaning səzini kəzigə ilmaydioŋanlar həkkidə

6 Mukəddəs nərsini itlaroŋa bərmənglar, yaki ünqə-mərwayitliringlarni tongguzlarning aldioŋa
taxlap koymanglar. Bolmisa, ular bularni putlirida dəssəp, andin burulup silərni talaydu.

Tilənglar, izdənglar, qekinglar

Luka 11:9-13

7 Tilənglar, silərgə ata kilinidu; izdənglar, tapisilər; ixikni qekinglar, eqilidu. 8 Qünki hərbir tiligüqi
tiliginigə erixidu; izdigüqi izdiginini tapidu; ixikni qəkküqilərgə ixik eqilidu. 9 Aranglarda əz ooŋli
nan tələp kilsa, uningoŋa tax beridioŋanlar barmu?! 10 Yaki belik tələp kilsa, yilan beridioŋanlar
barmu? 11 Əmdi silər rəzil turupmu əz pərzəntliringlaroŋa yahxi iltipatlarni berixni bilgən yərdə,
ərxtiki Atanglar Θzidin tiligənlərgə yahxi nərsilərni tehimu iltipat kilmasmu?
12 Xunga hər ixta baxkilarning əzünglaroŋa kandak muamilə kilixini ümid kilsanglar, silərmu ularoŋa
xundak muamilə kilinglar; qünki Təwrat kanuni wə pəyoŋəmbərlərning təlimatliri mana xudur.

Hudaning padixahlikioŋa kiridioŋan dərwaza tar

Luka 13:24

13 Tar dərwazidin kiringlar. Qünki kixini halakətkə elip baridioŋan dərwaza kəng bolup, yoli
kəngtaxa wə daoŋdamdur, wə uningdin kiridioŋanlar kəptur. 14 Birak hayatlikka elip baridioŋan
dərwaza tar, yoli kistang bolup, uni tapalaydioŋanlarmu az.

---

boluxi kerək idi.
6:33 1Pad. 3:13; Zəb. 37:25; 55:22
7:1 Luka 6:37; Rim. 2:1; 1Kor. 4:3, 5.
7:2 «baxkilarning üstidin həküm kilip yürmənglar» — bu 1-2-ayətlər tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
7:2 Mar. 4:24; Luka 6:38.
7:3 «buradiringning kəzidiki kilni kərüp...» — yaki «kerindixingning kəzidiki kilni kərüp...». **«...əz kəzüngdiki limni baykiyalmaysən?!»** — ayətning toluk mənisi: «Nemə üqün buradiringning hərə kepikidək kiqik səwənlikinila kərüp, əzüngdiki limdək qong gunahni kərməysən» degəndək.
7:3 Luka 6:41, 42.
7:5 Pənd. 18:17.
7:6 Pənd. 9:8; 23:9.
7:7 Mat. 21:22; Mar. 11:24; Luka 11:9; Yuh. 14:13; 16:24; Yak. 1:5, 6; 1Yuh. 3:22; 5:14.
7:8 Pənd. 8:17; Yər. 29:12.
7:11 Yar. 6:5; 8:21.
7:12 Luka 6:31.
7:13 Luka 13:24.
7:14 Ros. 14:22.

Ikki hil dərəh

Luqa 6:43-44; 13:25-27

15 Aldinglaroƣa qoy terisigə oriniwelip kəlgən, iqi yirtquq qilbəridək boloƣan sahta
pəyoƣəmbərlərdin ḥoxyar bolunglar. 16 Silər ularni mewiliridin tonuwalalaysilər. Tikəndin
üzümlər, qamoƣaqtin ənjürlər aloƣili bolamdu? 17 Xuningoƣa ohxax, ḥər yahxi dərəh yahxi mewə
beridu, por dərəh naqar mewə beridu. 18 Yahxi dərəh naqar mewə bərməydu, por dərəh yahxi
mewə bərməydu. 19 Yahxi mewə bərməydioƣan ḥərbir dərəh kesilip otqa taxlinidu. 20 Xuningdək,
muxundaq kixilərni mewiliridin tonuwalalaysilər.

Ḥəqiqiy muhlis

21 Manga «Rəbbim, Rəbbim» degənlərning ḥəmmisila ərx padixaḥliqioƣa kirəlməydu, bəlki ərxtə
turoƣuqi Atamning iradisini ada qiloƣanlarla kirələydu. 22 Xu künidə nuroƣun kixilər manga:
«Rəbbim, Rəbbim, biz sening naming bilən wəḥiy-bexarətlərni yətküzduq, sening naming bilən
jinlarni qoƣliduq wə naming bilən nuroƣun məjizilərni kərsəttuq» dəydu. 23 Ḥalbuki, u qaoƣda
mən ularoƣa: «Silərni əzəldin tonumaymən. Kəzümdin yoqilinglar, əy itaətsizlər!» dəp elan qilimən.

Ikki hil imarət saloƣan kixilər

24 Əmdi ḥərbiri bu səzlirimni anglap əməl qiloƣan bolsa, u əz əyini qoram tax üstigə saloƣan
pəm-parasətlik kixigə ohxaydu. 25 Yamoƣur yeoƣip, kəlkün kelip, boran qiqip soqsimu, u əy
ərülmidi; qünki uning uli qoram taxning üstigə selinoƣan. 26 Biraq səzlirimni anglap turup, əməl
qilmaydioƣan ḥərbiri əyini qumning üstigə quroƣan əhməqkə ohxaydu. 27 Yamoƣur yaoƣqanda,
kəlkün kəlgəndə, boran qiqqanda xu əy ərülüp kətti; uning ərülüxi intayin dəḥxətlik boldi!
28 Wə xundaq boldiki, əysa bu səzlirini ahirlaxturoƣandin keyin, bu top-top halayiq uning
təlimlirigə ḥəyranuḥəs boluxti. 29 Qünki uning təlimliri Təwrat ustazliriningkigə ohximaytti,
bəlki tolimu nopuzluq idi.

Əysaning mahaw kesilini saqaytixi

Mar. 1:40-45; Luqa 5:12-16

8 1 U taoƣdin qüxkəndə, top-top kixilər uningoƣa əgixip mangdi. 2 Wə mana, mahaw kesili bar
boloƣan bir kixi uning aldioƣa kelip, bexini yərgə urup tizlinip:
— Təqsir, əgər halisingiz, meni kesilimdin pak qilalaysiz! — dedi. 3 Əysa uningoƣa qolini
təgküzüp turup:
— Halaymən, pak boloƣin! — dewidi, bu adəmning mahaw kesili xuan pak bolup saqaydi. 4 Əysa
uningoƣa:

7:15 Qan. 13:4; Yər. 23:16; Mat. 24:4; Rim. 16:17; Əf. 5:6; Kol. 2:8; 1Yuḥ. 4:1.
7:17 Mat. 3:10; 12:33; Mar. 11:13; Luqa 8:8.
7:21 Mat. 25:11; Luqa 6:46; 13:25; Ros. 19:13; Rim. 2:13; Yaq. 1:22.
7:22 «Xu künidə nuroƣun kixilər manga: «Rəbbim, Rəbbim...» dəydi» — «xu küni» — muqəddəs yazmilardiki kəp yərlərdə qiyamət küni pəqət «xu küni» dəp atilidu.
7:22 Yər. 14:14; 27:15; Luqa 13:26.
7:23 Zəb. 6:8; Mat. 25:12,41; Luqa 13:25,27.
7:24 Yər. 17:8; Luqa 6:47; Rim. 2:13; Yaq. 1:25.
7:26 Əz. 13:11; Rim. 2:13; Yaq. 1:23.
7:29 Mar. 1:22; 6:2; Luqa 4:32.
8:2 «mahaw kesili bar boloƣan bir kixi» — mahaw kesili bir hil qorquqluq, yuquqluq terə kesili bolup, Təwrat qanuni boyiqə Yəhudiylar bu hil kesəlgə giriptar boloƣanlarni «napak» dəp ḥesablap, ularoƣa təgməsliki kerək idi («Law.» 13-14-bablar). **«Təqsir»** — grek tilida bu səz «kurios» dəp atilidu. U aldi-kəynidiki səzlərgə qarap yaki «Təqsir» yaki «Rəb»ni bildüridu. Muxu yərdə mahaw kesiligə giriptar adəm əysaning kim ikənlikini tehi anqə bilmigəqkə, «Təqsir» dəp tərjimə qiliximiz kerək.
8:2 Mar. 1:40; Luqa 5:12.

— Ḥazir bu ixni ḥeqkimgə eytma, bəlki udul berip kaḥinoƣa əzüngni kərsitip, ularda bir guwaḥlik bolux üqün, Musa bu ixta əmr kiloƣan ḥədiyə-ḳurbanlikni sunoƣin, — dedi.

Əysaning rimlik yüzbexining qakirini saḳaytixi

Luḳa 7:1-10; Yuḥ. 4:43-54

5 U Kəpərnaḥum xəḥirigə baroƣanda, rimlik bir yüzbexi uning aldioƣa kelip, uningdin yelinip:
6 — Təḳsir, qakirim paləq bolup ḳelip, bək azablinip əydə yatidu, — dedi.
7 Mən berip uni saḳaytip ḳoyay, — dedi Əysa.
8 Yüzbexi jawabən:
— Təḳsir, torusumning astioƣa kirixingizgə layik əməsmən. Pəḳət bir eoƣizla səz ḳilip ḳoysingiz, qakirim saḳiyip ketidu. 9 Qünki mənmu baxḳa birsining ḥoḳuḳi astidiki adəmmən, mening ḳol astimda ləxkərlirim bar. Birigə bar desəm baridu, birigə kəl desəm, kelidu. Ḳulumoƣa bu ixni ḳil desəm, u xu ixni ḳilidu, — dedi.
10 Əysa bu gəplərni anglap, ḥəyran boldi. Əzi billə kəlgənlərgə:
— Mən silərgə xuni bərḥək eytip ḳoyayki, bundaḳ ixənqni ḥətta Israillar arisidimu tapalmioƣanidim. 11 Silərgə xuni eytayki, nuroƣun kixilər künqikix wə künpetixtin kelip, ərx padixaḥlikida Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳuplar bilən bir dastihanda olturidu. 12 Lekin bu padixaḥlikning əz pərzəntliri bolsa, sirtta ḳarangoƣuluḳḳa taxlinip, u yərdə yioƣa-zarlar kətüridu, qixlirini oƣuqurlitidu, — dedi. 13 Andin, Əysa yüzbexioƣa:
— Əyünggə ḳayt, ixənginingdək sən üqün xundaḳ ḳilinidu, dedi. Ḥeliḳi qakarning kesili xu pəyttə saḳaytildi.

Əysaning nuroƣun kesəllərni saḳaytixi

Mar. 1:29-34; Luḳa 4:38-41

14 Əysa Petrusning əyigə baroƣanda, Petrusning ḳeynanisining ḳizip orun tutup yetip ḳaloƣinini kərdi. 15 U uning ḳolini tutuwidi, uning ḳizitmisi yandi. Ayal dərḥal ornidin turup, Əysani kütüxkə baxlidi.
16 Ḳəq kirgəndə, kixilər jin qaplaxḳan nuroƣun adəmlərni uning aldioƣa elip kelixti. U bir eoƣiz səz bilənla jinlarni ḥəydiwətti wə barlik kesəllərni saḳaytti. 17 Buning bilən, Yəxaya pəyoƣəmbər arḳilik yətküzülgən: «U əzi aoƣriḳ-silaḳlirimizni kətürdi, kesəllirimizni üstigə aldi» degən səz əməlgə axuruldi.

8:4 «udul berip kaḥinoƣa əzüngni kərsitip, ularda bir guwaḥlik bolux üqün, Musa bu ixta əmr kiloƣan ḥədiyə-ḳurbanlikni sunoƣin» — Təwrat ḳanuni boyiqə birsi mahaw kesilidin saḳayoƣan bolsa, mukəddəs ibadəthanidiki məs'ul kaḥinning aldioƣa berip əzini «saḳ, yaki saḳ əməs» dəp təkxürtüp ḳurbanlik ḳilixi kerək idi; andin ḳaytidin jəmiyət bilən arilixalaytti. («Law.» ,13:9, 14:11-13, «Luḳa» 5:14ni kərüng). Demisəkmu, Məsih kəlgüqə bundaḳ murasim bir ḳetimmu ətküzülüp baḳmioƣan.
8:4 Law. 13:2; 14:2; Luḳa 5:14.
8:5 Luḳa 7:1.
8:8 Zəb. 107:20.
8:9 «mənmu baxḳa birsining ḥoḳuḳi astidiki adəmmən...» — «mən**mu**» degən səzgə dikḳət ḳiliximiz kerək. Demək, yüzbexi Rim imperatorining ḥoḳuḳi astida turup əz ḥoḳuḳi bilən əskərlirigə buyruk berələytti; Əysa aləm igisining ḥoḳuḳi astida turup uning ḥoḳuḳi bilən aləmning ixlirini buyruydioƣan adəm idi.
8:11 Luḳa 13:29.
8:12 «künqikix wə künpetixtin kəlgənlər ...» — (11-ayət) Yəḥudiy əməslərni, yəni yat əlilklərni kərsitidu. «Padixaḥlikning əz pərzəntliri» bolsa, əsli Hudaning padixaḥlikioƣa mirashor bolux kerək boloƣan Yəḥudiylarning əzlirini kərsitidu.
8:12 Mat. 13:42; 21:43; 22:13; 24:51; Luḳa 13:28.
8:14 Mar. 1:29; Luḳa 4:38.
8:17 Yəx. 53:4; 1Pet. 2:24.

Əysaoƣa əgixixning bədəlliri

Luka 9:57-62

18 Əysa əzini oriwaloƣan top-top kixilərni kərüp, muhlislirioƣa dengizning u ƙetioƣa ətüp ketixni
əmr ƙildi. 19 Xu qaoƣda, Təwrat ustazliridin biri kelip, uningoƣa:
— Ustaz, sən ƙəyərgə barsang, mənmu sanga əgixip xu yərgə barimən, — dedi.
20 Əysa uningoƣa:
— Tülkilərning əngkürliri, asmandiki ƙuxlarning uwiliri bar; birak Insan'ooƣlining bexini
ƙoyoƣudək yerimu yok, — dedi.
21 Muhlisliridin yənə biri uningoƣa:
— Rəb, mening awwal berip atamni yərlikkə ƙoyuxumoƣa ijazət bərgəysən, — dedi.
22 Birak Əysa uningoƣa:
— Manga əgəxkin, wə əlüklər əz əlüklirini yərlikkə ƙoysun, — dedi.

Əysaning boranni tinqitixi

Mar. 4:35-41; Luka 8:22-25

23 U kemigə qüxti, muhlislirimu qüxüp billə mangdi. 24 Wə mana, dengiz üstidə ƙattik boran
qikip kətti; xuning bilən dolƙunlar kemidin ƣalkip kemini oƣərk ƙiliwetəy dəp ƙaldi. Lekin u
uhlawatatti. 25 Muhlislar kelip uni oyoƣitip:
— I ustaz, bizni ƙutulduroƣaysən! Biz ƣalakət aldida turimiz — dedi.
26 — Nemixka ƙorkisilər, i ixənqi ajizlar! — dedi u wə ornidin turup, boran-qapƙunoƣa wə
dengizoƣa tənbih beriwidi, ƣəmmisi birdinla tinqidi.
27 Muhlislar intayin ƣəyran bolup, bir-birigə:
— Bu zadi ƙandak adəmdu? Ƣətta boran-qapƙunlar wə dengizmu uningoƣa boysunidikən-ƣə!
— dəp ketixti.

Əysaning jin qaplaxƙan ikki adəmni azad ƙilixi

Mar. 5:1-20; Luka 8:26-39

28 Əysa dengizning u ƙetidiki Gadaraliƙlarning yurtioƣa baroƣinida, jin qaplaxƙan ikki kixi
gərliridin qikip uningoƣa aldioƣa kəldi. Ular xunqə wəƣxiy idiki, ƣeqkim bu yərdin ətüxkə jür'ət
ƙilalmaytti. 29 Uni kərgəndə ular:
— I Hudaning Ooƣli, sening biz bilən nemə karing! Sən wakit-saiti kəlməyla bizni ƙiynioƣili
kəldingmu? — dəp towlidi.
30 Xu yərdin heli yirakta qong bir top tongguz padisi otlap yürətti. 31 Jinlar əmdi uningoƣa:

8:19 Luka 9:57.
8:20 «Insan'ooƣlining bexini ƙoyoƣudək yerimu yok» — Təwratta «Insan'ooƣli» degən ibarə aldin eytiloƣan, dunyani ƙutƙuzuxka kelidioƣan «Məsih»ni kərsətkənidi (məsilən, «Dan.» 7:13-14). Təwrat-zəbur boyiqə bu əwətilgüqining Hudaning küq-ƙudriti wə xan-xəripi bilən ərxtin qüxüp, pütkül insanlarni mənggü baxƙuridioƣanliki aldin eytiloƣan. Uningdin muƣimi, bizningqə, Əysa Məsihning bu namni əzi ƣakkidə kəp ixlitixi əzining toluk insan ikənlikini, insaniyət bilən bir ikənlikini təkitləx üqün idi. Qünki ərx təripidin eytƙanda ajayib ix xuki, gərqə u əzəldin Hudaning Ooƣli boloƣan bolsimu, u ƣazir yənə «Insanning ooƣli»mu idi. «Təbirlər»nimu kərüng.
8:21 «Rəb, mening awwal berip atamni yərlikkə ƙoyuxumoƣa ijazət bərgəysən» — bu kixining atisi bəlkim tehi dunyadin kətmigənidi. Xuning bilən bəzilər: «Awwal berip atam ölüp uni yərlikkə ƙoyoƣuqə kütüxümgə yol ƙoyoƣaysən» dəp tərjimə ƙilidu.
8:22 «Əlüklər əz əlüklirini yərlikkə ƙoysun» — «əlüklər» muxu yərdə xübƣisizki, gunaƣliridin ƙutƙuzulmioƣanliki tüpəylidin «roƣi əlgənlər»ni kərsitidu.
8:22 1Tim. 5:6.
8:23 Mar. 4:35; Luka 8:22.
8:26 Ayup 26:12; Zəb. 107:29; Yəx. 51:10.
8:28 «Gadaraliƙlar» — yaki «Gerasaliƙlar» («Luka» 8:36ni kərüng). **«jin qaplaxƙan ikki kixi gərliridin qikip uningoƣa aldioƣa kəldi»** — «gərlərdin» — Kanaanda (Pələstində) kəp gərlər əngkürlərdin yasilidu.
8:28 Mar. 5:1; Luka 8:26.

— Əgər sən bizni ḳooɳliwətməkqi bolsang, bizni tongguz padisi iqigə kirgüzüwətkəysən, — dəp yalwuruxti.
32 U ularoɳa:
— Qiḳinglar! — dewidi, jinlar qiḳip, tongguzlarning tenigə kiriwaldi. Mana, pütkül tongguz padisi tik yardin etilip qüxüp, sularda oɳərḳ boldi.
33 Lekin tongguz baḳḳuqilar bədər ḳeqip, xəḥərgə kirip, bu ixning bax-ahirini, jümlidin jin qaplaxḳan kixilərning kəqürmixlirini halayiḳḳa eytip berixti. 34 Wə mana, pütün xəḥərdikilər Əysa bilən kərüxkili qiḳti. Ular uni kərgəndə, uning əzlirining xu rayonidin ayrilip ketixini ətündi.

Əysaning paləq kesəlni kəqürüm ḳilixi wə saḳaytixi

Mar. 2:1-12; Luḳa 5:17-26

9 1 Xuning bilən u kemigə qüxüp dengizdin ətüp, əzi turoɳan xəḥərgə ḳaytip kəldi. 2 mana, kixilər zəmbilgə yatḳuzuloɳan bir paləqni uning aldioɳa elip kəldi. Əysa ularning ixənqini kərüp ḥeliḳi paləqkə:
— Ooɳlum, yürəklik bol, gunaḥliring kəqürüm ḳilindi, — dedi.
3 Andin mana, Təwrat ustazliridin bəziliri kənglidə: «Bu adəm kupurluḳ ḳiliwatidu!» dəp oylidi.
4 Ularning kənglidə nemə oylawatḳanliḳini bilgən Əysa ularoɳa:
— Nemə üqün kənglünglarda rəzil oylarda bolisilər? 5 «Gunaḥliring kəqürüm ḳilindi» deyix asanmu yaki «Ornungdin tur, mang!» deyixmu? — dedi wə yənə ularoɳa: — 6 Əmma ḥazir silərning Insan'ooɳlining yər yüzidə gunaḥlarni kəqürüm ḳilix ḥoḳuḳioɳa igə ikənlikini bilixinglar üqün, — u paləq kesəlgə: —
Ornungdin tur, orun-kərpəngni yioɳixturup əyünggə ḳayt, — dedi.
7 Ḥeliḳi adəm ornidin turup əyigə ḳaytti. 8 Buni kərgən top-top adəmlər ḳorḳuxup, insanlaroɳa bundaḳ ḥoḳuḳni bərgən Hudani uluoɳlaxti.

Əysaning Mattani muhlisliḳḳa qaḳirixi

Mar. 2:13-17; Luḳa 5:27-32

9 Əysa u yərdin qiḳip aldioɳa ketiwetip, baj yioɳidioɳan orunda olturoɳan, Matta isimlik bir bajgirni kərdi. U uningoɳa:
— Manga əgəxkin! — dedi.
Wə Matta ornidin turup, uningoɳa əgəxti.
10 Wə xundaḳ boldiki, Əysa Mattaning əyidə meḥman bolup dastihanda olturoɳanda, nuroɳun bajgirlar wə gunaḥkarlarmu kirip, Əysa wə uning muhlisliri bilən ḥəmdastihan boldi. 11 Buni kərgən Pərisiylər uning muhlisliriɳa:
— Ustazinglar nemixḳa bajgir wə gunaḥkarlar bilən bir dastihanda yəp-iqip olturidu?! — dedi.
12 Bu gəpni angliɳan Əysa:

9:1 «əzi turoɳan xəḥər» — Kəpərnaḥumni deməkqi.
9:1 Mar. 2:3; Luḳa 5:18; Ros. 9:33.
9:3 Zəb. 32:5; Yəx. 43:25.
9:9 Mar. 2:14; Luḳa 5:27.
9:10 «meḥman bolup dastihanda olturoɳanda...» — grek tilida «meḥman bolup dastihanda yatḳanda». Xu qaoɳdilarda kixilər dastihan selinoɳan xirə ətrapida yanpaxlap yatḳan ḥalda oɳizalixatti. **«nuroɳun bajgirlar wə gunaḥkarlar»** — «bajgirlar» Israilning zeminini ixoɳal ḳiloɳan rimliḳlar üqün əz həlḳidin baj yioɳip beridioɳan wə xu səwəbtin nəprətkə uqrioɳan Yəhudiylar. **«gunaḥkarlar»** — Təwrat-Injil boyiqə ḥərbir adəm gunaḥkar, əlwəttə. Lekin muxu ayəttiki «gunaḥkarlar» degən səz, ḥali qong Pərisiylər wə Təwrat ustazliri təripidin alaḥidə «gunaḥkarlar» dəp ataloɳan bajgirlar, paḥixə ayallar, ḥətta sawatsiz kixilər ḳatarliḳlarni kəzdə tutidu.

— Saoɣlam adəmlər əməs, bəlki bimarlar tewipқa moһtajdur. [13] Silər berip mukəddəs yazmilardiki: «Izdəydioɣinim қurbanliқlar əməs, bəlki rəһim-xəpқət» deyilgən xu səzning mənisini əginiŋlar; qünki mən һəққaniylarni əməs, bəlki gunaһkarlarni qaқiroɣili kəldim, dedi.

Yengi konidin üstündur

Mar. 2:18-22; Luқa 5:33-39

[14] Xu waқitlarda, Yəһya pəyoɣəmbərning muhlisliri Əysaning yenioɣa kelip uningoɣa:
— Nemixқa biz wə Pərisiylər pat-pat roza tutimiz, lekin sizning muhlisliringiz tutmaydu? — dəp soraxti.
[15] Əysa jawabən:
— Toyi boluwatқan yigit tehi toyda һəmdastihan oltuoɣan qaoɣda, toy meһmanliri һaza tutup oltursa қandaқ bolidu!? Əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin elip ketilidu, ular xu kündə roza tutidu.
[16] Һeqkim kona kəngləkkə yengi rəһttin yamaқ salmaydu. Undaқ қilsa, yengi yamaқ kirixip, kiyimni tartip yirtiwetidu. Nətijidə, yirtiқ tehimu yooɣinap ketidu. [17] Xuningdək, һeqkim yengi xarabni kona tulumlaroɣa қaqilimaydu. Əgər undaқ қilsa, xarabning eqixi bilən tulumlar yerilip ketidu-də, xarabmu təkülüp ketidu һəm tulumlarmu kardin qiқidu. Xuning üqün kixilər yengi xarabni yengi tulumlaroɣa қaqilaydu; xundaқ қiloɣanda, һər ikkilisi saқlinip қalidu.

Əysa bir қizni tirildüridu, bir ayalni saқaytidu

Mar. 5:21-43; Luқa 8:40-56

[18] U Yəһyaning muhlisliriɣa bu səzlərni қiliwatқan waқtida, mana bir һəkümdar kelip, uning aldioɣa bax urup:
— Mening қizim һazirla ələp kətti; əmma siz berip uningoɣa қolingizni təgküzüp қoysingiz, u tirilidu, dedi.
[19] Əysa ornidin turup, muhlisliri bilən billə uning kəynidin mangdi.
[20] Wə mana, yolda hun təwrəx kesiligə giriptar boloɣinioɣa on ikki yil boloɣan bir ayal Əysaning arқisidin kelip, uning tonining pexini silidi. [21] Qünki u iqidə «Uning tonini silisamla, qoқum saқiyip ketimən» dəp oylioɣanidi.
[22] Əmma Əysa kəynigə burulup, uni kərüp:

9:13 «Silər berip mukəddəs yazmilardiki: «... » deyilgən xu səzning mənisini əginiŋlar — «Silər berip: «palani-palani səzlər»ni əginiŋlar» degən səzlər Yəһudiy Təwrat ustazlirining baxқilaroɣa yolyoruқ kərsətkəndə əng yaһxi kəridioɣan ibarilirining biri. Məsiһning buni ixlitixi qoқum ularni rənjitti. Hudaning bu bexariti Təwratta, «Ḫox.» 6:6də tepilidu. **«...һəққaniylarni əməs, bəlki gunaһkarlarni qaқiroɣili kəldim»** — Məsiһning muxu səzidə «gunaһkarlar» degini əzlirini gunaһkar dəp tonup yətkənlərni kəzdə tutidu, əlwəttə. Qünki һəmmə adəm gunaһkardur. «Һəққaniylar» əzini һəққaniy dəp һesablioɣanlarni kərsitidu. Xunga Məsiһ ularni qaқiralmaytti.
9:13 Ḫox. 6:6; Mik. 6:8; Mat. 12:7; Mar. 2:17; Luқa 5:32; 19:10; 1Tim. 1:15.
9:14 Mar. 2:18; Luқa 5:33.
9:15 «Toy meһmanliri» — grek tilida «mərikə zalining pərzəntliri» degən ibarə bilən ipadilinidu. **«əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin elip ketilidu, ular xu kündə roza tutidu»** — bu səzlər Əysaning əz «meһmanlardin elip ketilixi», yəni uning ələmi əzigə əgəxkənlərgə қayoɣu-һəsrət elip kelidioɣanliқi tooɣuluқ bir bexaritidur.
9:15 2Kor. 11:2.
9:16 «Һeqkim kona kəngləkkə yengi rəһttin yamaқ salmaydu» — yengi rəһt kirixip ketidu, əlwəttə.
9:17 Mar. 2:22.
9:18 «mana bir һəkümdar kelip..» — bu «һəkümdar» sinagogning qongi idi («Mar.» 5:22ni kərüng). **«Mening қizim һazirla ələp kətti»** — baxқa bir tərjimisi: «Қizim bu waққiqə ələgən bolsa kerək,...».
9:18 Mar. 5:22; Luқa 8:41.
9:20 Law. 15:25; Mar. 5:25; Luқa 8:43.

— Ķizim, yürəklik bol, ixənqing seni saķaytti! dedi. Xuning bilən u ayal xu saəttə saķaydi.
23 Əmdi Əysa ḥeliķi ḥəkümdarning əyigə kirgəndə, nəy qeliwatķan wə ḥaza tutup waysawatķan
kixilər topini kərüp, 24 ularoŋa:
— Qiķip ketinglar, bu ķiz əlmidi, bəlki uhlawatidu, dedi.
Xuni anglap kəpqilik uni məshirə ķildi. 25 Kixilər qiķiriwetilgəndin keyin, u ķizning yenioŋa
kirip, uning ķolini tutuwidi, ķiz ornidin turdi. 26 Bu tooŋrisidiki həwər pütün yurtta pur kətti.

Kor wə gaqa kixilərning saķaytilixi

27 Əysa u yərdin qiķķanda, ikki ķarioŋu uning kəynidin kelip:
— I Dawutning ooŋli, bizgə rəḥim ķiloŋaysiz! — dəp nida ķilixti.
28 U əygə kirgəndin keyin, xu ikki ķarioŋu uning aldioŋa kəldi. Əysa ulardin:
— Silər mening bu ixķa ķadir ikənlikimgə ixinəmsilər? — dəp soridi.
— I Rəbbim, ixinimiz, — dəp jawab bərdi ular.
29 U ķolini ularning kəzlirigə təgküzüp turup:
— Ixənqinglar boyiqə bolsun! dewidi, 30 Ularning kəzliri eqildi. Əysa ularoŋa:
Bu ixni ḥeqkimgə eytmanglar! dəp ķattiķ tapilidi. 31 Lekin ular u yərdin qiķipla, uning nam-
xəḥritini pütkül yurtķa yeyiwətti.
32 Ular qiķip ketiwatķanda, kixilər jin qaplaxķan bir gaqini uning aldioŋa elip kəldi. 33 Uningoŋa
qaplaxķan jinning ḥəydilixi bilənla, ḥeliķi adəm zuwanoŋa kəldi. Halayiķ intayin ḥəyranuḥəs
bolup:
— Bundaķ ix Israilda zadi kərülüp baķmioŋan, — deyixti.
34 Lekin Pərisiylər:
— U jinlarni jinlarning əmirigə tayinip ķooŋlaydikən, deyixti.

Əysaning həlķķə iqini aoŋritixliri

35 Wə Əysa barliķ xəḥər wə yeza-ķixlaķlarni kezip, ularning sinagoglirida təlim berip, ərx
padixaḥliķidiki hux həwərni jakarlidi wə ḥərhil kesəllərni wə ḥərhil meyip-ajizlarni saķaytti.
36 Lekin u top-top adəmlərni kərüp ularoŋa iq aoŋritti, qünki ular harlinip padiqisiz ķoy
padiliridək panaḥsiz idi. 37 Xuning bilən u muhlisliroŋa:
— Ḥosul dərwəķə kəp ikən, biraķ ḥosul elix üqün ixləydioŋanlar az ikən. 38 Xunga ḥosulning
Igisidin, Əz ḥosulingni yioŋiwelixķa ixləmqilərni jiddiy əwətkəysən, dəp tilənglar, — dedi.

9:22 «Ķizim, yürəklik bol» — Məsiḥning «yürəklik bol» deginigə ķarioŋanda, ayal bək ķorkķan. Nemixķa? Uningda ḥun təwrəx kesili boloŋanliķi üqün, Təwrat ķanuni boyiqə əzi təgkən barliķ kixilərni «napak» ķiloŋan bolidu (yəni, uningoŋa tegip kətkənlər ibadəthanioŋa kirixkə, ķurbanliķ ķilixķa waķitliķ layaķətsiz bolatti). Xuning bilən u ətraptiki halayiķnila napak ķilipla ķalmay, bəlki Məsiḥning əzinimu «napak» ķiloŋan bolatti.
9:22 Mar. 5:38; Luķa 8:51.
9:23 Mar. 5:38; Luķa 8:51.
9:24 Yuḥ. 11:11.
9:27 «I Dawutning ooŋli, bizgə rəḥim ķiloŋaysiz!» — pəyoŋəmbərlərning bexarətliri boyiqə, Ķutķuzoŋuqi-Məsiḥ «Dawutning əwladi» boluxi kerək. Xunga Yəḥudiylar arisida «Dawutning ooŋli» degən bu nam Məsiḥni kərsitətti.
9:30 Mat. 12:16; Luķa 5:14.
9:31 Mar. 7:36.
9:32 Mat. 12:22; Luķa 11:14.
9:34 Mat. 12:24; Mar. 3:22; Luķa 11:15.
9:35 Mar. 6:6; Luķa 13:22.
9:36 Yər. 23:1; Əz. 34:2; Mar. 6:34.
9:37 Luķa 10:2; Yuḥ. 4:35.
9:38 2Tes. 3:1.

Əysaning on ikki rosulini əwətixi

Mar. 3:13-19; 6:7-13; Luqa 6:12-16; 9:1-6

10 [1] U on ikki muhlisini yenioɣa qaqirip, ularoɣa napak roɦlarni ḳooɣlax wə ɦərbir kesəllikni ɦəm ɦərbir meyip-ajizni saḳaytix ɦoḳuḳini bərdi. [2] On ikki rosulning isimliri təwəndikiqə: Awwal Petrus dəpmu atilidioɣan Simon wə uning inisi Andiriyas, andin Zəbədiyning ooɣli Yaḳup wə uning inisi Yuɦanna, [3] Filip wə Bartolomay, Tomas wə bajgir Matta, Alfayning ooɣli Yaḳup wə Ləbbaus dəpmu atilidioɣan Taday, [4] millətpərwər dəp ataloɣan Simon wə keyin Əysaoɣa satḳunluḳ ḳiloɣan Yəɦuda Ixḳariyot.

[5] Əysa bu on ikkisini ɦəlḳning arisioɣa mundaḳ tapilap əwətti: —

Yat əlliklərning yollirioɣa qiḳmanglar, yaki Samariyəliklərning xəɦərlirigimu kirmənglar, [6] bəlki tenigən ḳoy padiliri boloɣan Israil jəmətidikilər arisioɣa beringlar. [7] Baroɣan yeringlarda: «Ərx padixaɦliḳi yeḳinlixip ḳaldi!» dəp jakarlanglar. [8] Aoɣriḳ-silaḳlarni saḳaytinglar, ələüklərni tirildürünglar, mahaw kesəllirini saḳaytinglar, jinlarni ɦəydiwetinglar. Silərgə xapaət halis berilgəndur, silərmu halis iltipat ḳilinglar. [9] Bəlweoɣinglaroɣa altun, kümüx wə mis pullarni baoɣlap elip yürmənglar. [10] Səpər üqün birla yəktəktin baxḳa nə hurjun, nə kəx, nə ɦasa eliwalmanglar. Qünki hizmətkar əz ix ɦəḳḳini elixḳa ɦəḳliḳtur.

[11] Ɦərḳaysi xəɦər yaki yezioɣa baroɣan waḳtinglarda, aldi bilən xu yərdə kimning ɦərmətkə layiḳ mətiwər ikənlikini soranglar; xundaḳ kixini tapḳanda, u yərdin kətküqə uning əyidila turunglar. [12] Birər əygə kirgininglarda, ularoɣa salam beringlar. [13] Əgər u ailidikilər ɦərmətkə layiḳ mətiwər kixilər bolsa, tiligən amanliḳinglar ularoɣa ijabət bolsun; əgər ular layiḳ bolmisa, tiligən amanliḳinglar əzünglaroɣa ḳaytsun. [14] Silərni ḳobul ḳilmioɣan, səzliringlarni anglimioɣan kimdəkim bolsa, ularning əyidin yaki xu xəɦərdin kətkininglarda,

---

10:1 «napak roɦlar» — jinlarni kərsitidu.
10:1 Mar. 3:13; Luqa 6:13; 9:1.
10:3 «Filip wə Bartolomay,...» — «Bartolomay»ning baxḳa bir ismi «Nataniyəl» boluxi mumkin («Yuḥ.» 1:45). **«Ləbbaus dəpmu atilidioɣan Taday»** — Injildiki bəzi kona kəqürimilərdə pəḳət «Taday» deyilidu.
10:4 «millətpərwər dəp ataloɣan Simon» — yaki, «Ḳanaanliḳ Simon». «Yəɦudiy millətpərwərlər» wətinini Rim imperiyəsidin azad ḳilix üqün zorawanliḳ bilən kürəx ḳiloɣuqilar idi.
10:6 Ros. 3:26; 13:26,46.
10:7 Luqa 9:2.
10:8 «Silərgə xapaət halis berilgəndur, silərmu halis iltipat ḳilinglar» — grek tilida pəḳət: «Silərgə halis berilgəndur, silərmu halis beringlar» bilən ipadilinidu.
10:8 Luqa 10:9; Ros. 8:18,20.
10:9 Mar. 6:8; Luqa 9:3; 22:35.
10:10 «hurjun» — yaki «tiləmqining haltisi».
10:10 Law. 19:13; Ḳan. 24:14; 25:4; Luqa 10:7; 1Kor. 9:4,14; 1Tim. 5:18.
10:11 «U yərdin kətküqə uning əyidila turunglar» — bu əmrdə qong danaliḳ bar. Bu ikki səwəbtin eytiloɣan boluxi mumkin: — (1) kona zamanlarda kəp diniy wəz eytḳuqilar əymu-əy yoḳlap pul tiləytti; lekin Əysaning muhlisliri ɦeq tiləmqilik ḳilmasliḳi kerək; (2) ular əymu-əy kəqüp yürsə, ɦəlḳtə bir-birigə ḳarap ɦərtürlük ɦəsət-guman pəyda boluximu mumkin — «Nemixḳa ular bizning əydə ḳonmaydu?» yaki «nemixḳa ular **bizning** əydin kəqüp ketidu?» degəndək.
10:11 Mar. 6:10; Luqa 9:4; 10:8.
10:12 «Birər əygə kirgininglarda, ularoɣa salam beringlar» — oḳurmənlərgə ayanki, «salam» (ibraniy tilida «xalom») degən səzning mənisi «(Sanga) hatirjəmlik-amanliḳ tiləymən».
10:13 «Əgər u ailidikilər ɦərmətkə layiḳ mətiwər kixilər bolsa» — yaki «salamoɣa layiḳ boloɣanlar bolsa». **«əgər ular layiḳ bolmisa, tiligən amanliḳinglar əzünglaroɣa ḳaytsun»** — muxu kixilərning layiḳ ikənliki wə xundaḳla ularning üstigə muhlislar tiligən amanliḳning qüxüx-qüxməsliki ularning muhlislarni ḳobul ḳiloɣan-ḳilmioɣanliḳi bilən baoɣliḳ idi. 14-ayətni kərüng.

ayioŋinglardiki topini ḳeḳiwetinglar.» [15] Mən silərgə xuni bərḥaḳ eytip ḳoyayki, ḳiyamət künidə Sodom wə Gomorra zeminidikilərning ḥali xu xəḥərdikilərningkidin yenik bolidu.»

Kəlgüsidiki ziyankəxlik

Mar. 9:41; 13:9–13; Luḳa 12:2-9; 12:51-53; 14:26,27; 21:12–17

[16] Mana, mən silərni ḳoylarni bərilərning arisioŋa əwətkəndək əwətimən. Xunga, yilandək səzgür, pahtəktək sap dillik bolunglar. [17] Insanlardin pəhəs bolunglar; qünki ular silərni tutuwelip sot məḥkimilirigə tapxurup beridu, sinagoglirida ḳamqilaydu. [18] Ular wə xundaḳla yat əlliklər üqün bir guwaḥlik boluxḳa, silər mening səwəbimdin əmirlər wə padixaḥlar aldioŋa elip berilip soraḳḳa tartilisilər. [19] Lekin ular silərni soraḳḳa tartḳan waḳtida, ḳandaḳ jawab berix yaki nemə jawab berixtin ənsirəp kətmənglar. Qünki xu waḳti-saitidə eytix tegixlik səzlər silərgə təminlinidu. [20] Qünki səzligüqi əzünglar əməs, bəlki Ataŋlarning roḥi silər arḳilik səzləydu.

[21] Ḳerindax ḳerindixioŋa, ata balisioŋa hainlik ḳilip, ələmgə tutup beridu. Balilarmu ata-anisioŋa ḳarxi qiḳip, ularni ələmgə məḥkum ḳilduridu. [22] Xundaḳla silər mening namim tüpəylidin ḥəmmə adəmning nəpritigə uqraysilər. Lekin ahiroŋiqə bərdaxlik bərgənlər bolsa ḳutḳuzulidu.

[23] Ular silərgə bu xəḥərdə ziyankəxlik ḳilsa, yənə bir xəḥərgə ḳeqip beringlar. Qünki mən silərgə xuni bərḥaḳ eytip ḳoyayki, Insan'ooŋli ḳaytip kəlgüqə silər Israilning barlik xəḥərlirini arilax wəzipinglar tügiməydu.

[24] Muhlis ustazidin, ḳul hojayinidin üstün turmaydu. [25] Muhlis ustazioŋa ohxax bolsa, ḳul hojayinioŋa ohxax bolsa razi bolsun. Ular əyning igisini «Bəəlzibul» dəp tillioŋan yərdə, uning əyidikilirini tehimu ḳattik ḥaḳarətlimə mdu?

[26] Xunga ulardin ḳorḳmanglar; qünki ḥeqḳandaḳ yepik ḳoyuloŋan ix axkarilanmay ḳalmaydu, wə ḥeqḳandaḳ məhpiy ix ayan bolmay ḳalmaydu.

[27] Mening silərgə ḳarangoŋuda eytidioŋanlirimni yoruḳta eytiweringlar. Kulikinglaroŋa piqirlap eytiloŋanlarni əgzilərdə jakarlanglar. [28] Tənni əltürsimu, lekin adəmning jan-roḥini əltürəlməydioŋanlardin ḳorḳmanglar; əksiqə, tən wə jan-roḥni dozahta ḥalak ḳilixḳa ḳadir

---

10:14 «ularning əyidin yaki xu xəḥərdin kətkininglarda, ayioŋinglardiki topini ḳeḳiwetinglar» — «ayaoŋdiki topini ḳeḳiwetix» degən ixarət «bizning silər bilən munasiwetimiz yoḳ», degənni bildürüp, Hudaning səzini rət ḳiloŋanlaroŋa ḳattik agaḥlandurux idi.
10:14 Mar. 6:11; Luḳa 9:5; Ros. 13:51; 18:6.
10:15 «Sodom wə Gomorra» — Ibraḥim pəyoŋəmbər zamanidiki ikki xəḥər bolup, bu xəḥərlərning adəmliri ohxax ḥəmjinslik zinahorlukioŋa (bəqqiwazlikḳa) ḳattik berilip gunaḥḳa patḳanliktin, Huda bu xəḥərlərni adəmliri bilən ḳoxup ot qüxürüp yoḳatḳan.
10:15 Mar. 6:11; Luḳa 10:12.
10:16 «yilandək səzgür... bolunglar» — grek tilida «yilandək akilanə ... bolunglar».
10:16 Luḳa 10:3.
10:17 «ular silərni tutuwelip sot məḥkimilirigə tapxurup beridu» — «sot məḥkimiliri» Yəhudiylarning məḥkimilirini wə bəlkim baxḳa hərḥil soraḳhanilarni kərsitidu.
10:17 Mat. 24:9; Luḳa 21:12; Yuḥ. 15:20; 16:2; Wəḥ. 2:1.
10:18 Ros. 24:1; 25:4.
10:19 Mar. 13:11; Luḳa 12:11; 21:14.
10:21 Mik. 7:2, 5; Luḳa 21:16.
10:22 Mat. 24:13; Mar. 13:13; Luḳa 21:19; Wəḥ. 2:10; 3:10.
10:23 Mat. 2:13; 4:12; 12:15; Ros. 8:1; 9:25; 14:6.
10:24 «muhlis ustazidin, ḳul hojayinidin üstün turmaydu» — bu sirlik səz bəlkim muhlislar Məsiḥkə toluḳ əgəxsə, uningoŋa ohxax azab-okubətni kərüləydu, degən mənini əz iqigə alidu.
10:24 Luḳa 6:40; Yuḥ. 13:16; 15:20.
10:25 «Ular əyning igisini «Bəəlzibul» dəp tillioŋan yərdə...» — «əyning igisi» Əysa əzi, əlwəttə. «Bəəlzibul» — jinlarning padixaḥi Xəytanning yənə bir ismi. Əysa əzi həlḳ arisida «alḳixlik» bolmisa uningoŋa əgəxkənlərmu uningoŋa ohxax ḥaḳarətkə uqraxḳa razi boluxi kerək, əlwəttə; ḥətta bu ixni «Huda Əz nami üqün bizgə ḥaḳarətkə uqraxḳa imtiyaz bərdi» dəp ḥesablax kerək («Fil.» 1:29ni kərüng).
10:25 Mat. 9:34; 12:24; Mar. 3:22; Luḳa 11:15; Yuḥ. 8:48.
10:26 Ayup 12:22; Yəx. 8:12; Yər. 1:8; Mar. 4:22; Luḳa 8:17; 12:2.

boloɳuqidin ḳorḳunglar. 29 Ikki ḳuxḳaqni bir tiyingə setiwaloɣili boliduoɳu? Lekin ulardin birimu Atanglarsiz yərgə qüxməydu. 30 Əmma silər bolsanglar, ḥətta ḥərbir tal qeqinglarmu sanaloɣandur. 31 Xunga, ḳorḳmanglar. Silər nuroɳunlioɳan ḳuxḳaqtinmu ḳimmətliktursilər!
32 Xunga, meni insanlarning aldida etirap ḳiloɣanlarning ḥərbirini mənmu ərxtiki Atamning aldida etirap ḳilimən; 33 Birak insanlarning aldida məndin tanoɣanlarning ḥərbiridin mənmu ərxtiki Atam aldida tanimən.

Muhlis boloɣini üqün ziyankəxlikkə uqrixi mumkin

34 Mening dunyaoɣa keliximni tinqliḳ elip kelix üqündur, dəp oylap ḳalmanglar. Mən tinqliḳ əməs, bəlki ḳiliqni yürgürüxkə kəldim. 35 Qünki mening kelixim «Ooɳulni atisioɣa, ḳizni anisioɣa, kelinni ḳeynanisioɣa ḳarxi qiḳirix» üqün bolidu. 36 Xuning bilən «Adəmning düxmənliri əz ailisidiki kixilər bolidu».
37 Ata-anisini məndinmu əziz kəridioɣanlar manga munasip əməstur. Əz ooɳul-ḳizini məndinmu əziz kəridioɣanlarmu manga munasip əməs. 38 Əzining krestini kətürüp, manga əgəxmigənlərmu manga munasip əməs. 39 Əz ḥayatini ayaydioɣan kixi uningdin məḥrum bolidu; mən üqün əz ḥayatidin məḥrum boloɣan kixi uningoɣa erixidu. 40 Silərni ḳobul ḳiloɣanlar menimu ḳobul ḳiloɣan bolidu; meni ḳobul ḳiloɣanlar bolsa meni əwətküqinimu ḳobul ḳiloɣan bolidu. 41 Bir pəyoɣəmbərni pəyoɣəmbərlik salaḥiyitidə ḳobul ḳiloɣan kixi pəyoɣəmbərgə has boloɣan in'amoɣa erixidu. Ḥəḳḳaniy adəmni u ḥəḳḳaniy ikən dəp bilip ḳobul ḳiloɣanlar ḥəḳḳaniy adəmgə has boloɣan in'amoɣa erixidu. 42 Mən silərgə xuni bərḥək eytip ḳoyayki, mening bu xakiqiklirimdin əng kiqiki birini mening muhlisim dəp bilip uningoɣa ḥətta pəḳət birər qinə sooɳuḳ su bərgən kiximu jəzmən əzigə layiḳ in'amdin məḥrum bolmaydu.

10:28 «lekin adəmning jan-roḥini əltürəlməydioɣanlardin ḳorḳmanglar...» — muxu ayəttə «roḥ-jan» insanlarning roḥiy ḳismini, yəni iqki dunyasini kərsitidu.
10:28 Yər. 1:8; Luḳa 12:4.
10:29 «Ikki ḳuxḳaqni bir tiyingə setiwaloɣili boliduoɳu?» — «bir tiyin» grek tilida «assariyon». Xu dəwrdiki bir ixqining künlük ḥəḳḳi boloɣan «dinarius»ning 1/16 ḳismi idi.
10:30 1Sam. 14:45.
10:32 Mar. 8:38; Luḳa 9:26; 12:8; 2Tim. 2:12.
10:34 «... Mən tinqliḳ əməs, bəlki ḳiliqni yürgürüxkə kəldim» — 5:38-48də hatiriləngəndək, əysaning etiḳadqilarni uruxmaslikḳa dəwət ḳilidioɣan təlimigə asasən, etiḳadqilar ḳolioɣa ḳiliq elixioɣa bolmaydu xunga muxu ayəttiki «ḳiliq» (Hudaning səzlirigə rənjiydioɣan adəmning ḳolida bolup) etiḳadqilaroɣa ḳarxi qiḳḳan ḳiliqni, yaki kəqmə mənidə «jedəl-majira»ni kərsətkən bolsa kerək.
10:34 Luḳa 12:51.
10:35 Mik. 7:6.
10:36 «Xuning bilən «Adəmning düxmənliri əz ailisidiki kixilər bolidu» — muxu səzlər Təwrat «Mik.» 7:6din elinoɣan.
10:36 Zəb. 41:9; 55:12-14; Yuḥ. 13:18.
10:37 Luḳa 14:26.
10:38 «Əzining krestini kətürüp, manga əgəxmigənlərmu manga munasip əməs» — rimliḳlar təripidin ölüm jazasi berilgənlər mihlinidioɣan krestni mürisidə kətürüp jaza məydanioɣa baratti. Krestlinix adəmni ḳiynaydioɣan, intayin dəḥxətlik wə aḥanətlik ölüm jaza usuli bolup, «ezining krestini kətürüx» degənning kəp məniliri iqidə təwəndikilərnimu oz iqigə alsa kerək: (1) Əysa Məsiḥ üqün azab-oḳubət tartixḳa, (2) til-aḥanət ixtixkə, (3) Hudaning iradisining əməlgə axuruluxi üqün zərür tepiloɣanda, «əz-əzini ölüm jazasioɣa ḥəküm ḳiloɣandək» əzining arzu-ḥəwəslirini rət ḳilixḳa təyyar bolux.
10:38 Mat. 16:24; Mar. 8:34; Luḳa 9:23; 14:27.
10:39 Mat. 16:25; Mar. 8:35; Luḳa 9:24; 17:33; Yuḥ. 12:25.
10:40 Luḳa 10:16; Yuḥ. 13:20.
10:41 «Bir pəyoɣəmbərni pəyoɣəmbərlik salaḥiyitidə ḳobul ḳiloɣan kixi» — demək, uning pəyoɣəmbər ikənliki, Hudaning səzini yətküzgənliki səwəbidin uni ḳobul ḳiloɣan kixini kərsitidu.
10:41 1Pad. 17:10; 18:4; 2Pad. 4:8.
10:42 Mat. 25:40; Mar. 9:41; Ibr. 6:10.

Yəhya pəyoɣəmbərning gumaniy soali

Luka 7:18-35

11 [1] Əysa on ikki muhlisioɣa bu ixlarni tapilap boloɣandin keyin, əzimu xu yərdiki ḫərkaysi
xəḫərlərdə təlim berix wə Hudaning kalamini jakarlax üqün u yərdin kətti.
[2] Zindanoɣa solanoɣan Yəhya pəyoɣəmbər Məsiḫning kiloɣan əməllirini anglap, muhlislirini
əwətip, ular arkilik Əysadin: [3] «Kelixi mukərrər zat əzüngmu, yaki baxka birsini kütüximiz
kerəkmu?» — dəp soridi.
[4] Əysa ularoɣa jawab berip mundak dedi:
— Yəhyaning yenioɣa kaytip berip, əz anglawatkanliringlarni wə kərüwatkanliringlarni ba-
yan kilip — [5] Korlar kərələydioɣan wə tokurlar mangalaydioɣan boldi, mahaw kesili boloɣanlar
sakaytildi, gaslar angliyalaydioɣan boldi, əlgənlərmu tirildürüldi wə kəmbəɣəllərgə hux həwər
jakarlandi» — dəp eytinglar. [6] wə uningoɣa yənə: «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi
bolsa bəhtliktur!» dəp koyunglar, — dedi.
[7] Ular kətkəndə, Əysa top-top adəmlərgə Yəhya tooɣruluk səzləxkə baxlidi:
— «Silər əsli Yəhyani izdəp qəlgə baroɣiningларda, zadi nemini kərgili bardinglar? Xa-
malda yəlpünüp turoɣan komuxnimu?. [8] Yaki esil kiyingən bir ərbabnimu? Mana, esil
kiyimlərni kiygənlər han ordiliridin tepilidioɣu! [9] Əmdi silər nemə kərgili bardinglar? Bir
pəyoɣəmbərnimu? Durus, əmma mən xuni silərgə eytip koyayki, bu bolsa pəyoɣəmbərdinmu
üstün bir boloɣuqidur. [10] Qünki mukəddəs yazmilardiki: —
«Mana, yüz aldingoɣa əlqimni əwətimən;
U sening aldingda yolungni təyyarlaydu»
— dəp pütülgən səz dəl uning tooɣrisida pütülgəndur. [11] Mən silərgə xuni bərḫək eytip koyayki,
ayallardin tuoɣuloɣanlar arisida qəmüldürgüqi Yəhyadinmu uluoɣi turoɣuzuloɣini yok; əmma
ərx padixaḫlikidiki əng kiqik boloɣinimu uningdin uluoɣ turidu. [12] Əmma qəmüldürgüqi Yəhya
otturioɣa qikkan künlərdin bügünki küngiqə, ərx padixaḫlikioɣa kirix yoli xiddət bilən eqildi wə
kixilər uni xiddət bilən tutuwalidu. [13] Qünki barlik pəyoɣəmbərlərning bexarət berix hizmiti,
xundakla Təwrattiki yazmilar arkilik bexarət yətküzülüx hizmiti Yəhya bilən ahirlixidu. [14] Wə
əgər xu səzni kobul kilalisanglar, «kaytip kelixi mukərrər boloɣan Ilyas pəyoɣəmbər» bolsa,

---

11:1 «əzimu xu yərdiki ḫərkaysi xəḫərlərdə təlim berix ... üqün u yərdin kətti» — «xu yər» Galiliyəni deməkqi.
11:2 Luka 7:18.
11:3 «Kelixi mukərrər zat əzüngmu, yaki baxka birsini kütüximiz kerəkmu?» — «Kelixi mukərrər zat» bolsa Huda wədə kiloɣan Kutkuzoɣuqi-Məsiḫ, əlwəttə. Yəhya əzi Məsiḫning yolini təyyarlax üqün uning aldida əwətilgən; xuning bilən u: — «Sən biz kütkən kiximusən» dəp gumanlinip soraydu.
11:5 Yəx. 29:18; 35:5; 61:1; Luka 4:18.
11:6 «wə uningoɣa yənə: «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi bolsa bəhtliktur!» dəp koyunglar» — Yəhya pəyoɣəmbər zindanda yetip: «Əysa Kutkuzoɣuqi-Məsiḫ bolsa nemixka meni zindandin kutkuzmioɣan?» — dəp gumanlanoɣan bolsa kerək idi. Yəhyaning bu soali tooɣruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
11:7 Luka 7:24.
11:10 «Mana, yüz aldingoɣa əlqimni əwətimən; u sening aldingda yolungni təyyarlaydu» — Təwrat, «Mal.» 3:1, «Yəx.» 40:3.
11:10 Mis. 23:20; Mal. 3:1; Mar. 1:2; Luka 7:27.
11:12 «ərx padixaḫlikioɣa kirix yoli xiddət bilən eqildi wə kixilər uni xiddət bilən tutuwalidu» — baxka bir tərjimisi: «ərx padixaḫliki zorawanlikka uqrimakta. Zorawanlar uningoɣa hujum kilmakta». Birak bizningqə bu ayətning mənisi asasən «Hudaning padixaḫlikioɣa kirix asan əməs; qünki uningoɣa hərhil hujumlar kilinidu; lekin hujumoɣa bərdaxlik berixkə təyyar, iradisi kət'iy adəmlər uningoɣa igə bolidu». Yənə «Luka» 16:16ni kərüng. Bizningqə yənə, 12-14-ayətlər «Mik.» 2:12-13 bilən munasiwətliktur. «Mikaḫ»diki «koxumqə səz»nimu kərüng.
11:12 Luka 16:16.

Yəhyaning əzidur.. [15] Anglioŋudək kuliki barlar buni anglisun!
[16] Lekin bu dəwrdiki kixilərni zadi kimlərgə ohxitay? Ular huddi rəstə-bazarlarda olturwelip, bir-birigə:. [17] «Biz silərgə sunay qelip bərsəkmu, ussul oynimidinglar», «Matəm pədisigə qelip bərsəkmu, yioŋa-zar kilmidinglar» dəp kakxaydioŋan tuturuksiz balilaroŋa ohxaydu. [18] Qünki Yəhya kelip ziyapəttə olturmaytti, xarab iqməytti. Xuning bilən, ular: «Uningoŋa jin qaplixiptu» deyixidu.. [19] Insan'ooŋli bolsa kelip həm yəydu həm iqidu wə mana, ular: «Taza bir toymas wə bir məyhor ikən. U bajgirlar wə gunahkarlarning dosti» deyixidu. Lekin danalik bolsa əz pərzəntliri arkilik durus dəp tonulidu».

Əysani qətkə kakkan xəhərlər

Luka 10:13-15

[20] Andin u əzi kəp məjizilərni kərsətkən xəhərlərdə turuwatkanlarni towa kilmioŋanliki üqün əyibləp, mundak dedi: —.
[21] Halinglaroŋa way, əy Korazinliklar! Halinglaroŋa way, əy Bəyt-Saidaliklar! Qünki silərdə kərsitilgən məjizilər Tur wə Zidon xəhərliridə kərsitilgən bolsa, u yərlərdikilər heli burunla bəz kiyimigə yeginip, külgə milinip towa kiloŋan bolatti.. [22] Mən silərgə xuni eytip koyayki, kiyamət künidə Tur wə Zidondikilərning kəridioŋini silərningkidin yenik bolidu.. [23] Əy ərxkə kətürülgən Kəpərnahumluklar! Silər təhtisaraoŋa qüxürülisilər. Qünki aranglarda yaritiloŋan məjizilər Sodomda yaritiloŋan bolsa, u xəhər bügüngiqə halak bolmioŋan bolatti.. [24] Əmma mən silərgə xuni eytip koyayki, kiyamət künidə Sodom zeminidikilərning kəridioŋini silərningkidinmu yenik bolidu.

Əysaning huxalliki

Luka 10:21-22

[25] Xu wakitlarda, Əysa bu ixlaroŋa karap mundak dedi:
— Asman-zemin Igisi i Ata! Sən bu hakikətlərni danixmən wə əkilliklardin yoxurup, səbiy balilaroŋa axkarilioŋanliking üqün Sanga mədhiyilər okuymən!. [26] Bərhək, i Ata, nəziringdə

11:14 «Wə əgər xu səzni kobul kilalisanglar, «kaytip kelixi mukərrər boloŋan Ilyas pəyoŋəmbər» bolsa, Yəhyaning əzidur» — Təwratta, yəni «Mal.» 4:5-6də, Kutkuzoŋuqi-Məsihning məydanoŋa qikixidin awwal Ilyas pəyoŋəmbər Məsihning yolini təyyarlax üqün kaytip kelidioŋanliki kərsitilidu. Yəhudiylar Məsihning kelixini kütkəqkə, bu bexarətkə asasən Iliyasning awwal kelixini kütüwatkanidi. Yəhya pəyoŋəmbər Ilyas pəyoŋəmbərdək küq-kudrət bilən kəlgən («Luka» 1:13-17ni kərüng). Xunga Məsih Əysa bu bexarət uning arkilik əməlgə axkan, dəp eytidu. Uning üstigə, (Yəhudiy həlki «awwalki Ilyas» boloŋan Yəhyaning həwirini rət kiloŋan boloŋaqka) Məsihning kiyamət künidə dunyaoŋa kaytip kelixidin awwalmu Ilyas pəyoŋəmbər əzi kaytidin pəyda bolidu dəp ixənqimiz bar (yənə «Mal.» 4:5-6ni wə «Mar.» 9:11-13nimu kərüng).
11:14 Mal. 3:23; Luka 1:17.
11:16 Luka 7:31.
11:18 «Yəhya kelip ziyapəttə olturmaytti, xarab iqməytti» — grek tilida «Yəhya kelip, nə yeməydu nə iqməydu». Okurmənlərning esidə barki, Yəhya pəyoŋəmbər intayin oŋorigil ozuklinatti, pat-pat roza tutatti. «Mat.» 3:4ni kərüng.
11:18 Mat. 3:4; Mar. 1:6.
11:19 «Lekin danalik bolsa əz pərzəntliri arkilik durus dəp tonulidu» — yaki «Danalik bolsa əz ix-mewiliri arkilik durus dəp tonulidu». Bu kiska ayət üstidə wə uningdiki kəp muhim prinsiplar tooŋrisida «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
11:20 Luka 10:13.
11:21 «Silərdə kərsitilgən məjizilər Tur wə Zidon xəhərliridə kərsitilgən bolsa...» — Tur wə Zidon əsli butpərəs «yat əllər»ning xəhərliri idi. Məsilən, «Əzakiyal» 26-29-babni kərüng — ikki xəhər bu bablarda gunahliri tüpəylidin əyiblinidu. «Zidon» grek tilida «Sidon» deyilidu. **«U yərlərdikilər heli burunla bəz kiyimigə yeginip, külgə milinip towa kiloŋan bolatti»** — «bəzgə (mataoŋa) yeginip, külgə milinix» — kona zamanlarda kattik puxayman kilix, gunahlaroŋa towa kilixning bir ipadisi idi.
11:21 2Sam. 13:19; 2Pad. 6:30; 19:1.
11:22 Mat. 10:15.
11:23 «Əy ərxkə kətürülgən Kəpərnahumluklar!» — baxka birhil tərjimisi: «Əy silər Kəpərnahumluklar! Asmanoŋa qikmakqimidinglar?». Lekin bizningqə «asmanoŋa kətürülgən» degini tooŋra bolup, bu səz Əysa ularning arisida boloŋanliktin ularoŋa kərsitilgən zor imtiyaz-iltipatni kərsitidu. **«Sodom xəhiri»** — 10:15ni, «Yar.» 18:16-19:29ni kərüng.
11:24 Mat. 10:15.
11:25 Ayup 5:12; Yəx. 29:14; Luka 10:21; 1Kor. 1:19; 2:7, 8.

bundaḳ ḳilix rawa idi.
[27] Ḥəmmə manga Atamdin təḳdim ḳilindi; Ooɣulni Atidin baxḳa ḥeqkim tonumaydu, wə Atinimu Ooɣul wə Ooɣul axkarilaxni layiḳ kərgən kixilərdin baxḳa ḥeqkim tonumaydu.
[28] Əy japakəxlər wə eoɣir yük yüklәngən ḥəmminglar! Mening yenimoɣa kelinglar, mən silərgə aramliḳ berəy. [29] Mening boyunturuḳumni kiyip, məndin əginiŋlar; qünki mən məmin wə kəmtərmən; xundaḳ ḳiloɣanda, kənglünglar aram tapidu. [30] Qünki mening boyunturuḳumda bolux asan, mening artidioɣan yüküm yeniktur.

Əysa «Xabat»ning Igisidur
«Xabat küni» tooɣruluḳ 1-ayəttiki izaḥatni kərüng

Mar. 2:23-28; Luḳa 6:1-5

12 [1] Xu qaoɣlarda bir xabat küni, Əysa buoɣdayliḳlardin ətüp ketiwatatti. Ḳorsiḳi eqip kətkən muhlisliri baxaḳlarni üzüp, yeyixkə baxlidi. [2] Lekin buni kərgən Pərisiylər uningoɣa:
— Ḳara, muhlisliring xabat küni Təwratta qəkləngən ixni ḳiliwatidu, deyixti.
[3] Biraḳ u ularoɣa:
— Dawut wə uning ḥəmraḥlirining aq ḳaloɣanda nemə ḳiloɣanliḳini mukəddəs yazmilardin oḳ umioɣanmusilər? [4] U Hudaning əyigə kirip, Hudaoɣa ataloɣan, xundaḳla əzi wə ḥəmraḥlirioɣa nisbətən Təwrat ḳanuni boyiqə yeyixkə bolmaydioɣan «təḳdim nanlar»ni sorap elip, ularni ḥəmraḥliri bilən billə yegən. Əslidə bu nanlarni pəḳət kaḥinlarning yeyixigila bolatti.
[5] Silər Təwrattin xuni oḳup baḳmioɣansilərki, ibadəthanida ixləydioɣan kaḥinlar xabat künliri ixləp xabat tərtipini buzsimu, gunaḥḳa buyrulmaydu. [6] Biraḳ mən xuni silərgə eytip ḳoyayki, bu yərdə ibadəthanidinmu uluoɣ birsi bar. [7] Əmdiliktə əgər silər Hudaning «mukəddəs yazmilarda: «Izdəydioɣinim ḳurbanliḳlar əməs, bəlki rəḥim-xəpḳət» deyilgən xu səzining mənisini bilgən bolsanglar, bigunaḥ kixilərni gunaḥkar dəp bekitməyttinglar. [8] Qünki Insan'ooɣli xabat künining Igisidur.

11:27 Mat. 28:18; Luḳa 10:22; Yuḥ. 1:18; 3:35; 6:46.
11:29 Zəb. 45:4; Yər. 6:16; Zək. 9:9
11:30 1Yuḥ. 5:3.
12:1 «xabat küni» — xənbə küni, Təwrat kalendari boyiqə ḥəptining yəttinqi küni bolup, Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə Israildiki ḥərbir insan wə mal-qarwilarmu xu küni ḥərḳandaḳ ix-hizmət ḳilmay, dəm elixi kerək idi. Təbirlərnimu kərüng.
12:1 Ḳan. 23:24; Mar. 2:23; Luḳa 6:1.
12:2 «muhlisliring xabat küni Təwratta qəkləngən ixni ḳiliwatidu» — «qəkləngən ix» tooɣruluḳ — Təwrat ḳanunida qəkləngən. Təwrat ḳanuni boyiqə dəm elix küni «haman tepix» «hizmət» dəp ḳarilip, ḳanunoɣa hilaplиḳ ix dəp ḥesablinixi kerək idi, əlwəttə. Pərisiylər muhlislarning danlarni yeyix üqün aḳlixini «haman təpkənlikkə barawər» dəp ḳarioɣan. Əmdi baxaḳlarni üzüp yeyix ziraətlərgə oroɣaḳ selix bilən ohxaxmu yaki ohxax əməsmu, buningoɣa oḳurmənlər Məsiḥning jawabini oḳup əzi birnemə desun! «Ḳoxumqə səz»imizdə muxu wəḳə tooɣruluḳ izaḥatlirimizni kərüng.
12:2 Mis. 20:10.
12:3 «Dawut wə uning ḥəmraḥlirining aq ḳaloɣanda nemə ḳiloɣanliḳini mukəddəs yazmilardin oḳumioɣanmusilər?» — «Oḳumioɣanmusilər?» degən səz Pərisiylərning daim rəḳibiliridin soraydioɣan soal xəkli idi.
12:4 «*Dawut* Hudaning əyigə kirip, Hudaoɣa ataloɣan, xundaḳla əzi wə ḥəmraḥlirioɣa nisbətən Təwrat ḳanuni boyiqə yeyixkə bolmaydioɣan «təḳdim nanlar»ni sorap elip, ularni ḥəmraḥliri bilən billə yegən» — bu wəḳə «1Sam.» 21:1-7də hatiriləngən.
12:4 Mis. 29:33; Law. 24:9; 1Sam. 21:6.
12:5 Qəl. 28:9.
12:6 2Tar. 6:18.
12:7 «Izdəydioɣinim ḳurbanliḳlar əməs, bəlki rəḥim-xəpḳət» — «Ḥox.» 6:6din elinoɣan səz (9:13nimu kərüng).
12:7 Ḥox. 6:6; Mik. 6:8; Mat. 9:13; 23:23.
12:8 Mar. 2:28; Luḳa 6:5.

Xabat künidə bimarni saḳaytixḳa bolamdu?

Mar. 3:1-6; Luḳa 6:6-11

9 U u yərdin ayrilip, ularning sinagogioŋa kirdi.
10 Wə mana, u yərdə bir ḳoli yegiləp ḳaloŋan bir
adəm bar idi. Ular uning üstidin ərz ḳilixḳa səwəb tapmaḳqi bolup uningdin:
— Xabat küni kesəl saḳaytix Təwrat ḳanunioŋa uyoŋunmu? — dəp soridi.
11 Lekin u ularoŋa mundaḳ jawab bərdi:
— Birərsinglarning ḳoyi xabat küni orioŋa qüxüp kətsə, uni dərḥal tartip qiḳiriwalmaydioŋan
adəm barmidu?
12 Insan bolsa ḳoydin xunqə ətibarliḳtur! Xunga, xabat küni yahxiliḳ ḳilix
Təwrat ḳanunioŋa uyoŋundur.
13 Andin u ḥeliḳi kesəlgə:
— Ḳolungni uzat, — dedi. U ḳolini uzitixi bilənla ḳoli ikkinqi ḳolioŋa ohxax əsligə kəltürüldi.
14 Birak Pərisiylər taxḳirioŋa qiḳip, uni ḳandaḳ yoḳitix ḥəḳḳidə məsliḥət ḳilixti.

Huda tallioŋan ḳul

15 Əmma Əysa buni biliwelip u yərdin ayrildi. Top-top kixilər uningoŋa əgixip mangdi. U
ularning ḥəmmisini saḳaytti;
16 andin ularoŋa özining salaḥiyitini axkarilimasliḳni ḳattiḳ ta-
pilidi.
17 Buning bilən Yəxaya pəyoŋəmbər arḳiliḳ yətküzülgən munu səzlər əməlgə axuruldi:

18 — «Ḳaranglar, mana Mən tallioŋan Öz ḳulum!
Mening səyümlükim, dilimning səyüngini!
Mən Öz Roḥimni uning wujudioŋa ḳondurimən,
Xuning bilən u əllərgə ḥəküm-ḥəḳiḳətni jakarlaydu.
19 U nə talax-tartix ḳilmaydu nə quḳan kətürməydu,
Koqilarda uning kətürgən awazini ḥeq angliοŋuqi bolmaydu.
20 Taki u oŋəlibə bilən tooŋra ḥəkümlərni qiḳaroŋuqə,
Yanjiloŋan ḳomuxni sundurmaydu,
Tütəp öqəy dəp ḳaloŋan pilikni öqürməydu;
21 Wə əllər uning namioŋa ümid baoŋlaydu».

12:9 «U u yərdin ayrilip, ularning sinagogioŋa kirdi» — «ular» bolsa yuḳirida tiloŋa elinoŋan «Pərisiylər»ni kərsətkən boluxi kerək.
12:9 Mar. 3:1; Luḳa 6:6.
12:10 Luḳa 14:3.
12:11 Mis. 23:4; Ḳan. 22:4.
12:12 Yar. 1:27.
12:13 «U ḳolini uzitixi bilənla ḳoli ikkinqi ḳolioŋa ohxax əsligə kəltürüldi» — «əsligə kəltürüldi» degən peilning «məjḥul xəkli» bolup, bizgə bu ixni Huda əzi ḳiloŋan, degənni uḳturidu. Əmdi ular bu məjizə «xabat künidə yaritiloŋanliḳi» üqün zadi kimni əyibliməkqi?
12:14 Mar. 3:6; Yuḥ. 5:18; 10:39; 11:53.
12:15 Mat. 10:23.
12:16 Mat. 9:30; Luḳa 5:14.
12:18 «Xuning bilən u əllərgə ḥəküm-ḥəḳiḳətni jakarlaydu» — «Yəx.» 42-babtili izaḥtlarnimu kərüng.
–«Əllər» bolsa muxu yərdə «yat əllər», yəni barliḳ Yəhudiy əməslərni, jaḥandiki barliḳ millətlərni kərsitidu.
–«Ḥəküm-ḥəḳiḳət» degənning mənisi tooŋruluḳ: — bu səz ibraniy tilida (Təwrattiki əyni bexarəttə) «mixpat» deyilidu, u tət jəḥətni öz iqigə alidu, yəni Hudaning «ḥəḳḳaniy ḳuli»ning: —
–(1) Hudaning butlar tooŋruluḳ ḥəkümi, yəni «Huda degən tirik ḥəm birdur, butlar yoḳtin boloŋan nərsə» degən ḥəḳiḳətni elip kelixini (ḥəḳiḳətsizlər ḥəḳiḳətkə erixidu).
–(2) Hudaning adil ḳanun-pərmanlirining həwirini yətküzüp, qüxəndürüp berixini;
–(3) ḥərhil hata uḳumlarni wə kəzḳaraxlarni tüzitip tooŋra kəzḳaraxlarni yətküzüxini;
–(4) adalətsizlikni tüzitip, uwal boloŋanlaroŋa adalətni yətküzüxini kərsitidu.
12:18 Yəx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.
12:20 «Taki u oŋəlibə bilən tooŋra ḥəkümlərni qiḳaroŋuqə...» — «ḥəküm-ḥəḳiḳət» degənning mənisi tooŋruluḳ yuḳiriḳi 19-ayəttiki izaḥatni kərüng.
12:21 Yəx. 42:1-4.

Muḳəddəs Roḥḳa kupurluḳ ḳilix

Mar. 3:20-30; Luḳa 11:14-23; 12:10

22 Xu qaoɣda, uning aldioɣa jin qaplixiwaloɣan kor wə gaqa biri elip kelindi. U uni saḳaytti, kor
gaqini səzliyələydioɣan wə kərələydioɣan ḳildi. 23 Barliḳ halayiḳ ḥəyran boluxup:
— Əjəba, bu Dawutning ooɣlimidu? — deyixti.
24 Lekin Pərisiylər bu səzni anglap:
— U pəḳət jinlarning əmiri boloɣan Bəəlzibubḳa tayinip jinlarni ḳooɣliwetidikən, deyixti.
25 Lekin u ularning nemə oylawatḳanliḳini bilip ularoɣa mundaḳ dedi:
— Өz iqidin bəlünüp əzara soḳuxḳan ḥərḳandaḳ padixaḥliḳ wəyran bolidu; ḥərḳandaḳ xəḥər
yaki ailə əz iqidin bəlünüp əzara soḳuxsa zawallikḳa yüz tutidu. 26 Əgər Xəytan Xəytanni
ḳooɣlisa, u əz-əzigə ḳarxi qikḳan bolidu. Undaḳta, uning padixaḥliḳi ḳandaḳmu put tirəp tu-
ralisun? 27 Əgər mən jinlarni Bəəlzibuloɣa tayinip ḳooɣlisam, silərning pərzəntliringlar kimgə
tayinip jinlarni ḳooɣlaydu?! Xunga ular silər tooɣruluḳ ḥəküm qikarsun! 28 Lekin mən Hudaning
Roḥioɣa tayinip jinlarni ḳooɣlioɣan bolsam, undaḳta Hudaning padixaḥliḳi dərwəḳə üstünglaroɣa
qüxüp namayan boldi.
29 Bir kixi küqtünggür birsining əyigə kirip, uning mal-mülkini ḳandaḳ bulap ketəlisun? Pəḳət u
xu küqtünggürni awwal baoɣliyalisa, andin əyini bulang-talang ḳilalaydu.
30 Mən tərəptə turmioɣanlar manga ḳarxi turoɣuqidur. Mən tərəpkə adəmlərni yioɣmioɣuqilar
bolsa tozutuwətküqidur.
31 Xuning üqün mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, insanlarning ətküzgən ḥərtürlük gunaḥliri wə
ḳiloɣan kupurluḳlirining ḥəmmisini kəqürüxkə bolidu. Birak Muḳəddəs Roḥḳa kupurluḳ ḳilix
ḥeq kəqürülməydu. 32 Insan'ooɣlioɣa ḳarxi səz ḳiloɣan kimdəkim bolsa kəqürümgə erixələydu;
lekin Muḳəddəs Roḥḳa ḳarxi gəp ḳiloɣanlar bolsa bu dunyadimu, u dunyadimu kəqürümgə
erixəlməydu.

Adəmni əməlliridin tonux

Luḳa 6:43-45

33 Dərəh yahxi bolsa, mewisimu yahxi bolidu — yaki dərəh por bolsa, mewisimu naqar bolidu;
qünki ḥərḳandaḳ dərəh əz mewisidin bilinidu.
34 Əy yilanlarning pərzəntliri! Silər rəzil tursanglar, aoɣzinglardin ḳandaḳmu yahxi səz qikṣun?
Qünki adəmning ḳəlbidə nemə tolup taxḳan bolsa eoɣizdin xu qikidu. 35 Yahxi adəm əz yahxi

---

12:22 Mat. 9:32; Luḳa 11:14.
12:23 Yuḥ. 4:29.
12:24 Mat. 9:34; Mar. 3:22; Luḳa 11:15.
12:27 «Əgər mən jinlarni Bəəlzibuloɣa tayinip ḳooɣlisam, silərning pərzəntliringlar kimgə tayinip jinlarni ḳooɣlaydu?! Xunga ular silər tooɣruluḳ ḥəküm qikarsun!» — bu səzning ikki xərḥi bar: —
–(1) «silərning pərzəntliringlar» — bu Pərisiylərning əz talip-əgəxküqilirini kərsitidu. Əməliyəttə bolsa Pərisiylər wə əgəxküqiliri jinlarni ḥeq ḥəydiyəlməytti. Undaḳta Xəytanning padixaḥliḳioɣa ḥəḳiḳiy ḥujum ḳiloɣuqilar əysa wə muritlirimu, yaki Pərisiylərmu? Pərisiylərning Hudaning əməs, bəlki Xəytanning təripidə turoɣanliḳi əz əgəxküqilirining jinni ḥəydəxkə küqsiz boloɣanliḳioɣa ispat berətti.
–(2) «silərning pərzəntliringlar» — bu əysaning əgəxküqilirini (Israillarning pərzəntlirini) kərsitidu. Pəḳət əysala əməs, ularmu jinlarni ḥəydiyələydioɣan boloɣan; xunga ularmu əysaning Hudaning küqi bilən jin-xəytanlarni bir tərəp ḳiliwatḳanliḳioɣa ispat berətti.
–Bizningqə (1)-kezḳarax tooɣra. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kerüng.
12:29 «Bir kixi küqtünggür birsining əyigə kirip, uning mal-mülkini ḳandaḳ bulap ketəlisun?...» — bu təmsildiki «küqtünggür adəm» Xəytanni kərsitidu, əlwəttə. Uning əyini bulang-talang ḳiloɣuqi əysadin baxḳa ḥeqkim bolmaydu.
12:31 Mar. 3:28; Luḳa 12:10; 1Yuḥ. 5:16.
12:32 «Muḳəddəs Roḥḳa ḳarxi gəp ḳiloɣanlar bolsa bu dunyadimu, u dunyadimu kəqürümgə erixəlməydu» — «Muḳəddəs Roḥḳa ḳarxi gəp ḳilix» yaki «Muḳəddəs Roḥḳa kupurluḳ ḳilix» degən gunaḥ tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
12:32 Qəl. 15:30; 1Sam. 2:25; 1Yuḥ. 5:16.
12:33 Mat. 7:18.
12:34 Zəb. 40:9-10; Mat. 3:7; Luḳa 6:45.

həzinisidin yahxi nərsilərni qikiridu. Yaman adəm yaman həzinisidin yaman nərsilərni qikiridu. 36 Mən silərgə xuni eytip qoyayki, insanlar kiloƣan hərbir eoƣiz kuruk səzi üqün sorak küni hesab beridu. 37 Qünki əz səzliring bilən ya hakkaniy ispatlinisən, ya səzliringlar bilən gunahkar dəp bekitilisən.

Məjizilik alamət kərsitix təlipi

Mar. 8:11-12; Luka 11:29-32

38 Xu qaoƣda bəzi Təwrat ustazliri wə Pərisiylər uningoƣa jawabən:
Ustaz, səndin bir məjizilik alamət kərgümiz bar, — dedi. 39 Lekin u ularoƣa mundak jawab bərdi:
— Rəzil həm zinahor bu dəwr bir «alamət»ning kəristilixini istəp yüridu. Birak bu dəwrdikilərgə «Yunus pəyoƣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxka heqkandak məjirilik alamət kərsitilməydu. 40 Qünki Yunus pəyoƣəmbər yooƣan belikning korsikida üq keqə-kündüz yatkandək, Insan'ooƣlimu ohxaxla üq keqə-kündüz yərning baoƣrida yatidu. 41 Sorak küni Ninəwə xəhiridikilər bu dəwrdikilər bilən təng kopup, bu dəwrdikilərning gunahlirini bekitidu. Qünki ular Yunus pəyoƣəmbər jakarlioƣan həwərni anglap, yamanlikidin towa kiloƣan; wə mana, muxu yərdə Yunus pəyoƣəmbərdinmu uluoƣ birsi turidu!
42 Sorak küni «Jənubtiki ayal padixah»mu bu dəwrdikilər bilən təng tirilip, ularning gunahlirini bekitidu. Qünki u Sulaymanning dana səzlirini anglax üqün yər yüzining qetidin kəlgən; wə mana, hazir muxu yərdə Sulaymandinmu uluoƣ birsi turidu.

Napak rohning kaytip kelixi

Luka 11:24-26

43 Napak roh birawning tenidin qikiriwetilgəndin keyin, u kuroƣak dalalarni qərgiləp yürüp, birər aramgahni izdəydu, birak tapalmaydu. 44 wə: «Mən qikkan makanimoƣa kaytay» dəydu. Xuning bilən kaytip kelip, xu makanining yənila box turoƣanlikini, xundakla pakiz tazilanoƣanlikini wə rətləngənlikini baykaydu-də, 45 berip əzidinmu bəttər yəttə jinni baxlap kelidu; ular kirip billə turidu. Buning bilən helikі adəmning keyinki hali burunkidinmu tehimu yaman bolidu. Bu rəzil dəwrdikilərning halimu mana xundak bolidu.

12:36 Top. 12:14; Əf. 5:4.
12:37 2Sam. 1:16; Luka 19:22.
12:38 «Ustaz, səndin bir məjizilik alamət kərgümiz bar» — Pərisiylər Əysadin tələp kiloƣan «alamət» bolsa əzining Məsih ikənlikini ispatlaydioƣan birər məzizilik alamət, əlwəttə.
12:38 Mat. 16:1; Mar. 8:11; Luka 11:29; 1Kor. 1:22.
12:40 Yun. 2:1,11
12:41 «mana, muxu yərdə Yunus pəyoƣəmbər dinmu uluoƣ birsi turidu!» — bu 39-41-ayətlərdə Əysa Yunus pəyoƣəmbərning yooƣan bir belikning iqidə üq kün turup tirik qikkanlikini tiloƣa elix arkilik əziningmu əlüp, üqinqi küni tirilidioƣanlikini aldin eytkan. Təwrat, «Yunus» 1-2-bablarni wə xu kitabtiki «Yunus pəyoƣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət» tooƣruluk «koxumqə səz»imiznimu həm uxbu kitabtiki «koxumqə səz»imizni kərüng. «bu dəwrdikilərning gunahlirini bekitidu» — emək, «butpərəs Ninəwəliklər Yunus pəyoƣəmbərning təlimini anglap, yaman yoldin kaytkan. Birak bu yərdə Yunus pəyoƣəmbərdinmu uluoƣ birsi boloƣan Məsih silərni yaman yoldin kaytixka qakirsa, kulak salmidinglar».
12:41 Yun. 3:5; Luka 11:32.
12:42 «Jənubtiki ayal padixah» — yəni «Xəbaning ayal padixahi». «Xəba» jənubiy Ərəbistan yaki Efiopiyəni kərsitidu. «1Pad.» 10:1-10ni kərüng.
12:42 1Pad. 10:1; 2Tar. 9:1; Luka 11:31.
12:43 «napak roh» — jinni kərsitidu.
12:43 Luka 11:24; Hox. 4:12
12:45 «buning bilən helikі adəmning keyinki hali burunkidinmu tehimu yaman bolidu. Bu rəzil dəwrdikilərning halimu mana xundak bolidu» — bu təmsil: (1) jin qaplixixtin kutkuzuloƣan adəmning həkikiy bir hətirini; (2) Yəhudiy həlkning əhwalinimu kərsitidu. «Koxumqə səz»imizni kərüng.
12:45 Ibr. 6:4, 5; 10:26; 2Pet. 2:20.

Mening anam wə inilirim kim?

Mar. 3:31-35; Luka 8:19-21

46 U toplaxkan halayikka dawamlik səzləwatkanda, mana, anisi bilən iniliri kelip, uning bilən
səzləxməkqi bolup taxkirida turuxti. 47 Xuning bilən birəylən uningoɣa:
— Aningiz wə iniliringiz siz bilən səzliximiz dəp taxkirida turidu, — dedi.
48 Lekin u jawabən xu həwərni yətküzgən kixidin: «Kim mening anam, kim mening inilirim?» —
dəp soridi. 49 Andin u kolini sozup muhlislirini kərsitip:
— Mana mening anam, mana mening inilirim! 50 Qünki kim ərxtiki Atamning iradisini ada kilsa,
xu mening aka-inim, aqa-singlim wə anamdur, — dedi.

Ərx padixahlikі tooɣrisidiki yəttə təmsil
«1» Uruk qaqkuqi tooɣrisidiki təmsil

Mar. 4:1-9; Luka 8:4-8

13 1 Xu küni Əysa əydin qikip, dengiz boyida olturatti. Ətrapioɣa top-top adəmlə
olixiwaloɣaqka, u bir kemigə qikip olturdi. Pütkül halayik bolsa dengiz boyida turuxatti.
3 U ularoɣa təmsillər bilən nuroɣun ɦekmətlərni eytip birip, mundak dedi:
— Mana, uruk qaqkuqi uruk qaqkili etizoɣa qikiptu. 4 Uruk qaqkanda urukлardin bəziliri qioɣir
yol üstigə qüxüptu, kuxlar kelip ularni yəp ketiptu.
5 Bəziliri texi kəp, topisi az yərlərgə qüxüptu. Tuprikі qongkur bolmioɣaqka, tezla ünüp qikiptu,
6 lekin kün qikixi bilənla aptapta kəyüp, yiltizi bolmioɣaqka kurup ketiptu. 7 Bəziliri tikənlərning
arisioɣa qüxüptu, tikənlər əsüp maysilarni booɣuwaptu. 8 Bəziliri bolsa yahxi tuprakka qüxüptu.
Ularning bəziliri yüz ɦassə, bəziliri atmix ɦassə, yənə bəziliri ottuz ɦassə ɦosul beriptu. 9 Kulikі
barlar buni anglisun!

Təmsillərning məksiti

Mar. 4:10-12; Luka 8:9-10

10 Muhlisliri kelip, uningdin: —
Sən nemə üqün ularoɣa təmsillər arkilik təlim berisən? — dəp soridi.
11 U ularoɣa mundak jawab bərdi:
— Silər ərx padixahlikining sirlirini bilixkə muyəssər kilindinglar, lekin ularoɣa nesip kilinmidi.
12 Qünki kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kəp berilidu, uningda molqilik bolidu; əmma kimdə
yok bolsa, ɦətta uningda bar boloɣanlirimu uningdin məɦrum kilinidu.
13 Ularoɣa təmsil bilən səzliximning səwəbi xuki, ular karisimu kərməydu, anglisimu
tingximaydu ɦəm ɦəkikiy qüxənməydu. 14 Buning bilən Yəxaya pəyoɣəmbər eytkan bexarəttiki
munu səzlər əməlgə axuruldi:

12:46 Mar. 3:31; Luka 8:20.
12:50 Yuɦ. 15:14; 2Kor. 5:16; Gal. 5:6; 6:15; Kol. 3:11.
13:1 Mar. 4:1; Luka 8:4, 5.
13:2 Luka 5:3.
13:10 Mar. 4:10; Luka 8:9.
13:11 «ərx padixahlikining sirliri» — Injilda «sirlar» əslidə insanlaroɣa axkarilanmioɣan, ɦazir Məsih yaki rosulliri arkilik ayan kilinoɣan ixlarni kərsitidu. Uning üstigə, Injildiki bəzi «sirlar» intayin sirlik, əlwəttə.
13:11 Mat. 11:25; 2Kor. 3:14.
13:12 «Qünki kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kəp berilidu...» — «kimdə bar bolsa... » degəndə, «bar bolsa» nemini kərsitidu? Xübɦisizki, əbədiy əɦmiyətlik birər nərsə bolsa kerək, bu iman-ixənqni əz iqigə qokum alidu. Biz əzimizgə «əbədiy əɦmiyətlik» ɦərbirnemə boluxi üqün pəkət Məsihdinla tapalaymiz, əlwəttə.
13:12 Mat. 25:29; Mar. 4:24,25; Luka 8:18; 19:26.

— «Silər anglaxni anglaysilər, birak qüxənməysilər;
Karaxni karaysilər, birak kərməysilər.
15 Qünki muxu həlkning yürikini may kaplap kətkən,
Ular anglioŋanda kulakлirini eoŋir kiliwaloŋan,
Ular kəzlirini uhlioŋandək yumuwaloŋan;
Undak bolmisidi, ular kəzliri bilən kərüp,
Kuliki bilən anglap,
Kəngli bilən qüxinip,
Өz yolidin yanduruluxi bilən,
Mən ularni sakaytkan bolattim.

16 Lekin, kəzliringlar bəhtliktur! Qünki ular kəridu; kulikinglar bəhtliktur! Qünki ular anglaydu.
17 Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, burunki nuroŋun pəyoŋəmbərlər wə həkkaniy adəmlər silərning kərgininglarni kərüxkə intizar boloŋan bolsimu ularni kərmigən; silərning anglioŋininglarni anglaxka intizar boloŋan bolsimu ularni anglimioŋan.

Uruk qaqkuqi tooŋrisidiki təmsilning qüxəndürülüxi

Mar. 4:13-20; Luka 8:11-15

18 Əmdi uruk qaqkuqi tooŋrisidiki təmsilning mənisini anglanglar: 19 Əgər biri ərx padixahlikining söz-kalamini anglap turup qüxənmisə, Xəytan kelip uning köngligə qeqiloŋan səzni elip ketidu. Bu dəl qioŋir yol üstigə qeqiloŋan uruklardur. 20 Taxlik yərlərgə qeqiloŋan uruklar bolsa, ular söz-kalamni anglap, huxallik bilən dərhal kobul kiloŋanlarni kərsitidu. 21 Halbuki, kəlbidə həq yiltiz bolmioŋaqka, pakət wakitlik məwjut bolup turidu; söz-kalamning wəjədin kiyinqilik yaki ziyankəxlikkə uqrioŋanda, ular xuan yoldin qətnəp ketidu. 22 Tikənlərning arisioŋa qeqiloŋini xundak adəmlərni kərsətkənki, ular söz-kalamni angliоŋini bilən, lekin bu dunyaning əndixiliri wə baylikning ezikturuxi kəlbidiki söz-kalamni booŋuwetidu-də, ular hosulsiz kalidu. 23 Lekin yahxi yərgə qeqiloŋan uruklar bolsa — söz-kalamni anglap qüxəngən adəmlərni kərsitidu. Bundak adəmlər hosul beridu, birsi yüz həssə, birsi atmix həssə, yənə birsi ottuz həssə hosul beridu.

«2» Kürmək, yəni «məstək» tooŋrisidiki təmsil

24 U ularning aldida yənə bir təmsilni bayan kildi: —
— Ərx padixahlikи huddi etizioŋa yahxi urukni qaqkan bir adəmgə ohxaydu. 25 Əmma kixilər uykuoŋa qəmgən qaoŋda, düxmini kelip buoŋday arisioŋa kürmək uruklirini qeqiwetip, ketiptu.
26 Əmdi maysilar əsüp, baxak qikaroŋanda, kürməkmu axkarlinixka baxlaptu.

13:14 Yəx. 6:9-10; Mar. 4:12; Luka 8:10; Yuh. 12:40; Ros. 28:26; Rim. 11:8.
13:15 «muxu həlkning yürikini may kaplap kətkən... undak bolmisidi, ... kəngli bilən qüxinip, өz yolidin yanduruluxi bilən, mən ularni sakaytkan bolattim» — toluk bexarət Təwrat, «Yəx.» 6:9-10də tepilidu.
13:15 Yəx. 6:9-10
13:16 Luka 10:23; Yuh. 20:29; 1Pet. 1:8.
13:17 1Pet. 1:10.
13:18 Mar. 4:13; Luka 8:11.
13:19 «əgər biri ərx padixahlikining söz-kalamini anglap turup qüxənmisə..» — muxu yərdə «ərx padixahlikи» grek tilida pakət «padixahlik» bilən ipadilinidu.
13:19 Mat. 4:23.
13:20 «Taxlik yərlərgə qeqiloŋan uruklar bolsa, ular söz-kalamni anglap, huxallik bilən dərhal kobul kiloŋanlarni kərsitidu» — «söz-kalam» bolsa Hudaning padixahlikи tooŋruluk söz-kalamdur.
13:22 Mat. 19:23; Mar. 10:23; Luka 18:24; 1Tim. 6:9.
13:25 «...düxmini kelip buoŋday arisioŋa kürmək uruklirini qeqiwetip, ketiptu» — okurmənlərgə xu ayanki, bu təmsildiki «kürmək» (yaki «məstək») awwal buoŋdayoŋa op'ohxax xəkildə əsidu. Pakət bax elixi bilən pərk ətkili bolidu.

27 Hojayinning qakarliri kelip uningoŋa:
— «Əpəndi, siz etizingizoŋa yahxi uruķ qaqķan əməsmidingiz? Kürməklər nədin kelip ķaldi?» dəptu.
28 Hojayin: «Buni bir düxmən ķiloŋan» — dəptu.
Qakarlar uningdin: «Siz bizni berip ularni otiwetinglar deməkqimu?» — dəp soraptu.
29 «Yaķ,» — dəptu hojayin, «undaķ ķiloŋanda kürməklərni yuloŋanda, buoŋdaylarnimu yuluwetixinglar mumkin. 30 Bu ikkisi orma waķtioŋiqə billə əssun, orma waķtida, mən ormiqilaroŋa: — Aldi bilən kürməklərni ayrip yioŋip, baoŋlap kəydürüxkə ķoyunglar, andin buoŋdaylarni yioŋip ambirimoŋa əkiringlar, dəymən» — dəptu hojayin.

«3» Ķiqa tooŋrisidiki wə «4» Eqitķu tooŋrisidiki təmsillər

Mar. 4:30-34; Luķa 13:18-21

31 U ularoŋa yənə bir təmsilni eytti:
— Ərx padixaĥliķi huddi bir adəm ķolioŋa elip etizioŋa qaqķan ķiqa urukioŋa ohxaydu. 32 Ķiqa urukі dərwəkə barlik uruklarning iqidə əng kiqik bolsimu, u ĥərķandaķ ziraəttin egiz əsüp, dərəh bolidu, ĥətta asmandiki ķuxlarmu kelip uning xahlirida uwilaydu.
33 U ularoŋa yənə bir təmsilni eytti:
— Ərx padixaĥliķi huddi bir ayal ķolioŋa elip üq jawur unning arisioŋa yoxurup, taki pütün hemir boloŋuqə saķlioŋan eqitķuoŋa ohxaydu.
34 Əysa bu ixlarning ĥəmmisini təmsillər bilən kəpqilikkə bayan ķildi. U təmsilsiz ĥeqķandaķ təlim bərməytti. 35 Buning bilən pəyoŋəmbər arķilik aldin'ala eytiloŋan munu səzlər əməlgə axuruldi:

— «Aoŋzimni təmsil səzləx bilən aqimən,
Aləm apiridə boloŋandin beri yoxurunup kəlgən ixlarni elan ķilimən».

Kürmək tooŋrisidiki təmsilning qüxəndürülüxi

36 Xuningdin keyin, u kəpqilikni yoloŋa seliwetip əygə kirdi. Muhlisliri yenioŋa kelip uningdin:
— Etizliķtiki kürmək tooŋrisidiki təmsilni bizgə xərĥləp bərsəng, — dəp ətündi.
37 U əmdi ularoŋa jawab berip mundaķ dedi:
— Yahxi urukni qaqķan kixi Insan'ooŋlidur. 38 Etizlik bolsa — dunya. Yahxi uruķ bolsa ərx padixaĥliķining pərzəntliridur, lekin kürmək rəzil boloŋuqining pərzəntliridur. 39 Kürmək qaqķan düxmən — Iblistur. Orma orux waķti — zaman ahiridur. Ormiqilar — pərixtilərdur.
40 Kürməklər yulunup, otta kəydürüwetilginidək, zaman ahiridimu ənə xundaķ bolidu.
41 Insan'ooŋli pərixtilirini əwətip, ular insanlarni gunaĥķa azduroŋuqilarning ĥəmmisini,

---

13:30 Mat. 3:12.
13:31 Mar. 4:30; Luķa 13:18.
13:32 «Ķiqa urukі dərwəkə barlik uruklarning iqidə əng kiqik bolsimu, u ĥərķandaķ ziraəttin egiz əsüp, dərəh bolidu, ...» — bu yərdə tiloŋa elinoŋan «ķiqa» ottura xərķtə əsidioŋan, yahxi əskəndə ĥətta üq metrdin exip ketidioŋan əsümlükni kərsitidu.
13:33 «Ərx padixaĥliķi huddi bir ayal ķolioŋa elip üq jawur unning arisioŋa yoxurup, taki pütün hemir boloŋuqə saķlioŋan eqitķuoŋa ohxaydu» — «üq jawur» (yaki «üq kürə») — Grek tilida «üq saton (seaĥ)». Bir seaĥ 7 kilogram. Bu heli kəp un bolup, yüz adəmning tamiķioŋa yetətti. «Yar.» 18:6ni kərüng.
13:33 Luķa 13:20,21; Yar. 18:6; Qəl. 15:8-9
13:34 Mar. 4:33.
13:35 «Buning bilən pəyoŋəmbər arķilik aldin'ala eytiloŋan munu səzlər əməlgə axuruldi...» — ķaysi pəyoŋəmbər ikənliki muxu yərdə eytilmaydu. Əməliyəttə u Zəburdiki birnəqqə küylərning muəllipi Asaf idi. **«Aoŋzimni təmsil səzləx bilən aqimən, aləm apiridə boloŋandin beri yoxurunup kəlgən ixlarni elan ķilimən»** — «Zəb.» 78:2.
13:35 Zəb. 78:2
13:36 «Xuningdin keyin, u kəpqilikni yoloŋa seliwetip...» — yaki «xuningdin keyin, u kəpqiliktin ayrilip...».
13:39 Yo. 3:13; Wəĥ. 14:15.

xundakla barlik itaətsizlik kiloɣuqilarni əz padixahlikidin xallap qikip, 42 humdanning lawuldap turoɣan otioɣa taxlaydu. U yərdə yioɣa-zarlar kətürülidu, qixlirini oɣuqurlitidu.. 43 U qaoɣda
həkkaniylar Atisining padixahlikida huddi kuyaxtək julalinidu.
Angliɣudək kulikі barlar buni anglisun!.

«5» Həzinə tooɣrisidiki wə «6» Kimmətlik mərwayit tooɣrisidiki təmsillər

44 — Ərx padixahlikі huddi etizda yoxuruloɣan bir həzinigə ohxaydu. Uni tepiwaloɣuqi həzinini kaytidin yoxurup, həzinining xad-huramlikі iqidə bar-yokini setiwetip, xu etizni setiwalidu..
45 Yənə kelip, ərx padixahlikі esil ünqə-mərwayitlarni izdigən sodigərgə ohxaydu.. 46 Sodigər
nahayiti kimmət bahalik bir mərwayitni tapkanda, kaytip berip bar-yokini setiwetip, u mərwayitni setiwalidu.

«7» Tor taxlax tooɣrisidiki təmsil

47 — Yənə kelip, ərx padixahlikі dengizoɣa taxlinip hərhil belikларni tutidioɣan toroɣa ohxaydu. 48 Tor toxkanda, belikqilar uni kiroɣakka tartip qikiridu. Andin olturup, yahxi belikларni iloɣiwelip, kaqilaroɣa kaqilap, ərziməslərni taxliwetidu. 49 Zaman ahirida xundak bolidu. Pərixtilər qikip, rəzil kixilərni həkkaniy kixilər arisidin ayriydu 50 wə humdanning lawuldap turoɣan otioɣa taxlaydu. U yərdə yioɣa-zarlar kətürülidu, qixlirini oɣuqurlitidu..
51 Əysa ulardin:
— Bu ixlarning həmmisini qüxəndinglarmu? dəp soridi.
Qüxənduk, — dəp jawab bərdi ular.
52 Andin u ularoɣa: — Xunga, ərx padixahlikining təlimigə muyəssər bolup muhlis boloɣan hərbir Təwrat ustazi huddi həzinisidin yengi həm kona nərsilərni elip qikip tarkatkuqi əy hojayinioɣa ohxaydu, — dedi.

Nasarətliklərning Əysani qətkə kekixi

Mar. 6:1-6; Luka 4:16-30

53 Əysa bu təmsillərni səzləp boloɣandin keyin, xundak boldiki, u yərdin ayrilip,. 54 əz yurtioɣa kətti wə əz yurtidiki sinagogta həlkkə təlim berixkə kirixti. Buni angliɣan halayik intayin həyran boluxup:
— Bu adəmning bunqiwala danalikі wə məjizə-karamətliri nədin kəlgəndu?. 55 U pəkət helikі yaoɣaqqining ooɣli əməsmu? Uning anisining ismi Məryəm, Yakup, Yüsüp, Simon wə Yəhudalar uning iniliri əməsmu?.. 56 Uning singillirining həmmisi bizning arimizdioɣu? Xundak ikən, uningdiki bu ixlarning həmmisi zadi nədin kəlgəndu? — deyixətti. 57 Xuning bilən ular uningoɣa həsət-bizar bilən karidi. Xunga Əysa ularoɣa mundak dedi:
— Hərkandak pəyoɣəmbər baxka yərlərdə hərmətsiz kalmaydu, pəkət əz yurti wə əz əyidə hərmətkə sazawər bolmaydu..
58 Ularning iman-ixənqsizlikidin u u yərdə kəp məjizə kərsətmidi.

13:42 Mat. 8:12; 22:13; 24:51; 25:30; Luka 13:28.
13:43 Dan. 12:3; 1Kor. 15:42.
13:44 Fil. 3:7.
13:45 «esil ünqə-mərwayitlarni izdigən sodigər... » — grek tilidiki «esil» «güzəl» degən mənisini əz iqigə alidu.
13:50 Mat. 13:42.
13:53 Mar. 6:1; Luka 4:16.
13:54 Mar. 6:2.
13:55 «U pəkət helikі yaoɣaqqining ooɣli əməsmu? Uning anisining ismi Məryəm... əməsmu?» — Yəhudiylar arisida adəmlər atisining ismi bilən tonuluxi kerək idi. Yaloɣuz anisining ismini tiloɣa elixning əzi birhil hakarət idi.
13:55 Yuh. 6:42.
13:57 Mar. 6:4; Luka 4:24; Yuh. 4:44.

Qəmüldürgüqi Yəḥyaning əltürülüxi

Mar. 6:14-29; Luqa 9:7-9

14 [1] U qaoʏlarda, Ḥerod ḥakim Əysaning nam-xəḥritidin həwər tepip, hizmətkarliriоʏ
— Bu adəm qəmüldürgüqi Yəḥya bolidu, u əlümdin tirilgən bolsa kerək. Xuning üqün
muxu alaḥidə ḳudrətlər uningda küqini kərsətməktə, — dedi.
[3] Ḥerodning bundaḳ deyixining səwəbi, u əgəy akisi Filipning ayali Ḥerodiyəning wəjidin
Yəḥyani tutḳun ḳilip, zindanoʏa taxlioʏanidi. [4] Qünki Yəḥya Ḥerodḳa tənbiḥ berip: «Bu ayal-
ni tartiwelixing Təwrat ḳanunioʏa hilaptur» dəp kəlgənidi. [5] Ḥerod xu səwəbtin Yəḥyani
əltürməkqi boloʏan bolsimu, biraḳ halayiḳtin ḳorḳḳanidi, qünki ular Yəḥyani pəyoʏəmbər, dəp
bilətti.
[6] Əmma Ḥerodning tuoʏuloʏan küni təbrikləngəndə, ayali Ḥerodiyəning ḳizi otturioʏa qiḳip us-
sul oynap bərdi. Bu Ḥerodḳa bək yaḳti; [7] xuning üqün u uningoʏa: — Ḥərnemə tilisəng xuni
sanga berəy, dəp ḳəsəm ḳildi. [8] Lekin ḳiz anisining küxkürtüxi bilən:
— Qəmüldürgüqi Yəḥyaning kallisini elip, bir təhsigə ḳoyup əkəlsilə, — dedi. [9] Padixaḥ
buningoʏa ḥəsrət qəkkən bolsimu, ḳəsəmliri tüpəylidin wə dastihanda olturoʏanlar wəjidin,
kallisini elip kelinglar, dəp buyrudi. [10] U adəm əwətip, zindanda Yəḥyaning kallisini aldurdi.
[11] Xuning bilən kallisi bir təhsigə ḳoyulup, ḳizning aldioʏa elip kelindi. Ḳiz buni anisining aldioʏa
apardi. [12] Yəḥyaning muhlisliri bolsa berip, jəsətni elip dəpnə ḳildi; andin berip Əysaoʏa bu ix-
larni həwər ḳildi.

Əysaning bəx ming kixini toyoʏuzuxi

Mar. 6:30-44; Luqa 9:10-17; Yuḥ. 6:1-14

[13] Əysa bu həwərni anglap, əzi yaloʏuz pinḥan bir jayoʏa ketəy dəp bir kemigə olturup u yərdin
ayrildi. Halayiḳ buning həwirini tapḳanda, ətraptiki xəḥərlərdin kelixip, uning kəynidin piyadə
mangdi. [14] U ḳiroʏaḳḳa qiḳip kətkinidə, zor bir top adəmlərni kərüwidi, ularoʏa iq aoʏritip,
ularning aoʏriḳlirini saḳaytti.
[15] Kəq kirgəndə, muhlisliri uning yenioʏa kelip: — Bu qəl bir jay ikən, waḳitmu bir yərgə berip ḳaldi.
Halayiḳni yoloʏa seliwətkən bolsang, andin ular kəntlərgə berip əzlirigə ozuḳ setiwalsun, — dedi.
[16] Lekin Əysa ularoʏa: — Ularning ketixining ḥajiti yoḳ, əzünglar ularoʏa ozuḳ beringlar, — dedi.

14:1 «Ḥerod ḥakim» — «ḥakim» grek tilida «tetrarḳ» deyilidu. Bu səz «zeminning təttin birini idarə ḳiloʏuqi» degənni bildüridu. Rim imperiyəsi Pələstinni tət ḳisimoʏa bəlgən bolup, hərbir ḳismining «tetrarḳ»i bar idi.
–Ḥerodning toluḳ ismi «Ḥerod Antipas» bolup, bəzi yərlərdə «Ḥerod padixaḥ» yaki «Ḥerod han» dəp atilidu. U Galiliyəgə ḥəkümranliḳ ḳilatti. Uning akisi «Ḥerod Arhelaus» idi (2:22).
–«Ḥerodlar» tooʏruluḳ «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
14:1 Mar. 6:14; Luqa 9:7.
14:3 «Ḥerod... əgəy akisi Filipning ayali Ḥerodiyəning wəjidin Yəḥyani tutḳun ḳilip, zindanoʏa taxlioʏanidi» — Yəḥyani tutux «Ḥerodiyəning wəjidin» — Ḥerod bəlkim Ḥerodiyəning biwasitə təlipidin xundaḳ ḳiloʏan boluximu mumkin.
–Ḥerod əgəy akisi Filipning ayali Ḥerodiyəni Filiptin tartiwelip andin uni ajrixixḳa ḳayil ḳilip, Ḥerodiyə bilən əzi toy ḳiloʏanidi.
14:3 Mar. 6:17; Luqa 3:19.
14:4 «Bu ayalni tartiwelixing Təwrat ḳanunioʏa hilaptur» — «Law.» 16:18, 20:21də, birsining aka yaki ukisi ḥayat əḥwalda, birining ayalini yənə biri əz əmrigə elixḳa bolmaydu, dəp bəlgiləngən.
14:4 Law. 18:16.
14:5 Mat. 21:26.
14:6 «ayali Ḥerodiyəning ḳizi otturioʏa qiḳip ussul oynap bərdi» — «Ḥerodiyəning ḳizi» — Ḥerodiyəning burunḳi eridin boloʏan ḳizi.
14:6 Yar. 40:20; Mar. 6:21.
14:7 Ḥak. 11:30.
14:9 «Padixaḥ buningoʏa ḥəsrət qəkkən bolsimu,...» — Ḥerod ḥakim bəzidə «padixaḥ» deyilətti.
14:13 Mat. 12:15; Mar. 6:31; Luqa 9:10.
14:14 Mat. 9:36; Yuḥ. 6:5.
14:15 Mar. 6:35; Luqa 9:12.

17 Lekin muhlislar:
— Bizdə bəx nan bilən ikki danə beliқtin baxқa ҳeq nərsə yoқ, — deyixti.
18 U: — Ularni manga elip kelinglar, dedi.
19 U halayiқni qəplükning üstidə olturuxқa buyruoɣandin keyin, bəx nan bilən ikki beliқni қolioɣa elip, asmanoɣa қarap Hudaoɣa təxəkkür eytti. Andin nanlarni oxtup muhlislirioɣa bərdi, muhlisliri halayiққa üləxtürüp bərdi. 20 Ҳəmməylən yəp toyundi. Muhlislar exip қaloɣan parqilarni liқ on ikki sewətkə teriwaldi. 21 Ozuқlanoɣanlarning sani ayallar wə balilardin baxқa təhminən bəx ming kixi idi.

Su üstidə mengix

Mar. 6:45-52; Yuh. 6:16-21

22 Arқidila, u muhlislirini kemigə olturoɣuzup: Өzüm bu halayiқni yoloɣa seliwetimən, silər angoɣuqə dengizning қarxi қiroɣiқioɣa ətüp turunglar, dəp buyrudi. 23 Halayiқni yoloɣa seliwətkəndin keyin, u dua қilix üqün өzi hilwət taoɣқa qiқti. Kəq kirgəndimu u yərdə yaloɣuz қaldi. 24 Bu qaoɣda, kemə қiroɣaқtin heli kəp qaқirim yürgənidi, lekin xamal қarxi yənilixidin qiқiwatқaqқa, kemə dolқunlar iqidə qayқilip turatti.
25 Keqə tətinqə jesək waқtida, u dengizning üstidə mengip, muhlisliri tərəpkə kəldi. 26 Muhlislar uning dengizning üstidə mengip keliwatқanliқini kərüp, alaқzadə bolup: — Alwasti ikən! — dəp қorқup quқan selixti.
27 Lekin Əysa dərҳal ularoɣa:
— Yürəklik bolunglar, bu mən, қorқmanglar! — dedi.
28 Petrus buningoɣa jawabən:
— I Rəb, bu sən bolsang, su üstidə mengip yeningoɣa beriximoɣa əmr қiloɣaysən, — dedi.
29 Kəl, — dedi u.
Petrus kemidin qüxüp, su üstidə mengip, Əysaoɣa қarap ketiwatatti; 30 lekin boranning қattiқ qiқiwatқanliқini kərüp қorқup, suoɣa qəküxkə baxlidi: — Rəb, meni қutқuzuwaloɣaysən! — dəp warқiridi.
31 Əysa dərҳal қolini uzitip, uni tutuwaldi wə uningoɣa:
— Əy ixənqi ajiz bəndə, nemixқa guman қilding? — dedi.
32 Ular kemigə qiққanda, xamal tohtidi. 33 Kemidə olturoɣanlar uning aldioɣa kelip səjdə қilip:
— Bərҳək, sən Hudaning Oоɣli ikənsən, — deyixti.

Əysaning Ginnisarəttə bimarlarni saқaytixi

Mar. 6:53-56

34 Ular dengizning қarxi təripigə ətkəndə, Ginnisarət yurtida қurуқluққa qiқti. 35 U yərdiki adəmlər uni tonup қelip, ətraptiki barliқ jaylaroɣa həwər əwətti; xuning bilən kixilər barliқ bimarlarni uning aldioɣa elip kəldi; 36 ular uningdin bimarlarning ҳeqbolmioɣanda uning tonining pexigə bolsimu қolini təgküzüwelixioɣa yol қoyuxini ətündi. Uningoɣa қolini təgküzgənlərning ҳəmmisi səllimaza saқaydi.

14:19 1Sam. 9:13.
14:20 «Muhlislar exip қaloɣan parqilarni liқ on ikki sewətkə teriwaldi» — grek tilida «Ular exip қaloɣan parqilarni... teriwaldi». Muhlislar ikənliki «Mat.» 16:9-10-də ispatlinidu. **«liқ on ikki sewətkə teriwaldi»** — «sewət» grek tilida «қol sewət» — demək, bir adəm ikki қollap kətürələydioɣan sewət.
14:22 Mar. 6:45; Yuh. 6:17.
14:23 Mar. 6:46; Yuh. 6:15.
14:24 «kemə қiroɣaқtin heli kəp qaқirim yürgənidi» — yaki «kemə dengiz otturisida yürgəndidi...».
14:25 «keqə tətinqə jesək waқtida...» — bir keqə tət jesəkkə bəlünətti; xunga bu waқit tang atay degən waқit idi.
14:34 Mar. 6:53.

Ən'ənimiz muḥimmu yaki Hudaning əmri muḥimmu — insanni nemə napak ḳilidu?

Mar. 7:1-23

15 [1] Bu qaoŋda, Təwrat ustazliridin wə Pərisiylərdin bəziliri Yerusalemdin kelip Əysaning aldioŋa berip: [2] — Muhlisliring nemixḳa ata-bowilirimizning ən'ənilirigə hilapliḳ ḳilidu? Qünki ular ḳollirini yumay tamaḳ yəydikənoŋu, — dedi.
[3] Lekin u ularoŋa mundaḳ jawab bərdi:
— Silərqu, silər nemixḳa ən'ənimizni saḳlaymiz dəp Hudaning əmrigə hilapliḳ ḳilisilər? [4] Qünki Huda: «Ata-anangni ḥərmət ḳil» wə «Atisi yaki anisini ḥaḳarətligənlər ölümgə məḥkum ḳilinsun» dəp əmr ḳiloŋan. [5] Lekin silər: — Ḥərḳandaḳ kixi «Atisi yaki anisioŋa: — Mən silərgə yardəm bərgüdək nərsilərni alliḳaqan Hudaoŋa atiwəttim — desila, [6] uning ata-anisioŋa ḥərmət-wapadarliḳ ḳilix məjburiyiti ḳalmaydu, — dəysilər. Buning bilən ən'ənənglarni dəp, Hudaning əmrini yoḳḳa qiḳiriwəttinglar. [7] Əy sahtipəzlər! Yəxaya pəyoŋəmbər bərgən muxu bexarət toptooŋra silər tooŋruluḳ ikən: —
[8] «Muxu həlḳ aoŋzida meni ḥərmətligini bilən,
Biraḳ ḳəlbi məndin yiraḳ.
[9] Ular manga biḥudə ibadət ḳilidu.
Ularning əgətkən təlimliri pəḳət insanlardin qiḳḳan pətiwalarla, halas».

Ḥəḳiḳiy napaklik

[10] Andin u halayiḳni yenioŋa qaḳirip, ularoŋa:
— Ḳulaḳ selinglar ḥəm xuni qüxininglarki, [11] insanni napak ḳilidioŋini aoŋzidin kiridioŋini əməs, bəlki aoŋzidin qiḳidioŋinidur, — dedi.
[12] Keyin muhlisliri uning aldioŋa kelip:
— Sening bu səzüngni Pərisiylər anglap, uningdin bizar bolup rənjigənlikini bildingmu? — dedi.
[13] Lekin u mundaḳ jawab ḳayturdi:
— Ərxtiki Atam tikmigən ḥərḳandaḳ əsümlük yiltizidin yulunup taxlinidu. [14] Silər ularoŋa pisənt ḳilmanglar; ular korlaroŋa yol baxlaydioŋan korlardur. Əgər kor koroŋa yol baxlisa, ḥər ikkisi orioŋa qüxüp ketidu.
[15] Lekin Petrus uningoŋa:
— Baya eytḳan təmsilni bizgə qüxəndürüp bərgəysən, — dedi.

15:1 Mar. 7:1.
15:4 «Ata-anangni ḥərmət ḳil» wə «atisi yaki anisini ḥaḳarətligənlər ölümgə məḥkum ḳilinsun» — bu əmrlər Təwrat «Mis.» 20:12, 17, «Law.» 20:9 wə «Ḳan.» 5:16də hatirilinidu.
15:4 Mis. 20:12; 21:17; Law. 20:9; Ḳan. 5:16; Pənd. 20:20; Əf. 6:2.
15:6 «uning ata-anisioŋa ḥərmət-wapadarliḳ ḳilix məjburiyiti ḳalmaydu, — dəysilər. Buning bilən ən'ənənglarni dəp, Hudaning əmrini yoḳḳa qiḳiriwəttinglar» — Məsiḥning səzigə ḳarioŋanda «Hudaoŋa atioŋan təəlluḳatlar» tehi atioŋuqi kixining ḳolida turoŋanda, ulardin paydiliniwərsə bolatti. Xu kixi bəlkim Təwrat ustazlirining ḳollixi bilən «dunyadin kətkinimdin keyin...» yaki «məlum bir məzgildin keyin...» «ibadəthanioŋa tapxurimən» dəp ḳəsəm ḳiloŋan bolsa kerək. Yəhudiylarning tarihiy hatiriliridə xuningoŋa ohxax kəpligən misallar tepilidu.
–Pərisiylər əgətkən xu ḥiylə-mikir: «Mal-mülküngni Hudaoŋa ataloŋan («ḳurban ḳiloŋan») ḳiloŋan bolsang, ata-anangdin həwər almisang bolidu» əməs, bəlki «(xundaḳ ḳiloŋan bolsang) **həwər elixingoŋa bolmaydu**» degəndək. Ular xübḥisizki ahirida bu ixtin məlum bir payda kəridu, əlwəttə.
15:6 Mar. 7:13; 1Tim. 4:3; 2Tim. 3:2.
15:8 Yəx. 29:13; Əz. 33:31; Mar. 7:6.
15:9 «... Ular manga biḥudə ibadət ḳilidu. Ularning əgətkən təlimliri pəḳət insanlardin qiḳḳan pətiwalarla, halas» — (8-9-ayətlər) «Yəx.» 29:13.
15:9 Yəx. 29:13; Mar. 7:6, 7; Kol. 2:18, 20, 22.
15:10 Mar. 7:14.
15:11 Ros. 10:15; Rim. 14:17,20; Tit. 1:15.
15:13 Yuḥ. 15:2.
15:14 Yəx. 42:19; Luḳa 6:39.
15:15 Mar. 7:17.

16 Lekin u: — Silərmu tehiqə qüxənqigə eriximidinglar?! — dedi. 17 Eoɣizoɣa kirgən barlik nərsilərning axkazan arkilik tərət bolup qikip ketidioɣanlikini tehi qüxənməmsilər? 18 Lekin eoɣizdin qikidioɣini kəlbtin qikidu, insanni napak kilidioɣinimu xudur. 19 Qünki yaman oylar, katillik, zinahorluk, buzukqilik, ooɣrilik, yaloɣan guwahlik wə təhmət katarliklar kəlbtin qikidu. 20 Insanni napak kilidioɣanlar mana xulardur; yuyulmioɣan kollar bilən tamak yeyix insanni napak kilmaydu.

Yat əllik ayalning etikadi

Mar. 7:24-30

21 Əysa u yərdin qikip, Tur wə Zidon xəhərlirining ətrapidiki yurtlaroɣa bardi. 22 Mana, u qət yərlərdin kəlgən kananiy bir ayal uning aldioɣa kelip:
— I Rəb! Dawutning ooɣli, ḥalimoɣa rəḥim kiloɣaysiz! Kizimoɣa jin qaplixiwaloɣanikən, kiynilip ketiwatidu! — dəp uningoɣa nida kilip zarlidi.
23 Lekin u u ayaloɣa bir eoɣizmu jawab bərmidi. Muhlisliri uning yenioɣa kelip:
— Bu ayalni yoloɣa salsang! Qünki u kəynimizdin əgixip yalwurup nida kiliwatidu, — dedi.
24 Əmdi u jawab berip:
— Mən pəkət yoldin tenigən koy padiliri boloɣan Israil jəmətidikilərgə əwətilgənmən, — dedi.
25 Əmma ḥelikі ayal uning aldioɣa kelip səjdə kilip:
— Rəb, manga yardəm kiloɣaysən! — dəp yalwurdi.
26 U uningoɣa:
— Balilarning nenini kiqik itlaroɣa taxlap berix yahxi əməs, — dedi.
27 Lekin ḥelikі ayal:
— Durus, i Rəb, birak ḥətta itlarmu hojayinining dastihinidin qüxkən uwaklarni yəydioɣu, — dedi.
28 Xuning bilən Əysa uningoɣa:
— Əy hanim, ixənqing küqlük ikən! Tiliginingdək bolsun! — dedi. U ayalning kizi xuan sakiyip kətti.

Nuroɣun kesəllərning sakaytilixi

29 Əysa u yərdin qikip, Galiliyə dengizining boyidin ətüp, taoɣka qikip olturdi. 30 Uning aldioɣa top-top halayik yioɣildi. Ular tokur, karioɣu, gaqa, qolak wə nuroɣun baxka hil kesəllərnimu elip kelip, uning ayioɣi aldioɣa koyuxti; u ularni sakaytti. 31 Xuning bilən halayik gaqilarning səzliyələydioɣan boloɣanlikini, qolaklarning sakayoɣinini, tokurlarning mangoɣanlikini wə karioɣularning kəridioɣan boloɣanlikini kərüp, ḥəyran boldi wə Israilning Hudasini uluoɣlidi.

Tət ming adəmning toyoɣuzuluxi

Mar. 8:1-10

32 Andin Əysa muhlislirini yenioɣa qakirip:

15:19 Yar. 6:5; 8:21; Pənd. 6:14; Yər. 17:9.
15:21 «Əysa u yərdin qikip, Tur wə Zidon xəhərlirining ətrapidiki yurtlaroɣa bardi» — u yər «qətəlliklər» turuwatkan rayon bolup, Məsiḥning xu yərgə berixtiki məkşiti, əz həlkidin bir wakit ayrilip aram elixtin ibarət bolsa kerək.
15:21 Mar. 7:24.
15:24 Mat. 10:6; Ros. 13:46.
15:26 «Balilarning nenini kiqik itlaroɣa taxlap berix yahxi əməs» — Məsiḥ bu yərdə əzining dəsləpki wəzipisini, Yəhudiylaroɣa hux həwər yətküzüx, dəp təkitləydu. «Kiqik itlar» bəlkim ḥakarətlik səz bolmay, əydiki arzuluk pistilirini kərsitidu. Bu muḥim wəkə tooɣrisida «koxumqə səz»imizni kerüng.
15:29 Mar. 7:31.
15:30 Yəx. 29:18; 35:5; Mat. 11:5; Luka 7:22.

— Bu halayikka iqim aoɣriydu; qünki ular üq kündin beri yenimda boldi, yegüdək bir nərsisimu ḳalmidi. Ularni əylirigə aq ḳayturuxni halimaymən, yolda ḥalidin ketixi mumkin, — dedi.
33 Muhlislar uningoɣa:
— Bu qəldə bunqiwala adəmni toyoɣuzoɣudək kəp nanni nədin tapimiz? — deyixti.
34 Əysa ulardin: Ḳanqə neninglar bar? — dəp soridi.
— Yəttə nan bilən birnəqqə tal kiqik belik bar, — deyixti ular.
35 Buning bilən u halayikni yərdə olturuxka buyrudi. 36 Andin, yəttə nan bilən belikларni ḳolioɣa elip Hudaoɣa təxəkkür eytip, ularni oxtup muhlislirioɣa bərdi, muhlislar halayikka üləxtürdi.
37 Ḥəmməylən toyoɣuqə yedi; andin muhlislar exip ḳaloɣan parqilarni yioɣip yəttə qong sewətni toxkuzdi. 38 Tamak yegənlərning sani balilar wə ayallardin baxka tət ming kixi idi. 39 U halayikni yoloɣa saloɣandin keyin, kemigə qüxüp, Magadan yurtining qət yərlirigə bardi.

Pərisiylərning «məjizilik alamət» kərsitixni tələp ḳilixi

Mar. 8:11-13; Luka 12:54-56

16 1 Əmdi pərisiylər bilən Sadukiylar uni sinax məksitidə yenioɣa kelip, uningdin bizgə asmandin məjizilik bir alamət kərsətsəng, dəp tələp ḳilixti.
2 Birak Əysa ularoɣa mundak dedi:
— Kəqkurun silər ḳizil xəpəkni kərgininglarda, «Ḥawa ətə oquk bolidu» dəysilər. 3 wə ətigəndə: «Bügün boran qikidu, qünki asmanning rənggi ḳizil ḥəm tutuk», dəysilər. Asman rənggiroyini pərk etələysilər-yu, lekin bu zamanda yüz beriwatkan alamətlərni pərk etəlməysilər!
4 Rəzil ḥəm zinahor bu dəwr «məjizilik bir alamət»ning kəristilixini istəp yüridu. Birak bu dəwrdikilərgə «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»din baxka ḥeqkandak məjizilik alamət kərsitilməydu.
Andin u ularni taxlap qikip kətti.

«Eqitkü» boloɣan eziktu təlimdin ḥoxyar bolux

Mar. 8:14-21

5 Muhlisliri dengizning u ḳetioɣa ətkinidə, nan eliwelixni untuoɣanidi. 6 Əysa ularoɣa:
— Ḥoxyar bolunglar, Pərisiylər bilən Sadukiylarning eqitkusidin eḥtiyat ḳilinglar, — dedi.
7 Muhlislar əzara mulaḥizilixip:
— Nan əkəlmigənlikimiz üqün buni dəwatsa kerək, — deyixti.
8 Əysa ularning nemə deyixiwatkanlikini bilip mundak dedi:
— Əy ixənqi ajizlar! Nemə üqün nan əkəlmigənlikinglar tooɣrisida mulaḥizə ḳilisilər? 9 Tehiqə qüxənmidinglarmu? Bəx nan bilən bəx ming kixining toyoɣuzuloɣanliki, ḳanqə sewət ozuk

---

15:32 Mar. 8:1.
15:36 1Sam. 9:13.
16:1 **«Pərisiylər bilən Sadukiylar»** — «Pərisiylər» bolsa Təwrat ḳanunioɣa ḳatmu-ḳat türlük baxka ḳaidə-nizamlarni ḳoxkan ḳattik tələpqan diniy ekim idi. «Sadukiylar» degən diniy ekimining bəzi tərəpliri ularoɣa ohxax boloɣini bilən, lekin ular Təwrattiki pəyoɣəmbərlər ḳisimlirini ḳobul ḳilmay, pəkət Təwrattiki 1-5-ḳisimlarni (yəni Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan ḳisimlar)ni ḳobul ḳiloɣan. Ular «ḳiyamət küni», xundakla insanlarning ahirəttə ələmdin tirilixini etirap ḳilmaytti. Adəttə «Pərisiylər» wə «Sadukiylar» bir-birigə düxmənlixip yürətti, lekin ular Əysani bir tərəp ḳilix üqün birləxkənidi. **«bizgə asmandin məjizilik bir alamət kərsətsəng»** — ular tələp ḳiloɣan «məjizilik alamət», Əysaning ḥəkikiy Məsiḥ ikənlikini ispatlaydioɣan bir karamətni kərsitidu, əlwəttə.
16:1 Mat. 12:38; Mar. 8:11; Luka 11:29; 12:54; Yuḥ. 6:30.
16:2 Luka 12:54.
16:4 **«Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»** — 12:39-40-ayətlərgə ḳaralsun. «Bu zamanda yüz beriwatkan alamətlər» tooɣrisida «ḳoxumqə səz»imizningmu kerüng.
16:4 Yun. 2:1; Mat. 12:39; Luka 11:29.
16:6 Mar. 8:15; Luka 12:1.

yioɣiwaloɣanlikinglar esinglardin qiktimu?. [10] Yättə nan bilən tət ming kixining toyoɣuzuloɣanliki, yənə kanqə qong sewət ozuk yioɣiwaloɣanlikinglarmu esinglardin qiktimu?. [11] Silər kandakmu mening silərgə: «Pərisiylər bilən Sadukiylarning eqitkusidin ehtiyat kilinglar» deginimning nan tooɣruluk əməslikini qüxənməysilər?
[12] Muhlislar xundila uning nandiki eqitkudin əməs, bəlki Pərisiylər bilən Sadukiylarning təlimidin ehtiyat kilixni eytkanlikini qüxinip yətti.

Petrusning Əysani Məsih dəp tonuxi

Mar. 8:27-30; Luka 9:18-21

[13] Əysa Kəysəriyə-Filippi rayonioɣa kəlginidə, u muhlisliridin:
Kixilər mən Insan'ooɣlini kim dəp bilidikən? — dəp soridi.
[14] Muhlisliri:
— Bəzilər seni qəmüldürgüqi Yəhya, bəzilər Ilyas pəyoɣəmbər wə yənə bəzilər Yərəmiya yaki baxka pəyoɣəmbərlərdin biri dəp bilidikən, — dəp jawab bərdi.
[15] U ulardin:
— Əmdi silərqu? Silər meni kim dəp bilisilər? — dəp soridi.
[16] Simon Petrus:
— Sən Məsih, mənggülük hayat Hudaning Ooɣli ikənsən, — dəp jawab bərdi.
[17] Əysa uningoɣa:
— Bəhtliksən, i Yunus ooɣli Simon! Buni sanga ayan kiloɣuqi heq ət-kan igisi əməs, bəlki ərxtiki Atamdur. [18] Mən sanga xuni eytayki, sən bolsang Petrusdursən. Mən jamaitimni bu uyultax üstigə kurimən. Uning üstidin təhtisaraning dərwazilirimu oɣalib kelalməydu. [19] Ərx padixahlikining aqkuqlirini sanga tapxurimən; sən yər yüzidə nemini baoɣlisang ərxtimu baoɣlanoɣan bolidu, sən yər yüzidə nemini koyup bərsəng, ərxtimu koyup berilgən bolidu, — dedi.
[20] Bu səzlərni eytip bolup, u muhlisliroɣa əzining Məsih ikənlikini heqkimgə tinmaslikni tapilidi.

Əysaning əlüp tirilidioɣanlikini aldin eytixi

Mar. 8:31-9:1; Luka 9:22-27

[21] Xu wakittin baxlap, Əysa muhlisliroɣa əzining Yerusalemoɣa ketixi, aksakallar, bax kahinlar wə Təwrat ustazliri təripidin kəp azab-okubət tartixi, əltürülüxi mukərrər boloɣanlikini, xundakla üqinqi küni tirildürülidioɣanlikini ayan kilixka baxlidi.
[22] Xuning bilən Petrus uni bir qətkə tartip, uni əyibləp:

16:9 Mat. 14:17; Mar. 6:38; Luka 9:13; Yuh. 6:9.
16:10 Mat. 15:34.
16:13 Mar. 8:27; Luka 9:18.
16:14 Mat. 14:2.
16:16 «... Mənggülük hayat Hudaning ooɣli» — grek tilida «tirik Hudaning Ooɣli». «Tirik Huda» degən ibarə Hudani hayat, «əlük but əməs», həkikiy Huda dəp təkitləydu.
16:16 Yuh. 6:69.
16:17 «... Yunus ooɣli Simon!» — grek tilida «... Simon bar-ionah» («Yunusning ooɣli»). Bu Yunus Təwrattiki pəyoɣəmbər Yunus əməs; lekin kizik bir ix xuki, Petrus wə Yunus pəyoɣəmbərning kəp ortak yərliri bar.
16:17 Mat. 11:25.
16:18 «Sən bolsang Petrusdursən. Mən jamaitimni bu uyultax üstigə kurimən....» — «Petrus»ning mənisi «tax» bolup, u «jamaətning uli» əməs. Jamaətning uli bolsa Əysa eytkan «uyultax» bolup, u yaki əzini yaki əzigə baoɣlanoɣan iman-etikadini kərsitidu. «1Pet.» 2:4-9ni wə «koxumqə səz»imizni kərüng. **«təhtisaraning dərwaziliri»** — bəlkim kəqmə mənidə bolup, «ölümning küqi», «jin-xəytanlarning küqliri»ni kərsitixi mumkin.
16:18 Zəb. 118:22; Yəx. 28:16; 33:20; Yuh. 1:43; 1Kor. 3:11.
16:19 «ərx padixahlikining aqkuqlirini sanga tapxurimən; sən yər yüzidə nemini baoɣlisang ərxtimu baoɣlanoɣan bolidu,...» — bu muhim səz tooɣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
16:19 Mat. 18:18; Yuh. 20:22.
16:21 Mat. 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luka 9:22; 18:31; 24:7.

— Ya Rəb, sanga rəḥim kilinoɣay! Bexingoɣa bundak ixlar kət'iy qüxməydu! — dedi.
23 Lekin u burulup Petruska karap:
— Arkamoɣa ət, Xəytan! Sən manga putlikaxangsən, sening oylioɣanliring Hudaning ixliri əməs, insanning ixliridur, — dedi.
24 Andin Əysa muhlislirioɣa mundak dedi:
Kimdəkim manga əgixixni halisa, əzidin waz keqip, əzining krestini kətürüp manga əgəxsun!
25 Qünki əz jenini kutkuzmakqi boloɣan kixi qokum jenidin məḥrum bolidu, lekin mən üqün əz jenidin məḥrum boloɣan kixi uningoɣa erixidu.
26 Qünki bir adəm pütün dunyaoɣa igə bolup jenidin məḥrum kalsa, buning nemə paydisi bolsun?! U nemisini jenioɣa tegixsun?! 27 Qünki Insan'ooɣli Atisining xan-xəripi iqidə pərixtiliri bilən kelix aldida turidu; wə u ḥəmmə adəmning əz əməllirigə tuxluk jawab kayturidu.
28 Mən silərgə xuni bərḥək eytip koyayki, bu yərdə turoɣanlarning arisidin ölümning təmini tetixtin burun jəzmən Insan'ooɣlining əz padixaḥliki bilən kəlgənlikini kəridioɣanlar bardur.

Əysaning julalikta kərünüxi

Mar. 9:2-13; Luka 9:28-36

17 1 Wə altə kündin keyin, Əysa Petrus, Yakup wə Yakupning inisi Yuḥannani ayrip elip, egiz bir taoɣka qikti. 2 U yərdə uning siyaki ularning kəz aldidila əzgirip, yüzi kuyaxtək parlidi, kiyimliri nurdək ap'ak bolup qaknidi. 3 Wə mana, muhlislaroɣa Musa wə Ilyas pəyoɣəmbərlər uning bilən səzlixiwatkan ḥalda kəründi. 4 Xuning bilən Petrus Əysaoɣa:
— I Rəb, bu yərdə boloɣinimiz nemidegən yahxi! Halisang, birini sanga, birini Musaoɣa, yənə birini Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli! — dedi.

16:23 «Arkamoɣa ət, Xəytan!...» — Məsiḥ bu ayəttə «Xəytan» degən bu səzini birinqidin «düxmən» degən mənidə ixlitip, əzining düxmini bolup kaloɣan Petruska eytidu. Ikkinqidin, Xəytan əzi Petrus arkilik Əysaoɣa putlikaxang bolmakqi idi.
16:23 2Sam. 19:22.
16:24 «kimdəkim manga əgixixni halisa, əzidin waz keqip, əzining krestini kətürüp manga əgəxsun!» — 10:38ni, xundakla uningdiki izaḥatnimu kərüng.
16:24 Mat. 10:38; Mar. 8:34; Luka 9:23; 14:27.
16:25 «Qünki əz jenini kutkuzmakqi boloɣan kixi qokum jenidin məḥrum bolidu, lekin mən üqün əz jenidin məḥrum boloɣan kixi uningoɣa erixidu» — grek tilida «jan» wə «ḥayat» birla səz bilən ipadilinidu. «Əz jeni» muxu yərdə pəkət adəmning ḥayatinila əməs, bəlki barlik etikadi boloɣanlaroɣa muyəssər kilinoɣan mənggülük roḥiy bəhtni wə mirasini kərsitidu.
16:25 Mat. 10:39; Mar. 8:35; Luka 9:24; 17:33; Yuḥ. 12:25.
16:26 «Qünki bir adəm pütün dunyaoɣa igə bolup jenidin məḥrum kalsa, buning nemə paydisi bolsun?! U nemisini jenioɣa tegixsun?!» — yukiriki izaḥatta eytiloɣandək, «əz jeni» muxu yərdə pəkət adəmning ḥayatinila əməs, bəlki barlik etikadqi boloɣanlaroɣa muyəssər kilinoɣan mənggülük roḥiy bəhtni wə mirasini kərsitidu, əlwəttə.
16:26 Zəb. 49:6-12; Mar. 8:37; Luka 9:25.
16:27 Ayup 34:11; Zəb. 62:12; Mat. 24:30; 25:31; 26:64; Rim. 2:6.
16:28 «Bu yərdə turoɣanlarning arisidin ölümning təmini tetixtin burun...» — «ölümning təmini tetix» grek tilida «ölümni tetix» dəp ipadilinidu. **«bu yərdə turoɣanlarning arisidin ölümning təmini tetixtin burun jəzmən Insan'ooɣlining əz padixaḥliki bilən kəlgənlikini kəridioɣanlar bardur»** — bizningqə 16:28-ayəttiki səzning muḥim mənisi 17-babta təswirlənggən karamət ixlarni kərsitidu. Baxka alimlar u: (1) Əysa ələtürülgəndin keyin muhlislirioɣa kayta kərünüxi bilən; (2) Mukəddəs Roḥning kelixi bilən; (3) Məsiḥning xəripi jamaəttə ayan kilinixi bilən; (4) Əysaning dunyaoɣa kaytip kelixi bilən əməlgə axuruldi, dəp karaydu.
–Yukiriki (1)-, (2)-, (3)-pikir səl orunluk boloɣini bilən, lekin Əysaning «bu yərdə turoɣanlarning **arisidin**... kəridioɣanlar bar» deginidin karioɣanda, **bəzi** rosullar bu ixni kəridu, xunga muḥim əməlgə axuruluxi 17-babtiki «Əysaning julalikta kərünüxi» degən ixtur, dəp karaymiz.
16:28 Mar. 9:1; Luka 9:27.
17:1 Mar. 9:2; Luka 9:28; 2Pet. 1:17.
17:4 «Halisang, ... bu yərgə üq kəpə yasayli!» — yaki «halisang, ... bu yərgə üq kəpə yasay!». Bu səz wə pütün wəkə tooɣuluk yənə «koxumqə səz»imizni kərüng.

5 Uning gepi tügiməyla, mana nurluk bir bulut ularni kapliwaldi. Mana, buluttin: «Bu Mening
səyümlük Oolumdur, Mən uningdin hursənmən. Uningola kulak selinglar!» degən awaz
anglandi.
6 Muhlislar buni anglap əzlirini yərgə taxlap düm yetip wəhimigə qüxti. 7 Birak Əysa kelip,
ularola kolini təgküzüp:
Kopunglar, korkmanglar, — dedi. 8 Ular bexini kətürüp kariwidi, Əysadin baxka heqkimni
kərmidi.
9 Taoldin qüxüwetip, Əysa ularola:
— Insan'ooli ölümdin tirildürülmigüqə, bu alamət kərünüxni heqkimgə eytmanglar, — dəp
tapilidi.
10 Andin muhlisliri uningdin:
— Təwrat ustazliri nemə üqün: «Ilyas pəyoləmbər Məsih kelixtin awwal kaytip kelixi kerək»
deyixidu? — dəp soraxti.
11 U ularola jawabən:
— Ilyas pəyoləmbər dərwəkə Məsihtin awwal kelidu, həmmə ixni orniola kəltüridu. 12 Əmma mən
silərgə xuni eytip koyayki, ilyas allikaqan kəldi, lekin kixilər uni tonumidi, bəlki uningola haliolanqə
muamilə kildi. Xuningola ohxax, Insan'oolimu ularning kollirida azab qekix aldida turidu, — dedi.
13 Xu qaolda muhlislar uning qəmüldürgüqi Yəhya toorisida səzləwatkanlikini qüxəndi.

Jin qaplaxkan balining azad kilinixi

Mar. 9:14-29; Luka 9:37-43

14 Ular halayikning yeniola baroinida, bir kixi uning aldiola kelip, tizlinip:
15 Rəb, oolumola iqingni aoritkaysən! Qünki uning tutkaklik kesili bar boloqaqka, zor azab
qekiwatidu; qünki u daim otning yaki suning iqigə qüxüp ketidu. 16 Uni muhlisliringola elip
kəlgənidim, sakaytalmidi, — dedi.
17 Əysa jawabən: — Əy etikadsiz wə tətür dəwr, silər bilən kaqanoiqə turay?! Mən silərgə yənə
kaqanoiqə səwr kilay? — Balini aldimola elip kelinglar — dedi.
18 Xuning bilən Əysa jinola tənbih beriwidi, jin balidin qikip kətti, balimu xuan sakaydi.
19 Keyin, Əysa ayrim kaloanda, muhlislar uning yeniola kelip:
— Biz nemə üqün jinni kooliwetəlmiduk? — dəp soraxti.
20 U ularola: — Ixənqinglar bolmioanliki üqün. Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, silərdə
kiqa urukidək zərriqə ixənq bolsila, silər awu taoka: «Bu yərdin u yərgə kəq» desənglar, kəqidu;
xundakla silərgə mumkin bolmaydioan heq ix bolmaydu. 21 Birak, bundak jinlarni dua kilix wə
roza tutux bilən bolmisa həydigili bolmaydu — dedi.

17:5 Kan. 18:19; Yəx. 42:1; Mat. 3:17; Mar. 1:11; 9:7; Luka 3:22; 9:35; Ros. 3:22; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.
17:9 Mar. 9:9; Luka 9:36.
17:10 Mal. 3:23; Mat. 11:14; Mar. 9:11.
17:11 «Ilyas pəyoləmbər dərwəkə *Məsihtin* awwal kelidu, həmmə ixni orniola kəltüridu» — «Ilyasning awwal kelixi» wə uning «həmmini orniola kəltürüxi»ni kərsətkən bexarət wə baxka təpsilatliri Təwrat, «Mal.» 4:5-6də hatirilinidu.
17:14 Mar. 9:16; Luka 9:37.
17:15 «tutkaklik kesili» — grek tilida «ay (xari) təripidin uruloan» degən səz bilən ipadilinidu.
17:19 Mar. 9:28.
17:20 Mat. 21:21; Luka 17:6.
17:21 «Birak, bundak jinlarni dua kilix wə roza tutux bilən bolmisa həydigili bolmaydu» — bu ayət bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.

Əysaning yənə əlüxi wə tirilixi tooɣruluk eytixi

Mar. 9:30-32; Luka 9:43-45

22 Ular Galiliyə əlkisidə aylinip yürginidə, Əysa ularoɣa:
— Insan'ooɣli satkunluktin insanlarning kolioɣa tapxurulidu; 23 ular uni əltüridu, lekin üqinqi küni u tirilidu, — dedi. Buni anglap muhlislar eoɣir oɣəm-kayoɣuoɣa qəmüp kətti.

Ibadəthana beji tapxurux məsilisi

24 Andin ular Kəpərnahum xəhirigə kəlginidə, ibadəthana «ikki drakma» bejini yioɣkuqilar Petrusning yenioɣa kelip:
— Ustazinglar «ikki drakma»ni tələmdu? — dəp soridi.
25 Tələydu, — dedi Petrus.
Lekin u əygə kirgixigila, tehi bir nemə deməstila Əysa uningdin:
— Simon, seningqə bu dunyadiki padixahlar kimlərdin baj alidu? Əz pərzəntliridinmu, yaki yatlardinmu, — dəp soridi.
26 Petrus uningoɣa:
Yatlardin, — dewidi, Əysa uningoɣa:
— Undakta, pərzəntlər bajdin haliy bolidu. 27 Birak baj yioɣkuqilaroɣa putlikaxang bolmaslikimiz üqün, dengizoɣa berip karmakni taxla. Tutkan birinqi belikni elip, aoɣzini aqsang, tət drakmilik bir tənggə pul qikidu. Uni elip mən wə sən ikkimizning beji üqün ularoɣa bər, — dedi.

Ərx padixahlikida kim əng uluoɣ?

Mar. 9:33-37; Luka 9:46-48

18 1 Bu qaoɣda, muhlislar Əysaning yenioɣa kelip:
Ərx padixahlikida kim əng uluoɣ? — dəp soridi.
2 Əysa yenioɣa kiqik bir balini qakirip, uni otturida turoɣuzup, mundak dedi:
3 — Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, əz yolunglardin yenip, kiqik balilardək səbiy bolmisanglar, ərx padixahlikioɣa hərgiz kirəlməysilər. 4 Əmdi kim əzini bu kiqik balidək kiqik peil tutsa, u ərx padixahlikida əng uluoɣ bolidu. 5 Bundak kiqik bir balini mening namimda kobul kilsa, u meni kobul kiloɣan bolidu. 6 Lekin manga etikad kiloɣan bundak kiqiklərdin birini gunahka putlaxturoɣan hərkandak adəmni, u boynioɣa yooɣan tügmən texi esiloɣan halda dengizning tegigə qəktürüwetilgini əwzəl bolatti. 7 Insanni gunahka putlaxturidioɣan ixlar tüpəylidin bu dunyadikilərning halioɣa way! Putlaxturidioɣan ixlar mukərrər bolidu; lekin xu

---

17:22 Mat. 16:21; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luka 9:22,44; 18:31.
17:24 «... ibadəthana «ikki drakma» bejini yioɣkuqilar Petrusning yenioɣa kelip...» — «ibadəthana beji» muxu yərdə grek tilida «didrakma» (ikki «drakma» pul) deyilidu. «Didrakma» əsli birhil tənggə bolup, Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə Israildiki hər ər kixi hər yilda ibadəthanining ixliri üqün «yerim xəkəl» (bir didrakma) tapxurux kerək idi. «Mis.» 30:13-16ni kərüng.
17:25 Mat. 22:21; Rim. 13:7.
17:27 «Birak baj yioɣkuqilaroɣa putlikaxang bolmaslikimiz üqün...» — Əysa wə Petrus ikkisi «padixahning pərzənti» bolup, Hudaning ibadəthanisioɣa baj təlaxtin haliy idi. Lekin baj yioɣkuqilar buni qüxənmigəqkə, ular təlimisə, bəlkim «Bu Əysa təkwadar əməs ikən, Məsih bolalmaydu» dəp kelixi, xundakla ular Əysaoɣa etikad baoɣlap, nijatka erixix pursitidin məhrum boluxi mumkin. **«tət drakmilik bir tənggə pul qikidu»** — «tət drakma tənggə» (grek tilida «stater») — 24-ayəttiki izahat okurmənlərning yadida bolsa kərələyduki, bu pul Əysa wə Petrusning bajni təlixi üqün dəl kerəklik pul idi.
18:1 Mar. 9:34; Luka 9:46; 22:24.
18:3 Mat. 19:14; 1Kor. 14:20; 1Pet. 2:2.
18:4 «Əmdi kim əzini bu kiqik balidək kiqik peil tutsa, u ərx padixahlikida əng uluoɣ bolidu» — «kiqik balilar» adəttə qongqilik kilmaydu wə əzini bilərmən kilip kərsətməydu wə bəlkim həmmidin muhim atisining səzigə xərtsiz ixinidu.
18:4 1Pet. 5:6.
18:5 Mar. 9:37; Luka 9:48; Yuh. 13:20.
18:6 Mar. 9:42; Luka 17:2.

putlaxturoɣuqi adəmning ḥalioɣa way!
[8] Əgər əmdi ḳolung yaki putung seni gunaḥḳa putlaxtursa, uni kesip taxliwət. Qünki ikki ḳolung yaki ikki putung bar ḥalda dozahtiki otḳa taxlanoɣiningdin kərə, qolaḳ yaki tokur ḥalda ḥayatlikḳa kirgining əwzəldur.
[9] Əgər kəzüng seni gunaḥḳa putlaxtursa, uni oyup əzüngdin neri taxliwət. Ikki kəzüng bar ḥalda dozahtiki otḳa taxlanoɣiningdin kərə, birla kəzüng bilən bolsimu ḥayatlikḳa kirgining əwzəldur.

Azoɣan ḳoy tooɣrisidiki təmsil

[10] — Bu səbiy kiqiklərning ḥeqbirigimu səl ḳaraxtin ḥezi bolunglar. Qünki xuni silərgə eytayki, ularning ərxtiki pərixtiliri ərxtiki Atamning jamalini ḥərdaim kərüp turidu.. [11] Qünki Insan'oɔɣli ḥalakətkə azoɣanlarni ḳutḳuzoɣili kəldi.
[12] Ḳandaḳ ḳaraysilər? Birawning yüz tuyaḳ ḳoyi bolup, uningdin biri ezip toptin qüxüp ḳalsa, u toḳsan toḳḳuz ḳoyni taoɣlaroɣa ḳoyup ḳoyup, ḥeliḳi azoɣan ḳoyini izdəydioɣu?. [13] Wə əgər uni tepiwalsa, mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, u ḳoy üqün boloɣan huxalliḳi azmioɣan toḳsan toḳḳuziningkidin zor bolidu. [14] Xuningoɣa ohxax, bu səbiy kiqiklərning ḥərḳandiḳining ḥalakətkə ezip ḳelixi ərxtiki Atanglarning iradisi əməstur.

Gunaḥ ətküzgən ḳerindaxḳa boloɣan muamilə

Luḳa 17:3

[15] — Əmdi əgər ḳerindixing sanga ziyan selip gunaḥ ḳilsa, uning yenioɣa berip ikkinglar haliy qaoɣda səwənlikini kərsitip ḳoy. Ḳerindixing səzüngni anglisa, uni ezixtin ḳayturuwaloɣan bolisən.. [16] Lekin anglimisa, yənə bir-ikki guwaḥqini elip, uning yenioɣa baroɣin. Xundaḳ ḳilip, ḥəmmə ix ikki-üq guwaḥqining səzi bilən ḳilinsun.. [17] Lekin əgər ḳerindixing ularning səzigimu ḳulaḳ salmisa, əḥwalni jamaətkə yətküzüp eytḳin. Əgər u jamaəttikilərgə ḳulaḳ salmisa, uni yat əllik yaki bajgir ḳatarida kərünglar.
[18] Mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, silər yər yüzidə nemini baoɣlisanglar, ərxtimu xu baoɣlanoɣan bolidu wə silər yər yüzidə nemini ḳoyup bərsənglar, ərxtimu ḳoyup berilgən bolidu.
[19] Mən yənə xuni silərgə bərḥəḳ eytip ḳoyayki, yər yüzidə aranglardin ikkisi əzliri tiligən bir ix tooɣruluḳ ḳəlbi bir bolup ḥərḳandaḳ nərsini tiləp dua ḳilsa, ərxtiki Atam ularning tilikini ijabət

---

18:7 «insanni gunaḥḳa putlaxturidioɣan ixlar tüpəylidin bu dunyadikilərning ḥalioɣa way! Putlaxturidioɣan ixlar muḳərrər bolidu; lekin xu putlaxturoɣuqi adəmning ḥalioɣa way!» — bu muḥim ayət üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
18:7 Mat. 26:24; Ros. 2:23; 4:27,28; 1Kor. 11:19.
18:8 Ḳan. 13:7; Mat. 5:29,30; Mar. 9:43.
18:10 Zəb. 34:7; Luḳa 15:3-7
18:11 «Qünki Insan'oɔɣli ḥalakətkə azoɣanlarni ḳutḳuzoɣili kəldi» — bu ayət bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.
18:11 Luḳa 19:10.
18:12 Luḳa 15:3.
18:15 Law. 19:17; Pənd. 17:10; Luḳa 17:3; Yaḳ. 5:19.
18:16 «ḥəmmə ix ikki-üq guwaḥqining səzi bilən ḳilinsun» — bu səz «Ḳan.» 19:15din nəḳil kəltürülgən.
18:16 Qəl. 35:30; Ḳan. 17:6; 19:15; Yuḥ. 8:17; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:28.
18:17 «Əgər u jamaəttikilərgə ḳulaḳ salmisa, uni yat əllik yaki bajgir ḳatarida kərünglar» — xu qaoɣda «yat əllik»lərning kəpinqisi butpərəs idi. «Bajgir»lar (Rim imperiyəsi üqün həlḳtin baj alidioɣan Yəḥudiylar) bolsa «Rim imperiyəgə setilip kətkən hainlar» dəp «iplas adəmlər»ning ḳatarida ḳarilatti.
18:17 1Kor. 5:9; 2Tes. 3:14.
18:18 «silər yər yüzidə nemini baoɣlisanglar, ərxtimu xu baoɣlanoɣan bolidu wə silər yər yüzidə nemini ḳoyup bərsənglar, ərxtimu ḳoyup berilgən bolidu» — bu səz 16:19-ayəttikigə ohxax, biraḳ axu yərdə yaloɣuz Petruska eytiloɣan. Biz Əysaning muxu sezliridə eytiloɣan ḥoḳuḳ pəḳət rosullaroɣila əməs, bəlki pütkül jamaətkə təwədur. Əysa tapxuroɣan bu ḥoḳuḳ: (1) jamaəttiki dualarda alaḥidə tiləx ḥoḳuḳini; (2) jamaət tərtipi boyiqə, gunaḥ sadir ḳilip, əmma towa ḳilmioɣan əzalarni qəkləx, jamaəttin qiḳirix yaki ularoɣa tərbiyə berix ḥoḳuḳini kərsitidu, dəp ixinimiz (17-ayət wə 19-20-ayətni, «1Kor.» 5:1-5, «2Kor.» 2:5-11ni kərüng).
18:18 Mat. 16:19; Yuḥ. 20:23.

қилиду. [20] Қунки икки яки үқәйлән мening namim билән қәйәрдә йиғилоған болса, мән xu йәрдә уларning arisida болимән.

Хәпқәт кәргүқи хәпқәтлик болuxи кәрәк

[21] Андин Петрус uning алдиға келип:
— I Рәb, қерindiximning manga ziyan селip өткүзгән қанқә қетimлиқ gunaһini кәқүрüxүm кәрәк? Йәттә қетimmu? — dedi.
[22] Әysa uningға mundaқ dedi:
—Мән sanga xuni eytip қoyayқi, йәттә қетim әмәс, йәtmix һәssә йәттә қетim! [23] Әrx padixaһliқi қakarliri билән һесаb-kitab қilmaқqi болған bir padixaһқa ohxaydu. [24] Һесаb-kitabni baxlioғinida, uningға on ming talant pul қәrzdar болған bir қakar кәltürülüptu. [25] Қakarning төligüдәk һеqnәrsisi bolmioғaqқa, hojisi қakarning өzini, hotun bala-қaқisi wә bar-yoқini setip, қәrzini төләxini buyruptu. [26] Xunga қakar uning aldida йәргә yiқilip bax urup: «Hojam, manga кәngqilik қilоғayla, мән pütün қәrzimni qoқum төләymән» дәp yalwuruptu. [27] Қakarning hojisi uningға iq aoғritip, uni қoyup berip, қәrzini кәқүрüm қiliptu.
[28] Lekin қakar u йәrdin қiқip, өzigә yüz dinar қәrzdar болған yәnә bir қakar buradirini uqritiptu. Uni tutuwelip, boynini booғup turup: «Қәrzni төlә!» дәptu. [29] Buning билән bu қakar buradiri йәргә yiқilip uningdin: «Manga кәngqilik қil, қәrzni qoқum қayturimән» дәp yalwuruptu. [30] Lekin u unimaptu wә: «Pütün қәrzni төlimigüқә zindanda yatisән» дәp uni zindanoғa taxlitiptu. [31] Bundaқ ixning yüz bәrgәnlikini кәrgән baxқa қakarlar intayin azablinip hojisining aldioғa berip, әһwalni baxtin-ahir sөzläp beriptu.
[32] Buning билән hojisi һеliқi қakarni қaқirtip: «Әy rәzil қakar! Manga yelinoғanliқing üqün xunqә кәp қәrzingning һәmmisini кәqүrdüm. [33] Мән sanga iq aoғritқinimdәk, sәnmu қakar buradiringgә iq aoғritixingoғa tooғra кәlmәmdu?!» дәptu. [34] Buning билән hojisi oғөzәplinip uni pütün қәrzini төläp boloғuqә adәm қiynioғuqi gundipaylarning қolida turuxқa tapxurup beriptu.
[35] Xuningoғa ohxax, әgәr һәrbiringlar өz қerindaxliringlarni qin dilinglardin кәqүrmisәnglar, әrxtiki Atammu silәrgә ohxax muamilә қilidu.

Талақ қилix тоoғрisida

Mar. 10:1-12

19 [1] Xundaқ boldiki, Әysa bu sөzlәrni eytip болоғandin keyin, Galiliyә өlkisidin ayrilip, Yәһudiyә өlkisining qәt yәrlirigә, yәni Iordan dәryasining u қetidiki yurtlaroғa bardi.
[2] Top-top adәmlәr uningға әgixip kәlgән bolup, u ularni xu yәrdila saқaytti.

18:20 «ikki yaki üq adәm mening namim bilән қәyәrdә yioғilоғan bolsa...» — grek tilida «ikki yaki üqәylән adәm mening namimoғa қәyәrdә yioғilоғan bolsa...».
18:20 Luқa 24:15,36.
18:21 Luқa 17:4.
18:22 «yattә қetim әmәs, yәtmix һassә yattә қetim!» — yaki «yattә қetim әmәs, yәtmix yattә қetim».
18:22 Mat. 6:14; Mar. 11:25; Kol. 3:13.
18:24 «on ming talant pul» — bir «talant» altun yaki kümüx tәnggә az degәndә bir ixqining yilliқ һaққining 17 һassisi bolup, 10000 talant һazir ottura һesab bilән bәlkim ikki milyard (ming milyon) dollarqә bolidu.
18:25 Mat. 5:25.
18:28 «yüz dinar қәrzdar» — xu waқitlarda «bir dinar» bir ixqining bir künlük һaққi bolup, yüz tәnggә bәlkim ottura һesab bilәn 1300 dollarqә bolatti.
18:34 «adәm қiynioғuqi gundipaylar» — muxu gundipaylarning adәttiki wәzipisi jinayәtqining jinayitini sürüxtә қilix üqün mәһbuslarni қiynax idi.
18:35 Mat. 6:14; Mar. 11:26; Yaқ. 2:13.
19:1 Mar. 10:1.

3 Əmdi bəzi Pərisiylər uning yenioɣa kelip uni kiltakka qüxürüx məkситidə uningdin:
— Bir adəmning hərkandak səwəbtin ayalini koyuwetixi Təwrat kanunioɣa uyoɣunmu? — dəp soridi.
4 Xuning bilən u jawabən mundak dedi:
— Təwrattin xuni okumidinglarmu, mukəddəmdə insanlarni Yaratkuqi ularni «Ər wə ayal kilip yaratti» wə 5 «Xu səwəbtin ər kixi ata-anisidin ayrilidu, ayali bilən birlixip ikkisi bir tən bolidu». 6 Xundak ikən, ər-ayal əmdi ikki tən əməs, bəlki bir tən bolidu. Xuning üqün, Huda koxkanni insan ayrimisun.
7 Pərisiylər uningdin yənə:
— Undakta, Musa pəyoɣəmbər nemə üqün Təwrat kanunida ər kixi əz ayalioɣa talak hetini bərsila andin uni koyuwetixkə bolidu, dəp buyruoɣan? — dəp soraxti.
8 U ularoɣa: — Tax yürəklikinglardin Musa pəyoɣəmbər ayallıringlarni talak kilixka ruhsət kiloɣan; lekin aləmning baxlimida bundak əməs idi. 9 Əmdi xuni silərgə eytip koyayki, ayalini buzukluktin baxka birər səwəb bilən talak kilip, baxka birini əmrigə aloɣan hərkandak kixi zina kiloɣan bolidu.
10 Muhlislar uningoɣa:
— Əgər ər bilən ayali otturisidiki əhwal xundak bolsa, undakta əylənməslik yahxi ikən, — dedi.
11 U ularoɣa:
— Bu səzni hammila adəm əməs, pəkət nesip kilinoɣanlarla kobul kilalaydu. 12 Qünki anisining baliyatkusidin tuoɣma bəzi aoɣwatlar bar; wə insan təripidin ahta kilinoɣan bəzi aoɣwatlarmu bar; wə ərx padixahlikı üqün əzini aoɣwat kiloɣanlarmu bar. Bu səzni kobul kilalaydioɣanlar kobul kilsun! — dedi.

Əysa wə kiqik balilar

Mar. 10:13-16; Luka 18:15-17

13 Kolungni təgküzüp dua kiloɣaysən dəp, bəzilər kiqik balilirini uning aldioɣa elip kəldi. Birak muhlislar elip kəlgənlərni əyiblidi. 14 Əmma Əysa:
— Balilar mening aldimoɣa kəltürülsun, ularni tosmanglar. Qünki ərx padixahlikı dəl muxundaklaroɣa təwədur, — dedi. 15 Wə kollirini ularoɣa təgküzgəndin keyin, u u yərdin ayrildi.

19:3 Mar. 10:2.
19:4 «xuni okumidinglarmu,...?» — Bu Pərisiylər əng yahxi kəridioɣan ibarilərning biri.
19:4 Yar. 1:17; 2:24; 5:2
19:5 Yar. 2:24; 1Kor. 6:16; Əf. 5:31.
19:6 1Kor. 7:10.
19:7 «Musa pəyoɣəmbər nemə üqün Təwrat kanunida ər kixi əz ayalioɣa talak hetini bərsila andin uni koyuwetixkə bolidu» — əmrning tooɣrisi «Kan.» 24:1də tepilidu.
19:7 Kan. 24:1; Yər. 3:1.
19:9 «Izahat» — bezi kona kəqürülmilərdə muxu yərdə «wə talak kilinoɣan ayalni əmrigə aloɣan kiximu zina kiloɣan bolidu» degən səzlər koxuludi. 5:32ni kərüng.
19:9 Mat. 5:32; Mar. 10:11; Luka 16:18; 1Kor. 7:10.
19:10 «undakta əylənməslik yahxi ikən» — demək, muhlislarning oylixiqə, talak kilix imkaniyiti bolmisa («qikix yoli bolmisa), əylinix intayin korkunqluk ixtur.
19:11 1Kor. 7:7,17.
19:12 «anisining baliyatkusidin tuoɣma bəzi aoɣwatlar bar» — «tuoɣma aoɣwatlar» bəlkim tuoɣma jinsiy iktidari ajizlarni, ixkəsiz kixilərni kərsitidu; «baxkilar təripidin ahta kilinoɣan» kona zamanlarda han-padixahlarning ordilirida hərəmni baxkurux hizmiti üqün piqiwetilgən adəmlərni kərsitidu. «Ərxning padixahlikı üqün əz-əzini aoɣwat kiloɣanlar» bəlkim Hudaning hizmitidə kəprək wakit bolay dəp əylinixtin waz kəqkənlərni kərsitidu.
19:13 Mar. 10:13; Luka 18:15.
19:14 «ərx padixahlikı dəl muxundaklaroɣa təwədur» — yaki «ərx padixahlikı dəl muxundaklardin tərkib tapkandur».
19:14 Mat. 18:3; 1Kor. 14:20; 1Pet. 2:2.

Puldarlar Hudaning padixaḥlikiɣa kirələmdu?

Mar. 10:17-31; Luka 18:18-30

16 Mana, bir küni birsi uning aldiɣa kelip:
— Ustaz, mən ḳandaḳ yahxi ixni ḳilsam, mənggülük ḥayatḳa eriximən? — dəp soridi.
17 U uningɣa: — Nemixḳa məndin yahxiliḳ toɣrisida soraysən? «Yahxi boloɣuqilar» bolsa pəḳət birila bar. Əmma ḥayatliḳḳa kirimən desəng, əmrlərgə əməl ḳil, — dedi.
18 Ḳaysi əmrlərgə dəysən? — dəp soridi u.
Əysa uningɣa:
— «Ḳatilliḳ ḳilma, zina ḳilma, ooɣriliḳ ḳilma, yaloɣan guwaḥliḳ bərmə, 19 ata-anangɣa ḥərmət ḳil wə ḳoxnangni əzüngni səygəndək səy» — dedi.
20 Yax yigit uningɣa: — Bularning ḥəmmisigə əməl ḳilip keliwatimən. Əmdi manga yənə nemə kəm? — dedi.
21 Əysa uningɣa:
— Əgər mukəmməl boluxni halisang, berip bar-yoḳungni setip, pulini kəmbəɣəllərgə bərgin. Xuning bilən ərxtə həzinəng bolidu. Andin kelip manga əgəxkin, — dedi.
22 Yigit muxu səzni anglap, ḳayoɣuɣa qəmüp u yərdin ketip ḳaldi. Qünki uning mal-mülki naḥayiti kəp idi. 23 Əysa muhlisliriɣa:
— Mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, baylarning ərx padixaḥliḳiɣa kirixi təsliktila bolidu.
24 Wə yənə xuni silərgə eytayki, təgining yingnining kəzidin ətüxi bay adəmning Hudaning padixaḥliḳiɣa kirixidin asandur! — dedi.
25 Muhlislar buni anglap intayin bək ḥəyran boluxup:
— Undaḳta, kim nijatḳa erixələydu? — dəp soraxti.
26 Əmma Əysa ularɣa ḳarap:
— Bu ix insan bilən wujudḳa qiḳixi mumkin əməs, lekin Hudaɣa nisbətən ḥəmmə ix mumkin bolidu, — dedi.
27 Buning bilən Petrus uningɣa:
— Mana, biz ḥəmmidin waz keqip sanga əgəxtuḳ! Biz buning üqün nemigə eriximiz? — dəp soridi.
28 Əysa ularɣa mundaḳ dedi:
— Mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, aləmdiki ḥəmmə ḳaytidin yengilanoɣinida, Insan'ooɣli xanliḳ təhtidə olturoɣan waḳtida, manga əgəxkən silər on ikki təhttə olturup, Israillarning on ikki ḳəbilisigə ḥəküm qiḳirisilər. 29 Mening namim dəp əylər, aka-uka, aqa-singil ḳerindaxliri, ata-anisi, ayali, baliliri yaki yər-zeminlardin waz kəqkənlərning ḥəmmisi ularɣa yüz ḥəssə artuḳ erixidu wə mənggülük ḥayatḳa miras bolidu. 30 Lekin xu qaoɣda nuroɣun aldida turoɣanlar arḳiɣa ətidu, nuroɣun arḳida turoɣanlar aldiɣa ətidu.

19:16 Mar. 10:17; Luka 18:18.
19:18 Mis. 20:12; Law. 19:18; Ḳan. 5:16-20; Rim. 13:9.
19:19 «ḳatillik ḳilma, zina ḳilma, ooɣrilik ḳilma, yaloɣan guwaḥlik bərmə, ata-anangɣa ḥərmət ḳil wə ḳoxnangni əzüngni səygəndək səy» — (18-19-ayət) oḳurmənlər xuningɣa diḳḳət ḳiloɣan boluxi mumkinki, Əysa «on pərman» iqidiki Hudaɣa munasiwətlik pərmanlarni yaki «(ḳoxnangning nərsilirini) tama ḳilma» degən pərmanni tiloɣa aloɣini yoḳ.
19:19 Law. 19:17; Mat. 22:39; Mar. 12:31; Gal. 5:14; Yaḳ. 2:8.
19:21 Mat. 6:19; Luka 12:33; 16:9; 1Tim. 6:19.
19:23 Pənd. 11:28; Mar. 10:23; Luka 18:24.
19:26 «Hudaɣa nisbətən ḥəmmə ix mumkin bolidu» — grek tilida: «Huda bilən ḥəmmə ix mumkin bolidu».
19:26 Ayup 42:2; Yər. 32:17; Zək. 8:6; Luka 1:37; 18:27.
19:27 Mat. 4:20; Mar. 10:28; Luka 5:11; 18:28.
19:28 Luka 22:30.
19:29 «Mening namim dəp əylər, aka-uka, ... yaki yər-zeminlardin waz kəqkənlər..» — grek tilida «mening namim üqün əylər, aka-uka... yaki yər-zeminlardin waz kəqkənlər...».
19:29 Ḳan. 33:9; Ayup 42:12.
19:30 Mar. 10:31; Luka 13:30.

Üzümzarliқtiki ixləmqilər

20 [1] — Qünki ərx padixaһliқi bir yər igisigə ohxaydu. Igisi üzümzarliқida ixləxkə adəmlərni yallax üqün tang səһərdə sirtқa qiқiptu. [2] U ixləmqilər bilən künlüki üqün bir kümüx dinardin berixkə kelixip, ularni üzümzarliқioƣa əwətiptu.
[3] Saət toққuzlarda u yənə sirtқa qiқip, bazarda bikar turoƣan baxқa kixilərni kərüptu. [4] Ularoƣa: «Silərmu üzümzarliқimoƣa beringlar, һəққinglaroƣa tegixlikini berimən» — dəptu. [5] Ular üzümzarliққa beriptu. Qüxtə wə saət üqtimu u yənə qiқip yənə xundaқ қiliptu. [6] Lekin kəqқurun saət bəxlərdə qiққanda u yərdə turoƣan yənə baxқilarni kərüp, ulardin: «Nemə üqün bu yərdə kün boyi bikar turisilər?» dəp soraptu. [7] Ular: «Bizni һeqkim yallimidi» dəp jawab қayturuptu. U ularoƣa: «Undaқta, silərmu üzümzarliқimoƣa berip ixlənglar» — dəptu.
[8] Kəq boloƣanda, üzümzarliқ igisi oƣojidarioƣa: «Ixləmqilərni qaқirip, əng ahirida kəlgənlərdin baxlap əng awwal kəlgənlərgiqə һəmmisining ix һəққini bər» dəptu. [9] Awwal kəqқurun saət bəxtə ixқa kəlgənlər kelip, һərbiri bir kümüx dinardin eliptu. [10] Əng awwal yallap kelingənlərning nəwiti kəlgəndə, ular: Tehimu kəp ix һəққi alimizoƣu, dəp oylixiptu; birақ ularmu bir kümüx dinardin eliptu. [11] Ular ix һəққini aloƣini bilən yər igisidin aoƣrinip: [12] «Bu ahirda kəlgənlər pəқət bir saətla ixlidi, birақ siz ularni kün boyi japaliқ wə қattiқ issiқni qəkkən bizlər bilən barawər һesablidingizoƣu, dəp oƣudurixiptu. [13] Lekin yər igisi ularning birigə jawab қayturup: «Buradər, sanga naһəқliқ қiloƣinim yoқ! Sən bilən bir kümüx dinaroƣa kelixmigənmiduқ? [14] Һəққingni elip қaytip kətkin. Bu ahirda kəlgəngimu sanga ohxax bərgüm bar. [15] Өzümningkini өzüm bilgənqə ixlitix һoқuқum yoқmu? Sehiy boloƣanliқimoƣa kəzüng қiziriwatamdu? [16] Xundaқ қilip «Aldida turoƣanlar arқioƣa ətidu, arқida turoƣanlar aldioƣa ətidu»; qünki qaқiriloƣanlar kəp, əmma tallanoƣanlar az bolidu.

Əysa ölüp tirilidioƣanliқini yənə aldin eytidu

Mar. 10:32-34; Luқa 18:31-34

[17] Əysa Yerusalemoƣa qiқiwetip, yolda on ikki muhlisini bir qətkə tartip, ularoƣa mundaқ dedi:
[18] — Mana biz һazir Yerusalemoƣa qiқip ketiwatimiz. Insan'ooƣli bax kaһinlar wə Təwrat ustazlirioƣa tapxurulidu. Ular uni ölümgə məһkum қilidu [19] andin uni məshirə қilip, қamqilap wə krestləxkə yat əlliklərgə tapxuridu. Lekin u üqinqi küni қayta tirilidu.

Anining təlipi

Mar. 10:35-45

[20] Xu qaoƣda, Zəbədiyning ooƣullirining anisi ikki ooƣlini elip, əysaning aldioƣa kelip uningdin bir ixni tələp қilmaқqi bolup səjdə қildi.
[21] Nemə təliping bar? — dəp soridi u.

20:2 «U ixləmqilər bilən künlüki üqün bir kümüx dinardin berixkə kelixip...» — «bir kümüx dinar» grek tilida «bir dinarius».
20:3 «Saət toққuzlarda» — grekqə «künning üqinqi saiti» — yəni saət toққuzni kərsitidu. Yəһudiy һəlқi üqün «toluқ kün» (24 saət) қəq saət altida baxlinidu; kəqtə «jesək» ixlitilidu; ətigən saət altidin kəq saət altigiqə «kündüz» deyilidu, kündüz on ikki saətkə bəlünidu (misalni Təwrat, «Yar.» 1:5in kərgili bolidu).
20:5 «Qüxtə wə saət üqtimu u yənə qiқip yənə xundaқ қiliptu» — «qüxtə» — əyni səz boyiqə künning «altinqi saitidə» wə «saət üqtə» künning «toққuzinqi saitidə» (qüxtin keyin saət üqlərdə) deyilidu.
20:6 «kəqқurun saət bəxlərdə» — grekqə «künning on birinqi saiti ətrapida», yəni qüxtin keyin saət bəxtə.
20:16 «qünki qaқiriloƣanlar kəp, tallanoƣanlar az bolidu» — muxu səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.
20:16 Mat. 19:30; 22:14; Mar. 10:31; Luқa 13:30.
20:17 «Yerusalemoƣa qiқiwetip...» — «Yerusalemoƣa berix» һərdaim «Yerusalemoƣa qiқiwetip...» dəp ipadilinidu.
20:17 Mar. 10:32; Luқa 18:31; 24:7.
20:19 Mat. 27:2; Luқa 23:1; Yuһ. 18:28,31; Ros. 3:23.
20:20 «Zəbədiyning ooƣulliri» — Əysa qaқiroƣan on ikki rosuldin ikki, yəni Yuһanna we Yaқup. 4:21 wə 10:2ni kərüng.
«bir ixni tələp қilmaқqi bolup səjdə қildi» — yaki «bir ixni tələp қilmaқqi bolup tizlinip bax urdi».
20:20 Mar. 10:35.

Ayal uningoɣa:
— Xuni əmr kiloɣaysənki, sening padixahliqingda bu ikki ooɣlumdin biri ong yeningda, biri sol yeningda oltursun, — dedi.
22 Əysaularoɣa jawabən: — Silər nemə tələp kiliwatqininglarni bilməywatisilər. Mən iqixkə təmxəlgən kədəhni iqələmsilər? — dedi.
Iqələymiz, — deyixti ular.
23 U laroɣa:
— Silər həqiqətənmu mening kədəhimdin ortaq iqisilər. Biraq ong yaki sol yenimda olturux nesiwisi mening ihtiyarimda əməs, bəlki Atam kimlərgə təyyarlioɣan bolsa, xularoɣa nesip bolidu. 24 Qaloɣan on muhlis buningdin həwər tapqanda, ikki kerindixidin hapa boldi. 25 Lekin Əysa ularni yenioɣa qakirip, mundaq dedi:
— Silərgə məlumki, əllərdiki həkümranlar kol astidikidikilər üstidin buyruqwazlik kilip hakimiyət yürgüzidu, wə ularning hoquqdarliri ularni hojayinlarqə idarə kilidu. 26 Biraq silərning aranglarda xundaq bolmisun; bəlki silərdin kim üstün boluxni halisa, silərning hizmitinglarda bolsun; 27 wə kim aranglardikilərning aldinkisi boluxni halisa, silərning kulunglar bolsun. 28 Insan'ooɣlimu dərwəkə xu yolda kəpqilik hizmitimdə bolsun deməy, bəlki kəpqilikning hizmitidə bolay wə jenimni pida kilix bədiligə nuroɣun adəmlərni hərlükkə erixtürəy dəp kəldi.

Əysaning ikki əmani sakaytixi

Mar. 10:46-52; Luka 18:35-43

29 Ular Yeriho xəhiridin qikkanda, zor bir top adəmlər uningoɣa əgixip mangdi. 30 Wə mana, yol boyida olturoɣan ikki əma Əysaning u yərdin ətüp ketiwatkinini anglap:
— I Rəb, Dawutning ooɣli, bizgə rəhim kiloɣaysən, — dəp towlidi.
31 Kəpqilik ularni «Ün qikarmanglar!» dəp əyiblidi. Lekin, ular: — Ya Rəb, i Dawutning ooɣli, bizgə rəhim kiloɣaysən! — dəp tehimu kattik towlidi.
32 Əysa kədimini tohtitip, ularni qakirip:
— Silər üqün nemə ix kilip beriximni halisilər? — dəp soridi.
33 Ya Rəb, kəzlirimiz eqilsun! — deyixti ular.
34 Əysa ularoɣa iq aoɣritip, kolini ularning kəzlirigə təgküzüwidi, kəzliri xuan əsligə kelip kəridioɣan boldi; ular dərhal uningoɣa əgixip mangdi.

20:22 «Mən iqixkə təmxəlgən kədəhni iqələmsilər?» — bu ayəttiki «kədəh» degən səz, Əysaning tartidioɣan azab-okubiti wə kresttiki ələmini kəzdə tutidu.
20:22 Luka 12: 49,50; Rim. 8:26.
20:23 Mat. 25:34.
20:25 «əllərdiki həkümranlar kol astidikidikilər üstidin buyruqwazlik kilip hakimiyət yürgüzidu» — «əllər» muxu yərdə «yat əllər», «Yəhudiy əməslər»ni (yəni Hudadin qorqmaydioɣan butpərəslərni) kərsitidu.
20:25 Mar. 10:42; Luka 22:25.
20:26 1Pet. 5:3.
20:27 Mat. 23:11; Mar. 9:35; 10:43.
20:28 «... jenimni pida kilix bədiligə nuroɣun adəmlərni hərlükkə erixtürəy» — nemidin «hərlük»kə erixidu? — gunahtin boloɣan hərlük.
20:28 Luka 22:27; Yuh. 13:14; Əf. 1:7; Fil. 2:7; 1Tim. 2:6; 1Pet. 1:19
20:29 Mar. 10:46; Luka 18:35.

Əysaning Yerusalemoƣa təntənilik kirixi

Mar. 11:1-11; Luƙa 19:28-38; Yuƕ. 12:12-19

21 [1] Ular Yerusalemoƣa yeƙinlixip, Zəytun teoƣining etikidiki Bəyt-Fagi yezisioƣa kəlginidə, Əysa ikki muhlisioƣa munularni tapilap aldin əwətti:
[2] — Silər udulunglardiki yezioƣa beringlar. Barsanglarla, baoƣlaƙlik bir exək wə uning yenidiki bir təhəyni kərisilər. Ularni yexip aldimoƣa yetiləp kelinglar. [3] Əgər birsi silərgə bir nemə desə, «Rəbning bularoƣa ƕajiti qüxti» dənglar, u dərƕal ularni ƙoyup beridu.
[4] Bu pütün wəƙə pəyoƣəmbər arƙilik eytiloƣan munu səzlərni əməlgə axurux üqün boldi: —

[5] «Zion ƙizioƣa eytinglar:
— Mana, Padixaƕing keliwatidu,
Kəmtər-məmin bolup, minip bir exəkkə,
Boyunturuƙluƙ exəkning təhiyigə,
Keliwatidu yeningoƣa sening».

[6] Əmdi ƕeliƙi ikki muhlis berip Əysaning tapilioƣinidək ƙildi. [7] Exək bilən təhəyni yetiləp kelip, üstigə yepinqa-qapanlirini saldi wə u üstigə mindi. [8] Əmdi top-top kixilər yepinqa-qapanlirini yoloƣa payandaz ƙilip saldi; yənə bir ƙismi dərəh xahlirini kesip yoloƣa yayatti. [9] Aldida mangoƣan wə kəynidin əgəxkən top-top halayiƙ: —

«Dawutning ooƣlioƣa ƕosanna boloƣay!
Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun!
Ərxiəlada təxəkkür-ƕosannalar oƙulsun!» — dəp warƙirixatti.

[10] U Yerusalemoƣa kirgəndə, pütkül xəƕər lərzigə kəldi. Kixilər:
— Bu zadi kimdu? — deyixətti.
[11] Halayiƙ:
— Bu Galiliyə əlkisidiki Nasarətlik pəyoƣəmbər Əysa, dəp jawab berixətti.

21:1 Mar. 11:1; Luƙa 19:29.
21:2 Zəb. 24:1
21:5 «Zion ƙizioƣa eytinglar: — Mana, Padixaƕing keliwatidu, kəmtər-məmin bolup, minip bir exəkkə, boyunturuƙluƙ exəkning təhiyigə, keliwatidu yeningoƣa sening» — bexarət «Zək.» 9:9din elinoƣan. «Zion» — Yerusalem jaylaxƙan taoƣni kərsitidu.
21:5 1Pad. 1:38-40; Yəx. 62:11; Zək. 9:9; Yuƕ. 12:15.
21:7 «... üstigə yepinqa-qapanlirini saldi» — demək, egiri yoƙ idi.
21:7 2Pad. 9:13; Yuƕ. 12:14.
21:9 «Dawutning ooƣlioƣa ƕosanna boloƣay! Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun! Ərxiəlada təxəkkür-ƕosannalar oƙulsun!» — bu səzlər «Zəb.» 118:25-26diki bexarəttin elinoƣan.
–«Ƕosanna» degən səz «Kutƙuzoƣaysən, i Pərwərdigar» degən mənidə. Injil dəwrigə kəlgəndə «Hudaoƣa təxəkkür-ƕəmdusana» degən mənidimu boloƣan. «Zəbur» 118-küyidiki izaƕatlarnimu kərüng.
21:9 Zəb. 118:25-26
21:10 Zəb. 24:8, 10

Əysaning ibadəthanini soda-setiqtin tazlixi

Mar. 11:15-19; Luqa 19:45-48; Yuh. 2:13-22

12 Əmdi Əysa ibadəthana ḥoylilirioŋa kirip, u yərdə elim-setim qiliwatqanlarning ḥəmmisini ḥəydəp qiqardi. Pul tegixküqilərning xirəlirini wə pahtək-kəptər satquqilarning orunduqlirini ərüp,
13 uloŋa:
— Muqəddəs yazmilarda Hudaning: «Mening өyüm dua-tilawəthana dəp atilidu» degən səzi pütülgən; lekin silər uni bulangqilarning uwisioŋa aylanduruwapsilər! — dedi.
14 Ibadəthana ḥoylilirida boloŋanda karioŋu wə tokurlar uning aldioŋa kəldi, u ularni saqaytti.
15 Lekin bax kaḥinlar bilən Təwrat ustazliri uning yaratqan məjizilirini kərüp wə balilarning ibadəthanida: «Dawutning ooŋlioŋa ḥosanna-təxəkkürlər boloŋay!» dəp towlioŋinini anglap oŋəzəpləndi.
16 Ular uningoŋa:
— Bu balilarning nemə dəwatqanliqini anglawatamsən? — dəp soridi.
U uloŋa: — Anglawatimən! Silər muqəddəs yazmilardin xuni oqup baqmioŋanki, «Өzünggə kiqik balilar wə bowaqlarning tilliridin mədḥiyə səzlirini mukəmməl qilding»» dedi.
17 Andin u ulardin ayrilip, xəḥərdin qiqip Bəyt-Aniya yezisioŋa berip, xu yərdə qondi.

Ənjür dərihini əyibləx

Mar. 11:12-14; 20-24

18 Əmdi səḥərdə, xəḥərgə qaytip ketiwatqanda, uning qorsiqi aqqanidi.
19 U yol boyidiki bir tüp ənjür dərihini kərüp, uning yenioŋa bardi. Lekin dərəhtin yopurmaqtin baxqa ḥeq nərsə tapalmay, uningoŋa qarap:
— Ḥazirdin baxlap səndin mənggü mewə bolmisun! — dewidi, ənjür dərihi xuan qurup kətti.
20 Muhlislar buni kərüp təəjüplinip:
— Ənjür dərihi nemanqə tezla qurup kətti! — dedi.
21 Əysa uloŋa jawab bərdi: — Mən silərgə xuni bərḥək eytip qoyayki, əgər ḥeq guman bolmay ixənqinglar bar bolsa, ənjür dərihidə boloŋan ixlar bolupla qalmay, bəlki silər ḥətta bu taoŋqa: «Bu yərdin kətürülüp dengizoŋa taxlan!» desənglar, u xundaq bolidu, dedi.
22 Dua qilip nemini tilisənglar, ixənqinglar bolsila, xuloŋa erixisilər.

21:12 «Əmdi Əysa ibadəthana ḥoylilirioŋa kirip...» — ibadəthana — əyni qaoŋda, Yəḥudiylarning nuroŋun ibadəthaniliri (sinagoglar) idi; muxu yərdə kərsitilgən «ibadəthana» Yəḥudiylarning əng kəp yioŋilip ibadət qilidioŋan jayi idi. Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən qanun boyiqə, pəqət «Huda Өz namini qoyoŋan» Yerusalemdiki bu mərkiziy ibadəthanidila qurbanlik qilsa tooŋra bolatti.
21:12 Qan. 14:26; Mar. 11:15; Luqa 19:45; Yuḥ. 2:14.
21:13 «Muqəddəs yazmilarda Hudaning: «Mening өyüm dua-tilawəthana dəp atilidu» degən səzi pütülgən; lekin silər uni bulangqilarning uwisioŋa aylanduruwapsilər!» — Təwrat, «Yəx.» 56:7 wə «Yər.» 7:11ni kərüng. Əysaning «bulangqilarning uwisi» degən səzi ikki bislik bolup, bir tərəptin bax kaḥinlarning sodigərlərgə qurbanliklarni setix ḥoquqini setip bərgənlikini kərsitidu; ikkinqidin, bu kaḥinlarning həlqning Hudaning ḥəqiqitini anglax pursitini bulap, uning ornioŋa өzlirining mərtiwisini yuqiri kətüridioŋan ḥər türlük qaidə-yosunlarni ularning boynioŋa artip qoyoŋanliqini kərsitidu.
21:13 1Pad. 8:29; Yəx. 56:7; Yər. 7:11; Luqa 19:46.
21:15 Mar. 11:27.
21:16 «Silər muqəddəs yazmilardin xuni oqup baqmioŋanki...» — oqurmənlərning esidə barki, «xuni oqup baqmioŋanki,...?» degən ibarə Pərisiylər wə Sadukiylarning əng yahxi kəridioŋan ibarilirining biri idi. **«Өzünggə kiqik balilar wə bowaqlarning tilliridin mədḥiyə səzlirini mukəmməl kilding»** — «Zəb.» 8:2.
21:16 Zəb. 8:2
21:18 Mar. 11:12,20.
21:19 «U yol boyidiki bir tüp ənjür dərihini kərüp, uning yenioŋa bardi. Dərəhtin yopurmaqtin baxqa ḥeq nərsə tapalmay, uningoŋa qarap: — Ḥazirdin baxlap səndin mənggü mewə bolmisun! — dewidi, ənjür dərihi xuan qurup kətti» — Pələstindiki ənjür dərəhlirida yopurmaq bolsa, mewimu boluxi kerək. Bu karamət məjizə roḥiy bir ḥəqiqətni sürətləp beridu, əlwəttə.
21:19 Ḥox. 9:10
21:20 «Ənjür dərihi nemanqə tezla qurup kəttil» — yaki «Ənjür dərihi qandaqmu birdinla qurup kətti!»
21:21 Mat. 17:20; Luqa 17:6.
21:22 Mat. 7:7; Mar. 11:24; Luqa 11:9; Yuḥ. 14:13; 16:24; Yaq. 1:5; 1Yuḥ. 3:22.

Əysaning ḥoḳuḳining sürüxtürülüxi

Mar. 11:27-33; Luḳa 20:1-8

[23] U ibadəthana ḥoylilirioŋa kirgəndin keyin, kixilərgə təlim beriwatḳanda, bax kaḥinlar wə aḳsaḳallar uning aldioŋa kelip:
— Sən ḳiliwatḳan bu ixlarni ḳaysi ḥoḳuḳḳa tayinip ḳiliwatisən? Sanga bu ḥoḳuḳni kim bərgən?
— dəp soraxti.
[24] Əysa ularoŋa jawab berip: — Mən awwal silərgə bir soal ḳoyay. Əgər silər jawab bərsənglar, mənmu bu ixlarni ḳaysi ḥoḳuḳḳa tayinip ḳiliwatḳanliḳimni eytimən. [25] Yəḥya yürgüzgən qəmüldürüx nədin kəlgən? Ərxtinmu, yaki insanlardinmu? — dəp soridi.
Ular əzara mulaḥizə ḳilixip:
— Əgər «Ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undaḳta, silər nemə üqün uningoŋa ixənmidinglar?» dəydu. [26] Əgər: «Insanlardin kəlgən» desək, həlḳtin ḳorḳimiz, qünki ular ḥəmmisi Yəḥyani pəyoŋəmbər dəp bilidu — deyixti.
[27] Buning bilən, ular Əysaoŋa:
Bilməymiz, — dəp jawab berixti.
— Undaḳta, mənmu bu ixlarni ḳaysi ḥoḳuḳḳa tayinip ḳiliwatḳanliḳimni eytmaymən, — dedi u ularoŋa.

Ikki ooŋul tooŋrisidiki təmsil

[28] Əmdi bu ixḳa ḳandaḳ ḳaraysilər? Bir adəmning ikki ooŋli bar ikən. U birinqi ooŋlining yenioŋa kelip: «Ooŋlum, bügün üzümzarliḳimoŋa berip ixligin» dəptu. [29] «Barmaymən» dəptu u, lekin keyin puxayman ḳilip yənila beriptu. [30] U ikkinqi ooŋlining yenioŋa kelip uningoŋimu xundaḳ dəptu. U: «Hop əpəndim, baray» dəptu-yu, lekin barmaptu. [31] Bu ikkiylənning ḳaysisi atisining iradisini ada ḳiloŋan bolidu?
— Birinqi ooŋli, — dəp jawab bərdi ular.
Əysa ularoŋa mundaḳ dedi:
— Mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, bajgirlar bilən paḥixilər Hudaning padixaḥliḳioŋa silərdin burun kirməktə. [32] Qünki gərqə Yəḥya pəyoŋəmbər silərgə ḥəḳḳaniyət yolini ayan ḳiloŋili kəlgən bolsimu, silər uningoŋa ixənmidinglar; lekin bajgirlar bilən paḥixilər uningoŋa ixəndi. Silər buni kərüp turup, ḥətta keyinki waḳitlarda yolunglardin puxayman ḳilmay uningoŋa ixənmidinglar.

Rəzil baoŋwənlər ḥəḳḳidiki təmsil

Mar. 12:1-12; Luḳa 20:9-19

[33] Yənə bir təmsilni anglanglar: Bir yər igisi bir üzümzarliḳ bərpa ḳilip, ətrapini qitlaptu. U uningda bir xarab kəlqiki ḳeziptu wə bir kəzət munari yasaptu. Andin u üzümzarliḳni baoŋwənlərgə ijarigə berip, əzi yaḳa yurtḳa ketiptu. [34] Üzüm pəsli yeḳinlaxḳanda, əzigə tegixlik ḥosulni eliwelix üqün ḳullirini baoŋwənlərning yenioŋa əwətiptu. [35] Lekin baoŋwənlər ḳullirini

---

21:23 Mis. 2:14; Mar. 11:27; Luḳa 20:1; Ros. 4:7; 7:2.
21:25 «Yəḥya yürgüzgən qəmüldürüx nədin kəlgən? Ərxtinmu, yaki insanlardinmu?» — muxu diniy ərbablarning ḥəmmisi degüdək Yəḥya pəyoŋəmbərning yətküzgən həwirigə jawabən: «Bizgə towa ḳilix kerək əməs» degən wə Yəḥya «Mening ḳəynimdə kelidioŋan» dəp kərsətkən Məsiḥning kelixigə ixənməy, uning qümüldürüxini rət ḳiloŋanidi.
21:26 Mat. 14:5; Mar. 6:20.
21:31 «bajgirlar bilən paḥixilər...» — «bajgirlar» tooŋrisida 18:18diki izaḥatni kərüng. **«bajgirlar bilən paḥixilər Hudaning padixaḥliḳioŋa silərdin burun kirməktə»** — «kirməktə» degən səzgə ḳarioŋanda, «bajgirlar wə paḥixilər» awwal Yəḥya pəyoŋəmbərning agaḥ-guwaḳliḳi arḳilik towa ḳiloŋan, andin əyni qaoŋda Məsiḥning agaḥ-guwaḳliḳi arḳilik Hudaning padixaḥliḳioŋa təhimu kiriwatḳanidi.
21:32 «silərgə ḥəḳḳaniyət yolini ayan ḳiloŋili kəlgən ...» — yaki «silərgə ḥəḳḳaniyət yolini elip baroŋili kəlgən». Grek tilida pəḳət: «silərgə ḥəḳḳaniyət yolida kəlgən...» deyilidu.
21:32 Mat. 3:1.
21:33 Zəb. 80:8-9; Yəx. 5:1-7; Yər. 2:21; 12:10; Mar. 12:1; Luḳa 20:9.

tutup, birini dumbalaptu, birini əltürüwetiptu, yənə birini qalma-kesək ḳiliptu.
[36] U yənə bir ḳetim aldinḳidinmu kəp ḳullirini əwətiptu, birak baoɣwənlər ularoɣimu ohxax muamilə ḳiliptu.
[37] Ahirda, u «Ooɣlumnioɣu ḥərmət ḳilar» dəp, ooɣlini əwətiptu.
[38] Lekin baoɣwənlər ooɣulni kərüp, əzara: «Bu bolsa mirashor; kelinglar, uni əltürüwetip mirasini igiliwalayli» deyixiptu.
[39] Xuning bilən ular uni tutup üzümzarliḳning sirtioɣa taxlap əltürüwetiptu.
[40] Əmdi üzümzarliḳning igisi kəlgəndə, xu baoɣwənlərni ḳandak ḳilar?
[41] Ular uningoɣa:
— Bu rəzil adəmlərni wəḥxiylik bilən yoḳitidu. Üzümzarliḳni bolsa mewilirini əz waḳtida əzigə tapxuridioɣan baxḳa baoɣwənlərgə ijarigə beridu, — dəp jawab berixti.
[42] Əysa ulardin soridi:
— Muḳəddəs yazmilardiki munu səzlərni oḳup bakmioɣanmusilər?: —
«Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,
Burjək texi bolup tikləndi.
Bu ix Pərwərdigardindur,
Bu kəzimiz aldida karamət bir ixtur».
[43] Xu səwəbtin silərgə xuni eytip ḳoyayki, Hudaning padixaḥliḳi silərdin tartiwelinip, uningoɣa muwapiḳ mewilərni beridioɣan baxḳa bir əlgə ata ḳilinidu.
[44] Bu «tax»ḳa yiḳiloɣan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin bu tax ḥərkimning üstigə qüxsə, uni kukum-talḳan ḳiliwetidu.
[45] Bax kaḥinlar wə Pərisiylər uning eytḳan təmsillirini anglap, ularni əzlirigə ḳaritip eytḳanliḳini qüxəndi.
[46] Uni tutux yolini izdigən bolsimu, lekin halayiḳ uni pəyoɣəmbər dəp ḳarioɣaqḳa, ulardin ḳorḳuxti.

Toy ziyapiti tooɣrisidiki təmsil

Luḳa 14:15-24

22 [1] Əysa ularoɣa yənə təmsillər bilən mundak dedi:
[2] Ərx padixaḥliḳi huddi əz ooɣli üqün toy ziyapitini təyyarlioɣan bir padixaḥḳa ohxaydu.
[3] U qakarlirini toy ziyapitigə təklip ḳilinoɣanlarni qaḳirixḳa əwətiptu, lekin ular kelixkə unimaptu.
[4] U yənə baxḳa qakarlirini əwətip, ularoɣa tapilap: «Qaḳiriloɣanlaroɣa: — Mana, mən ziyapitimni təyyar ḳildim; mening torpaḳlirim, bordak mallirim soyuldi, ḥəmmə nərsə təyyar. Ziyapətkə mərḥəmət ḳiloɣay, dəydu, dəp eytinglar, — dəptu.
[5] Birak ular təklipini etibaroɣa almay, birsi etizliḳioɣa kətsə, yənə biri sodisioɣa ketiptu.
[6] Ḳaloɣanliri bolsa padixaḥning qakarlirini tutuwelip, horlap əltürüwetiptu.
[7] Padixaḥ buni anglap ḳattiḳ oɣəzəplinip, əskərlirini qiḳirip, u ḳatillarni yoḳitip, ularning xəḥirigə ot ḳoyuwetiptu.
[8] Andin u qakarlirioɣa: «Toy ziyapiti təyyar boldi, lekin qaḳiriloɣanlar meḥmanliḳḳa munasip kəlmidi.
[9] Əmdi silər aqa yollaroɣa berip, udul kəlgən adəmlərning ḥəmmisini toy ziyapitigə təklip ḳilinglar» dəptu.
[10] Buning bilən

21:35 2Tar. 24:21.
21:38 Yar. 37:18; Zəb. 2:1, 8; Mat. 26:3; 27:1; Yuḥ. 11:53; Ibr. 1:2.
21:42 «Tamqilar taxliwətkən tax bolsa, burjək texi bolup tikləndi» — «burjək texi» bolsa ḥərḳandak imarətning ulidiki əng muḥim uyultax bolup, ul selinoɣanda birinqi bolup ḳoyulidioɣan taxtur. Yəḥudiy kattiwaxlar «roḥiy ḥayat»ning burjək texi boloɣan Məsiḥni taxlixiwətməkqi idi, wə dərwəkə taxliwətti.
–Məsiḥ nəḳil kəltürgən səzlər — «Zəb.» 118:22-23.
21:42 Zəb. 118:22-23; Yəx. 8:14; 28:16; Mar. 12:10; Luḳa 20:17; Ros. 4:11; Rim. 9:33; 1Pet. 2:6.
21:43 Mis. 32:10; Yəx. 55:5; Mat. 8:12.
21:44 «Bu «tax»ḳa yiḳiloɣan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin bu tax ḥərkimning üstigə qüxsə, uni kukum-talḳan ḳiliwetidu» — «tax» bolsa əysa əzi, əlwəttə. 42-ayətni kərüng. Əysaning bu səzi tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə toḥtitilimiz.
21:44 Yəx. 8:15; Dan. 2:34; Zək. 12:3; Luḳa 20:18.
21:45 Luḳa 20:19.
21:46 Luḳa 7:16; Yuḥ. 7:40.
22:2 Luḳa 14:6; Wəḥ. 19:7.

qakarlar yollaroɣa qikip, yahxi bolsun, yaman bolsun, udul kəlgənliki adəmlərning ḥəmmisini yioɣip əkəptu. Toy soruni meḥmanlar bilən lik toluptu.
[11] Padixaḥ meḥmanlar bilən kərüxkili kirgəndə, u yərdə ziyapət kiyimi kiymigən bir kixini kərüptu. [12] Padixaḥ uningdin: «Buradər, ziyapət kiyimi kiyməy, bu yərgə ḳandaḳ kirding?» dəp soraptu, biraḳ u kixi jawab berəlməy ḳaptu. [13] Padixaḥ qakarlirioɣa: «Uni put-ḳolliridin baoɣlap, texidiki ḳarangoɣulukḳa aqikip taxlanglar! U yərdə yioɣa-zarlar kətürülidu, qixlirini oɣuqurlitidu» dəptu. [14] Qünki qaḳiriloɣanlar kəp, lekin tallanoɣanlar azdur.

«Baj tapxuramduḳ?» degən ḳiltaḳ

Mar. 12:13-17; Luḳa 20:20-26

[15] Buning bilən Pərisiylər u yərdin qikip, ḳandaḳ ḳilip uni əz səzi bilən tuzaḳḳa qüxürüx ḥəḳḳidə məslihətləxti. [16] Ular muhlislirini Ḥerodning tərəpdarliri bilən billə uning yenioɣa əwətip:
— Ustaz, silini səmimiy adəm, kixilərgə Hudaning yolini sadiḳlik bilən əgitip keliwatidu wə adəmlərgə kət'iy yüz-hatirə ḳilmay ḥeqkimgə yan basmaydu, dəp bilimiz. [17] Ḳeni, ḳandaḳ oylayla? Rim imperatori Ḳəysərgə baj-selik tapxurux Təwrat ḳanunioɣa uyoɣunmu-yoḳ? — deyixti.
[18] Lekin Əysa ularning rəzil niyitini bilip:
— Əy sahtipəzlər, meni nemixḳa sinimaḳqisilər? [19] Ḳeni, bajoɣa tapxurulidioɣan bir tənggə manga kərsitinglar, — dedi. Ular bir dinar pulini əkəldi. [20] U ulardin:
— Buning üstidiki sürət wə nam-isim kimning? — dəp soridi.
[21] Ḳəysərning, — dəp jawab bərdi ular.
U laroɣa: — Undaḳ bolsa, Ḳəysərning ḥəḳḳini Ḳəysərgə, Hudaning ḥəḳḳini Hudaoɣa tapxurunglar, — dedi.
[22] Ular bu səzni anglap, ḥəyran bolup ḳelixti-də, uning yenidin ketip ḳaldi.

Tirilixkə munasiwətlik məsilə

Mar. 12:18-27; Luḳa 20:27-40

[23] Xu küni, «Ɵlgənlər tirilməydu» dəydioɣan Saduḳiylar uning aldioɣa kelip ḳistap soal ḳoydi:
[24] — Ustaz, Musa pəyoɣəmbər Təwratta: «Bir kixi pərzəntsiz ɵlüp kətsə, uning aka yaki inisi tul

---

22:11 «Padixaḥ meḥmanlar bilən kərüxkili kirgəndə, u yərdə ziyapət kiyimi kiymigən bir kixini kərüptu» — bu səzgə ḳarioɣanda xu waḳitlarda katta toy ziyapətliridə saḥibhan əzi ḥərbir meḥmanoɣa alaḥidə bir ziyapət kiyimi sowoɣat ḳilatti. Undaḳ kiyimni kiyixni rət ḳilix saḥibhanoɣa intayin bihərmətlik bolatti.
22:13 Mat. 8:12; 13:42; 24:51; 25:30; Luḳa 13:28.
22:14 Mat. 20:16.
22:15 Mar. 12:13; Luḳa 20:20.
22:16 «Ḥerod *padixaḥ*ning tərəpdarliri» — Ḥerod padixaḥ Rim imperiyəsi təripidin təyinlənggən bolup, u Yəhudiy bolmioɣaqḳa Yəhudiylarning kəpinqisi uningoɣa intayin əq idi. Xundaḳ boloɣini bilən əz mənpəitini kəzləydioɣan, uni ḳollaydioɣan «Ḥerod tərəpdarliri» bar idi. «Ḥerodlar» tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
22:17 «Rim imperatori Ḳəysər...» — Rimning ḥərbir imperatorioɣa «Ḳəysər» degən nam-unwan berələtti; məsilən, Ḳəysər Awoɣustus, Ḳəysər yulius, Ḳəysər Tiberius ḳatarliḳlar. **«Rim imperatori Ḳəysərgə baj-selik tapxurux Təwrat ḳanunioɣa uyoɣunmu-yoḳ?»** — əyni waḳitta, Yəhudiylar rimliḳlarning zulmi astida yaxawatḳanidi, əgər Əysa: «Rim imperatorioɣa baj tapxurux tooɣra» desə, bu gəptin azadlikni istigən Yəhudiylar uni «Mana taza bir yalaḳqi, hain ikən» dəp tillixatti. «Baj tapxurmaslik kerək» degən bolsa, u Rim imperiyəsigə ḳarxi qikḳan bolatti; andin ular uni Rim waliyisioɣa ərz ḳiloɣan bolatti. Ular muxundaḳ soallarni sorax arḳilik Əysani gepidin tutuwelip, rimliḳlarning ḳolioɣa tapxurup, uningoɣa ziyankəxlik ḳilmaḳqi boluxḳan.
22:20 Yar. 1:26
22:21 «Ḳəysərning ḥəḳḳini Ḳəysərgə, Hudaning ḥəḳḳini Hudaoɣa tapxurunglar» — Ḳəysərgə Ḳəysərning ḥəḳḳi (uning süriti qüxürülgən nərsə)ni tapxurunglar — demək, baj tələx kerək. Əmma ḳandaḳ nərsə üstidə «Hudaning süriti» bar? Insan əzi «Hudaning süriti» boloɣaqḳa, biz pütünimizni Hudaoɣa tapxuriximiz kerəktur («Yar.» 1:26-27ni kərüng).
22:21 Mat. 17:25; Rim. 13:7; Yar. 1:26
22:23 ««Ɵlgənlər tirilməydu» dəydioɣan Saduḳiylar» — «Saduḳiylar» tooɣruluḳ 16:1diki izaḥatni wə xundaḳla «Təbirlər»nimu kərüng.
22:23 Mar. 12:18; Luḳa 20:27; Ros. 23:8.

«ḤƏRODLAR»NING NƏSƏPNAMISI

Injil dəwridə «Hərodlar» bolsa Edomiylar (yaki Idumiylar)din idi (Edomiylar Əsawning əwladliridur). Ular əzlirini yalƣandin: «Yəhudiylarning handanliƙiƣə təwəmiz» dəp jakarlaytti. Yəhudiylar bolsa ularni: «Filistiylarning ƙullarning bir ailisidin bolƣansilər» dəytti. Hərodlarning əjdadi «Hərod Antipater» idi; u Yəhudiylarning təhtigə warislik ƙilƣan «Ḥasmoniylar» (yəni ««Makkabiylar»ning warislik ƙilƣanlar)ning handanliki arisidə suyiƙəst ƙilip, əwladlirining təhtigə ƣiƙix yolini təyyarlap ƙoydi. Keyin, Rim imperiyəsi Palestin rayoniƣa barƣanseri ƙol uzartƙanda, Hərod Antipater ularƣa təhsiqilik ƙilixi bilən təhimu küƣkə igə boldi.

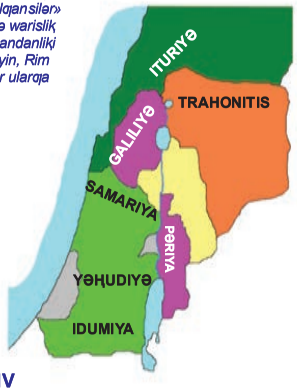

BIRINQI DƏWR

*Ḥasmoniy rəhbər **«Hirkanus Yoḥanna II»** («Sadukiy məzhipi»din bolƣan, miladiyədin ilgiriki 1-əsirdiki Yəhudiylarning bax kaḥini) kəp yat əlliklərni Yəhudiylarning ənənilirini wə ərp-adətlirini ƙobul ƙilixƣa məjbur ƙildi. Antipaterning ailisi xu məjburiyət astidə əzlirini «Yəhudiylarmiz» dəp jakarliƣan. Ḥalbuki, Pərisiy məzhipidikilər muxundaƙ «Yəhudiy bolƣan»larni ƙobul ƙilmiƣan. Xuning bilən Yəhudiyədiki Yəhudiylarning kəp ƙismi «Hərodlar»ni «ḥəƙiƙiy Yəhudiy əməs» dəp ƙarayttı. Xuning üƣün «Hərodlar» üƣ tərəptin addiy puƙralar təripidin kəmsitilgən: — (ə) ular Edomiylardin kelip ƙiƙƙan; (ə) ular Yəhudiy ənəniwiy ərp-adətlirigə ajizlaxturidiƣan təsir yetküzməktə idi; (p) ular Yəhudiylar nəprətləngən Rimliƙ tajawuzƙilar bilən həmkarlaxmaƙta idi.*

ANTIPATER

Nabatiyaliƙ **SIPROS** bilən toy ƙilƣan

Salome | **Yüsüf** | **Feroras** | **Fasaylus** (miladiyədin ilgiriki 43-40-yili Yəhudiyənɪng üstigə waliy bolƣan) | **BÜYÜK ḤƏROD** (miladiyədin ilgiriki 73-1(?)-yili («Matta» 2:1, «Luƙa» 1:5)

IKKINQI DƏWR

KLEOPATRA bilən toy ƙilƣan

MALTAS bilən toy ƙilƣan

MARIAMNE II bilən toy ƙilƣan

MARIAMNE I bilən toy ƙilƣan

ÜQINQI DƏWR

Ḥerod Filip II
Ituriyə wə Trahonitis əlkisining ḥakimi («tetrarƙ»i) bolƣan (miladiyədin ilgiriki 1-yili (?) miladiyə 34-yiliƣiƣə) («Luƙa» 3:1)

Ḥerod Antipas II
Galiliyə wə Periyaning üstigə ḥakim («tetrarƙ») bolƣan (ikkinqi bolup **Ḥerodiyə** bilən toy ƙilƣan). U qəmüldürgüqi Yəḥya pəyƣəmbərni eltürgən. Ahirida waliy Pilatus Əysa Məsiḥni sorax ƙilixƣa uning aldiƣa əwətkən («Luƙa» 3:1, 19, 9:7, 13:31, 23:7, «Matta» 14:1, «Markus» 6:14)

Ḥerod Arhelaus
Yəhudiyə, Idumiya wə Samariyaning üstigə waliy bolƣanda (miladiyədin ilgiriki 1-yili (?) miladiyə 6-yiliƣiƣə) Yüsüp wə Məryəm Misirdin ƙiƙƙanda Yəhudiyəgə barmay, Nasarətkə olturaƙlaxƙan («Matta» 2:19-23)

Ḥerod Filip I
(Ḥəq təhtkə olturƣan əməs. Birinqi bolup **Ḥerodiyə** bilən toy ƙilƣan) Təhminən miladiyə 34-yili əldi («Matta» 3:14, «Markus» 6:17, «Luƙa» 3:19)

Aristobulus IV
(miladiyədin ilgiriki 31-7-yili) Muƙəddəs kitabta tilƣa elinmiƣan. U Kostobar wə Salomening ƙizi, yəni əzining nəwrə ƙizi bilən toy ƙilƣan. Əz atisi təripidin ƙəstlinip eltürülgən.

TƏTINQI DƏWR

Mariamne
Antipater III elüm jazasiƣa tartilƣanda, muxu Mariamne uning ayali idi. Keyin u «Ətnarƙ» Hərod Arhelausning ayali bolƣan boluxi mumkin.

Ḥerodiyə
(Mat. 14:3, Mark. 6:17, Luƙa.3:19) U yənə «Büyük Agrippa» dəp atalƣan, Yəhudiyənɪng padixaḥi bolƣan Ayali Siprostin u bir oƣul (Agrippa II) wə üq ƙiz tuƣulƣan. U rosul Yaƙupni eltürgən; Huda rosul Petrusni uning ƙolidin ƙutƙuzƣan («Rosullarning paaliyətliri» 12:1-23)

Ḥerod Agrippa I
(miladiyədin ilgiriki 10-yili miladiyə 44-yiliƣiƣə)

Ḥerod
(Hərod V, Halkis padixaḥi, əzining nəwrə singlisi **Bərniki** bilən toy ƙilƣan. Bərniki «Rosullarning paaliyətliri» 25:13də tilƣa elinidu)

BƏXINQI DƏWR

Salome
Hərod Filip wə Hərodiyəning ƙizi U ussul oynixi bilən Qəmüldürgüqi Yəḥyaning bexini elip kelixni soridi («Matta» 14:1-12, «Markus» 6:14-29)

Mariamne
Gayus Yulius Arhelaus Antioƙus Epifanis bilən toy ƙilƣan. Ularning Bərniki isimlik bir ƙizi bolƣan (miladiyə 50-yili tuƣulƣan)

Drusilla
(miladiyə 38-79-yili) U awwal Əməsaning padixaḥi Azuzuskə, andin rimliƙ waliy Felikskə təgkən. Feliks miladiyə 52-59-yili Yəhudiyənɪng waliyi bolƣan. Rosul Pawlus uning aldida sorakƙa tartilƣan («Rosullarning paaliyətliri» 24:24)

Bərniki
(miladiyə 28-93-yili). U Ḥerodƙa (Halkisning padixaḥi)ƣa təgkən, andin bir məzgildə ez akisi Agrippa bilən ər-hotunluk turmuxini ətküzgən. Rosul Pawlus xu qaqıda ular ikkisining aldida sorak ƙilinƣan («Rosullarning paaliyətliri» 25:13).

Ḥerod Agrippa II
(miladiyə 28-93-yili) Rosul Pawlus uning aldida sot ƙilinƣanda hux həwərni qüxəndüridu(«Rosullarning paaliyətliri» 25:13-26:32)

yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil kalduruxi lazim» dəp tapilioɣan.
25 Burun arimizda
yəttə aka-uka bar idi. Qongi əyləngəndin keyin ələp kətti. Pərzənt kərmigənliktin, ayalini ik-
kinqi kerindixining əmrigə kaldurdi.
26 Birak ikkinqisidiki əhwalmu uningkigə ohxax boldi, an-
din bu ix üqinqisidə taki yəttinqi kerindaxkiqə ohxax dawamlaxti.
27 Ahirda, u ayalmu ələp kətti.
28 Əmdi tirilix künidə bu ayal yəttə aka-ukining kaysisining ayali
bolidu? Qünki uni həmmisi əmrigə aloɣan-də!
29 Əysa ularoɣa mundak jawab bərdi:
— Silər nə mukəddəs yazmilarni nə Hudaning kudritini bilmigənlikinglar üqün azoɣansilər.
30 Qünki ələmdin tirilgəndə insanlar əylənməydu, ərgə təgməydu, bəlki Hudaning ərxtiki
pərixtilirigə ohxax bolidu.
31 Əmdi ələmdin tirilix məsilisi həkkidə Hudaning silərgə eytkan:
32 «Mən Ibrahim, Ishak wə
Yakuplarning Hudasidurmən!» degən xu səzini okumidinglarmu? Huda ələklərning əməs,
bəlki tiriklərning Hudasidur!».
33 Bu səzni angliolan həlk uning təlimidin həyranuhəs kelixti.

Əng muhim əmr

Mar. 12:28-34; Luka 10:25-28

34 Pərisiylər uning Sadukiylarning aoɣzini tuwakliolanlikini anglap, bir yərgə jəm boluxti.
35 Ularning arisidiki bir Təwrat-kanun ustazi uni sinax məksitidə uningdin:
36 — Ustaz, Təwrat kanunidiki əng muhim əmr kaysi? — dəp kistap soridi.
37 U uningoɣa mundak dedi:
— «Pərwərdigar Hudayingni pütün kəlbing, pütün jening, pütün zehning bilən səygin».
38 —
əng uluoɣ, birinqi orunda turidioɣan əmr mana xu.
39 Uningoɣa ohxaydioɣan ikkinqi əmr bolsa
«Koxnangni əzüngni səygəndək səy».
40 Pütün Təwrat kanuni wə pəyoɣəmbərlərning səzliri bu
ikki əmrgə esiloɣan halda mangidu.

Kutkuzoɣuqi-məsih — Dawutning ooɣli həm uning Rəbbi

Mar. 12:35-37; Luka 20:41-44

41 Pərisiylər jəm bolup turoɣan wakitta, Əysa ulardin:
42 — Məsih tooɣrisida kandak oylawatisilər? U kimning ooɣli? — dəp soridi.
Dawutning ooɣli, — deyixti ular.
43 U ularoɣa mundak dedi:
Undakta, nemə üqün Zəburda Dawut uni Rohta «Rəbbim» dəp atap, —
44 «Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: —
«Mən sening düxmənliringni ayioɣing astida dəssətküqə,

22:24 «Bir kixi pərzəntsiz ələp kətsə, uning aka yaki inisi tul kaloɣan yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil kalduruxi lazim» — «Kan.» 25:5.
22:24 Kan. 25:5-6; Yar. 38:8.
22:32 «Mən Ibrahim, Ishak wə Yakuplarning Hudasidurmən!» — «Mis.» 3:6.
22:32 Mis. 3:6,15.
22:33 Mat. 7:28.
22:34 Mar. 12:28.
22:35 Luka 10:25.
22:37 «Pərwərdigar Hudayingni pütün kəlbing, pütün jening, pütün zehning bilən səygin» — «Kan.» 6:5.
22:37 Kan. 6:5; 10:12; 30:6; Luka 10:27.
22:39 «Koxnangni əzüngni səygəndək səy» — «Law.» 19:18.
22:39 Law. 19:18; Mar. 12:31; Rim. 13:9; Gal. 5:14; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; Yak. 2:8.
22:41 Mar. 12:35; Luka 20:41.
22:43 «Dawut uni Rohta «Rəbbim» dəp atap...» — «Rohta» — Hudaning Mukəddəs Rohida.

Ong yenimda olturoɣin!» — dəydu?
45 Dawut Məsiḥni xundaḳ «Rəbbim» dəp atioɣan tursa, əmdi u ḳandaḳmu Dawutning ooɣli bolidu?
46 Wə ḥeqkim uningoɣa jawabən bir eoɣizmu səz ḳayturalmidi; xu kündin etibarən, ḥeqkim uningdin soal soraxḳimu petinalmidi.

Sahtipəzlərning ḥalioɣa way!
«Yəttə «way!»»

Mar. 12:38-40; Luḳa 11:37-52; 20:45-47

23 1 Bu səzlərdin keyin, Əysa top-top halayiḳḳa wə muhlisliriоɣa mundaḳ dedi:
2 — Təwrat ustazliri wə Pərisiylər Musa pəyoɣəmbərning ḥəküm qiḳirix ornida olturoɣan bolidu. 3 Xunga, ularning silərgə eytḳan ḥəmmə səzlirigə kəngül ḳoyup, degənlirini ḳilinglar. Lekin ularning ḳiloɣanliridək ḳilmanglar; qünki ular əzlirining deginigə əzliri əməl ḳilmaydu,
4 Bəlki ular kətürəlmigüdək eoɣir yüklərni baoɣlap adəmlərning zimmisigə artip ḳoyidu. Əmma əzliri bu yüklərni kətürüxkə birmu barmiḳini midirlitixni huxyaḳmaydu. 5 Ular ḥəmmə əməllirini insanlaroɣa kəz-kəz ḳilix üqünla ḳilidu; qünki ular «ayət ḳapliri»ni kəng ḳilip qigiwelip, tonlirining quqilirini uzun sanggilitip ḳoyidu; 6 ular ziyapətlərdə tərdə, sinagoglarda aldinḳi orunlarda olturuxḳa, 7 bazarlarda kixilərning ularoɣa boloɣan uzun salamliriоɣa wə əzlirini «Ustaz, ustaz» dəp ataxliriоɣa amraḳ kelidu.
8 Biraḳ silər bolsanglar «Ustaz» dəp atilixni ḳobul ḳilmanglar; qünki silərning yaloɣuz birla ustazinglar bar wə ḥəmminglar ḳerindaxtursilər. 9 Yər yüzidə ḥeqḳandaḳ kixini «Atam» demənglar, qünki pəḳət birla Atanglar, yəni ərxtə Turoɣuqi bardur. 10 Silər «muəllim» dəp

---

22:44 *Dawut* **«Pərwərdigar Mening Rəbbimgə eyttiki: — «Mən sening düxmənliringni ayioɣing astida dəssətküqə, ong yenimda olturoɣin!» — dəydu»** — «Zəb.» 110:1.
22:44 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Ibr. 1:13; 10:13.
22:45 «Dawut *Məsiḥni* xundaḳ «Rəbbim» dəp atioɣan tursa, əmdi u ḳandaḳmu Dawutning ooɣli bolidu?» — demək, Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ padixaḥ Dawutning əwladi bolsimu, lekin padixaḥ Dawut Məsiḥni «Rəbbim» degən yərdə Məsiḥ Dawuttin uluoɣ bolidu, ḥəm tuoɣuluxtin burunla «Rəb» süpitidə idi.
23:2 «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər Musa pəyoɣəmbərning ḥəküm qiḳirix ornida olturoɣan bolidu» — grek tilida səzmusəz: «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər Musaning ornioɣa besip olturoɣan bolidu». Demək, Təwrat ḳanunioɣa təbir berix wə ḳanunioɣa asasən dəwalarda ḥəküm qiḳirix ḥoḳuḳi ularoɣa tapxuruloɣan. Xu tərəptə həlḳ ularoɣa boysunuxi kerək idi.
23:2 Nəḥ. 8:4
23:3 Ḳan. 17:19; Mal. 2:6; Rim. 2:19.
23:4 «Ular *, yəni Pərisiylər* kətürəlmigüdək eoɣir yüklərni baoɣlap adəmlərning zimmisigə artip ḳoyidu» — «eoɣir yüklər» ḥər türlük ḳattiḳ diniy ḳaidə-yosunlarni kərsitidu.
23:4 Yəx. 10:1; Luḳa 11:46; Ros. 15:10.
23:5 «Ular «ayət ḳapliri»ni kəng ḳilip qigiwelip,...» — «ayət ḳapliri» təḳwadarliḳni bildürüx üqün pexanə yaki üsti bilikikə qigiwelinidioɣan, iqigə Təwrattin elinoɣan ayətlər yezioɣan pütük selinoɣan kiqik ḳap. Ular bu ixni «Mis.» 13:9, 16 wə «Ḳan.» 6:8, 11:8gə asasən adət ḳiloɣan. **«Ular... tonlirining quqilirini uzun sanggilitip ḳoyidu»** — Təwrat boyiqə ər kixilər tonlirioɣa muxundaḳ quqilarni bekitixi kerək (quqilar kək rənglik boloɣaqḳa, Hudaning «kəktin qüxürülgən» əmrlirigə əslətmə bolsun degən məḳsəttə bekitilixkə buyruloɣan — «Qəl.» 15:38-39 wə «Ḳan.» 22:12ni kərüng). Biraḳ pəriysiylər pəḳət əzlirini təḳwadar kərsitix üqün xundaḳ ḳilatti.
23:5 Qəl. 15:38; Ḳan. 6:8; 22:12; Mat. 6:5.
23:6 Mar. 12:38,39; Luḳa 11:43; 20:46.
23:7 «Bazarlarda kixilərning ularoɣa boloɣan uzun salamliriоɣa... amraḳ kelidu» — «uzun» degən səz grekqə tekisttə yoḳ; tarih tətḳiḳatliriоɣa asasən ularoɣa ḳiloɣan «salamlar»ni intayin uzun wə murəkkəp dəp bilimiz. **«əzlirini «ustaz, ustaz» dəp ataxliriоɣa amraḳ kelidu»** — muxu yərdə «Ustaz» grek tilida (ibraniy tilidimu ohxax) «Rabbi» degən səz bilən ipadilinidu.
23:7 Yaḳ. 3:1.
23:8 «Biraḳ silər bolsanglar «Ustaz» dəp atilixni ḳobul ḳilmanglar» — yuḳiriḳi izaḥatni kərüng.
23:9 «Yər yüzidə ḥeqḳandaḳ kixini «Atam» demənglar» — roxənki, Məsiḥ bu səzni roḥiy jəḥəttin eytḳan; bu yərdə kəzdə tutuloɣini adəmlərning əz jismaniy atisini «Ata», «Dada» degənliki əməs, bəlki məlum bir adəmni roḥiy jəḥəttin «Atam» deyixi kəzdə tutuloɣan, əlwəttə. Demisəkmu, nuroɣun «hristiyan jamaətlər» (məsilən, «Katoliklar» wə «Prawuslawiylar») əz yetəkqilirini «Ata» dəp ataydu; «Papa» wə «Pop» degən səzlər əslidə «Dada» degənliktur.
23:9 Mal. 1:6.

atilixnimu ḳobul ḳilmanglar, qünki pəḳət birla muəllim, yəni Məsiḥning əzi bardur; [11] bəlki aranglarda əng mərtiwilik boloɣan kixi silərning hizmitinglarda bolidu. [12] Əzini yuḳiri tutmaḳqi boloɣini təwən ḳilinidu, əzini təwən tutḳini yuḳiri ḳilinidu.

[13] Biraḳ ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər ərx padixaḥliḳining ixikini insanlaroɣa taḳap keliwatisilər! Ya əzünglar kirməysilər, ya kirixni istigənlərning kirixigə yol ḳoymaysilər.

[14] Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər tul ayallarning mal-dunyasini yəwatisilər, xundaḳtimu baxḳilar aldida təḳwadar kərünsək dəp, uzundin-uzun dua ḳilisilər. Xunga, silər tehimu eoɣir jazaoɣa tartilisilər.

[15] Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər birla adəmni etiḳadinglaroɣa kirgüzüx üqün, dengiz wə ḳurukluḳni kezip qiḳisilər. Biraḳ u kixi kirgüzülgəndin keyin, silər uni əzliringlardin ikki ḥəssə bəttər boloɣan dozahning pərzənti ḳilip yetixtürüp qiḳisilər.

[16] Ḥalinglaroɣa way, əy ḳarioɣu yolbaxqilar! Silər: «Ḥərḳandaḳ kixi ibadəthana bilən ḳəsəm ḳilsa, ḥeqnemisi yoḳ, biraḳ ibadəthanidiki altunni tiloɣa elip ḳəsəm ḳiloɣanlar ḳəsimidə turuxḳa ḳərzdar bolidu» dəysilər. [17] Əy əhməḳlər, korlar! Altun uluoɣmu yaki altunni muḳəddəs ḳiloɣan ibadəthanimu? [18] Silər yənə: «Ḥərkim ḳurbangaḥ bilən ḳəsəm ḳilsa, ḥeqnemisi yoḳ, biraḳ ḳurbangaḥ üstidiki ḥədiyəni tiloɣa elip ḳəsəm ḳiloɣanlar ḳəsimidə turuxḳa ḳərzdar bolidu» dəysilər. [19] Əy korlar! Ḥədiyə uluoɣmu yaki ḥədiyini muḳəddəs ḳiloɣan ḳurbangaḥmu? [20] Xunga, ḳurbangaḥni tiloɣa elip ḳəsəm ḳiloɣuqi bolsa ḥəm ḳurbangaḥ bilən ḥəm uning üstidiki barliḳ nərsilər bilən ḳəsəm ḳiloɣan bolidu. [21] Ibadəthanini tiloɣa elip ḳəsəm ḳiloɣuqimu ḥəm ibadəthanini, ḥəm «ibadəthanida Turoɣuqi»ni tiloɣa elip ḳəsəm ḳiloɣan bolidu. [22] Ərxni tiloɣa elip ḳəsəm ḳiloɣuqi Hudaning təhti wə təhttə olturoɣuqining nami bilən ḳəsəm ḳiloɣan bolidu.

[23] Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Qünki silər ḥətta yalpuz, arpibədiyan wə zirilərning ondin bir ülüxini əxrə ḳilip Hudaoɣa ataysilər-yu, biraḳ Təwrat ḳanunining tehimu wəzinlik tərəpliri boloɣan adalət, rəḥimdilliḳ wə sadiḳliḳni etibaroɣa ḥeq almaysilər. Awwal muxu ixlarni orundixinglar kerək, andin xu ixlarnimu ada ḳilmay ḳoymasliḳinglar kerək. [24] Əy ḳarioɣu yolbaxqilar! Silər qinənglərdiki paxini süzüp eliwetisilər, lekin birər təgini pütün peti yutuwetisilər!

[25] Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər qinə-ḳaqilarning texinila yuyup pakizlioɣininglar bilən ularning iqi ḥərtürlük ḥerislik wə ixrətpərəslikkə toloɣan. [26] Əy ḳarioɣu Pərisiy! Awwal qinə-ḳaqining iqini pakla, xundaḳta teximu pak bolidu!

23:11 Mat. 20:26.
23:12 Ayup 22:29; Pənd. 29:23; Luḳa 14:11; 18:14; Yaḳ. 4:6,10; 1Pet. 5:5.
23:13 Luḳa 11:52.
23:14 «Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər tul ayallarning mal-dunyasini yəwatisilər... xunga, silər tehimu eoɣir jazaoɣa tartilisilər» — bəzi kona kəqürmilərdə bu ayət tepilmaydu. Bu səzlər «Mar.» 12:40 wə «Luḳa» 20:47dimu tepilidu.
23:14 Mar. 12:40; Luḳa 20:47; 2Tim. 3:6; Tit. 1:11.
23:15 «....silər uni əzliringlardin ikki ḥəssə bəttər boloɣan dozahning pərzənti ḳilip yetixtürüp qiḳisilər» — «dozahning pərzənti» dozahḳa kiridioɣan wə bəlkim baxḳilarni dozahḳa baridioɣan yoloɣa azduridioɣan kixi bolsa kerək.
23:19 «Əy korlar!» — bəzi kona kəqürülmilərdə «əy əhməḳlər, korlar!» deyilidu.
23:21 1Pad. 8:13; 2Tar. 6:1, 2.
23:22 2Tar. 6:33; Yəx. 66:1; Mat. 5:34; Ros. 7:49.
23:23 «Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Qünki silər ḥətta yalpuz, arpibədiyan wə zirilərning ondin bir ülüxini əxrə ḳilip Hudaoɣa ataysilər-yu,...» — oḳurmənlarning esidə barki, Huda Təwrat ḳanunida ibadəthanidiki ixlar wə kaḥinlarning kirimi üqün Əz həlḳining məḥsulatliridin «ondin bir ülüxi»ni tələp ḳiloɣanidi.
23:23 1Sam. 15:22; Ḥox. 6:6; Mik. 6:8; Mat. 9:13; 12:7; Luḳa 11:42.
23:24 «Silər qinənglərdiki paxini süzüp eliwetisilər, lekin birər təgini pütün peti yutuwetisilər!» — Təwrat ḳanunidiki bəlgilimilərgə asasən ḥəm paxa ḥəm təgə gəximu ḥaram gəx idi.
23:25 Luḳa 11:39.
23:26 Tit. 1:15.

MƏSIҢ DƏWRIDIKI YERUSALEM XEҺIRI

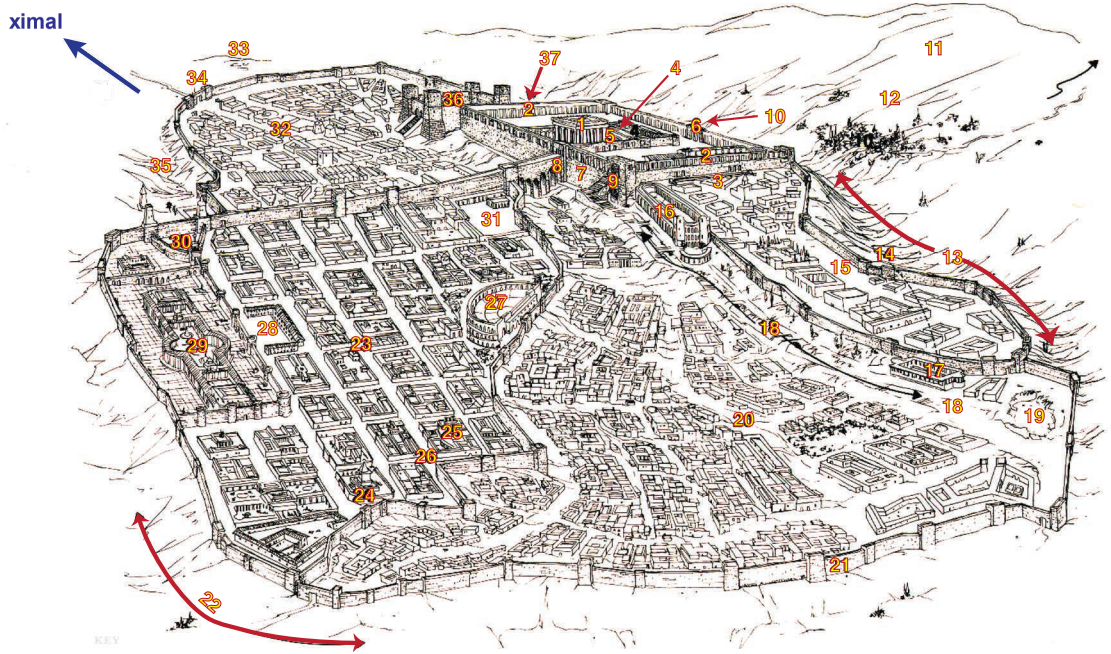

1. Muķəddəs Ibadəthana
2. Ibadəthanining jənubiy sepili, «Padixahlarning aywani»
3. Ofəl teqi (Dawutning xəҳiri taq baqriqa jaylaxķan)
4. Moriya teqi, Ibadəthana jaylaxķan taq (= Ziон teqi)
5. Əsliy ibadəthanining temi (Əzra, Nəhəmiya dəwridiki)
6. Ibadəthanining xərkiy təripi
7. Ibadəthanining qərbiy sepili (taqning üstidə)
8. Ibadəthanining qərbiy jənubiy sepili (qoja tam bilən yelinidu)
9. Ibadəthanining taqning üstidə turidiqan qərbiy jənubtiki burjiki
10. «Altun dərwaza» — Məsiҳ muxu dərwaza bilən təntənilik kirgən («Matta» 21:1-11)
11. Zəytun teqi
12. Getsimanə beqi
13. Kidron jilqisi
14. «Su dərwazisi»
15. «Dawutning xəҳiri» (Ofəl teqi)
16. «Gippodrom» - oyun-tənhərikət məydani
17. Siloam kəlqiki
18. Tiroponiy jilqisi
19. Birkət əl-ҳamra
20. Təwənki xəһər (kəmbəqələr məһəllisi)
21. Padixaҳ Agrippa I təripidin kurulqan sepil
22. Ҳinnom jilqisi (Ge-Ҳinnom)
23. Yukiriki xəһər (baylar məһəllisi)
24. Dawutning maziri dəp ķaralqan jay (ҳəkiki mazar «Dawutning xəҳiri»də)
25. Kayafaning əyi xu yerning ətrapida
26. «Üstünki ķəwəttiki əy» muxu yerning ətrapida («Luka» 22:12, «Ros.» 1:13)
27. Tiyatir
28. Bazar məydani
29. Ҳerodning ordisi
30. «Gabbata» — «Tax tahtaylik ҳoyla» («Yaffa dərwaza»qa yekin) («Yoh.» 19:13)
31. Ҳasmoniylarning ordisining ong təripi
32. Xəһərning ikkinqi məһəllisi (Mixnəh)
33. «Golgota» ning jaylixix eһtimallikl bolqan ikkinqi yər
34. «Belik dərwazisi» — Ķəysəriyəgə baridiqan yol
35. Ənəniwiy tarihlar boyiqə «Golgota» jaylaxķan yər
36. Antoniya kəl'əsi
37. Bəyt-əsda kəlqiki (ibadəthanining ximaliy təripidə) («Yoh.» 5:2)

[27] Ḥalinglarоɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər akartip koyuloɣan, sirti qiraylik kərünidioɣan lekin iqi ələklərning ustihanliri wə ḥərhil napak nərsilərgə toloɣan kəbrilərgə ohxaysilər. [28] Xuningdək texinglardin insanlarning aldida ḥakkaniy adəmlərdək kərünisilər, lekin iqinglar sahtipəzlik wə itaətsizlik bilən toloɣan.
[29] Ḥalinglarоɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Qünki silər pəyoɣəmbərlərning kəbrilirini yasap keliwatisilər, ḥakkaniylarning mazarlirini bezəp keliwatisilər. [30] wə silər: «Ata-bowilirimizning zamanida yaxioɣan bolsak iduk, ularning pəyoɣəmbərlərning kenini tөküxlirigə xerik bolmayttuk» — dəysilər. [31] Xunga silər əz səzünglar bilən əzünglarning pəyoɣəmbərlərni əltürgənlərning əwladliri ikənlikinglaroɣa guwahlik bərdinglar. [32] Undakta, ata-bowiliringlar baxlioɣan kilmixlirini toluklanglar!
[33] Əy yilanlar! Zəḥərlik yilanlarning nəsilliri! Dozah jazasidin kandakmu kutulalarsilər? [34] Xunga mana, silərgə pəyoɣəmbərlər, danixmənlər wə alimlarni əwətip turimən. Silər ularning bəzilirini krestləp əltürisilər, bəzilirini sinagogliringlarda dərrigə basisilər, xəḥərdin xəḥərgə koolaysilər. [35] Xundak kilip, ḥakkaniy Ḥabilning kan kərzidin tartip taki silər ibadəthanidiki mukəddəs jay bilən kurbangaḥning arilikida əltürgən Bərəkiyaning ooli Zəkəriyaning kan kərzigiqə, ḥakkaniylarning yər yüzidə ekitiloɣan barlik kan kərzliri bu dəwrning bexioɣa qüxürülidu. [36] Mən silərgə bərḥək xuni eytip koyayki, xu kilmixlarning jazasining ḥəmmisi muxu dəwrning bexioɣa qüxidu.

Əysaning Yerusalem üqün nalə-pəryad kətürüxi

Luka 13:34-35

[37] Əy Yerusalem, Yerusalem! Pəyoɣəmbərlərni əltüridioɣan, əzigə əwətilgən əlqilərni qalma-kesək kilidioɣan xəḥər! Mekiyan qüjilirini kanat astioɣa yioɣkandək pərzəntliringni kanqə ketim koynumoɣa almakqi boldum, lekin silər unimidinglar! [38] Mana, əmdi əyünglar silərgə

23:27 Ros. 23:3.
23:29 Luka 11:47.
23:31 «Silər əz səzünglar bilən əzünglarning pəyoɣəmbərlərni əltürgənlərning əwladliri ikənlikinglaroɣa guwahlik bərdinglar» — demək, ular pəyoɣəmbərlərni əltürgənlərni «ata-bowilirimiz» dəp etirap kilidu. Ular kəp baxka əllərdək daim «ata-bowiliri»ni mahtap, biz ularning ən'aniliridə dawamlik mengiximiz kerək, — dəytti. Lekin xu ata-bowlirining ən'əniliri Hudaning ḥakkaniy tələplirigə zit bolup kəlgən wə xu səwəbtinmu pəyoɣəmbərlərni əltürgən.
23:31 Ros. 7:51; 1Tes. 2:15.
23:32 «Undakta, ata-bowiliringlar baxlioɣan kilmixlirini toluklanglar!» — Məsiḥning bu kinayilik, ḥəjwiy gepi: «Silərning ata-bowiliringlarning izlirini baskininglar — (ularning ən'ənilərni tutup, Hudaning əmrlirini taxlap) meni əltürüp ularning ixlirini toluklioɣininglardur!» degəndəktur.
23:33 Mat. 3:7.
23:34 «... silərgə pəyoɣəmbərlər, danixmənlər wə alimlarni əwətip turimən» — «alimlar» degən bu səzni adəttə «Təwrat ustazliri» dəp tərjimə kilimiz. Lekin əysa Məsiḥ əz kerindax Yəhudiy həlkigə əwətidioɣan «ustazlar»ni pəkət «Təwrat ustazi» degili bolmaydu, bəlki «Təwrat-Injil ustazliri» bolidu.
23:34 Mat. 10:16,17; Luka 10:3; 11:49; Yuḥ. 16:2; Ros. 7:52.
23:35 «...ḥakkaniy Ḥabilning kan kərzidin tartip taki silər ibadəthanidiki mukəddəs jay bilən kurbangaḥning arilikida əltürgən Bərəkiyaning ooli Zəkəriyaning kan kərzigiqə...» — Ḥabilning əltürülüxi tooruluk «Yar.» 4:8-11, Zəkəriyaning əltürülüxi «2Tar.» 24:20-22ni kərüng. Bu ikki wəkə Yəhudiylarning Təwratni ən'əniwi orunlaxturux tərtipi boyiqə Təwratning əng bexida wə ayioɣida hatirilinidu.
–«2Tar.» 24:20-22 boyiqə Zəkəriyaning atisining ismi «Yəhoyada» idi. «Bərəkiya» uning baxka ismi bolsa kerək («Yəhoyada» ḥəm «Bərəkiya» degən ikki isim «Yahka (Pərwərdigaroɣa) mədḥiyə okulsun» degən mənidiki mənidax səzlərdur).
23:35 Yar. 4:8; 2Tar. 24:21; Ibr. 11:4.
23:37 «Əy Yerusalem, Yerusalem!...» — Mukəddəs Kitabta, adəmning ismini ikki ketim qakirix — uningoɣa boloɣan qongkur mehir-muḥəbbitini wə əzigə tolimu əziz ikənlikini kərsitidu. **«Mekiyan qüjilirini kanat astioɣa yioɣkandək pərzəntliringni kanqə ketim koynumoɣa almakqi boldum, lekin silər unimidinglar!»** — «pərzəntliring» — Yerusalemdikilərning əzlirini kərsitidu.
23:37 Zəb. 17:8; 91:4; Mat. 21:35,36; Luka 13:34.

«BÜYÜK ҢEROD» ҚURQ]AN IBADƏTHANA

Ibadəthanining otturisidiki mukəddəshana
(Israiliyə Yerusalemdiki muzeysi)

Mikaəl Osnis yasiqan əndizə

Ibadəthanining pütüni
(ҳoyliri bilən)

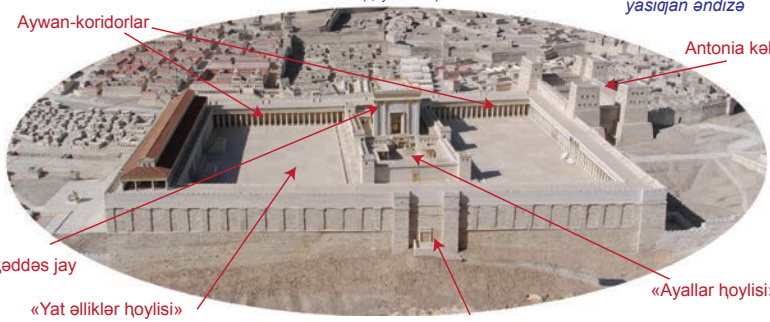

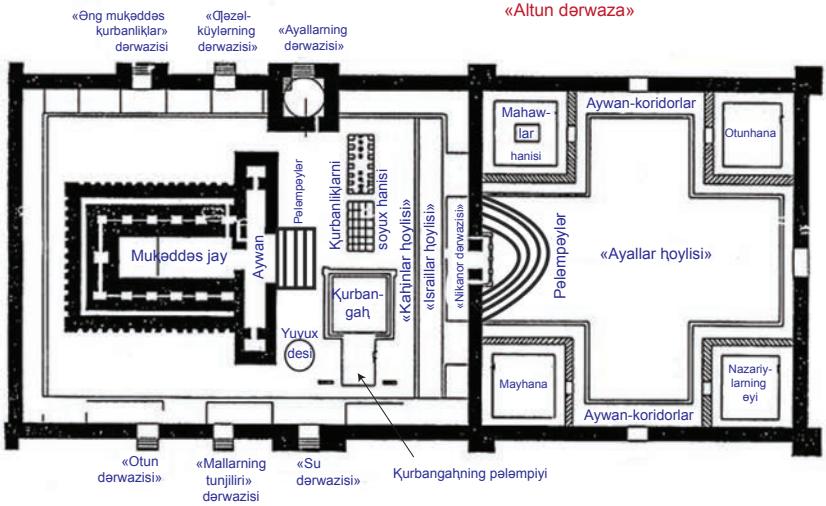

harabə bolup ⱪalidu!» [39] Qünki mən xuni silərgə eytip ⱪoyayki, silər: «Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun!» demigüqə, silər meni ⱪaytidin ḥeq kərəlməysilər.»

Ibadəthanining wəyran ⱪilinixidin bexarət; ahirⱪi zamanlardiki alamətlər

Mar. 13:1-31; Luⱪa 21:5-33

24 [1] Əysa ibadəthanidin qiⱪip, aldiƣa ketiwatⱪanda, muhlisliri yeniƣa kelip uning diⱪⱪitini ibadəthana binaliriƣa tartmaⱪqi boldi.
[2] U ularƣa:
— Mana bularning ḥəmmisini kərüwatamsilər? Mən silərgə bərḥək xuni eytip ⱪoyayki, bu yərdə bir tal taxmu tax üstidə ⱪalmaydu, ḥəmmisi ⱪaldurulmay gumran ⱪilinidu, — dedi.

Kəlgüsi tooƣrisidiki bexarətlər

[3] U Zəytun teoƣida olturoƣanda, muhlisliri astiƣina uning yeniƣa kelip:
— Bizgə eytⱪinqu, bu degənliring ⱪaqan yüz beridu? Sening ⱪaytip kelixing wə zamanning ahirini kərsitidiƣan ⱪandaⱪ alamət bolidu? — dəp soraxti. [4] Əysa ularƣa jawabən mundaⱪ dedi:
— Ḥezi bolunglarki, ḥeqkim silərni azdurup kətmisun. [5] Qünki nuroƣun kixilər mening namimda kelip: «Məsiḥ mən bolimən» dəp, kəp adəmlərni azduridu. [6] Silər urux həwərliri wə urux xəpilirini anglaysilər, bulardin alaⱪzadə bolup kətməngnlar; qünki bu ixlarning yüz berixi muⱪərrər. Lekin bular ahirət əməs. [7] Qünki bir millət yənə bir millət bilən uruxⱪa qiⱪidu, bir padixaḥlik yənə bir padixaḥlik bilən uruxⱪa qiⱪidu. Jay-jaylarda aqarqilik, wabalar wə yər təwrəxlər yüz beridu. [8] Lekin bu ixlarning yüz berixi «tuoƣutning toloƣiⱪining baxlinixi» bolidu, halas.
[9] Andin kixilər silərni tutup azab-oⱪubətkə selip, əltüridu, mening namim wəjidin pütkül əllər silərdin nəprətlinidu. [10] Xuning bilən nuroƣunlar etiⱪadidin tanidu, bir-birini tutup beridu wə bir-birigə əqmənlik ⱪilidu. [11] Nuroƣun sahta pəyoƣəmbərlər məydanoƣa qiⱪip, nuroƣun kixilərni azduridu. [12] Itaətsizlik-rəzilliklərning kəpiyixi tüpəylidin, nuroƣun kixilərdiki meḥir-

---

23:38 «...əyünglar silərgə harabə bolup ⱪalidu» — üq bisliⱪ səz bolup:
–(1) Hudaning ibadəthanisi (lekin Məsiḥning «silərning əyünglar» degini boyiqə bu əy ḥazir Hudaningki əməs, pəⱪət silərningkidur);
–(2) əzlirining ⱪoru-jayliri;
–(3) bala-qaⱪilirining wəyran bolidiƣanliⱪini kərsitidu.
23:38 Zəb. 69:25; Yəx. 1:7; Yər. 7:34; Mik. 3:12; Ros. 1:20.
23:39 «Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun!» —Muxu ibarə Zəbur 118:26tin elinƣan bolup, həlⱪning Məsiḥni ⱪarxi aloƣanliⱪini kərsitidu. Demək, ular Əysaning Məsiḥ ikənlikigə ixinip etirap ⱪilmiƣuqə ular uni ⱪayta kərməydu. Bu səz xu muḥim pakitni kərsitiduki, Əysa Məsiḥ dunyaoƣa ⱪaytip kəlginidə, Yəḥudiy həlⱪi alliⱪaqan uningoƣa etiⱪad baoƣlap etirap ⱪiloƣan bolidu.
23:39 Zəb. 118:26.
24:1 Mar. 13:1; Luⱪa 21:5.
24:2 1Pad. 9:7, 8; Mik. 3:12; Luⱪa 19:44.
24:3 Mar. 13:1, 3; Luⱪa 21:7; Ros. 1:6.
24:4 Yər. 29:8; Əf. 5:6; Kol. 2:18; 2Tes. 2:3; 1Yuḥ. 4:1.
24:5 Yər. 14:14; 23:25; Yuḥ. 5:43.
24:7 «bir millət yənə bir millət bilən uruxⱪa qiⱪidu, bir padixaḥlik yənə bir padixaḥlik bilən uruxⱪa qiⱪidu» — ibraniy tilida (xundaⱪla grek tilida) bu ibarə dunya boyiqə kengəygən uruxlarni kərsitixi mumkin («Yəx.» 19:2, «2Tar.» 15:3-6də bu turaⱪlik ibarə tooƣruluⱪ misallar bar.
24:7 Yəx. 19:2.
24:8 «Lekin bu ixlarning yüz berixi «tuoƣutning toloƣiⱪining baxlinixi» bolidu, halas» — Əysa Məsiḥ ⱪaysi ix «tuoƣulidu», uni biwasitə deməydu. Təwəndiki səzlirigə ⱪarioƣanda u «yengi zaman»ning tuoƣuluxini kərsitidu, dəp ⱪaraymiz.
24:9 Mat. 10:17; Luⱪa 21:11,12; Yuḥ. 15:20; 16:2; Wəḥ. 2:10.
24:10 «nuroƣunlar etiⱪadtin tanidu» — grek tilida «nuroƣunlar putlaxturulidu» deyilidu. Xunga baxⱪa birhil tərjimisi: «nuroƣunlar gunaḥⱪa azdurulidu».
24:11 2Pet. 2:1.

muḩəbbət sowup ketidu. [13] Lekin ahiroɣiqə bərdaxlik bərgənlər ḳutḳuzulidu. [14] Barlik əllərgə agaḩ-guwahlik bolsun üqün, Hudaning padixaḩliḳi ḩəḳḳidiki bu hux həwər pütkül dunyaoɣa jakarlinidu; andin zaman ahiri bolidu.

Yerusalemda wəyran ḳiloɣuqi «yirginqlik nomussizlik» pəyda bolidu

[15] Daniyal pəyoɣəmbər ḳəyt ḳiloɣan «wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizlik»ning muḳəddəs jayda turoɣinini kərgininglarda (kitabhan bu səzning mənisini qüxəngəy), [16] Yəhudiyə əlkisidə turuwatḳanlar taoɣlaroɣa ḳaqsun; [17] өgzidə turoɣan kixi өyidiki nərsə-kerəklirini aloɣili qüxməyla ḳaqsun. [18] Etizlikta turoɣan kiximu qapinini aloɣili өyigə yanmisun. [19] U künlərdə ḩamilidar ayallar wə bala emitiwatḳanlarning ḩalioɣa way! [20] Ḳaqidioɣan waḳtinglarning ḳix yaki xabat künigə tooɣra kelip ḳalmasliḳi üqün dua ḳilinglar. [21] Qünki u qaoɣda dunya apiridə boloɣandin muxu qaoɣḳiqə kərülüp baḳmioɣan ḩəm kəlgüsidimu kərülməydioɣan dəḩxətlik azab-oḳubət bolidu. [22] U künlər azaytilmisa, ḩeqḳandaḳ ət igisi ḳutulalmaytti; lekin Hudaning өz tallioɣanliri üqün u künlər azaytilidu.
[23] Əgər u qaoɣda birsi silərgə: «Ḳaranglar, bu yərdə Məsiḩ bar!» yaki «Məsiḩ ənə u yərdə!» desə, ix ənmənglar. [24] Qünki sahta məsiḩlər wə sahta pəyoɣəmbərlər məydanoɣa qiḳidu, ḳaltis məjizilik alamətlər wə karamətlərni kərsitidu; xuning bilən əgər mumkin bolidioɣan bolsa, ḩətta Huda tallioɣanlarnimu azduratti. [25] Mana, mən bu ixlar yüz berixtin burun silərgə uḳturup ḳoydum.
[26] Xuning üqün, birsi silərgə: «Ḳaranglar, u qəl-bayawanda!» desə, u yərgə barmanglar. «Ḳaranglar, u iqkiridiki өylərdə!» desə, ixənmənglar. [27] Qünki qaḳmaḳ xərḳtin oɣərbkə yalt-yult ḳilip ḳandaḳ qaḳḳan bolsa, Insan'ooɣlining kelixi xundaḳ bolidu. [28] Qünki jəsət ḳaysi yərdə bolsa, u yərdimu ḳuzoɣunlar toplixidu!

Insan'ooɣlining ḳaytip kelixi

[29] U künlərdiki azab-oḳubətlər ətüp kətkən ḩaman, ḳuyax ḳariyidu, ay yoruḳluḳini bərməydu, yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu. [30] Andin Insan'ooɣlining alamiti asmandin kərünidu; yər yüzidiki pütkül ḳəbililər yioɣa-zar kətürüxidu. Ular

---

24:12 2Tim. 3:1.
24:13 Mat. 10:22; Mar. 13:13; Luḳa 21:19; Wəḩ. 2:7,10; 3:10.
24:14 «Hudaning padixaḩliḳi ḩəḳḳidiki bu hux həwər» — grek tilida «padixaḩliḳning bu hux həwiri» deyilidu.
24:15 «Daniyal pəyoɣəmbər ḳəyt ḳiloɣan «wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizlik»» — «wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizlik» tooɣrisida «Dan.» 9:24-27ni wə u tooɣruluḳ izaḩatlarni kərüng.
24:15 Dan. 9:27; Mar. 13:14; Luḳa 21:20; 2Tes. 2:4
24:19 «u künlərdə ḩamilidar ayallar wə bala emitiwatḳanlarning ḩalioɣa way!» — undaḳ kixilərgə ḳeqix əpsiz bolidu, əlwəttə.
24:20 «Ḳaqidioɣan waḳtinglarning ḳix yaki xabat künigə tooɣra kelip ḳalmasliḳi üqün dua ḳilinglar» — Yəhudiy diniy ərbablarning Təwrat ḳanunioɣa boloɣan qüxənqisigə asasən, Yəhudiylar adəttə xabat (dəm elix) künidə xəḩər dərwazisi wə dukanlarni taḳixi kerək. Bu küni səpər ḳilix mən'i ḳilinoɣan boloɣaqḳa, Ḳanaanda (Pələstində) turoɣanlaroɣa nisbətən yeməklik setiwelix wə baxḳa yərlərgə ḳeqix intayin ḳolaysiz bolidu. «Ḳix»ta Yəhudiyədə dərya-wadilarda su pat-pat texip turoɣaqḳa, ḳixtimu ḳeqix intayin təs bolidu.
24:20 Ros. 1:12.
24:21 Dan. 12:1.
24:23 Mar. 13:21; Luḳa 21:8.
24:24 Ḳan. 13:2; 2Tes. 2:11.
24:26 Luḳa 17:23.
24:28 «Qünki jəsət ḳaysi yərdə bolsa, u yərdimu ḳuzoɣunlar toplixidu!» — bu sirlik səzlərning mənisi Təwrat, «Ayup» 39:26-30 wə «Yəx.» 34:1-8, 15-17-ayətlər bilən munasiwət bolsa kerək. Xu ayətlərdə kərsitilgəndək, «Pərwərdigarning küni»də zor ḳiroɣinqilik bolidu.
24:28 Ayup 39:30; Luḳa 17:37.
24:29 «... ḳuyax ḳariyidu, ay yoruḳluḳini bərməydu, yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu» — «Yəx.» 13:10, 34:4, «Yo.» 2:10ni kərüng. «Asmandiki küqlər» bəlkim barlik jin-xəytanlarni kərsitidu; «lərzigə kelidu» bəlkim ularning küqtin ḳelixini kərsitidu.
24:29 Yəx. 13:10; 34:4; Əz. 32:7; Yo. 2:31; 3:15; Mar. 13:24; Luḳa 21:25.

Insan'oоlining küq-ḳudrət wə uluoɩ xan-xərəp iqidə asmandiki bulutlar üstidə keliwatḳanliḳini kəridu.
31 U pərixtilirini zor jaranglik bir kanay sadasi bilən əwətidu, ular uning tallioɳanlirini dunyaning tət bulungidin, asmanning bir qetidin yənə bir qetigiqə ḥəryərdin yioɳip bir yərgə jəm ḳilidu.

Ənjür dərihidin sawaḳ elix

32 Ənjür dərihidin mundaḳ təmsilni biliwelinglar: — Uning xahliri kəkirip yopurmaḳ qiḳaroɳanda, yazning yeḳinlap ḳaloɳanliḳini bilisilər.
33 Huddi xuningdək, mən baya degənlirimning ḥəmmisini kərgininglarda, uning yeḳinlap ḳaloɳanliḳini, ḥətta ixik aldida turuwatḳanliḳini biliwelinglar.
34 Mən silərgə bərḥək xuni eytip ḳoyayki, bu alamətlərning ḥəmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu.
35 Asman-zemin yoḳilidu, birak mening səzlirim ḥərgiz yoḳalmaydu.
36 Lekin xu küni wə waḳit-saitining həwirini bolsa, ḥeqkim bilməydu — ḥətta ərxtiki pərixtilərmu bilməydu, uni pəḳət Atamla bilidu.
37 Əmdi Nuḥ pəyoɳəmbərning künliridə ḳandak boloɳan bolsa, Insan'ooɳli ḳaytip kəlgəndimu xundak bolidu.
38 Qünki topan kelixidin ilgiriki künlərdə, Nuḥ kemigə kirip olturoɳan küngiqə, xu zamandiki kixilər yəp-iqip, əylinip wə yatlik bolup kəlgənidi.
39 Topan tuyuksiz kelip ḥəmmisini oɳərḳ ḳiloɳuqə, kixilər bu ixning uningdin həwərsiz bolup turoɳanoɳa ohxax, Insan'ooɳlining ḳaytip keliximu xundak bolidu.
40 U küni, etizda ikki kixi turoɳan bolidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə biri ḳaldurulidu;
41 ikki ayal tügmən bexida turup un tartiwatḳan bolidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə biri ḳaldurulidu.
42 Xuning üqün, ḥoxyar bolunglar, qünki Rəbbinglarning ḳaytip kelidioɳan waḳti-saitini bilməy silər.
43 Lekin xuni bilinglarki, əgər əy igisi ooɳrining keqisi ḳaysi jesəktə kelidioɳanliḳini bilgən bolsa, səgək turup ooɳrining əyni texip kirixigə ḥərgiz yol ḳoymaytti.
44 Xuningoɳa ohxax, silərmu təyyar turunglar. Qünki Insan'ooɳli silər oylimioɳan waḳit-saəttə ḳaytip kelidu!

24:30 «yər yüzidiki pütkül ḳəbililər yioɳa-zar kətürüxidu» — «Zək.» 12:10ni kərüng. **«Ular Insan'ooɳlining küq-ḳudrət wə uluoɩ xan-xərəp iqidə asmandiki bulutlar üstidə keliwatḳanliḳini kəridu»** — «Dan.» 7:13bi kərüng.
24:30 Dan. 7:10; Mat. 16:27; 25:31; 26:64; Mar. 13:26; 14:62; Luḳa 21:27; Ros. 1:11; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.
24:31 « ***Pərixtilər*** **uning tallioɳanlirini dunyaning tət bulungidin,... ḥəryərdin yioɳip bir yərgə jəm ḳilidu»** — «dunyaning tət bulungidin» grek tilida «tət xamilidin» bilən ipadilinidu.
24:31 Yəx. 27:13; Zək. 9:14; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəḥ. 10:7, 11:15
24:32 Mar. 13:28; Luḳa 21:29.
24:33 «... Uning yeḳinlap ḳaloɳanliḳini, ḥətta ixik aldida turuwatḳanliḳini biliwelinglar» — bu tekisttiki «uning» yaki Insan'ooɳlining əzini, yaki kelidioɳan künini, yaki Hudaning padixaḥliḳini kərsitidu («Luḳa» 21:31ni kərüng).
24:34 «...bu alamətlərning ḥəmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu» — əgər tiloɳa elinoɳan alamətlər Yerusalemning wəyran boluxioɳa (miladiyə 70-yili) (24-bab 2-ayət) ḳaritiloɳan bolsa, undaḳta «dəwr» degən səz təbiiyki (1) əysaning dəwridə yaxap ətkən adəmlərni kərsitidu. Əgər Məsiḥning dunyaoɳa ḳaytip kelixigə (24:30) ḳaritiloɳan bolsa, «dəwr» degən səz bəlkim (2) pütün Yəhudiyə həlḳini (3) bu ayətlərdə eytiloɳan «də□xətlik azab-oḳubət»tiki wəḳələrning baxlinix dəwridə yaxioɳanlarni kərsitidu. Xunga barliḳ wəḳələr xu dəwr iqidə yüz beridu, degənlik bolidu. Bizningqə (3)-xərḥ aldi-kəyni ayətlərgə əng bap kelidu.
24:35 Zəb. 102:25-27; Yəx. 51:6; Mar. 13:31; Ibr. 1:11.
24:36 «Lekin xu küni wə waḳit-saitining həwirini bolsa, ḥeqkim bilməydu — ḥətta ərxtiki pərixtilərmu bilməydu, uni pəḳət atamla bilidu» — bəzi kona kəqürmilərdə «nə ooɥl bilməydu» degən səzlərmu tepilidu.
24:36 Mar. 13:32; Ros. 1:7.
24:37 Yar. 6:2; Luḳa 17:26; 1Pet. 3:20; 2Pet. 2:5.
24:38 Yar. 7:7.
24:40 Luḳa 17:34; 1Tes. 4:17.
24:42 «qünki Rəbbinglarning ḳaytip kelidioɳan waḳti-saitini bilməysilər» — yaki «qünki Rəbbinglarning ḳaytip kelidioɳan künni bilməysilər».
24:42 Mat. 25:13; Mar. 13:33; Luḳa 12:40; 21:36.
24:43 Luḳa 12:39; 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəḥ. 3:3; 16:15.

Ixənqlik wə ixənqsiz qakarlar

Luka 12:41-48

45 Hojayini əz əyidikilərgə məs'ul kilip, ularoɣa ozuk-tülükini wakti-waktida təksim kilip berixkə təyinligən ixənqlik wə pəmlik qakar kim bolidu? 46 Hojayin əyigə kaytkanda, qakirining xundak kiliwatkinining üstigə kəlsə, bu qakarning bəhtidur! 47 Mən silərgə bərhək xuni eytip koyayki, hojayin uni pütün igilikini baxkuruxka koyidu. 48 Lekin mubada xu qakar rəzil bolup kənglidə: «Hojayinim hayal bolup kalidu» dəp oylap, 49 baxka qakar buradərlirini bozək kilixka wə harakkəxlərgə həmrah bolup yəp-iqixkə baxlisa, 50 xu qakarning hojayini kütülmigən bir küni, oylimioɣan bir wakitta kaytip kelidu 51 wə uni kesip ikki parqə kilip, uning nesiwisini sahtipəzlər bilən ohxax təkdirdə bekitidu. Xu yərdə yioɣa-zarlar kətürülidu, qixlirini oɣuqurlitidu.

On kiz koldax tooɣrisidiki təmsil

25 1 U wakitta, ərx padixahliki huddi kollirioɣa qiraoɣlarni elip toyi boloɣan yigitni karxi elixka qikkan on kiz koldaxka ohxaydu. 2 Bu kizlarning bəxi pəmlik, bəxi bolsa pəmsiz. 3 Pəmsiz kizlar qiraoɣlirini aloɣan bolsimu, yenioɣa may eliwalmaptu. 4 Pəmlik kizlar bolsa qiraoɣliri bilən billə kaqilirida maymu eliwaptu. 5 Yigit keqikip kəlgəqkə, ularning həmmisini uyku besip uhlap kaptu.

6 Yerim keqidə: «Mana, yigit kəldi, karxi elixka qikinglar!» degən awaz angliniptu. 7 Buning bilən bu kizlarning həmmisi ornidin turup qiraoɣlirini pərləptu. 8 Pəmsiz kizlar pəmlik kizlaroɣa: «Qiraoɣlirimiz əqüp kaloɣiliwatidu, meyinglardin beringlarqu» dəptu. 9 Birak pəmlik kizlar: «Yak. bolmaydu! Bərsək, bizgimu həm silərgimu yətməsliki mumkin. Yahxisi, əzünglar may satkuqilarning yenioɣa berip setiwelinglar!» dəptu. 10 Lekin ular may setiwaloɣili ketiwatkanda, yigit kelip kaptu, təyyar bolup boloɣan kizlar uning bilən birliktə toy ziyapitigə kiriptu. Ixik takiliptu.

11 Keyin kaloɣan kizlar kaytip kelip: «Oɣojam, oɣojam, ixikni eqiwətkəyla!» dəptu. 12 Birak u: «Silərgə bərhək eytayki, mən silərni tonumaymən» dəp jawab beriptu.

13 Xuning üqün səgək bolunglar, qünki nə Insan'ooɣlining kelidioɣan künini nə saitini bilməysilər.

«Talant» tapxuruluxi tooɣrisidiki təmsil

«Talant» tooɣruluk 15-ayəttiki izahatni kərüng

Luka 19:11-27

14 Ərx padixahliki huddi yaka yurtka qikmakqi bolup, əz qakarlirini qakirip dunyasini ularoɣa tapxuroɣan adəmgə ohxaydu. 15 U adəm hərbir qakarning kabiliyitigə karap, birsigə bəx talant, birisigə ikki talant, yənə birsigə bir talant kümüx tənggə berip, yaka yurtka yol aptu. 16 Bəx

---

24:45 «əz əyidikilər» — «əydikilər» muxu yərdə hojayinning əyidiki hizmətkarlar wə qakarlirini kərsitidu. **«hojayini əz əyidikilərgə məs'ul kilip, ularoɣa ozuk-tülükini wakti-waktida təksim kilip berixkə təyinligə ixənqlik wə pəmlik qakar kim bolidu?»** — bu sözlər awwal rosullar, andin Hudaning barlik hizmətkarlirioɣa karitilip eytilidu, əlwəttə («Luka» 12:41-48nimu kərüng).

24:45 Mat. 25:21; Luka 12:42.

24:51 Mat. 8:12; 13:42; 22:13; 25:30; Luka 13:28.

25:13 Mat. 24:42; Mar. 13:33,35.

25:14 Luka 19:12.

25:15 «U adəm hərbir qakarning kabiliyitigə karap, birsigə bəx talant, birisigə ikki talant, yənə birsigə bir talant kümüx tənggə berip,...» — okurmənlərgə ayan bolsunki, xu qaoɣlarda «talant» birhil pul birliki, kimmətlik kümüx tənggə idi. Yukiridiki 18:24diki izahatnimu kərüng. Uyoɣur tilida «talant» degən sez daim dəl xu təmsildin qikkan kəqmə mənisidə ixlitilidu.

–Xu qaoɣda qakarlaroɣa tapxuruloɣan bu pullar bəlkim təhminən 85000, 34000 wə 17000 dollaroɣa tooɣra kelətti (2010 hesablinatkan).

talant tənggə alоŋan qakar berip oқət қilip, yənə bəx talant tənggə payda tepiptu. [17] Xu yolda ikki talant tənggə alоқinimu yənə ikki talant tənggə payda aptu. [18] Lekin bir talant tənggə alоқini bolsa berip yərni kolap, hojayini bərgən pulni kəmüp yoxurup қoyuptu.
[19] Əmdi uzun waқit ətkəndin keyin, bu qakarlarning оŋojisi қaytip kelip, ular bilən ҳesablixiptu. [20] Bəx talant tənggə alоқini yənə bəx talant tənggini қoxup elip kelip: «Oŋojam, sili manga bəx talant tənggə tapxuroŋandila. Қarsila, yənə bəx talant tənggə payda aldim» dəptu. [21] Hojayini uningoŋa: Obdan boptu! Yahxi wə ixənqlik qakar ikənsən! Mən sanga ҳawalə қiloŋan kiqikkinə ixta ixənqlik bolup qiқting, seni kəp ixlaroŋa қoyimən. Kəl, hojayiningning huxallikioŋa ortaқ bol!» dəptu. [22] Ikki talant tənggə alоқinimu kelip: «Oŋojam, sili manga ikki talant tənggə tapxuroŋandila. Қarsila, yənə ikki talant tənggə payda aldim» dəptu. [23] Hojayini uningoŋa: «Obdan boptu! Yahxi wə ixənqlik qakar ikənsən! Mən sanga ҳawalə қiloŋan kiqikkinə ixta ixənqlik bolup qiқting, seni kəp ixlaroŋa қoyimən. Kəl, hojayiningning huxallikioŋa ortaқ bol!» dəptu.
[24] Andin, bir talant tənggə alоқinimu kelip: «Oŋojam, silining qing adəm ikənliklirini biləttim, qünki əzliri terimioŋan yərdin ҳosulni oruwalalayla, ҳəmdə uruқ qaqmioŋan yərdinmu haman alila. [25] Xunga қorқup, silining bərgən bir talant tənggilirini yərgə kəmüp yoxurup қoyoŋanidim. Mana pullirini alsila» dəptu. [26] Oŋojisi uningoŋa: «Əy, rəzil, ҳurun qakar! Sən meni terimioŋan yərdin oruwalidioŋan, uruқ qaqmioŋan yərdin haman alidioŋan adəm dəp bilip, [27] ҳeq bolmioŋanda pulumni jazanihorlaroŋa amanət қoyuxung kerək idioŋu! Xundaқ қiloŋan bolsang mən қaytip kəlgəndə pulumni əsümi bilən aloŋan bolmamtim?! [28] Xunga, uning қolidiki talant tənggini elip, on talant tənggə bar boloŋanoŋa beringlar! [29] Qünki kimdə bar bolsa, uningoŋa tehimu kəp berilidu, uningda molqilиқ bolidu; əmma kimdə yoқ bolsa, ҳətta uningda bar boloŋanlirimu uningdin məҳrum қilinidu. [30] Bu yaramsiz qakarni texidiki қarangoŋulуққa aqiқip taxlanglar! U yərdə yioŋa-zarlar kətürülidu, qixlirini oŋuqurlitidu» dəptu.

Ahirəttiki soraқ

[31] Insan'ooŋli əz xan-xəripi iqidə barliқ pərixtiliri bilən billə kəlginidə, xərəplik təhtidə olturidu.
[32] Barliқ əllər uning aldioŋa yioŋilidu. Padiqi қoylarni əqkilərdin ayrioŋinidək u ularni ayriydu;
[33] u қoylarni ong yenioŋa, əqkilərni sol yenioŋa ayriydu. [34] Andin Padixaҳ ong yenidikilərgə: «Əy Atam bəht ata қiloŋanlar, kelinglar! Aləm apiridə boloŋandin beri silər üqün təyyarlanoŋan padixaҳliққa waris bolup igə bolunglar!
[35] Qünki aq қaloŋinimda silər manga yeməklik bərdinglar, ussuz қaloŋinimda ussuluқ bərdinglar, musapir bolup yürginimdə əz əyünglaroŋa aldinglar, [36] yalingaq қaloŋinimda kiydürdünglar, kesəl bolup қaloŋinimda ҳalimdin həwər aldinglar, zindanda yatқinimda yoқlap turdunglar» — dəydu.
[37] U qaoŋda, ҳəққaniy adəmlər uningoŋa: «I Rəb, biz Seni қaqan aq kərüp ozuқ bərduқ yaki ussuz kərüp ussuluқ bərduқ? [38] Seni қaqan musapir kərüp əyümizgə alduқ yaki yalingaq kərüp kiygüzduқ? [39] Sening қaqan kesəl boloŋiningni yaki zindanda yatқiningni kərüp yoқlap barduқ?»

25:29 «Qünki kimdə bar bolsa, uningoŋa tehimu kəp berilidu, uningda molqilиқ bolidu; əmma kimdə yoқ bolsa, ҳətta uningda bar boloŋanlirimu uningdin məҳrum қilinidu» — bu əҳmiyətlik səz 13:12dimu tepilidu.
25:29 Mat. 13:12; Mar. 4:25; Luқa 8:18; 19:26.
25:30 Mat. 8:12; 13:42; 22:13; 24:51; Luқa 13:28.
25:31 Mat. 16:27; 26:64; Mar. 14:62; Luқa 21:27; Ros. 1:11; 1Tes. 4:16; 2Tes. 1:10; Wəҳ. 1:7.
25:32 «Barliқ əllər uning aldioŋa yioŋilidu» — «əllər» degən bu səz Injildiki kəp yərlərdə Yəhudi əməs əllərni kərsitidu. Xunga bəzidə «yat əllər» yaki «taipilər» dəp tərjimə қilimiz.
25:32 Əz. 34:17,20; Mat. 13:49.
25:34 Mat. 20:23; Mar. 10:40.
25:35 Yəx. 58:7; Əz. 18:7; Ibr. 13:2.
25:36 «kesəl bolup қaloŋinimda ҳalimdin həwər aldinglar» — grek tilida «kesəl bolup қaloŋinimda meni yoқlidinglar». **«zindanda yatқinimda yoқlap turdunglar»** — grek tilida «zindanda yatқinimda yenimoŋa kelip turdunglar».
25:36 Yəx. 58:7; 2Tim. 1:16; Yaқ. 2:15,16.

dəp soraydu. [40] Wə Padixah ularoŋa: «Mən silərgə bərhək xuni eytayki, muxu kerindaxlirimdin əng kiqikidin birərsigə xularni kiloŋininglarmu, dəl manga kiloŋan boldunglar» dəp jawab beridu.
[41] Andin u sol yenidikilərgə: «Əy lənitilər, kəzümdin yokilinglar! Xəytan bilən uning pərixtilirigə hazirlanoŋan mənggü əqməs otka kiringlar!. [42] Qünki aq kaloŋinimda manga ozuk bərmidinglar, ussuz kaloŋinimda ussuluk bərmidinglar; [43] musapir bolup yürginimdə əz əyünglaroŋa almidinglar, yalingaq kaloŋinimda kiydürmidinglar, kesəl boloŋinimda wə zindanda yatkinimda yoklimidinglar» dəydu.
[44] U qaoŋda, ular: «I Rəb, Seni kaqan aq, ussuz, musapir, yalingaq, kesəl yaki zindanda kərüp turup hizmitingdə bolmiduk?» dəydu. [45] Andin padixah ularoŋa: «Mən silərgə bərhək xuni eytayki, muxulardin əng kiqikidin birərsigə xundak kilmioŋininglar mangimu kilmioŋan boldunglar» dəp jawab beridu.. [46] Buning bilən ular mənggülük jazaoŋa kirip ketidu, lekin həkkaniylar bolsa mənggülük hayatka kiridu.

Əysani əltürüx suyikəsti

Mar. 14:1-2; Luka 22:1-2; Yuh. 11:45-53

26 [1] Əysa bu sözlərni kilip boloŋandin keyin, muhlislirioŋa:
[2] — Silərgə məlumki, ikki kündin keyin «ətüp ketix heyti» bolidu, xu qaoŋda Insan'ooŋli krestlinix üqün tutup berilidu, — dedi.
[3] Bax kahinlar wə aksakallar Kayafa isimlik bax kahinning sariyida jəm boluxti.. [4] Ular Əysani kandak kilip hiylə-nəyrəng bilən tutup əltürüx tooŋrisida məslihət kilixti. [5] Birak ular:
— Bu ix heyt-ayəm künliri kilinmisun. Bolmisa, həlk arisida malimanqilik qikixi mumkin, — deyixti.

Hudaguy ayalning Əysaoŋa ətir qeqixi

Mar. 14:3-9; Yuh. 12:1-8

[6] Əmdi Əysa Bəyt-Aniya yezisida, «Simon mahaw»ning əyidə boloŋinida, [7] bir ayal uning yenioŋa kirdi. U ak kaxtexi xexidə nahayiti kimmətlik ətirni elip kəlgən bolup, Əysa dastihanda olturoŋanda, ətirni uning bexioŋa kuydi.. [8] Lekin muhlislar buni kərüp hapa boluxup:
— Zadi nemixka bundak israpqilik kilinidu? [9] Qünki bu ətirni kəp puloŋa setip, pulini kəmbəoŋəllərgə sədikə kilsa bolattioŋu! — deyixti.
[10] Lekin Əysa ularning kənglidikini bilip ularoŋa:
— Bu ayalning kənglini nemə dəp aoŋritisilər? Qünki u mən üqün yahxi bir ixni kildi. [11] Qünki kəmbəoŋəllər daim silərning aranglarda bolidu, lekin mening aranglarda boluxum silərgə daim nesip boluwərməydu!. [12] Bu ayalning bu ətirni bədinimgə kuyuxi mening dəpnə kiliniximoŋa

25:40 Pənd. 19:17; Mat. 10:42; Mar. 9:41; Yuh. 13:20; 2Kor. 9:6.
25:41 Zəb. 6:8; Yəx. 30:33; Mat. 7:23; Luka 13:25,27; Wəh. 19:20.
25:45 Pənd. 14:31; 17:5; Zək. 2:12.
25:46 Dan. 12:2; Yuh. 5:29.
26:2 «xu qaoŋda Insan'ooŋli krestlinix üqün tutup berilidu» — «krestləx» — krest (qapras yaoŋaq)kə mihlax arkilik ələm jazasi berixtin ibarət. Demisimu bu adəmni kattik harlaydioŋan, intayin dəhxətlik, Rim imperiyəsi boyiqə əng azablik ələm jazasi idi.
26:2 Mar. 14:1; Luka 22:1; Yuh. 13:1
26:3 Zəb. 2:2; Yuh. 11:47; Ros. 4:27.
26:6 «Əysa Bəyt-Aniya yezisida, «Simon mahaw»ning əyidə boloŋinida...» — «Simon mahaw» yaki ««Mahaw kesili» deyilidioŋan Simon». Bu Simon bəlkim ilgiri mahaw kesiligə giriptar boloŋanidi. Bizningqə bu ix bilən «Yuh.» 12:1-11da hatirilənggən wakə bir ixtur.
26:7 Mar. 14:3; Luka 7:37; Yuh. 11:2; 12:3.
26:11 Kan. 15:11; Mar. 14:7; Yuh. 12:8.

təyyar boluxum üqün boldi. [13] Mən silərgə bərhək xuni eytip qoyayki, bu hux həwər pütkül dunyaning kəyeridə jakarlansa, bu ayal əslinip, uning qiloɣan bu ixi təriplinidu, — dedi.

Yəhuda Əysaoɣa satqunluk qilixqa wədə qilidu

[14] Bu ixtin keyin, on ikkiyləndin Yəhuda Ixkariyot isimlik biri bax kahinlarning aldioɣa berip:
[15] — Uni tutup bərsəm, manga nemə berisilər? — dedi. Ular uning aldioɣa ottuz kümüx tənggə qoydi.. [16] Yəhuda xuningdin etibarən uni tutup berixkə muwapik pursət izdəxkə baxlidi.

«Ətüp ketix heyti»ning kəqlik tamiki

Mar. 14:21-22; Luka 22:7-14, 21-23; Yuh. 13:21-30

[17] Petir nan heytining birinqi küni, muhlislar Əysaning yenioɣa kelip:
— Ətüp ketix heytining tamikini yeyixing üqün kəyərdə təyyarliximizni halaysən? — dəp soridi.
[18] U ularoɣa:
— Xəhərgə kirip palanqining əyigə berip uningoɣa: «Ustaz: — Wakit-saitim yekinlixip kaldi, ətüp ketix heytini muhlislirim bilən birliktə sening əyüngdə ətküzəy — dəydu» dəp eytinglar, — dedi.
[19] Muhlislar Əysaning tapilioɣinidək ətüp ketix heytining tamikini xu yərdə təyyarlidi.
[20] Kəqkurun, u on ikkiylən bilən dastihanda olturdi.. [21] Ular oɣizaliniwatkanda u:
— Mən silərgə bərhək xuni eytip qoyayki, aranglardiki birəylən manga satkunluk kilidu, — dedi.
[22] Buni anglap ular intayin kayoɣuoɣa qəmüp, bir-birləp uningdin:
— Ya Rəb, mən əməstimən? — dəp soraxka baxlidi.
[23] U jawabən: — Qolidiki nanni mən bilən təng tawakka tegürgən kixi, manga satkunluk kiloɣuqi xu bolidu.. [24] Insan'ooɣli dərwəkə mukəddəs yazmilarda əzi tooɣrisida pütülginidək ölümgə ketidu; birak Insan'ooɣlining tutup berilixigə wasitiqi boloɣan adəmning halioɣa way! U adəm tuoɣulmioɣan bolsa yahxi bolatti! — dedi.
[25] Uningoɣa satkunluk kilidioɣan Yəhuda:
— Ustaz, mən əməstimən? — dəp soridi. U uningoɣa:
— Əzüng deding jumu, — dedi..

«Rəbning ziyapiti»

Mar. 14:22-26; Luka 22:15-20; 1Kor. 11:23-25

[26] Ular oɣizaliniwatkanda, Əysa bir nanni koliɣa elip Hudaoɣa təxəkkür-ɦəmdusana eytkandin keyin, uni oxtup, muhlislirioɣa üləxtürüp bərdi wə:

26:14 «Yəhuda Ixkariyot isimlik biri bax kahinlarning aldioɣa berip...» — xu qaoɣda ikki «bax kahin» bar idi — «Annas» wə uning küy'ooɣli «Kayafa».
26:14 Mar. 14:10; Luka 22:4.
26:15 Zək. 11:12.
26:17 «Petir nan heytining birinqi küni...» — «petir nan heyti» yəttə kün bolidu, birinqi küni «ətüp ketix heyti»mu təng bolidu. Bu küni, Yəhudiylar qoy soyup, əyliridə qoy gəxi, petir nan yəydu («Mis.» 12-bab, «Law.» 23:4-8, «Qəl.» 28:16-25ni kərüng). **«Ətüp ketix heytining tamikini yeyixing üqün kəyərdə təyyarliximizni halaysən?»** — «ətüp ketix heytining tamiki»ning muhim kismi «ətüp ketix kurbanlik kozisi» idi («Mis.» 12:3-11, «Law.» 23:5, «Qəl.» 28:16, «Kan.» 16:1-7ni kərüng).
26:17 Mis. 12:17; Mar. 14:12; Luka 22:7.
26:20 Mar. 14:17; Luka 22:14; Yuh. 13:21.
26:21 Ros. 1:17.
26:23 Zəb. 41:9; Luka 22:21; Yuh. 13:18.
26:25 «Ustaz, mən əməstimən?» — «ustaz» — Ibraniy tilida «rabbi» deyilidu. **«Əzüng deding jumu»** — mənisi, «dəl sən» bolidu.
–Yəhuda bu səzni anglioɣandin keyin dərhal qikip bax kahinlarning yenioɣa baroɣan bolsa kerək. «Markus», «Luka», «Yuhanna»diki ««ətüp ketix» heytining kəqlik tamiki» tooɣrisidiki bayanlarni kərüng.

—Elinglar, yənglar, bu mening tenim, — dedi.
27 Andin, ḳolioɣa jamni elip Hudaoɣa təxəkkür-ḥəmdusana eytip, uni muhlislirioɣa tutup:

— Ḥəmməylən buningdin iqinglar. 28 Bu mening nuroɣun adəmlərning gunaḥlirining kəqürüm ḳilinixi üqün tökülidioɣan, yengi əḥdini tüzidioɣan ḳenimdur. 29 Lekin mən xuni silərgə eytayki, Atamning padixaḥliḳida silər bilən birliktə yengidin xarabtin iqmigüqə, üzüm telining xərbitini ḥərgiz iqməymən, — dedi.
30 Ular mədḥiyə küyini eytḳandin keyin talaoɣa qiḳip, Zəytun teoɣioɣa ḳarap ketixti.

Muhlislarning Əysadin waz keqixi

Mar. 14:27-31; Luḳa 22:31-34; Yuḥ. 13:36-38

31 Andin Əysa ularoɣa:
— Bügün keqə silər ḥəmminglar mening tüpəylimdin tandurulup putlixisilər, qünki muḳəddəs yazmilarda: —
«Mən padiqini uruwetimən,
Padidiki ḳoylar patiparaḳ bolup tarḳitiwetilidu» dəp pütülgən. 32 Lekin mən tirilgəndin keyin Galiliyəgə silərdin burun barimən, — dedi.

33 Petrus uningoɣa jawabən:
— Ḥəmməylən sening tüpəylingdin tandurulup putlaxsimu, mən ḥərgiz putlaxmaymən, dedi.
34 Əysa uningoɣa: — Mən sanga bərḥaḳ xuni eytip ḳoyayki, bügün keqə horaz qillaxtin burun, sən məndin üq ḳetim tanisən, — dedi.
35 Petrus uningoɣa:
— Sən bilən billə ələüküm kerək bolsimu, səndin ḥərgiz tanmaymən, — dedi. Ḳaloɣan muhlislarning ḥəmmisimu xundaḳ deyixti.

Əysaning Getsimanə baoɣqisidiki dua-tilawiti

Mar. 14:32-42; Luḳa 22:39-46

36 Andin Əysa ular bilən billə Getsimanə degən yərgə kəldi. U muhlisloroɣa: «Mən u yaḳḳa berip dua-tilawət ḳilip kəlgüqə, muxu jayda olturup turunglar» dedi. 37 U Petrusni, xundaḳla Zəbədiyning ikki ooɣlini birgə elip mangdi wə ḳattiḳ azablinip, kəngli tolimu pərixan boluxḳa baxlidi. 38 U ularoɣa:
— Jenim ələidioɣandək bəkmu azablanmaḳta. Silər bu yərdə ḳelip, mən bilən birliktə oyoɣaḳ turunglar, — dewidi, 39 Wə səl nerirak berip, əzini yərgə etip düm yetip dua ḳilip:

26:26 «Əysa bir nanni ḳolioɣa elip Hudaoɣa təxəkkür-ḥəmdusana eytḳandin keyin...» — yaki «Əysa bir nanni ḳolioɣa elip, uni bərikətligəndin keyin,...».
26:26 Mar. 14:22; Luḳa 22:19; 1Kor. 11:23.
26:28 «Bu mening nuroɣun adəmlərning gunaḥlirining kəqürüm ḳilinixi üqün tökülidioɣan, yengi əḥdini tüzidioɣan ḳenimdur» — «yengi əḥdə» yaki «Hudaning əḥdisi» yaki «mənggülük əḥdə». Təwrat, «Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:25-27, «Luḳa» 22:20ni, «Ibr.» 13:20 wə «Təbirlər»ni kərüng.
26:28 Mis. 24:8.
26:30 Mar. 14:26; Luḳa 22:39; Yuḥ. 18:1.
26:31 «Mən padiqini uruwetimən, padidiki ḳoylar patiparaḳ bolup tarḳitiwetilidu» — «Zək.» 13:7. Muxu bexarəttə sözligüqi Hudaning Özi, əlwəttə.
26:31 Zək. 13:7; Yuḥ. 16:32.
26:32 Mar. 14:28; 16:7.
26:33 Luḳa 22:33.
26:34 Yuḥ. 13:38.
26:36 Mar. 14:32; Luḳa 22:39; Yuḥ. 18:1.
26:37 «Zəbədiyning ikki ooɣli» — Yaḳup wə Yuḥanna.
26:38 Yuḥ. 12:27.

— I Atam, mumkin bolsa, bu ḳədəḥ məndin ətüp kətsun! Lekin bu ix mən halioŋandək əməs, sən halioŋandək bolsun, — dedi.
40 U muhlislarning yenioŋa ḳaytip kəlginidə, ularning uhlap ḳaloŋanlikini kərüp, Petruska:
— Mən bilən billə birər saətmu oyoŋak turalmidinglarmu?! 41 Ezikturuluxtin saklinix üqün, oyoŋak turup dua kilinglar. Roḥ pidakar bolsimu, lekin kixining ətliri ajizdur, — dedi.
42 U ikkinqi ḳetim berip, yənə dua kilip:
— I Atam, əgər mən bu ḳədəḥni iqmisəm u məndin kətmisə, undakta sening iradəng ada kilinsun, — dedi. 43 U ularning yenioŋa ḳaytip kəlginidə, yənə uhlap ḳaloŋanlikini kərdi, qünki ularning kəzliri uykuoŋa ilinoŋanidi.
44 Xuning bilən u ulardin ayrilip üqinqi ḳetim berip, yənə xu səzlər bilən dua kildi.
45 Andin u muhlislarning yenioŋa kelip ularoŋa:
— Silər tehiqə uhlawatamsilər, tehiqə dəm eliwatamsilər? Mana, wakit-saiti yekinlaxti; Insan'ooŋli gunaḥkarlarning kolioŋa tapxurulidu. 46 Ḳopunglar, ketəyli; mana, manga satkunluk kilidioŋan kixi yekin kəldi! — dedi.

Əysaning tutkun kilinixi

Mar. 14:43-50; Luka 22:47-53; Yuḥ. 18:3-12

47 Uning səzi tehi tügiməyla, on ikkiyləndin biri boloŋan Yəḥuda kəldi; uning yenida bax kaḥinlar wə həlk akṣakalliri təripidin əwətilgən, kiliq-tokmaklarni kətürgən zor bir top adəm bar idi. 48 Uningoŋa satkunluk kiloquqi ular bilən alliburun ixarətni bekitip: «Mən kimni səysəm, u dəl xudur. Silər uni tutunglar» dəp kelixkənidi. 49 U udul Əysaning aldioŋa berip:
— Salam, ustaz! — dəp uni səyüp kətti.
50 Əysa uningoŋa:
— Aoŋinəm, nemə dəp kəlding? — dedi. Xuning bilən, ḥeliki adəmlər yopurulup kelip, Əysaoŋa ḳol selip, uni tutkun kildi. 51 Wə mana, Əysaning yenidikilərdin birəylən kiliqini suoqurup, bax kaḥinning qakirioŋa uruwidi, uning kulikini xilip qüxürüwətti. 52 Əysa uningoŋa:
— Kiliqingni kinioŋa sal, kiliq kətürgənlər kiliq astida ḥalak bolidu. 53 Yaki meni Atisioŋa nida kilalmaydioŋan boldi, dəp oylap ḳaldingmu?! Xundak kilsamla U manga xuan on ikki kisimdin artuk pərixtə mangdurmamdu? 54 Birak mən undak kilsam, mukəddəs yazmilardiki bu ixlar mukərrər bolidu degən bexarətlər ḳandakmu əməlgə axurulsun? — dedi.
55 Xu pəyttə Əysa toplaxkan adəmlərgə karap:
— Bir ḳarakqini tutidioŋandək kiliq-tokmaklarni kətürüp meni tutkili kəpsilərоŋu? Mən ḥər küni ibadəthana ḥoylilirida silər bilən billə olturup təlim berəttim, lekin silər u qaoŋda meni tutmidinglar. 56 Lekin bu pütün ixlarning yüz berixi pəyoŋəmbərlərning mukəddəs yazmilirida aldin eytkanlirining əməlgə axuruluxi üqün boldi, — dedi.

26:39 «I Atam, mumkin bolsa, bu ḳədəḥ məndin ətüp kətsun! Lekin bu ix mən halioŋandək əməs, sən halioŋandək bolsun» — «bu ḳədəḥ» uning aldidiki azab-okubətlərni kərsitidu. Təwratning kəp yərliridə «ḳədəḥ» dəl xu mənidə ixlitilidu (məsilən «Zəb.» 75:8, «Yəx.» 51:17, 22, «Yər.» 25:15də).
26:39 Mat. 20:22,23; Luka 22:41; Yuḥ. 6:38.
26:41 «Roḥ pidakar bolsimu, lekin kixining ətliri ajizdur» — «kixining ətliri» grek tilida «ət». Injilda «ət» yaki «ətən» daim degüdək adəmning əz teni təripidin azdurulidioŋan, gunaḥkar təbiitini kərsitidu. «Rimliklaroŋa»diki «kirix səz»imizni kərüng.
26:41 Gal. 5:17.
26:45 «Silər tehiqə uhlawatamsilər, tehiqə dəm eliwatamsilər?» — yaki bolmisa: «Əmdi uhlawerisilər, dəm eliwerisilər!» (kinayilik gəp) yaki pəkət: «Əmdi uhlanglar, dəm elinglar!».
26:47 Mar. 14:43; Luka 22:47; Yuḥ. 18:3.
26:49 «Salam, ustaz!» — «Ustaz» ibraniy tilida «rabbi» deyilidu.
26:50 «aoŋinəm, nemə dəp kəlding?» — yaki «Aoŋinəm, kilidioŋiningni kil».
26:53 «on ikki kisimdin artuk pərixtə» — muxu yərdə «kisim» degən səz adəttə grek tilida bəlkim altə mingqə əskərni kərsitixi mumkin.
26:54 Zəb. 22:6; 40:6-8; 69:1-4,10; Luka 24:25.

Bu qaoŋda, muhlislarning ḥəmmisi uni taxlap ḳeqip ketixti.

Aliy kengəxmidə sotlinix

Mar. 14:53-65; Luḳa 22:54-55, 63-71; Yuḥ. 18:13-14, 19-24

57 Əmdi Əysani tutḳun ḳiloŋanlar uni bax kaḥin Ḳayafaning aldioŋa elip berixti. Təwrat ustazliri
bilən aḳsaḳallarmu u yərdə jəm boluxḳanidi. 58 Petrus uningoŋa taki bax kaḥinning sariyining
ḥoylisioŋiqə yiraḳtin əgixip kelip, ixning aḳiwetini kərüx üqün iqkirigə kirip, ḳarawullarning
arisida olturdi. 59 Bax kaḥinlar, aḳsaḳallar wə pütün aliy kengəxmə əzaliri Əysani ələm jazasioŋa
məḥkum ḳilix üqün, yaloŋan guwaḥ-ispat izdəytti. 60 Nuroŋun yaloŋan guwaḥqilar otturioŋa
qiḳḳan bolsimu, ular bulardin ḥeqḳandaḳ ispatḳa erixəlmidi. Ahirda, ikki yaloŋan guwaḥqi
otturioŋa qiḳip:
61 — Bu adəm: «Mən Hudaning ibadəthanisini buzup taxlap, üq kün iqidə ḳayta ḳurup
qiḳalaymən» degən, dedi.
62 Bax kaḥin ornidin turup, uningoŋa:
— Ḳeni, jawab bərməmsən? Bular sening üstüngdin zadi ḳandaḳ guwaḥliḳlarni beriwatidu? —
dedi. 63 Lekin Əysa süküt ḳilip turiwərdi.
Bax kaḥin uningoŋa:
— Mənggü ḥayat boloŋuqi Huda bilən sening ḳəsəm ḳilixingni buyruymənki, bizgə eyt,
Hudaning Ooŋli Məsiḥ sənmu?» — dedi.
64 Əysa mundaḳ jawab ḳayturdi:
— Xundaḳ, sening deginingdək. Lekin xunimu silərgə eytayki, buningdin keyin silər
Insan'ooŋlining Ḳadir Boloŋuqining ong yenida olturidioŋinini wə kəktiki bulutlar üstidə
kelidioŋinini kərisilər.
65 Xuning bilən bax kaḥin tonlirini yirtip taxlap:
— U kupurluḳ ḳildi! Əmdi baxḳa ḥərḳandaḳ guwaḥqining nemə ḥajiti? Mana, əzünglar bu
kupurluḳni anglidinglar! 66 Buningoŋa nemə dəysilər? — dedi.
— U ələm jazasioŋa layiḳtur! — dəp jawab ḳayturuxti ular.
67 Buning bilən ular uning yüzigə tükürüp, uningoŋa muxt atḳili turdi. Bəziliri uni kaqatlap:
68 — Əy Məsiḥ, pəyoŋəmbərqilik ḳilmamsən, eytip baḳḳina, seni kim urdi? — deyixti.

26:56 Ayup 19:13; Zəb. 88:8, 18; Zək. 13:7.
26:57 Mar. 14:53; Luḳa 22:54; Yuḥ. 18:12.
26:59 «Aliy kengəxmə» — yənə soraḳ məjlisi, «Sanhedrin» deyilidu.
26:59 Mar. 14:55; Ros. 6:13.
26:61 «Bu adəm: «Mən Hudaning ibadəthanisini buzup taxlap, üq kün iqidə ḳayta ḳurup qiḳalaymən» degən» — «Yuḥ.» 2:19-20ni kərüng. Məsiḥning toluḳ eytḳini bu guwaḥqining deginidək əməs.
26:61 Yuḥ. 2:19.
26:62 Mar. 14:60.
26:63 Yəx. 53:7; Mat. 27:12,14.
26:64 «Xundaḳ, sening deginingdək» — Məsiḥning jawabining grek tilida «Xundaḳ, lekin əḥwal dəl sening oylioŋiningdək əməs» degən puriḳi qiḳidu. **«keyin silər Insan'ooŋlining Ḳadir Boloŋuqining ong yenida olturidioŋinini wə kəktiki bulutlar üstidə kelidioŋinini kərisilər»** — Təwrat, «Dan.» 7:13ni kərüng.
26:64 Zəb. 110:1; Dan. 7:13; Mat. 16:27; 24:30; Mar. 14:62; Luḳa 22:69; Ros. 1:11; Rim. 14:10; 1Tes. 4:16; Wəḥ. 1:7.
26:65 «Xuning bilən bax kaḥin tonlirini yirtip taxlap...» — bax kaḥin Əysani «kupurluḳ ḳildi» dəp ḳarap, əzining buningoŋa boloŋan qəqüxi wə oŋəzipini ipadiləx üqün kiyimlirini yirtḳan. Əysaning əzining Məsiḥ ikənlikini etirap ḳilixi, uning Hudaoŋa has ḥoḳuḳ wə xəḥrət məndidur, degənlikidur.
–Yənə xuni eytimizki, bax kaḥinning tonlirini yirtixning əzi Təwrat ḳanunioŋa hilap idi («Law.» 10:6, 21:10).
26:66 Law. 24:16.
26:67 Yəx. 50:6.
26:68 Ayup 16:10; Luḳa 22:64; Yuḥ. 19:3.

Petrusning Əysadin tenixi

Mar. 14:66-72; Luḳa 22:56-62; Yuḥ. 18:15-18, 25-27

69 Əmdi Petrus sarayning taxḳiriḳi ḥoylisida olturatti. Bir dedək uning yenioɣa kelip:
— Sən Galiliyəlik Əysa bilən birgə idingoɣu, — dedi.
70 Lekin u ḥəmməylənning aldida inkar ḳilip: — Sening nemə dəwatḳanlikingni qüxənmidim! — dedi.
71 Andin u dalanoɣa qikḳanda, uni kərgən yənə bir dedək u yərdə turoɣanlaroɣa:
— Bu adəmmu Nasarətlik Əysa bilən birgə idi, — dedi.
72 U yənə inkar ḳilip: —
Mən u adəmni tonumaymən! — dəp ḳəsəm iqti.
73 Bir'azdin keyin, u yərdə turoɣanlar Petrusning yenioɣa kelip uningoɣa:
— Xübḥisizki, sən ularning biri ikənsən, qünki tələppuzung seni pax ḳilidu, — deyixti.
74 Petrus ḳattiḳ ḳaroɣaxlar bilən ḳəsəm ḳilip:
— U adəmni zadi tonumaymən! — deyixigila horaz qillidi. 75 Petrus Əysaning: «Horaz qillaxtin burun, sən məndin üq ḳetim tanisən!» degən sözini esigə aldi. U taxḳirioɣa qikip, ḳattiḳ yioɣazar kətürdi.

Yəhudaning ölüxi

Mar. 15:1; Luḳa 23:1-2; Yuḥ. 18:28-32

27 1 Tang atḳandila, pütün bax kahinlar bilən həlḳ aḳsaḳalliri Əysani ölümgə məḥkum ḳildurux üqün məsliḥətləxti. 2 Ular uni baoɣlap apirip, waliy Pontius Pilatuska tapxurup bərdi.
3 Uningoɣa satḳunluḳ ḳiloɣan Yəhuda uning ölümgə ḥəküm ḳilinoɣanlikini kərüp, bu ixlaroɣa puxayman ḳildi wə bax kahinlar bilən aḳsaḳallaroɣa ottuz kümüx tənggini ḳayturup berip:
4 — Mən bigunah bir janning ḳeni tökülüxkə satḳunluḳ ḳilip gunah ətküzdüm, — dedi.
Buningoɣa bizning nemə karimiz? Өz ixingni bil! — deyixti ular.
5 Yəhuda kümüx tənggilərni ibadəthanining iqigə qərüwətti wə u yərdin ketip, talaoɣa qikip, esilip ölüwaldi.

6 Bax kahinlar kümüx tənggilərni yioɣiwelip: —
Bu hun təlimi boloɣan tənggilərdur, ularni ibadəthanining həzinisigə ḳoyux ḥaram, — deyixti.
7 Ular əzara məsliḥətlixip, bu pullar bilən yaḳa yurtluḳlaroɣa yərlik bolsun dəp, sapalqining bir parqə etizlikini setiwaldi. 8 Xunga bu yər ḥaziroɣiqə «ḳanlik etiz» dəp atilip kəlməktə.
9 Xu ix bilən Yərəmiya pəyoɣəmbər təripidin burun eytiloɣan munu bexarət əməlgə axuruldi: —

26:69 Mar. 14:66; Luḳa 22:55; Yuḥ. 18:16,25.
26:73 «Xübḥisizki, sən ularning biri ikənsən, qünki tələppuzung seni pax ḳilidu» — «tələppuzung seni pax ḳilidu» — Petrus Galiliyə tələppuzi bilən sözləytti.
26:75 Mat. 26:34; Mar. 14:30; Luḳa 22:61; Yuḥ. 13:38
27:1 Zəb. 2:2; Mar. 15:1; Luḳa 22:66; 23:2; Yuḥ. 18:28.
27:2 Ros. 3:13.
27:5 «Yəhuda... talaoɣa qikip, esilip ölüwaldi» — «talaoɣa qikip» bəlkim xəḥərning sirtioɣa berixini kərsitidu.
27:5 2Sam. 17:23; Ros. 1:18.
27:6 «Bu hun təlümi boloɣan tənggilərdur, ularni ibadəthanining həzinisigə ḳoyux ḥaram» — «ḥaram» — muxu yərdə, Təwratta qəkləngən, demək.
27:7 «sapalqining bir parqə etizlikini setiwaldi» — yaki ««sapalqining etizlikiɣ»ni setiwaldi» — mumkinqiliki barki, «sapalqining etizlikiɣ» ḥəmmə adəmgə məlum boloɣan bir yərning ismi idi.
27:7 Ros. 1:19.

«Israil həlki uning üqün bahalap bekitkən bahasini,
Yəni ottuz kümüx tənggini ular elixti,
10 Wə Pərwərdigar manga kərsətkəndək,
Sapalqining etizini setiwelixka həjləxti».

Əysaning waliy Pilatusning aldida sotlinixi

Mar. 15:2-5; Luka 23:3-5; Yuh. 18:33-38

11 Əmdi Əysa waliyning aldioqa turoquzuldi. Waliy uningdin:
— Sən Yəhudiylarning padixahimu? — dəp soridi.
Eytkiningdək, — dedi Əysa.
12 Lekin bax kahinlar wə aksakallar uning üstidin ərz-xikayət kiloqanda, u bir eoqizmu jawab bərmidi. 13 Buning bilən Pilatus uningoqa:
— Ularning sening üstüngdin kiloqan xunqə kəp xikayətlirini anglimaywatamsən? — dedi.
14 Birak u Pilatuska jawabən xikayətlərning birsigimu jawab bərmidi. Waliy buningoqa intayin həyran kaldi.
15 Hər ketimlik ətüp ketix heytida, waliyning halayik tələp kiloqan bir məhbusni uloroqa koyup berix aditi bar idi. 16 Əyni wakitta, rimlikларning Barabbas isimlik atiki qikkan bir məhbusi zindanda idi. 17 Halayik jəm boloqanda, Pilatus ulardin:
— Kimni silərgə koyup beriximni halaysilər? Barabbasnimu yaki Məsih dəp ataloqan Əysanimu? — dəp soridi. 18 (qünki u bax kahin katarlikларning həsəthorluki tüpəylidin uni tutup bərgənlikini bilətti).
19 Pilatus «sorak təhti»də olturoqanda, ayali uningoqa adəm əwətip: — U həkkaniy kixining ixioqa arilaxmioqin. Qünki tünügün keqə uning səwəbidin qüxümdə kəp azab qəktim, — dəp həwər yətküzdi.
20 Lekin bax kahinlar wə aksakallar bolsa halayikni makul kilip, Barabbasni koyup berixni wə Əysani yokitixni tələp kildurdi.
21 Waliy jawabən ulardin yənə:
— Silərgə bu ikkisining kaysisini koyup beriximni halaysilər? — dəp soridi.
Barabbasni, — deyixti ular.
22 Pilatus əmdi: — Undak bolsa, Məsih dəp ataloqan Əysani kandak bir tərəp kilay? — dedi.

27:9 Zək. 11:12.
27:10 «Israil həlki uning üqün bahalap bekitkən bahasini, yəni ottuz kümüx tənggini ular elixti, wə Pərwərdigar manga əmr kiloqandək, sapalqining etizini setiwelixka həjləxti» — bu bexarətlik sezlər (9-10 ayətlər)ning kəpinqisi «Zəkəriya» 11:12-13din elinoqan. Əmdi nemixka Matta bu sezlərni Yərəmiya pəyoqəmbərningki dəydu? Biz bu tooqruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
–9-10-ayətlərning baxka birhil tərjimisi: «... tənggini mən aldim, wə ular Pərwərdigar manga əmr kiloqandək, sapalqining etizini setiwelixka həjləxti».
27:10 Yər. 32:6-9; Zək. 11:12, 13
27:11 «Əysa... «Eytkiningdək», dedi» — Məsihning «Eytkiningdək» degən jawabining grek tilida «Xundak, lekin əhwal dəl sening oylioqiningdək əməs» degən purik qikidu.
27:11 Mar. 15:2; Luka 23:3; Yuh. 18:33.
27:13 Mat. 26:62.
27:14 Yəx. 53:7; Ros. 8:32.
27:15 Mar. 15:6; Luka 23:17; Yuh. 18:39.
27:16 «Barabbas isimlik atiki qikkan bir məhbus» — bəzi kona kəqürmilərdə «Əysa Barabbas isimlik atiki qikkan bir məhbus» deyilidu.
27:16 Mar. 15:7; Luka 23:19; Yuh. 18:40.
27:17 «Barabbasnimu yaki Məsih dəp ataloqan Əysanimu?» — yaki «Əysa Barabbasnimu yaki Məsih dəp ataloqan Əysanimu?».
27:19 «Qünki tünügün keqə uning səwəbidin qüxümdə kəp azab qəktim» — yaki «qünki u tünügün keqə qüxümgə kirip, kəp azablandim».
27:20 Mar. 15:11; Luka 23:18; Yuh. 18:40; Ros. 3:14.

Ḥəmməylən:
— U krestlənsun! — deyixti.
[23] Pilatus:
— Nemixḳa? U zadi nemə yamanlik ətküzüptu? — dəp soridi.
Birak ular tehimu ḳattik warkirixip:
U krestlənsun! — dəp turuwelixti. [24] Pilatus səzləwerixning biḥudə ikənlikini, bəlki buning ornioɣa malimanqilik qikidioɣanlikini kərüp, su elip, kəpqilikning aldida ḳolini yuoɣaq:
— Bu ḥəkḳaniy adəmning ḳenioɣa mən jawabkar əməsmən, buningoɣa əzünglar məs'ul bolunglar! — dedi.
[25] Pütün həlk jawabən:
— Uning ḳeni bizning üstimizgə wə balilirimizning üstigə qüxsun! — deyixti.
[26] Buning bilən Pilatus Barabbasni ularoɣa qikirip bərdi. Əysani bolsa ḳattik ḳamqilatḳandin keyin, krestləxkə ləxkərlirigə tapxurdi.

Ləxkərlərning Əysani mazak ḳilixi

Mar. 15:16-20; Yuḥ. 19:2-3

[27] Andin waliyning ləxkərliri Əysani uning ordisioɣa elip kirip, pütün ləxkərlər topini bu yərgə uning ətrapioɣa yioɣdi. [28] Ular Əysani yalingaqlap, uqisioɣa pərəng rənglik ton kiydürüxti. [29] Tikənlik xahqilarni ərüp bir taj yasap, bexioɣa kiydürdi wə ong ḳolioɣa bir ḳomuxni tutḳuzdi. Andin uning aldioɣa tizlinip: «Yaxioɣayla, Yəḥudiylarning padixaḥi!» dəp mazak ḳilixti. [30] Uningoɣa tükürüxti, ḳomuxni elip uning bexioɣa uruxti. [31] Uni xundak mazak ḳiloɣandin keyin, tonni saldurup, uqisioɣa əz kiyimlirini kiydürdi wə krestləx üqün elip mengixti.

Əysaning krestlinixi

Mar. 15:21-32; Luḳa 23:26-39; Yuḥ. 19:17-19

[32] Ular taxḳirioɣa qikḳinida, Kurini xəḥirilik Simon isimlik bir kixini uqritip, uni tutup kelip Əysaning krestini uningoɣa məjburiy kətürgüzdi. [33] Ular Golgota, yəni «Bax səngək» degən yərgə kəlgəndə, [34] Əysaoɣa iqix üqün kəkrə süyi arilaxturuloɣan aqqik xarab bərdi; lekin u uni tetip bakḳandin keyin, iqkili unimidi.

27:25 Ros. 5:28.
27:26 «Əysani bolsa ḳattik ḳamqilatḳandin keyin...» — Rim imperiyəsidə jaza ḳamqiliri birnəqqə tasmilik bolup, ḥərbir tasmisioɣa ḳooɣuxun wə ustihan parqiliri baoɣlanoɣan bolidu. Ḳamqilioɣan waḳtida jazaoɣa tartiloɣuqi yalingaqlinip, yərgə tizlandurulup, ikki yenida turoɣan ləxkər uni ḳamqilaytti.
27:27 «waliyning ləxkərliri Əysani *waliyning* ordisioɣa elip kirip» — «waliyning ordisi» grek (latin) tilida «praytorium» deyilidu. **«pütün ləxkərlər topini bu yərgə uning ətrapioɣa yioɣdi»** — «ləxkərlər topi» (grek tilida «koḥort») 500-600 kixidin tərkib tapḳan.
27:27 Mar. 15:16; Yuḥ. 19:2.
27:28 «Ular Əysani yalingaqlap, uqisioɣa pərəng rənglik ton kiydürüxti» — «pərəng rənglik» (yaki səsün rənglik) xu qaoɣda xahanə kiyimning rənggi xundak idi («Mar.» 15:17, «Yuḥ.» 19:2ni kərüng). Ular xu «xahanə ton» arḳilik Əysani «padixaḥ bolamsən?!» dəp mazak ḳilmakqi.
27:29 «*Ular*... tikənlik xahqilarni ərüp bir taj yasap, bexioɣa kiydürdi wə ong ḳolioɣa bir ḳomuxni tutḳuzdi» — ular ḳomuxni padixaḥning xahanə ḥasisi süpitidə mazak ḳilip ḳolioɣa tutḳuzoɣan.
27:32 «...Kurini xəḥirilik Simon isimlik bir kixini uqritip, uni tutup kelip Əysaning krestini uningoɣa məjburiy kətürgüzdi» — «Əysaning kresti» — Əysa əzini jazalaydioɣan ḳoral boloɣan xu krest (qapras yaoɣaq)ni əslidə əzi yüdüp mengixi kerək idi. U xundak ḳattik ḳamqilanoɣanki, ḥalsirap, yüdüp mangalmioɣan bolsa kerək.
27:32 Mar. 15:21; Luḳa 23:26.
27:33 Mar. 15:22; Luḳa 23:33; Yuḥ. 19:17.
27:34 «...Əysaoɣa iqix üqün kəkrə süyi arilaxturuloɣan aqqik xarab bərdi» — eytixlaroɣa ḳarioɣanda, krestkə mihlinidioɣanlaroɣa aoɣrikni pəsəytix məḳsitidə dora arilaxturuloɣan xarab berilidikən.
27:34 Zəb. 69:21

35 Ləxkərlər uni krestligəndin keyin, qək taxlixip kiyimlirini əzara bəlüxüwaldi.
36 Andin u yərdə olturup uningoŋa kəzətqilik kildi. 37 Ular uning bexining yukiri təripigə «Bu Əysa, Yəhudiylarning padixahidur» dəp yeziloŋan xikayətnamə tahtiyini bekitti.
38 Əysa bilən təng ikki karakqimu krestkə mihlanoŋan bolup, biri ong təripidə, yənə biri sol təripidə idi.
39 Bu yərdin ətkənlər baxlirini qaykixip, uni hakarətləp:
40 — Keni, sən ibadəthanini buzup taxlap, üq kün iqidə kaytidin yasap qikidioŋan adəm, əmdi əzüngni kutkuzə! Hudaning Ooŋli bolsang, kresttin qüxüp bakkina! — deyixti.
41 Bax kahinlarmu, Təwrat ustazliri wə akşsakallar bilən birgə uni məshirə kilip:
42 — Baxkilarni kutkuzuptikən, əzini kutkuzalmaydu. U Israilning padixahimix! Əmdi krest-tin qüxüp bakşunqu, andin uningoŋa etikad kilimiz. 43 U Hudaoŋa tayanoŋan! Huda uni əzizlisə, hazir kutkuzup bakkay! Qünki u: «Mən Hudaning Ooŋli» degənidi, — deyixti.
44 Uning bilən təng krestləngən karakqilarmu uni xundak hakarətləxti.

Əysaning ölümi

Mar. 15:33-41; Luka 23:44-49; Yuh. 19:28-30

45 Əmdi künning altinqi saitidin tokkuzinqi saitigiqə pütkül zeminni karangoŋuluk basti.
46 Tokkuzinqi saətlərdə Əysa yukiri awazda: «Eli, eli, ləma sawaktani?» yəni «Hudayim, Hu-dayim, meni nemixka taxliwətting?» dəp kattik nida kildi.
47 U yərdə turoŋanlarning bəziliri buni anglap:
Bu adəm Ilyas pəyoŋəmbərgə murajiət kiliwatidu, — deyixti.
48 Ularning iqidin birəylən dərhal yügürüp berip bir parqə bulutni əkelip, uni aqqik xarabka qilap, komuxning uqioŋa selip uningoŋa iqküzüp koydi.
49 Birak baxkilar:
— Tohta! Karap bakayli, Ilyas pəyoŋəmbər kelip uni kutkuzup kalarmikin? — deyixti.
50 Əysa yukiri awaz bilən yənə bir warkiridi-də, rohini koyuwətti.
51 Wə mana, xu dəkikidə ibadəthanining iqkiri pərdisi yukiridin təwəngə ikki parqə bəlüp yirtildi. Yər-zemin təwrinip, taxlar yerilip,[52-53] Kəbrilər eqildi (U tirilgəndin keyin, ölümdə uhlawatkan nuroŋun mukəddəs bəndilərning tənlirimu tirildi; ular kəbrilərdin qikti wə mukəddəs xəhərgə kirip, u yərdə nuroŋun kixilərgə kəründi).

27:35 Zəb. 22:18; Mar. 15:24; Yuh. 19:23.
27:37 Mar. 15:26; Luka 23:38; Yuh. 19:19.
27:38 Yəx. 53:12.
27:39 Zəb. 22:8-9; 69:19-20; Mar. 15:29; Luka 23:35.
27:40 Mat. 26:61; Yuh. 2:19.
27:43 «U Hudaoŋa tayanoŋan! Huda uni əzizlisə, hazir kutkuzup bakkay!» — «Zəb.» 22:8ni kerüng.
27:45 «künning altinqi saitidin tokkuzinqi saitigiqə» — hazirki wakit sistemi boyiqə, «qüx wakti, saət on ikkidin saət üqkiqə».
27:45 Mar. 15:33; Luka 23:44.
27:46 «tokkuzinqi saətlərdə ...» — hazirki wakit boyiqə saət üqlərdə. **««Eli, eli, ləma sawaktani?» yəni «Hudayim, Hudayim, meni nemixka taxliwətting?»»** — (aramiy tilidiki səzlər) «Zəb.» 22:1ni kerüng
27:46 Zəb. 22:1-2; Ibr. 5:7.
27:48 Zəb. 69:21; Yuh. 19:29.
27:50 «Əysa yukiri awaz bilən yənə bir warkiridi-də, rohini koyuwətti» — uning kattik warkirixi: «Tamam boldi!» degən bolsa kerək («Yuh.» 19:30ni kerüng).
27:50 Zəb. 31:5; Luka 23:46
27:51 «Xu dəkikidə ibadəthanining iqkiri pərdisi yukiridin təwəngə ikki parqə bəlüp yirtildi» — bu pərdə ibadəthanidiki əng mukəddəs jayni mukəddəs jaydin ayrip turidioŋan pərdə bolup, uning yirtilixi insanlarning Hudaning aldioŋa baridioŋan yolining Əysaning ölümi bilən eqiloŋanlikini bildüridu (ibadəthanidiki «mukəddəs jay»ni sirttiki hoylidin ayriydioŋan yənə bir «sirtki pərdə» bar idi, lekin buni kərsitix üqün adəttə baxka ataloŋu ixlitilidu).
27:51 2Tar. 3:14; Mar. 15:38; Luka 23:45.
27:52-53 «mukəddəs xəhər» — Yerusalemni kərsitidu. **«Kəbrilər eqildi Əysa tirilgəndin keyin, ölümdə uhlawatkan nuroŋun mukəddəs bəndilərning tənlirimu tirildi; ular kəbrilərdin qikti wə mukəddəs xəhərgə kirip, u yərdə nuroŋun**

54 Əmdi Əysani kəzət kiliwatkan yüzbexi həm yenidiki ləxkərlər yərning təwrixini wə baxka yüz
bərgən hadisilərni kərüp, intayin korkuxup:
— U həkikətən Hudaning Ooli ikən! — deyixti.
55 U yərdə yənə bu ixlaroqa yiraktin karap turoqan nuroqun ayallarmu bar idi. Ular əslidə
Əysaning hizmitidə bolup, Galiliyədin uningoqa əgixip kəlgənidi. 56 Ularning arisida Magdallik
Məryəm, Yakup bilən Yüsüpning anisi Məryəm, Zəbədiyning ooqullirining anisimu bar idi.

Əysaning dəpnə kilinixi

Mar. 15:42-47; Luka 23:50-56; Yuh. 19:38-42

57 Kəqkurun, Arimatiyalik Yüsüp isimlik bir bay kəldi. Umu Əysaning muhlisliridin idi. 58 U
Pilatusning aldioqa berip, Əysaning jəsitini tələp kildi. Pilatus jəsətni uningoqa tapxuruxka əmr kildi.
59 Yüsüp jəsətni elip, pakiz kanap rəht bilən orap kepənlidi 60 wə uni özi üqün kiyada oyduroqan
yengi kəbrisigə koydi. Andin kəbrining aoqzioqa yooqan bir taxni domilitip koyup, ketip kaldi. 61 (xu
qaoqda Magdallik Məryəm bilən yənə bir Məryəmmu u yərdə, kəbrining udulida olturatti).

Kəbrini muhapizət kilix

62 Əmdi ətisi, yəni «Təyyarlax küni» ətkəndin keyin, bax kahinlar bilən Pərisiylər jəm boluxup
Pilatusning aldioqa kelip:
63 — Janabliri, həlikі aldamqining hayat waktida: «Mən ölüp üqinqi küni tirilimən» degini
esimizdə bar. 64 Xuning üqün, kəbri üqinqi künigiqə məhkəm kooqdilixi üqün əmr bərgəysiz.
Undak kilinmisa, muhlisliri kelip jəsətni ooqrilap ketip, andin həlkkə: «U ölümdin tirildi» deyixi
mumkin. Bundak aldamqilik aldinkisidinmu bəttər bolidu, — deyixti.
65 Pilatus ularoqa:
— Bir guruppa kəzətqi ləxkərni silərgə tapxurdum. Kəbrini kurbinglarning yetixiqə məhkəm
kooqdanglar, — dedi. 66 Xuning bilən ular kəzətqi ləxkərlər bilən billə berip, taxni peqətləp,
kəbrini muhapizət astioqa koydi.

Əysaning tirilixi

Mar. 16:1-8; Luka 24:1-12; Yuh. 20:1-10

28 1 Xabat küni ətüp, həptining birinqi küni tang atay degəndə, Magdallik Məryəm bilən
yənə bir Məryəm kəbrini kerüxkə kəldi. 2 Wə mana, yərlər tuyuksiz kattik təwrəp kətti;
qünki Pərwərdigarning bir pərixtisi asmandin qüxüp, kəbrigə berip, taxni bir qətkə domilitip,
üstidə olturoqanidi. 3 Pərixtining kiyapiti qakmaktək, kiyimliri kardək ap'ak idi. 4 Kəzətqilər
uningdin xunqə korkuxtiki, titrixip, ölüktək ketipla kaldi.

---

kixilərgə kəründi» — baxka birhil tərjimisi: — «Kəbrilər eqildi, ölümdə uhlawatkan nuroqun mukəddəs bəndilərning tənlirimu tirildi; ular Əysa tirilgəndin keyin kəbriliridin qikip, mukəddəs xəhərgə kirip, u yərdə nuroqun kixilərgə kəründi». Lekin «1Kor.» 15:20gə asasən («Məsih ölümdə uhlioqanlar iqidin huddi tunji hosulning mewisidək, ölümdin tirilgəndur») tərjimimiz tooqra bolsa kerək.

27:54 Mar. 15:39; Luka 23:47.
27:55 Zəb. 38:11; Mar. 15:40; Luka 8:2; 23:49.
27:57 Mar. 15:42; Luka 23:50; Yuh. 19:38.
27:60 Mar. 15:46; Luka 23:53.
27:62 «Əmdi ətisi, yəni «təyyarlax küni» ətkəndin keyin, bax kahinlar bilən Pərisiylər jəm boluxup Pilatusning aldioqa kelip...» — yukiriki izahatlarda kərsətkinimizdək, Yəhudiy həlki üqün «kün» əməliyəttə kəqtə (saət altidə) baxlinidu. «Təyyarlax küni» — «xabat küni (dəm elix küni) üqün təyyarlik kilidioqan kün»ni kərsitidu. Xuning bilən muxu ayəttiki «ətisi» əməliyəttə xabat künining bexini, yəni xu kəq saət altidin keyinki wakitlarni kərsitidu. Muxu «kahinlar» Əysaning bexarət sözlirini tosux üqün jiddiylixip, özliri kədirləydioqan xabat künidiki «dəm elix» aditini buzmakta idi.
27:63 Mat. 16:21; 17:23; 20:19; Mar. 8:31; 10:34; Luka 9:22; 18:33; 24:6.
28:1 Mar. 16:1; Luka 24:1; Yuh. 20:1.
28:3 Dan. 7:9; Ros. 1:10.

5 Pərixtə ayallarоŋa ḳarap:
— Ḳorḳmanglar! Silərning krestləngən Əysani izdəwatḳininglarni bilimən.. 6 U bu yərdə əməs; u əzi eytḳandək tirildürüldi. Kelinglar, Rəb yatḳan jayni kərünglar;. 7 andin dərḥal berip uning muhlislirioŋa: «U ölümdin tiriliptu. Wə mana, u silərdin awwal Galiliyəgə baridikən, uni xu yərdə kəridikənsilər» dənglar. Mana mən bularni silərgə eytip bərdim, — dedi.
8 Xunga ayallar ḥəm ḳorḳunq ḥəm zor huxallik iqidə ḳəbridin dərḥal ayrilip, uning muhlislirioŋa həwər berixkə yügürüxti.. 9 Ular muhlislirini həwərləndürüxkə mangoŋanda, mana Əysa ularning aldioŋa qikip:
— Salam silərgə! — dedi. Ularmu aldioŋa berip, uning putioŋa esilip, uningoŋa səjdə ḳildi.. 10 Andin Əysa ularoŋa:
— Ḳorḳmanglar! Berip ḳerindaxlirimoŋa: Galiliyəgə beringlar, dəp ukturunglar, ular meni xu yərdə kəridu, — dedi.

Kəzətqilərning bayani

11 Ayallar tehi yolda ketiwatḳanda, mana kəzətqilərning bəziliri xəḥərgə kirip, boloŋan wəḳələrning ḥəmmisi tooŋrisida bax kaḥinlaroŋa həwər ḳildi. 12 Bax kaḥinlar aḳsaḳallar bilən bir yərgə yioŋilip məslihətləxkəndin keyin, ləxkərlərgə bək kəp pul berip:
13 — Silər: «Uning muhlisliri keqisi kelip, biz uhlawatḳanda uning jəsitini ooŋrilap əketiptu» — dənglar. 14 Əgər bu həwər waliyning ḳulikioŋa yetip ḳalsa, biz uni ḳayil ḳilip silərni awariqiliktin saḳlaymiz — dedi.. 15 Xundaḳ ḳilip, ləxkərlər pulni aldi wə əzlirigə tapilanoŋandək ḳildi. Xuning bilən bu gəp bügüngiqə Yəḥudiylar arisida tarḳilip kəlməktə.

Əysaning muhlislirioŋa kərünüxi

Mar. 16:14-18; Luḳa 24:36-49; Yuḥ. 20:19-23; Mis. 1:6-8

16 On bir muhlis Galiliyəgə berip, Əysa ularoŋa beḳitkən taoŋḳa qikixti.. 17 Ular uni kərginidə uningoŋa səjdə ḳilixti; lekin bəziliri gumanlinip ḳaldi. 18 Əysa ularning yenioŋa kelip, mundaḳ dedi:
— Ərxtə wə yər yüzidə barlik ḥoḳuḳ manga berildi.. 19 Xuning üqün, berip pütkül əllərni əzümgə muhlis ḳilip yetixtürünglar, xundaḳla ularni Ata, Ooŋul wə Muḳəddəs Roḥning namioŋa təwə ḳilip qəmüldürüp,. 20 ularoŋa mən silərgə tapilioŋan barlik əmrlərgə əməl ḳilixni əgitinglar. Wə mana, mən zaman ahirioŋiqə ḥər küni silər bilən billə bolimən..

28:5 Mar. 16:6; Luḳa 24:4.
28:6 Mat. 16:21; 17:23; 20:19; Mar. 8:31; 9:31; 10:34; Luḳa 9:22; 18:33; 24:6.
28:7 «U ölümdin tiriliptu. Wə mana, u silərdin awwal Galiliyəgə baridikən, uni xu yərdə kəridikənsilər» dənglar. Mana mən bularni silərgə eytip bərdim» — pərixtə: «Galiliyəgə beringlar» degən bolsimu, muhlisliri uningoŋa ixənməy ḥeqyərgə barmay Yerusalemda turiwərdi. Rəb əzi ularoŋa xundaḳ əmrni allikaqan bərgənidi («Mat.» 26:23, «Mar.» 14:28ni kərüng).
28:7 Mat. 26:32; Mar. 16:7.
28:8 Mar. 16:8; Yuḥ. 20:18.
28:9 «Salam silərgə!» — ibraniy tilida «Xalom ələykum» deyilidu.
28:9 Mar. 16:9; Yuḥ. 20:14.
28:10 «Berip ḳerindaxlirimoŋa: Galiliyəgə beringlar, dəp ukturunglar, ular meni xu yərdə kəridu» — 7-ayəttiki izaḥatni kərüng. Məsiḥning əzi ḳaytidin ularoŋa xundaḳ həwər yətküzgini bilən, ular yənila bir məzgil Yerusalemdin qikmay, Galiliyəgə barmaydu («Mat.» 26:23, 28:16, «Markus» 16-bab, «Luḳa» 24-bab, «Yuḥ.» 20-21-bablarni kərüng).
28:10 Ros. 1:3; 13:31; 1Kor. 15:5.
28:14 «Əgər bu həwər waliyning ḳulikioŋa yetip ḳalsa, biz uni ḳayil ḳilip silərni awariqiliktin saḳlaymiz» — rimlik muḥapizətqilər kəzəttə turuwetip uhlisa, dərḥal ölüm jazasioŋa məḥkum bolatti.
28:16 Mat. 26:32; Mar. 14:28.
28:18 Zəb. 8:5-6; Mat. 11:27; Luḳa 10:22; Yuḥ. 3:35; 17:2; 1Kor. 15:27; Əf. 1:22; Ibr. 2:8.
28:19 «..berip pütkül əllərni əzümgə muhlis ḳilip...» — grek tilida: «..baroŋuzulup pütkül əllərni əzümgə muhlis ḳilip...» **«ularni Ata, Ooŋul wə Muḳəddəs Roḥning namioŋa təwə ḳilip qəmüldürüp...»** — grek tilida: «ularni Ata, Ooŋul wə Muḳəddəs Roḥning namioŋa kirgüzüp qəmüldürüp,...». Buning mənisi xübḥisizki, pəḳət «Ata, Ooŋul wə Muḳəddəs Roḥning nami bilən»la əməs, bəlki suoŋa qəmüldürülüx arḳilik qəmüldürülgüqining Ata, Ooŋul wə Muḳəddəs Roḥning ziq munasiwitigimu (kirip) qəmülüxni kərsitidu.
28:19 Mar. 16:15; Yuḥ. 15:16.
28:20 Yuḥ. 14:18.

Қoxumqə səz

1:1 «Bu Ibraһimning oоli wə Dawutning oоli boloƣan Əysa Məsiһning nəsəbnamə kitabidur»

Muxu ayəttə grek tilidiki «genesis» degən səz «nəsəbnamə» dəp tərjimə қilinidu. Xübһisizki, bu səz asasən 1-16-ayəttiki «nəsəbnamə»ni kərsitidu. Lekin bu səzning birinqi mənisi xu əməs. Təwratning birinqi қismi («Yaritilix») grek tilida «Genesis» dəp atilidu, mənisi «baxlinix» yaki «tuoƣulux». Xu қisim on bəlümgə bəlünidu, һərbir bəlümning bexida «əmdi bular bolsa palanqining (Adəm'atining, Nuһning, Xəmning, Təraһning, Ismailning, Isһaқning,...) dəwrliri...» dəp yezilidu wə bu bəlüm bizgə xu ailining tarihini hatiriləp beridu. Bizgə һeq guman yoқki, Matta muxu ibarini ohxax mənidə ixlitidu. Lekin bu ibarə pəқət əz kitabining bexida əməs, bəlki (Hudaning Өz pilani boyiqə) toluқ Injilning bexida kelidu. Xu qaoƣda mənisi «Bu kitab Əysa Məsiһ wə Uning dəwri (uning jismaniy təripidin əməs, bəlki Uning Roһi təripidin tuoƣuloƣanlar)ning hatirisidur» bolidu.

3:7 «Pəriysilər» wə «Sadukiylar» degən diniy məzһəplər

«Pəriysilər» bolsa, Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən Təwrat қanunining barliқ təpsilatliriоƣa қattiқ wə toluқ riayə қilixni təkitləydioƣan bir eқim yaki məzһəp idi. Ular Israil Təwrat қanunioƣa toluқ boysunmioƣanliқi üqün Huda ularni sürgün қilduroƣan, xundaқla һazir ularni qətəl һakimiyitining қattiқ idarisi astioƣa қoyoƣan, dəp қaraytti. Bu kəzқarax tooƣridək kərüngini bilən, Israilning Babiloƣa sürgün boloƣanliқining asasiy səwəbi қanun təpsilatliriоƣa boysunmioƣanliқi üqün əməs, bəlki ularning Təwrat қanunidiki muһim roһiy wə əһlaқiy jəһəttin (adəmning iqki dunyasi jəһəttin) Hudaning ibaditidin yiraқlixip kətkənlikidin ibarət idi. Һalbuki, Pərisiylər Təwrat қanunioƣa sirtқi jəһəttə riayə қilixni intayin təkitləytti. Baxқiqə қilip eytқanda, ular қanundiki murasimlar, kiyim-keqək, yemək-iqmək tooƣrisidiki bəlgilimilərni təkitləp, adəmning iqki dunyasini baxқuridioƣan tələplirini kəzgə ilmaytti. Ular һətta əzliri «қanunni қooƣdaydioƣan» yengi bir tüzüm bəlgilimiliri («tosma» — Ibraniy tilida «gəzərot»)ni ijad қilip qiққanidi. Ularning kəzқarixida, «Adəm muxundaқ «tosma bəlgilimilər»din һalқip kətmisila, jəzmən Təwrat қanunini buzuxқa yeқin kelələməydu, xuning bilən «tosma bəlgilimiliri» bilən Təwrat қanunini buzuxtin bihətər saқliduқ» dəp oylaytti.

Məsilən, «xabat küni» (dəm elix küni)də «tasadipiyliқtin ixləx»ning aldini elix üqün «buoƣdayliқtin ətməslik kerək!» degən bir bəlgilimini qiқaroƣan. Ularning kəzқarixiqə buoƣdayliқtin ətkəndə:

(1) Yərgə qüxkən pixқan buoƣdayni tasadipiyliқtin dəssəp selip, danni postidin ayriwetixingiz mumkin; bu «haman tepix» bolup қalidu;

(2) Toningiz tasadipiyliқtin pixқan buoƣdayoƣa sürkilip ketip danlar kiyim pəxlirigə ilinip қelixi mumkin, bu «һosul elix» bolup қalidu;

(3) U danlar yənə bəlkim yərgə qüxüp ketixi mumkin, bu ix «uruқ qeqix» bolup қalidu. Bundaқ bolux gunaһ ətküzgən һesablinidu.

Ularning muxundaḳ tügimäs bəlgilimiliri bar idi. Uning üstigə ular Təwrat ḳanunida əslidə pəḳət Lawiylarоԓa wə kaḥinlarоԓila alaḥidə ḳaritilоԓan «ḥeqbir ölük nərsilərgə təgməslik kerək» (ular üqün ḥətta ölgən nərsilər təgkən jaylarmu ḥaram bolatti), degəndək ḥaram bilən ḥalal bekitilgən bəlgilimilərni ḳəsəm iqip əzlirigə tətbiḳlioԓanidi.

Rəb Əysaning ular bilən boloԓan ḳarxilixixi üq jəḥəttə idi: —

(1) Ular «sirtḳi jəḥəttiki» riayə ḳilixni təkitləp, Təwrat ḳanunining iqki mənisini unutḳanidi («Mat.» 23:23);
(2) Ular ustazlirining Təwrat ḳanuni üstidiki xərḥiy səzlirini Təwrat ḳanunidin üstün ḳoyoԓanidi («Mat.» 15:1-9);
(3) Ular əzlirining ḳattiḳ tərtip-tərbiyisidin intayin təkəbburlixip, baxḳilarni kəmsitkənidi («Luḳa» 18:10-14).

«Saduḳiylar» degən diniy eḳim yaki məzhəpning bolsa Təwrat ḳanunidin pəḳət addiy prinsiplarni izdəp «pəzilətlik əhlaḳta bolsaḳla, Təwrat ḳanunining təlipigə uyoԓun bolidu» degəndək pozitsiyisi bar idi (əməliyəttə ularning bu təlimi rosul Pawlusningkigə yeḳin keləttі («Rim.» 13:8-10). Biraḳ ularning Təwrat ḳanunini addiylaxturuxi pəḳət Təwratning dəsləpki bəx ḳismi («Musaoԓa qüxürülgən ḳanun»)ni ḳobul ḳilip Təwrattiki pəyoԓəmbərlərning yazmilirini wə Zəburni rət ḳilatti. Uning üstigə, «Musaoԓa qüxürülgən ḳanun»ni ḳobul ḳilimiz degini bilən, muxu ḳisimlarda hatiriləngən barliḳ məjizilərni («təbiəttin taxḳiri ḥadisilər»ni) pəḳət «kəqmə mənidiki riwayət» dəp ularoԓa ixənməytti. Xuningdək ular pərixtilər, ḳiyamət küni, «ölümdin tirilix» ḳatarliḳ ixlarni məwjut əməs dəp ḳaraytti («Ros.» 22:8). Muḳəddəs yazmilarni bilip qüxənmigənliki wə etiḳadsizliḳi üqün Əysa ularoԓa ḳattiḳ tənbiḥ bərdi: «**Silər nə muḳəddəs yazmilarni nə Hudaning ḳudritini bilmigənlikinglar üqün azoԓansilər**» («Mat.» 22:29, «Mar.» 12:27). «**... Xunga silər ḳattiḳ adixip kətkənsilər**».

Əysaning «Matta»da hatiriləngən nəsəbnamisi (1:16)

Biz 1:16də: — «**Yaḳuptin Məryəmning eri boloԓan Yüsüp tərəldi; Məryəm arḳiliḳ Məsiḥ ataloԓan Əysa tuoԓuldi**» dəp oḳuymiz. Buni Əysaning «Luḳa»da hatiriləngən nəsəbnamisi bilən selixturoԓanda, «Luḳa»da munasiwətlik yərdə «**Əysa Huda yolida hizmət ḳilixḳa kirixkən waḳitta, ottuz yaxlarda idi. Kixilərning nəzиridə u Yüsüpning ooԓli idi. Yüsüp Elining ooԓli... (idi)**» degənni bayḳaymiz («Luḳa» 3:23).

«Matta» wə «Luḳa» ḳismidiki bu bayanlardin xu eḥtimaloԓa yeḳinki, Matta Əysaning «ata tərəp» (Yüsüp tərəptin boloԓan) nəsəbnamisini kərsitidu. Xuning bilən Matta Yüsüpning Dawutning əwladi ikənlikini, xundaḳla ḳanun boyiqə Hudaning Dawutḳa tapxuruloԓan wədilirigə warislik ḳilix ḥoḳuḳi Əysaoԓa ətküzülgənlikini təkitləydu. «Luḳa»da bolsa Əysa «**kixilərning nəzиridə Yüsüpning ooԓli**» deyilidu, Əysaning «Luḳa»da hatiriləngən nəsəbnamisi əməliyəttə uning «ana tərəp» («Elining ḳizi Məryəm» tərətptin boloԓan) nəsəbnamisi deyix kerək. Yüsüpning «**Elining ooԓli**» dəp atilixining səwəbi:
(1) Ḳiz-ayallar adəttə nəsəbnamilərdə tiloԓa elinmaydu;
(2) Grek tilida «ooԓli» bəzi waḳitlarda «küy'ooԓli»ni kərsitidu;
(3) Mumkinqiliki barki, Eli bizgə naməlum bir qaoԓda Yüsüpni əz ooԓli süpitidə beḳiwaloԓanidi. Luḳa Əysaning nəsəbnamisining ḳanuniy jəḥətlirigə əməs, bəlki Uning ḥəḳiḳətən kimning əwladi ikənlikigə ḳizikidu.

Adəmni ḥəyran ḳilarliḳi xuki, Əysa jismaniy wə ḳanuniy jəḥəttin, anisi Məryəm tərəptimu, «beḳiwaloɣuqi ata»si boloɣan Yüsüp tərəptinmu «Dawutning ooɣli», xundaḳla Uning təhtigə warisliḳ ḳiloɣuqi idi.

2:23 «U... (Əysa) Nasarət degən bir yezioɣa orunlaxti. Xuning bilən Hudaning pəyoɣəmbərlər arḳiliḳ: «U Nasarətlik dəp atilidu» degini əməlgə axuruldi»

Bu bayan dəsləptə bəlkim adəmni səl ḳaymaḳturup, bizgə «Matta Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning yazmlirini xundaḳ yahxi biləmdioɣandu?» degən oyoɣa kəltürüp ḳoyuxi mumkin; qünki Təwrattiki ḥeqḳaysi yərdin «U Nasarətlik dəp atilidu» degən jümlini tapalmaymiz. Əməliyəttə ibraniy tilidiki «Nasarətlik» degən səzning yiltizini təḥlil ḳilsaḳ, ikki imkaniyət pəyda bolidu. Birinqisi, u ibraniy tilida «notsri» (yaki «nətzər» — «Xah» degən səz bilən munasiwətlik) degən səzning grek tilidiki «Nasarətlik» degən ipadisidur. Təwratta, Məsiḥni «Xah» dəp atioɣan tət bexarət bar («Yəx.» 11:1diki «nətzər», «Yər.» 23:5 wə 33:15 wə «Zək.» 3:18). Bu kəzḳarax tooɣra bolsa Hudaning orunlaxturuxi bilən Əysa olturaḳlaxḳan jayning ismi Өzining bexarətlik isimlirining birigə munasiwətlik boloɣan bolidu.

Ikkinqi kəzḳarax bolsa «Nasarətlik» degən səz ibraniy tilidiki «naatz» (kəmsitix») bilən munasiwətliktur (Fruhtənbaum professorning ««Matta» tooɣruluḳ leksiyiliri»). Undaḳta «Nasarətlik» bəlkim «kəmsitilgən», «kəzgə ilinmioɣan» degən mənidə bolidu.

Biz birinqi kəzḳaraxning orunluḳ yərliri bar desəkmu, ikkinqi kəzḳaraxni tooɣra dəp ḳaraymiz.

Təwrattiki kəp bexarətlərdə, Hudaning Məsiḥi əsüp qongiyiwatḳinida kəmsitilidu, Uning ḳiyapiti kəmsitilidu, U elip kəlkən nijatmu kəmsitilidu, U əlümidə ḳattiḳ ḥaḳarətlinip kəmsitilidu, degən tilsimat ḥəḳiḳət ayan ḳilinidu (məsilən, «Yəx.» 53:1-5). Demək, Əysaning Nasarəttə qong boluxi Uning kəmsitilgənliki wə ḥaḳarətlənggənliki bilən munasiwətliktur.

Məsiḥ «tasadipiyliḳtin» Nasarət degən jayda olturaḳlaxḳaqḳa, Uning salaḥiyiti tehimu təkitlinidu. Jamaət keyin Uning «Nasarətlik Əysa» (kəmsitilgən, əmma Huda təripidin əng yuḳiri jayoɣa kətürülgən!) degən ismidin pəhirlinip Məsiḥni jar ḳiloɣinida «Nasarətlik Əysa» degənni kəp ixlitətti.

Məsiḥning kəmsitilgənliki Nasarət degən jayda turuwatḳanliḳidin təkitlənggən. U intayin kəzgə elinmaydioɣan jay idi («Yḥ.» 1:46də Natani'əlning «Nasarəttin yahxi nərsə qiḳamdioɣandu?!» degən səzigə ḳarang). Xu qaoɣdiki Yəḥudiylar arisida Galiliyə əlkisidin qiḳḳanlar «mədiniyətsiz», «Hudaning Təwrat ḳanunidin həwərsizlər», «yat əllər bilən arilixip kətkənlər» dəp kəzgə ilinmaytti. Ḳiziḳ yeri xuki, Huda Өz Ooɣlining xundaḳ bir salaḥiyəttə əsüxini halaytti. Bu ix bizgə qong agaḥ boluxi kerəkki, biz ḥəmmila adəmgə «Hudaning obrazida yaritiloɣan», ohxaxla qong ḳimmətkə igə dəp muamilidə boliximizoɣa tooɣra kelidu.

Biz bularoɣa xuni ḳoxup eytalaymizki, yolukḳan kixilərning kəpinqisi uni «Nasarətlik Əysa» «Nasarətlik pəyoɣəmbər», «Nasarəttə tuoɣuloɣan» dəp bilətti. Pəyoɣəmbərlərning bexarətliri boyiqə, Məsiḥ Bəyt-Ləḥəmdə tuoɣuluxi kerək idi, wə u dərwəḳə xu yərdə tuoɣuloɣan. Lekin ḳizikki, bu Huda təripidin kəlgən «uḳuxmasliḳ» Uning tuoɣuloɣan yeri tooɣrisidiki bexarətlərni

obdan bilgənlərgə nisbətən uning Məsiḥning Өzi ikənlikigə ixinixigə tosaloɣu bolsimu, Məsiḥ Өzi bu pakitlarni qüxəndürüp bakmioɣan!

3:7-8 «Lekin Pərisiy wə Saduḳiy məzḥipidikilərdin kəplirining uning qəmüldürüxini ḳobul ḳiloɣili kəlgənlikini kərginidə u (Yəḥya) ularoɣa: — Əy yilanlarning baliliri! Kim silərni Hudaning qüxüx aldida turoɣan oɣəzipidin ḳeqinglar dəp agaḥlandurdi?! Əmdi towioɣa layiḳ mewini kəltürünglar!».

Əmdi «**towioɣa layiḳ mewə**» nemini kərsitidu? Bu muḥim soal jamaətning qümüldürülüxni tələp ḳiloɣan məlum birsini ḳobul ḳilimizmu-yoḳ dəp bir ḳararoɣa kelixigə kəp yardəm beridu.

Qümüldürüxni jiddiy tələp ḳiloɣanlarni uzun saḳlitix tooɣra əməs dəp ḳaraymiz. Baxḳa yərlərdə kərsətkinimizdək, qümüldürüx bolsa insanlaroɣa etiḳadni etirap ḳilix, xundaḳla Muḳəddəs Roḥni iltimas ḳilix üqün Hudaning bekitkən yolidur («1Pet.» 3:20, 21 wə «Kolossiliklərgə»diki «ḳoxumqə səz»imizdə «sünnət wə qümüldürüx» tooɣruluḳ izaḥatlirimizni kərüng).

«Ros.» 8:26-40də Filipning Efiopiyəlik aoɣwatni ḥeq ḥayalsiz qəmüldürgənliki, 9:1-18də Ananiasning Pawlusni qəmüldürgənlikini kərüng. Uning üstigə, yaki Filip (gərqə Yerusalemda jamaəttə «hizmətkar» dəp bekitilgən bolsimu) yaki Ananiyasning jamaəttə qəmüldürüxkə ḥeqḳandaḳ «rəsmiy salaḥiyət»i yoḳ idi. Biraḳ bəzilər «qümüldürüx üqün «Injil Məktəp»ni püttürgənlik guwaḥnamisi boluxi kerək» dəp turuwalidu! Undaḳ bilimsiz kixilər Injilni ḥəḳiḳiy oḳup baḳḳanmu, yaki pəḳət өz «yetəkqilər»ining səzlirini oḳup baḳḳanmu?

Xundaḳtimu, birsini qümüldürüx intayin eoɣir məs'uliyət, əlwəttə. Birsining ḳəlbidə təyyar ikənlikini ispatlaydioɣan ḳaysi «mewilər»ni izdəx kerək? Undaḳ mewə Pawlus «Gal.» 5:22də eytḳan («**muḥəbbət, xad-huramlik, hatirjəmlik, səwr-takət, meḥribanlik, yahxilik, ixənq-sadiḳlik, məmin-mulayimlik wə өzini tutuwelix**» boloɣan) «Muḳəddəs Roḥning mewisi»ni kəzdə tutḳan əməs, dəp ḳaraymiz. Qünki undaḳ mewə pəḳət waḳitning ətüxi bilən sinioɣili bolidu. Biraḳ Əysaning «Mat.» 5:1-12də, Hudaning padixaḥlikioɣa kirixkə muyəssər boloɣanlar üstidiki səzliridə, kərsətkən «**towaoɣa layiḳ mewə**» təwəndikilərni өz iqigə elixi kerək: —

«**Roḥta namrat boloɣan**» — gərqə ḥərhil bayliḳi boloɣan, yahxi tərbiyə kərgən yaki yuḳiri mənsəptə boloɣan bolsaḳmu, Huda aldida roḥiy kəmbəoɣəllikimizni, Uning meḥri-xəpḳiti, kəqürümi wə Injilda wədə ḳiloɣan yengi ḥayatḳa jiddiy moḥtajliḳini tonup yətkənlər;

«**Pioɣan qəkkən**» — өz gunaḥliḳ ḳilmixioɣa ḳattiḳ puxayman ḳiloɣanlar;
«**Yawax-məminlər**» — bilərmənlik ḳilmay, baxḳilardin təlim ḳobul ḳilixḳa təyyar turoɣan, «өz ḳudritim bilən Huda üqün birər ix ḳilip berimən» demigənlər.
«**Həḳḳaniyliḳḳa aq wə təxna boloɣanlar**»,
«**Baxḳiloɣa rəḥimdil boloɣanlar**»,
«**Ḳəlbi pak boloɣan**» — ḳəlbidə, baxḳilar meni nemə dəp oylisa oylawərsun, mən Hudani razi ḳilixim kerək dəp iradə ḳiloɣanlar.
«**Tinqliḳ tərəpdarliri**» — baxḳilar otturisida jedəl-majira bolsa imkan ḳədər uni ḥəl ḳilixḳa təyyar turoɣanlar.

Muxundaқ kiqik peil pozitsiyə kərüngən bolsa, bəlkim qəmüldürüxni tələp қilоɣan kixi uningoɣa təyyar turidu. Biraқ məlum nuқtida kəmlik bolsa tələp қilоɣan kixidə kəmtərrək pozitsiyining boluxini kütüxkə tooɣra kelixi mumkin. Bolupmu baxқilaroɣa adawət yaki hərқandaқ əqmənlik saқlap kəlgən wə məlum birsini kəqürüm қilmiоɣan hərқandaқ adəmni qəmüldürgili bolmaydu.

3:10-12 «Palta»

«Palta alliқaqan dərəhlərning yiltiziоɣa təngləp қoyuldi; yahxi mewə bərməydiоɣan hərқaysi dərəhlər kesilip otқa taxlinidu. Mən dərwəқə silərni towa қilixinglar üqün suoɣa qəmüldürimən. Lekin məndin keyin kəlgüqi Zat məndin қudrətliktur. Mən ҳətta Uning kəxini kətürüxkimu layiқ əməsmən. U silərni Muқəddəs Roҳқa ҳəm otқa qəmüldüridu. Uning soruoɣuqi küriki қolida turidu; U Өz haminini topa-samandin təltəküs tazilaydu, sap buoɣdayni ambaroɣa yioɣidu, əmma topa-samanni əqməs otta kəydürüwetidu»

Biz baxқa yərlərdə, insanning Hudaning alaқisigə wə ҳayatioɣa kirgüzülüxi üqün Muқəddəs Roҳta boloɣan uluoɣ qəmüldürülüxning mutləқ zərüriyiti üstidə tohtalduқ. Məsiҳ bolsa birdinbir «Muқəddəs Roҳ»қa qəmüldürgüqi, xundaқla insanlaroɣa birdinbir Қutқuzoɣuqidur. Insan bolsa saқaytқili bolmioɣan dərijidə əzini mərkəz қiloɣan bolup, xəhsiyətqilikkə qəmüp kətkən, ҳətta uning «yahxi» məқsət-muddialiri ҳərtürlük yoxurun wə əz-əzini aldaydioɣan təkəbburluқ, xəhsiy arzu-ҳəwəslik niyətlər, uzundin boloɣan əqmənlik, əz təəlluқatlirini yaki ҳətta əz ailidikilirini Hudadin üstün қoyidioɣan butpərəslik pozitsiyilər bilən buloɣanoɣandur. Bularning ҳəmmisi axkarilinip, Hudaning Roҳining bizni «operatsiyə қilip» əzgirtixigə oquқ turuximiz kerək. Hudaoɣa təxəkkür, Əysa Məsiҳning künliridə həlқ arisida **«dərəhlərning yiltiziоɣa təngləp қoyuloɣan palta»** boloɣan bir pəyoɣəmbər, yəni Yəҳya bar idi; qünki bundaқ ixlarning ҳəmmisini «yiltizidin» kesiwetix kerək, bolmisa bulardin ҳəқiқiy towa wə waz keqix bolmaydu. Yiltizi қaldurulsa ҳəmmisi jəzmən қaytidin əsidu!

Yəҳya pəyoɣəmbər aləmdin kətti; əmma Hudaning səzini oquқ қəlb bilən oқuoɣinimizda, Hudaning Roҳi biz bilən billə bolidu, U Yəҳya қiloɣandək қət'iy towa қilip, Hudaning yengi ҳayatini қobul қiliximiz üqün қəlbimizdiki məқsət-muddialirimizning yiltizlirini wə natooɣra pozitsiyilirimizni pax қilidu.

«Palta alliқaqan dərəhlərning yiltiziоɣa təngləp қoyuldi» degənning Israilning üstigə qüxidioɣan jaza-ҳəkümlərni kərsitidioɣan yənə bir kəqmə mənisining barliқidin gumanlanmaymiz, biraқ bu yərdə səҳipə qəklimisi tüpəylidin bu tema üstidə tohtalmaymiz.

3:13-15

«Xu waқitta, Əysa Yəҳyadin qəmüldürülüxni қobul қilix üqün Galiliyə əlkisidin Iordan dəryasi boyioɣa, uning yenioɣa kəldi. Biraқ Yəҳya jiddiylixip qəmüldürüxkə unimay uni tosup:

— Əsli qəmüldürülüxni mən Səndin қobul қilixim kerək idi, biraқ Sən mening aldimoɣa kəpsənoɣu? — dedi.

Lekin Əysa uningoɣa jawabən: — Ҳazirqə xuningoɣa yol қoyoɣin; qünki ҳəққaniylіқning barliқ tələplirini əməlgə axurux üqün, xundaқ қiliximizoɣa tooɣra kelidu, — dedi.

Xuning bilən, Yəҳya Uningoɣa yol қoydi».

Əysa Məsiḥ nemixqa Yəḥya pəyoɣəmbər təripidin qəmüldürülgən? Əysaning Өzi orunlaydioɣan Muḳəddəs Roḥta qəmüldürülüxkə Yəḥya təxna bolup, Əysaning meni qəmüldürgin degən təlipini ḥeq qüxənməytti. Əysa uningoɣa qüxəndürmigən, pəḳət bu ixning ḥəkḳaniyətning təlipi ikənlikinila eytḳan. Əmma «ixtin keyin əḳlimizni tapḳan» təwəndiki ixlarni eytixqa bolidu: —

(1) Israilning tarihida Iordan dəryasi əlümning, xundaḳla yengidin baxlinixning simwoli.

(2) Yəḥyaning qəmüldürüxi gunaḥkarlarning өz gunaḥlirini iḳrar ḳilixi wə gunaḥdin towa ḳilixini bildürüxi üqün idi. Uning qəmüldürüxi Məsiḥni «kəlgüsi Ḳutḳuzoɣuqi» dəp kərsitix arḳilik, towa ḳilip ixəngənlərgə kəqürüm elip kelix idi.

(3) Məsiḥning ḥeqḳandaḳ towa ḳilixi yaki iḳrar ḳilixi kerək boloɣan gunaḥliri yoḳ idi.

(4) Məsiḥning qəmülüxi — Hudaning səzigə ixinip towa ḳiloɣan «ḳaldisi»ning gunaḥi wə ḥajitining ḥəmmisini өz üstümgə alimən, «ḳaldi bilən mutləḳ bir bolimən» deginini bildürgən əməli idi. Uning qəmüldürülüxi kəlgüsidiki əlümining mənisini əməliy ixta ipadiligən bir bexarət idi.

(5) Yənə xuningoɣa ixənqimiz barki, Yəḥya kaḥin boloɣaqḳa (atisi wə anisi ikkilisi Ḥarunning əwladi idi) Əysani Məlkizədək bilən bir ḳatarda bax kaḥinlikḳa kirgüzüx üqün qəmüldürdi.

«Lawiylar» 8-babni kərüng — Ḥarun bax kaḥinlikḳa kirix üqün awwal yuyunduruloɣan, andin muḳəddəs may bilən «məsiḥ ḳilinoɣan» wə ahirida üstigə ḳurbanlik ḳan qeqiloɣanidi. Əysaning «məsiḥ ḳilinix»i may bilən əməs, bəlki qəmüldürülüxtin qiḳipla Muḳəddəs Roḥ bilən «Məsiḥ ḳilindi» (ahirida U krestkə mihlinip Uningoɣa ḥaywanlarning ḳanliri əməs, bəlki Өzining ḳimmətlik ḳeni qeqilip, «bax kaḥinlik»ḳa kirip kaḥinlik hizmitini baxlioɣan).

4:1-11 Məsiḥning sinilip azduruxlaroɣa uqrixi

Bu tema naḥayiti qong bolup, muxu yərdə biz Əysa uqrioɣan azduruxlarning maḥiyiti üstidə boloɣan bəzi yüzəki bayḳioɣinimizni otturioɣa ḳoyimiz.

(1) Əysa gunaḥsiz idi. Lekin U «sinilip azduruxlaroɣa uqridi». Sinilip azduruxḳa uqraxning əzi gunaḥ əməs; biz azduruxḳa uqrioɣinimizda (wə ḥəmmimiz ularoɣa uqraymiz), «mana mən alliḳaqan gunaḥoɣa teyilip kətkənmən» dəp ḥesablimasliḳimiz kerək.

(2) Əysa uqrioɣan Xəytanning dəsləpki azduruxi Əysaning Hudalik ḳudriti bilən «**taxlarni nanoɣa aylandurux**»i idi. Qünki Uning ḳorsiḳi bək aqḳanidi. Lekin U undaḳ ḳilmay, **yər yüzidə toluḳ insan süpitidə**, Atisioɣa tayanoɣan ḥalda yaxaxni ətəy tallioɣanlikini kərsətti.

Uning tallioɣini «**«Insan pəḳət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning aoɣzidin qiḳḳan ḥərbir səz bilənmu yaxaydu» dəp pütülgən**» degən səzlər bilən ipadiləndi («Ḳan.» 8:3ni nəḳil kəltürüp). Əysaning jawabidin ḳarioɣanda, Hudaning nəzaridə ḥəḳiḳiy, mol ḥayatni ətküzüx («**insanning yaxixi**») üqün uning «**ḥərbir səzi**»igə moḥtajmiz. Xunga biz Hudaning səzini өzimizgə toluḳ singdürəyli; xundaḳ ḳilsaḳ Əysaning muxu yərdə izqil ḥalda Xəytanoɣa

Hudaning sözi bilən jawab bərginidək, bizmu düxmənning ḥərbir aldamqi sözigimu xundaḳ jawab berixkə ḳorallanduruloɣan bolimiz.

(3) Ikkinqi «azdurux»ta düxmən Өzi Hudaning sözini awwal nəḳil kəltüridu! Lekin uning nəḳilliridə daim degüdək muḥim bir tərəp qüxüp ḳalidu. Əməliyättə Zəburda əslidə: «**U Өz pərixtilirigə sening ḥəḳḳingdə əmr ḳilidu, xunga ular pütkül yolliringda seni saḳlaydu. Ayioɣing taxḳa urulup kətməsliki üqün, ular seni ḳollirida kətürüp yüridu**» deyilgən («Zəb.» 91:11, 12)

Xəytan Zəburdin nəḳil kəltürgən bu sözlərdə «**pütkül yolliringda seni saḳlaydu**» degən ḳismi eytilmioɣan. Bu sözlər Hudaoɣa tayanoɣan, Hudani өz baxpanaḥi ḳiloɣan, өzlükidin өz yolini tallimaydioɣan ihlasmən kixining yollirini kərsitidu. Muxu yərdə Əysa azduruxḳa ḳarita: «**Təwratta yənə, «Pərwərdigar Hudayingni sinioɣuqi bolma!**» dəp pütülgən, dəp jawab bərdi. Toluḳ ḥəḳikət pəḳət muḳəddəs yazmilardiki «**mundaḳ yeziloɣanki...**» degəndila əməs, bəlki «**yənə xundaḳ yeziloɣanki...**» degənlərnimu birləxtürgəndə tepilidu.

Ikkinqi azdurux Өzining qong, ḳudrətliklikini kərsitip, birakla ḥəmməyləngə Өzining Məsiḥ ikənlikini etirap ḳildurux idi. Yəni xuni bayḳidukki, Xəytanda məlum qəktə «Əysani ibadəthanining əng egiz jayioɣa» turoɣuzoɣudək ḳabiliyət bar. Ətrapimizda məjizilik wəḳələr yüz beriwatḳan bolsimu, biz ḥərgiz ulardin kərsətmə almaymiz. Hudaning pərzəntlirini Uning sözi arḳilik yetəkligüqi Muḳəddəs Roḥtin baxḳa ḥeqḳandaḳ xəhs yoḳ.

(4) Ahirda, əng ahirḳi azduruxta Iblisning tüp məḳsitini kərüp yetələymiz — barlik ibadətni Hudaoɣa əməs (ḥətta butlaroɣimu əməs), bəlki өzigila ḳaritixtin ibarəttur.

«**Dunyadiki barlik padixaḥliḳlarning xərəpliri**» degən sөz ularning maddiy baylikḷirini əməs (bular Məsiḥgə ḥəmdə Hudani səygənlər üqün kari qaoɣlik bir ix), bəlki Huda ḥər millətkə nesip ḳiloɣan «alaḥidilik»ini kərsitidu; Huda muxularda, yəni muzika, ussullarda wə ḥərtürlük sən'əttə uluoɣlinidu. Əlwəttə, kөp wakitlarda bu talantlar wə ḳabiliyətlərdin xərəp alidioɣini Huda əməs, bəlki «biz өzimiz ḳiloɣan» dəp mahtanoɣan bizlər bolimiz!

Muxu azduruxḳa taḳabil turux üqün Məsiḥ yənə bir ḳetim Өzini yüz pirsənt insanning süpitidə ḳoyidu: «**Pərwərdigar Hudayingoɣila ibadət ḳil, pəḳət uningla ibadət-hizmitidə bol!**» dəp pütülgən» («Ḳan.» 6:13).

7:1-2

«**Baxḳilarning üstidin ḥөküm ḳilip yürmənglar. Xundaḳta Hudaning ḥөkümigə uqrimaysilər. Qünki silər baxḳilar üstidin ḳandaḳ baḥa bilən ḥөküm ḳilsanglar, Hudamu silərning üstünglardin xundaḳ baḥa bilən ḥөküm qiḳiridu. Silər baxḳilarni ḳandaḳ өlqəm bilən өlqisənglar, Hudamu silərni xundaḳ өlqəm bilən өlqəydu**».

Məsiḥning muxu yərdə «ḥөküm qiḳarma» degini adəmlərning əməl-ḥərikətlirini kərsətkini əməs, əlwəttə, bəlki xəhslər üstigə ḥөküm qiḳarma, degənlik. Yaman ixlaroɣa ḳatnaxmasliḳimiz üqün («Pənd.» 1:10-19ni kərüng) adəmlərning əməl-ḥərikətlirini tooɣra yaki tooɣra əməs, dəp pərḳ etiximiz kerək. Lekin ḥərgiz xəhslər üstigə (yaman, rəzil, ləniti dəp ularni ḳaroɣax ḳatarlik) ḥөküm qiḳarmasliḳimiz kerək. Iqki məḳsət-muddialirimizni birdinbir kərgüqi wə üzimizgə ḥөküm qiḳaroɣuqi Huda Өzidur. Bizning kөngül bəlidioɣinimiz Huda bilən boloɣan өz alaḳimizdur, biz Uning bilən yeḳin munasiwəttə boluximiz kerək. Baxḳilarning Uning bilən boloɣan alaḳisi bolsa ularning өz ixi.

11:2-6

«Zindanoɣa solanoɣan Yəhya pəyoɣəmbər Məsihning kiloɣan əməllirini anglap, muhlislirini əwətip, ular arkilik Əysadin: «Kelixi mukərrər zat əzüngmu, yaki baxka birsini kütüximiz kerəkmu?» — dəp soridi.

Əysa ularoɣa jawab berip mundak dedi:— Yəhyaning yenioɣa kaytip berip, əz anglawatkanliringlarni wə kərüwatkanliringlarni bayan kilip: — korlar kərələydioɣan wə tokurlar mangalaydioɣan boldi, mahaw kesili boloɣanlar sakaytildi, gaslar angliyalaydioɣan boldi, əlgənlərmu tirildürüldi wə kəmbəoɣəllərgə hux həwər jakarlandi» — dəp eytinglar. Wə uningoɣa yənə: «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi bolsa bəhtliktur!» dəp koyunglar, — dedi»

Yəhya nemixka Əysadin gumanlinidu? Yəhytaning soali: «Sən rast Kutkuzoɣuqi-Məsihmusən?» idi. Uning gumani dəl uning pəyoɣəmbərlərning Məsih tooɣruluk boloɣan bexarətlirini obdan bilgənlikidin qikkanidi. U bexarətlərdin: Məsih bolsa «Mukəddəs Rohta wə otta qəmüldürüx»ni, jümlidin Hudaning düxmənlirining bexioɣa qüxürülidioɣan jazalarni küqlük elip Baroɣuqi boluxi kerək, dəp qüxəndi. U Əysa Nasarət sinagogida Əzini ayan kilixi üqün nəkil kəltürgən, Yəxaya pəyoɣəmbərning Məsih tooɣruluk aldin'ala eytkan munu bexarətlirinimu obdan bilətti:— («Luka» 4:18-22 wə «Yəx.» 61:1-2 wə 42:6-7)

«Rəb Pərwərdigarning Roһi Mening wujudumda,
Qünki U Meni ezilgənlərgə hux həwərlər yətküzüxkə məsih kiloɣan;
U Meni sunuk kəngüllərni yasap sakaytixka,
Tutkunlaroɣa azadlikni,
Qüxəp koyuloɣanlaroɣa zindanning eqiwetilidioɣanlikini jakarlaxka əwətti;
Azad kilix waktining yetip kəlgənlikini ukturuxka əwətti;
Pərwərdigarning xapaət kərsitidioɣan yilini ... jakarlaxka... Meni əwətti»
wə: —
«Andin karioɣuning kəzi eqilidu,
Gasning kulakliri oquk kilinidu,
Aksak-tokurlar keyiktək oynaklap səkrəydu;
Gaqining tili nahxa eytidu;
Qünki dalada sular,
Qəl-bayawanlarda dərya-ekinlar uroɣup taxidu» («Yəx.» 35:5-6).

Yəhya: «Kutkuzoɣuqi-Məsih» bexarətlər boyiqə «qüxəp koyuloɣanlaroɣa» zindanni «eqiwətsə» wə Əysa həkikətən Məsih bolsa, U nemixka Hudaning düxmənlirini jazalimaydu, xundakla Mən Uning kuli Yəhyani «jinayətqi» salahiyitidə zindanda kaldurdi? — degəndək gumanlarda bolidu.

Okurmənlər baykiyalayduki, Əysaning Yəhyaoɣa boloɣan jawabida «zindanning eqiwetilidioɣanliki»din baxka, Yəxayaning bexaritidə aldin'ala eytkan barlik məjizilər tiloɣa elinidu. Əysaning əməlliridimu yənə birhil məjizə, yəni «əlgənlərning tirildürülüxi» bar (Yəhyaning muhlisliri bularning һəmmisini əz kəzi bilən kərgən).

Məsihning məjizilik əməlliri xu wakitkiqə pəkət həyr-sahawətlik ixlar bilən qəkləngənidi; һəküm-jaza ixliri tehi kərsitilmigən. Bu ixlar Məsih azab-okubətlər tartkandin keyin yüz beridu, əlwəttə (yəni, Məsihning ikkinqi ketim kelixi bilən); lekin Məsih bu ixnimu uningoɣa qüxəndürməydu.

11:19

«**...Insan'ooɣli bolsa kelip ḥəm yəydu ḥəm iqidu wə mana, ular: «Taza bir toymas wə bir məyhor ikən. U bajgirlar wə gunaḥkarlarning dosti» deyixidu. Lekin danalik bolsa əz pərzəntliri arkilik durus dəp tonulidu**»

Ahirki səz xunqə kəp mənigə toloɣanki, u tooɣruluk tohtalmisak bolmaydu. Əyni sorunda Pərisiylər Əysani «bajgir wə gunaḥkarlar» bilən arilaxkini üqün tənkid kilidu. Bu ix Pəriysiylər üqün əhməklik ḥesablinatti. Sulayman padixaḥ: «**Yamanlaroɣa rəxk kilma, ular bilən bardi-kəldi kilixni arzu kilma**» dəp agaḥlanduroɣan əməsmu («Pənd.» 24:1)? Ḥalbuki, Əysa Əzidə Hudaning kəqürümidin qikkan qəksiz imkaniyətlirini səzgən nuroɣun həlkni Əzigə magnettək tartip kəlgən. Ular Uningda Pərisiylərning hursənliki boloɣan kuruk diniy murasimlarni əməs, bəlki Hudaning təbiitining uluoɣlukini ḥəm güzəllikini kərüp yətkən. Əmdi muxu kixilər pütkül əmrini «gunaḥ»da (demək «oquk-axkara» gunaḥda) ətküzgən bolsimu, u Məsiḥning ular bilən «dost bolux»ioɣa tosaloɣu bolmaytti. Ular əmridə birinqi kətim əzlirini ətiwarlanoɣan dəp ḥes kiloɣanidi; ular Hudaning muḥəbbitidin kəprək həwərdar bolayli dəp Əysani əzlirigə ḥəmraḥ boluxka zorlaytti. Xunga ulardin xunqə kəp adəmlərdə (Matta əzi ularning iqidə) mutlək əzgirix pəyda boloɣanliki əjəp əməs. Əmdi Zakaydək məxhur aldamqi wə qirik bir əməldar Əysani əyigə təklip kilip karxi elip andin: «**Ya Rəbbim, mən mal-mülkümning yerimini kəmbəoɣallərgə üləxtürüp berimən. Əgər mən birər kixini aldap ḥəkkini yəwaloɣan bolsam, uningoɣa tət ḥəssə katlap kayturimən**» dəp elan kiloɣandin keyin kimning: «Nemixka Əysa bu napak adəm bilən ḥəmdastihan olturoɣandu?» degəndək tənkid awazini kətürəlisun? («Luka» 19:1-8). Xu əḥwalda roxənki: —

«**Danalik bolsa əz pərzəntliri arkilik durus dəp tonulidu**».

Demək: —

(1) Ḥəkikiy danalik (Huda üqün, roḥiy ḥayatka igə boloɣan) pərzəntlərni dunyaoɣa kəltüridu.

(2) Hudaning danalikini kobul kiloɣanlar (muxu yərdə Əysa bilən ḥəmdastihan boluxi bilən, Hudaning meḥir-xəpkitini qüxinidioɣanlar) bu danalikning ḥəkikiy durusluki wə yahxilikini sezip yetidu.

(3) Əysaning muxundak «ərzimәs» kixilər bilən olturup wakitni «israp kiloɣan» danaliki ularning towa kilixtin qikkan mewisidə, baxkiloroɣa boloɣan kərzlərni kayturoɣinida, yengi ḥayatni baxlioɣinida «**durus dəp tonulidu**».

Bu prinsip kəp tərəplimilik, əlwəttə. Huda bizni yetəkligən ix bəzidə dəsləptə baxkiloroɣa «wakit israpqiliki»dək kərüngən bolsimu, lekin ahir berip Hudadin qikkan ḥərbir ix insanning kolidin ḥərgiz kəlməydioɣan ajayib mewə qikiridu.

12:31-32

«**Xuning üqün Mən silərgə xuni eytip koyayki, insanlarning ətküzgən ḥərtürlük gunaḥliri wə kiloɣan kupurlukliri ḥəmmisini kəqürüxkə bolidu. Birak insanlarning Mukəddəs Roḥka kiloɣan kupurluki ḥeq kəqürülməydu. Insan'ooɣlioɣa karxi səz kiloɣan kimdəkim bolsa kəqürümgə erixələydu; lekin Mukəddəs Roḥka karxi gəp kiloɣanlar bolsa bu dunyadimu, u dunyadimu kəqürümgə erixəlməydu**».

Əmdi «**Muқəddəs Roһқa қilinoɣan kupurluқ**» degən nemə ixni kərsitidu? Өzining gunaһining eoɣirliқini wə azabliқini sezixkə baxlioɣan bəzi səzgür dostlar: «Mən bu «kəqürümgə erixəlməydioɣan» eoɣir gunaһ sadir қiloɣanmən?» dəp oylaydu. Əməliyəttə ularning muxu məsiligə kəngül bəlgənlikining өzila, bu gunaһni sadir қilmioɣanliқioɣa ispattur. Qünki bu gunaһning қandaқ ikənliki aldi-kəynidə kəlgən ixlar bilən süpətlinidu. Əysa bu səzni қilixtin burun Hudaning қudritini ajayib kərsətkən bir məjizini yaratқanidi. Қarioɣu wə gas, jin qaplaxқan bir adəm azad қilinip kərəyləydioɣan wə angliyalaydioɣan boldi. Undaқ қudrət pəқət ikki mənbəning biridin kəlgən; Pərisiylər ərxtin kəlgən dəp etirap қilmaslиқ üqün əksiqə «Xəytandin kəlgən» dəwalidu. Bundaқ deyix Muқəddəs Roһning kesəlni saқaytix hizmitigə kupurluқ kəltürüp, «Xəytanning ixi» dəp uningoɣa қarxi səzligənliktur. Əysa jawabən: «**Xəytan Xəytanni һəydiwətməydu**» dəp kərsitidu. Əgər xundaқ bolsa külkülük ix bolatti. Biraқ Pərisiylər bolsa «jinlarni һəydiyələymiz» dəp turuwalatti. Əmma Əysaning jinni һəydiwətkən hizmitini kərgən halayiқ һəmmisi: —

«**Buningdin intayin һəyran bolup, өzara oɣuloɣula қilixip:—**

Bu қandaқ ix? Yengi bir təlimoɣu! U һoқuқ bilən һətta napak roһlaroɣimu buyruқ қilalaydikən, ularmu Uning səzigə boysunidikən — deyixti» («Mar.» 1:27)

Biz ularning bu inkasidin, ular bundaқ ixni kərüp baқmioɣan, xunga Pərisiylərning «jinni һəydiwetix»i əməliyəttə uyatliқ tolimu ünümsiz bir ixtin ibarət, halas, dəp hulasigə kelimiz (biz «Mar.» 1:27ni xu mənidə qüxinimiz). Əmdi Xəytan tərəptə turoɣan zadi kim?

Huda һərbir adəmni Өz nijatioɣa wə xəpқitigə elip barmaқqi, dəp ixinimiz. Lekin Huda məlum birsigə xəpқitini kərsitkinidə, bu adəm Muқəddəs Roһning өz wijdanida səz қiliwatқinini rət қiliwərsə, bir küni bolmisa bir küni boliduki, u өzi əng enиқ bilgənni inkar қilip, Muқəddəs Roһning awazini қət'iy qətkə қekidioɣan қorқunquluқ waқit-saət kelidu. U һətta: «U Xəytan!» dəydioɣan boluxi mumkin. Undaқ bir kixi barsa-kəlməs, қutқuzuwaloɣili bolmaydioɣan dərijigə berip yətkən bolidu. U aləmdiki əng mulayim awazni rət қildi, xunga uningoɣa bu dunyadimu, u dunyadimu, kəqürümgə erixix pursiti yənə bolmaydu. Təwrat dəwridə ətkən Misir padixaһi Pirəwn bu ixқa misal bolidu. Biz awwal: «**Pirəwn kənglini қattiқ қildi..**», «**Pirəwn kənglini қattiқ қildi..**», «**Pirəwn kənglini қattiқ қildi..**» («Mis.» 8:19, 32, 9:7) dəp oқuymiz, andin «**Pərwərdigar Pirəwnning kənglini қattiқ қildi**» dəp oқuymiz (10:1, 14:8). Xu qaoɣda Pirəwn barsa-kəlməs dərijigə berip yətkənidi.

12:39-40

«Rəzil һəm zinahor bu dəwr bir «alamət»ning kəristilixini istəp yüridu. Biraқ bu dəwrdikilərgə «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxқa һeqқandaқ məjirilik alamət kərsitilməydu. Qünki Yunus pəyoɣəmbər yooɣan beliқning қorsiқida üq keqə-kündüz yatқandək, Insan'ooɣlimu ohxaxla üq keqə-kündüz yərning baoɣrida yatidu»

«Yunus pəyoɣəmbər»diki «қoxumqə səz»imizdə biz «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən alamət-məjizə» yaki «Yunus pəyoɣəmbərning karamiti» tooɣruluқ heli təpsiliy tohtaloɣaniduқ. Bu yərdə xuningdin səz alimiz: —

«Yunusning beliқ təripidin yutuwelinip andin қusup yanduruluxini uning birhil «ölümi һəm tirilixi» degili bolidu. Məsiһ Əysaning «Yunus pəyoɣəmbərni təstiқlioɣan «məjizilik alamət»ni қandaқ əməlgə axuroɣanliқini təwəndiki pakitlardin oylap beқing.

(1) Yunus adəmlərning arisidin (əzining gunahi tüpəylidin) əlüxkə taxliwetilgən; uning boran ḥəm belik tərəpliridin boloɣan «əlümi» axu boranni tinqlandurup, baxḳilarni ḳutḳuzup ḥayatlikḳa erixtürgən.

Məsiḥ Əysamu adəmlərning arisidin qətkə ḳeḳilip, yaoɣaqḳa mihlinip əlüxkə taxliwetilgən; biraḳ Uning əlümi Hudaning bizgə ḳaritiloɣan oɣəzipini tinqlandurup, baxḳilarni ḳutḳuzup mənggü ḥayatlikḳa erixtüridu. Əmdi Uning əlümi «Əzining gunahi tüpəylidin» əməs, bəlki U baxḳilarning gunahlirini Əz üstigə aloɣan.

(2) Yunus belikning ḳarnida üq keqə-kündüz yatḳan.

Məsiḥ Əysa gərdə üq keqə-kündüz yatḳan. (Yəhudiylarning «kün»ni ḥesablixi boyiqə, bir ḳanqə saətmu toluḳ bir kün ḥesablinidu. Xunga Əysaning teni yərliktə jümə küni qüxtin keyin bir-ikki saət, xənbə toluḳ bir kün, yəkxənbə tang atḳuqə yatḳini «üq keqə-kündüz» dəp ḥesablinidu).

(3) Yunus beliktin «tirilgən»din keyin, əz ḳowmi boloɣan Yəhudiylaroɣa əməs, bəlki Yəhudiy bolmioɣan Ninəwəliklərgə təlim berixkə baroɣan.

Məsiḥ Əysa tirilgəndin tartip bügüngə ḳədər Əz rosulliri ḥəm muhlisliri arḳilik Yəhudiy əməslərgə, jümlidin bizlərgə ḥəḳikətən Əzi Injildiki hux həwərni tarḳitip kəlməktə. Uning «Əz ḳowmi» boloɣan Yəhudiylar hux həwərni (bügüngə ḳədər) asasən tehi ḳobul ḳilmioɣan» («Əf.» 2:17).

12:43-45

«**Napak roḥ birawning tenidin qiḳiriwetilgəndin keyin, u ḳuroɣaḳ dalalarni qərgiləp yürüp, birər aramgaḥni izdəydu, biraḳ tapalmaydu wə: «Mən qiḳḳan makanimoɣa ḳaytay» dəydu. Xuning bilən ḳaytip kelip, xu makanining yənila box turoɣanliḳini, xundaḳla pakiz tazilanoɣanliḳini wə rətləngənlikini bayḳaydu-də, berip əzidinmu bəttər yəttə jinni baxlap kelidu; ular kirip billə turidu. Buning bilən ḥeliḳi adəmning keyinki ḥali burunḳidinmu tehimu yaman bolidu. Bu rəzil dəwrdikilərning ḥalimu mana xundaḳ bolidu**».

Əysaning bu ḳattiḳ agahi birinqidin biz uqriximiz mumkin boloɣan intayin hətərlik bir əməliy əḥwalni kərsitidu, ikkinqidin bir təmsil süpitidə eytilidu.

Jin qaplixiwaloɣan kəp kixilər bəlkim awwal kəp pul həjləp dəm oḳuydioɣan mollilar, bahxi yaki jadugər ḳatarliḳladin yardəm sorap, bolmioɣanda etiḳadqilarning yardimini izdəxkə baxlaydu. Biz awwal xuni eytiximiz kerəkki, undaḳ məsilidə yardimi üqün pul soraydioɣan ḥərḳandaḳ atalmix «Məsiḥiy etiḳadqi» əməliyəttə ḥeq yardəm berəlməydu. Uning pul sorioɣinining əzila uning Hudaning əməs, bəlki Xəytanning ḥizmitidə boloɣanliḳioɣa ispat bolidu.

Məsiḥgə baoɣlanoɣan kixining duasidin keyin jinlardin azad boloɣanliḳi kərülüxi mumkin. Biraḳ kixilər bu aramlik waḳittin paydilinip towa ḳilip Hudaning toluḳ nijatini izdimisə əslidiki əḥwal ḳayta təkrarlinixi mumkin. Məlum birsining əyidə daim keqidə kəp nərsilər uyan-buyan uqup tamlaroɣa soḳulup kukum-talḳan bolup ketətti, balilar daim uhliyalmay «ḳara besip» kəp yaman ḳabaḥətlərni kərətti. Keyin, ikki dost xu əy wə əydikilər üqün dua ḳilixḳa təklip ḳilinoɣan. Dua ḳiloɣandin keyin nəqqə künlər tinq-aman boloɣan. Biraḳ nəqqə kündin keyin yənə baxlanoɣan! Ikki dost üq-tət ḳetim berip dua ḳiloɣan, nətijidə ḥərḳetim nəqqə künlər aram boloɣan, andin keyin məsilə yənə pəyda boloɣan. Keyinqə, bu ikki dost bu əydikilərning tehiqə

jinlar wə «ərwaḥ»laroɣa qoḳunup, ulardin mol ḥosul bolsun dəp yardəm soraxni taxlimioɣanliḳidin həwər tapḳan. Iblisni «kət» dəp ḳooɣlap, andin yənə uni ḳaytip kelixkə təklip ḳilsaḳ paydisiz ix bolidu, əlwəttə!

Jin qaplaxḳan bir kixi ulardin azad ḳilinoɣan bolsa uning Əysa Məsiḥdə boloɣan toluḳ nijatni, ḥəḳiḳiy ḥayatni izdixigə dəwət ḳilimiz. «Sirttiki pakizliḳ» yaki məlum birnəqqə «diniy murasim»lar jin-xəytanlaroɣa tosaloɣu bolidu degənlik tolimu əhmiḳanə hiyaldur. Ḳəlbimiz Hudaning Roḥining makani boluxḳa yaritiloɣan bolup, Hudaning Roḥi bizni toldurmisa ḥərdaim iqki dunyayimizda birhil ḳuruḳluḳni wə toluḳsizliḳni ḥes ḳilip yürimiz. Ḳəlbimiz «ḳuruḳ» tursa, bu ix yaman roḥlaroɣa makanlixix üqün oquḳ boloɣan bir təklipkə barawər bolidu. Jin-xəytanlardin aram aloɣandin keyin towa ḳilip etiḳad ḳilix üqün bu waḳittin paydilanmioɣanlarning «ahirḳi ḥali» bəlkim burunḳidinmu bəttər bolidioɣanliḳini bayḳixi mumkin.

Yəl gumpisi («qigong») bilən xuoɣulliniwatḳan bir ayal duayimizni soridi. «Qigong»din kəlgən bəzi roḥlar daim degüdək «midirlap yürüp» uningoɣa aram bərməytti. Duadin keyin ḥali birdəm yahxi boldi; lekin u yəl gumpisi ḥərikitidin waz keqip Məsiḥni toluḳ ḳobul ḳilixḳa razi bolmidi. Ahir berip jismaniy ḥali əslidikidin tehimu bəttər boldi.

Əysa Məsiḥ eytḳan bu ixlar yənə təmsil süpitidə pütkül Israil həlḳining ḥalini kərsitidu. Ular Babilda sürgün boloɣanda tartḳan ḳiyinqiliḳlar ularoɣa agaḥ bolup, ularni butpərəsliktin halas ḳiloɣanidi. Lekin ular Məsiḥni ḳobul ḳilmisa, gərqə ularning əyi ḥazir «pakiz» bolsimu, u bəribir ḳuruḳ. Xunga «Israilning əyi» bəlkim «butpərəslik»tin tehimu bəttər yəttə «yaman roḥ»ḳa, tehimu əjəllik gunaḥlaroɣa oquḳ turoɣan boluxi mumkin. Əysani rət ḳiloɣandin keyin, əzlirigə wə pütkül dunyaoɣa ziyan yətküzidioɣan ḳanqiliɣan yaman ixlarning Yəhudiy həlḳi arḳiliḳ dunyaoɣa kəlgənlikini pəḳət ularning paji'əlik tarihini bilgənlərla bilidu. Ulardin birnəqqə ixlarni tiloɣa alayli — «Rabbiylar» qiḳaroɣan, Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən Təwrat addiy ḳanunini buloɣioɣan wə ḳattiḳ murəkkəpləxtürgən, ḳaidə-yosunluḳ «Yəhudiy dini», Yəhudiy pəylasoplar qiḳaroɣan sanaḳsiz nuroɣun hudasiz «ateizmliḳ» (hudasizliḳ) pəlsəpələr, Marksizm (Marks Yəhudiy idi), «Fre'ud psihologiyəsi» (Fre'udmu Yəhudiy idi), məoɣriptiki dələtlərning iḳtisadi wə sodisidin kəp mənpəət xoraydioɣan «Ərkin Taxqilar» degən məhpiy jamaət ḳatarliḳlarning ḥəmmisi Yəhudiy həlḳidin qiḳḳanidi; qünki ularning əyi əsli «**pakiz tazilanoɣan wə rətləngən**» bolsimu, Məsiḥning makani bolmidi.

2:2, 14:1, 22:16 Muḳəddəs yazmilarda kərsitilgən «Ḥerod»lar, xundaḳla «Ḥerod tərəpdarliri» tooɣrisida

Injilda tiloɣa elinoɣan, «Ḥerod» famililik, xaḥanə mənsəp tutḳan yəttə xəhs bar: —

(1) «Ḥerod padixaḥ», «büyük Ḥerod» dəpmu atilidu; u Ḥerod sulasining əjdadi, «Ḥerod birinqi» boloɣan. («Mat.» 2:1). U əzi talantliḳ əmma intayin əxəddiy bir zalim idi; u kəp pul həjləp Rim imperiyəsidin «Yəhudiyə padixaḥliḳi»ni setiwaloɣan (miladiyədin ilgiriki 37-yili). U wə uning barliḳ əwladliri Yəhudiy əməs wə Yəhudiylar əq kəridioɣan Edomluḳ idi; xunga Yəhudiylar ularning ḥəmmisidin nəprətlinətti.

«Büyük Ḥerod» bolsa «sürgünlüktin keyin ḳuruloɣan» ibadəthanini pütünləy ḳaytidin ḳurup qiḳix bilən Yəhudiy həlḳining kənglini elixḳa tirixḳanidi. Gərqə bu yengi ibadəthana xu dəwrdiki əng ḥəywətlik imarət bolsimu, bu ḳurulux uning nam-abruyioɣa ḥeqḳandaḳ ijabiy təsir yətküzmigən.

Miladiyədin ilgiriki 1-yili əlgən boluxi mumkin.

(2) «Ḥerod Arhelaus» «büyük Ḥerod»ning oƣli («Mat.» 2:22). U Yəhudiyə əlkisigə ḥəkümranlik kilatti (miladiyə 1-23-yili). Rimliklar uni əmilidin kaldurup ornioƣa rimlik bir waliyni koyoƣan. U atisining ibadəthanisini yengidin kuruxini dawamlaxturoƣan.

(3) «Birinqi Ḥerod»ning yənə bir oƣli, «Ḥerod Antipas», Galiliyəgə ḥəkümdar boloƣan idi (miladiyə 1-23-yili təhttə olturoƣan). U Qəmüldürgüqi Yəḥyani əltürdi («Mat.» 14:1), andin Əysani sorakka tartkuqi boldi (miladiyə 20-40-yili təhttə olturoƣan).

(4) «Birinqi Ḥerod»ning üqinqi oƣli, «Ḥerod Filip», Abilenioƣa ḥəkümdar idi. U «Ḥerodias»ning kanunluk eri idi («Mat.» 14:3) (miladiyədin ilgiriki 4-yilidin miladiyə 34-yiloƣiqə).

(5) «Birinqi Ḥerod»ning yənə bir «Ḥerod Filip» isimlik oƣli (pəkət «Luka» 3:1də tiloƣa elinoƣan) (wakitliri naməlum).

(6) «Birinqi Ḥerod»ning nəwrisi «Ḥerod Agrippa» («Ros.» 12:1-3, 23də tiloƣa elinoƣan) (miladiyə 10-34-yili).

(7) Yukiriki «Ḥerod Agrippa»ning oƣli, yənə «Ḥerod Agrippa» dəpmu ataloƣan. Rosul Pawlus uning aldida əzini akliƣan («Ros.» 25:13, 23, 26:27də) (miladiyə 72-100-yili).

«Ḥerodlar»ning bir-biri bilən boloƣan munasiwiti «təbirlər»də «Ḥerodlarning nəsəbnamisi» jədwilidə kərsitildi. Həritə-shemilarnimu kərüng.

«Ḥerod tərəpdarliri» tooƣruluk

Ḥerodlar Yəhudiy həlkigə xunqilik nəprətlik bolsimu, ularning tərəpdari boloƣan bir Yəhudiy guruḥining boloƣanliki bəlkim bizni səl ḥayran kalduridu. Əmma yənə səl oylinip bakkak, ḥər dəwrdə adəmni setiwaloƣudək puli bolsila, ularoƣa əzlirini setip yalakqi, paylakqi bolidioƣan adəmlər bəribir qikidu.

Lekin bizgə əng ḥayran kalarliki bəlkim xuki, Rəbbimiz təlim berixkə baxlioƣanda, bir-birigə küxəndə boloƣan «Ḥerod tərəpdarliri» wə Pərisiylər ḥəmkarlixip, Əysani yokitixka məslihətlixidu (məsilən, «Mar.» 3:6ni kərüng). Mana karangoƣulukka təwə boloƣan kixilər ḥaman birinqi bolup nur bilən düxmənlixidu («Yḥ.» 1:5, 3:19).

15:21-28 Əysaning Kanaanlik ayaloƣa boloƣan muamilisi

Əysa Məsiḥning Kanaanlik bu ayaloƣa boloƣan muamilisi okurmənlərgə səl kattik kollukrak yaki kopalrak kərünüxi mumkin. Əmma təpsiliy ḥalda sürüxtürsək əḥwalning undak əməslikini kərimiz. Lekin Əysa uningoƣa birnəqqə muḥim sawaklarni əgətməkqi idi.

Əmdi nemixka Əysa «**I Rəb! Dawutning oƣli, ḥalimoƣa yətkəysiz!**» degən yalwuruxloroƣa pisənt kilmioƣandək kilidu? Əməliyəttə bu ayal Yəhudiy əməs, bəlki butka qokunidioƣan bir Kanaanlik idi. U «Dawutning oƣli» dəp warkiroƣinida əzining nemə dəwatkinidin kilqə həwiri yok idi. Xübḥisizki, u pəkət baxkilar (Yəhudiylar)ning tələplirini dorap xundak kiloƣan, halas.

Mana birinqi intayin muһim sawaқ — Huda bizning qiraylиқ diniy səzlirimizgə, dualirimizda dəbdəbilik əmma əzimiz qüxənməydioʏan məlum birnəqqə səzni (əzimiz qüxənməydioʏan qətəl tili uyaқta tursun) ixlitiximizgə һeq қizиқmaydu. Biz muxu səzlərni baxқilardin əginip dorioʏan bolsaқ tehimu xundaқ. Muxu ayalning duasi «**Rəb, manga yardəm қiloʏaysən!**» degən addiy səzlər bilən eytiloʏandin keyin Əysaning uningoʏa rəһmət қiloʏanliқini bayқaymiz.

Muhlislar uni yoloʏa saloʏaysən dəp tələp қiloʏinida, ayal Əysaning səzidin oʏil-pal ümidni kərgən ohxaydu. Qünki gərqə u uning təlipigə jawab bərmigini bilən u muhlislarning «Uni yoloʏa saloʏaysən» deginigimu pisənt қilmioʏininimu bayқioʏan. Xuning bilən təng U ərxtiki Atisining Uning əһwali wə hizmitini qəkligənlikigə «**Mən pəқət yoldin tenigən қoy padiliri boloʏan Israil jəmətidikilərgə əwətilgənmən**» dəp azraқ qüxəndürüx bərgən (muxu yərdə xuni eytip ətkimiz barki, Hudaning Ooʏli qək қoyuloʏan hizmətni қobul қiloʏan yərdə, bizmu Huda əzimizgə қoyoʏan qəklərgə razi boluximiz kerək).

Bu қədirlik ayal gərqə Əysaning: «**Tiləнglar, silərgə ata қilinidu. Izdənglar, tapisilər. Ixikni qekinglar, eqilidu**» degən təlimini anglap baқmioʏan bolsimu, u bizgə bu təlimni gəwdiləndüridioʏan əng yahxi ülgə bolalaydu. Qünki u tiləxni қət'iy tohtatmidi. Əysaning uningoʏa «**kiqik itlar**» tooʏruluқ bərgən jawabi bəlkim қopal anglinidu, lekin bu səz ayalning butқa qoқunidioʏanliқioʏa mulayim bir tənbiһ idi. Tax-yaoʏaq nərsilərgə təzim қilip qoқunidioʏan adəmlər əzlirini tirik Hudaning engi bolmioʏan һaywanlarning arisioʏa қoyoʏan bolidu. Ayal tənbiһni aoʏrinmay қobul қilipla қalmay, bəlki Əysaning xu təmsillik jawabidin yənə bir tiləx pursitini tapidu. Uningda boloʏan küqlük iman-etiқadқa қaranglar — «Rəb, sanga nisbətən қizimni bu əxəddiy jindin azad қilix pəқət nan uwiқidəkla kiqikkinə ix, halas — Sən asanla қilip berələysən!» degəndək. Əysaning uningoʏa dərһal jawab berip, uning etiқadini təripligini əjəblinərlik ix əməs. Ayal əyigə қaytқanda, dua-tilawitim ijabət boldi dəp bilip, kəngli xunqə xadliққa qəmgənidi!

16:3

«**(Silər) ətigəndə: «Bügün boran qiқidu, qünki asmanning rənggi қizil һəm tutuқ», dəysilər. Asman rənggi-royini pərқ etələysilər-yu, lekin bu zamanda yüz beriwatқan alamətlərni pərқ etəlməysilər!**»

Məsiһning «Bu zamanda yüz beriwatқan alamətlərni»ni («zamandiki alamətlərni») kərsətkini tooʏruluқ tohtalsaқ paydisi bolup қalar. Pikrimizqə Uning «zamandiki alamətlər» degini, Əzining hizmitidə boloʏan kəp məjizilik alamətlər wə karamətlər, yaki Yəһya pəyoʏəmbərning hizmətliri (gərqə bu ixlar һəmməyləngə muһim məlumat yətküzgən bolsimu) əməs idi.

Təwratta Huda Israiloʏa, Əzümgə itaətmən bolsanglar, silərgə meһir-xəpқət kərsətküqi wə қooʏdioʏuqi bolimən, dəp kəp yərlərdə eniқ wədə қiloʏan. Birақ ular əksiqə itaət қilmioʏan bolsa Uning jaza-tərbiyisi tədrijiy bexioʏa qüxidu. Bu jaza-tərbiyining bəx baskuqini təwəndikidək yioʏinqaқlisaқ bolidu. Itaətsizliki eoʏirlaxқanseri jaza-tərbiyimu eoʏirlixip baridu: —

(1) Waba-қizitmining qüxüxi, düxmənlərning «ixik aldida» turuxi, düxmənlər aldida asanla məoʏlup boluxi («Law.» 26:14-17).

(2) Yamoɣur az, ḥosulning naqar boluxi («Law.» 26:18-20).
(3) Yawayi yirtḳuq ḥaywanlarning kəpiyixi, ularning insanlaroɣa wə mallaroɣa ḥujum ḳilixi (buning kəqmə mənisi bəlkim dələt iqidiki muḳimsizliḳ, tərtipsizlik wə ḳanunsizliḳnimu kərsitidu) («Law.» 26:21-24).
(4) Xəḥərlərning muḥasirigə elinixi, ḳəḥətqilik, düxmənlər wə yaḳa yurtluḳlarning aldida boysunduruluxi wə ularning ḳattiḳ baxḳurux tüzümi astida yaxixi («Law.» 26:25-27).
(5) Düxmənlərning əq elixi, ḳaytidin xəḥərlərni ḳorxiwelixi, xəḥərlər wə yər-zeminning wəyran boluxi, sürgün boluxi, sürgün boloɣinida wəḥimə astida yaxixi («Law.» 26:27-39, «Ḳan.» 28:63-68).

Miladiyədin ilgiri 539-yili Israilning Pars imperiyəsigə sürgün bolup ḳaytip kelixkə baxlioɣan waḳti idi. Gərqə ularning ḳiskə məzgillik mustəḳil waḳitliri boloɣan bolsimu, ularning omumiy əḥwali ḳiyinqiliḳta idi; Əysa Məsiḥ ularoɣa səz ḳiloɣan waḳtida ular Rim imperiyəsidə ḳattiḳ rejim astida turmaḳta idi. Gərqə ular əzlirining ihlasmənliki, kəp diniy ḥeyt-bayramliri wə murasimliri tooɣruluḳ mahtansimu, bu əḥwallar Hudaning ulardin tehi razi əməslikigə ispat əməsmu? Bularning ḥəmmisi ularning tehiqə towa ḳilmay, Hudaning jaza-tərbiyisining «bəxinqi basḳuq»idin, yəni düxmənlər təripidin ḳorxiwelinip wəyran bolux, xundaḳla sürgün bolux hətiridə turoɣanliḳioɣa «alamətlər» («zamandiki alamətlər») əməsmu? Wə xundaḳ ixlar dərwəḳə miladiyə 70-yilida yüz bərgən. Yerusalem xəḥiri wəyran bolup kəp Yəhudiylar sürgün boldi; keyin, miladiyə 135-yili Pələstində turup ḳaloɣan Yəhudiylarning ḥəmmisi degüdək zemindin ḳaytidin sürgün bolup, yiraḳt-yiraḳlaroɣa tarḳaloɣan.

Jamaətning uli nemə?
16:16-18:

«**Simon Petrus:— Sən Məsiḥ, mənggülük ḥayat Hudaning Ooɣli ikənsən, — dəp jawab bərdi. Əysa uningoɣa:—**

Bəhtliksən, i Yunus ooɣli Simon! Buni sanga axkarilioɣuqi ḥeq ət-ḳan igisi əməs, bəlki ərxtiki Atamdur. Mən sanga xuni eytayki, sən bolsang Petrusdursən. Mən jamaitimni bu uyultax üstigə ḳurimən. Uning üstidin təḥtisaraning dərwazilirimu oɣalib kelələməydu».

Bu soal intayin muḥim. Katoliklar muxu ayətlərgə asasən, rosul Petrus «jamaətning ul texi», Əysa xunga uni jamaətning birinqi «Rim papasi» dəp bekitkən, dəp təlim beridu. Lekin ayətlər (wə Petrusning keyinki təlimi) dəl buning əksini kərsitidu.

«**Sən bolsang Petrusdursən** («Petrus» degənlik «kiqik bir tax»)**; jamaitimni bu ḳoram tax** (grek tilida «petra», yooɣan bir tax) **üstigə ḳurimən**». Ḥalḳiliḳ məsilə, Məsiḥ «petra» bilən nemini kərsitidu? Alimlar bu tooɣruluḳ ikki kəzḳaraxta bolup kəldi.

Birinqi kəzḳarax, Məsiḥ bu səz bilən Əzini kərsətti; ikkinqi kəzḳarax, bu səz Petrusning etiḳadi, xundaḳla Əysaning Məsiḥ ikənlikini etirap ḳilixini kərsitidu (grek tilida «etirap» ḥəm «petra» ayalqə rodtiki səz). Bu bizning kəzḳariximizdur; Əysaning «**Buni sanga axkarilioɣuqi ḥeq ət-ḳan igisi əməs, bəlki ərxtiki Atamdur**» degən aldinḳi səzlirigə ḳarioɣanda, jamaət Məsiḥ Hudaning Ooɣli, degən etiḳadḳa ul selinoɣan; lekin bu etiḳad insandin əməs, bəlki Huda Əzidin kəlgən etiḳadtur. Insanlarning nəzaridə ḥəmmisi ajiz wə nazuk kərüngən bolsimu, əmma Məsiḥ bu etiḳad üstigə Əz jamaitini ḳurmaḳta wə «**uning üstidin təḥtisaraning dərwazilirimu oɣalib kelələməydu!**».

«1Pet.» 4:2-10də, Petrusning jamaətning maḥiyiti tooɣruluḳ səzlirini kərüng. U yərdə u əzini «ul texi» dəp kərsitəmdu yaki əzining pəḳət Hudaning əyidiki «tirik taxlar»din biri ikənlikini kərsitəmdu? Oḳurmənlər əzliri birnemə desun!

Bu ayətlərdin yənə bir məsilə qiḳidu; Əysa Petruska dərwəḳə qong bir ḥoḳuḳni tapxuridu. Bu uning «papa» ikənliki tüpəylidinmu?!: —

«**Ərx padixaḥliḳining aqḳuqlirini sanga tapxurimən; sən yər yüzidə nemini baoɣlisang ərxtimu baoɣlanoɣan bolidu, sən yər yüzidə nemini ḳoyup bərsəng, ərxtimu ḳoyup berilgən bolidu**».

Bu aqḳuqlar nemə? Jawabimiz bək addiy; Petrus dərwəḳə Hudaning «aqḳuquluḳ adəm»i bolup qiḳti. Üq bək muḥim pəyttə u pəyoɣəmbərqilik ḳilip Hudaning aoɣzidək bolup, adəmlərning etiḳadi arḳiliḳ Hudaning padixaḥliḳioɣa kirixi üqün «ixik aqti» —

(1) U «orma ḥeyti» künidə Yerusalemda turuwatḳan Yəhudiylarning etiḳad ḳilixi üqün «ixik aqti» («Ros.» 2:14-42). (U xu künidə səz ḳiloɣanda «yengi əhdə»ning dairisinimu zor kengəytip eqip bərdi (2:39), birak əzining dəwatḳan gepini awwal toluḳ qüxənmidi, dəp ḳaraymiz).
(2) U Samariyədə turuwatḳanlarning Muḳəddəs Roḥni Hudaning iltipati süpitidə ḳobul ḳilixi üqün «ixik aqti» («Ros.» 8:14-17).
(3) («Ros.» 10-bab) U «yat əlliklər» üqün «etiḳadning ixikini aqti» (yənə 15:7nimu kərüng). Xuning bilən u «Rosullarning paaliyətliri»ning bexida hatiriləngən səzlərni («**Silər Muḳəddəs Roḥ üstünglaroɣa qüxkəndə silər küq-ḳudrətkə igə bolisilər, Yerusalem, pütün Yəhudiyə wə Samariyə əlkiliri, jaḥanning qətlirigiqə Manga guwaḥqi bolisilər**») əməlgə axurux üqün «aqḳuquluḳ adəm» idi.-

17-babtiki «Məsiḥning əzgirip julaliḳta kərünüxi»

Muxu yərdə Məsiḥning «**əzgirip julaliḳta kərünüxi**»ning iqki xəripining toluḳ mənisini — intayin qong bir tema üstidə ḳetirḳinip izdinixkə səḥipimiz qəklik boloɣaqka, biz pəḳət muxu yərdə Petrusning: «**I Rəb, bu yərdə boloɣinimiz nemidegən yahxi! Halisang, birini Sanga, birini Musaoɣa, yənə birini Ilyaska dəp, bu yərgə üq kəpə yasayli**» deginining səwəbi üstidə azrak tohtilayli.

Birinqidin xu wakitlar bəlkim «kəpə ḥeyti» məzgili boluxi mumkin idi. Xu qaoɣda Israillar əz əyilirini bir ḥaptə taxlap əzliri üqün kəpilərni ḳuruxi kerək idi. Buning məḳsiti: —

(1) Israil Misirdin qiḳip Pələstingə səpər ḳiloɣinida turoɣan makanliri kəpə-qedirlar ikənlikini əsləx, wə: —

(2) Kəlgüsi zamanda, Məsiḥ kəlgəndə, «**Huda insanlar bilən makanlixidu**» dəp əsləx (məsilən, «Yəx.» 4:2-6, 33:20, «Zəf.» 3:15). Xunga Petrus muxundak kəpilərni yasiximiz kerək, dəp oylioɣan boluxi mumkin. Lekin xübḥisizki, uning asasiy məḳsiti, xu ajayib minutlarni uzartixtin ibarət idi. Kim Məsiḥ wə pəyoɣəmbərlərning ḥəmrahliḳida bolsa xundak boluxni halimaydu? Kəpilərni yasax ularni uzakrak turuxka ḳayil ḳilmamdu?!

Ḥalbuki, Huda uning təxəbbusioŋa ḳət'iy narazilikini bildürdi. Nemixḳa desək, səwəbi Musa wə Iliyas pəyoŋəmbərlərning kəzliridin oŋayib boloŋanlikidin kərünidu. Petrusning eoŋir hataliḳi, muxu ḥərmətlik ərbablarni (wə ularni ḥərmətliximiz kerək, əlwəttə) Məsiḥ bilən təng orunoŋa ḳoyoŋanlikidin ibarət. Undaḳ ixḳa Huda ḳət'iy yol ḳoymaydu.

«**Bu Mening səyümlük Ooŋlumdur, Mən uningdin hursənmən. Uningoŋa ḳulaḳ selinglar!**»

Baxḳa ḥeqkim Məsiḥ bilən selixturoŋuqiliḳi yoḳtur; U Ooŋul, təngdax Ḳutḳuzoŋuqi, U Hudaning ong ḳolida olturoŋan, aləmning Igisidur.

18:7

«**Insanni gunaḥḳa putlaxturidioŋan ixlar tüpəylidin bu dunyadikilərning ḥalioŋa way! Putlaxturidioŋan ixlar mukərrər bolidu; lekin xu putlaxturoŋuqi adəmning ḥalioŋa way!**».

Əysaning bu səzi bəlkim Yəhudani kəzdə tutidu, əlwəttə. Biraḳ bu səzning kəng dairlik prinsipliri bar. Təwəndiki ḥəḳiḳətlərni ḳaytilisaḳ ziyini bolmas: —

(1) Huda ḥeqkimni gunaḥ ḳilixḳa bekitməydu, yaki ḥeqkimni gunaḥḳa azdurmaydu («Yaḳ.» 1:13);

(2) Huda adəmlərning gunaḥlik ḳilmixlirini aldin'ala bilgəqkə, ularni Özining ḥəmmidin üstün turidioŋan pilanlirining iqigə alidu. Ḥalbuki, gərqə Uning xan-xəripi ularning gunaḥlik ḳilmixliri tüpəylidin tehimu uluoŋ kərüngən bolsimu, muxundaḳ ixlar Uning biwasitə iradisi əməs wə Uningoŋa ḳət'iy yaḳmaydu.

(3) Muxundaḳ ixlarni sadir ḳiloŋan kixilər əz ḳilmixlirioŋa məs'uldur. Məsilən, biz Huda Adəm'atimizning Erəm baoŋqisida gunaḥ sadir ḳilidioŋanlikini awwal bilətti, wə keyin Adəm'atimizning gunaḥi Uning uluoŋ meḥir-xəpḳitini tehimu roxən ḳilidu, dəp ixinimiz. Lekin Adəm'atimiz bəribir əz gunaḥioŋa məs'ul idi wə uning üqün ḥeq bolmioŋanda yər yüzidə jaza tartti. Yəhudaning Məsiḥgə satḳunluḳ ḳilidioŋanliḳi Təwratta aldin'ala eytiloŋanidi, lekin Yəhuda bu ix əzlükidin, muxu yolni əzining ərkinliki bilən talliwaldi («Rim.» 3:1-10, 9:14-24).

21:44

«**Bu «tax»ḳa yiḳiloŋan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin bu tax ḥərkimning üstigə qüxsə, uni kukum-talḳan ḳiliwetidu**».

Məsiḥning bu səzidin ḳarioŋanda, Məsiḥ boloŋan taxtin «paqaḳlinix»tin baxḳa yol yoḳ ohxaydu! Əməliyəttə ixlirimiz dərwəkə xundaḳ boluxi kerək. Məsiḥning yenioŋa ḳaqḳanlar, Uni baxpanaḥ ḳilip üstigə yiḳiloŋanlar ḥaman bir küni Muḳəddəs Roḥning yetəkqilikidə əz gunaḥi wə xəhsiyətqiliki tüpəylidin towa ḳilix jəryanida əzidə əslidə boloŋan əzigə ixinix, təkəbburluḳ wə xəhsiyətqilikning parə-parə ḳilinoŋanliḳini bayḳaydu. Hudaning nijatioŋa xu yolda boysunmioŋanlar ḥaman bir küni əzlirini Hudaning jazasi astida bayḳaydu. Hudaning jazasini elip Baroŋuqi Məsiḥning Özidur, U Hudaning padixaḥliḳioŋa rəḳib boloŋanlarning ḥəmmisini əz astida kukum-talḳan ḳiliwətkən büyük «tax»dur («Dan.» 2:34, 35, 44).

22:33

«**«Mən Ibrahim, Isḥaḳ wə Yaḳuplarning Hudasidurmən!» degən xu səzini oḳumidinglarmu? Huda ələklərning əməs, bəlki tiriklərning Hudasidur!**».

Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə eytḳan bu səzliri (Ibrahim, Isḥaḳ wə Yaḳuplar dunyadin ətüp 350 yil keyin) nemixḳa ələmdin tirilix degən ixni ispatlaydu? Əysa kərsətkinidək «**Huda ələklərning əməs, bəlki tiriklərning Hudasidur!**» — xunga Huda bu səzlərni eytḳan waḳtida U muxu üq xəhsning roḥining ibaditini ḳobul ḳilmaḳta idi. Ular Uning aldida tirik bolmay ḳandaḳ bolidu? Bu ixning əzi «ələmdin tirilix» («yengi təndə bolux»)ni toluḳ isatlimaydu. Ḥalbuki, bu səzlər bizgə Hudaning əslidə bu üq xəhskə tapxuroɣan kəp wədəlirini əslitidu. Bolupmu: «**Sən kərüwatḳan bu zeminlarni sanga wə sening əwladliringoɣa təḳdim ḳilimən. Bu zemin mənggü silərgə mənsup**» («Yar.» 13:15, Ibrahimoɣa eytiloɣan); «**Mən sən wə səndin keyinki nəslinggə sən ḥazir musapir bolup turoɣan bu zeminni, yəni pütkül Ḳanaan zeminini əbədiy bir mülük süpitidə ata ḳilimən; wə mən ularning Hudasi bolimən**» («Yar.» 17:8, Ibrahim wə Isḥaḳḳa eytiloɣan), (andin oḥxax wədə Yaḳupḳa eytiloɣan 28:4). Huda ularning ḥərbirigə muxu zeminni wədə ḳiloɣandin keyin qoḳum əməlgə axuridu. Gərqə Ibrahim, Isḥaḳ wə Yaḳuplarning əwladliri Israillar Ḳanaan zeminini igiliwaloɣan bolsimu, ular əz əmridə uruḳ-tuoɣḳanlirini dəpnə ḳilix üqün bir parqə yərni setiwaloɣandin baxḳa ḥeqyərgə igə bolmidi! Əmdi Huda səzini ularoɣa əməldə kərsitix üqün ularning ḥərbirini ələmdin tirildürüp Ḳanaan zeminidiki əz mirasida turoɣuzidioɣan bir küni boluxi kerək, xundaḳ əməsmu?

27:6-10

«**Bax kaḥinlar kəmüx tənggilərni yioɣiwelip: —**
Bu hun tələmi boloɣan tənggilərdur, ularni ibadəthanining həzinisigə ḳoyux ḥaram, — deyixti. Ular əzara məsliḥətlixip, bu pullar bilən yaḳa yurtluḳlaroɣa mazarliḳ bolsun dəp, sapalqining bir parqə etizliḳini setiwaldi. Xunga bu yər ḥaziroɣiqə «ḳanliḳ etiz» dəp atilip kəlməktə.bu wəḳə arḳilik Yərəmiya pəyoɣəmbər təripidin burun eytiloɣan munu bexarət əməlgə axuruldi:
«Israil həlḳi Uning üqün baḥalap bekitkən baḥasini,
Yəni ottuz kümüx tənggini ular elixti,
Wə Pərwərdigar Manga əmr ḳiloɣandək,
Sapalqining etizini setiwelixḳa həjləxti».

Muxu yərdiki məsilə, Matta muxu bexarətni nəḳil kəltürüp, uning «**Yərəmiya pəyoɣəmbər təripidin**» boloɣanliḳini eytidu, lekin bu bexarət Təwratta, «Zəkəriya pəyoɣəmbər»də tepilidu: —

«**Wə Pərwərdigar manga: «Mana bu ular Manga bekitkən ḳaltis baḥa! Uni sapalqining aldioɣa taxlap bər!» dedi. Xuning bilən mən ottuz kümüx tənggini elip bularni Pərwərdigarning əyidə, sapalqining aldioɣa qəriwəttim**» («Zək.» 11:13)

Bəx imkaniyət bar: —

(1) Matta əslidə «Zriyu» (yaki «Zəriu» — «Zəkəriya»ning ḳisḳartilma xəkli) dəp yazoɣan. Birak keyinki kəqürmiqilər uni «Jr'iyu» («Yərəmiya»ning ḳisḳartilma xəkli) dəp oḳup hata kəqürgən.

(2) Əslidə Matta ḥeq pəyoɣəmbərning ismini ḳoymioɣan, pəḳət «pəyoɣəmbər təripidin» dəp yazoɣan. Keyinki kəqürmiqilər Yərəmiyaning ismini hata kirgüzgən. Bəzi kona kəqürmilərdə ḥeq isim kərünməydu; az bir ḳisim kəqürmilərdimu «Zəkəriya»ning ismi kərülidu.
(3) Təwratta Zəkəriya pəyoɣəmbər təripidin hatiriləngən bu bexarət əməliyəttə Yərəmiyaning bir bexariti idi; birak buning hatirisi yoḳap kətkən.
(4) Matta ikki bexarətni yioɣinqaḳlidi; birinqisi Zəkəriyaningki, ikkinqisi Yərəmiyaningki (19:1-13də hatiriləngən — Yərəmiyaning xu bexaritidə «sapalqining dərwazisi»ning sirtidiki, əhlət kəydürülgən jay, xundaḳla Hudaning jazasioɣa munasiwətlik jay («Tofət») kərsitilidu).
(5) Təwrattiki bəzi kona kəqürmilər «oram yazma» xəklidə yeziloɣan bolup, «pəyoɣəmbərlərning «oram yazma»sida bolsa «Yərəmiya» kitabning birinqi ḳismi idi. Xunga mumkinqiliki barki, Mattaning «Yərəmiya»ning ismini ixlətkini pəḳət «Yərəmiya» degən ḳisimni əməs, bəlki («Zəkəriya»ni əz iqigə aloɣan) «Yərəmiya pəyoɣəmbər» degən isim dəp ataloɣan pütkül yazmini kərsətkənidi.

Biz 1- yaki 2-kəzḳaraxḳa ḳayilmiz.

Injil 2-ḳisim

«Markus»

(«Markus bayan ḳiloɣan hux həwər»)

Kirix səz

Oḳurmənlər «Markus bayan ḳiloɣan hux həwər» tooɣruluḳ alahḭdə tonuxturuxni «Injildiki «tət bayan»» tooɣruluḳ omumiy kirix səzdin tapalaydu. Biz muxu yərdə pəḳət tət nuḳta üstidə tohtalmaḳqimiz: —

(1) Markus rosul Petrus bilən alahḭdə yeḳin munasiwəttə idi. Xunga uning bayanida Petrusning kəzliri arḳilik kərgən ḥəmdə uning qüxinixliri arḳilik məlum boloɣan nuroɣun təpsilatlar bardur. Naḥayiti ḳizik bir yeri xuki, «Markus»ta on ikki rosul wə baxḳa muhlislarning Məsiḥgə baoɣlioɣan etiḳadi jəḥətidə kəp yetərsizliklər wə nuḳsanlar tolimu roxən kərünidu. Məsilən, «Markus»ning ahirḳi bablirida Əysaoɣa əgəxkənlərning «rosul» yaki «muhlis» degən atiḳi pütünləy degüdək kərünməydu.

Bizning ḥeq gumanimiz yoḳki, ularning etiḳadidiki teyilip ketixlirining maḥiyitini rosul Petrus keyin qongḳur qüxinip yətkən, xunga Markus bu bayanini yazoɣanda Petrus uningoɣa «məsliḥətqi» bolux süpiti bilən bu nuḳta eniḳ namayan ḳilinsun dəp ḳattiḳ jekiligən. Xuningdək Markusning bayanida Petrusning səwənlikliri wə imansizliḳliri eniḳ kərünidu (16:7ni kərüng). Ḥətta «Matta»da Məsiḥning Petrusning etiḳadini təripligən səzliri hatiriləngən bolsimu, «Markus»ta hatirilənmigən («Mat.» 16:17-19). Buning səwəbi bəkmu roxəndur. Markus Petrus, baxḳa rosullar wə muhlislar (wə ḫazirḳi bizlər)ning ixənqlik wə etiḳadliḳ adəmlərgə aylanduruluxning mumkinqiliki bardur — lekin Markus bu ix pəḳət Məsiḥ Өz ələmi arḳilik barlikḳa kəltürgən «yengi əḥdə» bilən bolidu dəp kərsitidu («Mar.» 14:24). «Mar.» 7:14-23də Məsiḥning insanning ḳəlbidiki aldamqiliḳ wə qongḳur gunaḥkar təbiitigə xunqə eniḳ diagnozi kərsitilidu; bu jaḥil təbiitimiz biz pəḳət Məsiḥning əḥdisigə kirip, Muḳəddəs Roḥtin muyəssər boloɣandila ahirlixip, andin «**yengi roḥ, yengi ḳəlb**» bilən ḳaytidin bir baxlinix bolidu, dəp kərsitilidu.

(2) Markus Məsiḥning zor küq-ḳudritini oḳurmənlərgə ispatlimaḳqi. Xunga «tət bayan» iqidə Markusning bayanida Məsiḥning yaratḳan məjiziliri kəprək hatirilinidu. Yənə kelip bu nuḳta eniḳ kərünüxi üqün u kəp karamətlərni türkümlər boyiqə hatiriləydu. Xunga, u bayanini pütünləy «waḳit tərtipi» boyiqə yazoɣan əməs.

(3) 14:51-52də, Əysaning baxḳa barliḳ muhlisliroɣa ohxax, «Əysani taxlap ḳaqḳan» bir «naməlum yax yigit» kərsitilidu. Bu yax yigitni Markusning əzi, dəp ixinimiz.

(4) Markus «bayan»ini intayin addiy wə roxən uslub bilən yazidu.

Məzmun: —

1. Yəḫya pəyoɣəmbərning Əysa Məsiḫning kelixini jakarlixi (1:1-8)
2. Əysa Məsiḫning qəmüldürülüxi wə sinilixi (1:9-13-ayətlər)
3. Əysa Məsiḫning Galiliyədiki hizmiti (1:14-9:50)
4. Əysa Məsiḫning Yerusalemoɣa səpiri (10-bab)
5. Əysa Məsiḫning bu dunyadiki hizmitining ahirḳi ḫəptisi (11-15-bablar)
6. Əysa Məsiḫning tirilixi wə muhlislirioɣa kərünüxi (16-bab)

Markus

«Markus bayan ḳiloɣan hux həwər»
Qəmüldürgüqi Yəḥyaning təlim berixi

Mat. 3:1-12; Luḳa 3:1-9, 15-17; Yuḥ. 1:19-28

1 [1] Hudaning ooɣli Əysa Məsiḥning hux həwirining baxlinixi: [2] Yəxaya pəyoɣəmbərning yazmisida hatiriləngəndək: —

«Mana, aldingda əlqimni əwətimən.
U sening yolungni aldin'ala təyyarlaydu.
[3] Anglanglar, dalada birsining towlioɣan awazini!
U: «Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar,
Uning üqün qioɣir yollirini tüptüz ḳilinglar!» — dəydu».

[4] Kixilərni qəmüldürüx elip baridioɣan Yəḥya pəyoɣəmbər qəl-bayawanda pəyda bolup, gunaḥlaroɣa kəqürüm elip kelidioɣan, towa ḳilixni bildüridioɣan suoɣa «qəmüldürüx»ni jakarlaxḳa baxlidi.
[5] Pütün Yəḥudiyə əlkisidikilər wə pütkül Yerusalem xəḥiridikilər uning aldioɣa qiḳip, gunaḥlirini iḳrar ḳilixi bilən uning təripidin Iordan dəryasida qəmüldürüldi. [6] Yəḥya bolsa təgə yungidin ḳilinoɣan kiyim kiygən, beligə kən tasma baoɣlioɣanidi; yeməkliki qekətkə bilən yawa ḥərə ḥəsili idi. [7] U mundaḳ dəp jakarlaytti:
— Məndin ḳudrətlik boloɣan biri məndin keyin kelidu. Mən ḥətta engixip kəxlirining booɣḳuqini yexixkimu layiḳ əməsmən! [8] Mən silərni suoɣila qəmüldürimən, lekin u silərni Muḳəddəs Roḥḳa qəmüldüridu.

Məsiḥning qəmüldürülüxi wə sinilixi

Mat. 3:13-17; Luḳa 3:21-22

[9] Xu künlərdə xundaḳ boldiki, Əysa Galiliyə əlkisining Nasarət xəḥiridin kelip, Yəḥya təripidin Iordan dəryasida qəmüldürüldi. [10] U sudin qiḳḳandila, asmanlarning yerilip, Roḥning kəptər

---

1:1 «Əysa Məsiḥning hux həwiri» — əzi elip kəlgən, əzi tooɣruluḳ hux həwərdur. **«hux həwirining baxlinixi»** — Markus Əysa Məsiḥ tooɣruluḳ bu hux həwərning əzi Huda aləmni yaratḳinidək yengi bir baxlinix kəldi, dəp kərsətməkqi boluxi mumkin («Yar.» 1:1).
1:2 «Mana, aldingda əlqimni əwətimən. U sening yolungni aldin'ala təyyarlaydu» — səzligüqi Huda Əzi, əlwəttə. Muxu səzlər awwal «Mis.» 23:20 ḥəm «Mal.» 3:1də kərünidu.
1:2 Mis. 23:20; Mal. 3:1; Mat. 11:10; Luḳa 7:27.
1:3 «Anglanglar, dalada birsining towlioɣan awazini! U: «Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar, Uning üqün qioɣir yollirini tüptüz ḳilinglar!» — «Yəx.» 40:3.
1:3 Yəx. 40:3; Mat. 3:3; Luḳa 3:4; Yuḥ. 1:23.
1:4 «Yəḥya qəl-bayawanda pəyda bolup...» — ərəbqə «Yəḥya» degən isim ibraniy tilida wə grek tilida uqraydioɣan «Yuḥanna» degən isimdur; mənisi, «Pərwərdigarning meḥir-xəpḳiti»dur. **««gunaḥlaroɣa kəqərüm elip kelidioɣan, towa ḳilixni bildüridioɣan «qəmüldürüx»»** — «qəmüldürüx» bolsa, suoɣa qəmüldürüxni kərsitidu. Baxḳiqə eytḳanda, «yaman yolliringlardin yenip, towa ḳilinglar! Towa ḳiloɣanliḳinglarni bildürüx üqün suoɣa qəmüldürüxni ḳobul ḳilinglar. Xundaḳ ḳiloɣanda, Huda silərni kəqürüm ḳilidu!» — Degəndək.
1:4 Mat. 3:1; Luḳa 3:3; Yuḥ. 3:23.
1:5 Mat. 3:5; Luḳa 3:7.
1:6 2Pad. 1:8; Law. 11:22; Mat. 3:4.
1:7 Mat. 3:11; Luḳa 3:16; Yuḥ. 1:27.
1:8 Yəx. 44:3; Yo. 2:28,29; Mat. 3:11; Ros. 1:5; 2:4; 11:15,16; 19:4.

kiyapitidə qüxüp, əz üstigə konuwatkanlikini kərdi. [11] Xuning bilən asmanlardin: «Sən Mening səyümlük Oolum, Mən səndin toluk hursənmən!» degən bir awaz anglandi.
[12] Wə Roh dərhal uni qəl-bayawanoqa süyləp qikardi. [13] U qəldə kirik kün turup, Xəytan təripidin sinilip turatti. U xu yərdə yawayi haywanlar bilən billə idi; xu künlərdə pərixtilər uning hizmitini kildi.

Əysaning tət belikqini qakirixi

Mat. 4:12-22; Luka 4:14-15; 5:1-11

[14-15] Əmdi Yəhya solanoqandin keyin, Əysa Galiliyə əlkisigə berip: «Wakit-saiti toxti, Hudaning padixahliki yekinlaxti! Towa kilinglar, hux həwərgə ixininglar!» dəp Hudaning padixahlikining hux həwirini jakarlaxka baxlidi.
[16] Xu künlərdə u Galiliyə dengizi boyida ketiwetip, Simon bilən inisi Andriyasni kərdi. Ular belikqi bolup, dengizoqa tor taxlawatatti. [17] Əysa ularoqa:
— Mening kəynimdin menginglar, mən silərni adəm tutkuqi belikqi kilimən! — dedi. [18] Ular xuan torlirini taxlap, uningoqa əgixip mangdi. [19] U xu yərdin bir'az ətüp Zəbədiyning ooqli Yakupni inisi Yuhanna bilən kərdi. Bu ikkisi kemidə turup torlirini ongxawatatti. [20] U xuan ularnimu qakirdi. Ular atisi Zəbədiyni mədikarlar bilən billə kemidə kaldurup, əzliri uning bilən mangdi.

Əysaning jin qaplaxkan adəmni azad kilixi

Luka 4:31-37

[21] Ular KəpərNahum xəhirigə kirdi. Xabat küni u udul sinagogka kirip, təlim berixkə baxlidi.
[22] Halayik uning təlimigə həyranuhəs boluxti. Qünki uning təlimliri Təwrat ustazliriningkigə ohximaytti, bəlki tolimu nopuzluk idi.
[23] Sinagogta napak roh qaplaxkan bir adəm bar idi. U:
[24] — I Nasarətlik Əysa, biz bilən karing bolmisun! Sən bizni yokatkili kəldingmu? Mən sening kimlikingni bilimən, sən Hudaning Mukəddəs boloquqisisən! — dəp towlaytti.

1:10 «Rohning kəptər kiyapitidə qüxüp, əz üstigə konuwatkanlikini kərdi» — «Roh» Hudaning Rohi, Mukəddəs Rohni kərsitidu. **«kəptər kiyapitidə»** — yaki «pahtək kiyapitidə». Grek tilida bu kux «peristera» dəp atilidu. «peristera» grek tilida həm kəptərni həm pahtəknimu kərsitidu.
1:10 Mat. 3:16; Luka 3:21; Yuh. 1:32.
1:11 Zəb. 2:7; Yəx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 9:7; Luka 3:22; 9:35; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.
1:12 «Wə Roh dərhal uni qəl-bayawanoqa süyləp qikardi» — «Roh» — Hudaning Rohi, Mukəddəs Rohni kərsitidu. **«.... Roh dərhal uni qəl-bayawanoqa süyləp qikardi»** — grek tilida «...Roh dərhal uni qəl-bayawanoqa ittirip qikardi» deyilidu.
1:12 Mat. 4:1; Luka 4:1.
1:13 «U qəldə kirik kün turup, Xəytan təripidin sinilip turatti» — bu ayətkə karioqanda, u qəl-bayawanda kirik kün turoqanda, Xəytanning sinakliri tohtimay dawamlaxturuloqanidi. «Matta» wə «Luka»da hatirilängən sinaklar bu kirik künning ahirida kəlgən bolup, sinaklar əwjigə qikkanidi.
1:14-15 «Hudaning padixahlikining hux həwiri» — yaki «Hudaning hux həwiri».
1:14-15 Mat. 4:12; Luka 4:14; Yuh. 4:43.
1:16 «Ular belikqi bolup, dengizoqa tor taxlawatatti» — muxu hil tor adəttə kemining kəynidin tartilatti.
1:16 Mat. 4:18.
1:17 «mən silərni adəm tutkuqi belikqi kilimən!» — «adəmni tutkuqi» muxu yərdə «tutux» ziyan yətküzüx yaki ulardin paydilinix üqün əməs, bəlki ularni Xəytanning ilkidin elip kutkuzuxni kərsitidu.
1:17 Yər. 16:16; Əz. 47:10.
1:18 Mat. 19:27; Mar. 10:28; Luka 5:11; 18:28.
1:19 Mat. 4:21.
1:21 «U udul sinagogka kirip, təlim berixkə baxlidi» — «sinagog»lar — Yəhudiylarning ibabət kilixka yioqilidioqan jayliri. «Təbirlər»ni kərüng.
1:21 Mat. 4:13; Luka 4:31.
1:22 Mat. 7:28; Luka 4:32.
1:23 «napak roh» — jinni kərsitidu, əlwəttə. Əmma bundak ibarə jinlarning əyni napakliqini təkitləydu.
1:23 Luka 4:33.

[25] Lekin Əysa jinoŋa tənbih berip: — Aoŋzingni yum, bu adəmdin qik! — dedi.
[26] Napak roh ḥelik adəmning tenini tartixturup, ḳattik warkirioŋiniqə uningdin qikip kətti.
[27] Halayik ḥəmmisi buningdin intayin ḥəyran bolup, əzara oŋuloŋula kilixip:
— Bu ḳandak ix? Yengi bir təlimoŋu! Qünki u ḥokuk bilən ḥətta napak roḥlaroŋimu buyruk kilalaydikən, ularmu uning səzigə boysunidikən, — deyixti. [28] Buningdin uning xəḥriti xu ḥaman pütün Galiliyə əlkisining ətrapioŋa pur kətti.

Əysaning Simonning əyidə bimarlarni saḳaytixi

Mat. 8:14-17; Luka 4:38-41

[29] Ular sinagogtin qikipla, Yakup wə Yuḥanna bilən Simon wə Andriyasning əyigə bardi.
[30] Əmma Simonning ḳeynanisi ḳizitma iqidə yetip ḳaloŋanidi. Ular dərḥal uning əḥwalini Əysaoŋa eytti. [31] U ayalning ḳexioŋa berip, ḳolidin tutup, yələp ərə turoŋuzdi. Uning ḳizitmisi dərḥal yandi wə u ularni kütüxkə kirixti.
[32] Kəqkurun kün patḳanda, kixilər barlik aoŋrikларni wə jin qaplaxḳanlarni uning aldioŋa elip kelixti. [33] Pütün xəḥərdikilər ixik aldioŋa toplaxḳanidi. [34] Xuning bilən u ḥər türlük kesəllərgə giriptar boloŋan nuroŋun kixilərni saḳaytti wə nuroŋun jinlarni kixilərdin ḥəydiwətti. Lekin u jinlarning gəp ḳilixḳa yol ḳoymidi, qünki ular uning kim ikənlikini bilixətti.

Dua ḳilix, təlim berix

Luka 4:42-44

[35] Ətisi ətigən tang tehi atmastinla, u ornidin turup, xəḥərdin qikip, hilwət bir jayoŋa berip dua-tilawət ḳildi. [36] Simon bilən uning ḥəmraḥliri uni izdəp qikti. [37] Uni tapḳanda:
— Ḥəmmə adəm seni izdixiwatidu! — deyixti. [38] U laroŋa:
— Baxḳa yərlərgə, ətraptiki yezilaroŋimu səz-kalamni jakarlixim üqün barayli. Qünki mən dəl muxu ix üqün kelixim, — dedi. [39] Xundak ḳilip, u pütkül Galiliyə əlkisini aylinip, sinagoglirida səz-kalamni jakarlaytti ḥəmdə jinlarni kixilərdin ḥəydiwetətti.

Əysaning mahaw kesəlni saḳaytixi

Mat. 8:1-4; Luka 5:12-16

[40] Mahaw kesili bar bir kixi uning aldioŋa kelip yelinip, tizlinip turup:
— Əgər halisingiz, meni kesilimdin pak ḳilalaysiz! — dəp ətündi.
[41] Əysa iqi aoŋrioŋaq ḳolini sozup uningoŋa təgküzüp turup:
— Halaymən, pak ḳilinoŋin! — dewidi, [42] xu səz bilənla mahaw kesili dərḥal bimardin ketip, u pak ḳilindi. [43] U uningoŋa:
— Ḥazir bu ixni ḥeqkimgə eytma, bəlki udul berip məs'ul kaḥinoŋa əzüngni kərsitip, kaḥinlarda guwaḥlik bolux üqün, Musa bu kesəldin paklanoŋanlaroŋa əmr ḳiloŋan ḳurbanlikларni sunoŋin, —

1:29 Mat. 8:14; Luka 4:38.
1:32 «Kəqkurun kün patḳanda, kixilər barlik aoŋrikларni wə jin qaplaxḳanlarni uning aldioŋa elip kelixti» — xu küni «xabat küni» (dəm elix küni) bolup, həlk bimarlarni Əysaning aldioŋa kətürüp apirix üqün kəqkurunoŋiqə kütkənidi. Ibraniylaroŋa nisbətən «yengi bir kün» kəqkurunda baxlinidu.
1:32 Mat. 8:16; Luka 4:40.
1:35 Mat. 14:23; Luka 4:42.
1:38 «Qünki mən dəl muxu ix üqün kelixim» — grek tilida «qünki mən dəl muxu ix üqün qikixim».
1:38 Yəx. 61:1; Luka 4:18;43.
1:40 «mahaw kesili bar bir kixi» — «mahaw kesili» bir hil ḳorḳunqluk terə kesili bolup, Yəhudiylar bu hil kesəlgə giriptar boloŋanlarni napak dəp ḳarap ularoŋa kət'iy yeḳinlaxmaytti.
1:40 Mat. 8:2; Luka 5:12.

dəp uni ḳattiḳ agaḥlandurup yoloɣa saldi.
45 Birak u adəm qiḳip, bu ixni kəp yərlərdə jar selip, kəng yeyiwətti. Xuning bilən Əysa ḥeqḳandak xəḥərgə oquḳ-axkara kirəlməy, bəlki xəḥərlər sirtidiki hilwət jaylarda turuxḳa məjbur boldi; halayiḳ ḥər tərəptin uning yenioɣa toplixatti.

Əysaning paləq adəmni saḳaytixi

Mat. 9:1-8; Luḳa 5:17-26

2 1 Birnəqqə kündin keyin u ḳaytidin Kəpərnaḥumoɣa kirdi. U əydikən, degən həwər
tarḳiliwidi, 2 xunqə kəp adəm u yərgə yioɣildiki, ḥətta ixik aldidimu put dəssigüdək yər
ḳalmioɣanidi. Uularoɣa səz-kalam yətküzüwatatti. 3 Mana xu əsnada, birnəqqə adəm uning
aldioɣa bir paləqni elip kəldi; uni ulardin təti kətürüp əkəlgənidi. 4 Adəmning kəplükidin
uningoɣa yeḳinlixalmay, ular uning üstidin əgzini texip, təxük aqḳandin keyin paləqni zəmbil
bilən Əysaning aldioɣa qüxürdi. 5 Əmdi Əysa ularning ixənqini kərüp paləqkə:
— Balam, gunaḥliring kəqürüm ḳilindi, — dedi.
6 Lekin u yərdə olturoɣan bəzi Təwrat ustazliri kənglidə gumaniy soallarni ḳoyup: 7 «Bu adəm
nemə üqün mundaḳ dəydu? U kupurluḳ ḳiliwatidioɣu! Hudadin baxḳa kimmu gunaḥlarni
kəqürüm ḳilalisun?» deyixti.
8 Əysa xuan roḥida ularning kəngülliridə xundaḳ gumaniy soallarni ḳoyuwatḳanliḳini bilip ye-
tip, ularoɣa mundaḳ dedi:
— Silər kəngüldə nemixḳa xundaḳ soallarni ḳoyisilər? 9 Muxu paləqkə: «Gunaḥliring kəqürüm
ḳilindi!» deyix asanmu, yaki «Ornungdin tur, zəmbil-kərpəngni yioɣixturup mang!» deyix asan-
mu? 10 Əmma ḥazir silərning Insan'ooɣlining yər yüzidə gunaḥlarni kəqürüm ḳilix ḥoḳuḳioɣa igə
ikənlikini bilixinglar üqün, — U paləq kesəlgə:
11 — Sanga eytayki, ornungdin tur, zəmbil-kərpəngni yioɣixturup əyünggə ḳayt! — dedi. 12 U
dərḥal ornidin dəs turup, zəmbil-kərpisini yioɣixturdi wə ḥəmməylənning kəz aldida eydin
qiḳip kətti. Ḥəmməylən ḳattiḳ ḥəyran ḳelip Hudani uluoɣlixip:
— Muxundaḳ ixni əzəldin kərüp baḳmioɣaniduḳ, — deyixti.

Əysaning Lawiyni muhlisliḳḳa qaḳirixi — «gunaḥkarlar» bilən ḥəmdastihan olturuxi

Mat. 9:9-13; Luḳa 5:27-32

13 U yənə dengiz boyioɣa ḳarap mangdi. Kixilər topi uning ətrapioɣa olixiwaldi. U ularoɣa təlim
bərdi.
14 U yoldin ətüp ketiwatḳanda, baj alidioɣan orunda olturoɣan Alfayning ooɣli Lawiyni kərüp,
uningoɣa:
— Manga əgəxkin, — dedi. U ornidin turup, uningoɣa əgəxti.
15 Wə xundaḳ boldiki, u Lawiyning əyidə dastihanda olturoɣanda, nuroɣun bajgirlar wə
gunaḥkarlar Əysa wə uning muhlisliri bilən ḥəmdastihan boldi. Bundaḳ kixilər heli kəp idi,

---

1:43 «Musa bu kesəldin paklanoɣanlaroɣa əmr ḳiloɣan ḳurbanliḳlarni sunoɣin» — Musa pəyoɣəmbər Təwrat ḳanunida xundaḳ əmrni kərsətkən: — Bir mahaw kesili saḳaytiloɣan bolsa, u muḳəddəs ibadəthanioɣa berip, əzining saḳaytiloɣanliḳini kaḥinoɣa kərsitip, andin mahaw kesilidin saḳayoɣanlar ḳilixḳa tegixlik ḳurbanliḳlarni sunuxi kerək idi. Xübḥisizki, Musa pəyoɣəmbərdin baxlap Məsiḥ Əysa kəlgüqə, bu murasim ḥeq ətküzülüp bakḳan əməs idi. «Law.» 14-babni kərüng.
1:43 Law. 13:2; 14:1.
2:1 Mat. 9:1; Luḳa 5:17.
2:3 Mat. 9:1; Luḳa 5:18.
2:4 «uning üstidin əgzini texip, təxük aqḳandin keyin...» — awwal əgzining kaḥixlirini elixi kerək idi.
2:7 Zəb. 32:5; 51:2-4; Yəx. 43:25.
2:13 Mat. 9:9; Luḳa 5:27.
2:14 «baj alidioɣan orunda olturoɣan Alfayning ooɣli Lawiy...» — «Lawiy»ning baxḳa ismi «Matta» idi.

ularmu uningoŋa əgəxkənidi. [16] Əmdi Təwrat ustazliri wə Pərisiylər uning gunaḥkarlar wə bajgirlar bilən bir dastihanda olturoŋanliḳini kərüp, muhlislirioŋa:
— U nemixḳa bajgir wə gunaḥkarlar bilən bir dastihanda yəp-iqip olturidu?! — deyixti. [17] Buni angliоŋan Əysa ularoŋa:
— Saoŋlam adəm əməs, bəlki bimarlar tewipḳa moḥtajdur. Mən ḥəḳḳaniylarni əməs, bəlki gunaḥkarlarni qaḳiroŋili kəldim, — dedi.

Yengi konidin əwzəldur

Mat. 9:14-17; Luḳa 5:33-39

[18] Əmdi Yəḥyaning muhlisliri bilən Pərisiylər roza tutuwatatti. Bəzilər uning aldioŋa kelip:
— Nemixḳa Yəḥyaning muhlisliri wə Pərisiylərning muhlisliri roza tutidu, lekin sening muhlisliring tutmaydu? — dəp soraxti.
[19] Əysa jawabən mundaḳ dedi:
— Toyi boluwatḳan yigit tehi toyda ḥəmdastihan olturoŋan qaoŋda, meḥmanliri roza tutup oltursa ḳandaḳ bolidu!? Toyi boluwatḳan yigit toyda bolsila, ular ḥeqḳandaḳ roza tutalmaydu.
[20] Əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin elip ketilidu, ular xu kündə roza tutidu.
[21] Ḥeqkim kona kəngləkkə yengi rəhttin yamaḳ salmaydu. Undaḳ ḳilsa, yengi yamaḳ kirixip, kona kiyimni tartixturup yirtiwetidu. Nətijidə, yirtiḳ tehimu yooŋinap ketidu. [22] Ḥeqkim yengi xarabni kona tulumlaroŋa ḳaqilimaydu. Əgər undaḳ ḳilsa, xarabning eqixi bilən tulumlar yerilip ketidu-də, xarabmu təkülüp ketidu ḥəm tulumlarmu kardin qiḳidu. Xuning üqün yengi xarab yengi tulumlaroŋa ḳaqilinixi kerək.

Insan'ooŋli «Xabat künining Igisi»dur

23-ayəttiki izaḥatni kərüng

Mat. 12:1-8; Luḳa 6:1-5

[23] Bir xabat küni xundaḳ boldiki, u buoŋdayliḳlardin ətüp ketiwatatti. Uning muhlisliri yolda mengiwatḳanda baxaḳlarni üzüxkə baxlidi. [24] Pərisiylər uningoŋa:

2:15 «dastihanda olturoŋanda» — grek tilida «dastihanda yatḳanda» bilən ipadilinidu. Xu qaoŋlarda kixilər dastihan selinoŋan xirə ətrapida yanpaxlap yatḳan ḥalda oŋizalinixatti. **«nuroŋun bajgirlar wə gunaḥkarlar Əysa wə uning muhlisliri bilən ḥəmdastihan boldi»** — «bajgirlar» Israilning zeminini ixoŋal ḳiloŋan rimliḳlar üqün əz həlḳidin baj yioŋip beridioŋan wə xu səwəbtin nəprətkə uqrioŋan Yəhudiylar. **«gunaḥkarlar»** — Təwrat-Injil boyiqə ḥərbir adəm gunaḥkar, əlwəttə. Lekin muxu ayəttiki «gunaḥkarlar» degən səz, ḥali qong Pərisiylər wə Təwrat ustazliri təripidin alaḥidə «gunaḥkarlar» dəp ataloŋan bajgirlar, paḥixə ayallar, ḥətta sawatsiz kixilər ḳatarliḳlarni kəzdə tutidu.
2:16 «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər...» — «Pərisiylər» ḳattiḳ tələplik bir diniy məzḥəptikilər idi. Ular tooŋruluḳ «Təbirlər»ni kərüng.
2:17 «ḥəḳḳaniylarni əməs, bəlki gunaḥkarlarni qaḳiroŋili kəldim» — muxu muḥim səzidə «gunaḥkarlar» degini, əzlirining gunaḥkar ikənlikini tonup yətkənlərni kəzdə tutidu, əlwəttə. Qünki ḥəmmə adəm gunaḥkardur. «Ḥəḳḳaniylar» Pərisiylərdək əzini ḥəḳḳaniy dəp ḥesablioŋanlarni kərsitidu. Xunga Məsiḥ xundaḳ kixilərni qaḳiralmaytti.
2:17 Mat. 9:13; 21:31; Luḳa 5:32; 19:10; 1Tim. 1:15.
2:18 Mat. 9:14; Luḳa 5:33.
2:19 «*toy* meḥmanliri» — grek tilida «mərikə zalining pərzəntliri» degən ibarə bilən ipadilinidu.
2:19 Yəx. 62:5; 2Kor. 11:2.
2:20 «yigit meḥmanlardin elip ketilidu» — bu səzlər Əysaning ölümi əzigə əgəxkənlərgə ḳayoŋu-ḥəsrət elip kelidioŋanliḳini kərsitidioŋan bexarət.
2:21 «Ḥeqkim kona kəngləkkə yengi rəhttin yamaḳ salmaydu» — yengi rəht kirixip ketidu, əlwəttə.
2:22 Mat. 9:17.
2:23 «Bir xabat küni xundaḳ boldiki, ...» — «xabat küni» (dəm elix küni) tooŋruluḳ «Təbirlər»ni kərüng. Bu xənbə küni, Təwrat kalendari boyiqə ḥəptining yəttinqi küni bolup, Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə Israildiki ḥərbir insan wə mal-qarwilarmu xu küni ḥərḳandaḳ ix-hizmət ḳilmay, dəm elixi kerək idi.
2:23 Ḳan. 23:24; Mat. 12:1; Luḳa 6:1.

— Қara, ular nemixқa xabat küni Təwratta qəkləngən ixni қilidu? — deyixti.
25 Uularoға:
— Padixaҳ Dawutning əzi wə ҳəmraҳliri ҳajətmən boloғanda, yəni aq қaloғanda nemə қiloғanliқini muқəddəs yazmilardin oқumioғanmusilər? 26 — Demək, Abiyatar bax kaҳin boloғan waқtida, u Hudaning əyigə kirip, Hudaoға ataloғan, Təwratta pəқət kaҳinlarning yeyixigila bolidioғan nanlarni sorap yegən, xundaқla ҳəmraҳlirioғimu bərgən? — dedi.
27 U ularoға yənə:
— Insan xabat küni üqün əməs, xabat küni insan üqün yaritildi. 28 Xuning üqün, Insan'ooғli xabat küniningmu Igisidur, — dedi.

Қoli қurup kətkən bimarning saқaytilixi

Mat. 12:9-14; Luқa 6:6-11

3 1 U yənə sinagogқa kirdi. Xu yərdə bir қoli yigiləp kətkən bir adəm bar idi. Pərisiylər Əysaning üstidin ərz қilayli dəp xabat künidə kesəl saқaytidioғan-saқaytmaydioғanliқini paylap yürətti. 3 Əysa қoli yigiləp kətkən adəmgə:
— Ornungdin turup, otturioға qiққin! — dedi.
4 Andin, sinagogdikilərdin:
— Təwrat қanunioға uyoғun boloғini xabat küni yahxilik қilixmu, yaki yamanlik қilixmu? Janni қutқuzuxmu yaki ҳalak қilixmu? — dəp soridi. Lekin ular zuwan sürüxmidi.
5 U oғəzəp bilən ətrapioға nəzər selip ularoға kəz yügürtüp, ularning tax yürəklikidin қayoғurdi. Andin u kesəlgə:
— Қolungni uzat, — dedi. U қolini uzitiwidi, қoli əsligə kəltürüldi.
6 Əmdi Pərisiylər dərҳal sirtқa qiқip, uni қandaқ yoқitix tooғrisida Ҳerod padixaҳning tərəpdarliri bilən məsliҳət қilixқa baxlidi.

2:24 «Təwratta qəkləngən ix» — Təwrat қanunida qəkləngən, deməқqi. Təwrat қanuni boyiqə dəm elix küni «haman tepix» «hizmət» dəp қarilip, қanunoға hilapliқ ix dəp ҳesablinixi kerək idi, əlwəttə. Pərisiylər muhlislarning danlarni yeyix üqün aқlixini «haman təpkənlik» dəp қarioғan. Əmdi baxaқlarni üzüp yeyix ziraətlərgə oroғaқ selix bilən ohxaxmu yaki ohxax əməsmu, buningoға oқurmənlər Məsiҳning jawabini oқup əzi birnemə desun! «Matta»diki «қoxumqə səz»imizdə muxu ix tooғruluқ izaҳatlirimizni kerüng.
2:24 Mis. 20:10.
2:25 «Dawutning... aq қaloғanda nemə қiloғanliқini muқəddəs yazmilardin oқumioғanmusilər?» — «oқumioғanmusilər?» degən səz Pərisiylərning daim rəқibliridin soraydioғan soal xəkli idi.
2:25 1Sam. 21:6.
2:26 «Abiyatar bax kaҳin boloғan waқtida» — «1Sam.» 21:1-7 boyiqə, Abiyatar rəsmiy bax kaҳin bolmioғan. Lekin Injil dəwridiki əҳwaloға ohxax, ikki adəm baxқa-baxқa yərdə bolsa ikkisi xu rolda boluxi mumkin (Məsiҳ yər yüzidə hizmət қiloғan məzgildə Қayafa isimlik ҳəm Annas isimlik ikki adəm ohxax bir waқitta «bax kaҳin» idi). **«*Dawut* Hudaning əyigə kirip, Hudaoға ataloғan, Təwratta pəқət kaҳinlarning yeyixigila bolidioғan nanlarni sorap yegən, xundaқla ҳəmraҳlirioғimu bərgən?»** — bu wəқə «1Sam.» 21:1-7də hatiriləngən.
2:26 Law. 24:9.
2:28 «Insan'ooғli» — Məsiҳning əzini kərsitidu. Bu ibarə tooғruluқ «Təbirlər»ni kerüng.
2:28 Mat. 12:8; Luқa 6:5.
3:1 Mat. 12:9; Luқa 6:6.
3:2 «*Pərisiylər* Əysaning üstidin ərz қilayli dəp xabat künidə kesəl saқaytidioғan-saқaytmaydioғanliқini paylap yürətti» — ularning қilmaқqi boloғan ərzi bolsa «U xabat künidə kesəlni saқaytsa, «ixligən» yaki «hizmət қiloғan»oға barawər bolidu, xunga (ularning qüxinixiqə) «Təwrat қanunioға hilapliқ қiloғan»» bolidu.
3:5 «қoli əsligə kəltürüldi» — kəltürüldi» degən peilning «məjҳul xəkli» bizgə bu ixni Huda Əzi қiloғan, degənni uқturidu. Əmdi ular bu məjizini «xabat künidə yaratқanliқi» üqün zadi kimni əyibliməқqi?
3:5 1Pad. 13:6.
3:6 «Ҳerod padixaҳning tərəpdarliri» — Ҳerod padixaҳ wə uning tərəpdarliri tooғruluқ «Təbirlər»ni kerüng. Lekin bizgə əng ҳəyran қalarliқi bəlkim xuki, Rəbbimiz təlim berixkə baxlioғanda, bir-birigə küxəndə boloғan ««Ҳerod tərəpdarliri» wə Pərisiylər ҳəmkarlixip, Əysani yoқitixқa məslihətlixidu («Mat.» 22:16nimu kerüng). Mana қarangoғulukқa təwə boloғan kixilər ҳaman birinqi bolup nur bilən düxmənlixidu («Yuҳ.» 1:5, 3:19).
3:6 Mat. 12:14; Yuҳ. 10:39; 11:53.

Dengiz boyidiki top-top adəmlər

7-8 Andin Əysa muhlisliri bilən billə u yərdin ayrilip dengiz boyioƣa kətti; Galiliyə əlkisidin qong bir top adəmlər uningoƣa əgixip bardi; xundakla uning kiloƣan əməllirini angliоƣan ħaman, pütün Yəhudiyə əlkisidin, Yerusalem xəhiridin, Idumiya əlkisidin, Iordan dəryasining karxi təripidin, Tur wə Zidon xəhərlirining ətrapidiki jaylardin zor bir top adəmlərmu uning yenioƣa kelixti. 9 U adəmlərning kəplikidin əzini kistap koymisun dəp muhlislirioƣa kiqik bir kemining uningoƣa yekin turuxini tapilidi. 10 Qünki u nuroƣun bimarlarni sakaytkini tüpəylidin ħərkandak waba-kesəlliklərgə giriptar boloƣanlarning ħəmmisi uningoƣa kolumni bir təgküzüwalsam dəp kistixip kelixkənidi. 11 Napak roħlar qaplixiwaloƣanlar kaqanla uni kərsə, uning aldioƣa yikilip: «Sən Hudaning Ooƣlisən!» dəp warkirixatti. 12 Lekin u napak roħlaroƣa əzining kim ikənlikini axkarilimaslikka kattik tənbiħ berip agaħlanduratti.

Əysaning on ikki rosulni tallixi

Mat. 10:1-4; Luka 6:12-16

13 U taoƣka qikip, əzi halioƣan kixilərni yenioƣa qakirdi; ular uning yenioƣa kelixti. 14 U ulardin on ikkisini əzi bilən billə boluxka, səz-kalamni jakarlaxka, 15 kesəllərni sakaytix wə jinlarni ħəydəx ħokukioƣa igə boluxka tallap bekitti. 16 U bekitkən on ikki kixi: Simon (u uningoƣa Petrus dəp isim koyoƣan), 17 Zəbədiyning ooƣli Yakup wə uning inisi Yuħanna, (u ularni «Binni-Rəgaz», yəni «Güldürmama ooƣulliri» dəpmu atioƣan), 18 Andriyas, Filip, Bartolomay, Matta, Tomas, Alfayning ooƣli Yakup, Taday, millətpərwər dəp ataloƣan Simon 19 wə uningoƣa satkunluk kiloƣan Yəhuda Ixkariyotlardin ibarət.

Əysa Xəytandin küqlüktur

Mat. 12:22-32; Luka 11:14-23; 12:10

20 U əygə kaytip kəlgəndin keyin, u yərgə yənə xunqə nuroƣun adəmlər toplandiki, ularning ħətta oƣizalanoƣudəkmu wakti qikmidi. 21 Əysaning ailisidikilər buni anglap, uni tutup kelixkə berixti. Qünki ular uni «əklini yokitiptu» degənidi.
22 Yerusalemdin qüxkən Təwrat ustazliri bolsa: «Uningda Bəəlzibub bar», wə «U pakət jinlarning əmirigə tayinip jinlarni koƣliwetidikən», deyixətti.
23 Xuning üqün u Təwrat ustazlirini yenioƣa qakirip, ularoƣa təmsillərni ixlitip mundak dedi:
— Xəytan Xəytanni kandakmu koƣlisun? 24 Əgər padixaħlik əz iqidin bəlünüp əzara sokuxkan bolsa xu padixaħlik put tirəp turalmaydu; 25 xuningdək əgər bir ailə əz iqidin bəlünüp əzara sokuxsa xu ailə put tirəp turalmaydu. 26 Əgər Xəytan əz-əzigə karxi qikip bəlünsə, u put tirəp

---

3:7-8 «Idumiya əlkisi» — «Idumiya» Təwratta «Edom» deyilidu.
3:7-8 Mat. 4:25; Luka 6:17.
3:13 Mat. 10:1; Mar. 6:7; Luka 6:13; 9:1.
3:14 Yuħ. 17:24
3:15 «U ulardin on ikkisini əzi bilən billə boluxka... jinlarni ħəydəx ħokukioƣa igə boluxka tallap bekitti» — (14-15-ayət) bəzi kona kəqürmilərdə 14-15-ayəttə «U ulardin on ikkisini «rosullar» dəp atap, əzi bilən billə boluxka, səz-kalamni jakarlaxka wə jinlarni ħəydəx ħokukioƣa igə boluxka tallap bekitti» deyilidu.
3:17 «Zəbədiyning ooƣli Yakup wə uning inisi...» — yaki «Zəbədiyning ooƣli Yakup wə uning akisi...». **«u ularni «Binni-Rəgaz», yəni «Güldürmama ooƣulliri» dəpmu atioƣan»** — muxu yərdə biz bu isimni ibraniy tilidiki aħangi boyiqə alduk. «Rəgaz» ibraniy tilida adəttə «oƣəzəp, kəħr»ni bildüridu. Karioƣanda ular ikkilisi əslidə intayin terikkək idi! Grek tilida tələppuz «Boanərgəs» dəp okulidu.
3:18 «millətpərwər dəp ataloƣan Simon» — yaki «Kanaanlik Simon». Yəhudiy «millətpərwərliri» yaki «millətqiliri» wətinini Rim imperiyəsidin azad kilix üqün zorawanlik yoli bilən kürəx kiloƣuqilar idi.
3:20 Mar. 6:31.
3:22 «uningda Bəəlzibub bar» — «Bəəlzibub» yaki «Bəəlzibul» bolsa jinlarning əmiri boloƣan Xəytanning baxka bir ismidur.
3:22 Mat. 9:34; 12:24; Luka 11:15; Yuħ. 8:48.
3:23 Mat. 12:25.

turalmay, yoḳalmay ḳalmaydu.
[27] Ḥeqkim küqtünggür birsining өyigә kirip, uning mal-mülkini bulap ketәlmәydu — pәḳәt u xu küqtünggürni awwal baoŋliyalisa andin өyini bulang-talang ḳilalaydu.
[28] Xuni silәrgә bәrḥәḳ eytip ḳoyayki, insan baliliri ətküzgən türlük gunaḥlirining ḥәmmisini, xundaḳla ular ḳiloŋan kupurluḳlirining ḥәmmisini kәqürüxkә bolidu. [29] Biraḳ kimdikim Muḳәddәs Roḥḳa kupurluḳ ḳilsa, әbәdil'әbәdgiqә ḥeq kәqürülmәydu, bәlki mәnggülük bir gunaḥning ḥәkümi astida turidu.
[30] Өysaning bu sөzi ularning «uningoŋa napak roḥ qaplixiptu» degini üqün eytiloŋanidi.

Өysaning anisi wә iniliri

Mat. 12:46-50; Luḳa 8:19-21

[31] Xu waḳitta uning anisi bilәn iniliri kәldi. Ular sirtida turup, uni qaḳirixḳa adәm kirgüzdi.
[32] Bir top halayiḳ uning ətrapida olturatti. Ular:
— Mana, aningiz, iniliringiz sizni izdәp sirtta turidu, — deyixti.
[33] Өysa uloroŋa jawabәn:
— Kim mening anam, kim mening inilirim? — dedi. [34] Andin, u өpqürisidә olturoŋanloroŋa ḳarap mundaḳ dedi:
Mana bular mening anam wә inilirim! [35] Qünki kimki Hudaning iradisini ada ḳilsa, xu mening aka-inim, aqa-singlim wә anamdur.

Uruḳ qaqḳuqi tooŋrisidiki tәmsil

Mat. 13:1-9; Luḳa 8:4-8

4 [1] U yәnә dengiz boyida ḥәlḳḳә tәlim berixkә baxlidi. Uning ətrapioŋa zor bir top adәmlәr olixiwaloŋaqḳa, u bir kemigә qiḳip dengizda olturdi; pütkül halayiḳ bolsa dengiz ḳiroŋiḳida turuxatti. [2] U uloroŋa tәmsil bilәn nuroŋun ixlarni өgәtti. U tәlim berip mundaḳ dedi:
[3] — Ḳulaḳ selinglar! Uruḳ qaqḳuqi uruḳ qaqḳili etizoŋa qiḳiptu. [4] Uruḳ qaqḳanda uruḳlardin bәziliri qioŋir yol boyioŋa qüxüptu, ḳuxlar kelip ularni yәp ketiptu. [5] Bәziliri tupriḳi az taxliḳ yәrgә qüxüptu. Topisi qongḳur bolmioŋanliḳtin, tezla ünüp qiḳiptu, [6] lekin kün qiḳix bilәnla aptapta kөyüp, yiltizi bolmioŋaqḳa ḳurup ketiptu. [7] Bәziliri tikәnlәrning arisioŋa qüxüptu, tikәnlәr өsüp maysilarni booŋuwelip, ular ḥeq ḥosul bәrmәptu. [8] Bәziliri bolsa, yaḥxi tupraḳḳa qüxüptu. Ular өsüp awup qong boloŋanda ḥosul beriptu. Ularning bәziliri ottuz ḥәssә, bәziliri atmix ḥәssә, yәnә bәziliri yüz ḥәssә ḥosul beriptu.
[9] — Angliouдәk ḳuliḳi barlar buni anglisun! — dedi u.

3:27 «Ḥeqkim küqtünggür birsining өyigә kirip, uning mal-mülkini bulap ketәlmәydu — pәḳәt u xu küqtünggürni awwal baoŋliyalisa andin өyini bulang-talang ḳilalaydu» — bu tәmsildiki «küqtünggür adәm» Xәytanni kөrsitidu, әlwәttә. Uning өyini bulang-talang ḳiloŋuqi Өysadin baxḳa ḥeqkim bolmaydu.
3:27 Mat. 12:29; Kol. 2:15.
3:28 «ular ḳiloŋan kupurluḳlirining ḥәmmisi...» — grek tilida «ular kupurluḳ bilәn ḳiloŋan kupurluḳlirining ḥәmmisi» degәn sөz bilәn ipadilinidu. Bu ibarә ularning kupurluḳliri bәlkim intayin eoŋir boluxi mumkin degәnni bildüridu.
3:28 1Sam. 2:25; Mat. 12:31; Luḳa 12:10; 1Yuḥ. 5:16.
3:29 «Muḳәddәs Roḥḳa *ḳarxi* kupurluḳ ḳilix» — yaki «Muḳәddәs Roḥḳa ḳarxi gәp ḳilix» degәn gunaḥ tooŋruluḳ «Matta»diki «ḳoxumqa sөz»imizdә tohtilimiz.
3:29 1Yuḥ. 5:16.
3:31 Mat. 12:46; Luḳa 8:19.
3:32 «Mana, aningiz, iniliringiz sizni izdәp sirtta turidu» — bәzi kona kөqürmilәrdә «wә singilliringiz» dәp ḳoxup oḳulidu. Ḥeqbolmioŋanda grek tilida «aka-inilәr» degәn sөz bir ḳerindax «aqa-singillar»ni өz iqigә alatti.
3:35 Yuḥ. 15:14; 2Kor. 5:16,17.
4:1 Mat. 13:1; Luḳa 8:4.

Təmsillərning məqsiti

Mat. 13:10-17; Luqa 8:9-10

10 U uning ətrapidikilər ҳəm on ikkiylən bilən yaloқuz қaloғanda, ular uningdin təmsillər tooғruluқ soraxti.
11 U ularoғa mundaқ dedi:
— Hudaning padixaһliқining sirini bilixkə silər nesip boldunglar. Lekin sirttikilərgə ҳəmmə ix təmsillər bilən uқturulidu;
12 buning bilən: «Ular қaraxni қaraydu, biraқ kərməydu;
Anglaxni anglaydu, biraқ qüxənməydu;
Xundaқ bolmisidi, ular yolidin yanduruluxi bilən,
Kəqürüm қilinatti» degən səz əməlgə axurulidu.

Uruқ qaqқuqi tooғrisidiki təmsilning qüxəndürülüxi

Mat. 13:18-23; Luqa 8:11-15

13 Andin u ularoғa:
— Silər muxu təmsilnimu qüxənmidinglarmu? Undaқta, қandaқmu baxқa ҳərhil təmsillərni qüxinələysilər? — dedi.
14 Uruқ qaqқuqi səz-kalam qaqidu.
15 Üstigə səz-kalam qeqiloғan qioғir yol boyi xundaқ adəmlərni kərsətkənki, ular səz-kalamni anglioғan ҳaman Xəytan dərһal kelip ularning қəlbigə qeqiloғan səz-kalamni elip ketidu.
16 Buningoғa ohxax, taxliқ yərlərgə qeqiloғan uruқlar bolsa, səz-kalamni anglioғan ҳaman huxalliқ bilən қobul қiloғanlarni kərsitidu.
17 Ҳalbuki, қəlbidə ҳeq yiltiz bolmioғaqқa, pəқət wақitliқ turidu; səz-kalamning wəjidin қiyinqilik yaki ziyankəxlikkə uqrioғanda, ular xuan yoldin qətnəp ketidu.
18 Tikənlərning arisioғa qeqiloғini xundaқ bəzi adəmlərni kərsətkənki, bu adəmlər səz-kalamni angliоғini bilən,
19 lekin kəngligə bu dunyaning əndixiliri, bayliқlarning eziқturuxi wə baxқa nərsilərgə boloғan ҳəwəslər kiriwelip, səz-kalamni booғuwetidu-də, u ҳeq ҳosul qiқarmaydu .
20 Lekin yahxi tupraққa qeqiloғan uruқlar bolsa — səz-kalamni anglixi bilən uni қobul қiloғan adəmlərni kərsitidu. Bundaқ adəmlər ҳosul beridu, birsi ottuz ҳəssə, birsi atmix ҳəssə, yənə birsi yüz ҳəssə ҳosul beridu.

Sewət astidiki qiraoғ

Luқa 8:16-18

21 U ularoғa yənə mundaқ dedi:
— Qiraoғ sewət yaki kariwat astioғa қoyulux üqün kəltürüləmdu? U qiraoғdanning üstigə қoyulux üqün kəltürülməmdu?
22 Qünki yoxuruloғan ҳeqқandaқ ix axkarilanmay қalmaydu, xuningdək ҳərқandaқ məһpiy ix yüz bərgəndin keyin ayan bolmay қalmaydu.
23 Anglioғudək қuliқi barlar buni anglisun!
24 Anglioғanliringlaroғa kəngül bəlünglar! Qünki silər baxқilaroғa қandaқ əlqəm bilən əlqisənglar, silərgimu xundaқ əlqəm bilən əlqəp berilidu, ҳətta uningdinmu kəp қoxup be-

---

4:10 «u uning ətrapidikilər ҳəm on ikkiylən bilən yaloқuz қaloғanda, ular uningdin təmsillər tooғruluқ soraxti» — muxu yərdə «uning ətrapidikilər» uningoғa əgəxkənlər (on ikkiyləndin sirt)ni kərsətsə kerək.
4:10 Mat. 13:10; Luқa 8:9.
4:11 «Lekin sirttikilərgə ҳəmmə ix təmsillər bilən uқturulidu» — «sirttikilərgə» Hudaning padixaһliқidin yaki uning nijatidin sirtta turoғanlar, demək.
4:11 Mat. 11:25; 2Kor. 2:14; 3:14.
4:12 «ular қaraxni қaraydu, biraқ kərməydu; anglaxni anglaydu, biraқ qüxənməydu; xundaқ bolmisidi, ular yolidin yanduruluxi bilən, kəqürüm қilinatti» — bu səzlər «Yəx.» 6:9-10din elinoғan.
4:12 Yəx. 6:9-10; Mat. 13:14; Luқa 8:10; Yuһ. 12:40; Ros. 28:26; Rim. 11:8.
4:14 Mat. 13:19; Luқa 8:11.
4:19 Mat. 19:23; Mar. 10:23; Luқa 18:24; 1Tim. 6:9.
4:21 «Qiraoғ sewət yaki kariwat astioғa қoyulux üqün kəltürüləmdu?» — «sewət» grek tilida «əlqigüqi sewət» deyilidu.
4:21 Mat. 5:15; Luқa 8:16; 11:33.
4:22 Ayup 12:22; Mat. 10:26; Luқa 8:17; 12:2.

rilidu. 25 Qünki kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kəp berilidu; əmma kimdə yoḳ bolsa, ḥətta uningda bar boloɣanlirimu uningdin məḥrum ḳilinidu.

Üngən uruḳ tooɣrisidiki təmsil

26 U yənə mundaḳ dedi:
— Hudaning padixaḥliḳi yənə birsining tupraḳḳa uruḳ qaqḳinioɣa ohxaydu: 27 u uhlaydu, orundin turidu, keqə-kündüzlər ətüwerip, uruḳ bih urup əsidu. Lekin qaqḳuqi ḳandaḳ yol bilən əsidioɣanliḳini bilməydu. 28 Tupraḳ əzlükidin ḥosul beridu; uruḳ awwal bih uridu, keyin bax qiḳiridu, ahirda baxaḳlar toluḳ dan tutidu. 29 Dan pixḳanda, qaqḳuqi dərḥal oroɣaḳ salidu, qünki ḥosul waḳti kəlgən bolidu.

Ḳiqa uruḳi tooɣrisidiki təmsil

Mat. 13:31-32, 34-35; Luḳa 13:18-19

30 U yənə mundaḳ dedi:
— Hudaning padixaḥliḳini nemigə ohxitimiz? Yaki ḳandaḳ bir təmsil bilən sürətləp berələymiz? 31 U goya bir tal ḳiqa uruḳioɣa ohxaydu. U yərgə teriloɣanda, gərqə yər yüzidiki barliḳ uruḳlarning iqidə əng kiqiki bolsimu, 32 teriloɣandin keyin, ḥərḳandaḳ ziraəttin egiz əsüp xundaḳ qong xahlayduki, asmandiki ḳuxlarmu uning sayisigə ḳonidu.
33 U xuningoɣa ohxax halayiḳ anglap qüxinəligüdək nuroɣun təmsillər bilən səz-kalamni yətküzdi. 34 Lekin təmsil kəltürməy turup ularoɣa ḥeqḳandaḳ səz ḳilmaytti. Lekin əz muhlisliri bilən yaloɣuz ḳaloɣinida, ularoɣa ḥəmmini qüxəndürüp berətti.

Əysaning boranni tinqitixi

Mat. 8:23-27; Luḳa 8:22-25

35 Xu küni kəq kirgəndə, u ularoɣa:
— Dengizning u ḳetioɣa ətəyli, — dedi. 36 Ular halayiḳni yoloɣa seliwətkəndin keyin, uni kemidə olturoɣan peti elip yürüp ketixti. Ular bilən billə mangoɣan baxḳa kemilərmu bar idi. 37 Wə mana, əxəddiy ḳara ḳuyun qiḳip kətti; xuning bilən dolḳunlar kemini urup, su ḥalḳip kirip, kemigə toxay dəp ḳaloɣanidi. 38 Lekin u kemining ayaoɣ təripidə yastuḳḳa bax ḳoyup uyḳuoɣa kətkənidi. Ular uni oyoɣitip:

4:24 «Silər baxḳilaroɣa ḳandaḳ əlqəm bilən əlqisənglar» — bu səz kəp tərəplimilik boluxi kerək; məsilən: (1) adəm Hudaning səzigə ḳanqilik kəngül bəlüp etibar bərsə, uningoɣa xunqilik əḳil beridu; (2) biz baxḳilaroɣa rəḥim-xəpḳət kərsətsək, Hudamu bizgə rəḥim-xəpḳət kərsitidu; (3) ((2)-təripigə yeḳin) biz baxḳilarni ḳaysi əlqəm bilən baḥalisaḳ, Huda bizni baḥalioɣanda dəl xu əlqəmni ixlitidu; (4) baxḳilaroɣa ḳanqilik həyr-sahawət kərsətsək, Hudamu keyin bizgə xunqilik iltipatni kərsitidu.
4:24 Mat. 7:2; Luḳa 6:38.
4:25 «Qünki kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kəp berilidu; əmma kimdə yoḳ bolsa, ḥətta uningda bar boloɣanlirimu uningdin məḥrum ḳilinidu» — «kimdə bar bolsa... » — bu «bar bolsa» nemini kərsitidu? Xübḥisizki, əbədiy əḥmiyətlik birər nərsə bolsa kerək, bu iman-ixənqni əz iqigə qoḳum alidu. Biz əzimizgə «əbədiy əḥmiyətlik» ḥarnemə boluxi üqün uni pəḳət Məsiḥdinla tapalaymiz.
4:25 Mat. 13:12; 25:29; Luḳa 8:18; 19:26.
4:29 «qaqḳuqi dərḥal oroɣaḳ salidu» — grek tilida «qaqḳuqi dərḥal oroɣaḳ əwətidu».
4:30 Mat. 13:31; Luḳa 13:18.
4:31 «gərqə yər yüzidiki barliḳ uruḳlarning iqidə əng kiqiki bolsimu,...» — yaki «gərqə tupraḳ iqidiki barliḳ uruḳlarning iqidə əng kiqiki bolsimu,...».
4:32 «...asmandiki ḳuxlarmu uning sayisigə ḳonidu» — yaki «...asmandiki ḳuxlarmu uning sayisigə uwulaydu». Bu yərdə tiloɣa elinoɣan ḳiqa ottura xarḳtə əsidioɣan, yahxi əskəndə ḥətta üq metrdin exip ketidioɣan, əsümlükni kərsitidu.
4:33 Mat. 13:34.
4:35 Mat. 8:23; Luḳa 8:22.
4:36 «...uni kemidə olturoɣan peti elip yürüp ketixti» — Məsiḥ alliḳaqan kemidə olturoɣanidi (1-ayəttə).
–Baxḳa birhil tərjimisi: «...uni xu peti kemisigə qüxürüp, elip yürüp ketixti» — bu tərjimidə «xu peti» bəlkim Məsiḥ «ḥeqḳandaḳ təyyarliḳsiz (dengiz səpirigə layiḳ kiyim yaki yemək-iqmək almioɣan) ḥalda» degəndək boluxi mumkin.

— I ustaz, ḫalak boluwatḳinimizoŋa karing yoḳmu? — dedi.
39 U ornidin turup, boranoŋa tənbiḫ berip, dengizoŋa: «Tinqlan! Jim bol!» dewidi, boran tohtap, qongḳur bir jimjitliḳ ḫeküm sürdi.
40 — Nemixḳa xunqə ḳorḳisilər? Silərdə ḳandaḳsigə tehiqə ixənq bolmaydu? — dedi u ularoŋa.
41 Ularni intayin zor bir ḳorḳunq basti, ular bir-birigə:
— Bu adəm zadi kimdu? Ḫətta xamal wə dengizmu uningoŋa itaət ḳilidikən-ḫə! — dəp ketixti.

Kəp jinlar qaplaxḳan «Ḳoxun» isimlik adəmning saḳaytilixi

Mat. 8:28-34; Luḳa 8:26-39

5 1 Ular dengizning u ḳetioŋa, Gadaraliḳlarning yurtioŋa yetip bardi. U kemidin qüx bilənla, napak roḫ qaplaxḳan bir adəm gər əngkürliridin qiḳip, uning aldioŋa kəldi. 3 U adəm əngkürlərni makan ḳiloŋan bolup, uni ḫeqkim ḫətta zənjirlər bilənmu baoŋliyalmaytti.
4 Qünki kəp ḳetim put-ḳolliri kixən-zənjirlər bilən baoŋlanoŋan bolsimu, u zənjirlərni üzüwetip, kixənlərni qeḳiwətkənidi; ḫeqkim uni boysunduralmioŋanidi. 5 U keqə-kündüz mazarliḳta wə taoŋlar arisida tohtawsiz warḳirap-jarḳirap yürətti, əz-əzini taxlar bilən kesip yarilanduratti.
6 Lekin u Əysani yiraḳtin kərüp, uning aldioŋa yügürüp berip, səjdə ḳildi. 7 wə ḳattiḳ awazda warḳirap:
— Ḫəmmidin aliy Hudaning Ooŋli Əysa, sening mening bilən nemə karing! Huda ḫəḳḳi, səndin ətünüp ḳalay, meni ḳiynima! — dedi. 8 (qünki Əysa uningoŋa: «Ḫəy napak roḫ, uningdin qiḳ!» degənidi).
9 U uningdin:
— Isming nemə? — dəp soridi.
— Ismim «ḳoxun» — qünki sanimiz kəp, — dəp jawab bərdi u.
10 Wə u Əysadin ularni bu yurttin ḫəydiwətmigəysən, dəp kəp ətünüp yalwurdi.
11 Taoŋ baoŋrida qong bir top tongguz padisi otlap yürətti. 12 Jinlar uningoŋa:
— Bizni muxu tongguzlaroŋa əwətkin, ularning iqigə kirip ketixkə yol ḳoyoŋaysən, — dəp yalwuruxti.
13 Əysa dərḫal yol ḳoydi. Xuning bilən napak roḫlar qiḳip, tongguzlarning tenigə kirixi bilənla, tongguzlar tik yardin etilip qüxüp, dengizoŋa oŋərḳ boldi. Ular ikki mingoŋa yeḳin idi. 14 Tongguz baḳḳuqilar bolsa u yərdin ḳeqip, xəḫər-yezilarda bu ixlarni pur ḳildi. Xu yərdikilər nemə ix yüz bərgənlikini kərgili qiḳixti.
15 Ular Əysaning yenioŋa kəldi wə ilgiri jinlar qaplixiwaloŋan ḫeliḳi adəmning kiyimlərni kiyip, əs-ḫoxi jayida olturoŋinini — yəni «ḳoxun jinlar» qaplaxḳan xu adəmni kərüp, ḳorḳup ketixti.
16 Bu wəḳəni kərgənlər jinlar qaplaxḳan adəmdə nemə yüz bərgənlikini wə tongguzlarning aḳiwitini həlḳḳə bayan ḳilip bərdi.
17 Buning bilən halayiḳ Əysaoŋa: Yurtlirimizdin qiḳip kətkəysən, dəp yalwuruxḳa baxlidi.
18 U kemigə qiḳiwatḳanda, ilgiri jinlar qaplaxḳan ḫeliḳi adəm uningdin: Mənmu sən bilən billə

4:39 Ayup 26:12; Zəb. 107:29; Yəx. 51:10.
5:1 «Gadara» — bəzi kəqürmilərdə «Gerasa» yaki «Gərgəsə» dəp atilidu.
5:1 Mat. 8:28; Luḳa 8:26.
5:6 «u Əysani yiraḳtin kərüp, uning aldioŋa yügürüp berip, səjdə ḳildi» — yaki «u Əysani yiraḳtin kərüp, uning aldioŋa yügürüp berip, yərgə bax ḳoydi».
5:7 «səndin ətünüp ḳalay, meni ḳiynima!» — «meni ḳiynima!» degən səz «bax jin»ning səzi bolsa kerək. Bu adəmgə nuroŋun jinlar qaplaxḳanidi.
5:8 «Əysa uningoŋa: «... uningdin qiḳ!» degənidi» — grek tilida «Əysa uningoŋa: «... uningdin qiḳ!» buyruwatatti» deyilidu.
5:9 «Ismim «ḳoxun»» — «ḳoxun» latin tilida «legion» deyilidu, adəttə az degəndimu altə ming kixilik armiyini kərsitidu.
«qünki sanimiz kəp» — oḳurmənlər muxu yərdə ikki awazning barliḳini bayḳaydu — birinqisi («Ismim «ḳoxun»»), bu biqarə adəmning əziningki, ikkinqisi, («qünki sanimiz kəp») mingliоŋan jinlarningki idi.

baray, dəp ətündi.
19 Lekin u buningoƣa unimay:
— Өz əydikiliring wə yurtdaxliringning yenioƣa berip, ularoƣa Pərwərdigarning sanga xunqilik uluoƣ ixlarni ķilip bərgənlikini, Uning sanga rəḥim-xəpķət kərsətkənlikini həwərləndürgin, — dedi. 20 U ķaytip berip, Əysaning əzigə ķandaķ uluoƣ ixlarni ķiloƣanliķini «On xəḥər rayoni»da jar ķilixķa baxlidi. Buni angliƣanlarning ḥəmmisi tolimu ḥəyran ķelixti.

Uning Yairusning ķizini tirildürüxi wə hun kesili basķan bir ayalni saķaytixi

Mat. 9:18-26; Luķa 8:40-56

21 Əysa ķaytidin kemə bilən dengizning u ķetioƣa ətkəndə, zor bir top halayiķ uning yenioƣa yioƣildi; u dengiz boyida turatti. 22-23 Mana, məlum bir sinagogning qongi Yairus isimlik bir kixi kəldi. U uni kərüp ayioƣioƣa yiķilip:
— Kiqik ķizim əlәy dəp ķaldi. Berip uningoƣa ķolliringizni təgküzüp ķoysingiz, u saķiyip yaxioƣay! — dəp ķattiķ yelindi.
24 Əysa uning bilən billə bardi. Zor bir top halayiķmu olixip ķistaxķan ḥalda kəynidin mengixti. 25 Hun təwrəx kesiligə giriptar boloƣinioƣa on ikki yil boloƣan bir ayal bar bolup, 26 u nuroƣun tewiplarning ķolida kəp azab tartip, bar-yoķini həjləp tügətkən bolsimu, ḥeqķandaķ ünümi bolmay, tehimu eoƣirlixip kətkənidi. 27 Bu ayal Əysa ḥəkķidiki gəplərni anglap, halayiķning otturisidin ķistilip kelip, arķa tərəptin uning tonini silidi. 28 Qünki u kənglidə: «Uning tonini silisamla saķaymay ķalmaymən» dəp oylioƣanidi. 29 Hun xuan tohtap, ayal kesəl azabidin saķaytiloƣanliķini əz tenidə səzdi. 30 Əysa dərḥal wujudidin ķudrətning qikķanliķini sezip, halayiķning iqidə kəynigə burulup:
— Kiyimimni silioƣan kim? — dəp soridi.
31 Muhlisliri uningoƣa:
— Halayiķning əzüngni ķistap mengiwatķanliķini kərüp turuķluķ, yənə: «Meni silioƣan kim?» dəp soraysənoƣu? — deyixti.
32 Biraķ Əysa əzini silioƣuqini tepix üqün tehiqə ətrapioƣa ķarawatatti. 33 Өzidə nemə ixning yüz bərgənlikini səzgən ayal ķorķup-titrigən ḥalda kelip uning aldioƣa yiķildi wə uningoƣa ḥəķiķiy əḥwalni pütünləy eytti. 34 U uningoƣa:
— Ķizim, ixənqing seni saķaytti! Tinq-hatirjəmliktə ķayt! Kesilingning azabidin saķayoƣin, — dedi.
35 U bu səzni ķiliwatķanda, sinagogning qongining əyidin bəzilər kelip uningoƣa:
Ķizingiz əldi. Əmdi ustazni nemixķa yənə awarə ķilisiz?! — deyixti.

5:18 Luķa 8:38.
5:19 «ularoƣa Pərwərdigarning sanga xunqilik uluoƣ ixlarni ķilip bərgənlikini... həwərləndürgin» — yaki «ularoƣa Rəbning sanga xunqilik uluoƣ ixlarni ķilip bərgənlikini... həwərləndürgin».
5:20 «On xəḥər rayoni» — grek tilida «Dekapolis».
5:21 Luķa 8:40.
5:22–23 Mat. 9:18; Luķa 8:41.
5:25 Law. 15:25; Mat. 9:20; Luķa 8:43.
5:29 «hun xuan tohtap...» — grek tilida «ķan eķimi xuan tohtap...».
5:30 Luķa 6:19.
5:32 «əzini silioƣuqini tepix üqün...» — grek tilida «silioƣuqi» ayalqə rodta bolup, Rəbbimizning əzini tutķan kixining ayal ikənlikini bilgənlikini kərsitidu.
5:34 «ķizim, ixənqing seni saķaytti!» — «saķaytti» muxu yərdə grek tilida «ķutķuzdi» degən səz bilən ipadilinidu.
–«Tinq-hatirjəmliktə ķayt!» — bu ayal nemixķa xundaķ ķorķti (33-ayətni kərüng)? Uningda hun təwrəx kesili boloƣanliķi üqün, Təwrat ķanuni boyiqə əzi təgkən barliķ kixilərni «napak» ķiloƣan bolidu (məsilən, ularni ibadəthanioƣa kirix, ķurbanliķ ķilixķa waķitliķ layaķətsiz ķiloƣan bolatti). Xuning bilən u ətraptiki halayiķnila napak ķilipla ķalmay, bəlki Məsiḥning əzinimu «napak» ķiloƣan bolatti.
5:34 Mat. 9:22; Mar. 10:52.
5:35 Luķa 8:49.

36 Lekin Əysa bu sözlərni anglap dərhal sinagogning qongioƣa:
Qorkmioƣin! Pəkət ixənqtə bol! — dedi. 37 U pəkət Petrus, Yakup wə Yakupning inisi Yuhanna
bilən yoloƣa qikti; baxka heqkimning əzi bilən billə berixioƣa yol koymidi. 38 U sinagogning
qongining əyi aldioƣa kəlgəndə, kiykas-qukanni, halayikning kattik nalə-pəryad wə ah-zar
kətürgənlikini kərüp, 39 əygə kirip ularoƣa:
— Nemixka kiykas-qukan wə ah-zar kətürisilər? Bala əlməptu, uhlap kaptu, — dedi. 40 Ular
uni məshirə kilixti; lekin u həmməylənni taxkirioƣa qikiriwetip, balining ata-anisini wə əz
həmrahlirini elip, bala yatkan əygə kirdi. 41 U balining kolini tutup, uningoƣa: «Talita kumi»
dedi. Bu sözning mənisi «Kizim, sanga eytimənki, ornungdin tur» degənlik idi. 42 Kiz dərhal
ornidin turup mangdi (u on ikki yaxta idi). Ular bu ixka mutlək həyran kelixti. 43 U ularoƣa bu
ixni heqkimgə eytmaslikni kattik tapilidi, xundakla kizoƣa yegüdək birnemə berixni eytti.

Nasarətliklərning uni qətkə kekixi

Mat. 13:53-58; Luka 4:16-30

6 1 U u yərdin ketip, əz yurtioƣa kəldi. Uning muhlislirimu uningoƣa əgixip bardi. Xaba
küni kəlgəndə, u sinagogta təlim berixkə kirixti. Təlimini anglioƣanlardin kəp adəm intayin
həyran boluxup:
— Bu adəm bularoƣa nədin erixkəndu? Uningoƣa muxundak danalik kandak berilgən? Uning
kolida muxundak məjizilər kandak yaritilidioƣandu? 3 U heliki yaoƣaqqi əməsmu, Məryəmning
ooƣli, xundakla Yakup, Yosə, Yəhuda wə Simonlarning akisioƣu? Uning singillirimu bu yərdə
arimizda turuwatmamdu? — deyixti. Xuning bilən ular uningoƣa həsət-bizarlik bilən karidi.
4 Xuning bilən Əysa ularoƣa:
— Hərkandak pəyoƣəmbər baxka yərlərdə hərmətsiz kalmaydu, pəkət əz yurti, əz uruk-
tuoƣkanliri arisida wə əz əyidə hərmətkə sazawər bolmaydu, — dedi.
5 Xuning bilən kollirini birkanqə bimarning üstigə təgküzüp, ularni sakaytkandin baxka, xu
yərdə u heqkandak məjizə yaritalmidi. 6 Wə u ularning iman-ixənqsizlikidin həyran kaldi.

Əysaning on ikki rosulni əwətixi

Mat. 10:1, 5-15; Luka 9:1-6

7 Andin u ətraptiki yeza-kəntlərni aylinip təlim bərdi.
U on ikkiylənni yenioƣa qakirdi wə həlk arisioƣa ikki-ikkidin əwətixkə baxlidi. U ularoƣa na-
pak rohlarni həydəx hokukini bərdi; 8 wə ularoƣa: — Səpərdə yeninglaroƣa hasidin baxka nərsə
eliwalmanglar, nə hurjun nə nan eliwalmanglar, bəlwaoƣka pulmu salmanglar, 9 putunglaroƣa

5:39 Yuh. 11:11.
6:1 Mat. 13:53; Luka 4:16.
6:3 **«u heliki yaoƣaqqi əməsmu, Məryəmning ooƣli...»** — Yəhudiylar arisida adəmlər atisining ismi bilən tonuluxi kerək idi. Yaloƣuz anisining ismini tiloƣa elixning əzi birhil hakarət idi.
6:3 Yuh. 6:42.
6:4 Mat. 13:57; Luka 4:24; Yuh. 4:44.
6:5 Mat. 13:58.
6:6 Mat. 9:35; Luka 13:22.
6:7 **«napak rohlar»** — jinlarni kərsitidu.
6:7 Mat. 10:1; Luka 6:13; 9:1.
6:8 **«hurjun»** — yaki «tiləmqining haltisi».

kəxlərni kiyinglar, birak ikki yəktək kiyiwalmanglar, — dəp tapilidi.
10 U yənə:
— Bir yurtka baroɣininglarda, kimning əyigə kobul kilinip kirsənglar, u yurttin kətküqə xu əydila turunglar.
11 Kaysi yərdikilər silərni kobul kilmisa, xundakla sözünglarni anglimisa, u yərdin kətkininglarda, ularoɣa agah-guwah bolsun üqün ayioɣinglardiki topini kekiwetinglar! — dedi.
12 Xuning bilən ular yoloɣa qikip, kixilərni gunahlirioɣa towa kilixka jar selip ündidi.
13 Ular nuroɣun jinlarni həydidi, nuroɣun bimarlarni zəytun meyi bilən məsih kilip sakaytti.

Qəmüldürgüqi Yəhyaning əlümi

Mat. 14:1-12; Luka 9:7-9

14 Uning nami məxhur boloɣaqka, Herod padixah uning həkkidə anglap: «Bu adəm qokum əlümdin tirilgən Qəmüldürgüqi Yəhyadur. Xuning üqün muxu alahidə kudrətlər uningda küqini kərsitidu» dəytti.
15 Baxkilar: «U Ilyas pəyoɣəmbər» desə, yənə bəzilər: «Burunki pəyoɣəmbərlərdək bir pəyoɣəmbər bolsa kerək» deyixətti.
16 Birak bularni angliɣan Herod:
— Mən kallisini aloɣan Yəhyaning əzi xu — u əlümdin tiriliptu! — dedi.
17-18 Herodning bundak deyixining səwəbi, u əgəy akisi Filipning ayali Herodiyəning wəjidin adəm əwətip Yəhyani tutup, zindanoɣa taxlioɣanidi. Qünki u xu ayal bilən nikahlanoɣanidi; Yəhya Herodka tənbih berip: «Akangning ayalini tartiwelixing Təwrat kanunioɣa hilap» dəp kayta-kayta degənidi.
19 Xuning üqün Herodiyə Yəhyaoɣa adawət saklaytti; uni əltürməkqi boloɣan bolsimu, lekin xundak kilalmaytti.
20 Qünki Herod Yəhyani diyanətlik wə mukəddəs adəm dəp bilip, uningdin korkatti, xunglaxka uni kooɣdaytti; u uning səzlirini angliɣan qaoɣlirida alakzadə bolup ketətti,

---

6:9 «*Əysa* ularoɣa: — Səpərdə yeninglaroɣa hasidin baxka nərsə eliwalmanglar, nə hurjun nə nan eliwalmanglar, bəlwaoɣka pulmu salmanglar, putunglaroɣa kəxlərni kiyinglar, birak ikki yəktək kiyiwalmanglar, — dəp tapilidi» — (9-10-ayət) kiziksrlik yeri xuki, «Matta» wə «Luka»da hatiriləngən bayanlar boyiqə Rəbbimiz ularoɣa hasa eliwelix wə kəx kiyixnimu mən'i kiloɣan. Pikrimiz tehi mukimlaxmioɣini bilən oylaymizki, «Matta» bilən «Luka» wə «Markus»ta bəlkim ikki ayrim wakit-əhwal kərsitilidu.

6:9 Ros. 12:8.

6:10 «kimning əygə kobul kilinip kirsənglar, u yurttin kətküqə xu əydila turunglar» — bu əmrdə qong danalik bar. Ikki səwəbtin eytiloɣan boluxi mumkin: — (1) kona zamanlarda kəp diniy wəz eytkuqilar əymu-əy yoklap pul tiləytti; lekin Əysaning muhlisliri həq tiləmqilik kilmaslikı kerək; (2) ular əymu-əy kəqüp yürsə, həlktə hərtürlük həsət-guman pəyda boluximu mumkin — «Nemixka ular **bizning** əydə konmaydu?» yaki «Nemixka ular bizning əydin kəqüp ketidu?» degəndək.

6:11 «u yərdin kətkininglarda, ularoɣa agah-guwah bolsun üqün ayioɣinglardiki topini kekiwetinglar!» — «ayaoɣdiki topini kekiwetix» degən bu ixarət «bizning silər bilən munasiwetimiz yok», degənni bildürüp, Hudaning səzini rət kiloɣanlaroɣa kattik agahlandurux idi.

6:11 Mat. 10:14,15; Luka 9:5; 10:12; Ros. 13:51; 18:6

6:13 «ular ... Nuroɣun bimarlarni zəytun meyi bilən məsih kilip sakaytti» — «məsih kilix» muxu yərdə adəmning bexioɣa zəytun meyini sürüxni kərsitidu. «Təbirlər»ni kerüng.

6:13 Yak. 5:14.

6:14 «Uning nami məxhur boloɣaqka, Herod padixah uning həkkidə anglap...» — «Herod»lar tooɣruluk «Təbirlər»ni kerüng. **«...uning həkkidə anglap: «Bu adəm ... Qəmüldürgüqi Yəhyadur...» dəytti»** — baxka birhil tərjimisi: «..uning həkkidə anglap kaldi. Bəzilər: «Bu adəm ... Qəmüldürgüqi Yəhyadur...» — deyixətti».

6:14 Mat. 14:1; Luka 9:7.

6:17-18 «Qünki u xu ayal bilən nikahlanoɣanidi; Yəhya Herodka tənbih berip: «Akangning ayalini tartiwelixing Təwrat kanunioɣa hilap» dəp kayta-kayta degənidi» — Herod əgəy akisi Filipning ayali Herodiyəni Filiptin tartiwelip andin uni ajrixixka kayil kilip, Herodiyə bilən əzi toy kiloɣanidi. Yəhyani tutux «Herodiyəning wəjidin» — bəlkim uning biwasitə təlipidin boloɣan boluximu mumkin. **«Akangning ayalini tartiwelixing Təwrat kanunioɣa hilap»** — Təwrattiki «Law.» 16:18, 20:21də, birsining aka yaki ukisi hayat əhwalda, birining ayalini yənə biri əz əmrigə elixka bolmaydu, dəp bəlgiləngən.

6:17-18 Mat. 14:3; Luka 3:19; 9:9; Law. 18:16; 20:21.

lekin yənila səzlirini anglaxqa amrak idi.
21 Əmma Ḥerodiyə kütkən pəyt ahir yetip kəldi; Ḥerod tuoɣuloɣan künidə əz əməldarliri, mingbexiliri wə Galiliyə əlkisidiki katta ərbablarni ziyapət bilən kütüwaldi; 22 ḥeliḳi Ḥerodiyəning ḳizi sorunoɣa qüxüp ussul oynap bərdi. Bu Ḥerod wə ḥəmdastihan boloɣanlaroɣa bəkmu yarap kətti. Padixaḥ ḳizoɣa: — Məndin nemə tələp ḳilsang, xuni berimən, — dedi. 23 Andin u ḳəsəm ḳilip yənə:
— Məndin nemə tələp ḳilsang, ḥətta padixaḥliḳimning yerimini desəngmu xuni berimən, — dedi.
24 Ḳiz sirtqa qiḳip, anisidin:
— Nemə tələp ḳilay? — dəp soriwidi, anisi: — Qəmüldürgüqi Yəḥyaning kallisini tələp ḳil, — dedi.
25 Ḳiz dərḥal padixaḥning aldioɣa aldirap kirip:
— Qəmüldürgüqi Yəḥyaning kallisini ḥazirla bir təhsigə ḳoyup əkilixlirini halaymən, — dedi.
26 Padixaḥ buningoɣa naḥayiti ḥəsrət qəkkən bolsimu, ḳəsəmliri tüpəylidin wə dastihanda olturoɣanlar wəjidin, uningoɣa bərgən səzidin yanoɣusi kəlmidi. 27 Xunga padixaḥ dərḥal bir jallat əwətip, uning kallisini elip kelixni əmr ḳildi. Jallat zindanoɣa berip Yəḥyaning kallisini elip,
28 uni bir təhsigə ḳoyup, ḳizning aldioɣa elip kelip uningoɣa bərdi. Ḳiz uni anisioɣa tapxurdi. 29 Bu ixni anglioɣan Yəḥyaning muhlisliri kelip, jəsətni elip ketip bir ḳəbrigə ḳoydi.

Əysaning bəx ming kixini ozuḳlanduruxi

Mat. 14:13-21; Luḳa 9:10-17; Yuḥ. 6:1-14

30 Ḳaytip kəlgən rosullar Əysaning yenioɣa yioɣildi, nemə ḳiloɣanliri ḥəm nemə təlim bərgənlirini uningoɣa məlum ḳilixti. 31 Kelip-ketiwatḳanlar naḥayiti kəplikidin ularoɣa tamaḳlinixḳimu waḳit qiḳmidi. Xunga u ularoɣa:
— Yürünglar, mən bilən hilwət bir jayoɣa berip, birdəm aram elinglar, — dedi. 32 Buning bilən ular kemigə qüxüp, hilwət bir qəl yərgə ḳarap mangdi. 33 Birak nuroɣun kixilər ularning ketiwatḳanliḳini bayḳap, ularni tonuweliwidi, ətraptiki barliḳ xəḥərlərdin piyadə yoloɣa qiḳip, yügürüp, ulardin burun u yərgə berip yioɣilixti. 34 Əysa kemidin qüxüp, zor bir top adəmni kərüp, ularning padiqisiz ḳoy padisidək boloɣanliḳioɣa iq aoɣritti. Xunga u ularoɣa kəp ixlarni əgitixkə baxlidi.
35 Kəq kirip ḳaloɣanda, muhlisliri uning yenioɣa kelip:
— Bu qəl bir jay ikən, kəq kirip kətti. 36 Halayiḳni yoloɣa seliwətkən bolsang, ular ətraptiki kənt-ḳixlaḳlaroɣa berip, əzlirigə nan setiwalsun; qünki ularda yegüdək nərsə yoḳ, — dedi.
37 Lekin u ularoɣa jawabən:
— Ularoɣa əzünglar ozuḳ beringlar, — dedi.

6:20 «Ḥerod Yəḥyani diyanətlik wə muḳəddəs adəm dəp bilip...» — oḳurmənlərgə ayanki, Təwrat wə Injilda «muḳəddəs» degənning mənisi «uluoɣ» əməs, bəlki «pak», «Hudaoɣa ataloɣan»dur. **«u uning səzlirini anglioɣan qaoɣlirida alaḳzadə bolup ketətti»** — bəzi kona kəqürmilərdə buning ornida: «u uning səzlirini anglap nemə ḳilixni biləlməy ḳalatti» yaki «u uning səzlirini anglap kəp ixlarni ḳilatti» deyilidu.
6:20 Mat. 14:5; 21:26.
6:21 Yar. 40:20; Mat. 14:6.
6:22 «Ḥerodiyəning ḳizi» — burunḳi eridin boloɣan ḳizi. Bəzi kona kəqürmilərdə: «... uning ḳizi Ḥerodiyə» deyilidu. Undaḳ tərjimə tooɣra bolsa, Ḥerodiyəning ḳizining ismining əzining ismi bilən ohxax boluxi ajayib ix əməs, əlwəttə.
6:23 Ḥak. 11:30.
6:27 «...padixaḥ dərḥal bir jallat əwətip...» — yaki «...padixaḥ dərḥal bir ḳarawul əwətip...».
6:27 Mat. 14:10.
6:30 Luḳa 9:10.
6:31 Mar. 3:20.
6:32 Mat. 14:13; Luḳa 9:10; Yuḥ. 6:1.
6:34 Yər. 23:1; Əz. 34:2; Mat. 9:36; 14:4; Luḳa 9:11.
6:35 Mat. 14:15; Luḳa 9:12; Yuḥ. 6:5.

Muhlislar uningdin:
— Ikki yüz kümüx dinaroƣa ularoƣa nan əkelip ularni ozuқlanduramduқ? — dəp soridi.
38 Əysa ularoƣa: — Қanqə neninglar bar? Berip қarap beқinglar, — dedi. Ular қarap bakқandin keyin:
— Bəxi bar ikən, yənə ikki beliқmu bar ikən, — deyixti.
39 U ularoƣa kixilərni top-top қilip yexil qiməndə olturoƣuzuxni buyrudi. 40 Halayiқ yüzdin, əlliktin səp-səp bolup olturuxti. 41 U bəx nan bilən ikki beliқni қolioƣa elip, asmanoƣa қarap Hudaoƣa təxəkkür-mədһiyə eytti, andin nanlarni oxtup, kəpqilikkə tutup berix üqün muhlislirioƣa berip turatti; ikki beliқnimu һəmməyləngə tarқitip bərdi. 42 Һəmməylən yəp toyundi. 43 Muhlislar exip қaloƣan nan wə beliқ parqilirini liқ on ikki sewətkə teriwaldi. 44 Nanlarni yegən ərlərning sanila bəx mingqə idi.

Əysaning su üstidə mengixi

Mat. 14:22-33; Yuһ. 6:16-21

45 Bu ixtin keyinla, u muhlislirini kemigə olturoƣuzup: Өzüm bu halayiқni yoloƣa seliwetimən, silər angoƣiqə dengizning қarxi қiroƣiқidiki Bəyt-Saida yezisioƣa ətüp turunglar, dəp buyrudi.
46 Ularni yoloƣa seliwətkəndin keyin, u dua-tilawət қilix üqün taoƣқa qiқti. 47 Kəq kirgəndə, kemə dengizning otturisioƣa yətkənidi, u əzi yaloƣuz қuruқluқta idi. 48 U muhlislirining palaқni küqəp uruwatқanliқini kərdi; qünki xamal tətür yənilixtə qiққanidi. Keqə tətinqi jesək waқtida, u dengizning üstidə mengip, muhlisliri tərəpkə kəldi wə ularning yenidin ətüp ketidioƣandək қilatti. 49 Lekin ular uning dengizning üstidə mengip keliwatқanliқini kərüp, uni alwasti ohxaydu, dəp oylap quқan selixti. 50 Qünki ularning һəmmisi uni kərüp sarasimigə qüxti.
Lekin u dərһal ularoƣa:
— Yürəklik bolunglar, bu mən, қorқmanglar! — dedi.
51 U kemigə, ularning yenioƣa qiққandila, xamal tohtidi. Ular buningdin ҳoxidin kətküdək dərijidə қattiқ һəyran қelixip, nemini oylaxni bilməytti; 52 qünki ular nan berix məjizisini tehiqə qüxənmigənidi, ularning қəlbi bihud ҳaləttə turatti.
53 Ular dengizning қarxi təripigə ətüp, Ginnisarət degən yurtta қuruқluққa qiқip, kemini baoƣlap қoydi. 54 Ular kemidin qüxüxi bilənla, halayi'қ uni dərһal tonuwelip, 55 ətraptiki һəmmə jaylaroƣa yügürüxüp bardi wə «U palanqi yərgə qüxüptu» dəp anglixi bilənla, bimarlarni zəmbilgə selip, xu yərgə uning aldioƣa elip berixti.
56 U məyli yeza, məyli xəһər yaki қixlaқlaroƣa barsun, həlқ aoƣriқlarni bazarlaroƣa elip qiқip yatқuzatti; ular uningdin aoƣriқlar һeq bolmioƣanda sening yepinqangning pexigə bolsimu қolini təgküzüwalsaқ dəp ətündi. Uningoƣa қolini təgküzgənlərning һəmmisi saқaydi.

6:37 «ikki yüz kümüx dinar» — bir kümüx dinar (grek tilida «dinarius») bir ixqining bir künlük ix һaққi idi («Mat.» 20:2ni kərüng).
6:38 Mat. 14:17; Luқa 9:13; Yuһ. 6:9.
6:40 «Halayiқ yüzdin, əlliktin səp-səp bolup olturuxti» — grek tilida «Halayiқ yüzdin, əlliktin səp-səp bolup yetixti».
6:41 1Sam. 9:13; Yuһ. 17:1.
6:43 «Muhlislar ...teriwaldi» — grek tilida «Ular ... teriwaldi». «Ular»ning muhlislar ikənliki «Mat.» 16:9-10də ispatlinidu.
«on ikki sewət» — grek tilida «on ikki қol sewət» — demək, bir adəm ikki қollap kətürələydioƣan sewətlər.
6:45 «Bəyt-Saida yezisioƣa ətüp...» — yaki «Bəyt-Saida yezisidin ətüp...».
6:45 Mat. 14:22; Yuһ. 6:17.
6:46 Mat. 14:23; Luқa 6:12.
6:47 Mat. 14:23; Yuһ. 6:16.
6:48 «Keqə tətinqi jesək waқtida, u dengizning üstidə mengip...» — bir keqə tət jesəkkə bəlünətti; xunga bu waқit tang atay degən waқit idi. **«u ... ularning yenidin ətüp ketidioƣandək қilatti»** — yaki «u ... ularning yenidin ətüp kətməkqi boldi».
–Bu intayin қiziқ ix. Mumkinqiliki barki, (1) Əysaning «ətüp ketix»i — Muhlislaroƣa Pərwərdigarning Pərixtisining Israillarni Misirdin қutқuzux üqün «Ularning (Israillarning) yenidin ətüp ketix»ini əslətməkqi, yaki (2) u ularning **əzlikidin** əzini kemigə qiқip һəmraһ boluxқa təklip қilixini halaytti.
6:53 Mat. 14:3.

Insanni nemə napak ḳilidu?

Mat. 15:1-20

7 [1] Bu qaoɣda, Pərisiylər wə Təwrat ustazliridin bəziliri Yerusalemdin kelip uning aldioɣa yi
oɣildi; [2-5] xu Pərisiylər wə Təwrat ustazliri uning muhlisliridin bəzilirining tamaḳni ḳolini
yumay, yəni «napak» ḥalda yəwatḳanliḳini kərüp, uningdin:
— Muhlisliring nemixḳa ata-bowilirimizning ən'ənilirigə riayə ḳilmay, bəlki yuyulmioɣan
ḳolliri bilən tamaḳ yəydu? — dəp soraxti (qünki Pərisiylər wə pütün Yəḥudiylar ata-bowiliri
təripidin ḳalduruloɣan ən'ənini qing tutḳaqḳa, awwal ḳollirini əstayidillik bilən yumisa, tamaḳ
yeməydu. Xuningdək bazardin ḳaytip kəlgəndimu, ular ḳol yumay birnərsə yeməydu. Uningdin
baxḳa, piyalə-ḳədəḥ, das-qəgün wə mis ḳaqilar wə diwanlarni yuyux tooɣrisida tapxuruloɣan
nuroɣunlioɣan ən'ənilərdimu qing turidu).
[6] U ularoɣa jawab berip mundaḳ dedi:
— Yəxaya pəyoɣəmbər silər sahtipəzlər tooɣranglarda aldin'ala toptooɣra bexarət bərgən! uning
yazmisida pütülgəndək: —
«Muxu həlḳ aoɣzida Meni ḥərmətligini bilən,
Biraḳ ḳəlbi Məndin yiraḳ;
[7] Ular Manga biḥudə ibadət ḳilidu.
Ularning əgətkən təlimliri pəḳət insanlardin qiḳḳan pətiwalarla, halas».
[8] Qünki silər Hudaning əmrini taxlap ḳoyup, insanlarning ən'ənisini qing tutuwalidikənsilər
— das-qəgün, piyalə-ḳədəḥlərni yuyux wə xuningoɣa ohxap ketidioɣan nuroɣan baxḳa ixlarni
ən'ənə ḳilip yürisilər.
[9] U ularoɣa yənə mundaḳ dedi:
— Silər əzliringlarning ən'ənisini qing tutimiz dəp Hudaning əmrini əpqillik bilən bir qətkə
ḳayrip ḳoydunglar! [10] Qünki Musa pəyoɣəmbər: «Ata-anangni ḥərmət ḳil» wə «Atisi yaki ani-
sini ḥaḳarətligənlər əlümgə məḥkum ḳilinsun» dəp əmr ḳiloɣan. [11] Lekin silər: — Birsi «Atisi
yaki anisioɣa: — Mən silərgə yardəm bərgüdək nərsilərni alliḳaqan «ḳurban ḳilip» Hudaoɣa
atiwəttim — desila, [12] xu kixining ata-anisining ḥalidin həwər elixḳa bolmaydu, dəp əgitisilər.
[13] Xundaḳ ḳilip, silər əwladliringlaroɣa tapxuroɣan ən'ənənglərni dəp Hudaning əmrini yoḳḳa
qiḳiriwəttinglar, wə xuningoɣa ohxax kəp ixlarni ḳilisilər.

7:1 Mat. 15:1.
7:2-5 «əstayidillik bilən yumisa...» — baxḳa birhil tərjimisi «beoɣixioɣiqə yumisa...» yaki «muxt bilən yumisa...».
7:6 Yəx. 29:13; Əz. 33:31.
7:7 «Muxu həlḳ aoɣzida Meni ḥərmətligini bilən, biraḳ ḳəlbi Məndin yiraḳ; ular Manga biḥudə ibadət ḳilidu; ularning əgətkən təlimliri pəḳət insanlardin qiḳḳan pətiwalarla, halas» — «Yəx.» 29:13.
7:7 Mat. 15:9; Kol. 2:18,20; Tit. 1:14.
7:8 «qünki silər Hudaning əmrini taxlap ḳoyup, insanlarning ən'ənisini qing tutuwalidikənsilər — das-qəgün, piyalə-ḳədəḥlərni yuyux wə xuningoɣa ohxap ketidioɣan nuroɣan baxḳa ixlarni ən'ənə ḳilip yürisilər» — bəzi kona kəqürmilərdə: «das-qəgün, piyalə-ḳədəḥlərni yuyux wə xuningoɣa ohxap ketidioɣan nuroɣan baxḳa ixlarni ən'ənə ḳilip yürisilər» degən sözlər tepilmaydu.
7:10 Mis. 20:12; 21:17; Law. 20:9; Ḳan. 5:16; 27:16; Pənd. 20:20; Əf. 6:2.
7:11 «Mən silərgə yardəm bərgüdək nərsilərni alliḳaqan «ḳurban ḳilip» Hudaoɣa atiwəttim» — «ḳurban» muxu yərdə biwasitə ibariniy tilidin elinoɣan bolup, «sədiḳə ḳilinoɣan» yaki «Hudaoɣa atap ḳilinoɣan» degən mənini bildüridu.
7:13 «Xundaḳ ḳilip, silər əwladliringlaroɣa tapxuroɣan ən'ənənglərni dəp Hudaning əmrini yoḳḳa qiḳiriwəttinglar» — Məsiḥning sözigə ḳarioɣanda «Hudaoɣa atioɣan təəlluḳatlar» tehi atioɣuqi kixining ḳolida turoɣanda, ulardin paydiliniwərsə bolatti. Xu kixi bəlkim Təwrat ustazlirining ḳollixi bilən «dunyadin kətkinimdin keyin...» yaki «məlum bir məzgildin keyin...» «ibadəthanioɣa tapxurimən» dəp ḳəsəm ḳiloɣan bolsa kerək. Yəhudiylarning tarihiy hatiriliridə xuningoɣa ohxax kəpligən misallar tepilidu.
–Pərisiylər əgətkən xu ḥiylə-mikir: «Mal-mülküngni Hudaoɣa ataloɣan («ḳurban ḳiloɣan») ḳiloɣan bolsang, ata-anangdin həwər almisang bolidu» əməs, bəlki «(xundaḳ ḳiloɣan bolsang) **həwər elixingoɣa bolmaydu**» degəndək. Ular xübḥisizki ahirida bu ixtin məlum bir payda kəridu, əlwəttə.
7:13 Mat. 15:6; 1Tim. 4:3; 2Tim. 3:2.

Insanni nemə napak kilidu?

14 Andin halayikni yənə yenioɣa qakirip, ularoɣa:
— Həmminglar manga kulak selinglar wə xuni qüxininglarki,
15 insanning sirtidin iqigə kiridioɣan nərsilərning heqkandiki uni napak kilmaydu, bəlki əz iqidin qikidioɣan nərsilər bolsa, ular insanni napak kilidu.
16 Angliouqudək kuliki barlar buni anglisun! — dedi.
17 U halayiktin ayrilip əygə kirgəndə, muhlisliri uningdin bu təmsil həkkidə soridi.
18 U ularoɣa:
— Silərmu tehiqə qüxənməy yürüwatamsilər?! Sirttin insanning iqigə kiridioɣan hərkandak nərsining uni napak kilalmaydioɣanlikini tonup yətməywatmamsilər?
19 Sirttin kirgən nərsə insanning kəlbigə əməs, axkazinioɣa kiridu, andin u yərdin tərət bolup taxlinidu, — dedi (u bu gəpni deyix bilən, həmmə yeməkliklərni halal kiliwətti).
20 U yənə səz kilip mundak dedi:
— Insanning iqidin qikidioqinila, insanni napak kilidu.
21-22 Qünki xular — yaman niyətlər, zinahorluk, jinsiy buzukluklar, katillik, ooɣrilik, aqkəzlük, rəzilliklər, aldamqilik, xəhwaniylik, həsəthorluk, til-ahanət, təkəbburluk wə hamakətliklar insanning iqidin, yəni uning kəlbidin qi kidu.
23 — bu rəzil ixlarning həmmisi insanning iqidin qikip, əzini napak kilidu.

Yat əllik bir ayalning etikadi

Mat. 15:21-28

24 U ornidin turup u yərdin ayrilip, Tur wə Zidon ətrapidiki rayonlaroɣa bardi wə bir əygə kirdi. Gərqə u buni heqkim bilmisun degən bolsimu, lekin yoxurup kalalmidi.
25 Dərwəkə, napak roh qaplaxkan kiqik bir kizning anisi uning tooɣrisidiki həwərni angliouqan haman yetip kelip, uning ayioqioqa yikildi
26 (ayal Yunanlik bolup, Suriyə əlkisidiki Fənikiy millitidin idi). U uningdin kizidin jinni həydiwetixni ətündi.
27 Lekin Əysa uningoɣa:
— Aldi bilən balilar korsikini toyoquzsun; qünki balilarning nenini kiqik itlaroɣa taxlap berix tooɣra əməs, — dedi.
28 Lekin u buningoɣa jawabən:
— Durus, i Rəb, birak hətta itlarmu üstəl astida turup balilardin qüxkən nan uwakirini yəydioqu, — dedi.
29 Əysa uningoɣa:
— Sening muxu səzüng tüpəylidin yolungoɣa kayt, jin kizingdin qikip kətti, — dedi.
30 Ayal əyigə kaytip kəlgəndə, mana kiz kariwatta yatatti, jin uningdin qikip kətkənidi.

Əysaning bir gas-gaqa adəmni sakaytixi

31 Əysa yənə Tur wə Zidon xəhirining ətrapidiki rayonlardin qikip, «On xəhər» rayoni otturisidin ətüp, yənə Galiliyə dengizioɣa kəldi.
32 Halayik uning aldioɣa tili eoɣir, gas bir adəmni elip kelip, uning uqisioɣa kolungni təgküzüp koysang, dəp ətünüxti.
33 U u adəmni halayiktin ayrip

7:14 Mat. 15:10.
7:15 Ros. 10:15; Rim. 14:17,20; Tit. 1:15.
7:17 Mat. 15:15.
7:21-22 «həsəthorluk» — buning baxka birhil tərjimisi: «yaman kəz».
7:21-22 Yar. 6:5; 8:21; Pənd. 6:14; Yər. 17:9.
7:24 «u yərdin ayrilip, Tur wə Zidon ətrapidiki rayonlaroɣa bardi» — u yər «qətəlliklər» turuwatkan rayon bolup, Məsihning xu yərgə berixtiki məksiti, əz həlkidin bir wakit ayrilip aram elixtin ibarət bolsa kerək.
7:24 Mat. 15:21.
7:26 «ayal... Fənikiy millitidin idi» — yaki «ayal... Fənikilik idi» yaki «ayal... Fənikə rayonilik idi». U Yəhudiy əməs, əlwəttə. U əslidə butpərəs boluxi mumkin.
7:27 «Aldi bilən balilar korsikini toyoquzsun; qünki balilarning nenini kiqik itlaroɣa taxlap berix tooɣra əməs» — Məsih Əysa bu yərdə əzining dəsləpki wəzipisini Yəhudiylaroɣa hux həwərni yətküzüx, dəp təkitləydu. «Kiqik itlar» bəlkim hakarətlik səz bolmay, əydiki arzuluk pistilirini kərsitidu. Muxu ayalning etikadi tooɣrisida «Matta»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
7:31 Mat. 15:29.
7:32 Mat. 9:32; Luka 11:14.

bir qətkə tartip, barmaqlirini uning qulaqlirioƣa tiqti, tükürüp, barmiqini uning tilioƣa təgküzdi.
34 Andin u asmanoƣa qarap uh tartip horsinoƣandin keyin, u adəmgə: «Əffata» (mənisi «eqil») dedi. 35 U adəmning qulaqliri dərhal eqilip, tilimu eqilip rawan gəp qilixqa baxlidi.
36 Əysaularoƣa buni heqkimgə eytmasliqni tapilidi. Lekin ularoƣa hərqanqə tapilioƣan bolsimu, bu həwərni yənila xunqə kəng tarqitiwətti. 37 Halayiq bu ixqa mutləq həyran qelixip:
— U həmmə ixlarni qaltis qilidikən! Hətta gaslarni anglaydioƣan, gaqilarni səzləydioƣan qilidikən, — deyixti.

Əysaning tət ming kixini toyduruxi

Mat. 15:32-39

8 1 Xu künlərdə, yənə zor bir top halayiq yioƣiloƣanidi. Ularning yegüdək heqnemisi bolmioƣaqqa, u muhlislirini yenioƣa qakirip:
2 — Bu halayiqqa iqim aoƣriydu. Qünki ular mening yenimda turoƣili üq kün boldi, ularda yegüdək heqnərsimu qalmidi. 3 Ularni əylirigə aq qorsaq qaytursam, yolda halidin ketixi mumkin. Qünki bəziliri yiraqtin kəlgənikən, — dedi.
4 Muhlisliri buningoƣa jawabən:
— Bundaq hilwət bir jayda bu kixilərni toyduroƣudək nanni nədin tapqili bolsun? — deyixti.
5 — Qanqə neninglar bar? — dəp soridi u.
Yəttə, — deyixti ular.
6 Buning bilən u həlqni yərdə olturuxqa buyrudi. Andin yəttə nanni qolioƣa aldi wə Hudaoƣa təxəkkür-mədhiyə eytip oxtup, kəpqilikkə tutuxqa muhlisliroƣa bərdi. Ular halayiqqa üləxtürüp bərdi. 7 Muhlislarda yənə birqanqə kiqik beliqmu bar idi. U Hudaoƣa təxəkkür eytip ularni bərikətləp, muhlisliroƣa üləxtürüp berixni eytti. 8 Halayiq toyoƣuqə yedi; ular exip qaloƣan parqilarni yəttə sewətkə teriwaldi. 9 Yegənlər tət mingqə kixi idi. U ularni yoloƣa saldi, 10 andin muhlisliri bilən billə dərhal kemigə qüxüp, Dalmanuta tərəplirigə bardi.

Pərisiylərning məjizilik alamətni kərüxni tələp qilixi

Mat. 16:1-4

11 Pərisiylər qikip, uni sinax məqsitidə uningdin bizgə asmandin bir məjizilik alamət kərsətsəng, dəp tələp qilixip, uning bilən munaziriləxkili turdi. 12 U iqidə bir uluoƣ-kiqik tinip:
— Bu dəwr nemixqa bir «məjizilik alamət»ni istəp yüridu? Xuni silərgə bərhək eytip qoyayki, bu dəwrgə heqqandaq məjizilik alamət kərsitilməydu, — dedi.
13 Andin ulardin ayrilip, yənə kemigə qikip, dengizning u qetigə ətüp kətti.

7:33 «U... barmaqlirini uning qulaqlirioƣa tiqti, tükürüp, barmiqini uning tilioƣa təgküzdi» — tərjimimiz boyiqə Məsih bəlkim əz barmiqi üstigə tekürgən boluxi mumkin, bolmisa u yərgə tekürgən bolsa kerək.
7:35 «...tilimu eqilip rawan gəp qilixqa baxlidi» — grek tilida «...tilining tanisi yexilip, rawan gəp qilixqa baxlidi»
7:37 Yar. 1:31.
8:1 Mat. 15:32.
8:8 «ular exip qaloƣan parqilarni ... teriwaldi» — «ular» — muhlislar yaki pütkül halayiqni kərsitidu. **«yəttə sewət...»** — «sewət» grek tilida bu səz bək qong bir hil sewətni kərsitidu.
8:10 Mat. 15:39.
8:11 «Pərisiylər qikip, uni sinax məqsitidə uningdin bizgə asmandin bir məjizilik alamət kərsətsəng...» — Pərisiylər tələp qiloƣan «məjizilik alamət» əysaning həqiqiy Məsih ikənlikini ispatlaydioƣan bir karamətni kərsitidu, əlwəttə.
8:11 Mat. 12:38; 16:1; Luqa 11:29; Yuh. 6:30.
8:12 «u iqidə bir uluoƣ-kiqik tinip...» — grek tilida «U roƣida bir uluoƣ-kiqik tinip..». «Roƣ» muxu yərdə uning əzining (insaniy) roƣini bildüridu.
8:12 Mat. 16:4.

Sahtipəzlik «eqitk꞊u»sidin saklinix

Mat. 16:5-12

14 Muhlislar nan elip kelixni untuo꞊an bolup, kemidə bir tal nandin baxka yəydio꞊ini yok idi. 15 U
ularni agahlandurup:
— Ehtiyat kilinglar, Pərisiylərning eqitkusi wə Herodning eqitkusidin hezi bolunglar, — dedi.
16 Muhlislar əzara mulahizilixip:
— Uning bundak deyixi nan əkəlmigənlikimizdin bolsa kerək, — deyixti.
17 Əysa ularning nemə deyixiwatkanlikini bilip:
— Nemixka nan yokluki too꞊risida mulahizə kilisilər? Silər tehiqə pəm-parasət yaki qüxənqigə
igə bolmidinglarmu? Kəlbliringlar tehimu bihudlixip ketiwatamdu? 18 Kəzünglar turup
kərməywatamsilər? Kulikinglar turup anglimaywatamsilər? Esinglarda yokmu? 19 Bəx ming
kixigə bəx nanni oxtuo꞊inimda, parqilaro꞊a lik tolo꞊an kanqə kiqik sewətni yio꞊iwaldinglar? —
dedi.
— On ikkini, — jawab bərdi ular.
20 — Yəttə nanni tət ming kixigə oxtuo꞊inimda, parqilaro꞊a lik tolo꞊an kanqə sewətni
yio꞊iwaldinglar? — dedi u.
— Yəttini, — Jawab bərdi ular.
21 U laro꞊a:
— Undakta, kandakşigə silər tehi qüxənməysilər? — dedi.

Bəyt-Saidadiki bir korning sakaytilixi

22 Ular Bəyt-Saida yezisio꞊a kəldi; halayik bir kor adəmni uning aldio꞊a elip kelip, uningo꞊a
kolungni təgküzüp koysang, dəp ətündi. 23 U kor adəmning kolidin tutup yezining sirtio꞊a
yetiləp bardi; uning kəzlirigə tükürüp, üstigə kollirini təgküzüp:
— Birər nərsə kərüwatamsən? — dəp soridi.
24 U bexini kətürüp:
— Kixilərni kərüwatimən; ular huddi mengip yürüwatkan dərəhlərdək kərünüwatidu, — dedi.
25 Andin u kaytidin kollirini u adəmning kəzlirigə təgküzdi. U kəzlirini eqiwidi, kəzliri əsligə
kelip, həmmə nərsini enik kərdi. 26 Əysa uni əyigə kayturup:
— Yezio꞊imu kirmə, yaki yezidiki heqkimgə bu ixni ukturma, — dəp tapilidi.

Petrusning Əysani Kutkuzo꞊uqi-Məsih dəp tonuxi

Mat. 16:13-20; Luka 9:18-21

27 Əysa muhlisliri bilən qikip Kəysəriyə-Filippi rayonio꞊a karaxlik kənt-yezilaro꞊a bardi. Yolda
u muhlisliridin:

8:15 «Ehtiyat kilinglar, Pərisiylərning eqitkusi wə Herodning eqitkusidin hezi bolunglar» — «Mat.» 16:1-12nimu kərüng.
8:15 Mat. 16:6; Luka 12:1.
8:17 Mar. 6:52.
8:19 «..kanqə kiqik sewət..» — «sewət» grek tilida «kol sewət».
8:19 Mat. 14:17,20; Mar. 6:38; Luka 9:13; Yuh. 6:9.
8:20 Mat. 15:36,37.
8:21 «Undakta, kandakşigə silər tehi qüxənməysilər?» — Məsihning bu soali muhlisliri yio꞊iwalo꞊an «on ikki (kiqik) sewət» wə «yəttə (qong) sewət» bilən munasiwətliktur.
–Kizik bir ix xuki, Markus əzining Injildiki bayanida Məsihning (ələmdin tirilixtin baxka) jəmiy on tokkuz alahidə məjizisini hatiriləydu. «Koxumqə səz»imizni kərüng.
8:23 Mar. 7:32.
8:25 «U kəzlirini eqiwidi..» — yaki «u bexini kətürüwidi...» yaki «u kəzlirini yoo꞊an aqti...».
8:26 «Yezio꞊imu kirmə, yaki yezidiki heqkimgə bu ixni ukturma» — Məsih nemixka xundak tapilidi? Xübhisizki, Bəyt-Saidadikilər alliqaqan uning kəp məjizilirini kərüp turup tehiqə towa kilmio꞊anidi («Mat.» 11:21ni kərüng).

— Kixilər meni kim dəydu? — dəp soridi.
28 Ular uningoŋa:
— Bəzilər seni Qəmüldürgüqi Yəhya, bəzilər Ilyas pəyoŋəmbər wə yənə bəzilər ilgiriki pəyoŋəmbərlərdin biri dəp ḳaraydikən, — dəp jawab berixti.
29 U ulardin:
— Əmdi silərqu, silər meni kim dəp bilisilər? — dəp soridi.
Petrus jawabən: — Sən Məsiḥdursən, — dedi.
30 U ularoŋa əzi tooŋruluḳ ḥeqkimgə tinmaslikni jiddiy tapilidi.

Əysaning əlüp tirilidioŋanlikini aldin eytixi

Mat. 16:21-28; Luḳa 9:22-27

31 Xuning bilən u Insan'ooŋlining nuroŋun azab-oḳubət tartixi, aḳsaḳallar, bax kaḥinlar wə Təwrat ustazliri təripidin qətkə ḳeḳilixi, əltürülüxi wə üq kündin keyin tirildürülüxi muḳərrər ikənlikini muhlislirioŋa əgitixkə baxlidi. 32 U bu ixni oquḳ-axkara səzləp bərdi. Buning bilən Petrus uni bir qətkə tartip, uni əyibləxkə baxlidi. 33 Lekin u burulup muhlislirioŋa ḳarap, Petrusni əyibləp:
— Arḳamoŋa ət, Xəytan! Sening oylioŋanliring Hudaning ixliri əməs, insanning ixliridur, — dedi.
34 Andin muhlisliri bilən halayiḳnimu qaḳirip mundaḳ dedi:
— Kimdəkim manga əgixixni niyət ḳilsa, əzidin keqip, əzining krestini kətürüp manga əgəxsun!
35 Qünki kimdəkim əz jenini ḳutḳuzay desə, qoḳum uningdin məḥrum bolidu; lekin kimdəkim mən üqün wə hux həwər üqün əz jenidin məḥrum bolsa, uni ḳutḳuzidu. 36 Qünki bir adəm pütkül dunyaoŋa igə bolup, jenidin məḥrum ḳalsa, buning nemə paydisi bolsun?! 37 U nemisini jenioŋa tegixsun?! 38 Qünki kimdəkim zinahor wə gunaḥkar bu dəwr aldida məndin wə mening səzlirimdin nomus ḳilsa, Insan'ooŋlimu atisining xan-xəripi iqidə muḳəddəs pərixtilər bilən billə kəlginidə, uningdin nomus ḳilidu.

8:27 Mat. 16:13; Luḳa 9:18.
8:28 Mat. 14:2.
8:29 «Sən Məsiḥdursən» — «Məsiḥ» degən səz tooŋruluḳ «Təbirlər»imizni kərüng.
8:29 Mat. 16:16; Yuḥ. 6:69.
8:31 «Insan'ooŋlining.... aḳsaḳallar, bax kaḥinlar wə Təwrat ustazliri təripidin qətkə ḳeḳilixi» — xu qaoŋda ikki «bax kaḥin» bar idi — «Annas» wə uning küy'ooŋli «Ḳayafa».
8:31 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 9:31; 10:33; Luḳa 9:22; 18:31; 24:7.
8:32 «Buning bilən Petrus uni bir qətkə tartip, uni əyibləxkə baxlidi» — Petrusning əyiblixi xübḥisizki, əzüng uluoŋ padixaḥ Məsiḥ turup, bexingoŋa muxundaḳ dəḥxətlik ixlarni qüxürməsliking kerək idi, degəndək. «Mat.» 16:22ni kərüng.
8:33 «Arḳamoŋa ət, Xəytan!» — Əysa bu ayəttə «Xəytan» degən bu səzini birinqidin «düxmən» degən mənidə ixlitip, əzining düxmini bolup ḳaloŋan Petruska eytidu. Ikkinqidin, Xəytan əzi Petrus arḳilik Əysaoŋa putlikaxang bolmaḳqi idi.
8:33 2Sam. 19:22.
8:34 «Kimdəkim manga əgixixni niyət ḳilsa, əzidin keqip, əzining krestini kətürüp manga əgəxsun!» — «Mat.» 10:38ni, xundaḳla uningdiki izaḥatnimu kərüng.
8:34 Mat. 10:38; 16:24; Luḳa 9:23; 14:27.
8:35 Mat. 10:39; 16:25; Luḳa 9:24; 17:33; Yuḥ. 12:25.
8:36 «...jenidin məḥrum ḳalsa, buning nemə paydisi bolsun?!» — «jan» muxu yərdə pəḳət ḥayatni əməs, bəlki adəmning salaḥiyiti, roḥiy dunyasini kərsitidu.
8:37 Zəb. 49:6-9
8:38 «zinahor wə gunaḥkar bu dəwr» — «zinahor» bəlkim ḥəm jismaniy ḥəm kəqmə (Hudaoŋa wapasizlik ḳiloŋuqi, degən) mənidimu ixlitilidu. **«Insan'ooŋli»** — Məsiḥ, əlwəttə. «Təbirlər»nimu kərüng.
8:38 Mat. 10:32; Luḳa 9:26; 12:8; 2Tim. 2:12; 1Yuḥ. 2:23.

Əysaning julaliqta kərünüxi

Mat. 17:1-13; Luka 9:28-36

9 [1] Uularoŋa yənə:
— Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, bu yərdə turoŋanlarning arisidin ölümning təmini tetixtin burun jəzmən Hudaning padixahliqining küq-kudrət bilən kəlgənlikini kəridioŋanlar bardur.

Əysaning julaliqta kərünüxi

[2] Wə altə kündin keyin, Əysa Petrus, Yakup wə Yuhannani ayrip elip, egiz bir taoŋka qikti. U yərdə uning siyaki ularning köz aldidila özgirip, [3] kiyimliri yər yüzidiki həqbir akartkuqimu akartalmioŋudək dərijidə parkirap kardək ap'ak boldi. [4] Ularning köz aldida Musa wə Ilyas pəyoŋəmbərlər tuyuksiz kəründi; ular Əysa bilən səzlixiwatkanidi. [5] Petrus bu ixka jawabən Əysaoŋa:
— Ustaz, bu yərdə boloŋinimiz intayin yahxi boldi! Birini sanga, birini Musaoŋa, yənə birini Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli! — dedi. [6] (qünki Petrus nemə deyixini bilməy kaloŋanidi, qünki ular korkunqka qəmüp kətkənidi).
[7] Tuyuksiz bir parqə bulut ularni kapliwaldi wə buluttin: «Bu Mening səyümlük Ooŋlumdur; uningoŋa kulak selinglar!» degən awaz anglandi. [8] Ular lappidə ətrapioŋa karixiwidi, lekin yənə həqkimni kərmidi, öz yenida pəkət Əysanila kərdi.
[9] Ular taoŋdin qüxüwatkanda, Əysa ularoŋa, Insan'ooŋli ölümdin tirildürülmigüqə, kərgənlirini həqkimgə eytmaslikni əmr kilip tapilidi. [10] Ular uning bu səzini kəngligə püküp, «ölümdin tirilix» degənning zadi nemə ikənliki həkkidə özara mulahiziləxti.
[11] Ular uningdin yənə:
— Təwrat ustazliri nemə üqün: «Ilyas pəyoŋəmbər Məsih kelixtin awwal kaytip kelixi kerək» deyixidu? — dəp soraxti.
[12] U ularoŋa jawabən:
— Ilyas pəyoŋəmbər dərwəkə Məsihtin awwal kelidu, andin həmmə ixni ornioŋa kəltüridu; əmdi nemixka mukəddəs yazmilarda Insan'ooŋli kəp azab-okubət qekidu wə horlinidu, dəp pütülgən?

9:1 «Bu yərdə turoŋanlarning arisidin ölümning təmini tetixtin burun jəzmən Hudaning padixahliqining küq-kudrət bilən kəlgənlikini kəridioŋanlar bardur» — bizningqə 9:1-ayəttiki səzning muhim mənisi 9:2-13də təswirləngən karamət ixlarni kərsitidu.
–Baxka alimlar u: (1) Əysa əltürülgəndin keyin muhlislirioŋa kayta kərünüxi bilən; (2) Mukəddəs Rohning kelixi bilən; (3) Məsihning xəripi jamaəttə ayan kilinixi bilən; (4) Əysaning dunyaoŋa kaytip kelixi bilən əməlgə axuruldi, dəp karaydu.
–Yukiriki (1)-, (2)-, (3)-pikir səl orunluk boloŋini bilən, lekin Əysaning «bu yərdə turoŋanlarning **arisidin**... kəridioŋanlar bar» deginidin karioŋanda, **bəzi** rosullar bu ixni kəridu, xunga muhim əməlgə axuruluxi 9:2-13diki «Əysaning julaliqta kərünüxi» degən ixtur, dəp karaymiz.
9:1 Mat. 16:28; Luka 9:27.
9:2 Mat. 17:1; Luka 9:28.
9:5 «Ustaz» — grek tilida (həm ibraniy tilida) «Rabbi» deyilidu. **«birini sanga, birini Musaoŋa, yənə birini Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli!»** — bu səz wə pütün wəkə tooŋruluk yənə «Matta»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
9:7 Kan. 18:19; Yəx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; Luka 3:22; 9:35; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.
9:9 Mat. 17:9; Luka 9:36.
9:11 Mal. 4:5; Mat. 11:14; Luka 1:17.
9:12 «Ilyas pəyoŋəmbər dərwəkə Məsihtin awwal kelidu, andin həmmə ixni ornioŋa kəltüridu» — «Ilyasning awwal kelixi» wə uning «həmmini ornioŋa kəltürüxi»ni kərsətkən bexarət wə baxka təpsilatliri Təwrat, «Mal.» 4:5-6də hatirilinidu. **«əmdi nemixka mukəddəs yazmilarda Insan'ooŋli kəp azab-okubət qekidu wə horlinidu, dəp pütülgən? »** — «nemixka...?» — əgər uluoŋ Ilyas pəyoŋəmbər kelip Məsih üqün yol təyyarlioŋan bolsa, zadi «nemixka» həlk Məsihni kobul kilmaydu? Yəhya pəyoŋəmbər dərwəkə «Ilyas pəyoŋəmbər»ning rohi wə küqidə kəlgini bilən («Luka» 1:17) u əltürülgən wə Məsihmu uningoŋa ohxax əltürülidu (13-ayətnimu kərüng).
9:12 Mal. 4:5; Zəb. 22:6; Yəx. 53:4; Dan. 9:26; Wəh. 11:4-7

[13] Lekin mən silərgə xuni eytayki, Ilyas pəyoɣəmbər dərḥəkiḳət kəldi wə dəl muḳəddəs yazmilarda u ḥəkḳidə pütülgəndək, kixilər uningoɣa nemini halisa xundak ḳildi.

Jin qaplaxḳan balining azad ḳilinixi

Mat. 17:14-20; Luḳa 9:37-43

[14] Ular muhlislarning yenioɣa ḳaytip baroɣinida, zor bir top adəmlərning ularning ətrapioɣa olixiwaloɣanlikini, birnəqqə Təwrat ustazlirining ular bilən munazirə ḳilixiwatḳanlikini kərdi. [15] Uni kərgən pütün halayik intayin ḥəyran boluxti wə yügürüp kelip uning bilən salamlaxti. [16] U ulardin:

— Ular bilən nemə tooɣruluk munazirə ḳilixiwatisilər, — dəp soridi.

[17] Halayiktin birəylən uningoɣa:

— Ustaz, mən ooɣlumni sening aldingoɣa elip kəldim, qünki uningoɣa gaqa ḳiloɣuqi bir roḥ qaplix iwaloɣan. [18] Ḥər ḳetim roḥ uni qirmiwalsa, uni tartixturup yiḳitidu, xuning bilən balining aoɣzi köpüklixip, qixliri kirixip ketidu; ḳaḳxal bolup ḳalidu. Muhlisliringdin jinni ḥəydiwətkəysilər dəp tilidim, birak ular ḳilalmidi, — dedi.

[19] U jawabən: — Əy etiḳadsiz dəwr, silər bilən ḳaqanoɣiqə turay?! Mən silərgə yənə ḳaqanoɣiqə səwr ḳilay? — Balini aldimoɣa elip kelinglar — dedi.

[20] Ular balini uning aldioɣa elip kəldi. Əysani kərüx bilənla roḥ balining pütün bədinini tartixturuwətti. Bala yiḳilip, aoɣzidin köpük qiḳḳan peti yərdə yumilap kətti.

[21] U balining atisidin:

— Bu ix bexioɣa kəlginigə ḳanqə uzun boldi? — dəp soridi.

U: — Kiqikidin tartip xundak, [22] jin uni ḥalak ḳilix üqün köp ḳetim otḳa wə suoɣa taxlidi. Əmdi bir amal ḳilalisang, bizgə iq aoɣritip xapaət ḳiloɣaysən! — dedi.

[23] Əysa uningoɣa: — «Ḳilalisang!» dəysənoɣu! Ixənqtə boloɣan adəmgə ḥəmmə ix mumkindur! — dedi.

[24] Balining atisi dərḥal: — Mən ixinimən; ixənqsizlikimgə mədət ḳiloɣaysən! — dedi yioɣlap nida ḳilip. [25] Əmdi Əysa köpqilikning yügürüxüp kəlgənlikini kərüp, ḥeliḳi napak roḥḳa tənbih berip: — Əy adəmni gas wə gaqa ḳiloɣuqi roḥ! Buyruk ḳilimənki, uningdin qik, ikkinqi kirgüqi bolma! — dedi.

[26] Xu ḥaman jin bir qirḳiridi-də, balini dəḥxətlik tartixturup, uningdin qiḳip kətti. Bala ölüktək yetip ḳaldi, halayikning köpinqisi «U öldi!» deyixti. [27] Lekin Əysa balini ḳolidin tutup yəlidi, bala ornidin turdi.

[28] Əysa əygə kirgəndin keyin, muhlisliri uning bilən yaloɣuz ḳaloɣanda uningdin: — Biz nemə üqün jinni ḥəydiwetəlmiduk? — dəp soraxti.

[29] U ularoɣa: — Bu hil jin dua wə rozidin baxḳa yol bilən qiḳirilmas, — dedi.

9:13 «lekin mən silərgə xuni eytayki, Ilyas pəyoɣəmbər dərḥəkiḳət kəldi wə dəl muḳəddəs yazmilarda u ḥəkḳidə pütülgəndək, kixilər uningoɣa nemini halisa xundak ḳildi» — muxu yərdə Məsiḥ Yəḥya pəyoɣəmbərni yənə Iliyas pəyoɣəmbərgə oḥxitidu.
9:13 Mal. 4:5,6
9:16 «U ulardin: — ... dəp soridi» — «ular» muxu yərdə (1) muhlislirini; (2) halayikning əzlirini (3) Təwrat ustazlirini kərsitixi mumkin. Bizningqə (2) yaki (3) tooɣra boluxi kerək; halayiktin biri muxu soaloɣa jawab beridu. Bəzi kona kəqürmiliridə «ular»ning ornida «Təwrat ustazliri» deyilidu.
9:17 «mən ooɣlumni sening aldingoɣa elip kəldim» — bu kixining «sening aldingoɣa» degini uning Məsiḥ wə muhlislirini «bir adəmdək» dəp ḳaraytti, dəp bildüridu. Bir tərəptin muxu kəzḳarax tooɣridur.
9:17 Mat. 17:14; Luḳa 9:37,38.
9:18 «uni tartixturup yiḳitidu» — yaki «uni yərgə yiḳitiwetidu». **«ḳaḳxal bolup ḳalidu»** — yaki «pütün əzayi ḳetip ḳalidu».
9:20 Mar. 1:26.
9:23 Luḳa 17:6.
9:28 Mat. 17:19.
9:29 «Bu hil jin dua wə rozidin baxḳa yol bilən qiḳirilmas» — bəzi kona kəqürmilərdə «rozidin» degən səz tepilmaydu.

Əysaning ölüp tirilidiƣanliƙini yənə aldin eytixi

Mat. 17:22-23; Luƙa 9:43-45

30 Ular xu yərdin ayrilip, Galiliyədin ətüp ketiwatatti. Birak u buni ḥeqkimning bilixini halimaytti. 31 Qünki u muhlislirioƣa:
— Insan'ooƣli insanlarning ƙolioƣa tapxurulup, ular uni əltüridu. Əltürülüp üq kündin keyin u tirilidu, — degən təlimni beriwatatti. 32 Lekin muhlislar bu səzni qüxənmidi ḥəmdə uningdin soraxƙimu petinalmidi.

Ḥəkikiy uluoƣ kim?

Mat. 18:1-5; Luƙa 9:46-48

33 U KəpərNaḥum xəḥirigə kəldi. Öygə kirgəndə u ulardin:
— Yolda nemə tooƣrisida mulaḥiziləxtinglar? — dəp soridi. 34 Lekin ular xük turdi, qünki ular yolda ƙaysimiz əng uluoƣ dəp bir-biri bilən mulaḥiziləxkənidi.
35 U olturup, on ikkəylənni yenioƣa qaƙirip, ularoƣa:
— Kim birinqi boluxni istigən bolsa, xu ḥəmməylənning əng ahirƙisi wə ḥəmməylənning hizmətkari bolsun, — dedi. 36 Andin u kiqik bir balini otturida turoƣuzdi wə uni ƙuqiƙioƣa elip turup, ularoƣa mundak dedi:
37 — Kim mening namimda muxundak kiqik balini ƙobul ƙilsa, meni ƙobul ƙiloƣan bolidu. Kim meni ƙobul ƙilsa, u meni əməs, bəlki meni əwətküqini ƙobul ƙiloƣan bolidu.

Ƙarxi turmasliƙning əzi ƙollioƣanliƙtur

Luƙa 9:49-50

38 Yuḥanna uningoƣa:
— Ustaz, sening naming bilən jinlarni ḥəydəwatƙan birsini kərduk. Lekin u biz bilən birgə sanga əgəxkənlərdin bolmioƣaqƙa, uni tostuk, — dedi.
39 Lekin Əysa: — Uni tosmanglar. Qünki mening namim bilən bir məjizə yaratƙan birsi arƙidinla mening üstümdin yaman gəp ƙilixi mumkin əməs. 40 Qünki bizgə ƙarxi turmioƣanlar bizni ƙollioƣanlardur. 41 Qünki mən silərgə xuni bərḥək eytip ƙoyayki, Məsiḥkə mənsup boloƣanliƙinglar üqün, mening namimda silərgə ḥətta birər piyalə su bərgən kiximu əz in'amioƣa erixməy ƙalmaydu.

Gunaḥning ezitƙuluƙi

Mat. 18:6-9; Luƙa 17:1-2

42 Lekin manga etiƙad ƙiloƣan bundak kiqiklərdin birini gunaḥƙa putlaxturoƣan ḥərƙandak adəmni, u boynioƣa yooƣan tügmən texi esiloƣan ḥalda dengizoƣa taxliwetilgini əwzəl bolatti.
43 Əgər əmdi ƙolung seni gunaḥƙa putlaxtursa, uni kesip taxliwət. Qünki ikki ƙolung bar ḥalda dozaḥƙa, yəni əqürülməs otƙa kirginingdin kərə, qolak ḥalda ḥayatliƙƙa kirgining əwzəldur.

9:30 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 10:33; Luƙa 9:22; 18:31; 24:7.
9:33 Mat. 18:1; Luƙa 9:46; 22:24.
9:35 Mat. 20:27; Mar. 10:43.
9:36 Mar. 10:16.
9:37 «Kim mening namimda muxundak kiqik balini ƙobul ƙilsa...» — yaki «kim mening namimda muxundak kiqik balini kütsə...».
9:37 Mat. 18:5; Luƙa 9:48; Yuḥ. 13:20.
9:38 Luƙa 9:49.
9:39 1Kor. 12:3.
9:41 Mat. 10:42.
9:42 Mat. 18:6; Luƙa 17:2.
9:43 Ƙan. 13:7; Mat. 5:30; 18:8.

44 Qünki dozahta xularni yəydioŋan ķurt-ķongoŋuzlar əlməydu, yalķunluķ ot əqməydu.
45 Əgər əmdi putung seni gunaḥķa putlaxtursa, uni kesip taxliwət. Qünki ikki putung bar ḥalda dozahķa, yəni əqürülməs otķa taxlanoŋiningdin kərə, tokur ḥalda ḥayatlikķa kirgining əwzəl.
46 Qünki dozahta xularni yəydioŋan ķurt-ķongoŋuzlar əlməydu, yalķunluķ ot əqməydu.
47 Əgər kəzüng seni gunaḥķa putlaxtursa, uni oyup taxliwət. Ikki kəzüng bar ḥalda otluķ dozahķa taxlanoŋiningdin kərə, singar kəzlük bolup Hudaning padixaḥlikioŋa kirgining əwzəl. 48 Qünki dozahta xularni yəydioŋan ķurt-ķongoŋuzlar əlməydu, yalķunluķ ot əqməydu.
49 Ḥəmmə adəm ot bilən tuzlinidu wə ḥərbir ķurbanlik tuz bilən tuzlinidu.
50 Tuz yahxi nərsidur. Ḥalbuki, əgər tuz əz tuzluķini yoķatsa, uningoŋa ķaytidin tuz təmini ķandaķmu kirgüzgili bolidu? Əzünglarda tuz tepilsun wə bir-biringlar bilən inaķlikta ətünglar.

Talaķ tooŋrisidiki təlim

Mat. 19:1-12

10 1 U u yərdin ķozoŋilip, Yəḥudiyə əlkisi tərəpliridin ətüp, Iordan dəryasining u ķetidiki rayonlaroŋimu bardi. Top-top adəmlər yənə uning ətrapioŋa olixiwaloŋanidi. U aditi boyiqə ularoŋa təlim berixkə baxlidi. 2 Bəzi Pərisiylər uning yenioŋa kelip uni ķiltakķa qüxürüx məķsitidə uningdin:
— Bir adəmning ayalini talaķ ķilixi Təwrat ķanunioŋa uyoŋunmu? — dəp soridi.
3 Lekin u jawabən: — Musa pəyoŋəmbər silərgə nemə dəp buyruoŋan? — dedi. 4 Ular: — Musa pəyoŋəmbər kixining ayalini bir parqə talaķ heti yezipla talaķ ķilixioŋa ruhsət ķiloŋan, — deyixti.
5 Əysa ularoŋa:

9:44 «Qünki dozahta xularni yəydioŋan ķurt-ķongoŋuzlar əlməydu, yalķunluķ ot əqməydu» — bəzi kona kəqürmilərdə bu 44- wə 46-ayət tepilmaydu.
9:44 Yəx. 66:24.
9:46 Yəx. 66:24
9:48 Yəx. 66:24
9:49 «Ḥəmmə adəm ot bilən tuzlinidu wə ḥərbir ķurbanlik tuz bilən tuzlinidu» — bu sirlik jümlə qoķum «Law.» 2:13, «Qəl.» 31:23, «Əz.» 43:23, «Yəx.» 34:6 wə 66:20 ḥəmdə yuķiriki 42-48 ayətlər bilən munasiwətliktur. Mənisi bəlkim: — (1) gəx-kəktatlarni tuz bilən uzun saķlioŋili boloŋandək, Məsiḥkə ixənmigənlər dozahning otida «qirimay, saķlinip» mənggü jazalinidu; yaki (2) Məsiḥkə əgəxkənlər muxu dunyada (tuz yarioŋa sepilgəndək) japa-muxəkķət, azab-oķubət qekidu; yaki (3) mənisi ḥər ikki tərəptikidək bolidu — demək, ḥərbir kixi əzining Əysa Məsiḥkə boloŋan munasiwitidə muwapik japa-muxəkķət, azab-oķubət qekidu; etiķadqilar muxu dunyada japa-muxəkķətlər arķilik tawlinip paklinidu, etiķadsizlar dozahta mənggü azab tartidu. Bizningqə 3-mənisi tooŋra kelixi mumkin. Rəbbimiz bu yərdə ḥəm etiķadqilarni ḥəm etiķadsizlarnimu kəzdə tutidu. Bizningqə pəķət etiķadqilar Hudaoŋa atilidioŋan ķurbanlik bolalaydu, xunga ayətning birinqi ķisimda ḥəmmə adəm, ikkinqi ķisimda etiķadqilar («ķurbanlik» süpitidə) kəzdə tutulidu.
9:49 Law. 2:13.
9:50 «Tuz yahxi nərsidur. Ḥalbuki, əgər tuz əz tuzluķini yoķatsa, uningoŋa ķaytidin tuz təmini ķandaķmu kirgüzgili bolidu?» — tuz bolsa (1) təm beridu; (2) qirip ketixtin tosidu; (3) zəhim-yarilarni saķaytidu. Muhlislarning bu dunyaoŋa boloŋan roli buningoŋa ohxap ketixi kerək. **«Əzünglarda tuz tepilsun wə bir-biringlar bilən inaķlikta ətünglar»** — bu sirlik jümlining mənisi üqün «Mat.» 5:13, «Əf.» 4:29, «Kol.» 4:6ni kərüng. Etiķadqilar «tuzluķ» bolsa əzini pak tutidu, lekin buningdin Ḥali qonglik ķilmaydu — bəlki muḥəbbiti, hatirjəmliki wə huxalliķi bilən gunaḥta tutuloŋanlarni Hudaning yolioŋa jəlp ķiloŋuqilardur.
9:50 Mat. 5:13; Luķa 14:34; Rim. 12:18; Ibr. 12:14.
10:1 Mat. 19:1.
10:2 «ķiltakķa qüxürüx məķsitidə» — əslidə Yəḥya pəyoŋəmbər Ḥerod padixaḥķa «talaķ ķilsang bolmaydu» dəp tənbiḥ berip, uning qixioŋa tegip ələtürülgənidi. Xübḥisizki, Pərsiylərning məķsətlirining biri: — Əysamu «talaķ ķilixķa bolmaydu» desə, Ḥerod padixaḥ uni Yəḥyaoŋa ohxax ələtürüwetətti.
10:4 «Musa pəyoŋəmbər kixining ayalini bir parqə talaķ heti yezipla talaķ ķilixioŋa ruhsət ķiloŋan» — muxu əmrning tooŋrisi «Ķan.» 24:1də tepilidu.
–Yənə «ķoyup berix» («talaķ ķilix») tooŋrisidiki bir yəkün üqün «1Kor.»diki «ķoxumqə səz»nimu (7-bab tooŋruluķ) kərüng.
10:4 Ķan. 24:1, 3; Yər. 3:1; Mat. 5:31.

— Tax yürəklikinglardin u silərgə bu əmrni pütkən; [6] lekin Huda aləm apiridə boloƣinida insanlarni «ər wə ayal ķilip yaratti». [7] «Xu səwəbtin ər kixi ata-anisidin ayrilidu, ayali bilən birlixip [8] ikkilisi bir tən bolidu». Xundaķ ikən, ər-ayal əmdi ikki tən əməs, bəlki bir tən bolidu. [9] Xuning üqün, Huda ķoxķanni insan ayrimisun, — dedi.
[10] Ular əygə ķaytip kelip kirgəndə, muhlisliri uningdin bu ḥəķtə soridi. [11] U ularoƣa:
— Ayalini talaķ ķilip, baxķa birini əmrigə aloƣan kixi ayalioƣa gunaḥ ķilip zina ķiloƣan bolidu.
[12] Erini ķoyuwetip, baxķa ərgə təgkən ayalmu zina ķiloƣan bolidu, — dedi.

Əysaning kiqik balilaroƣa bəht tilixi

Mat. 19:13-15; Luķa 18:15-17

[13] Ķolungni təgküzgəysən dəp, kixilər kiqik balilirini uning aldioƣa elip keliwatatti. Birak muhlislar elip kəlgənlərni əyiblidi. [14] Buni kərgən Əysa aqqiklinip, muhlislirioƣa:
Balilar aldimoƣa kəlsun, ularni tosmanglar. Qünki Hudaning padixaḥliķi dəl muxundaķlaroƣa təwədur. [15] Mən silərgə xuni bərḥək eytip ķoyayki, Hudaning padixaḥliķini səbiy balidək ķobul ķilmisa, uningoƣa ḥərgiz kirəlməydu, — dedi. [16] Xuning bilən u balilarni ķuqiķioƣa elip, ularoƣa ķollirini təgküzüp bəht tilidi.

Puldarlar Hudaning padixaḥliķioƣa kirələmdu?

Mat. 19:16-30; Luķa 18:18-30

[17] U yoloƣa qiķķanda, birsi uning aldioƣa yügürüp kelip, uning aldida tizlinip uningdin:
— I yahxi ustaz, mən ķandaķ ķilsam mənggülük ḥayatķa miraslik ķilimən? — dəp soridi.
[18] Lekin Əysa uningoƣa:
— Meni nemixķa yahxi dəysən? Pəķət biridin, yəni Hudadin baxķa ḥeqkim yahxi əməstur.
[19] Sən Təwrattiki «Zina ķilma, ķatillik ķilma, ooƣrilik ķilma, yaloƣan guwaḥlik bərmə, hiyanət ķilma, ata-anangni ḥərmət ķil» degən pərḥiz-pərzlərni bilisən, — dedi.
[20] U adəm jawabən: — Ustaz, bularning ḥəmmisigə kiqikimdin tartip əməl ķilip keliwatimən, — dedi.
[21] Əysaning uningoƣa ķarap muḥəbbiti ķozoƣaldi wə uningoƣa:
— Səndə yənə bir ix kəm. Berip pütün mal-mülkingni setip, pulini yoķsullaroƣa bərgin wə

10:6 Yar. 1:27, 2:24, 5:2; Mat. 19:4.
10:7 Yar. 2:24; 1Kor. 6:16; Əf. 5:31.
10:8 «xu səwəbtin ər kixi ata-anisidin ayrilidu, ayali bilən birlixip ikkilisi bir tən bolidu» — «Yar.» 2:24.
10:8 Yar. 2:24
10:9 1Kor. 7:10.
10:11 Mat. 5:32; 19:9; Luķa 16:18; 1Kor. 7:10.
10:12 «*Ayal* .... erini ķoyuwetip... » — Yəhudiy jəmiyitidə bu intayin az kərülidioƣan əḥwal. Lekin Yəhudiy əməslər arisida daim yüz berətti. Xunga xübḥisizki, Məsiḥning muxu yərdə kəzdə tutķini Yəhudiy əməslərnimu əz iqigə alidu.
–Yənə «ķoyup berix» («talaķ ķilix») tooƣrisidiki bir yəkün üqün «1Kor.»diki «ķoxumqə səz»nimu (7-bab tooƣruluk) kərüng.
10:13 Mat. 19:13; Luķa 18:15.
10:14 «Hudaning padixaḥliķi dəl muxundaķlaroƣa təwədur» — yaki «Hudaning padixaḥliķi dəl muxundaķlardin tərkib tapķandur».
10:14 Mat. 18:3; 19:14; 1Kor. 14:20; 1Pet. 2:2.
10:16 «Xuning bilən u balilarni ķuqiķioƣa elip, ularoƣa ķollirini təgküzüp bəht tilidi» — bu ayəttiki grek tilioƣa ķarioƣanda, mumkinqiliki barki, u bir-birlərə ķuqaķlap, balilaroƣa ayrim-ayrim bəht tilidi.
10:16 Mat. 19:15; Mar. 9:36.
10:17 Mat. 19:16; Luķa 18:18.
10:19 «Zina ķilma, ķatillik ķilma, ooƣrilik ķilma, yaloƣan guwaḥlik bərmə, hiyanət ķilma, ata-anangni ḥərmət ķil» — muxu əmrlər «Mis.» 20:12-16, «Ķan.» 5:16-20 wə 24:14də tepilidu.
10:19 Mis. 20:12-16; 21:12; Ķan. 5:16-20; Ķan. 24:14; Rim. 13:9.

xundaḳ ḳilsang, ərxtə həzinəng bolidu; andin kelip krestni kətürüp manga əgəxkin! — dedi.
22 Lekin muxu səzni anglap, uning qirayi tutulup, ḳayoɳuoɳa qəmüp u yərdin kətti. Qünki uning
mal-dunyasi naḥayiti kəp idi.
23 Andin Əysa qərisigə səpselip ḳarap, muhlislirioɳa:
— Mal-dunyasi kəplərning Hudaning padixaḥliḳioɳa kirixi nemidegən təsliktə bolidu-ḥə!
— dedi.
24 Muhlislar uning səzlirigə intayin ḥəyran boluxti, lekin Əysa ularoɳa yənə jawabən:
— Balilirim, mal-mülükkə tayanoɳanlar üqün Hudaning padixaḥliḳioɳa kirix nemidegən təs-ḥə!
25 Təgining yingnining kəzidin ətüxi bay adəmning Hudaning padixaḥliḳioɳa kirixidin asandur!
— dedi.
26 Ular buni anglap intayin bək ḥəyran boluxup, bir-biridin:
Undaḳta, kim nijatḳa erixələydu? — dəp soraxti. 27 Əysa ularoɳa ḳarap:
— Bu ix insan bilən wujudḳa qiḳixi mumkin əməs, lekin Huda üqün mumkin əməs bolmaydu;
qünki Hudaoɳa nisbətən ḥəmmə ix mumkin bolidu, — dedi.
28 Buning bilən Petrus uningoɳa:
— Mana, biz bolsaḳ, ḥəmmini taxlap sanga əgəxtuḳ!? — degili turdi.
29 Əysa uningoɳa jawabən mundaḳ dedi:
— Mən silərgə bərḥəḳ xuni eytip ḳoyayki, mən üqün wə hux həwər üqün ɵyi, aka-ukiliri, aqa-
singilliri, atisi, anisi, ayali, baliliri yaki yər-zeminliridin waz kəqkənlərning ḥəmmisi 30 bu za-
manda bularning yüz ḥəssisigə, yəni ɵy, aka-uka, aqa-singil, ana, balilar wə yər-zeminlaroɳa
(ziyankəxliklər ḳoxuloɳan ḥalda) muyəssər bolmay ḳalmaydu wə kelidioɳan zamandimu
mənggülük ḥayatḳa erixməy ḳalmaydu. 31 Lekin xu qaoɳda nuroɳun aldida turoɳanlar arḳioɳa
ətidu, nuroɳun arḳida turoɳanlar aldioɳa ətidu.

Əysaning ɵlüp tirilidioɳanliḳini yənə aldin eytixi

Mat. 20:17-19; Luḳa 18:31-34

32 Ular Yerusalemoɳa qiḳidioɳan yolda idi, Əysa ḥəmmining aldida ketiwatatti. Muhlisliri bək
ḥəyran idi ḥəmdə uningoɳa əgəxkənlərmu ḳorḳunq iqidə ketiwatatti. Əysa on ikkəylənni yənə
ɵz yenioɳa tartip, ularoɳa ɵz bexioɳa qüxidioɳanlirini uḳturuxḳa baxlap:
33 — Mana biz ḥazir Yerusalemoɳa qiḳip ketiwatimiz. Insan'ooɳli bax kaḥinlar wə Təwrat
ustazlirioɳa tapxurulidu. Ular uni ɵlümgə məḥkum ḳilidu wə yat əlliklərgə tapxuridu. 34 Ular
bolsa uni məshirə ḳilip, ḳamqilap, uning üstigə tüküridu wə uni ɵltüridu. Lekin üq kündin
keyin u ḳayta tirilidu, — dedi.

10:21 «...Andin kelip krestni kətürüp manga əgəxkin!» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «krest kətürüp» degən səz tepilmaydu.
–«Krest kətürüx» degən uḳum tooɳrisida «Mat.» 10:38diki izaḥat wə baxḳa izaḥatlarni kərüng.
–«Əysaning uningoɳa ḳarap muḥəbbiti ḳozoɳaldi» degən səzigə ḳarioɳanda, mumkinqiliki barki, mənggülük ḥayatni izdigən yax bay yigit dəl Markusning ɵzi idi. Bu yigit Markus bolmisa, «Əysaning muḥəbbiti» tooɳruluḳ ḳandaḳmu həwər tapalaydu?
10:21 Mat. 6:19; Luḳa 12:33; 1Tim. 6:17.
10:23 Pənd. 11:28; Mat. 19:23; Luḳa 18:24.
10:24 «mal-mülükkə tayanoɳanlar üqün Hudaning padixaḥliḳioɳa kirix nemidegən təs-ḥə!» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «mal-mülüklərgə tayanoɳanlar üqün» degən səz tepilmaydu.
10:27 «qünki Hudaoɳa nisbətən ḥəmmə ix mumkin bolidu» — grek tilida: «qünki Huda bilən ḥəmmə ix mumkin bolidu».
10:27 Ayup 42:2; Yər. 32:17; Zək. 8:6; Luḳa 1:37.
10:28 Mat. 4:20; 19:27; Luḳa 5:11; 18:28.
10:31 Mat. 19:30; 20:16; Luḳa 13:30.
10:32 «muhlisliri» —Muxu yərdə grek tilida «ular» bilən bildürülidu. **«Muhlisliri bək ḥəyran idi ḥəmdə uningoɳa əgəxkənlərmu ḳorḳunq iqidə ketiwatatti»** — ularning ḥəyran ḳelix yaki ḳorḳunqta boluxning səwəbi: (1) u adəttikidək ular bilən billə mangmay, bəlkim naməlum səwəbtin aldida yaloɳuz mangatti; (2) u hətər yüz berix mumkinqiliki boloɳan xu xəḥərgə aldirap ketiwatidu.
10:32 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; Luḳa 9:22; 18:31; 24:7.
10:34 «ular bolsa uni məshirə ḳilip, ḳamqilap...» — Rim imperiyəsidə jaza ḳamqiliri birnəqqə tasmilik bolup, ḥərbir

Yaquп bilən Yuһannaning təlipi

Mat. 20:20-28

35 Zəbədiyning ooɳulliri Yaquп bilən Yuһanna uning aldioɳa kelip:
— Ustaz, səndin nemə tilisək orundap bərsəng, dəp ətünimiz, — deyixti.
36 Uularoɳa: — Silərgə nemə қilip beriximni halaysilər? — dedi.
37 — Sən xan-xəripingdə boloɳiningda, birimizni ong yeningda, birimizni sol yeningda olturoɳuzoɳaysən, — deyixti ular.
38 Əysaularoɳa jawabən: — Nemə tələp қiloɳanliқinglarni bilməywatisilər. Mən iqidioɳan қədəһni iqələmsilər? Mən қobul қilidioɳan qəmüldürüxni silərmu қobul қilalamsilər?
39 — Қilalaymiz, — deyixti ular.
Əysa ularoɳa:
— Dərwəқə, mən iqidioɳan қədəһimni silərmu iqisilər wə mən қobul қilidioɳan qəmüldürülüx bilən qəmüldürülisilər. 40 Birақ ong yaki sol yenimda olturuxқa nesip bolux mening ilikimdə əməs; bəlki kimlərgə təyyarlanoɳan bolsa, xularoɳa berilidu, — dedi.
41 Buningdin həwər tapқan қaloɳan on muhlis Yaquп bilən Yuһannadin hapa boluxқa baxlidi.
42 Lekin Əysa ularni yenioɳa qaқirip, mundaқ dedi:
— Silərgə məlumki, yat əllər üstidiki һəkümran dəp һesablanoɳanlar қol astidiki həlқ üstidin buyruқwazliқ қilip һakimiyət yürgüzidu, wə һoқuқdarliri ularni hojayinlarqə idarə қilidu.
43 Birақ silərning aranglarda bundaқ ix bolmaydu; bəlki silərdin kim mərtiwilik boluxni halisa, u silərning hizmitinglarda bolsun; 44 wə kim aranglarda birinqi boluxni istisə, u һəmmə adəmning қuli bolsun. 45 Qünki Insan'ooɳlimu dərwəқə xu yolda kəpqilik mening hizmitimdə bolsun deməy, bəlki kəpqilikning hizmitidə bolay wə jenimni pida қilix bədiligə nuroɳun adəmlərni һərlükkə qiқiray dəp kəldi.

Қarioɳu Bartimayning kəzining saқaytilixi

Mat. 20:29-34; Luқa 18:35-43

46 Ular Yeriho xəһirigə kəldi. Əysa muhlisliri wə zor bir top adəmlər bilən billə Yerihodin qiққan waқitta, Timayning Bartimay isimlik қarioɳu ooɳli yol boyida olturup, tiləmqilik қiliwatatti. 47 U «Nasarətlik Əysa»ning u yərdə ikənlikini anglap:
— I Dawutning ooɳli Əysa, manga rəһim қiloɳaysən! — dəp towlaxқa baxlidi.

---

tasmioɳa қooɳuxun wə ustihan parqiliri baoɳlanoɳan bolidu. Қamqilioɳan waқtida jazalanoɳuqi yalingaqlinip, yərgə tizlandurulup, ikki yenida turoɳanləxkər uni қamqilaytti. Jazalanoɳuqi bəzi waқitlarda һətta muxu қamqilaxtin ələtti.

10:35 Mat. 20:20.

10:38 «Mən iqidioɳan қədəһni iqələmsilər?» — bu ayəttiki «қədəһ» degən səz, Əysaning tartidioɳan azab-oқubiti wə kresttiki ələmini kəzdə tutidu. **«Mən қobul қilidioɳan qəmüldürüxni silərmu қobul қilalamsilər?»** — Məsiһ kərsətkən bu «qəmüldürüx» xübһisizki, əz ələmidur. «Əfəsusluқlaroɳa»diki «қoxumqə səz»imizdə yazoɳan «qəmüldürüx» tooɳuluқ izaһatlirimizni kərüng.

10:38 Mat. 20:22; Luқa 12:49,50.

10:40 Mat. 25:34.

10:41 Mat. 20:24.

10:42 «yat əllər üstidiki һəkümran dəp һesablanoɳanlar қol astidiki həlқ üstidin buyruқwazliқ қilip һakimiyət yürgüzidu, wə һoқuқdarliri ularni hojayinlarqə idarə қilidu» — «yat əllər» muxu səz adəttə Yəһudiy əməslərni kərsitidu. Lekin muxu yərdə etiқadsiz, Hudani tonumaydioɳan dunyadiki əllərni təқitləydu.

10:42 Mat. 20:25; Luқa 22:25.

10:43 1Pet. 5:3.

10:45 «Insan'ooɳlimu... jenimni pida қilix bədiligə nuroɳun adəmlərni һərlükkə qiқiray dəp kəldi» — nemidin «azad қilix»? — gunaһtin azad қilixtur.

10:45 Yuһ. 13:14; əf. 1:7; Fil. 2:7; Kol. 1:14; 1Tim. 2:6; Tit. 2:14.

10:46 «Timayning Bartimay isimlik қarioɳu ooɳli» — «қarioɳu» grek tilida «һeliқi қarioɳu» deyilidu — demək, Bartimay jamaətlər iqidə kəp adəmlərgə tonux idi.

10:46 Mat. 20:29; Luқa 18:35.

10:47 «i Dawutning ooɳli Əysa...!» — Təwrattiki pəyoɳəmbərlərning bexarətlik yazmiliri boyiqə Məsiһ Dawut padixaһning əwladliridin boluxi kerək idi. Xunga «Dawutning ooɳli» Məsiһning yənə bir atilixi idi.

48 Nuroɣun adəmlər uni «Ün qikarma» dəp əyiblidi. Lekin u:
— I Dawutning ooɣli, manga rəḥim kiloɣaysən, — dəp tehimu ünlük towlidi.
49 Əysa toḥtap:
Uni qakiringlar, — dedi. Xuning bilən ular karioɣuni qakirip uningoɣa:
— Yürəklik bol! Ornungdin tur, u seni qakiriwatidu! — deyixti. 50 U adəm qapinini selip taxlap, ornidin dəs turup Əysaning aldioɣa kəldi.
51 Əysa jawabən uningdin:
— Sən meni nemə kil dəysən? — dəp soridi.
Karioɣu:
— I igəm, kayta kəridioɣan bolsam'idi! — dedi.
52 Əysa uningoɣa:
— Yolungoɣa kaytsang bolidu, etikading seni sakaytti, — dewidi, u xuan kərələydioɣan boldi wə yol boyi Əysaoɣa əgixip mangdi.

Əysaning Yerusalemoɣa təntənilik kirixi

Mat. 21:1-11; Luka 19:28-40; Yuḥ. 12:12-19

11 1-2 Ular Yerusalemoɣa yekinlixip, Zəytun teoɣining etikidiki Bəyt-Fagi wə Bəyt-Aniya yezilirioɣa yekin kəlginidə, u ikki muhlisioɣa aldin mangdurup ularoɣa:
— Silər udulunglardiki yezioɣa beringlar. Yezioɣa kiripla, adəm balisi minip bakmioɣan, baoɣlakliк bir təhəyni kərisilər. Uni yexip bu yərgə yetilap kelinglar. 3 Əgər birsi silərdin: «Nemixka bundak kilisilər?» dəp sorap kalsa, «Rəbning buningoɣa ḥajiti qüxti wə u ḥelila uni bu yərgə əwətip beridu» — dənglar, — dəp tapilidi.
4 Ular ketip aqa yol üstidiki əyning dərwazisi sirtida baoɣlakliк turoɣan bir təhəyni kərdi. Ular tanini yəxti. 5 U yərdə turoɣanlardin bəzilər:
— Təhəyni yexip nemə kilisilər? — deyixti. 6 Muhlislar Əysaning buyruoɣinidək jawab bərdi, ḥelikі kixilər ularoɣa yol koydi. 7 Muhlislar təhəyni Əysaning aldioɣa yetilap kelip, üstigə əz yepinqa-qapanlirini taxlidi; u üstigə mindi. 8 Əmdi nuroɣun kixilər yepinqa-qapanlirini yoloɣa payandaz kilip saldi; baxkiliri dərəhlərdin xah-xumbilarni kesip yoloɣa yaydi. 9 Aldida mangoɣan wə kəynidin əgəxkənlər:
«Ḥosanna! Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun! 10 Atimiz Dawutning kelidioɣan padixaḥlikioɣa mubarək bolsun! Ərxiəlada təxəkkür-ḥosannalar okulsun!» — dəp warkirixatti.

10:51 «I igəm, kayta kəridioɣan bolsam'idi!» — «igəm» muxu yərdə grek tilida intayin qongkur ḥərmətni ipadiləydioɣan «Rabboni» degən səz bilən ipadilinidu.
10:52 Mat. 9:22; Mar. 5:34.
11:1-2 «adəm balisining *tehi* minip bakmioɣan bir təhəy» — mundak ulaoɣka hatirjəm minixi adəttə mumkin əməs, əlwəttə.
11:1-2 Mat. 21:1; Luka 19:29.
: Zəb. 24:1
11:3 «u ḥelila uni bu yərgə əwətip beridu» — baxka birhil tərjimisi «u dərḥal silərgə yetilitip koyidu».
11:4 «Ular ketip aqa yol üstidiki əyning dərwazisi sirtida baoɣlakliк turoɣan bir təhəyni kərdi» — adəttə koqilar intayin tar boloɣaqka, mal-qarwilar koqida baoɣlap koyulmaytti. Təhəyning «aqa yol»da baoɣlakliк boluxi Hudaning iradisining ularning uni elip mengixi ooɣrilikqə ix bolmisun degənlikini ispatlaydu.
11:7 2Pad. 9:13; Yuḥ. 12:14.
11:8 «...baxkiliri dərəhlərdin xah-xumbilarni kesip yoloɣa yaydi» — bəzi kona kəqürmilərdə «baxkiliri etizlardin kəskən xah-xumbilarni yoloɣa payandaz kilip saldi» dəp okulidu.
11:9 Zəb. 118:26.
11:10 «Ḥosanna! Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun! Atimiz Dawutning kelidioɣan padixaḥlikioɣa mubarək bolsun! Ərxiəlada təxəkkür-ḥosannalar okulsun!» — bu səzlər «Zəb.» 118:25-26diki bexarəttin elinoɣan. «Ḥosanna» degən səz «Kutkuzoɣaysən, i Pərwərdigar» degən mənidə. Injil dəwrigə kəlgəndə mənisi «Hudaoɣa təxəkkür-mədḥiya»mu bolup kaloɣanidi. «Zəbur» 118-küyidiki izaḥatlarnimu kərüng.
–Okurmənlərning esidə barki, «mubarək» degən səzning «bəht-bərikət kərsun!» yaki «bəht-bərikətlik bolsun!» degən tüp mənisi bar.

11 U Yerusalemoŋa berip ibadəthana ḥoylilirioŋa kirdi; wə ətrapidiki ḥəmmini kəzdin
kəqürgəndin keyin, wakit bir yərgə berip ḳaloŋaqḳa, on ikkəylən bilən billə yənə Bəyt-Aniyaoŋa
qikti.

Mewisiz ənjür dərihining lənətkə ḳelixi

Mat. 21:18-19

12 Ətisi, ular Bəyt-Aniyadin qikḳanda, uning ḳorsiki eqip kətkənidi. 13 Yiraḳtiki yopurmaḳlik
bir tüp ənjür dərihini bayḳap, uningdin birər mewə tapalarmənmikin dəp yenioŋa bardi; lekin
tüwigə kəlgəndə yopurmaḳtin baxḳa ḥeq nərsə tapalmidi. Qünki bu ənjür pixidioŋan pəsil əməs
idi. 14 U dərəhkə səz ḳilip:
— Buningdin keyin mənggü ḥeqkim səndin mewə yemigəy! — dedi. Muhlislirimu buni anglidi.

Əysaning ibadəthanini tərtipkə selixi

Mat. 21:12-17; Luḳa 19:45-48; Yuḥ. 2:13-22

15 Ular Yerusalemoŋa kəldi; u ibadəthana ḥoylilirioŋa kirip, u yərdə elim-setim ḳiliwatḳanlarni
ḥəydəxkə baxlidi wə pul tegixküqilərning xirəlirini, pahtək-kəptər satḳuqilarning orunduḳlirini
ərüwətti; 16 wə ḥeqkimning ḥeqḳandaḳ mal-buyumlarni ibadəthana ḥoyliliridin kətürüp
ətüxigə yol ḳoymidi. 17 U həlḳḳə:
— Muḳəddəs yazmilarda: «Mening əyüm barliḳ əllər üqün dua-tilawəthana dəp atilidu» dəp
pütülgən əməsmu? Lekin silər uni bulangqilarning uwisioŋa aylanduruwəttinglar! — dəp təlim
baxlidi.
18 Bax kahinlar wə Təwrat ustazliri buni anglap, uni yoḳitixning qarisini izdəxkə baxlidi; pütkül
halayiḳ uning təlimigə təəjjuplinip ḳaloŋaqḳa, ular uningdin ḳorḳatti.
19 Kəqḳurun, u muhlisliri bilən xəḥərning sirtioŋa qikip kətti.

Ənjür dərihidin elinidioŋan ibrət

20 Ətisi səḥərdə, ular ənjür dərihining yenidin ətüp ketiwetip, dərəhning yiltizidin ḳurup
kətkənlikini bayḳaxti. 21 Dərəhni ḥalitini esigə kəltürgən Petrus:

11:11 «U Yerusalemoŋa berip ibadəthana ḥoylilirioŋa kirdi» — Yerusalemdiki bu qong ibadəthana tooŋruluḳ «Təbirlər» wə «Ḥaggay»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
11:11 Mat. 21:12,14; Luḳa 19:45; Yuḥ. 2:14.
11:12 Mat. 21:18.
11:13 «Yiraḳtiki yopurmaḳlik bir tüp ənjür dərihini bayḳap, uningdin birər mewə tapalarmənmikin dəp yenioŋa bardi» — Ḳanaan (Pələstin)diki ənjür dərəhliridə yopurmaḳ bolsa, mewimu boluxi kerək.
–Bu ənjür dərihidə kərüngən karamət məjizə roḥiy bir ḥəḳiḳətni sürətləp beridu, əlwəttə.
11:15 «u ibadəthana ḥoylilirioŋa kirip...» — ibadəthana tooŋruluḳ: əyni qaoŋda, Yəhudiylarning nuroŋun ibadəthaniliri (sinagoglar) bolup, bu Yəhudiylarning əng kəp yioŋilip ibadət ḳilidioŋan jayi idi. Hudaning əmri boyiqə, pəḳət Yerusalemdiki bu mərkiziy ibadəthanidila ḳurbanliḳ ḳilsa tooŋra bolatti. **«u yərdə elim-setim ḳiliwatḳanlarni ḥəydəxkə baxlidi wə pul tegixküqilərning xirəlirini, pahtək-kəptər satḳuqilarning orunduḳlirini ərüwətti»** — ibadəthana ḥoylilirida setiloŋan ḥaywan wə uqar-ḳanatlar həlḳning ḳurbanliḳ ḳilixi üqün idi. Ibadəthanioŋa sədiḳə bərgüqilər pulini yərliḳ puloŋa tegixkəndin keyin berixi kerək idi.
11:15 Mal.3:1-5; Mat. 21:12; Luḳa 19:45; Yuḥ. 2:14.
11:17 ««Mening əyüm barliḳ əllər üqün dua-tilawəthana dəp atilidu»... silər uni bulangqilarning uwisioŋa aylanduruwəttinglar!» — «Yəx.» 56:7 wə «Yər.» 7:11ni kərüng. Əysaning «bulangqilarning uwisi» degən səzi ikki bisliḳ bolup, bir tərəptin bax kahinlarning sodigərlərgə ḳurbanliḳlarni setix ḥoḳuḳini setip bərgənlikini kersitidu; ikkinqidin, bu kahinlarning həlḳning Hudaning ḥəḳiḳitini anglax pursitini bulap, uning ornioŋa əzlirining mərtiwisini yuḳiri kətürüdioŋan ḥər türlük ḳaidə-yosunlarni ularning boynioŋa artip ḳoyoŋanliḳini kərsitidu.
11:17 1Pad. 8:29; Yəx. 56:7; Yər. 7:11; Mat. 21:13; Luḳa 19:46.
11:18 Yəx.49:7, Mat.21:46.
11:19 «Kəqḳurun, u muhlisliri bilən xəḥərning sirtioŋa qikip kətti» — grek tilida «Kəqḳurun, ular xəḥərning sirtioŋa qikip kətti». Baxḳa birhil tərjimisi: «Kəqḳurunliri, Əysa bilən muhlisliri xəḥərning sirtioŋa qikip ketətti». Ixlar dərwəḳə ḥər küni xundaḳ bolatti.
11:20 «dərəhning yiltizidin ḳurup kətkən...» — bu karamət məjizə roḥiy bir ḥəḳiḳətni sürətləp beridu, əlwəttə.

— Ustaz, қara, sən қaroɣioɣan ənjür dərihi қurup ketiptu! — dedi.
[22] Əysa ularoɣa jawabən mundaқ dedi:
— Hudaning ixənqidə bolunglar. [23] Mən silərgə xuni bərhəқ eytip қoyayki, kimdəkim bu taoɣқa: Bu yərdin kətürülüp dengizoɣa taxlan!» desə wə xundaқla қəlbidə ḥeq guman қilmay, bəlki eytқinining əməlgə exixioɣa ixənq bar bolsa, u eytқan ix uning üqün əməlgə axidu. [24] Xu səwəbtin mən silərgə xuni eytimənki, dua bilən tiligən ḥərbir nərsə bolsa, xuningoɣa erixtim, dəp ixininglar. Xunda, tiligininglar əməlgə axidu.
[25] Wə ornunglardin turup dua қiloɣininglarda, birərsigə oɣuminglar bolsa, uni kəqürünglar. Xuning bilən ərxtiki Atanglarmu silərning gunaḥliringlarni kəqürüm қilidu. [26] Lekin silər baxқilarni kəqürüm қilmisanglar, ərxtiki Atanglarmu silərning gunaḥliringlarni kəqürüm қilmaydu.

Əysaning ḥoқuқining sürüxtürülüxi

Mat. 21:23-27; Luқa 20:1-8

[27] Ular Yerusalemoɣa қaytidin kirdi. U ibadəthana ḥoylilirida aylinip yürgəndə, bax kaḥinlar, Təwrat ustazliri wə aқsaқallar uning yenioɣa kelip:
[28] — Sən қiliwatқan bu ixlarni қaysi ḥoқuққa tayinip қiliwatisən? Sanga bu ixlarni қilix ḥoқuқini kim bərgən? — dəp soridi.
[29] Əysa ularoɣa jawabən:
— Mənmu silərdin bir soal soray. Silər uningoɣa jawab bərsənglar, mənmu bu ixlarni қaysi ḥoқuққa tayinip қiliwatқanliximni eytip berimən: [30] — Yəḥya yürgüzgən qəmüldürüx bolsa, ərxtinmu, yaki insanlardinmu? Manga jawab bərsənglarqu!
[31] Ular əzara mulaḥizə қilixip:
— Əgər «Ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undaқta, silər nemə üqün Yəḥyaoɣa ixənmidinglar?» dəydu.
[32] Əgər: «Insanlardin kəlgən» desək,... bolmaydu! — deyixti (qünki barliқ həlқ Yəḥyani pəyoɣəmbər dəp қarioɣaqқa, ular həlқtin қorқatti).
[33] Buning bilən, ular Əysaoɣa:
— Bilməymiz, — dəp jawab berixti.
— Undaқta, mənmu bu ixlarni қaysi ḥoқuққa tayinip қiliwatқanliximni eytmaymən, — dedi u ularoɣa.

11:21 «Ustaz» — grek tilida «Rabbi».
11:22 «Hudaning ixənqidə bolunglar» — grek tilida «Hudaning ixənqigə igə bolunglar».
11:23 Mat. 17:20; 21:21; Luқa 17:6.
11:24 Yər. 29:12; Mat. 7:7; Luқa 11:9; Yuḥ. 14:13; 15:7; 16:24; Yaқ. 1:5, 6; 1Yuḥ. 3:22; 5:14.
11:25 Mat. 6:14; Kol. 3:13.
11:26 «Lekin silər baxқilarni kəqürüm қilmisanglar, ərxtiki Atanglarmu silərning gunaḥliringlarni kəqürüm қilmaydu» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu -26-ayət tepilmaydu. Nemila bolmisun, bu ayət ḥəқiқəttur. «Mat.» 6:15ni kərüng.
11:26 Mat. 18:35.
11:27 Mat. 21:23; Luқa 20:1.
11:28 Mis. 2:14; Ros. 4:7; 7:27.
11:31 «Ular əzara mulaḥizə қilixip: — Əgər «Ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undaқta, silər nemə üqün Yəḥyaoɣa ixənmidinglar?» dəydu» — muxu diniy ərbablarning ḥəmmisi əslidə Yəḥya pəyoɣəmbərning yətküzgən həwirigə jawabən: «Bizgə towa қilix kerək əməs» degən wə Yəḥya «mening kəynimdə kelidioɣan» dəp kərsətkən Məsiḥning kelixigə ixənməy, uning qəmüldürüxini rət қiloɣanidi, əlwəttə.
11:32 Mat. 14:5; Mar. 6:20.

Rəzil ijarikəxlər ḥəkḳidiki təmsil

Mat. 21:33-46; Luḳa 20:9-19

12 [1] Andin, u ularoŋa təmsillər bilən səzləxkə baxlidi:
— Bir kixi bir üzümzarlik bərpa kilip, ətrapini qitlaptu; u bir xarab kəlqiki ḳeziptu wə bir kəzət munarini yasaptu. Andin u üzümzarlikni baoŋwənlərgə ijarigə berip, əzi yaḳa yurtḳa ketiptu. [2] Üzüm pəsli kəlgəndə, baoŋwənlərdin üzümzarlikṭiki mewilərdin tegixlikini əkelix üqün bir ḳulini ularning yenioŋa əwətiptu.
[3] Lekin ular uni tutuwelip dumbalap, ḳuruḳ ḳol ḳayturuptu. [4] Hojayin yənə bir ḳulni ularning yenioŋa əwətiptu. Uni bolsa ular qalma-kesək kilip, bax-kəzini yerip, ḥaḳarətləp ḳayturuptu. [5] Hojayin yənə birsini əwətiptu. Lekin uni ular əltürüptu. U yənə tola ḳullarni əwətiptu, lekin ular bəzilirini dumbalap, bəzilirini əltürüptu. [6] Hojayinning yenida pəḳət uning səyümlük bir ooŋlila ḳaloŋaqḳa, ular ooŋlumnioŋu ḥərmət kilar dəp, u uni əng ahiri bolup baoŋwənlərning yenioŋa əwətiptu. [7] Lekin xu baoŋwənlər əzara: «Bu bolsa mirashor; kelinglar, uni əltürüwetəyli, xuning bilən mirasi bizningki bolidu!» deyixiptu. [8] Xunga ular uni tutup əltürüp, üzümzarlikning sirtioŋa taxliwetiptu. [9] Əmdi üzümzarlikning hojayini ḳandaḳ ḳilidu? U əzi kelip baoŋwənlərni əltüridu wə üzümzarlikni baxḳilaroŋa beridu. [10] Əmdi silər muḳəddəs yazmilardin munu ayətni oḳup baḳmioŋanmusilər? —
«Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,
Burjək texi bolup tikləndi.
[11] Bu ix Pərwərdigardindur,
Kəzimiz aldida karamət bir ixtur»

[12] Ular uning bu təmsilni əzlirigə ḳaritip eytḳanlikini qüxəndi; xunga ular uni tutux yolini izdəxti; ḥalbuki, halayiḳtin ḳorḳuxup, uni taxlap ketip ḳaldi.

«Ḳəysərgə baj tapxuramduḳ?» degən ḳiltaḳ

Mat. 22:15-22; Luḳa 20:20-26

[13] Xuningdin keyin, ular birnəqqə Pərisiy wə Ḥerodning tərəpdarlirini uni əz səzi bilən ḳiltaḳḳa qüxürüx məḳsitidə uning aldioŋa əwətti. [14] Ular kelip uningoŋa: — Ustaz, silini səmimiy adəm, adəmlərgə ḳət'iy yüz-hatirə ḳilmaydu, ḥeqkimgə yan basmaydu, bəlki kixilərgə Hudaning yolini sadiḳlik bilən əgitip keliwatidu, dəp bilimiz. Siliqə, Rim imperatori Ḳəysərgə baj-selik tapxurux Təwrat ḳanunioŋa uyoŋunmu-yoḳ? [15] Zadi baj tapxuramduḳ-tapxurmamduḳ? — deyixti.

12:1 Zəb. 80:8-9; Yəx. 5:1; Yər. 2:21; 12:10; Mat. 21:33; Luḳa 20:9.
12:7 Yar. 37:18; Zəb. 2:8; Mat. 26:3; Yuḥ. 11:53
12:10 «Tamqilar taxliwətkən tax bolsa, burjək texi bolup tikləndi» — «burjək texi» bolsa ḥərḳandaḳ imarətning ulidiki əng muḥim uyultax bolup, ul selinoŋanda birinqi bolup ḳoyulidioŋan taxtur. Yəḥudiy kattiwaxlar «roḥiy ḥayat»ning burjək texi boloŋan Məsiḥni taxlixiwətməkqi idi, wə dərwəkə taxliwətti.
12:10 Zəb. 118:22-23; Yəx. 28:16; Mat. 21:42; Luḳa 20:17; Ros. 4:11; Rim. 9:33; 1Pet. 2:6.
12:11 «... Bu ix Pərwərdigardindur, kəzimiz aldida karamət bir ixtur» — toluḳ bexarət (10-11) «Zəb.» 118:22-23də tepilidu.
12:11 Zəb. 118:22,23
12:13 «Ḥerod *padixaḥ*ning tərəpdarliri» — Ḥerod padixaḥ Rim imperiyəsi təripidin təyinlənгən bolup, u Yəḥudiy bolmioŋaqḳa Yəḥudiylarning kəpinqisi uningoŋa intayin əq idi. Xundaḳ boloŋini bilən əz mənpəitini kəzləydioŋan, uni ḳollaydioŋan «Ḥerod tərəpdarliri» bar idi.
–«Ḥerodlar» tooŋruluḳ «Matta»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
12:13 Mat. 22:15; Luḳa 20:20.
12:14 «Ḳəysərgə baj-selik tapxurux...» — Rimning ḥərbir imperatorioŋa «Ḳəysər» degən nam-unwan beriləttti; məsilən Ḳəysər Awoŋustus, Ḳəysər Yulius, Ḳəysər Tiberius ḳatarliḳlar. **«Ḳəysərgə baj-selik tapxurux Təwrat ḳanunioŋa uyoŋunmu-yoḳ?»** — əyni waḳitta, Yəḥudiylar rimliḳlarning zulmi astida yaxawatḳanidi. Əgər Əysa: «Rim imperatorioŋa baj tapxurux tooŋra» desə, bu gəptin azadlikni istigən Yəḥudiylar uni «Mana taza bir yalaḳqi, hain ikən» dəp tillixatti. «Baj tapxurmaslik kerək» degən bolsa, u Rim imperiyəsigə ḳarxi qikḳan bolatti; andin ular uni Rim waliyisioŋa ərz kiloŋan bolatti. Ular muxundaḳ soallarni sorax arkilik Əysani gepidin tutuwelip, rimliḳlarning ḳolioŋa tapxurup, uningoŋa ziyankəxlik kilmakqi boluxḳan.

Lekin u ularning sahtipəzlikini bilip ularoɣa:
— Nemixkə meni sinimakqisilər? Manga bir «dinar» pulni əkelinglar, mən kərüp bakay, — dedi.
16 Ular pulni elip kəldi, u ulardin:
— Buning üstidiki sürət wə nam-isim kimning? — dəp soridi.
— Kəysərning, — deyixti ular.
17 Əysa ularoɣa jawabən: — Undak bolsa, Kəysərning ħəkkini Kəysərgə, Hudaning ħəkkini Hudaoɣa tapxurunglar, — dedi. Xuning bilən ular uningoɣa intayin ħəyran kelixti.

Tirilixkə munasiwətlik məsilə

Mat. 22:23-33; Luka 20:27-40

18 Andin «Ɵlgənlər tirilməydu» dəydioɣan Sadukiylar uning aldioɣa kelip kistap soal koydi:
19 — Ustaz, Musa pəyoɣəmbər Təwratta bizgə: «Bir kixi ɵlüp ketip, ayali tul kelip, pərzənt kərmigən bolsa, uning aka yaki inisi tul kaloɣan yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil kalduruxi lazim» dəp yazoɣan. 20 Burun yəttə aka-uka bar idi. Qongi ɵylinip pərzənt kaldurmayla ɵldi.
21 Ikkinqi kerindixi yənggisini əmrigə elip, umu pərzənt kərməy ɵldi. Üqinqisining əhwalimu uningkigə ohxax boldi. 22 Xu tərikidə yəttisi ohxaxla uni elip pərzənt kərməy kətti. Ahirda, u ayalmu aləmdin ətti. 23 Əmdi tirilix künidə ular tirilgəndə, bu ayal kaysisining ayali bolidu? Qünki yəttisining ħəmmisi uni hotunlukka aloɣan-də! — deyixti.
24 Əysa ularoɣa mundak jawab bərdi:
— Silər nə mukəddəs yazmilarni nə Hudaning kudritini bilmigənlikinglar səwəbidin muxundak azoɣan əməsmusilər? 25 Qünki ɵlümdin tirilgəndə insanlar ɵylənməydu, ərgə təgməydu, bəlki ərxtiki pərixtilərgə ohxax bolidu.
26 Əmdi ɵlgənlərning tirilixi məsilisi ħəkkidə Təwratta, yəni Musaoɣa qüxürülgən kitabtiki «tikənlik» wəkəsidə, Hudaning uningoɣa kandak eytkinini, yəni: «Mən Ibraħimning Hudasi, Isħakning Hudasi wə Yakupning Hudasidurmən!» deginini okumidinglarmu? 27 U ɵlüklərning Hudasi əməs, bəlki tiriklərning Hudasidur! Xunga silər kattik ezip kətkənsilər!

Əng muħim əmr

Mat. 22:34-40; Luka 10:25-28

28 Ularoɣa yekin kəlgən, munaziriləxkənlirini anglioɣan wə Əysaning ularoɣa yahxi jawab bərgənlikini kərgən bir Təwrat ustazi uningdin:
— Pütün əmrlərning iqidə əng muħimi kaysi? — dəp soridi.
29 Əysa mundak jawab bərdi:

12:15 «Manga bir «dinar» pulni əkelinglar, mən kərüp bakay» — «dinar» yaki «dinarius» degən Rim imperiyəsidiki birhil pul birliki bolup, üstigə Kəysərning süriti besiloɣanidi, əlwəttə. Bir «dinarius» təħminən bir adəmning künlük ħəkki bolatti («Mat.» 20:2ni kərüng).
12:16 Mat. 17:25; Rim. 13:7; Yar. 1:26
12:17 «Kəysərning ħəkkini Kəysərgə, Hudaning ħəkkini Hudaoɣa tapxurunglar» — demək, «Kəysərgə Kəysərning ħəkki (uning süriti qüxürülgən nərsə)ni tapxurunglar» — Kəysərgə baj tələx kerək. Əmma kandak nərsə üstidə «Hudaning süriti» bar? Insan əzi «Hudaning süriti» bolup, biz pütünimizni Hudaoɣa tapxuriximiz kerəktur («Yar.» 1:26-27ni kərüng).
12:17 Mat. 17:25; 22:21; Rim. 13:7.
12:18 «Sadukiylar» — bu məzħəpdikilər tooɣruluk «Mat.» 16:1diki izaħatni wə «Təbirlər»ni kərüng.
12:18 Mat. 22:23; Luka 20:27; Ros. 23:8.
12:19 «Bir kixi ɵlüp ketip...» — grek tilida «birsning akisi yaki ukisi ɵlsə,...». **«uning aka yaki inisi tul kaloɣan yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil kalduruxi lazim»** — «Kan.» 25:5.
12:19 Yar. 38:8; Kan. 25:5, 6.
12:25 Mat. 22:30; 1Yuh. 3:2.
12:26 «Mən Ibraħimning Hudasi, Isħakning Hudasi wə Yakupning Hudasidurmən!» — «Mis.» 3:6.
12:26 Mis. 3:6,15; Mat. 22:31,32; Ros. 7:32; Ibr. 11:16.
12:27 «U ɵlüklərning Hudasi əməs, bəlki tiriklərning Hudasidur!» — Əysaning bu səzi tooɣruluk «Matta»diki «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
12:28 Mat. 22:34; Luka 10:25.

— Əng muḥim əmr xuki, «Anglioɣin, əy Israil! Pərwərdigar Hudayimiz boloɣan Rəb birdur.
30 Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing, pütün jening, pütün zeḥning wə pütün küqüng bilən səygin». Mana bu əng muḥim əmr. 31 Uningoɣa ohxaydioɣan ikkinqi əmr bolsa: — «Ḳoxnangni
əzüngni səygəndək səy». Heqḳandaḳ əmr bulardin üstün turmaydu.
32 Təwrat ustazi uningoɣa: — Tooɣra eyttingiz, ustaz, ḥəḳiḳət boyiqə səzlidingiz; qünki U bir-
dur, Uningdin baxḳisi yoḳtur; 33 insanning Uni pütün ḳəlbi, pütün əḳli, pütün jeni wə pütün
küqi bilən səyüxi ḥəm ḳoxnisinimu əzini səygəndək səyüxi barliḳ kəydürmə ḳurbanliḳlar ḥəm
baxḳa ḳurbanliḳ-ḥədiyələrdinmu artuḳtur.
34 Əysa uning aḳilanilik bilən jawab bərginini kərüp:
— Sən Hudaning padixaḥliḳidin yiraḳ əməssən, — dedi.
Xuningdin keyin, ḥeqkim uningdin soal soraxḳa petinalmidi.

Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ — Dawutning ooɣli ḥəm Rəbbi

Mat. 22:41-46; Luḳa 20:41-44

35 Ibadəthana ḥoylilirida təlim bərgəndə, Əysa bularoɣa jawabən mundaḳ soalni otturioɣa ḳoydi:
Təwrat ustazlirining Məsiḥni «Dawutning ooɣli» deginini ḳandaḳ qüxinisilər? 36 Qünki Dawut
əzi Muḳəddəs Roḥta mundaḳ degənoɣu: —
«Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: —
«Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳiloɣuqə,
Mening ong yenimda olturoɣin!».
37 Dawut Məsiḥni xundaḳ «Rəbbim» dəp atioɣan tursa, əmdi Məsiḥ ḳandaḳmu Dawutning ooɣli
bolidu?
U yərdiki top-top həlḳ uning səzini hursənlik bilən anglaytti.

Əysaning Təwrat ustazlirini əyiblixi

Mat. 23:1-36; Luḳa 20:45-47

38 Uularoɣa təlim bərginidə mundaḳ dedi:
— Təwrat ustazliridin ḥoxyar bolunglar. Ular uzun tonlarni kiyiwaloɣan ḥalda kerilip yürüxkə,
bazarlarda kixilərning ularoɣa boloɣan uzun salamlirioɣa, 39 sinagoglarda aldinḳi orunlar-
da, ziyapətlərdə tərdə olturuxḳa amraḳ kelidu. 40 Ular tul ayallarning barliḳ əy-besatlirini
yəwalidu wə kəz-kəz ḳilip yaloɣandin uzundin-uzun dualar ḳilidu. Ularning tartidioɣan jazasi
tehimu eoɣir bolidu!

12:29 Ḳan. 4:35; 6:4-5; 10:12; Luḳa 10:27.
12:31 Law. 19:18; Mat. 22:39; Rim. 13:9; Gal. 5:14; Yaḳ. 2:8.
12:32 «Qünki u birdur, uningdin baxḳisi yoḳtur» — «U» Hudani kərsitidu, əlwəttə.
12:34 Ḳan. 4:35; 6:4-5; Yəx. 45:21
12:35 «bularoɣa jawabən mundaḳ soalni otturioɣa ḳoydi» — grek tilida «mundaḳ jawab bərdi: —». **«Dawutning ooɣli»** — muxu yərdə «Dawutning əwladi»ni kərsitidu, əlwəttə.
12:35 Mat. 22:41; Luḳa 20:41.
12:36 «Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: — «Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳiloɣuqə, mening ong yenimda olturoɣin!» — Zəb.» 110:1.
12:36 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Ibr. 1:13; 10:13.
12:37 «Dawut Məsiḥni xundaḳ «Rəbbim» dəp atioɣan tursa, əmdi *Məsiḥ* ḳandaḳmu Dawutning ooɣli bolidu?» — demək, Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ padixaḥ Dawutning əwladi bolsimu, lekin padixaḥ Dawut Məsiḥni «Rəbbim» degən yərdə Məsiḥ Dawuttin uluɣ bolidu, ḥəm tuoɣuluxtin burunla «Rəb» süpitidə idi.
12:38 «Təwrat ustazliri... bazarlarda kixilərning ularoɣa boloɣan uzun salamlirioɣa... *amraḳ kelidu*» — «uzun» degən səz grekqə tekisttə yoḳ; tarih tətḳiḳatlirioɣa asasən ularoɣa ḳiloɣan «salamlar»ni intayin uzun wə murəkkəp dəp bilimiz.
12:38 Mat. 23:5, 6; Luḳa 11:43; 20:46.
12:40 Mat. 23:14; Luḳa 20:47; 2Tim. 3:6; Tit. 1:11.

Tul ayalning ianisi

Luka 21:1-4

41 U ibadəthanidiki sədikə sandukining udulida olturup, uningoɣa pullirini taxlawatkan halayikka karap turatti. Nuroɣun baylar uningoɣa heli kəp pul taxlaxti.. 42 Namrat bir tul ayalmu kelip, tiyinning təttin biri kimmitidiki ikki ləptonni taxlidi..

43 U muhlislirini yenioɣa qakirip, ularoɣa mundak dedi:
— Mən silərgə bərhək xuni eytip koyayki, bu namrat tul ayalning ianə sandukioɣa taxlioɣini baxkilarning həmmisining taxlioɣanliridin kəptur.. 44 Qünki baxkilar əzlirining exip taxkanliridin sədikə kildi; lekin bu ayal namrat turupmu, əzining bar-yokini — tirikqilik kilidioɣinining həmmisini sədikə kilip taxlidi.

Ibadəthanining wəyran kilinixidin bexarət; ahirki zamanlardiki alamətlər

Mat. 24:1-44; Luka 21:5-33

13 1 U ibadəthanidin qikiwatkanda, muhlisliridin biri uningoɣa:
— Ustaz, kara, bu nemidegən həywətlik taxlar wə imarətlər-hə! — dedi..
2 Əysa uningoɣa jawabən:
— Sən bu həywətlik imarətlərni kərdüngmu? Bir tal taxmu tax üstidə kalmaydu, həmmisi kaldurulmay gumran kilinidu, — dedi..
3 U Zəytun teoɣida, yəni ibadəthanining udulida olturoɣanda, Petrus, Yakup, Yuhanna wə Andriyaslar uningdin astioɣina:.
4 — Bizgə eytkinqu, bu ixlar kaqan yüz beridu? Bu barlik wəkələrning yüz beridioɣanlikini kərsitidioɣan nemə alamət bolidu? — dəp soraxti..
5 Əysa ularoɣa jawabən səz baxlap mundak dedi:
— Hezi bolunglarki, heqkim silərni azdurup kətmisun.. 6 Qünki nuroɣun kixilər mening namimda kelip: «Mana əzüm xudurmən!» dəp, kəp adəmlərni azduridu.. 7 Silər urux həwərliri wə urux xəpilirini anglioɣininglarda, bulardin alakzadə bolup kətmənglar; qünki bu ixlarning yüz berixi mukərrər. Lekin bu zaman ahiri yetip kəlgənliki əməs. 8 Qünki bir millət yənə bir millət bilən uruxka qikidu, bir padixahlik yənə bir padixahlik bilən uruxka qikidu. Jay-jaylarda yər təwrəxlər yüz beridu, aqarqilikilar wə kalaymikanqilikilar bolidu. Mana bu ixlarning yüz berixi «tuoɣutning toloɣikining baxlinixi» bolidu, halas..
9 Silər bolsanglar, əzünglaroɣa pəhəs bolunglar; qünki kixilər silərni tutkun kilip sot

12:41 «sədikə sanduki» — grek tilida bu səz adəttə «həzinə»ni kərsitidu. Lekin muxu yərdə ibadəthanidiki həzinə üqün sədikilər yioɣilidioɣan jay, bəlkim qong bir sanduknı kərsətsə kerək.
12:41 2Pad. 12:10; Luka 21:1.
12:42 «ikki ləpton» — «ləpton» degən bu pul «denarius»ning 1/128i bolup, bir ixləmqining «altə minut»luk həkkigə tooɣra kelətti.
12:43 2Kor. 8:12.
13:1 Mat. 24:1; Luka 21:5.
13:2 1Pad. 9:7, 8; Mik. 3:12; Luka 19:44.
13:3 Mat. 24:3; Luka 21:7.
13:4 Ros. 1:6.
13:5 Yər. 29:8; Əf. 5:6; 2Tes. 2:2, 3; 1Yuh. 4:1.
13:6 «Mana əzüm xudurmən» — «Mana əzüm Məsihdurmən» degən mənini bildüridu.
13:6 Yər. 14:14; 23:21.
13:8 «bir millət yənə bir millət bilən uruxka qikidu, bir padixahlik yənə bir padixahlik bilən uruxka qikidu» — ibraniy tilida (xundakla grek tilida) bu ibarə dunya boyiqə kengəygən uruxlarni kərsitixi mumkin («Yəx.» 19:2, «2Tar.» 15:3-6də bu turaklik ibarə tooɣruluk misallar bar. **«Mana bu ixlarning yüz berixi «tuoɣutning toloɣikining baxlinixi» bolidu, halas»** — Əysa Məsih kaysi ixning «tuoɣulidu»oɣanlikini biwasitə deməydu. Təwəndiki səzlirigə karioɣanda, buni yengi dəwrning tuoɣuluxi dəp karaymiz.
13:8 Yəx. 19:2.

məḩkimilirigə tapxurup beridu, sinagoglarda ḳamqilinisilər. Silər mening səwəbimdin əmirlər wə padixaḩlar aldioŋa elip berilip, ular üqün bir guwaḩliḳ bolsun dəp soraḳḳa tartilisilər.
10 Lekin bulardin awwal hux həwər pütkül əllərgə jakarlinixi kerək.
11 Əmdi ular silərni apirip soraḳḳa tapxuroŋanda, nemə deyix ḩəḳḳidə nə əndixə nə mulaḩizə ḳilmanglar, bəlki xu waḳit-saitidə silərgə ḳaysi gəp berilsə, xuni eytinglar; qünki səzligüqi silər əməs, Muḳəddəs Roḩtur .
12 Ḳerindax ḳerindixioŋa, ata balisioŋa hainliḳ ḳilip ölümgə tutup beridu. Balilarmu ata-anisi bilən zitlixip, ularni ölümgə məḩkum ḳilduridu.
13 Xundaḳla silər mening namim tüpəylidin ḩəmmə adəmning nəpritigə uqraysilər, lekin ahiroŋiqə bərdaxliḳ bərgənlər ḳutḳuzulidu.

Yerusalemda wəyran ḳiloŋuqi «yirginqlik nomussizliḳ» pəyda bolidu; «dəḩxətlik azab-oḳubət»

14 «Wəyran ḳiloŋuqi yirginqlik nomussizliḳ»ning əzi turuxḳa tegixlik bolmioŋan yərdə turoŋinini kərgininglarda, (kitabhan bu səzning mənisini qüxəngəy) Yəḩudiyə əlkisidə turuwatḳanlar taoŋlaroŋa ḳaqsun.
15 Əgzidə turoŋan kixi əyigə qüxməy yaki əyidiki birər nemini aloŋili iqigə kirməy ḳaqsun.
16 Etizlarda turuwatḳan kixi bolsa qapinini aloŋili əyigə yanmisun.
17 U künlərdə ḩamilidar ayallar wə bala emitiwatḳanlarning ḩalioŋa way!
18 Ḳaqidioŋan waḳtinglarning ḳixḳa tooŋra kelip ḳalmasliḳi üqün dua ḳilinglar.
19 Qünki u qaoŋda Huda yaratḳan dunyaning apiridə ḳilinoŋandin buyan muxu qaoŋḳiqə kərülüp baḳmioŋan ḩəm kəlgüsidimu kərülməydioŋan zor azab-oḳubət bolidu.
20 Əgər Pərwərdigar u künlərni azayt-misa, ḩeqḳandaḳ ət igisi ḳutulalmaydu. Lekin U Өz tallioŋanliri üqün u künlərni azaytidu.
21 Əgər u qaoŋda birsi silərgə: «Ḳaranglar, bu yərdə Məsiḩ bar!» yaki «Ḳaranglar, u ənə u yərdə!» desə, ixənmənglar.
22 Qünki sahta məsiḩlər wə sahta pəyoŋəmbərlər məydanoŋa qiḳidu, məjizilik alamətlər wə karamətlərni kərsitidu; xuning bilən əgər mumkin bolidioŋan bolsa, ular ḩətta Huda tallioŋanlarni ḩəm azduridu.
23 Xuning üqün, silər ḩoxyar bolunglar. Mana, mən bu ixlarning ḩəmmisini silərgə aldin'ala ukturup ḳoydum.

13:9 «sot məḩkimiliri» — grek tilida «sanḩedrinlar». Yəḩudiylarning məḩkimilirini wə bəlkim baxḳa ḩərhil soraḳḩanilarni kərsitidu.
13:9 Mat. 10:17; 24:9; Luḳa 21:12; Yuḩ. 15:19; 16:2; Wəḩ. 2:10.
13:10 «bulardin awwal hux həwər pütkül əllərgə jakarlinixi kerək» — «awwal» degən səzgə ḳarioŋanda, hux həwərning ḩər jayoŋa jakarlinixi zamanning ahiridin awwal, xundaḳla bəlkim 9-ayəttə eytiloŋan naḩayiti eoŋir ziyankəxliktin awwal boluxi mumkin («Mat.» 24:14ni kərüng).
13:11 Mat. 10:19; Luḳa 12:11; 21:4.
13:12 Əz. 38:21; Mik. 7:6.
13:13 Mat. 10:22; 24:13; Luḳa 21:19; Wəḩ. 2:7,10.
13:14 «Wəyran ḳiloŋuqi yirginqlik nomussizliḳ» — buning tooŋrisida Təwrat «Dan.» 9:24-27ni wə u tooŋruluḳ izaḩatlarni kərüng.
13:14 Dan. 9:27; Mat. 24:15; Luḳa 21:20,21; 2Tes. 2:4
13:17 «u künlərdə ḩamilidar ayallar wə bala emitiwatḳanlarning ḩalioŋa way!» — undaḳ kixilərgə ḳeqix əpsiz bolidu, əlwəttə.
13:18 «Ḳaqidioŋan waḳtinglarning ḳixḳa tooŋra kelip ḳalmasliḳi üqün dua ḳilinglar» — Yəḩudiy diniy ərbablarning Təwrat ḳanunioŋa boloŋan qüxənqisigə asasən, Yəḩudiylar adəttə xabat (dəm elix) künidə xəḩər dərwazisi wə dukanlarni taḳixi kerək. Bu küni səpər ḳilix mən'i ḳilinoŋan boloŋaqḳa, Pələstində turoŋanlaroŋa nisbətən yeməklik setiwelix wə baxḳa yərlərgə ḳeqix intayin ḳolaysiz bolidu.
–«Ḳix»ta Yəḩudiyədə dərya-wadilarda su pat-pat texip turoŋaqḳa, ḳixtimu ḳeqix intayin təs bolidu.
13:19 Mat. 24:21
13:20 «U Өz tallioŋanlar üqün» — grek tilida «U tallioŋan tallioŋanliri üqün» degənlik bilən ipadilinidu — Huda Өzining tallioŋanlirioŋa baoŋlioŋan muḩəbbitini alaḩidə təkitləydu.
13:21 ««Ḳaranglar, bu yərdə Məsiḩ bar!» yaki «ḳaranglar, u ənə u yərdə!» desə, ixənmənglar» — «u» — Məsiḩni kərsitidu.
13:21 Mat. 24:23; Luḳa 21:8.
13:22 Ḳan. 13:2; 2Tes. 2:11.

Insan'ooɣlining kelixi

[24] Əmdi xu künlərdə, xu azab-oḳubət ətüp kətkən ḥaman, ḳuyax ḳariyidu, ay yoruḳluḳini bərm
əydu,
[25] yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu.
[26] Andin kixilər
Insan'ooɣlining uluoɣ küq-ḳudrət wə xan-xərəp bilən bulutlar iqidə keliwatḳanliḳini kəridu.
[27] U əz pərixtilirini əwətidu, ular uning tallioɣanlirini dunyaning tət təripidin, zeminning
qətliridin asmanning qətlirigiqə yioɣip jəm ḳilidu.

Ənjür dərihidin sawaḳ elix

[28] — Ənjür dərihidin mundaḳ təmsilni biliwelinglar: — Uning xahliri kəkirip yopurmaḳ
qiḳaroɣanda, yazning yeḳinlap ḳaloɣanliḳini bilisilər.
[29] Huddi xuningdək, mən baya
degənlirimning yüz beriwatḳanliḳini kərgininglarda, uning yeḳinlap ḳaloɣanliḳini, ḥətta ixik
aldida turuwatḳanliḳini biliwelinglar.
[30] Mən silərgə bərḥək xuni eytip ḳoyayki, bu alamətlərning ḥəmmisi əməlgə axurulmay turup,
bu dəwr ətməydu.
[31] Asman-zemin yoḳilidu, biraḳ mening səzlirim ḥərgiz yoḳalmaydu.

Ḥoxyar bolunglar

[32] Lekin xu küni yaki waḳit-saiti tooɣruluḳ həwərni ḥeqkim bilməydu — ḥətta nə ərxtiki
pərixtilərmu bilməydu, nə ooɣul bilməydu, uni pəḳət Atila bilidu.
[33] Ḥoxyar bolunglar, səgək
bolup dua ḳilinglar, qünki u waḳit-saətning ḳaqan kelidioɣanliḳini bilməysilər.
[34] Bu huddi yaḳa
yurtḳa qiḳmaḳqi boloɣan adəmning əḥwalioɣa ohxaydu. Yoloɣa qiḳidioɣan qaoɣda, u ḳullirioɣa
əz ḥoḳuḳini beḳitip, ḥərbirigə əz wəzipisini tapxuridu wə dərwaziwənningmu səgək boluxi-
ni tapilaydu.
[35] Xuningdək, silərmu səgək bolunglar; qünki əyning igisining ḳaytip kelidioɣan
waḳtining — kəqḳurunmu, tün yerimimu, horaz qillioɣan waḳitmu yaki səḥər waḳtimu —
uni biləlməysilər;
[36] u tuyuḳsiz kəlgəndə, silərning uhlawatḳininglarning üstigə qüxmisun!
[37] Silərgə eytḳinimni mən ḥəmməyləngə eytimən: Səgək turunglar!

13:24 Yəx. 13:10; Əz. 32:7; Yo. 2:10,31; 3:15; Mat. 24:29; Luḳa 21:25; Wəḥ. 6:12.
13:25 «yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu» — «Yəx.» 13:10, 34:4, «Yo.» 2:10ni kərüng. «Asmandiki küqlər» bəlkim barliḳ jin-xəytanlarni kərsitidu; «lərzigə kelidu» bəlkim ularning küqtin ḳelixini kərsitidu.
13:25 Yəx. 13:10; 34:4.
13:26 «Andin kixilər insan'ooɣlining uluoɣ küq-ḳudrət wə xan-xərəp bilən bulutlar iqidə keliwatḳanliḳini kəridu» — «Dan.» 7:13ni kərüng.
13:26 Dan. 7:10; Mat. 16:27; 24:30; Mar. 14:62; Luḳa 21:27; Ros. 1:11; 1Tes. 4:16; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.
13:27 «dunyaning tət təripidin» — grek tilida «tət xamaldin» bilən ipadilinidu.
13:28 Mat. 24:32; Luḳa 21:29.
13:29 «mən baya degənlirimning yüz beriwatḳanliḳini kərgininglarda, uning yeḳinlap ḳaloɣanliḳini, ḥətta ixik aldida turuwatḳanliḳini biliwelinglar» — bu tekisttiki «uning (yeḳinlap ḳaloɣanliḳi)» yaki insan'ooɣlining əzini, yaki kelidioɣan künini, yaki Hudaning padixaḥliḳini kərsitidu («Luḳa» 21:31).
13:30 «bu alamətlərning ḥəmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu» — əgər tiloɣa elinoɣan alamət Yerusalemning wəyran boluxioɣa (miladiyə 70-yili) (13:2) ḳaritiloɣan bolsa, undaḳta «dəwr» degən səz təbiiyki (1) əysaning dəwridə yaxap ətkən adəmlərni kərsitidu. Əgər Məsiḥning dunyaoɣa ḳaytip kelixigə (13:26) ḳaritiloɣan bolsa, «dəwr» degən səz bəlkim (2) pütün Yəḥudiyə həlḳini (3) bu ayətlərdə eytiloɣan «dəḥxətlik azab-oḳubət»tiki wəḳələrning baxlinix dəwridə yaxioɣanlarni kərsitidu. Xunga barliḳ wəḳələr xu dəwr iqidə yüz beridu, degənlik bolidu. Bizningqə (3)-xərḥ aldi-kəyni ayətlərgə əng bap kelidu.
13:31 Zəb. 102:25-27; Yəx. 40:8; 51:6; Ibr. 1:11.
13:32 Mat. 24:36; Ros. 1:7.
13:33 Mat. 24:42; 25:13; Luḳa 12:40; 21:36; 1Tes. 5:6.

Rəhbərlərning suyqəst qilixi

Mat. 26:1-5; Luqa 22:1-2; Yuh. 11:45-53

14 [1] «Ətüp ketix» heyti wə «petir nan heyti»oŋa ikki kün qaloŋanidi. Bax kahinlar wə Təwrat ustazliri uni hiylə-nəyrəng bilən tutup əltürüxning qarisini izdəytti. [2] Qünki ular:
— Bu ix heyt-ayəm künliri qilinmisun. Bolmisa, həlq arisida malimanqilik qikixi mumkin, — deyixətti.

Ihlasmən ayalning Əysani ətirlixi

Mat. 26:6-13; Yuh. 12:1-8

[3] Əmdi u Bəyt-Aniya yezisida, «Simon mahaw»ning əyidə dastihanda olturoŋanda, ak qaxtexi xixidə nahayiti qimmətlik sap sumbul ətirni kətürüp kəlgən bir ayal uning yenioŋa kirdi. Ayal ak qaxtexi xexini qekip, ətirni Əysaning bexioŋa quydi.
[4] Lekin bəzilər buningoŋa hapa boluxup, bir-birigə:
— Bu ətir nemə dəp xundak israp qilinidu? [5] Qünki bu ətirni üq yüz dinardin artuk puloŋa satqili bolatti, puli kəmbəoŋəllərgə sədikə qilinsa bolmamti! — deyixti. Ular ayaloŋa xundak tapa-tənə qiloqili turdi.
[6] Lekin Əysa uloroŋa:
— Uning ihtiyarioŋa qoyunglar, nemə dəp uning kənglini aoŋritisilər? U mening üstümgə yahxi ix qildi. [7] Qünki kəmbəoŋəllər daim aranglarda bolidu, halioŋan wakitinglarda uloroŋa həyr-sahawət kərsitələysilər; lekin mening aranglarda boluxum silərgə daim nesip boluwərməydu! [8] Ayal qamining yetixiqə qildi; u mening bədinimning dəpnə qilinixioŋa aldin'ala təyyarlik qilip, uningoŋa ətir-may quyup qoydi. [9] Mən silərgə bərhək xuni eytip qoyayki, bu hux həwər pütkül dunyaning qəyeridə jakarlansa, bu ayal əslinip, uning qiloŋan bu ixi təriplinidu, — dedi.

Yəhudaning Əysaoŋa satqunluk qilixi

Mat. 26:14-16; Luqa 22:3-6

[10] Xu wakitta, on ikkiyləndin biri boloŋan Yəhuda Ixkariyot uni uloroŋa tutup berix məksitidə bax kahinlarning aldioŋa bardi. [11] Ular buni anglap huxal bolup kətti wə uningoŋa pul berixkə wədə qilixti. Yəhuda uni tutup berixkə muwapik pursət izdəp yürətti.

Ətüp ketix heytining kəqlik tamiki

Mat. 26:17-25; Luqa 22:7-14, 21-23; Yuh. 13:21-30

[12] Petir nan heytining birinqi küni, yəni ətüp ketix heytining qurbanlik qozisi soyulidioŋan küni, muhlislar uningdin:

14:1 ««Ətüp ketix» heyti wə «petir nan heyti»oŋa ikki kün qaloŋanidi» — bu ikki heytning təpsilatliri üqün «Mis.» 12-bab, «Law.» 23-babni wə «Təbirlər»ni kərüng. Ibraniy tilida «Pesak», yaki «Pasha» heyti dəp atilidu.
14:1 Mat. 26:2; Luqa 22:1; Yuh. 11:55; 13:1.
14:3 «Simon mahaw» — yəni «Mahaw kesili» deyilidioŋan Simon» — Simon bəlkim ilgiri mahaw kesiligə giriptar boloŋanidi. Bizningqə bu ix wə «Yuh.» 12:1-11də hatiriləngən wəkə bir ixtur.
14:3 Mat. 26:6; Luqa 7:37; Yuh. 11:2; 12:3.
14:5 «bu ətirni üq yüz dinardin artuk puloŋa satqili bolatti» — «dinar» yaki «dinarius» degən Rim imperiyəsidiki birhil pul birliki bolup, bir «dinarius» təhminən bir adəmning bir künlük həkki bolatti. «Mat.» 20:2ni kərüng.
14:7 Qan. 15:11.
14:8 «uningoŋa ətir-may quyup qoydi» — yaki «uningoŋa məsih qildi».
14:10 Mat. 26:14; Luqa 22:4.

— Ətüp ketix ḥeytining tamiḳini yeyixing üqün bizning ḳəyərgə berip təyyarliximizni halaysən? — dəp soridi.
13 U muhlisliridin ikkiylənni aldin mangoɣuzup ularoɣa:
— Xəḥərgə kiringlar, u yərdə kozida su kətürüwaloɣan bir ər kixi silərgə uqraydu. Uning kəynidin menginglar.. 14 U adəm nəgə kirsə xu əyning igisigə: «Ustaz: Muhlislirim bilən ətüp ketix ḥeytining tamiḳini yəydioɣan meḥmanhana ḳəyərdə?— dəp sorawatidu» — dənglar. 15 U silərni baxlap üstünki ḳəwəttiki rətləngən sərəmjanlaxturuloɣan qong bir eoɣiz əyni kərsitidu. Mana xu yərdə bizgə təyyarlik ḳilip turunglar, — dedi.
16 Muhlislar yoloɣa qiḳip xəḥərgə kirip, yoluḳḳan ixlarning ḥəmmisi u eytḳandək boldi. Xu yərdə ular ətüp ketix ḥeytining tamiḳini təyyarlaxti. 17 Kəq kirgəndə, u on ikkəylən bilən əygə kəldi.. 18 Ular dastihanda olturup oɣizalanoɣanda Əysa:
— Mən silərgə bərḥək xuni eytip ḳoyayki, aranglardiki birəylən, mən bilən billə oɣizaliniwatḳan birsi manga satḳunluk ḳilidu, — dedi.
19 Ular bu səzdin ḳayoɣuoɣa qəmüp, bir-birləp uningdin:
— Mən əməstimən? — dəp soridi. Yənə birsi: — Mən əməstimən? — dedi.
20 Lekin u ularoɣa:
— Xu kixi on ikkəylənning biri, yəni ḳolidiki nanni mən bilən təng tawaḳḳa təgürgüqi bolidu. 21 Insan'ooɣli dərwəkə əzi tooɣrisida muḳəddəs yazmilarda pütülgəndək aləmdin ketidu; biraḳ Insan'ooɣlining tutup berilixigə wasitiqi boloɣan adəmning ḥalioɣa way! U adəm tuoɣulmioɣan bolsa uningoɣa yahsi bolatti! — dedi..

«Rəbning ziyapiti»

Mat. 26:26-30; Luḳa 22:15-20; 1Kor. 11:23-25

22 Ular oɣizaliniwatḳanda, Əysa bir nanni ḳolioɣa elip təxəkkür eytḳandin keyin, uni oxtup, muhlisliroɣa üləxtürüp bərdi wə:
— Elinglar, bu mening tenim, — dedi.
23 Andin u ḳolioɣa jamni elip Hudaoɣa təxəkkür eytḳandin keyin, uni muhlisliroɣa sundi. Ularning ḥəmmisi uningdin iqixti.
24 U ularoɣa: — Bu mening ḳenim, nuroɣun adəmlər üqün tökülidioɣan, yengi əḥdini tüzidioɣan ḳenimdur.. 25 Mən silərgə bərḥək xuni eytip ḳoyayki, Hudaning padixaḥliḳida yengidin xarabtin iqidioɣan küngiqə, üzüm telining xərbitini ḥərgiz iqməymən, — dedi.
26 Ular bir mədḥiyə küyini eytḳandin keyin talaoɣa qiḳip, Zəytun teoɣioɣa ḳarap ketixti.

14:12 «petir nan ḥeytining birinqi küni, yəni ətüp ketix ḥeytining ḳurbanliḳ ḳozisi soyulidioɣan küni» — «petir nan ḥeyti» yəttə kün bolidu, birinqi küni «ətüp ketix» ḥeytimu təng bolidu. Bu küni, Yəhudiylar əyliridə ḳoza soyup, petir nan bilən yəydu. **«Ətüp ketix ḥeytining tamiḳi»** — buning muḥim ḳismi «ətüp ketix ḳurbanliḳ ḳozisi» idi («Mis.» 12:3-11, «Law.» 23:5, «Qəl.» 28:16, «Ḳan.» 16:1-7ni kərüng).
14:12 Mis. 12:17; Mat. 26:17; Luḳa 22:7.
14:13 «Xəḥərgə kiringlar» — «xəḥər» — Yerusalem xəḥirigə, demək. **«u yərdə kozida su kətürüwaloɣan bir ər kixi silərgə uqraydu»** — Ḳanaanda (Pələstində) ər kixilər bügüngə ḳədər adəttə su kətürməydu.
14:17 Mat. 26:20; Luḳa 22:14.
14:18 «dastihanda olturup oɣizalanoɣanda...» — grek tilida «dastihanda yetip oɣizalanoɣanda...».
14:18 Zəb. 41:9; Ros. 1:17.
14:21 «... biraḳ Insan'ooɣlining tutup berilixigə wasitiqi boloɣan adəmning ḥalioɣa way! U adəm tuoɣulmioɣan bolsa uningoɣa yahsi bolatti!» — Yəhuda bu səzni angliоɣandin keyin dərḥal qiḳip bax kaḥinlarning yenioɣa baroɣan bolsa kerək. «Markus», «Luḳa», «Yuḥanna»diki ««ətüp ketix» ḥeytining kəqlik tamiḳi» tooɣrisidiki bayanlarni kərüng.
14:22 «Əysa bir nanni ḳolioɣa elip təxəkkür eytḳandin keyin» — yaki «Əysa nanni ḳolioɣa elip (uni) bərikətligəndin keyin,...».
14:22 Mat. 26:26; Luḳa 22:19; 1Kor. 11:23.
14:24 «Bu mening ḳenim, nuroɣun adəmlər üqün tökülidioɣan, yengi əḥdini tüzidioɣan ḳenimdur» — «yengi əḥdə» Təwrat, «Yər.» 31:31-34, «Luḳa» 22:20ni, «Ibr.» 13:20ni kərüng. Bəzi kona kəqürmilərdə pəḳət «əḥdə» deyilidu.

Muhlislarning Əysani taxlap ketixi

Mat. 26:31-35; Luka 22:31-34; Yuh. 13:36-38

27 Andin Əysa ularoɣa:
Silər ḥəmminglar tandurulup putlixisilər, qünki muḳəddəs yazmilarda:

«Mən padiqini uruwetimən,
Ḳoylar patiparaḳ bolup tarḳitiwetilidu» dəp pütülgən.
28 Lekin mən tirilgəndin keyin Galiliyəgə silərdin burun barimən, — dedi. 29 Lekin Petrus uningoɣa:
— Ḥəmməylən tandurulup putlaxsimu, mən ḥərgiz putlaxmaymən, dedi.
30 Əysa uningoɣa: — Mən sanga bərḥəḳ xuni eytip ḳoyayki, bügün, yəni bügün keqə horaz ikki ḳetim qillioɣuqə, sən məndin üq ḳetim tanisən, — dedi.
31 Lekin Petrus tehimu ḳət'iylik bilən uningoɣa:
— Sən bilən billə əlidioɣan ix kerək bolsimu, səndin ḥərgiz tanmaymən, — dedi. Ḳaloɣan ḥəmmisimu xundaḳ deyixti.

Əysaning Getsimanə baoɣqisidiki dua-tilawiti

Mat. 26:36-46; Luka 22:39-46

32 Andin ular Getsimanə degən bir jayoɣa kəldi. U muhlislaroɣa: — Mən dua-tilawət ḳilip kəlgüqə, muxu yərdə olturup turunglar, dedi.
33 U Petrus, Yaḳup wə Yuḥannani birgə elip mangdi wə sür besip, roḥ-ḳəlbidə tolimu pərixan boluxḳa baxlidi. 34 U ularoɣa:
— Jenim əlidioɣandəḳ bəkmu azablanmaḳta. Silər bu yərdə ḳelip, oyoɣaḳ turunglar, — dedi. 35 U səl nerirəḳ berip, əzini yərgə etip düm yatti wə mumkin bolsa, u dəḳiḳining əz bexioɣa qüxməy ətüp ketixi üqün dua ḳilip:
36 — I Abba Ata, Sanga ḥəmmə ix mumkindur; bu ḳədəḥni məndin ətküzüwətkəysən! Lekin bu ix mən halioɣandəḳ əməs, sən halioɣandəḳ bolsun, — dedi.
37 U üqəylənning yenioɣa ḳaytip kəlginidə, ularning uhlap ḳaloɣanliḳini kərüp, Petruskə:
— Əy Simon, uhlawatamsən?! Bir saətmu oyoɣaḳ turalmidingmu?! 38 Eziḳturuluxtin saḳlinix üqün, oyoɣaḳ turup dua ḳilinglar. Roḥ pidakar bolsimu, lekin kixining ətliri ajizdur, — dedi.
39 Andin u yənə berip, ohxax səzlər bilən ḳaytidin dua ḳildi. 40 U ularning yenioɣa ḳaytip

---

14:27 «Mən padiqini uruwetimən, ḳoylar patiparaḳ bolup tarḳitiwetilidu» — «Zək.» 13:7. Muxu bexarəttə səzligüqi Hudaning əzi, əlwəttə.
14:27 Zək. 13:7; Mat. 26:31; Yuḥ. 16:32.
14:28 Mat. 26:32; 28:10; Mar. 16:7.
14:30 Mat. 26:34; Luka 22:34; Yuḥ. 13:38.
14:31 Yuḥ. 13:37.
14:32 Mat. 26:36; Luka 22:39; Yuḥ. 18:1.
14:33 «*Əysa* ... roḥ-ḳəlbidə tolimu pərixan boluxḳa baxlidi» — grek tilida «u ... roḥta tolimu pərixan boluxḳa baxlidi».
14:34 Yuḥ. 12:27.
14:35 «u dəḳiḳining əz bexioɣa qüxməy ətüp ketixi üqün ...» — grek tilida «xu saətning əz bexioɣa qüxməy ətüp ketixi üqün...».
14:35 Luka 22:41.
14:36 «I Abba Ata, Sanga ḥəmmə ix mumkindur» — ibraniy tilida «abba» degən səz ooɣulning atisioɣa boloɣan yeḳinqiliḳini bildüridu. Uyoɣurqidiki «səyümlük ata» degəngə yeḳin kelidu. Bu səz ḥəm muḥəbbət ḥəm qongḳur ḥərmətnimu bildüridu.
«bu ḳədəḥni məndin ətküzüwətkəysən!» — «bu ḳədəḥ» uning aldida turidioɣan azab-oḳubətlərni kərsitidu.
–Təwratning kəp yərliridə «ḳədəḥ» dəl xu mənidə ixlitilidu (məsilən «Zəb.» 75:8, «Yəx.» 51:17, 22, «Yər.» 25:15də).
14:36 Yuḥ. 6:38.
14:37 Mat. 26:40; Luka 22:45.
14:38 «Roḥ pidakar bolsimu, lekin kixining ətliri ajizdu» — «kixining ətliri» grek tilida «ət». Injilda «ət» yaki «ət-tən» daim degüdək adəmning əz teni təripidin azdurulidioɣan, gunaḥkar təbiitini kərsitidu. «Rim.»diki «kirix səz»imizni kərüng.
14:38 Gal. 5:17.

kəlginidə, ularning yənə uhlap qaloɣanlikini kərdi, qünki ularning kəzliri uykuoɣa ilinoɣanidi. Ular uningoɣa nemə deyixini bilməy qaldi. 41 U üqinqi qetim ularning yenioɣa qaytip ularoɣa:
— Silər tehiqə uhlawatamsilər, tehiqə dəm eliwatamsilər? Əmdi boldi bəs! Waqit-saiti kəldi; mana, Insan'ooɣli gunahkarlarning qolioɣa tapxuruldi! 42 Qopunglar, ketəyli; mana, manga satqunluk qilidioɣan kixi yeqin kəldi! — dedi.

Əysaning tutqun qilinixi

Mat. 26:47-56; Luqa 22:47-53; Yuh. 18:3-12

43 Wə xu dəqiqidə, uning səzi tehi tügiməyla, mana, on ikkəyləndin biri boloɣan Yəhuda kəldi; uning yenida bax kahinlar, Təwrat ustazliri wə aqsaqallar təripidin əwətilgən qiliq-toqmaqlarni kətürgən zor bir top adəm bar idi. 44 Uningoɣa satqunluk qiloɣuqi ular bilən alliburun ixarətni bekitip: «Mən kimni səysəm, u dəl xudur. Silər uni tutup, yalap elip ketinglar» dəp kelixkənidi. 45 U kelip udul Əysaning aldioɣa berip:
— Ustaz, ustaz! — dəp uni səyüp kətti.
46 Ular uningoɣa qol selip, uni tutqun qildi. 47 Wə uning yenida turoɣanlardin birəylən qiliqini suoɣurup, bax kahinning qakirioɣa uruwidi, uning qulikini xilip qüxürüwətti.
48 Əysa jawabən ularoɣa:
— Bir qarakqini tutidioɣandək qiliq-toqmaqlarni kətürüp meni tutqili kəpsilərоɣu? 49 Mən hər küni ibadəthana hoylilirida silər bilən billə bolup təlim berəttim, lekin silər u qaoɣda meni tutmidinglar. Lekin bu ixlarning yüz berixi mukəddəs yazmilarda aldin pütülgənlərning əməlgə axuruluxi üqün boldi, — dedi.
50 Bu qaoɣda, həmməylən uni taxlap qeqip ketixti. 51 Pəqət uqisioɣa kanap rəht yepinqakliwaloɣan bir yigit uning kəynidin əgixip mangdi. Yax əskərlər uni tutuweliwidi, 52 lekin u kanap rəhttin boxinip, yalingaq peti ulardin qeqip kətti.

Aliy kengəxmidə sotlinix

Mat. 26:57-68; Luqa 22:54-55, 63-71; Yuh. 18:13-14, 19-24

53 Əmdi ular Əysani bax kahinning aldioɣa elip berixti. Bax kahinlar, barlik aqsaqallar bilən Təwrat ustazlirimu u yərgə uning yenioɣa yioɣildi. 54 Petrus uningoɣa taki bax kahinning sarayidiki hoylining iqigiqə yiraqtin əgixip kəldi; u qarawullar bilən billə otning nurida otsinip olturdi. 55 Bax kahinlar wə pütün aliy kengəxmə əzaliri Əysani ölümgə məhkum qilix üqün, guwah-ispat izdidi, əmma tapalmidi. 56 Qünki nuroɣun kixilər uni ərz qilip yaloɣan guwahqilik bərgən bolsimu, ularning guwahliqliri bir-birigə udul kəlməytti. 57 Bəzi adəmlər ornidin turup, uning üstidin ərz qilip yaloɣan guwahlik berip:
58 — Biz uning: «Insan qoli bilən yasaloɣan bu ibadəthanini buzup taxlap, insan qoli bilən

---

14:41 «Silər tehiqə uhlawatamsilər, tehiqə dəm eliwatamsilər?» — yaki bolmisa: «Əmdi uhlawerisilər, dəm eliwerisilər!» (demək, kinayilik gəp) yaki pəqət: «Əmdi uhlanglar, dəm elinglar!».
14:43 Mat. 26:47; Luqa 22:47; Yuh. 18:3.
14:45 «Ustaz, ustaz» — «Ustaz» ibraniy tilida «Rabbi» deyilidu.
–Ibraniylar arisida adəmning ismini ikki qetim qakirix adəttə inatayin qongkur hessiyat, alahidə amrakliqni bildüridu.
14:45 2Sam. 20:9.
14:49 1Sam. 24:14-15; Zəb. 22:6-7; 69:9; Luqa 24:25
14:50 Ayup 19:13; Zəb. 88:8, 18; Zək.13:7
14:52 «...uqisioɣa kanap rəht yepinqakliwaloɣan bir yigit... lekin u kanap rəhttin boxinip, yalingaq peti ulardin qeqip kətti» — birnəqqə xərhqilər bu «məlum yax yigit»ni Markusning əzi ikən, dəp qaraydu. Bizmu qoxulimiz. U muxu yərdə əzini «muhlis» dəp atimaydu. Bəlkim u muxu yərdə **barlik kixilər**ning Əysadin waz qeqip uni taxlioɣanlikini təkitliməkqi bolidu.
14:53 «Bax kahinlar, barlik aqsaqallar bilən Təwrat ustazlirimu u yərgə uning yenioɣa yioɣildi» — «uning yenioɣa» bax kahin Qayafaning yenioɣa, demək.
14:53 Mat. 26:57; Luqa 22:54; Yuh. 18:13,24.
14:55 «aliy kengəxmə» — ibraniy tilida «Sanhedrin»»
14:55 Mat. 26:59; Ros. 6:13.

yasalmioŋan baxķa bir ibadəthanini üq kün iqidə yasap qiķimən» degənlikini angliduķ, — dedi.
59 Ḥətta ularning bu ḥəķtiki guwaḥliķlirimu bir-birigə mas kəlmidi.
60 Andin bax kaḥin ḥəmməylənning aldida ornidin turup, Əysadin:
— Ķeni, jawab bərməmsən? Bular sening üstüngdin zadi ķandaķ guwaḥliķlarni beriwatidu?
— dəp soridi. 61 Lekin Əysa xük turup, ḥeqķandaķ jawab bərmidi. Bax kaḥin uni ķistap yənə uningdin:
— Sən Mubarək Boloŋuqining Ooŋli Məsiḥmusən? — dəp soridi.
62 Xundaķ, mən əzüm, — dedi Əysa, — wə silər keyin Insan'ooŋlining Ķudrət Igisining ong yenida olturidioŋanliķini wə asmandiki bulutlar bilən kelidioŋanliķini kərisilər.
63 Xuning bilən bax kaḥin tonlirini yirtip taxlap:
— Əmdi baxķa ḥərķandaķ guwaḥqining nemə ḥajiti? 64 Əzünglar bu kupurluķni anglidinglar! Əmdi buningoŋa nemə dəysilər? — dedi.
Ularning ḥəmmisi u elüm jazasioŋa buyrulsun, dəp ḥəküm qiķirixti. 65 Andin bəziliri uningoŋa tükürüxkə baxlidi, yənə uning kəzlirini tengip, muxtlap: «Ķeni, pəyoŋəmbərqilik ķilip bexarət berə!» deyixti. Ķarawullarmu uni xapilaķ bilən kaqatlidi.

Petrusning Əysadin tenixi

Mat. 26:69-75; Luķa 22:56-62; Yuḥ. 18:15-18, 25-27

66 Petrus sarayning təwənki ḥoylisida turoŋanda, bax kaḥinning dedəkliridin biri kelip, 67 issinip olturoŋan Petrusni kərüp, uningoŋa tikilip ķarap:
— Sənmu Nasarətlik Əysa bilən billə idingoŋu, — dedi.
68 Lekin u tenip:
— Sening nemə dəwatķanliķingni bilmidim ḥəm qüxənmidim, — dedi-də, taxķirioŋa, dərwazining aywinioŋa qiķip turdi. Xu əsnada horaz bir qillidi.
69 Uni yənə kərgən ḥeliķi dedək yənə u yərdə turoŋanlaroŋa:
— Bu ulardin biri, — degili turdi. 70 Petrus yənə inkar ķildi.
Bir'azdin keyin, u yərdə turoŋanlar Petruskə yənə:
— Bərḥəķ, sən ularning birisən. Qünki sənmu Galiliyəlik ikənsənoŋu?! — deyixti.
71 Lekin u ķattiķ ķaroŋaxlar bilən ķəsəm ķilip:
— Silər dəwatķan ḥeliķi adəmni tonumaymən! — dedi.

14:58 «Insan ķoli bilən yasaloŋan bu ibadəthanini buzup taxlap, insan ķoli bilən yasalmioŋan baxķa bir ibadəthanini üq kün iqidə yasap qiķimən» — «Yuḥ.» 2:19ni kərüng. Ular Məsiḥning səzini burmilioŋanidi.
14:58 Mar. 15:29; Yuḥ. 2:19.
14:60 Mat. 26:62.
14:61 «Sən Mubarək Boloŋuqining Ooŋli Məsiḥmusən?» — «Mubarək Boloŋuqi» — Huda Əzidur.
14:61 Yəx. 53:7; Ros. 8:32.
14:62 «silər keyin Insan'ooŋlining Ķudrət Igisining ong yenida olturidioŋanliķini wə asmandiki bulutlar bilən kelidioŋanliķini kərisilər» — Təwrat, «Dan.» 7:13ni kərüng.
14:62 Dan. 7:13; Mat. 16:27; 24:30; 25:31; Luķa 21:27; Ros. 1:11; 1Tes. 4:16; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.
14:63 «Xuning bilən bax kaḥin tonlirini yirtip taxlap...» — bax kaḥin Əysani «kupurluķ ķildi» dəp ķarap, əzining buningoŋa boloŋan qəqüxi wə oŋəzipini ipadiləx üqün kiyimlirini yirtķan. Əysaning əzining Məsiḥ ikənlikini etirap ķilixi, uning Hudaoŋa has ḥoķuķ wə xəḥrət məndidur, degənlikidur. Yənə xuni eytimizki, bax kaḥinning tonlirini yirtixning əzi Təwrat ķanunioŋa hilap idi («Law.» 10:6, 21:10).
14:65 «bəziliri uningoŋa tükürüxkə baxlidi, yənə uning kəzlirini tengip, muxtlap: «Ķeni, *pəyoŋəmbərqilik ķilip* bexarət berə!» — «Mat.» 26:68də muxu kixilərning: «... «Ķeni bexarət berə, seni kim urdi?» deyixkənlikimu hatirilidu. **«Ķarawullarmu uni xapilaķ bilən kaqatlidi»** — yaki «Ķarawullarmu uni arisioŋa eliwelip kaqatlidi».
14:65 Ayup 16:10; Yəx. 50:6; Yuḥ. 19:3.
14:66 Mat. 26:58,69; Luķa 22:55; Yuḥ. 18:16,17.
14:69 Mat. 26:71; Luķa 22:58; Yuḥ. 18:25.
14:70 «Bərḥəķ, sən ularning birisən. Qünki sənmu Galiliyəlik ikənsənoŋu?!» — ularning degənliri Petrusning tələppuzioŋa asasən bolsa kerək. «Mat.» 26:72-73ni kərüng.

72 Dəl xu qaoŋda horaz ikkinqi ḳetim qillidi. Petrus Əysaning əzigə: «Horaz ikki ḳetim qillioŋuqə, sən məndin üq ḳetim tanisən» degən səzini esigə aldi; wə bularni oylap yioŋlap kətti.

Əysaning Pilatusning aldida sotlinixi

Mat. 27:1-2, 11-14; Luḳa 23:1-5; Yuḥ. 18:28-38

15 1 Ətisi tang etixi bilənla, bax kaḥinlar aḳsaḳallar, Təwrat ustazliri wə pütkül aliy kengəxmidikilər bilən məslihətlixip, Əysani baoŋlap apirip, waliy Pilatuska tapxurup bərdi.

2 Pilatus uningdin:
— Sən Yəhudiylarning padixaḥimu? — dəp soridi.
U jawabən: — Eytḳiningdək, — dedi.
3 Bax kaḥinlar uning üstidin ḳayta-ḳaytidin ərz-xikayətlərni ḳilixti. 4 Pilatus uningdin yənə:
— Jawab bərməmsən? Ḳara, ular üstüngdin xunqiwala xikayət ḳiliwatidu!? — dəp soridi.
5 Birak Əysa yənila ḥeq jawab bərmidi; Pilatus buningoŋa intayin ḥəyran ḳaldi.

Əysa wə Barabbas

Mat. 27:15-31; Luḳa 23:13-25; Yuḥ. 18:39-40; 19:1-16

6 Ḥər ḳetimlik ətüp ketix ḥeytida, halayiḳ ḳaysibir məḥbusni tələp ḳilsa, waliy uni ḳoyup be rətti. 7 Əyni wakitta, zindanda Barabbas isimlik bir məḥbus bar idi. U əzi bilən billə topilang kətürgən ḥəmdə topilangda ḳatillik ḳiloŋan nəqqəylən bilən təng solanoŋanidi. 8 Halayiḳ quḳan-sürən selip waliydin burun ḥəmixə ularoŋa ḳiloŋinidək yənə xundak ḳilixini tiləxti.
9 Pilatus ularoŋa:
— Silər Yəhudiylarning padixaḥini ḳoyup beriximni halamsilər? — dedi 10 (qünki u bax kaḥinlarning ḥəsəthorluḳi tüpəylidin uni tutup bərgənlikini bilətti). 11 Lekin bax kaḥinlar halayiḳni: «Buning ornioŋa, Barabbasni ḳoyup bər» dəp tələp ḳilixḳa küxkürtti.
12 Pilatus jawabən ulardin yənə:
— Undak bolsa, silər «Yəhudiylarning padixaḥi» dəp atioŋan kixini ḳandak bir tərəp ḳil dəwatisilər? — dedi.
13 — Ular yənə awazini kətürüp: — Uni krestligin! — dəp warḳirixatti.
14 Pilatus ularoŋa: — Nemixḳa? U nemə rəzillik ətküzüptu? — dedi.
Birak ular tehimu oŋaljirlixip:
— Uni krestligin! — dəp warḳiraxti. 15 Xunga Pilatus, halayiḳni razi ḳilmaḳqi bolup, Barabbasni ularoŋa qiḳirip bərdi. Əysani bolsa ḳamqilatḳandin keyin, krestləx üqün ləxkərlirigə tapxurdi.

14:72 «...wə bularni oylap yioŋlap kətti» — baxḳa birhil tərjimisi: — «... wə köngli buzulup yioŋlap kətti».
14:72 Mat. 26:34,75; Luḳa 22:61; Yuḥ. 13:38; 18:27.
15:1 Zəb. 2:2; Mat. 27:1; Luḳa 22:66; 23:1; Yuḥ. 18:28; Ros. 3:13.
15:2 «U jawabən: — Eytḳiningdək, — dedi» — Əysaning «Əytḳiningdək» degən jawabining grek tilida «Xundak, lekin əḥwal dəl sening oylioŋiningdək əməs» degən puriḳi ḳiḳidu.
15:2 Mat. 27:11; Luḳa 23:3; Yuḥ. 18:33.
15:4 Mat. 27:13; Yuḥ. 19:10.
15:5 Yəx. 53:7
15:6 Mat. 27:15; Luḳa 23:17; Yuḥ. 18:39.
15:7 Mat. 27:16; Luḳa 23:19; Yuḥ. 18:40.
15:8 «Halayiḳ quḳan-sürən selip...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Halayiḳ (waliyning) aldioŋa kelip...»
15:11 Mat. 27:20; Luḳa 23:18; Yuḥ. 18:40; Ros. 3:14.
15:15 «Əysani bolsa ḳamqilatḳandin keyin...» — Rim imperiyəsidə jaza ḳamqiliri birnəqqə tasmilik bolup, ḥərbir tasmisioŋa ḳooŋuxun wə ustihan parqiliri baoŋlanoŋan bolidu. Ḳamqilioŋan waḳtida jazaoŋa tartiloŋuqiYalingaqlinip, yərgə tizlandurulup, ikki yenida turoŋan ləxkər uni ḳamqilaytti.
15:15 Mat. 27:26; Yuḥ. 19:1.

Ləxkərlərning Əysani məshirə ḳilixi

[16] Andin ləxkərlər Əysani waliy ordisidiki səynaoƣa elip kirip, pütün ləxkərlər topini bu yərgə jəm boluxḳa ḳaḳirdi. [17] Ular uning uqisioƣa səsün rənglik ton kiydürüxti, andin ular tikənlik xahqilardin toḳuoƣan bir tajni bexioƣa kiygüzdi. [18] Andin uni mubarəkləp: «Yaxioƣayla, i Yəhudiylarning padixaḥi!» deyixti. [19] Andin bexioƣa ḳomux bilən ḥədəp urup, uningoƣa ḳarap tükürüxti wə uning aldida tiz püküp, səjdə ḳilixti.
[20] Ular uni xundaḳ mazaḳ ḳiloƣandin keyin, uningdin səsün tonni salduruwetip, uqisioƣa əz kiyimlirini kiydürdi; andin ular uni krestləx üqün elip qiḳixti.

Uning krestlinixi

Mat. 27:32-44; Luḳa 23:26-39; Yuḥ. 19:17-19

[21] Kurini xəḥiridin boloƣan, Simon isimlik bir kixi yezidin kelip, u yərdin ətüp ketiwatatti (bu kixi Iskəndər bilən Rufusning atisi idi). Ləxkərlər uni tutup kelip, Əysaning krestini uningoƣa məjburiy kətürgüzdi. [22] Ular Əysani Golgota (tərjimisi, «bax səngək») degən yərgə elip kəldi; [23] andin ular uningoƣa iqix üqün murməkki arilaxturuloƣan aqqiḳ xarab bərdi; lekin u uni ḳobul ḳilmidi.
[24] Ular uni krestligəndin keyin, kiyimlirini əzara bəlüxüwelix üqün, ḥərḳaysisining ülüxini bekitixkə ḥərbir kiyimning üstigə qək taxlidi. [25] Uni krestligən waḳit künning üqinqi saiti idi.
[26] Uni əyibligən xikayətnamidə «Yəhudiylarning padixaḥi» dəp pütülgənidi.
[27] Ular uning bilən təng ikki ḳarakqinimu krestlidi, biri ong təripidə, yənə biri sol təripidə idi. [28] Xundaḳ ḳilip, muḳəddəs yazmilardiki: «U jinayətqilərning ḳatarida sanaldi» degən səz əməlgə axuruldi. [29] U yərdin ətkənlər baxlirini qayḳixip, uni ḥaḳarətləp:
— Uḥuy, sən ibadətḥanini buzup taxlap, üq kün iqidə ḳaytidin yasap qiḳidioƣan adəm, [30] əmdi əzüngni ḳutḳuzup kresttin qüxüp baḳḳina! — deyixti.
[31] Bax kaḥinlar bilən Təwrat ustazlirimu əzara xundaḳ məshirə ḳilip:
— U baxḳilarni ḳutḳuzuptikən, əzini ḳutḳuzalmaydu. [32] Israilning padixaḥi boloƣan Məsiḥ əmdi kresttin qüxüp baḳsunqu, xuni kərsəkla uningoƣa etiḳad ḳilimiz! — deyixti. Uning bilən təng krestləngənlərmu uni xundaḳ ḥaḳarətləxti.

15:16 «waliy ordisidiki səyna» — grek (latin) tilida «praytorium». **«ləxkərlər topi»** — (grek tilida «koḥort») 500-600 kixidin tərkib tapḳan.
15:16 Mat. 27:27; Yuḥ. 19:2.
15:17 «Ular uning uqisioƣa səsün rənglik ton kiydürüxti» — «səsün rəng» xu qaoƣda xaḥanə kiyimning rənggi xundaḳ idi («Mat.» 27:28, «Yuḥ.» 19:2ni kərüng). Ular xu «xaḥanə ton» arḳilik Əysani «sən padixaḥmu?!» dəp mazaḳ ḳilmaḳqi.
15:19 «andin bexioƣa ḳomux bilən ḥədəp urup...» — yaki «andin bexioƣa ḥasa bilən ḥədəp urup...».
15:21 «Ləxkərlər uni tutup kelip, Əysaning krestini uningoƣa məjburiy kətürgüzdi» — «Əysaning kresti» tooƣruluḳ: Əysa əzini jazalaydioƣan ḳoral boloƣan xu krest (qapras yaoƣaq)ni yüdüp mengixi kerək idi. U xundaḳ ḳattiḳ ḳamqilanoƣanki, ḥalsirap yüdüp mangalmisa kerək.
15:21 Mat. 27:32; Luḳa 23:26.
15:22 Mat. 27:33; Luḳa 23:33; Yuḥ. 19:17.
15:23 «... ular uningoƣa iqix üqün murməkki arilaxturuloƣan aqqiḳ xarab bərdi; lekin u uni ḳobul ḳilmidi» — krestḳə mihlinidioƣanlaroƣa aoƣriḳni pəsəytix məḳsitidə dora arilaxturuloƣan xarab berilidikən. Birak Əysa rət ḳildi.
15:24 «ḥərḳaysisining ülüxini bekitixkə ḥərbir kiyimning üstigə qək taxlidi» — yaki «ḥərḳaysisining ülüxini bekitixkə kimiymliri üqün qək taxlidi».
15:24 Zəb. 22:18; Mat. 27:35; Luḳa 23:34; Yuḥ. 19:23.
15:25 «künning üqinqi saiti» — ḥazirḳi waḳit bolsa, ətigən saət toḳḳuz idi.
15:26 «Uni əyibligən xikayətnamidə «Yəhudiylarning padixaḥi» dəp pütülgənidi» — bu xikayətnamə uning bexining yuḳiri təripigə bekitilgənidi («Mat.» 27:37).
15:26 Mat. 27:37; Luḳa 23:38; Yuḥ. 19:19.
15:28 «U jinayətqilərning ḳatarida sanaldi» — «Yəx.» 53:12.
15:28 Yəx. 53:12; Luḳa 22:37.
15:29 Zəb. 22:7-8; 69:19-22; 109:25; Mat. 27:39; Luḳa 23:35; Yuḥ. 2:19.

Əysaning ölümi

Mat. 27:45-56; Luka 23:44-49; Yuh. 19:28-30

33 Əmdi künning altinqi saiti kəlgəndə, pütkül zeminni karangoluk kaplidi wə tokkuzinqi
saitigiqə dawam kildi. 34 Tokkuzinqi saəttə Əysa yukiri awaz bilən: «Eloi, Eloi, lama xawaktani?»,
mənisi: — «Hudayim, Hudayim, meni nemixka taxliwətting?» dəp kattik nida kildi.
35 U yərdə turuwatkanlarning bəziliri buni anglap:
— Mana, u Ilyas pəyoɣəmbərgə nida kiliwatidu, — deyixti. 36 Ulardin birəylən yügürüp berip, bir
parqə bulutni aqqik xarabka qilap, komuxning uqioɣa selip uningoɣa iqküzüp:
— Tohtap turunglar! Karap bakayli, ilyas pəyoɣəmbər uni qüxürgili kelərmikin? — dedi.
37 Əysa kattik warkiridi-də, rohini koyuwətti. 38 Wə xu əsnada ibadəthanining iqkiri pərdisi
yukiridin təwəngə ikki parqigə bəlüp yirtildi.
39 Əmdi uning udulida turoɣan yüzbexi uning kandak nida kilip rohini koyuwətkənlikini kərüp:
— Bu adəm ħəkikətən Hudaning ooɣli ikən! — dedi.
40 U yərdə yənə bu ixlaroɣa yiraktin karap turuwatkan birnəqqə ayallarmu bar idi. Ularning ari-
sida Magdallik Məryəm, kiqik Yakup bilən Yosəning anisi Məryəm wə Salomilar bar idi. 41 Ular
əslidə Əysa Galiliyə elkisidə turoɣan wakitta uningoɣa əgixip, uning hizmitidə boloɣanlar idi; bu-
lardin baxka uning bilən Yerusalemoɣa birgə kəlgən yənə nuroɣun ayallarmu uning əħwalioɣa
karap turatti.

Əysaning dəpnə kilinixi

Mat. 27:57-61; Luka 23:50-56; Yuh. 19:38-42

42 Kəqkurun kirip kaloɣanda («təyyarlax küni», yəni xabat künining aldinki küni boloɣaqka),
43 aliy kengəxmining tolimu mətiwər əzasi, Arimatiyalik Yüsüp bar idi. Umu Hudaning
padixahlikini kütatkan bolup, jür'ət kilip waliy Pilatusning aldioɣa kirip, uningdin Əysaning
jəsitini berixni tələp kildi. 44 Pilatus Əysaning allikaqan elgənlikigə ħəyran boldi; u yüzbexi-
ni qakirip, uningdin Əysaning elginigə heli wakit boldimu, dəp soridi. 45 Yüz bexidin əħwalni
ukkandin keyin, Yüsüpkə jəsətni bərdi. 46 Yüsüp esil kanap rəht setiwelip, jəsətni kresttin
qüxürüp kanap rəhttə kepənlidi wə uni kiyada oyuloɣan bir kəbrigə koydi; andin kəbrining
aoɣzioɣa bir taxni domilitip koydi.
47 Wə Magdallik Məryəm bilən Yosəning anisi Məryəm uning koyuloɣan yerini kəraldi.

15:33 «künning altinqi saiti kəlgəndə, pütkül zeminni karangoluk kaplidi wə tokkuzinqi saitigiqə dawam kildi» — ħazirki wakit sistemisi boyiqə muxu ħalət qüx wakidin (saət on ikkiddin) baxlap saət üqkiqə dawam kildi.
15:33 Mat. 27:45; Luka 23:44.
15:34 «Tokkuzinqi saəttə» — ħazirki wakit bolsa saət üqlərdə. **«Eloi, Eloi, lama xawaktani?», mənisi: — «Hudayim, Hudayim, meni nemixka taxliwətting?»** — «Zəb.» «1:22»ni kərüng.
15:34 Zəb. 22:1-2; Mat. 27:46.
15:36 Zəb. 69:21; Yuh. 19:29.
15:37 «Əysa... rohini koyuwətti» — «rohini koyuwətti» degənning baxka birhil tərjimisi «Əysa... tinikini tohtatti».
15:38 «... xu əsnada ibadəthanining iqkiri pərdisi yukiridin təwəngə ikki parqigə bəlüp yirtildi» — bu pərdə ibadəthanidiki əng mukəddəs jayni mukəddəs jaydin ayrip turidioɣan pərdə bolup, uning yirtilixi insanlarning Hudaning aldioɣa baridioɣan yolining Əysaning ölümi bilən eqiloɣanlikini bildüridu (ibadəthanidiki «mukəddəs jay»ni sirttiki ħoylidin ayriydioɣan yənə bir «sirtki pərdə» bar idi, lekin buni kərsitix üqün adəttə baxka ataloɣu ixlitilidu).
15:38 2Tar. 3:14; Mat. 27:51; Luka 23:45.
15:39 Mat. 27:54; Luka 23:47.
15:40 «Yosəning anisi Məryəm» — «Mat.» 27:56də «Yüsüpning anisi Məryəm».
15:40 Mat. 27:55; Luka 23:49.
15:41 Luka 8:2, 3.
15:42 «təyyarlax küni» — adəttə xabat künining aldinki künini kərsitidu. Xabat künidə ħərkandak ixləx (məsilən otun terix, ot yekix, hemir yuoɣurux katarliklar) mən'i kilinoɣaqka, xabat künidiki barlik tamaklarni andinki küni, yəni jümə künidə təyyarlax kerək idi. Uning üstigə, kaidə boyiqə, eltürülgənlərning jəsiti xabat künidə kresttə kalsa bolmaytti («Kan.» 21:23ni kərüng).
15:42 Mat. 27:57; Luka 23:50; Yuh. 19:38.
15:46 Mat. 12:40; 26:12; 27:60; Luka 23:53.

Əysa ɵlümdin tirilidu

Mat. 28:1-8; Luqa 24:1-12; Yuh. 20:1-10

16 [1] Xabat küni ətüxi bilənla, Magdallik Məryəm, Yaqupning anisi Məryəm wə Salomilar
berip Əysaning jəsitigə sürüx üqün huxpuraqlik buyumlarni setiwaldi. [2] Ḥaptining
birinqi küni ular bək baldur, tang səḥərdə ornidin turup, kün qikixi bilən qəbrigə bardi. [3] Ular
ɵzara: «Bizgə qəbrining aoŋzidiki taxni kim domilitixip berər?» deyixti. [4] Lekin ular baxlirini
kətürüp qariwidi, taxning bir yanoŋa domilitiwetilginini kərdi — əslidə u tax naḥayiti yooŋan
idi. [5] Ular qəbrigə kirgəndə, ong tərəptə olturoŋan, aq ton kiygən, yax bir adəmni kərdi, wə
qattiq dəkkə-dükkigə qüxti.

[6] Lekin u ularoŋa:

— Dəkkə-dükkigə qüxmənglar. Silər krestləngüqi Nasarətlik Əysani izdəwatisilər. U tirildi, u
bu yərdə əməs. Mana ular uni qoyoŋan jay! [7] Lekin beringlar, uning muhlisliriŋa wə Petruska:
«U Galiliyəgə silərdin awwal baridikən; u silərgə eytqinidək, silər uni xu yərdə kəridikənsilər»
dənglar, — dedi.

[8] Ular qəbridin qikipla bədər qaqti. Ularni titrək besip ḥoxini yoqitay degənidi; bək qorqup
kətkəqkə, ḥeqkimgə ḥeqnemini eytmidi.

Əysaning magdallik Məryəmgə kərünüxi

Mat. 28:9-10; Yuh. 20:11-18; Luqa 24:13-35

[9] Əysa ḥaptining birinqi küni tang səḥərdə tirilgəndin keyin, awwal Magdallik Məryəmgə
kəründi. U əslidə uningdin yəttə jinni ḥəydiwətkənidi. [10] Məryəm qikip, matəm tutup
yioŋlixip turoŋan, burun uning bilən billə boloŋanlaroŋa həwər bərdi. [11] Uning tirik ikənlikini wə
Məryəmgə kərüngənlikini angliŋanda, ular ixənmidi.

Əysaning ikki muhlisiŋa kərünüxi

[12] Bu ixlardin keyin, u ularning iqidiki yeziŋa ketiwatqan ikkiyləngə baxqa siyaqta kəründi.
[13] Bularmu qaloŋanlarning yeniŋa qaytip, ularoŋa həwər qiloŋan bolsimu, lekin ular bularoŋimu
ixənmidi.

16:1 «Xabat küni ətüxi bilənla» — xabat küni xənbə küni kəqtə kün petixi bilən baxlinatti. **«... Əysaning jəsitigə sürüx üqün huxpuraqlik buyumlarni setiwaldi»** — yaki «Əysaning jəsitigə sürüx üqün huxpuraqlik buyumlarni setiwaloŋanidi». Bu ixqa qarioŋanda, ayallar uning ɵlümdin tirilidioŋanlikini ḥeq oylap bakmioŋanidi!

16:1 Mat. 28:1; Luqa 24:1; Yuh. 20:1.

16:2 «ḥaptining birinqi küni» — yəni yəkxənbə küni.

16:5 Mat. 28:2; Yuh. 20:12.

16:6 Mat. 28:5; Luqa 24:5.

16:7 «..beringlar, uning muhlisliriŋa wə Petruska: «U Galiliyəgə silərdin awwal baridikən; u silərgə eytqinidək, silər uni xu yərdə kəridikənsilər» dənglar» — Markus biwasitə demigini bilən ḥəmmimiz bu səzligüqi «yax adəm»ni pərixtə dəp bilimiz (5-ayətni kərüng).

16:7 Mat. 26:32; 28:10; Mar. 14:28; Ros. 1:3; 13:31; 1Kor. 15:5.

16:8 «ḥeqkimgə ḥeqnemini eytmidi» — mənisi, bəlkim muhlisliridin baxqa ḥeqkimgə eytmidi (məsilən, «Mat.» 28:8, 10ni kərüng).

16:8 Mat. 28:8; Luqa 24:9; Yuh. 20:18.

16:9 «Əysa ḥaptining birinqi küni tang səḥərdə tirilgəndin keyin, awwal Magdallik Məryəmgə kəründi. U əslidə uningdin yəttə jinni ḥəydiwətkənidi...» — 9-20-ayətlər ikki qədimiy kəqürmidin baxqa, ḥəmmə kəqürmilərdin tepilidu. Biz ularning «Markus»ning ḥəqiqiy bir qismi ikənlikigə ḥeq gumanimiz yoq; biraq muxu yərdə səḥipə qəklimisidin toluq ispat kəltürəlməymiz. Inglizqə bilidioŋan oqurmənlarning «Den Burgon»ning ««Markus»ning ahirqi on ikki ayətliri» degən kitabini Internettin tapalaydioŋanlikioŋa ixinimiz.

16:9 Luqa 8:2; Yuh. 20:14,16.

16:12 Luqa 24:13.

Əysaning on bir muhlisioŋa kərünüxi

Mat. 28:16-20; Luka 24:36-49; Yuh. 20:19-23; Ros. 1:6-8

[14] Andin on birəylən dastihanda olturup oŋizaliniwatkanda, u ularoŋa kəründi wə ularning etikadsizliki wə tax yürəkliki üqün ularni tənbih berip əyiblidi; qünki ular əzining tirilginini kərgənlərgə ixənmigənidi.
[15] U ularoŋa mundak dedi:
— Pütkül jahanoŋa berip, yaritiloŋuqilarning hərbirigə hux həwərni jakarlanglar. [16] Etikad kilip, qəmüldürüxni kobul kiloŋanlar kutkuzulidu. Etikad kilmioŋanlar bolsa gunahka bekitilidu.
[17] Etikad kiloŋanlarning izlirioŋa muxundak məjizilik alamətlər əgixip hamrah bolidu: — ular Mening namim bilən jinlarni haydiwetidu; ular yengi tillarda səzləydu, [18] ular yilanlarni kollirida tutidu, harkandak zəhərlik nərsini iqsimu, ularoŋa zərər yətküzməydu; kollirini bimarlaroŋa təgküzüp koysa, kesəlliri sakiyip ketidu.

Əysaning asmanoŋa kətürülüxi

Luka 24:50-53; Ros. 1:9-11

[19] Xunga Rəb ularoŋa bu səzlərni kilip boloŋandin keyin, asmanoŋa kətürüldi, Hudaning ong yenida olturdi. [20] Muhlislar qikip, hər yərgə berip hux həwərni jakarlap yürdi. Rəb ular bilən təng ixləp, səz-kalamioŋa hamrah bolup əgəxkən məjizilik alamətlər bilən uningoŋa ispat bərdi.

16:14 Luka 24:36; Yuh. 20:19; 1Kor. 15:5.
16:15 Mat. 28:19; Yuh. 15:16.
16:16 Yuh. 3:18; 12:48.
16:17 «yengi tillar» — demək əzi əgənmigən tillar. «Ros.» 2:4-11ni, «1Kor.» 12-, 14-babni wə munasiwətlik izahatlarni kərüng.
16:17 Luka 10:17; Ros. 2:4; 5:16; 8:7; 10:46; 16:18; 19:6,12.
16:18 «ular yilanlarni kollirida tutidu...» — məsilən, «Ros.» 28:3-6ni kərüng. **«Etikad kiloŋanlarning izlirioŋa muxundak məjizilik alamətlər əgixip hamrah bolidu... ... kollirini bimarlaroŋa təgküzüp koysa, kesəlliri sakiyip ketidu»** — enikki, etikad kiloŋuqilar üqün «məjizilik alamətlər» Məsihkə iman-ixənq kəltürgəndin **keyinla** kelidu («muxundak məjizilik alamətlər **əgixip** hamrah bolidu» (17-ayət)). «Alamətlərni kərsəm, **andin** ixinimən» degüqilər hərdaim kəp, əlwəttə.
16:18 Luka 10:19; Ros. 28:5, 8.
16:19 «Xunga Rəb ularoŋa bu səzlərni kilip boloŋandin keyin, asmanoŋa kətürüldi, Hudaning ong yenida olturdi» — «xunga» — Rəb wədə kiloŋan «məjizilik alamətlər» pəkət Mukəddəs Roh arkilik bolatti; u ərxkə kətürülmigən bolsa, Mukəddəs Roh kelalməytti. **Xunga** (Əz səz-kalamini ispatlaydioŋan məjizilik alamətlərni mumkin kilix üqün) u ərxkə kətürülmisə bolmaytti.
16:19 Luka 24:50,51; Ros. 1:9.
16:20 «Rəb ular bilən təng ixləp...» — bəzi kona kəqürmilərdə «Rəb Əysa ular bilən təng ixləp...» deyilidu.
16:20 Ros. 1:2; 14:3; 1Tim. 3:16; Ibr. 2:4.

Ⱪoxumqə sөz

«Markus»tiki bəzi muⱨim temilar «Matta» degən bayandimu tepilidu. Biz «Matta»diki «ⱪoxumqə sөz»imizdə bu temilar üstidə azraⱪ tohtalduⱪ. Ⱨalbuki, biz muxu yərdə oⱪurmənlərning diⱪⱪitini Məsiⱨning 8:19-21də hatiriləngən bayanioƣa tartmaⱪⱪimiz: —

«**Bəx ming kixigə bəx nanni oxtuoƣinimda, parqilaroƣa liⱪ toloƣan ⱪanqə kiqik sewətni yioƣiwaldinglar? — dedi.**
— On ikkini, — jawab bərdi ular.
— Yəttə nanni tөt ming kixigə oxtuoƣinimda, parqilaroƣa liⱪ toloƣan ⱪanqə sewətni yioƣiwaldinglar? — dedi u.
— Yəttini, — jawab bərdi ular.
U ularoƣa:— Undaⱪta, ⱪandaⱪsigə silər tehi qüxənməysilər? — dedi».

Bu sөz Markusⱪa (bəlkim Petrus arⱪiliⱪ) qongⱪur təsir yətküzgən boluxi mumkin. Ajayib bir ix xuki, u biz üqün yazoƣan bayanida Əysaning on tokⱪuz (on ikki + yəttə) alaⱨidə məjizisini hatiriligən (təngdixi yoⱪ məjizə, uning ələüp tirilixi buningdin sirt, ələwəttə). Bular təwəndikidək: —

«Markus»ta hatiriləngən on tokⱪuz alaⱨidə məjizə

(1) Napak roⱨ qaplaxⱪan adəm (1:10-28)
(2) Simonning ⱪeynanisi (1:29-31)
(3) Mahaw kesili bar adəmni saⱪaytixi (1:40-45)
(4) Paləqni saⱪaytixi (2:1-12)
(5) Ⱪoli ⱪurup kətkən adəm (3:1-6)
(6) Boranni pəsəytixi (4:35-41)
(7) «Ⱪoxun» degən kixi (5:1-20)
(8) Yairusning ⱪizi (5:21-24, 35-43)
(9) Hun təwrəx kesili bar ayal (5:25-34)
(10) Bəx ming adəmni oƣizalandurux (6:35-44)
(11) Dengiz üstidə mengix (6:52)
(12) Suriyədiki ayalning ⱪizi (7:24-30)
(13) Gas wə gaqa adəm (7:31-37)
(14) Tөt ming adəmni oƣizalandurux (8:1-9)
(15) Bəyt-Saidadiki kor adəmni saⱪaytixi (8:22-26)
(16) Məsiⱨning siyaⱪining өzgirixi (9:1-13)
(17) Jin qaplaxⱪan ooƣul bala (9:14-29)
(18) Kor boloƣan Bar-Timaus (10:46-52)
(19) Ənjür dərihigə lənət oⱪux (11:12-14, 19-25)

Rəbbimiz bu 19 karamət məjizidin baxⱪa nuroƣunlioƣan məjizilərni yaratⱪan («Yⱨ.» 20:30).

Ixinimizki, Markus Məsiⱨning yuⱪiriⱪi sөzidə tiloƣa elinoƣan xu «on tokⱪuz siwət nan parqiliri»ni өz bayanida təswirligən on tokⱪuz məjizigə ohxitidu. Markus bizgə, uning bayanidiki bu on tokⱪuz məjizini əməliyəttə «pəⱪət Məsiⱨning məjizilirining liⱪ bayliⱪlaroƣa

toloŋan həzinisidin exip taxķan azrak «parqiliri» halas», deməkqi. Ķədirlik oķurmənmu muxundak bir «parqə»gə moḫtaj boldimu? Nemixkə uningdin tiləxni keqiktürisiz?

Injil 3-ḳisim

«Luḳa»

«Luḳa bayan ḳiloɣan hux həwər»

Kirix səz

Bu kitabning muəllipi Yəhudiy millitidin bolmioɣan tewip Luḳadur. Biz baxḳa yərdə, yəni Əysaning yər yüzidiki ḥayati hatiriləngən Injildiki «tət bayan»oɣa boloɣan «kirix səz»imizdə Luḳaning bayani üstidə azrak tohtaloɣan. Xunga muxu yərdə «Luḳa» tooɣruluḳ anqə kəp tohtalmaymiz, pəḳət oḳurmənlər üqün təwəndiki nuḳtilarni ḳaytilaymiz: —

(1) Luḳa intayin əstayidil tarihxunastur (ḥətta hudasiz alimlarmu bu nuḳtini etirap ḳilidu). Uning deyixiqə, u boloɣan wəḳələrni «tərtipi boyiqə» (1:3) hatiriligən. Biz uning bu deginini u hatiriligən barliḳ wəḳələrni top-tooɣra tarihiy tərtipkə saloɣanliḳini kərsitidu, dəp oylaymiz. Gərqə u hatiriligən wəḳələrgə «əz kəzi bilən guwaḥqi» bolmisimu, u pütün tarihni pəḳət «əz kəzi bilən kərgən»lərning guwaḥliḳini asas ḳilip yezip qiḳḳan (1:2-3 wə munasiwətlik izaḥatlarni kərüng) wə xu yolda Luḳa Əysaning tuoɣuluxidin taki asmanoɣa kətürülüxigiqə boloɣan kəp wəḳələrni təpsiliy bayan ḳiloɣan.

(2) U Məsiḥ Əysaning toluḳ insan ikənlikini ayan ḳilidioɣan ixlar wə wəḳələrni alaḥidə ḳiziḳix bilən hatiriləydu. Məsilən, Məsiḥning Məryəmdin tuoɣuluxi, Huda'Atioɣa tayinixi, Muḳəddəs Roḥ təripidin yetəklinixi, iqki ḥessiyatliri, aoɣriḳ-silaḳlaroɣa, ezilgən aniy-ḥajətmənlərgə ḥəmdə «gunaḥkarlar» dəp kəmsitilgənlərgə iqini aoɣritixi wə dua-tiliwət ḳilixliri alaḥidə təkitlinidu. «Luḳa»ni Məsiḥning birdinbir «ḥəḳiḳiy insan» ikənlikini kərsitidioɣan bayan degili bolidu.

(3) Luḳa tewip bolup Əysa saḳaytḳan kixilərning kesəllik əḥwallirioɣa ḳiziḳip, xularni toptooɣra bayan ḳilidu. U yənə Məsiḥning ḳiz-ayallaroɣa nisbətən, ularning ḥəmmisini əz ḳimmiti bar xəhslər dəp ḳaraydioɣan meḥriban muamilisigə intayin ḳiziḳidu.

(4) «Luḳa»diki muḥim temilar: — (a) Əysa Məsiḥning Əz xəhsining ajayibliḳi wə tilsimatliri (ə) nijat wə nijattin boloɣan azadliḳ wə huxallik (p) xu nijatning barliḳḳa kəltürülüxi üqün, xundaḳla uning ḥəmmə əllərdə boluxi üqün Əysaning Əz həlḳining ḳolida əltürülüp ḳurbanliḳ boluxḳa Yerusalemoɣa baroɣan səpiri (9:51-19:48); (b) Uning Yerusalemda azab-oḳubət tartixi, əlümi wə tirilixi.

Məzmun: —

1. Əysaning dunyaoɣa kelixi wə balilik qaoɣliri (1-, 2-bablar)
2. Əysaning qəmüldürülüxi wə sinilixi (3-babtin 4-bab 13-ayətkiqə)
3. Əysaning Galiliyədiki hizmiti (4-bab 14-ayəttin 9-bab 50-ayətkiqə)
4. Əysaning «Yerusalemoɣa səpiri» (9-bab 51-ayəttin 19-bab 27-ayətkiqə)
5. Əysaning Yerusalemdiki hizmiti (19-bab 28-ayəttin 21-bab 4-ayətkiqə)
6. Əysaning kəlgüsidiki ixlarni, ahirḳi zamanlarni aldin eytixi (21-bab 5-38-ayətlər)
7. Əysaning soraḳḳa tartilixi, azab-oḳubət qekixi, əltürülüxi wə tirilixi (22-24-bablar)

Luqa

«Luqa bayan qilоqan hux həwər»
Muqəddimə

1 [1] Gərqə nuroqun adəmlər arimizda mutləq ixənqlik dəp qaraloqan ixlarni toplap yezixqa
kirixkən bolsimu, [2] (huddi səz-kalamoqa baxtin-ahir əz kəzi bilən guwahqi boloqanlar,
xundaqla uni saqlap yətküzüqilərning bizgə amanət qiloqan bayanliridək), [3] mənmu barliq
ixlarni baxtin təpsiliy təkxürüp enikliоqandin keyin, i hərmətlik Teofilus janabliri, siligə bu
ixlarni tərtipi boyiqə yezixni layiq taptim. [4] Buningdin məqsət, sili qobul qiloqan təlimlərning
mutləq ħəqiqət ikənlikigə jəzm qilixliri üqündur.

Yəhya pəyoqəmbərning tuoquluxidin bexarət

[5] Yəhudiyə əlkisigə padixah boloqan Ħerod səltənət qiloqan künliridə, «Abiya» kahinlik
nəwitidin bir kahin bar bolup, ismi Zəkəriya idi. Uning ayalimu Ħarunning əwladidin bolup,
ismi Elizabit idi. [6] Ular ikkisi Hudaning alidida ħəkqaniy kixilər bolup, Pərwərdigarning pütün
əmr-bəlgilimiliri boyiqə əyibsiz mangatti. [7] Əmma Elizabit tuoqmas boloqaqqa, ular pərzənt
kərmigənidi. Uning üstigə ular ikkisi helila yaxinip qaloqanidi.
[8] U əz türkümidiki kahinlar arisida ibadəthanida nəwətqilik wəzipisini Huda aldida ada qiliwat
qanda, [9] xu qaoqdiki kahinlik aditi boyiqə, ular Pərwərdigarning «mukəddəs jay»ioqa kirip hux-

---

1:1 «nuroqun adəmlər arimizda mutləq ixənqlik dəp qaraloqan ixlarni toplap yezixqa kirixkən bolsimu,...» — «arimizda» — demək əysa Məsihkə əgəxkənlər arisida. «Arimizda mutləq ixənqlik dəp qaraloqan ixlar» degənlikning baxqa birhil tərjimisi: «Arimizda (toluq) əməlgə axuruloqan ixlar». Ikkila tərjimisi ohxaxla əysa Məsihkə munasiwətlik ixlarni kərsitidu, əlwəttə.

1:2 «səz-kalam» — muxu yərdə əysa Məsihning əzini, xundaqla uning tapxuroqan barliq təlimini kərsitidu. **«saqlap yətküzüqilər»** — yaki «oqojidar» degənning muxu yərdə alahidə mənisi bar. Ular əysa Məsihning qiloqan səzliri wə paaliyətlirigə boloqan əz guwahqilikini aoqzaki tarihlaroqa aylandurdi, xundaqla uni baxqilaroqa yadlitip tapxurdi. Muxu «saqlap yətküzüqilər» barliq etiqadqilarning jamaitining hizmitidə bolup «kalam-soz»ning tarihlirini saqlax üqün məs'ul boloqan «amanətqilər» idi. Xuning bilən bəziliri bu aoqzaki tarihlarni yezixqa kirixkənidi. Luqa bolsa bu tarihlarni (1) təkxürüp enikliоqan (2) andin ularni mutləq ixənqlik dəp ispatliоqan əhwalda bularni tərtip boyiqə hatiriligənidi.

1:3 «mənmu barliq ixlarni baxtin təpsiliy təkxürüp enikliоqandin keyin...» — «baxtin» degən bu səz grek tilida muxu yərdə ikki bisliq səz bolup, uning asaslik mənisi: Luqa «bayan»ida hatiriligən barliq wəqələrni u pəqət **əz kəzi bilən kərgən guwahqilar**ning aoqzidin anglap hatiriligən; «baxtin» yənə qoxumqə: «yukiridin», «arxtin» degənni bildüridu; demək, Luqa bu hatirini yezixqa ərxtin boloqan türtkə bar idi. Baxqiqə eytqanda, u uni Mukəddəs Roħning yolyoruqi wə ilhami astida yazoqan. **«Teofilus»** —Munu kixining salahiyiti tooqruluq Injildiki «kirix səz»imizni kərüng. Mənisi «Hudani səygüqi».

1:5 ««Abiya» kahinlik nəwitidin bir kahin bar bolup, ismi Zəkəriya idi — «Abiya» kahinlik nəwiti» «1Tar.» 24:10də, kahinlarning jəmətining ibadəthanidiki «dijornilik» tizimlikini kərsitidu. Kahinlarning (ħəmmisi Ħarunning əwladliri) yilliq hizmiti 24 nəwətkə bəlünətti. «kahinlik jəməti»dikilərning ħərbirigə ibadəthanida ixləxkə on bəx kün nəwət kelətti. «Abiya» nəwiti» bu yigirmə tət nəwəttin biri idi. Miladiyə birinqi əsirdə, kahinlarning sanliriоqa asasən, ħərbir kahin əmridə «mukəddəs jay»da huxbuy selixtin ibarət imtiyazlik hizmətkə birla qetim muyəssər boluxi mumkin idi. **«Uning ayalimu Ħarunning əwladidin bolup...»** — Musa pəyoqəmbərning akisi «Ħarun» birinqi «bax kahin» idi; keyin uning barliq ərkək əwladliri kahinlik hizmitidə boluxqa muyəssər idi.

1:5 1Tar. 24:10.

1:6 «Ular ikkisi Hudaning alidida ħəkqaniy kixilər bolup, Pərwərdigarning pütün əmr-bəlgilimiliri boyiqə əyibsiz mangatti» — ularning «ħəkqaniy» wə «əyibsiz» deyilgənliki ularni «gunahsiz» degənlik əməs. Təwrat qanuni boyiqə kixilər əz gunahlirini tonup yetip, xundaqla Təwrat boyiqə kerək boloqan gunahni tiləydioqan qurbanliqlarni sunoqan bolsa, Huda aldida əyibsiz dəp ħesablinatti.

1:7 «... Elizabit tuoqmas boloqaqqa, ular pərzənt kərmigənidi. Uning üstigə ular ikkisi helila yaxinip qaloqanidi» — muxu yərdin oqurmənlərgə enikki, Hudadin qorkidioqan adəm ayali tuoqmas bolsimu, nemila bolmisun xu səwəbtin ayali bilən ħərgiz ajraxmaydu.

1:8 1Tar. 24

buy selixkа muyəssər boluxkа qək taxlioŋanda xundak boldiki, qək uningoŋa qikti. [10] Əmdi u huxbuy seliwatkan wakтida, jamaət taxkirida turup dua kilixiwatatti. [11] Tuyuksiz Pərwərdigarning bir pərixtisi uningoŋa huxbuygahning ong təripidə kəründi. [12] Uni kərgən Zəkəriya hoduкup korkunqka qəmüp kətti. [13] Birak pərixtə uningoŋa:
— Əy Zəkəriya, korkmioŋin! Qünki tiliking ijabət kilindi, ayaling Elizabit sanga bir ooŋul tuoŋup beridu, sən uning ismini Yəhya koyoŋin. [14] U sanga xad-huramlik elip kelidu, uning dunyaoŋa kelixi bilən nuroŋun kixilər xadlinidu. [15] Qünki u Pərwərdigarning nəziridə uluoŋ bolidu. U heqkandak harak-xarab iqməsliki kerək; hətta anisining korsikidiki wakтidin tartipmu Mukəddəs Rohka tolduruloŋan bolidu. [16] U Israillardin nuroŋunlirini Pərwərdigar Hudasining yenioŋa kayturidu. [17] U Rəbning aldida Iliyas pəyoŋəmbərgə has boloŋan roh wə küq-kudrəttə bolup, atilarning kəlblirini balilaroŋa mayil kilip, itaətsizlərni həkkaniylarning akilanilikigə kirgüzüp, Rəb üqün təyyarlanoŋan bir həlkni hazir kilix üqün uning aldida mangidu, — dedi.
[18] Zəkəriya bolsa pərixtidin: Mənmu kerip kaloŋan, ayalimmu heli yaxinip kaloŋan tursa, bu ixni kandak jəzm kilalaymən? — dəp soridi.
[19] Pərixtə jawabən:
— Mən Hudaning huzurida turoŋuqi Jəbrailmən. Sanga səz kilixka, bu hux həwərni sanga yətküzüxkə mən əwətildim. [20] Wakit-saiti kəlgəndə qokum əməlgə axurulidioŋan bu səzlirimgə ixənmigənliking tüpəylidin, bu ixlar əməlgə axuruloŋan künigiqə mana sən tiling tutulup, zuwanoŋa kələlməysən, — dedi. [21] Əmdi jamaət Zəkəriyani kütüp turatti; ular u mukəddəs jayda nemə üqün bunqiwala hayal boldi, dəp həyran kaloŋili turdi. [22] U qikkanda ularoŋa gəp kilalmidi; uning ularoŋa kol ixarətlirini kilixidin, xundakla zuwan sürəlmigənlikidin ular uning mukəddəs jayda birər alamət kərünüxni kərgənlikini qüxinip yətti.
[23] Xundak boldiki, uning ibadəthanidiki hizmət mudditi toxuxi bilənla, u əyigə kaytti. [24] Dərwəkə, birnəqqə kündin keyin uning ayali Elizabit hamilidar boldi; u bəx ayoŋiqə talatüzgə qikmay: [25] «Əmdi Pərwərdigar mening halimoŋa nəzirini qüxürüp, meni halayik arisida nomuska kelixtin halas kilip, manga bu künlərdə xunqilik xapaət kərsətti» — dedi.

Əysaning dunyaoŋa kelixidin bexarət

[26-27] Elizabit hamilidar bolup altə ay boloŋanda, pərixtə Jəbrail Huda təripidin Galiliyə əlkisidiki Nasarət degən bir xəhərgə, pak bir kizning kexioŋa əwətildi. Kiz bolsa Dawut padixahning jəmətidin boloŋan Yüsüp isimlik bir kixigə deyixip koyuloŋanidi; kizning ismi bolsa Məryəm idi.
[28] Jəbrail uning aldioŋa kirip uningoŋa:

1:9 Mis. 30:7; Law. 16:17.
1:10 «Əmdi u huxbuy seliwatkanda, jamaət taxkirida turup dua kilixiwatatti» — ««mukəddəs jay»oŋa kirip huxbuy selix» wəzipisi hər küni ətigəndə saət tokkuzda wə qüxtin keyin saət üqtə, ikki ketimla ada kilinatti («Mis.» 30:7-8).
1:13 «ayaling Elizabit sanga bir ooŋul tuoŋup beridu, sən uning ismini Yəhya koyoŋin» — «Yəhya» ibraniy wə grek tillirida «Yuhanna» («Pərwərdigarning xəpkiti» degən mənidə) bilən ipadilinidu («Yəhya» əsli ərəbqə səz idi). «Yəhya» degən isim okurmənlərgə muxu xəkildə tonux boloŋanliki üqün uni muxu tərjimidə ixlətttuk.
1:13 Luka 1:60.
1:14 Luka 1:58.
1:15 Qəl. 6:1-8; Hak. 13:4.
1:16 Mal. 3:24; Mat. 11:14.
1:17 «itaətsizlərni həkkaniylarning akilanilikigə kirgüzüp...» — «itaətsizlər» Hudaoŋa itaət kilmaydioŋanlar.«akilanilikigə» grek tilida «həkkaniylarning oylirioŋa». **«U Rəbning aldida Iliyas pəyoŋəmbərgə has boloŋan roh wə küq-kudrəttə bolup.... Rəb üqün təyyarlanoŋan bir həlkni hazir kilix üqün uning aldida mangidu...»** — muxu yərdə «Rəbning aldida» grek tilida «uning aldida». Bu səz Təwrattiki «Yəx.» 40:1-11, «Mal.» 3:1 wə 4:5-6gə asaslanoŋan; bu uluoŋ bexarətlər boyiqə Rəb Əzi yər yüzigə kəlməkqi bolidu; birak uningdin awwal əwətilgən «aldin yürgüqi»si uning üqün bir həlkni (towioŋa kəltürüp) təyyarlixi bilən yol təyyarlaydu. Bexarət kilinoŋan bu əlqi Yəhya əzi idi, əlwəttə.
1:17 Mal. 3:23-24; Mat. 3:2; Mar. 9:12.
1:18 Yar. 17:17.
1:25 Yar. 30:23; Yəx. 4:1.
1:26–27 Mat. 1:18.

— Salam sanga, əy xəpkətkə muyəssər bolоqan qiz! Pərwərdigar sanga yardur! — dedi.
29 U pərixtini kərgəndə, uning səzidin bək ḥodukup kətti, kənglidə bundaq salam səzi zadi nemini kərsitidioqandu, dəp oylap qaldi. 30 Pərixtə uningoqa:
— Əy Məryəm, qorqmioqin. Sən Huda aldida xəpqət tapqansən. 31 Mana, sən ḥamilidar bolup bir ooqul tuoqisən, sən uning ismini Əysa dəp qoyisən. 32 U uluoq bolidu, Ḥəmmidin Aliy Boloquqining ooqli dəp atilidu; wə Pərwərdigar Huda uningoqa atisi Dawutning təhtini ata qilidu. 33 U Yaqupning jəməti üstigə mənggü səltənət qilidu, uning padixaḥliqi tügiməstur, — dedi.
34 Məryəm əmdi pərixtidin: — Mən tehi ər kixigə təgmigən tursam, bu ix qandaqmu mumkin bolsun? — dəp soridi.
35 Pərixtə uningoqa jawabən: — Muqəddəs Roḥ sening wujudungoqa qüxidu wə Ḥəmmidin Aliy Boloquqining küq-qudriti sanga sayə bolup yekinlixidu. Xunga, səndin tuoqulidioqan muqəddəs pərzənt Hudaning Ooqli dəp atilidu. 36 Wə mana, tuoqqining Elizabitmu yaxinip qaloqan bolsimu, ooquloqa ḥamilidar boldi; tuoqmas deyilgüqining qorsaq kətürginigə ḥazir altə ay bolup qaldi. 37 Qünki Huda bilən ḥeqqandaq ix mumkin bolmay qalmaydu, — dedi.
38 Məryəm: — Mana Pərwərdigarning dedikimən; manga səzüng boyiqə bolsun, — dedi. Xuning bilən pərixtə uning yenidin kətti.

Məryəmning Elizabitni yoqlixi

39 Məryəm xu künlərdə ornidin qopup aldirap Yəḥudiyə taoqlik rayonidiki bir xəhərgə bardi.
40 U Zəkəriyaning əyigə kirip, Elizabitqa salam bərdi. 41 Wə xundaq boldiki, Elizabit Məryəmning salimini angliоqandila, qorsiqidiki bowaq oynaqlap kətti. Elizabit bolsa Muqəddəs Roḥqa toldurulup, yuqiri awaz bilən təntənə qilip mundaq dedi:
— Qiz-ayallar iqidə bəhtliktursən, qorsiqingdiki mewimu bəhtliktur! 43 Manga xundaq xərəp nədin kəldikin, Rəbbimning anisi boloquqi meni yoqlap kəldi! 44 Qünki mana, saliming qulиqimoqa kirgəndila, qorsiqimdiki bowaq səyünüp oynaqlap kətti. 45 Ixəngən qiz nəqədər bəhtliktur; qünki uningoqa Pərwərdigar təripidin eytiloqan səz jəzmən əməlgə axurulidu!

Məryəm bexarət qilip Hudaoqa mədḥiyə oquydu

46 Məryəmmu hux bolup mundaq dedi: —

1:28 «əy xəpqətkə muyəssər boloqan qiz!» — bəzi kona kəqürmilərdə: «əy, qiz-ayallar iqidə bəhtliktursən!» degən səzlərmu qoxulidu. 42-ayətnimu kərüng.
1:31 «sən uning ismini Əysa dəp qoyisən» — «Əysa» grek tilida «Yesus», ibraniy tilida «Yəxua», mənisi «Qutquzoquqi Yaḥ» yaki «Yaḥ nijattur». Oqurmənlərning esidə boluxi kerəkki, «Yaḥ» bolsa «Yaḥwəḥ» (Pərwərdigar)ning qiskartilmisidur. «Mat.» 1:21nimu wə uning izaḥitini kərüng.
1:31 Yəx. 7:14.
1:32 «Pərwərdigar Huda uningoqa atisi Dawutning təhtini ata qilidu» — Təwrattiki kəp bexarətlərdə Qutquzoquqi-Məsiḥ (1) Dawutning biwasitə əwladi bolidu; (2) uning təhtigə waris bolup awwal Israiloqa, andin pütkül dunyaoqa padixaḥ bolidu, dəp enik kərsitilidu (məsilən «Zəbur» 18-küy (bolupmu 43-ayət), 89:26-37, 132:11:, «Yəx.» 9:6-7, 16:5, «Yər.» 23:5, «Am.» 9:11-12, «Dan.» 2:44, 7:13-14, 27, «Mik.» 5:2-4 qatarliqlar).
1:32 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 9:6; 54:5.
1:33 «Yaqupning jəməti» — pütkül Israil həlqini kərsitidu.
1:33 1Tar. 22:10; Zəb. 45:6; 89:36; Yər. 23:5; Dan. 7:14,27; Mik. 4:7; Ibr. 1:8.
1:35 «səndin tuoqulidioqan muqəddəs pərzənt Hudaning Ooqli dəp atilidu» — yaki «səndin tuoqulidioqan pərzənt muqəddəs, Hudaning Ooqli dəp atilidu».
1:37 Ayup 42:2; Yər. 32:17; Zək. 8:6; Mat. 19:26; Luqa 18:27.
1:41 «Qiz-ayallar iqidə bəhtliktursən, qorsiqingdiki mewimu bəhtliktur!» — Elizabit Məryəmgə ibraniy tilida səzligən, əlwəttə. Bu ayəttiki «bəhtlik» (grek tilida «makarios») degən səz ibraniy tilida «mubarək» degən səz bilən ipadilənгən boluxi kerək. Ibraniy tilida «mubarək»ning mənisi: — (1) bəhtlik, (2) Huda təripidin bərikətlənгən; (3) həlq təripidin bəht tilənгən wə uluoqlanoqan.
1:45 «Ixəngən qiz nəqədər bəhtliktur; qünki uningoqa Pərwərdigar təripidin eytiloqan səz jəzmən əməlgə axurulidu!» — baxqa birhil tərjimisi: «Əmdi «Pərwərdigardin əwətilgən səz jəzmən əməlgə axurulidu» dəp ixəngüqi nəqədər bəhtliktur!».
1:45 Luqa 11:28.

«Jenim Rəbni uluoɣlaydu, [47] roḥim Qutquzoɣuqim Hudadin xadlandi,
[48] Qünki U dedikining miskin ḥalioɣa nəzər saldi;
Qünki mana, xundin baxlap barlik dəwrlər meni bəhtlik dəp ataydu;
[49] Qünki Qadir Boloɣuqi mən üqün uluoɣ ixlarni əməlgə axurdi;
Muqəddəstur Uning nami.
[50] Uning rəḥim-xəpqiti dəwrdin-dəwrgiqə Özidin qorqidioɣanlarning üstididur,
[51] U biliki bilən küq-qudritini namayan qildi,
U təkəbburlarni kənglidiki niyət-hiyalliri iqidila tarmar qildi.
[52] U küqlük ḥəkümdarlarni təhtidin qüxürdi,
Peqirlarni egiz kətürdi.
[53] U aqlarni nazi-nemətlər bilən toyundurdi,
Lekin baylarni quruq qol qayturdi.
[54-55] U ata-bowilirimizoɣa eytqinidək,
Yəni Ibraḥim ḥəm uning nəsligə mənggü wədə qiloɣinidək,
U Öz rəḥim-xəpqitini esidə tutup,
Quli Israiloɣa yardəmgə kəldi».

[56] Məryəm Elizabitning yenida üq ayqə turup, əz əyigə qaytti.

Yəḥya pəyoɣəmbərning dunyaoɣa kelixi

[57] Elizabitning tuoɣutining ay-küni toxup, bir ooɣul tuoɣdi. [58] Əmdi uning qolum-qoxniliri wə uruq-tuoɣqanliri Pərwərdigarning uningoɣa kərsətkən meḥir-xəpqitini xunqə uloɣaytqanliqini anglap, uning bilən təng xadlandi. [59] Wə xundaq boldiki, bowaq tuoɣulup səkkiz kün boloɣanda, halayiq balining hətnisini qiloɣili kəldi. Ular uningoɣa Zəkəriya dəp atisining ismini qoymaqqi boluxti. [60] Lekin anisi jawabən:
— Yaq! Ismi Yəḥya atalsun — dedi.
[61] Ular uningoɣa: — Biraq uruq-jəmətingiz iqidə bundaq isimdikilər yoqqu! — deyixti. [62] Xuning bilən ular balining atisidin pərzəntingizgə nemə isim qoyuxni halaysiz, dəp ixarət bilən soraxti.
[63] U bir parqə mom tahtayni əkilixni tələp qilip: «Uning ismi Yəḥyadur» dəp yazdi. Ḥəmməylən intayin ḥəyran qelixti. [64] Xuan uning aoɣzi eqildi, uning tili yexilip, zuwanoɣa kəldi wə xuning bilən Hudaoɣa təxəkkür-mədḥiyə eytti. [65] Ularning əpqürisidikilərning ḥəmmisini qorquŋ basti; Yəḥudiyə taoɣliq rayonlirida bu ixlarning ḥəmmisi əl aoɣzida pur kətti. [66] Bu ixlardin həwər

1:47 «roḥim ... Hudadin xadlandi» — əslidə grek tilida «roḥim ... Hudada xadlandi» — (1) Huda tüpəylidin xadlanoɣanliqini; (2) Huda bilən yeqin alaqidə bolup xadlanoɣanliqini kərsitidu.
–Okurmən 46- wə 47-ayəttin insanning «jan» wə «roḥ» arisida boloɣan munasiwətni kərələydu — Hudaning ixliri insanning roḥida baxlinidu wə keyin «jeni»da (demək, insanning oyliri wə ḥessiyatlirida) toluqlinidu. «Rimliqlaroɣa»diki kirix səzimizdə «roḥ» wə «jan» tooɣruluq kərüng.
1:50 Mis. 20:6.
1:51 «U təkəbburlarni kənglidiki niyət-hiyalliri iqidila tarmar qildi» — baxqa birhil tərjimisi: «U kənglidiki oy-hiyallirida təkəbburlixip kətkənlərni tarmar qildi».
1:51 Zəb. 33:10; Yəx. 51:9; 52:10; 1Pet. 5:5.
1:52 1Sam. 2:8; Zəb. 113:6.
1:53 Zəb. 34:9-10
1:54-55 «U Öz rəḥim-xəpqitini esidə tutup, ...» — «(Hudaning) Öz rəḥim-xəpqiti» muxu yərdə bəlkim Təwrattiki «Pərwərdigarning özgərməs muḥəbbiti» degən ibarining mənisi bilən ohxaxtur. Bu ibarə Huda Israilning ata-bowilirioɣa qiloɣan barliq xapaətlik wədilirini öz iqigə alidu (yuqiriqi səzni kərüng). **«... Quli Israiloɣa yardəmgə kəldi»** — «Israil» muxu yərdə Israil həlqini kərsitidu.
1:54-55 Yəx. 30:18; 41:9; 54:5; Yər. 31:2,20; Yar. 17:19; 22:18; Zəb. 132:11.
1:58 Luqa 1:14.
1:59 Yar. 17:12; Law. 12:3.
1:60 Luqa 1:13
1:63 «Uning ismi Yəḥyadur» — grek tilida wə ibraniy tilida «Uning ismi Yuḥannadur».

tapkuqilarning hammisi ularni kongligə püküp: «Bu bala zadi kandak adəm bolar?» deyixti. Qünki Pərwərdigarning koli dərwəkə uningoŋa yar idi.

Zəkəriyaning nijat-kutkuzulux həkkidiki bexariti

[67] Xu qaoŋda balining atisi Zəkəriya Mukəddəs Rohka toldurulup, wəhiy-bexarətni yətküzüp, mundak dedi: —
[68] «Israilning Hudasi Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədhiyə okulsun!
Qünki U Өz həlkini yoklap, ulardin həwər elip, bədəl tələp ularni hər kildi.
[69-71] U kədimdin beri mukəddəs pəyoŋəmbərlirining aoŋzi arkilik wədə kiloŋinidək,
Kuli boloŋan Dawutning jəməti iqidin biz üqün bir nijat münggüzini əstürüp turoŋuzdi;
Bu zat bizni düxmənlirimizdin wə bizni əq kəridioŋanlarning kolidin kutkuzoŋuqi nijattur.
[72-75] U xu yol bilən ata-bowilirimizoŋa iltipat əyləp,
Mukəddəs əhdisini əməlgə axurux üqün,
Yəni atimiz Ibrahimoŋa boloŋan kəsimini esidə tutup,
Bizni düxmənlirining kolidin azad kilip,
Barlik künlirimizdə heqkimdin korkmay, Өz aldida ihlasmənlik wə həkkaniylik bilən,
Hizmət-ibaditidə bolidioŋan kildi.
[76] Əmdi sən, i balam,
Hammidin Aliy Boloŋuqining pəyoŋəmbiri dəp atilisən;
Qünki sən Rəbning yollirini təyyarlax üqün Uning aldida mangisən.
[77] Wəzipəng uning həlkigə gunahlirining kəqürüm kilinixi arkilik bolidioŋan nijatning həwirini bildürüxtür;
[78-79] Qünki Hudayimizning iqi-baoŋridin uroŋup qikkan xəpkətlər wəjidin,
Karangoŋuluk wə ələm kələnggisi iqidə olturoŋanlarni yorutux üqün,
Putlirimizni amanlik yolioŋa baxlax üqün,
Ərxtin tang xəpiki üstimizgə qüxüp yoklidi.

1:68 « *Huda* Өz həlkini yoklap, ulardin həwər elip,...» — «yoklap, ulardin həwər elix» degən ibarə grek tilida «yoklax» degən birla səz bilən ipadilinidu. Təwrat wə Injilda «Hudaning yoklixi» uning insanlaroŋa yekin kelip ulardin həwər elixini əz iqigə alidu. **«U *Huda* bədəl tələp ularni *, yəni Өz həlkini* hər kildi»** — bu səzlər eytiloŋan wakit Yəhudiy həlki Rim imperiyəsining mustəmlikisi yaki ularoŋa bekindi idi. «hər bolux» muxu yərdə rohiy ərkinlikni kərsitidu. Roxənki, Hudaning nəziridə muhim boloŋini əl-yurtning «mustəkillik»i əməs, bəlki hərbirimizning gunahimizdin azad boluxidin ibarəttur.

1:69-71 «kədimdin beri..» — grek tilida «əzəldin beri..». **«Kuli boloŋan Dawutning jəməti iqidin biz üqün bir nijat münggüzini əstürüp turoŋuzdi...»** — «münggüz» bolsa məlum ələning yaki adəmning xan-xəripini, küq-kudritini bildüridu. Muxu yərdə bu «münggüz» Israilni (gunahliridin) kutkuzup ularni xan-xərəplik bir həlk kilidu; səzning Dawutning əwladi boloŋan Kutkuzoŋuqi-Məsihni kərsətkənlikidə guman yok. **«Bu zat bizni düxmənlirimizdin wə bizni əq kəridioŋanlarning kolidin kutkuzoŋuqi nijattur»** — «bu zat» grek tilida «u» deyilip, muxu yərdə yukirida tiloŋa elinoŋan «münggüz», yəni Kutkuzoŋuqi-Məsihni kərsitidu.

1:69-71 Zəb. 132:17; Zəb. 72:1-14; Yəx. 40:10; Yər. 23:6; 30:10; Dan. 9:27.

1:72-75 «U... mukəddəs əhdisini əməlgə axurux üqün, yəni atimiz Ibrahimoŋa boloŋan kəsimini esidə tutup, bizni düxmənlirining kolidin azad kilip, barlik künlirimizdə heqkimdin korkmay, Өz aldida ihlasmənlik wə həkkaniylik bilən, hizmət-ibaditidə bolidioŋan kildi» — kaytilaymizki, bu barlik ixlarda: (1) Huda Ibrahim wə pəyoŋəmbərlərgə nijat tooŋruluk kəp wədilərni kiloŋan; (2) U bu wədilərgə asasən, ularni əməlgə axurux üqün Məsihini əwətidu. Hammə ixlar 69-ayəttə tiloŋa elinoŋan «nijat münggüzi», yəni Kutkuzoŋuqi-Məsih arkilikla bolidu.

1:72-75 Yar. 22:16; Zəb. 105:9; Yər. 31:33; Ibr. 6:13,17; Ibr. 9:14; 1Pet. 1:15.

1:76 «...sən ´Rəbning yollirini təyyarlax üqün uning aldida mangisən» — grek tilida «sən Rəbning yollirini təyyarlax üqün Uning yüzi aldidamangisən».

1:76 Luka 1:17; Mal. 3:23.

1:77 Luka 3:3.

1:78-79 «Hudayimizning iqi-baoŋridin uroŋup qikkan xəpkətlər wəjidin, karangoŋuluk wə ələm kələnggisi iqidə olturoŋanlarni yorutux üqün...» — «Yəx.» 9:1-2, 42:7 49:9-10ni kərüng. **«ərxtin tang xəpiki üstimizgə qüxüp yoklidi»** — «Tang xəpiki» bolsa yənə Kutkuzoŋuqi-Məsihning əzini kərsitidu, əlwəttə.

1:78-79 Yəx. 9:1; 42:7; 43:8; 49:9; 60:1.

80 Bala bolsa əsüp, roһta küqləndürüldi. U Israil jamaitining aldida namayan qilinoƣuqə qəllərdə yaxap kəldi.

Əysaning dunyaoƣa kelixi

Mat. 1:18-25

2 1 Əmdi xu künlərdə, Rim imperatori Qəysər Awoƣustustin barlik həlqtin baj elix üqün
ularning royheti tizimlansun dəp pərman qüxti. 2 Tunji qetimlik bu nopus tizimlax
Kiriniyus Suriyə əlkisini idarə qilip turoƣan waqtida elip beriloƣanidi. 3 Xuning bilən һəmmə
adəm nopusqa tizimlinix üqün əz yurtlirioƣa qaytix kerək boldi.
4 Yüsüpmu Dawut padixaһning jəmətidin boloƣaqqa, xundaqla uning biwasitə əwladi boloƣaqqa,
Galiliyə əlkisidiki Nasarət xəһiridin ayrilip, Yəһudiyə əlkisidiki, Dawutning yurti Bəyt-Ləһəm
degən xəһərgə kətti. 5 Nopusqa tizimlinix üqün layiqi, boloƣusi ayali Məryəmmu billə bardi.
Məryəm һamilidar bolup, qorsiqi helila yooƣinap qaloƣanidi. 6 Wə xundaq boldiki, ular Bəyt-
Ləһəmdə turoƣan waqtida Məryəmning tuoƣutining ay-küni toxup qaldi. 7 Birak sarayda ularoƣa
orun bolmioƣaqqa, Məryəm xu yərdə tunji ooƣlini tuoƣqanda uni zakilap, eoƣildiki okuroƣa
yatquzdi.

Pərixtilərning padiqilaroƣa kərünüxi

8 Xu yərning ətrapidiki bəzi padiqilar dalada turatti; ular keqiqə tünəp, padisioƣa qaraytti. 9 Wə
mana, Pərwərdigarning bir pərixtisi ularning aldida turatti; Pərwərdigarning parlak xəripi
ularning ətrapini yorutuwətti. Ular intayin bək qorkup kətti. 10 Birak pərixtə ularoƣa:
— Qorkmanglar! Qünki mana, pütün həlqkə huxallik bolidioƣan bir hux həwərni silərgə elan
qilimən. 11 Qünki bügün Dawutning xəһiridə silər üqün bir Qutquzoƣuqi tuoƣuldi. U — Rəb
Məsiһdur! 12 Uni tepixinglar üqün xu alamət boliduki, bowaqni zakilanoƣan һalda bir okurda
yatqan petidə tapisilər, — dedi.
13 Birdinla, pərixtining ətrapida zor bir top samawi qoxundikilər pəyda bolup, Hudani
mədһiyiləp:

14 «Ərxiələda Hudaoƣa xan-xəraplər boloƣay!
Yər yüzidə bolsa u səyünidioƣan bəndilirigə aram-hatirjəmlik bolsun!» deyixti.
15 Pərixtilər ulardin ayrilip asmanoƣa qikip ketiwidi, padiqilar bir-birigə:

1:80 «bala bolsa əsüp, roһta küqləndürüldi» — «roһ» muxu yərdə Yəһyaning əz roһini kərsitidu.
1:80 Luqa 2:40.
2:1 «Qəysər Awoƣustus» — «Qəysər» Rim imperatorlirining omumiy unwani. «Qəysər Awoƣustus» bolsa Rim imperiyəsi üstidin miladiyədin ilgiriki 27-yilidin miladiyə 14-yiliƣiqə səltənət qildi.
2:2 «Tunji qetimlik bu nopus tizimlax Kiriniyus Suriyə əlkisini idarə qilip turoƣan waqtida elip beriloƣanidi» — baxqa birhil tərjimisi «Bu royһət Kiriniyusning Suriyə əlkisigə һəkümranlik qilip turoƣan waqtidiki tunji qetimlik nopus tizimlax idi».
2:4 «Dawut padixaһning jəmətidin boloƣaqqa, xundaqla uning biwasitə əwladi boloƣaqqa...» — demək, Yüsüpning Dawutning təһtigə warislik qiloƣudək əwladliridin ikənlikini kərsətsə kerək. **«Dawutning yurti Bəyt-Ləһəm degən xəһər»** — «xəһər» deyilgini bilən Bəyt-Ləһəm intayin kiqik bir yurt idi; u Yerusalemdin on ikki kilometr yiraqlikta.
2:4 1Sam. 16; Mik. 5:1; Mat. 1:1; Yuһ. 7:42.
2:7 «Məryəm xu yərdə tunji ooƣlini tuoƣqanda ...» — Əysa Məsiһ qaqan tuoƣuldi? «Qoxumqə səz»imizdə bu ix tooƣruluk tohtilimiz.
2:7 Mat. 1:25.
2:12 «bowaqni zakilanoƣan һalda bir okurda yatqan petidə tapisilər» — baxqa birhil tərjimisi: «bir okurda yatqan, zakilanoƣan bir bowaqni tapisilər».
2:13 «samawi qoxundikilər» — pərixtilər.
2:13 Dan. 7:10; Wəһ. 5:11.
2:14 «Yər yüzidə bolsa u səyünidioƣan bəndilirigə aram-hatirjəmlik bolsun!» — baxqa birhil tərjimisi: «Yər yüzidə insanlaroƣa amanlik, xapaət bolsun!»
2:14 Yəx. 57:19; Əf. 2:17.

— Bəyt-Ləһəmgə yol elip, Pərwərdigar bizgə uқturoɣan, əməlgə axuroɣan bu ixni kərüp keləyli, — deyixti.
16 Xuning bilən ular aldirap xəһərgə berip, Məryəm bilən Yüsüpni wə oқurda yatқan bowaқni
izdəp tapti. 17 Padiqilar bowaқni kərgəndin keyin, əzlirigə uning һəққidə eytiloɣan sözlərni
kəng tarқitiwətti. 18 Buni angliоɣanlarning һəmmisi padiqilarning degənlirigə intayin һəyran
қelixti. 19 Məryəm bolsa bu ixlarning һəmmisini kəngligə püküp, qongқur oylinip yürətti. 20 Padiqilar kərgən wə angliоɣanlirining һəmmisi üqün Hudani uluoɣlap, mədһiyə oқuxқan peti
қaytixti; barliқ ixlar dəl ularoɣa һəwərləndürülgəndək bolup qiққanidi.

Yüsüp wə Məryəmning Əysani Hudaoɣa atixi

21 Bowaқni һətnə қilix waқti, yəni səkkizinqi küni toxқanda, uningoɣa Əysa dəp isim қoyuldi.
Pərixtə bu isimni u tehi anisining baliyatқusida apiridə bolmayla қoyoɣanidi.
22 Əmdi Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən қanun boyiqə Yüsüp bilən Məryəmning paklinix
waқti toxқanda ular balini Pərwərdigaroɣa atap tapxurux üqün Yerusalemoɣa elip bardi. 23 (Pərwərdigarning Təwrat қanunida: «Barliқ tunji oоɣul Pərwərdigaroɣa muқəddəs
mənsup atilixi kerək» dəp yeziloɣinidək). 24 wə xundaқla Pərwərdigarning Təwrat
қanunida deyilgini boyiqə, bir jüp pahtək yaki ikki kəptər baqkisini қurbanliққa sunux
kerək idi.
25 Wə mana xu qaoɣlarda, Yerusalemda Simeon isimlik bir kixi turatti. U һəm һəққaniy wə
ihlasmən adəm bolup, «Israiloɣa Təsəlli Bərgüqi»ni intizarliқ bilən kütkənidi. Muқəddəs Roһ
uning wujudioɣa yar idi. 26 U Muқəddəs Roһtin kəlgən wəһiydin əzining Pərwərdigarning
Məsiһini kərmigüqə ölüm kərməydioɣanliқini bilgənidi. 27 U Muқəddəs Roһning baxlixi bilən
ibadəthanining һoylilirioɣa kirdi; ata-anisi Təwratta bekitilgən adətni bejirix üqün bowaқ
Əysani kətürüp kirgəndə, 28 Simeon bowaқni қuqiқioɣa elip, Hudaoɣa təxəkkür-mədһiyə oқup
mundaқ dedi: —

29 «Əmdi, i Igəm, һazir sözüng boyiqə қulungning bu aləmdin hatirjəmlik bilən ketixigə yol
қoyoɣaysən;
30 Qünki əz kəzüm Sening nijatingni kərdi,
31 Uni barliқ һəlқlər aldida һazirlioɣansən;

2:21 Yar. 17:12; Law. 12:3; Mat. 1:21; Luқa 1:31; Yuһ. 7:22.
2:22 «Yüsüp bilən Məryəmning paklinix waқti toxқanda...» — grek tilida «ularning paklinix waқti toxқanda...». Məryəmning қiriқi toxқanda, əzi wə məlum əһwalda Yüsüp ikkisi Təwrat қanuni boyiqə «paklinix»i kerək bolatti («Law.» 12:2-4, «Mis.» 13:2ni kərüng.
2:22 Law. 12:6.
2:23 «Barliқ tunji oоɣul» — grek tilida «barliқ baliyatқuni (tunji) aqқan bala». **««Barliқ tunji oоɣul Pərwərdigaroɣa muқəddəs mənsup atilixi kerək» dəp yeziloɣinidək...»** — bu muқəddəs қanundiki əmrlər «Mis.» 22:29, 34:19, «Law.» 12:1-8, «Qəl.» 3:44-47ni kərüng.
2:23 Mis. 13:2,12; Qəl. 3:13; 8:16,17.
2:24 «Pərwərdigarning Təwrat қanunida deyilgini boyiqə, bir jüp pahtək yaki ikki kəptər baqkisini қurbanliққa sunux kerək» — Təwrat қanuni boyiqə, ayalning tuoɣuttin keyin tazilinixi üqün (namrat bolsa) muxundaқ kəptər қurbanliқini (Yerusalemdiki) ibadəthanioɣa apirip, soyup sunux üqün məs'ul kaһinoɣa tapxuruxi kerək idi.
2:24 Law. 12:8.
2:25 «Israiloɣa Təsəlli Bərgüqi» — Məsiһni kərsitidu.
2:29 «Əmdi, i Igəm, һazir sözüng boyiqə қulungning bu aləmdin hatirjəmlik bilən ketixigə yol қoyoɣaysən..» — Simeon əzining əmürwayət təқəzza boloɣinini (yəni Huda Өz səzidə turup, əwətkən Məsiһini) kərgəndin keyin dunyadin ketixkə razi bolidu.
2:29 Yar. 46:30.
2:30 Zəb. 98:2-3; Yəx. 52:10.
2:31 «Uni barliқ һəlқlər aldida һazirlioɣansən...» — «U» — Hudaning nijati, yəni Məsiһ.
2:31 Ros. 28:28.

32 U əllərgə wəhiy bolidiƣan nur,
Wə həlking Israilning xan-xəripidur!»

33 Balining ata-anisi bala ҳəkkidə eytiloƣanliriƣa intayin ҳəyran kelixti. 34 Simeon ularoƣa bəht tiləp, apisi Məryəmgə mundak dedi:
— Mana! Bu bala Israildiki nuroƣun kixilərning yiqilixi wə nuroƣun kixilərning kətürülüxi üqün təyinləndi, xundakla kixilər karxi qikip ҳakarətləydiƣan, Hudaning bexarətlik alamiti bolidu.
35 Xuning bilən nuroƣun kixilərning kənglidiki oƣərəzliri axkarilinidu — wə bir kiliqmu sening kənglünggə sanjilidu!
36 Xu yərdə Axir kəbilisidin boloƣan Fanuilning kizi Anna isimlik heli yaxanoƣan bir ayal pəyoƣəmbərmu bar idi. U kiz waktida ərgə təgkəndin keyin uning bilən yəttə yil billə yaxap, 37 andin səksən tət yil tul turoƣan idi. U ibadəthana ҳoyliliridin qikmay, keqə-kündüz roza tutuxlar wə dualar bilən Hudaoƣa ibadət kilatti. 38 U dəl xu pəyttə yetip kelip Pərwərdigaroƣa təxəkkür eytti, ҳəmdə Yerusalemda nijat-ҳərlükni kütatkan barlik halayikka bala tooƣrisida səz kildi.
39 Yüsüp bilən Məryəm Təwratta bekitilgən barlik ixlarni ada kiloƣandin keyin, Galiliyəgə, əz xəhiri Nasarətkə kaytti. 40 Bala bolsa əsüp, dana-akilanilik bilən tolup, roҳta küqləndürüldi, Hudaning meҳir-xəpkitimu uning üstidə idi.

Yax Əysa ibadəthanida

41 Uning ata-anisi ҳər yili «ətüp ketix ҳeyti»da Yerusalemoƣa baratti. 42 Əysa on ikki yaxka kirgən yili, ular uni elip, ҳeytning aditi boyiqə yənə qikip bardi. 43 Ҳeyt künlirini ətküzgəndin keyin, ular əyigə karap ketiwatkanda, bala Əysa Yerusalemda kaldi. Ata-anisining bu ixtin həwiri yok idi, 44 bəlki uni səpərdax-ҳəmraҳliri bilən billə keliwatidu, dəp oylap, bir kün yol yürdi. Andin ular uni uruk-tuoƣkanlari wə dost-buradərliri arisidin izdəxkə baxlidi; 45 izdəp tapalmay, ular kəynigə yenip Yerusalemoƣa berip yənə izdidi.
46 Wə xundak boldiki, üqinqi küni ular uni ibadəthana ҳoylisida Təwrat ustazlirining arisida olturup, ularning təlimlirini anglawatkan ҳəm ulardin soal sorawatkanning üstidə tapti. 47 Uning səzlirini angliƣanlarning ҳəmmisi uning qüxənqisigə wə bərgən jawabliriƣa intayin ҳəyran kelixti. 48 Ata-anisi uni kərüp naҳayiti ҳəyranuҳəs boluxti, uning anisi uningoƣa:
— Way balam! Nemixka bizgə xundak muamilə kilding? Atang ikkimiz parakəndə bolup seni izdəp kəlduk! — dedi.

2:32 «*yat* əllər» — muxu yərdə Yəҳudiy əməslərni kərsitidu. Xu qaoƣda yat əllərning ҳəmmisi degüdək ҳakikiy Hudani tonumay, butlaroƣa qokunoƣan, əlwəttə.
2:32 Yəx. 42:6; 49:6; Ros. 13:47.
2:34 Yəx. 8:14; Rim. 9:32; 1Pet. 2:8.
2:35 «... wə bir kiliqmu sening kənglünggə sanjilidu!» — grek tilida «kiliq» muxu yərdə yooƣan, ikki bislik birhil kiliqni kərsitidu. Məryəmning kəngligə sanjiƣan ixlar ooƣlining Israil təripidin rət kilinip, azab-okubət tartkuzulup eltürülginidin boloƣan dərd-ələmni kərsitidu.
2:36 «Axir kəbilisidin boloƣan Fanuilning kizi Anna isimlik heli yaxanoƣan bir ayal pəyoƣəmbər...» — grek tilida «Anna» ibraniy tilida «Ҳannaҳ» deyilgən.
2:37 «andin səksən tət yil tul turoƣan idi...» — yaki «u tul kaloƣanidi. U səksən tət yaxka kirgən bolup,...».
2:37 1Sam. 1:22.
2:38 «nijat-ҳərlükni kütatkan barlik halayik» — muxu yərdə «nijat-ҳərlük» **Hudaning** bədəl tələp, gunaҳlardin halas kiloƣan roҳiy azadlikini kərsitidu.
2:40 «bala bolsa əsüp, dana-akilanilik bilən tolup, roҳta küqləndürüldi» — «roҳ» muxu yərdə Əysaning əz (insaniy) roҳini kərsitidu.
2:40 Luka 1:80.
2:41 Mis. 23:15,17; Law. 23:5; Kan. 16:1.
2:46 «üqinqi küni ular uni ibadəthana ҳoylisida Təwrat ustazlirining arisida .. tapti» — «üqinqi küni» grek tilida «üq kündin keyin». Buning mənisi bəlkim Yerusalemdin ayrilip əygə karap mengixka bir kün, Yerusalemoƣa kaytixka bir kün, andin Yerusalemda turup izdəxkə bir kün kətkənidi, degəndək boluxi mumkin.
2:47 Mat. 7:28; Mar. 1:22; Luka 4:22,32; Yuҳ. 7:15.

49 U ularoƣa: — Nemixqa meni izdidinglar? Əjəba, mening Atamning ixlirida boluxum
kerəklikimni bilməmtinglar? — dedi. 50 Lekin ular uning ularoƣa eytqinini qüxənmidi.
51 Andin u ular bilən Nasarətkə qaytti wə ularning gepigə izqil boysunatti. Lekin anisi bu
ixlarning ƫəmmisini kəngligə püküp qoydi. 52 Xundaq qilip, Əysa aqilanilik-danaliqta wə
qamətta yetilip, Huda wə kixilər aldida baroƣanseri səyülməktə idi.

Yəhya pəyoƣəmbərning təlim berixi

Mat. 3:1-12; Mar. 1:1-8; Yuh. 1:19-28

3 1 Rim imperatori Tiberius Qəysərning səltənitining on bəxinqi yili, Pontius Pilatus Yəhudiyə
əlkisining waliysi, Ƞerod han Galiliyə əlkisining ƫakimi, Ƞerod hanning inisi Filip han
Ituriyə wə Trahonitis əlkisining ƫakimi, Lisanyas han Abiliniy əlkisining ƫakimi boloƣanda,
2 Ƞannas ƫəm Qayafa bax kaƫinlik qiliwatqanda, Hudaning səz-kalami qəldə yaxawatqan
Zəkəriyaning ooƣli Yəhyaoƣa kəldi. 3 U Iordan dəryasi wadisidiki barlik rayonlarni kezip,
kixilərgə gunaƫlaroƣa kəqürüm elip kelidioƣan, towa qilixni bildüridioƣan suoƣa «qəmüldürüx»ni
jakarlaxni baxlidi. 4 Huddi Təwrattiki Yəxaya pəyoƣəmbərning səzliri hatiriləngən qisimda
pütülgəndək:

«Bayawanda towlioƣuqi bir kixining:
Rəbning yolini təyyarlanglar,
Uning yollirini tüz qilinglar! — degən awazi anglandi.
5 Barlik jiloƣilar toldurulidu,
Barlik taoƣ-dənglər pəslitilidu;
Əgri-toqay jaylar tüzlinidu,
Ongoƣul-dongoƣul yərlər təkxi yollar qilinidu.
6 Xundaq qilip, barlik ət igiliri Hudaning nijatini kərələydioƣan bolidu! — dəp towlaydu».

7 Yəhya əmdi aldioƣa qəmüldürüxni qobul qilixqa qikqan top-top halayikqa:

2:49 «əjəba, mening Atamning ixlirida boluxum kerəklikimni bilməmtinglar?» — Yəhudiylarning ən'ənisi wə kəzqarixi boyiqə, bala on ikki yaxqa kirgəndə: (1) toluq Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa məs'uliyiti bolidu; (2) atisining ix-hizmitigə xerik bolidu.
–Muxu yərdə baxqa birhil tərjimisi «Atamning əyidə boluxum kerəklikim...».
2:50 Luqa 9:45; 18:34.
2:52 1Sam. 2:26; Luqa 1:80.
3:1 «Rim imperatori Tiberius Qəysərning səltənitining on bəxinqi yili» — bizning ƫesabliximizqə Tiberius Qəysər miladiyə 13-yili 27-Iyun imperator dəp jakarlanoƣan. Xunga Yəhya pəyoƣəmbərning Israiloƣa Hudaning padixaƫliqini, xundaqla Məsiƫning kəlgənlikini jar selixqa baxlioƣanliqi miladiyə 28-yili bolsa kerək idi. **«Ƞerod han Galiliyə əlkisining ƫakimi, Ƞerod hanning inisi Filip han Ituriyə wə Trahonitis əlkisining ƫakimi, Lisanyas han Abiliniy əlkisining ƫakimi boloƣanda...»** — muxu ayəttə üq ƫetim ixlitilgən «ƫakim» degən səz grek tilida «tetrark» degən səz bilən ipadilinidu. «tetrark» degənning toluq mənisi «(zeminning) təttin bir qismi üstidiki ƫakim». «tetrark» degən mərtiwə «waliy»din təwən idi.
3:2 «... Ƞannas ƫəm Qayafa bax kaƫinlik qiliwatqanda, Hudaning səz-kalami qəldə yaxawatqan Zəkəriyaning ooƣli Yəhyaoƣa kəldi» — bu 1-2-ayəttə Huda qakqak qiliwatqandək — dunyada xunqə məhtərəm ərbablar boloƣini bilən, U Əz səz-kalamini ularning ƫeqqaysisioƣa amanət qiloƣan əməs, bəlki qəldə yaxawatqan naməlum bir Yəhudiyoƣa tapxurdi.
3:2 Ros. 4:6.
3:3 «*Yəhya pəyoƣəmbər*... kixilərgə gunaƫlaroƣa kəqürüm elip kelidioƣan, towa qilixni bildüridioƣan *suoƣa* «qəmüldürüx»ni jakarlaxni baxlidi» — «kixilərgə gunaƫlaroƣa kəqürüm elip kelidioƣan, towa qilixni bildüridioƣan suoƣa «qəmüldürüx»: — baxqiqə eytqanda, «Gunaƫlik yolliringlardin yenip, towa qilinglar! Towa qiloƣanlikinglarni bildürüx üqün qəmüldürüxni qobul qilinglar. Xundaq qiloƣanda, Huda silərni kəqürüm qilidu!» — degəndək.
3:3 Mat. 3:1; Mar. 1:4.
3:4 Yəx. 40:3-5; Mat. 3:3; Mar. 1:3; Yuh. 1:23.
3:6 «barlik ət igiliri Hudaning nijatini kərələydioƣan bolidu!» — «Yəx.» 40:3-5.
3:6 Zəb. 98:2-3; Yəx. 40:3-5; 52:10.

— Əy zəһərlik yilan baliliri! Kim silərni Hudaning qüxüx aldida turoɣan oɣəzipidin қeқinglar dəp agaһlandurdi?! [8] Əmdi towioɣa layiқ mewilərni kəltürünglar! Wə өz iqinglarda: «Bizning atimiz bolsa Ibraһimdur!» dəp hiyal əylimənglar; qünki mən xuni silərgə eytip қoyayki, Huda Ibraһimoɣa muxu taxlardinmu pərzəntlərni yaritip berələydu. [9] Palta alliқaqan dərəһlərning yiltizioɣa tənglәp қoyuldi; yahxi mewə bərməydioɣan һərқandaқ dərəһlər kesip otқa taxlinidu!» — dedi.

[10] Uning ətrapioɣa toplaxқan kixilər əmdi uningdin:
— Undaқta, biz қandaқ қiliximiz kerək? — dəp soridi.
[11] U jawabən: — Ikki қur qapini bar kixi birini yoқ kixigə bərsun, yəydioɣini bar kiximu xundaқ қilsun, — dedi.
[12] Bəzi bajgirlarmu qəmüldürüxni қobul қiloɣili uning aldioɣa kelip:
— Ustaz, biz қandaқ қilimiz? — dəp soridi.
[13] Uularoɣa: — Bəlgiləngəndin artuқ baj almanglar, — dedi.
[14] Andin bəzi ləxkərlərmu uningdin:
— Bizqu, қandaқ қiliximiz kerək? — dəp soraxti.
Uularoɣa:
— Baxқilarning pulini zorawanliқ bilən eliwalmanglar, һeqkimgə yaloɣandin xikayət қilmanglar wə ix һəққinglaroɣa razi bolunglar, — dedi.
[15] Əmdi һəlқ təқəzzaliқta bolup һəmməylən kənglidə Yəһya tooɣruluқ «Məsiһ muxu kiximidu?» dəp oylaxti. [16] Yəһya һəmməyləngə jawabən: — Mən silərni dərwəқə suoɣa qəmüldürimən. Lekin məndin қudrətlik boloɣan birsi kelidu; mən һətta kəxlirining booɣқuqini yexixkimu layiқ əməsmən! U silərni Muқəddəs Roһқa һəm otқa qəmüldüridu. [17] Uning soruoɣuqi küriki қolida turidu; u өz haminini topa-samandin təltəküs tazilaydu, sap buoɣdayni ambaroɣa yioɣidu, əmma topa-samanni өqməs otta kөydüretidu, — dedi.
[18] Əmdi xundaқ kөp baxқa nəsiһətlər bilən Yəһya hux həwərni һəlққə yətküzdi. [19] Keyin, һakim Һerod өgəy akisining ayali Һerodiyəni tartiwaloɣanliқi tüpəylidin wə xuningdək uning barliқ baxқa rəzil қilmixliri üqün Yəһya təripidin əyibləngən, [20] Һerod bu barliқ rəzillikining üstigə yənə xuni қildiki, Yəһyani zindanoɣa taxlidi.

3:7 «Əy zəһərlik yilan baliliri! Kim silərni Hudaning qüxüx aldida turoɣan oɣəzipidin қeқinglar dəp agaһlandurdi?!» — bu kinayilik, һəjwiy gəp, əlwətta; mənisi bəlkim «Towa қilmay, qəmüldürüxni қobul қilix bizni Hudaning kelidioɣan oɣəzəptin қutқuzidu, degininglar қandaқ gəp?!» degəndək.
3:7 Mat. 3:7; 23:33.
3:8 «Əmdi towioɣa layiқ mewilərni kəltürünglar!» — «towioɣa layiқ mewilər» tooɣruluқ «Matta»diki «қoxumqə səz»imizni kərüng. **«Bizning atimiz bolsa Ibraһimdur!»** — demək, «Biz uluoɣ Ibraһimning əwladliri boloɣan «uluoɣ Yəһudiy milliti» bolup, biz һeqnemə қilmisaқmu Huda aldida pak turuwerimiz» degən pozitsiyini bildüridu.
3:8 Mat. 3:9; Yuһ. 8:39; Ros. 13:26.
3:9 «Palta alliқaqan dərəһlərning yiltizioɣa tənglәp қoyuldi» — Yəһya pəyoɣəmbərning bu uluoɣ səzi «Hudaning oɣəzipi əmdi silərgə yetip kelix aldida» degən asasiy mənini bildüridu. Bu səz tooɣruluқ wə 12-ayəttiki keyinki bexariti tooɣruluқ «Matta»diki «қoxumqə səz»imizni kərüng.
3:9 Mat. 3:10; 7:19.
3:10 Ros. 2:37.
3:11 Yaқ. 2:13,15; 1Yuһ. 3:17.
3:14 «Һeqkimgə yaloɣandin xikayət қilmanglar» — bəlkim pul ündürelix məқsitidə қilinoɣan xikayətni kərsitixi mumkin.
3:15 «һəlқ təқəzzaliқta bolup...» — demək, təққəzaliқ bilən Қutқuzoɣuqi-Məsiһni kütkinidə.
3:16 Yəx. 44:3; Yo. 2:27,28; Mat. 3:11; Mar. 1:8; Yuһ. 1:26; Ros. 1:5; 11:16; 2:4; 11:15; 19:4.
3:17 Mat. 3:12.
3:19 «һakim Һerod» — «һakim» gerk tilida «tetrark». Bu səz «tətning birini idarə қiloɣuqi» degənni bildüridu; Һerod Rim imperiyəsining һөkümranliқi astida bolup, Pələstinning təttin bir қismioɣa (Galiliyəgə) «padixaһ» yaki «han» boloɣan.
3:19 Mat. 14:3; Mar. 6:18.

Əysaning qəmüldürülüxni ḳobul ḳilixi

Mat. 3:13-17; Mar. 1:9-11

21 Xundaḳ boldiki, ḥəmmə həlḳ Yəḥyadin qəmüldürüxni ḳobul ḳiloɣanda, Əysamu qəmüldürüxni
ḳobul ḳildi. U dua ḳiliwatḳanda, asmanlar yerilip, 22 Muḳəddəs Roḥ kəptər siyaḳida qüxüp
uning üstigə ḳondi. Xuning bilən asmandin: «Sən Mening səyümlük Oɣlum, Mən səndin toluḳ
hursənmən!» degən bir awaz anglandi.

Əysaning nəsəbnamisi (Mat. 1:1-17)

23 Əysa əz hizmitini baxlioɣanda, ottuzoɣa kirip ḳaloɣanidi. U (həḳning nəziridə) Yüsüpning oɣli
idi; Yüsüp Heliyning oɣli, 24 Heliy Mattatning oɣli, Mattat Lawiyning oɣli, Lawiy Məlkiyning
oɣli, Məlkiy Yannayning oɣli, Yannay Yüsüpning oɣli, 25 Yüsüp Mattatiyaning oɣli, Mattatiya
Amosning oɣli, Amos Naḥumning oɣli, Naḥum Ḥeslining oɣli, Ḥesli Naggayning oɣli, 26 Naggay
Maḥatning oɣli, Maḥat Mattatiyaning oɣli, Mattatiya Seməyning oɣli, Seməy Yüsüpning oɣli,
Yüsüp Yudaning oɣli, 27 Yuda Yoananning oɣli, Yoanan Resaning oɣli, Resa Zərubbabəlning
oɣli, Zərubbabəl Salatiyəlning oɣli, Salatiyəl Neriyning oɣli, 28 Neriy Məlkiyning oɣli, Məlkiy
Addining oɣli, Addi ḲOsamning oɣli, ḲOsam Elmadamning oɣli, Elmadam Erning oɣli, 29 Er
Yosəning oɣli, Yosə Əliezərning oɣli, Əliezər Yorimning oɣli, Yorim Mattatning oɣli, Mat-
tat Lawiyning oɣli, 30 Lawiy Simeonning oɣli, Simeon Yəḥudaning oɣli, Yəḥuda Yüsüpning
oɣli, Yüsüp Yonanning oɣli, Yonan Əliaḳimning oɣli, 31 Əliaḳim Meleaḥning oɣli, Meleaḥ
Mənnaning oɣli, Mənna Mattataning oɣli, Mattata Natanning oɣli, Natan Dawutning oɣli,
32 Dawut Yəssəning oɣli, Yəssə Obədning oɣli, Obəd Boazning oɣli, Boaz Salmonning oɣli,
Salmon Naḥxonning oɣli, Naḥxon Amminadabning oɣli, 33 Amminadab Aramning oɣli, Aram
Ḥezronning oɣli, Ḥezron Pərəzning oɣli, Pərəz Yəḥudaning oɣli, 34 Yəḥuda Yaḳupning oɣli,
Yaḳup Isḥaḳning oɣli, Isḥaḳ Ibraḥimning oɣli, Ibraḥim Təraḥning oɣli, Təraḥ Naḥorning oɣli,
35 Naḥor Serugning oɣli, Serug Raoɣuning oɣli, Raoɣu Pələgning oɣli, Pələg Ebərning oɣli, Ebər
Xelaḥning oɣli, 36 Xelaḥ ḲAinanning oɣli, ḲAinan Arpahxadning oɣli, Arpahxad Xəmning oɣli,
Xəm Nuḥning oɣli, Nuḥ Ləməḥning oɣli, 37 Ləməḥ Mətuxəlaḥning oɣli, Mətuxəlaḥ Ḥanohning
oɣli, Ḥanoh Yarədning oɣli, Yarəd Maḥalalilning oɣli, Maḥalalil ḲEnanning oɣli, 38 ḲEnan
Enoxning oɣli, Enox Setning oɣli, Set Adəm'atining oɣli, Adəm'ata bolsa, Hudaning oɣli idi.

3:21 Mat. 3:13; Mar. 1:9; Yuḥ. 1:32.

3:22 «Muḳəddəs Roḥ kəptər siyaḳida qüxüp uning üstigə ḳondi» — «kəptər siyaḳida» yaki «pahtək siyaḳida». Grek tilida bu ḳux «peristera» dəp atilidu. «Peristera» grek tilida ḥəm kəptərni ḥəm pahtəknimu kərsitidu. **«...xuning bilən asmandin: «Sən Mening səyümlük Oɣlum, Mən səndin toluḳ hursənmən!» degən bir awaz anglandi»** — Əysaning Yəḥya pəyɣəmbər təripidin qümüldürülüxi uning zindanoɣa taxlinixidin burun, əlwəttə.

3:22 Yəx. 42:1; Mat. 17:5; Mar. 9:7; Luḳa 9:35; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.

3:23 «Əysa əz hizmitini baxlioɣanda, ottuzoɣa kirip ḳaloɣanidi» — «ottuzoɣa kirip ḳaloɣanidi» grek tilida «ottuzḳə yaxḳa kirgənidi» — Grekxunas Professor Ramsayning deyixiqə bu ibarə (1) ottuz yax (yigirmə toḳḳuz yaki ottuz bir yax əməs); (2) dəl ottuz yaxḳa kirgən küni degən mənidə. Kaḥinlar wə Lawiylar dəl ottuz yaxḳa kirgəndə hizmitini baxlaytti («Qəl.» 4:3, «Yar.» 41:46nimu kərüng).

3:23 Mat. 13:55; Yuḥ. 6:42.

3:26 «Yüsüp» — yaki «Yoseḥ». **«Yuda»** — «Yəḥuda»ning ḳiskə xəkli.

3:27 «Salatiyəl» — «Mat.» 1:12ni kərüng. Təwratta, məsilən «Əzra» 3:2də «Xealtiəl» deyilidu.

3:30 «Yəḥuda» — grek tilida muxu yərdə «Yuda» deyilidu.

3:33 «Aram» — «Rut» 4:20 wə «1Tar.» 2:10də «Ram». **«Ḥezron»** — grek tilida «Əsrom». **«Pərəz»** — grek tilida «Parəs».

3:34 Yar. 11:10.

3:35 «Serug» — grek tilida «Seruḥ». **«Raoɣu»** — grek tilida «Raoɣaw». Ibraniyqə «Rəu». **«Pələg»** — grek tilida «Paləg». **«Xelaḥ»** — grek tilida «Salaḥ».

3:36 «ḲAinan» — grek tilida «ḲAinam». **«Xəm»** — grek tilida «Sem». **«Ləməḥ»** — grek tilida «Lamәḥ».

3:38 «...ḲEnan Enoxning oɣli, Enox Setning oɣli, Set Adəm'atining oɣli, Adəm'ata bolsa, Hudaning oɣli idi» — bu nəsəbnamə wə «Matta»da hatirilənɣən nəsəbnamə üstidə «Matta»diki «ḳoxumqə səz»imiz ḥəmdə «Yərəmiya»diki (22:30 tooɣrisida) ḳoxumqə səzimizni kərüng. Bizningqə Luḳa bərgən bu nəsəbnamə Məsiḥning anisi Məryəmning nəsəbnamisidur.

3:38 Yar. 5:3.

Qanaan (Pələstin) zemini — İncil dəvri

Əysaning qəl-bayawanda sinilixi

Mat. 4:1-11; Mar. 1:12-13

4 [1] Andin Əysa Muḳəddəs Roḥḳa tolup, Iordan dəryasidin ḳaytip kelip, Roḥ təripidin qəl-bayawanoɣa elip berildi. [2] U u yərdə ḳirik kün Iblis təripidin sinaldi. U bu künlərdə ḥeqnərsə yemidi. Künlər ayaoɣlaxḳanda, uning ḳorsiḳi taza aqḳanidi.
[3] Əmdi Iblis uningoɣa:
— Sən əgər Hudaning Ooɣli bolsang, muxu taxḳa: «Nanoɣa aylan!» dəp buyruoɣin — dedi.
[4] Əysa uningoɣa jawabən:
— Təwratta: «Insan pəḳət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning ḥərbir səzi bilənmu yaxaydu» dəp yeziloɣan, — dedi.
[5] Iblis yənə uni egiz bir taoɣḳa baxlap qiḳip, bir dəḳiḳə iqidə dunyadiki barlik dələtlərni uningoɣa kərsətti. [6] Iblis uningoɣa: — Mən bu ḥakimiyətning ḥəmmisini wə uningoɣa təwə barlik xanu-xəwkətlərni sanga təḳdim ḳilimən; qünki bular manga tapxuruloɣan, mən uni kimgə berixni halisam, xuningoɣa berimən. [7] Əgər bax ḳoyup manga səjdə ḳilsang, bularning ḥəmmisi seningki bolidu, — dedi.
[8] Əysa uningoɣa jawab berip:
— Təwratta: «Pərwərdigar Hudayingoɣila ibadət ḳil, pəḳət Uningla ḳulluḳida bol!» dəp yeziloɣan, — dedi.
[9] Andin Iblis uni Yerusalemoɣa elip bardi wə uni ibadəthanining əng egiz jayioɣa turoɣuzup:
— Hudaning Ooɣli bolsang, əzüngni pəskə taxlap baḳḳin! [10] Qünki Təwratta: «Huda Əz pərixtilirigə seni ḳooɣdax ḥəḳḳidə əmr ḳilidu»; [11] wə, «Putungning taxḳa urulup kətməsliki üqün, ular seni ḳollirida kətürüp yüridu» dəp yeziloɣan, — dedi.
[12] Əysa uningoɣa: — «Təwratta: «Pərwərdigar Hudayingni sinioɣuqi bolma!» dəpmu yeziloɣan, — dedi.
[13] Iblis barlik sinaxlarni ixlitip qiḳḳandin keyin, uni waḳtinqə taxlap ketip ḳaldi.

Əysa Galiliyə əlkisidə

Mat. 4:12-17; Mar. 1:14-15

[14] Əysa Roḥning küq-ḳudriti iqidə Galiliyə əlkisigə ḳaytip kəldi. Xuning bilən uning həwər-xəḥriti ətraptiki ḥərbir yurtlaroɣa tarḳaldi. [15] U ularning sinagoglirida təlim bergili turdi wə ularning uluoɣlaxlirioɣa sazawər boldi.

4:1 Mat. 4:1; Mar. 1:12.
4:2 Mis. 34:28; 1Pad. 19:8.
4:3 «Sən əgər Hudaning Ooɣli bolsang...» — grek tilida bu 3- wə 9-ayətlərdiki «əgər» adəttə «əgər ...bolsang» (əgər bolsang wə dərwəḳə xundaḳ bolisən)» degən mənini puritidu.
–«Hudaning Ooɣli» — bu nam ḥərgizmu Huda bilən Əysa otturisidiki jismaniy jəḥəttiki ata-balilik munasiwətni əməs, bəlki roḥiy jəḥəttiki munasiwətni bildüridu, əlwəttə.
4:4 «Insan pəḳət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning ḥərbir səzi bilənmu yaxaydu» — «Ḳan.» 8:3.
–«...bəlki Hudaning ḥərbir səzi bilənmu yaxaydu» degən səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu («Mat.» 4:4ni kərüng).
4:4 Ḳan. 8:3; Mat. 4:4.
4:8 «Pərwərdigar Hudayingoɣila ibadət ḳil, pəḳət Uningla ḳulluḳida bol!» — Təwrat, «Ḳan.» 6:13.
4:8 Ḳan. 6:13; 10:20; 1Sam. 7:3.
4:9 «uni ibadəthanining əng egiz jayioɣa turoɣuzup...» — yaki «uni ibadəthanining egiz jayioɣa turoɣuzup...».
–«Hudaning Ooɣli» — bu nam ḥərgizmu Huda bilən Əysa otturisidiki jismaniy jəḥəttiki ata-balilik munasiwətni əməs, bəlki roḥiy jəḥəttiki munasiwətni bildüridu.
4:11 «Putungning taxḳa urulup kətməsliki üqün, ular seni ḳollirida kətürüp yüridu» — «Zəb.» 91:11, 12. Xəytanning bu ayətni ixlətkini tooɣruluḳ «Matta»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
4:11 Zəb. 91:11,12.
4:12 «Pərwərdigar Hudayingni sinioɣuqi bolma!» — «Ḳan.» 6:16.
4:12 Ḳan. 6:16.
4:14 «Roḥning küq-ḳudriti iqidə...» — Muḳəddəs Roḥning küq-ḳudritidə, əlwəttə.
4:14 Mat. 4:12; Mar. 1:14; Yuḥ. 4:43; Ros. 10:37.
4:15 «u ularning sinagoglirida təlim bergili turdi» — «sinagog»lar tooɣruluḳ «təbirlər»imizni kərüng.

Nasarəttə qətkə qeqilix

Mat. 13:53-58; Mar. 6:1-6

16 U əzi beqip qong qilinoŋan yurti Nasarətkə kelip, xabat küni adəttikidək sinagogqa kirdi
wə xundaqla muqəddəs yazmilarni oquxqa ərə turdi. 17 wə Təwrattiki «Yəxaya» degən qisim
uningoŋa tapxuruldi. U oram yazmini eqip, munu səzlər yeziloŋan yərni tepip oqudi:
18-19 — «Pərwərdigarning Roḥi mening wujudumda,
Qünki U meni yoqsullaroŋa hux həwərlər yətküzüxkə məsiḥ qildi.
Tutqunlaroŋa azadliqni,
Wə korlaroŋa kərüx xipasini jakarlaxqa,
Ezilgənlərni halas qilixqa,
Pərwərdigarning xapaət kərsitidioŋan yilini jakarlaxqa meni əwətti».

20 U yazmini türetip, sinagog hizmətqisigə qayturup berip, olturdi. Sinagogta olturoŋanlarning
ḥəmmisining kəzliri uningoŋa tikilip turatti. 21 U kəpqilikkə:
— Mana bu ayət bügün qulikinglaroŋa anglanoŋinida əməlgə axurulmaqta, — dedi.
22 Ḥəmmisi uning yahxi gepini qilixip, uning aoŋzidin qikiwatqan xapaətlik səzlirigə ḥəyran
qelixip:
— Bu Yüsüpning ooŋli əməsmu? — deyixti.
23 U uloroŋa:
— Xübḥisizki, silər manga «Əy tewip, awwal əzüngni saqayt!» degən təmsilni qəltürüp,
«Həwər tapkinimizdək, Kəpərnaḥum xəḥiridə nemə ixlar yüz bərgən bolsa, muxu yərdimu, əz
yurtungdimu xularni kərsətməmsən?» dəwatisilər, — dedi.
24 — Birak xuni silərgə bərḥək eytip qoyayki, ḥeqqandak pəyoŋəmbər əz yurti təripidin
qobul qilinoŋan əməs. 25 Mən silərgə xu ḥəqikətni əslitimənki, Ilyas pəyoŋəmbərning
waqtida, asman uda üq yil altə ay etilip, dəḥxətlik bir qəḥətqilik barlik zeminni basqanda, Israilda nuroŋun tul ayallar bar idi; 26 birak Ilyas ularning ḥeqqaysisining
qexioŋa əməs, bəlki Zidonning Zarəfat xəḥiridiki bir tul ayalning qexioŋila əwətilgən.
27 Wə xuningoŋa ohxax, Elixa pəyoŋəmbərning waqtida, Israilda mahaw kesiligə giriptar
boloŋanlar nuroŋun bolsimu, lekin Suriyəlik Naamandin baxqa, ḥeqqaysisi saqaytiloŋan
əməs! — dedi.

4:16 Nəḥ. 8:4, 5; Mat. 13:54; Mar. 6:1; Yuḥ. 4:43.
4:18-19 «U meni yoqsullaroŋa hux həwərlər yətküzüxkə məsiḥ qildi» — «məsiḥ qilix» (yaki «məsiḥləx») tooŋruluk «Yəx.» 61:1diki izaḥat wə «Təbirlər»imizni kərüng. Bəzi kona kəqürmilərdə «U meni sunuk kəngüllərni yasap saqaytixqa» degən səzlər muxu ayəttə qoxulidu. **«U meni yoqsullaroŋa hux həwərlər yətküzüxkə məsiḥ qildi. Tutqunlaroŋa azadliqni wə korlaroŋa kərüx xipasini jakarlaxqa, ezilgənlərni halas qilixqa, Pərwərdigarning xapaət kərsitidioŋan yilini jakarlaxqa meni əwətti»** — bu səzlər «Yəx.» 61:1 ḥəm 58:6din elinoŋan.
4:18-19 Yəx. 42:7; 61:1, 2; Mat. 11:5.
4:20 «U yazmini türetip, sinagog hizmətqisigə qayturup berip, olturdi» — sinagoglarda təlim bərgüqilər awwal muqəddəs yazmilarni oquxqa turatti, andin təlim berixkə olturatti.
4:22 Yəx. 50:4; Mat. 13:54; Mar. 6:2; Luqa 2:47; Yuḥ. 6:42.
4:23 Mat. 4:13.
4:24 Mat. 13:57; Mar. 6:4; Yuḥ. 4:44.
4:26 «Zarəfat» — grek tilida «Sarəpta». **«Ilyas ularning ḥeqqaysisining qexioŋa əməs, bəlki Zidonning Zarəfat xəḥiridiki bir tul ayalning qexioŋila əwətilgən»** — bu wəqə «1Pad.» 17:9-24də hatirilənggən. Ilyas pəyoŋəmbər Zidon rayoni (Yəḥudiy əməslərning zemini)diki xu tul hotunning əyigə əwətilip, uning əyidə turoŋan wə aqarqilik ahirlaxquqə tul hotun, ooŋli wə əzi üqün ozuq-tülük təminligən. Demək, Hudaning Əz həlki — Yəḥudiylar arisida Iliyasning xundak məjizilik yardimigə erixküdək ihlasmənlik məwjut bolmioŋanidi, əksiqə, itaətsizlik wə asiylik oquq-axkara kərünətti.
4:27 «Elixa pəyoŋəmbərning waqtida, Israilda mahaw kesiligə giriptar boloŋanlar nuroŋun bolsimu, lekin Suriyəlik Naamandin baxqa, ḥeqqaysisi saqaytiloŋan əməs!» — Suriyəlik Naaman Yəḥudiy əməs idi, əlwəttə. Bu wəqə «2Pad.» 5:1-14də hatirilənggən. Məsiḥning uloroŋa «Silər Hudaning xapaitini wə nijatini rət kiloŋaqqa, U əmdi Yəḥudiy əməslərgə meḥir-xəpqət kərsitidu!» degəndək idi.
4:27 2Pad. 5:14.

28 Sinagogdikilər bu sözlərni anglap, ҳəmmisi қattиқ оқəzəpləndi; 29 ornidin turuxup, uni
xəһərdin ҳəydəp qiқirip, xu xəһər jaylaxқan taoқning lewigə əqiқip, tik yardin taxliwətməkqi
boluxti. 30 Lekin u ularning arisidin bimalal ətüp, əz yolioқa qiқip kətti.

Əysaning jinni ҳəydiwetixi

Mar. 1:21-28

31 U Galiliyə əlkisining Kəpərnaһum degən bir xəһirigə qüxti, u yərdə xabat künliridə həlққə
təlim berətti. 32 Ular uning təlimigə ҳəyran қelixti, qünki uning səzi tolimu nopuzluқ idi.
33 Əmdi sinagogta napak jinning roһi qaplaxқan bir kixi bolup, uningdiki jin қattиқ awazda:
34 — Əy Nasarətlik Əysa, sening biz bilən nemə karing?! Bizni yoқatқili kəldingmu? Mən sening
kimlikingni bilimən, Hudaning Muқəddəs Boloquqisisən! — dəp towlap kətti.
35 Lekin Əysa jinoқa tənbiһ berip:
— Aoқzingni yum! Uningdin qiқ! — dewidi, jin ҳeliқi adəmni halayiқ otturisida yiқitiwetip,
uningdin qiқip kətti. Lekin uningoқa ҳeq zərər yətküzmidi. 36 Ҳəmməylən buningdin қattиқ
ҳəyran boluxup, bir-birigə:
— Bu zadi қandaқ ix! U dərwəқə ҳoқuқ wə қudrət bilən napak roһlaroқa əmr қilsila, ular qiқip
ketidikən, — deyixti. 37 Xuning bilən uning həwər-xəһriti ətraptiki ҳərbir yurtlaroқa tarқaldi.

Əysaning nuroқun kesəllərni saқaytixi

Mat. 8:14-17; Mar. 1:29-34

38 Əysa sinagogtin qiқip, Simonning өyigə kirdi. Lekin Simonning қeynanisi eoқir təp kesili bo-
lup қaloқanidi; ular Əysadin uning ҳajitidin qiқixini ətündi. 39 U ayalning bexida turup, təpkə
tənbiһ beriwidi, təp xuan uningdin kətti. U dərһal ornidin turup, ularni kütüxkə baxlidi.
40 Kün petixi bilənla, kixilər ҳərhil kesəllərgə giriptar boloқan yeқinliri bolsila, ularni uning
aldioқa elip kelixti. U laroқa bir-birləp қolini təgküzüp, ularni saқaytti. 41 Kixilərgə qaplaxқan
nuroқun jinlar ulardin qiқip: «Sən Hudaning Ooқli!» dəp towlap ketətti. Lekin u laroқa tənbiһ
berip, səz қilixioқa yol қoymidi; qünki ular uning Məsiһ ikənlikini bilətti.
42 Kün qiқixi bilən, u xəһərdin qiқip, pinһan bir jayoқa kətti. Birақ top-top halayiқ uni izdəp
yürətti; ular uni tapқanda aldioқa kelip, uni arimizda қalsun dəp ketixidin tosmaқqi boluxti.
43 Lekin u laroқa:
— Hudaning padixaһliқining hux həwirini baxқa xəһər-yezilaroқimu yətküzüxüm kerək; qünki
mən dəl bu ixқa əwətilgənmən, — dedi.
44 Xuning bilən u Galiliyədiki sinagoglarda təlim berip yürüwərdi.

4:29 «uni xəһərdin ҳəydəp qiқirip...» — grek tilida «uni xəһərdin taxlap...».
4:31 Mat. 4:13; Mar. 1:21.
4:32 Mat. 7:29; Mar. 1:22.
4:33 «napak jinning roһi» — bu degənlik səz bəlkim bu jinning intayin napak ikənlikini təkitliməkqi.
4:33 Mar. 1:23.
4:36 «Bu zadi қandaқ ix!» — yaki «Bu zadi қandaқ təlim?».
4:38 Mat. 8:14; Mar. 1:29.
4:40 «kün petixi bilənla,...» — xabat küni tügigəndə (kəqtə), «ix қilix» yaki «hizmət қilix»қa bolatti (məsilən, kesəl adəmni kətürüx қatarliқ).
4:40 Mat. 8:16; Mar. 1:32; 7:32; 8:23,25.
4:41 Mar. 1:34; 3:11.
4:42 Mar. 1:35.
4:44 «Galiliyədiki sinagoglarda» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «Yəһudiyədiki sinagoglarda» deyilidu.

Əysaning tunji ketim muhlis qakirixi

Mat. 4:18-22; Mar. 1:16-20

5 [1] Xundak boldiki, u Ginnisarət kəlining boyida turoɣanda, halayik Hudaning səz-kalamini anglax üqün uning ətrapioɣa olixip kistilixip turatti. [2] U kəl boyida turoɣan ikki kemini kərdi. Belikqilar bolsa kemidin qüxüp, kiroɣakta torlirini yuyuxuwatatti. [3] U kemilərdin birigə, yəni Simonningkigə qikip, uningdin kemini kiroɣaktin səl yirakliтixni iltimas kildi. Andin u kemidə olturup top-top halayikka təlim bərdi. [4] Səzi tügigəndin keyin, u Simonoɣa:
— Kemini qongkurrak yərgə haydəp berip, beliklarni tutuxka torliringlarni selinglar, — dedi.
[5] Simon uningoɣa jawabən: — Ustaz, biz pütün keqiqə japa tartip heq nərsə tutalmiduk. Birak sening səzüng bilən torni salsam salay, dedi.
[6] Ular xundak kiliwidi, nuroɣun beliklar toroɣa qüxti; tor səkülüxkə baxlidi. [7] Xuning bilən ular baxka kemidiki xeriklirini yardəmgə kelixkə ixarət kilixti. Ular kelip, beliklarni ikki kemigə lik kaqiliwidi, kemilər qəküp ketəy dəp kaldi. [8] Simon Petrus bu ixni kərüp, Əysaning tizliri aldida yikilip:
— Məndin yiraklaxkaysən, i Rəb! Qünki mən gunahkarmən! — dedi. [9] Qünki bunqə kəp belik tutuloɣanlikidin u wə uningoɣa həmrah boloɣanlirini həyranlik baskanidi. [10] Wə Simonning xerikliri — Zəbədiyning ooɣulliri Yakup bilən Yuhannamu həm xundak həyran kaldi. Əmdi Əysa Simonoɣa:
— Korkmioɣin, buningdin keyin sən adəm tutkuqi bolisən — dedi.
[11] Ular kemilərni kiroɣakka qikirip, həmmə nərsini taxlap koyup, uningoɣa əgixip mangdi.

Əysaning mahaw kesilini sakaytixi

Mat. 8:1-4; Mar. 1:40-45

[12] Xundak boldiki, u xəhər-yezilarning biridə boloɣanda, mana xu yərdə, pütün bədinini mahaw besip kətkən bir adəm bar idi; u Əysani kərüpla uning ayioɣioɣa əzini etip uningdin:
— Təksir, əgər sən halisang, meni sakaytip pak kilalaysən! — dəp yalwurdi.
[13] Əysa kolini sozup uningoɣa təgküzüp turup:
— Halaymən, paklanoɣin! — dewidi, bu adəmning mahaw kesili dərhal uningdin kətti. [14] Əysa uningoɣa:
— Hazir bu ixni heqkimgə eytma, bəlki udul berip kahinoɣa əzüngni kərsitip, ularda bir guwahlik bolux üqün, Musa bu ixta əmr kiloɣandək əzüngning sakaytiloɣining üqün bir kurbanlikni sunoɣin, — dedi.
[15] Lekin u tooɣrisidiki həwər tehimu tarkilip pur kətti; xuning bilən top-top həlk uning səzini

5:1 Mat. 13:2; Mar. 4:1.
5:6 «Ular xundak kiliwidi, nuroɣun beliklar toroɣa qüxti; tor səkülüxkə baxlidi» — adəttə Galiliyə kəlisidə beliklar kündüzdə qongkur suoɣa xungoɣup kiriwalidu, ularni tor bilən tartip qikaroɣili bolmaydu. Okurmənlər xuni baykioɣan boluxi mumkinki, Məsih «torliringlar»ni degini bilən Petrusning pəkət birla torni selixka ixənqi bar idi («Yuh.» 21:11ni wə xu ayət tooɣruluk izahat wə «Yuhanna»diki «koxumqə səz»ni kərüng).
5:10 «sən adəm*lərni* tutkuqi bolisən» — muxu səz adəmlərni zindanloroɣa yaki kullukka əməs, bəlki uning Hudaning kutkuzux yolida adəmlərni Xəytanning qanggilidin wə halak yolidin tutup kutkuzux ixlirini kərsitidu.
5:10 Yər. 16:16; Əz. 47:9; Mat. 4:19; Mar. 1:17.
5:11 Mat. 4:20; 19:27; Mar. 10:28; Luka 18:28.
5:12 «Təksir...» — yaki «I Rəb...». **«pütün bədinini mahaw besip kətkən bir adəm....»** — «mahaw kesili» birhil korkunqluk terə kesili bolup, Yəhudiylar bu hil kesəlgə giriptar boloɣanlarni napak, dəp karap ularoɣa kət'iy yekinlaxmaytti. Bu kesəl tooɣruluk yənə «Lawiylar»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
5:12 Mat. 8:2; Mar. 1:40.
5:14 «ularda bir guwahlik bolux üqün, Musa bu ixta əmr kiloɣandək əzüngning sakaytiloɣining üqün bir kurbanlikni sunoɣin» — Musa pəyoɣəmbər Təwrat kanunida xundak əmrni kərsətkən: — Bir mahaw kesili sakaytiloɣan bolsa, u mukəddəs ibadəthanioɣa berip, əzining sakaytiloɣanlikini kahinoɣa kərsitip andin mahaw kesilidin sakayoɣanlar kilixka tegixlik kurbanlikni sunuxi kerək idi. Xübhisizki, Musa pəyoɣəmbərdin baxlap Məsih Əysa kəlgüqə bu murasim heq ətküzülüp bakkan əməs idi. «Law.» 14:1-32ni kərüng.
5:14 Law. 13:2; 14:2; Mat. 8:4.

anglax wə əz aoɣriқ-kesəllirini saқaytixi üqün uning aldioɣa yioɣilip kelətti. [16] Ḥalbuki, u pat-pat ulardin qekinip qəllük yərlərgə berip dua қilatti.

Əysaning adəmning gunaһlarni «kəqürüm қilindi» deyix ḥoқuқi

Mat. 9:1-8; Mar. 2:1-12

[17] Xu künlərning biridə xundaқ boldiki, u təlim beriwatқanda, yenida Pərisiylər wə Təwrat əһliliri olturatti. Ular Galiliyə, Yəһudiyə əlkilirining ḥərқaysi yeza-қixlaқliri wə Yerusalemdin kəlgənidi. Pərwərdigarning kesəllərni saқaytix küq-қudriti uningoɣa yar boldi. [18] Xu pəyttə, mana birқanqə kixi zəmbilgə yatқuzuloɣan bir paləqni kətürüp kəldi. Ular uni uning aldioɣa əkirixkə intilixti.. [19] Birақ adəmlərning tolilиқidin kesəlni əkirixkə amal tapalmay, ular əgzigə elip qiқip, əgzidiki kaһixlarni eqip, kesəlni əyning iqigə zəmbildə yatқan ḥalda halayiқning otturisioɣa, Əysaning aldioɣa qüxürdi. [20] U ularning ixənqini kərüp paləqkə:
— Buradər, gunaһliring kəqürüm қilindi! — dedi.
[21] Təwrat ustazliri bilən Pərisiylər kəngülliridə:
— Bundaқ kupurluқ səzligən bu adəm kimdur?! Hudadin baxқa gunaһlarni kəqürələydioɣan kim bar? — dəp oylaxti..
[22] Birақ Əysa ularning kənglidə əyib izdəxlirini bilip yetip, jawabən:
— Silər kənglünglarda nemixқa əyib izdəysilər? [23] «Gunaһliring kəqürüm қilindi!» deyix asanmu yaki «Ornungdin tur, mang!» deyixmu? [24] Əmma ḥazir silərning Insan'ooɣlining yər yüzidə gunaһlarni kəqürüm қilix ḥoқuқioɣa igə ikənlikini bilixinglar üqün, — U paləq kesəlgə:
— Sanga eytayki, ornungdin tur, ornungni yioɣixturup əyünggə қayt! — dəp buyrudi..
[25] Ḥeliқi adəm dərһal ularning aldida ornidin dəs turup, əzi yatқan zəmbilni elip, Hudani uluoɣlioɣiniqə əyigə қaytti. [26] Ḥəmməylənni dəһxətlik ḥəyranlиқ basti; ular Hudani uluoɣlixip, қorқunqқa qəmgən ḥalda:
— Biz bügün tilsimat ixlarni kərduқ! — deyixti.

Əysaning Lawiyni muhlisliққa qaқirixi — «gunaһқarlar» bilən ḥəmdastihan olturuxi

Mat. 9:9-13; Mar. 2:13-17

[27] Bu ixlardin keyin, u yoloɣa qiқip, Lawiy isimlik bir bajgirni kərdi. U baj yioɣidioɣan orunda olturatti. U uningoɣa:
— Manga əgəxkin! — dedi..
[28] U ornidin turup, ḥəmmini taxlap, uningoɣa əgəxti.
[29] Lawiy əyidə uningoɣa katta bir ziyapət bərdi. Ular bilən zor bir top bajgirlar wə baxқilarmu xu yərdə ḥəmdastihan boloɣanidi.. [30] Birақ Pərisiylər wə ularning eқimidiki Təwrat ustazliri oɣudungxup uning muhlislirioɣa:
— Silər nemixқa bajgir wə gunaһқarlar bilən bir dastihanda yəp-iqip olturisilər?! — dəp aoɣrinixti..

5:18 «... Ular uni uning aldioɣa əkirixkə intilixti» — Əysa əydə olturatti (19-ayətni kərüng).
5:18 Mat. 9:1; Mar. 2:3; Ros. 9:33.
5:21 «Pərisiylər» — қattiқ tələplik bir diniy məzһəptikilər idi. Ular tooɣruluқ «Təbirlər»ni kərüng.
5:21 Zəb. 32:5; Yəx. 43:25.
5:24 «silərning Insan'ooɣlining yər yüzidə gunaһlarni kəqürüm қilix ḥoқuқioɣa igə ikənlikini bilixinglar üqün» — «Insan'ooɣli» tooɣruluқ «Mat.» 8:20diki izaһat wə «Təbirlər»ni kərüng.
5:27 «u yoloɣa qiқip, Lawiy isimlik bir bajgirni kərdi» — «Lawiy»ning baxқa ismi «Matta» idi.
5:27 Mat. 9:9; Mar. 2:14,15.
5:29 «zor bir top bajgirlar» — «bajgirlar» Israilning zeminini ixoɣal қiloɣan Rimliқlar üqün əz həlқidin baj yioɣip beridioɣan wə xu səwəbtin nəprətkə uqrioɣan Yəһudiylar.
5:29 Mat. 9:10; Mar. 2:15; Luқa 15:1.
5:30 «Silər nemixқa bajgir wə gunaһқarlar bilən bir dastihanda yəp-iqip olturisilər?!» — «gunaһқarlar» — Təwrat-Injil boyiqə ḥərbir adəm gunaһқar, əlwəttə. Lekin muxu ayəttiki «gunaһқarlar» degən səz, ḥali qong Pərisiylər wə Təwrat ustazliri təripidin alaһidə «gunaһқarlar» dəp ataloɣan bajgirlar, paһixə ayallar, ḥətta sawatsiz kixilər қatarliқlarni kəzdə tutidu.

31 Əysa ularoƣa jawabən:
— Saoƣlam adəmlər əməs, bəlki kesəl adəmlər tewipqa moƕtajdur. 32 Mən ƕəkqaniylarni əməs, bəlki gunaƕkarlarni towioƣa qakiroƣili kəldim, — dedi.

Yengi konidin üstündur

Mat. 9:14-17; Mar. 2:18-22

33 Andin ular uningdin:
— Nemixqa Yəƕyaning muhlisliri daim roza tutup dua-tilawət qilidu, Pərisiylərning muhlislirimu xundaq qilidu, lekin sening muhlisliring yəp-iqipla yüridioƣu! — dəp soraxti.
34 U ularoƣa:
— Toyi boluwatqan yigit toyda toy meƕmanliri bilən ƕəmdastihan olturoƣan qaoƣda ularni roza tutquzalamsilər? 35 Əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin elip ketilidu, ular xu künlərdə roza tutidu.
36 U ularoƣa bir təmsilmu kəltürdi:
— Ƕeqkim yengi kongləktin yirtip, uni kona kongləkkə yamaq qilmaydu. Undaq qilsa, yengi kongləknimu yirtqan bolidu, xundaqla yengidin aloƣan yamaqmu kona kongləkkə mas kəlməydu. 37 Xuningdək, ƕeqkim yengi xarabni kona tulumlaroƣa qaqilimaydu. Undaq qilsa, yengi xarabning köpüxi bilən tulumlar yerilidu-də, xarabmu tökülüp ketidu; tulumlarmu kardin qikidu. 38 Xunga yengi xarab yengi tulumlaroƣa qaqilinix kerək, xundaqta ikkilisi saqlinip qalidu. 39 Uning üstigə, ƕeqkim kona xarabtin keyin yengisini iqixni halimaydu, qünki u: «Boldi, konisi yahxi!» dəydu.

Əysa «xabat küni»ning Igisidur

Mat. 12:1-8; Mar. 2:23-28

6 1 Ikkinqi «muƕim xabat küni», u buoƣdaylikilardin ətüp ketiwatatti. Uning muhlisliri baxaqlarni üzüwelip, alikinida uwulap yəwatatatti. 2 Lekin buni kərgən bəzi Pərisiylər ularoƣa:

5:32 «Mən ƕəkqaniylarni əməs, bəlki gunaƕkarlarni towioƣa qakiroƣili kəldim» — muxu səzidə «gunaƕkarlar» degini, özlirini gunaƕkar dəp tonup yətkənlərni kəzdə tutidu, əlwəttə. Qünki ƕəmmə adəm gunaƕkardur. «Ƕəkqaniylar» özini ƕəkqaniy dəp ƕesablioƣanlarni kərsitidu. Xunga Məsih ularni qakiralmaytti wə ƕazirmu qakiralmaydu.
5:32 Mat. 9:13; Luqa 19:10; 1Tim. 1:15.
5:33 Mat. 9:14.
5:34 «toy meƕmanliri» — grek tilida «mərikə zalining pərzəntliri» degən ibarə bilən ipadilinidu.
5:34 Yəx. 62:5; 2Kor. 11:2.
5:35 «Əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin elip ketilidu, ular xu künlərdə roza tutidu» — bu sezlər Əysaning «ulardin (meƕmanlardin) elip ketilip» ölümi özigə əgəxkənlərgə qayoƣu-ƕəsrət elip kelidioƣanlikini kərsitidioƣan bexarət.
5:37 Mat. 9:17; Mar. 2:22.
5:39 «ƕeqkim kona xarabtin keyin yengisini iqixni halimaydu» — adəttə, kona xarab dərwəkə yengi xarabtin yahxi, əlwəttə.
6:1 «Ikkinqi «muƕim xabat küni»» — grek tilida «ikkinqi «birinqi xabat küni»» degən səz bilən ipadilinidu. Biz «birinqi»ni «muƕim» dəp tərjimə qilduq. Səwəbini təwəndə qüxəndürimiz.
–«Ikkinqi «birinqi xabat küni»» degən bu ibarini qüxəndürüx təs. Alimlarning bu tooƣruluk ikki pikri bar: 1-pikir: — Yəhudiy həlkining ikki hil kalendari bar idi. Birinqi kalendar Babilliklarningkigə ohxax bolup küzdə («kanay qelix ƕeyti» yaki «buroƣa ƕeyti» bilən) baxlinatti. Bu kalendar boyiqə, xu yildiki «birinqi xabat» bolsa «tunji «birinqi xabat»» dəp ataloƣan. Ikkinqi kalendar ətiyazda baxlinatti («Mis.» 12:2ni kərüng). Xu alimlarning pikriqə, ikkinqi kalendar boyiqə, xu yildiki birinqi xabat «ikkinqi «birinqi xabat»» dəp atilatti.
–2-pikir: — bu «yəttə ƕaptə ƕeyti»ning ikkinqi ƕaptisidiki xabat künini kərsitidu («Law.» 23:10-22ni kərüng). Xu alimlarning pikriqə, bu ƕeytning ikkinqi xabat küni «ikkinqi «birinqi xabat»» dəp atilatti. Muxu pikir boyiqə «birinqi» degən səz muxu ayəttə asasən «muƕim» degən mənidə.
–Bizningqə bu 2-pikir tooƣridur, qünki «yengi yil»ning (ətiyazdiki) «birinqi xabat»ida, yengi buoƣday yaki arpa danlirini yeyix qəklənqənidi, bəlkim Hudaoƣa atax kerək idi («Law.» 23:14-ayətni yənə kərüng). Nemila bolmisun, xu wakit ətiyazoƣa tooƣra kelətti.
6:1 Qan. 23:24; Mat. 12:1; Mar. 2:23.

— Silər nemixka xabat küni Təwratta qəkləngən ixni kilisilər? — deyixti.
3 Əysa ularoka jawabən:
— Silər hətta Dawut pəyoəmbər wə uning həmrahlirining aq kaloanda nemə kiloanlikini mukəddəs yazmilardin okumioanmusilər?. 4 Demək, u Hudaning əyigə kirip, Hudaoka ataloan, Təwratta kahinlardin baxka hərkandak adəmning yeyexi qəkləngən «təkdim nanlar»ni sorap elip yegən wə həmrahlirioimu bərgən — dəp jawab bərdi.. 5 Ahirida u ularoka:
— Insan'ooli xabat küniningmu Igisidur, — dedi.
6 Yənə bir xabat küni xundak boldiki, u sinagogka kirip təlim beriwatatti. Sinagogta ong koli yigiləp kətkən bir adəm bar idi.. 7 Əmdi Təwrat ustazliri bilən Pərisiylər uning üstidin ərz kiloudək birər ixni izdəp tapayli dəp, uning xabat künimu kesəl sakaytidioan-sakaytmaydioanlikini paylap yürüxətti.. 8 Birak Əysa ularning kənglidikini bilip, koli yigiləp kətkən adəmgə:
— Ornungdin tur, otturioa qikkin! — dewidi, heliki adəm ornidin kopup xu yərdə turdi. 9 Andin Əysa ularoka:
— Silərdin sorap bakayqu, Təwratka uyoun boloini xabat küni yahxilik kilixmu, yaki yamanlik kilixmu? Janni kutkuzuxmu yaki janoka zamin boluxmu? — dəp soridi. 10 Ətrapidikilərning həmmisigə nəzər saloandin keyin, u heliki adəmgə:
— Kolungni uzat, — dedi. U xundak kilixi bilənla koli əsligə kəltürülüp ikkinqi kolioa ohxax boldi.. 11 Lekin ular oəzəptin hoxini yokitip, Əysaoka kandak takabil turux tooirisida məslihətlixixkə baxlidi.

Əysaning on ikki rosulni tallixi

Mat. 10:1-4; Mar. 3:13-19

12 Xu künlərdə xundak boldiki, u dua kilixka taoka qikti wə u yərdə Hudaoka keqiqə dua kildi.
13 Tang atkanda, muhlislirini aldioa qakirip, ularning iqidin on ikkiylənni tallap, ularni rosul dəp atidi.. 14 Ular: Simon (Əysa uni Petrus dəpmu atioan) wə uning inisi Andiriyas; Yakup wə Yuhanna, Filip wə Bartolomay, 15 Matta wə Tomas, Alfayning ooli Yakup wə millətpərwər dəp ataloan Simon,. 16 Yakupning ooli Yəhuda wə keyin uningoa satkunluk kiloan Yəhuda Ixkariyotlar idi.

6:2 «Nemixka xabat küni Təwratta qəkləngən ixni kilisilər?» — «qəkləngən ix» Təwrat kanunida qəkləngən, deməkqi. Ularning xikayət kiloini muhlislarning yeyixi əməs («Kan.» 23:25ni kərüng), bəlki xabat künidə muhlislarning «hosul aloanlik»i idi. «Matta»diki «koxumqə səz»imizdə muxu wəkə tooiruluk izahatlirimizni kərüng.
6:2 Mis. 20:10.
6:3 «Silər hətta Dawut pəyoəmbər ... nemə kiloanlikini mukəddəs yazmilardin okumioanmusilər?» — «okumioanmusilər?» degən səz Pərisiylarning daim rəkibliridin soraydioan soal xəkli idi.
6:4 «Demək, u Hudaning əyigə kirip, *Hudaoka* ataloan, Təwratta kahinlardin baxka hərkandak adəmning yeyexi qəkləngən «təkdim nanlar»ni sorap elip yegən wə həmrahlirioimu bərgən» — bu wəkə «1Sam.» 21:1-7də hatirilənган.
6:5 Mat. 12:8; Mar. 2:28.
6:6 Mat. 12:9; Mar. 3:1.
6:7 «...uning üstidin ərz kiloudək birər ixni izdəp tapayli dəp, uning xabat künimu kesəl sakaytidioan-sakaytmaydioanlikini paylap yürüxətti» — ularning kilmakqi boloan ərzi bolsa «U xabat künidə kesəlni sakaytsa, «ixligən» yaki «hizmət kiloan»oa barawər bolidu, xunga (ularning qüxinixiqə) «Təwrat kanunioa hilaplik kiloan»» bolidu.
6:10 «U xundak kilixi bilənla koli əsligə kəltürülüp ikkinqi kolioa ohxax boldi» — «əsligə kəltürülüp» degən peilning məjhul xəkli bizgə bu ixni Huda əzi kiloan, degənni ukturidu. Əmdi ular bu məjizini «xabat künidə yaratkanliki» üqün zadi kimni əyibliməkqi?
6:10 1Pad. 13:6.
6:11 «ular oəzəptin hoxini yokitip...» — «ular» 7-ayəttə kərsitilgən «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər».
6:13 Mat. 10:1; Mar. 3:13; 6:7; Luka 9:1.
6:15 «millətpərwər» — yaki, «Kanaanlik». Yəhudiy millətpərwərlər wətinini Rim imperiyəsidin azad kilix üqün zorawanlik bilən kürəx kilouqilar idi.
6:16 «Yakupning ooli» — bu Yakup 14- wə 15-ayəttiki «Yakup»lardin baxkisi bolsa kerək. **«Yakupning ooli»** — bəzi kona kəqürülmilərdə «Yakupning inisi» deyilidu.

Əysaning kesəllərni saḳaytixi wə təlim berixi

Mat. 4:23-25; 5:1-12

17 Əysa rosulliri bilən taoɣdin qüxüp, bir tüzləngliktə turatti. Xu yərdə nuroɣun muhlisliri
ḥəmdə pütkül Yəḥudiyə əlkisidin wə Yerusalemdin, Tur wə Zidon xəḥərlirigə ḳaraydioɣan
dengiz boyidiki yurtlardin top-top kixilər yioɣilixti. Ular uning təlimlirini anglax wə kesəllirigə
xipaliḳ izdəx üqün kəlgənidi. 18 Napak roḥlardin azablanoɣanlarmu xipaliḳ tepixti. 19 Bu top-
top adəmlərning ḥəmmisi ḳollirini uningoɣa təgküzüwelixḳa intilətti; qünki küq-ḳudrət uning
wujudidin qiḳip ularning ḥəmmisigə xipaliḳ beriwatatti.

Huxalliḳ wə ḳayoɣu

20 Xuning bilən u bexini kətürüp muhlisliriɣa ḳarap mundaḳ dedi:
— «Mubarək, əy yoḳsullar! Qünki Hudaning padixaḥliḳi silərningkidur.
21 Mubarək, əy ḥazir aq ḳaloɣanlar! Qünki silər toluḳ toyunisilər.
Mubarək, əy yioɣlawatḳanlar! Qünki külidioɣan bolisilər.
22 Kixilər Insan'ooɣlining wəjidin silərdin nəprətlənsə, silərni əzliridin qətkə ḳaḳsa, silərgə
təḥmət-ḥaḳarət ḳilsa, naminglarni rəzil dəp ḳaroɣisa, silərgə mubarək! 23 Xu küni xadlinip
təntənə ḳilip səkrənglar. Qünki mana, ərxtə boloɣan in'aminglar zordur. Qünki ularning ata-
bowiliri burunḳi pəyoɣəmbərlərgimu ohxax ixlarni ḳiloɣan.

24 — Lekin ḥalinglaroɣa way, əy baylar!
Qünki silər alliḳaqan raḥət-paraoɣitinglaroɣa igə boldunglar!
25 Ḥalinglaroɣa way, əy ḳarni toyunoɣanlar!
Qünki silər aq ḳalisilər.
Ḥalinglaroɣa way, əy külüwatḳanlar!
Qünki ḥaza tutup yioɣlaysilər.
26 Ḥəmməylən silərni yahxi degəndə, ḥalinglaroɣa way! Qünki ularning ata-bowilirimu burunḳi
sahta pəyoɣəmbərlərgə xundaḳ ḳiloɣan».

Düxminingloroɣa meḥir-muḥəbbət kərsitinglar

Mat. 5:38-48; 7:12

27 — Biraḳ manga ḳulaḳ saloɣan silərgə xuni eytip ḳoyayki, düxmənliringlaroɣa meḥir-
muḥəbbət kərsitinglar; silərgə əq boloɣanlaroɣa yahxiliḳ ḳilinglar. 28 Silərni ḳaroɣioɣanlaroɣa
bəht tilənglar; silərgə yaman muamilidə boloɣanlaroɣimu dua ḳilinglar. 29 Birsi məngzinggə
ursa, ikkinqi məngzingnimu tutup bər; birsi qapiningni eliwalimən desə, kənglikingnimu ayi-
may bərgin. 30 Birsi səndin birnemə tilisə, uningoɣa bərgin. Birsi sening birər nərsəngni elip

---

6:17 Mat. 4:25; Mar. 3:7.
6:19 Mar. 5:30.
6:20 «Mubarək, əy yoḳsullar!» — «yoḳsullar» bəlkim əzining Hudaoɣa kət'iy moḥtajliḳini tonup yətkənlər. Bu ayətlərdə «mubarək» degən səz (Huda təripidin) «bəhtlik, bərikətlik ḳilinoɣan» degən mənidə ixlitilidu.
6:20 Mat. 5:2.
6:21 Yəx. 61:3; 65:13; 66:10.
6:22 Mat. 5:11; 1Pet. 2:19; 3:14; 4:14.
6:23 Ros. 5:41; 7:51.
6:24 Am. 6:1, 8.
6:25 Yəx. 65:13; Yaḳ. 4:9; 5:1.
6:27 Mis. 23:4; Pənd. 25:21; Mat. 5:44; Rim. 12:20; 1Kor. 4:12.
6:28 Luḳa 23:34; Ros. 7:60.
6:29 1Kor. 6:7.

kətsə, uni qayturup berixni sorima. 31 Baxqilarning əzünglaroŋa qandaq muamilə qilixini ümid qilsanglar, silərmu ularoŋa xundaq muamilə qilinglar. 32 Əgər silər əzünglarni yahxi kərgənlərgila meһir-muһəbbət kərsətsənglar, undaqta silərdə nemə xapaət bolsun? Qünki һətta gunaһkarlarmu əzini yahxi kərgənlərgə meһir-muһəbbət kərsitidioŋu. 33 Əgər silər əzünglaroŋa yahxilik qiloŋanlaroŋila yahxilik qilsanglar, undaqta silərdə nemə xapaət bolsun? Qünki һətta gunaһkarlarmu xundaq qilidioŋu! 34 Əgər silər qərzni «qoqum qayturup beridu» dəp oylioŋanlaroŋa bərsənglar, undaqta silərdə nemə xapaət bolsun? Qünki һətta gunaһkarlarmu əynən qayturup alimiz dəp baxqa gunaһkarlaroŋa qərz beridioŋu! 35 Lekin silər bolsanglar, düxminiŋlaroŋimu meһir-muһəbbət kərsitinglar, yahxilik qilinglar, baxqilaroŋa ətnə beringlar wə «Ular bizgə bernemə qayturidu» dəp oylimanglar. Xu qaoŋda, in'aminglar zor bolidu wə silər Һəmmidin Aliy Boloŋuqining pərzəntliri bolisilər. Qünki u tuzkorlaroŋa wə rəzillərgimu meһribanlik qilidu. 36 Atanglar meһriban boloŋinidək silərmu meһriban bolunglar.

Baxqilarning üstidin һəküm qilmanglar

Mat. 7:1-5

37 — Baxqilarning üstidin һəküm qilip yürmənglar. Bolmisa, silər Hudaning һəkümigə uqraysilər. Baxqilarni gunaһqa bekitmənglar wə silərmu gunaһqa bekitilməysilər. Baxqilarni kəqürünglar wə silərmu kəqürüm qilinisilər. 38 Beringlar wə silərgimu berilidu — һətta qong əlqigüqkə lik qingdap, silkip toldurulup üstidin texip qüxkidək dərijidə qoynunglaroŋa təküp berilidu. Silər baxqilaroŋa qandaq əlqəm bilən əlqəp bərsənglar, silərgimu xundaq əlqəm bilən əlqəp berilidu.

39 Andin u ularoŋa təmsil eytip mundaq dedi:

— Qarioŋu qarioŋuni yetiləp mangalamdu? Undaq qilsa, һər ikkisi orəkkə qüxüp kətməmdu? 40 Muhlis ustazidin üstün turmaydu; lekin takamullaxturuloŋini ustazioŋa ohxax bolidu.

41 Əmdi nemə üqün buradiringning kəzidiki qilni kərüp, əz kəzüngdiki limni bayqiyalmaysən? ! 42 Sən qandaqmu əz kəzüngdə turoŋan limni kərməy turup buradiringoŋa: «Qeni, kəzüngdiki qilni eliwetəy!» deyələysən?! Əy sahtipəz! Awwal əzüngning kəzidiki limni eliwət, andin enik kərüp, buradiringning kəzidiki qilni eliwetələysən. 43 Qünki һeqqandaq yahxi dərəh yaman

---

6:30 «Birsi səndin birnemə tilisə, uningoŋa bərgin» — nemini berix kerəklikini Rəbbimiz eytmidi. Bəzi əһwalda tiligüqigə tiliginini bərsək uningoŋa payda əməs, bəlki ziyan yətküzidu. Məsilən, һarakkəx adəm pul yaki һarak tilisə buni bərsək bolmaydu; lekin mumkin bolsa yardəm qolimizni uzitiximiz kerək. Baxqa misal «Ros.» 3:1-11də tepilidu, bolupmu 6-ayətni kərüng.
6:30 Qan. 15:7; Mat. 5:42.
6:31 Mat. 7:12.
6:32 Mat. 5:46.
6:34 Qan. 15:8; Mat. 5:42.
6:35 «Һəmmidin Aliy Boloŋuqining pərzəntliri bolisilər» — demək, əməlliringlar buningoŋa guwaһlik bolidu.
6:35 Mat. 5:45.
6:37 Mat. 7:1; Rim. 2:1; 1Kor. 4:5.
6:38 «silərgimu berilidu — һətta qong əlqigüqkə lik qingdap, silkip toldurulup üstidin texip qüxkidək dərijidə quynunglaroŋa təküp berilidu» — Ottura Xərqtə birsi birawoŋa axlik һədiyəsi qilmaqqi bolsa (1) axni haltioŋa lik qaqilaydu; (2) danlar qingdilip qüxsun dəp haltini silkiydu; (3) qingdaloŋan danlarning üstigə «texip qüxküdək dərijidə» yənə qaqilaydu.
6:38 Pənd. 10:22; 19:17; Mat. 7:2; Mar. 4:24.
6:39 Yəx. 42:19; Mat. 15:14.
6:40 «Muhlis ustazidin üstün turmaydu; lekin takamullaxturuloŋini ustazioŋa ohxax bolidu» — bu sirlik səz bəlkim muhlislar Məsiһkə toluk əgəxsə, uningoŋa ohxax azab-okubətni kərüxi mumkin, degən mənini əz iqigə alidu.
6:40 Mat. 10:24; Yuһ. 13:16; 15:20.
6:41 «buradiringning kəzidiki qil» — yaki «kerindixingning kəzidiki qil». **«Əmdi nemə üqün buradiringning kəzidiki qilni kərüp, əz kəzüngdiki limni bayqiyalmaysən?!»** — mənisi: «Nemə üqün buradiringning һərə kepikidək kiqik səwənlikinila kərüp, əzüngdiki limdək qong gunaһni kərməysən?» degəndək.
6:41 Mat. 7:3.

mewə bərməydu, ḥeqqandaq yaman dərəhmu yahxi mewə bərməydu. 44 Ḥərqandaq dərəhni bərgən mewisidin pərq ətkili bolidu. Qünki tikəndin ənjürni üzgili bolmas, yantaqtin üzüm üzgili bolmas. 45 Yahxi adəm qəlbidiki yahxiliq həzinisidin yahxiliq qiqiridu; rəzil adəm qəlbidiki rəzillik həzinisidin rəzillikni qiqiridu. Qünki qəlb nemigə toldurulоqan bolsa, eоqizdin xu qiqidu.

Ikki hil imarət saloqan kixilər

Mat. 7:24-27

46 — Silər nemixqa meni «Rəb! Rəb!» dəysilər-yu, biraq silərgə eytqanlirimoqa əməl qilmaysilər? 47 Əmisə, mening aldimoqa kelip, sözlirimni anglap əməl qiloqan ḥərkimning kimgə ohxioqanliqini silərgə kərsitip berəy. 48 U huddi qongqur kolap, ulini qoram taxning üstigə selip öy saloqan kixigə ohxaydu. Kəlkün kəlgəndə, su eqimi u öyning üstigə zərb bilən uruloqini bilən, uni midirsidir qilalmidi, qünki u puhta selinoqan. 49 Lekin sözlirimni anglap turup, əməl qilmaydioqan kixi bolsa, quruq yərning üstigə ulsiz öy saloqan kixigə ohxaydu. Kəlkün eqimi xu öyning üstigə uruluxi bilən u ərülüp kətti; uning ərülüxi intayin dəḥxətlik boldi!

Əysaning rimliq yüzbexining qakirini saqaytixi

Mat. 8:5-13; Yuḥ. 4:43-54

7 1 Əysa köpqilikkə bu sözlərning ḥəmmisini qilip boloqandin keyin, Kəpərnaḥum xəhirigə qayta kirdi. 2 U yərdə məlum bir yüzbexining ətiwarliq quli eoqir kesəl bolup, səkratta yatatti. 3 Yüzbexi Əysaning həwirini anglap, birnəqqə Yəhudiy aqsaqalni uning yenioqa berip, uning kelip qulini qutquzuxi üqün ətünüxkə əwətti. 4 Ular Əysaning aldioqa kəlgəndə uningoqa: — Bu ixni tiligüqi bolsa, tilikini ijabət qilixingizoqa həqiqətən ərziydioqan adəm. 5 Qünki u bizning Yəhudiy elimizni yahxi köridu wə ḥətta biz üqün bir sinagogmu selip bərdi, — dəp jiddiy qiyapəttə ətünüxti.

6 Əysa ular bilən billə bardi. Birak öyigə az qaloqanda, yüzbexi Əysaning aldioqa birnəqqə dostini əwətip uningoqa mundaq degüzdi:

— «Təqsir, əzlirini awarə qilmisila, əzlirining torusumning astioqa kelixlirigə ərziməymən. 7 Xunga özümnimu silining aldilirioqa berixqa layiq ḥesablimidim. Sili pəqət bir eoqiz söz qilip qoysila, qakirim saqiyip ketidu. 8 Qünki mənmu baxqa birsining ḥoquqi astidiki adəmmən, qol astimdimu ləxkərlirim bar. Birigə bar desəm baridu, birigə kəl desəm, kelidu; qulumoqa bu ixni qil desəm, u xu ixni qilidu».

9 Əysa bu gəpni anglap yüzbexioqa təəjjüpləndi. U burulup kəynigə əgəxkən halayikqa:

Dərwəkə, ḥətta Israildimu bundaq zor ixənqni tapalmioqanidim! — dedi.

10 Yüzbexi əwətkən kixilər qaytip baroqanda, kesəl boloqan qulning səllimaza saqayoqanliqini kərdi.

6:43 Mat. 7:17; 12:33.
6:44 Mat. 7:16.
6:45 Mat. 12:35.
6:46 Mal. 1:6; Mat. 7:21; 25:11; Luqa 13:25; Rim. 2:13; Yaq. 1:22.
6:47 Mat. 7:24.
7:3 «... Əysaning kelip qulini qutquzuxi üqün...» — grek tilida «qutquzux» wə «saqaytix» birla söz bilən ipadilinidu. **«Yüzbexi Əysaning həwirini anglap, birnəqqə Yəhudiy aqsaqalni uning yenioqa berip, Əysaning kelip qulini qutquzuxi üqün ətünüxkə əwətti»** — yüzbexi rimliq puqra bolup, Yəhudiy əməs idi. 5-ayətkə qarioqanda u rimliqlarning butpərəslikini taxlap, Təwrat arqiliq Hudaoqa etiqad baoqlioqan adəm idi.
7:6 «Təqsir» — yaki «Rəb».
7:8 «Qünki mənmu baxqa birsining ḥoquqi astidiki adəmmən» — muḥim söz «mən**mu**» — demək, yüzbexi Rim imperatorning ḥoquqi astida turup öz ḥoquqi bilən əskərlirigə buyruq berələytti; Əysa aləm Igisining ḥoquqi astida turup, Ḥəmmigə Qadirning ḥoquqi bilən aləmning ixlirini buyruydioqan adəm idi.
7:10 «Yüzbexi əwətkən kixilər qaytip baroqanda, kesəl boloqan qulning səllimaza saqayoqanliqini kərdi» — bu wəqə «Mat.»

Tul ayalning ooқlini tirildürüx

11 Bu ixtin keyin u Nain degən bir xəһərgə bardi. Uning muhlisliri wə yənə top-top kixilər
uningoға əgixip mangdi. 12 U xəһər қowuқioға yeқinlaxқanda, mana kixilər jinaza kətürüp
qiқiwatқanidi. Ölgüqi anisining yəkkə-yeganə ooқli idi, uning üstigə anisi tul ayal idi. Xəһərdin
qong bir top adəm ayaloға һəmraһ bolup qiққanidi. 13 Rəb uni kərüp, uningoға iqini aoғritip:
— Yioқlimioқin, — dedi. 14 Xuning bilən u ətüp, tawutқa қolini təgküzüwidi, tawut kətürgənlər
tohtidi. U:
— Yigit, sanga eytimən, oyoған! — dedi. 15 Ölgüqi bolsa ruslinip tik olturdi wə gəp қilixқa bax-
lidi. Əysa uni anisioға tapxurup bərdi.
16 Һəmməylənni қorқunq besip, ular Hudani uluoқlap:
— «Arimizda uluoқ bir pəyoғəmbər turoқuzuldi!» wə «Huda Өz həlқini yoқlap kəldi!» — deyixti.
17 Uning tooғrisidiki bu həwər pütün Yəһudiyə zemini wə ətraptiki rayonlaroға tarқilip kətti.

Yəһya pəyoғəmbərning muhlislirining Əysa bilən kərüxkili kelixi

Mat. 11:2-19

18 Yəһyaning muhlisliri əmdi bu barliқ ixlarning həwirini uningoға yətküzdi. Yəһya muhlisliri-
din ikkiylənni özigə qaқirip, 19 Ularni Əysaning aldioға əwətip: «Kelixi muқərrər zat өzüngmu,
yaki baxқa birsini kütüximiz kerəkmu?» dəp sorap kelixkə əwətti.
20 Ular Əysaning aldioға berip:
— Qөmüldürgüqi Yəһya bizni səndin: «Kelixi muқərrər zat өzüngmu, yaki baxқa birsini kütüxi-
miz kerəkmu?» dəp sorap kelixkə yeningoға əwətti — dedi.
21 Dəl xu waқitta Əysa aoғriқ-silaқ wə kesəl-waba basқan wə yaman roһlar qaplaxқan nuroға
kixilərni saқaytti wə nuroға қarioғularni kəridioған қildi. 22 Xuning bilən u Yəһyaning
muhlisliroға:
— Silər қaytip berip, Yəһyaoға өz anglioған wə kərgənliringlar tooғruluқ həwər yətküzüp —
«Korlar kərələydioған wə tokurlar mangalaydioған boldi, mahaw kesili boloғanlar saқaytildi,
gaslar angliyalaydioған boldi, өlgənlərmu tirildürüldi wə kəmbəoғəllərgə hux həwər jakar-
landi» — dəp eytinglar. 23 Uningoға yənə: «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi bolsa
bəhtliktur!» dəp қoyunglar, — dedi.
24 Yəһyaning əlqiliri kətkəndin keyin, u top-top adəmlərgə Yəһya tooғruluқ sөz eqip:
— «Silər burun Yəһyani izdəp qөlgə baroғininglarda, zadi nemini kərgili bardinglar? Xamalda
yəlpünüp turoған қomuxnimu? 25 Yaki esil kiyim kiygən bir ərbabnimu? Mana, esil kiyimlərni
kiygən, əyx-ixrət iqidə yaxaydioғanlar padixaһlarning ordiliridin tepilidioқu!

8:8-13dimu hatirilinidu.
7:14 «U ətüp, tawutқa қolini təgküzüwidi» — Musa pəyoғəmbərgə qüxürülgən қanun boyiqə jinazioға tegix kixini yəttə küngiqə «napak» қilatti («Qəl.» 19:11-12ni kərüng). Birақ өlginini tirik қilix һəmmə ixni baxқiqə қilidu!
7:14 Ros. 9:40.
7:16 «Huda Өz həlқini yoқlap kəldi!» — Təwrat wə Injilda «Hudaning yoқlixi» Uning insanloға yeқin kelip ulardin həwər elixini өz iqigə alidu.
7:16 Luқa 1:68; 24:19; Yuһ. 4:19; 6:14; 9:17.
7:18 Mat. 11:2.
7:19 «Kelixi muқərrər zat» — Huda wədə қiloған Қutқuzoқuqi-Məsiһ, əlwəttə. Yəһya өzi Məsiһning yolini təyyarlax üqün uning aldida əwətilgən; xuning bilən u: — «Sən biz kütkən kiximusən» dəp gumanlinip soraydu. **«Kelixi muқərrər zat өzüngmu, yaki baxқa birsini kütüximiz kerəkmu?»** — Yəһya pəyoғəmbər xu muhlislirini əwətkəndə zindanda idi. Xuning bilən u bəlkim: «Əysa һəқiқətən Қutқuzoқuqi bolsa, nemixқa u meni muxu zindanda yetixқa yol қoyidu?» dəp sorixi mumkin idi. «Matta»diki «қoxumqə sөz»də bu ix («Mat.» 11:2-6) tooғruluқ izaһatlirimizni kərüng.
7:22 Yəx. 29:18; 35:5; 61:1.
7:23 «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi bolsa bəhtliktur!» — Yəһya pəyoғəmbər zindanda yetip: «Əysa Қutқuzoқuqi-Məsiһ bolsa nemixқa meni zindandin қutқuzmioған?» — dəp gumanlanoған bolsa kerək idi. Yəһyaning bu soali tooғruluқ «Matta»diki «қoxumqə sөz»imizdə azraқ tohtilimiz.
7:24 Mat. 11:7.

[26] Əmdi silər nemə kərgili bardinglar? Bir pəyoƣəmbərnimu? Durus, əmma mən xuni silərgə eytip qoyayki, bu bolsa pəyoƣəmbərdinmu üstün bir boloƣuqidur. [27] Qünki muqəddəs yazmilardiki:
—
«Mana, yüz aldingoƣa əlqimni əwətimən;
U sening aldingda yolungni təyyarlaydu» — dəp yeziloƣan səz mana dəl uning toƣrisida yezil oƣandur.. [28] Qünki mən silərgə xuni eytip qoyayki, ayallardin tuoƣuloƣanlar arisida Yəhyadinmu uluoƣi yoq; əmma Hudaning padixaƕliqidiki əng kiqik boloƣinimu uningdin uluoƣ turidu
[29] (əmdi Yəhyani angliƣan puqralar, ƕətta bajgirlarmu Hudaning yolini tooƣra dəp Yəhyaning qəmüldürüxi bilən qəmüldürülgənidi.. [30] Lekin Pərisiylər wə Təwratxunaslar Yəhyaning qəmüldürüxini qobul qilmay, Hudaning əzlirigə boloƣan məqsət-iradisini qətkə qaqqanidi).
[31] Lekin bu zamanning kixilirini zadi kimlərgə ohxitay? Ular kimlərgə ohxaydu?. [32] Ular huddi rəstə-bazarlarda olturuwelip, bir-birigə: «Biz silərgə sunay qelip bərsəkmu, ussul oynimidinglar», «Matəm pədisigə qelip bərsəkmu, yioƣa-zar qilmidinglar» dəp qaqxaydioƣan tuturuqsiz balilaroƣa ohxaydu. [33] Qünki Qəmüldürgüqi Yəhya kelip ziyapəttə olturmaytti, xarab iqməytti. Xuning bilən silər: «Uningoƣa jin qaplixiptu» deyixisilər.. [34] Insan'ooƣli bolsa kelip ƕəm yəydu ƕəm iqidu wə mana silər: «Taza bir toymas wə məyhor ikən. U bajgirlar wə gunaƕkarlarning dostidur» deyixisilər. [35] Lekin danaliq bolsa əzining barliq pərzəntliri arqilik durus dəp tonulidu».

Gunaƕkar ayalning Əysani ətirlixi

[36] Pərisiylərdin biri uningdin əyümdə meƕman bolsingiz dəp ətündi. Əmdi u Pərisiyning əyigə kirip dastihanda olturdi.. [37] Wə mana, u xəhərdə buzuq dəp tonuloƣan bir ayal Əysaning bu Pərisiyning əyidə dastihanda olturoƣanliqini anglap, aq qaxtexidin yasaloƣan bir qutida murməkki elip kəldi.. [38] U yioƣlioƣan peti uning kəynidə, putioƣa yeqin turup, kəz yaxliri qilip, putlirini ƕəl qiliwətti; andin qaqliri bilən uning putlirini ertip qurutti ƕəm putlirini tohtimay səyüp, üstigə ətir sürdi. [39] Əmdi uni qaqiroƣan Pərisiy bu ixni kərüp, iqidə: «Bu adəm rast pəyoƣəmbər boloƣan bolsa, əzigə tegiwatqan bu ayalning kim wə qandaq ikənlikini bilətti. Qünki u bir buzuq!» dəp oylidi.
[40] Xuning bilən Əysa uningoƣa jawabən:
— Simon, sanga dəydioƣan bir gepim bar, — dedi.
— Eyting, ustaz, — dedi Simon.
[41] — Ikki adəm məlum bir qərz igisigə qərzdar ikən. Biri bəx yüz kümüx dinaroƣa, yənə biri bolsa əllik kümüx dinaroƣa qərzdar ikən.. [42] Lekin ƕər ikkisining qərzni qayturoƣili ƕeqnərsisi bolmioƣaqqa, qərz igisi meƕribanlik qilip ƕər ikkisining qərzini kəqürüm qiptu. Seningqə, ularning qaysisi uni bəkrək səyidu? — dəp soridi Əysa.

7:27 «Mana, yüz aldingoƣa əlqimni əwətimən; u sening aldingda yolungni təyyarlaydu» — Təwrat, «Mal.» 3:1; «Yəx.» 40:3.
7:27 Mis. 23:20; Mal. 3:1; Mar. 1:2.
7:29 «ƕətta bajgirlarmu Hudaning yolini tooƣra dəp Yəhyaning qəmüldürüxi bilən qəmüldürülgənidi» — «Hudaning yolini tooƣra dəp» grek tilida «Hudani tooƣra dəp...» degən ibarini bildüridu.
7:31 Mat. 11:16.
7:33 «Qəmüldürgüqi Yəhya kelip ziyapəttə olturmaytti, xarab iqməytti» — grek tilida «Qəmüldürgüqi Yəhya kelip nə nan yemәydu nə iqmәydu». Oqurmənlərning esidə barki, Yəhya pəyoƣəmbər intayin oƣirigil ozuqlinatti, pat-pat roza tutatti. «Mat.» 3:4ni kərüng.
7:33 Mat. 3:4; Mar. 1:6.
7:35 «danaliq bolsa əzining barliq pərzəntliri arqilik durus dəp tonulidu» — yaki «danaliq bolsa əzining barliq ix-mewiliri arqilik durus dəp tonulidu». Bu qiska ayət üstidə wə uningdiki kəp muƕim prinsiplar toƣrisida «Matta»diki «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
7:36 «... dastihanda olturdi» — grek tilida «dastihanda yatti». Yəhudiylar wə Greklər adəttə dastihanda yanpaxlap yatatti.
7:36 Mat. 26:6; Mar. 14:3; Yuƕ. 11:2; 12:2.
7:37 «murməkki» — bu hil ətir. U adəttə intayin qimmət idi (məsilən, «Mat.» 26:7ni kərüng).
7:41 «kümüx dinar» — Rim imperiyəsning pul birliki, təminən bir adəmning bir künlük ix ƕəqqi bolatti.

43 Simon jawabən: — Meningqə, qərzi köprək kəqürüm kilinoƣan kixi, — dedi.
— Tooƣra həküm kilding, — dedi Əysa. 44 Andin helikі ayaloƣa burulup, Simonoƣa:
— Bu ayalni kərdüngmu? Mən eyünggə kirginim bilən, sən putlirimni yuyuxqa su bərmigəniding; lekin u kəz yexi bilən putlirimni yudi wə qeqi bilən ertip kurutti. 45 Sən meni salam berip səymiding; lekin u mən kirgəndin tartip putlirimni səyüxtin tohtimidi. 46 Sən beximoƣimu may sürkimigəniding; birak u mening putlirimoƣa murməkkini sürkəp koydi. 47 Xunga xuni sanga eytip koyayki, uning nuroƣun gunahliri kəqürüm kilindi. Qünki mana, uning kərsətkən mehir-muhəbbiti qongkur əməsmu? Əmma kəqürümi az boloƣanlarning mehir-muhəbbətni kərsitiximu az bolidu, — dedi.
48 Andin u ayaloƣa:
— Gunahliring kəqürüm kilindi, — dedi.
49 Ular bilən həmdastihan olturoƣanlar kənglidə: «Kixilərning gunahlirinimu kəqürüm kiloƣuqi bu adəm zadi kimdu?» deyixti.
50 Əysa heliki ayaloƣa:
— Etikading seni kutkuzdi; aman-hatirjəmlik bilən kaytkin! — dedi.

Əysaoƣa əgəxkən ayallar

Mat. 13:1-17; Mar. 4:1-12

8 1 Keyin, Əysa xu yurtlarni kezip, xəhərmu-xəhər, yezimu-yeza Hudaning padixahlikining hux həwirini elan kilip jakarlidi; on ikkiylənmu uning bilən birgə bardi. 2 Uning bilən billə baroƣanlardin yənə yaman rohlardin wə aoƣrik-silaklardin sakaytiloƣan bəzi ayallarmu bar idi; ularning arisida əzidin yəttə jin həydəp kikiriloƣan Məryəm (Magdallik dəp ataloƣan), 3 Herod hanning saray oƣojidari Huzaning ayali Yoanna, Suzanna wə baxka nuroƣun ayallarmu bar idi. Bular əz mal-mülükliri bilən u wə uning muhlislirining hajətliridin qikatti.

Uruk qaqkuqi tooƣrisidiki təmsil

4 Qong bir top adəmlər yioƣiloƣanda, xundakla hərkaysi xəhərlərdin kixilər uning yenioƣa kəlgəndə, u ularoƣa bir təmsil səzləp bərdi:
5 — «Uruk qaqkuqi uruk qaqkili etizoƣa qikiptu. Uruk qaqkanda, urukлardin bəziliri qioƣir yol üstigə qüxüp, dəssilip ketiptu wə asmandiki uqar-kanatlar kelip ularni yəp ketiptu. 6 Baxka bəziliri taxlik yərgə qüxüptu. Yərdə nəmlik bolmioƣaqka, ünüp qikkini bilən kurup ketiptu. 7 Baxka bəziliri tikənlərning arisioƣa qüxüptu, tikənlər maysilar bilən təng əsüp maysilarni booƣuwaptu. 8 Baxka bəziliri bolsa yahxi tuprakka qüxüptu. Üngəndin keyin, yüz həssə hosul beriptu». Bularni degəndin keyin u yukiri awaz bilən:

7:46 «Sən beximoƣimu may sürkimigəniding» — xu dəwrdə kixilər hərmətlik mehmanlarni karxi elix üqün mehmanning bexioƣa ətirlik mayni sürkəp koyatti.
7:47 «Qünki mana, uning kərsətkən mehir-muhəbbiti qongkur əməsmu?» — bu ayalning muhəbbiti Hudaning kəqürümigə erixixning səwəbi əməs, bəlki uning qongkur muhəbbiti uning **allikaqan Hudaning kəqürümigə erixkənliki tüpəylidin** boldi wə xundakla buningoƣa ispat kərsətti.
7:48 Mat. 9:2.
7:49 Mat. 9:3.
7:50 «Etikading seni kutkuzdi» — «etikading» muxu yərdə, xübhisizki, Əysa bu səz bilən ayalning əzigə baoƣlioƣan ixənqini, yəni uning gunahlarni kəqürüm kilalaydioƣan Məsih ikənlikigə baoƣlioƣan ixənqini kərsitidu.
8:2 Mat. 27:55,56.
8:3 «u wə uning muhlislirining» — bu ibarə grek tilida bəzi kəqürülmilərdə «uning» yaki bəzi kəqürülmilərdə «ularning» bilən ipadilinidu. **«Herod *hanning* saray oƣojidari Huzaning ayali Yoanna, Suzanna wə baxka nuroƣun ayallarmu bar idi... uning... hajətliridin qikatti»** — «kirix səz»imizdə deginimizdək, Luka daim Əysaning kiz-ayallar bilən boloƣan munasiwitini baykap yüridu.
8:4 Mat. 13:3; Mar. 4:2.

— Angliоɣudək ḳuliḳi barlar buni anglisun! dəp towlidi.
9 Keyin uning muhlisliri uningdin: — Bu təmsilning mənisi nemə? — dəp soridi. 10 U ularоɣa mundaḳ dedi:
— Hudaning padixaһliḳining sirlirini bilix silərgə nesip ḳilindi. Biraḳ bu ixlar ḳaloɣan baxḳilaroɣa təmsillər bilənla eytilidu. Məḳsiti xuki, «Ular ḳarisimu kərməydu, anglisimu qüxənməydu».
11 Əmdi təmsilning mənisi mundaḳ: — Uruḳ bolsa, Hudaning sөz-kalamidur. 12 Qioɣir yol boyidikilər bolsa muxular: Ular sөz-kalamni anglaydu; lekin Iblis kelip, ularning ixinip ḳutḳuzuluxining aldini elixi üqün ularning ḳəlbidiki sөzni elip ketidu. 13 Taxliḳ yərgə qüxkən uruḳlar sөz-kalamni anglioɣan ҳaman huxallиḳ bilən ḳobul ḳiloɣanlaroɣa təmsil ḳilinoɣan. Ularda yiltiz bolmioɣaqḳa, pəḳət bir məһəl ixinip, andin sinaḳ-müxküllük waḳti kəlgəndə, etiḳadtin teyilip ketidu. 14 Tikənlikkə qüxkən uruḳlar bolsa xundaḳ adəmlərni kərsətkənki, sөzni anglioɣan bolsimu, yoloɣa qiḳḳandin keyin bu paniy ҳayattiki əndixilər, bayliḳlar wə ҳalawətlərning eziḳturuxliri bilən booɣulup, uruḳ pixmay ҳosul bərməydu. 15 Lekin yahxi tupraḳḳa qeqiloɣan uruḳlar bolsa — sөz-kalamni anglap, səmimiy wə yahxi ḳəlbi bilən uni tutidioɣanlarni kərsitidu; bundaḳ adəmlər səwrqanliḳ bilən ҳosul beridu.

Ҳəmmə ix axkarilinidu

Mar. 4:21-25

16 Ҳeqkim qiraoɣni yeḳip ḳoyup üstigə idixni kəmtürüp ḳoymas yaki kariwat astioɣa turoɣuzmas, bəlki qiraoɣdanning üstigə ḳoyidu; buning bilən өygə kirgənlər yoruḳluḳni kəridu. 17 Qünki yoxuriloɣan ҳeqḳandaḳ ix axkarilanmay ḳalmaydu, wə ҳeqḳandaḳ məһpiy ix ayan bolmay, yoruḳluḳḳa qiḳmay ḳalmaydu.
18 Xuning üqün, anglixinglarning ḳandaḳ ikənlikigə kөngül ḳoyunglar! Qünki kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kөp berilidu; əmma kimdə yoḳ bolsa, ҳətta bar dəp ҳesabliоɣinimu uningdin məҳrum ḳilinidu.

Əysaning ҳəḳiḳiy ailisi

Mat. 12:46-50; Mar. 3:31-35

19 Əmdi uning anisi wə iniliri uning bilən kərüxkili kəldi. Lekin adəm nuroɣun boloɣaqḳa, yenioɣa kelәlmigənidi. 20 Xuning bilən birsi uningoɣa:
— Aningiz wə iniliringiz siz bilən kərüximiz dəp, sirtta turidu, — dedi.
21 Lekin u jawabən: — Mening anam wə aka-uka ḳerindaxlirim bolsa Hudaning sөzini anglap, uningoɣa əməl ḳiloɣuqilardur, dedi.

8:9 Mat. 13:10; Mar. 4:10.
8:10 «Hudaning padixaһliḳining sirlirini bilix silərgə nesip ḳilindi» — «sirlar» Injilda əslidə insanlaroɣa axkarilanmioɣan, ҳazir Məsiһ yaki rosulliri arḳiliḳ ayan ḳilinoɣan ixlarni kərsitidu. Uning üstigə, Injildiki bəzi «sirlar» intayin sirliḳ, əlwəttə.
«Ular ḳarisimu kərməydu, anglisimu qüxənməydu» — bu sөzlər «Yəx.» 6:9din elinoɣan.
8:10 Zəb. 25:4, 9, 14; 78:1-2; Yəx. 6:9-10; Əz. 12:2; Mat. 11:25; 13:14; Mar. 4:12; Yuһ. 12:40; Ros. 28:26; Rim. 11:8; 2Kor. 3:5,14.
8:11 Mat. 13:18; Mar. 4:13.
8:13 Mat. 13:20; Mar. 4:16.
8:14 Mat. 19:23; Mar. 10:23; Luḳa 18:24; 1Tim. 6:9.
8:16 Mat. 5:15; Mar. 4:21; Luḳa 11:33.
8:17 Ayup 12:22; Mat. 10:26; Mar. 4:22; Luḳa 12:2.
8:18 «Qünki kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kөp berilidu — «kimdə bar bolsa... » — bu «bar bolsa» nemini kərsitidu? Xübһisizki, əbədiy əһmiyətlik birər nərsə bolsa kerək, bu iman-ixənqni өz iqigə qoḳum alidu. Biz өzimizgə «əbədiy əһmiyətlik» ҳərbirnemə boluxi üqün pəḳət Məsiһdinla tapalaymiz, əlwəttə.
8:18 Mat. 13:12; 25:29; Mar. 4:25; Luḳa 19:26.
8:19 Mat. 12:46; 13:55; Mar. 3:31.
8:21 Yuһ. 15:14; 2Kor. 5:16.

Əysaning boranni tinqitixi

Mat. 8:23-27; Mar. 4:35-41

22 Wə xundaқ boldiki, xu künlərdin biri, u muhlisliri bilən bir kemigə qüxüp, ularoɣa:
— Kəlning u қetioɣa barayli, — dedi. Xuning bilən ular yoloɣa qiқti. 23 Kemə ketiwatқanda u uyқuoɣa kətkənidi. Kəlgə tuyuқsiz қara boran kelip, kemigə su toxup ketip, ular həwptə қaldi.
24 Muhlislar kelip uni oyoɣitip:
— Ustaz, ustaz, tügixidioɣan bolduқ! — dedi.
Lekin u ornidin turup, boranoɣa wə dawaloɣuoɣan dolқunlaroɣa tənbih bərdi; һəmmisi tohtap, tinq boldi. 25 U muhlisliroɣa қarap:
— Ixənqinglar nəgə kətti? — dedi.
Ular һəm қorқuxup, һəm bəkmu һəyran bolup, bir-birigə:
— Bu adəm zadi kimdu, buyruқ қilsa, һətta xamallar wə dolқunlarmu uningoɣa boysunidikənһə! — dəp ketixti.

Əysaning «қoxun» jinlar qaplaxқan adəmni azad қilixi

Mat. 8:28-34; Mar. 5:1-20

26 Xuning bilən ular Galiliyəning udulidiki Gerasaliқlarning yurtioɣa yetip bardi. 27 U қiroɣaққa qiқixi bilənla, uzundin beri jinlar qaplaxқan, xəһərdin kəlgən məlum adəm uning aldioɣa kəldi. Bu adəm kiyim kiymәy, һeq өydə turmay, gərlər arisida yaxaytti. 28 Lekin u Əysani kərüpla warқirap, uning ayioɣioɣa yiқilip қattiқ awaz bilən:
— Һəmmidin Aliy Hudaning Ooɣli Əysa, sening mən bilən nemə karing! Səndin ətünimənki, meni қiynima! — dəp towlap kətti. 29 Qünki Əysa napak roһning uningdin qiқixini buyruwatatti (qünki jin nuroɣun қetim uni tutuwaloɣanidi; u qaoɣlarda kixilər uning put-қollirini kixən-zənjirlər bilən baoɣlap uni қamap қoyoɣan bolsimu, u zənjirlərni üzüp қeqip qiққan wə jin təripidin qəl-bayawanlaroɣa һəydiwetilgənidi).
30 Əysa bu adəmdin:
— Isming nemə? — dəp soriwidi, u: — Ismim «Қoxun», — dedi. Qünki nuroɣun jinlar uning iqigə kirip qaplixiwaloɣanidi. 31 Əmdi ular Əysadin өzlirini tegi yoқ һangoɣa kətküzməslikni ətünüp yalwurdi.
32 Xu yərdə taoɣ baoɣrida qong bir top tongguz padisi ozuқliniwatatti. Jinlar Əysaoɣa yalwurup, tongguzlarning tenigə kirixkə ijazət berixini ətündi. U ularoɣa ijazət bərdi. 33 Jinlar xu adəmdin qiқip, tongguzlarning tenigə kiriwaldi; xuning bilən pütkül tongguz padisi tik yardin etilip qüxüp, kəlgə oɣərқ boldi.
34 Tongguzlarni baққuqilarmu bu wəқəni kərüp u yərdin қeqip, xəһər-yezilarda bu həwərni tarқatti. 35 Halayiқ zadi nemə ix boloɣanliқini kərgili qiқti; Əysaning aldioɣa kəlgəndə, xu yərdə өzidin jinlar qiққan һeliқi adəmning kiyim-keqəkni kiyip, əs-һoxi jayida һalda Əysaning ayioɣi aldida olturoɣinini kərdi; ular қorқup ketixti. 36 Bu wəқəni kərgənlərmu jinlar qaplaxқan adəmning қandaқ saқaytiloɣinini kөpqilikkə təswirləp bərdi. 37 Andin Gerasaliқlarning yurtidikilər wə ətrapidiki barliқ kixilər uning ularning arisidin ketixini ətünüxti. Qünki dəһxətlik қorқunq ularni basқanidi. Xunga u kemigə qüxüp, қaytixқa yol aldi. 38 Əmma jinlar өzidin qiқip kətkən һeliқi adəm uningoɣa, Mən sən bilən billə ketəy, — dəp yalwurdi.

8:22 Mat. 8:23; Mar. 4:35,36.
8:25 Ayup 26:12; Zəb. 107:25.
8:26 «Gerasaliқlar» — «Mat.» 8:28də ular «Gadaraliқlar»mu dəp atilidu.
8:26 Mat. 8:28; Mar. 5:1.
8:27 «gərlər arisida» — yaki «gərlər iqidə». Pələstində kөp gərlər өngkürlərdin yasilidu.
8:37 «Gerasaliқlar» — yaki «Gadariyliқlar» yaki «Gergəsənliқlar»
8:37 Ros. 16:39.

Lekin u uni yoloɣa selip:
39 — Өyünggə ḳaytip berip, Hudaning sanga xunqə qong ixlarni ḳilip bərgənlikini yətküzgin, — dedi.
U adəm ḳaytip berip, pütkül xəḥərni arilap, Əysaning өzigə xunqə qong ixlarni ḳilip bərgənlikini elan ḳildi.

Tirildürülgən ḳiz, saḳaytiloɣan ayal

Mat. 9:18-26; Mar. 5:21-43

40 Əysa ḳaytip kəlginidə, xundaḳ boldiki, halayiḳ uni huxallik bilən ḳarxi elixti; qünki ḥəmməylən uning ḳaytip kelixini kütüp turatti.
41 Wə mana, bir kixi, sinagogning qongi boloɣan Yairus isimlik kiximu Əysaning aldioɣa kelip ayioɣioɣa өzini etip, uning өyigə berixini ətündi.
42 Qünki uning on ikki yaxlik yaloɣuz ḳizi səkratta idi.
Əysa u yərgə baroɣinida, top-top kixilər uning ətrapioɣa ziq olixip uni ḳistixatti. 43 Arisida hun təwrəx kesiligə giriptar boloɣinioɣa on ikki yil boloɣan bir ayal bar idi; u bar-yoḳini tewiploroɣa həjləp tügətkən bolsimu, ḥeqḳaysisidin xipa tapmioɣanikən.
44 U Əysaning arḳisidin kelip, uning tonining pexini siliwidi, xuan hun tohtidi.
45 Əysa: — Manga ḳol təgküzgən kim? — dəp soridi.
Ḥəmməylən inkar ḳiloɣanda, Petrusmu wə uning bilən boloɣanlarmu:
— Ustaz, halayiḳ top-top bolup tət ətrapingni olixip, seni ḳistixiwatḳan yərdə, sən «Manga təgkən kim?», dəp soraysənoɣu? — dedi.
46 Lekin Əysa:
— Yaḳ! Birsi manga təgdi; qünki wujudumdin ḳudrətning qiḳip ketiwatḳinini səzdim, — dedi.
47 Ḥeliḳi ayal өzining yoxurup ḳalalmaydioɣanliḳini bilip, titrigən ḥalda uning aldioɣa yiḳildi wə kəpqilik aldida өzining nemə səwəbtin Əysaoɣa ḳol təgküzgənlikini, xundaḳla xuan ḳandaḳ saḳayoɣanlikini eytti.
48 Əysa uningoɣa: — Yürəklik bol, ḳizim, ixənqing seni saḳaytti! Aman-hatirjəmlik bilən mangoɣin! — dedi.
49 U səz ḳiliwatḳanda, sinagog qongining өyidin qiḳḳan birəylən kelip sinagog qongioɣa:
— Ḳizingiz jan üzdi. Əmdi ustazni kayitmioɣin, — dedi.
50 Lekin Əysa buni anglap uningoɣa:
— Ḳorḳmioɣin! Pəḳət ixənqtə bol, u saḳiyip ketidu, — dedi.
51 U өygə baroɣanda Petrus, Yuḥanna, Yaḳup wə ḳizning ata-anisidin baxḳa ḥeqkimning өzi bilən billə өygə kirixigə ruhsət ḳilmidi. 52 U yərdikilər həmmisi ḳizoɣa matəm tutup yioɣa-zar kətürüwatatti. Lekin u:
— Boldi, yioɣlimanglar! Qünki ḳiz əlmidi, pəḳət uhlap ḳaptu! — dedi.
53 Ular bolsa ḳizning alliḳaqan jan üzdi dəp bilgəqkə, uni məshirə ḳildi. 54 Lekin u ularni qiḳiriwetip, ḳizning ḳolidin tartip:
— Balam, ornungdin tur, — dəp qaḳirdi. 55 Ḳizning roḥi ḳaytip kelip, u dərḥal ornidin turdi. U ḳizoɣa yegüdək birnemə berixni eytti. 56 Ḳizning ata-anisi intayin ḥəyran ḳelixti. Lekin u uloroɣa bu ixni ḥeqkimgə eytmasliḳni tapilidi.

8:38 Mar. 5:18.
8:40 «Əysa ḳaytip kəlginidə» — bəlkim kəlning udulidiki ḳaxḳa ḳaytḳanda.
8:41 Mat. 9:18; Mar. 5:22.
8:43 Law. 15:25; Mat. 9:20; Mar. 5:25.
8:48 «Yürəklik bol, ḳizim, ixənqing seni saḳaytti!» — bu ayal nemixḳa xundaḳ ḳorḳti? «Mat.» 9:22diki izaḥatni kərüng.
8:49 Mar. 5:35.
8:52 Yuḥ. 11:11.

Əysaning on ikki rosulni əwətixi

Mat. 10:5-15; Mar. 6:7-13

9 [1] Əysa on ikkiylənni qaḳirip, ularoɣa barliḳ jinlarni ḥəydiwetix wə kesəllərni saḳaytixḳa ḳudrət wə ḥoḳuḳ bərdi. [2] Andin ularni Hudaning padixaḥliḳini jar ḳilix wə kesəllərni saḳaytixḳa əwətti. [3] U ularoɣa:
— Silər səpər üqün ḥeq nərsə almanglar, nə ḥasa, nə hurjun, nə nan, nə pul eliwalmanglar; birər artuḳ yəktəkmu eliwalmanglar. [4] Wə ḳaysi əygə ḳobul ḳilinip kirsənglar, u yurttin kətküqə xu əydə turunglar. [5] Əmdi ḳaysi yərdiki kixilər silərni ḳobul ḳilmisa, u xəḥərdin qiḳḳiningларda ularoɣa agaḥ-guwaḥ bolsun üqün ayioɣinglardiki topinimu ḳeḳiwetinglar! — dedi.
[6] Muhlislar yoloɣa qiḳip, yeza-ḳixlaḳlarni arilap hux həwərni elan ḳilip, ḥəmmə yərdə kesəllərni saḳaytti.
[7] Əmdi Ḥerod ḥakim uning barliḳ ḳiloɣanliridin həwər tepip, ḳaymuḳup ḳaldi. Qünki bəzilər: «Mana Yəḥya ölümdin tiriliptu!» desə, [8] yənə bəzilər: «Ilyas pəyoɣəmbər ḳayta pəyda boldi» wə yənə baxḳilar: «Ḳədimki pəyoɣəmbərlərdin biri ḳaytidin tiriliptu!» dəytti.
[9] Ḥerod: «Mən Yəḥyaning kallisini alduroɣanidim, əmdi mən muxu gepini anglawatḳan zat zadi kimdu?» — dedi. Xuning bilən u uni kərüx pursitini izdidi.

Bəx ming kixini toydurux

Mat. 14:13-21; Mar. 6:30-44; Yuḥ. 6:1-14

[10] Rosullar bolsa ḳaytip kelip, əzlirining ḳiloɣan ixlirining ḥəmmisini Əysaoɣa məlum ḳildi. U ularni elip, hupiyanə ḥalda Bəyt-Saida degən xəḥərdiki hilwət bir yərgə kəldi. [11] Birak halayiḳ buningdin həwər tepip uningoɣa əgixip kəldi. U ularni ḳarxi elip, ularoɣa Hudaning padixaḥliḳi tooɣrisida səzlidi wə xipaoɣa moḥtajlarni saḳaytti. [12] Kün olturay degəndə, on ikkiylən uning aldioɣa kelip uningoɣa:
— Halayiḳni yoloɣa salsang, ular ətraptiki yeza-ḳixlaḳloroɣa wə etizloroɣa berip ḳonoɣudək jaylar wə ozuḳ-tülük tapsun; qünki muxu yər qəllük ikən, — dedi.
[13] Lekin u ularoɣa:
— Ularoɣa əzünglar ozuḳ beringlar, — dedi.
— Bizdə pəḳət bəx nan bilən ikki beliḳtin baxḳa nərsə yoḳ. Bu barliḳ həlḳkə ozuḳ-tülük setiwelip keləmduḳ?! — deyixti ular. [14] Qünki xu yərdə yioɣiloɣan ərlərningla sani bəx mingqə idi.
U muhlisloroɣa:
— Halayiḳni əlliktin-əlliktin bəlüp olturoɣuzunglar, — dedi.
[15] Ular uning deginiqə ḳilip ḥəmməylənni olturoɣuzdi. [16] Əysa bəx nan bilən ikki beliḳni ḳolioɣa elip, asmanoɣa ḳarap Hudaoɣa təxəkkür eytip bularni bərikətlidi. Andin ularni oxtup, halayiḳḳa

---

9:1 Mat. 10:1; Mar. 3:13; 6:7; Luḳa 6:13.
9:2 Mat. 10:7.
9:3 «hurjun» — yaki «tiləmqining haltisi».
9:3 Mat. 10:9; Mar. 6:8; Luḳa 22:35.
9:4 «u yurttin kətküqə xu əydə turunglar» — yaki «u yurttin kətküqə xu əydə qiḳip-kirip turunglar». Kona zamanlarda pəylasoplar wə «təlim bərgüqilər» əymu-əy yürüp tiləmqilik ḳilatti. Əmma Məsiḥ muhlisliri xundak ḳilmasliḳi kerək idi. Yənə 10:7 wə uningdiki izaḥatnimu kərüng.
9:5 «u xəḥərdin qiḳḳiningларda ularoɣa agaḥ-guwaḥ bolsun üqün ayioɣinglardiki topinimu ḳeḳiwetinglar!» — «ayaoɣdiki topini ḳeḳiwetix» degən ixarət «bizning silər bilən munasiwetimiz yoḳ» degənni bildürüp, Hudaning səzini rət ḳiloɣanloroɣa ḳattiḳ agaḥlandurux idi.
9:5 Mat. 10:14; Mar. 6:11; Luḳa 10:11; Ros. 13:51; 18:6.
9:7 «Ḥerod ḥakim» — muxu yərdə «ḥakim» grek tilidiki «tetrarḳ»ni bildüridu. 3:1diki izaḥatni kərüng.
9:7 Mat. 14:1; Mar. 6:14.
9:10 Mat. 14:13; Mar. 6:30,31,32.
9:12 Mat. 14:15; Mar. 6:35; Yuḥ. 6:5.
9:13 Mat. 14:16; Mar. 6:37; Yuḥ. 6:9.
9:14 «ərlərningla sani bəx mingqə» — bala-qaḳiliri ḥesablanmioɣan.

sunup berix üqün muhlislirioƣa bərdi. [17] Ḥəmməylən yəp toyundi. Andin xulardin exip ƣaloƣan parqilirini on ikki sewətkə yioƣip ƣaqilidi.

Petrusning Əysani «Məsiḥ» dəp tonuxi

Mat. 16:13-19; Mar. 8:27-29

[18] Wə xundaƙ boldiki, u əzi yaloƣuz dua ƣiliwatƙanda, muhlisliri yenida turatti. U ulardin:
— Halayiƙ meni kim dəydu? — dəp soridi.
[19] Ular jawabən: — Bəzilər seni Qəmüldürgüqi Yəḥya, bəzilər Ilyas pəyoƣəmbər, wə yənə bəzilər ƙədimki pəyoƣəmbərlərdin biri tiriliptu dəydu, — dedi.
[20] U ulardin:
— Silərqu? Silər meni kim dəp bilisilər? — dəp soridi.
Petrus jawab berip: — Sən Hudaning Məsiḥidursən, — dedi.
[21] U ularoƣa ƙattiƙ jekiləp, bu ixni ḥeqkimgə tinmanglar, dəp tapilidi. [22] — Qünki Insan'ooƣlining nuroƣun azab-oƙubət tartixi, aƙsaƙallar, bax kaḥinlar wə Təwrat ustazliri təripidin qətkə ƙeƙilixi, əltürülüxi wə üq kündin keyin tirildürülüxi muƙərrər, — dedi.
[23] Andin u ularning ḥəmmisigə mundaƙ dedi:
— Kimdəkim manga əgixixni niyət ƙilsa, əzidin keqip, ḥər küni əzining krestini kətürüp manga əgəxsun! [24] Qünki kimdəkim əz ḥayatini ƙutƙuzimən dəydikən, qoƙum uningdin məḥrum bolidu, lekin mən üqün əz ḥayatidin məḥrum boloƣan kixi ḥayatini ƙutƙuzidu. [25] Qünki bir adəm pütün dunyaoƣa igə bolup, əzini ḥalak ƙilsa yaki əzidin məḥrum ƙalsa, buning nemə paydisi bolsun?! [26] Qünki kimdəkim məndin wə mening sözlirimdin nomus ƙilsa, Insan'ooƣli əzining xan-xəripi iqidə, uning Atisining wə muƙəddəs pərixtilərning xan-xəripi iqidə ƙaytip kəlginidə uningdinmu nomus ƙilidu. [27] Lekin mən dərḥəƙiƙət silərgə xuni eytip ƙoyayki, bu yərdə turoƣanlarning arisidin əlümning təmini tetixtin burun jəzmən Hudaning padixaḥliƙini kəridioƣanlar bardur.

Əysaning julaliƙta kərünüxi

Mat. 17:1-8; Mar. 9:2-8

[28] Bu sözlərdin təhminən səkkiz kün keyin xundaƙ boldiki, u Petrus, Yuḥanna wə Yaƙupni elip, dua ƙilix üqün bir taoƣƙa qiƙti. [29] U dua ƙiliwatƙinida, uning yüzining ƙiyapiti əzgərdi wə kiyimliri ap'aƙ bolup qaƙmaƙtək qaƙnidi. [30] Wə mana, ikki adəm pəyda bolup uning bilən sözlixixiwatƙanidi; ular Musa wə Ilyas pəyoƣəmbərlər idi. [31] Ular parlaƙ jula iqidə ayan bolup, uning bilən Yerusalemda ada ƙilidioƣan «dunyadin ətüp ketix»i tooƣrisida söḥbətləxti.

9:16 1Sam. 9:13.
9:17 «sewət» — grek tilida «ƙol sewət» — demək, bir adəm ikki ƙollap kətürələydioƣan sewətlər.
9:18 Mat. 16:13; Mar. 8:27.
9:19 Mat. 14:2.
9:20 «sən Hudaning Məsiḥidursən» — «Məsiḥ» degən söz tooƣruluƙ «Təbirlər»imizni kərüng. «Hudaning Məsiḥi» demək, Huda təyinləp əwətkən Məsiḥ.
9:22 Mat. 16:21; 17:22; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luqa 18:31; 24:7.
9:23 «Kimdəkim manga əgixixni niyət ƙilsa, əzidin keqip, ḥər küni əzining krestini kətürüp manga əgəxsun!» — «Mat.» 10:38ni, xundaƙla uningdiki izaḥatnimu kərüng.
9:23 Mat. 10:38; 16:24; Mar. 8:34; Luqa 14:27.
9:24 Mat. 10:39; 16:25; Mar. 8:35; Luqa 17:33; Yuḥ. 12:25.
9:26 «Insan'ooƣli əzining xan-xəripi iqidə... ƙaytip kəlginidə...» — «Insan'ooƣli» Məsiḥning əzi, əlwəttə. Bu ibarə tooƣruluƙ «Mat.» 8:20diki izaḥat wə «Təbirlər»ni kərüng.
9:26 Mat. 10:33; Mar. 8:38; Luqa 12:9; 2Tim. 2:12; 1Yuḥ. 2:23.
9:27 Mat. 16:28; Mar. 9:1.
9:28 Mat. 17:1; Mar. 9:2.
9:31 «... uning bilən Yerusalemda ada ƙilidioƣan «dunyadin ətüp ketix»i tooƣrisida söḥbətləxti» — bu bayanda «dunyadin ətüp ketix» intayin əḥmiyətlik söz, grek tilida «eksodus» degən bilən ipadilinidu. Bu söz Israil həlƙining «Misirdin qiƙix»ini bildürgənidi. Demək, Musa pəyoƣəmbər Israil həlƙini Misirning ƙulluƙidin ƙutƙuzoƣandək, Əysa Məsiḥ Hudaning

32 Əmdi Petrus wə uning ḫəmraḫlirini heli ügidək basḳanidi; lekin ularning uyḳusi toluḳ
eqiloɣanda ular uning xan-xəripini wə uning bilən billə turoɣan ikki adəmzatni kərdi. 33 Wə
xundaḳ boldiki, bu ikkisi Əysadin ayriliwatḳanda, Petrus əzining nemini dəwatḳanliḳini
bilmigən ḫalda Əysaoɣa:
— Ustaz, bu yərdə boloɣinimiz intayin yahxi boldi! Birini sanga, birini Musaoɣa, yənə birini
Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli, — dedi.
34 Lekin u bu gəplərni ḳiliwatḳanda, bir parqə bulut pəyda bolup ularni ḳapliwaldi; ular bulut
iqigə kirip ḳaloɣinida ḳorḳuxup kətti. 35 Buluttin tuyuḳsiz bir awaz anglinip:
— Bu Mening səyümlük Ooɣlumdur. Uningoɣa ḳulaḳ selinglar! — dedi.
36 Awaz anglanoɣandin keyin, ḳarisa, Əysa əzi yaloɣuz ḳaloɣanidi. Ular süküt ḳilip ḳelixti wə xu
künlərdə əzliri kərgən ixlardin ḫeqḳaysisini ḫeqkimgə eytmidi.

Uning jin qaplaxḳan balini saḳaytixi

Mat. 17:14-18; Mar. 9:14-27

37 Ətisi, ular taoɣdin qüxkən waḳtida, zor bir top kixilər uni ḳarxi aldi. 38 Mana, topning arisidin
birəylən warḳirap:
— Ustaz, ətünüp ḳalay, ooɣlumoɣa iqingni aoɣritip ḳarap ḳoyoɣaysən! Qünki u mening birla ba-
lam idi. 39 Mana, uni daim bir roḫ tutuwelip, u əziqila warḳirap-jarḳirap ketidioɣan bolup ḳaldi;
u uning bədinini tartixturup, aoɣzidin aḳ köpük kəltürüwetidu. Jin uni daim degüdək ḳiynap,
uningoɣa ḫeq aram bərməydu. 40 Mən muhlisliringizdin roḫni ḫəydiwetixni ətünüwidim, biraḳ
ular undaḳ ḳilalmidi, — dedi.
41 Əysa jawabən: — Əy etiḳadsiz wə tətür dəwr, silər bilən ḳaqanoɣiqə turup, silərgə səwr ḳilay?
— Ooɣlungni aldimoɣa elip kəlgin — dedi.
42 Bala tehi yolda keliwatḳanda, jin uni yiḳitip, pütün bədinini tartixturdi. Əysa napak roḫḳa
tənbiḫ berip, balini saḳaytti wə uni atisioɣa ḳayturup bərdi. 43 Ḫəmməylən Hudaning xərəplik
küq-ḳudritigə ḳin-ḳinioɣa patmay təəjjüpləndi. Ḫəmmisi Əysaning ḳiloɣanlirioɣa ḫəyran ḳelixip
turoɣanda, u muhlisliroɣa mundaḳ eytti:
44 — Bu sözlərni ḳulaḳliringlaroɣa obdan singdürüp ḳoyunglar. Qünki Insan'ooɣli pat arida
satḳunluḳtin insanlarning ḳolioɣa tapxurup berilidu, — dedi.
45 Biraḳ ular bu səzni qüxinəlmidi. Buning mənisi ular qüxinip yətmisun üqün ulardin
yoxuruloɣanidi. Ular uningdin bu səz tooɣruluḳ soraxḳimu petinalmidi.

Hudaning nəziridə kim əng uluoɣ?

Mat. 18:1-5; Mar. 9:33-37

46 Əmdi muhlislar arisida ulardin kimning əng uluoɣ bolidioɣanliḳi tooɣruluḳ talax-tartix

---

həlḳini gunaḫning wə Xəytanning ḳulluḳidin (əz ḳurbanliḳi arḳilik) ḳutḳuzidioɣan bolidu («1Kor.» 10:1-11, izaḫatliri wə «ḳoxumqə səz»imizni kərüng).

9:33 «Birini sanga, birini Musaoɣa, yənə birini Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli» — bu səz wə pütün wəḳə tooɣruluḳ yənə «Matta»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

9:35 «Bu Mening səyümlük Ooɣlumdur...» — yaki «Bu Mening Ooɣlum, Mening tallioɣinim...».

9:35 Ḳan. 18:19; Yəx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luḳa 3:22; Ros. 3:22; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.

9:37 Mat. 17:14; Mar. 9:17.

9:39 «mana, uni daim bir roḫ tutuwelip, u əziqila warḳirap-jarḳirap ketidioɣan bolup ḳaldi» — «roḫ» xübḫisizki yaman roḫ, jinni kərsitidu.

9:42 «jin uni yiḳitip,...» — yaki «jin uni yirtip...».

9:44 Mat. 17:22; Mar. 9:31.

9:45 «Buning mənisi ular qüxinip yətmisun üqün ulardin yoxuruloɣanidi» — kim təripidin yoxuruloɣanliḳi eytilmaydu. Xəytan təripidinmu, yaki Huda təripidinmu? Yaki pəḳət əz galliḳi təripidinmu? Bizningqə Xəytan bu ixni ḳiloɣuqi idi; qünki Məsiḫ əzining pütün dunya üqün əlüp pida boluxini muhlislarning qüxinixini halaytti (44-ayəttə).

9:45 Luḳa 2:50; 18:34.

pəyda boldi. 47 Əmma Əysa ularning kənglidiki oylarni kərüp yetip, kiqik bir balini elip yenida turoŋuzup, 48 ularoŋa:
— Kim mening namimda bu kiqik balini qobul qilsa, meni qobul qiloŋan bolidu wə kim meni qobul qilsa, meni əwətküqini qobul qiloŋan bolidu. Aranglarda əzini əng təwən tutqini bolsa uluoŋ bolidu, — dedi.

Qarxi turmaslixning əzi qollioŋanlixtur

Mar. 9:38-40

49 Yuhanna jawabən uningoŋa:
— Ustaz, sening naming bilən jinlarni haydəwatqan birsini kərduq. Lekin u biz bilən birgə sanga əgəxmigənliki tüpəylidin, uni tostuq, — dedi.
50 Lekin Əysa uningoŋa: — Uni tosmanglar. Qünki kim silərgə qarxi turmisa silərni qollioŋanlardindur, — dedi.

Əysani qarxi almioŋan yeza

51 Wə xundaq boldiki, uning asmanoŋa elip ketilidioŋan künlirining toxuxioŋa az qaloŋanda, u qət'iylik bilən yüzini Yerusalemoŋa berixqa qaratti. 52 Xuning üqün u aldin əlqilərni əwətti. Ular yoloŋa qikip, uning kelixigə təyyarliq qilix üqün Samariyə əlkisidiki bir yezioŋa kirdi. 53 Biraq u yüzini Yerusalemoŋa qaratqanliki tüpəylidin yezidikilər Əysani qobul qilmidi. 54 Uning muhlisliridin Yaqup bilən Yuhanna bu ixni kərüp:
— I Rəb, ularni kəydürüp yoqitix üqün Iliyas pəyoŋəmbərdək asmandin ot yeoŋixini qikiriximizni halamsən? — dedi.
55 Lekin u burulup ularni əyibləp: «Silər qandaq rohtin boloŋanlikinglarni bilməydikənsilər» — dedi. 56 Andin ular baxqa bir yezioŋa ətüp kətti.

Əysaoŋa əgixixning bədili

Mat. 8:19-22

57 Wə xundaq boldiki, ular yolda ketiwatqanda, birsi uningoŋa:
— I Rəb, sən qəyərgə barma, mən sanga əgixip mangimən, — dedi.
58 Əysa uningoŋa:
— Tülkilərning əngkürliri, asmandiki quxlarning uwiliri bar. Biraq Insan'ooŋlining bexini qoyoŋudək yerimu yoq, — dedi.
59 U yənə baxqa birsigə:

9:46 Mat. 18:1; Mar. 9:33; Luqa 22:24.
9:48 Mat. 18:5; 23:11; Mar. 9:37; Luqa 10:16; 14:11; 18:14; Yuh. 13:20.
9:49 Mar. 9:38.
9:50 Mat. 12:30; Luqa 11:23.
9:51 «Wə xundaq boldiki, uning asmanoŋa elip ketilidioŋan künlirining toxuxioŋa az qaloŋanda, u qət'iylik bilən yüzini Yerusalemoŋa berixqa qaratti» — bu ayəttə Məsih Əysaning «Yerusalemoŋa baridioŋan səpər»i baxlinidu; səpərning «ahirki nuqta»si bəlkim 19:48də tepilidu.
9:51 Mar. 16:19; Ros. 1:2; 1Tim. 3:16.
9:53 «Biraq u yüzini Yerusalemoŋa qaratqanliki tüpəylidin yezidikilər Əysani qobul qilmidi» — Samariyəliklər adəttə adəmlərning Yerusalemoŋa berip xu yərdə ibadət qilixini əq kərətti; qünki ular: «Bizning Samariyəmizdə haqiqiy ibadəthana bardur» — dəytti.
9:53 Yuh. 4:9.
9:54 «I Rəb, ularni kəydürüp yoqitix üqün Iliyas pəyoŋəmbərdək asmandin ot yeoŋixini qikiriximizni halamsən?» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Iliyas pəyoŋəmbərdək» degən sözlər tepilmaydu.
9:55 «Lekin u burulup ularni əyibləp: «Silər qandaq rohtin boloŋanlikinglarni bilməydikənsilər» — dedi» — bəzi kona kəqürmilərdə pəqət «Lekin u burulup ularni əyiblidi» deyilidu.
9:56 Yuh. 3:17; 12:47.
9:57 Mat. 8:19.

— Manga əgəxkin! — dedi.
Lekin u:
— Rəb, awwal berip atamni yərlikkə qoyoɣili ijazət bərgəysən, — dedi.
60 Lekin Əysa uningoɣa — Əlüklər əz əlüklirini kəmsun! Biraq sən bolsang, berip Hudaning padixaƕliqini jakarlioɣin, — dedi.
61 Yənə birsi:
— Əy Rəb, mən sanga əgiximən, lekin awwal əyümgə berip, əydikilirim bilən hoxlixiximoɣa ijazət bərgəysən, — dedi.
62 — Kim qolida qoxning tutquqini tutup turup kəynigə qarisa, u Hudaning padixaƕliqioɣa layiq əməstur, — dedi.

Əysaning yətmix muhlisini əwətixi

10 1 Bu ixlardin keyin, Rəb muhlislardin yənə yətmixini təyinləp, əzi barmaqqi boloɣan barliq xəƕər-yezilaroɣa ikki-ikkidin əzidin burun əwətti. 2 U ularoɣa mundaq tapilidi:
— Yioɣilidioɣan ƕosul dərwəkə kəp, lekin ƕosulni yioɣquqi ixləmqilər az ikən. Xunga ƕosul Igisidin kəprək ixləmqilərni Əz ƕosulungni yioɣixqa əwətkəysən, dəp tilənglar. 3 Menginglar! Mən qozilarni bərilərning arisioɣa əwətkəndək silərni əwətimən. 4 Ƕəmyan, hurjun wə kəxlər almanglar; yolda kixilər bilən salamlixixqa tohtimanglar. 5 Qaysi əygə kirsənglar, aldi bilən: «Muxu əydikilərgə aramlik boloɣay!» dənglar. 6 U əydə «aramlik igisi» bolsa, tiligən aramlikinglar xu əygə qonidu; əgər bolmisa, u aramlik əzünglaroɣa yanidu. 7 Andin qüxkən əydə turup yətkəlmənglər, xu əydikilərning bərginini yəp-iqinglar, qünki ixləmqi əz ix ƕəkkini

---

9:59 «Rəb, awwal berip atamni yərlikkə qoyoɣili ijazət bərgəysən» — bu adəmning səzidə üq imkaniyət bar: (1) uning atisi əlgənidi, biraq tehi yərlikkə qoyulmioɣan; bizningqə bu xərqtə mumkin əməs, adəm əlgəndə dərƕal dəpnə kilix kerək; (2) xu dəwrdə Yəhudiyədə turoɣanlar arisida, əlgüqilərni əlüp bir yildin keyin, yənə bir dəpnə murasimini ətküzidioɣan ərp-adət bar idi (Uyoɣur həlqi arisidiki «yillik nəzir»dək). Bu kixi tehi bu murasimni ətküzmigən; (3) uning atisi tirik. Undaqta mənisi «atam əlüp uni yərlikkə qoyoɣuqə kütüp, andin sanga əgixəyqu!» degəndək.
9:59 Mat. 8:21.
9:60 «Əlüklər əz əlüklirini kəmsun! Biraq sən bolsang, berip Hudaning padixaƕliqini jakarlioɣin» — yukiriki izaƕatni kərüng. Məyli bu kixi atisining «yillik dəpnə»sini ətküzməkqi bolsun yaki atisi tehi tirik bolsun, Rəbning bu jawabida «Bu sening ixing əməs; sən əzüng «roƕiy tirik» adəm bolsangla deginimdək kil, roƕiy ƕayatni yətküzidioɣan Hudaning padixaƕliqini jakarla; sən eytqan bu ix «roƕiy əlgənlər»ning ixi, halas» degən iqki mənə enik kərünidu.
9:60 Mat. 8:22.
9:62 «Kim qolida qoxning tutquqini tutup turup kəynigə qarisa, u Hudaning padixaƕliqioɣa layiq əməstu» — adəm qox ƕəydigəndə, kəynigə qarisa tüz ƕəydiyəlməydu.
9:62 Pənd. 26:11; Fil. 3:14; Ibr. 6:5; 2Pet. 2:20.
10:1 «əzi barmaqqi boloɣan barliq xəƕər-yezilaroɣa ikki-ikkidin əzidin burun əwətti» — «əzidin burun» grek tilida «uning yüzidin burun».
–Bəzi kona kəqürmilərdə «yətmix ikkisi» deyilidu. 99□ kəqürmilərdə «yətmix» deyilidu. Bu san Təwrattiki birnəqqə «hasiyətlik sanlar»oɣa mas kelidu; məsilən, Israilning 12 qəbilisi bar idi wə 70 akşakali bar idi («Qəl.» 11:11ni kərüng). Əstayidil okurmənlər Təwrattiki baxqa yərlərdin muxu «12+70» degən ikki sanning billə kəlginini kəridu.
10:2 «Yioɣilidioɣan ƕosul dərwəkə kəp, lekin ƕosulni yioɣquqi ixləmqilər az ikən» — «ƕosul» muxu yərdə Hudaning padixaƕliqini qobul qilixqa təyyar turidioɣan kixilərni bildüridu, əlwəttə. Muxundaq adəmlər «ormiqilar»oɣa, yəni əzlirigə hux həwərni yətküzgüqilərgə moƕtajdur. **«ƕosulning Igisi»** — Huda, əlwəttə.
10:2 Mat. 9:37; Yuƕ. 4:35; 2Tes. 3:1.
10:3 Mat. 10:16.
10:4 «hurjun» — yaki «tiləmqining haltisi». **«yolda kixilər bilən salamlixixqa tohtimanglar»** — axu dəwrdiki Yəhudiylar arisida salamlixixqa adəttə uzun waqit ketətti.
10:4 2Pad. 4:29; Mat. 10:9; Mar. 6:8; Luqa 9:3; 22:35.
10:5 Mat. 10:12; Mar. 6:10.
10:6 «U əydə «aramlik igisi» bolsa...» — «aramlik igisi» grek tilida «aramlikning ooɣli» deyilidu. Undaq adəmlər, xübƕisizki, amanlikpərwər bolup, Hudadin kelidioɣan amanlikni səyidu, xundakla hux həwərni qarxi alidu.

elixka ḥəkliktur. U əydin bu əygə yətkilip yürmənglar.
8 Silər kaysi xəḥərgə kirsənglar, ular silərni kobul kilsa, ular aldinglarоға nemə koysa xuni
yənglar. 9 U yərdiki kesəllərni sakaytip, ularоға: «Hudaning padixaḥliki silərgə yekinlaxti!»
dənglar. 10 Birak silər kaysi xəḥərgə kirsənglar, ular silərni kobul kilmisa, ularning rəstə-
koqilirioға qikip kəpqilikkə: 11 «Silərgə agaḥ bolsun üqün ḥətta xəḥiringlarning ayioғimizoға
qaplaxkan topisinimu kekip qüxürüwetimiz! Ḥalbuki, xuni bilip koyunglarki, Hudaning
padixaḥliki silərgə rasttinla yekinlaxti!» — dənglar. 12 Mən silərgə eytip koyayki, xu küni ḥətta
Sodom xəḥiridikilərning kəridioғini bu xəḥərdikilərningkidin yenik bolidu.

Əysani rət kiloғanlar

Mat. 11:20-24

13 Ḥalinglarоға way, əy korazinliklar! Ḥalinglarоға way, əy Bəyt-Saidaliklar! Qünki silərdə
kərsitilgən məjizilər Tur wə Zidon xəḥərliridə kərsitilgən bolsa, u yərlərdikilər heli burunla
bəzgə yəginip, külgə milinip towa kiloғan bolatti. 14 Kiyamət künidə Tur wə Zidondikilərning
kəridioғini silərningkidin yenik bolidu. 15 Əy ərxkə kətürülgən Kəpərnaḥumluklar! Silər
təḥtisaraoға qüxürülisilər!
16 U muhlisliriоға yənə:
— Kimdəkim silərni tingxisa, menimu tingxioғan bolidu; kimdəkim silərni qətkə kakşa, menimu
qətkə kakkan bolidu; kim meni qətkə kakkan bolsa, meni əwətküqinimu qətkə kakkan bolidu,
— dedi.

Yətmix muhlisning kaytip kelixi

17 Yətmix muhlis huxal-huramlik iqidə kaytip kelip:
— I Rəb! Ḥətta jinlarmu sening naming bilən bizgə boysunidikən! — dəp məlum kildi.
18 U ularоға:

10:7 «Andin qüxkən əydə turup yətkəlmənglər» — demək, u əydin bu əygə yətkilip yürmənglar. **«ixləmqi əz ix ḥəkkini elixka ḥəkliktur»** — demək, hux həwərgə erixip, roḥiy payda kərgən angliоғuqilarning hux həwərqilərgə jismaniy jəḥəttin yardəm berixi tegixlik ixtur. **«U əydin bu əygə yətkilip yürmənglar»** — bu əmrdə qong danalik bar. Ikki səwəbtin eytiloғan boluxi mumkin: — (1) kona zamanlarda kəp diniy wəz eytkuqilar əymu-əy yokлap pul tiləytti; lekin əysaning muhlisliri ḥeq tiləmqilik kilmasliki kerək; (2) ular əymu-əy kəqüp yürsə, həlktə bir-birigə karap ḥərtürlük ḥəsət-guman pəyda boluximu mumkin — «Nemixka ular **bizning** əydə konmaydu?» yaki «Nemixka ular bizning əydin kəqüp ketidu?» degəndək.
10:7 Law. 19:13; Kan. 24:14; 25:4; Mat. 10:10; 1Kor. 9:4,14; 10:27; 1Tim. 5:18.
10:9 «Hudaning padixaḥliki silərgə yekinlaxti!» — muxu səz grek tilida yənə «Hudaning padixaḥliki üstünglarоға qüxti!» degən mənini bildüridu. 11-ayətni wə 11:20nimu kərüng.
10:10 Mat. 10:14; Mar. 6:11; Luka 9:5.
10:11 «Silərgə agaḥ bolsun üqün ḥətta xəḥiringlarning ayioғimizoға qaplaxkan topisinimu kekip qüxürüwetimiz!» — «ayaoғdiki topini kekip qüxürüwetix» — muxu ixarət «bizning silər bilən munasiwetimiz yok», degənni bildürüp, Hudaning səzini rət kiloғanlarоға kattik agaḥlandurux idi. **«Hudaning padixaḥliki silərgə rasttinla yekinlaxti!»** — 9-ayəttiki izaḥatta eytiloғandək, bu səzlər grek tilida yənə «Hudaning padixaḥliki üstünglarоға qüxti!» degən mənini bildürüxi mumkin, wə bəlkim muxu yərdə dəl xu mənididur.
10:11 Ros. 13:51; 18:6.
10:12 «Xu küni ḥətta Sodom xəḥiridikilərning kəridioғini bu xəḥərdikilərningkidin yenik bolidu» — baxka alaḥidə wakit kərsitilmisə, «xu küni» Mukəddəs Kitabta hərdaim kiyamət künini, yəni Məsiḥning kaytip kelidioғan künini kərsitidu. **«Sodom xəḥiri»** — Ibrahim pəyoғəmbər zamanidiki xəḥər bolup, bu xəḥərlərning adəmliri ohxax jinsliklar zinahorlukioға (bəqqiwazlikka) kattik berilip gunahka patkanliktin, Huda bu xəḥərlərni adəmliri bilən koxup ot qüxürüp yokatkan.
10:13 «Tur wə Zidon xəḥərliri» — Tur wə Zidon əsli butpərəs yat əllərning xəḥərliri idi. Məsilən, «Əz.» 26-29-babni kərüng. **«u yərlərdikilər heli burunla bəzgə yəginip, külgə milinip towa kiloғan bolatti»** — «bəzgə yəginip, külgə milinix» kona zamanlarda kattik puxayman kilix, gunahlarоға towa kilixning bir ipadisi idi.
10:15 «Əy ərxkə kətürülgən Kəpərnaḥumluklar!» — baxka birhil tərjimisi: «Əy silər Kəpərnaḥumluklar! Asmanoға qikmakqimidinglar?». Lekin bizningqə «asmanoға kətürülgən» degini tooғra bolup, bu səz əysa ularning arisida boloғanliktin ularоға kərsitilgən zor imtiyaz-iltipatni kərsitidu.
10:16 Mat. 10:40; Mar. 9:37; Yuḥ. 13:20.
10:17 «Ḥətta jinlarmu sening naming bilən bizgə boysunidikən!» — ular adəmlərni azad kilip qaplaxkan jinlarni ḥaydigən.

— Mən Xəytanning asmandin qaқmaқtək qüxüp kətkənlikini kərgənmən.
[19] Mana, mən silərgə yilan-qayanlarni dəssəp yanjixқa wə düxmənning barliқ küq-қudritini besip taxlaxқa ҳoқuқ bərdim. Ҳeqқaqan ҳeqқandaқ nərsə silərgə zərər yətküzəlməydu.
[20] Lekin silər roҳlarning silərgə boysunoғanliқi tüpəylidin xadlanmanglar, bəlki naminglarning ərxlərdə pütülgənliki tüpəylidin xadlininglar, — dedi.

Əysaning huxalliқi

Mat. 11:25-27; 13:16-17

[21] Xu waқitta, Əysa roҳta huxallinip mundaқ dedi:
«Asman-zemin Igisi i Ata! Sən bu ҳəқiқətlərni danixmən wə əқilliқlardin yoxurup, səbiy balilaroғa axkarilioғanliқing üqün seni mədҳiyiləymən! Bərҳəқ, i Ata, nəziringdə bundaқ қilix rawa idi.
[22] Ҳəmmə manga Atamdin təқdim қilindi; Ooғulning kimlikini Atidin baxқa ҳeqkim bilməydu, wə Atiningmu kimlikini Ooғul wə Ooғul axkarilaxni layiқ kərgən kixilərdin baxқa ҳeqkim bilməydu».
[23] Andin u muhlisliriғa burulup, ularoғa astiғina:
Silər kərüwatқan ixlarni kərgən kəzlər nəқədər bəhtliktur!
[24] Qünki mən silərgə xuni eytip қoyayki, nuroғun pəyoғəmbərlər wə padixaҳlar silər kərgən ixlarni kərüxkə intizar boloғini bilən ularni kərmigən; wə silər anglawatқan ixlarni anglaxқa intizar boloғini bilən, ularni anglap baқmioғan, — dedi.

Meҳriban Samariyəlik tooғrisidiki təmsil

[25] Wə mana, Təwrat ustazliridin biri ornidin turup Əysani sinimaқqi bolup:
— Ustaz, mənggülük ҳayatқa waris bolmaқ üqün nemə ixni қilixim kerək? — dəp soridi.
[26] U jawabən: — Təwrat қanunida nemə pütülgən? Buningoғa əzüng қandaқ қaraysən? — dedi.
[27] Ҳeliқi kixi jawabən:
— «Pərwərdigar Hudayingni pütün қəlbing, pütün jening, pütün küqüng wə pütün zeҳning bilən səygin»; wə «Қoxnangni əzüngni səygəndək səy» — dedi.
[28] Əysa uningoғa: — Tooғra jawab bərding. Mana xundaқ қilsang ҳayat bolisən, — dedi.

10:18 «Mən Xəytanning asmandin qaқmaқtək qüxüp kətkənlikini kərgənmən» — grek tilida «Mən Xəytanning asmandin qaқmaқtək qüxüp kətkənlikini kərüwatattim» — yətmix muhlis wəzipisini orundioғanda Əysa ularning jin-xəytanlarning üstidin boloған oғəlibisini kərüwatatti.
10:18 Wəҳ. 12:8, 9.
10:19 «mən silərgə yilan-qayanlarni dəssəp yanjixқa wə düxmənning barliқ küq-қudritini besip taxlaxқa ҳoқuқ bərdim» — muxu ayəttə «yilan-qayanlar» bəlkim Xəytanning küqliri, yəni jin-alwastilarni kərsitidu; «düxmən» bolsa Xəytanning əzini kərsitidu.
10:19 Mar. 16:18; Ros. 28:5.
10:20 Mis. 32:32; Yəx. 4:3; Dan. 12:1; Fil. 4:3.
10:21 «Xu waқitta, Əysa roҳta huxallinip mundaқ dedi...» — «roҳta huxallinip...» bəlkim əz roҳida huxallandi. Bəzi alimlar «roҳta»ni «Muқəddəs Roҳta» dəp qüxinidu.
10:21 Ayup 5:12; Yəx. 29:14; Mat. 11:25; 1Kor. 1:19; 2:7, 8; 2Kor. 3:14.
10:22 Zəb. 8:5-6; Yuҳ. 1:18; 3:35; 6:44, 45; 17:2; 1Kor. 15:27; Fil. 2:10; Ibr. 2:8.
10:23 «Silər kərüwatқan ixlarni kərgən kəzlər nəқədər bəhtliktur!» — yaki «Silər kərüwatқan ixlarni kərgən kəzlər nəқədər mubarəktur». «mubarək» əslidə «Huda təripidin bərikətləngəy» degən mənidə.
10:23 Mat. 13:16.
10:24 1Pet. 1:10.
10:25 «Ustaz, mənggülük ҳayatқa waris bolmaқ üqün nemə ixni қilixim kerək?» — grek tilida «nemə ixni қilixim kerək?» degən səz məlum bir ixni birla қetim қilixni bildüridu.
10:26 «buningoғa əzüng қandaқ қaraysən?» — grek tilida «buni қandaқ oқuysən?».
10:27 «Pərwərdigar Hudayingni pütün қəlbing, pütün jening, pütün küqüng wə pütün zeҳning bilən səygin»; wə «Қoxnangni əzüngni səygəndək səy» — «Қan.» 6:5 wə «Law.» 19:18.
10:27 Law. 19:18; Қan. 6:5; 10:12; 30:6; Rim. 13:9; Gal. 5:14; Yaқ. 2:8.
10:28 «Tooғra jawab bərding. Mana xundaқ қilsang ҳayat bolisən» — «Hudani səyüx» üqün Uni tonux kerək; uni tonux

29 Lekin özini heqqaniy dəp ispatlimaqqi bolup, Əysadin yənə sorap:
— Əmdi «Mening qoxnam» kimdur? — dedi.
30 Əysa jawabən mundaq dedi:
— Bir adəm Yerusalemdin Yeriho xəhirigə qüxüwetip, yolda qaraqqilarning qolioŋa qüxüp qaptu. Qaraqqilar uning kiyim-keqəklirini salduruwelip, uni yarilandurup, qala ölük halda taxlap ketiptu. 31 Wə xundaq boldiki, məlum bir kahin xu yoldin qüxüwetip, heliqi adəmni kərüp, yolning u qeti bilən mengip ötüp ketiptu. 32 Xuningdək bir Lawiylik rohaniy bu yərgə kəlgəndə, yenioŋa kelip qarap qoyup, yolning u qeti bilən mengip ötüp ketiptu. 33 Lekin səpərdə boloŋan bir Samariyəlik heliqi adəmning yenioŋa kəlgəndə, uni kərüpla iq aoŋritiptu. 34 wə aldioŋa berip, jarahətlirigə may wə xarab quyup, tengip qoyuptu. Andin uni öz ulioŋiqa mindürüp, bir sarayoŋa elip berip, u yərdə halidin həwər aptu. 35 Ətisi yoloŋa qikqanda, ikki kümüx dinarni elip saraywəngə berip: «Uningoŋa qarap qoyung, buningdin artuq qikim bolsa, qaytiximda sizgə töləymən» dəptu.
36 Əmdi Əysa heliqi ustazdin:
— Seningqə, bu üq adəm iqidə qaysisi qaraqqilarning qolioŋa qüxkən heliqi kixigə həqiqiy qoxna boloŋan? — dəp soridi.
37 — Uningoŋa mehribanlik kərsətkən kixi, — dəp jawab bərdi u.
Əysa uningoŋa: — Undaq bolsa, sən həm berip xuningoŋa ohxax qiloŋin, — dedi.

Əysaning Marta wə Məryəmdə mehman boluxi

38 Wə xundaq boldiki, u muhlisliri bilən billə yolda ketiwetip, məlum bir yezioŋa kirdi. U yərdə Marta isimlik bir ayal uni öyigə qakirip mehman qildi. 39 Martaning Məryəm isimlik bir singlisi bar idi. U Əysaning ayioŋi aldida olturup, uning söz-kalamini tingxiwatatti. 40 Əmdi mehmanlarni kütüx ixlirining kəplükidin köngli bəlünüp kətkən Marta Əysaning aldioŋa kelip:
— I Rəb, singlimning meni mehman kütkili yaloŋuz taxlap qoyoŋinioŋa karing bolmamdu? Uni manga yardəmlixixkə buyruoŋin! — dedi.
41 Lekin Əysa uningoŋa jawabən:
— Əy Marta, Marta, sən köp ixlarning oŋemini yəp awarə bolup yürüwatisən. 42 Birak birla ix zərürdur; wə Məryəm xuningdin özigə nesiwə bolidioŋan yahxi ülüxni tallidi; bu hərgiz uningdin tartiwelinmaydu — dedi.

üqün Ooŋli bilən munasiwəttə bolux kerək (22-ayətni kərüng).
10:29 «Lekin özini həqqaniy dəp ispatlimaqqi bolup,...» — yaki «Lekin özining soal sorixining yolluk ikənlikini bildürüx üqün...». **«Əmdi «Mening qoxnam» kimdur?»** — Yəhudiy əlimilar wə ustazloroŋa nisbətən «bizning qoxnilirimiz» pəqət «Yəhudiy kerindaxlirimiz» dəp hesablax kerək idi. Yəhudiy əməslər wə Samariyəliklər hərgiz «qoxna» hesablanmaytti.
10:31 «məlum bir kahin xu yoldin qüxüwetip, heliqi adəmni kərüp, yolning u qeti bilən mengip ötüp ketiptu» — muxu kahin Yəhudiy boluxi kerək, əlwəttə. Əgər heliqi adəm əlgən bolsa, undakta kahin uningoŋa təgsə, «napak hesablinip» mukəddəs ibadəthanida ixləxkə wakitlik nalayik bolatti. Birak u «(yukiridin) qüxüwatidu» — demək, ibadəthanidin baxka yərgə ketiwatkanidi. Xuning bilən uning: «Muxu əlgəndək adəmgə təgsəm bolmaydu» degən bahanini kilixi tehimu orunsiz idi. Qünki u «napak» bolup kalsa, ibadəthanioŋa kirix kerək boloŋan wakitkiqə alliqaqan «paklinip bolatti».
10:32 «bir Lawiylik rohaniy» — Lawiylar mukəddəs ibadəthanida kahinloroŋa yardəmqi bolatti wə baxka rohiy ixlar, jümlidin təlim berix bilən xuoŋullinatti. Əgər heliqi kixi əlgən bolsa, umu «əlgən adəm»gə təgsəm «napak bolimən», degənni bahanə kilalaytti.
10:33 «bir Samariyəlik...» — «Samariyəliklər» Yəhudiylar əq kərgən, «kapir» dəp hesablioŋan həlk idi.
10:35 «dinar» — grek tilida «denarius» — Ikki dinar bir ixqining ikki künlük həkkigə yekin.
10:36 «Seningqə, bu üq adəm iqidə qaysisi qaraqqilarning qolioŋa qüxkən heliqi kixigə həqiqiy qoxna boloŋan?» — muxu təmsil boyiqə muhim soal «qoxnam kim?» əməs, bəlki «mən degən kim?». Məsihning təmsli boyiqə, mening yenimda turoŋan hərkandak kixigə (qaysi milləttin boluxidin kət'iynəzər) «qoxna bolux»umoŋa tooŋra kelidu. Demək, «Mən baxkiloroŋa həqiqiy qoxnimən?».
10:38 «u muhlisliri bilən billə yolda ketiwetip...» — grek tilida «ular yolda ketiwetip...».
10:41 «Marta, Marta,...» — Mukəddəs Kitabta, birsining bir adəmning ismini yaki bir jayning namini təkrar ikki kətim qakirixi uningoŋa boloŋan qongkur mehir-muhəbbitini ipadilәp, uning özigə əziz ikənlikini kərsitidu.
10:42 «birak birla ix zərürdur» — bu nemə ix? Məsihning bu intayin muhim bayani tooŋrisida «qoxumqə söz»imizdə azrak tohtilimiz.

Dua qilix tooƣrisidiki təlim

Mat. 6:9-15

11 [1] Əmdi xundaq boldiki, u bir yərdə dua qiliwatatti; dua ayaƣlaxqanda, muhlisliridin biri uningdin:
— I Rəb, Yəhya əz muhlislirioƣa əgətkinidək, sənmu bizgə dua qilixni əgətsəng, — dedi.
[2] Uularoƣa mundaq dedi:
— Dua qiloƣininglarda, mundaq dənglar:

«I Ata,
Sening naming muqəddəs dəp uluoƣlanoƣay.
Sening padixaƕliqing kəlgəy.
[3] Ħər künlük nenimizni bizgə hərküni bərgəysən.
[4] Bizgə qərzdar boloƣan ħərkimni kəqürginimizdək,
Sənmu gunaƕlirimizni kəqürgəysən.
Bizni azduruluxlaroƣa uqratquzmioƣaysən».

[5] U səzini dawam qilip ularoƣa mundaq dedi:
— Silərning iqinglardin biringlarning bir dosti bolup, yerim keqidə uning qexioƣa berip: Əy dostum, manga üq nan ətnə bərgin; [6] qünki manga səpərdin bir dostum kəldi wə uning aldioƣa qoyoƣudək bir nərsəm qalmaptu, desə, [7] u əyining iqidə turup: «Meni awarə qilmioƣin, ixik taqaqlik, balilar orunda yenimda yatidu. Sanga elip berixkə qopalmaymən», deyixi mumkin. [8] Silərgə xuni eytimənki, gərqə u uning dosti bolux süpiti bilən berixkə ornidin turmisimu, uning hijil bolmay qayta-qayta yalwuruxi bilən u qoqum ornidin turup, qanqə lazim bolsa uningoƣa beridu. [9] Xuning üqün mən silərgə eytayki, tilənglar, silərgə ata qilinidu; izdənglar, tapisilər. Ixikni qekinglar, eqilidu. [10] Qünki ħərbir tiligüqi tiliginigə erixidu; izdigüqi izdiginini tapidu; ixikni qəkküqilərgə ixik eqilidu. [11] Aranglarda ata boloƣuqilar əz ooƣli nan tələp qilsa, uningoƣa tax beridioƣanlar barmu?! Yaki belik tələp qilsa, yilan beridioƣanlar barmu? [12] Tuhum tələp qilsa, qayan beridioƣanlar barmu? [13] Əmdi silər rəzil turup əz pərzəntliringlaroƣa yahxi iltipatlarni berixni bilgən yərdə, ərxtiki Ata Əzidin tiligənlərgə Muqəddəs Roƕni tehimu ata qilmasmu?

Əysa «Bəəlzəbul», yəni Xəytandin küqlüktur

Mat. 12:22-30; Mar. 3:20-27

[14] Əmdi u bir kixidin «adəmni gaqa qiloƣuqi» jinni ħəydiwətkəndə, xundaq boldiki, jin uningdin qikqanda, gaqa zuwanoƣa kəldi. Halayiq buningoƣa intayin ħəyran boluxti. [15] Birak ulardin bəziliri: «U jinlarni jinlarning əmiri boloƣan Bəəlzəbuloƣa tayinip ħəydiwetidu» — dedi. [16] Wə

11:4 «bizgə qərzdar boloƣan ħərkimni kəqürginimizdək...» — bu ayəttiki «qərz» qoqum gunaƕlarni əz iqigə alidu; ayətning ikkinqi qismini kərüng.
11:7 «balilar orunda yenimda yatidu» — yaki «balilirim ħəmmimiz yetip qalduq».
11:8 «uning hijil bolmay qayta-qayta yalwuruxi bilən...» — «hijil bolmay qayta-qayta yalwuruxi» grek tilida birla səz bilən ipadilinidu.
11:9 Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Yuƕ. 14:13; 15:7; 16:24; Yaq. 1:5, 6; 1Yuƕ. 3:22; 5:14.
11:11 Mat. 7:9.
11:14 «jin uningdin qikqanda, gaqa zuwanoƣa kəldi. Halayiq buningoƣa intayin ħəyran boluxti» — ularning ħəyran boluxining bir səwəbi, Yəhudiy əlimilarning pikriqə, jinni ħəydəx üqün uning ismini jindin sorax kerək. Jin qaplaxqan adəmning aoƣzi arkilik ismini eytsa, andin xu ismini ixlitip jinni ħəydigili bolatti. Əmdi jin adəmni gaqa kilip qoyoƣan bolsa, jinning ismini bilix, xundakla uni ħəydəx mumkin əməs idi.
11:14 Mat. 9:32; 12:22.
11:15 «u jinlarni jinlarning əmiri boloƣan Bəəlzəbuloƣa tayinip ħəydiwetidu» — «Bəəlzibul» (yaki, «Bəəlzibub») jinlarning padixaƕi Xəytanni kərsitidu.
11:15 Mat. 9:34; 12:24; Mar. 3:22.

baxқa bəzilər uni sinax məқsitidə uningdin bizgə asmandin bir məjizilik alamət kərsətsəng, dəp tələp қiloɣili turdi.
17 Lekin u ularning nemə oylawatқanliқini bilip ularoɣa mundaқ dedi:
— Өz iqidin bəlünüp əzara soқuxқan һərқandaқ padixaһliқ wəyran bolidu; wə һərқandaқ ailə əz iqidin bəlünüp əzara soқuxsa zawallиққa yüz tutidu.
18 Xuningoɣa ohxax, əgər Xəytan əz-
əzigə қarxi qiққan bolsa, undaқta, uning padixaһliқi қandaқmu put tirəp turalisun? Qünki silər meni, «Jinlarni Bəəlzəbuloɣa tayinip һəydəydikən» dəysilər.
19 Əgər mən jinlarni Bəəlzibuloɣa tayinip қooɣlisam, silərning pərzəntliringlar kimgə tayinip jinlarni қooɣlaydu?! Xunga ular silər tooɣruluқ һəküm qiқarsun!
20 Lekin mən Hudaning barmiқi bilən jinlarni қooɣlisam, undaқta Hudaning padixaһliқi üstünglaroɣa qüxüp namayan boloɣan bolidu.
21 Toluқ қorallanoɣan küqtünggür əz əyini қooɣdap turoɣanda, uning mal-mülki aman қalidu;
22 lekin uningdin küqtünggür biri uning üstigə һujum қilip uni yəngsə, uning tayanoɣan қorallirini tartiwalidu wə mal-mülüklirini olja қilip əzidikilərgə təқsim қilip beridu.
23 Mən tərəptə turmioɣanlar manga қarxi turoɣuqidur. Mən tərəpkə adəmlərni yioɣmioɣuqilar bolsa tozutuwətküqidur.

24 Napaқ roһ birawning tenidin qiқiriwetilixi bilən, u қuroɣaқ jaylarni qərgiləp yürüp birər aramgaһni izdəydu; biraқ tapalmioɣandin keyin, «mən qiққan makanimoɣa қaytay!» dəydu.
25 Xuning bilən қaytip kelip, xu makanining pakiz tazilanoɣanliқini wə rətləngənlikini bayқaydu-
də,
26 berip əzidinmu bəttər yəttə roһni baxlap kelidu; ular kirip billə turidu. Buning bilən һeliқi adəmning keyinki һali burunқidinmu tehimu yaman bolidu.

Ң əқiқiy bəht

27 Wə xundaқ boldiki, u bu gəplərni қiliwatқanda, kəpqilik arisida bir ayal awazini kətürüp:
— Seni kətürgən қorsaқ wə emitkən əmqək bəhtliktur! — dedi.
28 Biraқ u jawabən: — Bəlki Hudaning səzini anglap, Uningoɣa itaət қilidioɣanlar bəhtliktur! — dedi.

11:16 «bizgə asmandin bir məjizilik alamət kərsətsəng...» — ular tələp қiloɣan «məjizilik alamət» əysaning ңəқiқiy Məsiһ ikənlikini ispatlaydioɣan bir karamətni kərsitidu, əlwəttə.
11:17 Mat. 12:25; Mar. 3:24.
11:19 «Əgər mən jinlarni Bəəlzibuloɣa tayinip қooɣlisam, silərning pərzəntliringlar kimgə tayinip jinlarni қooɣlaydu?! Xunga ular silər tooɣruluқ һəküm qiқarsun!» — bu səzning ikki xərһi bar: —
–(1) «silərning pərzəntliringlar» — Bu Pərisiylərning əz talip-əgəxküqilirini kərsitidu. Əməliyəttə bolsa Pərisiylər wə əgəxküqiliri jinlarni һeq һəydiyəlməytti. Undaқta Xəytanning padixaһliқioɣa ңəқiқiy һujum қiloɣuqilar əysa wə muritlirimu, yaki pərisiylərmu? Pərisiylərning Hudaning əməs, bəlki Xəytanning təripidə turoɣanliқi əz əgəxküqilirining jinni һəydəxkə küqsiz boloɣanliқioɣa ispat berətti.
–(2) «silərning pərzəntliringlar» — Bu əysaning əgəxküqilirini (Israillarning ooɣullirini) kərsitidu. Pəқət əysala əməs, ularmu jinlarni һəydiyələydioɣan boloɣan; xunga ularmu əysaning Hudaning küqi bilən jin-xəytanlarni bir tərəp қiliwatқanliқioɣa ispat berətti.
–Bizningqə (1)-kəzқarax tooɣra. «қoxumqə səz»imiznimu kərüng.
11:20 «mən Hudaning barmiқi bilən jinlarni қooɣlisam...» — «Hudaning barmiқi» Uning küq-қudritini kərsitidu, əlwəttə; lekin jinlarni bir tərəp қilix üqün Huda pütkül belikini əməs, pəқət «barmiқi»ni azraқ midirlitip қoysila kupayə.
11:22 «Toluқ қorallanoɣan küqtünggür əz əyini қooɣdap turoɣanda, uning mal-mülki aman қalidu... » — (10-ayət) bu təmsildiki «küqtünggür adəm» Xəytanni kərsitidu, əlwəttə. «Uningdin küqtünggür biri», yəni uning əyini bulang-talang қiloɣuqi əysadin baxқa һeқkim bolmaydu.
11:24 «napaқ roһ» — jinni kərsitidu.
11:24 Mat. 12:43; Ң ox. 4:12; Hosh. 4:12
11:26 «Napaқ roһ....berip əzidinmu bəttər yəttə roһni baxlap kelidu; ular kirip billə turidu. Buning bilən һeliқi adəmning keyinki һali burunқidinmu tehimu yaman bolidu» — bu təmsil һəm jin qaplixixtin қutқuzuloɣan adəmning ңəқiқiy bir hətirini wə xundaқla kəqmə mənidə Yəһudiy һəlқining əһwalinimu kərsitidu. «Matta»diki («Mat.» 12:43-45 tooɣrisida) «қoxumqə səz»imizni kərüng.
11:26 Yuң. 5:14; Ibr. 6:4, 5; 10:26; 2Pet. 2:20.
11:28 Mat. 7:21; Yuң. 6:29; Rim. 2:13.

Karamət kərsitix təlipi

Mat. 12:38-42; Mar. 8:12

29 Xu qaoɣda, top-tap adəmlər uning ətrapioɣa olaxqanda, u mundaq səzləxkə baxlidi:
— Bu dəwr dərwəqə rəzil bir dəwrdur; u məjizilik bir alamətning kəristilixni istəp yüridu. Biraq buningoɣa «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxqa ḥeqqandaq ikkinqi bir alamət kərsitilməydu.
30 Qünki Yunus pəyoɣəmbərning əzi Ninəwə xəḥiridikilərgə alamət-karamət boloɣinioɣa ohxax, Insan'ooɣlimu bu dəwrgə yənə xundaq bolidu.
31 Qiyamət küni «Jənubtin kəlgən ayal padixaḥ»mu bu dəwrdikilər bilən təng tirilip, ularning gunaḥlirini bekitidu. Qünki u Sulaymanning dana səzlirini anglax üqün yər yüzining qetidin kəlgən; wə mana, Sulaymandinmu uluoɣ birsi muxu yərdə turidu.
32 Qiyamət küni Ninəwəlikilər bu dəwrdikilər bilən təng qopup, bu dəwrdikilərning gunaḥlirini bekitidu. Qünki Ninəwəliklər Yunus pəyoɣəmbər jakarlioɣan həwərni anglap towa qiloɣan; wə mana, Yunus pəyoɣəmbərdinmu uluoɣ birsi muxu yərdə turidu!

Hudaning yorukluqini kixilər pütkül wujudi bilən qobul qilixi kerək

Mat. 5:15; 6:22-23

33 Ḥeqkim qiraoɣni yekip qoyup, uni yoxurun jayda qoymas, yaki üstigə sewətni kəmtürüp qoymas, bəlki qiraoɣdanning üstigə qoyidu; buning bilən əygə kirgənlər yorukluqni kəridu.
34 Tənning qirioɣi kəzdur. Xunga əgər kəzüng sap bolsa, pütün wujudung yorutulidu. Lekin əgər kəzüng hunük bolsa pütün wujudung qarangoɣu bolidu.
35 Xuning üqün ḥezi boloɣinki, wujudungdiki «yorukluq» qarangoɣuluq bolmisun!
36 Əmdi əgər barqə wujudung yoruq bolsa wə uning ḥeq yeri qarangoɣu bolmisa, wujudung huddi qiraoɣ parlaq nuri bilən seni yorutqandək tamamən ayding bolidu.

11:29 «... Buningoɣa «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxqa ḥeqqandaq ikkinqi bir alamət kərsitilməydu» — «Mat.» 12:39-40-ayətlərgə qaralsun («Yunus pəyoɣəmbər yooɣan belikning qorsikida üq keqə-kündüz yatqandək, Insan'ooɣlimu ohxaxla üq keqə-kündüz yərning baoɣrida yatidu»).
11:29 Yun. 2:1,11.
11:31 «Jənubtin kəlgən ayal padixaḥi» — «Xəba padixaḥlikining ayal padixaḥi»ni kərsitidu («1Pad.» 10:1-10ni kərüng). «Xəba» bəlkim jənubiy ərəbistanni kərsitidu.
11:31 1Pad. 10:1; 2Tar. 9:1; Mat. 12:42.
11:32 «Qiyamət küni Ninəwəlikilər bu dəwrdikilər bilən təng qopup, bu dəwrdikilərning gunaḥlirini bekitidu. Qünki Ninəwəliklər Yunus pəyoɣəmbər jakarlioɣan həwərni anglap towa qiloɣan; wə mana, Yunus pəyoɣəmbərdinmu uluoɣ birsi muxu yərdə turidu!» — bu ayətlər (29, 30 wə -32-)də əysa Yunus pəyoɣəmbərning yooɣan bir belikning iqidə üq kün turup tirik qikqanlikini tiloɣa elix arqilik əziningmu ölüp, üqinqi küni tirilidioɣanlikini aldin eytqan. Təwrat, «Yunus» 1-2-bablarni wə xu kitabtiki «Yunus pəyoɣəmbərning alamət-karamiti» tooɣruluq «qoxumqə səz»imiznimu kərüng. «bu dəwrdikilərning gunaḥlirini bekitidu» — demək, «Butpərəs Ninəwəliklər Yunus pəyoɣəmbərning təlimini anglap, yaman yoldin qaytqan. Biraq, bu yərdə Yunus pəyoɣəmbərdinmu uluoɣ birsi boloɣan Məsiḥ silərni yaman yoldin qaytixqa qakirsa, qulaq salmidinglar».
11:32 Yun. 3:5.
11:33 «...üstigə sewətni kəmtürüp qoymas» — «sewət» grek tilida «əlqəm sewət».
11:33 Mat. 5:15; Mar. 4:24; Luqa 8:16.
11:34 «əgər kəzüng sap bolsa» — grek tilida «sap» degən səzning ikki mənisi bar: — (1) «bir, bəlünməs, birləxkən, saq»; (2) «sehiy» degən mənisi bar. Demək, xundaq boloɣanda «sap» degən səzning toluq mənisi «kəzüng Hudaoɣila qarisa...» wə «sən əzüng sehiy bolsang....» degən bolidu. **«əgər kəzüng hunük bolsa,...»** — «hunük» degən səz grek tilida ḥəm «rəzil» ḥəm «saq əməs, ajiz, kesəl» degən ikki mənini bildüridu. **«Tənning qirioɣi kəzdur. Xunga əgər kəzüng sap bolsa, pütün wujudung yorutulidu. Lekin əgər kəzüng hunük bolsa pütün wujudung qarangoɣu bolidu»** — Təwrat, «Pənd.» 20:27ni kərüng.
11:34 Mat. 6:22.
11:35 «Xuning üqün ḥezi boloɣinki, wujudungdiki «yorukluq» qarangoɣuluq bolmisun!» — muxu sirlik gəp sahtipəzlikni kəzdə tutidu. Qünki birsi sahtipəzlikni qilip: «Məndə yorukluq (ḥəqiqət) bar» dəp turuwalsa, ahir berip qoqum əz-əzini aldaydu; andin keyin uningda boloɣan qarangoɣuluq adəttiki «gunaḥkar» kixilərdə boloɣan qarangoɣuluqtin tehimu eoɣir bolup qalidu. U waqitta bu kixilərdə boloɣan «yorukluq» əməliyəttə qarangoɣuluqtur. Mundaq sahtipəzlik adəttə pəqət məlum etiqadi bar kixilər yaki dindarlar arisida pəyda bolidu.

Pərisiylər bilən Təwrat ustazlirining sahtipəzlikini əyibləx

Mat. 23:1-36; Mar. 12:38-40; Luqa 20:45-47

37 Əysa səz qiliwatqanda, bir Pərisiy uni əyigə oqizaoqa təklip qildi. Xuning bilən u əygə kirip,
dastihanda olturdi. 38 Lekin ḥeliqi Pərisiy uning tamaqtin ilgiri qol yumioqinini kərüp, intayin
ḥəyran boldi. 39 Lekin Rəb uningoqa:
— Əmdi silər əy Pərisiylər, qinə-qaqilarning texinila yuyup pakizlioqininglar bilən iqinglar
ḥərtürlük ḥerislik wə rəzillikkə toloqandur.
40 Əy nadanlar, texini Yaratquqi iqinimu yaratqan əməsmu?! 41 Əmdi əz iq-iqinglardin
həyrhaḥliq qilinglar wə mana, ḥəmmə nərsə silərgə pakiz bolidu.
42 Ḥalinglaroqa way, əy Pərisiylər! Qünki silər ḥətta yalpuz bilən suzapning wə ḥərhil dora-
dərmanlarning ondin birini əxrə qilip Hudaoqa ataysilər-yu, biraq adalət wə Hudaning
muḥəbbitini ḥeq etibaroqa almay ketiwerisilər. Dərwəqə, awwal muxu ixlarni orundixinglar
kerək, andin xu ixlarnimu ada qilmay qoymasliqinglar kerək.
43 Ḥalinglaroqa way, əy pərisiylər! Qünki silər sinagoglarda aldinqi orunlarda olturuxqa, bazar-
larda kixilərning silərgə boloqan ḥərmətlik salamlirioqa amraqsilər. 44 Silərgə way! Qünki silər
huddi kixilər ketiwetip, üstigə dəssəp selipmu səzməy ətüp kətkən gərlərgə ohxaysilər! — dedi.
45 Təwrat əḥliliridin biri uningoqa:
— Ustaz, bularni eytqining bizgimu ḥaqarət boldi! — dedi.
46 U uningoqa mundaq jawab bərdi:
— Silərgimu way, əy Təwrat əḥliliri! Qünki silər kətürəlmigüdək eoqir yüklərni adəmlərning
zimmisigə artip qoysilər-yu, əmma əzünglar bu yüklərni kətürüxkə birmu barmiqinglarni tə
gküzməysilər! 47 Silərgə way! Qünki pəyoqəmbərlərning qəbrilirini yasap keliwatisilər, le-
kin ata-bowiliringlar ularni əltürdi. 48 Xuning bilən silər ata-bowiliringlar qiloqanlirioqa razi
boloqanliqinglaroqa guwaḥliq berisilər. Qünki ular pəyoqəmbərlərni əltürdi wə silər ularning
qəbrilirini yasaysilər. 49 Bu səwəbtinmu Hudaning danaliqi dəyduki: «Mən ularoqa pəyoqəmbərlər

11:37 «...dastihanda olturdi» — grek tilida «...dastihanda yatti». Yəhudiy həlqi dastihanda yanpaxlap yatatti.

11:38 «ḥeliqi Pərisiy uning tamaqtin ilgiri qol yumioqinini kərüp, intayin ḥəyran boldi» — Yəhudiy həlqi «tamaqtin ilgiri qol yuyux» pəqət salamətlikkə paydiliq bolupla qalmastin, bəlki insanlaroqa bir hil diniy sawab yətküzidu, dəp qarayttti. Undaq qilmasliq ata-bowilirining qalduroqan qaidə-yosunlirioqa səl qarap uloqa qilinoqan bihərmətlikkə barawər idi. Xübḥisizki, Məsiḥ xu qaoqda qəstən qol yumay dastihanda olturoqanidi.

11:39 Mat. 23:25; Tit. 1:15.

11:41 «əz iq-iqinglardin həyrhaḥliq qilinglar wə mana, ḥəmmə nərsə silərgə pakiz bolidu» — baxqa birhil tərjimisi: «piyalə iqidikidin sədiqə beringlar, wə mana, ḥəmmə nərsə silərgə pakiz bolidu». Lekin bizningqə muxu yərdə Məsiḥ insanning **əz iqini** Hudaoqa beoqixlax kerəklikining ḥəmmidin muḥim ikənlikini kərsitidu.

11:41 Yəx. 58:7; Dan. 4:24; Luqa 12:33.

11:42 «silər *Pərisiylər* ḥətta yalpuz bilən suzapning wə ḥərhil dora-dərmanlarning ondin birini əxrə qilip Hudaoqa ataysilər-yu» — oqurmənlərning esidə barki, Huda Təwrat qanunida ibadəthanidiki ixlar wə kaḥinlarning kirimi üqün Əz həlqining məḥsulatliridin «ondin bir ülüxi»ni tələp qiloqanidi. **«biraq adalət wə Hudaning muḥəbbitini ḥeq etibaroqa almay ketiwerisilər»** — əysaning «Hudaning muḥəbbiti» degini ḥəm Huda insanlaroqa baoqlioqan muḥəbbət ḥəm insanlar Hudaoqa baoqlax kerək boloqan muḥəbbətnimu əz iqigə alsa kerək.

11:42 1Sam. 15:22; Ḥox. 6:6; Mik. 6:8; Mat. 9:13; 12:7; 23:23.

11:43 «silər *Pərisiylər*... Bazarlarda kixilərning silərgə boloqan *ḥərmətlik* salamlirioqa amraqsilər» — tarih tətqiqatlirioqa asasən, Yəhudiylarning əz «ustazliri»oqa qiloqan «salamlar»ni intayin uzun wə murəkkəp dəp bilimiz.

11:43 Mat. 23:6; Mar. 12:38; Luqa 20:46.

11:44 «...silər huddi kixilər ketiwetip, üstigə dəssəp selipmu səzməy ətüp kətkən gərlərgə ohxaysilər!» — Yəhudiy mollilarning Təwrat qanunioqa xərḥ berixiqə «qəbrilərgə tegix» adəmni kəq kirgüqə «napak» qilatti, yuyunux kerək idi.

11:44 Mat. 23:27.

11:46 «silər kətürəlmigüdək eoqir yüklərni adəmlərning zimmisigə artip qoysilər-yu,...» — «eoqir yüklər» ḥər türlük qattiq diniy qaidə-yosunlarni kərsitidu.

11:46 Yəx. 10:1; Mat. 23:4; Ros. 15:10.

11:47 Mat. 23:29.

11:48 «ular *, yəni ata-bowiliringlar* pəyoqəmbərlərni əltürdi wə silər ularning qəbrilirini yasaysilər» — Yəhudiy həlqi daim «uluo ata-bowilirimiz» «ata-bowilirimiz qalduroqan muqəddəs qaidə-yosunlar» dəytti. Ular muxu «ata-bowilirimiz qalduroqan muqəddəs qaidə-yosunlar»oqa qing esiliwalatti, lekin pəyoqəmbərlərning səzlirigə kəngül bəlməytti, wə ularning ḥazir ata-bowiliridək Huda əwətkən pəyoqəmbərlərgə, ḥətta Qutquzoquqi-Məsiḥkə boloqan ziyankəxlikliri

wə rosullarni əwətimən wə bulardin bəzilirini ular əltüridu wə bəzilirini ziyankəxlik bilən қo
oɳliwetidu».[50-51] Xuning bilən dunya apiridə boloɣandin buyanқi barliқ pəyoɣəmbərlərning
tөkülgən қan kərzliri, yəni Ḥabilning tөkülgən қenidin tartip taki ibadəthanidiki қurbangaḥ
bilən muқəddəs jay arilиқida қətl қilinoɣan kaḥin Zəkəriyaning tөkülgən қenioɳiqə barliқ қan
kərzlər üqün muxu dəwrdikilərdin ḥesab elinidu. Mən silərgə bərḥəқ xuni eytip қoyayki,
bularning ḥəmmisi muxu dəwrdin elinidioɣan bolidu!
[52] Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat əḥliliri! Qünki ḥekmət həzinisining aqқuqini elip turup, өzünglar
uning iqigə kirmidinglar wə kirəy degənlərnimu kirgüzmidinglar.
[53] U xu yərdin qikқandin keyin, Təwrat ustazliri bilən Pərisiylər uning bilən қattiқ қarxilixip,
uningoɣa kөp ixlarni muzakirilixixkə қistidi. [54] wə uning üstidin xikayət қilixқa səzidin birər
əyib tepiwelixқa paylap yürətti.

Sahtipəzliktin ḥoxyar bolux

Mat. 10:19-20; 10:28-33; 12:32

12 [1] Xu qaoɣlarda, mingliɣan kixilər yioɳilip, bir-birini dəssiwətküdək қista-қistang
boluxup kətkəndə, u awwal muhlislirioɣa səz қilip mundaқ dedi:
— Pərisiylərning eqitқusidin, yəni sahtipəzlikidin ḥoxyar bolunglar. [2] Qünki yoxuruloɣan
ḥeqқandaқ ix axkarilanmay қalmaydu, wə ḥeqқandaқ məhpiy ix ayan bolmay қalmaydu.
[3] Xunga silərning қarangoɣuda eytқanliringlar yoruқta anglinidu; өyning iqkiridə hupiyanə
piqirlaxқanliringlarmu өgzilərdə jakarlinidu.
[4] Mən silər dostlirimoɣa xuni eytimənki, tənni əltürüp, baxқa ḥeq ix қilalmaydioɣanlardin
қorқmanglar. [5] Lekin mən silərgə kimdin қorқuxunglar kerəklikini kərsitip қoyay: Өltürgəndin
keyin, dozahқa taxlaxқa ḥoқuқluқ boloɣuqidin қorқunglar; bərḥəқ silərgə eytay — Uningdin
қorқunglar!
[6] Bəx қuxқaq ikki tiyingə setilidioɣu? Lekin ularning ḥeqbirimu Huda təripidin untulup қaloɳini
yoқ. [7] Lekin ḥətta ḥərbir tal qeqinglarmu sanaloɣandur. Xundaқ ikən, қorқmanglar; silər
nuroɣunlioɣan қuxқaqtin қimmətliksilər!

---

toоɣruluқ ḥeq oylanmaytti (49-ayətni kөrüng).
11:49 ««Ḥudaning danaliқi dəyduki: «Mən ularoɣa pəyoɣəmbərlər wə rosullarni əwətimən wə bulardin bəzilirini ular əltüridu wə bəzilirini ziyankəxlik bilən қooɳliwetidu»» —bu sөzlər məlum pəyoɣəmbər eytқan səz bolmioɳini bilən, u kөp bexarətlərning yioɳinqaқlinixidur.
11:49 Mat. 10:16; Luқa 10:3; Yuḥ. 16:2; Ros. 7:51; Ibr. 11:35.
11:50-51 «yəni Ḥabilning tөkülgən қenidin tartip taki ibadəthanidiki қurbangaḥ bilən muқəddəs jay arilиқida қətl қilinoɣan kaḥin Zəkəriyaning tөkülgən қenioɳiqə barliқ қan kərzlər...» — Ḥabilning əltürülüxi toоɣruluқ «Yar.» 4:8-11ni, Zəkəriyaning əltürülüxi toоɣruluқ «2Tar.» 24:20-22ni kөrüng. Bu ikki wəқə Yəḥudiylarning Təwratni ən'əniwi orunlaxturux tərtipi boyiqə Təwratning əng bexida wə əng ahirioɣa қoyulidu.
11:50-51 Yar. 4:8; 2Tar. 24:21; Ibr. 11:4.
11:52 Mat. 23:13.
11:53 «U xu yərdin qikқandin keyin...» — yaki «U bularni eytқanda,...».
12:1 «Pərisiylərning eqitқusidin, yəni sahtipəzlikidin ḥoxyar bolunglar» — «Mat.» 16:1-12nimu kөrüng. Muқəddəs yazmilarda eqitқu (hemirturuq) kөp yərlərdə təkəbburluқ wə sahtipəzlikkə simwol қilinidu.
12:1 Mat. 16:16; Mar. 8:15.
12:2 Ayup 12:22; Mat. 10:26; Mar. 4:22; Luқa 8:17.
12:3 «hupiyanə piqirlaxқanliringlar» — grek tilida «қulaққa eytkininglar».
12:4 Yəx. 51:7; Yər. 1:8; Mat. 10:28.
12:6 «bəx қuxқaq ikki tiyingə setilidioɣu?» — «tiyin» grek tilida «assariyon». «ikki tiyin» — Xu dəwrdiki bir ixqining künlük ḥəққi boloɣan «dinarius»ning 1/8 Қismi idi.
12:6 Mat. 10:29.
12:7 1Sam. 14:45; 2Sam. 14:11; 1Pad. 1:52; Luқa 21:18.

Əysani etirap ḳilix wə ḳilmaslik

8 — Birak mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, kim meni insanlarning aldida etirap ḳilsa, Insan'oоlimu uni Hudaning pərixtiliri aldida etirap ḳilidu. 9 Birak insanlarning aldida meni tonumioɣan kixi, Hudaning pərixtiliri aldidimu tonulmaydu.
10 Insan'oоlioɣa ḳarxi sөz ḳiloɣan hərḳandak kixi kəqürümgə erixələydu; lekin Mukəddəs Roһḳa kupurluk ḳiloɣuqi bolsa kəqürümgə erixəlməydu.
11 Lekin kixilər silərni sinagoglaroɣa yaki һөkümdarlar wə əməldarlarning aldioɣa elip berip sorakḳa tartḳanda, «Ərzgə ḳandak jawab bərsəm?» yaki «Nemə desəm bolar?» dəp əndixə ḳilm anglar. 12 Qünki nemə deyix kerəklikini xu wakti-saitidə Mukəddəs Roһ silərgə өgitidu.

Əḳilsiz bay һəkḳidiki təmsil

13 Kөpqilik arisidin birsi uningoɣa:
— Ustaz, akamoɣa atimizdin ḳaloɣan mirasni mən bilən təng ülixixkə buyruoɣayla — dedi.
14 Lekin u uningoɣa jawabən: — Buradər, kim meni silərning üstünglaroɣa sotqi yaki üləxtürgüqi ḳildi? — dedi. 15 U kөpqilikkə ḳarap: — Pəһəs bolup өzünglarni һərһil tamahorlukṭin saḳlanglar. Qünki insanning ḥayati uning mal-mülüklirining kөplükigə baoɣlik əməstur, dedi.
16 Andin u ularoɣa mundak bir təmsilni eytip bərdi:
— «Bir bayning yeri mol ḥosul beriptu. 17 U kənglidə «Ḳandak ḳilay? Qünki bunqiwala ḥosulni ḳoyoɣudək yerim yok» — dəp oylaptu. 18 Andun u: — «Mundak ḳilay: — Ḥazirki ambarlirimni quwuwetip, tehimu qongini yasap, barlik məһsulatlirim wə baxḳa mal-mülüklirimni xu yərgə yioɣip saḳlay! 19 Andin өz-өzümgə: «Əy jenim, yioɣip saḳlioɣan, kөp yil yətküdək nemətliring bar, raһət iqidə yəp-iqip hux boloɣin!» dəydioɣan bolimən» dəp oylaptu.
20 Lekin Huda uningoɣa:
«Əy əһmək, bügün keqila jening səndin tələp ḳilip elinidu; undakṭa bu topliɣining kimgə ḳalidu?» dəptu.
21 Hudaning aldida dələtmən bolmay, өzigə һəzinə yioɣḳanning ḥali xundak bolar».

Etiḳadqilar əndixə ḳilmasliḳi kerək

Mat. 6:19-21, 25-34

22 Andin u muhlisliroɣa mundak dedi:
— Xuning üqün mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, turmuxunglar tooɣruluk, nemə yərmiz yaki nemə kiyərmiz, dəp əndixə ḳilmanglar. 23 Qünki ḥayatlik yeməkliktin, tən kiyim-keqəktin əzizdur. 24 Ḳuzoɣunlaroɣa ḳaranglar! Ular terimaydu wə yioɣmaydu, ularning ambar, iskilatlirimu yok. Lekin Huda ularnimu ozukḷanduridu. Silər ḳuxlardin ḳanqilik əziz-ḥə! 25 Aranglarda ḳaysinglar oɣəm-ḳayoɣu bilən өmrünglarni birər saət uzartalaysilər? 26 Əgər xunqilik kiqikkinə

12:8 Mat. 10:32.
12:9 Mat. 10:33; Mar. 8:38; Luḳa 9:26; 2Tim. 2:12; 1Yuһ. 2:23.
12:10 «Mukəddəs Roһḳa kupurluk ḳilix» — yaki «Mukəddəs Roһḳa ḳarxi gəp ḳilix» degən gunaһ tooɣruluk «Matta»diki «ḳoxumqə sөz»imizdə toһtilimiz.
12:10 1Yuһ. 5:16.
12:11 Mat. 10:19; Mar. 13:11; Luḳa 21:14.
12:14 «Buradər, kim meni silərning üstünglaroɣa sotqi yaki üləxtürgüqi ḳildi?» — «Mis.» 2:14ni kөrüng. Məsiһ Musa pəyoɣəmbərning rolini rət ḳildi. Bu muһim һəkikət üstidə «ḳoxumqə sөz»imizdə azrak toһtilimiz.
12:15 1Tim. 6:7.
12:19 Top. 11:9; 1Kor. 15:32; Yak. 5:5.
12:20 Zəb. 39:6; Zəb. 52:7; Top. 2:18, 19; Yər. 17:11.
12:22 Zəb. 55:22; Mat. 6:25; Fil. 4:6; 1Tim. 6:8; 1Pet. 5:7.
12:24 Ayup 38:41; Zəb. 147:9.
12:25 «ḳaysinglar oɣəm-ḳayoɣu bilən өmrünglarni birər saət uzartalaysilər?» — baxḳa bir tərjimisi: «ḳaysinglar oɣəm-ḳayoɣu bilən boyungoɣa birər oɣeriq ḳoxalaysilər?».
12:25 Mat. 6:27.

ixmu qolunglardin kəlmisə, nemə üqün qaloɣan ixlar tooɣrisida oɣəm-əndixə qilisilər?
27 Nelupərlərning qandaq əsidioɣanliqioɣa qarap beqinglar! Ular əmgəkmu qilmaydu, qaqmu
egirməydu; lekin silərgə xuni eytayki, ḥətta Sulayman toluq xan-xərəptə turoɣandimu uning
kiyinixi nilupərləning bir güliqilikimu yoq idi. 28 Əy ixənqi ajizlar! Əmdi Huda daladiki bügün
eqilsa, ətisi qurup oqaqqa selinidioɣan axu gül-giyaḥlarni xunqə bezigən yərdə, silərni te-
himu kiyindürməsmu?! 29 Xundaq ikən, nemə yəymiz, nemə iqimiz dəp bax qaturmanglar,
ḥeqnemidin əndixə qilmanglar. 30 Qünki ḥərqaysi əldikilər mana xundaq ḥəmmə nərsilərgə
intilidu. Biraq Atanglar silərning bu nərsilərgə moḥtajliqinglarni bilidu; 31 xundaq ikən, Uning
padixaḥliqioɣa intilinglar wə u qaoɣda, bularning ḥəmmisi silərgə qoxulup nesip bolidu.
32 Qorqmanglar, i kiqik pada! Qünki Atanglar padixaḥliqni silərgə ata qilixni hux kərdi. 33 Mal-
mülkünglarni setip, kəmbəoɣəllərgə həyrhaḥlik qilinglar. Əzünlaroɣa uprimaydioɣan ḥəmyan,
ərxlərdə ḥərgiz tügəp kətməydioɣan bir həzinə ḥazirlanglar; — xu yərdə ooɣri yeqin kəlməydu,
küyə yəp yoqap kətməydu. 34 Qünki baylikinglar qəyərdə bolsa, qəlbinglarmu xu yərdə bolidu.

Məsiḥning kelixigə təyyar bolunglar!

Mat. 24:45-51

35 Silər belinglarni qing baoɣlap, qiraoɣliringlarni yandurup turunglar; 36 huddi hojayinining toy
ziyapitidin qaytip kelixini kütüp turoɣan qakarlardək, ḥərdaim təyyar turunglar. Xuning bilən
hojayin kelip ixikni qaqqanda, qakarlar dərḥal qiqip ixikni aqidioɣan bolidu. 37 Hojayin qaytip
kəlgəndə, qakarlirining oyoɣaq, təyyar turoɣanliqini kərsə, bu qakarlarning bəhtidur! Mən
silərgə bərḥək xuni eytip qoyayki, hojayin əzi belini baoɣlap, ularni dastihanoɣa olturoɣuzup,
ularning aldioɣa kelip xəhsən əzi ularni kütüwalidu! 38 Wə əgər hojayin ikkinqi yaki üqinqi
jesəktə kəlsimu, qakarlirining xundaq oyoɣaqliqini kərsə, bu ularning bəhtidur!
39 Lekin xuni bilip qoyunglarki, əgər əy igisi ooɣrining keqidə qaysi waqitta kelidioɣanliqini bilgən
bolsa, u oyoɣaq turup ooɣrining əygə texip kirixigə ḥərgiz yol qoymaytti! 40 Xuning üqün silərmu
ḥərdaim təyyar turunglar; qünki Insan'ooɣli silər oylimioɣan waqit-saəttə qaytip kelidu.
41 Petrus uningdin: — I Rəb, sən bu təmsilni bizgila qaritip eyttingmu yaki ḥəmməyləngə
qaritipmu? — dəp soridi.
42 Rəb mundaq dedi:
— Hojayini əz əyidikilərgə məs'ul qilip, ularoɣa tegixlik boloɣan axliqni waqti-waqtida təqsim

---

12:27 «nelupərlər...» — yaki «yawa gül-giyaḥlar...». **«Sulayman»** — uluoɣ padixaḥ Sulayman.
12:29 «...bax qaturmanglar» — grek tilida «....(yeməklikkə) intilmənglar».
12:30 «ḥərqaysi əldikilər...» — grek tilida «bu dunyadiki (yat) əllərdikilər». «Yat əllər» Yəḥudiy əməs butpərəslər bolup, tirik Hudani bilməytti; muhlislar Yəḥudiy boloɣaqqa, Hudaning küq-qudriti ḥəmdə Əz həlqidin həwər alidioɣanliqioɣa ixənqi boluxi kerək idi.
12:31 1Tar. 3:13; Zəb. 37:25.
12:32 «Atanglar padixaḥliqni silərgə ata qilixni hux kərdi» — «padixaḥlik» bolsa Hudaning Əz padixaḥliqi, əlwəttə.
12:33 Mat. 6:20; 19:21; Luqa 16:9; 1Tim. 6:19.
12:35 əf. 6:14; 1Pet. 1:13.
12:38 «əgər hojayin ikkinqi yaki üqinqi jesəktə kəlsimu, qakarlirining xundaq oyoɣaqliqini kərsə, bu ularning bəhtidur!» — Yəḥudiylar keqə waqtini ḥesablioɣanda üq jesək, rimliqlar bolsa tət jesək dəp ḥesablaytti.
12:38 Mat. 24:42.
12:39 «əgər əy igisi ooɣrining keqidə qaysi waqitta kelidioɣanliqini bilgən bolsa, u oyoɣaq turup ooɣrining əygə texip kirixigə ḥərgiz yol qoymaytti!» — muqəddəs yazmilardiki kəp yərlərdə Pərwərdigarning künining «ooɣridək» (kütülmigən waqitta) kelidioɣanliqi tiloɣa elinidu.
12:39 Mat. 24:43; 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəḥ. 3:3; 16:15.
12:40 Mat. 24:44; 25:13; Mar. 13:33; Luqa 21:34; 1Tes. 5:6.

qilip berixkə təyinləydioqan ixənqlik wə pəmlik oqojidar kim bolidu?
43 Hojayin əyigə qaytqanda,
qakirining xundaq qiliwatqinining üstigə kəlsə, bu qakarning bəhtidur!
44 Mən silərgə bərhək
xuni eytip qoyayki, hojayin uni pütün igilikini baxquruxqa qoyidu.
45 Lekin mubada xu qakar
kənglidə: «Hojayinim qayal bolup qalidu» dəp, baxqa qakarlar wə dedəklərni bozək qilixqa wə
yəp-iqip, məst boluxqa baxlisa,
46 Xu qakarning hojayini kütülmigən bir küni, oylimioqan bir
waqitta qaytip kelidu wə uni kesip ikki parqə qilip, uning nesiwisini etiqadsizlar bilən ohxax
təqdirdə bekitidu.
47 Əmdi hojayinining iradisini bilip turup, təyyarlinip turmioqan wə hojayinining iradisi
boyiqə qilmioqan qakar boluxioqa tayaq yəydu.
48 Birak hojayinining iradisini bilməy turup,
tayaq yeyixkə tegixlik ixlarni qiloqan qakar azraq tayaq yəydu. Kimgə kəp berilsə, uningdin
tələp qilinidioqini kəp bolidu. Qünki adəmlər kimgə kəp amanət qoyoqan bolsa, uningdin tələp
qilidioqinimu kəp bolidu.

Məsihning tutaxturmaqqi boloqan oti

Mat. 10:34-36

49 Mən yər yüzigə ot taxlap tutaxturuxqa kəldim wə bu otning tutixixioqa nəqədər təqəzzamən!
50 Lekin mən aldi bilən bir qəmüldürüx bilən qəmüldürülüxüm kerək wə bu qümüldürülüxüm
əməlgə axuruloquqə intayin qiynilimən!
51 Silər meni yər yüzigə tinqlik elip kəldimikin,
dəp oylap qaldinglarmu? Yaq, mən xuni silərgə eytayki, tinqlik əməs, bəlünüx elip kəldim!
52 Qünki buningdin keyin, bir əydiki bəx kixi bəlünidu; üqi ikkisigə qarsi wə ikkisi üqigə qarxi
bəlünidu.
53 Ata ooqlioqa wə ooqul atisioqa, ana qizioqa wə qiz anisioqa, qeynana kelinigə wə kelin
qeynanisioqa qarxi turidu.

Hudaning oqəzipidin agahlanduridioqan bexarətlik alamətlər

Mat. 16:2-3

54 Əysa yənə toplaxqan adəmlərgə mundaq dedi:
— Silər künpetix tərəptin bulutning qikqinini kərsənglar, dərhal «yamoqur yaoqidu» dəysilər,
wə dərwəkə xundaq bolidu.
55 Jənub tərəptin xamalning qikqinini kərsənglar, «Qawa issiydu»
dəysilər wə dərwəkə xundaq bolidu.
56 Əy sahtipəzlər! Silər yər bilən kəkning rənggini pərk
etələysilər-yu, qandaqsigə bu zamanni pərk etəlməysilər?!
57 Əmdi nemixqa qaysi ixlarning durus ikənlikigə əzünglar həküm qilip baqmaysilər?!
58 Qünki
dəwagiring bilən birgə sotqi aldioqa baroqiningda, uning bilən yolda ketiwatqiningda, uning
bilən arini oquq qilixqa intilgin; bolmisa, u seni sotqioqa, sotqi bolsa gundipayoqa tapxuridu wə
gundipay seni zindanoqa taxlaydu.
59 Mən sanga xuni eytip qoyayki, qərzingning əng ahirqi bir
tiyininimu qoymay tələmigüqə, xu yərdin qərgiz qikalmaysən.

12:42 «Hojayini əz əyidikilərgə...» — «əydikilər» muxu yərdə əydiki hizmətkarlar wə qakarlirini kərsitidu; muxu yərdə kəqmə mənisi Hudaoqa təwədikilər, yəni barlik ixəngüqilər degənliktur. **«Hojayini əz əyidikilərgə məs'ul qilip, ularoqa tegixlik boloqan axlikni waqti-waqtida təksim qilip berixkə təyinləydioqan ixənqlik wə pəmlik oqojidar kim bolidu?»** — xübhisizki, Rəb bu təmsilni qəmmidin awwal Petrusning əz-əzigə tətbiqlixini halidi, andin qaloqan rosullar, andin Hudaning barlik hizmətkarlirioqa qaritip eytqan.

12:42 Mat. 24:45; 25:21; 1Kor. 4:2.

12:47 Yaq. 4:17.

12:50 «mən aldi bilən bir qəmüldürüx bilən qəmüldürülüxüm kerək wə bu qümüldürülüxüm əməlgə axuruloquqə intayin qiynilimən!» — bu ayəttiki «qəmüldürüx» xübhisizki uning ölümidur. Bu tooruluk «Əfəsusluklaroqa»diki «qoxumqə səz»imizni kərüng. Muxu qəmüldürülüxtin keyin Muqəddəs Rohning oti yər yüzidə tutuxturulidu. «Ros.» 2-babni kərüng!

12:50 Mat. 20:22; Mar. 10:38; Əf.4:5

12:51 Mat. 10:34.

12:53 Mik. 7:6

12:57 Mat. 5:25-26

12:59 «əng ahirqi bir tiyininimu qoymay tələmigüqə» — «tiyin» grek tilida «ləpton — pulning əng kiqik birliki, xu dəwrdiki bir ixqining künlük qəkki boloqan «dinarius»ning 1/128 qismi idi. **«dəwagiring bilən birgə sotqi aldioqa**

Towa qilix yaki halak bolux

13 [1] Xu qaoqda, birnəqqə adəm uningoqa waliy Pilatusning bir qisim Galiliyəliklərning
qenini təküp, ularning qanlirini ular qiliwatqan ibadəthanidiki qurbanliqning qanliri
bilən arilaxturoqanliqini məlum qildi.
[2] U laroqa jawabən mundaq dedi:
— Ularning bu azablarni tartqini üqün bu Galiliyəliklərni baxqa Galiliyəliklərdin gunahi eoqir dəp
qaramsilər? [3] Mən silərgə eytayki, undaq əməs! Bəlki silər towa qilmisanglar, həmminglarmu
ohxax aqiwəttə halak bolisilər. [4] Siloam məhəllisidiki munar ərülüp qüxüp, on səkkiz kixini
besip eltürüp qoyoqan, silər ularni Yerusalemda turuwatqan baxqlardin qəbih, dəp qaramsilər?
[5] Mən silərgə eytayki, undaq əməs! Bəlki silər towa qilmisanglar, həmminglarmu ohxax
aqiwəttə halak bolisilər.

Towa qilmasliqning aqiwiti — mewə bərməydioqan dərəh

[6] Andin u bu təmsilni səzləp bərdi:
— Məlum bir kixining üzümzarliqida tikilgən bir tüp ənjür dərihi bar ikən. U u dərəhtin
mewə izdəp kəptu, lekin heq mewə tapalmaptu. [7] U baoqwəngə: «Qara, üq yildin beri bu ənjür
dərihidin mewə izdəp keliwatimən, birak bir talmu mewə tapalmidim. Uni kesiwət! U nemə
dəp yərni bikardin-bikar igiləp turidu?» dəptu. [8] Lekin baoqwən: «Hojayin, uningoqa yənə bir
yil təgmigəyla. Bu wakit iqidə uning tüwidiki topilarni boxitip, ooqutlap bakay. [9] Əgər kelər yili
mewə bərsə, yahxi hop! Birak bərmisə, kesiwətkəyla» dəptu baoqwən.

Xabat küni dok ayalni sakaytix

[10] Bir xabat küni, u bir sinagogta təlim beriwatatti. [11] Mana xu yərdə on səkkiz yildin beri
zəipləxtürgüqi bir jin təripidin tutulup, dəmqiyip ərə turalmaydioqan bir ayal bar idi. [12] Əysa
uni kərgəndə, yenioqa qakirip:
— Hanim, sən bu zəiplikingdin azad boldung! — dedi. [13] Andin u qolini uning uqisioqa qoyuwidi,
ayal dərhal ruslinip tik turup, Hudani uluoqlidi.
[14] Birak sinagogning qongi Əysaning xabat küni kesəl sakaytqinidin oqəzəplinip, kəpqilikkə:
— Adəmlər ix qilix kerək boloqan altə kün bar, xu künlərdə kelip sakaytilinglar; lekin xabat
künidə undaq qilmanglar, — dedi.
[15] Xunga Rəb uningoqa mundaq jawab bərdi:
— Əy sahtipəzlər! Harbiringlar xabat küni torpak wə exikinglarni okurdin yexip, suoqaroqili bax

---

baroqiningda, uning bilən yolda ketiwatqiningda, uning bilən yarixip dost boluxqa intilgin; .. bolmisa... ... əng ahirki bir tiyininimu qoymay təlimigüqə, xu yərdin hərgiz qikalmaysən» — bu kəp əhwallirimizoqa mas kelidioqan intayin əməliy nəsihət, əlwəttə. Uning üstigə muxu yərdə bəlkim təmsil boluxi mumkin; qünki Məsihning səzliridə «Əgər... bolsa» degən səz yok. Demək, Israillarning üstigə ərzi bar idi; bu ərz kiloquqi bolsa bəlkim Huda Əzidur. Hazir «yaraxturulup dost bolux»ning towa kilix pursiti bolsimu, harhalda wakti qəkliktur. Təwəndiki 13-babnimu kərüng.

13:1 «... waliy Pilatusning ... ularning qanlirini ular qiliwatqan ibadəthanidiki qurbanliqning qanliri bilən arilaxturoqanliqi» — ayəttə «ibadəthana» degən səz yok. Birak qurbanlik qilix baxqa yərdə bolmaytti. «qanliri... qurbanliqning qanliri bilən arilaxturdi» — demək, Pilatus ularni ibadəthanida ibadət üstidə eltürüwətti.

13:3 «həmminglar ohxax aqiwəttə halak bolisilər» — bu səz bəlkim Rim imperiyəsi miladiyə 70-yilida Yerusalem wə baxqa xəhərlərni wəyran qilixini wə xuning bilən təng dozahnimu kərsitixi mumkin. 5-ayətning mənisimu xundak.

13:4 «Siloam» — (ibraniy tilida «Xiloah») Yerusalemdiki bir məhəllə. «Nəh.» 3:15 wə «Yəx.» 8:6ni kərüng. **«silər ularni Yerusalemda turuwatqan baxqlardin qəbih, dəp qaramsilər?»** — «qəbih» muxu yərdə grek tilida «qərzdar» dəp ipadilinidu.

13:11 «... on səkkiz yildin beri zəipləxtürgüqi bir jin təripidin tutulup...» — «jin» — Grek tilida «roh». **«ərə turalmaydioqan bir ayal bar idi»** — «ərə turalmaydioqan» grek tilida «bexini kətürələmaydioqan».

13:14 «sinagogning qongi Əysaning xabat küni kesəl sakaytqinidin oqəzəplinip...» — uning oqəzəplinixining üq səwəbi bar idi: (1) ularning qaidə-yosunliri boyiqə ayal kixi sinagogning otturioqa kəlməsliki kerək idi (ular kəynidə olturatti yaki turatti); (2) yənə qaidiliri boyiqə ər kixi ayal kixigə heq təgmsəliki kerək, hətta adəttə natonux ayal kixigə gəp qilmasliki kerək idi; (3) Əysa xabat künidə kesəl sakaytti.

13:14 Mis. 20:9; Qan. 5:13; Əz. 20:12.

limamsilər?! 16 Əmdi Xəytan mana on səkkiz yil boƣup kəlgən, Ibrahimning bir qizi boloƣan bu ayal dəl xabat künidə bu sirtmaqtin boxitilsa, bu xabat künining yarixiqi bolmamdu?!
17 U muxu səzni qiloƣanda, uningoƣa qarxi qikqanlar hijalətkə qaldi; birak halayik uning qiliwatqan həmmə ajayib ixliridin xadlinip yayridi.

Hudaning padixahliqini uruk wə hemirturuqqa ohxitidioƣan təmsillər

Mat. 13:31-33; Mar. 4:30-32

18 U səzini dawamlaxturup mundak dedi:
— Hudaning padixahliqi nemigə ohxaydu? Mən uni nemigə ohxitay? 19 U goya bir tal qiqa urukioƣa ohxaydu; birsi uni elip əz beoƣida terioƣanidi; u əsüp yooƣan dərəh boldi; asmandiki uqar-qanatlar kelip uning xahlirida uwilidi.
20-21 U yənə: — Hudaning padixahliqini nemigə ohxitay? U huddi eqitkuoƣa ohxaydu; bir ayal uni koliƣa elip, üq jawur unning arisioƣa yoxurup, taki pütün hemir boloƣuqə sakidi, — dedi.

Hayatning tar ixiki

Mat. 7:13-14, 21-23

22 Əysa Yerusalemoƣa qarap səpirini dawamlaxturup, besip ətkən hərkaysi xəhər-yezilarda təlim berip mangdi. 23 Birəylən uningdin:
— I təksir, kutkuzulidioƣanlarning sani azmu? — dəp soridi.
Əysa kəpqilikkə mundak jawab bərdi:
24 — Silər tar ixiktin kirixkə kürəx kilinglar. Qünki mən silərgə xuni eytayki, nuroƣun adəmlər kirəy dəp izdənsimu, əmma kirəlməydu. 25 Əyning igisi ornidin turup ixikni takioƣandin keyin, silər taxkirida turup ixikni kekip: «Rəb, bizgə aqkin!» dəp yalwuroƣili turoƣininglarda, u silərgə jawabən: «Silərning nəlikinglarni bilməymən» — dəydu. 26 Andin silər: «Biz sening aldingda yegən, iqkən, sənmu bizning koqilirimizda təlim bərgən» desənglar, 27 u yənə jawabən: «Silərning nəlikinglarni bilməymən, məndin neri ketinglar, əy kəbihlik kiloƣuqilar!» dəydu. 28 Silər Ibrahim, Ishak, Yakup wə barlik pəyoƣəmbərlərning Hudaning padixahliqi iqidə ikənlikini, əzünglarning sirtqa taxliwetilgininglarni kərgininglarda, yioƣa-zarlar kətürülidu, qixlar oƣuqurlaydu. 29 U qaoƣda, kixilər məxrik bilən məoƣribtin wə ximal bilən jənubtin

---

13:15 «Əy sahtipəzlər! Hərbiringlar xabat küni torpak wə exikinglarni okurdin yexip, suoƣaroƣili baxlimamsilər?! » — buni «ixləx» yaki «hizmət kilix» dəp hesablaxka bolsimu, insan bu zuwansiz haywanlaroƣa muxundak «insanpərwərlik» kərsətmisə, tolimu rəhimsizlik bolatti. Undakta insanoƣa rəhim kərsitixkə bolmamdu?!
13:15 Mis. 23:5; Kan. 22:4; Luka 14:5.
13:16 «Ibrahimning bir qizi boloƣan bu ayal» — «Ibrahimning qizi» degən ibarə ayalning Ibrahimning əwladi ikənlikini kərsitidu, əlwəttə, xundakla bəlkim uningda hakikiy etikad boloƣanlikinimu kərsitixi mumkin.
13:18 Mat. 13:31; Mar. 4:30.
13:19 «U *, yəni Hudaning padixahliqi* goya bir tal qiqa urukioƣa ohxaydu» — «qiqa uruki» Asiyadiki barlik uruklar iqidə əng kiqiki. **«u əsüp yooƣan dərəh boldi»** — adəttə qiqa əsüp yetilgəndə 2-3 metrlik kəqət bolidu. Lekin bu təmsildur; Hudaning padixahlikining bəzi jəhətliri adəttin taxkiri bolidu.
–Okurmənlərgə ayanki, təmsillərdə «kuxlar» adəttə jin-xəytanlarni bildüridu (məsilən, 8:5ni kərüng).
13:20-21 «üq jawur un» — (yaki «üq kürə un») grek tilida «üq saton», ibraniy tilida «üq seah». Bir «saton» 7 kilogram idi; bu heli kəp un bolup, yüz adəmning tamikioƣa yetətti. «Yar.» 18:6ni kərüng.
–Okurmənlərgə yənə ayanki, təmsillərdə «eqitku» yaki «hemirturuq» adəttə yaman təsirlər (təkəbburluk, sahtipəzlik)ni bildüridu (məsilən, 12:1ni kərüng).
13:20 Mat. 13:33;
13:21 Yar. 18:6; Qəl. 15:8-9;Mat. 13:33
13:22 Mat. 9:35; Mar. 6:6.
13:24 Mat. 7:13.
13:25 Mat. 25:11,12; Luka 6:46.
13:27 Zəb. 6:8; Mat. 7:23; 25:12,41.
13:28 Mat. 8:11, 12; 13:42; 24:51.

kelixip, Hudaning padixahliqida dastihanda olturidu. 30 Xuning bilən mana, xu qaoɣda aldida turoɣanlardin arkioɣa ətidioɣanlar, arkida turoɣanlardin aldioɣa ətidioɣanlar bar bolidu.

Əysaning Yerusalemoɣa baoɣlioɣan mehir-muhibbiti

Mat. 23:37-39

31 Dəl xu wakitta birnəqqə Pərisiylər Əysaning aldioɣa kelip uningoɣa:
— Muxu yərdin qikip əzüngni nerioɣa al. Qünki Herod seni əltürməkqi, — dedi.
32 Uularoɣa:
— Berip xu tülkigə eytinglar: Mana mən jinlarni həydiwetip, bügün wə ətə xipa berərmən wə üqinqi küni takamullaxturulimən, dənglar. 33 Halbuki, bügün wə ətə wə əgünlükkə mengip yürüxüm kerəktur; qünki heq pəyoɣəmbərning əltürülüxi Yerusalemdin baxka heqkandak jayda mumkin bolmas.
34 Əy Yerusalem, Yerusalem! Pəyoɣəmbərlərni əltüridioɣan wə sanga əwətilgənlərni qalma-kesək kilidioɣan xəhər! Mən kanqə ketimlap mekiyan əz qüjilirini kanat astioɣa aloɣandək sening baliliringni koynumoɣa almakqi boldum, lekin silər halimidinglar. 35 Mana əyünglar taxlinip wəyranə bolup kalidu; wə mən silərgə xuni eytip koyayki, silər «Pərwərdigarning nami bilən kəlgüqigə mubarək boloɣay!» demigüqə, meni yənə kərəlməysilər.

13:29 «kixilər məxrik bilən məoɣribtin wə ximal bilən jənubtin kelixip, Hudaning padixahlikida dastihanda olturidu» — «məxrik bilən məoɣribtin wə ximal bilən jənubtin» kəlgənlər Yəhudiy əməslərni kərsitidu. «Olturidu» baxka izahatlarda kərsitilgəndək grek tilida «yatidu» degən səz bilən ipadilinidu.
13:29 Yəx. 2:2; Mal. 1:11; Mat. 8:11.
13:30 «aldida turoɣanlardin arkioɣa ətidioɣanlar, arkida turoɣanlardin aldioɣa ətidioɣanlar bar bolidu» — grek tilida «ahirkilardin birinqisi bolidioɣanlar bar bolidu, birinqilərdin ahirkisi bolidioɣanlar bar bolidu» dəp ipadilinidu.
–Bu ajayib həkikətning kəp jəhətliri bar; birak roxənki, xu künidə Huda əsli qakiroɣan Yəhudiylar Hudaning padixahlikida hijalətkə kaldurulidu wə əsli butpərəs boloɣan Yəhudiy əməslər uningda izzətkə erixidu.
13:30 Mat. 19:30; 20:16; Mar. 10:31.
13:32 «üqinqi küni takamullaxturulimən» — baxka birhil tərjimisi: «üqinqi küni nixanimoɣa yetimən» yaki «üqinqi küni ixlirimni tamam kilimən». Lekin ixinimizki, tərjimimiz grek tilioɣa sadiktur. Təwəndiki izahatni kərüng. **«Berip xu tülkigə eytinglar: Mana mən jinlarni həydiwetip, bügün wə ətə xipa berərmən wə üqinqi küni takamullaxturulimən, dənglar»** — bu sirlik gəpning mənisi bəlkim: «Manga kaloɣan kiska wakit iqidə Huda manga bekitkən pilani boyiqə səndin korkmay ixləwerimən. Kiska wakit iqidə mən Hudadin tapxuruwaloɣan wəzipəmni tamam kilimən wə xundakla əzüm «takamullaxturulimən»» degəndək boluxi mumkin. Uning üstigə, Məsihning «takamullaxturulimən» degən sirlik səzi, xübhisizki, kəp jəhətliktur. «Ibr.» 2:10də ohxax həkikət tepilidu wə «ibraniylaroɣa»diki «koxumqə səz»imizdə bu tooɣruluk azrak tohtilimiz.
13:33 «Halbuki, bügün wə ətə wə əgünlükkə mengip yürüxüm kerəktur» — Əysa bu səzni kiloɣanda tehi Galiliyə əlkisidə idi. Herodning Yerusalem bilən alakisi yok idi, Galiliyəni idarə kilatti. Xunga bu 32-ayəttiki səzning dawami: «Mənki Məsih Yerusalemoɣa berixim kerək, lekin undak kilixim Herodtin kəqix üqün əməs, bəlki Hudaning pilani boloɣanliki üqün» degəndək mənidə. **«qünki heq pəyoɣəmbərning əltürülüxi Yerusalemdin baxka heqkandak jayda mumkin bolma.»** — bu kinayilik, həjwiy gəp. Bu «kapir» Herod han Galiliyəni baxkuroɣini bilən Məsihkə hətiri bolmaydu, lekin «Hudaning güzəl xəhiri»də turuwatkanlar ahir berip Əysani əltüridu.
–Bu jümlidiki «mumkin bolmas» degənning baxka hil tərjimisi: «əkil yətməs».
13:34 «Əy «Yerusalem, Yerusalem!» — Mukəddəs Kitabta, birsining bir adəmning ismini yaki bir jayning namini təkrar ikki ketim qakirixi uningoɣa boloɣan qongkur mehir-muhəbbitini ipadiləp, uning əzigə əziz ikənlikini kərsitidu. **«Mən kanqə ketimlap mekiyan əz qüjilirini kanat astioɣa aloɣandək sening baliliringni koynumoɣa almakqi boldum»** — «sening baliliring» Yerusalemda turuwatkan Yəhudiy həlkni kərsitidu, əlwəttə.
13:34 Zəb. 17:8; 91:4; Mat. 23:37.
13:35 «Mana əyünglar taxlinip wəyranə bolup kalidu» — «silərning əyünglar» muxu bexarəttə: (1) mukəddəs ibadəthana (u kinayilik bilən «Hudaning əyi» deməydu): (2) pütkül Israil jəmətini kərsitidu. Qünki rimliklar miladiyə 70-yilida kelip, ularning mukəddəs ibadəthanisini wəyran kilidu wə Yəhudiy həlkini dunyaning hərbir bulung-puxkaklirioɣa tarkitiwetidu.
«Pərwərdigarning nami bilən kəlgüqigə mubarək boloɣay!» — bu bolsa Yəhudiy həlkining Məsihni karxi elixida deyixigə tegixlik səzlərdur. Məsih Yerusalemoɣa kirgəndə gərqə məlum bir kisim kixilər xundak səzni kiloɣini bilən («Luka» 19:28-48ni, bolupmu 38-ayətni kərüng), (1) ularning undak degənliri sap etikadtin bolmioɣan; (2) pütün həlk undak degini yok, bəlki ixənmigən. Xuning bilən əysa Məsihning muxu dunyaoɣa kayta kelixi, xundakla Yəhudiy həlkining uni kayta kərüxi üqün pütkül həlk awwal uni «Məsih-kutkuzoɣuqimiz», yəni «Pərwərdigarning nami bilən kəlgüqi» dəp etirap kilixi kerəktur (bu bexarət «Rim.» 11:25-27, «Zək.» 12:7-14 wə baxka yərlərdə tepilidu).
13:35 Zəb. 69:25; 118:26; Yəx. 1:7; Yər. 7:34; Mik. 3:12; Mat. 23:38; Ros. 1:20.

Xabat künidə kesəl saqaytix

14 [1] Wə xundaq boldiki, bir xabat küni u Pərisiylərdin boloγan bir ḥəkümdarning əyigə
oγizaoγa bardi; əmdi ular uni paylap yürüwatatti. [2] Wə mana, u yərdə suluq ixxiq kesiligə
giriptar boloγan bir adəm bar idi. [3] Əysa Təwrat əhliliri wə Pərisiylərdin:
— Xabat küni kesəl saqaytix Təwrat qanunioγa uyoγunmu-yoq? — dəp soridi.
[4] Biraq ular lam-jim demidi. U ḥeliqi kesəlgə qolini təgküzüp, saqaytip yoloγa saldi. [5] Andin u
ulardin yənə:
— Aranglardin biringlarning mubada xabat künidə exiki ya kalisi quduqqa qüxüp kətsə, uni
dərḥal tartip qiqarmaydioγan zadi kim bar? — dəp soridi.
[6] Wə ular uning bu səzlirigə ḥeq jawab berəlmidi.

Huda kimni yuqiri qilidu?

[7] Əysa qaqiriloγan meḥmanlarning əzlirigə tərdin orunlarni qandaq tallioγinini kərüp, ularoγa
mundaq bir təmsilni eytip bərdi:
[8] — Birsi seni toy ziyapitigə təklip qilsa, tərdə olturmioγin. Bolmisa, səndin ḥərmətlikrək birsi
təklip qilinoγan bolsa, [9] U qaoγda seni wə uni qaqiroγan saḥibhana kelip sanga: «Bu kixigə orun
bərgəysiz» dəp qalsa, sən hijaləttə kelip pəgaḥoγa qüxüp qalisən. [10] Lekin sən qaqiriloγanda,
berip pəgaḥta olturoγin. Xuning bilən seni qaqiroγan saḥibhana kelip: «Əy dostum, yuqirioγa
qiqing» deyixi mumkin wə xuning bilən sening bilən dastihanda olturoγanlarning ḥəmmisining
aldida sanga izzət bolidu. [11] Qünki ḥərkim əzini üstün tutsa təwən qilinidu wə kimdəkim əzini
təwən tutsa üstün qilinidu.

Ḥəqiqiy meḥmandostluqning yoli

[12] U əzini meḥmanoγa qaqiroγan saḥibhanioγa mundaq dedi:
— Meḥmanni tamaqqa yaki ziyapətkə qaqiroγiningda, dost-buradər, qerindax, uruq-tuoγqan yaki
bay qolum-qoxniliringni qaqirmioγin. Qünki ularmu seni meḥmanoγa qaqirip, mərḥəmitingni
qayturuxi mumkin. [13] Xuning üqün ziyapət berəy desəng, oγerib-oγurwa, meyip-nakar, aqsaq-
qolaq, kor-əmalarni qaqiroγin [14] wə bəht-bərikət kərisən; qünki u kixilərning yahxiliqingni
qayturuxning amali yoqtur. Xuning bilən ḥəqqaniylarning qayta tirilgən künidə qiloγining
əzünggə qayturulidu.

Katta ziyapət tooγrisidiki təmsil

Mat. 22:1-10

[15] Uning bilən ḥəmdastihan olturoγanlardin biri bu səzlərni anglap, uningoγa:
— Hudaning padixaḥliqida oγizalanoγuqilar nemidegən bəhtlik-ḥə! — dedi.
[16] Biraq u uningoγa jawabən mundaq dedi:
— Bir kixi katta ziyapətkə tutux qilip, nuroγun meḥmanlarni qaqirip qoyuptu. [17] Dastihan
selinoγan xu saəttə, qakirini əwətip, qaqiriloγan meḥmanlaroγa: «Mərḥəmət, ḥəmmə nərsə
təyyar boldi!» dəp eytiptu. [18] Biraq, meḥmanlarning ḥəmmisi barmaslikqa bir-birləp əzrə-
baḥanə kərsətkili turuptu. Birinqisi uningoγa: «Mən ḥelila bir parqə yər setiwaloγanidim, be-

14:5 «aranglardin biringlarning mubada xabat künidə exiki ya kalisi quduqqa qüxüp kətsə...» — bəzi kona kəqürmilərdə «exiki» əməs, bəlki «balisi» dəp oqulidu.
14:5 Mis. 23:5; Qan. 22:4; Luqa 13:15.
14:9 «... pəgaḥoγa qüxüp qalisən» — grek tilida «... ahirqi orunoγa qüxüp qalisən».
14:10 Pənd. 25:6, 7.
14:11 Ayup 22:29; Pənd. 29:23; Mat. 23:12; Luqa 1:51; 18:14; Yaq. 4:6,10; 1Pet. 5:5.
14:12 Nəḥ. 8:10; Pənd. 3:28.
14:15 «Hudaning padixaḥliqida oγizalanoγuqilar...» — grek tilida «Hudaning padixaḥliqida nan yegüqilər...».
14:16 Yəx. 25:6; Mat. 22:2; Wəḥ. 19:7, 9.

rip kərüp kəlmisəm bolmaydu. Meni əpu kiloɣayla, baralmaymən» dəptu.
19 Yənə biri: «Mən bəx koxluk əküz setiwaldim, ḥazir berip ularni sinap kərüxüm kerək. Meni əpu kiloɣayla, baralmaymən» dəptu.
20 Yənə birsi: «Mən yengi əyləngən, xunga baralmaymən» dəptu.
21 Qakar kaytip kelip, bu ixlarni hojayinioɣa məlum kiptu. Hojayin oɣəzəpləngən ḥalda qakirioɣa: «Dərḥal xəḥərning qong-kiqik koqilirioɣa kirip, oɣerib-oɣurwa, meyip-nakar, akśak-qolak wə kor-əmalarni muxu yərgə yioɣip kəl» dəptu.
22 Andin qakar kaytip kelip: «Hojayin, əmr bərginingdək ada kilindi, wə yənə box orun bar!» dəptu.
23 Xuning bilən hojayin qakaroɣa: — «Θyüm meḥmanlaroɣa tolux üqün yezilardiki qong-kiqik yollarni, məḥəllilə… arilap, udul kəlgən adimingni zorlap elip kəlgin!
24 Qünki mən silərgə xuni eytayki, baxta qakiriloɣan adəmlərning ḥeqkaysisi dastihinimdin tetimaydu», dəptu.

Muhlis bolux xərtliri

Mat. 10:37-38

25 Əmdi top-top adəmlər uningoɣa ḥəmraḥ bolup ketiwatatti. U burulup ularoɣa karap mundak dedi:
26 — Manga əgəxkənlər manga boloɣan səyüxliridin əz atisi wə anisi, ayali wə baliliri, aka-ukiliri wə aqa-singilliri, ḥətta əz jeninimu yaman kərmisə manga muhlis bolalmas.
27 Kimdəkim əzining krestini yüdüp manga əgəxmisə u manga muhlis bolalmas.
28 Aranglardin birsi munar salmakqi bolsa, aldi bilən olturup bu kuruluxni pütküzüdək hirajət əzümdə barmu-yok dəp ḥesab kilmasmu?
29-30 Undak kilmioɣanda, ulni selip pütküzəlmisə, kərgənlərning ḥəmmisi mazak kilip: «Bu adəm binani baxlap koyup pütküzəlmidi» — deməy kalmaydu.
31 Yaki bir padixaḥ yənə bir padixaḥ bilən jəng kiloɣili qikśa aldi bilən olturup: — Mening üstümgə kelidioɣan yigirmə ming kixilik koxun igisigə mən on ming əskirim bilən takabil turalarmənmu? dəp məlqərləp kərməmdu?!
32 Əgər u «Sokuxalmaymən» dəp oylisa, düxmən tehi yiraktiki qaoɣda əlqi əwətip, sulḥ xərtlirini soraydu.
33 Xuningoɣa ohxax, silərdin kimdəkim kənglidə əzining bar-yoki bilən hoxlaxmisa, manga muhlis bolalmas.
34 Tuz yahxi nərsidur; ḥalbuki, tuz əz təmini yokatsa, uningoɣa kaytidin tuz təmini kandakmu kirgüzgili bolidu?
35 U tuprakka ixlitixkə yaki ooɣutka arilaxturuxkimu yarimay, talaoɣa taxlinidu. Anglioɣudək kuliki barlar buni anglisun!

14:18 «Mən ḥelila bir parqə yər setiwaloɣanidim, berip kərüp kəlmisəm bolmaydu. Meni əpu kiloɣayla, baralmaymən» — kim yərni awwal yahxi kərməy setiwalsun?

14:19 «ḥazir berip ularni sinap kərüxüm kerək» — yaki «ḥazir berip kəzdin kəqürüp kelixim kerək». «Bəx koxluk əküz» — grek tilida: «bəx boyunturuk əküz». Demək, boyunturukka ketiloɣanda bir-birigə mas kelidioɣan bəx jüp əküz.
–Əmdi kim əküzni awwal kərməy setiwalsun?

14:23 «yezilardiki qong-kiqik yollarni, məḥəlliləri arilap,...» — muxu yərdə grek tilida «yezilardiki yollardin wə qitliklardin ətünglar,...» degən səz bilən ipadilinidu. Demək, meḥmanlarni ḥər bulung-puqkaktin əkilix kerək.

14:26 «manga əgəxkənlər ... əz atisi wə anisi, ayali wə baliliri, aka-ukiliri wə aqa-singilliri, ḥətta əz jeninimu yaman kərmisə manga muhlis bolalmas» — muxu yərdə «yaman kərüx» degənlikning mənisi, xübḥisizki, əz adəmlirigə boloɣan muḥəbbət Hudaoɣa baoɣioɣan muḥəbbət aldida «yaman kərüx»tək kərünidu. Misal, «Yar.» 29:30-31ni kerüng.

14:26 Kan. 13:7; 33:9; Mat. 10:37.

14:27 «Kimdəkim əzining krestini yüdüp manga əgəxmisə u manga muhlis bolalmas» — rimliklar təripidin əlüm jazasi berilgənlər mihlinidioɣan krestni mürisidə kətürüp jaza məydanioɣa baratti. «krestlinix» adəmni kiynaydioɣan, intayin dəḥxətlik wə aḥanətlik əlüm jaza usuli bolup, «əzining krestini kətürüx» degənning məniliri təwəndikilərnimu əz iqigə elixi mumkin: (1) Əysa Məsiḥ üqün azab-okubət tartixka, (2) til-aḥanət ixtixkə, (3) Hudaning iradisining əməlgə axuruluxi üqün zərür tepiloɣanda, «əz-əzini əlüm jazasioɣa ḥəküm kiloɣandək» əzining arzu-ḥəwəslirini rət kilixka təyyar bolux.

14:27 Mat. 10:38; 16:24; Mar. 8:34; Luka 9:23.

14:31 «... məlqərləp kərməmdu?! » — baxka birhil tərjimisi: «... məsliḥət kilmamdu?».

14:33 «Xuningoɣa ohxax, silərdin kimdəkim kənglidə əzining bar-yoki bilən hoxlaxmisa, manga muhlis bolalmas.» — bu küqlük səz tooɣrisida «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

14:34 «Tuz yahxi nərsidur; ḥalbuki, tuz əz təmini yokatsa, uningoɣa kaytidin tuz təmini kandakmu kirgüzgili bolidu?» — tuz bolsa (1) təm beridu; (2) qirip ketixtin tosidu; (3) zəhim-yarilarni sakaytidu. Muhlislarning bu dunyaoɣa boloɣan roli buningoɣa ohxap ketixi kerək.

14:34 Mat. 5:13; Mar. 9:50.

14:35 «U *tuz* tuprakka ixlitixkə yaki ooɣutka arilaxturuxkimu yarimay, talaoɣa taxlinidu» — muxu yərdiki «tuz» degən

Yoqaloƣan qoy wə yahxi padiqi tooƣrisidiki təmsil

Mat. 18:12-14

15 [1] Əmdi bajgirlar wə baxqa gunahqarlarning ḥəmmisi uning səzini anglaxqa uning
ətrapiƣa olaxmaqta idi. [2] Lekin Pərisiylər bilən Təwrat ustazliri ƣudungxup:
— Bu adəm gunahqarlarni qarxi alidu wə ular bilən ḥəmdastihan olturidu! — deyixti. [3] Xunga u
ularƣa munu təmsilni səzləp bərdi:
[4] — Əgər aranglarda birəylənning yüz tuyaq qoyi bolup, ulardin biri yitip kətsə, toqsan toqquzini
qəldə qoyup qoyup yitip kətkinini tapquqə izdiməsmu? [5] Uni tepiwaloƣanda, xadlanoƣan ḥalda
mürisigə artidu; [6] andin əyigə elip kelip, yar-buradərliri bilən qolum-qoxnilirini qaqirip, ularƣa:
«Mən yitkən qoyumni tepiwaldim, mening bilən təng xadlininglar!» dəydu. [7] Mən silərgə xuni
eytayki, xuningƣa ohxax, towa qiliwatqan bir gunahqar üqün ərxtə zor hursənlik bolidu; bu
hursənlik towiƣa moḥtaj bolmiƣan toqsan toqquz ḥəqqaniy kixidin boloƣan hursənliktin kəp
artuqtur.

Yittirgən tənggə tooƣrisidiki təmsil

[8] — Yaki bir ayalning on kümüx dinari bolup, bir dinarni yoqitip qoysa, qiraƣni yeqip, taki uni
tapquqə əyni süpürüp, zən qoyup izdiməsmu? [9] Uni tapqanda yar-buradər, qolum-qoxnlirini
qaqirip, ularƣa: «Mening bilən təng xadlininglar, qünki mən yoqitip qoyƣan dinarimni tepi-
waldim» — dəydu. [10] Mən silərgə xuni eytayki, xuningƣa ohxax towa qiliwatqan bir gunahqar
üqün Hudaning pərixtilirining arisida hursənlik bolidu.

Meḥir-xəpqətlik ata tooƣrisidiki təmsil

[11] U səzini dawam qilip mundaq dedi:
— Məlum bir adəmning ikki ooƣli bar ikən. [12] Kiqik ooƣli atisiƣa: «Əy ata, mal-mülüktin tegixlik
ülüxümni ḥazirla manga bərgin» dəp eytiptu. Wə u əz mal-mülüklirini ikkisigə təqsim qilip
beriptu. [13] Uzun ətməyla, kiqik ooƣli bar-yoqini yiƣixturup, yiraq bir yurtqa səpər qiliptu. U u
yərdə əyx-ixrətlik iqidə turmux kəqürüp mal-dunyasini buzup-qeqiptu. [14] Dəl u bar-yoqini sərp
qilip tügətkən waqtida, u yurtta qattiq aqarqilik bolup, u helila qisilqilikta qaptu. [15] Xuning bilən
u berip, xu yurtning bir puqrasiƣa mədikar bolup yalliniptu; u uni etizlikiƣa qoxqa beqixqa əw
ətiptu. [16] U ḥətta qorsiqini qoxqilarning yemi boloƣan purqaq posti bilən toyoƣuzuxqa təqəzza
boptu; lekin ḥeqkim uningƣa ḥeqnərsə bərməptu.
[17] Ahir berip u ḥoxini tepip: «Atamning xunqə kəp mədikarlirining aldidin yemək-iqmək exip-
texip turidu; lekin mən bolsam bu yərdə aqliqtin ələy dəp qaldim! [18] Ornumdin turup, atamning

---

tema üstidə «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.

15:1 Mat. 9:10; Mar. 2:15; Luqa 5:29.

15:3 «xunga u ularƣa munu təmsilni səzləp bərdi...» — «muxu təmsil»: — **bir** təmsil, demək. 15-babta üq təmsildək kərünsimu, əməliyəttə üq təmsil pəqət birla mənini ipadiləydu. Xunga ularni «birla təmsil» dəp qaraymiz.

15:7 Luqa 5:32.

15:8 «bir ayalning on kümüx dinari bolup...» — «kümüx dinar» bolsa grek tilida «drakma». «drakma» bir dinaroƣa barawər boloƣan pul birliki.

15:10 «towa qiliwatqan ...» — towa qilix əməliyəttə (məyli naḥayiti qisqa bolsun) bir jəryan, əlwəttə. **«Hudaning pərixtilirining arisida»** — grek tilida «Hudaning pərixtilirining aldida». Bu ibaridin puritiliduki, Huda Əzi «tənggisini tapqan ayal»dək hursən bolidu wə pərixtilərmu uning hursənlikidin təng bəḥrimən bolidu.

15:12 «Əy ata, mal-mülüktin tegixlik ülüxümni ḥazirla manga bərgin» — demisəkmu, bundaq tələp eoƣir ḥərmətsizlik bolidu. «Qoxumqə səz»imiznimu kərüng. **«u əz mal-mülüklirini ikkisigə təqsim qilip beriptu»** — «əz mal-mülükliri» grek ilida «uning ḥayatini» yaki «uning tirikqilikini».

–Təwrat qanuni boyiqə tunji ooƣliƣa təqsim qilinoƣan miras kənjisiningkidin ikki ḥəssə kəp bolidu.

15:13 «Uzun ətməyla, kiqik ooƣli bar-yoqini yiƣixturup, yiraq bir yurtqa səpər qiliptu» — «uzun ətməyla» (grek tilida «kəp kün ətməyla») — kənji ooƣul təlipi tüpəylidin jəmiiyət aldida intayin nəpərətlik bolatti.

15:15 «...xu yurtning bir puqrasiƣa mədikar bolup yalliniptu» — grek tilida ««.. xu yurtning bir puqrasiƣa qatnixiptu» bilən ipadilinidu. **«u uni etizlikiƣa qoxqa beqixqa əwətiptu»** — demisəkmu, bu qoxqilarning igisi Yəḥudiy əməs; bundaq hizmət Yəḥudiy yigitkə nisbətən intayin yirginqlik bolatti.

aldioɣa berip uningoɣa: Əy ata, mən ərxning aldidimu wə sening aldingdimu gunah kildim.
19 Əmdi sening ooɣlung atilixka layik əməsmən. Meni mədikarliring süpitidə kobul kiloɣaysən!
— dəymən» dəp oylaptu. 20 Xuning bilən ornidin turup atisining aldioɣa kaytip mengiptu. Lekin
atisi yirakˌtinla uni kərüp uningoɣa iqi aoɣritip, aldioɣa yügürüp qikip, uning boynioɣa esilip uni
səyüp ketiptu. 21 Ooɣli: «Ata, mən ərxning aldidimu, sening aldingdimu gunah kildim. Əmdi
sening ooɣlung atilixka layik əməsmən» — dəptu. 22 Birak atisi qakarlirioɣa: «Dərhal əng esil
tonni əkelip uningoɣa kiydürünglar, kolioɣa üzük selinglar, putlirioɣa ayaoɣ kiydürünglər; 23 wə
bordak torpakni əkelip soyunglar; andin obdan yəp, rawurus təbrikləyli! 24 Qünki mening bu
ooɣlum əlgənidi, tirildi, yitip kətkənidi, tepildi!» — dəptu. Andin ular təbrikləxkili baxlaptu.
25 Əmdi qong ooɣli etizoɣa kətkənikən. U kaytip keliwetip əygə yekin kəlgəndə nəoɣmə-nawa bilən
ussulning awazini anglaptu. 26 U qakarlardin birini qakirip, uningdin nemə ix boluwatkinini so-
raptu.
27 Qakar uningoɣa: Ukang kəldi wə atang uni sak-salamət tepiwaloɣanlikˌi üqün bordak torpakni
soydi» dəptu. 28 Lekin qong ooɣli hapa bolup, əygə kirgili unimaptu. Wə atisi qikip uning
əygə kirixini ətünüptu. 29 Əmma u atisioɣa jawab berip: «Kara! Mən xunqə yildin beri kuldək
hizmitingdə boldum, əsla heqbir əmringdin qikip bakmidim. Birak sən manga əl-aoɣinilirim
bilən hux kiloɣili heqkaqan birər ooɣlakmu bərmiding! 30 Lekin sening mal-mülükliringni
pahixilərgə həjləp tügətkən bu ooɣlung kaytip kəlgəndə, sən uning üqün bordak torpakni
soyupsən» — dəptu. 31 Birak atisi yənə uningoɣa: «Əy ooɣlum, sən hərdaim mening yenimdisən
wə mening barlikˌim seningkidur. 32 Əmdi təbrikləp xadlinixka layiktur; qünki bu sening ukang
əlgənidi, tirildi, yokˌilip kətkənidi, tepildi» — dəptu.

Aldamqi oɣojidar tooɣrisidiki təmsil — dunyadiki baylikˌni kandak ixlitix kerək?

16 1 U muhlisliroɣa yənə mundak dedi:
— Bir bayning bir oɣojidari bar ikən. Birsi bayoɣa: «Bu oɣojidaringiz mal-mülkingizni
buzup qaqti» dəp xikayət kiptu. 2 U oɣojidarni qakirip, uningoɣa: «Mening sening tooɣrangda
angliloɣanlirim zadi kandak gəp? Oɣojidarlikingdiki hesab-kitabni enik tapxur; qünki mundin
keyin sən oɣojidar bolmaysən» — dəptu. 3 Oɣojidar əmdi əz iqidə: «Nemə kilay? Qünki hojayinim
meni oɣojidarlikˌtin məhrum kilidu. Kətmən qapay desəm unqilik maoɣdur yok, tiləmqilik kilay
desəm nomus kilimən. 4 Hə, taptim! Oɣojidarlikˌtin kaloɣinimda kixilərning meni əylirigə karxi
elixi üqün, nemə kiliximni əmdi bildim» dəp 5 əz hojayinioɣa kərzdar boloɣanlarni birdin-birdin
qakirip kelip, birinqisidin: «Hojayinimoɣa kanqilik kərzingiz bar?» dəp soraptu. 6 Wə kərzdar:
«Yüz tung zəytun meyi» dəp jawab beriptu. Oɣojidar uningoɣa: «Mana, hesabat dəptiringizni
elip, bu yərdə olturup əllik tungoɣa əzgərtiweting!» dəptu.

15:20 «Atisi yirakˌtinla uni kərüp uningoɣa iqi aoɣritip, aldioɣa yügürüp qikip...» — demisəkmu, bu atining jəmiiyət aldida yügürüxi, wə xundakla buni az dəp ooɣlini karxi elixka yügürüxi «mətiwar kixining salapitigə muwapik əməs» dəp karilatti. «Koxumqə səz»imizning kərüng.

15:20 Ros. 2:39; əf. 2:12,17.

15:30 «sening mal-mülükliringni pahixilərgə həjləp tügətkən» — grek tilida «sening mal-mülükliringni pahixilərgə həjləp yəwətkən».

15:32 «Əmdi təbrikləp xadlinixka layiktur; qünki bu sening ukang əlgənidi, tirildi, yokˌilip kətkənidi, tepildi» — 15-babtiki üq kisimlik təmsilning mol təlimi üstidə «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

16:6 «Yüz tung zəytun meyi» — muxu yərdə bir «tung» (grek tilida «bat») 30 litr idi. Demək, bu zəytun meyi 3000 litr bolup xu qaoɣdiki addiy ixqining üq yillik həkˌki (1000 dinar) bolatti. **«Oɣojidar uningoɣa: «Mana, hesabat dəptiringizni elip, bu yərdə olturup əllik tungoɣa əzgərtiweting!» dəptu.»** — oɣojidar nemə kildi? Bəlkim tət mumkinqiliki bar: — (1) u kərzdarning halioɣa karap kərz mikdarini keməytiwətti; (2) u əsümini yokka qikiriwətti; (3) u əzining xerinkanisi («komission»)ni hesabtin qikiriwətti; (4) bularning həmmisini kildi. Rəbbimiz oɣojidarni «səmimiyətsiz» dəp ataydu 8-ayət). Lekin uning bu «səmimiyətsizliki» oɣojidarlikˌidiki burunki ixlarni kərsitəmdu? Yaki hazirki hərikətlirinimu? Bizningqə, uning kiloɣinini qokum kərzning mikdarini əzgərtixni əz iqigə aloɣan, dəp karaymiz.

7 Andin u yənə birigə: «Sizqu, ḳanqilik ḳərz boldingiz?» dəp soraptu. U: «Yüz kürə buoʏday» dəp jawab beriptu. Oʏojidar uningoʏa: «Ḥesabat dəptiringizni elip səksən kürigə əzgərtiweting!» dəptu.
8 Xuning bilən uning hojayini səmimiyətsiz oʏojidarning bu ixtiki pəmlikliki üqün uningoʏa ḳayil bolup mahtaptu. Qünki bu dunyaning pərzəntliri əz dəwridə nurning pərzəntliridin pəmliktur. 9 Wə mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, «Naḥək dunyaoʏa təwə mal-dunya» arḳilik əzünglaroʏa dost tutunglar; xundaḳ ḳilsanglar, mal-dunya karoʏa kəlməydioʏan boloʏan künidə xu dostlar silərni əbədiy makanlaroʏa ḳarxi alidu.
10 Kimki kiqikkinə ixta sadiḳ bolsa, qong ixtimu sadiḳ bolidu; wə kimki kiqikkinə ixta səmimiyətsiz bolsa, qong ixtimu səmimiyətsiz bolidu. 11 Xunga əgər «naḥək dunyaoʏa təwə boloʏan mal-dunya»da sadiḳ bolmisanglar, kim silərgə ḥəḳiḳiy bayliḳlarni tapxursun? 12 Wə baxḳilarning nərsiliridə sadiḳ bolmisanglar kim silərgə əzünglarning nərsisini bərsun?
13 Ḥeqkim ikki hojayinoʏa təng hizmət ḳilalmaydu. Qünki u yaki buni yaman kərüp, uni yahxi kəridu; yaki buningoʏa əzini pütünləy beoʏixlap, uningoʏa etibarsiz ḳaraydu. Xuningoʏa ohxax, silərningmu birla waḳitta ḥəm Hudaning, ḥəm mal-dunyaning ḳulluḳida boluxunglar mumkin əməs.
14 Əmdi Pərisiylər (ular puloʏa amraḳ idi) bularning ḥəmmisini anglap Əysani məshirə ḳilixti. 15 Wə u ularoʏa mundaḳ dedi: — «Silər əzünglarni adəmlərning aldida ḥəḳḳaniy ḳilip kərsətküqidursilər; lekin Huda ḳəlbinglarni bilidu. Qünki adəmlərning arisida ḳədirlinidioʏini Hudaning nəziridə yirginqliktur.
16 Təwrat ḳanuni wə pəyoʏəmbərlərning yazmiliri qəmüldürgüqi Yəḥyaoʏiqə ḥidayət bolup kəldi; xu waḳittin baxlap Hudaning padixaḥliḳining hux həwiri jakarlinip keliwatidu; padixaḥliḳḳa kirməkqi boloʏanlarning ḥərbiri uningoʏa bəsüp kiriwelixi kerəktur. 17 Lekin as-

---

16:7 «yüz kürə buoʏday» — muxu yərdə bir kürə (ibraniy tilida «kor» 390 litrni bildüridu. Demək, bu qong ḳərz idi — bəlkim 30 tonna buoʏday, Addiy ixqining on yilliḳ ḥaḳḳi (3000 dinar) bolatti.

16:8 «bu dunyaning pərzəntliri əz dəwridə nurning pərzəntliridin pəmliktur» — «bu dunyaning pərzəntliri» Hudani tonumaydioʏan etiḳadsiz adəmlərni kərsitidu; «nurning pərzəntliri» Hudaning nurini ḳobul ḳiloʏan, xundaḳla «nurda yaxawatḳan» «Hudaning Roḥidin tuoʏuloʏan» roḥiy pərzəntlirini kərsitidu.
–Bu təmsil tooʏruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

16:9 ««Naḥək dunyaoʏa təwə mal-dunya» arḳilik əzünglaroʏa dost tutunglar» — «naḥək dunyaoʏa təwə mal-dunya» grek tilida «naḥək mammon». Nemixḳa «naḥək» dəydu? Bizningqə (1) xəhsiy, yəni hususiy mal-dunya, jümlidin pulning məwjut boloʏanliḳi Adəm'atimizning sadir ḳiloʏan gunaḥining bir nətijisidur; (2) adəmdiki kəpinqi mal-dunya, bayliḳlar bolsa, Hudadin ḳorḳmaydioʏan gunaḥkarlarning ḳolididur. Biz yənila «ḳoxumqə səz»imizdə bu ḳizik səz üstidə azraḳ tohtilimiz. **«xundaḳ ḳilsanglar, mal-dunya karoʏa kəlməydioʏan boloʏan *künidə* xu dostlar silərni əbədiy makanlaroʏa ḳarxi alidu»** — demək, əz bayliḳinglar bilən yardəmgə moḥtaj boloʏanlaroʏa yardəm beringlar; xu yol bilən ular silərgə dost bolidu wə paniy dunyadin kətkiningларda ular bakiy dunyada silərni ḳarxi elixḳa kütidioʏan bolidu.

16:9 Mat. 6:19; 19:21; 1Tim. 6:19.

16:10 «Kimki kiqikkinə ixta səmimiyətsiz bolsa, qong ixtimu səmimiyətsiz bolidu» — yaki «Kimki kiqikkinə ixta ixənqsiz bolsa, qong ixtimu ixənqsiz bolidu».

16:11 ««Naḥək dunyaoʏa təwə boloʏan mal-dunya»da sadiḳ bolmisanglar, kim silərgə ḥəḳiḳiy bayliḳlarni tapxursun?» — demək, bu aləmdiki mal-dunya bolsa Huda aldida «kiqikkinə bir ix» (10-ayətni kürüng), halas.

16:12 «Wə baxḳilarning nərsiliridə sadiḳ bolmisanglar kim silərgə əzünglarning nərsisini bərsun?» — bu jümlə tooʏruluḳmu «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

16:13 Mat. 6:24.

16:14 «Əmdi Pərisiylər ... bularning ḥəmmisini anglap Əysani məshirə ḳilixti» — nemixḳa Pərisiylər Əysani məshirə ḳilixti? Xübḥisizki, ularning kəzḳarixiqə, Hudani hursən ḳiloʏan, xundaḳla Huda bərikətligən adəmning jəzmən kəp bayliḳi bolidu, dəp oylaytti. Xuning bilən Məsiḥ ularoʏa təwəndiki (16:19-31-ayəttiki) tariḥni eytip beridu.

16:14 Mat. 23:14.

16:15 1Sam. 16:7; Zəb. 7:9

16:16 «padixaḥliḳḳa kirməkqi boloʏanlarning ḥərbiri uningoʏa bəsüp kiriwelixi kerəktur» — baxḳa birhil tərjimisi: «ḥərbir kixigə uningoʏa kirixkə ḳət'iy dəwət ḳilinmaḳta». Bizningqə bu 16-17-ayətlər, xundaḳla «Mat.» 11:12-14-ayətlər wə «Mik.» 2:12-13-ayətlər bilən munasiwətliktur. «Mikaḥ»diki «ḳoxumqə səz»nimu kərüng.

16:16 Mat. 11:12,13.

man bilən zeminning yoq kiliwetilixi Təwratning bir qekiti bikar kilinixtin asandur.
18 — Ḥər kim əz ayalini talaq kilip baxka birini alsa zina kiloqan bolidu wə kimki əz eridin talaq kilinoqanni alsa zina kiloqan bolidu».

Bay bilən tiləmqi Lazarus

19 — Burun bir bay adəm bar idi; u səsün rənglik ton wə kanap kiyimlərni kiyip, ḥərküni əyx-ixrət iqidə təntənə kilatti. 20 Wə pütün əzayini qaka-jaḥarət besip kətkən Lazarus isimlik bir yoksul bar idi; u bayning dərwazisining aldioqa ḥərküni yatkuzup koyulatti. 21 Uning dastihinidin qüxüp kaloqan parqi-puratlardin korsikini toyoquzoquxka təxna idi. Ḥalbuki, itlar kelip uning yarilirini yalaytti.
22 Əmdi xundak boldiki, yoksul əldi wə pərixtilər uni Ibrahimning kuqikioqa apardi. Bay ḥəm ölüp dəpnə kilindi; 23 wə təḥtisarada kattik kiynilip, bexini kətürüp, yiraktin Ibrahimni wə uning kuqikidiki Lazarusni kərüp: 24 «Əy ata Ibrahim, manga rəḥim kiloqaysən! Lazarusni əwətkəysən, u barmikining uqini suoqa qilap, tilimoqa temitip sowutkay. Qünki mən bu ot yalkunida kattik azabliniwatimən!» dəp warkirap yalwurdi.
25 Lekin Ibrahim mundak dedi: «Əy ooqlum, ḥayat waktingda ḥalawətni yətküqə kərginingni wə Lazarusning dərd-bala tartkinini yadingoqa kəltürgin. Ḥazir u təsəlli tapti, əmma sən azab tartiwatisən. 26 Wə bulardin baxka, biz bilən silərning arilikimizda yooqan bir ḥang bekitilgəndurki, bu yərdin silər tərəpkə ətəyli degənlər ətələməs wə andin biz tərəpkə ətimiz degənlər ətəlməs».
27 Əmdi bay yənə: «Undakta, i ata, səndin Lazarusni atamning əyigə əwətixingni ətünimən.
28 Qünki mening bəx aka-ukam bar; ularning bu azab-okubətlik yərgə kəlməsliki üqün Lazarus ularni kattik agaḥlandurup koysun» — dedi.
29 Birak Ibrahim jawab berip uningoqa: «Ularda Musa wə baxka pəyoqəmbərlərning agaḥguwaḥliki bar; ular xularni anglisun» — dedi.
30 Lekin u: «Yak, i Ibrahim ata, əgər əlgənlərdin biri tirilip ularning aldioqa barsa, ular towa kilidu» — dedi.
31 Əmma Ibrahim uningoqa: «Əgər ular Musa wə baxka pəyoqəmbərlərning guwaḥlikini anglimisa, ḥətta əlgənlərdin birsi tirilsimu, ular yənila ixinixni rət kilidu» — dedi.

Gunaḥ, kəqürüm, etikad wə hizmət tooqrisida

Mat. 18:6-7, 21-22; Mar. 9:42

17 1 U muhlislirioqa mundak dedi:
— Insanni putlaxturidioqan ixlar bolmay kalmaydu; lekin xu putlaxturux wasitiqisi

16:17 «Lekin asman bilən zeminning yoq kiliwetilixi Təwratning bir qekiti bikar kilinixtin asandur» — səzmusəz bolsa «lekin asman bilən yərning yokalmiki Təwrattin bir qekitning qüxmikidin asandur». «Qekit» ibraniy tilidiki əng kiqik tinix bəlgə (.). –Təwrat wə pəyoqəmbərlərning yazmiliri «Qəmüldürgüqi Yəḥyaoqiqə»la Israiloqa yetəkqi boloqan bilən ḥazirmu yənila «inawətsiz» əməs. –Təwrattiki barlik bexarətlər əməlgə axurulidu; uning üstigə, Təwrattiki barlik «ḥəkkaniy tələplər» Injildiki hux həwərni kobul kiloquqilarning ḥəmmisi üqün yənila səyünidioqan huxluktur. Təwəndiki 18-ayəttiki tələp, məsilən, Təwrattiki biwasitə tələp bolmisimu, Təwratta hatirilənqən prinsiplar muxu ḥəkikətni kərsitidu (məsilən, «Mar.» 10:1-12ni kərüng).
16:17 Zəb. 102:25-27; Yəx. 40:8; 51:6; Mat. 5:18.
16:18 Mat. 5:32; 19:9; Mar. 10:11; 1Kor. 7:10.
16:21 «Ḥalbuki, itlar kelip uning yarilirini yalaytti» — Lazarus ḥeqnemə yemigini bilən, lekin itlar uningdin azrak yəm alatti. Ularning Lazaruska tegixi bilən u «napak» dəp ḥesablinatti.
16:25 Ayup 21:13.
16:29 Yəx. 8:20; 34:16; Yuḥ. 5:39; Ros. 17:11.
16:31 «Əgər ular Musa wə baxka pəyoqəmbərlərning guwaḥlikini anglimisa, ḥətta əlgənlərdin birsi tirilsimu, ular yənila ixinixni rət kilidu» — bu səz ḥəm biz okurmənlərgə kelidu, əlwəttə. Bu səzdin keyin Məsiḥ baxka bir Lazarusni ölümdin tirildürdi («Yuḥ.» 11-bab). Ḥəmmidin muḥimi əzi ölümdin tirilgən bolsimu, uningoqa ixinidioqan kanqə adəm qikti?

boloƣan adəmning ḥalioƣa way!... [2] Bundaq adəmning bu kiqik balilardin birini gunaḥqa putlaxturoƣan bolsa, boynioƣa tügmən texi esiloƣan ḥalda dengizoƣa taxliwetilgini əwzəl bolatti.
[3] Əzünglaroƣa agaḥ bolunglar! Əgər qerindixing gunaḥ qiloƣan bolsa, uningoƣa tənbiḥ-nəsiḥət qiloƣin. U towa qilsa uni əpu qiloƣin. [4] Mubada u bir kün iqidə sanga yəttə mərtiwə gunaḥ qilsa wə yəttə mərtiwə yeningoƣa kelip: Towa qildim, desə, uni yənila əpu qiloƣin.
[5] Xuning bilən rosullar Rəbgə: Ixənq-etiqadimizni axuroƣin, — deyixti.
[6] Wə Rəb ularoƣa mundaq dedi:
— Silərdə qiqa uruqidək zərriqə ixənq bolsa idi, silər awu üjmə dərihigə: «Yiltizingdin qomurulup, dengizoƣa kəqüp tikil!» desənglar, u səzünglarni anglap kəqətti.

Ḥəqiqiy qulning wəzipisi

[7] Lekin aranglardin kimning yər ḥaydəydioƣan yaki mal baqidioƣan bir quli bolsa wə u etizliqtin qaytip kəlgəndə, uningoƣa: «Tezrək kelip dastihanda olturoƣin», dəydioƣanlar barmu? [8] U bəlki uningoƣa: «Mening tamiqimni təyyar qil, mən yəp-iqip boloƣuqə belingni baoƣlap meni kütkin, andin əzüng yəp-iqkin, deməsmu? [9] Qul əmr qilinoƣinidək qiloƣini üqün hojayin uningoƣa rəḥmət eytamdu? Meningqə, eytmaydu. [10] Xuningoƣa ohxax, silərmu əzünglaroƣa əmr qilinoƣanning ḥəmmisini ada qiloƣininglardin keyin: Biz ərziməs qullarmiz; biz pəqət tegixlik burjimizni ada qilduq, halas», dəydioƣan bolisilər.

Əysaning on mahaw kesilini saqaytixi

[11] Wə xundaq boldiki, u Yerusalemoƣa qiqip ketiwatqanda, Samariyə bilən Galiliyəning otturisidin ətüp, [12] bir kəntkə kirginidə mahaw kesiligə giriptar boloƣan on adəm uningoƣa uqrap, yiraqta tohtap, [13] awazlirini kətürüp: Əy Əysa, ustaz, bizgə rəḥim qiloƣaysən, dəp ətündi. [14] Ularni kərgəndə u ularoƣa: Berip əzünglarni kaḥinlaroƣa kərsitinglar, dedi. Wə xundaq boldiki, ular yolda ketiwatqanda, mahawdin paklandi.
[15] Ulardin birəylən əzining saqayoƣinini kərgəndə yuqiri awaz bilən Hudani uluoƣlap, kəynigə burulup, qaytti. [16] U kelip Əysaning ayioƣioƣa yiqilip düm yetip təxəkkür eytti. U Samariyəlik idi. [17] Əysa bu ixqa qarap: Pak qilinoƣanlar on kixi əməsmidi? Qaloƣan toqquzəylən qeni? [18] Bu yat əllik musapirdin baxqa, Hudaoƣa ḥəmdusana oquoƣili ḥeqkim qaytip kəlməptioƣu?! — dedi.

17:1 «Insanni putlaxturidioƣan ixlar bolmay qalmaydu; lekin xu putlaxturux wasitiqisi boloƣan adəmning ḥalioƣa way!» — bu muḥim ayət üstidə «Matta»diki «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
17:1 Mat. 18:7; Mar. 9:42.
17:2 «bundaq adəmning bu kiqik balilardin birini *gunaḥqa* putlaxturoƣan bolsa...» — «**bu** kiqik balilardin biri» (grek tilida «**bu** kiqiklərdin biri») — demək, əz ətrapidiki əzigə etiqad qiloƣan addiy halayiqni kərsitidu.
17:3 Law. 19:17; Pənd. 17:10; Mat. 18:15; Yaq. 5:19.
17:4 Mat. 18:21.
17:5 «Xuning bilən rosullar Rəbgə: Ixənq-etiqadimizni axuroƣin, — deyixti» — buradirini ḥərkündə yəttə qetim ohxax gunaḥ üqün kəqürüm qilix küqlük boloƣan etiqadni tələp qilidu, əlwəttə!
17:6 Mat. 17:20; 21:21; Mar. 11:23.
17:12 «bir kəntkə kirginidə mahaw kesiligə giriptar boloƣan on adəm uningoƣa uqrap, yiraqta tohtap...» — nemixqa «yiraqta tohtap...»? Mahaw kesiligə griptar boloƣanlar Təwrat qanuni boyiqə adəmlərgə yeqinlixixqa bolmaytti («Law.» 13:45-46, «Qəl.» 5:2-3ni kərüng).
17:14 «...əzünglarni kaḥinlaroƣa kərsitinglar» — Təwrat qanuni boyiqə birsi mahaw kesilidin saqayoƣan bolsa, muqəddəs ibadəthanidiki məs'ul kaḥinning aldioƣa berip əzini «saq, yaki saq əməs» dəp təkxürtüp qurbanlik qilixi kerək idi; andin qaytidin jəmiyət bilən arilixalaytti («Law.» 13:19, 14:1-11, «Luqa» 5:14ni kərüng). Demisəkmu, Məsiḥ kəlgüqə bundaq murasim bir qətimmu ətküzülüp baqmioƣan.
17:14 Law. 13:2; 14:2; Mat. 8:4; Luqa 5:14.
17:16 «U kelip Əysaning ayioƣioƣa yiqilip düm yetip təxəkkür eytti. U Samariyəlik idi» — Yəhudiylar Samariyəliklərni «yerim kapir» dəp yaman kərətti.
17:18 «Bu yat əllik musapirdin baxqa, Hudaoƣa ḥəmdusana oquoƣili ḥeqkim qaytip kəlməptioƣu?!» — demək, Hudaning həlki boloƣan Yəhudiylardin ḥeqkim rəḥmət eytixqa qaytmidi.

19 Andin u ḥeliḳi adəmgə: — «Ornungdin tur, yolungoɣa mangoɣin! Etiḳading seni saḳaytti!» — dedi.

Hudaning padixaḥliḳining namayan boluxi

Mat. 24:23-28, 37-41

20 Bir küni Pərisiylər uningdin: «Hudaning padixaḥliḳi ḳaqan kelidu?» dəp sorioɣanda u ularoɣa jawab berip mundaḳ dedi: — Hudaning padixaḥliḳining kelixini kəz bilən kərgili bolmas;
21 kixilər: «Ḳaranglar, u mana bu yərdə!» yaki «U yərdə!» deyəlməydu. Qünki mana, Hudaning padixaḥliḳi aranglardidur.

Insan'ooɣlining ḳaytip kelixi

22 Keyin u muhlislirioɣa yənə mundaḳ dedi: — «Xundaḳ künlər keliduki, silər Insan'ooɣlining künliridin birər künini bolsimu kərüxkə təxna bolisilər, lekin kərəlməysilər.
23 Xu qaoɣda kixilər silərgə: «Mana u bu yərdə!» wə yaki «Mana u u yərdə!» dəydu; silər nə barmanglar nə ularning kəynidin yügürmənglar.
24 Qünki goya asmanning bir qetidin qaḳmaḳ qeḳip yənə bir qetigiqə yorutidioɣandək, Insan'ooɣlining əz künidə ḥəm xundaḳ bolidu.
25 Lekin u awwal kəp azab-oḳubətlərni tartixi bu dəwrdikilər təripidin qətkə ḳeḳilixi muḳərrərdur.
26 Wə Nuḥ pəyoɣəmbərning künliridə ḳandaḳ boloɣan bolsa, Insan'ooɣlining künliridə ḥəm xundaḳ bolidu.
27 Taki Nuḥ kemigə kirip olturoɣan küngiqə, kixilər yəp-iqip, əylinip wə yatliḳ bolup keliwatḳanidi; andin topan kelip ḥəmmisini ḥalak ḳildi.
28 Ḥəm yənə, Lutning künliridə ḳandaḳ boloɣan bolsa xundaḳ bolidu — kixilər yəp-iqip, soda-setiḳ ḳilip, terikqiliḳ ḳilatti wə əylərni salatti.
29 Lekin Lut Sodom xəḥiridin qikḳan küni, asmandin ot bilən günggürt yeoɣip, bu xəḥərdikilərning ḥəmmisini ḥalak ḳildi.
30 Əmdi Insan'ooɣli axkara bolidioɣan kündə ənə xundaḳ bolidu.

17:19 «Etiḳading seni saḳaytti!» — biz xuni bayḳaymizki, (1) u (baxḳa toḳḳuzioɣa ohxax) Məsiḥning səzigə kirip yoloɣa qikḳanidi; bu əz ixənqini ipadiligən ḥərikəttur; (2) gərqə kesəlni saḳaytḳuqi **Məsiḥning əzi** boloɣini bilən, u daim adəmlərning əzigə baoɣlioɣan etiḳadini (bar bolsa) mahtap ularni xu yol bilən rioɣbətləndürətti — **«sening etiḳading** seni saḳaytti!».

17:20 «Hudaning padixaḥliḳining kelixini kəz bilən kərgili bolmas» — mənisi, bəlkim, uning yər yüzidə namayan boluxi kəz bilən kərgili bolidioɣan alamətlər bilən bolmaydu. Məsiḥ dunyaoɣa ḳaytip kəlgəndə padixaḥliḳ ḥəmmə adəmgə roxən bolidu (24-ayətni kerüng); lekin xu waḳitḳiqə «kəz bilən kərgili bolmas» — pəḳət etiḳad uning ḳəyərdə ikənlikini kərələydu. «ḳoxumqə səz»imizdə bu tema üstidə azraḳ tohtilimiz.

17:21 «Mana, Hudaning padixaḥliḳi aranglardidur» — «aranglardidur» degənning baxḳa bir tərjimisi «iqinglardidur» yaki «dilinglardidur». Lekin bizningqə Məsiḥ pulpərəs, təkəbbur Pərisiylərgə «Hudaning padixaḥliḳi silərdə» dəp ḥərgiz deməytti. Bu tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

17:21 Mat. 24:23; Mar. 13:21; Luḳa 21:7, 8.

17:22 «Insan'ooɣlining künliridin birər küni» — demək, Insan'ooɣli (Məsiḥ) dunyaoɣa ḳaytip kelip ḥəküm süridioɣan künlərning biri.

17:23 «Xu qaoɣda kixilər silərgə: «Mana u bu yərdə!» wə yaki «Mana u u yərdə!» dəydu» — «u» muxu yərdə Məsiḥning əzi, əlwəttə.

17:23 Mat. 24:23; Mar. 13:21.

17:24 «goya asmanning bir qetidin qaḳmaḳ qeḳip yənə bir qetigiqə yorutidioɣandək» — yaki «goya qaḳmaḳ qeḳip asmanning bir qetidin yənə bir qetigiqə yorutidioɣandək».

17:25 «*Insan'ooɣli* awwal kəp azab-oḳubətlərni tartixi bu dəwrdikilər təripidin qətkə ḳeḳilixi muḳərrərdur» — bu dəwr bolsa əz həlḳining xu dəwri.

17:25 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luḳa 9:22; 18:31; 24:6, 7

17:26 Yar. 6:2; 7:7; Mat. 24:37,38; 1Pet. 3:20.

17:28 «*Insan'ooɣlining künliridə* ... Lutning künliridə ḳandaḳ boloɣan bolsa xundaḳ bolidu» — «Lut» — Ibraḥim pəyoɣəmbərning jiyəni. Bu wəḳələr tooɣrisida «Yar.» 18-19-bablarni kerüng.

17:29 Yar. 19:24; Ḳan. 29:22; Yəx. 13:19; Yər. 50:40; Ḥox. 11:8; Am. 4:11; Yəḥ. 7.

31 Xu küni, ḥərkim əgzidə turup, nərsə-kerəkliri əyidə bolsimu, aloɣili qüxmisun; wə xuningoɣa
ohxax kimki etizlikta bolsa əyigə ḥeq yanmisun. 32 Lutning ayalini yadinglaroɣa kəltürünglar!
33 Kimki əz ḥayatini kutkuzmakqi bolsa, uningdin məḥrum bolidu, lekin əz ḥayatidin məḥrum
boloɣan kixi uningoɣa erixidu.
34 Silərgə xuni eytayki, u keqidə ikki adəm bir orunda yatidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə
biri kaldurulidu. 35-36 Ikki ayal yaroɣunqak bexida turup un tartiwatkan bolidu; ulardin biri elip
ketilidu, yənə biri kaldurulidu».
37 Wə ular uningoɣa jawabən: Əy Rəb, bu ixlar kəyərdə yüz beridu? — dəp soridi. U ularoɣa: Jəsət
kaysi yərdə bolsa, kuzoɣunlar xu yərgə toplixidu!

Huda Əz bəndilirining dualirini anglap dərdigə yetidu

18 1 Wə u ularoɣa, boxaxmay, ḥərdaim dua kilip turux kerəkliki tooɣrisida bir təmsil
kəltürüp mundak dedi:
2 — «Məlum xəḥərdə bir sotqi bar ikən. U Hudadinmu korkmaydikən, adəmlərgimu pərwa
kilmaydikən. 3 Xu xəḥərdə bir tul ayal bar ikən wə u daim sotqining aldioɣa kelip: «Əyibkardin
ḥəkkimni elip bərgin» dəp tələp kilidikən.
4 U heli wakitkiqə uni rət kiptu; birak keyin kənglidə: Hudadinmu korkmaymən, adəmlərgimu
pərwa kilmaymən, 5 lekin bu tul hotun meni awarə kilip ketiwatidu, uning manga qaplixiwelip
meni ḥalimdin kətküzüwətməsliki üqün ḥərḥalda uning dəwayini sorap koyay!» — dəp oylaptu».
6 Rəb: Karanglar, adalətsiz bu sotqining nemə degənlirigə! 7 U xundak kiloɣan yərdə, Huda Əzigə
keqə-kündüz nida kiliwatkan tallioɣan bəndilirigə kandak kilar? Gərqə Huda Əz bəndilirigə
ḥəmdərd bolux bilən birgə rəzillikkə uzunoqiqə səwr-takət kilsimu, ahirida bəndilirining
dərdigə yətməsmu?. 8 Mən silərgə eytayki: U ularning dərdigə yetip naḥayiti tezla

---

17:31 «Xu küni, ḥərkim əgzidə turup, nərsə-kerəkliri əyidə bolsimu, aloɣili qüxmisun» — bügüngə kədər Kanaan (Pələstin) diki əylərning əgzisining sirtki pələmpeyi bar, əyigə qüxməy kaqkili bolidu. **«wə xuningoɣa ohxax kimki etizlikta bolsa əyigə ḥeq yanmisun»** — demək, xu künidə Hudaning jazasi xunqə tez keliduki, etikadi bar ḥərbiri kəynigə ḥeq karimayla, bədər kəqixi kerək bolidu. 32-ayətni kərüng.

17:32 «Lutning ayalini yadinglaroɣa kəltürünglar!» — okurmənlərning esidə barki, Huda Sodom xəḥirini jazalioɣan künidə, Lut wə ailisidikilər kaqkanda, uning ayali ətkənki raḥətlik turmuxini wə mal-mülkini taxlaxka kəzi kiymay kəynigə karioɣanidi, tuz tüwrükkə aylinip kaloɣan.

17:32 Yar. 19:15-17, 26.

17:33 Mat. 10:39; 16:25; Mar. 8:35; Luka 9:24; Yuḥ. 12:25.

17:34 Mat. 24:40,41; 1Tes. 4:17.

17:35-36 «Ikki ayal yaroɣunqak bexida turup un tartiwatkan bolidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə biri kaldurulidu» — pikrimizqə «elip ketilidioɣanlar» ḥəkkaniylardur; etikadsizlar «kaldurulidu». Məsilən, «Mat.» 24:31, «1Tes.» 4:1-11ni kərüng. Nuḥ pəyoɣəmbər wə ailisidikilər wə xuningdək Lutning ailisidikilər Hudaning jazasi aldidin «elip ketilip» kutuloɣan, birak kalduruloɣanlar asmandin qüxürülgən jazaoɣa uqrioɣan.

–Bəzi kona kəqürmilərdiki «etizda ikki kixi bolidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə biri kaldurulidu» degən səzmu muxu yərdə tepilidu. «Mat.» 24:40ni kərüng.

17:37 «jəsət kaysi yərdə bolsa, kuzoɣunlar xu yərgə toplixidu!» — bu sirlik səzning mənisi bəlkim: Kuzoɣunlarning toplinixi jəsətning xu yərdə ikənlikini kərsətkəndək, bu alamətlər mən tiloɣa aloɣan ixlarning tez arida yüz berixining mukərrər ikənlikini kərsitidu» degənlik boluxi mumkin. Əysaning bu səzi yənə Təwrat, «Ayup» 39:26-30 wə «Yəx.» 34:1-8, 15-17 katarlik ayətlərdə kərsitilgən, «Pərwərdigarning küni»də boloɣan zor kiroɣinqilik bilənmu munasiwətlik boluxi kerək.

17:37 Ayup 39:30; Mat. 24:28.

18:1 Rim. 12:12; Əf. 6:18; Kol. 4:2; 1Tes. 5:17.

18:7 «Gərqə Huda Əz bəndilirigə ḥəmdərd bolux bilən birgə rəzillikkə uzunoqiqə səwr-takət kilsimu, ahirida bəndilirining dərdigə yətməsmu?» — «dərdigə yətməs» grek tilida muxu yərdə yənə «ḥəkkini bərməs» yaki «adalətni yürgüzməs»nimu bildüridu.

–«Gərqə Huda əz bəndilirigə ḥəmdərd bolux bilən birgə rəzillikkə uzunoqiqə səwr-takət kilsimu, ahirida bəndilirining dərdigə yətməsmu?» — xərḥimizqə, bu jümlidiki «rəzillik» muxu pütkül dunyadiki rəzillikni kərsitidu; Huda Əz bəndilirigə barlik tartkan azab-okubətlərdə ḥəmdərd bolidu wə ular bilən təng (ulardin artukrak, əlwəttə!) muxu dunyadiki rəzillikkə səwr-takət kilidu. Hudaning rəzillikkə kərsətkən wə kərsitidioɣan səwr-takitining pəkət kiyamət künigiqə bolidioɣanliki ḥəmmimizgə ayan. Bu tema üstidə «Kol.» 1:24, «Fil.» 3:10, «Əf.» 3:13ni wə bu yazmilardiki «koxumqə səz»imizni kərüng.

–Bu ibarining baxka hil tərjimiliridin «ularoɣa kilidioɣan xapaitini bək keqiktürərmu?» degənlər bar.

18:7 Wəḥ. 6:10.

ḥəkḳini elip beridu! Lekin Insan'ooɣli kəlgəndə yər yüzidə iman-ixənq tapalamdu? — dedi.

Pərisiy bilən bajgir

9 U əzlirini ḥəkḳaniy dəp ḳarap, baxḳilarni kəzigə ilmaydioɣan bəzilərgə ḳaritip, mundaḳ bir təmsilni eytti:
10 — Ikki adəm dua ḳiloɣili ibadəthanioɣa beriptu. Biri Pərisiy, yənə biri bajgir ikən. 11 Pərisiy ərə turup əz-əzigə mundaḳ dua ḳiliptu: — «Əy Huda, mening baxḳa adəmlərdəḳ bulangqi, adalətsiz, zinahor wə ḥətta bu bajgirdəḳ bolmioɣinim üqün sanga xükür! 12 Ḥər ḥəptidə ikki ḳetim roza tutimən wə tapḳanlirimning ondin bir ülüxini sədiḳə ḳilimən».
13 Birak ḥeliḳi bajgir yiraḳta turup bexini kətürüp asmanoɣa ḳaraxḳimu petinalmay məydisigə urup turup: «Əy Huda, mən muxu gunaḥkaroɣa rəḥim ḳiloɣaysən!» — dəptu.
14 Mən silərgə xuni eytayki, bu ikkiyləndin Pərisiy əməs, bəlki bajgir kəqürümgə erixip əyigə ḳaytiptu. Qünki ḥərkim əzini üstün tutsa təwən ḳilinar, lekin kimki əzini təwən tutsa üstün kətürülər.

Əysaning kiqik balilaroɣa bəht tilixi

Mat. 19:13-15; Mar. 10:13-16

15 Əmdi ḳolini təgküzsun dəp, kixilər kiqik balilirinimu uning aldioɣa elip kelətti. Lekin buni kərgən muhlislar ularni əyiblidi. 16 Əmma Əysa balilarni yenioɣa qaḳirip: Kiqik balilarni aldimoɣa kəlgili ḳoyunglar, ularni tosuxmanglar. Qünki Hudaning padixaḥliḳi dəl muxundaḳlardin tərkib tapḳandur. 17 Mən silərgə bərḥəḳ xuni eytip ḳoyayki: Kimki Hudaning padixaḥliḳini səbiy balidəḳ ḳobul ḳilmisa, uningoɣa ḥərgiz kirəlməydu, — dedi.

Baylarning Hudaning padixaḥliḳioɣa kirixi təs

Mat. 19:16-30; Mar. 10:17-31

18 Məlum bir ḥəkümdar Əysadin: I yahxi ustaz, mənggülük ḥayatḳa waris bolmaḳ üqün nemə ixni ḳilixim kerək, — dəp soridi.
19 Lekin Əysa: Meni nemə üqün yahxi dəysən? Yahxi boloɣuqi pəḳət birla, yəni Hudadur. 20 Əmrlərni bilisən: — «Zina ḳilma, ḳatillik ḳilma, ooɣrilik ḳilma, yaloɣan guwaḥlik bərmə, atangni wə anangni ḥərmət ḳil» — dedi.
21 — Bularning ḥəmmisigə kiqikimdin tartip əməl ḳilip keliwatimən, — dedi u.
22 Əysa buni anglap uningoɣa: — Səndə yənə bir ix kəm. Pütkül mal-mülkingni setip, pulini yoḳsullaroɣa üləxtürüp bərgin wə xundaḳ ḳilsang, ərxtə həzinənq bolidu; andin kelip manga əgəxkin! — dedi.

18:8 «Lekin Insan'ooɣli kəlgəndə yər yüzidə iman-ixənq tapalamdu?» — demək, Huda insanlarni dua ḳilixḳa ilḥamlandurup, Əzining dualaroɣa ijabət ḳilixḳa təyyar turidioɣanliḳi tooɣrisida xunqə kəp wədə ḳiloɣan yərdə, nemixḳa iman-ixənq az bolidu? Lekin dərwəḳə az boluxi mumkin.
18:11 Yəx. 1:15; 58:2; Wəḥ. 3:17,18.
18:13 «Əy Huda, mən muxu gunaḥkaroɣa rəḥim ḳiloɣaysən!» — «muxu gunaḥkar» grek tilida «dunyada birdinbir gunaḥkar» degən mənini puritidu.
18:14 «...bajgir kəqürümgə erixip əyigə ḳaytiptu» — «kəqürümgə erixip» grek tilida «ḥəkḳaniy ḳilinip» deyilidu.
18:14 Ayup 22:29; Pənd. 29:23; Mat. 23:12; Luqa 14:11; Yaḳ. 4:6,10; 1Pet. 5:5.
18:15 Mat. 19:13; Mar. 10:13.
18:16 Mat. 18:3; 19:14; 1Kor. 14:20; 1Pet. 2:2.
18:18 «Məlum bir ḥəkümdar» — «ḥəkümdar» — Rim ḥəkümiti təripidin bekitilgən Yəhudiy «ḥakim». **«mənggülük ḥayatḳa waris bolmaḳ üqün nemə ixni ḳilixim kerək?»** — grek tilida «nemə ixni ḳilixim kerək?» degən səz məlum bir ixni birla ḳetim ḳilixni bildüridu.
18:18 Mat. 19:16; Mar. 10:17.
18:20 Mis. 20:12-16; Qan. 5:17-20; Rim. 13:9; əf. 6:2; Kol. 3:20.
18:22 Mat. 6:19; 19:21; 1Tim. 6:19.

23 Əmma u bu gəpni anglap tolimu qayoluola qəmüp kətti; qünki u nahayiti bay idi. 24 Tolimu qayoluola qəmüp kətkənlikini kərgən Əysa: — Mal-dunyasi kəplərning Hudaning padixahliqiola kirixi nemidegən təs-hə! 25 Təgining yingnining kəzidin ətüxi bay adəmning Hudaning padixahliqiola kirixidin asandur! — dedi.
26 Buni anglioqanlar: — Undaq bolsa, kim nijatqa erixəlisun? — deyixti.
27 Əmma u jawabən: — Insanlaroqa mumkin bolmioqan ixlar Hudaoqa mumkindur — dedi.
28 Əmdi Petrus: — Mana, biz bar-yoqimizni taxlap sanga əgəxtuq!? — dedi.
29 U laroqa: — Mən silərgə bərhəq xuni eytayki, Hudaning padixahliqi üqün ey-waq ya ata-anisi ya qerindaxliri ya ayali ya baliliridin waz kəqkənlərning hərbiri 30 bu zamanda laroqa kəp həssiləp muyəssər bolidu wə kelidioqan zamandimu mənggülük hayatqa erixməy qalmaydu. — dedi.

Əysaning əz əlümini yənə bir qetim aldin eytixi

Mat. 20:17-19; Mar. 10:32-34

31 Andin u on ikkəylənni əz yenioqa elip laroqa mundaq dedi: — Mana, biz hazir Yerusalemoqa qiqiwatimiz wə pəyoqəmbərlərning Insan'ooqli tooqrisida pütkənlirining həmmisi xu yərdə əməlgə axurulidu. 32 Qünki u yat əllərning qolioqa tapxurulidu wə ular uni məshirə qilip, harlaydu, uning üstigə tüküridu; 33 ular uni qamqilioqandin keyin əltürüwetidu; wə u üqinqi küni qayta tirilidu, — dedi.
34 Biraq ular bu səzlərdin heqnemini qüxənmidi. Bu səzning mənisi ulardin yoxuruloqan bolup, uning nemə eytqinini bilalməy qaldi.

Əysaning qarioqu tiləmqini saqaytixi

Mat. 20:29-34; Mar. 10:46-52

35 Wə xundaq ix boldiki, u Yeriho xəhirigə yeqinlaxqanda, bir kor kixi yolning boyida olturup tiləmqilik qiliwatatti. 36 U kəpqilikning ətüp ketiwatqanliqini anglap: — Nemə ix boloqandu? — dəp soridi. 37 Həq uningoqa:
— Nasarətlik Əysa bu yərdin ətüp ketiwatidu, — dəp həwər bərdi.
38 — I Dawutning ooqli Əysa, manga rəhim qiloqaysən! — dəp warqirap kətti u.
39 Wə Əysaning aldida mengiwatqanlar uni: — Xük oltur! dəp əyibləxti. Biraq u: — I Dawutning ooqli, manga rəhim qiloqaysən! — dəp tehimu qattiq warqiridi.
40 Əysa qədimini tohtitip, uni aldioqa baxlap kelixni buyrudi. Qarioqu uningoqa yeqin kəlgəndə u uningdin: 41 — Sən meni nemə qilip bər, dəysən? — dəp soridi.

18:24 Pənd. 11:28; Mat. 19:23; Mar. 10:23.
18:27 Ayup 42:2; Yər. 32:17; Zək. 8:6; Luqa 1:37.
18:28 Mat. 4:20; 19:27; Mar. 10:28; Luqa 5:11.
18:29 Qan. 33:9.
18:30 Ayup 42:12.
18:31 Zəb. 22; Yəx. 53:7; Mat. 16:21; 17:22; 20:17; Mar. 8:31; 9:31; 10:32; Luqa 9:22; 24:7.
18:32 «*Insan'ooqli* yat əllərning qolioqa tapxurulidu» — «tapxurulidu» degənning «satqunluq qilinidu» degən ikkinqi mənisimu bar.
18:32 Mat. 27:2; Luqa 23:1; Yuh. 18:28; Ros. 3:13.
18:34 «Bu səzning mənisi ulardin yoxuruloqan bolup...» — kimning təripidin yoxuruloqanliq eytilmaydu. Xəytan təripidinmu, yaki Huda təripidinmu? Yaki pəqət əz galliqi təripidinmu? Bu qetimdiki səzlirigə ohxax idi (9:45). Bizningqə yoxuroquqi Xəytan, lekin Huda Xəytanning aldixioqa yol qoyuxi bilən, ularning qüxənməsliki arqilik əz xan-xəripini tehimu roxən qilmaqqi boldi. «Qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
18:35 «Yeriho xəhirigə yeqinlaxqanda» — Matta bu wəqəni bayan qiloqanda («Mat.» 20:29) «Yerihodin qiqqanda» dəydi. Əməliyəttə xu waqitta ikki «Yeriho xəhiri» bar idi, huddi Qəxqərdiki «yengi xəhər» wə «kona xəhər»lərdək.
18:35 Mat. 20:29; Mar. 10:46.
18:38 «I Dawutning ooqli Əysa,...» — «Dawutning ooqli» Məsihni kərsitidu (pəyoqəmbərlərning bexarətliri boyiqə Məsih padixah Dawutning əwladi bolatti).

— I Rəbbim, qayta kəridiоqan bolsam'idi! — dedi u.
42 Əysa uningоqa: — Kəridiоqan boloqin! Etiqading seni saqaytti, — dedi.
43 Wə uning kəzi xuan eqildi; u Əysaoqa əgixip, yol boyi Hudani uluoqlap mangdi. Wə barliq halayiqmu buni kərüp Hudaoqa mədhiyə oqudi.

Əysa bilən Zakay

19 1 U Yeriho xəhirigə kirip uningdin ətüp ketiwatatti. 2 Mana xu yərdə Zakay isimlik bir kixi bar idi. U «bax bajgir» bolup, intayin bay idi. 3 U Əysaning qandaq adəm ikənlikini kərüxkə pursət izdəwatatti, lekin boyi pakar boloqaqqa, həlqning tolilikidin uni kərəlməytti. 4 Xunga u aldi tərəpkə yügürüp berip, uni kərüx üqün bir tüp üjmə dərihigə yamixip qikti; qünki Əysa u yol bilən ətətti. 5 Wə Əysa u yərgə kəlgəndə yuqirioqa qarap uni kərüp uningоqa: — Zakay, qapsan qüxkin! Qünki mən bügün sening əyüngdə qonuxum kerək, — dedi.
6 U aldirap qüxüp, huxallik bilən uni əyidə meһman kildi. 7 Bu ixni kərgən halayiqning һəmmisi: U gunaһkar kixiningkidə qonoqili kirip kətti! — dəp oqotuldixip kətti.
8 Lekin Zakay ornidin turup Rəbgə: — I Rəbbim, mana, mülkümning yerimini yoqsullaroqa berimən; əgər birawni yaloqandin xikayət kilip uningdin birnemə ündürüwaloqan bolsam birigə tətni qayturimən, — dedi.
9 Buning bilən Əysa uningоqa qarap: — Bügün nijat bu əygə kirdi. Qünki bu kixi һəm Ibraһimning ooqlidur! 10 Qünki Insan'ooqli ezip kətkənlərni izdəp qutquzoqili kəldi, — dedi.

Sadaqətlik boluxning lazimliki

Mat. 25:14-30

11 Halayik bu səzlərni tingxawatqanda u yənə səz kilip bir təmsilni qoxup eytti. Qünki u Yerusalemoqa yekinlaxqanidi wə ular: «Hudaning padixaһliki dərһal namayan bolidioqu!?» — dəp oylaxqanidi. 12 Xunga u mundaq dedi: Bir aqsəngək padixaһlik təhtigə erixip kelix üqün yiraq bir yurtqa qarap yoloqa qikiptu. 13 Awwal u əzining on qulini qaqirip, uloroqa on tillani üləxtürüp berip: «Mən qaytip kəlgüqə buning bilən oqət kilinglar» — dəptu. 14 Biraq əz yurt puqraliri uningoqa əq boloqaqqa, kəynidin əlqilərni əwətip: «Bu kixining üstimizgə padixaһ boluxini halimaymiz!» dəptu.
15 Wə u padixaһlik mənsipigə erixip qaytip kəlgəndə xundaq boldiki, һərbirining tijarət bilən qanqə payda tapkinini bilməkqi bolup, pulini tapxuroqan һeliki qullirini əz aldioqa qakirtiptu.

19:2 «xu yərdə Zakay isimlik bir kixi bar idi» — ibraniy tilidiki «Zakay» grek tilida «Zakeus» dəp tələppuz kilinidu.
19:7 «Bu ixni kərgən halayiqning һəmmisi: U gunaһkar kixiningkidə qonoqili kirip kətti! — dəp oqotuldixip kətti» — halayiqning narazi bolup һəyran kaloqanliki əjəblinərlik əməs. Qünki bajgirlarning һəmmisi degüdək aldamqi, «bax bajgir» tehimu xundaq boluxi kerək idi.
19:9 «Bügün nijat bu əygə kirdi» — «Yəx.» 46:13; 51:5, 6; 56:1ni kərüng. **«Qünki bu kixi һəm Ibraһimning ooqlidur!»** — «Ibraһimning bir ooqlidur» muxu yərdə degən mənisi, u etiqad yolida Ibraһimoqa «pərzənt boloqan», roһiy jəһəttə Ibraһimni ülgə kilip һəkikiy һayatqa erixkən.
19:9 Luqa 13:16.
19:10 Mat. 10:6; 15:24; 18:11; Ros. 13:46.
19:11 «*halayi'ik*: «Hudaning padixaһliki dərһal namayan bolidioqu!?» — dəp oylaxqanidi» — halayik (1) Əysaning yaratkan kəp məjizilirini kərüp kəlgənidi; (2) Yəһudiy rəһbərlər wə qonglirining Əysaoqa karxi qikkanlikini bilətti; (3) xunga ular: U Yerusalemoqa yetip baroqanda qoqum bu roһiy düxmənlərni, xundakla «wətənimizni ixoqal kiloqan Rim imperiyəsidiki rəzil kapirlar»ni yokitip, Hudaning padixaһliqini bərpa kilidu, dəp oylixi mumkin idi.
19:12 Mat. 25:14; Mar. 13:34.
19:13 «... U əzining on qulini qakirip, uloroqa on tillani üləxtürüp berip...» — «tilla» grek tilida «mina». Bu pul bir ixqining üq-tət aylik һəkkigə barawər idi.
19:14 «biraq əz yurt puqraliri uningoqa əq boloqaqqa, kəynidin əlqilərni əwətip: «bu kixining üstimizgə padixaһ boluxini halimaymiz!» dəptu» — bu təmsildiki padixaһ «büyük Һerod»ka ohxap ketidu; «büyük Һerod» miladiyədin ilgiriki 40-yilida Yəһudiyəning padixaһlikioqa igə bolux üqün Rimoqa bardi; lekin Israillar uningoqa karxi qikkaqqa, pəkət 37-yilida padixaһ boldi. Uningdin keyinki «Һerod Arkelaus»ning tarihimu uningoqa ohxixip ketidu.

16 Wə awwalqisi kelip: «I hojam, sili bərgən tilla on tilla payda qildi» dəptu. 17 «Yaraysən, əy
yahxi qul! Sən kiqikkinə ixta ixənqlik qikqanliking üqün on xəhərgə haqim boloqin» — dəptu
hojayin uningoqa. 18 Ikkinqisi kelip: «I hojam, sili bərgən tilla bəx tilla payda qildi» dəptu. 19 Ho-
jayin uningoqa həm: «Sən həm bəx xəhərgə haqim boloqin» dəptu.
20 Lekin yənə birsi kelip: «I hojam, mana sili bərgən tilla! Buni yaoqlikqa qigip bir jayda qoyup
saqlidim. 21 Qünki sili qattiq adəm ikənla, sili amanət qilmioqanliridin payda ündürüp, əzliri
terimioqanliridin qosul yioqila. Xuning üqün silidin qorqtum» dəptu.
22 Əmma hojayini uningoqa: «Əy əski qul, sanga əz aoqzingdin qikqan səzliring boyiqə qəküm
qilay. Sən mening amanət qilmay ündürüwalidioqan, terimay turup yioqiwalidioqan qattiq adəm
ikənlikimni bilip turup, 23 nemə üqün mening pulumni həziniqilərgə amanət qoymiding? Mən
qaytip kəlgəndə, uni əsümi bilən almasmidim?» — dəptu. 24 Andin u yenidikilərgə: «Uningdiki
tillani elip on tilla tapqan quloqa beringlar!» dəp buyruptu. 25 Ular uningoqa: «I hoja, uning
on tillasi tursa!» — dəptikən, 26 qojayin yənə mundaq dəptu: «— Qünki mən silərgə xuni ey-
tayki, kimdə bar bolsa, uningoqa tehimu kəp berilidu; əmma kimdə yoq bolsa, qətta uningda
bar boloqanlirimu uningdin məqrum qilinidu. 27 Əmdi üstigə padixaq bolup qəküm sürüxümni
halimioqan düxmənlirimni bolsa, ularni kəltürüp, mening aldimda qətl qilinglar».

Əysaning təntənə bilən Yerusalemoqa kirixi

Mat. 21:1-11; Mar. 11:1-11; Yuq. 12:12-19

28 U bu ixlarni eytqandin keyin, Yerusalemoqa qiqixqa aldioqa qarap mangdi. 29 Wə xundaq
boldiki, u Zəytun teoqining etikidiki Bəyt-Fagi wə Bəyt-Aniya yezilirioqa yeqin kəlginidə, ikki
muhlisioqa munularni tapilap aldin əwətti:
30 — Silər udulunglardiki yezioqa beringlar. U yərgə kiripla qeq adəm balisi minip baqmioqan,
baoqlaqliq bir təhəyni kərisilər. Uni yexip bu yərgə yetiləp kelinglar. 31 Əgər birsi silərdin:
«Nemixqa buni yexisilər?» dəp sorap qalsa, silər uningoqa: «Rəbning buningoqa qajiti qüxti»
— dənglar.
32 Xuning bilən əwətilgənlər beriwidi, ix dəl u laroqa eytqandək boldi. 33 Ular təhəyni
yexiwatqanda, uning igiliri ulardin: — Təhəyni nemixqa yexisilər? — dəp soridi.
34 Ular: — Rəbning uningoqa qajiti qüxti, — dedi.
35 Ular uni Əysaning aldioqa yetiləp kəldi; wə yepinqa-qapanlirini təhəyning üstigə selip, Əysani
yeləp üstigə mindürdi. 36 U ketip baroqinida, həlqlər yepinqa-qapanlirini yoloqa payandaz qilip
saldi. 37-38 Wə u Zəytun teoqidin qüxüx yolioqa yeqinlaxqinida, pütkül muhlislar jamaiti xadli-
nip, əz kəzi bilən kərgən qudrətlik məjizilər üqün awazini kətürüp: «Pərwərdigarning namida
kəlgən padixaq mubarəktur! Asmanlarda tinq-inaqliq tikləngəy, ərxiələda xan-xərəp ayan

---

19:21 «sili amanət qilmioqanliridin payda ündürüp,...» — «amanət qilix» muxu yərdə grek tilida adəttə pulni bankioqa saloqanliqni kərsitidu.
–Baxqa birhil tərjimisi: «sili salmioqanlirini yioqip elip,...».
19:22 2Sam. 1:16; Mat. 12:37.
19:26 «kimdə bar bolsa, uningoqa tehimu kəp berilidu...» — «bu əqmiyətlik səz «Mat.» 13:12, 25:29 wə «Mar.» 4:25dimu tepilidu. Bu «bar bolsa» nemini kərsitidu? Xübqisizki, əbədiy əqmiyətlik birər nərsə bolsa kerək, bu qoqum iman-ixənqni əz iqigə alidu. Biz əzimizgə «əbədiy əqmiyətlik» qərbirnemə boluxi üqün pəqət Məsiqdinla tapalaymiz, əlwəttə.
19:26 Mat. 13:12; 25:29; Mar. 4:25; Luqa 8:18.
19:28 «u... aldioqa qarap mangdi» —yaki «muhlislar aldida mangdi» yaki «topning aldida mangdi».
19:29 Mat. 21:1; Mar. 11:1.
19:30 «...qeq adəm balisi minip baqmioqan, baoqlaqliq bir təhəyni kərisilər» — «qeq adəm balisi minip baqmioqan bir təhəy»gə awarisiz minix adəttə mumkin əməs, əlwəttə.
19:30 Zəb. 24:1
19:35 Yuq. 12:14.

boloγay!» dəp towlixip Hudaoγa mədhiyə oquxka baxlidi.
39 Lekin topning iqidə bəzi Pərisiylər uningoγa: — Əy ustaz, muhlisliringoγa muxu gəpliri üqün tənbih bər! — deyixti.
40 Birak uularoγa jawabən: — Silərgə xuni eytayki, bular jim turoγan bolsa, hətta bu taxlarmu kukan selixkan bolatti, — dedi.

Əysaning Yerusalem üqün kayoγurup yioγlixi

41 Əmdi u xəhərgə yekinlixip uni kərüp, uning üqün yioγlap mundak dedi:
42 — I Yerusalem! Sən bügün, bu kününgdə, tinq-amanliking üqün nemə kerək boloγinini bilsəng idi! Kaxki, bu ixlar hazir kəzliringdin yoxurundur. 43 Qünki xundak künlər bexingoγa keliduki, düxmənliring ətrapingni kaxa-istihkam bilən korxap seni kamap tət tərəptin kistaydu. 44 Ular seni wə sepilingning iqingdiki baliliringni yər bilən yəksən kilip, hətta taxni taxning üstidimu kaldurmaydu; qünki Hudaning seni yokliokan pəytini bilip yətmiding.

Əysaning ibadəthanini tazilixi

Mat. 21:12-17; Mar. 11:15-19; Yuh. 2:13-22

45 Wə u ibadəthana hoylilirioγa kirip, u yərdə elim-setim kiliwatkanlarni həydəp qikirip,
46 ularoγa: — Mukəddəs yazmilarda: «Mening əyüm dua-tilawəthana bolidu» dəp pütülgən bolsimu, lekin silər uni «bulangqilarning uwisi» kiliwaldinglar! — dedi.
47 Xu wakitlarda u hərküni ibadəthanida təlim berətti. Bax kahinlar, Təwrat ustazliri wə yurt qongliri uni yokitixka amal izdidi. 48 Lekin ular kandak kol selixni bilməytti, qünki barlik həlk uning səzini tingxax üqün uningoγa kattik yepixkanidi.

Asmandiki hokuk

Mat. 21:23-27; Mar. 11:27-33

20 1 Wə xu künlərdin bir küni u ibadəthanining hoylilirida həlkkə təlim berip hux həwərni elan kiliwatkanda, bax kahinlar wə Təwrat ustazliri bilən akkakallar uning aldioγa kelip uningdin: 2 — Bizgə eytkin: Sən kiliwatkan bu ixlarni kaysi hokukka asasən kiliwatisən? Sanga bu hokukni kim bərgən? — dəp soridi.
3 U ularoγa jawab berip: — Mənmu silərdin bir ixni soray; silər manga eytip beringlarqu, 4 — Yəhya yürgüzgən qəmüldürüx ərxtinmu, yaki insanlardinmu? — dəp soridi.

19:37-38 «Pərwərdigarning namida kəlgən padixah mubarəktur!» — «Zəb.» 118:38. **Asmanlarda tinq-inakliк tiklənγəy, ərxiələda xan-xərəp ayan boloγay!»** — muxu səzlərni «Luka» 2:14diki səzlər bilən selixturuxka bolidu. «Asmanlarda tinq-inakliк boloγay» degən səz intayin sirlik gəptur: pikrimizqə, bu səzning mənisi bəlkim: — (1) Hudaning insanlar bilən yaraxturuloγanlikidin qikkan inaklik **ərxtə** bilinidu («əf.» 2:1-6. 14ni kərüng); (2) Məsihning ölümi bilən Xaytanning ərxkə qikip, Hudaning namini hakarətləp, uning üstidin yaloγan ərz-xikayət kilix yoli mutlək tügitilidu (məsilən, «Ayup» 1:6-12, 2:1-6, «Ibr.» 9:23ni kərüng). **«pütkül muhlislar jamaiti xadlinip... Asmanlarda tinq-inakliк tiklənγəy, ərxiələda xan-xərəp ayan boloγay!» dəp towlixip Hudaoγa mədhiyə oquxka baxlidi»** — ular jakarlaydioγan ix — biz əgəxkən bu Nasarətlik Əysa dəl Huda əwətkən Məsih-Kutkuzoγuqi, Yəhudiylarning, xundakla pütkün jahanning Padixahidur. Xuning bilən bu künni, Hudaning Əz həlki boloγan Yəhudiylaroγa oquk halda: «U, mana Mən silərgə əwətkən Kutkuzoγuqinglar wə Padixahinglardur — uni kobul kilamsilər?» dəp etikad kilix pursitini bərgən kün deyixkə bolidu.
19:37-38 Zəb. 118:26; Luka 2:14; əf. 2:14.
19:40 Hab. 2:11.
19:44 «Hudaning seni yokliokan pəyti» — demək, Huda yekin kelip xapaət kərsətkən pəyt. Muxu ayətlərdə Məsih rimliklarning miladiyə 70-yili Yerusalemni korxiwelip ixoγal kilidioγanlikini aldin'ala eytip bexarət beridu.
19:44 1Pad. 9:7, 8; Mik. 3:12; Mat. 24:1, 2; Mar. 13:2; Luka 21:6.
19:46 «Mening əyüm dua-tilawəthana bolidu» dəp pütülgən bolsimu, lekin silər uni «bulangqilarning uwisi» — «Yəx.» 56:7, «Yər.» 7:11ni kərüng.
19:46 1Pad. 8:29; Yəx. 56:7; Yər. 7:11; Mat. 21:13; Mar. 11:17.
19:47 Mar. 11:18; Yuh. 7:19; 8:37.
20:1 Mat. 21:23; Mar. 11:27; Ros. 4:7; 7:27.

5 Ular əzara mulahizə kilixip:
— Əgər «Ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undakta, silər nemə üqün Yəhyaoƣa ixənmidinglar?» dəydu. 6 Əgər: «Insanlardin kəlgən» desək, bu barlik halayik bizni qalma-kesək kilip eltüridu. Qünki ular Yəhyaning pəyoƣəmbər ikənlikigə ixəndürülgən, — deyixti.
7 Wə ular: — Uning hokukining kəyərdin kəlgənlikini bilməymiz, — dəp jawab berixti.
8 Əysa ularoƣa: — Undakta, mənmu bu ixlarni kaysi hokukka asasən kiliwatkanlikimni eytmaymən, — dedi.

Rəzil ijarikəxlər həkkidiki təmsil

Mat. 21:33-46; Mar. 12:1-12

9 U halayikka munu təmsilni səzləxkə baxlidi: — «Bir kixi bir üzümzarlik bərpa kilip, uni baoƣwənlərgə ijarigə berip, əzi yaka yurtka berip u yərdə uzun wakit turuptu. 10 Üzümlərni yioƣidioƣan məzgil kəlgəndə baoƣwənlərning üzümzarliktiki mewidin uningoƣa berixkə kulliridin birini ularining yenioƣa əwətiptu. Lekin baoƣwənlər uni urup-dumbalap kuruk kol yanduruwetiptu.
11 U yənə baxka bir kulni əwətiptu. Lekin ular unimu dumbalap, harlap, yənə kuruk kol kayturuwetiptu. 12 U yənə üqinqisini əwətiptu; ular unimu urup yarilandurup, talaoƣa həydəp qikiriwetiptu. 13 Ahirda üzümzarlikning hojayini: «Kandak kilsam bolar? Səyümlük ooƣlumni əwətəy; ular uni kərsə, heq bolmioƣanda uning hərmitini kilar?» dəptu. 14 Birak baoƣwənlər uning ooƣlini kərüp bir-biri bilən məsliheтlixip: «Bu bolsa mirashor; kelinglar, uni jayliwetəyli, andin miras bizningki bolidu» deyixiptu. 15 Xuning bilən ular uni üzümzarlikning sirtioƣa aqikip eltürüwetiptu. Əmdi bundak əhwalda üzümzarlikning hojayini ularni kandak kilidu?
16 U kelip u baoƣwənlərni yokitip üzümzarlikni baxkilaroƣa tapxuridu».
Halayik buni anglap: — Bundak ixlar hərgiz bolmisun! — deyixti.
17 Lekin u ularoƣa kəzlirini tikip mundak dedi:
— Undak bolsa, mukəddəs yazmilarda «Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,
Burjək texi bolup tikləndi» dəp yeziloƣan səz zadi nemini kərsitidu?
18 Bu «tax»ka yikiloƣan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin bu tax hərkimning üstigə qüxsə, uni kukum-talkan kiliwetidu.

«Baj tapxuramduk?» degən kiltak

Mat. 22:15-22; Mar. 12:13-17

19 Bax kahinlar wə Təwrat ustazliri uning bu təmsili əzlirigə karitip eytkanlikini bilip xu haman uningoƣa kol selix yolini izdidi; lekin ular halayiktin korkuxti. 20 Xunga ular uning kəynidin ma-

---

20:5 «Əgər «ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undakta, silər nemə üqün Yəhyaoƣa ixənmidinglar?» — muxu diniy ərbablarning həmmisi Yəhya pəyoƣəmbərning yətküzgən həwirigə jawabən: «Bizgə towa kilix kerək əməs» degən wə Yəhya «mening kəynimdə kelidioƣan» dəp kərsətkən Məsihning kelixigə ixənməy, uning qəmüldürüxini rət kiloƣanidi, əlwəttə.
20:9 Zəb. 80:8-9; Yəx. 5:1; Yər. 2:21; 12:10; Mat. 21:33; Mar. 12:1.
20:14 Yar. 37:18; Zəb. 2:1, 8; Mat. 26:3; 27:1; Yuh. 11:53; Ibr. 1:2.
20:15 «Xuning bilən ular uni üzümzarlikning sirtioƣa aqikip eltürüwetiptu» — bu Məsihning Yerusalemning sirtioƣa elip qikilip krestkə mihlinidioƣanlikioƣa bir bexarət.
20:16 « ***Üzümzarlikning hojayini*** **kelip u baoƣwənlərni yokitip üzümzarlikni baxkilaroƣa tapxuridu»** — bu səzmu bexarət, əlwəttə.
20:17 «Tamqilar taxliwətkən tax bolsa, burjək texi bolup tikləndi» — «Zəb.» 118:22. «Burjək texi» bolsa hərkandak imarətning ulidiki əng muhim uyultax bolup, ul selinoƣanda birinqi bolup koyulidioƣan taxtur. Yəhudiy kattiwaxlar hayatining burjək texi boloƣan Məsihni taxliwətməkqi idi, wə dərwəkə taxliwətti.
20:17 Zəb. 118:22; Yəx. 8:14; 28:16; Mat. 21:42; Mar. 12:10; Ros. 4:11; Rim. 9:33; 1Pet. 2:4, 7.
20:18 «Bu «tax»ka yikiloƣan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin bu tax hərkimning üstigə qüxsə, uni kukum-talkan kiliwetidu» — «tax» bolsa Məsih əzi, əlwəttə. 17-ayətni kərüng. Əysaning bu səzi tooƣruluk «Matta»oƣa beriligən «koxumqə səz»imizdiki ««Zəb.» 118:22 tooƣruluk» məzmunni kərüng.
20:18 Yəx. 8:15; Dan. 2:34; Zək. 12:3.

rap, uni Rim waliyisining həkümranlikida sorakka tartixka tapxurux üqün birnəqqə adəmlərni setiwelip, sokunup kirixkə əwətti. Ular səmimiy kiyapətkə kiriwelip, uning səzidin yoquk izdəp yürətti.
21 Ular uningoɣa mundak soal koydi: — Əy ustaz, silini durus səz kilidioɣan wə durus təlim beridioɣan, həqkandak adəmning yüz-hatirisini kət'iy kilmaydioɣan, bəlki Hudaning yolini sadikliк bilən əgitip keliwatkan adəm dəp bilimiz. 22 Rim imperatori Kaysərgə baj-selik tapxurux Təwrat kanunioɣa uyoɣunmu-yok?».
23 Əmma u ularning hiylisini kərüp yetip ularoɣa: — Nemixka meni sinimakqisilər? 24 Manga bir kümüx dinar kərsitinglar. Buning üstidiki sürət wə nam-isim kimning? — dedi. Ular uningoɣa: Kaysərningki, — dedi.
25 Wə u ularoɣa: — Undak bolsa, Kaysərning hakkini Kaysərgə, Hudaning hakkini Hudaoɣa tapxurunglar, — dedi. 26 Ular halayikning aldida uning səzliridin uni tutuwaloɣudək heqkandak yoquk tapalmidi. Ular uning bu jawabioɣa hayranuhəs bolup, zuwani tutuldi.

Tirilixkə munasiwətlik məsilə

Mat. 22:23-33; Mar. 12:18-27

27 Wə «əlgənlər tirilməydu» dəp inkar kilidioɣan Sadukiylarning bəziliri uning aldioɣa kelip soal koyup mundak dedi:
28 — Ustaz, Musa payoɣəmbər Təwratta bizgə: «Ayali bar, əmma pərzənt kərmigən kixi əlüp kətsə, əlgüqining aka yaki inisi tul kaloɣan yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil kalduruxi kerək» — dəp yazoɣan.
29 Əmdi yəttə aka-uka bar idi. Qongi əyləngəndin keyin pərzənt kərməy aləmdin ətti. 30 Ikkinqi kerindixi ayalini əmrigə elip, pərzənt kərməy aləmdin ətti. 31 Andin üqinqisi uni aldi; xundak kilip, yəttisi uni əmrigə elip pərzənt kərməy əldi. 32 Həmmisidin keyin ayalmu əldi.
33 Əmdi tirilix künidə bu ayal ularning kaysisiningki bolar? Qünki yəttisi uni hotunlukka aloɣan-də?!
34 Əysa ularoɣa mundak jawab bərdi:
— Bu aləmning pərzəntliri əylinidu, yatlik bolidu. 35 Lekin u aləmdin nesiwə boluxka, xundakla

---

20:20 «ular səmimiy kiyapətkə kiriwelip,...» — «səmimiy» grek tilida «hakkaniy» degən səz bilən ipadilinidu.
20:20 Mat. 22:16; Mar. 12:13.
20:22 «Rim imperatori Kaysər...» — Rimning harbir imperatorioɣa «Kaysər» degən nam-unwan berələtti; məsilən Kaysər Awoɣustus, Kaysər Yulius, Kaysər Tiberius katarliklar. **«Rim imperatori Kaysərgə baj-selik tapxurux Təwrat kanunioɣa uyoɣunmu-yok?»** — əyni wakitta, Yəhudiylar rimliklarning zulmi astida yaxawatkanidi. Əgər Əysa: «Rim imperatorioɣa baj tapxurux tooɣra» desə, bu gəptin azadlikni istigən kixilər uni «Mana taza bir yalakqi, hain ikən» dəp tillixatti. «Baj tapxurmaslik kerək» degən bolsa, u Rim imperiyəsigə karxi qikkan bolatti; andin ular uni Rim waliyisioɣa ərz kiloɣan bolatti. Ular muxundak soallarni sorax arkilik Əysani gepidin tutuwelip, rimliklarning kolioɣa tapxurup, uningoɣa ziyankəxlik kilmakqi boluxkan.
20:23 «Nemixka meni sinimakqisilər?» — muxu səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.
20:24 «Manga bir kümüx dinar kərsitinglar» — «bir kümüx dinar» grek tilida «bir dinarius», Rim imperiyəsining pul birliki. Muxundak pulning yüzidə «adəmning süriti» kərsitilgən boloɣaqka, Yəhudiy mollilar mundak pulni «mukəddəs ibadəthana»oɣa elip kirixini mən'i kiloɣanidi.
–Bir dinar təhminən bir adəmning künlük ix hakkı bolatti.
20:25 «Kaysərning hakkini Kaysərgə, Hudaning hakkini Hudaoɣa tapxurunglar» — Kaysərgə Kaysərning hakkı (uning süriti boloɣan nərsə)ni tapxurunglar — demək, baj tələx kerək. Əmma kandak nərsə üstidə «Hudaning süriti» bar? Insan əzi «Hudaning süriti» bolup, biz pütünimizni Hudaoɣa tapxuriximiz kerəktur («Yar.» 1:26-27ni kərüng).
20:25 Yar. 1:26; Mat. 17:25; 22:21; Rim. 13:7.
20:27 «Sadukiylar» — bu diniy məzhəp tooɣruluk «Mat.» 16:1diki izahatni wə «Təbirlər»ni kərüng.
20:27 Mat. 22:23; Mar. 12:18; Ros. 23:8.
20:28 «Ayali bar, əmma pərzənt kərmigən kixi əlüp kətsə, əlgüqining aka yaki inisi tul kaloɣan yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil kalduruxi kerək» — «Kan.» 25:5.
20:28 Kan. 25:5-6.
20:30 «Ikkinqi kerindixi ayalini əmrigə elip, pərzənt kərməy aləmdin ətti» — bəzi kona kəqürmilərdə «ayalini əmrigə elip, pərzənt kərməy aləmdin ətti» degən səz tepilmay, pakət «Ikkinqi...» deyilidu.
20:34 «bu aləmning pərzəntliri...» — grek tilida «bu zamanning ooɣulliri...».

ələklərdin tirilixkə layiq sanaloƣanlar əylənməydu, yatlik bolmaydu. [36] Qünki ular yənə
əlməydu, pərixtilərgə ohxax bolidu; «əlümdin tirilixtin tuoƣuloƣan pərzəntlər» boloƣaqka, ular
Hudaning ooƣulliridur.
[37] Əmdi əlgənlərning tirildürülüxini ħətta Musa pəyoƣəmbər əzimu ayan kiloƣan; qünki
Təwrattiki «tikənlik» degən wəkəning hatirisidə u Pərwərdigarni: «Ibraħimning Hudasi,
Isħakning Hudasi wə Yakupning Hudasi» dəp bayan kiloƣan. [38] U əlüklərning Hudasi əməs,
bəlki tiriklərning Hudasidur; qünki uningoƣa nisbətən ħəmməylən tiriktur!
[39] Xuning bilən Təwrat ustazliridin birkanqisi baħa berip: — Ustaz, yahxi eytting, — dedi.
[40] Qünki ulardin ħeqkim yənə uningdin soal soraxka jür'ət kilalmidi.

Kutkuzoƣuqi-Məsiħ — Dawutning ooƣli ħəm Rəbbi

Mat. 22:41-46; Mar. 12:35-37

[41] Əmdi u ularoƣa soal koydi: — Kixilər Məsiħni kandakigə Dawutning ooƣli dəydu? [42-43] Qünki
Dawut əzi Zəburda: Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: —
«Mən sening düxmənliringni təħtipəring kiloƣuqə,
Mening ong yenimda olturoƣin!» — degənoƣu?
[44] Əmma Dawut uni «Rəbbim» dəp qakiroƣan yərdə, undakta u kandakmu uning ooƣli bolidu?

Əysaning Təwrat ustazlirini əyiblixi

Mat. 23:1-36; Mar. 12:38-40; Luka 11:37-54

[45] Wə barlik halayik kulak selip anglawatkanda, u muhlisliriƣa mundak dedi: —
[46] — Təwrat ustazliridin ħoxyar bolunglar. Ular uzun tonlarni kiyiwaloƣan ħalda oƣadiyip
yürüxkə, bazarlarda kixilərning ularoƣa boloƣan salamliriƣa, sinagoglarda aldinki orunlarda,
ziyapətlərdimu tərdə olturuxka amrak kelidu. [47] Ular tul ayallarning barlik əy-besatlirini
yəwalidu wə kəz-kəz kilip yaloƣandin uzundin-uzun dualar kilidu. Ularning tartidioƣan jazasi
tehimu eoƣir bolidu!

Tul ayalning ianisi ħəmmisiningkidin kəp

Mar. 12:41-44

21 [1] U bexini kətürüp kariwidi, baylarning əz sədikilirini ibadəthanidiki ianə sanduki̇oƣa
taxlioƣinini kərdi. [2] U yənə sandukka ikki tiyinni taxlawatkan bir namrat tul ayalnimu

---

20:35 «... ələklərdin tirilixkə layiq sanaloƣanlar...» — «əlgənlərdin tirilix» degənlik kizik ibarə bolup, ħəmmə adəm ohxax wakitta tirilməydioƣanlikini kərsitidu. Birinqi tirilix ħakkaniylarningki, ikkinqi tirilix etikadsizlarningki bolidu. Bu ħakikət «Wəħiy» 20-babta kərünidu.
20:36 1Yuħ. 3:2.
20:37 «Ibraħimning Hudasi, Isħakning Hudasi wə Yakupning Hudasi» — «Mis.» 3:6ni kərüng.
20:37 Mis. 3:6; Ros. 7:32; Ibr. 11:16.
20:38 «qünki uningoƣa nisbətən ħəmməylən tiriktur!» — bəzi alimlar «bularning ħəmmisi» (Ibraħim, Isħak, Yakuplarning ħəmmisi, deməkqi) uningoƣa nisbətən tiriktur!» dəp tərjimə kilidu. Bizningqə «ħəmməylən» ħər adəmning roħining Huda aldida tirik ikənlikini kərsitidu. **«qünki uningoƣa nisbətən ħəmməylən tiriktur!»** — əysaning «tirilix» tooƣruluk bu sözliri «Mat.» 22:32dimu tepilidu. «Matta»diki «koxumqə söz»imizdə ular tooƣruluk azrak xərh berimiz.
20:41 Mat. 22:42; Mar. 12:35.
20:42-43 «Mən sening düxmənliringni təħtipəring kiloƣuqə, mening ong yenimda olturoƣin!» — «Zəb.» 110:1.
20:42-43 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Ibr. 1:13; 10:13.
20:46 «...bazarlarda kixilərning ularoƣa boloƣan salamliriƣa, ... amrak kelidu» — tarih tətkikatliriƣa asasən Yəħudiylarning əz uzatliriƣa kiloƣan «salam»lirini intayin uzun wə murəkkəp dəp bilimiz.
20:46 Mat. 23:5, 6; Mar. 12:38, 39; Luka 11:43.
20:47 Mat. 23:14; Mar. 12:40; 2Tim. 3:6; Tit. 1:11.
21:1 «U... baylarning əz sədikilirini ibadəthanidiki ianə sanduki̇oƣa taxlioƣinini kərdi» — «ianə sanduki» degən söz adəttə grek tilida «ħəzinə»ni kərsitidu. Lekin muxu yərdə ibadəthanidiki ħəzinə üqün sədikilər yioƣilidioƣan jay, bəlkim qong bir sanduknı kərsətsə kerək.
21:1 2Pad. 12:10; Mar. 12:41.

kərdi. 3 Xuning bilən u: — Mən silərgə bərhək xuni eytip qoyayki, bu namrat tul ayalning taxlioini həmməylənningkidin kəptur. 4 Qünki ularning həmmisi əzlirining axqanliridin ianə qilip, Hudaoqa atioqan sadiqilərgə qoxup taxlidi; lekin bu ayal namratlioqa qarimay, əzining tirikqilik qilidioqinining həmmisini ianə qilip taxlidi.

Kəlgüsi tooqrisidiki bexarət

Mat. 24:1-14; Mar. 13:1-13

5 Wə bəzilər ibadəthanining nəpis taxlar wə Hudaoqa sunuloqan hədiyələr bilən qandaq bezəlgənliki tooqrisida səzlixiwatatti. U:
6 — Silər kərüwatqan bu barliq nərsilərgə nisbətən, xu künlər keliduki, hətta bir tal taxmu tax üstidə qaldurulmay, həmmisi gumran qilinidu, — dedi.
7 Ular uningdin:
— Ustaz, bu degənliring qaqan yüz beridu? Bu ixlarning yüz beridioqanliqini ayan qilidioqan qandaq alamət bolidu? — dəp soridi.
8 U mundaq dedi:
— Azdurulup ketixtin həzi bolunglar. Qünki tola kixilər mening namimni setip: «Mana əzüm xudurmən!» wə «Axu wakit yeqinlaxti!» dəydu. Xunga ularning kəynigə kirmənglar. 9 Silər urux wə topilanglarning həwirini anglioqan waqtinglardimu wəhimigə qüxmənglar; qünki bu ixlarning awwal yüz berixi muqərrər. Lekin bular, zaman ahiri yetip kəldi, degənlik əməs.
10 Andin u yənə mundaq dedi:
— Bir millət yənə bir millət bilən uruxqa qikidu, bir padixahlik yənə bir padixahlik bilən uruxqa qikidu. 11 Jay-jaylarda xiddətlik yər təwrəxlər, aqarqiliklar wə wabalar bolidu, yər yüzidə wəhxətlər wə asmanda həywətlik alamətlər kərünidu. 12 Birak bu ḫərbir wəqələr yüz berixtin ilgiri, kixilər silərgə qol selip tutqun qilidu wə silərgə ziyankəxlik qilip, silərni sinagoglarning soraqlirioqa tapxuridu, zindanlaroqa taxlaydu; ular mening namim tüpəylidin silərni padixah wə həkümdarlarning aldioqa elip baridu, 13 wə buning bilən ularning aldida guwahlik berix pursitinglar qikidu. 14 Uning üqün ərzgə qandaq jawab berix tooqrisida aldin'ala həq oylanmaslikqa kəlbinglarda qət'iy niyət qilinglar. 15 Qünki mən silərgə barliq düxmənliringlar rəddiyə wə rət qilalmioqudək pasahətlik til wə danixmənlik ata qilimən. 16 Ḫətta ata-ana, aka-uka, uruq-tuoqqan wə yar-buradərliringlarmu silərgə hainlik qilip tutup beridu wə ular

---

21:2 «U yənə sandukqa ikki tiyinni taxlawatqan bir namrat tul ayalnimu kərdi» — bu «tiyin» (grek tilida «ləpton») «denarius»ning 1/128i bolup, bir ixləmqining bir künlük ix həkki iqidə «altə minut»luk pulioqa barawər.
21:3 2Kor. 8:12.
21:5 Mat. 24:1; Mar. 13:1.
21:6 1Pad. 9:7; Mik. 3:12; Luqa 19:44.
21:8 «Mana əzüm xudurmən» — «Mana əzüm Məsihdurmən» degən mənini bildüridu. **«Axu wakit»** — qiyamət künini kərsitidu.
21:8 Yər. 29:8; Mat. 24:4; əf. 5:6; Kol. 2:18; 2Tes. 2:2; 1Yuh. 4:1.
21:10 «Bir millət yənə bir millət bilən uruxqa qikidu, bir padixahlik yənə bir padixahlik bilən uruxqa qikidu» — ibraniy tilida (xundakla grek tilida) bu ibarə dunya boyiqə kengəygən uruxlarni kərsitixi mumkin («Yəx.» 19:2, «2Tar.» 15:3-6də bu turaklik ibarə tooqruluk misallar bar.
21:10 Yəx. 19:2.
21:11 «Yər yüzidə wəhxətlər wə asmanda həywətlik alamətlər kərünidu» — grek tilidiki əyni tekisttə «yər yüzidə» degən səz yok. Birak bizningqə heliki «həywətlik alamətlər» **asmanda** bolidioqanliki təkitləngəndin keyin, «wəhxətlər» bolsa qoqum «yər yüzidə» boluxi kerək. 25-ayətnmu kerüng.
21:12 Mat. 10:17; 24:9; Mar. 13:9; Yuh. 16:2; Ros. 4:3; 5:18; 12:4; 16:24; Wəh. 2:10.
21:13 «... buning bilən ularning aldida guwahlik berix pursitinglar qikidu» — «guwahlik berix» muxu yərdə hux həwər yətküzüx, Hudaning nijati Rəb Əysa Məsih arkilik dunyaoqa kəldi, dəp jakarlaxtin ibarət.
21:14 Mat. 10:19; Mar. 13:11.
21:15 Mis. 4:12; Yəx. 54:17; Mat. 10:19; Ros. 6:10.

aranglardiki bəziliringlarni əltüridu. [17] Silər mening namim tüpəylidin ḥəmmə adəmning
nəpritigə uqraysilər. [18] Ḥalbuki, bexinglardiki bir tal qaqmu ḥalak bolmaydu! [19] Səwr-qidamlik
boloɣininglarda, jeninglaroɣa igə bolalaysilər.

Yerusalemning wəyran kilinixidin bexarət

Mat. 24:15-21; Mar. 13:14-19

[20] — Lekin Yerusalemning düxmən koxunliri təripidin koxiwelinoɣanlikini kərgininglarda,
uning wəyran bolux wakti yekinlixip kaptu, dəp bilinglar. [21] U qaoɣda Yəhudiyə əlkisidə
turuwatkanlar taoɣlaroɣa kaqsun, xəhər iqidə turuwatkanlar uningdin qikip kətsun, yezilarda
turuwatkanlar xəhərgə kirmisun. [22] Qünki xu qaoɣ «intikam jazasini tartidioɣan künlər»dur;
xuning bilən muḳəddəs yazmilarda barlik pütülgənlər əməlgə axurulidu.

[23] Əmdi xu künlərdə ḥamilidar ayallar wə bala emitidioɣanlarning ḥalioɣa way! Qünki bu ze-
minda eoɣir kisqilik bolidu wə ərxtiki oɣəzəp bu həlkning bexioɣa qüxidu; [24] Ular kiliqning bisida
yikitilidu wə tutkun kilinip, barlik əllərgə elip ketilidu; «yat əllərning wakti» toxkuqə, Yerusa-
lem yat əllərning ayaoɣ astida kalidu.

Məsiḥning kelidioɣanliki ḥəkkidə

Mat. 24:29-31; Mar. 13:24-27

[25] — Kuyax, ay, yultuzlardimu alamətlər bolidu; yər yüzidiki əllər arisida dengiz-okyanlarning
güldürlixidin wə dolkunlarning dawaloɣuxliridin parakəndiqilik bolidu. [26] Adəmlər korkup, yər
yüzigə kelidioɣan apətlərni wəḥimə iqidə kütüp əs-ḥoxini yokitidu; qünki asmandiki küqlər
lərzigə kelidu. [27] Andin kixilər Insan'ooɣlining küq-kudrət wə uluoɣ xan-xərəp bilən bir bulut
iqidə keliwatkanlikini kəridu.
[28] Lekin bu alamətlər kərünüxkə baxlioɣanda, kəddinglarni ruslap bexinglarni kətürünglar,
qünki bu silərni azad kilixtiki nijat yekinlaxti, degənliktur.

21:16 «hainlik kilip tutup beridu» — bu birla səz bilən ipadilinidu.
21:16 Mik. 7:6; Ros. 7:59; 12:2.
21:17 Mat. 10:22; Mar. 13:13.
21:18 1Sam. 14:45; 2Sam. 14:11; 1Pad. 1:52; Mat. 10:30.
21:19 «Səwr-qidamlik boloɣininglarda, jeninglaroɣa igə bolalaysilər» — bu ayəttə «jan» yaki jismaniy ḥayat yaki adəmning
əz wujudini, xundakla roḥiy ḥayatini kərsitidu. Bizningqə muxu yərdə insanning roḥiy ḥayatidiki əməliy jəḥətlərni
kərsitidu. Birsidə roḥiy ḥayat bar bolsa, undakta u əzini tutalaydioɣan, türlük roḥiy ḥujumlaroɣa takabil turalaydioɣan
bolidu — məsilən, əzidə bar boloɣan ənsirəxlər, korkunqlar, xəḥwaniy həwəslər katarliklarni Məsiḥkə boysunduralaydu
(məsilən, «2Kor.» 10:5, «1Tes.» 4:4ni kərüng).
21:20 Dan. 9:27; Mat. 24:15; Mar. 13:14.
21:22 «intikam jazasini tartidioɣan künlər» — «intikam jazasi» grek tilida bu səz ḥəm «intikam» ḥəm «toluk, mutlək
ḥəküm qikirix» dəp ipadilinidu. «Mat.» 23:35ni kərüng. Bu «intikam» yaki «ḥəküm qikirilix»ni Huda Əzining həlki
Yəhudiylar üstigə yürgüzidu. Bu, muxu yərdə (12-24-ayət) Yerusalem xəḥirining miladiyə 70-yili muḥasirigə elinixi wə
wəyran kilinixini kərsitioɣan bexarəttur. Keyinki ayətlər ahir zamanni kərsitidu.
21:22 Dan. 9:26,27; Mat. 24:15; Mar. 13:14.
21:23 «bu zeminda eoɣir kisqilik bolidu...» — yaki «yər yüzidə eoɣir kisqilik bolidu».
**21:24 «Ular ... tutkun kilinip, barlik əllərgə elip ketilidu; «yat əllərning wakti» toxkuqə, Yerusalem yat əllərning ayaoɣ
astida kalidu»** — «əllər» muxu yərdə Yəhudiy əməslərni kərsitidu. «Yat əllərning wakti» — Grek tilida «yat əllərning
wakitliri». «Yat əllərning wakti toxkuqə» degən ibarə Yəhudiy həlki ahir zamanda kaytidin Yerusalemda turidioɣanlikini
wə Yerusalemni idarə kilidioɣanlikini kərsitidu. Bu ibarə wə xundakla bu babtiki baxka bexarətlər üstidə «koxumqə
səz»imizdə azrak toḥtilimiz.
21:24 Rim. 11:25.
21:25 Yəx. 13:10; Əz. 32:7; Yo. 3:4; 3:15; Mat. 24:29; Mar. 13:24; Wəḥ. 6:12.
21:26 «asmandiki küqlər lərzigə kelidu» — «asmandiki küqlər» bəlkim asmandiki jisimlar (kuyax, ay, yultuz katarliklar)ni
wə ḥəm asmanda Hudaning pərixtiliri bilən jəng kiliwatkan jin-xaytanlarnimu kərsitixi mumkin.
21:27 Dan. 7:10; Mat. 16:27; 24:30; 25:31; 26:64; Mar. 13:26; 14:62; Ros. 1:11; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.
21:28 Rim. 8:23.

Ənjür dərihidin sawaq elix

Mat. 24:32-35; Mar. 13:28-31

29 U ularoŋa mundaq bir təmsilni səzləp bərdi:
— Ənjür dərihi wə baxqa barliq dərəhlərgə qaranglar. 30 Ularning yengidin bihlanoŋanda ularoŋa qarap, özünglar yazning yetip kelixigə az qaloŋanliqini bilisilər. 31 Xuningdək, baya deyilgən alamətlərning yüz beriwatqanliqini kərgininglarda, Hudaning padixahliqining yeqin qaloŋalnliqini bilinglar. 32 Mən silərgə bərhaq xuni eytip qoyayki, bu alamətlərning həmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu. 33 Asman-zemin yoqilidu, biraq mening səzlirim hərgiz yoqalmaydu.

Həxyar bolunglar

34 — Lekin özünglaroŋa agah bolunglarki, kəngülliringlar əyx-ixrət, məyhorluq wə tirikqilikning oŋəm-əndixiliri bilən bihudlaxmisun, xu küni üstünglaroŋa tuyuksiz qüxmisun. 35 Qünki u goya tuzaqtək barliq yər yüzidə hərbir turuwatqanlarning bexioŋa qüxidu. 36 Xunga hərqandaq waqitlarda həxyar bolunglar, yüz berix aldida turuwatqan bu ixlardin özünglarni qaqurup Insan'ooŋli aldida hazir bolup turuxqa layiq hesablinix üqün hərdaim dua qilinglar, — dedi.
37 Əmdi u kündüzliri ibadəthanida təlim berətti, ahxamliri xəhərdin qiqip, keqini Zəytun teoŋi dəp ataloŋan taoŋda ətküzətti. 38 Wə barliq həlq uning təlimini angliоŋili tang səhərdə ibadəthanioŋa kirip, uning yenioŋa kelətti.

Rəbni eltürüx suyiqəsti

Mat. 26:1-5, 14-16; Mar. 14:1-2, 10-11; Yuh. 11:45-53

22 1 Əmdi petir nan heyti («ətüp ketix heyti» dəpmu atilidu) yeqinlixip qaloŋanidi. Ba kahinlar wə Təwrat ustazliri uni əlümgə məhkum qilixqa amal izdəp yürətti; qünki ular həlqtin qorqatti.
3 Xu pəyttə on ikkiyləndin biri boloŋan, Ixqariyot dəp ataloŋan Yəhudaning kəngligə Xəytan kir-

---

21:29 Mat. 24:32; Mar. 13:28.
21:32 «bu alamətlərning həmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu» — əgər tiloŋa elinoŋan alamət Yerusalemning wəyran boluxioŋa (miladiyə 70-yili) (20-24-ayət) qaritiloŋan bolsa, undaqta «bu dəwr» degən səz təbiiyki (1) Əysaning dəwridə yaxap ətkən adəmlərni kərsitidu. (2) əgər Məsihning dunyaoŋa qaytip kelixigə (27-ayət) qaritiloŋan bolsa, «dəwr» degən səz bəlkim pütün Yəhudiyə həlqini kərsitidu; (3) bu ayətlərdə eytiloŋan wəqələrning baxlinix dəwridə yaxioŋanlarni kərsitidu. Xunga barliq wəqələr xu dəwr iqidə yüz beridu, degənlik bolidu. Bizningqə (3)-xərh aldi-kəyni ayətlərgə əng bap kelidu.
21:33 «Asman-zemin yoqilidu, biraq mening səzlirim hərgiz yoqalmaydu» — grek tili «asman-zemin ətidu, biraq mening səzlirim hərgiz ətməydu».
21:33 Zəb. 102:25-27; Yəx. 51:6; Mat. 24:35; Ibr. 1:11.
21:34 «xu küni üstünglaroŋa tuyuksiz qüxmisun» — «xu kün» Muqəddəs Kitabta daim degüdək Məsih dunyaoŋa qaytip kelidioŋan, insanlardin hesab alidioŋan künni kərsitidu.
21:34 Rim. 13:13; 1Tes. 5:6; 1Pet. 4:7.
21:35 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəh. 3:3; 16:15.
21:36 «yüz berix aldida turuwatqan bu ixlardin özünglarni qaqurup» — yaki «yüz berix aldida turuwatqan bu ixlardin qutulup...». Əmdi etqadqilar bu dəhxətlik wəqələrdin ətüp ketəmdu, yaki awwal elip ketiləmdu? Bu muhim məsilə. Oqurmənlər muxu ayətning aldi-kəynidiki səz-ayətlərgə qarap özliri bir hulasigə kelələydu. Biz baxqa yərlərdimu bu tema üstidə tohtaloŋan («Tesalonikaliqlaroŋa (2)»diki «qoxumqə səz»imizdə). **«hazir bolup layiq hesablinix üqün...»** — bəzi kona kəqürmilərdə: «küqləndürülüxünglar üqün...» deyilidu.
21:36 Mat. 24:42; 25:13; Mar. 13:33; Luqa 12:40; 1Tes. 5:6.
21:37 Yuh. 8:2.
22:1 Mis. 12:15; Mat. 26:2; Mar. 14:1.
22:2 «...qünki ular həlqning oŋəzipidin qorqatti» — kahinlar wə Təwrat ustazlirining həlqtin qorquxining səwəbi, həlqning Məsihni qollaydioŋanliqidin; xunga ular uni biwasitə eltürəlməy, bəlki amal qilip rimliqlar aldida əysaoŋa ərz qilix arqiliq ularning wasitisi bilən uni əlümgə məhkum qilmaqqi.
22:2 Zəb. 2:2; Yuh. 11:47; Ros. 4:27.

di.. [4] U berip bax kahinlar wə ibadəthana pasiban bəgliri bilən Əysani qandaq qilip ularoqa tutup berix üstidə məsliһətləxti. [5] Ular intayin hux bolup, Yəһudaoqa pul berixkə kelixti. [6] Yəһuda maqul bolup, uni halayiqtin ayrim qaloqanda ularoqa tutup berixkə muwapiq pursət izdəxkə kirixti.

Ətüp ketix һeytining kəqlik ziyapiti

Mat. 26:17-25; Mar. 14:12-21; Yuһ. 13:21-30

[7] Əmdi petir nan һeytining birinqi küni yetip kəlgənidi. Xu küni «ətüp ketix һeyti»oqa atap qurbanliq qoza soyulatti.. [8] Xuning bilən Əysa Petrus bilən Yuһannaoqa:
— Berip bizgə ətüp ketix һeytining qozisini birgə yegili təyyarlanglar, — dəp ularni əwətti.
[9] — Qəyərdə təyyarliximizni halaysən? — dəp soridi ular. [10] U ularoqa mundaq dedi:
— Xəһərgə kirsənglar, mana u yərdə kozida su kətürüwaloqan bir ər kixi silərgə uqraydu. Uning kəynidin mengip u kirgən əygə kiringlar.. [11] Wə əy igisigə: «Ustaz: — Muhlislirim bilən ətüp ketix һeytining tamiqini yəydioqan meһmanhana əy qəyərdə? — dəp sorawatidu» dənglar. [12] U silərni baxlap üstünki qəwəttiki rətlənggən sərəmjanlaxturuloqan qong bir eoqiz əyni kərsitidu. Mana xu yərdə təyyarlik qilip turunglar.
[13] Xuning bilən ikkisi beriwidi, һəmmə ixlar uning eytqinidək bolup qikti. Ular xu yərdə ətüp ketix һeytining tamiqini təyyarlaxti. [14] Əmdi wakti-saiti kəlgəndə, Əysa dastihanda olturdi; on ikki rosul uning bilən billə olturuxti.. [15] Andin u ularoqa:
— Mən azab qekixtin ilgiri, silər bilən ətüp ketix һeytining bu tamiqioqa һəmdastihan boluxqa tolimu intizar bolup kəlgənidim.. [16] Qünki silərgə eytayki, bu һeyt ziyapitining əһmiyiti Hudaning padixaһliqida əməlgə axurulmioquqə, mən buningdin qayta yeməymən, — dedi..
[17] Andin u bir jamni qolioqa elip, təxəkkür eytti wə muhlislirioqa:
— Buni elip aranglarda təqsim qilip iqinglar. [18] Qünki xuni eytayki, mundin keyin Hudaning padixaһliqi kəlmigüqə, һərgiz üzüm xərbitidin qət'iy iqməymən, — dedi..

«Rəbning ziyapiti»

[19] Andin u bir tal nanni qolioqa elip, Hudaoqa təxəkkür eytti wə uni oxtup, ularoqa üləxtürüp berip: — Bu mening silər üqün pida bolidioqan tenimdur. Meni əsləp turux üqün buningdin yənglar, — dedi..
[20] U xuningdək tamaqtin keyinki jamni qolioqa elip mundaq dedi:
— Bu jamdiki xarab mening silər üqün təkülidioqan qenimda boloqan yengi əһdidur..

22:3 Mat. 26:14; Mar. 14:10; Yuһ. 13:27.
22:7 «Əmdi petir nan һeytining birinqi küni yetip kəlgənidi» — «petir nan һeyti» yəttə kün ətküzülətti. Tunji küni «ətüp ketix bayrimi» (ibraniy tilida «pasha» һeyti) idi. Bu küni, Yəһudiylar qoylarni ibadəthanioqa apirip soyup, andin əyidə petir nan bilən yəytti («Mis.» 12:1-20, «Law.» 23:4-8ni kərüng).
22:7 Mat. 26:17; Mar. 14:12,13.
22:10 «mana u yərdə kozida su kətürüwaloqan bir ər kixi silərgə uqraydu» — Qanaanda (Pələstində) ər kixilər büginggə qədər adəttə su kətürməydu.
22:14 Mat. 26:20; Mar. 14:17.
22:15 «tolimu intizarlik bolup kəlgənidim» — grek tilida «intizarlik bilən intizar qildim».
22:16 «bu һeyt ziyapitining əһmiyiti Hudaning padixaһliqida əməlgə axurulmioquqə, mən buningdin qayta yeməymən» — Təwrattiki barlik һeytlarning һərbirining əzi bir bexarəttur, һəmmisi Məsiһning padixaһliqida toluq əməlgə axurulidu. «Lawiylar» 23-bab wə «Lawiylar»diki «qoxumqə səz»imiznimu kərüng.
22:18 «...üzüm xərbitidin qət'iy iqməymən» — grek tilida «... üzüm telining mewisining xərbitidin qət'iy iqməymən».
22:19 «Meni əsləp turux üqün buningdin yənglar» — grek tilida «meni əsləp turux üqün bundaq qilinglar».
22:19 Mat. 26:26; Mar. 14:22; 1Kor. 11:23,24.
22:20 «tamaqtin keyinki jam» — «ətüp ketix һeyt»tiki ziyapət daim bekitilgən alaһidə bir tərtip boyiqə ətküzilidu. «Tamaqtin keyinki jam» «üqinqi jam» bolidu. **«Bu jamdiki xarab mening silər üqün təkülidioqan qenimda boloqan yengi əһdidur»** — Məsih eytqan bu «yengi əһdə» Yərəmiya wə baxqa pəyoqəmbərlər arqilik Təwratta wədə qilinoqan ajayip «yengi əһdə»dur («Yər.» 31:31-34 һəm «Əz.» 36:25-27ni, xundaqla Yərəmiyadiki «qoxumqə səz»imiznimu kərüng). Bu yengi əһdə «Məsiһning qenididur» degənning intayin qongkur mənisi bardur, muxu əһdə Məsiһning pütün wujud-

21 Lekin mana, meni tutup bərgüqining qoli mening bilən bir dastihandidur.
22 Wə Insan'oоli dərwəqə əzi tooɣrisida bekitilgəndək aləmdin ketidu; biraq Insan'oоlining tutup berilixigə wasitiqi boloɣan adəmning ɦalioɣa way!
23 Andin muhlislar bir-biridin:
— Arimizda zadi kim muxundaq ixni qilixi mumkin? — dəp munazirigə qüxüp ketixti.

Muhlislarning mərtiwə ɦəkkidə munazirilixixi

24 Əmdi ularning arisida qaysimiz əng uluoɣ saniliximiz kerək degən talax-tartix pəyda boldi.
25 U ularoɣa mundaq dedi:
— əllərdiki padixaɦlar qol astidiki ɦəlk üstidin buyrukwazlik qilip idarə qilidu, ularning üstidiki ɦoquqdarliri «ɦəlkpərwər» dəp atilidu.
26 Biraq silər xundaq bolmanglar; bəlki aranglardiki əng mərtiwiliki əzini əng kiqikidək ɦesablisun wə yetəkqi boloɣanlar ɦəmməyləngə hizmətkardək bolsun.
27 Kim mərtiwilik, dastihanda olturoɣanmu yaki dastihandiki kütküqimu? Dastihanda olturoɣini əməsmu? Biraq mən bolsam aranglarda hizmitinglarda boloɣuqi kütküqidəkturmən.
28 Silər bolsanglar, beximoɣa sinaqlar kəlgəndə baxtin-ahir mən bilən billə ɦəmraɦ boloɣansilər.
29 Wə huddi Atam manga padixaɦlik ɦoquqi bekitkəndək, mən silərgimu xundaq bekitimən.
30 Xuning bilən silər mening padixaɦliqimda mən bilən bir dastihanda yəp-iqisilər wə təhtlərdə olturup, Israilning on ikki qəbilisi üstidin ɦəküm qikirisilər.

Əysaning Petrusning əzidin tanidioɣanlikini aldin eytixi

Mat. 26:31-35; Mar. 14:27-31; Yuɦ. 13:36-38

31 Rəb yənə Petruska:
— «Əy Simon, Simon! Mana, Xəytan ɦəmminglarni huddi buoɣday taskioɣandək taskap sinaxni tiligən.
32 Lekin etikading yokimisun dəp sanga dua kildim. Əmdi sən towa kilip tüz yoloɣa kaytkandin keyin, kerindaxliringni mustəɦkəmligin» — dedi.
33 — I Rəb, — dedi Petrus, — Mən sən bilən billə zindanoɣa taxlinip, billə ölümgə berixka təyyarmən!
34 U uningoɣa: — I Petrus, sanga eytayki, bügün horaz qillioɣuqə, sən «Uni tonumaymən» dəp məndin üq ketim tanisən, dedi.

ɦayatioɣa pütülgənlikini, xundakla əɦdini pütkül insaniyətkə yətküzüxkə boloɣan kət'iy niyitini kərsitidu.
22:21 Mat. 26:23; Mar. 14:18; Yuɦ. 13:21.
22:22 Zəb. 41:9; Yuɦ. 13:18; Ros. 1:6.
22:25 «əllərdiki padixaɦlar qol astidiki ɦəlk üstidin buyrukwazlik kilip idarə kilidu, ularning üstidiki ɦoquqdarliri «ɦəlkpərwər» dəp atilidu» — xu qaoɣda wə dunyaning pütkül tarihida «ɦəlkpərwər» dəp ataloɣanlar əməliyəttə «ismi bar, jismi yok»lardək «ɦəlkpərwər»ning əksi bolidu, əlwəttə. Məsihning bu ixni kərsətkənliki, etikadqilar ɦətta muxundaq abruynimu izdiməsliki kerək, ɦərkandaq «abruypərəslik» kilixtin tolimu yiraklixixi kerək, degənliktur, dəp oylaymiz.
22:25 Mat. 20:25; Mar. 10:42.
22:26 Luqa 9:48; 1Pet. 5:3.
22:27 Mat. 20:28; Yuɦ. 13:14; Fil. 2:7.
22:29 Luqa 12:32.
22:30 «Israilning on ikki qəbilisi üstidin ɦəküm qikirisilər» — yaki «Israilning on ikki qəbilisi üstidin ɦəkümranlik kilisilər».
22:30 Mat. 19:28; Wəɦ. 3:21.
22:31 «Əy Simon, Simon!» — Mukəddəs Kitabta, birsining bir adəmning ismini yaki bir jayning namini təkrar ikki ketim qakirixi uningoɣa boloɣan qongkur mehir-muɦəbbitini ipadiləp, uning əzigə əziz ikənlikini kərsitidu. **«Xəytan ɦəmminglarni huddi buoɣday taskioɣandək taskap sinaxni tiligən»** — «tiligən» degən bu səz Huda Xəytanning təlipi boyiqə muxundaq kilixioɣa yol koyoɣanlikini kərsitidu.
22:31 1Pet. 5:8.
22:34 «bügün horaz qillioɣuqə, sən «Uni tonumaymən» dəp məndin üq ketim tanisən» — «bügün» — okurmənlərning esidə barki, Yəɦudiylar üqün «bu kün» «keqə» bilən baxlinidu. Məsih bu sözlərni keqidə eytidu. Xuning bilən u eytkan wəkələr axu keqidə, tang atmayla yüz beridu.
–Grek tilida uning sözliri inkar xəklidə ipadilinidu: «Sən bügün «uni tonumaymən» dəp üq ketim məndin tanmay turup horaz qillimaydu».
22:34 Mat. 26:34; Mar. 14:30; Yuɦ. 13:38.

Uning muhlislirini alahidə agahlanduruxi

35 Andin, u ulardin:
— Silərni həmyansiz, hurjunsiz wə kəxsiz səpərgə əwətkinimdə silərning birər nərsənglar kəm bolup qaloɣanmu? — dəp soridi. Ular: — Yaq, dedi.
36 Xuning bilən u ularoɣa: — Lekin həzir hər kimning həmyani bolsa, uni alsun; xundaq həm hurjuni bolsa, uni alsun wə bir kimning qiliqi bolmisa, qapinini setip birdin qiliq alsun. 37 Qünki mən silərgə xuni eytayki, muqəddəs yazmilarda: «U jinayətqilər qatarida sanilidu» dəp pütülgən səz məndə qoqum əməlgə axurulidu. Qünki mening tooɣramdiki barliq ixlar toluq əməlgə axmay qalmaydu — dedi.
38 — I Rəb, qarioqin, bu yərdə ikki qiliq bar ikən, dedi ular.
— Boldi, yetidu! — dedi u ularoɣa.

Əysaning Zəytun teoqida dua qilixi

Mat. 26:36-46; Mar. 14:32-42

39 Andin u qikip, aditi boyiqə Zəytun teoqioɣa yol aldi; uning muhlisliri uningoɣa əgixip bardi.
40 U yərgə yetip baroɣanda u ularoɣa:
— Azdurulmasliqinglar üqün dua qilinglar, — dedi.
41 Andin, ulardin bir tax etimiqə neriraq berip, tizlinip turup:
42 — I Ata, halisang, bu qədəhni məndin elip kətkəysən. Lekin mening əməs, bəlki Sening iradəng ada qilinsun — dəp dua qildi; 43 wə asmandin bir pərixtə uningoɣa kərünüp uni quwwətləndürdi. 44 U qattiq azabta toloɣinip tehimu ihlaslik bilən dua qiliwərdi. Buning bilən uning tərliri yərgə tökülgən qan tamqiliridək qüxüxkə baxlidi. 45 Andin duasini tügitip, ornidin turup, muhlislirining yenioɣa kəldi. Ularning oɣəmgə qəküp həlsizlinip mügdəp qaloɣanliqini kərüwidi, ularoɣa:
46 — Uhlap qaloɣininglar nemisi? Azduruluxtin saqlinix üqün qopup dua qilinglar, — dedi.

Əysaning tutqun qilinixi

Mat. 26:47-56; Mar. 14:43-50; Yuh. 18:3-11

47 Uning səzi tehi ayaoɣlaxmastinla, bir top adəmlər pəyda boldi. Ularni baxlap kəlgüqi on ikkəyləndin biri boloɣan Yəhuda degən kixi idi; u Əysaoɣa salam berip səygili qexioɣa bardi.
48 Əysa uningoɣa:
— Əy Yəhuda, bir səyüx bilən Insan'ooɣlini tutup berərsənmu? — dedi.

22:35 «Silərni həmyansiz, hurjunsiz wə kəxsiz səpərgə əwətkinimdə silərning birər nərsənglar kəm bolup qaloɣanmu?» — 9:3 wə 10:3-4ni kərüng.
22:35 Mat. 10:9; Mar. 6:8; Luka 9:3.
22:36 «lekin həzir hər kimning həmyani bolsa, uni alsun; xundaq həm hurjuni bolsa, uni alsun wə bir kimning qiliqi bolmisa, qapinini setip birdin qiliq alsun» — bu sirlik əmma muhim səz tooɣruluq «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
22:37 «U jinayətqilər qatarida sanilidu» — yaki «U asiylik qiloɣuqilar qatarida sanilidu». Bu bexarət «Yəx.» 53:12də tepilidu. **«mening tooɣramdiki barliq ixlar toluq əməlgə axmay qalmaydu»** — «mening tooɣramdiki barliq ixlar» bolsa pəqət Təwrattiki Məsihni aldin'ala oquq eytqan bexarətlər bolupla qalmay, bəlki Təwratta Məsihni kərsitidioɣan barliq buyruloɣan qurbanliqlar, əmrlər, bəlgilimilər həmdə Təwratta hatiriləngən barliq tarihiy «bexarətlik wəqələr»ni əz iqigə alidu.
22:37 Yəx. 53:12; Mar. 15:28.
22:38 «I Rəb, qarioqin, bu yərdə ikki qiliq bar ikən» — muxu hil «qiliq» qiska bolup, yənə «piqaq» hesablanoɣili bolidu. **«Boldi, yetidu! — dedi *Əysa* ularoɣa»** — muxu ayət üstidə 37-ayət bilən «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
22:39 Mat. 26:36; Mar. 14:32; Yuh. 8:1; 18:1.
22:41 Mat. 26:39; Mar. 14:35.
22:42 «bu qədəhni məndin elip kətkəysən» — «bu qədəh» uning aldida turidioɣan azab-oqubətlərni kərsitidu. Təwratta «qədəh» dəl xu mənidə bolup, «Zəb.» 75:8, «Yəx.» 51:17, 22, «Yər.» 25:15 wə baxqa kəp yərlərdə Hudaning oɣəzipini bildüridu. Xunga Məsih muxu yərdə həmmimizning gunahlirini kətürüp, Hudaning oɣəzipini iqixkə təyyar turidu.
22:44 Yuh. 12:27; Ibr. 5:7.
22:47 Mat. 26:47; Mar. 14:43; Yuh. 18:3.

49 Wə Əysaning ətrapidikilər nemə ix yüz beridioɣanliḳini bilip yetip: — I Rəb, ḳiliq bilən uray-
limu? — dedi. 50 Wə ulardin biri ḳiliqini kətürüp, bax kaḥinning qakirioɣa urup, ong ḳuliḳini
xiliwətti. 51 Birak Əysa buningoɣa jawabən: — Boldi, tohta! — dedi; u ḳolini uzitip ḳuliḳioɣa
təgküzüp, uni saḳaytti.
52 Əysa əzini tutḳili kəlgən bax kaḥinlar, pasiban bəgliri wə aḳsaḳallaroɣa ḳarap:
— Bir ḳarakqini tutidioɣandək ḳiliq-toḳmaḳlarni kətürüp kəpsiləroɣu? 53 Ibadəthanida ḥər küni
silər bilən billə idim, silər ḳol salmidinglar. Ḥazir bu silərgə təwə boloɣan waḳit-saəttur wə
ḳarangoɣuluḳning ḥəküm sürüxidur — dedi.

Əysaning üstidin xikayət ḳilinixi wə Petrusning Əysadin tenixi

Mat. 26:57-58, 69-75; Mar. 14:53-54, 66-72; Yuḥ. 18:12-18, 25-27

54 Ular Əysani tutuwelip, bax kaḥinning əyigə elip kelixti. Petrus yiraḳtin əgixip mangdi.
55 Əmdi ular ḥoylining otturisida ot yeḳip qərisidə issinip olturoɣanda, Petrus ularning arisioɣa
kirip olturdi. 56 Andin otning nurida uning olturoɣinini kərgən bir dedək uningoɣa tikilip ḳarap
turup: — Bu adəmmu Əysa bilən billə idi, — dedi.
57 Lekin u tenip: — Əy hotun, uni tonumaymən! — dedi.
58 Andin uzun ətməy, yənə birəylən uni kərüp: — Sənmu ulardin ikənsən, — dedi. Lekin Petrus:
— Əy buradər, undaḳ əməsmən! — dedi.
59 Andin bir saətqə ətkəndə baxḳa birəylən: — Dərḥəḳiḳət, bu ḥəm uning bilən billə idi; qünki
umu Galiliyəliktur, — dəp qing turuwaldi.
60 Lekin Petrus:
— Ḥəy buradər, nemə dəwatḳiningni bilməymən! — dedi. Wə uning səzi ayaoɣlaxmastinla,
horaz qillidi. 61 Əmdi Rəb kəynigə burulup, Petruska tikilip ḳarap ḳoydi. Xuning bilən Petrus
Rəbning səzini, yəni: «Bügün horaz qillaxtin ilgiri sən məndin üq ḳetim tanisən» degənlikini
yadioɣa kəltürdi. 62 Wə u taxḳirioɣa qiḳip ḳattiḳ yioɣlap kətti.

Əysaning aliy kengəxmidə sotlinixi

Mat. 26:67-68; Mar. 14:65

63 Əmdi Əysani tutup turuwatḳanlar uni məshirə ḳilixḳa wə sawap-dumbilaxḳa baxlidi; 64 uning
kəzlirini tengip uningdin: — Seni uroɣan kimdu? Ḳeni, bexarət bərgin! — dəp soraxti 65 wə
uningoɣa buningdin baxḳa yənə nuroɣun ḥaḳarətlərni yaoɣdurdi.
66 Tang atḳanda, həlk aḳsaḳalliri, yəni bax kaḥinlar wə Təwrat ustazliri yioɣilixti. Ular uni əz
kengəxmisigə elip berip 67 uningdin: —
Eytə, sən Məsiḥmu? — dəp soraxti.
U laroɣa jawabən:

22:50 «...ulardin biri ḳiliqini kətürüp, bax kaḥinning qakirioɣa urup, ong ḳuliḳini xiliwətti» — bu naməlum muhlis Petrus idi («Yuḥ.» 18:10, «Mat.» 26:51, «Mar.» 14:71).
22:50 Mat. 26:51; Mar. 14:47.
22:52 Mat. 26:55; Mar. 14:48.
22:53 «ḥazir bu silərgə təwə boloɣan waḳit-saəttur wə ḳarangoɣuluḳning ḥəküm sürüxidur» — «ḳarangoɣuluḳning ḥəküm sürüxidur» — demək, xu qaoɣda Huda Xəytanning küq-ḳudritini, uning Əzigə wə Məsiḥigə boloɣan nəpritini bax kaḥinlar wə baxḳa ḥəkümdarlardin ibarət xu rəzil adəmlər arḳilik namayan ḳilixioɣa yol ḳoyoɣanidi. «1Kor.» 2:8»ni kərüng.
22:54 Mat. 26:57; Mar. 14:53; Yuḥ. 18:12,24.
22:55 Mat. 26:69; Mar. 14:54,66; Yuḥ. 18:16,25.
22:59 «Dərḥəḳiḳət, bu ḥəm uning bilən billə idi; qünki umu Galiliyəliktur» — muxu kixi Petrusning Galiliyəlik ikənlikini bəlkim uning tələppuzi yaki bolmisa yərlik kiyim-keqikidin bilip yətkən bolsa kerək.
22:61 Mat. 26:34,75; Mar. 14:72; Yuḥ. 13:38; 18:27.
22:63 Ayup 16:10; Yəx. 50:6; Mat. 26:67; Mar. 14:6; Yuḥ. 19:3.
22:66 Zəb. 2:2; Mat. 27:1; Mar. 15:1; Yuḥ. 18:28.

— Silərgə eytsammu, ḳət’iy ixənməysilər. [68] Silərdin birər soal sorisam, ḥeq jawab bərməysilər. [69] Lekin bu waḳittin baxlap Insan’oоɳli Ḥəmmigə Ḳadirning ong yenida olturidu, — dedi.
[70] — Undaḳta, sən Hudaning Oоɳli ikənsən-də? — deyixti ular.
U: — Degininglardək mən xudurmən! — dəp jawab bərdi.
[71] Xuning bilən ular:
— Əmdi baxḳa guwaḥqiliḳning bizgə nemə ḥajiti? Qünki əzimiz uning əz aoɳzidin qiḳḳinini angliduḳ! — deyixti.

Əysaning waliy Pilatusning aldida sotlinixi

Mat. 27:1-2, 11-14; Mar. 15:1-5; Yuḥ. 18:28-38

23 [1] Andin kengəxmidikilərning ḥəmmisi ornidin turuxup, uni waliy Pilatusning aldioɳa elip berixti. [2] U yərdə ular uning üstidin xikayət ḳilip:
— Əzini Məsiḥ, yəni padixaḥ dəp atiwelip, həlḳimizni azdurup wə ḳutritip, Ḳəysərgə baj-seliḳ tapxuruxni toskan bu adəmni bayḳap uni tuttuḳ, — deyixti.
[3] Pilatus uningdin: — Sən Yəḥudiylarning padixaḥimusən? — dəp soridi.
U: — Eytḳiningdək, — dəp jawab bərdi.
[4] Andin Pilatus bax kaḥinlar bilən kəpqilikkə:
— Bu adəmdin birər xikayət ḳiloɳudək ixni tapalmidim, — dedi.
[5] Lekin ular tehimu ḳət’iy ḥalda:
— U Galiliyədin tartip taki bu yərgiqə, pütkül Yəḥudiyədimu təlim berix bilən həlḳni ḳutritidu.

Əysa Ḥerod hanning aldida

[6] Pilatus «Galiliyə» degən səzni anglap:
— Bu kixi Galiliyəlikmu? — dəp soridi [7] wə uning Ḥerod hanning idarə kiloɳan əlkidin kəlgənlikidin həwər tepip, uni Ḥerodḳa yollap bərdi (u künlərdə Ḥerodmu Yerusalemda idi).
[8] Ḥerod Əysani kərgəndə intayin huxal boldi. Qünki u uzundin beri uningoɳa dair kəp ixlarni anglap, uningdin bir məjizə kərüx ümididə bolup, uni kərüx pursitini izdəwatatti. [9] U Əysadin kəp soallarni soridi, lekin u Ḥerodḳa bir eoɳizmu jawab bərmidi.

22:69 «Ḥəmmigə Ḳadirning ong yenida...» — grek tilida «Hudaning ḳudritining ong təripidə». «Zəb.», 110:1ni kərüng. Zəburdiki bu bexarətlik səzlər Məsiḥni kərsitidu, əlwəttə. Ular əzliri Əysani sotlawatimiz, dəp oylatti, lekin əməliyəttə u Insan’oоɳli bolup ahir berip ularning sotqisi bolidu.
22:69 Dan. 7:9; Mat. 16:27; 24:30; 25:31; 26:64; Mar. 14:62; Ros. 1:11; 1Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.
22:70 «Degininglardək mən xudurmən!» — «degininglardək» grek tilida bu səzning «Xundaḳ, lekin əməliyət dəl silərning oylioɳiningларdək əməs» degən puriḳi qiḳidu.
22:71 «Əmdi baxḳa guwaḥqiliḳning bizgə nemə ḥajiti? Qünki əzimiz uning əz aoɳzidin qiḳḳinini angliduḳ!» — ularning Məsiḥkə ḳaratkan ərz-xikayiti: — «Hudaning Oоɳlimən» degining «kupurluḳ ḳiloɳining», degəndin ibarət idi.
–Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə ḥəḳiḳiy «kupurluḳ ḳiloɳuqi» əlümgə məḥkum boluxi kerək. Xunga Məsiḥ əzi eytkandin keyin ularoɳa «baxḳa guwaḥlik» kerək bolmidi!
–Ḥalbuki, Yəḥudiy həlḳi əzlirining əməs, bəlki Rim imperiyəsining ḳanuni astida turoɳaqḳa, Əysani əlümgə məḥkum ḳilix üqün Rim ḥakimiyiti aldida baxḳa birər ərz-xikayətni tepixi kerək. Bu təwəndiki babta (23:2) kərünidu.
23:1 Mat. 27:2; Mar. 15:1; Yuḥ. 18:28.
23:2 «Ḳəysər» — Rim imperatori. **«...həlḳimizni azdurup wə ḳutritip, Ḳəysərgə baj-seliḳ tapxuruxni toskan bu adəmni bayḳap uni tuttuḳ»** — «(u) Ḳəysərgə baj-seliḳ tapxuruxni toskan» degən xikayət yaloɳan, əlwəttə. 20:20-26ni kərüng. Xikayət «siyasiy jəḥəttiki» bolup, üq ḳisimni əz iqigə alidu: (1) u həlḳni ḳutritiwatidu, «ammiwiy tərtip»ni buzdi; (2) həlḳning baj-seliḳ berixigə yol ḳoymidi; (3) əzini padixaḥ dəp elan ḳildi (demək, Rim imperatorioɳa ḳarxi qiḳkan).
23:2 Mat. 17:25; 22:21; Mar. 12:17; Luḳa 20:25; Ros. 17:7; Rim. 13:7.
23:3 «Pilatus uningdin: — Sən Yəḥudiylarning padixaḥimusən? — dəp soridi. U: — Eytḳiningdək, — dəp jawab bərdi» — «Eytḳiningdək» grek tilida bu səzning «Xundaḳ, lekin əməliyət dəl sening oylioɳiningdək əməs» degən puriḳi qiḳidu.
23:3 Mat. 27:11; Mar. 15:2; Yuḥ. 18:33.
23:7 Luḳa 3:1.
23:8 Luḳa 9:7.

[10] Bax kaһinlar wə Təwrat ustazliri yeқin turup uning üstidin һə dəp ərz-xikayət қiliwatatti.
[11] Һerod han wə uning ləxkərliri uni harlap məshirə қilixip, uningoɣa xaһanə ton-kiyim kiydürüp, uni yənə Pilatusning aldioɣa қayturup yollidi.
[12] Mana xu kündin baxlap, Pilatus bilən Һerod dost bolup қaldi; qünki ilgiri ular arisida adawət boloɣanidi.

Əysaning ölümgə һөküm қilinixi

Mat. 27:15-26; Mar. 15:6-15; Yuһ. 18:39-40; 19:1-16

[13] Waliy Pilatus bax kaһinlarni, Yəһudiy һөkümdarlarni wə halayiқni yioɣip, [14] ularoɣa:
— Silər bu adəmning üstidin «Həlқni azduridu wə қutritidu» dəp xikayət қilip uni aldimoɣa tartip kəldinglar. Mana, mən silərning aldinglarda uni soraқ қiloɣinim bilən, uningdin silər xikayət қiloɣan jinayətlərdin birinimu tapalmidim. [15] Һerodmu tapmidi; qünki mən silərni uning aldioɣa əwəttim. Mana, uningda ölümgə layiқ һeqқandaқ jinayət yoқ ikən. [16] Xunga mən uni jazalap, andin қoyup berimən, — dedi. [17] (uning һər қetimliқ ətüp ketix һeytida, Yəһudiy məһbuslardin birini ularoɣa қoyup berix məjburiyiti bar idi). [18] Lekin kəpqilik təngla quқan selixip:
— Buni yoқiting! Bizgə Barabbasni қoyup bering! — deyixti. [19] (Barabbas bolsa xəһərdə topilang kətürgənliki wə қatilliқ қiloɣanliқi üqün zindanoɣa taxlanoɣan məһbus idi). [20] Xuning bilən Pilatus Əysani қoyup berixni halap, kəpqilikkə yənə səz қiloɣili turdi. [21] Lekin ular jawabən yənə quқan selixip:
— Krestligin, uni krestligin! — dəp warқiraxti.
[22] Pilatus üqinqi қetim ularoɣa:
— Nemixқa? U zadi nemə yamanliқ қiloɣan? Mən uningdin ölümgə layiқ һeq jinayət tapalmidim. Xuning üqün mən uni jazalap, қoyup berimən, — dedi.
[23] Biraқ ular yənila һə dəp quқan selixip: «U krestlənsun!» dəp tələp қilip qing turuwaldi. Ularning һəmdə bax kaһinlarning quқanliri ahir küqlük kəldi. [24] Pilatus ularning tələpi boyiqə ada қilinsun dəp һөküm qiқardi. [25] Wə ularning tiliginini, yəni topilang kətürüx wə қatilliқ üqün zindanoɣa taxlanoɣanni қoyup berip, Əysani ularning haһixioɣa tapxurup bərdi.

Əysaning krestlinixi

Mat. 27:32-44; Mar. 15:21-32; Yuһ. 19:17-19

[26] Wə ular uni elip ketiwatқanda, yolda Kurini xəһirilik Simon isimlik bir kixi səһradin keliwatatti; ular uni tutuwelip, krestni uningoɣa kətürgüzüp, Əysaning kəynidin mangdurdi.
[27] Əysaning kəynidə zor bir top həlқ, xundaқla uningoɣa eqinip yioɣa-zar kətürüxüwatқan ayallarmu əgixip keliwatatti. [28] Lekin Əysa kəynigə burulup ularoɣa:
— Əy Yerusalemning қizliri! Mən üqün yioɣlimanglar, bəlki özünglar wə balililiringlar üqün yioɣlanglar! [29] Qünki silərgə xundaқ eoɣir künlər keliduki, kixilər: «Tuoɣmaslar, bala kətürmigən

23:12 Ros. 4:27.
23:13 Mat. 27:23; Mar. 15:14; Yuһ. 18:38; 19:4.
23:15 «Һerodmu tapmidi» — yaki «Һerod uni (bizgə) қayturuwetiptu».
23:16 «Xunga mən uni jazalap, andin қoyup berimən» — bu «jazalax» bəlkim қamqilax bolatti. Bu səzlər oқurmənlərgə oɣəlitə tuyulixi mumkin. Birawda jinayət bolmisa, nemixқa uni jazalaydu? Mundaқ adalətsizlik Rim imperiyəsi tüzümidə bək kəp idi. Ular deloni sürüxtə қiloɣandimu adəmni қamqilaytti («Ros.» 22:24ni kərüng). Lekin muxu yərdə Pilatusning Əysani mundaқ «қamqilaymən» deyixining məқsiti pəқət Yəһudiy qonglarni bir az razi қilixtin ibarət idi, halas.
23:17 Mat. 27:15; Mar. 15:6; Yuһ. 18:39.
23:18 Ros. 3:14.
23:22 «xuning üqün mən uni jazalap, қoyup berimən» — 16-ayəttiki izaһatni kərüng.
23:24 Mat. 27:26; Mar. 15:15; Yuһ. 19:16.
23:26 «Wə ular uni elip ketiwatқanda, yolda Kurini xəһirilik Simon isimlik bir kixi səһradin keliwatatti; ular uni tutuwelip, krestni uningoɣa kətürgüzüp, Əysaning kəynidin mangdurdi» — baxқa Injil bayanliridin bilimizki, buning səwəbi Əysaning һalsirap kətkənlikidin idi «Mat.» 27:32, «Mar.» 15:21 wə izaһatlarni kərüng.

qorsaqlar wə emitmigən əmqəklər bəhtliktur!» — deyixidu. 30 Xu qaoʏda kixilər taoʏlaroʏa:
«Üstimizgə ərül!», dənglüklərgə: «üstimizni yap!» dəp nida qilixidu. 31 Qünki adəmlər yapyexil
dərəhkə xundaq ixlarni qiloʏan yərdə, qurup kətkən dərəhkə nemə ixlar bolar?! — dedi.
32 Ikki jinayətqimu əlümgə məhkum qilinoʏili uning bilən təng elip kelingənidi. 33 Wə ular «bax
səngək» dəp ataloʏan jayoʏa kəlgəndə, u yərdə uni wə yənə ikki jinayətqini, birini uning ong
yenida wə yənə birini sol yenida krestkə tartti. 34 Əysa:
— I Ata, ularni kəqürgin, qünki ular əzining nemə qiliwatqanliqini bilməydu, — dedi.
Ləxkərlər qək taxlap, uning kiyimlirini bəlüxüwaldi. 35 Halayiq qarap turatti, Yəhudiy
həkümdarlarmu yenida turup uningoʏa dimioʏini qəqip məshirə qilip: Baxqilarni qutquzuptikən!
Əgər u rasttin Hudaning Məsihi, Uning talliwaloʏini bolsa, əzini qutquzup bakşun! — deyixti.
36 Ləxkərlərmu uni məshirə qilixip, yenioʏa berip uningoʏa sirkə təngləp:
37 — Əgər sən Yəhudiylarning Padixahi bolsang, əzüngni qutquzup bak! — deyixti.
38 Uning üstidiki tahtayoʏa grekqə, latinqə wə ibraniyqə hərplər bilən: «Bu kixi Yəhudiylarning
Padixahidur» dəp yezip qoyuloʏanidi.
39 Uning bilən billə krestkə tartiloʏan ikki jinayətqining biri uni haqarətləp:
— Sən Məsih əməsmiding? Əmdi əzüngnimu, biznimu qutquzə! — dedi.
40 Birak yənə biri uning gepigə tənbih berip: Sən əzüng ohxax həkümning tegidə turup Hu-
dadin qorqmamsən? 41 Bizning jazaliniximiz həqliq, qünki əz qilmixlirimizning tegixlik jaza-
sini tarttuq; lekin bu kixi heqqandaq natooʏra ix qilmioʏanoʏu! — dəp jawab bərdi. 42 Andin, u
Əysaoʏa:
— I Rəb, padixahliqing bilən kəlginingdə, meni yad qiloʏin, — dedi.
43 Əysa uningoʏa: — Bərheq, mən sanga eytayki, bügün sən mən bilən billə jənnəttə bolisən, — dedi.

Əysaning əlümi

Mat. 27:45-56; Mar. 15:33-41; Yuh. 19:28-30

44 Hazir altinqi saət bolup, pütün zeminni tokquzinqi saətkiqə qarangoʏuluq basti. 45 Quyax
nurini bərmidi wə ibadəthanining pərdisi tosattin otturisidin yirtilip ikki parqə bolup kətti.
46 Əysa qattiq awaz bilən nida qiloʏandin keyin: — I Ata! Rohimni qolungoʏa tapxurdum, — dedi-

---

23:30 «Xu qaoʏda kixilər taoʏlaroʏa: «Üstimizgə ərül!», dənglüklərgə: «üstimizni yap!» dəp nida qilixidu» — Hudaning oʏəzipi xunqə dəhxətlik boliduki, kixilər uningdin qeqix üqün hərqanqə qorqunqliq amal-qarə bolsimu, halaydu. «Hox.» 10:8 wə «Wəhiy» 6:16ni kərüng.
23:30 Yəx. 2:19; Hox. 10:8; Wəh. 6:16; 9:6.
23:31 «Qünki adəmlər yapyexil dərəhkə xundaq ixlarni qiloʏan yərdə, qurup kətkən dərəhkə nemə ixlar bolar?!» — bu sirlik bexarət bəlkim: «Mən gunahsiz, mehriban bolup Hudaning jaza qoralliri boloʏan qətəlliklərning qolida xunqə kəp azab tartqan yərdə, kəlgüsidə silərdək gunahqa patqanlarni ular qandaq jazalar?» degəndək.
23:31 Yər. 25:29; 1Pet. 4:17.
23:32 Yuh. 19:18.
23:33 «‹bax səngək› dəp ataloʏan jay» — «bax səngək» grek tilida «Kalwariy», ibraniy tilida «Golgota».
23:33 Mat. 27:33,38; Mar. 15:22; Yuh. 19:18.
23:34 Zəb. 22:18; Mat. 27:35; Mar. 15:24; Yuh. 19:23; Ros. 7:60; 1Kor. 4:12.
23:38 «Uning üstidiki tahtayoʏa grekqə, latinqə wə ibraniyqə hərplər bilən: «Bu kixi Yəhudiylarning Padixahidur» dəp yezip qoyuloʏanidi» — rimliqlar bu səzlərni əysani məshirə qilix üqün yazoʏan, əlwəttə. Xübhisizki, Pilatus bu arqiliq **Yəhudiylarnimu** məshirə qilmaqqi yaki əyibliməkqi boloʏan; birak Huda bolsa bu arqiliq həqiqiy əhwalni kərsətkən («Yuh.» 19:19-22ni, «Zəb.» 76:10ni kərüng).
23:38 Mat. 27:37; Mar. 15:26; Yuh. 19:19.
23:43 «Bərheq, mən sanga eytayki, bügün sən mən bilən billə jənnəttə bolisən» — Rəbning: «sən «**bügün**» mən bilən billə **jənnəttə** bolisən» degən muxu səzi bəzilərning: «Əysa elgəndin keyin dozahqa qüxkən» degən bid'ət təlimining tolimu hata ikənlikini kərsitidu. Biz «qoxumqə səz»imizdə bu tooʏruluq azraq tohtilimiz.
23:44 «altinqi saət... tokquzinqi saət» — «altinqi saət» qüx bolup, «tokquzinqi saət» qüxtin keyin saət üq. Yəhudiylar wakitni ətigən saət altidin baxlap hesablaytti (məsilən, ularda «birinqi saət» bizdə saət yəttə bolatti).
23:44 Mat. 27:45; Mar. 15:33.
23:45 «ibadəthanining pərdisi tosattin otturisidin yirtilip ikki parqə bolup kətti» — «Mat.» 27:51diki izahatni kərüng.
23:45 Mat. 27:51; Mar. 15:38.

də, tiniki tohtap, jan üzdi.
47 U yərdə turoɣan yüzbexi yüz bərgən ixlarni kərüp: — Bu adəm ħəkikətən durus adəm ikən! — dəp Hudani uluoɣlidi.
48 Wə bu mənzirini kərüxkə yioɣiloɣan barlik həlk yüz bərgən ixlarni kərüp kəkrəklirigə urup əylirigə kaytixti. 49 Wə uni tonuydioɣan barlik kixilər wə Galiliyədin uningoɣa əgixip kəlgən ayallar yirakta turup, bu wəkələrgə karap turdi.

Əysaning dəpnə kilinixi

Mat. 27:57-61; Mar. 15:42-47; Yuh. 19:38-42

50-51 Wə mana xu yərdə kengəxmidikilərdin Yüsüp isimlik biri bar idi. U əzi akkəngül wə adil adəm bolup, ularning məslihətigə wə kiloɣinioɣa koxulmioɣanidi. Əzi Yəhudiyə əlkisidiki Arimatiya degən bir xəhərdin bolup, Hudaning padixahlikini təlmürüp kütətti. 52 U əzi Pilatusning aldioɣa berip Əysaning jəsitini berixni tələp kildi; 53 wə uni kresttin qüxürüp kanap bilən kepənləp, koram taxtin oyup yasaloɣan, ħeqkim koyulmioɣan bir kəbrigə dəpnə kildi. 54 Bu «təyyarlik küni» bolup, xabat küni yekinlixip kaloɣanidi. 55 Wə uning bilən Galiliyədin kəlgən ayallar Yüsüpkə əgixip, kəbrini wə uning jəsətining kandak koyuloɣinini kərdi. 56 Andin yenip berip ətirlər wə hux purakliк buyumlarni təyyar kildi wə Təwrattiki əmr boyiqə xabat küni aram elixti.

Əysaning tirilixi

Mat. 28:1-10; Mar. 16:1-8; Yuh. 20:1-10

24 1 Əmdi ħəptining birinqi künidə tang yuray dəp kaloɣanda, ayallar əzliri təyyarlioɣan ətirlərni elip, kəbrigə kəldi. 2 Ular kəbrining aoɣzidiki taxning domilitiwetilgənlikini kərdi; 3 wə kəbrigə kirip kariwidi, Rəb Əysaning jəsiti yok turatti. 4 Wə xundak boldiki, ular buningdin patiparak bolup turoɣanda, mana, nur qakнap turidioɣan kiyimlərni kiygən ikki zat ularning yenida tuyuksiz pəyda boldi. 5 Ayallar kattik wəħimgə qüxüp, yüzlirini yərgə yekixti. Ikki zat ularoɣa: — Nemə üqün tirik boloɣuqini əlgənlərning arisidin izdəysilər? 6-7 U bu yərdə əməs, bəlki u tirildi! U tehi Galiliyədə turoɣan waktida, uning silərgə nemini eytkinini, yəni: «Insan'ooɣlining gunaħkar adəmlərning koliоɣa tapxurulup, krestlinip, üqinqi küni kayta tirilixi mukərrərdur» degənlirini əsləp bekinglar! — dedi.

23:46 «Əysa... tiniki tohtap, jan üzdi» — yaki «Əysa... roħini qikardi». Grek tilida «roħ» wə «tinik» bir səz bilən ipadilinidu. «Zəb.» 31:5ni kərüng. Muxu ayəttiki birinqi «kattik awaz bilən nida kilix»i bəlkim «Yuh.» 19:30də hatirilənгən.
23:46 Zəb. 31:5; Mat. 27:50; Mar. 15:37; Yuh. 19:30; Ros. 7:59.
23:47 Mat. 27:54; Mar. 15:39.
23:50-51 Mat. 27:57; Mar. 15:43; Yuh. 19:38.
23:53 Mat. 12:40; 26:12; 27:59; Mar. 15:46; Yəx.53:9
23:54 «Bu «təyyarlik küni» bolup, xabat küni yekinlixip kaloɣanidi» — «təyyarlik küni» xabat küni (dəm elix küni, xənbə küni)ning ħarpa künidur. Dəm elix künidə kixilərning «ix kilmaslik»i üqün ħarpa künidə tamak etilixi wə baxka kerəklik hizmətlərni aldin'ala kiliwelixi kerək idi — xunga aldinki küni «təyyarlik küni» dəp atilatti.
–Təwrat kalendari boyiqə «petir nan ħeyti»ningmu birinqi küni («Nisan», yəni 1-ayning -15-küni) «xabat küni» dəp ħesablinixi kerək idi («Law.» 23:6-7). Xunga uning ħarpa künimu «təyyarlik küni» dəp atilatti. Bu «Nisan» ayning 14-küni idi.
–Xabat küni Yəhudiylar arisida ħəptining barlik künlirigə ohxaxla kəqkurun baxlinidu.
23:55 Luka 8:2.
23:56 «*ayallar* ətirlər wə hux purakliк buyumlarni təyyar kildi» — «buyumlar» — yaki «məlħəmlər». Bu buyumlarning ixlitilixining məksiti jəsətning üstigə qeqip uning qirip ketixini astilitixtin ibarət idi.
24:1 «ħəptining birinqi küni» — yaki «xabattin keyinki kün», yəni yəkxənbə. Baxka birhil tərjimisi ««Ħəptilər»ning birinqi küni». «Petir nan ħeyti»din «orma ħeyti»oɣiqə 7 ħəptə, yəni 49 kün sanilixi kerək. Bu wakit «ħəptilər» dəp atilidu, «orma ħeyti» bəzidə «ħəptilər ħeyti» dəpmu atilidu.
24:1 Mat. 28:1; Mar. 16:1; Yuh. 20:1.
24:4 «nur qakнap turidioɣan kiyimlərni kiygən ikki zat» — «ikki zat» grek tilida «ikki ər kixi». Bular pərixtilər bolsa kerək.
24:6-7 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luka 9:22; 18:31.

[8] Wə ular uning dəl xundaq deginini esigə elixti;
[9] wə qəbridin qaytip, bu ixlarning həmmisini on birəyləngə, xundaqla qalƣan muhlislarning həmmisigə yətküzdi.
[10] Rosullaroƣa bu ixlarni yətküzgüqilər bolsa Magdallik Məryəm, Yoanna wə Yaqupning anisi Məryəm həmdə ular bilən billə boloƣan baxqa ayallar idi.
[11] Lekin ayallarning bu eytqanliri ularoƣa əpsanidək bilindi, ular ularning səzlirigə ixənmidi.
[12] Birak Petrus ornidin turup, qəbrigə yügürüp bardi. U engixip qəbrə iqigə qariwidi, yaloƣuz kanap kepənlikning tilim-tilim parqilirini kərüp, yüz bərgən ixlaroƣa təəjjüplinip əygə qaytip kətti.

Emayus yezisioƣa baridioƣan yolda mengiwatqan sirlik musapir

Mar. 16:12-13

[13] Wə mana, xu kündə ulardin ikkiylən Yerusalemdin on bir qakirim yirakliktiki Emayus degən kəntkə ketip baratti.
[14] Ular yüz bərgən barlik ixlar tooƣrisida səzlixip ketiwatatti.
[15] Wə xundak boldiki, ular səzlixip-mulahizilixip ketiwatqanda, mana Əysa əzi ularoƣa yekinlixip kelip, ular bilən billə mangdi;
[16] lekin ularning kəzliri uni tonuxtin tutuldi.
[17] U ulardin: — Ketiwetip nemə ixlar tooƣruluk munazirə kilixiwatisilər? — dəp soridi. Ular qayoƣuluk kiyapəttə tohtap,
[18] ulardin Kliyopas isimlik biri jawab berip: — Yerusalemda turupmu, muxu künlərdə xu yərdə yüz bərgən wəkələrdin birdinbir həwər tapmioƣan musapir sən ohximamsən?! — dedi.
[19] Wə u ulardin: — Nemə wəkələr boldi? — dəp soridi.
«Nasarətlik Əysaoƣa munasiwətlik wəkələr!» — dedi ular, — «U əzi Hudaning aldidimu, barlik həlkning aldidimu əməldə wə səzdə kudrətlik bir pəyoƣəmbər bolup,
[20] bax kahinlar wə hökümdarlirimiz uni ölüm hökümigə tapxurup, krestlətti.
[21] Biz əslidə uni Israiloƣa həmjəmət bolup azad kilidioƣan zat ikən, dəp ümid kiloƣaniduk. Lekin ixlar xundak boldi, hazir bu wəkələr yüz bərginigə üqinqi kün boldi;
[22] yənə kelip, arimizdiki birnəqqə ayal həm bizni hang-tang kalduruwətti. Qünki ular bügün tang səhərdə qəbrigə beriptikən,
[23] uning jəsitini tapalmay qaytip kelip: «Bizgə birnəqqə pərixtə oƣayibanə kərünüxtə ayan bolup, «U tirik!» dedi» dəp eytiptu.
[24] Buning bilən arimizdin birnəqqəylən qəbrigə berip, əhwalning dəl ayallarning eytkinidək ikənlikini bayqaptu. Lekin uni ularmu kərməptu».
[25] Əysa ularoƣa:
— Əy nadanlar, pəyoƣəmbərlərning eytqanlirining həmmisigə ixinixkə qəlbi gallar!
[26] Məsihning əzigə has xan-xəripigə kirixtin burun, muxu japa-muxəkkətlərni bexidin ətküzüxi mukərrər əməsmidi? — dedi.
[27] Andin pütün Təwrat-Zəburdin, Musa wə baxqa barlik pəyoƣəmbərlərning yazmiliridin baxlap u əzi həkkidə aldin pütülgənlirini ularoƣa xərh berip qüxəndürdi.
[28] Ular baridioƣan kəntkə yekinlaxqanda, u yirakrak bir yərgə baridioƣandək turatti.
[29] Lekin ular uni tutuwelip:

24:8 Yuh. 2:22.
24:9 Mat. 28:8; Mar. 16:10.
24:12 Yuh. 20:3, 6.
24:13 «on bir qakirim» — grek tilida «atmix stadiyon» — bir stadiyon təhminən 185 metr kelidu.
24:13 Mar. 16:12.
24:15 Mat. 18:20; Luqa 24:36.
24:19 Luqa 7:16; Yuh. 4:19; 6:14.
24:21 «Biz əslidə uni Israiloƣa həmjəmət bolup azad kilidioƣan zat ikən, dəp ümid kiloƣaniduk» — «həmjəmət-azad kiloƣuqi» yaki «həmjəmət-kutkuzoƣuqi» tooƣruluk «Ayup» 19:25 wə izahat, xundakla «Təbirlər»ni kərüng.
24:21 Ros. 1:6.
24:22 Mat. 28:8; Mar. 16:10; Yuh. 20:18.
24:26 Yəx. 50:6; 53:5; Fil. 2:7; Ibr. 12:2; 1Pet. 1:11.
24:27 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Qan. 18:15; Zəb. 132:11; Yəx. 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24-25; Dan. 9:24; Mik. 7:20.

— Kəq kirip qaldi, ḥelila kün olturidu. Biz bilən billə qonup qaloɣin, — dəp ətündi. Xuning bilən u ular bilən qonoɣili əygə kirdi.
30 Wə xundaq boldiki, u ular bilən dastihanda olturoɣanda, nanni qolioɣa elip, Hudaoɣa təxəkkür eytti, andin nanni oxtup ularoɣa tutti.
31 Ularning kəzliri xuan eqilip, uni tonudi; xuning bilən u ularning aldidin oɣayib boldi.
32 Ular bir-birigə:
— U yolda biz bilən paranglixip, bizgə muqəddəs yazmilaroɣa xərḥ bərgəndə, yürək-baoɣrimiz goya ottək yanmidimu?! — deyixti.
33-34 Wə ular xu ḥaman turup Yerusalemoɣa qaytip kəldi. Ular ikkisi on birəylən bilən ularning ḥəmraḥlirining bir yərgə yioɣilip turoɣinining üstigila qüxti, ular: «Rəb rasttin tiriliptu. U Simonoɣa kərünüptu!» deyixiwatatti.
35 Xuning bilən ular ikkiylənmu yolda yüz bərgən ixlarni wə u nanni oxtuwatqanda uning əzlirigə qandaq tonuloɣinini kəpqilikkə səzləp bərdi.

Əysaning muhlislirioɣa yənə kərünüxi

Mat. 28:16-20; Mar. 16:14-18; Yuḥ. 20:19-23; Ros. 1:6-8

36 Wə ular bu ixlar üstidə səzlixiwatqanda, Əysa əzi tosattin ularning otturisida pəyda bolup:
— Silərgə aman-hatirjəmlik boloɣay! — dedi.
37 Ular birər roḥni uqrattuqmu nemə, dəp ḥiyal qilip, alaqzadə boluxup wəḥimigə qüxti.
38 U ularoɣa:
— Nemigə xunqə alaqzadə bolup kəttinglar? Nemixqa qəlbinglarda xək-guman qiqip turidu?
39 Qollirimoɣa wə putlirimoɣa qarap beqinglar! Mening əzüm ikənlikimni bilinglar! Meni tutup kərünglar, roḥning ət bilən səngiki yoq, lekin məndə barliqini kərisilər, — dedi.
40 Wə xundaq degəq ularoɣa put-qolini kərsətti.
41 Ular huxluqtin kəzlirigə ixəngüsi kəlməy ḥəyranuḥəs turoɣinida u ulardin:
— Silərning bu yərdə yegüdək nərsənglar barmu? — dəp soridi.
42 Ular bir parqə belik kawipi wə bir parqə ḥəsəl kənikini uningoɣa sunuwidi,
43 u elip ularning aldida yedi.
44 Andin u ularoɣa:
— Mana bu mən silər bilən boloɣan waqtimda silərgə eytqan: «Musa hatiriligən Təwrat qanuni, pəyoɣəmbərlərning yazmiliri wə Zəburda mening tooɣramda pütülgənning ḥəmmisi qoqum əməlgə axurulmay qalmaydu» degən səzlirim əməsmu? — dedi.
45 Xuning bilən u muqəddəs yazmilarni qüxinixi üqün ularning zeḥinlirini aqti
46 wə ularoɣa mundaq dedi:
— Muqəddəs yazmilarda xundaq aldin pütülgənki wə xu ix Məsiḥning əzigə tooɣra kəldiki, u azab qekip, üqinqi künidə əlgənlər arisidin tirilidu,
47 andin uning nami bilən «Towa qilinglar, gunaḥlarning kəqürümigə muyəssər bolunglar» degən həwər Yerusalemdin baxlap barliq əllərgə jakarlinidu.
48 Silər əmdi bu ixlaroɣa guwaḥqidursilər.

24:29 Yar. 19:3; Ros. 16:15; Ibr. 13:2.
24:30 «u ular bilən dastihanda olturoɣanda, nanni qolioɣa elip, Hudaoɣa təxəkkür eytti, andin nanni oxtup ularoɣa tutti» — «nan oxtux» adəttə buni meḥman əməs, bəlki saḥibhana qilixi kerək idi.
24:33-34 «ular xu ḥaman turup Yerusalemoɣa qaytip kəldi» — grek tilida «ular xu saəttila turup Yerusalemoɣa qaytip kəldi».
24:36 «Silərgə aman-hatirjəmlik boloɣay!» — ibraniy tilida «xalom ələykum», ərəb tilida «əssalamuələykum» degən səz bilən ipadilinidu.
24:36 Mar. 16:14; Yuḥ. 20:19; 1Kor. 15:5.
24:41 Yuḥ. 21:10.
24:44 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luqa 9:22; 18:31; 24:6.
24:46 Zəb. 16:10; 22:6. 22; Ros. 17:3.
24:47 Ros. 13:38; 1Yuḥ. 2:12.

49 Wə mana, mən Atamning wədə ḳiloŋinini wujudunglaroŋa əwətimən. Lekin silər yuḳiridin qüxidioŋan küq-ḳudrət bilən kiygüzülgüqə, xəḥərdə kütüp turunglar».

Əysaning asmanoŋa kətürülüxi

Mar. 16:19-20; Ros. 1:9-11

50 Wə u ularni Bəyt-Aniya yezisioŋiqə baxlap bardi wə ḳollirini kətürüp ularni bərikətlidi. 51 Wə xundaḳ boldiki, ularni bərikətligəndə u ulardin ayrilip asmanoŋa kətürüldi. 52 Ular uningoŋa səjdə ḳilixti wə zor huxal-huramliḳ iqidə Yerusalemoŋa ḳaytip kelip, 53 ḥərdaim ibadəthanida turup Hudaoŋa xükür-sana oḳuxup turdi.

24:49 «mən Atamning wədə ḳiloŋinini wujudunglaroŋa əwətimən» — «Atamning wədə ḳiloŋini» Özining Muḳəddəs Roḥi. Huda ularni «ḳudrət bilən kiygüzidu». **«Lekin silər yuḳiridin qüxidioŋan küq-ḳudrət bilən kiygüzülgüqə, xəḥərdə kütüp turunglar»** — «xəḥər» — Yerusalem.
24:49 Yuḥ. 14:26; 15:26; 16:7; Ros. 1:4.
24:50 Ros. 1:12.
24:51 Mar. 16:19 Ros. 1:9.
24:53 «...wə xundaḳ boldiki, *u* ularni bərikətligəndə u ulardin ayrilip asmanoŋa kətürüldi... ***ular*** **ḥərdaim ibadəthanida turup Hudaoŋa xükür-sana oḳuxup turdi»** — bu 36-53-ayətlərgə ḳarioŋanda, bu Məsiḥning muhlislirioŋa ahirḳi kərünüxi idi. Biraḳ uning tirilixini bayan ḳilidioŋan baxḳa hatirilər bilən selixturoŋanda, bu birinqi yəkxənbidiki kərünüxtin keyin Əysa yənə birnəqqə ḳetim muhlislirioŋa ayan boldi. Luḳaning bu hatirisi Əysaning muhlislaroŋa birinqi künidiki kərünixliridin biraḳla ḳirikinqi künidiki kərünüxigə atlap ətkən bolsa kerək (45-ayəttə yaki 50-ayəttə «atlap ətidu»). Xunga Injildiki «tət bayan»da ḥeqḳandaḳ zit yərlər yoḳ, dəp ḳaraymiz.
–«Luḳa»ning dawami «Rosullarning paaliyətliri»dur, əlwəttə.

Қoxumqə sөz

Biz muxu yərdə pütün «bayan» tooɣruluқ əməs, bəlki bəzi alaһidə қizиқ nuқta yaki қiyinliқi bar ayətlər üstidə azraқ tohtilimiz. «Luқa», «Matta» wə «Markus»ni oқuoɣanlar bolsa, u kitablarda nuroɣun ortaқ bayanlarning barliқini kөrüp yetələydu. Biz tərjimimizdimu, xundaқ ortaқ yərlər üstidə tohtaloɣinimizda, «Matta», «Markus» wə «Luқa»diki izaһatlar wə «қoxumqə sөz»imizni bir-birigə baoɣlioɣan һalda yezixқa tirixtuқ.

10:42

«**Biraқ birla ix zөrürdur; wə Məryəm xuningdin өzigə nesiwə bolidioɣan yahxi ülüxni tallidi; bu һərgiz uningdin tartiwelinmaydu**».

Marta wə Məryəm ikkisi, xübһisizki, Əysani өyigə қarxi aldi; lekin əslidə uni təklip қiloɣuqi Marta boluxi mumkin (bu yərdiki Məryəm Əysaning anisi Məryəm əməs, əlwəttə). Marta nuroɣun meһmanlarni kütüx bilən aldirax idi wə Məryəm Əysaning ayioɣida olturup Uning sөzini tingxawatatti. Marta Əysaoɣa Məryəm manga yardəm қilmidi, dəp aoɣrinidu. Bizning Əysaning bərgən munu jawabioɣa əstayidil kөngül қoyuximizoɣa tooɣra kelidu: —

«**Əy Marta, Marta, sən kөp ixlarning oɣemini yəp awarə bolup yürüwatisən. Biraқ birla ix zөrürdur; wə Məryəm xuningdin өzigə nesiwə bolidioɣan yahxi ülüxni tallidi; bu һərgiz uningdin tartiwelinmaydu**».

Əysa Martaoɣa uning ismini ikki қetim təkrarlap qongқur amraқliқ bilən sөz қilidu (ibraniy tilida adəmning ismini қaytilap qaқirix küqlük amraқliқ, meһir-muһəbbətni bildüridu). Uning sөzidin Martaning kөnglining kөp ixlaroɣa bөlünüp, oɣəmdə қeliwatқinini bayқaymiz; əmma Rəbbimiz bu tooɣruluқ uningoɣa «**Biraқ birla ix zөrürdur**» dəp mulayimliқ bilən tənbiһ beridu. Əmdi u eytқan «**zөrür boloɣan ix**» bolsa Uning ayioɣida olturup sөzini tingxaxtin ibarət, deməқimu? Bizningmu Uning Martaoɣa eytқan bu sөzini əstayidilliқ bilən angliximizoɣa tooɣra kelidu — qünki Rəbbimiz Məryəm talliwaloɣan «Rəbning sөzini tingxax»ni «**өzigə nesiwə bolidioɣan yahxi ülüx**», dəydu. «Ülüx» bir pütün ix-һərikətning məlum қismidur. Xunga baxқa ixlarmu «**zөrür boloɣan birla ix**»ning məlum қismi boluxi kerək. Undaқta «**zөrür boloɣan birla ix**», yəni «pütün bir ix» zadi nemə?

Muқəddəs yazmilardiki kөp baxқa yərlərdə bu soaloɣa jawab təminləydu, dəp қaraymiz: —«**Silər қullar, əttin boloɣan hojayininglaroɣa Məsiһқə itaət қiloɣininglardək qin kөnglünglardin əyminix wə titrəx bilən itaət қilinglar; pəқət kөz aldidila hizmət қilip, adəmni hux қiloɣuqi қullardin bolmanglar, bəlki Məsiһning қullirining süpitidə Hudaning iradisini jan-dil bilən bəja kəltürünglar, adəmlərgə əməs, bəlki Rəbgə qin dilinglardin hizmət қilinglar**» («Əf.» 6:5-7).

«**Wə һəmmə ixlarda, sөz bolsun, əməl bolsun, һəmmisini Rəb Əysaning namida қilip, uning arқiliқ Huda'Atioɣa rəһmət eytinglar**» (Kol.» (3:17).

«**Nemə ixni қiliwatқan bolsanglar, uningda insanlar aldida əməs, bəlki Rəb aldida қiloɣandək jan-dil bilən uningoɣa ixlənglar**» (Kol.» (3:23).

Һəmmimiz «қullar» əməs, əlwəttə. Biraқ rosul Pawlus muxu ayətlərdə tətbiқlaydioɣan prinsipni һəmmimizgə tətbiқlaxқa tooɣra kelidu. Məyli Hudaning hizmitidə bolsun, məyli baxқilarning hizmitidə bolsun «qin kөnglünglardin», «jan-dil bilən», «pütün қəlb bilən»

Rəbning Өzi üqün қiloɣandək yaki Uning aldida қiloɣandək қiliximizoɣa tooɣra kelidu. Qünki bizdə xu mumkinqilik barki: — (1) hizmət қiloɣinimizda niyitimiz durus bolmaydu; (2) biz қiloɣan hizmitimizdə təxəkkür eytmaymiz, bəlki aoɣrinimiz.

Alayluқ, biz hizmətkə qin kənglimizdin berilmisək, biz ҳətta jamaəttə Rəbning hizmitidə boloɣinimizdimu, қerindaxlar bizgə rəҳmət bildürmisə yaki hizmitimizni bayқimisa, bizdə hapiqilik yaki məyüslük pəyda bolidu. Bundaқ ix ҳeq bolmioɣanda, bizning hizmitimizdə yaloɣuz Hudani razi қilix üqünla əməs, bəlki baxқilarning, bolupmu қerindaxlarning minnətdarliқi yaki alқixliriоɣa, ҳətta ularning yahxi kərüxigə erixəyli degən қismən türtkə bilən tirixiwatқanliқimizni ispatlaydu. Əgər yaloɣuz Hudanila razi қilix nixani bilən ixlisək, undaқta, ҳətta ҳeqkim hizmitimizni kərmisimu Hudadin kəlgən xadliқ bizdə bolatti.

Huda üqün қiloɣan hizmitimiz xadliқ bilən bolmisa, bəlki kənglidə narazilиқ yaki hapiqiliқ bilən bolsa, undaқta hizmitimizni tohtitip, xu əҳwalimizning səwəbini sürüxtə қiliximizoɣa tooɣra kelidu. Məsilən, biz məlum kixilərgə həyrhaҳliқ kərsitəy degən niyəttə bolsaқ, undaқta xad-huramliқ bilən қiliximiz kerək. Bolmisa, ҳeqқandaқ sədiқə bərməslikkə tooɣra kelidu. «**Ҳər adəm ҳeq қiynilip қalmay yaki məjburən əməs, bəlki өz kənglidə pükkiniqə bərsun; qünki Huda huxalliқ bilən bərgüqini yahxi kəridu**» («2Kor.» 9:7). Yənə, «**... Həyrhaҳliқ kərsitixni bolsa, huxal-huramliқ bilən қilsun**» («Rim.» 12:7). Qünki baxқilaroɣa yardəm bərgəndə bizdə hursənlik tuyoɣusi bolmisa, undaқ қiloɣinimiz bizgə eoɣir tuyulsa, undaқta yardəm қobul қiloɣuqida «Manga yardəm bərgüqi bu ixta qong bədəl təlidi» degəndək təsir қaldurmay қalmaymiz. Yardəm қobul қiloɣan kixi: «Қərzdar bolup қaldim» degən ҳessiyatқa kelip қalidu. Əksiqə, bizgə tapxuruloɣan əmrlər boyiqə baxқilaroɣa «қərzni қayturuxum kerək» degən təsirni қaldurmasliқimiz lazim: — «**Yahxiliқ қilinglar, baxқilaroɣa ətnə beringlar wə «ular bizgə bernemə қayturidu» dəp oylimanglar**» («Luқa» 6:35).

Məryəm nemə ix boluxidin қət'iynəzər, bu pursətni qing tutup qoқum Əysaning səzini tingxay degənidi. Uning səzigə қulaқ selix pəytliri xunqə қimmətlik idi! Bundaқ əҳwalda kimning baxқa ixni қilixқa rayi baridu? Wə xuning bilən u olturup Əysaning səzini anglidi. Bu qaoɣda, xübһisizki, birsi: «Martamu meҳmanlarni kütməy, umu olturuwelip Əysaning səzini tingxisa, undaқta meҳmanlaroɣa oɣiza nədin kelətti?» dəp soraydu. Lekin əgər u olturwelip tamaқ ətmisə, bu bir qong paji'ə bolamti? Meҳmanlar pəқət nan wə sooɣuқ su bilən ozuқlandimu, dəyluқ, kim uningdin narazi bolatti? Yaki bəlkim ahir berip ҳəmməylən ornidin turup қolmuқol birər tamaқ təyyarlixi mumkin idi. Bularni biz ҳazir ҳərgiz bilələməymiz. Marta «dastihini kəng saһibhana» degən nam-abruydin məҳrum bolatti, lekin uning xu abruyi xunqə muһimmu? Eniқki, Əysaning uning aldioɣa bir tallax yolini қoyup: «Marta, sən meҳmanlarni kütəy desəng, undaқta bu ix huxalliқ, razilиқ bilən қilinsun; қəlbingdə baxқa ix қilay degən istək bolsa xuningoɣa ərkinlik bolsun, xundaқ қilsang ҳətta tamiқing yətməy қalsimu, қəlbingdə sən Hudaoɣa xan-xərəp oқiwerisən» deginidək bolidu.

Bu səzlərning üstigə xuni қoxalaymizki, jiddiylik bolup kətkən bu dəwrimizdə «addiylaxturux»ning tolimu ҳajiti bardur. Turmuximiz murəkkəplik wə aldiraxliқ bilən toloɣaqқa, Huda aldida olturup, Uning awazioɣa қulaқ selix, Uningoɣa dua қilix wə Uning səz-kalamini oқuxқa qolimiz təgməydu. Bizdə ixlirimizni қət'iy addiylaxturux niyiti bolmisa, қəlbimizdə baxқilaroɣa yətküzgüdək ҳeqқandaқ roһiy bayliқlar bolmaydioɣanliқini wə pütkül əmrimizning Hudaning padixaһliқi üqün ҳeq mənggü mewə bolmay bikar ətüp kətkənlikini қattiқ əpsus iqidə kəridioɣan bolimiz.

12:13-14

«**Birsi: — Ustaz, akamoƣa atimizdin qaloƣan mirasni mən bilən təng ülixixkə buyruoƣayla — dedi. Lekin U uningoƣa jawabən: — Buradər, kim Meni silərning üstünglaroƣa sotqi yaki üləxtürgüqi qildi? — dedi**».

Nemixqa Məsih həküm qiqirip berix tələpini rət qildi?

Məsihning bu yərdə eytqan səzliri Musa pəyoƣəmbərning ikki Israillik qerindixi arisida salaqilik qilmaqqi boloƣanda Musaoƣa eytiloƣan munu səzlərni adəmning esigə kəltüridu: «**Kim seni bizgə baxlik yaki sorakqi bolsun dəptu! Sən tünügün heliki Misirlikni öltürginingdək menimu öltürməkqimusən?!**» («Mis.» 2:14). Xu qaoƣdiki adəmlər Musa pəyoƣəmbərning ariqi bolux niyitini qətkə qakkini Huda ularni Misirdin kutkuzuxqa təyyarlawatqan kixini qətkə qakkini idi («Ros.» 7:26-35ni kerüng). Lekin muxu yərdə Israillarning Musani rət kiloƣan bu səzlirini Məsihning Özi ixlitidu. Xu yol bilən ularning Özini qətkə qakidioƣanlikini aldin'ala puritip eytidu. Yəni: «Silər Mening muxu dəwada qikaroƣan həkümümni kobul kilsanglarmu, lekin barlik baxqa ixlar üstidə boloƣan həkümlirimni rət kilsilər» — deginidək. Qünki Hudani özimizgə kolaylik təminligüqi koral kiliweliximizoƣa bolmaydu. Bizgə «uwal boloƣan» dəp hesablioƣan ixlarda Uningoƣa «Adalitingni ayan kilip tooƣra həküm qikaroƣaysən» dəp yalwurup, əmma hayatimizdiki baxqa ixlarda Uning kərsətkən həkümlirini rət kilsak, Uningoƣa haqarət kəltürgəngə barawər bolmamdu? Uni hayatimizning həmmə ixi üstidə «Hojam», «Rəbbim» süpitidə kobul kilmisak, Uni həkikiy kobul kiloƣan bolmaymiz.

Hətta Məsihgə dad eytqan muxu kixigə həkikətən uwal kilinoƣan bolsimu, Huda bilən birgə mangoƣanlar özi üqün orun-horuk talaxmay, barlik ix-dəwalirini Uningoƣa tapxuruxni wə xuningdək kənglini «**Koxnangni özüngni səygəndək səygin**»gə berixni əginixi kerək.

«**Mubarək, yawax-məminlər! Qünki ular yər yüzigə mirashordur**»

«**Silərgə düxmənlik boloƣanlaroƣa mehir-muhəbbət kərsitinglar, silərdin nəprətlənggənlərgə yahxilik kilinglar, silərgə ziyankəxlik kiloƣanlaroƣa dua kilinglar**»

«**Intikam almanglar, i səyümlüklirim; uni Hudaoƣa tapxurup Uning oƣəzipigə yol koyunglar, qünki mukəddəs yazmilarda mundak yeziloƣan: «Pərwərdigar dəyduki, intikam Meningkidur, yamanlik Mən kayturimən»**».

(«Mat.» 5:5, 5:43-44, «Rim.» 12:19).

Muhlis bolux — «munar kurux» «urux kilix»

14:28-33

«**Aranglardin birsi munar salmakqi bolsa, aldi bilən olturup bu kuruluxni pütküzgüdək hirajət özümdə barmu-yok dəp hesab kilmasmu? Undak kilmioƣanda, ulni selip pütküzəlmisə, kərgənlərning hammisi mazak kilip: «Bu adəm binani baxlap koyup pütküzəlmidi» — deməy kalmaydu.**

Yaki bir padixah yənə bir padixah bilən jəng kiloƣili qikxa aldi bilən olturup: Mening üstümgə kelidioƣan yigirmə ming kixilik koxun igisigə mən on ming əskirim bilən takabil turalarmənmu? Dəp mələrləp kərməmdu?! Əgər u «Sokuxalmaymən» dəp oylisa, düxmən tehi yirakiki qaoƣda əlqi əwətip, sulh xərtlirini soraydu. Xuningoƣa ohxax, silərdin kimdəkim kənglidə özining bar-yoki bilən hoxlaxmisa, Manga muhlis bolalmas».

Bular Məsihdin əginixning (demək, muhlisi bolux üqün) baxlinixida bolidiƣan əzgərməs, murəssə kilixka bolmaydiƣan xərtlərdur. Bu xərtlərgə yüzlənmisə heqkim birdinbir həkikiy boloƣan roһiy səpərni kilalmaydu, һətta baxliniximu bolmaydu : —

Birinqi ohxitix — munar kurux

Əysa Məsihgə əgixix «kurulux» jəryaniƣa ohxaydu. Iman-etikad, xükürlük, bilim, təjribə, səwr-takət, «roһiy sezim», əzini tutux, meһir-muһəbbət, — bularning һəmmisini һayatimizƣa «hixning üstigə hix koyƣandək» koxux kerək. Muxu «kurulux jəryani» pəkət biz yaloƣuz boloƣan һaldila əməs, bəlki jəm boloƣinimizdimu aloƣa besilidu. Mukəddəs yazmilardiki «kurulux» yaki «etikadni kurux» tooƣruluk nuroƣun ayətlər bar («Rimliklaroƣa»diki «kirix səz»imiz, «Mat.» 7:24, «Ros.» 7:49, 9:31, «Rim.» 15:20, «1Kor.» 8:1, 8:10, 10:23, 14:4, 14:7, «Gal.» 2:18, «1Tes.» 5:11, «1Pet.» 2:5, 2:7ni kərüng). Məsihgə barlik əgəxməkqi boloƣanlar aldimda əmürwayət ««kurux» hizmiti» turidu dəp bilixi kerək. Bu hizmətning hətiri bar — munar egiz, xundakla ətraptiki barlik adəmlər uni yiraktin kərələydu. Kurulux tohtap kalsa, bu ixni mazak kilidiƣanlar az bolmaydu. Lekin halkilik soal xuki, «Məndə muxu munarni kurup qikkudək materiyal barmu?». Əmdi bəx künlük addiy bir insan kandakmu bu qong soaloƣa durus jawab berəlisun? Bu soaloƣa һazir ikkinqi bir ohxitix wə soal koxulidu.

Ikkinqi ohxitix — jəng kilix

Məsihgə əgixixni bir jəng yaki urux deyixkə bolidu. Barlik insan janlirining küqlük bir düxmini bardur. U «**ooƣrilaydu, əltüridu wə һalak kilidu**» («Yһ.» 10:10) wə Məsihgə əgixəy degən һərkimlərgə alayitən jəng təyyar kilmakta. Hudaning yolini tallioƣanlar bu jəngdin kaqalmaydu. Xuning bilən һalkilik soal xuki «Mən təyyarmu?».

Buning üstigə, Rəbbimizning bu təmsilidə bu jəng bək təngsiz kərünidu. Mudapi'ə kiloƣuqida on ming ləxkər, һujum kiloƣuqi padixaһda yigirmə ming ləxkər bar. Mudapi'ə kiloƣuqi padixaһ jəng kilay desə, xübһisizki, barlik ləxkərlərni səpkə koyidu. Bir adəmmu, bir koralmu zapas kalmaydu — һəmmisi jənggə orunlaxturulidu, wə bularni tooƣra ixlitixkə padixaһ pütün zeһnini yioƣip olturidu. Kəz aldimizda turoƣan jəngmu bizdin bar-yokimizni tələp kilidu. Əmdi muһim soal xuki — «Məndə bu jəngni kiloƣudək neməm bar?». addiy bir insan buni nədin biləlisun?

Buningoƣa Rəbbimizning jawabi enikтur. Bu jawabka kelixtin awwal xuni dəymizki, biz roһiy jəngdiki һətərlik, muxəkkət wə azab-okubətlərgə yüzlinixkə təyyar bolmisak, «sokuxalmaymən» desək, yahxisi biz «**əlqi əwətip, düxmənlirimizdin sulһ xərtlirini ətünginimiz tüzüktur**». Bizdə heq guman yokki, Hudani izdəydioƣan səpirimizni taxlaxka koxulsakla, Xəytan biz bilən «seni awarə kilaymən» dəp Sodilixixka huxal bolidu. Lekin xunimu esimizgə kəltürüximizgə tooƣra keliduki, Xəytan səzidə səzidə turamdu-turmamdu?

Əmdi «Munarni kurup qikkudək neməm bar?» wə «Jəngni ahiroƣiqə kiloƣudək küqüm barmu?» degən soallaroƣa Rəbbimiz jawabən mundak addiy bir bayan kilidu — «**Xuningoƣa ohxax, silərdin kimdəkim kənglidə əzining bar-yoki bilən hoxlaxmisa, manga muhlis bolalmas**».

Mana bu, bizdiki jimi nərsilərning yetərlik-yetərsizlikini bizgə bildüridioƣan addiy һəkikəttur. Qünki roxən əməliyət xuki, һəmmə nərsimiz bu ixlaroƣa kət'iy yətməydu! Undakta biz kandakmu əz һayatimizƣa iman-etikad, meһir-muһəbbət, səwr-takət, bərdaxlik, bilim, kiqik peillikni koxup kuroƣudək yol-tədbirimiz bar dəp oylaxka petinalaymiz?! Bu yol-tədbirlər pəkət һəmmidin üstün Hudadin kelidu!

Pütkül insaniyətkə az degəndimu altə ming yil zərb қilip kəlgən təjribisi bar boloғan roһiy bir düxməngə қandaқ taқabil turalaymiz? Muқəddəs yazmilarda uning tooғruluқ: — «**U pütün dunyani azduridu**» dəp hatirilinidu. Pakit xuki, uningoға taқabil turuxқa kerək boloғan danaliқ wə etiқadimiz tolimu yetərsizdur. Bizdə on ming ləxkər bolsimu, lekin uningda milyardlap boluxi mumkin! U bizning қabiliyətsizlikimizgə қarap külüp turidu!

Lekin bu pakit bizgə kerək boloғan jawabқa elip kelidu. Roһiy қurulux üqün һəmdə roһiy jəng üqün Hudaning barliқ kerəklikni təminlixigə pütünləy tayiniximiz kerək. Wə Uningoға pütünləy tayinix üqün addiy bir xərt bar — «**өzining bar-yoқi bilən hoxlixix**». Bu ix һəmmidin awwal iqki (kixining iqki dunyasioға ait boloғan) bir қarardur — manga təəlluқ һəmmə nərsidin, barliқ munasiwətlirimdin, mening barliқ bilginimdin yaki bilimən degənlirimdin, barliқ қilalaydioғanlirimdin yaki қilalaydioған degənlirimdin — bularning һəmmisidin «һazir meningki əməs» dəp waz keqimən. Һəmmə ix Uning қolioға ularni nemə қilay desə xuni қilsun dəp tapxurulidu. Xundaқ қiloғanda rosul Pawlus bizgə eytқinidək «**oylioғanlirimizdinmu һəddi-һesabsiz artuқ қilixқa Қadir Boloғuqi**» («əf.» 3:20) Өzi bizdə ix kərüxkə baxlaydu. U Өzi bizdə munar қuridu, U Өzi bizdə jəng yürgüzidu. Xuning bilən bizning «Uningdin өginip, muhlis bolidioғan» roһiy səpirimiz baxlinidu.

Dərwəқə, Rəbbimiz bəzilirimizni jismaniy jəһəttə «һəmmidin waz keqidioғan» қilip bekitkən; lekin bu ix һəmmimiz bəl baoғliximiz lazim boloғan һalқiliқ iqki қarar aldida ikkinqi orunda turidu.

Rəbbimiz təlimini təwəndiki sözlər bilən ahirlaxturidu: —

«**Tuz yahxi nərsidur; һalbuki, tuz өz təmini yoқatsa, uningoға қaytidin tuz təmini қandaқmu kirgüzgili bolidu? U tuprakқa ixlitixkə yaki ooқutқa arilaxturuxқimu yarimay, talaoға taxlinidu. Anglioқudək қuliқi barlar buni anglisun!**».

Biz baxқa yərlərdə «tuz»ning əһmiyiti üstidə tohtalduқ. «Mat.» 5:13 wə «Kol.» 4:6 üstidiki «қoxumqə söz»imizni kərüng. Muxu yərdə biz pəқət xuni eytimizki, muxu mutləқ tüp təlimni өzimizgə singdürmisək, bizdə һeqқandaқ «tuz», һeqқandaқ «Hudaning təmi» bolmaydu.

15-bab — «Yitip kətkən қoy, yitip kətkən tənggə, yoқap kətkən ooқul» degən üq təmsil tooғrisida

Birinqidin bayқaymizki, bu üq təmsil əməliyəttə bir təmsil bolup (3-ayət), Pərisiylərning Rəbbimizni tənқid қilip «**Sən nemixқa gunaһkarlarni қobul қilip ular bilən һəmdastihan olturisən?!**» degən һujumioға jawab berix süpitidə eytiloғandur. Bu üq təmsil, bolupmu üqinqisi xunqə mol məzmunluқki, inglizqə һəm hənzuqə yeziloған birnəqqə kitab məhsus xu üq təmsildiki təlimlərni tema қilip yeziloған. Muxu yərdə biz oқurmənlərning dikқitini ulardiki bizgə xunqə enik eqiloған birnəqqə addiy һəқiқətlərgə tartmaқqimiz, xundaқla təmsillərgə tehimu qongқur mənilərni yükləydioған arқa kərünüxlirini tonuxturmaқqimiz.

1-təmsil — Yitip kətkən қoy

Muxu təmsildə padiqi 99 қoyini taxlap, yitip kətkən birla қoyni izdəxkə baridu. Ottura xərқtə yitip kətkən қoylar intayin қorқup һalsizlinip, «mən tepilsam!» degəndək biqarə һalda

ornida titrəp turidu. Xunga padiqi bolsa қoyi üqün ҳəmmə ixni қilix kerəktur. U ҳətta uni (bəlkim 30-40 kilogramlиқ eoɣirliқta boluxi mumkin) əz mürisigə yüdüp əyigə apiridu! Қoy əz қerindaxliridinmu əwzəl muamiligə muyəssər bolidu — qünki u қotanoɣa əməs, bəlki padiqining əz əyigə apirilidu, andin padiqi wə қoxniliri buni қizoɣin təbriklixidu. Rəbbimizning bu tooɣruluқ bayani mundaқ: —

«**Mən silərgə xuni eytayki, xuningoɣa ohxax, towa қiliwatқan bir gunaҳkar üqün ərxtə zor hursənlik bolidu; bu hursənlik towioɣa moҳtaj bolmioɣan toқsan toққuz ҳəққaniy kixidin boloɣan hursənliktin kəp artuқtur**». Biz əmdi: — «Kimning towa қilixioɣa ҳajiti bolmaydu?!» — dəp soraymiz.

Bu təmsil Rəbbimizning ҳəmmimizgə boloɣan ayrim-ayrim oɣəmhorliқini kərsitidu. Xunga ҳətta pütkül jaҳanda nijat kerək boloɣan birla gunaҳkar bar bolsimu, U: «Mən yənila seni қutқuzoɣili kelәttim» dəydu. Bu ҳəқiқətni kərsitidioɣan bir misalni kərüx üqün «Luқa» 8:19-39ni қaytidin oқung. Xu ayətlərdə biz Rəbbimiz top-top halayiқtin ayrilip, nuroɣun jin qaplaxқan yaloɣuz bir biqarini azad қilix üqün hətərlik dengizdin ətidu, dəp oқuymiz.

Rosul Pawlus bu ҳəқiқətni yahxi əzlәxtürüp: «**Hudaning Oоɣli ... meni səygən wə mən üqün əzini pida қiloɣan...**» deyixkə amraқ idi (Gal.» 2:20).

Қutқuzulux üqün yitip kətkən қoy nemə қilixi kerək? — pəқət «Mən yitip kəttim!» dəp mərixi andin padiqining kəyümqanliқ bilən қuqaқlap қutқuzuxini қobul қilixi kerəktur, halas. Əmdi bir gunaҳkar қutқuzulux üqün nemə қilixi kerək? — Oқurmən əzi bu təmsildin jawab tepiwalsun!

Yənə bir muҳim səz bar. Bu təmsilni angliɣan barliқ Yəҳudiy həlқi xu ҳaman Təwrattiki üq yərni esigə kəltürələydu. Bu üq yərdə Huda Əzi pada baққuqi süpitidə təswirlinidu — «Zəbur» 23-küy, «Yərəmiya» 23-bab wə «Əzakiyal» 34-bab. Ahirқi ikki yərdə Huda Israilning «pada baққuqi»liri, yəni ularning padixaҳliri, kaҳinliri wə pəyoɣəmbərlirigə: «Silər mening padam boloɣan Israildin həwər almidinglar» dəp tənbiҳ berip, Əzining kelip əz padisidin həwər elip baқidioɣanliқini uқturidu. Uxbu təmsildə Əysaning Pərisiylər wə baxқa mətiwərlərgə: «Silərning Təwrattiki mol bilimlərdin həwiringlar turup, Hudaning padisidin ҳeq həwər almidinglar» dəp tənbiҳ beriwatқanliқioɣa, xundaқla: «Xu səwəbtin ҳəқiқiy pada baққuqi boloɣan Mən dəl muxu ixni қiloɣili kəldim» dəp uқturoɣanliқioɣa қil sioɣmaydu (yənə «Yuҳanna» 10-babni kərüng).

2-təmsil — Yitip kətkən tənggə

«Yitip kətkən tənggə» degən təmsildə Hudaning nijatliқ iltipati küqlük sürətlinidu. Təmsildə ayal kixining ҳərikiti alaҳidə təkitlinidu. Birinqi təmsildiki pada baққuqining bipayan qəl-bayawanni kezip қoyni tepip, andin uni yüdüp əyigə əkəlginidək, ayal kixi yittürüp қoyoɣinini tepixқa «bədəl tələydu». U tənggisini tepip boloɣuqə uni «zən қoyup» izdəydu. Bu səz Məsiҳning baxқa wақittiki «**Ata bolsa Əzigə ibadət қilidioɣan xundaқ kixilərni izdiməktə**» deginini esimizgə kəltüridu («Yҳ.» 4:23-24).

«Təmsildə tənggə əzini tapқuzux üqün nemə ix қilidu?» dəp soraymiz. Tooɣra jawab xuki, «ҳeqnemə!». U pütünləy passip orundidur. Izdigüqi ҳəmmə ixlarni қilidu. Xübҳisizki, bu bizgə xuni təkitləyduki, bizning nijatni tepiximiz bolsa Hudaning təxəbbuskarliқi, xundaқla Uning

mehri-xəpkiti bilənla bolidioqan ixtur. Ix kərgüqi U Əzidur wə nijattin boloqan xan-xərəp pəkət Uningoqa mənsuptur! Yənə bir ketim təmsildiki sawak kaytilinidu: — «**Mən silərgə xuni eytayki, xuningoqa ohxax towa kiliwatkan bir gunahkar üqün Hudaning pərixtilirining arisida hursənlik bolidu**».

3-təmsil — Yokap kətkən ooqul

(Temini «Yokap kətkən ooqul» degəndin kərə, «Mehriban ata» degən yahxirak!)

Muxu təmsildə mehriban ata yokap kətkən ooqlini izdigili qikmaydu. Ooqul bolsa əzlükidin atisining yenioqa kaytip kelix kararioqa kelixi kerək bolidu.

Biz təmsildiki «arka kərünüx»tin təwəndiki təpsilatlarni baykaymiz: —

(a) kənji balining «**Əy ata, mal-mülüktin tegixlik ülüxümni manga bərgin**» degən təlipi atisioqa intayin dəhxətlik bir hakarət boldi. Uning təlipi: «Ata, bu dunyadin tezrək kətkən bolsang kaxki! Sən tehi ələp kətmigən bolsangmu, bəribir mirastin əzümgə tegixlik kisimni hazir alay dəymən» degəndək idi. Barlik jamaət bu ixni angliqanda qəqüydu wə oqəzəplinidu. Ular qokum kənji bala bilən hammə bardi-kəldini üzidu. Dərhəkikət, ottura xərktiki nuroqun ata boloqanlar muxundak bir tələpni angliqan haman ooqlini kattik kaqatlap, dərhal əydin həydiwətkən bolatti. Bəzi yərlərdə hətta kaidə-yosunlar boyiqə uni əlgüdək uroqan bolatti. Əmma bu ata bolsa heqkandak tənbih bərməydu yaki karxilik kərsətməy, balining təlipini kanduridu. Yər yüzidə xundak kilidioqan ata barmu? Lekin bu təmsildiki ata bolsa bizgə: (1) Hudaning bizning Əzigə boloqan hakarətlirimizni wə bizgə təksim kiloqanlirining bexioqa su kuyoqinimizoqa boloqan zor səwr-takitining boloqinini; (2) Uning bizning haman bir küni əzlükimizdin kilmiximizdin bizar bolup, əla bir yolni izdiximizni ümid bilən kütidioqanlikini toluk ipadiləydu. Kənji bala əydin qikkanda ata heqkandak nəsihət kilmaydu yaki uningdin heq ixni ətünməydu. Uning əz pərzəntlirigə kərsətkən yahxiliki ooqlini əz muhəbbitigə wə əz yenida kelixka kayil kilalmioqan tursa, u yənə nemə desun?

(ə) Təmsildə mundak deyilidu «**Wə u əz mal-mülüklirini** (grek tilida «əz hayatini») **ikkisigə təksim kilip beriptu**». Bu ibarə gunahning tegi nemə ikənliki tooqrisida bizgə qongkur bir ukum yətküzidu. Gunah bolsa Hudaning pütkül aləmgə koyoqan nuroqunlioqan təksim-iltipatlirini əzimizning kəbih niyətlirimizgə eliximiz wə ularni israp kiliximiz bolupla kalmay, yənə Huda bizgə ata kiloqan hayatning əzini dəpsəndə kiliximizdin wə israp kiliximizdin ibarəttur.

(b) Baykaymizki, tunji ooqulmu əzigə tegixlik miraska erixkənidi. Lekin keyin bu ix kəzigə heq kərünməydu yaki u uni etirap kilmaydu (29-ayət).(p) Kənji ooqul həmmini setiwetip, pulni yioqixturup tezdinla ketidu (13-ayət). Jamaətning uningoqa karatkan pikri heli kattik boloqaqka, u kətməy kalmaytti, ələwəttə.

(t) U yirak bir yurtka berip barlikidin məhrum bolidu. Bu ix əz yurtidikilərning nəzəridə tehimu uyat hesablinatti — əz mirasini setiwetipla kalmay, bəlki pul (Israilning baylikі)ni butpərəs yat əllərning koliqa ətküzüx tehimu eqir bir gunah hesablinatti. Xu qaqda Yəhudiylar arisida muxundak gunahka karita «kəzizah» degən bir jaza murasimi ətküzüləttі. Bu murasimda mirasini xu yolda israp kilip tügətkən kixi yurtioqa kaytkanda «bizning əməs» dəp jakarlinatti wə bəlkim kattik urulatti.

(q) U qoxḳilarning arisida ixləxkə məjbur bolupla ḳalmay (bu bir Yəhudiy yigitkə nisbətən intayin yirginqlik ix bolatti, əlwəttə), uning ḥətta qoxḳilarning yemini yeyiximu mən'i ḳilinidu. Gərqə u xu yərdə xunqə kəp pul həjligən bolsimu, uning birmu dosti bolmasliḳi bizgə əjəblinərlik əməs.

(j) Təmsildə, u yiraḳ yurtta turoɣan waḳtida «towa ḳildi» deyilmigən, bəlki «**Ahir berip u ḥoxini tepip**» wə ḳorsiḳining aqliḳi tooɣruluḳ oylidi, deyilidu (17-ayət). Təmsildə yənə, u atisining hizmitidə boloɣan mədikarlar wə ḥünərwənlərning ḥalini əsləp: «Ḳaytip barsam (atam manga rəḥim ḳilip) məlum bir ḥünərwəngə xagirt ḳilarmikin; əgər mening ḥünirim bolsa, ḳaloɣan künlirimdə tirixip-tirmixip, atamoɣa mən israp ḳiloɣan mirasni ḳayturoɣudək pul tapsam — andin yurt aldida bu uyatliḳtin ḳutulimən... » dəp oylioɣandək puritilidu. Kənglidə atisioɣa eytidioɣan birnəqqə eoɣiz səzni təyyarlap repititsyə ḳilidu. Ḳizik yeri xuki, bu səzlər Pirəwnning Musa pəyoɣəmbərning rəḥim ḳilixini ətünüp degən səmimiyətsiz səzlirigə bək ohxaydu: «**Pirəwn jiddiy ḳiyapəttə Musa wə Ḥarunni qaḳirtip ularoɣa: Mən Pərwərdigar Hudayinglar aldida wə silərning aldinglarda gunaḥ sadir ḳildim...**» degən («Mis.» 10:16).

Lekin u atisining yenioɣa ḳaytixtin awwal «kəzizaḥ» degən murasimoɣa yüzlinixi kerək bolidu!

(h) Biraḳ atisi uni yiraḳtin kəridu. Enikki, atisi uni uzundin buyan təkəzzaliḳ bilən kütüp kəlgənidi. «Yezidikilər ooɣlumni kərgəndə uni dərḥal «kəzizaḥ» murasimdin ətküzidu» dəp bilgən atisi uning aldini elixi üqün belini baoɣlap ooɣlini ḳarxi elixḳa yügürüp qiḳidu. Ottura xərḳtiki bir yazoɣuqi mundaḳ yazoɣan: «Ottura xərḳtiki mətiwər kixilər baxḳilarning aldida ḳət'iy yügürməydu... undaḳ ḳilsa əzlirigə bək uyat bolidu. Lekin təmsildə bu ata yügüridu. Qünki u biliduki, undaḳ ḳiloɣanda barliḳ adəmlərning kəzliri jul-jul kiyingən ooɣlioɣa əməs, bəlki əzigə ḳaritilidu... Kixilər putlirini oquḳ kərsitip yügüridioɣan, əzini uyatḳa ḳalduroɣan ḥərmətkə sazawər bir zemindaroɣa kəz tikip ḳaraydu. Ata bilən ooɣul yarixiwaloɣuqə ular ḥeliḳi asta mengip keliwatḳan yalangtəx biqarə yigitkə ḥeq dikḳət ḳilmaydu...».

Ata jüdəp kətkən, xübḥisizki tehi qoxḳa ḳotinining sesiḳi tenidin kətmigən kənji ooɣlining ḳexioɣa yetip kəlgəndə uni ḳuqaḳlap səyüp ketidu. Atisining uni ḳuqaḳlap səyüxi ooɣlining «təyyar nutuḳ»ini anglixidin burun bolidu. Uning meḥir-muḥəbbətni ənə xundaḳ bədəl bilən namayan ḳilixi uning ooɣlining «gunaḥ sadir ḳildim» dəp etirap ḳiloɣanliḳioɣa boloɣan inkasi əməs. Xuning bilən atining «xapaət sunux»i ooɣlining səzlixigə türtkə bolidu.

(d) Ooɣul bolsa intayin ḥəyran ḳalidu. U atisining uningoɣa tegixlik uyatni əz-əzining üstigə aloɣanliḳini kərdi. Ooɣul qongḳur ḥayajanlinip, aoɣzidin pəḳət təyyarlioɣan səzlirining birinqi yerimila qiḳidu. Bu səzlər ḥəḳiḳətən əzining ərzimələshikini, towa ḳilidioɣanliḳini bildüridu. U qaoɣda «ḥünər əginəy» deməydu — ḳattiḳ towa ḳilip, əzini uyattin ḳutḳuzuxḳa təyyarlioɣan pilanini qəriwetip, atisining əzini «tepixi»ni ḳobul ḳilidu (32-ayətni kərüng). Uning towa ḳilixi dəl xuki, — ḥərḳandaḳ baḥanə kərsətməy, atisining aldida əzini aḳlimaḳqi boloɣan oyidin waz keqip, atisining meḥir-xəpḳitini ḳobul ḳilixitin ibarət, halas. Baxḳa təmsillərgə ohxax, bədəl təligüqi tepiloɣuqi əməs, bəlki tapḳuqi, yəni meḥriban atidur.

(r) Tunji ooɣul xunqə hapa boliduki, əl-yurt aldida atisi bilən boloɣan munasiwitini oquḳ üzidu. Atisining ziyapitigə ḳatnaxmasliḳi atisi üqün eytḳusiz bir oquḳ aḥanət idi. Nemidegən ḥaḳarətlik ix-ḥə!

(z) Ata yənə meһir-xəpқət kərsitidu.

Bu ata həlқ «xərқtiki atilar»din kütidioƣan қaidə-yosunlarni üqinqi wə tətinqi қetim buzidu. Xu künidə ikkinqi қetim u һeqkim oylimioƣan birhil meһir-muһəbbətni bədəl bilən namayan қilixқa razi idi. Lekin muxu yərdə bu meһir-muһəbbət «Hudaning қanunini buzoƣuqi» birsigə əməs, bəlki «Hudaning қanunini saқlioƣuqi» birsigə sunulidu. Xu dəwrdiki қaidə-yosun boyiqə, ata xu қattiқ һaқarətkə pisənt қilmay ziyapətni tunji ooƣlisiz dawamlaxturuxi kerək idi. Lekin u undaқ қilmaydu! Əksiqə, u yənə azab bilən həlқ-amma aldida əzini təwən қilip əzining muһəbbitini tehi һəқiқətən qüxənməydioƣan tunji ooƣlini «tepix» üqün qiқidu. U tunji ooƣulning қattiқ sözlirigə hapa bolmay, uningoƣa tənbiһ bərməydu, bəlki uni təbrikləx huxallikioƣa təklip қilidu.

Bu addiy bir ata əməs — təmsildiki ata Hudaning bir simwolidur.

Rəbbimizning bu üq təmsili Pərisiylərning tənқid-xikayətlirigə mundaқ bir jawab bolidu: «Silər meni tənқid қilip: «Sən gunaһқarlar bilən olturup һəmdastihan bolisən!» dəp xikayət қilisilər. Tooƣra eytisilər! Mən dəl xu ixni қilimən — wə uning üstigə, Mən ularning kəlgənlikini kərüp dawandin qüxüp yügürimən, ularni səyüp-səyüp қarxi alimən, andin əygə һəmdastihan boloxқa tartimən. Xunga, əməliyəttə əһwal oylioƣininglardin ziyadə bəttərdur! Buni qüxəndürüp silərgə bir һekayə eytip berəy...».

Rəbbimizning bu təlimidə: —

(a) Nijatning yər yüzidə barliққa kəltürülüxi üqün, xundaқla insanlarning nijatni қobul қilidioƣan towisinimu imkaniyətlik қilix üqün Hudaning Өzi pada baққuqi süpitidə insanlar arisioƣa qüxüp «yitip kətkən insanlar»ni izdixi muқərrər.

(ə) Nijatta bədəl təligüqi izdigüqidur.

(b) Yitip kətkən қoy, tənggə wə yoқap kətkən ooƣuldiki «towa» bolsa һərgiz «Igəm meni қobul қilsun» degən bir paaliyət əməs, bəlki «Igisining əzini tepixi»ni қobul қilixtur.

(p) Towa wə etiқad қaqan pəyda bolsa ərxtə təntənilik xad-huramlиқ bolidu wə buning tüpəylidin yər yüzidimu Hudaning həlқining təbriklixigə tooƣra kelidu (Pərisiylər «Nemixқa gunaһқarlar bilən (təbrikligən һalda) һəmdastihan bolisən?» dəp soal қoyoƣanidi).

«Yoқap kətkən ooƣul» («kəyümqan ata» dəp atax tehimu muwapiқraқ) dəp ataloƣan bu təmsil dəwrdin-dəwrgə «Injilning iqidiki Injil» (hux həwər iqidiki hux həwər) dəp қədirlinip kəlməktə.

Biz һazir kəp oқurmənlər təripidin «Əysaning təlimidiki əng təs təmsil» deyilgən, «Luқa» 16-babta eytiloƣan təmsilgə kelimiz. Əmma kəzқariximizqə təmsillərgə təbir berixtiki addiy prinsiplarni qing tutsaқ, bu təmsilni qüxinix һeq təs əməs, bəlki barliқ təmsillər iqidə, bu təmsilni insanlarning iman-etiқadioƣa əng küqlük tələp қoyidioƣan təmsildin ibarət, dəp қaraymiz.

16:1-13 «Aldamqi oƣojidar»

Oқurmənlər қaytidin təmsilni oқusun, andin təwəndiki xərһimiz tooƣrimu, tooƣra əməs əzi һəküm qiқarsun.

Biz əyni tekistkə қoxқan izaһatlirimizda eytқinimizdək, insaniy təbiət xunqə ətkür əks etidioƣan bu təmsil boyiqə oƣojidar hojayinining һesabat dəptirini əzgərtkinidə һəқiқətən

aldamqilik bar idi. Bəzi alimlar bu oɣojidar qərzdarlarning qərzliridin əz «ix həkki» bilən qərzlərning əsümini keməytkən, xunga u aldamqilik qilmidi, dəp qaraydu. Lekin oɣojidarning «ix həkki» bilən qərzlərning əsümini qoxqandimu, hərgiz u keməytiwatqan qərzlərning qimmitigə tooɣra kəlməytti. Əmdi uning hojayini zadi nemixqa uni təriplidi? (8-ayət) Nemila degən bilən hojayin kəlgüsidə uni qaytidin ixlətməydioɣan tursa?! Bu ixtin bizgə nemə sawaq bolidu?

Təmsilni «roһiy prinsiplar» bilən əməs, bəlki «soda prinsipliri» boyiqə addiy təһlil qilayli. Hojayin bu һurun oɣojidarni tərəplidi. Qünki u əng ahirida kallisini ixlitip, һərikətkə kelip azraq aldin kərərlikni kərsətkənidi! Hojayin əzi bu sodida paydioɣa erixməy qalmioɣan. Qərz yaki ətnə beridioɣanlar arisida bəzidə, amalsiz əһwallarda «qərzning kəp qismini qayturuwaldim, qaloɣinini boldi qilay!» deyix birqədər əqilgə muwapiq ix bolidu. Hojayin uni һeq bolmioɣanda uning «sirtta dost tepix üqün» boloɣan aldin kərərlikigə qarap, mahtaydu.

Əmdi biz һazir təmsilning qongqur yeximigə kelimiz: — «**Qünki bu dunyaning pərzəntliri əz dəwridə nurning pərzəntliridin pəmliktur**». Demək, omumən eytqanda soda bilən xuoɣilliwatqan yaki bu dunyadiki paydini kəzləwatqan kixilərning (əzining qəklik dairisi iqidə, əlwəttə) kallisini ixlitip, aldidiki ixlarni oylixi «nurning pərzəntliri» (Hudaning məmin bəndiliri)ning «aldin kərüx»idin küqlüktur. Kəzlirini mənggülük kəlgüsigə tikix kerək boloɣan Hudaning məmin bəndiliri kəp waqitlarda əksiqə ətüp ketiwatqan һazirqi raһət-paraoɣətni kəzləp yüridu. Bakiy dunyada bizni kütüwatqan bayliqlar bolsun üqün əzlirini qozoɣimaydu, paniy dunyadiki bar-yoqini qandaq ixlitixim kerək dəp oylimaydu. Rəbbimiz qandaq qilixni enik kərsitidu: «**Wə mən silərgə xuni eytip qoyayki, «Naһək dunyaoɣa təwə mal-dunya» arqilik əzünglaroɣa dost tutunglar; xundaq qilsanglar, mal-dunya karoɣa kəlməydioɣan boloɣan künidə xu dostlar silərni əbədiy makanlaroɣa qarxi alidu**».

Demək, Huda bizgə pul, baylik wə künlərgə qandaq muyəssər qiloɣan bolsa, biz xularni tooɣra ixlətsək, baxqilarning (məyli roһiy yaki jismaniy һajəttə bolsun) Hudaning meһir-muһəbbitini qüxinip, Məsihgə baoɣlanoɣan etiqad arqilik «**əbədiy makanlar**»oɣa, yəni jənnətkə baridioɣan yol tepixioɣa yardəm berələydioɣan bolimiz. Bu dunyadin kətkinimizdə ularning roһliri bizni xu «**əbədiy makanlar**»oɣa qarxi aloɣili kütidioɣan bolidu.

Rəbbimiz nemixqa puloɣa «**naһək dunyaoɣa təwə mal-dunya**» (grek tilida «naһək mammon» yaki «naһək pul») degən oɣəlitə isimni qoyidu? Birinqidin, pulning məwjut boloɣinining əzi gunaһning bir nətijisidur. Əgər («əgər» nemidegən uluoɣ səz-һə!) Adəm'atimiz gunaһ sadir qilmioɣan bolsa, һazir pul bolamti-yoq? Һəmmə ixta meһir-muһəbbət, «һərkim qabiliyitigə yarixa ixləx, һərkimgə һajitigə qarap təqsim qilix» degəndək bolsa pul kerəksiz bolatti. Birinqi əsirdiki jamaət buningoɣa bir misal idi: «**Ular mal-mülüklirini setip, pulini һəmmisigə, һərkimning eһtiyajioɣa qarap təqsim qilixti**» («Ros.» 2:45). Pütkül jaһan xundaq boloɣanda birsining məlum һajiti qiqsa, pəqət yardəm sorax kerək bolatti, halas. Һərqəyərdə bir-birigə ixənq bolatti.

Bundaq deginimiz puloɣa igə boluxining əzi gunaһ degənlik əməs, pəqət pul gunaһning bir nətijisi degənliktur. Pulning һəqiqiy qimmiti bardur, uni kəzgə ilmaslik tooɣra əməs — birak һərdaim uni ixlətkinimizdə adəmni rəzillikkə mayil qilix hətirini kəzdə tutux kerək. Dəl xu səwəbtin Rəbbimiz uni «**naһək dunyaoɣa təwə boloɣan mal-dunya**» dəp ataydu, dəp qaraymiz. Rosul Pawlusmu bizgə agaһ berip: «**Pulpərəslik һərhil rəzilliklərning yiltizidur**» dəydu («1Tim.» 6:10).

Ahirida Rəbbimizning bizgə bərgən munu wədisini kərimiz: — «**Kimki kiqikkinə ixta sadiq bolsa, qong ixtimu sadiq bolidu; wə kimki kiqikkinə ixta səmimiyətsiz bolsa, qong ixtimu səmimiyətsiz bolidu**» — demək, mənggülük reallik aldida pul wə bayliklar «**kiqikkinə bir ix**»tur.

«**Xunga əgər «nahək dunyaoqa təwə bolqan mal-dunya»da sadiq bolmisanglar, kim silərgə həkikiy baylikларni tapxursun?**» — muxu ayət xuni bizgə küqlük əslitiduki, birdinbir həkikiy, mənggü, yokap kətməydioqan baylik bolsa, Huda aldida jənnəttə turidu.

(16:12) «**Wə baxkilarning nərsiliridə sadiq bolmisanglar kim silərgə əzünglarning nərsisini bərsun?**»

Bu yərdə, bizning bu dunyada nemila təəllukatimiz bolsa — məyli pul, baylik, talant, kabiliyət, ailə, wakit wə hətta hayat bolsun, əməliyəttə ular bizningki əməs, dəp əslitilidu. Bularning hammisi oqojidaroqa amanət kilinix süpitidə Həmmigə Kadir təripidin bizni ularni sadiklik wə durusluk bilən ixlitəmdu-yok dəp, bizgə tapxuruloqan. Lekin bu həwərdin keyin biz təəjjüplinərlik xu bayanni kərimizki, Pərwərdigar ərxtə hərbir etikad igisigə «**əzünglarning nərsisi**» ata kilidu. Xu qaoqda heqkim buni tartiwalmaydu, hətta Huda Əzi bizdin heq kayturuwalmaydu — pəkət biz əzimiz ihtiyarən uni bərməkqi bolsak, andin berimiz.

Əmdi xu dunyadiki «**əzimizning nərsimiz**»ning nemə ikənlikigə kəlsək, biz ajiz kəzimizgə pəkət girimsən kərünidioqan bir aləmning bosuoqusida turuwatimiz, halas. Əmma bu ixning mutlək reallikliqioqa kət'iy ixinimiz.

(16:19-31)
Lazarus wə bay adəm

Məsihning bu bayani heqyərdə «təmsil» dəp təswirlinidu; U Əzi uni «təmsil» deməydu. Təwrat-Injildiki heqkandak təmsildə (muxu bayandidək) adəmning ismi tiloqa elinoqan əməs. Xunga bu bayandiki barlik təpsilatlar addiy pakit dəp karilixi kerək.

Təwrat boyiqə insanlarning aləmdin ətkən barlik rohliri dərhal «Xe'ol» (təhtisara)oqa baridu. Halbuki, Rəbbimizning bu telimi boyiqə, təhtisaraning ikkigə bəlüngənliki kərünidu. Birinqi bələktə eytikadsizlikta əlgənlər allikaqan kilmixlirioqa asasən məlum dərijidə jazalinidu. Lekin ikkinqi bir bəliki bar, yəni «Ibrahimning kuqiki»dur. «Ibrahimning kuqiki» daim etikadka toloqan wə hazirmu dərwəkə xundak; xunga «uning kuqiki» bolsa Ibrahimda boloqan etikadka ortak igə boloqanlar xübhisizki aram alidioqan jaydur.

Ixinimizki, Rəbbimizning əlümigiqə barlik etikadqilar «Ibrahimning kuqiki» aram elip kəlgənidi. Rəbbimiz əlüpla rohta berip Hudaning «Ibrahimning kuqiki» aram aloqan məmin bəndilirigə Uning ular üqün erixkən toluk nijatni jar kilip, ularning rohlirini Əzi bilən jənnətkə elip bardi. Rəbbimizning Əzi bilən təng krestləngən karakqioqa eytkan səzlirigə təwəndiki xərhlirimizni kərüng: —

(23:43) «**Əysa uningoqa: — Bərhək, Mən sanga eytayki, bügün sən Mən bilən billə jənnəttə bolisən!**».

«1Pet.» 3:18-22, xu ayətlərdiki izahatlar həm «1Pet.»diki «koxumqə səz»imiznimu kərüng.

(17:20-21)

«**Bir küni Pərisiylər Uningdin: «Hudaning padixahliqi qaqan kelidu?», dəp sorioqanda U ularoqa jawab berip mundaq dedi: — Hudaning padixahliqining kelixini kəz bilən kərgili bolmas; kixilər: «Qaranglar, u mana bu yərdə!» yaki «U yərdə!» deyəlməydu. Qünki mana, Hudaning padixahliqi aranglardidur**».

Rəbbimizning «taoqdiki təlim»i («Matta» 5-7-bab) wə «padixahliqning təmsilliri» («Matta» 13-bab)din Hudaning padixahliqini ḥəmmidin awwal «iqki padixahlik» ikən, dəp bilimiz. Demək, Huda ḥəqiqətən bir adəmning qəlbidə ḥəküm sürgən padixah bolsa, əmdi Hudaning padixahliqi xu yərgə yetip kəlgən bolidu. Mana bu «padixahlik»ning ḥəmmidin muḥim mənisi; uningsiz Hudaning padixahliqining baxqa ḥərbir tərəpliri tolimu əḥmiyətsizdur. «**Hudaning padixahliqi yemək-iqməktila əməs, bəlki Muqəddəs Roḥta boloqan ḥəkqaniylik, hatirjəmlik wə xadliqtidur**» — dəydu rosul Pawlus («Rim.» 13:7). Huda küq-kudritini namayan kilip, ḥawarayi, xamal-dengizlarni boysundurup, yər yüzini «jənnət»tək kilsimu, xundakla sirtqi gunaḥlarni tizginlisimu, lekin insanlarning qəlbliri tehi rəzillikkə təxna yaki uningoqa mayil bolsa, əmdi uning nemə əḥmiyiti?! Bu ḥeqqandaq əməliy padixahlik bolmaydu.

Xundaqtimu, biz yənila Məsiḥ yər yüzigə qayta kəlgəndə, Huda yər yüzidə ming yillik «sirtqi xəkildiki» padixahlikini bərpa kilidu, dəp ixinimiz («Wəḥiy» 20-babni kərüng). Xu padixahlikning məksiti Hudaning ḥətta gunaḥ bilən buzuloqan bu kona yər xarini qaytidin yengilaxta küq-kudritini wə xan-xəripini ayan kilixtin ibarət bolidu. Əmma xu padixahlikning əzi pəqət «yengi asman, yengi zemin»oqa mukəddimə bolidu, halas.

Buning üstigə, Huda Roḥi arkilik məjizə (bolupmu adəmni jinlardin azad kilix yaki aoqrik-silaklarni sakaytix) yaratkan waktida, U Əz padixahlikini namayan kildi, degili bolidu. Qünki xundak məjizilər Hudaning ahirida Xəytan wə uning küqlirini yər yüzidin kooqliwetidioqan kudritini bizgə aldin'ala ayan kilidu (məsilən, «Mat.» 12:28, «Luqa» 10:8-11).

Muxu ayətlər («Luqa» 17:20-21) arkilik Rəbbimiz Pərisiylərgə Hudaning padixahliki allikaqan «silərning aranglarda» degənni kərsətməkqi bolidu. Uning bu sözi, padixahlik ularning kəlbidə bar, degənlik əməs; qünki Pərisiylər Əysa wə Uning təlimigə pütünləy karxi qikkanidi. Birak padixahlik ularning arisida turoqan kəp adəmlərning kəlbidin orun almakta idi; lekin ularning bu əḥwalni baykuoqudək ḥeq roḥiy kəzliri yok idi.

18:34

«**Birak ular bu sözlərdin ḥeqnemini qüxənmidi. Bu sözning mənisi ulardin yoxuruloqan bolup, uning nemə eytkinini bilälməy kaldi**».

Rəbbimizning tərjimiḥali boloqan «tət bayan»ni okuoqinimizda, Uning enik, addiy bayanlirini anglioquqilarning kanqə kətimlap anglapmu, Uni ḥeq qüxinəlmigənliki bizgə əjəblinərlik ixtur. Rəbbimiz Əzi tartidioqan azab-okubətlər wə ölümi tooqruluk birnəqqə kətim aldin eytkan bolsimu, ular sözlirini mutlək qüxinəlmigən («Luqa» 9:22, 34, «Mat.» 16:21, 17:22-23, 20:18-19, 26:2, «Mar.» 8:31, 9:31, «Yḥ.» 2:1-12). Bu ix bizgimu mukəddəs yazmilarni okuoqinimizda əz-əzimizdin «ḥəqiqətən qüxəndimmu?» dəp sorioqan ḥalda dikkət bilən okuximizoqa sawak boluxi kerək. Qünki muhlislarning Məsiḥdə yüz beridioqan ixlaroqa nisbətən əzliri ümid kilidioqan güzəl hiyalliri bolidu; xuning bilən Məsiḥning sözlirini əzining haḥixioqa

muwapiқlaxturup qüxiniwalidioҗan әһwallar bolidu. Ularning bundaқ қilixi qüxinixlik, әlwәttә; muhlislar Uningoҗa «oҗәlibidin-oҗәlibigә» әgixip kәlgәnidi, xunga Әysaning ixliri barliқ insanlarning Uni Rәb Məsiһ dәp etirap қilixi bilәn zor xәrәplik tәntәnilik iqidә ahirlaxmamdu? Andin, xübһisizki, ular әzliri Uningoҗa әgәxgüqi bolux süpitidә Uningoҗa kәltürülgәn xan-xәrәptin ortaқ muyәssәr bolidu. Әmәliyәttә ularning Tәwrattiki bexarәtlәrdin aloҗan qüxәnqisi durus idi; ahirәttә Məsiһ dәrwәқә zor xan-xәrәp iqidә қaytip kelidu. Biraқ Tәwrattiki pәyoҗәmbәrlәrning bexarәtliri boyiqә, Məsiһ arilиқta һәmmimizni dәp azab-oқubәt tartixi kerәk idi wә ular kәnglidә buningoҗa yüzlinixkә tәyyar әmәs idi. Hudaning bekitkәn tәrtipi bolsa — awwal azab-oқubәt, andin xan-xәrәptur (məsilәn, «Luқa» 24:26, «Ros.» 26:23, «Rim.» 8:17, «2Tim.» 2:12ni kөrüng).

Biraқ muxu ayәttә («Luқa» 18:34 wә yәnә 9:34dә) ularning qüxәnmәslikidә baxқa bir amil pәyda bolidu. Birәrkim yaki birәr nәrsә Məsiһning sөzining mәnisini ularning kөzliridin yoxuroҗanidi. Izaһatlirimizda, Huda bu ixқa yol қoyuxi bilәn yoxuroҗuqi amil Xәytan dәp ixinimiz, deduқ. Muhlislarning Məsiһgә әgixix mәқsәt-muddialiri yüzdә-yüz durus bolmioҗaqқa, ular bundaқ aldamqiliққa mayil idi. Һalbuki, Məsiһ өlümdin tirilgәndin keyin, ularning bu hata kütkinining өzi Uning tirilixning һәқiқәt ikәnlikigә tehimu küqlük ispat tәminlәydu. Qünki bәzilәr: — «Kixilәr mәlum bir ix yüz beridu dәp küqlük ümid bilәn kütsә, ular ahir berip «dәrwәқә yüz bәrgәn» dәp өz-өzini ixәndüridu» dәydu. Lekin muhlislarning (gәrqә Rәbbimmiz nemә ixlar yüz beridioҗanliқini ularoҗa xunqә roxәn eytқan bolsimu!) һeqқayisisi Uning tirilixini kütkәn әmәs; Uning өlümi bilәnla ular patiparaқ bolup tarқilip, Məsiһdin barliқ ümidini üzgәnidi (24:21ni kөrüng).

22:35 «Ikki қiliq» bizgә nemә һәwәr beridu?

«**Andin, U ulardin:**

— Silәrni һәmyansiz, hurjunsiz wә kәxsiz sәpәrgә әwәtkinimdә silәrning birәr nәrsәnglar kәm bolup қaloҗanmu? — dәp soridi. Ular: — Yaқ, dedi.

Xuning bilәn u ularoҗa: — Lekin һazir һәr kimning һәmyani bolsa, uni alsun; xundaқ һәm hurjuni bolsa, uni alsun wә bir kimning қiliqi bolmisa, qapinini setip birdin қiliq alsun. Qünki Mәn silәrgә xuni eytayki, muқәddәs yazmilarda: «U jinayәtqilәr қatarida sanilidu» dәp pütülgәn sөz Məndә qoқum әmәlgә axurulidu. Qünki Mening tooҗramdiki barliқ ixlar toluқ әmәlgә axmay қalmaydu — dedi.

— I Rәb, қarioҗin, bu yәrdә ikki қiliq bar ikәn, dedi ular.

— Boldi, yetidu! — dedi u ularoҗa».

Rәbbimizning bu bayani, xübһisizki, intayin tilsimliқ dәp һesablinix kerәktur. Birinqidin esimizgә kәltürimizki, U әgәxküqilәrgә һәrқandaқ zorawanliқni mәn'i қiloҗan wә düxmәnlәrgimu muһәbbәtni kөrsitixni әmr қiloҗan (məsilәn, «Mat.» 5:38-48). Һәtta Petrus Әysani қooҗdaymәn dәp bu ikki қiliqtin birini ixlәtkәndә, Әysa bundaқ қiloҗini üqün uningoҗa tәnbiһ bәrdi («Mat.» 26:51-54, «Mar.» 14:17 «Yһ.» 18:10-11). Xunga Rәb қiliqlarni adәmgә birla urup қoyuxnimu tәlәp қiloҗan әmәs!

Әmdi U nemә sәwәb üqün қiliq tooҗruluқ әmr қiloҗandu?

Biz yuқirida muhlislarning Rәbbimizning roxәn bayanlirini qüxәnmigәnliki tooҗruluқ tohtalduқ. Uning қoloҗa elinixi, soraққa tartilixi, tartқan azab-oқubәtlәr wә өlümi ularni tolimu

qəqitidiоqan eоqir zərbə bolatti. Qünki U Өzi «Yol, ḥəqiqət wə ḥayatlik Өzümdurmən» degəndin keyin («Yḥ.» 14:6), U qandaqmu əlidu?! U duq kəlgən barlik ixlarda Өzining bu wəqələrning mutləq Igisi ikənlikini kərsətkənidi. Өzigə barlik qarxi qikqan tillarni bolsa u pütünləy towaqlioqanidi. Top-top adəmlərning zor təntənisi iqidə u Yerusalemoqa exəkkə minip kirgən, andin muqəddəs ibadəthanioqa igə bolup xu yərdə ḥərküni təlim bərgən wə kixilərni saqaytqanidi. Xübḥisizki, Hudaning padixaḥliqi ḥazir roxən pəyda bolidu! Өzini bəg əzini qong tutqan ḥeliqi sahtipəz ḥəkümdarlarni Məsiḥ təhtidin qüxürüp, Rim imperiyəsi qoxunlirini ḥəydiwetidu, andin Hudaning xan-xəripi pütkül zemin üstidə namayan bolidu! Mana bu, muhlislarning ümidliri idi. Lekin diniy rəḥbərlər ḥazir Uni tutuwaloqanikən, U Өzining küq-qudritini kərsitix üqün nemə qildi? — Ḥeqnemə! Bu adəmning əkligə qilqə sioqmaytti. Nemixqa u ularni aoqzidiki bir səz bilənla urup yoqitiwətmidi?! Dərwəqə, U ularoqa dəl bexarət qiloqandək ularning ḥəmmisi Өzini taxlap tarqilip ketidu: —

«**Andin Əysa ularoqa:**
Silər ḥəmminglar tandurulup putlixisilər, qünki muqəddəs yazmilarda:
«Mən padiqini uruwetimən,
Qoylar patiparaq bolup tarqitiwetilidu» dəp pütülgən» («Mar.» 14:27, «Zək.» 13:7).

Ularning iman-etiqadi ajizlap, nəlgə qüxəy dəp qalidu, wə Məsiḥ buni obdan bilətti. Petrus üq qetim Uningdin tenip ketidu. Lekin U Petruska:—

«**Əy Simon, Simon! Mana, Xəytan ḥəmminglarni huddi buoqday taskioqandək taskap sinaxni tiligən. Lekin etiqading yoqimisun dəp sanga dua qildim. Əmdi sən towa qilip tüz yoloqa qaytqandin keyin, qerindaxliringni mustəḥkəmligin**» degənidi (22:31-32).

Hudaning hizmitidə bolay degənlərning ḥəmmisi ohxax jəryan bilən «nəl»gə qüxürülmisə bolmaydu. Bu jəryan bilən ular Petruska ohxax əzining mutləq ajizliqini ḥəmdə əz-əzigə tayinixning paydisizliqini əginidu. Pəqət xundaq boloqanda Hudaning ḥəqiqiy küq-qudriti adəmgə kiridu. Barlik muhlislarning Muqəddəs Roḥning kelixi wə küqləndürüxi bolmisa, əzlirini ḥeqnərsə əməs dəp kərüp yetixi kerək idi.

Əmdi nemə üqün ḥəmyan, hurjun wə qiliqlar kerək? Bu tələp ularoqa, silərning iman-etiqadinglar qoqum məoqlup bolidu dəp bilimən, degənni ispatlap berix üqün idi. U ularni təlim berixkə əwətkinidə (9-bab) ularning iman-etiqadi yuqiri dərijidə idi. Ular Hudaning ularning ḥajətliridin pütünləy qiqixioqa ixinətti wə dərwəqə, Uning undaq qilixqa qadir ikənlikini ispatlioqanidi: «**Silərni ḥəmyansiz, hurjunsiz wə kəxsiz səpərgə əwətkinimdə silərning birər nərsənglar kəm bolup qaloqanmu?...**»

Lekin ularning Hudaning Ooqlioqa boloqan iman-ixənqi yoqaloqanda Huda ularning bexioqa ḥeqqandaq baxqa sinaqni qüxürməytti. U bu qarangoquluq məzgil iqidə ularoqa bəzibir sirtqi yelənqük (ḥəmyan, hurjun) wə bəzibir əzini (Məsiḥni əməs!) qoodax tədbirini (ikki qiliq) tutuxqa yol qoydi. Biz bu ḥəqiqətni yənə baxqa səzlər bilən eytayli. Huda insanlaroqa Өz Ooqli tooquluq roxən guwaḥlik bərgən bolsimu, lekin ular Hudaning Ooqlioqa tehi etiqad qilmioqan bolsa, əḥwal qandaq bolar? Insan qəlbidə Hudaning Ooqlioqa etiqad məwjut bolmisa, ḥeqqandaq baxqa ix bilən munasiwətlik ḥəqiqiy ixənq-etiqad qət'iy məwjut bolalmaydu (məsilən, Hudaning əzlirining jismaniy ḥajətliridin qiqixioqa baoqlioqan ixənq). Qünki Ooquloqa etiqad baoqlimioqan bolsaq, biz barlik etiqadning bulaq-mənbəsini, yəni Hudaning Өz ooqli tooquluq:

«Bu Mening səyümlük Oƣlum» degən tüp səzini qətkə qakkan bolimiz. Əysa Məsih Özi dəl «Hudaning Səz-Kalami» əməsmu?

«Guwahlik dəl xudurki, Huda bizgə mənggülük hayatni ata kildi wə bu hayatlik uning Oƣlididur. Xunga Oƣulƣa igə bolƣan kixi hayatlikka igə bolƣan bolidu; Hudaning Oƣlioƣa igə bolmioƣan kixi hayatlikka igə bolmioƣan bolidu» («1Yh.» 5:11-12).

`(23:43)

«Əysa uningoƣa: — Bərhək, Mən sanga eytayki, bügün sən Mən bilən billə jənnəttə bolisən!»

Bular Rəbbimiz Özi bilən təng krestkə tartiloƣan ikki karakqidin birigə eytkan səzlər. U pütün əmrini öz mənpəətini dəp, baxkilaroƣa ziyan yətküzüxi bilən ətküzüp kəlgən bir kixi idi. Uning karakqiliki wə ooƣrilik kanqə ailini paji'əlik əhwaloƣa qüxürgən, hətta kixilərning tənliridə kanqə yara-jarahətlərni kalduroƣandu? Uning öyidə kəngli sunuk kayoƣurup olturidioƣan ata-anisi barmidu? Bundak eoƣir gunahlarni kim yuyalaydu?! U hərkandak towioƣa keqikip kaloƣanidi! Wə əgər u bəzi wakitlarda tingxioƣan diniy ərbablarning səzi tooƣra bolsa, krestlinixning azab-okubətliridin keyin tehimu dəhxətlik bir jəhənnəm uni kütətti, dərwəkə bundak jazalar uningoƣa muwapik kelətti!

Wə karakqining yenida krestləngən dəl xu diniy ərbablardin biri bar idi (bu karakqi xundak oylioƣan). Karakqi: «muxu diniy ərbablarning həmmisi bir janggalning bəriliri, sahtipəzlər! Bu kixigə hop boptu! U hətta özini «Kutkuzoƣuqi» dəp jakarlioƣanoƣu! Nemidegən kuw!» — dəp oylixi mumkin.

Ləxkərlər wə diniy ərbablar Əysaning aldida turup uni mazak kiloƣinida, u wə ikkinqi karakqimu öz awazlirini mazakka koxti («Mat.» 27:24). Lekin Əysa heqkandak jawab bərməytti. U hətta ləxkərlər Əysaning kol-putioƣa mihlarni kekiwatkanda, uning ular üqün: «Ata, ularni kəqürgin! Qünki özlirining nemini kiliwatkinini bilməydu!» dəp dua kiliwatkinini angliƣanidi.

Pələstindiki hərbir Yəhudiy öz yurtdaxlirining Rimliklarning kolida krestlinixigə guwahqi boloƣan. Bu qaoƣda xunqə kəp lənətlər, xunqə kəp karoƣaxlar pələkni kaplioƣanidi! Karakqi bu kixigə karap, u kandakmu heqnemə deməy süküttə turalioƣandu? — dəp oylap kaloƣandu. Qünki Əysa Özining bu ölümdiki dəhxətlik xərməndilikkə kaloƣanlikioƣa, kipyalingaq kilinoƣanlikioƣa wə Özigə hakarətlər tökülgənlikigə karimay süküttə turatti. Uning xəhsidin hətta bu karakqimu kərüp yetidioƣan birhil xan-xərəp wə salapət uroƣup qikip turatti. Uning bexining üstigə «Mana Yəhudiylarning padixahi, Nasarətlik Əysa» degən bir xikayət bekitilgənidi. Karakqi: «Gərqə bu kixi azab-okubət tartkuqi bolsimu, bundak dəhxətlik halət üstidin oƣalib kəlgüqidək turidioƣu?» — degən oyoƣa kəlgən bolsa kerək. Karakqi nuroƣun «mətiwərlər» wə «ərbablar»ni kərgən bolsimu, lekin u bu kixidə ulardin baxkiqə bir xahanə salapət qikip turoƣanlikini kərdi. «Uning səz-harikiti dərwəkə padixahningkidəktur! Uning pütün kiyapiti «padixah» degən səzgə pütünləy baxkiqə bir mənini yükləydikən; Uning bexidiki heliki xikayət əməliyəttə həkikət ikən!» — dəp oylioƣan boluxi mumkin.

«Ularni kəqürgin» degən heliki duasi tooƣruluk oylioƣanseri karakqi tehimu təsirləndi. U bu kixining dərwəkə Hudani «Atam» dəp qakirip nida kiloƣanlikini, anisi Məryəmni rosul Yuhannaoƣa amanət kiloƣanilikini öz kəzi bilən kərdi («Yh.» 19:26). Kim xundak əxəddiy azablar

astida əzidin baxqa birərkimning oŋemini yəydu?! Qarioŋanda, «meһir-muһəbbət» degən ix dərwəqə məwjutkən! U һeqqaqan xundaq bir ix barliqini oylap baqimioŋan. Mana, muxu yərdə U Əzigə uwal qilip, ərz qiloŋanlaroŋa meһir-muһəbbət kərsitidioŋan bir gunaһsiz adəm! Xübһisizki, bu adəmdə Huda bardur yaki U Əzi hudalik bir adəmdur!

Wə xundaq oylioŋanda kerindiximiz boloŋan bu qarakqi Əysaoŋa qarap rəһim-xəpkət izdəp tilidi wə biz yukirida okuoŋan sözlər bilən rəһim-xəpkət uningoŋa ijabət qilindi. Bu rəһim-xəpkətning u һeqqandaq «sawablik ix» (Huda aldida «sawablik ix məwjut əməs) yaki yahxi əməl qilmioŋan һalda uningoŋa sunuloŋanlikioŋa dikkət qiloŋinimiz tüzük. Bu qarakqi əzi nijatning baxtin ahiroŋiqə sapla Hudaning xəpkitidin qikkan iltipat ikənlikigə ispattur. Biz uningoŋa erixixkə һeqqandaq «yahxi ix» qilalmaymiz, wə «qilalaymiz» dəp oylisaq, bu Hudaoŋa һakarət bolidu. Kerək boloŋini pəkət əzimizni Əysaning qolioŋa tapxuruximizdin ibarəttur.

Qədirlik okurmən, Rəbbimizning: «**Bügün sən Mən bilən billə jənnəttə bolisən!**» deginigə dikkət qilsingiz yahxi bolidu. Uning bu bayani bizgə, Məsiһgə etiqadta boloŋan bolsaq, əlgən dəqikidə roһimiz dərһal Hudaning dərgaһioŋa kiridu, dəp kərsitidu. Uning üstigə, keyinki bir küni (qiyamət küni) roһimiz tirilgən yengi bir tən bilən kiydürülidu («2Kor.» 5:1-10, «1Kor.» 15:51-58ni kərüng).

Uning üstigə bu bayandin «Əysa əlgəndin keyin dozahkə qüxüp gunaһlirimizni kətürgən» degən təlimning əməliyəttə tolimu bid'ətlik bir biljirlax ikənliki kərünidu. Biz Məsiһning gunaһlirimizni (wə xundaqla bu gunaһlaroŋa tegixlik barlik dozahtiki azablarni) krestləngən waqitlar iqidə kətürgən, dəp ixinimiz. Xuning bilən U ahirida: «**Ix tamamlandi!**» dəp jakarlaytti («Yһ.» 19:30).

Injil 4-ḳisim

«Yuḥanna»

(«Yuḥanna bayan ḳiloƣan hux həwər»)

Kirix səz

Rosul Yuḥannaning Əysaning tərjimiḥalini təswirligən məzkur bayani tooƣruluḳ Injildiki «tət bayan»oƣa boloƣan kirix səzimizni awwal kərüng. Muxu yərdə biz pəḳət oḳurmənlərning esigə salimizki, Yuḥanna Rəbbimizning on ikki rosulidin biri idi. Ḥalbuki, uning bu yazoƣan bayanida əzini ismi bilən kərsətməydu, pəḳət əzini «Əysa səygən muhlis» dəp qaḳiridu. Buningdin, bu uning Məsiḥning uningoƣa alaḥidə amraḳ ikənlikini, yaki məlum jəhəttin uni baxḳa muhlislardin əwzəl kəridioƣanliḳini kərsitidu, dəp oylap ḳalsaḳ bolmaydu (qünki Huda ḥeqḳandaḳ adəmgə yan basmaydu). Bəlki uning Əysa təripidin səyülgənliki uningoƣa xunqə məjizilik wə tilsimat boloƣanki, bu ix uning pütün wujudioƣa üzlüksiz toloƣanidi. Ḥətta atmix yildin keyin, bu «bayan»ni yazoƣan waḳtidimu, bu ix uningda yənila qongḳur təəjjüplinərlik iz ḳalduruloƣanidi.

Oḳurmənlər üqün Injildiki «kirix səz»imizdin muxu yərdə yənə səz kəltürimiz: —

«Yuḥannaning bayanidiki birinqi ayətni oḳuoƣanda, uning yezix nuḳtiinəzirining baxḳa bayanqilarningki bilən pütünləy ohximaydioƣanliḳini bilip yetimiz. Markus bayanini qümüldürgüqi Yəḥyaning «Tarih səḥnisigə tuyuḳsiz qiḳix»i bilən baxlaydu («Mar.» 1:1-18). Matta bayanini Ibraḥimning wə Dawutning Əysaning əjdadliri ikənliki bilən baxlaydu («Mat.» 1:1-17). Luḳa bayanini Əysaning ḥəḳiḳiy insan ikənlikini təkitləp, Əysaning nəsəbnamisini Adəm'atimiz bilən baxlaydu («Luḳa» 3:23-38). Yuḥanna bolsa bayanini bular bilən əməs, bəlki «**dəslipidə**» yəni «**ḥəmmidin burun**» boloƣan ixlar bilən baxlaydu: — «**Ḥəmmidin burun «Kalam»** (səz) **məwjut idi. U Huda bilən billə idi ḥəm Əzi Huda idi**» («Yḥ.» 1:1). Roxənki, u əz bayanida kitabhanlirim alliḳaqan Matta, Markus yaki luḳaning bayanlirini ḥətta baxḳilarningkini oḳup əzləxtürgənliki turoƣan gəp dəp oylaydu. Uxbu bayanda u Məsiḥning toluḳraḳ bir tərjimiḥalini yezixni məḳsət ḳiloƣan əməs; bəlki u əzi bizgə uḳturoƣandək, Məsiḥning birnəqqə alaḥidə süpətlirini ayan ḳilidioƣan, əzi zor əḥmiyətkə igə dəp ḳarioƣan məlum wəḳələr («**alamət bəlgilər**», «**məjizilik alamətlər**» yaki «**karamət bəlgilər**»)ni wə wəz-təlimlərni talliwelip, ularni biz üqün hatiriləydu. Mana uning bayanidiki əng ahirdin elinoƣan bir jümlə: — «**Əysa muhlislirining aldida bu kitabta hatirilənmigən baxḳa nuroƣun məjizilik alamətlərnimu kərsətti. Lekin muxular silərni Əysaning Məsiḥ, xundaḳla Hudaning Oƣli ikənlikigə ixənsun ḥəm bu arḳilik Uningoƣa etiḳad ḳilip, Uning nami arḳilik ḥayatliḳḳa erixsun, dəp yezildi**» (20:30-31). Xuning bilən uning bayanini muḳəddəs yazmilar iqidə asasən tehi etiḳad ḳilmioƣanlar üqün yeziloƣan birdinbir ḳisim, degili bolidu.

Xunga bu bayan uning Huda aldida uzun istiḳamət ḳilip, tolimu əstayidilliḳ wə ehtiyat bilən (xundaḳla ixinimizki, Muḳəddəs Roḥning kərsətmisi bilənmu) Məsiḥning iqki ḥayati wə təlimining jəwḥirini ayan ḳilidioƣan wəḳələr wə bayanlar tooƣruluḳ qongḳur oylinip tallixining nətijisidur.

2-babta, Məsiḥ suni xarabkə aylanduroɣan məjizini yaritidu. Altə qong idix su bilən toldurulоɣan bolup, iqidiki su usulup meḫmanlaroɣa toxuloɣanda, xarabkə aylandi. Xarab mukəddəs yazmilarda mol, huxal ḫayatning simwolidur («Zəb.» 104:15): —

«U (Huda) adəmning kənglini hux kilidioɣan xarabni,
Insan yüzini parkiritidioɣan mayni qikiridu;
Insanning yürikigə nan bilən kuwwət beridu».

Yuḫannaning bayanida, Məsiḥ bilən uqraxkanliki arkilik ḫayati pütünləy əzgərtilgən altə xəhs alaḫitən təswirlinidu. Kəp Məsiḫiy alimlar Yuḫannani «su xarabkə aylandurulоɣan altə idix»ni xu altə xəhskə ohxitidu, dəp karaydu. Dərwəkə xu altə xəhsning «su»dək təmsiz ḫayati Əysa bilən uqrixix bilən «xarab»dək ḫayatkə aylanоɣan.

U altə xəhs bolsa: —

(1) Pərisiy Nikodemus (3:1-21)
(2) Samariyəlik ayal (4:4-42)
(3) Bəyt-Əsdadiki paləq adəm (5:1-16)
(4) Zina üstidə tutuloɣan ayal (8:1-11)
(5) Yerusalemdiki kor adəm (9:1-41)
(6) Lazarus (ələmdin tirilgən) (11:1-57)

Yuḫanna pəkət Məsiḫning uluoɣluki yaki əmilining məlum təripini alaḫidə kərsətkən yəttə karamətni («məjizilik alamət»ni) tallap hatiriləydu: —

(1) Toy ziyapitidə suni xarabkə aylandurux (2:1-11) (Məsiḥ huxallik kəltürgüqidur)
(2) Ḫəkümdarning ooɣlini sakaytix (4:46-54) (Məsiḥ yirak yərlərningmu igisidur)
(3) Bəyt-Əsdadiki paləqni sakaytix (5:1-16) (Məsiḥ xipaning igisidur — paləq 38 yil mangalmioɣan idi)
(4) Bəx ming adəmni toydurux (6:1-14) (Məsiḥ Əzi biz üqün «Ḫayatlik Nan»dur).
(5) Muhlislar kemidə olturoɣanda ularning yenioɣa su üstidə mengip berix (6:15-21) (Məsiḥ aləmning xəy'ilirining igisidur)
(6) Yerusalemdiki kor adəmni sakaytix (9:1-41) (Məsiḥ «Dunyaning Nuri»dur)
(7) Lazarni ələmdin tirildürüx (11:1-57) (Məsiḥ «Tirilix wə Ḫayat»tur)

Bu məjizilərning ḫəmmisining ḫayatimizoɣa mənggü roḫiy əḫmiyiti bardur. Yuḫannaning məkṣiti bizni bu ixlar tooɣruluk oylandurux, əlwəttə!

Bu məjizilərning ḫəmmisigə əng qongini koxux kerək:

(8) Məsiḫning tirilixi!

«Mis.» 3:15-16də Pərwərdigarning nami «Mən Əzümdürmən» dəp ayan kilinidu. «Yuḫanna»da Məsiḫning bu nam bilən Əzini ayan kilixtiki yəttə muḫim bayani hatiriləngən: —

(1) «Mən Ḫayatlik Nandurmən» (6:35)
(2) «Mən Dunyaning Nuridurmən» (8:12, 9:5)
(3) «Mən Ixikdurmən» (10:7, 9)
(4) «Mən Yahxi Bakkuqidurmən» (10:11)

(5) «Mən Tirilix wə Ḥayatturmən» (11:25)
(6) «Mən Yol, Ḥəḳiḳət wə Ḥayatturmən» (14:6)
(7) «Mən Ḥəḳiḳiy Üzüm Telidurmən» (15:1)

Bu ḳisḳa tonuxturux səzi iqidə yənə xuni kərsitix bək muḫimki, Yuḫanna bizning Əysaning ḫəm yüz pirsənt insan ḫəm yüz pirsənt Hudaning təbiitidə boloɣanliḳini qüxiniximizni halaydu. Bu, Əysaning insan təbiitidə boloɣanliḳini ayding ḳilip kərsətkən ayətlərdin (məsilən 1:14) ḫəmdə Uning qarqap kətkənlikini, ussap kətkənlikini kərsətkən ayətlərdinmu kərünidu (4:6-7, 19:28).

Yuḫanna bu bayanini ḳaqan yazoɣan? Türlük tarihiy ispatlardin ḳarioɣanda, bu bayanini birinqi əsirning ahirida, bəlkim miladiyə 90-95-yillar arilikida yazoɣan. Demək, u bu wəḳələrni yüz berip atmixqə yildin keyin, ḳerioɣan waḳtida yazoɣan. Xunga bəzi etiḳadsiz adəmlər məshirə ḳilip: «Bu ḳeri adəm bu wəḳələrning ḫəmmisini ḳandaḳ esigə kəltürələydu» dəp gumanini bildüridu. Tərjimanlardin biri bir ḳetim səksən yaxḳa kirgən bir professorning «Yuḫanna» tooɣruluḳ leksiyə oḳuoɣanliḳini, xundaḳla dəl xu məsilini tiloɣa aloɣanliḳini əsləydu. U professor 80 yaxḳa kirgən bolup, ottura məktəpning birinqi yilliḳtiki sawaḳdaxlirining isimlikini yoḳlimidiki tərtip boyiqə ḫəmmisini yadlap bərgən andin: — «Mən 80 yaxḳa kirgən bolsammu, xundaḳ uxxaḳ-qüxxək ixlarni esimdin qiḳarmioɣan yərdə, rosul Yuḫannaning əz ḫayatini mutləḳ əzgərtkən, əzini Hudaning padixaḫliḳioɣa elip baroɣan muxundaḳ küqlük wəḳələrni esidə tutuxini əjəblinərlik ix ḫesablioɣili bolamdu? Uning üstigə, Yuḫanna əzi biz üqün Məsiḫning «**Yardəmqi, yəni Muḳəddəs Roḫ silərgə ḫəmmini əgitidu ḫəm Mening eytḳan ḫəmmə səzlirimni esinglaroɣa kəltüridu**» degən wədisini hatiriləydu» — dedi.

Məzmun: —

1. Əysa Məsiḫ — Hudaning Kalamidur (1:1-18)
2. Yəḫya pəyoɣəmbərning Əysaoɣa guwaḫliḳ berixi (1:19-34)
3. Əysaning dəsləpki muhlisliri (1:35-51)
4. Əysaning «yəttə məjizilik alamət»i (2-11-bablar)
5. Əysaning bu dunyadiki ḫayatining ahirḳi ḫəptisi. Ahirḳi ahxamdiki səḫbət (12-17-bablar)
6. Əysaning tutuluxi, soraḳḳa tartilixi, əlüxi, dəpnə ḳilinixi (18-19-bablar)
7. Əysaning tirilixi wə muhlisliroɣa kərünüxi (20-21-bablar)

••••••••

Yuḫanna

«Yuḫanna bayan ḳiloɣan hux həwər»
Əysa Məsiḫning əyni salaḥiyiti — «Hudaning Kalami»dur

1 [1] Muḳəddəmdə «Kalam» bar idi; Kalam Huda bilən billə idi ḫəm Kalam Huda idi. [2] U
muḳəddəmdə Huda bilən billə idi. [3] U arḳilik barlik məwjudatlar yaritildi wə barlik
yaritiloɣanlarning ḫeqbiri uningsiz yaritiloɣan əməs. [4] Uningda ḫayatlik bar idi wə xu ḫayatlik
insanlaroɣa nur elip kəldi. [5] Wə nur ḳarangoɣulukta parlaydu wə ḳarangoɣuluk bolsa nurni ḫeq
besip qüxəligən əməs.
[6] Bir adəm Hudadin kəldi. Uning ismi Yəḫya idi. [7] U guwaḫlik berix üqün, yəni ḫəmmə insan əzi
arḳilik ixəndürülsun, dəp nuroɣa guwaḫqi boluxḳa kəlgənidi. [8] Yəḫyaning əzi xu nur əməs, bəlki
pəḳət xu nuroɣa guwaḫlik berixkə kəlgənidi.
[9] Ḫəḳiḳiy nur, yəni pütkül insanni yorutḳuqi nur dunyaoɣa keliwatḳanidi. [10] U dunyada boloɣan
wə dunya u arḳilik barlikḳa kəltürülgən bolsimu, lekin dunya uni tonumidi. [11] U əziningkilərgə
kəlgən bolsimu, birak uni əz həlḳi ḳobul ḳilmidi. [12] Xundaḳtimu, u əzini ḳobul ḳiloɣanlar, yəni
əz namioɣa etiḳad ḳiloɣanlarning ḫəmmisigə Hudaning pərzənti bolux ḫoḳuḳini ata ḳildi. [13] Uni
ḳobul ḳiloɣan muxular ya ḳandin, ya ətlərdin, ya insan iradisidin əməs, bəlki Hudadin tərəlgən
bolidu.

1:1 «Muḳəddəmdə» — baxḳa bir ipadilinixi «ḫəmmidin burun» («aləm yaritilixtin burunla») Kalam (alliḳaqan) bar idi». **«Kalam»** — «səz», xundaḳla «Hudaning səzi» degən mənidə bolup, əysaning bir namidur; kərsitidioɣan mənisi intayin qongkurdur. «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. **«Kalam Huda bilən billə idi...»** — Muxu yərdiki «bilən billə» degən grek tilida yənə «intayin yeḳin munasiwətta», «(Hudaoɣa) ḳarap uni səyidioɣan» degən mənինimu puritidu. **«ḫəm Kalam Huda idi»** — bu muḥim bayan kalamning Hudalik təbiitini kərsitidu.
1:1 Pənd. 8:22; Kol. 1:17; 1Yuḫ. 1:1, 2.
1:2 Yuḫ. 17:5.
1:3 «U arḳilik barlik məwjudatlar yaritildi wə barlik yaritiloɣanlarning ḫeqbiri uningsiz yaritiloɣan əməs» — bu yərdə kəzdə tutuloɣini Kalam əzi ḫeq yaritiloɣan əməs, bəlki əzəldin Huda bilən billə məwjut ikənlikidur. «Yaritiloɣan» grek tilida, muxu yərdə «barlikḳa kəltürülgən» «wujudḳa kəltürülgən» degən səz bilən ipadilinidu. Xuningdək baxḳa hil ipadilinixi: — «Ḫəmmə nərsə uning wasitisi bilən boldi wə boloɣan nərsilərdin ḫeq biri uningsiz bolmidi».
1:3 Yar. 1:3; Zəb. 33:6; Əf. 3:9; Kol. 1:16; Ibr. 1:2.
1:4 «xu ḫayatlik insanlaroɣa nur elip kəldi» — yaki «xu ḫayatlik insanlarning nuri idi».
1:4 Yuḫ. 5:26; 8:12; 9:5; 12:46; 1Yuḫ. 1:5; 2:8-11; 5:11.
1:5 «ḳarangoɣuluk bolsa nurni ḫeq besip qüxəligən əməs» — muxu səz ikki bislik səz bolup, yəni «ḳarangoɣuluk bolsa nurni ḫeq qüxəngən əməs» yaki «ḳarangoɣuluk bolsa nurni ḳobul ḳiloɣan əməs» degənnimu bildüridu.
1:5 Yuḫ. 3:19.
1:6 «Bir adəm Hudadin kəldi» — grek tilida «Bir adəm Hudadin əwətildi/boldi». **«Uning ismi Yəḫya idi»** — Yəḫya pəyoɣəmbərni kərsitidu. «Yəḫya» degən isim grek tilida ḫəm ibraniy tilida «Yuḫanna» — «Pərwərdigarning meḥir-xəpḳiti» degən mənini bildüridu.
1:6 Mal. 3:1; Mat. 3:1; Mar. 1:2, 4; Luḳa 3:3; 7:27; Yuḫ. 1:33.
1:9 «Ḫəḳiḳiy nur, yəni pütkül insanni yorutḳuqi nur dunyaoɣa keliwatḳanidi» — «keliwatḳanidi» degənni ḳandaḳ yol bilən qüxəngili bolidu? Bizningqə, bu bir jəryanni kərsitidu — yəni bəlkim awwal Məryəmning baliyatḳusioɣa pəyda bolup, tuoɣulup andin Yəḫya pəyoɣəmbərning əzigə boloɣan guwaḫliḳi bilən əzining hizmitigə kirix jəryani arḳilik «keliwatatti». Baxḳa birhil tərjimisi «Bu bolsa dunyaoɣa kelidioɣan ḫərbir insanni yorutidioɣan ḫəḳiḳiy nurdur».
1:9 Yuḫ. 8:12; 9:5; 12:46.
1:10 Ibr. 1:2; 11:3.
1:11 «U əziningkilərgə kəlgən bolsimu, birak uni əz həlḳi ḳobul ḳilmidi» — «əziningkilər» degənlik aləm wə uningda bar boloɣan nərsilərning ḫəmmisini kərsitidu. Ḫəmmisi Məsiḫningkidur, qünki Huda aləmning ḫəmmisini u arḳilik yaratḳanidi, xundaḳla uning baxḳuruxioɣa tapxuroɣanidi. **«əz həlḳi»** — Israil həlḳi, yəni Yəḫudiy həlḳi, grek tilida «əzidikilər» bilən ipadilinidu.
1:12 Yəx. 56:5; Rim. 8:15; Gal. 3:26; 2Pet. 1:4; 1Yuḫ. 3:1.
1:13 «Uni ḳobul ḳiloɣan muxular ya ḳandin, ya ətlərdin, ya insan iradisidin əməs, bəlki Hudadin tərəlgən bolidu» — –(1) «ḳandin ... tərəlgən əməs» (grek tilida «ḳanlardin əməs») — demək, məlum bir milləttin boloɣanlikidin əməs. Məsilən, bəzi adəmlər: «Mən Huda alaḥidə talliɣan həlḳ boloɣan Yəḫudiylardin (yaki «kaḥin ailisi» ḳatarliḳlardin) boloɣaḳa

[14] Kalam insan boldi ḫəm arimizda makanlaxti wə biz uning xan-xəripigə ḳariduḳ; u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meḫir-xəpkət wə ḫəḳikətkə toloɣan birdinbir yeganə Ooɣliningɣ idur. [15] (Yəḫya uningoɣa guwaḫliḳ berip: — Mana, mən silərgə: «Məndin keyin kəlgüqi məndin üstündur, qünki u mən dunyaoɣa kelixtin burunla boloɣanidi» deginim dəl muxu kixidur! — dəp jar ḳildi). [16] Qünki ḫəmmimiz uningdiki tolup taxḳanlardin iltipat üstigə iltipat alduḳ. [17] Qünki Təwrat ḳanuni Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ yətküzülgənidi; lekin meḫir-xəpkət wə ḫəḳikət Əysa Məsiḫ arḳiliḳ yətküzüldi. [18] Hudani ḫeqkim kərüp bakḳan əməs; birak Atining ḳuqiḳida turoɣuqi, yəni birdinbir Ooɣul Uni ayan ḳildi.

Yəḫya pəyoɣəmbərning guwaḫliḳi

Mat. 3:1-12; Mar. 1:2-8; Luḳa 3:15-17

[19] Yerusalemdiki Yəḫudiylar Yəḫyadin «Sən kimsən?» dəp sürüxtə ḳilixḳa kaḫinlar bilən Lawiylarni uning yenioɣa əwətkəndə, uning ularoɣa jawabən bərgən guwaḫliḳi mundaḳ idi:
[20] U etirap ḳilip, ḫeq ikkilənməy: — «Mən Məsiḫ əməsmən» — dəp enik etirap ḳildi.
[21] Ular uningdin:
— Undaḳta əzüng kim bolisən? Ilyas pəyoɣəmbərmusən? — dəp soridi.
— Yaḳ, mən u əməsmən, — dedi u.

Hudaning pərzəntimən» dəp hata oylaydu («Ros.» 17:26ni kərüng).
–(2) «ətlərdin ... tərəlgən əməs» — bizningɣa bu ibarə insanning əz tirixix-tirmixixlirini kərsitidu. Məsilən kəp adəmlər: «Mən Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən ḳanunioɣa əməl ḳilixḳa tirixip, Hudaning pərzənti bolimən» dəp hata oylaydu. «rimliḳlaroɣa»diki «kirix səz»imizdiki «ətlər» tooɣruluḳ izaḫatimizni kərüng.
–(3) «insanning (grek tilida «ərkək insan»ning) haḫixidin ... tərəlgən əməs» — demək, ḫərḳandaḳ bir insan (məyli pəyoɣəmbər, məyli kaḫin məyli jamaəttiki birər ərbab boluxidin ḳət'iynəzər), baxḳa bir insanni Hudaning pərzənti ḳilalmaydu. Uningdin baxḳa, ḫeqkim «əz iradisi bilən» əzini Hudaning pərzənti ḳilalmaydu.
–(4) «Hudadin tərilix», yəni «ḳayta tuoɣulux» tooɣruluḳ 3:1-22-ayətni kərüng.

1:14 «Kalam insan boldi» — «insan» muxu yərdə «ət igisi» yaki «tən» bilən ipadilinidu. **«Kalam insan boldi ḫəm arimizda makanlaxti»** — grek tilida «Kalam tən (ət) boldi wə arimizda qedir tikti». «Qedir» degən səz muxu yərdə xübḫisizki, Əysaning insanlarning arisida ḫazir boluxi Musa pəyoɣəmbərning dəwridə Huda Əzining «mukəddəs qedir»ida turup, Əz həlḳi arisida ḫazir boloɣinioɣa ohxax ikənlikini kərsitidu. **«biz uning xan-xəripigə ḳariduḳ; u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meḫir-xəpkət wə ḫəḳikətkə toloɣan birdinbir yeganə ooɣliningkidur»** — «Ata» muxu yərdə Huda'Atini kərsitidu, əlwəttə.

1:14 Yəx. 7:14; Mat. 1:16; 17:2; Luḳa 1:31; 2:7; Kol. 1:19; 2:9; 2Pet. 1:17.

1:15 «Məndin keyin kəlgüqi məndin üstündur, qünki u mən dunyaoɣa kelixtin burunla boloɣanid» — demisəkmu, Yəḫya pəyoɣəmbər Əysa Məsiḫtin altə ay burun tuoɣuloɣan («Luḳa» 1:26-45ni kərüng); lekin Məsiḫ «uning boloɣinidin ilgiri boloɣan».

1:15 Mat. 3:11; Mar. 1:7; Luḳa 3:16; Yuḫ. 1:26,30.

1:16 «ḫəmmimiz uningdiki tolup taxḳanliridin iltipat üstigə iltipat alduḳ» — mənisi bəlkim «uningdiki tolup taxḳan meḫir-xəpkət wə ḫəḳikəttin iltipat üstigə iltipat alduḳ» degənliktur. 17-ayətni kərüng. «Iltipat üstigə iltipat» degən ibarə Musaning «Mis.» 33:3də eytḳan səzidin elinoɣan.

1:16 Kol. 2:10.

1:17 «meḫir-xəpkət wə ḫəḳikət Əysa Məsiḫ arḳiliḳ yətküzüldi» — «Məsiḫ» bolsa pəyoɣəmbərlərning aldin eytixiqə, Huda təripidin əwətilgən, ḫaman bir küni kelip mənggü ḫəkümranliḳ ḳilidioɣan Padixaḫni wə Ḳutḳuzoɣuqi-Nijatkarni kərsitidu. «Təbirlər»ni kərünglar.

1:17 Mis. 20:1.

1:18 «Atining ḳuqiḳida turoɣuqi, yəni birdinbir Ooɣul Uni ayan ḳildi» — bəzi kona kəqürmilərdə «Atining ḳuqiḳida turoɣuqi, yəni Əzi birdinbir Huda boloɣuqi Uni ayan ḳildi» deyilidu. Bu ikki wariyantning əməliyəttə qong pərḳi yoḳ (1:1-4ni kərüng. «Hudaning Ooɣli»da nemila bolmisun hudaliḳ təbiiti bardur.

1:18 Mis. 33:20; Ḳan. 4:12; Mat. 11:27; Yuḫ. 6:46; 1Tim. 6:16; 1Yuḫ. 4:12.

1:19 «Yerusalemdiki Yəḫudiylar» — bəlkim Yəḫudiylarning aḳsaḳalliri wə mətiwərliri kərsitidu. **«Sən kimsən?»** — bu soalning «Sən əzüng tooɣruluḳ nemə dəysən? Pəyoɣəmbərmusən yaki Huda əwətidioɣan Məsiḫ-ḳutḳuzoɣuqimusən» degəndək iqki mənisi bar idi. Lekin ular uning bərgən jawabioɣa ixinixkə təyyar əməs idi. Məsilən, «Mat.» 21:25-27ni kərüng. **«kaḫinlar bilən Lawiylar»** — «kaḫinlar» ibadəthanida ḳurbanliḳ hizmitini ḳiloɣuqilar idi; «Lawiylar» («Lawiy» kəbilisidin boloɣanlar) kaḫinlaroɣa Yardəmqi rolda idi. «Təbirlər»ni kərüng.

1:19 Yuḫ. 5:33.

1:20 «U etirap ḳilip, ḫeq ikkilənməy... dəp enik etirap ḳildi» — «ḫeq ikkilənməy» grek tilida «inkar ḳilmay» degən səz bilən ipadilinidu.

1:20 Yuḫ. 3:28; Ros. 13:25.

— Əmisə, sən ḫeliḳi pəyoɣəmbərmusən? — dəp soridi ular.
U yənə: — Yaḳ! — dedi.
22 Xunga ular uningdin:
— Undaḳta, sən zadi kim bolisən? Bizni əwətkənlərgə jawab beriximiz üqün, bizgə eytḳin, özüng tooɣruluḳ nemə dəysən? — dəp soridi.
23 Yəḫya mundaḳ jawab bərdi:
— Yəxaya pəyoɣəmbər burun eytḳandək, qəldə «Rəbning yolini tüz ḳilinglar» dəp towlaydioɣan awazdurmən!
24-25 Əmdi Yerusalemdin əwətilgənlər Pərisiylərdin idi. Ular yənə Yəḫyadin:
— Sən ya Məsiḫ, ya Ilyas yaki ḫeliḳi pəyoɣəmbər bolmisang, nemə dəp kixilərni suoɣa qəmüldürisən? — dəp soridi.
26 Yəḫya ularoɣa mundaḳ dəp jawab bərdi:
— Mən kixilərni suoḳila qəmüldürimən, lekin aranglarda turoɣuqi silər tonumioɣan birsi bar; 27 u məndin keyin kəlgüqi bolup, mən ḫətta uning kəxining booɣḳuqini yexixkimu layiḳ əməsmən!
28 Bu ixlar Iordan dəryasining xərḳiy ḳetidiki Bəyt-Aniya yezisida, yəni Yəḫya pəyoɣəmbər kixilərni suoɣa qəmüldürüwatḳan yərdə yüz bərgənidi.

Hudaning ḳozisi

29 Ətisi, Yəḫya Əysaning özigə ḳarap keliwatḳanliḳini kərüp mundaḳ dedi:
— Mana, pütkül dunyaning gunaḫlirini elip taxlaydioɣan Hudaning ḳozisi! 30 Mana, mən silərgə: «Məndin keyin kəlgüqi birsi bar, u məndin üstündur, qünki u mən dunyada boluxtin burunla boloɣanidi» deginim dəl muxu kixidur! 31 Mən burun uni bilmisəmmu, lekin uni Israiloɣa ayan bolsun dəp, kixilərni suoɣa qəmüldürgili kəldim.
32 Yəḫya yənə guwaḫliḳ berip mundaḳ dedi:
— Mən Roḫning pahtək ḫalitidə asmandin qüxüp, uning üstigə ḳonoɣanliḳini kərdüm.
33 Mən əslidə uni bilmigənidim; lekin meni kixilərni suoɣa qəmüldürüxkə əwətküqi manga:

1:21 «sən ḫeliḳi pəyoɣəmbərmusən?» — bu soal Musa pəyoɣəmbər aldin'ala eytḳan, özining ornini basidioɣan, xundaḳla özidin yuḳiri turoɣan pəyoɣəmbərni kərsitidu («Ḳan.» 18:15-22). Əməliyəttə bolsa, Musaning «xu pəyoɣəmbər» tooɣruluḳ bexariti Məsiḫning özidə əməlgə axuruldi.
1:23 «Yəxaya pəyoɣəmbər burun eytḳandək, qəldə «Rəbning yolini tüz ḳilinglar» dəp towlaydioɣan awazdurmən!» — Yəxaya öz kitabidiki 40:3-ayəttə bayan ḳiloɣan «Pərwərdigarning yoli» yaki «Rəbning yoli» bolsa, Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḫning yolini kərsitidu. Demək, Yəḫyaning hizmiti Rəb Əysa üqün towa ḳilidioɣan həlḳni təyyarlaxtin ibarət idi. U ḫətta kəmtərlik bilən özi tooɣruluḳ «Mən pəyoɣəmbər» deməydu, «Mən naḫayiti bir awazmən, halas» dəydu.
1:23 Yəx. 40:3; Mat. 3:3; Mar. 1:3; Luḳa 3:4.
1:24-25 «Yerusalemdin əwətilgənlər Pərisiylərdin idi» — «Pərisiylər» Yəḫudiy dinioɣa təwə boloɣan, Təwrat tüzümlirigə ḳattiḳ riayə ḳilixḳa tirixidioɣan məzhəptiki kixilər. **«nemə dəp kixilərni suoɣa qəmüldürisən?»** — Yəḫudiy həlḳining arisidiki «Rabbilar» (ustazlar) heli burun mundaḳ bir adət bekitkənki, əgər baxḳa millətlər («yat əllər»)din boloɣanlar «Təwrat-Zəbur etiḳadi»ni ḳobul ḳilay desə, awwal hətnə ḳilinixi, andin birhil «suoɣa qəmüldürüx» ḳobul ḳilixi kerək idi. Lekin ḫazir «suoɣa qəmüldürüx» ḳobul ḳilixi kerək boloɣanlar butpərəs «yat əllər» əməs, bəlki özliri ḳobul ḳilixi kerək! –Yəḫya pəyoɣəmbər yürgüzgən «suoɣa qəmüldürüx» kixilərning öz gunaḫlirioɣa boloɣan ikrar-towisini, xundaḳla Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḫning kelixigə boloɣan etiḳadini ipadiləx yoli idi (məsilən, «Mat.» 3:2-12ni kərüng).
1:24-25 Ḳan. 18:18.
1:26 Mat. 3:11; Mar. 1:7; Luḳa 3:16; Ros. 1:5; 11:16; 19:4.
1:29 «pütkül dunyaning gunaḫlirini elip taxlaydioɣan...» — grek tilida «pütkül dunyaning gunaḫini elip taxlaydioɣan ...». **«pütkül dunyaning gunaḫlirini elip taxlaydioɣan Hudaning ḳozisi!»** — Təwrattiki ḳurbanliḳlar Məsiḫ bilən ahirlixidu, qünki u əng ahirḳi «ḳurbanliḳ ḳoza»dur. Bu tooɣruluḳ «Yar.» 22:7-8, «Mis.» 12:1-3, «Yəx.» 53:7 wə Təwrattiki baxḳa yərlərdə bexarət berilgən.
1:29 Yəx. 53:5, 7; Yuḫ. 1:36.
1:30 «Məndin keyin kəlgüqi birsi bar, u məndin üstündur, qünki u mən dunyada boluxtin burunla boloɣanidi» — demisəkmu, Yəḫya pəyoɣəmbər əysa Məsiḫtin altə ay burun tuoɣuloɣan («Luḳa» 1:26-45ni kərüng); lekin Məsiḫ «uning boloɣinidin ilgiri boloɣan».
1:32 «Mən Roḫning pahtək ḫalitidə asmandin qüxüp, uning üstigə ḳonoɣanliḳini kərdüm» — «Roḫ» — Hudaning Muḳəddəs Roḫi.
1:32 Mat. 3:16; Mar. 1:10; Luḳa 3:22.

«Sən Roḩning qüxüp, kimning üstigə ḳonoɣanlikini kərsəng, u kixilərni Mukəddəs Roḩḳa qəmüldürgüqi bolidu!» degənidi. [34] Mən dərwəkə xu ixni kərdüm, xunga uning ḩəḳikətən Hudaning Ooɣli ikənlikigə guwaḩlik bərdim!

Əysaning dəsləpki muhlisliri

[35] Ətisi, Yəḩya ikki muhlisi bilən yənə xu yərdə turatti. [36] U u yərdin mengip ketiwatḳan Əysani kərüp:
— Ḳaranglar! Hudaning ḳozisi! — dedi. [37] Uning bu səzini angliɣan ikki muhlis Əysaning kəynidin mengixti. [38] Əysa kəynigə burulup, ularning əgixip keliwatḳinini kərüp ulardin:
— Nemə izdəysilər? — dəp soridi.
Ular:
— Rabbi (bu ibraniyqə səz bolup, «ustaz» degən mənidə), ḳəyərdə turisən? — dedi.
[39] — Berip kərünglar, — dedi u. Xuning bilən, ular berip uning ḳəyərdə turidiɣanlikini kərdi wə u küni uning bilən billə turdi (bu waḳit xu künning oninqi saiti idi).
[40] Yəḩya pəyoɣəmbərning yuḳiriḳi səzini anglap, Əysaning kəynidin mangoɣan ikkiylənning biri Simon Petrusning inisi Andriyas idi. [41] Andriyas awwal əz akisi Simonni tepip, uningoɣa:
— Biz «Məsiḩ»ni taptuḳ! — dedi («Məsiḩ» ibraniyqə səz bolup, grek tilida «Hristos» dəp tərjimə ḳilinidu). [42] wə akisini Əysaning aldioɣa elip bardi. Əysa uningoɣa ḳarap:
Sən Yunusning ooɣli Simon; buningdin keyin «Kifas» dəp atilisən, — dedi (mənisi «tax»tur).

Filip wə Nataniyəlning qaḳirtilixi

[43] Ətisi, Əysa Galiliyə əlkisigə yol almaḳqi idi. U Filipni tepip, uningoɣa:
— Manga əgixip mang! — dedi [44] (Filip Bəyt-Saidaliḳ bolup, Andriyas bilən Petrusning yurtdixi idi). [45] Filip Nataniyəlni tepip, uningoɣa:
— Musa pəyoɣəmbər Təwratta wə baxḳa pəyoɣəmbərlərmu yazmilirida bexarət ḳilip yazoɣan zatni taptuḳ. U bolsa Yüsüpning ooɣli Nasarətlik Əysa ikən! — dedi.
[46] Biraḳ Nataniyəl:
— Nasarət degən jaydin yahxi birnemə qiḳamdu?! — dedi.
Kelip kərüp baḳ! — dedi Filip.
[47] Əysa Nataniyəlning əzining aldioɣa keliwatḳanliḳini kərüp, u tooɣruluḳ:

1:33 meni kixilərni suoɣa qəmüldürüxkə əwətküqi — «Yəḩyani suoɣa qəmüldürüxkə əwətküqi» — Hudadur. **«Sən Roḩning qüxüp, kimning üstigə ḳonoɣanlikini kərsəng,...»** — «Roḩ» — Hudaning Mukəddəs Roḩi. **«Sən Roḩning qüxüp, kimning üstigə ḳonoɣanlikini kərsəng, u kixilərni Mukəddəs Roḩḳa qəmüldürgüqi bolidu!»** — Yəḩyaning muxu guwaḩliki Məsiḩni kərstidu; qünki Məsiḩ Mukəddəs Roḩini təküxi bilən nijat elip kelidioɣan «yengi əhdə»ni tüzgüqidur («Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:25-27, «Yəx.» 32:15-20 wə baxḳilar).
1:34 «Hudaning Ooɣli» — bu nam ḩərgizmu Huda bilən Əysa otturisidiki jismaniy jəḩəttiki ata-balilik munasiwətni əməs, bəlki roḩiy jəḩəttiki munasiwətni bildüridu. «Təbirlər»nimu kərüng.
–«Hudaning Ooɣli» bəzi kona kəqürülmilərdə «Hudaning tallioɣini» deyilidu.
1:36 Yəx. 53:7; Yuḩ. 1:29; Ros. 8:32
1:39 «oninqi saət» — Yuḩanna bayanida «Rim waḳti»ni ixlitidu (buningoɣa ispat bar). Xunga bu waḳit ətigən saət on bolsa kerək.
1:41 ««Məsiḩ» ibraniyqə səz bolup, grek tilida «hristos» dəp tərjimə ḳilinidu» — «Hristos» dərwəkə grek tilida «məsiḩ ḳilinoɣan», «may sürülgən» degən mənidə. Keyin, dunyawi etiḳadqi jamaətning bəzliri Əysani «Əysa Məsiḩ», baxḳa bəziliri (grek tilidiki tələppuzoɣa əgixip) «Yəysus Hristos» dəydu. Yəhudiy etiḳadiqlar: «Yəxua Mexiyaḩ» dəydu.
1:42 «Sən Yunusning ooɣli Simon» — «Yunus» grek tilida «Yonaḩ». Bəzi kona kəqürmilərdə «Yuḩanna» xəklidə kərülidu.
«keyin «Kifas» dəp atilisən» — «Kifas» ibraniyqə səz bolup, grek tilida «Petrus» dəp tərjimə ḳilinidu; lekin «Kifas» ibraniy tilida ḩər türlük taxni bildüridu, «Petros» grek tilida ḩərhil kiqik taxni bildüridu.
1:42 Mat. 16:18.
1:44 Yuḩ. 12:21.
1:45 «Filip Nataniyəlni tepip,...» — «Nataniyəl» Injildiki baxḳa bayanlarda «Bartolomay» (Tolmayning ooɣli) dəp elinidu.
1:45 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Ḳan. 18:18; 2Sam. 7:12; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10, 11; 53:1-12; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; Dan. 9:24; Zək. 6:12; 9:9.

— Mana, iqidə ḳilqə ḥiylə-mikrisi yoḳ ḥəḳiḳiy bir Israillik! — dedi.
48 Nataniyəl: — Meni ḳəyerimdin bilding? — dəp soridi.
Əysa uningoɣa jawab berip: — Filip seni qaḳirixtin awwal, sening ənjür dərihining tüwidə olturoɣanliḳingni kərgənidim, — dedi.
49 Nataniyəl jawabən: — Ustaz, sən Hudaning Ooɣli, Israilning Padixaḥisən! — dedi.
50 Əysa uningoɣa jawabən:
— Seni ənjür dərihining tüwidə kərgənlikimni eytḳanliḳim üqün ixiniwatamsən? Buningdinmu qong ixlarni kərisən! — dedi 51 wə yənə:
— Bərḥəḳ, bərḥəḳ silərgə eytip ḳoyayki, silər asmanlar eqilip, Hudaning pərixtilirining Insan'ooɣlining üstidin qiḳip-qüxüp yüridioɣanliḳini kərisilər! — dedi.

Kana yezisidiki toy ziyapiti

2 1 Üqinqi küni, Galiliyədiki Kana yezisida bir toy boldi. Əysaning anisi Məryəm u yərdə idi
2 ḥəm Əysa wə uning muhlislirimu toyoɣa təklip ḳilinoɣanidi.
3 Toyda xarab tügəp ḳaloɣanda, Əysaning anisi uningoɣa:
— Ularning xarabliri tügəp ḳaptu, — dedi.
4 Əysa uningoɣa: — Hanim, mening sən bilən nemə karim? Mening waḳti-saitim tehi kəlmidi, — dedi.
5 Anisi qakarlaroɣa:
— U silərgə nemə ḳil desə, xuni ḳilinglar, — dedi.
6 Əmdi xu yərdə Yəhudiylarning taḥarət aditi boyiqə ixlitilidioɣan, ḥərbirigə ikki-üq tungdin su sioɣidioɣan altə tax küp ḳoyuloɣanidi.
7 Əysa qakarlaroɣa:
— Küplərgə su toldurunglar, — dedi.
Ular küplərni aoɣzioɣiqə tolduruxti. 8 Andin u ularoɣa yənə:
— Əmdi buningdin usup toy baxḳuroɣuqioɣa beringlar, — dedi.
Ular uni apirip bərdi.

1:49 «Ustaz» — grek tilida «rabbi».
1:51 «Insan'ooɣli» — Muḳəddəs yazmilarda (Təwratta) «Insan'ooɣli» degən ibarə aldin eytiloɣan, dunyani ḳutḳuzuxḳa kelidioɣan «Məsiḥ»ni kərsətkənidi (məsilən, «Dan.» 7:13-14). Təwrat-Zəbur boyiqə, bu əwətilgüqining Hudaning küq-ḳudriti wə xan-xəripi bilən ərxtin qüxüp, pütkül insanlarni mənggü baxḳuridioɣanliḳi aldin eytiloɣan. Uningdin muḥimi, bizningqə, Əysa Məsiḥning bu namni əzi ḥəḳḳidə kəp ixlitixi əzining toluḳ insan ikənlikini, insaniyət bilən bir ikənlikini təkitləx üqün idi. Qünki ərx təripidin eytḳanda ajayib ix xuki, gərqə u əzəldin «Hudaning Ooɣli» boloɣan bolsimu, u ḥazir yənə «insanning ooɣli»mu idi. «Təbirlər»ni kərüng. **«silər asmanlar eqilip, Hudaning pərixtilirining Insan'ooɣlining üstidin qiḳip-qüxüp yüridioɣanliḳini kərisilər!»** — muxu yərdə bizningqə Məsiḥ «Yar.» 28:12ni kəzdə tutidu. Ḥəzriti Yaḳup alamətlik bir qüxni kərgən. Qüxtə u yər üstidə turup asmanoɣa yetidioɣan bir pələmpəyni kərgən, pərixtilər uning üstidin «qiḳip-qüxüp turatti». Demək, Əysa Məsiḥ əzi dəl xu «asmanoɣa yetidioɣan pələmpəy»dur.
1:51 Yar. 28:12.
2:3 «Ularning xarabliri tügəp ḳaptu» — muxundaḳ ix toy igisini qongḳur hijalətkə ḳoyupla ḳalmay, gaḥi əḥwallarda ḳiz tərəptikilər yigit tərəptikilərning üstidin dəwa ḳilixi mumkin idi.
2:4 «Hanim, mening sən bilən nemə karim?» — Məsiḥning bu səzi bizni ḥəyran ḳalduruxi mumkin. Nemixḳa Əysa əz anisioɣa xundaḳ gəp ḳilidu?
–Məryəm əz ooɣlining Məsiḥ ikənlikini bilətti. Lekin u bəlkim: «Bu mening ooɣlum, mən uning anisi, qoḳum mening təlipimni orunlixi kerək» dəp oylixi mumkin idi. Lekin Hudaning padixaḥliḳi iqidə bizning Hudaning məlum adimi bilən boloɣan birər «jismaniy munasiwət»ning ḥeqḳandaḳ inawiti yoḳtur; pəḳət Hudaning Məsiḥdə boloɣan meḥir-xəpḳitigə iman-ixənq baoɣlisaḳ, andin uningdin birər nərsə tələp ḳilixḳa bolidu. Məryəmning ḥapa bolmasliḳi wə 5-ayəttiki imanliḳ səzlərni eytixi uning bu muḥim nuḳtini obdan qüxinip yətkənlikini ispatlaydu. **«Mening waḳti-saitim tehi kəlmidi»** — «mening waḳti-saitim» degən ibarə adəttə Məsiḥning əlümi, tirilixi wə asmanoɣa ketürülüxini kərsitidu. Kəzdə tutuloɣini Əysaning bu ixlar arḳiliḳ «uluoɣlanduruluxi»dur — 12:23, 27, 28, 31ni kərüng. Xunga muxu yərdə bəlkim «mən axkarə ḳilinidioɣan waḳit tehi kəlmidi» degəndək mənidə boluxi mumkin. «Yuḥ.» 4:21, 23, 5:25, 28, 29, 7:30, 8:20, 12:23, 27, 28, 31, 13:31, 16:26, 17:1ni kərüng.
2:6 «ikki-üq tung» — grek tilida «ikki-üq «metret»». Ḥərbir küpkə 80-100 litr su sioɣidu, jəmiy 480-720 litr su bar idi.

[9] Toy baxkuroɣuqi xarabkа aylanduruloɣan sudin tetip kərgəndə (u uning kəyərdin kəltürülgənlikini bilmidi, əmma buni su toxuoɣan qakarlar bilətti) toy baxkuroɣuqi toyi
boluwatkan yigitni qakirip, [10] uningoɣa:
— Ḫərbir toy kiloɣuqi yahxi xarabni toyning bexida kuyidu, andin meḫmanlar kanoɣuqə iqkəndin keyin, naqirini kuyidu. Əjəba, sən yahxi xarabni muxu qaoŋkiqə sakлapsən! — dedi.
[11] Bu bolsa, Əysa kərsətkən məjizilik alamətlərning dəsləpkisi bolup, Galiliyəning Kana yezisida kərsitilgənidi. Buning bilən u əzining xan-xəripini ayan kildi, wə uning muhlisliri uningoɣa etikəd kildi. [12] Bu ixtin keyin u, anisi, iniliri wə muhlisliri bilən Kəpərnaḫum xəḫirigə qüxüp, u yərdə birnəqqə kün turdi.

Soda-setik kiloɣuqilarning ibadəthanidin kooɣlinixi

Mat. 21:12-13; Mar. 11:15-17; Luka 19:45-46

[13] Yəḫudiylarning «ətüp ketix ḫeyti»oɣa yekin kaloɣanda, Əysa Yerusalemoɣa bardi. [14] U ibadəthana ḫoylilirida kala, koy wə kəptər-pahtək satkuqilarni ḫəm u yərdə olturoɣan pul tegixküqilərni kərdi. [15] U tanidin kamqa yasap, ularning ḫəmmisini koy-kaliliri bilən koxup ibadəthanidin ḫəydəp qikardi. Pul tegixküqilərning pullirini qeqip, xirəlirini ərüwətti [16] wə pahtək-kəptər satkuqilaroɣa:
— Bu nərsilərni bu yərdin elip ketix! Atamning əyini soda-setik əyi kilixiwalma! — dedi.
[17] Buni kərgən muhlisliri Zəburda mundak pütülginini esigə elixti:

«Sening mukəddəs əyünggə boloɣan otluk muḫəbbitim əzümni quloɣiwaldi!».

[18] Xuning bilən Yəḫudiylar u ixlaroɣa inkas bildürüp uningdin:
— Bundak ixlarni kiloɣanikənsən, keni, bizgə nemə məjizilik alamətni kərsitip berisən?! — dəp soridi.
[19] Əysa ularoɣa jawab berip:
— Uxbu ibadəthanini quwuwətsənglar, mən üq kün iqidə uni yengiwaxtin kurup qikimən, — dedi.
[20] Xuning bilən bu Yəḫudiylar yənə uningoɣa:
— Bu ibadəthanini yasawatkili ḫaziroɣiqə kirik altə yil boloɣan tursa, sən uni kandakşigə üq

---

2:11 «Bu bolsa, Əysa kərsətkən məjizilik alamətlərning dəsləpkisi bolup,...» — «Yuḫanna»da alaḫidə hatiriləngən «məjizilik alamət» yaki «məjizilik bəlgə»lər jəmiy yəttə bolup, ḫərbiri Əysa Məsiḫning ḫəkiqiy salaḫiyitidin bir təripini kərsitidioɣan məjizidur. **«Buning bilən u əzining xan-xəripini ayan kildi, wə uning muhlisliri uningoɣa etikəd kildi»** — «uning muhlisliri uningoɣa etikəd kildi» deyilgini bilən, keyinki nuroɣun ixlar muhlislarning bu etikadining mukim əməs, bəlki intayin nazuk ikənlikini ispatlaydu, əlwəttə.
2:13 «ətüp ketix ḫeyti» — («pasha» ḫeyti) — bu Yəḫudiylarning Musa pəyoɣəmbərning yetəklixi arkilik əzlirining Misirdiki kulluk ḫayatidin kutuloɣan künini hatiriləx ḫeyti bolup, əyni wakitta Yəḫudiy ərlərning ḫəmmisi Yerusalemoɣa berip, ibadəthanida kurbanliklirini soyup, ḫeytni xu yərdə ətküzüxi kerək idi. «Mis.» 12-babni kərüng.
2:14 «ibadəthana» — pəkət Yerusalemdiki mukəddəs ibadəthanini kərsitidu. Bu ibadəthanini Sulayman padixaḫ birinqi bolup miladiyədin ilgiriki 950-yili kuroɣanidi; andin Yəḫudiylar Pars imperiyəsi təripidin sürgün boluxidin kaytip kəlgəndə, yəni miladiyədin ilgiriki 520-yili kayta kuroɣanidi. Bu ibadəthanini Ḫerod padixaḫ burunkidinmu ḫəywətlik kilip kurup qikkanidi. Hudaning əmri boyiqə, pəkət Yerusalemdiki bu ibadəthanidila kurbanlik kilixka bolatti. **«kala, koy wə kəptər-pahtək»** — bularni kurbanliklar üqün satatti.
2:14 Mat. 21:12; Mar. 11:15; Luka 19:45.
2:16 «Atamning əyini soda-setik əyi kilixiwalma!» — «Zək.» 14:20-21ni kərüng.
2:17 «sening mukəddəs əyünggə boloɣan otluk muḫəbbitim əzümni quloɣiwaldi!» — «Zəb.» 69:9ni kərüng.
2:17 Zəb. 69:9
2:18 Mat. 12:38; 16:1; Mar. 8:11; Luka 11:29; Yuḫ. 6:30.
2:19 «Uxbu ibadəthanini quwuwətsənglar, mən üq kün iqidə uni yengiwaxtin kurup qikimən» — Əysa eytkan bu alamət u keyin eytkan «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən alamət-karamət»kə ohxax bolup, əzining ölümi wə tirilixini kərsitidu (məsilən, «Mat.» 12:39ni kərüng).
2:19 Mat. 26:61; 27:40; Mar. 14:58; 15:29.

kündila ḳurup qiḳalaysən?! — dedi. [21] Ḥalbuki, uning «ibadəthana» degini uning əz tenini kərsətkənidi. [22] Xunga, u ələmdin tirilgəndin keyin, muhlisliri uning bu deginini esigə aldi wə xundaḳla muḳəddəs yazmilardiki bu həḳtiki bexarətkə ḥəmdə Əysaning eytḳan səzigə ixəndi.
[23] Ətüp ketix ḥeytida, nuroɣun kixilər uning Yerusalemda kərsətkən məjizilik alamətlərni kərgən bolup, uning namioɣa etiḳad ḳilixti. [24] Lekin Əysa pütkül insanlarning ḳəlbining ḳandaḳ ikənlikini bilgəqkə, əzini ularoɣa tapxurmaytti. [25] Insan tooɣruluḳ ḥeqkimning uningoɣa guwaḥlik berixining ḥajiti yoḳ idi; qünki u insanlarning ḳəlbidə nemə bar ikənlikini əzi bilətti.

Ḳaytidin tərilix

3 [1] Yəhudiylar kengəxmisining Pərisiylərdin boloɣan Nikodim isimlik bir yolbaxqisi bar idi.
[2] Bu adəm bir keqisi Əysaning aldioɣa kelip:
— Ustaz, sening Hudadin kəlgən təlim bərgüqi ikənlikingni bilimiz. Qünki Huda uning bilən billə bolmisa, ḥeqkimning sən kərsətkən bu məjizilik alamətlərni kərsitixi ḳət'iy mumkin əməs, — dedi.
[3] Əysa uningoɣa jawabən:
— Bərḥək, bərḥək, mən sanga xuni eytip ḳoyayki, ḥeqkim yuḳiridin tuoɣulmioɣiqə, Hudaning padixaḥlikini kərəlməs! — dedi.
[4] Nikodim:
— Adəm ḳerioɣinida ḳandaḳmu ḳaytidin tuoɣulsun? Anisining ḳorsiḳioɣa ḳayta kirip tuoɣuluxi mumkinmu?! — dəp soridi.
[5] Əysa mundaḳ jawab bərdi:
— Bərḥək, bərḥək, mən sanga xuni eytip ḳoyayki, ḥəm sudin, ḥəm Roḥtin tuoɣulmioɣiqə, ḥeqkim Hudaning padixaḥlikioɣa kirəlməs! [6] Ətdin tuoɣuloɣan bolsa ətdur; roḥtin tuoɣuloɣan bolsa roḥtur .[7] Sanga: «Yuḳiridin tuoɣuluxunglar kerək» deginimgə ḥəyran ḳalma. [8] Xamal halioɣan tərəpkə soḳidu, sən uning awazini anglaysən, lekin ḳəyərdin kelip, ḳəyərgə baridioɣinini bilməysən. Roḥtin tuoɣuloɣan ḥərbirimu xundaḳtur.
[9] Nikodim yənə jawabən Əysaoɣa:
— Bu ixlar ḳandaḳmu mumkin bolar? — dedi.
[10] Əysa uningoɣa jawabən mundaḳ dedi:
— «Sən Israilning əlimasi turup, bunimu bilməmsən? [11] Bərḥək, bərḥək, mən sanga xuni eytip ḳoyayki, biz bilginimizni eytimiz wə kərginimizgə guwaḥlik berimiz, lekin silər bizning

---

2:22 Luḳa 24:8.
2:24 «Lekin Əysa pütkül insanlarning ḳəlbining ḳandaḳ ikənlikini bilgəqkə, əzini ularoɣa tapxurmaytti» — bu bayandin «hux həwər»diki ahirḳi məḳsətni kərgili bolidu. Əysa Məsiḥ insanlaroɣa bəht-bərikət əməs, bəlki **əzini** ata ḳilixni yaki «tapxurux»ni halaydu. Lekin insan əzi tüptin əzgərtilmisə, tehi kona gunaḥiy təbiəttə bolsa, «əzini tapxurux» ḳət'iy mumkin bolmaytti. Ḥərbir insan roḥta «ḳayta tuoɣuluxi» kerək — bu 3-babning qong temisidur.
2:25 1Sam. 16:7; 1Tar. 28:9; Zəb. 7:9; 103:14; Yər. 11:20; 17:10; 20:12; Yuḥ. 6:64.
3:2 «Ustaz» — Ibraniy tilida «Rabbi», «ustaz» degən mənidə.
3:2 Yuḥ. 7:50; 9:16, 33; 19:39; Ros. 10:38.
3:3 «ḥeqkim yuḳiridin tuoɣulmioɣiqə, Hudaning padixaḥlikini kərəlməsl» — «yuḳiridin» degən səz grek tilida yənə «ḳaytidin» degənnimu bildüridu wə xübḥisizki, muxu yərdə **bu ikki mənini əz iqigə alidu.**
3:5 Tit. 3:5.
3:6 Rim. 8:5.
3:8 «Xamal halioɣan tərəpkə soḳidu, sən uning awazini anglaysən, lekin ḳəyərdin kelip, ḳəyərgə baridioɣinini bilməysən. Roḥtin tuoɣuloɣan ḥərbirimu xundaḳtur» — grek tilida «xamal» wə «roḥ» birla səz bilən ipadilinidu.
–Əysaning bu ayəttiki küqlük səzlirini «ḳoxumqə səz»imizdə bir-birlər xərḥləymiz.
3:10 «Sən Israilning əlimasi» — bu səz bəlkim Nikodimning Israil iqidə səwiyisi əng yuḳiri Təwrat ustazi ikənlikini kərsitixi mumkin.

guwaḫlikimizni ḳobul ḳilmaysilər.
[12] Silərgə zemindiki ixlarni eytsam ixənmigən yərdə, ərxtiki ixlarni eytsam ḳandaḳmu ixinisilər? [13] Өzi ərxtə bolup, ərxtin qüxküqidin, yəni Insan'oolidin baxḳa ḥeqkim ərxkə qiḳmidi.
[14] Musa qəldə tuq yilanni kətürgəndək, Insan'oolimu ohxaxla xundaḳ egiz kətürülüxi kerək.
[15] Xundaḳ bolonda, uningoa etiḳad ḳiloanlarning ḥəmmisi ḥalak bolmay, mənggülük ḥayatḳa erixələydu».
[16] Qünki Huda dunyadiki insanlarni xu ḳədər səyiduki, Өzining birdinbir yeganə Ooqlini pida boluxḳa bərdi. Məḳsiti, uningoa etiḳad ḳiloan ḥərbirining ḥalak bolmay, mənggülük ḥayatḳa erixixi üqündur.
[17] Huda Ooqlini dunyadiki insanlarni gunaḥḳa bekitix üqün əməs, bəlki ularning u arḳilik ḳutḳuzuluxi üqün dunyaoa əwətti.
[18] Kimki uningoa etiḳad ḳiloquqi bolsa, gunaḥḳa bekitilməydu; lekin etiḳad ḳilmioquqi bolsa allikəqan gunaḥḳa bekitilgəndur; qünki u Hudaning yəkkə-yeganə Ooqlining namioa etiḳad ḳilmioan.
[19] Wə gunaḥḳa bekitix səwəbi mana xuki, nur dunyaoa kəlgən bolsimu, insanlar nurni əməs, bəlki ḳarangoulukni yahxi kərdi; qünki ularning əməlliri rəzil idi.
[20] Qünki rəzillik ḳiloquqi ḥərbiri nurni yaman kərüp wə əzining ḳiloan-ətkənlirining axkara ḳilinmasliḳi üqün nuroa kəlməydu;
[21] lekin ḥəḳiḳətni yürgüzgüqi bolsa, əməllirini Hudaoa tayinip ḳiloanliḳi ayan bolsun dəp, nuroa kelidu.

Yəḥya pəyoəmbər yənə guwaḫlik beridu

[22] Bu ixlardin keyin, Əysa muhlisliri bilən Yəḥudiyə zeminioa bardi; u u yərdə ular bilən billə turup, kixilərni qəmüldürdi.
[23] Xu qaoqda Yəḥya pəyoəmbərmu Salim yezisining yenidiki Aynon degən yərdə kixilərni qəmüldürüwatatti. Qünki u yərning süyi mol idi. Kixilər uning aldioa kelixip, qəmüldürüxni ḳobul ḳilixatti.
[24] (qünki xu qaoqda Yəḥya tehi zindanoa taxlanmioanidi).
[25] xu wakitlarda Yəḥyaning muhlisliri bir Yəḥudiy kixi bilən taḥarət ḳaidiliri toorisida bəsmunazirə ḳilixip ḳaldi.
[26] Andin muhlislar Yəḥyaning yenioa kelip:
— Ustaz, Iordan dəryasining u ḳetida sən bilən birgə boloan, əzüng təripləp guwaḫlik bərgən

---

3:11 «biz bilginimizni eytimiz wə kərginimizgə guwaḫlik berimiz, lekin silər bizning guwaḫlikimizni ḳobul ḳilmaysilər» — nemixḳa Əysa Nikodimoa xunqə eoir tənbih beridu? Uning bu bayanidin ikki muḥim soal qiḳidu: «biz» kim?, «silər» kim? Bular toorisida «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
3:11 Yuḥ. 3:32; 7:16; 8:28; 12:49; 14:24.
3:13 «Өzi ərxtə bolup, ərxtin qüxküqidin, yəni Insan'oolidin baxḳa ḥeqkim ərxkə qiḳmidi» — bəzi kona kəqürmilərdə «əzi ərxtə bolup» degən səz tepilmaydu.
3:13 Yuḥ. 6:62; Əf. 4:9.
3:14 «Musa qəldə *tuq* yilanni kətürgəndək, Insan'oolimu ohxaxla xundaḳ egiz kətürülüxi kerək» — oḳurmənlər tiloa elinoan bu wəḳəning təpsilatlirini «Qəl.» 21:4-9də tapalaydu. Israillar gunaḥ sadir ḳiloanda, Huda ularoa tərbiyə berix üqün arisioa yilanlarni əwətkən. Yilanlar nuroun adəmlərni qaḳḳan, Musa Hudaning yolyoruḳi bilən tuqtin bir yilan yasap, uni ḥasioa bekitip, ḥasini egiz kətürüp Israilning bargaḥini aylinip mangoan. Yilanlarning zəḥiridin ələy dəp ḳaloanlar əgər iman bilən xu tuq yilanoa ḳarisa saḳayoan.
–Bu wəḳə Əysaning kresttə kətürülüxigə bexarət bolidu. Gunaḥidin ələy degənlər Əysaoa iman bilən ḳarisa (Əysa biz üqün gunaḥning əzi ḳilinoan, 2Kor.5:21) gunaḥtin saḳaytilidu — demək, mənggülük ḥayatḳa erixidu.
3:14 Qəl. 21:9; 2Pad. 18:4; Yuḥ. 8:28; 12:32.
3:15 «xundaḳ boloanda, uningoa etiḳad ḳiloanlarning ḥəmmisi ḥalak bolmay, mənggülük ḥayatḳa erixələydu» — Bu kimning səzi? Məsiḥning səzliri bəlkim 15-ayəttə tohtaydu. 16-21-ayətlərni rosul Yuḥanna Muḳəddəs Roḥning türtkə-yolyoruḳi bilən yazoan, dəp ixinimiz.
3:15 Yuḥ. 3:15.
3:16 «xu ḳədər səyiduki,...» — grek tilida yənə «xu yol bilən səyiduki,...» degən mənisini bildüridu.
3:16 Yuḥ. 3:36; Luḳa 19:10; Rim. 5:8; 8:31; 1Yuḥ. 4:9; 5:10.
3:17 Luḳa 9:56; Yuḥ. 9:39; 12:47; 1Yuḥ. 4:14.
3:18 Yuḥ. 5:24; 6:40,47; 20:31.
3:19 Yuḥ. 1:5.
3:21 «Hudaoa tayinip ḳiloanliḳi» — grek tilida «Hudada ḳiloanliḳi» degən səz bilən ipadilinidu.
3:21 Əf. 5:8,13.
3:22 Yuḥ. 4:1.
3:23 Mat. 3:6; Mar. 1:5; Luḳa 3:7.
3:24 Mat. 14:3.

ḫeliḳi kixi mana ḫazir əzi kixilərni qəmüldürüwatidu, wə ḫəmmə adəm uning yenioƣa ketixiwatidu, — dedi.
27 Yəḫya mundaḳ jawab bərdi:
— Əgər uningoƣa ərxtin ata ḳilinmioƣan bolsa, insan ḫeqnərsigə igə bolalmaydu. 28 Mening silərgə: «Mən Məsiḫ əməs, pəḳət uning aldida əwətilgənmən» deginimgə əzünglar guwaḫqis ilər. 29 Kelinqəkni əmrigə aloƣuqi yigittur; ḳoldixi yigitning awazini kütidu; ḳoldax uning awazini anglap, ḳəlbidə tolimu hursən bolidu. Xuningoƣa ohxax, məndimu hursənlik tolup taxidu. 30 Uning yüksilixi, mening ajizlixixim muḳərrərdur.
31 Üstündin kəlgüqi ḫəmmidin üstündur. Zemindin kəlgüqi zeminoƣa təwə bolup zemindiki ixlarni səzləydu. Ərxtin kəlgüqi ḫəmmidin üstündur; 32 əzining ərxtə kərgən wə angliƣanliri bolsa, u bular tooƣruluḳ guwaḫliḳ beridu; birak ḫeqkim uning guwaḫliḳini ḳobul ḳilmaydu. 33 Ḫalbuki, kimki uning guwaḫliḳini ḳobul ḳiloƣan bolsa, Hudaning ḫaḳ ikənlikigimu məḫürini baskan bolidu . 34 Qünki Huda əwətkini Hudaning səzlirini səzləydu; qünki Huda Roḫni uningoƣa əlqəm bilən kəmləp bərməs. 35 Ata Ooƣulni səyidu wə ḫəmmə ixlarni uning ḳolioƣa tapxuroƣ andur. 36 Ooƣuloƣa etiḳad ḳiloƣuqi mənggülük ḫayatḳa igidur. Lekin Ooƣuloƣa itaət ḳilmioƣuqi ḫayatni ḫeq kərməydu, bəlki Hudaning oƣəzipi xundaḳlarning üstidə turidu.

Əysa bilən Samariyəlik ayal

4 1 Əmdi Pərisiylərning «Əysaning muhlis ḳilip qəmüldürgənliri Yəḫyaningkidin kəp ikən» degən həwərni angliƣinini Rəb ukḳandin keyin 2 (əməliyəttə Əysa əzi əməs, muhlisliri

3:26 «Ustaz» — Grek tilida «rabbi». **«... əzüng təripləp guwaḫliḳ bərgən ḫeliḳi kixi mana ḫazir əzi kixilərni qəmüldürüwatidu, wə ḫəmmə adəm uning yenioƣa ketixiwatidu»** — nemixḳa Yəḫyaning muhlisliri xu Yəḫudiy kixi bilən bəs-munazirə ḳilip (25-ayət) bu soalni tuoƣduroƣan? Yəḫya bolsa Təwrat dəwridiki əng ahirḳi, xundaḳla əng uluoƣ pəyoƣəmbər ḫesablinidu. Yəḫya xu salaḫiyitidə Təwrat («kona əḫdə»)tiki taḫarət ixlirini tehiqə saḳlap kəlgənidi. Lekin Məsiḫ «iqki tazilik»ni təkitləydioƣan təlimi bilən «yengi əḫdə»ni tonuxturuwatḳanidi. Xuning bilən xu bəs-munaziridə Yəḫyaning təlimliri wə əysaning təlimliri otturisidiki pərḳlər tügixi mumkin idi. Yəḫyaning muhlislirining «həlḳ «Səndin waz keqip, bu «yengi adəm»ning ḳexioƣa baridu» deyixning məḳsiti Yəḫyaning inawət-abruyini ḳooƣdax idi, əlwəttə. Lekin Yəḫyaning (27-31-ayəttiki) jawabi «Bundaḳ oylap ketixning ḫajiti yoḳ, əksiqə huxal boluximiz lazim» idi.
3:26 Mat. 3:11; Mar. 1:7; Luḳa 3:16; Yuḫ. 1:15, 26, 34.
3:28 Mal. 3:1; Mat. 11:10; Mar. 1:2; Luḳa 1:17; 7:27; Yuḫ. 1:20, 21, 23.
3:29 «Kelinqəkni əmrigə aloƣuqi yigittur; ḳoldixi yigitning awazini kütidu; ḳoldax uning awazini anglap, ḳəlbidə tolimu hursən bolidu. Xuningoƣa ohxax, məndimu hursənlik tolup taxidu» — muxu sezlər bilən Yəḫya pəyoƣəmbər Əysa Məsiḫni toy yigitigə ohxitidu wə: Əzüm bolsam pəḳət toy yigitining ḳoldiximən, halas, dəydu.
3:30 «Uning yüksilixi, mening ajizlixixim muḳərrərdur» — Yəḫyaning sezliri muxu yərdə tügəydu, 31-36-ayətlərni rosul Yuḫanna Muḳəddəs Roḫning türtkə-yolyoruḳi bilən yazoƣan, degən pikirgə mayilmiz. Bəzi alimlar 32-34- yaki 32-36-ayətlərnimu Yəḫya pəyoƣəmbərning sezliri, dəp ḳaraydu.
3:31 Yuḫ. 8:23.
3:32 Yuḫ. 5:30; 8:26; 12:49; 14:10; 1Yuḫ. 5:10.
3:33 «Kimki uning guwaḫliḳini ḳobul ḳiloƣan bolsa, Hudaning ḫaḳ ikənlikigimu məḫürini baskan bolidu» — «Huda ḫaḳ» degən sezdə kəzdə tutuloƣini nemə? Xübḫisizki, Hudaning əslidə Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḫ əwətimən, dəp bərgən nuroƣun wədiliri ḫazir Əysada toluḳ əməlgə axuruloƣan, degənlik bolidu.
–«Məḫürini baskan» — birinqidin, baxḳilaroƣa «Huda ḫaḳtur» dəp enik guwaḫlik beridioƣan wə ikkinqidin, Hudaning guwaḫliḳini ḳobul ḳiloƣuqi əz ḫayatida xu guwaḫliḳni təstiḳlaydioƣan Hudaning Roḫining ispatini kəridu, xunga «Huda ḫaḳ» dəp tehimu küqlük guwaḫqi bolidu.
3:33 Rim. 3:4.
3:34 «...qünki Huda Roḫni uningoƣa əlqəm bilən kəmləp bərməs» — «Roḫ» — Hudaning Muḳəddəs Roḫi. Demək, Huda pəyoƣəmbərlirigə Əz Roḫidin «əlqəm bilən kəmləp» ata ḳiloƣini bilən, Məsiḫkə bolsa əlqiməy bərməktə.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Huda Roḫni əlqəm bilən kəmləp bərməs» — demək, Injil dəwridə Huda Məsiḫ arḳiliḳ Muḳəddəs Roḫini ḫəmmə etiḳadioƣa əlqiməy ata ḳilidu.
3:34 Əf. 4:7.
3:35 «Ata Ooƣulni səyidu wə ḫəmmə ixlarni uning ḳolioƣa tapxuroƣandur» — «Ata» muxu yərdə Hudani kərsitidu; «Ooƣul» bolsa — Hudaning Əz Ooƣli, əlwəttə. «Yuḫanna»da «Ooƣul» kəp ixlitilidu; qünki Hudaning Ooƣli birdinbirdur.
3:35 Mat. 11:27; 28:18; Luḳa 10:22; Yuḫ. 5:22; 17:2; Ibr. 2:8.
3:36 Yuḫ. 3:36; 6:47; 1Yuḫ. 5:10.
4:1 Yuḫ. 3:26.

qəmüldürətti) [3] u Yəḫudiyə əlkisidin qikip yənə Galiliyəgə kətti. [4] Əmdi u yol üstidə Samariyə
əlkisidin ətüxi kerək idi. [5] Xuning bilən u Yakup əz ooŋli Yüsüpkə bərgən yərgə yekin boloŋan
Samariyəning Sihar degən bir xəḫirigə kəldi. [6] Xu yərdə «Yakupning ḳuduḳi» bar idi. Əysa
səpiridə qarqioŋinidin ḳuduḳning ḳexioŋa kelip olturdi. Bu təhminən altinqi saət idi. [7-8] Əysaning
muhlisliri yeməklik setiwelix üqün xəḫərgə kirip kətkənidi. Xu qaoŋda, Samariyəlik bir ayal su
aloŋili kəldi. Əysa uningoŋa:
— Manga iqkili su bərgin, — dedi.
[9] Ayal uningdin:
— Əzingiz Yəḫudiy tursingiz, məndək Samariyəlik bir ayaldin ḳandaḳlarqə iqkili su tələp
ḳilip ḳaldingiz? — dəp soridi (qünki Yəḫudiylar Samariyəliklər bilən ḫeqḳandaḳ bardi-kəldi
ḳilmaytti).
[10] Əysa uningoŋa jawabən:
— Əgər sən Hudaning sowoŋitining nemiliki wə səndin su sorioŋuqining kim ikənlikini bilsəngidi,
undaḳta sən uningdin tiləytting wə u sanga ḫayatlik süyini berətti.
[11] Ayal uningdin:
— Təḳsir, su tartḳudək ḫeqnərsingiz bolmisa, uning üstigə ḳuduḳ qongḳur tursa, ḫayatlik
süyini nədin alisiz? [12] Əjəba, bu ḳuduḳni bizgə miras ḳalduroŋan atimiz Yakuptin uluoŋmusiz?
Bu ḳuduḳtin əzi, ooŋulliri wə mal-waranlirimu su iqkən — dedi.
[13] Əysa uningoŋa jawabən:
— Bu suni iqkən ḫərkim yənə ussaydu. [14] Əmma mən beridioŋan suni iqküqi ḫərkim mənggügə
ussimaydioŋan bolidu wə bəlki mən uningoŋa beridioŋan su uning iqidə uni mənggülük
ḫayatlikḳa elip baridioŋan, uroŋup qikidioŋan bir bulaḳ bolidu, — dedi.
[15] Ayal: — Təḳsir, manga bu sudin bərgəysizki, mən yənə ussimaydioŋan wə muxu yərgə su
tartḳili ikkinqi kəlgüqi bolmaydioŋan bolay! — dedi.
[16] Əysa:
— Berip eringni bu yərgə qaḳirip kəlgin, — dedi.
[17] — Erim yoḳ, — dəp jawab bərdi ayal.
— Erim yoḳ dəp, rast eytting. [18] Qünki bəx ərgə təgding wə ḫazir səndə boloŋini sening ering
əməs. Buni tooŋra eytting! — dedi Əysa.
[19] Ayal uningoŋa: — Təḳsir, əmdi kərdümki, siz əslidə pəyoŋəmbər ikənsiz! [20] Ata-bowilirimiz
bu taoŋda ibadət ḳilip kəlgən, lekin silər Yəḫudiylar «Ibadətni Yerusalemda ḳilix kerək!»

4:4 «u yol üstidə Samariyə əlkisidin ətüxi kerək idi» — Yəḫudiylar Samariyəliklərgə əq boloŋaqḳa, ular Yəḫudiyədin Galiliyəgə mangoŋanda, Samariyədin əməs, daim Iordan dəryasini boylap mangatti. Xunga «Samariyə əlkisidin ətüxi kerək» degən səz muxu yərdə Əysaning bu yol bilən mengixi Hudaning iradisi ikənlikini bilgənlikini ayan ḳilidu.
4:5 Yar. 33:19; 48:22; Yə. 24:32.
4:6 «Yakupning ḳuduḳi» — grek tilida «Yakupning buliḳi». U yər astidiki bulaḳ boloŋaqḳa, «ḳuduḳ» idi. **«Bu təhminən altinqi saət idi»** — yaki ətigəndə saət altidə yaki qüxtin keyin altinqi saəttə (5:4diki izaḫatni kerüng).
4:9 «...qünki Yəḫudiylar Samariyəliklər bilən ḫeqḳandaḳ bardi-kəldi ḳilmaytti» — Yəḫudiylar Samariyəliklərni kapir dəp, ḫətta ularning qinə-ḳaqilirinimu ixlətməytti. Yəḫudiy həlḳi ən'əniliri boyiqimu «Xu kapirlaroŋa kərzdar boluxḳa kət'iy bolmaydu» dəp Samariyəliklərdin ḫeqnemə sorimatti. Uning üstigə Yəḫudiy ərkəklər sirtlarda boloŋanda ḫeqḳaqan natonux bir ayal bilən (ḫətta bəzidə tonux ayallar bilənmu) səzləxməytti. 27-ayətni kerüng.
4:9 Luḳa 9:52, 53; Yuḫ. 8:48.
4:11 Yər. 2:13.
4:12 «Əjəba, bu ḳuduḳni bizgə miras ḳalduroŋan atimiz Yakuptin uluoŋmusiz? Bu ḳuduḳtin əzi, ooŋulliri wə mal-waranlirimu su iqkən» — ayalning bu səzining iqki mənisi bəlkim «Ḳuduḳ kolap su tepix asan əməs. Pəḳət naḫayiti bilimlik adəmlər xundaḳ ḳilalaydu. Uning üstigə ḫətta uluoŋ Yakup əzimu muxu sudin iqkən, uningdin yaḫxi su tapalmioŋan. Siz uningdin uluoŋsiz, Yakup iqkən sudin əwzəl süyüng barmu?!» degənlik bolsa kerək.
4:14 Yuḫ. 3:16; 6:27, 35, 54; 7:38.
4:15 «Təḳsir, manga bu sudin bərgəysizki, mən yənə ussimaydioŋan wə muxu yərgə su tartḳili ikkinqi kəlgüqi bolmaydioŋan bolay!» — Ayalning tələppuzi bəlkim kinayilikrək yaki gumanlikrak bolsa kerək. Bizningqə pəḳət əysa ayalning əz ərliri tooŋruluḳ bexarətlik səz ḳiloŋanda (18-ayət), andin ayal uning ḫəḳikiy Məsiḫ ikənlikini bilip yetidu.
4:19 Luḳa 7:16; 24:19; Yuḫ. 6:14.

dəwalisilərǫu? — dedi.
21 Əysa uningǫa mundaḳ dedi:
— Hanim, manga ixəngin, xundaḳ bir waḳti-saiti keliduki, silərning Atiǫa ibadət ḳilixinglar üqün nə bu taoʏda yaki nə Yerusalemda boluxunglarning ḫajiti ḳalmaydu. 22 Silər ibadət ḳiloʏininglarni bilməysilər; biraḳ biz kimgə ibadət ḳiloʏinimizni bilimiz. Qünki nijat-ḳutḳuzulux Yəhudiylar arḳilik bolidu. 23 Lekin xundaḳ bir waḳit kelidu — wə xundaḳla ḫazir kəldiki, ḫəḳiḳiy ibadət ḳiloʏuqilar Atiǫa roḫ wə ḫəḳiḳət bilən ibadət ḳilidu. Ata Өzigə ənə xundaḳ ḫəḳiḳiy ibadət ḳiloʏuqilarni izdiməktə. 24 Huda roḫtur wə uningǫa ibadət ḳiloʏuqilar roḫ wə ḫəḳiḳət bilən Uningǫa ibadət ḳilixi kerəktur.
25 Ayal uningǫa:
— Məsiḫning, yəni «Hristos» degənning kelidiǫanliḳini bilimən. U kəlgəndə, bizgə ḫəmmə ixlarni eytip beridu — dedi.
26 Əysa uningǫa: — Sən bilən səzlixiwatḳuqi mən dəl xudurmən! — dedi.
27 Xu qaoʏda uning muhlisliri ḳaytip kəldi. Ular uning bir ayal bilən səzlixiwatḳanliḳiǫa ḫangtang ḳelixti; lekin ḫeqḳaysisi uningdin: «Uningdin nemə izdəysən?» yaki «Nemixḳa uning bilən səzlixisən?» dəpmu sorimidi.
28 Xuning bilən ayal kozisini taxlap ḳoyup, xəḫərgə ḳaytip berip, kixilərgə:
29 — Yürünglar, ḫayatimda ḳiloʏanlirimning ḫəmmisini manga eytip bərgən bir kixini kərüp kelinglar. Əjəba, Məsiḫ xumidu? — dedi.
30 Buning bilən halayiḳ xəḫərdin qiḳip, Əysaning aldiǫa kelixti.
31 Xu arilikta muhlisliri uningǫa:
— Ustaz, bir nərsə yəwalsangqu? — dəp ətünüxti.
32 Lekin u ularǫa:
— Mening silər bilməydiǫan bir yeməklikim bar, — dedi.
33 Muhlislar bir-birigə:
— Əjəba, birsi uningǫa yegili bir nərsə əkelip bərgənmidu? — deyixti.
34 Əysa ularǫa mundaḳ dedi: — Mening yeməklikim — meni Əwətküqining iradisini əməlgə axurux wə uning manga tapxuroʏan hizmitini tamamlaxtur.
35 — Silər: «Ḥosul yeoʏixḳa yənə tət ay ḳaldi» dəwatmamsilər? Mana, silərgə eytayki, bexinglarni kətürüp etizlaroʏa ḳaranglar, ziraətlər saroʏiyip oruxḳa təyyar boldi! 36 Wə ormiqi ix ḫəḳḳini alidu wə mənggülük ḫayatḳa toplanoʏan ḫosulni yioʏidu, xuning bilən terioʏuqi bilən ormiqi

---

4:20 «Ata-bowilirimiz bu taoʏda ibadət ḳilip kəlgən» — «bu taoʏ» Gərizim teoʏidur. Samariyəliklər xu yərdə əz ibadəthanisini ḳuroʏanidi. **«lekin silər Yəhudiylar «Ibadətni Yerusalemda ḳilix kerək!» dəwalisilərǫu?»** — demisəkmu, ayalning bu səzi əməliy bir soaldur, yəni: — Nemixḳa xundaḳ? Bu tooʏrimu? — degəndək.
4:20 Ḳan. 12:5,11; 1Pad. 9:3; 2Tar. 7:12.
4:22 «nijat-ḳutḳuzulux Yəhudiylar arḳilik bolidu» — qünki (1) Huda ḫəḳiḳiy səz-kalamini əslidə Yəhudiy həlḳigə alaḫidə tapxuroʏan; (2) ḫəmmidin muḫimi, Hudaning wədilirigə asasən Məsiḫ Yəhudiylardin qiḳidu.
4:22 Yar. 12:3; 18:18; 22:18; 26:4; 2Pad. 17:29; Ibr. 7:14.
4:23 «...roḫ wə ḫəḳiḳət bilən ibadət ḳilidu» — demək, (1) Hudaning Muḳəddəs Roḫi arḳilik; (2) ḫərbir ibadət ḳiloʏuqi insan əzining pütkül roḫi bilən; (3) Huda insanlaroʏa tapxuroʏan ḫəḳiḳət (Өz səz-kalami) boyiqə; (4) ḫərḳandaḳ yaloʏanqiliḳni taxlioʏan ḫalda ibadət ḳilixtur.
4:24 2Kor. 3:17.
4:25 «Məsiḫning, yəni «Hristos» degən...» — «Hristos» grek tilidiki səz bolup, «Məsiḫ», yəni «Məsiḫ ḳilinoʏan (zat)» degənni bildüridu.
4:26 Yuḫ. 9:37.
4:35 «Silər: «ḫosul yeoʏixḳa yənə tət ay ḳaldi» dəwatmamsilər?» — xu waḳit bəlkim oninqi yaki onbirinqi ay idi. **«Mana, silərgə eytayki, bexinglarni kətürüp etizlaroʏa ḳaranglar, ziraətlər saroʏiyip oruxḳa təyyar boldi!»** — xübḫisizki, əysa muxu yərdə təswirləngən «ḫosul» ḫazir xəḫərdin qiḳip əzining yenioʏa keliwatḳanlarni, xundaḳla əzigə etiḳad ḳilmaḳqi boloʏanlarni kəzdə tutidu — «huddi ziraətlər saroʏiyip oruxḳa təyyar boloʏandək, bu kixilərmu etiḳad ḳilixḳa təyyar boldi» degəndək.
4:35 Mat. 9:37; Luḳa 10:2.

təng xadlinidu. 37 Qünki bu ixta «biri teriydu, yənə biri yioɣidu» degən səz əməlgə axurulidu.
38 Mən silərni əzünglar əmgək singdürmigən ḫosulni yioɣixḳa əwəttim; baxḳilar əmgək ḳildi wə
silər ularning əmgikining mewisini elixḳa nesip boldunglar.
39 Xu xəḫərdiki nuroɣun Samariyəliklər ḫeliḳi ayalning: «U ḫayatimda ḳiloɣanlirimning
ḫəmmisini manga eytip bərdi» degən guwaḫliḳ səzini anglap, Əysaoɣa etiḳad ḳildi. 40 Xunga,
ular uning aldioɣa kelip, uning əzliri bilən billə turuxini ətünüxkili turdi; xuning bilən u u yərdə
ikki kün turdi.
41 Uning səz-kalami arḳiliḳ tehimu kəp adəm uningoɣa etiḳad ḳildi. 42 Ular ayaloɣa:
— Bizning etiḳad ḳiliximiz əmdi sening səzliring səwəbidin əməs, qünki əzimiz uni angliduḳ wə
bilduḳki, dunyaning Ḳutḳuzoɣuqisi dəl xu kixidur! — deyixti.

Bir əməldarning ooɣlining saḳaytilixi

Mat. 8:5-13; Luḳa 7:1-10

43 Bu ikki kündin keyin u xu yərdin qiḳip Galiliyəgə ḳarap mangdi 44 (qünki Əysa əzi: «Ḫeqbir
pəyoɣəmbərning əz yurtida izziti yoḳtur» dəp guwaḫliḳ bərgənidi). 45 Xuning bilən u Galiliyəgə
kəlginidə, Galiliyəliklər uning ətüp ketix ḫeytida Yerusalemda ḳiloɣan əməllirining ḫəmmisini
kərgəqkə, uni ḳarxi elixti (qünki ularmu ḫeytḳa qiḳḳanidi). 46 Əmdi Əysa bu ḳetim Galiliyədiki
Kana yezisioɣa yənə bardi (u dəl xu yərdə suni xarabḳa aylanduroɣanidi). Xu künlərdə,
Kəpərnaḫum xəḫiridə ooɣli kesəl bolup yatḳan bir orda əməldari bar idi. 47 U Əysaning
Yəḫudiyədin Galiliyəgə kəlgənlikini anglap, uning aldioɣa bardi wə:
— Əyümgə qüxüp, səkratta yatḳan ooɣlumni saḳaytip bərgəyla! — dəp tohtimay iltija ḳildi.
48 Xuning bilən, Əysa uningoɣa:
— Silər Galiliyəliklər məjizilik alamətlər wə karamətlərni kərmigüqə, ḫeq etiḳad ḳilmaysilər!
— dedi.
49 Orda əməldari Əysaoɣa:
— Təḳsir, balam ölməstə qüxkəyla! — dedi.
50 Əysa uningoɣa: — Baroɣin, ooɣlung ḫayat ḳaldi! — dedi.
Ḫeliḳi adəm Əysaning eytḳan səzigə ixinip, əyigə ḳarap mangdi. 51 Yolda ketip baroɣinida,
uning ḳulliri aldioɣa qiḳip, baliliri ḫayat, dəp uḳturdi.
52 Əməldar ulardin ooɣlining ḳaysi saəttin baxlap yahxilinixḳa yüzləngənlikini soriwidi, ular:
— Tünügün yəttinqi saəttə ḳizitmisi yandi, — deyixti.
53 Balining atisi buning dəl Əysaning əzigə: «Ooɣlung ḫayat ḳaldi!» degən saət ikənlikini bilip

---

4:36 «ormiqi ix ḫəḳḳini alidu wə mənggülük ḫayatḳa toplanoɣan ḫosulni yioɣidu» — «ormiqi»lar Hudaning kixilərni əz hux həwərigə ixəndürüxtiki ahirḳi wasitisi boloɣanlarni kərsitidu. Hux həwərni ḳobul ḳiloɣanlar mənggülük ḫayatḳa erixidu. Muxular bolsa dəl Huda Əz Kalami boloɣan Əysa Məsiḫning ḳurbanliḳidin kütkən ḫosuldur (məsilən, «Rim.» 8:29-30, «1Kor.» 3:5-9, «Ibr.» 2:10ni kərüng). **«xuning bilən terioɣuqi bilən ormiqi təng xadlinidu»** — «terioɣuqi» Hudaning səz-kalamini kixilərgə birinqi bolup yətküzgüqi bolidu.

4:38 «baxḳilar əmgək ḳildi wə silər ularning əmgikining mewisini elixḳa nesip boldunglar» — kim «əmgək ḳilip» terioɣan? Bizningqə ular: (1) Təwrat dəwridiki Hudaning muḳəddəs bəndiliri, bolupmu pəyoɣəmbərlər; (2) pəyoɣəmbərlərning bexarətlirini ətiwarlap ularni Israillaroɣa (xundaḳla Samariyəliklərgə) əgətkən, Hudaoɣa sadiḳ boloɣan Təwrat ustazliri; (3) Yəḫya pəyoɣəmbər wə muhlisliri. Bu üq türküm kixilər həlḳḳə Hudaning səz-kalamini ḳaldurup, ularni Məsiḫning kelixigə, xundaḳla uningoɣa etiḳad ḳilixḳa təyyarlioɣanidi. (4) Məsiḫning əzi «terioɣan». «Ḳoxumqə səz»imizdə yənə buning üstidə tohtilimiz.

4:44 Mat. 13:57; Mar. 6:4; Luḳa 4:24.

4:45 «Galiliyəliklər uning ətüp ketix ḫeytida Yerusalemda ḳiloɣan əməllirining ḫəmmisini kərgəqkə,...» — 2:23ni kərüng. **«Galiliyəliklər... uni ḳarxi elixti»** — muxu səzlər -44-ayət bilən kerünüxtə səl zitrək boloɣini bilən, 48-ayəttə Galiliyədikilərning əməliy əḫwali kərsitilidu. Ular əməliyəttə ahir berip (6-babta) uning səzlirini rət ḳilip uningdin ayrilip ketidu. Xunga ular uning ḫəḳiḳiy ḫərmitini ḳilmidi.

4:46 Yuḫ. 2:1,11.

4:47 «... Əyümgə qüxüp, səkratta yatḳan ooɣlumni saḳaytip bərgəyla!» — Kəpərnaḫumdin Kanaoɣa baridioɣan yolning 33 kilometri dawanoɣa qiḳidioɣan yol.

4:48 1Kor. 1:22.

yətti. Xuning bilən əzi pütkül ailisidikilər bilən billə etiqad qilixti. [54] Bu Əysaning Yəhudiyədin Galiliyəgə kəlgəndin keyinki kərsətkən ikkinqi məjizilik alamiti idi.

Kəlqək boyidiki paləqning saqaytilixi

5 [1] Bu ixlardin keyin, Yəhudiylarning bir ḫeyti yetip kəldi wə Əysa Yerusalemoɣa qikti. [2] Yerusalemdiki «Qoy dərwazisi»ning yenida ibraniy tilida «Bəyt-Əsda» dəp atilidioɣan bir kəlqək bolup, uning ətrapida bəx pexaywan bar idi. [3] Bu pexaywanlar astida bir top bimarlar, yəni qarioɣu, tokur wə paləqlər yetixatti. Ular u yərdə yetip kəlqəkning süyining qayqilixini kütətti. [4] Qünki bir pərixtə məlum waqitlarda kəlqəkkə qüxüp suni uroɣutidikən; su uroɣuoɣanda kəlqəkkə birinqi bolup qüxkən kixi əzini basqan ḫərqandaq kesəldin saqiyidikən. [5] Əmdi u yərdə ottuz səkkiz yildin beri aoɣriq azabi tartqan bir bimar bar idi. [6] Əysa bu adəmning xu yərdə yatqinini kərdi wə uning uzundin xu ḫalättə ikənlikini bilip, uningdin:

— Saqiyixni halamsən? — dəp soridi.

[7] Bimar uningoɣa jawabən:

— Təqsir, su qayqaloɣanda meni suoɣa qüxüridioɣan adimim yoq. Mən qüxəy degüqə, baxqilar mening aldimda qüxüwalidu, — dedi.

[8] Əysa uningoɣa:

— Ornungdin tur, orun-kərpəngni yioɣixturup mangoɣin! — dedi.

[9] Ḫeliqi adəm xuan saqiyip, orun-kərpisini yioɣixturup kətürüp mangdi. Xu küni xabat küni idi.

[10] Xunga bəzi Yəhudiylar saqayoɣan kixigə:

— Bügün xabat küni tursa, orun-kərpəngni kətürüx Təwratta sanga mən'i qilinoɣan! — dedi.

[11] Lekin u ularoɣa jawabən:

— Meni saqaytqan kixi əzi manga: «Orun-kərpəngni yioɣixturup mangoɣin» degənidi! — dedi.

[12] Ular uningdin: — Əmdi sanga: «Orun-kərpəngni yioɣixturup mangoɣin» degən kixi kim ikən? — dəp soraxti.

[13] Birak saqayoɣan adəm uning kim ikənlikini bilməytti. Qünki u yərdə adəm kəp boloɣanliqtin, Əysa əzini daldioɣa elip, astioɣina ketip qaldi. [14] Bu ixlardin keyin Əysa ḫeliqi adəmni ibadəthanida tepip uningoɣa:

— Mana, saqayding. Əmdi qayta gunaḫ sadir qilma, bexingoɣa tehimu eoɣir külpət qüxüp qalmisun! — dedi.

[15] Ḫeliqi adəm Yəhudiylarning qexioɣa berip, əzini saqaytqan Əysa ikənlikini uqturdi. [16] Əysa bu ixlarni xabat küni qiloɣanliqi üqün, Yəhudiylar uningoɣa ziyankəxlik qilixqa baxlidi. [17] Lekin

---

4:54 «Bu Əysaning Yəhudiyədin Galiliyəgə kəlgəndin keyinki kərsətkən ikkinqi məjizilik alamiti idi» — oqurmənlər xuni kərələyduki, bu Əysaning «yaratqan ikkinqi məjizisi» əməs, bəlki pəqət uning «Yəhudiyədin Galiliyəgə kəlgəndin keyinki» yaratqan **alamiti**idi. «Alamət» bolsa, Məsiḫning salaḫiyitining bir təripini enik wə alaḫidə ḫalda kərsətkən bir məjizidur.

5:1 Law. 23:2; Qan. 16:1.

5:3 «paləqlər» — yaki «yigliganlər».

5:4 «qünki bir pərixtə məlum waqitlarda kəlqəkkə qüxüp suni uroɣutidikən; su uroɣuoɣanda kəlqəkkə birinqi bolup qüxkən kixi əzini basqan ḫərqandaq kesəldin saqiyidikən» — 3-ayəttiki «ular yetip... 4-ayəttiki «...əzini basqan ḫərqandaq kesəldin saqiyidikən» degən sözlərgiqə bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu. Əmma bizningqə, bu sözlər 7-ayəttiki sözlərni qüxəndürgənliki üqün bu sözlərni qoqum əslidiki tekistning bir qismi dəp qaraymiz.

5:8 Mat. 9:6; Mar. 2:11; Luqa 5:24.

5:9 «xabat küni» — Yəhudiylarning ibadət qilidioɣan, dəm alidioɣan muqəddəs künini kərsitidu. U küni ixləx qət'iy mən'i qilinoɣan. «Təbirlər»nimu kərüng.

5:9 Yuḫ. 9:14.

5:10 Mis. 20:10; Qan. 5:13; Yər. 17:21; Mat. 12:2; Mar. 2:24; Luqa 6:2.

5:14 Mat. 12:45; Yuḫ. 8:11.

5:16 «Yəhudiylar uningoɣa ziyankəxlik qilixqa baxlidi» — «Yəhudiylar» muxu yərdə bəlkim Yəhudiy qonglar, ḫəkümdarlarni kərsitixi mumkin.

–Bəzi kona kəqürmilərdə «wə uni eltürüxni qəstləxkə baxlidi» dəp qoxulidu.

Əysa ularoŋa:
— Atam ta ḫaziroŋiqə tohtimastin ix ḳilip kəlməktə, mənmu ixləymən! — dedi.
18 Xu səwəbtin Yəhudiylar uni əltürüxkə tehimu urunatti; qünki u xabat künining ḳaidisini buzupla ḳalmastin, yənə Hudani «Atam» dəp qaḳirip, əzini Hudaoŋa barawər ḳiloŋanidi.

Əysaning ḫoḳuḳi

19 Xunga Əysa ularoŋa jawabən mundaḳ dedi:
— Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, Ooŋul əzlükidin ḫeqnemə ḳilalmaydu, bəlki pəḳət Atining nemə ḳiliwatḳanlikini kərüp, andin xu ixni ḳilidu. Ata nemə ix ḳilsa, Ooŋulmu xu ixni ohxaxla ḳilidu. 20 Qünki Ata Ooŋulni səyidu wə Əzining ḳilidioŋan barlik ixlirini uningoŋa ayan ḳilidu ḫəm silərni ḫayran ḳalduruxḳa bulardin tehimu zor wə uluoŋ ixlarni uningoŋa ayan ḳilidu. 21 Qünki əlgənlərni Ata ḳandaḳ tirildürüp, ularoŋa ḫayatlik ata ḳiloŋan bolsa, Ooŋulmu xuningoŋa ohxax əzi halioŋan kixilərgə ḫayatlik ata ḳilidu. 22 Xuningdək, Ata Əzi ḫeqkimning üstidin ḫəküm qiḳarmaydu, bəlki barlik ḫəküm ixlirini Ooŋuloŋa tapxuroŋan. 23 Buningdin məḳsət, — insanlarning ḫəmmisi Atioŋa ḫərmət ḳiloŋandək, Ooŋuloŋimu ohxaxla ḫərmət ḳilixi üqündur. Kimki Ooŋulni ḫərmətlimisə, uni əwətküqi Atinimu ḫərmətlimigənlərdin bolidu. 24 — Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, sözümni anglap, meni Əwətküqigə ixəngən ḫərkim mənggülük ḫayatḳa erixkən bolidu; u adəm soraḳḳa tartilmaydu, bəlki əlümdin ḫayatlikḳa ətkən bolidu.
25 — Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, əlüklərning Hudaning Ooŋlining awazini anglaydioŋan waḳit-saiti yetip kəlməktə, xundaḳla ḫazir kəldiki, angliŋanlar ḫayatlikḳa igə bolidu. 26 Qünki Ata Əzidə ḳandaḳ ḫayatlikḳa igə bolsa, Ooŋuloŋimu əzidə xundaḳ ḫayatlikḳa igə boluxni ata ḳildi. 27 wə yənə uningoŋa soraḳ ḳilix ḫoḳuḳinimu bərdi, qünki u Insan'ooŋlidur.
28 Buningoŋa təəjjüp ḳilmanglar; qünki barlik gərdə yatḳanlar uning awazini anglaydioŋan waḳit kelidu. 29 wə ular xuan yərlikliridin qiḳixidu, yahxiliḳ ḳiloŋanlar ḫayatḳa tirilidu, yamanliḳ

5:17 «Atam ta ḫaziroŋiqə tohtimastin ix ḳilip kəlməktə, mənmu ixləymən!» — yaki «Atam ta ḫaziroŋiqə tohtimastin ix ḳilip kəlməktə, mənmu ixləp kəlməktimən!». **«Atam»** — Huda, əlwəttə. Əysa Yəhudiy ḫəkumdarlarning «Nemə üqün xabat küni ix ḳilisən» degən soaliŋa bərgən jawab ḳiskə boloŋini bilən bu Yəhudiy əlimaliriŋa təwəndikidək mənini bildüridu: — «Huda Əzi ḫərdaim, jümlidin xabat künidə ixliməmdu? U daim Əz ḳanuniyətliri boyiqə pütkül aləmni əz-əzigə tutaxturup, ḫəmmə məwjudatlarni bir-birigə baoŋlandurup turmamdu? U xabat künidimu bəzi insanlarning jenini elip, bəzilirini saḳaytip, bəzilirigə ḫayat bərməmdu? U mening Atam boloŋanikən, mən uningoŋa ḫəmkarlaxmisam bolmaydu!». Yəhudiylar uning bu jawabidin uning Huda bilən ata-ooŋulluḳ ziq munasiwəttə deginini tooŋra qüxəngini bilən, lekin bu səzini «kupurluḳ» dəp ḳaridi (18-ayət).
5:17 Yuḫ. 14:10.
5:18 Yuḫ. 7:19.
5:19 Yəx. 54:5; Yuḫ. 3:30; 8:38; 9:4; 10:30; 14:9; 17:5.
5:20 «...ḫəm silərni ḫayran ḳalduruxḳa bulardin tehimu zor wə uluoŋ ixlarni uningoŋa ayan ḳilidu» — xübḫisizki, «tehimu zor wə uluoŋ ixlar» Ooŋuloŋa ayan ḳilinidu wə xundaḳla uning arḳilik baxḳilaroŋimu ayan ḳilinidu. Bu «uluoŋ wə zor (grek tilida birla səz bilən ipadilinidu) ixlar» 21-22-ayətlərdə bayan ḳilinidu; u Ooŋul süpitidə boloŋaqḳa, halisa bu ixlarni (Huda Əzi ḳilidioŋandək) xabat künidimu ḳilix ḫoḳuḳi bar.
5:20 Yuḫ. 1:2; 3:35; 7:16; 8:28; 14:24.
5:21 «Qünki əlgənlərni ata ḳandaḳ tirildürüp, ularoŋa ḫayatlik ata ḳiloŋan bolsa, Ooŋulmu xuningoŋa ohxax əzi halioŋan kixilərgə ḫayatlik ata ḳilidu» — xübḫisizki, bu səzlər ḫəm jismaniy ḫəm roḫiy mənidə eytilidu.
5:22 Mat. 11:27; Yuḫ. 3:35.
5:23 Yuḫ. 2:23.
5:24 Luḳa 23:43; Yuḫ. 3:18; 6:40, 47; 8:51.
5:25 «... əlüklərning Hudaning Ooŋlining awazini anglaydioŋan waḳit-saiti yetip kəlməktə, xundaḳla ḫazir kəldiki, angliŋanlar ḫayatlikḳa igə bolidu» — bu səzlər, xübḫisiki, bolupmu roḫiy jəḫəttiki əlüklərni kərsitidu («waḳit-saiti yetip kəlməktə, xundaḳla ḫazir kəldiki,...»). Qünki 28-ayəttə jismaniy əlüklər ayrim kərsitilidu.
5:25 Əf. 2:1, 5; 1Tim. 5:6.
5:26 «Qünki Ata Əzidə ḳandaḳ ḫayatlikḳa igə bolsa, Ooŋuloŋimu əzidə xundaḳ ḫayatlikḳa igə boluxni ata ḳildi» — baxḳa birhil yahxi tərjimisi «Qünki Ata Əzi ḳandaḳ ḫayatlik mənbəsi bolsa, Ooŋulnimu xundaḳ ḫayatlik mənbəsi ḳildi...».
5:28 1Tes. 4:16.

ḳiloɣanlar sorakḳa tartilixḳa tirilidu. 30 Mən əzlükümdin ḥeqnemə ḳilalmaymən, pəḳət Atamdin
angliɵinim boyiqə ḥəküm ḳilimən; wə mening ḥəkümüm ḥəkkaniydur, qünki mening izdigi-
nim əzümning iradisi əməs, bəlki meni əwətküqining iradisini əməlgə axuruxtur.

Əysaning Huda əwətkini boloɣinioɣa tət guwaḥliḳ

31 — Əgər əzüm üqün əzüm guwaḥliḳ bərsəm guwaḥliḳim ḥəḳiḳət ḥesablanmaydu. 32 Lekin mən
üqün guwaḥliḳ beridioɣan baxḳa birsi bar. Uning manga beridioɣan guwaḥliḳining rastliḳini
bilimən. 33 Silər Yəḥyaoɣa əlqi əwətkininglarda, u ḥəḳiḳətkə guwaḥliḳ bərgən. 34 (əməliyəttə,
manga insanning guwaḥliḳini ḳobul ḳiliximning keriki yoḳ; mening Yəḥya tooɣruluḳ xundaḳ
eytiwaḳinim pəḳətla silərning ḳutḳuzuluxunglar üqündur.) 35 Yəḥya bolsa kəyüp nur qeqip
turoɣan bir qiraoɣ idi wə silər uning yoruḳida bir məzgil xadlinixḳa razi boldunglar. 36 Lekin
Yəḥyaning mən üqün bərgən guwaḥliḳidinmu uluoɣ bir guwaḥliḳ bar. U bolsimu, Ɵta manga ada
ḳilixḳa tapxuroɣan əməllər, yəni mən ḳiliwatḳan əməllər, bular mening tooɣramda Atining meni
əwətkinigə guwaḥliḳ beridu. 37 Wə meni əwətkən Ata Ɵzimu mən üqün guwaḥliḳ bərgəndur.
Silər ḥeqḳaqan uning awazini anglimidinglar, ḳiyapitini kərmidinglar 38 wə uning səz-kalami
silərning iqinglardin orun almidi; qünki Uning əwətkini bolsa, uningoɣa ixənməysilər.
39 Muḳəddəs yazmilarni ḳetirḳenip oḳup olturisilər; qünki ulardin mənggülük ḥayatḳa igə
bolduḳ, dəp ḳaraysilər. Dəl bu yazmilar mən üqün guwaḥliḳ bərgüqidur. 40 Xundaḳtimu silər
yənila ḥayatliḳḳa erixix üqün mening yenimoɣa kelixni halimaysilər.
41 Mən insanlarning mahtixini ḳobul ḳilmaymən; 42 lekin mən silərni bilimənki, iqinglarda
Hudaning muḥəbbiti yoḳ. 43 Mən Atamning nami bilən kəlgənmən, əmma silər meni
ḳobul ḳilmaysilər. Ḥalbuki, baxḳa birsi əz nami bilən kəlsə, silər uni ḳobul ḳilisilər. 44 Silər
bir-biringlardin izzət-xəḥrət ḳobul ḳilisilər-yu, yeganə Hudadin kəlgən izzət-xəḥrətkə
intilmisənglər, undaḳta silər ḳandaḳmu etiḳad ḳilalaysilər?!
45 Biraḳ meni üstimizdin Atioɣa xikayət ḳilidu, dəp oylimanglar. Üstünglardin xikayət ḳiloɣuqi
mən əməs, bəlki silər ümid baoɣlioɣan Musa pəyoɣəmbərdur. 46 Qünki əgər silər rasttin Musa
pəyoɣəmbərgə ixəngən bolsanglar, mangimu ixəngən bolattinglar. Qünki u muḳəddəs

5:29 Dan. 12:2; Mat. 25:34,46.
5:30 Yuḥ. 6:38.
5:31 «Əgər əzüm üqün əzüm guwaḥliḳ bərsəm guwaḥliḳim ḥəḳiḳət ḥesablanmaydu» — «ḥəḳiḳət ḥesablanmaydu» grek tilida «ḥəḳiḳət əməs».
5:31 Yuḥ. 8:14.
5:32 «Lekin mən üqün guwaḥliḳ beridioɣan baxḳa birsi bar. Uning manga beridioɣan guwaḥliḳining rastliḳini bilimən» — Əysa eytḳan bu muḥim «guwaḥliḳ beridioɣan baxḳa birsi» Yəḥya pəyoɣəmbər əməs, bəlki Huda'atisi Ɵzidur. 34-ayətni kərüng («manga insanning guwaḥliḳini ḳobul ḳiliximning keriki yoḳ»).
5:32 Yəx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5.
5:33 Yuḥ. 1:15, 19, 27.
5:34 «əməliyəttə, manga insanning guwaḥliḳini ḳobul ḳiliximning keriki yoḳ» — Grek tilida «əzüm tooɣruluḳ insanlarning guwaḳliḳini ḳobul ḳilmaymən» **«mening Yəḥya tooɣruluḳ xundaḳ eytiwaḳinim pəḳətla silərning ḳutḳuzuluxunglar üqündu»** — demək, silər Pəriysilər Yəḥya pəyoɣəmbərning əzüm tooɣruluḳ («mana Məsiḥ-Ḳutḳuzoɣuqi!» degən) guwaḥliḳini ḳobul ḳilsanglar, nijat tapalaysilər.
5:36 «mən ḳiliwatḳan əməllər, bular mening tooɣramda Atining meni əwətkinigə guwaḥliḳ beridu» — «mən ḳiliwatḳan əməllər» — Əysa yaritiwatḳan kəp məjizilərdin ibarət.
5:36 Yuḥ. 10:25; 1Yuḥ. 5:9.
5:37 Mis. 33:20; Ḳan. 4:12; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luḳa 3:22; 9:35; Yuḥ. 1:33; 6:27; 8:18; 1Tim. 6:16; 2Pet. 1:17; 1Yuḥ. 4:12.
5:39 Ḳan. 18:18; Yəx. 34:16; Luḳa 16:29; 24:27; Yuḥ. 1:46; Ros. 17:11.
5:42 «iqinglarda Hudaning muḥəbbiti yoḳ» — yaki «Hudaoɣa boloɣan muḥəbbitinglar yoḳ».
5:43 «Ḥalbuki, baxḳa birsi əz nami bilən kəlsə, silər uni ḳobul ḳilisilər» — «baxḳa birsi» — xübḥisizki, bu səz kəp «sahta Məsiḥ»lərni, bolupmu ahirḳi zamanda pəyda boloɣan dəjjalni kərsitidu. Buningdin bir misal, miladiyə 135-yili əzini «Məsiḥ bolimən» degən, «Bar-Ḳoḳba» isimlik dəjjaldək bir xəhs Pələstində pəyda boloɣan wə nuroɣun Yəhudiy həlḳi uning təripidin aldanoɣan. Ular uningoɣa əgixip, Rim imperiyəsi bilən ḳarxilixixḳa qikip, ahir berip Rimning ḳoxunliri təripidin yoḳitiloɣan.
5:44 Yuḥ. 12:43.

yazmilarda mən toоrulukˌ pütkəndur. 47 Lekin uning pütkənlirigə ixənmisənglar, mening
səzlirimgə ḫandaḳmu ixinisilər?!

Bəx miŋ adəmning toyduruluxi

Mat. 14:13-21; Mar. 6:30-44; Luḳa 9:10-17

6 1 Bu ixlardin keyin, Əysa Galiliyə dengizi (Tiberiyas dengizi dəpmu atilidu)ning u ḳetioŋa
ətti. 2 Zor bir top halayiḳ u kesəllərni saḳaytḳan məjizilik alamətlirini kərdi wə uning
kəynidin əgixip mangdi. 3 Əysa taoŋḳa qiḳip, u yərdə muhlisliri bilən billə olturdi. 4 U qaoŋda
Yəhudiylarning ḫeyti, yəni «ətüp ketix ḫeyti»oŋa az ḳaloŋan waḳit idi. 5 Əysa bexini kətürüp,
zor bir top halayiḳning əzining aldioŋa keliwatḳanliḳini kərüp, Filiptin:
— Bularoŋa yəydioŋanoŋa nanni nədin alimiz? — dəp soridi. 6 (lekin u bu səzni Filipni sinax üqün
eytḳanidi. Qünki u əzining nemə ḳilidioŋanliḳini bilətti).
7 Filip jawabən:
— Ikki yüz dinaroŋa nan alsaḳmu, ḫərbirigə kiqikkinə bir qixləmdin yeyixkimu yətməydu!
8 Muhlislardin biri, yəni Simon Petrusning inisi Andriyas Əysaoŋa: 9 — Bu yərdə kiqik bir ooŋul
bala bar, uningda bəx arpa nan bilən ikki kiqik beliḳ bar. Lekin xunqə kəp həlḳḳə bu nemə
bolidu?! — dedi.
10 Əysa: — Kəpqilikni olturoŋuzunglar, — dedi (u yərdə ot-qəp mol əskənidi). Xuning bilən
ər kixilər olturdi; ularning sani bəx mingqə bar idi. 11 Əysa nanlarni ḳolioŋa elip, Hudaoŋa
təxəkkür eytḳandin keyin, olturoŋanlaroŋa üləxtürüp bərdi. Beliḳlarnimu xundaḳ ḳildi; kəpqilik
halioŋanqə yedi. 12 Ḫəmməylən yəp toyunoŋanda, u muhlisliroŋa:
— Axḳan parqilarni yioŋinglar, ḫeq nərsə zayə bolmisun, — dedi.
13 Xuning bilən ular bəx arpa nenidin yəp axḳan parqilirini on ikki sewətkə toldurup yioŋiwaldi.
14 Əmdi halayiḳ Əysaning kərsətkən bu məjizilik alamitini kərüp: «Dunyaoŋa kelixi muḳərrər
boloŋan pəyoŋəmbər ḫəḳiḳətən muxu ikən!» deyixti. 15 Xuning bilən Əysa ularning kelip əzini
padixaḫ boluxḳa zorlimaḳqi boloŋanliḳini bilip, ulardin ayrilip, ḳaytidin taoŋḳa yaloŋuz qiḳip kətti.

Əysaning su üstidə mengixi

Mat. 14:22-27; Mar. 6:45-52

16 Kəqḳurun, Əysaning muhlisliri dengiz boyioŋa qüxüxti. 17 Ular bir kemigə olturup, dengizning
u ḳetidiki Kəpərnaḫum xəḫirigə ḳarap yol elixti (ḳarangoŋu qüxüp kətkənidi wə Əysa tehiqə
ularning yenioŋa kəlmigənidi). 18 Ḳattiḳ boran qiḳip, dengiz dolḳunlap kətürülüwatatti. 19 Muh-
lislar palaḳ urup on-on bir qaḫirimqə mangoŋanda, Əysaning dengizning üstidə mengip kemigə
yeḳinlixiwatḳanliḳini kərüp, ḳorḳuxup kətti. 20 Lekin u ularoŋa:

5:46 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 28:14; Ḳan. 18:18.
6:1 «Galiliyə dengizi» — Israiliyəning ximal təripidiki qong bir kəl. Həritilərni kərüng.
6:4 Mis. 12:18; Law. 23:5, 7; Qəl. 28:16; Ḳan. 16:1.
6:5 Mat. 14:14; Mar. 6:34; Luḳa 9:13.
6:7 «Ikki yüz dinaroŋa nan alsaḳmu...» — bir dinar yaki «dinarius» bolsa adəttə bir ixqining bir künlük ḫəḳḳigə tooŋra
kelətti. 200 dinar bolsa, addiy ixqining yerim yillik kirimidin artuḳraḳ bolidu.
6:11 1Sam. 9:13.
6:13 «sewət» — grek tilida «ḳol sewət», bəlkim ikki ḳollap kətüridioŋan sewətni kərsitidu.
6:14 «Dunyaoŋa kelixi muḳərrər boloŋan pəyoŋəmbər ḫəḳiḳətən muxu ikən!» — Musa pəyoŋəmbərning bu pəyoŋəmbər
tooŋruluḳ aldin eytḳan bexariti «Qəl.» 18:15də tepilidu.
6:14 Luḳa 7:16; 24:19; Yuḫ. 4:19.
6:16 Mat. 14:23; Mar. 6:47.
6:19 «on-on bir qaḫirimqə mangoŋanda...» — grek tilida «yigirmə bəx yaki ottuz «stadiyon»qə mangoŋanda...». Bir
stadiyon 185 metr, xunga ular ḳiroŋaḳtin 6-5 kilometr mangoŋanidi (bir qaḫirim 500 metr ətrapidu). Dengizning uzunluḳi
20 kilometr, kəngliki 12 kilometr bolup, ular dengiz otturisioŋa yətkən bolsa kerək.

— Bu mən, ḳorḳmanglar! — dedi.
21 Xuni anglap ular uni kemigə qiḳiriwaloɣusi kəldi; u kemigə qiḳipla, kemə dərḫal ular baridioɣan yərgə yetip bardi.

Əysa — ḫəḳiḳiy roḫiy ozuḳtur

22 Ətisi dengizning u təripidə ḳaloɣan halayiḳ aldinḳi küni u yərdə Əysaning muhlisliri qiḳḳan kemidin baxḳa kemining yoḳluḳini, Əysaning muhlisliri xu kemigə qiḳḳanda, Əysaning ular billə qiḳmioɣanliḳini, bəlki muhlislirining əzlirila kətkənlikini kərgənidi. 23 Ḫalbuki, birnəqqə kemə-ḳolwaḳ Tiberiyas xəḫiridin Rəb təxəkkür eytḳandin keyin həlḳ nan yegən yərgə yeḳin kelip tohtidi. 24 Xuning bilən halayiḳ Əysaning wə muhlislirining u yərdə yoḳluḳini kərüpla, kemilərgə olturup, Əysani izdigili Kəpərnaḫum xəḫirigə mangdi. 25 Ular uni dengizning u təripidə tepip uningoɣa:
— Ustaz, bu yərgə ḳaqan kəlding? — dəp soraxti.
26 Əysa ularoɣa jawabən:
— Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, silər meni məjizilik alamətlərni kərgənlikinglar üqün əməs, bəlki nanlardin yəp toyunoɣininglar üqün izdəysilər. 27 Buzulup ketidioɣan paniy ozuḳluḳḳa əməs, bəlki mənggü ḫayatliḳḳa baḳiy ḳalidioɣan ozuḳluḳḳa intilip ixlənglar; buni Insan'ooɣli silərgə beridu; qünki uni Ata, yəni Huda Əzi məḫürləp təstiḳlioɣan, — dedi.
28 Xuning bilən ular uningdin:
— Nemigə intilip ixlisək andin Hudaning ix-hizmitidə ixligən bolimiz? — dəp soraxti.
29 Əysa ularoɣa jawab berip: — Hudaning ix-hizmiti dəl xuki, U əwətkinigə etiḳad ḳilixinglardur, — dedi.
30 Xuning bilən ular yənə:
— Undaḳ bolsa sən bizni kərüp əzünggə ixəndürgüdək ḳandaḳ məjizilik alamət yaritisən? Zadi nemə ix ḳilip berisən? 31 Ata-bowilirimiz qəldə yürgəndə, Zəburda: «U ularoɣa ərxtin qüxürülgən nan təḳdim ḳildi» dəp pütülgəndək, «manna»ni yegən — deyixti.
32 Əysa ularoɣa mundaḳ dedi:
— Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, silərgə asmandin qüxkən nanni bərgüqi Musa əməs, bəlki mening Atamdur; U ḫazirmu silərgə asmandin qüxkən ḫəḳiḳiy nanni beriwatidu. 33 Qünki Hudaning neni bolsa pütkül dunyaoɣa ḫayatliḳ ata ḳilidioɣan, ərxtin qüxküqidur.
34 — Təḳsir, ḫəmixə bizgə xu nanni berip turoɣaysən! — deyixti ular.
35 Əysa ularoɣa mundaḳ dedi:
— Ḫayatliḳ neni əzümdurmən! Mening yenimoɣa kəlgən ḫərkim ḫeqḳaqan aq ḳalmaydu, manga etiḳad ḳiloɣan ḫərkim ḫeqḳaqan ussimaydu. 36 Lekin silərgə eytḳinimdək, silər meni kərgən bolsanglarmu, etiḳad ḳilmaywatisilər.

6:21 «u kemigə qiḳipla, kemə dərḫal ular baridioɣan yərgə yetip bardi» — «Zəb.» 107:23-31ni kərüng.
6:21 Zəb. 107:29-30
6:25 «Ustaz» — grek tilida «rabbi».
6:27 Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luḳa 3:22; 9:35; Yuḫ. 1:33; 3:16; 4:14; 5:37; 6:40, 54; 8:18; 2Pet. 1:17.
6:29 1Yuḫ. 3:23.
6:30 Mat. 12:38; 16:1; Mar. 8:11; Luḳa 11:29; 1Kor. 1:22.
6:31 «U ularoɣa ərxtin qüxürülgən nan təḳdim ḳildi» — «Zəb.» 78:24. **«Ata-bowilirimiz qəldə yürgəndə, Zəburda: «U ularoɣa ərxtin qüxürülgən nan təḳdim ḳildi» dəp pütülgəndək, «manna»ni yegən — deyixti»** — Ularning buni Əysaoɣa deginidə kəzdə tutḳini: «Sən Musa pəyoɣəmbərgə ohxax «Dunyaoɣa kelixi muḳərrər boloɣan» xu pəyoɣəmbər yaki Məsiḫ bolsang, əmdi Musaoɣa ohxax asmandin nan («manna») qüxürüxünggə tooɣra kəlməmdu?» degəndək mənə idi. Əysa ularoɣa «Bu nan bərgüqi Musa əməs, Hudadur» dəp hatalikni tüzətkəndin keyin (32-ayət) əzining «asmandin qüxkən ḫəḳiḳiy nan» ikənlikini qüxəndüridu.
6:31 Mis. 16:4, 14; Qəl. 11:7; Nəḫ. 9:15; Zəb. 78:24, 25; 1Kor. 10:3.
6:35 Yəx. 55:1; Yuḫ. 4:14; 7:37.

37 Ata manga tapxuroɣanlarning ḫərbiri yenimoɣa kelidu wə mening yenimoɣa kəlgənlərdin
ḫeqkaysisini ḫərgiz taxliwətməymən. 38 Qünki əz iradəmni əməs, bəlki meni Əwətküqining
iradisini əməlgə axurux üqün ərxtin qüxtüm. 39 Meni Əwətküqining iradisi bolsa dəl xuki,
uning manga tapxuroɣanliridin ḫeqbirini yittürməy, bəlki ahirki küni ularning ḫəmmisini
tirildürüxümdin ibarət. 40 Qünki mening Atamning iradisi xuki, Ooɣuloɣa kəz tikip karap,
uningoɣa etikad kiloɣanlarning ḫərbirini mənggülük ḫayatka erixtürüxtur; wə mən ahirki küni
ularni tirildürimən.
41 Əmdi Yəḫudiylar Əysaning: «Ərxtin qüxkən nan əzümdurmən!» degini üqün uningoɣa nara-
zi bolup oɣotuldixixka baxlidi: 42 — «Bu Yüsüpning ooɣli Əysa əməsmu? Atisinimu, anisinimu
tonuydioɣan tursak, yənə kandaklarqə: — «Ərxtin qüxtüm!» desun?» — deyixətti ular.
43 Əysa jawabən ularoɣa mundak dedi: — Mening tooɣramda əzara oɣotuldaxmanglar. 44 Meni
əwətkən Ata Əzi kixilərning kəlbini tartkuzmisa, ḫeqkim mening yenimoɣa kelalməydu;
mening yenimoɣa kəlgən ḫərbirini ahirki küni tirildürimən. 45 Pəyoɣəmbərlərning yazmili-
rida: «Ularning ḫəmmisigə Huda təripidin əgitilidu» dəp pütülgəndur. Xunga, Atining səzini
tingxioɣan wə uningdin əgəngən ḫərbiri mening yenimoɣa kelidu. 46 Birak bu birərkim Atini
kərgən degənlik əməs; pəkət Hudaning yenidin kəlgüqi bolsa, u Atini kərgəndur.
47 Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip koyayki, manga etikad kiloɣuqi mənggülük ḫayatka
igidur. 48 Ḫayatlik neni əzümdurmən. 49 Ata-bowiliringlar qəllərdə «manna» yegini bilən yənila
əldi. 50 Lekin mana, ərxtin qüxkən nan dəl xundakki, birsi uningdin yegən bolsa əlməydu.
51 Ərxtin qüxkən ḫayatlik neni əzümdurmən; kimdəkim bu nandin yesə, əbədil'əbədgiqə yaxay-
du. Mən beridioɣan xu nan bolsa mening ət-tenimdur, pütkül dunyadikilər ḫayatka igə bolsun
dəp, mən uni atimakqimən.
52 Bu səz bilən Yəḫudiylar əzara talax-tartix kilixika baxlap:
— Bu adəm bizning yeyiximizgə əzining ət-tenini kandak berəlisun?! — deyixətti.
53 Xunga Əysa ularoɣa mundak dedi:
— Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip koyayki, silər Insan'ooɣlining ət-tenini yemigüqə wə
kenini iqmigüqə, silərdə ḫayatlik bolmaydu. 54 Ət-tenimni yegüqi wə kenimni iqküqi mənggülük
ḫayatka erixkən bolidu wə mən uni ahirki küni tirildürimən. 55 Qünki ət-tenim ḫəkikiy
ozukluk, kenim bolsa ḫəkikiy iqimliktur. 56 Ət-tenimni yegüqi wə kenimni iqküqi məndə yaxay-
du wə mənmu uningda yaxaymən. 57 Ḫayat Ata meni əwətkən wə mən Atining boloɣanlikidin
yaxawatkinimdək, meni yegüqi kixi ḫəm mening wasitəm bilən yaxaydu. 58 Mana bu ərxtin
qüxkən nandur. Bu nan ata-bowiliringlar yegən «manna»dək əməs; qünki ular «manna»ni

---

6:38 Mat. 26:39; Mar. 14:36; Luka 22:42; Yuḫ. 5:30.
6:39 «Meni Əwətküqining iradisi... ahirki küni ularning ḫəmmisini tirildürüxümdin ibarət» — «ahirki küni» kiyamət küni.
6:39 Yuḫ. 10:28; 17:12; 18:9.
6:40 Yuḫ. 3:16; 4:14; 6:27,54.
6:42 Mat. 13:55; Mar. 6:3.
6:44 Küy. 1:4; Yuḫ. 6:65.
6:45 Yəx. 54:13; Yər. 31:33; Ibr. 8:10; 10:16.
6:46 «Birak bu birərkim Atini kərgən degənlik əməs; pəkət Hudaning yenidin kəlgüqi bolsa, u Atini kərgəndur» — bəzi alimlar bu ayəttiki səzlərni Əysa əməs, bəlki rosul Yuḫanna qüxəndürüx yolida koxup yazoɣan, dəp karaydu. Biz uning üqün anqə ispat kərmigəqkə, yənila Əysaning əz səzi, dəp oylaymiz.
6:46 Mat. 11:27; Luka 10:22; Yuḫ. 1:18; 7:29; 8:19.
6:47 Yuḫ. 3:16,36.
6:49 Mis. 16:4; Qəl. 11:7; Zəb. 78:24
6:50 «Lekin mana, ərxtin qüxkən nan dəl xundakki, birsi uningdin yegən bolsa əlməydu» — yaki «lekin mana, birsi uningdin yegən bolsa əlməydioɣan, ərxtin qüxkən nan muxu yərdidur».
6:51 Yuḫ. 11:26; Ibr. 10:5, 10.
6:52 Yuḫ. 3:9.
6:54 «ət-tenimni yegüqi» — yaki «ət-tenimni istemal kiloɣuqi».
6:54 Yuḫ. 3:16; 4:14; 6:27,40.
6:56 «ət-tenimni yegüqi» — yaki «ət-tenimni istemal kiloɣuqi».

yeyixi bilən əldi; birak bu nanni istemal kiloɳuqi bolsa mənggü yaxaydu!
59 Bu sözlərni u Kəpərnahumdiki sinagogta təlim bərginidə eytkanidi. 60 Xuning bilən uning
muhlisliridin nuroɳunliri buni angliоɳanda:
— Bu təlim bək eoɳir ikən! Buni kim anglap kətürəlisun? — deyixti.
61 Birak əz iqidə muhlislirining bu tooɳrisida oɳotuldaxkinini bilgən Əysa ularoɳa:
— Bu sözüm silərni taydurdimu? 62 Əmdi mubada Insan'ooɳlining əsli kəlgən jayoɳa
kətürülüwatkinini kərsənglar, kandak bolar?! 63 Insanoɳa hayatlik bərgüqi — Rohtur. Insanning
ətliri bolsa heqkandak payda bərməydu. Mən silərgə eytkan sözlirim bolsa həm rohtur wə
həm hayatliktur. 64 Lekin aranglardin etikəd kilmioɳan bəzilər bar, — dedi (qünki Əysa etikəd
kilmioɳanlarning wə özigə satkunluk kilidioɳanning kim ikənlikini baxtila bilətti).
65 Xuning bilən u mundak dedi: — Mən xu səwəbtin silərgə xuni eyttimki, Atamdin ata kilinmisa,
heqkim mening yenimoɳa keləlməydu!
66 Xu wakittin tartip muhlisliridin heli kəpi qekinip qikip, uning bilən yənə mangmaydioɳan
boldi. 67 Xunga Əysa on ikkiyləndin:
— Silərmu, həm məndin ketixni halamsilər? — dəp soridi.
68 Simon Petrus uningoɳa jawab kilip:
— I Rəb, biz kimning yenioɳa ketəttuk? Mənggü hayatlik sözliri səndilidur! 69 Wə xuningoɳa
ixənduk wə xuni bilip yəttukki, sən Hudaning Mukəddəs Boloɳuqisidursən! — dedi.
70 Əysa ularoɳa jawabən:
— Mən silər on ikkinglarni tallidim əməsmu, birak aranglarda birsi Iblistur! — dedi. 71 (uning bu
degini Ixkariyotluk Simonning ooɳli Yəhudani kərsətkənidi, qünki Yəhuda on ikkiylənning biri
boloɳini bilən, keyin özigə satkunluk kilidu).

Əysaning inilirining uningoɳa karxi turuxi

7 1 Bu ixlardin keyin, Əysa Galiliyədə aylinip yürdi. U Yəhudiyədə aylinip yürüxni halimaytti,
qünki xu yərdiki Yəhudiylar uningoɳa kəst kilmakqi idi. 2 Bu qaoɳda, Yəhudiylarning
«kəpilər heyti»oɳa az kaloɳanidi. 3 Xunga Əysaning iniliri uningoɳa:
— Muxu yərdin ayrilip Yəhudiyəgə baroɳin, xuning bilən muhlisliringmu karamət əməlliringni
kərələydu! 4 Qünki özini həlk-aləmgə tonutmakqi boloɳan heqkim yoxurun jayda ix kilmaydu.

6:58 Yuh. 3:13.
6:62 Mar. 16:19; Luka 24:50; Yuh. 3:13; Ros. 1:9; Əf. 4:8.
6:63 «Insanoɳa hayatlik bərgüqi — Rohtur» — muxu yərdə «Roh», xübhisizki, Hudaning Rohini kərsitidu. **«Insanning ətliri bolsa heqkandak payda bərməydu»** — «insanning ətliri» — Hudaoɳa tayanmaydioɳan insanlarni kərsitidu. «Rimliklaroɳa»diki kirix sözimizdə «ət/ətlər» tooɳruluk boloɳan izahatimizni kərüng. **«Mən silərgə eytkan sözlirim bolsa həm rohtur wə həm hayatliktur»** — demək, rohiy mənidə, adəmning rohioɳa hayat kirgüzidioɳan, mənggülük hayat yətküzidioɳan.
6:63 2Kor. 3:6.
6:64 Yuh. 2:25; 13:11.
6:65 Yuh. 6:44.
6:68 Ros. 5:20.
6:69 Mat. 16:16; Mar. 8:29; Luka 9:20; Yuh. 11:27.
6:70 «birak aranglarda birsi Iblistur!» — yaki «birak aranglarda birsi düxməndur!». «Iblis» degən sözning öz mənisi «düxmən, yaw».
6:70 Luka 6:13.
6:71 «Ixkariyotluk Simonning ooɳli Yəhuda...» — yaki «Simonning ooɳli Yəhuda Ixkariyotni...».
7:2 Law. 23:34.
7:3 «Muxu yərdin ayrilip Yəhudiyəgə baroɳin, xuning bilən muhlisliringmu karamət əməlliringni kərələydu!» — Əysaning inilirining bu sözining iqki mənisi bəlkim: «Muhim mətiwər kixilərning kəpi Galiliyə degən muxu namrat, pinhan jaydin əməs, bəlki paytəht Yerusalemdidur; sən xu yərdə özüngni kərsitixing kerək; xuning bilən həkikiy nam-inawiting wə həywiting bolidu» degəndək bolsa kerək. Səl oɳalitə ix xuki, ular uningoɳa ixənmigini bilən (5-ayətni kərüng): «Israilning padixahi bolay desəng, karamət əməlliringni oquk məydanida kərsitixing kerək» degən gumaniy nəsihətni bərgən (4-ayətni kərüng).

Bu əməllərni ḳiliwatḳanikənsən, əzüngni dunyaoƣa kərsət! — deyixti. [5] Qünki uning inilirimu uningoƣa etiḳad ḳilmioƣanidi.
[6] Xunga Əysa ularoƣa:
— Mening waḳit-saitim tehi kəlmidi. Lekin silərgə nisbətən ḫərwaḳit munasiptur. [7] Bu dunyadiki kixilər silərgə ḫərgiz əq bolmaydu; lekin meni əq kəridu. Qünki mən ularning ḳilmixlirini rəzil dəp guwaḫlik beriwatimən. [8] Silər bu ḫeytḳa beriweringlar. Mən bu ḫeytḳa barmaymən, qünki mening waḳit-saitim tehi yetip kəlmidi, — dedi.
[9] Əysa bu səzlərni ḳilip, Galiliyədə ḳaldi.

Kəpilər ḫeytida

[10] Əysaning iniliri ḫeytḳa qiḳḳandin keyin, u əzimu uningoƣa bardi. Əmma axkara əməs, yoxurun bardi. [11] Ḫeytta Yəhudiylar uni izdəp: «U ḳəyərdidur?» dəp sorawatatti.
[12] Kixilər arisida uning tooƣrisida kəp oƣuloƣula boldi. Bəzilər uni: «Yaxi adəm!» desə, yənə bəzilər: «Yaḳ, u halayiḳni azduruwatidu!» deyixti. [13] Biraḳ Yəhudiy qongliridin ḳorḳup, ḫeqkim oquḳ-axkarə uning gepini ḳilmaytti.
[14] Ḫeytning yerimi ətkəndə, Əysa ibadəthana ḫoyliliriƣa kirip həlḳḳə təlim berixkə baxlidi.
[15] Yəhudiylar:
— Bu adəm ḫeqḳandaḳ təlim almioƣan turuḳluḳ, uning ḳandaḳmu munqə kəp bilimi bolsun? — dəp ḫang-tang ḳelixti.
[16] Əysa ularoƣa:
— Bu təlimlər mening əməs, bəlki meni Əwətküqiningkidur. [17] Uning iradisigə əməl ḳilixḳa ət iradisini baoƣlioƣan ḫərkim bu təlim tooƣruluḳ — uning Hudadin kəlgənlikini yaki əzlükümdin eytiwatḳanliḳimni bilidu. [18] Əz aldioƣa səzligən kixi əz xan-xəripini izdəydu, lekin əzini əwətküqining xan-xəripini izdəydioƣan kixi ḫaḳ-sadiḳtur, uningda ḫəḳḳaniysizliḳ yoḳtur. [19] Musa pəyoƣəmbər silərgə Təwrat ḳanunini tapxuroƣan əməsmu? Lekin ḫeqḳaysinglar bu ḳanunoƣa əməl ḳilmaywatisilər! Nemixḳa meni əltürməḳqi bolisilər? — dedi.
[20] Kəpqilik:
— Sanga jin qaplixiptu! Seni əltürməḳqi boloƣan kim ikən? — deyixti.
[21] Əysa ularoƣa mundaḳ jawab bərdi: — Mən bir karamətni yaritixim bilən ḫəmminglar ḫang-

---

7:5 Mar. 3:21.
7:6 «silərgə nisbətən ḫərwaḳit munasiptur» — bu səzning iqki mənisi bəlkim intayin addiydur. Hudaning iradisigə kəngül bəlidioƣan adəm Hudaning yetəkqilikini wə baxpanaḫliḳini izdəp yüridu; lekin pəḳət əz iradisigə ḳaraydioƣan kixi Hudaning yetəkqilikining wə baxpanaḫliḳining keriki yoḳ dəp yüridu wə xundaḳla, bu dunyadikilərdin ḫeqḳandaḳ ḳarxilikḳa yaki əqmənlikkə uqrimaydu, halioƣan yərgə beriweridu. Lekin Hudaning iradisini izdigən kixi təbiiy ḫalda bu dunyadikilərning ḳilmixlirini axkarə ḳiloƣaqḳa, ularning nəpritigə uqraydu (7-ayətni kərüng).
7:7 Yuḫ. 3:19; 14:17; 15:18.
7:8 «Silər bu ḫeytḳa beriweringlar. Mən bu ḫeytḳa barmaymən» — kəp kona kəqürmilərdə «Silər bu ḫeytḳa beriweringlar. Mən bu ḫeytḳa tehi barmaymən» yaki «Silər bu ḫeytḳa beriweringlar. Mən bu ḫeytḳa ḫazirqə barmaymən» deyilidu. «Tehi» yaki «ḫazirqə» səzlər əslidə bolsun, bolmisun, bəribir ayətning mənisi asasən ohxaxtur; qünki Əysa iniliri ḫeytḳa qiḳḳandin keyin astirtin bardi (10-ayət). Bəzilər «ḫazirqə» degənni qüxəndürüx yolida kirgüzidu.
7:8 Yuḫ. 8:20.
7:11 Yuḫ. 11:56.
7:12 Mat. 21:46; Luḳa 7:16; Yuḫ. 6:14; 9:16; 10:19.
7:13 «Yəhudiy qongliridin ḳorḳup...» — grek tilida «Yəhudiylardin ḳorḳup» deyilidu. Muxu yərdə «Yəhudiylar» qoḳum ularning qonglirini kərsitidu.
7:13 Yuḫ. 9:22; 12:42; 19:38.
7:14 «...kirip» — grek tilida «...qiḳip»
7:15 «Yəhudiylar» — bəlkim Yəhudiy qonglar.
7:16 Yuḫ. 3:11; 8:28; 12:49; 14:10, 24.
7:19 «nemixḳa meni əltürməḳqi bolisilər?» — yaki «nemixḳa meni əltürgili izdəysilər?».
7:19 Mis. 20:1; 24:3; Mat. 12:14; Mar. 3:6; Yuḫ. 5:18; 10:39; 11:53; Ros. 7:53.
7:20 «Seni əltürməḳqi boloƣan kim ikən?» — yaki «Seni əltürgili izdəydioƣan kim?».
7:20 Yuḫ. 8:48,52; 10:20.

tang ḳelixtinglar. [22] — Əmdi Musa pəyoɣəmbər silərgə hətnə ḳilix tooɣruluḳ əmr ḳalduroɣan (əməliyəttə bolsa hətnə ḳilix Musa pəyoɣəmbərdin əməs, ata-bowilardin ḳaloɣan), xunga silər xabat künigə tooɣra kelip ḳalsimu xu künidə adəmning hətnisini ḳiliwerisilər. [23] Əmdi Təwrat ḳanunioɣa hilaplik ḳilinmisun dəp xabat künidə adəm hətnə ḳilinoɣan yərdə, mən xabat künidə bir adəmni səllimaza saḳaytsam, silər nemə dəp manga aqqiḳlinisilər? [24] Sirtḳi ḳiyapətkə ḳarap ḥəküm ḳilmanglar, bəlki ḥəḳḳaniy ḥəküm ḳilinglar!

Əysa Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥmidu?

[25] U waḳitta Yerusalemliḳlarning bəziliri:
— Qonglar əltürməkqi boloɣan kixi bu əməsmidi? [26] Axkara səzləwatsimu, uningoɣa ḳarxi ḥeq nərsə demidioɣu! Dərwəḳə, aḳsaḳallarning uning Məsiḥ ikənlikini bilip yətkənmu? [27] Ḥalbuki, bu adəmning ḳəyərdin kəlgənlikini biz enik bilimiz. Lekin Məsiḥ kəlgəndə, uning ḳəyərdin kəlgənlikini ḥeqkim bilməstioɣu, — deyixti.
[28] Xunga Əysa ibadəthana ḥoylisida təlim beriwetip, yuḳiri awaz bilən mundaḳ dedi:
— Silər meni tonuymiz ḥəmdə mening ḳəyərdin kəlgənlikimnimu bilimiz, dəwatisilər?! Biraḳ mən əzlükümdin əməs, mən meni Əwətküqidin kəldim, U ḥəḳtur; biraḳ silər Uni tonumaysilər.
[29] Mən Uni tonuymən. Qünki mən Uning yenidin kəldim, meni U əwətti.
[30] Xunga ular uni tutux yolini izdəytti, lekin ḥeqkim uningoɣa ḳol salmidi; qünki uning waḳit-saiti tehi yetip kəlmigənidi. [31] Lekin halayiḳ arisidiki nuroɣun kixilər uningoɣa etiḳad ḳildi. Ular: «Məsiḥ kəlgəndə bu kixi kərsətkən məjizilik alamətlərdin artuḳ məjizə yaritalarmu?!» deyixti.

Əysani tutux üqün ḳarawullarning əwətilixi

[32] Pərisiylər halayiḳning u tooɣruluḳ oɣuloɣula boluwatḳan bu gəp-səzlirini anglidi; xuning bilən Pərisiylər bilən bax kaḥinlar uni tutux üqün birnəqqə ḳarawullarni əwətti. [33] Xuning bilən Əysa:

7:21 «Mən bir karamətni yaritixim bilən ḥəmminglar ḥang-tang ḳelixtinglar» — bu «bir karamət», xübḥisizki, u aldinḳi ḳetim Yerusalemda boloɣanda xabat künidə paləq adəmni saḳaytḳanlikini kərsitidu (23-ayət wə 5-babni kərüng). Əysaning səzigə ḳarioɣanda, gərqə bu məjizə birnəqqə ay ilgiri kərsitilgən bolsimu, ularning esidə tehiqə bar idi. Xu wəjidin ular Əysani əltürüwətməkqi bolidu. 22-24-ayətlərdə Əysa «xabat künidə adəmni saḳaytix Təwrat ḳanunioɣa hilap», degən hiyaloɣa ḳattiḳ rəddiyə beridu. Bizningqə u əslidə ularni bu məsilə tooɣruluḳ oylandurux üqün bu məjizini ḳəstən xabat künidə yaratḳanidi.
7:22 «əməliyəttə bolsa hətnə ḳilix Musa pəyoɣəmbərdin əməs, ata-bowilardin ḳaloɣan» — «hətnə ḳilix»ni Huda əslidə Ibrahim pəyoɣəmbərgə (Musa pəyoɣəmbərdin ilgiri, əlwəttə) Əzining Ibrahim wə əwladliri bilən boloɣan əhdining simwoli bolsun dəp tapxuroɣanidi («Yar.» 17-bab). **«xunga silər xabat künigə tooɣra kelip ḳalsimu xu künidə adəmning hətnisini ḳiliwerisilər»** — əmr bolsa «Bala tuoɣulup səkkizinqi küni hətnisini ḳilix kerək» («Yar.» 17:13). Xuning bilən «səkkizinqi kün» xabat künigə tooɣra kelip ḳalsimu (wə xabat küni «ixləx»kə bolmaydu) balini sünnət ḳiliwerix kerək. Bolmisa Təwrat ḳanunioɣa hilaplik bolidu.
7:22 Law. 12:3; Yar. 17:10.
7:24 Ḳan. 1:16,17; Pənd. 24:23; Yaḳ. 2:1.
7:27 «bu adəmning ḳəyərdin kəlgənlikini biz enik bilimiz» — ular uni Galiliyəlik dəp bilətti. Əməliyəttə u Bəyt-Ləḥəmdə tuoɣuloɣan, əlwəttə. **«Lekin Məsiḥ kəlgəndə, uning ḳəyərdin kəlgənlikini ḥeqkim bilməstioɣu, — deyixti.»** — halayiḳning bu səzliri anqə tooɣra əməs idi; bu kixilər pəyoɣəmbərlərning Məsiḥ tooɣruluḳ bexarətlik yazmilirini toluḳ bilmigən bolsa kerək. Bəlkim ularning kəzdə tutḳini pəḳət Məsiḥning tuyuḳsiz namayan bolidioɣanlikini kərsətkən bexarətlərla idi.
7:27 Mat. 13:55; Mar. 6:3; Luḳa 4:22.
7:28 «silər meni tonuymiz ḥəmdə mening ḳəyərdin kəlgənlikimnimu bilimiz, dəwatisilər?! Biraḳ mən əzlükümdin əməs, mən meni Əwətküqidin kəldim, U ḥəḳtur; biraḳ silər Uni tonumaysilər» — Bu səz Əysaning ularning «Bu adəmning... ḳəyərdin kəlgənlikini enik bilimiz» deginigə rəddiyə ḳiloɣan jawabi idi. Əgər ular Hudani tonuoɣan bolsa Əysaning ḳəyərdin kəlgənlikini bilgən bolatti, lekin ular Hudani tonimaytti (ayəttiki ahirḳi səzgə ḳarang).
7:28 Yuḥ. 5:43; 8:26, 42; Rim. 3:4.
7:29 Yuḥ. 10:15.
7:30 «Xunga ular uni tutux yolini izdəytti...» — «ular» bəlkim yənila qonglarni kərsitidu.
7:30 Mar. 11:18; Luḳa 19:47; 20:19; Yuḥ. 7:19; 8:20, 37.
7:31 Yuḥ. 8:30.
7:32 «ḳarawullarni əwətti» — yaki «ibadəthana ḳarawullirini əwətti». Lekin bizningqə 30- wə -44-ayətlər (Lawiylardin

— Yənə bir’az wakit silər bilən billə bolimən, andin meni Əwətküqining yenioƣa ketimən.
34 Meni izdəysilər, lekin tapalmaysilər. Mən baridioƣan yərgə baralmaysilər, — dedi.
35 Buning bilən, Yəhudiylar bir-birigə:
— U biz tapalmioƣudək kəyərlərgə barar? Greklər arisidiki tarkak Yəhudiy muhajirlarning yenioƣa berip, greklaroƣa təlim berəmdioƣandu? 36 «Meni izdəysilər, lekin tapalmaysilər. Mən baridioƣan yərgə baralmaysilər» degini nemisidu? — deyixti.

Ḫayatlik süyi

37 Ḫeytning ahirki ḫəm əng katta küni, Əysa ornidin turup, yukiri awaz bilən: —
Kimdəkim ussisa, mening yenimoƣa kelip iqsun! 38 Manga etikad kiloƣuqi kixining huddi mukəddəs yazmilarda eytiloƣinidək, iq-baoƣridin ḫayatlik süyining dəryaliri ekip qikidu! — dəp jakarlidi. 39 (u bu səzni əzigə etikad kiloƣanlaroƣa ata kilinidioƣan Mukəddəs Rohka karita eytkanidi. Hudaning Rohi tehi ḫeqkimgə ata kilinmioƣanmidi, qünki Əysa tehi xan-xəripigə kirmigənidi).

Həlkning bəlünüp ketixi

40 Halayik iqidə bəzilər bu səzni anglap:
— Kelixi mukərrər boloƣan pəyoƣəmbər ḫəkikətən muxu ikən!! — deyixti.
41 Bəzilər: «Bu Məsih ikən!» deyixətti. Yənə bəzilər bolsa: «Yak, Məsih Galiliyədin kelättimu?
42 Mukəddəs yazmilarda, Məsih padixah Dawutning nəslidin ḫəm Dawutning yurti Bəyt-Ləḫəm yezisidin kelidu, deyilmigənmidi?» — deyixti.
43 Buning bilən, halayik uning wəjidin ikkigə bəlünüp kətti. 44 Bəziliri uni tutayli degən bolsimu, lekin ḫeqkim uningoƣa kol salmidi.

Yəhudiy aksakallirining etikadsizliki

45 Karawullar ibadəthanidin bax kahinlar bilən Pərisiylərning yenioƣa kaytip kəlgəndə, ular karawullaroƣa:
— Nemə üqün uni tutup kəlmidinglar? — dəp soraxti.
46 Karawullar:
— Ḫeqkim ḫeqkaqan bu adəmdək səzligən əməs! — dəp jawab berixti.
47 Pərisiylər ularoƣa jawabən:

---

boloƣan) muxu kixilərni ayrim kərsitidu.
7:33 Yuḫ. 16:16.
7:34 Yuḫ. 8:21; 13:33.
7:35 «U biz tapalmioƣudək kəyərlərgə barar? Greklər arisidiki tarkak Yəhudiy muhajirlarning yenioƣa berip, greklaroƣa təlim berəmdioƣandu?» — bu ayəttiki «greklər» Kanaanning (Pələstinning) sirtida turoƣan barlik yat əlliklərgə wəkillik kilidu.
7:37 «Ḫeytning ahirki ḫəm əng katta küni, Əysa ornidin turup, yukiri awaz bilən: — Kimdəkim ussisa, mening yenimoƣa kelip iqsun!» — Əysa bu səzlərni ḫeytning ahirki küni, yəni dəl Hudaning Israil həlki qəldiki waktida Musa pəyoƣəmbər arkilik ularni su bilən təminligən məjiza yaratkan hatirə künidə eytkan.
7:37 Law. 23:36; Yəx. 55:1; Yuḫ. 6:35; Wəḫ. 22:17.
7:38 «Manga etikad kiloƣuqi kixining huddi mukəddəs yazmilarda eytiloƣinidək, iq-baoƣridin ḫayatlik süyining dəryaliri ekip qikidu!» — «mukəddəs yazmilarda eytiloƣandək» — «Yəx.» 58:11 wə «Əz.» 47:1-12ni kərüng.
–«Zəb.» 78:15-16, «Pənd.» 4:23, «Yəx.» 44:3, 55:1, «Əz.» 47:1-12, «Yo.» 3:18, «Zəb.» 46:4, 5; 36:8, «Zək.» 13:1, 14:8mu bəlkim «Mukəddəs Rohning təkülüxi» bilən munasiwətliktur.
7:38 Yəx. 12:3, 44:3, 59:21; Əz. 47:1-9; Zəb. 46:4, 5; 36:8
7:39 Yəx. 44:3; Yo. 2:27-29; Ros. 2:17.
7:40 «Kelixi mukərrər boloƣan pəyoƣəmbər ḫəkikətən muxu ikən!» — Musa pəyoƣəmbərning bu pəyoƣəmbər tooƣruluk aldin eytkan bexariti «Kan.» 18:15də tepilidu.
7:40 Mat. 21:46; Luka 7:16; Yuḫ. 6:14.
7:41 Yuḫ. 1:47; 4:42.
7:42 Zəb. 132:11; Mik. 5:1; Mat. 2:6.

— Silərmu azduruldunglarmu? [48] Akşsakallardin yaki Pərisiylərdin uningoɣa etikad kiloɣanlar bol oɣanmu?! [49] Lekin Təwrat kanunini bilməydioɣan bu qüprəndilər lənətkə kalidu! — deyixti.
[50] Ularning arisidin biri, yəni burun ahxamda Əysaning aldioɣa kəlgən Nikodim ularoɣa:
[51] — Təwrat kanunimiz awwal kixining nemə kiloɣinini əzidin anglap bilməy turup, uningoɣa ḫəküm qikiramdu!
[52] Ular jawab kilip: — Sənmu Galiliyədinmu? Mukəddəs yazmilarni kər, ketirkinip okup bak, Galiliyədin ḫeqkandak pəyoɣəmbər qikmaydu! — dedi.
[53] Xuning bilən ularning ḫərbiri əz əyigə kətti.

Zina üstidə tutuloɣan ayal

8 [1] Əysa bolsa Zəytun teoɣioɣa qikip kətti. [2] Ətisi səḫərdə, u yənə ibadəthana ḫoylilirioɣa kirdi wə halayikning ḫəmmisi uning yenioɣa kelixkənidi. U olturup, ularoɣa təlim berixkə baxlidi.
[3] Xu qaoɣda, Təwrat ustazliri bilən Pərisiylər zina kilip tutulup kaloɣan bir ayalni uning aldioɣa elip kelixti. Ular ayalni otturioɣa qikirip, [4] uningdin:
— Ustaz, bu ayal dəl zina üstidə tutuwelindi. [5] Musa pəyoɣəmbər Təwrat kanunida bizgə muxundak ayallarni qalma-kesək kilip eltürüxni əmr kiloɣan. Əmdi sənqə, uni kandak kilix kerək? — dəp soraxti. [6] Əmdi ularning bundak deyixtiki niyiti, uni tuzakka qüxürüp, uning üstidin ərz kiloɣudək birər baḫanə izdəx idi. Əmma Əysa engixip, barmiki bilən yərgə bir nemilərni yazoɣili turdi. [7] Ular xu soalni tohtimay sorawatatti, u ruslinip ularoɣa:
— Aranglardiki kim gunaḫsiz bolsa, bu ayaloɣa birinqi taxni atsun! — dedi.
[8] Andin u yənə engixip, yərgə yezixni dawamlaxturdi. [9] Ular bu səzni anglap, aldi bilən yaxanoɣanliri, andin kaloɣanliri bir-birləp ḫəmmisi u yərdin qikip ketixti. Ahirida Əysa otturida ərə turoɣan ḫeliki ayal bilən yaloɣuz kaldi. [10] Əysa ruslinip turup, xu ayaldin baxka ḫeqkimni kərmigən bolup, uningdin:
Hanim, sanga ḫeliki xikayət kiloɣanlar kəni? Seni gunaḫka bekitidioɣan ḫeqkim qikmidimu? — dəp soriwidi, [11] — Ḫəzrətliri, ḫeqkim qikmidi, — dedi ayal.

7:48 Yəx. 33:18; Yuḫ. 12:42; 1Kor. 1:20; 2:8.
7:49 «Təwrat kanunini bilməydioɣan bu qüprəndilər lənətkə kalidu!» — «qüprəndilər» addiy həlkni kərsitidu. Akşsakallar wə Pərisiylər ularni intayin kəmsitətti.
7:50 Yuḫ. 3:2; 19:39.
7:51 Mis. 23:1; Law. 19:15; Kan. 1:17; 17:8; 19:15.
7:52 «Mukəddəs yazmilarni kər, ketirkinip okup bak, Galiliyədin ḫeqkandak pəyoɣəmbər qikmaydu!» — ularning bu səzidə Galiliyəlik boloɣan Yunus pəyoɣəmbərni kəstən untuoɣanidi. Qünki Təwratning «Yunus pəyoɣəmbər» degən kismida, Hudaning **Yəḫudiy əməslərgə** nijat pursitini yətküzgənliki enik hatirilinidu. Ular yənə «Yəx.» 8:12diki bexarət, yəni Məsiḫning əz hizmitini Galiliyədə baxlaydioɣanliki tooɣruluk bexarətni kəstən untuoɣan ohxaydu.
7:53 «xuning bilən ularning ḫərbiri əz əyigə kətti» — «ḫərbiri əz əyigə kətti» degənlik bəlkim Nikodimning soali ularning wijdanioɣa sanjiloɣan bolsa kerək.
8:4 «Ustaz, bu ayal dəl zina üstidə tutuwelindi» — «zina kilip tutulup kaloɣan» ayal bar idi, lekin ərkək kəni?
8:5 «Musa pəyoɣəmbər Təwrat kanunida bizgə muxundak ayallarni qalma-kesək kilip eltürüxni əmr kiloɣan» — kizik yeri xuki, ular pakət «ayallar»ni tiloɣa alidu. Əməliyəttə Təwrat kanuni boyiqə zina kiloɣan ərkəklərnimu ölümgə məḫkum kilix kerək idi.
8:5 Law. 20:10; Kan. 22:22.
8:6 «Əmdi ularning bundak deyixtiki niyiti, uni tuzakka qüxürüp, uning üstidin ərz kiloɣudək birər baḫanə izdəx idi» — Əgər Əysa «Bu ayaloɣa rəḫim kilix kerək» desə, ular dərḫal «Sən Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanunoɣa hilaplik kilixni ündəysən, dəytti. Baxka bir tərəptin, xu qaoɣda Yəḫudiy həlki Rim imperiyəsining kanuni astida turoɣaqka, Yəḫudiylar əzliri ḫeqkimgə ölüm jazasini bəja kəltürüx ḫokuki yok idi. Xunga əgər Əysa «Qalma-kesək kilinsun» desə, u qaoɣda ular rimlikləroɣa «muxu kixi Rim imperiyəsigə karxi qikti!» degəndək xikayət kilatti.
8:7 Kan. 17:7.
8:8 Yər. 17:13
8:9 «ular bu səzni anglap, aldi bilən yaxanoɣanliri, andin kaloɣanliri bir-birləp ḫəmmisi u yərdin qikip ketixti» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Ular bu səzni anglap, wijdanining əyiblixi bilən aldi bilən yaxanoɣanliri, andin kaloɣanliri bir-birləp ḫəmmisi u yərdin qikip ketixti» deyilidu.

Əysa:
— Mənmu seni gunaḫqa bekitməymən. Baroɣin, buningdin keyin yənə gunaḫ qilmioɣin! — dedi.

Əysa dunyaning nuridur

[12] Xunga Əysa yənə kəpqilikkə səz qilip:
— Dunyaning nuri əzümdurmən. Manga əgəxkənlər qarangoɣulukta mangmaydu, əksiqə ḫayatliq nurioɣa erixidu, — dedi.
[13] Pərisiylər:
— Sən əzünggə əzüng guwaḫliq beriwatisən. Xunga sening guwaḫliqing rast ḫesablanmaydu, — deyixti.
[14] Əysa ularoɣa jawabən mundaq dedi:
— Ḫətta mən əzümgə guwaḫliq bərsəmmu, guwaḫliqim ḫaqtur, qünki mən əzümning qəyərdin kəlgənlikimni wə qəyərgə baridioɣanliqimni bilimən. Lekin silər qəyərdin kəlgənlikimni wə qəyərgə baridioɣanliqimni bilməysilər. [15] Silər ət igilirining əlqimi boyiqə ḫəküm qilisilər. Biraq mən ḫeqkimning üstigə ḫəküm qilmaymən. [16] Mən ḫəküm qilsammu, ḫəkümüm ḫaqiqiydur; qünki mən yaloɣuz əməs, bəlki meni əwətkən Ata bu ixta mən bilən billidur. [17] Silərgə təwə boloɣan Təwrat qanunida: «Ikki adəmning guwaḫliqi bolsa rast ḫesablinidu» dəp pütülgəndur.
[18] Rast, mən əzüm tooɣramda əzüm guwaḫliq berimən, wə meni əwətkən Atimu mening tooɣramda guwaḫliq beridu.
[19] Ular uningdin: — Atang qəyərdə? — dəp soraxti.
Əysa ularoɣa jawab berip: — Silər ya meni tonumaysilər, ya Atamni tonumaysilər; meni tonuoɣan bolsanglar, Atamnimu tonuyttunglar, — dedi.
[20] Əysa bu səzlərni ibadəthanida təlim bərginidə, sədiqə sanduqining aldida turup eytqanidi. Biraq ḫeqkim uni tutmidi, qünki uning waqit-saiti tehi yetip kəlmigənidi.

Əysaning etiqadsizlaroɣa agaḫ berixliri

[21] Xuning bilən u ularoɣa yənə:
Mən bu yərdin ketimən; silər meni izdəysilər, lekin əz gunaḫinglar iqidə əlisilər. Mən ketidioɣan

---

8:11 «Mənmu seni gunaḫqa bekitməymən. Baroɣin, buningdin keyin yənə gunaḫ qilmioɣin!» — 7:53-8:11-ayətlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu. Bizningqə, buning səwəbi, bu «zina gunaḫining kəqürüm qilinixi» tooɣrisidiki ayətlər bəzi kəqürgüqilərning zitioɣa qattiq təgkən bolsa kerək.
8:11 Yuḫ. 5:14.
8:12 Yəx. 42:16; Yuḫ. 1:9; 9:5; 12:35,36.
8:14 Yuḫ. 5:31.
8:15 «Silər ət igilirining əlqimi boyiqə ḫəküm qilisilər» — «ət igilirining əlqimi boyiqə» — oqurmənlərning esidə bolsunki, Injilda «ət» yaki «ətlər» kəp yərlərdə insanlarning Hudaoɣa tayanmay əzlükidin ix qiloɣanliqini kərsitidu. «Rimliqlaroɣa»diki «kirix səz»nimu kərüng.
8:16 «Biraq mən ḫeqkimning üstigə ḫəküm qilmaymən. Mən ḫəküm qilsammu, ḫəkümüm ḫaqiqiydur» — Əysa Məsiḫ bu dunyada turoɣanda **kixilərning** üstigə ḫəküm qilmaytti (sorakka tartmaytti), bəlki **ularning ix-ḫərikətlirining** üstigə, tooɣra, tooɣra əməs, dəp ḫəküm qilatti. Pəqət ahirətkə kəlgəndə andin u barliq kixilərni sorakka tartip, ularning üstidin ḫəküm qiqiridu, əlwəttə. Pərisiylər bolsa əzlirini sorakqi, Məsiḫni sorakka tartix ḫoquqimiz bar dəp qaraytti. **«meni əwətkən Ata bu ixta mən bilən billidur»** — «bu ixta» degən səzlər əyni tekisttə bolmisimu, mənisi dəl «Mening ḫəküm qiloɣinim pəqət əzümdin əməs, buningda Ata mən bilən billidur» degəndəktur.
8:17 «Silərgə təwə boloɣan Təwrat qanunida...» — grek tilida «silərning Təwrat qanuninglarda» deyilidu. Bu ḫəjwiy, kinayilik gəptur. Pərisylər daim: «Təwrat qanunini tirixip-tirmixip, ḫəqiqiy mənisi bilən əzləxtürgüqilər pəqət bizlərmiz» dəp ḫalini qong qilip yürüxətti. Əməliyəttə «Təwrat qanuni» Hudaning barliq ḫəlqigə təwə idi, əlwəttə. 10:34 wə 15:25nimu kərüng. **«ikki adəmning guwaḫliqi bolsa rast ḫesablinidu»** — «Qan.» 17:6.
8:17 Qəl. 35:30; Qan. 17:6; 19:15; Mat. 18:16; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:28.
8:18 Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luka 3:22; 9:35; Yuḫ. 1:33; 5:37; 6:27.
8:19 Yuḫ. 14:9; 16:3.
8:20 «sədiqə sanduqining aldida» — yaki «ḫəzinidə».
8:20 Yuḫ. 7:30.

yərgə silər baralmaysilər, — dedi.
22 Buning bilən Yəhudiylar:
— U: «Mən ketidioɣan yərgə silər baralmaysilər» dəydu. Bu uning əzini eltürüwalimən deginimidu? — deyixti.
23 Əysa ularoɣa:
— Silər təwəndindursilər, mən yuḳiridindurmən. Silər bu dunyadindursilər, mən bu dunyadin
əməsmən. 24 Xuning üqün silərgə: «Gunaḫliringlar iqidə əlisilər» dedim. Qünki silər mening
«Əzəldin Bar Boloɣuqi» ikənlikimgə ixənmisənglar, gunaḫliringlar iqidə əlisilər, — dedi.
25 Sən zadi kim? — dəp soraxti ular.
Əysa ularoɣa: — Baxta silərgə nemə degən bolsam, mən xu. 26 Əzümning silərning tooɣranglarda
wə üstünglardin ḫəküm ḳilidioɣan nuroɣun səzlirim bar; lekin meni Əwətküqi ḥəḳtur wə mən
Uningdin nemini anglioɣan bolsa, bularnila dunyadikilərgə uḳturup eytimən, — dedi.
27 Ular uning əzlirigə eytḳanlirining Ata tooɣruluḳ ikənlikini qüxinəlmidi. 28 Xunga Əysa
mundaḳ dedi:
Silər Insan'ooɣlini kətürgəndin keyin, mening «Əzəldin Bar Boloɣuqi» ikənlikimni bilisilər
wə xundaḳla ḫeq ixni əzlükümdin ḳilmioɣanliḳimni, pəḳət Atining manga əgətkininila
səzligənlikimnimu bilisilər. 29 Meni Əwətküqi mən bilən billidur, U meni əsla yaloɣuz ḳoymidi,
qünki mən ḫəmixə Uni hursən ḳilidioɣan ixlarni ḳilimən.
30 Əysa bu səzlərni ḳiliwatḳan qaoɣning əzidə, nuroɣun kixilər uningoɣa etiḳad ḳildi.

Ḫəḳiḳiy ərkinlik tooɣruluḳ

31 Əysa əzigə etiḳad ḳiloɣan Yəhudiylaroɣa:
— Əgər mening səz-kalamimdin qiḳmay tursanglar, mening ḫəḳiḳiy muhlislirim boloɣan
bolisilər, 32 wə ḫəḳiḳətni bilisilər wə ḫəḳiḳət silərni azadliḳḳa erixtüridu, — dedi.
33 Ular jawabən: — Biz Ibraḫimning nəslimiz, — ḫeqḳaqan ḫeqkimning ḳulluḳida bolmiduḳ. Sən
ḳandaḳsigə: Azadliḳḳa erixsilər, dəysən? — dedi.
34 Əysa ularoɣa jawab berip: — Bərḫəḳ, bərḫəḳ, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, gunaḫ sadir

---

8:21 Yuḫ. 7:34; 13:33.
8:23 Yuḫ. 3:31.
8:24 «Qünki silər mening «Əzəldin Bar Boloɣuqi» ikənlikimgə ixənmisənglar, gunaḫliringlar iqidə əlisilər» — yaki «Qünki silər mening «Mən Bolimən» ikənlikimgə ixənmisənglar, gunaḫliringlar iqidə əlisilər». «Əzəldin Bar Boloɣuqi» yaki ««Mən Bolimən» — Bu Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə axkarilioɣan nami bolup («Mis.» 3:14), Əysamu bu namni əzigə ḳollanoɣan. Baxḳa bir tərjimisi: «Mening [U] (yəni, Məsiḫ) ikənlikimgə...». Lekin «Yuḫanna»da ohxax xu ibarə tepilidioɣan kəp baxḳa ayətlər bilən selixturoɣanda (məsilən, 28-, 58-ayət) bu tərjimimiz tooɣra boluxi kerək.
8:24 Yuḫ. 8:21.
8:26 «Əzümning silərning tooɣranglarda wə üstünglardin ḫəküm ḳilidioɣan nuroɣun səzlirim bar; lekin meni Əwətküqi ḥəḳtur wə mən Uningdin nemini anglioɣan bolsa, bularnila dunyadikilərgə uḳturup eytimən» — Məsiḫning Pərisiylərgə eytḳan baxḳa kəp səzligə ohxax, bu səzi intayin ihqamdur. Bizningqə omumiy mənisi: «Silər tooɣruluḳ nuroɣun əyibləydioɣan səzlirim bar. Bu səzlirimni ḳobul ḳilmaslikinglar mumkin. Lekin mening bu səzlirim əməliyəttə əzümdin əməs, bəlki meni əwətkən Atamdindur; xunga ixinixinglar kerək; qünki nemini Uningdin anglisam, xuni dunyaoɣa eytimən» degəndək bolsa kerək.
8:26 Yuḫ. 7:28; 15:15; Rim. 3:4.
8:27 «ular uning əzlirigə eytḳanlirining ata tooɣruluḳ ikənlikini qüxinəlmidi» — «Ata» əz Atisi Huda, əlwəttə. Demisəkmu, Məsiḫning nemixḳa bəzidə pəḳət «Ata» wə baxḳa yərlərdə «Atam» deyixini tətḳik ḳilix bək paydiliḳ ixtur.
8:28 «Silər Insan'ooɣlini kətürgəndin keyin...» — «Insan'ooɣlining kətürülüxi» awwal Əysaning krestlinixi, andin asmanoɣa kətürülüp Hudaning ong təripidə olturuxinmu kərsitidu. 12:32-34nimu kərüng. **«mening «Əzəldin Bar Boloɣuqi» ikənlikimni bilisilər»** — 24-ayəttiki izaḫatni kərüng.
8:28 Qəl. 21:9; 2Pad. 18:4; Yuḫ. 3:11, 14; 7:16; 12:32, 49; 14:10.
8:29 Yuḫ. 14:10; 16:32.
8:30 Yuḫ. 7:31.
8:32 Rim. 6:18; Gal. 5:1; 1Pet. 2:16.
8:33 Mat. 3:9.

ḳiloɣan kixi gunaḫning ḳulidur. 35 Ḳul ailidə mənggü turmaydu, lekin ooɣul mənggü turidu. 36 Xuning üqün Ooɣul silərni azad ḳilsa, ḫəḳiḳiy azad bolisilər. 37 Silərning Ibraḫimning nəsli ikənlikinglarni bilimən. Biraḳ meni əltürməkqi boluwatisilər, qünki mening səzüm iqinglardin orun almidi. 38 Mən Atamning yenida kərgənlirimni eytiwatimən; silər bolsanglar əz atanglardin kərgənliringlarni ḳiliwatisilər!
39 Ular jawab berip: — Bizning atimiz Ibraḫimdur, — dedi.
Əysa ularoɣa: — Əgər Ibraḫimning pərzəntliri bolsanglar, Ibraḫimning əməllirini ḳiloɣan bol attinglar! 40 Biraḳ ḫazir əksiqə meni, yəni Hudadin angliɣan ḫəḳiḳətni silərgə yətküzgən adəmni əltürüxkə ḳəstləysilər. Ibraḫim undaḳ ixni ḳilmioɣan. 41 Silər əz atanglarning ḳiloɣinini ḳiliwatisilər! — dedi.
— Biz ḫaramdin boloɣan əməsmiz! Bizning pəḳət birla atimiz bar, U bolsa Hudadur! — deyixti ular.
42 Əysa ularoɣa: — Atanglar Huda boloɣan bolsa, meni səygən bolattinglar; qünki mən Hudaning baoɣridin qiḳip, bu yərgə kəldim. Mən əzlükümdin kəlgən əməsmən, bəlki Uning təripidin əwə tilgənmən. 43 Səzlirimni nemixḳa qüxənməysilər? Eniḳki, mening səz-kalamim ḳulikinglaroɣa kirməywatidu! 44 Silər atanglar Iblistin boloɣansilər wə uning arzu-ḫəwəslirigə əməl ḳilixni halaysilər. U aləm apiridə boloɣandin tartip ḳatil idi wə uningda ḫəḳiḳət bolmioɣaqḳa, ḫəḳiḳəttə turmioɣan. U yaloɣan səzligəndə, əz təbiitidin səzləydu, qünki u yaloɣanqi wə xundaḳla yaloɣanqilikning atisidur. 45 Lekin mən ḫəḳiḳətni səzliginim üqün, manga ixənməysilər. 46 Ḳaysinglar meni gunaḫi bar dəp dəlilliyələysilər, ḳeni? Ḫəḳiḳətni səzlisəm, nemə üqün manga ixənməysilər? 47 Hudadin boloɣan kixi Hudaning səzlirini anglaydu; silər ularni anglimaysilər, qünki silər Hudadin boloɣan əməssilər!
48 Yəhudiylar uningoɣa jawabən:
— Əjəba, bizning seni: «Samariyəlik ḫəm jin qaplaxḳan adəm»sən deginimiz tooɣra əməsmu? — deyixti.
49 Əysa jawabən: — Manga jin qaplaxḳini yoḳ, bəlki mən Atamni ḫərmət ḳilimən; lekin silər manga ḫərmətsizlik ḳiliwatisilər. 50 Mən əz xan-xəripimni izdiməymən; lekin buni izdigüqi

---

8:34 Rim. 6:20; 2Pet. 2:1.
8:35 «Ḳul ailidə mənggü turmaydu, lekin ooɣul mənggü turidu» — demək, birsi «ḳul» bolsa (muxu yərdə «gunaḫning ḳuli») hərḳandaḳ əy igisi bilən mənggülük munasiwəttə bolmaydu, uning ailə əzasi bolalmaydu; pəḳət əy igisining əz ailisidikilər bilənla mənggülük munasiwiti bolidu; əy igisining ooɣli əy igisining ḫoḳuḳiɣa igə bolidu, əlwəttə. Əmdi «əy igisi» Huda bolsa, uning Ooɣlimu toluḳ ḫoḳuḳluḳ bolidu, əlwəttə. Bu ix 36-ayəttiki ḫəḳiḳət bilən ziq baoɣlinidu.
8:36 «Xuning üqün Ooɣul silərni azad ḳilsa, ḫəḳiḳiy azad bolisilər» — yuḳiriḳi izaḫatnimu kərüng. «Ḳul» «ḳul»ni azad ḳilmaydu, «ḳul»ni azad ḳilalaydioɣan pəḳət əzi azad boloɣan kixi, əlwəttə. Əmdi bu dunyada kim gunaḫtin azadtur? Məsiḫtin baxḳa ḫərbir kixi gunaḫning ḳulidur, ḫəḳiḳiy azad boloɣan kixi pəḳət «Ooɣul», yəni Məsiḫdur; xuning bilən u baxḳilarni (ularda etiḳad bolsa) gunaḫning küqidin azad ḳilalaydu.
8:36 Rim. 8:2.
8:38 «silər bolsanglar əz atanglardin kərgənliringlarni ḳiliwatisilər!» — yaki «silər bolsanglar əz atanglardin angliɣanliringlarni ḳiliwatisilər!».
8:38 Yuḫ. 3:11; 7:16; 12:49; 14:10, 24.
8:39 Rim. 2:28; 9:7.
8:40 Yuḫ. 17:17.
8:41 «Silər əz atanglarning ḳiloɣinini ḳiliwatisilər!» — «əz atanglar» — Iblisni kərsitidu, əlwəttə. 44-ayətni kərüng. **«Biz ḫaramdin boloɣan əməsmiz!»** — bu daritma gəp. Ular Əysaning Məryəmdin tuoɣuluxini «bir atining wasitisi bilən əməs», bəlki «ḫaramdin boloɣan» dəp puritip, uningdin ewən tapmaḳqi idi.
8:42 «mən Hudaning baoɣridin qiḳip...» — grek tilida «mən Hudaning iqidin qiḳip...».
8:42 Yuḫ. 5:43; 7:29.
8:44 «... ***Iblis*** **yaloɣanqi wə xundaḳla yaloɣanqilikning atisidur»** — yaki «... u (Iblis) yaloɣanqi wə xundaḳla yaloɣanqilikning piridur».
8:44 Yar. 3:1; 2Kor. 11:3; 1Yuḫ. 3:8.
8:47 Yuḫ. 6:37; 10:26,27; 1Yuḫ. 4:6.
8:48 ««Samariyəlik ḫəm jin qaplaxḳan adəm»sən» — «Samariyəliklər» Yəhudiylar kəzgə ilmaydioɣan bir həlḳ bolup, ularning kəzḳarixiqə Samariyəliklər Hudaning səzini burmilioɣan kapirlar wə jin təgkənlərdur.
8:48 Yuḫ. 7:20; 10:20.
8:49 Yuḫ. 7:18.

ḫəm uning üstidin ḫəküm kiloɣuqi Birsi bar. 51 Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip koyayki,
mening səz-kalamimni tutidioɣan kixi əbədil'əbəd ələüm kərməydu.
52 Xuning bilən Yəhudiylar uningoɣa:
— Sanga dərwəkə jin qaplaxkanlikini əmdi bilduk! Ḫətta ḫəzriti Ibrahim wə pəyoɣəmbərlərmu
ələgən tursa, sən kandakigə: «Mening səz-kalamimni tutidioɣan kixi əbədil'əbəd ələüm tetimay-
du» dəysən? 53 Əjəba, sən atimiz Ibrahimdin uluoɣmusən? U ələdi, pəyoɣəmbərlər ḫəm ələdi!? Sən
özüngni kim kilmakqisən?
54 Əysa jawabən mundak dedi:
— Əgər mən özümni uluoɣlisam, undakta uluoɣlukum ḫeqnərsə ḫesablanmaytti. Birak meni
uluoɣlioɣuqi — silər «U bizning Hudayimiz» dəp ataydioɣan Atamning Özidur. 55 Silər Uni
tonumidinglar, lekin mən Uni tonuymən. Uni tonumaymən desəm, silərdək yaloɣanqi bolat-
tim; birak mən Uni tonuymən wə Uning səz-kalamini tutimən. 56 Atanglar Ibrahim mening
künümni kəridioɣanlikidin yayrap-yaxnidi ḫəm dərwəkə uni aldin'ala kərüp xadlandi.
57 — Sən tehi əllik yaxka kirməy turup, Ibrahimni kərdüngmu? — deyixti ular.
58 Əysa ularoɣa:
— Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip koyayki, Ibrahim tuoɣulmastila, mən Bar
Boloɣuqidurmən! — dedi.
59 Buning bilən ular uni qalma-kesək kiloɣili kollirioɣa yərdin tax aldi; lekin Əysa ularoɣa
kərünməy, ularning otturisidin ətüp ibadəthanidin qikip kətti.

Əysaning tuoɣma karioɣuni sakaytixi

9 1 Wə u yolda ketiwetip, tuoɣma karioɣu bir adəmni kərdi. 2 Muhlisliri uningdin:
— Ustaz, kim gunah kilip uning karioɣu tuoɣuloɣinioɣa səwəb boloɣan? U özimu ya ata-anisi-
mu? — dəp soraxti.
3 Əysa mundak jawab bərdi:
— Özi yaki ata-anisining gunah sadir kiloɣanlikidin əməs, bəlki Hudaning Öz əməlliri uningda
ayan kilinsun dəp xundak boloɣan. 4 Künning yorukida, meni Əwətküqining əməllirini ada
kilixim kerək. Kəq kirsə, xu qaoɣda ḫeqkim ix kilalmaydu. 5 Mən dunyada turoɣan waktimda,
dunyaning nuri özümdurmən.
6 Bu səzlərni kiloɣandin keyin, u yərgə tükürüp, tükürüktin lay kilip, layni ḫelikі adəmning

---

8:51 Yuḫ. 5:24; 11:25.
8:53 Ibr. 11:13.
8:56 «Atanglar Ibrahim mening künümni kəridioɣanlikidin yayrap-yaxnidi» — Əysaning «mening künüm» degini nemini kərsitidu? Bizningqə bu ibarə: (1) uning dunyaoɣa kelixini kərsitidu; (2) uning xan-xərəp iqidə kaytip kelidioɣan küninimu kərsitidu. Ibrahim kaqan aldin'ala buni kərgən? Yəhudiy «Rabbilar»ning kəpinqisi «Ibrahim Ishakni kurbanlik kilixka sunoɣan wakitta bakiy aləm uningoɣa ayan kilinoɣan» dəp karaytti wə bizmu bu pikirgə mayilmiz.
8:56 Yar. 17:17; Luka 10:24; Ibr. 11:13.
8:58 «Ibrahim tuoɣulmastila, mən Bar Boloɣuqidurmən!» — «mən Bar Boloɣuqidurmən» degini yənila «Mis.» 3:14də, Musa pəyoɣəmbərgə wəhiy kilinoɣan, Hudaning «Mən Özümdurmən», yaki bolmisa «Mən Əzəldin Bar Boloɣuqidurmən» degən uluoɣ namini kərsitidu. Əysaning bu namni özigə aloɣini uning Hudalik təbiitini kərsitidu. Yəhudiylar uning bu gepini tooɣra qüxinidu, lekin kət'iy ixənməydu (59-ayətni kərüng).
8:59 «Buning bilən ular uni qalma-kesək kiloɣili kollirioɣa yərdin tax aldi» — Yəhudiy həlkі uning səzining mənisini tooɣra qüxinətti, lekin ixənməy «kupurluk kiloɣuqi!» dəp uni eltürməkqi idi. **«lekin Əysa ularoɣa kərünməy, ularning otturisidin ətüp ibadəthanidin qikip kətti»** — bəzi kona kəqürmilərdəPəkət «lekin Əysa özini daldioɣa elip, ibadəthanidin qikip kətti» deyilidu.
8:59 Luka 4:29; Yuḫ. 10:31,39; 11:8.
9:2 «Ustaz» — Grek tilida «Rabbi».
9:4 «meni Əwətküqining əməllirini ada kilixim kerək» — yaki «meni Əwətküqining əməllirini ada kiliximiz kerək». **«Kəq kirsə, xu qaoɣda ḫeqkim ix kilalmaydu»** — Əysaning yər yüzidə bolidioɣan hizmitigə bəlkim pəkət altə ay kaloɣan bolsa kerək.
9:5 Yəx. 42:6; Luka 2:32; Yuḫ. 1:9; 8:12; 12:35,46; Ros. 13:47.

kəzlirigə sürüp qoydi. [7] wə uningoƣa: «Siloam kəlqiki»gə berip yuyuwətkin» dedi («Siloam» ibraniyqə səz bolup, «əwətilgən» degən mənini bildüridu). Xuning bilən ḫeliqi adəm berip yuyuwidi, kəzi kəridioƣan bolup qaytip kəldi. [8] Qoxniliri wə u ilgiri tiləmqilik qiloƣinida uni kərgənlər:
— Bu olturup tiləmqilik qilidioƣan ḫeliqi adəm əməsmu? — deyixip kətti.
[9] Bəzilər: «Ḫəə, xu ikən» desə, yənə bəzilər: «Yaq. u əməs, lekin uningoƣa ohxaydikən» deyixti.
Biraq u əzi:
— Mən dəl xu kixi bolimən! — dedi.
[10] — Undaqta kəzliring qandaq eqildi? — dəp soraxti ular.
[11] U jawabən mundaq dedi:
— Əysa isimlik bir kixi tükürükidin lay qilip kəzlirimgə sürüp qoyuwidi, manga: «Siloam kəlqikigə berip yuyuwətkin» degənidi. Mən berip yuyuwidim, kərələydioƣan boldum.
[12] — U ḫazir qəyərdə? — dəp soraxti ular.
— Bilməymən, — dedi u.

Pərisiylərning məjizini sürüxtürüxi

[13] Halayiq ilgiri qarioƣu boloƣan bu adəmni Pərisiylərning aldioƣa elip berixti [14] (əslidə Əysa lay qilip bu adəmning kəzlirini aqqan kün dəl xabat küni idi). [15] Xuning bilən Pərisiylər qaytidin bu adəmdin qandaq kərələydioƣan boloƣinini soriwidi, u ularoƣa: — U kəzlirimgə lay sürüp qoydi, mən yuyuwidim wə mana, kərələydioƣan boldum! — dedi.
[16] Xuning bilən Pərisiylərdin bəziliri:
— U adəm Hudaning yenidin kəlgən əməs, qünki u xabat künini tutmaydu, — deyixti.
Yənə bəziliri:
— U gunaḫkar adəm bolsa, qandaqlarqə bundaq məjizilik alamətlərni yaritalaytti? — deyixti.
Buning bilən ularning arisida bəlünüx pəyda boldi. [17] Ular qarioƣu adəmdin yənə:
— U kəzliringni eqiptu, əmdi sən u tooƣuluq nemə dəysən? — dəp soraxti.
U: — U bir pəyoƣəmbər ikən, — dedi.
[18] Yəḫudiylar kərələydioƣan qilinoƣan kixining ata-anisini tepip kəlmigüqə, burun uning qarioƣu ikənlikigə wə ḫazir kərələydioƣan qilinoƣanliqioƣa ixənməytti. Xunga ular uning ata-anisini qaqirtip, [19] ulardin:
— Bu silərning ooƣlunglarmu? Tuoƣma qarioƣu, dəwatattinglar? Əmdi ḫazir qandaqlarqə kərələydioƣan bolup qaldi? — dəp soraxti.
[20] Ata-anisi ularoƣa: — Uning bizning ooƣlimiz ikənliki, xundaqla tuoƣuluxidinla qarioƣu ikənlikini bilimiz; [21] lekin ḫazir qandaqlarqə kərələydioƣan bolup qaloƣanliqini, kəzlirini kim aqqanliqini bilməymiz. U qong adəm tursa, buni əzidin soranglar, u əzi dəp bərsun, — dəp jawab bərdi.
[22] Ata-anisining xundaq deyixi Yəḫudiylardin qorqqanliqi üqün idi; qünki Yəḫudiylar kimdəkim

---

9:6 Mar. 8:23.
9:7 «Siloam» — Ibraniy tilida «Siloḫa». **«Əysa uningoƣa: «Siloam kəlqiki»gə berip yuyuwətkin» dedi... ḫeliqi adəm berip yuyuwidi, kəzi kəridioƣan bolup qaytip kəldi»** — bu kor adəm ibadəthanioƣa yeqin jayda tiləmqilik qilip olturoƣan bolsa, ibadəthanidin «Siloam kəlqiki»gə bir kilometrdək kelətti. Xuning üqün bu səpər kor adəmning ixənqigə nisbətən heli bir sinaq idi. Lay qattiqlaxqandin keyin u kəzlirini ḫeq aqalmioƣan ḫalda muxu uzun yolni mengixi kerək idi. Bu kor adəm üqün intayin eoƣir idi, əlwəttə. Uning üstigə yolni bikar mangsa kəp «tiləmqilik waqti» israp bolup ketətti.
9:8 Ros. 3:2.
9:14 Mat. 12:1; Mar. 2:23; Luqa 6:1; Yuḫ. 5:9.
9:16 «U adəm Hudaning yenidin kəlgən əməs, qünki u xabat künini tutmaydu» — ular «u xabat künini tutmaydu» dəydu. Qünki ular Əysaning tükürükidin lay qilixni «əmgək qilix», xundaqla xabatning «dəm elix prinsipi»ni buzux, dəp qarayttı. Əysa bolsa «Atamning əməllirini ada qilixim kerək» degənidi (4-ayət). Demək, «ix qiloƣuqi» yaki «əməl qiloƣuqi» əslidə Huda Əzidur. Uningdin baxqa kim xundaq məjizə yaritaytti?
9:16 Yuḫ. 3:2; 7:12; 9:33; 10:19.
9:17 Luqa 7:16; 24:19; Yuḫ. 4:19; 6:14.

Əysani Məsiḫ dəp etirap kilsa, u sinagog jamaitidin koolap qikirilsun dəp karar kiloanidi.
[23] Xu səwəbtin uning ata-anisi: «U qong adəm tursa, buni əzidin soranglar» degənidi.
[24] Pərisiylər əslidə karioqu boloqan adəmni yənə qakirip uningoqa:
— Hudaoqa xan-xərəp berip kəsəm kil! Biz bu adəmning gunaḫkar ikənlikini bilimiz, — deyixti.
[25] U mundak jawab bərdi:
— U gunaḫkarmu, əməsmu, bilməymən. Birak mən xu birla ixni bilimənki, karioqu idim, ḫazir kərələydioqan boldum.
[26] Ular uningdin yənə bir ketim:
— U seni kandak kildi? Kəzliringni kandak aqti? — dəp soraxti.
[27] U jawabən:
— Silərgə allikaqan eyttim, birak kulak salmidinglar. Silər nemə dəp kaytidin anglaxni halap kaldinglar? Silərmu uning muhlisliri bolay dəwatamsilər?! — dedi.
[28] Buning bilən, ular uni kattik tillap:
— Sən ḫelikining muhlisi! Biz bolsak Musa pəyoqəmbərning muhlislirimiz. [29] Hudaning Musaoqa səzligənlikini bilimiz; lekin bu nemining bolsa kəyərdin kəlgənlikinimu bilməymiz, — deyixti.
[30] Ḫeliki adəm ularoqa mundak jawab kayturdi:
— Ajayip ixku bu! Gərqə silər uning kəyərdin kəlgənlikini bilmigininglar bilən, u mening kəzlirimni aqti. [31] Biz bilimizki, Huda gunaḫkarlarning tiləklirini anglimaydu; birak Əzigə ihlasmən bolup iradisigə əməl kiloquqilarningkini anglaydu.
[32] Dunya apiridə boloqandin tartip, birərsining tuoqma karioquning kəzini aqkanlikini anglap bakkan əməs. [33] Əgər bu adəm Hudadin kəlmigən bolsa, ḫeqnemə kilalmioqan bolatti.
[34] Ular uni:
— Sən tüptin gunaḫ iqidə tuoquloqan turukluk, bizgə təlim bərməkqimusən? — deyixip, uni sinagogtin koolap qikiriwetixti.

Roḫiy karioquluk

[35] Əysa ularning uni sinagogtin koolap qikaroqanlikini anglap, uni izdəp tepip:
Sən, Hudaning Ooqlioqa etikad kilamsən? — dəp soridi.
[36] U jawabən: — Təkşir, u kim? Mən uningoqa etikad kilay, — dedi.
[37] — Sən ḫəm uni kərdüng ḫəm mana, ḫazir sən bilən səzlixiwatkan dəl xuning əzi, — dedi Əysa uningoqa.
[38] Ḫeliki adəm:
— I Rəb, etikad kilimən! — dəp, uningoqa səjdə kildi.
[39] — Mən korlarni kəridioqan bolsun, kəridioqanlarni kor bolsun dəp bu dunyaoqa ḫəküm

---

9:22 «Yəhudiylar kimdəkim Əysani Məsiḫ dəp etirap kilsa, u sinagog jamaitidin koolap qikirilsun dəp karar kiloqanidi» — «sinagogtin qikirilix»ning nətijisi, jəmiyəttikilərdin ḫeqkim sinagogtin qikiriloqan kixi bilən bardi-kəldi kilmaytti.
9:22 Yuḫ. 7:13; 12:42.
9:24 «Hudaoqa xan-xərəp berip kəsəm kil» — əslidə grek tilida «kəsəm kil» degən səz yok idi. Bu ayəttə xu səz bolmisimu, xu mənə qikip turidu (məsilən «Yəxua» 7:19ni kərüng). Xuning üqün bu jümlining mənisi «Əysaoqa əməs, bəlki Hudaoqa xan-xərəp bər» degənlik əməs, bəlki «Hudani uluoqlax üqün rast gəp kil, bu məjizə əslidə qong bir aldamqilik əməsmu?» degəndək.
9:24 Yə. 7:19.
9:31 Zəb. 66:18; Pənd. 15:29; 28:9; Yəx. 1:15; Mik. 3:4.
9:34 «ular... uni sinagogtin koolap qikiriwetixti» — 22-ayət wə izaḫatni kərüng.
9:35 «Sən, Hudaning Ooqlioqa etikad kilamsən?» — bəzi kona kəqürmilərdə «Sən, Insan'ooqlioqa etikad kilamsən?» dəp pütülgən.

qikirixḳa kəldim, — dedi Əysa.
40 Uning yenidiki bəzi Pərisiylər bu sözlərni anglap uningdin:
— Bizmu kormu? — dəp soraxti. 41 Əysa ularoɣa: — Kor boloɣan bolsanglar, gunaḩinglar bolmaytti; lekin silər ḩazir «kərüwatimiz» degininglar üqün silərgə gunaḩ ḩesabliniweridu, — dedi.

Əysa sözini dawam kilidu — «Mən yahxi ḳoy bakḳuqidurmən»

10 1 Bərḩək, bərḩək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ḳoy ḳotinioɣa ixiktin kirməy, baxḳa yərdin yamixip kirgən kixi ooɣri wə ḳarakḳidur. 2 Ixiktin kiridioɣan kixi bolsa ḳoylarning padiqisidur. 3 Ixik bakar uningoɣa ixikni eqip beridu wə ḳoylar uning awazini anglap tonuydu; u əz ḳoylirining isimlirini bir-birləp qakirip ularni sirtḳa baxlap qikidu. 4 U ḳoylirining ḩəmmisini sirtḳa qikirip bolup, ularning aldida mangidu, ḳoylarmu uning kəynidin əgixip mengixidu; qünki ular uning awazini tonuydu. 5 Lekin ular yat adəmning kəynidin mangmaydu, bəlki uningdin ḳaqidu; qünki ular yatlarning awazini tonumaydu.
6 Əysa bu təmsilni ularoɣa sözləp bərgini bilən, lekin ular uning əzlirigə nemə dəwatḳanlikini ḩeq qüxənmidi. 7 Xunga Əysa ularoɣa yənə mundak dedi:
— Bərḩək, bərḩək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ḳoylarning ixiki əzümdurmən. 8 Məndin ilgiri kəlgənlərning ḩəmmisi ooɣri wə ḳarakḳidur, lekin ḳoylar ularoɣa ḳulak salmidi. 9 Ixik əzümdurmən. Mən arkilik kirgini ḳutḳuzulidu ḩəm kirip-qikip, ot-qəplərni tepip yeyələydu.
10 Ooɣri bolsa pəḳət ooɣrilax, əltürüx wə buzux üqünla kelidu. Mən bolsam ularni ḩayatlikḳa erixsun wə xu ḩayatliki mol bolsun dəp kəldim.
11 Yahxi padiqi əzümdurmən. Yahxi padiqi ḳoylar üqün əz jenini pida kilidu. 12 Lekin mədikar undak kilmaydu. U bəlki nə ḳoylarning igisi nə padiqisi bolmioɣaqḳa, bərining kəlginini kərsə, ḳoylarni taxlap ḳaqidu wə bərə kelip ḳoylarni titip tiripirən kiliwetidu. 13 Əmdi mədikar bolsa pəḳət ḩəkkini dəp ixləp, ḳoylaroɣa kəngül bəlməy bədər ḳaqidu.

9:39 «Mən korlarni kəridioɣan bolsun, kəridioɣanlarni kor bolsun dəp bu dunyaoɣa ḩəküm qikirixḳa kəldim» — «ḩəküm qikirixḳa kəldim» — Bu «ḩəküm» tooɣruluk «Yəx.» 42:1 wə uningdiki izaḩatni kərüng. Bu ḳandak «ḩəküm»? Bizningqə Yəxaya pəyoɣəmbərning bexaritidə eytiloɣandək az degəndə bu «ḩəküm»ning əq təripi bardur: (1) etikadqilaroɣa tooɣra kəzḳaraxlarni yətküzüx; (2) Hudaning kəp ixlar üstidiki ḩəkümlirini bildürüx; (3) Məsihning həwiri kixilərning kəlbini yaki yoruk yaki tehimu ḳarangoɣu, kor kilix; huddi Yəxaya pəyoɣəmbər əz waḳtida Hudaning söz-kalamini Israiloɣa yətküzgəndə, Israilning aḩwali «Silər anglaxni anglaysilər, birak qüxənməysilər; kərüxni kərüsilər, birak bilip yətməysilər» («Yəx.» 6:9-10) degəndək boloɣanoɣa ohxax. «Yəx.» 44:18nimu kərüng.
9:39 Yuḩ. 3:17; 12:47.
10:3 «Ixik bakar uningoɣa ixikni eqip beridu wə ḳoylar uning awazini anglap tonuydu...» — «ixik bakar» bəlkim Qəmüldürgüqi Yəḩyani kərsitixi mumkin. Bu ayət ḩəm 4-ayətkə munasiwətlik, «Mik.» 2:13 wə izaḩatni kərüng.
10:4 «U ḳoylirining ḩəmmisini sirtḳa qikirip bolup, ularning aldida mangidu, ḳoylarmu uning kəynidin əgixip mengixidu; qünki ular uning awazini tonuydu» — demisəkmu, Ottura Xərkṭiki ḳoyqilar dəl xundak yol bilən ḳoylarni bakidu. Ḳoyqi barlik ḳoylaroɣa isim ḳoyup ularni bu isim bilən qakiridu. U daim «ḳoylirini baxlaydu», ular uning awazi bilən əgixip mangidu. Adəttə ḳoyqining ḳoylarni «həydəx»ning ḩeq ḩajiti yok.
10:7 «ḳoylarning ixiki əzümdurmən» — Ottura Xərkṭə padiqilar keqidə ḳoylarni ḳooɣdax üqün ḳotanning aoɣzida tooɣrisioɣa yetip uhlaydu. Xuning bilən ular əzlirini «ḳoylarning ixiki» dəydu. Undak ḳoyqilar ḩərküni «əz ḳoyliri üqün jenini pida kilidu».
10:8 «Məndin ilgiri kəlgənlərning ḩəmmisi ooɣri wə ḳarakḳidur, lekin ḳoylar ularoɣa ḳulak salmidi» — bu yərdə Əysaning kəzdə tutkini Təwrattiki Pəyoɣəmbərlər əməs, balki əzlirini «Israilni bakḳuqilar» dəp atiwaloɣanlar — yəni Pərisiylər, bax kaḩinlar, Təwrat ustazliri, Yəḩudiy aksakalliri, xundakla əzidin ilgiri pəyda boloɣan «sahta Məsihlər» (məsilən, «Ros.» 5:36-37)din ibarət. Israiloɣa bakḳuqi bolux kerək boloɣanlar əksiqə padidin payda-mənpəət alidioɣanlaroɣa aylanduruloɣan («Yər.» 23-bab, «Əz.» 34-babni kərüng).
10:9 Yuḩ. 14:6.
10:10 «Ooɣri bolsa pəḳət ooɣrilax, əltürüx wə buzux üqünla kelidu» — «əltürüx» grek tilida «booɣuzlax».
10:11 «Yahxi padiqi ḳoylar üqün əz jenini pida kilidu» — «**yahxi** padiqi» boloɣandin keyin baxḳa hil padiqilar bolamdu? Bu tooɣrisida «ḳoxumqə söz»imizdə azrak tohtilimiz.
10:11 Yəx. 40:11; Əz. 34:11, 12, 15, 22, 23; Mik. 1:14; Ibr. 13:20; 1Pet. 5:4.
10:12 «bərə kelip ḳoylarni titip tiripirən kiliwetidu» — yaki «bərə kelip ḳoylarni tutuwelip tiripirən kiliwetidu».
10:12 Zək. 11:16.

14-15 Yahxi padiqi əzümdurmən. Ata meni tonioɣinidək mən atini tonuoɣinimdək, mən
əzümningkilərni tonuymən wə əzümningkilərmu meni tonuydu; ḳoylar üqün jenim pida.
16 Bu ḳotandin bolmioɣan baxḳa ḳoylirimmu bar. Ularnimu elip baxlixim kerək wə ularmu awazimni
anglaydu; xuning bilən bir pada bolidu, xundaḳla ularning bir padiqisi bolidu.
17 Ata meni xu səwəbtin səyiduki, mən jenimni ḳayturuwelixim üqün uni pida ḳilimən.
18 Jenimni ḥeqkim məndin alalmaydu, mən uni əz ihtiyarim bilən pida ḳilimən. Mən uni pida
ḳilixḳa ḥoḳuḳluḳmən wə xundaḳla uni ḳayturuwelixḳimu ḥoḳuḳluḳmən; bu əmrni Atamdin
tapxuruwaloɣanmən.
19 Bu səzlər tüpəylidin Yəhudiylar arisida yənə bəlünüx pəyda boldi.
20 Ulardin kəp adəmlər:
— Uningoɣa jin qaplixiptu, u jəylüwatidu, nemə üqün uning səzigə ḳulaḳ saloɣudəksilər? —
deyixti.
21 Yənə bəzilər bolsa:
— Jin qaplaxḳan adəmning səzliri bundaḳ bolmaydu. Jin ḳandaḳmu karioɣularning kəzlirini
aqalisun?! — deyixti.

Əysaning qətkə ḳeḳilixi

22 Ḳix pəsli bolup, Yerusalemda «Ḳayta beoɣixlax ḥeyti» ətküzülüwatatti.
23 Əysa ibadəthanidiki
«Sulaymanning pexaywini»da aylinip yürətti.
24 Yəhudiylar uning ətrapioɣa olixiwelip:
— Bizni ḳaqanoɣiqə tit-tit ḳilip tutuḳluḳta ḳaldurmaḳqisən? Əgər Məsiḥ bolsang, bizgə oquḳini
eyt, — deyixti.
25 Əysa mundaḳ jawab bərdi:
— Mən silərgə eyttim, lekin ixənməysilər. Atamning nami bilən ḳiloɣan əməllirimning əzi
manga guwaḥlik beridu.
26 Biraḳ mən silərgə eytḳinimdək, silər etiḳad ḳilmidinglar, qünki
mening ḳoylirimdin əməssilər.
27 Mening ḳoylirim mening awazimni anglaydu, mən ularni tonuymən wə ular manga əgixidu.
28 Mən ularoɣa mənggülük ḥayat ata ḳilimən; ular əsla
ḥalak bolmaydu. Ḥeqkim ularni ḳolumdin tartiwalalmaydu.
29 Ularni manga təḳdim ḳiloɣan
atam ḥəmmidin üstündur wə ḥeqkim ularni atamning ḳolidin tartiwalalmaydu.
30 Mən wə Ata
əslidinla birdurmiz.
31 Buning bilən Yəhudiylar yənə uni qalma-kesək ḳilixmaḳqi bolup, yərdin ḳollirioɣa tax elixti.
32 Əysa ularoɣa: — Atamdin kəlgən nuroɣun yahxi əməllərni silərgə kərsəttim. Bu əməllərning

10:14-15 2Tim. 2:19; Mat. 11:27; Luḳa 10:22; Yuḥ. 6:46; 7:29.
10:16 **«Bu ḳotandin bolmioɣan baxḳa ḳoylirimmu bar. Ularnimu elip baxlixim kerək ... xuning bilən bir pada bolidu, xundaḳla ularning bir padiqisi bolidu»** — ḥeqḳandaḳ xübḥə yoḳki, muxu yərdə «bu ḳotandin bolmioɣan»lar Məsiḥkə etiḳad ḳilidioɣan Yəhudiy əməslərni kərsitidu.
10:16 Əz. 37:22.
10:17 Yəx. 53:12.
10:18 Yuḥ. 2:19.
10:19 Yuḥ. 7:12; 9:16.
10:20 Yuḥ. 7:20; 8:48, 52.
10:21 Mis. 4:11; Zəb. 94:9; 146:8
10:22 **«Ḳayta beoɣixlax ḥeyti»** — (ibadəthanini) «ḳayta beoɣixlax ḥeyti» bolsa miladiyədin ilgiri 164-yili «Yəhuda Makkabus» ibadəthanini Yunandikilərning butpərəslikidin ḳayturuwelip, uni ḳaytidin Hudaning yolioɣa atap beoɣixlioɣanlikini təbrikləydioɣan ḥeyt. Bu ḥeyt Yəhudiylar arisida ḥaziroɣiqə «Hannukaḥ» dəp atilidu.
10:23 1Pad. 6:3; Ros. 3:11; 5:12.
10:24 **«Bizni ḳaqanoɣiqə tit-tit ḳilip tutuḳluḳta ḳaldurmaḳqisən?»** — grek tilida «jenimizni ḳaqanoɣiqə tit-tit ḳilip tutuḳluḳta ḳaldurmaḳqisən?».
10:25 Yuḥ. 5:36.
10:27 Yuḥ. 8:47.
10:28 Yuḥ. 6:39; 17:12; 18:9.
10:30 **«Mən wə Ata əslidinla birdurmiz»** — «Ḳan» 32:39ni kərüng. Muxu yərdə Məsiḥning «bir» degini, yuḳirida tiloɣa elinoɣan ixlirida əzining Huda'ata bilən birgə bir boloɣanlikini təkitləydu.
10:30 Yəx. 54:5; Yuḥ. 5:19; 14:9; 17:5.
10:31 Yuḥ. 8:59; 11:8.

qaysisi üqün meni qalma-kesək qilmaqqisilər? — dedi.
33 — Seni yahxi bir əməl üqün əməs, bəlki kupurluq qiloqining üqün qalma-kesək qilimiz. Qünki sən bir insan turuqluq, özüngni Huda qilip kərsətting! — dedi Yəhudiylar jawabən.
34 Əysa ularoqa mundaq jawab bərdi:
— Silərgə təwə muqəddəs qanunda «Mən eyttim, silər ilaḫlarsilər» dəp pütülgən əməsmu?
35 Huda əz səz-kalamini yətküzgənlərni «ilaḫlar» dəp atioqan yərdə (wə muqəddəs yazmilarda eytiloqini ḫərgiz küqtin qalmaydu) 36 nemə üqün Ata Əzigə has-muqəddəs qilip paniy dunyaoqa əwətkən zat «Mən Hudaning Ooqlimən» desə, u tooqruluq «kupurluq qilding!» dəysilər?
37 Əgər Atamning əməllirini qilmisam, manga ixənmənglar. 38 Biraq qilsam, manga ixənmigən ḫaləttimu, əməllərning əzlirigə ixininglar. Buning bilən Atining məndə ikənlikini, meningmu Atida ikənlikimni ḫəq dəp bilip etiqad qilidioqan bolisilər.
39 Buning bilən ular yənə uni tutmaqqi boldi, biraq u ularning qolliridin qutulup, u yərdin kətti.
40 Andin u yənə Iordan dəryasining u qetioqa, yəni Yəḫya pəyoqəmbər dəslipidə adəmlərni qəmüldürgən jayoqa berip, u yərdə turdi.
41 Nuroqun kixilər uning yenioqa kəldi. Ular:
— Yəḫya ḫeq məjizilik alamət kərsətmigən, lekin uning bu adəm tooqrisida barliq eytqanliri rast ikən! — deyixti. 42 Xuning bilən nuroqunlioqan kixilər bu yərdə uningoqa etiqad qildi.

Lazarusning ölümi

11 1 Lazarus degən bir adəm kesəl bolup qaloqanidi. U Məryəm wə ḫadisi Marta turoqan, Bəyt-Aniya degən kənttə turatti 2 (bu Məryəm bolsa, Rəbgə huxbuy mayni sürkigən, putlirini əz qaqliri bilən ertip qurutqan ḫeliqi Məryəm idi; kesəl bolup yatqan Lazarus uning inisi idi).
3 Lazarusning ḫədiliri Əysaoqa həwərqi əwətip: «I Rəb, mana sən səygən dostung kesəl bolup qaldi» dəp yətküzdi.
4 Lekin Əysa buni anglap:
— Bu kesəldin ölüp kətməydu, bəlki bu arqilik Hudaning Ooqli uluoqlinip, Hudaning xan-xəripi ayan qilinidu — dedi.
5 Əysa Marta, singlisi wə Lazarusni tolimu səyətti. 6 Xunga u Lazarusning kesəl ikənlikini

---

10:33 Yuḫ. 5:18.
10:34 «Silərgə təwə muqəddəs qanun» — 8:17 wə izaḫatini kərüng. **«Mən eyttim, silər ilaḫlarsilər»** — bu səzlər «Zəb.» 82:6də tepilidu. Toluq eytsaq «Mən eyttim: — Silər ilaḫlar ikənsilər; ḫəmminglar Ḫəmmidin Aliy Boloquqining ooqullirisilər» degən bolup, bu səz əslidə sot məjlisigə qatnaxqan «ilaḫlar»oqa, yəni Hudaning ḫəlqigə soraqqi boloqan yaki əz ḫəlqi arisida ḫərqandaq ḫoquq-məs'uliyiti bar adəmlərgə eytiloqanidi. Ular muxu ixta, ḫəmmini soraq qiloquqi Hudaoqa ohxap kətkəqkə, «ilaḫlar» deyilidu. 35-36-ayət wə izaḫatini kərüng. «Zəb.» 82:1diki izaḫatnimu kərüng.
10:34 Zəb. 82:6
10:36 «Nemə üqün Ata Əzigə has-muqəddəs qilip paniy dunyaoqa əwətkən zat «Mən Hudaning Ooqlimən» desə, u tooqruluq «kupurluq qilding!» dəysilər?» — bu 36-ayət boyiqə, Huda «Zəbur»da «Hudaning **səz-kalami yətküzülgənlər**»ni «ilaḫlar» dəp atioqan yərdə, **Hudaning Səz-Kalamining Əzi** dunyaoqa kəlgəndə, «Hudaning Ooqlimən» desə, bu qandaqmu kupurluq bolidu?
10:36 Yuḫ. 5:1; 6:27.
10:37 Yuḫ. 15:24.
10:38 «etiqad qilidioqan bolisilər» — bəzi kona tekistlərdə «qüxinidioqan bolisilər» deyilidu.
10:38 Yuḫ. 14:11; 17:21.
10:39 Luqa 4:29; Yuḫ. 8:59.
10:40 Yuḫ. 1:28; 3:23.
11:2 «bu Məryəm bolsa, Rəbgə huxbuy mayni sürkigən, putlirini əz qaqliri bilən ertip qurutqan ḫeliqi Məryəm idi; kesəl bolup yatqan Lazarus uning inisi idi» — bu ix dəsləptə «Mat.» 26:6-13 wə «Mar.» 14:3-9də wə keyin «Yuḫ.» 12:3-8də hatirilinidu. Yuḫanna oqurmənlər bu ixtin Injildiki baxqa «bayanlar» arqiliq alliqaqan həwər tapqan, dəp pərəz qilidu.
11:2 Mat. 26:6; Mar. 14:3; Luqa 7:37; Yuḫ. 12:3.
11:4 Yuḫ. 9:3; 11:40.

anglioɣan bolsimu, əzi turuwatḳan jayda yənə ikki kün turdi. 7 Andin keyin u muhlislirioɣa:
— Yəhudiyəgə ḳayta barayli! — dedi.
8 Muhlisliri uningoɣa:
— Ustaz, yeḳindila u yərdiki Yəhudiylar seni qalma-kesək ḳilmaḳqi boloɣan tursa, yənə u yərgə ḳayta baramsən? — deyixti.
9 Əysa mundaḳ dedi:
— Kündüzdə on ikki saət bar əməsmu? Kündüzi yol mangoɣan kixi putlaxmas, qünki u bu dunyaning yoruḳini kəridu. 10 Lekin keqisi yol mangoɣan kixi putlixar, qünki uningda yoruḳluḳ yoḳtur.
11 Bu sözlərni eytḳandin keyin, u:
— Dostimiz Lazarus uhlap ḳaldi; mən uni uyḳusidin oyoɣatḳili barimən, — dəp ḳoxup ḳoydi.
12 Xunga muhlislar uningoɣa:
— I Rəb, uhlioɣan bolsa, yahxi bolup ḳalidu, — dedi.
13 Ḫalbuki, Əysa Lazarusning ölümi tooɣruluḳ eytḳanidi, lekin ular u dəm elixtiki uyḳuni dəwatidu, dəp oylaxti. 14 Xunga Əysa ularoɣa oquḳini eytip:
— Lazarus öldi, — dedi. 15 — Biraḳ silərni dəp, silərning etiḳad ḳilixinglar üqün, uning ḳexida bolmioɣanliḳimoɣa huxalmən. Əmdi uning yenioɣa barayli, — dedi.
16 «Ḳoxkezək» dəp atilidioɣan Tomas baxḳa muhlisdaxlirioɣa:
— Bizmu uning bilən billə barayli ḫəm uning bilən billə öləyli, — dedi.

Əysaning Lazarusni tirildürüxi

17 Əysa muhlisliri bilən Bəyt-Aniyaoɣa baroɣanda, Lazarusning yərlikkə ḳoyuloɣinioɣa allikaqan tət kün boloɣanliḳi uningoɣa məlum boldi. 18 Bəyt-Aniya Yerusalemoɣa yeḳin bolup, uningdin altə ḳaḳirimḳə yiraḳlikta idi, 19 xuning bilən nuroɣun Yəhudiylar Marta bilən Məryəmgə inisi tooɣrisidə təsəlli bərgili ularning yenioɣa kəlgənidi. 20 Marta əmdi Əysaning keliwatḳinini anglapla, uning aldioɣa qikti. Lekin Məryəm bolsa öyidə olturup ḳaldi.
21 Marta əmdi Əysaoɣa: — I Rəb, bu yərdə boloɣan bolsang, inim ölmigən bolatti. 22 Ḫelihəm Hudadin nemini tilisəng, Uning sanga xuni beridioɣanliḳini bilimən, — dedi.
23 — Ining ḳayta tirilidu, — dedi Əysa.
24 Marta:
— Ahirḳi künidə, yənə tirilix künidə uning jəzmən tirilidioɣanliḳini bilimən, — dedi.
25 Əysa uningoɣa: — Tirilix wə ḫayatlik mən özümdurmən; manga etiḳad ḳiloɣuqi kixi ölsimu, ḫayat bolidu; 26 wə ḫayat turup, manga etiḳad ḳiloɣuqi əbədil'əbəd ölməs; buningoɣa ixinəmsən?
27 U uningoɣa: — Ixinimən, i Rəb; sening dunyaoɣa kelixi mukərrər boloɣan Məsiḫ, Hudaning Ooɣli ikənlikinggə ixinimən.
28 Buni dəp bolup, u berip singlisi Məryəmni astioɣina qaḳirip:
— Ustaz kəldi, seni qaḳiriwatidu, — dedi.

11:6 «Xunga u Lazarusning kesəl ikənlikini anglioɣan bolsimu, əzi turuwatḳan jayda yənə ikki kün turdi» — bu ayəttiki «xunga» bəlkim oḳurmənlərni ḫəyran ḳalduridu. Bizdə ḳilqə xübḫə yoḳki, Huda Özini səygənlərnimu intayin səygəqkə, ularning Hudaning ḫəḳiḳiy xan-xəripi wə uluoɣluḳini kərüp qüxinixi, xundaḳla etiḳadining küqəytilixi üqün bəzidə beximizdin bu ixḳa ohxap ketidioɣan azablik ixlarni ətküzidu (15-ayətni kərüng).
11:8 «Ustaz» — grek tilida «Rabbi».
11:8 Yuḫ. 8:59; 10:31.
11:11 Mat. 9:24; Mar. 5:39; Luḳa 8:52.
11:16 ««Ḳoxkezək» dəp atilidioɣan Tomas» — drek tilida ««Didimos» dəp atilidioɣan Tomas».
11:18 «altə qaḳirim» — grek tilida «on bəx stadiyon». Bir «stadiyon» 185 metr idi.
11:24 Dan. 12:2; Luḳa 14:14; Yuḫ. 5:29.
11:25 Yuḫ. 1:4; 3:16, 36; 5:24; 6:47; 14:6; 1Yuḫ. 5:10.
11:26 Yuḫ. 6:51.
11:27 Mat. 16:16; Mar. 8:29; Luḳa 9:20; Yuḫ. 6:69.

[29] Məryəm buni anglap, dərḫal ornidin turup, uning aldioŋa bardi [30] (xu pəyttə Əysa tehi yezioŋa kirmigən bolup, Marta uning aldioŋa mengip, uqrixip ḳaloŋan yərdə idi). [31] Əmdi Məryəmgə təsəlli beriwatḳan, əydə uning bilən olturoŋan Yəhudiylar uning aldirap ḳopup sirtḳa qiḳip kətkinini kərüp, uni ḳəbrigə berip xu yərdə yioŋa-zar ḳiloŋili kətti, dəp oylap, uning ḳaynidin mengixti.
[32] Məryəm əmdi Əysa bar yərgə baroŋanda uni kərüp, ayioŋioŋa əzini etip:
— I Rəb, bu yərdə boloŋan bolsang, inim əlmigən bolatti! — dedi.
[33] Əysa Məryəmning yioŋa-zar ḳiloŋinini, xundaḳla uning bilən billə kəlgən Yəhudiy həlḳning yioŋa-zar ḳilixḳinini kərgəndə, roḫida ḳattiḳ pioŋan qekip, kəngli tolimu biaram boldi wə:. [34] —
Uni ḳəyərgə ḳoydunglar? — dəp soridi.
— I Rəb, kelip kərgin, — deyixti ular.
[35] Əysa kəz yexi ḳildi.. [36] Yəhudiy həlḳi: — Ḳaranglar, u uni ḳanqilik səygən! — deyixti. [37] Wə ulardin bəziliri:
— Ḳarioŋuning kəzini aqḳan bu kixi kesəl adəmni əlümdin saḳlap ḳalalmasmidi? — deyixti.
[38] Əysa iqidə yənə ḳattiḳ pioŋan qekip, ḳəbrining aldioŋa bardi. Ḳəbri bir oŋar idi; uning kirix aoŋzioŋa qong bir tax ḳoyuḳluḳ idi. [39] Əysa:
— Taxni eliwetinglar! — dedi.
Ölgüqining ḫədisi Marta:
— I Rəb, yərlikkə ḳoyoŋili tət kün boldi, ḫazir u purap kətkəndu, — dedi.
[40] Əysa uningoŋa:
— Mən sanga: «Etiḳad ḳilsang, Hudaning xan-xəripini kərisən» degənidimoŋu! — dedi.
[41] Buning bilən halayiḳ taxni eliwətti. Əysa kəzlirini asmanoŋa tikip mundaḳ dua ḳildi:
— I Ata, tilikimni angliοŋining üqün sanga təxəkkür eytimən. [42] Tiləklirimni ḫəmixə anglaydioŋanliḳingni bilimən; lekin xundaḳ bolsimu, ətrapimdiki muxu halayiḳ sening meni əwətkənlikinggə ixənsun dəp, buni eytiwatimən!.
[43] Bu səzlərni ḳiloŋandin keyin, u yuḳiri awazda:
— Lazarus, taxḳirioŋa qiḳ! — dəp towlidi.
[44] Ölgüqi ḳol-putliri kepənləngən, engiki tengiloŋan ḫalda taxḳirioŋa qiḳti. Əysa ularoŋa:
— Kepənni yexiwetip, uni azad ḳilinglar! — dedi..

Əysani əltürüx suyiḳəsti

Mat. 26:1-5; Mar. 14:1-2; Luḳa 22:1-2

[45] Məryəmning yenioŋa pətə ḳilip kelip, uning əmillirini kərgən Yəhudiylar iqidin nuroŋunliri uningoŋa etiḳad ḳildi. [46] Lekin ularning iqidə bəziliri Pərisiylərning yenioŋa berip, Əysaning ḳiloŋan ixlirini məlum ḳilixti. [47] Xunga bax kaḫinlar wə Pərisiylər Yəhudiylarning kengəxmisini yioŋip:
— Ḳandaḳ ḳiliximiz kerək? Bu adəm nuroŋun məjizilik alamətlərni yaritiwatidu.. [48] Uningoŋa xundaḳ yol ḳoyup beriwərsək, ḫəmmə adəm uningoŋa etiḳad ḳilip ketidu. Xundaḳ boloŋanda, Rimliḳlar kelip bu bizning jayimiz wə ḳowmimizni wəyran ḳiliwetidu! — deyixti..

11:33 «*Əysa*... roḫida ḳattiḳ pioŋan qekip, kəngli tolimu biaram boldi» —Əysa nemigə xundaḳ inkas ḳayturdi? Bizningqə, bu uning gunaḫning insanlarni əlümgə wə ḫalakətkə, jümlidin Xəytanning ilkigə elip baroŋanliḳi tüpəylidin boloŋan parakəndiqilik wə pioŋan-ḳayoŋuoŋa ḳarap, bu ixlardin ḳattiḳ ḫayajanlanoŋanliḳi wə bəlkim oŋəzəpləngənlikini kərsitidu.
11:35 «Əysa kəz yexi ḳildi» — Əysaning kəz yaxliri tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtalmisaḳ bolmaydu.
11:35 Luḳa 19:41.
11:42 Yuḫ. 12:30.
11:44 Yuḫ. 20:7.
11:47 Zəb. 2:2; Mat. 26:3; Mar. 14:1; Luḳa 22:2; Ros. 4:27.
11:48 «Rimliḳlar kelip bu bizning jayimiz wə ḳowmimizni wəyran ḳiliwetidu!» — «bu bizning jayimiz» bizningqə ibadəthanini kərsətsə kerək. Eniḳki, bu adəmlərning ibadəthanini «Hudaning» deməydu, bəlki «bizning» dəydu. Ularning gepidin roxənki, əzining mənpəətini birinqi orunoŋa ḳoyidu, əz həlḳining tinq-amanliḳini ikkinqi orunoŋa ḳoyidu.
–«Bu bizning jayimiz» baxḳa birhil tərjimisi: «bizning bu ornimiz» (demək, mənsipimiz).

49 Ularning iqidə biri, yəni xu yili bax kaḫin boloɣan Kayafa:
— Silər ḫeqnemini bilməydikənsilər! 50 Pütün həlkning ḫalak boluxining ornioɣa, birla adəmning ular üqün əlüxining əwzəllikini qüxinip yətməydikənsilər, — dedi. 51-52 (bu səzni u əzlükidin eytmioɣanidi; bəlki u xu yili bax kaḫin boloɣanliki üqün, Əysaning Yəḫudiy həlki üqün, xundakla pəkət u həlk üqünla əməs, bəlki Hudaning ḫər yanoɣa tarkilip kətkən pərzəntlirining ḫəmmisini bir kilip uyuxturux üqün əlidioɣanlikidin aldin bexarət berip xundak degənidi).
53 Xuning bilən ular məslihətlixip, xu kündin baxlap Əysani əltürüwetixni kəstlidi. 54 Xuning üqün Əysa əmdi Yəḫudiylar arisida axkara yürməytti, u u yərdin ayrilip qəlgə yekin rayondiki Əfraim isimlik bir xəḫirigə berip, muhlisliri bilən u yərdə turdi.
55 Əmdi Yəḫudiylarning «ətüp ketix ḫeyti»oɣa az kaloɣanidi. Nuroɣun kixilər taḫarətni ada kilix üqün, ḫeyttin ilgiri yezilardin Yerusalemoɣa kelixti. 56 Xuning bilən billə xu kixilər Əysani izdəxti. Ular ibadəthanida yioɣiloɣanda bir-birigə:
— Kandak oylawatisilər? U ḫeyt ətküzgili kəlməsmu? — deyixti.
57 Bax kaḫinlar bilən Pərisiylər bolsa uni tutux üqün, ḫərkimning uning kəyərdilikini bilsə, məlum kilixi tooɣruluk pərman qikaroɣanidi.

Məryəmning Əysani ətirlixi

Mat. 26:6-13; Mar. 14:3-9

12 1 Ətüp ketix ḫeytidin altə kün ilgiri, Əysa əzi ölümdin tirildürgən Lazarus turuwatkan jay — Bəyt-Aniyaoɣa kəldi. 2 Xu wəjidin ular u yərdə uningoɣa ziyapət bərdi. Marta meḫmanlarni kütüwatatti; Lazarus bolsa Əysa bilən ḫəmdastihan boloɣanlarning biri idi. 3 Məryəm əmdi naḫayiti kimmət baḫalik sap sumbul ətirdin bir kadak əkilip, Əysaning putlirioɣa kuydi andin qaqliri bilən putlirini ertip kurutti. Ətirning hux puriki əyni bir aldi.
4 Lekin uning muhlisliridin biri, yəni uningoɣa pat arida satkunluk kiloɣuqi, Simonning ooɣli Yəḫuda Ixkariyot:
5 — Nemixka bu kimmət baḫalik ətir kəmbəoɣəllərgə sədikə kilip berilixkə üq yüz dinaroɣa setilmidi? — dedi. 6 (u bu səzni kəmbəoɣəllərning oɣemini yegənliki üqün əməs, bəlki ooɣri boloɣanliki üqün degənidi; qünki u muhlislarning ortak ḫəmyanini sakliɣuqi bolup, daim uningoɣa selinoɣinidin ooɣriliwalatti).
7 Əmdi Əysa: — Ayalni əz ihtiyarioɣa koyoɣin! Qünki u buni mening dəpnə künüm üqün təyyarlik

---

11:50 Yuḫ. 18:14.
11:51-52 **«bu səzni u əzlükidin eytmioɣanidi; bəlki u xu yili bax kaḫin boloɣanliki üqün... aldin bexarət berip xundak degənidi»** — demək, gərqə u əzi hudasiz adəm bolsimu, Təwrat bekitkən orunda turoɣaq, Mukəddəs Roḫ uning arkilik (əzining dəwatkinining mənisini toluk qüxənmigən ḫalda) bexarət bərdi.
11:51-52 Əf. 2:14, 15, 16.
11:55 **«Nuroɣun kixilər taḫarətni ada kilix üqün...»** — muxu yərdiki «taḫarət» tooɣruluk: Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə, birsi ölük bir nərsigə, kanoɣa yaki məlum kesəl yarisioɣa tegip kətkən bolsa, «napak» dəp ḫesablinatti wə xundakla pak ḫesablinix üqün yuyunuxi kerək wə yənə bəzi əḫwallardimu kurbanlik kilixi kerək idi. Uning üstigə pərisiylər wə «Təwrat ustazliri» əzlükidin bu ixlaroɣa nuroɣun baxka murəkkəp kaidilərni koxuwaloɣanidi. Məsilən, «Mar.» 7:3-4ni kərüng. Xunga «taḫarət»ni ətküzüxkə bəzidə heli wakit kerək boloɣan. **«Yerusalemoɣa kelixti»** — grek tilida «Yerusalemoɣa qikixti».
11:56 Yuḫ. 7:11.
12:1 Mat. 26:6; Mar. 14:3; Luka 7:37; Yuḫ. 11:2.
12:3 **«naḫayiti kimmət baḫalik sap sumbul ətirdin bir kadak»** — «bir kadak» (grek tilida «bir litra») — Rimliklarning kadiki, təhminən 325 gram. **«Əysaning putlirioɣa kuydi andin qaqliri bilən putlirini ertip kurutti»** — yaki «Əysaning putlirioɣa kuydi wə qaqliri bilən ətirni putlirioɣa sürdi».
12:5 **«üq yüz dinar»** — xu qaoɣda addiy bir ixqining yillik kirimigə təng bolatti.
12:5 Mar. 14:5.
12:6 Yuḫ. 13:29.

kilip saklioqandur;» [8] qünki kəmbəoqəllər ḥəmixə silər bilən billə bolidu, lekin mən ḥəmixə silər bilən billə bolmaymən, — dedi.

Bax kahinlarning Lazarusni eltürüx suyikəsti

[9] Zor bir top Yəhudiylar uning xu yərdə ikənlikidin həwər tepip, xu yərgə kəldi. Ularning kelixi yaloquz Əysani dəpla əməs, yənə u ölümdin tirildürgən Lazarusnimu kərüx üqün idi. [10] Lekin bax kahinlar bolsa Lazarusnimu eltürüxni məslihətləxkənidi; [11] Qünki uning səwəbidin nuroqun Yəhudiylar özliridin qekinip Əysaoqa etikad kiliwatatti.

Yerusalemoqa təntənilik bilən kirix

Mat. 21:1-11; Mar. 11:1-11; Luka 19:28-40

[12] Ətisi, «ətüp ketix ḥeyti»ni ötküzüxkə kəlgən zor bir top halayik Əysaning Yerusalemoqa keliwatkanlikini anglap, [13] kollirioqa horma xahlirini tutuxkan ḥalda uni karxi aloqili qikixti wə: «Təxəkkür-ḥosanna! Pərwərdigarning namida kəlgüqi, Israilning padixaḥioqa mubarək boloqay!» dəp warkiraxti. [14] Əysa bir təhəyni tepip, uningoqa mindi; huddi muqəddəs yazmilarda mundak pütülgəndək: —

[15] «Korkma, i Zion kizi! Mana, Padixaḥing exək təhiyigə minip keliwatidu!».

[16] Əyni qaoqda uning muhlisliri bu ixlarni qüxənməytti, lekin Əysa xan-xərəptə uluoqlanoqandin keyin, bu səzlərning uning tooqruluk pütülgənlikini, xundakla bu ixlarning dərwəkə uningda xundak yüz bərgənlikini esigə kəltürdi.
[17] Əmdi u Lazarusni kəbridin qakirip tirildürgən qaoqda uning bilən billə boloqan halayik bolsa, bu ixka guwaḥlik beriwatatti. [18] Əysa yaratkan bu məjizilik alamətnimu anglioqaqka, uni karxi elixka xu bir top adəmlər qikixkanidi. [19] Pərisiylər bolsa bir-birigə:
— Karanglar, barlik kiloqininglar bikar kətti! Mana əmdi pütkül jahan uningoqa əgəxməktə! — deyixti.

Greklarning Əysa bilən kərüxüxni tələp kilixi — uning öz ölümi tooqruluk səzlixi

[20] Ötüp ketix ḥeytida ibadət kiloqili kəlgənlər arisida birnəqqə greklarmu bar idi. [21] Bular əmdi Galiliyəning Bəyt-Saida yezisidin boloqan Filipning yenioqa kelip:
— Əpəndim, biz Əysa bilən kərüxsək, — dəp tələp kilixti.
[22] Filip berip buni Andriyaska eytti. Andin Andriyas wə Filip ikkisi Əysaoqa məlum kildi.
[23] Lekin Əysa ularoqa jawabən mundak dedi:

12:7 «u buni mening dəpnə künüm üqün təyyarlik kilip saklioqandur» — baxka birhil tərjimisi: «u xundak kilip mening dəpnə künümgə təyyarlik kiliwatidu».
12:7 Mar. 14:8.
12:8 Kan. 15:11; Mat. 26:11; Mar. 14:7.
12:9 Yuḥ. 11:44.
12:12 Mat. 21:8; Mar. 11:8; Luka 19:36.
12:13 «Təxəkkür-ḥosanna! Pərwərdigarning namida kəlgüqi, Israilning padixaḥioqa mubarək boloqay!» — bu səzlər «Zəb.» 118:25-26diki bexarəttin elinoqan. «Ḥosanna» degən səz «Kutkuzoqaysən, i Pərwərdigar» degən mənidə. Injil dəwrigə kəlgəndə mənisi «Hudaoqa təxəkkür-mədḥiyə»mu bolup kaloqanidi. «Zəbur» 118-küyidiki izaḥatlarnimu kərüng.
12:13 Zəb. 118:25, 26.
12:15 «Korkma, i Zion kizi! Mana, Padixaḥing exək təhiyigə minip keliwatidu!» — «Zək.» 9:9. «Zion kizi» Yerusalemda turuwatkanlarni, xundakla barlik Yəhudiy həlkini kərsitidu.
12:15 Yəx. 62:11; Zək. 9:9; Mat. 21:5.
12:16 «Əysa xan-xərəptə uluoqlanoqandin keyin...» — uning ölümdin tirilip ərxkə kətürülgənlikini kərsitidu.
12:19 Yuḥ. 11:47.
12:20 Ros. 8:27.
12:21 Yuḥ. 1:45.

— «Insan'oоқlining xan-xərəptə uluoқlinidioқan waқit-saiti yetip kəldi.
[24] Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip қoyayki, buoқday deni tupraқ iqigə qüxüp əlmigüqə, əzi yənila yaloқuz қalidu; lekin əlsə, mol ḫosul beridu.
[25] Kimdəkim əz ḫayatini ayisa uningdin məḫrum bolidu; lekin bu dunyada əz ḫayatidin nəprətlənsə, uni mənggülük ḫayatlikқa saқliyalaydu.
[26] Kimdəkim hizmitimdə boluxni halisa, manga əgəxsun. Mən қəyərdə bolsam, mening hizmətqimmu xu yərdə bolidu. Kemdəkim mening hizmitimdə bolsa, Ata uningoқa izzət қilidu.
[27] Ḫazir jenim қattiқ azabliniwatidu. Mən nemə deyixim kerək? «Ata, meni bu saəttin қutқuzoқin!» dəymu? Lekin mən dəl muxu waқit-saət üqün kəldim.
[28] Ata, namingoқa xan-xərəp kəltürgin!».
Xuan, asmandin bir awaz anglinip:
— Uningoқa xan-xərəp kəltürdüm wə yənə uningoқa xan-xərəp kəltüriмən!» — deyildi.
[29] Buni anglioқan xu yərdə turoқan halayiқ: — Ḫawa güldürlidi, — deyixti.
Yənə bəzilər bolsa:
— Bir pərixtə uningoқa gəp қildi, — deyixti.
[30] Əysa bolsa jawabən: — Bu awaz meni dəp əməs, silərni dəp qüxti.
[31] Əmdi dunyaning üstigə ḫəküm qiқirilix waқti kəldi; ḫazir bu dunyaning ḫəkümdarining taxқirioқa қooқlinix waқti kəldi.
[32] Wə mən bolsam, yərning üstidin kətürülginimdə, pütkül insanlarni əzümgə jəlp қilip tartimən, — dedi.
[33] (uning buni degini əzining қandaқ əlüm bilən əlidioқanliқini kərsətkini idi).
[34] Halayiқ buningoқa jawabən uningdin:
— Biz muқəddəs қanundin Məsiḫning əbədgiqə қalidioқinini anglioқan; sən қandaқsigə «Insan'oоқli kətürülüxi kerək» dəysən?! Bu қandaқmu «Insan'oоқli» bolsun? — dəp soridi.
[35] Xunga Əysa ularoқa: — Nurning aranglarda bolidioқan waқti uzun bolmaydu. Xunga қarangoқulukning silərni besiwalmasliқi üqün, nur bar waқtida uningda menginglar; қarangoқulukta mangoқan kixi əzining қəyərgə ketiwatқanliқini bilməydu.
[36] Nur aranglarda bar waқitta, uningoқa ixininglar; buning bilən nurning pərzəntliri bolisilər, — dedi.
Əysa bu sözlərni қiloқandin keyin, ulardin ayrilip yoxurunuwaldi.

12:23 «Lekin Əysa ularoқa jawabən mundaқ dedi: — «Insan'oоқlining xan-xərəptə uluoқlinidioқan waқit-saiti yetip kəldi...» — greklərning (22-ayəttiki) təlipigə bu sirliқ sözlər қandaқ jawab bolidu? Buning tooқruluқ «қoxumqə söz»imizdə azraқ toҳtilimiz.
12:23 Yuḫ. 13:32; 17:1.
12:24 «buoқday deni tupraқ iqigə qüxüp əlmigüqə, əzi yənila yaloқuz қalidu; lekin əlsə, mol ḫosul beridu» — Məsiḫning «uruқning ölüxi» degini birhil ohxitixtur. Uruқ yərgə qüxüp «ölmisə» bir tal peti қeliweridu. Tupraққa qüxkəndə «əlsə», uningdin nuroқun uruқ mewiləydu.
12:24 1Kor. 15:36.
12:25 «kimdəkim əz ḫayatini ayisa..» — «ayisa» grek tilida «səyisə» yaki «amraқ bolsa».
12:25 Mat. 10:39; 16:25; Mar. 8:35; Luқa 9:24; 17:33.
12:26 Yuḫ. 14:3; 17:24.
12:27 «Ata, meni bu saəttin қutқuzoқin!» dəymu?» — Bu «saət» uning kelidioқan azab-oқubətlərni tartidioқanliқini kərsitidu.
12:27 Mat. 26:37,38,39; Mar. 14:34; Luқa 22:44.
12:30 Yuḫ. 11:42.
12:31 «ḫazir bu dunyaning ḫəkümdarining taxқirioқa қooқlinix waқti kəldi» — «bu dunyaning ḫəkümdari» — Xəytanni kərsitidu. Bu ayət tooқruluқ «қoxumqə söz»imizdə toҳtilimiz.
12:31 Yuḫ. 14:30; 16:11; Kol. 2:15.
12:32 Qəl. 21:9; 2Pad. 18:4; Yuḫ. 3:14; 8:28.
12:34 «sən қandaқsigə «Insan'oоқli kətürülüxi kerək» dəysən?!» — halayiқning «Insan'oоқli» (Məsiḫ) tooқruluқ kəzdə tutқini Məsiḫning uluoқluқini kərsitidioқan «Yar.» 49:10, «Zəb.» 89:35-37, 110:2, «Yəx.» 9:7, «Əz.» 37:25, «Dan.» 7:14 Idi.
12:34 2Sam. 7:16; 1Tar. 22:10; Zəb. 45:6-7; 89:36; 110:4; Yəx. 9:5; Yər. 23:6; Əz. 37:26; Dan. 2:44; 7:14, 27; Mik. 4:7; İbr. 1:8.
12:35 Yər. 13:16; Yuḫ. 1:9; 8:12; 9:5; 12:46; Əf. 5:8; 1Tes. 5:4

Yəhudiy həlkining Məsiḥni rət kilixi

37 Gərqə u ularning kəz aldida xunqə tola məjizilik alamət kərsətkən bolsimu, ular tehi uningoɣa
etikad kilmidi. 38 Xuning bilən Yəxaya pəyoɣəmbərning yazmisida aldin'ala kərsitilgən bexarət
dəl əməlgə axurdi:
«I Pərwərdigar, bizning yətküzgən həwirimizgə kimmu ixəngən?
Ḥəm «Pərwərdigarning biliki» Boloɣuqi kimgimu ayan kilinoɣan?»

39-40 Halayikning etikad kilmioɣinining səwəbi dəl xuki (huddi Yəxaya pəyoɣəmbər yənə al-
din'ala eytkandək):

«Pərwərdigar ularning kəzlirini kor,
Kəlbini tax kildi;
Məksət, ularning kəzlirining kərüp,
Kəlbining qüxinip,
Gunahliridin yenixining aldini elix üqündur;
Bolmisa, Mən ularni sakaytkan bolattim, — dəydu Pərwərdigar».

41 Bu səzlərni Yəxaya pəyoɣəmbər Məsiḥning xan-xəripini kərüp uningoɣa karita aldin'ala səz
kiloɣinida eytkanidi.
42 Wəḥaləŋki, gərqə ḥətta Yəhudiy akşakalliridinmu nuroɣunlioɣan adəmlər uningoɣa etikad
kiloɣan bolsimu, ular Pərisiylər wəjidin korkup, əzlirining sinagogtin kooɣlap qikiriwetilməsliki
üqün uni etirap kilmidi. 43 Buning səwəbi, ular insanlardin kelidioɣan izzət-xəḥrətni Hudadin
kelidioɣan izzət-xəḥrəttin yahxi kərətti.
44 Birak Əysa yukiri awaz bilən mundak dedi:
— Manga etikad kiloɣuqi mangila əməs, bəlki meni Əwətküqigə etikad kiloɣuqidur. 45 Kimki meni
kərgüqi bolsa, meni Əwətküqini kərgüqi bolidu. 46 Mən manga etikad kiloɣuqilar karangoɣulukta
kalmisun dəp, nur süpitidə dunyaoɣa kəldim. 47 Birsi səzlirimni anglap, ularni tutmisa, uni
sorakka tartmaymən; qünki mən dunyadikilərni sorakka tartkili əməs, bəlki dunyadikilərni
kutkuzoɣili kəldim. 48 Birak meni qətkə kakkuqini, xundakla səzlirimni koboul kilmioɣanni
bolsa, uni sorakka tartkuqi birsi bar. U bolsimu, mən eytkan səz-kalamimdur. U ahirki küni

---

12:38 «I Pərwərdigar, bizning yətküzgən həwirimizgə kimmu ixəngən?» ḥəm «Pərwərdigarning biliki» Boloɣuqi kimgimu ayan kilinoɣan?» — «Yəx.» 53:1. «Pərwərdigarning biliki» — bir zat, yəni dəl Hudaning Məsiḥi bolsa kerək («Yəx.» 53:2, 3-ayətnimu kərüng).
12:38 Yəx. 53:1; Rim. 10:16.
12:39-40 «Pərwərdigar ularning kəzlirini kor, kəlbini tax kildi» — muxu yərdə «Pərwərdigar» grek tilida «U». **«Pərwərdigar ularning kəzlirini kor, kəlbini tax kildi; məkşət, ularning kəzlirining kərüp, kəlbining qüxinip, gunahliridin yenixining aldini elix üqündur; bolmisa, Mən ularni sakaytkan bolattim»** — «Yəx.» 6:10.
12:39-40 Yəx. 6:9, 10; Əz. 12:2; Mat. 13:14; Mar. 4:12; Luka 8:10; Ros. 28:26; Rim. 11:8
12:41 «Bu səzlərni Yəxaya pəyoɣəmbər Məsiḥning xan-xəripini kərüp uningoɣa karita aldin'ala səz kiloɣinida eytkanidi» — grek tilida «uning xan-xəripini kərüp...» deyilidu. Kimning xan-xəripi? Enikki, «uning» muxu yərdə Məsiḥning əzini kərsitidu. 37-, 39- wə 42-ayətni kərüng (kimgə etikad kilix kerək?). Toluk ix «Yəx.» 6:1-13də hatirilinidu. Yəxaya bu bexarətni bərgən qaoɣda Pərwərdigar Hudaning xan-xəripini kərgəqkə, hulasimiz xuki, «Məsiḥ Əzi Hudaning xan-xəripi wə ipadisi»din ibarəttur.
12:41 Yəx. 6:1.
12:42 «nuroɣunlioɣan adəmlər uningoɣa etikad kiloɣan bolsimu, ular Pərisiylər wəjidin korkup, əzlirining sinagogtin kooɣlap qikiriwetilməsliki üqün uni etirap kilmidi» — Muxu yərdə «sinagog» Yəhudiylarning omumiy jəmiyitini kərsitidu. «Sinagogtin qikirilix» — kimki sinagogtin qikiriwetilsə, Yəhudiylar jəmiyitidikilər ular bilən ḥeq bardi-kəldi kilmaytti.
12:42 Yuḥ. 7:13; 9:22.
12:43 Yuḥ. 5:44.
12:45 Yuḥ. 10:30; 14:9.
12:46 Yəx. 42:6; 49:6; Yuḥ. 1:9; 8:12; 9:5; 12:46; Ros. 13:47.
12:47 Yuḥ. 3:17; 9:39.

uni soraḳḳa tartidu. [49] Qünki mən əzlükümdin səzliginim yoḳ, bəlki meni əwətkən Ata mening nemini deyixim wə ḳandaḳ səzlixim kerəklikigə əmr bərgən. [50] Uning əmrining mənggülük ḫayatlik ikənlikini bilimən. Xunga nemini səzlisəm, Ata manga buyruoɣinidək səzləymən.

Əysaning muhlislirining putini yuyuxi

13 [1] Ətüp ketix ḫeytidin ilgiri, Əysa bu dunyadin ayrilip, Atining yenioɣa baridioɣan waḳit-saətning yetip kəlgənlikini bildi wə xuning üqün bu dunyadiki əz adəmlirigə kərsitip kəlgən meḫir-muḫəbbitini ahiroɣiqə toluḳ kərsitip turdi. [2] Əmdi kəqlik tamaḳ yeyiliwatḳanidi; Iblis alliburun Simonning ooɣli Yəhuda Ixḳariyotning kəngligə Əysaoɣa satḳunluḳ ḳilix wəswəsisini saloɣanidi. [3] Əysa Atining ḫər ixni uning ḳolioɣa tapxuroɣinini, wə əzining Hudaning yenidin kelip, Hudaning yenioɣa ḳaytidioɣanlikini bilgəqkə, [4] dastihandin turup, ton-kənglikini yexip, bir lənggə bilən belini baoɣlidi. [5] Andin jawuroɣa su ḳuyup, muhlislarning putlirini yuyuxḳa wə beligə baoɣlioɣan lənggə bilən sürtüp ḳurutuxḳa baxlidi. [6] Nəwət Simon Petruskə kəlgəndə, Petrus uningoɣa:

— I Rəb, putumni sən yusang ḳandaḳ boloɣini?! — dedi.

[7] Əysa uningoɣa:

— Nemə ḳiliwatḳinimni ḫazir bilməysən, lekin keyin bilisən, — dedi.

[8] Petrus: — Sən mening putumni yusang ḫərgiz bolmaydu! — dedi.

Əysa uningoɣa jawabən: — Seni yumisam, mening bilən təng nesiwəng bolmaydu, — dedi.

[9] Simon Petrus:

— I Rəb, undaḳta pəḳət putlirimnila əməs, ḳollirimnimu, beximnimu yuoɣaysən! — dedi.

[10] Əysa uningoɣa:

— Bədini yuyulup, tamamən pakiz boloɣan adəm pəḳət putlirini yusila ḳayta yuyunuxining ḫajiti bolmaydu. Silər pakiz, lekin ḫəmminglar əməs, — dedi. [11] (qünki u əzini kimning tutup beridioɣanlikini bilətti; xuning üqün u «Ḫəmminglarla pakiz əməs» degənidi). [12] Xuning bilən u ularning putlirini yuyup boloɣandin keyin, ton-kənglikini kiyip, yənə dastihanoɣa olturup ularoɣa mundaḳ dedi:

— Silərgə nemə ḳiloɣinimni uḳtunglarmu? [13] Silər meni «Ustaz» wə «Rəb» dəysilər wə rast eytisilər, mən xundaḳturmən. [14] Əgər mən Rəb wə ustazinglar turuḳluḳ, putliringlarni

---

12:48 Mar. 16:16; Yuḫ. 3:18; 8:24.

12:49 **«mening nemini deyixim wə ḳandaḳ səzlixim kerəkliki»** — yaki bolmisa «mening nemə təlim-əmr berixim wə nemini səzlixim kerəkliki».

12:49 Ḳan. 18:18; Yuḫ. 3:11; 5:20; 7:16; 8:28; 14:10, 24; 16:13.

13:1 **«Əysa... bu dunyadiki əz adəmlirigə kərsitip kəlgən meḫir-muḫəbbitini ahiroɣiqə toluḳ kərsitip turdi»** — bu muḫəbbət bəlkim təwəndiki 1-20-ayətlərdə muhlislirining putlirini yuyuxi, xundaḳla 13-18-bablarda hatiriləngəndək ularoɣa kərsətkən səwr-taḳət, kəqürüm, meḫribanlikini, andin ahirida ular üqün əzini pida ḳilixining ḫəmmisini əz iqigə aloɣan bolsa kerək.

13:1 Mat. 26:2; Mar. 14:1; Luḳa 22:1.

13:2 Luḳa 22:3; Yuḫ. 13:2.

13:3 Mat. 11:27; 28:18; Yuḫ. 3:35.

13:6 Mat. 3:14.

13:10 **«...bədini yuyulup, tamamən pakiz boloɣan adəm pəḳət putlirini yusila ḳayta yuyunuxining ḫajiti bolmaydu»** — muxu sirlik gəpning mənisi nemə? Bizningqə Ḳutḳuzoɣuqimizning «put yuyux» degən bu ḫərikiti əzini əng təwən dərijigə qüxürüp krestlinixni ḳobul ḳilixioɣa bexarət bolidu. Xunga, muhlislar buni ḳobul ḳilmisa bolmaydu. «Ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

13:10 Yuḫ. 15:3.

13:11 Yuḫ. 6:64.

13:13 Mat. 23:8,10; 1Kor. 8:6; 12:3; Fil. 2:11.

yuoɣanikənmən, silərmu bir-biringlarning putlirini yuyuxunglar kerək.. [15] Mən silərgə
ḳiloɣandək silərningmu ḫəm xundaḳ ḳilixinglar üqün bu ülgini ḳaldurdum.. [16] Bərḫək, bərḫək,
mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ḳul hojayinidin üstün turmaydu, əlqimu əzini əwətküqidin
üstün turmaydu.. [17] Bu ixlarni bilgənikənsilər, xundaḳ ḳilsanglar bəhtliksilər!

Əysaning satḳunluḳ bilən tutuluxini aldin eytixi

Mat. 26:20-25; Mar. 14:17-21; Luḳa 22:21-23

[18] Mən bularni ḫəmminglaroɣa ḳaritip eytmidim. Mən tallioɣanlirimni bilimən, lekin muḳəddəs
yazmilarda aldin pütülgən: «Mən bilən ḫəmdastihan bolup nenimni yegənmu manga put atti!»
degən bu səz əməlgə axurulmay ḳalmaydu.. [19] Mən bu ix yüz berixtin awwal uni silərgə eytip
ḳoyayki, u ixlar yüz bərgəndə mening «Bar Boloɣuqi» ikənlikimgə ixinisilər.. [20] Bərḫək, bərḫək,
silərgə xuni eytip ḳoyayki, kimki mən əwətkən ḫərḳandaḳ birsini ḳobul ḳiloɣan bolsa, meni
ḳobul ḳiloɣan bolidu; wə meni ḳobul ḳiloɣuqilar meni əwətküqini ḳobul ḳiloɣan bolidu..
[21] Əysa bu səzlərni eytḳandin keyin, roḫta ḳattiḳ pioɣan qekip, mundaḳ guwaḫliḳ bərdi:
— Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, aranglarda birəylən manga satḳunluḳ ḳilidu!.
[22] Muhlislar kimni dəwatḳanliḳini bilalməy, bir-birigə ḳaraxti. [23] Əmdi dastihanda muhlisliridin
biri Əysaning məydisigə yəlinip yatḳanidi; u bolsa «Əysa səyidioɣan muhlis» idi.. [24] Simon Pe-
trus uningdin Əysaning kimni dəwatḳinini sorap beḳixini ixarət ḳildi.
[25] Xuning bilən u Əysaning məydisigə yəlinip turup uningdin:
— I Rəb, u kimdur? — dəp soridi.
[26] Əysa jawab berip:
— Bu bir qixləm nanni axḳa təgürüp kimgə sunsam, xudur, — dedi. Xuning bilən u bir qixləm
nanni axḳa təgürüp, Simonning ooɣli Yəḫuda Ixḳariyotḳa sundi.. [27] Yəḫuda nanni eliwidi,
Xəytan uning iqigə kirdi.
— Ḳilidioɣiningni qapsan ḳil, — dedi Əysa uningoɣa..
[28] (Əmdi dastihanda olturoɣanlarning ḫeqḳaysisi uning Yəḫudaoɣa bu səzlərni nemə üqün de-
ginini bilmidi. [29] Yəḫuda ularning ortaḳ ḫəmyanini tutḳini üqün, bəzilər Əysa uningoɣa: «Bizgə
kerəklik ḫeytliḳ nərsilərni elip kəl» yaki «Kəmbəoɣəllərgə birər nərsə bər» dəwatsa kerək, dəp
oylaxti)..
[30] Yəḫuda bu bir qixləm nanni elipla taxḳirioɣa qiḳip kətti (bu qaoɣ keqə idi)..

13:14 «əgər mən Rəb wə ustazinglar turuḳluḳ, putliringlarni yuoɣanikənmən, silərmu bir-biringlarning putlirini yuyuxunglar kerək» — oḳurmənlər muhlislarning Məsiḫni «ustaz» andin «Rəb» dəydioɣanliḳini (13-ayət), lekin Məsiḫ bolsa əzini «Rəb» wə «ustaz» dəydioɣanliḳini bayḳiyalaydu (13-14-ayət) wə xundaḳla tərtipning oḫximasliḳining səwəbini oyliyalaydu.
13:14 Gal. 6:1, 2.
13:15 1Pet. 2:21; 1Yuḫ. 2:6.
13:16 Mat. 10:24; Luḳa 6:40; Yuḫ. 15:20.
13:18 «Mən bilən ḫəmdastihan bolup nenimni yegənmu manga put atti!» — «Zəb.» 41:9ni kərüng.
13:18 Zəb. 41:9; Mat. 26:23; 1Yuḫ. 2:19.
13:19 «bu ixlar yüz bərgəndə mening «Bar Boloɣuqi» ikənlikimgə ixinisilər» — yaki «bu ixlar yüz bərgəndə mening «U» (yəni, Məsiḫ) ikənlikimgə ixinisilər».
13:19 Yuḫ. 14:29; 16:4.
13:20 Mat. 10:40; Luḳa 10:16.
13:21 Mat. 26:21; Mar. 14:18; Luḳa 22:21; Ros. 1:17; 1Yuḫ. 2:19.
13:23 «Əysa səyidioɣan muhlis» — bəlkim bu «bayan»ning muəllipi rosul Yuḫanna. «Kirix səz»imizni kərüng.
13:23 Yuḫ. 20:2; 21:7,20.
13:26 «bu bir qixləm nanni axḳa təgürüp kimgə sunsam, xudur» — dastihanda olturup birsigə bir qixləm nanni axḳa təgürgən ḫalda sunux qongḳur muḫəbbitini bildürüx ḫərikiti idi.
13:27 Luḳa 22:3
13:29 Yuḫ. 12:6.
13:30 «bu qaoɣ keqə idi» — bu degənning əsli mənisidin baxḳa, kəqmə mənisi bardur. Yuḳiridiki 9:5, 11:9-10, 12:35-36də Əysaning «kündüz» wə «ḳarangoɣuluḳ» yaki «keqə» tooɣruluḳ səzlirini kərüng.

Yengi əmr

31 Yəhuda taxkirioɣa qikip kətkəndin keyin, Əysa mundak dedi:
— Əmdi Insan'ooɣli uluoɣlinidioɣan wakit-saət yetip kəldi wə Huda u arkilik uluoɣlinidu. 32 Wə
əgər Huda uningda uluoɣlansa, Hudamu Өzidə uni uluoɣlaydu, xundakla dərḫal uni uluoɣlaydu.
33 Balilirim, silər bilən billə bolidioɣan yənə azoɣina waktim ḳaldi. Silər meni izdəysilər, lekin
mening Yəhudiylaroɣa: «Mən baridioɣan yərgə silər baralmaysilər» dəp eytkinimdək, buni
silərgimu eytimən.
34 Silərgə yengi bir əmr tapxurimənki, «bir-biringlarni səyünglar». Silərni səyginimdək,
silərmu bir-biringlarni səyünglar. 35 Aranglarda bir-biringlaroɣa mehir-muḫəbbitinglar bolsa,
ḫəmmə adəm silərning mening muhlislirim ikənlikinglarni bilidu.

Əysaning Petrusning tanidioɣanlikini aldin eytixi

Mat. 26:31-35; Mar. 14:27-31; Luka 22:31-34

36 Simon Petrus uningdin:
— I Rəb, ḳəyərgə barisən? — dəp soridi.
Əysa jawabən: — Mən ketidioɣan yərgə ḫazirqə əgixip baralmaysən, lekin keyin manga əgixip
barisən, — dedi.
37 Petrus uningoɣa:
— I Rəb, nemə üqün ḫazir sening kəyningdin əgixip baralmaymən? Sən üqün jenimni pida
kilay! — dedi.
38 Əysa jawabən mundak dedi:
— Mən üqün rasttinla jeningni pida kilamsən? Bərḫək, bərḫək, sanga eytip koyayki, horaz
qillioɣuqə, sən məndin üq ḳetim tanisən!

Əysa səzini dawam kilidu — «Yol, ḫəkikət wə ḫayatlikturmən»

14 1 Kənglünglarni parakəndə kilmanglar! Hudaoɣa ixinisilər, mangimu ixininglar.
2 Atamning əyidə nuroɣun makanlar bar. Bolmioɣan bolsa, buni silərgə eytkan bolattim;
qünki mən ḫərbiringlaroɣa orun təyyarlax üqün xu yərgə ketip barimən. 3 Mən silərgə orun
təyyarlioɣili baridioɣanikənmən, qokum ḳaytip kelip, silərni özümgə alimən; xuning bilən, mən

---

13:32 «əgər Huda uningda uluoɣlansa, Hudamu əzidə uni uluoɣlaydu, xundakla dərḫal uni uluoɣlaydu» — bizning ḳariximizqə «əzidə» muxu yərdə «Huda Өzidə» degənni kərsitidu. Bəzi alimlar muxu yərdə «əzidə» «Məsiḫning əzidə» degənni bildüridu, dəp ḳaraydu. **«Hudamu Өzidə uni uluoɣlaydu»** — yaki (yukiriki izaḫatta eytiloɣandək) «Huda uni (Insan'ooɣlining) əzidə uluoɣlaydu».
–Bu muḫim 31-32-ayətlər üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
13:32 Yuḫ. 12:23; 17:1.
13:33 Yuḫ. 7:34; 8:21.
13:34 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuḫ. 15:12; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḫ. 3:23, 4:21.
13:35 1Yuḫ. 2:5; 4:20.
13:36 «Mən ketidioɣan yərgə ḫazirqə əgixip baralmaysən, lekin keyin manga əgixip barisən» — «keyin əgixip barisən» — Petrus jismaniy tərəptin (əlümdin tirilip asmanoɣa kətürülüx yolida) Petrus Rəbgə əgixəlmidi, əlwəttə. Lekin Əysaning kəzdə tutkini roḫiy jəḫəttiki «Hudaning yolida pida bolux» idi. Xu tərəptimu Petrus Əysaoɣa əgixixkə təyyar bolmidi. U awwal Əysadin tenip, andin ḳattik towa kilix jəryani arkilik, xundakla Mukəddəs Roḫning kelixi bilən u «keyin» təyyar bolidu. Məsiḫning «keyin manga əgixisən» degini bolsa, Petrus ḳattik teyilip kətkən waktida uningoɣa təsəlli yətküzidioɣan kimmətlik wədə bolidu.
13:36 Yuḫ. 21:18; 2Pet. 1:14.
13:37 Mat. 26:33; Mar. 14:29; Luka 22:33.
13:38 «horaz qillioɣuqə, sən məndin üq ḳetim tanisən!» — grek tilida «sən məndin üq ḳetim tanmioɣuqə, horaz qillimaydu».
13:38 Mat. 26:34; Mar. 14:30; Luka 22:34.
14:2 «Atamning əyidə nuroɣun makanlar bar» — bu səzlər jənnətni kərsitəmdu? Okurmənlərning esidə barki, Əysa 2-babta əz tenini «Hudaning əyi» (ibadəthana) dəp sürətlidi, xundakla 8:35də «Hudaning əyi»ni roḫiy jəḫəttin tiloɣa aldi. Buningoɣa ḳarioɣanda «turaloɣu-makan»ni roḫiy jəḫəttin qüxinix kerək. «ḳoxumqə səz»imizdə bu tooɣrisida tohtilimiz.
14:2 Mis. 15:17; 1Tar. 8:13, 39, 49

kəyərdə bolsam, silərmu xu yərdə bolisilər. 4 Silər mening kəyərgə ketidioʏanlikimni wə u
yərgə baridioʏan yolni bilisilər.
5 Tomas uningoʏa: — I Rəb, sening kəyərgə ketidioʏanlikingni bilməymiz. Xundak ikən, yolni
kandak bilimiz? — dedi.
6 Əysa uningoʏa:
— Yol, ḫəkikət wə ḫayatlik əzümdurmən. Meningsiz ḫeqkim Atining yenioʏa baralmaydu. 7 Əgər meni tonuoʏan bolsanglar, Atamnimu tonuoʏan bolattinglar. Ḫazirdin baxlap uni
tonudunglar ḫəm uni kərdünglar, — dedi.
8 — I Rəb, Atini bizgə kərsitip koysangla, xu kupayə, — dedi Filip.
9 Əysa uningoʏa mundak dedi: — «I Filip, silər bilən birgə boloʏinimoʏa xunqə wakit boldi, meni
tehiqə tonumidingmu? Meni kərgən kixi Atini kərgən bolidu. Xundak turukluk, sən nemixka
yənə: «Bizgə Atini kərsətkəysən» dəysən? 10 Mən Atida, Ata məndə ikənlikigə ixənməmsən?
Silərgə eytkan səzlirimni əzlükümdin eytkinim yok; bəlki məndə turuwatkan Ata Əz əməllirini
kiliwatidu. 11 Mening Atida boloʏanlikimoʏa, Atining məndə boloʏanlikioʏa ixininglar. Yaki
ḫeqbolmioʏanda, mening kiloʏan əməllirimdin manga ixininglar.
12 Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip koyayki, manga ixəngən kixi mening kiliwatkan
əməllirimni kilalaydu; wə bulardinmu tehimu uluo əməllərni kilidu, qünki mən Atining
yenioʏa kaytip ketimən. 13 Wə Atining Ooʏulda uluoʏlinixi üqün, ḫərnemini mening namim
bilən tilisənglar, xularni ijabət kilimən. 14 Mening namim bilən ḫərkandak nərsini tilisənglar,
mən silərgə xuni ijabət kilimən».

Əysaning Mukəddəs Roḫni əwətixi; Uning kilidioʏan ixliri

15 — «Meni səysənglar, əmrlirimgə əməl kilisilər. 16 Mənmu Atidin tiləymən wə U silərgə baxka
bir Yardəmqi ata kilidu. U silər bilən əbədgiqə birgə bolidu. 17 U bolsimu Ḫəkikətning Roḫidur.
Uni bu dunyadikilər koboul kilalmaydu, qünki Uni nə kərməydu, nə tonumaydu. Birak silər Uni
tonuysilər, qünki U silər bilən billə turuwatidu ḫəm silərdə makan kilidu.

14:3 «Mən silərgə orun təyyarlioʏili baridioʏanikənmən, qokum kaytip kelip, silərni əzümgə alimən; xuning bilən, mən kəyərdə bolsam, silərmu xu yərdə bolisilər» — Məsiḫning bu «kaytip kelix»i Məsiḫning kiyamättə dunyaoʏa kelixi yaki Mukəddəs Roḫning əwətilixini kərsitəmdu? Bu üqinqi ayət üstidimu «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
14:3 Yuḫ. 12:26; 17:24.
14:6 «Yol, ḫəkikət wə ḫayatlik əzümdurmən. Meningsiz ḫeqkim atining yenioʏa baralmaydu» — Məsiḫ üqün Atining yenioʏa baridioʏan yol kresttiki əlüm arkilik bolatti; əzigə etikad kiloʏuqilaroʏa nisbətən, Məsiḫning əzi Atining aldioʏa baridioʏan yoldur.
14:6 Yuḫ. 1:4, 17; 10:9; 11:25; Ibr. 9:8.
14:9 Yuḫ. 10:30.
14:10 Yuḫ. 5:17; 7:16; 8:28; 10:38; 12:49; 16:13; 17:21.
14:11 «... ḫeqbolmioʏanda, mening kiloʏan əməllirimdin manga ixininglar» — 11- wə 12-ayətlərdə «əməllər» əysa yaratkan məjizilik alamətlər.
14:12 «manga ixəngən kixi mening kiliwatkan əməllirimni kilalaydu; wə bulardinmu tehimu uluo əməllərni kilidu, qünki mən Atining yenioʏa kaytip ketimən» — bu «tehimu uluo əməllər» üstidə «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
14:12 Mat. 21:21; Luka 17:6; Ros. 5:12; 19:11.
14:13 Yər. 29:12; Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Luka 11:9; Yuḫ. 15:7; 16:24; Yak. 1:5; 1Yuḫ. 3:22.
14:15 Yuḫ. 14:21, 23; 15:10; 1Yuḫ. 5:3.
14:16 «Mənmu Atidin tiləymən wə U silərgə baxka bir Yardəmqi ata kilidu» — muḫim səz «**baxka bir** Yardəmqi»dur. Birinqi «Yardəmqi» bolsa əysa Məsiḫning əzi, əlwättə. «Yardəmqi» grek tilidiki «parakletos» degən səzning mənisini toluk ipadilap berəlməydu. Grek tilidiki «parakletos»ning toluk mənisi «məlum birawning yenioʏa yardəm berixkə qakiriloʏuqi», yəni «təsəlli bərgüqi», «ḫəmrah», «məsliḫətqi», «küqəytküqi», «adwokat-akliloʏuqi» katarliklardur. «Baxka bir...» degini bizgə xuni kərsitiduki, əysa muhlislar bilən birgə boloʏan waktida, ularoʏa kandak jəḫətlərdin «Yardəmqi» boloʏan bolsa, u ulardin ayriloʏanda, Mukəddəs Roḫ ularoʏa Əysaning toluk wəkili bolup, ikkinqi «Yardəmqi» rolida bolidu, degən kimmətlik wədini bildüridu.
14:17 «U bolsimu Ḫəkikətning Roḫidur» — «Ḫəkikətning Roḫi» — yaki «ḫəkikətkə baxlioʏuqi Roḫ». **«silər Uni tonuysilər, qünki U silər bilən billə turuwatidu»** — ular kaysi yol bilən Mukəddəs Roḫni tonuydu? U xu qaoʏda kandak yol bilən «ular bilən billə turidu»? Jawab xübḫisizki, ular əysani tonuoʏaqka, Mukəddəs Roḫnimu tonuoʏan bolidu; əysa ular bilən billə turoʏaqka, Mukəddəs Roḫmu ular bilən billə turuwatatti. Lekin əysa ulardin ayriloʏandin keyin Mukəddəs Roḫ ularning «iqidə, kəlbidə, roḫida» makan kilidu.

18 Mən silərni yetim ḳaldurmaymən, yeninglaroɣa yənə ḳaytip kelimən. 19 Azoɣina waḳittin
keyin, bu dunya meni kərməydu, lekin silər kərüsilər. Mən ḥayat boloɣanliḳim üqün, silərmu
ḥayat bolisilər. 20 Xu kündə mening Atamda boloɣanliḳim, silərning məndə boloɣanliḳinglar
wə mənmu ḥəm silərdə boloɣanliḳimni bilisilər. 21 Kim əmrlirimgə igə bolup ularni tutsa, meni
səygüqi xu bolidu. Meni səygüqini Atammu səyidu, mənmu uni səyimən wə özümni uningoɣa
ayan ḳilimən». 22 Yəhuda (Yəhuda Ixḳariyot əməs) uningdin:
— I Rəb, sən özüngni bu dunyadikilərgə ayan ḳilmay, bizgila ayan ḳilixing ḳandaḳ ix? — dəp
soridi.
23 Əysa uningoɣa jawabən mundaḳ dedi:
— «Birkim meni səysə, sözümni tutidu; Atammu uni səyidu wə Atam bilən ikkimiz uning
yenioɣa berip, uning bilən billə makan ḳilimiz. 24 Meni səyməydioɣan kixi sözlirimni tutmay-
du; wə silər anglawatḳan bu söz bolsa mening əməs, bəlki meni əwətkən Atiningkidur. 25 Mən
silər bilən billə boluwatḳan qeoɣimda, bularni silərgə eyttim. 26 Lekin Ata mening namim bilən
əwətidioɣan Yardəmqi, yəni Muḳəddəs Roḥ silərgə ḥəmmini əgitidu ḥəm mening silərgə eytḳan
ḥəmmə səzlirimni esinglaroɣa kəltüridu.
27 Silərgə hatirjəmlik ḳaldurimən, öz hatirjəmlikimni silərgə berimən; mening silərgə bərginim
bu dunyadikilərning bərginidək əməstur. Kənglünglarni parakəndə ḳilmanglar wə jür'ətsiz
bolmanglar.
28 Silər mening: «Mən silərdin ayrilip ketimən, keyin yeninglaroɣa yənə ḳaytip kelimən» de-
ginimni anglidinglar. Meni səygən bolsanglar, Atining yenioɣa ketidioɣanliḳim üqün hursən
bolattinglar. Qünki Ata məndin uluoɣdur. 29 Silərning bu ixlar yüz bərginidə ixinixinglar üqün
bu ixlar yüz berixtin awwal silərgə eyttim. 30 Mundin keyin silər bilən kəp səzləxməymən;
qünki bu dunyaning ḥəkümdari kelix aldida turidu wə məndin kirgüdək ḥeq yoquḳ tapalmay-
du. 31 Lekin bu dunyaning adəmlirining mening Atini səyidioɣanliḳimni bilixi üqün Ata manga
nemə əmr ḳiloɣan bolsa, mən dəl xuni əməlgə axurimən. Turunglar, bu jaydin ketəyli».

Əysa — ḥəḳiḳiy üzüm telidur; uning səzining dawami

15 1 — «Ḥəḳiḳiy üzüm teli» özümdurmən, Atam bolsa baoɣwəndur. Baoɣwən məndik
mewə bərməydioɣan ḥərbir xahni kesip taxlaydu. Mewə bərgənlirini bolsa tehimu kəp

14:18 Mat. 28:20.
14:22 «I Rəb, sən özüngni bu dunyadikilərgə ayan ḳilmay, bizgila ayan ḳilixing ḳandaḳ ix?» — xübḥisizki, muhlislar uni dərḥal özini pütkül dunyaoɣa ayan ḳilidu, dəp oylatti.
14:23 «Atam bilən ikkimiz uning yenioɣa berip, uning bilən billə makan ḳilimiz» — «Atam bilən ikkimiz» grek tilida «biz».
14:24 Yuḥ. 7:16; 8:28; 12:49; 14:10; 16:13.
14:26 Luḳa 24:49; Yuḥ. 15:26; 16:7, 13; Ros. 2:4.
14:27 «mening silərgə bərginim bu dunyaning adəmlirining bərginidək əməstur» — bu dunyadiki adəmlər bir nərsə bərginidə daim degüdək halap bərməydu — aldamqilik, yaloɣanqilik wə nuroɣun xərtlər bilən beridu. Lekin Huda bizgə bir nərsə bərsə uni ḳayturoɣuzmaydu.
14:27 Fil. 4:7.
14:28 Yuḥ. 14:3.
14:29 «Silərning bu ixlar yüz bərginidə ixinixinglar üqün bu ixlar yüz berixtin awwal silərgə eyttim» — «bu ixlar» — Əysaning tutulup əltürülüxi («silərdin ayrilip ketixim») ularning etiḳadioɣa dəḥxətlik zərb bolidu.
14:29 Yuḥ. 13:19; 16:4.
14:30 «bu dunyaning ḥəkümdari kelix aldida turidu wə məndin kirgüdək ḥeq yoquḳ tapalmaydu» — «bu dunyaning ḥəkümdari» Xəytan, Iblisni kərsitidu.
14:30 Yuḥ. 12:31; 16:11; əf. 2:2.
14:31 «Ata manga nemə əmr ḳiloɣan bolsa, mən dəl xuni əməlgə axurimən» — 30-ayət bilən ziq baoɣlinidu. Demək, Əysaning özining tutuluxi, sotlinixi, ḥaḳarətlinixi andin krestlinixini ihtiyari bilən ḳobul ḳilixining tüp məḳsiti bolsa, Iblisning üstidin ḳandaḳtur bir ḥoḳuḳḳa igə bolux üqün əməs, bəlki Atining iradisi üqün bolidu.
14:31 Yuḥ. 10:18; Ibr. 10:5.
15:1 ««Ḥəḳiḳiy üzüm teli» özümdurmən» — «**ḥəḳiḳiy** üzüm teli» boloɣandin keyin, sahta yaki por-püqək üzüm telimu barmu? Buning tooɣrisida «ḳoxumqə söz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

mewə bərsun dəp, pak ḳilip putap turidu. 3 Əmdi silər mən silərgə yətküzgən sözüm arḳilik
alliburun pak boldunglar. 4 Silər məndə izqil turunglar, mənmu silərdə izqil turimən. Xah talda
turmay, əzi mewə berəlməydioɣinidək, silərmu məndə izqil turmisanglar, mewə berəlməysilər.
5 «Üzüm teli» əzümdurmən, silər bolsanglar xahliridursilər. Kim məndə izqil tursa, mənmu
xundaḳla uningda turoɣinimda, u kəp mewə beridu. Qünki mənsiz ḫeqnemini ḳilalmaysilər.
6 Birsi məndə turmisa, u kerəksiz xahtək taxlinip, ḳurup ketidu. Bundaḳ xahlar yioɣip keli-
nip otḳa taxlinidu. 7 Silər məndə izqil tursanglar wə səzlirim silərdə izqil tursa, nemini tələp
ḳilsanglar, silərgə xu ijabət bolidu. 8 Silərning kəp mewi berixinglar, xundaḳla mening muhlis-
lirim ikənlikinglarni ispatlixinglar bilən xan-xərəp Atamoɣa kəltürülidu.
9 Atam meni səyginidək, mənmu silərni səydüm; mening meḥir-muḥəbbitimdə izqil turunglar.
10 Əgər əmrlirimni tutsanglar, huddi mən Atamning əmrlirini tutḳan wə ḫəmixə uning meḥir-
muḥəbbitidə turoɣinimdək, silərmu ḫəmixə mening meḥir-muḥəbbitimdə turisilər.
11 Mening huxalliḳim silərdə bolsun wə xuningdək huxalliḳinglar tolup taxsun dəp, mən bu-
larni silərgə eyttim. 12 Mening əmrim xuki, mən silərni səyginimdək, silərmu bir-biringlarni
səyünglar. 13 Insanlarning əz dostliri üqün jenini pida ḳilixtin qongḳur meḥir-muḥəbbiti yoḳtur.
14 Silərgə buyruoɣan əmrlirimni ada ḳilsanglar, mening dostlirim bolisilər. 15 Əmdi mundin keyin
mən silərni «ḳul» dəp atimaymən. Qünki ḳul hojayinining nemə ḳiliwatḳinini bilməydu. Uning
ornioɣa silərni «dost» dəp atidim, qünki Atamdin angliɣanlirimning ḫəmmisini silərgə yətküzd
üm. 16 Silər meni tallioɣininglar yoḳ, əksiqə mən silərni tallidim wə silərni berip mewə bərsun
ḫəmdə mewiliringlar daim saḳlansun, mening namim bilən Atidin nemə tilisənglar, u silərgə
bərsun dəp silərni tiklidim. 17 Silərgə xuni əmr ḳilimənki, bir-biringlarni səyünglar.

Dunyadikilərning Əysaoɣa boloɣan nəpriti

18 Bu dunyadikilər silərdin nəprətlənsə, silərdin awwal məndin nəprətləngənlikini bilinglar.
19 Silərmu bu dunyadikilərdin boloɣan bolsanglar, bu dunyadikilər silərni əzimizningki dəp,

---

15:2 «Baoɣwən məndiki mewə bərməydioɣan ḫərbir xahni kesip taxlaydu» — baxḳa birhil tərjimisi «Məndiki mewə bərməydioɣan ḫərbir xahni baoɣwən (barangoɣa) esp ḳoyidu». Lekin 6-ayətkə ḳarioɣanda tərjimimiz tooɣra bolsa kerək. **«Mewə bərgənlirini bolsa tehimu kəp mewə bərsun dəp, pak ḳilip putap turidu»** — «putap turidu» grek tilida «tazilaydu» yaki «paklaydu» bilən ipadilinidu. 4-ayətni kerüng.
15:2 Mat. 15:13.
15:3 «... silər mən silərgə yətküzgən sözüm arḳilik alliburun pak boldunglar» — «pak» muxu yərdə yənə «putaloɣan» degən mənisinimu bildürüxi mumkin. Biraḳ muḫim mənisi «pak» ikənlikigə xübḫisi yoḳtur (10:31ni kerüng).
15:3 Yuḫ. 13:10.
15:6 Əz. 15:2-8; Mat. 3:10; 7:19; Kol. 1:23.
15:7 Yər. 29:12; Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Luḳa 11:9; Yuḫ. 14:13; 16:24; Yaḳ. 1:5; 1Yuḫ. 3:22; 5:14.
15:8 «Silər məndə izqil tursanglar wə səzlirim silərdə izqil tursa, nemini tələp ḳilsanglar, silərgə xu ijabət bolidu. Silərning kəp mewi berixinglar, xundaḳla mening muhlislirim ikənlikinglarni ispatlixinglar bilən xan-xərəp atamoɣa kəltürülidu» — 7-8-ayətkə ḳarioɣanda, muhlislar Hudaoɣa qiḳaroɣan, uni hursən ḳilidioɣan mewə ünümlük dua-tilawətlərni əz iqigə alidu.
15:10 Yuḫ. 14:15, 21, 23; 1Yuḫ. 5:3.
15:12 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuḫ. 13:34; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḫ. 3:23; 4:21.
15:13 Rim. 5:7; Əf. 5:2; 1Yuḫ. 3:16.
15:14 «Silərgə buyruoɣan əmrlirimni ada ḳilsanglar, mening dostlirim bolisilər» — 13-14-ayəttə Hudaning muḫəbbitining uluoɣluḳi ayan ḳilinidu. «Məsiḫning dostliri» uning əmrlirini ada ḳiloɣuqilardur. Lekin Məsiḫ barliḳ kixilər, jümlidin əz əmrlirini ada ḳilmioɣuqilar, yəni **düxmənliri üqün** jenini pida ḳiloɣandur.
15:14 Mat. 12:50; 2Kor. 5:16; Gal. 5:6; 6:15; Kol. 3:11.
15:15 «Əmdi mundin keyin mən silərni «ḳul» dəp atimaymən» — «ḳul» yaki «qakar».
15:15 Yuḫ. 8:26.
15:16 «Silər meni tallioɣininglar yoḳ, əksiqə mən silərni tallidim wə silərni berip mewə bərsun ḫəmdə mewiliringlar daim saḳlansun...» — «...**berip** mewə bərsun» degən ibarə bəlkim, muhlislar Hudaoɣa qiḳaroɣan, uni hursən ḳilidioɣan mewə bolsa, pütün dunyaoɣa **berip** hux həwər arḳilik baxḳilarni Hudaning yolioɣa kəltürüxni əz iqigə alidu, dəp kərsətsə kerək.
15:16 Mat. 28:19; Mar. 16:15; Yuḫ. 13:18; Əf. 1:4; Kol. 1:6.
15:17 «Silərgə xuni əmr ḳilimənki, bir-biringlarni səyünglar» — grek tilida «Silərgə xularni əmr ḳilimənki, bir-biringlarni səyünglar».
15:18 1Yuḫ. 3:13.

səygən bolatti. Biraḳ silər bu dunyadin bolmioŋaqḳa, bəlki mən silərni bu dunyadin ayrip
tallioŋanliḳim üqün, əmdi bu dunyadikilər silərdin nəprətlinidu.. [20] Mən silərgə eytḳan səzni
esinglarda tutunglar: «Ḳul hojayinidin üstün turmaydu». Ular manga ziyankəxlik ḳiloŋan bolsa,
silərgimu ziyankəxlik ḳilidu. Mening səzümni tutḳan bolsa, ular silərningkinimu tutidu..
[21] Biraḳ mening namim tüpəylidin ular silərgimu xu ixlarning ḫəmmisini ḳilidu, qünki ular
meni Əwətküqini tonumaydu.. [22] Əgər mən kelip ularoŋa səz ḳilmioŋan bolsam, ularda gunaḫ
yoḳ dəp ḫesablinatti. Lekin ḫazir gunaḫi üqün ularning ḫeq baḫanisi yoḳtur.. [23] Kimdəkim
məndin nəprətlənsə Atamdinmu nəprətləngən bolidu. [24] Mən ularning arisida baxḳa ḫeqkim
ḳilip baḳmioŋan əməllərni ḳilmioŋan bolsam, ularda gunaḫ yoḳ dəp ḫesablinatti. Lekin ular
ḫazir əməllirimni kərgən turuḳluḳ, yənila ḫəm məndin ḫəm Atamdin nəprətləndi.. [25] Lekin bu
ixlar ularoŋa təwə boloŋan Təwrat ḳanunida: «Ḫeqḳandaḳ səwəbsizla məndin nəprətləndi» dəp
pütülgən səz əməlgə axuruluxi üqün xundaḳ yüz bərdi..
[26] Lekin mən silərgə Atining yenidin əwətidioŋan Yardəmqi, yəni Atining yenidin qiḳḳuqi
Ḫəḳiḳətning Roḫi kəlgəndə, U manga guwaḫliḳ beridu.. [27] Silərmu manga guwaḫliḳ berisilər,
qünki silər baxtin tartip mən bilən billə boldunglar..

Kelidioŋan ziyankəxliklər

16 [1] Silərning putlixip kətməslikinglar üqün bularni silərgə eyttim. [2] Ular silərni
sinagoglarning jamaətliridin ḳooŋlap qiḳiriwetidu; ḫəmdə xundaḳ bir waḳit-saət
keliduki, silərni əltürgüqi əzini Hudaoŋa hizmət ḳiliwatimən, dəp ḫesablaydu.. [3] Ular bularni ya
Atini, ya meni tonumioŋanliḳi üqün ḳilidu.. [4] Lekin mən bu ixlarni silərgə eyttimki, waḳit-saiti
kəlgəndə, mən xundaḳ aldin'ala eytḳinimni esinglaroŋa kəltürələysilər..

Muḳəddəs Roḫning yetəkqi wə ustaz bolidioŋanliḳi

[5] — Mən baxta bularni silərgə eytmidim, qünki mən silər bilən billə idim.
Lekin əmdi meni əwətküqining yenioŋa ḳaytip ketimən. Xundaḳ turuḳluḳ, aranglardin
ḫeqkim məndin: «Nəgə ketisən?» dəp sorimaywatidu. [6] Əksiqə, silərgə bularni eytḳinim üqün,
ḳəlbinglar ḳayoŋuoŋa qəmüp kətti. [7] Əmma mən silərgə ḫəḳiḳətni eytip ḳoyayki, mening ke-
tixim silərgə paydiliḳtur. Qünki əgər kətmisəm, Yardəmqi silərgə kəlməydu. Əmma kətsəm,

15:19 «Silərmu bu dunyadikilərdin boloŋan bolsanglar, bu dunyadikilər silərni əzimizningki dəp, səygən bolatti» — grek tilida «Silərmu bu dunyadin boloŋan bolsa, bu dunya silərni əziningki dəp səygən bolatti».
15:19 Yuḫ. 17:14; Gal. 1:10.
15:20 Mat. 10:24; 24:9; Luḳa 6:40; Yuḫ. 13:16; 16:2.
15:21 Mat. 10:22; Yuḫ. 16:3.
15:22 Rim. 4:15; 5:20.
15:24 Yuḫ. 10:37.
15:25 «Uloroŋa təwə boloŋan Təwrat ḳanuni» — ḫəjwiy, kinayilik səz. 8:17 wə izaḫatini kərüng. **«Ḫeqḳandaḳ səwəbsizla məndin nəprətləndi»** — «Zəb.» 35:7, 19 wə 69:4.
15:25 Zəb. 35:19; 69:4
15:26 «...Yardəmqi, yəni Atining yenidin qiḳḳuqi Ḫəḳiḳətning Roḫi kəlgəndə, U manga guwaḫliḳ beridu» — muxu ayəttin Muḳəddəs Roḫning xəhs ikənliki kərünüp turidu. Məsiḫ Uni «Atining yenidin» əwətidu; muxu yərdə Muḳəddəs Roḫ yənə «Atining yenidin **qiḳidu**» deyilidu. Grek tilida «qiḳidu» degən peil «ḫazirḳi zaman» xəkildə boloŋaqḳa, Muḳəddəs Roḫning ḫərdaim xu ḫərikətni ḳiliwatḳini kərsitilidu.
15:26 Luḳa 24:49; Yuḫ. 14:26; 16:7; Ros. 5:32.
15:27 Ros. 1:8, 21; 5:32.
16:2 «Ular silərni sinagoglarning jamaətliridin ḳooŋlap qiḳiriwetidu» — yuḳiriḳi baxḳa izaḫatlarda eytḳinimizdək, Yəhudiy həlḳi birsini «sinagogtin qiḳiriwətsə», keyin uning bilən ḫeqḳandaḳ bardi-kəldi ḳilmay, bəlki uningoŋa tehimu ziyankəxlik ḳiliximu mumkin.
16:2 Yuḫ. 9:22, 34; 12:42.
16:3 Yuḫ. 15:21; 1Kor. 2:8.
16:4 «... waḳit-saiti kəlgəndə» — demək, Yəhudiy həlḳidin wə keyin baxḳilar təripidin boloŋan ziyankəxliklər kəlgəndə.
16:4 Yuḫ. 13:19; 14:29.

Uni silərgə əwətimən.. [8] U kəlgəndə, bu dunyadikilərgə gunaḫ tooɣrisida, ḫəkḫaniylik tooɣrisida wə ahirət soriḳi tooɣrisida ḫəḳikətni bilgüzidu. [9] U ularni gunaḫ tooɣrisida bilgüzidu, qünki ular manga etiḳad ḳilmidi.. [10] Ularni ḫəkḫaniylik tooɣrisida bilgüzidu, qünki Atamning yenioɣa ḳaytip barimən wə silər meni yənə kərəlməysilər. [11] Ularni ahirət soriḳi tooɣrisida bilgüzidu, qünki bu dunyaning ḫəkümdari üstigə ḫəküm qiḳirildi..
[12] Silərgə eytidioɣan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni ḫazirqə kətürəlməysilər..
[13] Lekin U, yəni Ḫəḳikətning Roḫi kəlgəndə, U silərni barliḳ ḫəḳikətkə baxlap baridu. Qünki U əzlükidin səzliməydu, bəlki nemini angliɣan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioɣan ixlardin silərgə həwər beridu.. [14] U meni uluɣlaydu; qünki U məndə bar boloɣanni tapxuruwelip, silərgə jakarlaydu. [15] Atida bar boloɣanning ḫəmmisi ḫəm meningkidur; mana xuning üqün mən: «U məndə bar boloɣanni tapxuruwelip, silərgə jakarlaydu» dəp eyttim..

Oɣəm-ḳayoɣuliringlar mənggü huxallikḫa aylinidu

[16] Az waḳittin keyin, meni kərməysilər; wə yənə bir'az waḳit ətkəndin keyin, meni ḳayta kərisilər, qünki mən Atamning yenioɣa ketimən»..
[17] Xunga muhlislarning bəziliri bir-birigə:
— Bizlərgə: — «Az waḳittin keyin, meni kərməysilər; yənə bir'az waḳit ətkəndin keyin, meni ḳayta kərisilər» wə yənə «Qünki mən Atamning yenioɣa ketimən» degini nemə deginidu? [18] «Az waḳittin keyin» degən səzining mənisi nemə? Uning nemilərni dəwatḳanlirini bilmiduḳ, — deyixidu.
[19] Əysa ularning əzidin nemini sorimaḳqi boloɣinini bilip ularoɣa mundaḳ dedi:
— «Mening «Az waḳittin keyin, meni kərməysilər; yənə bir'az waḳit ətkəndin keyin, meni kərisilər» deginimning mənisini bir-biringlardin sorawatamsilər?.. [20] Bərḫaḳ, bərḫaḳ, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, silər yioɣa-zar kətürüsilər, lekin bu dunyadikilər huxal boluxup ketidu; silər ḳayoɣurisilər, lekin ḳayoɣuliringlar xadliḳḫa aylinidu. [21] Ayal kixi tuoɣutta azablinidu, qünki uning waḳit-saiti yetip kəlgən; lekin bowiḳi tuoɣulup boloɣandin keyin, bir pərzəntning dunyaoɣa kəlgənlikining xadliḳi bilən tartḳan azabini untup ketidu.. [22] Xuningoɣa

---

16:7 Luḳa 24:49; Yuḫ. 14:26; 15:26.
16:9 «U ularni gunaḫ tooɣrisida bilgüzidu» — yaki «U ularni əz gunaḫi tooɣruluḳ bilgüzidu» yaki «U ularni gunaḫning nemə ikənlikini bilgüzidu». Degəndək üq tərjimisi boluxi mumkin, lekin omumiy mənisi asasən ohxax.
16:11 «bu dunyaning ḫəkümdari» — Xəytan, Iblis. **«...Ularni ahirət soriḳi tooɣrisida bilgüzidu, qünki bu dunyaning ḫəkümdari üstigə ḫəküm qiḳirildi»** — 9-11-ayəttiki «U (Muḳəddəs Roḫ)... gunaḫ tooɣrisida... ḫəḳḳaniylik tooɣrisida... wə ahirət soriḳi tooɣrisida...bilgüzidu....» degənlərning üstidə «ḳoxumqə səz»də azraḳ tohtilimiz.
16:11 Yuḫ. 12:31; 14:30; əf. 2:2; Kol. 2:15.
16:12 «Silərgə eytidioɣan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni ḫazirqə kətürəlməysilər» — muhlislar ḳandaḳ səzlərni kətürəlməydu? Bu tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
16:12 1Kor. 2:7-10; əf. 3:2-6; 1Tim. 3:16
16:13 «Qünki U əzlükidin səzliməydu, bəlki nemini angliɣan bolsa, xuni səzləydu» — «U (Muḳəddəs Roḫ)... nemini angliɣan bolsa» — demək, Muḳəddəs Roḫning Huda wə Uning Kalamidin angliɣini. **«*Muḳəddəs Roḫ*,... nemini angliɣan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioɣan ixlardin silərgə həwər beridu»** — bu muḫim wədə tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
16:13 Yuḫ. 12:49; 14:26
16:15 « *Muḳəddəs Roḫ* məndə bar boloɣanni tapxuruwelip, silərgə jakarlaydu» — Bu muḫim wədə tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
16:15 Yuḫ. 17:10.
16:16 «yənə bir'az waḳit ətkəndin keyin, meni ḳayta kərisilər, qünki mən Atamning yenioɣa ketimən» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «qünki mən Atamning yenioɣa ketimən» degən səz tepilmaydu. Lekin bizningqə 17-ayət uning əslidə barliḳini ispatlaydu.
16:16 Yuḫ. 7:33.
16:19 «Mening «Az waḳittin keyin, meni kərməysilər; yənə bir'az waḳit ətkəndin keyin, meni kərisilər» — Məsiḫning muxu deginidə kəzdə tutḳini, bizningqə, uning ölümi, dəpnə ḳilinixi wə ölümdin tirilip muhlisliriɣa əzini ayan ḳilixidin ibarət.
16:21 Yəx. 26:17.

ohxax, silərmu ḫazir azabliniwatisilər, lekin mən silər bilən ḳayta kərüximən, ḳəlbinglar xadlinidu wə xadliḳinglarni ḫeqkim silərdin tartiwalalmaydu. [23] Xu kündə silər məndin ḫeqnərsə sorimaysilər. Bərḫək, bərḫək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, mening namim bilən Atidin nemini tilisənglar, u xuni silərgə beridu. [24] Ḫaziroḳiqə mening namim bilən ḫeqnemə tilimidinglar. Əmdi tilənglar, erixisilər, buning bilən xadliḳinglar tolup taxidu!

Bu dunya üstidin oḳəlibə ḳilix

[25] Silərgə bularni təmsillər bilən eytip bərdim. Birak xundak bir wakit keliduki, u qaoḳda silərgə yənə təmsillər bilən səzliməymən, Ata tooḳruluk silərgə oquk eytimən. [26] Xu küni tiləkliringlarni mening namim bilən iltija ḳilisilər. Mən silər üqün Atidin tələp ḳilimən, dəp eytmaymən; [27] qünki Ata əzimu silərni səyidu; qünki silər meni səyisilər wə mening Hudaning yenidin kəlgənlikimgə ixəndinglar.
[28] Mən Atining yenidin qikip bu dunyaoḳa kəldim; əmdi mən yənə bu dunyadin ketip Atining yenioḳa barimən».
[29] Muhlisliri:
— Mana sən ḫazir oquk eytiwatisən, təmsil kəltürüp səzlimiding! [30] Biz sening ḫəmmini bilginingni, xundakla ḫeqkimning səndin soal sorixining ḫajiti yokluḳini əmdi bilip yəttuk. Xuningdin sening Hudaning yenidin kəlgənlikinggə ixənduk, — deyixti.
[31] Əysa jawabənularoḳa:
— Ḫazir ixəndinglarmu? [32] Mana, xundak wakit-saiti keləy dəp ḳaldi, xundakla kelip ḳaldiki, ḫəmminglar meni yaloḳuz taxlap ḫərbiringlar əz yolliringlaroḳa tarkilip ketisilər. Birak mən yaloḳuz əməsmən, qünki Ata mən bilən billidur. [33] Silərning məndə hatirjəmlikkə igə boluxunglar üqün bularni silərgə eyttim. Bu dunyada turup azab-okubət tartisilər, əmma oḳəyrətlik bolunglar! Mən bu dunya üstidin oḳəlibə ḳildim!

Əysaning muhlisliri üqün dua ḳilixi

17 [1] Əysa bu səzlərni ḳiloḳandin keyin, kəzlirini ərxkə tikip, mundak dua ḳildi:
— I Ata, wakit-saət yetip kəldi; Sən Ooḳlungni uluoḳlatkuzoḳaysən; buning bilən Ooḳlungmu Seni uluoḳlatkuzidu; [2] yəni, uning Sən uningoḳa tapxuroḳan insanlaroḳa mənggülük ḫayat ata ḳilixi üqün, uningoḳa pütkül ət igiliridin üstün ḫokuk ata ḳiloḳiningdək, uni uluoḳlatku zoḳaysən. [3] Mənggülük ḫayat xuki, birdinbir ḫakikiy Huda — Seni wə Sən əwətkən Əysa Məsiḫni

16:23 Yər. 29:12; Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Luḳa 11:9; Yuḫ. 14:13; 15:7; Yak. 1:5; 1Yuḫ. 3:22; 5:14.
16:25 «Silərgə bularni təmsillər bilən eytip bərdim. Birak xundak bir wakit keliduki, u qaoḳda silərgə yənə təmsillər bilən səzliməymən, ata tooḳruluk silərgə oquk eytimən» — təmsillərdin boloḳan birnəqqə misallar 10-babtin («ḳoylarning ixiki» wə «yahxi padiqi» tooḳruluk) 13-babtin (ularoḳa «put yuyux» tooḳruluk təmsil wə əlgə) 15-babtin («ḫakikiy üzüm teli» tooḳruluk) wə 21-ayəttin («tuoḳutta boloḳan ayal» tooḳruluk) tepilidu.
16:27 Yuḫ. 17:8.
16:28 Yuḫ. 13:3.
16:29 «Mana sən ḫazir oquk eytiwatisən, təmsil kəltürüp səzlimiding!» — muhlislarning ḫakikiy qüxəngən-qüxənmigini 31-ayəttin kərünidu.
16:30 «ḫeqkimning səndin soal sorixining ḫajiti yok» — mənisi bəlkim Məsiḫningularning əzidin sorimakqi boloḳan soallirini tehi sorimay turupla, ularning sorimakqi boloḳinini alliḳaqan bilgənlikini kəzdə tutidu.
16:30 Yuḫ. 21:17.
16:32 «ḫəmminglar meni yaloḳuz taxlap ḫərbiringlar əz yolliringlaroḳa tarkilip ketisilər» — «əz yolliringlaroḳa» yaki «əzüngларningkigə» (demək, əz əyünglaroḳa). «Matta» 26:56, «Mar.» 14:50ni kərüng.
16:32 Zək. 13:7; Mat. 26:31; Mar. 14:27; Yuḫ. 8:29; 14:10.
16:33 Yəx. 9:5; Yuḫ. 14:27; Rim. 5:1; Əf. 2:13; Kol. 1:20.
17:1 Yuḫ. 12:23; 13:32.
17:2 «Sən uningoḳa tapxuroḳan insanlar...» — grek tilida «uningoḳa bərgən barlik insanlar...» — demək, Məsiḫkə etikad ḳiloḳuqilar.
17:2 Zəb. 8:6; Mat. 11:27; 28:18; Luḳa 10:22; Yuḫ. 3:35; 5:27; 1Kor. 15:25; Fil. 2:10; Ibr. 2:8.

tonuxtin ibarəttur. [4] Mən Sening əməl ḳilixim üqün tapxuroɣan ixingni orundixim bilən Seni
yər yüzidə uluoɣlatḳuzdum. [5] I Ata, Sening aləm apiridə boluxtin burun mən Өzüngning
yeningda igə boloɣan xan-xərəp bilən meni Өzüngning yeningda uluoɣlatḳuzoɣaysən.
[6] Sən bu dunyadin manga tallap bərgən adəmlərgə Sening namingni ayan ḳildim. Ular Seningki
idi, Sən ularni manga bərding wə ular Sening səz-kalamingni tutup kəldi. [7] Ular ḫazir Sən
manga bərgən ḫəmmə nərsilərning Seningdin kəlgənlikini bildi. [8] Qünki Sən manga tapxuroɣan
səzlərni ularoɣa yətküzdüm; ularmu bularni ḳobul ḳildi, xuning bilən Səndin ḳiḳḳinimni
ḫəḳiḳətən bilip yətti ḫəmdə Sening meni əwətkənlikinggimu ixəndi. [9] Buloroɣa dua ḳilimən;
bu dunyadiki adəmlərgə əməs, bəlki Sən manga bərgən adəmlərgə dua ḳilimən; qünki ular
Seningkidur. [10] Mening barliḳim Seningkidur wə Sening barliḳing bolsa meningkidur wə mən
ularda xərəp taptim.
[11] Mən əmdi bu dunyada turiwərməymən; lekin ular bu dunyada ḳaldi wə mən Sening yeningoɣa
ketiwatimən. I muḳəddəs Ata, Sən manga bərgən naming arḳiliḳ ularni saḳlioɣinki, biz ikkimiz
bir boloɣinimizdək, ularmu bir boloɣay. [12] Mən ular bilən billə boloɣan waḳtimda, Sən manga
bərgən naming bilən ularni saḳlidim ḫəm ḳooɣdidim; wə muḳəddəs yazmilardiki bexarətning
əməlgə axuruluxi yolida, ularning iqidin ḫalakətkə has boloɣan kixidin baxḳa birimu yoḳ
almidi. [13] Mana əmdi sening yeningoɣa barimən. Mening xadliḳim ularda tolup taxsun dəp,
bu səzlərni dunyadiki waḳtimda səzlidim. [14] Mən ularoɣa səz-kalamingni tapxurdum. Mən
bu dunyadin bolmioɣinimdək, ularmu bu dunyadin bolmioɣini üqün, bu dunyaning adəmliri
ulardin nəprətlinidu. [15] Ularni bu dunyadin ayriwətkəysən dəp tiliməymən, bəlki ularni rəzil
boloɣuqidin saḳlioɣaysən, dəp tiləymən. [16] Mən bu dunyadin bolmioɣinimdək, ularmu bu dun-
yadin əməstur. [17] Ularni ḫəḳiḳət arḳiliḳ Өzünggə muḳəddəs ḳilip atioɣuzoɣaysən, qünki səz-
kalaming ḫəḳiḳəttur. [18] Sən meni dunyaoɣa əwətkiningdək, mənmu ularni dunyaoɣa əwətti

---

17:3 Yəx. 53:11; Yər. 9:22
17:4 Yuḫ. 4:34; 13:32; 14:13; 19:30.
17:5 «I Ata, Sening aləm apiridə boluxtin burun mən Өzüngning yeningda igə boloɣan xan-xərəp bilən meni Өzüngning yeningda uluoɣlatḳuzoɣaysən» — yaki bolmisa «I Ata, mən Sən bilən birgə igə boloɣan xan-xərəp bilən meni Өzüng bilən təng uluoɣlanduroɣaysən».
17:5 Yuḫ. 1:1, 2; 10:30; 14:9.
17:6 «Sən bu dunyadin manga tallap bərgən adəmlərgə Sening namingni ayan ḳildim» — Məsiḫning «Sening namingni ayan ḳildim» eytḳini nemini kərsitidu? Təwrat-Zəburda Hudaning nuroɣun namliri (Pərwərdigar (Yaḫwəḫ), Huda (Əloḫim), Rəb (Adonay) ḳatarliḳlar) ayan ḳilinoɣandin keyin Məsiḫ ḳaysi namni ularoɣa ayan ḳiloɣan? U «Ata» əməsmu?
17:8 Yuḫ. 16:27.
17:10 «mən ularda xərəp taptim» — «ularda...» muxu yərdə kəzdə tutuloɣini bəlkim «Sən manga bərgən adəmlərdə..» bolsa kerək.
17:10 Yuḫ. 16:15.
17:11 «Sən manga bərgən naming arḳiliḳ ularni saḳlioɣinki...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sən naming bilən manga tapxurup bərgənlərning Sanga boloɣan sadiḳlikini saḳlioɣinki,... ». Muxu yərdə «Sən manga tapxurup bərgən naming» bolsa yənila Huda'atining Өz Məsiḫigə insanlaroɣa əgitix üqün tapxuroɣan «Ata» (ibraniy tilida «Abba») degən ḳimmətlik namidur.
17:12 «Mən ular bilən billə boloɣan waḳtimda, Sən manga bərgən naming bilən ularni saḳlidim ḫəm ḳooɣdidim;...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sening naming bilən ularni saḳlidim; Sən manga tapxurup bərgənlərning Sanga boloɣan sadiḳlikini ḳooɣdidim;... ». Bu «nam» yənila yuḳiriḳi izaḫatta eytḳinimizdək «Ata» bolsa kerəktur. **«ḫalakətkə has boloɣan kixi»** — grek tilida «ḫalakətning ooɣli» degən səz bilən ipadilinidu, u Yəḫuda Ixḳariyotni kərsitidu, əlwəttə. Məsiḫkə satḳunluḳ ḳiloɣan kixining ḫalakətkə yüzlinixi tooɣruluḳ bexarətlər bəlkim «Zəb.» 41:9, 109:1-20 wə «Pənd.» 24:22 (LXX)ni өz iqigə alsa kerək.
17:12 Yəx. 8:18; Yuḫ. 6:39; 10:28; 18:9; Ibr. 2:13.
17:14 «mən bu dunyadin bolmioɣinimdək...» — yaki «mən bu dunyaoɣa mənsup bolmioɣinimdək...».
17:14 Yuḫ. 15:19.
17:15 «rəzil boloɣuqi» — Xəytan, Iblis.
17:17 «Ularni ḫəḳiḳət arḳiliḳ Өzünggə muḳəddəs ḳilip atioɣuzoɣaysən» — «Өzünggə muḳəddəs ḳilip atioɣuzoɣaysən» grek tilida «muḳəddəsləxtürgəysən» degən birla səz bilən ipadilinidu. Injilda ḫəm Təwratta «muḳəddəs» degən səz «pak» ḫəm «Hudaoɣa alayitən ataloɣan» degən ikki uḳumni bildüridu.
17:17 Zəb. 119:142; Yuḫ. 8:4.

m. [19] Ularmu ḫəkiḳəttə muḳəddəs ḳilinip Өzünggə atalsun dəp, əzümni Sanga has ataymən.
[20] Mən yaloɣuz ular üqünla əməs, yənə ularning səzi arḳiliḳ manga etiḳad ḳilidioɣanlar üqünmu dua ḳilimən. [21] Ularning ḫəmmisi bir boloɣay; i Ata, Sən məndə, mən Səndə boloɣandək, ularmu Bizdə bir boloɣay; xundaḳ boloɣanda, bu dunyadikilər meni Sening əwətkənlikinggə ixinidu.
[22] Sən manga ata ḳiloɣan xan-xərəpni ularoɣa ata ḳildimki, biz ikkimiz bir boloɣandək, ularmu bir boloɣay; [23] yəni mən ularda, sən məndə bolup, ular birliktə kamil ḳilinoɣay. Xu arḳiliḳ bu dunyadikilər meni əwətkənlikingni ḫəm meni səyginingdək ularnimu səygənlikingni bilidu.
[24] I Ata, Sən manga bərgənliringning ḫəmmisining mən boloɣan yərdə mən bilən birgə boluxini, xundaḳla mening xan-xəripimni, yəni Sən aləm apiridə boluxtin burun meni səygənliking üqün, manga bərgən xan-xərəpni ularning kərüxini halaymən.
[25] I ḫəḳḫaniy Ata, bu dunyadikilər seni tonumioɣan, əmma mən Seni tonuymən wə bularmu meni Sening əwətkənlikingni bildi. [26] Wə mən Sening namingni ularoɣa ayan ḳildim wə yənə dawamliḳ ayan ḳilimən. Xuning bilən, Sening manga kərsətkən meḥir-muḥəbbiting ularda bolidu wə mənmu ularda bolay.

Əysaning tutḳun ḳilinixi

Mat. 26:47-56; Mar. 14:43-50; Luḳa 22:47-53

18 [1] Əysa bularni eytḳandin keyin, muhlisliri bilən billə taxḳirioɣa qiḳip Kidron jiloɣisining u ḳetioɣa ətti. U yərdə bir baoɣqə bar idi. Əysa bilən muhlisliri u baoɣqigə kirdi. [2] Uningoɣa satḳunluḳ ḳilidioɣan Yəhudamu u yərni biləttі, qünki Əysa muhlisliri bilən pat-pat u yərdə yioɣilip olturatti. [3] Xuning bilən Yəhuda bir top Rim ləxkərliri bilən bax kaḫinlar ḫəm Pərisiylər əwətkən ḳarawullarni baxlap bu yərgə kəldi. Ularning ḳollirida panus, məx'əl wə ḳorallar bar idi. [4] Əysa bexioɣa qüxidioɣanlarning ḫəmmisini bilip, ularning aldioɣa qiḳip:
— Kimni izdəysilər? — dəp soridi.
[5] Nasarətlik Əysani, — dəp jawab berixti ular.
Əysa ularoɣa:
— Mana mən bolimən, — dedi.
(Uningoɣa satḳunluḳ ḳiloɣan Yəhudamu ularning arisida turatti). [6] Əysa: «Mana mən bolimən» dewidi, ular arḳisioɣa yenip yərgə yiḳilixti. [7] Xuning bilən Əysa ulardin yənə bir ḳetim:
— Kimni izdəysilər? — dəp soridi.
— Nasarətlik Əysani, — deyixti ular.
[8] Əysa: — Silərgə eyttimoɣu, mən xu bolimən. Əgər izdigininglar mən bolsam, bularni kətkili ḳoyunglar, — dedi.
[9] Buning bilən əzining: «Ata, Sən manga bərgənlərdin ḫeqḳaysisini yittürmidim» degən səzi

---

17:18 Yuḫ. 20:21.
17:19 **«Ularmu ḫəḳiḳəttə muḳəddəs ḳilinip Өzünggə atalsun dəp...»** — «muḳəddəs ḳilinip Өzünggə atalsun» grek tilida «ularmu ḫəḳiḳəttə muḳəddəsləxtürülsun» degən birla səz bilən ipadilinidu. Yuḳiriḳi izaḫatni kərüng.
17:19 1Kor. 1:2,30; 1Tes. 4:7.
17:21 Yuḫ. 10:38; 14:11; Gal. 3:28.
17:24 Yuḫ. 12:26; 14:3; Mar. 3:14
17:25 Yuḫ. 15:21; 16:3, 27; 17:8.
17:26 **«mən Sening namingni ularoɣa ayan ḳildim»** — 6-ayət wə uningdiki izaḫatni kərüng.
18:1 **«Əysa bularni eytḳandin keyin, muhlisliri bilən billə taxḳirioɣa qiḳip...»** — muxu yərdiki «taxḳirioɣa qiḳip...» ziyapət boloɣan əydin yaki Yerusalem xəḥirining əzidin qiḳixni bildüridu. Kidron wadisi bolsa xəḥərning sirtida (xərḳ tərəptə) idi.
18:1 2Sam. 15:23; Mat. 26:36; Mar. 14:32; Luḳa 22:39.
18:3 Mat. 26:47; Mar. 14:43; Luḳa 22:47.
18:6 **«Əysa: «Mana mən bolimən» dewidi, ular arḳisioɣa yenip yərgə yiḳilixti»** — «Yuḫanna»diki baxḳa bəzi yərlərdiki «Mən bolimən» degən səz Hudaning «Mən əzəldin Bar Boloɣuqidurmən» degən namini bildüridu. Bizningqə muxu yərdə «Mana mən bolimən» degənmu xu mənini bildüridu; qünki angliɣuqilar uni anglapla «arḳilirioɣa yenip yərgə yiḳilixti».

əməlgə axuruldi.
10 Simon Petrusning yenida bir ḳiliq boloŋaq, u xuan uni suoŋurup, bax kaḫinning qakirioŋa birni urup, ong ḳuliḳini xilip qüxürüwətti. Qakarning ismi Malkus idi. 11 Əysa Petruskə:
— Ḳiliqni oŋilapkə sal! Ata manga tapxuroŋan ḳədəḫni iqməmdim? — dedi.

Əysaning Annasning aldioŋa elip berilip, sorak ḳilinixi

Mat. 26:57-58; Mar. 14:53-54; Luka 22:54

12 Xuning bilən, ləxkərlər topi bilən mingbexi ḫəm Yəḫudiylarning ḳarawulliri Əysani tutup baoŋlaxti. 13 Andin uni aldi bilən Annasning aldioŋa elip berixti. Annas bolsa xu yili bax kaḫin bolup turoŋan Ḳayafaning ḳeynatisi idi. 14 Burun Yəḫudiy kengəxmisidikilərgə: «Pütün həlḳning ḫalak boluxining ornioŋa, birla adəmning ular üqün ḫalak boluxi yahxi» dəp məsliḫət bərgən kixi dəl xu Ḳayafa idi.

Petrusning Əysadin tenixi

Mat. 26:69-70; Mar. 14:66-68; Luka 22:55-57

15 Əmdi Simon Petrus bilən yənə bir muhlis Əysaning kəynidin əgixip baroŋanidi. U muhlis bax kaḫinoŋa tonux boloŋaqkə, bax kaḫinning sariyioŋa Əysa bilən təng kirdi. 16 Lekin Petrus bolsa dərwazining sirtida ḳaldi. Xunga bax kaḫinoŋa tonux boloŋan ḫeliḳi muhlis taxḳirioŋa qikip, dərwaziwən ḳiz bilən səzlixip, Petrusni iqkirigə baxlap kirdi. 17 Dərwaziwən boloŋan xu dedək Petrustin:
— Sənmu bu adəmning muhlisliridin əməsmu? — dəp soridi.
Yak, əməs, — dedi Petrus.
18 Əmdi ḫawa sooŋuk boloŋanliḳi üqün, qakarlar wə ḳarawullar xahardin gülhan yakḳan bolup, uning qərisidə issinip turuxatti. Petrusmu ularning yenida turup issindi.

Bax kaḫin Annasning Əysani sorak ḳilixi

Mat. 26:59-66; Mar. 14:55-64; Luka 22:66-71

19 Bax kaḫin bolsa Əysadin muhlisliri tooŋruluk wə təlimi tooŋruluk soal soraxka baxlidi. 20 Əysa uningoŋa jawabən mundak bərdi:
— Mən həlḳ-aləm aldida axkara səz ḳiloŋanmən, barlik Yəḫudiylar yioŋilidioŋan sinagoglarda wə ibadəthanida daim təlim berip kəldim, mən yoxurun ḫeqnemə demidim. 21 Bularni nemixka məndin soraysən? Eytkan səzlirimni angliоŋanlardin sorioŋin; mana, ular nemə degənlikimni bilidu.

18:9 «Buning bilən əzining ... səzi əməlgə axuruldi» — yaki «Buning bilən əzining ... səzi əməliyəttə ispatlandi». Bu səzlər asasən ḫəm 6:39 ḫəm 17:12də tepilidu.
18:9 Yuḫ. 6:39; 10:28; 17:12.
18:10 Mat. 26:51; Mar. 14:47; Luka 22:50.
18:11 «Ata manga tapxuroŋan ḳədəḫni iqməmdim?» — bu «ḳədəḫ» əzi tartix kerək boloŋan azab-okubətlərni kərsitidu. «Mat.» 26:39, «Mar.» 14:36 wə Luka» 22:42ni kerüng.
18:11 Mat. 20:22; 26:39.
18:13 Mat. 26:57; Mar. 14:53; Luka 3:2; 22:54.
18:14 ««Pütün həlḳning ḫalak boluxining ornioŋa, birla adəmning ular üqün ḫalak boluxi yahxi» dəp məsliḫət bərgən kixi dəl xu Ḳayafa idi» — 11:49-50ni kerüng.
18:14 Yuḫ. 11:50.
18:15 «yənə bir muhlis...» — «yənə bir muhlis» grek tilida «ḫeliḳi muhlis». Yuḫanna bayanida pat-pat əzini namsiz kərsitip «ḫeliḳi muhlis» dəydu (18:16, 20:2, 3, 4 wə 8ni kerüng). **«U muhlis bax kaḫinoŋa tonux boloŋaqkə...»** — alimlar namsiz «u muhlis»ni Yuḫanna dəp bilidu. Qünki uxbu bayanda boloŋandək u daim degüdək pəḳət «əz kəzüm bilən kərgənlirim»nila asas ḳilidu. 21:24ni kerüng.
18:15 Mat. 26:58; Mar. 14:54; Luka 22:54.
18:17 «Sənmu bu adəmning muhlisliridin əməsmu?» — «sən**mu**» degən səz bəlkim birinqi muhlis əzining əysaning muhlisi ikənlikini bu ḳizoŋa etirap ḳiloŋanliḳini kərsitidu.
18:18 Mat. 26:69; Mar. 14:67; Luka 22:55.
18:20 Yuḫ. 7:26.

22 Əysa bu sözlərni ḳiloɣanda, yenida turoɣan ḳarawullardin biri uni bir kaqat urup:
— Bax kaḫinoɣa muxundaḳ jawab ḳayturamsən? — dedi.
23 — Əgər yaman söz ḳiloɣan bolsam, uning yaman ikənlikini köpqilikning aldida kərsətkin. Əmma eytḳanlirim durus bolsa, meni nemə üqün urisən? — dedi Əysa uningoɣa.
24 Buning bilən Annas uni baoɣlaḳliḳ peti bax kaḫin Ḳayafaoɣa yollidi.

Petrusning Əysadin yənə ikki ḳetim tenixi

Mat. 26:71-75; Mar. 14:69-72; Luḳa 22:58-62

25 Simon Petrus otning aldida issinip turuwatḳanidi. Yenidikilər:
— Sənmu uning muhlisliridin əməsmiding? — deyixti.
— Yaḳ, əməsmən, — dəp tandi Petrus.
26 U yərdə bax kaḫinning qakarliridin, Petrus ḳuliḳini kesip taxlioɣan kixigə tuoɣḳan birsi bar idi. U Petruskə:
— Baoɣqidə seni uning bilən billə kərgənidimoɣu?! — dedi.
27 Petrus yənə tandi. Dəl xu qaoɣda horaz qillidi.

Əysaning waliy Pilatus aldida soraḳ ḳilinixi

Mat. 27:1-2, 11-31; Mar. 15:1-20; Luḳa 23:1-25

28 Andin ular Əysani Ḳayafaning yenidin rimliḳ waliyning ordisioɣa elip kəldi (xu qaoɣda tang atḳanidi). Uni elip kəlgən Yəhudiylar bolsa özimizni napak ḳilip buloɣimayli dəp, ordioɣa kirmidi. Bolmisa ətüp ketix ḫeytining dastihinidin oɣizalinalmaytti.
29 Xunga waliy Pilatus sirtḳa qiḳip, ularning aldioɣa berip ularoɣa:
— Bu adəmning üstidin nemə ərz ḳilisilər? — dəp soridi.
30 Ular:
— Bu adəm jinayətqi bolmisa, uni sizgə tapxurmioɣan bolattuḳ, — dəp jawab berixti.
31 — Uni özünglar elip ketip, öz ḳanununglar boyiqə ḫəküm qiḳiringlar! — dedi Pilatus ularoɣa. Yəhudiylar:
— Bizning ḫeqkimni ölümgə məḫkum ḳilix ḫoḳuḳimiz yoḳ tursa, — deyixti.
32 Bu ixlar Əysaning özi ḳandaḳ ölüm bilən ölüdioɣini tooɣrisidiki aldin eytḳan bexarətlik sözining əməlgə axuruluxi üqün yüz bərdi.

18:22 Yər. 20:2; Ros. 23:2.
18:24 «buning bilən Annas uni baoɣlaḳliḳ peti bax kaḫin Ḳayafaoɣa yollidi» — bu ayətkə ḳarioɣanda ikki bax kaḫin bar idi. 22-ayəttə Annasmu «bax kaḫin» deyilidu. Mumkinqiliki barki, ular nəwət boyiqə bax kaḫinliḳ wəzipisini ətəwatḳan. 19:21nimu kərüng.
18:24 Mat. 26:57; Mar. 14:53; Luḳa 22:54.
18:25 «yenidikilər» — grek tilida «ular».
18:25 Mat. 26:71; Mar. 14:69; Luḳa 22:58.
18:27 Yuḫ. 13:38.
18:28 «...Bolmisa ətüp ketix ḫeytining dastihinidin oɣizalinalmaytti» — muxu ayəttiki «ətüp ketix ḫeyti» bolsa «petir nan ḫeyti»ning birinqi küni (yəni birhil «xabat küni» dəp ḫesablinatti)ni kərsitidu. 19:14diki izaḫatni kərüng.
–«Özimizni napak ḳilip buloɣimayli». Ularning kəzḳarixi: «Yəhudiy əməslərning öyigə kirsək bolmaydu; qünki ular bəlkim «napak bir nərsə» (məsilən bir jəsət yaki ölük nərsə)gə təgkən boluxi mumkin; biz ularoɣa təgsək ulardiki «napaklik» bizgimu yuḳturuluxi mumkin» degəndək idi. Demisəkmu, ular köngül bəlgən bu «taḫarətlər» Təwrattiki muḳəddəs ḳanundiki «napaklik» tooɣruluḳ bəlgilimilərdin kəp exip kətkənidi. Ḳizik yeri xuki, ular «buloɣinix»tin ḳorḳup öz «paklikini» buloɣimasliḳḳa ḳizoɣinlik bilən tirixḳini bilən, yənə Huda əwətkən Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḫni eltürüx aldida turatti.
18:28 Mat. 27:1; Mar. 15:1; Luḳa 22:66; 23:1.
18:30 «bu adəm jinayətqi bolmisa...» — yaki «bu adəm rəzil ḳiloɣuqi bolmisa...».
18:32 «Bu ixlar Əysaning özi ḳandaḳ ölüm bilən ölüdioɣini tooɣrisidiki aldin eytḳan bexarətlik sözining əməlgə axuruluxi üqün yüz bərdi» — oḳurmənlərning esidə barki, Məsiḫ birnəqqə ḳetim Yəhudiy həlḳining özini eltürüx üqün etiḳadsiz Yəhudiy əməslərning ḳolioɣa tapxuridioɣanliḳini wə xuningdək özining rimliḳlar ijad ḳiloɣan kresttə əlidioɣanliḳini eytḳanidi (məsilən, «Mat.» 20:19, 26:2, «Luḳa» 18:32-33, «Yuḫ.» 3:14, 12:32-33).
18:32 Mat. 20:19; Yuḫ. 12:32.

[33] Andin Pilatus yənə ordisioɣa kirip, Əysani qakirtip, uningdin:
— Sən Yəhudiylarning padixaḫimu? — dəp soridi.
[34] Əysa uningoɣa:
— Bu soalni өzüng sorawataməsən, yaki baxkilar mən tooɣruluk sanga xundak eytkanmu? — dedi.
[35] — Mən bir Yəhudiymu?! Seni manga tapxuroɣanlar өz həlking wə bax kaḫinlaroɣu! Nemə jinayət ətküzgəniding? — dedi Pilatus.
[36] Əysa jawabən: — Mening padixaḫlikim bu dunyaoɣa təwə əməstur. Əgər bu dunyaoɣa təwə boloɣan bolsa, hizmətqilirim mening Yəhudiylaroɣa tapxurulmaslikim üqün jəng kiliwatkan bolatti. Ḫalbuki, mening padixaḫlikim bu yərgə təwə əməstur, — dedi.
[37] Xunga Pilatus uningoɣa:
— Undakta, sən padixaḫmu? — dedi.
Əysa jawabən: — Xundak, eytkiningdək, padixaḫmən. Mən xuningoɣa tuoɣuloɣanmən, wə xuningoɣa dunyaoɣa kəldim: — ḫəkikətkə guwaḫlik berixim üqündin ibarəttur. Ḫəkikətkə təwə boloɣan ḫərbir kixi bolsa mening awazimoɣa kulak salidu, — dedi.
[38] Pilatus uningdin:
— «Ḫəkikət» degən nemə? — dəp soridi.
Pilatus muxularni dəp, yənə taxkirioɣa, Yəhudiylarning aldioɣa qikip ularoɣa:
— Mən uningdin ḫeqkandak jinayət tapalmidim. [39] Lekin ḫər yili ətüp ketix ḫeytida silər üqün məḫbuslardin birni koyup berix kaidəm bar. Xunga bu «Yəhudiylarning padixaḫi»ni silərgə koyup beriximni halamsilər? — dedi.
[40] Ularning ḫəmmisi jawab berip:
— Bu adəmni əməs, Barabbasni koyup bering! — dəp kiykas-sürən selixti (Barabbas bolsa bir karakqi idi).

Əysaning өlümgə ḫəküm kilinixi

19 [1] Xuning bilən, Pilatus Əysani elip berip kamqilatti. Ləxkərlər tikənlik xahlarni ər bir taj yasap, uning bexioɣa kiydürüxti wə uningoɣa xaḫanə səsün rənglik bir ton kiydürüp, [3] uning aldioɣa kelip:
— Yaxioɣayla, i Yəhudiylarning «padixaḫi»! — dəp məshirə kilixip, uning yüzigə kayta-kayta kaqat saldi.
[4] Pilatus bolsa yənə ordisidin qikip, halayikka:
— Mana! Uningdin ḫeqkandak jinayət tapalmioɣanlikimni bilixinglar üqün, uni silərning aldinglaroɣa elip qiktim, — dedi.

18:33 Mat. 27:11; Mar. 15:2; Luka 23:3.
18:35 «mən bir Yəhudiymu?» — Pilatusning bu səzi: «Mən Yəhudiy əməs, həlking sən tooɣruluk birnemə demigən bolsa, mənmu ḫeqnemə deməymənoɣu!» degən purikі bar soaldur.
18:36 «Mening padixaḫlikim bu dunyaoɣa təwə əməstur» — yaki «mening padixaḫlikim bu dunyadin əməstur».
18:36 Yuḫ. 6:15; 1Tim. 6:13.
18:37 «Xundak, eytkiningdək» —Əysaning bu jawabning grek tilida «Xundak, lekin əḫwal dəl sening oylioɣiningdək əməs» degən purikі qikidu.
18:38 Mat. 27:24; Luka 23:4.
18:39 «...məḫbuslardin birni koyup berix kaidəm bar» — yaki: «...məḫbuslardin birni koyup berix bir aditim bar».
18:39 Mat. 27:15; Mar. 15:6; Luka 23:17.
18:40 Mat. 27:16; Mar. 15:7; Luka 23:19; Ros. 3:1.
19:1 «Xuning bilən, Pilatus Əysani elip berip kamqilatti» — muxu hil «kamqilax» adəttə krestlinixtin awwalki jaza idi. Jaza əswabi təmür yaki səngək parqiliri baoɣlaklik nəqqə tanilik kamqa idi. Bu jazaning өzi xunqə eoɣirki, jazalanoɣuqi gaḫi wakitlarda tehi krestlənməy turupla, uningdin өlüp ketətti.
19:1 Mat. 27:26; Mar. 15:15.

[5] Buning bilən Əysa bexioɣa tikənlik taj wə uqisioɣa səsün ton kiygüzülgən ḫalda taxkirioɣa elip qikildi. Pilatus ularoɣa:
— Ḳaranglar, u adəmgə! — dedi.
[6] Bax kaḫinlar wə ḳarawullar uni kərüp:
— Uni krestləng, krestləng! — dəp warkiraxti.
Pilatus ularoɣa: — Uni elip berip əzünglar krestlənglar! Qünki mən uningdin ḫeqḳandak jinayət tapalmidim! — dedi.
[7] Yəḫudiylar uningoɣa jawabən:
— Bizdə xundak bir ḳanun bar. Xu ḳanunimizoɣa asasən u ölümgə məḫkum kilinixi kerək, qünki u əzini Hudaning Ooɣli dəp atiwaldi.
[8] Pilatus bu səzni anglap tehimu ḳorḳup, [9] yənə ordisioɣa kirip, Əysadin:
— Sən zadi ḳəyərdin kəlgən? — dəp soridi.
Lekin Əysa uningoɣa jawab bərmidi.
[10] Xunga Pilatus uningoɣa: — Sən manga gəp kilmamsən? Seni ḳoyup berixkə ḫoḳuḳum barlikini, xundakla krestləxkimu ḫoḳuḳum barlikini bilməmsən? — dedi.
[11] Əysa jawabən: — Sanga ərxtin berilmigən bolsa, mening üstümdin ḫeqḳandak ḫoḳuḳung bolmioɣan bolatti. Xuning üqün meni sanga tapxurup bərgən adəmning gunaḫi tehimu eoɣirdur, — dedi.
[12] Xu qaoɣdin tartip, Pilatus uni ḳoyuwetixkə amal izdəytti. Lekin Yəḫudiylar warkirixip:
— Bu adəmni ḳoyuwətsingiz, siz Ḳəysərning dosti bolmioɣan bolisiz! Əzini padixaḫ degən ḫərbir kixi Ḳəysərgə ḳarxi qikḳan bolidu! — dəp ḳukan selixti.
[13] Pilatus bu səzlərni anglap, Əysani taxkirioɣa qikardi wə «tax tahtaylik ḫoyla» dəp ataloɣan, ibraniy tilida «Gabbata» dəp ataloɣan yərdə «sorak təhti»gə olturdi [14] (u wakit ətüp ketix ḫeytining təyyarlik künining altinqi saiti ətrapida idi). Pilatus Yəḫudiylaroɣa:
Mana bu silərning padixaḫinglardur! — dedi.
[15] Lekin ular warkirixip: — Yokiting, yokiting, uni krestləng! — dedi.
Pilatus ularoɣa: — Meni padixaḫinglarni krestligin, dəmsilər? — dedi.
Bax kaḫinlar jawabən:
— Ḳəysərdin baxḳa ḫeqḳandak padixaḫimiz yokṭur! — dəp towlaxti.
Buning bilən Pilatus uni krestləxkə ularoɣa tapxurup bərdi.

19:5 «Ḳaranglar, u adəmgə!» — Pilatus muxu yərdə bilmigən ḫalda Zəkəriya pəyoɣəmbərning xu bexaritini aoɣzioɣa aloɣan idi: «Ḳaranglar, «Xah» dəp ataloɣan adəm!» («Zək.» 3:8, 6:12).
19:7 Law. 24:16; Yuḫ. 5:18; 10:3.
19:8 «Pilatus bu səzni anglap tehimu ḳorḳup,...» — Pilatus nemixḳa ḳorḳti? Əgər birsi əzini rimlik imperator Ḳəysərgə barawər kilip «Mən Hudaning Ooɣli» desə, «Ḳəysərning düxmini» dəp ḫesablinixi mumkin; xunga gərqə uning Əysani ḳoyuwətküsi bolsimu, yənila xundak kilixtin ḳorḳatti. U yənə bir tərəptin, yəni ayalining Əysa tooɣruluk agaḫlanduruxidin ḳorkiximu mumkin idi («Mat.» 27:19).
19:11 «Sanga ərxtin berilmigən bolsa, mening üstümdin ḫeqḳandak ḫoḳuḳung bolmioɣan bolatti» — «ərxtin» degən səz grek tilida «yukiridin». Muxu yərdə xübḫisizki, ərxning əzini kərsitidu. **«... meni sanga tapxurup bərgən adəm»** — muxu yərdə Yəḫuda əməs, bəlki bax kaḫin Ḳayafa idi. Ḳayafa Yəḫudiylarning əzlirining Ḳutkuzoɣuqi-Məsiḫini etikadsiz rimlikларoɣa tapxuroɣanda, əməliyəttə u pütkül Yəḫudiy həlkining wəkili boloɣanidi.
19:12 «Bu adəmni ḳoyuwətsingiz, siz Ḳəysərning dosti bolmioɣan bolisiz!» — «Ḳəysər» Rim imperatorining unwani. «Ḳəysərning dosti» — bu məhsus bir unwan idi. Pilatus bəlkim ming təsliktə xu alaḫidə unwanoɣa erixkən boluxi mumkin. U yənə xundak yukiri unwandin məḫrum boluxtin intayin ḳorḳatti.
19:12 Ros. 17:7.
19:14 «u wakit ətüp ketix ḫeytining təyyarlik künining altinqi saiti ətrapida idi» — muxu ayəttiki «ətüp ketix ḫeyti» bolsa «petir nan ḫeyti»ning birinqi küni (yəni birhil «xabat küni» dəp ḫesablinatti)ni kərsitidu. Bu kündiki ḫeyt «Qagigaḫ» dəp atilatti («Ḳan.» 16:1-13, «2Tar.» 35:1, 2, 6 wə 18ni kərüng).
–«Altinqi saət» baxḳa izaḫatlirimizda eytkinimizdək, Rim wakṭini kərsitidu. Bu ətigən saət altə idi.
19:15 Yar. 49:10.

Əysaning krestlinixi

Mat. 27:32-44; Mar. 15:21-32; Luḳa 23:26-39

16-17 Ləxkərlər Əysani elip mangdi. U əz krestini yüdüp, «Bax səngək jayi» (ibraniy tilida «Golgota») degən yərgə bardi. 18 Ular uni xu yərdə yənə ikki kixi bilən təng krestkə tartti; bu təripidə birsi, u təripidə birsi wə Əysa ularning otturisida krestkə tartildi.
19 Pilatus tahtioɣa elan yezip krestkə bekitip ḳoydi. Uningoɣa: — «Nasarətlik Əysa — Yəhudiylarning padixaḥi» dəp yeziloɣanidi. 20 Əysa krestlinidioɣan yər xəhərgə yeḳin boloɣaqḳa, nuroɣun Yəhudiylar tahtidiki səzlərni oḳudi. Tahtidiki səzlər ibraniyqə, latinqə wə grekqə yezikta yeziloɣanidi. 21 Xunga Yəhudiylarning bax kahinliri Pilatuskə:
— «Yəhudiylarning padixaḥi» dəp yazmang, bəlki «U əzini mən Yəhudiylarning padixaḥi, degən» dəp yezing, — deyixti.
22 Birak Pilatus jawabən:
— Yazidioɣanni yezip boldum! — dedi.
23 Ləxkərlər Əysani krestligəndin keyin, uning kiyimlirini elip, tətkə bəlüp, ḥərbir ləxkər bir ülüxtin elixti; ular ḥəm iqidiki uzun kənglənimu elixti; lekin bu kənglək tikilmigən, üstidin ayioɣioɣiqə bir pütün toḳuloɣanidi. 24 Xuning üqün ləxkərlər bir-birigə:
— Buni yirtmayli, bəlki qək tartixayli, kimgə qikṣa xu alsun, — deyixti.
Bu ixlar muḳəddəs yazmilardiki munu səzlər əməlgə axurulux üqün yüz bərdi: —

«Ular mening kiyimlirimni əz arisida üləxti,
Mening kənglikimgə erixix üqün qək taxlaxti».
Dərwəkə, ləxkərlər xundak ḳilixti.
25 Əysaning krestining yenida anisi, anisining singlisi, Klopasning ayali Məryəm wə Magdallik Məryəmlər turatti. 26 Əysa anisi bilən əzi səyidioɣan muhlisining birgə turoɣanlikini kərüp, anisioɣa:
— I hanim, mana sening ooɣlung! — dedi.
27 Andin u bu muhliskə:
— Mana sening anang! — dedi.
Xundin etibarən, u muhlis uni əzining əyidə turoɣuzdi.

Əysaning əlümi

Mat. 27:45-56; Mar. 15:33-41; Luḳa 23:44-49

28 Andin Əysa ḥəmmə ixlarning tamam boloɣinini bilip (muḳəddəs yazmilardiki bexarət əməlgə axurulux üqün):

19:16-17 Mat. 27:26; Mar. 15:22; Luḳa 23:24,25; Mat. 27:31, 33; Mar. 15:22; Luḳa 23:26, 33.
19:19 Mat. 27:37; Mar. 15:26; Luḳa 23:38.
19:23 Mat. 27:35; Mar. 15:24; Luḳa 23:34.
19:24 **«Mening kənglikim»** — baxḳa birhil tərjimisi: «mening qapinim». Zəburda («Zəb.» 22:15) ibraniy tili boyiqə «qapan» yaki «kənglək»ni kərsitidu. **«Ular mening kiyimlirimni əz arisida üləxti, mening kənglikimgə erixix üqün qək taxlaxti»** — «Zəb.» 22:15.
19:24 Zəb. 22:18
19:25 **«Əysaning krestining yenida anisi, anisining singlisi, Klopasning ayali Məryəm wə Magdallik Məryəmlər turatti»** — bu ayətni «Mat.» 27:56 bilən birləxtürüp ḳarioɣanda, «Əysaning anisining singlisi», yəni Məryəmning singlisi bolsa Zəbədiyning ayali, xundakla rosullardin Yuḫanna bilən Yakupning anisi bolux mumkinqiliki bardur. «Mar.» 15:40də u «Salomi» dəp atilidu.
19:25 Mat. 27:55; Mar. 15:40; Luḳa 23:49.
19:26 **«Əysa anisi bilən əzi səyidioɣan muhlisining birgə turoɣanlikini kərüp...»** — «əzi səyidioɣan muhlisi» bəlkim bu bayanning muəllipi Yuḫanna boluxi mumkin. «Kirix səz»imizni kərüng.

— Ussap kəttim! — dedi.
29 U yərdə sirkə xarab bilən toldurulоған bir koza bar idi. Ular bir parqə bulutni sirkə xarabkа qilap, bir lepəkgül оғolioға baoғlap, Əysaning aoғzioға tənglidi. 30 Əysa sirkə xarabni iqkəndin keyin:
— Tamam boldi! — dedi-də, bexini təwən kilip, roḥini tapxurup bərdi.

Əysaning bikinioға nəyzə sanjilixi

31 U küni ətüp ketix ḥeytining təyyarlik küni bolоғaqka, krestlәngənlərning jəsətlirini xabat künidə kresttə kaldururmaslik üqün (xabat küni «uluo kün» ḥesablanоғaqka) Yəḥudiylar Pilatustin krestlәngənlərning putlirini qekip andin jəsətlirini kresttin tezrək qüxürüwetixni tələp kildi. 32 Xuning bilən ləxkərlər berip Əysa bilən billə krestlәngən birinqi andin ikkinqi adəmning putlirini qakti. 33 Lekin Əysaoға kəlgəndə, uning allikaqan əlgənlikini kərdi, xuning bilən uning putini qakmidi. 34 Əmma ləxkərlərdin biri uning bikinioға nəyzini sanjiwidi, xuan kan wə su ekip qikti.
35 Buni kərgüqi silərning ixinixinglar üqün guwaḥlik beridu; kərgüqining guwaḥliki ḥəktur, u əzining eytkanlirini ḥək dəp bilidu. 36-37 Bu ixlarning ḥəmmisi mukəddəs yazmilarda: «Uning bir tal səngikimu sundurulmaydu» wə yənə bir bexarəttə: «Ular əzliri sanjioған adəmgə karaydu» dəp aldin eytiloғanlarni əməlgə axurux üqün yüz bərdi.

Əysaning dəpnə kilinixi

Mat. 27:57-61; Mar. 15:42-47; Luka 23:50-56

38 Bu ixlardin keyin, Arimatiyalik Yüsüp Pilatustin Əysaning jəsitini elip ketixni tələp kildi (Yüsüp Əysaning muhlisliridin idi, lekin Yəḥudiylardin korkkini üqün buni məhpiy tutatti); Pilatus ruhsət bərdi, xuning bilən Yüsüp berip Əysaning jəsitini elip kətti. 39 Burun bir keqisi Əysaning yenioға kəlgən ḥelikі Nikodimmu murməkki bilən səbrə arilaxturuloған huxbuy dora-dərmandin yüz jingqə elip, uning bilən billə kəldi. 40 Ikkiylən Əysaning jəsitini Yəḥudiylarning dəpnə kilix aditi boyiqə dora-dərmanlarni qeqip, kanap rəhtlər bilən orap kepənlidi. 41 Əysa

---

19:28 «Əysa ḥəmmə ixlarning tamam boloғinini bilip mukəddəs yazmilardiki bexarət əməlgə axurulux üqün: — Ussap kəttim! — dedi» — «Zəb.» 22:15, 31- yaki 69:21ni kərüng.
19:28 Zəb. 22:15; 69:21
19:30 «Əysa... bexini təwən kilip, roḥini tapxurup bərdi» — Əysa «bexini təwən qüxürdi» andin, «roḥini tapxurup bərdi». Adəttiki adəm bolsa, awwal «roḥini beridu» **andin** «bexini təwən qüxüridu». Demək, Əysa əzi əlüxining dəkikisini talliwaldi, əzlükidin əldi (10:17-18ni kərüng).
19:31 «U küni ətüp ketix ḥeytining təyyarlik küni bolоғaqka,...» — muxu ayəttiki «ətüp ketix ḥeyti» bolsa «petir nan ḥeyti»ning birinqi küni (yəni birhil «xabat küni» dəp ḥesablinatti). 14-ayət wə izaḥatini kərüng.
–Yukirida eytkinimizdək, «petir nan ḥeyti»ning birinqi küni «xabat küni» dəp ḥesablinatti. Xuningdək bu küni adəttiki bir xabat küni (ḥaptining yəttinqi küni, yəni xənbə küni) bolоған buloximu mumkin. Ikki tərəptin «xabat» küni bolоғaqka, bəlkim «uluo kün» deyilixi mumkin idi. **«krestlәngənlərning jəsətlirini xabat künidə kresttə kaldururmaslik üqün xabat küni «uluo kün» ḥesablanоғaqka Yəḥudiylar Pilatustin krestlәngənlərning putlirini qekip andin jəsətlirini kresttin tezrək qüxürüwetixni tələp kildi»** — «Kan.» 21:22-23 wə «Yəxua» 8:29də Yəḥudiy ḥəlkі üqün bekitilgən kanun boyiqə, əlüm jazasi berilgən birsining jəsiti tüwrük yaki dərəḥtə kəqkiqə esiklik turmasliki kerək idi; bolmisa «zemininglar napak bolidu» dəp bekitiligən. Krestkə tartiloғanlar bəzi wakitlarda ikki-üq kün esiloғandin keyinla ələtti. Əgər putiliri sunuloған bolsa, kəksini toluk kətürəlməsliki tüpəylidin nəpəs alalmay tezla ələtti.
19:34 «Əmma ləxkərlərdin biri uning bikinioға nəyzini sanjiwidi, xuan kan wə su ekip qikti» — «1Yuḥ.» 5:6-8ni kərüng. «Kan wə su»ning təng qikixi adəmning ḥəkikiy əlgənlikini kərsitidu.
19:36-37 «Uning bir tal səngikimu sundurulmaydu» — «Mis.» 12:10, (LXX) , 12:46, «Qəl.» 9:12, «Zəb.» 34:20. **«Ular əzliri sanjioған adəmgə karaydu»** — «Zək.» 12:10.
19:36-37 Mis. 12:46; Qəl. 9:12; Zəb. 34:20; Zək. 12:10.
19:38 Mat. 27:57; Mar. 15:42; Luka 23:50; Yuḥ. 12:42.
19:39 «Burun bir keqisi Əysaning yenioға kəlgən ḥelikі Nikodim» — «Yuḥ.» 3:1-15ni kərüng. **«murməkki bilən səbrə arilaxturuloған huxbuy dora-dərmandin yüz jingqə elip,...»** — xu qaoғdiki «jing» bəlkim 0.325 kilogram idi, xunga dora-dərmanlar 32 kiloqə idi.
19:39 Yuḥ. 3:1; 7:50.

krestlәngәn yәrdә bir baoŋ bolup, baoŋning iqidә tehi ḫeqkim yәrlәnmigәn yengi bir box yәrlik bar idi.» [42] Bu Yәḫudiylarning ḫeytining tәyyarliḳ küni boloŋaqḳa ḫәm bu yәrlik yeḳin jayda boloŋanliḳi üqün, ular Әysani xu yәrlikkә ḳoydi.»

Әysaning tirilixi

Mat. 28:1-10; Mar. 16:1-8; Luḳa 24:1-12

20 [1] Ḫәptining birinqi küni tang sәḫәr, Magdalliḳ Məryәm ḳәbrigә bardi wә ḳәbrining aoŋzidiki taxning eliwetilgәnlikini kөrdi.» [2] Xunga u yügürginiqә kelip Simon Petrus wә Әysa sөygәn ḫeliḳi muhlisning yenioŋa kelip, ularoŋa:
— Ular Rәbni ḳәbridin yәtkiwetiptu, uni ḳәyәrgә ḳoyoŋinini bilmiduḳ! — dedi.»
[3] Petrus bilәn ḫeliḳi muhlis taxḳirioŋa qiḳip, ḳәbrigә ḳarap yol aldi.» [4] Ikkiylәn tәng yügürüp mangdi, lekin ḫeliḳi muhlis Petrustin tez yügürüp, ḳәbrigә birinqi bolup yetip bardi. [5] U engixip iqigә ḳarap, kanap kepәnlәrning u yәrdә yeyiḳliḳ turoŋanliḳini kөrdi, lekin iqkirigә kirmidi.»
[6] Uningoŋa әgixip kәlgәn Simon Petrus yetip kelip, ḳәbrigә kirdi wә u yәrdә yeyiḳliḳ turoŋan kanap kepәnlәrni, [7] xundaḳla Әysaning bexioŋa oraloŋan yaoŋliḳnimu kөrdi. Yaoŋliḳ kepәnlәr bilәn bir yәrdә әmәs, bәlki ayrim yәrdә yөgәklik turatti.»
[8] Andin ḳәbrigә awwal kәlgәn ḫeliḳi muhlismu ḳәbrigә kirip, әḫwalni kөrüp ixәndi. [9] (qünki ular uning өlümdin ḳayta tirilixining muḳәrrәrliki ḫәḳḳidә muḳәddәs yazmilardiki bexarәtni tehiqә qüxәnmәytti).» [10] Xuning bilәn ikkiylәn өz turaloŋulirioŋa ḳaytixti.»

Әysaning Magdalliḳ Məryәmgә kөrünüxi

Mar. 16:9-11

[11] Әmma Məryәm bolsa ḳәbrining sirtida turup yioŋlawatatti. U yioŋlap turup ḳәbrining iqigә engixip ḳariwidi,» [12] mana aḳ kiyim kiygәn ikki pәrixtә turatti; ularning biri Әysaning jәsiti ḳoyuloŋan yәrning bax tәripidә, yәnә biri ayaoŋ tәripidә olturatti.
[13] Ular Məryәmdin:
— Hanim, nemixḳa yioŋlaysәn? — dәp soridi.

19:41 «baoŋning iqidә tehi ḫeqkim yәrlәnmigәn yengi bir box yәrlik bar idi» — Injildiki baxḳa bayanlardin eniḳki, bu ḳәbrә (yarlik) tax өngkür idi. «Ḫeqkim xu yәrgә ḳoyulmioŋan» boloŋaqḳa, xu yәr Tәwrat ḳanuni boyiqә pütünlәy «pakiz bir jay» (ḫeq өlük tegip baḳmioŋan) dәp ḫesablinatti.
19:42 «Yәḫudiylarning ḫeytining tәyyarliḳ küni boloŋaqḳa,...» — «ḫeyt» bolsa «petir nan ḫeyti». Uning birinqi küni bilәn xabat küni ohxaxla xu küni kәq saәt 6-dә baxlinatti, xunga tezrәk dәpnә ḳilinix kerәk idi.
20:1 «ḫәptining birinqi küni» — yәni yәkxәnbә küni. **«Magdalliḳ Məryәm... ḳәbrining aoŋzidiki taxning eliwetilgәnlikini kөrdi»** — ḳәbrә өngkür idi («Mat.» 27:60, «Luḳa» 23:53).
20:1 Mat. 28:1; Mar. 16:1; Luḳa 24:1.
20:2 «Ular Rәbni ḳәbridin yәtkiwetiptu, uni ḳәyәrgә ḳoyoŋinini bilmiduḳ!» — muxu ayәttiki «biz» ispatlayduki, Injildiki baxḳa «bayanlar»da eytiloŋandәk, әslidә Məryәm bilәn billә yәnә baxḳa ayallarmu bar idi («Mat.» 28:1, «Mar.» 16:1-2. «Luḳa» 23:54-24:1ni kөrüng).
20:2 Yuḫ. 13:23; 21:7,20.
20:3 Luḳa 24:12.
20:5 Yuḫ. 19:40.
20:7 Yuḫ. 11:44.
20:8 «Andin ḳәbrigә awwal kәlgәn ḫeliḳi muhlismu ḳәbrigә kirip, әḫwalni kөrüp ixәndi» — «ḫeliḳi muhlis» (Yuḫanna) nemigә ixәndi? U xu kepәnlәrni wә yaoŋliḳning xundaḳ rәtlik ḳoyuloŋanliḳini kөrüp, Әysaning jәsitini ḫeqkim ooŋrilimidi, bәlki u qoḳum өlümdin tirildi, dәp ixәndi.
20:9 «uning өlümdin ḳayta tirilixi..» — grek tilida «uning өlgәnlәrning arisidin tirilixi...». **«uning өlümdin ḳayta tirilixining muḳәrrәrliki ḫәḳḳidә muḳәddәs yazmilardiki bexarәt...»** — biz baxḳa yәrlәrdә kөrsәtkinimizdәk, Tәwrat-Zәburda Məsiḫning өlümdin tirilixini kөrsitidioŋan nuroŋun bexarәtlәr bardur.
20:9 Zәb. 16:10; Ros. 2:25,31; 13:35.
20:10 «Xuning bilәn ikkiylәn өz turaloŋulirioŋa ḳaytixti» — «өz turaloŋulirioŋa» grek tilida «өzliriningkigә» yaki «өzliriningkilәrgә».
20:11 Mat. 28:1; Mar. 16:5; Luḳa 24:4.

— Rəbbimni elip ketiptu, uni nəgə ḳoyoɣanliḳini bilәlməywatimən, — dedi u ularoɣa.
14 U xu sөzlərni ḳilipla, kəynigə buruluwidi, Əysaning xu yərdə turoɣanliḳini kərdi. Lekin u uning Əysa ikənlikini bilmidi.
15 Əysa uningdin — Hanim, nemixḳa yioɣlaysən, kimni izdəysən? — dəp soridi.
Məryəm uni baoɣwən xu, dəp oylap:
— Tәḳsir, əgər uni siz xu yərdin yətkiwətkən bolsingiz, ḳəyərgə ḳoyoɣanliḳingizni eytip bərgəysiz. Mən uni elip ketimən, — dedi.
16 Məryəm! — dedi Əysa uningoɣa.
Məryəm burulupla, ibraniy tilida:
— Rabboni! — dedi (bu sөz «ustaz» degən mənidə).
17 Əysa uningoɣa: — Manga esilmioɣin! Qünki mən tehi atamning yenioɣa qiḳmidim. Berip ḳerindaxlirimoɣa: Meni «Silərningmu Atanglarning, yəni mening Atamning, silərning Hudayinglarning, yəni mening Hudayimning yenioɣa qiḳimən!» dəydu, — dəp yətküzgin, dedi.
18 Xuning bilən Magdallik Məryəm muhlislarning yenioɣa berip, ularoɣa: «Rəbni kərdüm!» dedi wə xundaḳla Əysa өzigə eytḳan u sөzlərni ularoɣa yətküzdi.

Əysaning muhlislirioɣa kərünüxi

Mat. 28:16-20; Mar. 16:14-18; Luḳa 24:36-49

19 Xu küni kəqtə, yəni ḫəptining birinqi küni kəqtə, Yəhudiylardin ḳorkḳanliḳi üqün muhlislar yioɣiloɣan өydə ixiklirini ḫim takiwaloɣanidi; xu waḳitta, Əysa kelip ularning otturisida kərünüp, ərə turoɣan ḫalda ularoɣa:
— Silərgə aman-hatirjəmlik boloɣay! — dedi.. 20 Buni dəp, ḳollirini wə biḳinini ularoɣa kərsətti. Xuning bilən muhlislar Rəbni kərginidin xadlandi.. 21 Xunga Əysa ularoɣa yənə:
— Silərgə aman-hatirjəmlik boloɣay! Ata meni əwətkinidək, mənmu silərni əwətimən, — dedi.
22 Bu sөzni eytḳandin keyin, u ularning üstigə bir püwləp:
— Muḳəddəs Roḫni ḳobul ḳilinglar. 23 Kimning gunaḫlirini kəqürsənglar, uning gunaḫi kəqürüm ḳilinidu; kimning gunaḫlirini tutuwalsanglar, xuning gunaḫi tutuwelinidu! — dedi.

20:14 Mat. 28:9; Mar. 16:9.
20:17 «Əysa uningoɣa: — Manga esilmioɣin!.. *dedi*» — «manga esilmioɣin!» yaki «manga ḳol təgküzüwərmə». Keyinki sөzlər buning mənisining «esilmioɣin» ikənlikini enik kөrsitidu. **«Berip ḳerindaxlirimoɣa: Meni «Silərningmu atanglarning, yəni mening atamning, silərning Hudayinglarning, yəni mening Hudayimning yenioɣa qiḳimən!» dəydu, — dəp yətküzgin»** — Əysaning Magdallik Məryəmgə kərünüxi tooɣruluḳ wə uningoɣa eytḳan bu muḫim sөzliri tooɣruluḳ «ḳoxumqə sөz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
20:17 Zəb. 22:22; Mat. 28:10; Yuḫ. 16:2; Ibr. 2:11.
20:18 Mat. 28:8; Mar. 16:10; Luḳa 24:9.
20:19 «Silərgə hatirjəmlik boloɣay» — ibraniy tilida «Xalom əlөyḳum!» degən sөz bilən ipadilinidu, ərəb tilida «əssalamuəlөykum».
20:19 Mar. 16:14; Luḳa 24:36; 1Kor. 15:5.
20:20 Yuḫ. 16:22.
20:21 Yəx. 61:1; Mat. 28:19; Mar. 16:15; Luḳa 4:18; Yuḫ. 17:18.
20:23 «Kimning gunaḫlirini kəqürsənglar, uning gunaḫi kəqürüm ḳilinidu; kimning gunaḫlirini tutuwalsanglar, xuning gunaḫi tutuwelinidu!» — bu rosullarning kixilərning gunaḫini toluḳ kəqürüm ḳilix ḫoḳuḳi bar, degənlik əməs. Undaḳ ḫoḳuḳ pəḳət Hudaoɣila təwədur. «Mat.» 16:19 wə 18:18ni kərüng. Bizningqə, bu «gunaḫlarni kəqürüm ḳilix» jamaətning tərtipigə baoɣliḳtur. Eoɣir gunaḫ sadir ḳiloɣan etiḳadqilar jamaətkə ḳatnixiwerəmdu? Rəbbimiz «Mat.» 18:15-20də bu məsilə tooɣruluḳ əmr beridu; bu əmr boyiqə jamaətning gunaḫ sadir ḳiloɣan əmma towa ḳilioɣan ḳerindaxlirini jamaəttin qiḳirix ḫoḳuḳi bardur. «Korintliḳlaroɣa (1) wə (2)»diki «ḳoxumqə sөz»imizni kərüng, bolupmu «2Kor.» 2:11 tooɣruluḳ qüxəndürüximizni kərüng.
20:23 Mat. 16:19; 18:18.

Əysaning Tomaskа kərünüxi

[24] Əmma on ikkiylənning biri, yəni «ḳoxkezək» dəp ataloɣan Tomas Əysa kəlgəndə ularning yenida əməs idi.. [25] Xunga baxḳa muhlislar uningoɣa:
— Biz Rəbni kərduḳ! — deyixti. Lekin Tomas ularoɣa:
— Uning ḳollirida mihlarning izini kərmigüqə, mihlarning izioɣa əz barmiḳimni wə biḳinioɣa əz ḳolumni tiḳip baḳmioɣuqə, ḫərgiz ixənməymən, — dedi.
[26] Səkkiz kündin keyin, muhlislar yənə xu əy iqidə jəm boloɣanda, Tomasmu ular bilən billə idi. Ixiklər takaḳliḳ tursimu, Əysa kelip ularning arisida turup:
— Silərgə aman-hatirjəmlik boloɣay! — dedi. [27] Andin u Tomaskа:
— Barmiḳingni bu yərgə təgküzüp, ḳollirimoɣa ḳara. Ḳolungni uzitip, biḳinimoɣa tiḳip, gumanda bolmay, ixəngüqi boloɣin! — dedi..
[28] Tomas uningoɣa: — Mening Rəbbim ḫəm mening Hudayimsən! — dəp jawab bərdi..
[29] Əysa uningoɣa:
— Meni kərgənliking üqün ixənding. Kərməy turup ixəngüqilər bəhtliktur! — dedi..

Uxbu kitabning məḳsiti

[30] Əysa muhlislirining aldida bu kitabta hatirilənmigən baxḳa nuroɣun məjizilik alamətlərnimu kərsətti.. [31] Lekin muxular silərni Əysaning Məsiḫ, xundaḳla Hudaning Ooɣli ikənlikigə ixənsun ḫəm bu arḳiliḳ uningoɣa etiḳad ḳilip, uning nami arḳiliḳ ḫayatliḳḳa erixsun, dəp yezildi.

Əysaning yəttə muhlisioɣa kərünüxi

21 [1] Bu ixlardin keyin, Əysa Tiberiyas dengizining boyida muhlislirioɣa yənə bir ḳetim kəründi. Uning bu ḳetimḳi kərünüxi mundaḳ boldi:. [2] Simon Petrus, «ḳoxkezək» dəp ataloɣan Tomas, Galiliyədiki Kanaliḳ Nataniyəl, Zəbədiyning ooɣulliri wə baxḳa ikki muhlis billə idi.. [3] Simon Petrus:
Mən beliḳ tutḳili barimən, — dedi.
Kəpqilik:
Bizmu sən bilən billə barimiz, — deyixti.
Ular taxḳirioɣa qiḳip, kemigə olturdi, lekin xu bir keqə ḫeqnərsə tutalmidi. [4] Tang atay deginidə, Əysa ḳiroɣaḳta turatti, biraḳ muhlislar uning Əysa ikənlikini bilmidi. [5] Xunga Əysa:
— Balilar, silərdə yegüdək bir nərsə yoḳḳu? — dəp soridi.
— Yoḳ, — dəp jawab bərdi ular..
[6] Əysa ularoɣa — Torni kemining ong təripigə taxlanglar, xundaḳ ḳilsanglar tutisilər, — dedi.
Xuning bilən ular torni xu yaḳḳa taxlap, xundaḳ kəp beliḳ tuttiki, ḫətta torni tartip qiḳiralmay ḳaldi.. [7] Əysa səygən muhlis Petruskа:
— Bu Rəbḳu! — dedi.
Simon Petrus uning Əysa ikənlikini anglap, tonini əzigə yəgəp (qünki belining asti yalingaq idi)

20:24 «ḳoxkezək» dəp ataloɣan Tomas» — grek tilida ««Didimus» dəp ataloɣan Tomas».
20:27 1Yuḫ. 1:1.
20:28 «Mening Rəbbim ḫəm mening Hudayimsən!» — grek tilida «Mening Rəbbim ḫəm mening Hudayim!». Ḫazir barliḳ muhlislar Məsiḫning toluḳ salaḥiyitini tonup yətkənidi.
20:29 1Pet. 1:8.
20:30 Yuḫ. 21:25.
21:1 «Tiberiyas dengizi» — Galiliyədə bolup, «Galiliyə dengizi» wə «Hinnəsərət kəli» dəpmu atilidioɣan qong kəldur.
21:2 Mat. 4:21; Mar. 1:19; Yuḫ. 1:46.
21:5 «silərdə yegüdək bir nərsə yoḳḳu?» — grek tilida «beliḳ tuttunglarmu?» degənni puritidu.
21:6 «Torni kemining ong təripigə taxlanglar, xundaḳ ḳilsanglar tutisilər» — Galiliyə dengizidiki beliḳlar kündüzi dengiz astioɣa qüxüwalidioɣini tüpəylidin, xu waḳitta beliḳ tutux zadi mumkin əməs idi.
21:6 Luḳa 5:4, 6, 7.

өзини dengizoға taxlidi. [8] Қiroғaқtin anqə yiraқ əməs bolup, təhminən ikki yüz gəz yiraқlиқta boloғaqқa, қaloған muhlislar beliқ bilən toloған torni tartip kiqik kemisi bilən қiroғaққa kəldi. [9] Ular қiroғaққa qiққanda, xahardin yeқiloған, üstidə beliқ қoyuқluқ gülhanni wə nanni kərdi. [10] Əysa:
— Əmdi tutқan beliқinglardin əkelinglar, — dedi.
[11] Simon Petrus kemigə qiқip, torni қiroғaққa tartip qiқardi. Tor qong beliқlar bilən toloған bolup, jəmiy bir yüz əllik üq beliқ bar idi. Beliқ xunqə kəp boloғini bilən, tor yirtilmioғanidi.
[12] Əysa:
— Kelinglar, naxta қilinglar, — dedi. Muhlislarning iqidin ḫeqkim uningdin:
— Sən kim bolisən? — dəp soraxқa petinalmidi. Qünki ular uning Rəb ikənlikini bildi. [13] Əysa nanni əkilip ularoға bərdi ḫəm beliқlarnimu xundaқ қildi. [14] Mana bu Əysaning əlgəndin keyin tirilip, өzini muhlisliriоға üqinqi қetim ayan қilixi idi.

Əysaning Petrusning өzidin üq қetim tenixidin keyin uni əsligə kəltürüxi

[15] Ular naxta қiloғandin keyin, Əysa Simon Petrustin:
— Yunusning oоғli Simon, sən meni bulardinmu qongқur səyəmsən? — dəp soridi.
— Xundaқ Rəb, mening seni səyidioғanliқimni sən bilisən! — dedi Petrus.
Əysa uningoға:
Undaқta, қozilirimni otlitip baқ! — dedi.
[16] U ikkinqi қetim yənə uningdin:
— Yunusning oоғli Simon, meni səyəmsən? — dəp soridi.
Petrus yənə:
— Xundaқ, Rəb, mening seni səyidioғanliқimni bilisən, — dedi.
Əysa uningoға:
— Undaқta, қoylirimni baқ, — dedi.
[17] Üqinqi қetim uningdin yənə:
— Yunusning oоғli Simon, meni səyəmsən? — dəp soridi.
Petrus Əysaning üqinqi қetim өzidin: «Meni səyəmsən?» dəp sorioғanliқioға kəngli yerim bolup:
— Rəb, sən ḫəmmini bilisən, seni səyidioғanliқimnimu bilisən, — dedi.
Əysa uningoға:

21:7 Yuḫ. 13:23; 20:2.
21:8 «təhminən ikki yüz gəz» — yüz metrdək.
21:10 Luқa 24:41.
21:11 «Beliқ xunqə kəp bolsimu, tor yirtilmioғanidi» — buning əhmiyiti tooғruluқ «қoxumqə səz»imizdə azraқ tohtilimiz.
21:11 Luқa 5:5-6
21:12 «Muhlislarning iqidin ḫeqkim uningdin: — Sən kim bolisən? — dəp soraxқa petinalmidi. Qünki ular uning Rəb ikənlikini bildi» — Rəb Əysa ularoға tonux boloған қiyapəttin baxқa birhil қiyapəttə ularoға kərüngən bolsa kerək.
21:14 «Əysaning əlgəndin keyin tirilip» — grek tilida «Əysaning əlgənlər iqidin tirilip,...». **«өzini muhlisliriоға üqinqi қetim ayan қilixi»** — bəlkim on birəylənning jəm boloған waқtida ularoға nisbətən üqinqi қetimқi kərünüxini kərsitidu.
21:15 «Yunusning oоғli Simon» — «Yunus» — grek tilida wə ibraniy tilida «Yonaḫ» (ərəbqə «Yunus»). Bəzi kona kəqürmilərdə «Yuḫanna» deyilidu. **«meni bulardinmu qongқur səyəmsən»** — muxu soalda «bular» kimni bildüridu? Bizningqə əyni yərdə turoған baxқa muhlislarni kərsitidu. «Қoxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz. **«mening seni səyidioғanliқimni sən bilisən!»** — «səyidioғanliқim» muxu yərdə adəttə «dost tutux» degən bir peil bilən ipadilinidu. Bu səzning mənisi grek tilidiki «səyüx»tin ajiz boloғaqқa, bəzi alimlar Petrusning səzi «mening sanga boloған muḫəbbitimni «səyüx» degili bolmaydu, pəқət «dost tutux» degili bolidu» degəndək kiqik peillikni bildüridu yaki bolmisa Petrusning өzining Əysaoға boloған muḫəbbitigə gumani barliқini bildüridu, dəp қaraydu. Biz bu kəzқaraxқa қayilmiz.
21:15 Mat. 26:33-34
21:16 «...Rəb, mening seni səyidioғanliқimni bilisən» — «səyidioғanliқim» degən səz -15-ayəttikidək «dost tutux» degən peil bilən ipadilinidu.

— Undaḳta, ḳoylirimni otlat. 18 Bərḥək, bərḥək, sanga xuni eytip ḳoyayki, yax waḳtingda belingni əzüng baoŋlap, ḳəyərgə baray desəng xu yərgə mangatting; lekin yaxanoŋanda, ḳolliringni uzitisən wə baxḳa birsi seni baoŋlap, sən halimaydioŋan yərgə elip ketidu, — dedi.
19 Əysa bu səzni Petrusning ḳandaḳ əlüx arḳilik Hudaoŋa xan-xərəp kəltüridioŋanliḳini enik bildürüx üqün eytti. Andin, uningoŋa yənə:
— Manga əgəxküqi boloŋin, — dedi.
20 Petrus kəynigə burulup, Əysa səyidioŋan muhlisning əgixip keliwatḳanliḳini kərdi (bu muhlis kəqlik tamaḳta Əysaning ḳuqiḳioŋa yəlinip: «I Rəb, seni tutup beridioŋan kimdu?» dəp sorioŋan muhlis idi). 21 Petrus uni kərüp, Əysadin:
— I Rəb, bu adəm keyin ḳandaḳ bolar? — dəp soridi.
22 Əysa uningoŋa: — Əgər mən ḳayta kəlgüqə uning turup ḳelixini halisammu, sening buning bilən nemə karing?! Manga əgəxküqi boloŋin, — dedi.
23 Buning bilən ḳerindaxlar arisida «Ḥeliḳi muhlis əlməydu» degən gəp tarḳaldi. Lekin Əysa Petruska: «U əlməydu» demigənidi, bəlki pəḳət: «Əgər mən ḳayta kəlgüqə uning turup ḳelixini halisammu, sening buning bilən nemə karing?!» degənidi.

Hatimə

24 Bu ixlaroŋa guwaḥliḳ bərgüqi ḥəmdə bu ixlarni hatiriligüqi ənə xu muhlistur. Uning guwaḥliḳining ḥəḳiḳət ikənlikini bilimiz.
25 Əysa bulardin baxḳa nuroŋun ixlarnimu ḳiloŋanidi; əgər ularning ḥəmmisi bir-birlap yeziloŋan bolsa, meningqə yeziloŋan kitablar pütkül aləmning əzigə sioŋmaytti!

21:17 «Yunusning ooŋli Simon, meni səyəmsən?» — «səyəmsən» — Əysa bu ḳetim «səyüx»ni bildürüx üqün (15-ayəttiki) «dost tutux» degən peilni ixlitidu. **«Rəb, sən ḥəmmini bilisən, seni səyidioŋanliḳimnimu bilisən»** — bu ayəttiki «səyəmsən?» wə «səyidioŋanliḳim» ikkisi yuḳirida tiloŋa elinoŋan «dost bolux» degən peil bilən ipadilinidu.
21:17 Yuḥ. 16:30; Luḳa 22:31-34
21:18 «yaxanoŋanda, ḳolliringni uzitisən wə baxḳa birsi seni baoŋlap, sən halimaydioŋan yərgə elip ketidu» — bəzi kona tarihlar boyiqə, rosul Petrus ahirda Rəbbi Əysadək krestlangən (Rim xəḥiridə).
21:18 Yuḥ. 13:36; Ros. 12:3; 2Pet. 1:14.
21:19 2Pet. 1:14.
21:20 «Petrus ḳaynigə burulup, Əysa səyidioŋan muhlisning əgixip keliwatḳanliḳini kərdi..» — yuḳirida eytḳinimizdək, «Əysa səyidioŋan muhlis» rosul Yuḥannadur.
21:20 Yuḥ. 13:23; 20:2; 21:7.
21:24 Yuḥ. 19:35.
21:25 Yuḥ. 20:30.

Ḳoxumqə səz

1:1 «Kalam»

«Ḥəmmidin burun «Kalam» bar idi; Kalam Huda bilən billə idi ḥəm Kalam Huda idi».

Rəbbimiz nemixḳa «Kalam» yaki «Hudaning Kalami» dəp atilidu?

Yaloƣuz muxu uluoƣ temining əzi üstidə ḥətta minglioƣan kitab yeziloƣan desək, axuruwətkən bolmaymiz. Muḳəddəs Kitabning birinqi jümlisidin Huda barliḳ məwjudatlarni səz ḳilixi arḳiliḳ, ḳiskiqə səzi bilən yaritidu, dəp əginimiz: —

«**Huda: — «Nur bolsun» dedi. Wə nur boldi**».

Sulayman padixaḥ «**Huda barliḳ xəy'ilərni əz danaliḳi bilən yaratḳan**» degən wəḥiyni bizgə yətküzidu. «Pənd-nəsihətlər»diki 8-9-bablarda bu «danaliḳ»ning əməliyəttə bir zat ikənliki bizgə ayan ḳilinidu. Yuḥanna muxu yərdə bu zatning yənə «Kalam» dəp atilidioƣanliḳini uḳturidu.

«Yuḥanna»diki muxu 1-babta «Hudaning kalami»ning hudaliḳ təbiiti ayan ḳilinidu. U əzi ḥeq yaritiloƣan əməs, bəlki Huda bilən əzəldin billə bolup kəlgəndur. Bu ix bolupmu 3-ayəttin kərünidu: — «**U arḳiliḳ barliḳ məwjudatlar yaritildi wə barliḳ yaritiloƣanlarning ḥeqbiri uningsiz yaritiloƣan əməs**». Bundaḳ deyixining məḳsiti, «kalam»ni ḥeq yaritiloƣan əməs, dəp qüxiniximiz üqün, xundaḳla 1-ayətni bizgə qüxəndürüx üqündur: —«**Ḥəmmidin burun «kalam» bar idi; kalam Huda bilən billə idi ḥəm kalam Huda idi**».

Bu bayan bizgə qüxinix təs yaki qüxinix mumkin əməs tuyuloƣini bilən, lekin uningoƣa: — «Ḥəmmigə Ḳadir ḳaqan Əz Səzisiz boloƣan?» degən bu soalni ḳoysaḳ, bəlkim qüxinixlikrək bolidu. «Huda məlum waḳitlarda ḥeqnemə oylimaydu» degili bolmioƣinioƣa ohxax «Huda Əz səzisiz məwjut turidu» deyixkə bolmaydu.

Ḳandaḳla bolmisun, qüxənsəkmu, qüxənmisəkmu, addiy insan boloƣan bizlər Hudaning Roḥi bilən toloƣan rosulliri arḳiliḳ eytḳan əzi tooƣrisidiki barliḳ bayanlirini xərtsiz ḳobul ḳiliximiz ḥəm xu bayanlaroƣa toluḳ ixiniximiz lazimdur. Ixənsək, andin keyin qüxinimiz, dəp ḳaraymiz.

«Ibraniylaroƣa»ning muəllipi muxu ixlarni mundaḳ ipadiləydu: — «**Huda burunḳi zamanlarda ata-bowilaroƣa pəyoƣəmbərlər arḳiliḳ türküm-türküm boyiqə wə nuroƣun yollar bilən səz ḳiloƣan bolup, muxu ahirḳi künlərdə bolsa bizgə Ooƣli arḳiliḳ səzlidi. U Ooƣlini pütkül məwjudatning mirashori ḳilip bekətkən, Uning arḳiliḳ kainatlarni yaratḳan**» («Ibr.» 1:1-2).

Bu ixlardin ḥəm səzlərdin Huda biz bilən xəhsən alaḳə ḳilixni halaydioƣanliḳini kərimiz. Əz pəyoƣəmbərlirining aoƣzi bilən eytḳan səzlər arḳiliḳ U «insanlar Mening bilən toluḳ alaḳidə bolsun» degən məḳsitigə yetəlmigənliki üqün, U ḥətta Əzini bizgə «tirik kalam» bilən ipadiliməkqi boldi. Bu tirik kalam «insan boldi» (1:14) wə U: «**Meni kərgən kixi atini kərgən bolidu**» (14:9) degənidi. Uning barliḳ səzliri ḥəmdə barliḳ ix-ḥərikətliri, əməlliri Hudaning dəl ḳandaḳ bir Huda ikənlikini roxən kərsitip beridu.

3-bab 3-8-ayətlər
«Yuḳiridin tuoɣulux» yaki «Ḳaytidin tuoɣulux» yaki «Sudin ḥəm Roḥtin tuoɣulux»

Baxḳa yərlərdə (məsilən Əzakiyal wə Yərəmiya pəyoɣəmbərlərdiki «ḳoxumqə səz»imizdə) biz Hudaning ḳədimki həlḳigə wədə ḳiloɣan, ular bilən tüzməkqi boloɣan «yengi əḥdə»si tooɣruluḳ təpsiliy tohtalduḳ. Xu «yengi əḥdə» boyiqə adəmlər roḥiy ḥayatḳa igə bolup, xu ḥayat arḳilik Hudaning alaḳisidə yaxiyalaytti. Undaḳ yengi ḥayatta Hudani hursən ḳilix üqün, insanlarning tirixip-tirmixixi kerək əməs bolidu; Huda Өzi bizlərdə yaxixi bilən Өz-Өzini hursən ḳilidu. Rosul Pawlus bu əḥdining əzidə boloɣan əməliyitini kərsitip: — «**Mən Məsiḥ bilən billə krestləngənmən, lekin mana, yaxawatimən! Lekin yaxawatḳini mən əməs, bəlki məndə turuwatḳan Məsiḥdur. Wə mening ḥazir ətlirimdə yaxawatḳan ḥayat bolsa, meni səygən wə mən üqün Өzini pida ḳiloɣan Hudaning Ooɣlining iman-etiḳadidindur**» — dəydu («Gal.» 2:20).

Yuḥanna 3-babta hatiriləngən, Rəbbizmizning Nikodimoɣa eytḳan səzliri xu roḥiy ḥayatning adəmdə baxlinixini kərsitidu; bundaḳ «tuoɣulux» jismaniy tuoɣuluxḳa ohxax əməliy wə roxən bolidu; pəḳət u adəmning tenidə əməs, bəlki uning roḥida yüz beridu. Xu tuoɣulux boloɣandin keyin bir kixini «yuḳiridin tuoɣuloɣan» yaki «ḳaytidin tuoɣuloɣan» degili bolidu.

Rəbbimiz «**Bərḥəḳ, bərḥəḳ, Mən sanga xuni eytip ḳoyayki, ḥəm sudin, ḥəm Roḥtin tuoɣulmioɣiqə, ḥeqkim Hudaning padixaḥliḳioɣa kirəlməs!**» degən ibarə bilən nemini kərsətti? Bu səz ḳaritiloɣan kixi Nikodim idi. U kim? U Pərisiy, yəni Yəḥudiy həlḳi iqidə muḳəddəs ḳanunda əng ḳattiḳ turidioɣan məzḥəptin idi. Rəbbimizning uni «**Sən Israilning əlimasi turup ...sən?**» degini uning az degəndimu Yəḥudiy əlümaliri wə Təwrat ustazliri iqidə əng bilimlik adəmlərdin biri (ḥətta əng bilimlik adəmning əzi) ikənlikini kərsitidu. Əmdi Əysaning uningoɣa eytḳan səzlirigə yənə ḳarayli: —

«**Sən Israilning əlimasi turup, bunimu bilməmsən? Bərḥəḳ, bərḥəḳ, Mən sanga xuni eytip ḳoyayki, biz bilginimizni eytimiz wə kərginimizgə guwaḥliḳ berimiz, lekin silər bizning guwaḥliḳimizni ḳobul ḳilmaysilər. Silərgə zemindiki ixlarni eytsam ixənmigən yərdə, ərxtiki ixlarni eytsam ḳandaḳmu ixinisilər?**».

Birinqi soal, 11-ayəttiki «biz» kimni kərsitidu? Bizningqə Rəbbimiz muxu səz bilən Өzining aldida mangoɣan uluoɣ «jar ḳiloɣuqi» Yəḥya pəyoɣəmbər (wə xundaḳla bəlkim baxḳa ilgiriki pəyoɣəmbərlər) bilən birlikini ipadiləwatidu, dəp oylaymiz.

Ikkinqi soal, nemixḳa Rəbbimiz dangḳi qiḳḳan bu əlima Nikodimoɣa xundaḳ ḳattiḳ tənbiḥ tələppuzi bilən səz ḳilidu? Biz Rəbbimizning Yəḥudiy aḳsaḳallar wə bax kaḥinlar bilən boloɣan səzlixixliridin («Mat.» 21:23-27) eniḳ kərimizki, bu adəmlər Yəḥyaning «**gunaḥlaroɣa kəqərüm elip kelidioɣan, towa ḳilixni bildüridioɣan suoɣa «qəmüldürüx»**» həwirini («Luḳa» 3:3) rət ḳilip, uning «qəmüldürüx»ini ḳobul ḳilmioɣanidi. Ular birinqidin, əzlirini ḥəḳḳaniy adəmlər dəp ḳarap, «yənə nemə ixlaroɣa towa ḳiliximizning ḥajiti bar» dəp oylaydu. Ikkinqidin, «Huda Musa pəyoɣəmbər arḳilik bekitkən, muḳəddəs ibadəthanidiki «ḳurbanliḳ tüzümi»din ḥalḳip, suoɣa qəmüldürülüxning nemə ḥajiti bar?», «Insan gunaḥ ḳilsa, Huda əslidə bekitkən bu ḳurbanliḳlar arḳilik kəqürümgə erixip, pak ḳilinidioɣu?!», dəp oylap, ibadəthanidin qiḳip, Yerusalemni taxlap, qəl-bayawanoɣa uzun səpər ḳilip təgə terisi bilən kiyingən, qekətkə wə ḥərə ḥəsili yəydioɣan muxundaḳ yawayi bir kixini izdəp, uning aldida əzini təwən ḳilixning nemə ḥajiti? — degənidi.

Nikodimni Yəhyaning guwaḫliḳiɵa ixənmigən bu türküm adəmlərning iqidə bar, dəp ḳaraymiz; xuning bilən Rəbbimiz bu əng asasiy həwərni ḳobul ḳilmiɵanliḳi üqün uningɵa tənbiḫ beridu: —

«**Silərgə zemindiki ixlarni eytsam ixənmigən yərdə, ərxtiki ixlarni eytsam ḳandaḳmu ixinisilər?**»

Xu səwəbtin «**sudin wə Roḫtin tuɵulux**»tiki suni bolsa, muxu yərdə Yəhya pəyɵəmbər elip kəlgən «qəmüldürüx» süyi dəp ḳaraymiz. Bu su towa ḳilixni wə Hudaning səzigə itaət ḳilixni bildüridu (Hudaning səzi bəzi waḳtida «**«dasning süyi» boloɵan səz-kalam**» dəp atilidu «Əf.» 5:26). Nikodim «Israilning əlimasi» bolup, Hudaning Yərəmiya wə Əzakiyal pəyɵəmbərlər arḳiliḳ ayan ḳiloɵan «yengi əḫdə»sidiki roḫiy ḫayat tooɽuluḳ wədilirini, xundaḳla xu roḫiy ḫayatning mutləḳ zərür ikənlikini qüxinəlixi kerək idi. Birsi bu ḫəḳiḳətni intayin addiy səzlər bilən ipadiligən: —

«**Əgər xu dəsləpki əḫdə (yəni Musa arḳiliḳ kəlgən muḳəddəs ḳanun) kəm-kütisiz bolsa idi, keyinkisi** (ikkinqisi, yengisi) **üqün orun izdəxning ḫeqḳandaḳ ḫajiti bolmiɵan bolatti**» «Ibr.» 8:7.

Nikodim yengi əḫdidiki roḫiy ḫayatḳa erixixkə «suda qəmüldürüx» degən birinqi ḳədəmni besixḳa razi bolmiɵan yərdə, ḳandaḳmu uningda əḫdining ikkinqi ḳismi, yəni «Roḫtin tuɵulux» bolsun?

Əməliyət bügünki kündimu xundaḳ. Roḫta tuɵulux, yəni roḫiy ḫayatḳa erixix towa ḳilmiɵan yaki Hudaning səz-kalamiɵa kəmtərlik bilən boysunmiɵan kixidə ḫərgiz bolmaydu. Huda «Roḫimni suoɵa qəmüldürülmigən kixigə bərməymən» demigən; lekin Өzi əmr ḳiloɵandək suoɵa qəmüldürüxni ḳobul ḳilixḳa, xundaḳla həlḳ-aləm aldida Məsiḫkə boloɵan etiḳadini etirap ḳilixḳa narazi boloɵan kixigə bolsa U mənggülük ḫayatni ḫərgiz ata ḳilmaydu, dəp ixinimiz («Mar.» 16:16).

«Əfəsusluḳlaroɵa», «Kolossiliklərgə» wə «Petrus (1)»diki «ḳoxumqə səz»imizdə «qəmüldürüx» tooɽrisida ḳiloɵan bayanlirimiznimu kərüng.

(Izaḫat: — 11-ayəttiki «biz» tooɽuluḳ bəzi alimlar Əysaning bu səzi Өzini ḫəm Atini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Өzi ḫəm Huda tooɽuluḳ səzligən kixi «biz» dəp eytsa, undaḳta U Өzini Hudaoɵa ḫəmraḫ ḳiloɵan bolidu, əlwəttə. Ḫətta Musa pəyɵəmbərmu өzini Huda bilən yeḳin alaḳidə ḳoyup «biz» (yəni, «Huda wə mən», deməkqi) desə bolmaytti («Qəl.» 20:10-12 wə «Ḳan.» 32:51). Ḫalbuki, Rəbbimiz xundaḳ deyələytti, dəp ḳaraymiz («Yḫ.» 17:20-22). Xundaḳtimu, Rəbbimiz hizmitining bu awwalḳi basḳuqlirida «biz» degən səz bilən Өzi bilən Hudani kərsətkən bolsa, Nikodimoɵa qüxinixlik bolattimu? Biz uningɵa qüxinixlik bolmaytti, dəp ḳaraymiz).

Mol ḫosul üqün kim «terioɵuqi»? (4:35-38)

«**Silər: «Ḫosul yeoɵixḳa yənə tət ay ḳaldi» dəwatmamsilər? Mana, silərgə eytayki, bexinglarni kətürüp etizlaroɵa ḳaranglar, ziraətlər saroɵiyip oruxḳa təyyar boldi! Wə ormiqi ix ḫəḳḳini alidu wə mənggülük ḫayatḳa toplanoɵan ḫosulni yioɵidu, xuning bilən terioɵuqi bilən ormiqi təng xadlinidu. Qünki bu ixta «Biri teriydu, yənə biri yioɵidu» degən səz əməlgə axurulidu. Mən silərni өzünglar əmgək singdürmigən ḫosulni yioɵixḳa əwəttim; baxḳilar əmgək ḳildi wə silər ularning əmgikining mewisini elixḳa nesip boldunglar**».

Bu ayətkə bərgən izaḫatmizni ḳaytilaymiz: — Məsiḫning bu sözi boyiqə, kim «terioɣan»? Bizningqə ular: (1) Təwrat dəwridiki Hudaning muḳəddəs bəndiliri, bolupmu pəyoɣəmbərlər; (2) pəyoɣəmbərlərning bexarətlirini ətiwarlap ularni kəqürgən wə Israillaroɣa (xundaḳla Samariyəliklərgimu) ḫəm əgətkən, Hudaoɣa sadiḳ boloɣan Təwrat ustazliri; (3) Yəḫya pəyoɣəmbər wə muhlisliri bolsa kerək. Bu üq türküm kixilərning ḫəmmisi həlḳḳə Hudaning səz-kalamini amanət ḳilip ḳaldurup, ularni Məsiḫning kelixigə, xundaḳla Uningoɣa etiḳad ḳilixḳa təyyarlioɣanidi. (4) Bulardin baxḳa yənə Məsiḫning Өzimu «terioɣuqi» idi.

Məsiḫning terioɣini (1) Israiloɣa Hudaning səz-kalamini terixi; (2) Өzini «uruḳ»tək pida ḳilip, ḳurbanliḳḳa terixi idi. Ikkinqi «terix» əng qong wə əng uluɣ «terix» bolup, pütkül dunya üqün Hudaoɣa yeḳin munasiwəttə boluxḳa yol aqḳanidi. «Yḥ.» 12:24də kərsitilgənki — «**Bərḫək, bərḫək, Mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, buoɣday deni tupraḳ iqigə qüxüp əlmigüqə, u özi yənila yaloɣuz ḳalidu; lekin əlsə, mol ḫosul beridu**».

Muḳəddəs Roḥ əzlirigə kəlgəndin keyin rosullar bu «terix» degən səzning mənisini tehimu qongḳur qüxəngən bolsa kerək. Qünki ular hux həwərni dəsləpki waḳitlarda jar ḳilixliri bilənla, zor «ḫosul»ni oroɣan. Məsilən, «Ros.» 2:41də 3000 kixi, 4:4də 5000 ərkək kixi etiḳad ḳiloɣanliḳi bayan ḳilinoɣan. Rəbbimizning «terioɣuqi»lar tooɣruluḳ bu səzliri «Yuḫanna» 4-babta hatirilәngən wəḳələr bilənmu ziq munasiwətlik bolsa kerək, əlwəttə. Keyin Samariyə xəḫiridə wə ətrapida Filipning hux həwərni yətküzüxining wasitisi bilən kəp adəmlər Məsiḫkə etiḳad ḳilixi bilən xu yərdimu «mol ḫosul» boloɣan («Ros.» 8:1-25).

Samariyədə boloɣan bu «mol ḫosul»ning terioɣuqisi xübḫisizki, Rəbbimiz Өzidur. «Yuḫanna» 4-babta hatirilәngəndək, ḫosulning uruḳi bolsa dəl Uning yaloɣuz bu ḫajətmən Samariyəlik ayal bilən boloɣan səzlixixidin ibarət, halas.

10:11, 14 «Yahxi padiqi Өzümdurmən» «Yahxi padiqi» wə baxḳa «ḳoyqilar» tooɣruluḳ

Grek tilini əgəngənlər biliduki, bu səzlər Rəbbimizning «**Mən birdinbir yahxi ḳoyqi**» degən mənini roxən kərsitidu. Uning bu səzliri bilən Өzining Təwrattiki «Yər.» 23:1-8 wə «Əzakiyal» 34-babta eytiloɣan bexarətlərdə dəl aldin eytiloɣan padiqi boloɣanliḳini kərsətkən, dəp ixinimiz. Təwrattiki bu ikki ḳisimda Huda «Israilni beḳix» wəzipisini Өz üstigə elixi kerək boloɣan «ḳoyqilar»ni, yəni ularning padixaḫliri, kaḫinliri wə pəyoɣəmbərlirini əyibləydu. Ular beḳixning ornida ḫoḳuḳlirini özining mənpəəti üqün ixlətkənidi. Bu əḫwaloɣa asasən, Huda Yərəmiya pəyoɣəmbər arḳiliḳ: (1) Өzining Israilni beḳix üqün Dawutning nəslidin boloɣan «Ḥəḳḳaniy Xah» dəp atilidioɣan birsini turoɣuzidioɣanliḳini; (2) xundaḳla, Israilning bu kixini «Pərwərdigar Ḥəḳḳaniyliḳimiz» dəp ataydioɣanliḳini kərsitidu. Əzakiyal arḳiliḳ Pərwərdigar Өzining kelip Israilni baḳidioɣan ḳoyqi bolidioɣanliḳini kərsitidu.

Xunga, Rəbbimizning «**Yahxi ḳoyqi Өzümdurmən**» degən muxu bayani: —

(1) Israiloɣa ḳoyqi boluxḳa tegixlik boloɣanlarni (Israilning kaḫinliri wə ustazliri, yəni Pərisiylər ḫəm Saduḳiylarni) əyibləx;

(2) Xuning bilən bir waḳitta Өzining Hudaliḳ təbiitini kərsitixi idi.

Məsiḫning səzliri yənə «ḫəḳiḳiy ḳoyqi» wə uning əməlliri, xundaḳla uning bexioɣa qüxidioɣan paji'əlik wəḳələrni kərsətkən Təwrattiki baxḳa bexarətlər bilən baoɣliḳtur — «Zəbur» 23-küy, 80:1, «Yəx.» 40:11, «Mik.» 5:1-4 wə «Zək.» 13:7 wə baxḳilar. Oḳurmənlər өzi muxularni kərüp yetələydu.

(11:35) Nemixḳa Əysa Lazarusning ḳəbrisi aldida kəz yexi ḳildi?

Biz Rəbbimizning kəz yaxlirining səwəblirini qüxənsəkmu, qüxənmisəkmu, ḫərbir ḫessiyat igisi Uning dosti Lazarusning ḳəbrisining aldioŋa kəlginidə kəz yexi ḳiloŋanliḳini okuoŋinida təsirlənməy ḳalmaydu. Bu ixta Rəbbimizning ḫəḳiḳiy insan ikənlikini sezimiz wə xundaḳla ḳəlbimizdə Huda bizning dərd-ələmlirimizni biz oylimioŋan dərijidə qongḳur qüxinidu, degən bir ümid pəyda bolidu.

Bundaḳ sezimgə keliximiz tooŋridur. 11:33də wə 38də Rəbbimizning «**roḫida ḳattiḳ pioŋan qekip, kəngli tolimu biaram boloŋanliḳi**» tooŋruluḳ okuymiz. Grek tilida «**pioŋan qekix**» bəzidə «zor oŋəzəplinix» degən mənini bildüridu. Xunga bəzi alimlarning: «Rəbbimiz Lazarusning ölüxi wə dəpnə ḳilinixida pütkül insaniyətning paji'əlik əḫwalini kərgən — demək, ularning Xəytanning aldamqiliḳi bilən gunaḫḳa teyilip ketixi wə buningdin qiḳḳan barliḳ gunaḫliri, azab-okubətliri wə ölümini bir dəḳiḳila kərüp, bu paji'əgə ḳattiḳ oŋəzəpləngən» degini xübḫisizki, hata əməs. Insanlarning teyilip ketixini tügitix, ularni ḳutḳuzux Məsiḫning pütkül əmrining tüp türtkisi wə məḳsət-muddiasi idi. Kresttiki ölümi bolsa bularning uluoŋ əməlgə axuruluxi wə oŋəlibisidur.

Əmma Uning kəz yaxlirida yənə baxḳa amillar barmidu?

Bəzilər Əysaning kəz yexi Marta, Məryəm wə matəm tutḳan baxḳa Yəḫudiylarning ḳəlbidiki etiḳadsizliḳidin boloŋan azab-okubiti tüpəylidin idi, dəydu. Ularning deməkqi boloŋini, Marta, Məryəm ḳatarliḳlar Huda kəlgüsidə özigə sadiḳlarni ölümdin tirildüridioŋanliḳioŋa toluḳ ixənmidi. Əmma bizningqə, Martaning səzlirigə ḳarioŋanda (24-ayət) u bu ḫəḳiḳəttin gumanlanoŋan əməs.

Dərwəḳə, baxḳa birsining ölümigə yüzliginidə, yəni Yairusning kiqik ḳizini ölümdin tirildürüxkə mangoŋanda («Matta» 9-, «Markus» 5-, «Luḳa» 8-bab) Əysa ḫaza tutḳuqilardin «**Nemixḳa yioŋlaysilər? U uhlawatiduoŋu**» dəp əyib tərzidə sorioŋan wə xuning bilən ular uni mazaḳ ḳiloŋan («Mar.» 5:39). Xu sorundikilərdə, xübḫisizki, səbiy balilar ölgəndə, roḫliri Hudaning dərgaḫioŋa ḫayalsiz baridioŋanliḳidin guman ḳilidioŋan imansizliḳ məwjut idi.

Qünki insanlarning ḳəbrisining yenida ikki hil yioŋlax bardur. Bəziliri ümidsizliktin «ölgüqi zadi ḳəyərgə baridioŋandu?» dəp yioŋa-zar ḳilixidu. Yənə bəzilər «Səyümlük adimimiz Məsiḫgə etiḳadini baoŋlioŋan, xuning üqün uning roḫi bu dunyadin kətkəndə Məsiḫ bilən billə aramda bolidu» dəp bilip, yioŋlixi mumkin. Bu ḫər ikkilisidə normal judaliḳ əlimi məwjuttur. Bundaḳ ixni rosullirimizda kərməmduḳ? Pawlus ḳədirlik dosti Epafroditning səkratḳa qüxüp ḳaloŋanliḳi tooŋruluḳ səzləp: —

«**U dərwəḳə kesəl bolup əjəlgə yeḳinlixip ḳaldi; lekin Huda uningoŋa rəḫim ḳildi; ḫəm mening dərdimning üstigə dərd bolmisun dəp yaloŋuz uningoŋila əməs, bəlki mangimu rəḫim ḳildi**» — dəydu («Fil.» 2:27). Epafrodit ölüp kətkən bolsa, Pawlus uning ketixigə yioŋlimasmidi? Özigə yeḳin boloŋanlardin, ḫətta ḳiska waḳit ayrilipmu, u dərd-ələmdə ḳalmioŋanmidi? («1Tes.» 2:17) wə əgərdə bundaḳ ayrilix ḳəbrə bilən boloŋan bolsa ḳandaḳ bolatti?

Tesalonikaliḳlarning jamaitigə əzlirining bu dunyadin kətkən səyümlük ḳerindaxliri tooŋruluḳ rosul Pawlus mundaḳ yazidu: —

«**Əy ḳerindaxlar, ümidsizlik iqidə yaxawatḳan baxḳa ḫəmmisidək, aranglardiki əlümdə uhlap ḳaloɣanlaroɣa ḳayoɣurup ḫəsrət qəkməslikinglar üqün ularning ḫali tooɣruluḳ həwərsiz ḳelixinglarni halimaymiz**» (4:13). Xuning bilən bu sözlərdin uning «ḫeq matəm ḳilip yioɣlimanglar» dəp əməs, bəlki «etiḳadsizlardək matəm ḳilip yioɣlimanglar» degənlikini qüxinimiz. Qünki ularning roḫi Məsiḫning ḫuzurida mənggülük xadliḳ wə aramliḳḳa ətti, dəp bilip etiḳadta əlgənlər üqün ḫuxal boluximizoɣa tooɣra kelidu; lekin əzimiz ulardin waḳitliḳ juda boloɣaqḳa əlwəttə ḳayoɣurimiz. Biz kəp baxḳa əḫwallarda ohxaxla kəz yexi ḳiloɣan ḫalda ḫuxal boluximiz mumkin; ḫuddi rosul Pawlusning bir ḳetim eytḳinidək: «**Dərd-ələm tartḳinimiz bilən, əmma daim xad-ḫuramda turimiz**» («2Kor.» 6:10).

Əmdi Rəbbimizning kəz yaxliri nemə səwəbtin qiḳḳan? Yuḳirida eytḳinimizdək, Uning bu kəz yaxliri Uning Marta, Məryəm ḳatarliḳlarning Hudaning muḳəddəs bəndilirini ḳaytidin tirildürimən degən wədisigə boloɣan ḳandaḳtur birhil ixənməslikidin əməs idi. Biz Əysa «**Sən səygən dostung kesəl bolup ḳaldi**» degən həwərni angliɣandin keyin, Lazarusning əḫwali, xundaḳla Uning ikki səyümlük ḫədisining ḫali Əysaning kənglidin bir dəḳiḳə qiḳip kətkən, dəp hiyal ḳilip ḳalamduḳ? Ḫalbuki, biz bizgə oɣəlitə tuyulidioɣan mundaḳ səzlərni oḳuymiz: — «**Əysa Marta, singlisi wə Lazarusni tolimu səyətti. Xunga U Lazarusning kesəl ikənlikini angliɣan bolsimu, Əzi turuwatḳan jayda yənə ikki kün turdi**» (5-6-ayət).

U muhlisliriɣa qüxəndürüp: —

«**Bu kesəldin əlüp kətməydu, bəlki bu arḳiliḳ Hudaning ooɣli uluɣlinip, Hudaning xan-xəripi ayan ḳilinidu**», dəydu (4-ayət). U Əzi nemə ḳilidioɣanliḳini bilətti. Xuning üqün 6-ayəttə: «**Xunga u Lazarusning kesəl ikənlikini angliɣan bolsimu, Əzi turuwatḳan jayda yənə ikki kün turdi**» degənlərni oḳuymiz. U: «Marta wə Məryəmning inisini əlümdin tirildürüxümdin bolidioɣan ḫuxalliḳi Mən ḫazir berip, inisini kesəldin saḳaytiximdin bolidioɣan ḫuxalliḳidin kəptin kəp ziyadə bolidu» dəp bilətti. Ḫalbuki, U dostining kesəl azabliri, Uningoɣa ḳarap turuwatḳan ikki ḫədisining dərd-ələmliri, dostining səkratta boloɣan azabliri wə ahirda ḫədə-singilning uni yərlikkə ḳoyoɣanda boloɣan ḳayoɣusini oylisa, Uningoɣa eoɣir kəlməmti? Əmdi ḫazir səyümlük Marta wə Məryəmning yenioɣa kəlgəndə, ularning bexidin ətküzgən oɣəm-ḳayoɣu wə inisidin juda boloɣinidin ḫazir boloɣan ḳayoɣusini səzgəndə u təsirlənməy ḳalamti? Əysaning yioɣlixi Uning ularning ḳayoɣusi bilən toluḳ bir ikənlikini bizgə kərsətməmdu? Gərqə ular ḫazirla zor ḫuxalliḳḳa qəmüp ketidioɣan bolsimu, xu ḫuxalliḳ yerigə yetix üqün ular «yioɣlax jiloɣisi»din ətkən əməmsu?

Undaḳta, Huda gərqə Əzining naməlum, ḫətta qüxəndürgüsiz səwəbliri bilən Əz muḳəddəs bəndilirini ḫərhil azab-oḳubətlər wə sinaḳlardin ətküzidioɣan bolsimu, U bizning tartḳan barliḳ oḳubətlirimizdə biz bilən billə bolup, biz bilən təng azablinidu (ḫətta biz azablanoɣan dərijidin artuḳ azablinidu) dəp ixənməmduḳ? («Yəx.» 63:5). Qünki Məsiḫni kərgən adəm Atini kərgənmu bolidu. Wə bundaḳ etiḳadta bibaḫa təsəlli bolmamdu? Bundaḳ etiḳadta Lazarus, Marta wə Məryəm kərgəndək, Hudaning yolida «**bizning bir dəḳiḳilik wə yenik japa-muxəḳḳətlirimiz**»ningmu uluoɣ, xan-xərəplik nətijisi bolidu, degən ümidimiz bar bolmamdu? («2Kor.» 4:17).

12:20-21 Nemixḳa Əysa Өzini izdəp kəlgən Greklər bilən kərüxüxni layiḳ kərməy, xu waḳitta mundaḳ sirliḳ səzlərni eytti: —

«**Insan'oоlining xan-xərəptə uluoлlinidioлan waḳit-saiti yetip kəldi. Bərḩək, bərḩək, Mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, buoлday deni tupraḳ iqigə qüxüp əlmigüqə, u əzi yənila yaloлuz ḳalidu; lekin əlsə, mol ḩosul beridu**» (23-24)?

Rəbbimizning ətüp ketix ḩeytioлa kəlgən bu Greklər (xübḩiziski, Təwrat etiḳadini ḳobul ḳiloлan Greklər)ning Өzini izdiginini anglap kənglidə huxal boloлanliḳioлa guman ḳilmaymiz. Lekin Uningoлa nisbətən bu ix Uning waḳti-saiti kəlgənlikigə yənə bir ixarət idi. Qünki U ilgiri: «**Mən pəḳət yoldin tenigən ḳoy padiliri boloлan Israil jəmətidikilərgə əwətilgənmən**» degənidi («Mat.» 15:24). Xunga bu ix Uning wəzipisining ḩazir tamamlinixḳa az ḳaloлanliḳini bildüridu. Pəyoлəmbərlərning bexarətliridin eniḳki, Məsiḩning wəzipisining «yat əllər» (Yəḩudiy əməslər)gə boloлan ikkinqi ḳismi Uning ölümdin tirilixi bilən baxlinidu; demək, Məsiḩ Roḩi bilən hizmətkarliri arḳiliḳ nijatni yat əlliklərgə jakarlaydu. «Əf.» 2:17, «Zəb.» 22:21-31, 96-, 98-, 100-küy, «Yəx.» 42:6-12, 49:1-5 wə baxḳilarni kərüng.

Xuning bilən Əysa Hudaning xu nijat pilanining ikkinqi ḳismining əməlgə axuruluxi üqün Өzining ölüx waḳtini yetip kəldi, dəp bilgəqkə, «**Buoлday deni tupraḳ iqigə qüxüp... ölüxi kerək...**» degən səzlərni eytti. U əlsə, Roḩ kelidu; Roḩ kəlsə rosulliri wə muhlisliri nijatni barliḳ əllərgə (jümlidin ḩazir «**biz Əysa bilən kərüxsək...**» degən muxu Greklərgə) jakarlaxtin ibarət uluoлlwəzipini baxlaydu. Muxu Greklər dərwəḳə «Əysa bilən kərüxidu» — biraḳ roḩiy jəḩəttin eytḳanda, pəḳət Məsiḩ Huda Өzigə tapilioлinioлa ölüm arḳiliḳ toluḳ itaət ḳilsa, andin bu imkaniyət bolatti.

Muxu yərdə yənə eytmaḳqimizki, Rəbbimiz muxu yərdə baxḳilarni Xəytanning padixaḩliḳidin ḳutḳuzux wə ularni Hudaning padixaḩliḳida roḩiy ḩayatta mustəḩkəm ḳilixḳa birdinbir yolni bizgə axkarə ḳilidu. Biz baxḳilarning nijat tepixi üqün Məsiḩ Өzi ḳiloлandək, əzimizni pida ḳilip «**buoлday deni yərgə qüxüx**»kə razi boluximiz lazimdur.

12:31 «Əmdi dunyaning üstigə ḩəküm qiḳirilix waḳti kəldi»

Ḳaysi tərəptə «**Dunyaning üstigə ḩəküm qiḳirilix waḳti kəldi**» wə xundaḳla «**Ḩazir bu dunyaning ḩəkümdarining taxḳirioлa ḳooлlinix waḳti kəldi**»? Xəytan ḩazirmu dunyada kəp ḩərikətlərni ḳilidu əməsmu? U tehiqə əzining «əllərni azdurux»tin ibarət rəzillikini dawam ḳilmamdu? Uning ahirḳi soraḳḳa tartilixi muḳəddəs yazmilarda, bolupmu Injilning «Wəḩiy» ḳismida ayan ḳilindi, əlwəttə; biraḳ roxənki, uning Məsiḩning ming yillik səltəniti üqün «baoлlinix»i wə ahir berip «ot kəli»gə taxlinixi pəḳət Məsiḩning dunyaoлa ḳayta kelixidin keyinla bolidu.

Xübḩisizki, Rəbbimiz yuḳiriḳi bu bayani bilən kresttiki azabi wə ölümining nətijisini kəzdə tutidu. Məsiḩning bu bayanini qüxiniximiz üqün bizmu Uning ölümini wə nətijisini kəzdə tutuximiz lazim.

Birinqidin, Uning ölümi bilən «**dunyaning üstigə ḩəküm qiḳirilix**» yüz beridu. Bundaḳ «ḩəküm qiḳirilix»ni Məsiḩning dunyaoлa ḳaytip kəlgəndin keyinki «soraḳ təhti» aldida insanlarning əməllirining üstigə qiḳiridioлan ḩəküm wə jaza qüxürüxi («Matta» 25-bab, «Wəḩiy» 19-bab) əməs dəp ḳaraymiz. Bəlki Məsiḩning ölümi arḳiliḳ bu dunyaning Hudaoлa wə

Uning xapaiti bilən ḳarxilaxḳanliḳi wə ḩəḳiḳiy təbiiti pax ḳilinip, Hudaning dunyaning üstidiki ḩəkümining tegixlik ikənliki axkarilinidu. Məsiḩdə Hudaning tüp meḩribanliḳi mujəssəmləxtürülüp insaniyətkə yeḳin kəldi — «ḳol təgküdək yiḳin» degili bolidu — insan boloɣan Məsiḩ Əysadin Əzigə yoluḳḳanlaroɣa pəḳət iltipat, rəḩim-xəpḳət wə meḩribanliḳ kelətti. U ḳəyərgə barmisun ular xipa, təsəlli tapatti, türlük jin-xəytanlardin ḳutulup qiḳatti. U Əzi Hudaning insaniyətkə baoɣliḳan meḩir-muḩəbbitining rəddiyisiz ispatidur. Birak omumən eytḳanda, insaniyət («dunya») uningoɣa ḳandak inkas bildürdi? — Rət ḳilip əltürüx, halas.

Uni oquḳ-axkarə rət ḳiloɣan Yəhudiy həlḳini ḩəmmidin rəzil bir türkümi dəp ḳarimasliḳimiz kerək — Muḳəddəs Kitab boyiqə ular muxu jəhəttə pəḳət pütkül insaniyətning wəkili boloɣan, halas. Ḩərḳandak baxḳa millətmu xundak ḳilmay ḳalmaytti. Pütkül dunyaning wəkili boloɣan Yəhudiy həlḳi barlik bexarətlər, Qəmüldürgüqi Yəhyaning guwaḩliḳi wə Məsiḩning Əzining məjizilirini kərüp turup, Uningda Hudaning meḩribanliḳining mujəssəmləxkinini bilip turup, Uni qətkə ḳaḳḳan. Xuningdək, insaniyət əz wəkili arḳilik Hudani, yəni Hudaning wəkili Məsiḩni rət ḳilipla ḳalmay, bəlki Uni əng rəḩimsiz, əng adalətsiz, əng yirginqlik yol bilən rət ḳiloɣan. Yəhudiylarning ḳanuni boyiqə Məsiḩning sorakḳa tartilixini ottuz tərəptə ḳanunsiz ḩesablax kerək idi; ḩətta Rim ḳanuni boyiqə Məsiḩning sorakḳa tartilixi mutləḳ ḳanunsiz idi.

Bu ixlaroɣa ḳarap mukəddəs yazmilarda daim uqraydioɣan «dunya» yaki «bu dunya» degən ataloɣuning nemə ikənlikini qüxinip yetimiz. «Dunya» Hudaoɣa wə həlḳigə, xundakla Uning nijat nixanliriooɣa daim ḳarxi turidioɣan tüzümdur. Uningoɣa islaḩat elip berix yaki uni əzgərtixning mumkinqiliki yoḳ; wəḩaləngi, Hudaning həlḳining sadiḳliḳi wə guwaḩliḳi bilən uningda boloɣan rəzillikni tizginləx yaki bəzidə waḳitliḳ qekindürüx mumkin bolidu. Məsilən, 18- wə 19-əsirdə Yawrupa wə Amerikidiki jamaətlərning ətünüxliri wə ḩərikətliri bilən dunyadiki ḳulluḳ tüzüm kəp yərlərdə yoḳ ḳiliwetilgən. Ḩazir bolsa ḳulluḳ tüzüm islamiyət dunyasidiki bəzi yərlərdila yənila tepilidu; birak oɣərbiy dələtlərning aḩaliliri Hudaning səz-kalamini dawamliḳ rət ḳilsa (ḩazir ḳiliwatḳinidək) u yərlərdimu bu tüzüm tez arida ḳaytidin pəyda bolidu.

Əmdi «**Ḩazir bu dunyaning ḩəkümdarining taxḳirioɣa ḳooɣlinix waḳti kəldi**» degənni ḳandak qüxiniximiz kerək?

Biz bu bayanning mənisini: — (1) Xəytanning xikayət wə təḩmət ḳiloɣili Hudaning dərgaḩioɣa kirix pursətliri qəkləndi; (2) uning insanlarning ḩəḳiḳətni bilip yetixigə toskunluḳ ḳilix üqün oy-pikirlirini kontrol ḳilip baoɣliwelixi qəkləndi, dəp ḳaraymiz.

Birinqi jəhəttin Ayupning dəwridə Xəytanning Hudaning aldioɣa ərkin ḩalda kirip, mukəddəs bəndiliri (bolupmu Ayup)ning üstidin xikayət ḳilix ḩoḳuḳi boloɣan boluxi mumkin, dəp əsləymiz. Əməliyəttə Xəytanning xikayətliri Hudaning dəsləptə uni ərxtin ḩəydiwətkənlikining üstidə ḳilinoɣanidi: «Ḳara, sən Ayupḳa baxpanaḩ bolisən, uni ḳooɣdaysən. Lekin u seni ḩəḳiḳiy səyməydu. U baxḳa insanlaroɣa ohxax bir gunaḩkar, halas. Uni kəqürüm ḳiloɣan wə baxḳa insanlarni kəqürüm ḳiloɣan yərdə, meni ərxtin ḳooɣliwetixkə nemə ḩədding bar? Uningda nemə ḩəkḳaniylik bar?» — degəndək.

Məsiḩning kresttə boloɣan əlümi əlwəttə bu xikayətkə toluḳ rəddiyidur. Huda insanlarni kəqürüm ḳilalaydu, qünki U ḩəkḳaniylik bilən ularning tegixlik jazasini Məsiḩ arḳilik Əz üstigə elip bədəl təligən. Kresttin keyin Iblis Hudaning kəqürümi tooɣrisida xikayət ḳiloɣudək ḩeqḳandak baḩanə-səwəb tapalmay ḳaldi. Ḩətta ərxlərning əzimu uning təḩmət-xikayətliridin paklandi («Ibr.» 9:23).

Ikkinqi jəḫəttə, Məsiḫning kresttiki ələmi Xəytanning ḳandaḳtur «Adəm'ata wə Ḥawa'ana gunaḥ sadir ḳilip manga boysunoƣlan boloƣaqḳa, pütkül insaniyət meningkidur» degən aoƣzini tuwaḳlap, uning oljisi boloƣan insaniyətni uningdin tartiwaloƣan, dəp ixinimiz («Kol.» 2:15). Xunga jamaət hux həwər jakarlioƣanda angliouqilar ḫəḳiḳiy qüxənsun, Xəytanning oljisi Hudaoƣa ḳayturulsun, dəp dua ḳilixining asasi bardur. Bu ix 16:9-11də tiloƣa elinoƣan Muḳəddəs Roḫning hizmitigimu baoƣliḳ, təwəndə u tooƣruluḳ tohtilimiz.

13-bab: Rəbbimizning muhlislirining putlirini yuyuxi — uning əḫmiyiti nemə?

8-ayəttə Petrus Rəbbimizning uning putlirini yuyuxini rət ḳilidu. Rəbning uningoƣa boloƣan jawabi mutləḳ ḳət'iy idi: —

«**Petrus: — Sən mening putumni yusang ḫərgin bolmaydu! — dedi.**
Əysa uningoƣa jawabən: — Seni yumisam, Mening bilən təng nesiwəng bolmaydu, — dedi».

Bu jawab bizgə Rəbbimizning bu ḳiloƣini pəḳət kiqik peillik birhil hizmətla əməslikini kərsitidu. Pəḳət kiqik peillikḳa ülgə boloƣan bolsimu, bu ix barlik məmin bəndilirigə kiqik peillik bilən bir-birimizning hizmitidə boluxḳa mənggülük ḳimmətlik ülgə bolatti. «**Aranglarda kim uluoƣ bolay desə, ḫəmminglaroƣa ḳul bolsun**» Degüqi bolsa Əzi bu səzining ḫəmmidin üstün turidioƣan ülgisidur. Lekin Rəbbimizning Petruskḳa: «**Seni yumisam, Mening bilən təng nesiwəng bolmaydu**» degən mutləḳ jawabi bizgə bu ixta tehimu qongḳur bir gəp bar, degənni kərsitidu. «Yuḫanna»ning bayanidiki bu ḳisim «**Bu dunyadiki Əz adəmlirigə kərsitip kəlgən meḫir-muḫəbbitini ahiroƣiqə toluḳ kərsitip turdi**» degən tonuxturux səzi bilən baxlanoƣaqḳa, Uning bu jawabi wə ularning putlirini yuyuxini Uning ələmi bilən baoƣliḳ dəp oylimay ḳalmaymiz. 12-ayəttə: «**— Silərgə nemə ḳiloƣinimni uḳtunglarmu?**» degən soali bu qongḳur mənini kərsitidu. Xunga, Uning Petruskḳa: «**Bədini yuyulup, tamamən pakiz boloƣan adəm pəḳət putlirini yusila ḳayta yuyunuxining ḫajiti bolmaydu**» (13:10) degən sirliḳ gepini uning ələmi bilən baoƣlap qüxinix kerək.

U 15:3də ularoƣa: «**Silər mən silərgə yətküzgən səzüm arḳiliḳ alliburun pak boldunglar**» dəydu. Demək, ular Məsiḫning səzigə ixinip ḳobul ḳiloƣanliḳi tüpəylidin Hudaning aldida pak wə ḫəḳḳaniy dəp ḫesablinatti. Lekin kamil bolux üqün yənə bir ḳədəm mengixi kerək idi — ular Uning əzliri üqün har ḳilinoƣan ələmini ḳobul ḳilixi kerək bolidu. Buni ḳobul ḳilmisa Əysa degəndək ularning «**Mening bilən təng nesiwisi bolmaydu**».

Wə ḫərbir insan ohxaxla kixining ixəngüsi kəlməydioƣan axu ixḳa ixənqini baoƣlixi kerəkki, Hudaning Ooƣli bizni ḫəmmə daoƣ-nuḳsandin paklandurux üqün Əzini təwən ḳilip kresttiki ələmidə bizning hizmitimizdə boloƣan. Krestləp eltürüx jazasi insanlar ijad ḳiloƣan barlik ələm jazaliri iqidə adəmni əng har ḳiloƣuqi jazadur. Rosul Pawlusning deginidək, ḫəmmimiz «**krest bizarliḳi**»ni rət ḳilmay, Hudaning xu yolda bizni səygənlikini ḳobul ḳiliximiz kerək; bolmisa, bizning «**uning bilən təng nesiwimiz bolmaydu**».

Rəbbimiz ahirda, ḫəmmimiz ohxax yolda bir-birimizgə hizmət ḳiliximiz kerək, dəydu. Bu səzi bizni pəḳət kiqik peillik hizmət kərsitipla ḳalmay, bəlki Əzining biz üqün ḳiloƣinidək, bir-birimiz üqün pida bolup, ḫətta harlinip ələxkə təyyar boluximizni qaḳiridu.

13:31-32

«**Yəhuda taxkirioɣa qikip kətkəndin keyin, Əysa mundak dedi:— Əmdi Insan'ooɣli uluoɣlinidioɣan wakit-saət yetip kəldi wə Huda U arkilik uluoɣlinidu. Wə əgər Huda Uningda uluoɣlansa, Hudamu Өzidə Uni uluoɣlaydu, xundakla dərḫal Uni uluoɣlaydu**».

Əysa kandak yolda «uluoɣlinidu» wə Huda kandak təraptə «**Uningda uluoɣlinidu**»?

Bu səzlərni okuoɣinimizda hiyallirimiz bəlkim Məsiḫning ölümdin tirilixi wə asmanoɣa kətürilixigə atlap ətüp, bu ixlar Uning uluoɣlinixi bolsa kerək deyiximiz mumkin. Lekin Uning kresttiki ölümidimu birhil xan-xərəp yokmu? Huda əzəldin Uning bu ölüm yolidikidək uluoɣlinip bakmioɣan wə keyin yənə xu yolda uluoɣlinamdu?

Məsiḫning bexioɣa takioɣan tikənlik taj wə Uning üstigə bekitkən tahtay, xübḫisizki, Uningoɣa rəḫimsiz aḫanət kəltürüx üqün kilinoɣan; lekin Ḫəmmigə Kadir bu ixlarni pütünləy baxka mənidə allikaqan bekitkənidi. Insanlar keygən tajlar iqidə Əysa keygən tikənlik tajdin xərəplik taj bolup bakkanmu? Tikənlər bolsa insanning gunaḫining nətijisi boloɣan lənətni kərsitidu («Yar.» 3:18). U bizni dəp xu lənətni kətüridu — lekin padixaḫ süpitidə kətüridu. Ḫərkandak jəng məydanida Əysaning kresttə gunaḫ, Iblis wə ölümning üstidin kazanoɣan oɣəlibisidin uluoɣ bir oɣəlibə bolup bakkanmu? Xuningdək Məsiḫning krestidin ḫərkandak padaxaḫning təhti xərəplik bolup bakkanmu? Mutlək har kilinixka yüzləngəndə xundak salapət wə xaḫanilik bilən Өzini tutuwaloɣan Əysaoɣa təngdax kixi bolup bakkanmu?

Hudaning kresttə uluoɣlinixioɣa kəlsək, Uning meḫir-muḫəbbitining uzunluki, kəngliki, qongkurluki wə egizliki ḫeqkandak baxka yərdə undak roxən namayan kilinip bakkan əməs. Uning gunaḫka karatkan nəpriti, Uning mukəmməl pak-mukəddəsliki wə ḫəkkaniyliki bizning gunaḫlirimizni Өz üstigə aloɣan Ooɣlioɣa karatkan jazasidək xundak roxən namayan kilinip bakkan əməs. Uning ḫəkikətən Ḫəmmigə Kadir ikənliki Ooɣlining ölümidə nəqqə yüzligən bexarətlər wə mukəəddəs kanunidiki bexarətlik bəlgilimilərning əməlgə axuruloɣanliki bilən xundak mukəmməl wə ajayib ḫalda kərünüp bakkan əməs. Uning kresttə kərsətkən səwr-takiti baxka yərdə ḫeqkaqan xundak ayan kilinip bakkan əməs.

Əysa Məsiḫning ölümdin tirilixidə Huda dərwəkə uni uluoɣlaydu — muhlisliri, pərixtilər wə barlik ərx-asmanlarning küq-ḫokuk igilirining kəz aldida Uni uluoɣlaydu. Andin Uni ərxkə kətürüxi bilən bu uluoɣlax jəryani yənə bir baskuq aloɣa besilidu («Fil.» 2:1-11). Rəbbimizning uluoɣlinixi Uning insan süpitidə Atioɣa boloɣan mukəmməl itaətmənliki tüpəylidin boloɣanlikini ḫərgiz untumayli — Rəbbimiz wə Akimiz Əysa Məsiḫ Hudaning ong yenida olturoɣuzuloɣandur («Ibr.» 2:11). Uning üstigə Mukəddəs Roḫ jamaətkə kəlgəndə Uning xan-xərəpliri wə pəzilətlirini awwal bizgə ayan kilip, andin biz arkilik dunyaoɣa kərsətkinidə, u dunya aldida yənə bir yolda uluoɣlinidu.

Aldimizda Məsiḫning tehi ayan kilinmioɣan kəp xan-xərəpliri — ming yillik səltəniti wə uningdin yirak ətüp, «**yengi asman, yengi zemin**»da bolidioɣan, ḫazir insaniy kəzlər yetəlməydioɣan xərəpliri bizni kütidu. Amin!

14:2-4

«**Atamning өyidə nurоғun makanlar bar. Bolmiоғan bolsa, buni silərgə eytқan bolattim; qünki Mən ḫərbiringlarоғa orun təyyarlax üqün xu yərgə ketip barimən. Mən silərgə orun təyyarliоғili baridiоғanikənmən, qoқum қaytip kelip, silərni өzümgə alimən; xuning bilən, Mən қəyərdə bolsam, silərmu xu yərdə bolisilər. Silər Mening қəyərgə ketidiоғanliқimni wə u yərgə baridiоғan yolni bilisilər**».

Izaḫatimizda kərsətkinimizdək, Rəbbimizning bu səzliri etiқad қiloғuqilar üqün Өzining kresttiki ələmidin keyin wujudқa kəlgən yengi əḫwaloғa baoғliқ, dəp қaraymiz. Ḫərbir etiқad қiloғuqi üqün ḫazir bir «roḫiy turaloғu» bar — Huda bilən yengi alaқidə bolux. Bu alaқə ḫərbir etiқad қiloғuqi üqün baxқa-baxқa bolup, Huda өyidə turoғandək bizdə turidiоғan wə biz Uningda turidiоғan ḫaləttin ibarət. Bu səzlərdə kəzdə tutuloғini jənnəttə boloғan məlum bir jismaniy өy-orda əməs, bəlki yengi ḫayat, yengi birhil ḫayatni ətküzüxtin ibarət. Dərwəқə, Hudaning tallioғanliri üqün jənnəttə muxundaқ jismaniy ordilar bar boluxi mumkin; lekin muxundaқ «ordilar» Əysa ələüp, Muқəddəs Roḫ kəlgəndin keyinki, Huda bilən bolidiоғan yengi munasiwətning qongқurluқi ḫəm қimmətliki bilən selixturoғanda, ḫaman ikkinqi orunda turidu. Xundaқ bolupla қalmay, bu kəp «roḫiy turaloғu»lar jipsalaxturuloғanda Hudaning өyi (jamaət) bolidu; bizning Huda bilən yengi munasiwətimiz bardur, bir-birimiz bilən yengi munasiwətimiz bardur.

14:12

«**Bərḫəқ, bərḫəқ, Mən silərgə xuni eytip қoyayki, Manga ixəngən kixi Mening қiliwatқan əməllirimni қilalaydu; wə bulardinmu tehimu uluоғ əməllərni қilidu, qünki Mən Atining yenioғa қaytip ketimən**».

Rəbbimizning «tehimu uluоғ əməllər» deginidə қandaқ əməllərni kəzdə tutidu? Biz Uning yaratқan məjizilərdin tehimu uluоғ məjizilərni kərsitimizmu? Uning səzlirigə қarioғanda jawabimiz «xundaқ» boluxi kerəktur. Injildiki «Rosullarning paaliyətliri»gə қarioғanda, rosullar dərwəқə xu qaoғlarda Hudaning küq-қudritini ayan қiloғan kəp karamət məjizilərni kərsətkənidi wə bu məjizilərning Rəbbimiz yər yüzidə yürgüzgən məjizilərgə ohxap ketidioғanliқi bizgə ayan bolidu. Məsilən, ularning arisida kesəllərni saқaytix, jinlarni ḫəydiwetix wə ḫətta adməmlərni ələmdin tirildürüx bar idi. Bu alamət-karamətlər rosullarning yətküzgən Əysa tooғruluқ hux həwirini təstiқlioғan ajayib ispat bolup, ḫəmmimiz ularni minnətdarliқ bilən қobul қilimiz, əlwəttə. Ḫalbuki, bu məjizilərni Rəbbimizning əməllirigə «ohxap ketidioғan» deginimiz bilən rasttin eytsaқ «tehimu uluоғ» degili bolamdu? Xundaқ bir hulasigə keliximiz kerəkki, Rəbbimizning bu səzliri pütünləy baxқiqə bir ixni — yəni Muқəddəs Roḫning küq-қudriti bilən hux həwərni yətküzüp, kixilərni yengi ḫayatқa erixtürüx wasitisi boluximizni kərsitidu.

Rəbbimizning dərwəқə təlim berip səz қilixi, xübḫisizki, angliоғuqilar üqün өmürwayət əng ajayib ix boloғan bolsimu, kresttiki ələmidin ilgiri U ḫeqkimni Өzining Ata bilən boloғan munasiwiti iqigə kirgüzəlməytti. Lekin Muқəddəs Roḫ təkülgəndin keyin ḫərbir hux həwərqi wə təlim bərgüqining adəmlərni Huda bilən billə bolux üqün mənggülük ḫayatқa kirgüzüx wasitisi boluxtək bibaḫa xəripi bardur. Buning səwəbi «**qünki Mən Atining yenioғa қaytip ketimən**» — wə U Atining yenioғa baroғanliқi tüpəylidin, Muқəddəs Roḫ kelidu.

15:1 Rəbbimiz «Ḩəḳiḳiy üzüm teli» boloɣandin keyin, «sahta» yaki porüqək üzüm teli bolamdu?

Rəbbimizning «**Ḩəḳiḳiy üzüm teli əzümdurmən**» dəp elan ḳiloɣini bizgə Təwrat dəwridə Huda əslidə kəp ḳetim Israiloɣa «**Sən Mening üzüm telimsən**» degənlikini əslitidu. Hudaning Israiloɣa boloɣan muḩim bir məḳsiti xübḩisizki, ularning baxḳiqə ix-ḩərikətliri arḳilik dunyadiki barlik əllərgə Əz guwaḩqiliri wə wəkilliri boluxidin ibarət idi. U Ibraḩimoɣa «**Sən arḳilik yər yüzidiki barlik əl-jəmətlər bəht-bərikət tapidu**» («Yar.» 12:2) degən əməsmu? Bu wədigə Ibraḩimning əwladliri boloɣan Israil warislik ḳiloɣan əməsmu? U əslidə Israiloɣa «**Sən Mening ḳulum Israil, səndə uluɣlinimən**» deməkqi boloɣan əməsmu? («Yəx.» 49:3). Bu temida yənə «2Tar.» 6:32-33, «Mik.» 4:1-5, «Yəx.» 2:2-5, «Zək.» 8:23ni kərüng.

Ḩalbuki, Israil kəp wakitlarda Hudaoɣa ibadət ḳilip Uning üqün yat əllərdə guwaḩqi wə ülgə boluxning ornioɣa, əksiqə butlaroɣa qoḳunup, ix-ḩərikətliri ətraptiki butpərəs əllərningkidin tehimu buloɣinip kətkənidi. Xuning üqün Huda ularoɣa Əzakiyal pəyoɣəmbər arḳilik mundak səzlərni ḳilixḳa məjbur bolidu: — «**Mən bu ixni silərni dəp əməs, i Israil jəməti, bəlki silər baroɣan əllər arisida buloɣioɣan Əz pak-muḳəddəs namim üqün ḳilimən**» («Əz.» 8:23).

Demək, Israil Hudaning hursənliki üqün mewə beridioɣan üzüm teli bolmidi («Yəx.» 5-bab, «Yər.» 2:21-22, «Əz.» 15-bab, «Ḩox.» 10:1, «Zəb.» 80:8-18ni kərüng). Ḩalbuki, Israil gunaḩḳa petip Hudaning məḳsitini orunlimioɣaqḳa, Məsiḩ Əzi Hudaning barlik arzu-istəklirini əməlgə axuridu, Uningda turoɣanlar «**kəp mewə bərgüqilər**» bolidu («Yḩ.» 15:5, 8). U «**ḩəḳiḳiy üzüm teli**» bolidu.

Muḳəddəs Roḩning hizmiti (16:7-11)

«**Əmma Mən silərgə ḩəḳiḳətni eytip ḳoyayki, Mening ketixim silərgə paydiliḳtur. Qünki əgər kətmisəm, Yardəmqi silərgə kəlməydu. Əmma kətsəm, Uni silərgə əwətimən. U kəlgəndə, bu dunyadikilərgə gunaḩ tooɣrisida, ḩəḳḳaniylik tooɣrisida wə ahirət soriḳi tooɣrisida ḩəḳiḳətni bilgüzidu. U ularni gunaḩ tooɣrisida bilgüzidu, qünki ular Manga etiḳad ḳilmidi. Ularni ḩəḳḳaniylik tooɣrisida bilgüzidu, qünki Atamning yenioɣa ḳaytip barimən wə silər Meni yənə kərəlməysilər. Ularni ahirət soriḳi tooɣrisida bilgüzidu, qünki bu dunyaning ḩəkümdari üstigə ḩəküm qiḳirildi**».

Əysaning: «**Mening ketixim silərgə paydilik**» degini xübisizki, rosullaroɣa (ḩəm bizgimu) bək ḩəyran ḳalarlik ix boldi. Qünki U ularoɣa ḩəmrah boloɣinida ḩəmmə ix onguxluḳ idi; «ustazimiz ḩərḳandak ḳiyin əḩwaloɣa taḳabil turalaydu» degəndək ularda Uning arḳilik birhil ixənq-hatirjəmlik bar idi. Ḩalbuki, U ulardin ḩətta ḳiska bir wakit ayrilsa, ular küqsiz ḳaloɣandək bolatti. Məsilən, U ulardin ayrilip taoɣḳa qikip ḳaytip kəlgəndə, ularning jin qaplaxḳan bir balioɣa mədət yətküzəlmigənliki kərünidu («Mat.» 17:1-22). Uning ḩazirliḳi ularning barliḳi idi — U ularning Ustazi, Yolbaxqisi, Baxpanaḩi, Rioɣbətləndürgüqisi, Ḳutḳuzoɣuqisi wə ḩəmmidin bək ularning Təsəlli Bərgüqisi, Küqəytküqisi wə Dosti idi. U ḳandaḳsigə «**Mening ketixim silərgə paydilik**» desun?

Əlwəttə, U Əzi bu ixni qüxəndüridu. U «ketixi» kerək — awwal bir yolila insanlarning gunaḩining məsilisini bir tərəp ḳiloɣili krestkə ketixi kerək, andin Əzigə etiḳad ḳiloɣuqilaroɣa Muḳəddəs Roḩni əwətkili kresttin ḳəbr arḳilik ərxkə, Atisining yenioɣa ketixi kerək idi. Qünki Uning kresttiki əlümi adəmlərning Muḳəddəs Roḩni ḳobul ḳilixioɣa imkaniyət yaritip beridu.

Bu xuningoŋa bədəl təligini idi. Biz mundaḳ bir hulasigə kəlməy ḳalmaymiz: —

(1) Huda Məsiḥni Өz wəkili boluxḳa əwətti; U bolsa «Səz-Kalam»dur.

(2) Rəbbimiz Muḳəddəs Roḥni jamaitigə Өz wəkili boluxḳa əwətidu. Əysa rosullirioŋa ḥəmraḥ boloŋanda ularoŋa nemə boloŋan bolsa Muḳəddəs Roḥ jamaətkimu xu bolidu. Uning deginidək: «**Mən silərgə baxḳa bir Yardəmqi əwətimən**» (14:16). Grek tilida «**baxḳa bir...**» bolsa «Manga op-ohxax baxḳa bir» degən uḳumni kərsitidu. Demək, Muḳəddəs Roḥ ularoŋimu «Ustaz, Yolbaxqi, Baxpanaḥ, Rioŋbətləndürgüqi, Saḳaytḳuqi, Təsəlli Bərgüqi, Küqəytküqi wə Dosti bolidu. Qong pərḳi xu boliduki, Əysa ular «bilən billə» idi, lekin Muḳəddəs Roḥ «ularda» yəni «ularning iqidə» yaxaytti. Bu uningdin tehimu qəksiz əwzəl bolmamdu?

(3) Məsiḥ jamaitini Өzigə wəkil boluxḳa wə xundaḳla Atioŋa wəkil boluxḳa «pütkül dunya»oŋa əwitidu.

Jamaət Məsiḥni dunyaoŋa jakarlioŋanda Muḳəddəs Roḥ Rəbbimiz 8-11də eytḳan hizmətlərni ḳilip, adəmlərgə bu həwərning rast ikənlikigə guwaḥliḳ wə jəzmlik yətküzidu: —

(1) U bu dunyadiki kixilərni gunaḥ tooŋrisida bilgüzidu, «**qünki ular Manga etiḳad ḳilmidi**». Adəmlərni dozahḳa əwətidioŋan gunaḥ dəl muxudur. Adəmlərning dozahḳa qüxüxining birinqi səwəbi gunaḥkar ikənliki əməs, bəlki Əysaoŋa etiḳad ḳilixni rət ḳiloŋanliḳi, yəni Hudaning nijatini rət ḳiloŋanliḳi üqündur.

(2) U ḥəḳḳaniylik tooŋrisida bilgüzidu, «**qünki Atamning yenioŋa ḳaytip barimən wə silər Meni yənə kərəlməysilər**».

Rəbbimiz bu dunyada boloŋanda ḥəḳḳaniyliḳining mukəmməl wəkili idi. Lekin U bu dunyada bolmisa, adəmlər Hudaning ḥəḳḳaniyliḳini ḳandaḳ qüxinidu? Hudaning bu məsiligə boloŋan jawabi birinqidin jamaət arḳiliḳ Məsiḥning ḥəḳḳaniyliḳini ayan ḳilixtin ibarət bolidu. Əysa awwal «**Mən dunyaning nurimən**» dəydu («Yḥ.» 8:12) biraḳ andin «**Silər dunyaning nurisilər**» dəydu («Mat.» 5:14). Jamaət Muḳəddəs Roḥḳa toloŋan bolsa Məsiḥning ḥəḳḳaniyliḳini ayan ḳilidu; uning üstigə jamaət sadiḳliḳ bilən Hudaning səz-kalamini jakarlioŋanda Muḳəddəs Roḥ Өzi adəmlərning wijdanlirida ixləp, ularni ḳayil ḳilip, «Hudaning ḥəḳḳaniyliḳi» boloŋan Məsiḥ tooŋruluḳ biwasitə guwaḥliḳ beridu («1Kor.» 1:30).

(3) U dunyadiki kixilərni ahirət soriḳi tooŋrisida bilgüzidu, «**qünki bu dunyaning ḥəkümdari üstigə ḥəküm qiḳirildi**».

Yuḳirida eytḳinimizdək, «**bu dunyaning ḥəkümdari**» (Xəytan) Məsiḥning kresttiki ələmi arḳiliḳ pax ḳilindi wə xuningdək uning Hudaoŋa wə insanlaroŋa ḳara qaplimaḳqi boloŋan barliḳ xikayətliri wə baḥaniliri elip taxlandi. Rəbbimizning azab tartixi bilən Xəytan soraḳḳa tartilip üstigə qiḳirilidioŋan ḥəküm-jaza ḥəmmigə eniḳ elan ḳilinoŋandur. Wə xundaḳ boloŋanda, Xəytanning padixaḥliḳi astida yaxioŋanlar (yəni, Məsiḥning etiḳadi arḳiliḳ Hudaning padixaḥliḳioŋa kirmigənlər)ning ḥəmmisi ohxax soraḳ ḥəkümi astida turmaḳta. Hudaning səz-kalami jakarlanoŋada, Muḳəddəs Roḥ angliouqilaroŋa bu kelidioŋan ḥəküm-jaza tooŋruluḳ wijdanlirida guwaḥliḳ beridu.

16:12-13

«**Silərgə eytidioŋan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni ḫazirqə kətürəlməysilər. Lekin U, yəni Ḫəḳiḳətning Roḫi kəlgəndə, U silərni barliḳ ḫəḳiḳətkə baxlap baridu. Qünki U əzlükidin səzliməydu, bəlki nemini angliоŋan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioŋan ixlardin silərgə həwər beridu**».

Təwəndikidək ikki soal muxu səzlərdin qiḳidu: —

(1-soal) Ular anglap kətürəlməydioŋan ixlar nemə? Biz bularni ḫazir bilimizmu?

Buningoŋa Injilning keyinki ḳisimliridin jawab qiḳidu. Rosullaroŋa nisbətən bu ixlar bolupmu: — (1) Məsiḫning Əz xəhsiyiti tooŋruluḳ toluḳ wəḫiy-ḫəḳiḳətlər; (2) Uning kresttiki ḳurbanliḳ hizmiti tooŋruluḳ wəḫiy-ḫəḳiḳətlər; (3) «yat əlliklər» (Yəhudiy əməslər)ning jamaəttə Yəhudiy ḳerindaxliri bilən təng Məsiḫdə boloŋan baylиḳ wə miraskа ortaḳ mirashorlar ikənliki tooŋruluḳ wəḫiy-ḫəḳiḳətlərdin ibarət, dəp ḳaraymiz. Bu ixlar tooŋruluḳ «Rosullarning paaliyətliri»diki «kirix səz»imizdə boloŋan bayanlirimiznimu kərüng.

Bu ixlarning ḫəmmisini rosullarning əzliri salam hətliridə bizgə xərḫ ḳilip beridu; qünki Rəbbimiz ularoŋa bularni jamaətkə əgitix wəzipisini ḳalduroŋan (məsilən, «Əf.» 3:5ni kərüng).

Uning üstigə ḫəmmimiz üqün Hudaoŋa itaət ḳiloŋanseri wə Uning bilən mangoŋanseri Uningdin kəlgən qüxənqilər wə bilimlər qongḳurlixidu; xuning bilən ḫərbirimiz üqünmu «**Silərgə eytidioŋan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni ḫazirqə kətürəlməysilər**» degən səzlər bəlkim tooŋridur... Lekin kənglimiz təyyar boloŋanda «**Muḳəddəs Roḫ ularni sanga kərsitidu**».

(2-soal) Rəbbimizning bu ayətlərdə: «**Lekin U, yəni Ḫəḳiḳətning Roḫi kəlgəndə, U silərni barliḳ ḫəḳiḳətkə baxlap baridu. Qünki U əzlükidin səzliməydu, bəlki nemini angliоŋan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioŋan ixlardin silərgə həwər beridu**» dəp bərgən wədisi pəḳət birinqi əsirdiki xu on bir rosullar üqünla (wə bəlkim baxḳa rosullar üqün) yaki barliḳ dəwrdiki ixəngüqilər üqün inawətlik bolamdu?

Bu ahirḳi soaloŋa Yuḫannaning birinqi salam hetidin səz alsaḳ toluḳ jawab bolidu: —

«**Wə silər bolsanglar, silər Uningdin ḳobul ḳiloŋan Məsiḫligüqi Roḫ silərdə turiweridu, silər ḫeqkimning əgitixigə moḫtaj əməssilər; bəlki ənə xu Məsiḫligüqi Roḫ silərgə barliḳ ixlar tooŋruluḳ əgitiwatḳandək (U ḫəḳtur, ḫeq yaloŋan əməstur!) — ḫəm əgətkəndək, silər dawamliḳ Uningda yaxaydioŋan bolisilər**» («1Yḫ.» 2:27 — səl addiylaxturuloŋan).

Bu səzlər birinqi əsirdiki «addiy» ixəngüqilərgə wə ulardin keyinki ḫərbir dəwrdiki ixəngüqilərgə eytiloŋan (degümiz keliduki, Huda aldida ḫeqkim «addiy» əməstur). Xübḫisizki, Muḳəddəs Roḫning birinqi rosullaroŋa boloŋan yetəkqiliki wə təlimi intayin alaḫidə; biz ularning salam hətliridin ular ḳobul ḳiloŋan xu wəḫiy wə təlimlərdin bəḫrimən bolimiz. Lekin rosul Pawlus bizgə eytḳandək: — «**Əmma «janoŋa təwə» kixi Hudaning Roḫining ixlirini ḳobul ḳilmaydu, qünki bu ixlar uningoŋa nisbətən əhmiḳaniliktur; u ularni ḫeq qüxinip yetəlməydu, qünki ular roḫ bilən pərḳ etilip baḫalinixi kerəktur. Roḫḳa təwə kixi ḫəmmə ixlaroŋa baḫa berələydu...**» («1Kor.» 2:14, 15).

Hudaning səz-kalamini ḫəḳiḳət bilən qüxiniximiz üqün, əslidə xu ḫəḳiḳətlərni ḳobul ḳiloŋan rosullaroŋa xularni əgətkən Muḳəddəs Roḫḳa tayanoŋandək, bizningmu Uningoŋa tayiniximiz lazim.

Uning üstigə Rəbbimizning: «**U, yəni Ḥəqiqətning Roḥi kəlgəndə, U silərni barlıq ḥəqiqətkə baxlap baridu**» degən wədisigə qaytidin kariximizoŋa tooŋra kelidu. Demək, ḫəmmimiz əzimizning əgəngüqilərning ornida boloŋanlıqimizni bilip yetiximiz kerək («muhlis» degən səz «əgəngüqi»dur). Məsiḥdə bolup biz «alliqaqan əgəngənmən» degən barlıq ixlarni səbiy balidək bolup qaytidin əginiximiz lazim. Huda Θz Roḥi bilən pəqət Uning səz-kalamini qüxinixkila əməs, bəlki əməliyəttə qandaq qilip Uningoŋa əməl qilixqa əgətmisə bolmaydu. Razi bolsaq U bizgə ix-hizmitimizni qandaq qilip Θzining xan-xəripigə kəltürüx, ailidikilirimizni qandaq səyüx, baxqilaroŋa qandaq səz qilix, balilirimizdin qandaq həwər elix, waqitlirimizni qandaq ixlitix, wədilirimizdə qandaq turux wə U bizgə yoluqturoŋanlarning ḫəmmisigə qandaq muḫəbbət kərsitixni əgitidu.

«**U... kəlgüsidə bolidioŋan ixlardin silərgə həwər beridu**».

Biz bu wədini birinqidin, Roḫning rosullaroŋa kəlgüsidə bolidioŋan ixlarni — bolupmu jamaətkə munasiwətlik ixlarni axkarə qilixini kərsitidu, dəp qaraymiz. Bu ixlar bəlkim jamaətning əsüp kengiyixi, jamaət iqidə «**qong yenix** (qekinix)»ning pəyda boluxi wə Məsiḫning tez arida dunyaoŋa qaytip kelix waqtioŋa agaḫ boluxni kərsitidioŋan alamətlərning kərünüxini əz iqigə elixi mumkin. Ikkinqidin, bu wədini Hudaning ḥəqiqətkə təxna boloŋanlaroŋa boloŋan qaqiriqioŋa, xundaqla ularning Uning hizmitidə qandaq rolda bolidioŋanliqioŋa qarita birhil qüxənqini əz iqigə alidu, dəp oylaymiz. Bu ix Huda bizdə keləqək tooŋruluq boloŋan qandaqtur bir qizikqaqliqimizni qanaətləndürüx üqün əməs (gərqə U bəzidə hizmətkarlirioŋa kəlgüsidə yüz beridioŋan bəzi ixlarni kərsətsimu), bəlki aldimizda tallaydioŋan yollaroŋa əng yahxi qarar qiqiriximiz üqündur.

Əysaning tirilgəndə Magdallik Məryəmgə kərünüxi wə uningoŋa degənliri tooŋruluq

«**Əysa uningoŋa : — Manga esilmioŋin! Qünki Mən tehi Atamning yenioŋa qiqmidim. Berip kerindaxlirimoŋa: Meni «Silərningmu Atanglarning, yəni Mening Atamning, silərning Hudayinglarning, yəni Mening Hudayimning yenioŋa qiqimən!» dəydu, — dəp yətküzgin» — dedi**» (20:17).

Nemixqa Rəbbimiz Məryəmgə: «**Manga esilmioŋin!**» (grek tilida «manga təgiwərmə») dedi? Biz buni «meni keqiktürmigin» dəp tərjimə qilsaqmu bolatti. Rəbbimizning bu gepini səzmusəz qüxinix kerək, dəp qaraymiz — demək, U qəbridin qiqip dəl ərx-asmanlarni Xəytanning əlmisaqtin buyanqi asiyliqidin boloŋan buloŋaxliridin wə təḫmət-xikayətlərdin pakizlax üqün atisioŋa qaytiwatqanidi («Ibr.» 10:23).

Bu pikir xu ahxamdiki ixlar bilən təstiqlinidu; qünki U muhlislirining yenioŋa kəlgəndə ularoŋa «esilma» (yaki «təgiwərmə») degəndək səzni qilmay, bəlki Θz qollirioŋa wə biqinioŋa qaraxqa wə tegixkə təklip qilidu («Luqa» 24:33-49, «Yḫ.» 20:19-29). Buning üstigə U xu kəqtə ularning üstigə püwləp: «**Mukəddəs Roḫni qobul qilinglar**» dedi. U əslidə ularoŋa qüxəndürüp, Atamning yenioŋa qaytmisam Mukəddəs Roḫ silərgə kəlməydu, degənidi; wə Uning Məryəmgə boloŋan səzliri boyiqə U dəl Atining yenioŋa qaytiwatqanidi. Bu «roḫni püwləp bərgini»din keyin u ularoŋa Mukəddəs Roḫning üstigə toluq qüxüxini Yerusalemda kütüxni buyrudi («Luqa» 24:49, «Ros.» 1:4-8, 2:4). Xunga Uning ularoŋa bu «Mukəddəs Roḫni püwləp berixi» (grek tilida wə ibraniy tilida «roḫ» wə «nəpəs» degənlər bir səz bilənla ipadilinidu) bolsa, bəlkim ularoŋa kelidioŋan Roḫtin tetitip qoyux wə ularoŋa Roḫning «toluq kelixi» üqün ularni təyyarlioŋini bolsa kerək idi.

Xunga biz etiqadqilar adättä eytidiƣan «Rəbbimizning asmanƣa kətürülüxi» degən ix («Luqa» 24:51, «Ros.» 1:9) əməliyättä Təwrattiki pəyƣəmbərlər bexarət qiliƣan Məsiḫning «asmanƣa kətürülüxi» əməs idi, dəp qaraymiz. Rəbbimiz alliqaqan Məryəmgə eytqinidək asmanƣa qiqqan wə «**Hudaning ong yeniƣa olturƣuzuliƣan**» idi. Luqa biz üqün hatiriligən uning «asmanƣa kətürülüxi» («Luqa» 24:51), rosullarƣa wə muhlislириƣa Uning dərḫəqiqät «Hudaning ong yeniƣa olturƣuzuliƣan»liqini ispatlax üqün boldi, dəp qaraymiz.

Buning bilən intayin ḫəyran qalarlik xu hulasigə kəlməy qalmaymizki, Rəbbimiz Atiƣa qaytip kətürülüxini Əzi üqün qayƣuƣa qəmgən «ərziməs» ḫesablinidiƣan bir hotunƣa, yəni «**uningdin yättä jinni ḫaydiwətkən Magdallik Məryəm**»gə («Luqa» 8:2) gəp qilix üqün tohtitip qoyƣan. Bu muqəddəs tema üstidə kəp səzlərni qilalaydiƣan bolsaqmu, muxu yərdə pəqət xuni bayqaymizki, Uning ölümdin tirilixigə birinqi guwaḫqi bolux imtiyazi Uning uluƣ rosullirining ḫeqqaysisiƣa əməs, bəlki Uning muḫəbbitidə kəyüp pixqan biqarə bir ayalƣa təqdim qilinƣan. Uning Məsiḫgə boloƣan muḫəbbiti xunqə küqlükki, Uningsiz u özini yoqitip, baroƣudək ḫeqyeri yoq bolup qalƣanidi.

21:11

«**Simon Petrus kemigə qiqip, torni qiroƣaqqa tartip qiqardi. Tor qong beliqlar bilən toloƣan bolup, jəmiy bir yüz əllik üq beliq bar idi. Beliq xunqə kəp boloƣini bilən, tor yirtilmiƣanidi**».

Nemixqa Yuḫanna muxu yərdə dikqitimizni «**Beliq xunqə kəp bolsimu, tor yirtilmiƣanidi**» degən pakitqa tartmaqqi bolidu? Jəzmləxtürimizki, u bu ix bilən ilgiriki bir ixni uning esigə enik kəltürdi. Xu qaƣda özi, inisi Yaqup, Simon wə Andriyas Əysaning səzi bilənmu nuroƣun beliqlarni tutqan: —

«**U kemilərdin birigə, yəni Simonningkigə qiqip, uningdin kemini qiroƣaqtin səl yiraqlitixni iltimas qildi. Andin U kemidə olturup top-top halayiqqa təlim bərdi. Səzi tügigəndin keyin, u Simonƣa:**

— Kemini qongqurraq yərgə ḫaydəp berip, beliqlarni tutuxqa torliringlarni selinglar, — dedi.

Simon Uningƣa jawabən: — Ustaz, biz pütün keqiqə japa tartip ḫeq nərsə tutalmiduq. Biraq sening səzüng bilən torni salsam salay, dedi.

Ular xundaq qiliwidi, nuroƣun beliqlar toroƣa qüxti; tor səkülüxkə baxlidi» («Luqa» 5:3-6).

Xu qaƣda «**tor yirtilixqa baxlidi**». Nemixqa? Xu qaƣda Məsiḫ Petruska «**torliringlarni** («torunglarni» əməs) **selip, beliqinglarni tutunglar**» degənidi. Petrus bolsa: «**Ustaz, biz pütün keqiqə japa tartip, ḫeq nərsə tutalmiduq. Biraq sən degənikənsən, torni** (bir torni, demək) **salsam salay**» degən jawabi bilən öz ixənqimni kərsəttim, dəp oyliƣan boluxi mumkin idi. Biraq əməliyättə uning ixənqi toluq əməs idi; u ehtimal Məsiḫning səzigə anqə dikqət qilmay «torlarni» degənni «tor» dəp angliƣan yaki ehtimaliƣa tehimu yeqin boloƣini: «Bu kixining beliqqilik tooƣruluq anqə həwiri bolmiƣaqqa, bir tornila taxlisam andin uni ispatliyalaymən» degən oyda boloƣan boluxi mumkin. Qünki Galiliyə kəlidiki beliqlar adättə kündüzdə qongqurluqqa xungoƣup ketidu, xunga kündüzdə ularni tutux mumkin əməs; keqə bolsa beliqqilik waqtidur.(Izaḫat: — əng mukəmməl wə ixənqlik kona kəqürmilərdə «Luqa» 5:5-ayättə «torni salsam salay» dəp pütülgən. Baxqa az bir qisim tekistlərdə «torlarni salsam salay» dəp pütülgən).

Aldinḳi ḳetim, u wə ḫəmrahḷiri Məsiḥning gepigə toluḳ kirməy, beliḳlarning kəp boluxi tüpəylidin tori yirtilip ketip, pəḳət azraḳla beliḳ tutalioɣanidi. U qoḳum bu ixtin «Ustazimizning gepini toluḳ angliximiz kerək» dəp qong bir sawaḳ aloɣanidi.

Ikkinqi ḳetim toroɣa qüxkən beliḳlar ohxax kəp bolsimu, lekin ularning tori yirtilmioɣanidi. Torning yirtilmasliḳi ḳerindiximiz Yuḫannaoɣa ezlirining beliḳni tutḳinioɣa ohxax məjizilik bir ix kərünətti wə u buni biz üqün hatiriləydu. Lekin Rəbbimiz bu ḳetimda pəḳət «**Torunglarni** (bir tor) **selinglar**» degənidi. Ḫalḳiliḳ ix Uning səzidur.

Huda bizgə deginini toluḳ, tooɣra angliouдək ḳulaḳlarni, xundaḳla uning səz-kalamioɣa boloɣan toluḳ iman-ixənqni bərgəy!

21:15

«**Ular naxta ḳiloɣandin keyin, Əysa Simon Petrustin:— Yunusning ooɣli Simon, sən Meni bulardinmu qongḳur səyəmsən? — dəp soridi**».

Bu soalda «bular» kimlərni yaki nemilərni bildüridu? Bu ular tutḳan beliḳlarni, yaki bolmisa Petrusning əsliy kəspi boloɣan beliḳqiliḳning əzini kərsitəmdu? Biz undaḳ oylimaymiz. Əmdi Rəbbimizning mənisi: «Sening Meni səygining sening bu muhlislarni səyginingdin artuḳmu?» degəndək boluxi kerəkmu? Biz yənə undaḳ oylimaymiz. Qünki Petrusta Rəbning birinqi orunda turidioɣanliḳi üstidə ḫeqḳandaḳ müjməllik yoḳ idi. Lekin esimizdə barki, Rəbbimiz Өzining tutup berilixi tooɣruluḳ səzligəndə ularoɣa: «**Ḫəmminglar bügün keqə meni taxlap ḳeqip ketisilər**» dəp agaḫlanduroɣandin keyin, Petrus birinqi bolup rəddiyə bərgən: -

«**Lekin Petrus uningoɣa:**
— Ḫəmməylən tandurulup putlaxsimu, mən ḫərgiz putlaxmaymən, dedi.
Əysa uningoɣa: — Mən sanga bərḫəḳ xuni eytip ḳoyayki, bügün, yəni bügün keqə horaz ikki ḳetim qillioɣuqə, sən Məndin üq ḳetim tanisən, — dedi.
Lekin Petrus tehimu ḳət'iylik bilən uningoɣa:
— Sən bilən billə əlidioɣan ix kerək bolsimu, Səndin ḫərgiz tanmaymən, — dedi.
Ḳaloɣan ḫəmmə muhlislarmu xundaḳ deyixti» («Mar.» 14:29-31).

Xuning bilən Petrusning: «**Ḫəmməylən teyilip putlaxsimu, mən ḫərgiz putlaxmaymən**» dəp turup, əzidin üq ḳetim tanoɣinidin keyin Rəbbimiz uningoɣa bu addiy soalni ḳoyidu: — «**Sən meni bulardinmu qongḳur səyəmsən?**» — yəni, «Yunusning ooɣli Simon, sening Meni səyüxung (qong gəp ḳiloɣining bilən) bularning Meni səyüxidin qongḳurmu?».

Petrus Uningdin üq ḳetim tanoɣandin keyin Rəbbimiz bu soalni uningoɣa üq ḳetim ḳoyidu.

Huda Өz yollirida bizning əz ajiz təbiiyitimiz tooɣruluḳ əz-əzimizni aldiximizoɣa yaki «ihlasmənlikimiz» yaki «sadiḳliḳimiz» tooɣruluḳ poqiliḳ ḳilixni dawamlaxturuximizoɣa yol ḳoymaydu. Buningoɣa biz intayin minnətdarmiz. U ḫətta biz Petrustək Uningdin tenip kətksəkmu, bizni əsligə kəltürələydu. Pəḳət Uning bizdin sorioɣan soallirioɣa səmimiylik bilən jawab berip, gunaḫ-səwənlikimizni oquḳ iḳrar ḳilsaḳla, U bizni əzgərtələydu. Injildiki «bayanlar»da uqrioɣan ikkilinip, təmtirəp kətkən Petrusni «Rosullarning paaliyətliri»də uqrioɣan jasarətlik dadil Petruska Aylanduroɣuqi Huda biz üqün ohxax ixni ḳilixḳa Ḳadirdur.

Injil 5-ḳisim
«Rosullarning paaliyətliri»

Kirix səz

«Rosullarning Paaliyətliri»ning muəllipi rosul Pawlusning yeḳin ḥəmraḥi boloɣan tewip Luḳa idi. Kitabning namidin kərünüp turiduki, bu kitabni Məsiḥning ərxkə kətürülüp Əzigə etiḳad baoɣlioɣanlaroɣa Muḳəddəs Roḥni əwətkinidin tartip dəsləpki jamaətning ottuz nəqqə yillik musapisioɣiqə boloɣan tarihidin tallanma, deyixkə bolidu. Uningda hux həwərning awwalḳi tarḳitilix yoli wə jamaətning əsüp kengiyix jəryani hatirilinidu.

Injil «Luḳa»oɣa kirix səzimizdə, «Luḳa»ning wə «Rosullarning paaliyətliri»ning ḥər ikkisi Luḳa təripidin yeziloɣan, bu ikki kitab əməliyəttə bir izqil tarihtur, dəp kərsətkəniduḳ. «Rosullarning paaliyətliri» (ikkinqi kitab)ning bexida biz munu səzlərni oḳuymiz: —

«I ḥərmətlik Te'ofilos, mən dəsləp yazoɣan bayan Əysa Əzi tallioɣan rosullaroɣa Muḳəddəs Roḥ arḳilik əmrlərni tapxurup asmanoɣa kətürülgən küngiqə boloɣan uning barlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixlirining baxlanmisi tooɣrisida idi».

Birinqi bayan («Luḳa») «asmanoɣa kətürülgən küngiqə.... Əysaning barlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixlirining baxlanmisi» tooɣrisida boloɣan bolsa, Luḳaning ikkinqi bayani «Əysaning barlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixlirining dawami» tooɣrisida bolux kerək, deyix orunluḳ əməsmu? Bu kəzḳarax ikkinqi bayanining bexidiki munu səzlər arḳilik ispatlinidu: — «Əysa Əzi tallioɣan rosullaroɣa Muḳəddəs Roḥ arḳilik əmrlərni tapxuroɣan...». Məsiḥning yər yüzidiki hizmiti ḥaman Muḳəddəs Roḥḳa tayanoɣan bolup, asmanoɣa kətürülgəndin keyin xübḥisizki, Huda'Atining iradisigə Muḳəddəs Roḥ arḳilik, rosulliri wə jamaitining wasitisi bilən əməl ḳilix dawamlixidu.

Xunga bu kitabning ismini «Əysaning (dawam ḳiloɣan) paaliyətliri» yaki «Muḳəddəs Roḥning paaliyətliri» dəp atioɣan bolsaḳ muwapiḳraḳ kelətti. Ḥalbuki, biz jamaəttiki 1900 yillik ən'ənigə əgixip kitabni «rosullarning paaliyətliri» dəp atiduḳ.

Gərqə əmdi «Rosullarning paaliyətliri»ning səḥipiliridə rosullar ḥəm jamaətning «əməl ḳilixi» ḥəm «təlim berixi»ni kərginimiz bilən «əməl ḳiloɣuqi» wə «təlim bərgüqi» bolsa ularning wasitisi bilən ix kərgüqi Məsiḥ Əzidur (Gal.» 20:2ni kərüng). Injil, «Yuḥanna» 16-babta Məsiḥ Əysa rosullirioɣa Muḳəddəs Roḥning kelixi wə kəlgüsidiki hizmiti tooɣruluḳ təlim beridu: —

«Silərgə eytidioɣan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni ḥazirqə kətürəlməysilər. Lekin U, yəni Ḥəḳiḳətning Roḥi kəlgəndə, U silərni barlik ḥəḳiḳətkə baxlap baridu. Qünki U Əzlükidin səzliməydu...» (16:12-14).

Biz «rosullarning paaliyətliri»də Məsiḥning bu səzining əməlgə axuruluxining bir ḳismini kərələymiz. Muḥim bir misal alayli, Əysa rosullirioɣa nijatlik səz-kalamini «yat əlliklər»gə («taipilərgə») yətküzüx kerəklikini birnəqqə ḳetim oquḳ eytḳini bilən (məsilən «Mat.» 28:19,

wə muxu kitabning bexida — «**Silər... Yerusalem, pütün Yəhudiyə wə Samariyə əlkiliri, jahanning qətlirigiqə Manga guwahqi bolisilər**») bu səzlər rosullarning kulakliriola pəkət kirmigən.

Bizgə nisbətən Yəhudiylarning kənglidin Yəhudiy əməslər («yat əlliklər»)gə orun berixning tolimu təslikini bəlkim təsəwwur kilix kiyin bolidu. Ularning kəzkarixida əzliridin baxka pütkül dunya butpərəslikkə qəmüp kətkən, daim haram yeməklərdin buloinidioanlar bolup, həkikiy Hudaoa ibadət kilidioan Yəhudiylaroa düxmən idi. Yəhudiy həlki kəp ketim yat imperiyələr təripidin besiwelinoan, hətta wətinidin ayrilip sürgün kilinoan, ziyankəxliklərgə uqrioan. Əysa Məsih yər yüzidə hizmət kiloanda, xundakla «Rosullarning paaliyətliri»ning waktidimu wətini boloan Pələstin əz hökümranliki astida əməs, bəlki ular nəprətlinidioan Rimliklarning kol astida idi. Yəhudiy bolmioan bir kixi bilən həmdastihan olturuxni əz həlkigə hainlik kiloanoa barawər dəp karilatti. Lekin «Rosullarning paaliyətliri»də Rəb rosulliri wə jamaitidikilərning «yat əlliklər»gə kənglidin orun berixi üqün, ularning iq-baoqrini kəng kiloanlikini kərimiz. Ular Yəhudiy əməslərgə nijatlikni (Məsihning kurbanlikioa wə tirilgənlikigə etikad baoqlax arkilik Hudaning kəqürümigə wə yengi hayatka muyəssər boluxni) səzləp yətküzüx kerək bolupla kalmay, Yəhudiy əməslərni Məsihning teni boloan jamaətning ayrilmas bir kismi, əzliri bilən bu ixta aka-uka, hədə-singil, xerik süpitidə kobul kilixi kerək idi. Rosul Pawlusning «Əf.» 2:11-22diki bu ix tooqruluk səzlirini kərüng.

Uning üstigə, «Rosullarning paaliyətliri»də Məsihdə boloan nijatlikning həwiri awwal Yəhudiylaroa kayta-kayta sunuloan bolsimu, ularning kəpinqisining uni rət kiloanlikini kərimiz. Uni kobul kilip, gunahliridin waz keqip yengi hayatka erixküqilər bolsa kəpinqisi Yəhudiylar nəprətlinidioan butpərəs «yat əlliklər»din idi. «Rimliklaroa» 9-11-bablarni kərüng.

Mana bu, Rəbning jamaitigə «təlim berixining dawami»din bir misaldur. Tiloa elixka tegixlik yənə biri bolsa Məsihning xəhsi wə Hudalik təbiiti tooqruluk idi (Uning Mukəddəs Rohining təlim beridioanliki tooqruluk səzlirini «Yh.» 16:14din kərüng).

Uxbu kitabning bizgə əgitidioan muhim ixlardin biri xuki, ərlərmu, ayallarmu Mukəddəs Roh bilən ziq munasiwət baoqlixi mutlək kerəktur. «Rosullarning paaliyətliri»də kərüngən etikadqilar bolsa «tət bayan»da kərüngən, Mukəddəs Roh kelixtin ilgiriki xu kixilər əməs. «Rosullarning paaliyətliri»də kərüngən rosul Petrus «tət bayan»da kərüngən rosul Petrus əməs. «Tət bayan»da kərüngən Petrus ixənqsiz, baxbaxtak, əzigə kattik təmmənə koyidioan əmma Hudaning muhəbbitigə, kudritigə wə Hudaning rizik beridioanlikioa nisbətən ixənqi ajiz, arisaldi kixi idi. U Rəbbi boloan Məsihdin üq ketim tanoan Petrusdur. Birak «Rosullarning paaliyətliri»də bolsa pütünləy baxkiqə bir Petrusni kərimiz. U Israilning kattiwaxliri aldida yürəklik bilən sahtipəzlikini əyibləydu, lekin uningda kilqilikmu burunki po etix aditi kərülməydu. U ölümdin korkmaydioan, kəmtər, iman-ixənqkə toloan, itaətmən, təlim-tərbiyə kobul kilalaydioan, dana kixidur. Əmdi bu qong əzgirix nədin boloan? Kiskisi, u Mukəddəs Rohka qəmüldürülgən, «kaytidin tuoquloan» idi. Asman-zeminda Mukəddəs Rohtin baxka adəmni muxundak əzgərtələydioan heqkandak küq yoktur. Həkikiy hayatlik, rohiy hayatlik boluxi üqün ər bolsun ayal bolsun yər yüzidikilərning həmmisi Mukəddəs Rohka qəmüldürülüxi kerək.

«Rosullarning paaliyətliri»

«Rosullarning paaliyətliri»də Məsihning jamaitidə həqiqiy səzligüqi, yetəkligüqi wə jamaət ixlirini baxquroluqining birər adəm əməs, bəlki Muqəddəs Roh ikənlikini kərimiz. Biz xuningdək Hudaning həqiqiy jamaiti bolsa adəmlər baxquridiolan, birər mərkizi qong bax xtabqa yaki «mudiriyət kengəxmisi»gə igə qandaqtur bir təxkilat əməslikini kərimiz; rosul Pawlus biz üqün «1Kor.» 12:12-31də enik təswirligəndək jamaət bir təndur. Uning bexi Məsih ərxtə turidu, yər yüzidiki hərbir etiqadqi bolsa uning tenigə təwə əzasidur. Hərbir əzasi əz alahidə hizmiti bar bololan, yetəkqilikni adəmdin əməs, bəlki biwasitə halda bexi bololan Məsihtin alidu. «Rosullarning paaliyətliri» bolsa buning həqiqətlikini kərsitidu.

Xunga məzkur kitab birər «jamaət ixlirioqa qollanma» bolux məqsitidə əməs, bəlki hərbir etiqadqioqa bax bilən bolidiolan axu biwasitə xərəplik alakini izdəxkə, xundakla Muqəddəs Rohning yetəkqilikidə mengixqa intilixkə rioqbət-türtkə bolux məqsitidə yezilolandur. Hərbir əza baxning yetəkqiliki bilən mangolanda, undakta barlik «tən» əzalirining «paaliyətliri» insanning aldin pilanlixi bilən bolmisimu, lekin bir-birigə ajayib maslixidu. Bu kitabtin biz kütkən bəzi ixlarni tapalmioqanlikimizdin bəlkim həyran qeliximiz mumkin. Məsilən, kitabta insanlarning oylap qikqan heqqandak əqil-pilanliri, heq iktisadiy pilanlar (Injilda, Hudaning hizmitidə bololanlarning iktisadiy hajətliri bək az tiloqa elinidu), heqqandak məhsus binalar («qerkaw» qatarliklar), kəzgə kərüngən heqqandak alahidə «tərbiyə kursliri» tooqrisida bayanlar yoktur — lekin bu tarih hatiriləngən məzgil hux həwər alliqaqan Yawropa, Afriqa wə Asiyadiki yirak yərlərgə tarqaloqan wə xu yərlərdə etiqadqi jamaətlər barlikqa kəlgən məzgil idi. Mana bu, Hudaning Əzi qiloqanliridin ibarəttur. Ərlər bolsun, ayallar bolsun, kixilər Uningoqa kulak selix wə xərtsiz itaət qilixqa təyyar tursa mundak nətijə qikmay qalmaydu.

Məzmun: —

1. Jamaətning «tuoqulux»i wə əsüxi (1-5-bablar)
2. Jamaətning ziyankəxliklərgə uqrixi wə kengiyixi (jümlidin hux həwərning Samariyəliklərgə wə Afriqiliklaroqa jakarlinixqa baxlinixi) (6-8-bablar)
3. Pawlusning Məsihkə etiqad qilixi wə hux həwər tarqitixi (9-bab, 1-31-ayətlər)
4. Rosul Petrusning hux həwər jakarlax hizmiti, jümlidin «yat əlliklər»gə jakarlaxqa «ixikni qong eqixi» (9:32-ayəttin 12:25-ayətkiqə)
5. Rosul Pawlusning birinqi ketimlik hizmət səpiri (13-14-bablar)
6. Rosullar bilən yetəkqilərning Yerusalemdiki kengəxmisi (15-bab, 1-35-ayətlər)
7. Rosul Pawlusning ikkinqi ketimlik hizmət səpiri (15:36tin 18:22-ayətkiqə)
8. Rosul Pawlusning üqinqi ketimlik hizmət səpiri (18:23tin 21:14-ayətkiqə)
9. Rosul Pawlusning Yerusalemoqa berixi wə koloqa elinixi (21:51-26-bab)
10. Rosul Pawlusning rimoqa səpiri (27-28-bablar)

Rosullarning paaliyətliri

Muқəddimə

1 [1-2] I ḥərmətlik Teofilos, mən dəsləp yazoɣan bayan Əysa əzi tallioɣan rosullaroɣa Muқəddəs
Roḥ arқilиқ əmrlərni tapxurup asmanoɣa kətürülgən küngüqə boloɣan uning barliқ əməlliri
ḥəm barliқ təlim berixlirining baxlanmisi tooɣrisida idi.
[3] U azab-oқubətlərni tartқandin keyin, ularoɣa kəp ispatlar bilən əzining tirik ikənlikini
kərsətkən; u ularoɣa қirik kün iqidə kərüngən bolup, Hudaning padixaḥliқioɣa ait ixlar tooɣruluқ
səzləp bərgən; [4] wə ular bilən jəm қilinoɣanda mundaқ əmr қildi: — «Yerusalemdin ayrilmay,
silər məndin anglioɣan, Atining wədisini kütünglar. [5] Qünki Yəḥya suda qəmüldürgən, lekin
silər bolsanglar kəp künlər ətməy Muқəddəs Roḥta qəmüldürülisilər».

Əysaning asmanoɣa kətürülüxi

[6] Rosullar uning bilən jəm қilinoɣanda, uningdin: — I Rəb, sən muxu waқitta Israilning
padixaḥliқini əsligə kəltürməkqimusən? — dəp soraxқa baxlidi.
[7] U ularoɣa mundaқ dedi:
— Ata Əz ḥoқuқioɣa asasən bekitkən waқit-pəytlərni silərning bilix nesiwənglar yoқ. [8] Biraқ
Muқəddəs Roḥ üstünglaroɣa qüxkəndə silər küq-қudrətkə igə bolisilər, Yerusalem, pütün
Yəḥudiyə wə Samariyə boyiqə ḥəm jaḥanning qətlirigiqə manga guwaḥqi bolisilər.
[9] U bu səzlərni қilip bolup, ular қarap turoɣanda kətürüldi, bir parqə bulut uni arioɣa aldi-
də, u ularning nəziridin oɣayib boldi. [10] U asmanoɣa kətürülgəndə, ular kəzlirini kəkkə tikip
қaraxқanda, mana tuyuқsiz ularning yenida aқ kiyim kiygən ikki adəm pəyda bolup:
[11] — Əy Galiliyəliklər, nemixқa ərə turoɣininglarqə asmanoɣa қarap қaldinglar? Silər silərdin
ayrilip ərxkə kətürülgən xu Əysaning asmanoɣa қandaқ kətürülginini kərgən bolsanglar, yənə
xu ḥalda қaytip kelidu, — dedi.

Yəḥudaning ornioɣa Mattiyasning tallinixi

1:1-2 «....mən dəsləp yazoɣan bayan Əysa əzi tallioɣan rosullaroɣa Muқəddəs Roḥ arқilиқ əmrlərni tapxurup asmanoɣa kətürülgən küngüqə boloɣan uning barliқ əməlliri ḥəm barliқ təlim berixlirining baxlanmisi tooɣrisida idi» — demək, «Luқa» degən kitabta ««uning barliқ əməlliri ḥəm barliқ təlim berixlirining baxlanmisi» hatirlinidu; «Rosullarning paaliyətliri»də bolsa Əysaning «barliқ əməlliri ḥəm barliқ təlim berixliri»ning dawami hatirlinidu.
1:1-2 Luқa 1:1-3; Mar. 16:19; Luқa 9:51; Yuḥ. 20:21; Əf. 2:17; 1Tim. 3:16.
1:3 Mar. 16:14; Yuḥ. 20:19; 21:1; 1Kor. 15:5.
1:4 «Atining wədisi» — Muқəddəs Roḥ, əlwəttə.
1:4 Luқa 24:48, 49; Yuḥ. 14:26; 15:26; 16:7.
1:5 Yəx. 44:3; Yo. 2:27-29; Mat. 3:11; Mar. 1:8; Luқa 3:16; Yuḥ. 1:26; Ros. 2:4; 11:15, 16; 19:4.
1:6 «muxu waқitta Israilning padixaḥliқini əsligə kəltürməkqimusən?» — yaki «muxu waқitta padixaḥliқni Israiloɣa қayturamsən?».
1:6 Mat. 24:3.
1:7 «Ata Əz ḥoқuқioɣa asasən bekitkən waқit-pəytlərni silərning bilix nesiwənglar yoқ» — «ata» muxu yərdə Hudani kərsitidu.
1:7 Mat. 24:36.
1:8 Yəx. 2:3; Luқa 24:48; Yuḥ. 15:27; Ros. 2:4,32; Əz.11:23; Zək.4:14
1:9 Mar. 16:19; Luқa 24:51.
1:10 «ularning yenida aқ kiyim kiygən ikki adəm pəyda bolup...» — bu «adəmlər» pərixtilər bolsa kerək.
1:10 Mat. 28:3.
1:11 «Silər silərdin ayrilip ərxkə kətürülgən xu Əysaning asmanoɣa қandaқ kətürülginini kərgən bolsanglar, yənə xu ḥalda қaytip kelidu» — «Dan.» 7:13-14, «Zək.» 14:1-3ni kərüng.
1:11 Dan. 7:13; Zək.14:4; Mat. 24:30; Mar. 13:26; Luқa 21:27; 1Tes. 1:10; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.

12 Andin ular Yerusalemoɣa yeḳin, uningdin bir qaḳirimqə yiraḳliḳtiki Zəytun teoɣidin
Yerusalemoɣa ḳaytip kəldi. 13 Ular xəḥərgə kirip, əzliri turuwatḳan əyning üstünki ḳəwitidiki
bir əygə qiḳti. Xu yərdə Petrus, Yuḥanna, Yaḳup, Andiriyas, Filip, Tomas, Bartolomay, Mat-
ta, Alfayning ooɣli Yaḳup, «millətpərwər» Simon wə yənə bir Yaḳupning ooɣli Yəḥuda bar
idi. 14 Bular bir jan bir dil bolup üzüldürməy berilip dua-tilawət ḳilixti; bu ixta bir yərgə jəm
boloɣanlardin birḳanqə ayal, jümlidin Əysaning anisi Məryəm ḥəmdə Əysaning inilirimu bar
idi.
15 Xu künlərning biridə, Petrus ḳerindaxlar otturisida ərə turup (jəm boluxḳanlar bir yüz
yigirmigə yeḳin idi) mundaḳ dedi:
16 — Ḳerindaxlar, Əysani tutḳanlaroɣa yol baxlioɣuqi boloɣan Yəḥuda ḥəḳḳidə Muḳəddəs Roḥning
burun Dawut arḳilik aldin eytḳan muḳəddəs yazmilardiki səzliri əməlgə exixi muḳərrər idi.
17 Qünki Yəḥudamu arimizdin biri ḥesablanoɣan wə Hudaning bu hizmitidin nesiwisi bar idi.
18 (u ḳiloɣan ḳəbiḥlikning in'amidin erixkən puloɣa bir parqə yər setiwaloɣanidi, u xu yərdə bexi-
qilap yiḳilip, üqəy-ḳerini quwulup kətti; 19 bu ix pütkül Yerusalemdikilərgə məlum bolup, ular
u yərni əz tili bilən «Ḥaḳəldəma» dəp ataxti. Buning mənisi «ḳan tökülgən yər» degənliktur).
20 Qünki Zəburda Yəḥudaoɣa ḳaritiloɣan munu səzlər pütülgən: —
«Uning turaloɣusi qəlgə aylansun,
Uningda ḥeq turoɣuqi bolmisun!»
Wə: —
«Uning yetəkqilik ornioɣa baxḳa birsi qiḳsun!».
21-22 Xuning üqün, Rəb Əysaning tirilgənlikigə biz bilən təng guwaḥlik berixi üqün, bir kixini
talliximiz kerək. Bu kixi Əysa arimizda yürgən künlərdə, Yəḥya pəyoɣəmbərdin qəmüldürüxni
ḳobul ḳiloɣan kündin baxlap taki asmanoɣa kətürülgən küngiqə biz bilən baxtin-ahir billə
boloɣan kixilərdin boluxi kerək, — dedi.
23 Xuning bilən ular Yüsüp (yənə Barsabas dəpmu ataloɣan, yənə bir ismi Yustus) bilən Mattiyas
degən ikki kixini bekitip, mundaḳ dua ḳilixti:
24-25 — Sən, i ḥəmmə adəmning ḳəlbini bilgüqi Pərwərdigar! Yəḥuda teyilip bu hizmət wə
rosulluḳtin məḥrum bolup əzigə has boloɣan yərgə kətti. Əmdi u taxlap ḳoyoɣan hizmət wə
rosulluḳning nesiwisigə igə boluxḳa bu ikkiyləndin ḳaysisini tallioɣanliḳingni kərsətkəysən!
26 Andin ular bu ikki kixigə qək taxliwidi, qək Mattiyaskə qiḳti. Xuning bilən u on bir rosul bilən
bir ḳatardin orun aloɣan ḥesablandi.

1:12 «uningdin bir qaḳirimqə yiraḳliḳtiki Zəytun teoɣi...» — grek tilida «uningdin xabat künlük bir səpər yiraḳliḳtiki Zəytun teoɣi...)».
1:13 «Xu yərdə Petrus, Yuḥanna, Yaḳup, Andiriyas, Filip, Tomas, Bartolomay, Matta, Alfayning ooɣli Yaḳup, «millətpərwər» Simon wə yənə bir Yaḳupning ooɣli Yəḥuda bar idi» — grek tilida «Xu yərdə Petrus bilən Yuḥanna wə Yaḳup bilən Andiriyas, Filip wə Tomas, Bartolomay wə Matta, Alfayning ooɣli Yaḳup wə «millətpərwər» Simon wə yənə bir Yaḳupning ooɣli Yəḥuda bar idi».
1:14 Mat. 13:55.
1:16 «Dawut arḳilik aldin eytḳan...» — grek tilida «Dawutning aoɣzi arḳilik aldin eytḳan...».
1:16 Zəb. 41:9; Mat. 26:23, 47; Mar. 14:43; Yuḥ. 13:18; 18:3.
1:17 Mat. 10:4; Mar. 3:19; Luḳa 6:16.
1:18 2Sam. 17:23; Mat. 27:5.
1:19 Mat. 27:8.
1:20 «Uning turaloɣusi qəlgə aylansun, uningda ḥeq turoɣuqi bolmisun!» — «Zəb.» 69:25. **«Uning yetəkqilik ornioɣa baxḳa birsi qiḳsun!»** — «Zəb.» 108:8.
1:20 Zəb. 69:25; 109:8
1:21-22 «Rəb Əysaning tirilgənlikigə biz bilən təng guwaḥlik berixi üqün, bir kixini talliximiz kerək» — demək, Yəḥudaning ornioɣa «guwaḳlaḳ berix» üqün.
1:21-22 Ros. 6:3.
1:23 Ros. 6:6.
1:24-25 1Sam. 16:17; 1Tar. 28:9; 29:17; Zəb. 7:9; Yər. 11:20; 17:10; 20:12; Ros. 15:8; Wəḥ. 2:23.
1:26 «andin ular bu ikki kixigə qək taxliwidi, qək Mattiyaskə qiḳti. Xuning bilən u on bir rosul bilən bir ḳatardin orun

Muḳəddəs Roḥning etiḳadqilarоŋa kelixi

2 [1] Əmdi «orma ḥeyt» künining waḳti-saiti toxḳanda, bularning ḥəmmisi Yerusalemda bir
yərgə jəm boloŋanidi.. [2] Asmandin tuyuḳsiz küqlük xamal soḳḳandək bir awaz anglinip, ular
olturuwatḳan əyni bir aldi. [3] Ot yalḳunidək tillar ularоŋa kərünüp, ularning ḥərbirining üstigə
tarḳilip ḳondi. [4] Ularning ḥəmmisi Muḳəddəs Roḥḳa toldurulup, Roḥ ularоŋa səz ata ḳilixi bilən
ular naməlum tillarda səzligili turdi..
[5] U qaoŋda, asman astidiki barliḳ əllərdin kəlgən nuroŋun ihlasmən Yəhudiy ərlərmu Yerusa-
lemda turuwatḳanidi.. [6] Əmdi etiḳadqilarning bu awazi anglinip, top-top adəmlər xu yərgə
jəm boluxti ḥəmdə etiḳadqilarning əzliri turuxluḳ jaydiki tillarda səzlixiwatḳanliḳini anglap,
tengirḳap ḳelixti.. [7] Ular ḥəyran bolup təəjjüplinip:
— Ḳaranglar, səzlixiwatḳanlarning ḥəmmisi Galiliyəliklərоŋu? [8] Ḳandaḳlarqə ularning bizning
ana yurtimizdiki tillirimizda səzlixiwatḳanliḳini anglawatḳandimiz? [9] Arimizda Partiyalar,
Medialar, Elamlar, xundaḳla Mesopotamiyə, Yəhudiyə, Kapadokiya, Pontus, Asiya, [10-11] Frigiyə
ḥəm Pamfiliyə, Misir, Liwiyəning Kurinigə yeḳin jayliridin kəlgənlər, xuningdək muxu yərdə
musapir bolup turuwatḳan Rim xəḥiridin kəlgənlər — Yəhudiylar bolsun, Təwrat etiḳadioŋa
kirgənlər bolsun, Kretlar wə Ərəblər bolsun, ḥəmmimiz ularning Hudaning ḳiloŋan uluoŋ
əməllirini bizning ana tillirimizda səzləwatḳanliḳini anglawatimiz! — deyixti.
[12] Ular ḥang-tang ḳelip alaḳzadilik bilən bir-birigə:
— Bu zadi ḳandaḳ ixtu? — deyixti.
[13] Əmma bəzilər: — Bular yengi xarab bilən obdanla məst bolup ḳaptu! — dəp məshirə ḳilixti.

Petrusning qüxəndürüxi, Əysa Məsiḥni jar ḳilixi

[14] Əmma Petrus ḳaloŋan on birəylən bilən ornidin turup, awazini kətürüp kəpqilikkə mundaḳ dedi:
— Əy Yəhudiyədikilər wə Yerusalemda barliḳ turuwatḳanlar! Bu ix silərgə məlum boloŋayki,
səzlirimgə ḳulaḳ selinglar! [15] Bular silər oylioŋandək məst əməs, qünki ḥazir pəḳət ətigən saət
toḳḳuz boldi.. [16] Əməliyəttə bu dəl Yoel pəyoŋəmbər arḳilik aldin eytiloŋan xu ixtur:
[17] — «Huda mundaḳ dedi:
«Mən ahirḳi künlərdə Өz Roḥimni barliḳ ət igiliri üstigə ḳuyimən;
Silərning ooŋul-ḳizliringlar wəḥiylik bexarət yətküzidu,
Silərning yigitliringlar oŋayibanə alamət kərünüxlərni kəridu;
Silərning ḳeriliringlar alamət qüxlərni kəridu;

---

aloŋan ḥesablandi» — «on ikkinqi rosul» degən tema tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
2:1 ««orma ḥeyt» künining waḳti-saiti toxḳanda,..» — yaki «orma ḥeyt küni əməlgə axuruloŋanda,...». Bu tərjimə tooŋra bolsa «orma ḥeyt küni»ning əzi birhil bexarət yaki «bexarətlik rəsim» bolidu. «Lawiylar»diki «ḳoxumqə səz»imizdiki «ḥeytlar» tooŋruluḳ məzmunni kərüng.
–«Orma ḥeyt» — «ətüp ketix ḥeyti»din keyinki əllikinqi küni kelidioŋan ḥeyt, xunglaxḳa bəzi waḳitlarda grek tilida «əllikinqi kündiki ḥeyt» («pentekost») dəp atilidu (bəlkim Mayning bexi ətrapida).
2:1 Law. 23:15; Ḳan. 16:9; Ros. 1:14.
2:4 Mat. 3:11; Mar. 1:8; 16:17; Luḳa 3:16; Yuḥ. 14:26; 15:26; 16:13; Ros. 10:46; 11:15; 19:6.
2:5 «U qaoŋda, asman astidiki barliḳ əllərdin kəlgən nuroŋun ihlasmən Yəhudiy ərlərmu Yerusalemda turuwatḳanidi» — muxu ərlər bəlkim ḥeytni təbrikləxkə kəlgənidi.
2:6 «Əmdi etiḳadqilarning bu awazi anglinip, top-top adəmlər xu yərgə jəm boluxti...» — «awaz» degən səz tooŋruluḳ üq qüxənqə bar: (1) 2-ayəttə tiloŋa elinoŋan «asmandin (qüxkən)... awaz»; (2) tərjimimizdək, barliḳ etiḳadqilar naməlum til bilən Hudani mədḥiyəligən qong awazi; (3) grek tilida bəzi waḳitta «awaz» degən səz «həwər»ni bildürgəqkə, muxu yərdiki «awaz» «nuroŋun adəmlərning tuyuḳsiz kəp tillarda səzlisixiwatḳanliḳi tooŋrisidiki həwər»ni bildürüximu mumkin.
2:15 «ḥazir pəḳət ətigən saət toḳḳuz boldi» — Yəhudiylarning waḳit əlqimi boyiqə «künning üqinqi saiti».
2:17 «Mən ahirḳi künlərdə əz Roḥimni barliḳ ət igiliri üstigə ḳuyimən» — «ahirḳi künlər» yaki «ahir zaman» adəttə Injil dəwrining əzini kərsitidu; demək, Məsiḥning birinqi ḳetim dunyaoŋa kelixidin tartip ikkinqi ḳetim kelixigiqə boloŋan waḳitni kərsitidu. «Roḥimni» grek tilida muxu yərdə «Roḥimdin» degən səz bilən ipadilinidu.
2:17 Yəx. 44:3; Əz. 11:19; 36:27; Yo. 2:27-29; Zək. 12:10; Luḳa 2:36; Yuḥ. 7:3; Ros. 10:45; 21:9.

18 Bərhək, xu künlərdə kullirim üstigimu, dedəklirim üstigimu Rohimni kuyimən, ular bexarət
yətküzidu.
19 Mən yukirida asmanlarda karamət ixlar, təwəndə, zeminda məjizilik alamətlərni,
Kan, ot, is-tütək tüwrüklirini kərsitimən.
20 Rəbning uluoŋ həm karamət-xərəplik küni bolmioŋuqə,
Kuyax karangoŋulukka,
Ay kanoŋa aylandurulidu.
21 Həm xu qaoŋda xundak əməlgə axuruliduki,
Rəbning namini qakirip nida kiloŋanlarning həmmisi kutkuzulidu».

22 Əy Israillar, muxu səzlərni anglanglar. Nasarətlik Əysa bolsa, Huda aranglarda u arkilik
kərsətkən kudrətlik əməllər, karamətlər wə məjizilik alamətlər bilən silərgə təstikliоŋan
bir zat — bu ixlar həmminglaroŋa məlum — 23 u kixi Hudaning bekitkən məksiti wə aldin'ala
bilixi boyiqə satkunlukka uqrap tutup berilgəndin keyin, silər uni Təwrat kanunisiz yürgən
adəmlərning koli arkilik krestləp əltürgüzdünglar. 24 Lekin Huda uni əlümning azablarning
ilkidin azad kilip kayta tirildürdi. Qünki əlümning uni tutkun kilixi həргiz mumkin əməs. 25 Da-
wut Zəburda u tooŋruluk mundak aldin eytkan:
«Mən Pərwərdigarni hərdaim kəz aldimda kərüp keliwatimən;
U ong yenimda boloŋaqka,
Mən hərgiz təwrənməymən.
26 Xunga mening kəlbim huxallandi,
Mening tilim xadlinip yayridi;
Mening tenim ümid-arzu iqidə turidu;
27 Qünki Sən jenimni təhtisarada kaldurmaysən,
Xundakla Sening Mukəddəs Boloŋuqungoŋa qirixlərni kərgüzməysən.
28 Sən manga hayat yollirini kərsətkənsən;
Huzurung bilən meni xad-huramlikka tolup taxkuzisən».

29 Kerindaxlar, mən atimiz padixah Dawut tooŋruluk heq ikkilənməy xuni eytimənki, u əldi
wə uning kəbrisi bügünki küngiqə arimizda bar. 30 Əmdi u pəyoŋəmbər bolup, Hudaning uning
təhtigə olturuxka əz puxtidin birəylənni turoŋuzuxka kəsəm bilən wədə bərgənlikini bilətti. 31 U
Məsihning əlgəndin keyin tirildürülidioŋinini aldin'ala kərüp yətkən wə bu munasiwət bilən
Məsihning təhtisarada kaldurulmaydioŋinini wə tenining qiriməydioŋinini tiloŋa aloŋan. 32 Huda

---

2:18 «xu künlərdə kullirim üstigimu, dedəklirim üstigimu Rohimni kuyimən...» — «Rohimni» grek tilida muxu yərdə «Rohimdin» degən səz bilən ipadilinidu.
2:20 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Wəh. 6:12-13
2:21 «...həm xu qaoŋda xundak əməlgə axuruliduki, Rəbning namini qakirip nida kiloŋanlarning həmmisi kutkuzulidu» — (17-21-ayət) «Yo.» 2:28-32ni kərüng.
2:21 Yo. 2:30-32; Rim. 10:13.
2:23 «Təwrat kanunisiz yürgən adəmlər»... — muxu yərdə yat əlliklər, bolupmu rimlikларni kərsitidu.
2:23 Ros. 4:28; 5:30.
2:24 Ros. 10:40.
2:25 Zəb. 16:8-11
2:28 «...Sən manga hayat yollirini kərsətkənsən; huzurung bilən meni xad-huramlikka tolup taxkuzisən».» — (25-28-ayət) «Zəb.» 16:8-11ni kərüng.
2:28 Zəb. 16:8-11
2:29 1Pad. 2:10; Ros. 13:36.
2:30 «əz puxtidin birəylən...» — grek tilida «uning qatirikidin qikkandin birəylən...».
2:30 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Luka 1:32; Ros. 13:23; Rim. 1:3; 2Tim. 2:8.
2:31 Zəb. 16:10; Ros. 13:35.

dəl bu Əysani ölümdin tirildürdi, wə ḥəmmimiz bu ixning guwaḥqilirimiz. 33 U Hudaning ong yenida xan-xərəp iqidə olturoɣuzulup, xundaḳla Ata wədə ḳiloɣan Muḳəddəs Roḥni ḳobul ḳilip, ḥazir kərüwatḳan ḥəm anglawatḳanliringlarni təküp bizlərgə qüxürdi. 34-35 Qünki Dawut əzi ərxkə qiḳḳan əməs; lekin u munu səzlərni Zəburda eytḳan: —
«Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: —
«Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳilmioɣuqə, Mening ong yenimda olturoɣin!»».
36 Xuning üqün, pütkül Israil jəmətidikilər xuni ḳət'iy bilsunki, Huda silər krestligən dəl uxbu Əysani ḥəm Rəb ḥəm Məsiḥ ḳilip tiklidi!».
37 Bu səzlər anglioɣanlarning yürikigə sanjiloɣandək ḳattiḳ təgkən bolup ular Petrus wə baxḳa rosullardin:
— I ḳerindaxlar, undaḳta biz nemə ḳiliximiz kerək? — dəp soraxti.
38 Petrus ularoɣa: — Towa ḳilinglar, ḥərbiringlar Əysa Məsiḥning namida gunaḥliringlarning kəqürüm ḳilinixi üqün qəmüldürüxni ḳobul ḳilinglar wə xundaḳ ḳilsanglar Hudaning iltipati boloɣan Muḳəddəs Roḥ silərgə ata ḳilinidu. 39 Qünki bu wədə silərgə wə silərning baliliringlaroɣa, yiraḳta turuwatḳanlarning ḥəmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz əzigə qaḳiroɣanlarning ḥəmmisigə ata ḳilinidu.
40 Petrus yənə nuroɣun baxḳa səzlər bilən ularni agaḥlandurup ularoɣa:
— Silər əzünglarni bu iplas dəwrdin ḳutḳuzunglar! — dəp jekilidi. 41 Xuning bilən uning səzini ḳobul ḳiloɣanlar qəmüldürülüxti. Xu küni jamaətkə ḳoxuloɣanlar üq mingqə kixi idi. 42 Ular əzlirini izqil ḥalda rosullarning təlimigə, etiḳadqilarning birlik-ḥəmdəmlikigə, nanni oxtuxḳa wə dualaroɣa beoɣixlidi.

Etiḳadqilar arisidiki inaḳlik

43 Wə ḳorḳunq ularning ḥərbirining üstigə qüxti wə rosullarning wasitisi bilən nuroɣun karamətlər wə məjizilik alamətlər yüz bərdi. 44 Pütün etiḳadqilar dawamliḳ jəm bolup billə yaxap, barliḳini ortaḳ tutuxti.
45 Ular mal-mülüklirini setip, pulini ḥərkimning eḥtiyajioɣa ḳarap ḥəmmisigə təḳsim ḳilixatti.
46 Ular ḥər küni ibadəthana ḥoylisioɣa bir niyəttə jəm boluxatti, əy-əylərdə ḥuxal-huramliḳ wə aḳ kəngüllük bilən ortaḳ oɣizalinixip, nanni oxtup yeyixip, 47 Hudaoɣa mədḥiyə oḳuxatti; ular pütkül halayiḳning izzitigə sazawər boldi. Rəb ḥər küni ḳutḳuzuluwatḳanlarni jamaətkə ḳoxatti.

2:32 Yuḥ. 15:27; Ros. 1:8.
2:33 «xundaḳla Ata wədə ḳiloɣan Muḳəddəs Roḥni ḳobul ḳilip,...» — yaki «xundaḳla Atidin Muḳəddəs Roḥ ata ḳilix wədisini tapxuruwelip,...».
2:33 Ros. 1:4; 5:31; 10:45; Fil. 2:9.
2:34-35 «Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: — «Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳilmioɣuqə, Mening ong yenimda olturoɣin!»» — «Zəb.» 110:1.
2:34-35 Zəb. 110:1; 1Kor. 15:25; Əf. 1:20; Ibr. 1:13.
2:37 Zək. 12:10; Luḳa 3:10; Ros. 9:6; 16:30.
2:39 «bu wədə silərgə wə silərning baliliringlaroɣa, yiraḳta turuwatḳanlarning ḥəmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz əzigə qaḳiroɣanlarning ḥəmmisigə ata ḳilinidu» — «bu wədə» Muḳəddəs Roḥni kərsitidu.
2:39 Yo. 2:30-32; Əf. 2:13.
2:42 «etiḳadqilarning birlik-ḥəmdəmliki» — bu alaḥidə mənidə bolup, grek tilida «ortaḳliḳ» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz ḥəm Huda bilən boloɣan alaḳini, ḥəm etiḳadqilarning bir-biri bilən boloɣan ziq alaḳisini wə Hudaning xapaitidin ortaḳ nesiwə boluxni bildüridu. **«nan oxtux»** — xübḥisizki, ularning Əysaning ölümini hatiriləx üqün nan oxtuxini kərsitidu («Mat.» 26:26-28, «1Kor.» 11-bab, 17-34ni kərüng).
2:43 Mar. 16:17; Ros. 5:12.
2:44 Ḳan. 15:4; Ros. 4:32.
2:45 Yəx. 58:7; Ros. 4:35.
2:46 «ular ḥər küni ... aḳ kəngüllük bilən ortaḳ oɣizalinixip, nanni oxtup yeyixip,...» — 2:42diki izaḥatni kərüng.
2:47 «...Rəb ḥər küni ḳutḳuzuluwatḳanlarni jamaətkə ḳoxatti» — yaki «...Rəb ḥər küni ḳutḳuzuluwatḳanlarni ularning arisioɣa ḳoxatti».
2:47 Ros. 5:14; 11:21.

Petrus bilən Yuḥannaning tokur adəmni saḳaytixi

3 [1] Bir küni ibadəthanida dua ḳilinidioɣan waḳitta, yəni qüxtin keyin saət üqtə, Petrus bilən
Yuḥannamu ibadəthanioɣa qiḳip baroɣanidi. [2] Xu pəyttə bir tuoɣma tokur adəmmu bu
yərgə elip keliniwatḳanidi. Ḥər küni, kixilər uni ibadəthanioɣa kirgənlərdin sədiḳə tilisun
dəp, ibadəthanidiki «Güzəl dərwaza» aldioɣa əkelip ḳoyatti. [3] U Petrus bilən Yuḥannaning
ibadəthanioɣa kirip ketiwatḳinini kərüp, ulardin sədiḳə tilidi. [4] Petrus bilən Yuḥanna uningoɣa
nəzirini saldi. Petrus uningoɣa:
— Bizgə ḳara! — dedi.
[5] U ulardin bir nərsə kütüp, kəzlirini üzməy ḳarap turatti. [6] Biraḳ Petrus uningoɣa:
— Məndə altun yaki kümüx yoḳ; lekin ḳolumda barini sanga berəy. Nasarətlik Əysa Məsiḥning
nami bilən, ornungdin turup mang! — dewidi, [7] uni ong ḳolidin tartip, yələp turoɣuzdi. U
adəmning put wə oxuḳ beoɣixliri xuan küqləndürülüp, [8] ornidin dəs turup mengixḳa baxlidi. U
mengip wə səkrəp, Hudaoɣa mədḥiyə oḳuoɣan ḥalda ular bilən billə ibadəthana ḥoylisioɣa kirdi.
[9] Barliḳ halayiḳ uning mengip Hudaoɣa mədḥiyə oḳuoɣanliḳini kərüp [10] uning ibadəthanidiki
«güzəl dərwaza» aldida sədiḳə tiləp olturidioɣan ḥeliḳi adəm ikənlikini tonup, uningda yüz
bərginigə ḥəyranuḥəs bolup dang ḳetip ḳelixti.

Petrusning ibadəthanida eytḳan səzliri

[11] Saḳayoɣan kixi Petrus bilən Yuḥannaoɣa qing esilip turuwaloɣanda, ḥəyran boluxḳan barliḳ
həlḳ ularning yenioɣa ibadəthanidiki «Sulayman pexaywini» degən yərgə yügürüp kelixti. [12] Bu
əḥwalni kərgən Petrus halayiḳḳa mundaḳ dedi:
— I Israillar! Bu ixḳa nemanqə ḥəyran bolisilər? Biz huddi ez küq-kudritimiz yaki
ihlasmənlikimizgə tayinip bu adəmni mangduroɣandək bizgə nemanqə tikilip ḳaraysilər?
[13] Əməliyəttə bolsa, ata-bowilirimizning Hudasi, yəni Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupning Hudasi Əz
hizmətkari boloɣan Əysani xan-xərəp bilən uluoɣlioɣan. Biraḳ silər bolsanglar uni rimliḳlaroɣa tu-
tup bərdinglar; andin waliy Pilatus uni ḳoyup berixni ḥəküm ḳiloɣandin keyin, silər Pilatusning
aldida uningdin tenip rət ḳilixtinglar. [14] Mana silər Muḳəddəs wə Ḥəḳḳaniy Boloɣuqidin tenip,
uni rət ḳilip Pilatustin uning ornioɣa bir ḳatilni ḳoyup berixni tələp ḳildinglar. [15] Xundaḳ ḳilip,
ḥayatliḳni barliḳḳa Kəltürgüqini əltürdünglar! Biraḳ Huda uni əlümdin tirildürdi, biz mana
buningoɣa guwaḥqidurmiz. [16] Mana uning namioɣa ḳiloɣan etiḳad arḳiliḳ, uning nami silər
kərüwatḳan wə tonuydioɣan bu adəmgə dərman kirgüzdi; uning arḳiliḳ boloɣan etiḳad u kixini
kəz aldinglarda səllimaza saḳ-salamət ḳildi.
[17] Əmdi ḳerindaxlar, silərning wə xuningdək silərning baxliḳliringlarningmu bu ixni oɣəpləttə
ḳiloɣanliḳinglarni bilimən. [18] Lekin Huda barliḳ pəyoɣəmbərlərning aoɣzi bilən aldin'ala
jakarlioɣanlirini, yəni uning Məsiḥining azab-oḳubət tartidioɣanliḳini xu yol bilən əməlgə
axurdi. [19] Xuning üqün gunaḥinglarning əqürüwetilixi üqün ḥazir towa ḳilip yolliringlardin
burulunglar! Xundaḳ ḳiloɣanda, insanlarning jenini yengilanduridioɣan pəsil-künlər
Pərwərdigarning ḥuzuridin qiḳip kelidu [20] wə u silər üqün aldin tikləngən Məsiḥ, yəni Əysani

---

3:1 «saət üqtə» — ibraniylarning waḳti boyiqə «saət toḳḳuzda».
3:2 Yuḥ. 9:8; Ros. 14:8.
3:6 Ros. 4:10.
3:13 «ata-bowilirimizning Hudasi, yəni Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupning Hudasi əz hizmətkari boloɣan Əysani xan-xərəp bilən uluoɣlioɣan» — Məsiḥning «Pərwərdigarning hizmətkari» yaki «Pərwərdigarning ḳuli» süpiti ikənliki tooɣruluḳ bexarətlər «Yəx.» 42:1-18, 49-bab, 50:3-11, 52:13-53:12də kərülidu.
3:13 Mis. 3:6,15; Mat. 27:20; Mar. 15:11; Luḳa 23:18; Yuḥ. 18:40.
3:14 Luḳa 23:18.
3:15 «Huda uni əlümdin tirildürdi» — grek tilida: «Huda uni əlgənlərdin tirildürdi».
3:15 Ros. 1:8; 2:32.
3:18 Yəx. 50:6; 53:5; Luḳa 24:27.
3:19 Ros. 2:38.

kəxinglaroɣa kaytidin əwətidu. [21] Ḥazirqə bolsa, Hudaning dəsləptiki zamanlardin tartip mukəddəs pəyoɣəmbərlirining aoɣzi bilən eytkinidək, ḥəmmə məwjudatlar yengilinidioɣan wakit kəlmigüqə, ərxlər uni kobul kilip, uningoɣa makan bolidu. [22] Musa dərwəkə mundak degənidi: — «Pərwərdigar Hudayinglar əz kerindaxliringlar arisidin manga ohxax bir pəyoɣəmbər turoɣuzidu. Uning silərgə eytkan barlik səzlirini anglap, uningoɣa toluk itaət kilixinglar kerək! [23] Qünki bu pəyoɣəmbərning səzini anglimaydioɣanlarning ḥərbiri həlk kataridin üzüp taxlinidu».

[24] Dərwəkə, Samuil pəyoɣəmbər wə uningdin keyin kelip bexarətlərni yətküzgən pəyoɣəmbərlərning ḥəmmisi bu künlər tooɣrisida aldin eytkan. [25] Silər bu pəyoɣəmbərlərning pərzəntlirisilər wə Huda ata-bowanglar bilən tüzgən əḥdining pərzəntliridursilər — bu əḥdə boyiqə Huda Ibraḥimoɣa: «Sening nəsling arkilik yər yüzidiki barlik ailə-jəmətlərgə bəht-bərikət ata kilinidu» dəp wədə bərgən. [26] Xunga Huda ḥərbiringlarni əz rəzillikliringlardin kayturup, silərgə bəht-bərikət ata kilix üqün, hizmətkari Əysani turoɣuzup, uni awwal silərgə əwətti.

Petrus bilən Yuḥannaning aliy kengəxmidə sorak kilinixi

4 [1] Petrus bilən Yuḥanna halayikka gəp kiliwatkanda, kaḥinlar, ibadəthana karawullirining baxliki wə Sadukiylar ularning yenioɣa kelip kaldi. [2] Ular rosullarning halayikka təlim berixi, jümlidin «Əysaning wasitisi bilən ölgənlər tirildürülidu» dəp jakarlioɣini üqün intayin əsəbiyləxti . [3] Ular ularni tutkun kilip, ətisigiqə türmigə solap koydi, qünki kəq kirip kaloɣanidi.
[4] Lekin jar kilinoɣan səz-kalamni anglioɣanlarning kəpi etikad kildi; xuning bilən etikad kiloɣan ərlərning sanila bəx mingoɣa yətti.
[5] Ətisi, Yəhudiylarning kengəxmisidiki baxlikilar, aksakallar wə Təwrat ustazliri Yerusalemda toplandi. [6] Ularning arisida bax kaḥin Annas, Kayafas, Yuḥanna, Iskəndər wə bax kaḥinning baxka jəmətidikilər bar idi. [7] Ular Petrus bilən Yuḥannani arisioɣa turoɣuzup:
— Silər bu ixni kaysi küq-kudrətkə tayinip yaki kimning nami bilən kildinglar? — dəp soridi.
[8] Petrus Mukəddəs Roḥka tolduruloɣan ḥalda ularoɣa mundak dedi:
Həlkning ḥəkümranliri wə Israilning aksakalliri! [9] Əgər biz bügün bu tokur adəmgə kərsətkən yahxi əməl ḥəm uning kandak sakaytiloɣanliki səwəblik sorakka tartiloɣan bolsak, [10] silər wə pütkül Israil həlki xuni bilsunki, silər krestligən, əmma Huda ölümdin tirildürgən Nasarətlik Əysa Məsiḥning nami bilən, uning küq-kudriti arkilik bu kixi muxu yərdə aldinglarda pütünləy sak-salamət turidu!
[11] Bu Əysa bolsa, mukəddəs yazmilarda pütülgəndək, dəl silər tamqilar etibarsiz dəp taxliwətkən,

---

3:22 Kan. 18:15-16, 19; Yuḥ. 1:46; Ros. 7:37.
3:23 «...Qünki bu pəyoɣəmbərning səzini anglimaydioɣanlarning ḥərbiri həlk kataridin üzüp taxlinidu» — (22-23-ayət) «Kan.» 18:15-19). Bu bexarət Əysa Məsiḥni kərsitidu, əlwəttə. U tooɣruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
3:25 Yar. 22:18; Gal. 3:8.
3:26 «Xunga Huda ḥərbiringlarni əz rəzillikliringlardin kayturup, silərgə bəht-bərikət ata kilix üqün, hizmətkari Əysani turoɣuzup, uni awwal silərgə əwətti» — «... uni (Əysani)... **awwal** silərgə əwətti» — demək, Huda Ibraḥim bilən tüzgən əḥdisi boyiqə Ibraḥimning nəsli boloɣan Əysani «yər yüzidiki barlik əllərgə bəht-bərikət ata kilinixi üqün» əwətkəndə, uni barlik əllərgə əwətixtin awwal Əz Yəhudiy həlkigə əwətti.
4:1 «Sadukiylar» — Yəhudiylarning bir məzhipi. Ular tooɣruluk «təbirlər»ni kərüng.
4:2 «Ular rosullarning... «Əysaning wasitisi bilən ölgənlər tirildürülidu» dəp jakarlioɣini üqün intayin əsəbiyləxti» — «əsəbiyləxti» yaki «oɣazəpləndi». «Ölgənlər tirildürülidu» degən gəp Sadukiylarni intayin oɣazəpləndürgən bolsa kerək, qünki ular bu nukioɣa kət'iy ixənməytti.
4:3 «Ular ularni tutkun kilip, ətisigiqə türmigə solap koydi...» — «ularni» — Petrus, Yuḥanna wə ularoɣa esilip qing tutkan, sakaytiloɣan tokur kixini kərsitidu (9-, 10-, 14-ayətni kərüng).
4:7 Mis. 2:14; Mat. 21:23; Ros. 7:27.

birak burjək texi bolup tikləngən taxtur.» [12] Uningdin baxka hеqkimdə nijatlik yok, qünki pütkül asman astida insanlar arisioqa təkdim kilinoqan, Əysadin baxka bizni kutkuzidioqan hеqkandak bir nam yoktur.»

[13] Petrus bilən Yuhannaning bu jüritini kərgən hökümranlar ularning okumioqan adəttiki adəmlərdin ikənlikini bilip, həyran boluxti; ularning burun Əysa bilən billə boloqanlikinimu bildi. [14] Uning üstigə, sakayoqan hеliki adəmning ularning yenida turuwatkanlikini kərüp, ular hеqkandak gəp yanduralmidi. [15] Xuning bilən hökümranlar ularni kengəxmidin qikixka buyrudi. Andin bir-biri bilən məslihətlixip:

[16] — Bularni kandak kilimiz? Qünki ularning wasitisi bilən heli kərünərlik məjizilik bir alamət yüz bərgənliki pütkül Yerusalemdikilərgə ayan boldi wə biz uni inkar kilixka amalsizmiz.» [17] Lekin bu ixning həlk iqidə tehimu kəng yeyilip kətməsliki üqün, ularoqa bundin keyin bu adəmning namida hеqkimgə hеqnemə deməslikkə agah-təhdit salayli! — deyixti.

[18] Xuning bilən ularni qakirtip, bundin keyin Əysaning namida hеq sözliməslik yaki təlim bərməslikni kət'iy buyrudi. [19] Lekin Petrus bilən Yuhanna:

— Hudaning aldida silərgə itaət kilix tooqrimu yaki Hudaoqimu, buningoqa özünglar bir nemə dənglar! [20] Əmma biz bolsak, kərgən wə angliqanlirimizni eytmay turalmaymiz! — dəp jawab bərdi.

[21] Həkümranlar bolsa halayiktin korkup, ularni jazalaxka layik səwəb tapalmay, ularoqa tehimu təhdit selip, koyup bərdi. Qünki halayik boloqan wəkə tüpəylidin Hudani uluoqlioqanidi. [22] Qünki bu sakaytilix məjizilik alamiti kərsitilgən kixining yexi kirikтin axkanidi.

Jamaətning bir kəlbdə, bir roht a dua kilixi

[23] Ular koyup berilgəndin keyin, öz həmrahlirining yenioqa kaytip kelip, bax kahinlar wə akksakallarning kiloqan sözlirini baxtin-ahir kəpqilikkə ukturdi. [24] Ular buni angliqanda, awazini bir niyət bir dil bilən Hudaoqa kətürüp mundak nida kildi:

— I Igimiz, Sən asman-zemin, dengiz-okyanlarni wə ulardiki barlik məwjudatlarni yaratkan Hu dadursən. [25] Sən Mukəddəs Roh bilən hizmətkaring boloqan Dawutning aoqzi arkilik mundak degənoqu:

«Əllər nemixka qukan salidu?
Nemə üqün bikardin-bikar suyikəst oylaydu?
[26] Dunyadiki padixahlar səp tartip,
Əməldarlar yioqilixip,

4:11 «Bu Əysa bolsa, mukəddəs yazmilarda pütülgəndək, dəl silər tamqilar etibarsiz dəp taxliwətkən, birak burjək texi bolup tikləngən taxtur» — «Zəb.» 118:2.
4:11 Zəb. 118:22; Yəx. 28:16; Mat. 21:42; Mar. 12:10; Luka 20:17; Rim. 9:33; 1Pet. 2:7.
4:12 Mat. 1:21; Ros. 10:43; 1Tim. 2:5.
4:13 «ularning okumioqan adəttiki adəmlərdin ikənliki...» — «okumioqan» pütünləy sawatsiz degənlik əməs, pəkət (ularning kəzkarixida) Təwratka xərh berixkə salahiyiti yokluqini kərsitidu. «Adəttiki» «hеq alahidə təbiyə kərmigən» degən mənidə.
4:16 Yuh. 11:47.
4:19 Ros. 5:29.
4:21 Ros. 3:7, 8; 5:26.
4:23 «öz həmrahlirining yenioqa kaytip kelip...» — «öz həmrahliri» öz eyidikilərni əməs, bəlki jamaəttikilərni kərsitidu, əlwəttə.
4:23 Ros. 12:12.
4:24 Mis. 20:11
4:25 «Sən Mukəddəs Roh bilən hizmətkaring boloqan Dawutning aoqzi arkilik mundak degənoqu ...» — bəzi kona kəqürülmilərdə «Mukəddəs Roh bilən» degən söz tepilmaydu.
4:25 Zəb. 2:1.

Pərwərdigar wə Uning Məsiḥi bilən ḳarxilixḳa jəm boluxti».
[27] — Qünki dərwəḳə dəl bu xəḥərdə Ḥerod ḥəm Pontius Pilatus, yat əlliklər ḥəm Israil həlḳliri birlixip, Sən məsiḥligən muḳəddəs hizmətkaring Əysaoɣa ḳarxi qiḳip toplanoɣanidi,
[28] xuning bilən küq-ḳudriting wə iradəng boyiqə Sən burunla nemining əməlgə axuruluxini bekitkən bolsang, ular xularni ḳiloɣan.
[29] Əmdi i Pərwərdigar, ularning seliwatḳan təḥditlirini kərgəysən, ḳulliringni səz-kalamingni toluḳ yürəklik bilən səzləp yətküzidioɣan ḳiloɣaysən;
[30] kesəllərni saḳaytixḳa ḳolungni uzitip, muḳəddəs hizmətkaring Əysaning namida məjizilik alamətlər wə karamətlərni yaratḳaysən.
[31] Ularning duasi ayaoɣlaxḳanda, ular turoɣan yər təwrinip kətti. Ular ḥəmmisi Muḳəddəs Roḥḳa toldurulup, Hudaning səz-kalamini yürəklik səzləp yətküzüxkə baxlidi.

Etiḳadqilarning pul-mallirini ortaḳ ḳilixi

[32] Top-top etiḳadqilar bir jan-bir dil, bir məḳsəttə idi. Ḥeqkim əzigə təəlluḳ pul-melini «əzümning» deməytti, bəlki ḥəmmisigə ortaḳ idi.
[33] Rosullar zor küq-ḳudrət bilən Rəb Əysaning tirilgənlikigə guwaḥliḳ berətti. Hudaning zor meḥir-xəpḳiti ularning ḥəmmisining üstigə ḳondi.
[34] Ularning arisidikilərning ḥeqnemigə ḥajiti qüxməytti. Qünki yər-zemin, ey-jay igidarliri boloɣanlar ularni setip, pulini elip kelip
[35] rosullarning ayioɣi aldioɣa ḳoyatti; andin ḥərkimning eḥtiyajioɣa ḳarap təḳsim ḳilinatti.
[36] Ularning iqidə Lawiy ḳəbilisidin boloɣan, Siprusta tuoɣuloɣan Yüsüp isimlik birsi bar idi (rosullar uni Barnabas, yəni «Rioɣbətləndürgüqi ooɣul bala» dəp atioɣan);
[37] uningmu bir parqə etizi bar idi; u xu yolda uni setip, pulini elip rosullarning ayioɣi aldioɣa tapxurdi.

Ananiya bilən Safira

5 [1] Əmdi Ananiyas isimlik yənə bir adəmmu ayali Safira bilən bir parqə yerini satti. Ananiya pulning bir ḳismini əzigə ḳaldurdi, yəni bir ḳismini elip kelip, rosullarning ayioɣi aldioɣa ḳoydi. Ayalimu buningdin toluḳ həwərdar idi.
[3] Biraḳ Petrus uningoɣa:
— Ananiyas, nemixḳa ḳəlbingni Xəytanning ilkigə tapxurup, Muḳəddəs Roḥḳa yaloɣan eytip, yər satḳan pulning bir ḳismini əzünggə ḳaldurdung?
[4] Yər setilmioɣanda, seningki əməsmidi? Setiloɣandin keyin, pulmu əz ihtiyaringda bolmamti? Xundaḳ turuḳluḳ, nemixḳa ḳəlbingdə bu

---

4:26 «...Dunyadiki padixaḥlar səp tartip, əməldarlar yioɣilixip, Pərwərdigar wə Uning Məsiḥi bilən ḳarxilixḳa jəm boluxti» — (25-26-ayət) «Zəb.» 2:1-2.
4:26 Zəb. 2:1, 2.
4:27 Mat. 26:3; Mar. 14:1; Luḳa 22:2; Yuḥ. 11:47.
4:28 «küq-ḳudriting wə iradəng boyiqə...» — grek tilida: «ḳolung wə iradəng boyiqə...». **«Sən burunla nemining əməlgə axuruluxini bekitkən bolsang, ular xularni ḳiloɣan»** — demək, muxu kixilərning Hudaoɣa wə Uning Məsiḥigə ḳarxi intayin yaman niyiti bolsimu, ularning Əysani əltürüwətkənliki bəribir Huda Əzining karamət pilanini əməlgə axurux üqün idi.
4:30 Mar. 16:17.
4:31 Ros. 16:26.
4:32 Ros. 2:44; 1Pet. 3:8.
4:35 Yəx. 58:7.
4:36 «ularning iqidə Lawiy ḳəbilisidin boloɣan, Siprusta tuoɣuloɣan Yüsüp isimlik birsi bar idi... Barnabas.. dəp atioɣan» — Barnabas Lawiylik boloɣaqḳa, bəlkim ibadəthanida ixligənidi.
5:1 «Ananiyas isimlik yənə bir adəm...» — «Ananiyas» bəlkim ibraniy tilidiki «Ḥananiya» degənning grek tilidiki xəkli boluxi mumkin.
5:2 «Ananiyas pulning bir ḳismini əzigə ḳaldurdi, yəni bir ḳismini elip kelip, rosullarning ayioɣi aldioɣa ḳoydi. Ayalimu buningdin toluḳ həwərdar idi» — bu ixḳa ḳarioɣanda, ularning məḳsiti əzlirining sehiyliḳini kəz-kəz ḳilip: «Mana biz baxḳilaroɣa ohxax ḥəmmə nərsimizni Hudaning yolioɣa beoɣixliduḳ» degən bolsimu, lekin ular yər satḳan pulning bir ḳismini yər satḳan pulning ḥəmmisi, dəp yaloɣan eytḳanidi.
5:3 «nemixḳa ḳəlbingni Xəytanning ilkigə tapxurup,...?» — grek tilida «nemixḳa Xəytan ḳəlbingni tolduroɣanki...?» degən səzlər bilən ipadilinidu.

ixni niyət kilding? Sən insanlaroŋa əməs, bəlki Hudaoŋa yaloŋan eytting! — dedi.
5 Ananiyas bu səzlərni angliop ham yikilip jan üzdi. Bu ixni angliouqilarni kattik korkunq basti. 6 Əmdi yax yigitlər ornidin turup jəsətni kepənləp, sirtka apirip dəpnə kildi.
7 Təhminən üq saəttin keyin, Ananiyasning ayali kirip kəldi; birak u boloŋan wəkədin həwərsiz idi. 8 Petrus uningdin:
— Manga eytkin, silər yərni muxu puloŋa sattinglarmu? — dəp soridi.
— Xundak, muxunqilik puloŋa sattuk, — dəp jawab bərdi u.
9 Petrus:
— Silər nemə üqün Mukəddəs Roh̨ni sinaxka til biriktürdünglar? Kara, eringni dəpnə kilip kəlgənlərning putliri ixik tüwidə turidu, ular senimu əketidu! — dedi.
10 Umu xuan uning ayaoŋliri aldioŋa yikilip, jan bərdi. H̨elikі yax yigitlər kirip, uning əlgənlikini kərdi; ular unimu elip berip erining yenioŋa dəpnə kildi. 11 Pütün jamaətni, xundakla bu ixni angliopanlarning hərbirini kattik korkunq basti.

Rosullar kərsətkən məjizilər

12 Rosullarning koli arkilik həlk iqidə nuroŋun məjizilik alamətlər wə karamətlər kərsitildi. (Barlik etikadqilar bir niyəttə bolup ibadəthanidiki «Sulayman pexaywini»da daim jəm bolatti.. 13 Birak baxka kixilər ularoŋa koxuluxka jür'ət kilalmaytti; əmma halayik ularni intayin hərmətləytti. 14 Xundaktimu, etikad kiloŋuqilar baroŋanseri kəpiyip, h̨əm ərlər h̨əm ayallar top-top bolup Rəbgə koxuloŋili turdi). 15 Xuning bilən kixilər h̨ətta Petrus ətüp ketiwatkanda h̨eqbolmioŋanda uning sayisi bolsimu üstigə qüxsun dəp, kesəllərni koqilaroŋa elip qikip kərpə wə zəmbillərgə yatkuzup koyatti.
16 Yənə top-top kixilər Yerusalem ətrapidiki xəh̨ər-yezilardin kesəllərni wə napak roh̨lar qaplixiwaloŋan kixilərni elip kelətti. Ularning h̨əmmisi sakiyip kaytixatti..

Rosullarning ziyankəxlikkə uqrixi

17 Bax kah̨in wə uning tərəpdarliri, yəni Sadukiy məzh̨əpidikilər kozoŋilip bu ixlaroŋa oŋəzəplinip, 18 rosullarni tutkun kilip, kamakh̨anioŋa kamidi.. 19 Lekin xu keqə, Rəbning bir pərixtisi kamakh̨anining dərwazilirini eqip, rosullarni elip qikip, ularoŋa:.
20 — Silər ibadəthana h̨oylisioŋa kirip, halayikka bu h̨ayatlik tooŋrisidiki h̨əmmə səzlərni jakarlanglar — dəp tapilidi.
21 Rosullar bu səzni anglap, tang atkanda ibadəthana h̨oylisioŋa kirip, kixilərgə təlim berixkə baxlidi.
Bax kah̨in wə uning tərəpdarliri kəlgəndə, aliy kengəxmidikilər wə Israillarning barlik aksakallirini jəm boluxka qakirdi. Andin rosullarni elip kəlsun dəp kamakh̨anioŋa adəm əwətti.
22 Lekin sipah̨lar zindanoŋa yetip baroŋanda, rosullarning u yərdə yoklukini baykap kaytip berip, kengəxmidikilərgə:
23 — Biz barsak, zindan məh̨kəm takaklikturuptu, karawullarmu dərwazilirida kəzəttə turuptu. Lekin dərwazilarni eqip karisak, iqidə birmu adəm yok! — dəp məlumat bərdi.
24 Bu həwərni angliopan ibadəthanidiki məs'ul kah̨in h̨əm karawullarning baxliki wə bax kah̨inlar: — «Əmdi bu ix zadi kandak bolup ketər?» deyixip alakzadilikkə qəmdi. 25 Dəl xu qaoŋda, bir kixi kirip:
— Karanglar, silər zindanoŋa kamioŋan adəmlər ibadəthana h̨oylisida turup halayikka təlim

5:12 Mar. 16:17; Ros. 2:43.
5:16 Mar. 16:17; Ros. 8:7; 16:18; 19:12.
5:18 «rosullarni tutkun kilip, kamakh̨anioŋa kamidi» — muxu yərdiki «kamakh̨ana» grek tilida «ammiwiy türmə» degən səz bilən ipadilinidu.
5:19 Ros. 12:7; 16:26.

beriwatidiǫu! — dəp həwər ḳildi.
[26] Buning bilən, ḥeliḳi ḳarawullar baxliḳi sipaḥlirini baxlap berip, rosullarni elip kəldi. Biraḳ ular halayiḳ bizni qalma-kesək ḳilixi mumkin dəp ḳorḳup, ularǫa zorluḳ ixlətmidi.
[27] Ular rosullarni elip kəlgəndin keyin, ularni kengəxmidikilər aldida turǫuzdi. Bax kaḥin ularni soraḳ ḳilip:
[28] — Biz əsli silərni bu namda kixilərgə təlim bərmənglar, dəp ḳattiḳ agaḥlanduroǫaniduḳ. Lekin mana, silər yənə xu təliminglar bilən pütkül Yerusalemni ḳaplidinglar ḥəmdə bu kixining ḳan kərzini bizgə artmaḳqi boluwatisilər! — dedi.
[29] Lekin Petrus wə baxḳa rosullar jawab berip mundaḳ dedi:
— Insanoǫa əməs, Hudaoǫa itaət ḳilix kerək! [30] Silər tutup yaoǫaqḳa esip əltürgən Əysani, ata-bowimizning Hudasi tirildürdi. [31] Huda Israil həlḳini towa ḳilixḳa wə gunaḥlirining kəqürülixikə muyəssər ḳilix üqün, uni uluoǫlap Yetəkqi ḥəm Ḳutḳuzoǫuqi süpitidə Өzining ong yenioǫa kətürüp olturoǫuzdi. [32] Biz bu ixlaroǫa guwaḥqilarmiz; xundaḳla Huda Өzigə itaət ḳiloǫuqilaroǫa ata ḳiloǫan Muḳəddəs Roḥmu bu ixlaroǫa guwaḥqidur.
[33] Ular bu sözlərni anglap ḳəlbigə sanjiloǫandək bolup rosullarni əltürüxkə məsliḥətləxti. [34] Lekin kengəxmə iqidə pütün həlḳning ḥərmitigə sazawər boloǫan Pərisiy məzḥipidiki Gamaliyəl isimlik bir Təwrat əlimasi bar idi. U ornidin turup:
— Ularni birdəm sirtḳa qiḳirip turunglar, — dəp buyrudi.
[35] Andin u kengəxmidikilərgə mundaḳ dedi:
— Əy Israillar, silər bu kixilərni bir tərəp ḳilixta əzünglaroǫa eḥtiyat ḳilinglar! [36] Ilgiri, ḥeliḳi Təwdas isimlik əzini qong tutup otturioǫa qiḳḳanidi. Uningoǫa təhminən tət yüz adəm ḳoxuldi. Biraḳ u əzi əltürüldi wə barliḳ əgəxküqiliri tarḳilip ketip, uning ixi yoḳḳa qiḳti. [37] Andin keyin nopus tizimlax künlaridə, Galiliyəlik Yəḥudamu bax kətürüp qiḳip, bir top kixini toplap əzigə əgəxtürgən. Umu yoḳitilip, barliḳ əgəxküqilirimu tarḳitiwetilgən. [38] Əmdi silərgə nəsiḥitim xuki: Bu kixilər bilən karinglar bolmisun! Ularni ihtiyarioǫa ḳoyup beringlar. Qünki əgər bu eḳim yaki bu ix pəḳət insandin kəlgən bolsa, jəzmən yoḳḳa qiḳidu. [39] Lekin əgər Hudadin bolsa, silər ularni yoḳitalmaysilər! Ḥətta əzünglar Hudaoǫa ḥujum ḳiloǫuqilar bolup qiḳisilər!
[40] Aliy kengəxmidikikilər nəsiḥətni ḳobul ḳildi; ular rosullarni qaḳirtip kirip, ularni ḳamqilitip, ularoǫa ḥərgiz Əysaning namida səzliməslikni agaḥlandurdi. Andin ularni ḳoyup bərdi. [41] Rosullar əmdi kengəxmining otturisidin qiḳip, əzlirining mubarək nam üqün horluḳ azabi qekixkə layiḳ kərülgənlikidin xadlandi. [42] Ular yənila ḥər küni ibadəthana ḥoylisida wə əymu-əy berip təlim berixtin wə «Əysa — Məsiḥdur!» degən hux həwərni jakarlaxtin ḥeq tohtimidi.

5:26 Mat. 21:26; Ros. 4:21.
5:28 «silər...bu kixining ḳan kərzini bizgə artmaḳqi boluwatisilər!» — ḳiziḳ ix xuki, Yəḥudiy aḳsaḳallirining tili «Əysa» deyixkə ḳət'iy barmaydu.
5:28 Ros. 4:18.
5:29 Ros. 4:19.
5:30 «...yaoǫaqḳa esip əltürgən Əysa» — grek tilida «...dərəhkə esip əltürgən Əysa».
5:30 Ḳan. 21:23; Ros. 3:15; 10:39; 13:29; 1Pet. 2:24.
5:31 Ros. 2:33; 3:15; Fil. 2:9.
5:32 Yuḥ. 15:27; Ros. 2:4.
5:36 «biraḳ u əzi əltürüldi...» — «u ... əltürüldi» — xübḥisizki, u rimliḳ küqlər təripidin əltürüldu. Təwdasning isyani Rim imperiyəsigə ḳarxi boloǫan bolsa kerək.
5:36 Ros. 21:38.
5:38 Pənd. 21:30; Yəx. 8:10; Mat. 15:13.
5:39 Ros. 9:5; 23:9.
5:41 «.. əzlirining mubarək nam üqün horluḳ azabi qekixkə layiḳ kərülgənlikidin xadlandi» — muxu yərdə «mubarək nam» grek tilida pəḳət «nam» degən bilənla ipadilinidu. Qünki xu qaoǫdiki etiḳadqilar üqün pütkül dunyada pəḳət birla «nam», yəni Əysaning nami məwjut idi.
5:41 Mat. 5:12.
5:42 «wə «Əysa — Məsiḥdur!» degən hux həwərni jakarlax...» — yaki «wə hux həwər boloǫan Əysa Məsiḥni jakarlax...».

Jamaətning əməliy hizmətlirigə tallanoɣan yəttə kixi

6 [1] Xu künlərdə, muhlislarning sani baroɣanseri kəpiyip, grekqə səzləydioɣan Yəhudiylar yərlik ibraniy kərindaxlaroɣa: — Kündilik ozuk-tülük təksim kilinixta arimizdiki tul ayallar etibaroɣa elinmidi, dəp narazilik bildürüxti. [2] Xunga, on ikkiylən pütkül muhlislarni qakirip yioɣip, ularoɣa mundak dedi:
— Bizning Hudaning səz-kalamini yətküzüx hizmitini taxlap koyup, ozuk-tülük təksim kilix bilən bolup ketiximiz tooɣra bolmaydu. [3] Xuning üqün, i kərindaxlar, aranglardiki nam-abruyi bar, Mukəddəs Roһka wə danalikka toloɣan yəttə kixini iloɣap tallanglar, wə biz ularni bu ixka məs'ul kilimiz. [4] Biz bolsak, əzimizni dua kilix wə səz-kalamning hizmitidə boluxka beoɣixlaymiz.
[5] Bu məsliһət halayikning һəmmisini hux kildi. Xuning bilən ular iman-ixənqkə wə roһka toloɣan Istipan isimlik bir adəmni tallidi, wə yənə Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas һəmdə burun Təwrat etikadioɣa kirgən Antakyalik Nikolasni tallap, [6] ularni rosullarning aldioɣa elip qikti. Rosullar ularning bu hizmətni kilixi üqün kollirini ularning üstigə təgküzüp turup, dua kilixti.
[7] Wə Hudaning səz-kalami dawamlik tarkaldi; Yerusalemdiki muhlislarning sanimu baroɣanseri zor dərijidə kəpəydi. Nuroɣun kaһinlarmu Məsiһ etikadioɣa itaət kilixka kirixiwatatti.

Istipanning tutkun kilinixi

[8] Wə Istipan Hudaning meһir-xəpkiti wə küq-kudritigə toloɣan bolup, həlk iqidə karamətlər wə zor məjizilik alamətlərni kərsətti. [9] Birak «Kulluktin qikkan һərlər» dəp ataloɣan sinagogtiki bəzilər, yəni Kurini wə Iskəndəriyə xəһərliri wə Kilikiyə һəm Asiya əlkiliridin kəlgən bəzi Yəhudiylar Istipanoɣa karxi qikip, uning bilən munazirə kilixka baxlidi. [10] Lekin ular u səz kiloɣanda uningda boloɣan danalik wə roһka takabil turuxka amalsiz kaldi. [11] Buning bilən ular bəzi adəmlərning aoɣzini maylap:
— Biz bu adəmning Musa wə Hudaoɣa karita kupurluk səzligənlikini angliduk, — degənni ularning aoɣzioɣa saldi.
[12] Ular muxundak kilip halayikni, aksakallarni wə Təwrat ustazlirini kutratti; andin Istipanning aldini tosup uni tutkun kilip, aliy kengəxmigə elip bardi. [13] Ular sahta guwaһqilarni otturioɣa qikirip mundak degüzdi:
— Bu adəm bu mukəddəs jayoɣa wə Təwrat kanunioɣa karxi səzlərni kilixtin tohtimaydu. [14] Qünki biz uning һelikі Nasarətlik Əysa tooɣruluk: «U bu jayni wəyran kilidu wə Musa pəyoɣəmbər bizgə tapxuroɣan ən'əniwi kaidə-yosunlirimizni əzgərtidu!» degənlikini angliduk.

6:1 «grekqə səzləydioɣan Yəhudiylar» — grek tilida «grekləxtürülgənlər». **«yərlik ibraniy kərindaxlar»** — demək, ibraniy tilida səzləydioɣan etikadqilar.
6:2 «ozuk-tülük təksim kilix bilən bolup ketiximiz tooɣra bolmaydu» — «ozuk-tülük təksim kilix» grek tilida «dastihanlarda kütüx» degən səz bilən ipadilinidu.
6:2 Mis. 18:17.
6:3 Kan. 1:13; Ros. 1:21; 16:2; 1Tim. 3:7.
6:5 Ros. 11:24; 21:8.
6:6 «Istipan isimlik bir adəm... yənə Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas һəmdə burun Təwrat etikadioɣa kirgən Antakyalik Nikolasni tallap, ularni rosullarning aldioɣa elip qikti» — kizik yeri xuki, tallanoɣanlarning һəmmisining isimliridin «grekləxkən Yəhudiylar» ikənliki bilinip turatti.
6:6 Ros. 1:23; 8:17; 13:3; 1Tim. 4:14; 5:22; 2Tim. 1:6.
6:7 «Nuroɣun kaһinlarmu Məsiһ etikadioɣa itaət kilixka kirixiwatatti» — «Məsiһ etikadioɣa» grek tilida pəkət «etikadka» deyilidu.
6:7 Ros. 19:20.
6:10 Mis. 4:12; Yəx. 54:17; Luka 21:15.
6:11 Mat. 26:59.
6:13 «bu adəm bu mukəddəs jayoɣa wə Təwrat kanunioɣa karxi səzlərni kilixtin tohtimaydu» — «mukəddəs jay» ibadəthanini kərsitidu.
6:14 «U bu jayni wəyran kilidu» — «bu jay» bəlkim mukəddəs ibadəthanini kərsitidu (12-ayətni kərüng).

15 Kengəxmidə olturoɣanlarning ḥəmmisi Istipanoɣa kəz tikip ḳarioɣinida, uning qirayining
pərixtiningkidək parḳirak ikənlikini kərdi.

Istipanning guwaḥliḳi

7 1 Bax kaḥin Istipandin:
— Bularning eytḳanliri rastmu? — dəp soridi.
2 Istipan mundak jawab bərdi:
— Ḳerindaxlar wə ata-bowilar, səzümgə ḳulak selinglar! Atimiz Ibraḥim tehi Mesopotamiyə
rayonida turuwatḳanda, yəni Ḥaran xəḥirigə kəqüp makanlixixtin ilgiri, xan-xərəpning Igisi
Huda uningoɣa ayan bolup: 3 «Sən əz yurtung wə uruḳ-jəmətingdin ayrilip qikip, Mən sanga
kərsitidioɣan zeminoɣa baroɣin» degənidi. 4 Buning bilən u Kaldiylərning zeminini taxlap,
Ḥaran xəḥirigə berip olturaḳlaxti. Atisi əlgəndin keyin, Huda uni bu zeminoɣa, yəni silər ḥazir
turuwatḳan zeminoɣa yətkəp kəldi. 5 U wakitta, Huda uningoɣa bu zemindin miras bərmidi,
ḥətta uningḳa təwə put ḳoyoɣudəkmu bir yər bərmigənidi. Gərqə u tehiqə pərzənt kərmigən
bolsimu, Huda bu zeminni uningoɣa wə uning nəsligə igiliki bolux üqün berixkə wədə ḳildi.
6 Andin Huda uningoɣa mundak dedi: «Sening nəsilliring yaḳa yurtta musapir bolup turidu, xu
yurttikilər ularni ḳul ḳilip tət yüz yil horlaydu. 7 Birak ularni ḳullukḳa saloɣan əlni jazalaymən»,
dedi Huda, «wə uningdin keyin, nəsilliring u yərdin qikip, bu yərdə Mening ibadət-hizmitimdə
bolidu».
8 Keyin Huda Ibraḥim bilən bəlgisi hətnə boloɣan əḥdini tüzgən, xuning bilən Isḥak uningdin
tərəldi; Ibraḥim uni səkkizinqi küni hətnə ḳildi; xundak ḳilip Isḥaktin Yaḳup tərəldi, Yaḳuptin
on ikki «ḳəbilə atisi» tərəldi.
9 Keyin, «ḳəbilə atiliri» inisi Yüsüpkə ḥəsət ḳilip, uni Misiroɣa ḳullukḳa setiwətti. Lekin Huda
uning bilən billə bolup, 10 uni barliḳ jəbir-japalardin ḳutḳuzup, uni Misir padixaḥi Pirəwnning
nəzaridə iltipatḳa igə ḳilip, uningoɣa danixmənlik ata ḳildi. Padixaḥ uni Misiroɣa bax wəzir,
ordisioɣa bax oɣojidar ḳildi. 11 Keyin, eoɣir aqarqilik pütkül Misir wə Ḳanaan yərlirini besip, zor
ḳiyinqilik boldi. Ata-bowilirimiz ozuḳ-tülük tapalmidi. 12 Yaḳup əmdi Misirda axlik barliḳini
angliɣan bolup, ooɣullirini, yəni ata-bowilirimizni u yərgə birinqi ḳetim əwətti. 13 Ikkinqi
ḳetim baroɣanda, Yüsüp akilirioɣa əzini axkarilidi. Xuning bilən Yüsüpning jəmətidikilər
Pirəwn padixaḥḳa məlum boldi. 14 Andin Yüsüp atisi Yaḳupning aldioɣa həwər yətküzüp, uni

---

7:3 Yar. 12:1.
7:4 «buning bilən u Kaldiylərning zeminini taxlap,...» — «Kaldiyiliklərning zemini» «Uz» degən yurtni kərsitidu («Yar.» 11:31, 12:1ni kərüng).
7:5 Yar. 12:7; 13:15.
7:6 Yar. 15:13-14, 16; Mis. 12:40; Gal. 3:17.
7:7 «...birak ularni ḳullukḳa saloɣan əlni jazalaymən... wə uningdin keyin, nəsilliring u yərdin qikip, bu yərdə Mening ibadət-hizmitimdə bolidu» — «Yar.» 15:13-14.
7:7 Yar. 15:16; Mis. 3:12.
7:8 «Keyin Huda Ibraḥim bilən bəlgisi hətnə boloɣan əḥdini tüzgən..» — «Yar.» 17:10-14. **«on ikki «ḳəbilə atisi»»** — Israil həlḳining on ikki ḳəbilisining əjdadlirini kərsitidu.
7:8 Yar. 21:2; 25:24; 29:32; 30:5; 35:23.
7:9 «keyin, «ḳəbilə atiliri» inisi Yüsüpkə ḥəsət ḳilip, uni Misiroɣa ḳullukḳa setiwətti. Lekin Huda uning bilən billə bolup, ...» — xu wakitta «ḳəbilə atiliri» (Yüsüptin baxḳa) onəylən idi. Muxu wəḳəni «Yar.» 37-babtin kərüng.
7:9 Yar. 37:4,28; Zəb. 105:17.
7:10 Yar. 41:40.
7:11 Yar. 41:54; Zəb. 105:16.
7:12 «Yaḳup əmdi Misirda axlik barliḳini angliɣan bolup, ... ata-bowilirimizni u yərgə birinqi ḳetim əwətti» — «birinqi ḳetim əwətti» — birinqi ḳetim ular ukisi Yüsüpni toniyalmidi (on nəqqə yil ətkənidi). «Yar.» 42-babni kərüng.
7:12 Yar. 42:1.
7:13 «Ikkinqi ḳetim baroɣanda, Yüsüp akilirioɣa əzini axkarilidi» — «Yar.» 43-45-babni kərüng.
7:13 Yar. 45:4.

pütün ailə-jəməti bilən, jəmiy yətmix bəx kixini Misiroɣa əzigə qakirdi. 15 Xuning bilən Yakup Misiroɣa qüxti wə xu yərdə əldi; keyin uningdin boloɣan ata-bowilirimizmu xu yərdə əldi. 16 Ularning jəsətliri keyin Xəkəm xəhirigə kayturulup, Ibrahim burun Hamorning ooɣulliridin məlum puloɣa setiwaloɣan, Xəkəmdiki bir yərlikkə koyuldi.

17 Lekin Huda Ibrahimoɣa əsli kiloɣan wədining wakti yekinlaxkanda, Misirda turuwatkan Israil həlkining nopusi heli kəpəygənidi. 18 U wakitta, Yüsüptin həwiri bolmioɣan yengi bir padixah Misirda təhtkə kikti. 19 Bu padixah komwimizoɣa hiylə-mikirlər bilən muamilə kilip, ata-bowilirimizni ezip horlidi, hətta ularni əz bowakliri hayat kaldurmasliki üqün taxliwetixkə məjbur kildi. 20 Musa mana xu qaoɣlarda tuoɣuloɣanidi. U Hudaning aldida alahidə yekimlik bala bolup, atisining əyidə üq ay bekildi. 21 Keyin u sirtka koyup koyuloɣanda, Pirəwnning kizi uni sudin elip, əz ooɣli kilip qong kildi. 22 Musa Misirliklarning barlik bilim-hekmiti bilən tərbiyilinip, səzdə wə əməldə intayin kabiliyətlik adəm bolup kikti.

23 Lekin uning tuoɣuloɣinioɣa kirik yil toxkanda, əz kerindaxliri boloɣan Israillarning halioɣa yetix niyitigə kəldi. 24 U ulardin birining uwal kilinip bozək kiliniwatkanlikini kərüp, uni koodap, harlanoɣan kixi üqün intikam elip harlioɣuqi Misirlikni əltürdi. 25 Qünki u əz kerindaxlirini: — Huda mening kolum arkilik bizgə kutkuzux yolini aqkan dəp qüxinidioɣu, dəp oylioɣanidi. Lekin ular buni qüxənmidi. 26 Ətisi, Musa ularning arisidiki bir urux-jedəlni kərüp, arisioɣa kirip yaraxturmakqi bolup: Silər kerindax turup, nemixka bir-biringlaroɣa yolsizlik kiliwatisilər? — dedi.

27 Birak kerindixini yolsiz bozək kiloɣan kixi uni qətkə ittiriwetip: — Kim seni bizgə bax həm sorakqi bolsun dəptu?! 28 Menimu tünügünki Misirlikni əltürgəndək əltürməkqimusən? — dedi. 29 Musa bu səzni anglap korkup, Misirdin kəqip Midiyan zemininioɣa berip, u yərdə musapir bolup turup kaldi. U xu yərdə ikki ooɣul pərzənt kərdi.

30 Kirik yil toxkandin keyin, Sinay teoɣining yenidiki qeldə, kəyüwatkan bir qatkallikning ot yalkunida bir pərixtə uningoɣa kəründi. 31 Bu oɣayibanə kərünüxni kərgən Musa uningoɣa intayin həyran bolup kaldi; buning kandak ix ikənlikini biləy dəp yekinrak baroɣanda Pərwərdigarning awazi anglinip: 32 «Mən sening ata-bowiliringning Hudasi, yəni Ibrahim, Ishak wə Yakupning Hudasidurmən» dedi. Musa korkunqta titrəp, karaxkimu jür'ət kilalmidi. 33 Pərwərdigar uningoɣa yənə: — Ayioɣingni seliwət; qünki sən turuwatkan yər mukəddəstur.

7:14 «Andin Yüsüp atisi Yakupning aldioɣa həwər yətküzüp,... Misiroɣa əzigə qakirdi» — «Yar.» 46-babni kərüng.
7:15 Yar. 46:5; 49:33.
7:16 «ularning jəsətliri keyin ... Xəkəmdiki bir yərlikkə koyuldi» — «Yar.» 49:29-32ni kərüng. Istipan muxu yərdə bu ixlarning təpsilatlirini bək kiskartiwetidu.
7:16 Yar. 23:16; 50:13; Mis. 13:19; Yə. 24:32.
7:17 «Huda Ibrahimoɣa əsli kiloɣan wədining wakti yekinlaxkanda...» — «Huda kiloɣan wədə» bolsa Hudaning «Sening nəsilliring u yərdin qikip, bu yərdə Mening ibadət-hizmitimdə bolidu» degən wədisi (7-ayətni kərüng).
7:17 Mis. 1:7; Zəb. 105:24.
7:18 Mis. 1:8
7:20 «Musa...Hudaning aldida alahidə yekimlik bala...» — Musaning rohiy jəhəttiki bəzibir alahidilikini kərsitidu («Mis» 2:2).
7:20 Mis. 2:2; 6:19; Qəl. 26:59; 1Tar. 23:13; Ibr. 11:23.
7:21 «Keyin u sirtka koyup koyuloɣanda...» — muxu yərdiki «sirtka koyup koyux» degən ibarə 19-ayəttə: (hayat kaldurmasliki üqün) **«taxliwetix»** dəp tərjimə kilinidu. Əmma Musaning ata-anisning bowakka (Musaoɣa) boloɣan barlik muamilisi, jümlidin «sirtka koyux»i iman-ixənq bilən boldi. «Ibr.» 11:23ni , «Mis.» 2-babni kərüng. **«Pirəwnning kizi uni sudin elip...»** — «Mis.» 2-babni kərüng.
7:23 «əz kerindaxliri boloɣan Israillarning halioɣa yetix...» — grek tilida «əz kerindaxliri boloɣan Israillarni yoklax...».
7:23 Mis. 2:11-15.
7:27 Mat. 21:23; Ros. 7:35; 4:7.
7:28 Mis. 2:14.
7:29 «Musa bu səzni anglap korkup, Misirdin kəqip Midiyan zemininioɣa berip,..» — uning korkidioɣanlikining səwəbi Misirlikning eltürülgənlikining axkarilanoɣanliki boluxi kerək. Lekin ahirda uning Misirni taxlap ketixi korkunqtin əməs, bəlki imandin idi (yənə «Mis.» 2-babni, «Ibr.» 11:27ni kərüng).
7:30 Mis. 3:2
7:32 Mis. 3:6; Mat. 22:32; Ibr. 11:16.
7:33 Mis. 3:5, 7, 8, 10; Yə. 5:15.

34 Mən dərḥəqiqət Misirda turuwatqan həlqimning harliniwatqanliqini kərdüm, ularning nalə-
pəryadlirini anglidim. Xunga mən ularni elip qiqqili qüxtüm. Əmdi baroɣin, mən seni Misiroɣa
əwətəy!» dedi.
35 Mana ḥeliqi kixilər: «Kim seni bizgə bax ḥəm sorақqi bolsun dəptu!?» dəp rət qiloɣan dəl
muxu Musani, Huda uningoɣa qatқallikta kərüngən pərixtining qoli bilən Israillaroɣa ḥəm bax
ḥəm qutquzoɣuqi boluxqa əwətti. 36 Ənə xu Musa həlққə yetəkqilik qilip, ularni Misirdin qiқardi
ḥəmdə Misir zeminida, Qizil Dengizning boyida wə qirik yilni ətküzgən qəldə karamətlərni
wə məjizilik alamətlərni kərsətti. 37 Ənə xu Musa əzi Israillaroɣa: «Huda qerindaxliringlar ari-
sidin manga ohxax bir pəyoɣəmbərni tikləydu» degənidi. 38 Qəl-bayawandiki jamaətkə ḥəmraḥ
boloɣan, Sinay teoɣida əzigə səz qiloɣan pərixtə bilən billə boloɣan, ata-bowilirimiz bilən billə
boloɣan ḥəmraḥ dəl ənə xu idi; ḥayatlik bəhx yətküzidioɣan wəḥiylərni bizgə yətküzüx üqün
qobul qiloɣuqi boloɣan dəl ənə xu idi; 39 xundaq bolsimu, ata-bowilirimiz uningoɣa itaət qilixni
halimay, uni qətkə qekip, kənglidə Misiroɣa qaytixni arzu qildi; 40 xunga ular Ḥarunoɣa: —
«Bizgə yol baxlaydioɣan ilaḥlarni yasap bərgin! Qünki bizni Misir zeminidin elip qiққan ḥeliqi
Musaning nemə bolup kətkənlikini bilәlmiduқ» dedi. 41 Xuning bilən xu künlərdə ular mo-
zay xəklidə bir but yasap, bu məbudqa atap qurbanlik sundi. Xundaq qilip ular əz qolliri bilən
yasioɣan bir nərsini huxal-huramlik bilən təbrikləxkə kirixti. 42 Lekin Huda ulardin yüzini ərüp,
ularni asmandiki yultuz qoxunlirioɣa qoqunuxqa qoyup bərdi. Xuning bilən pəyoɣəmbərlərning
muқəddəs yazmisida pütülgədək, Huda ularni mundaq əyiblidi: —
«Silər qəl-bayawanda boloɣan qirik yil jəryanida qiloɣan qurbanlik-ḥədiyələrni ḥəqiqətən
Manga elip kəlgənmusilər, i Israil jəməti? 43 Bərḥək, silər qoqunux üqün yasioɣan məbudlar, yəni
«Moloқ»ning qediri ḥəm butung boloɣan «Rəmfan»ning yultuz bəlgisini kətürüp mangdinglar;
əmdi Mən silərni əsir qilip Babildin yiraқqa sürgün qildurimən».
44 Ata-bowilirimiz qəldin kəzgən waқtida, «ḥəküm-guwaḥlik» qediri ularning otturisida
tiklәngənidi; u dəl Musaoɣa səz-kalam Yətküzgüqining buyruoɣinidək, kərsitilgən ərnək boyiqə
yasaloɣanidi. 45 Xu ibadət qedirini ata-bowilirimiz ilgiridikilərdinmu igidarqilikioɣa tapxurup,
Yəxuaning yetəkqilikidə, Huda ularning aldidila qoɔɣioɣan əllərning zeminlirini besiwaloɣinida,
uni bu yərgə elip kəlgən; qedir xundaқla padixaḥ Dawutning zamanioɣiqə turoɣan. 46 Dawut

---

7:34 Mis. 3:2-10.
7:36 «...xu Musa həlққə yetəkqilik qilip, ularni Misirdin qiқardi ḥəmdə Misir zeminida, Qizil Dengizning boyida wə qirik yilni ətküzgən qəldə karamətlərni wə məjizilik alamətlərni kərsətti» — bu ixlar «Misirdin qiқix» ḥəm «Qəl-bayawandiki səpər»diki uluoɣ temadur.
7:36 Mis. 7; 8; 9; 10; 11; 13; 14; 16:1; Қan. 1:3.
7:37 «Huda qerindaxliringlar arisidin manga ohxax bir pəyoɣəmbərni tikləydu» — «Қan.» 18:15.
7:37 Қan. 18:15,18; Yuḥ. 1:46; Ros. 3:22; Mat. 17:5.
7:38 Mis. 19:3; Gal. 3:19.
7:40 «xunga ular Ḥarunoɣa...» — Ḥarun Musaning akisi. **«xunga *halayi'ƙ* Ḥarunoɣa: — «Bizgə yol baxlaydioɣan ilaḥlarni yasap bərgin! Qünki bizni Misir zeminidin elip qiққan ḥeliqi Musaning nemə bolup kətkənlikini bilәlmiduқ» dedi»** — bu wəқə Musa pəyoɣəmbər Sinay teoɣidin tehi qüxmigən waқitta boloɣanidi («Mis.» 32-bab).
7:40 Mis. 32:1,23.
7:42 Am. 5:25.
7:43 «... Bərḥək, silər qoqunux üqün yasioɣan məbudlar, yəni «Moloқ»ning qediri ḥəm butung boloɣan «Rəmfan»ning yultuz bəlgisini kətürüp mangdinglar; əmdi Mən silərni əsir qilip Babildin yiraқqa sürgün qildurimən» — «Am.» 5:25-27.
7:43 Am. 5:26,27.
7:44 ««ḥəküm-guwaḥlik» qediri» — yəni «ibadət qediri»; «Mis.» 16:34 wə izaḥatini kərüng. **«u dəl Musaoɣa səz-kalam Yətküzgüqining buyruoɣinidək, kərsitilgən ərnək boyiqə yasaloɣanidi»** — «səz-kalam Yətküzgüqi» — Hudaning Əzi, əlwəttə.
7:44 Mis. 25:40; Ibr. 8:5.
7:45 «keyin Yəxuaning yetəkqilikidə...» —Yəni Yəxua pəyoɣəmbərning yetəkqilikidə.
7:45 Yə. 3:14.

Hudaning xapaitigə erixip, Yaqupning Hudasi üqün bir muqim makan selixqa ijazət sorioqan.
47 Birak keyin, Huda üqün ibadəthana saloqan Dawut əməs, əməliyəttə Sulayman boldi.
48 Ḥalbuki, Ḥəmmidin Aliy Boloquqi insanning qolliri bilən yasioqan makanlarda turmaydu; huddi pəyoqəmbər mundak deginidək: —
49 «Asmanlar Mening təhtim,
Zemin bolsa ayaoqlirimoqa təhtipərdur,
Əmdi Manga qandak ey-imarət yasimaqqisilər?
Manga qandak yər aramgah bolalaydu?
50 Bularning ḥəmmisini Mening qolum yaratqan əməsmidi?»
51 — Əy, boyni qattik, yüriki wə qulikі hətnisiz boloqanlar! Silər Mukəddəs Roh bilən daim qarxilixisilər; silər ata-bowiliringlar nemə qiloqan bolsa, xuni ohxax qiliwatisilər!
52 Pəyoqəmbərlərdin zadi qaysisioqa ata-bowiliringlar ziyankəxlik qilip bakmioqan? Xundak qilip ular «Ḥəkqaniy Boloquqi»ning kelidioqanlikini aldin jakarlioquqilarni eltürüxkən. Əmdi u əzi ḥazir kəlgəndə, silər uningoqa satkunluk qiloquqi wə qatil bolup qiqtinglar,
53 I silər Təwrat qanunini pərixtilərning əmri-tapilioqanliri bilən tapxuruwelip turup, uningoqa əməl qilmioquqilar!»

Istipanning qalma-kesək qilinixi

54 Istipanning bu səzlirini angliqan aliy kengəxmidikilər yürikigə hənjər sanjiloqandək bolup, uningoqa qixlirini oququrlatti.
55 Lekin u bolsa Mukəddəs Rohqa toloqan, kəzlirini kəkkə tikip, Hudaning julasini, xundakla uning ong yenida Əysaning turoqanlikini kərüp,
56 — Karanglar! Asmanlar eqilip, Insan'oqlining Hudaning ong yenida turoqanlikini kərüwatimən! — dedi.
57 Ular buningoqa kulaklirini kolliri bilən etiwelip, awazini qattik kətürüp warkirixip birliktə uningoqa yopurulup keliwidi,
58 uni xəhərning sirtioqa ittirip qikirip, qalma-kesək kilixka baxlidi. Uni ərz kiloqan guwahqilar uni qalma-kesək kilixtin awwal qapanlirini Saul isimlik bir yaxning puti aldida koyup koyuxti.
59 Ular Istipanni qalma-kesək kiloqinida u:
— I Rəb Əysa, mening rohimni kobul kiloqaysən! — dəp nida kildi.
60 Andin u tizlinip turup qattik awaz bilən:
— I Rəb, bu gunahning ḥesabini ulardin almioqaysən, — dedi. U bu səzni kilip bolupla jan üzüp uhlap kətti.

7:46 «Yakupning Hudasi üqün bir mukim makan selixka ijazət sorioqan» — grek tilida «Yakupning Hudasi üqün bir mukim makan tepixka ijazət sorioqan» («2Sam.» 7-babni kərüng).
7:46 1Sam. 16:1; 2Sam. 7:2; 1Tar. 17:1; Zəb. 89:19-21; 132:5; Ros. 13:22.
7:47 «Birak keyin, Huda üqün ibadəthana saloqan Dawut əməs, əməliyəttə Sulayman boldi» — «1Pad.» 5-6-babni kərüng.
7:47 1Pad. 6:1; 1Tar. 17:12.
7:48 1Pad. 8:27; Ros. 17:24.
7:49 2Tar. 6:33; Yəx. 66:1, 2; Mat. 5:34; 23:22.
7:50 «Asmanlar mening təhtim, zemin bolsa ayaoqlirimoqa təhtipərdur, əmdi Manga qandak ey-imarət yasimaqqisilər? Manga qandak yər aramgah bolalaydu? Bularning ḥəmmisini Mening qolum yaratqan əməsmidi?» — «Yəx.» 66:1-2.
7:50 Yəx. 66:1-2; Yar. 1:4.
7:51 Nəh. 9:16,17; Yər. 6:1.
7:52 «xundak qilip ular «Ḥəkqaniy Boloquqi»ning kelidioqanlikini aldin jakarlioquqilarni eltürüxkən. Əmdi u əzi ḥazir kəlgəndə, silər uningoqa satkunluk qiloquqi wə qatil bolup qiqtinglar,...» — «Ḥəkqaniy Boloquqi» Əysani kərsitidu.
7:53 Mis. 19:3; 24:3; Yuh. 7:19; Gal. 3:19; Ibr. 2:2.
7:58 «Uni ərz kiloqan guwahqilar uni qalma-kesək kilixtin awwal qapanlirini Saul isimlik bir yaxning puti aldida koyup koyuxti» — Təwrat qanuni boyiqə birsi ölümgə məhkum bolsa uningoqa ərz kiloqan guwahqilar birinqi bolup tax etixi kerək idi («Qan.» 17:7).
7:58 1Pad. 21:13; Luka 4:29.
7:59 Zəb. 31:5; Luka 23:46.
7:60 Mat. 5:44; Luka 23:34; 1Kor. 4:12.

Saulning etiqadqilarоqa ziyankəxlik qilixi

8 [1] Istipanning əltürülüxini Saulmu qollaytti. Xu kündin baxlap, Yerusalemdiki jamaətkə qaritiloqan dəhxətlik ziyankəxlik qozoqaldi. Rosullardin baxqa barlik jamaəttikilər Yəhudiyə wə Samariyəning hərqaysi yurtlirioqa tarqilip ketixti. [2] Bəzi ihlasmən kixilər Istipanni dəpnə qilip, uningoqa qattiq yioqa-zarlarni kətürüxti. [3] Lekin Saul jamaətkə wəyranqilik selip, əymu-əy ahturup, ər-ayaloqa qarimay ularni sərəp qiqip zindanoqa taxlidi.

Hux həwərning Samariyə əlkisigə yetip berixi

[4] Əmdi tarqilip kətkənlər tarqaloqan yurtlarda kezip səz-kalamning hux həwirini jakarlidi. [5] Ularning iqidin Filip bolsa Samariyəning məlum bir xəhirigə berip, yərlik kixilərgə Məsihni jakarlidi. [6] Top-top kixilər uni anglap həmdə u kərsətkən məjizilik alamətlərni kərüp, bir jan bir dili bilən uning səzlirigə qulaq saldi. [7] Qünki napak roһlar bolsa, qaplixiwaloqan kixilərdin qattiq warqiriqiniqə qiqip kətti. Nuroqun paləq, tokurlarmu saqaytildi; [8] zor xad-huramlik xu xəһərni qaplidi.

[9] U xəһərdə əsli jadugər-seһirgərlik bilən xuoqulliniwatqan Simon isimlik bir adəm bar idi; u xu yol bilən pütkül Samariyədikilərni һang-tang qaldurup, əzini qaltis zat kərsətməkqi bolup kəlgənidi. [10] Peqirdin tartip ambaloqiqə ularning һəmmisi uningoqa ihlas qilip qaraytti wə «Hudaning uluoq küq-qudriti mana xu!» deyixətti. [11] Halayiq uningoqa xundaq ihlas qilixi uning uzundin beri jadugər-seһirgərliki bilən ularni һang-tang qaldurup kəlgənliki tüpəylidin idi. [12] Lekin əmdi Filip Hudaning padixaһliqi wə Əysa Məsihning nami tooqrisidiki hux həwərni jakarlioqinida ular uning səzlirigə ixəndi wə ərlər bolsun, ayallar bolsun qəmüldürüxni qobul qildi. [13] Simon əzimu ixəndi. U qəmüldürülgən bolup, һəmixə Filipning yenida yürdi həmdə Filip kərsitiwatqan məjizilik alamətlər wə qudrətlik ixlaroqa qarap, intayin һəyran boldi.

[14] Yerusalemdiki rosullar Samariyəliklərning Hudaning səzini qobul qiloqanliqini anglap, Petrus bilən Yuһannani ularoqa əwətti; [15] ikkiylən u yərgə qüxüxi bilənla, ularni Muqəddəs Roһning ata qilinoquqisi bolsun dəp dua qildi. [16] Qünki Muqəddəs Roһ tehi ularning һeqqaysisioqa qüxmigənidi; ular pəqət Rəb Əysaning nami bilən qəmüldürülgənidi. [17] Petrus bilən Yuһanna ularning üstigə qolini təgküzüxi bilən, Muqəddəs Roһ ularoqa ata qilindi. [18] Lekin Simon Muqəddəs Roһning rosullarning qolini təgküzüp qoyuxi bilən ata qilinoqanliqini kərüp, ularoqa pul təngləp:

[19] — Bu küq-qudrəttin mangimu beringlarki, mənmu һərkimning üstigə qollirimni təgküzsəm, uningoqa Muqəddəs Roһ ata qilinsun, — dedi.

[20] Lekin Petrus uningoqa mundaq jawab bərdi:

— Hudaning bu iltipatini puloqa setiwaloqili bolidu, dəp oylioqining üqün, pulung sən bilən təng һalakətkə barsun! [21] Sening bu ixta һeq һəssəng yaki nesiwəng yoqtur! Qünki sening niyiting Huda aldida durus əməs! [22] Xunga, bu rəzillikingdin towa qilip, Rəbtin, mumkin bol-

---

8:1 Ros. 11:19; 22:20.
8:2 Yar. 23:2; 50:10; 2Sam. 3:31
8:3 Ros. 9:1; 22:4; 26:9; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.
8:4 Mat. 10:23; Ros. 11:19.
8:7 Mar. 16:17; Ros. 5:16; 16:18; 19:11.
8:9 Ros. 13:6.
8:17 «Petrus bilən Yuһanna ularning üstigə qolini təgküzüxi bilən, Muqəddəs Roһ ularoqa ata qilindi» — bu qong ix idi. Əslidə Yəhudiylar wə Samariyəliklər bir-birigə bək əq idi, һeqqandaq bardi-kəldi qilmaytti. Samariyəliklər Muqəddəs Roһni qobul qilixi üqün Filip («yerim grek»)ning qolini əməs, bəlki sap ikki Yəhudiyning qolini ularoqa təgküzüxini kəmtərlik bilən qobul qilixi kerək idi. Sap ikki Yəhudiymu һazir əzini təwən tutup, qollirini «napak Samariyəliklər»ning bexioqa qoyuxi kerək. «Yuһanna» 4-bab, «Matta»ning «qoxumqə səz»idiki 16:19 tooqruluq izaһatimizni wə «Gal.» 3:28ni kərüng.
8:17 Ros. 6:6; 13:3; 19:6; 1Tim. 4:14; 5:22; 2Tim. 1:6.
8:20 Mat. 10:8.

sa kənglümdiki bu niyitim kəqürüm kilinoŋay, dəp ətün! [23] Qünki sening aqqiķ ħəsətkə tolup, ħəkķaniysizliķning asaritida ikənliking manga məlum.
[24] Simon ularoŋa:
— Mən üqün Rəbdin ətününglarki, silər eytķan ixlardin ħeqbiri beximoŋa kəlmigəy! — dedi.
[25] Petrus bilən Yuħanna yənə xu yərdə agaħ-guwaħliķ berip Rəbning səz-kalamini yətküzgəndin keyin, Samariyəning nuroŋun yeza-kəntlirigə berip hux həwər yətküzgəq, Yerusalemoŋa ķaytip kətti.

Filip wə Efiopiyilik əməldar

[26] Xu wakitta, Hudaning bir pərixtisi Filipķa:
— Ornungdin turup jənubķa ķarap Yerusalemdin Gaza xəħirigə mangidioŋan yol bilən mang! — dedi (xu yol qəldiki yoldur). [27-28] Xunga Filip ornidin turup yoloŋa qikti. Wə mana, yolda Efiopiyə ayal padixaħi Kandasning bir əməldari, pütkül həzinigə məs'ul Efiopiyəlik aoŋwat wəzir turatti. U Yerusalemoŋa Hudaoŋa ibadət kiloŋili baroŋanidi; ħazir ķaytix yolida əzining jəng ħarwisida olturup, Yəxaya pəyoŋəmbərning yazmisini okuwatatti. [29] Roħ Filipķa:
— Bu ħarwining yenioŋa berip uningoŋa yeķinlaxķin, — dedi.
[30] Filip yügürüp berip, wəzirning Yəxaya pəyoŋəmbərning yazmisidin okuwatķanlirini anglap, uningdin:
— Okuwatķiningizni qüxiniwatamsiz? — dəp soridi.
[31] Wəzir uningoŋa:
— Biri manga qüxəndürüp bərmisə, mən ķandakmu qüxinələymən?! — dəp, Filipni ħarwisioŋa qikip yenida olturuxķa ətündi.
[32] U okuwatķan yazma kismi bolsa:

«U goya booŋuzlaxķa yetilәp mengiloŋan ķoydək booŋuzlaxķa elip mengildi,
Ķirkioŋuqi aldida ün-tinsiz yatķan ķozidək, u zadila eoŋiz aqmidi. [33] U horlinidu, u ħək soraktin məħrum boldi,
Əmdi uning əwladini kimmu bayan kilalisun?!
Qünki ħayati yər yüzidin elip ketildi».

[34] Aoŋwat Filiptin:
— Dəp bərsingiz, pəyoŋəmbərning bu səzi kimgə ķaritip eytiloŋan? Əzigimu yaki baxķa birsigimu? — dəp soridi.
[35] Filip aoŋzini eqip xu yazmining xu kismidin baxlap, uningoŋa Əysa tooŋrisidiki hux həwərni jakarlap bərdi. [36] Ular yolda ketiwetip, su bar bir yərgə kəlgəndə, aoŋwat:
— Mana bu yərdə su bar ikən. Muxu yərdila qəmüldürülüxümgə ķandak tosaloŋu bar? — dedi.
[37] Filip: Pütün ķəlbing bilən ixəngən bolsang, qəmüldürülgili bolidu, dedi.
U jawabən: Ixinimənki, Əysa Məsiħ Hudaning Ooŋlidur, dedi. [38] U ħarwini tohtitixni buyru-

8:24 «Simon ularoŋa: — Mən üqün Rəbdin ətününglarki, silər eytķan ixlardin ħeqbiri beximoŋa kəlmigəy! — dedi» — bəzi kədimki tarihiy hatirilər boyiqə, Simon keyin hux həwərgə əxəddiy düxmən bolup qikķan.
8:29 «Roħ Filipķa: ... — dedi» — «Roħ» — Mukəddəs Roħ, əlwəttə. **«Bu ħarwining yenioŋa berip uningoŋa yeķinlaxķin»** — grek tilida «Berip ezüngni bu ħarwioŋa ķoxķin».
8:33 «.... U horlinidu, u ħək soraktin məħrum boldi, əmdi uning əwladini kimmu bayan kilalisun?! Qünki ħayati yər yüzidin elip ketildi» — «Yəx.» 53:7-8.
8:33 Yəx. 53:7, 8.
8:35 «uningoŋa Əysa tooŋrisidiki hux həwərni jakarlap bərdi» — grek tilida: «U uningoŋa Əysani hux həwər dəp jakarlap bərdi».
8:35 Luķa 24:45.
8:36 Ros. 10:47.
8:37 «Pütün ķəlbing bilən ixəngən bolsang, qəmüldürülgili bolidu» — bəzi kona kəqürülmilərdə 37-ayət tepilmaydu. Ispatķa karioŋanda, uni ķobul kilduk.

di. Filip wə aoɣwat ikkisi billə suoɣa qüxüp, uni qəmüldürdi. [39] Ular sudin qikḳanda, Rəbning Roḥi Filipni kətürüp elip kətti. Aoɣwat uni ḳayta kərmidi, əmma u xadlinip yolini dawamlaxturdi. [40] Filip bolsa Axdod xəḥiridə pəyda boldi; u xu yurtni kezip, xu yərdin Ḳəysəriyə xəḥirigə kəlgüqə boloɣan ḥəmmə xəḥərlərdə hux həwər jakarlidi.

Saulning Əysaoɣa etiḳad ḳilixi

9 [1] Əmma xu qaoɣlar Saul ḥər nəpisidə Rəbning muhlislirioɣa tehiqə izqil ḳiroɣinqilik təḥditliri seliwatḳan pəyt idi. U Bax kaḥinning aldioɣa berip, [2] Dəməxḳ xəḥiridiki sinagoglaroɣa təwsiyə heti yezip berixni soridi. Xundaḳ boloɣanda, u Dəməxḳtə Məsiḥ yolidikilərdin birərsini, məyli ər bolsun, ayal bolsun tepiwalsila, baoɣlap tutḳun ḳilip, Yerusalemoɣa elip kelixkə ruhsət bolatti.
[3] Saul yoloɣa qikip, Dəməxḳ xəḥirigə yeḳinlaxḳanda, tuyuḳsiz asmandin küqlük bir nur qüxüp, uning ətrapini yorutuwətti. [4] U yərgə yiḳildi wə əzigə:
— Saul, Saul! Manga nemixḳa ziyankəxlik ḳilisən? — degən bir awazni anglidi.
[5] — I Rəb, sən kimsən? — dəp soridi u.
Awaz: — Mən sən ziyankəxlik ḳiliwatḳan Əysadurmən. [6] Ornungdin tur, xəḥərgə kir, nemə ḳilixing kerəkliki sanga eytip berilidu» — dedi.
[7] Uning bilən billə mangoɣan adəmlər awazni anglisimu, ḥeqkimni kərəlmigəqkə, xu yərdə ün qikiralmay turupla ḳaldi. [8] Saul yərdin turup, kəzlirini eqip ḳaridi, lekin ḥeq nərsini kərəlmidi. Ḥəmrahḷiri uni ḳolidin yetiləp Dəməxḳkə elip kirdi. [9] U üq küngiqə kəzi kərməs bolup nə yemidi nə iqmidi.
[10] Dəməxḳtə Ananiyas isimlik məlum bir muhlis bar idi. Rəb uningoɣa bir oɣayibanə kərünüxtə kərünüp uni:
— Ananiyas! — dəp qaḳirdi.
— Mana mən, i Rəb, — dəp jawab bərdi u.
[11] Rəb uningoɣa:
— Sən dərḥal «Tüz» dəp ataloɣan koqioɣa berip, Yəḥudaning əyidin Tarsusluḳ Saul isimlik birini sorap tap; qünki mana, u dua-tilawət ḳiliwatidu. [12] U dua ḳiliwatḳinida, oɣayibanə kərünüxtə Ananiyas isimlik bir kixining kelip, kəzini kəridioɣan ḳilix üqün üstigə ḳolini təgküzgənlikini kərdi, — dedi.
[13] Ananiyas:
— I Rəb, mən bu adəmning həwirini nuroɣun kixilərdin anglidim, u Yerusalemdiki muḳəddəs

8:40 «Filip bolsa Axdod xəḥiridə pəyda boldi» — «Axdod xəḥiri» grek tilida «Azotus xəḥiri».
9:1 «Saul ḥər nəpisidə Rəbning muhlislirioɣa tehiqə izqil ḳiroɣinqilik təḥditliri seliwatḳan pəyt idi» — grek tilida «Saulning ḥər nəpəsliri Rəbning muhlislirioɣa tehiqə izqil ḳiroɣinqilik təḥditliri bolup,...».
9:1 Ros. 8:3; 22:4; 26:9; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.
9:2 «Məsiḥ yolidikilər» — muxu yərdə grek tilida pəḳət ««yol»dikilər» deyilidu (qünki etiḳadning pəḳət birla yoli bardur).
«Dəməxḳ xəḥiridiki sinagoglaroɣa təwsiyə heti yezip berixni soridi. Xundaḳ boloɣanda, u Dəməxḳtə Məsiḥ yolidikilərdin birərsini... tepiwalsila, baoɣlap tutḳun ḳilip, Yerusalemoɣa elip kelixkə ruhsət bolatti» — Saul tutmaḳqi boloɣanlar Məsiḥkə etiḳad ḳiloɣan Yəḥudiylarla idi (uning Yəḥudiy əməslərning Məsiḥkə etiḳad ḳilixidin ḥeq həwiri bolmisa kerək).
–Dəməxḳtiki sinagoglar Dəməxḳ xəḥirini baxḳurmioɣan, əlwəttə. Lekin xəḥərdə Yəḥudiylarning təsiri heli küqlük boloɣaqḳa (23-ayətni kərüng) Saul Yəḥudiy ixəngüqilərni tutmaḳqi bolsa, ularning yardimini yaki ruhsitini sorimisa bolmaytti.
9:3 Ros. 22:6; 26:31; 1Kor. 15:8; 2Kor. 12:2.
9:4 «Saul, Saul!» — adəmning ismini ikki ḳetim qaḳirix bolsa Rəbning uningoɣa boloɣan qongḳur meḥir-muḥəbbitini wə əzigə tolimu əziz ikənlikini kərsitidu.
9:5 Ros. 5:39.
9:6 Luḳa 3:10; Ros. 2:37; 16:30.
9:7 Dan. 10:7.
9:11 Ros. 21:39; 22:3.

bəndiliringgə xunqə kəp ziyan-zəhmət yətküzgən!» [14] Ḥazir u muxu yərdə namingoŋa nida
kiloŋanlarning ḥəmmisini tutup baoŋlax üqün bax kaḥinlardin ḥokuk aptu — dedi.
[15] Lekin Rəb uningoŋa:
— Bariwər! Qünki u namimni əllərning wə ularning padixaḥlirining ḥəm Israillarning aldida
ayan kilix üqün əzümgə alaḥidə tallioŋan bir əswabtur.» [16] Qünki mən uningoŋa namim üqün
kanqilik azab-okubətlərni tartixining mukərrər ikənlikini ayan kilimən, — dedi.»
[17] Buning bilən Ananiyas berip, xu əygə kirdi; u kollirini Saulning üstigə təgküzüp uningoŋa:
— Kerindax Saul, Rəb, yəni bu yərgə keliwatkan yolungda sanga kərüngən Əysa, kəzliringni
kərələydioŋan bolsun dəp wə sening Mukəddəs Roḥka tolduruluxung üqün meni xəhsən əzi
əwətti, — dewidi,» [18] Saulning kəzliridin huddi belik kasirikidək boloŋan bir nərsilər qüxüp, kəzliri
eqilip kərələydioŋan boldi. U ornidin turup, qəmüldürüxni kobul kildi. [19] U oŋizalanoŋandin
keyin, kuwwətlinip maoŋduroŋa kirdi.

Saulning Dəməxktə hux həwər jakarlixi

[20] Saul Dəməxktiki muhlislarning yenida birnəqqə kün turdi wə wakitni ətküzməy sinagoglaroŋa
kirip, «U kixi Hudaning Ooŋlidur» dəp Əysani jakarlaxka baxlidi. [21] Uni angliоŋanlar səzliridin
intayin ḥəyran boluxup:
— Bu adəm Yerusalemda bu namoŋa nida kiloŋuqilarni kattik wəyran kiloŋan ḥelikі adəm
əməsmu? Bu yərgimu muxundaklarni baoŋlap bax kaḥinlaroŋa tutup berix məksitidə
kəlgənmidu? — deyixti.
[22] Lekin Saulning kayil kilix küqi baroŋanseri exip, Əysaning Məsiḥ ikənlikini ispatlap Dəməxktiki
Yəhudiylarni parakəndiqilikkə qəmdürdi.»
[23] Kəp künlərdin keyin, Yəhudiylar Saulni yokatmakka kəst kilmakqi boldi. [24] Lekin Saul ularning
suyikəstidin həwər tapti; uni tutup əltürüx üqün ular keqə-kündüz xəḥərning kowuklirida
paylap yürdi.» [25] Lekin muhlislar bir küni keqidə uni qong sewətkə olturoŋuzup, sepil kamaridin
qüxürdi.»

Saul Yerusalemda

[26] Saul Yerusalemoŋa yetip berip, u yərdiki muhlislaroŋa koxulmakqi boldi, lekin ularning
ḥəmmisi uning muhlis ikənlikigə ixənməy, uningdin korkti.» [27] Birak Barnabas uni elip berip,
rosullar bilən kərüxtürdi. U ularoŋa Saulning Dəməxkning yolida Rəbni kandak kərgənlikini,
Rəbningmu uningoŋa gəp kiloŋanlikini qüxəndürdi wə uning Dəməxktə Əysaning namida
kandak jür'ətlik bilən səz-kalam yətküzgənlikini ukturdi.» [28] Buning bilən, Saul Yerusalemda ro-

---

9:13 «u Yerusalemdiki mukəddəs bəndiliringgə xunqə kəp ziyan-zəhmət yətküzgən!» — Injilda «mukəddəs bəndilər» degən ibarə kəp yərlərdə ixlitilgən. U grekqidə «mukəddəslər» dəp ipadilinidu. «Təbirlər»də eytkinimizdək, «mukəddəs» degən səz «Hudaoŋa ataloŋan», «Hudaoŋa has», «Hudaoŋa məhsus ayriloŋan» degən mənini bildüridu.
9:13 Ros. 9:1; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.
9:15 «... u namimni əllərning wə ularning padixaḥlirining ḥəm Israillarning aldida ayan kilix üqün...» — grek tilida «... u namimni əllərning wə ularning padixaḥlirining ḥəm Israillarning aldida kətürüx üqün...».
–«əllər» — yat əllər, Yəhudiy əməslər.
9:15 Ros. 13:2; 22:21; Rim. 1:1; Gal. 1:15; 2:8; əf. 3:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:1.
9:16 Ros. 21:11; 2Kor. 11:23.
9:17 Ros. 22:12.
9:22 «Saulning kayil kilix küqi baroŋanseri exip,..» — yaki, «Saul baroŋanseri küqləndürülüp,...». **«Dəməxktiki Yəhudiylarni parakəndiqilikkə qəmdürdi»** — yaki «Dəməxktiki Yəhudiylarni buni rət kilixka amalsiz kaldurdi».
9:24 2Kor. 11:32.
9:25 «uni ... sepil kamaridin qüxürdi» — yaki, «uni... küngüridin qüxürdi». «2Kor.» 11:33nimu kərüng.
9:25 Yə. 2:15; 1Sam. 19:12.
9:26 «Saul Yerusalemoŋa yetip berip...» — 9:23 wə 9:26 otturisida üq yil wakit ətkənidi. «Gal.» 1:15-18ni kərüng.
9:26 Ros. 22:17; Gal. 1:15-18
9:27 Ros. 11:25.

sullar bilən billə oquқ-axkarə yürüp, yürəklik ḥalda Rəbning namida səz-kalam yətküzətti. [29] U yənə grekqə səzlixidioɳan Yəḥudiylar bilənmu səzlixip munazirilixətti; nətijisi, ular uningoɣa ḳəst ḳilmaḳqi boldi. [30] Ḳerindaxlar bu ixtin həwər tepip, uni Ḳəysəriyə xəḥirigə elip berip, andin u yərdin Tarsus degən xəḥərgə yoloɣa saldi.
[31] U qaoɳda, pütkül Yəḥudiyə, Galiliyə wə Samariyədiki jamaətlər bir məzgil tinqlikḳa erixip, etiḳadta ḳuruldi; Rəbning ḳorḳunqida mengip, Muḳəddəs Roḥning rioɳbət-təsəllisi bilən ularning sanlirimu baroɣanseri kəpəyməktə idi.

Petrus Lidda wə Yoppa xəḥərliridə yaratḳan məjizilər

[32] Xu waḳitlarda xundaḳ boldiki, Petrus ḥərḳaysi jaylarni arilap yürgəndə, Lidda xəḥiridiki muḳəddəs bəndilərnimu yoḳlaxḳa qüxti. [33] U yərdə u Əneyas isimlik bir adəmni uqratti. Bu adəm paləq bolup, orun tutup yatḳili səkkiz yil boloɣanikən. [34] Petrus uningoɣa:
— Əneyas, Əysa, yəni Məsiḥ boloɳuqi seni saḳaytidu. Ornungdin turup, palisingni yioɣixtur! — dedi.
U dərḥal ornidin turdi. [35] Əneyasni kərgən Lidda xəḥiridiki wə Xaron rayonidikilərning ḥəmmisi towa ḳilip Rəbgə baoɣlandi.
[36] Yoppa xəḥiridə bolsa Tabita isimlik bir ayal muhlis bar idi (uning ismi grekqidə «Dorkas» idi). U ḥərdaim yahxi əməllər wə həyr-sahawətlik ixlaroɣa beriletti. [37] Xu künlərdə xundaḳ boldiki, u kesəl bolup, ölüp kətti. Kixilər jəsətni yuyup, üstünki ḳəwəttiki bir əygə yatḳuzup ḳoydi. [38] Yoppa xəḥiri Lidda xəḥirigə yeḳin boloɣaqḳa, Yoppadiki muhlislar Petrusning Liddada ikənlikini anglap, uning aldioɣa ikki adəm əwətti. Ular: «Ḥayal bolmay yenimizoɣa kəlsəng!» — dəp yelindi. [39] Petrus ornidin turup ular bilən billə Yoppaoɣa bardi. Yoppaoɣa yetip kelixi bilən ular uni üstünki ḳəwəttiki əygə baxlap qiḳti. Barliḳ tul ayallar Petrusning ətrapioɣa olixip, yioɣazar ḳilixip uningoɣa Dorkasning ular bilən billə boloɣan waḳtida əzlirigə tikip bərgən kənglək-kiyimlirini kərsitixti.
[40] Lekin Petrus ḥəmməylənni qiḳiriwetip, tizlinip olturup dua ḳildi. Andin u jəsətkə ḳarap:
— Tabita, ornungdin tur! — dedi.
Tabita kəzini eqip, Petrusni kərüp, ornida olturdi.
[41] Petrus uningoɣa ḳolini uzitip uni yəlap turoɣuzdi wə muḳəddəs bəndilər bilən tul ayallarni qaḳirip, Dorkasni ularoɣa tirik tapxurup bərdi. [42] Bu həwər pütkül Yoppaoɣa tarḳilip, nuroɣun kixilər Rəbgə etiḳad ḳildi. [43] Xundaḳ boldiki, Petrus Yoppada Simon isimlik bir kənqining əyidə uzun künlər turdi.

Rimliḳ yüzbexioɣa pərixtining kərünüxi

10 [1] Ḳəysəriyə xəḥiridə Korniliy isimlik bir adəm bolup, u Rim ḳoxunidiki «Italiyəliklər» ḳismining yüzbexi idi. [2] U ihlasmən adəm bolup, əzi wə pütkül əyidikiliri Hudadin ḳorḳatti. U mərdlik bilən namratlaroɣa həyr-sahawət ḳilip, daim

9:28 «Saul Yerusalemda rosullar bilən billə oquқ-axkarə yürüp...» — grek tilida «Saul Yerusalemda rosullar bilən billə kirip-qiḳip...».
9:31 «u qaoɳda...» — baxḳa birhil tərjimisi: «xuning bilən...» yaki «xunga...».
9:33 «orun tutup...» — grek tilida «palas tutup...».
9:35 «...Xaron rayonidikilərning ḥəmmisi towa ḳilip Rəbgə baoɣlandi» — grek tilida «Xaron rayonidikilərning ḥəmmisi (əz yolidin) burulup Rəbgə baoɣlandi».
9:36 «Yoppa xəḥiri» — krek tilida ismi «Yoppa». Ḥazirḳi ismi «Jaffa» yaki «Hayfa». **«...Tabita....Dorkas...»** — «Tabita» ibraniy tilida, «Dorkas» grek tilida «jərən» degən mənidə.
9:42 «Bu həwər pütkül Yoppaoɣa tarḳilip...» — muxu yərdə «Yoppa» Yoppa (Jaffa) xəḥirining ətrapidiki pütkül yərlərni kərsətsə kerək. (ḥazirḳi ismi «Hayfa»).

Hudaoŋa dua-tilawət kilatti. [3] Bir küni qüxtin keyin saət üqlərdə, u oŋayibanə bir kərünüxtə Hudaning bir pərixtisining əzining yenioŋa kəlgənlikini oquk kərdi. Pərixtə uni:
— Korniliy! — dəp qakirdi.
[4] Korniliy uningoŋa kəzlirini tikip kattik qəqüp:
— Təksir, nemə ix? — dəp soridi.
Pərixtə uningoŋa:
— Sening dualiring wə həyr-sahawətlik ixliring Huda aldioŋa əslətmə kurbanliktək berip yətti. [5] Əmdi sən Yoppaoŋa adəm əwətip, Petrus dəpmu atilidioŋan Simon isimlik adəmni qakirtip kəl. [6] U Simon isimlik bir kənqining əyidə mehman bolup turuwatidu. Simonning əyi dengiz boyida, — dedi.
[7] Uningoŋa səzligən pərixtə kətkəndin keyin, Korniliy əydiki hizmətqilərdin ikkini wə daim yenida turup hizmət kiloŋuqilar iqidiki ihlasmən bir ləxkərni qakirdi. [8] Barlik ixlarni qüxəndürgəndin keyin, ularni Yoppaoŋa əwətti.

Hudaning Petruska wəhiy berixi

[9] Ətisi ular səpər kilip xəhərgə yekinlaxkanda, qüx wakti bolup, Petrus dua kilix üqün əgzigə qikti. [10] Uning korsiki eqip ketip, bir nərsə yəy dedi. Birak ular oŋiza təyyarliwatkanda, oŋayibanə bir alamət Petrusni oruwaldi. [11] U asman eqilip, tət burjikidin baoŋlanoŋan halda yər yüzigə qüxürülüwatkan kəng dastihandək bir nərsini kərdi. [12] Dastihanda hərhil tət putluk haywanlar, yər beoŋirlioŋuqilar, asmandiki uqar-kanatlarmu bar idi. [13] Uningoŋa bir awaz anglandi: —
«Ornungdin tur, Petrus, ulardin soyup yə!»
[14] — Yak, Rəb, hərgiz bolmaydu! Mən heqkaqan heqkandak napak yaki haram nərsini yegən əməsmən! — dedi Petrus.
[15] Awaz ikkinqi kətim kelip uningoŋa:
— Huda halal dəp paklioŋanni sən haram demə! — deyildi.
[16] Bu ix üq kətim yüz berip, andin dastihandək boloŋan xu nərsə dərhal asmanoŋa elip qikip ketildi.
[17] Petrus kərgən oŋayibanə alamətning mənisi tooŋrisida kaymukup turoŋanda, mana Korniliy əwətkən kixilər Simonning əyini tepip, dərwaza aldida turatti.
[18] Ular birsini qakirip, uningdin Petrus dəpmu atilidioŋan Simon degən birsi bu yərdə turamdu? — dəp soridi.
[19] Petrus tehiqə xu oŋayibanə alamətning mənisi üstidə oyliniwatkanda, Roh uningoŋa:
— Mana, seni üq adəm izdəp kəldi. [20] Ornungdin tur, pəskə qüx, heq ikkilənməy ular bilən billə baroŋin. Qünki ularni əwətküqi Mən! — dedi.

10:2 « ***Korniliy*** **ihlasmən adəm bolup, əzi wə pütkül əyidikiliri Hudadin korkatti...»** — Korniliy bəlkim sinagogka katnaxkan «Hudadin korkkuqi» dəp ataloŋan yat əlliklərdin biri idi. Gərqə Yəhudiylarning rimlikləroŋa huxi bolmisimu, u etikadi tüpəylidin Yəhudiy namratloroŋa xundak həyrlik ixlarni kilatti.
10:3 «qüxtin keyin saət üqlərdə» — Kanaan (Pələstin) wakti bilən «saət tokkuzlarda».
10:9 «qüx wakti» — ibraniylarning wakti bilən «saət altidə».
10:9 2Pad. 4:33; Mat. 6:6.
10:14 «Yak, Rəb, hərgiz bolmaydu! Mən heqkaqan heqkandak napak yaki haram nərsini yegən əməsmən!» — dastihandiki hərhil haywanlar iqidə Təwrat kanuni haram dəp bekitkən nuroŋun janiwarlar bolsa kerək idi.
10:14 Law. 11:4; Kan. 14:7.
10:15 Mat. 15:11; Rim. 14:17,20; 1Tim. 4:4; Tit. 1:15.
10:18 «Ular , ***yəni Korniliy əwətkən kixilər*** **birsini qakirip, uningdin Petrus dəpmu atilidioŋan Simon degən birsi bu yərdə turamdu? — dəp soridi»** — 18-21-ayətlərdin karioŋanda, dəsləptə heqkim muxu adəmlərning soalioŋa jawab bərmidi. Yəhudiy kerindaxlar dərwazining sirtida birnəqqə rimliklarning, jümlidin bir rimlik əskərning Petrus tooŋruluk sorawatkanlikini kerüp, bəlkim jawab berixtin bir'az korkkan boluxi mumkin idi.
10:19 «Mana, Roh uningoŋa: — Mana, seni üq adəm izdəp kəldi... dedi» — «Roh» muxu yərdə Hudaning Mukəddəs Rohi.

21 Petrus pəskə qüxüp, ḫelikį adəmlərgə:
— Silər izdigən kixi mana mən bolimən. Bu yərgə kelix səwəbinglar nemikin? — dedi.
22 Ular jawabən: — Ḫəkḫaniy bir adəm, Hudadin ḳorkįdioɣan, xundakla pütkül Yəhudiy həlkį təripligən Korniliy isimlik rimlik yüzbexi mukəddəs bir pərixtə təripidin sizni əyigə qakįrtip, sizdin səz-kalam anglaxḳa əmr ḳilinoɣan! — dedi.
23 Xunga Petrus ularni əygə təklip ḳilip, ḳondurup meḫman ḳildi.
Ətisi ornidin turup u ular bilən billə yoloɣa qikti. Yoppadiki ḳerindaxlardin bəziliri ularoɣa ḫəmrah bolup mangdi. 24 Ikkinqi küni, ular Ḳəysəriyəgə yetip bardi. Əmdi Korniliy tuoɣḳanliri wə yeḳin yar-buradərlirini əyigə qakįrip, Petruslarni təkḳəzarlik bilən kütüp turatti. 25 Petrus əygə kirgəndə, Korniliy aldioɣa qikip, ayioɣioɣa əzini etip səjdə ḳildi. 26 Lekin Petrus dərḫal uni yəlap turoɣuzup:
— Ornungdin turoɣin! Mənmu bir insan, halas! — dedi.
27 U Korniliy bilən gəp ḳiloɣaq əygə kiriwidi, əyning iqigə yioɣiloɣan top-top adəmlərni kərdi.
28 U ularoɣa:
— Silərgə məlumki, biz Yəhudiylarning yat əlliklərdin birsi bilən bardi-kəldi ḳilixi yaki əylirigə kirixi Təwrat ḳanun-əkidilirimizgə hilap. Lekin Huda manga ḫeqḳandak adəmni napak yaki ḫaram deməslikim kerəklikini ayan ḳildi. 29 Xuning üqün silər adəm əwətip meni qakįroɣanda, ḫeq rət ḳilmay aldinglaroɣa kəldim. Əmdi soray, meni nemə dəp qakįrdinglar? — dedi.
30 Korniliy mundak dedi:
— Tət künning aldida bügünki muxu wakįtkįqə roza tutḳanidim; saət üqlərdə mən əydə dua ḳiliwatattim. Tuyuḳsiz kiyimliridin nur qakḫnap turidioɣan bir adəm aldimda pəyda bolup ərə turdi: 31 «Korniliy! Duaying ijabət ḳilindi wə həyr-sahawətlik ixliring Huda aldioɣa əslətmə ḳurbanlikṭək yətti. 32 Xunga Yoppaoɣa adəm əwətip, Petrus dəpmu atilidioɣan Simon isimlik adəmni qakįrtip kəl. U dengiz boyida olturakluḳ Simon isimlik bir kənqining əyidə meḫman bolup turuwatidu» dedi. 33 Xuning üqün, dərḫal əzlirini qakįrip kelixkə adəm əwətkənidim. Əzliri külbəmgə kelip yahxi ḳildila! Əmdi biz ḫəmməylən Huda əzlirigə əmr ḳiloɣan barlik səzlərni anglax üqün Hudaning aldida ḫazir turuwatimiz.

Huda yat əllərgimu nijat ata ḳilidu

34-35 Petrus aoɣzini eqip mundak dedi:
— Bərḫək, mən Hudani ḫeqḳandak adəmgə yüz-hatirə ḳilmaydu, dəp qüxinip yəttim; bəlki ḫər əldin boloɣanlar iqidə Uningdin ḳorkįdioɣan wə ḫəkḫaniyət yürgüzidioɣan kixi bolsila, Uning aldida məḳbuldur. 36 Huda Israil həlkįgə yətküzgən səz-kalam, yəni Əysa Məsiḫ arḳilik (u pütkül məwjudalaroɣa Rəbdur) inak-hatirjəmlik jakarlanoɣan hux həwər silərgə məlumoɣu; 37-38 Silərningmu Yəhya pəyoɣəmbər qəmüldürüx qakįrikįni yətküzgəndin tartip, Galiliyədin baxlap pütkül Yəhudiyə zeminlirida Nasarətlik Əysa tooɣruluḳ guwaḫliktin — yəni Hudaning ḳandak ḳilip uni Mukəddəs Roḫ wə küq-ḳudrət bilən məsiḫligənliki, xuning bilən u ḫəmmə yərni kezip, yahxi əməllərni ḳilip, Iblisning ilkidə boloɣanlarning ḫəmmisini sakaytḳanlikįdin həwiringlar bardur. Qünki Huda uning bilən billə idi. 39 Bizmu uning ḫəm Yəhudiylarning zeminida ḫəm Yerusalemda ḳiloɣan pütün əməllirining guwaḫqiliri. Ular uni yaoɣaqḳa esixi bilənmu

10:26 Ros. 14:14; Wəḫ. 19:10; 22:9.
10:28 Mis. 23:32; 34:15; Ḳan. 7:2; Yuḫ. 4:9; 18:28; Ros. 11:3; 15:8; Əf. 3:6.
10:30 «saət üqlərdə» — ibraniylarning wakti bilən «saət tokḳuzlarda». Bəzi kona kəqümilərdə «roza tuttum» degən səzlər tepilmaydu.
10:31 Mat. 28:3; Mar. 16:5; Luḳa 24:4.
10:34-35 Ḳan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17.
10:36 Yəx. 9:5; 52:7; Yuḫ. 16:33; Rim. 5:1; Kol. 1:20.
10:37-38 Yəx. 8:23; 9:1; Mat. 4:12; Mar. 1:14,38, 39; Luḳa 4:14; Zəb. 45:7; Yəx. 61:1; Luḳa 4:18.

əltürdi.[40-41] Birak üqinqi küni, Huda uni kayta tirildürüp namayan kildi. Birak həmmə kixilərgə əməs, pəkət Huda Өzi aldi bilən tallioɣan guwahkilar, yəni u əlümdin tirilgəndin keyin uning bilən hamdastihan bolоɣan bizlərning arimizda namayan kildi.[42] U bizgə həlkkə hux həwər yətküzüxni wə өzining Huda təripidin tiriklər wə əlgənlərning sorakqisi kilinip təyinləngüqi ikənlikini jakarlaxni əmr kildi.[43] Barlik pəyoɣəmbərlər uningoɣa guwahlik beriduki, harkim uningoɣa etikad kiloɣan bolsa uning nami arkilik gunahliri kəqürüm kilinidu.

[44] Petrus tehi bu səzlərni kiliwatkanda, Mukəddəs Roh səz-kalamni anglawatkan həmmə kixigə qüxti.[45] Petrus bilən billə kəlgən hətnilik bolоɣan ixəngüqilərning harbiri Mukəddəs Rohning yat əllərdikilərgimu ata kilinip tөkülgənlikini kөrüp bək həyran boluxti.[46] Qünki ularning karamət naməlum tillarda səzlixip Hudani uluoɣlioɣanlikini anglidi. Xunga Petrus:

[47] — Muxu kixilər bizgə ohxax Mukəddəs Rohni kobul kiloɣuqi bolоɣan bolsa, kim ularning suoɣa qəmüldürüxni kobul kilixini tosalisun?! — dedi.

[48] Xuning bilən u ularning Rəbning namida qəmüldürülüxini buyrudi. Andin ular Petrusning ular bilən birnəqqə kün turuxini ətündi.

Petrusning «yat əlliklər»ning qəmüldürülüxini aklixi

11 [1] Rosullar wə pütkül Yəhudiyədiki baxka kerindaxlar yat əlliklərningmu Hudaning səz-kalamini kobul kiloɣanlikini anglidi. [2] Xunga, Petrus Yerusalemoɣa kaytkanda, hətnilik bolоɣan ixəngüqilər uni əyibkə buyrup:

[3] — Sən hətnə kilinmioɣan adəmlərning өyidə mehman bolup, ular bilən hamdastihan boldung?! — dedi.

[4] Birak Petrus pütün ixni baxtin-ahirioɣiqə ularoɣa bir-birlap qüxəndürüp [5] mundak dedi:

— Yoppa xəhiridə dua kiliwatkinimda, oɣayibanə kərünüx meni oriwelip, bir alamətni kərdüm. Kəng dastihandək bir nərsə tət burjikidin baoɣlanoɣan halda asmandin qüxüp, mening yenimda tohtidi.[6] Uningoɣa kəz tikip karisam, iqidə hərhil tət putluk haywanlar, yawayi haywanatlar, yər beoɣirlioɣuqilar, asmandiki uqar-kanatlarmu bar ikən. [7] Andin: «Ornungdin tur Petrus, ulardin soyup yə!» degən bir awazni anglidim. [8] Mən: «Yak Rəb, hərgiz bolmaydu! Mən heqkaqan hərkandak napak yaki haram nərsini aoɣzimoɣa aloɣan əməsmən!» dedim.[9] Birak manga yənə: «Huda halal dəp paklioɣan nərsini sən haram demə!» degən awaz anglandi. [10] Bu ix üq kətim xundak təkrarlinip, ahir bularning hammisi asmanoɣa kaytidin tartip ketildi. [11] Mana dəl xu qaoɣda, Kəysəriyədin meni qakirixka əwətilgən üq kixi mən turoɣan өyning aldioɣa kəldi. [12] Mukəddəs Roh meni heq ikkilənməy ular bilən billə berixka buyrudi. Muxu altə

10:39 «Yəhudiylarning zemini» — Yəhudiyə. **«ular uni yaoɣaqka esip əltürdi»** — grek tilida «ular uni dərəhtə esip əltürdi».
10:40-41 «... uning bilən hamdastihan boloɣan bizlər...» — grek tilida «...uning bilən yegən wə iqkən bizlər...».
10:40-41 Mar. 16:14; Luka 24:34; Yuh. 20:19; Ros. 2:24; 1Kor. 15:5.
10:42 Mat. 28:19; Mar. 16:15; Yuh. 15:16; Ros. 17:31.
10:43 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Kan. 18:15; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24; Mik. 7:20; Ros. 15:9.
10:44 Ros. 8:17.
10:45 «hətnilik boloɣan ixəngüqilər» — (Yoppadin kəlgən) Yəhudiylarni kərsitidu. **«yat əllərdikilərgə»** — demək, Yəhudiy əməslərgə.
10:46 Mar. 16:17; Ros. 2:4.
10:47 Ros. 8:36; 11:17.
11:2 «Yerusalemoɣa kaytkanda» — grek tilida «Yerusalemoɣa qikkanda».
11:3 Mis. 23:32; 34:15; Kan. 7:2; Yuh. 18:28.
11:5 Ros. 10:9.
11:8 Law. 11:4; Kan. 14:7.

kerindaxmu mən bilən billə bardi. Kəysəriyəgə yetip kelip, heliki adəmning əyigə kirduk.
13 Bu kixi bizgə əzining əyidə payda bolup turoɣan bir pərixtini kandak kərgənlikini eytti. Pərixtə uningoɣa: «sən Yoppaoɣa adəm əwətip, Petrus dəpmu atilidioɣan Simon isimlik bir adəmni qakirtip kəl, 14 u sanga seni wə pütkül ailənggə nijatlik yətküzidioɣan bir həwərni eytip beridu» degənikən.
15 Mən gəpni baxlioɣinimda, Mukəddəs Roh huddi baxta bizning üstimizgə qüxkinidək, ularoɣimu qüxti.
16 Xu qaoɣda, Rəbning səz-kalamini, yəni: «Yəhya kixilərni suoɣa qəmüldürgən, lekin silər bolsanglar Mukəddəs Rohka qəmüldürülisilər» deginini esimgə aldim.
17 Xunga, əgər Huda əmdi muxularoɣa biz Rəb Əysa Məsihkə etikad kiloɣinimizdin keyin bizgə bərgən iltipatka ohxax iltipat ata kiloɣan bolsa, Hudani tosaloɣudək mən zadi kim idim?
18 Ular bu səzlərni angliоɣanda, əyibləxtin tohtap, Hudaoɣa mədhiyə okup:
— Bərhək, Huda əllərgimu hayatlikka elip baridioɣan towa kilixni nesip kiliptu! — deyixti.

Antakya xəhiridiki etikadqilar

19 U qaoɣda, Istipanning ixi bilən ziyankəxlikkə uqrap hərkaysi jaylaroɣa tarkilip kətkənlər Fənikiyə rayoni, Siprus arili wə Antakya xəhiri katarlik jaylaroɣiqə yetip berip, bu jaylarda səz-kalamni pəkət Yəhudiylaroɣila yətküzətti.
20 Lekin ulardin Siprus arili wə Kurini xəhiridin kəlgən bəzilər Antakya xəhirigə baroɣanda, Rəb Əysaning hux həwirini Greklərgimu yətküzdi.
21 Rəbning koli ular bilən billə bolup, tolimu nuroɣun kixilər ixinip towa kilip Rəbgə baoɣlandi.
22 Bu həwər Yerusalemdiki jamaətning kulikioɣa yetip kəldi. Xuning bilən ular Barnabasni Antakyaoɣiqə arilap ətüxkə əwətti.
23 Barnabas yetip berip, Hudaning mehir-xəpkitini kərüp, huxal boldi. U ularning həmmisini jan-dilidin kət'iylik bilən Rəbgə qing baoɣlinixka rioɣbətlə ndürdi.
24 Qünki u Mukəddəs Rohka wə iman-ixənqkə tolduruloɣan bolup, yahxi bir adəm idi. Xuning bilən zor bir top adəmlər Rəbgə koxuldi.
25 Xuning bilən Barnabas Tarsus xəhirigə Saulni izdəp bardi.
26 Uni tepip Antakyaoɣa elip kəldi; xundak boldiki, ikkiylən jamaət bilən billə sak bir yil yioɣilip, nuroɣun adəmgə təlim bərdi. Muhlislarning «Hristianlar» dəp tunji atilixi Antakyadin baxlandi.

11:12 «həq ikkilənməy ular bilən billə berix...» — yaki «(Yəhudiy yaki Yəhudiy əməslərni) həq ayrimay ular bilən billə berix...». **«muxu altə kerindax»** — xübhisizki Yoppa xəhiridin kəlgən altə kerindaxning xu qaoɣda Petrusning həmrahlikida boloɣanlikini kərsitidu.
11:12 Ros. 10:19; 15:7.
11:14 «u sanga seni wə pütkül ailənggə nijatlik yətküzidioɣan bir həwərni eytip beridu» degənikən» — grek tilida «u sanga seni wə pütkül ailənggə kutkuzux wasitə boloɣan birnəqqə səzlərni eytip beridu».
11:15 «Mukəddəs Roh huddi baxta bizning üstimizgə qüxkinidək» — rosul Petrusning «baxta» degən səzidin enikki, u wə baxka etikadqilaroɣa nisbətən Mukəddəs Rohning əzlirigə kəlgənliki toluk bir yengi baxlinix boloɣanidi.
11:16 Yəx. 44:3; Yo. 2:28-29; Mat. 3:11; Mar. 1:8; Luka 3:16; Yuh. 1:26; Ros. 1:5; 2:4; 19:4.
11:17 Ros. 15:9.
11:19 «ziyankəxlikkə uqrap...» — grek tilida «azab-okubətlərgə uqrap...». **«Siprus arili wə Antakya xəhiri katarlik jaylar...»** — bu Antakya «Suriyədiki Antakya» idi.
11:19 Ros. 8:1, 4.
11:20 «.. Rəb Əysaning hux həwirini Greklərgimu yətküzdi» — «Greklər» «Yəhudiy əməslər» idi, əlwəttə.
11:21 «...towa kilip Rəbgə baoɣlandi» — grek tilida «...(«əz yolidin») burulup Rəbgə baoɣlandi».
11:21 Ros. 2:47; 5:14.
11:22 «... Xuning bilən ular Barnabasni Antakyaoɣiqə arilap ətüxkə əwətti» — məksiti bəlkim, əhwalni bilip bekip, həkikiy etikadqilar bolsa ularni rioɣbətləndürük idi.
11:23 «Barnabas ... Hudaning mehir-xəpkitini kərdi...» — bu degənlikning bəlkim kəp jəhətliri bardur: — (1) adəmlər həkikətən towa kilip Rəbgə baoɣlansa bu xübhisizki, Hudaning mehir-xəpkitining zor nətijisidur; (2) Hudaning mehir-xəpkiti bilən etikadqilarda hərhil mewə — muhəbbət, huxallik, hatirjəmlik katarliklar pəyda bolidu; (3) jamaətning əsüxi wə kəpiyixi pəkət Hudaning mehir-xəpkiti bilənla bolidu.
11:23 Ros. 13:43; 14:22.
11:24 Ros. 4:36; 6:5.
11:25 Ros. 9:27.
11:26 «muhlislarning «Hristianlar» dəp tunji atilixi Antakyadin baxlandi» — «Hristianlar» degən səz bəlkim awwal «hrestos» («əhmək» degən mənidə) degən sözdin kəlgən məshirə harakteridiki səz boluxi mumkin; lekin ahir berip

27 U künlərdə bəzi pəyoɣəmbərlər Yerusalemdin Antakyaoɣa qüxüp kəldi. 28 Bulardin Agabus
isimlik birəylən otturioɣa qikip, Roḥning wəḥiyini yətküzüp, ḳattiḳ bir aqarqilikning pütkül
dunyani basidioɣanlikini aldin eytti (bu aqarqilik dərwəkə «Klawdiyus Kəysər» həküm sürgən
waḳitta yüz bərdi). 29 Buning bilən Antakyadiki muhlislarning ḥərbiri əz ḳurbioɣa ḳarap pul
yioɣip, Yəhudiyədə turuwatḳan ḳerindaxlaroɣa yardəm berixni ḳarar ḳildi. 30 Ular bu ḳararni
ada ḳilip, ianini Barnabas wə Saulning ḳoli arḳilik Yəhudiyədiki jamaət aḳsaḳallirioɣa yətküzüp
bərdi.

Tehimu kəp ziyankəxliklər

12 1 Xu qaoɣlarda, Ḥerod padixaḥ jamaəttikilərdin bəzilirigə ziyankəxlik ḳilmaḳqi bolup
ularoɣa ḳol saldi. 2 U Yuḥannaning akisi Yaḳupni ḳiliqlap əltürdi. 3 Əzining bu ḳiloɣan
ixining Yəhudiylaroɣa yaḳḳanlikini kərüp, u Petrusnimu tutḳun ḳildurudi (xu qaoɣda «petir
nan ḥeyti» məzgili idi). 4 Petrusni tutḳandin keyin, uni zindanoɣa taxlap, tət ləxkər bir guruppa
ḳilinoɣan tət ḳarawwul topioɣa tapxurdi. Pasha ḥeyttin keyin, Ḥerod uni halayiḳ aldida soraḳ
ḳilmaḳqi idi. 5 Xunga Petrus zindanda tutup ḳelindi. Lekin jamaət Hudaoɣa jan-dil bilən uning
üqün dua ḳilixiwatatti.

Petrusning zindandin ḳutḳuzuluxi

6 Əmdi Ḥerod uni elip qiḳip sot ḳilixning aldinḳi keqisi, Petrus ikki zənjir bilən baoɣlaḳlik peti,
ikki ḳarawulning otturisida uhlawatatti; ixikning sirtidimu birnəqqə ḳarawul zindanni kəzət
ḳiliwatatti. 7 Wə tuyuḳsiz Rəbning bir pərixtisi kərünüp, bir nur kamerni yorutti. Pərixtə
Petrusning biḳinioɣa noḳup:
— Tez tur! — dəp oyoɣatti. Uning ḳolliridiki zənjir xu ḥaman boxap qüxüp kətti. 8 Pərixtə
uningoɣa:
— Belingni baoɣliwal! Kəxingnimu kiy! — dedi. Petrus uning deginini ḳildi. Andin u:
— Qapiningni yepinqaḳlap kəynimdin mang! — dedi.
9 Petrus uningoɣa əgixip kamerdin qiḳti. Biraḳ u pərixtining wasitisi bilən boluwatḳan bu
ixlarning rastliḳini bilməy, bəlki bir oɣayibanə kərünüx kərüptimən, dəp oylawatatti. 10 Ular
birinqi wə ikkinqi kəzəttin ətüp, zindanning xəḥərgə qiḳidioɣan təmür dərwazisioɣa baroɣanda,
dərwaza ular üqün əzlükidin eqilip kətti. Ular qiḳip, bir koqidin ətkəndə, pərixtə tuyuḳsiz
uning yenidin kətti.
11 Xu qaoɣda, Petrus esigə kelip, əz-əzigə: «Dərwəkə əmdi Rəb Əz pərixtisini əwətip, meni
Ḥerodning ḳolidin wə Yəhudiy həlḳining kütkənlirining ḥəmmisidin ḳutḳuzuptu, dəp bildim»
— dedi.
12 Ḥəḳiḳiy əḥwalni qüxinip yətkəndə, u Markus dəpmu atilidioɣan Yuḥannaning ani-

---

asasiy mənisi yahxi qiḳti, yəni «Hristosning (Məsiḥning) adəmliri» («Məsiḥ» bolsa ibraniy tilida «Maxiyaḥ» — grek tilida «Hristos»).

11:28 «Agabus... Roḥning Wəḥiyi bilən ... aldin eytti» — «Roḥ» muxu yərdə Muḳəddəs Roḥ, əlwəttə.

11:28 Ros. 21:10.

11:29 «Buning bilən Antakyadiki muhlislarning ḥərbiri əz ḳurbioɣa ḳarap pul yioɣip, Yəhudiyədə turuwatḳan ḳerindaxlaroɣa yardəm berixni ḳarar ḳildi» — nemixḳa ular Yəhudiyədiki ḳerindaxlaroɣa alaḥidə yardəm əwətməḳqi? (1) Yəhudiy ḳerindaxlar awwal Hudaning hizmitini aloɣa sürtüx üqün kəp yərlərni setiwətkənidi («Ros.» 2-bab); (2) Yerusalem wə Yəhudiyə əlkisidə boloɣan ziyankəxlik bək eoɣir boloɣaqḳa, etiḳadqilarning iḳtisadiy ziyini bəlkim az əməs idi.

11:30 Ros. 12:25.

12:1 «Ḥerod padixaḥ» — bu Ḥerod «Ḥerod Agrippa (I)» idi. Ḥerodlar tooɣruluḳ «Təbirlər»ni kərüng.

12:2 Mat. 4:21.

12:4 «Pasha ḥeyt» — yəni «ətüp ketix ḥeyti».

12:4 Yuḥ. 21:18.

12:7 Ros. 5:19; 16:26.

si Məryəmning əyigə bardi. U yərdə nuroɣun kixilər yioɣilip dua-tilawət ḳiliwatatti. 13 U dərwazining ixikini ḳaḳḳanda, Roda isimlik bir dedək awazni anglap qiḳti. 14 U Petrusning awazini tonup, huxalliḳidin ixikni eqixḳimu ülgürməy yügürüp kelip, ḥəmməylərgə:
— Petrus dərwaza aldida turidu! — dəp həwər ḳildi.
15 Lekin ular: — Sarang bolup ḳaldingoɣu! — deyixti. Biraḳ u: — Rast xundaḳ, dəp turuwaldi. Ular:
— U uning pərixtisi bolsa kerək! — deyixti.
16 Biraḳ Petrus dərwazini ḳeḳiwərdi. Ular qiḳip dərwazini eqip, uning əzini kərgəndə ḥəmməylən ḥang-tang boluxti. 17 Petrus ularoɣa ün qiḳarmaslikḳa ḳol ixariti ḳilip, ularoɣa Rəbning əzini zindandin ḳandaḳ elip qiḳḳanliḳini eytip bərdi. Andin keyin, u:
— Bu həwərni Yaḳupḳa wə ḳerindaxlaroɣa yətküzüp ḳoyunglar, — dəp, əzi u yərdin baxḳa yərgə kətti.
18 Tang atḳanda, ḳarawullar Petrus zadi nemə boldi dəp sarisimigə qüxti. 19 Ḥerod uni izdəp uning iz-derikini tapalmioɣaqḳa, ḳarawullarni soraḳ ḳilip, ularni ölümgə məḥkum ḳilixni buyrudi. Bu ixtin keyin, u Yəhudiyədin qüxüp Ḳəysəriyə xəḥirigə berip xu yərdə turdi.

Ḥerod Agrippa hanning ölümi

20 Əslidə Ḥerod han bilən Tur wə Zidondikilər arisida ḳattiḳ jedəl bar idi. Ḥalbuki, Tur wə Zidondikilər birlixip, Ḥerodning aldioɣa kəldi. Uning bilən yarixiwelix üqün ular aldi bilən hanning Bilastus isimlik xəhsiy oɣojidarini əzlirigə yar-yələk boluxḳa ḳayil ḳiloɣanidi. Qünki bu yurttikilər axliḳni hanning ilkidiki jaylardin alatti.
21 Bəlgiləngən kərüxüx künidə Ḥerod xaḥanə tonlirini kiyip, soraḳ təhtidə olturup, ularoɣa nutuḳ səzlidi. 22 Anglioɣan həlḳ:
— Bu adəmning awazi əməs, bəlki bir ilaḥning awazidur! — dəp warḳiraxti.
23 Xuan Pərwərdigarning bir pərixtisi hanni urdi; qünki u xan-xərəpni Hudaoɣa beoɣixlimidi. Nətijidə, u ḳurtḳa yəm bolup əldi. 24 Əmma Hudaning səz-kalami dawamlik bərḳ urup keng əydi. 25 Barnabas bilən Saul Yerusalemda ianilirini tapxurux hizmitini ada ḳiloɣandin keyin, Antakyaoɣa ḳaytip kətti. Ular Markus dəpmu atilidioɣan Yuḥannani billə elip bardi.

Muḳəddəs Roḥning Barnabas bilən Saulni əwətixi

13 1 Antakyadiki jamaət iqidə bəzi pəyoɣəmbərlər wə təlim bərgüqilər bar idi. Ular Barnabas, «Ḳara» dəpmu atilidioɣan Ximeon, Kurinilik Lukius, Ḥerod han bilən billə qong boloɣan Manaən wə Saullar idi. 2 Ular Rəbning ibaditidə bolup roza tutuwatḳan bir məzgildə, Muḳəddəs Roḥ ularoɣa:

12:15 «U uning pərixtisi bolsa kerək» — ular «əlgən Petrusning roḥi» yaki «Petrusni alaḥidə ḳoɔdaydioɣan bir pərixtə» dəp oylap ḳaloɣan boluxi mumkin.
12:17 «Bu həwərni Yaḳupḳa wə ḳerindaxlaroɣa yətküzüp ḳoyunglar» — «Yaḳup» muxu yərdə Rəb Əysaning inisi boloɣan Yaḳupni kərsitidu.
12:17 Ros. 13:16; 19:33; 21:40.
12:21 «Ḥerod... ularoɣa nutuḳ səzlidi» — yaki «Ḥerod... ularni əyibləp nutuḳ səzlidi». Grek tilida «nutuḳ səzləx» degən bu səzning bəzidə «əyibləx» degən puriḳi bar.
12:24 «əmma Hudaning səz-kalami dawamlik bərḳ urup kengəydi» — demək, uningoɣa etiḳad ḳiloɣuqilarning sani kəpəyməktə idi.
12:24 Yəx. 55:11; Ros. 6:7.
13:1 ««ḳara» dəpmu atilidioɣan Ximeon» — grek tilida ««negir» dəpmu atilidioɣan Ximeon». «Negir» degən mənisi «ḳara».
«Ḥerod han» — muxu ayəttə «han» grek tilida «tetrarḳ» degən səz bilən ipadilinidu. «Tetrarḳ» degənning toluḳ mənisi «(zeminning) tətdin bir ḳismi üstidiki ḥakim». «Tetrarḳ» degən mərtiwə «waliy»din təwən; xuning üqün Ḥerodlar Pontiy Pilatuskə boysunuxi kerək idi.
13:1 Ros. 14:26.

— Barnabas bilən Saulni Mən ularni kilixka qakiroɣan hizmət üqün Manga ayrip koyunglar, — dedi.
3 Xuning bilən, ular yənə roza tutup dua kiloɣandin keyin, ikkiylənning üstigə kollirini təgküzüp uzitip koydi.

Barnabas bilən Saul Siprusta

4 Ular Mukəddəs Roh təripidin əwətilgən bolup, Səlyukiyə xəhirigə berip, u yərdin kemigə kikip Siprus arilioɣa karap yoloɣa qikti. 5 Salamis xəhirigə yetip kelip, ular Yəhudiylarning sinagoglirida Hudaning səz-kalamini yətküzüxkə baxlidi. Yuhanna ularning yardəmqisi idi. 6 Ular pütün aralni arilap qikip, Pafos xəhirigə kəldi. Ular u yərdə Baryəxua isimlik bir kixi bilən uqrixip kaldi. U sehirgər bolup, sahta pəyoɣəmbər boloɣan bir Yəhudiy idi. 7 U kixi bu aralning rimlik waliyisi Sergiyus Pawlusning həmrahi idi. Waliy ukumuxluk bir kixi bolup, Barnabas bilən Saulni qakirtip, Hudaning səz-kalamini anglimakqi boldi. 8 Lekin heliki sehirgər (uning grekqə ismi Əlimas bolup, «sehirgər» degən mənidə) ularoɣa karxi qikip, waliyning rayini etikadtin kayturuxni urunmakta idi. 9 Birak Mukəddəs Rohka toldurulоɣan Saul (yənə «Pawlus» dəpmu atilidu) heliki sehirgərgə tikilip karap 10 uningoɣa:
— Əy, kəlbing hərhil hiyligərlik wə aldamqilik bilən toloɣan Iblisning ooɣli, həmmə həkkaniylikning düxmini! Pərwərdigarning tüz yollirini burmilaxni zadi tohtatmamsən?! 11 Əmdi Rəbning koli üstünggə qüxti! Kəziring kor bolup, bir məzgil künning yoruqini kərəlməysən! — dedi.
Xuan, bir hil tuman wə karangoɣuluk uni basti. U yolni silaxturup, kixilərdin meni kolumdin yetiləngla, dəp iltija kilatti. 12 Yüz bərgən ixni kərgən waliy Rəbning təlimigə kattik həyran bolup, Uningoɣa etikad kildi.

Pawlusning bir sinagogta Rəbning təlimini berixi

13 Pawlus bilən uning həmrahliri kemigə qikip, Pafostin Pamfiliyə əlkisidiki Pərgə xəhirigə bardi. U yərdə Yuhanna ulardin ayrilip Yerusalemoɣa kaytti. 14 Pawluslar bolsa Pərgə xəhiridin qikip, dawamlik mengip Pisidiyə rayonidiki Antakya xəhirigə berip, xabat küni sinagogka kirdi. 15 Təwrat kisimliridin wə pəyoɣəmbərlərning yazmiliridin okuloɣandin keyin, sinagogning qongliri ularni qakirtip:
— Kerindaxlar, əgər halayikka birər nəsihət səzünglar bolsa, eytinglar, — dedi.
16 Pawlus ornidin turup, kol ixiriti kilip, halayikka mundak dedi:
— Əy Israillar wə Hudadin korkkanlar, kulak selinglar! 17 Bu Israil həlkining Hudasi ata-bowilirimizni tallidi; ular Misirda musapir bolup yaxioɣan wakitlarda ularni uluoɣ kildi, Əzining egiz kətürgən biliki bilən ularni Misirdin kutkuzup qikti. 18 U qəldə ularoɣa təhminən kirik yil

---

13:2 Mat. 9:38; Ros. 9:15; 22:21; Rim. 1:1; 10:15; Gal. 1:15; 2:8; Əf. 3:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:11; Ibr. 5:4.
13:3 Ros. 6:6; 8:15; 19:6.
13:5 «Yuhanna ularning yardəmqisi idi» — yəni Markus dəpmu ataloɣan Yuhanna.
13:5 Ros. 12:25.
13:6 Ros. 8:9; 19:13.
13:9 «Saul yənə «Pawlus» dəpmu atilidu...» — «Pawlus» latinqə isim bolup, mənisi bəlkim «kiqik». Saul Mukəddəs Roh təripidin Yəhudiy əməslərning hizmitidə boluxka qakiriloɣaqka, u muxu yərdin baxlap əzi üqün bu latinqə isim ixlitixkə baxlaydu.
13:13 «U yərdə Yuhanna ulardin ayrilip Yerusalemoɣa kaytti» — muxu «Yuhanna» bolsa Yuhanna Markus idi.
13:13 Ros. 15:38.
13:16 «Əy Israillar wə Hudadin korkkanlar... » — «Hudadin korkkanlar» degən turaklik ibarə Təwrat etikadida boloɣan «yat əlliklər» (Yəhudiy əməslər)ni kərsitidu. Hətnə kobul kilmioɣan bolsimu, ularoɣa sinagogka katnixixka ruhsət berilgən.
13:16 Ros. 12:17; 19:33; 21:40.
13:17 Mis. 1:1.

oɣəmhorluk kildi. 19 andin Kanaan zeminidiki yəttə əlni yokitip, ularning zeminlirini ularoɣa miras kilip bərdi.. 20 Bu ixlaroɣa aldi-kəyni bolup təhminən tət yüz əllik yil kətti. Keyin, taki Samuil pəyoɣəmbər otturioɣa qikkiqə, u ularoɣa batur hakimlarni tikləp bərdi.. 21 Andin ular bizgə bir padixahni bərsikən, dəp Samuil pəyoɣəmbərdin tilidi. Xuning bilən Huda ularoɣa Binyamin kəbilisidin Kix isimlik adəmning ooɣli Saulni tikləp bərdi. U kirik yil həküm sürdi.. 22 Birak Huda Saulni səltənitidin qüxürüp, ularoɣa Dawutni padixah kilip turoɣuzup bərdi. Huda uning həkkidə guwahlik berip: «Kənglümdikidək bir adəmni, yəni Yəssəning ooɣli Dawutni taptim. U Mening toluk iradəmgə əməl kilidu», — dedi.. 23 Əzi wədə kiloɣandək Huda bu adəmning nəslidin Israil həlkigə bir Kutkuzoɣuqi tikləp bərdi — u bolsa Əysaning əzidur!
24 U həlkning otturisioɣa qikixtin alwwal, Yəhya pəyoɣəmbər qikip, barlik Israil həlkini towa kilixni bildüridioɣan qəmüldürüxni kobul kilinglar, dəp jakarlidi.. 25 Yəhya pəyoɣəmbər wəzipini tamamlioɣanda, halayikka mundak degənidi: «Silər meni kim dəp bilisilər? Mən silər kütkən zat əməsmən. Birak mana, məndin keyin birsi kelidu, mən hətta uning ayaoɣ kəxlirini yexixkimu layik əməsmən!». 26 Əy kerindaxlar, Ibrahimning jəmətining nəsilliri wə aranglardiki Hudadin korkkanlar, bu nijatlikning səz-kalami silərgə əwətildi! 27 Yerusalemda turuwatkanlar wə ularning hakimliri Əysani tonumay, uning üstidin gunahkar dəp həküm qikaroɣini bilən, hər xabat küni okulidioɣan pəyoɣəmbərlərning aldin eytkan səzlirini əməlgə axurdi.. 28 Gərqə ular uningdin ölüm jazasioɣa həküm kilixka tegixlik birər gunah tapalmioɣan bolsimu, waliy Pilatustin yənila uni ölümgə məhkum kilixni ətündi.. 29 Ular bu ixlarni kilip mukəddəs yazmilarda uning hakkidə aldin pütülgənlərning hammisini əzliri bilmigən halda əməlgə axuroɣandin keyin, uning jəsitini kresttin qüxürüp, bir kəbrigə koydi. 30 Lekin Huda uni ölümdin tirildürdi! 31 Tirilgəndin keyin, u burun əzi bilən Galiliyədin Yerusalemoɣiqə əgixip kəlgənlərgə kəp künlər iqidə nəqqə ketim kərünüp turdi. Bu kixilər hazir Israil həlkigə uning guwahqiliri boluwatidu.. 32-33 Bizmu ata-bowilirimizoɣa kilinoɣan wədining hux həwirini silərgə hazir jakarlaymiz — Huda Əysani arimizda tikləp, bu wədini ularning əwladliri boloɣan bizlərgə əməlgə axurdi. Bu həktə Zəburning ikkinqi küyidə aldin'ala mundak pütülgən: «Sən Mening Ooɣlum, Əzüm seni bügünki künidə tuoɣdurdum».. 34 Əmdiliktə Hudaning Əysaoɣa qirixni kayta kərgüzməy ölümdin tirildüridioɣanliki həkkidə u mukəddəs yazmilarda mundak aldin eytkan: «Dawutka

13:18 Mis. 16:35; Qəl. 14:34; Zəb. 95:10.
13:19 Yə. 14:2.
13:20 Hak. 2:16; 3:9.
13:21 1Sam. 8:5; 9:15; 10:15; Hox. 13:11.
13:22 1Sam. 13:14; 16:12; Zəb. 89:19-29; Ros. 7:45.
13:24 Mat. 3:1; Mar. 1:2; Luka 3:2; Yuh. 3:23.
13:25 «Mən silər kütkən zat əməsmən» — grek tilida: «Mən «u» əməsmən» yaki «Mən «xu zat» əməsmən».
13:25 Mat. 3:11; Yuh. 1:20.
13:26 «... Ibrahimning jəmətining nəsilliri wə aranglardiki Hudadin korkkanlar...» — «Hudadin korkkanlar» — 16-ayət wə izahatning kərüng.
13:26 Mat. 10:6; Ros. 3:26; 13:46.
13:27 «Yerusalemda turuwatkanlar wə ularning hakimliri Əysani tonumay...» — grek tilida: «Yerusalemda turuwatkanlar wə ularning hakimliri uni tonumay...».
13:27 Yuh. 16:3; Ros. 3:17; 1Kor. 2:8; 1Tim. 1:13.
13:28 Mat. 27:20; Mar. 15:11; Luka 23:18; Yuh. 19:6.
13:30 Mat. 28:6; Mar. 16:6; Luka 24:6.
13:31 Mar. 16:14; Yuh. 20:19; 21:1; Ros. 1:3; 1Kor. 15:5.
13:32-33 «Sən Mening Ooɣlum, Əzüm seni bügünki künidə tuoɣdurdum» — «Zəb.» 2:7. Bəzi alimlar, bu bexarəttiki «tikləx» degən səz uning ölümdin tirildürülgənlikini kərsitidu, dəp «tirildürüp» dəp tərjimə kilidu. Lekin uning tirilixini kərsitidioɣan bexarətlərni nəkil kəltüridioɣan ayətlər 34-35-ayətlərdur. Xunga Zəburdiki bu bexarət («Zəb.» 2:7) uning pak kiz Məryəmdin tuoɣuluxini kərsitidu, dəp karaymiz.
13:32-33 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Kan. 18:15; 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24,25; Zəb. 2:7.

wədə kiloɣan meһir-xəpkətlərni silərgə ata kilimən!»
35 Xunga yənə bu һəktə yənə bir ayəttə:
— «I Huda, Sening mukəddəs Boloɣuqungoɣa tenining qirixini kərgüzməysən».
36 Qünki Dawut dərwəkə Hudaning iradisi boyiqə əz dəwri üqün hizmət kilip, əz ata-bowilirioɣa koxulup ələmdə uhlap uning teni qirip kətkənidi.
37 Lekin Huda ələmdin tirildürgüqi bolsa qirixni һeq kərmidi.
38 Əmdi xunga silər xuni bilixinglar kerəkki, i kerindaxlar, һazir gunaһlardin kəqürüm kilinix yoli dəl xu kixi arkilik silərgə jakarliniwatidu.
39 Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən Təwrat kanuni bilən silər halas bolalmaywatkan ixlardin uningoɣa etikad kiloɣuqilar u arkilik halas kilinip һəkkaniy kilinidu!
40 Xunga, pəyoɣəmbərlər aldin eytkan xu balayi'apət bexinglaroɣa qüxməsliki üqün ehtiyat kilinglar! —
41 «Karanglar, i mazak kiloɣuqilar, һəyranuһəs bolup һalak bolunglar!
Qünki silərning künliringlarda bir ix kilimənki,
Uni birsi silərgə elan kilsimu silər xu ixka һərgiz ixənməysilər!»

42 Pawlus bilən Barnabas sinagogdin kikiwatkanda, jamaətularoɣa kelərki xabat küni bu ixlar һəkkidə yənə səzləxni yelindi.
43 Sinagogtiki jamaət tarkaloɣanda, nuroɣun Yəһudiylar wə Hudadin korkkan Təwratka etikad kiloɣan Yəһudiy əməslərmu Pawlus bilən Barnabaska əgəxti. Ikkisi ularoɣa səz kilip, ularni Hudaning meһir-xəpkitidə qing turuxka dəwət kildi.
44 Keyinki xabat küni, pütün xəһər həlki degüdək Hudaning səz-kalamini angliɋili kelixti.
45 Birak bundak top-top adəmlərni kərgən Yəһudiylar һəsətkə qəmüp, Pawlusning səzlirigə karxi tətür gəp kilip, uningoɣa təһmət kildi.
46 Əmdi Pawlus bilən Barnabas tehimu yürəklik һalda mundak dedi:
— Hudaning səz-kalamini aldi bilən silər Yəһudiy həlkigə yətküzüx kerək idi. Lekin silər uni qətkə kekip əzünglarni mənggülük һayatka layik kərmigəndin keyin, mana biz silərdin burulup əllərgə yüzlinimiz!
47 Qünki Pərwərdigar mukəddəs yazmilarda bizgə mundak buyruoɣan: —
«Mən Seni yat əllərgə nur boluxka,

13:34 «Dawutka wədə kiloɣan meһir-xəpkətlərni silərgə ata kilimən!» — «Yəx.» 55:2.
13:34 Yəx. 55:3.
13:35 «I Huda, Sening mukəddəs Boloɣuqungoɣa tenining qirixini kərgüzməysən» — «Zəb.» 16:10. «Sening mukəddəs Boloɣuqung» Məsiһni kərsitidu.
13:35 Zəb. 16:10; Ros. 2:27.
13:36 «Dawut dərwəkə Hudaning iradisi boyiqə əz dəwri üqün hizmət kilip,...» — yaki «Dawut dərwəkə əz dəwridə Hudaning muddia-məksətliri üqün hizmət kilip,...». **«uning teni qirip kətkənidi»** — grek tilida «qirixlərni kərdi». 35-ayətni kerüng.
13:36 1Pad. 2:10; Ros. 2:29.
13:37 «Lekin Huda ələmdin tirildürgüqi bolsa qirixni һeq kərmidi» — «Huda ələmdin tirildürgüqi» əysani kərsitidu, əlwəttə.
13:38 «һazir gunaһlardin kəqürüm kilinix yoli dəl xu kixi arkilik silərgə jakarliniwatidu» — «dəl xu kixi arkilik» əysa arkilik, demək.
13:38 Luka 24:47; 1Yuһ. 2:12
13:39 «Təwrat kanuni bilən silər halas bolalmaywatkan ixlar» — «halas bolalmaydioɣan ixlar» һərtürlük ixlarni kərsitidu; gunaһning ilkidin halas boluxni əz iqigə elipla kalmay, bəlki Təwrat kanunida bekitilgən türlük kurbanlik kilix wə rəsim-kaidilərdin halas boluxni əz iqigə alidu.
13:39 Rim. 3:28; 8:3; 10:4; Gal. 2:16; Ibr. 7:19.
13:41 «karanglar, i mazak kiloɣuqilar, һəyranuһəs bolup һalak bolunglar! Qünki silərning künliringlarda bir ix kilimənki, uni birsi silərgə elan kilsimu silər xu ixka һərgiz ixənməysilər!» — Təwrat, « Һab.» 1:5.
13:41 Yəx. 28:14; Һab. 1:5.
13:43 Ros. 11:23; 14:22.
13:46 «mana biz silərdin burulup əllərgə yüzlinimiz!» — «əllərgə yüzlinimiz» — yəni «Yəһudiy əməslərgə yüzlinimiz». Demək, Hudaning səz-kalamini ularoɣa yətküzimiz.
13:46 Mis. 32:10; Yəx. 55:5; Mat. 8:12; 10:6; 21:43; Ros. 3:26; 13:26; Rim. 10:19.

Yər yüzining qət-yaḳilirioŋiqə nijatlik boluxung üqün Seni atidim».

48 Əllərdikilər bu səzni anglap, huxal boluxup Rəbning səz-kalamini uluoŋlaxti; mənggülük ḥayatḳa erixixkə bekitilgənlərning ḥəmmisi etiḳad ḳildi.
49 Xundaḳ ḳilip, Rəbning səz-kalami pütkül zeminoŋa tarḳaldi. 50 Biraḳ Yəḥudiylar Hudadin ḳorḳḳan yuḳiri təbiḳilik ayallarni ḥəm xəḥər mətiwərlirini ḳutritip, Pawlus bilən Barnabaska ziyankəxlik ḳiloŋuzup, ular ikkisini əz yurtliridin ḳooŋlap qiḳardi. 51 Əmma Pawlus bilən Barnabas ularoŋa ḳarap ayaoŋliridiki topini ḳeḳixturuwetip, Konya xəḥirigə ḳarap mangdi. 52 Antakyadiki muhlislar bolsa huxallikḳa ḥəmdə Muḳəddəs Roḥḳa toldiruldi.

Pawlus bilən Barnabas Konya xəḥiridə

14 1 Konya xəḥiridə xundaḳ boldiki, Pawlus bilən Barnabas Yəḥudiylarning sinagogioŋa kirgəndə, jamaətkə xundaḳ səzlidiki, nətijidə Yəḥudiylar wə Greklərdinmu nuroŋan kixilər etiḳad ḳildi. 2 (ḥalbuki, ixənmigən Yəḥudiylar yat əlliklərning kəngüllirini zəḥərləp, ularni ḳerindaxlaroŋa ḳarxi turuxḳa ḳutratti). 3 Xunga Pawlus bilən Barnabas u yərdə heli uzun turup, Rəbgə tayinip yürəklik ḥalda hux həwərni jakarlidi; Rəb ularning ḳolliri bilən məjizilik alamətlər wə karamətlərni kərsitip əz meḥir-xəpḳitining səz-kalamioŋa guwaḥlik bərdi.
4 Buning bilən xəḥər həlḳi ikkigə bəlünüp ketip, bəziliri Yəḥudiylar tərəptə, bəziliri bolsa rosullar tərəptə turdi. 5 Ahirda, bir ḳisim yat əlliklər bilən Yəḥudiylar arisida (əz baxlikliri bilən birliktə) rosullarni ḳiynap, qalma-kesək ḳilix ḳutratḳuluḳi bax kətürdi. 6-7 Lekin ular bu ixtin həwər tepip, xu yərdin ḳeqip Likawunya rayonidiki Listra wə Dərbə xəḥərliri ḥəmdə ətraptiki yurtlaroŋa ḳarap mangdi. Ular xu yərlərdə hux həwərni dawamlik jakarlawərdi.

Listra wə Dərbə xəḥərliridə

8 Xu qaoŋda, Listra xəḥiridə putlirida maoŋduri yoḳ, ḥeq mengip baḳmioŋan bir tuoŋma paləq olturatti. 9 Pawlus səz ḳiliwatḳanda, bu adəm uningoŋa ḳulaḳ selip olturatti. Pawlus uningoŋa kəz tikip uning saḳaytilixioŋa ixənqi barliḳini kərüp yetip, 10 yuḳiri awaz bilən:
— Ornungdin dəs tur! — dedi.
Ḥeliḳi adəm xuan ornidin dəs turup mengixḳa baxlidi. 11 Lekin Pawlusning bu ixini kərgən top-top adəmlər Likawunya tili bilən:
— Ilaḥlar insan ḳiyapitigə kirip arimizoŋa qüxüptu! — dəp warḳirixip kətti. 12 Ular Barnabasni

---

13:47 «Mən Seni *yat* əllərgə nur boluxḳa, yər yüzining qət-yaḳilirioŋiqə nijatlik boluxung üqün Seni atidim» — «Yəx.» 42:6 wə 49:6ni kərüng: muxu ayətlərdiki «Seni» Məsiḥni kərsitidu. Barnabas wə Pawlus «Pərwərdigarning ḳuli»ning ixlirini dawamlaxturup yürgüzməktə (1-bab, 1-ayət).
13:47 Yəx. 42:6; 49:6; Luḳa 2:32.
13:48 «bekitilgənlər» — yaki «bəl baoŋlioŋanlar» yaki «mayil ḳilinoŋanlar».
13:50 «Biraḳ Yəḥudiylar Hudadin ḳorḳḳan yuḳiri təbiḳilik ayallarni ḥəm xəḥər mətiwərlirini ḳutritip...» — «Hudadin ḳorḳḳan ayallar» bolsa Təwratḳa etiḳad ḳiloŋan Yəḥudiy bolmioŋan, sinagogtiki ibadətkə ḳatnixidioŋan ayallar. Gərqə ular «Hudadin ḳorḳḳan» bolsimu, muxu yərdə Yəḥudiylarning ḳutritixi bilən azduruloŋan.
13:50 2Tim. 3:11.
13:51 «Pawlus bilən Barnabas ularoŋa ḳarap ayaoŋliridiki topini ḳeḳixturuwetip,...» — «ayaoŋliridiki topini ḳeḳixturuwetix» degən ḥərikət «munasiwitimiz pütünləy üzüldi» degən agaḥning ipadisi idi. «Mat.» 10:14, «Mar.» 6:11, «Luḳa» 5:9ni kərüng. **«Konya xəḥiri»** — ḥazirḳi nam. Kona grekqə ismi «Ikonium» yaki «Ikonion». U ḥazirḳi Türkiyədə.
14:1 «nətijidə Yəḥudiylar wə Greklərdinmu nuroŋan kixilər etiḳad ḳildi» — «Greklər» bəlkim xu yərdiki ḥər millətdin boloŋan «Yəḥudiy əməslər»ni kərsitidu.
14:3 Mar. 16:20; Ros. 19:11; Ibr. 2:4.
14:4 «xəḥər həlḳi ikkigə bəlünüp ketip...» — yaki «xəḥərning kəp ḳismi ikkigə bəlünüp ketip...».
14:6-7 Mat. 10:23; Ros. 8:1.
14:8 Ros. 3:2.
14:11 Ros. 28:6.

«Ilaḥ Zeus» dəp ataxti wə Pawlusni səzləxtə baxlamqi boloɣaqḳa uni «Ilaḥ Ḥermis» dəp ataxti.
[13] Xəḥərning sirtida «Zeus Ilaḥ»ning buthanisi bar idi. Xu buthanidiki kaḥin xəḥər dərwazisioɣa
əküz wə gül qəmbirəklərni elip kelip, həlḳ bilən billə rosullaroɣa atap ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bol-
di. [14] Lekin rosullar Barnabas bilən Pawlus bu ixni anglap, kiyim-keqəklirini yirtḳan ḥalda,
kəpqilikning arisioɣa yügürüp kirip, warḳirap mundaḳ dedi:

14:12 «Ilaḥ Zeus» — Greklərning «bax ilaḥ»i («Yupiter» degən planeta). **«Ilaḥ Ḥermis»** — Ḥermis («Merkuriy» degən planeta) «ilaḥlarning əlqisi» dəp ḳarilatti.

Rosul Pawlusning hux həwərni jakarliqan 1-səpiri

15 — Halayiқ, bu ixlarni nemə dəp қiliwatisilər?! Biz silərgə ohxax ҳessiyattiki insanlarmiz! Biz silərgə bu ərziməs nərsilərni taxlap, asman-zemin, dengiz-okyan wə ulardiki barliқ məhluқlarni Yaratқuqi ҳayat Hudaoғila ibadət қilixinglar kerək dəp jakarlawatimiz! 16 Burunқi dəwrlərdə, u ҳərқaysi əllərni əz yollirida mengixқa yol қoyoған. 17 Xundaқ bolsimu, U Əzini ispatlaydioған guwahliқni қaldurmioған əməs. Qünki U ҳəmixə silərgə xapaət kərsitip, yamoғurni əz waқtida ərxtin yaoғdurup mol ҳosul ata қilip, ax-tamaқ bilən silərni toyoғuzup, қəlbinglarni huxallikқa qəmdürüp kəldi.

18 Ҳətta ular bu səzlərni қiloған bolsimu, halayiқning ularoға atap қurbanliқ қilixini aranla tosuwaldi.

19 Lekin Antakya wə Konya xəҳərliridin bəzi Yəҳudiylar kelip, kixilərni əzlirigə қayil қilixi bilən, həlқ Pawlusni qalma-kesək қildi, andin uni əldi dəp қarap, xəҳər sirtioға sərəp aqikip taxliwətti. 20 Lekin muhlislar uning ətrapioға olaxқanda, Pawlus ornidin turup, xəҳərgə қaytip kirdi. Ətisi, u Barnabas bilən billə Dərbə xəҳirigə kətti.

Rosullarning Suriyədiki Antakyaoға қaytip kelixi

21 Əmdi ular Dərbə xəҳiridə hux həwər jakarlap, nuroғun adəmlərni Məsiҳkə muhlis boluxқa kirgüzgəndin keyin, ikkiylən Listra, Konya wə Antakya xəҳərlirigə қaytip bardi. 22 Ular u yərlərdə muhlislarning қəlblirini küqəytip, ularni etiқadta qing turuxқa rioғbətləndürüp, xundaқla: — Biz Hudaning padixaҳliқioға kirixtə nuroғun japa-muxəkқətlərni beximizdin ətküzüximiz muқərrər bolidu, — dəp nəsiҳət қildi.

23 Ular yənə ҳərқaysi jamaət iqidə akşakallarni tallap bəlgiləp, dua қilix wə roza tutux arқilik ularni əzliri etiқad baoғlioған Rəbgə tapxurdi. 24 Ikkiylən Pisidiyə rayonidin ətüp Pamfiliyə əlkisigə kəldi. 25 Ular Pərgə xəҳiridə səz-kalamni yətküzgəndin keyin, Attalya xəҳirigə bardi. 26 Andin u yərdin kemigə qikip, Suriyədiki Antakyaoға қarap kətti. Ular əslidə xu yərdə əzliri ҳazir tamamlioған bu wəzipini ada қilixқa jamaəttikilər təripidin Hudaning meҳir-xəpқitigə tapxuruloғanidi.

27 Қaytip kəlgəndə, ular jamaətni bir yərgə jəm қiloғanda, ularoға Hudaning əzliri arқilik қiloған barliқ əməllirini, xundaқla Hudaning қandaқ қilip əllərgə etiқadning bir ixikini aqқanliқini səzləp bərdi. 28 Ular u yərdə muhlislar bilən billə uzun məzgil turdi.

Yerusalemdiki sünnət tooғrisidiki yioғin

15 1 Xu qaoғlarda bəzilər Yəҳudiyə əlkisidin kelip, Antakyadiki қerindaxlaroға:
— Silər Musa pəyoғəmbərgə tapxuruloған yosun boyiqə hətnə қilinixni қobul қilmisanglar, қutқuzulmaysilər! — dəp təlim berixkə baxlidi.

2 Bu ix tooғrisida qong majira qikқan bolup, Pawlus bilən Barnabas ikkiylən xu kixilər bilən kəskin munazirə қilixқandin keyin, қerindaxlar Pawlusni, Barnabasni, xundaқla ularning arisidin birnəqqəylənni bu məsilə tooғrisida rosullar wə akşakallar bilən kərüxüxkə Yerusalemoға barsun dəp bekitkən.

14:15 Yar. 1:1; Zəb. 33:6; 124:8; 146:6; Ros. 10:26; Wəҳ. 14:7; 19:10; 22:9.
14:16 Zəb. 81:12
14:17 Rim. 1:19.
14:19 2Kor. 11:25.
14:22 Mat. 10:38; 16:24; Luқa 24:26; Ros. 11:23; 13:43; 2Tim. 3:12.
14:25 «... Attalya xəҳirigə bardi» — Attalya xəҳiri dengiz boyida idi; ҳazirқi «Antaliya».
14:26 Ros. 13:1.
14:27 «Hudaning қandaқ қilip əllərgə etiқadning bir ixikini aqқanliқini səzləp bərdi» — «əllər» muxu yərdə «yat əllər», «Yəҳudiy əməslər» degən mənidə.
15:1 «Silər Musa pəyoғəmbərgə tapxuruloған yosun boyiqə hətnə қilinixni қobul қilmisanglar, қutқuzulmaysilər!» — Yəҳudiyədin kəlgənlər alliқaqan sünnət қilinoған Yəҳudiylar, əlwəttə.
15:1 Yar. 17:10; Law. 12:3; Gal. 5:2.
15:2 Gal. 2:1.

[3] Xundaq qilip ular jamaət təripidin yoloƣa selinip, səpiridə Fənikiyə rayoni wə Samariyə əlkisini besip ətüp, baroƣanla yeridə əllərningmu towa qilip etiqad yolioƣa kirgənlikini təpsiliy səzlidi. Bu həwər barliq qerindaxlarni zor xadliqqa qəmgüzdi.. [4] Pawluslar Yerusalemoƣa kəlginidə, ular jamaəttikilər, rosullar wə aqsaqallar təripidin qarxi elinip, kəpqilikkə Hudaning əzliri arqilik barliq qiloƣan əməllirini bayan qilip bərdi. [5] Lekin Pərisiy məzhipidikilərdin etiqad yolioƣa kirgən bəzilər ornidin turuxup:

— Muxu yat əlliklərni hətnə qilix kerək, xundaqla ularoƣa Musaoƣa qüxürülgən Təwrat qanunioƣa əməl qilixi kerəklikini jekiləx kerək! — dedi.

[6] Xunga rosullar bilən aqsaqallar bu məsilini muzakirə qilix üqün jəm boluxti. [7] Uzun səhbətlixixtin keyin, Petrus ornidin turup mundaq dedi:

— Qerindaxlar, dəsləptiki künlərdə Hudaning iqinglardin meni tallap mening aoƣzim arqilik hux həwərdiki səz-kalamni yat əlliklərgə anglitip ularning etiqad qilixida wasitə qilixqa bekitkənlikidin həwiringlar bar..

[8] Wə insanlarning qəlbini bilgüqi Huda Muqəddəs Roƕni bizgə ata qiloƣinidək, ularoƣimu ata qildi.. [9] Xundaq qilip, Huda ularni biz bilən ƕeqqandaq pərqləndürməy, ularning qəlblirini etiqad arqilik pak qildi..

[10] Əƕwal mana xundaq ikən, əmdi silər nemə üqün əzimiz wə ata-bowilirimizmu kətürəlmigən bir boyunturuqni muhlislarning boynioƣa artmaqqi bolup, Hudani sinimaqqi bolisilər?! [11] Əmdiliktə, biz bolsaq Rəb Əysaning meƕir-xəpqitigə tayinip ularoƣa ohxax qutquzulimiz, dəp ixinimiz..

[12] Bu səzdin keyin, Barnabas bilən Pawlus qiqip, Huda əzliri arqilik yat əlliklərning arisida kərsətkən barliq məjizilik alamətlərni wə karamətlərni bayan qilip bərdi; kəpqilik ularoƣa qulaq selip süküttə turdi. [13] Ularning səzi tügigəndin keyin, Yaqup mundaq dedi:

— Qerindaxlar, manga qulaq selinglar! [14] Bayatin Ximeon Hudaning yat əlliklərnimu baxtinla xapaət bilən yoqlap, ularning arisidin Əz nami üqün bir həlq qiqiridioƣanliqini qüxəndürüp ətti..

[15] Pəyoƣəmbərlərning eytqanlirimu buningoƣa uyoƣun kelidu, huddi muqəddəs yazmilarda munu səzlər pütülgəndək: —

[16] — ««Muxu ixlardin keyin, Mən qaytip kelip, Dawutning yiqiloƣan qedirini yengibaxtin qurup tikləymən,

Uning harabiliklirini qayta bina qilip, əsligə kəltürimən.

[17-18] Xundaq qilip, jaƕandiki baxqa insanlarmu, yəni Mening namim bilən ataloƣan barliq əllər Meni izdəp tapidu» dəydu bu ixlarni əməlgə Axuroƣuqi wə xundaqla ularni əzəldin ayan qilip kəlgən Pərwərdigar!»..

15:3 «əllərningmu towa qilip...» — «əllər» yənə «Yəƕudiy əməslər» degən mənidə. **«əllərningmu towa qilip etiqad yolioƣa kirgənliki...»** — muxu yərdə grek tilida: «towa qilip etiqad yolioƣa kirix» degən ibarə pəqət birla səz «burulux» bilən ipadilinidu.
15:7 Ros. 10:20; 11:12.
15:8 1Tar. 28:9; 29:17; Zəb. 7:9; Yər. 11:20; 17:10; 20:12.
15:9 Ros. 10:43, 44.
15:10 Mat. 23:4.
15:11 «Əmdiliktə, biz bolsaq Rəb Əysaning meƕir-xəpqitigə tayinip ularoƣa ohxax qutquzulimiz, dəp ixinimiz» — bu ayəttiki «biz» Yəƕudiy etiqaqilarni, «ular» Yəƕudiy bolmioƣan etiqadqilarni kərsitidu.
15:11 əf. 2:8; Tit. 3:4.
15:14 «Ximeon» —Petrusning aramiy tilidiki ismi («Simon» bolsa uning ibraniy tilidiki xəklidur). **«Hudaning yat əlliklərnimu baxtinla xapaət bilən yoqlap, ularning arisidin Əz nami üqün bir həlq qiqiridioƣanliqi»** — «xapaət bilən yoqlax» grek tilida pəqət «yoqlax» degən səzla bilən ipadilinidu.
15:17-18 «Xundaq qilip, jaƕandiki baxqa insanlarmu, yəni Mening namim bilən ataloƣan barliq əllər...» — «jaƕandiki baxqa insanlar» Yəƕudiy həlqidin baxqa barliq əllərni kərstidu. «Mening namim bilən ataloƣan barliq (yat) əllər» «Əz həlqim boluxqa qaqiroƣan yat əllər» yaki «Mən igidarqilik qiloƣan barliq əllər» degənlərni bildüridu. **«Muxu ixlardin keyin, mən qaytip kelip, Dawutning yiqiloƣan qedirini yengibaxtin qurup tikləymən... xundaq qilip, jaƕandiki baxqa insanlarmu, yəni Mening namim bilən ataloƣan barliq əllər Meni izdəp tapidu»** — (16-17-ayət) bu nəqil kəltürülgən bexarətlər «Am.» 9:11-12 wə «Yəx.» 45:21din elinoƣan. Yaqup bu bexarətlərni «Septuagint» LXX degən grek tilidiki tərjimisidin aloƣan. «Amos»tiki «qoxumqə səz»imiznimu kərüng.
15:17-18 Am. 9:11,12.

19 — Xuning üqün hulasəm xuki, yat əlliklər arisidin towa kilip Hudaoƣa etikad baoƣlioƣanlaroƣa awarə-eoƣirqilik selip koymaslikimiz kerək; 20 pəkət ularoƣa: «Butlaroƣa atilip buloƣanoƣan nərsilərni yeyixtin, jinsiy buzukluktin, kanni wə booƣup soyuloƣan haywanlarning gəxliridinmu yeyixtin neri bolunglar» dəp tapilap, bir parqə hət yazayli.. 21 Qünki kədimki dəwrlərdin tartip hər xəhərdə xabat künidə sinagoglarda Musa pəyoƣəmbərning eytkanliri okulup, uning kərsətmiliri əgitilip kəlgən..

Yəhudiy əməs etikadqilaroƣa yeziloƣan hət

22 Xuning bilən rosullar, akşakallar, xundakla Yerusalemdiki pütkül jamaəttikilər əz arisidin birnəqqə adəmni tallap, ularni Pawlus wə Barnabas bilən billə Antakyaoƣa əwətixni layik kərdi. Əslidə kerindaxlar iqidə baxlamqi boloƣan Yəhuda (Barsabas dəpmu atilidu) bilən Silaslar buningoƣa tallandi.
23 Hət bolsa ularoƣa tapxuruldi, uningda mundak yeziloƣanidi: — «I Antakya, Suriyə wə Kilikiyədə turuwatkan yat əllik kerindaxlar, — Yerusalemdiki kerindaxliringlardin, rosullar bilən akşakallardin silərgə salam!
24 Arimizdin bəzi kixilər qikip yeninglaroƣa berip, səzliri bilən silərni biaramlikka selip kənglünglarni parakəndə kilip koyoƣanlikini angliduk. Lekin biz ularoƣa heqkandak səz-əmr ki lmiduk.. 25 Xu səwəbtin, biz bu ixta oylirimiz bir yərdin qikkandin keyin, arimizdin tallanoƣan birnəqqəylənni səyümlük Barnabas wə Pawlusimiz bilən billə yeninglaroƣa əwətixni karar kilduk. 26 Bu ikkiylən Rəbbimiz Əysa Məsihning nami üqün hayatini hətərgə təwəkkül kiloƣan kixilərdur.. 27 Xunga biz Yəhuda bilən Silasni yazoƣanlirimizni silərgə əz aoƣzi bilənmu səzləp bərsun dəp, yeninglaroƣa əwəttuk. 28 Gəpning poskallisioƣa kəlsək, Mukəddəs Rohka, xundakla bizlərgimu xu layik kerüngənki, təwəndiki zerür boloƣan ixlardin sirt, silərgə heqkandak baxka ixni yükliməslikimiz kerək: 29 — Butlaroƣa ataloƣan nərsilərdin, kanni wə booƣup soyuloƣan haywanlarning gəxliridin yeyixtin wə jinsiy buzukluktin neri bolux — silər muxu birnəqqə ixtin saklansanglar, yahxi kiloƣan bolisilər.
Aman-hatirjəm bolunglar!».
30 Xundak kilip, ular kerindaxlar təripidin yoloƣa selinip, Antakyaoƣa bardi. U yərdə pütün jamaəttikilərni yioƣip, hətni ularoƣa tapxurdi.. 31 Ular hətni okup, uningdin boloƣan rioƣbət-təsəllidin zor xadlandi. 32 Yəhuda wə Silaslar əzlirimu pəyoƣəmbərlərdin bolup, kerindaxlarni nuroƣun səz-nəsihətlər bilən rioƣbətləndürüp, ularni kuwwətləndürdi. 33 Yəhuda wə Silaslar u yərdə bir məzgilni ətküzgəndin keyin, Antakyadiki kerindaxlarning səpirigə amanlik tiligən halda uzitixi bilən, ular əzlirini əwətkən Yerusalemdikilərning kexioƣa kaytti.. 34-35 Lekin Pawlus

15:20 «Butlaroƣa atilip buloƣanoƣan nərsilər» — grek tilida «Butlardin buloƣanoƣan nərsilər» degən bilən ipadilinidu; «nərsilər» bəlkim gəx wə harhil yemək-iqməkni kərsətsə kerək. Greklər arisida «awwal butlaroƣa ataloƣan» yeməklikni yeyix «sawablik ix» yaki «kutluk ix» dəydioƣanlar kəp idi.
15:20 Yar. 9:4; Mis. 20:3; 1Kor. 8:1; 10:20; 1Tes. 4:3.
15:21 «Butlaroƣa atilip buloƣanoƣan nərsilərni yeyixtin, jinsiy buzukluktin, kanni wə booƣup soyuloƣan haywanlarning gəxliridinmu yeyixtin neri bolunglar ...» — (20-ayət) muxu üq pərhiz Təwrat kanunidin elinoƣan. Etikad kiloƣan yat əllərning ularoƣa riayə kilixi ularning nijatlikka erixixi üqün əməs, bəlki («jinsiy buzukluktin ... neri bolunglar»tin baxka) etikad kiloƣan Yəhudiylar jamaətkə katnixixida ularning aldida putlikaxang bolmasliki, Yəhudiy əməs kerindaxliri bilən arilixixi asan kilinsun üqün degən məkşət bilən tapxuruloƣan (21-ayəttin rosullarning bu məkşiti oquk kərünidu; «1Kor.» 10:14-11:1nimu kerüng).
15:24 «... Silərni biaramlikka selip kənglünglarni parakəndə kilip koyoƣanlikini angliduk. Lekin biz ularoƣa heqkandak səz-əmr kilmiduk» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə: «... Silərni biaramlikka selip, sünnət kobul kilixinglar, Təwrat kanuniƣa əməl kilixinglar kerək dəp kənglünglarni parakəndə kilip koyoƣanlikini angliduk» deyilidu.
15:24 Gal. 2:4.
15:26 Ros. 13:50; 14:19.
15:29 Yar. 9:4; Mis. 20:3; Law. 17:14; 1Kor. 8:1; 1Tes. 4:3.
15:30 «xundak kilip, ular kerindaxlar təripidin yoloƣa selinip...» — grek tilida «xundak kilip, ular ularning təripidin yoloƣa selinip...».
15:33 «Yəhuda wə Silaslar u yərdə bir məzgilni ətküzgəndin keyin» — «Yəhuda wə Silaslar» grek tilida «ular».

wə Barnabas Antakyada kelip, baxka nuroɣun kerindaxlarning ɦəmkarlikida təlim berip Rəbning səz-kalamidiki hux həwirini jakarlap turdi.

Pawlus bilən Barnabasning ayrilip ketixi

36 Lekin yənə birnəqqə künlərdin keyin Pawlus Barnabaska:
Biz burun Rəbning səz-kalamini yətküzgən ɦəmmə xəɦər-yezilaroɣa berip, kerindaxlarning yenioɣa berip, ɦalini sorap keləyli, — dedi.
37 Barnabas bolsa Yuɦanna (Markusmu deyilidu)ni billə elip barmakqi boloɣanidi. 38 Birak Pawlus aldinki ketim Pamfiliyə əlkisidə ulardin ayrilip kətkən, Rəbning hizmitidə ular bilən billə dawamlik səpər kilmioɣan Markusni yənə elip berixni akilanilik əməs dəp karidi. 39 Xuning bilən ikkiylən otturisida bək kəskin ihtilap bolup, ahir berip ular bir-biridin ayrilip ketixti. Barnabas Markusni elip, kemigə olturup Siprus arilioɣa kətti. 40 Pawlus bolsa Silasni tallidi; kerindaxlarning ikkiylənni Hudaning xapaitigə amanət kilixi bilən u ikkisi yoloɣa qikti. 41 U əmdi Suriyə wə Kilikiyə əlkilirini arilap ətüp, ɦərkaysi jaylarda jamaətlərni kuwwətləndürdi.

Timotiyning Pawlus wə Silaska koxuluxi

16 1 Andin u Dərbə wə Listra xəɦərlirigimu bardi. Mana, xu yərdə etikadqi Yəɦudiy bir ayalning ooɣli, Timotiy isimlik bir muhlis bar idi. Uning atisi bolsa grek idi. 2 Listra wə Konya xəɦərliridiki kerindaxlarning ɦəmmisi uning tooɣruluk yaxxi guwaɦlik berətti. 3 Pawlus uni əzi bilən billə elip mangmakqi boldi. Birak bu yərdiki Yəɦudiylarning ɦəmmisi Timotiyning atisining grek ikənlikini bilgəqkə, Pawlus uni elip hətnə kildurdi. 4 Ular xəɦər-yezilardin ətkəq, Yerusalemdiki rosullar bilən akşakallar yat əllərgə bekitkən bəlgilimilərni ularning riayə kilixi üqün tapxurdi. 5 Xundak kilip, jamaətlər etikadta küqəytilip, sanlirimu kündin-küngə kəpəydi.

Makedoniyəlikning qakiriki

6 Mukəddəs Roɦ ularning Asiya əlkisidə səz-kalamni jakarlixioɣa yol koymioɣan bolup, Pawluslar əmdi Frigiyə wə Galatiya rayonliridin ətüp, 7 Misiyə rayonioɣa kəlgəndin keyin, Bitiniyə əlkisigə kirməkqi boldi. Birak Əysaning Roɦi ularoɣa bundak kilixikimu yol koymidi. 8 Xuning bilən ular Misiyədin ətüp, dengiz boyidiki Troas xəɦirigə qüxti. 9 Xu küni kəqtə, Pawluska bir

---

15:37 Mis. 20:3.
15:38 «Rəbning hizmitidə ular bilən billə dawamlik səpər kilmioɣan Markus...» — muxu yərdə «Rəbning hizmitidə» grek tilida pakət «hizmattə» deyilidu.
15:40 «Pawlus bolsa Silasni tallidi; kerindaxlarning ikkiylənni Hudaning xapaitigə amanət kilixi bilən u ikkisi yoloɣa qikti» — Pawlus wə Barnabas nemə üqün bir-biridin ayrildi? Kaysisining karari tooɣra? «Koxumqə səzimiz»də bu məsilə tooɣrisida azrak tohtilimiz.
16:1 «Mana, xu yərdə etikadqi Yəɦudiy bir ayalning ooɣli, Timotiy isimlik bir muhlis bar idi» — keyinki ayətlərgə karioɣanda, «xu yər» Listra idi.
16:3 «bu yərdiki Yəɦudiylarning ɦəmmisi Timotiyning atisining grek ikənlikini bilgəqkə, Pawlus uni elip hətnə kildurdi» — Pawlusning Timotiyni hətnə kilixi etikadini bildürüx üqün əməs, bəlki u uning bilən Hudaning hizmitidə boloɣanda Yəɦudiylarning uni kobul kilmaslikining aldini elix üqün idi.
16:3 1Kor. 9:20; Gal. 2:3.
16:4 Ros. 15:20.
16:6 «Mukəddəs Roɦ ularning Asiya əlkisidə səz-kalamni jakarlixioɣa yol koymioɣan bolup, Pawluslar əmdi Frigiyə wə Galatiya rayonliridin ətüp...» — Frigiyə wə Galatiya rayonliri Asiyaning bir kismi idi — Pawlus xu yərdin ətkini bilən Hudaning səzini jakarlax üqün u yərdə tohtimidi.
16:7 «Misiyə rayonioɣa kəlgəndin keyin, Bitiniyə əlkisigə kirməkqi boldi. Birak Əysaning Roɦi ularoɣa bundak kilixikimu yol koymidi» — kizik bir yeri xuki, keyinrək rosul Petrus dəl muxu rayonlarning bəzi yərlik kixiliri bilən yekin munasiwəttə boldi (2Pet.» 1:1ni kərüng). Xunga mumkinqikliki barki, Pawluslar muxu yərlərdin ətüp kətkən wakitlarda, Petrus xu yərdə idi yaki pat arida xu yərlərgə kəlməkqi idi. Pawlusmu keyin Galatiya degən rayonoɣa berip, hux həwərni tarkitip, bir jamaət bərpa kilindi (18:23 wə «Gal.» 4:13ni kərüng).
16:8 2Kor. 2:12.

oɳayibanə kərünüx kərünüp, Makedoniyəlik bir kixi uning aldida ərə turup:
— Dengizdin ətüp, Makedoniyəgə kelip, bizgə yardəm bərgəysən! — dəp ətündi.
10 U bu kərünüxni kərgəndin keyin, Rəb bizni jəzmən u kixilərning ḳexioɳa berip, ularoɳa hux həwər jakarlaxḳa qaḳiroɳan, degən hulasigə kelip, dərḥal Makedoniyəgə berixḳa təyyarlanduḳ.

Lidyaning etiḳad ḳilixi

11 Biz kemigə qiḳip, Troastin yoloɳa qiḳip, Samodrak arilioɳa ḳarap yol alduḳ wə ətisi Makedoniyədiki Neapolis xəḥirigə yetip barduḳ. 12 U yərdin Makedoniyəning xu rayonidiki Filippi degən muḥim xəḥirigə ettuḳ. Bumu Rimdiki bir mustəmlikə xəḥər idi. Biz bu yərdə birnəqqə kün turduḳ. 13 Xabat küni, xəḥər dərwazisidin qiḳip dərya saḥiligə barduḳ; qünki biz u yərdə dua-tilawət ḳilidioɳan bir jay bar dəp oyliduḳ; dərwəḳə xundaḳ boldi. Biz olturup, u yərgə yioɳiloɳan ayallaroɳa səzləxkə baxliduḳ. 14 Ularning iqidə səsün rəht sodisi ḳilidioɳan, Tiyatira xəḥirilik, Hudadin ḳorḳidioɳan Lidya isimlik bir ayal bar idi. Rəb uning ḳəlbini Pawlusning eytḳanlirini ḳobul ḳilixḳa aqti. 15 U ailisidikilər bilən qəmüldürülgən bolup bizdin ətünüp:
— Əgər silər meni ḥəḳiḳətən Rəbgə etiḳad ḳiloɳuqi dəp bilsənglər, mening əyümgə berip turunglar! — dəp qing turup bizni maḳullatti.

Pawlus bilən Silasning zindanoɳa taxlinixi

16 Bir küni biz xu dua ḳilidioɳan jayoɳa ketip baroɳinimizda, bir dedək bizgə yoluḳti; bu ḳizoɳa pal saloɳuqi bir jin qaplixiwaloɳanidi; dedək hojayinlirioɳa pal selix yoli bilən nuroɳun payda tepip bərgənidi. 17 U yol boyi Pawlus wə bizgə əgixip:
— Bu kixilər Ḥəmmidin aliy Hudaning ḳulliri, ular silərgə nijatliḳ bir yolini jakarlaydu! — dəp warḳirap mangdi.
18 U uda kəp künlər xundaḳ warḳiridi. Bu ix Pawlusning ḳəlbini azablap, u ḳizoɳa burulup, jinoɳa:
— Əysa Məsiḥning nami bilən buyruymənki, uningdin qiḳ! — deyixigila, jin xuan qiḳip kətti.
19 Dedəkning hojayinliri uningoɳa baoɳlioɳan pul tepix ümidining yoḳḳa qiḳḳanliḳini kərüp, Pawlus bilən Silaskə ḳol selip, ularni bazar məydanioɳa sərəp, ḥəkümdarlarning aldioɳa elip bardi. 20 Ular ikkiylənni soraḳqi əməldarlarning aldioɳa qiḳirip:
— Bu adəmlər Yəhudiylar bolup, xəḥirimizni ḳalaymiḳanlaxturuwətməktə. 21 Biz bolsaḳ

16:9 «Dengizdin ətüp, Makedoniyəgə kelip, bizgə yardəm bərgəysən!» — Makedoniyə Rim imperiyəsidiki Gretsiyəgə jaylaxḳan «Makedoniyə əlkisi» idi.
16:10 «U bu kərünüxni kərgəndin keyin, Rəb bizni jəzmən u kixilərning ḳexioɳa berip, ularoɳa hux həwər jakarlaxḳa qaḳiroɳan, degən hulasigə kelip, dərḥal Makedoniyəgə berixḳa təyyarlanduḳ» — muxu ayəttin baxlap «**biz**» dəp bayan ḳilixning səwəbi — muxu kitabning muəllipi Luḳa muxu yərdə Pawluslaroɳa ḳoxuloɳanliḳini kərsitidu.
16:12 «U yərdin Makedoniyəning xu rayonidiki Filippi degən muḥim xəḥirigə ettuḳ. Bumu Rimdiki bir mustəmlikə xəḥər idi» — Filippi dengiz boyiki Neapolistin 16 kilometr yiraḳliḳta idi. «Rimdiki mustəmlikə» — biwasitə Rim ḥəkümiti əzi baxḳuroɳan, aḥalisi «Rim graʒdanliḳ» ḥoḳuḳ-imtiyazlirioɳa igə idi.
16:13 «Xabat küni, xəḥər dərwazisidin qiḳip dərya saḥiligə barduḳ; qünki biz u yərdə dua-tilawət ḳilidioɳan bir jay bar dəp oyliduḳ» — əḥwaloɳa ḳarioɳanda Filippi xəḥiridə Yəhudiylarning birmu sinagogi yoḳ idi («sinagog»ning asasi üqün az degəndə on Yəhudiy ərkək kixi bir-birigə ḳoxuluxi kerək). Undaḳ əḥwal astida bu ayallar (bəlkim Yəhudiy ḥəm Yəhudiy əməslər, yəni «Hudaning ḳorḳḳanlar») ḥər xabat küni Təwrattin elinoɳan sözlər bilən dua-tilawət ḳilixḳa yioɳilatti.
16:14 «Ularning iqidə səsün rəht Sodisi ḳilidioɳan, Tiyatira xəḥirilik, Hudadin ḳorḳidioɳan Lidya isimlik bir ayal bar idi» — «Hudadin ḳorḳidioɳan» degən turaḳliḳ ibarə, Lidyaning Yəhudiy əməs, əmma Təwrat etiḳadida boloɳanliḳini kərsitidu.
16:15 Yar. 19:3; 33:11; Ḥak. 19:21; Luḳa 24:29; Ibr. 13:2.
16:16 «bu ḳizoɳa pal saloɳuqi bir jin qaplixiwaloɳanidi» — «pal saloɳuqi bir jin» grek tilida «piton roḥi». «Piton» yooɳan yilan bolup, greklarning riwayətliri boyiqə u Dəlfi xəḥiridiki buthanida turup, palqiliḳ sirlirini baxḳuratti.
16:16 1Sam. 28:7; Ros. 19:24.
16:17 «... ular silərgə nijatliḳ bir yolini jakarlaydu!» — yaki «... ular silərgə nijatliḳ yolini jakarlaydu!».
16:18 «Bu ix Pawlusning ḳəlbini azablap,...» — grek tilida «ḳəlbini azablax» degən sez ḥəm dərd, bizarliḳ wə hapiqiliḳni (degən mənilərni) əz iqigə alidu. **«jin xuan qiḳip kətti»** — yaki «jin xu saət iqidə qiḳip kətti».
16:18 Mar. 16:17.
16:19 2Kor. 6:5.
16:20 1Pad. 18:17; Ros. 17:6.

rimlikʟarmiz, ular ƙanunimizoƣa hilap boloƣan wə ƙobul ƙilixƙa yaki yürgüzüxkə bolmaydioƣan ƙaidə-yosunlarni təroƣib ƙiliwatidu! — dəp xikayət ƙildi.
22 Toplanoƣan halayiƙmu ularoƣa ƕujum ƙilixƙa ƙozoƣaldi; soraƙqi əməldarlar ularning kiyimlirini yirtip yalingaqlap, kaltək bilən dumbilaxƙa əmr qüxürdi. 23 Ikkiylənni kaltək bilən kəp dumbilioƣandin keyin, ularni zindanoƣa taxlidi wə xundaƙla gundipayni ƙattiƙ kəzitixkə buyrudi. 24 U buyruƙni tapxuruwelix bilən ularni zindanning iqkiridiki kameroƣa solap, putlirioƣa ixkəl saldi.
25 Tün yerimda, Pawlus bilən Silas dua ƙilip, Hudaoƣa mədƕiyə küylirini eytiwatatti. Baxƙa məƕbuslar bolsa ƙulaƙ selip anglawatatti. 26 Tuyuƙsiz ƙattiƙ yər təwrəx yüz bərdi; zindanning ullirimu təwrinip kətti wə zindanning ƕəmmə ixikliri xuan eqilip, ƕərbir məƕbusning kixənlirimu qüxüp kətti. 27 Gundipay uyƙudin oyoƣinip, zindanning ixiklirining oquƙ turoƣanliƙini kərüp, məƕbuslar ƙeqip ketiptu dəp oylap, ƙiliqini suoƣurup elip, əzini əltürüwalmaƙqi boldi.
28 Lekin Pawlus ƙattiƙ awazda:
— Əzünggə zərər yətküzmə, ƕəmmimiz bar! — dəp warƙiridi.
29 Gundipay: Qiraoƣlarni kəltürünglar dəp towlap iqkirigə etilip kirip, titrigən ƕalda Pawlus bilən Silasning ayioƣioƣa yiƙildi. 30 Andin ularni taxƙirioƣa elip qiƙip:
— Ƙutƙuzuluxum üqün nemə ƙilixim kerək? — dəp soridi.
31 Rəb Əysaoƣa etiƙad ƙiloƣin, wə xundaƙ ƙilsang, əzüng ƕəm ailəngdikilərmu ƙutƙuzulidu! — dedi ular.
32 Xuning bilən, ikkiylən uningoƣa wə uning barliƙ ailisidikilərgə Rəbning səz-kalamini yətküzdi.
33 Keqə xu saətning əzidila gundipay ularni baxlap qiƙip, yarilirini yuyup tazilidi; andin u dərƕal ailisidikilər bilən qəmüldürüxni ƙobul ƙildi; 34 ikkiylənni əz əyigə baxlap kelip, ularning aldioƣa dastihan saldi. U pütkül ailisidikilər bilən Hudaoƣa etiƙad ƙiloƣanliƙtin zor xadlandi.
35 Ətisi ətigəndə, soraƙqi əməldarlar yasawullarni zindanoƣa əwətip:
— U ikkiylənni ƙoyuwetinglar! — dəp buyrudi.
36 Gundipay Pawluska bu səzni yətküzüp:
— Soraƙqi əməldarlar ikkinglarni ƙoyuwetix yarliƙini qüxürdi. Silər əmdi zindandin qiƙip, tinq-aman yolunglaroƣa qiƙinglar, — dedi.
37 Biraƙ Pawlus yasawullaroƣa:
— Biz Rim puƙraliri bolsaƙmu, əməldarlar bizni soraƙ ƙilmayla halayiƙning aldida kaltək bilən dumbalap, zindanoƣa taxlidi. Əmdi ular ƕazir bizni yoxurunqə ƙooƣlimaƙqimu? Yaƙ, bundaƙ ƙilsa bolmaydu! Əməldarlar əzliri kelip bizni qiƙarsun! — dedi.
38 Yasawullar bu səzlərni soraƙqi əməldarlaroƣa yətküzdi. Ular ikkiylənning Rim puƙrasi ikənlikini anglap ƙorƙup kətti; 39 ularning kənglini elixƙa zindanoƣa berip, ularni zindandin elip qiƙƙandin keyin, xəƕərdin qiƙip ketixni ƙayta-ƙayta ətündi.

16:22 2Kor. 11:25; 1Tes. 2:2.
16:25 Ros. 4:31.
16:26 Ros. 5:19; 12:7.
16:27 «Gundipay uyƙudin oyoƣinip, ... məƕbuslar ƙeqip ketiptu dəp oylap, ƙiliqini suoƣurup elip, əzini əltürüwalmaƙqi boldi» — Rim imperiyəsining ƙanuni boyiqə məƕbuslarni ƙaqurup ƙoyoƣan əskərlər yaki gundipaylar ölümgə məƕkum ƙilinatti.
16:30 Luƙa 3:10; Ros. 2:37; 9:6.
16:31 «Rəb Əysaoƣa etiƙad ƙiloƣin, wə xundaƙ ƙilsang, əzüng ƕəm ailəngdikilərmu ƙutƙuzulidu!» — gundipayning «Ƙutƙuzuluxum üqün nemə ƙilixim kerək?» degən soalni ƙoyuxida, u bəlkim «ƙutƙuzulux»ning nemə ikənlikini anqə qüxənigən boluxi mumkin. Uning kəzdə tutƙini roƕiy jəƕəttin əməs, bəlki əz wə ailisidikilərning ölüm jazasidin ƙutuluxi idi.
16:31 Yuƕ. 3:16,36; 6:47; 1Yuƕ. 5:10.
16:34 Luƙa 5:29; 19:6.
16:37 «Biz Rim puƙraliri bolsaƙmu, əməldarlar bizni soraƙ ƙilmayla halayiƙning aldida kaltək bilən dumbalap, zindanoƣa taxlidi» — rimlik puƙralaroƣa undaƙ muamilə ƙilixning ƕərbir baskuqi Rim ƙanunioƣa hilap idi.
16:39 Mat. 8:34.

40 Ikkiylən zindandin qiḳixi bilən Lidyaning əyigə bardi; andin u yərdə ḳerindaxliri bilən kərüxüp, ularni rioŋbətləndürgəndin keyin, yoloŋa qiḳip kətti.

Tesalonika xəḥiridiki topilang

17 1 Ular səpirini dawam ḳilip Amfipolis wə Apolloniya xəḥərliridin ətüp, Tesalonika xəḥirigə
kəldi. U yərdə Yəhudiylarning sinagogi bar idi. 2 Pawlus aditi boyiqə ularning arisioŋa
kirip, uda üq xabat küni u yərdə jəm boloŋanlar bilən muḳəddəs yazmilarni xərḥləp munazirilixip,
3 uloroŋa Məsiḥning azab-oḳubətlər tartḳandin keyin ölümdin tirilixi muḳərrər dəp qüxəndürdi
ḥəm ispatlidi wə: — Mən silərgə jakarlioŋan muxu Əysa dəl Məsiḥning Özi xu! — dedi.
4 Yəhudiylarning iqidin bəzilər ḳayil bolup ixinip, Pawlus bilən Silaskа ḳoxuldi; xundaḳla
Hudadin ḳorḳidioŋan Greklərdin zor bir top adəmlər wə az bolmioŋan yuḳiri təbiḳidiki
grek ayallarmu xundaḳ ixəndi. 5 Biraḳ Yəhudiylar buningoŋa ḥəsət ḳilip, birnəqqə ḳəbiḥ
adəmlərni yioŋip, bir top kixilərni toplap, xəḥərni astin-üstün ḳiliwətti. Yəhudiylar Pawlus
bilən Silasni xəḥər həlḳ kengəxmisigə tapxurup berix üqün ularni tutux məḳsitidə Yason
isimlik birsining əyigə basturup bardi. 6 Lekin ular ikkiylənni tapalmay ular Yason wə baxḳa
birnəqqə ḳerixdaxni xəḥər əməldarlirining aldioŋa tartip apirip:
— Jaḥanni astin-üstün ḳiliwətkən axu adəmlər muxu yərgimu yetip kəldi; 7 Yason ularni əyidə
ḳobul ḳildi. Ular Əysa isimlik baxḳa bir padixaḥ bar dəp jakarlap, Ḳəysərning pərmanlirioŋa
ḳarxi qiḳiwatidu! — dəp quḳan selixti.
8 Ular bu səzlər bilən halayiḳni wə xəḥər əməldarlirini dəkkə-dükkigə selip ḳoydi. 9 Əməldarlar
Yason wə baxḳa tutup kelingənlərdin kapalət puli aloŋandin keyin, ularni ḳoyuwətti.

Beriya xəḥiridə

10 Ḳerindaxlar ḥayal bolmay Pawlus bilən Silasni xu küni keqidə Beriya xəḥirigə
əwətiwətti. Ular u yərgə yetip baroŋanda, Yəhudiylarning sinagogioŋa kirdi. 11 U yərdiki
sinagogdikilər Tesalonikadikilərgə ḳarioŋanda esil hislətlik bolup, səz-kalamni ḳizikip
anglidi wə ularning eytḳanlirining tooŋra yaki hataliḳini eniḳalap bilix üqün, ḥərküni
muḳəddəs yazmilarni ḳetirḳinip izləndi. 12 Nətijidə, ulardin nuroŋun Yəhudiylar, esilzadə
grek ayallardin bir ḳismi wə xundaḳla heli kəp grek ərlər etiḳad ḳildi. 13 Lekin Tesalonika-
diki Yəhudiylar Hudaning səz-kalamining Pawlus arḳiliḳ Beriyadimu jakarliniwatḳinini
anglap, u yərgimu berip topilang kətürməkqi bolup, ammini ḳutratti. 14 Xuning bilən
ḳerindaxlar Pawlusni dərḥal dengiz boyioŋa əwətiwətti. Silas bilən Timotiy bolsa Beri-
yada ḳaldi. 15 Pawlusni uzitip mangoŋanlar uni Afina xəḥirigiqə elip bardi. Andin ular
Pawlusning:

17:1 «Tesalonika xəḥiri» — «Tesalonika» ḥazirḳi Salonika xəḥiri. **«Ular ... Tesalonika xəḥirigə kəldi»** — muxu babta «biz» əməs, bəlki «ular» deyilgəqkə, Lukani Pawluslardin bir məzgil ayriloŋan, dəp ḳaraymiz.
17:3 Zəb. 22:6. 22; Mat. 16:21; Luḳa 24:46.
17:4 «... xundaḳla Hudadin ḳorḳidioŋan Greklərdin zor bir top adəmlər wə az bolmioŋan yuḳiri təbiḳidiki grek ayallarmu xundaḳ ixəndi» — «Hudadin ḳorḳidioŋan Greklər» degən turaḳlik ibarə, Təwrat etiḳadida boloŋan Greklərni kərsitidu.
17:4 Ros. 28:24.
17:6 Ros. 16:20.
17:7 Luḳa 23:2; Yuḥ. 19:12.
17:10 «Ḳerindaxlar ḥayal bolmay Pawlus bilən Silasni xu küni keqidə Beriya xəḥirigə əwətiwətti» — «xu küni keqidə» yaki «xu küni kəq kirix bilənla».
17:10 Ros. 9:25.
17:11 Yəx. 34:16; Luḳa 16:29; Yuḥ. 5:39.
17:12 «xundaḳla heli kəp grek ərlər etiḳad ḳildi» — grek tilida «xundaḳla az bolmioŋan grek ərlər etiḳad ḳildi».
17:13 1Tes. 2:14.

— «Silər Silas bilən Timotiyoƣa mumkinkədər mening yenimoƣa tezrak kəlsun dəp yətküzüp koyunglar» degən tapxurukini elip, Beriyaoƣa kaytip kəldi.

Afina xəhiridə

16 Pawlus Afina xəhiridə Silas bilən Timotiyni kütüp turoƣanda, pütkül xəhərdikilərning butpərəslikkə berilip kətkənlikini kərüp, rohi kattik azablandi. 17 Xunga u sinagogta Yəhudiylar wə Hudadin korkidioƣanlar bilən həm xuningdək hərküni bazarda uqrioƣanla kixilər bilən munazirilixətti. 18 «Epikurlar» wə «Stoiklar» dəp ataloƣan bəzi pəylasoplarmu uning bilən munazirilixixkə baxlidi. Ulardin bəzilər:
— Bu bilərmən poqi nemə dəp jəylüwatidu? — deyixti.
Yənə bəzilər Pawlusning Əysa wə adəmlərning ölümdin tirildürülidioƣanliki həkkidiki hux həwərni jakarlioƣanlikidin:
— U yat ilahlarning təroƣibatqisi ohxaydu! — deyixti. 19 Xunga, ular Pawlusni elip «Areopagus» degən kengəx məydanioƣa apirip:
— Sən tarkitiwatkan yengi təlimingning nemə ikənlikini bizmu bilsək kandak? 20 Qünki sən bəzi oƣəyriy ixlarni kulkimizoƣa yətküzüwatisən, biz ularning mənisi zadi nemə ikənlikini bilgümiz bar, — deyixti 21 (əmdi Afinaliklar wə u yərdə turuwatkan qətəlliklərning həmmisi waktini birər yengilikni yətküzüx yaki anglaxtin baxka ixka sərp kilmaytti). 22 Xunga Pawlus Areopagus məydanining otturisioƣa qikip mundak dedi:
Əy Afina həlki! Silərning hər jəhəttin jin-ilahlaroƣa qokunuxka kattak berilgənlikinglarni kər dum. 23 Qünki həmmə yərni arilap, silərning tawapgahliringlarni kəzdin kəqürginimdə, üstigə «Naməlum bir Hudaoƣa ataloƣan» dəp pütülgən beoƣixlimisi bar yənə bir kurbangahni kərdüm. Əmdi mən silər tonumay turup ibadət kiliwatkan xu Hudani mana hazir silərgə tonuxturup jakarlay.
24 Pütkül aləmni wə uningdiki barlik məwjudatlarni yaratkan Huda asman-zeminning Igisi bolup, insanlarning koli bilən yasaloƣan ibadəthanilarda turmaydu, 25 yaki birər nərsigə hajiti qüxkəndək insanlarning kollirining əjrigə mohtaj əməstur, qünki U Özi həmmə janiwaroƣa hayatlik, nəpəs, xundakla ehtiyajlik boloƣan həmmə nərsini ata kilidu. 26 U birla adəmdin insaniyəttiki barlik millətlərni barlikkə kəltürdi, ularni pütün yər yüzigə orunlaxturup, ularoƣa has boloƣan pəyt-pəsillər həmdə turidioƣan jaylirining pasillirini aldin bəlgiləp bərdi. 27 Bularning məkşiti «Insanlar meni izdisun, bəlkim silaxturup tapsun» degənliktur. Əməliyəttə, u heqkaysimizdin yirak əməs. 28 Qünki biz Uningda yaxaymiz, hərikət kilimiz wə Uningda wujudimiz bardur; aranglardiki bəzi xairlar eytkinidək: «Biz Uning nəslidurmiz!».

17:15 Ros. 18:5.

17:17 «u sinagogta Yəhudiylar wə Hudadin korkidioƣanlar bilən ... munazirilixətti» — «Hudadin korkidioƣanlar» Təwrat arkiliq Hudaoƣa etikad kiloƣan Yəhudiy əməslərni kərsitidu.

17:18 ««Epikurlar» wə «Stoiklar» dəp ataloƣan bəzi pəylasoplarmu uning bilən munazirilixixkə baxlidi» — «Epikurlar»: «ləzzət»ni əng yukiri orunoƣa koyup, hərtürlük «ilah» wə «ahirət» degənlərgə karxi idi. «Stoiklar» bolsa «pəzilət»ni əng yukiri orunoƣa koyup, hər adəmning əz əməlligə məs'ul bolup, «pəzilət»kə ləzzət yaki azab-okubətka karimay intilixi kerək, dəp təkitləytti. **«U yat ilahlarning təroƣibatqisi ohxaydu!»** — ularning «yat ilahlar» deginidə kəzdə tutkini «Əysa» wə «Tirilix» idi — ular bularni «ikki ilah» dəp oylap kaloƣanidi.

17:22 «Silərning hər jəhəttin jin-ilahlaroƣa qokunuxka kattak berilgənlikinglarni kərdum» — grek tilida «jin-ilahlar» «jinlar» degən səz bilən ipadilinətti. Qünki kəp greklar jinlar bilən ilahlarning qong pərki yok, jinlarning yahxi tərəpliri bar, dəp ixinətti.

17:24 Yar. 1:1; 2Tar. 6:30; Zəb. 33:6; 124:8; 146:6; Yəx. 66:1; Ros. 7:48; 14:15; Wəh. 14:7.

17:25 Yar. 2:7.

17:26 «U birla adəmdin insaniyəttiki barlik millətlərni barlikkə kəltürdi» — grek tilida «U bir kandin insaniyəttiki barlik millətlərni barlikkə kəltürdi». ***«Huda... ularoƣa has boloƣan pəyt-pəsillərni.... aldin bəlgiləp bərdi»*** — «ularoƣa has boloƣan pəyt-pəsillər» mənisi bəlkim «ularning rawaj tepix wə zawallikkə yüzlinix wakitliri» degəndək.

17:26 Kan. 32:8.

17:28 «aranglardiki bəzi xairlar eytkinidək: «Biz Uning nəslidurmiz!»» — xair Aratusning yazmiliridin elinoƣan (miladiyədin ilgiriki 310-245 yillarda).

29 Xunga, Hudaning nəsli boloŋaqka, biz Təngri Boloŋuqini altun-kümüx yaki taxtin yasaloŋan,
ḥünərwənning maḥariti wə təsəwwuri bilən oyuloŋan birər nərsigə ohxaydu, dəp oylimasliḳimiz
kerək.
30 Xunga Huda burunḳi zamanlardikilərning xundaḳ oŋəplətlik waḳitlirini nəziridin saḳit ḳiloŋini
bilən, lekin bügünki kündə U ḥəmmila yərdə pütün insanlarni gunaḥlirioŋa towa ḳilixḳa əmr ḳil
maḳta!
31 Qünki U Əzi tikligən insan arḳiliḳ pütkül dunyani ḥəḳḳaniyliḳ bilən soraḳ ḳilidioŋan bir
künini bəlgilidi; U uni ölümdin tirildürgənliki bilən bu ixning muḳərrər ikənlikigə ispat bərgənidi.
32 Pawlusning «ölgənlərning tirilixi» ḥaḳḳidə eytḳanlirini angliоŋanda bəzilər uni məshirə
ḳilixḳa baxlidi. Yənə bəzilər:
— Bu ix ḥaḳḳidə səndin yənə anglayli, — dedi.
33 Buning bilən, Pawlus məydandin qiḳip kətti.
34 Biraḳ bəzilər uningoŋa ḳoxulup, etiḳad ḳildi.
Bularning iqidə «Areopagus» kengəxmə ḥəy'ətliridin biri boloŋan Diyonisiyus wə Damaris isim-
lik bir ayal, xuningdək baxḳa birḳanqə kiximu bar idi.

Korint xəḥiridə

18 1 Bu ixlardin keyin, Pawlus Afina xəḥiridin ayrilip Korint xəḥirigə bardi.
2 U u yərdə
Pontus əlkisidə tuoŋuloŋan Akwila isimlik bir Yəhudiy bilən uning ayali Priskillani
uqratti. Ular Rim imperatori Klawdiyusning barliḳ Yəhudiylar Rim xəḥiridin qiḳip ketixi kerək,
degən yarliḳi səwəblik yeḳinda Italiyədin kəlgənidi. Pawlus ular bilən tonuxup,
3 ular bilən
kəsipdax boloŋaqka, billə turup ixlidi (qünki ular qedirqiliḳ bilən xuoŋullinatti).
4 Ḥərbir xabat
künidə u Yəhudiylarning sinagogioŋa kirip, Yəhudiylar wə greklar bilən munazirilixip ularni
Hudaning səz-kalamioŋa ḳayil ḳilixḳa tirixatti.
5 Biraḳ Silas bilən Timotiy Makedoniyədin kəlgəndin keyin, Pawlus səz-kalamni yətküzüxkə al-
diridi, jan kəydürüp Yəhudiylaroŋa: — Əysa — Məsiḥning Əzidur, dəp guwaḥliḳ bərdi.
6 Lekin,
ular uningoŋa ḳarxi qiḳip uni ḥaḳarətlidi. Buning bilən Pawlus pexini ḳeḳip, ularoŋa:
— Əz ḳeninglar əz bexinglaroŋa qüxsun! Mən buningoŋa jawabkar əməsmən! Bügündin baxlap,
mən silərdin burulup yat əlliklərgə barimən, — dedi.

17:29 Yəx. 40:18.
17:30 Luḳa 24:47.
18:2 Rim. 16:3; 1Kor. 16:19; 2Tim. 4:19.
18:3 «ular bilən kəsipdax boloŋaqka, billə turup ixlidi qünki ular qedirqiliḳ bilən xuoŋullinatti» — Pawlusning hətliridə, əzi wə ḥəmrahlirining jenini beḳix üqün jamaətlərning ḳolioŋa ḳarimay, bəlki əz ḳoli bilən ixlixini pat-pat tiloŋa alidu. Muxu yərdə uning kəspi qedirqilik ikənliki kərünidu.
18:3 Ros. 20:34; 1Kor. 4:12; 2Kor. 11:9; 12:13; 1Tes. 2:9; 2Tes. 3:8.
18:4 «Ḥərbir xabat künidə u Yəhudiylarning sinagogioŋa kirip, Yəhudiylar wə greklar bilən munazirilixip ularni Hudaning səz-kalamioŋa ḳayil ḳilixḳa tirixatti» — «munazirilixip ularni Hudaning səz-kalamioŋa ḳayil ḳilixḳa tirixatti» degən səzlər grekqidə pəḳət birla səz bilən ipladilinidu. «Hudaning səz-kalamioŋa» degən səzlərni jümlini qüxinixkə asan bolsun üqün kirgüzduḳ.
18:5 «Biraḳ Silas bilən Timotiy Makedoniyədin kəlgəndin keyin, Pawlus səz-kalamni yətküzüxkə aldiridi, jan kəydürüp Yəhudiylaroŋa... guwaḥliḳ bərdi» — Pawlusning bu roḥlanduruluxioŋa bəlkim üq muḥim türtkə bar idi: —
–(1) u Silas wə Timotiydin Tesalonikadiki ḳerindaxlar etiḳadta qing turuwatidu, degən hux həwərni anglidi («1Tes.» 3:6);
–(2) Makedoniyədiki jamaətlər, bolupmu Filippi jamaiti Hudaning hizmitini ilgiri sürgüzüx üqün əwətkən iḳtisadiy yardəmni Silas wə Timotiylar elip kəlgənidi («2Kor.» 1:5; «Fil.» 4:15). Xu yardəm bilən u bəlkim pütün waḳtini hux həwər yətküzüxkə sərp ḳilalaytti.
–(3) u Makedoniyədə boloŋan waḳitlirida kəp ziyankəxlikkə uqrioŋaqka, ḥəm Afina xəḥərdikilərning səz-kalamoŋa boloŋan sooŋuḳluḳini kərüp əzining ajizliḳini kəp seziwaldi («1Kor.» 2:1-4). Lekin Silas wə Timotiyning ḥəmrahliḳidin təsəlli-rioŋbət elip kəp roḥlanduruldi.
18:5 Ros. 17:15.
18:6 «ular uningoŋa ḳarxi qiḳip...» — yaki «ular əzlirigə ḳarxi qiḳip...». **«buning bilən Pawlus pexini ḳeḳip...»** — grek tilida «buning bilən Pawlus kiyimlirini ḳeḳip...». Pawlusning «pexini ḳeḳix»i «silərning Hudaning səz-kalami bilən munasiwitinglar yoḳ» degən mənini bildüridioŋan ixarət idi. **«Əz ḳeninglar əz bexinglaroŋa qüxsun»** — bu degənlik, silər Hudaning nijatliḳ yolini rət ḳiloŋandin keyin, əz aḳiwitinglaroŋa əzünglar jawabkar» degən mənidə.
18:6 Mat. 10:14; Ros. 13:51.

Rosul Pawlusning hux həwərni jakarliqan 2-səpiri

[7] Buning bilən Pawlus ulardin ayrilip, Titiyus Yustus isimlik, Hudadin ḳorḳidioŋan bir kixining
əyigə berip turdi. Uning əyi sinagogning yenida idi. [8] Əmdi sinagogning qongi Krispus pütün
ailisidikilər bilən Rəbgə etiḳad ḳildi. Nuroŋun Korintliḳlarmu bu həwərni anglap, etiḳad ḳilip
qəmüldürüxni ḳobul ḳildi.
[9] Rəb keqidə Pawluskə bir oŋayibanə kərünüx arḳilik wəḥiy yətküzüp uningoŋa:
— Ḳorḳma, süküt ḳilmay səzlə, [10] qünki Mən sən bilən billə. Ḥeqkim sanga ḳol selip zərər
yətküzməydu, qünki Mening bu xəḥərdə nuroŋun kixilirim bar, — dedi.
[11] Xuning bilən Pawlus u yərdə bir yil altə ay turup, u yərdiki kixilər arisida Hudaning səz-
kalamini əgətti.
[12-13] Əmma Galliyo Ahaya əlkisining waliysi boloŋan waḳtida, Yəḥudiylar birlixip Pawlusni tutup
Galliyoning «soraḳ təhti»ning aldioŋa apirip, uning üstidin:
Bu adəm kixilərni ḳanunoŋa hilap ḥalda Hudaoŋa ibadət ḳilixḳa ḳayil ḳiliwatidu! — dəp xikayət
ḳildi.
[14] Pawlus aoŋzini aqay dəp turuxioŋa, waliy Galliyo Yəḥudiylaroŋa:
— Dərwəḳə, i Yəḥudiylar, bu xikayitinglar birər naḥəḳlik yaki eoŋir jinayət tooŋrisida boloŋan

18:7 «Titiyus Yustus isimlik, Hudadin ḳorḳidioŋan bir kixi» — «Hudadin ḳorḳidioŋan» degən ibarə tooŋruluḳ 13:26diki izaḥatni kərüng.
18:8 «Nuroŋun Korintliḳlarmu bu həwərni anglap, etiḳad ḳilip qəmüldürüxni ḳobul ḳildi» — «bu həwər»: (1) sinagogning qongining etiḳad ḳiloŋanliḳi yaki (2) Pawlusning eytḳan səzlirini kərsitidu. Bizningqə birinqi qüxənqə tooŋridur.
18:8 1Kor. 1:14.
18:9 Ros. 23:11.
18:12-13 «Ahaya əlkisi» — Gretsiyəning muḥim jaylirini əz iqigə alatti. Galliyo xu əlkining waliysi boloŋan waḳti miladiyədin keyinki 51-52-yillar idi.

bolsa, səwrqanlik bilən silərgə qulak salsam orunluk bolatti. 15 Birak bu ix pəqət bəzi nam-isimlar, sözlər wə özünglarning Təwrat qanuninglar üstidə talax-tartixlaroɣa qetixlik ikən, uni özünglar bir tərəp qilinglar! Mən bundak ixlaroɣa sorakqi bolmaymən! — dedi. 16 Xuning bilən u ularni sorak təhti aldidin həydəp qikardi.
17 Halayik sinagogning qongi Sostenisni tutuwelip, sorak təhtining aldida qattik uroɣili turdi. Birak waliy Galliyo bu ixlarning heqqaysisioɣa qilqə pisənt qilmidi.

Pawlusning Antakya xəhirigə qaytip kelixi

18 Pawlus Korint xəhiridə yənə köp künlərni ətküzgəndin keyin, qerindaxlar bilən hoxlixip, Priskilla wə Akwilalarning həmrahlikida kemigə olturup, Suriyəgə qarap kətti. Yoloɣa qikixtin ilgiri u Kənkriya xəhiridə Hudaoɣa iqkən bir qəsimidin qaqlirini qüxürüwətkənidi. 19 Ular Əfəsus xəhirigə baroɣandin keyin, u Priskilla wə Akwilani qaldurup qoyup özi xu yərdiki sinagogqa kirip, Yəhudiylar bilən munaziriləxti. 20 Ular uni uzunrak turuxqa tələp qiliwidi, u qoxulmay, 21 «Mən qandakla bolmisun kelər heytni Yerusalemda ətküzimən; andin Huda buyrusa, silərning yeninglaroɣa yənə kelimən», — dəp ular bilən hoxlixip, Əfəsustin kemə bilən yoloɣa qikti.
22 U Qəysəriyə xəhiridə kemidin qüxüp, Yerusalemoɣa qikip jamaət bilən hal soraxqandin keyin, Antakya xəhirigə qüxüp kətti. 23 Antakyada bir məzgil turoɣandin keyin, u yənə yoloɣa qikip Galatiya wə Frigiyə yurtlirini bir-birlәp arilap, baroɣanla yeridə barlik muhlislarning etikadini quwwətlidi.

Apollosning Əfəsus wə Korint xəhərliridə təlim berixi

24 Bu arida, Iskəndəriyə xəhiridə tuoɣuloɣan Apollos isimlik bir Yəhudiy Əfəsus xəhirigə kəldi. U natik adəm bolup, mukəddəs yazmilardin helila qongkur sawati bar adəm idi. 25 U Rəbning yoli tooɣruluk təlim aloɣan bolup, otluk roh bilən əysa həkkidə əynən sözləp təlim berətti. Birak uning həwiri pəqət Yəhya pəyoɣəmbərning yürgüzgən qəmüldürüxi bilən qəklinətti.

18:17 «halayi'k sinagogning qongi Sostenisni tutuwelip, sorak təhtining aldida qattik uroɣili turdi» — Sostenisning Məsihkə etikad kiloɣan wakti naməlum («1Kor.» 1:1ni kərüng). Yəhudiylarning uni undak uruxining səwəbi enik əməs; u Məsihkə etikad kiloɣuqi boloɣanliktin yaki sinagogtikilər əz ərzining nətijisiz bolup qikkanlikidin hapa bolup, sinagog rəisidin aqqikini qikiriwalmakqi bolsa kerək.
18:18 «Kənkriya xəhiri» — Korintning port xəhiri bolup Korinttin yəttə kilometr yirakka jaylaxqanidi. **«Yoloɣa qikixtin ilgiri u Kənkriya xəhiridə Hudaoɣa iqkən bir qəsimidin qaqlirini qüxürüwətkənidi»** — Pawlus nemixka qəsəm kildi? Alimlarning pikirliridin: (1) u Korint xəhiridə xunqə köp adəmlər hux həwərni qobul kiloɣanlikidin boloɣan huxallikidin, Hudaoɣa alahidə rəhmət eytix üqün; (2) yənə bir ketim Yerusalem wə Yəhudiyədə turuwatkan Yəhudiy halkni hux həwərgə qayil kilixka tirixip ularoɣa muxu qəsimi arkilik özini «Mana mən silərdək Hudadin qorkidioɣan adəm» dəp kərsitip ularoɣa yekinlaxmakqi bolup qəsəm kiloɣan. Biz ikkinqi pikirgə mayilmiz.
–Bəzi alimlar qəsəm iqküqi Akwiladur, dəp qaraydu.
18:18 Qəl. 6:18; Ros. 21:23.
18:21 «mən qandakla bolmisun kelər heytni Yerusalemda ətküzimən» — bəzi kona kəqürmilərdə bu sözlər tepilmay, pəqət ««Huda buyrusa, mən silərning yeninglaroɣa yənə kelimən», — dəp ular bilən hoxlixip, Əfəsustin kemə bilən yoloɣa qikti» deyilidu.
18:21 1Kor. 4:19; Ibr. 6:3; Yak. 4:15.
18:22 «U Yerusalemoɣa qikip jamaət bilən hal soraxqandin keyin...» — Injilda «Yerusalemoɣa berix» grek tilida daim degüdək pəqət «Yerusalemoɣa qikix» dəytti. Yəhudiy həlki üqün Yerusalemoɣa berix «qikix», uningdin ketix «qüxüx» bilən bildürülətti. Pawlus qəsimini ada kilip qikix üqünmu Yerusalemoɣa berip kelixi kerək.
18:24 «U ... mukəddəs yazmilardin helila qongkur sawati bar adəm idi» — grek tilida «U ... mukəddəs yazmilarda küqlük bir adəm idi».
18:24 1Kor. 1:12.
18:25 «uning həwiri pəqət Yəhya pəyoɣəmbərning yürgüzgən qəmüldürüxi bilən qəklinətti» — demək, Apollosning təlimi bəlkim Yəhya pəyoɣəmbərning «Hudaning padixahliki yekinlaxti», «Mukəddəs Rohka qəmüldürgüqi, yəni Kutkuzoɣuqi-Məsih mening kəynimdin kelidu» degən sözliridin, xundakla «Məsih Nasarətlik əysa ikən», degən məlumatlardin tərkib tapkan bolsa kerək. U əysa Məsihning əlgini, tirilgənliki, xundakla uning Mukəddəs Rohni ata kilixi bilən yengi dəwr baxlioɣanliki tooɣruluk həwərsiz kaloɣanidi. 19:1-7 wə izahatlarni kərüng.

[26] U sinagogta yürəklik səzləxkə baxlidi. Uni angliоqan Priskilla bilən Akwila uni өyigə elip berip, uningоqa Hudaning yolini tehimu təpsiliy qüxəndürdi.. [27] Keyin, Apollos Ahaya өlkisigə barmakqi boloqanda, Əfəsusluk kerindaxlar Ahayadiki muhlislaroqa hət yezip, ulardin Apollosni karxi elixni bəkmu tələp kildi. U xu yərgə berip, Hudaning mehir-xəpkiti arkilik etikad kiloqanlaroqa koxulup, ularoqa zor yardəmdə boldi.. [28] Qünki u həlk-aləm aldida Yəhudiylar bilən munazirilixip, ularoqa küqlük rəddiyə berip, mukəddəs yazmilarni xərhlixi bilən Məsihning Əysa ikənlikini ispatlap bərdi.

Pawlus Əfəsus xəhiridə

19 [1] Apollos Korint xəhiridiki waktida, Pawlus səpər kilip, iqki kurukluk arkilik Əfəsus xəhirigə kəldi. U yərdə bəzi muhlislar bilən uqrixip,.. [2] ulardin:
— Silər etikad kiloqininglarda, Mukəddəs Roh silərgə ata kilinoqanmu? — dəp soridi.
— Yak, biz hətta Mukəddəs Roh bar degənni zadi anglimaptikənmiz, — dəp jawab bərdi ular..
[3] Pawlus yənə:
— Undakta, silər kandak qəmüldürülüxtə qəmüldürülgənsilər? — dəp soridi.
— Biz Yəhya pəyoqəmbər yətküzgən qəmüldürülüxni kobul kilduk, — dedi ular..
[4] Pawlus: — Yəhya pəyoqəmbər həlkkə yətküzgən qəmüldülürüx bolsa gunahlaroqa towa kilixni bildüridioqan qəmüldürülüx bolup, ularoqa өzidin keyin kəlgüqigə, yəni Əysaoqa etikad kilix kerəklikini tapilioqanidi, — dedi..
[5] Ular buni anglap, Rəb Əysaning namida qəmüldürülüxni kobul kildi. [6] Pawlus kolini ularning üstigə təgküzüp turuxi bilən, Mukəddəs Roh ularoqa qüxti. Buning bilən ular naməlum tillarda səzləxkə həm pəyoqəmbərlərqə wəhiy-bexarətlərni yətküzüxkə baxlidi..
[7] Ular təhminən on ikki ərkək kixi idi.
[8] Pawlus üq ay dawamida Əfəsus xəhiridiki sinagogka kirip, yürəklik bilən səz kilip, ular bilən Hudaning padixahlikidiki ixlar tooqrisida munazirilixip kayil kilixka tirixti. [9] Lekin bəziliri jahillik kilip ixinixni rət kilip, halayik aldida Rəbning yolioqa hakarət kəltürgəndə, Pawlus ulardin qikip, muhlislarnimu ayrip qikti. U hərküni Tirannus isimlik adəmning leksiyihanisida

---

18:26 «Priskilla bilən Akwila uni өyigə elip berip,...» — yaki «Priskilla bilən Akwila uni ayrim elip,...».
18:27 «Keyin, Apollos Ahaya өlkisigə barmakqi boloqanda, Əfəsusluk kerindaxlar Ahayadiki muhlislaroqa hət yezip, ulardin Apollosni karxi elixni bəkmu tələp kildi» — baxka bir hil tərjimisi: — «Keyin, Apollosni rioqbətləndürüp, Ahayidiki muhlislaroqa hət yezip, ulardin Apollosni karxi elixni tələp kildi».
18:27 1Kor. 3:6.
19:1 «iqki kurukluk arkilik Əfəsus xəhirigə kəldi» — yaki «egizliklər arkilik Əfəsus xəhirigə kəldi».
19:1 1Kor. 1:12
19:2 «Mukəddəs Roh silərgə ata kilinoqanmu?» — grek tilida: «Mukəddəs Rohni kobul kildinglarmu?». **«Yak, biz hətta Mukəddəs Roh bar degənni zadi anglimaptikənmiz»** — muxu jawabning mənisi bəlkim «Mukəddəs Rohning ata kilinoqini yaki Mukəddəs Rohning insanlaroqa kəlginini anglimaptikənmiz» degəndək bolsa kerək.
19:3 «Undakta, silər kandak qəmüldürülüxtə qəmüldürülgənsilər?» — yaki «Undakta, silər nemə dəp qümüldürülgənsilər?». –Enikki, xu kixilər Əysa Məsihning namioqa qümüldürülgən bolsa, undakta ularni qümüldürgüqi etikadqi ularoqa «Huda Məsihkə etikad kiloquqilarning həmmisigə Mukəddəs Rohini sowoqat kilip ata kilidu» dəp qüxəndürgən boluxi kerək idi. Qünki Məsihdə boloqan hux həwər dəl xuki: (1) Məsihning kurbanliki bilən etikadqi insanlarning gunahliri kəqürüm kilinidu; (2) Məsihning kurbanliki bilən Huda etikadqi insanlaroqa yengi bir hayat ata kilidu; muxu hayat Mukəddəs Rohning insanning kəlbidə makan kilixi bilən baxlinidu. Rosul Petrusning səzlirigə karang (2:38-39), «1Pet.» 3:21 wə bu ayət tooqrisida «koxumqə səz»imizdiki izahatlarni kerüng. **«Biz Yəhya pəyoqəmbər yətküzgən qəmüldürülüxni kobul kilduk»** — ularning jawabioqa karioqanda, ular mərhum Yəhya pəyoqəmbərning muhlisliri idi; mumkinqiliki barki, ular Yəhya pəyoqəmbərning towa kilixi wə suoqa qəmüldürülüx tooqruluk təlimlirini Apollostin angliоqanidi.
19:4 Mat. 3:11; Mar. 1:4; Luka 3:16; Yuh. 1:26; Ros. 1:5; 11:16.
19:6 «...Mukəddəs Roh ularoqa qüxti. Buning bilən ular naməlum tillarda səzləxkə həm pəyoqəmbərlərqə wəhiy-bexarətlərni yətküzüxkə baxlidi» — Mukəddəs Rohning ularoqa ata kiloqan «naməlum (karamət) tillarda səzləx» iltipati bilən kixilər өz səzlirini qüxənmigən halda Hudaoqa mədhiyə okup, uning sirlirini jakarlaydu («1Kor.» 14:2ni kerüng).
19:6 Ros. 8:17; 11:15.

munazirə-muzakirə ətküzdi.. [10] Bu ix ikki yil dawamlaxti. Nətijidə, Asiya əlkisidiki pütün həlk, Yəhudiylar bolsun, Greklər bolsun ḥəmməylən Rəbning səz-kalamini anglidi..

Skewaning ooɣulliri

[11] Huda Pawlusning ḳolliri arḳilik karamət məjizilərni yaratti.. [12] Kixilər ḥətta ḳol yaɵlik wə pərtuḳlarni Pawlusning tenigə təgküzüp, andin kesəllərning yenioɣa apirip, ularning üstigə yapatti. Nətijidə, kesəllər saḳiyip, yaman rlar ulardin qikip ketətti.
[13] Lekin xu ətrapta yüridioɣan, «jinkəx» Yəhudiylarin bəzilirimu Rəb Əysaning namini ixlitip baḳḳusi kelip, jin qaplaxḳanlar üstidə turup jinlaroɣa: «Pawlus jakarlawatḳan Əysaning namidin sanga ḳattik buyruḳ berimən!» dəydioɣan boldi.. [14] Bu ixni ḳilidioɣanlarning arisida Skewa isimlik bir Yəhudiy bax kahinning yəttə ooɣlimu bar idi.. [15] Lekin ular ḳooɣliwətməkqi boloɣan yaman Roḥ ularoɣa jawabən:
— Əysani tonuymən, Pawlustin həwirim bar, birak ɵzünglar kim bolisilər?! — dewidi, [16] yaman Roḥ qaplixiwaloɣan kixi ularoɣa etilip qikip, ularni urup xama ḳilip, ularning üstidin oɣalib kəldi. Ular yalingaq wə yarilanoɣan ḥalda ɵydin ḳeqip qikip kətti.
[17] Bu ix Əfəsus xəḥiridə turuwatḳan barlik Yəhudiylar wə Greklərgimu məlum bolup, ḳorḳunq ḥəmmisini basti wə Rəb Əysaning nami uluoɣlandi. [18] Nətijidə, nuroɣun etiḳadqilar burunki ḳiloɣanlirini iḳrar ḳilip, aldioɣa qikti.. [19] Seḥirgərlik ḳiloɣanlardin nuroɣun adəmlər ɵzlirining seḥirgərlik kitab-palnamilirini əkelip bir yərgə dəwiləp, kəpqilikning aldida kəydürüxti. Bu kitablarning ḳimmiti jəmiy əllik ming kümüx tənggigə yetətti.. [20] Xundak ḳilip, Rəbning səz-kalami küqkə igə bolup, bərk urup üstünlükkə ətti..

Əfəsus xəḥiridə topilang kətürülidu

[21] Bu ixlar yüz bərgəndin keyin, Pawlus kənglidə, Makedoniyə wə Ahaya əlkisidin ətüp Yerusalemoɣa berixḳa niyət baoɣlidi. U: — U yərgə baroɣandin keyin, Rim xəḥirini kərüp kelixim kerək, — dedi..
[22] Xuning bilən, u ɵzigə yardəmdə boluwatḳanlardin Timotiy bilən Erastus ikkiylənni Makedoniyəgə əwətiwetip, ɵzi yənə bir məzgil Asiya əlkisidə turdi..
[23] Dəl xu qaoɣda, Əfəsus xəḥiridə Rəbning yoli tooɣruluḳ eoɣir malimaqilik kətürüldi.. [24] Ayal ilaḥ Artemisni sürətləp kümüx təkqə-ḥəykəllərni yasioɣuqi Dimitriy isimlik bir zərgər bar idi. Uning

19:9 «halayi'ḳ aldida Rəbning yolioɣa ḥaḳarət kəltürgəndə...» — muxu yərdə «Rəbning yoli» grek tilida pəḳət «yol» degən səz bilən ipadilinidu (qünki etiḳadning nəziridə pəḳət bir yolla bardur. 9:2nimu kərüng). **«Tirannus isimlik adəmning leksiyihanisida munazirə-muzakirə ətküzdi»** — «leksiyihana» yaki «məktəp»: Bu bəlkim pəlsəpə ɵgitidioɣan bir məktəp bolsa kerək. «Munazirə-muzakirə ətküzüx» — bəlkim ixənmigənlər bilən munazirə ḳilix (10-ayətni kərüng) wə ixəngənlərgə kəprək təlim berix.
19:9 2Tim. 1:15.
19:10 «Yəhudiylar bolsun, Greklər bolsun...» — demək, «Yəhudiylar bolsun, Yəhudiy əməslər bolsun...».
19:11 Mar. 16:20; Ros. 14:3.
19:13 ««jinkəx» Yəhudiylar» — məhsus atalmix «jin ḥəydəx ḳəspi» arḳilik pul tapidioɣanlar. **«Əysaning namidin sanga ḳattik buyruḳ berimən!»** — grek tilida: «... Əysaning namidin sanga ḳəsəm astida buyruymən!».
19:14 «Bu ixni ḳilidioɣanlarning arisida Skewa isimlik bir Yəhudiy bax kahinning yəttə ooɣlimu bar idi» — yaki «Bu ixni ḳiloɣuqilar Skewa isimlik bir Yəhudiy bax kahinning yəttə ooɣli idi».
19:18 Mat. 3:6.
19:19 «jəmiy əllik ming kümüx tənggə» — bir tənggigə bir ḳoy kelətti. Xunga ḥazirki boyiqə jəmiy ikki yerim milyon dollaroɣa barawər idi (2006).
19:20 Yəx. 55:11.
19:21 «Pawlus kənglidə... niyət baoɣlidi» — grek tilida «Pawlus roḥta... niyət baoɣlidi».
19:21 Rim. 15:25; Gal. 2:1.
19:22 «u ɵzigə yardəmdə boluwatḳanlardin Timotiy bilən Erastus ikkiylənni Makedoniyəgə əwətiwetip...» — Pawlusning xuning məḳsiti ularning bəlkim ɵzini kutüx üqün wə bəlkim ɵzining berixioɣa təyyarlik ḳilix üqün idi (20:1-3ni kərüng).
19:23 «Dəl xu qaoɣda, Əfəsus xəḥiridə Rəbning yoli tooɣruluḳ eoɣir malimaqilik kətürüldi» — «Rəbning yoli» grek tilida pəḳət «yol» deyilidu.
19:23 2Kor. 1:8.

bu ixi ḫünərwənlərgə kəp payda tapḳuzatti. [25] Dimitriy ḫünərwənlərni wə xuningoƣa ohxax ixlar bilən xuoƣulliniwatḳan baxḳa ustilarni yioƣip, ularoƣa:
— Buradərlər, bizning gülliniximizning bu ix bilən baoƣliḳ ikənlikini bilisilər; [26] ḫazir ḫeliḳi Pawlusning nemə ixlarni ḳilip yürgənlikini angliоƣan ḫəm kərgən boluxunglar kerək. U: «Ḳol bilən yasiwaloƣan nərsilər ilaḫlar əməs» deyix bilən, pəḳət Əfəsusta əməs, bəlki pütkül Asiya əlkisidə degüdək nuroƣunlioƣan kixilərni ḳayil ḳilip, azdurup burawatidu. [27] Əmdi ḫazir bizning bu sodimizoƣa bətnam qaplax həwpi bolupla ḳalmay, bəlki büyük ayal ilaḫ Artemisning buthanisimu ərziməs dəp ḳarilip, ḫətta Asiya əlkisi wə pütkül jaḫan ibadət ḳilidioƣan bu ayal ilaḫimizning xan-xəripimu yoḳilix həwpigə duq keliwatidu! — dedi.
[28] Bu səzlərni angliоƣan kəpqilik oƣəzəpkə qəmüp, ḳayta-ḳayta:
— Əfəsusluḳlarning Artemisimiz büyüktur! — dəp quḳan kətürüxkə baxlidi.
[29] Buning bilən pütkül xəḫər malimatang bolup kətti. Halayiḳ Pawlusning səpərdaxliridin Makedoniyəlik Gayus wə Aristarhuslarni tutup sərəp, serk məydanioƣa təngla yopurulup mangdi. [30] Pawlus halayiḳ arisioƣa kirməḳqi boloƣanidi, lekin muhlislar uning kirixigə yol ḳoymidi. [31] Ḫətta Pawlusning dostliri boloƣan əlkə əməldarliridin bezilirimu uningoƣa həwər yətküzüp, uni serk məydanioƣa berixḳa təwəkkül ḳilmasliḳḳa jekilidi.
[32] Əmdi bəzilər buni dəp warḳirisa, bəzilər uni dəp warḳirixip, pütün sorun warang-qurungoƣa toldi; kixilərning kəpinqisi əzlirining nemigə yioƣiloƣanliḳinimu bilməytti. [33] Yəḫudiylar Iskəndər isimlik adəmni aldioƣa ittirip qiḳiriwidi, kəpqilik uni aldioƣa turoƣuzdi. Iskəndər kəpqilikkə ḳol ixariti ḳilip, Yəḫudiylarni aḳlimaḳqi boldi. [34] Biraḳ kəpqilik uning Yəḫudiy ikənlikini bilip ḳelip, ḫəmmisi təngla:
— Əfəsusluḳlarning Artemisimiz büyüktur! — dəp ikki saətqə quḳan kətürüp turuxti. [35] Ahirda, xəḫərning bax mirzisi halayiḳni tinqlandurup mundaḳ dedi:
— Əy Əfəsusluḳlar! Biz Əfəsusluḳlarning xəḫirining büyük Artemisning buthanisining wə uning asmandin qüxkən süritining ḳoorḍioƣuqisi ikənlikini bilməydioƣan kim bar! [36] Bu ixlarni inkar ḳilalmioƣanikən, əzünglarni besiwelixinglar, baxbaxtaḳliḳ ḳilmasliḳinglar kerək. [37] Qünki silər bu kixilərni bu yərgə soraḳḳa tartixḳa elip kəldinglar; lekin ular ya buthanilarni buloƣuqilar ya bizning ayal ilaḫimizoƣa kupurluḳ ḳiloƣuqilardin əməs. [38] Əgər Dimitriy wə uningoƣa ḳoxuloƣan ḫünərwənlərning məlum bir kixining üstidin xikayiti bolsa, soraḳhanilar oquḳ turmaḳta wə soraḳqi waliylarmu bar. Ular xu yərlərdə bir-biri bilən dəwalaxsun; [39] wə baxḳa birər məsililiringlar bolsa, rəsmiy sorunda bir tərəp ḳilinixi lazim. [40] Biz əmdi yənə bügünki wəḳəni topilang dəp ərz ḳilinix həwpidə turuwatimiz; qünki bu malimanqliḳning ḫeq səwəbi kərsitilmigəqkə, ḫesabinimu berəlməymiz-də!
[41] Bu səzlərni ḳilip bolup, u yioƣiloƣan halayiḳni tarḳitiwətti.

19:24 Ros. 16:16.
19:26 Zəb. 115:4; Yər. 10:3.
19:27 «pütkül jaḫan ibadət ḳilidioƣan bu ayal ilaḫimizning xan-xəripimu yoḳilix həwpigə duq keliwatidu!» — Dimitriyning «ayal ilaḫimizning xan-xəripi» degən səzi bəlkim Artemisning ḫəywətlik buthanisinimu kərsətməkqi boluxi mumkin.
19:29 «Halayiḳ ... Gayus wə Aristarhuslarni tutup sərəp, serk məydanioƣa təngla yopurulup mangdi» — Artemisning «büyük buthanisi» yoḳap kətti, əmma bu serk məydani bügüngə kədər məwjut, uningoƣa 25000 kixi sioƣidu.
19:29 Ros. 20:4; 27:2; Kol. 4:10.
19:33 «kəpqilik uni aldioƣa turoƣuzdi» — bəzi kona kəqürmilərdə «kəpqilik bu ix uningoƣa baoƣliḳ dəp oylidi» deyilidu.
19:34 «Biraḳ kəpqilik uning Yəḫudiy ikənlikini bilip ḳelip, ḫəmmisi təngla: — Əfəsusluḳlarning Artemisimiz büyüktur! — dəp ikki saətqə quḳan kətürüp turuxti» — halayiḳ Iskəndərni Pawlus bilən munasiwətlik adəm, nemila bolmisun Yəḫudiy boloƣaqḳa, butpərəslikkə ḳarxi bolsa kerək, degən oyda boloƣan bolsa kerək.
19:35 «Artemisning ... asmandin qüxkən süriti...» — yaki «Artemisning ... asmandin qüxkən texi...».

Pawlusning Makedoniyə wə Yunanoƣa ķayta berixi

20 [1] Topilang besikķandin keyin, Pawlus muhlislarni qakirip, ularni rioƣbətləndürdi wə ular
bilən hoxlixip, Makedoniyəgə ķarap kətti. [2] U xu ətraptiki yurtlarni arilap, etikadqilarni
nuroƣun səz-təlimlər bilən rioƣbətləndürgəndin keyin, Yunanoƣa berip, [3] u yərdə üq ay turdi.
Pawlus kemigə olturup Suriyəgə mangay dəp turoƣanda, Yəhudiylarning uni eltürüx suyikəsti
bilinip ķelip, u Makedoniyə arķilik ķurukluk bilən ķaytip ketix ķararioƣa kəldi. [4] Uningoƣa
həmrah boloƣanlar Beriyalik Pirrusning ooƣli Sopater, Tesalonikaliklardin Aristarhus bilən
Sekundus, Dərbəlik Gayus, Timotiy wə Asiya əlkisidin Tikikus bilən Trofimuslar idi. [5] Ular
awwal Troas xəhirigə berip, bizning yetip beriximizni kütüp turdi. [6] Biz bolsak «petir nan
həyti» künliridin keyin, Filippi xəhiridin kemigə olturup, bəx kündin keyin Troaska kelip, ular
bilən uqraxtuk wə u yərdə yəttə kün turduk.
[7] Həptining birinqi küni, biz nan oxtuxķa jəm boloƣanda, Pawlus ətisi kətməkqi boloƣaqka,
jamaətkə səz ķilixķa baxlidi; səzini tün yerimgiqə uzartti. [8] Biz jəm boloƣan yukiriki ķəwəttiki
əydə nuroƣun ķara qiraoƣlar yenip turatti. [9] Əwtikus isimlik bir yigit derizidə olturoƣanidi. Pawlus
səzlәp heli bir yərgə baroƣanda, uni mügdək besiwatķanidi. Andin u oƣərk uykuoƣa ketip, u üqin-
qi ķəwəttin yərgə yikilip qüxti. Kəpqilik uni yərdin kətürüp ķarisa, u əlüp boloƣanidi. [10] Pawlus
pəskə qüxüp, uning üstigə etilip, ķuqaklap turup:
Azablanmanglar, u tirikkən! — dedi. [11] Ķaytidin əygə qikip, nanni oxtup yegəndin keyin, Pawlus
ular bilən tang atķuqə uzun səzləxti wə u bu yərdin yoloƣa qikti. [12] Troastikilər bolsa ħeliķi yi-
gitni əyigə ħayat apirip ķoydi. Ular buningdin qəksiz təsəlli tapti.

Pawlusning Əfəsus akķsakķalliri bilən hoxlixixi

[13] Biz bolsak Pawlustin burun Assos xəhirigə kemə bilən barduk. Qünki Pawlus xu yərgə
piyadə baray, silər məndin awwal yetip berip, u yərdə meni kemigə eliwelixni kütünglar, dəp
orunlaxturoƣanidi. [14] Assosta u biz bilən uqraxķandin keyin biz uni kemigə elip Mitulin xəhirigə
kəlduk. [15] Andin xu yərdin qikip, ətisi Hiyos arilining udulioƣa kelip turduk. Üqinqi küni Sa-
mos arilioƣa yetip kəlduk wə Trogillium xəhiridə ķonduk; uning ətisi Miletus xəhirigə barduk.
[16] Qünki Pawlus Asiya əlkisidə kəp wakitni ətküzüwətməslik üqün, dengiz səpiridə Əfəsusta
tohtimay ətüp ketixni ķarar ķiloƣanidi. Səwəbi, u «orma ħeyti» künini mumkinķədər Yerusa-
lemda ətküzüx üqün aldiraytti. [17] Əmdi Miletus xəhiridin əfəsuska adəm əwətip, jamaəttiki
akķsakķallarni qakirdi. [18] Ular kəlgəndin keyin, u ularoƣa mundak dedi:
— Mən Asiya əlkisigə ayaoƣ baskan birinqi kündin tartip, silər bilən ķandak ətkənlikim
hərbiringlaroƣa məlum. [19] Rəbning hizmitidə ħər tərəptə kəmtər bolup, kəz yaxlirim

20:1 «Pawlus muhlislarni qakirip, ularni rioƣbətləndürdi wə ular bilən hoxlixip...» — bəzi kona kəqürmilərdə «Pawlus muhlislarni qakirip, ularni kuqaklap ular bilən hoxlixip,...» degən səz deyilidu.
20:2 «Yunan» — yaki «Gretisyə».
20:4 Ros. 19:29; 21:29; 27:2; 1Kor. 1:14; Əf. 6:21; Kol. 4:7,10; 2Tim. 4:12; Tit. 3:12.
20:5 «Ular awwal Troas xəhirigə berip...» — bəlkim kemidə. **«...bizning yetip beriximizni kütüp turdi»** — «biz» Lukaning yənə Pawlus bilən billə ikənlikini kərsitidu.
20:7 «ħəptining birinqi kün» — yəni «yəkxənbə küni». **«biz nan oxtuxķa jəm boloƣanda»** — «nan oxtux»: Əysaning əlümini hatiriləx üqün nan oxtulidu («1Kor.» 11:20-34ni kərüng).
20:8 «Biz jəm boloƣan yukiriki ķəwəttiki əydə nuroƣun ķara qiraoƣlar yenip turatti» — bu qiraoƣlarning is-tütəklirining əyni ķaplixi bilən 9-ayəttə tiloƣa elinoƣan Əwtikusning uhlap ķelixioƣa təsir yətküzgən boluxi mumkin.
20:10 1Pad. 17:21; 2Pad. 4:34.
20:12 «Ular buningdin qəksiz təsəlli tapti» — əyni grek tekist: «Ular tapkan təsəlli az əməs idi».
20:15 «üqinqi küni Samos arilioƣa yetip kəlduk wə Trogillium xəhiridə ķonduk...» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Trogillium xəhiridə ķonduk» degən səz tepilmaydu. **«ətisi Hiyos arilining udulioƣa kelip ... üqinqi küni Samos arilioƣa yetip kəlduk wə Trogillium xəhiridə ķonduk; uning ətisi Miletus xəhirigə barduk»** — bu səpər yoli ətəy əfəsus xəhiridin ətkənidi (16-ayətni kərüng).
20:16 «orma ħeyti» — Təwratta Yəhudiy həlkigə bekitilgən tətinqi ħeyt; u ħeyt «ətüp ketix ħeyti»din əllik kün keyin boloƣaqka, grek tilida «əlliklik ħeyt»mu deyilidu. Ħazirki kalendardiki wakit bəlkim 5-ay idi. «Law.» 23-babni kərüng.
20:16 Ros. 21:4,12.

təkülgənlikini, xundakla Yəhudiylarning suyikəstliri tüpəylidin beximdin ətkən sinaklarda qidioganlikimni bilisilər, [20] wə yənə məyli ammiwi sorunlarda bolsun yaki əy-əylərdə bolsun, silərgə təlim bərginimdə, silərgə paydilik bolsila heqnemini ayimay jakarlap, [21] Yəhudiylar həm Greklərgimu Huda aldida towa kilix wə Rəbbimiz Əysa Məsihkə etikad kilix kerəklikigə guwahlik berip jekiligənlikim həmminglaroga məlum.
[22] Hazir mana, rohta baoglanogan halda Yerusalemoga ketiwatimən. U yərdə nemə ixlarning beximoga qüxidioganlikini ukmaymən; [23] Pəkət xuni bilimənki, Mukəddəs Roh mən baroganla xəhərlərdə zindan kixənliri wə azab-okubətlərning meni kütüp turidioganlikini aldin enik eytip kəlməktə. [24] Lekin mən əz musapəmni tamamlixim, Rəb Əysadin tapxuruwalogan hizmətni ada kilixim, yəni Hudaning mehir-xəpkiti toogrisidiki hux həwərning toluk guwahqisi bo-

Rosul Pawlusning hux həwərni jakarliqan 3-səpiri

luxum üqün, əz həyatimni kilqə ayimaymən. [25] Mən silər bilən arilixip, həmminglar arisida yürüp Hudaning padixahlikini jakarlidim; əmdi mana manga məlumki, buningdin keyin silərdin heqkim yüzümni kayta kərəlməysilər. [26] Xuning üqün, bügün silərgə guwahlik kilip eytip koyayki, mən heqbirining kenioga kərzdar əməsmən. [27] Qünki mən Hudaning toluk məksət-iradisini kilqə elip kalmay silərgə bayan kilip yətküzüxtin bax tartmidim. [28] Mukəddəs

20:21 Mat. 3:2; Mar. 1:15; Luka 24:47.
20:22 «mana, rohta baoglanogan halda Yerusalemoga ketiwatimən» — «rohta baoglanogan halda» — uni kozogaydiogan bu təsirning əz rohida yaki Mukəddəs Rohta bologanliki enik əməs. Pawlusning bu niyiti bu ixta toogra yaki toogra əməs? 21:4-ayəttiki həwərdin karioganda, uning xu kət'iy niyiti toogra əməs, dəp oylaxka mayil bolimiz.
20:24 Ros. 21:13; Gal. 1:1; Tit. 1:3.
20:25 «Mən silər bilən arilixip, həmminglar arisida yürüp Hudaning padixahlikini jakarlidim» — muxu yərdə «Hudaning padixahliki» grek tilida pəkət «padixahlik» bilən ipadilinidu.
20:26 «Silərgə guwahlik kilip eytip koyayki, mən heqbirining kenioga kərzdar əməsmən» — demək, «aranglarda hərkandak bir kixi hux həwər anglax pursiti bolmay, kutkuzulmioган bolsa mən buningoga jawabkar əməsmən» degəndək.

Roh silərni Hudaning jamaitini bekix üqün Uning padisi iqidə yetəkqi kilip tikligənidi; əmdi
əzünglaroa hам Əz Ooolining kəni bilən setiwaloan barlik padisioa səgək bolunglar!
29 Qünki
manga ayanki, mən kətkəndin keyin, qilbərilər aranglaroa kirip, padini heq ayimaydu,
30 hамdə
hətta aranglardinmu bəzilər muhlislarni əzlirigə tartiwelix üqün həkikətni burmilioan türlük
ixlarni səzləydu.
31 Xunga, səgək bolunglar, mening üq yil keqə-kündüz deməy, hərbiringlaroa
kəz yaxlirim bilən tohtimay nəsihət berip turoanlikimni esinglarda tutunglar.
32 Əmdi mən silərni Hudaoa wə Uning mehir-xəpkət yətküzidioan səz-kalamioa tapxurimən.
Bu səz-kalam etikadinglarni kuruxka hам pak-mukəddəs kilinoan barlik həlki arisida iltipat
kilinidioan mirastin silərni nesip kilixka kadirdur.
33 Mən heqkaqan heqkimdin kiyim-keqək
yaki altun-kümüx tama kilip bakmioanmən.
34 Silərgə məlumki, mən ikki bilikimgə tayinip,
əzümning wə hамrahlirimning hajitidin qiktim.
35 Bundak kilip hərbir ixlarda mən silərgə
muxundak əjir-əmgək arkilik ajiz-hajətmənlərgə yardəm berix lazimlikini, xundakla Rəb
Əysa əzi eytkan: «Bərmək almaktinmu bəhtliktur» deginini esinglardin qikarmaslikinglar
kerəklikini kərsəttim.
36 Bu səzlərni kilip bolup, u hамməylən bilən birliktə tizlinip olturup dua kildi.
37 Hамməylən
kattik yioqlixip kətti; Pawlusning boynioa esilip kuqaklap, kizoin səyüxti.
38 Ularni əng
azablioini Pawlusning, «Buningdin keyin yüzümni kayta kərəlməysilər» degən səzi boldi.
Keyin, ular uni kemigə qikirip uzitip koydi.

Pawlusning Yerusalemoa berixi

21 1 Andin biz ulardin ajrilip qikkandin keyin, kemə bilən udul Kos arilioa karap yol alduk.
Ətisi, Rodos arilioa, u yərdin Patara xəhirigə barduk.
2 Patarada Fənikiyə rayonioa
baridioan bir kemini tepip, uningoa olturup yoloa qiktuk.
3 Siprus arili kərüngəndin keyin,
uni sol təripimizdə kaldurup ətüp, Suriyəgə karap mengip, Tur xəhiridə kuruklukka qiktuk.
Qünki kemə bu yərdə yük qüxürməkqi idi.
4 U yərdə muhlislarni tepip, ularning yenida yəttə
kün turduk. Ularoa Mukəddəs Rohning wəhiyisi kelip, ular Pawluska ayioing Yerusalemoa
basmisun, dəp nəsihət kildi.
5 Birak biz u yərdə turux waktimiz toxkanda, səpirimizni
dawamlaxturduk. Ularning hammisi, jümlidin hotun-baliliri bizni xəhərning sirtioiqə uzitip
qikti. Həmmimiz dengiz boyida tizlinip olturup billə dua kilduk.
6 Kuqaklixip hoxlaxkandin
keyin, biz kemigə qiktuk, ular əylirigə kaytixti.
7 Tur xəhiridin dengiz səpirimizni dawamlaxturup, ahirida Pitolimays xəhirigə kəlduk. U

20:28 «Hudaning... Əz Ooolining kəni bilən setiwaloan barlik padisi» — «Əz Ooolining kəni bilən» grek tilida «Əziningkining kəni bilən» degən səzlər bilən ipadilinidu.
20:28 əf. 1:7; Kol. 1:14; 1Pet. 1:19; 5:2; Wəh. 5:9.
20:29 2Pet. 2:1.
20:30 Zəb. 41:9; Mat. 16:21; Ros. 1:17; 1Yuh. 2:19.
20:32 «Bu səz-kalam etikadinglarni kuruxka ... kadirdur» — silərning «etikadinglarni kurux» grek tilida pəkət «silərni kurux» degən bilən ipadilinidu.
20:33 1Kor. 9:12; 2Kor. 11:9; 12:13.
20:34 Ros. 18:3; 1Kor. 4:12; 1Tes. 2:9; 2Tes. 3:8.
20:36 Ros. 21:5.
21:1 «Andin biz ulardin ajrilip qikkandin keyin, kemə bilən udul Kos arilioa karap yol alduk. Ətisi, Rodos arilioa, u yərdin Patara xəhirigə barduk» — bu ayəttiki «biz», «alduk» wə «barduk» degən səzlərgə karioanda, Luka yənə Pawluska hамrah boldi.
21:3 «uni , ***yəni Siprus arilini*** **sol təripimizdə kaldurup ətüp...»** — demək, «uning jənubidin aylinip ətüp...».
21:4 «Ularoa Mukəddəs Rohning wəhiyisi kelip, ular Pawluska ayioing Yerusalemoa basmisun, dəp nəsihət kildi» — «nəsihət kildi» degənning baxka hil tərjimisi: «nəsihət kilatti».
–Mukəddəs Roh ularoa Pawlusning Yerusalemda tartidioan azabliridin həwər bərgənidi. U allikaqan baxka yərlərdiki muhlislardin muxu həwərni angliоan (20:23). Lekin muxu yərdə Mukəddəs Rohning uningoa «barmisun» degən səzigə karioanda, uning Yerusalemoa berixi Hudaning iradisi əməs, dəp oylaxka mayilmiz.
21:4 Ros. 20:23; 21:12.

yərdiki kɵrindaxlar bilən kərüxüp, ularning yenida bir kün turduk. [8] Ətisi, u yərdin ayrilip, Kɵysəriyə xəhirigə kəlduk. Biz burun Yerusalemdiki «yəttə hizmətkar»din biri bolоqan, hux həwərqi Filipning əyigə berip konduk. [9] Bu kixining tehi yatlik kilinmioqan, bexarətwəhiylərni yətküzidioqan tət kizi bar idi. [10] Biz u yərdə birnəqqə kün turoqandin keyin, Agabus isimlik bir pəyoqəmbər Yəhudiyə əlkisidin qüxti. [11] Bu kixi bizning aldimizoqa kelip, Pawlusning bəlweoqini kolioqa elip, əzining put-kolini baoqlap:
— Mukəddəs Roh mundak dəydu: — Yəhudiylar bu bəlwaoqning igisini Yerusalemda muxundak baoqlap, yat əlliklərning kolioqa tapxuridu! — dedi.
[12] Bularni anglap, həm biz həm xu yərlik kixilər bilən birliktə Pawlustin Yerusalemoqa barmioqin dəp ətünduk. [13] Lekin Pawlus jawabən:
— Silər nemixka bunqiwala yioqlap, yürikimni ezisilər? Mən Yerusalemda Rəb Əysaning nami üqün tutkun boluxla əməs, xu yərdə əlüxkimu təyyarmən, — dedi.
[14] Biz uni kayil kilalmay, ahirida süküt kilip:
— Rəbning iradisi ada kilinsun! — deduk.
[15] Bu künlərdin keyin, yük-takimizni yioqixturup, Yerusalemoqa qikip barduk. [16] Kəysəriyəlik muhlislardin birnəqqisi biz bilən səpərdax boldi; ular Minason isimlik bir kixining əyidə konimiz dəp uni birgə elip mangdi; bu kixi Siprusluk, keri muhlis idi.

Pawlusning Yakup bilən kərüxüxi

[17] Yerusalemoqa yətkəndə kɵrindaxlar bizni huxallik bilən karxi aldi. [18] Ətisi, Pawlus biz bilən billə Yakupni kərgili bardi. Yakup bilən akсakallarning həmmisi u yərgə yioqiloqanidi. [19] Pawlus ular bilən salamlaxkandin keyin, Hudaning əzining hizmiti arkilik əllər arisida kiloqan ixlirini bir-birləp ularoqa təpsiliy eytip bərdi. [20] Bularni anglioqanda, ular Hudaoqa mədhiyə okudi, andin Pawluska:
— Kərüwatisən, i kɵrindixim, Yəhudiylar iqidə kanqə minglioqan etikad kiloquqilar bar! Ularning həmmisi Təwrat kanunioqa əməl kilixka intayin kizoqin ikən. [21] Ular sening tooqrangda: «U əllərning arisida yaxioqan pütün Yəhudiylaroqa Musa pəyoqəmbərgə tapxuruloqinidin yenixni, yəni balilirini hətnə kildurmaslikni, Yəhudiylarning ən'ənilirigə riayə kilmaslikni əgitidu» dəp anglidi. [22] Əmdi kandak kilix kerək? Qünki halayik qokum sening bu yərgə kəlgənlikingni anglap kalidu. [23] Xunga bizning deginimizdək kiloqin: Arimizda kəsəm iqkən tət adəm bar. [24] Sən ularni elip, ular bilən birliktə Təwrattiki tazilinix kaidisidin ətüp, ularning kurbanlik kikimlirini əzüng kətürgin, andin ular qaqlirini qüxürələydu. Buning bilən, həmməylən sən tooqruluk anglioqanlirining həmmisining rast əməslikini wə sening əzüng Təwratka tərtipi boyiqə riayə kiliwatlikingni bilip yetidu. [25] Əmma əllərdin boloqan etikadqilaroqa kəlsək, biz

---

21:8 «Biz burun Yerusalemdiki «yəttə hizmətkar»din biri boloqan, hux həwərqi Filipning əyigə berip konduk» — Yerusalemdiki «yəttə hizmətkar» — 6-babni kərüng.
21:8 Ros. 6:5; 8:29.
21:9 Yo. 2:28-29; Ros. 2:17.
21:10 Ros. 11:28.
21:11 «Yəhudiylar bu bəlwaoqning igisini Yerusalemda muxundak baoqlap, yat əlliklərning kolioqa tapxuridu!» — 21-36-ayətlərni kərüng. Pawlus rimliklarning sorikioqa tartilidu. Yəhudiylarning əz adəmliridin birini yat əllik kixilərning kolioqa tapxuruxi əzlirigə bək uyatlik ix boloqaqka, ularning Pawluska boloqan əqmənliki nahayiti enik turidu.
21:11 Ros. 20:23; 21:33.
21:14 Mat. 6:10; Luka 11:2; 22:42.
21:16 «ular Minason isimlik bir kixining əyidə konimiz dəp uni birgə elip mangdi; bu kixi Siprusluk, keri muhlis idi» — baxka birhil tərjimisi: — «ular bizni (Yerusalemdiki) əyidə kütməkqi boloqan Minason isimlik bir Siprusluкni biz bilən elip, uning əyigə baxlap bardi».
21:23 «Arimizda kəsəm iqkən tət adəm bar» — «kəsəm iqkən» Hudaning aldida iqkən; bu Hudaning razilikini elix üqün yaki uningoqa təxəkkür eytix üqün boloqan bolsa kerək. Bundak kilixi əməliyəttə «yengi əhdə»gə muwapik əməs, bəlki «kona əhdə»gə ait ix idi.
21:24 «tazilinix kaidisidin ətüp...» — «tazilinix» ibraniy tilida bolsa «taharət».

ularoŋa pəkətla butlaroŋa ataloŋan nərsilərni yeməslik, kanni wə booŋup soyuloŋan haywanning gəxinimu yeyixtin wə jinsiy buzukluktin əzlirini saklax tooŋruluk kararimizni ətkənki hət arkilik ukturduk.
26 Buning bilən, Pawlus u kixilərni elip, ətisi əzi ular bilən billə tazilinix kaidisini ətküzüxti; andin u ibadəthanioŋa kirip, kahinlaroŋa əzlirining paklinix mudditining kaqan toxudioŋanliki, yəni hərkaysisi üqün kurbanlik kilinixning kaysi küni bolidioŋanlikini ukturup koydi.

Pawlusning ibadəthanida tutkun kilinixi

27 Yəttə künlük muddət toxuxka az kaloŋanda, Asiya əlkisidin kəlgən bəzi Yəhudiylar Pawlusni ibadəthanida kərüp, halayikni kutritip, uningoŋa kol selip: 28 — Əy Israillar, yardəmdə bolunglar! Həmmə yərdila, həmmə adəmgə həlkimizgə, Təwrat kanunioŋa wə ibadəthanioŋa karxi sözlərni əgitiwatkan adəm dəl xu. Uning üstigə, u yənə Greklərni ibadəthanimizoŋa baxlap kirip, bu mukəddəs jayni buloŋidi! — dəp qukan kətürdi 29 (ularning bundak deyixining səwəbi, əslidə ular xəhərdə Əfəsusluk Trofimusning Pawlus bilən billə boloŋanlikini kərgənidi wə Pawlus uni ibadəthanioŋa baxlap kirgən, dəp oylioŋanidi).
30 Xuning bilən, pütün xəhər zilziligə kəldi. Halayik tərəp-tərəptin yügürüp kelip, Pawlusni tutup, ibadəthanidin sərəp elip qikti. Ibadəthanining dərwaziliri dərhal takiwetildi. 31 Bu top adəm Pawlusni urup eltürüwətməkqi bolup turoŋanda, pütkül Yerusalemni malimanqlik kaplap kətkənliki tooŋrisidiki bir həwər u yərdə turuxluk Rim kismining mingbexioŋa yətkü züldi. 32 Mingbexi dərhal ləxkər wə birnəqqə yüzbexini elip, top-top adəmlərni basturuxka yügürüp kəldi. Mingbexi wə əskərlərni kərgən halayik Pawlusni uruxtin tohtidi. 33 Mingbexi aldioŋa ətüp, ləxkərlərni Pawlusni tutup ikki zənjir bilən baoŋlaxka buyrudi. Andin u:
— Bu adəm kim? U nemə gunah kildi? — dəp soridi.
34 Lekin topilangqilarning iqidə bəzilər uni desə, bəzilər buni deyixip warkirixatti. Malimanqilik tüpəylidin mingbexi həkikiy əhwalni enikləxkə amalsiz kelip, ahir Pawlusni kəl'əgə elip ketixni buyrudi. 35 Lekin Pawlus kəl'ənıng pələmpiyigə kəlgəndə, topilangqilar tehimu zorawanlixip kətkəqkə, ləxkərlər uni kətürüxkə məjbur boldi. 36 Qünki ularning kəynidin top-top adəmlər əgixip mengip:
— U yokitilsun! — dəp warkirixatti.

Pawlusning guwahlik berip aklinixi

37 Kələgə əkirilixigə az kaloŋanda, Pawlus mingbexioŋa:
— Sizgə bir eoŋiz söz kilsam bolamdikin? — dəp soridi.

–Yakuplar eytkan xu «Təwrat kanunioŋa əməl kilixka intayin kizoŋin» boloŋan Yəhudiy etikadqilar bəlkim Pawlusni «Yəhudiy əməslər»ning zeminliridin ətüxi bilən «napak boldi» dəp karixi mumkin idi.
–«Ular qaqlirini qüxürələydu» — Təwrat, «Qəl.» 6:13-20ni kərüng. «Nazariylar» Huda aldida duasining iltija kilinixi üqün yaki təxəkkür eytixi üqün qaqlirini uzun koyuwitətti. Kəsəmning məhliti toxkanda, awwal kurbanlik sunup andin qaqlirini qüxürüwetətti.

21:25 Yar. 9:4; Mis. 20:3; Ros. 15:23; 1Kor. 8:1.

21:26 «... Pawlus u kixilərni elip, ətisi əzi ular bilən billə tazilinix kaidisini ətküzüxti; andin u ibadəthanioŋa kirip, ... hərkaysisi üqün kurbanlik kilinixning kaysi küni bolidioŋanlikini ukturup koydi» — bu ix, yənə Yakupning təxəbbus kiloŋini həmdə uningoŋa Pawlusning koxuluxi, uning bu tət kixi bilən «tazilinix»i wə ular bilən billə kurbanlik kilixi tooŋruluk «koxumqə söz»imizni kərüng.

21:26 Ros. 24:6.

21:29 «... əslidə ular xəhərdə Əfəsusluk Trofimusning Pawlus bilən billə boloŋanlikini kərgənidi» — Əfəsusluk Trofimus Yəhudiy əməs, grek idi, əlwəttə.

21:29 Ros. 20:4; 2Tim. 4:20.

21:30 «Halayik tərəp-tərəptin yügürüp kelip, Pawlusni tutup, ibadəthanidin sərəp elip qikti. Ibadəthanining dərwaziliri dərhal takiwetildi» — məksiti xübhisizki, ibadəthanining əzidə kalaymikanqilik qikmisun üqün idi.

21:31 «ləxkər kismining mingbexi» — grek tilida «hiliark»; əməliyəttə 600 əskərni baxkuratti.

21:33 Ros. 21:11.

21:36 Luka 23:18; Yuh. 19:15; Ros. 22:22.

Mingbexi: — Grekqə biləmsən? [38] Undakta, ilgiri isyan kətürüp, «hənjərqi katillar»din tət ming adəmni baxlap qəlgə kəqip kətkən heliki Misirlik əməsmusən? — dəp soridi.
[39] Lekin Pawlus: — Mən Yəhudiy, Kilikiyə əlkisidiki uluo xəhər Tarsusning pukrasimən. Halayikka birnəqqə eoiz səz kiliximoa ijazət kilixingizni ətünimən, — dedi.
[40] Mingbexi ijazət beriwidi, Pawlus pələmpəydə turup, halayikka kol ixariti kildi. Kattik jimjitlik baskanda, u ibraniy tilida səzləxkə baxlap: —

22 [1] — Kerindaxlar wə ata-bowilar! Əmdi əzümni aklax səzlirimgə kulak saloaysilər, — dedi.
[2] Ular Pawlusning ibraniy tilida səzliginini anglap, tehimu jim boluxti. U səzini dawam kildi:
[3] — Mən bir Yəhudiy, Kilikiyədiki Tarsus xəhiridə tuouldum; lekin bu xəhərdə bekip qong kilindim, Gamaliyəlning kol astida ata-bowilirimizoa tapxuruloan Təwrat kanunining zir-zəwərlirini koymay əginip təlim-tərbiyə aldim. Mən silərning bügün boloiningloroa ohxax, Huda yolioa intayin kizoin idim. [4] Mən bu yoldikilərni hətta əltürüxkiqə ziyankəxlik kilip, ularni ər-ayal deməy tutkun kilip zindanoa saldurdum. [5] Bu tooruluk bax kahin wə aliy kengəxmidiki barlik akşakallarmu manga guwahqidur. Mən ulardin Dəməxktiki Yəhudiy kerindaxloroa yeziloan hətlərni tapxuruwelip, xu yərdə turuwatkan bu yoldikilərni jazalax üqün, ularni tutkun kilip Yerusalemoa apirimən dəp yoloa qikkanidim. [6] Əmdi xundak boldiki, səpər kilip Dəməxkkə yekinlaxkanda, qüxkə yekin, tuyuksiz asmandin küqlük bir nur qüxüp, ətrapimni yorutuwətti. [7] Mən yərgə yikilip kəttim, andin manga: «Saul, Saul, Manga nemixka ziyankəxlik kilisən?» degən awazni anglidim. [8] «I Rəb, sən kimsən?» dəp sorisam, U manga: — «Mən sən ziyankəxlik kiliwatkan Nasarətlik Əysadurmən!» dedi. [9] Mən bilən billə mengiwatkanlar u nurni kərgən bolsimu, lekin manga kiloan səzlərni qüxənmidi. [10] Mən yənə, «I Rəb, nemə kilixim kerək?» dəp sorisam, Rəb manga, «Ornungdin tur, Dəməxkkə kir, xu yərdə sən ada kilix bekitilgən ixlarning həmmisi tooruluk sanga eytip berilidu!» dedi. [11] Heliki nurning julaliqidin kəzlirim kərməs bolup kaldi. Yenimdikilər kolumdin yetəkləp, Dəməxkkə elip kirdi.
[12] U yərdə Təwrat kanunioa ihlas baoliqioan, Dəməxktiki barlik Yəhudiylarning hərmitigə sazawər boloan Ananiyas isimlik bir kixi bar idi. [13] U kelip, yenimda turup: «Kerindax Saul, bexingni kətürüp kara!» dedi. Mən xuan beximni kətürüp karap uni kərdum. [14] U manga: «Ata-bowilirimizning Hudasi seni iradisini bilixing, Hakkaniy Boloquqini kərüxüng wə uning aozidin qikkan awazni anglixing üqün allikaqan tallidi. [15] Qünki sən pütün insanlar aldida kərgən-

21:38 «hənjərqi katillar» — Rim imperiyəsigə karxi turoan əng əxəddiy siyasiy ekim idi. Ular adəm əltürüxkə ixlitidioan əng yahxi kəridioan koral kiyim iqidə yoxuruxka kolaylik boloan hənjər idi.
21:39 Ros. 9:11,30.
21:40 «u ibraniy tilida səzləxkə baxlap..» — «ibraniy tilida» — Aramiy dialektida boluxi mumkin.
22:3 «Mən... Gamaliyəlning kol astida ata-bowilirimizoa tapxuruloan Təwrat kanunining zir-zəwərlirini koymay əginip təlim-tərbiyə aldim» — okurmənlərning esidə bolsa kerəkki, Gamaliyəl dangki qikkan Təwrat əlimasi idi (5:24). Grek tilida «(Mən) Gamaliyəlning ayaolirining aldida ... təlim-tərbiyə aldim» deyilidu.
22:3 Ros. 5:34; 9:11; 21:39; 2Kor. 11:22
22:4 «Mən bu yoldikilərni hətta əltürüxkiqə ziyankəxlik kilip, ularni ər-ayal deməy tutkun kilip zindanoa saldurdum» — «bu yoldikilərni» — Məsih yolidikilərni, deməkqi. Grek tilida pəkət «bu yolni» deyilidu; tingxioquqilar həmmisi uning «Məsih Əysaning yoli»ning gepini kiliwatkinini bilgən bolatti.
22:4 Ros. 8:3; 9:1; 26:9; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.
22:6 1Kor. 15:8; 2Kor. 12:2.
22:9 «...lekin manga kiloan səzlərni qüxənmidi» — yaki «... lekin manga kiloan səzlərni anglimaptu». Bu adəmlər bir awazni anglidi, lekin nemə dəwatkanlikini bilmidi (9:7ni kərüng).
22:9 Dan. 10:7.
22:12 Ros. 9:17.
22:14 «aAta-bowilirimizning Hudasi seni iradisini bilixing, Hakkaniy boloquqini kərüxüng wə uning aozidin qikkan awazni anglixing üqün allikaqan tallidi» — «Hakkaniy Boloquqi» Məsihni kərsitidu, əlwəttə.

anglioŋanliringoŋa Uning guwahqisi bolisən! [16] Xundaq ikən, sən yənə nemigə ḥayal bolisən? Ornungdin turup, Uning namioŋa nida kilip qəmüldürülüp, gunaḥliringni yuoŋuzoŋin!» dedi.
[17] Xundaq boldiki, Yerusalemoŋa kaytip kəlginimdin keyin, ibadəthanida dua kiliwatkinimda, bir oŋayibanə kərünüx meni oruwaldi [18] wə Rəbning manga: «Qapsan bol, Yerusalemdin dərḥal kət. Qünki ular sening manga kiloŋan guwaḥlikingni kobul kilmaydu!» dəwatkanlikini kərdüm.
[19] Mən, «I Rəb, ular mening Sanga etikad kiloŋanlarni zindanoŋa solap, ḥərbir sinagoglaroŋa kirip ularni uroŋanlikimni bilidu. [20] Sening guwahqing boloŋan Istipanning kəni təkülginidə, mənmu yenida turup uni əltürgənlərning kilmixlirioŋa koxulup, ularning kiyimlirigə karap bərdim!» — dedim. [21] Birak u manga: «Kətkin! Seni yirakтiki əllərgə əwətimən!» — dedi.
[22] Pawlus muxu səzni degüqə halayik uningoŋa kulak seliwatatti. Lekin buni anglap ular awazini kətürüp:
— Undak bir kixi yər yüzidin yokitilsun! U tirik turuxka layik əməs! — dəp kukan selixti.
[23] Ular qirkirixip, qapan-yepinqilirini selip taxlap, topa-qang soruwatkanda, [24] mingbexi Pawlusni kəl'əgə elip kirip ketixkə əmr kiliwidi, halayikning uningoŋa nemə üqün bundak kukan salidioŋanlikini enikлax üqün ləxkərlirigə uni kamqilap sorak kilixni buyrudi. [25] Lekin ular Pawlusni kamqilax üqün oŋulaqlitip baoŋlioŋanda, u yenida turoŋan yüzbexioŋa:
— Bir Rim pukrasini jinayiti bekitilməyla kamqilixinglar kanunoŋa uyoŋunmu? — dedi.
[26] Bu səzni anglioŋan yüzbexi mingbexining aldioŋa berip:
— Siz nemə ix kilay dəwatisiz? Qünki u kixi Rim pukrasi ikən! — dedi.
[27] Mingbexi Pawlusning aldioŋa berip, uningdin:
— Manga eytkin, sən rasttinla Rim pukrasimu? — dəp soridi.
— Rast, dedi u.
[28] — Mən nahayiti yukiri bahada muxu pukralikka igə boldum, — dedi mingbexi.
Pawlus:
Əmma mən tuoŋuluxumdinla xundak! — dedi.
[29] Xuning bilən, uni sorakka tartmakqi boloŋan ləxkərlər dərḥal uningdin əzlirini qətkə aldi. Mingbeximu uning Rim pukrasi ikənlikini bilip, uni baoŋlatkanlikі tüpəylidin korkup kətti.

Pawlusning aliy kengəxmidə əzini akłixi

[30] Mingbexi Yəhudiylarning Pawlusning üstidin kiloŋan xikayitining ḥəkikiy səwəbini bilix üqün, ətisi uni yexip, bax kahinlar wə pütün aliy kengəxmidikilərning bir yərgə yioŋilixini buyrudi. Andin Pawlusni elip kelip, ularning aldioŋa turoŋuzdi.

22:18 Mat. 10:14.
22:19 Ros. 22:4.
22:20 Ros. 7:58; 8:1.
22:21 Ros. 9:15; 13:2; Gal. 1:15; 2:8; Əf. 3:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:11.
22:22 «Lekin buni anglap ular awazini kətürüp: — Undak bir kixi yər yüzidin yokitilsun! U tirik turuxka layik əməs! — dəp kukan selixti» — demisəkmu, ularning Pawlus bu səzini kətürəlməslikining səwəbi, Hudaning səz-kalamini əzliri intayin pəs kəridioŋan «yat əllər»gə yətküzüxkə ḥərgiz bolmaydu, dəydioŋan kəzkaraxta idi.
22:22 Ros. 21:36.
22:24 «Mingbexi ... Halayikning *Pawluska* nemə üqün bundak kukan salidioŋanlikini enikлax üqün ləxkərlirigə uni kamqilap sorak kilixni buyrudi» — «kamqilap sorak kilix» bolsa rimlikлar guman kiloŋan adəmlərni gunahi bar dəp ḥesablap, «ḥəkikətni enikлax üqün» ularni kiynax bilən sorak kilatti (ularning «kamqa»liri kəp tasmilik bolup, ḥər tasmisioŋa ḥərtürlük təmür-səngək parqiliri baoŋlanoŋanidi). Əmma rimlik pukralar bolsa undak muamilidin halas idi.
22:25 «lekin ular Pawlusni kamqilax üqün oŋulaqlitip baoŋlioŋanda...» — «oŋulaqlitip baoŋlioŋanda»: Rimlikлar sorakka tartiloŋuqini kamqilax üqün uning ikki kolini baoŋlap oŋuliqini kerip turoŋuzidu.
–Baxka birhil tərjimisi «Pawlusni tasmilar bilən oŋulaqlatkanda,...».
22:29 «Xuning bilən, uni sorakka tartmakqi boloŋan ləxkərlər dərḥal uningdin əzini qətkə aldi. Mingbeximu uning Rim pukrasi ikənlikini bilip, uni baoŋlatkanlikі tüpəylidin korkup kətti» — 24-ayəttiki izahatni kərüng. Rim pukralirini jinayiti bekitməyla baoŋlaxmu kanunsiz ix idi.

23 [1] Pawlus aliy kengəxmə ḫəy’ətlirigə tikilip turup:
Ḳerindaxlar, mən bügüngiqə Hudaning aldida pak wijdanda mengip kəldim, — dedi.
[2] Buni angliоɣan bax kaḫin Ananiyas Pawlusning yenida turoɣanlaroɣa uning aoɣzioɣa uruxni buyrudi. [3] Pawlus uningoɣa:
— Huda seni uridu, əy akartiloɣan tam! Sən u yərdə meni Təwrat ḳanuni boyiqə soraḳḳa tartixḳa olturisən, lekin Təwrat ḳanunioɣa hilap ḫalda meni urunglar dəp buyrudingoɣu?! — dedi.
[4] — Sən Hudaning bax kaḫinioɣa axundaḳ ḫaḳarət kəltürəmsən?! — deyixti yenida turoɣanlar.
[5] Pawlus:
— I ḳerindaxlar, mən uning bax kaḫin ikənlikini bilməptimən. Qünki Təwratta: «Həlḳingni idarə ḳiloɣuqining yaman gepini ḳilma!» deyilgən, — dedi.
[6] Lekin Pawlus ularning bir ḳismining Sadukiy, yənə bir ḳismining Pərisiylər ikənlikini bilip, aliy kengəxmidə yuḳiri awaz bilən:
— Ḳerindaxlar, mən bolsam Pərisiylərdin bolimən wə Pərisiylərning pərzəntimən. Mən əlgənlər ḳayta tirilixḳa baoɣlioɣan ümid tooɣruluḳ bu yərdə soraḳḳa tartiliwatimən! — dəp warḳiridi.
[7] U bu səzni deyixi bilənla, Pərisiylər bilən Sadukiylar arisida jedəl-oɣowoɣa ḳozoɣilip, kengəxmidikilər ikkigə bəlünüp kətti [8] (qünki Sadukiylar əlgənlərning ḳayta tirilixi, yaki pərixtə yaki roḫlar məwjut əməs, dəydu. Lekin Pərisiylər ḫəmmisini etirap ḳilidu). [9] Buning bilən ḳattiḳ bir quḳan-sürən kətürülüp, Pərisiy tərəpdari boloɣan bəzi Təwrat ustazliri ornidin turup:
— Biz bu adəmdin ḫeqḳandaḳ əyib tapalmiduḳ! Bir roḫ yaki pərixtə uningoɣa səz ḳiloɣan bolsa nemə boptu! — dəp ḳattiḳ munaziriləxti.
[10] Quḳan-sürən tehimu küqiyip kətkəqkə, mingbexi Yəhudiylarning Pawlusni tartixturup titma-titma ḳiliwetixidin ḳorḳup, ḳisimoɣa zaloɣa qüxüp uni ularning arisidin zorluḳ bilən tartip qiḳip, ḳəl’əgə əkirip ketixini buyrudi.
[11] Xu küni keqisi, Rəb Pawlusning yenida turup:
— Jasarətlik bol! Qünki Yerusalemda Mən tooɣramdiki ixlaroɣa toluḳ guwaḫliḳ bərginingdək, Rim xəḫiridimu xundaḳ guwaḫliḳ ḳilixing muḳərrər bolidu! — dedi.

Pawlusni əltürüx suyiḳəsti

[12] Ətisi ətigəndə, Yəhudiylar Pawlusni əltürüxni ḳəstləp, uni əltürmigüqə ḫeqnərsə yeməymiz, iqməymiz, dəp əzlirigə ləniti bir ḳəsəmni ḳilixti. [13] Bu suyiḳəst ḳəsimini iqkənlər ḳirik nəqqə kixi idi. [14] Ular bax kaḫinlar wə aḳsaḳallarning aldioɣa berip:
— Biz Pawlusni əltürmigüqə ḫeqnərsə tetimasliḳḳa ḳattiḳ ḳəsəm iqtuḳ. [15] Ḫazir silər wə aliy kengəxmə uning ixlirini tehimu təpsiliy təkxürüxni bahanə ḳilip, wəkil əwitip uni kengəxmigə elip kelixni mingbexidin tələp ḳilinglar. U bu yərgə yeḳin kəlməyla uni jayliwetixkə təyyar turimiz, — dedi.
[16] Lekin Pawlusning singlisining ooɣli bəktürmidin həwər tepip ḳəl’əgə kirip, Pawluska məlum ḳilip ḳoydi. [17] Buning bilən Pawlus yüzbexiliridin birini qaḳirtip, uningoɣa:

23:1 Ros. 24:16.
23:2 1Pad. 22:24; Yər. 20:2; Yuḫ. 18:22.
23:3 **Huda seni uridu, əy akartiloɣan tam!** — Pawlusning «akartiloɣan tam» degini, «sirti ap’ak kərünidioɣan, iqi pəḳət patḳaḳ-laydin boloɣan sahtipəzsən» degən mənidə. «Əz.» 13:8-16nimu kərüng.
23:3 Ḳan. 17:9.
23:5 **«Həlḳingni idarə ḳiloɣuqining yaman gepini ḳilma!»** — Təwrat, «Mis.» 22:28.
23:5 Mis. 22:27.
23:6 Ros. 24:21; 26:6; Fil. 3:5.
23:8 Mat. 22:23; Mar. 12:18; Luḳa 20:27.
23:9 Ros. 25:25; 26:31.
23:11 Ros. 18:9.
23:12 Ros. 23:21,29,30.

— Bu balini mingbexi bilən kərüxtürüp qoysingiz. Qünki uningoŋa məlum qilidioŋan ixi bar ikən, — dedi.
18 Yüzbexi uni elip mingbexining aldioŋa baxlap kirip:
— Məhbus Pawlus meni qaqirtip, bu balini siz bilən kərüxtürüp qoyuxumni tələp qildi. Qünki uning sizgə məlum qilidioŋan ixi bar ikən, — dedi.
19 Mingbexi uni qolidin tutup, bir qətkə tartip:
— Manga məlum qilidioŋan nemə ixing bar? — dəp soridi.
20 U jawabən mundaq dedi:
— Yəhudiylar Pawlusning ixlirini təpsiliy təkxürəyli dəp səwəb kərsitip əzliridin ətə uni aliy kengəxmigə elip berixni tələp qilix üqün til biriktürüxti.. 21 Ularoŋa qayil bolmioŋayla, qünki kiriqtin artuq adəm uni paylap turidu. Ular Pawlusni əltürmigüqə heqnərsə yeməymiz, iqməymiz, degən qaroŋix qəsimigə baoŋliniptu. Ular hazir əzlirining ularning təlipigə maqul boluxlirini kütüp turidu.
22 Mingbexi uningoŋa:
— Bu ixni manga məlum qiloŋanliqingni heqkimgə tinma! — dəp tapilap, balini qayturdi.

Pawlusning waliy Felikskə tapxuruluxi

23 Mingbexi yüzbexidin ikkini qaqirtip:
— Ikki yüz piyadə ləxkər, yətmix atliq ləxkər wə ikki yüz nəyziwaz ləxkərni bügün keqə saət toqquzda Qəysəriyə xəhirigə qarap yoloŋa qiqixqa hazirlanglar!. 24 Xuning bilən billə, Pawlusni waliy Feliksning yenioŋa saq-salamət yətküzüx üqün, uning minixigə ulaoŋlarni təyyarlanglar! — dəp buyrudi..
25 Mingbexi Felikskə mundaq bir hət yazdi: —
26 «Hərmətlik waliy Feliks janablirioŋa Klawdiyus Lisiyastin salam!
27 Uxbu adəmni Yəhudiylar tutuwaloŋan bolup, uni əltürməkqi boloŋanda, uning Rim puqrasi ikənlikini bilip yetip, qisimni baxlap berip uni qutquzdum.. 28 Mən ularning bu kixi üstidin qiloŋan xikayitining nemə ikənlikini eniqlimaqqi bolup, uni Yəhudiylarning aliy kengəxmisigə elip bardim. 29 Əməliyəttə ularning uning üstidin qiloŋan xikayitining əzlirining Təwrat qanunioŋa dair dətalax məsililərgə munasiwətlik ikənlikini bayqidim, biraq uningdin ölüm jazasi berixkə yaki zindanoŋa taxlaxqa layiq birər xikayət qiloqudək ixni tapalmidim. 30 Keyin, Yəhudiylarning uni əltürüwetix qəstidə yürüwatqanliqi həqqidiki ahbarat manga məlum qilinoŋanda, dərhal uni siligə yollattim wə xuning bilən billə, uningoŋa ərz qiloquqilarning əzlirining aldida xikayətlirini eytixini buyrudum. Həyr!».
31 Ləxkərlər əmdi buyruq boyiqə Pawlusni keqilap Antipatris xəhirigə yətküzdi.. 32 Ətisi, atliq ləxkərlər Pawlusni elip mengixqa qaldurulup, qaloŋan ləxkərlər Yerusalemdiki qəl'əgə qaytip kəldi. 33 Atliqlar Qəysəriyəgə kirip, hətni waliyoŋa tapxurdi wə Pawlusnimu uning aldida hazir qildi. 34 Waliy hətni oquoŋandin keyin, Pawlusning qaysi əlkidin ikənlikini sorap, uning Kilikiyədin kəlgənlikini bilip,. 35 Uningoŋa:

23:20 Ros. 23:12.
23:23 «nəyziwaz ləxkər» — bu səzning toluq mənisi naməlum. **«keqə saət tokquzda»** — grek tilida «keqidiki üqiniqi saəttə».
23:24 «Pawlusni waliy Feliksning yenioŋa saq-salamət yətküzüx üqün, uning minixigə ulaoŋlarni təyyarlanglar!» — «ulaoŋlarni təyyarlanglar!» — bir ulaoŋ əməs. Mingbexi Pawlusni Yerusalemdin 100 kilometr yiraq boloŋan Qəysəriyəgə bihətər yətküzüxkə kapalətlik qilix üqün hazirlioŋan kəp ulaoŋlar, əlwəttə.
23:27 «Yəhudiylar ... uni əltürməkqi boloŋanda, uning Rim puqrasi ikənlikini bilip yetip, qisimni baxlap berip uni qutquzdum» — mingbexi Lisiyas əməliyəttə Pawlusni tutqandin keyinla uning Rim puqrasi ikənlikini bilgənidi.
23:27 Ros. 21:33.
23:31 «Ləxkərlər ... Pawlusni keqilap Antipatris xəhirigə yətküzdi.» — Antipatris Yerusalemdin 55 kilometr yiraq, Yerusalem bilən Qəysəriyəning otturisida.
23:34 «Waliy ... Pawlusning qaysi əlkidin ikənlikini sorap,...» — waliyning «qaysi əlkə?» degən soali grek tilida «qaysi hil

— Üstüngdin ərz kiloɣuqilar kəlgəndə ixliringni toluk anglaymən, — dedi wə uni Ḥerod hanning ordisida nəzərbənd kilip koyuxni buyrudi.

Yəhudiylarning Pawlus üstidin xikayət kilixi

24 [1] Bəx kündin keyin, bax kahin Ananiyas aksakallardin birnəqqəylən wə Tərtullus isimlik bir adwokat bilən Kəysəriyəgə qüxüp, Pawlus tooɣrisidiki rəsmiy xikayətlirini waliyoɣa sundi. [2-3] Pawlus qakirtilip, Tərtullus uning üstidin xikayət kilip mundak dedi:
— Ḥərmətlik Feliks janabliri! Biz əzlirining kol astilirida hər tərəptin aman-esənlikkə nesip bolup kəlməktimiz wə aldin kərərlikliri bilən həlkimiz arisida dana islahatlar barlikka kəltürülməktə, biz bu ixlardin hər wakit, hər jayda toluk minnətdarlik bilən bəhriman boluwatimiz. [4] Birak əz wakitlirini kəp elip koymaslikim üqün, xəpkətliri bilən səzimizni kiskila anglaxlirini ətünüp soraymən. [5] Qünki biz xuni tonup yəttukki, bu adəm balahor bolup, pütkül jahandiki Yəhudiylar arisida majira-topilang pəyda kilixni küxkürtküqi, xundakla «Nasarətliklər» dəp ataloɣan məzhəpning kattiwaxliridin biridur. [6-7] U bizning ibadəthanimiznimu buloɣimakqi boloɣanidi. Xunga, biz uni tutuwalduk wə uni əz kanunimiz boyiqə sotlayttuk. Lekin mingbexi Lisiyas əxəddiy zorluk bilən uni kollirimizdin tartiwaldi wə uningoɣa ərz kiloɣuqilarni əzlirining aldioɣa kelixkə buyruoɣanidi. [8] Uni sorak kilip kərsilə, bizning uningoɣa kiloɣan ərzlirimizning tooɣrilikini bilip yetidila!
[9] Sorunda boloɣan Yəhudiylarmu uning eytkanlirioɣa koxulup: Rast, rast, dəp xikayətni küqəytti.

Pawlusning əzini akləxi

[10] Waliy Pawluska səz kiloɣin dəp kol ixaritini kiloɣanda, u mundak dedi:
— Mən silining uzun yillardin beri bu həlkni sorap kəlgənliklirini bilgəqkə, hatirjəmlik bilən aldilirida əzüm tooɣramda jawab berimən. [11] Asanla bilələydiliki, mən Yerusalemoɣa ibadət kilixka baroɣinimdin ḥaziroɣiqə pəkət on ikki künla ətti. [12] Ular mening ibadəthanida birər adəm bilən munaziriləxkinimni kərmigən, yaki sinagoglarda yaki xəhərdə ammini topilangoɣa kutratkanlikimnimu heq kərmidi. [13] Ular yənə ḥazir janablirioɣa mening üstümdin kiloɣan xikayətlirigə heq ispatmu kəltürəlməydu.
[14] Birak siligə xuni etirap kilimənki, mən ular «məzhəp» dəp atioɣan yol bilən mengip, Təwratta wə pəyoɣəmbərlərning yazmilirida pütülgənlərningmu ḥəmmisigə ixinip, ata-bowilirimning Hudasioɣa ibadət kilimən. [15] Mening Hudaoɣa baoɣlioɣan ümidim barki (bu kixilərmu bu ümidni

---

əlkə» deyilidu. Ikki hil əlkə bar idi: (1) imperator əzi biwasitə baxkuridioɣan; (2) wasitilik baxkuridioɣan. Pawlus ikkinqi hil əlkidin boloɣan bolsa, waliy əzi Pawlusning dəwasini biwasitə bir tərəp kilalaytti.

23:35 «... uning Kilikiyədin kəlgənlikini bilip, uningoɣa: — Üstüngdin ərz kiloɣuqilar kəlgəndə ixliringni toluk anglaymən, — dedi...» — Kilikiyə (ḥazirki ximaliy türkiyidə) Kanaan (Pələstin)din yirak jay idi, u bəlkim Feliks baxkuridioɣan jay bolmisa kerək. Kilikiyə xunqə yirak boloɣaqka, Pawlusni xu yərgə yalap mangdurmay, bu ixni əzüm təkxürəy degən kararoɣa kəlgən boluxi mumkin.

24:1 Ros. 23:2.

24:2-3 «biz əzlirining kol astilirida hər tərəptin aman-esənlikkə nesip bolup kəlməktimiz» — yaki «biz əzlirining kol astilirida uzundin buyan aman-esənlikkə nesip bolup kəlməktimiz». **«aldin kərərlikliri bilən həlkimiz arisida dana islahatlar barlikka kəltürülməktə, biz bu ixlardin hər wakit, hər jayda toluk minnətdarlik bilən bəhriman boluwatimiz»** — bəzi rimlik tarihqilarning hatiriliri boyiqə, Feliks əməliyəttə aqkəz, rəhimsiz wə kabiliyətsiz adəm idi.

24:4 «əz wakitlirini kəp elip koymaslikim üqün...» — yaki «əzlirini artukqə awarə kilmaslik üqün...».

24:6-7 «u bizning ibadəthanimiznimu buloɣimakqi boloɣanidi....» — bəzi kona kəqürmilərdə: «wə uni əz kanunimiz boyiqə sotlayttuk. Lekin mingbexi Lisiyas əxəddiy zorluk bilən uni kollirimizdin tartiwaldi wə uningoɣa ərz kiloɣuqilarni əzlirining aldioɣa kelixkə buyruoɣanidi» degən səzlər muxu yərdə tepilmay, pəkət «u bizning ibadəthanimiznimu buloɣimakqi boloɣanidi» deyilidu.

24:6-7 Ros. 21:28.

24:12 Ros. 25:8; 28:17.

24:14 «Təwratta wə pəyoɣəmbərlərning yazmilirida pütülgənlərningmu ḥəmmisigə ixinip,...» — «Təwratta wə pəyoɣəmbərlərning yazmiliri»: Yəhudiy həlki bəzidə Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən bəx kitabni «Təwrat» wə Təwrattiki

tutidu), kəlgüsidə ḫəm ḫəkḳaniylarning ḫəm ḫəkḳaniysizlarning ələmdin tirilixi bolidu.
16 Xu səwəbtin, əzüm ḫəmixə Huda aldidimu, insanlar aldidimu pak wijdanlik boluxḳa intilimən.
17 Mən Yerusalemdin ayriloŋili heli yillar boloŋan bolup, bu ḳetim u yərgə əz
ḫəlḳimgə həyr-sədikə yətküzüp bərgili wə Huda aldioŋa ḫədiyə sunoŋili baroŋanidim.
18 Mən
bu ixlarda boluwatattim, bəzilər meni tazilinix ḳaidisini ada ḳilip boloŋan qaoŋda ibadəthana
ḫoylisida uqratti; lekin mən ətrapimoŋa adəm toplioŋinimmu yoḳ, malimanqilik qikarоŋinimmu
yoḳ.
19 Əməliyəttə meni uqratḳanlar bolsa Asiya ələkisidin kəlgən bəzi Yəḫudiylar idi; ularning
üstümdin xikayətliri bar bolsa, əsli ular əzliri kelip, silining aldilirida ərz ḳilixḳa tooŋra kelətti.
20 Bolmisa, muxu sorundikilər aliy kengəxmə aldida turoŋinimda, meningdin ḳandaḳ jinayət
tapḳanlikini eytip baḳsun!
21 Pəḳət mundaḳ bir ix boloŋanidi: — Mən ularning aldida, «Bügün-
ki kündə ələgənlərning ḳayta tirilixi tooŋruluḳ silərning sorikinglaroŋa tartiloŋanmən!» dəp
warḳiroŋanidim.
22 Rəbning yoli tooŋruluḳ təpsiliy həwiri bar boloŋan Feliks soraḳni tohtitip, ularoŋa:
— Mingbexi Lisiyas kəlgəndə dəwayinglar tooŋrisidiki ḫəkümni qikirimən, — dedi.
23 U yüzbexioŋa Pawlusni nəzərbənd astioŋa elip, əmma uningoŋa bir'az kəngqilik ḳilip, dost-
buradərlirining ḫərḳaysisining uning ḫajətliridin qikixini tosmioŋin, dəp buyrudi.

Pawlus waliy Feliks bilən Drusilaning aldida

24 Birnəqqə kündin keyin, waliy Feliks ayali Drusila bilən billə kəldi (Drusila Yəḫudiy idi). U
Pawlusni qaḳirtip, uningdin Məsiḫ Əysaoŋa etiḳad ḳilix yoli tooŋruluḳ anglidi.
25 Pawlus ḫəkḳaniy
yaxax, əzini tutuwelix, ḳiyamət künidiki soal-soraḳ ḳilinixlar tooŋrisida səzləwatḳanda, Feliks
wəḫimigə qüxüp uningoŋa:
— Ḫazirqə ḳaytip tursang bolidu. Keyin manga pəyt kəlgəndə, yənə qaḳirtimən, — dedi.
26 U xuning bilən bir wakitta Pawlusning para berixini ümid ḳilatti. Xuning üqün, uni
imkanḳədər pat-pat qaḳirtip, uning bilən səzlixətti.
27 Lekin ikki yil toxḳanda, Feliksning
ornioŋa Porkiyus Festus waliy boldi. Feliks Yəḫudiylaroŋa iltipat kərsitip ularning kənglini elix
üqün Pawlusni solakta ḳaldurdi.

Pawlusning waliy Festusning aldida soraḳ ḳilinixi

25 1 Festus Yəḫudiyə ələkisigə kirip, üq kündin keyin Ḳəysəriyədin qikip Yerusalemoŋa baroŋ
anidi.
2 Bax kaḫinlar bilən Yəḫudiylarning mətiwərliri uning aldida Pawlusning üstidin
rəsmiy xikayət ḳilip, uningdin iltipat sorap, adəm əwitip Pawlusni
3 Yerusalemoŋa elip kelixni
ətündi. Məḳsiti, ular yol üstidə bəktürmə təyyarlap Pawlusni eltürüx idi.
4 Festus buni anglap
ularoŋa:
— Pawlus ḫazir Ḳəysəriyədə solakta turiwərsun. Mən yeḳinda u yərgə ḳaytip kətməkqimən.
5 Aranglardin ḫoḳuḳdar boloŋanlar mən bilən billə qüxsun. Əgər uning birər əyibi bolsa, ular xu

---

baxḳa ḳisimlarni «Zəbur wə pəyoŋəmbərlərning kitabliri» dəp ataydu. «Təbirlər» wə Təwrattiki «Kirix Səz»imiznimu kərüng.

24:15 «mening Hudaoŋa baoŋlioŋan ümidim barki bu kixilərmu bu ümidni tutidu, kəlgüsidə ḫəm ḫəkḳaniylarning ḫəm ḫəkḳaniysizlarning ələmdin tirilixi bolidu» — oḳurmənlərgə xu ayanki, Injilda «ümid» tiloŋa elinoŋanda müjməl bir tilək-arzu əməs, bəlki Hudaning wədlirigə asaslinip, muḳim, puhta məlum bir ixni kütüxni bildüridu.

24:16 Ros. 23:1.

24:17 Ros. 11:29; Rim. 15:25.

24:18 Ros. 21:27.

24:21 Ros. 23:6; 28:20.

24:23 Ros. 27:3; 28:16.

24:27 «Feliks Yəḫudiylaroŋa iltipat kərsitip ularning kənglini elix üqün...» — yaki «Feliks Yəḫudiylaroŋa iltipat kərsitip ularning ḳollixioŋa erixix üqün...».

25:1 «Festus *Yəḫudiyə* ələkisigə kirip...» — yaki «Festus ələkining waliylikioŋa kirip,...».

yərdə xikayət kilsa bolidu, — dəp jawab bərdi.
[6] Festus ularning iqidə səkkiz-on kündin artuk turmay, Kəysəriyəgə kaytip qüxti. Ətisi sorak təhtigə olturup, Pawlusni elip kelixni buyrudi. [7] Pawlus kəlgəndə, Yerusalemdin qüxkən Yəhudiylar uning ətrapioɣa olixip, uningoɣa nuroɣun eoɣir jinayətlər bilən karilap xikayətlərni kildi. Birak bularning həqkaysisioɣa ispat kərsitip berəlmidi. [8] Pawlus əzini aklap:
— Mən həqkaysi ixta Yəhudiylarning kanunioɣa, ibadəthanisioɣa yaki imperator Kəysərgə karxi birər jinayətmu sadir kilmidim, — dedi.
[9] Lekin, Festus Yəhudiylarning kənglini elixka, ularoɣa iltipat kərsətməkqi bolup Pawlustin:
— Yerusalemoɣa berip, u yərdə mening aldimda bu xikayətlərgə asasən sotlinixka razi bolamsən? — dəp soridi.
[10] Lekin Pawlus jawab berip mundak dedi:
— Mən hazir Kəysərning sorak təhti aldida turimən. Meni sorak kilixka tegixlik yər mana muxu. Əzlirigə enik məlum boloɣandək, mən Yəhudiylaroɣa həqkandak nahəklik kilmidim. [11] Əgər jinayitim bolsa, xundakla ələmgə layik birər ix kiloɣan bolsam, mən əzümni ələmdin kaqurmaymən. Birak ularning mening üstümdin kiloɣan xikayətlirining asasi bolmisa, həqkimning meni ularoɣa tapxurup berixkə həkki yok. Mən Kəysərgə murajiət kilimən!
[12] Andin Festus məslihətqiliri bilən səzləxkəndin keyin, Pawluska:
— Sən Kəysərgə murajiət kilding — uning aldioɣa əmdi barisən! — dedi.

Waliy Festusning Agrippa han IIdin Pawlus tooɣrisida nəsihət sorixi

[13] Birnəqqə kündin keyin, Agrippa han bilən singlisi Bərniki Festuska təbrik-salamoɣa Kəysəriyəgə kəldi. [14] U yərdə uzun künlər turoɣandin keyin, Festus Pawlusning ixini hanoɣa məlum kilip:
— Bu yərdə Feliks kaldurup kətkən bir məhbus bar. [15] Mən Yerusalemoɣa baroɣinimda, Yəhudiy bax kahinliri bilən aksakalliri uning üstidin xikayət kilip, məndin uni jazaoɣa məhkum kiliximni tələp kilixti. [16] Mən ularoɣa, ərz kilinoɣuqi ərz kiloɣuqilar bilən yüzləxtürülüp, uningoɣa əzini aklax pursiti berilmigüqə, uni jazaoɣa tapxurux rimliklarning aditi əməstur, dəp eyttim. [17] Xunga ular mən bilən billə bu yərgə kəlgəndin keyin, mən wakitni kəynigə sozmay, ətisila sorak təhtigə olturup u kixini əkilixni buyrudum. [18] Ərz kiloɣuqilar orunliridin turoɣanda, ularning uning üstidin xikayət kiloɣanliri mening oylioɣinimdək rəzil ixlar əməs idi, [19] Bəlki ularning əz ibadət tüzümi tooɣruluk wə Əysa isimlik bir kixi həkkidə məlum talax-tartix məsililiri bar ikən. U kixi ölgən bolup, Pawlus bolsa u tirildi dəydikən. [20] Bu məsililərni zadi kandak enikliaxni bilalməy, mən Pawlustin Yerusalemoɣa berip, u yərdə bu ixlar tooɣruluk sorakka tartilixka razi bolux-bolmaslikini sorioɣanidim. [21] Pawlus solakta turup imperator janablirining sorak kararini kikirixini murajiət kiloɣandin keyin, mən uni Kəysərning aldioɣa əwətküqə, solakta tutup turuxni buyrudum.
[22] Agrippa Festuska:
— Meningmu bu kixining səzlirini anglap bakkum bar, — dedi.
— Ətə anglaysiz, — dedi u.
[23] Xuning bilən ətisi, Agrippa bilən Bərniki həywət bilən ammiwiy yioɣin zalioɣa kirip kəldi, mingbexilar wə xəhər kattiwaxlirimu ular bilən billə kirip kelixti. Festus əmr kiliwidi, Pawlus elip kirildi.

25:8 Ros. 24:12; 28:17.
25:10 «Mən hazir Kəysərning sorak təhti aldida turimən» — imperator Kəysərning aldida əməs, bəlki uning sorakqi wəkili (Festus)ning aldida, əlwəttə.
25:11 «ularning mening üstümdin kiloɣan xikayətlirining asasi bolmisa, həqkimning meni ularoɣa tapxurup berixkə həkki yok. Mən Kəysərgə murajiət kilimən!» — hərbir Rim pukrasi xikayət kilinoɣanda sotning kararioɣa narazi bolsa, yukirioɣa (Kəysərning əzigə) murajiət kilix hokuki bar idi.
25:11 Ros. 18:14.
25:14 Ros. 24:27.

24 Festus mundaq dedi:
— Agrippa padixah aliyliri wə muxu sorunoƣa yioƣiloƣan janablar! Bu kixini kərüwatisilər. Ḥəm Yerusalemda ḥəm bu yərdə pütün Yəhudiy aḥalisi uning tooƣruluq ərz qilip manga murajiət qilip, u tirik qalduruxqa bolmaydu! — dəp qurqiraxqanidi. 25 Lekin mən uningdin ölüm jazasi berixkə tegixlik birər jinayət tapalmidim. Ḥazir bu kixi imperator janablirioƣa murajiət qildi. Xuning bilən uni Rimoƣa əwətixni qarar qildim. 26 Biraq uning ḥəqqidə oƣjamoƣa məlum qilip yazoƣudək ix yoq. Xuning bilən əḥwalni rəsmiy təkxürüp birər yazoƣudək məlumatqa igə bolux məqsitidə uni ḥərbirlirining aldioƣa, bolupmu sili, Agrippa padixah aliylirining aldioƣa elip kəldim. 27 Qünki məḥbusni sotqa əwətkəndə, uning üstidin qilinoƣan xikayətlərni enik kərsətməslik manga nisbətən orunluq əməstək bilinidu.

Pawlusning Agrippa han aldida guwaḥliq berixi

26 1 Xuning bilən, Agrippa Pawluskə:
— Özüngning gepingni qilixingoƣa ruhsət, — dedi.
Pawlus qolini sozup özini aqlaxqa baxlidi:
2-3 — I Agrippa han, bügün aldilirida Yəhudiylar mening üstümdin xikayət qiloƣan pütün ixlar tooƣruluq jawab berix pursitigə nesip boloƣanliqim üqün, bolupmu özlirining Yəhudiylarning adətliri wə ularning arisidiki talax-tartixliridin həwərliri boloƣanliqi üqün özümni bəhtlik ḥesablaymən! Xuning üqün degənlirimni səwrqanlik bilən anglap bekixlirini ətünimən.
4 Mening dəsləpki waqitlirimda, yəni kiqikimdin tartip öz elimdə, Yerusalemda yürüxturuxumning qandaq ikənliki Yəhudiylarning ḥəmmisigə ayan. 5 Ular xu dəsləpki waqtimdin beri meni tonuƣaqqa (əgər halisaidi, xuningoƣa guwaḥliq berətti), mening ibadət tüzümidiki əng tələpqan məzhəpning xərtliri boyiqə yaxap, yəni Pərisiy bolup əmrümni ətküzginimni bilidu. 6 Əmdi mən Huda ata-bowilirimizoƣa qiloƣan wədigə baoƣlioƣan ümidim tüpəylidin ḥazir sorak qiliniwatimən. 7 Xu wədining nesiwisigə yetixni bizning pütkül on ikki qəbilimiz keqə-kündüz tohtawsiz Hudaoƣa ibadət qilip ümid qilmakta. I aliyliri, Yəhudiylarning mening üstümdin qiloƣan xikayətliri dəl xu ümidkə baoƣliqtur! 8 Halayiq, Huda əlgənlərni tirildürsə, nemə üqün ixinixkə bolmaydu, dəp qaraysilər?
9 Dərwəqə, özümmu əslidə Nasarətlik Əysaning namioƣa qarxi nuroƣun ixlarni qilixim kerək dəp qayil idim. 10 wə Yerusalemda ənə xundaq ixlarni qiloƣanidim. Bax kaḥinlardin ḥoquq elip, özüm Hudaning nuroƣun muqəddəs bəndilirini zindanoƣa tutup bərgən, ular ölümgə ḥəküm qilinoƣandimu, ḥəkümgə awaz qoxqanidim. 11 Mən ḥəmmə sinagoglarda kəp qetim ularni izdəp tepip jazalap, kupurluk gəp qilixqa zorlioƣanidim. Mən uloƣa təlwilərqə əq bolup, ḥətta yaqa yurttiki xəḥərlərgə berip, uloƣa ziyankəxlik qiloƣanidim.
12 Bu ixlarda bolup bax kaḥinlar bərgən toluq wəkillik ḥoquqi bilən Dəməxq xəḥirigə qarap səpər qiliwatattim. 13 Qüx waqtida yolda ketiwetip, asmandin qüxkən, quyax nuridinmu küqlük bir nurning ətrapimni wə billə ketiwatqanlarni yorutuwətkənlikini kərdüm. 14 Ḥəmmimiz yərgə yiqiloƣan bolup mən ibraniy tilida eytiloƣan: «Əy Saul, Saul! Manga nemixqa ziyankəxlik

25:25 Ros. 23:9; 26:31.
26:6 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Qan. 18:15; 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24; Mik. 7:20.
26:8 «Halayiq, Huda əlgənlərni tirildürsə, nemə üqün ixinixkə bolmaydu, dəp qaraysilər?» — demisəkmu, Pawlus kəzdə tutqan ümid (7-ayətni kərüng) Hudaning wədisi bilən, Məsiḥ arqiliq mənggülük ḥayatqa tirilixtin ibarət idi.
26:9 Ros. 8:3; 9:1; 22:4; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.
26:10 «ular ölümgə ḥəküm qilinoƣandimu, ḥəkümgə awaz qoxqanidim» — «awaz qoxqanidim» grek tilida «mən uloƣa qara tax taxlidim». Yəhudiylar arisida kona zamanlarda «awaz berix» aq yaki qara bir taxni taxlax bilən bildürülətti.
26:11 «mən ... ularni ... kupurluk gəp qilixqa zorlioƣanidim» — «kupurluk gəp qilix» muxu yərdə mənisi bəlkim Məsiḥkə kupurluk söz qilip, etiqadtin waz keqixni kərsitixi mumkin.

kilisən? Seni zihlaxlaroŋa karxi təpmiking sən üqün təs kelidu!» degən bir awazni anglidim.
15 Mən: — «I Rəb, sən kimsən?» dəp sorisam, Rəb manga: «Mən sən ziyankəxlik kiliwatkan
Əysadurmən! 16 Əmdi ornungdin tur; qünki Mən seni sən kərgən ixlaroŋa həmdə Өzüm sanga
ayan kilinoŋinimda kəridioŋan ixlaroŋa həziniqi oŋojidar wə guwahlik bərgüqi boluxka tikləx
üqün, sanga ayan boldum.17-18 Mən seni əz həlkingning həm əllərning kolidin kutkuzimən
— qünki mən seni yat əlliklərning kəzlirini eqip, ularning karangoŋuluktin yoruklukka,
Xəytanning ilkidin Hudaoŋa baoŋlinixka buruluxi üqün ularning arisioŋa əwətimən. Xuning
bilən ular gunahlirining kəqürümigə, xundakla Manga etikad kilix arkilik pak-mukəddəs
kilinoŋanlarning arisida miraska muyəssər bolidu» — dedi.
19 Xunga, i Agrippa aliyliri, mən ərxtin kəlgən bu oŋayibanə kərünüxkə itaətsizlik
kilmidim. 20 Bəlki aldi bilən Dəməxk həlkigə, andin Yerusalem xəhiridikilərgə, pütün Yəhudiyə
əlkisidikilərgə həmdə yat əlliklərgimu, «Towa kilip, Hudaoŋa baoŋlininglar, xundakla towa
kilixka uyoŋun əməllərni kərsitinglar» dəp jakarlap həwər yətküzüp kəldim. 21 Bu ixlar
tüpəylidin Yəhudiylar meni ibadəthana hoylisida tutup, muxtlap eltürüwətməkqi bolux-
ti. 22 Lekin bügüngiqə Hudaning yardəm-məditigə muyəssər bolup mən qing turuwatimən,
təwəndikilər bolsun yukiridikilər bolsun həmməyləngə guwahlik berip kəldim. Guwahlikim
dəl pəyoŋəmbərlər həm Musa əzi bexarət kilip eytkanliridin baxka nərsə əməs — 23 demək,
Məsih jəzmən azab-okubət qekip, tunji bolup ölümdin tirilgüqi bolup Yəhudiy həlkigə həm
pütkül əllərgimu yorukluk jakarlaydu.
24 Pawlus bu ixlarni eytip əzini xundak aklax jawabini bərgəndə, Festus yukiri awaz bilən
uningoŋa: — Pawlus, sarang bolupsən! Bilimingning kəpliki əklingni azduruptu! — dedi.
25 Lekin Pawlus: — Sarang əməsmən, i Festus janabliri, mən bəlki həkikətkə uyoŋun həm salmiki
bar səzlərni jar kilimən. 26 Qünki Agrippa aliylirining bu ixlardin həwiri bar. Mən uningoŋa
yürəklik bilən oquk səzləwatimən, qünki bu ixlarning heqkaysisining uningdin yoxurun
əməslikigə ixinimən. Qünki bu ix bulung-puqkaklarda kilinoŋan əməs!
27 — Əy Agrippa aliyliri, əzliri pəyoŋəmbərlərning eytkanlirioŋa ixinəmdila? Mən
ixinidioŋanlikliri bilimən! — dedi.
28 Agrippa Pawluska:
— Sən meni muxunqilik kiskioŋina wakitta hristian boluxka kayil kilmakqimusən? — dedi.
29 Pawlus:
— Məyli kiska wakit iqidə yaki uzun wakitta bolsun, pəkət əzlirining əməs, bəlki bügün səzümni
anglioŋuqilarning həmmisi manga ohxax boloŋay (pəkət məndiki zənjirlər silərdə bolmisun!)
dəp Hudadin tiləymən, — dedi.

26:14 «Seni zihlaxlaroŋa karxi təpmiking sən üqün təs kelidu!» — Rəb Saulni jahil exəkkə ohxitidu. Exəkni igisi zihlioŋanda mangmay kiyik atsa tehimu azab tartidu, əlwəttə. Saulning wijdani xuningoŋa ohxax Rəbning bəndilirigə yamanlik kiloŋanliki tüpəylidin sanjiloŋan bolsa kerək.
26:16 «Өzüm sanga ayan kilinoŋinimda kəridioŋan ixlaroŋa həziniqi oŋojidar wə guwahlik bərgüqi boluxka tikləx üqün, sanga ayan boldum» — «həziniqi oŋojidar» nemini kərsitidu? Demək, Saul Məsih uningoŋa tapxuroŋan wə tapxuridioŋan wəhiylərni wə kalam-sozni saklaxka məs'ul boloŋan «həziniqi» yaki «amanətqi» bolidu wə kəlgüsidə bu həkikətlərni barlik jamaətlərgə yətküzüx hizmitidə bolidu.
26:17-18 Yəx. 60:1.
26:20 Ros. 9:19,28; 22:17,21.
26:21 Ros. 21:30.
26:23 Yəx. 60:1-3, 19, 20
26:26 «Qünki bu ix bulung-puqkaklarda kilinoŋan əməs!» — «bu ix» — Məsihning tartkan azab-okubətiri, ölümi wə tirilixi, demək.
26:28 «Sən meni muxunqilik kiskioŋina wakitta hristian boluxka kayil kilmakqimusən?» — «hristian» tooŋruluk 11:26diki izahatni kərüng.
26:29 «məyli kiska wakit iqidə yaki uzun wakitta bolsun ... bügün səzümni anglioŋuqilarning həmmisi manga ohxax boloŋay...» — Pawlusning ularni nijatlikka erixsun dəp əzining kerək bolsa uzun wakitkiqə səzligənlikigə razi boloŋanlikini kərsitiwatidu.
26:29 1Kor. 7:7.

30 Xuning bilən Agrippa han, xundakla waliy, Bərniki wə ular bilən billə olturoɣanlar orunliridin turup, 31 zaldin qikip, bir-birigə:
— Bu kixining ələmgə yaki türmigə solaxka tegixlik ḥeqbir jinayiti yok ikən! — deyixti.
32 Agrippa Festuska:
— Bu adəm Kəysərgə murajiət kilmioɣan bolsa, koyup berilsə bolidikəntuk! — dedi.

Pawlus wə ḥəmraḥlirining Rim xəḥirigə kiloɣan dengiz səpiri

27 1 Bizning Italiyəgə dengiz yoli bilən beriximiz karar kilinoɣandin keyin, əməldarlar Pawlus bilən baxka birnəqqə məḥbusni «Awoɣustus kismi»diki Yuliyus isimlik bir yüzbexioɣa tapxurdi. 2 Biz Adramittiumning bir kemisigə qiktuk. Kemə Asiya ələkisining dengiz boyliridiki xəḥərlərgə baratti. Tesalonika xəḥiridin boloɣan Makedoniyəlik, Aristarhus isimlik bir kixi biz bilən ḥəmsəpər boldi. 3 Ətisi biz Zidon xəḥirigə yetip kəlduk. Yuliyus Pawluska kəngqilik kilip, xu yərdiki dost-buradərlirining yenioɣa berip ularning oɣəmhorlikini kobul kilixioɣa ruhsət kildi. 4 Biz u yərdin yənə dengizoɣa qiktuk. Xamallar kerixkandək karxi təripimizdin qikkanliki üqün, Siprus arilining xamaloɣa dalda təripi bilən mangduk. 5 Kilikiyə wə Pamfiliyə ələkilirining udulidiki dengizdin ətüp, Likiyə ələkisidiki Mira xəḥirigə kəlduk. 6 Xu yərdə yüzbexi Iskəndəriyə xəḥiridiki Italiyəgə baridioɣan baxka bir kemini tepip, bizni uningoɣa qikirip koydi.
7 Dengizda kəp künlər naḥayiti asta mengip, təsliktə Kinidos xəḥirining uduliɣa kəlduk. Xamal mingix yəniliximizni tosuɣaqka, Kret arilining xamaldin dalda təripi bilən mengip, Salmoniy yerim arilidin ətüp, 8 dengizda təsliktə ilgiriləp kiroɣakni boylap, Laseya xəḥirigə yekin boloɣan «Güzəl aramgaḥ» dəp atilidioɣan bir yərgə kəlduk.
9 Səpər bilən heli wakitlar ətüp, roza küni allikaqan ətkən boloɣaqka, dengizda səpər kilix hətərlik idi. Xunga Pawlus kəpqilikkə nəsiḥət kilip:
10 — Buradərlər, bu səpərning balayi'apət wə eoɣir ziyan bilən tügəydioɣanlikini kərüwatimən; mal wə kemidin məḥrum bolupla kalmay, səpər əz jenimizoɣimu zamin bolidu! — dəp agaḥlandurdi.
11 Birak yüzbexi bolsa Pawlusning səzigə ixənməy, kemə baxliki bilən kemə igisining səzigə ixəndi. 12 Uning üstigə, bu portmu kixlaxka muwapik jay bolmioɣaqka, kəpqilik yənə dengizoɣa qikip, mumkinkədər Feniks xəḥirigə yetip berip, xu yərdə kixlaxni kuwwətlidi. Feniks bolsa Kret arilidiki bir dengiz porti bolup, bir təripi oɣərbiy jənubka wə bir təripi oɣərbiy ximaloɣa karaytti.

Dengizdiki boran-qapkun

13 Jənubtin məyin xamal qikiwatatti, kəpqilik nixanimizoɣa yetidioɣan bolduk dəp, lənggərni eliwetip, kemini Kret arilining kiroɣikini boylap ḥəydəp mangdi. 14 Lekin uzun ətməy, aral-

---

26:31 Ros. 23:9; 25:25.
27:1 «Bizning Italiyəgə dengiz yoli bilən beriximiz...» — «biz» degən səzgə karioɣanda Luka kaytidin Pawluska ḥəmraḥ boloɣanidi. «Italiyəgə» — Rim xəḥiri Italiyəning paytəḥti idi. **«Awoɣustus kismi»** — yaki «xaḥanə koxun». «Awoɣustus» bolsa birinqi Rim imperatori idi. «Kisim» yaki «koxun» muxu yərdə 600 ləxkərlik birlikni kərsitidu.
27:3 Ros. 24:23; 28:16.
27:7 «Xamal mingix yəniliximizni tosuɣaqka, Kret arilining Xamaldin dalda təripi bilən mengip, Salmoniy yerim arilidin ətüp... » — əslidə ular məoɣrib tərəpkə mangmakqi, ḥazir jənubka karap mangidu. «Rosul Pawlusning səpərliri» degən həritini kərüng.
27:9 «roza küni allikaqan ətkən boloɣaqka,...» — Yəhudiylarning «roza küni» adəttə tokkuzinqi ayda bolidu, ḥazir küz pəsli bolsa kerək. Oninqi aydin keyin boran kəp boloɣanliktin «Ottura dengiz»da səpər kilix hətərlik idi.
27:12 «roza küni allikaqan ətkən boloɣaqka, kəpqilik yənə dengizoɣa qikip, mumkinkədər Feniks xəḥirigə yetip berip, xu yərdə kixlaxni kuwwətlidi...» — Feniks porti kixlik (adəttə xərkiy jənub wə xərkiy ximaldin qikkan) xamallaroɣa dalda boloɣaqka, kixlax üqün yaxi jay idi.

Pawlusning Rim xəḫirigə mangoqan səpiri «Ros.» 27, 28

din qattiq «xərkiy ximaldin kəlgüqi» dəp atilidioqan əxəddiy qara boran qiqip kətti. [15] Kemə buranning qamalliqida qaloqaqqa, uni xamaloqa yüzləndürəlməy, boranning məyliqə mengixioqa qoyup bərduq. [16-17] Klawda degən kiqik bir aralning xamaloqa dalda təripigə ətüwelip, qolwaqni kemigə qiqiriwelip, aranla uni saqlap qalaliduq. Andin kemiqilər kemini aroqamqilar bilən sirtidin orap baoqliwaldi. Kemining Sirtis dəp ataloqan dengiz astidiki tax-qum dəwilirigə qeqilip petip qelixidin qorqup, tormuz lənggərlirini qüxürüp, kemini xamalning ḫəydixigə qoyup bərdi. [18] Boran üstimizgə xiddətlik soqqaqqa, ətisi malni dengizoqa taxlaxqa baxlidi. [19] Üqinqi künidə ular əz qolliri bilən kemidiki qoral-jabduqlirini dengizoqa taxliwətti. [20] Kəp künlərgiqə ya kün ya yultuzlar kərünməy, boran-qapqun yənila xiddətlik üstimizgə tohtimay soquwərgəqkə, ahirda qutulup qelix ümidimizmu yoqqa qiqqanidi.

[21] Kemidikilər birnərsə yemiginigə kəp künlər boloqandin keyin, Pawlus ularning arisida turup: — Buradərlər, silər baldurla mening gepimgə qulaq selip Krettin dengizoqa qiqmasliqinglar kerək

27:16-17 «Klawda degən kiqik bir aralning xamaloqa dalda təripigə ətüwelip, qolwaqni kemigə qiqiriwelip, aranla uni saqlap qalaliduq» — adəttə qolwaq kemining kəynidin səritilip mengilatti. **«Andin kemiqilər kemini aroqamqilar bilən sirtidin orap baoqliwaldi»** — bu aroqamqilar kemining parqilinip ketixining aldini elixi üqün kemini qing tutup turatti. **«Sirtis dəp ataloqan dengiz astidiki tax-qum dəwiliri»** — «Sirtis» degən ḫazirqi Liwiyədiki ikki dengiz qoltuqining ismidur. Xu qoltuqlarda kəp teyiz jaylar wə dengiz astida daim kəqmə qum dəwiliri boloqaqqa, kemilər üqün bək hətərlik jaydur. **«kemining ... tormuz lənggərliri»** — bolsa yenikrək lənggər bolup, dengiz tegigə tirilip kemining aldioqa mengixini astilitatti. Baxqa birhil tərjimisi «yəlkənlərni qüxürüp»; əmma bizningqə xundaq əxəddiy buranda yəlkənlər allikaqan qüxürülgən bolatti.

27:18 «... ətisi malni dengizoqa taxlaxqa baxlidi» — malni taxlaxning məqsiti kemining parqilinix mumkinqilikini azaytix üqün uni yeniklitixtin ibarət.

idi. Xundak ḳiloɣan bolsanglar bu balayi'apət wə ziyan-zəhmətlərgə uqrimioɣan bolattinglar.
22 Lekin əmdi silərni oɣəyrətlik boluxḳa dəwət ḳilimən. Qünki aranglarda ḥeqḳaysinglar jenidin ayriloɣini yoḳ, pəḳət kemidinla məḥrum ḳalisilər. 23 Qünki mən təwə boloɣan wə ibadət-hizmitini ḳilip kəlgən Hudaning bir pərixtisi tünügün keqə yenimoɣa kelip 24 manga: «Pawlus, ḳorḳma! Sən Ḳəysərning aldioɣa berip turuxung kerək; wə mana, Huda xapaət ḳilip sən bilən billə səpər ḳiloɣanlarning ḥəmmisining jenini tiliginingni sanga ijabət ḳildi!» dedi. 25 Xuning üqün əy əpəndilər, oɣəyrətlik bolunglar; qünki Hudaoɣa ixinimənki, manga ḳandak eytiloɣan bolsa xundak əməlgə axurulidu. 26 Birak biz məlum aralning ḳiroɣiḳioɣa urulup ketiximiz mukərrər bolidu.
27 Səpirimizning on tətinqi küni keqisi, kemə Adriatik dengizida ləyləp yürüwatḳan bolup, tün nispidə, kemiqilər ḳurukḷukḳa yeḳinlap ḳeliptuḳ, dəp oylidi. 28 Ular qongḳurluḳni əlqəx aroɣamqisini dengizoɣa qüxürüp, suning qongḳurluḳini əlqəp kərgənidi, yigirmə oɣulaq qiḳti. Səl aldioɣa mengip yənə əlqiwidi, on bəx oɣulaq qiḳti. 29 Ular kemining hada taxlaroɣa urulup ketixidin ḳorḳup, kemining kəynidin tət lənggərni taxliwetip, tang etixni tələmürüp kütüp turdi.. 30 Lekin kemiqilər kemidin ḳaqmaḳqi bolup kemining bexidinmu lənggərni elip taxliwetəyli dəp baḥanə kərsitip, ḳolwaḳni dengizoɣa qüxürdi. 31 Pawlus yüzbexi wə ləxkərlərgə:
— Bu kemiqilər kemidə ḳalmisa, silər ḳutulalmaysilər! — dedi.
32 Buning bilən ləxkərlər kemidiki ḳolwaḳning aroɣamqilirini kesip, uni ləylitip ḳoydi.. 33 Tang atay degəndə, Pawlus ḥəmməylənni bir'az oɣizaliniwelixḳa dəwət ḳildi. U:
— Silərning dəkkə-dükkə iqidə ḥeqnemə yeməy turoɣininglaroɣa on tət kün boldi. 34 Əmdi bir'az oɣizalinixinglarni ətünimən. Qünki ḥayat ḳelixinglar üqün muxundak ḳilixḳa tooɣra kelidu; qünki ḥeqḳaysinglarning bexidiki bir tal moymu ziyanoɣa uqrimaydu! — dedi..
35 Bu səzni ḳilip bolup, u ḳolioɣa bir parqə nanni elip, kəpqilikning aldida Hudaoɣa təxəkkür eytip oxtup yedi.. 36 Xuning bilən ḥəmməylən oɣəyrətlinip oɣizalinixḳa baxlidi 37 (kemidə biz jəmiy ikki yüz yətmix altə kixi iduḳ). 38 Ḥəmməylən ḳorsaḳlirini toḳlioɣandin keyin, kemini yeniklitix üqün, kemidiki buoɣdaylarnimu dengizoɣa taxliwətti.

Kemining oɣərḳ boluxi

39 Tang atḳanda, kemiqilər ḳurukḷukning nə ikənlikini tonumidi. Lekin uningdiki bir ḳumluḳ ḳoltuḳni bayḳap, kemini bir amal ḳilip xu yərdə uruldurup ḳurukḷukḳa qiḳarmaḳqi boldi.
40 Ular aldi bilən lənggərlərni boxiwetip, ularni dengizoɣa taxliwətti. Xuning bilən bir waḳitta, kemining ikki yənilix paliḳining baoɣlirini boxitip, ularni qüxürüwətti. Andin kemining bexidiki yəlkənni xamaloɣa qiḳirip, kemini ḳumluḳning ḳiroɣiḳioɣa ḳaritip mangdurdi.. 41 Əmdi ikki eḳim bir-birigə uqraxḳan yərgə kirip ḳelip, ular kemini ḳirakḳa soḳturuwaldi; kemining bexi dengiz tegigə urulup petip, midirlimay ḳaldi, lekin kemining arḳa təripi dolḳunlarning zərbisi bilən quwulup ketixkə baxlidi..
42 Ləxkərlər məḥbuslarning suoɣa səkrəp ḳeqip ketixining aldini elix üqün, ḥəmmisini

---

27:29 «ular ... kemining kəynidin tət lənggərni taxliwetip,..» — bu tət lənggərni (dengizoɣa) taxlaxning məḳsiti kemini tohtitix, əlwəttə.
27:32 «kemidiki ḳolwaḳning aroɣamqilirini kesip, uni ləylitip ḳoydi» — yaki «kemidiki ḳolwaḳning aroɣamqilirini kesip, uni dengizoɣa taxliwətti».
27:34 Mat. 10:30.
27:35 1Sam. 9:13; Yuḥ. 6:11; 1Tim. 4:3.
27:40 «kemining ikki yənilix paliḳining baoɣlirini boxitip, ularni qüxürüwətti» — dengiz xundak küqlük dolḳunlioɣanda, bu palaḳlarni dengizoɣa qüxürüxning paydisi bolmaytti. Xunga ular dəhli bolmisun üqün palaḳni bir-birigə qetip kemigə dengizdin kətürüprak baoɣlap ḳoyoɣanidi. Uni əng ahirḳi ḳetim ixlitixkə bolatti, əgər ḳattiḳ dolḳunda buzulup kətsə amal yoḳ bolatti.
27:41 «Əmdi ikki eḳim bir-birigə uqraxḳan yərgə kirip ḳelip, ular kemini ḳirakḳa soḳturuwaldi» — baxḳa birhil tərjimisi: «Kemə ḳiroɣakḳa yətküqə dengiz astidiki ḳum dəwisigə urulup petip ḳaldi».
27:41 2Kor. 11:25.

əltürüwətməkqi boldi. 43 Lekin yüzbexi Pawlusni ḳutḳuzuxni halioɣan bolup, ləxkərlərning bundaḳ ḳilixioɣa yol ḳoymidi. U aldi bilən su üzüxni bilidioɣanlarning suoɣa qüxüp ḳiroɣaḳḳa qiḳixini, 44 ḳaloɣanlarning bəzilirini tahtaylaroɣa, bəzilirini kemining quwulup kətkən parqilirioɣa esilip, ḳiroɣaḳḳa qiḳixini buyrudi. Xundaḳ boldiki, ḥəmməylən ḳutulup saḳ-salamət ḳuruḳluḳḳa qiḳti.

Malta arilida

28 1 Biz ḳutulup saḳ-salamət ḳiroɣaḳḳa qiḳḳandin keyin, u aralning Malta dəp atilidioɣanliḳini bilduḳ. 2 Yərlik həlḳ bizgə intayin meḥribanliḳ bilən muamilə ḳildi; qünki u qaoɣda yamoɣur yeoɣip, ḥawa sooɣuḳ boloɣaqḳa, ular gülhan yeḳip bizni kütüwaldi. 3 Pawlus bir baoɣlam otun terip kelip otḳa taxliwidi, issiḳtin etilip qiḳḳan bir zəhərlik yilan uning ḳolini qixliginiqə qaplixiwaldi. 4 Xu yərliklər Pawlusning ḳolioɣa yepixip turoɣan yilanni kərüp, bir-birigə:
— Bu adəm qoḳum bir ḳatil ikən! Dengizdin ḳutulup qiḳḳan bolsimu, «Adillik» uning tirik ḳelixioɣa yol ḳoymidi, — deyixti.
5 Lekin Pawlus yilanni otning iqigə silkip atti, əzi bolsa ḥeqḳandaḳ zəhim yemidi. 6 Həlḳ uningoɣa bədini ixxip ketidu yaki u tuyuḳsiz yiḳilip əlidu dəp ḳarap turatti. Lekin uzun waḳit ḳarap turup, uningda ḥeqḳandaḳ binormal ḥalətning bolmioɣanliḳini kərüp, oylioɣinidin yenip:
— Bu bir ilaḥ bolsa kerək! — deyixti.
7 U yərning ətrapidiki yurtta, aral baxliḳi (Publiyus dəp ataloɣan)ning birnəqqə yər-etizliri bar idi. U bizni əyigə baxlap, üq kün ḳizoɣin meḥman ḳilip kütti. 8 U qaoɣda xundaḳ boldiki, Publiyusning atisining ḳizitmisi ərləp, toloɣaḳ bolup yetip ḳaloɣanikən. Pawlus uning yenioɣa kirip, dua ḳilip üstigə ḳolini təgküzüp, uni saḳaytip ḳoydi. 9 Xuningdin keyin araldiki ḳaloɣan kesəllərning ḥəmmisi uning aldioɣa kelip, saḳaytildi. 10 Ular bizning ḥərmitimizgə nuroɣun sowoɣatlarni beoɣixlioɣan bolup, ahirda bu yərdin yənə yoloɣa qiḳḳan waḳtimizda, bizni yoloɣa lazimliḳ nərsə-kerəklər bilən təminlidi.

Maltadin Rim xəḥirigə berix

11 Malta arilida Iskəndəriyədin kəlgən, bexioɣa «Samawiy Ḳoxkezək» ilaḥlirining nəḳixliri oyuloɣan bir kemə ḳixlioɣanidi. Aralda üq ay turoɣandin keyin, bu kemə bilən yoloɣa qiḳtuḳ. 12 Sirakoza xəḥirigə kelip, u yərdə üq kün turduḳ. 13 Andin aylinip mengip, Italiyədiki Regiyum xəḥirigə kəlduḳ. Ətisi xamal yənilixi əzgirip jənubtin qiḳixi bilən, ikkinqi küni Puteoli xəḥirigə yetip kəlduḳ. 14 U yərdə birnəqqə ḳerindaxlarni taptuḳ, ularning ətünüxliri bilən biz ularda bir ḥəptə turduḳ. Xundaḳ ḳilip biz Rim xəḥirigə yetip kəlduḳ. 15 Keliwatḳanliḳimizdin həwər tapḳan xu yərdiki ḳerindaxlar bizni ḳarxi elix üqün xəḥərdin qiḳip ḥətta «Apiyus baziri»oɣiqə, bəziliri «Üq Saray»oɣiqə kəlgənidi. Pawlus ularni kərgəndə, Hudaoɣa rəḥmət eytip, oɣəyrətləndi.

27:42 «Ləxkərlər məḥbuslarning suoɣa səkrəp ḳeqip ketixining aldini elix üqün, ḥəmmisini əltürüwətməkqi boldi» — rimliḳ əskərlər məḥbuslarni ḳaqurup ḳoysa əzliri ölüm jazasioɣa məḥkum bolatti.
28:2 «yərlik həlḳ bizgə intayin meḥribanliḳ bilən muamilə ḳildi» — «yərlik həlḳ» degən ibarə grek tilida «saḳalliḳlar» deyilidu. Bu səz ularning yat tilliḳ (demək, ibraniy, grek yaki latin tilliḳ əməs) ikənlikini kərsitidu.
28:4 «Dengizdin ḳutulup qiḳḳan bolsimu, «Adillik» uning tirik ḳelixioɣa yol ḳoymidi» — «Adillik» degən ular qoḳunidioɣan butlardin biri boloɣan ayal ilaḥ bolsa kerək.
28:5 Mar. 16:18; Luḳa 10:19.
28:6 Ros. 14:11.
28:11 «bexioɣa «Samawiy Ḳoxkezək» ilaḥlirining nəḳixliri oyuloɣan bir kemə» — «Samawiy Ḳoxkezək» bolsa rimliḳlarning qoḳunoɣan ilaḥliri «Kastor bilən Polluks» (grek tilida «Dioskuri») idi. Dengizqilar ularni dengiz səpərlirini onguxluḳ ḳilidu, dəp ḳaraytti.
28:15 «xu yərdiki ḳerindaxlar bizni ḳarxi elix üqün xəḥərdin qiḳip ḥətta «Apiyus baziri»oɣiqə, bəziliri «Üq Saray»oɣiqə kəlgənidi» — «Apiyus baziri» Rimdin 71 kilometr, «Üq Saray» 55 kilometr yiraḳ idi.

Pawlus Rim xəḫiridə

16 Rim xəḫirigə kirginimizdə, yüzbexi məḫbuslarni orda ḳarawul begigə tapxurdi; lekin
Pawlusning birla kəzətküqi ləxkər bilən bir əydə ayrim turuxioɣa ruhsət ḳilindi.
17 Üq kündin keyin, u u yərdiki Yəḫudiylarning kattiwaxlirini əzi bilən kərüxüxkə qaḳirdi. Ular jəm
boloɣanda, u mundaḳ dedi:
— Ḳerindaxlar! Mən həlḳimizgə yaki ata-bowilirimizdin ḳalduruloɣan ərp-adətlərgə ḳarxi
ḫeqḳandaḳ ix ḳilmioɣan bolsammu, Yerusalemda turoɣinimda tutḳun ḳilinip rimliḳlarning
ḳolioɣa tapxuruldum.
18 Rimliḳlar meni sorakḳa tartip, məndə ölüm jazasioɣa məḫkum ḳiloɣudək
birər jinayət bolmioɣaqḳa, meni ḳoyuwətməkqi boldi. 19 Lekin Yəḫudiylar buningoɣa ḳarxiliḳ
bildürgəqkə, Ḳəysərgə murajiət ḳilixḳa məjbur boldum. Bularni deginim bilən, bu mening əz
həlḳim üstidin xikayitim bar degənlikim əməs. 20 Xu səwəbtin mən silər bilən yüz kərüxüx
wə bu ḫəḳtə silərgə eytix üqün silərni bu yərgə qaḳirdim. Qünki bu zənjir bilən baoɣlinixning
səwəbi dəl Israilning kütkən ümididur.
21 Ular Pawluskа:
— Biz bolsaḳ Yəḫudiyədin sən tooɣruluḳ hət almiduḳ, yaki u yərdin kəlgən ḳerindaxlarning
ḫeqḳaysisimu sən tooɣruluḳ birər yaman həwər əkəlmidi yaki yaman gepingni ḳilmidi. 22 Lekin sening pikirliringni angliɵumiz bar. Qünki ḫəmmə yərdə kixilərning sən təwə boloɣan bu
məzḫəpkə ḳarxi səzləwatḳanliḳidin həwirimiz bar! — deyixti.
23 Xuning bilən ular Pawlus bilən kərüxüxkə bir künni bekitti. U küni nuroɣun kixilər uning
turaloɣusioɣa kəlgənidi; u tang atḳandin kəqkiqə ularoɣa səz-kalamni xərḫləp, Hudaning
padixaḫliḳi ḫəḳḳidə toluḳ guwaḫliḳ berip, Təwrat ḫəm pəyoɣəmbərlərning yazmiliridin nəḳil
kəltürüp, ularni əysa tooɣruluḳ ḳayil ḳilixḳa küqidi.
24 Uning səzlirigə bəzilər ixəndürüldi,
bəzilər ixinixni rət ḳildi.
25 Ular Pawlusning mundaḳ bir səzni ḳilixi bilən əzara kelixəlməy
ḳaytip kətti. U mundaḳ dedi:
— Muḳəddəs Roḫ Yəxaya pəyoɣəmbər arḳiliḳ ata-bowilirimizoɣa munu səzni dəl jayida eytḳan:
26 — «Baroɣin; muxu həlḳḳə mundaḳ dəp eytḳin: —
«Silər anglaxni anglaysilər, birak qüxənməysilər;
Kərüxni kərüsilər, birak bilip yətməysilər.
27 Qünki muxu həlḳning yürikini may ḳaplap kətkən,
Ular angliɵanda ḳulaḳlirini eɵir ḳiliwaloɣan,
Ular kəzlirini yumuwaloɣan;
Undaḳ bolmisidi, ular kəzliri bilən kərüp,
Ḳuliḳi bilən anglap,
Kəngli bilən qüxinip,
Əz yolidin yanduruluxi bilən,

28:16 yüzbexi məḫbuslarni orda ḳarawul begigə tapxurdi» — muxu səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.
28:16 Ros. 24:23; 27:3.
28:17 Ros. 24:12; 25:8.
28:20 Ros. 23:6; 24:21.
28:23 «u tang atḳandin kəqkiqə ularoɣa səz-kalamni xərḫləp, Hudaning padixaḫliḳi ḫəḳḳidə toluḳ guwaḫliḳ berip, Təwrat ḫəm pəyoɣəmbərlərning yazmiliridin nəḳil kəltürüp, ularni əysa tooɣruluḳ ḳayil ḳilixḳa küqidi» — «Təwrat ḫəm pəyoɣəmbərlərning yazmiliri» tooɣruluḳ 24:14 wə uningdiki izaḫatni kərüng. Muxu yərdə «Təwrat» grek tilida «Musaning (Təwrat) ḳanuni».
28:23 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Ḳan. 18:15; 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24; Mik. 7:20.
28:24 Ros. 17:4.
28:26 Yəx. 6:9; Əz. 12:2; Mat. 13:14; Mar. 4:12; Luḳa 8:10; Yuḫ. 12:40; Rim. 11:8.

Mən ularni saḳaytḳan bolattim»».
[28-29] Xunga bilixinglar kerəkki, Hudaning bu nijatliḳi yat əlliklərgə əwətiliwatidu. Ular bolsa uningoɣa ḳulaḳ salmay ḳalmaydu! — dedi. U bu səzlərni eytḳanda Yəhudiylar əz-ara ḳattiḳ talax-tartix ḳilixip kətti.
[30] Pawlus əzi ijarigə aloɣan əydə toluḳ ikki yil turdi wə bu yərdə uning bilən kərüxüxkə kəlgən ḥəmmə kixilərni ḳobul ḳilip, [31] tolimu yürəklik bilən ḥəm ḥeq tosaloɣuoɣa uqrimay, Hudaning padixaḥliḳini jar ḳilip, Rəb Əysa Məsiḥkə dair ḥəḳiḳətlərni yətküzüp təlim bərdi.

28:27 «Qünki muxu həlḳning yürikini may ḳaplap kətkən, ... undaḳ bolmisidi, ular kəzliri bilən kərüp, ḳuliḳi bilən anglap, kəngli bilən qüxinip, əz yolidin yanduruluxi bilən, mən ularni saḳaytḳan bolattim» — «Yəx.» 6:9-10din nəḳil kəltürülgən.
28:27 Yəx. 6:9,10.
28:28-29 «U bu səzlərni eytḳanda Yəhudiylar əz-ara ḳattiḳ talax-tartix ḳilixip kətti» — muxu səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.

Qoxumqə sөz

Luqa yazoƣan tarihning «qəklikliki» tooƣruluq

Uxbu kitabta sanaqsiz sawaqlar wə etiqadni rioƣbətləndüridioƣan ixlar tepilidu. Muxu yərdə səhipə qəklimisi boloƣaqqa, təwəndə tət soal üstidila tohtilimiz. Birinqi wə ikkinqisi Lukaning tarihining qəklik dairisi bilən baoƣliq. U hux həwərning «kiqik Asiya» (Türkiyə) wə Yawropada qandaq tarqaloƣanliqi, xundaqla jamaətlər əsüp kengəytilgənliki tooƣruluq bizgə kөp təpsilatlarni təminləydu. Əmdi nemixqa u jamaətning Afrika yaki Asiyada boloƣan ilgiriləxliri tooƣruluq yazmaydu?Heli roxənki, Luqa jamaətning «toluq tarih»ini yezixqa intilgən əməs (əməliyəttə bundaq bir tarihni yezix hərgiz mumkin əməs — «Yh.» 21:25ni kөrüng). Lukaning hatiriligini, yəni jamaətning Yawropa tərəpkə qarap ilgirilixigə kəlsək, ixinimizki, bu ilgiriləx yəlinixi əməliyəttə əng kөp tosaloƣu-qiyinqilikqa uqrioƣan yəlinix idi. Jamaəttiki qədimki ən'ənilər wə baxqa tarihlardin bilimizki, jamaətlərning Asiya wə Afrikida kөpiyixi Yawropadiki kөpiyixtin tehimu tez idi. Xunga Luqa etiqadimizoƣa əng küqlük rioƣbət-türtkə bolsun dəp, bizgə jamaətning qattiq ziyankəxlik wə türlük qiyinqiliklar astida əsüxi wə kengiyixi hatiriləngən bir tarihni təminləydu.

Ikkinqi məsilə yuqirikioƣa ohxap ketidu — kitabning ikkinqi yerimida rosul Pawlusning Rim qanun tüzümidə soraqqa tartilixliri wə uqrioƣan məsililər, xundaqla Pawlusning imperatorning əzi üstidin ħəküm qikirixi üqün Rim xəhirigə berix səpiri tooƣruluq nemixqa xunqə kөp təpsilatlar təswirilinidu? Buningda roħiy bilim-sawaq barmu?

Bu məsilə tooƣruluq «tət bayan»diki kirix sөzimizdə azraq tohtilimiz: —

«Yənə mumkinqiliki barki, əyni waqitta Te'ofilus Rim jəmiiyitidə yuqiri təbiqidiki adwokat bolup, Pawlusning soraq ixlirioƣa təyyarlik qiliwatqan boluxi mumkin. Xundaq boloƣanda, Lukaning Əysaning tərjimiħali boloƣan «Luqa»ni wə «Rosullarning paaliyətliri»ni yezixtiki məqsiti Te'ofiluska Pawlusni («Ros.» 28-babni kөrüng), xundaqla u jakarlioƣan etiqadni Qəysər aldida aqlax ispati bilən toluqraq təminləxtin ibarət boluxi mumkin, dəp qiyas qilixqa bolidu».

Xunga «Luqa» bilən «Rosullarning paaliyətliri»ni Məsiħ etiqadini aqlap təswirləydioƣan bir pütün bayan deyixkə bolidu. Pütün imperiyəning bipayan zeminda, ximalida Əngliyə wə Galliyədin jənubta Afrika wə Misirooƣiqə, oƣərbdə Ispaniyədin xərqtə «kiqik Asiya» (Türkiyə), Suriyə wə Iordaniyəgiqə, ħərbir addiy puqra, xundaqla barliq ħəkümdarlar əz ortaq tili (grek tili)da bu bayanni oquyalaydu. Bolupmu «Rosullarning paaliyətliri»diki əng ahirqi bablarda rosul Pawlusning Rimning qanun-tüzümigə toluq boysunoƣanliqini kөrimiz. Gərqə Rimdiki nəzərbəndtin qeqixqa kөp pursətlər qikqan bolsimu, u qaqmaydu. U kөp Rimliq ħəkümdarlar aldida soraqqa tartilidu. Ularning sөz-ħərikətliridin ularning qiriklixip kətkənliki enik kөrünüp tursimu, Pawlus ularoƣa Rim ħəkümitining wəkilidək ħөrmət bilən sөzləydu. Uning pəyoƣəmbərlik aldin kөrərliki bilən Rimning kemisidə olturoƣan 276 kixi qutquzulidu (27-bab). Xuning bilən ħəmmə kixining kөzigə kөrüniduki, Məsiħgə etiqad qiloƣan adəmlər səmimiy bir ħəkümətkə ħeq təħdit yətküzməydu, əksiqə amanlik wə qanunni ətiwarlaydioƣan bir jəmiyəttə heli ijabiy təsir kөrsitip, xular turuwatqan ħərbir dələtkə payda yətküzgüqi amildur. Muxundaq süpət igiliri, pəqət Rim imperiyəsigə əməs, bəlki əz puqralirining mənpəətini kөzləydioƣan ħərqandaq imperiyə yaki padixaħliqqa əzini təwsiyə qilidu.

«Mattiyas»ning «on ikkinqi rosul» dəp tallinixi (1:15-26) tooɣruluk — «on ikkinqi rosul» kim?

Bu soalning өzi anqə muһim əməs. Əmma bu məsilə intayin muһim bir prinsipқa munasiwətlik boloɣaqқa, uning üstidə tohtilixning paydisi bar. Injilda «on ikki rosul»din baxқa «rosul» dəp enik ataloɣan az degəndimu yənə on ər kixi bar. Heli roxənki, bulardin baxқa yənə birnəqqə namsiz rosullarmu bar idi. «Korintliқlaroɣa (2)»diki «қoxumqə səz»imizdə «rosullar» tooɣruluk izaһatlirimizni kөrüng. Xu yərdə eytқinimizdək, biz xu «on ikki (rosul)»ni (jamaətkə nisbətən) «ul» yaki «asas қilinoɣan» dəp қaraymiz. Demək, ularning Rəbdin tapxuruwaloɣan һoқuқi wə қobul қiloɣan wəһiyliri һətta baxқa rosullarnikidinmu yuқiri dərijidə idi. «Samawiy Yerusalem»ning on ikki dərwazisida «on ikki rosul»ning ismiliri yeziқlik («Wəһ.» 21:14). Rəb Əysamu «**Silər** (on ikki rosul) **on ikki təһttə olturup, Israilning on ikki қəbilisining üstidin һөküm qiқirisilər**» degən («Mat.» 28:19). Xunga bu «on ikki»ning Hudaning pilanida alaһidə orunoɣa igə boloɣanliқida қilqə guman yoқ.

Yuқiriқi ayətlərdə, rosul Petrus Zəburdin (69:25, 109:8) Məsiһning satқunluқ қilinixi wə uningoɣa satқunluқ қiloɣuqining ornining baxқa birsigə tapxurulidioɣanliқini kərsitidioɣan bexarətlərni nəқil kəltüridu. Petrusning bu bexarətlərgə xərһ bərgənlikini tooɣra dəp ixinimiz. Ular dərwəқə, baxқa birsining Yəһudaning ornini basidioɣanliқi, «on ikkinqi rosul» bolidioɣanliқini aldinala kərsitidu.

Һalbuki, қerindaxlarning Yəһudaning «ornini baskuqi»ni tallixi tooɣra qiқtimu? Rəb ulardin ayrilip asmanoɣa kətürülgəndə ularoɣa pəқət «**Yerusalemda turup Muқəddəs Roһning üstünglaroɣa qüxüxini kütünglar**» degən birla jiddiy wə təpsiliy əmr қalduroɣanidi. Ularning jiddiy moһtaj boloɣini mana xu idi. Rəbning Muқəddəs Roһ tooɣruluk boloɣan kөp təlimlirigə (bolupmu «Yuһanna» 14-16-bablar) қarioɣanda, U Өzi ulardin ayrilip, ularning yenida bolmioɣanda Muқəddəs Roһning Uning ornini besip ularoɣa Təlim Bərgüqi wə Yetəkqi bolidioɣanliқi tooɣruluk enik səzligənlikini kərimiz. Məsilən, 16:13də U: «U, yəni Һəқiқətning Roһi kəlgəndə silərni barliқ һəқiқətkə qəmdürüp yetəkləydu» dəydu. Bundaқ enik tapxuruқ boloɣanikən, Petrus nemixқa Əysa yenida bolmioɣan, əmma Muқəddəs Roһ tehi kəlmigən əһwalda təlim bərgüqi һəmdə yetəkqi rolini өz zimmisigə alidu?

Biz қerindaxlarning «**ikki kixini bekitti**», andin ularning:

— «**Sən, i һəmmə adəmning қəlbini bilgüqi Pərwərdigar! ... Bu ikkiyləndin қaysisini tallioɣanliқingni kərsətkəysən!**» degən duasini oқuoɣinimizda, ular Hudaoɣa anqə kəng tallax dairisi bərmigən, dəp oylimay қalmaymiz! Xuningoɣa ohxax, kөp dualar Hudaning ixlirimizni һəl қilidioɣan ajayib karamitigə qək bəlgiləp қoyoɣandək bolup қalidu. Məsilən, «Aһ Huda, mening ooɣlumning kesilini saқaytix üqün manga uni dohturhanida yatқuzdək pul təminligəysən!» degəndək dualarni қilixidu. Əmdi Hudaning baxқa yolliri yoқmu? U biwasitə saқaytalmamdu? Yaki baxқa bir wasitə bilən saқaytalmamdu? Biz pulisz, dorisiz wə amalsiz қaloɣanda, umu amalsiz қaldimu? Қandaқmu biz uni өzimizning qəklik oy-pikir dairisigə baoɣliyalaymiz? (һalbuki, Hudaoɣa xükri, u kөp waқitlarda duayimizda aoɣzimizdin qiққan səz-xərtlər boyiqə əməs, bəlki қəlbimizdiki nida-pəryadimizoɣa қarap jawab beridu).

Қerindaxlarning qək taxlixidinmu axu waқitta Muқəddəs Roһning adəmning roһ-қəlbidə beridioɣan yetəkqiliki, təlimi wə guwaһliқ berixining ularda tehi bolmioɣanliқini kərələymiz.

«Rosullarning paaliyətliri»

Biz yuķiriķi ixlardin təwəndiki prinsipning roxən bir misalini kərələymiz, dəp ixinimiz. Muxu muḥim prinsipni tonup yətmigüqə Hudaning Өzini ḥəķikiy toniyalmaymiz (Huda Yəxaya pəyoɣəmbər arķilik degən): —

«**Qünki Mening oylioɣanlirim silərning oylioɣanliringlar əməs,**
Mening yollirim bolsa silərning yolliringlar əməstur;
Qünki asman yərdin ķanqə yuķiri bolsa,
Mana Өz yollirim silərning yolliringlardin,
Mening oylioɣanlirim silərning oylioɣanliringlardin xunqə yuķiridur» («Yəx.» 55:8-9).

Petrusning birsining rosul bolux üqün ķandaķ salaḥiyətkə igə bolux kerəkliki tooɣruluķ oylioɣini orunluķ, asasi bardək ķiloɣini bilən, uningda xübḥisizki, Hudaning ķadirliķi tooɣruluķ ikki qong hata ķiyas ḥəmdə bir qong kəmqilik bar; xunga, uning bu oylirining «Hudaning oylioɣanliri» əməs, dəp ixinimiz. Əmdi Petrusning ķiyasliri wə oyida boloɣan kəmqilik bolsa: —

(1) Əysaning təlimi wə ḥayatioɣa toluķ guwaḥqi boluxi üqün, on ikkinqi rosuli bolidioɣan adəm Əysa yər yüzidə hizmättə boloɣan qeoɣida (Yəḥya pəyoɣəmbərning qəmüldürüx yürgüzgən waķtidin tartip Əysaning asmanoɣa kətürülüxigiqə) jismaniy jəḥättə Uning yenida boluxi kerək idi.

(2) Əysaning ölümdin tirildürülgənlikini «əz kəzi bilən kərgən» guwaḥqi boluxi üqün, Əysaning ölümidin keyin asmanoɣa kətürülüxigiqə yənila u jismaniy jəḥättə baxķa rosullar bilən billə boloɣan boluxi kerək idi.

(3) Petrus tiloɣa almioɣan, əmma rosulning salaḥiyitidə boluxi üqün kəm bolsa bolmaydioɣan muḥim amil bolsa Məsiḥning adəmni qaķirixidur. Barsabas yaki Mattiyasta mundaķ qaķirik barmu? Ular buni eniķlaxķa anqə intilmigən ohxaydu.

Bizgə Huda «on ikkinqi rosul»ning ornini besixķa, yəni bir «ul rosul» boluxķa ḥəķikiy bekitkən kixi rosul Pawlustək kərünidu (mundaķ deginimiz, Mattiyasning birhil «rosulluķ hizmət»i yoķ, degənlikimiz əməs — 4:33, 5:12ni kərüng). Məsiḥ yər yüzidə hizmättə turoɣanda Pawlus Uningoɣa əgixix bir yaķta tursun, biliximizqə, ḥətta Uni kərüp bakķanmu əməs. Lekin u Məsiḥning tirilgənlikigə guwaḥqi bolup qikti; qünki Məsiḥ Өzini uningoɣa alaḥidə ayan ķiloɣan («1Kor.» 9:1ni kərüng). Uningoɣa yənə Məsiḥning yər yüzidiki yürüx-turuxliri tooɣruluķ kəp təpsilatlar wəḥiy arķilik ayan ķilinoɣan (məsilən, Huda uningoɣa Əysani əsləydioɣan «kəqlik tamaķ», yəni «nan oxtux»ning təpsilatini wəḥiy bilən ayan ķiloɣan («1Kor.» 11:23-26 wə «Gal.» 1:10-12ni kərüng). Xundaķ bolupla ķalmay, u baxķa rosullar bilən selixturoɣanda, Məsiḥning iqki ḥayati, ölümi wə tirilixining əḥmiyiti tooɣruluķ yuķiri dərijidə wəḥiylərni tapxuruwaloɣanidi. U өzining roḥiy tuoɣuluxi tooɣruluķ «waķitsiz tuoɣuloɣan bowaķmən» dəydu («1Kor.» 15:8-9) — demək, «roḥiy tuoɣuluxum normal jəryan arķilik əməs, bəlki naḥayiti ķiska waķit iqidə ḥamilə bolup tuoɣuloɣanidim». Uning bundaķ degini xübḥisizki, uning rosullukķa kirixkənlikini baxķa rosullarningki bilən selixturux idi. Ular bolsa Məsiḥkə üq yerim yil əgixip əgəngən, əmma Pawlus bolsa adəmning əķliy ķabiliyitidin exip qüxidioɣan, tuyuķsiz wəḥiylər bilən birakla rosulluķ hizmətkə qəktüzülgən.

Rəbning Pawlusni qaķiroɣanliķi wə uni hizmətkə təyinligənliki baxķa rosullarni qaķirioɣanliķi wə hizmətkə təyinliginidin roxən idi. Xuning bilən Petrus ķoyoɣan xərtlərgə

qarioɣanda u «on ikkinqi rosul» boluxqa tolimu layaqətlik idi — birақ u Məsiһ yər yüzidə hizmәttә boloɣan waқtida u baxqa rosullar bilən billə jismaniy tәndә һazir bolmioɣanidi! Petrus xuningoɣa diққәt қilmioɣanki, Huda kөp ixlarda karamәtlәrni kөrsәtkinidә bizning (jismaniy jәһәttә) nәқ mәydanda һazir bolux-bolmasliқimiz bilən qәkkә uqrimaydu. U bәlkim oylioɣinimizdin sirt baxqa bir yol bilən ix kөrüxi mumkin. Uning sөz-kalamioɣa qarioɣanda U xundaқ қilixqa amraқtur.

Biz oқurmәnlәrdin, yuқirida eytқinimizni bu mәsilә tooɣruluқ birәr talax-tartixqa asas қilmasliқini ətünimiz. Rosul Pawlus өzining salaһiyiti tooɣruluқ һәrgiz mundaқ munaziriləxmәytti. Өzi tooɣruluқ u pәқәtla: — «**Mən rosullar arisidiki әng təwinimən, rosul dәp atilixqa layiқ әmәsmən; qünki mən Hudaning jamaitigә ziyankәxlik қiloɣanmən**» dәydu («1Kor.» 15:9).

Biz baxqa on bir rosul Hudaning toluқ pilanini mәlum jәһәttә qüxәnmigәn bolsa, Uning Pawluskа tapxuroɣan wәһiylirinimu қobul қilip qüxinixkә toluқ tәyyarliқi bolmasliқimu mumkin idi, dәp oylaymiz.

Musa pәyoɣәmbәrning bexariti tooɣruluқ (3:22-23) «Manga ohxax boloɣan bir pәyoɣәmbәr» kim?

«**Musa dәrwәқә mundaқ degәnidi: — «Pәrwәrdigar Hudayinglar өz қerindaxliringlar arisidin manga ohxax bir pәyoɣәmbәr turoɣuzidu. Uning silәrgә eytқan barliқ sөzlirini anglap, uningoɣa toluқ itaәt қilixinglar kerәk! Qünki bu pәyoɣәmbәrning sөzini anglimaydioɣanlarning һәrbiri һәlқ қataridin üzüp taxlinidu»**».

Roxәnki, Petrus bu sөzlәr Məsiһni kөrsitidu, dәydu. «Yһ.» 6:14, 7:40dimu xundaқ. Musaning өmridiki kөp ixlar Məsiһni kөrsitioɣan «bexarәtlik misal» idi. «Ibraniylaroɣa»diki қoxumqә sөzimizni kөrüng. Әmma қaysi yolda yaki қaysi jәһәttә Məsiһ bu bexarәtni әmәlgә axuroɣan?

Musa bolsa «ul pәyoɣәmbәr» idi — demәk, Israil üqün u Tәwrat қanunida asasiy һәқiқәtlәr, jümlidin қurbanliқ, kaһinliқ wә ibadәt qedirigә baoɣliқ bәlgilimilәrni қobul қiloɣan. Uningdin keyinki pәyoɣәmbәrlәr әlwәttә bu ixlarni өzgәrtkini yoқ, bәlki bu қanun-һәқiқәtlәrni asas қilip baxqa bexarәtlәrni bәrgәn. Lekin Məsiһ kәlgәndә қurbanliқ, kaһinliқ wә ibadәthana tügәydu — qünki U Өzi «әng ahirқi қurbanliқ» wә xundaқla Huda tәyinligәn, ərxtә olturoɣan, Hudaning barliқ һәlқigә boloɣan uluo bax kaһin boldi. Xuning bilən Uningda Hudaoɣa yeқinlixidioɣan pütünləy yengi tüzüm barliқqa kәltürülgәn. U xu yolda Musaoɣa ohxax «ul pәyoɣәmbәr»; lekin U elip kәlgәn yengi әһdә-tüzüm Musaning әһdә-tüzümidin qongқur wә uzun muddәtlik (mәnggülük!) idi. Әslidә Israil һәlқi Musaoɣa қulaқ salmisa bәһtisizlikkә uqrioɣan yәrdә, һazir «Musaoɣa ohxax yengi pәyoɣәmbәr» kәlgәndin keyin tehimu xundaққi: —

«**Uning silәrgә eytқan barliқ sөzlirini anglap, uningoɣa toluқ itaәt қilixinglar kerәk! Qünki bu pәyoɣәmbәrning sөzini anglimaydioɣanlarning һәrbiri һәlқ қataridin üzüp taxlinidu**».

Әmdi Məsiһ қandaқ yol bilən «Musaoɣa ohxaydioɣan pәyoɣәmbәr» bolidu?

(1) Musa baxqa pәyoɣәmbәrlәrgә selixturoɣanda Hudani tehimu ziq munasiwәttә tonuoɣan. «Қan.» 34:10-12ni kөrüng — u Huda bilən «**yüz turanә**» kөrüxkәn.

Rəb Əysa Məsiḥning Huda'Atisi bilən boloɣan munasiwiti Musaningkidin zor dərijidə tehimu ziq idi: — «**Θoɣulni Atidin baxḳa ḥeqkim tonumaydu, wə Atinimu Ooɣul wə Ooɣul axkarilaxni layiḳ kərgən kixilərdin baxḳa ḥeqkim tonumaydu**» («Mat.» 11:27)

«**Hudani ḥeqkim kərüp baḳḳan əməs. Birak Uning ḳoynida turoɣuqi yeganə Ooɣli bolsa** (xundaḳla Θzi Huda boloɣan) **Uni bildürdi**» («Yḥ.» 1:18). (Ahirḳi ayətkə ḳarioɣanda, Musa kərgən Hudaning siyaḳi əməliyəttə uning wəkili boloɣan Məsiḥ idi).

(2) Musa Israiloɣa ḳutḳuzoɣuqi idi. U «ḳoza ḳurbanliḳi» arḳilik ularni jismaniy ḳulluḳtin ḳutḳuzup, ularning yər yüzidiki bir əlning «tuoɣulux»ioɣa wasitə idi («1Kor.» 10:1-2, «Mis.» 12:1, «Əz.» 16:3-7). Xundaḳla u ularoɣa pəḳət pəyoɣəmbər wə yetəkqila əməs, bəlki ularoɣa «padixaḥ»dək boloɣanidi («Ḳan.» 33:5).

Məsiḥ bolsa Israiloɣimu, yat əlliklərgimu Ḳutḳuzoɣuqi bolidu, Θzi «ḳoza ḳurbanliḳi» bolup ularni roḥiy ḳulluḳtin, yəni gunaḥning ilkidin wə Xəytanning ilkidin ḳutḳuzidu, xundaḳla ularning roḥiy, samawi bir həlḳning «tuoɣulux»ioɣa wasitə bolidu; u əlwəttə ularoɣa pəyoɣəmbər, yetəkqi, padixaḥ wə ularning Rəbbi boldi.

(3) Musa pəyoɣəmbər «kona əḥdə»ni ḳobul ḳilip uning wasitiqisi boldi. Xu kona əḥdə Hudaning «yər yüzidiki» həlḳi boloɣan Israilning məwjudatliḳining asasi idi.

Məsiḥ «yengi əḥdə»ning wasitiqisidur; yengi əḥdə Hudaning ərxtiki həlḳi boloɣan jamaətning mənggülük ḥayatining asasidur.

15:36-41: Nemixḳa Pawlus bilən Barnabas ayrilip kətti? Kimning tooɣra?

«**Lekin yənə birnəqqə künlərdin keyin Pawlus Barnabaskə:— Biz burun Rəbning səz-kalamini yətküzgən ḥəmmə xəḥər-yezilaroɣa berip, ḳerindaxlarning yenioɣa berip, ularning ḥalini sorap keləyli, — dedi.**

Barnabas bolsa Yuḥanna (Markusmu deyilidu)ni billə elip barmaḳqi boloɣanidi. Birak Pawlus aldinḳi ḳetim Pamfiliyə əlkisidə ulardin ayrilip kətkən, Rəbning hizmitidə ular bilən billə dawamliḳ səpər ḳilmioɣan Markusni yənə elip berixni aḳilanilik əməs dəp ḳaridi. Xuning bilən ikkiylən otturisida bək kəskin ihtilap bolup, ahir berip ular bir-biridin ayrilip ketixti. Barnabas Markusni elip, kemigə olturup Siprus arilioɣa kətti. Pawlus bolsa Silasni tallidi; ḳerindaxlarning ikkiylənni Hudaning xapaitigə amanət ḳilixi bilən u ikkisi yoloɣa qiḳti. U əmdi Suriyə wə Kilikiyə əlkilirini arilap ətüp, ḥərḳaysi jaylarda jamaətlərni ḳuwwətləndürdi»

Pawlus Barnabas bilən bir-biridin ayrilix tooɣruluḳ jəzmən bir pikirdə boluxi bəlkim mumkin əməs. Biz pəḳət təwəndiki bayḳioɣinimizni otturioɣa ḳoyimiz, xundaḳla Pawlusning ḳarari bəlkim tooɣra idi, degən pikirgə ḳayilmiz.

(1) Kəngli ix tartmaydioɣan adəm əməliyəttə hizmətkə yardəm əməs, bəlki tosaloɣu bolidu («Pənd.» 25:13, 10:26). Hudaning hizmiti bəribir ḳerindaxlarning ḥessiyatliridin muḥimdur.

(2) Markus Yuḥanna bilən Barnabas nəwrə tuoɣḳan idi («Kol.» 4:10). Xunga Barnabas tuoɣḳanqiliḳ ḳilip Markuskə yan besixi mumkin.

(3) Pawlus tapxuruwaloɣan wəḥiylər xübḥisizki, Barnabasningkidin kəp idi. Xunga Barnabasning bu ixta Pawluskə boysunixioɣa bəlkim tooɣra kelətti.

(4) Ḳerindaxlar dua ḳilip Hudaoɣa amanət ḳiloɣan kixi Barnabas əməs, bəlkim Pawlus idi. Xunga ular Pawlusningkini tooɣra dəp ḳarioɣan ohxaydu.

(5) Birnəqqə yildin keyin Pawlus Markusni hizmitigə yardəmqi süpitidə qaytidin qobul qilidu wə uni baxqilaroƣa təwsiyə qilidu. Markus Pawlusning uningoƣa bərgən sawaq-dərsini qobul qiloƣan bolsa kerək.

(21:18-26) Pawlusning qəsəm iqix wə qurbanlik qilixi tooƣruluq

Pawlusning hətlirini oquoƣan kixilər üqün uning ibadəthanida ƫaywan soyup mundaq bir qurbanliqni qilixi wə qəsəm iqiximu oƣəlitə wə nalayiq paaliyət bolup kərünidu. U hətliridə, Məsihning qurbanliqi əng ahirqi, xundaqla barlik baxqa qurbanliqning ornini basqan dəp enik təlim bərgən əməsmu? Bundaq qurbanlik qilix əgər Hudaning Məsihdə boloƣan uluoƣ oƣəlibisigə asiylik qilix bolmioƣandimu, ƫeq bolmisa «arqioƣa qekinix» bolmamdu?

Bu soaloƣa jawabən, bayqinimizni, xundaqla təwəndiki soallarnimu otturioƣa qoyimiz. Oqurmənlər bulardin əzi hulasə qiqiriwalalaydu: —

(1) 20-ayəttə rosul Yaqup Pawluska Yəhudiylar arisida nuroƣun «**Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa intayin qizoƣin**» etiqadqi bar dəp uqturidu. Bundaq «qizoƣinlik» ibadəthanidiki ƫaywan qurbanliqliri wə qaidə-rəsimlərdə dawamlixixni əz iqigə alidu, dəp qaraymiz. Undaq bolmioƣanda Pawlusning bu paaliyətlərgə qatnixixi ularni qandaqmu «u bizgə ohxax» dəp hatirjəm qilalisun?

(2) 21-ayəttə Yaqup Pawluska bu yengi Yəhudiy etiqadqilarning «Pawlus Rim imperiyəsi boyiqə Yəhudiy həlqigə Təwrat qanunioƣa yaki Təwrattin qiqqan qaidə-yosunlaroƣa boysunuxni əməs, bəlki ularni taxlaxni əgitidu» degəndək oyda boloƣanliqini uqturidu. Bu məsilə Yəhudiy əməslərning Təwrat qanunioƣa yaki qanunining məlum qismini tutuxi kerəkmu-yoq degən məsiligə pütünləy ohximaydu («Rosullarning paaliyətliri» 16-babta muxu məsilə bir tərəp qilinoƣanidi).

(3) Muxu yərdə birnəqqə soalni qoyimiz: — Yerusalemdiki jamaəttə yətküzülgən təlim (Yaqupning wə baxqa aqsaqallarning təlimi)ning məzmuni nemə idi? Nemixqa bu «yengi etiqadqilar» xundaq «**Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa intayin qizoƣin**»? Qünki Hudaning pilanida Təwrat qanuning birinqi məqsiti əzimizning gunaƫqa qəmgənlikimiz, Hudaning qanunini əməlgə axurulmaydioƣanlikimiz, xundaqla Qutquzoƣuqi-Məsihgə zor moƫtajlikimizni kərsitixtin ibarət idi («Rim.» 3:19-28, 7:4-13, 8:3, «Gal.» 2:11-21ni kərüng). Nemixqa bu kixilərgə baxqa barlik qurbanliqning ornini basqan uluoƣ wə ahirqi bir qurbanlik bar dəp əgitilmigən?

(4) Bu kixilər nemixqa Pawlus Yəhudiylaroƣa Təwrat qanunini taxlax kerək dəp əgitidu, dəp oylaydu? Kim ularning muxundaq oylixioƣa yol qoydi? Yerusalemdiki jamaəttə Pawlus üqün ƫəqiqiy əƫwalni ayan qiloƣudək jür'ətlik adəm yoqmidi?

(5) Əməliyəttə, Pawlus bundaq təlimni ƫeq bərgən əməs. Uning bu tema tooƣruluq boloƣan təlimini əzining munu səzi bilən yioƣinqaqlaxqa bolidu: —

«ƫəmmə etiqadqi ərkindur». Demək, ƫəm Yəhudiy əməslər ƫəm Yəhudiylar Təwratta bəlgilənkən rəsim-qaidilərning ƫərqandaq bir qismioƣa (məsilən, xabat (xənbə) künidə dəm elix degəndək) riayə qilixni halisila, u xundaq qilixqa ərkindur; əmma ohxaxla undaq qilixni halimisimu, umu ularning ərkinlikidur. Pawlus ya buni yaki uni qilixqa dəwət qilmaydu («Rimliqlaroƣa» 14-babni kərüng). Əmma qurbanlik məsilisidə bolsa uning: — «Əysa Məsihning gunaƫlarni yuyux üqün Əzini qurbanlik qilixi bilən barlik baxqa qurbanliqlar inawəttin

ḳaldurulоɣan» degən təlimi bək roxəndur.

(6) Pawlus yənə «ḥəmməylən ərkindur» dəp təlim bərgini bilən u yənə muḥəbbət yolida baxḳilarning etiḳadioɣa yaki etiḳadni ḳobul ḳilixḳa tosaloɳu bolmasliḳ yaki wijdanioɣa ziyan yətküzməslik üqün baxḳilarning hata oy-pikrilirigə kəngül bəlüximizgə tooɣra kelidu, dəp əgitidu. Bizning ərkinlikimizdin məlum ixalarda bəḥrimən boluximiz tüpəylidin ular muḳəddəs etiḳadimizoɣa səl ḳarisa, undaḳta ularning hata oy-pikrilirigə waḳitliḳ maslixiximizoɣa tooɣra kelidu. Məsilən, etiḳadqilar ḥərḳandaḳ gəxni yesə bolidu. Lekin baxḳilarni əyimizdə azadə ḥes ḳildurux üqün qoxḳa gəxini əygə kirgüzməslikimiz danaliḳ ix bolidu.

Xunga bu yərdə Pawlusning ḥaywan ḳurbanliḳlirioɣa ḳatnixixi bu ḳurbanliḳni inawətlik dəp etirap ḳilixioɣa barawər bolmisimu (əməliyəttə bu hil ḳurbanliḳ əsli gunaḥni yuyidioɣan əməs, bəlki «təxəkkür ḳurbanliḳi» yaki «ḳəsəm iqix ḳurbanliḳi» bolsa kerək idi), lekin Yerusalemdiki muxu ajiz etiḳadliḳ ḳerindaxlirini dəp u «**inaḳ-hatirjəmlikning rixtisi bilən, Roḥta boloɣan birlikni tutux**»ḳa intilidu. Buningda əhlaḳ jəḥəttin ḥeqḳandaḳ qekinix bolmaydu, pəḳət Yəḥudiy ḳerindaxlarning etiḳadida kəmlik bolidu, halas. Xübḥisizki, Pawlus keyinqə ularning ixənqi wə kəngül bəlüxigə erixsəm, ularoɣa ixlarni tooɣriraḳ qüxəndürimən, degən ümidtə boloɣan. Lekin ḥazir bolsa u bu tət kixining yenioɣa berip paaliyitigə ḳatnixipla ḳalmay, bəlki ularning ḳurbanliḳlirining qiḳimini əz üstigə alidu. U bundaḳ ḳiyin əḥwaloɣa əslidə ḥərgiz qüxürülməsliki kerək idi, lekin u xapaət bilən uningoɣa səwr ḳilidu wə xundaḳla əzi daim təwsiyə ḳilidioɣan meḥir-muḥəbbətning yənə bir ülgisini kərsitip beridu: —

«**Muḥəbbət səwr-taḳətlik, meḥribanliḳtur:**
Muḥəbbət ḥəsəthorluḳ ḳilmaydu:
Muḥəbbət əzini mahtimaydu,
Təkəbburluḳ ḳilmaydu,
Nomussizliḳ ḳilmaydu,
Əz mənpəətini kəzləp yürməydu,
Teriktürülməydu,
Ḳənglidə əqmənlik saḳlimaydu;
Ḥəḳḳaniysizliḳtin huxal bolmaydu,
Bəlki əməliyəttin, ḥəḳiḳəttin huxal bolidu;
Ḥəmmə ixta ḳorsiḳi kənglik ḳilidu, ḥəmmigə yüzlinip Hudaoɣa ixinidu, ḥəmmə ixḳa umid baoɣlaydu, ḥəmmigə qidaydu.
Meḥir-muḥəbbət ḥərgiz tügiməydu».(«1Kor.» 13-babtin).

Injil 6-ḳisim

«Rimliḳlarоԓa»

(«Rosul Pawlus Rim xəḥiridiki jamaətkə yazоԓan məktup»)

Kirix səz

Tət izaḥat

Rəbbimiz Əysa Məsiḥ ələmdin tirilip asmanоԓa kətürülgəndin keyin uzun ətməy, Rim imperiyəsi təwəsidə wə Yawropa, Afriḳa, Ottura Asiya ḥəm Ḥindistanda nuroԓun etiḳadqi jamaətlər pəyda boldi. Rəbbimizning rosulliri Pawlus, Petrus, Yuḥanna, Yaḳup, Yəḥuda wə baxḳilar etiḳadqilarni rioԓbətləndürüx wə ularoԓa əgitix üqün bu jamaətlərgə naḥayiti kəp məktuplarni yaki salam hətlərni yazdi. Injilda bulardin jəmiy 21 məktup biz üqün saḳlinip kəlməktə. Jamaətlər baxtin baxlap bu məktuplarning Muḳəddəs Roḥning yolyoruḳi wə wəḥiyisi bilən yeziloԓanliḳini bilip yətkəqkə, ularni kət'iylik bilən saḳlidi, xundaḳla ulardin nuroԓun kəqürmilərni yezip baxḳa jamaətlərgə əwətixkə baxlidi. Hudaoԓa ming təxəkkür bolsun, mana xu səwəbtin bu ḳimmətlik yazmilar muḳəddəs Injilning bir ḳismi bolup, ḥazir ḳolimizda turidu.

Oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün rosul Pawlus ḥəmdə baxḳa rosullarning məktuplirini oḳuxtin awwal məktuplirida ixlitilgən bəzi alaḥidə səz-ibarilər tooԓruluḳ tohtiliximizoԓa tooԓra kelidu.

(1) «Roḥ», «jan», «tən» wə «ət» tooԓruluḳ

Huda dəsləptə insanni yaratḳanda «roḥ, jan, tən»ni birləxtürüp yaratḳanidi. «Roḥ» bolsa insanning asasi yaki asasiy wujudi, iradisi, «ḥayat küqi» degənliktur. Bizning kim ikənlikimiz roḥimizdin bilinidu. «Jan» bolsa insanning zeḥni, oy-pikirliri wə ḥessiyatliridin tərkib tapidu. «Tən»ning mənisi ḥəmmimizgə ayan.

Hudaning insanoԓa boloԓan məḳsiti insanni «roḥiy» yaki «roḥaniy» adəm ḳilixtin ibarət idi. «Roḥiy» deginimiz insanning barliḳ ixliri «roḥ»tin kəlsun, degənliktur; demək, insanning roḥi Hudaning Roḥi bilən alaḳidə boloԓanda, Hudaning iradisini qüxinip bilip, uning jeni arḳiliḳ tenini baxḳuroԓan ḥalda iradisini əməlgə axurux degənliktur. Baxḳa nuḳtidin eytḳanda, roḥ hojayin, jan oԓojidar, tən ḳul bolidu. Roḥ bolsa Hudaning Roḥi bilən alaḳidə bolup Hudaning iradisini bildüridu. «Jan» (insanning ḥessiyatliri, oy-pikirliri wə zeḥnidin tərkib tapḳan) bolsa oԓojidar bolup, roḥning həwər-əmrlirini tenigə yətküzidu. Xundaḳ ḳilip tən hizmətkar bolup Hudaning iradisini bəja kəltüridu. Biraḳ Adəm'atimiz gunaḥ sadir ḳiloԓandin keyin, muxu tərtip əksiqə bolup ḳaloԓan. Insanning roḥi əz tenigə hojayin bolmay, əksiqə əzining etidiki tələplər əzigə hojayin bolup, əz «jeni»oԓa, yəni ḥessiyatliri, oy-pikirliri wə zeḥnigə təsir yətküzüp, ularni baxḳuruxḳa baxlioԓan. U əz roḥi arḳiliḳ Hudaning Roḥi bilən boloԓan alaḳisidin məḥrum

bolup, ələüktək bolƣan. Gunah etidə makanlixip, insan ez etining tələplirini ħəmmə ixlar arisida birinqi orunƣa qoyƣan.

Rosullardin Pawlus, Petrus, Yuħanna, Yaqup wə Yəhudalar Rəbbimiz Əysa Məsiħning «roħ» wə «ət» tooƣrisidiki təlimigə əgixip, ez məktupliri yaki salam hətliridə «ət» degən sezni üq hil mənidə ixlitidu: —

(1) Əsli mənisidə; adəmning tenini kərisitidu;
(2) «Insan»ni yaki «pütkül insanlar»ni kərsitidu; bu mənidə ixlitilgəndə biz «ət igisi» yaki «ət igiliri» dəp tərjimə qilduq;
(3) «Gunaħning qorali» degən mənidə; demək, gunah ətlirimizni qoral qilip u arqilik bizni azduridioƣanliqi wə baxquridioƣanliqini kərsitidu.

«Ət» degən səz Muqəddəs Kitabta tunji qetim «Yar.» 6:3də kərülgəndə, «adəmni baxquridioƣan gunaħning qorali», «adəmni baxquridioƣan hojayin» degən mənidə bolƣan: — «**Mening Roħim ħərdaim insan bilən** (insanni wijdani bilən tooƣra yoloƣa kirgüzüx üqün) **kürəx qilmaydu; qünki insan pəqətla «ət»tur**». Adəm'atimiz gunah sadir qilip qüxkünləxkəndin keyin, Nuh pəyƣəmbər dəwrigə kəlgüqə insanning gunahlik təbiiti baroƣanseri oquq kərünüxkə baxlidi wə ahirida topan jazasini kəltürdi. «**Insan pəqət «ət»tur**» degən səz mana xundaq əħwal astida eytiloƣan. Insan Hudaning Roħi astida əməs, bəlki «ət», yəni «gunah makanlaxqan ət» astida yaxap, ez eti uningƣa ħəkümranlik qilip uni daimlik gunaħkar qiloƣan. Xuning bilən Huda uni «**pəqətla əttur**» dedi.

Rosul Pawlus kəpinqə (grek tilida yeziloƣan) məktuplirida «ət»ni xu mənisidə («Rim.» 5:7-ayəttin baxlap) ixlitidu. Bəzi tərjimanlar grek tilidiki «ət»ni «gunaħkar təbiət», «insaniy gunaħkar təbiət», yaki «insaniy təbiət» dəp tərjimə qilidu; bizningqə bundaq tərjimining tooƣra tərəpliri bolsimu, «ət»ning toluq mənisini ipadiləp ketəlməydu wə bəzi əħwalda səl uquxmasliqlarni tuoƣduridu. Xunga əyni səz boyiqə biz pəqət «ət» dəp tərjimə qilduq. Yuqiridikisi tən wə ət üstidiki bayanlirimiz bolsimu, Muqəddəs Kitabta insanning tenini yaki jismaniy qismini napak, paskina degən səz yoq. Huda tenimizni yaratqan, tən intayin karamət bir nərsidur (məsilən, «Zəb.» 139:14-16). Məsilə xuki, gunah tenimizni, yəni etimizni ez makani qiloƣan («Rim.» 6:6-ayəttə wə 6:12-13də bu ħəqiqətlər oquq kərünidu).

Rosullarning məktuplirida «ət» yuqiriqi birinqi wə ikkinqi mənisidimu uqraydu; xu yərlərdə oqurmənlər aldi-kəyni səzliridin buni enik kərələydu.

(2) «Məsiħtə», «Rəbdə», «Roħta», «Hudada» wə «əttə» degən səzlər tooƣruluq

«Məsiħtə» rosul Pawlusning əng yahxi kəridioƣan ibariliridin biri bolup, uning mənisi: «Məsiħning hojayinliqi wə yetəkqiliki astida, Məsiħ bilən bir boloƣanda, Məsiħgə baoƣlanoƣanda, Məsiħgə mənsup bolup, Uning yetəkqilikidə, Uningdin iltipat, küq-qudrətni aloƣanda...» qatarliqlar. «Rəbdə», («Rəbbimizdə») yaki «Məsiħ Əysada», «Roħta» wə «Hudada» degən ibarilərmu yənə Rəb yaki Məsiħ Əysa, (muqəddəs) Roħ wə Huda bilən boloƣan yuqiriqi tərəptiki munasiwtlərni bildüridu.

Bu ibarilərning əksi «əttə bolux» degən ibaridur. U adəmning «ət»ning hojayinliqi wə ilkidə bolux, uningdin ayrilmasliq, «ətning, xundaqla ət iqidə turoƣan gunaħning qulluqida bolux» qatarliqlarni ipadiləydu.

(3) Ixəngüqilərning Təwrat қanuni bilən munasiwiti tooқruluқ

Təwrat қanunini oқup qiққanlarоқa məlumki, uning jəmiy bəx jəһəttə təlipliri bar: —

(1) Əһlaқ jəһəttiki tələplər. Bular pəқət «Misirdin qiқix» 20-babta hatiriləngən «on əmr-pərһiz»la əməs, bəlki Təwratning baxқa yərliridə hatiriləngən əһlaқ tələplirini əz iqigə alidu. «**Hudadin baxқa һeqқandaқ ilaһinglar bolmisun**», «**Ata-ananglarоқa һərmət қilinglar**», «**ooқrilиқ қilmanglar**», «**қoxnangni əzüngni səygəndək səygin**», «**һeqқandaқ palqilиқ қilmanglar**» қatarliқlar buningоқa ohxax nuroқun əһlaқ tooқrisidiki tələplər bar. Ixənqimiz kamilki, bundaқ tələplərni һər dəwrdiki ixəngüqilər tolimu һəққaniy, durus, esil dəp қaraydu.

(2) Yəһudiy һəlқining xaraitiоқa wə salamətlikigə uyoқun bəzi əməliy tələplər: Məsilən, «**Kixilərni xu yərdin yiқilip kətmisun dəp əyünglarning əgzisining tət ətrapiоқa tosma tam yasanglar**» (Yəһudiy һəlқi daim əgziliridə tamaқ yəydu, uһlaydu), «**Tərət қilidiоқan yər turaloқu jayliringlardin ayrim jayda bolsun**».

(3) Қanunoқa hilapliқ ixlaroқa қarita tegixlik jazalar; məsilən: «**Əgər məlum bir adəmning kalisi baxқa birsining kalisini üsüp əltürüp қoyoқan bolsa, ular üsküqi kalini setip pulini təng üləxsun һəm əlgən kalining gəxinimu xundaқ қilsun**», қatarliқlar.

(4) «Obraz jəһəttiki» tələplər. Məsilən, «**Üstünggə ikki hil rəһttin tikilgən kiyimni kiymə**», «**Kala wə exəkni təng қoxқa қatқili bolmaydu**» қatarliқlar.

(5) Ibadət qedirioқa yaki ibadəthanioқa wə xuningdək һeyt-bayramlaroқa munasiwətlik bəzi rəsim-қaidilər, jümlidin adəmning gunaһini tiləydioқan wə baxқa қurbanliқlaroқa baoқlanoқan əmrlər.

(Yuқiriқi 4- wə 5-əmrlərning һəmmisi «simwolluқ, bexarətlik» əmrlər dəp һesablinidu, qünki ular kəlgüsi zamandiki, Məsiһtə bolidioқan nijatni kərsitidu).

Əmdi rosul Pawlusning «**Biz «Məsiһtə»** (Məsiһ arқiliқ) **Təwrat қanunining ilkidin halas bolduқ**», «**Məsiһtə Təwrat қanunioқa nisbətən əlduқ**» («Rim.» 7:7-8) degən səzliri қanunning қaysi jəһətlirini kərsitidu? Bizningqə bu һərbir jəһəttin eytilidu.

Məsiһning kelixi bilən U insanlarning barliқ gunaһlirini Өz üstigə elip, «əng ahirқi қurbanliқ» bolup, Təwrat қanunida kərsitilgən barliқ bexarətlik, simwolluқ tələplərni birақla əməlgə axurdi. Bu tələplər Uning қurbanliқi bilən һeqkimgə kerək əməs bolup қaldi, əlwəttə. Birақ Məsiһning ölümi ixəngüqilərning Təwrat қanunidiki baxқa tələpliri bilən boloқan munasiwitinimu pütünləy əzgərtiwətti.

Һərbir dəwrdə Hudaning insanoқa boloқan tegixlik əһlaқ tələpliri əzgərməydu, əlwəttə. Һalқiliқ ix xuki, insan əslidila gunaһқar boloқanliқi üqün bu tələplərgə һərgiz əməl қilalmaydu. Bu tələplərni rosul Pawlus «Rim.» 8:4də «**қanunning һəққaniy təlipi**» dəydu. Əməliyəttə, «Təwrat қanuni»diki əһlaқ tələpliri Hudaning insanoқa boloқan pütün əһlaқ tələplirini ipadiliməydu (Məsiһning bu tooқruluқ təlimini kərüng — «Matta» 5-7-bablar). Towa қiloқan һərbir ixəngüqi Təwrat қanunidiki əһlaқ tələplirini intayin esil, intayin yahxi dəp қaraydu wə Hudaning xan-xəripi üqün bularoқa əməl қilixni arzu қilidu; birақ ixəngüqi əzigə tayinipularoқa əməl қilalmaydioқanliқini obdan bilidu. U əzining қanunoқa əməl қilixқa boloқan ünümsiz tirixixlirini taxlap қoyoқan wə əzini ixəngüqi süpitidə «**қanunoқa nisbətən əlgən**» dəp

ḫesablaydu. Etiqadqi Hudaning yengi əḫdisigə ixinip, Hudaoƣa tayinip: — «Hudaning manga ata qiloƣan Roḫi arqiliq U Өzining əmrlirini əməlgə axuridu» dəp ixinidu. Ḫazir əməl qiloƣuqi, ixligüqi, sahawətlik ixlarni qiloƣuqi u əməs, bəlki Hudaning Өzidur. Huda Өz muḫəbbitini kəlbimizgə quyoƣandin keyin («Rim.» 5:8) U Өzi biz arqiliq Өz əməllirini yürgüzidu, Өz muḫəbbitini baxqilaroƣa kərsitidu: — «**Baxqilarni səygən kixi өz yeqinioƣa ḫeqqandaq yamanliq qilmaydu. Xuning üqün, meḫir-muḫəbbət bolsa, Təwrat qanunining təlipini əməlgə axuroƣuqidur**» («Rim.» 13:10).

(4) Bir-birimizni qurux» (etiqadni qurux, «roḫiy qurux»)

Rosullardin Pawlus ḫəm Petruslar yənə bir ibarinimu pat-pat ixlitidu. U bolsimu «adəmni qurux» yaki «adəmning etiqadini qurux»tin ibarət. Birsi өzini Məsiḫkə tapxuroƣinidila andin uning roḫi wə jenida Hudaning «yengi bir qurulux»i dərḫal baxlinidu. Bu qurulux bolsa hix wə laydin quruloƣan bina əməs, bəlki pütünləy yengi harakter wə mijəz, yengi adətlər wə yollar, yengi pozitsiyələr, yengi kəz-qaraxlar wə qüxənqlər, burun «mumkin əməs» dəp qarilip kəlgən ixlarni «mumkin» dəydioƣan yengi bir ixənqtin tərkib tapqan quruluxtin ibarət bolidu. Hudaoƣa itaət qilidioƣan ḫərbir baskuq bu quruluxni aloƣa süridu. Məsiḫtə boloƣan aka-uka, aqa-singillarmu yardəm beridu. Qerindaxlirimizning ḫərbir yengi təlimi, rioƣbət səzi, muḫəbbət ipadilirining ḫəmmisi yənə bir «qimmətlik hix»ni quruluxqa qoxup qoyoƣanlik bolidu. Dunyada turoƣan barlik künlirimizdə bu qurulux tohtimay dawamlixidu; Hudaoƣa təxəkkür, binaning uzunluki, kəngliki, yaki qurulux materiyallirining qimmətlikigə ḫeqqandaq qək qoyulmioƣandur! Xu yol bilən biz «bir-birimizni quralaymiz».

Əmdi yengi qurulux bolsa Hudaning makan qilixioƣa muwapiq «ibadəthana» bolidu («1Kor.» 3:9-17, «Gal.» 2:18, «Əf.» 2:18-22, «1Pet.» 2:1-10ni kərüng).

Rosulning məktupni yezix məqsətliri

Uzundin beri Məsiḫiy jamaitidiki alimlar bu hətni Pawlus Korint xəḫirdiki jamaət bilən boloƣan waqitta yazoƣan, dəp qarap kəldi. Bəzi kona kəqürmə yazmilarda muxundaq həwərmu qoxulup pütüklüktur. Rosulning yezix məqsətliri məktupining өzidə oqurmənlərgə ayan qilinidu; ular kiskiqə: —

(1) Rim xəḫiridiki etiqadqilarni rioƣbətləndürüx;
(2) Injil, yəni «hux həwər»ning toluq məzmunini baxtin-ahiroƣiqə qədəmmu-qədəm ayan qilix («Injil» grek tilida «hux həwər» degən mənidə).
(3) Yəhudiy ixəngüqilər wə Yəhudiy əməs ixəngüqilərning bir-birini qüxinix, bir-birini qobul qilix, qədirləx, səyüx, xundaqla birliktə boluxqa ətünüx.

Yuqiriqi 2-məqsət tüpəylidin, «Rimliqlaroƣa» degən məktup ḫərbir ixəngüqi üqün bibaḫa ḫəzinidur. «rRimliqlaroƣa»ni qüxəngən etiqadqini «ətraplik qorallanduruloƣan adəm», «yoldin asan azdurulmaydioƣan adəm» degili bolidu.

Məzmun: —

1-3-bab:	Insanlarning gunaḫkar ḫaliti; gunaḫning ⱪandaⱪ kelip qiⱪⱪanliⱪi; Yəḫudiy wə Yəḫudiy əməslərmu Huda aldida baḫanə-səwəb kərsitəlməydioɳanliⱪi; Hudaning nijatliⱪ jawabi.
4-bab:	Etiⱪadning yoli — Ibraḫim
5-bab:	Etiⱪadqining yiltizi Adəm'ata əməs, bəlki Məsiḫdur.
6-bab:	Gunaḫⱪa nisbətən əlüx
7-bab:	Təwrat ⱪanunioɳa nisbətən əlüx
8-bab:	Məsiḫtə oɳalibiyətqi bolux
9-11-bablar:	Israil tooɳruluⱪ — Uning kəlgüsi nemə bolar? Hudaning ahirⱪi məⱪsətliri
12-15-bablar:	Jekiləx wə rioɳbətləndürüx
16-bab:	Ahirⱪi salamlar

Izaḫat: — Yənə təkrarlaymizki, kirix səz, mawzu wə izaḫatlar oⱪurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. Ular Muⱪəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ⱪismi əməs.

Rimlikлароға

Rosul Pawlus Rim хәһәрдики jamaətkə yazоған məktup

1 [1] Rosullukқа tallap qakiriloған, Hudaning hux həwirini jakarlaxқa ayrip təyinləngən, Məsih Əysaning қuli boloған mənki Pawlustin salam!
[2] Huda bu hux həwərning kelixini heli burunla pəyoғəmbərliri arkilik mukəddəs yazmilarda wədə қiloғanidi.[3-4] Bu hux həwər Өz Ooғli, yəni Rəbbimiz Əysa Məsih tooғrisididur; jismaniy jəһəttin U Dawutning nəslidin tuoқuloған; birdinbir pak-mukəddəs Roh təripidin ölümdin tirildürülüx arkilik «küq-қudrət Igisi Hudaning Ooғli» dəp kərsitilip bekitilgən; [5] U arkilik, xundakla Uning nami üqün barlik əllər arisida Hudaoға etikadtin boloған itaətmənlik wujudқa kəltürülüxkə biz mehir-xəpkətkə wə rosullukқa muyəssər bolduk; [6] Silər ular arisida, Əysa Məsih təripidin qakiriloғansilər.
[7] Xunga, Huda səygən wə U «mukəddəs bəndilirim» dəp qakiroған Rim хәһiridiki һəmminglaroға, Atimiz Hudadin wə Rəbbimiz Əysa Məsihtin mehir-xəpkət wə aman-hatirjəmlik boloғay!

Təxəkkür duasi

[8] Aldi bilən mən Əysa Məsih arkilik һəmminglar üqün Hudayimoға təxəkkür eytimən; qünki silərning etikadinglar pütkül aləmgə pur kətti. [9] Өz Ooғli tooғrisidiki hux həwərdə qin roh-қəlbim bilən mən hizmitini қiliwatқan Huda Өzi mening dualirimda silərni xunqə üzlüksiz əsləp turoғanlikimoға guwaһtur. [10] Mən dualirimda, mumkin қədər Hudaning iradisi bilən silərning yeninglaroға berixқa ahir muyəssər boluxқa һəmixə ətünimən. [11] Qünki mən silərni birər roһiy iltipatқa igə қilix arkilik mustəһkəmləx üqün silər bilən kərüxüxkə intayin təқəzzamən; [12] yəni, mən aranglarda bolsam, bir-birimizning etikadidin əzara təsəlli wə ilһam alalaymiz deməkqimən.

1:1 Ros. 9:15; 13:2; Gal. 1:15.
1:2 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Қan. 18:15; 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24; Mik. 7:20.
1:3-4 «jismaniy jəһəttin u Dawutning nəslidin tuoқuloған» — muxu «Dawut» bolsa Dawut pəyoғəmbər, yəni Israiloға padixah boloған Dawut. Nuroған pəyoғəmbərlər Məsih Dawutning əwladidin bolidu, dəp bexarət bərgənidi. **«birdinbir pak-mukəddəs Roh»** — grek tilida «pak-mukəddəskə təwə boloған Roh» degən səz bilən ipadilinidu. Bizningqə, xübһisizki, Hudaning Өz Mukəddəs Roһini kərsitidu; bəzi alimlar bu ibarini Məsih Əysaning əz roһini bildüridu, dəp қaraydu.
1:3-4 Mat. 1:1; Luқa 1:32; Ros. 2:30; 13:23; 2Tim. 2:8; Yəx. 9:5; 44:6; 54:5; Yuһ. 2:19; Rim. 9:5; 1Yuһ. 5:20.
1:5 «Uning nami üqün barlik əllər arisida Hudaoға etikadtin boloған itaətmənlik wujudқa kəltürülüxkə biz mehir-xəpkətkə wə rosullukқa muyəssər bolduk» — «əllər» muxu yərdə Yəһudiy əməs əllərni kərsitidu. Təwratta bəzidə Yəһudiylaroға nisbətən «yat əllər» dəp tərjimə қilimiz. **«Hudaoға etikadtin boloған itaətmənlik wujudқa kəltürülüxkə...»** — grek tilida səzmusəz pakət «etikadning itaiti üqün...» deyilidu.
1:6 «Silər ular arisida, Əysa Məsih təripidin qakiriloғansilər» — «ular arisida» — yəni Məsiһkə etikad қiloған yat əllər arisida. Demək, Rimlik etikadqilar dəl rosul Pawlus ularning hizmitidə boluxқa qakiriloған kixilərdindur. **«Əysa Məsih təripidin qakiriloғansilər»** — baxқa birhil tərjimisi: «Məsiһkə mənsup boluxқa *(Huda təripidin)* qakiriloған...».
1:7 1Kor. 1:2; Əf. 1:1.
1:8 «silərning etikadinglar pütkül aləmgə pur kətti» — Rim imperiyəsidikilər Rimning қanuni boyiqə: «Imperatori «Kəysər»ni «Rəb Huda» dəp etirap қilixқa məjbur idi. Xunga «Əysa Məsih Rəbbimdur» dəp etirap қiloғuqilar қattik қarxilikқa wə kəp қetim dəһxətlik ziyankəxlikkə uqraxқa baxlidi. Paytəhti Rim хәһiridiki puқralardin bəzilirining Məsiһkə baoғlanoғanliki: «Rim хәһiridə Məsiһkə əgəxküqilər bar ikən!» dəp dunyani zilzilgə kəltürgənidi.
1:9 «Өz Ooғli tooғrisidiki hux həwərdə qin roh-қəlbim bilən mən hizmitini қiliwatқan Huda...» — grek tilida «qin roh-қəlbim bilən» pəkət «roһimda» deyilidu. **«hizmitini қiliwatқan Huda...»** — «hizmiti» muxu yərdə grek tilida alaһidə «roһiy hizmət» yaki «kaһinlik hizmət»ni kərsitidu.
1:9 Rim. 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 2Tim. 1:3.
1:10 Rim. 15:23,32.
1:11 «roһiy iltipat» — Mukəddəs Roһtin kelidioған alaһidə, məjizilik қabiliyəttin ibarəttur. Məsilən, «1Kor.» 12-14-bablarni kərüng.
1:11 Rim. 15:29; 1Tes. 3:10.

13 Kerindaxlar, mən silərning xuni bilixinglarni halaymənki, baxka yərdiki əlliklərning arisida hizmitim mewə bərgəndək, silərning aranglardimu hizmitimning mewə berixi üqün yeninglarоqa berixni kəp kətim niyət kildim, lekin bügüngiqə tosalоquоqa uqrap keliwatimən.
14 Mən hərkandak adəmlərgə, məyli Yunanlıklar wə yat taipilərgə, danixmən wə nadanlarоqa bolsun, həmmisigə kərzdarmən. 15 Xuning üqün imkaniyət manga yar bərsila mən Rimdiki silərgimu hux hərwərni yətküzüp bayan kilixka kizоqinmən.

Hux həwərning zor kudriti

16 Qünki mən Məsih tooqrisidiki bu hux həwərdin hərgiz hijil bolmaymən! Qünki u uningоqa ixəngüqilirining həmmisini, aldi bilən Yəhudiylarni, andin keyin Greklərni nijatka erixtüridioqan Hudaning küq-kudritidur! 17 Qünki hux həwərdə etikadka asaslanоqan, Hudaning birhil həkkaniyliki etikad kilоquqilarоqa wəhiy kilinоqandur. Mukəddəs yazmilarda yeziloqinidək: — «Hakkaniy adəm ixənq-etikadi bilən hayat bolidu».

Insaniyətning qüxkünlük jəryani

18 Qünki hakkaniyətsizlik bilən həkikətni basidioqan insanlarning barlik iplaslikioqa wə hakkaniyətsizlikigə nisbətən Hudaning karatkan oqəzipi ərxtin oquk wəhiy kilinmakta. 19 Qünki insanlar Huda tooqrisida bilələydioqan ixlar ularning kəz aldida turidu; qünki Huda həmmini ularоqa oquk kərsitip bərgən. 20 (qünki dunya apiridə boloqandin beri Hudaning kəzgə kərünməs əzgiqilikliri, yəni mənggülük kudriti wə birdinbir Huda ikənliki Əzi yaratkan məwjudatlar arkilik oquk kərülməktə, xundakla buni qüxinip yətkili bolidu. Xu səwəbtin insanlar heq bahanə kərsitəlməydu). 21 — qünki insanlar Hudani bilsimu, uni Huda dəp uluqlimidi, Uningоqa təxəkkür eytmidi; əksiqə, ularning oy-pikirliri bimənə bolup, nadan kəlbi karangoqulixip kətti. 22 Əzlirini danixmən kilip kərsətsimu, lekin əkilsiz bolup qikti; 23 qirimas Hudaning uluqlukining ornioqa qirip əlidioqan adəmzatka, uqar-kanatlarоqa, tət ayaoqlik haywanlarоqa wə yər beoqirlioquqilarоqa ohxaydioqan butlarni almaxturup koyoqanidi.
24 Xunga Huda ularni kəlbidiki xəhwaniy həwəsliri bilən iplaslik kilixka, xundakla bir-birining tənlirini nomuska kalduruxka koyup bərdi. 25 Ular Huda tooqrisidiki həkikətni yaloqanоqa aylandurdi, Yaratkuqining ornioqa yaritiloqan nərsilərgə qokunup, tawap-taət kiloqanidi. Halbuki,

---

1:13 «silərning xuni bilixinglarni halaymənki...» — bu sözlər adəttə Rim imperatori yarlik qüxürgəndə ixlitidioqan ibarə idi. Rosul Pawlus təwəndiki gepini «Aləm imperatori Əysa Məsih»din kəlgən dəp puratmakqi ohxaydu. Əyni sözlər «xuni bilməslikinglarni halimaymənki,...». **«əlliklər...»** — barlik Yəhudiy əməs millətlər, «yat əllər», «taipilər».
1:13 1Tes. 2:18.
1:14 «... hərkandak adəmlərgə, məyli Yunanlıklar wə yat taipilərgə, danixmən wə nadanlarоqa bolsun...» — muxu yərdə «yat taipilər» Yunanlik əməslərni yaki xu dəwrdiki «mədəniyət bəlgisi boloqan Yunan tili»ni sözliyəlməydioqan «mədiniyətsizlər»ni kərsitidu. **«mən... həmmisigə kərzdarmən»** — buning mənisi bəlkim «həmmisigə hux həwərni yətküzüxkə kərzdarmən» bolsa kerək.
1:14 1Kor. 9:16.
1:16 «Məsih tooqrisidiki bu hux həwər» — grek tilida «Məsihning hux həwiri» degən sözdə ipadilinidu. **«Greklər»** — *(yaki «Yunanlıklar»)* muxu yərdə barlik Yəhudiy əməs millətlər yaki əlliklərgə wəkil kelidu. **«...nijatka erixtüridioqan Hudaning küq-kudritidur»** — «nijat» degən Huda adəmni gunahini kəqürüp, uningdin kutkuzup, mənggülük hayatni ata kilixini kərsitidu.
1:16 Zəb. 40:9-10; 1Kor. 1:18; 15:2; 2Tim. 1:8.
1:17 «hux həwərdə etikadka asaslanоqan, Hudaning birhil həkkaniyliki etikad kiloquqilarоqa wəhiy kilinоqandur» — baxka birhil tərjimisi: «hux həwərdə Hudadin kəlgən, baxtin ahir etikadka asaslanоqan bir həkkaniylik axkarilanоqandur». **«Hakkaniy adəm ixənq-etikadi bilən hayat bolidu»** — «Hab.» 2:4.
1:17 Hab. 2:4; Yuh. 3:36; Rim. 3:21; Gal. 3:11; Fil. 3:9; Ibr. 10:38.
1:19 Ros. 14:17.
1:20 Zəb. 19:1-2
1:21 Kan. 28:28
1:23 2Pad. 17:29.

Yaratқuqioға təxəkkür-mədһiyə mənggügə okulmakta! Amin!
[26] Mana xuning üqün, Huda ularni pəskəx xəһwaniy һəwəslərgə қoyup bərdi. Һətta ayallarmu təbiiy jinsiy munasiwətni oғəyriy munasiwətkə aylandurdi; [27] xuningdək, ərlərmu ayallar bilən bolidioға təbiiy jinsiy munasiwətlərni taxlap, baxқa ərlərgə xəһwaniy һəwəslər bilən kөyüp pixidioға boldi. Ərlər ərlər bilən xərməndilikkə kirixti wə nətijidə ularning muhalip kilmixliri өz bexioға qikti.
[28] Ular Hudani bilixtin waz keqixni layik kөrgənliki tallioғanlikі üqün, Huda ularni buzuқ niyətlərgə wə nalayik ixlarni kilixқa қoyup bərdi. [29] Ular һərhil һəkқaniyətsizlik, rəzillik, nəpsaniyətqilik, өqmənlikkə qөmüp, һəsəthorluқ, қatillik, jedəlhorluқ, məkkarlik wə һərhil bətniyətlər bilən toldi. Ular iоғwagər, [30] təһməthor, Hudaoға nəprətlinidioған, kibirlik, mahtanqaқ, qongqi, һərhil rəzilliklərni oylap qikiridioған, ata-anisining səzini anglimaydioған, [31] yorutulmioған, wədisidə turmaydioған, kөyümsiz wə rəһimsiz insanlardur. [32] Ular Hudaning xularoға boloған adil һөkümini, yəni xundaқ ixlarni kiloғuqilarning өlümgə layik ikənlikini enik bilsimu, bu ixlarni өzliri kilipla қalmay, bəlki xundaқ kilidioған baxқilardin səyünüp ularni alқixlaydu.

Hudaning һөkümi

2 [1] Əmdi əy baxқilarning üstidin һөküm kilidioған insan, kim boluxungdin қət'iynəzər baһanə kөrsitəlməysən; qünki baxқilar üstidin қaysi ixta һөküm kilsang, xu ixta өz gunaһingni bekitisən. Qünki əy һөkümqi, sən өzüngmu ularoға ohxax ixlarni kiliwatisən. [2] Bizgə məlumki, Hudaning undaқ ixlarni kiloғanlar üstidin һөküm qikirixi mutlәқ һaқikətkə asaslanoғandur.
[3] Xunga, i xundaқ ixlarni kiloғanlar üstidin һөküm qikaroғuqi, xundaқla xuningoға ohxax ixlarni kiloғuqi insan, өzüng Hudaning һөkümidin қaqalaymən dəp hiyal kilamsən? [4] Yaki Hudaning meһribanlikining seni towa kilix yolioға baxlaydioғanlikini һeq bilməy, uning meһribanliki, kəng қorsaқliki wə səwr-takitining mollukioға səl қarawatamsən? [5] Əksiqə, towa kilmaydioған jaһilliқing wə tax yürəklikingdin, Huda adil һөkümini ayan kilidioған oғəzəplik küni üqün sən өz bexingoға qüxidioған oғəzipini toplawatisən.
[6] Huda һərkimgə өz əməllirigə yarixa ix kөridu. [7] Yahxi ixlarni səwrqanlik bilən kilip, xan-xərəp, һərmət-eһtiram wə bakiylikni izdigənlərgə U mənggülük һayat ata kilidu; [8] lekin xəhsiyətqilərgə, һəқikətkə tən bərməy, əksiqə һəққaniyətsizlikkə əgəxkənlərgə oғəzəp-қəһr ya oғdurulidu; [9] yamanlik kilidioған barlik jan igisigə, aldi bilən Yəһudiylaroға, andin Greklərgə külpət wə dərd-ələm qüxidu; [10] birak, barlik yahxilik kiloғuqilaroға, aldi bilən Yəһudiylaroға, andin Greklərgə xan-xərəp, һərmət-eһtiram wə aman-hatirjəmlik təқdim kilinidu. [11] Qünki Hudada adəmning yüz-hatirisini kilix yoқtur.
[12] — qünki Təwrat қanunini bilməy gunaһ sadir kiloғanlarning һərbiri Təwrat қanunining һөkümigə uqrimisimu, əyibkə uqrap һalak bolidu; Təwrat қanunini bilip turup gunaһ sadir kiloғanlarning һərbiri bu қanun boyiqə soraққa tartilidu. [13] (qünki Hudaning aldida қanunni

---

1:26 «ayallarmu təbiiy jinsiy munasiwətni oғəyriy munasiwətkə aylandurdi» — grek tilida «ayallarmu jinsiy munasiwətni təbiiy қanuniyətkə hilap munasiwətkə aylandurdi» deyilidu.
1:26 Law. 18:22,23.
1:32 Һox. 7:3.
2:1 2Sam. 12:5; Mat. 7:1; 1Kor. 4:5.
2:4 2Pet. 3:15.
2:5 Rim. 9:22.
2:6 Zəb. 62:12; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 14:12; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wəһ. 2:23; 22:12.
2:7 «һərmət-eһtiram wə bakiylik...» — grek tilida «һərmət-eһtiram wə qiriməslik...».
2:8 2Tes. 1:8.
2:9 «Yəһudiylaroға, andin Greklərgə...» — «Greklər» (*yaki «Yunanliklar»*) muxu yərdə wə 10-ayəttə grek tilida , barlik Yəһudiy əməs əlliklər wə millətlərgə wəkil kelidu.
2:11 Қan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Gal. 2:6; əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17.
2:12 «Təwrat қanuni» — yaki pəқət «қanun» yaki «mukəddəs қanun», muxu yərdə wə təwəndiki barlik ayətlərdə Huda Musa

anglioɳanlar əməs, bəlki ḳanunoɳa əməl ḳiloɳuqilar ḥəkḳaniy ḥesablinidu. 14 Qünki Təwrat ḳanunini bilməydioɳan əlliklər təbiiy ḥalda bu ḳanunoɳa uyoɳun ixlarni ḳilsa, gərqə bu ḳanundin həwərsiz bolsimu, Təwrat ḳanuni ularda kərüngən bolidu. 15 Ularning bu ḳiloɳanliri əz kəlbliriɡə ḳanun tələplirining pütüklük ikənlikini kərsitidu; xuningdək, ularning wijdanlirimu əzliriɡə ḥəkikətning guwaḥqisi bolup, oy-pikirliri əzini əyibləydu yaki əzini aḳlaydu) 16 — mən yətküzüp keliwatḳan bu hux həwərgə asasən Hudaning Əysa Məsiḥ arḳilik insanlarning kəlbidə pükkən məhpiy ixlar üstidin ḥəküm qiḳiridioɳan künidə yuḳirida eytiloɳan ixlar qoḳum yüz beridu.

Yəḥudiylar wə Təwrat ḳanuni

17 Sənqu, əɡər əzüngni Yəḥudiy dəp atap, Təwrat ḳanunioɳa ümid baoɳlap, Hudaoɳa təwəmən dəp mahtansang, 18 ḳanundin əginip uning iradisini bilip, esil bilən pəsni pərḳ ətkən bolsang, 19-20 Təwrat ḳanunidin bilim wə ḥəkikətning jəwḥirigə igə boldum dəp ḳarap, əzüngni korlaroɳa yol baxlioɳuqi, ḳarangoɳuda ḳaloɳanlaroɳa mayak, nadanlaroɳa əɡətküqi, gədəklərgə ustaz dəp ixəngən bolsang — 21 əmdi sən baxḳilaroɳa təlim berisənu, əzünggə bərməmsən? Ooɳrilik ḳilmanglar dəp wəz eytisənu, əzüng ooɳrilik ḳilamsən? 22 «Zina ḳilmanglar» — dəp wəz eytiysənu, əzüng zina ḳilamsən? Butlardin nəprətlinisənu, əzüng buthanilardiki nərsilərni bulang-talang ḳilamsən? 23 Təwrat ḳanuni bilən mahtinisənu, əzüng xu ḳanunoɳa hilaplik ḳilip, Hudaoɳa daoɳ kəltürəmsən?! 24 Huddi muḳəddəs yazmilarda yeziloɳinidək: «Silərning ḳilmixinglar tüpəylidin Hudaning nami taipilər arisida kupurlukḳa uqrimaḳta».

25 Təwrat ḳanunioɳa əməl ḳilsang, hətnə ḳilinoɳiningning əḥmiyiti bolidu, lekin uningoɳa hilaplik ḳilsang, hətnə ḳilinoɳining hətnə ḳilinmioɳandək ḥesablinidu. 26 Əmdi hətnisizlər ḳanunning tələpliɡə əməl ḳilsa, gərqə hətnisiz bolsimu, Huda təripidin hətnilik ḥesablanmamdu? 27 Təwrat ḳanun dəsturidin həwərdar wə hətnilik turuḳluḳ ḳanunoɳa hilaplik ḳiloɳuqi, i Yəḥudiy, ḳanunoɳa əməl ḳilidioɳan jismaniy hətnisizlər təripidin sening ɡunaḥing üstidin ḥəküm qiḳiriliwatmamdu?

28 Qünki sirtḳi kərünüxi Yəḥudiy bolsila uni ḥəḳikiy Yəḥudiy degili bolmaydu, sirtḳi jəḥəttiki jismaniy hətninimu ḥəḳikiy hətnə degili bolmaydu, 29 roḥida Yəḥudiy boloɳini ḥəḳikiy Yəḥudiydur; uning hətnə ḳilinoɳini hətnə ḳanun dəsturi arḳilik əməs, bəlki ḳəlbidə, Roḥtindur. Bundaḳ kixining təriplinixi insanlar təripidin əməs, bəlki Huda təripidin bolidu.

---

pəyoɳəmbərgə qüxürgən ḳanunni kərsitidu. Bu ḳanun Muḳəddəs Kitabning awwalḳi bəx ḳismini təxkil ḳiloɳan; xunga Yəḥudiy həlḳi bəzidə muxu bəx ḳisimni «ḳanun-yolyoruḳ» *(ibraniy tilida «Torah»)* dəp ataydu. Ərəb tilidiki «Təwrat» muxu səzdin qikḳan. –Adəttiki əḥwal astida «muḳəddəs ḳanunni bilmiɡənlər» Yəḥudiy əməslər *(«yat əllər»)* ni kərsitidu, «muḳəddəs ḳanunni bilɡənlər» Yəḥudiylarni kərsitidu.

–«Təwrat» wə «Təwrat ḳanuni» tooɳruluk «Təbirlər»nimu kərüng.

2:13 Mat. 7:21; Yaḳ. 1:22; 1Yuḥ. 3:7.

2:16 «yuḳirida eytiloɳan ixlar qoḳum yüz beridu» — «yuḳirida eytiloɳan ixlar» 6-12-ayətlərdə eytiloɳan ixlarni, demək Hudaning soraḳ ḳilidioɳinini kərsitidu.

2:16 Mat. 25:31.

2:17 «Hudaoɳa təwəmən dəp mahtansang...» — grek tilida «Hudada mahtansang...».

2:17 Rim. 9:4.

2:24 «Silərning ḳilmixinglar tüpəylidin Hudaning nami taipilər arisida kupurlukḳa uqrimaḳta» — «Yəx.» 52:5.

2:24 Yəx. 52:5; Əz. 36:2.

2:25 «Təwrat ḳanunioɳa əməl ḳilsang, hətnə ḳilinoɳiningning əḥmiyiti bolidu, lekin uningoɳa hilaplik ḳilsang, hətnə ḳilinoɳining hətnə ḳilinmioɳandək ḥesablinidu.» — demisəkmu, Yəḥudiylar Təwrat ḳanuni boyiqə hətnə ḳilidu. Hətnilikning əzi «Mən Hudaning adimimən» degənlikni wə «Yəḥudiy bolux»ning simwoli dəp ḳarilatti.

2:28 Yuḥ. 8:39; Rim. 9:7.

2:29 «roḥida Yəḥudiy boloɳini ḥəḳikiy Yəḥudiydur; uning hətnə ḳilinoɳini hətnə ḳanun dəsturi arḳilik əməs, bəlki ḳəlbidə, roḥtindur» — «Roḥtindur» bolsa, Muḳəddəs Roḥtindur. Bəzi alimlar «Roḥtin»ni «roḥta» dəp qüxinidu, xundaḳla bundaḳ ayətni «...hətnə ḳəlbdə, roḥta,... dəsturidin əməstur» dəp tərjimə ḳilidu. Hətnə tooɳruluk «Əzakiyal», «Filippiliklaroɳa» wə «Kolossiliklərgə»diki «ḳoxumqə səz»lirimizni kərüng. **«Bundaḳ kixining təriplinixi insanlar təripidin əməs, bəlki Huda təripidin bolidu»** — ibraniy tilida «Yəḥuda» degənning əsliy mənisi «mahtax», «təripləx», «tərip» degənliktur. Xunga ayətning tegidiki mənisi: ««Ḥəḳikiy Yəḥudiy» bolux üqün, u Huda təripidin təripləngən *(«Yəḥuda»)* boluxi kerək.

2:29 Ḳan. 10:16; Yər. 4:4; Fil. 3:2, 3; Kol. 2:11.

3 [1] Undakta, Yəhudiy boloqanning Yəhudiy əməstin nemə artukqiliki bar? Hətnilik
boloqanning nemə paydisi bar? [2] Əməliyəttə, ularning hər jəhəttin kəp artukqiliki bar.
Birinqidin, Hudaning bexarətlik səzliri Yəhudiylaroqa amanət kilinoqan. [3] Əmdi gərqə ulardin
bəziliri ixənqsiz qikkan bolsimu, buningoqa nemə bolatti? Ularning ixənqsizliki Hudaning
ixənqliklikini yokka qikiriwetərmu? [4] Hərgiz undak kilmaydu! Huda rastqil hesablinip, həmmə
adəm yaloqanqi hesablansun! Huddi mukəddəs yazmilarda Huda həkkidə yeziloqinidək: —
«Səzligiringdə adil dəp ispatlanoqaysən,
Xikayətkə uqrioqiningda oqəlibə kiloqaysən».
[5] Lekin bizning həkkaniysizlikimiz arkilik Hudaning həkkaniyliki tehimu enik kərsitilsə,
buningoqa nemə dəymiz? Həkkaniysizlik üstigə oqəzəp təkidioqan Hudani həkkaniy əməs
dəymizmu (mən insanqə səzləymən)? [6] Mundak deyixkə hərgiz bolmaydu! Əgər undak bolsa,
Huda aləmni kandak sorakka tartidu?
[7] Bəzilər yənə: «Mening yaloqanqilkimdin Hudaning həkikətliki tehimu oquk kilinsa, xundakla
uluoquki tehimu yorutulsa, əmdi mən yənə nemə üqün gunahkar dəp karilip sorakka
tartilimən?» deyixi mumkin. [8] Undak boloqanda nemixka (bəzilər bizgə təhmət qaplimakqi bo-
lup, gəplirimizni buriwətkəndək) «Yamanlik kilayli, buningdin yahxilik qikip kalar» — deyixkə
bolmaydu? Bundak degüqilərning jazalinixi həkliktur!

Həkkaniy adəm yoktur

[9] Əmdi nemə deyix kerək? Biz Yəhudiylar Yəhudiy əməslərdin üstün turamduk? Yak, hərgiz!
Qünki biz yukurida Yəhudiylar bolsun, Greklər bolsun həmmisining gunahning ilkidə ikənlikini
ispatlap əyibliduk.
[10] Dərwəkə, mukəddəs yazmilarda yeziloqinidək: —
«Həkkaniy adəm yok, hətta birimu yoktur,
[11] Yorutuloqan kixi yoktur,
Hudani izdiginimu yoktur.
[12] Həmmə adəm yoldin qətnidi,
Ularning barliki ərziməs bolup qikti.

3:2 Zəb. 147:19; Rim. 9:4.
3:3 «Əmdi gərqə ulardin bəziliri ixənqsiz qikkan bolsimu, buningoqa nemə bolatti? Ularning ixənqsizliki Hudaning ixənqliklikini yokka qikiriwetərmu?» — Pawlus bəlkim Hudaning Israiloqa kiloqan əhdə-wədilirini kərsitidu. Huda: «Silər Mening həlkim bolisilər» dəp wədə kiloqandin keyin, bəzi Yəhudiylarning kilmixliri əzlirining Uning həlki ikənlikini inkar kiloqan bolsimu, bu kilmixliri Hudaning wədisini yokka qikiriwetəmdu?
3:3 Qəl. 23:19; Rim. 9:6; 2Tim. 2:13.
3:4 «Səzligiringdə adil dəp ispatlanoqaysən, xikayətkə uqrioqiningda oqəlibə kiloqaysən» — «Zəb.» 51:4. «Xikayətkə uqrioqiningda oqəlibə kiloqaysən» degənning baxka birhil tərjimisi: «Həküm qikaroqiningda oqəlibə kiloqaysən». Zəburdiki bu küydə Dawut pəyoqəmbər eoqir gunahini Huda wə həlk aldida ikrar kilidu; u bu səzlərni, Huda meni jazalioqanda, həlk beximoqa qüxidioqan külpətning Hudadin adil jazasini bilsun dəp eytidu. Gunahini oquk ikrar kilmioqan bolsa bəlkim həlk: «Nemixka səyümlük Dawut padixahimiz külpətkə uqrioqandu, Huda uningoqa adalətsiz muamilə kiloqanmidu?» deyixi mumkin. Uning degini Pawlusning deginigə opmu-ohxax; Huda həktur həm aləm aldida Uning həkliki ispatlansun; Uning hər ixtiki durusluki ispatlansun *(wə ispatlinidu!)*, hatalik yaki yaloqanqilikning bolsa bizdila ikənliki ispatlansun *(wə ispatlinidu!)*.
3:4 Zəb. 51:4; 116:11; Yuh. 3:33.
3:5 «mən insanqə səzləymən!» — demək, pəkət isanning kəz-karixi boyiqə səzləymən. Bu ibaridin kərgili boliduki, hərkandak adəm towa kilmisa, gunahi tüpəylidin uning kəzkaraxliri tumanlixip ketidu, əzi elixip kalidu.
3:7 «Mening yaloqanqilikim arkilik Hudaning həkikiti tehimu oquk kilinidu...» — Huda pəyoqəmbərlər arkilik Əz həlkining bəziliri Əzigə asiylik kilidioqanliki, hətta məsilən Əz Məsihigə satkunluk kilidioqanliki tooqruluk kəp bexarət bərgənidi. Xunga «mening yaloqanqilikim» Hudaning tooqra eytkanlikini ispatlaydu.
3:9 «Yəhudiylar bolsun, Greklər bolsun həmmisining gunahning ilkidə ikənlikini ispatlap əyibliduk» — «Greklar» muxu yərdə barlik «Yəhudiy əməslər»gə wəkillik kilidu.
3:9 Gal. 3:22.
3:10 Zəb. 14:3; 53:3

Meһribanlik kilɵuqi yok, һətta birimu yoktur.
[13] Ularning geli eqilɵan kəbridək sesiktur,
Tilliri kazzaplik kilmakta;
Kobra yilanning zəһiri ləwliri astida turidu;
[14] Ularning zuwani karɵax һəm zərdigə tolɵan.
[15] «Putliri kan tөküxkə aldiraydu;
[16] Barɵanla yeridə wəyranqilik wə pajiəlik ixlar bardur.
[17] Tinqlik-aramlik yolini ular һeq tonuɵan əməs».
[18] «Ularning nəzиridə Hudadin korkidiɵan ix yoktur».
[19] Təwrattiki barlik səzlərning Təwrat kanuni astida yaxaydiɵanlarɵa karita eytilɵanliki bizgə ayan. Bularning məksiti, һər insanning aɵzi baһanə kərsitəlməy tuwaklinip, pütkül dunyadikilər Hudaning sorikida əyibkar ikən dəp ayan kilinsun, degənliktur.
[20] Xunga, һeqkandak ət igisi Təwrat-kanuniɵa əməl kilixka intilixliri bilən Hudaning aldida һəkkaniy һesablanmaydu; qünki Təwrat kanuni arkilik insan əz gunaһini tonup yetidu.

Hudaning insanni һəkkaniy kilixi

[21] Birak, һazir kanun yoli bilən əməs, bəlki Hudaning Өzidin kəlgən birhil һəkkaniylik axkarilandi! Bu hil һəkkaniylikka kanunning əzi wə pəyɵəmbərlərning yazmilirimu guwaһlik bərgəndur;
[22] yəni, Hudaning Əysa Məsiһning ixənq-sadakətliki arkilik etikad kilɵuqilarning һəmmisining iqigə һəm üstigə yətküzidiɵan һəkkaniylikidur! Bu ixta ayrimqilik yoktur.
[23] (qünki barlik insanlar gunah sadir kilip, Hudaning xan-xəripigə yetəlməy, uningdin məһrum boldi).
[24] Qünki etikadqilarning һəmmisi Məsiһ Əysada bolɵan nijat-һərlük arkilik, Hudaning meһir-xəpkiti bilən bədəlsiz һəkkaniy kilinidu.
[25] Huda Uni gunahlarning jazasini kətürgüqi kəfarət kurbanliki süpitidə təyinlidi; insanlarning Uning kurbanlik kenioɵa ixənq baoɵlixi bilən kurbanlik inawətliktur. Huda bu arkilik burunki zamandikilərning sadir kilɵan gunahlirioɵa səwr-takətlik bolup, jazalimay ətküzüwetixining

---

3:12 «Һəkkaniy adəm yok, һətta birimu yoktur, ... Һəmmə adəm yoldin qətnidi, ularning barliki ərziməs bolup qikti. Meһribanlik kilɵuqi yok, һətta birimu yoktur» — *(10-13-ayət)* «Zəb.» 14:1-3 *(yənə 53:1-3)*; «Top.» 7:20.
3:12 Zəb. 14:1-3; 53:1-3; Top. 7:20
3:13 «Ularning geli eqilɵan kəbridək sesiktur, tilliri kazzaplik kilmakta; kobra yilanning zəһiri ləwliri astida turidu» — «Zəb.» 5:9 wə 140:3.
3:13 Zəb. 5:9; 140:4.
3:14 «Ularning zuwani karɵax һəm zərdigə tolɵan» — «Zəb.» 10:7.
3:14 Zəb. 10:7
3:15 Pənd. 1:16; Yəx. 59:7.
3:17 «Putliri kan tөküxkə aldiraydu; barɵanla yeridə wəyranqilik wə pajiəlik ixlar bardur. Tinqlik-aramlik yolini ular һeq tonuɵan əməs. Ularning nəzиridə Hudadin korkidiɵan ix yoktur» — *(15-17-ayət)* «Yəx.» 59:7-8.
3:17 Yəx. 59:7,8
3:18 «Ularning nəzиridə Hudadin korkidiɵan ix yoktur» — «Zəb.» 36:1.
3:18 Zəb. 36:1
3:19 «Təwrat kanuni astida yaxaydiɵanlar» —Yəһudiy һəlkini kərsitidu. **«Təwrattiki barlik səzlərning Təwrat kanuni astida yaxaydiɵanlarɵa karita eytilɵanliki bizgə ayan. Bularning məksiti, һər insanning aɵzi baһanə kərsitəlməy tuwaklinip, pütkül dunyadikilər Hudaning sorikida əyibkar ikən dəp ayan kilinsun»** — «Təwrattiki barlik səzlər» muxu yərdə bəlkim yukurida nəkil kəltürülgən, barlik insanning gunahkar ikənlikini ispatlioɵan *(Təwrattiki)* ayətlərni alahidə təkitləydu.
3:20 Rim. 7:7; Gal. 2:16; Ibr. 7:18.
3:21 Rim. 1:17; Fil. 3:9.
3:22 «Məsiһning ixənq-sadakətliki arkilik etikad kilɵuqilar...» — baxka birhil tərjimisi: «Əysa Məsiһkə baoɵlioɵan itikadi arkilik etikad kilɵuqilar...». Grek tilida «ixənq, etikad» wə «sadakətlik, ixənqlik» birla səz bilən ipadilinidu.
3:23 «Qünki barlik insanlar gunah sadir kilip, Hudaning xan-xəripigə yetəlməy, uningdin məһrum boldi» — buning ikki təripi bar; *(1)* Huda əslidə adəmni «Өz süriti boyiqə», yəni «Өz xan-xəripi boluxi üqün» yaratkanidi. Gunah sadir kiloɵinida insan bu xan-xərəpkə yetəlmidi, xunglaxka Hudaoɵa wəkil boluxtiki imtiyazdin məһrum boldi. *(2)* gunahi tüpəylidin insan Hudaning padixaһlikida uning xan-xəripini kərəlməydioɵan boldi.
3:24 «Məsiһ Əysada bolɵan nijat-һərlük arkilik...» — yaki «Məsiһ Əysaning gunahtin һər kilix hizmiti arkilik...».
3:24 Yəx. 53:5.

adillik ikənlikini kərsətti.. [26] Buningοqa ohxax bu qurbanlik arqilik U ħazirqi zamanda bolοqan ħəkkaniylikinimu kərsətkən. Xundaq qilip U Θzining ħəm ħəkkaniy ikənlikini ħəm Əysaning etiqadida bolοquqini ħəkkaniy qilοquqi ikənlikinimu namayan qildi..
[27] Undaq bolsa, insanning nemə mahtanοquqiliki bar? Mahtinix yoq qilindi!
— Nemə prinsipqa asasən? Qanunοqa intilix prinsipi bilənmu?
— Yaq! «Etiqad» prinsipi bilən!
[28] Qünki «Insan Təwrat qanunioqa əməl qilixqa intilixliri bilən əməs, bəlki etiqad bilən ħəkkaniy qilinidu» dəp ħesablaymiz!.. [29] Əjəba, Huda pəqətla Yəhudiylarningla Hudasimu? U əllərningmu Hudasi əməsmu? Xundaq, u əllərningmu Hudasidur. [30] Huda bolsa birdur, U hətnə qilinοqanlarni etiqad bilən ħəmdə hətnə qilinmioqanlarnimu etiqad bilən ħəkkaniy qilidu.. [31] Əmdi etiqad prinsipi bilən Təwrat qanunini bikar qiliwetimizmu? Yaq, dəl buning əksiqə, uni küqkə igə qilimiz.

Ibraħimning etiqad bilən ħəkkaniy dəp ħesablinixi, bizgə bir ülgidur

4 [1] Undaqta, biz Yəhudiylarning jismaniy jəħəttiki atimiz Ibraħimning erixkini tooqrisida nemə dəymiz?.. [2] Əgər Ibraħim əməlliri bilən ħəkkaniy dəp jakarlanοqan bolsa, uningda mahtanοqudək ix bolatti (bəribir Hudaning aldida uning mahtinix ħəkki yoq idi). [3] Qünki muqəddəs yazmilarda nemə deyilgən? —
«Ibraħim Hudaοqa etiqad qildi;
Bu uning ħəkkaniyliqi ħesablandi» deyilidu..
[4] Ixligüqigə berilidioqan ħəq «meħir-xəpqət» ħesablanmaydu, bəlki birhil «qərz qayturux» ħesablinidu. [5] Biraq, ħeq ix-əməl qilmay, pəqət nomussiz gunaħkarlarni ħəkkaniy qilοquqi Hudaοqa etiqad qilidioqan kixining bolsa, uning etiqadi ħəkkaniylik dəp ħesablinidu!.. [6] Huda qilοqan əməllirigə qarimay, ħəkkaniy dəp ħesablioqan kixining bəhti tooqruluq Dawut pəyοqəmbərmu mundaq degən: —
[7] «Itaətsizlikliri kəqürüm qilinοqan,

3:25 «gunaħlarning jazasini kətürgüqi kəfarət qurbanliqi» — grek tilida birla səz bilən ipadilinidu. «Kəfarət» tooqruluq «Mis.» 29:33 wə izaħati, xundaqla «Təbirlər»nimu kərüng. **«Huda Uni gunaħlarning jazasini kətürgüqi kəfarət qurbanliqi süpitidə təyinlidi; insanlarning Uning qurbanlik qenioqa ixənq baοqlixi bilən qurbanlik inawətliktur. Huda bu arqilik burunqi zamandikilərning sadir qilοqan gunaħlirioqa səwr-takətlik bolup, jazalimay ətküzüwetixining adillik ikənlikini kərsətti»** — bu toluq ayət intayin muħim. Huda burunqi zamandiki towa qilοqan etiqadqi kixilərning gunaħlirini jazalimay kəqürüm qilοqanlirining ħəmmisi Məsiħning kəlgüsi zamanda qurbanlik bolup, xu gunaħlirining jazasini kətüridioqanlikioqa asaslanοqanidi, xunglaxqa pütünləy adillik idi. «Gunaħlaroqa ... ətküzüwetix» degən ibarə bəlkim burunqi dəwrdiki **barlik gunaħlarnimu** əz iqigə alidu; birak Huda bu gunaħlarni jazalimay ətküzüwətkən bolsimu, həklər towa qilmisa bəribir ahir berip əzliri jazalirini tartidu. Ħazirqi zamandimu xundaq.
3:25 Mis. 25:17; 2Kor. 5:19; Kol. 1:20; Ibr. 4:16; 1Yuħ. 4:10.
3:26 «Xundaq qilip U Θzining ħəm ħəkkaniy ikənlikini ħəm Əysaning etiqadida bolοquqini ħəkkaniy qilοquqi ikənlikinimu namayan qildi» — Məsiħ Əysa ħər zamandiki barlik kixilərning ħəmmə gunaħining tegixlik jazasi *(Hudaning gunaħ üstigə qüxüridioqan oqzipi)*ni qobul qilοqandin keyin Huda tolimu ħəkkaniylik bilən towa qilοqan kixilərni kəqürüm qilip ularni ħəkkaniy qilοquqi bolidu.
3:28 «Təwrat qanunioqa əməl qilixqa intilixliri bilən əməs...» — muxu ibarə grek tilida intayin qiskartilip: «qanundiki əməllər bilən əməs...» yaki «qanunοqa qaritilοqan əməllər bilən əməs...» yaki «qanundin qikkan əməllər bilən əməs...» dəp ipadilinidu. Bu ibarə «Rim.» 3:28, «Gal.» 2:16, 3:2, 5, 10dimu tepilidu. Insanning barlik «Təwrat qanunioqa əməl qilixqa intilixliri» ezining gunaħqa patkan bir gunaħkar ikənlikini ispatlaydu, halas.
3:28 Ros. 13:38; Rim. 8:3; Gal. 2:16; Ibr. 7:25.
3:30 «Huda bolsa birdur, U hətnə qilinοqanlarni etiqad bilən ħəmdə hətnə qilinmioqanlarnimu etiqad bilən ħəkkaniy qilidu» — bu ayəttiki «hətnə qilinοqanlar» Yəhudiylarni, «hətnə qilinmioqanlar» barlik Yəhudiy əməslərni bildüridu.
4:1 «atimiz Ibraħimning erixkini..» — yaki «atimiz Ibraħimning əgəngini..», «atimiz Ibraħimning bilgini..».
4:1 Yəx. 51:2.
4:3 «Ibraħim Hudaοqa etiqad qildi; bu uning ħəkkaniyliqi ħesablandi» — «Yar.» 15:6.
4:3 Yar. 15:6; Gal. 3:6; Yaq. 2:23.
4:5 «Birak, ħeq ix-əməl qilmay, pəqət nomussiz gunaħkarlarni ħəkkaniy qilοquqi Hudaοqa etiqad qilidioqan kixining bolsa, uning etiqadi ħəkkaniylik dəp ħesablinidu!» — «ħeq əməl qilmay» degini, ħəkkaniyliqqa erixix üqün tirixix jəħətidin eytilidu, «adəmlər jan bekix üqün ixlixi kerək əməs» degənlik əməs, əlwəttə.

Gunahliri yepiloqan kixi nemidegən bəhtliktur!
8 Pərwərdigar gunahliri bilən heq hesablaxmaydioqanlar nemidegən bəhtliktur!».
9 Əmdi bəht yaloquz hətnə kilinoqanlaroqila mənsup bolamdu, yaki hətnə kilinmioqanlaroqimu mənsup bolamdu? Qünki: «Ibrahimning etikadi uning həkkaniyliki dəp hesablandi» dəwatimiz.
10 Həkkaniylik kandak əhwalda uningoqa hesablandi? Hətnə kilinixtin ilgirimu yaki hətnə kilinixtin keyinmu? U hətnə kilinoqan halda əməs, bəlki hətnə kilinmioqan halda hesablandi!
11 Uning hətnini kobul kiloqini bolsa, uni hətnə kilinixtin burunla etikadi arkilik igə boloqan həkkaniylikka məhür bəlgisi süpitidə boloqanidi. Demək, u hətnisiz turup Hudaoqa etikad kiloquqilarning hammisining atisi boldi — ularmu etikadi bilən həkkaniy hesablinidu!
12 U yənə hətnə kilinoqanlarningmu atisidur; demək, hətnə kilinoqan boluxi bilən təngla hətnə kilinmioqan waktidimu etikadlik yol mangoqan atimiz Ibrahimning izlirini besip mangoqanlarningmu atisi boloqandur.
13 Qünki Hudaning Ibrahimoqa wə nəsligə dunyaoqa mirashor bolux tooqrisidiki wədə berixi Ibrahimning Təwrat kanunioqa əməl kilixka intilginidin əməs, bəlki etikadtin boloqan həkkaniyliktin kəlgən. 14 Qünki əgər kanunoqa intilidioqanlar mirashor bolidioqan bolsa etikad bikar nərsə bolup kalatti, Hudaning wədisimu yokka qikiriloqan bolatti. 15 Qünki Təwrat kanuni Hudaning oqəzipini elip kelidu; qünki kanun bolmisa, itaətsizlik degən ixmu bolmaydu.
16-17 Xuning üqün, Hudaning wədisining pəkət Өz mehir-xəpkiti arkilik əməlgə axuruluxi üqün, u etikadkila asaslinidu. Buning bilən u wədə Ibrahimning barlik əwladlirioqa, pəkət Təwrat kanuni astida turidioqanlaroqila əməs, bəlki Ibrahimqə etikad kiloquqilarning hammisigimu kapalətlik kilinoqan. Qünki mukəddəs yazmilarda: «Seni nuroqun koqmning atisi kildim» dəp yeziloqinidək, Ibrahim hammimizning atisidur. Dərhəkikət, u ölüklərni tirildüridioqan, məwjut bolmioqanni bar dəp məwjut kilidioqan, əzi etikad baoqlioqan Huda aldida hammimizning atisi boldi. 18 Heqkandak ümid kalmisimu u yənila ümidtə etikad kildi wə xuning bilən uningoqa: «Sening nəsling san-sanakşiz bolidu» dəp aldin eytiloqandək nuroqun koqmning atisi boldi.
19 U yüz yaxka yekinlap, tenini əlgən hesablisimu, xundakla ayali Sarahningmu baliyatkusini əldi dəp karisimu, yənila etikadta ajizlaxmidi; 20 Hudaning wədisigə nisbətən etikadsizlik kilip heq ikkilənmidi, əksiqə u etikadi arkilik küqəytildi wə Hudani uluoqlidi, 21 «U nemini wədə kiloqan bolsa xuni əməlgə axurux kudritigə Igidur» dəp toluk ixəndürüldi. 22 Xuning bilən bu

---

4:7 «...nemidegən bəhtliktur!»— Zəbur 32:1də ibraniy tilida səzmusəz «Ah, itaətsizlikliri kəqürüm kilinoqan, gunahliri yepiloqan kixining bəhtlikliri!» deyilidu. Bu bəhtliklər bir-birləp xu yərdə təswirlinidu.
4:7 Zəb. 32:1
4:8 «Itaətsizlikliri kəqürüm kilinoqan, gunahliri yepiloqan kixi nemidegən bəhtliktur! Pərwərdigar gunahliri bilən heq hesablaxmaydioqanlar nemidegən bəhtliktur!» — *(7-8-ayət)* «Zəb.» 32:1-2.
4:8 Zəb. 32:1, 2
4:9 «Ibrahimning etikadi uning həkkaniyliki dəp hesablandi» — «Yar.» 15:6.
4:9 Yar. 15:6
4:11 Yar. 17:11.
4:14 Gal. 3:18.
4:15 «Təwrat kanuni Hudaning oqəzipini elip kelidu» — adəm Hudaning əmr-pərmanlirioqa əməl kilalmioqaqka, kanun uning gunahini namayan kilidu; namayan kilinixi bilən Hudaning oqəzipi uning gunahi üstigə qüxidu.
4:15 Yuh. 15:22; Rim. 5:20; 7:8; Gal. 3:19.
4:16-17 «Təwrat kanuni astida turidioqanlar» — Yəhudiy həlk. **«Seni nuroqun koqmning atisi kildim»** — *(«Yar.» 17:5).* Hudaning Ibrahimoqa eytkan bu səzi «ətkən zaman» xəklidə (**«kildim»**) bolup, heq pərzəntsiz boloqan waktida uningoqa eytiloqan. Bu keyinki ayətlər bilən ziq baoqliktur.
4:16-17 Yəx. 51:2; Yar. 17:5.
4:18 «Sening nəsling san-sanakşiz bolidu» — «Yar.» 15:5.
4:18 Yar. 15:5; Ibr. 11:12.
4:19 «U yüz yaxka yekinlap, tenini əlgən hesablisimu, xundakla ayali Sarahningmu baliyatkusini əldi dəp karisimu...» — demək, u əz teninin əlüktək boloqan əhwalioqa wə Sarahning kət'iy tuoqmaslikioqa tolimu reallik wə eoqirbesiklik bilən karaytti, birak bu ixlar uning etikadioqa heq təsir yətküzmidi.
4:20 Yuh. 8:56; Ibr. 11:11, 18.
4:21 Zəb. 115:3

«uning ҳәкҳаniyliki ҳesablandi».[23-25] Bu, «Uning ҳәкҳaniyliki ҳesablandi» degən səz yaloңuz uning üqünla əməs, bəlki Rəbbimiz Əysani ölümdin tirildürgən Hudaoңa etikəd kiliximiz bilən ҳәкҳaniy ҳesablinidioңan bizlər üqünmu yeziloңan; Məsih bolsa itaətsizliklirimiz üqün pida yolioңa tapxuruldi wə ҳәкҳaniy kiliniximiz üqün tirildürüldi.

Huda bilən inak ətüx

5 [1] Xunga etikəd bilən ҳәкҳaniy kilinoңan ikənmiz, Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik Huda bilən inak munasiwəttə bolimiz. [2] U arkilik etikəd yolida bizni qing turoңuzidioңan bu meһir-xəpkitining iqigə kirix ҳoкukioңa muyəssər bolduk, xuningdək Hudaning xan-xəripigə baoңlioңan ümidimizdin xad-huram bolimiz.[3-4] Xundak bolupla kalmay, müxkül əһwallar iqidə xadlinimiz; qünki müxküllük səwrqanlikni, səwrqanlik qidamlikni, qidamlik ümidni elip kelidu, dəp bilimiz. [5] Wə bu ümid bizni yərgə karitip koymaydu, qünki bizgə ata kilinoңan Mukəddəs Roһ arkilik Hudaning meһir-muһəbbiti alliburun kəlbimizgə kuyulup exip taxti.
[6] Qünki biz pəkət amalsiz kaloңinimizda, Məsih biz ihlassizlar üqün Huda bekitkən wakitta əzini pida kildi. [7] Birsining ҳәкҳaniy adəm üqün jenini pida kilixi naһayiti az uqraydioңan ix; bəzidə yahxi adəm üqün birsi pida boluxka jür'ət kiliximu mumkin; [8] lekin Huda Əz meһir-muһəbbitini bizgə xuningda kərsitiduki, biz tehi gunahkar waktimizda, Məsih biz üqün jenini pida kildi. [9] Ңazir biz Uning kəni bilən ҳәкҳaniy kilinoңan ikənmiz, əmdi U arkilik kelidioңan oңəzəptin kutuluximiz tehimu jəzməndur. [10] Qünki burun Hudaoңa düxmən boloңan bolsakmu, Ooңlining ölümi arkilik bizni Uning bilən inakлaxturoңan yərdə, Uning bilən inakлaxturuloңandin keyin, əmdi Ooңlining ҳayati arkilik biz tehimu kutuldurul mamduk?! [11] Buning bilənla kalmay, ҳazir biz Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik Huda bilən inakлaxturulduk, U arkilikmu Hudaning Əzidin xadlinimiz.

4:22 Yar. 15:6.
4:23-25 «Məsih bolsa itaətsizliklirimiz üqün pida yolioңa tapxuruldi wə ҳәкҳaniy kiliniximiz üqün tirildürüldi» — «pida yolioңa tapxuruldi» degən ibarə bolsa, u rəzil adəmlərning koli bilən ölümgə tapxuruldi, lekin bularning ҳəmmisi insaniyətni kutkuzux üqün Hudaning uluoң pilani idi, dəp kərsitidu.
4:23-25 Rim. 15:4.
5:1 Yəx. 32:17; Yuһ. 16:33; Əf. 2:13.
5:2 Yuһ. 10:9; 14:6; 1Kor. 15:1; Əf. 2:18; 3:12; Ibr. 3:6; 10:19.
5:3-4 «müxkül əһwallar iqidə xadlinimiz...» — yaki «müxkül əһwallardin təntənə kilimiz».
5:3-4 Yak. 1:3.
5:5 «Wə bu ümid bizni yərgə karitip koymaydu, qünki bizgə ata kilinoңan Mukəddəs Roһ arkilik Hudaning meһir-muһəbbiti alliburun kəlbimizgə kuyulup exip taxti» — insanning Hudaoңa baoңlioңan ҳərkandak ümidi, uning bizgə boloңan muһəbbitining bar-yok ikənlikigə ziq baoңlinidu, əlwəttə. Əgər biz «Huda bizni səyidu» dəp bilsək ҳəmdə Hudaning muһəbbiti əz wujudimizda pəyda boloңan bolsa, ҳərkandak zor ümidlərmu bolidu.
5:6 «Qünki biz pəkət amalsiz kaloңinimizda...» — «amalsiz» — əzimizni gunahtin kutulduruxka amalsiz.
5:6 Əf. 2:1; Kol. 2:13; Ibr. 9:15; 1Pet. 3:18.
5:8 Ibr. 9:15; 1Pet. 3:18.
5:9 «əmdi U arkilik kelidioңan oңəzəptin kutuluximiz tehimu jəzməndur» — «kelidioңan oңəzəp» Hudaning gunahlarning üstigə qüxidioңan oңəzipi.
5:10 «Qünki burun Hudaoңa düxmən boloңan bolsakmu, Ooңlining ölümi arkilik bizni Uning bilən inakлaxturoңan yərdə, Uning bilən inakлaxturuloңandin keyin, əmdi Ooңlining ҳayati arkilik biz tehimu kutuldurulmamduk?!» — Hudaning nijatida «kutulux» pəkət dozahtin kutulux əməs, gunahning barlik asarətliridin azad bolup yengi əhmiyətlik ҳayattin bəhrimən boluxtin ibarəttur.
5:11 «U arkilikmu Hudaning Əzidin xadlinimiz» — «Hudaning Əzidin xadlinimiz» degənning baxka birhil mənisi barki, «Hudani kattik danglaymiz».

Adəm'atidin ələm, Məsiḥtin ḥayatlıḳ — gunaḥning yiltizi

[12] Xuningdək, gunaḥning dunyaoqa kirixi birla adəm arḳilıḳ boldi, ələmning dunyaoqa kirixi gunaḥ arḳilıḳ boldi; xuning bilən gunaḥ arḳilıḳ ələm ḥəmmə adəmgə tarḳaldi; qünki ḥəmmə adəm gunaḥ sadir ḳildi. [13] (qünki Təwrat ḳanunidin ilgirimu gunaḥ dunyada bar idi, əlwəttə; ḥalbuki, ḳanun bolmisa gunaḥning ḥesabi elinmaydu. [14] Xundaḳtimu, ələm Adəm'ata waḳtidin Musa pəyoqəmbər waḳtioqiqə insanlaroqimu ḥəküm sürdi; ular gərqə Adəm'atining sadir ḳiloqan itaətsizlikidək gunaḥ sadir ḳilmioqan bolsimu, bu insanlarmu ələm ḥəkümidin haliy bolmidi). Adəm'atining əzi — keyin kelidioqan Məsiḥning bir bexarətlik ülgisidur; [15] ḥalbuki, Hudaning xapaətlik sowoqiti Adəm'atining itaətsizlikining pütünləy əksidur. Qünki birla adəmning itaətsizliki bilən nuroqun adəm əlgən bolsa, əmdi Hudaning meḥir-xəpḳiti wə xuningdək birla adəm, yəni Əysa Məsiḥning meḥir-xəpḳiti arḳilıḳ kəlgən sowoqat exip-texip turoqaqḳa, nuroqun adəmgə yətküzülüp tehimu zor nətijə ḥasil ḳildi!

[16] Xu xapaətlik sowoqatning nətijisi bolsa, xu bir adəmning gunaḥining aḳiwitigə pütünləy ohximaydu. Qünki bir adəmning bir ḳetim ətküzgən itaətsizlikidin qiḳaroqan ḥəküm insanlarni gunaḥḳar dəp bekitkən bolsimu, əmma xu xapaətlik sowoqat bolsa kəpligən kixilərning nuroqun itaətsizlikliridin «ḥəḳḳaniy ḳilinix»ḳa elip baridu. [17] Əmdi bir adəmning itaətsizliki tüpəylidin, ənə xu bir adəm arḳilıḳ ələm ḥəkümran boloqan yərdə, Hudaning mol meḥir-xəpḳitini, xundaḳla ḥəḳḳaniylıḳ boloqan xapaətlik sowoqitini ḳobul ḳiloqanlar bir adəm, yəni xu Əysa Məsiḥ arḳilıḳ ḥayatta xunqə oqalibanə ḥəkümranlıḳ ḳiloquqilar bolmamdu!

[18] Xunga, bir ḳetimlıḳ itaətsizlik tüpəylidin barlıḳ insanlar gunaḥning jazasioqa məḥkum ḳilinoqan bolsa, ohxaxla bir ḳetimlıḳ ḥəḳḳaniy əməl bilən ḥayatlıḳ elip kelidioqan ḥəḳḳaniylıḳ pütkül insanlaroqa yətküzülgən. [19] Bir adəmning bir ḳetimlıḳ itaətsizliki arḳilıḳ nuroqun kixilər dərwəḳə gunaḥḳar ḳilinip bekitilgəndək, bir adəmning bir ḳetimlıḳ itaətmənliki bilənmu nuroqun kixilər ḥəḳḳaniy ḳilinip bekitilidu. [20] Əmdi Təwrat ḳanuni insanning itaətsizlikliri kəprək axkarlinip bilinsun dəp kirgüzülgənidi. Lekin gunaḥ kəyərdə kəpəygən bolsa, Hudaning meḥir-xəpḳitimu xu yərdə tehimu exip taxti. [21] Xuningdək, gunaḥ insaniyətning üstidin ḥəkümranlıḳ ḳilip ularni ələmgə elip baroqinidək, Hudaning meḥir-xəpḳiti ḥəḳḳaniylıḳḳa asaslinip ḥəkümranlıḳ ḳilip, insanni Rəbbimiz Əysa Məsiḥ arḳilıḳ mənggülük ḥayatlıḳḳa erixtüridu.

5:12 «Xuningdək, gunaḥning dunyaoqa kirixi birla adəm arḳilıḳ boldi» — «birla adəm arḳilıḳ» bolsa, Adəm'atimiz arḳilıḳ, əlwəttə.

5:12 Yar. 2:17; 3:6; 1Kor. 15:21.

5:14 «... Xundaḳtimu, ələm Adəm'ata waḳtidin Musa pəyoqəmbər waḳtioqiqə insanlaroqimu ḥəküm sürdi; ular gərqə Adəm'atining sadir ḳiloqan itaətsizlikidək gunaḥ sadir ḳilmioqan bolsimu, bu insanlarmu ələm ḥəkümidin haliy bolmidi» — rosulning gepi boyiqə, gunaḥ pəḳət əz-əzidin məlum boloqandila andin gunaḥ ḥesablinidu. Bu məlum bolux ikki yol bilən bolidu: — *(1)* Hudaning insanoqa biwasitə eytḳan sözliri, ḳanuni arḳilıḳ; *(2)* insaning wijdani arḳilıḳ. Adəm'atimiz Hudaning biwasitə buyruḳini anglioqan wə uningoqa itaətsizlik ḳildi. Adəm'atimiz waḳtidin Musa pəyoqəmbər waḳtioqiqə, yəni Təwrat ḳanuni berilgüqə, insanlar Hudadin biwasitə kəlgən birər ḳanunni kərmigən. Ḥalbuki, xu dəwrlərdiki adəmlərning ḥəmmisi əldi. Ularda Hudaning oquḳ kərsətkən ḳanuni bolmisimu, Pawlus yuḳirida eytḳandək, Hudaning ḳanunidiki əhlaḳiy tələplər əz ḳəlb-wijdanlirida məwjut idi. Xuning bilən xu dəwrlərdikilər «Adəm'atimizning itaətsizliki» *(yəni Hudaning biwasitə bir əmrigə hilaplıḳ ḳiloqan itaətsizliki)*dək gunaḥ ḳilmioqan bolsimu, ular gunaḥ sadir ḳiloqinida wijdani arḳilıḳ uni enıḳ bilip yətkən wə gunaḥ səwəbidin ələp ketiwatḳanidi. **«Adəm'atining əzi — keyin kelidioqan Məsiḥning bir bexarətlik ülgisidur»** — Adəm'atimizning birla ḳetimlıḳ gunaḥi pütkül insanoqa yaman təsir yətküzgəndək, Məsiḥning xu bir ḳetimlıḳ itaət ḳiloqini *(ḳurbanliḳi ḳiloqini)* pütkül ixəngən insanoqa dəl uning əksini yətküzidu.

5:17 «xu Əysa Məsiḥ arḳilıḳ ḥayatta xunqə oqalibanə ḥəkümranlıḳ ḳiloquqilar bolmamdu!» — «ḥəkümranlıḳ ḳiloquqilar» degən ibarə: — bu dunyada gunaḥ üstidin, ələm üstidin, Xəytan ḳatarlıḳlar üstidin oqəlibə ḳilip ḥəkümran boluxni kərsətsə kerək. Kəlgüsidə, Hudaning padixaḥliḳi kəlgəndə xu ḥəkümranlıḳning baxḳa tərəplirimu bolidu.

5:19 «Bir adəmning bir ḳetimlıḳ itaətsizliki arḳilıḳ nuroqun kixilər dərwəḳə gunaḥḳar ḳilinip bekitilgəndək, bir adəmning bir ḳetimlıḳ itaətmənliki bilənmu nuroqun kixilər ḥəḳḳaniy ḳilinip bekitilidu» — bu intayin muḥim ayət, Adəm'ata «əz iqigə aloqan» barlıḳ insanlaroqa gunaḥlıḳ təbiitini yətküzgəndək, ohxaxla Məsiḥ Əysamu etiḳad arḳilıḳ «Əz iqigə aloqan» barlıḳ insanlaroqa yengi ḥəḳḳaniy təbiitini yətküzidu. Adəm'ata gunaḥḳar insan ailisining bexi boloqan; Məsiḥ Əysa yengi birḥil insan ailisining bexi wə uning tunji əzasi ḥəm wəkili boldi.

5:20 Luḳa 7:47; Yuḥ. 15:22; Rim. 4:15; 7:8; Gal. 3:19

Gunaƕtin ƙutulup Məsiƕ arƙilik ƕayatlikƕa erixix

6 [1] Undaƙta, nemə degülük? Hudaning meƕir-xəpƙiti tehimu axsun dəp gunaƕ iqidə yaxawerəmduƙ? [2] Yaƙ, ƕargiz! Gunaƕƙa nisbətən əlgən bizlər ƙandaƙmu uning iqidə yaxawerimiz? [3] Yaki silər bilməmsilər? Ƕərƙaysimiz Məsiƕ Əysaoƣa kirixkə qəmüldürülgən bolsaƙ, Uning ölümi iqigə qəmüldürülduƙ?... [4] Biz qəmüldürüx arƙilik Uning ölümi iqigə kirip, Uning bilən billə kəmülduƙ; buning məƙsiti, Məsiƕ Atining xan-xəripi arƙilik ölümdin tirilginidək, bizningmu yengi ƕayatta mengiximiz üqündur...

[5] Qünki Məsiƕning ölümigə ohxax bir ölümdə Uning bilən birgə baoƣlanoƣanikənmiz, əmdi biz qoƙum Uning tirilixigə ohxax bir tirilixtimu Uning bilən birgə bolimiz... [6] Xuni bilimizki, gunaƕning makani boloƣan tenimiz kardin qikirilip, gunaƕning ƙulluƙida yənə bolmasliƙimiz üqün, «kona adəm»imiz Məsiƕ bilən billə krestlinip əlgən. [7] (qünki əlgən kixi gunaƕtin halas boloƣan bolidu).. [8] Məsiƕ bilən billə əlgən bolsaƙ, uning bilən təng yaxaydioƣanliƙimizoƣimu ixinimiz.. [9] Qünki Məsiƕning ölümdin tirilgəndin keyin ƙayta əlməydioƣanliƙi, ölümning əmdi Uning üstidin yənə ƕəkümranliƙ ƙilalmaydioƣanliƙi bizgə məlum.. [10] Qünki Uning ölümi, U gunaƕni bir tərəp ƙilix üqün pəƙət bir ƙetimliƙ əldi; Uning ƕazir yaxawatƙan ƕayati bolsa, U Hudaoƣa yüzlinip yaxawatƙan ƕayattur... [11] Xuningoƣa ohxax, silərmu özünglarni gunaƕƙa nisbətən əlgən, əmma Məsiƕ Əysada bolup Hudaoƣa yüzlinip tirik dəp ƕesablanglar.

[12] Xunga gunaƕning əlidioƣan teninglarda ƕəkümranliƙ ƙilixioƣa yol ƙoymanglar, uning rəzil arzu-ƕəwəslirigə boysunmanglar, [13] xuningdək teninglarning ƕeq əzasini ƕəkƙaniyətsizliƙƙa ƙoral ƙilip gunaƕƙa tutup bərmənglar. Əksiqə, ölümdin tirildürülgənlərdək, özünglarni Hudaoƣa atanglar ƕəmdə teninglardiki əzalarni ƕəkƙaniyətning ƙorali ƙilip Hudaoƣa atanglar.. [14] Gunaƕ silərning üstünglaroƣa ƕeq ƕəkümranliƙ ƙilmaydu; qünki silər Təwrat ƙanunining astida əməs, bəlki Hudaning meƕir-xəpƙiti astida yaxawatisilər.

Ƕəkƙaniyliƙning ƙuli bolux ƕayatliƙ yolidur

[15] Undaƙta, ƙandaƙ ƙilix kerək? Ƙanunning astida əməs, meƕir-xəpƙət astida boloƣanliƙimiz üqün gunaƕ sadir ƙiliwərsək bolamdu? Yaƙ, ƕargiz! [16] Özliringlarni itaətmən ƙullardək birigə tutup bərsənglar, xu kixining ƙuli boloƣanliƙinglarni bilməmsilər — yaki ölümgə

6:3 «Ƕərƙaysimiz Məsiƕ Əysaoƣa kirixkə qəmüldürülgən bolsaƙ, Uning ölümi iqigə qəmüldürülduƙ?» — «Məsiƕ Əysaoƣa kirixkə qəmüldürülüx» suoƣa qəmüldürüp etiƙadni etirap ƙilixni kərsitəmdu, yaki Mukəddəs Roƕƙa qəmüldürülüxni kərsitəmdu? Bizningqə ƕər ikkisini kərsitidu. Qünki Huda aldida pəƙət «bir qəmüldürülüx» bar *(«Əf.» 4:5)*; Hudaning adəmning suoƣa qəmüldürülüxidə boloƣan məƙsiti, bu qəmüldürülüx arƙilik Öz Roƕioƣa qəmüldürülüxni elip berixidin ibarət. Birsi suoƣa qəmüldürülüp Mukəddəs Roƕƙa qəmüldürülmigən bolsa tehi toluƙ «Məsiƕ iqigə qəmüldürülgən» bolmaydu *(Injil, «Ros.» 19:1-6, «Əf.» 4:5, «Kol.» 2:11-13, «1Pet.» 3:21 wə izaƕatlarni kərüng)*.

6:3 Gal. 3:27.

6:4 «Biz qəmüldürüx arƙilik uning ölümi iqigə kirip» — grek tilida «qəmüldürülüx» «xu qəmüldürülüx» deyilidu. Yuƙiriƙi izaƕatni kərüng. **«Məsiƕ Atining xan-xəripi arƙilik ölümdin tirilginidək...»** — «Ata» Huda'atini kərsitidu.

6:4 Rim. 8:11; Əf. 4:23; Fil. 3:10,11; Kol. 2:12; 3:10; Ibr. 12:1; 1Pet. 2:2.

6:5 «Qünki Məsiƕning ölümigə ohxax bir ölümdə Uning bilən birgə baoƣlanoƣanikənmiz, əmdi biz qoƙum Uning tirilixigə ohxax bir tirilixtimu uning bilən birgə bolimiz» — «Uning ölümigə ohxax bir ölüm» suoƣa qəmüldürülüxni kərsitidu; «Uning tirilixigə ohxax bir tirilix» bizningqə *(1)* yengi ƕayatƙa erixix; wə *(2)* ƙiyamət künidiki tirilixnimu kərsitidu.

6:5 Rim. 8:11; Kol. 3:1.

6:6 Gal. 2:20; 5:24; Fil. 3:10; 1Pet. 4:1, 2.

6:7 1Pet. 4:1.

6:8 2Tim. 2:11.

6:9 Wəƕ. 1:18.

6:10 «Uning ƕazir yaxawatƙan ƕayati bolsa, U Hudaoƣa yüzlinip yaxawatƙan ƕayattur» — «Hudaoƣa yüzlinip yaxawatƙan ƕayattur»: bu ibarining bəlkim üq mənisi bar boluxi mumkin; *(1)* Hudaning xan-xəripi üqün yaxax; *(2)* Hudaoƣa pütünləy tayinip yaxax *(xundaƙ ƙiloƣanda ölüm bolmaydu)*; *(3)* Hudaning yetəkqiliki astida yaxax. Rosul bəlkim ixəngüqilərning yaxawatƙan yengi ƕayatimu əzining xəhsiy niyətliri üqün əməs, bəlki «Hudaoƣa yüzlinip yaxawatƙan» boluxi kerək, demək qi bolidu *(11-ayətni kərüng)*.

6:10 1Pet. 2:24.

6:13 Luƙa 1:74; Rim. 12:1; Gal. 2:20; Ibr. 9:14; 1Pet. 4:2.

elip baridiоlan gunaһning қulliri, yaki Huda aldida һəkқaniyliққa elip baridiоlan itaətmənlikning қulliri boluxunglar muқərrər?[16] [17] Hudaоqa təxəkkür! Burun gunaһning қuli bоlоansilər, biraқ Məsiһning təlimigə baxlinip, bu təlim kərsətkən nəmunigə qin dilinglardin itaət қildinglar. [18] Silər gunaһning küqidin қutuldurulup, һəkқaniyliқning қulliri boldunglar.[19]
[19] Ətliringlar ajiz bоlоaqqa, silərgə insanqə səzləwatimən: — ilgiri silər tən əzayinglarni napak ixlaroqa wə əhlaқsizliққa қullardək tutup berixinglar bilən tehimu əhlaқsizliқlarni қiloqandək, əmdi һazir tən-əzaliringlarni pak-muқəddəslikkə baxlaydiоlan һəkқaniyliққa қullardək tutup beringlar.[20] Silər gunaһning қulliri bоlоan waқtinglarda, һəkқaniyliқning ilkidə əməs idinglar.[21] Һazir nomus dəp қariоlan burunқi ixlardin xu qaoqda silər zadi қandaқ mewə kərdünglar? U ixlarning aқiweti ələmdür. [22] Biraқ, һazir silər gunaһtin ərkin қilinip, Hudaning қulliri bоlоan ikənsilər, silərdə əzünglarni pak-muқəddəslikkə elip baridiоlan mewə bar, uning nətijisi mənggülük һayattur.
[23] Qünki gunaһning ix һəkқi yənila ələmdur, biraқ Hudaning Rəbbimiz Məsiһ Əysada bоlоan sowoqiti bolsa mənggülük һayattur.[23]

Nikaһ munasiwitidin misal

7 [1] I kerindaxlar, mən һazir Təwrat қanunini bilgənlərgə səzləwatimən; silər қanunning pəқət һayat waқtidila insan üstigə һəkümran bolidiоlanliқini bilməmsilər?
[2] Məsilən, eri bar ayal, eri һayatla bolidikən, қanun boyiqə erigə baoqlanoqan; lekin eri ələp kətsə, əzini erigə baoqliоlan nikaһ қanunidin azad қilinidu.[3] [3] Xuning üqün, bu ayal eri һayat waқtida baxқa bir ərgə baoqlansa, zinahor ayal dəp atilidu. Lekin eri ələp kətsə, u nikaһ қanunidin ərkin bolidu; xu qaoqda baxқa bir ərgə təgsə, zina қiloqan bolmaydu.[4] [4] Huddi xuningdək, kerindaxlar, silər Əysa Məsiһning қurbanliқ teni arқiliқ Təwrat қanunioqa nisbətən ələdünglar. Buning məқsiti silərning baxқa birsigə, yəni ələmdin Tirilgüqigə baoqlinixinglar wə xuning bilən Hudaoqa mewə berixinglardin ibarəttur.[4][5][6]
[5] Qünki biz «ət»ning ilkidə waқtimizda, Təwrat қanuni gunaһning arzu-һəwəslirini tehimu қozoqap, tenimizdiki əzalarda ələmgə elip baridiоlan mewini қiқaroqanidi; [6] lekin, һazir biz Təwrat қanunining ilkidin ərkin bolduқ. Qünki əzimizni booqup turidiоlan bu қanunoqa

---

6:16 Yuһ. 8:34; 2Pet. 2:19.
6:18 Yuһ. 8:32; Gal. 5:1; 1Pet. 2:16.
6:19 «ətliringlar ajiz bоlоaqqa, silərgə insanqə səzləwatimən...» — «mən insanqə səzləwatimən» degən ibarə tooqruluқ 3:5tiki izaһatni kərüng.
6:20 Yuһ. 8:34.
6:23 Yar. 2:17; Rim. 5:12; 1Kor. 15:21; Yaқ. 1:15.
7:2 1Kor. 7:2,10,39.
7:3 Mat. 5:32.
7:4 «Buning məқsiti silərning baxқa birsigə, yəni ələmdin Tirilgüqigə baoqlinixinglar wə xuning bilən Hudaoqa mewə berixinglardin ibarəttur» — birdinbir «ələmdin Tirilgüqi» Məsiһdur, əlwəttə. «Hudaoqa mewə berix»ning һər tərəplimə mənisi bar; «nikaһning mewisi» adəttə balilar bolidu; Məsiһkə baoqlinixning nətijisi bəlkim baxқilarning biz arқiliқ Hudaoqa etiқad baoqlap Uningoqa pərzənt boluxidin ibarət bolidu; bu, xübһisizki, rosul muxu yərdə kərsətkən «mewə»ning bir қismi. «Gal.» 5:22nimu kərüng.
7:4 Gal. 2:19; 1Pet. 4:1.
7:5 «Qünki biz «ət»ning ilkidə waқtimizda, Təwrat қanuni gunaһning arzu-һəwəslirini tehimu қozoqap, tenimizdiki əzalarda ələmgə elip baridiоlan mewini қiқaroqanidi» — «ət» degən səzning muxu yərdiki mənisi tooqruluқ «kirix səz»imizni kərüng. «Təwrat қanuni gunaһning arzu-һəwəslirini tehimu қozoqap» degən səzlər қanunning insanning təbiitidə pəyda қiloqan təsirlirini kərsitidu. Buning üq təripi bar: *(1)* insanning nuroqun қilmixliri angsiz; *(2)* insanning təbiiti bək tətür bolup, Huda buni қil desə, u baxқiqə қilidu; *(3) (əng muһimi)* nuroqun kixilər xu guwaһliқni beriduki, əzining Hudaning қanunliriоa əməl қilixқa tirixқanseri əz gunaһliri tehimu axkarilinidu, һətta kəpiyip ketidu. Təwəndiki 7-25-ayətlərdə Pawlus əzining bu tooqruluқ təjribisini biz üqün қiskiqə bayan қilidu.

nisbətən əlgən bolup, qanunning dəsturining kona yolida əməs, bəlki Roḥning yengi yolida Hudaning qulluqida bolimiz.

Muqəddəs qanun wə gunaḥ

7 Undaqta nemə degülük? Təwrat qanunining əzi gunaḥmu? Ḥərgiz undaq əməs! Dərwəqə, qanunning kərsətmiliri bolmisa, gunaḥning nemə ikənlikini bilməyttim. Qanun «nəpsaniyətqilik qilma» demigən bolsa, nəpsaniyətqilikning nemə ikənlikini bilmigən bolattim. 8 Lekin gunaḥ qanunning əmri arqilik pursət tepip, iqimdə ḥərhil nəpsaniyətqiliklərni qozοṇidi. Təwrat qanuni bolmisa, gunaḥmu əlüktək jansiz bolatti. 9 Bir qaοṇlarda qanunning sirtida yaxiοṇinimda ḥayat idim, lekin qanun əmrini bilixim bilənla, gunaḥmu janlinip, meni əlümgə elip bardi. 10 Əslidə kixigə ḥayatlik elip kəlsun dəp buyruloṇan qanunning əmri əksiqə manga əlüm elip kəldi. 11 Qünki gunaḥ qanunning əmri bilən ḥujum pursitini tepip, meni azdurdi wə əmr arqilik meni əltürdi.
12 Buningdin qariοṇanda qanun ḥəqiqətən pak-muqəddəstur, uning əmrimu muqəddəs, tooṇra-adalətlik wə yahxidur. 13 Undaqta, yahxi boloṇini manga əlüm boldimu? Ḥərgiz undaq əməs! Bəlki, gunaḥning qəwətla qəbiḥ ikənliki əmr arqilik oquq axkarilinixi üqün, bu yahxi əmrning wasitisi bilən gunaḥ məndə əlüm pəyda qildi.

Gunaḥning dəḥxətlik küqi

14 Təwrat qanunining «roḥqa təwə» ikənlikini bilimiz. Biraq mən bolsam «ətkə təwə»durmən, demək gunaḥqa quldək setiloṇanmən. 15 Qünki nemə qiliwatqinimni əzümmu bilməymən. Qünki əzüm niyət qiloṇan ixlarni qilmaymən; əksiqə, nəprətlinidioṇinimni qilimən. 16 Lekin əgər əzüm halimioṇan ixlarni qilsam, əzüm qanunning yahxi ikənlikini etirap qiloṇan bolimən.
17 Xundaq ikən, bu ixlarni mən əməs, bəlki iqimdə məwjut boloṇan gunaḥ qilduridu. 18 Iqimdə, yəni mening ətlirimdə ḥeq yahxiliqning məwjut əməslikini bilimən; qünki yahxilik qilix niyitim bar bolsimu, uni qilalmaymən. 19 Xuning üqün əzüm halioṇan yahxiliqni qilmay, əksiqə halimioṇan yamanliqni qilimən. 20 Əzüm niyət qilmioṇan ixni qilsam, buni qilidioṇan mən əməs, bəlki iqimdə makan qiloṇan gunaḥtur.
21 Buningdin əzümdiki xundaq bir qanuniyətni bayqaymənki, yahxiliqni qilmaqqi boloṇinimda, yamanlik ḥaman iqimdə manga ḥəmraḥ bolidu. 22 Qəlbimdə Hudaning qanunidin səyünimən;

7:6 «lekin, ḥazir biz Təwrat qanunining ilkidin ərkin bolduq. Qünki əzimizni booṇup turidioṇan bu qanunoṇa nisbətən əlgən bolup, qanunning dəsturining kona yolida əməs, bəlki Roḥning yengi yolida Hudaning qulluqida bolimiz» — oqurmən «Təwrat qanuni»oṇa əməl qilay desə, uningda 613 maddilik əmr-bəlgilimining bar ikənlikini bilixi kerək. Ularoṇa əməl qilix biryaqta tursun, ularni esidə qing tutuxla kəp adəmlərgə qiyin kelixi mumkin.
–«Roḥ» — Hudaning Muqəddəs Roḥi.
7:6 Rim. 2:29; 2Kor. 3:6.
7:7 Mis. 20:17; Qan. 5:21; Rim. 3:20; Ibr. 7:18.
7:8 Yuḥ. 15:22; Rim. 4:15; 5:20; Gal. 3:19.
7:9 «bir qaοṇlarda qanunning sirtida yaxiοṇinimda ...» — buning mənisi bəlkim: «Təwrat qanunining məndin nemini təlap qilidioṇanlikini qüxənməydioṇan waqtimda,....». **«qanun əmrini bilixim bilənla...»** — grek tilida «qanun əmri manga kəlgəndila,....». **«....gunaḥmu janlinip, meni əlümgə elip bardi»** — muxu ayəttiki «əlüm» xübḥisizki, roḥiy jəḥəttiki əlümni kərsitidu.
7:10 «Əslidə kixigə ḥayatlik elip kəlsun dəp buyruloṇan qanunning əmri ...» — məsilən, «Qan.» 4:1ni kerüng.
7:12 1Tim. 1:8.
7:14 «birak mən bolsam «ətkə təwə»durmən, demək gunaḥqa quldək setiloṇanmən» — «ətkə təwə» yaki «əttə boloṇan» tooṇruluk kirix səzni kerüng.
7:14 Yəx. 52:3.
7:15 Gal. 5:17.
7:18 Yar. 6:3,5; 8:21.
7:21 «Buningdin əzümdiki xundaq bir qanuniyətni bayqaymənki, yahxiliqni qilmaqqi boloṇinimda, yamanlik ḥaman iqimdə manga ḥəmraḥ bolidu» — grek tilida «qanuniyət» wə «qanun» birla səz bilən ipadilinidu.
7:22 Əf. 3:16.

[23] birak tenimdiki əzalirimda baxka bir kanuniyətni sezimən. Bu kanuniyət kəlbimdiki kanun bilən jəng kilip, meni tenimdiki əzalirimdiki gunah sadir kilduroɳuqi kanuniyətkə əsir kil idu.. [24] Nemidegən dərdmən adəmmən-hə! Ölümgə elip baridioɳan bu tenimdin kimmu meni kutkuzar? [25] Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik Hudaoɳa təxəkkür bolsun! Xundak kilip, kəlbim bilən Hudaning kanunioɳa itaət kilimən, lekin ətlirimdə gunah sadir kilduroɳuqi kanuniyətkə itaət kilimən.

Mukəddəs roɦtiki ɦayatlik kanuniyiti

8 [1] Hulasilisak, Məsih Əysada boloɳanlar gunaɦning jazasioɳa məɦkum bolmaydu. [2] Qünki Məsih Əysada boloɳan ɦayatlikni bəhx etidioɳan Roɦning kanuniyiti adəmni gunaɦka wə ölümgə elip baridioɳan kanuniyəttin silərni halas kildi.. [3] Qünki gunaɦlik ət elip kelidioɳan ajizlik tüpəylidin Təwrat kanuni kilalmioɳanni Hudaning Özi kildi; U Öz Oоɳlini gunaɦkar ətlik kiyapəttə gunaɦni bir tərəp kilixka əwətip, əttiki məwjut gunaɦni ölümgə məɦkum kiliwətti;
[4] buning bilən mukəddəs kanunning ɦəkkaniy təlipi ətkə əgəxmәydioɳan, bəlki Roɦka əgixip mangidioɳan bizlərdə əməlgə axurulidu.
[5] Qünki ətkə təwə boloɳanlar ətkə has ixlarning oyida yüridu; Mukəddəs Roɦka təwə boloɳanlar bolsa, xu Roɦka ait ixlarning oyida yüridu.. [6] Əttiki oy-niyətlər adəmni ölümgə elip baridu; Mukəddəs Roɦka ait oy-niyətlər ɦayatlik wə hatirjəm-amanliktur; [7] qünki əttiki oy-niyətlər Hudaoɳa düxmənliktur; qünki ət Hudaning kanunioɳa boysunmaydu ɦəm ɦətta uningoɳa boysunuxi mumkin əməs; [8] əttə boloɳanlar Hudani hursən kilalmaydu.
[9] Əmma silərgə kəlsək, pəkət Hudaning Roɦi dərwəkə iqinglarda yaxawatkan bolsa, silər əttə əməs, bəlki Roɦta yaxaysilər. Əmma Məsiɦning Roɦioɳa igə bolmioɳan adəm bolsa, u Məsiɦkə mənsuplardin əməs.. [10] Lekin Məsih kəlbinglarda bolsa, teninglar gunah tüpəylidin ölümning ilkidə bolsimu, ɦəkkaniylik tüpəylidin roɦinglar ɦayattur.. [11] Ɦalbuki, əlgən Əysani ölümdin Tirildürgüqining Özidiki Roɦ silərdə yaxisa, Məsiɦni ölümdin tirildürgüqi kəlbinglarda yaxawatkan Roɦi arkilik əlidioɳan teninglarnimu ɦayati küqkə igə kilidu..

7:23 Gal. 5:17.
7:25 «Rəbbimiz Əysa Məsiɦ arkilik Hudaoɳa təxəkkür bolsun!» — demək, u əzi kilalmaydioɳan ixni Huda Özi kiloɳan; baxkiqə eytkanda, «Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik adəmni kutkuzidioɳan Hudaoɳa təxəkkür!». **«xundak kilip, kəlbim bilən Hudaning kanunioɳa itaət kilimən, lekin ətlirimdə gunah sadir kilduroɳuqi kanuniyətkə itaət kilimən»** — təwəndiki 8-bab, 8-9-ayətni kərüng.
8:2 «silərni halas kildi» — bəzi kona kəqürmə oram yazmilarda «meni halas kildi» dəp yezilidu.
8:2 Yuɦ. 8:36; Rim. 6:18, 22; Gal. 5:1.
8:3 «U Huda Öz Oоɳlini gunaɦkar ətlik kiyapəttə gunaɦka kurbanlik süpitidə gunaɦni bir tərəp kilixka əwətip» — Əysa Məsih pütünləy insan boldi, uning teni bizning tenimizgə ohxax, birak uning eti «gunaɦkar ət» əməs idi; xunga Pawlus uning: «gunaɦkar ətkə **ohxaydioɳan** ətlik kiyapət»lik təndə dunyaoɳa kəlgənlikini bayan kilidu.
8:3 Ros. 13:39; Rim. 3:28; Gal. 2:16; Ibr. 7:18.
8:4 «mukəddəs kanunning ɦəkkaniy təlipi... Mukəddəs Roɦka əgixip mangidioɳan bizlərdə əməlgə axurulidu» — «kanunning ɦəkkaniy təlipi» — kirix səzimizdə «ixəngüqilərning Təwrat kanuni bilən munasiwiti tooɳruluk» yazoɳinimizni kərüng.
8:5 «Mukəddəs Roɦ» — grek tilida «Roɦ». 6-, 13-, 23-, 26- wə 27-ayəttimu xundak.
8:5 1Kor. 2:14.
8:9 1Kor. 3:16.
8:10 «Lekin Məsiɦ kəlbinglarda bolsa, teninglar gunaɦ tüpəylidin ölümning ilkidə bolsimu, ɦəkkaniylik tüpəylidin roɦinglar ɦayattur» — demək, birsi etikad arkilik Hudaning ɦəkkaniylikioɳa erixkən bolsa, xu ɦaman mənggülük ɦayat uning roɦida baxlinidu. Baxka birhil tərjimisi: «ɦəkkaniylik tüpəylidin *(Mukəddəs)* Roɦ silərning ɦayatinglar boldi».
8:11 «Məsiɦ Əysani ölümdin Tirildürgüqi» — Huda, əlwəttə. **«Ɦalbuki, əlgən Əysani ölümdin Tirildürgüqining Özidiki Roɦ silərdə yaxisa, Məsiɦni ölümdin Tirildürgüqi kəlbinglarda yaxawatkan Roɦi arkilik əlidioɳan teninglarnimu ɦayati küqkə igə kilidu»** — bu bayanni ikki tərəptə qüxəngili bolidu: *(1)* Huda kiyamət künidə bu dunyada əlidioɳan tenimizni tirildüridu; *(2)* tenimiz bu dunyada gunaɦ tüpəylidin «ölümgə məɦkum boloɳan» *(10-ayət)*, lekin Huda bizgə Öz Roɦi arkilik ɦayat ətküzüp, tenimizni küqəytip janlanduridu. Bizningqə ɦər ikki mənisi tooɳridur.
8:11 Rim. 6:4, 5; 1Kor. 6:14; 2Kor. 4:14; Əf. 2:5; Kol. 2:13.

12 Хуниң үқүн, кәриндахлар, биз әткә кәрздар әмәс, йәни унингоңа әгихип яхахкә кәрздар
әмәсмиз. 13 Қүнки әткә әгихип яхисанглар, һалак болисиләр; лекин Муқәддәс Роһқа тайинип әттики
кilмихларни өлүмгә мәһкум кilсанглар, яхайсиләр. 14 Қүнки кимләрки Худаниң Роһиниң
йетәкқилики дә яхиса, хуларниң һәммиси Худаниң пәрзәнтлиридур. 15 Қүнки силәр қобул кilоңан
роһ қуллуққа аит әмәс, хундакла силәрни қайта қорқунқка салоңуқи бирһил роһ әмәс, бәлки силәр
оғуллуққа елип баридиоңан Роһни қобул кilоңансиләр; У арқилиқ «Abba, ата!» дәп нида кilимиз.
16 Роһ бизниң өз роһимиз билән биллә бизниң Худаниң балиliри икәнликимизгә гувақлиқ бери-
ду. 17 Худаниң балиliри икәнмиз, әмди мирашорларму болимиз — Худаниң мирашорliри һәмдә
Мәсиһ билән тәң мирашор болимиз — пәқәтла униң билән тәң азаб-оқубәт тартсакла, униң
билән хан-хәрәптин тәң бәһримән болимиз.

Кәлгүсидики хан-хәрәп

18 Қүнки мән һазирки азаб-оқубәтләрниң кәлгүсидә бизгә ахкарилинидиоңан хан-хәрәплә ргә һеқ
селихтуроңуқилики йоқ дәп һесаблаймән. 19 Қүнки пүткүл кайнат Худаниң оғуллирining ayan
кilинихини интизарлиқ билән күтмәктә. 20-21 Қүнки яритилоңан кайнат Худаниң ләниti astida кelип,
бимәниликкә қәктүрүлди. Бу, кайнатниң өз ихтияри билән әмәс, бәлки уни қәктүргүқining iradisi
билән болди wә хундак үмиди билән болдики, кайнат өзимu qirixtin болоңан қулluқтин қутқузулup,
Худаниң пәрзәнтлиригә беоңixlinidиоңан хан-хәрәпкә тәwә болоңан һәрлүккә erixtүрүлүхтin
ibарәт idi.
22 Қүнки пүткүл кайнатниң һазироңиқә налә-пәряд кәтүрүп, туоңут толоңиқining azabini birliktә
tartiwatқанликini bilimiz. 23 Yалоңуз кайнат әмәс, һәтта бизму, йәни муқәддәс Роһning
тунji qikароңан mewisidin бәһримән болоңан бизләрму dilimizda налә-пәряд кәтүрмәктимиз
һәмдә Худаниң оғуллири сүпитидә қобул кilиниximizni, йәни тенимизning nijatning һәрлүкигә
qikirilixini intizarлиқ билән күтмәктимиз.
24 Биз үмидкә баоңланоңақка тқuzuloңanikәnmiz. Lekin үмид кilиноңан нәрсә кәрүлгән болса, u

---

8:13 «... әткә әгихип яхисанглар, һалак болисиләр» — grek tilida «... әткә әгихип яхисанглар, өлисиләр».
8:14 Gal. 5:18.
8:15 «...силәр оғуллуққа елип баридиоңан Роһни қобул кilоңансиләр» — «оғуллуққа елип баридиоңан» — «Худаоңа оғул болuxқа елип баридиоңан», демәк. Grek tilida bu sөz adәttә birsining yetim balini өz oғlum dәp қobul кilip bekiwelixini kөrsitidu. **«U арқилиқ «Abba, ата!» дәп нида кilими»** — «Abba» degән sөz ibraniy tili bolup, «sөyümlük ata» degән mәnidә. «Abba» һәm sөyümlük munasiwәtni һәm һermәtni bildүridu. Pawlus ibraniy tilidiki bu sөzni grek tilida sөzlәydioңan Rim xәһiridiki etiқadqilaroңa muxu yәrdә tonuxturidu.
8:15 Yәx. 56:5; 1Kor. 2:12; Gal. 3:26; 4:5, 6; 2Tim. 1:7.
8:16 2Kor. 1:22; 5:5; Әf. 1:13; 4:30.
8:17 2Tim. 2:11,12.
8:18 «кәлгүсидә бизгә ахкарилинидиоңан хан-хәрәплә ргә һеқ селихтуроңуқилики йоқ» — «һеқ selixturoңuqiliki yoқ» grek tilida «selixturuxқa әrziməydu». «Bizdә axkarilinidioңan xan-xәrәplәr» — baxқa birhil tәrjimisi: «bizgә axkarilinidioңan xan-xәrәplәr...». Birақ keyinki ayәtkә қarioңanda tәrjimimiz toоғridur.
8:18 Mat. 5:12; 2Kor. 4:10, 17; Fil. 3:20; 1Pet. 4:13; 1Yuһ. 3:1, 2.
8:22 Wәһ. 5:13
8:23 «...Худаниң оғулliri сүпитидә қобул кilиниximiz...» — grek tilida «oғulluққa қobul кiliniximizni». **«yалоңуз кайнат әмәс, һәтта бизму, йәни Муқәддәс Роһning тунji qikароңан mewisidin бәһримән болоңан бизләрму dilimizda налә-пәряд кәтүрмәктимиз һәмдә Худаниң оғулliri сүпитидә қобул кiliniximizni, йәни тенимизning nijatning һәрлүкигә qikirilixini intizarлиқ билән күтмәктимиз»** — bu ayәttiki үq nuқta toоғruluқ tohtilimiz; *(1)* «Муқәддәс Роһning тунji qikароңан mewisi»; bu ibarining bәlkim ikki jәһәti bar: *(a)* Муқәддәс Роһ barliқ ixәngүqilәrdә Худаниң mewisini, йәни muһәbbәt, xadliқ, hatirjәmlik қatarliқlarni qikiridu; bu mewә bolsa Худаниң padixaһliқining bu dunyada qikароңан тунji mewisidur wә xundakla uning reallikioңa ispat bolidu *(14:17ni kөrüng)*; *(ә)* ixәngүqilәr өzliridә qikiriloңan bu mewidin бәһримән bolup, uningdin Худаниң padixaһliқining kәlgүsidә pүtkүl dunyaoңa, jümlidin өzlirining һәммиси үstigә toluқ һөkümranliқ kilidioңanliқioңa ispat һәm kapalәt dәp bilidu; *(2)* «оғул süpitidә қobul кilinix» — kona zamanlarda mәtiwәr adәm mәlum namrat yaki «jәmiyәttә orni yoқ» bir yax kixini bekiwalmaқqi bolsa, jamaәtni qong sorunoңa qaқirip uni «өz oғlum», «өz қizim» dәp jakarlaytti. Rosul Худаmu kәlgүsidә alәm aldida ixәngүqilәrni «Өz oғlum» dәp xundak jakarlaydioңanliқini kөrsәtmәkqi. *(3)* «tenimizning nijattiki һәrlүккә qikirilixi» — һazir ixәngүqilәrgә Худаning nijat-iltipati bilәn yengi roһi, yengi қalbi bar; Мәсиһ Әysa biz үqүn erixkәn nijatta yәnә «yengi tenimiz»mu bar, қiyamәt künidә uni U bizgә beridu.
8:23 Luқa 21:28.

yənə ümid bolamdu? Kimmu kəz aldidiki nərsini ümid kilsun? [25] Birak, tehi kərmiginimizgə ümid baoqlioqanikənmiz, uni səwrqanlik bilən kütüximiz kerəktur.
[26] Xuningdək, insaniy ajizlikimizda Mukəddəs Roh kelip bizgə yardəm kilidu; qünki kandak dua kiliximiz kerəklikini bilməymiz. Lekin Rohning Өzi ipadiligüsiz nalə-pəryad bilən biz üqün Hudaning aldida turup dua-tilawət kilmakta. [27] Insanlarning kəlbini inqikilәp kəzitip Karioquqi bolsa, Mukəddəs Rohning oy-niyətlirining nemə ikənlikini bilidu; qünki U Hudaning iradisi boyiqə mukəddəs bəndiliri üqün Hudaning aldida dua kilip ətünməktə. [28] Xundakla xuni bilimizki, pütkül ixlar Hudani səyidioqanlarning, yəni Uning məksət-muddiasi boyiqə qakiriloqanlarning bəht-bərikitigə birliktə hizmət kilmakta. [29] Qünki Huda aldin kəngligə pükkənkixilərni, ularning kəlgüsidə Өz Ooqlining obrazioqa ohxax bolidioqinini, Ooqlining nuroqun kerindaxliri arisidiki tunji ooqli bolidioqinini aldin bəlgiligən. [30] Aldin bekitkən kixilərni U qakirdi, qakiroqan kixilərni U həkkaniy kildi; həkkaniy kiloqanlaroqa U xan-xərəp ata kildi.

Hudaning mehir-muhəbbitining küqlükliki

[31] Undakta, bu ixlaroqa yənə nemə dəyli? Huda biz tərəptə turoqanikən, kimmu bizgə karxi qik alisun?! [32] Өz Ooqlinimu ayimay, Uni həmmimiz üqün pida yolioqa tapxuroqan Huda, Uningoqa koxup həmmini bizgə xərtsiz ata kilmay kalarmu? [33] Kimmu Hudaning tallioqanliri üstidin xikayət kilalisun?! Huda həkkaniy kiloqan yərdə, [34] kimmu gunahka məhkum kilalisun? Өlgən, xundakla tirilgən wə Hudaning ong yenida turuwatkan, həmdə biz üqün Hudaning aldida turup dua-tilawət kiliwatkan Məsih xundak kilarmu?! [35] Kim bizni Məsihning mehir-muhəbbitidin ayriwetəlisun? Japa-muxəkkətmu, dərd-ələmmu, ziyankəxlikmu, aqarqilikmu, yalingaqlikmu, heyim-hətərmu yaki kiliqmu? [36] Mukəddəs yazmilarda eytiloqinidək: —
«Seni dəp kün boyi kirilmaktimiz,
Booquzlinixni kütüp turoqan koylardək hesablanmaktimiz».
[37] Birak bizni Səygüqigə tayinip bularning həmmisidə oqaliplarning oqalipi bolmaktimiz;
[38] Xuningoqa kət'iy kayil kilindimki, məyli ölüm bolsun hayatlik bolsun, pərixtilər bolsun jin-xəytan hökümranlar bolsun, hazirki ixlar yaki kəlgüsidiki ixlar bolsun, hərkandak rohiy küqlər bolsun, [39] pələk bolsun hang bolsun, xundakla pütkül kainatta yaritiloqan hərkandak baxka bir xəy'i bolsun, bizni Rəbbimiz Məsih Əysada boloqan Hudaning mehir-muhəbbitidin heqkaqan ayriwətküqi bolalmaydu.

8:26 «...insaniy ajizlikimizda Mukəddəs Roh kelip bizgə yardəm kilidu... » — «Mukəddəs Roh» — grek tilida pəkət «Roh» deyilidu.
8:26 Mat. 20:22; Yak. 4:3.
8:29 «Huda... Ooqlining nuroqun kerindaxliri arisidiki tunji ooqli bolidioqinini aldin bəlgiligən» — «tunji ooqul» birinqi orunda, muxu yərdə pütkül aləmdə birinqi orunda turidu, əlwəttə. «Zəb.» 89:27ni kərüng.
8:29 Kol. 1:18.
8:31 Qəl. 14:8.
8:32 Yar. 22:12; Yəx. 53:5; Yuh. 3:16.
8:33 Yəx. 50:8.
8:34 «Өlgən, xundakla tirilgən wə Hudaning ong yenida turuwatkan, həmdə biz üqün ... dua-tilawət kiliwatkan Məsih» — «Hudaning ong yenida» bolsa aləmning əng yukiri jayi, həmmini baxkuridioqan yər.
8:34 Ibr. 7:25.
8:36 «Seni dəp kün boyi kirilmaktimiz, booquzlinixni kütüp turoqan koylardək hesablanmaktimiz» — «Zəb.» 44:22 — nəkil kəltürülgən bu ayət boyiqə ixəngüqilər Hudaning yolida, Hudani dəp kəp japa-muxəkkətlərgə wə ziyankəxlikkə uqrixi mumkin.
8:36 Zəb. 44:22; 1Kor. 4:9; 2Kor. 4:11.
8:38 «pərixtilər bolsun jin-xəytan hökümranlar bolsun,...» — «jin-xəytan hökümranlar» bolsa grek tilida pəkət «hökümranlar»la deyilidu. Injilda bu səz adəttə jin-xəytanlarni kərsitidu *(«əf.» 6:12ni kərüng)*. **«hərkandak rohiy küqlər bolsun»** — grek tilida «hərkandak küqlər bolsun».

Huda wə Uning tallioqini Israil

9 [1] Mən Məsihtə həqiqətni səzləymən, yaloqan gəp eytmaymən, wijdanim Muqəddəs Roһning ilkidə bolup əzəmgə guwaһlik qilmaqta —[2] Qəlbimdə zor dərd-ələm wə tügimәs azab bar. [3-4] Qünki mening buradərlirim, yəni jismaniy jəһəttiki qerindaxlirim boloqan Israillarni nijat tapquzalisam Hudaning lənitigə qelip Məsihtin məһrum qiliniximni tiləxkə razi idim; ular Israillar! — ularοqa ooqulluq һoquqi, Hudaning xan-xəripining ayan qilinixi, əһdiliri, Təwrat qanunining amanət boluxi, ibadət hizmətliri wə Təwrat wədiliri nesiwə qilindi.[5] Uluoq ibraniy ata-bowiliri ularningkidur; jismaniy jəһəttə Məsih ularning əjdadidur. U barliq məwjudat üstidin һəküm sürgüqi, mənggü mubarək Hudadur. Amin!

[6] — Birak Hudaning Israiloqa boloqan səzi bikar boldi, deməymən; qünki Israildin boloqanlarning һəmmisila һəqiqiy Israil һesablanmaydu;[7] xuningdək, Ibraһimning əwladliri bolsimu, һəmmisila uning pərzəntliri һesablanmaydu. Qünki muqəddəs yazmilarda Ibraһimoqa: «Isһaqtin tərəlgənlərla sening nəsling һesablinidu» — deyilgən.

[8] Demək, jismaniy jəһəttin Ibraһimdin tərəlgən pərzəntlər Hudaning pərzəntliri boluwərməydu, bəlki Hudaning wədisi arkilik tərəlgənlər Ibraһimning һəqiqiy nəsli һesablinidu.[9] Qünki Hudaning bərgən wədisi mundak idi: «Kelər yili muxu qaoqda kaytip kelimən, Sarah bir ooquloqa ana bolidu».

[10] Uning üstigə, Riwkah bir ərdin, yəni əjdadimiz Isһaqtin qoxkezəkkə һamilidar boloqanda,[11-12] Pərzəntliri tehi tuoqulmioqanda, һeqkandak yahxi yaki yaman ixnimu qilmasta, Huda Өzining adəmlərni tallaxtiki muddiasining ularning qiloqan ix-əməlligə əməs, pəkət Qakiroquqi boloqanning iradisigə asaslanoqanliqini kərsitix üqün, Riwkahka: «Qongi kiqikining hizmitini qilidu» — deyilgənidi.[13] Huddi yənə mukəddəs yazmilarda eytiloqinidək: «Yakupni səydüm, Əsawdin nəprətləndim».

[14] Undakta, bularοqa nemə dəyli? Hudada adalətsizlik barmu? Һərgiz yok![15] Qünki Huda Musaoqa mundak degən: —

9:1 «mən Məsihtə һəqiqətni səzləymən» — «Məsihtə»: «Məsihkə mənsup bolup, Uning yetəkqilikidə, Uningdin iltipat, küq-kudrətni aloqanda.....» degən mənidə,. «Kirix səz»imizninmu kərüng.
9:1 Rim. 1:9; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 5:27.
9:3-4 «ularοqa ooqulluk һoquki,... wə Təwrat wədiliri nesiwə qilindi» — «ooqulluk һoquki» degəklik, Məsih arkilik Hudaoqa ooqul boluxtiki imtiyaz.
9:3-4 Mis. 32:32; Rim. 10:1; Mis. 4:22; Qan. 7:6; Rim. 2:17; 3:2; əf. 2:12.
9:5 «uluoq ibraniy ata-bowiliri» — demək, Ibraһim, Isһak, Yakup, Yüsüp wə Yəһuda qatarliklar. **«jismaniy jəһəttə Məsih ularning əjdadidur»** — demək, Məsihning tuoquluxining **roһiy jəһətimu** bar idi — U һəm insandin *(pak Israillik qiz Məryəmdin)* һəm Mukəddəs Roһdin tuoquloqan. **«...məsih ularning əjdadidur. U barliq məwjudat üstidin һəküm sürgüqi, mənggü mubarək Hudadur. Amin!»** — rosul Pawluska əng dərd yətküzidioqan ix — Məsih Israilda tuoquloqan wə toluk Hudalik təbiiti bolsimu, Israillar əzliri uni, yəni əz Məsihini һeq tonumaytti.
9:5 Yər. 23:6; Yuһ. 1:1; Ros. 20:28; Rim. 1:4; Ibr. 1:8,9,10.
9:6 Qəl. 23:19; Yuһ. 8:39; Rim. 2:28; 3:3; 2Tim. 2:13.
9:7 «Isһaqtin tərəlgənlərla sening nəsling һesablinidu» — *(«Yar.» 21:12)*. Bu səz intayin kiska bolup, toluk mənisi: «Mən sanga wədə kiloqan əwladliring, yəni pütkül dunyaoqa bəһtimni yətküzidioqan əwladliring Ismaildin əməs, Isһaktinla kelip qikidu» degəndək.
9:7 Yar. 21:12; Gal. 3:29; 4:23; Ibr. 11:18.
9:8 Gal. 4:28.
9:9 «Kelər yili muxu qaoqda kaytip kelimən, Sarah bir ooquloqa ana bolidu» — *(«Yar.» 18:10, 14)*. Bu ayəttə deyilgən «ooqul» Isһak bolidu.
9:9 Yar. 18:10.
9:10 Yar. 25:21.
9:11-12 «Huda Өzining adəmlərni tallaxtiki muddiasining ularning qiloqan ix-əməlligə əməs, pəkət Qakiroquqi boloqanning iradisigə asaslanoqanliqini kərsitix üqün...» — «Qakiroquqi boloqan» — Huda Өzi, əlwəttə. **«Qongi kiqikining hizmitini qilidu»** — *(«Yar.» 25:23)*. Qoxkezəkning kiqiki Yakup, qongi Əsaw bolidu.
9:11-12 Yar. 25:23.
9:13 «Yakupni səydüm, Əsawdin nəprətləndim» — Təwrat, «Mal.» 1:2-3.
9:13 Mal. 1:2-3.
9:14 Qan. 32:4; 2Tar. 19:7; Ayup 34:10.

«Kimgə rəḥim qilоqum kəlsə, xuningоqa rəḥim qilimən,
Kimgə iq aоqritqum kəlsə, xuningоqa iq aоqritimən».
16 Demək, bu ix insanning iradisigə yaki ularning tirixqanliqiоqa əməs, bəlki rəḥimdillik kərsətküqi Hudaоqa baоliqtur. 17 Qünki Huda muqəddəs yazmilarda Pirəwngə mundaq degən:
— «Mening seni tikliximdiki məqsət dəl xuki, qudritimni üstüngdə kərsitix ḥəmdə namimning pütkül jaḥanоqa jakarlinixi».
18 Demək, Huda halioqinioqa rəḥim qilidu, halioqinini tax yürək qilidu.

Hudaning oqəzipi wə xapaiti

19 Əmdi bəlkim sən manga: «Hudaning iradisigə ḥeqkim qarxi qiqalmaydioqan tursa, undaqta Huda nemə üqün insanni əyibləydu?» — deyixing mumkin.
20 Biraq, əy insan, Huda bilən takallaxqudək kimsən? Qelipta xəkilləndürülüwatqan nərsə özini xəkilləndürgüqigə: —
«Meni nemə üqün bundaq yasiding?» — deyələmdu?
21 Humdanqining ohxax bir kallək laydin esil orunоqa ixlitidioqan qaqimu, xundaqla adəttiki orunоqa ixlitidioqan qaqimu yasax ḥoquqi yoqmu?
22 Huda Өz oqəzipini kərsitixni wə küq-qudritini tonutuxni niyət qilоqan bolsa, oqəzipigə layiq boloqan, ḥalakətkə təyyarlanоqan «qaqilar»oqa adəttin taxqiri səwrqanlik bilən kəksi-qarnini kəng qilip kəlgən bolsa, uningоqa nemə boptu?
23–24 Wə xuning bilən Өzining rəḥim-xəpqitining nixani qilоqan wə xan-xərəpkə muyəssər boluxqa aldin'ala təyyarlioqan «qaqilar»da, yəni Өzi Yəḥudiylar arisidinla əməs, bəlki əllər arisidinmu qaqiroqan bizlərdə xan-xəripining qəksizlikini namayan qilix üqün xundaq qilixni halioqan bolsa, buningоqa nemə boptu?
25 Bu huddi Hudaning Ḥoxiya pəyoqəmbər arqilik eytqinidək: —
«Əsli həlqim ḥesablanmioqan həlqni həlqim,
Əsli səymigənlərni səygənlirim dəymən»;
26 wə yənə: — «Burun ularоqa: «Silər Mening həlqim əməssilər» deyilgən jayda,

---

9:15 «Kimgə rəḥim qilоqum kəlsə, xuningоqa rəḥim qilimən, kimgə iq aоqritqum kəlsə, xuningоqa iq aоqritimən» — «Mis.» 33:19.
9:15 Mis. 33:19.
9:17 «Qünki Huda muqəddəs yazmilarda Pirəwngə mundaq degən:...» — Pirəwn Misirdiki padixaḥ bolup, Israillarni qullukqa saloqan. U Hudaning Musa pəyoqəmbər arqilik kəlgən pərmanlirioqa zor qarxilik kərsətkən wə baroqanseri Hudaoqa qarap əz kənglini tax qilip Uning səzini anglimioqan. Birak ahir berip Huda Өzining xan-xəripini kərsitix üqün, «Misirdin qiqix»ta hatirilənggəndək, «Huda Pirəwnning kənglini qattiq qildi» *(9:12)* wə xuning bilən Israilni uning qolidin qutquzux üqün nuroqun məjizilərni yaratti. **«Mening seni tikliximdiki məqsət dəl xuki, qudritimni üstüngdə kərsitix ḥəmdə namimning pütkül jaḥanоqa jakarlinixi»** — «Mis.», 9:16.
9:17 Mis. 9:16.
9:20 Yəx. 29:16, 45:9; Yər. 18:6.
9:21 «Humdanqining ohxax bir kallək laydin esil orunоqa ixlitidioqan qaqimu, xundaqla adəttiki orunоqa ixlitidioqan qaqimu yasax ḥoquqi yoqmu?» — «esil orunоqa ixlitidioqan qaqimu... adəttiki orunоqa ixlitidioqan qaqimu...» nemini kərsitidu? Məsilən, bir qaqida əy hojayini xarab iqidu, baxqa bir qaqioqa balining tərətliri elinidu. Ikkisining əz ixlitix orni bar, birak bularning biri «esil» biri «adəttiki» dəp ḥesablinidu.
9:21 2Tim. 2:20.
9:22 «ḥalakətkə təyyarlanоqan «qaqilar»» — yaki «əzlirini ḥalakətkə təyyarlioqan «qaqilar»».
9:23–24 «Huda Өz oqəzipini kərsitixni wə küq-qudritini tonutuxni niyət qilоqan bolsa, oqəzipigə layiq boloqan, ḥalakətkə təyyarlanоqan «qaqilar»oqa adəttin taxqiri səwrqanlik bilən kəksi-qarnini kəng qilip kəlgən bolsa, uningоqa nemə boptu? Wə xuning bilən özining rəḥim-xəpqitining nixani qilоqan wə xan-xərəpkə muyəssər boluxqa aldin'ala təyyarlioqan «qaqilar»da, yəni Өzi Yəḥudiylar arisidinla əməs, bəlki əllər arisidinmu qaqiroqan bizlərdə xan-xəripining qəksizlikini namayan qilix üqün xundaq qilixni halioqan bolsa, buningоqa nemə boptu?» — *(22-24-ayət)* oqurmənlər dikqət qilsa biliduki, Pawlus özining uxbu muḥim soalioqa jawab bərməydu. Soalning omumiy xəkli: «Huda xundaq qilixni halioqan bolsa əmdi bizning qandaqmu uning bilən takallixix ḥoquqimiz bar?» degəndək. Əyni aḥwal uning deginidək bolsun yaki bolmisun, bu bizning iximiz əməs, bəlki Hudaningkidur. Bizgə nisbətən əng muḥimi xuki, gunaḥimizdin qutuluxni halisaqla, Huda Өzi Məsiḥning qurbanliqi arqilik təyyarlioqan towa qilix etiqadlik yolini aldimizoqa oquq qildi.
9:25 «Əsli həlqim ḥesablanmioqan həlqni həlqim, əsli səymigənlərni səygənlirim dəymən» — «Ḥox.» 2:23.
9:25 Ḥox. 2:25

Kəlgüsidə dəl xu jayda ularοqa «Tirik Hudaning οοqulliri!» degən nam berilidu».
27 Yəxaya pəyοqəmbərmu Israil tοοqruluq mundaq jakarlioqanidi: —
«Israillarning sani dengiz sahilidiki qumdək kəp bolsimu, lekin pəqət birla «qaldi» qutquzulidu;
28 qünki, Pərwərdigar Θz ixini tügitiwetip, həkqaniylik bilən tezdin uni ijra qilidu; qünki U yər
yüzidə həkümini təltəküs wə tez ijra qilidu».
29 Yəxaya pəyοqəmbər yənə aldin eytqinidək: — «Əgər samawi qoxunlarning Sərdari boloqan
Pərwərdigar bizgə bir nəsil qaldurmioqan bolsa, Sodom xəhiridək, Gomorra xəhiridək yoqaloqan
bolattuq».

Israillarning putlixip ketixi

30 Undaqta, ularοqa nemə deyiximiz kerək? Həkqaniylikqa intilmigən əlliklər həkqaniylikqa,
yəni etiqadqa asaslanοqan birhil həkqaniylikqa erixti. 31 Lekin Israil həkqaniyliqni kərsətkən
Təwrat qanunioqa intilgini bilən qanunning təlipigə yetəlmidi.
32 Nemə üqün? Qünki ularning həkqaniylikqa intilixi etiqad bilən əməs, bəlki «sawablik ix-
lar» bilən idi. Ular «putlikaxang tax»qa putlixip yiqilip qüxti; 33 huddi muqəddəs yazmilarda
yeziloqinidək:
«Həlqni putlixidioqan putlikaxang taxni,
Adəmni yiqitidioqan qoram taxni Zionοqa qoydum,
Uningοqa etiqad qiloquqi hərgiz yərgə qaritilip qalmas».

10 1 Qerindaxlar, yürək intizarim, xundakla Hudaοqa yelinixim Israillarning qutquzuluxi
üqündur. 2 Qünki xuningοqa guwahlik berimənki, ularning Hudaοqa həqiqətənmu
qizoqin intilixi bar, birak ularning intilixi həqiqiy bilim üstigə quruloqan əməs. 3 Qünki ular
Hudaning həkqaniyliqini bilmigəqkə, uning ornioqa ezlirining həkqaniyliqini tikləxkə tirixip,

9:26 «Burun ularοqa: «Silər Mening həlqim əməssilər» deyilgən jayda, kəlgüsidə dəl xu jayda ularοqa «Tirik Hudaning οοqulliri!» degən nam berilidu» — «Hοx.» 1:10.
9:26 Hοx. 2:1; 1Pet. 2:10.
9:27 Yəx. 10:22.
9:28 «Israillarning sani dengiz sahilidiki qumdək kəp bolsimu, lekin pəqət birla «qaldi» qutquzulidu; qünki, Pərwərdigar Θz ixini tügitiwetip, həkqaniylik bilən tezdin uni ijra qilidu; qünki U yər yüzidə həkümini təltəküs wə tez ijra qilidu» — *(27-28-ayət)* «Yəx.» 10:22-23. Bəzi kona kəqürmə yazmilarda Yəxayaning bexariti səl qiskirak: «Pərwərdigar bu yər yüzi üstidin qikarοqan həkümini təltəküs wə tez ijra qilidu» dəp nəqil kəltürülidu.
9:28 Yəx. 10:22, 23.
9:29 «Əgər samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar bizgə bir nəsil qaldurmioqan bolsa, Sodom xəhiridək, Gomorra xəhiridək yoqaloqan bolattuq» — «Yəx.» 1:9. Oqurmənlarning esidə barki, Huda Sodom wə Gomorra xəhərlirini rəzilliki tüpəylidin üstigə ot wə güngürt yaοqurup yoqatqan *(«Yar.» 19-bab)*.
9:29 Yar. 19:24; Yəx. 1:9; 13:19; Yər. 50:40; Əz. 16:46.
9:30 «əlliklər» — yəni «Yəhudiy əməslər».
9:31 Rim. 10:2; 11:7.
9:32 «ularning həkqaniylikqa intilixi etiqad bilən əməs, bəlki «sawablik ixlar» bilən idi» — «sawablik ixlar»: — oqurmənlərgə muxu məktuptin həzir ayan boliduki, Huda aldida bizgə heq ix «sawab» hesablanmaydu; həkqaniylik pəqət u əwətkən Məsihkə baοlioqan etiqattin kelidu. Xunga «sawablik ixlar» *(«Huda bu ixlar arqilik manga sawab qoxup beridu» degən mənidə qüxəngən bolsaq)* Huda aldida kət'iy məwjut əməstur.
9:33 «Adəmni yiqitidioqan qoram taxni Zionοqa qoydum» — «Zion» degən, Yerusalemning yaki Israilning bir xeiriy nami. **«Həlqni putlixidioqan putlikaxang taxni, adəmni yiqitidioqan qoram taxni Zionοqa qoydum, uningοqa etiqad qiloquqi hərgiz yərgə qaritilip qalmas»** — toluq bexarət «Yəx.» 8:14, 28:16də tepilidu. Oqurmən bu ayətlərni əzi oqusa uningdin bu taxning Əysa Məsihning ikənlikini kərələydu. Uni qobul qilmioqanlar həkqaniylikqa erixməy yiqilidu; uni qobul qiloqanlar həkqaniy qilinip tik turidu.
9:33 Zəb. 2:12; 118:22; Pənd. 16:20; Yəx. 8:14; 28:16; Yər. 17:7; Mat. 21:42; 1Pet. 2:6.
10:2 «ularning Yəhudiylarning Hudaοqa həqiqətənmu qizoqin intilixi bar, birak ularning intilixi həqiqiy bilim üstigə quruloqan əməs» — «həqiqiy bilimgə üstigə quruloqan əməs»: Yəhudiylarning kəp diniy məzhəpidikilərgə nisbətən əng muhim ix Təwrat qanuni üstidiki «bilim» wə «bilim axurux» idi. Xuning bilən Pawlusning bu səzi ixənmigən Yəhudiylarοqa bək eοir kelixi mumkin idi.
10:2 Ros. 22:3; Rim. 9:31; Gal. 4:17.

Hudaning ḥəkḳaniylikioŋa boysunmidi. [4] Qünki Təwrat ḳanunining nixan-məḳsiti Məsihning Өzidur; xuning bilən etiḳad ḳiloŋuqilarning ḥərbiri üqün ḥəkḳaniylik bar boldi.
[5] Qünki Təwrat ḳanunioŋa əməl ḳilixtin kəlgən ḥəkḳaniylik ḥəkḳidə Musa pəyoŋəmbər mundaḳ yazoŋan; «Ḳanunning əmrlirigə əməl ḳiloŋanlar xu ixliridin ḥayatlik tapidu».
[6] Lekin etiḳadtin boloŋan ḥəkḳaniylik mundaḳ dəydu: — «Kənglüngdə: — «Kim asmanoŋa qiḳar?» (yəni «Kim Məsihni asmandin elip qüxürər?»). [7] wə yaki «Ḥang tegigə kim qüxər?» (yəni «Məsihni ölümdin kim ḳayturar?») — demigin».
[8] Əmdi xu ḥəkḳaniylik nemə dəydu? — «Səz-kalam sanga yeḳindur, tilingda wə dilingdidur!» — bu səz-kalam dəl biz jakarlaydioŋan etiḳadning səzidur. [9] Demək, «Əysaning Rəb ikənlikini aoŋzing bilən etirap ḳilsang wə ḳəlbingdə Hudaning uni ölüklər arisidin tirildürgənlikigə ixənsəng, ḳutḳuzulisən»! [10] Qünki insan ḳəlbidə etiḳad ḳilix bilən ḥəkḳaniy ḳilinidu, eoŋizida etirap ḳilix bilən nijatḳa erixidu. [11] Muḳəddəs yazmilarda deyilgəndək; «Uningoŋa etiḳad ḳiloŋuqining ḥərbiri ḥərgiz yərgə ḳaritilmas». [12] Qünki bu jəḥəttə Yəḥudiylar bilən Greklarning pərḳi yoḳ; ḥər ikkisining Rəbbi ḥəmmining Rəbbidur wə Өzigə nida ḳiloŋanlarning ḥəmmisigə mol bayliḳlirini ayimaydu. [13] Qünki: «Kimdikim Rəbning namini qaḳirip nida ḳilsa ḳutḳuzulidu».
[14] Lekin Rəbgə ixənmigən kixi ḳandaḳmu Uningoŋa nida ḳilalisun? U tooŋruluḳ anglimioŋan kixi ḳandaḳmu Uningoŋa ixənsun? Hux həwər jakarlioŋuqi bolmisa, ular uni ḳandaḳmu angliyalisun? [15] Xu jakarlioŋuqilar əwətilmigən bolsa, hux həwərni ḳandaḳmu yətküzəlisun? Muḳəddəs yazmilarda yeziloŋinidək: «Aman-hatirjəmlik tooŋruluḳ hux həwərni, bəht-saadət tooŋruluḳ hux

---

10:4 «Təwrat ḳanunining nixan-məḳsiti Məsihning Өzidur» — grek tilida «nixan-məḳsət» degənning «hatimə» degən yənə bir mənisimu bar. Demək, ayətning mənisi: *(1)* Hudaning Təwrat ḳanunida boloŋan məḳsiti insanoŋa əz gunaḥini tonutup, Məsihning ḳutḳuzuxioŋa moḥtaj boloŋanlikini bildürüxtin ibarət idi; xunga Huda ḳanunni bərgən waḳtida Məsihning dunyaoŋa kelixini kəzligənidi; *(2)* Məsih Өzi Təwrat ḳanunini mukəmməl əməlgə axurdi, jümlidin Təwrat ḳanuni təlap ḳiloŋan, xundaḳla bexarət bərgən gunaḥni yuyidioŋan ḳurbanlikni ḳildi; *(3)* Məsih Təwrat ḳanunini toluḳ əməlgə axuroŋandin keyin, etiḳad ḳiloŋuqilar üqün uning ḥeq təlipi ḳalmidi *(7:4ni kərüng)*. Məzkur ayət bu mənilirining ḥəmmisini əz iqigə alidu.
10:4 Mat. 5:17; Ros. 13:38; 2Kor. 3:13; Gal. 3:24.
10:5 «Ḳanunning əmrlirigə əməl ḳiloŋanlar xu ixliridin ḥayatlik tapidu» — «Law.» 18:5 wə yənə «Ḳan.» 4:1, 6:24.
10:5 Law. 18:5; Əz. 20:11; Gal. 3:12.
10:6 Ḳan. 30:12.
10:7 Lekin etiḳadtin boloŋan ḥəkḳaniylik mundaḳ dəydu: — Kənglüngdə: — «Kim asmanoŋa qiḳar?» yəni «Kim Məsihni asmandin elip qüxürər?» wə yaki «Ḥang tegigə kim qüxər?» yəni «Məsihni ölümdin kim ḳayturar?» — demigin» — *(6-7-ayət)* nəḳil kəltürülgən ikki ayət: — «Ḳan.» 30:12-13 .
–Bu sirlik gəplərning ajayib məniliri bəlkim mundaḳ:
–*(1)* «Kimmu asmanoŋa qiḳar?» — «Kimmu Hudaning asman pələktək yuḳiri təlap ḳiloŋan ḥəkḳaniylikioŋa yetəlisun?» degənliktur. Lekin əgər birsi: «Ḥəkḳaniylikim muḳəmməl, «asmanoŋa qiḳandaḳmən»» degən bolsa, bu degini «Mən Məsihḳə ohxax ḥəkḳaniy» degəngə barawər bolup, Hudaning Məsihtə kərsətkən mukəmməl ḥəkḳaniylikioŋa aḥanət ḳiloŋan bolidu. Bundaḳ deyixi bəribir Məsihni əzining pəskəx «ḥəkḳaniylik»ning dərjisigə qüxürüp, «Məsihni asmandin qüxürməkqi» boloŋini.
–*(2)* «Kimmu ḥangning tegigə qüxər?» deyixi, bir kixi əz gunaḥining bədilini təliməkqi bolup dozahta bir məzgil tursam andin gunaḥimdin halas boliman» deməkqi boloŋini; bu, Məsihning ölümidə gunaḥimiz üqün jaza tartip bədəl təlixining manga *(xundaḳla ḥeqkimgə)* keriki yoḳ; muxundaḳ degən kixi «Məsihni ölümdin kim ḳayturar» degən bolidu, yəni «Məsihni ölüm yolidin ḳayturux kerək, uning ölüxi kerəksiz, əhmiḳanə ixtur» degüqi bolidu.
–Yioŋip eytḳanda, ḥeqkim əzigə tayinip Hudaning muḳəmməl ḥəkḳaniylikioŋa yetəlməydu; ḥeqkim əz gunaḥi üqün əzi bədəl toliyəlməydu.
10:7 Ḳan. 30:13
10:8 «Səz-kalam sanga yeḳindur, tilingda wə dilingdidur!» — «Ḳan.» 30:14.
10:8 Ḳan. 30:12-14.
10:11 «Uningoŋa etiḳad ḳiloŋuqining ḥərbiri ḥərgiz yərgə ḳaritilmas» — «Yəx.» 28:16.
10:11 Yəx. 28:16; Rim. 9:33.
10:12 «Qünki bu jəḥəttə Yəḥudiylar bilən Greklarning pərḳi yoḳ» — demək, «bu jəḥəttə *(Məsiḥ arḳilik nijatḳa erixixtə)* Yəḥudiylar bilən Yəḥudiy əməslərning pərḳi yoḳ».
10:12 Ros. 15:9; Rim. 3:22.
10:13 «Kimdikim Rəbning namini qaḳirip nida ḳilsa ḳutḳuzulidu» — «Yo.» 2:32.
10:13 Yo. 2:32; Ros. 2:21.

həwərni yətküzgənlərning ayaɵliri nemidegən güzəl-ḥə!».
16 Birak, huddi Yəxaya pəyɵəmbərning «I Pərwərdigar, bizning həwirimizgə kimmu ixəndi?» deginidək ḥəmmə adəm hux həwərgə itaət kilɵan əməs. 17 Xunga etikad həwərni anglaxtin kelidu wə xu həwər Məsih tooɣruluk səzdə anglitilidu.
18 Lekin xuni soraymənki, ular xu həwərni anglimioɣanmidu? Əlwəttə anglidi: — «Ularning sadasi pütkül dunyaɵa, səzliri yər yüzining kərlirigə yətti».
19 Yənə xuni soraymənki, Israillar xu həwərdin wakip bolmioɣanmidu? Aldi bilən, Musa Israiloɣa mundak bexarət bərgən: —
««Ḥeq həlk əməs» boloɣan bir həlk arkilik silərdə ḥəsət kozoɣaymən,
Nadan bir həlk arkilik ɵəzipinglarni kozoɣaymən».
20 Keyin, Yəxaya pəyɵəmbər intayin yürəklik ḥalda xu bexarətni berip: —
«Өzümgə intilmigənlərgə Өzümni tapkuzdum,
Meni sorimioɣanlaroɣa Өzüm kəründüm» — dedi.
21 Lekin, U Israillar ḥəkkidə: —
«Mən kün boyi bu itaətsiz wə tərsa həlkkə kollirimni uzitip intilip kəldim!» — dəydu.

Hudaning Israil tooɣruluk məksitining ahirida əməlgə axuruluxi

11 1 Undakta, xuni soraymənki: — Huda Өz həlkidin waz kəqtimu? Ḥərgiz undak əməs! Mənmu Ibrahim əwladidin, Binyamin kəbilisidin boloɣan bir Israiloɣ!
2 Huda aldin kəngligə pükkən Өz həlkidin waz kəqkini yok. Mukəddəs yazmilarda Ilyas pəyɵəmbər ḥəkkidə nemə deyilgənliki silərgə ayan əməsmu? U Israillardin azar qekip Hudaɵa yelinip: —. 3 «I Pərwərdigar, ular Sening pəyɵəmbərliringni əltürüxti, kurbangaḥliringni

---

10:15 «Aman-hatirjəmlik tooɣruluk hux həwərni, bəht-saadət tooɣruluk hux həwərni yətküzgənlərning ayaɵliri nemidegən güzəl-ḥə!» — «Yəx.» 52:7, «Naḥ.» 1:15. Mənisi bəlkim «hux həwər yətküzgənlər kəlgəndək waktida kəlgən!» degənni əz iqigə alidu.
–Bəzi kona kəqürmə yazmilarda «bəht-saadət tooɣruluk hux həwərni...» degən səzlər tepilmaydu.
10:15 Yəx. 52:7; Naḥ. 2:1.
10:16 «I Pərwərdigar, bizning həwirimizgə kimmu ixəndi?» — «Yəx.» 53:1.
10:16 Yəx. 53:1; Yuḥ. 12:38.
10:17 «... etikad həwərni anglaxtin kelidu wə xu həwər Məsih tooɣruluk səzdə anglitilidu» — bəzi kona kəqürmə yazmilar: «... etikad həwərni anglaxtin kelidu wə xu həwər Hudaning səzidə anglitilidu» deyilidu.
10:18 «Lekin xuni soraymənki, ular xu həwərni anglimioɣanmidu? Əlwəttə anglidi...» — bəzi alimlar muxu yərdiki «ular»ni Israillarni kərsitidu, dəp karaydu. Lekin keyinki ayət alahidə Israillarning «anglixi» tooɣruluk boloɣaqka, «ular»ni dunyadiki barlik adəmlər, Yəhudiylar wə Yəhudiy əməslərnimu kərsətsə kerək, dəp karaymiz. Bu ayətni xundak qüxinimizki, «Ḥəmmə adəm angliɵan; xunga, Yəhudiy halkimu qokum angliɵan». **«Ularning sadasi pütkül dunyaɵa, səzliri yər yüzining kərlirigə yətti»** — «Zəb.» 19:4. Zəburdiki bu səzlər əsli asmandiki nurluk jisimlar Hudaning uluɵlukini barlik aləmgə ipadiligənliki tooɣruluk idi. Rosul Pawlus bu səzni nəkil kəltürüp Injildiki hux həwər dunyadiki ḥər yərlərgə yorutulup tarkitilmakta, deməkqi.
10:18 Zəb. 19:4
10:19 ««Ḥeq həlk əməs» boloɣan bir həlk arkilik silərdə ḥəsət kozoɣaymən, nadan bir həlk arkilik ɵəzipinglarni kozoɣaymən» — «Kan.» 32:21. Demək, baxka əllər angliɵan, kobul kiloɣan yərdə, Israil qokum qüxəngən. Israillar əsli «nadan, bilimsiz, hudasiz» dəp ḥesabliɵan Yəhudiy bolmioɣan hərkaysi yat milləttin boloɣan ixəngüqi kixilərning hux həwərgə ixəngəqkə «Hudaning yengi həlki» boloɣanlikini, ularning bəhtini kerüp ḥəsət kilidu, ḥətta ularɵa ɵəzəplinidu. Musa pəyɵəmbərning «ḥeq həlk əməs» degən səzi kəlgüsi zamanda ḥasil kilinidioɣan Məsihning jamaitini kərsitidu. Ularning kəpinqisi hərkaysi millətlərdin kəlgəqkə, birinqidin ular «bir həlk» yaki «bir əl» bolalmaydu; ikkinqidin, ularning arisida Yəhudiylar kəp bolmaydu. Ular ḥərhil kixilərdin tərkib tapkaqka, Yəhudiylar ularni «bir həlk» yaki «bir əl» ḥesablimaydu ḥəm «ḥeq həlk əməslər» dəp karaydu.
10:19 Kan. 32:21.
10:20 «Өzümgə intilmigənlərgə Өzümni tapkuzdum, Meni sorimioɣanlaroɣa Өzüm kəründüm» — «Yəx.» 65:1.
10:20 Yəx. 65:1.
10:21 «Mən kün boyi bu itaətsiz wə tərsa həlkkə kollirimni uzitip intilip kəldim!» — «Yəx.», 65:2.
10:21 Yəx. 65:2.
11:1 Yər. 31:37; 2Kor. 11:22; Fil. 3:5.
11:2 «Huda aldin kəngligə pükkən Өz həlkidin waz kəqkini yok» — «Huda aldin kəngligə pükkən *(bilgən)* həlki» — bəlkim:

qeqixti. Pəqət өzüm yaloquzla qaldim, ular yənə meningmu jenimni almaqqi boluxuwatidu», degən. [4] Hudaning uningoqa qayturoqan kalami qandaq boldi? U: «Baaloqa tiz pükmigən yəttə ming adəmni Өzümgə elip qaldim» — degən.
[5] Huddi xuningdək, bügünki kündimu Hudaning xapaiti bilən Israildin Өzi tallioqan bir «qaldi» bar. [6] Ularning tallinixi xapaət bilən boloqan bolsa, undaqta өzlirining əjir-əmili bilən boloqan əməs. Əməllərdin boloqan bolsa, xapaət xapaət bolmay qalatti.
[7] Nətijidə qandaq boldi? Israillar izdiginigə erixəlmidi, lekin ulardin tallanoqanlar erixti. Qaloqanlarning bolsa, köngülliri bihudlaxturuldi. [8] Huddi muqəddəs yazmilarda eytiloqinidək:
—
«Huda ularning roh-qəlbini oqəplətkə saldi,
Bügüngə qədər közlirini kərməs,
Qulaqlirini anglimas qildi».
[9] Xuningdək Dawut pəyoqəmbərmu mundaq degən:
«Ularning dastihini өzlirigə qapqan wə tuzaq bolup,
Ularni putlaxturup, qilmixlirini өz bexioqa qüxürsun!
[10] Közliri qarangoqulixip, kөrəlmisun;
Bəllirini mənggü ruslatmay püküldürgəysən!»

[11] Undaqta, xunimu sorayki: Israillar yiqilip qaytidin turoquzulmasliqqa putlaxqanmu?
Hərgiz undaq əməs! Lekin ularning teyilip itaətsizlik qiloqanliqidin nijat yat əlliklərgə yətküzüldi. Buningdin məqsət Israillarni həsətkə qozoqaxtin ibarəttur.
[12] Əmdi ularning teyilip itaətsizlik qilixi dunyaoqa asayixliq bəhx ətkən bolsa, xundaqla ularning ziyan tartqini əllərni beyitqan bolsa, undaqta kəlgüsidə ularning həmmisining toluq nijatliqqa erixixi dunyaoqa tehimu zor bəht elip kəlməmdu?!

«Huda həmmidin burun Өz həlqi bolux üqün tallioqan həlq» degən mənidə.
11:3 1Pad. 19:10,14.
11:4 «Baaloqa tiz pükmigən yəttə ming adəmni өzümgə elip qaldim» — «1Pad.» 19:10, 14.
–«Baal» bir but idi. «7000 adəm», ər kixilərni kərsitidu.
11:4 1Pad. 19:18.
11:5 Rim. 9:27.
11:6 «Huddi xuningdək, bügünki kündimu Hudaning xapaiti bilən Israildin өzi tallioqan bir «qaldi» bar. Ularning tallinixi xapaət bilən boloqan bolsa, undaqta өzlirining əjir-əmili bilən boloqan əməs. Əməllərdin boloqan bolsa, xapaət xapaət bolmay qalatti» — *(5-6-ayət)* Huda Təwrattiki birnəqqə yərlərdə «Sən Israilni xapaitim bilən tallioqanmən» degənidi *(məsilən, «Qan.» 7:7ni kөrüng)*. Muxu yərdə rosul Pawlus: Huda xapaiti boyiqə Israillar iqidin «bir qaldi»ni tallioqan, dəydu. Insan Hudaning yardimigə erixixkə pütünləy layaqətsiz turup, Uningdin mədətkə erixsə, mana bu «Hudaning xapaiti» bolidu. Huda Israillarni ularning məlum bir yahxi yaki uluq əmiligə qarap tallioqan bolsa, undaqta Hudaning tallixi «xapaət»tin bolmioqan bolatti.
11:6 Qan. 9:4.
11:7 «Nətijidə qandaq boldi? Israillar izdiginigə erixəlmidi, lekin ulardin tallanoqanlar erixti. Qaloqanlarning bolsa, köngülliri bihudlaxturuldi» — demək, Israillar izdigən həkkaniylikqa həmmisila erixəlmigən əməs; ularning iqidin Hudaning xapaəti bilən Huda tallioqan «qaldi»lar həkkaniylikqa erixkən.
11:7 Rim. 9:31.
11:8 «Huda ularning roh-qəlbini oqəplətkə saldi, bügüngə qədər közlirini kərməs, Qulaqlirini anglimas qildi» — «Qan.» 29:4 həm «Yəx.» 29:10.
11:8 Qan. 29:2; Yəx. 6:9; 29:10; Əz. 12:2; Mat. 13:14; Mar. 4:12; Luka 8:10; Yuh. 12:40; Ros. 28:26.
11:9 Zəb. 69:22
11:10 «Ularning dastihini өzlirigə qapqan wə tuzaq bolup, ularni putlaxturup, qilmixlirini өz bexioqa qüxürsun! Közliri qarangoqulixip, kөrəlmisun; bəllirini mənggü ruslatmay püküldürgəysən!» — *(9-10-ayət)* «Zəb.» 69:22-23. Bu, Dawut pəyoqəmbərning xundaqla Hudaning sөzi, Dawutning *(wə xundaqla Məsihning)* düxmənliri tooqruluq eytiloqan. Bu 69-küyning həmmisi Məsih tooqruluq bexarəttur.
11:10 Zəb. 69:22-23
11:11 «... Hərgiz undaq əməs! Lekin ularning teyilip itaətsizlik qiloqanliqidin nijat yat əlliklərgə yətküzüldi. Buningdin məqsət Israillarni həsətkə qozoqaxtin ibarəttur» — yuqurida izahatta deginimizdək, Israillar Məsihkə etiqad qiloqan «yat əllər»ning bəhtini kərüp həsət qilidu.
11:12 «Əmdi ularning Yəhudiylarning teyilip itaətsizlik qilixi dunyaoqa asayixliq bəhx ətkən bolsa, xundaqla ularning ziyan tartqini əllərni beyitqan bolsa...» — «əllər» — Yəhudiy əməslər, «yat əllər».

Yəhudiy əməslar təkəbburlaxmasliqi kerək

13 Əmdi silər əlliklərgə səzləwatimən; mən əlliklərgə rosul süpitidə bekitilgəndin keyin, wəzipəmni xan-xərəplik dəp uluοlaymənki, 14 janjigərlirim boloqanlarning ḥəsitini qozοap, ularning bəzilirini qutuldurarmənmikin degən ümidtə bolimən. 15 Qünki ularning taxliwetilgənlikining nətijisi dunyadiki əllərni Huda bilən inaqlaxturux bolsa, undaqta ularning qobul qilinixi ələmdin tirilix bolmay nemə?
16 Ḥosuldin tunji bolup qiqqan hemirdiki kallək muqəddəs ḥesablansa, pütün hemir muqəddəs dəp ḥesablinidu. Dərəhning yiltizi muqəddəs bolsa, xahlirimu muqəddəs bolidu.
17 Zəytun dərihining birnəqqə xehi dərwəqə sunduruwetilgənidi, wə sən yawa zəytun kəqiti bolup, ularning ornioqa ulanding. Mana əmdi dərəh yiltizidin ozuqluq elip, mol xirnisidin bəḥrimən boloquqi boloqanikənsən, 18 əmdi sunduruwetilgən axu xahlardin özüngni üstün qilip mahtanma. Mahtansang, xuni untumioqinki, sən yiltizni əməs, yiltiz seni kətürüp quwwətləwatidu.
19 Sən əmdi: «Xahlar mening ulinixim üqün sunduruwetildi» — deyixing mumkin.
20 Tooqra, ular etiqadsizliqtin sunduruldi; sən bolsang, etiqading bilən tik turisən; birag uningdin məoqrurlanma, əksiqə Hudadin qorq! 21 Qünki Huda əyni waqtida bu dərəhning öz xahlirini ayimioqanikən, senimu ayimasliqi mumkin. 22 Mana, bu ixlarda Hudaning meḥribanliqioqa ḥəmdə qattiq qol ikənlikigə qara. U Öz yolidin yiqilip qüxkənlərgə qattiq qol idi, lekin sanga (meḥribanliqida dawamlik tursangla) meḥribanlik kərsətməktə. Undaq bolmioqanda, sənmu kesip taxlinisən. 23 Yəhudiylarmu etiqadsizlikta qing turuwalmisa, əslidiki dərəhkə ulinidu. Qünki Huda ularni qayta ulaxqa qadirdur. 24 Qünki əgər sən yawa zəytun dərihidin kesip elinip, təbiiy qanuniyətkə hilap ḥalda baoqdiki yahxi zəytun dərihigə ulanoqan yərdə, əslidiki bu təbiiy xahlarning öz dərihikə ulinixi tehimu mumkinoqu?!

Hudaning meḥribanliqi pütkül insan üqündur

25 Qerindaxlar, özünglarni üstün wə əqillik qaoqlaxtin saqlinixinglar üqün, wəḥiy qilinoqan xu sirdin həwərsiz qelixinglarni halimaymənki, ta Huda tallioqan Yəhudiy əməslərning sani toluqlanoquqə, Israilning bir qismi tax yürəklikkə qaldurulidu; 26 andin pütkül Israil

---

11:13 «silər əlliklərgə» — demək, «silər Yəhudiy əməs boloqanlaroqa». **«mən əlliklərgə rosul süpitidə bekitilgəndin keyin, wəzipəmni xan-xərəplik dəp uluoqlaymənki, ...»** — oqurmənlərning esidə barki, Huda rosul Pawlusni *(gərqə u «Yəhudiylarning Yəḥudiysi» bolsimu)* Yəhudiy əməs boloqan əl-millətlərgə ḥux həwərni yətküzüxkə alaḥidə əwətkən.
11:13 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Gal. 1:16; 2:8; Əf. 3:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:11.
11:14 «janjigərlirim boloqanlarning ḥəsitini qozοap, ularning bəzilirini qutuldurarmənmikin degən ümidtə bolimən» — «janjigərlirim boloqanlar» grek tilida «mening ətlirim boloqanlar» — əzining Yəhudiy ḥəlqini kərsitidu.
11:16 «Ḥosuldin tunji bolup qiqqan hemirdiki kallək muqəddəs ḥesablansa, pütün hemir muqəddəs dəp ḥesablinidu. Dərəhning yiltizi muqəddəs bolsa, xahlirimu muqəddəs bolidu» — muxu yərdə «muqəddəs»ning birinqi mənisi «Hudaoqa ataloqan», xuning bilən «pak» degən mənidə. Birinqi jümlining kəqmə mənisi bəlkim «Əgər Israillarning əjdadliri, yəni Ibrahim, Isḥaq wə Yaquplar Hudaoqa ataloqan bolsa, ularning pərzəntlirimu Hudaoqa ataloqan bolidu» degən boluxi mumkin. Təwəndiki jümlilərdə Pawlus Israilni bir «zəytun dərihi»kə oḥxitidu *(«Yər.» 11:16-19ni kərüng)*.
11:16 Qəl. 15:20
11:17 «Zəytun dərihining birnəqqə xehi dərwəqə sunduruwetilgənidi, wə sən yawa zəytun kəqiti bolup, ularning ornioqa ulanding» — demisəkmu, «zəytun dərihi» Israiloqa, «ulanoqan yawa zəytun küqiti» Məsiḥkə etiqad qiloqan Yəhudiy əməslərgə, «zəytun dərihining sunduruwetilgən xahliri» bolsa Israillar arisidin Məsiḥkə etiqad qilmioqaqka, Hudaning bəht-bərikətliridin üzülüp qaloqan Yəhudiylaroqa wəkil bolidu. **«Mana əmdi dərəh yiltizidin ozuqluq elip, mol xirnisidin bəḥrimən boloquqi boloqanikənsən,...»** — buning kəqmə mənisi bəlkim: «Sən huddi dərəhning yiltizidin ozuqluq elip, xirnisidin bəḥrimən boluwatqan xehidək, Huda Ibrahimoqa wədə qiloqan bəhttin bəḥrimən boluwatisən» degənlik bolsa kerək.
11:21 «Huda əyni waqtida bu dərəhning öz xahlirini ayimioqanikən» — «bu dərəhning öz xahliri» Yəhudiylarni kərsitidu, əlwəttə.
11:23 2Kor. 3:16.
11:25 «özünglarni... əqillik qaoqlaxtin saqlinixinglar üqün...» — grek tilida «özünglarni üstün wə əqillik qaoqlaxlardin saqlinixinglar üqün...» deyilidu. Yəhudiy əməslər Yəhudiylarning əḥwalioqa qarap: «Biz qutulduq, ular Hudaning ləniti astida qalidu» dəp təkəbburlixixi mumkin.
11:25 Luqa 21:24.

қутқузулиду. Бу тоғруluқ муқәддәс язмиларда мундақ йезилоған: —
«Қутқузоғуқи Ziондин келип,
Ипласлиқни Yақуптин йоқ қилиду.
27 Мән уларниң гунаһлирини елип тахлиwәткинимдә,
Мана бу улар билән түзидиоған әһдәм болиду».
28 Әмди hух һәwәр јәһәттин қариоғанда, силәрниң бәhтинглар үқүн Yәһудиy һәлқи hух һәwәргә
düхмән қилип бекитилгән; бирақ Hудаҳниң таллихи јәһәттин қариоғанда, ата-bowилиримиз сәwәбидин
сөйүлгәндур. 29 Қүнки Hуда Өзи бәргәнлирини wә қақирикини қаytуруwалмаydu.
30 Силәр әлликләрму бир қаоғларда Hудаоға итаәт қилмиоған болсанглармu, Yәһудиylарниң
итаәтсизликиниң нәтијисидә һазир рәһим-хәпқәткә erихтинглар. 31 Yәһудиylар болса итаәт қилмаy
келиwатиду; Hудаҳниң буningдики мәқсити, силәргә көрсәткән рәһим-хәпқәт арқилиқ уларниму
рәһим-хәпқәткә erихтүрүхтин ibарәттur. 32 Қүнки Hуда пүткүл инсаноға рәһим-хәпқәт көрситих
үқүн, һәммәйләнни итаәтсизликкә солап қоydi.
33 — Аһ! Hудаҳниң даналикі wә илим-һекмитининг бибаһа baйликліри һәм һесабсиз қонгқурлуқі!
Uning һөкүмилирining тегигә yәткили болмас!
Uning йолliри izдәп тепихтин хунқә yирақtur!
34 «Кимму Pәрwәрдигарning оy-muддialирini қүхинип yәтti?
Кимму Uningоға мәслиһәтqi болалidi?»
35 «Uningоға ким awwал бир нәрсә берip,
Keyин uni қayтurup бәр deyәlidi?».
36 Қүнки барлиқ мәwjудатлар Uningдин кәлгән,
U арқилиқ мәwjут болup turidu,
Һәм Uning үқүн мәwjут болup turidu.
Барлиқ хан-хәрәп әбәдгиqә Uningоға болоғay! Amin.

Етиқадqининг өзini Hудаоға atixi

12 1 Хунга, әy қерindaxлар, Hудаҳниң рәһимdilliқі bилән силәрдин хуни өтүнимәнки,
теninглarni муқәддәs, Hудani hурсән қилidioған, тирик қурbanлиқ сүpitидә Uningоға
beоғixлanглар. Mana bu силәрning Hудаоға қилidioған ҳәқиқiy ibaditinglardur. 2 Bu дунyaning
қелipioға kирip қalmanглар, бәлki oy-pikringlarning yengilinixi bилән өzgәrtilinglar; undaқ
қiloғanda Hудаҳning yahxi, қobul қilarliқ wә муқәммәл iradisining нemә ikәnlikini ispatlap

11:26 «Қутқузоғуқи Ziondin kelip, iplaslиқni Yақuptin yoқ қilidu» — «Yақup» muxu yәрдә Yақupning әwladliri Israilni көрsitidu. Bexarәt «Yәx.» 59:20, 21ni көрüng.
11:26 Zәb. 14:7; Yәx. 27:9; 59:20; Yәr. 31:31, 32, 33, 34; 2Kor. 3:16; Ibr. 8:8; 10:16.
11:27 «...Мән ularning gunaһlirini elip taxliwәtkinimdә, mana bu ular bilән tүzidioған әһdәm bolidu» — 26-27-ayәttiki bexarәt sөzliri «Yәx.» 59:20, 21, 27:9tin wә «Yәr.» 31:33-34tin nәқil kәltүrülgән.
11:27 Yәx. 59:20, 21; Dan. 9:24
11:31 «Yәһudiylar bolsa itaәt қilmay keliwatidu; Hudaning buningdiki мәқsiti, силәргә көрsәtkән рәһim-хәпқәt arқilиқ ularnimu рәһim-хәпқәtkә erихtүrүхtin ibarәttur» — demәk, yuқirida izaһlioғinimizdәk, Yәһudiylar Yәһudiy bolmioған ixәngüqilarning bәhtigә қarioғaqқa, өzliri towa қilip Mәsiһni қobul қilsun.
11:32 «Qünki Huda pүtkүl insanoға рәһim-хәпқәt көрsitix үқүn, һәммәйләnni itaәtsizlikkә solap қoydi» — «һәммәйләn» Yәһudiylar wә Yәһudiy әmәslәrni көрsitidu.
11:32 Gal. 3:22.
11:34 «Kimmu Pәrwәrdigarning oy-muddialirini қүхinip yәtti? Kimmu Uningоға мәслиһәtqi болалidi?» — «Yәx.» 40:13.
11:34 Yәx. 40:13; 1Kor. 2:16.
11:35 «Uningоға ким awwал bir нәрсә berip, keyin uni қayтurup bәr deyәlidi?» — «Ayup» 41:11.
11:35 Ayup 41:3.
11:36 Pәnd. 16:4; 1Kor. 8:6.
12:1 «Mana bu силәrning Hudaоға қilidioған ҳәқiқiy ibaditinglardur» — «ҳәқiқiy ibaditinglar» grek tilida yәnә «yolluқ, orunluқ, tegixlik, әқilgә muwapiқ hizmәt» degәn mәnilәrni өz iqigә alidu.
12:1 Rim. 6:13,16; 1Pet. 2:5.

bilələysilər.
3 Manga ata qilinoqan xapaətkə asasən qərbiringlarοqa xuni eytimənki, əzünglar toοqruluq
əzənglarda bar boloqinidin artuq oylimay, bəlki Huda qərbiringlarοqa təqsim qiloqan ixənqning
miqdarioqa asasən salmaqlik bilən əzünglarni dəngsəp kərünglar. 4 Qünki tenimiz kəpligən
əzalardin tərkib tapqan qəmdə qərbir əzayimizning ohxax bolmioqan roli boloqandək, 5 bizmu
kəp boloqinimiz bilən Məsihtə bir tən bolup bir-birimizgə baoqlinixlik əza bolimiz.
6 Xuning üqün bizgə ata qilinoqan mehir-xəpqət boyiqə, qərhil rohiy iltipatlirimizmu bar
boldi. Birsigə ata qilinoqan iltipat wəhiyni yətküzük bolsa, ixənqisining dairisidə wəhiyni yə
tküzsun; 7 baxqilarning hizmitini qilix bolsa, hizmət qilsun; təlim berix bolsa, təlim bərsun;
8 rioqbətləndürük bolsa, rioqbətləndürsun; sədiqə berix bolsa, mərdlik bilən sədiqə bərsun;
yetəkləx bolsa, əstayidillik bilən yetəklisun; həyrhahlik kərsitix bolsa, huxal-huramlik bilən
qilsun.
9 Mehir-muhəbbitinglar sahta bolmisun; rəzilliktin nəprətlininglar, yahxilikqa qing
baoqlininglar; 10 Bir-biringlarni qerindaxlarqə qizoqin mehir-muhəbbət bilən səyünglar; bir-
biringlarni qərmətləp yuqiri orunoqa qoyunglar.
11 Intilixinglarda erinmənglar, roh-qəlbinglar yalqunlap kəyüp turup, Rəbgə qullarqə hizmət
qilinglar.
12 Ümidtə bolup xadlinip yürünglar; muxəkqət-qiyinqiliqlarοqa səwr-takətlik bolunglar;
duayinglarni qərqandaq wakitta tohtatmanglar. 13 Muqəddəs bəndilərning ehtiyajidin
qiqinglar; mehmandostluqqa intilinglar; 14 Silərgə ziyankəxlik qiloquqilarοqa bəht tilənglar;
pəqət bəht tilənglarki, ularni qaroqimanglar.
15 Xadlanoqanlar bilən billə xadlininglar; qayoqurup yioqlioqanlar bilən billə qayoqurup
yioqlanglar.
16 Bir-biringlar bilən inak ətüp ohxax oy-pikirdə bolunglar; nəziringlarni üstün qilmanglar,
bəlki təwən təbiqidiki kixilər bilən berix-kelix qilinglar. Əzünglarni danixmən dəp qaoqlimang
lar. 17 Qeqkimning yamanlikioqa yamanlik bilən jawab qayturmanglar. Barlik kixining aldida
ixliringlar pəzilətlik boluxqa kəngül qoyunglar.
18 Imkaniyətning bariqə kəpqilik bilən inak ətünglar; 19 intiqam almanglar, i səyümlüklirim;
uni Hudaoqa tapxurup Uning oqəzipigə yol qoyunglar, qünki mukəddəs yazmilarda mundaq

---

12:2 «Bu dunyaning qelipioqa kirip qalmanglar» — baxqa birhil ipadiləx xəkli: — «bu dunyaning ekimlirioqa əgixip yürmənglar». Əyni səzlər «bu dunyadiki qelipqa xəkilləndürülmənglar».
12:2 Əf. 5:17; 1Tes. 4:3; 1Yuh. 2:15.
12:3 Rim. 1:5; 1Kor. 12:11; Əf. 4:7.
12:4 1Kor. 12:27; Əf. 1:23; 4:16; 5:23; Kol. 1:24.
12:5 1Kor. 12:4; 2Kor. 10:13; 1Pet. 4:10.
12:6 1Kor. 12:4.
12:7 1Kor. 12:10; 1Pet. 4:10, 11.
12:8 Qan. 15:7; Mat. 6:1, 2, 3; 2Kor. 9:7.
12:10 «bir-biringlarni qərmətləp yuqiri orunoqa qoyunglar» — bu səzning: «bir-biringlarοqa qərmət kərsitixtə birinqi bolunglar», «bir-biringlarοqa bəs-bəstə qərmət kərsitinglar» degən baxqa bir mənisi bar. Rosul bəlkim qəstən ikki mənisini təng ixlətkən boluxi mumkin.
12:10 Əf. 4:2; Fil. 2:3; 1Pet. 5:5; Ibr. 13:1; 1Pet. 1:22; 2:17.
12:11 «roh-qəlbinglar yalqunlap kəyüp turup,...» — «Muqəddəs Rohta, Muqəddəs Roh arqilik qizoqin bolup...» yaki «əz rohingda qizoqin bolup...» degən mənilərning qaysisini bildüridioqanlikioqa birnemə demək təs. Əməliyəttə nijatta Muqəddəs Roh ixəngüqining rohi bilən bir bolup, u arqilik ixləydu, xunga bu ikki mənə arisida qong pərq yoq.
12:12 Luqa 18:1; Rim. 15:13; Əf. 6:18; Kol. 4:2; 1Tes. 5:16,17; Ibr. 10:36; 12:1; Yaq. 5:7
12:13 1Kor. 16:1; Ibr. 13:2; 1Pet. 4:9.
12:14 Mat. 5:44; 1Kor. 4:12.
12:16 Pənd. 3:7; Yəx. 5:21; Rim. 15:5; 1Kor. 1:10; Fil. 2:2; 3:16; 1Pet. 3:8.
12:17 «Barlik kixining aldida ixliringlar pəzilətlik boluxqa kəngül qoyunglar» — baxqa birhil tərjimisi: «Kəpqilik yahxi dəp qarioqan ixlarni kəngül qoyup qilinglar».
12:17 Pənd. 20:22; Mat. 5:39; 1Kor. 6:7; 2Kor. 8:21; 1Tes. 5:15; 1Pet. 2:12.
12:18 Mar. 9:50; Ibr. 12:14.

yeziloqan: «Pərwərdigar dəyduki, intiqam Meningkidur, yamanlıq Mən qayturimən».
20 Xunga
əksiqə «Düxmining aq bolsa, uni toydur, ussioqan bolsa, qandur. Bundaq qilix bilən «uning
bexioqa kəmür qooqini toplap saloqan bolisən».
21 Yamanlıq aldida bax əgmənglar, bəlki
yamanlıqni yahxilıq bilən yenginglar.

Ḥəkümət aldidiki məs'uliyitimiz

13 1 Ḥəmmə adəm əzlirini idarə qiloquqi hoquq igilirigə boysunsun. Qünki Huda tiklimigən
ḥəkümət yoq; qaysi hoquq-ḥəkümət məwjut bolsila Huda təripidin tikləngəndur.
2 Xuning üqün, hoquq-ḥəkümətkə qarxilıq qiloquqi kixi Hudaning orunlaxturuxioqa qarxilıq
qiloqan bolidu. Qarxilıq qiloquqilar soraqqa tartilidu.
3 (qünki ḥəkümranlar yahxilıq qiloquqilaroqa
əməs, bəlki yamanlıq qiloquqilaroqa qorqunq kəltüridu). Ḥəkümranlardin qorquxni halimaymən
desəng, undaqta yahxi əməl qil. U qaoqda ḥəkümət təripididin təriplinisən.
4 Qünki ḥəkümranlar
sening mənpəiting üqün Hudaning hizmətqisidur. Lekin yamanlıq qilsang, uningdin qorquxung
kerək! Ḥəkümran qiliqni bikaroqa esiwalmaydu, u yamanlıq qiloquqioqa Hudaning oqəzipini
kərsitidioqan jaza bərgüqi süpitidə Hudaning hizmətqisidur.
5 Xuning üqün, ḥəkümranlaroqa boysunux kerək. Bu, pəqət jazalinixtin saqlinix üqünla əməs,
bəlki pak wijdanlıq bolux üqündur.
6 Muxu səwəbtinmu baj tapxurunglar; ḥəkümranlar bolsa,
Hudaning məhsus bu ixlarni baxquruxqa bekitkən hizmətkarliridur.
7 Ḥərkimgə əz tegixlik ḥəqqini tələnglar; oqəllə-paraq tapxuruwaloquqioqa oqəllə-paraqni, baj
yioqquqilaroqa bajni tapxurunglar; eḥtiramoqa tegixlik boloqanlaroqa eḥtiram qilinglar, ḥərmət
qilixqa tegixlik boloqanni ḥərmət qilinglar.

Baxqilar aldidiki məs'uliyitimiz

8 Bir-biringlarni səyüxtin baxqa, ḥeqkimgə ḥeqnərsidin qərzdar bolmanglar. Qünki baxqilarni
səygən kixi Təwrat qanunining təlipini əməlgə axuroqan bolidu.
9 Qünki «zina qilma, qatillıq
qilma, ooqrilıq qilma, nəpsaniyətqilik qilma» degən pərḥizlər wə bulardin baxqa ḥərqandaq
pərzlərmu, «qoxnangni əzüngni səygəndək səygin» degən bu əmrgə yioqinqaqlanoqan.
10 Meḥir-muḥəbbətkə berilgən kixi əz yeqinioqa ḥeqqandaq yamanlıq yürgüzməydu; xuning
üqün, meḥir-muḥəbbət Təwrat qanunining təlipini əməlgə axuroquqidur.
11 Ḥazirqi waqitning jiddiyliqini bilip, xularni qilinglar. Qünki biz üqün allıqaqan uyqudin
oyoqinix waqit-saiti yetip kəldi. Qünki dəsləpki etiqad qiloqan waqtimizoqa nisbətən nijatimiz
tehimu yeqinlap qaldi.
12 Keqə ətüxkə az qaldi, kündüz yeqinlaxti. Xunga, qarangoqulukning
ixlirini taxlap, yoruqlukning qoral-yaraqlirini kiyəyli.
13 Kündüzgə muwapiq diyanətlik ḥayat
kəqürəyli, əyx-ixrət wə xarabhorlukqa, zina wə kəyp-sapaoqa, jedəl-majira wə ḥəsəthorlukqa

---

12:19 «Pərwərdigar dəyduki, intiqam Meningkidur, yamanlıq Mən qayturimən» — «Qan.», 32:35.
12:19 Qan. 32:35; Mat. 5:39; Luqa 6:29; Ibr. 10:30.
12:20 «Düxmining aq bolsa, uni toydur, ussioqan bolsa, qandur. Bundaq qilix bilən «uning bexioqa kəmür qooqini toplap saloqan bolisən» — *(«Pənd.» 25:21-22)*. «Uning bexioqa kəmür qooqini toplap saloqan bolisən» degən mənisi: «uni qattiq uyaldurisən». Bu ibarə Misirdiki kona bir adətni kərsitidu. Adəmning towa qiloqanliqini bildürüx üqün bexida bir siwət qooqni kətürüp mangatti. Xunga «uning bexioqa kəmür qooqini toplap saloqan bolisən» degini, uning towa qilixioqa yardəm berələysən» «wijdanini oyoqitisən» degənliktur.
12:20 Pənd. 25:21-22; Mat. 5:44.
13:1 Pənd. 8:15; Dan. 4:29; Tit. 3:1; 1Pet. 2:13.
13:2 «Xuning üqün, ḥoquq-ḥəkümətkə qarxilıq qiloquqi kixi Hudaning orunlaxturuxioqa qarxilıq qiloqan bolidu. Qarxilıq qiloquqilar soraqqa tartilidu» — bundaq jaza Huda təripidin yaki ḥəkümət təripidin kəlgənlikini rosul deməydu, biraq muxu yərdə bəlkim ḥəkümət təripidin boluxi mumkin.
13:8 Gal. 5:14; 1Tim. 1:5.
13:9 Mis. 20:13-17; Law. 19:18; Qan. 5:17-19; Mat. 19:18; 22:39; Mar. 12:31; Gal. 5:14; Yaq. 2:8.
13:11 Əf. 5:14; 1Tes. 5:6.
13:12 Kol. 3:8; 1Tes. 5:5.

berilməyli; 14 əksiqə əzünglarοqa Rəb Əysa Məsiһni kiyiwelinglar wə gunaһkar əttiki arzu-
һəwəslərni qandaq qanduruxni һeq oylimanglar.

Qerindaxlar üstidin һəküm qilmanglar

14 1 Etiqadi ajizlarni qobul qilinglar, lekin ular bilən pikirdə talax-tartix qilmanglar.
2 Birsi һərqandaq yeməklikni yeyixkə bolidiοiniοqa ixinidu; lekin yənə etiqadi ajiz
birsi pəqət kəktatlarnila yəydu. 3 Һərqandaq yeməkliklərni yəydiοan kixi yeməydiοan kixini
kəmsitmisun; һəmdə bəzi nərsini yeməydiοan kixi һərqandaq yeməkliklərni yəydiοan kixi
üstidin һəküm qilmisun. Qünki Huda uni qobul qiloan. 4 Baxqa birsining hizmətkari üstidin
һəküm qiloquqi sən kim iding? Hizmətkarning tik turuxi yaki yiqilip ketixigə pəqətla əz ho-
jayini məs'uldur. Һəmdə xu hizmətkarmu tik turidiοan qilinidu — qünki hojayini Rəb uni tik
turοuzuxqa qadirdur.
5 Məlum birsi məlum bir künni yənə bir kündin üstün kəridu, yənə birsi һəmmə künni ohxax
dəp qaraydu. Һərkim əzining kəzqarixiοa toluq ixənqi bolsun. 6 Məlum künni qədirləydiοan
kixi buning bilən Rəbbining һərmitidə uni qədirləydu. Bir nərsini yəydiοan kiximu Rəbbining
һərmitidə yəydu, qünki u əz rizqi üqün Hudaοa təxəkkür eytidu. Məlum nərsini yeməydiοan
kixi yeməydiοanliqi bilən əzining Rəbbining һərmitidə yeməydu, umu xundaqla Hudaοa
təxəkkür eytidu. 7 Qünki һeqqaysimiz əzimiz üqün yaximaymiz wə һeqqaysimiz əzimiz üqün
əlməymiz; 8 Bəlki əgər yaxisaq, Rəbbimiz üqün yaxaymiz; əlsək, Rəbbimiz üqün əlimiz. Xuning
üqün yaxisaqmu, əlsəkmu Rəbbimizgə mənsupturmiz. 9 Qünki Məsiһning əlüxi wə tirilixi dəl
xu məqsət bilən boldiki, Uning əlüklərning һəm tiriklərning Rəbbi boluxi üqündur.
10 Undaqta, sən nemə üqün qerindixing üstidin һəküm qilisən? Yaki nemə üqün qerindixingni
mənsitməysən? Qünki һəmmimiz Hudaning soraq təhti aldida turiximiz kerək bolidu. 11 Qünki
muqəddəs yazmilarda eytiloinidək: —
«Pərwərdigar dəyduki: —
Əz һayatim bilən qəsəm iqimənki,
Manga barliq tizlar püküliduu,

13:13 Luka 21:34; 1Kor. 6:10; əf. 5:5; Fil. 4:8; 1Tes. 4:12; 5:6; Yaq. 3:14.
13:14 Gal. 3:27; 1Pet. 2:11.
14:1 «Etiqadi ajizlarni qobul qilinglar, lekin ular bilən pikirdə talax-tartix qilmanglar» — əyni zamanda Əysa Məsiһkə etiqad qiloquqilar Yəһudiylardin һəm һərһil oməyriy dinοa əgəxkənlərdin qikkan Yəһudiy əməslər idi. Ularning kəp kisimlirida əslidə «Hudani hursən kilix» üqün yemək-iqməklik jəһättə küqlük qaidilər bar idi. Lekin, hux һəwər bilən yətküzülgən wəһiylər boyiqə, Huda dunyadiki barliq ozuquluq nərsilərni yaratqandin keyin, etiqadqilar ularni yeyixkə bolidu *(məsilən, «Mar.» 7:18-23ni kərüng)*. Birak bir kisim etiqadqilar bu yengi ərkinlikni toluk qüxənmigən yaki uningοa ixənmigən bolsa, kona adətliri boyiqə yaxaxni dawam kilatti. Xuning bilən Pawlus ularni «etiqadi ajizlar» dəp atidi. Kizik bir yeri xuki, «etiqadi ajiz» adəmning bəzi intayin küqlük pikirliri boluxi mumkin!
14:2 Pənd. 15:7
14:4 Yaq. 4:12.
14:5 «Məlum birsi məlum bir künni yənə bir kündin üstün kəridu, yənə birsi һəmmə künni ohxax dəp qaraydu. Һərkim əzining kəzqarixiοa toluk ixənqi bolsun» — etiqadqilarning bir kismi Yəһudiy bolup, ular yənila Təwratta bəlgilənqən, Yəһudiylar ətküzüp kəlgən һeyt-bayramlarni tutuxka, bolupmu «xabat küni» *(dəm elix küni, yəni xənbə küni)*ni tutuxka adətlənqən, xundakla bularni burunkidək dawamlaxturux kerək, dəytti.
14:5 Gal. 4:10; Kol. 2:16.
14:6 1Kor. 10:31; 1Tim. 4:3.
14:7 2Kor. 5:15; Gal. 2:20; 1Tes. 5:10; 1Pet. 4:2.
14:10 «Qünki һəmmimiz Hudaning sorak təhti aldida turiximiz kerək bolidu» — «sorak təhti» adəttə Rim imperiyəsidə һərbir xəһərning qong məydanida bolatti. Yərlik əməldarlar muһim һəkümlərni yaki elanlarni qikirix üqün uningda olturatti. Hudaning «sorak təhti» yaki «һəküm qikirix təhti» aldida bolidiοan sorak bəlkim **ixəngüqilərning** əməllirining üstidin һəküm qikirix üqünla bolidu *(«2Kor.» 5:10ni kərüng)*.
14:10 Mat. 25:31; 2Kor. 5:10.

Barlıq tillar Meni etirap kilip mədhiyə oкuydu».
12 Xunga, hərbirimiz Huda aldida əzimiz tooqruluk hesab berimiz.

Ajiz kerindixinglarni Huda yolidin qətnitip koymanglar

13 Xuning üqün, bir-birimizning üstidin həküm kiloquqi ikkinqi biri bolmayli. Buning ornioqa xundak həküm-kararoqa kelinglarki, hərkandak kerindaxka gunahka yikitidioqan bir nərsini yaki tuzakni koymaslik kerək. 14 Rəbbimiz Əysada boloqanlikimdin xuningoqa kət'iy ixəndürülüp bilimənki, hərkandak nərsə əzlikidin haram əməstur; lekin bir nərsini haram dəp karioqan kixi üqün, u uningoqa haramdur. 15 Əgər yeməkliking tüpəylidin kerindixingni azabka koyoqan bolsang, mehir-muhəbbət yolida mangmioqan bolisən. Məsih uning üqün Əz jenini pida kilip əlgən, bu kerindixingni yeməkliking bilən nabut kilma!
16 Əmdi silər yahxi dəp karioqan ixlarning yaman deyilixigə səwəbqi bolup kalmanglar. 17 Qünki Hudaning padixahlıki yemək-iqməktə əməs, bəlki Mukəddəs Roհta boloqan həkkaniylik, inaklik-hatirjəmlik wə xadlikтidur. 18 Bularda yaxap Məsihkə hizmət kiloquqi kixi Hudani hursən kilidu wə insanlarning təriplixigə sazawər bolidu.
19 Xuning üqün əzimizni inaklikni ilgiri süridioqan wə bir-birimizning etikadini kurup kikidioqan ixlaroqa atayli. 20 Yeməklikni dəp Hudaning əjrini nabut kilmanglar. Həmmə nərsə dərwəkə halaldur; birak birsi yegini bilən etikadida putlaxsa, u uningoqa yaman hesablinidu. 21 Xuning üqün gəx yeyix, xarab iqix, xundakla baxka hərkandak ixlarni kilixing kerindixingni gunahka teyilduridioqan, azabka koyidioqan yaki uni ajizlaxturidioqan bolsa, bularni kilmioqining tüzük.
22 Sening məlum bir ixni kilixka ixənqing barmu? Əmdi bu ixənq Huda bilən sening arangdiki ixtur. Əzi kiliwatkan ixni tooqra dəp karioqan, xuningdin wijdanimu əyibkə buyrulmioqan kixi nemidegən bəhtlik-hə! 23 Lekin yeməkliktin gumanlinip turup yənə xuni yegən kixi əyibkə buyrulidu, qünki buni ixənq bilən yemigən. Ixənqtin bolmioqan hərkandak ix gunahtur.

Əzimizni kanaətləndürüxnila oylimayli

15 1 Əmdi etikadimiz küqlük boloqan bizlər əzimizni kanaətləndürüxnila oylimay, bəlki etikadi ajizlarningmu ajizliklirini kətüriximiz kerək. 2 Hərbirimiz əz yekinimizning etikadini kurup kikixi üqün, uning bəht-bərikitini kəzləp, uni hursən kilixka intiləyli. 3 Qünki hətta Məsihmu Əzini kanduruxni oylimioqanidi. Bu tooqrisida mukəddəs yazmilarda mundak pütülgən: «Sən Hudani hakarət kiloqanlarning hakarətliri Mening üstümgə qüxti». 4 Qünki burunda wəhiy

---

14:11 «Pərwərdigar dəyduki: — Əz hayatim bilən kəsəm iqimənki, Manga barlik tizlar püküliduu, barlik tillar Meni etirap kilip mədhiyə oкuydu» — «Yəx.» 45:23.
14:11 Yəx. 45:23; 49:18; Fil. 2:10.
14:12 Zəb. 62:12; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wəh. 2:23; 22:12.
14:13 1Kor. 10:32; 2Kor. 6:3.
14:14 Mat. 15:11; Ros. 10:15; 1Kor. 8:4; 1Tim. 4:4.
14:15 1Kor. 8:11.
14:17 1Kor. 8:8.
14:19 «Xuning üqün əzimizni inaklikni ilgiri süridioqan wə bir-birimizning etikadini kurup kikidioqan ixlaroqa atayli» — «bir-birimizning etikadini kurup kikidioqan» əyni tekistə «bir-birimizni kurup kikidioqan» degən sözlər bilən ipadilinidu. Bu muhim ibarining mənisi tooqruluk «kirix sez»imizni kərüng.
14:20 «birak birsi yegini bilən etikadida putlaxsa, u uningoqa yaman hesablinidu» — baxka birhil tərjimisi: «birak birsi yesə wə xunglaxka baxkilarni *(iman, wijdan təripidə)* putlaxtursa, bu ix uningoqa yaman bolidu».
14:20 Tit. 1:15.
14:21 «azabka koyidioqan yaki uni ajizlaxturidioqan» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu sözlər tepilmaydu.
14:21 1Kor. 8:13.
14:23 Tit. 1:15.
15:1 1Kor. 9:22; Gal. 6:1
15:3 «Sən Hudani hakarət kiloqanlarning hakarətliri Mening üstümgə qüxti» — *(«Zəb.» 69:9).*
15:3 Zəb. 69:7-9; Yəx. 53:4, 5.

bilən pütülgən yazmilardiki hərqaysi səzlər bizgə əgitix üqün yeziloŋan bolup, məqsiti muqəddəs kitablardin kəlgən səwr-taqət wə ilhambəhx arqilix bizdə azru-ümidning boluxi üqündur.
5 Əmdi səwr-taqət wə ilhambəhxning Igisi Huda silərni Məsiһ Əysani ülgə qilip, əzara bir oy-niyətkə kəltürgəy; 6 buning bilən silər Hudani, yəni Rəbbimiz Əysa Məsiһning Atisini bir jan bir dil bilən bir eoŋizdin uluoŋlioŋaysilər.

Bir-biringlarni qobul qilinglar

7 Xunga, Məsiһ silərni qobul qilip, Hudaoŋa xan-xərəp kəltürginidək, silərmu bir-biringlarni qobul qilinglar.[8-9] Qünki silərgə xuni eytimənki, Əysa Məsiһ Hudaning ata-bowilaroŋa bərgən wədilirini ispatlax üqün, xu arqilix əllərmu Hudaning rəһim-xəpqitini kərüp uni uluoŋlixi üqün, hətnə qilinoŋanlaroŋa Hudaning һəkiqitini yətküzgüqi hizmətkar süpitidə təyinləndi. Bu huddi muqəddəs yazmilarda: —

«Xunga Sanga əllər arisida mədһiyə oquymən,
Wə Sening namingni küyləymən» — dəp yeziloŋanidi.
10 Wə U yənə: — «Əy əllər, Hudaning həlqi bilən billə xad-huram bolunglar!» — dəydu.
11 Wə yənə U: —
«Əy barliq əllər, Pərwərdigarni mədһiyiləŋlar,
Əy pütkül qowmlər, Uni uluoŋlanglar!» — dəydu. 12 Yənə, Yəxaya pəyoŋəmbərmu mundaq dəydu: —
«Yəssəning yiltizi boloŋan kixi məydanoŋa qikidu,
Əllərgə һakimlik qilidioŋan zat ornidin turidu;
Əllər dərwəqə Uningoŋa ümid baoŋlaydu».
13 Əmdi ümidning Igisi Huda Θzigə ixiniwatqanliqinglardin qəlbinglarni toluq xad-huramlik wə tinq-hatirjəmlikkə tolduroŋay, xuning bilən Muqəddəs Roһning küq-qudriti bilən ümidkə tolup taxqaysilər.

15:4 Rim. 4:23, 24.
15:5 Rim. 12:16; 1Kor. 1:10; Fil. 2:2; 3:16; 1Pet. 3:8.
15:7 «Məsiһ silərni qobul qilip, Hudaoŋa xan-xərəp kəltürginidək, silərmu bir-biringlarni qobul qilinglar» — baxqa birhil tərjimisi: «Məsiһ silərni qobul qiloŋandək, silərmu bir-biringlarni qobul qilip Hudaoŋa xan-xərəp kəltürünglar». Əməliyəttə bu mənisimu bizning tərjimimizdin qikidu.
15:8-9 «Əysa Məsiһ Hudaning ata-bowilaroŋa bərgən wədilirini ispatlax üqün» — «Hudaning ata-bowilaroŋa bərgən wədiliri» Huda Ibrahim, Isһaq, Yaqup, Yüsüp, Musa pəyoŋəmbər wə baxqa pəyoŋəmbərlərgə yətküzgən wədiliri degənlik. **«xu arqilix əllərmu Hudaning rəһim-xəpqitini kərüp uni uluoŋlixi üqün...»** — «əllər» muxu yərdə yat əllər, Yəһudiy əməslərni kərsitidu. **«Xunga Sanga əllər arisida mədһiyə oquymən...»** — «əllər» yənə muxu yərdə yat əllər, Yəһudiy əməslərni kərsitidu. **«Xunga Sanga əllər arisida mədһiyə oquymən, wə Sening namingni küyləymən»** — *(«Zəb.» 18:49. Bu bexarəttə Məsiһ Θz Roһi arqilix Dawut pəyoŋəmbərning aoŋzidin səzləydu. Pawlus bu muһim gəpliri (8-9-ayətlər)* arqilix Yəһudiy əməslər wə Yəһudiylarning bir-birini qobul qilixini dəwət qilidu; qünki Məsiһ Əysa Θzi Yəһudiylar *(«hətnə qilinoŋanlar»)*oŋa hizmətkar təyinləndi һəm xuningdək Yəһudiy əməslər *(«yat əllər»)*ning Hudani mədһiyilixigə baxlamqilix qilidu; demək, Məsiһ ikki tərəpning hizmitidə boloŋandin keyin, nemixqa silər Yəһudiylar wə Yəһudiy əməslər kiqik peillik bilən Uning uluoŋ ülgisigə əgixip bir-biringlarni qobul qilmaysilər?
15:8-9 2Sam. 22:50; Zəb. 18:49-50.
15:10 «Wə U yənə: ... dəydu» — bu wə keyinki ayəttiki «U» Məsiһdur. Muxu ayəttiki bexarətlər Uning Θzining pəyoŋəmbərlərning aoŋzi arqilix eytqan səzliridur. 15-ayəttiki izahatni kərüng. **«Əy əllər»** — «əllər» yat əllər, Yəһudiy əməslərni kərsitidu. **«Əy əllər, Hudaning həlqi bilən billə xad-huram bolunglar!»** — «Qan.» 32:43.
15:10 Qan. 32:43.
15:11 «Əy barliq əllər, Pərwərdigarni mədһiyiləŋlar, əy pütkül qowmlər, Uni uluoŋlanglar!» — *(«Zəb.» 117:1)* — bu ayət wə yuqiriqi nəqil kəltürülgən ikki ayəttə, Məsiһ *(dunyaoŋa kelixtin burun)* pəyoŋəmbərlərning aoŋzidin bexarət berip, kəlgüsidə Yəһudiy əməslər bilən Θzi tallioŋan həlqi billə Hudaoŋa ibadət qilixip, Uning hizmitidə billə boluxidioŋanlixini aldin'ala eytidu.
15:11 Zəb. 117:1
15:12 «Yəssəning yiltizi boloŋan kixi məydanoŋa qikidu, əllərgə һakimlik qilidioŋan zat ornidin turidu; əllər dərwəqə Uningoŋa ümid baoŋlaydu» — *(«Yəx.» 11:10)* Məsiһ tooŋruluq yənə bir bexarət. Yəssə bolsa, Dawut pəyoŋəmbərning atisi idi. Biraq uning əwladi Məsiһ, yəni «uning yiltizi»dur.
15:12 Yəx. 11:10; Wəһ. 5:5; 22:16.
15:13 «ümidning Igisi Huda...» — əyni səz «ümidning Hudasi...».

Pawlusning rosulluq hizmiti tooƣrisida

[14] I kerindaxlirim, kənglünglarning meһribanlik bilən tolоƣanlikiƣa, mol bilimlər bilən toluq bezəlgənlikigə, xundakla bir-biringlarƣa əzara jekilәp berələydiоƣanlikinglarƣimu kayilmən. [15] Xundak bolsimu, Huda manga ata kiloƣan xapaət tüpəylidin mən silərgə bir kisim tərəplərdin nəqqə ixlarni əslitip koyuxka səl jür'ətlik bolup uxbu hətni yazmaktimən. [16] Xu xapaət bilən mən Hudaning hux həwirini yətküzüp kaһindək Uning ibaditini һəmmə yərdə wujudka kəltürüx hizmitidə Yəһudiy əməs əllərgə Məsih Əysaning hizmətkari bolup təyinləndim. Bu hizmitimning məksiti əllərning Hudaƣa sunidiƣan ibaditi Mukəddəs Roһ arkilik pak-mukəddəs kilinip, Hudani hursən kilidiƣan kurbanliktək Uning kobul kilixiƣa layik boluxi üqündur.[a] [17] Xuning üqün Məsih Əysada boloƣanlikimdin Hudaning manga tapxuroƣanliridin pəhirlinimən. [18-19] Qünki əllərning Hudaƣa itaət kilixi üqün Məsiһning manga kilduroƣanliridin baxka һeqnemini tiloƣa elixka һəddim əməs. Səz wə əməllər arkilik, alamətlik məjizilər wə karamətlər arkilik, Mukəddəs Roһning küq-kudriti bilən Yerusalemdin baxlap Illirikon əlkisgiqə aylinip һəmmə yərdə Məsiһning hux həwirini toluk jakarlidim. [20] Xundak kilip baxkilar saloƣan ulning üstigə bina salmaslik üqün, əzəldin Məsiһning nami anglanmiƣan yərlərdə bu hux həwərni jakarlaxka intilip kəldim. [21] Bu tooƣrisida mukəddəs yazmilarda eytiloƣinidək: —

«Uningdin həwərsiz boloƣanlar Uni kəridu,
Anglimiƣanlar anglap qüxinidu».[b]

Pawlusning Rimƣa berix pilani

[22] Mana, xu hizmətlirim səwəbidin yeninglarƣa berixni kəp kətim oyliƣan bolsammu, lekin tosuloƣularƣa uqrap baralmidim.[c] [23-24] Lekin һazir muxu ətraplarda hux həwər yətküzülmigən yərlər manga kalmiƣanliktin, һəmdə kəp yillardin beri silərni yoklap berix arzuyum boloƣanliktin, Ispaniyəgə beriximda silərnimu yoklap ətməkqimən. Səpirimdə aldi bilən silər bilən kərüxüp, bir məzgil һəmraһlikinglardin toluk huxallinip, andin silərning yardiminglarda səpirimni dawamlaxturuxumni ümid kilimən.[d]

[25] Birak һazir bolsa Yerusalemƣa berip, u yərdiki mukəddəs bəndilərning hizmitidə boluxka ketiwatimən.[e] [26] Qünki Makedoniyə wə Ahaya əlkiliridiki jamaətlər Yerusalemdiki mukəddəs bəndilər arisidiki yoksullarƣa ianə toplap yardəm berixni layik kərdi. [27] Bu ixni ular bərһək layik kərdi; əməliyəttə bolsa ular Yerusalemdikilərgə kərzdardur. Qünki əllər Yəһudiy kerindaxlarning roһiy bəhtliridin bəһrimən boloƣan bolsa, maddiy jəһəttin ularƣa yardəm berixkə tooƣra kelidu.[f]

15:16 «bu hizmitimning məkşiti əllərning Hudaƣa sunidiƣan ibaditi Mukəddəs Roһ arkilik pak-mukəddəs kilinip...» — «əllər»: yat əllər, Yəһudiy əməslərni kərsitidu. **«Xu xapaət bilən mən Hudaning hux həwirini yətküzüp kaһindək Uning ibaditini һəmmə yərdə wujudka kəltürüx hizmitidə Yəһudiy əməs əllərgə Məsih Əysaning hizmətkari bolup təyinləndim. Bu hizmitimning məkşiti əllərning Hudaƣa sunidiƣan ibaditi, Mukəddəs Roһ arkilik pak-mukəddəs kilinip, Hudani hursən kilidiƣan kurbanliktək uning kobul kilixiƣa layik boluxi üqündur»** — rosul Pawlus əzini kaһinƣa ohxitidu. Hudaning kona zamanlardiki ibadəthaniƣa kaһinlarni təminləxtiki məkşiti һəlkning tooƣra yolda Hudaƣa ibadət kilixidin ibarət idi. Xunga ular һəlkning əz kurbanliklirini tooƣra, Hudaning kobul kilixiƣa layik petidə sunuxiƣa yardəmqi wə hizmətkar idi. Pawlus əzining hux həwərni yətküzüxning ahirki məkşiti Hudaƣa һəkikiy, mənilik, qin dillik ibadətni barlikka kəltürüxtin ibarəttur, dəydu. Həkning bu ibaditini pak-mukəddəs kilix Mukəddəs Roһning ixi, əlwəttə. Bu ibadətmu pəkət jamaət ibadət sorunlirida əməs, bəlki ixəngüqining pütün һayati arkilik ipadilinidu *(12:1-2)*.

15:21 «Uningdin həwərsiz boloƣanlar Uni kəridu, anglimiƣanlar anglap qüxinidu» — «Yəx.» 52:15.

15:21 Yəx. 52:15.

15:22 Rim. 1:13; 1Tes. 2:18.

15:23-24 Rim. 1:10; 15:32; 1Tes. 3:10; 2Tim. 1:4.

15:25 Ros. 19:21; 24:17.

15:27 «Qünki əllər Yəһudiy kerindaxlarning roһiy bəhtliridin bəһrimən boloƣan bolsa, maddiy jəһəttin ularƣa yardəm berixkə tooƣra kelidu» — «yardəm berix» degən səz grek tilida adəttə mukəddəs ibadəthanidiki hizmət bilən munasiwətliktur.

[28] Mən bu ixni püttürgəndin keyin, yəni Yerusalemdiki qerindaxlarning jamaətlərning etiqadining bu mewisini qobul qilixini jəzmənləxtürgəndin keyin, silərni yoqlap ətüp Ispaniyəgə barimən.. [29] Yeninglarοqa barοinimda, Məsihning toluq bəht-bərikitini silərgə elip baridiοanliqimni bilimən..

[30] Qerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsih wə Muqəddəs Roh̨ning meh̨ir-muh̨əbbiti bilən silərdin ətünimənki, mən üqün Hudaοqa dua qilip mən bilən birliktə kürəx qiloqaysilər —. [31] mening Yəhudiyə əlkisidiki etiqad qilmioqanlarning yaman niyətliridin saqlinixim, xuningdək Yerusalemda in'amni yətküzüx hizmitimning xu yərdiki muqəddəs bəndilərning qobul qilixioqa erixixi üqün. [32] həmdə ahirda Huda buyrusa, peqirning xad-huramlik bilən yeninglarοqa berip, silər bilən ortaq istirahət qiliximiz üqünmu dua qiloqaysilər..
[33] Amanlik-hatirjəmlik Igisi boloqan Huda həmminglar bilən billə boloqay! Amin!.

Pawlusning ahirqi salamliri

16 [1] Kənhria xəhiridiki jamaətning hizmətqisi singlimiz Fibini silərgə təwsiyə qilip tonuxturimən; [2] uni muqəddəs bəndilərgə layiq Rəbning muhəbbitidə qobul qilip kütüwaloqaysilər, uning hərqandaq ixta silərgə hajiti qüxsə, uningοqa yardəm qiloqaysilər. Qünki u əzimu nuroqun kixilərgə, jümlidin mangimu qong yardəmqi boloqan..
[3] Mən bilən birgə ixligən, Məsih Əysada boloqan hizmətdaxlirim Priska bilən Akwilaοqa salam eytqaysilər.. [4] (ular meni dəp əz hayatining heyim-hətirigə qarimidi. Həm yaloquz mənla əməs, bəlki əllərdiki barlik jamaətlərmu ulardin minnətdardur).. [5] Ularning ailisidə jəm bolidioqan jamaətkimu salam eytqaysilər.
Asiya əlkisidin Məsihqə etiqadta əng dəsləpki mewə bolup qikqan, səyümlüküm Epənitkə salam eytqaysilər. [6] Silər üqün kəp əjir singdürgən Məryəmgə salam eytqaysilər.
[7] Mən bilən zindandax boloqan, Yəhudiy qerindaxlirim Andronikus wə Yunyaοqa salam eytqaysilər. Ular məndin awwal Məsihtə boloqan bolup, rosullar arisidimu abruyluqtur..

15:28 «Yerusalemdiki qerindaxlarning jamaətlərning etiqadining bu mewisini qobul qilixini jəzmənləxtürgəndin keyin,...» — grek tilida «*(Yerusalemdiki)* qerindaxlarοqa bu mewisini yətküzüp məhürləndürgəndin keyin,...» degən sözlər bilən ipadilinidu. Rosul Pawlus Yəhudiy qerindaxlarning bu sowoqatni qobul qilixini intayin muhim dəp bilətti. Qünki uni qobul qilixi sowoqat bərgənlərni, yəni Yəhudiy əməs ixəngüqilərni «bizning qerindaxlirimiz» dəp qobul qilixioqa barawər bolatti, xunglaxqa barlik jamaətlərning birliki wə muhəbbitini mustəhkəmləp aloqa sürətti. Hudaοqa təxəkkür, Yəhudiy qerindaxlar uni qobul qildi *(«Ros.» 21:17)*.
15:29 Rim. 1:11.
15:30 «mən üqün Hudaοqa dua qilip mən bilən birliktə kürəx qiloqaysilər» — «kürəx qiloqaysilər» degən sözlər jinxəytanlarning Hudaning hizmitigə daim qarxi qikidioqanlikini kərsitidu; xunga bu hizmət üqün dua qilix *(bularning qarxi qikqanliqi tüpəylidin)* birhil kürəx, təs bir ix bolidu *(məsilən «Kol.» 2:1, 4:11ni kərüng)*.
15:30 2Kor. 1:11.
15:31 2Tes. 3:2.
15:32 Rim. 1:10; 15:23.
15:33 «Amanlik-hatirjəmlik Igisi boloqan Huda» — əsliy tilida «Amanlik-hatirjəmlikning Hudasi».
16:2 «uni muqəddəs bəndilərgə layiq Rəbning muhəbbitidə qobul qilip kütüwaloqaysilər...» — «Rəbning muhəbbitidə» əyni grek tilida «Rəbdə» degən söz bilən ipadilinidu. Muxu ibarə tooqruluq «kirix söz»imizni kərüng. **«uning yəni Fibining hərqandaq ixta silərgə hajiti qüxsə, uningοqa yardəm qiloqaysilər. Qünki u əzimu nuroqun kixilərgə, jümlidin mangimu qong yardəmqi boloqan»** — bu sözlərgə qarioqanda Fibi əzi məlum səwəbtin Rimoqa səpər qilmaqqi idi, xuning bilən Pawlusning bu salam hetini elip baridu. Muxundaq uzun wə hətərlik səpər qilix asan əməs idi. Hudaοqa wə Fibigə qolimizda hazir turoqan bu qimmətlik hət üqün rəhmət!
16:3 «Mən bilən birgə ixligən, Məsih Əysada boloqan hizmətdaxlirim Priska bilən Akwilaοqa salam eytqaysilər...» — Priska *(Priskila)* wə eri Akwila hux həwərning kəp hizmitini qiloqan *(«Ros.» 18:2, 26, «1Kor.» 16:19, «2Tim.» 4:19ni kərüng)*.
16:3 Ros. 18:2,26.
16:4 «... Həm yaloquz mənla əməs, bəlki əllərdiki barlik jamaətlərmu ulardin minnətdardur» — «əllər»: yat əllər, Yəhudiy əməslərni kərsitidu.
16:7 «Yəhudiy qerindaxlirim Andronikus wə Yunya» — muxu yərdiki «qerindaxlirim» yənə «uruq-tuoqqanlirim» degən mənidimu boluxi mumkin. Baxqa birhil tərjimisi: «ular rosullarning qarixida bək abruyluq kixilər».

[8] Rəbbimizdə boloƣan səyümlüküm Ampliyatka salam eytkaysilər.
[9] Biz birgə ixligən Məsihtə boloƣan hizmətdiximiz Urbanus wə səyümlüküm Stahuslaroƣa salam eytkaysilər.
[10] Sinaklardin ətkən, Məsihtə sadik ispatlinip kəlgən Apeliska salam eytkaysilər. Aristowulusning ailisidikilərgə salam eytkaysilər.
[11] Yəhudiy kerindixim Herodiyonoƣa, Narkisning ailisidikilərdin Rəbdə boloƣanlaroƣa salam eytkaysilər.
[12] Rəbning hizmitidə japa tartiwatkan Trifena wə Trifosa hanimoƣa salam eytkaysilər. Rəbning hizmitidə nuroƣun japa tartkan səyümlük singlim Pərsiska salam eytkaysilər.
[13] Rəbdə tallanoƣan Rufuska wə uning mangimu ana boloƣan anisioƣa salam eytkaysilər.
[14] Asinkritus, Filigon, Hermis, Patrobas, Hermas wə ularning yenidiki kerindaxlaroƣa salam eytkaysilər.
[15] Filologus wə Yulyaoƣa, Nerius wə singlisioƣa, Olimpas wə ularning yenidiki barlik mukəddəs bəndilərgə salam eytkaysilər.
[16] Bir-biringlar bilən pak səyüxlər bilən salamlixinglar. Məsihning həmmə jamaətliridin silərgə salam!

Ahirki nəsihət

[17] Kerindaxlar, silərdin xuni ətünimənki, silər əgəngən təlimgə karxi qikkan, aranglarda ihtilaplarni pəyda kilidioƣan wə adəmni etikad yolidin teyilduridioƣan kixilərdin pəhəs bolunglar, ulardin neri bolunglar. [18] Bundak kixilər Rəbbimiz Məsihkə əməs, bəlki əz karnioƣa kul bolidu; ular silik-sipayə gəplər wə huxamət səzliri bilən saddilarning kəlbini azduridu.
[19] Silərning Rəbgə boloƣan itaətmənlikinglardin həmməylən həwər tapti. Xunga əhwalinglardin xadlinimən; xundaktimu, yahxi ixlar jəhättə akil boluxunglarni, yaman ixlaroƣa nisbətən nadan boluxunglarni halaymən. [20] Amanlik-hatirjəmlik Igisi boloƣan Huda uzun ətməy Xəytanni ayaoƣ astinglarda yənjiydu.
Rəbbimiz Əysaning mehir-xəpkiti silərgə yar boloƣay!

[21] Hizmətdixim Timotiy, Yəhudiy kerindaxlirim Lukyus, Yason wə Sospatirlardin silərgə salam.
[22] (uxbu hətkə kələm təwrətküqi mənki Tərtiymu Rəbdə silərgə salam yollaymən).
[23] Manga wə əyidə daim yioƣilidioƣan pütün jamaətkə sahibhanlik kilidioƣan Gayustin silərgə salam. Xəhərning həziniqisi Erastus silərgə salam yollaydu, kerindiximiz Kuwartusmu xundak.
[24] Rəbbimiz Əysa Məsihning mehir-xəpkiti həmminglaroƣa yar boloƣay! Amin!

Dua wə mədhiyə

[25] Uzun zamanlardin buyan süküttə saklinip kəlgən sirning wəhiy kilinixi boyiqə, mening arkilik yətküzülgən bu hux həwər, yəni Əysa Məsihning jakarlinixi bilən silərni mustəhkəmləxkə kadir Boloƣuqioƣa xan-xərəp boloƣay! [26] Sir bolsa insanlarni etikadtiki itaətmənlik yolioƣa elip berix

16:15 «Filologus wə Yulya» — bəlkim ər-ayal.
16:16 1Kor. 16:20; 2Kor. 13:12; 1Tes. 5:26; 1Pet. 5:14.
16:17 Mat. 18:17; Kol. 2:8; 2Tes. 3:6; 2Tim. 3:5; Tit. 3:10; 2Yuh. 10.
16:18 Əz. 13:18; Fil. 3:19.
16:19 Mat. 10:16; 1Kor. 14:20.
16:20 «Amanlik-hatirjəmlik Igisi boloƣan Huda» — əsliy tilida «Amanlik-hatirjəmlikning Hudasi».
16:21 Ros. 13:1; 16:1; 17:5; 20:4; Fil. 2:19; Kol. 1:1; 1Tes. 3:2; 1Tim. 1:2.
16:22 «uxbu hətkə kələm təwrətküqi mənki Tərtiymu Rəbdə silərgə salam yollaymən» — rosul Pawlusning kəzi ajiz boloƣaqka, adəttə yardəmqigə hətlirini yazduratti. Tərtiy uning üqün «Rimlikłaroƣa»ning kələm təwrətküqisi *(hatiriligüqi)* boloƣanidi.
16:23 Ros. 19:22; 2Tim. 4:20.
16:25 Əf. 1:9; 3:9,20; Kol. 1:26; 2Tim. 1:10; Tit. 1:2; 1Pet. 1:20.

üqün, mənggü ɦayat Hudaning əmrigə binaən ɦəm biwasitə ɦəm burunki pəyoƣəmbərlərning yezip ƙalduroƣanliri arƙilik, ɦazir barlik əllərgə wəɦiy ƙilindi; [27] xundak ƙiloƣan birdinbir dana Boloƣuqi Hudaoƣa Əysa Məsiɦ arƙilik xan-xərəp əbədil'əbəd boloƣay! Amin!

Qoxumqə sөz

Ḥөkümətkə boysunux məsililiri üstidə (13-bab)

Muqəddəs Kitabda hatiriləngən, ḥөkümətlөr wə ḥoquqdarlar bilən munasiwətlik tәlimlөr, jümlidin rosul Pawlusning tәlimlirini (məsilən, «Rim.» 13-bab) tөwəndikidək yəkünlisək bolidu: —

(1) «Insaniyət gunaḥqa teyilip petip qalƣanliqi tüpəylidin (Hudaning nijatiƣa igə bolƣuqə), gunaḥqa nisbətən tizginlinixi kerək bolƣaqqa, Huda bu ixning bir qismini ḥөkümət-ḥakimiyətlər arqilиq orunlaydu: — «**Ḥəmmə adəm өzlirini idarə qiluƣi ḥoquq igilirigə boysunsun. Qünki Huda tiklimigən ḥөkümət bolmas; ḥөkümətlərning ḥəmmisi Hudaning əmri bilən bolƣandur**» («Rim.» 13:1). Bu Hudaning rəḥimdilliqidin bolƣan bir ix; xundaqtimu, bu rəḥimdilliqining bir qismi xuki, U gaḥi waqitlarda məlum bir əlgə sawaq berix üqün, towa qilip qəlblirini Manga qaratsun dəp rəḥimsiz ḥөkümdarni ularning üstidin ḥөküm sürgüzidu. Məsilən «Yəx.» 19:1-4ni kөrüng. Xu waqitta Huda Misirliqlarni butlarƣa qoqunuxtin towa qilsun dəp ularni «**Rəḥimsiz bir ḥөkümran,... əxəddiy bir padixaḥning qoliƣa tapxuridu**».

Bundaq ixlar yənə xübḥisizki, rosulning: «**Huda... pütkül insanlarning, bolupmu etiqad qiluƣuqilarning Qutquzuƣuqisi (saqliƣuqisi)**» dəp kөrsətkən ḥəqiqitining muḥim bir amili boluxi kerək («1Tim.» 4:10).

(2) Xunga etiqadqilar qaysi ḥөkümət astida bolsun, ularƣa boysunuxi, jümlidin baj tapxuruxi lazim («Tit.» 3:1-2, «Rim.» 13:3-6).

(3) Etiqadqilar өz üstidin ḥөküm sürgənlər üqün dua qilixi kerək. «1Tim.» 2:1-4ni kөrüng. Undaq duaning roxən məqsiti, Hudaning bu ḥөkümdarlarning qəlblirini Өz qorqunqiƣa, ḥəqqaniy kөzqaraxlarƣa, өzining ḥөkümranliqi astidikilərgə adil muamilə qilixqa, hux həwərni ərkin yətküzüxkə yol qoyuxqa qayil qilip yetəklixi üqündur.

(4) Ḥoquq tutqan kixilər Hudaning iradisigə hilaplиq qanunlarni yaki pərmanlarni qiqarsa yaki qol astidikilərni natooƣra ixlarni qilixqa məjburliƣan bolsa, etiqadqilar ularƣa boysunmasliqi kerək. Məsilən «Ros.» 4:19-20də, Yəḥudiy ḥөkümdarlar rosullardin Petrus wə Yuḥannani Əysaning namini jakarlaxtin mən'i qiliƣan, Petrus: «**Hudaning aldida silərgə boysunux tooƣrimu yaki Hudaƣimu? Buningƣa өzünglar bir nemə dənglar!**» degən.

(5) Adalətsiz ḥөkümətlərni, bolupmu Hudaning səzini jakarlaxqa qarxi turƣan ḥөkümətlərni aoƣdurux etiqadqilar biwasitə kөngül bөlüdiƣan ix əməs, bəlki Hudaning Өz ixidur. Rəb Əysa Rimliq waliy Pontius Pilatus təripidin Өzining «padixaḥ ikən»liki wəjidin soraqqa tartiloƣanda uningƣa mundaq dedi: — «**Mening padixaḥliqim bu dunyaƣa tәwə əməstur. Əgər bu dunyaƣa tәwə boloƣan bolsa, hizmətqilirim Mening Yəḥudiylarƣa tapxurulmasliqim üqün jəng qiliwatqan bolatti. Ḥalbuki, Mening padixaḥliqim bu yərgə tәwə əməstur**» («Yḥ.» 18:36).

Xuning bilən etiqadqilar məlum bir ḥөkümətni ƣulitip, baxqa birsini bərpa qilix üqün kürəx qilixqa arilaxmasliqi kerək. Tarihta kөp wəqələrdin kөrgili boliduki, «**Huda sotqidur; U birsini kөtüridu, birsini tөwənlitidu**» «Zəb.» 75:7). Yeqinqi tarihta, Ruminiyədiki Qawsiskuning

mustəbit ḥəkümiti pəqət bir parqə «tazilik qəƣəz» bilən ƣulitiləƣanliqi buningƣa misal bolidu (Rumuniyə ḥəkümiti kəp Muqəddəs Kitablarni musadirə qilip ularni «tazilik qəƣəz»lərgə aylanduruƣanidi).

(6) Etiqadqilar ḥəkümət ixliri yaki siyasiy ixlar bilən tooƣra xuƣullansa bolidu (məsilən, Daniyal pəyƣəmbər kəp yillar iqidə bir butpərəs ḥəkümətning məmuriy hadimi boloƣanidi). Əmma siyasiy ixlar intayin murəkkəp, əzini pak-diyanət tutup ularƣa arilixix intayin təs, Hudaning alaḥidə qaqiriqi bolmisa xu ixlarƣa yeqinlixixqa ḥərgiz bolmaydu, dəp qaraymiz.

Bu temining dairisi muxu addiy yəküdin kəng, əlwəttə, əmma yuqiriqi sözlirimiz oqurmənlərning bu intayin muḥim ixqa munasiwətlik boloƣan muqəddəs yazmilar üstidə kəprək oylinixliriƣa türtkə bolsun dəp arzu qilimiz.

Injil 7-ḳisim
«Korintliḳlarƣa (1)»
(«Rosul Pawlus Korint xəḥiridiki jamaətkə yazƣan birinqi məktup»)

Kirix səz

Korint xəḥiridiki jamaətning tarihi

Rosul Pawlusning Korint xəḥirigə tunji kelixi toƣrisida Injil «Ros.» 18:1-18da hatirilәngən. Korint bolsa Gretsiyə (Yunan)diki əng qong dengiz porti idi. Dunyadiki barliḳ portlardək u ḥərḳaysi əldin kəlgən ḥər türlük adəmlər bilən toloƣan bolup, muxu yaḳa yurttikilərning ḥəmmisi əzining etiḳadi, əzigə has boloƣan butpərəslikini wə ərp-adətlirini əzi bilən elip kəlgənidi. Xu qaoƣda ularning iqidə Məsiḥkə etiḳad ḳiloƣuqilar bar boluxi mumkin idi, biraḳ kəpinqisi butpərəs idi. Xu səwəblik Korintning Rim imperiyəsidiki «Butpərəslik paytəhti» ḥəm «Paḥixiwazliḳ paytəhti» dəp atiḳi qiḳḳanidi. Xəḥərdə əzigə has boloƣan «butpərəslik paḥixiwazliḳi» ipadilinidioƣan 1000din artuḳ buthana bar idi.

Pawlus Korintḳa yetip kəlgəndin keyin adəttikidək «sinagog» (Yəḥudiylarning yioƣinhanisi) ḳa kirip hux həwərni jakarlaxḳa baxlidi. Xu yərdə kəp adəmlər Hudaning səzini ḳobul ḳildi. Lekin adəttikidəkla, Əysa Məsiḥning hux həwirini rət ḳiloƣan bir ḳisim Yəḥudiylar Əysa Məsiḥkə etiḳad ḳiloƣanlar (Yəḥudiylar wə yat əllərdin boloƣalar)ni «sinagogtiki jamaət»tin ḳooƣlap qiḳardi. Xuning bilən Korint xəḥiridə «Məsiḥiy jamaət» tuƣuldi. Pawlus Korintta on səkkiz ay turup hux həwərni jakarlax, ḳatarliḳ ixlar bilən xuƣullandi. Rosul Pawlus uxbu hetidə eytḳinidək, Pawlusni jamaətni «tuƣoƣuqi», uningƣa «ata» boloƣuqi deyixkə bolidu. Əmma məlum səwəblərdin ḳandaḳtur u əz aditidikidək jamaəttə aḳsaḳallarni bekitəlmigənidi; bundaḳ boluxi bəlkim əyni qaoƣda u ular arisida xunqə kəp waḳit turoƣan bolsimu jamaəttikilər roḥiy jəḥəttin kamalətkə yətmigəqkə, aḳsaḳallik məs'uliyitigə təyyar boloƣan ḥeqkim tehi qiḳmioƣan bolsa kerək yaki (tehimu eḥtimaloƣa yeḳin) jamaətning əzi aḳsaḳallarning yetəkqilikini ḳobul ḳilixḳa təyyar əməs boloƣan boluxi mumkin.

Uxbu hət Əfəsus xəḥiridə yeziloƣan (16:8). Pawlus xu yərdə turoƣan waḳtida üq ḳerindax, yəni Istifanas, Fortunatus wə Ahayikus uning yenioƣa yetip, Korint jamaiti yazoƣan bir hətni kətürüp kəldi (16:17). Ularning hetidə etiḳad ḥayati tooƣruluḳ ḳoyuloƣan birnəqqə soal bar idi. Muxu soallar towəndiki ixlarni əz iqigə aloƣanidi: —

(1) Ər-ayallik yaki tənha ḥayat tooƣruluḳ bəzi məsililər (7-bab);
(2) Butlaroƣa nəzir ḳilinoƣan taamlarni yegili bolamdu, bolmamdu? (8-bab, 10:15-33);
(3) Hudaning hizmitigə məhsus ayriloƣanlarning əḥwali; ularoƣa ḳandaḳ iḳtisadiy yardəm berix wə uningƣa munasiwətlik boloƣan məsililər (9-bab);
(4) Jamaət sorunlirida ərlər wə ḳiz-ayallarning baxlirioƣa bir nərsə artixi kerək yaki kerək əməsliki tooƣruluḳ (11:17-33);
(5) «Rəbning dastihini» — jamaət sorunida «nan uxtux» tooƣruluḳ;
(6) «Roḥiy iltipatlar» (12-14-bab);
(7) Ölümdin tirilix (15-bab);

(8) Jamaətning yoqsul-ḥajətmənlərgə yardəmdə bolup ianə qilixi (1:16-4);
(9) Apollosning jamaətni küqəytix üqün kelix imkaniyiti (16:12)

Pawlus Korint xəḥirigə kəlginigə üq yildin səl axqanidi. Əyni qaοqda jamaəttiki etiqadqilarning kəpinqisi qongqur butpərəslik turmuxidin ayriloqanidi. Biraq u ularning xu üq yilqə waqit iqidə ḥərqandaq ḥəsəthorluq, təkəbburluq qatarliqlardin ḥəm «insaniy oy-pikirliri»din halas boluxini, qiskisi Məsiḥtə «roḥiy adəmlər»din boluxini normal wə tegixlik ix dəp qaraytti. Bu bizlər üqünmu qong sawaq boluxi kerəktur. Siz Məsiḥkə etiqad baοlioοili qanqə uzun boldi? Üq yildin artuqmu? Əmdi Məsiḥtə boloqan mol nijattin qanqilikini əzingizgə singdürüp qobul qildingiz? Ḥalbuki, bizning rosulning xunqə kəp məsililiri boloqan bundaq bir jamaətkə hət yezixioqa məjbur boloqanliqidin Hudaοqa minnətdar boluximizοqa tooqra kelidu. Qünki uning bərgən jawabliri bizning (məyli əz xəhsiyitimizning bolsun yaki jaḥanda boloqan jamaətlərning bolsun) əzimizning nuroqun bügünki qiyinqiliqlirimiz wə məsililirimizdin azad qilinix yolini tepiximizοqa yetəkligüqi bolidu. Meḥir-muḥəbbət tooqruluq əzəldin buyan yezilip kəlgən barliq yazmilar iqidə əng güzəl wə əng ətkür səzlər muxu həttin tepilidu (13-bab).

Əslidə Pawlus oqurmənlərni bu hətni biryolila oqup qiqsun dəp yazοqanidi.

«Qoxumqə səz»imizdə biz bəzi qiyin ayətlər wə rosul kəz aldimizοqa kəltürgən məlum birnəqqə ḥəqiqət üstidə, xundaqla ḥazirqi zamanimizda bularni qandaq tətbiqlioοili bolidioqanliqi üstidə tohtilimiz.

Məzmun: —

1:1-9 Salamlixix, təxəkkür eytix
1:10-31 Bəlünüx; birlikning birdinbir asasi
2-bab Roḥqa tayinix yaki əz zeḥnigə tayinix?
3-bab «Ət»kə qul bolux, bəlünüxlər; ḥəqiqiy ul üstigə qurulux
4-bab Hudaning hizmitidiki «oοojidarlar»ning məs'uliyətliri
5-bab Rəzil adəmni jamaəttin qiqirix kerək
6:1-8 Etiqadqilarning bir-birigə qilidioqan ərzliri
6:9-20 Muqəddəslik tooqruluq
7-bab Ər-hotunluq, tənḥalaq
8-bab Butlaroqa nəzir qilinoqan taamlar
9-bab Rosullarning ərkinliki, xundaqla ularning jamaəttə boloqan qulluqi
10-bab Israildin aloqan sawaqlar
11:1-16 Baxni yepix-yapmaslik tooqruluq
11:17-34 «Rəbning dastihini»
12-bab Roḥiy iltipatlar
13-bab Meḥir-muḥəbbət
14-bab Roḥiy iltipatlar
15-bab Ölümdin tirilix
16-bab Ianə qilix, ahirqi səzlər

Korintlikḷaroŋa «1»

Rosul Pawlus Korint xəḥərdiki jamaətkə yazoŋan birinqi məktup

Salam

1 [1-2] Hudaning iradisi bilən Məsiḥ Əysaning rosuli dəp qakiriloŋan mənki Pawlustin wə kerindiximiz Sostenistin Korint xəḥiridiki jamaətkə, Məsiḥ Əysada pak-mukəddəs kilinip, «mukəddəs bəndilirim» dəp qakiriloŋanlaroŋa wə xuningdək hər yərlərdə Rəb Əysa Məsiḥning (U laroŋa wə bizgə mənsup!) namioŋa nida kiloŋuqilarning ḥəmmisigə salam! [3] Atimiz Huda ḥəm Rəb Əysa Məsiḥtin silərgə meḥir-xəpkət wə hatirjəmlik boloŋay!

[4] Hudaning Məsiḥ Əysada silərgə ata kilinoŋan meḥir-xəpkiti tüpəylidin Hudayimoŋa hərdaim təxəkkür eytimən; [5] buning bilən silər Uningda hər tərəptə, hərkandak səzdə, hər tərəptiki bilimlərdə bay kilinoŋansilər, [6] huddi Məsiḥning guwaḥliki silərdə təstiklanoŋandək. [7] Xuning bilən silərdə hərkandak roḥiy iltipat kəmlik kilmastan, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning ayan kilinixini kütisilər; [8] U yənə silərni ahiroŋuqə mustəḥkəmləyduki, Rəb Əysa Məsiḥning küni kəlgüqə əyibsiz sakinisilər; [9] Huda səzidə turoŋuqidur — silərni Əz Ooŋli Rəb Əysa Məsiḥning sirdax-ḥəmdəmlikigə qakiroŋuqi dəl Uning Əzidur.

Bəlünüxlər tooŋruluk

[10] Əmdi mən silərdin Rəbbimiz Əysa Məsiḥning nami bilən xuni ətünimənki, i kerindaxlar, gepinglar bir yərdin qiksun, aranglarda bəlgünqilik bolmisun, bir pikirdə, bir niyəttə kamil birləxtürülünglar; [11] Qünki Klowining ailisidikilərning manga silər tooŋranglarda eytixiqə, i kerindaxlirim, aranglarda talax-tartixlar bar ikən. [12] Deməkqi boloŋinim xuki, ḥərbiringlar: «Mən Pawlusning tərəpdari», «Mən Apollosning tərəpdari», «Mən Kefasning tərəpdari» wə «Mən Məsiḥning tərəpdari» dəwatisilər. [13] Əjəba, Məsiḥ bəlüngənmikən? Silər üqün krestləngən adəm Pawlusmidi? Silər Pawlusning namioŋa qəmüldürüldünglarmu?

1:1-2 «ḥər yərlərdə Rəb Əysa Məsiḥning u laroŋa wə bizgə mənsup! namioŋa nida kiloŋuqilarning ḥəmmisi» — bu ibarə «aləmxumul jamaət»ning addiy wə yioŋinqak bir təbiridur.
1:1-2 Yuḥ. 17:19; Ros. 15:9; Rim. 1:7; Əf. 1:1; 1Tes. 4:7; 2Tim. 2:22.
1:3 Rim. 1:7; 2Kor. 1:2; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:5 «buning bilən silər uningda ḥər tərəptə ... bay kilinoŋansilər» — «uningda» — Məsiḥ Əysada.
1:5 Kol. 1:9.
1:6 «... huddi Məsiḥning guwaḥliki silərdə təstiklanoŋandək» — Hudaning laroŋa roḥiy iltipatlarni beoŋixlioŋanliki: *(1)* Hudaning Korintlikḷaroŋa Pawlusning Məsiḥ tooŋruluk boloŋan guwaḥlikining tooŋra ikənlikini ispatlioŋini wə *(2)* Hudaning Məsiḥning ularning kəlbidə turoŋanlikini, ularning ḥəkikətən Məsiḥkə təwə ikənlikini təstikioŋini idi. Məsilən, Huda roḥiy iltipatliri arkilik Korneliusdikilərni «mening adəmlirim» dəp təstikioŋanidi («Ros.» 10:44-48gə karang. «roḥiy iltipatlar»ni qüxinix üqün 12- wə 14-babka karang.
1:7 «Rəbbimiz Əysa Məsiḥning ayan kilinixi» — Rəb dunyaoŋa kaytip kəlgəndə u ḥər adəmgə ayan bolidu, əlwəttə.
1:7 Fil. 3:20; Tit. 2:13.
1:8 «Rəb Əysa Məsiḥning küni» — Uning zeminoŋa kayta kelidioŋan küni.
1:8 1Tes. 3:13; 5:23.
1:9 «Huda səzidə turoŋuqidur» — demək, Huda adəmni Əzining pak-mukəddəs sirdax-ḥəmdəmlikigə qakiroŋaqka, Əz meḥir-xəpkiti bilən uni yənə ahiroŋiqə gunaḥ wə Xəytanning ilkidin sakiap, pak ḥayatta yaxaxka küqəytixkə wədə kiloŋan.
1:9 Yər. 32:40-44; Yuḥ. 15:5; 1Kor. 10:13; Gal. 2:20; 1Tes. 5:24; 1Yuḥ. 1:3.
1:10 «mən silərdin Rəbbimiz Əysa Məsiḥning nami bilən xuni ətünimənki, i kerindaxlar...» — «kerindaxlar» Injilda «etikadqi aka-ukilar» degən bilən ipadilinidu. Əmma pütkül Mukəddəs Kitabta kerindaxlar *(«etikadqi aka-ukilar»)* «etikadqi aqa-singillar»nimu əz iqigə alidu. Bu prinsip «Yar.» 1:27də kərünidu; «Hudaning sürət-obrazi» boloŋan «adəm»ning əzi «ər-ayal»ni əz iqigə alidu. Xuning bilən biz «kerindaxlar» dəp tərjimə kilduk.
1:10 Rim. 12:16; 15:5; Fil. 2:2; 3:16; 1Pet. 3:8.
1:12 «Kefas» — rosul Petrusning ibraniyqə ismi idi.
1:12 Ros. 18:24; 1Kor. 3:4; 16:12.
1:13 «Silər Pawlusning namioŋa qəmüldürüldünglarmu?» — «qəmüldürüldünglarmu» muxu yərdə suoŋa qümüldürülüxni kərsitidu.

14 Mən Hudaoŋa təxəkkür eytimənki, aranglardin Krispus bilən Gayustin baxka ḥeqkaysinglarni
qəmüldürmidim; 15 xuning bilən ḥeqkim meni əzining namida adəmlərni qəmüldürdi,
deyəlməydu. 16 Durus, mən yənə Istifanasning əyidikilərnimu qəmüldürdüm; baxka birawni
qəmüldürginimni əsliyəlməymən.
17 Qünki Məsiḥ meni adəmlərni qəmüldürüxkə əməs, bəlki hux həwərni jakarlaxka əwətti; uni
jakarlax bolsa insanning ḥekmətlik səzliri bilən bolmasliki kerək; undak boloŋanda Məsiḥning
kresttiki kurbanliking küqi yokitiloŋan bolidu. 18 Qünki kresttiki kurbanliki tooŋruluk səz-
kalam ḥalakətkə ketiwatkanlaroŋa əhməklik, əmma kutulduruluwatkan bizlərgə Hudaning küq-
kudritidur. 19 Qünki mundak pütülgənki, «Mən danixmənlərning danixmənlikini yokitimən,
akillarning akilliking qətkə kakimən». 20 Undakta, danixmənlər kəni? Təwrat əlimaliri kəni? Bu
dunyadiki bəs-munazirə kiloŋuqilar kəni? Huda bu dunyadiki danaliknı əhməklik dəp kərsətkən
əməsmu? 21 Qünki Huda danaliki bilən bekitkini boyiqə, dunya əz danaliki arkilik Hudani
tonumioŋan, xunga Huda əhmikanə dəp karaloŋan, jakarliniwatkan səz-kalam arkilik uningoŋa
ixəngüqilərgə nijatlik yətküzüxni layik kərgən. 22 Qünki Yəhudiylar məjizilik alamətlərni, grek-
lar bolsa «danalik»ni tələp kilidu; 23 əmma biz bolsak Məsiḥni, yəni krestləngən Məsiḥni ja-
karlaymiz; bu Yəhudiylaroŋa nisbətən bizarlik ix, əllərgə nisbətən əhmikanilik dəp karilidu;
24 əmma kakiriloŋanlar üqün eytkanda, məyli Yəhudiylar bolsun yaki greklar bolsun, Məsiḥ
Hudaning küq-kudriti wə Hudaning danalikidur. 25 Qünki Hudaning əhmikaniliki insanlarning
danalikidin üstündur, Hudaning ajizliki insanlarning küqidin üstündur. 26 Qünki, i kerindaxlar,
silərning kakiriloŋan wakittiki ḥalinglar üstidə oylinip bekinglar; kakiriloŋanlar arisida insa-
niy tərəptin dana karaloŋanlar anqə kəp əməs, küq-ḥokukka igə boloŋanlar anqə kəp əməs,
akṣəngəklər anqə kəp əməs idi; 27 bəlki Huda danalarni hijalətkə kaldurux üqün bu dunya-
diki əhmək sanaloŋanlarni talliwaldi; küqlüklərni hijalətkə kaldurux üqün bu dunyadiki ajiz
sanaloŋanlarni talliwaldi; 28 U yənə bu dunyadiki kədirsizlərni, pəs kərülidioŋanlarni talli-
waldi, «yok boloŋan nərsilər»ni məwjut xəy'ilərni yokka qikiriwetix üqün talliwaldi. 29 Uning
məkṣiti Huda aldida ḥeq ət igisi mahtanmaslik üqündur. 30 Əmma Uning təripidin silər Məsiḥ
Əysada turisilər; U bizgə Hudadin kəlgən danalik, ḥəkkaniylik, pak-mukəddəslik wə ḥərlük-
azadlik kilinoŋandur; 31 xuningdək Təwratta pütülgəndək: «Pəhirlinip mahtioŋuqi bolsa Rəbdin
pəhirlinip mahtisun!».

1:14 Ros. 18:8; Rim. 16:23.
1:16 1Kor. 16:15,17.
1:17 1Kor. 2:1, 4; 2Pet. 1:16.
1:18 Rim. 1:16.
1:19 «Qünki mundak pütülgənki...» — «mundak pütülgən» — Mukəddəs Kitabta yezikliк. Muxu yərdiki səzlər Təwrat, «Yəx.» 29:14din elinoŋan.
1:19 Ayup 5:12; Yəx. 29:14.
1:20 Yəx. 33:18.
1:21 Mat. 11:25; Luka 10:21.
1:22 «... greklar bolsa «danalik»ni tələp kilidu» — xu zamandiki grek mədəniyitidə pəlsəpəni qokunux dərijisigə yətkən degili bolidu *(məsilən, «Ros.» 17:21 wə aldi-kəynidiki ayətlərni kərüng)*.
1:22 Mat. 12:38; 16:1; Yuḥ. 4:48.
1:23 «bu Yəhudiylaroŋa nisbətən bizarlik ix...» — yaki «bu Yəhudiylaroŋa nisbətən putlikaxang...».
1:23 Mat. 11:6. Yuḥ. 6:60,66.
1:24 Kol. 2:3.
1:26 «insaniy tərəptin...» — grek tilida «ətning kəzkarixiqə...».
1:26 Yuḥ. 7:48; Yak. 2:5.
1:28 «məwjut xəy'ilər» — muxu yərdə ḥərhil adəmlərni, ḥəkümranlarni, dölət katarliklarni əz iqigə alidu.
1:30 «Uning təripidin silər Məsiḥ Əysada turisilər...» — «Uning təripidin» Huda təripidin, demək. **«ḥərlük-azadlik kilinoŋandur»** — «ḥərlük-azadlik» gunaḥning wə Xəytanning kullukidin azad boluxtur.
1:30 Yər. 23:5; Yuḥ. 17:19.
1:31 «xuningdək Təwratta pütülgəndək...» — Injilda «pütülgəndək» deyilgəndə, «Mukəddəs Kitabta pütülgəndək» degən mənidə. Muxu yərdə «Yər.» 9:24.
1:31 Yəx. 65:16; Yər. 9:22-23; 2Kor. 10:17.

2 [1] Mən bolsam, i ḳerindaxlar, yeninglarǫa barǫinimda, Hudaning guwaḥliḳini jakarlax üqün ḥeq gəpdanlik yaki əḳil-danalik ixlitip kəlgən əməsmən; [2] qünki mən aranglarda Əysa Məsiḥtin baxḳa, yəni krestləngən Məsiḥtin baxḳa ḥeqnemini bilməslikkə bəl baǫlioǫanidim; [3] mən aranglarda boloǫan waḳtimda ajizliḳta, ḳorḳunqta wə titrigən ḥaləttə bolattim; [4] mening səzlirim ḥəm jakarlixim bolsa adəmni ḳayil ḳiloǫudək insaniy danalik səzlər bilən əməs, bəlki Roḥning alamət kərsitixliri wə küq-ḳudrət bilən boloǫan idi. [5] Buningdin məḳsət silərning etiḳadinglar insaniy danaliḳḳa əməs, bəlki Hudaning küq-ḳudritigə baoǫlansun degəndin ibarət idi.

[6] Ḥalbuki, kamalətkə yətkənlər arisida biz danaliḳni bayan ḳilimiz; bu danalik bu dəwrdiki danalik əməs, yaki bu dəwrdiki ḥəkümranlarning danaliḳi əməs (ular zawallikḳa yüz tutḳandur); [7] əmma biz bir sirni axkarilap, Hudaning bir danaliḳini bayan ḳilimiz; Huda əslidə axkarə ḳilinmioǫan bu danaliḳni barlik dəwrlərdin burun bizning xan-xərəpkə muyəssər boluximiz üqün bekitkənidi. [8] Bu danaliḳni bu dəwrdiki ḥəkümranlarning ḥeqḳaysisi qüxinip yətmigənidi; uni qüxinip yətkən bolsa, xan-xərəpning Igisi boloǫan Rəbni krestlimigən bolatti. [9] Ḥalbuki, Təwratta pütülgənndək: —

«Өzini səygənlərgə Hudaning təyyarlioǫanliri —
Dəl ḥeqḳandaḳ kəz kərmigən,
Ḥeqḳandaḳ ḳulaḳ anglimioǫan,
Ḥeqḳandaḳ kəngül oylap baḳmioǫan nərsilərdur».

[10] Əmma bu nərsilərni Huda Roḥi arḳilik ayan ḳildi; qünki Roḥ bolsa ḥəmmə ixlarni, ḥətta Hudaning qongḳur təglirini inqikiləp izligüqidur; [11] Qünki insanlarda, insanning kənglidikini bilgüqi xu insanning roḥidin baxḳa nərsə barmu? Xuningoǫa ohxax, Hudaning Roḥidin baxḳa, Hudaning kənglidikilirini bilgüqi yoḳtur. [12] Əmma bizning ḳobul ḳiloǫinimiz bolsa bu dunyadiki roḥ əməs, bəlki Hudadin kəlgən Roḥtur; dəl xundaḳ boloǫaqḳa biz Huda təripidin bizgə sehiylik bilən ata ḳilinoǫan nərsilərni bilip yetələymiz. [13] Bu ix-xəy'ilərni insaniy danaliḳtin əgitilgən

---

2:1 1Kor. 1:17; 2:4.
2:3 «mən aranglarda boloǫan waḳtimda ajizliḳta, ḳorḳunqta wə titrigən ḥaləttə bolattim» — «ḳorḳunqta... bolattim» — bəlkim u Huda Өzigə tapxuroǫan bu muḳəddəs wəzipini orundiyalmaslikidin ḳorḳḳan boluxi mumkin idi. Uningdin baxḳa adəmni ḳorḳutidioǫan kəp səwəblarmu boloǫan, əlwəttə *(«Ros.» 18:9-10)*.
2:3 Ros. 18:1, 3; 2Kor. 10:10.
2:4 «... bəlki Roḥning alamət kərsitixliri wə küq-ḳudrət bilən boloǫan idi» — «Roḥ» Hudaning Roḥi, Muḳəddəs Roḥtur.
2:4 1Kor. 1:17; 2:1; 2Pet. 1:16.
2:5 2Kor. 4:7.
2:6 Ayup 28:21; 1Kor. 15:24.
2:7 «biz bir sirni axkarilap, Hudaning bir danaliḳini bayan ḳilimiz...» — «Əfəsusluḳlarǫa»diki «kirix səz»imizdə eytḳinimizdək, Injilda «sir» degən səzning alaḥidə mənisi bar. Sir *(grek tilida «misterion»)* Huda əsli yoxurup kəlgən, əmdi ḥazir axkarilioǫan məlum bir ixtin ibarəttur.
2:7 Rim. 16:25; 1Kor. 4:1.
2:8 «bu dəwrdiki ḥəkümranlar» — bu səz bəlkim bu dunyadiki padixaḥ-ḥəkümdarlarni ḳutritidioǫan, ularǫa ezitḳuluḳ ḳilidioǫan jin-xəytanlarni kərsətsə kerək.
2:8 Mat. 11:25; Yuḥ. 7:48; 16:3; Ros. 3:17; 13:27; 2Kor. 3:14; 1Tim. 1:13.
2:9 «Өzini səygənlərgə Hudaning təyyarlioǫanliri —dəl ḥeqḳandaḳ kəz kərmigən, ḥeqḳandaḳ ḳulaḳ anglimioǫan, ḥeqḳandaḳ kəngül oylap baḳmioǫan nərsilərdur» — «Yəx.» 64:4.
2:9 Yəx. 64:3.
2:10 «qünki Roḥ bolsa ḥəmmə ixlarni, ḥətta Hudaning qongḳur təglirini inqikiləp izligüqidur» — «Roḥ» — Hudaning Roḥi, Muḳəddəs Roḥtur.
2:10 Mat. 13:11; 2Kor. 3:18.
2:11 «insanlarda, insanning kənglidikini bilgüqi xu insanning roḥidin baxḳa nərsə barmu?» — «insanning kənglidiki» muxu yərdə xu məlum kixining xəhsiy wə ḳəlbidiki ixlarni alayitən kərsitidu.
2:11 Pənd. 27:19; Yər. 17:9.
2:12 «bu dunyadiki roḥ» — Xəytan. «Bu dunyadiki roḥ» muxu yərdə bəlkim Xəytanning kəz-ḳaraxliri, «əḳilliri»ni kərsitixi mumkin.
2:12 Rim. 8:15.

sөzlөr bilөn өmөs, bөlki Muқөddөs Roһtin өgitilgөn sөzlөr bilөn, roһiy ixlarni roһiy sөzlөr bilөn qüxөndürüp sөzlөymiz. 14 Өmma «janоԓa tөwө» kixi Hudaning Roһining ixlirini қobul қilmaydu, qünki bu ixlar uningоԓa nisbөtөn өhmiқaniliktur; u ularni һeq qüxinip yetөlmөydu, qünki ular roһ bilөn pөrқ etilip baһalinixi kөrөktur. 15 Roһқa tөwө kixi һөmmө ixlarоԓa baһa berөlөydu; өmma uningоԓa bolsa һeqkim baһa berөlmөydu. 16 Qünki kim Rөbning oy-kөnglini qüxinip yetip, Uningоԓa mөslihөtqi bolalisun? Өmma biz bolsaқ Mөsihning oy-kөngligө igimiz.

3 1 Lekin mөn, i қerindaxlar, Roһқa tөwө kixilөrgө sөz қiloԓandөk silөrgө sөz қilalmay keliwatimөn; өksiqө silөrni өtkө tөwө kixilөr, Mөsihdө boloԓan bowaқ һesablap silөrgө sөzlөxkө mөjbur boldum. 2 Mөn silөrgө süt iqküzdüm, gөxni yegüzmidim; qünki silөr gөxni һөzim қilalmayttinglar, xundaқla һazirmu tehi һөzim қilalmaysilөr; 3 Qünki silөr yөnila өtkө tөwөdursilөr. Aranglarda һөsөthorluқ wө talax-tartixlar bar boloԓaqқa, silөr өtkө tөwө өmөsmu, insanlarqө mengiwatmamsilөr? 4 Qünki birsi «Mөn Pawlus tөrөpdari», baxқa birsi «Mөn Apollos tөrөpdari» desө, silөr pөқөt insanlarning yolida mangoԓan bolup қalmamsilөr?
5 Apollos degөn kim? Pawlus kim idi? Biz pөқөt silөrning etiқadinglaroԓa wasitiqi bolduқ, halas; һөrbirimiz pөқөt Rөb bizgө tөқsim қiloԓini boyiqө wөzipө ada қilidioԓan hizmөtkarlar, halas, xundaқ өmөsmu? 6 Mөn tiktim, Apollos suoԓardi; өmma өstürgüqi bolsa Hudadur. 7 Xunga tikküqi һeqnemigө һesab өmөs, suoԓaroԓuqimu һeqnemigө һesab өmөs, pөқөt өstürgüqi Huda Өzi һөmmidur. 8 Өmma tikküqi wө osa қiloԓuqi bolsa bir mөқsөttidur; xundaқtimu һөrbiri өz өjri boyiqө in'amini қobul қilidu. 9 Qünki biz Hudaoԓa tөwө mehnөtdaxturmiz; silөr bolsanglar Hudaning baoԓ-etizi, Hudaning қuruluxisilөr.
10 Hudaning manga tөқsim қiloԓan mehir-xөpқiti boyiqө, huddi usta memardөk ul saldim, andin baxқa birsi uning üstigө қuruwatidu. Өmma һөrbir қuroԓuqi қandaқ қuruwatқanliқioԓa ehtiyat қilsun.

2:13 «Roһtin өgitilgөn sөzlөr bilөn» — «Roһ» Hudaning Roһi, Muқөddөs Roһtur.
2:13 1Kor. 1:17; 2:4; 2Pet. 1:16
2:14 ««janoԓa tөwө» kixi» — «janoԓa tөwө» boloԓan kixi tooԓruluқ «Rimliқlaroԓa»diki «kirix sөz»imizni kөrüng. «Janoԓa tөwө» boloԓan kixi Muқөddөs Roһқa igө bolmioԓan kixidur; «ixөnmigөn kixi» degili bolidu. Xunga, u Hudaning Roһioԓa өmөs, bөlki һөrdaim өz jeni *(өқil-pikir, zeһin, kөngül-kalla, һessiyatlar)*oԓa tayinip ixlarni pөrқ etidu. «Roһiy kixi» yaki «Roһқa tөwө boloԓan kixi» bolsa өz roһida Muқөddөs Roһning tөrbiyө-tөlimini қobul қilip ixlarni tooԓra pөrқ etidu. **«ular roһ bilөn pөrқ etilip baһalinixi kөrөktur»** — bu 14- wө 15-ayөtlөrdiki «pөrқ etix» wө «pөrқ etip baһalinix» grek tilida birla peil bilөn ipadilinidu.
2:15 «Roһқa tөwө kixi» — «Roһқa tөwө» *(yaki «roһiy kixi»)* — Muқөddөs Roһning yetөkqilikidө mangidioԓan kixi.
2:15 Pөnd. 28:5.
2:16 «kim Rөbning oy-kөnglini qüxinip yetip, uningoԓa mөslihөtqi bolalisun?» — «Yөx.» 40:13.
2:16 Yөx. 40:13; Rim. 11:34.
3:1 «өtkө tөwө kixilөr» — *(yaki «өtlik kixilөr»)* tooԓruluқ «Rimliқlaroԓa»oԓa bөrgөn «kirix sөz»diki «өt» tooԓruluқ sөzimizni kөrüng. «Өtlik kixi» asasөn hux һөwөrni қobul қiloԓini bilөn tehi өz gunaһlirining küqidin azad bolmioԓan kixidur.
3:2 Ibr. 5:12; 1Pet. 2:2.
3:3 «silөr өtkө tөwө өmөsmu, insanlarqө mengiwatmamsilөr?» — «insanlarqө» Hudaning yolida өmөs, insaniyөtning yolida.
3:3 1Kor. 1:11; Gal. 5:19; Yaқ. 3:16.
3:4 «pөқөt insanlarning yolida mangoԓan bolup қalmamsilөr?» — demөk, Hudani tonumioԓan, Roһtin tuoԓulmioԓan, tehiqө Adөm'atimizning ailisigө tөwө boloԓan, adөttiki gunaһkar insanlaroԓa ohxax.
3:4 1Kor. 1:12.
3:5 Ros. 18:24; 1Kor. 1:12; 16:12.
3:6 «... Apollos suoԓardi» — Korint xөһiridiki jamaөt Pawlusning sөzliri arқilиқ etiқad қiloԓanidi; keyin Apollos Korint xөһirigө berip ixөngüqilөrni Tөwrat-Zөbur tooԓrisidiki bilimliri arқilиқ zor dөrijidө rioԓbөtlөndürgөnidi *(«Ros.» 18-bab)*.
3:6 Ros. 18:26; 19:1.
3:8 «bir mөқsөttidur» — grek tilida «birdur».
3:8 Zөb. 62:12; Yөr. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 14:12; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wөһ. 2:23; 22:12.
3:9 «biz Hudaoԓa tөwө mehnөtdaxturmiz» — baxқa birhil qüxөndürülüxi: «biz Huda bilөn mehnөtdaxturmiz» *(«2Kor.» 5:20, 6:1nimu kөrüng)*.
3:9 2Kor. 6:1; Өf. 2:20; Kol. 2:7; 1Pet. 2:5.

11 Qünki selinoƣan ulni, yəni əysa Məsiһtin baxka һeqkandak ulni selixka bolmaydu. 12 Əmdi birsi bu ul üstigə altun, kümüx, kimmətlik taxlar, yaoƣaq, qəplər, saman salsa, 13 һərbirining singdürgən əjrining kandakliki kərünidu; qünki xu küni uni axkarə kilidu, qünki uning maһiyiti otta kərülidu; ot һərbir kixining əjrini, kandak maһiyəttin boloƣanlikini sinaydu. 14 Birsining ul üstigə kuroƣan ixi puhta saklinip kalsa, u in'amoƣa erixidu; 15 birsining kuroƣini kəyüp kətsə, u ziyan tartidu; u əzi kutulidu, əmma goya ottin ətüp kutuloƣan birsigə ohxap kalidu. 16 Əjəba, əzünglarning Hudaning ibadəthanisi ikənlikinglarni wə Hudaning Roһining silərdə turoƣanlikini bilməmsilər? 17 Birsi Hudaning ibadəthanisini harab kilsa, Huda uni harab kilidu; qünki Hudaning ibadəthanisi pak-mukəddəstur, silər dəl xundaksilər.
18 Һeqkim əz-əzini aldimisun; birsi əzini bu dəwrdə dana dəp sanisa, nadan bolup kalsun; xuning bilən u dana bolidu. 19-20 Qünki bu dunyadiki danalik Hudaoƣa nisbətən əһməkliktur; qünki: — «U danixmənlərni əz һiyligərlikining tuzikioƣa alidu», dəp wə yənə: «Rəb danixmənlərning oy-hiyallirining tutami yoklukini bilidu» dəp pütüklüktur.
21 Xunga һeqkim insan degənlərni pəһirlinip danglimisun; qünki һəmmə məwjudatlar silərgə təwədur; 22 Pawlus bolsun, Apollos bolsun, Kefas bolsun, dunya-jaһan bolsun, һayat bolsun, ölüm bolsun, һazirki ixlar bolsun, kəlgüsi ixlar bolsun, һəmmisi silərgə mənsuptur; 23 silər bolsanglar Məsiһning, Məsiһ bolsa Hudaningkidur.

Məsiһning rosullirining hizmiti

4 1 Birsi biz tooƣuluk birnemə deməkqi bolsa, bizni Məsiһning hizmətkarliri wə Hudaning sirliri amanət kilinoƣan oƣojidarlar dəp bilsun. 2 Əmdi oƣojidar degənlərdin tələp kilinidioƣini xuki, ular wapadar-sadik boluxi kerəktur. 3 Əmma mən silər təripinglardin yaki baxka һərkandak insaniy sot təripidin sürüxtürüp baһalansam, bu mən üqün zioƣirqilik ix; mən һətta əzüm tooƣuluk sürüxtürüp olturmaymən. 4 Qünki wijdanim əyibləydioƣan һeqkandak ixlirimdin həwirim yok; əmma bu ixning əzi meni һəkkaniy dəp aklimaydu; meni sürüxtürüp baһalioƣuqi bolsa Rəbdur. 5 Xunga wakti-saiti kəlmigüqə, yəni Rəb kəlmigüqə һeq ix tooƣuluk һəküm qikarmanglar; Rəb kəlgəndə u karangoƣulukтiki yoxurun ixlarni axkarilaydu, kəlb-dillardiki barlik oy-niyətlərni ayan kilidu; xu qaoƣda һərbiri Huda təripidin təriplinidu. 6 Əmma, i kerindaxlar, bu ixlarni silərning mənpəətinglarni dəp əzümgə wə Apolloska tətbiklidim; məksət silər biz arkilik «pütülgənning dairisidin һalkip kətmənglar» degən sawakni

---

3:11 Yəx. 28:16; Mat. 16:18.
3:12 «birsi bu ul üstigə... kimmətlik taxlar .. salsa» — «kimmətlik taxlar» degən ohxitixning muxu yərdə omumiy kərsətkini bəlkim yakut-gəһərlərni əməs, bəlki oyuloƣan, binani puhta kilidioƣan kattik qidamlik taxlarni kərsətsə kerək. Pawlus buning kəqmə mənisini okurmənlərning oylinixioƣa kalduridu!
3:13 «xu küni uni axkarə kilidu» — «xu küni» Məsiһ əysa zeminoƣa kaytidioƣan künidur.
3:13 Yəx. 8:20; 48:10; Yər. 23:29; 1Pet. 1:7; 4:12.
3:14 «Birsining ul üstigə kuroƣan Ixi puhta saklinip kalsa...» — demək, «bir kixining ul üstigə koyoƣan materiyalliri otka bərdaxlik berəlisə,...».
3:16 1Kor. 6:19; 2Kor. 6:16; Ibr. 3:6; 1Pet. 2:5.
3:18 «birsi əzini bu dəwrdə dana dəp sanisa, nadan bolup kalsun» — Məsiһning «Mat.» 18:1-4də wə «Mar.» 10:13-16də eytkan sözlirini kərüng.
3:18 Pənd. 3:7; Yəx. 5:21.
3:19-20 «U danixmənlərni əz һiyligərlikining tuzikioƣa alidu» — «Ayup» 5:13. **«Rəb danixmənlərning oy-hiyallirining tutami yoklukini bilidu»** — «Zəb.» 94:11.
3:19-20 Ayup 5:13; Zəb. 94:11.
4:1 Mat. 24:45; 2Kor. 6:4; Kol. 1:25; Tit. 1:7.
4:2 Luka 12:42.
4:3 «һərkandak insaniy sot təripidin...» — degən grek tilida «insaniy bir kün təripidin...». Adəmlərning ixlirini sürüxtə kiloƣuqi bolsa məlum bir insanning küni əməs, bəlki Məsiһning küni, yəni kiyamət künidur.
4:4 Mis. 34:7; Ayup 9:2; Zəb. 143:2.
4:5 Dan. 7:10; Mat. 7:1; Rim. 2:1; Wəһ. 20:12.

əginixinglar, xundakla ḥeqkaysinglarning məlum birsini baxka birsidin üstün dəp pəhirlinip təkəbburlixip kətməslikinglar üqündur.
7 Qünki kim seni baxka birsidin üstün kilidu? Sanga ata kilinoŋan nərsidin baxka səndə yənə nemə bar? Ḥəmmə sanga berilgən tursa, nemixka «Məndə əsli bar idi» dəp pəhirlinip kərəngləp ketisən?
8 Silər alliqaqan toyunup kəttinglar! Alliqaqan beyip kəttinglar! Silər bizsiz padixaḥlar bolup ḥəküm sürdunglar! Kaxki silər ḥəkikətən ḥəküm sürgən bolsanglaridi — undakta biz silər bilən billə ḥəküm sürgən bolattuk!
9 Qünki Huda rosullar boloŋan bizlərni əlümgə məḥkum boloŋan adəmlərdək əng ahiroŋa koyup sazayi kilip otturioŋa qikaroŋan, dəp oylaymən; qünki biz pütkül aləmgə, yəni ḥəm pərixtilərgə ḥəm insanlaroŋa bir hil tamaxa bolduk.
10 Biz Məsiḥ üqün əhmək sanaloŋanlarmiz, əmma silər Məsiḥdə danasilər! Biz ajiz, əmma silər küqlüksilər; silər izzətlik, əmma biz har;
11 Ḥazirki dəkikigiqə aq-yalingaq, qangkap yürməktimiz, dumbalinip, sərgərdan, makansiz bolup yürməktimiz;
12 əz kolimiz bilən ixləp japa tartmaktimiz; aḥanətkə kaloŋanda yahxilik tiləwatimiz; ziyankəxlikkə uqrioŋanda, qidawatimiz;
13 təḥmətkə uqrioŋanda, biz ularni qiraylikqə towioŋa ündəymiz; biz jaḥanning daxkili, insanlarning süpüründisi dəp kariliwatimiz, ta ḥaziroŋiqə xundak.
14 Bu ixlarni yezixim, silərni hijalətkə kaldurux üqün əməs, bəlki səyümlük balilirim süpitidə silərgə nəsihət kiliwatimən;
15 qünki silərning Məsiḥdə tümənligən tərbiyiligüqiliringlar bolsimu, silərning atanglar kəp əməstur; qünki mən Məsiḥ Əysada bolup silərni hux həwər arkilik tərəldürüp ata boldum.
16 Xunga mən silərdin ətünimənki, meni ülgə kilinglar.
17 Dəl bu səwəbtin mən Rəbdə boloŋan əz səyümlük wə ixənqlik ooŋlum Timotiyni yeninglaroŋa əwəttim; ḥərkaysi jaylardiki jamaəttə əgətkənlirimgə əgixip, u silərgə Məsiḥdə boloŋan yollirim tooŋruluk əslitidu.
18 Əmma bəziliringlar, «Pawlusni yenimizoŋa kəlməydu», dəp kərəngləp kəttinglar;
19 birak Rəb buyrusa mən pat arida yeninglaroŋa barimən; xu qaoŋda mən kərəngləp kətkənlərning səzlirini əməs, bəlki ularda boloŋan küq-kudrətni kərüp bakay.
20 Qünki Hudaning padixaḥliki səzdə əməs, bəlki küq-kudrəttə

4:6 «pütülgənning dairisidin ḥalkip kətmənglar» — bu səzlər Təwratta əyni pütülmigini bilən, u Təwrat-Injildiki intayin muḥim bir prinsiptur. «Koxumqə səz»imizgə karang.
4:6 Pənd. 3:7; Rim. 12:3.
4:7 «Kim seni baxka birsidin üstün kilidu?» — bu soaloŋa bəlkim mundak ikki tooŋra jawab berilixi mumkin: *(1)* «məlum kixini baxka bir kixidin baxkiqə kiloŋuqi pəkət Hudadur» xunga təkəbbur boluxning asasi yok; *(2)* ḥeq insanning Hudaning uluoŋluki aldida «Mən baxkilardin üstün» dəp təkəbbur boluxining asasi yok.
–Xundak karaymizki, *(1)*-jawab Pawlusning deməkqi boloinini kərsitidu. **«Sanga ata kilinoŋan nərsidin baxka səndə yənə nemə bar?»** — demək, ḥərbirimizning barliki Huda təripidin bizgə ata kilinidu; xunga «Məndə əsli xundak kabiliyət *(talant, küq, katarlikлar....)* bar idi» dəp təkəbburlixip ketix ḥamakətliktur.
4:7 Yuḥ. 3:27; Yak. 1:17.
4:8 «Silər alliqaqan toyunup kəttinglar! Alliqaqan beyip kəttinglar! Silər bizsiz padixaḥlar bolup ḥəküm sürdunglar! Kaxki silər ḥəkikətən ḥəküm sürgən bolsanglaridi — undakta biz silər bilən billə ḥəküm sürgən bolattuk!» — xübḥisizki, bu sirlik ayətning kinayilik, məshirilik mənisi bar. Korint jamaitidiki kəp adəmlər tolimu təkəbburlixip ketip: «Biz rosul Pawlus yaki baxka rosullaroŋa ḥeq kerək əməsmiz; biz ḥəkikətən «roḥiy adəmlər»miz, intayin bilimlik, Huda aldida intayin esilzadə bolup, padixaḥdək bolduk» dəp kətkənidi. «Koxumqə səz»imizni kərüng.
4:9 Zəb. 44:22; Mat. 5:15; Rim. 8:36; 2Kor. 4:11; Ibr. 10:33.
4:10 «Biz Məsiḥ üqün əhmək sanaloŋanlarmiz...» — grek tilida «biz Məsiḥ üqün əhməklər bolduk...» — demək, kəpqilik təripidin «əhmək» ḥesablanduk.
4:10 1Kor. 2:3.
4:11 Ros. 23:2.
4:12 Mat. 5:44; Luka 6:28; 23:34; Ros. 7:60; 18:3; 20:34; Rim. 12:14; 1Tes. 2:9; 2Tes. 3:8.
4:14 1Tes. 2:11.
4:15 «silərning atanglar kəp əməstur» — roḥiy jəḥattin boloŋan atilarni kərsitidu, əlwəttə.
4:15 Ros. 18:11; Gal. 4:19; Flm. 10; Yak. 1:18.
4:16 1Kor. 11:1; Fil. 3:17; 1Tes. 1:6; 2Tes. 3:9.
4:19 Ros. 18:21; Ibr. 6:3; Yak. 4:15.

ispatlinidu.[4:20] [21] Əmdi nemini halaysilər? Yeninglarƣa tayaq kətürüp beriximnimu, yaki meһir-mulayimliq roһida beriximnimu?

Eƣir bir gunaһ

5 [1] Һərtərəptin xu angliniwatiduki, aranglarda buzuqqiliq bar ikən — bundaq buzuqqiliq һətta taipilər arisidimu tiloƣa elinmaydu — u bolsimu birsining əz atisining ayaliƣa qeқilixtin ibarət.[4:20] [2] Əmma silər yooƣinap kərəngləp kəttinglar! Bu rəzil ixni sadir қiloƣan kixi arimizdin қooƣliwetilsun dəp əkünüxünglarƣa tooƣra kəlməmdu!? [3] Qünki gərqə təndə silər bilən billə bolmisammu, əmma roһta silər bilən billə bolux süpitidə alliқaqan xundaq mən xu һəkümni qiқardimki, [4] (һəmminglar Rəb Əysa Məsiһning namida jəm boloƣanda, əzümning roһim silər bilən bolup, Rəbbimiz Əysa Məsiһning küq-қudritigə tayinip) —
[5] xundaq қiloƣan kixining ətliri һalak қilinsun, xuning bilən uning roһi Rəb Əysaning künidə қutқuzuluxi üqün Xəytanning ilkigə tapxurulsun.[4:20] [6] Silərning qongqiliq қiloƣininglar yahxi əməs. «Kiqikkinə hemirturuq pütkül hemirni boldurup yooƣinitidu» dəp bilməmsilər?
[7] Kona hemirturuqni qiқiriwetinglar; xuning bilən silər əsli hemirturuqsiz hemirdək yengi bir zuwula bolisilər; qünki «ətüp ketix һeyti»diki қozimiz boloƣan Məsiһ қurbanliq қilindi; [8] xunga һeytni yaman niyətlik wə rəzillik boloƣan hemirturuq bilən əməs, bəlki səmimiylik wə һəқiқət boloƣan petir nan bilən təntənə қilip ətküzəyli.[4:20]
[9] Mən aldinқi һəttə silərgə buzuqqiliq қiloƣuqilar bilən arilaxmanglar dəp yazoƣanidim; [10] əmma bu deginim bu dunyadiki buzuqqiliq қiloƣuqilar, yaki nəpsaniyətqilər, yaki kazzaplar yaki butpərəslər bilən arilaxmanglar deginim əməs; undaq boloƣanda dunyadin ayrilixқa məjbur bolattinglar; [11] əmma һazirқi bu hetimdə yazoƣinim xuki, əzini «қerindax» dəp atiwaloƣan əmma xundaқla buzuқluқ қiloƣuqi, nəpsaniyətqi, butpərəs, һarakқəx yaki kazzap bolsa, undaq bir kixi bilən arilaxmanglar, һətta uning bilən һəmdastihanmu bolmanglar.[4:20] [12] Sirttikilərni һəküm qiқirip bir tərəp қilixning mən bilən nemə munasiwiti? Lekin iqinglardikilərni əzünglar һəküm qiқirip bir tərəp қilix silərning ixinglar əməsmu?[4:20] [13] Lekin sirttikilərning üstigə bolsa Huda Əzi һəküm qiқiridu. Xunga «bu rəzil adəmni aranglardin qiқiriwetinglar».[4:20]

4:20 «Hudaning padixaһliқi səzdə əməs, bəlki küq-қudrəttə ispatlinidu» — yaki «Hudaning padixaһliқi səzdə əməs, bəlki küq-қudrəttə namayan bolidu».
4:20 1Kor. 2:4; 1Tes. 1:5; 2Pet. 1:16.
5:1 Law. 18:8; Қan. 27:20.
5:5 «xundaq қiloƣan kixining ətliri һalak қilinsun, xuning bilən uning roһi Rəb Əysaning künidə қutқuzuluxi üqün Xəytanning ilkigə tapxurulsun» — bu ix *(baxқiqə eytқanda, «Xəytanning ilkigə қayturux»)* tooƣruluқ «қoxumqə səz»imizni kerüng. Bəzi alimlar «ətliri» degənni roһiy jəһättin qüxəndüridu, demək, bu ix kixining özining gunaһliқ təbiiti, yaki Korinttiki pütkül jamaəttə «gunaһliқ təbiitidin qiққan ixlar»ni kərsitidu, dəp қaraydu. Biz muxu yərdiki «ətliri»ni jismaniy jəһättin qüxinimiz. «Қoxumqə səz»imizdə buning asasini kərsitimiz.
5:5 1Tim. 1:20.
5:6 Gal. 5:9.
5:7 Yəx. 53:7; Yuһ. 1:29; 1Kor. 15:3.
5:8 «xunga һeytni yaman niyətlik wə rəzillik boloƣan hemirturuq bilən əməs, bəlki səmimiylik wə һəқiқət boloƣan petir nan bilən təntənə қilip ətküzəyli» — Israilning «etüp ketix һeyti», uningdin keyinki «petir nan һeyti» wə ularning simwolluқ əһmiyiti tooƣruluқ «қoxumqə səz»imizni, xundaқla «Lawiylar»diki «қoxumqə səz»nimu kerüng.
5:8 Mis. 12:3,15; Қan. 16:3.
5:9 Қan. 7:2; Mat. 18:17; 2Kor. 6:14; Əf. 5:11; 2Tes. 3:14.
5:11 «əzini «қerindax» dəp atiwaloƣan...» — «қerindax» — özining etiқad yolida қerindax dəp ataloƣan.
5:11 Qəl. 12:14; Mat. 18:17; 2Tes. 3:14; 2Yuһ. 10.
5:12 «Sirttikilərni һəküm qiқirip bir tərəp қilixning mən bilən nemə munasiwiti? Lekin iqinglardikilərni əzünglar һəküm qiқirip bir tərəp қilix silərning ixinglar əməsmu?» — «sirttikilər» jamaəttin sirt turoƣanlarni, «iqidikilər» jamaətning iqidə boloƣanlarni kərsitidu, əlwəttə.
5:13 «bu rəzil adəmni aranglardin qiқiriwetinglar» — muxu səzlər Təwrat, «Kan.» 17:7, 19:9, 22:2, 24:7din ilinoƣan.
5:13 Қan. 17:7

Bir-biri bilən dəwalixixkə bolamdu?

6 [1] Silərning aranglarda əzara arazlik ix bolsa, uni mukəddəs bəndilərning bir tərəp kilixioŋa
tapxurmay, həkkaniysizlarning aldida dəwalixixkə petinalamsilər? [2] Mukəddəs bəndilərning
dunyani sorak kilidioŋanlikini bilməmsilər? Əgər dunyani silər sorak kilidioŋan ix bolsa, əmdi
zioŋirqilik ixlarni həl kilixkə yarimamsilər? [3] Pərixtilər üstidinmu həküm qikiridioŋanlikimizni
bilməmsilər? Xundak boloŋanikən, bu həyattiki ixlarni həl kilix kənqilik ix idi? [4] Silərdə muxu
həyattiki ixlar üstidin həküm kilix zərür tepiloŋanda, jamaət arisida təwən dəp kəraloŋanlarni
uni həl kilixkə salmamsilər? [5] Muxularni silərni hijalətkə kaldurux üqün dəwatimən. Əjəba,
aranglarda əz kerindaxliri otturisida həküm qikəroŋudək dana kixi yokmu, hətta birimu
yokmu? [6] Uning ornida, kerindax bilən kerindax dəwalixiwatidu, — wə kapirlar aldida xundak
kilidu! [7] Əməliyəttə əz aranglarda dəwalarning boloŋanlikining əzi silərgə nisbətən bir əyibtur.
Nemixkə uwalqilikkə qidimaysilər? Nemixkə nahəkqilikkə yol koymaysilər? [8] Əksiqə, silər
nahəkqilik kiliwatisilər, hiyanət kiliwatisilər, yənə kelip kerindaxliringlaroŋa xundak kilisilər!
[9] Həkkaniysizlarning Hudaning padixahlikioŋa warislik kilalmaydioŋanlikini bilməmsilər? Al-
dinip kətmənglar! Buzukqilik kiloŋuqilar, butpərəslər, zina kiloŋuqilar, bəqqiwazlar, baxkə
ərlər bilən buzukluk kiloŋuqilar, [10] ooŋrilar, nəpsaniyətqilər, harakkəxlər, təhmətxorlar
yaki aldamqi-kazzaplar Hudaning padixahlikioŋa warislik kilalmaydu; [11] bəzinglar dərwəkə
xundak boloŋansilər; əmma silər Rəb Əysa Məsihning namida wə Hudayimizning Roh bilən
yuyuldunglar, pak-mukəddəs kilindinglar, həkkaniy kilindinglar.

Teninglar Hudaning ibadəthanisidur

[12] «Həmmə nərsə manga halaldur», əmma həmmə nərsə paydilik boluwərməydu; «həmmə nərsə
manga halaldur», əmma mən heqkandak nərsining humarioŋa kul bolmaymən. [13] «Yeməkliklər
axkazan üqün, axkazan bolsa yeməkliklər üqündur»; əmma Huda u wə bu hər ikkisini yokka
qikiridu; tən bolsa buzukqilik üqün əməs, bəlki Rəb üqündur; Rəb tən üqündur. [14] Huda Rəbni
tirildürdi, xuningdək biznimu Əz kudriti bilən ələlümdin tirildüridu. [15] Teninglarning Məsihning
əzaliri ikənlikini bilməmsilər? Undakta, Məsihning əzalirini elip, pahixə ayalning əzaliri kilsam
bolamdu? Həргiz bolmaydu! [16] Kim pahixə ayal bilən baoŋlanoŋan bolsa uning bilən bir tən
bolidu, dəp bilməmsilər? Qünki «ər-ayal ikkisi bir tən bolidu» — deyilgənidi. [17] Əmma Rəbgə

6:1 «Silərning aranglarda əzara arazlik ix bolsa, uni mukəddəs bəndilərning bir tərəp kilixioŋa tapxurmay, həkkaniysizlarning aldida dəwalixixkə petinalamsilər?» — «petinalamsilər?» — Hudaning bu ixlaroŋa karatkan oŋəzipigə yüzlinixkə petinalamsilər?, demək.
6:2 Mat. 19:28; Luka 22:30; Zəb. 149:5-9; Yəx. 26:6; Mal. 4:3
6:3 «mukəddəs bəndilirining dunya üstidin sorak kilixi ... 2-ayət ... Pərixtilər üstidinmu həküm qikirixi» — bu ixlar tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
6:4 «jamaət arisida təwən dəp kəraloŋanlarni uni həl kilixkə salmamsilər?» — baxka birhil tərjimisi: «uni həl kilixkə jamaəttə heq orni yokларni salamsilər?». Lekin 5-ayətnimu kerüng.
6:7 Pənd. 20:22; Mat. 5:39; Rim. 12:17; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9.
6:9 Gal. 5:19; Əf. 5:5; Wəh. 22:15.
6:11 Əf. 2:2; Kol. 3:7; Tit. 3:3; Ibr. 10:22.
6:12 «həmmə nərsə manga halaldur» — bu səz-ibarə bəlkim Korintliklar üqün Injildiki yemək-iqmələr tooŋruluk boloŋan təlimlərning bir kiskartilmisi boluxi mumkin. Bu həkikətkə yekin boloŋini bilən, Pawlus hazir ularoŋa yemək-iqmələr tooŋruluk baxka tərəplərdinmu oylax kerək, dəp təlim bərməkqi.
6:12 1Kor. 10:23.
6:13 «Yeməkliklər axkazan üqün, axkazan bolsa yeməkliklər üqündur» — baxkiqə eytkanda: «yeməkliklər korsakni toydurux üqün, korsak bolsa yeməkliklərni singdürüx üqün». Korintliklardin bəziliri bu gəpni baxka ixlaroŋa tətbiklap, «tenimizning hərkandak ehtiyajliri yaki arzu-həwəslirini halioŋanqə kanduruwərsək bolidu» dəp oylaytti. Lekin, jinsiy əhlaksizlikkə kəlsək bu tooŋra əməs, əlwəttə. **«Rəb tən üqündur»** — adəmni həyran kilarlik bu bayan tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
6:14 Rim. 8:11; 2Kor. 4:14.
6:16 «ər-ayal ikkisi bir tən bolidu» — bu Hudaning Adəm'atimiz wə Hawa'animiz tooŋruluk boloŋan səzi *(«Yar.» 2:24)*; bu səz hərbir ər-ayallik munasiwəttə əməlgə axurulidu.
6:16 Yar. 2:24; Mat. 19:5; Mar. 10:8; Əf. 5:31.

baoǫlanoǫuqi bolsa Uning bilən bir roḥtur. 18 Buzuqluqtin ḳeqinglar. «Insanlarning ḥərbir sadir ḳiloǫan gunaḥi əz tenining sirtida bolidu!» — əmma buzuqluq sadir ḳiloǫuqi əz tenigə ḳarxi gunaḥ ḳilidu. 19 Silərning teninglar silərni turaloǫu ḳiloǫan, Huda təripidin silərgə iltipat ḳilinoǫan Muḳəddəs Roḥning ibadəthanisi, silər əzünglarni əzümningki əməs dəp bilməmsilər? 20 Qünki silər qong bədəl bilən setiwelinoǫansilər; xunga teninglarda Hudani uluoǫlanglar.

Tənha ḥayat wə ər-ayallik

7 1 Əmdi ḥazir silər hetinglarda otturioǫa ḳoyoǫan soallaroǫa keləyli, — «Ər ayal zatining tenigə təgmisə yahxidur».
2 Durus. Əmma buzuḳqiliklardin saḳlinix üqün, ḥərbir ərkəkning əzining ayali bolsun, ḥərbir ayalning əzining eri bolsun. 3 Ər ayalioǫa nisbətən ərlik məjburiyitini ada ḳilsun, ayalmu erigə nisbətən ayallik məjburiyitini ada ḳilsun. 4 Ayal əz tenining igisi əməs, bəlki eri uning igisidur; xuningoǫa ohxaxla, ər əz tenining igisi əməs, bəlki ayali uning igisidur. 5 Pəḳət pütün zeḥninglar bilən dualaroǫa berilix məḳsitidə əz maḳulluḳunglar bilən waḳtinqə birgə yatmasliḳḳa kelixkəndinla baxḳa, ər-ayal əzara bir-birining jinsiy ḥəḳ-təlipini rət ḳilmisun. Xundaḳ alaḥidə məzgildin keyin yənə birgə bolunglar. Bolmisa, əzünglarni tutuwalalmaydioǫanliḳinglardin Xəytan silərni azdurux pursitini tepixi mumkin. 6 Əmma mundaḳ deyixim buyruḳ yolida əməs, bəlki məsliḥət yolididur. 7 Əmdi mən barliḳ adəmlərning manga ohxax boytaḳ boluxini halayttim; lekin bu ixta Hudaning ḥəmmə adəmgə bərgən əz iltipati bar; birsi undaḳ, yənə birsi bundaḳ. 8 Əmma mən jorisiz tənha yaxioǫanlar wə tullaroǫa xuni eytimənki, məndək tənha turiwərsə yahxi bolidu; 9 əmma əzünglarni tutuwalalmisanglar, nikaḥlininglar; qünki ixḳ otida kəygəndin kərə nikaḥliḳ boloǫan yahxi.

6:17 Əz. 36:26-28; 1Kor. 12:13; Yar. 2:24
6:18 «Insanlarning ḥərbir sadir ḳiloǫan gunaḥi əz tenining sirtida bolidu!» — bəzi alimlar, bu sözlərni Pawlusning əziningki, dəp ḳaraydu; əmma baxḳa gunaḥlirimiz *(məsilən, nəpsaniyətqilik, ḥaraḳḳəxlik)*mu tenimizgə yaman təsir yətküzməmdu? Yətküzidu, əlwəttə. Xunga bizningqə bu sözlərni Korintliḳlarning əzlirining hata kəzḳarixi dəp oylaymiz; ular bu səzni buzuḳluḳ *(wə baxḳa «jismaniy» gunaḥlarni)* ḳilixḳa baḥanə ḳilatti. Pawlus uni əmdiliktə ularning hata kəzḳaraxlirini tooǫrilimaḳqi boluwatatti.
6:19 «Huda təripidin silərgə iltipat ḳilinoǫan» — bizningqə «silərgə iltipat ḳilinoǫan» degənlik «Muḳəddəs Roḥ»ni kərsitidu. Xundaḳmu mumkinqilik barki, u bu ayəttiki «silərning teninglar» yaki «ibadəthana»ni kərsitidu.
6:19 1Kor. 3:16; 2Kor. 6:16; əf. 2:21; Ibr. 3:6; 1Pet. 2:5.
6:20 1Kor. 7:23; Gal. 3:13; Ibr. 9:12; 1Pet. 1:18.
7:1 «ər ayal zatining tenigə təgmisə yahxidur» — «ər ayal zatining tenigə təgmisə *(jinsiy munasiwəttə birgə bolux, yaki toy ḳilixni kərsitidu)* yahxi ixtur» degən sözlər tooǫruluq: — əḥwaloǫa ḳarioǫanda Korintliḳlar arisida: «Toy ḳilmay, pəḳət Rəbning ḥizmitidə bolux yahxi» yaki «ər-ayallik jinsiy munasiwiti yahxi əməs, jinsiy munasiwət ətküzülmisun, ḳeprək dua-tilawətkə berilisun» degəndək gəplər tarḳaloǫan boluxi mumkin. Pawlus bu yərdə muxu məsililər tooǫruluq sözliməkqi.
7:3 «ər ayalioǫa nisbətən ərlik məjburiyitini ada ḳilsun, ayalmu erigə nisbətən ayallik məjburiyitini ada ḳilsun» — «ərlik məjburiyiti», «ayallik məjburiyiti» jinsiy ḥəḳliḳni əz iqigə alidu, əlwəttə.
7:3 1Pet. 3:7.
7:5 Yo. 2:16.
7:6 «Əmma mundaḳ deyixim buyruḳ yolida əməs» — bu ayəttiki «deyixim»ni bəzi alimlar «waḳitliḳ ayrilip turux tooǫrisidiki bir təklip, buyruḳ əməs» dəp qüxinidu, «Əmma mundaḳ deginim buyruḳ yolida əməs, bəlki məslihət yolididur» dəp tərjimə ḳilidu. Yənə bəzilər bizning tərjimimizdək «deginim»ni Pawlusning ər-ayallik ooǫruluḳ ḥazir eytḳan barliḳ səzliri dəp ḳarap, «Bu deginim buyruḳ yolida əməs, bəlki ruhsət yolida...» dəp tərjimə ḳilidu *(7-ayətni kərüng)*.
7:7 «bu ixta Hudaning ḥəmmə adəmgə bərgən əz iltipati bar» — yəni, bala-qaḳiliḳ bolux, yaki tənha bolux. Pawlus əzi tənha bolup, pütün əmridə ailisiz ḥalda Hudaning hizmitidə boloǫan.
7:7 Mat. 19:12; Ros. 26:29; 1Kor. 12:11.
7:8 «Əmma mən jorisiz tənha yaxioǫanlar wə tullaroǫa xuni eytimənki...» — muxu ayəttiki «jorisiz tənha yaxioǫanlar» degən səz grek tilida əz jorisidin *(məyli ərdin, məyli ayaldin, əlüm təripidin yaki ḳanun təripidin)* ajrixip kətkənlərni kərsitidu, wə xundaḳla toy ḳilmioǫanlarnimu əz iqigə alidu.
7:9 1Tim. 5:14.

10 Əmma nikaһlanoƣanləroƣa kəlsək, ularoƣa mən xuni tapilaymənki, — (bu əməliyəttə mening
tapilioƣinim əməs, yənila Rəbningki), ayal eridin ajraxmisun. 11 (əmma u ajraxkan bolsa, u tənһa
ətsun, yaki eri bilən yarixiwalsun); wə ərmu ayalini koyup bərmisun. 12 Kaloƣanliringlaroƣa
kəlsək, mən xuni eytimənki (bu Rəbning eytkini əməs), kerindaxning etikadsiz ayali bolsa wə
ayali uning bilən turuwerixkə razi bolsa, u uni koyup bərmisun; 13 etikadqi ayalning etikadsiz
eri bolsa wə eri uning bilən turuwerixkə razi bolsa, u eridin ajrixip kətmisun. 14 Qünki etikadsiz
ər bolsa etikad kiloƣan ayalda pak dəp һesablinidu; etikadsiz ayal bolsa etikad kiloƣan kerindaxta
pak dəp һesablinidu; bolmisa, pərzəntliringlar һaramdin boloƣan bolatti; əmma ular əmdi pak
boldi. 15 Lekin etikadsiz boloƣan tərəpning kətküsi bolsa, u ajrixip kətsun; bundak əһwallarda
kerindax aka-ukilar, һədə-singillar nikaһ məjburiyitigə baoƣlinip kaloƣan bolmaydu; kandakla
bolmisun Huda bizni inak-hatirjəmliktə yaxaxka qakiroƣandur. 16 Əy etikadqi ayal, eringni
etikad kildurup kutulduralaydioƣanlikingni nədin bilisən? Əy etikadqi ər, hotunungni etikad
kildurup kutulduralaydioƣanlikingni nədin bilisən?

Etikad yolioƣa qakiriloƣan wakittiki salaһiyəttə turuweringlar

17 Һalbuki, Rəb һərkaysimizoƣa kandak təksim kiloƣan bolsa, kandak һaləttə qakiroƣan bol-
sa, u xuningda mengiwərsun; mən һəmmə jamaətlərdə xundak yolyorukni tapilaymən.
18 Birsi sünnətlik һaləttə qakirildimu? U kayta sünnətsiz kilinmisun; birsi sünnətsiz һaləttə
qakirildimu? U əmdi sünnət kilinmisun. 19 Sünnətlik bolux һeqnərsə һesablanmas, sünnətsiz
boluxmu һeqnərsə һesablanmas; һesab bolidioƣini Hudaning əmrlirigə əməl kilixtin ibarəttur.
20 Һərkim kaysi һaləttə qakiriloƣan bolsa, xu һaləttə kalsun. 21 Sən qakiriloƣanda kul һalitidə
idingmu? Uning bilən karing bolmisun; lekin əgər һərlük pursiti kəlsə, uni kolungdin bərmə.
22 Qünki Rəbtə qakiriloƣan kul bolsa Rəbning һər adimidur; uningoƣa ohxax, qakirilip һər
boloƣuqimu Məsiһning kulidur. 23 Silər qong bədəl bilən setiwelindinglar; insanloroƣa kul bolm
anglar. 24 I kerindaxlar, һərbiringlar kaysi һaləttə qakiriloƣan bolsanglar, xu һaləttə Huda bilən
billə turunglar.

7:10 «Əmma nikaһlanoƣanloroƣa kəlsək, uloroƣa mən xuni tapilaymənki, — bu əməliyəttə mening tapilioƣinim əməs, yənila Rəbningki...» — Pawlus əz təlimini Rəb Əysaning yər yüzidə turoƣan waktidiki təlimidin ayriwetidu. Bu ix tooƣruluk wə omumən bu bab üstidə «koxumqə səz»imizni kərüng.

7:10 Mal. 2:14; Mat. 5:32; 19:9; Mar. 10:11; Luka 16:18.

7:12 «Kaloƣanliringlaroƣa kəlsək, mən xuni eytimənki bu Rəbning eytkini əməs, ...» — Rəb Əysa yər yüzidə boloƣinida bu ixlar tooƣruluk təlim bərmigənidi.

7:14 «Qünki etikadsiz ər bolsa etikad kiloƣan ayalda pak dəp һesablinidu; etikadsiz ayal bolsa etikad kiloƣan kerindaxta pak dəp һesablinidu; bolmisa, pərzəntliringlar һaramdin boloƣan bolatti; əmma ular əmdi pak boldi» — bu ayətkə karioƣanda, Korinttiki bəzilər «etikadqi ər yaki ayalning jorisi Əysa Məsiһkə etikad kilmioƣan bolsa undakta ularning nikaһi buloƣanoƣan bolidu, xunga ular ajrixixi kerək, xundakla baliliri «һaram»din boloƣan bolidu» dəp karaydu. Bundak kəzkarax hata.

7:15 «lekin etikadsiz boloƣan tərəpning kətküsi bolsa, u ajrixip kətsun; bundak əһwallarda kerindax ... nikaһ məjburiyitigə baoƣlinip kaloƣan bolmaydu; kandakla bolmisun Huda bizni inak-hatirjəmliktə yaxaxka qakiroƣandur» — bu muһim ayət tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

7:16 «Əy etikadqi ayal, eringni etikad kildurup kutulduralaydioƣanlikingni nədin bilisən? Əy etikadqi ər, hotunungni etikad kildurup kutulduralaydioƣanlikingni nədin bilisən?» — bizningqə Pawlus muxu yərdə, ixənmigən jora nikaһtin ajraxmakqi boloƣan bolsa, uni etikad kildurup kutkuzux pakət Hudaningla kilidioƣan ixidur, biz ajiz bəndilərning kilidioƣan ixi əməs, xunga *(jorisining kətküsi bolsa)* uni ərkinlikkə koyuwərgin, deməkqi. «Koxumqə səz»imizni yənə kərüng.

7:16 1Pet. 3:1.

7:18 «Birsi sünnətlik һaləttə qakirildimu? U kayta sünnətsiz kilinmisun» — bəzi Yəһudiylar məlum səwəblərdin sünnitidin hijil bolup, «yat əllərdək bolay» dəp, əzini «sünnətsiz» kərsətməkqi bolup birһil operatsiyəni kilduratti.

7:20 «Һərkim kaysi һaləttə qakiriloƣan bolsa, xu һaləttə kalsun» — «kaysi һaləttə qakiriloƣan bolsa...» grek tilida «kandak qakiriloƣanliki bolsa...» deyilidu. Demək, Huda һərbirimizni Məsiһkə qakiroƣinida, əһwal-һalitimizni bilip, u һalitimizni Uning yolida ixlətməkqi bolidu.

7:20 Əf. 4:1; Fil. 1:27; Kol. 1:10; 1Tes. 2:12.

7:23 1Kor. 6:20; Ibr. 9:12; 1Pet. 1:18.

Tənha yaxax

25 Əmma nikahlanmioanlar tooruluq Rəbdin buyruq tapxuruwalmidim; xundaqtimu Rəbdin
boloan rəhim-xəpkətkə muyəssər boloanliqim üqün sadiq adəm süpitidə əz pikrimni eytimən.
26 Əmdi hazirki qiyinqiliqqa karioanda, ər kixining xu tənha halättə boluxini yahxi ix dəymən.
27 Ayaloa baolanoan bolsang, undaqta, uning bilən ajrixixni oylima; ayalingdin ajrixip
kättingmu? Undaqta yənə əylinixni oylima. 28 Lekin əylənsəng, sən gunah qiloan bolmaysən;
wə nikahlanmioanlar nikahlansa, ularmu gunah qiloan bolmaydu. Əmma xundaq qilsa ular
jismaniy jəhättə japaoa uqraydu; mening silərni uningdin haliy qiloum bar. 29 Əmma xuni
degüm barki, i kerindaxlar — wakit qisqidur. Xunga ayallik boloanlar ayalsizlardək bolsun;
30 matəm tutqanlar matəm tutmioanlardək bolsun; bəht-huxallikta boloanlar bəht-huxallikta
bolmioanlardək bolsun; mal-mülük setiwaloanlar mal-mülüksizlərdək bolsun; 31 bu dunyadiki
bayliklardin bəhrimən boloanlar dunyani əzining təəlluqati dəp bilmisun; qünki bu dunya-
diki hazirki halət ətüp ketidu. 32 Əmma silərning oəmsiz boluxunglarni halaymən. Ayalsiz kixi
bolsa Rəbning ixlirini oylaydu, qandaq qilip Rəbni hursən qilixning oəmidə bolidu. 33 Əmma
ayallik kixi qandaq qilip ayalini hursən qilix üqün bu dunyadiki ixlarning oəmidə bolidu; 34 Yənə
kelip ayal wə nikahlanmioan qizning otturisida pərq bar; nikahlanmioan qiz bolsa Rəbning
ixlirining, qandaq qilip həm təndə həm rohta pak-muqəddəs boluxning oəmidə bolidu; əmma
yatlik boloan ayal qandaq qilip erini hursən qilix üqün, bu dunyadiki ixlarning oəmidə bo-
lidu. 35 Əmma mən bu səzni silərning mənpəətinglarni kəzdə tutup dəwatimən; boynunglaroa
sirtmaq selix üqün əməs, bəlki ixliringlarning güzəl boluxi, kənglünglar bəlünmigən halda
Rəbgə berilip Uni kütüxünglar üqün dəwatimən.
36 Əmma əgər birsi niyət qiloan qizoa nisbətən muamiləmning durus bolmioan yeri bar dəp
qarisa, u qiz yaxlik baharidin ətüp kətkən bolsa, ikkisi əzini tutuwalalmisa, u halioiniqi qilsun, u
gunah qiloan bolmaydu; ular nikah qilsun. 37 Birak, birsi əz kənglidə mukim turup, heqqandak
ixk besimi astida bolmay, bəlki əz iradisini baxqurup, kənglidə niyət qiloan qizini əmrigə
almaslikni qarar qiloan bolsa, yahxi qiloan bolidu. 38 Qiskisi, əyləngənning əylənginimu yahxi

---

7:25 «... nikahlanmioanlar tooruluq Rəbdin buyruq tapxuruwalmidim...» — muxu yərdə «nikahlanmioanlar» bolsa heqkaqan jinsiy munasiwət ətküzüp bakmioan pak yigit yaki pak kizlarni kərsitidu, dəp karaymiz. Bəzi alimlar bu səz pakət kizlarni kərsitidu, dəp karaydu. Əmdi 36-ayətkə karaydioan bolsak, bu ayət həm yigitlərnimu həm kizlarnimu kərsitidioanlikini bayqaymiz.

7:26 «əmdi hazirki qiyinqiliqqa karioanda,...» — Pawlus muxu hətni yazoan wakitta Rim imperiyəsi boyiqə kəp sandiki ixəngüqilər zor ziyankəxlikkə uqrawatatti.

7:28 «əmma xundaq qilsa ular jismaniy jəhättə japaoa uqraydu» — Pawlusning bu səzi, hərbir ər-ayalliktiki normal munasiwättə boloan muxəkkət-japalar, egiz-pəsliklər tooruluq eytilidu, dəp karaymiz. Uning üstigə axu dəwrdiki ziyankəxlik astidimu ər-ayallarning bir-birigə boloan muhəbbiti üqün, bir-birini eoirqiliktin ayax üqün tartkan dərd-ələmliri tehimu eoir boluxi mumkin idi.

7:29 «wakit qisqidur. Xunga ayallik boloanlar ayalsizlardək bolsun...» — 31-ayəttiki izahatni kərüng.

7:31 «... bu dunyadiki bayliklardin bəhrimən boloanlar dunyani əzining təəlluqati dəp bilmisun; qünki bu dunyadiki hazirki halət ətüp ketidu» — «wakit qisqidur» 29-31-ayətlərdə Pawlus ularoa barlik wakitni, Hudaning hizmiridə bolux pursətlirini kədirlərxni dəwət qilidu. Uning asasiy mənisi, muxu dunyadiki bəht-bayliklar bizdə bolsa ulardin huzurlansak bolidu, lekin muxu aləm «bəx künlük» boloaqka, Hudaning hizmitidə, mənggülük paydilik boloan ixlaroa karap mengiximizoa toora kelidu, demək qi.

7:31 Yəx. 40:6; Yak. 1:10; 4:14; 1Pet. 1:24; 1Yuh. 2:17.

7:32 1Tim. 5:5.

7:36 «əgər birsi niyət qiloan qizoa nisbətən muamiləmning durus bolmioan yeri bar dəp qarisa...» — «niyət qilinoan qizi» degənning baxka bir qüxənqisi «wədiləxkən qizi». Ixqilip, bu ayət boyiqə, toy qilmioan ər kixi kənglidə bir qizni oylaydu. Qizoa «muamiləmning durus bolmioan yeri bar» degənliki bəlkim: *(1)* qizoa boloan ixqini səz yaki harikət bilən bildürüxtin əzini tutuwalalmaslik, lekin uningoa tehi enik wədə qilmaslik, xundakla qizni qiynax; yaki *(2)* qizoa wədə bərgəndin keyin yənə ikkilinip wakitni kəynigə sürüx, xundakla qizni qiynax; yaki *(3)* toyning waktini bekitkən bolsimu, ular toy waktini kütüxkə əzlirini tutuwalalmisa, toyni baldurraq qilsa bolidu. Qiskisi, ooul balilarning qizlarning səygüsi yaki hessiyatliri bilən oynixixioa harqigz bolmaydu.

–Toluq ayətning baxka birhil tərjimisi: «Əmma əgər birsi əzining tənhalikioa karap namuwapik yürgən bolsa, yaxlik baharidin ətüp kətkən bolsa, əzini tutuwalalmisa, u halioiniqə qilsun, u gunah qiloan bolmaydu; ular nikah qilsun» yənə baxka tərjimilirimu bar; «qoxumqə səz»imizni kərüng.

ix, əylənmigənning əylənmiginimu tehimu yahxi ix.
39 Eri ḥayat qaoŋda ayali uningoŋa baoŋlanoŋandur; əmma eri ələmdə uhlioŋan bolsa, u halioŋan
kixigə (pəkət Rəbdə, əlwəttə) nikaḥlinixkə ərkin bolidu. 40 Lekin kariximqə u tul kalsa, tehimu
bəhtlik bolidu; məndimu Hudaning Roḥi bar, dəp ixinimən!

Butlaroŋa ataloŋan taamlar

8 1 Əmdi «butlaroŋa atap nəzir kilinoŋan taamlar» məsilisigə keləyli. «Ḥəmmimizdə bilim bar»
dəp bilimiz. Hox, birak bilim bolsa adəmni kərənglitidu; meḥir-muḥəbbət bolsa adəmni ku
ridu. 2 «Mening bilimim bar» dəp ḥesablioŋan kixi, əməliyəttə ḥeqnemini tehi bilixkə tegixlik
dərijidə bilmigən bolidu. 3 Əmma Hudani səygən kixi bolsa, u Uning təripidin tonulidu.
4 Hox, əmdi «butlaroŋa atap nəzir kilinoŋan taamlar» tooŋruluk — bizgə məlumki, «Jaḥanda
but degən ḥeqnemə ḥesablanmaydu», wə «birla Hudadin baxka ḥeq ilaḥ yoktur». 5 Gərqə
nuroŋun atalmix ilaḥlar bar bolsimu — məyli ular zeminda yaki asmanda turidu dəp karilixidin
kət'iynəzər (dərwəkə «ilaḥlar» kəp, wə «rəb»lər kəptur) 6 birak biz üqün pəkətla bir Huda,
yəni Ata bardur. Uningdin barlik məwjudatlar apiridə boloŋan, bizmu Uning üqün məwjut
boloŋanmiz; xuningdək, birla Rəb, yəni Əysa Məsiḥ bardur. Pütkül məwjudatlar U arkilik
məwjut, bizmu U arkilik ḥayatmiz.
7 Əmma bundak bilim ḥəmmimizdə tehi yoktur; tehi butlaroŋa kəndürülginidin halas bolmioŋan
bəzi ixəngüqilər bolsa muxundak taamlarni «butka atap nəzir kilinoŋan» dəp bilip yəydu;
xundakla ularning wijdani ajiz boloŋaqka, buloŋanoŋan bolidu. 8 Əməliyəttə taamlarning əzliri
bizni Huda bilən yaraxturalmaydu; yemisək bizning kəmqilikimiz ḥesablanmaydu, yegən bolsak
artukqilikmu ḥesablanmaydu. 9 Birak ḥərḥalda yeyix ərkinlikinglarning ajizlaroŋa putlikaxang
bolmaslikioŋa kəngül koyunglar. 10 Qünki ajiz bir bəndə bilimi bar boloŋan sening buthanidiki
dastihanda olturup yegənlikingni kərsə, undakta u əz ajiz wijdanioŋa karxi ḥalda butlaroŋa atap
nəzir kilinoŋan taamlarni yeyixkə «kurulup küqəytilidioŋan» bolmamdu? 11 Xuning bilən Məsiḥ

7:39 «Eri ələmdə uhlioŋan bolsa» — muxu səz, ələp kətkənlikni kərsitidu. Təwrat-Injil boyiqə etikadqilaroŋa nisbətən ələx pəkət wakitlik uhlax, halas. **«u halioŋan kixigə pəkət Rəbdə, əlwəttə nikaḥlinixkə ərkin bolidu»** — «pəkət Rəbdə *(nikaḥlansun)*» — *(1)* pəkət etikadqioŋa nikaḥlansun; *(2)* Rəbning xəhsiy yolyoruki bilən nikaḥlansun, degən ikki mənini əz iqigə elixi mumkin.
7:39 Rim. 7:2.
7:40 «məndimu Hudaning Roḥi bar, dəp ixinimən!» — bu kinayilik səz. Korint xəḥiridiki jamaəttiki bəzi adəmlər əzlirini «pəyoŋəmbər» ḥesablap, Pawlusning səzlirini kobil kilmaytti *(14:36, 37ni kərüng)*.
7:40 1Tes. 4:8.
8:1 «əmdi «butlaroŋa atap nəzir kilinoŋan taamlar» məsilisigə keləyli» — Korint xəḥiridikilərning kəpinqisi bolsa butpərəs bolup, ular butlaroŋa qokunux üqün butka atap nəzir kilinoŋan gəxni yəytti. Korintliklarning toy wə baxka murasimlirimu buthanilarda ətküzülüp, butka atap nəzir kilinoŋan gəxlər dastihanoŋa koyulatti. U qaoŋlarda bundak gəxni yeyix-yeməslik yaki buthanida ətküzülgən murasimlaroŋa katnixix-katnaxmaslik etikadqilar üqün qong bir məsilə boloŋan. **«meḥir-muḥəbbət bolsa adəmni kuridu»** — «roḥiy kurux» *(«adəmni kurux»)* tooŋruluk «Rimliklaroŋa»diki kirix səz»imizni kərüng.
8:2 ««Mening bilimim bar» dəp ḥesablioŋan kixi, əməliyəttə ḥeqnemini tehi bilixkə tegixlik dərijidə bilmigən bolidu» — bu ajayib bayan tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
8:3 «əmma Hudani səygən kixi bolsa, u Uning təripidin tonulidu» — «Huda təripidin tonulidu» — bəlkim, Huda uni bilip «bu kixi Mening adimim» dəp etirap kilidu, deməkqi.
8:4 ««Jaḥanda but degən ḥeqnemə ḥesablanmaydu» wə «birla Hudadin baxka ḥeq ilaḥ yoktur»» — 1-ayəttiki «ḥəmmimizdə bilim bar», «bu dunyada but degən ḥeqnərsə əməs» wə «Hudadin baxka ḥeq ilaḥ yoktur» bəlkim bu Korint jamaitidikilər əzlirining xuaridək daim eytidioŋan səzlər idi.
8:4 Kan. 4:39; Rim. 14:14; 1Kor. 10:19; Əf. 4:6.
8:6 Mal. 2:10; Yuḥ. 13:13; 1Kor. 12:3; Əf. 4:6; Fil. 2:11.
8:7 1Kor. 10:28.
8:8 Rim. 14:17.
8:9 Gal. 5:13.
8:10 «Qünki ajiz bir bəndə bilimi bar boloŋan sening buthanidiki dastihanda olturup yegənlikingni kərsə, undakta u əz ajiz wijdanioŋa karxi ḥalda butlaroŋa atap nəzir kilinoŋan taamlarni yeyixkə «kurulup küqəytilidioŋan» bolmamdu?» — bu ayət tooŋruluk ikki eoŋiz gəp kilix kerək. Birinqi, kona zamanlarda kəp buthanilaroŋa munasiwətlik «axhanilar», «restoranlar»

uning nijati üqün əlgən, sening kərindixing bolоqan bu ajiz bəndə sening biliming wəjidin ḥalak bolidu.
12 Xu yol bilən kərindaxlaroқa ziyan yətküzüp gunaḥ kilip, ularning ajiz wijdanini zəhimləndürüp, Məsiḥkə karxi gunaḥ kiliwatisilər. 13 Xunga, əgər birər taam əz kərindiximni yikitidioқan kiltak bolsa, kərindiximni yikitmaslikim üqün mən mənggügiqə gəxni kət'iy yeməymən.

Pawlusning kəp rosulluk ḥək-ḥokuklirini ixlətməsliki

9 1 Mən ərkin əməsmu? Mən rosul əməsmu? Mən Rəbbimiz Əysa Məsiḥni kərgən əməsmu? Silər əzünglar mening Rəbdə bolоqan əjrim əməsmu? 2 Əgər baxkilaroқa nisbətən rosul dəp ḥesablanmisam, mən ḥeq bolmioқanda silərgə rosul boldum; qünki əzünglar Rəbdə mening rosul bolоqanlikimni təstikliоqan məḥürdursilər.
3 Meni sürüxtə kilmakqi bolоqanlaroқa bolоqan jawabim mundak: — 4 Bizlərning yəp-iqixkə ḥokukimiz bar əməsmu? 5 Bizning baxka rosullar, Rəbning Əz iniliri wə Kefasning kiloқinidək, etikadqi bir singilni əmrimizgə elip səpərdə ḥəmrah kilip yürüx ḥəkkimiz yokmu? 6 Əjəba, pəkət Barnabas bilən meningla əmgək kilmaslikka ḥokukimiz yokmu? 7 Kim hirajətni əzi tələp əskər bolup jənggə kikidu? Kim üzümzar bina kilip uning mewisidin yeməydu? Kaysi pada bakkuqi padining sütidin iqməydu? 8 Bu degənlirim pəkət insaniy kəzkarax boyiqə eytiloқanmu? Təwrat-kanunning əzidimu ohxax deyilgən əməsmu?! 9 Qünki Musaoқa qüxürülgən kanunda: «Haman təpkən əküzning aoқzioқa kəxək salma» dəp pütülgəndur. Huda əküzlərgila kəyüngən mu, 10 yaki buni pəkət bizlərni dəp eytkanmu? Xübḥisizki, bu səzlər bizlər üqün pütülgəndur; xuning üqün yər ḥəydigüqi ümidtə ḥəydixigə tegixlik, xundakla haman təpküqimu ḥosuldin bəḥrimən bolux ümididə ixləxkə tegixliktur. 11 Biz silərgə roḥiy bəht-bərikətlərni terip, silərdin maddiy jəḥəttin yioқiwalsak bu qəktin exip kətkənlik bolamdu? 12 Baxka hizmətqilər silərdə muxu ḥokukni ixlətkən yərdə, biz xundak kilsak tehimu bolidioқu? Əmma Məsiḥning

---

bar idi. Məksiti butpərəslik əməs, bəlkim pəkət payda kərüxtin ibarət idi. Əmma satkan taamlarning kəpinqisi bəlkim həlklər xu buthanida butlaroқa atap kiloқan nərsilər boluxi mumkin idi. Xuning bilən bir wakitta nuroқun kixilər bundak taamni yeyixning əzini «sawablik ix», «tələylik ix» dəp karixi mumkin.
–Ikkinqi, Pawlusning «uning wijdani... «**kurulup küqəytilidioқan**» degən səzi kinayilik gəp. Məzkur səzni yukiriki «muḥəbbət (**adəmni, yəni adəmning roḥini kuridu**» degən səz bilən selixturiximiz kerək. «Muḥəbbətning kuruxi»ning nətijisi yahxi, əlwəttə; lekin muxu ayəttə «bilimi bar» adəmning ḥərikiti ajiz kərindixini əz wijdanioқa hilaplik kilixka «kurup küqəytidu».
8:11 Rim. 14:15.
8:13 Rim. 14:21; 2Kor. 11:29.
9:1 «Mən ərkin əməsmu? Mən rosul əməsmu? Mən Rəbbimiz Əysa Məsiḥni kərgən əməsmu? Silər əzünglar mening Rəbdə bolоqan əjrim əməsmu?» — Pawlus bu babta bəzi adəmlərning uningoқa «uni kil, buni kil» deyixigə «mən ərkin adəm» dəp jawab beridu.
9:1 Ros. 9:3,17; 22:14,18; 23:11; 1Kor. 4:15; 15:8; 2Kor. 12:2.
9:3 «Meni sürüxtə kilmakqi bolоqanlar...» — bu səz Korint jamaitidə, Pawlus ḥəkikiy rosul əməs, dəp yürgən bəzi adəmlərni kərsitidu.
9:4 «Bizlərning yəp-iqixkə ḥokukimiz bar əməsmu?» — rosullar hux həwərni tarkitix hizmitigə alaḥidə ayrilip kikkaqka, jamaətlərdin yemək-iqmək jəḥəttə, yəni iktisadiy jəḥəttiki yardəmgə erixixkə ḥokukluktur. Əmma Pawlus wə hizmətdixi Barnabas Korint xəḥiridə xundak ḥokukni ixlətmigən. Keyinki ayətlərni kərüng.
9:4 1Kor. 9:14; 1Tes. 2:6; 2Tes. 3:9.
9:5 «Bizning baxka rosullar, Rəbning Əz iniliri wə Kefasning kiloқinidək, etikadqi bir singilni əmrimizgə elip səpərdə ḥəmrah kilip yürüx ḥəkkimiz yokmu?» — demək, rosullar əzliri wə bala-kakilirimu jamaətning iktisadiy yardimigə ḥokukluktur.
9:5 Mat. 8:14.
9:7 Yuḥ. 21:15; 1Kor. 3:6, 7, 8; 2Kor. 10:4; 1Pet. 5:2.
9:9 «Haman təpkən əküzning aoқzioқa kəxək salma» — «Kan.» 25:4.
9:9 Kan. 25:4; 1Tim. 5:18.
9:10 «Xuning üqün yər ḥəydigüqi ümidtə ḥəydixigə tegixlik, xundakla haman təpküqimu ḥosuldin bəḥrimən bolux ümididə ixləxkə tegixliktur» — «Am.» 9:13.
9:11 Rim. 15:27; Gal. 6:6.

hux həwirigə ḥeq tosaloŋu bolmisun dəp, biz bu ḥoḳuḳni ḥeqḳaqan ixlitip baḳmiduḳ; əksiqə, ḥərḳandaḳ ixlaroŋa qidap keliwatimiz.
13 Ibadəthanidiki muḳəddəs ixlar üqün ixligüqilərning ibadəthanioŋa ataloŋan ḥədiyələrdin yəydioŋanliḳini, ḳurbangaḥta hizmət ḳiliwatḳanlarning ḳurbanliḳlardin ülüxini alidioŋanliḳini bilməmsilər?
14 Xuningoŋa ohxax, Rəb hux həwərni jakarlioŋuqilarning jeni hux həwərdin beḳilsun dəp bekitkəndur.
15 Əmma mən bolsam bu ḥoḳuḳlarning ḥeqḳaysisini ixlitip baḳmidim. Ḥəm ḥazirmu muxu ḥoḳuḳtin padilinay dəp muxularni yeziwatḳinim yoḳ! Qünki mən baxḳilarning meni bu pəhirlinidioŋanlirimdin məḥrum ḳiloŋinidin kərə əlginim tüzük!
16 Qünki mening hux həwərni jakarliximda pəhirləngüdək ix yoḳ; qünki uning məjburiyiti meni besip turidu; hux həwərni jakarlimisam ḥalimoŋa way!
17 Qünki əgər uni halis ḳilsam, buningdin manga in'am bolidu; əmma əz ihtiyarim bilən bolmisa, bu pəḳət mening oŋojidarliḳ burqini ada ḳiloŋinim bolidu, halas.
18 Xundaḳ ikən, mening in'amim zadi nemə bolidu? Mening in'amim dəl xuki, hux həwər jakarlioŋinimda mən hux həwərgə kixilərni ḥaḳsiz erixtürimən — demək, in'amim hux həwər yətküzüxtiki tegixlik ḥaḳ elix ḥoḳuḳlirimni ḥeq ixlətməslikimdin ibarəttur.
19 Qünki ḥəmmə adəmning ilkidin ərkin bolup, əzümni kəpqilikkə ḳul ḳildim; xu yol bilən tehimu kəprək adəmlərni ḳayil ḳilip ḳutḳuzsam dəymən.
20 Yəhudiylarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün Yəhudiylaroŋa nisbətən Yəhudiyoŋa ohxax boldum; Təwrat ḳanuni astida turoŋanlarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün (Təwrat ḳanuni astida turoŋan bolmisammu) Təwrat ḳanuni astida turoŋanlaroŋa nisbətən Təwrat ḳanuni astida turoŋanoŋa ohxax bo ldum;
21 Təwrat ḳanunida bolmioŋanlarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün Təwrat ḳanunida bolmioŋanlaroŋa nisbətən (Huda aldida ḳanunsiz bolmay, bəlki Məsiḥning ḳanunioŋa boysunuxum bilən) mən Təwrat ḳanunida bolmioŋanlaroŋa ohxax boldum;
22 ajizlarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün ajizlaroŋa əzüm ajizdək boldum; mumkin ḳədər kəprək adəmni ḳutḳuzux üqün mən ḥərḳandaḳ adəmgə ḳarita xundaḳ adəm boldum.
23 Əzümning hux həwərdin nesiwəm boluxi üqün uni dəp ḥəmmə ixni ḳilimən.
24 Bəygigə qüxkənlərning ḥəmmisi yügürixidu, əmma pəḳət birila mukapatḳa erixidioŋinini bilməmsilər? Oŋəlibə ḳazinix üqün yügürünglar.
25 Musabiḳidə elixḳuqilarning ḥəmmisi əzini ḥər jəḥəttin tizginləydu; ular pəḳət bir qirip ketidioŋan tajoŋa erixix üqün xundaḳ ḳilidu, əmma biz bolsaḳ qirimas taj üqün xundaḳ ḳilimiz.
26 Xunga mən nixansiz adəmdək yügürüwatmaymən; muxt atsam ḥawaoŋa atidioŋan adəmdək bolmaymən.
27 Uning ornioŋa

9:12 «... Məsiḥning hux həwirigə ḥeq tosaloŋu bolmisun dəp, biz bu ḥoḳuḳni ḥeqḳaqan ixlitip baḳmiduḳ; əksiqə, ḥərḳandaḳ ixlaroŋa qidap keliwatimiz» — oŋəlitə yeri xuki, bəzilər «Pawlus wə Barnabas ḥəḳiḳiy rosullar əməs, qünki ular bizdin pul **sorap baḳmioŋan!**» degən.
9:12 Ros. 20:33; 2Kor. 11:9; 12:13.
9:13 Ḳan. 18:1.
9:14 «... Hux həwərni jakarlioŋuqilarning jeni hux həwərdin beḳilsun» — demək, hux həwərni ḳobul ḳiloŋanlar təripidin ḳamdalsun.
9:14 Law. 19:13; Ḳan. 24:14; 25:4; Mat. 10:10; Luḳa 10:7; 1Tim. 5:18.
9:15 «mən baxḳilarning meni bu pəhirlinidioŋanlirimdin məḥrum ḳiloŋinidin kərə əlginim tüzük!» — «bu pəhirləngənim» dəl uning hux həwərni ḥeqḳandaḳ in'am-ḥədiyəni ḳobul ḳilmay jakarlioŋanliḳini kərsitidu.
9:20 Ros. 16:3; 18:18; 21:23.
9:21 «Təwrat ḳanunida bolmioŋanlar» — demək, Yəhudiy əməslər. Ular Təwrat ḳanunini bilməydu yaki uni etirap ḳilmioŋanlardur. **«Məsiḥning ḳanuni»** — Muḳəddəs Roḥta yaxap «Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing bilən, pütün jening bilən wə pütün küqüng bilən səygin» wə «ḳoxnangni əzüngni səygəndək səygin» degəndin ibarət, əlwəttə.
9:21 Gal. 2:3.
9:22 «ajizlarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün ajizlaroŋa əzüm ajizdək boldum» — «ajizlar» bəlkim Huda tooŋrisidiki bilimni tonup yətmigənliktin wijdani asanla azablinidioŋan etiḳadqilarni, yaki etiḳadi küqlük əməslərni kərsitidu.
9:22 Rim. 15:1; 1Kor. 10:33; Gal. 6:1.
9:24 Gal. 2:2; 5:7; Fil. 2:16; 2Tim. 4:7; Ibr. 6:18.
9:25 «Musabiḳidə elixḳuqilarning ḥəmmisi əzini ḥər jəḥəttin tizginləydu; ular pəḳət bir qirip ketidioŋan tajoŋa erixix üqün xundaḳ ḳilidu...» — əslidiki «Olimpiya»diki oŋaliblar yopurmaḳ-güllərdin yasaloŋan tajoŋa erixətti.
9:25 2Tim. 2:4; 4:7,8; 1Pet. 4:1; 5:4.

mən əz tenimni urup əzümgə kəndürüp, uni əzümgə qul qilimən; undaq qilmiƣanda, baxqilarƣa təlim jakarlap turup əzüm layaqətlik bolmay qelixim mumkin.

Israillarning Misirdin qiqip, qəl-bayawandin ətkəndiki wəqələrdin sawaq eliximiz kerək

10 [1] Qünki, i qerindaxlar, mən silərning ata-bowilirimizning ƫəmmisining bulut astida yürgənlikidin wə ƫəmmisining dengizdin ətüp mangoƣanliqidin həwərsiz yürüxünglarni halimaymən; [2] ularning ƫəmmisi bulutta ƫəm dengizda Musaning yetəkqilikigə qəmüldürülgən; [3] ularning ƫəmmisi ohxax roƫiy taamni yegən, [4] ƫəmmisi ohxax roƫiy iqimlikni iqkən; qünki ular əzlirigə ƫəmraƫ bolup əgixip yürgən roƫiy uyultaxtin iqətti (əməliyəttə, muxu uyultax Məsiƫning Əzi idi); [5] xundaqtimu, Huda ularning kəpinqisidin razi bolmiƣanidi; qünki «Ularning jəsətliri qəl-bayawanda qeqilip qaloƣan».

[6] Əmma bu ixlar ularning bexiƣa bizlərgə sawaq-bexarət bolsun üqün qüxkənidi; buningdin məqsət, bizning ularning yaman ixlarƣa ƫəwəs qiloƣinidək ƫəwəs qilmasliqimiz üqündur. [7] Silər yənə ularning bəzilirigə ohxax butqa qoqunidiƣanlardin bolmanglar; bular tooƣruluq: «Həlq yəp-iqixkə olturdi, andin kəyp-sapaƣa turdi» dəp pütülgən. [8] Biz yənə ularning bəzilirining buzuqqilik qiloƣinidək buzuqqilik qilmayli; qünki xu wəjidin ulardin yigirmə üq ming kixi bir kündila əldi. [9] Yənə ularning bəzilirining Məsiƫni sinioƣinidək Məsiƫni sinimayli; qünki xu səwəbtin ular yilanlar qeqixi bilən ƫalak boldi. [10] Yənə ularning bəziliri aoƣrinoƣandək aoƣrinip qaqximanglar — nətijidə, ular jan aloƣuqi pərixtə təripidin əltürüldi. [11] Əmdi bu wəqələrning ƫəmmisi ularning bexiƣa bexarətlik misallar süpitidə qüxkən wə ahirqi zamanlar beximizƣa keliwatqan bizlərning ulardin sawaq-ibrət eliximiz üqün hatiriləngənidi. [12] Xuning bilən «Mən etiqadta qing tirəp turmaqtimən» degən kixi əzining yiqilip ketixidin ƫezi bolsun! [13] Silər duq kəlgən sinaqlarning ƫəmmisigə baxqa adəmlərmu ohxax duq kəlgən. Wə Huda bolsa wədisidə turoƣuqidur, U silərni kətürəlmigüdək sinaqlarƣa uqratmaydu, bəlki sinaq bexinglarƣa qüxkəndə, xuning bilən təng uningdin ətüp qutulux yolini yaritip beridu;

10:1 Mis. 13:21; 14:22; Qəl. 9:18; Qan. 1:33; Yə. 4:23; Nəh. 9:12,19; Zəb. 78:13,14; 105:39.
10:2 «ularning silərning ata-bowiliringlar, 1-ayətni kerüng ƫəmmisi bulutta ƫəm dengizda Musaning yetəkqilikigə qəmüldürülgən» — muxu *(1-2-ayəttə hatirilənƣan)* wəqələrni tehimu yahxi qüxinix üqün «Misirdin qiqix» 14-babni kerüng. «Musa» Musa pəyoƣəmbər, əlwəttə. Muxu muƫim ayət üstidə wə bu babtiki baxqa misallar tooƣruluq «qoxumqə səz»imizni kerüng.
10:2 Mis. 13:20-22; 14:19, 20.
10:3 Mis. 16:15.
10:4 Mis. 17:6; Qəl. 20:11; Zəb. 78:15-16
10:5 «Ularning jəsətliri qəl-bayawanda qeqilip qaloƣan» — «Qəl.» 14:16, 32.
10:5 Qəl. 26:65.
10:6 Qəl. 11:4,33; Zəb. 106:14.
10:7 «Həlq yəp-iqixkə olturdi, andin kəyp-sapaƣa turdi» — muxu yərdiki «kəyp-sapa» bəlkim butpərəslik ƫəm uningƣa baƣlanoƣan xəƫwaniyətni kərsitidu. «Pütülgən» — «Muqəddəs Kitabta pütülgən», əlwəttə *(«Mis.» 32:6)*.
10:7 Mis. 32:6.
10:8 «Biz yənə ularning bəzilirining buzuqqilik qiloƣinidək buzuqqilik qilmayli; qünki xu wəjidin ulardin yigirmə üq ming kixi bir kündila əldi» — bu wəqə «Qəl.» 25:1-9də haritiləngən.
10:8 Qəl. 25:1, 9; Zəb. 106:28-29.
10:9 «Yənə ularning bəzilirining Məsiƫni sinioƣinidək Məsiƫni sinimayli; qünki xu səwəbtin ular yilanlar qeqixi bilən ƫalak boldi» — «Qəl.» 21:1-9ni kerüng.
10:9 Qəl. 21:5; Zəb. 106:14
10:10 «Yənə ularning bəziliri aoƣrinoƣandək aoƣrinip qaqximanglar — nətijidə, ular jan aloƣuqi pərixtə təripidin əltürüldi» — «Qəl.» 16:41-50ni kerüng.
10:10 Mis. 16:2; 17:2; Qəl. 14:36; Zəb. 106:25-26
10:11 «bu wəqələrning ƫəmmisi ularning bexiƣa bexarətlik misallar süpitidə qüxkən» — «bexarətlik misallar»: «qoxumqə səz»imizdə biz bu bab tooƣruluq səzliginimizdə bu tema tooƣruluqmu toƫtilimiz.
10:11 Rim. 15:4; 1Kor. 9:10; Fil. 4:5; Ibr. 10:25.

silər xuning bilən uningoŋa bərdaxlik beridioŋan bolisilər. 14 Xu səwəbtin, səyümlüklirim, butpərəsliktin kəqinglar!
15 Silərni əkil-ḥoxi jayida kixilər dəp karap xuni eytiwatimən; səzligənlirimni baḥalap bekinglar: — 16 Biz bərikətlik bolsun dəp tiligən, bərikətlik jamdiki xarabni iqkinimiz, Məsiḥning kenidin ortak bəḥirlənginimiz əməsmu? Bizning oxutkan nanni yeginimiz, Məsiḥning tenidin ortak bəḥirlənginimiz əməsmu? 17 Biz nuroŋun bolsakmu bir nan, bir təndurmiz; qünki ḥəmmimiz xu bir nandin nesiwə alimiz. 18 Jismaniy Israiloŋa karanglar; kurbanliklarni yegənlər kurbangaḥka nesipdaxlar əməsmu? 19 Əmdi nemə deməkqimən? Butka atap sunuloŋan kurbanlikning birər əḥmiyiti barmidu? Butning birər əḥmiyiti barmidu? 20 Yak, birak kapirlar butlaroŋa sunoŋan kurbanliklarni Hudaoŋa əməs, bəlki jinlaroŋa ataydu. Mən silərning jinlar bilən ortak nesipdax boluxunglarni halimaymən. 21 Rəbning jamidin wə jinlarning jamidin təng iqküqi bolsanglar bolmaydu; Rəbning dastihinioŋa wə jinlarning dastihinioŋa təng dahil bolsanglar bolmaydu.
22 Rəbning ḥəsət-oŋəzipini kozoŋimakqimizmu? Biz Uningdin küqlükmu-ya?
23 «Ḥəmmə nərsə ḥalaldur», əmma ḥəmmə nərsə paydilik boluwərməydu; «ḥəmmə nərsə ḥalaldur», əmma ḥəmmə nərsə adəmning etikadini kuralmaydu. 24 Əmdi ḥeqkim əz mənpəətini izdimisun, bəlki əzgilərningkini izdisun. 25 Gəx bazirida setiloŋan ḥərbirnərsini wijdaninglarni dəp olturmay, ḥeqnemini sürüxtə kilmay yəweringlar. 26 Qünki «Jaḥan wə uningoŋa toloŋan ḥəmmə məwjudatlar Pərwərdigaroŋa mənsüptur» dəp pütülgən. 27 Əmma etikad kilmioŋanlarning birərsi seni ziyapətkə təklip kilsa wə kənglüng tartsa, aldingoŋa koyuloŋan ḥəmmini wijdaningni dəp olturmay yəwər; 28 əmma birsi sanga: «Bu butlaroŋa ataloŋan kurbanlik taami» desə, undakta uni yemə; nemixka desəng, bu ixni sanga eytkan adəmning səwəbi üqün, xundakla wijdanning səwəbi üqündur; 29 mən degən wijdan seningki əməs, bəlki ḥelikі kixining wijdani; mening ərkinlikimgə baxkilarning wijdani təripidin yaman dəp baḥa berilixining ḥajiti barmu? 30 Mən təxəkkür eytip yesəm, təxəkkür eytkan nərsini durus yeginim tüpəylidin yaman dəp kariliximning nemə ḥajiti? 31 Xunga silər nemini yesənglar, nemini iqsənglar yaki ḥərkandak baxka ixlarni kilsanglar, ḥəmmə ixlarni Hudaoŋa xan-xərəp kəltürülsun dəp kilinglar. 32-33 Mən əzüm ḥəmməylənni ḥəmmə ixta məmnun kilixka

10:13 «Silər duq kəlgən sinaklarning ḥəmmisigə baxka adəmlərmu ohxax duq kəlgən» — əyni tekisttə: «Silər duq kəlgən sinaklardin ḥeqkaysisi pütkül insaniyətkə ortak əməs» degən xəklidə ipadilinidu.
10:13 1Kor. 1:8; 1Tes. 5:24; 2Pet. 2:9.
10:16 ««bərikətlik jam» ... «oxutkan nan»» — «bərikətlik jam» wə «oxutkan nan» degənlər «Rəbning ziyapiti» yaki «Rəbning oŋizasi»din ibarəttur. «Rəbning ziyapiti» yaki «Rəbning dastihini» tooŋrulukmu 11:23-34ni kerüng.
10:17 «Biz nuroŋun bolsakmu bir nan, bir təndurmiz; qünki ḥəmmimiz xu bir nandin nesiwə alimiz» — baxka birhil tərjimisi: «Nan bir boloŋaqka, bizmu bir tən bolimiz; qünki ḥəmmimiz bir nandin nisiwə alimiz».
10:17 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27.
10:19 1Kor. 8:4.
10:20 «kapirlar butlaroŋa sunoŋan kurbanliklarni Hudaoŋa əməs, bəlki jinlaroŋa ataydu» — «kapirlar» grek tilida «taipilər» yaki «əllər».
10:20 Law. 17:7; Kan. 32:17.
10:23 «ḥəmmə nərsə manga ḥalaldur» — bu səz-ibarə bəlkim Korintliklar ixlitiwatkan Injildiki yemək-iqməklər tooŋruluk təlimlərning kiskartilmisi boluxi mumkin. Bu ḥəkikətka yekin boloŋini bilən, Pawlus ḥazir ularoŋa yemək-iqməklər tooŋruluk baxka tərəplərdinmu oylax kerək, dəp təlim bərməkqi.
10:23 1Kor. 6:12.
10:24 1Kor. 13:5; Fil. 2:4.
10:26 «Jaḥan wə uningoŋa toloŋan ḥəmmə məwjudatlar Pərwərdigaroŋa mənsüptur» — «Zəb.» 24:1 wə 50:12, 89:11.
10:26 Mis. 19:5; Zəb. 24:1; 50:12, 89:11
10:27 Luka 10:7; 1Kor. 8:7.
10:28 «Birsi sanga: «bu butlaroŋa ataloŋan kurbanlik taami» desə,...» — degüqining kərsətməkqi boloŋini bəlkim: *(1)* «Sən ixəngüqi əməsmu, bundak butlaroŋa qetixlik nərsini yeməsliking kerək» yaki *(2)* «Bu alaḥidə butlaroŋa nəzir kilinoŋan, xunga uni yesəng, sanga alaḥidə bərikət bolidu!». «Koxumqə səz»imiznimu kerüng.
10:30 «Mən təxəkkür eytip yesəm, təxəkkür eytkan nərsini durus yeginim tüpəylidin yaman dəp kariliximning nemə ḥajiti?» — muxu muḥim prinsip tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
10:30 Rim. 14:6; 1Tim. 4:3.
10:31 Kol. 3:17.

intilginimdək, əz mənpəətim üqün əməs, bəlki kəpqilikning mənpəəti, ularning qutquzuluxi üqün intilginimdək, ḥeqkimning aldiƣa — Yəhudiylar bolsun, greklar bolsun, Hudaning jamaitidikilər bolsun aldiƣa putlikaxang bolmanglar.
Mən Məsiḥni ülgə qiloƣinimdək, silərmu meni ülgə qilinglar.

Ibadət qaidiliri

11 [1] [z-2] Əmdi silərni xuning üqün təripləymənki, i qerindaxlar, ḥəmmə ixlarda silər meni əsləp turuwatisilər, mən silərgə tapxuroƣinimdək, kərsətmilərni tutup keliwa tisilər. [3] Əmma mən silərning ḥər ərning bexi Məsiḥdur, ayalning bexi ərdur wə Məsiḥning bexi Hudadur dəp bilixinglarni halaymən. [4] Xunga, ibadətkə qatnaxqanda, ḥərqandaq ər bexiƣa birnərsə artqan ḥalda dua qilsa yaki bexarət bərsə, u əz bexiƣa ḥərmətsizlik qiloƣan bolidu. [5] Əmma ibadətkə qatnaxqanda, ḥərqandaq ayal bexiƣa birər nərsə artmiƣan ḥalda dua qilsa yaki bexarət bərsə, u əz bexiƣa ḥərmətsizlik qiloƣan bolidu; bundaq ayalning qeqi qüxürüwetilgən, rəswa qilinoƣan ayaldin pərqi yoqtur. [6] Ayal kixining bexiƣa artqini yoq bolsa, qaqliri qüxürüwetilsun; ayaloƣa nisbətən qaqlirining kesiwetilixi yaki qüxürüwetilixi uyatliq ix bolsa, əmdi uning bexiƣa birər artqini bolsun. [7] Qünki ər kixi bolsa bexini yapmasliqi kerək; qünki u Hudaning sürət-obrazi wə xan-xəripidur; əmma ayal kixi bolsa ərning xan-xəripidur. [8] Qünki ər bolsa ayaldin əməs, bəlki ayal ərdindur. [9] Xuningdək ər kixi ayal üqün əməs, ayal kixi ər üqün yaritiloƣandur. [10] Bu səwəbtin, ḥəm pərixtilərning səwəbidin ayal kixi bexida ḥoquqning bəlgisigə igə boluxi kerək. [11] Ḥalbuki, Rəbdə ayal ərsiz bolmas wə ər ayalsiz bolmas; [12] qünki ayal ərdin qikiriloƣinidək, ər ayal arqiliq tuƣulidu; lekin ḥəmmə ix Hudadindur. [13] Əz kənglünglarda baḥa beringlar; ayallarning bexiƣa birnərsə artmay turup Hudaƣa dua qilixi muwapiqmu? [14] Təbiətning əzi silərgə ər kixining uzun qaqliri bolsa uningƣa uyat ikənlikini əgətmidimu? [15] Əmma ayal kixining uzun qaqliri bolsa, bu uningƣa xan-xərəp bolidu; qünki uning uzun qaqliri uningƣa bezək-yepinqa bolsun dəp təqdim qilinoƣan.
[16] Birsining bu ixlar tooƣruluq talax-tartix qiloƣusi bolsa, xuni bilsunki, bizlərdə ḥəm Hudaning jamaətliridimu xulardin baxqa ḥeq qaidilər yoqtur.

10:32-33 Rim. 14:13; 1Kor. 9:22.
11:1-2 1Kor. 4:16; Fil. 3:17; 1Tes. 1:6; 2Tes. 3:9.
11:3 «ayal yaki kizning bexi ərdur» — toy qiloƣanda uning bexi əz eri, əlwəttə; turmuxqa qikmioƣan bolsa uning atisi; tənha, tul yaki ajraxqan kiz-ayallar bolsa, ularning bexi *(bar bolsa)* jamaəttiki aqsaqallar bolidu.
11:3 Yuḥ. 14:28; 1Kor. 3:23; 15:27; Əf. 5:23.
11:4 «ibadətkə qatnaxqanda, ḥərqandaq ər bexiƣa birnərsə artqan ḥalda ... bexarət bərsə» — «bexarət bərsə» — «Hudaning wəḥiyisini yətküzsə», yaki «pəyƣəmbərlik səz qilsa...» degənlik. «Əz bexiƣa ḥərmətsizlik qilidu» — demək, Məsiḥkə bihərmətlik qilidu.
11:5 «...u əz bexiƣa ḥərmətsizlik qilidu» — demək, əz erigə yaki jamaətning aqsaqallariƣa ḥərmətsizlik qilidu. **«bundaq ayalning qeqi qüxürüwetilgən, rəswa qilinoƣan ayaldin pərqi yoqtur»** — kona zamanlarda ayallar buzuqqiliq qiloƣan bolsa, ularni jazalax usuli ayalni rəswa qilip qeqini qüxürüwetixtin ibarət idi.
11:6 Qəl. 5:18; Qan. 22:5.
11:7 «Qünki ər kixi bolsa bexini yapmasliqi kerək; qünki u Hudaning sürət-obrazi wə xan-xəripidur; əmma ayal kixi bolsa ərning xan-xəripidur» — bu ayəttin *(wə xundaqla 4-6-ayətlərdin)* Pawlusning adəttiki əḥwallar əməs, bəlki ibadət sorunliri tooƣruluq səzləwatqanliqi enik turidu; bu uning ərlərgə talaƣa qikqanda ḥərqandaq bəklərni kiyixini mən'i qiloƣini əməs! Uning bu səzliridə ayallarning talada yürgəndə romal-yaƣliq artix-artmasliqi tooƣrisidimu gəp yoq.
11:7 Yar. 1:26,27; 5:1; 9:6; Kol. 3:10.
11:8 «qünki ər bolsa ayaldin əməs, bəlki ayal ərdindur» — oqurmənlərning esidə barki, Huda Ḥawa'animizni Adəm'atimizning tenidin qowuroƣisini elip yasioƣan. «Yar.» 2-babni kərüng.
11:8 Yar. 2:18, 21.
11:10 «pərixtilərning səwəbidin ayal kixi bexida ḥoquqning bəlgisigə igə boluxi kerək» — «pərixtilərning səwəbidin» tooƣruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng. Biz bu ayətlər *(1-16)*ni təpsiliy ḥalda xərḥləymiz.
11:16 1Tim. 6:4.

Рəbning dastihini tooқruluқ

17 Əmma ҳazir deməkqi boloқan ix, yəni silər yioқiloқan sorunlaroқa kəlsək, uningda silərni
təripliməymən; qünki yioқiloқininglarning nətijisi paydilиқ əməs, bəlki ziyanlиқ boluwatidu.
18 Qünki birinqidin, silər jamaəttə yioқiloқininglarda, aranglarda guruҳlaroқa bəlünüxlər
boloқanliқini anglidim; bu gəpkə қismən ixəndim. 19 Aranglarda bəlünüxlər pəyda bolmay
қalmaydu. Undaқ bolmioқanda aranglarda kimning layaқətlik boloқanliқini kərüwaloқili bol-
maytti.
20 Silər bir yərgə jəm boloқininglarda, silər ҳəқiқətən «Rəbning ziyapiti»din yeməysilər.
21 Qünki yegininglarda ҳərbiringlar baxқilarning yeyixini kütməyla əzünglar elip kəlgən
oқizani yəwerisilər-də, birsi aq қalidu, yənə birsi məst bolup ketidu. 22 Yəp-iqixkə əz əyliringlar
yoқmu? Hudaning jamaitini kəzgə ilmay, yoқsullarni hijalətkə қoymaқqimusilər? Silərgə nemə
desəm bolar? Silərni təripləmdimən? Yaқ, silərni təripliməymən.
23 Qünki mən silərgə Rəbning ziyapiti tooқruluқ yətküzgənlirimni əzüm Rəbdin
tapxuruwaloқanmən; demək, Rəb Əysaoқa satқunluқ қilinoқan keqidə u қolioқa nan elip,
24 təxəkkür eytқandin keyin uni oxtup: «Mana, silərgə ataloқan Mening tenim; buni Meni əsləp
turux üqün muxundaқ қilinglar» — dedi. 25 Xuningdək, oқizadin keyin u jamni қolioқa elip: «Mana,
bu jamdiki xarab қenimda boloқan «yengi əһdə»dur; ҳər қetim buningdin iqkininglarda, Meni
əsləp turux üqün xundaқ қilinglar» — dedi. 26 Qünki silər ҳər қetim bu nandin yegən, bu jam-
din iqkən bolsanglar, taki Uning қaytip kelixigiqə silər Rəbning ələmini jakarlioқan bolisilər.
27 Xuning üqün, kimki layaқətsiz ҳalda bu nanni yesə yaki Rəbning jamidin iqsə, Rəbning
teni ҳəm қenioқa nisbətən gunaһқar bolidu. 28 Xuning üqün ҳərbirsi bu ixlar üstidə əz-əzini
təkxürüp, andin nandin yesun, jamdin iqsun. 29 Qünki Rəbning tenini pərқ ətməy turup yegüqi
wə iqküqi ҳərkim əzigə ҳəküm-jazani yətküzüp yəp-iqidu. 30 Bu səwəbtin aranglardiki nuroқun
adəmlər zəiplixip kesəl boldi, ҳətta heli bir қismi ələmdə uhlap қaldi. 31 Lekin əgər əz üstimizni
təkxürüp ҳəküm qiқaroқan bolsaқ, beximizoқa Rəbning ҳəküm-jazasi qüxürülməydioқan boli-

---

11:19 «Aranglarda bəlünüxlər pəyda bolmay қalmaydu...» — az bolmioқan alimlar Pawlusning bu jümlisi kinayilik, Korintliқlarni tənқid қilidioқan alaһidə səzlər, dəp қaraydu. Bizmu muxu kəzқaraxқa mayilmiz; qünki Injilda tiloқa elinoқan baxқa jamaətlər arisida əһwal undaқ əməs idi; əksiqə, ularning birliki heli küqlük idi *(məsilən, Filippi xəһiridiki jamaəttə)*. –Қandaқla bolmisun, məlum jamaəttiki ixəngüqilərning kəpinqisi Korinttiki jamaəttək «Roһқa təwə» əməs, bəlki «ətkə təwə», «etiқadta bowaқlar» bolsa, undaқta «bəlünüxlər» pəyda bolmay қalmaydu. Bundaқ əһwal ҳəқiқətən Rəbning yolini izdigüqilərgə kəprək besim berip, ularning Roһida tezla əstürülüxi muһim bir türtkə bolidu.

11:19 Mat. 18:7; Luқa 17:1; Ros. 20:30; 1Yuһ. 2:19.

11:20 Luқa 22:14-20.

11:21 «Qünki yegininglarda ҳərbiringlar baxқilarning yeyixini kütməyla əzünglar elip kəlgən oқizani yəwerisilər-də, birsi aq қalidu, yənə birsi məst bolup ketidu» — rosulning səzlirigə қarioқanda, Korint etiқadqilar jamaitining yioқinlirida pat-pat «ortaқ ziyapət»ni tutatti, xuning bilən bir waқitta «Rəbning ziyapiti»ni yeyətti *(«Yəһ.» 12ni kərüng)*. Lekin bay қerindaxlar əz mol tamaқliri aloқaq ezining baylиқlirini kəz-kəz қilip kərsitətti, baxқa kəmbəoқəl қerindaxlar bilən ortaқlaxmaytti. «Ziyapət» қalaymiқan boloқaqқa, «Rəbning ziyapiti»ning əzi kəzgə ilinmay bolup қelip, Rəbning namioқa nomus kəltürgənidi.

11:22 «Yəp-iqixkə əz əyliringlar yoқmu? Hudaning jamaitini kəzgə ilmay, yoқsullarni hijalətkə қoymaқqimusilər?» — bəzi etiқadqilar jəm bolup olturoқan sorunlarda kəp oқizalarni elip kelip yesə, oқizasiz қerindaxliri əlwəttə hijil bolup қalidu.

11:23 Mat. 26:26; Mar. 14:22; Luқa 22:19.

11:25 «... Mana, bu jamdiki xarab қenimda boloқan «yengi əһdə»dur» — «yengi əһdə» Təwrat, «Yər.» 31:31-34də bexarət berilgən.

11:26 Yuһ. 14:3; Ros. 1:11.

11:27 Qəl. 9:10,13; Yuһ. 6:51,63,64; 13:27; 1Kor. 10:21.

11:28 2Kor. 13:5.

11:29 «... Rəbning tenini pərқ ətməy turup yegüqi wə iqküqi ҳərkim əzigə ҳəküm-jazani yətküzüp yəp-iqidu» — «Rəbning tenini pərқ ətməslik» degənlikning bəlkim ikki hil tərəplimisi boluxi mumkin: *(1)* əzini «Mən Rəbning tenidiki bir əza, baxқa қerindaxlarmu xundaқ» dəp bilip yətməy, «Rəbning teni»diki қerindaxlarni kəzgə ilmaslиқ *(21-22-ayətlərni kərüng)*; *(2)* «Rəbning ziyapiti Rəbbimizning biz üqün қurban қiloқan tenini ipadiləydu» dəp bilip yətməsilik.

11:30 «ҳətta heli bir қismi ələmdə uhlap қaldi» — «uhlap қaldi» degən səz ələxni kərsitidu. Injil boyiqə etiқadqilaroқa nisbətən ələux pəқət waқitliқ uhlax, halas.

du. 32 Əmma gərqə üstimizgə Rəb təripidin ḥəküm-jazalar qüxürülgən bolsimu, əməliyəttə bu Uning bizgə qüxürgən «tərbiyə jazasi»dur; buningdin məqsət, bizning bu dunya bilən birliktə ḥalakətkə ḥəküm qilinmasliqimiz üqündur. 33 Xunga, i qerindaxlar, Rəbning ziyapitidə yeyixkə jəm boloqininglarda, ḥəmməylən toluq kəlgüqə bir-biringlarni kütünglar. 34 Birsi aq qorsaq bolsa awwal əyidə yəp kəlsun; xundaq qilip silərning jəm boluxunglar əzünglarοqa ḥəküm-jaza yətküzməydioqan bolidu. Qaloqan baxqa məsililərni bolsa, mən barοqinimda tərtipkə salimən.

Roḥiy iltipatlar

12 1 Əmma i qerindaxlar, roḥiy iltipatlarοqa kəlsək, silərning ular tooqruluq bilməy qelixinglarni halimaymən. 2 Silər taipilərning arisida boloqan waqtinglarda ḥərhil yollarοqa baxlinip, gas-gaqa butlarοqa qoqunuxqa azdurulup kətkininglarni bilisilər. 3 Xunga mən silərgə uqturimənki, ḥeqkim Hudaning Roḥida turup: «Əysaοqa lənət!» deməydu wə ḥərqandaq biri Muqəddəs Roḥta bolmay turup «Əysa Rəbdur!» dəp eytalmaydu. 4 Əmma iltipatlar hilmuhil, lekin Roḥ bolsa birdur. 5 Hizmətlər bolsa ḥərhil, əmma biz hizmitini qilidioqan Rəb birdur. 6 Ixləx yolliri ḥərhil, əmma ḥəmməyləndə ḥəmmə ixni wujudqa qiqarοquqi Huda birdur. 7 Əmma ḥəmməylənning mənpəəti üqün ḥərbirigə Roḥning namayan boluxi beοqixlinidu. 8 Qünki Roḥ arqilik birigə danalik yətküzgüqi səz, yənə birigə xu ohxax Roḥ arqilik ḥəwər yətküzgüqi səz təqsim qilinidu; 9 yənə ohxax Roḥ arqilik baxqa birigə alaḥidə ixənq, yənə birigə ohxax Roḥ arqilik kesəllərni saqaytix iltipatliri, 10 birawοqa məjizilərni yaritix təqsim qilinidu; birawοqa wəḥiy-bexarət berix; birawοqa ḥərhil roḥlarni pərq etix, birawοqa naməlum tillarda səzləx, yənə birawοqa naməlum tillarni tərjimə qilix iltipati təqsim qilinidu. 11 Əmma bu ixlarning ḥəmmisini yürgüzgüqi ohxax xu bir Roḥtur, U ḥərbirigə Əzi layiq kərüp, ayrim-ayrim təqsim qilip beridu.

12 Qünki insaniy tən bir bolsimu nuroqun əzaliri boloqinidək, xundaqla əzaliri nuroqun bolsimu əzara qoxulup bir tən boloqandək, Məsiḥ Əzimu ḥəm xundaqtur. 13 Qünki ḥəmmimiz, məyli Yəḥudiylar bolsaqmu, Greklər bolsaqmu, qullar bolsaqmu, ḥərlər bolsaqmu, bir Roḥta bir təngə kirixkə qəmüldürülduq wə bir Roḥtin iqixkə nesip qilinduq. 14 Qünki tən birla əzadin əməs, bəlki kəp əzalardin tərkib tapidu. 15 Əgər put: «Mən qol bolmioqinim üqün mən təngə təwə əməsmən» desila, undaqta u ḥəqiqətən təngə təwə əməs bolamdu? 16 Qulaq: «Mən kəz əməs, xunga mən təngə təwə əməsmən» desila, undaqta u ḥəqiqətən təngə təwə əməs bolamdu? 17 Pütün tən kəzla bolsa, undaqta anglax sezimimiz nədin bolidu? Pütün tən qulaqla bolsa, undaqta purax sezimimiz nədin bolidu? 18 Ḥalbuki, Huda Əzigə layiq kərgən tən əzalirining ḥərbirini ayrim-ayrim əz jayioqa orunlaxturoqan; 19 əgər ularning ḥəmmisi ohxax əza bolsa, undaqta uni qandaqmu tən degili bolatti? 20 Əmdiliktə əzalar kəp, tən bolsa birdur. 21 Kəz qoloqa: «Mening sanga eḥtiyajim qüxməydu!» deyəlməydu; yaki bax bolsa putlarοqa: «Mening

11:31 Zəb. 32:5; Pənd. 18:17.
12:1 «roḥiy iltipatlarοqa kəlsək...» — «roḥiy iltipatlar» degənlər Muqəddəs Roḥ ata qiloqan, muxu babta «təbiättin taxqiri» məjizilik qabiliyətlərni kərsitidu.
12:3 Mar. 9:39; Yuḥ. 13:13; 1Kor. 8:6.
12:4 «Əmma iltipatlar hilmuhil, lekin Roḥ bolsa birdur» — «Roḥ» degən Hudaning Roḥi, Muqəddəs Roḥ.
12:4 Rim. 12:6; 1Pet. 4:10.
12:8 «... Roḥ arqilik birigə danalik yətküzgüqi səz, yənə birigə xu ohxax Roḥ arqilik ḥəwər yətküzgüqi səz təqsim qilinidu» — bu ikki iltipat wə təwəndiki yənə yəttə «roḥiy iltipat» tooqruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.
12:9 «kesəllərni saqaytix iltipatliri» — grek tilida «saqaytixlarning iltipatliri» — demək, Muqəddəs Roḥning məjizilik saqaytix yolliri birhilla əməs.
12:10 «wəḥiy-bexarət berix» — grek tilida: «pəyοqəmbərlik səz qilix». «qoxumqə səz»imizni kərüng.
12:11 Rim. 12:3, 6; 1Kor. 7:7; 2Kor. 10:13; Əf. 4:7.
12:12 Rim. 12:4, 5; Əf. 4:16.
12:13 Gal. 3:28.

silərgə eһtiyajim qüxməydu!» deyəlməydu. [22] Dəl əksiqə, təndiki ajiz-ərziməs dəp kərüngən əzalar kəm bolsa bolmaydu; [23] wə һəm təndiki biz etiwarsiz dəp һesablioqan əzalaroqa bolsa, tehimu kəprək etiwar kilimiz; xundaқla iskətsiz dəp қaraloqan əzalirimiz tehimu iskətlik kilinidu; [24] əslidə yariximlik boloqan əzalirimizoqa bolsa xundaқ kilixning һajiti yoқ. Əmma Huda pütün tənni xundaқ birləxtürgənki, U etiwarsiz dəp һesablanoqan əzalaroqa tehimu kəp etiwar beridu. [25] Buningdin məқsət təndə һeq bəlünüxlər bolmasliқi, bəlki barlиқ əzalar əzara oһxax kəyümqanliқta boluxi üqündur. [26] Bir əza japa-dərd tartsa, barlиқ əzalar uning bilən təng japa-dərd tartidu; bir əzaoqa xərəp kəlsə, barlиқ əzalar uning bilən təng xadlinidu.
[27] Əmdi silər Məsiһning tenidursilər, һərbiringlar Uning ayrim-ayrim əzasidursilər. [28] Huda jamaəttə muxundaқlarni orunlaxturoqan: — awwal rosullarni, andin pəyoqəmbərlərni, üqinqi bolup təlim bərgüqilərni; andin məjizə kərsətküqilərni, andin türlük kesəllərni saқaytix iltipatlirioqa igə boloqanlarni, yardəm bərgüqilərni, yetəkqilik kiloquqilarni, һərһil naməlum tillarda səzləydioqanlarni təyinləp orunlaxturoqandur. [29] Һəmməylən rosulmu? Һəmməylən pəyoqəmbərmu? Һəmməylən təlim bərgüqimu? Һəmməylən məjizə kərsətküqmu? [30] Һəmməyləndə saқaytix iltipatliri barmu? Һəmməylən naməlum tillarda səzləmdu? Һəmməylən naməlum tillarni tərjimə kilalamdu? [31] Əmma silər qongraқ iltipatlarni təқəzza bolup қooqlanglar; һalbuki, mən һazir silərgə һəmmidin əwzəl bir yolni kərsitip berəy.

Meһir-muһəbbət һəmmidin uluoq

13 [1] Mən əgərdə bu dunyadiki kixilər səzləwatқan һərһil tillar һətta pərixtilərning tilliri bilənmu səzliyələydioqan bolsammu, biraқ mən meһir-muһəbbətsiz bolsam, u qaoqda mən pəқət bir «dang-dang» kilidioqan mis dang, bir «jang-jang» kilidioqan jang bolup қalimən, halas. [2] Əgər mən pəyoqəmbərlik kilalisam, barlиқ sirlar, barlиқ bilimlərni qüxinip boloqan bolsammu, һəm xuning bilən bir waқitta taoqlarni yətkiyəligüdək toluқ ixənqtə bolsammu, əmma məndə meһir-muһəbbət bolmisa, undaқta mən һeqnərsə bolmioqan bolimən. [3] Əgər barlиқ mal-mülkümni sədiқigə atap һəm tenimni Hudaning yolida қurbanlиқ süpitidə kəydürülüxkə sunoqan təқdirdimu, əmma məndə yənila meһir-muһəbbət bolmisa, undaқta mening һeqқandaқ paydam yoқ boloqan bolidu.
[4] Muһəbbət səwr-takətlik bolux һəm meһribanliқtur;
Muһəbbət һəsətһorluқ kilmaydu:
Muһəbbət özini mahtimaydu,
Təkəbburluқ kilmaydu,
[5] Nomussizliқ kilmaydu,
Өz mənpəətini kəzləp yürməydu,
Teriktürülməydu,
Kənglidə əqmənlik saқlimaydu;
[6] Һəққaniysizliқtin huxal bolmaydu,

12:27 Rim. 12:5; əf. 1:23; 4:12; 5:23; Kol. 1:24.
12:28 «awwal rosullarni, andin pəyoqəmbərlər...» — «Təwrat dəwridiki pəyoqəmbərlər» wə «Injil dəwridiki pəyoqəmbərlər» tooqruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng. **«naməlum tillar»** — «roһiy tillar» dəpmu atilidu. Qünki bu tillarni Hudaning Roһi insanning roһioqa tapxuridu; bəzi waқitlarda biz ularni «karamət til», «natonux til», «oqəyriy til» dəpmu ataymiz, qünki bu til səzligüqi wə anglioquqilaroqa qüxinixlik əməs; «təbiəttin taxқiri» boloqan bu hil tilni «dua tili» dəp təriplisəkmu bolidu.
12:28 əf. 2:20; 4:11.
13:1 «Mən əgərdə bu dunyadiki kixilər səzləwatқan һərһil tillar һətta pərixtilərning tilliri bilənmu səzliyələydioqan bolsammu...» — demək, «xundaқ intayin küqlük roһiy iltipat məndə bolsimu,...». Bu ayəttin yənə xundaқ deyələymizki, һəқiқətən Hudadin kəlgən һərbir «naməlum til» əməliyəttə dunyadiki məlum bir millətning tili yaki pərixtilərning tilidur.
13:2 Mat. 7:22; 17:20; 21:21; Mar. 11:23; Luқa 17:6; Rim. 12:7.
13:4 Pənd. 10:12; 1Pet. 4:8.
13:5 1Kor. 10:24; Fil. 2:4.

Bəlki əməliyəttin, ḥəqiqəttin huxal bolidu;
7 ḥəmmə ixta ƙorsiqi kənglik ƙilidu, ḥəmmigə yüzlinip Hudaoƣa ixinidu, ḥəmmə ixƙa ümid baoƣlaydu, ḥəmmigə qidaydu.
8 Meḥir-muḥəbbət ḥərgiz ahirlaxmaydu. Bexarətlər bolsa, karoƣa kəlməydu: «naməlum tillar» bolsa, tügəydu: məjizilik bilimlərmu karoƣa kəlməydu. 9 Qünki bizning bilidioƣanlirimiz ƙismən, bexarət beridioƣanlirimiz ƙismən; 10 lekin mukəmməllik kəlgəndə, ƙismənlik yoƙilidu.
11 Mən kiqikimdə balilarqə səzlidim, balilarqə oylidim, balilarqə ḥesablidim; qong boloƣinimda, mən balilиqni taxlidim. 12 Qünki biz ḥazir bir tutuq derizidin müjməl ḥalda kərimiz, lekin xu qaoƣda yüzmuyüz kərimiz: Ḥazir mən ƙismən tonuymən, xu qaoƣda mən Huda meni tonup keliwatƙandək tonuymən.
13 Ḥazir ixənq, ümid, meḥir-muḥəbbəttin ibarət bu üq nərsə turuptu; bulardin əng üstün turidioƣini meḥir-muḥəbbəttur.

«Roḥiy iltipatlar»din ƙandaq paydilinix kerək

14 1 Meḥir-muḥəbbətkə intilip uni ƙooƣlixinglar wə ḥəm roḥiy iltipatlaroƣa, bolupmu bexarət berixkə intizar bolunglar. 2 Qünki naməlum tilda səzləydioƣan kixi adəmlərgə əməs, bəlki Hudaoƣa səzləydu; angliooƣuqilardin ḥeqkim uni qüxənməydu, əmma u Roḥta sirlik ixlarni eytip beridu. 3 Lekin bexarət beridioƣan kixi bolsa adəmlərning etiƙadini ƙuruxƙa, ularni rioƣbətləndürüxkə wə təsəlli berixkə səzləydu. 4 Naməlum tilda səzligüqi əz roḥini ƙuridu; əmma bexarət bərgüqi jamaətning etiƙadini ƙuridu. 5 Əmdiliktə mən silərning ḥəmminglarning naməlum tillarda səzliyəlixinglarni ümid ƙilimən, lekin bexarət berixinglarni tehimu ümid ƙilimən. Naməlum tilda səzligüqi səzini tərjimə ƙilmisa, jamaətning etiƙad ƙuruluxida bexarət bərgüqi uningdin uluƣ bolidu.
6 Ƙerindaxlar, mən yeninglaroƣa kelip, naməlum tillardila səzliginim bilən məlum wəḥiy, bilim, bexarət yaki təlimni yətküzmisəm, mən silərgə nemə payda təgküzimən? 7 Ḥətta awaz qiƙiralaydioƣan jansiz nərsilər, məyli nəy bolsun, qiltar bolsun xundaq; ularning aḥanglirining bir-biridin pərƙi bolmisa, ularda qelinoƣan pədə ƙandaƙmu pərƙ etilsun? 8 Jəng kaniyimu bəlgilik bir aḥangda qelinmisa, kim jənggə ḥazirlansun? 9 Xuningdək silər tilda enik qüxinəligüdək səz ƙilmisanglar, nemə deməkqi boloƣininglarni kim qüxinələydu? Silər ḥawaoƣa gəp ƙiloƣandək bolisilər. 10 Jaḥanda, xübḥisizki, hilmuhil til-awazlar bar wə ularning ḥeqƙaysisi mənisiz əməs; 11 əgər əmdi mən məlum awaz-tilning mənisini bilmisəm, mən səzligüqigə nisbətən yat wə u manga nisbətən yat bolidu. 12 Əḥwal silərdimu xundaq. Xunga, silər roḥiy iltipatlaroƣa ƙizoƣinlik bilən intilgənikənsilər, jamaətning etiƙadini ƙuridioƣan iltipatlaroƣa bay boluxƙa intilinglar. 13 Xunga, naməlum tilda səzləydioƣan kixi səzligənlirini tərjimə ƙilip berələydioƣan bolsam dəp dua ƙilsun. 14 Qünki naməlum tilda dua ƙiloƣinimda, roḥim dua ƙilidu, lekin əƙil-idrakimdin bolsa mewə qiƙmaydu.
15 Undaƙta ƙandaq ƙilix kerək? Mən bəzidə roḥim bilən dua ƙilimən, ḥəm bəzidə əƙil-idrakim bilənmu dua ƙilimən; mən bəzidə roḥim bilən mədḥiyə nahxilirini eytimən, ḥəm bəzidə əƙil-idrakim bilənmu mədḥiyə nahxilirini eytimən; 16 bolmisa, pəƙət roḥing bilənla mədḥiyə

13:6 2Yuḥ. 4.
13:7 «Ḥəmmə ixta ƙorsiqi kənglik ƙilidu...» — yaki «ḥəmmə ixni yapidu...» — demək, mumkin bolsa baxƙilarning səwənlik-gunaḥlirini qitƙa yaymaydu.
13:12 2Kor. 3:18.
14:1 «bexarət berix» — grek tilida «pəyoƣəmbərlik səz ƙilix» degən səz bilən ipadilinidu. «Təwrat dəwridiki pəyoƣəmbərlər» wə «Injil dəwridiki pəyoƣəmbərlər» tooƣruluƙ ƙoxumqə səz»imizni kərüng.
14:4 «Naməlum tilda səzligüqi əz roḥini ƙuridu» — grek tilida «naməlum tilda səzligüqi əzini ƙuridu». 14-ayətni kərüng.
14:6 «məlum wəḥiy, bilim, bexarət yaki təlim...» — bular qüxinixlik səzlər bilən yətküzülüxi kerək, əlwəttə.
14:15 Əf. 5:19; Kol. 3:16.

oqusang, ixlətkən tilingni bilmigənlərning qatarida olturoƣuqi təxəkkürunggə qandaqmu «Amin» deyəlisun? Qünki u eytqiningni qüxənməydu. 17 Sən dərheqiqət təxəkkürni yahxi eytisən, əmma yeningdiki angliƣuqining etiqadi quruloƣini yoq. 18 Mən bundaq naməlum tillarda xəhsən heƣmminglardin kəp səzləydioƣanliqim üqün Hudaoƣa təxəkkür eytimən; 19 halbuki, jamaəttə boloƣanda, naməlum tilda tümən eoƣiz səzliginimdin kərə, baxqilaroƣa təlim-tərbiyə bəraligüdək qüxinixlik səzdin bəx eoƣizla səzliyəlisəm dəymən. 20 Qerindaxlar, əqil-hoxunglarda bala bolmanglar; yamanlik jəhətidə bowak bolunglar, əmma əqil-hoxunglarda pixqədəm bolunglar.
21 Təwratta: «Qət tilliqlarning səzi wə yat adəmlərning ləwliri arqilik Mən muxu həlqqə gəp qilimən; lekin xundaq bolsimu ular yənila Manga qulaq salmaydu — dəydu Pərwərdigar» dəp pütülgəndur. 22 Xunga «naməlum tillar» bolsa bir alamət bəlgidur; etiqadqilaroƣa əməs, bəlki etiqadsizlaroƣa alamət bəlgidur; wəhiy-bexarətlər bolsa, etiqadsizlar üqün əməs, bəlki etiqadqilar üqün bolidu. 23 Xuning üqün pütkül jamaət bir yərdə jəm boloƣanda, heƣmmisi əz aldioƣa bundaq naməlum tillarda səzləwərsə wə sadda yaki etiqadsiz kixilər kirip qalsa, ular heƣmminglarni sarang bolup qapsilər deyixməmdu? 24 Əmma heƣmminglar wəhiy-bexarət yətküzsənglar, etiqadsiz yaki sadda kixi aranglaroƣa kirip qalsa, heƣmminglar təripidin uning gunahliriƣa tənbih berilidu, heƣmminglar təripidin uning gunahqar ikənliki kərsitilidu; 25 qəlbidiki sirlar axkarə qilinoƣanda, u əzini yərgə taxlap: — «Huda heqiqətən aranglardidur» dəp Hudaoƣa səjdə qilidu.

Jamaət əməl qilixqa tegixlik qaidilər

26 Əmdi qerindaxlar, qandaq qiliximiz kerək? Silər bir yərgə jəm boloƣininglarda, heƣbiringlarda bir iltipat bolidu; birsidə mədhiyə nahxisi, birsidə təlim, birsidə naməlum til, birsidə wəhiy, birsidə naməlum tilning yeximi bolidu. Heƣmmə ixlar etiqadning quruluxi üqün bolsun. 27 Naməlum tilda səzligüqilər bolup qalsa, ikkisi yaki əng kəp boloƣanda üqi nəwət bilən səzlisun wə birsi ularning eytqanlirini ərisun. 28 Əmma jamaəttə ərigüqi bolmisa, u sükut qilsun; əz-əzigə wə Hudaoƣa eytsun. 29 Wəhiy-bexarət yətküzgüqilər bolsa, ikki-üqi səzlisun; qaloƣanlar gəplirining wəznini ditlap tursun; 30 əmma olturoƣanlar arisidin baxqa bir kixigə məlum bir wəhiy berilsə, səzləwatqan kixi səzini tohtitip nəwətni uningoƣa bərsun. 31 Qünki heƣmminglar bir-birləp wəhiy-bexarət yətküzsənglar bolidu; xuning bilən heƣməylən əginidu, heƣməylən rioƣbətlinidu. 32 Pəyoƣəmbərlərning əz roƣliri pəyoƣəmbərlərning əzlirigə itaət qilidu. 33 Qünki Huda qalaymiqanqilik tuoƣduroƣuqi əməs, bəlki tinq-hatirjəmlik bərgüqidur. Barlik muqəddəs bəndilərning jamaətliridə xundaq tərtip bar.
34 Aranglardiki ayallar jamaətlərdə süküttə oltursun; ularning səzlixigə ruhsət qilinmioƣan; Təwrat qanunida bəlgiləngəndək, ular tərtipkə boysunsun. 35 Əmma ular məlum ixni bilməqi

---

14:19 «baxqilaroƣa təlim-tərbiyə bəraligüdək qüxinixlik səzdin...» — grek tilida «baxqilaroƣa təlim-tərbiyə bəraligüdək zeƣnim bilən *(səzlinidioƣan)* səzdin...» dəp ipadilinidu.
14:20 Mat. 18:3; 19:14; əf. 4:14; 1Pet. 2:1, 2.
14:21 «Qət tilliqlarning səzi wə yat adəmlərning ləwliri arqilik Mən muxu həlqqə gəp qilimən; lekin xundaq bolsimu ular yənila Manga qulaq salmaydu — dəydu Pərwərdigar» — «Yəx.» 28:11-12.
14:21 Qan. 28:49; Yəx. 28:11-12.
14:24 «heƣmminglar wəhiy-bexarət yətküzsənglar...» — «naməlum tillar» wə «wəhiy-bexarətlər»ning «alamət bəlgə» boluxi tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
14:32 «Pəyoƣəmbərlərning əz roƣliri pəyoƣəmbərlərning əzlirigə itaət qilidu» — bu intayin muhim bir səz. Demək, Muqəddəs Roƣ hərqandaq roƣiy iltipatlarni yətküzgəndə, U hərgiz iltipatni qobul qiloƣuqi kixini uni dərhal biihtiyar halda ipadiləxkə məjburlimaydu. Xuning bilən wəhiy-bexarət yətküzidioƣan kixilər bir-birini kütüp nəwət bilən səzlisə bolidu.
14:34 «Aranglardiki ayallar jamaətlərdə süküttə oltursun; ularning səzlixigə ruhsət qilinmioƣan; Təwrat qanunida bəlgiləngəndək, ular tərtipkə boysunsun» — bu yolyoruq qiz-ayallar pütünləy sükut qelixi kerək, degənlik əməs; qünki yuqirida *(11:2-11)* u qiz-ayallarning jamaəttə dua qilixi wə wəhiy-bexarət yətküzüxidiki bəlgilimilər tooƣruluk eytip bərdi. «Qoxumqə səz»imizni kerüng.
14:34 Yar. 3:16; əf. 5:22; Kol. 3:18; 1Tim. 2:12; Tit. 2:5; 1Pet. 3:1.

bolsa, өyidə өz ərliridin sorisun; ayalning jamaəttə səzlixi uyatlik ixtur.
36 Hudaning səz-kalami silərdin baxlanоғanmu?! Yaki yalоғuz silərgila yetip kəlgənmu?! 37 Birsi өzini wəһiy-bexarətqi yaki roһiy kixi dəp sanisa, u silərgə һazir yazоғan bu səzümning һəkikətən Rəbning əmri ikənlikini etirap kilsun. 38 Birsi buni etirap kilixni halimisa, u etirap ki linmaydu. 39 Xuning üqün, i kerindaxlar, wəһiy-bexarətlərni yətküzüxkə təlmürüp intilinglar, xundakla naməlum tillarda səzləxni qəklimənglar.
40 Hulasə kilip eytkanda, һərbir ix qiraylik, tərtiplik kilinsun.

Tirilix

15 1 Əmma, i kerindaxlar, mən silərgə əslidə yətküzgən hux həwərni bayan kilmakqimən; silər bu hux həwərni kobul kilоғan wə uningda qing turuwatisilər; 2 mən silərgə yətküzgən hux həwər bоlоғan kalamda qing turоғan bolsanglar, — (ixənginginglar bikarоға kətmigən bolsa) — silər uning arkilik kutkuzuluwatisilər.
3 Qünki mən өzümgə amanət kilinоғanlirini əng zərür ix süpitidə silərgimu tapxurdum; yəni, Təwrat-Zəburda aldin eytilоғinidək, Məsiһ gunaһlirimiz üqün əldi; 4 U dəpnə kilindi; wə üqinqi küni yənə Təwrat-Zəburdə aldin eytilоғinidək tirildürüldi; 5 U Kefaska, andin on ikkiyləngə kəründi; 6 andin U bir sorunda bəx yüzdin artuk kerindaxka kəründi; ularning kəpinqisi bügünki kündə tirik, əmma bəziliri ələmdə uhlawatidu; 7 U Yakupka, andin rosullarning һəmmisigə kəründi; 8 Һəmmisidin keyin U huddi wakitsiz tuоғulоғan bowaktək bоlоғan mangimu kəründi. 9 Qünki mən rosullar arisidiki əng təwinimən, rosul dəp atilixka layik əməsmən; qünki mən Hudaning jamaitigə ziyankəxlik kilоғanmən. 10 Lekin һazir nemila bolsam Hudaning meһir-xəpkiti arkilik boldum; Uning manga kərsətkən xu meһir-xəpkiti bikarоға kətmidi; qünki mən Hudaning hizmitidə barlik rosullardin bəkrək japalik ixligənmən; əməliyəttə ixligüqi mən əməs, bəlki mən bilən billə bоlоғan Hudaning meһir-xəpkitidur. 11 Demək, məyli mən yaki baxka rosullar bolsun, һəmmimizning yətküzgənliri ohxax bolup, u dəl silər ixinip kobul kilоғan hux həwərdur.
12 Əmma Məsiһ ələgənlər iqidin tirildürülgən dəp jakarlanоғan bolsa, kandakmu aranglardiki bəzilər ələgənlərning tirilixi degən yok ix, dəydu? 13 Əmma ələgənlərning tirilixi degən yok ix bolsa, Məsiһning tiriliximu yok ix bоlоғan bolatti. 14 Xuningdək əgər Məsiһ ələmdin tirilgən bolmisa, jakarlioған həwirimiz biһudə bоlоғan, silərning etikadinglarmu biһudə bоlоғan bolatti. 15 Һətta bizmu Huda tooғrisidiki yalоғan guwaһqilar bоlоғan bolattuk — qünki biz Hudaning

---

14:35 «Əmma ular ayallar məlum ixni bilməkqi bolsa, өyidə өz ərliridin sorisun; ayalning jamaəttə səzlixi uyatlik ixtur» — 34-ayəttiki izaһatni kərüng. Mənisi bəlkim: «Jamaəttiki tərtipni buzup səzləx ayallarоға yaraxmaydu» degənlik boluxi mumkin.
14:38 «Birsi buni etirap kilixni halimisa, u etirap kilinmaydu» — baxka birhil tərjimisi: «Birsi buni bilip yetixni halmisa, u bilimsiz kalsun».
15:2 «ixənginginglar bikarоға kətmigən bolsa...» — adəmning hux həwərgə ixinixi «bikarоға ketix»imu mumkinmu? Bu babta bir misal kərsitilidu; birsi hux həwərning muһim bir nukтisini kobul kilmioған bolsa *(bu nukta uningоға yakmioған, yaki u uni өginixni halimioған bolsa)*, undakta bu hux həwərni inkar kiloғanоға barawər; demək, xu ixəngüqi adəm, gərqə «ixəngən bolsimu», toluk ixənmigəqkə, ixinix yoli bikarоға ketidu. Xunga ahirda һeqkandak nətijə qikmaydu.
15:2 Rim. 1:16; 1Kor. 1:21.
15:3 Yəx. 53:7; Dan. 9:24,26; 1Kor. 5:7; 1Pet. 2:24.
15:4 Zəb. 16:10; Yəx. 53:8, 9; Yun. 2:1; Mat. 12:40
15:5 «Kefas»] — yəni rosul bоlоғan Simon Petrus. **«on ikkiyləngə»** — on ikki rosuloға kərüngən, deməkqi. «on ikkiylən» bəlkim Mattiyani өz iqigə elixi mumkin *(«Ros.» 1:26)*.
15:5 Luka 24:34; Yuһ. 20:19; Ros. 10:41.
15:7 «U Yakupka ... Kəründi» — Yakup Məsiһ Əysaning qong inisi, keyin u rosul bоlоғan. Injil «Yuһ.» 5:7ni kərüng).
15:8 «Huddi wakitsiz tuоғulоғan bowaktək bоlоғan manga...» — « wakitsiz tuоғulоғan bowaktək bоlоғan mən...» tooғruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
15:8 Ros. 9:3,17; 23:11; 1Kor. 9:1; 2Kor. 12:2.
15:9 Əf. 3:8; Ros. 8:3; 9:1; 22:4; 26:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.
15:10 2Kor. 11:23; 12:11.

Məsihni ələmdin tirildürgənlikigə guwahlik bərduk. Əgər həkikətən ələmdin tirilix bolmisa, Huda Məsihnimu ələmdin tirildürmigən bolatti. [16] Qünki əlgənlər kayta tirildürülmisə, Məsihmu tirilmigən bolatti. [17] Mubada Məsih tirilmigən bolsa, etikadinglar kerəksiz boloŋan, silər tehiqə gunahliringlarda yürüwatkan bolattinglar, [18] xundakla Məsihtə ələmdə uhlawatkanlarmu halakətkə yüz tutkan bolatti. [19] Əgər ümidimizni pəkət bu dunyadiki hayatimiz üqünla Məsihkə baoŋlioŋan bolsak, biz insanlar arisidiki əng biqarə adəmlərdin boloŋan bolimiz.

[20] Əmma əməliyəttə, Məsih ələmdə uhlioŋanlar iqidə «hosulning tunji mewisi» bolup, ələmdin tirilgəndur; [21] Qünki bir insan arkilik ələm aləmdə pəyda boloŋinidək, ələmdin tirilixmu bir insan arkilik aləmdə pəyda boldi. [22] Adamatimizdin boloŋanlarning həmmisi uning tüpəylidin ələmgə məhkum boloŋanlikioŋa ohxax, Məsihdə boloŋanlarning həmmisi Uning tüpəylidin ələmdin hayatka erixidu. [23] Əmma həmməylən əz nəwət-katarida tirilidu; tunji hosulning mewisi boloŋan Məsih birinqi; ikkinqilər bolsa Məsihning dunyaoŋa kaytip kəlginidə əzigə təwə boloŋanlar. [24] Andin ahirət bolidu; xu qaoŋda U barlik həkümranlikni, barlik hokuk wə hərhil küqlərni əməldin kaldurup, padixahlikni Huda-Atioŋa tapxuridu. [25] Qünki U barlik düxmənlərni məoŋlup kilip ayioŋi astida kiloŋuqə həküm sürüxi kerəktur; [26] əng ahirki yokitilidioŋan düxmən bolsa ələm əzidur. [27] Qünki Zəburda «Huda pütkül məwjudatni Uning ayioŋi astioŋa boysunduroŋan» dəp pütüklüktur. Əmma «pütkül məwjudat Uningoŋa boysunduroŋan» deyilginidə, roxənki, xu «pütkül» degən səz «həmmini Uningoŋa Boysunduroŋuzoŋuqi»ning əzini iqigə aloŋan əməstur. [28] Əmma həmmə Uningoŋa boysunduroŋandin keyin, Ooŋul həmmini əzigə boysunduroŋuqioŋa boysunidu; xuning bilən Huda həmmining həmmisi bolidu. [29] Ələmdin tirilix bolmisa, bəzilərning əlgənlər üqün qəmüldürülüxini kandak qüxinix kerək? Əlgənlər zadi tirilmisə, kixilər ular üqün nemə dəp qəmüldürülidu? [30] Bizlər nemə dəp hər küni hər saəttə həwp-hətərgə duq kelip yürimiz? [31] Rəbbimiz Məsih Əysada silərdin pəhirlinixim rast boloŋandək, i kerindaxlirim, mən hərküni ələmgə duq kelimən. [32] Əgər insanlarning nukti'inəziridin eytkanda «Əfəsus xəhiridə wəhxiy haywanlar bilən elixtim» desəm, əlgənlər ələmdin tirilmisə, buning manga nemə paydisi? «Ətə bəribir ələp ketidioŋan boloŋandin keyin, yəp-iqip yürüwalayli» degən səz yolluk bolmamti? [33] Aldanmanglar; qünki «Yaman həmrahlar əhlakni buzidu». [34] Həkkaniy bolux üqün oyoŋininglar, gunahtin kol üzünglar; qünki bəziliringlarda Huda tooŋruluk həwər yoktur — buni eytsam silər üqün uyat əməsmu?

15:19 «ümidimizni pəkət bu dunyadiki hayatimiz üqünla Məsihkə baoŋlioŋan bolsak...» — yaki «ümidimizni pəkət bu dunyadiki hayatimizdila Məsihkə baoŋlioŋan bolsak...».

15:20 «hosulning tunji mewisi» — aldin pixkan mewə yioŋiwelinoŋandin keyinmu, baxka mewilərning qokum pixidioŋanlikioŋa kapalətlik kilinoŋinidək, Məsihning tirilixi iman-ixənqtə bolup aləmdin ətkənlərningmu həkkaniylikta kayta tirilidioŋanlikioŋa kapalətlik kilidu. Təwrat boyiqə «hosulning tunji mewisi» Hudaoŋa alahidə atilatti *(beoŋixlinatti) («Law.» 23-bab, «Kan.» 18:4)*.

15:20 Kol. 1:18; 1Pet. 1:3; Wəh. 1:5.

15:21 Yar. 2:17; 3:6; Rim. 5:12,18; 6:23.

15:24 «Andin ahirət bolidu; xu qaoŋda U barlik həkümranlikni, barlik hokuk wə hərhil küqlərni əməldin kaldurup, padixahlikni Huda-Atioŋa tapxuridu» — bu muhim ayət wə təwəndiki ayətlər üstidə «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

15:25 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; Əf. 1:20; Kol. 3:1; Ibr. 1:13; 10:12.

15:27 «Qünki Zəburda «Huda pütkül məwjudatni uning ayioŋi astioŋa boysunduroŋan» dəp pütüklüktur» — «Zəb.» 8:6.

15:27 Zəb. 8:6; Mat. 11:27; 28:18; Əf. 1:22; Ibr. 2:8.

15:29 «kixilər ...elgənlər üqün nemə dəp qəmüldürülidu?» — qüxinix kiyin boloŋan bu ayət tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

15:31 «mən hərküni ələmgə duq kelimən» — grek tilida «mən hərküni əlimən».

–Toluk ayətning baxka birhil ipadiləx usuli: «Mən hərküni ələmgə duq keliwatimən. Bu rast! Kerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsihning silərning hayatinglarda *(xundak kəp ixlarni)* kiloŋanlikі bilən pəhirlənginimning rastlikioŋa ohxax, bu səzümningmu hərgiz yaloŋan yeri yoktur».

15:32 «Əfəsus xəhiridə wəhxiy haywanlar bilən elixtim» desəm...» — Pawlus Əfəsus xəhiridə hux həwər yətküzgəndə, bəzi adəmlər uningoŋa karxi qikip wəhxiy haywanlardək hujum kiloŋan boluxi mumkin. **«Ətə bəribir ələp ketidioŋan boloŋandin keyin, yəp-iqip yürüwalayli»** — «Yəx.» 22:13.

15:32 Yəx. 22:13; 56:12.

15:33 «Yaman həmrahlar əhlakni buzidu» — bu səzlər grek xairi Mənandərningkidin elinoŋan.

35 Bəlkim birsi: «Ələklər qandaq tirildürilər? Ular qandaq tən bilən tirilər?» — dəp sorixi
mumkin. 36 I əhməq kixi, sening terioǫining, əlməy turup qaytidin tirilməydu. 37 Həm sening
terioǫining, əsümlükning teni əməs, bəlki uning yalingaq deni — məsilən, buoǫdayning yaki
baxqa birər ziraətning deni, halas. 38 Wə keyin Huda Əz hahixi boyiqə uningǫa məlum bir tənni
beridu; xundaqla uruq danlirining hərbirigə əzining tenini ata qilidu. 39 Janiwarlarning ətliri
bolsa bir-birigə ohximaydu; insanlarning əzigə has ətliri bar, haywanlarning əzigə has ətliri
bar, uqar-qanatlarningmu bar, beliqlarningmu bar. 40 Asmanda jisimlar bar, yər yüzidimu ji-
simlar bar; əmma asmandikisining jula-xəripi baxqiqə, yər yüzidikisiningmu baxqiqə bolidu;
41 Quyaxning xan-xəripi bir hil, ayning xəripi yənə bir hil, yultuzlarning xan-xəripi yənə bir hil-
dur; qünki yultuzlar xan-xərəpliridə bir-biridin pərqlinidu. 42 Ələmdin tirilix həm xundaqtur.
Tən qirix halitidə terilidu, qirimas haləttə tirildürülidu; 43 Uyatlik haləttə terilidu, xan-xərəp
bilən tirildürülidu; ajiz haləttə terilidu, əmma küq-qudrət bilən tirildürülidu. 44 U təbiətkə təwə
bir tən süpitidə terilidu; rohqa təwə bir tən bolup tirildürülidu; əslidə təbiətkə təwə bir «janlix»
tən boloǫan bolsa, əmdi rohiy bir tən bolidu. 45 Xunga Təwratta mundaq pütülgənki: «Tunji
insan Adəm'atimiz tirik bir jan qilip yaritildi»; əmma «ahirqi Adəm'ata» bolsa hayatlik bərgüqi
Roh boldi. 46 Əmma awwal kəlgini rohiy adəm əməs, bəlki «təbiətkə təwə boloǫuqi» adəm idi,
keyin «rohiy adəm» kəldi. 47 Dəsləpki insan bolsa yərdin, tupraqtin apiridə qilinoǫan; ikkinqi
insan bolsa asmandin kəlgəndur; 48 Tupraqtin apiridə qilinoǫini qandaq boloǫan bolsa, uningdin
boloǫan «tupraqlik»larmu xundaq bolidu; asmandin kəlgini qandaq bolsa, uningdin boloǫan
«asmanliklar»mu xundaq bolidu. 49 Bizlər «tupraqlik adəm» süritidə boloǫinimizdək, «asmanlik
adəm» süritidimu bolalaymiz. 50 Əmma xuni eytimənki, i qerindaxlar, ət wə qandin tərəlgənlər
Hudaning padixahliqioǫa warislik qilalmaydu; qirigüqi qirimaydioǫanoǫa warislik qilalmaydu.
51 Mana, mən silərgə bir sirni eytip berimən; biz həmmimizla ələmdə uhlaydioǫanlardin bolmay-
miz; birak həmmimiz əzgərtilimiz! 52 Bir dəqiqidila, kəzni bir yumup aqkuqə, əng ahirqi kanay
qelinoǫanda əzgərtilimiz; qünki kanay qelinsila əlgənlər qirimas hayatqa tirildürülidu, xundaqla

---

15:35 Əz. 37:3.
15:36 «... qaytidin tirilməydu» — grek tilida «... janlandurulmaydu».
15:36 Yuh. 12:24.
15:42 «Quyaxning xan-xəripi bir hil, ayning xəripi yənə bir hil, yultuzlarning xan-xəripi yənə bir hildur; qünki yultuzlar xan-xərəpliridə bir-biridin pərqlinidu 41-ayət. Ələmdin tirilix həm xundaqtur» — demək, tirildürülgəndin keyinki tenimiz əlgəndin keyinki tenimizgə ohximaydu.
15:42 Dan. 12:3; Mat. 13:43.
15:44 «təbiətkə təwə bir tən süpitidə» — grek tilida «janoǫa təwə bir tən süpitidə» yaki «janlik bir tən süpitidə» deyilidu; «jan» muxu yərdə insanning zehni, oy-pikirliri wə hessiyatliri qatarliklarni kərsitidu. «Rimliqlaroǫa»diki «kirix səz»imizni kərüng.
15:45 «Tunji insan Adəm'atimiz tirik bir jan qilip yaritildi» — «Yar.» 2:7. **«əmma «ahirqi Adəm'ata» bolsa hayatlik bərgüqi Roh boldi»** — «ahirqi Adəm'ata» Məsihni kərsitidu, əlwəttə.
15:45 Yar. 2:7.
15:46 «təbiətkə təwə boloǫuqi» — grek tilida «janoǫa təwə boloǫuqi». 44-ayəttiki izahatni kərüng. **«təbiətkə təwə boloǫuqi» adəm idi, keyin «rohiy adəm» kəldi»** — *(grek tilida: ««janoǫa təwə boloǫuqi» awwal kəlgən, keyin «rohqa təwə boloǫuqi» kəlgən»)* — bu tooǫruluk «qoxumqə səz»imizni kərüng.
15:47 «dəsləpki insan bolsa yərdin, tupraqtin apiridə qilinoǫan» — oqurmənlərning esidə bar bolsa kerək, ibraniy tilida «adəm» degən səz «tupraq», «topa» degənni bildüridu *(«Yar.» 2:7ni kərüng)*.
15:49 «Bizlər «tupraqlik adəm» süritidə boloǫinimizdək, «asmanlik adəm» süritidimu bolalaymiz» — bəzi kona kəqürülmilərdə: «Bizlər «tupraqlik adəm» süritidə boloǫinimizdək, «asmanlik adəm» süritidimu bolayli» deyilidu.
15:49 Yar. 1:26; 2Kor. 4:11.
15:50 «... Qirigüqi qirimaydioǫanoǫa warislik qilalmaydu» — bu qirigüqi tenimiz əlidu, pəqət rohimiz əzgərməs haləttə bakiy aləmgə ketidu. Hudaning biz məmin bəndiliri tirildürülgəndə qirimas tenimizning «qirigüqi» tenimiz bilən munasiwiti bolmaydu. Huda etiqadqilaroǫa pütünləy yengi bir tən ata qilidu.
15:50 Yuh. 1:13.
15:51 «mən silərgə bir sirni eytip berimən» — «sir» tooǫruluk «rimliqlaroǫa»diki «kirix səz»ni kərüng.
15:51 1Tes. 4:16.

əzgərtilimiz;
53 Qünki bu qirip kətküqi qirimas ḥayatni kiyiwelixi, bu əlgüqi əlməslikni kiyiwelixi kerək; 54 əmma qirip kətküqi qirimas ḥayatni kiygəndə, bu əlgüqi əlməslikni kiygəndə, xu qaoƣda bu sөz əməlgə axurulidu: «Өlüm oƣəlibə təripidin yutulup yoқitilidu!».
55 «Aḥ, əlüm, sening nəxtiring ķeni?! Aḥ, əlüm, sening oƣəlibəng ķeni?!»
56 Əlümdiki nəxtər — gunaḥtur, gunaḥning küqi bolsa, Təwrat ķanuni arқilиқ namayan bolidu.
57 Lekin biz-ni Rəbbimiz Əysa Məsiḥ arқilиқ bularning üstidin oƣəlibigə erixtürgüqi Hudaoƣa təxəkkür!
58 Xuning üqün, sөyümlük ķerindaxlirim, qing turup təwrənməs bolunglar, Rəbning hizmitidiki ixliringlar ḥəmixə kəng ziyadiləxsun; qünki Rəbdə boloƣan əjir-japayinglar ḥərgiz biḥudə kətməydioƣanliқini bilisilər.

Kəmbəoƣəllər üqün ianə ķilix

16 1 Əmdi muқəddəs bəndilər üqün ianə toplax tooƣruluқ, silərmu Galatiya əlkisidiki jamaətlərgə tapilioƣinimdək ķilinglar. 2 Ḥər ḥəptining birinqi künidə ḥərbiringlar tapawitinglarning bərikiti boyiqə uningdin bir ülüxini ajritip өz yeninglarda saқlap ķoyunglar; xundaқ ķilsanglar, kəlgən waқtimda ianə toplax ḥajət bolmaydu.
3 Mən kəlginimdə, silər ķaysi adəmlərni layiқ kərüp tallisanglar, mən xularoƣa tonuxturux hətlirini yezip berip muxu ianə-xəpқitinglarni Yerusalemoƣa apirip berixkə əwətimən.
4 Meningmu berixim muwapiқ kərülsə, ular manga ḥəmraḥ bolup baridu. 5 Əmma mən Makedoniyə əlkisidin ətkəndin keyin yeninglaroƣa kelimən — qünki mən Makedoniyədin ətməқqimən —
6 bəlkim mən silər bilən billə bir məzgil turuxum mumkin, ḥətta yeninglarda ķixlap ķeliximmu mumkin; xuningdək andin ķəyərgə barmaқqi bolsam, silər yardəm ķilip, meni yoloƣa selip ķoyarsilər. 7 Qünki bu ķetim silərni yol üstidila kərüp ətüp ketixni halimaymən, bəlki Rəb buyrusa, silər bilən billə uzunraқ bir məzgil turoƣum bar. 8 Əmma mən Əfəsus xəḥiridə orma ḥeytioƣiqə turmaқqimən.
9 Qünki muxu yərdə manga ajayib qong, utuқ-mewə beriwatқan bir ixik kəng eqildi, xuningdək ķarxi qiққuqilarmu kөp.
10 Timotiy yeninglaroƣa berip tursa, uning aranglarda ķorқmay ərkin-azadə yürüxigə kөngül bөlünglar. Qünki umu manga ohxax Rəbning hizmitini ixləwatidu. 11 Xunga ḥeqkim uni təwən kərmisun; bəlki uni mening yenimoƣa kelixi üqün aman-esən uzitip yoloƣa selip ķoyunglar; qünki uning ķerindaxlar bilən billə kelixini kütməktimən. 12 Əmma ķerindiximiz Apolloxқa

---

15:52 «...əng ahirқi kanay qelinoƣanda əzgərtilimiz» — «əng ahirқi kanay» — Injil, «Mat.» 24:31, «1Tes.» 4:16, «Wəḥ.» 10:7 ķatarliқlarni kərüng.
15:52 Mat. 24:31; 1Tes. 4:16.
15:54 «Өlüm oƣəlibə təripidin yutulup yoқutulidu!» — «Yəx.» 25:8 *(LXX tərjimisidin).*
15:54 Yəx. 25:8.
15:55 «Aḥ, əlüm, sening nəxtiring ķeni?! Aḥ, əlüm, sening oƣəlibəng ķeni?!» — «Ḥox.» 13:14. «Ḥoxiya»din nəқil kəltürülgən ayətning ikkinqi ķismi «Aḥ, təḥtisara, sening oƣəlibəng ķeni?!» *(«təḥtisara» əlgən adəmlərning roḥliri baridioƣan jay).*
15:55 Ḥox. 13:14; Ibr. 2:14.
15:56 «gunaḥning küqi bolsa, Təwrat ķanuni arқilиқ namayan bolidu» — demək, insanlar ķanunsiz yürgəndə gunaḥ engi bolmaydu. Lekin Təwrat ķanunidiki yuқiriқi tələplərni bilip, uларoƣa əməl ķilixқa tirixidu, lekin əməl ķilalmioƣanliқidin gunaḥning ḥəқiқiy dəḥxətlik küqlük birnərsə ikənliki axkarilinidu.
15:57 «bizni Rəbbimiz Əysa Məsiḥ arқilиқ bularning üstidin oƣəlibigə erixtürgüqi Hudaoƣa təxəkkür!» — «oƣəlibə» degən sөz əlüm wə gunaḥ üstidin oƣəlibi ķilixni kərsitidu.
15:57 1Yuḥ. 5:5.
16:2 «ḥər ḥəptining birinqi künidə» — yəni yəkxənbə künidə.
16:2 Ros. 11:29; 2Kor. 8:4; 9:1.
16:3 «mən xularoƣa tonuxturux hətlirini yezip berip muxu ianə-xəpқitinglarni Yerusalemoƣa apirip berixkə əwətimən» — Yerusalemdiki jamaət naḥayiti kəmbəoƣəl bolup ķaloƣanidi. «Ķoxumqə sөz»imizni kərüng.
16:5 2Kor. 1:15.
16:8 «orma ḥeyti» — yaki «ḥosul yioƣix ḥeyti». Grek tilida «pentekost ḥeyti» *(əllikinqi küni ḥeyti)* dəp atilidu — qünki bu ḥeyt pasha ḥeyti *(ətüp ketix ḥeyti)*din 50 kün keyin bolidu.
16:9 «manga ajayib qong, utuқ-mewə beriwatқan bir ixik kəng eqildi» — hux həwər tarқitidioƣan pursətni kərsitidu.

kəlsəm, uningdin ḳerindaxlar bilən billə silərning yeninglarǫa berixni kəp ətündüm. Lekin uning ḫazirqə baroǫusi yoḳ. Keyin pursət pixip yetilgəndə baridu.

[13] Ḫoxyar bolunglar, etiḳadta qing turunglar; mərdanə ərdək bolunglar! Ḳəysər bolunglar!
[14] Silərning ḳiloǫan ḫəmmə ixinglar meḫir-muḫəbbət bilən ḳilinsun.
[15-16] Əmdi, i ḳerindaxlar, Ahaya əlkisidiki əng dəsləpki etiḳad mewisi boloǫan Istifanas wə uning ailisidikilərni, xundaḳla ularning Hudaning muḳəddəs bəndilirining hizmitidə boluxḳa ḳandaḳ əzlirini atioǫanliḳini obdan bilisilər; mən silərdin ətünimənki, muxundaḳ kixilərning wə ular bilən birliktə hizmättə ḫərbir japa tartiwatḳanlarning səzlirigə kiringlar.. [17] Əmma yeninglardin Istifanas, Fortunatus wə Aḳayikusning bu yərgə meni yoḳlap kəlgənlikidin xadlandim; qünki ular silər tərəptin kəm boloǫanlirini toluḳlap bərdi.. [18] Qünki ular mening roḫimni wə ḫəm silərningkinimu yengilandurdi; xunga xundaḳ adəmlərni ətiwarlap ḫərmətlənglar.
[19] Asiyadiki jamaətlərdin silərgə salam. Akwila wə Priskilla ḫəm ularning əyidə jəm bolidioǫan jamaəttinmu Rəbdə silərgə ḳizoǫin salam yollaydu.. [20] Ḳerindaxlarning ḫəmmisi silərgə salam yollaydu. Bir-biringlar bilən pak səyüxlər bilən salamlixinglar..
[21] Mana, mənki Pawlus əz ḳolum bilən salam yeziwatimən!
[22] Ḫərkim Rəb Əysa Məsiḫni səygüqi bolmisa, uningoǫa lənət bolsun! Rəbbimiz, kəlgəysən!.
[23] Rəb Əysa Məsiḫning meḫir-xəpḳiti ḫəmminglarǫa yar boloǫay!
[24] Mening Məsiḫ Əysada boloǫan muḫəbbitim ḫəmminglar bilən billə boloǫay. Amin!.

16:15-16 «Ahiya əlkisi» — ḫazirḳi Gretsiyə, «Yunan». **««ular bilən birliktə hizmättə ḫərbir japa tartiwatḳanlar...»** — «hizmättə» — Rəbning hizmitidə, əlwättə. Pawluska nisbətən pəḳət birla hizmət məwjut idi.
16:17 «... Yeninglardin Istifanas, Fortunatus wə Aḳayikusning bu yərgə meni yoḳlap kəlgənlikidin xadlandim» — muxu üq buradərning Korintliḳlarning jamaitining yenidin kelixi Pawluska muxu rioǫbət bərgüqi hətni yezip yollax pursitini yaritip bərdi.
16:19 «Asiya» — ḫazirḳi zamandiki Türkiyə zeminini kərsitidu. **«Priskilla»** — bəzidə u ḳisḳartilip «Priska» deyilidu.
16:20 Rim. 16:16; 2Kor. 13:12; 1Tes. 5:26; 1Pet. 5:14.
16:22 «...lənət bolsun. Rəbbimiz, kəlgəysən!» — Pawlus bu səzni aramiy tilidiki: «Anatema, Maranata!» degən səzlər bilən ipadiləydu.
16:24 «Mening Məsiḫ Əysada boloǫan muḫəbbitim ḫəmminglar bilən billə boloǫay» — yaki «Mening muḫəbbitim Məsiḫ Əysada boloǫan ḫəmminglar bilən billə boloǫay».

Қоxumqə səz

Bəlünüxlər, «məzһəplər»

(1:10-17, 3:1-8, 18-23ni kərüng)

Korinttiki jamaətning bəziliri bir-biridin bəlünüp birnəqqə guruһқa ayriloқanidi; һərbir guruһ, biz Məsiһning rosulliri arisidin məlum birsining təlimigə yaki ülgisigə əgiximiz, dəytti. «Məsiһning rosullirining təlimigə əgəxkəndin kərə, Məsiһning өz aoқzidin qikқan təlimigila əgiximiz» degüqilərmu bar idi. Pawlusning bularning һəmmisigə, jümlidin «mən Pawlusning tərəpdarimən» degənlərgimu bərgən tənbiһi intayin küqlüktur. Uning: «**Məsiһ bəlüngənmikən?**» degən addiy bir soali bar idi (1:13). Bu soaloқa boloқan jawab əlwəttə «yaқ» deyixtur.

Bu һəttə rosulning tənbiһigə uqrioқan birinqi ix dəl muxu guruһlaroқa bəlünüxIxi idi. Rosulning buni kərsitip ətkənlikining əһmiyiti zordur. Bəzilər uning hetini oқup, uning: «**Qünki silər tehi ətkə təwə kixisilər. Aranglarda һəsəthorluқ wə talax-tartixlar bar boloқandin keyin, silər ətkə təwə əməsmu, insanlarqə mengiwatmamsilər? Qünki birsi «Mən Pawlus tərəpdari», wə baxқa birsi «Mən Apollos tərəpdari» desə, silər pəқət insanlaroқa ohxax bolup қalmidinglarmu?**» (3:3-4) degən tənbiһinimu qüxənmigənidi.

«Rimlikлароқа»diki «kirix səz»də biz «ət» yaki «ətlər», «ətkə təwə», «ətlik kixilər» degən uқum tooқruluқ muzakirə қiloқan; muxu yərdə buni қaytilimaymiz. Lekin bəzilər: ««Insanlaroқa ohxax» bolsaқ nemə boptu? Biz һəmmimiz insan əməsmu?» deyixi mumkin. Bu səzlərning adəmni qəqitidioқan tüp mənisi xuki, barliқ insaniyətning һəmmisi qəkidin axқan hata yolda қarioқularqə, təlwilərqə mangmaқta. Һərhil napaklиқ, aqkəzlük, təkəbburluқ wə һəsəthorluқni aқlax üqün biz: «Biz pəқət insan, halas», yaki «Biz pəқət Hudaning ajiz bəndiliri, halas» wə «Insan degənning gunaһ қilmasliққa amali yoқtur» degən səzlərni һəmixə anglap turimiz.

Қədirlik oқurmən, xu künidə Һəmmigə Қadir aldida һesab tapxuruxқa turup uningoқa: «Mən pəқət insandin boloқan» «Һəmmə adəm xundaқ қilidioқan tursa?» dəp baһanə kərsətsingiz, səzingiz aқamdu? Ajayib ix dəl xuki, Huda pəқət gunaһlarning jazasidinla əməs, bəlki gunaһlarning küq-təsirliridinmu қutқuzidioқan bir nijatliқni insanoqa ata қilay dəp tutmaқta. Buni Korinttiki jamaət obdan bilgən bolsimu, əmma nijatliқning küq-қudritidə yaximaytti. Xuning bilən Pawlusularoqa қattiқ tənbiһ beridu. Dunyadiki barliқ baxқa insanlaroqa ohximioқan һalda baxқiqə yaxax mumkinki — biz qoқum xundaқ yaxiximiz kerək — Hudaoqa təxəkkür, bizning «insanlaroqa ohxax» əməs, bəlki asmandiki puқralar, Hudaning Roһidin küqləndürülgən pərzəntliri süpitidə yaxax imkaniyitimiz bar.

Jongguda biz hənzu etiқadqi қerindaxlirimizdin, bolupmu tunji қetim uqrixip tonuxқinimizda: sSiz қaysi məzһəp («pəy»)din bolusiz?» degən soalni pat-pat anglaymiz. Bu mundaқ soal sorioquqining tehi «ətte yaxawatқanliқi»ni, xundaқla «insanlarqə kəzқarax» bilən dunyaoqa қaraydioқanliқini ispatlaydu, halas. Қəlbidə Hudaning Roһi makanlaxқan, xundaқla Roһ təripidin toldurulоқan kixilər muxundaқ soal sorimaydu, yaki «Jamaəttiki қaysi təlim bərgüqidin əgəndingiz», yaki «Jamaitingizning yetəkqisi kim?» degəngə қiziқmaydu — roһiy adəmlər bolsaқ, uqrioқan baxқa ixəngüqilərdin Məsiһning Өzi tooқruluқ guwaһliқ, tüptin

əzgərtilgən turmuxning guwahliqi, towa qiloƣanliqtin Məsihdə boloƣan yengi ƕayattin uroƣup ekip turidioƣan muƕəbbət, huxallik, hatirjəmlik wə ƕəkkaniylikni izdəymiz. Mana muxu ixlar «etikadqilar»da kərülmisə, Injil təlimi bərgüqilərdin ƕətta bügünki əng munəwərlirining bizdə bar boloƣinining nemə paydisi bolatti? Təlimi top-tooƣra boloƣan bir yaqeykioƣa əza boluxning nemə paydisi? Lekin əzgərtilgən bir ƕayat məwjut bolsa, towa qilixning mewisi kərülgən bolsa (gərqə ikkiləmqi məsililər tooƣruluk kəzkaraxlar ohximisimu), andin Məsih tooƣruluk ortak səz bilən sirdaxqili bolidu.

Məsihkə mənsup boloƣan ƕəmmə adəm uning jamaitidur — demək, «**Ƕər yərlərdə Rəb Əysa Məsihning (u ularƣa wə bizgə mənsup!) namioƣa nida qiloƣuqilarning ƕəmmisi**» uning jamaitidur. (1:2). Gərqə ular bizdin ayrim ƕalda jəm bolsimu, əzimizni baxka ƕəkikiy ixəngüqilərdin baxqiqə qaoƣlimasliqimiz kerək. Bizning ƕər zemin-yurtta turuwatkan, barlik jamaətlərdə jəm boluwatkan barlik kerindiximiz üqün (məyli ular əzimizni «kerindax» dəp etirap qilsun-qilmisun) dua qiliximiz kerək.

4:6 «Pütülgənning dairisidin ƕalqip kətmənglar»

«**Pütülgənning dairisidin ƕalqip kətmənglar**» degən səzlər Təwratta əyni yezilmioƣan bolsimu, u Təwrat-Injildiki intayin muƕim bir prinsiptur. Bu ayət, məyli nijatlik bolsun, əhlak-prinsiplar bolsun, jamaətni baxkurux ixliri tooƣruluk məsililər bolsun, Mukəddəs Kitablarda ƕər əƕwalda bizgə yetərlik yolyoruk tapxuruloƣanliqi kərsitilidu. «Artuk wəƕiy» bu ixlarda bizgə kerək əməs; əməliyəttə, biz muxu ƕəkikətni mundak bir bayan bilən ipadiləymizki, — Iman-etikadka baoƣlik ƕərkandak ixlarda (məsilən, əhlak-prinsip, nijatlik, jamaət, yaki muxu yərdikidək Pawlus rosullarning rolliri wə məs'uliyətliri tooƣruluk muzakirə qiloƣinidək), Mukəddəs Kitablarda ayan qilinmioƣan bolsa yaki Mukəddəs Kitablardin logikilik qiyas qilinix mumkin bolmisa, undak ixlarni ƕərgiz «jəzmən xundak» deməslikimiz kerək.

4:8

«**Silər allikaqan toyunup kəttinglar! Allikaqan beyip kəttinglar! Silər bizsiz padixaƕlar bolup ƕəküm sürdunglar! Kaxki silər ƕəkikətən ƕəküm sürgən bolsanglar'idi — undakta biz silər bilən billə ƕəküm sürgən bolattuk!**»

Bəzi wakitlarda bügünki dəwrdiki okurmənlər üqün rosulning bəzi səzlirini qüxinix təs. Xübƕisizki, buning bir səwəbi, u enik kərgən roƕiy ƕəkikətlərni biz oƣuwa kəriximiz mumkin. Əmma kayta-kayta okup səzliri üstidə oylansak, Hudaning iltipati bilən bizmu uning bəƕrimən boloƣan yorukluqioƣa muyəssər boliximiz mumkin; iman-ixənq bilən xundak dawamlaxtursak qokum yoruklukka eriximiz.

Muxu səzlərni qüxinix üqün awwal rosulning Rimdiki jamaətkə eytkan səzliri üstidə azrak tohtilayli: —

«**Əmdi bir adəmning itaətsizliki tüpəylidin, ənə xu ölüm bir adəm arkilik ƕəkümran boloƣan yərdə, Hudaning mol meƕir-xəpkitini, xundakla ƕəkkaniylik boloƣan xapaətlik sowoƣitini kobul qiloƣanlar bir adəm, yəni xu Əysa Məsih arkilik ƕayatta xunqə oƣalibanə ƕəkümranlik qiloƣuqilar bolmamdu!**» («Rim.» 5:17)

Muxu ayättə Hudaning Məsiһning ƙurbanlik əlümidə bolƣan büyük məƙsət-muddiasini kərimiz — yəni ixəngüqilərning əmür musapisi һayatiy küqkə tolup taxƙan mol wə xərəplik һayattur. Өtkən kona һayatni baxƙuridiƣan gunaһ wə Xəytanning zulum-asarətliridin qiƙixta xunqə zor əzgirix wə azad bolux boliduki, Pawlus bu yengi һayatni gunaһ wə əlüm bolƣan burunƙi mustəbitlər üstidin ƣəlibə ƙilip padixaһtək süridiƣan һayat, dəp süpətləydu. Əng uluƣ wə kimmətlik һəküm sürüx bolsa, etiƙadqining əzi üstidin ƣəlibə ƙilip, əzi üstidin һəküm sürüxi, əlwättə. Sulayman Pənd-nəsiһətliridə eytƙandək: «**Asan aqqiƙlimaydiƣan kixi palwandin əwzəl; əzini tutuwalƣan kixi xəһər alƣandinmu üstün**» («Pənd.» 16:32). Өzini һəƙiƙiy tutuwalƣan kixigə bolsa, Huda uningƣa tehimu kəp məs'uliyətlərni amanət ƙilalaydu, һətta u dunyadiki ixlarda təsəwwur ƙiliƣili bolmaydiƣan zor məs'uliyətlərni uningƣa tapxuridu.

Əmma muxu yərdə Pawlus Korintliƙlarƣa kinayə bilən səzləwatidu. Korinttiki jamaət bolsa: «Biz kamalətkə yetip, mustəƙil bolduƙ; «һəkümranliƙ ƙilix»ƙa sən Pawlusning yardiming yaki nəsiһiting kerək əməs, dəydu. Pawlus bolsa: «Əlwättə, silər gunaһinglar, əz xəһsiyitinglar wə Xəytanning üstidin ƣəlibə ƙilip padixaһdək һəküm sürgən bolsanglar idinglar, xundaƙ boliƣininglarda, biz silər bilən billə uningdin bəһrimən bolattuƙ!» dəydu. Əmma һətning ƙaliƣan ƙismida adəmni hijil ƙilarliƙ dərijidə ayan ƙilinƣinidək, ular һeqƙaqan «һəküm sürgən» əməs idi, əksiqə ular nuroƣun gunaһlarning asarət-ilki təripidin һəkümranliƙ ƙilinip keliniwatatti.

Pawlusning ularƣa səzləx tələppuzidin eniƙ turiduki, uning ularƣa boliƣan məƙsiti (bu ümid-məƙsət һəmmə һəƙiƙiy rosullarda tepilidu) ularning etiƙadi üstidin kontrol ƙilix əməs, bəlki ularning Hudaning biwasitə һəkümranliƙi astida bolup azad ƙilinip küqləndürülüx, yorutulup dana bolux wə nijatliƙning һəmmə tərəpliridin bəһrimən boluxidin ibarət idi. U һəƙiƙətən qin kənglidin ularning əzining yardimidin mustəƙil boluxini ümid ƙiliƣanidi.

«Xəytanning ilkigə tapxurulux»

5:3-5

«**Qünki gərqə təndə silər bilən billə bolmisammu, əmma roһta silər bilən billə bolux süpitidə alliƙaqan xundaƙ mən xu һəkümni qiƙardimki, — (һəmminglar Rəb Əysa Məsiһning namida jəm boliƣanda, əzümning roһim silər bilən bolup, Rəbbimiz Əysa Məsiһning küq-ƙudritigə tayinip) — xundaƙ ƙiliƣan kixining ətliri һalak ƙilinsun, xundaƙ ƙilip roһi Rəb Əysaning künidə ƙutƙuzuluxi üqün Xəytanning ilkigə tapxurulsun**».

Korinttiki jamaətning əzasi boliƣan bu kixi atisining ayali (uning əgəy anisi, yaki atisining toƙili) bilən billə yaxaxƙa baxliƣan boluxi mumkin. Bundaƙ kixi birinqidin gunaһi tüpəylidin jamaətning bardi-kəldisining sirtida ƙalduruluxi kerək; jamaət uning bilən adəttiki alaƙidə bolmasliƙi kerək. Ikkinqidin, u «Xəytanƣa tapxuruluxi kerək» idi. Һərƙandaƙ jamaət üqün əz əzasiƣa nisbətən mundaƙ tədbirni ƙollinixi intayin zor eƣir ixtur. Adəttə xundaƙ oquƙ gunaһ məwjut bolsa, xundaƙla uningƣa munasiwətlik ikki əһwal bar bolsa, andin muxundaƙ tədbirni ƙollanƣili bolidu: —

(1) gunaһ sadir ƙiliƣuqi kixi gunaһƙa xunqə petip kətkənki, һətta tənbiһlər yaki nəsiһətlərni anglimiƣan bolsa;

(2) bu gunahlik kilmix tüpəylidin Məsih Əysaning namiƣa eƣir daƣ təgküzülidu wə jamaətning Məsihkə boloƣan guwahlikini sesitkan bolsa. Ottura dengizdiki «pahixiwazlik paytəhti» boloƣan Korint xəhiridimu amma-pukralar muxundak kilmixni yirginqlik dəp karaytti — xundak kilmix jamaətning ezidə məwjut idi! Pawlusning bu tədbirni kollax kararioƣa kelixi əjəblinərlik ix əməs idi.

Hazir biz «**(bu) kixining ətliri halak kilinsun**» wə «**roh Rəb Əysaning künidə kutkuzular**» degənlərning nemini kərsitidioƣanlik tooƣrisida tohtilayli.

Bu tooƣruluk tət hil pikir məwjut. Biz pəkət ezimizningkini eytimiz. Injilda adəttə «ət» wə «ətlər» degən sezlər adəttə insaniy gunahlik təbiitini kərsitidu; lekin pikrimizqə muxu yərdə «ət»ni **asasən jismaniy jəhəttin** (bu adəmning tenini kərsitidu, deməkqi), andin adəmning gunahlik təbiiti jəhətidin qüxinixigə tooƣra kelidu; xundak karioƣanda, Korintliklar bu kixini Xəytanoƣa tapxursa, əmdi uning ətliri Xəytanning həkümranliki astida bolidu (demək, Hudaning biwasitə baxpanahlikida bolmaydu, Hudaning xipasidin heqkandak bəhrimən bolmaydu. Bu jəhəttin Ayup pəyoƣəmbərning tarihini selisturung, «Ayup» 2:1-10). Xunga xu yolda u birər kesəlgə giriptar bolup, bəlkim hətta bu kesəldin ölüxi mumkin idi. Muxundak boloƣanda tət yahxi nətijimu boluxi mumkin: —

(1) Bu kixining ezi Hudaning «tərbiyə jaza»sini kərüxi bilən ez gunahlik kilmixlirioƣa nisbətən oyoƣinip towa kilix imkaniyiti bar bolidu

(2) Jamaət ezi gunahning eƣir akiwətliri tooƣruluk oyoƣiniximu mumkin (Hudaning Korintta turoƣan mukəddəs bəndilirining bəziliri «Rəbning ziyapiti»gə munasiwətlik boloƣan gunahlar tüpəylidin aoƣrioƣan, hətta ölüp kətkənidi; 11:30ni kərüng).

(3) Korinttiki «bu dunyaoƣa təwə boloƣan» kixilər Hudaning jaza-tərbiyisini kəridu wə Hudadin korkidu. Ularning kez aldida hux həwər tooƣruluk guwahlik əsligə kəltürülidu;

(4) «**Rəb Əysaning künidə, bu kixining roh kutkuzulidu**».

Ahirki bu ibarə üstidə kəp kiyas kilmaymiz. Əmma 3:11-17də Pawlus Mukəddəs Rohta «kurux» wə keyinki in'amlar degən muhim ix tooƣruluk sezləp beridu. Xu yərdə u ikki hil kixini tiloƣa alidu; birinqi hili bolsa iman-etikad bilən Hudaoƣa itaətmən bolup pəkət ezigila əməs, bəlki baxkilaroƣa payda yətküzüp «ul üstigə altun, kümüx, yaki kimmətlik tax» saloƣan kixi; u Hudaning yollirida izqil halda tohtawsiz mangoƣaqka harakterida nuroƣun əwzəl hislət-pəzilətlər kurulup kikiloƣan; Hudaoƣa ming təxəkkür, Ez mehir-xəpkiti həm Rohining alahidə ix kərüxi bilən adəmning iqigə yuoƣuroloƣan bundak pəzilətlər hərgiz yokap kətməydu.

Ikkinqi hil kixi ez hayatida heqkandak «puhta kurulux»ni kurmioƣan kixidur. Mundak kixilərning «kurulux»i bar deyilgən təkdirdimu, ularning həmmisi kerünüxtikila ixlar bolup, ismi bar jismi yok, ottin ətəlməydioƣan ərziməs kuruluxtur. Bundak kixi «**ezi kutulidu, əmma goya ottin ətüp kutuloƣan birsigə ohxap kalidu**». Pawlus tirilixtiki ixlar tooƣruluk purutup degəndək, yultuzlar bir-birigə ohximioƣinidək, tirilixtə kixilərning yengi tənliri bir-biridin pərkliniximu mumkin (15:35-49). Lekin bundak kixilərgə hətta «tirilix»tiki tən beoƣixlanmaslikı mumkin; ular ixənqisini Rəb Əysa Məsihkə baoƣlioƣanlik səwəbidin, ular «kutkuzilidu»; əmma bu kutkuzuluxni əng təwən dərijidə degili bolidu; demək, ular gunahlirining dozahtiki jazasini kərməydu, pəkət «kutkuzuloƣan tənsiz rohlar» süpitidə Huda aldida yaxaydu. Mana bu bizning pərzimizdur.

Бундақ ишлар тоғрулуқ баҳқа бәзи аятләр: —«Rim.» 16:17-18; «2Kor.» 6:14-7:1; «Gal.» 6:1-2; «2Tes.» 3:6-15; «1Tim.» 1:20; «Tit.» 3:10-11; «2Yh.» 9-11; «Wəh.» 2:20ни көрүң.

5:7-8

«**Kona hemirturuqni qiқiriwetinglar; xuning bilən silәr әsli hemirturuqsiz hemirdәk yengi bir zuwula bolisilәr; qünki «ətüp ketix һeyti»diki қozimiz boloған Mәsiһ қurbanliқ қilindi; xunga һeytni yaman niyәtlik wә rәzillik boloған hemirturuq bilәn әmәs, bәlki sәmimiylik wә һәқiқәt boloған petir nan bilәn tәntәnә қilip ətküzәyli**».

Huda Musa пәғәмбәр арқилиқ Йәһудий һәлқигә тапхуроған «ətüp ketix һeyti» уларниң Misirdiki қulluқtin қutulduruloғanliқini tәbrikläydioған bayramdur. Tәwrat kalendarida «ətüp ketix һeyti»gә yәttә күнлүк «petir nan һeyti» ulinipla kelidu («Mis.» 12:1-20ni dikқәt bilәn oқung). Bu һeytlaroға zәrür boloған tәyyarliқlarning biri һәr әydin barliқ hemirturuqni әstayidilliқ bilәn qәrüp taxlaxtin ibarәttur. Yәһudiy ayallar қolioға qiraoғ elip hemirturuqning kiqikkinә bir tal uwiқimu қaldurulmisun dәp әz әyining һәmmә bulung-puqқaқlirini ahturup qiқidu; hemirturuqning kiqikkinә bir tal uwiқi qiқip қalsimu, u sirtқa taxlinip udulluқ kөydürülidu. Ibdadәthanidimu sunuloған һәrқandaқ қurbanliқlar һeqқandaқ hemirturuqni әz iqigә almasliқi kerәk idi («Mis.» 12:1-20, «Law.» 2:11). Undaқta, hemirturuqning mәnisi zadi nemә?

Һәmmimizgә ayanki, hemirturuq hemirni kөptürüp uni bolduridu. Xunga u һәrdaim adәmni qongqiliққa azduridioған, adәmlәrni yooғinitidioған, kөrәnglitidioған һәrhil gunaһlaroға intayin muwapiқ bir simwol bolidu. Gunaһ bolsa adәmlәrni pәқәt «yooғinitidu» (5:2ni kөrüng). Tәwrat dәwridә Hudaoға ataloған қurbanliқlarda һeq hemirturuq bolmasliқi kerәk idi wә Injil dәwridә jamaәtning Hudaoға boloған ibadәt-hizmәtliridә һeqқandaқ yooғanqiliқ-qongqiliқ, kөrәnglik bolmasliқ kerәk. Jamaәtning uli Mәsiһni etirap қilix wә ayan boloған barliқ gunaһlardin qiқip ketixidin ibarәt («2Tim.» 2:19). Mәsiһkә ixinimәn dәp iman-ixәnqini bildürüp suoға qөmüldürülgәn kixilәrdә Hudadin kәlgәn, gunaһning asaritidin qiққudәk küq-қudrәt boluxi kerәk. Xunga jamaәt iqidә towa қilmay gunaһni oquқ sadir қiliwеridioған bәzilәr bar bolsa, bundaқ қilmixқa yol қoymasliқ kerәk; bundaқ kixilәrni jamaәt sorunlirioға tәklip қilix yaki қobul қilixқa bolmaydu (mәsilәn, «1Tes.» 3:6-12nimu kөrüng).

Oқurmәnlәr xuni qüxiniduki, bu dеginimiz kona yollarni әzgәrtixtә қiyinqiliққa uqrioғandimu gunaһ bilәn boloған kürәxni tohtatmaydioған kixilәrgә қaritiloған әmәs; undaқ kixilәrgә sәwr-takәt wә kәng қorsaқliқ қilip, rioғbәtlәndürüp, һәrdaim Mәsiһning muһәbbitini kөrsitiximiz kerәk. Kөzdә tutқinimiz gunaһdin azad boluxқa kürәx қilidioған қerindaxlar әmәs, bәlki Mәsiһning һәwirigә etiқad baoғlidim dәp turup, oquқ-axkarә wә nomussizliқ bilәn gunaһni qing tutuwaloған kixilәrdur. Yәnә kelip bundaқ dеginimiz, tehi etiқad қilmioғanlarni jamaәt sorunlirioға tәklip қilip қarxi eliximizoға tooғra kәlmәydu, degәnlik әmәs! Sorunlaroға қatnixip Mәsiһning tәlimini angliouusi boloған etiқadsizlarni қizoғin қarxi eliximiz kerәk.

«Ətüp ketix һeyti» bolsa Mәsiһdә boloған nijatimizni aldin'ala kөrsәtkәn bir «bexarәtlik sürәt»tur. Uningoға ulinipla kәlgәn (yәttә kün dawam қilidioған) «petir nan һeyti» bolsa xübһisizki, bizning birliktә towa қiloған һalda «**sәmimiylik wә һәқiқәt boloған** (demәk, bularoға simwol boloған) **petir nan bilәn**» dawamlixidioған Hudaoға baoғlanoған turmuximizni aldin'ala kөrsәtkәn yәnә bir «bexarәtlik sürәt»tur.

Rosulning addiy birla jümlisigə qulaq salsaq, muxundaq turmux jəryanining qandaq boluwatqanliqini baykiοqili bolidu: —

«**Qünki kim seni baxqa birsidin üstün qilidu? Sanga ata qilinοqan nərsidin baxqa səndə yənə nemə bar? Ḥəmmə sanga berilgən tursa, nemixqa «Məndə əsli bar idi» dəp pəhirlinip kərəngləp ketisən?**» (4:7).

Barliq ḥəqiqətlər iqidə bu əng addilirining biri əməsmu? Lekin mana bu ḥəqiqətning insaniy təkəbburluqining yiltizini qanqilik qongqur kesip üzidiοqanliqiοqa qarang! Bu ḥəqiqətkə qulaq salsaqla bizdə xəḥrətpərəslik, birmu biḥudə ham hiyal qaldurulmaydu; qünki ḥəmmə nərsimiz, məyli «təbiiy talant» yaki «roḥiy iltipat» bolsun, ḥəmmisi Hudaning Ɵzidin kelidu, xunga biz uningοqila barliq xan-xərəpni kəltürimiz. Kiqik peillik bolsa «Bizdə ḥeq talant-iltipat yoq» degənlik əməs, bəlki bu ixlarning barliqi tüpəylidin talant-iltipat Bərgüqigə xan-xərəp qayturuxtin ibarəttur.

6:2-3

«**Muqəddəs bəndilərning dunyani sorap qilidiοqanliqini bilməmsilər? Əgər dunya silər təripinglardin sorapqa tartilidiοqan bolsa, əmdi ziοqirqilik ixlarni ḥəl qilixqa yarimamsilər? Pərixtilər üstidinmu ḥəküm qiqiridiοqanliqimizni bilməmsilər? Əmdi bu ḥayattiki ixlarni ḥəl qilix qanqilik ix idi?**»

Bu bayanοqa oqurmənlər bəlkim heli ḥəyran qalidu; uningοqa qariοqanda, ixəngüqilərning Məsiḥning dunya wə pərixtilər üstidin ḥəküm qiqirixliriοqa məlum dərijidə ḥəmraḥliqi yaki ḥəmkarliqi bolidu («Zəb.» 149-küynimu kərüng).

«2Kor.» 5:20də Pawlus «Məsiḥning sorap təhti»ni tiloqa alidu; ixəngüqilərning ḥəmmisi bu təht aldida ḥesab tapxurup tenidə qiloqan yahxiliqi yaki yamanliqi boyiqə in'am qobul qilidu. Məntiqə boyiqə bu sorap barliq baxqa soraqlardin awwal yüz berixi kerək. Baxqa rosullar wə pəyοqəmbərlərning guwaḥliqliri buningοqa qoxulidu — «**Sorap bolsa Hudaning əz əydikiliridin baxlinidu**» («1Pet.» 4:17). Hudaning mutləq pak-muqəddəslikidiki ot aldida turοqanlar wə xuningdək uningdin ətüxi bilən əz barliq gunaḥliridin pütünləy paklanduruloqanlarla muxundaq dəḥxətlik ixlar (dunyani sorapqa tartix)οqa ḥəmraḥ boluxqa layiq bolalaydiοqan bolidu. Ḥalbuki, bu ixlarning bolidiοqanliqiοqa qarap, Pawlus zor uluq bir prinsipni kərsitidu — bizlər bu dunyadin kətməyla jamaəttə, ḥətta jamaəttiki əng addiy əzalarda Hudaning ḥəqiqiy danaliqi allihqaqan ayan boluxi kerəktur. U: «**Aranglarda jedəllər pəyda bolsa, u nemə üqün?**» dəp soraydu — «**Jamaəttiki əng addiy kixilərni bu ixlarni ḥəl qilixqa bekitməmsilər?**» (6:4)

Adəmlər Məsiḥni ḥəqiqətən izdəp towa qiloqan bolsa ularda qanqə qong əzgirixlər ḥasil bolidiοqanliqi muxu yərdə kərünüp turidu; əḥmiqanilik danalihqa aylandurulidu; ḥərbir jamaət zor paydilik tərbiyə wə parasətning buliqi boluxqa əsüp qiqidu.

6:13

«**«Yeməkliklər axqazan üqün, axqazan bolsa yeməkliklər üqündur»; əmma Huda u wə bu ḥər ikkisini yoqqa qiqiridu; tən bolsa buzuqluq üqün əməs, bəlki Rəb üqündur; Rəb tən üqündur**».

Oqurmənlərning dikqitini bu bayanοqa tartmaqqimiz, qünki biz yaki baxqilar aοqrip qalidiοqan bolsaq, u bizgə qandaq tooqra dua qiliximizοqa yoruqluq beridu. Omumiy jəḥəttin

хундақ деяләймизки, Худаниң ихәнгүқи үқүн болоған ирадиси росул Йуһаннаниң 3-мәктупида ипадилиниду: «**Қәдирлик достум, роһ-қәлбиң саоқлам болоғандәк, һәммә ишлириңниң онгушлуқ вә тениңниң саламәт болушиға тиләкдахмән**» (2-аят).

Һалбуки, хундақ әһвалларболидуки, ихәнгүқилар кесәл болуп қелиши мумкин. Ундақ болоғанда биз һеч ойланмайла «Мени сақайтқайсән» дәп тиләвәрмәсликимиз керәк, бәлки авwал Рәбдин, мәндә сән билән болоған алақәмгә тосалоға болоған, сәл қарийған гунаһим барму дәп соришимиз, андин бар болса қолимиздин кәлгиниқә уни түзитихкә интилишимиз лазим. Муундақ қилоғандин кейин Худадин хипа-саламәтликни тиләхкә болиду. Хуниң билән бир вақитта тонуп йетишимиз керәкки, Рәб биз қүхинәлмәйдиған йүксәк сәвәблар билән бизниң кесәл болуп қелишимизоға бәзидә йол қойиду («Ayup» 2-бап, «2Kor.» 12:7-10). Әмма биз һазир қарәватқан аят бизгә хипа-саламәтликни тиләхкә риоғбәт берихи керәк; бизниң тән саламәтликимизни тилишимиздики мәқсәт өз хәһсий арзу-һәвәслиримизни қандурух үқүн әмәс, бәлки тенимиз Рәбниң хан-хәрипини кәлтүридиоған үнүмлүк қорали болсун үқүн болса, әмди «**Тән болса..... Рәб үқүн**» болоғандәк, ohxaxla қадир Рәббимиз «**тән үқүндур**» — Униң зор күқи бизләрниң бу ажиз, зә'иплихиватқан әлидиоған тән әзалиримизда Роһ арқилиқ ихлимәктә («Rim.» 8:11).

7-bab: Никаһ, әр-аялли қ, тәнһалиқ мәсилилири үстидә

Бу қисимда Павлус йәнә Коринттики жамаәтниң бәзи соаллириоға, йәни әр-аялли қ, тәнһалиқ мәсилилири үстидики соаллириоға жавап беридu. Биз буниңда өз иқигә алоған қиммәтлик һәм толиму әмәлиy тәлим-тәрбиyә үқүн қонгқур минnәтдар болушимиzоға тоoға келиду. Әмма бәзи қеринdахлар Павлусning 10- wә 12-аятtики: «**Мән eytимән.. Әмма мән әмәс... Рәб** (buni) **eytиdu...**», «**Мән eytимән, Рәб buni eytқан әмәс...**» дегән сөзлиринің әһмиyитini қүхинip yәтмәydu. Хуларни йәнә көрәyли: —

(10) «**Әмма никаһланоғанлароға кәлсәк, улароға мән хуни тапилaymәнki, — (bu әмәliyәттә mening tapilioғinim әмәs, yәnila Рәbningki), ayal eridin ajraxmisun...**»

(12) «**Қалоғанлиринглароға кәлсәк, мән хуни eytимәнki (bu Рәbning eytқini әмәs), қеринdахning etiқadsiz ayali bolsa wә ayali uning bilән turuwerixkә razi bolsa, u uni қoyup bәrmisun...**»

Бәзилә р bu ahirқi сөзләрни хәрһиләп, Павлус пәқәт өз һоқуқи биләнла bu ихларни eytiwatidu, дәydu. Bu көзқарах һәқиқәттin tolimu yiraқ. U әмәliyәттә Худаning толуқ һоқуқи билән сөзләwatidu. Хундақтimu biz uning дегәнлирining мәнisini қүхиниximiz керәктур.

Рәб Әysa Мәсиһ yәр үзидә тәндә болоған вақтида никаһлиқ һәм әр-аялли қ тоoруluқ, Musa пәyоғәмбәргә қүхүрүлгән Тәwрат-қануни тәләpлиридin һалқиоған көп тәлимләрни бәрди. Bu тәлимләрни мундақ yәкүнләхкә bolidu: —

(1) Худа талақ қилихқа өqтур. Musa пәyоғәмбәр Худаning yолyоруқи билән Israillarning талақ берихигә yол қoyоғini билән, bu ruhsәt ularning tax үрәкliki tүпәylidin otturoға qiққан. Bularning tax үрәклikini Huda obdan биләtti. Худаning harakterini wә һәртәрәplik пәзиләтлирini ipadiләydioған birәr толуқ тәләpni ular пәқәт angliyalmaytti һәм кәтүрәлмәytti. Әмма Мәсиһ yетip кәлгәндә Худаning barliқ әmr-тәләplirini қobul қilalaydioған yengi қәlb wә һayatni elip kelidioған yengi әһдә wujudқa kelidu; xuning bilән kona tax үрәк мәnggү yoқioған bolidu. Xunga Мәсиһгә etiқad қiloғuқilar bir-biridin һәrgiz ajraxmasliқi керәк («Mat.» 5:31, 19:1-12, «Mar.» 10:1-12).

(2) Bu əmridin birdinbir mustəsna bolƣini: — Əgər etiqadqi ər yaki ayal toy qilƣandin keyin axnidarqilik yaki xuningƣa ohxax sadaqətsizlik gunahlirini sadir qilƣan bolsa, bundaq əhwal astida ajrixix (andin uwal qilinƣan jorining baxqa bir etiqadqi bilən toy qilixi) bu əmrning sirtida bolidu. Əmma Rəb xundaq qilix zərür demigən. («Mat.» 19:9)

«Korintliqlarƣa» degən qisimda rosul Pawlus Rəb Əysa **Өz təlimidə eytmiƣan birdinbir əhwalni bir tərəp qilidu** — demək, əslidə etiqadsiz bolƣan ər-ayalning bir jorisi etiqad qilƣandin keyinki əhwallar tooƣruluq səzləydu. Ikkisi etiqadisiz halda toy qilƣan, əmma hazir bir jorisi etiqad qilƣan (xunga yengi, mehir-xəpqətlik qəlblik bolƣan) wə bir jorisi tehi etiqadsiz (xunglaxqa bəlkim qattiq köngüllük — «Mat.» 19:8ni yənə kərüng) qalƣan bolsa (12-17), ixəngən jorisi ixənmigən jorisidin ayrilixi kerəkmu? Jawab — Yaq. Ixənmigən jora ər-ayallik munasiwitidin razi bolsa ixəngüqi uning bilən billə turuxi kerək. Əmma ixənmigən jorisi ixəngən jorisning etiqadidin narazi bolup, awariqilik qiqirip ər-ayallikni saqlaxqa etiqadni taxlaxni xərt qilsa, undaqta ixəngüqining jedəlsiz ajrixixqa qoxuluxiƣa tooƣra kelidu; bu ajrixix əzi qiqip ketixi yaki jorisining qiqip ketixi bilən bolidu. Undaq əhwal astida «(etiqadqi) **kerindax aka-ukilar, hədə-singillar nikah məjburiyitigə baƣlinip qalƣan bolmaydu**» (15). Bəzilər bu səzni, ularning bu nikahni dawamlaxturux məjburiyiti yoq, uningdin aman-tinqlik bilən ayrilsa bolidu; əmma ilgiriki jorisi aləmdin ətmigüqə qaytidin toy qilix ərkinliki bolmaydu, dəp qüxinidu. Əmma «**baƣlinip qalƣan**» degən səz 39-40-ayəttə ixlitilgən yərdə ohxax mənidə boluxi kerək; axu yərdə «**Eri hayat qaƣda ayali uningƣa baƣlanƣandur**» degənliktur («baƣlanƣan» grek tilida baxqa səz bolsimu ohxax uqumni bildüridu). 39-40də eri əlsə, ayali halisa «Rəbdə» baxqiƣa tegixkə «ərkin» bolidu — demək, U Rəbning yolyoruqi wə danaliqi bilən, etiqadqi kerindaxqa tegixkə ərkindur. Biz ohxaxla 15-ayəttiki «baƣlinip qalƣan əməs» degənnimu, baxqa birsigə (etiqadqi bolsa) tegixkə ərkin bolidu, degən mənini kərsitidu, dəp qaraymiz.

(Bu təlimning baxqa təripi bolsa, ixəngüqilər (baxqa birsigə tegəy desə) qandaqla bolmisun baxqa ixəngüqigə tegixi zərür («2Kor.» 6:4nimu kərüng). Əgər nikahqa məjburlanƣan bolsa ixəngüqining əhwali bəlkim 12-17-ayəttə kərsətilgən ixənmigən jorisi bar bolƣan ər yaki ayalningkigə ohxax dəp qaraxqa bolidu).

36-38-ayətnimu kərəyli: —

«**Əmma əgər birsi niyət qilƣan qizƣa nisbətən muamiləmning durus bolmiƣan yeri bar dəp qarisa, u qiz yaxlik baharidin ətüp kətkən bolsa, ikkisi əzini tutuwalalmisa, u haliƣinini qilsun, u gunah qilƣan bolmaydu; ular nikah qilsun. Biraq, birsi əz kənglidə muqim turup, heqqandaq ixq besimi astida bolmay, bəlki əz iradisini baxqurup, kənglidə niyət qilƣan qizini əmrigə almaslikni qarar qilƣan bolsa, yahxi qilƣan bolidu. Qisqisi, əyləngənning əylənginimu yahxi ix, əylənmigənning əylənmiginimu tehimu yahxi ix**».

Bu ayətlər üstidə səl tohtiliximizƣa tooƣra kelidu. Qünki bəzilər 36-38-ayətlərdə kəzdə tutuloƣini pak qizning dadisi uni «Hudaning yolida kəprək hizmət qilsun» dəp yatlik boluxqa yol qoymaydu, dəydu. Əmma mundaq qüxənqini mumkin əməs dəp qaraymiz. Qünki Hudaning yolida toy qilix pursitidin waz kəqkən, əzini qurbanlik qiloƣuqi, «əzini tutuwaloƣuqi» kixi bəribir ata əməs, bəlki qiz wə uningƣa əylənməkqi bolƣan yigit bolidu! Ata bu ixni qarar qilƣandin keyin Rəbning hizmitidə tehimu «kəngli bəlünmigən halda» boluxi natayin. Xunga biz yuqirikidək tərjimə qilduq. Bəzi alimlar yənə «(pak) qiz» degənni «tənhalik» dəp tərjimə qilidu. Bu tərjimining mumkinqiliki bar. Biraq asasiy mənisi əzgərməyduki, ər kixi yaki qiz Rəbning hizmitidə kəprək bolay dəp toy qilmaslikqa niyət qilixtin ibarət.

8:2

«**«Mening bilimim bar» dəp ḥesablioƣan kixi, əməliyəttə ḥeqnemini tehi bilixkə tegixlik dərijidə bilmigən bolidu**».

Bu kiqik ayət üstidə tohtilix paydiliqtur; qünki bu ayət məktuptiki baxqa kəp ayətlərdək, kəzimiz tehi yətmigən baxqa dunyalarni kəridioƣan bir derizini aqidu. Pawlus Rəb Əysadin qalsila, Hudaning kalam-wəḥiyliri əng kəp tapxuruloƣan insan idi. Lekin uning bu bayanini, pəqət baxqilaroƣila əməs, bəlki əzigimu qaritip eytqan. Əzidə xunqə kəp wəḥiy wə ilim-bilim boloƣini bilən, u bularning ḥəmmisini dengizning bir tamqisi, halas, dəydu.

Huda bizgə xunqə mol bilim wə wəḥiylərni kərsətkənliki üqün biz uningoƣa ming təxəkkür eytimiz; əmma biz buningdin xuni qüxinimizki, biz ḥəqiqəttə pəqət uluƣ okyanning qiroƣiqida turuwatimiz, uning qongqur təglirigə qəmüxni tehi ḥeq baxlimiduq. Biz ḥərgiz əhməqlərqə kərəngləp kətməslikimiz üqün, Huda bizgə xundaq bir angni bərgəy!

10:1-12 «Bexarətlik wəqələr» — Israillarning Misirdin qiqip, qəl-bayawandin ətkəndiki wəqələrdin sawaq elixi

Bu sawaqlar wə «bexarətlik sürətlər»ni obdanraq qüxinix üqün oqurmən Təwrat «Mis.» 12-17-bab, 32-33-bab, «Qəl.» 11-, 20-, 21-bablarni awwal oqusa kəp yardimi bolidu.

Pəyoƣəmbərlərning kəlgüsidiki muḥim ixlarni bizgə səz bilən aldin'ala kərsitidioƣanliqi turoƣan gəp. Əmma muxu yərdə Pawlus bizgə, Huda Əzi bəzi **wəqələrning** yüz berixini xundaq orunlaxturup bekitkənki, bu wəqələr kəlgüsi zamanlarda tehimu uluƣ ix-wəqələrni aldin'ala kərsitidioƣan birhil «bexarətlik sürət» bolidu, dəydu. «**Əmdi bu wəqələrning ḥəmmisi ularning** (Israillarning) **bexioƣa bexarətlik misallar süpitidə qüxkən wə ahirqi zamanlar beximizoƣa keliwatqan bizlərning ulardin sawaq-ibrət eliximiz üqün hatirilənggənidi**».

Pawlus Israilning bexioƣa nuroƣun ixlarning kelixining tüp səwəbi, kəlgüsidiki jamaətning xulardin sawaq-ibrət elixi üqündur, dəydu! «bexarətlik səzlər»ni berələydioƣan pəqət Huda, əlwəttə; əmma «bexarətlik wəqə»lərni yüz bərgüzüxidə Uning uluƣluqi tehimu roxən kərüngən əməsmu!

Musa wə Ilyas pəyoƣəmbərlər Rəb Əysaning ölümigə yeqin Uning bilən kərüxkən («Mat.» 17-bab, «Markus» 9-bab, «Luqa» 9-bab); ularning muzakirə qiloƣan muḥim temisi Uning ölümi boloƣan. Xu yərdə Uning ölümini təswirligən səz bolsa «qiqix» idi («Luqa» 9:31). Grek tilda «əksodus» deyilidu. Bu alaḥidə səz Təwrattiki «Misirdin qiqix»ni kərsitidu. Mana u Israilning Misirdiki qulluqtin qutulup, Huda bekitkən yengi yetəkqi (Musa) arqiliq azadliqqa qiqixidiki wəqələrning mənisini qüxinixkə bir aqquqtur. Mana bularning ḥəmmisi Məsiḥdə boloƣan tehimu uluƣ qutquzuluxni kərsətkən «bexarətlik wəqə» bolidu; bu ikkinqi «qiqix» Hudaning həlqining Məsiḥning yetəkqilikidə Misirdin əməs, bəlki gunaḥ wə Xəytanning qulluqidin qutulup Hudaning padixaḥliqidiki ərkin-azadliqqa qiqixtin ibarət.

Hudaning «Misirdin qiqix»ta yurgüzgən üq qutquzoƣuqi wasitisi mundaq: —

(a) Qozining qeni (Pawlus muxu yərdə bu tooƣruluq tohtalmaydu, əmma «1Pet.» 1:19ni kərüng). («Mis.»12:7, 13)
(ə) Kündüzdə bulut, keqidə ot tüwrüki («Mis.» 13:21-22).

(b) Қizil Dengiz; Israil uningdin ətüp қutқuzuloған, Misirliқlar uningda oғərқ boloған («Mis.» 14-bab).

Bu üq wasitə, xübһisizki, təwəndikilərni ipadiləydu: —

(a) Məsiһning қeni; (ə) Muқəddəs Roһ; (b) Məsiһning ələlümi. Bizning gunaһlirimiz «Hudaning қurbanliқ қozisi» boloған Məsiһning қeni bilən kəqürüm қilinidu, Məsiһning ələlümi wə Muқəddəs Roһning küq-қudriti bilən biz қaytidin yengi һayatқa tuoқulimiz; bu yengi һayatta insanning jenioға boloған düxmənliri, yəni gunaһ, Iblis, jinlar küqsiz қaldurulidu. Pirəwn Қizil Dengiz arқiliқ küq-қoxunsiz қaldurulоған; Məsiһning ələlümi arқiliқ Xəytanmu etiқadqini baxқuroқudək küqidin қaldurulidu.

(10:1-2)

«**Qünki, i қerindaxlar, mən silərning ata-bowilirimizning һəmmisining bulut astida yürgənlikidin wə һəmmisining dengizdin ətüp mangoғanliқidin həwərsiz yürüxünglarni halimaymən; ularning һəmmisi bulutta һəm dengizda Musaning yetəkqilikigə qəmüldürülgən...**»

Mana bu «қaytidin tuoқulux»ni kərsitidioған wə xuningdək «suoға qəmüldürülüx» һəm «roһқa qəmüldürülüx»ning mənisini bildüridioған büyük «bexarətlik sürət»tur. «Qəmüldürüx» bolsa һərdaim zor küqlük bir əzgirixni kərsitidu. Israilning pütkül əһwali əzgərtildi; ular kona қuldar zomigərning ilkidin qiқip, Hudaning əһdisidə bekitilgən, Musa pəyoғəmbərning yetəkqiliki astida yengi һayatқa qiқti. Israilning «dengizoға qəmüldürülüx»i bizning Məsiһning ələlümigə qəmüldürülüximizni bildüridu. Xunga biz suoға qəmüldürülüx arқiliқ wə Hudaning Roһi (bulut wə ot)ning wasitisi wə qəmüldürülüxi bilən biz Xəytanning ilik-asarətliridin қutқuzulup Hudaning yengi əһdisidə bekitilgən Məsiһning yetəkqiliki astida yengi һayatқa, xundaқla Uning meһir-muһəbbitidin bəһrimən boluxқa qiқimiz.

«**Silər bilməmsilər? Һərқaysimiz Məsiһ Əysaoға kirixkə qəmüldürülgən bolsaқ, Uning ələlümi iqigə qəmüldürülduқ**» («Rim.» 6:2).

(10:3-4)

«**Ularning һəmmisi ohxax roһiy taamni yegən** («manna» — («Mis.» 16-bab)**, һəmmisi ohxax roһiy iqimlikni iqkən; qünki ular əzlirigə һəmraһ bolup əgixip yürgən roһiy uyultaxtin iqətti (əməliyəttə, muxu uyultax Məsiһning Өzi idi)**».

(«Mis.» 17:1-7ni kərüng). Israil qəl-bayawanda boloған səpərliridimu jamaətni kərsitidioған bir sürət idi. Bu sürət bolsa jamaətning Huda təripidin Өz kalam-səzliri wə üzülməs alaқisi bilən ozuқlinidioғanliқioға, Məsiһning Өzidin Muқəddəs Roһ arқiliқ iqidioғanliқioға küqlük ipadə bolidu («Yһ.» 4:14, 6:35, 7:37-38, «1Kor.» 12:13).

Adəmni һəyran қalduriduki, Israillarda pəқət ularni yetəkləydioған «**bulutluқ, otluқ tüwrük**»la bolup қalmay, yənə ularning ussuzluқini қanduridioған, ularoға əgixip mangidioған «**roһiy uyultax**»mu bar idi!

(10:5)

«**Xundaқtimu, Huda ularning kəpinqisidin razi bolmioғanidi; qünki «ularning jəsətliri qəl-bayawanda qeqilip қaloған»**».

Gərqə bundaq uluƣ ƙutƙuzuluxlar wə qəksiz təminləxlər boloƣan bolsimu, xundaq hətərlər yənila məwjut boliduki, insanlar mənbələrning Mənbəsi Boloƣuqidin tenip ketiximu mumkin! Təwəndiki misallarda bu tərəplər təkitlinidu: —

(10:6)

«Əmma bu ixlar ularning bexioƣa bizlərgə misal-bexarət bolsun üqün qüxkənidi; buningdin məƙsət bizning ularning yaman ixlaroƣa ƕəwəs ƙiloƣinidək ƕəwəs ƙilmasliƙimiz üqündur».

(10:7)

«Silər yənə ularning bəzilirigə ohxax butƙa qoƙunidioƣanlardin bolmanglar; bular tooƣruluƙ: «Həlƙ yəp-iqixkə olturdi, andin kəyp-sapaoƣa turdi» dəp pütülgən». («Mis.» 32:6)

(10:8)

«Biz yənə ularning bəzilirining buzuƙqiliƙ ƙiloƣinidək buzuƙqiliƙ ƙilmayli; xu wəjidin ulardin yigirmə üq ming kixi bir kündila əldi» (bu wəƙə «Qəl.» 21:5-9də hatirilinidu).

(10:9)

«Yənə ularning bəzilirining Məsiƕni sinioƣinidək Uni sinimayli; xu səwəbtin ular yilanlarning qeƙixi bilən ƕalak boldi».(«Qəl.» 5:21-9)

(10:10)

«Yənə ularning bəziliri aoƣrinoƣandək aoƣrinip ƙaƙximanglar — nətijidə, ular jan aloƣuqi pərixtə təripidin əltürüldi».
(«Qəl.» 16:41-50)

(10:11-12)

«Əmdi bu wəƙələrning ƕəmmisi ularning bexioƣa bexarətlik misallar süpitidə qüxkən wə ahirƙi zamanlar beximizoƣa keliwatƙan bizlərning ulardin sawaƙ-ibrət eliximiz üqün hatiriləngənidi. Xuning bilən «Mən etiƙadta qing tirəp turmaƙtimən» degən kixi əzining yiƙilip ketixidin ƕezi bolsun!».

Yəp-iqixgə baoƣliƙ prinsplar (10:25-11:1)

Injilda yəp-iqiximizdə Hudaoƣa xan-xərəp kəltürülsun dəp birnəqqə prinsiplar bizgə tapxuruloƣan. Ulardin üqini təwəndikidək yəkünlisək paydisi bolup ƙalar.

Prinsip: (1) — Etiqad wə ərkinlik

Əgər iman-ixənq bilən Hudaƣa təxəkkür eytsaq, ħərqandaq taamlarni yegili bolidu.

(10:25-26) «Gəx bazirida setiloƣan ħərbirnərsini wijdaninglarni dəp olturmay, ħeqnemini sürüxtə qilmay yəweringlar. Qünki «jaħan wə uningƣa toloƣan ħəmmə məwjudatlar Pərwərdigarƣa mənsüptur» dəp pütülgən».

«Mar.» 7:14-23də Rəb Əysa insanni nemə ixlarning buloƣaydioƣanliqini wə nemə ixlarning buloƣimaydioƣanliqini kesip bayan qildi: —

«Andin Əysa halayiqni yənə yenioƣa qaqirip,ularƣa:

— Ħəmminglar Manga qulaq selinglar wə xuni qüxininglarki, insanning sirtidin iqigə kiridioƣan nərsilərning ħeqqandiqi uni napak qilmaydu, bəlki əz iqidin qiqidioƣan nərsilər bolsa, ular insanni napak qilidu. Angliƣudək quliqi barlar buni anglisun! — dedi.

U halayiqtin ayrilip əygə kirgəndə, muhlisliri Uningdin bu təmsil ħəqqidə soridi. U ularƣa:— Silərmu tehiqə qüxənməy yürüwatamsilər?! Sirttin insanning iqigə kiridioƣan ħərqandaq nərsining uni napak qilalmaydioƣanliqini tonup yətməywatmamsilər? Sirttin kirgən nərsə insanning qəlbigə əməs, axqazinioƣa kiridu, andin u yərdin tərət bolup taxlinidu, — dedi (U bu gəpni deyix bilən, ħəmmə yeməkliklərni ħalal qiliwətti).

U yənə səz qilip mundaq dedi:—

Insanning iqidin qiqidioƣinila, insanni napak qilidu. Qünki xular — yaman niyətlər, jinsiy buzuqqiliqlar, zinahorluq, qatilliq, ooƣriliq, aqkəzlük, rəzilliklər, aldamqilik, xəħwaniylik, ħəsəthorluq, til-aħanət, təkəbburluq wə ħamaqətliklər insanning iqidin, yəni uning qəlbidin qiqidu — bu rəzil ixlarning ħəmmisi insanning iqidin qikip, əzini napak qilidu»

Məsiħ Əysa muxu səzni qiloƣandin baxlap, ħərqandaq ixəngüqi, Yəħudiy bolsun, «yat əllər»din bolsun, ulardin Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən qanunning taam pərħizliri (məsilən at, qoxqa, təgə qatarliqlarning gəxini ħaram ħesablax)gə boysunux tələp qilinoƣan əməs. Bu prinsip rosul Pawlus təripidin qaytilinidu, məsilən «Rim.» 14:14də: «Rəbbimiz Əysada boloƣanliqimdin xuningƣa qət'iy ixəndürülüp bilimənki, ħərqandaq nərsə əzlikidin ħaram əməstur; lekin bir nərsini ħaram dəp qarioƣan kixi üqün, u uningƣa ħaramdur...».

Yənə «Rim.» 14:2-23də: «Sening məlum bir ixni qilixqa ixənqing barmu? Əmdi bu ixənq Huda bilən sening arangdiki ixtur. Əzi qiliwatqan ixni tooƣra dəp qarioƣan, xuningdin wijdanimu əyibkə buyrulmioƣan kixi nemidegən bəhtlik-ħə! Lekin yeməkliktin gumanlinip turup yənə xuni yegən kixi əyibkə buyrulidu, qünki buni ixənq bilən yemigən. Ixənqtin bolmioƣan ħərqandaq ix gunaħtur»

«1Tim.» 4-babtin: «Qünki Huda yaratqan ħəmmə nərsə yahxidur, ular təxəkkür bilən qobul qilinsa, ularning ħeqqaysisini qəkləp rət qilixqa bolmaydu. Qünki ular Hudaning səzi wə insanlarning duasi bilən ħalal qilinidu. Bu nəsiħətlərni qerindaxlarning səmigə salsang, Məsiħ Əysaning yahxi hizmətkari boloƣan bolisən. Xundaqla, əzüngning əstayidil əgəxkən etiqadtiki wə saoƣlam təlimlərdiki səzlər bilən quwwətləndürülgənliking ayan bolidu... Bu ixlarni jamaətkə tapilioƣin wə əgətkin» (4-6, 11).

Prinsip (2): — Etiqadta ajiz boloƣanlarƣa kəyünüx

Ixəngüqilərning ħərqandaq taamlarni yeyixigə ərkinliki boloƣini bilən, baxqa ixlarƣimu kəngül bəlüximizgə tooƣra kelidu. Bu ixlarni rosul Pawlus «Rimliqlarƣa» 14-babta wə bu həttiki 8-babta kərsitidu. Bularni yəkünlisək, haliƣan taamlarni yeyixkə ərkin bolduq dəp ixənsəkmu, baxqa ixəngüqilərgə ħərikətlirimiz tüpəylidin azar berip qoyoƣudək yaki ularning imanini ajiz qilip qoyoƣudək bolsaq, biz xu qerindiximizƣa azoƣinə meħir-muħəbbitimiz bolsila u tamaqni yeməslikimiz kerək.

Qüxiniximiz kerəkki, «**etiqadta ajiz boloƣanlar**» bolsa bəzidə intayin küqlük pikirdə, məsilən, nemə nərsilərni iqkili yaki yegili bolidu degən küqlük pikirdə boluximu mumkin! «Qoxqa gəxini yegili bolmaydu» degən birsi bizning jamaitimizgə qatnaxqan bolsa, ularning aldida qoxqa gəxini yesək, ularning kəngligə sooƣuq su səpkən bolimiz, undaqta bizdə qandaqmu muħəbbət bar degili bolsun? Ħərqandaq meħmanlar dastihinimizda hatirjəm oltursun dəp əyimizdə musulmanqə taamlar tooƣruluq boloƣan pərħizlərni tutsaq bizgə nemə ziyan kelidu? Birsining (ixəngüqi bolsun, bolmisun) xarab iqixkə humari boloƣan, xuningdək məst boluxqa asanla azdurulidioƣan bolsa, undaq kixining aldida xarab iqix pütünləy əqilsizlik ħəm uningƣa qilinoƣan düxmənliktur; qünki undaq kixi ixəngüqining xarab iqkənlikini kərsə bu ix uni ħaraq iqixkə adaxturuxi mumkin.

Prinsip (3): — Ixənmigənlərgə, xuningdək jamaətning guwaħliqiƣa kəngül bəlüx

«**Əmma etiqad qilmioƣanlarning birərsi seni ziyapətkə təklip qilsa wə kənglüng tartsa, aldingƣa qoyuloƣan ħəmmini wijdaningni dəp olturmay yəwər; əmma birsi sanga: «Bu butlarƣa ataloƣan qurbanlik taami» desə, undaqta uni yemə; nemixqa desəng, bu ixni sanga eytqan adəmning səwəbi üqün, xundaqla wijdanning səwəbi üqündur; mən degən wijdan seningki əməs, bəlki ħeliqi kixining wijdani; mening ərkinlikimgə baxqilarning wijdani təripidin yaman dəp baħa berilixining nemə ħajiti? Mən təxəkkür eytip yesəm, təxəkkür eytqan nərsini durus yeginim tüpəylidin yaman dəp qariliximning nemə ħajiti?**» (10:27-30).

28-ayəttə soal sorioƣan kixi, əgər etiqadqi dostining «butlarƣa ataloƣan qurbanlik taami»ni yəwərginini kərsə, ħərhil hiyalda boluxi mumkin, məsilən: —

(1) bu adəm əz etiqadioƣa nisbətən səmimiy əməs;
(2) bu adəm etiqad qiloƣan Məsiħ mening japa tartiximoƣa ərziməydu;
(3) bu adəm etiqad qiloƣan Məsiħ ħərhil butlarƣa qoqunuxqimu yol qoyidikən.

Meħir-muħəbbətning türtkisidin (baxqilardin qorqux səwəbidin əməs) biz pəqət əzimizning nemini halaydioƣanliqimizƣila əməs, bəlki baxqilarning ħərikətlirimizgə qandaq qaraydioƣanliqi, ħərikətlirimizning nətijisidə ularning Məsiħ tooƣruluq nemə oylaydioƣanliqiƣa kəngül qoyuximizƣa tooƣra kelidu. Birsi: «Məsiħgə ixəngən kixilər molla dua qiloƣan tamaqni yeməsliki kerək» dəp oylioƣan bolsa Məsiħgə ixəngən kixi əng yahxisi uningdin yeməsliki kerək; taki birinqi kixi mollining duasining gəxkə ħeqqandaq təsir kərsitəlməydioƣanliqini qüxəngüqə, yəwerməslikimizƣa tooƣra kelidu. Jənubiy xinjangda sufilar arisida «mənggülük ħayat ata qiloƣuqi taam» dəydioƣan birhil alaħidə taamƣa hurapiylarqə ixəngənlər bar; bizgə nesbətən u pəqət tamaq halas, biraq xundaq kixilər aldida xu tamaqni yesək, ular «Mana, Məsiħgə ixəngən kixilərmu bu tamaqqa ixinidikən» dəp oylap qalidu.

Barliq ixlarda bizning türtkimiz baxqilarƣa «Məlum taamni yeyix yaki yeməslikining insan qəlbidiki ḫeqnərsini əzgərtəlməydiƣan»liqini enik qüxəndürüx üqün boluxi kerək, ular əksiqə barliq ḫarikətlirimiz arqilik xuni qüxənsunki, insanlarning qəlbini birdinbir əzgərtküqi Məsiḫ Əysadur!

11:1-16 «Baxni yepix» wə «baxliq» tooƣruluq

Muxu yərdə bu babtiki pəqət birnəqqə ayət üstidə tohtilimiz. Muxu qisimni oquƣan bəzilər bəlkim pütünləy hatalixip: «Pawlus ər kixi ayaldin əwzəl dəp təlim beridu» degən hulasigə kelidu. Undaq oy-hiyallar bizning Hudaning oy-niyətlirigə xunqə az qəmgənlikimizni ispatlaydu. Məsiḫning rosulliri bir qetim əzara arimizda qaysi əng uluƣ dəp talax-tartix qilixqinida, Əysa ulardin: «**Kim mərtiwilik? Dastihanda olturƣinimu yaki uni kütkinimu?**» — dəp soraydu, andin Əzining ularning arisidiki hizmətkarƣa ohxax ikənlikini kərsitidu (Luqa 22:24-27): — «**Əllərdiki padixaḫlar qol astidiki həlq üstidin buyruqwazlik qilip idarə qilidu, ularning üstidiki ḫoquqdarliri «həlqpərwər» dəp atilidu. Biraq silər xundaq bolmanglar; bəlki aranglardiki əng mərtiwiliki əzini əng kiqikidək ḫesablisun wə yetəkqi boloƣanlar ḫəmməylənggə hizmətkardək bolsun. Zadi kim mərtiwilik? Dastihanda olturƣanmu yaki dastihandiki kütküqimu? Dastihanda olturƣini əməsmu? Biraq Mən bolsam aranglarda hizmitinglarda boloƣuqi kütküqidəkturmən**».

Gəp xuki, Hudaning padixaḫliqida «üstünlük»ni yaki «uluƣluq»ni əlqigili bolsa (wə undaq «əlqəx»ning qandaqtur bir mənisi bar bolsa) undaqta adəmning uluƣluqi baxqilarning hizmitidə boluxtiki iqtidari bilən əlqinidu; dərwəqə, bizning «üstünlük» yaki «uluƣluq» degən ixlar bilən karimiz bolmasliqi kerək («Mat.» 18:1-6nimu kərüng). Xuningdək ər kixining əz ayaliƣa yaki jamaəttə ərkək qerindaxlarning qiz-ayal qerindaxlarƣa «bax» boluxi, ularƣa zulmət-mustəbitlik qilix üqün əməs; bəlki Məsiḫ Əzi jamaətkə qandaq «bax» boloƣan bolsa (yəni, uningƣa kəyünüp, səyüp uningdin daim həwər alidiƣan), ər kixilərmu əzigə tayinidiƣan (jamaəttə bolsun, ailidə bolsun) qiz-ayallarƣa, bolupmu ər kixi əz ayaliƣa xundaq muamilidə boluxi kerək («Əf.» 5:28-29). Petrusning birinqi məktupida jamaəttiki ḫəmməylənni «**Ḫəmminglar bir-biringlarƣa nisbətən kiqik peillikni kiyimdək kiygüzünglar**» dəp dəwət qilidu («1Pet.» 5:5).

Muxu yərdə ḫeqqandaq «üstünlük-təwənlik» yoq. Dərḫəqiqət, Pawlus bu yərdə muxundaq «üstünlük-təwənlik» hiyallirini yoqatmaqqi bolup: «**Ḫalbuki, Rəbdə ayal ərsiz bolmas, ər ayalsiz bolmas**», dəydu (11) — Hudaning bekitkini boyiqə ərlər wə qiz-ayallar bir-birigə tayinixi kerək. Dərḫəqiqət, «Gal.» 3:28də mundaq deyilidu: —

«**Məsiḫdə nə Yəḫudiy bolmaydu nə Yəḫudiy əməslər dəp ayrilix bolmaydu, nə qul bolmaydu nə ḫər dəp ayrilixmu bolmaydu, nə ər bolmaydu nə ayal bolmaydu, ḫəmminglar Məsiḫ Əysada bir bolisilər**» —bu muḫim ḫəqiqətkə qarioƣanda Huda aldida roḫ təripidə ər-ayal arisida ḫeq mənggülük pərq yoq (demək, ərning yaki ayalning roḫi dəp pərqlənməydu). Əmma jan wə tən tərəplərdə pərq məwjut bolidu. Mana xundaq boloƣaqqa, ər kixilər ḫəm ayal kixilərning ḫərqaysisi Huda tapxuroƣan orun wə rolni qin qəlbidin razi bolup, təxəkkür qilip qobul qilixiƣa tooƣra kelidu.

Xuning üqün ər wə ayal ottursidiki əməliy pərq jamaəttə ibadət yaki dua qiloƣanda, bax yepixi yaki yapmasliqi bilən kərsitilidu: —

«**Әr kixi bolsa bexini yapmasliқi kerәk; qünki u Hudaning sürәt-obrazi wә xan-xәripidur; әmma ayal kixi bolsa ərning xan-xәripidur**».

Yәһudiy ərlәr adәttә sinagoglarda wә musulman ərlәr məsqitlərdә dua қiliwatқanda bexini yapidu; buning sәwәbini soriɣinimizda ularning adәttә kərsitidioɣan sәwәbi, insan gunaһkar bolup, baxning yapқuqi (məyli қandaқla xәkildә bolsun) Huda wә insan arisida gunaһning tosaloɣusi bar ikәnlikini tonup yetixkә bir simwol bolidu, dәydu. Әmma Məsiһdә bolsa, muxu «gunaһning tosaloɣusi»ni elip taxlaxқa, Huda bilәn oquқ alaқidә boluxқa xәrәplik imkaniyәt bardur. Muxundaқ alaқә ornitiloɣanda insanning (ər yaki ayal kixining bolsun) yüzi Hudaning xan-xərpini baroɣanseri әks әttüridu. Xunga insanning yüzini zadila yapmasliқ kerәk («2Kor.» 4:4-18). Lekin ayal kixilәr «**ərning xan-xәripi**» boluxқa yaritiloɣan (7); ularning bu xan-xәripi ayalning qaqlirida alaһidә kərülidu (15). Xunga jamaәttә bolsa **insanning** (ayalning qaqlirida ipadilәngәn) xan-xәripini yepip, Hudaning Өzining xan-xәripila roxәn kərülsun üqün intilixioɣa tooɣra kelidu. Xunga ər kixi bexini yapmasliқi kerәk, әmma қiz-ayallar (jamaәttә) bexini, yәni qaqlirining jamal-xәripini yepix üqün baxқa yaoɣliқ қatarliқlarni artixioɣa tooɣra kelidu.

10-ayәt sәl sirliқtur: — «**pərixtilәrning sәwәbidin**»

«**Bu sәwәbtin, һәm pərixtilәrning sәwәbidin, ayal kixi bexida һoқuқning bәlgisigә igә boluxi kerәk**».

Biz bu ayәtning xərһini addiy dәp қaraymiz. Pərixtilәr jamaәttә Hudaning қilidioɣan ixlirini bilixkә alaһidә қiziқip қarioɣaqқa, jamaәt ularning (pərixtilәrning) Hudaning bekitkәn tərtipini huxalliқta қobul қilixioɣa birinqi bolup obdan nәmünә boluxi kerәk. Qünki qüxiniximizqә Xәytan wә uning jinliri әslidә pərixtilәr bolup, dәslipidә Hudaning tərtipigә һakawurluқ wә imansizliқ bilәn қarxi qiққanidi («Yәx.» 14:12-15, «Әz.» 28:11-19, «Wәһ.» 12:3). Gərqә pərixtilәr insanlarning ix-һərikәtlirini kərәlәydioɣan bolsimu, ularning oy-hiyallirini kərәlәydu dәp oylaxқa һeq ispat-dәlilimiz yoқ. Xunga jamaәttiki ayal қerindaxlar ər қerindaxlaroɣa қәlbidә boysunoɣan bolsimu (wә қәlbdә boysunux bəribir **boysunuxning bәlgisini artixtin muһim**, әlwәttә), bəribir pərixtilәr bu boysunuxning bәlgisini («**һoқuқi**»)ni kərüxni halaydu (10).

Xәytan isyan kətürgәndin keyin, yәnә bir türküm pərixtilәr ayal kixilәrning saһibjamalliқini kərüp adixip kətti, dәp ixinimiz («Yar.» 6:2-4). Xuning bilәn ular pərixtilik mərtiwisini taxlap ayallaroɣa yeқinlixip ularoɣa qeқilix üqün naməlum yolda jisim xәkligә kirdi. Injildiki wәһiy boyiqә, muxu pərixtilәr soraқ қilinoɣuqә қamap қoyulidu («2Pet.» 2:4, «Yәh.» 6-7nimu kərüng). Ularoɣa berilgәn jaza isyan kətürgәn jinlarningkidin eoɣir boldi, qünki ular өzliridin burun itaәtsizlik gunaһi bilәn Hudaning jazasioɣa (birinqi, Xәytan asiyliқ қiloɣanda uning bexioɣa qüxürülgәn jaza, ikkinqi, Adәm'ata wә Ḥawa'ananing bexioɣa qüxürülgәn jaza, üqinqi, Қabilning bexioɣa qüxürülgәn jaza) uqrioɣanlarni өz küzi bilәn kərgәn. Әmma kim bilsun, baxқa pərixtilәrningmu muxundaқ ixlarni sadir қilix mumkinqiliki tehi məwjutmikin, xunga rosul jamaәtkә, ibadәt sorunlirida қiz-ayal қerindaxlarning saһibjamalliқidiki gөһәr boloɣan qaqliri yepilsun, dәp tapilaydu.

Muxu yərdә xunimu kərsitip ətəyliki, qaqliri yepiloɣan bolsa қiz-ayal қerindaxlarning jamaәttiki ibadәt sorunlarda dua қilix wә bexarәt berixtiki nesiwisi bardur (5-ayәt).

Muxu yərdimu kərsitip ətimizki, һazirқi zamandiki kөp jamaәtlәr Rəbning bu tapxuruқioɣa sәl қarap әmәl қilmaydu, xuning bilәn қiz-ayal қerindaxlar jamaәttә qaqlirini yapmaydu; әmma bundaқ қilix Hudaning sөzigә әməs, bəlki pөқәt yərlik yaki «zamaniwiy» ərp-adәtlərning қelipioɣa

kirix, halas. Ḥalbuki, rosulning bu ḳisimning ahirida deginidək, bu ixni jənggi-jedəlgə aylanduruxḳa ḥərgiz bolmaydu; pəḳət kimdikim uningƣa səl ḳarisa, Huda bu ixni soraydu dəymiz: —

«**Birsining bu ixlar tooƣruluḳ talax-tartix ḳiloƣusi bolsa, xuni bilsunki, bizlərdə ḥəm Hudaning jamaətliridimu xulardin baxḳa ḥeq ḳaidilər yoḳtur**» (16).

12:10-12 «Roḥiy iltipat» tooƣruluḳ

Bu ḳisim xübḥisizki, Muḳəddəs Kitabning intayin ḳiziḳ nuḳtiliridin biridur. Bu yərdə toḳḳuz hil iltipat tiloƣa elinidu; əmma buningdin baxḳa ḥərhil iltipatlarni yoḳ degili bolmaydu; bu toḳḳuz hil iltipat ḥəmmə roḥiy iltipatni əz iqigə alidu, dəp ḳarimaymiz.

Birinqidin, bu toḳḳuz hil iltipatni maḥiyət wə funksiyə jəḥətliridin bir-birləp kərəyli: —

«**Qünki Roḥ arḳilik birsigə danaliḳ yətküzidioƣan səz, baxḳa birsigə ohxax bir Roḥ bilən həwər yətküzidioƣan səz təḳsim ḳilinidu; ohxax Roḥ arḳilik baxḳa birsigə alaḥidə ixənq, yənə birigə ohxax Roḥ arḳilik kesəllərni saḳaytix iltipatliri, birawoƣa məjizilərni yaritix təḳsim ḳilinidu; birawoƣa wəḥiy-bexarət berix; birawoƣa ḥərhil roḥlarni pərḳ etix, birawoƣa naməlum tillarda səzləx, yənə birawoƣa naməlum tillarni tərjimə ḳilix iltipati təḳsim ḳilinidu**» (12:8-10).

«Danaliḳ yətküzidioƣan səz»

Danaliḳ ḥərdaim nemə ḳilix kerək, degən məsiligə baoƣliḳtur; xunga bu iltipat alaḥidə moḥtajliḳta alaḥidə əḳil təminləydu. Buningƣa misallarni Təwrat «2Sam.» 5:17-25, Injil «Ros.» 6:24din kərüng.

«Həwər yətküzidioƣan səz»

Hudadin biwasitə kəlgən alaḥidə həwər yaki məlumat yətküzidioƣan iltipat. Buningƣa misallarni Təwrat «2Pad.» 6:8-12, Injil «Yḥ.» 4:14-19, «Ros.» 5:1-5, 21:11din kərüng.

«(Alaḥidə) ixənq»

Ḥəmmimizdə ḥərwaḳitta ixənq-iman boluxi kerək, əlwəttə. Əmma «ixənq» iltipati bolsa alaḥidə moḥtajliḳta yaki alaḥidə əḥwalda «partlax harakterlik» ḥalda Hudadin kelidioƣan alaḥidə «bir ülüx» ixənqtur; xuning bilən Hudadin tiligən ixḳa bu iltipat tüpəylidin adəmning ixənqi kamil bolidu.

Buningƣa misallarni Təwrat «1Pad.» 20:12-13, «2Pad.» 17:6-16, Injil «Ros.» 3:1-16 (bolupmu 16-ayət); wə Rəb Əysaning hizmitidiki nuroƣunliḳan wəḳələrdə, məsilən «Luḳa» 7:11-17din kərüng.

«(Kesəllərni) saḳaytix iltipatliri»

Rəb Əysaning hizmitidin wə «Rosullarning paaliyətliri»din nuroƣun misallar tepilidu, əlwəttə. Diḳḳət ḳiliximiz kerəkki, muxu yərdə «iltipat» kəplük xəklidə, yəni «iltipatlar» degən xəkildə wə xuningdək «saḳaytix» degən səzmu kəplük xəklidə, yəni «saḳaytixlar» deyilidu. Demək, Hudaning adəmni saḳaytixida nuroƣun yol-tərikiliri bar; bəzi waḳitlarda bir dəḳiḳidila

xipaliq beridu («Mar.» 10:46-52), gaḣi waqitlarda tədrijiy («Mar.» 8:22-26), bəzi qaoƣlarda wasitilər arqiliq («Ros.» 19:11-12), bəzidə wasitisiz; bəzi waqitlada saqaytiloƣuqidin ixənq tələp qilidioƣan («Mat.» 9:27-30), bəzidə saqaytiloƣuqidin ixənq tələp qilmaydioƣan («Yḣ.» 5:1-9), bəzidə ḣətta Hudaning saqaytquqisida anglиq ixənq bolmioƣan ḣalda saqaytiloƣanlarmu bar («Mat.» 9:19-22).

«Məjizilərni yaritix (iltipati)»

Buningoƣa misallarni Təwrat «1Pad.» 18:17-29, «1Pad.» 1:8, 2:19-22, 5:4-6, Injil «Mat.» 21:19-22, «Ros.» 13:5-12din kərüng.

«Wəḣiy-bexarət berix (pəyoƣəmbərlik səz iltipati)»

Muxu iltipat tooƣruluq kəprək tohtiliximizoƣa tooƣra kelidu. Injil, yəni yengi əḣdidiki dəwrning yetip kəlgənlikini Yəḣudiy həlqigə, xundaqla bizlərgə kərsitidioƣan karamət-alamətlərning biri təwəndikiqə: —

«**Ḣəm keyin, Mən Өz Roḣimni barliq ət igiliri üstigə quyimən;**
Silərning ooƣul-qizliringlar bexarət beridu,
Qəriliringlar alamət qüxlərni kəridu,
Yigitliringlar oƣayibanə alamət kərünüxlərni kəridu» (Təwrat, «Yoel» 2:28, 29).

Rosul Petrus «Injil dəwri yetip kəldi» dəp jakarlioƣinida bu səzlərni nəqil kəltüridu («Ros.» 2:17-18). Bu səzlərning əməlgə axuruloƣanliqini biz «Ros.» 19:1-6, 21:8-9də, ḣəm rosul Pawlusning muxu yərdiki səzliridə kərimiz. Uning u ayətlərdə degənlirigə qarioƣanda, bu iltipatlar Asiyadiki barliq jamaətlərdə ayan qilinmaqta idi.

14-babqa qarioƣanda jamaət sorunlirida «wəḣiy-bexarət yətküzüx» («pəyoƣəmbərlik səz qilix») degən iltipatning muḣim nuqtisi kəlgüsidə yüz beridioƣan ixlar əməs, bəlki «**Bexarət beridioƣan kixi bolsa adəmlərning etiqadini quruxqa, ularni rioƣbətləndürüxkə wə təsəlli berixkə səzləydu**» (14:3).

Ibraniy tilida «bexarət berix» «naba» degən səz bilən ipadilinidu. «Naba»ning əslidiki mənisi «uroƣup qiqix», «qaynap qiqix» idi. Dəwr-dəwrlərdiki jamaətlər: «Huda arimizda istihiyilik ḣalda «uroƣup qiqqan» səzliri bilən bizgə daim rioƣbət berip kəlgən» dəp guwaḣliq berip kəlməktə. Omumiy jəḣəttin eytqanda «**wəḣiy-bexarət berix**» iltipati, Hudaning ḣəqiqətlirini «ḣazirning moḣtajliqi yaki əḣwali»oƣa alaḣidə tətbiqlaxtin ibarət, degili bolidu. Pawlusning 14:25-26diki səzliridin kərgili boliduki, bu iltipatning ḣalqilиq nuqtisi (Təwrat dəwridiki «bexarət berix»gə ohximaydioƣan ḣalda) məlum bir xəhsning moḣtajliri, bolupmu uning qəlbidiki tügüq-qigixliri yaki gunaḣ məsililiri; bəzidə bəlkim məlum bir jamaətning moḣtajliqliri bolidu. Xunga bu iltipatni «tar dairidiki bexarət berix» degili bolidu. Təwrattiki bexarətlərning kəlimi bolsa adəttə intayin kəng bolup, kəpinqə pütkül əllərning yaki dələtlərning təqdirlirini nuqta qilidu. Təwrat bexarətlirining əng uluq temisi Qutquzoƣuqi-Məsiḣning dunyaoƣa kelixidur. Bundaq bexarətlərning ḣəmmisi «kəng kələmlik» bexarətlər ḣesablinidu. Xunga Təwratta aldin'ala bexarət berilgən kəp wəqələr allиqaqan yüz bərgən; Məsiḣ Өzi ahirqi zamanlar tooƣruluq kəp bexarət bərdi. Muxu bexarətlər bir qetimla eytiloƣan, xundaqla Təwrat-Injilda hatiriləngən bolup, ularni qaytilaxning ḣajiti yoq.

Yənə təkitliximizgə tooƣra keliduki, Injil dəwridiki «bexarət berix» bilən «təlim berix» hizmiti bir-birigə ohximaydu; «təlim berix»ning nixani bolsa Təwrat-Injilni qetirqinip tətqiq

qilip Hudaning pütkül pilan-muddialirini, xundaqla Uning əmr-nəsihətlirini əz nəwitidə yətküzüp jamaətni zərəkləxtürüx wə qorallanduruxtin ibarət. Təwrattiki bexarətlər bir ketimla berilix bilən «Ḥəqiqətən Hudadin kəlgən qusursiz səzlər» dəp tonulup, keyinki dəwrlərmu ulardin paydilansun dəp Təwrattiki kitablarda bir-birlə hatiriləngən. Jamaətlərdə roḥiy iltipat arqilix berilgən bexarətlər əmdi bularƣa ohximaydu. Pawlus ularni hatiriləx, «Muqəddəs Kitabtiki bexarətlərning qatarioƣa kirgüzüx» tooƣruluq ḥeq tapxuruq bərməydu; səwəbi, jamaəttə berilgən bexarətlər adəttə ayrim jamaətlər wə ḥəm ulardiki xəhslər tooƣruluqtur. Bəlki jamaəttə berilgən bexarətlərni Muqəddəs Kitablarda alliqaqan hatiriləngən ḥəmmə bexarətlər bilən əlqəp təkxürüx kerək bolar. «Bexarət berix» iltipati pat-pat əzliridə kərüngən kerindaxlar ḥərbir bexarətni «wəznini ditlap» əlqixi kerək (29), əmma **jamaəttikilərning ḥəmmisidimu** bexarətlərni «wəznini ditlap» **əlqəx məjburiyiti bar**. Injil, «1Tes.» 5:19-21ni kərüng. Bexarətlərni əlqəxtə ḥəmmidin üstün turidioƣan əlqəm Muqəddəs Kitablardur; jamaəttə boloƣan bexarətlərni Muqəddəs Kitablar bilən təng qilixqa ḥərgiz bolmaydu.

Jamaəttə birsi bexarətlərni, jümlidin «danalix yətküzidioƣan səz» wə «həwər yətküzidioƣan səz»lərni izqil ḥalda wə tooƣrilix bilən berip kəlgən bolsa, undaqta uni (Injil dəwridiki) «bexarət bərgüqi», «pəyoƣəmbər» degili bolidu (14:29; yənə «Ros.» 11:27, 13:1, 21:10, «Əf.» 4:11nimu kərüng). Bundaq qüxəndürüximiz ularning eytqanlirini Təwrat pəyoƣəmbərlirining kigə wə yaki Rəb Əysaning alaḥidə rosullirining kigə təng-barawər qilix əməs.

Bexarətlərni üq əlqəm bilən əlqəx kerək: —

(1) Təwrat, Zəbur wə Injilda hatiriləngən Hudaning barlix səzlirigə muwapiq boluxi kerək;

(2) Bexarəttə məlum bir əḥwal yaki kəlgüsi ixlar tooƣruluq alaḥidə məlumat bar bolsa, bu məlumat top-tooƣra boluxi kerək. Hudaning xan-xəripini kərsitix üqün bexarətlər yüz pirsənt tooƣra boluxi kerək. «70% tooƣra» boloƣan bexarətni «az-paz paydilix» degilimu bolmaydu — əksiqə, u intayin hətərlik birnərsə — qünki uning qaysi yərlirini qobul qilix kerək, qaysi yərlirini rət qilix kerəklikini qandaqmu bilələymiz?!

«Qan.» 18:22ni kərüng: —

«**Bir pəyoƣəmbər Pərwərdigarning namida səz qiloƣan bolsa wə u bexarət qiloƣan ix tooƣra qikmisa yaki əməlgə axurulmisa, undaqta bu səzni Pərwərdigardin qikmioƣan; xu pəyoƣəmbər baxbaxtaqlik bilən səzligən dəp, uningdin qorqma**». Təwrat dəwrliridə undaq kixilərni ələüm jazasioƣa məḥkum qilix əmr qilinoƣan. Jamaəttə undaq qilinmaydu, ələwttə, əmma bu əmrning asasiy prinsipi bizlərdə qalidu. Sahta bir bexarət berilgən bolsa, əmdi uni eytip bərgüqining wujudidiki nəpsaniyətqiliki, xəḥrətpərəsliki, ḥaram niyətliri, mənmənqiliki, təkəbburluqi, əz beximiqiliqi qatarliqlar «ələümgə məḥkum» qilinix kerək. U izdənsə Muqəddəs Roḥ tezla uningoƣa munaswətlik kəmqilikini ayan qilidu. Bundaq «bexarət bərgüqi»ning məs'uliyiti bolsa səwəbni izdəp tepip ulardin səllimaza towa qilixtur.

(3) «Bexarət bərgüqi»ning turmux-ḥayatida Muqəddəs Roḥtin kəlgən mewə boluxi kerək.

«Qan.» 13:1-3nimu kərüng: —

«**Əgər aranglardin pəyoƣəmbər yaki qüx kərgüqi qikip, silərgə məlum bir məjizilik alamət yaki karamətni kərsitip berəy desə wə u silərgə aldin'ala degən məjizilik alamət yaki karamət əməlgə axurulsa, əmma xuning bilən munasiwətlik «Baxqa ilaḥlaroƣa (yəni silər tonumioƣan ilaḥlaroƣa) əgixəyli» wə «Ularning qulluqida bolayli» desə, sən xu pəyoƣəmbər yaki qüx**

kərgüqining səzlirigə qulaq salma; qünki xu tapta Pərwərdigar Hudayinglar silərning Uni, Pərwərdigar Hudayinglarni pütün qəlbinglar wə pütün jeninglar bilən səyidiƣan-səymədiƣininglarni bilix üqün sinawatqan bolidu».

Xəytan Hudaning həlqini adaxturux üqün Uning roḥiy iltipatlirini dorap, «sahta iltipatlar»ni, jümlidin əməlgə axurulidiƣan bexarətlərni qiqirixi mumkin. Xunga bexarət bərgüqilərgə kerək boloƣan üqinqi əlqəm bolsa: —

(a) muḥəbbət, ḥəkkaniylik, huxallik, hatirjəmlik, səwr-takətlik wə pak-mukəddəslik ayan boloƣan ihlasmən turmux;

(ə) baxqilaroƣa yətküzgən təlim-tərbiyisi Mukəddəs Kitablaroƣa muwapik kelixi kerək.

Bu alamətlər bolmisa uning «bexarət»lirini (məyli ular qanqilik toptooƣra kərünsun) nəzərgə almaslik, adəmning oy-hiyalliridin qikirip taxlax kerək.

«(Ḥərhil) roḥlarni pərk etix (iltipati)»

Bu iltipat bəlkim pəkət jin qaplaxqanlarning əḥwalini yaki jinlarning jamaət ibadət sorunliriƣa kiriwelip məmin bəndilərgə aldamqilik qilidiƣan ḥiylə-mikirlirini pərk etixi üqünla boloƣan iltipat bolmastin («Ros.» 16:16-18, «Mat.» 9:4), bəlki yənə Mukəddəs Roḥning adəmlərning roḥlirida qiliwatqan ixlirini, jümlidin roḥiy iltipatlarni beriwatqanliqini kərüp yetixnimu əz iqigə alidu (məsilən, «Ros.» 14:7-10də hatiriləngəndək Pawlusning kixining ixənqini kərüp yetixi).

«Naməlum tillar»

«Naməlum tillar» yənə «karamət tillar, roḥiy tillar, yat tillar»mu deyilidu.

Rosul Pawlusning 14:14-19, 21-23, 27-28də «naməlum tillar» tooƣruluq səzliri bizgə kəp yoruqluq yətküzidu. Kərünüp turuptuki, «naməlum tillar» iltipati kixilərgə üq tərəptin roḥiy bəḥir elip kelidu.

(a) «Naməlum tillar» «alamət bəlgə» süpitidə beoƣixlanoƣanda, nək sorunda boloƣan kixilərdin bir qismi bu tilni qüxinidu, lekin səzligüqi əzi qüxənməydu («Ros.» 2:1-13). Bundaq ixlar az kərülidu.

(ə) Ayrim dualarda («**əz-əzigə wə Hudaƣa eytsun**», 14:28) xu tilni əz aldiƣa ixlitidiƣan, xəhsiy «naməlum til» iltipati; Pawlusning əzidə bundaq iltipat bar idi wə u uni kəp ixlətkən (14:18). Bu iltipatta adəmning roḥi dua qilidu, əmma uning əqil-zeḥni əzi eytiwatqanlirini qüxənməydu (14:14). Bu yolda istihiyilik ḥalda mədḥiyə nahxiliri eytilidu, əmma eytquqi əzi eytiwatqan nahxisini qüxənməydu (14:15). Bu ahirqi ayət boyiqə Pawlus «naməlum tillar»da kəp dua qilatti wə yənə əz tilida dua qilatti («**Mən bəzidə roḥim bilən dua qilimən, ḥəm bəzidə əqil-idrakim bilənmu dua qilimən**»). U naməlum tillardimu mədḥiyə nahxiliri eytatti wə əz tilida mədḥiyə nahxiliri eytatti («**Mən bəzidə roḥim bilən mədḥiyə nahxilirini eytimən, ḥəm bəzidə əqil-idrakim bilənmu mədḥiyə nahxilirini eytimən**»).

(b) Jamaəttə qikkan naməlum tillar. Jamaət ibadət sorunida birsi naməlum tilda ünlük dua qilixqa yaki məlum ixni jakarlaxqa Mukəddəs Roḥtin ilhamlandurulidu. Pawlusning 14:13, 27-28də təlim bərginidək, bundaq iltipatni pəkət səzligüsi boloƣan kixidə səzlərni məlum boloƣan tiloƣa ərüxkə birawda iltipat bar bolidu degən ixənq boloƣandila andin ixlətkili bolidu. Ərugüqi kixi əzi yaki baxqa kerindax bolidu. Undaq ərügüqi bolmisa, u süküttə qelixi kerək («**əz-əzigə wə Hudaƣa eytsun**» 14:28).

«Naməlum tillarni tərjimə qilix (ərüx, qüxəndürüx) (iltipati)»

Bu, jamaəttə məlum «naməlum til»da bir səz eytiloƣanda, bu iltipat səzning omumiy mənisini ipadiləxtiki iltipat bolidu. Bu bəlkim dəl səzmusəz «tərjimə qilix» əməstur, lekin undaq ixlarning yüz bərgənlikining birnəqqə jamaətlərdə ispati bar.

14:21-23: Yənə «naməlum tillar» tooƣruluq

«Təwratta: «Qət tilliqlarning səzi wə yat adəmlərning ləwliri arqilik Mən muxu həlqqə gəp qilimən; lekin bundaq boloƣini bilən ular yənila Manga qulaq salmaydu — dəydu Pərwərdigar» dəp pütülgəndur. Xunga «naməlum tillar» bolsa bir alamət bəlgə bolidu; etiqadqilaroƣa əməs, bəlki etiqadsizlaroƣa alamət bəlgidur; wəhiy-bexarətlər bolsa, etiqadsizlar üqün əməs, bəlki etiqadqilar üqün bolidu»

Pawlusning bu yərdə «Yəx.» 28:11-12din nəqil kəltürginini azraq qüxəndürüxkə tooƣra kelidu. Yəxaya əslidə (yuqirida Pawlus nəqil kəltürgən) bu səzlər bilən əz dəwridiki Yəhudiy həlqigə: «Silər Mening həwirimgə silərgə tonux tilda eytiloƣanda qulaq salmisanglar, silər ularning tilini bilməydioƣan yat bir əl bilən orulisilər. Xu qaoƣda (sürgün boloƣininglarda) Mening bu səzüm xu külpətlik əhwal bilən ispatlinidu» — deməkqi bolidu, yənə — «əmma ħətta xu qiyin künlərgə kirgəndimu silər (Pərwərdigar Yəxaya arqilik dəydu) Manga qulaq salmaysilər, dəp bilimən», dəydu. Yəxayaning dəwridin 100 yil keyin, Yəhudiy həlqi Babiloƣa sürgün qilinoƣanda, ətrapidiki Babil tili («naməlum tillar») Yəhudiy həlqigə bir «karamət» boldi. Demək, ularning ətirapida boloƣan xu til ularoƣa əzlirining towa qilmioƣan həlq ikənlikini, Hudaning jazalirining bexioƣa qüxkənlikini kərsətküqi «alamət bəlgə» boldi. Xunga ««naməlum tillar» bolsa bir alamət bəlgə bolidu; etiqadqilaroƣa əməs, bəlki etiqadsizlaroƣa alamət bəlgidur». Xuning bilən Pawlus mundaq dəydu: —

«Xuning üqün pütkül jamaət bir yərdə jəm boloƣanda, ħəmmisi əz aldioƣa bundaq naməlum tillarda səzləwərsə wə sadda yaki etiqadsiz kixilər kirip qalsa, ular ħəmminglarni sarang bolup qapsilər deyixməmdu?» (23).

Əmma, Pawlus dəydu, — biz jamaətkə meħman bolup kirgən adəmlərgə Hudaning səzigə ixənməydioƣanlarning qatarida muamilə qilixni halimaymiz; ularning bexioƣa Hudaning jazalirini qüxürüxni halimaymiz; biz ularni «tehi ixənmigən, lekin ixinixi mumkin boloƣan» dəp qarap, ularni imanoƣa kəltürüxni halaymiz. Xunga u mundaq dəydu: — **«Əmma ħəmminglar Wəhiy-bexarət yətküzsənglar, etiqadsiz yaki sadda kixi aranglaroƣa kirip qalsa, ħəmminglar təripidin ularning gunaħlirioƣa tənbiħ berilidu, ħəmminglar təripidin gunaħkar boloƣanliqini kəridu; qəlbidiki sirlar axkarə qilinoƣanda, u yərgə yiqilip: — «Huda ħəqiqətən aranglardidur» dəp Hudaoƣa səjdə qilidu»** (24-25). Bu uning 22-ayəttiki səzlirini qüxəndüridu **«Wəhiy-bexarətlər bolsa, etiqadsizlar üqün əməs, bəlki etiqadqilar üqün bolidu»**. «Naməlum tillar»da dua qilixning ħeq hatasi yoq, əmma ixənmigən kixilər aldida qoqum mənisi ərülüxi kerək.

Yənə bexarətlər tooƣruluq:

«Pəyoƣəmbərlərning roħliri pəyoƣəmbərlərning əzlirigə itaət qilidu» (14:32)

Bu muħim bayan üstidə tohtaloƣumiz bar; qünki nuroƣun ixəngüqilərning Hudaning Roħining qandaq ixləydioƣanliqi tooƣrisida qüxənqisi intayin kəm. Muxu ayəttə Muqəddəs Roħning hizmiti «bexarət berix»tur, əmma xuni qüxinimiz kerəkki, Uning baxqa hizmətliridimu ohxax muħim prinsip bar bolidu.

Ayəttiki «**pəyoŋəmbərlərning** (yaki «wəhiy yətküzküqi» yaki «bexarətqilərning») **roһliri**» degən ibarə bexarətqilərning əz insaniy roһlirini kərsitidu. Xuning bilən hulasigə kelimizki, Muķəddəs Roһ iltipatlirini (pəķət «bexarət berix»la əməs) məlum bir adəmning roһini wasitə kilip ipadiləydu. Rəb Əysaning hizmitidə bu prinsip kərünüp turidu (məsilən, «Mar.» 2:8). Roһiy iltipatlar (wə baxķa wəһiylər) awwal insanning jenidin əməs (insanning kallisi, əķil-idraki yaki һessiyatliridin əməs), bəlki roһidin, yəni uning maһiyət-wujudining əng qongķur yeridin qikidu. Roһiy iltipatlar adəmning һessiyatliri təripidin əməs, roһ təripidin sezilidu, ular adəmning kallisioŋa kirgən «yahxi əķil»mu əməs. Injil, «Luķa» 1-babta, Məsiһning anisi Məryəm əz nəwrə һədisi Elizabitning bexarətlik salimioŋa jawabən yənə bexarət bərginidə bu prinsip kərünidu: «**Jenim Rəbni uluoŋlaydu, roһim Ķutķuzoŋuqim Hudadin xadlandi**». Bu yərdə eytiliwatķan peil zamanlirioŋa dikķət kiling. Bu bexarət Məryəmning jenida əməs, bəlki uning roһida baxlanoŋan «**Mening roһim uluoŋlaydu... mening jenim xadlandi**».

Pawlusning bayanida yənə muһim bir sawat bar. Yukiriki ayətlərdə rosul Pawlus pəyoŋəmbərlər (wəһiy-bexarətqilər)ning «nəwət boyiqə» səzləydioŋanliki, xundakla bexarətqining əzigə tapxuruloŋan wəһiyni səzləp berixkə pursət kəlmigüqə kəngligə püküp turidioŋanliki tooŋruluk bayan kiloŋan. Xunga intayin roxənki, Muķəddəs Roһ məjburən ixliməydu. Birsi əzining jamaəttə kalaymiķanqilik pəyda kiloŋan bəzibir səzi yaki һərikiti tooŋruluk: «Mən bu ixta Roһ təripidin məjburlandim, manga amal bolmidi» desə, bu gəp bilən u əzining Muķəddəs Roһning yetəkqilikidə əməs, yaman roһlarning asaritidə ikənlikini axkarilaydu. Yaman roһlar (jinlar) daim kixilərgə əzliri halimioŋan ixlarni, һətta ular adəttə əq kəridioŋan ixlarni kilduroŋinida əzliri axkarilinidu. Rəb Əysaning yər yüzidiki hizmətlirida, yaman roһlarni һəydiwətkinidə bu prinsip (yəni, yaman roһlar kixilərgə əzliri halimaydioŋan ixlarni kilduridu) roxən kilinidu; һətta butpərəslərmu kəp əһwalda bu prinsipni tooŋra qüxinip yetidu. Hudaning Roһi bolsa məjburlioŋuqi roһ əməs; əksiqə, U pəķət **təsirləngən yaki səz yətküzülgən kixining ərkin ķoxuluxi boloŋinida andin ixləydu**. Bundak hislət Hudaning tüp maһiyiti wə harakteri, əlwəttə; U insanlarning Əzi bilən һəmkarlixixini, ərkinliktə ihtiyari bilən əzigə boysunuxini halaydu; qünki Hudani səyüx degənlik Uning iradisini hər ixta ərkinlik, huxallik wə kət'iylik bilən talliwelixtin ibarəttur. Xunga: «**pəyoŋəmbərlərning roһliri pəyoŋəmbərlərning əzlirigə itaət kilidu**» — demək, ularning səz kilixi məjburiyət astida əməs, bəlki səzləx nəwiti kəlgüqə bir-birini kütələydu.

(14:34)

«**Aranglardiki ayallar jamaətlərdə süküttə oltursun; ularning səzlixigə ruhsət kilinmioŋan; Təwrat ķanunida bəlgilənggəndək, ular tərtipkə boysunsun**».

Izaһatlarda kərsətkinimizdək, bu əmr kiz-ayal kerindaxlaroŋa ibadət sorunlirida səzləxni mən'i kilidioŋan əmr əməs. Qünki 11:5də u kiz-ayal kerindaxlarning jamaətlərdə dua kilixliri wə bexarət berixliri tooŋruluk səzləydu — xunga kiz-ayallarning jamaəttiki səz-kalam hizmətlirida muһim roli bardur. Əmma bu ayətning ikkinqi yerimi wə 35-ayəttə kərsitilgəndək, u kiz-ayal kerindaxlarning jamaəttə quldurlixip səzlixi yaki kalaymiķan səzlixini tohtatmakqi. Grek jəmiyitidə ayallarning ammiwiy sorunlarda gəpni bəlüwetixtə dangki qikķan.

Keyinki bir məktupida (1Tim.» 2:12) Pawlus kiz-ayal kerindaxlarning jamaəttə təlim berix hizmitini zimmisigə elixioŋa yol koymaymən, dəydu. Bu tapxurukning birinqi səwəbi, jamaəttiki ərlər təlim berixtə məs'uliyətni üstigə elixi kerək. Əgər ular ҳurunluki yaki məs'uliyətsizliki

tüpəylidin bu muqəddəs wəzipini qobul qilmisa, qiz-ayallar bu wəzipini üstigə alsa əyib bolmaydu; gunahi ər kərindaxlarƣa bolidu wə ular xundak əhwalƣa yol qoyoƣanliki üqün Rəb aldida jawab berixi kerək bolidu.

(35) «**Əmma ular məlum ixni bilməkqi bolsa, əyidə əz ərliridin sorisun; ayalning jamaəttə səzlixi uyatlik ixtur**». Əlwəttə ularning eri ixəngüqi bolmisa, ular ixəngən atisidin yaki yekin turoƣan məs'ul aka kerindixidin yaki jamaəttiki aksakallarning biridin sorisa bolidu.

15:8 Pawlusning «huddi wakitsiz tuoƣuloƣan bowaktək» boloƣanliki

Məsihning tirildürülüxini kərgən guwahqilar tooƣruluk səzliginidə, Pawlus əzining guwahqi ikənliki tooƣruluk «**Həmmisidin keyin u huddi wakitsiz tuoƣuloƣan bowaktək boloƣan mangimu kəründi**» — dəydu.

«**Huddi wakitsiz tuoƣuloƣan bowaktək**» degən ibarə, xubhisizki, uning rosullukining salahiyitini təstiklax üqün ixlitilidu; qünki rosullarning salahiyitining muhim bir təripi Məsihning tirildürülüxigə guwahqi boluxtin ibarət; «Ros.» 1:15-26ni kərüng. Əmma biliximizqə Pawlus hətta Əysa Məsihni yər yüzidə turoƣan wakitidimu kərüp bakkan əməs; u Uning tooƣrisida rosullarning, bolupmu Istipanning Əysa Məsihning Rəb ikənlikini jakarlaxliri arkilik angliƣan boluxi mumkin; u Yəhudiylardiki «Pərisiy» degən kattik tələplik diniy məzhəpning əzasi boloƣaqka uning Məsih təlimigə boloƣan inkasi dərhal karxi qikip jamaətkə kattik ziyankəxlik kilix idi; «Ros.» 7-babni kərüng. Muxu ixlarƣa karioƣanda uning salahiyiti rosul bolux salahiyitidin intayin yirak idi; insanning kəzkaraxliri boyiqə u hərgiz rosul bolalmaytti. Əmma «rosullarning paaliyətliri» 9-babda okuymizki, Rəb Əysa asmanƣa kətürülüp uzun wakittin keyin uningƣa kəründi wə buning bilən u kattik, təltəküs towa kildi. Keyin, Rəb əsli Əzining «on ikki rosuli»ƣa tapxuroƣan barlik təlimni wə wəhiylərni, xundakla xulardin yənə ziyadə kəp wəhiylərni uningƣa xəhsən wə biwasitə ayan kildi (məsilən, 11:23-26ni, «Gal.» 1:10-18ni kərüng). «On ikki rosul» Rəb Əysaƣa üq yerim yil həmrah boloƣandin keyin «orma heyti» künidə Hudaning Rohi təripidin «kayta tuoƣuldi»; bu bolsa ularƣa rosullukning büyük hizmitigə ahirki «məhür besilixi» idi; lekin Pawlusning «rohiy tuoƣulux»i bolsa (Rəb Əysa uningƣa kərünginidə) tolimu tuyuksiz, «**huddi wakitsiz tuoƣuloƣan bowaktək**» bolup, uni üq kün iqidə hayatlikka wə rosullukka məhürlidi.

15:24

«**Andin ahirət bolidu; xu qaoƣda U həmmə həkümranlik, barlik hokuk wə küqlüklükni əməldin kaldurup, padixahlikni Huda-Atioƣa kayturup tapxuridu...**»...

(28) «**Əmma həmmə Uningƣa boysunduruloƣandin keyin, Ooƣul həmmini Əzigə boysunduroƣuqioƣa boysunidu; xuning bilən Huda həmmining həmmisi bolidu**».

Bu 24-ayəttə birinqi soal xuki, bu «padixahlik» nemini kərsitidu? Jawabimiz baxka yərdə eytkinimizdək xuki, «Wəh.» 20:1-6də kərsitilgəndək, Məsihning mukəddəs bəndilirini Əzigə həmkari kilip bu yər-zemin üstigə sürgən ming yillik padixahliki bolidu. Bu ming yillik padixahlik əbədil'əbəd bilən selixturoƣanda kəz yumup aqkuqə wakit, halas, əlwəttə. Əmma bu padixahlikning məksiti Hudaning Məsihning wasitisi bilən, Təwratta hatiriləngən, Israiloƣa bərgən barlik wədilirini əməlgə axuralaydioƣanliki — bu buzuloƣan, buloƣanoƣan kona yər-zemin üqün kandak ajayib ixlarni kilalaydioƣanlikini kərsitix üqündur. Bu ming yillik wakit toxkanda, Xəytan yər yüzidikilərni sinax üqün kaytidin kamaktin koyulidu. Xəytanning kutritixliri bilən

Huda Өзигә қарси isyan kətürgüqilərgə ot jazasini asmandin yaoқduruxi bilən bu waқitning ahirқi nuқtisini bekitidu; kona zemin wə kona asman yoқilidu, Xəytan «ot kəli»gə taxlinidu. Muxu qaoқda Məsiһ Atisioқa boloқan mənggülük süygüsining bir ipadisi süpitidə «**padixaһlиқni Huda-atioқa қayturup tapxuridu...**».

Pawlus «**Andin ahirət bolidu; xu qaoқda U һəmmə һөkümranliқ, barliқ һoқuқ wə küqlüklükni əməldin қalduridu,...**» dəydu. Ixinimizki, bu səz pəқət Xəytan üstigə qiқiriloқan ahirқi jazanila əməs, bəlki һərқandaқ «һөkümranliқ», «һoқuқ» dəp һesablanoқanlarning barliқining əməldin қalduruluxinimu kərsitidu. Səwəbi intayin addiy — Hudaning tüpki muddia-məқsətliri nixanoқa yətkən bolidu; insanlar, pərixtilərmu gunaһning ilik-dairisidin pütünləy ətüp, meһir-muһəbbət һəmməylənni қaplioқan bolidu. Һər қəlbdə meһir-muһəbbəttin baxқa һeq niyət bolmaydu. Muһəbbəttə «һoқuқ» yaki «һөkümranliқ», buyruқning һeq һajiti yoқ bolidu; һəmməylən nemə tələplərning barliқini kərüpla xuni қilidioқan bolidu.

Bu kəlgüsi əһwal ikki ayəttə gəwdiləndürülidu: —

(1) «**...Ooқuloқa U** (Huda) **xundaқ dəydu: «Sening təhting, i Huda, əbədil'əbədliktur; Sening xaһanə һasang bolsa һəққaniyliқning һasisidur**» (Injil, «Ibr.» 1:8, bu məktupning mu'əllipi «Zəb.» 45:8ni nəқil kəltüridu).

(2) «**Hudaning künini təlmürüp kütüp, u künning tezrək kelixi üqün intilixinglar kerək əməsmu? U künning kelixi bilən pütün asmanlar otta yoқap tügəydu wə kainatning barliқ қurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu. Lekin biz bolsaқ Uning wədisi boyiqə, yengi asman-zeminni intizarliқ bilən kütməktimiz. U yər һəққaniyliқning makanidur**» («2Pet.» 3:12-13).

Birinqi ayət Ooқulning padixaһliқta һөküm sürüxi tooқruluқ səzləydu; U қolida «һəққaniyliқning һasisi»ni tutidu — demək, һөküm sürüx kerək bolidu. Ikkinqi ayəttə, kona asman-zeminning yoқap tügixi təswirləngəndin keyin, «һəққaniyliқning makani» boloқan yengi asman-zemin tiloқa elinidu. «Һəққaniyliқning һasisi» һazir kerək əməs, qünki yengi zemin əzi «һəққaniyliқning makani» bolidu. Undaқ ixlar kallimizning қabiliyitini qəkkə yətküqə ixlitixni tələp қilidu, əmma biz kəlgüsidə Hudaning meһir-xəpқitining ahir berip қandaқ ajayib karamət ixlarni ada қilidioқanliқidin, Rəbning һəmmimizning təpəkkur қiloқinimizdin ziyadə axidioқan, xu qaoқda ayan қilidioқan xan-xəripidin һazirmu xadlinalaydioқan bolduқ.

15:29 «Өlgənlər üqün qəmüldürüx»

«**Өlümdin tirilix bolmisa, bəzilərning өlgənlər üqün qəmüldürülüxini қandaқ qüxinix kerək? Өlgənlər zadi tirilmisə, kixilər ular üqün nemə dəp qəmüldürülidu?**».

Pawlus bu jümlini yazoқandin tartip u dəwr-dəwrlərdə kəp xərһqilərning baxlirini қaturup kəlgən; bu ayət tooқruluқ ikki yüzdin artuқ qüxəndürüx berilgən. Biz pəқət təwəndikidək addiy oylaxlirimizni otturioқa қoyimiz: —

(a) Hudaning səz-kalamining һeqқandaқ yeridə, tiriklər өlgənlərning nijati, yardimi yaki mənpəəti üqün birər ix қilalaydu, dəp eytilmaydu. Өlgənlər tiriklər üqünmu һeq ix қilalmaydu (məsilən, «2Sam.» 12:15-23, «Luқa» 16:19-31ni kərüng). Muқəddəs səz-kalamning omumiy

təlimi dəl buning əksidur. Gərqə kəp əl-millətlərning əjdadliri üqün dua qilixning nurƣun ərp-adətliri bolƣini bilən, dua-tilawətlər əlgənlərgə heqqandaq təsir elip kelәlməydu.

(ə) Pawlus bəzi kixilər əzliri üqün əməs, bəlki əlgən baxqa bəzilər üqün həqiqətən «qəmüldürüldi», degəngə ohxaydu. Bu ix ular arisida etiqad qilip əmma məlum səwəbtin əlgüqə suƣa qəmüldürülmigənlər üqün qilinix mumkinqiliki bar. Məsilən, Rəb Əysaning krestkə mihlanƣinida yenida mihlanƣan ooƣri towa qilip Uningƣa ixəngən bolƣaqqa, Əysa uningƣa mənggülük hayat wədə qildi, birak u heq suƣa qəmüldürülgən əməs idi — buningƣa pursət bolmiƣan, əlwəttə. «Luka» 23:29-43ni kərüng.

(b) Pawlus bu ixni tilƣa alƣanda uning tooƣruluk Korintliklarƣa yaki muxu «əlgənlər üqün qəmüldürgüqilər»gə heqqandaq tənbih bərmigən bolsimu uning bu ixni tooƣra dəp təstiqlaydiƣanlikinimu ispatlimaydu. U bu ix tooƣrisida Korintliklarƣa tüzitidiƣan enik təlimni bərgən boluxi mumkin wə xundakla uning tooƣruluk səzlirini qaytilaxning hajiti yok. U pəkət bəlkim, Korintliklarning bəzilirining undak qilixini, xuningdək ularning ölümdin tirilix degən ixni həqiqət dəp etirap qilixini kərsətməkqi, halas.

15:45-47

«**Xunga Təwratta mundak pütülgənki: «tunji insan Adəm'atimiz tirik bir jan qilip yaritildi»; əmma «ahirki Adəm'ata» bolsa hayatlik bərgüqi Roh boldi. Əmma awwal kəlgini rohiy adəm əməs, bəlki «təbiətkə təwə boluƣuqi» adəm idi, keyin «rohiy adəm» kəldi. Dəsləpki insan bolsa yərdin, tupraktin apiridə qilinƣan; ikkinqi insan bolsa asmandin kəlgəndur**»

Biz muxu yərdə «Rimliklarƣa»diki «kirix səz»imizdə eytqinimizni azrak qaytilaymiz: —

«Hudaning insanƣa boloƣan məqsiti insanni «rohiy» yaki «rohaniy» adəm qilixtin ibarət idi. «Rohiy» deginimiz insanning barlik ixliri «roh»tin kəlsun degənliktur; demək, insanning rohi Hudaning Rohi bilən alakidə boloƣanda, Hudaning iradisini qüxinip bilip, uning jeni arqilik tenini baxquroƣan halda iradisini əməlgə axurux degənliktur».

Bu ayətlərgə, bolupmu 47-ayətkə kariƣanda, Hudaning nəzaridə yər yüzidə pəkət ikki «həqiqiy adəm» bolup bakkan, dəp bayqaymiz. Bu ikki adəm bolsa Adəm'atimiz wə Əysa Məsihdur. «Həqiqiy adəm» degən Hudaning toluk süriti (obrazi, ipadisi)də boloƣan, degənliktur. Adəm'atimiz gunah sadir qiloƣinida «Hudaning sürət-obrazida bolux»tin məhrum boldi — heq bolmiƣanda, uningda wə ohxaxla barlik əwladliridimu «Hudaning sürət-obrazi» intayin kərümsiz bolup kətkənidi.

Hudaning «**insan Mening sürət-obrazimda bolsun**» degən mənggülük məqsət-muddiasi Məsihdə, xundakla Uningda «qayta tuƣuloƣan»lardimu əsligə kəltürülüp əməlgə axurulidu. Xunga Adəm'atimiz pəkət əzi üqün əzidə «rohiy hayat»qa igə boloƣan bolsimu, Məsih baxqilar üqünmu uningƣa igidur; Uning ölüxi, kəmülüxi wə ölümdin tirilixidin keyin U «hayatlik bərgüqi Roh boldi». Siz uningdin hayatqa erixtingizmu?

16:3-4

«**Mən kəlginimdə, silər qaysi adəmlərni layik kərüp tallisanglar, mən xularƣa tonuxturux hətlirini yezip berip muxu ianə-xəpqitinglarni Yerusalemƣa apirip berixkə əwətimən. Meningmu berixim muwapik kərülsə, ular manga həmrah bolup baridu**».

Biz baxqa yərlərdə eytqinimizdək, rosul Pawlus hərgiz əzi üqün pul sorap bakmiƣan. Əmma u hajətkə qüxkən baxqilar üqün pul soriƣan wə ianə topliƣan. U muxu yərdə

«**Yerusalemdiki kəmbəƣəl muqəddəs bəndilər**» üqün ianə qilayli dəwatidu. Yerusalem əsli ronaq tapqan xəhər, uningda turuwatqanlarning adəttə «ilkidə bar» idi, xu yərdiki «muqəddəs bəndilər» qandaqmu «kəmbəƣəl» bolup qalƣan?

Oqurmənlər bəlkim Rəb Əysa Əz Muqəddəs Rohini Yerusalemda dəl muxu ixqa ixənq bilən kütüwatqanlarning wujudiƣa qüxürgənliki bilən Uning jamaiti wujudqa kəlgən, dəp əslixi mumkin («Ros.» 1-2-bab). Buningdin keyin mal-mülüklük yaki zemindar bolƣan kəp qerindaxlarning igiliklirini setiwetip pullarni kəmbəƣəllərni beqix üqün ixlitip, Hudaning məmin bəndiliri bilən həmmə nərsiliri ortaq bolƣan halda yaxidi; «**Ular mal-mülüklirini setip, pulini həmmisigə, hərkimning ehtiyajiƣa qarap təqsim qilixatti**» («Ros.» 2:44-45). Xübhisizki, keyinrək bu pullarning kəp qismi hux həwərni tarqitixqa Yerusalemdin yiraqqa qiqmaqqi bolƣan qerindaxlarni qollap-quwwətləx üqün ixlitilgənidi. Əmma bu zor sədiqə berixlər kəp qerindaxlarning əzlirini tijarətliridin yaki etizliridin ayrilip hajətmən qilip qoyƣanidi. Xuning bilən bu zor sehiyliqtin quwwətləngən «hux həwər jakarlax hərikiti»din bəht-bərikət kərgənlər (yəni əllər arisida bolƣan etiqadqilar, jümlidin Korinttiki jamaət) Yerusalemda qalƣan aka-uka, aqa-singillirigə jismaniy tərəptə bolƣan qərzini tonup yetixi qilixqa layiq wə tegixlik ix idi.

Keyin, Rim imperatori Pələstingə qaratqan mundaq bir yarliqni qüxürgənki, Məsihning namida Hudaƣa ibadətkə yiƣilixni (undaq qilix imperatoriƣa qoqunmaslik bilən barawər dəp qarilip) «qanunsiz» dəp bekitip, hərqandaq adəm xundaq sorunda tutulup qalsa mal-bisatliri musadirə qilinsun, dəp buyruluƣan. Bundaq ix Yəhudiy etiqadqilarning bexiƣa kəp qetimlap kəlgən («Ibr.» 10:32-34). Xundaq bolƣanda kəp jamaətlərdin əwətilgən bu sowƣat xu künlərdə tehimu muhim bolatti. Lekin Pawlus wə uning baxqa xundaq ianə toplioquqi həmkarliri undaq əhwalning kəlgüsidə qiqidiƣanliqi tooƣruluq həwərsiz bolƣan, əlwəttə. Bilgüqi bolsa həmmə ix üstidin baxquroquqi Hudadur.

Injil 8-kisim
«Korintlikларoqa «2» »
(«Rosul Pawlus Korint xəhiridiki jamaətkə yazoqan ikkinqi məktup»)

Kirix səz

Korint xəhiridiki jamaətning kandak wujudka kəlgənliki tooqruluk

Pawlusning Korinttiki jamaətkə yazoqan birinqi məktupidiki «kirix səz»imizni kərüng. Bu ikkinqi hətni Pawlus təhminən miladiyə 56- yaki 57-yili, Korintning ximaliy təripidin üq yüz kilometr yirakka jaylaxkan Makedoniyə əlkisidin ətiwatkan waktida yazoqan. Hətni Pawlusning həmkari rosul Titus wə baxka ikki kerindax Korintka əpkəlgən (6:16-24). Pawlusning birinqi hetigə ohxax, u uxbu hətni Korinttiki eoqir məsililər üstidə boloqan kəp azab wə kayoqu iqidə yazoqan.

Okurmənlər birinqi hətni yezix səwəbining jamaət iqidə pəyda boloqan kəp məsililərni bir tərəp kilix həmdə ularning birnəqqə jiddiy soallirioqa jawab berix üqün boloqanlikini əsləydu. Birinqi həttə, Korintliklarning arisida boloqan, əz atisining ayali bilən zina kilidioqan, əzini «ixəngüqi» dəp atioqan bir adəm bilən kandak hatirjəm bardi-kəldi kilix tooqruluk Pawlusning adəmni sanjioqudək tənbihini, xundakla nuroqun baxka natooqra ixlar tooqruluk agahlanduruxjekiləxlirini okuymiz.

Okurmənlər üqün keyinki wəkələrni qüxənqimiz boyiqə ihqam tərtiptə tizsak kolaylikrak bolidu: —

(1) Pawlus «birinqi məktup»ni yazoqandin keyin, Korintta yənə baxka məsililərning barlikі tooqruluk həwərdar bolup, ikkinqi ketim ularning yenioqa bardi. Birinqi heti bəlkim Korintliklarning hərbir ixlirini tehi toluk həl kilip ketəlmigən boluxi mumkin. Bu ikkinqi ketimlik yokлax miladiyə 55-yaki 56-yilida boloqan; u xu ziyarətni «**azar beridioqan yokлax**» dəp təswirləydu (2:1). Bəlkim u ularoqa kattik tənbih bərgən.

(2) Axu wakitlarda helila otkuyruk bir kixi jamaətkə qikkanidi (2:5-8). Uning kilmixlirining zadi nemə ikənlikini enik bilməymiz; nemila bolmisun Pawlus ularning kexioqa yokлap baroqini bilən muxu ixni həl kilalmioqanidi. Korintliklar əzliri uning kilmixlirini kərüp, hatalikini bilip turupmu uningoqa tənbih berip, uni towa kilixka dəwət kilixtin bax tartkan; xunga: —

(3) Pawlus xu wakitlarda əslidə pilanlioqan üqinqi ketim ziyarətkilix niyitidin yenip, uning ornioqa ularoqa «**eoqir azab iqidə kəlbimdiki dərd-ələmdin kəp kəz yaxlirimni təktürgən**» degən yənə bir hətni yazoqan (2:3-4). Xu hətning birər kəqürülmisimu bizgə yətmigən. Pawlus «**dərd-ələmdin kəp kəz yaxlirimni təktürgən**» axu hətni Titus wə yənə bir kerindaxning koli arkilik yollaydu; xuning bilən bir wakitta ikki kerindaxni Korintliklarni rioqbətləndürələydu, dəp ümid kilatti (12:16-18).

(Xunga «Korintlikлароқа yezilоқan ikkinqi hət»ni əməliyəttə «üqinqi hət» deyiximizgə tooқra kelidu. Yənə xuni kərsətmisək bolmayduki, «Korintlikлароқа (1)»din ilgiri, heli baldur yezilоқan yənə bir hetimu bolоқanidi («1Kor.» 5:5ni kərüng).

(4) Titus Makedoniyə əlkisigə, Pawlusning yenioқa қaytti wə uningoқa Korintlikлar uning nəsihiтini қobul қilip, қilmixi yaman xu adəmgə tənbih berip uni Məsihning yolioқa қayturdi, degən hux həwərni yətküzdi. Əmma uzun ətməyla Pawlus əzini tehimu қattiқ dərd-ələmgə salidioқan bir həwərni anglidi. Ular arisida Pawlusning təlimlirini ezitқu, uning məқsət-muddialirini ҳaram, uning rosulluқtiki ҳoқuқini sahta degən birnəqqə zəhərhəndə kazzap pəyda boloқanidi. Kəp etiқadqilar ularning aldam haltisioқa qüxüxkə baxlioқan boluxi mumkin. Bu jiddiy ixni bir tərəp қilixni u əzining ziyaritigiqə (üqinqi ziyariti, 13:2) keqiktürməytti, əlwəttə. Xuning bilən: —

(5) U kəz aldimizdiki hətni (Injilda «ikkinqi hət» dəp ataloқan) yazdi. Buni u yənə Titus arқilиқ yollap, Titus bilən yənə ikki қerindax wə bəlkim baxқilarni billə əwətti (8:6, 16-24). Pawlus bu қerindaxlaroқa yənə, Korinttiki jamaət Yerusalemdiki namrat etiқadqilar üqün niyət қiloқan in'amlirini ulardin yioқiwelixni ҳəmdə Yerusalemoқa apirixni tapilioқanidi (8-9-bab). Xunga, bu «ikkinqi» (əməliyəttə üqinqi) hətni yezixning asasliқ səwəbliri təwəndiki tət nuқtida kərülidu: —

(1) Titus Pawlusni həwərləndürgəndək, Korinttiki jamaət uning «dərd-ələmdin yazoқan» hetidiki sözlirigə əstayidil kəngül қoyup uning nəsihiтini қobul қilip, ҳeliқi otқuyruқ adəmgə tənbih berip uningoқa қattiқ nəsihət қiloқanidi. Nətijidə bu adəm towa қiloқan. Xunga ular Pawlusning «dərd-ələmlik» hetini қobul қilip, uning wə Titusning jekiləxlirigə boysunoқan, ҳəmdə gunah sadir қiloқan kixi towa қiloқanidi. Pawlus bu ixlaroқa huxalliқini bildürməkqi bolup, uxbu hətni yazidu. Pawlusning dəwitigə қulaқ selip ular muxu kixini jamaəttin qiқiriwətkənidi; Pawlus ҳazir ularni towa қiloқan kixini jamaətkə қaytidin қobul қilixқa, xundaқla uningoқa təsəlli berixkə dəwət қilidu (2:1-11). 7:8-16nimu kərüng.

(Bəzi alimlarning pikriqə Pawlusning ikkinqi hetidə tiloқa elinoқan «towa қiloқan adəm» birinqi hetidə (5-babta) tiloқa elinoқan «jamaəttin qiқirilix kerək boloқan» «**əz atisining ayali bilən zina қilidioқan»** degən kixigə ohxax adəm bolidu, dəydu. Lekin axu kixi «**ətliri ҳalak қilinsun dəp Xəytanning ilkigə tapxuruloқan**». Biz uni xuningdin uzun ətməyla əlgən, dəp қaraymiz. Birinqi həttə tiloқan elinoқan «**ətliri ҳalak қilinsun dəp Xəytanning ilkigə tapxuruloқan**» kixi «ikkinqi heti»də tiloқa elinoқan «towa қiloқan» kixining əzidur, degənning mumkinqiliki bar desəkmu, ikkisining bəzi təpsilatliri bir-birigə anqə mas kəlməydu. Məsilən, ikkinqi kixining baxқilaroқa «**ziyan-zəhmət yətküzgüqi kixi**» ikənliki bayan қilinoқan (7:12).

(2) Məsih Əysa asmanoқa kətürülüp, Muқəddəs Roh ularning wujudioқa qüxkinidin keyin, Yerusalemdiki jamaətning oquқ қolluқi wə kəksi-қarnining kəngliki bilən, rosullar ҳəm baxқa қerindaxlaroқa kəp səpər қilip hux həwərni tarқitix pursiti yaritip berilgənidi. Əmma bu sehiliқi tüpəylidin ҳəmdə uqrioқan bəzi eoқir ziyankəxliklər tüpəylidin Yerusalemdiki jamaəttikilərning kəpi intayin namrat ҳaloқa qüxüp қaloқanidi. Xuning bilən bir wақitta bu қədirlik қerindaxlarning bəziliri (Yəhudiy «millətqilik»ining təsiri astida əskənlikidin): — «taipilər (Yəhudiy əməslər) zadi nijat tapalmaydu» ҳətta «Huda ularoқa nijattinmu tetixқa yol қoymaydu» dəp oylap қelixқanidi. Pawlus pursətni қoldin bərməy, səpərliridə yoқlioқan «taipilər» (yaki «yat əlliklər»)din tərkib tapқan jamaətlərdin, Yəhudiy қerindaxlirimizoқa yardəm қolimizni sunayli dəp ətünüxkə wə jekiləxkə baxlidi. Xu yol bilən ular pəқət Yəhudiy

ķerindaxlarning ḥajitidin qiķipla ķalmay, bəlki yənə Yəḥudiy ķerindaxlar ɵz kɵzliri bilən ɵzlirining dəl «Hudaning meḥir-xəpķitini toniyalixi ķət'iy mumkin əməs» dəp gumanlanƣan yat əlliklərning küqlük muḥəbbitini kərələydiƣan bolidu. Xuning bilən barlik jamaətlər arisida Hudaning adəmlərni birləxtürgüqi muḥəbbiti tehimu küqiydu. Uxbu həttin bir yil ilgiri, Korinttiki jamaəttikilər ķizƣinlik bilən ianə toplaymiz degən niyətni bildürgənidi. Xunga Pawlus bu həttə, silər niyitinglarƣa əməl ķilip, toplimaķqi bolƣan ianini Yerusalemƣa apirixķa təyyarlanglar, dəp jekiləydu (8-9-bab).

(3) Hudaning bəzi ķədirlik məmin bəndilirining bir qatiķi tüzütülsə, yənə bir qatak pəyda bolidiƣan ohxaydu. Korinttiki jamaəttikilər xundak bolƣan bolsa kerək. Korintliklar Pawlusning birinqi hetidiki ḥəm keyinki «dərd-ələmlik» hetidiki jekiləxlirini ķobul ķilƣini bilən, uzun ətməyla ular arisida ɵzlirini bolsa «rosullar», Pawlusni bolsa, «rosul əməs» dəp jakarlaydiƣan birnəqqə ibraniy kazzap (jamaətning ɵzidin qikķanmu, yaki sirttin kəlgənmu, bilməymiz) pəyda bolƣanidi. Bəziliri, Pawlusni tayini yok, «Mana bizni yoklaymən dəp wədə ķilƣini bilən yenimizƣa kəlmidi, bəlkim bizlər (ḥəķiķiy rosullar!)din ķorkup kətkəndu!» deyixip kətkənidi. Pawlus bu həttə, əməliyəttə yeninglarƣa tehiqə kəlmiginimning səwəbi, silərni ayap, mən baroƣuqə ɵzünglarƣa ɵz illətliringlarni tüzətküdək wakit berəy dedim, dəydu. Bu atalmix «rosullar»ning bəziliri: «rosullarning jamaəttin ķuwwətlinixigə ḥoķuķi bar» dəp jamaətni ķistap pul ündürməktə idi, xundakla «Mana, Pawlus wə Barnabas ḥəķiķiy rosul əməs, qünki ular undak ķilmidi!» dəp biljirlimakta idi. Yənə bəziliri ḥətta Pawlusni kixilərning kɵzlirini boyap «Yerusalemdikilər üqün topliƣan ianə»ni ɵzining ķiliwalmakqi boldi, degənidi. Pawlus hətning birnəqqə yeridə, bolupmu 10-12-bablarda bu sesik səpsətiqiliklərni wə bu sahta rosullarning mahtinixlirini pax ķilidu. U ḥətta Korinttikilərgə yat adəm bolup ķaloƣandək ulardin ɵzini ķobul ķilixni ətünidu (7:2-3). Əmma xu gəwdilikki, Pawlus bu ixlar tooƣruluk muḥim tənbiḥi wə əyibləxlirini hətning ahiriƣa ķalduridu; demək, u awwal Korintliklarning burunķi hətlirigə bolƣan yahxi inkasini toluk mu'əyyənləxtürgən wə yardəm ķolini ayimiƣanlikini təripligəndin keyin xu ixlar tooƣruluk tənbih berip əyibləydu.

(4) Ular birinqi hetigə ḥəm «dərd-ələmlik» hetigə ķulak selip ixlarni ķizƣinlik bilən tüzütkəndək bolƣan bolsimu (7:11), Pawlusta ular kona adət-ķilmixliriƣa yenip ketərmu dəydiƣan eoƣir təxwix bar idi (12:19-13:10). Uning barlik hətliridə jekiliginidək, u ḥərbir pursəttin paydilinip etiķadqilarni aloƣa besip pak-mukəddəslik ḥəm muḥəbbətning ḥər tərəptiki kamalitigə intilixkə dəwət ķilidu. Dərwəkə, Mukəddəs Roḥta izqil əginixkə wə Hudani tehimu qongkur tonuxka intilixning ɵzi biz kazanƣan roḥiy ḥəķiķətlər wə mewilərni ķoldin bərməslikning birdinbir yolidin ibarəttur.

Pawlusning ularƣa yazƣan birinqi heti tooƣruluk səzlirimiz ikkinqi hetigə ohxaxla mas kelidu: —

«Pawlusning xunqə kəp məsililiri bolƣan bundak bir jamaətkə hət yezixiƣa məjbur bolƣanlikidin Hudaƣa minnətdar boluximizƣa tooƣra kelidu. Qünki uning bərgən jawabliri bizning (məyli ɵz xəhsiyitimizning bolsun, jaḥanda bolƣan jamaətlərning bolsun) ɵzimizning nuroƣun bügünki ķiyinqiliklirimiz wə məsililirimizdin azad ķilinix yolini tepiximizƣa yetəkligüqi bolidu».

Bəlkim oķurmənlərning esidə barki, Təwrat dəwridə Ayup pəyƣəmbər azab tartķan künlərdə üq dostining uni səwəbsiz, asassiz tənķid ķilixliri Ayuptin ɵzining Huda bilən qongkur

munasiwəttə baоғланоған iq-baоғридики sirlarni axkarilaydioған jawablarni qikiridu. Xuningоға ohxax, Korinttiki jamaəttə Pawlusni wijdansiz, prinsipsiz tənkid kiloғuqilar bolmioған bolsa, uxbu hət bolmaytti, xundakla biz Hudaning insanning kəlbidə hasil kilalaydioған muhəbbətning xunqə qongkur yərliri wə sirliridin həwərsiz kalattuk. Əmma bu ajayib heti arkilik Pawlusning kəlbidə axkarilanоған, өzidə turоған muhəbbətning bu sirlirini kərələydioған bolduk.

Yənə xuni kaytilaymizki, həttə «bablar» wə «ayətlər»ning boluxi, okurmən ixəngüqilərgə kolaylik yaritix üqün kəqürgüqilər təripidin koxuloған bolup, əsli hətning bir kismi əməs idi. Pawlus okurmənlərni bu hətni (bir pütün halda) birakla okusun dəp yazоғanidi.

«Koxumqə sөz»imizdə biz bəzi kiyin ayətlər wə rosul kөz aldimizоға kəltürgən məlum birnəqqə həkikət üstidə, xundakla hazirki zamanimizda bularni kandak tətbiklaxka bolidioғanliki üstidə tohtilimiz.

Hət (qongkur muhəbbət-kizоғinlik bilən yeziloған baxka kөp hətlərdək) rətlik halda bələklərgə bəlünmigəqkə, məzmunlirini biz pəkət təhminiy halda təwəndikidək ihqamliyalaymiz: —

Məzmun: —

1:1-11	Salam-dualar;
1:12-7-bab	Pawlus bilən Korinttiki jamaətning munasiwiti; Pawlusning ilgiriki hetining təsiri; «hux həwər»ning «Musaоға qüxürülgən kanun»din hər tərəplimilik üstünlüki; «hux həwər»ning hizmətkarlirining hizmətni kandak yürgüzüxi kerəkliki;
8-9--bablar	Yerusalemdiki namrat etikadqilar üqün ianə toplax;
10-bab—13:10	Sahta rosullar həm həkikiy rosullar;
13:11-13	Ahirki tiləklər

Korintlikłaroŋa «2»

Rosul Pawlus Korint xəḥərdiki jamaətkə yazoŋan ikkinqi məktup

1 [1] Hudaning iradisi bilən bekitilgən, Məsiḥ Əysaning rosuli mənki Pawlus wə ķerindax
boloŋan Timotiydin Korint xəḥiridə turuwatķan, Hudaning jamaitigə wə xuningdək pütkül
Ahaya əlkisidiki barlik mukəddəs bəndilərgə salam! [2] Atimiz Huda ḥəm Rəb Əysa Məsiḥtin
silərgə meḥir-xəpķət wə hatirjəmlik boloŋay!
[3] Rəbbimiz Əysa Məsiḥning Atisi, rəḥimdillikłarning igisi Ata, barlik rioŋbət-təsəllining Igisi
boloŋan Hudaoŋa təxəkkür-mədḥiyə oķuloŋay! [4] Biz uqrioŋan ḥərķandak japa-muxəkķəttə U
bizgə rioŋbət-təsəlli beriwatidu, xuning bilən biz Huda təripidin rioŋbətləndürülgən bolup U
yətküzgən rioŋbət-təsəlli bilən ḥərķandak baxķa japa-muxəkķətkə uqrioŋanlaroŋa rioŋbət-təsəlli
berələydioŋan bolduk. [5] Qünki, Məsiḥning azab-oķubətliri biz tərəpkə exip taxķandək, Məsiḥ
arķilik boloŋan rioŋbət-təsəllimizmu exip taxidu. [6-7] Əmma biz japa-muxəkķəttə ķalsakmu bu
silərning rioŋbət-təsəlli wə nijat tepixinglar üqün bolidu; bular silərning biz tartķan azab-
oķubətlərgə ohxax azab-oķubətlərgə qidixinglar bilən silərdimu ḥasil ķilinidu; biz rioŋbət-təsəlli
tapsakmu u silərning rioŋbət-təsəlliringlar wə nijatinglar üqün bolidu; xunga bizning silərgə
baoŋloŋan ümidimiz mustəḥkəmdur; qünki silər azab-oķubətlərdin ortak nesiwilik bolsanglar,
ohxaxla rioŋbət-təsəllidin ortak nesiwilik bolisilər dəp bilimiz. [8] Qünki, i ķerindaxlar, silərning
Asiyada duq kəlgən japa-muxəkķəttin həwərsiz yürüxünglarni halimaymiz; u wakitlarda biz
qidioŋusiz eoŋir besimoŋa duq kəlduk, ḥətta ḥayatning əzidin ümid üzgüdək boloŋaniduk. [9] Əmma
əzimizgə əməs, bəlki əlgənlərni tirildürgüqi Hudaoŋa tayiniximiz üqün ķəlbimizdə əlümgə
məḥkum ķilinoŋandək yürəttuk. [10] U bizni bundak dəḥxətlik bir əlümdin ķutķuzoŋan wə ḥazir
ķutķuzmakta, wə bizni yənila ķutķuzidu, dəp uningoŋa ümid baoŋliduk; [11] silərmu buningda
ḥəm biz üqün dua-tilawətlər bilən mədət beriwatisilər; xundak ķilip talay adəmlərning wasitisi
arķilik bizgə kərsitilgən iltipat tüpəylidin talay adəmlər Hudaoŋa rəḥmətlər eytidioŋan bolidu.

1:1 Fil. 1:1.
1:2 Rim. 1:7; 1Kor. 1:3; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:3 Əf. 1:3; 1Pet. 1:3.
1:4 2Kor. 7:6.
1:5 «Məsiḥning azab-oķubətliri biz tərəpkə exip taxķandək, Məsiḥ arķilik boloŋan rioŋbət-təsəllimizmu exip taxidu» — «Məsiḥning azab-oķubətliri» bolsa bəlkim Pawlus wə buradərlirining Məsiḥkə baoŋlanoŋanliķi tüpəylidin uqrioŋan ziyankəxlikni kərsitidu. Əmma Pawlus bu ixlarni Hudadin kəlgən, birhil imtiyaz wə bərikət süpitidə ķaraydu. «Filippilikłaroŋa» boloŋan «ķoxumqə səz»imizdə «Məsiḥning azablirioŋa boloŋan sirdax-ḥəmdəmlik» tooŋruluk səzimiznimu kərüng.
1:5 Zəb. 34:19; 94:19.
1:6-7 «Əmma biz japa-muxəkķəttə ķalsakmu bu silərning rioŋbət-təsəlli wə nijat tepixinglar üqün bolidu; bular silərning biz tartķan azab-oķubətlərgə ohxax azab-oķubətlərgə qidixinglar bilən silərdimu ḥasil ķilinidu» — rosul Pawlus ḥərdaim əzi tartķan azab-oķubətlər baxķilarda təsəlli-rioŋbət wə nijat ḥasil ķilidu, dəp ķaraydu. Xuning bilən u daim azab-oķubətlərni birhil bəht wə imtiyaz süpitidə razilik bilən ķobul ķilatti. «Filippilikłaroŋa» boloŋan «ķoxumqə səz»imizdə «Məsiḥning azablirioŋa boloŋan sirdax-ḥəmdəmlik» tooŋruluk səzimiznimu kərüng. **«biz rioŋbət-təsəlli tapsakmu u silərning rioŋbət-təsəlliringlar wə nijatinglar üqün bolidu»** — muxu səzlər bəzi kona keqürmilərdə tepilmaydu. **«xunga bizning silərgə baoŋloŋan ümidimiz mustəḥkəmdur»** — rosul, Korinttiki ķerindaxlirim azab-oķubətni kərsila, bəlkim etiķadtin tanidu, degən ənsirəxtin haliy boldum, deməkqi.
1:6-7 2Kor. 4:17.
1:8 Ros. 19:23.
1:9 «Əmma əzimizgə əməs,...» — baxķa birhil tərjimisi: «Dərwəķə, əzimizgə əməs...».
1:9 Yər. 17:5, 7.
1:10 1Kor. 15:31.
1:11 Rim. 15:30; 2Kor. 4:15; Fil. 1:19.

Pawlusning ziyarətni kəynigə sürüxi

12 Qünki pəhrimiz, yəni wijdanimizning guwahlıqi xuki, Hudaning aldida sap niyətlər wə
səmimiylik bilən (insaniy parasət bilən əməs, bəlki Hudaning meһir-xəpkiti bilən) biz bu
dunyaoqa nisbətən wə bolupmu silərgə nisbətən əzimizni tutuwalidioqan bolduk. 13-14 Qünki
silərgə yazoqinimiz okuyalaydioqan wə tonup yetələydioqandin baxka һeq nərsə əməs; lekin
mən silərning bizni kismən tonup yətkininglar boyiqə Rəb Əysaning künidə silər bizning
pəhrimiz bolidioqininglardək bizlərnimu silərning pəhringlar bolidu dəp bizni toluk tonup
yetixinglarni ümid kilimən. 15 Xuning bilən muxundak ixənqtə bolup mən əslidə ikkinqi
kətim silərgə meһir-xəpkətni yətküzüxkə awwal silərning kexinglaroqa barmakqidim; 16 yəni,
kexinglardin Makedoniyəgə ətüp, andin Makedoniyədin yənə kexinglaroqa kelixni, xundakla
silər təripinglardin Yəһudiyə əlkisigə uzitiliximni ümid kiloqanidim. 17 Məndə xundak niyət
boloqanda, mən uni yeniklik bilən karar kiloqanmu? Mən niyət kiloqanda, məndə «ətlik»
kixilərdikidək: birdəm «bərһək, bərһək» wə birdəm «yak, yak» deyix barmu? 18 Əmma Əz
səzidə turoqinidək, bizning silərgə eytkan səzimiz birdəm «bərһək» wə birdəm «yak» bolma
ydu; 19 Qünki biz (mən wə Silwanus wə Timotiy)ning aranglarda jakarlioqinimiz — Hudaning
Ooqli, Əysa Məsiһ, birdəm «bərһək» wə birdəm «yak» əməstur; bəlki Uningda «bərһək»la bar
dur. 20 Qünki Hudaning kanqilik wədiliri boluxidin kət'iynəzər, ular Uningda «bərһək»tur, wə
biz arkilik Uningdimu Hudaoqa xan-xərəp kəltüridioqan «Amin» bardur. 21 Əmdi bizlərni silər
bilən billə Məsiһdə qing turoquzoquqi boloqini һəm bizni məsiһligini bolsa Hudadur. 22 U yənə
üstimizgə meһür besip, kəlbimizgə Əz Roһini «kapalət» boluxka ata kildi.

1:13-14 «Qünki silərgə yazoqinimiz okuyalaydioqan wə tonup yetələydioqandin baxka һeq nərsə əməs; lekin mən silərning bizni kismən tonup yətkininglar boyiqə Rəb Əysaning künidə silər bizning pəhrimiz bolidioqininglardək bizlərnimu silərning pəhringlar bolidu dəp bizni toluk tonup yetixinglarni ümid kilimən» — Korintlıqlarning kəpinqisining Pawlus wə Timotiyni qüxənmigən yərliri tola idi. Muxu yərdə Pawlus əzining «ulardin mustəkil» təkəbbur adəm əməslikini ularoqa kərsitip rioqbətləndüridu. Pawlus əzini ularning dua-tilawətlirigə ehtiyajlik, dəydu *(12)*. Xunga «Rəb Əysaning küni» *(dunyaoqa kaytix küni)*də ularning Pawlus һəm Timotiyda boloqan təһpisi kərülidu *(demək, xu künidə «bizlərmu silərning pəhiringlar bolimiz»)*.

1:15 «awwal silərning kexinglaroqa barmakqidim» — «awwal» bəlkim «Makedoniyaoqa berixtin awwal» degən mənidə *(16-ayət, «1Kor.» 16:5-6, «2Kor.» 2:12ni kərüng)*.

1:15 1Kor. 16:5.

1:17 «Məndə xundak niyət boloqanda, mən uni yeniklik bilən karar kiloqanmu?» — Pawlusning bu oy-niyiti əməlgə axurulmioqanidi. Xunga Korintlıqlarning bəziliri uni «tutami yok adəm» dəp əyibləytti. **«mən niyət kiloqanda, məndə «ətlik» kixilərdikidək: birdəm «bərһək, bərһək» wə birdəm «yak, yak» deyix barmu?»** — ««ətlik» kixilərdikidək» degən nemə mənisi? «ətlik» bolsa insanlarning adəttə ixənqlik əməslikini, ularoqa tayanmaslik kerəklikini, ularning karoqularqə ix kilidioqanlikini kərsitidu. «Rimlıqlaroqa»diki «ət» tooqruluk «kirix səz»imizni kərüng.

1:18 Mat. 5:37; Yak. 5:12.

1:19 «Silwanus» — xübһisizki, Injildiki baxka yərlərdə «Silas» xəklidə uqraydu *(məsilən, «Ros.» 18:5)*.

1:20 «Qünki Hudaning kanqilik wədiliri boluxidin kət'iynəzər, ular Uningda «bərһək»tur, wə biz arkilik Uningdimu Hudaoqa xan-xərəp kəltüridioqan «Amin» bardur» — «Amin» degən səz duaoqa, məlum arzu-tiləkkə yaki məlum wəz-təlimgə «Xundak boloqay, Hudayim!», «Qoxuldum!» degən mənini bildüridu.

1:21 «bizlərni silər bilən billə Məsiһdə qing turoquzoquqi boloqini һəm bizni məsiһligini bolsa Hudadur» — «məsiһlinix» yaki «məsiһ kilinix»ning omumiy mənisini qüxinix üqün Təwrat «Yəx.» 61:1diki izaһatni wə «Təbirlər»nimu kərüng. Rəb Əysa Məsiһ hizmitini ada kilix üqün Mukəddəs Roh bilən «məsiһ kilinip» küqəytilgəndək, һərbir etikadqi ohxaxla Mukəddəs Roһni kobul kiloqinida, Huda bizgə tapxuroqan hizmətni ada kilix üqün Uning Roһi *(Mukəddəs Roh)* bilənmu «məsiһ kilinidu», xundakla Roһta küqəytilgən bolidu.

1:22 «U yənə üstimizgə meһür besip...» — *(Mukəddəs Roh bilən)* «meһür besix» tooqruluk «Əfəsuslıqlaroqa»diki «qoxumqə səz»imizni kərüng. Mukəddəs Roһning Əzi Hudaning Əzigə təwə boloqan adəmlirining üstigə: «Meningkidur» dəp baskan igidarqilik meһüridur. **«kəlbimizgə Əz Roһini «kapalət» boluxka ata kildi»** — «Əz Roһi» grek tilida pəkət «Roh» bilən ipadilinidu. «Kapalət» tooqruluk: — bu ayət təwəndiki һəkikətlərni kərsitidu: —

–*(1)* ixəngüqilərning «toluk miras»ni igiliwaloquqə, Mukəddəs Roh һərbir ixəngən adəmning kəlbidə turup uningoqa bu mirasini tetitip, wujudida mirasning һəkikət ikənlikini ispatlap beridu.

–*(2)* yənə kelip, Mukəddəs Roһning ixəngüqining kəlbidə turoqanlikining əzi uning kəlgüsidə bu miraska qokum erixidioqanlikioqa Hudaning Əz kapalitidur.

1:22 Rim. 8:16; 2Kor. 5:5; Əf. 1:13; 4:30.

Rosul Pawlusning ularni yoqlap berixini keqiktürgənlikining səwəbi

[23] Əmma Hudani əz jenimοqa guwahqi boluxqa qaqirimənki, Korintqa tehi barmiοqanliqimning səwəbi kənglunglarni ayax üqün idi. [24] Biz ħərgiz iman-etiqadinglar üstigə ħəküm sürgüqilər əməsmiz, bəlki silərning xad-huramliqinglarni axuruxqa silərgə ħəmkarlaxquqilarmiz; qünki silər etiqad arqiliqla məzmut turisilər.

2 [1] Lekin mən iqimdə, qexinglarοqa barsam yənə azar elip barmaymən degən qararοqa kəldim. [2] Qünki əgər mən silərgə azar bərsəm, mening tüpəylimdin azar yegənlərdin baxqa qaysibiri meni xadlanduralisun? [3] Mən əsli meni xadlanduruxi tegixlik boloqanlardin əksiqə azar yəp qalmay degən məqsəttə xu hətni yazdim; qünki mening xadliqim silər ħəmminglarningmu xadliqidur dəp silər ħəmminglarοqa ixənq baοqlidim. [4] Qünki əslidə əzüm eοqir azab iqidə qəlbimdiki dərd-ələmdin kəp kəz yaxlirimni tökküzüp turup silərgə xu hətni yazοqanidim; məqsitim silərgə azar berix əməs, bəlki silərgə qongqur baοqlanοqan, exip taxqan muħəbbitimni bilixinglar üqün idi.

Gunaqkarni qaytidin qobul qilix

[5] Əmma birərsi azar yətküzgən bolsa, uning azar yətküzgini mən əməs dəymən, u bəlki məlum dərijidə (bu ixni ziyadə eοqir qiloqum yoq) ħəmminglarοqa azar yətküzdi. [6] Bundaq adəmning kəpinqinglar təripidin tənbihləngini yetərliktur; [7] Xunga ħazir əksiqə, silər uningοqa meħir-xəpqət kərsitip rioqbət-təsəlli berixinglarοqa tooqra kelidu; bolmisa bundaq bir kixi bəlkim oqayət zor dərd-ələmdin əzini yoqitiximu mumkin. [8] Xunga mən silərgə uningοqa muħəbbitinglarni ispatlixinglarni jekiləymən. [9] Xu hetimni yənə bir məqsəttə, yəni silərning ħəmmə ixlarda itaətmən yaki itaətmən əməslikinglarni sinap bilixim üqün yazdim. [10] Lekin silər qaysibirini məlum ix üqün kəqürüm qiloqan bolsanglar, mənmu ħəm uni xundaq qiloqan bolimən; mənmu məlum bir ixni kəqürüm qiloqinimda (birər ixni kəqürüm qiloqan bolsam), mən silərni dəp Məsiħning ħuzurida xundaq qildim. [11] Xuning bilən Xəytan bizdin ħeq üstünlükkə erixəlməydu; qünki biz uning ħiylə-mikirliridin bihəwər əməsmiz.

[12] Əmdi Məsiħning hux həwirini jakarlaxqa Troas xəħirigə kəlginimdə wə xundaqla Rəb təripidin pursət ixiki manga eqiloqini bilən, [13] qerindixim Titusni tapalmioqinim tüpəylidin

1:23 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 1Tim. 5:21; 2Tim. 4:1.
1:24 1Pet. 5:3.
2:1 «lekin mən iqimdə, qexinglarοqa barsam yənə azar elip barmaymən degən qararοqa kəldim» — bu jümlidin kərimizki, Pawlusning ikkinqi qetim ularning yenioqa berixi ikkila tərəpkə eοqir, azarlik ix idi. «Iqimdə ... qararοqa kəldim» degən səz bəlkim pəqət ularni dəp əməs, bəlkim «əzümgimu azablik bolmisun» dəp xundaq qarar qildim, dəp puritidu.
2:3 «Mən əsli meni xadlanduruxi tegixlik boloqanlardin əksiqə azar yəp qalmay degən məqsəttə uxbu hətni yazdim» — «xu hət» bolsa «kirix səz»imizdə eytqinimizdək, «Korintliqlarοqa *(1)*» əməs, bəlki uningdin keyinki yənə bir hətni kərsitidu.
2:3 2Kor. 8:22; Gal. 5:10.
2:6 «Bundaq adəmning kəpinqinglar təripidin tənbihləngini yetərliktur» — bəzi alimlar «bundaq adəm»ni Pawlus birinqi hetidə alaħidə əyibligən kixi *(«1Kor.» 5-bab)* dəp qaraydu. Bizningqə bolsa u keyinki, kəp adəmlərgə «azar bərgən», «ziyan-zəħmət qiloquqi» yənə bir kixi idi *(7:12 wə «kirix səz»imiznimu kərüng)*.
2:6 1Kor. 5:3.
2:9 «Xu hetimni yənə bir məqsəttə, yəni silərning ħəmmə ixlarda itaətmən yaki itaətmən əməslikinglarni sinap bilixim üqün yazdim» — «ħəmmə ixlarda itaətmən yaki itaətmən əməslikinglar»: Pawlus ularning əzigə itaətmən boluxi əməs, bəlki Hudaning uning arqiliq kəlgən səzigə itaətmən boluxini halaytti, əlwəttə.
2:10 «mənmu məlum bir ixni kəqürüm qiloqinimda ... mən silərni dəp Məsiħning ħuzurida xundaq qildim» — «Məsiħning ħuzurida»: baxqa birhil tərjimisi «Məsiħning wujudida» yaki «Məsiħning xəhsiyitidə» *(demək, Məsiħning ornida yaki Məsiħning namida)*. Buning wə tərjimimizning mənisi arisida qong pərq yoq.
2:11 «Xuning bilən Xəytan bizdin ħeq üstünlükkə erixəlməydu; qünki biz uning ħiylə-mikirliridin bihəwər əməsmiz» — bu ayət tooqruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.
2:12 «xundaqla Rəb təripidin pursət ixiki manga eqiloqini bilən...» — grek tilida «xundaqla Rəbdə pursət ixiki manga eqiloqini bilən...».
2:12 Ros. 16:8.

роһим aram tapmidi; xuning bilən mən xu yərdikilər bilən hoxlixip, Makedoniyəgə səpər aldim.
14 Əmma bizni Məsиһdə һəmixə təntənə bilən оһalibanə baxlaydioһan, biz arkilik һər yərdə Өzigə
dost tartkuqi huxpurakni qaqkuqi Hudaoһa təxəkkür!
15 Qünki biz Hudaoһa yətküzülüwatkan
Məsиһning huxpurikidurmiz, һəm kutkuzuluwatkanlar arisida һəm һalakətkə ketiwatkanlar
arisida xundakmiz; 16 keyinkilərgə ələümgə boloһan ələümning puriki, aldinkilaroһa һayatlikka
boloһan һayatlikning purikidurmiz; əmdi muxundak ixlarning һəddisidin kim qikalaydu?
17 Qünki biz kəp kixilərning kiloһinidək Hudaning kalam-səzini soda-setik ixi kilmaymiz; əksiqə
biz səmimiylik bilən Huda aldida Hudadin əwətilgənlər süpitidə Məsиһdə səzləymiz.

Yengi əһdining hizmətkarliri

3 1 Biz yənə өzimizni təwsiyə kiloһili turuwatamduk? Yaki baxka bəzilərgə kerək boloһandək,
silərgə yeziloһan yaki silər yazoһan təwsiyinamilər bizgə kerəkmu? 2 Silər өzünglar bizning
təwsiyinamimizdursilər, kəlbimizdə pütülgən, һər insanoһa tonux boloһan wə okulidioһan.
3 Silərning biz təripimizdin pərwix kilinoһan, Məsиһning məktupi ikənlikinglar ayan boldi (bu
məktup siyah bilən əməs, bəlki tirik Hudaning Roһi bilən yeziloһan; tax tahtaylaroһa əməs, bəlki
kəlbning ətlik tahtaylirioһa pütüklüktur).
4 Əmdi bizning Məsih arkilik Hudaoһa karaydioһan
xunqə zor ixənqimiz bar; 5 өzimizni birərnərsini kiloһudək iktidarimiz bar dəp qaoһlioһinimiz
yoktur; iktidarlikimiz bolsa bəlki Hudadindur.
6 U bizni yengi əһdining hizmətkarliri boluxka iktidarlik kildi; bu əһdə pütüklük səz-jümlilərgə
əməs, bəlki Roһka asaslanoһan. Qünki pütüklük səz-jümlilər adəmni eltüridu; lekin Roh bol-
sa adəmgə һayat kəltüridu.
7 Əmma səz-jümlilər bilən taxlaroһa oyuloһan, ələüm kəltüridioһan
hizmət xan-xərəp bilən boloһan wə xundakla Israillar Musaning yüzidə julalanoһan xan-
xərəptin yüzigə kəzlirini tikip kariyalmioһan yərdə (gərqə xu xan-xərəp һazir əməldin

2:13 «kerindixim Titusni tapalmioһinim tüpəylidin roһim aram tapmidi; xuning bilən mən xu yərdikilər bilən hoxlixip, Makedoniyəgə səpər aldim» — zor mumkinqiliki barki, Titus Korinttiki kerindaxlarning həwirini elip kəlməkqi boloһan, lekin tehi Troaska kəlmigənliki üqün, Korintlikларning oһemini yəwatkan Pawlus Troasta turoһinida kəngli aram tapmidi. Gərqə hux həwərni jakarlaxka «pursət ixiki eqiloһan» bolsimu, u uningdin *(waқtinqə)* paydilanmay Korintlikларning həwirini biliwelix üqün Titusni izdəp u yərdin kətti. Bir yildin keyinmu Troastiki bu «pursət ixiki» tehi oquk turoһan bolsa kerək *(«Ros.» 20:6)*.

2:14 «Əmma bizni Məsиһdə һəmixə təntənə bilən оһalibanə baxlaydioһan... Hudaoһa təxəkkür!» — «оһalibanə baxlaydioһan» grek tilidiki bu səz adəttə sərdar yaki padixah zəpər kuqkan koxunini xərəplik, təntənilik yürüxtə өz yurtioһa baxlaydioһanlikini ipadiləydu.

2:14 Kol. 1:27.

2:16 «keyinkilərgə ələümgə boloһan ələümning puriki, aldinkilaroһa һayatlikka boloһan һayatlikning purikidurmiz» — buning mənisi bəlkim xundakki: — «һalakətkə ketiwatkanlar» bolsa, «roһiy ələüm»də turidu; ularning xu hətərlik aһwalini Hudaning adəmliri ularoһa puritidu; mənggülük һayatlikni tepiwatkanlaroһa bolsa, Hudaning adəmliri ularoһa mənggülük һayatning huxbuyini, һəkikət ikənlikini өzining һayat-turmuxi arkilik puritip bildüridu.

2:16 Luka 2:34.

3:1 2Kor. 5:12; 10:8.

3:2 «Silər өzünglar bizning təwsiyinamimizdursilər, kəlbimizdə pütülgən, һər insanoһa tonux boloһan wə okulidioһan» — demək, Korinttiki etikadqilarning nijatni yengi kobul kiloһan waktida mutlək өzgərtilgən yengi yürüx-turuxliri Pawlusning əjrining һər adəmgə kərünərlik boloһan mewisi, uning һəkikiy rosul ikənlikigə ispat idi.

3:3 «Silərning biz təripimizdin pərwix kilinoһan, Məsиһning məktupi ikənlikinglar» — «pərwix kilinoһan» yaki «yətküzülidioһan, yollanoһan». grek tilida «kəyünüp bekiloһan» yaki «hizmiti kilinoһan». **«bu məktup siyah bilən əməs, bəlki tirik Hudaning Roһi bilən yeziloһan; tax tahtaylaroһa əməs, bəlki kəlbning ətlik tahtaylirioһa pütüklüktur»** — okurmənlərning esidə barki, Musa pəyoһəmbərgə qüxürülgən kanun «tax tahtalar»oһa pütüklük idi. Muxu yərdiki «ətlik» səlbiy mənidə əməs, bəlkim «yumxak, kattik bolmioһan», «tax»ning əksini bildüridu.

3:3 Mis. 24:12; 34:1; Yər. 31:33; Əz. 11:19; 36:26; Ibr. 8:10.

3:6 «U bizni yengi əһdining hizmətkarliri boluxka iktidarlik kildi; bu əһdə pütüklük səz-jümlilərgə əməs, bəlki Roһka asaslanoһan» — muxu ayətiki «pütüklük səz-jümlilər» Musaoһa qüxürülgən kanunni, yəni «kona əһdə»ni kərsitidu; «Roh» bolsa Hudaning Mukəddəs Roһini kərsitidu, əlwəttə. «Yengi əһdə» tooғruluk «Yər.» 31:31-34 wə «Yərəmiya»diki «koxumqə səz»ni kərüng. **«Qünki pütüklük səz-jümlilər adəmni eltüridu; lekin Roh bolsa adəmgə һayat kəltüridu»** — bu səzlərning toluk mənisini qüxinix üqün «Rim.» 3:19-23, 7-bab wə 8:1-16ni kərüng. «Roh» Hudaning Roһi, əlwəttə.

3:6 2Kor. 5:18; Ibr. 8:6, 8.

qalduruloƣan bolsimu), [8] Roh bilən yürgüzülidioƣan hizmət tehimu xan-xərəplik bolmamdu? [9] Qünki adəmning gunahini bekitidioƣan hizmət xərəplik boloƣan yərdə, insanni həkkaniy kilidioƣan hizmətning xəripi tehimu exip taxmamdu!? [10] Qünki əslidə xan-xərəplik boloƣan ixning hazirki oƣayət zor xan-xərəplik ixning aldida heqkandak xan-xərəplikliki yoktur; [11] qünki əməldin qalduruloƣan ix əslidə xan-xərəp bilən kəltürülgən yərdə, hazir ornini baskan ix tehimu xan-xərəplik bolidu. [12] Bizdə xunqə zor xundak bir ümid boloƣanikən, biz tolimu yüreklik bolimiz. [13] Biz Israillarni əməldin qalduruloƣan əhdining parlak nurioƣa kəzini tikip karaxning akiwitigə uqrap kətmisun dəp yüzigə qümpərdə tartiwaloƣan Musaoƣa ohximaymiz. [14] Əmma ularning oy-kəngülliri qadakqlaxkanidi; qünki bügüngə kədər kona əhdini okuoƣinida muxu qümpərdə eliwetilməy kəldi; qünki pəkət Məsihdə boloƣandila u elip taxliwetilidu. [15] Əmma bügüngə kədər, Musaning yazmiliri okuloƣinida xu qümpərdə yənila kəlbini yepiwalmakta. [16] Əmma hərkim Rəbgə karap burulsa, qümpərdə elip taxlinidu. [17] Əmma Rəb xu Rohtur; wə Rəbning Rohi kəyərdə bolsa, xu yərdə hərlük bolidu. [18] Wə biz hammimizning yüzimiz qümpərdisiz halda Rəbning xan-xəripigə karioƣinida, Uning ohxax süritidə boluxka Roh boloƣan Rəb təripidin xan-xərəp üstigə xan-xərəp koxulup əzgərtilməktimiz.

Pawlusning jamaətlərning hizmitidə boloƣan qidamlik, səwr-takətliki — Hizmättə qidamlik

4 [1] Xunga Huda bizgə rəhim-xəpkət kərsətkəndək, bu hizmət bizgə amanət kilinoƣanikən, biz bəl koyuwətməymiz; [2] əmdiliktə xərməndilikkə ait yoxurun ixlarni taxlap, nə aldamqilikta mangmay, nə Hudaning səzini burmilimay, bəlki həkikətni əynən ayan kilix bilən Huda aldida durusluƙimizni hər adəmning wijdanioƣa kərsitimiz. [3] Əmma hux həwirimiz qümkəlgən bolsimu, u halak boluwatkanlaroƣa nisbətən qümkəldi; [4] Qünki Hudaning sürət-obrazi boloƣan Məsihning xan-xəripi tooƣrisidiki hux həwərning nuri ularning üstidə yorumisun dəp, bu

---

3:7 «Israillar Musaning yüzidə julalanoƣan xan-xərəptin yüzigə kəzlirini tikip kariyalmioƣan yərdə» — bu wəkə «Mis.» 34:29-35də hatirilənqən. **«gərqə xu xan-xərəp hazir əməldin kalduruloƣan bolsimu»** — baxka birhil tərjimisi «gərqə xu nur asta-asta yokiliwatkan bolsimu». Pawlus bu ikki bislik səzlərni bəlkim ətəy ixlətkən, xunga ikkila tərjimisi bəlkim tooƣridur.

3:7 Mis. 24:12; 34:1,30; Kan. 10:1.

3:11 «qünki əməldin kalduruloƣan ix əslidə xan-xərəp bilən kəltürülgən yərdə,...» — «əməldin kalduruloƣan ix» yaki «ajizlap yokiliwatkan ix».

3:12 «biz tolimu yüreklik bolimiz» — yaki «biz jasarətlik səzləymiz».

3:13 «əməldin kalduruloƣan əhdə» — «kona əhdə»ning «əməldin kalduruloƣanliki»ni toluƙrak qüxinix üqün «Rim.» 3:19-4:25, 7:7-8:4, «Gal.» 1:2-4:7ni okung).

–Baxka birhil tərjimisi «əqüp ketiwatkan əhdə...». **«əməldin kalduruloƣan əhdining parlak nurioƣa kəzini tikip karaxning akiwitigə uqrap kətmisun dəp...»** — «karaxning akiwiti» — biz bu səzni xu mənidə qüxinimizki, kona əhdə *(Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən kanun)* astida, insanning gunahka patkan halati pax kilinoƣaqka, Hudaning xan-xəripigə biwasitə karaxning akiwiti ölüm bolatti. «Mis.» 34:34ni kərüng.

3:13 Mis. 34:35; Rim. 10:4.

3:14 «qünki bügüngə kədər kona əhdini okuoƣinida muxu qümpərdə eliwetilməy kəldi...» — «kona əhdə» muxu yərdə, bolupmu Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən kanunni, yəni Təwratning «Yaritilix»tin «Kanun xərhi»giqə boloƣan bəx kismini kərsitidu.

3:14 Yəx. 6:10; Əz. 12:2; Mat. 13:11; Ros. 28:26; Rim. 11:8.

3:16 Mat. 13:11; Rim. 11:23; 1Kor. 2:10.

3:17 «Əmma Rəb xu rohtur» — «Roh» bolsa Hudaning Mukəddəs Rohi», yəni «yengi əhdə» arkilik mənggülük hayatni elip kelidioƣan Rohni kərsitidu.

3:17 Yuh. 4:24.

3:18 «Biz hammimizning yüzimiz qümpərdisiz halda Rəbning xan-xəripigə karioƣinida, Uning ohxax süritidə boluxka Roh boloƣan Rəb təripidin xan-xərəp üstigə xan-xərəp koxulup əzgərtilməktimiz» — «ohxax süriti» *(yaki «ohxax sürət-obrazi»)* — Rəb Əysaning Özining süriti.

3:18 1Kor. 13:12; 2Kor. 5:7.

4:2 2Kor. 2:17; 2Kor. 6:4

4:3 2Kor. 2:15; 2Tes. 2:10.

zamanning ilaḩi etikadsizlarning oy-zeḩinlirini kor kildi. [5] Qünki biz özimizni əməs, bəlki Məsiḩ Əysani Rəb, xuningdək özimizni Əysa üqün silərning hizmətkaringlar dəp elan kilimiz. [6] Qünki «karangoquluktin nur yorusun» dəp buyruoŋan Huda, Məsiḩning didaridin Özining xan-xəripini tonutuxka boloŋan yoruklukning biz arkilik qeqilixi üqün, bizning kəlbimizni yorutkandur.

Mənggülük xan-xərəpning zor wəzni

[7] Əmma kudrətning oŋayət zorluki bizdin əməs, bəlki Hudadin boloŋanliki kərünsun dəp bu gəḩərgə sapal idixlarda kaqilakliḩ ḩalda igidarlik kilimiz. [8] Mana biz ḩərtərəptə kistilip kalduk, əmma yənjilmiduk; təmtirəp kalduk, əmma ümidsizlənmiduk; [9] ziyankəxlikkə uqrawatimiz, əmma ḩəmdəmsiz kalmiduk; yikitilduk, əmma ḩalak bolmiduk; [10] Əysaning ḩayati tenimizdə ayan kilinsun dəp, ḩərdaim tenimizdə Əysaning ölümini kətürüp yürimiz. [11] Qünki Əysaning ḩayati əlidioŋan ətlirimizdə ayan kilinsun üqün, tirik kaloŋan bizlər ḩərdaim ölümgə tapxurulmaktimiz. [12] Xuning bilən bizdə ölüm ixləwatidu, əmma ḩayat silərdə ixləwatidu. [13] Wə «Mən ixəndim, xunga səz kildim» dəp yeziloŋandikidək iman-ixənqtiki roḩka igə bolup, bizmu ixənduk wə xuning bilən səz kilimiz; [14] qünki Rəb Əysani tirildürgən Huda bizni Əysa bilən birgə tirildüridu, xundakla bizni silər bilən birgə Öz aldioŋa ḩazir kilidu, dəp bilimiz. [15] Qünki bu ḩəmmə ixlar silər üqündurki, tehimu kəp kixilərning wujudida exip taxkuqə beoŋixlanoŋan meḩir-xəpkət səwəbidin kəp kixilərningmu Hudani uluoŋlap eytkan təxəkkürliri exip taxidu. [16] Xunga biz bəl koyuwətməymiz; gərqə taxki insanlikimiz solaxsimu, dərḩəkikət iqki insanlikimiz kündin-küngə yengilanmakta. [17] Qünki bizning bir dəkikilik wə yenik japamuxəkkətlirimiz biz üqün exip taxkan, mənggülük, zor wəzinlik xan-xərəpni ḩasil kilidu. [18] Xunga biz kərüngən ixlaroŋa əməs, bəlki kərünməs ixlaroŋa kəz tikimiz; qünki kərüngən ixlar wakitlik, əmma kərünməs ixlar mənggülüktur.

4:4 «bu zamanning ilaḩi etikadsizlarning oy-zeḩinlirini kor kildi» — «bu zamanning ilaḩi» Xəytan, Iblis.
4:4 Yəx. 6:10; Yuḩ. 12:40; 14:9. Fil. 2:6. Kol. 1:15. Ibr. 1:3.
4:5 «biz özimizni əməs, bəlki Məsiḩ Əysani Rəb, xuningdək özimizni Əysa üqün silərning hizmətkaringlar dəp elan kilimiz» — «hizmətkarlar» muxu yərdə grek tilida «kullar» deyilidu. Demək, özini *(ḩərhil səwəblər bilən)* baxka birsining hizmitidə boluxka satkan kixilər.
4:6 Yar. 1:3; 2Pet. 1:19.
4:7 «...bu gəḩərgə sapal idixlarda kaqilakliḩ ḩalda igidarlik kilimiz» — «sapal idixlar» bolsa etikadqilarning əz ajiz wujudtənliri, əlwattə.
4:7 1Kor. 2:5; 2Kor. 5:1.
4:10 «Əysaning ḩayati tenimizdə ayan kilinsun dəp, ḩərdaim tenimizdə Əysaning ölümini kətürüp yürimiz» — «Əysaning ölümini kətürüx» degənlik bəlkim rosullar daim azap-oḳubətni tartkanliki, daim əltürülüxning həwpidə turuwatkanlikini kərsitidu. Əmma bu bayanni yənə ḩəmmə etikadqi üqün muḩim roḩiy prinsip degili bolidu. 11-ayətni kərüng.
4:10 Rim. 8:17; Gal. 6:17; Fil. 3:10; 2Tim. 2:11,12; 1Pet. 4:13.
4:11 «qünki Əysaning ḩayati əlidioŋan ətlirimizdə ayan kilinsun üqün, tirik kaloŋan bizlər ḩərdaim ölümgə tapxurulmaktimiz» — «ölümgə tapxurulmaktimiz» — Huda təripidin, əlwattə.
4:11 Zəb. 44:22; Mat. 5:11; Rim. 8:36; 1Kor. 4:9; 15:49; Kol. 3:4.
4:12 «Xuning bilən bizdə ölüm ixləwatidu, əmma ḩayat silərdə ixləwatidu» — muxu muḩim prinsip tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
4:13 «Mən ixəndim, xunga səz kildim» — «Zəb.» 116:10. **«iman-ixənqtiki roḩka igə bolup, bizmu ixənduk wə xuning bilən səz kilimiz»** — «səz kilimiz» — demək, hux həwərni jakarlaymiz.
4:13 Zəb. 116:10
4:14 Rim. 8:11; 1Kor. 6:14.
4:15 2Kor. 1:11.
4:16 «gərqə taxki insanlikimiz solaxsimu, dərḩəkikət iqki insanlikimiz kündin-küngə yengilanmakta» — «taxki insanlikimiz» adəmning jan-tenini, «iqki insanlikimiz» adəmning kəlb-roḩini, iqki dunyasini kərsitidu. Grek tilida «taxki insanimiz» wə «iqki insanimiz» deyilidu.
4:17 Zəb. 30:5; Mat. 5:12; Rim. 8:18; 1Yuḩ. 3:2.

Kərüx sezimi bilən əməs, bəlki iman-ixənq bilən yaxax

5 [1] Qünki bu zeminοqa təwə əyimiz, yəni bu qedirimiz yoqitilsimu, Huda təripidin boloqan, insan
qoli bilən yasalmioqan bir əy, yəni asmanlarda əbədiy bir makanimiz bardur dəp bilimiz.
[2] Əmdi bu kona əyimizdə turoqinimizda asmandiki əyimizni kiyiwelixqa zor intizar bilən ah urm
aqtimiz. [3] (bərhək, asmandiki əyimizni kiyiwalsaq yalingaq qalmaymiz). [4] Qünki muxu qedirda
turoqinimizda, eoqirqilikta ah urmaqtimiz; bu bizning yalingaqlinixni halioqinimiz əməs, bəlki
kiyindürülüxni, yəni bizdə əlidioqan nemə bolsa, uning hayat təripidin yutuluxini halaymiz.
[5] Əmdi bizni dəl muxu ixqa təyyarlioquqi bolsa Hudadur; U bizgə «kapalət» boloqan Əz Rohinimu
ata qildi. [6] Xuning bilən biz həmixə yurəklik bolimiz; həmdə tenimizdə makan tutqinimizda
Rəbdin neri boloqan musapir bolimiz dəp bilimiz [7] (qünki biz kərüx sezimi bilən əməs, etiqad
bilən mangimiz); [8] biz yurəklik bolup, xuningdək təndin neri bolup Rəb bilən billə bir makanda
boluxqa tehimu hursənmiz. [9] Xuning bilən, məyli təndə bolayli, təndin neri bolayli, uni
hursən qilixni istək-nixan qilip intilimiz. [10] Qünki təndə qiloqan əməllirimizni, yahxilik bolsun,
yamanlik bolsun, hərbirimizgə qayturuluxi üqün Məsihning sorak təhti aldida hazir boluximiz
lazim bolidu. [11] Xuning bilən Rəbning dəhxitini bilgənlikimiz üqün, insanlarni ixəndürüxkə
tiriximiz; lekin biz Hudaoqa oquq-axkarimiz, xuningdək silərning wijdaninglardimu axkarə
tonulsaq dəp ümid qilimən.

Inaqlikqa kəltürüx hizmiti

[12] Biz hazir əzimizni qaytidin silərgə təwsiyə qiloqinimiz yoq, bəlki pəqət silərdə qəlbdiki ixlar-
din əməs, taxqi qiyapəttin pəhirlinidioqanlaroqa bərgüdək jawab bolsun dəp, silərgə bizlərdin
pəhirlinix imkaniyitini yaritip beriwatimiz. [13] Qünki iq-iqimizgə sioqmay qaloqan bolsaqmu
Huda aldida xundaq bolduq, salmaq bolsaqmu silər üqün xundaq bolimiz. [14] Qünki Məsihning
muhəbbiti bizni xundaq qilixqa ündəydu; qünki biz birsi həmməylən üqün əldi, xunga
həmməylənnimu əldi, dəp hesablaymiz. [15] Wə U həmməylənni dəp əldi, buningdin məksət,

---

5:1 2Kor. 4:7.
5:2 Rim. 8:23.
5:3 Wəh. 3:18; 16:15.
5:4 Rim. 8:11; 1Kor. 15:53.
5:5 «U bizgə «kapalət» boloqan Əz Rohinimu ata qildi» — «Əz Rohi» grek tilida pəqət «Roh» bilən ipadilinidu. «Kapalət» tooqruluq 1:22diki izahatni kərüng.
5:5 Rim. 8:16; 2Kor. 1:22; Əf. 1:13; 4:30.
5:7 1Kor. 13:12; 2Kor. 3:18.
5:10 Zəb. 62:12; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; 25:32; Rim. 2:6; 14:10,12; 1Kor. 3:8; Gal. 6:5; Wəh. 2:23; 22:12.
5:11 «biz Hudaoqa oquq-axkarimiz, xuningdək silərning wijdaninglardimu axkarə tonulsaq dəp ümid qilimən» — «Hudaoqa oquq-axkarimiz, xuningdək silərning wijdaninglardimu axkarə tonulsaq». Demək, Pawlus wə baxqa rosullar dunyadikikilərgə anqə tonux əməs, ularning həqiqiy salahiyiti, ularda boloqan Məsihning Mukəddəs Rohimu dunyadikikilərgə anqə tonux əməs, xunga ularoqa Məsihning hər adəmni sorakqa tartidioqanliki tooqruluq ixəndürüxning zərüriyiti bar. Lekin Huda bizni obdan bilidu wə *(silər Hudaning adəmliri boloqandin keyin)* silərmu bizni obdan qüxənsənglar kerək, dəydu.
5:12 «...taxqi qiyapəttin pəhirlinidioqanlaroqa bərgüdək jawab bolsun dəp, silərgə bizlərdin pəhirlinix imkaniyitini yaritip beriwatimiz» — «taxqi qiyapitidin pəhirlinidioqanlar bərgüdək jawab bolsun dəp...» — Pawlus hazir Korinttiki jamaəttə kərüngən «sahta rosullar»ni tiloqa elip, əzi üstidin ərz qiloqan bu kixilərgə jawab berix üqün Korinttiki qerindaxlaroqa əzining wə həmkarlirining hizmətlirining rohiy mahiyitini azrak axkarilap kərsətməkqi.
5:12 2Kor. 3:1; 10:8.
5:13 «Qünki iq-iqimizgə sioqmay qaloqan bolsaqmu Huda aldida xundaq bolduq, salmaq bolsaqmu silər üqün xundaq bolimiz» — munu ayəttə Pawlus, xübhisizki, *(yuqirida eytiloqandək)* awwal əzining wə qerindaxlarning «qəlbdiki ixlar», yəni əng əhmiyətlik ixlar tooqruluq sezləydu. U keyinrək «kərünüx»tiki ixlarning, yəni «taxqi qiyapət»ning ixliriqa ətidu. Əməliyəttə «iq-iqimizgə sioqmay qaloqan bolux» Hudaning zor uluoquki, exip taxqan xapaitigə karap insanning huxalliqtin boloqan normal inkasi bolux kerəkku, dəymiz. Əmma baxqa kixilər bəribir hux həwərni anglixi kerək, xuningdək əz huxallikimizoqa hay berip, ular üqün «salmaq» boluximizmu kerək.
5:14 «birsi həmməylən üqün əldi» — Məsihni kərsitidu. **«qünki biz birsi həmməylən üqün əldi, xunga həmməylənnimu əldi, dəp hesablaymiz»** — bu ajayib ayət tooqruluq «qoxumqə səz»imizni kerüng.

ḥayat boloǫanlar əzliri üqün əməs, bəlki ularni dəp ələp tirilgüqi üqün yaxixi üqündur.
16 Xuning bilən biz buningdin keyin ḥeqkimni insanlarqə tonumaymiz; ḥətta biz Məsiḥni insanlarqə tonuoǫan bolsaḳ, buningdin keyin uni yənə xundaḳ tonumaymiz.
17 Xunga əmdi birsi Məsiḥdə bolsa, u yengi bir yaritiloǫuqidur! Kona ixlar ətüp, mana, ḥəmmə ix yengi boldi!
18 Wə barliḳ ixlar Hudadindur; U bizni Məsiḥ arḳilıḳ Өzigə inaḳlaxturdi, xundaḳla bizgə inaḳlaxturux hizmitini tapxurdi: —
19 demək, Huda Məsiḥdə adəmlərning itaətsizliklirini ularning əyibi bilən ḥesablaxmay, aləmni Өzigə inaḳlaxturdi; xuningdək bizgə inaḳlaxturux həwirini amanət ḳilip tapxurdi.
20 Xunga huddi Huda biz arḳilıḳ adəmlərdin inaḳlıḳḳa kelixni ətünginidək, biz Məsiḥkə wakalitən əlqilərdurmiz; Məsiḥning ornida «Hudaoǫa inaḳlaxturuloǫaysilər!» dəp ətün imiz.
21 Gunaḥḳa ḥeq tonux bolmioǫan kixini Huda bizni dəp gunaḥning əzi ḳildi; məḳsiti xuki, bizning Uningda Hudaning ḥəḳḳaniyliḳi boluximiz üqündur.

Hudaning japa-muxəḳḳət tartḳuqi əlqiliri bolux

6 1 Əmdi Hudaning ḥəmkarliri süpitidə silərdin Uning meḥir-xəpḳitini ḳobul ḳilip turup uni bikaroǫa kətküzmənglar dəp ətünimiz.
2 (qünki u: «Xapaət kərsitilidioǫan bir pəyttə duayingni ijabət ḳilixni bekitkənmən, nijat-ḳutulux yətküzülidioǫan bir künidə Mən sanga yardəmdə boluxumni bekitkənmən» — dedi. Mana, ḥazir bolsa «xapaət kərsitilidioǫan yahxi pəyt»; mana, ḥazir «nijat-ḳutulux küni»dur!).
3 Rəbning hizmitigə daoǫ kəltürülmisun dəp ḥeqkandaḳ ixta ḥeqkimning imanioǫa tosaloǫuluḳ ḳilmaymiz;
4 bəlki ḥərbir ixta əzimizni Hudaning hizmətkarliri süpitidə nəmunə ḳilip yürimiz; zor qidamlıḳ bilən, jəbir-zulumlarda, japa-muxəḳḳətlərdə, besim-ḳistaḳlarda,
5 kamqa yarilirida, zindanlarda, ḳozoǫilang-topilanglar iqidə, eoǫir meḥnətlərdə, tünəxlərdə, roza tutuxlarda,
6 paklıḳ bilən, bilimlər bilən, səwr-taḳətlik bilən, meḥribanliḳlar bilən, Muḳəddəs Roḥ bilən, sahtiliḳsiz meḥir-muḥəbbət bilən,
7 ḥəḳiḳətning səz-kalami bilən, Hudaning küq-ḳudriti bilən, ḥəḳḳaniyliḳning ong-sol ḳollardiki ḳoralliri bilən,
8 ḥəm izzət-xeḥrəttə ḥəm ḥaḳarət iqidə, təḥmət ḥəm təriplinixlər iqidə əzimizni Hudaning hizməkarliri süpitidə namayan ḳilduḳ; yaloǫanqilar dəp ḳaraloǫan bolsaḳmu səmimiy-sadiḳ bolup,
9 namsiz bolduḳ-yu, əmma məxḥurmiz; ələy dəp ḳalduḳ-yu,

5:15 Rim. 14:7; Gal. 2:20; 1Tes. 5:10; 1Pet. 4:2.
5:16 «ḥətta biz Məsiḥni insanlarqə tonuoǫan bolsaḳ...» — «insanlarqə» grek tilida «ətlər boyiqə». **«xuning bilən biz buningdin keyin ḥeqkimni insanlarqə tonumaymiz; ḥətta biz Məsiḥni insanlarqə tonuoǫan bolsaḳ, buningdin keyin uni yənə xundaḳ tonumaymiz»** — bu ajayib ayət tooǫrulukmu «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
5:16 Mat. 12:50; Yuḥ. 15:14; Gal. 5:6; 6:15; Kol. 3:11.
5:17 Yəx. 43:18; Wəḥ. 21:5.
5:18 «wə barliḳ ixlar Hudadindur» — yaki «wə bu barliḳ ixlar Hudadindur».
5:18 Kol. 1:20; 1Yuḥ. 2:2; 4:10.
5:19 Rim. 3:24,25; Kol. 1:20.
5:20 2Kor. 3:6.
5:21 «gunaḥḳa ḥeq tonux bolmioǫan kixi» — Məsiḥ. **«məḳsiti xuki, bizning Uningda Hudaning ḥəḳḳaniyliḳi boluximiz üqündur»** — «Uningda» — Məsiḥdə, əlwəttə.
5:21 Yəx. 53:9,12; Rim. 8:3; Gal. 3:13; 1Pet. 2:22; 1Yuḥ. 3:5.
6:1 1Kor. 3:9; Ibr. 12:15.
6:2 «xapaət kərsitilidioǫan bir pəyttə duayingni ijabət ḳilixni bekitkənmən, nijat-ḳutulux yətküzülidioǫan bir künidə mən sanga yardəmdə boluxumni bekitkənmən» — «Yəx.» 49:8.
6:2 Yəx. 49:8.
6:3 Rim. 14:13; 1Kor. 10:32.
6:4 1Kor. 4:1; 2Kor. 11:23.
6:5 «tünəxlərdə» — demək «tünəp dua ḳilixlarda». Baxḳa birhil tərjimisi «uyḳusiziklarda».
6:7 «...ḥəḳḳaniyliḳning ong-sol ḳollardiki ḳoralliri bilən...» — bəlkim zərb ḳilidioǫan ḥəm ḳooǫdaydioǫan roḥiy ḳorallarni kərsitidu.

əmma mana, ḥayatturmiz; tərbiyidə jazalanduq-yu, əmma ələmgə məḥkum qilinmiduq;
10 dərd-ələm tarttuq-yu, əmma daim xad-huramlıqta turimiz; namrat boloǫinimiz bilən, əmma kəp adəmlərni bay qiloǫuqimiz; ḥeqnemimiz yoq boloǫini bilən, əmma ḥəmmigə igidarmiz.
11 Silərgə oquq-yoruq səzliduq, əy Korintliqlar, bizning baoǫrimiz silərgə kəng eqildi!
12 Silər biz tərəptin qisiloǫan əməs, lekin əz iq-baoǫringlarning tarliqidin qisilisilər;
13 əmdi adil almax-turuxta bolup — (əz pərzəntlirimgə səzligəndək səzləymən) — baoǫringlarni bizgimu kəng eqinglar.

Qarangoǫulukqa ḥəmrah bolmanglar

14 Etiqadsizlar bilən bir boyunturukqa qetilip təngsizliktə bolmanglar; qünki ḥəkqaniylik wə kəbiḥlik otturisida qandaqmu ortaqlik bolsun? Yoruqluqning qarangoǫuluq bilən qandaq ḥəmraḥliqi bolsun?
15 Məsiḥning Belial bilən nemə inaqliqi bolsun? Ixəngüqining ixənmigüqi bilən qandaq ortaq nesiwisi bolsun?
16 Hudaning ibadəthanisining butlar bilən qandaq birliki bolsun? Qünki silər tirik Hudaning ibadəthanisidursilər — Hudaning: «Mən ularda turimən, ularning arisida yürimən; ularning Hudasi bolimən wə ular Mening həlqim bolidu» deginidək silər Uning ibadəthanisidursilər;
17 Xuning üqün «Ularning arisidin qiqip ketinglar, Manga ayrilinglar», — dəydu Rəb, — «ḥeq napak nərsigə təgküqi bolmanglar», «xundila Mən silərni qobul qilimən»,
18 wə: «Mən silərgə Ata bolimən, silər Manga ooǫul-qizlirim bolisilər» — dəydu Ḥəmmigə Qadir boloǫan Rəb.

7 1 Əmdi bu wədilərgə muyəssər boloǫandin keyin, i səyümlüklər, əzimizni ətlərdiki ḥəm roḥtiki ḥərhil paskinilikṭin tazilap, Hudaning qorqunqida əzimizdə ayan qilinoǫan pak-mukəddəslikni kamalətkə yətküzəyli.

6:9 «namsiz bolduq-yu, əmma məxḥurmiz» — dunyadiki «məxḥur»lardin bolmisimu, lekin Huda, pərixtilər wə jamaətlər təripidin məxḥurdur, degən mənidə dəp qaraymiz. **«tərbiyidə jazalanduq-yu, əmma ələmgə məḥkum qilinmiduq»** — «tərbiyidə jazalanduq-yu...» degənlik baxqa bir tərjimisi «dərrə-qamqa yeduq-yu ...».
–Bu muḥim səz tooǫruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.
6:9 Zəb. 118:18; Yəx. 26:19.
6:10 «namrat boloǫinimiz bilən, əmma kəp adəmlərni bay qiloǫuqimiz; ḥeqnemimiz yoq boloǫini bilən, əmma ḥəmmigə igidarmiz» — «namrat boloǫinimiz bilən,... ḥeqnemimiz yoq boloǫini bilən,...» — Pawlus wə baxqa rosullar bu dunyaning kəzqarixidin qarioǫanda xundaq kərüngən bolsimu, ular ḥərgiz əzlirini undaq ḥesablimaydu, bəlki əzlirini ḥəqiqiy baylar *(mənggülük baylıqlaroǫa igə)* dəp sanaytti.
6:11 «Silərgə oquq-yoruq səzliduq, əy Korintliqlar,...» — grek tilida «Aoǫzimiz silərgə oquq, i Korintliqlar,...».
6:13 1Kor. 4:14.
6:14 «Etiqadsizlar bilən bir boyunturukqa qetilip təngsizliktə bolmanglar» — «Qan.» 22:10də «Exək wə kalini bir boyunturukqa təng qoxmanglar» deyilidu. Təngsizlik boloǫaqqa, ixəngən adəm wə ixənmigən adəm təng yük tartmaydu, ḥətta bir-biridin baxqa yənilixkə tartidu. Bu səzlər pəqət nikaḥqila baoǫlik əməs, türlük əḥwallarda etiqadsiz adəm bilən «ḥəmboyunturuq» bolux qong qataqlarni qikiridu, degənliktur. **«...ḥəkqaniylik wə kəbiḥlik otturisida qandaqmu ortaqlik bolsun?»** — «kəbiḥlik» grek tilida «qanunsizlik», əmma bu «qanun» ḥəkümətningki əməs, Hudaning ḥəkqaniy tələplirini kərsitidu.
6:14 Qan. 7:2; 1Sam. 5:1, 2; 1Pad. 8:21; 1Kor. 5:9; 10:21; Əf. 5:11
6:15 «Məsiḥning Belial bilən nemə inaqliqi bolsun?» — «Belial» degənning ibraniy tilidiki mənisi «ərziməs, osal» bolup, Xəytanning yənə bir ismi bolidu.
6:16 «Mən ularda turimən, ularning arisida yürimən; ularning Hudasi bolimən wə ular Mening həlqim bolidu» — «Law.» 26:12 wə «Yər.» 28:32, «Əz.» 32:27ni kərüng.
6:16 Mis. 29:45; Law. 26:11-12; Yər. 32:38; Əz. 37:27; 1Kor. 3:16; 6:19; 10:7, 14; Əf. 2:21; Ibr. 3:6; 1Pet. 2:5
6:17 «Ularning arisidin qiqip ketinglar, manga ayrilinglar... ḥeq napak nərsigə təgküqi bolmanglar» — «Yəx.» 52:11ni kərüng. Əslidə bu səzlər Israiloǫa Babil imperiyəsidiki kəyp-sapa wə butpərəslikni taxlap qikixi üqün eytiloǫan. **«xundila Mən silərni qobul qilimən»** — «Əz.» 20:41ni kərüng.
6:17 Yəx. 52:11; Əz. 20:34,41; Wəḥ. 18:4.
6:18 «Mən silərgə Ata bolimən, silər Manga ooǫul-qizlirim bolisilər» — Təwrat, «2Sam.» 7:14, «Yəx.» 43:6, «Yər.» 31:9ni kərüng.
6:18 2Sam. 7:8,14

Bizni қобул қилоғаysилəр!

2 Bizni қобул қилоғаysилəр! Biz ҳеқкимгə ziyan-zəhmət yətküzmiduқ, ҳеқкimni nabut қilmiduқ, ҳеқkimdin paydilanmiduқ. 3 Muxularni dəp, silərni əyibliməkqi əməsmən; qünki mən yuқirida eytқinimdək, silər қəlbimizdidursilərki, biz silər bilən billə ölüxkə, silər bilən billə yaxaxқa tə yyarmiz. 4 Silərgə baoғlioғan ixənqim zor, silərdin boloғan pəhrim zor; xuning üqün rioғbət-təsəlligə tolduruldum, barliқ japa-müxkülqiliklirimizdə huxalliқim exip taxti.
5 Qünki bərhək, Makedoniyəgə kirginimizdimu ətlirimiz ҳeq aram tapalmay, ҳərtərəptin қisilip қalduқ; sirtimizda jedəl-kürəxlər, iqimizdə қorқunqlar bar idi. 6 Əmma qüxkünlərgə rioғbət-təsəlli bərgüqi Huda bizgə Titusning kelixi arқiliқ rioғbət-təsəlli bərdi; 7 tapқan rioғbət-təsəllimiz pəқət uning kelixi arқiliқla əməs, bəlki uning silərdin tapқan rioғbət-təsəllisi arқiliқmu boldi; qünki u silərning bizgə zariқip təlmürgininglarni, silərning ҳəsritinglarni, silərning manga boloғan қizoғin oғəmhorluқunglarni eytip bərdi; xuning bilən mən tehimu huxallandim. 8 Qünki gərqə mən silərni hetim bilən azabliоғan bolsammu, mən ҳazir uningdin puxayman қilmaymən; lekin əslidə mən xu hetimning silərni azabliоғinini kərüp puxayman қiloғanidim (əməliyəttə, silərning azablinixinglar қiskioғinə bir məzgilla boloғan). 9 Əmma ҳazir xadlinimən — azablanoғiningladin əməs, bəlki xu azabning silərni towa қilduroғanliқidin xadlinimən; qünki silərning azablinixinglar Hudaning yolida idi; xuning bilən silər bizdin ҳeq ziyan tartmidinglar. 10 Qünki Hudaning yolida boloғan azab-қayoғu adəmni ҳərgiz puxayman қilmaydioғan nijatқa baxlaydioғan towioғa elip baridu; əmma bu dunyadiki azab-қayoғu adəmni ölümgə elip baridu. 11 Qünki mana, dəl muxu ix, yəni Hudaning yolida azablinixinglar, silərgə xunqə kəp əstayidilliқ, özliringlarni əyibtin nəқədər halas қilix, xunqə kəp oғəzəp, xunqə kəp қorқunq, xunqə kəp təқəzzarliқ, xunqə kəp қizoғinliқ wə jazalaxқa xunqə təyyar boluxni elip kəldi! Silər bu ixning ҳər təripidə özünglarning əyibtin halas boluxunglarni ispatlidinglar.
12 Əmdi silərgə xu hətni yazoғan bolsammu, u hətni ziyan-zəhmət қiloғuqi kixi üqün əməs, yaki ziyan-zəhmət қilinoғuqi kixi üqün əməs, bəlki Huda aldida bizgə boloғan kənglünglardiki қizoғinliқning aranglarda ayan boluxi üqün yazdim. 13 Bu səwəbtin biz rioғbət-təsəlligə erixtuқ. Wə rioғbət-təssəllimiz üstigə biz Titusning huxalliқi tüpəylidin tehimu zor xadlanduқ; qünki uning roҳi silər təripinglardin yengilandi. 14 Qünki mən silər tooғranglarda birər ixta pəhirlinip mahtioғan bolsam, u ixta ҳeq hijil қaldurulmidim; bəlki silərgə eytқanlirimizning ҳəmmisi ҳəқiқət boloғinidək, bizning Tituska silərni pəhirlinip mahtiximizmu ҳəқiқət bolup ispatlandi. 15 U silərning itaətmənlikinglarni, silərning uningdin қandaқ əymәngən wə titrigən ҳalda uni қarxi aloғininglarni əsliginidə, uning silərgə baoғlioғan iq-baoғridiki muҳəbbətliri tehimu exip taxidu. 16 Mən silərgə ҳərbir ixta ixənqim kamil boloғanliқidin xadlinimən.

7:2 «...ҳеқkimni nabut қilmiduқ» — bəlkim ҳəm iқtisadiy jəҳəttin ҳəm etiқad jəҳətidin eytilidu.
7:3 2Kor. 6:11,12,13.
7:4 Mat. 5:12; Ros. 5:41; Fil. 2:17; Kol. 1:24.
7:5 Ros. 16:19,23.
7:6 2Kor. 1:4.
7:7 «qünki u silərning bizgə zariқip təlmürgininglarni... eytip bərdi» — «silərning bizgə zariқip təlmürgininglar» degən sözlərdə «bizgə» degənni kirgüzduқ. Ularning «zariқip təlmürgini» Hudaoғa boluximu mumkin idi. **«silərning ҳəsritinglarni, silərning manga boloғan қizoғin oғəmhorluқunglarni...»** — Korintliқlarning ҳəsrətliri қatarliқlar rosul Pawlusning ilgiriki bir hetidiki əyibni *(2:4)* қobul қiloғanliқi tüpəylidin idi.
7:10 2Sam. 12:13; Mat. 26:75; Luқa 18:13.
7:11 «Hudaning yolida azablinixinglar... silərgə...xunqə kəp oғəzəp, xunqə kəp қorқunq, ... elip kəldi!» — muxu yərdə «oғəzəp» bolsa bəlkim gunaҳ sadir қiloғan kixining қilmixioғa, xundaқla əzlirining bu ixta jawabkar əməsliқigə қaritiloғanidi. «Xunqə kəp қorқunq» bolsa Hudadin boloғan қorқunq. **«jazalaxқa xunqə xunqə təyyar bolux»** — əz gunaҳida qing turup towa қilixni rət қiloғan қerindaxlarni jamaəttin qiқiriwetixni kərsitidu.
7:12 «bəlki Huda aldida bizgə boloғan kənglünglardiki қizoғinliқning aranglarda ayan boluxi üqün yazdim» — baxқa bir kəqürmisi boyiqə «bəlki bizning Huda aldida silərgə boloғan қizoғinliқimizning ayan boluxi üqün yazdim». Əmma keyinki ayətlərni *(13-16)* wə 8:7ni kərgəndə, biz aloғan kəqürmisi tooғridur.

Muqəddəs bəndilər üqün ianə qilix

8 [1] Əmma, i qerindaxlar, biz silərgə Hudaning Makedoniyədiki jamaətlərgə beοqixlioqan
meһir-xəpqitini ayan qilmaqqimiz; [2] ular zor eοqir japa-muxəqqəttə sinaloqinida, qattiq
namrat əһwalda exip taxqan xadliqi bilən ularning oquq qolluqining bayliqi uroqup qiqti;
[3] qünki ularning küqining bariqə, һətta küqidin artuq həyr-sahawət qiloqanliqioqa özüm guwaһ.
Ular ihtiyari bilən xundaq qilip, [4] bizdin muqəddəs bəndilərgə xu yardəmdə boluxning bəhtigə
wə xeriklikigə muyəssər boluxni qattiq ətündi; [5] xundaq qilip, ular kütkinimizdək əməs, ümid
qiloqinimizdin exip özlirini awwal Rəbgə, andin Hudaning iradisi bilən bizgimu beοqixlidi;
[6] xunga, Titus silərdə bu meһribanliqni baxlioqanikən, biz Titustin silərni buningoqa nesipdax
qilip uni ada qilixqa ətünduq.
[7] Əmma silər һər tərəptə, yəni ixənqtə, səzdə, bilimdə, toluq əstayidilliqta һəm bizgə boloqan
meһir-muһəbbitinglarda əwzəl boloqininglardək, muxu meһirlik ixtimu özünglarni əwzəl kər
sitinglar. [8] Mən bu gəp bilən silərgə buyruq qilmaqqi əməsmən, bəlki baxqilarning qizoqinliqi
arqiliq muһəbbitinglarning һəqiqiylikini ispatlimaqqimən. [9] Qünki silər Rəbbimiz Əysa
Məsiһning meһir-xəpqitini bilisilər — gərqə u bay bolsimu, silərni dəp yoqsul boldiki, silər
uning yoqsulluqi arqiliq beyitilisilər. [10] Mən bu tooqruluq pikrimni otturioqa qoyimən — bu
silərgə paydiliq, qünki silər aldinqi yilila ianə qilixta wə xuningoqa iradə baoqlaxta yahxi baxlid
inglar. [11] Əmdi һazir uni ada qilinglar; qizoqin iradə baoqlioqininglardək, bar dunyayinglar bilən
xu ixqa əməl qilinglar. [12] Qünki həyr-sahawətkə bəl baoqlioquqioqa nisbətən, sowoqining Hudaoqa
yarioqudək boluxi qolida yoqqa əməs, bəlki qolida barioqa baoqliqtur. [13] Qünki bu baxqilarning
yükini yeniklitimən dəp, özünglarni qiynanglar deginim əməs, [14] bəlki silərdə artuq boloqini
һazirqə ularning kəm yerini tolduroqinidək, künlərning biridə ularda artuq boloqini silərning
kəm yeringlarni tolduridu; xuning bilən tənglixidu. [15] Huddi muqəddəs yazmilarda: «Kəp
yioqqanlarningkidin exip qalmidi, az yioqqanlarningmu kəmlik qilmidi» dəp yeziloqandək
boloqay.

Titusning wə hizmətdaxlirining wəzipisi

[16] Əmma Titusning qəlbigə silərgə boloqan kəyümümgə oһxax kəyümni saloqan Hudaoqa
təxəkkürlər boloqay; [17] qünki u dərһəqiqət bizning iltimasimizni qobul qiloqini bilən, özining
silərgə küqlük kəyümi boloqaqqa, u özlükidin yeninglaroqa bardi; [18] əmma biz uningoqa
barliq jamaətlər arisida hux həwər hizmitidə təripləngən qerindaxni һəmraһ qilip əwəttuq;
[19] xuningdək u pəqət xu tərəptila əməs, bəlki jamaətlər təripidin bu həyrlik ixta bizgə һəmsəpər
boluxqa talliwelinoqanidi. Əmdi biz bu həyr-sahawətni bolsa, Rəbning xan-xəripini һəm
yardəmdiki qizoqinliqimizni kərsitix üqün uni yətküzüx hizmitidə bolimiz; [20] xundaq qilip biz
bu mol sowoqini məs'ul bolup yətküzüxtə һərqandaq adəmning bizning üstimizdin təһmət
qilmasliqi üqün eһtiyat qilimiz. [21] Qünki biz pəqət Rəbning aldidila əməs, bəlki insanlarning
kəz aldidimu iximizni durus qilixqa kəngül bəlüp keliwatimiz. [22] Biz yənə ular bilən billə
kəp ixlarda intayin əstayidilliqi nuroqun qetim ispatlanoqan qerindaxni əwətməkqimiz; һazir

---

8:4 Ros. 11:29; Rim. 15:26; 1Kor. 16:2; 2Kor. 9:1.
8:7 **«bizgə boloqan meһir-muһəbbitinglarda...»** — baxqa bir kəqürülmidə: «bizning silərgə boloqan meһir-muһəbbitimizdə...» deyilidu *(bu kəqürmə tooqra bolsa mənisi bəlkim: «bizning silərgə boloqan meһir-muһəbbitimizdin ilһam-təsəlli aloqanliqinglar»ni kərsətsə kerək)*.
8:10 **«silər aldinqi yilila ianə qilixta wə xuningoqa iradə baoqlaxta yahxi baxlidinglar»** — «1Kor.» 16:2ni kərüng.
8:12 Pənd. 3:28; Mat. 12:43; Luqa 21:3; 1Pet. 4:10.
8:15 **«Kəp yioqqanlarningkidin exip qalmidi, az yioqqanlarningmu kəmlik qilmidi»** — «Mis.» 16:18.
8:15 Mis. 16:18.
8:21 **«Qünki biz pəqət Rəbning aldidila əməs, bəlki insanlarning kəz aldidimu iximizni durus qilixqa kəngül bəlüp keliwatimiz»** — Təwrat, «Pənd.» 3:4ni kərüng.
8:21 Rim. 12:17.

uning силәргә баоқлиоқан zor ихәнqи түпәylidin uning intayin әstayidilliқi tehimu күqlük boldi.
23 Titus тооқruluқ soallar bolsa u mening һәmraһim wә hizmitinglarda boloқan һәmkarimdur;
baxқa ikki қerindiximiz bolsa, ular jamaәtlәrning әlqiliri, Mәsiһning xan-xәripidur.
24 Xunga, jamaәtlәrning kөz aldida muһәbbitinglarning ispatini, xundaқla bizning силәrdin
pәhirlinixlirimizning bikar әmәslikini ularоқa kөrsitinglar.

Sowni tәyyarlax — sehiy boluxқa ündәx

9 1 Qünki muқәddәs bәndilәrning bu yardәm hizmiti тооқruluқ силәrgә yәnә yeziximning
һajiti yoқ. 2 Qünki mәn силәrning bu ixқa қattiқ bәl baоқliоқiningларni bilimәn; mәn
bu тооқruluқ: Ahayadikilәr ətkәn yildin beri һәyr-sәdiқә berixkә tәyyar turuwatidu, dәp
Makedoniyәdiki қerindaxlaroқa pәhirlinip mahtap kәlmәktimәn, xuning bilәn силәrning
қizоқinliқinglar ularning kөpinqisining һәyr-sәdiқә berixigә türtkә boldi. 3 Lekin қerindaxlarni
әwətixtiki mәқsitim силәrning тооқranglarda pәhirlinip mahtiximning bu ixlarda biһudә
ix bolup қalmasliқi, силәrning deginimdәk tәyyar bolup turuxunglar üqündur. 4 Mubada
Makedoniyәdikilәr mәn bilәn billә baroқinida, силәr tәyyarliқsiz bolsanglar, bu ixәnqimiz wәjidin
biz hijalәtkә қaldurulimiz, силәr sөzsiz xundaқ bolisilәr. 5 Xu sәwәbtin mәn қerindaxlardin
yeninglaroқa berip силәrdin bu wәdә қiloқan һәyrlik ixni aldin'ala tәyyarlap püttürüxini
ətünüxni zөrür dәp һesablidim; xundaқla bu силәrdin birәr nәrsә ündürüwelix bolmisun, bәlki
meһribanliқinglardin bolsun. 6 Әmma buni әslәnglar: Bәhillik bilәn az teriоқan az alidu, oquқ
қolluқ bilәn teriоқini mol alidu. 7 Һәr adәm һeq қiynilip қalmay yaki mәjburәn әmәs, bәlki өz
kөnglidә pükkiniqә bәrsun; qünki Huda huxallik bilәn bәrgüqini yahxi kөridu. 8 Әmma Huda
һәrbir iltipat-xapaətni силәrgә exip taxturuxқa қadirdur; xuning bilәn силәr һәrdaim һәrtәrәptә
һәr eһtiyajқa tәyyar қuwwətlinisilәr, kәngriqiliktә turup қolliringlar һәrhil güzәl ixқa yetidu.
9 Muқәddәs yazmilarda pütülginidәk: —
«U өziningkini tarқatқan,
U yoқsullaroқa sədiқә bәrgən;
Uning һәққaniyliқi mәnggügә turidu».
10 Әmdi teriоқuqioқa teriоқili uruқ, yegili nan ata қiloқuqi силәrning teriydioқan uruқliringlarni
tәminlәp mol қilidu, һәққaniyliқinglarning һosul-mewilirini kөpәytidu. 11 Xuning bilәn силәr
һәrқandaқ әһwalda қoli oquқ boluxқa һәr tәrәptә beyitilisilәr, xuningdәk bu ix biz arқiliқ
Hudaoқa kөp tәxәkkürlәrni elip baridu; 12 qünki bu һәyrlik hizmәtni ada қilix pәқәt muқәddәs
bәndilәrning ҳajәtlirini қandurupla қalmay, kөp kixilәrning Hudaoқa yәtküzgәn tәxәkkürlirini

---

9:1 Ros. 11:29; Rim. 15:26; 1Kor. 16:2; 2Kor. 8:4.
9:2 «mәn bu тооқruluқ: Ahayadikilәr ətkәn yildin beri һәyr-sәdiқә berixkә tәyyar turuwatidu, dәp ... pәhirlinip mahtap kәlmәktimәn»] — Korint xәһiri Ahaya әlkisidә idi.
9:3 «қerindaxlarni әwətixtiki mәқsitim...» — «қerindaxlar» yәni Titus һәm yuқirida tiloқa elinoқan ikki қerindax.
9:6 «oquқ қolluқ bilәn teriоқini mol alidu» — yaki «bәrikәtlәp teriоқini bәrikәtlinip alidu».
9:6 Pənd. 11:24; Gal. 6:7.
9:7 Mis. 25:2; 35:5; Қan. 15:7; Rim. 12:8.
9:8 «kәngriqiliktә turup қolliringlar һәrhil güzәl ixқa yetidu» — «kәngriqiliktә turup» grek tilida «exip taxқinlinip» dәp ipadilinidu.
9:9 «U eziningkini tarқatқan, u yoқsullaroқa sədiқә bәrgən; uning һәqqaniyliқi mәnggügә turidu» — «Zəb.» 112:9.
9:9 Zəb. 112:9
9:10 «Әmdi teriоқuqioқa teriоқili uruқ, yegili nan ata қiloқuqi силәrning teriydioқan uruқliringlarni tәminlәp mol қilidu,...» — «teriydioқan uruқliringlar» һәrhil kөqmә mənidә bolup, «һajәtmәnlәrgә tehimu mәrdlik bilәn һәyrlik қilix pursәtliri», «baxқilaroқa yahxiliқ қilix pursәtliri» degәndәk mənilәrni өz iqigә alidu. Bularning «mewiliri» bolsa, baxқilarni etiқadқa kәltürüx, etiқadqilarni rioқbәtlәndürüx қatarliқ һәrhil esil nətijilәrni kөrsitidu — 11-12-ayәtni kөrüng.
9:11 «Xuning bilәn силәr һәrқandaқ әһwalda қoli oquқ boluxқa һәr tәrәptә beyitilisilәr, xuningdәk bu ix biz arқiliқ Hudaoқa kөp tәxәkkürlәrni elip baridu» — ianә Yerusalemdiki etiқadqilaroқa tapxuruloқanda, ular Hudaoқa kөp tәxәkkür bildüridu, әlwәttә, xundaқla baxқa jamaәtlәrmu u ixni anglap xundaқ қilidu.

exip taxturidu. 13 Bu yardəm hizmiti əzliringlarning Məsihning hux həwirini etirap
qilixinglardiki mewə boloƣan itaətmənlikinglarƣa dəlil-ispat bolidu, xundaqla silərning muxu
ƫajətmən bəndilərgə, xundaqla barliq adəmlərgə kərsətkən oquq qolluq sehiyliqinglardin ular
Hudani uluoƣlaydu. 14 Wə Hudaning silərdə taxqinlatqan ajayib mehir-xəpqiti tüpəylidin, ular
silər üqün dua-tilawət qiloƣinida, ular silərgə təlpünüp qattiq seoƣinip əsləydu. 15 Uning til bilən
ipadiligüsiz ajayib sowoƣisi üqün Hudaoƣa təxəkkür boloƣay!

Pawlusning rosulluq ƫoquqini aqlixi

10 1 Əmma əzüm, silər bilən billə boloƣanda muamilisi yumxaq, lekin silərdin ayriloƣanda
silərgə qarita qattiq qolluq dəp qaraloƣan mənki Pawlus Məsihning yuwax-məminliki
wə mulayimliqi bilən silərdin ətünümən, 2 — xuni təlәp qilimənki, yeninglarƣa baroƣinimda,
bizni «ətlər boyiqə mangoƣanlar!» dəp guman bilən qaraydioƣan bəzilərgə qarita oylioƣinimdək
qattiq qolluq qilixqa meni məjbur qilmanglar; 3 gərqə biz insaniy ətlərdə yürsəkmu, biz ətlər
boyiqə jəng qilmaymiz. 4 Qünki jəng qorallirimiz ətkə təwə qorallar əməs, bəlki Huda təripidin
qoroƣan-istiƫamlarni gumran qilix küqigə igə qilinoƣan qorallardur; 5 biz ular bilən bəs-
munazirilərni wə Hudani tonuxqa qarxilixixqa turoƣan ƫərqandaq ƫakawur tosaloƣuni gumran
qilimiz, xundaqla ƫərbir oy-hiyallarni Məsihqə bekindurup itaət qilixqa kəltürimiz; 6 silər toluq
itaət qiloƣandin keyin, aranglarda qandaq itaətsizlik qaloƣan bolsa bularni jazalaxqa təyyarmiz.
7 Silər pəqət kəz aldinglardiki ixlaroƣila qaraydikənsilər. Əgər birsi əzini Məsihqə təwəmən dəp
qarisa, u yənə xuning üstigə oylansunki, u Məsihqə təwə boloƣinioƣa ohxax, bizmu Uningoƣa təw
ədurmiz. 8 Qünki, Rəb təripidin silərni nabut qilix üqün əməs, bəlki etiqadinglarni qurux üqün
bizgə amanət qilinoƣan ƫoquqimiz tooƣruluq tehimu kəp ziyadirək mahtansammu, buningda
ƫeq yərgə qarap qalmaymən; 9 əmdi mən pəqət ƫətlərdila silərni qorqatmaqqi əməsmən;
10 qünki bəzilər: «Uning ƫətliri dərwəqə wəzinlik ƫəm küqlük; lekin u yetip kəlgəndə salapətsiz,
gepining tutami yoq bolidu» deyixidu. 11 Əmdi bundaq hiyal qiloƣuqilar xuni bilip qoysunki,
biz yiraqta boloƣinimizda ƫətlərdiki səzimiz qandaq boloƣan bolsa biz yetip baroƣinimizda
əməliyitimizmu xundaq bolidu.
12 Qünki biz əzimizni əzini qaltis qaoƣlaydioƣanlar bilən bir qataroƣa qoyuxqa yaki ular bilən
selixturuxqa petinmaymiz; xundaq kixilər əzlirini əzlirining əlqimi bilən əlqəp, əzlirini əzliri
bilən selixturidioƣan bolup, ƫəqiqətən əqilsizlardindur. 13 Biz əmdi əzimizgə bekitilgən əlqəmdin

---

9:12 «bu ƫəyrlik hizmətni ada qilix» — «ada qilix» muxu yərdə grek tilida: «*(kaƫinlar)* qurbanliq qiloƣandək ada qilix».
9:14 «wə Hudaning silərdə taxqinlatqan ajayib mehir-xəpqiti tüpəylidin, ular silər üqün dua-tilawət qiloƣinida, ular silərgə təlpünüp qattiq seoƣinip əsləydu» — «Rim.» 15:26-27din kəüniduki, Korinttiki *(Ahayadiki)* jamaətlər Pawlusning ətünüxlirini ahir qobul qilip qong ianə toplap, Yerusalemoƣa əwətkənidi.
10:1 «Məsihning yuwax-məminliki wə mulayimliqi bilən...» — xu dəwrdiki ƫərbiy ixlarda «yawax-məminlik ƫəm mulayimlik» degənlik «kəngqilik ƫəm rəƫimdillik» degən baxqa məninimu bildüridu.
10:2 «bizni «ətlər boyiqə mangoƣanlar!» dəp guman bilən qaraydioƣan bəzilərgə qarita oylioƣinimdək qattiq qolluq qilixqa meni məjbur qilmanglar» — oqurmənlərgə ayan boliduki, «ətlər boyiqə mangoƣanlar» degən ibarə, «insaniy *(Hudaningki əməs, bəlki gunaƫkarlarning)* kəz-qaraxlar boyiqə mangoƣanlar»ni bildüridu.
10:3 «gərqə biz insaniy ətlərdə yürsəkmu, biz ətlər boyiqə jəng qilmaymiz» — ayəttiki «jəng» əng muƫim jəng, yəni roƫiy jəngni kərsitidu, əlwəttə. «ətlər boyiqə» yuqiriqi izaƫatni kərüng. Mənisi: «Bu dunyada yaxisaqmu, bu dunyaning arzu-ƫəwəsliri boyiqə yaxaydioƣanlardək *(roƫiy)* jəng qilmaymiz».
10:4 «Qünki jəng qorallirimiz ətkə təwə qorallar əməs, bəlki Huda təripidin qoroƣan-istiƫamlarni gumran qilix küqigə igə qilinoƣan qorallardur» — «ətkə təwə qorallar» bolsa bu dunyaoƣa has qorallar, yəni qiliq, okya qatarliqlarni kərsitidu.
10:4 Yər. 1:10; Əf. 6:13-18.
10:5 «bəs-munazirilər» — yaki «bid'ət səpsətiliri».
10:6 «silər toluq itaət qiloƣandin keyin» — 5-ayəttə eytiloƣandək, Məsihqə itaət qilix, əlwəttə. **«aranglarda qandaq itaətsizlik qaloƣan bolsa bularni jazalaxqa təyyarmiz»** — «jazalaxqa təyyar» tooƣruluq 13:2-3 wə izaƫatni kərüng.
10:7 «Silər pəqət kəz aldinglardiki ixlaroƣila qaraydikənsilər» — baxqa birhil tərjimisi: «Kəz aldidiki ixlaroƣa obdan qarap bekinglar!».
10:12 2Kor. 3:1; 5:12.

ḥalkip mahtinip yürginimiz yoḳ. Biz bəlki ḥəmmini əlqigüqi Huda bizgə bekitkən hizmət dairisidiki əlqəm, yəni silərning hizmitinglaroŋimu yetidioŋan əlqəm bilən pəhirlinimiz. 14 Qünki əlqimi silərning hizmitinglaroŋa yətməydioŋan kixilərdək, hizmitinglarda boloŋinimizda dairimizdin ḥalkip kətməymiz, qünki biz Məsiḥning hux həwirini yətküzüxtə birinqi bolup yeninglaroŋimu kəlduḳ. 15 Biz hizmət dairimizdin ḥalkip, baxḳilarning singdürgən japa-əjirliri bilən mahtanoŋinimiz yoḳ; lekin biz silərning iman-etiḳadinglar əskənseri aranglardiki hizmitimiz bizgə bekitilgən dairimiz iqidə tehimu ziyadə kengəytilsun dəp ümid ḳilimiz; 16 xundaḳ boloŋanda, biz silərdin tehimu yiraḳ yərlərgə hux həwərni yətküzüp jakarlaydioŋan bolimiz; təyyaroŋa ḥəyyar bolup, baxḳilarning dairisidiki hizmət əjri bilən mahtinix bizgə yat. 17 Əmma «Pəhirlinip mahtioŋuqi bolsa Rəbdin pəhirlinip mahtixi kerək!». 18 Qünki əzini təripliguqi əməs, bəlki Rəb təripligən kixi ḥəḳiḳətən layaḳətliktur.

Əzini «rosul» dəp atiwaloŋanlardin ḥezi bolunglar!

11 1 Mahtanoŋan bu azoŋinə əhməḳliḳimoŋa səwrqan boloŋaysilər! Əmdi silər manga səwriqanlik ḳilip keliwatisilər. 2 Qünki mən Hudadin kəlgən otluḳ muḥəbbət bilən silərni azduruxlardin ḥəsət ḳilimən; qünki ḳizni bir ərgila yatliḳ ḳiloŋandək, mən silərni Məsiḥkila pak ḳiz süpitidə ḥazir boluxḳa wədiləxtürgənmən. 3 Əmma yilan Ḥawa'animizni ḥiyligərliki bilən azduroŋandək, oy-kənglünglar Məsiḥkə baoŋlanoŋan səmimiy, sap wapaliḳtin ezip buloŋinixi mumkin dəp ənsirəymən. 4 Qünki birsi kelip biz silərgə ḥeq jakarlap baḳmioŋan baxḳa bir Əysani jakarlisa, yaki kəlbinglardin orun bərgən Roḥning ornioŋa baxḳa bir roḥḳa orun bərsənglar wə silər ḳobul ḳiloŋan hux həwərdin baxḳa bir «hux həwər»ni ḳobul ḳilsanglar, silər bu ixlaroŋa ajayib səwr-taḳət bilən ətüwerixinglar mumkin!

5 Ḥalbuki, mən əzümni ḥərḳandaḳ ixta axu «ḳaltis uluoŋ rosullar»din kəm sanimaymən! 6 Gərqə mening gəp-sözlirim addiy bolsimu, bilim jəḥəttə mən undaḳ əməs; biz ḳiliwatḳan ḥərbir əməllirimizdə buni silərgə ḥər jəḥəttin ispatlap roxən ḳilduḳ. 7 Əmdi mən silərni kətürülsun

---

10:13 «Biz əmdi əzimizgə bekitilgən əlqəmdin ḥalkip mahtinip yürginimiz yoḳ» — «əzimizgə bekitilgən əlqəm» — demək, Huda Pawlus wə Barnabaskə hux həwər jakarlaxtiki ḥəmdə jamaətlərni ḳuruxtiki hizmətning dairisini bekitkən əlqəm.
«silərning hizmitinglaroŋimu yetidioŋan əlqəm» — grek tilida «silərgə yətkən əlqəm».
10:13 əf. 4:7.
10:16 «təyyaroŋa ḥəyyar bolup, baxḳilarning dairisidiki hizmət əjri bilən mahtinix bizgə yat» — Korinttiki jamaət arisidiki «sahta rosullar» dəl xundaḳ ix ḳiliwatatti, ular Pawlus əjir singdürgən Korintlikləridin «bizning əjrimiz» dəp maḳtanmaḳta idi.
10:17 «Pəhirlinip mahtioŋuqi bolsa Rəbdin pəhirlinip mahtixi kerək!» — «Yər.» 9:24.
10:17 Yəx. 65:16; Yər. 9:22-23; 1Kor. 1:31.
10:18 Pənd. 27:2.
11:2 Law. 21:13.
11:3 Yar. 3:4; Yuḥ. 8:44.
11:4 «Qünki birsi kelip biz silərgə ḥeq jakarlap baḳmioŋan baxḳa bir Əysani jakarlisa, yaki kəlbinglardin orun bərgən Roḥning ornioŋa baxḳa bir roḥḳa orun bərsənglar wə silər ḳobul ḳiloŋan hux həwərdin baxḳa bir «hux həwər»ni ḳobul ḳilsanglar, silər bu ixlaroŋa ajayib səwr-taḳət bilən ətüwerixinglar mumkin!» — bu intayin tənilik, kinayilik kinay gəp, əlwəttə. Pawlus ularning əḥwalidin heli ənsiriwatidu.
–«Silər bu ixlaroŋa ajayib səwr-taḳət bilən ətüwerixinglar mumkin!» degənning baxḳa birhil tərjimisi «Silər xuningoŋa səwr-taḳət bilən ətüwərəmsilərkin dəymən!».
11:4 Gal. 1:8.
11:5 «Ḥalbuki, mən əzümni ḥərḳandaḳ ixta axu «ḳaltis uluoŋ rosullar»din kəm sanimaymən!» — «ḳaltis uluoŋ rosullar» xübḥisizki, intayin kinayilik, ḥəjwiy gəp. Bəzi alimlar, bu sözlər ḥəḳiḳiy uluoŋ rosullar *(Petrus, Yuḥanna, Yaḳup ḳatarliḳlar)* ni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Pikrimizqə Pawlus Korinttiki jamaətkə əzlirini «rosul» dəp tonuxturoŋan bəzibir aldamqilarni kərsitidu. Muxu kixilər əzining *(yəni Pawlusning)* rosulluḳ ḥoḳuḳini yoḳḳa qiḳarmaḳqi. 12-33-ayətlər wə 12:11-ayət bu nuḳtini ispatlaydu.
11:6 «Gərqə mening gəp-sözlirim addiy bolsimu,..» — muxu ibarə adəttə «nutuḳ sözləxkə tərbiyilənmigən» kixini kərsitidu.

dəp əzümni təwən tutup, Hudaning hux həwirini ḥək tələp qilmay jakarlap gunaḥ qildimmu?
8 Mən silərning hizmitinglarda boluxqa baxqa jamaətlərdin bulap-talap, ularning yardimini qobul qildim.
9 Silər bilən billə bolƣan waqitlirimda, ḥajətmən bolƣan bolsammu, mən ḥeqkimgə eƣirimni salƣan əməs (qünki Makedoniyədin kəlgən qerindaxlar mening kəmkütəmni toluqlap bərdi); ḥərqandaq ixta əzümni silərgə yük bolup qelixtin saqlap kəldim wə buningdin keyinmu xundaq qilimən.
10 Məsiḥning ḥəqiqiti məndə rast bolƣandək, Ahaya yurtlirida ḥeqkimmu meni muxu mahtinixtin tosmaydu!
11 Nemə üqün? Silərni yahxi kərmigənlikim üqünmu?! Huda bilidu!
12 Lekin bizgə ohxax ḥesablinix pursitini izdigüqilərning pursitini məḥrum qilix üqün, xuningdək ular mahtinidiƣan ixlarda ḥəqiqətən bizgə ohxax bolsun dəp, mən nemə qiliwatqan bolsam xuni qiliwerimən.
13 Qünki bundaq kixilər sahta rosullar, aldamqi hizmətkarlar, Məsiḥning rosullirining qiyapitigə kiriwalƣanlardur.
14 Bu ix əjəblinərlik əməs, qünki Xəytan əzimu nurluq bir pərixtining qiyapitigə kiriwalidu.
15 Xunga uning hizmətqilirining mu əzlirini ḥəkkaniylikning hizmətqiliri qiyapitigə kirgüzüwelixi əjəblinərlik ix əməs; lekin ularning aqiwiti əzlirining ixligənlirigə layiq bolidu.

Ḥəqiqiy rosullarning tartqan japaliri — «sahta rosullar» undaq əməs!

16 Yənə xuni eytimənki, ḥeqkim meni əhmək dəp ḥesablimisun; ḥətta əgər meni xundaq dəp qarisanglarmu, əmdi məndək əhməkni səwr qilip qobul qiliƣaysilər, xuning bilən özümmu azƣinə mahtiniwalay.
17 Mening ḥazir bularni səzlixim Rəb təripidin əməs, bəlki özümning əhməklərqə yürəklik po etip mahtinixim, halas.
18 Nuroƣun adəmlər insanlarqə po etip mahtanoƣandikin, mənmu mahtinip baqay.
19 Qünki özünglar xunqə dana bolƣandin keyin, silər əhməklərgə səwr-takət qilixqa razi bolisilər!
20 Məsilən birsi silərni qul qiliwalsa, birsi silərni yutuwalsa, birsi silərdin nəp alsa, birsi aldinglarda qongqiliq qilsa yaki yüzünglaroƣa kaqat salsa, silər uningƣa yol qoyisilər.
21 Əpsus, nomus qilip eytimənki, biz undaq ixlaroƣa ajizliq qilduq! Əmma ular birər ixta mahtinixqa petinoƣan yərdə (əhməklərqə səzləwatimən!) mənmu xu ixta mahtinixqa petinimən.

11:7 «Əmdi mən silərni kətürülsun dəp əzümni təwən tutup, Hudaning hux həwirini ḥək tələp qilmay jakarlap gunaḥ qildimmu?» — Pawlus etiqadqilaroƣa əz eƣirini salmasliq üqün, əz ḥünirigə tayinip, turmuxini qamdioƣan *(9-ayətni kərüng)*. Birak bəzilər *(bolupmu «sahta rosullar»)* «Pawlus ḥəqiqiy rosul bolƣan bolsa, etiqadqilarning iqtisadiy yardimigə tayanƣan bolatti» dəp, uni rosul əməs dəp inkar qiloƣanidi.
11:7 1Kor. 9:12.
11:8 «Mən silərning hizmitinglarda boluxqa baxqa jamaətlərdin bulap-talap, ularning yardimini qobul qildim» — «...baxqa jamaətlərdin bulap-talap» — bu yənə tənilik, kinayilik gəp, əlwəttə. Pawlus Korint xəhiridə hux həwərni yətküzgəndə baxqa jamaətlərning kəpligən iqtisadiy yardimigə muyəssər bolup *(9-ayətni kərüng)*, Korintliklarni guman səzliridin hijalətkə qaldurux üqün xundaq dəydu.
11:8 Ros. 20:33; 2Kor. 12:13; 1Tes. 2:9; 2Tes. 3:8.
11:9 Fil. 4:15.
11:10 «ḥeqkimmu meni muxu mahtinixtin tosmaydu!» — «muxu mahtinix*(im)*» bolsa, Pawlus Korintliklardin ḥeq ḥək tələp qilmay ularoƣa hux həwər yətküzgənidi.
11:12 «mən nemə qiliwatqan bolsam xuni qiliwerimən» — demək, Pawlusning ḥək almay hux həwərni halis yətküzüwatqanliki. U xundaq qiliwərsə, «sahta rosullar» əzlirini Pawlus wə ḥəmkarliri bilən selixturalmay qalidu.
–Əməliyəttə Pawlusning: «ular mahtinidioƣan ixlarda ḥəqiqətən bizgə ohxax bolsun» deginidə əzining ularning towa qilip, ḥəqiqətən Hudaning hizmitidə boluxioƣa ḥəqiqiy tiləkdax boloƣanliqini ipadiləydu.
11:16 «xuning bilən əzümmu azƣinə mahtiniwalay» — sahta rosullarning mahtinixliri heli kəp idi. 18-ayətni kərüng.
11:18 2Kor. 10:13; 12:5, 6.
11:19 «qünki əzünglar xunqə dana bolƣandin keyin, silər əhməklərgə səwr-takət qilixqa razi bolisilər!» — bu jümlə bəlkim Pawlusning bu hetidə əng kinayilik gepi, əng küqlük tapa-tənisi boluxi mumkin. Ular baxqilarning «əhməqliq»ioƣa xunqə səwr-takətlik boloƣan yərdə, *(20-ayət)* Pawlusning «pəhirlinixiliri»gə səwr-takətlik boluxi kerəkku!
11:20 «məsilən birsi silərni qul qiliwalsa, birsi silərni yutuwalsa, birsi silərdin nəp alsa, birsi aldinglarda qongqiliq qilsa yaki yüzünglaroƣa kaqat salsa, silər uningƣa yol qoyisilər» — Pawlus muxu sahta rosullarni, ularning iqidiki zəhərni səkməqi.
11:21 «Əpsus, nomus qilip eytimənki, biz undaq ixlaroƣa ajizliq qilduq!» — bu yənə tapa-tənə, kinayilik gəp, əlwəttə. Pawlus ḥərgiz adəmlərdin nəp elip bozək qilmaqqi boloƣan əməs. «Ajizliq» degənlik yənə bəlkim ularoƣa Pawlusning ular bilən billə boloƣan waqtidiki teni ajizliqini əslitix üqün eytilidu. *(12:7-10ni kərüng)*.
11:21 Fil. 3:4.

[22] Ular ibraniylarmu? Mənmu xundak. Ular Israillarmu? Mənmu xundak. Ular Ibrahimning nəslimu? Mənmu xundak. [23] Ular Məsihning hizmətkarlirimu? (mən əkildin azoŋanlardək səzləwatimən!); mən tehimu xundak; ziyadə kəp zorukup ixlidim, intayin kəp dərriləndim, intayin kəp ketim kamaldim, kəp ketim ələm həwplirigə duq kəldim; [24] Yəhudiylarning «bir kəm kirik kamqa» jazasioŋa bəx ketim tartildim, [25] üq ketim tikənlik kamqa jazasini yedim, bir ketim qalma-kesək kilindim, üq ketim kemə hadisisigə uqridim, bir keqə-kündüzni dengizda ətküzdüm. [26] Daim səpərlərdə bolimən; dəryalarning həwplirini, karakqilarning həwplirini, yurtdaxlirimning həwplirini, yat əlliklərning həwplirini, xəhərning həwpini, bayawanning həwplirini, dengizning həwplirini, sahta kerindaxlar arisidiki həwplirini baxtin kəqürdüm; [27] əmgəklər wə japa ixlarda zorukup, pat-pat tünəklərdə, aqlikta wə ussuzlukta, daim roza tutuxlarda, sooŋuklarda wə yeling-yalingaqlikta yürüp kəldim. [28] Bu sirttiki ixlardin baxka, iq-baoŋrimda barlik jamaətlər üqün hər küni üstümni besip keliwatkan oŋəmlərni yəwatimən. [29] Hərkim ajizlisa, mən ajizlimidimmu? Hərkim ezip putlaxkan bolsa, mən ərtənmidimmu?! [30] Əmdi əgər mahtinixim zərür bolsa, əz ajizlikimni kərsitidioŋan ixlar bilən mahtinimən.
[31] Rəb Əysaning Huda-Atisi, mənggü təxəkkür-mədhiyilərgə layik Boloŋuqioŋa ayanki, mən yaloŋan eytmidim.
[32] Dəməxk xəhiridə padixah Aretasning kol astidiki waliy meni tutux üqün, pütün Dəməxk xəhirini kattik təkib astioŋa aloŋanidi. [33] Lekin mən sepildiki bir kamardin sewət bilən pəskə qüxürülüp, uning kolidin kutulup kaqtim.

Pawluska kəlgən wəhiylər

12 [1] Əpsus, mahtiniwerixning zərüriyiti bar. Gərqə uning paydisi bolmisimu, mən Rəbdin kəlgən alamət kərünüxlər wə wəhiylər üstidə tohtilay. [2] Məsihdə boloŋan bir adəmni tonuymən; u on tət yil ilgiri (təndə boloŋan haldimu, yaki təndin taxkirimu bilməymən, Huda bilidu) üqinqi kat asmanoŋa kətürüldi. [3] Mən xundak bir kixini bilimən (təndə boloŋan haldimu, yaki təndin taxkirimu bilməymən, Huda bilidu) — [4] u jənnətkə kətürülüp, xu yərdə

11:22 Ros. 22:3.
11:23 «ular Məsihning hizmətkarlirimu? mən əkildin azoŋanlardək səzləwatimən!» — ular *(sahta rosullar)* Məsihning hizmətkarliri əməs, əlwəttə. Əmma ular daim əzlirini xundak kərsətməkqi bolidu.
11:23 Ros. 9:16; 21:11; 1Kor. 15:10; 2Kor. 6:4.
11:24 «Yəhudiylarning «bir kəm kirik kamqa» jazasioŋa bəx ketim tartildim,...» — demək, ottuz tokkuz kamqa jazalinixi. Təwrat, «Kan.» 25:3ni kərüng.
11:24 Kan. 25:3.
11:25 «üq ketim tikənlik kamqa jazasini yedim» — «tikənlik kamqa jazasi» Rim həkümiti təripidin bolsa kerək idi. «Ros.» 16:22də bir ketim hatirilənqan. «Mat.» 27:26diki izahatni kərüng.
11:25 Ros. 14:19; 16:22; 27:9,41.
11:27 «pat-pat tünəklərdə» — demək «pat-pat tünəp dua kilixlarda». Baxka birhil tərjimisi «uykusizliklarda».
11:28 «bu sirttiki ixlardin baxka...» — baxka birhil tərjimisi: «bu ixlardin taxkiri,...».
11:28 Ros. 20:18.
11:29 «hərkim ajizlisa, mən ajizlimidimmu?» — «kim ajizlisa» — etikad təripidə ajizlax, demək. «Mənmu ajizlidim» — Pawlus ajizlioŋan kixi üqün dua kiloŋanda kəmtərlik bilən əzini uning bilən birdək kilip, əzini uning ornioŋa koyoŋandək bolidu. Buningoŋa misalni Musa pəyoŋəmbərning Israil üqün boloŋan dua-tilawətliridin kərüng *(«Mis.» 32:30-32)*.
11:29 1Kor. 8:13.
11:31 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5.
11:32 Ros. 9:24.
11:33 «Lekin mən sepildiki bir kamardin sewət bilən pəskə qüxürülüp, uning kolidin kutulup kaqtim» — həkikiy rosullar əmridə anqə rahət kərməydu; Pawlus buningdin yənə bir misal kərsitidu.
12:2 «Məsihdə boloŋan bir adəmni tonuymən» — bu adəm dəl Pawlusning əzi bolup, u Huda uningoŋa bərgən wəhiy wə oŋayibanə alamətlər bilən mahtinixni kilqə halimioŋan bolup, əzini təwən tutuxka tirixip, əzi tooŋruluk «mən» demay, «üqinqi xəhstə» səzləydu. **«u on tət yil ilgiri ... üqinqi kat asmanoŋa kətürüldi»** — Təwrat-Injil boyiqə, pəkət üq asman bar. Birinqi «hawa», ikkinqi «aləm boxluki», üqinqisi Hudaning huzurining əzidur.
12:2 Ros. 9:3; 22:17; 1Kor. 15:8.

til bilən ipadiligili bolmaydiƣan, insanlarning deyixi mən'i qilinƣan ajayip ixlarni anglidi. [5] Xundaq bir adəm bilən mahtinimən, əzüm ħəkkidə bolsa ajizliqmdin baxqa birər ix bilən ma htanmaymən. [6-7] Ħətta mahtinay desəmmu əhmək ħesablanmaymən; qünki mən ħəqiqətni eytqan bolattim; əmma birsi məndə kərginidin yaki mən tooƣruluq anglиƣinidin meni (manga axkarilanƣan wəħiylərning ƣayət zor uluƣluqi tüpəylidin) yuqiri oylap qalmisun dəp əzümni mahtinixtin yiƣdim. Muxu wəħiylərning zor uluƣluqi tüpəylidin kərəngləp kətməslikim üqün ətlirimgə sanjiloƣan bir tikən, yəni meni urup tursun dəp Xəytanning bir əlqisi manga təksim qilinƣan; buning məksiti, mening kərəngləp kətməslikim üqündur. [8] Buning tooƣrisida u məndin kətsun dəp Rəbgə üq ketim yelindim; [9] lekin U manga: «Mening meħir-xəpqitim sanga yetərlik; qünki Mening küq-Qudritim insanning ajizliqida toluq əməlgə axurulidu» — dedi. Xunga mən Məsiħning küq-qudriti wujudumda tursun dəp ajizliqlirimdin mahtinixni tehimu huxluq bilən talliwalimən; [10] xunga mən Məsiħ üqün ajizliqlarni, haqarətlərni, qiyinqiliqlarni, ziyankəxliklərni wə azab-oqubətlərni hursənlik dəp bilimən. Qünki qaqan ajiz bolsam, xu qaƣda küqlük bolimən.

Pawlusning Korinttiki jamaətkə kəngül bəlüxi

[11] Mən mahtinip dərwəqə əhmək bolup qaldim! Lekin əzünglar meni buningƣa məjbur qildinglar. Əməliyəttə əslidə mən silər təripinglardin təriplinixim kerək bolatti; qünki ħeq ərziməs bolsammu, mən ħeliqi «qaltis uluƣ rosullar»din ħeq tərəptə ħeq ixta kəm əməsmən. [12] Dərwəqə mən aranglarda boloƣan qaƣda rosulning bexarətlik alamətliri, ħərtərəplik qidam-səwrqanlik iqidə məjizilik alamətlər, karamətlər ħəm qudrətlik məjizilər bilən əməldə kərsit ilgən. [13] Silərni baxqa jamaətlərdin qaysi tərəptə təwən orunƣa qoydum? — pəqətla əzümni silərning üstünglarƣa yük qilip artip qoymiƣinim bilənmu?! Mening bu adalətsizlikimni əpu qiloƣaysilər! [14] Mana, ħazir yeninglarƣa üqinqi qetim berixqa təyyarmən, xuning bilən silərgə ħeq yük eƣirimni saloƣum yoq. Qünki izdiginim igilikinglar əməs, bəlki əzünglardur; pərzəntliri ata-anilar üqün əməs, bəlki ata-anilar pərzəntliri üqün mal-mülük yiƣixi kerək. [15] Əmdi jeninglar üqün igilikimdin huxluq bilən sərp qilimən ħəmdə əzümni sərp qilimən — gərqə mən silərni qanqə səygənseri mən xunqə az səyülsəmmu. [16] Əmdi xundaq boloƣini bilən, mən silərgə ħeq yük boloƣan əməsmən; birag ħeligərlik qilip, mən silərni bablap qoydum! [17] Əjəba, mən silərgə əwətkən adəmlərning birərsi arqilik silərdin nəp aldimmu?! [18] Mən Titusni

---

12:5 «əzüm ħəkkidə bolsa ajizliqmdin baxqa birər ix bilən mahtanmaymən» — «ajizliqmdin» grek tilida «ajizliqlirimdin».
12:6-7 «muxu wəħiylərning zor uluƣluqi tüpəylidin kərəngləp kətməslikim üqün ətlirimgə sanjiloƣan bir tikən ... manga təksim qilinƣan» — «tikən»ning kəqmə mənisi bar, əlwəttə. **«... meni urup tursun dəp Xəytanning bir əlqisi manga təksim qilinƣan»** — grek tilida «Xəytanning bir pərixtisi». «əlqi» wə «pərixtə» degənlər əməliyəttə bir gəp.
12:10 «Qünki qaqan ajiz bolsam, xu qaƣda küqlük bolimən» — Pawlus ajiz boloƣinida Məsiħkə tehimu tayinidu, xuning bilən küqlük bolidu; ħəmmimizmu xundaq boluximiz kerək.
12:11 1Kor. 15:10.
12:12 1Kor. 9:2.
12:13 «Mening bu adalətsizlikimni əpu qiloƣaysilər!» — «adalətsizlik» intayin kinayilik, ħəjwiy gəp, əlwəttə — bu səz Pawlusning ulardin ħeq ektisadiy yardəm tələp qilmay, ularƣa hux həwərni ħəqsiz yətküzgənlikini kərsitidu. Uning yuqirida əslətkinidək, u Korintta hux həwərning hizmitidə boloƣinida, baxqa jamaətlər uningƣa yardəm pulini əwitip bərdi.
12:13 1Kor. 9:12; 2Kor. 11:9.
12:14 «Qünki izdiginim igilikinglar əməs, bəlki əzünglardur» — «izdiginim» — Injil, «Luqa» 19:10ni kərüng.
12:14 Ros. 20:33.
12:15 2Kor. 6:12.
12:16 «mən silərgə ħeq yük boloƣan əməsmən; birag ħeligərlik qilip, mən silərni bablap qoydum!» — bizningqə bu yənə tapa-tənə, intayin kinayilik gəp. Pawlus Korintliqlarni roħiy jəħəttin quwwətlimәkqi bolup, əzi ularning eyniƣa barmay *(Korintliqlar bəlkim uning yardəm-hizmitini rət qiloƣan bolatti)*, bəlki əzigə ohxax baxqa kəyümqan kerindaxlarni əz orniƣa əwətti *(17-ayətni kərüng)*.
–Lekin baxqilar muxu ayət: «bəzilər meni ħiyligərlik qilip, yaloƣan səzləp, silərdin nəp ündürüwalidu, deyixip yüridu» dəp tərjimə qilidu.

silərning yeninglarоqa berixqa ündidim wə yənə ḥeliqi kerindaxnimu uning bilən billə əwəttim. Titusning silərdin nəp elip baqqan yeri barmu? Biz ikkiylən ohxax bir roḥta yürüwatmamduq? Bizning basqan izimiz ohxax əməsmikən?

19 Yaki silər əzəldin bizni «Ular aldimizda əzlirini aqlap keliwatidu» dəp oylawatamsilər? Ix undaq əməs. Biz pəqət Məsiḥdə bolup Huda aldida səzləwatimiz; qiliwatqan ḥəmmə ixlar, i səyümlüklirim, silərning etiqadinglarni qurux üqündur. 20 Qünki mən yeninglarоqa baroqinimda, silərning ümid qiloqan yerimdin qikmay qelixinglardin, əzümningmu silərning ümid qiloqan yeringlardin qikmay qeliximdin, yəni aranglarda oqowoqa-jedəl, ḥəsəthorluq, oqəzəp-nəprət, mənmənqilik, təḥməthorluq, oqəywəthorluq, təkəbburluq wə parakəndiqiliklər bolarmikin dəp ənsirəymən; 21 — bu qetim silərning yeninglarоqa baroqinimda, aranglardiki gunaḥ sadir qilip, taki bügüngə qədər ətküzgən napaklik, buzuqluq wə xəḥwaniy ixlardin tehi towa qilmioqan nuroqun adəmlərning səwəbidin Hudayim meni aldinglarda təwən qilip qoyarmikin, xularning qilmixliri tüpəylidin matəm tutmay turalmaymənmikin, dəp ənsirəymən.

Ahirqi agaḥlandurux wə salamlar

13 1 Bu yeninglarоqa üqinqi qetim berixim bolidu. «Ḥər bir ḥəküm ikki-üq guwaḥqining aoqzida ispatlinixi kerək». 2-3 Mən ilgiri ikkinqi qetim yeninglarda boloqinimda burun gunaḥ sadir qiloqanlarоqa ḥəm qaloqan ḥəmminglarоqa xundaq eytqan, ḥazirmu silərdin neri bolsammu qaytidin aldin'ala agaḥlandurup eytimənki (silər Məsiḥning mən arqilik səzligənlikigə ispat tələp qilip keliwatqininglar tüpəylidin), mən baroqinimda ḥeqkimni ayimaymən; dərwəqə mən arqilik səzləwatqan Məsiḥ silərgə nisbətən ajiz əməs, bəlki aldinglarda intayin qudrətliktur; 4 U dərwəqə ajizliqta krestləngən bolsimu, lekin Hudaning qudriti bilən yənila ḥayat. Bizmu Uningda ajiz bolsaqmu, Hudaning silərgə qaratqan qudriti bilən, Uningoqa baoqlinip ḥayat yaxaymiz. 5 Əmdi əzünglarni etiqadta barmu-yoq dəp təkxürüp kərünglar; əzünglarni sinap bekinglar! Silər Əysa Məsiḥning əzünglarda boloqanliqini (sinaqtin xallinip qalmisanglar!) bilip yətməmsilər? 6 Əmdi silərning bizning sinaqtin xallinip qalmioqanliqimizni bilip qelixinglarni ümid qilimən.

7 Silərning ḥeqqandaq rəzillik qilmasliqinglar üqün Hudaoqa dua qilimiz; bu, bizning sinaqtin ətti dəp qariliximiz üqün əməs — ḥətta sinaqtin ətmidi, dəp qaralsaqmu, məyli — muḥimi silərning durus boloqanni qilixinglar. 8 Qünki biz ḥəqiqətkə qarxi ḥeq ix qilalmaymiz; ne-

---

12:19 «...silərning etiqadinglarni qurux üqündur» — grek tilida: «...silərni qurux üqündur». «Adəmni qurux» tooqruluq «Rimliqlarоqa»diki kirix səznimu kərüng.

12:21 «Hudayim meni aldinglarda təwən qilip qoyarmikin...» — «aldinglarda», baxqa birhil tərjimisi «silər tüpəylidin». Bəlkim ikkila hil tərjimisi tooqridur. **«... tehi towa qilmioqan nuroqun adəmlərning səwəbidin Hudayim meni aldinglarda təwən qilip qoyarmikin, xularning qilmixliri tüpəylidin matəm tutmay turalmaymənmikin, dəp ənsirəymən»** — Pawlus, Korintliqlarning tehi qət'iylik bilən towa qilip baqmioqan gunahliri tüpəylidin yənə hijil bolup qalimən, dəp ənsirəydu.

13:1 «Ḥər bir ḥəküm ikki-üq guwaḥqining aoqzida ispatlinixi kerək» — bu Təwratning səzi, xundaqla Təwrattiki wə Injildiki muḥim bir prinsiptur. «Qəl.» 19:15, «Mat.» 18:16, «1Tim.» 5:19ni kərüng.

13:1 Qəl. 35:30; Qan. 17:6; 19:5; Mat. 18:16; Yuḥ. 8:17; Ibr. 10:28.

13:2-3 «ḥazirmu silərdin neri bolsammu qaytidin aldin'ala agaḥlandurup eytimənki... mən baroqinimda ḥeqkimni ayimaymən» — «ḥeqkimni ayimaymən»: Pawlus «1Kor.» 5-babta, eoqir gunaḥ sadir qiloqan bir kixi üstidin «ətliri ḥalak qilinsun, xundaq boloqanda roḥi Rəb Əysaning künidə qutquzular, dəp Xaytanoqa tapxurulsun» degən ḥəkümni qikaroqan. Pawlus muxu yərdə kəzdə tutqini, gunahqa patqan kixilər ohxax ḥəkümgə uqrixi mumkin, deməkqi.

13:4 «Bizmu Uningda ajiz bolsaqmu...» — bu ajayib ibarə tooqruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng. **«...bizmu Uningda ajiz bolsaqmu, Hudaning silərgə qaratqan qudriti bilən, Uningoqa baoqlinip ḥayat yaxaymiz»** — demək, rosullar sirttin qarioqanda ajiz kərünsimu *(wə bəlkim əzlirini ajiz ḥes qiloqan bolsimu)* u Hudaning Korintliqlar arisida Əz qudritini kərsitidioqanliqioqa ixinidu, xuningoqa ixənqi kamil bolup, «Biz xu qudrət bilən hizmitinglarda küqlük bolimiz» degəndək bolidu.

13:5 1Kor. 11:28.

13:7 «bu, bizning sinaqtin ətti dəp qariliximiz üqün əməs — ḥətta sinaqtin ətmidi, dəp qaralsaqmu, məyli — muḥimi silərning durus boloqanni qilixinglar» — demək, Korintliqlar rəzilliktin towa qiloqan bolsa, Pawlus wə ḥəmkarlirining hizmiti ünümlük, mewilik wə xərəplik kərünüxi mumkin — lekin Pawluska nisbətən, muḥimi Korintliqlarning əzlirining

mila қilsaқ u bəribir ҳəқiқətni ayan қilidu, halas. 9 Qünki biz ajiz bolsaқmu, silərning küqlük
boloғininglardin xadlinimiz. Xuningdək biz yənə xuningоға dua қilimizki, silər kamalətkə yətkü
zülgəysilər. 10 Silərning yeninglaroға baroғinimda Rəb manga oғulitix üqün əməs, bəlki etiқadni
қurux üqün amanət қiloған ҳoқuқimni ixlitip silərgə қattiқ қolluқni kərsətməslikim üqün, mən
silərdin yiraқta boloғinimda muxularni yazdim.

11 Əng ahirda, қerindaxlar, xadlininglar; kamalətkə yətküzülünglar, rioғbət-təsəllidə
küqəytilinglar; bir oy, bir pikirdə bolunglar; inaқ-hatirjəmliktə ətünglar; wə meҳir-muҳəbbət
wə inaқ-hatirjəmlikning Igisi Huda silər bilən billə bolidu. 12 Bir-biringlar bilən pak səyüxlər
bilən salamlixinglar. 13 Barliқ muқəddəs bəndilərdin silərgə salam. 14 Rəbbimiz Əysa Məsiҳning
xapaiti, Hudaning meҳir-muҳəbbiti wə Muқəddəs Roҳning ҳəmraҳ-ҳəmdəmliki silərgə yar
boloғay!

---

roҳiy əҳwalidur. Bu naҳayiti uluoғ səz tooғruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng.
13:8 «Qünki biz ҳəқiқətkə қarxi ҳeq ix қilalmaymiz; nemila қilsaқ u bəribir ҳəқiқətni ayan қilidu, halas» — bu intayin əҳmiyətlik ayət tooғruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng.
–Baxқa birhil tərjimisi: «Biz ҳəқiқətkə zit ixlarni қilmastin, ҳəқiқət boyiqə ix қiliximiz kerək».
13:9 «Qünki biz ajiz bolsaқmu, silərning küqlük boloғininglardin xadlinimiz» — «küqlük» wə «ajiz» roҳiy tərəptə eytiloған, əlwəttə.
13:10 2Kor. 10:8.
13:11 «rioғbət-təsəllidə küqəytilinglar» — muxu ibarə grek tilida bir səz bilənla ipadilinidu. **«meҳir-muҳəbbət wə inaқ-hatirjəmlikning Igisi Huda»** — grek tilida: «meҳir-muҳəbbətning ҳəm inaқ-hatirjəmlikning Hudasi» — demək, U meҳir-muҳəbbət, hatirjəmlik bərgüqi ҳəm Əzi ҳərdaim meҳir-muҳəbbəttə wə inaқ-hatirjəmliktə turoғuqi Hudadur.
13:11 Rim. 12:16,18; 15:5; 1Kor. 1:10; Fil. 2:2; Ibr. 12:14; 1Pet. 3:8
13:12 Rim. 16:16; 1Kor. 16:20; 1Tes. 5:26; 1Pet. 5:14.

Қоxumqə səz

2:11

«**Xuning bilən Xəytan bizdin ҳeq üstünlükkə erixəlməydu; qünki biz uning ҳiylə-mikirliridin bihəwər əməsmiz**»

Bu səzlər Pawlusning: — «**Lekin silər қaysibirini məlum ix üqün kəqürüm қiloған bolsanglar, mənmu ҳəm uni xundaқ қiloған bolimən; mənmu məlum bir ixni kəqürüm қiloқinimda (birər ixni kəqürüm қiloған bolsam), mən silərni dəp Məsiҳning ҳuzurida xundaқ қildim**» degən bayanidin keyin kelidu. Kixilərning undaқ қilixi yaki xundaқ prinsiplar bizni қandaқmu «**Xəytanning ҳiylə-mikirliri**»din қutқuzidu? Xəytanning ҳiylə-mikirliri dərwəқə kəp, wə pəқət Hudaning Təwrat-Injilda hatiriləngən yolyoruқliri ҳəm pənd-ҳekmətlirini қobul қiloқuqilar, xundaқla xapaiti bilən ularоға əməl қiloқuqilarla xulardin halas bolalaydu. Pawlusning bu pozitsiyəsi Hudaning ҳekmətlirining pəқət birinila kərsitidu, biraқ u intayin əҳmiyətlik bir misal.

Məsilən, Korinttiki jamaəttikilərdin biri oquқ-axkarə wə üzlüksiz ҳalda gunaҳ sadir қilixқa baxlioған. Pawlus yənə bu kixini əyibləydu, jamaət Pawlusning nəsiҳitigə қoxulup bu kixini jamaətning sorunliridin wə ҳəmraҳliқidin qiқiriwetidu. Keyin muxu kixi towa қilidu wə jamaət uning towa қiloқanliқini ҳəқiқiy dəp қobul қilidu, xunga tegixlik ҳalda uni huxallik bilən arisioға қayta alidu, dəyluқ. Xundaқ əҳwalda Pawlus ularning yenioға қaytip kəlginidə ҳərgiz: «Silər nemixқa muxu kixi ҳəқiқiy towa қildimu-yoқ dəp meningdin ҳeq məsliҳət sorimayla uni ibadət sorunliringlaroға қaytidin қobul қildinglar?» dəp sorimaytti. Xundaқ pozitsiyə Hudaning adəmliridə bolsa gumanhorluқni kərsitip, adəmning iman-etiқadini nabut қilixi mumkin. Pawlus əksiqə: «Mən silər qiқaroған ҳəkümliringlarni ixənqlik dəp қaraymən, ҳərmətləymən — silər gunaҳқa petip қaloқanliқidin towa қiloған məlum kixini kəqürüm қiloған (yəni, uni jamaətkə қaytidin қobul қiloған) bolsanglar, mənmu muxu kixini қobul қilimən» dəytti.

Andin Pawlus bu prinsipni ҳəmmigə ortaқ қilip: «Mən birsini əpu қiloған (uni alaқə-ҳəmraҳliқioға қaytidin қobul қiloған) bolsam, mən silərni dəp xundaқ қilimən» dəp tətbiқlaydu. Biz buni xundaқ qüxinimizki, məlum bir adəm (Korinttiki bir adəm, dəyli) Pawluska nisbətən gunaҳ қiloған bolsa, u bu ixni bir tərəp қiloқinida muxu gunaҳning pəқət əzigə təgkən tərəplirigila əməs, bəlki xu kixining illətlirining Korinttiki jamaətkə təsir yətküzgən tərəplirigimu kəngül bələtti. Əgər muxundaқ kixining pəқət əzigə təgkən tərəpliridila əməs, bəlki **jamaətkə (xundaқla ҳərқandaқ kixigə) təgkən tərəpliridimu** illətliridin towa қiloқanliқioға Pawlusning kəzi yətkən bolsa u uni қerindax süpitidə қaytidin қobul қilatti. Qünki xundaқ қilix ҳəmməyləngimu paydiliқ wə yahxi. U xunga jamaəttin əziningki əpu-kəqürüm ixlirida boloған ҳəküm-pəmlirigimu ixinixni tələp қilidu. Biz yənə xuni eytalaymizki, pəқət қəlbidə ҳəқiқətən Hudaning ҳəlқining oқemini üzlüksiz, ҳərdaim yəp turidioған bir adəm xundaқ eniқ wə roxən ҳəkümlərni qiқiralaydu (11:28ni kərüng). Xunga əzara ixənq wə ҳərmət bolsa, bəlgünqilik terioқudəқ yoquқlarni tepix Xəytanoға təs qüxidu.

4:11-12

«Qünki Əysaning ḥayati əlidiƣan ətlirimizdə ayan qilinsun üqün, tirik qaloƣan bizlər ḥərdaim əlümgə tapxurulmaqtimiz. Xuning bilən bizdə əlüm ixləwatidu, əmma ḥayat silərdə ixləwatidu»

Bizning hulasimizqə Pawlus muxu ayətlərdə «əlüm» tooƣruluq səzliginidə, pəqət hux həwərni jakarlaydioƣan uzun səpərlərdə pat-pat uqrioƣan əlümning həwpinila əməs, bəlki adəmning iqki dunyasioƣa baoƣliq roḥiy «əlüm prinisipi»ni kəzdə tutidu. Oqurmənlərgə Pawlusning kəp hətliridə «əlüm»ni muxundaq roḥiy mənisidə ixlətkənliki ayan bolsa kerək.

Biz muxu prinsipni Rəb Əysaning Özining səzliridin təswirliximizgə tooƣra kelidu: —(Injil, «Mat.» 16:24-25)

«— Kimdəkim Manga əgixixni halisa, özidin waz keqip, özining krestini kətürüp Manga əgəxsun! Qünki öz ḥayatini qutquzmaqqi boloƣan kixi qoqum ḥayatidin məḥrum bolidu, lekin Mən üqün öz ḥayatidin məḥrum boloƣan kixi öz ḥayatioƣa erixidu».

Bu bayan yənə Injil «Luqa» 9:23-24də biz üqün hatiriləngən: **«Kimdəkim Manga əgixixni niyət qilsa, özidin keqip, ḥər küni özining krestini kətürüp Manga əgəxsun! Qünki kimdəkim öz ḥayatini qutquzimən dəydikən, qoqum uningdin məḥrum bolidu, lekin Mən üqün öz ḥayatidin məḥrum boloƣan kixi ḥayatini qutquzidu».**

Luqa muxu yərdə biz üqün Məsiḥning «ḥər küni» degən səzinimu hatiriləydu. Bu səz bizgə xuni roxən qiliduki, «öz krestini kətürüx» pəqət adəmning kriziska uqrioƣanda ḥayatining yənülüxini burap pütünləy özgərtkən qararila əməs, bəlki ḥərküni qaytidin yengilinixi kerək boloƣan birhil bəl baoƣlixidur.

Əmdi **«öz krestini kətürüx»** degənni qandaq qüxinix kerək? Oqurmənlərgə ayanki, «krestkə mihlax», «krestləx» Rim imperiyəsidiki əng rəḥimsiz wə azablиq ələüm jazasi bolupla qalmay, yənə əng xərməndə jaza idi. Ölümgə məḥkum kixi awwal pütünləy yalingaqlinip, urulidu, qamqilinip mazaq qilinidu; andin adəttə özi mihlinidioƣan krestni ələüm jazasi məydanioƣa mürisigə elip kətürüp apirixqa məjbur qilinidu; ahirda u axu kətürüp aparoƣan krestkə (puti wə qoli) mihlinip əltürülidu. Adəttə əltürülgüqi krestkə ikki-üq kün esilip azablinidu; ḥər qetim tiniq alay deginidə u mihlanoƣan putini ming təsliktə tirəp tenini yuqirioƣa kətürüxi kerək bolidu. Ahir berip u ussuzluqtin (su berilmigən bolsa) yaki tiniq elixqa (özini yuqirioƣa tirəxkə) maoƣduri qalmay əlidu. Rəb Əysa krestləngəndə pəqət altə saət iqidə Öz roḥini Huda'Atisioƣa tapxuruxi bilən əldi; bundaq ələüm məjizə idi, qünki U: **«Ḥeqkim ḥayatimni məndin almaydu»** degənidi («Yḥ.» 10:18, yənə «Mar.» 15:44ni kərüng).

Əmdi «özining krestini kətürüx» degəndin, «ələüm jazasini qobul qilixqa təyyar bolux» degən mənə qiqidu. Muxundaq səzlər əyni waqitta adəmlərni qəqütkənidi ḥəm ḥazirmu adəmlərni qəqitiwetix zərür. Əmma muxundaq «ələüm» bolsa baxqilarni «Hudaning düxmənlirini» dəp öz ələümi bilən ältürməkqi boloƣan «xeḥit»ning ələümi əməs; undaq kixilər adixip bomba-miltiqlar bilən «Hudaning düxmənlirini ältürüx bilən Allani hursən qilimən» dəp oylaydu. Injildin bilimizki, «Huda meḥir-muḥəbbəttur», ḥəm U ḥətta düxmənlərgimu muḥəbbətni wə kəqürüm kərsitixni əmr qilidu, qünki u barliq insanlarni səyidu, dəp bilimiz. Huda Məsiḥning dunyaoƣa kelixidin keyin məmin bəndiliridin ḥeqqaqan baxqa adəmni ältürüxni tələp qiloƣan əməs.

Yaқ, «өз krestini kətürüx» «xeһit»ning өlümi əməs; һəm nadanlarqə krestsiman altun-kümüxtin yasaloған məlum bir buyumni boynioға taқax əməs. Kөp adəmlər muxundaқ nərsini «tiltumar» süpitidə taқaydu. Undaқ қilix Təwratning roxən əmrlirigə hilap. Biraқ һətta undaқ nərsə «tiltumar» dəp taқaloған bolmisimu, baxқa kixilər uningoға қarap «muxu Məsiһgə ixəngənlər өzlirining apəttin қooғdilixi üqün tiltumarlarоға eһtiyajliқ» dəp oylaydu. Əlwəttə, ularning bizgə keriki yoқ; biz һərһalda taқimasliқimiz lazim.

Huda bizdin өz ihtiyarimiz bilən өlümgə yüzlinixni bügün tələp қilsa, xuningoға təyyarmubiz? Xundaқla addiy өlümgə əməs, bəlki Məsiһ üqün dəһxətlik, xərməndilik bir өlümgə yüzlinixkə təyyarmubiz? Etiқadqilar üqün «өlümgə berix» undaқ kün (əgər kəlsə) əmridə bir қetimla kelidu, əlwəttə. Əmma һərbir kündə birnəqqə yol kөz aldimizda turidu, biz ulardin talliwalimiz; yol talliwaloғinimizda Məsiһ hojayin bolamdu? Ңayatimizda өzimiz padixaһmu, yaki Huda padixaһmu? Biz һərküni ətigəndə ornimizdin turup tirik Hudaoға: «Ata, muxu künni sanga tapxurimən! Sən haliоғiningni manga kөrsitip bərgəysən!» dəymizmu? Xundaқ қilidioған һərbir kixi mol təjribilik bir ңayatқa kiridu; qünki Huda bizgə muһəbbət, məs'uliyət wə һəққaniyət tooғruluқ өgitixkə baxlaydu. Baxқilarоға muһəbbətni kөrsitix, kөp əһwallarda өz haһixlirimizоға «yaқ» deyixni tələp қilidu. Biz «**baxқilardin ümid қiloған muamilini ularoғimu kөrsitix**» üqün («Mat.» 7:12) өzimizning haһixlirimizdin waz keqip, өzimizgə pat-pat «yaқ» deyiximiz kerək boluxi mumkin. Əgər biz һərküni «ahirқi қurbanliқ»ni қilixқa təyyar bolsaқ, əmdi huxalliқ bilən өz haһixlirimizоға «yaқ» degən birnəqqə kiqikkinə қararlarоға kelixkimu təyyarmiz. Өz haһixlirimizdin waz keqixlərni birhil «өz xəhsimizning өlümi» degili bolidu, Pawlus muxu ayətlərdə «өlüm»ni xu mənisidə ixlitidu.

Əmdi kixilər pəқət өz nəpsini қandurupla boldi қilsa nemə boptu? Kixilər nemə dəp xundaқ eoғir yolni talliwalsun?

Birinqi səwəb, Huda degən Hudadur — U bizni wə һəmmini yaratқan, xuning tüpəylidin Uni səyüx wə Uningoға itaət қilix kerək. U bizni Өzi bilən yeқin alaқidə wə һəmraһliқta bolux üqün yaratti; bizdə Məsiһning buningoға munasiwətlik boloған: «**Mən üqün өz ңayatidin məһrum boloған kixi өz ңayatioға erixidu**» degən қimmətlik wədisi bar. Xunga bu yolda yaxaxning nətijisi huxalliқ wə bəhtkə toloған bir ңayattur. Məsiһning krestlinixi milyonlioғanlarоға bəht wə ңayat yətküzgəndək, өz mömin bəndilirining һərkündiki kiqik «өlüxliri», yəni өz haһix-nəpsilirigə «yaқ», Hudaning kərsətmilirigə «maқul» deyixlirimu zərriqilik dairidə baxқilarоға bəht yətküzidu. Mundaқ prinsip yaki «roһiy қanuniyət»ning biz səygən, oғemini yəydioған, dualirimizning obyekti boloған kixilərgə alaһidə təsiri bar; Pawlus: «**Xuning bilən bizdə өlüm ixləwatidu, əmma ңayat silərdə ixləwatidu**» degən muxu ajayib prinsip pəқət bizning baxқilarоға oquқ bir ixta muһəbbət kərsətkinimizdila əməs, kөp baxқa waқitlarda inawətlik bolidu. Biz səygən kixilərning yenida tursaқmu, nerida tursaқmu, һərқetim Hudaoға boysunoғinimizda, һər қetim Muқəddəs Roһқa əgəxkinimizdə, һərқetim baxқilarni bərikətlik bolsun dəp өz haһixlirimizоға «yaқ» deginimizdə, əmdi xu qaoғlarda Muқəddəs Roһ arқilиқ bizgə roһiy jəһəttə baoғlanoған kixilərgə alaһidə bir bərikət biwasitə eқip baridu. Muxundaқ bərikət Hudaning mömin bəndilirining ңayatini janlanduridu, roһioға maoғdur yətküzidu (grek tilida «energiyələydu» degən səz bilən ipadilinidu), һətta biz səygən əmma Huda tonumaydioған adəmlirimizning wujudida Muқəddəs Roһning hizmətlirini tezlitidu; bərikət məlum dərijidə һətta aləmxumul jamaətkə eқip qiқidu. Bu prinsip Hudaoға itaət қilixқa қanqilik zor türtkə-һə!

5:14

«Qünki biz birsi ħəmməylən üqün əldi, xunga ħəmməylənnimu əldi, dəp ħesablaymiz»

15-ayəttə biz «ħayat boloƣanlar» tooƣruluk okuymiz. Xunga addiy məntikə bilən eytix kerəkki, yər yüzidiki bəzi kixilər əməliyəttə «ħayat boloƣanlar»din əməs — ələk yaki ələgən. Pawlus bu bayanni Məsihning muħəbbitining bizni hux həwərni tarkitixka türtkə boloƣanliki bilən baoƣlioƣaqka, «**ħəmməylən əldi**» degən sözlərni Adəm'atining barlik pərzəntlirining, jismaniy jəħəttə teni tirik boloƣini bilən barlik muħim jəħətlərdə, yəni roħka ait jəħətlərdə ħəkikiy «ələgən» ikənlikini kərsitidu, dəp karaymiz. Xunga ularning ħəmmisi ħayatlikning hux həwirini anglaxka intayin moħtaj. «**Məsih ħəmməylən üqün əldi**» — yəni, öz roħimizda Hudani ħeq tonumioƣaqka «roħiy ələk» boloƣan ħəmmimizni mənggülük ħayatka erixsun dəp əldi.

«**Ħəmməylən əldi**» degən muxu bayan rosulning «əf.» 2:1də: «**Silər bolsanglar, kəbiħlikliringlar ħəm gunaħliringlarda ələgən bolup...**» dəp eytkan sözigə ohxax. Bizning «Əfəsusluklaroƣa»diki bu ayət üstidiki izaħat ħəm koxumqə sözimizni kərüng. Bayanni xu mənidə qüxənsək, təwəndə xərħiləydioƣan 16-ayət bilən roxən munasiwiti barlikini kərimiz.

5:16

«Xuning bilən biz buningdin keyin ħeqkimni insanlarqə tonumaymiz; ħətta biz Məsiħni insanlarqə tonuoƣan bolsak, buningdin keyin Uni yənə xundak tonumaymiz»

Bu sözlərning toluk mənisi ħəm əħmiyiti kiska səħipilirimizdin kəp ħalkip baridu; biz pəkət təwəndə addiy baykioƣinimizni kərsitimiz: —

(a) «**biz buningdin keyin ħeqkimni insanlarqə** (yaki adəmning balilirining kəzkarixi bilən) **tonumaymiz**». «adəmni insanlarqə tonux» — biz Hudani tonup yetixtin burun adəmlərni baħalap kəlgən yolda baħalaxni kərsitidu, halas. Demək — Hudani tonuoƣuqə biz uqratkan kixining məktəp kərgən kərmigənlikigə, əkillik yaki əkilsizlikioƣa, talantlik yaki tədbirsizlikigə, küqlük yaki ajizlikioƣa, öz millitimizdin yaki yat əldin boloƣanlikioƣa; bay yaki kəmbəoƣəllikigə, yukiri təbikilik yaki «tegi pəs»likigə, qiraylik yaki sətlikigə, muwəppəkiyət kazanoƣan-kazanmioƣanlikioƣa, ijtimaiy munasiwitining bar-yoklukioƣa wəħakazalaroƣa karap baħa koyup kəlduk. Lekin Hudani tonuoƣanlar üqün muxundak ixlarning muħimliki yok bolup kaldi; qünki biz özgilərni Hudaning kəzliri arkilik kərgəndək, ularoƣa Mukəddəs Roħning küq-kudriti bilən karaymiz. Arka kərünüxi yaki «tegi» kandakla bolmisun, kabiliyiti kandakla bolmisun, mal-mülükliri kanqilik bolmisun, ħərbir kixi Huda təripidin yəkkə-yeganə yaritiloƣan wə Uning aldida ohxax kimmətta turidu; demək, ħəmməylən Uningoƣa kimmətliktur. Bizning ħəmməyləngə boloƣan pozitsiyəmiz wə ħəmməyləngə kiloƣan muamilimiz ohxaxla meħir-muħəbbət kərsitix bolup özgiridu; bizning ħəmməyləngə karap birinqi oyimiz (gunaħkar ətmüxlirimizdikidək) mən «Muxu kixidin kandak paydilinalaymən?» yaki «Uningdin nemə nəp kərimən?» degənlər əməs; bəlki (15-ayəttə kərsitilgəndək, Pawlustək ħəkikiy muħəbbət bilən təsirlənгən bolsak) ularoƣa karap iq-baoƣrimizda Rəbbimizgə: «Bu kixi tehi seni tonumaydu, ular roħiy ələk, ħayatlikning həwirini anglixi kerək boloƣanlar; mən uningoƣa xu həwərni anglaxka wə qüxinixkə kandak yardəm kilay?» dəp soraymiz.

(ə) «**Ħətta biz Məsiħni insanlarqə tonuoƣan bolsak, buningdin keyin uni yənə xundak tonumaymiz**»

Hət yeziloŋan waqtida, Korinttiki jamaəttə wə Rim imperiyəsi boyiqə Əysa Məsiḥ bilən jismaniy alaqidə yaki munasiwəttə boloŋan nuroŋun tarqaq kixilər bolsa kerək idi; bəziliri Uning bərgən təlimlirini əz quliqi bilən angliloŋan, bəziliri kesəllərni saqaytqanliqini əz kəzi bilən kərgənidi. Bəziliri Uningoŋa muhlis bolup əgəxkənidi. Yənə, xübḥisizki, undaq kixilər iqidə bəziliri muxu ixlar tüpəylidin mening Uning bilən bir munasiwitim bar dəp oylap, xundaqla Uni jisimaniy kəzliri bilən kərüp baqmioŋanlardin bəribir üstün turimən degənlər az bolmaytti. Məsiḥ Əysa yər yüzidə turoŋinida Uningoŋa əgixixkə baxlioŋanlar tehimu xundaq oylap ketətti. Əmma Hudaning Roḥi kəlgəndə undaq barlik pərq-ayrimilar yoqap ketidu. Dərwəqə, Rəb Əysaning Əz muhlislirini birnəqqə qetim **Uni tonumasliqi tüpəylidin** əyiblixi kerək idi. «Yḥ.» 14:8-20də hatiriləngən parangoŋa qarang: —

«I Rəb, Atini bizgə kərsitip qoysangla, xu kupayə, — dedi Filip.

Əysa uningoŋa: — Filip, silər bilən birgə boloŋinimoŋa xunqə waqit boldi, Meni tehiqə tonumidingmu? Meni kərgən kixi Atini kərgən bolidu. Xundaq turuqluq, sən nemixqa yənə: «Bizgə Atini kərsətkəysən» dəysən?... ...Mənmu Huda Atidin tiləymən wə U silərgə baxqa bir Yardəmqi ata qilidu. U silər bilən əbədgiqə birgə bolidu. U bolsimu Ḥəqiqətning Roḥidur...

Azoŋina waqittin keyin, bu dunya Meni kərməydu, lekin silər kərisilər. Mən ḥayat boloŋanliqim üqün, silərmu ḥayat bolisilər. Xu kündə Mening Atamda boloŋanliqim, silərning Məndə boloŋanliqinglar wə Mənmu ḥəm silərdə boloŋanliqimni bilisilər...»

Muqəddəs Roḥning əz roḥimizda bərgən guwaḥliqi bilən biz «ixənq»ning dairisidin «bilix» dairisigə ətimiz. Bizning Məsiḥning **tooŋruluq** (Uning həwirini, demək) biliximiz kerək bolupla qalmay, **Uning Əzini** biliximiz kerəktur. Bundaq ix (tonux, bilix) Məsiḥ bilən ḥərqandaq jismaniy munasiwət, ḥətta Uningoŋa əgixip muhlisi bolux bilən ḥərgiz bolalmaydu, pəqət Muqəddəs Roḥning wəḥiyisi arqilik «qaytidin tuoŋulux» degən məjizə bilən bolalaydu. Hudaoŋa ming təxəkkür, muxundaq imtiyaz pəqət Rəb Əysa yər yüzidə turoŋinida jismaniy jəḥəttin Uni angliloŋan wə kərgən, xundaqla Uni «insanlarqə tonuoŋan»laroŋila mumkim qilinoŋan əməs (demisəkmu bular əzi zor bir imtiyaz bolatti, əlwəttə), bəlki Uningoŋa etiqad qiloŋanlarning ḥəmmisi üqün mumkin qilinoŋandur! Ḥəmmimiz (kəzi bilən kərgənmu, kərmigənmu) Uni Roḥta (Hudaning Roḥida) ḥərqandaq jismaniy munasiwəttin qəksiz qongqur dərijidə tonup yetələymiz!

6:9

«Biz tərbiyidə jazalanduq-yu, əmma ələmgə məḥkum qilinmiduq»

Pawlus bu qiska bayan bilən nemini kərsətməkqi? U əzining wə baxqa rosullarning tartqan azab-oqubətliri tooŋruluq səzləwatidu, əlwəttə, əmma bu azab-oqubətlər ḥəmmə etiqadqilar üqün nəmünə bolidu ḥəmdə u eytqan ḥəqiqətlər Məsiḥning yolida azab tartqanlarning ḥəmmisidə kərünidu.

Grek tilida «**tərbiyidə jazalanduq**» degən səz qanunning jazasini əməs, bəlki atining əz balisioŋa bərgən tərbiyisini kərsitidu. Birsi Hudaning Roḥi arqilik Hudaning yengi ḥayatini qobul qilip, Hudaning ailisidiki əza boloŋandin keyin, Hudani hursən qilidioŋan pak-muqəddəs turmuxni ətküzüxkə tolimu təxna bolidu; dərwərqə gunaḥqa qul qiloŋan kona asarətlər uningda sundurulidu. Əmma daim degüdək barlik kona illət-adətlər pütünləy yoqalmioŋan bolidu, kona pozitsiyələr pütünləy əzgərtilmigən bolidu; undaq əḥwalda ajayib ix xuki, Hudaning tərbiyisi beximizoŋa qüxidu («Pənd.» 3:11, «Ibr.» 12:1-13ni kərüng). Qaytilaymiz, bu «qanun jazasi» əməs (birla gunaḥning tegixlik jazasi bolsa dərḥal dozahqa qüxürülüxtin ibarəttur), bəlki adəmni

tüzütidiƣan tərbiyidur. Bu tərbiyə ḥər türlük bolidu. Bəlkim əng azabliqi pəkət wijdanda əsləp turƣan məƣlubiyətlərning azabi bolsa kerək; bəzi waqitlarda gunaḥ sadir qilƣandin keyin, gərqə adəm əzini kəqürüm qilinƣan dəp bilgən bolsimu, uning Hudaning Roḥini azablanduruƣanliqiƣa baƣlanƣan qongqur sezim wijdanida ḳalidu («Əf.» 4:30). Bəzi waqitlarda tərbiyə kesəllik, ḥətta ölüm bolidu («1Kor.» 11:29-30 wə 5:1-5ni kərüng. Əmma bundaq deyiximiz, barliq kesəllikni Hudaning tərbiyisi, deginimiz əməs). Hudaning tərbiyisi ölüm bolsa, bu Uning rəḥimdilliqida gunaḥkar adəmning tehimu kəp gunaḥlarni sadir qilixidin tohtitilixi ḥəmdə jamaətning kəprək daƣlardin saqlinixi üqün bolidu; Uning danaliqida U ḥəmməyləngə nisbətən u adəmni dunyadin ayriwetix əng yahxi tədbir dəp ḳarar qilƣan. «1Kor.» 5-bab tooƣrisidiki izaḥatlirimiz wə «ḳoxumqə səz»imizni, yənə «1Yḥ.» 5:16ni kərüng.

Əgər birsi «əmridə birla ḳetim kəlgən» guwaḥliq berix pursitini ḳoldin bərgən bolsa, yaki dəḥxətlik gunaḥ sadir qilƣan, xundaqla jamaətning guwaḥliqiƣa zor daƣ qüxürgən bolsa tərbiyilik jaza ḳandaq bolidu? Ixlarni əsligə kəltürgüdək imkaniyət bolmisa nemə qiluluq? 6:9diki ayətkə ḳariƣanda, Pawlusning əzi xundaq ḳorḳunqluq roḥiy qəkkə yetip barƣan boluxi mumkin — qünki u Pərwərdigarning eƣir tərbiyisini kərgən («**ölümgə məḥkum qilinmiduq**», dəydu). Ḥəmmimiz Hudaning tərbiyisini tetiximiz kerək — bolmisa biz «ḥaramdin boloƣan», Hudaning ḥəqiqiy pərzəntliri əməs bolup ḳalimiz. Əmma Pawlus xu muḥim tüp sawaḳni əgəndi — gərqə mən eƣir tərbiyə astida bolsammu, tehi tirik tursammu, əmdi Hudaning meni tehi ḥayat ḳalduruxida Əz məḳsiti bar; əḥmiyətlik ḥəm tegixlik hizmət bəribir meni kütməktə, dəp biləttı. Uningƣa nisbətən Hudaning uni taxliwətmigənlikigə baxḳa ḥeq dəlil-ispat kerək əməs idi — pəkət uningda ḥayat bolsila, bu pakit uning ümidsizlənməy Hudaning yolida kelər ḳədəmni ümid bilən izdixi üqün kupayə wə türtkə idi. «**Biz tərbiyidə jazalanduq-yu, əmma ölümgə məḥkum qilinmiduq**» — xunga aloƣa basimiz!

Ianə toplax, jamaətning pulini baxḳurux — bəzi prinsiplar (8-9 bab)

Pawlusning bu hetidə Yerusalemdiki kəmbəƣəllər üqün qong ianə toplax tooƣruluq xunqə kəp təpsiliy orunlaxturuxliri wə kərsətmiliri yeziqliq boloƣaqḳa, uning nəsiḥətliridin, pilanliridin wə ixning yolliridin paydilinip bəzi prinsiplarni ḳayta kərüximizgə tooƣra kelidu.

(a) Biz baxḳa yərlərdə eytḳinimizdək, Pawlus bir ḳetimmu əzi üqün iḳtisadiy yardəm sorap baḳmiƣan. Bəzi jamaətlər uningƣa pat-pat xundaq yardəm ḳolini uzatḳini bilən, ḳaytlaymizki, u ḥeqḳaqan muxundaq tələp qilmiƣan. Lekin u pat-pat ḥajiti qüxkən baxḳilar üqün xundaq soriƣan. Əgər bügünki künlərdə Hudaning hizmitidə (bolupmu jamaətlərni ḳuroƣanda) küqlüklüki wə pidakarliqliqi bilən «rosul» dəp ataxḳa bolidiƣanliri bar bolsa (biz undaq adəmlərni intayin az uqrattuq), ularni pul tərəptimu ohxax ülgə kərsitixi kerək, dəymiz.

(ə) Hudaning yolida beƣixlanƣan pulni, bolupmu jamaət topliƣan yaki ianə qilinƣan pullarni bir tərəp qiloƣanda, az degəndə ikki, yahxisi kəprək ixənqlik ḳerindaxlarni uningƣa təng igidar qilix kerək. Yənə əng yahxisi, ḳerindaxlar təlim wə hux həwər yətküzüx hizmitidə bolmisun — qünki təlim berix yaki hux həwət tarḳitix hizmitini tooƣra orundax üqün Rəb aldida kütüp dua qilixta kəp waqit tələp qilidu («Ros.» 6:2ni kərüng). Mumkin bolsa waḳti-waḳtida jamaətkə yaki jamaətlərgə pulni ḳandaq ixlətkənliki tooƣruluq məlumat bərgən yahxi.

(b) Bügünki künlərdə kəp jamaətlərdə Hudaning həlqining kirimining «ondin biri»ni əxrə-sədiqə tapxuruxi kerək, degən təlim berilməktə. Bəzi ḳerindaxlar Təwratni (Musa pəyƣəmbərgə

қüхürülгән қanun)ni aldirap oқup, Yəһudiy həlқtin «ondin biri» tələp қilinoғanliқini kərüpla, jamaəttimu xundaқ bolidu, degən hulasigə kəldi. Əməliyəttə bolsa Yəһudiy həlқidin üq hil «ondin biri» tələp қilinoғan. Bularning һəmmisini һesablisaқ jəmiy bolup kirimning 10%gə əməs, bəlki 23%gə yeқin kelixi mumkin. Əmma Pawlus wə һeqқaysi baxқa rosul һəm Məsiһ Əysaning Өzi «ondin biri» tooғruluқ һeqқandaқ təlim bərgən əməs. Pawlus bu hetidə: «**өz kөnglidə pükkiniqə bərsun**» — dəydu. Uning təkitləydioғini sədiқining қanqilikidə əməs, bəlki uni bərgüqining pozitsiyəsidə idi. «**Һər adəm һeq қiynilip қalmay yaki məjburən əməs, bəlki өz kөnglidə pükkiniqə bərsun; qünki Huda huxalliқ bilən bərgüqini yahxi kəridu**» (9:7).

Buni degini bilən, Injilda sədiқə-һəyrһaһliқ tooғruluқ berilgən təlim xuki, etiқadqining өz **barliқi** (yəni pul-bisat, waқit-dəsmayə, talant-қabiliyətliri) Rəbkə mənsup, өzini bolsa bularning waқitliқ oғojidari, halas, dəp қarixi kerək («Luқa» 16:12). Ixəngüqi bularning **һəmmisini** ixқa selix қararioғa kelixi kerək wə waқti kəlgəndə Igimizgə ular tooғruluқ һesab tapxuruxi kerək. Қisқisi, һəmmisini Hudaning қolioғa tapxuroғan bolsaқ, Uningdin bularning һəmmisigə yahxi oғojidarliқ қilixқa danaliқ sorisaқ, əmdiliktə sədiқə, həyr-sahawət berix bu danaliқning bir қismi bolidu, əlwəttə. Biz pəқət xuni қoxup eytimizki, «**һəmmidin oquқ қolluқ Bərgüqi**» boloғan Huda bilən billə mangoғan kixilər bəribir ahir berip Uningoғa ohxax «oquқ қolluқ» dəp bilinidu.

Pawlusning «mahtinix»i, guwaһliқi wə «əhməқlik»i tooғruluқ

Oқurmənlər keyinki bablarda (10-12) Pawlusning «mahtinixning kerəkliki»ni tiloғa aloғinioғa, xundaқla өzining undaқ қiloғinida «əhməқlik» dəp təswirlənginigə һəyran қelixi yaki səl қaymuқup қelixi mumkin. Korinttiki jamaət өz arisida өzlirini «rosullar», һətta «қaltis uluo rosullar» dəp atap, Hudaning məmin bəndiliridin paydaündürgüqilərning yaloғanqiliқini һəқiқiy rosullarning turmux istilidin pərқ etəlixi üqün, Pawlus өzi tooғruluқ — yəni Hudaning uni қandaқ ixlətkini, uning қandaқ eoғir sinaқlar, japa-muxəққətlər wə azab-oқubətlərdin ətküzgənliki tooғruluқ səzləxkə məjbur boldi. Muxundaқ atalmix rosullarning Pawlus wə һəmkarliri bilən һeqқandaқ selixturoғuqliқi yoқ idi; Pawlusning guwaһliқini oқuoғan һərқandaқ obyektip oқurməngə ularning yaloғan poqiliқliri ayan bolatti. Pawlus birnəqqə tərəplərdə өzi һəm һəmkarliri tooғruluқ guwaһliқ beridu: —

(a) ularning һizmitining pakliқi wə «süpsüzük» süpiti (4:1-2);
(ə) Huda ularning bexidin ətküzgən, xundaқla ularni sinioғan nuroғunlioғan azab-oқubətlər (6:3-10);
(b) bu yaloғan «қaltis uluқ rosullar»oғa ohximaydioғan, uning өzini һeqkim bilən selixturmaydioғan aditi (10:12-13);
(p) uning ulardin iқtisadiy yardəm tələp қilmaydioғan һizmət istili (11:5-13);
(t) u kündin-küngə yüzləngən həwplər (11:16-27);
(j) uning üzlüksiz һəmmə jamaətlərning qongқur oғemini yəydioғanliқi (11:28-29);
(q) Huda өzigə amanət қiloғan mol wəһiylər (12:1-5);
(h) һizmitidə kərsitilgən kəp karamətlər wə məjizilər (12:11-13).

Bularni eytқini bilən, Pawlus bularni bayan қilixni «əhməқlik» dəydu. Һəmmisi һəқiқət boloғini bilən, waқit sərp қilip өzi tooғruluқ səzləx өzigə nəprətlik ix idi; uning pütkül wujudining қizoғinliқi bolsa өzining һoқuқi yaki һizmitining kəng dairiliri əməs, bəlki Hudani jakarlaxtin ibarət. Jamaətlər uning һoқuқini tonup yetip қobul қiloғan bolsila, u bularni ispatlaxқa waқit sərp қilmay, Məsiһning xan-xərəplirini ayan қilixқa baxlioғan bolatti; Huda

uni dəl xu ixqa qaqirƣanidi. Lekin biz uning ɵz hizmiti wə ɵzining ixliri tooƣruluq muxu tərikidə sɵzləxkə məjbur boloƣanliqi tüpəylidin qongqur minnətdarmiz; qünki birinqidin bu bayanlar həqiqiy hizmətkar wə həqiqiy rosulning qandaq ikənlikini kɵrsitidu; ikkinqidin, bir rosulning qandaqtur bir «hasiyətlik adəm» əməs, bəlki bizdək insan boloƣanliqi ayan qilinidu. Xuning bilən bizlər pəqət «sapal idixlar» (4:7) bolsaqmu, bu bayanlardin Hudaning həmmidin qimmət gəhiri, yəni Məsihning bayliqlirini biz arqiliqmu ayan qilixqa layiq kɵrüximu mumkin, dəp ilham alimiz (4:5-7).

Biz qoxup eytip ətimizki, əgər jamaətlər Hudaning Muqəddəs Kitabta wəhiy qilinƣan sawaq-kɵrsətmilirigə qulaq selixning ornioƣa pəqət adəmlərning «hayajanlanduridioƣan guwahliqliri»ni anglaxqa kɵp waqit ixlətsə, ularmu «əhməqlik» bilən xuoƣullanoƣan hesablinidu.

Məsihning rosullirini tonup yetixning wə ularning hoquqini qobul qilixning muhimliqi

Biz yuqirida Pawlusning «əhməqlik qilip», ɵzining rosullik hoquqini təstiqlioƣanliqi üstidə tohtalduq. Əmdi ««rosulluq hoquq»ni qobul qilix nemixqa xundaq muhim?» dəp sorisaq paydilik bolidu.

Buni təkxürüx üqün Məsihning rosullirioƣa eytqan sɵzlirini qaytidin oquximizoƣa tooƣra kelidu. Awwal Petrusning Əysani «Məsih» wə «Hudaning Ooƣli» dəp etiqadini etirap qiloƣanda, Məsihning uningoƣa eytqan sɵzlirigə qaraymiz: — Injil, «Mat.» 16:15-19: —

«U (Əysa) ulardin:— Silərqu? Silər Meni kim dəp bilisilər? — dəp soridi.
Petrus dəpmu ataloƣan Simon:— Sən mənggü hayat Hudaning Ooƣli Qutquzoƣuqi-Məsih ikənsən, — dəp jawab bərdi.
Əysa uningoƣa: — Nemidegən bəhtliksən, Yunus ooƣli Simon! Buni sanga axarilioƣuqi ət igiliri əməs, bəlki ərxtiki Atamdur. Sanga xunimu eytayki, sən bolsang Petrus [mənisi «tax»]. Mən jamaitimni bu uyultax üstigə qurimən. Uning üstidin təhtisaraning dərwaziliri [(ɵlümning küqi]mu oƣalib kelələməydu. Ərxning padixahliqining aqquqlirini sanga berimən. Sening yər yüzidə yol qoymioƣanliring ərxtimu yol qoyulmioƣan bolidu; sening yər yüzidə yol qoyoƣanliring ərxtimu yol qoyuloƣan bolidu, — dedi».

Muxu yərdə biz Rimdiki Katolik «papaliqi»ning «rosul Petrus Rimdiki tunji papa boloƣan» həm «Petrustin tartip «Hudaning jamaiti «papa» üstigə ul selinoƣan həlda ɵskən» degən kupurluq yaloƣan bimənilikigə rəddiyə berixkə kɵp waqit ixlətməymiz; pəqət xuni dəymizki, muxundaq səpsətə Əysaning 18-ayəttə hatiriləngən sɵzliri bilən yoqqa barawər qiliwetildi: «Sən Petrus (grek tilida «kiqik tax» degən mənidə) wə mən bu uyultax (grek tilida «petra», yooƣan bir qoram taxni kərsitidu) üstigə jamaitimni qurimən». Kiqik bir tax «petrus» hərgiz yooƣan tax «petra» bolalmaydu. Heli roxənki, «petra» degən sɵz («ayalqə rod»ta boloƣaqqa): —
(a) jamaətning uli Petrusning etirap qiloƣan etiqadi, yaki;
(ə) Məsihning Ɵzi jamaətning ulidur.

Biz Məsihning sɵzining mənisi tooƣruluq birinqi kɵzqaraxta bolimiz, demək, Məsihning jamaiti etiqad degən uyultaxning üstigə qurulmaqta; bu etiqad insandin kəlgən əməs, bəlki Huda'Atadin wəhiy arqiliq kəlgəndur (17-ayətni kərüng), dəp qaraymiz. Petrusning jamaətlərgə yazoƣan birinqi hetidiki buni eniqlaydioƣan sɵzlirini kərüng («1Pet.» 2:4-9).

Xunga Petrus əzi **jamaətning uli əməs**. Ḥalbuki, buningdin enik kərünüp turuptuki, Rəb Əysa bu wəkədə uningƣa ḥəkikiy bir hil ḥokukni, yəni «**ərxning padixaḥlikining aqkuqliri**»ni tapxurdi. Petrusning roli, adəmlər Hudaning padixaḥlikiƣa kiridiƣan ixiklərni aqkuqi bolidu. «Rosullarning paaliyətliri»diki hatirilərdin dəl muxu ixni kərimiz: —

(a) Petrus Yerusalemda, dunyaning bulung-puqkaklirioƣiqə boloƣan, «orma ḥeyti»ni təbrikləxkə yioƣiloƣan Yəhudiylaroƣa Hudaning padixaḥlikiƣa kiridiƣan ixikni «pəyoƣəmbərlik sözliri» bilən aqti («Rosullarning paaliyətliri» 2-bab); qünki u: Hudaning «yengi əhdə»si «**Rəbbimiz Huda Özigə qakiroƣan kixilərning ḥəmmisigə**» jümlidin «**silər wə silərning əwladliringlar ḥəmdə dunyaning bulung-puqkaklirida yaxawatkanlaroƣa**» eqildi, dəp jakarlidi. Hudaning Roḥi uning arkilik sözləp «ixik aqti».

(ə) U Yuḥanna bilən Samariyə xəḥiridiki etikadqilaroƣa (ularni «xaloƣut Yəhudiy»lar desəkmu bolidu) Mukəddəs Roḥni kobul kilixi üqün ixik aqti («rosullarning paaliyətliri» 8:14-17ni kərüng).

(b) Huda «yat əllər» (Yəhudiy əməslər)gə etikadning ixikini eqix üqün uni ixlətti («Rosullarning paaliyətliri» 10-bab).

Bularning ḥəmmisi Injildiki Luka wəḥiy bilən yazoƣan «Rosullarning paaliyətliri» degən kisimning bexida yeziloƣan sözigə mas kelidu: —«**Ḥərmətlik Te'ofilos, dəsləpki bayanimda, əysaning ix kilixta wə təlim berixtə baxlanoƣan... barlik ixliri tooƣruluk bayan kiloƣanidim**» (1:1).

Əstayidil okurmənlər dərḥal Lukaning birinqi tarihini (Injil, «Luka») pəkət bir baxlinixning bayanila, halas, dəp baykaydu. Gərqə Rəb Əysa asmanoƣa kaytkan bolsimu, Luka ḥazir yazmakqi boloƣan kisim («Rosullarning paaliyətliri») Rəb Əysaning «ix kilix»i ḥəmdə «təlim berix»ining dawamini bayan kilidu, deməkqi — dərwəkə uni yazoƣan. Əmma Məsiḥning ḥazir «ix kilix»i wə «təlim berix»i Uning insaniy teni arkilik əməs, bəlki «U tallioƣan rosullar» wə «Uning teni boloƣan jamaət» arkilik, Mukəddəs Roḥning ilḥami wə küq-kudriti bilən bolidu. Xuning bilən bu kisimning namini «Əysaning ixliri wə təlimlirining dawami» dəp koyuxka bəlkim tooƣra kelətti (Luka bu kisimni yezip ikki yüz yildin keyin uningƣa «Rosullarning paaliyətliri» degən nam koxuloƣan).

Biz muxu yərdə: «Kixilər Petrusning Mukəddəs Roḥning ilḥami bilən «orma ḥeyti»də eytkan sözlirini rət kiloƣan bolsa, Huda buningƣa kandak karaytti?» dəp sorisak bolidu. Ikkilənməy jawab berimizki, ular (Petrusning aoƶi arkilik eytiloƣan) Məsiḥning Özining sözini rət kiloƣan bolatti. Qünki U Petruska Özining sözləx ḥokukini amanət kiloƣanidi. Bu əlwəttə ḥəm adəmni korkitidioƣan lekin yənə intayin ajayib ixtur. Petrustin Pawluskiqə barlik rosullarning guwaḥlikliridin əzlirini gunaḥlik adəmlər, əmma Məsiḥ təripidin qakiriloƣan wə Uning təripidin gunaḥdin kutkuzuloƣan dəp bilgən, dəp bilimiz. Yənə kelip biz xuni bilimizki, ular gunaḥdin kutkuzuloƣan bolsimu (gunaḥdin kutkuzuloƣan barlik adəmlərning wujudida boloƣandək), gunaḥ sadir kilix mumkinqiliki ularda tehi məwjut idi. Ular «mukəmməl adəmlər» əməs idi («Fil.» 3:12ni kərüng). Ḥalbuki yənə bir tərəptin ular ḥərḥalda Məsiḥ Öz ḥokukini amanət kiloƣan adəmlərmu idi.

Biz Рəb Əysa rosullirioға ahirki eytkan səzlərni ukux üqün Injildiki «Yuhanna» kismining 14-16-bablirioға azrak karayli. U xu qaoғda ularoға Mukəddəs Rohni kobul kilixning mutlək zərüriyiti tooғruluk eytti. Məsih Өzi ularoға taxkiri munasiwəttə nemə boloған bolsa, Mukəddəs Roh ularoға roh-kəlbidə ohxax bolidu — yəni «Təsəlli Bərgüqi», «Mu'əllim», «Yardəmqi», «Rioғbətləndürgüqi» bolidu. Məsih, «Təsəlli Bərgüqi»ning hizmət kilip Mən Өzüm silərgə bu qaoғkiqə əgətkinimdin kəprək əgitidu, dəydu: —

(«Yh.» 12:16-15)

«**Silərgə eytidioған yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni hazirqə kətürəlməysilər. Lekin U, yəni Həkikətning Rohi kəlgəndə, U silərni barlik həkikətkə baxlap baridu. Qünki U Өzlükidin səzliməydu, bəlki nemini anglioған bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioған ixlardin silərgə həwər beridu. U Meni uluoғlaydu; qünki U Məndə bar boloғanni tapxuruwelip, silərgə jakarlaydu. Atida bar boloғanning həmmisi həm Meningkidur; mana xuning üqün Mən: «U Məndə bar boloғanni tapxuruwelip, silərgə jakarlaydu» dəp eyttim**».

Mana bu Rəb Əysaning Өz rosullirioға yər yüzidə bərgən təlimidə həmmə əgətməkqi boloған ixlarni **tehi əgitip boloған əmə**s, degən roxən bayanidur. Addiy səwəb xuki, «**Silər ularni hazirqə kətürəlməysilər**» — ular tehiqə əzining ajizlikini wə ixənqsizlikini tonup yətmigən adəmlər — ular yənila «əzigə tayanoған», insanlarqə kəzkaraxlarda bolup insanlarqə oylaydu. Ular pəkət əzlirining Məsihgə əgixixtə mutlək iktidarsiz ikənlikini bilip yetixi kerək idi. Məsih koloға elinoған, sorakka tartiloған wə krestkə mihlanoғandila andin ular bu nuktini qüxinixkə baxlaydu, xundakla «ustazimizning teximizda əməs, iqimizdə makan kilixioға mohtajmiz» dəp bilip yetətti. Xu qaoғda ular Mukəddəs Rohni kobul kilixka təyyar bolatti wə Rəb munu yərdə wədə kiloғinidək, Mukəddəs Roh ularning qüxənqlirini əzgərtip, ularni «**barlik həkikət**»kə yetəkləp əgitidioған bolidu. Həq rəddiyə bərgüsizki, Roh ularoға əgətkən karamət ixlar dəl Məsihning əlüm wə tirilixining toluk mənisini, Hudaning jamaət tooғruluk mənggülük pilanini, Məsihning dunyaoға kaytip kelixini wə yengi asman-zeminni əz iqigə aldi; bular dəl Injildiki rosullarning jamaətlərgə yazoған məktupliridə hatiriləngən ajayib wəhiylərdin ibarət. Bu məktuplər dəl xu jamaətlər təripidin biz üqün saklanoған bolup, Injil dəl bu məktuplər (Petrus, Yakup, Yəhuda, Yuhanna wə Pawlusning məktupliri)din wə Əysaning tərjimihali hatiriləngən «Tət Bayanqi» (rosul Matta, Markus, Luka wə rosul Yuhanna)ning bayanliridin tərkib tapidu.

Xunga jamaətkə nisbətən hərbir rosulda Rəb Əysadin tapxuruloған təlim berix hokuki bar idi, bu təlimlər Injilda biz üqün saklanoған hətlərdə tepilidu dəp bilip yetix intayin muhim; demək, həmmə etikadqilar bularning barlikini Rəb Əysaning Өzidin kəlgən dəp etirap kilip ularoға toluk boysunuxi zərür. Xundak kilixni rət kilix Huda bilən karxilixidioған kupurluktur.

Gahi wakitlarda biz niyiti yahxi əmma yoldin adixip kətkən, «biz pəkət Əysa Məsihning tət tərjimihalida biz üqün hatiriləngən səzlirigə boysunimiz — Petrus, Yakup, Yəhuda, Yuhanna həm Pawluslar bolsa, ular pəkət insan, ularning məktupliri pəkət əzlirining pikirliri, halas» dəydioған kixilərgə yolukup kalimiz. Ixinimizki, biz bundak pikirdə boluxning nadanlik, hətta hətərlik ezitkuluk ikənlikini ispatlax üqün yetərlik səzliduk. Kimdikim Məsihning «tət tərjimihali»da hatiriləngən səzlirigə ixəngən bolsa, Uning rosullirining məktupliridə hatiriləngən səzlirinimu ohxax hokukka igə dəp kobul kilixi kerək.

Biz hazir, hərbirsi kimmətlik həkikətni əz iqigə aloған üq bayan (13:4-7) üstidə tohtilimiz: —

(1) 13:4

«**U dərwəkə ajizlıqta krestləngən bolsimu, lekin Hudaning kudriti bilən yənila ḥayattur. Bizmu uningda ajiz bolsakmu, Hudaning silərgə karatkan kudriti bilən, Uningoqa baoqlinip ḥayat yaxaymiz**».

Bu bayan bizni Rəb Əysa Məsiḥning krestləngınidə nemə ixlarning ḥəkikətən yüz bərgənlikining tehimu qongkur eqilix imkaniyiti bilən təminləydu; u qongkur bir sirni əz iqigə alidu, dəp karaymiz. Bu sir üstidə muxu yərdə pəkət kiskiqə tohtilimiz. Əməliyəttə bu sir əzi yukiriki abzaslarda eytkinimizdək, Məsiḥ Əysaning: «**Mukəddəs Roḥ Məndə bar boloqanni silərgə yətküzüp ayan kilidu**» degən wədisidin qikkan wəḥiylərning bir obdan misalidur.

Pawlus Rəb Əysani «**ajizlıqta krestləngən**» dəydu; biz Rəb Əysa yər yüzidə kiloqan barlik hizmitidə Mukəddəs Roḥ təripidin zor küq-kudrət bilən «məsiḥ kilinoqan» desək hata bolmaydu, əlwəttə (məsilən, «Luka» 4:14 wə «Ros.» 10:38ni kərüng). Biz baxka yərlərdə eytkinimizdək, U (Atisining əmri bolmisa) Əzining hudalik kəq-kudritini ḥeq ixlətkən əməs, bəlki insan süpitidə Mukəddəs Roḥning kuwwətləndürüx ḥəm küqləndürüxliri bilən barlik məjizilərni yaritatti wə təlim berətti. Əmisə Uning əng uluoq hizmiti, yəni krestkə mihlinip kurbanlik boluxi tooqruluk «**U ajizlıqta krestləngən**» dəp okux adəmni ḥəyran kalduridu. Xu qaoqda muxu «zor küqləndürüx» nədə boloqandu?

Biz Əysaning krestkə esiloqan qaoqdiki: «**I Hudayim, i Hudayim, nemixka meni taxliwətting?!**» degən dəḥxətlik warkirixidin Uning xu pəyttə yaloquz ikənlikini bilimiz. Ḥəkikiy yaloquzlukta idi — U Huda'Atisi təripidin waz keqilgən — qünki U biz üqün gunaḥ kətürməktə idi; Pawlus 5:21də eytiloqandək U xu qaoqda əməliyəttə **«gunaḥ»ning əzi kilinoqan**. Barlik yar-yələk, barlik təsəlli, muḥəbbətning barlik bexarətliri, barlik yorukluk, barlik küqləndürülüx Uningdin kətkənidi — bizning gunaḥlirimizni U yaloquzla, insanlikining mutlək ḥəm toluk ajizlikida kətürdi; xundak kilip, ḥeq rioqbətsiz, ḥeq türtkisiz bolup, ḥətta Ibraḥimning Isḥakni kurbanlik kilixka təyyar boloqan iman-ixənqidin ming ḥəssə sap iman-ixənq bilən U ahiroqiqə Əzining ḥəkkaniyliki wə Atisioqa baoqlanoqan sap wə toluk, mukəmməl muḥəbbitini əzgərtməy, ajizlaxturmay saklap kəldi. «**Hudaning kudriti bilən yənila ḥayattur**» — əḥwal kandaksigə baxkiqə bolsun? Huda xundak mukəmməl Boloquqini əlümdə kaldurup tirildürməy koyarmidi?! Uni «Uning ong yenida olturoquzmay» turalamti?!

Kədirlik aka-uka, aqa-singllirim (silər uni kobul kiloqan bolsanglar), əzünglarning wə meningmu roḥ wə kəlbimizni Əz Roḥi arkilik makan tutkuqi Əysadur! Əmdi bizgə yənə nemə ix mumkin bolmisun?

Pawlus yənə «**bizmu uningda ajiz bolimiz**» dəydu. Bu bayanmu adəmni ḥəyran kalduridu. Əmma biz bu həttiki «ajizlikning bərikətliri» tooqruluk baxka səzlərning yorutuxliri bilən uni asanrak qüxinələymiz. Huda bizni küqlük ər-ayallar kilmakqi bolsa (xundak kilixni halaydu), əmdi Uning awwal bizni ajiz kilixioqa tooqra kelidu. Demək, U awwal əzimizning iradisining wə əkil-idrakining küqsizliki, tayanqsizliki wə əhmək likini əgitixi kerək. Pəkət xundak boloqandila andin biz ḥəkikətən Uningoqa tayinixka baxlaymiz wə Pawlus bilən təng: «**Hudaning silərgə karatkan kudriti bilən, Uningoqa baoqlinip ḥayat yaxaymiz**» deyələydioqan bolimiz.

(2) 13:7

«**Silərning ḥeqqandaq rəzillik qilmasliqinglar üqün Hudaƣa dua qilimiz; bu, bizning sinaqtin ətti dəp qariliximiz üqün əməs — ḥətta sinaqtin ətmidi, dəp qaralsaqmu, məyli — muḥimi silərning durus bolƣanni qilixinglar**».

Bu ayət üstidə biz pəqət qiskiqə xuni bayqaymizki, uningda «muḥəbbətning qəksizliki» kərünidu. Pawlus jamaətni xunqə qizƣin səyidiki, gahi waqitlarda əzini wə uningƣa kelidiƣan in'amni pütünləy untup ketətti, desək axuruwətkən bolmaymiz. Uning pütkül nəziri baxqilarning bərikiti, yəni mənggülük bərikiti üstigə selinƣan. U əzi üqün Hudaning ḥəmrahliqidiki ḥayatƣa erixkən; lekin baxqilarning xu ḥayatning xan-xəripigə kirixkə baxliƣinida uning xadliqi tolduruluƣan bolidu. Bu nijatning xadliqini u əzidə qalduruwalmay, baxqilar bilən ortaq bəḥrimən bolux zərür dəp qaraytti. Yuqirida nəqil kəltürülgən, Əysaning Hudaning yolida adəmning «**əz ḥayatini pida qilix**» tooƣrisidiki səzlirigə qaytidin qarang («Luqa» 9:24). Dərwəqə, Pawlus xu dərijidə «**əz ḥayatini pida qiliƣan**»ki, u «pəqət silər Huda bilən durus munasiwəttə bolsanglar, silərdə bərikət bolsila, əzüm nemə bolsam pərwayim pələk», degəndək bolidu. Yənə 9-ayətni kərüng: «**Qünki biz ajiz bolsaqmu, silərning küqlük boliƣininglardin xadlinimiz!**».

Biz Pawlusning muxu kənglidiki pozitsiyisini yənə «Rim.» 9:1-5də hatiriləngən duasida wə Musa pəyƣəmbərning Israil üqün boliƣan, «Mis.» 32:30-32də hatiriləngən duasida bayqaymiz. U pozitsiyə, əlwəttə, bizning bərikətkə erixiximiz üqün bizni dəp lənətkə qelixqa təyyar bolupla qalmay, ḥəqiqətən lənətkə qaliƣan Məsiḥning bizgə baƣliƣan muḥəbbitining jəwḥiridur («Gal.» 3:13-14).

(3) 13:8

«**Qünki biz ḥəqiqətkə qarxi ḥeq ix qilalmaymiz; nemila qilsaq u pəqətla ḥəqiqətni kərsitidu, halas**»

Pawlus məyli ixlar nemə wə qandaqla kərünsun, ḥəmmə ixlar əyni petidə, yəni ḥər kəngülning ḥəqiqiy məqsiti, ḥər ḥərikətning tüpki türtkisi ahir berip ayan qilinmay qalmaydu dəp obdan biləttı. Bu ayan qilinix bu dunyada bolmisa Məsiḥ yər yüzigə qaytip kəlginidə qoqum bolidu. Əlwəttə, Junggoda wə Ottura Asiyadiki baxqa yərlərdə undaq kəngüldiki addiy eniqlik az uqraydu. Birnəqqə yüz yildin beri nemə ixning ḥəqiqətliki bolsa pəqət xamalning qaysi yənilixkə qiqqanliqi bilən bekitilip kəlgən, halas. Yengi ḥəkümət yaki ḥoquq baxqa ixni ḥəqiqət dəp bekitsə, ḥəmməylən «tegixlik boliƣan»ƣa ixinip ketidu. Lekin «ḥəqiqət degən ḥəqiqəttur», wə ahirida ḥətta u uningƣa əng qattiq qarxi boliƣanlarning yürüx-turuxliri arqilixmu ispatlinidu. Yeqinqi enik misallar kəp. Ḥəmmigə məlumki, nuroƣun insaniy pəlsəpilik uqumlarning asasi «Insanning təbiiti asasən yahxi» degənliktur. Demək, «Yoldin qiqqan qilmixlar bolsa yaki ijtimaiyətkə ziyan yətküzidiƣan illətlər bolsa ularning ḥəmmisini bilim wə maarip bilən tüzətkili bolidu» dəydu. Əmma pütkül Asiyadikilərning qaysisi ḥazir «insanning təbiiti asasən yahxi» dəp (birərsi birər qetim xuningƣa ixəngən bolsimu) ixinidu? Qünki əslidə mundaq pəlsəpə dogmilirini əng qattiq təroƣibat qiliƣanlar dəl əzliridin burunqilardin yənə tehimu qiriklixip kətkənlərdin boliƣandur. Təwrat-Injilning «barliq insanlar gunaḥkar» degən guwaḥliqqa əng qarxi turoƣanlarning əzi buningƣa əng roxən wə qayil qilarlik guwaḥqi bolup qiqti!

«Qünki biz ḥəqiqətkə qarxi ḥeq ix qilalmaymiz; nemila qilsaq u pəqətla ḥəqiqətni kərsitidu, halas!»

Korinttiki jamaət Pawlusning hetidiki sözlərni qobul qilip qulaq saldimu?

Korinttiki jamaət Pawlusning hetidiki sözlərni qobul qilip, arisidin axu rəzil «sahta rosullar»ni qoƣliwətti wə Pawlusning jekiləxlirigə qulaq saldi, dəp adəmni xad qilidiƣan hulasigə kəlduq. Muxu hulasini kərsitidiƣan tət parqə ispat bar: —

(1) Ular uning ianə tooƣruluq boloƣan ətünüxlirini qobul qilip ianini Yerusalemdiki kəmbəƣəl etiqadqilarƣa əwətti («Rim.» 15:26-27).

(2) Pawlus keyin Korintni «üqinqi qetim» yoqlax üqün Gretsiyigə baroƣan wə xu yərdə üq ay turdi («Ros.» 20:2-3).

(3) U Korint xəḥiridə turoƣanda Rimdiki jamaətkə hət yazdi. («Rim.» 16:1ni kərüng — «Kənkria» degən Korint xəḥiridiki bir port idi). Ḥeliqi «Rimliqlarƣa» yazoƣan hetidə Korinttiki jamaəttə boloƣan kəngülsizliklər tooƣruluq qilqə puraq yoq.

(4) Zor bəhtimizgə yarixa «Pawlusning Korinttiki jamaətkə yazoƣan ikkinqi məktupi» ḥazir qolimizda turuptu! Əgərdə ular uningdin rənjip qelip yirtiwətkən bolsa, uni ətiwarlap saqlimioƣan bolsa, qolimizda bolmaytti. Hudaoƣa təxəkkür!

Injil 9-ḳisim

«Galatiyaliḳlarоға»

(Rosul Pawlus Galatiya əlkisidiki jamaətlərgə yazоған məktupi)

Kirix səz

Bu bəlkim rosul Pawlusning yazоған hətlirining tunjisi bolup, Korint yaki Əfəsus xəһiridə miladiyə 52-yillirida yeziloған boluxi mumkin. Galatiya əlkisi (bügünki Türkiyidə) Rim imperiyəsigə təwə idi. Pawlus miladiyə 51-yillirida xu yərlərgə baroған: «**Muḳəddəs Roһ ularning Asiya əlkisidə səz-kalamni jakarlixioға yol ḳoymioған bolup, Pawluslar əmdi Frigiyə wə Galatiya rayonliridin ətüp, Misiyə rayonioға kəlgən...**» («Ros.» 16:6). Bəzilər, Pawlus heli burun, tunji hizmət səpiridə xu rayonning jənubiy qətliridin ətkən waḳitlarda Galatiyaoғimu berip kəlgən, dəp ḳaraydu («Ros.» 13-14-bablar). Omumən «Rosullarning paaliyətliri»də uning xu yərdə hux həwərni jakarlaxliri tooғruluḳ biwasitə hatirə yoḳ; əmma roxənki, u xundaḳ ixlarni ḳiloған wə xuning bilən birnəqqə jamaət apiridə boloған. Bu ixning əzi bizgə, rosullarning nuroғunlioған uluoғ ixliri «Rosullarning paaliyətliri»dila hatirilənmigənlikigə yahxi əslətmə boluxi kerək (yənə «Yһ.» 21:25ni kərüng). Uxbu hətning Pawlus Galatiya əlkisigə berip uzun ətməy yeziloғanliḳi: «**Silər əzünglarni Məsiһning meһir-xəpḳiti arḳiliḳ qaḳiroғuqining yenidin xunqə tez yiraḳlaxturulup ...**» (1:6) degən səzidin kərünüp turidu.

«Sinagoglar» tooғruluḳ

Yəһudiy həlḳi miladiyədin ilgiriki 605-yili Babil imperiyəsi təripidin sürgün ḳilinoғandin keyin kəp Yəһudiylar Asiya һəm keyinki Rim imperiyəsi territoriyəsigə tarḳilip, xu yərlədə turup ḳaloғanidi. Һərbir turoған yərdə ular aditi boyiqə xənbə («xabat» — dəm elix küni) künidə dua ḳilix wə Təwrat oḳuxḳa yioғilatti; muxu yioғilixlar «sinagog» dəp atilatti. Waḳit ətkənseri ular ətrapidiki yat əllərdin boloған kəp kixilər Yəһudiylarning «**asman-zeminni yaratḳan birdinbir Huda**» tooғruluḳ guwaһliḳioға ḳizikip, Təwrattiki һəḳiḳətlərgə jəlp ḳilinoған (Təwrat təһminən miladiyədin ilgiriki 220-yili Grek tilioға tərjimə ḳilinoған). Az bolmioған bir ḳisim «yat əlliklər» (Yəһudiy əməslər) butpərəslikni taxlap, «sinagog»laroға kirip sorunning kəynidə olturuxḳa, Təwrat tooғruluḳ təlimlərni anglaxḳa ruһsətkə erixti. Bəziliri һətta «Yəһudiylar bolsaḳ» dəp tələp ḳiloған. Undaḳ kixilər hətnə ḳobul ḳilip, kəp təlim-tərbiyə angliоған wə təpsilati kəp boloған imtiһanlarni berip, Təwratnila əməs, bəlki uningdin baxḳa nuroғunlioған Yəһudiy ḳaidə-yosunlirining boyunturuḳi astioға kirgəndin keyin sinagogtiki jamaətkə ḳobul ḳilinatti. Xundaḳ boloғini bilən ular bəribir yənila «ikkinqi təbiḳə» dəp ḳarilatti. Əmma sinagogḳa ḳatnaxḳan «yat əlliklər»ning kəpinqisi «sorunning kəynidə olturup anglax» bilən razi idi wə xundaḳla Yəһudiylar һəm baxḳa əl-yurttikilər təripidin «Hudadin ḳorḳḳanlar» yaki «Hudadin ḳorḳidioғanlar» dəp ataloған.

Hudaning Məsiһ tooғruluḳ u arḳiliḳ bolidioған nijatning hux həwirini **<u>һəmmidin awwal Yəһudiy həlḳigə</u>** Yəһya pəyoғəmbər arḳiliḳ əwətkənliki, andin Məsiһ Өzi bu həwərni ularoға jakarlaxḳa baxlioғanliḳi tarihtiki eniḳ pakittur. Pawlus nuroғun səpərliridə «**Hux həwərni awwal Yəһudiylaroға, andin əllərgə jakarlax**» degənni əz prinsipi ḳilip, baroған yərliridə udul Yəһudiylarning sinagogini tepip ularoға hux

həwərni awwal jarkarlaytti; qünki ular Pələstində turƣan yurtdaxliridək hux həwərni anglax pursitigə tehi erixmigən boluxi mumkin idi.

Sinagoglarda hux həwər jakarlanƣinida kandak ixlar yüz bərgənlikidin tipik bir misalni kərəyli («Ros.» 17:1-5): —

«**Ular** (Pawlus bilən uning ḥəmrahliri) **səpirini dawam kilip Amfipolis wə Apolloniya xəḥərliridin ətüp, Tesalonika xəḥirigə kəldi. U yərdə Yəhudiylarning sinagogi bar idi. Pawlus aditi boyiqə ularning arisiƣa kirip, uda üq xabat küni u yərdə jəm boloƣanlar bilən mukəddəs yazmilarni xərḥləp munazirilixip, ularƣa Məsiḥning azab-okubətlər tartkandin keyin ölümdin tirilixi mukərrər dəp ḥəm qüxəndürdi ḥəm ispatlidi wə: — Məsiḥ bolsa, dəl mən silərgə jakarliƣan xu Əysaning Özidur! — dedi.**

Yəhudiylarning iqidin bəzilər kayil bolup ixinip, Pawlus bilən Silaska koxuldi; xundakla Hudadin korkidiƣan Greklərdin zor bir top adəmlər wə yukiri təbikidiki grek ayallarmu xundak idi. Birak Yəhudiylar buningƣa ḥəsət kilip, özlirigə bazar-koqilardin birnəqqə kəbiḥ adəmlərni yiƣip, bir top adəmlərni toplap, xəḥərni astin-üstün kiliwətti. Yəhudiylar Pawlus bilən Silasni tutup, xəḥər həlk kengəxmisigə tapxurup berix məksitidə Yasun isimlik birsining əyigə basturup bardi...».

Pawlusning Galatiya əlkisidə tohtax səwəbi birinqidin hux həwərni yətküzüx əməs, bəlki aƣrip kaloƣanliki üqün xu yərdə dəm elixka baroƣan boluxi mumkin (4:13). Xundaktimu u prinsip boyiqə udul sinagog yaki sinagoglaroƣa kirip, «**awwal Yəhudiylaroƣa**» («Rim.» 16:1) hux həwərni jakarlidi. Xu sorunlarda yat əllərdin boloƣanlarni kəp dəp pərəz kilsak orunsiz bolmaydu. Kandak ixlar boloƣanliki tooƣruluk biwasitə kalduruloƣan hatirə yok, lekin uxbu hətning təpsilatliridin yukirida kərsitilgən «Tesalonikadiki wəkə»dək, qong oƣowƣa bolup, etikadqilar Yəhudiylar təripidin eoƣir ziyankəxlikkə uqrioƣan, dəp kiyas kilimiz. Üq hil kixilər etikad kiloƣanidi —

(1) Yəhudiylar (Pawlus həttə «Yəhudiy kerindaxlar»ƣa biwasitə birnəqqə eoƣiz səz kilidu);
(2) Sinagogka katnaxkan «Hudadin korkkan» yat əlliklər wə
(3) Butpərəslər (Pawlus muxundak üqinqi hil kerindaxlaroƣa: «**Burun, Hudani tonumaydioƣan waktinglarda dərwəkə yaloƣan ilaḥlaroƣa qokunup, ularning kullukida boloƣanidinglar**» — dəydu (4:8)).

Pawlusning hetidə deyilixiqə ular əslidə Məsiḥning səzini oquk köngül bilən kobul kiloƣan; ular uning kəz aƣrikini kərüp Pawlusning eytkinidək: «**Silər mumkin bolsa, manga kəzliringlarni oyup berixkə razi idinglar!**» degəndək boloƣan (4:15). Mukəddəs Roḥ məjizilərni yaritip küqlük ixligən ḥəm Pawlus ularƣa hət yazoƣan waktidimu ularning jamaitidiki bəzi kixilər arkilik məjizilərni yaritip ixliməktə idi (3:5). Pawlus ularning yenidin kətkəndin keyinmu ular etikad yolida küqəp aloƣa besip ajayib nətijilərni kərsətti. Pawlus: — «**Silər obdan qepip mengiwatkanidinglar**» dəydu (5:7).

Eoƣir bir məsilə pəyda bolidu

Lekin bu adəmni huxal kilidioƣan mənzirə tuyuksiz özgərgənidi. Galatiyaliklar arisida özini «Məsiḥgə etikadqi» dəwaloƣan (bəlkim Yerusalemdin qikkan) bəzi Yəhudiy «muritlar» pəyda boloƣan. Ular: — «Məsiḥgə ixəngən yat əllərdin boloƣanlarning ḥəmmisi gunaḥdin toluk

kutkuzulux üqün hətnə kobul kilixi zərür» degən «yengi bir təlim»ni kətürüp qikkan. Ularning degini, Huda hətnini Ibrahim pəyoɣəmbər bilən tüzgən əhdisigə bəlgə kilip: — «**Mən bilən silərning wə səndin keyinki nəslingning arisida tutux kerək boloɣan əhdəm xuki, aranglardiki hərbir ərkək hətnə kilinsun... lekin hətnilik eti turup, hətnə kilinmioɣan hərbir ərkək Mening əhdəmni buzoɣan hesablinip, əz həlkidin üzüp taxlinidu...**» dəp bekitkən («Yar.» 17:10, 14).

Xunga «Məsihgə baoɣlioɣan etikadni etirap kilix üqün suoɣa qəmüldürüxtin baxka, barlik etikadqilar hətninimu kobul kilixi kerək» deyixi heli orunluktək kərünətti (bu təlim Yəhudiy etikadqilarning jamaətlirigə heq təsir yətküzmigən, əlwəttə; qünki ular alliburun, tuoɣulupla hətnə kilinoɣan). Əmdi xu adəmlər Pawlus Galatiyaliklarɵa jakarlioɣan hux həwərgə koxmakqi boloɣan «kərünüxtə orunluk» bu «kiqikkinə bir koxumqə»ning nemə ziyini bolidu? Əməliyəttə bolsa bu «təlim» Məsihning barlik gunahkarlar üqün boloɣan kurbanliki elip kəlgən nijatning asasini mutlək inkar kiloɣuqi zəhərlik uruklarni əz iqigə aloɣanidi. Undak təlimni jakarlioɣanlarni pəkət əzlirigə nisbətən ixni kiqiklitix həm əzlirini jamaəttə yukuri kərsitixni nixan kiloɣan halas, dəydu Pawlus. Yat əllərdin boloɣan etikadqilar hətnə kobul kiloɣan bolsa bu kixilər baxka Yəhudiy yurtdaxlarɵa: «Mana, biz kəp adəmlərni Yəhudiylarɵa aylandurmaktimiz!» deyələytti həm xundakla ular Məsihkə boloɣan etikadi tüpəylidin uqrawatkan ziyankəxlikning aldini aloɣili yaki azaytkili bolatti.

Əmdi bu «kiqikkinə bir koxumqə»ning nemə üqün xunqə balayi'apətlik boloɣanlikini, uni kobul kiloɣanlarning həmmisining Hudaning lənitigə kaloɣanlikini bolsa kədirlik okurmən hətning əzini okuoɣanda qüxinip yetidu!

Biz muxu yərdə pəkət koxup eytimizki, həttin hətning tolimu jiddiylik bilən yezilixning izliri enik kərünidu. Xuning bilən bəzi həkikətlər intayin kiska, ihqam halda ipadilinidu; Təwratni obdan bilidioɣan okurmənlərning bu ixlarni qüxinixi asanoɣa qüxidu. Xunga muxundak arka kərünüxtə bolmioɣan okurmənlər üqün bəzi yərlərdə Pawlusning səzlirini enik kilix yolida azoɣinə səz koxtuk yaki bolmisa ularni izahliduk. Pawlus bu hətni əz koli bilən yazoɣan (6:11). U adəttə kəzi ajiz boloɣaqka, hətlirini katip arkilik yazatti; əmma bu ketim həttа muwapik katip tapkudək wakitmu qikmioɣan ohxaydu.

Pawlus keyin, miladiyə 54-yillirida yənə Galatiya əlkisigə bardi («Ros.» 18:23). U qaoɣda: «**U xu yərdə turoɣan muhlislarni kuwwətləndürdi**» dəp okuymiz; xuning bilən biz Galatiyalik kerindaxlar bu həttiki agahlanduruxlar wə jekiləxlərni kobul kiloɣan dəp qüxinimiz. Hudaoɣa təxəkkür!

Adəttikidək «koxumqə səz»imizdə bəzi ayəttiki bəzi kiyin yaki alahidə kizik yərlər wə rosul kəz aldimizoɣa kəltürgən məlum birnəqqə həkikətlər üstidə, xundakla hazirki zamanimizda bularni kandak tətbiklaxka bolidioɣanliki üstidə tohtilimiz.

Məzmunlar: —

1. Salam wə agaḥlandurux (1:1-10)
2. Pawlusning rosulluḳ ḥoḳuḳining asasi (1:11-2-bab)
3. Təwrat ḳanuni wə etiḳad (3-bab)
4. Hudaning pərzəntliri (4-bab)
5. Məsiḥdə boloԓan ərkinlik ḥəm məs'uliyət (5-bab-6:10)
6. Hoxlixix, ahirḳi agaḥlandurux (6:11-18).

Galatiyaliqlarƣa

Rosul Pawlus Galatiya əlkisidiki jamaətlərgə yazƣan məktup

Salamlar

1 [1] Mənki Pawlus, rosul bolƣan (insanlar təripidin əməs yaki insanlarning wasitisi bilən əməs, bəlki Əysa Məsiḥ wə Uni əlgənlərdin tirildürgüqi Huda'Ata təripidin təyinlәngən) [2] wə mən bilən billə turuwatqan barliq ⱪerindaxlardin Galatiya əlkisidiki jamaətlərgə salam. [3] Huda'Ata wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥtin silərgə meḥir-xəpⱪət wə hatirjəmlik bolƣay! [4] U Huda'Atimizning iradisi boyiqə bizni bu ḥazirⱪi rəzil zamandin ⱪutⱪuzuxⱪa Өzini gunaḥlirimiz üqün pida ⱪildi; [5] Hudaƣa barliq xan-xərəp əbədil-əbədgiqə bolƣay, amin!

Birdinbir hux həwər

[6] Silər əzünglarni Məsiḥning meḥir-xəpⱪiti arⱪilиⱪ Qaⱪiroƣuqining yenidin xunqə tez yiraⱪlaxturup baxⱪiqə bir hil «hux həwər»gə əgixip ketiwatⱪininglaroƣa intayin ḥəyran ⱪalmaⱪtimən! [7] Əməliyəttə u ḥeqⱪandaⱪ baxⱪa «hux həwər» əməstur! — pəⱪətla bəzi kixilər silərni ⱪaymaⱪturup, Məsiḥning hux həwirini burmilimaⱪqi bolƣan, halas. [8] Lekin ḥətta biz əzimiz bolayli yaki asmandin qüxkən pərixtə bolsun, birsi bizning silərgə jakarlioƣinimizƣa ohximaydioƣan baxⱪa bir «hux həwər»ni silərgə jakarlisa, bexioƣa lənət yaoƣsun! [9] Biz burun eytⱪinimizdək, ḥazirmu mən xuni eytimənki, birsi silərning ⱪobul ⱪiloƣininglaroƣa ohximaydioƣan baxⱪa bir hux həwərni jakarlisa, bexioƣa lənət yaoƣsun!

[10] Mən Hudani ixəndürüxüm kerəkmu yaki insanlarni ixəndürüxüm kerəkmu? Yaki insanlarni hursən ⱪilixim kerəkmu? Mən insanlarni hursən ⱪilixni nixan ⱪiloƣan bolsam, Məsiḥning ⱪuli bolmioƣan bolattim. [11] Əmdi, i ⱪerindaxlar, silərgə xuni uⱪturimənki, mən jakarlaydioƣan hux həwər insanlardin kəlgən əməs. [12] Qünki mən uni insandin ⱪobul ⱪiloƣinim yoⱪ yaki birər kixi uni manga əgətkini yoⱪ, bəlki Əysa Məsiḥ manga wəḥiy arⱪilиⱪ yətküzgən. [13] Qünki silər mening Yəḥudiylarning diniy yolida ⱪandaⱪ ḥayat kəqürgənlikim tooƣruluⱪ — mening Hudaning jamaitigə əxəddiy ziyankəxlik ⱪilip uningƣa buzoƣunqilиⱪ ⱪiloƣanliⱪimni angliƣansilər.

[14] Ḥəmdə mən Yəḥudiylarning diniy yolida elimizdiki nuroƣun təngtuxlirimdin helila aldida turattim wə ata-bowilirimning ən'ənilirini saⱪlaxⱪa pəwⱪul'addə ⱪizoƣin idim.

[15-16] Əmma anamning ⱪorsiⱪidin tartip meni Өzi üqün ayrip, meḥir-xəpⱪiti arⱪilиⱪ meni

---

1:1 «Əysa Məsiḥ wə Uni əlgənlərdin tirildürgüqi Huda'Ata...» — «əlümdin tirildürgüqi» — grek tilida: «əlgənlərdin tirildürgüqi».
1:3 Rim. 1:7; 1Kor. 1:3; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:4 Mat. 20:28; Gal. 2:20; Əf. 5:2; Tit. 2:14; Ibr. 9:14.
1:6 Mis. 32:8, Qan. 9:15-16, Ḥak. 2:17
1:7 Ros. 15:1; 1Pad. 18:18
1:8 2Kor. 11:4.
1:10 «Mən Hudani ixəndürüxüm kerəkmu yaki insanlarni ixəndürüxüm kerəkmu? Yaki insanlarni hursən ⱪilixim kerəkmu?» — hux həwərni Huda Өzi bekitip əwətkən, əlwəttə. «Hux həwər»ni əzgərtimən, dəp ham hiyal ⱪiloƣuqilar «Hudani ixəndürüx»i kerək! Birak wəzipimiz adəmlərni hux həwərni ⱪobul ⱪilixⱪa ixəndürüxtur. **«Mən insanlarni hursən ⱪilixni nixan ⱪiloƣan bolsam, Məsiḥning ⱪuli bolmioƣan bolattim»** — «Məsiḥning ⱪuli» — Yəḥudiylar arisida «ⱪul»ning əzining salaḥiyiti bar idi. Izzətlik adəmning ⱪuli boluxning əzi izzətlik ix.
1:10 1Tes. 2:4; Yaⱪ. 4:4.
1:11 1Kor. 15:1.
1:12 Əf. 3:3.
1:13 «Yəḥudiylarning diniy yoli» — grek tilida «Yəḥudaizm». **«əxəddiy ziyankəxlik ⱪilip...»** — yaki «taxⱪin ⱪizoƣinliⱪ bilən ziyankəxlik ⱪilip...».
1:13 Ros. 8:3; 9:1; 22:4; 26:9; Fil. 3:6; 1Tim. 1:13.

qaqiriƣan Huda Өz Ooƣlini əllər arisida jakarlax üqün məndə uni axkarilaxni layiq kərginidə, mən ḥeqqandaq qan-ət igisi bilən məsliḥətləxməy,[17] yaki Yerusalemƣa məndin ilgiri rosul boloƣanlar bilən kərüxüxkə barmay, bəlki udul Ərəbistanƣa atlandim. Keyin Dəməxqqə qaytip kəldim.[18] Andin üq yildin keyin Yerusalemƣa Petrus bilən tonuxuxqa bardim wə uning ḳexida on bəx kün turdum.[19] Əmma xu qaoƣda Rəbning inisi Yaquptin baxqa rosullarning ḥeqqaysisi bilən kərüxmidim.[20] Mana, mening silərgə ḥazir yazoƣinim Huda aldida ḥeq yaloƣan əməs![21] Keyin, mən Suriyə wə Kilikiyə əlkilirigə bardim.[22] Əmma Yəḥudiyədiki Məsiḥdə boloƣan jamaətlər meni qirayimdin tonumaytti.[23] Ular pəqət burun bizgə ziyankəxlik ḳiloƣan adəmning əzi xu qaoƣda yoqatmaqqi boloƣan etiqadni ḥazir hux həwər dəp jakarlimaqta, dəp angliƣanidi;[24] xuningdək ular mening səwəbimdin Hudani uluƣlidi.

Yerusalemda turoƣan rosullarning Pawlusni etirap ḳilixi

2[1] Yənə buningdin on tət yil keyin, mən Barnabas bilən Yerusalemƣa qiqtim; Titusnimu ḥəmrah ḳilip bardim.[2] Mən bir wəḥiygə binaən xu yərgə baroƣanidim; wə mən bikar qapmioƣinimni yaki bikar qapmaywatḳinimni jəzmləxtürüx üqün Yerusalemdikilərning aldida (əməliyəttə pəqət «jamaətning tüwrükliri»dəklərgə ayrim ḥalda) əllər arisida jakarlaydioƣan hux həwərni bayan ḳildim.[3] Nətijidə, ḥətta manga ḥəmrah boloƣan Titus Yunanlik bolsimu, hətnini ḳobul ḳilixqa məjburlanmidi;[4] xu qaoƣdiki «hətnə» məsilisi» bolsa, bizning Məsiḥ Əysada muyəssər boloƣan ḥərlükümizni nazarət ḳilix üqün arimizƣa soḳunup kiriwaloƣan, bizni ḳullukqa qüxürüxməkqi bolup, yaloƣanqilik ḳiloƣan sahta ḳerindaxlar tüpəylidin boloƣanidi.[5] Lekin biz hux həwərning ḥəqiqiti silərdin məḥrum ḳilinmisun dəp ularƣa ḥətta bir saətqimu yol ḳoyoƣinimiz yoq;[6] lekin abruyluk ḥesablanoƣan adəmlərdin bolsa (mening ularning nemə ikənliki bilən karim yoq; Huda ḥeqqandaq insanning yüz hatirisini ḳilmaydu!) — muxu abruyluk

---

1:15-16 «Huda Өz Ooƣlini əllər arisida jakarlax üqün məndə uni axkarilaxni layiq kərginidə...» — «əllər» muxu yərdə «yat əlliklər», yəni «Yəḥudiy əməslər»ni kərsitidu.
1:15-16 Ros. 9:15; 13:2; Mat. 16:17; Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Gal. 2:8; Əf. 3:8.
1:17 Ros. 9:23-26
1:18 «üq yildin keyin Yerusalemƣa Petrus bilən tonuxuxqa bardim» — «Petrus» rosul Petrus *(baxqa ismi «Kefas»).*
1:19 «Rəbning inisi Yaqup» — oqurmənlərning esidə barki, Əysaning az degəndə tət inisi bar idi *(«Mat.» 13:55).*
1:20 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; 1Tes. 2:5; 1Tim. 5:21; 2Tim. 4:1.
1:24 «xuningdək ular mening səwəbimdin Hudani uluƣlidi» — grek tilida «xuningdək ular məndə Hudani uluƣlidi».
2:1 «Yənə buningdin on tət yil keyin...» — yəni bəlkim u Məsiḥkə etiqad ḳiloƣandin 14 yil keyin. **«mən Barnabas bilən Yerusalemƣa qiqtim; Titusnimu ḥəmrah ḳilip bardim»** — bizningqə, bu «Ros.» 15:2də tiloƣa elinoƣan səpər idi. Bəzi alimlar u ziyarətni «Ros.» 11:30 wə 12:25də tiloƣa elinoƣan səpərni kərsitidu, dəp qaraydu.
2:1 Ros. 15:2.
2:2 «mən bikar qapmioƣinimni yaki bikar qapmaywatḳinimni jəzmləxtürüx üqün Yerusalemdikilərning aldida ... əllər arisida jakarlaydioƣan hux həwərni bayan ḳildim» — «bikar qapmioƣinim» wə «bikar qepiwatḳinim» degən mənisi nemə bolatti? Pawlus əzining hux həwərni jakarlax hizmitini «mening qepixim» yaki «yügürüxüm» dəp təswirləydu. U muxu yərdə baxqa rosullar bilən kərüxüxtiki məksiti uning yətküzgən «hux həwər»ning tooƣra ikənlikini jəzmləxtürüx, xundaqla ularnimu uning hizmiti tooƣruluq ḥatirjəm ḳilix üqün idi.
2:2 Ros. 19:21.
2:3 «Nətijidə, ḥətta manga ḥəmrah boloƣan Titus Yunanlik bolsimu, hətnini ḳobul ḳilixqa məjburlanmidi» — «Yunanlik» yaki «grek» — Yəni Yəḥudi əməs, xuningdək hətnə ḳilinoƣan kixi əməs.
2:3 Ros. 16:3; 1Kor. 9:21.
2:4 «xu qaoƣdiki «hətnə məsilisi» bolsa, ... yaloƣanqilik ḳiloƣan sahta ḳerindaxlar tüpəylidin boloƣanidi» — bizningqə «hətnə məsilisi» *(grek tilida «bu ix»)* yuqiriqi 3-ayəttə «manga ḥəmrah boloƣan Titus Yunanlik bolsimu, hətnini ḳobul ḳilixqa məjburlanmidi» deyilgən ix bilən baoƣlik. Demək, əyni qaoƣda bəzi «yaloƣanqilik ḳiloƣan sahta ḳerindaxlar» «xu yat əllik adəm hətnə ḳobul ḳilmisa bolmaydu» degən pikirni otturioƣa ḳoyoƣan bolsa kerək.
2:4 Ros. 15:24.

ərbablar dəp sanalɵanlarning məndiki hux həwərgə ḳoxḳini yoḳ idi.. [7] Dəl əksiqə, hux həwərni
hətnə ḳilinɵanlarɵa yətküzüx wəzipisi Petruska tapxuruluɵandək, hətnisizlərgə yətküzüx
wəzipisi manga tapxuruluɵan dəp tonup yetip. [8] (qünki Petrusni hətniliklərgə rosullukḳa
Küqləndürgüqi bolsa, menimu əllərgə rosul boluxḳa küqləndürgənidi), [9] manga ata ḳilinɵan
xu meһir-xəpḳətni tonup yətkən «jamaətning tüwrükliri» һesablanɵan Yaḳup, Kefas wə
Yuһannalar bolsa, silər əllərgə beringlar, biz hətniliklərgə barayli dəp Barnabas bilən ikkimizgə
һəmdəmlik ong ḳolini berixti. [10] Ularning bizgə pəḳət kəmbəɵəllərni untumanglar degən birla
təlipi bar idi; mən dəl bu ixḳa ḳizɵin bolup keliwatattim..

Pawlusning Antakyada Petrusni əyiblixi

[11] Birak, keyin Petrus Antakya xəһirigə kəlgəndə, uning əyiblik ikənliki enik boloɵaqḳa, mən
uni yüzturanə əyiblidim. [12] Qünki Yaḳupning yenidin bəzi adəmlər kelixtin ilgiri u yat əlliklər
bilən һəmdastihan boloɵanidi; birak ular kəlgəndə, hətniliklərdin ḳorḳup xu ḳerindaxlardin
əzini ayrip tartti.. [13] Һətta baxḳa Yəһudiy ḳerindaxlar uning bu sahtilikiɵa ḳoxulup kətti;
һətta Barnabasmu azdurulup ularning sahtipəzlikigə xerik boldi. [14] Əmma mən ularning hux
həwərning һəḳiḳiti boyiqə durus mangmioɵanlikini kərüp, һəmməylənning aldidila Petruska:
«Sən Yəһudiy turup, Yəһudiylarning adətliri boyiqə yaximay, bəlki yat əlliklərdək yaxawatisən;
xundak turukluk, nemixḳa sən yat əlliklərni Yəһudiylardək yaxaxḳa zorlimakqimusən?» —
dedim,. [15] wə yənə: «Biz ikkimiz tuoɵuluximizdinla Yəһudiymiz, «gunaһkar dəp ḳaralɵan yat
əlliklər»din əməsmiz,. [16] lekin insanning һəkḳaniy ḳilinixini Təwrat ḳanunioɵa əməl ḳilixḳa in-
tilixliri bilən əməs, bəlki Əysa Məsiһning etiḳad-sadaḳətliki bilən bolidu, dəp bilimiz. Xunga
Təwrat ḳanunioɵa əməl ḳilixḳa intilix bilən əməs, bəlki Məsiһkə baoɵlanɵan etiḳad bilən
һəkḳaniy ḳiliniximiz üqün bizmu Məsiһ Əysaoɵa etiḳad ḳilduk — qünki һeq ət igisi Təwrat
ḳanunioɵa əməl ḳilixḳa intilixliri bilən һəkḳaniy ḳilinmaydu» — dedim..

2:6 «lekin abruyluk һesablanɵan adəmlər...» — Pawlus bu səl kinayilikrək kərüngən gəpni ixlitixi bilən baxḳa rosullarɵa yaki jamaətning aḳsaḳallirioɵa һərmətsizlik ḳilmaḳqi əməs, bəlki Galatiyaliklarɵa *(xundaḳla, bizlərgəl)* insanlarni Hudadin yuḳiri ḳoymaslik kerək, dəp kərsətməkqi. **«muxu abruyluk ərbablar dəp sanalɵanlarning məndiki hux həwərgə ḳoxḳini yoḳ idi»** — grek tilida: «manga һeqnərsə ḳoxmidi».
2:6 Ḳan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17.
2:7 «dəl əksiqə, hux həwərni hətnə ḳilinɵanlarɵa yətküzüx wəzipisi Petruska tapxuruluɵandək, hətnisizlərgə yətküzüx wəzipisi manga tapxuruluɵan dəp tonup yetip...» — muxu ayətlərdiki «hətnə ḳilinɵanlar» Yəһudiylarni, «hətnisizlər» Yəһudiy əməslərni kərsitidu, əlwəttə.
2:8 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Gal. 1:16; Əf. 3:8.
2:10 «Ularning bizgə pəḳət kəmbəɵəllərni untumanglar degən birla təlipi bar idi» — mumkinqiliki barki, rosullarning Pawluska «kəmbəɵəllər» tooɵruluk boloɵan təlipi əzliri arisidiki, Yerusalem jamaitidiki kəmbəɵəllərni təkitləp kərsətməkqi.
2:10 Ros. 11:30; 24:17; Rim. 15:25; 1Kor. 16:1; 2Kor. 8:1; 9:1.
2:12 «Qünki Yaḳupning yenidin bəzi adəmlər kelixtin ilgiri u yat əlliklər bilən һəmdastihan boloɵanidi» — «Yaḳupning yenidin bəzi adəmlər» Yerusalemdin kəlgən Yəһudiy ḳerindaxlar idi. **«birak ular kəlgəndə, hətniliklərdin ḳorḳup xu ḳerindaxlardin əzini ayrip tartti»** — «hətniliklərdin ḳorḳup..»: — mumkinqiliki barki, muxu kixilər: «Yəһudiy əməslərmu hətnə ḳilinixi kerək» dəp oyliɵan. Omuman eytḳanda «kona əһdə» boyiqə, Yəһudiylarning əslidə Yəһudiy əməslərning yeməkliklirini yeyixigə, ular bilən һəmdastihan boluxḳa bolmaytti. **«əzini ayrip tartti»** — grek tilida «əzini ayrip tartatti».
2:14 Ros. 10:28.
2:15 «Biz ikkimiz tuoɵuluximizdinla Yəһudiymiz, «gunaһkar dəp ḳaralɵan yat əlliklər»din əməsmiz...» — Pawlusning muxu «gunaһkar dəp ḳaralɵan yat əlliklər» degən sɵzliri bilən Petruska Yəһudiylarning ən'əniwiy kɵzḳarixini yaki pozitsiyisini əslitidu. Yəһudiylar əzlirimu gunaһkarlar, əlwəttə!
2:16 «lekin insanning һəkḳaniy ḳilinixini Təwrat ḳanunioɵa əməl ḳilixḳa intilixliri bilən əməs, bəlki Əysa Məsiһning etiḳad-sadaḳətliki bilən bolidu, dəp bilimiz» — «Təwrat ḳanunioɵa əməl ḳilixḳa intilixliri bilən» degən ibarə grek tilida intayin ḳisḳartilip: «ḳanundiki əmәllər bilən...» yaki «ḳanunoɵa ḳaritiloɵan əmәllər bilən» yaki «ḳanundin qiḳqan əmәllər» dəp ipadilinidu. Bu ibarə «Rim.» 3:20, 28, «Gal.» 3:2, 5, 10dimu tepilidu. Insanning barliḳ «Təwrat ḳanunioɵa əməl ḳilixḳa intilixliri» ezining gunaһḳa patḳan bir gunaһkar ikənlikini ispatlaydu, halas. **«insanning һəkḳaniy ḳilinixi ...bəlki Əysa Məsiһning etiḳad-sadaḳətliki bilən...»** — yaki «insanning һəkḳaniy ḳilinixi ... bəlki Əysa Məsiһkə etiḳad ḳilix bilən...». **«Məsiһkə baoɵlanɵan etiḳad bilən һəkḳaniy ḳiliniximiz üqün bizmu Məsiһ Əysaoɵa etiḳad ḳilduḳ»** — «bizmu» — Pawlus Petruska sɵz ḳiliwatidu, muxu sɵzi bilən ular ikkilisining Yəһudiylar ikənlikini kɵzdə tutidu.
2:16 Ros. 13:38; Rim. 3:20,28; 8:3; Gal. 3:11; Ibr. 7:18.

17 Əmma Məsihtə ḥəkḳaniy kilinixḳa izdənginimizdə, bizmu «gunaḥkar» dəp ispatlanoǫan
bolsaḳmu, Məsih əmdi gunaḥning hizmitidə boloǫuqimu?! Yaḳ, ḥərgiz! 18 Əmma mən əslidə
oǫulatḳan nərsilərni ḳaytidin ḳursam, özümni Təwrat ḳanunioǫa hilaplik kiloǫuqi dəp ispat-
lap kərsətkən bolimən. 19 Qünki mən Təwrat ḳanuni bilən Təwrat ḳanunioǫa nisbətən əldüm;
nətijidə, mən Hudaoǫa yüzlinip yaxawatimən. 20 Mən Məsih bilən billə krestlənginmən, le-
kin mana, yaxawatimən! Lekin yaxawatḳini mən əməs, bəlki məndə turuwatḳan Məsihdur.
Wə mening ḥazir ətlirimdə yaxawatḳan ḥayat bolsa, meni səygən wə mən üqün Özini pida
kiloǫan Hudaning Ooǫlining iman-etiḳadidindur. 21 Mən Hudaning meḥir-xəpḳitini bikar
kiliwətməymən; qünki ḥəkḳaniylik Təwrat ḳanuni arḳilik kelidioǫan bolsa, Məsiḥning ölüxi
bikardin-bikar bolup ḳalatti.

Təwrat ḳanuni wə iman-etiḳad

3 1 I əḳilsiz Galatiyaliklar, kəz aldinglarda Əysa Məsih enik sürətlängən, aranglarda
krestlängəndək kərüngənikən, kim silərni ḥəḳiḳətkə itaət kilixtin azdurup seḥirlidi?
2 Mən pəḳət xunila silərdin sorap biləyki: — Silər Roḥni Təwrat ḳanunioǫa intilix arḳilik
ḳobul ḳildinglarmu, yaki ḥux ḥəwərni anglap, etiḳad arḳilik ḳobul ḳildinglarmu? 3 Silər
xunqə əḳilsizmu? Roḥḳa tayinip ḥayatni baxlioǫanikənsilər, əmdiliktə ət arḳilik kamalətkə
yətməkqimu? 4 Silər etiḳad yolida boloǫan xunqə kəp azab-oḳubətlərni bikaroǫa tarttinglarmu?

2:17 «Əmma Məsihtə ḥəkḳaniy kilinixḳa izdənginimizdə, bizmu «gunaḥkar» dəp ispatlanoǫan bolsaḳmu, Məsih əmdi gunaḥning hizmitidə boloǫuqimu?! Yaḳ, ḥərgiz!» — «bizmu «gunaḥkar» dəp ispatlanoǫan bolsaḳmu» — ḥər adəm hux həwərgə ixənsə, Hudaning nijatini ḳobul kilixi üqün awwal əzining gunaḥkar ikənlikini tonup yetixi, xundaḳla barlik gunaḥlirini iḳrar kilixi kerək, əlwättə. Bu jəḥättə Yəḥudiylar wə Yəḥudiy əməslər arisida ḥeqḳandaḳ pərḳ yoḳ.

2:18 «Əmma mən əslidə oǫulatḳan nərsilərni ḳaytidin ḳursam, özümni Təwrat ḳanunioǫa hilaplik kiloǫuqi dəp ispatlap kərsətkən bolimən» — «oǫulatḳan nərsilər» tooǫruluḳ: — bu əsli Təwrat ḳanunioǫa əməl kilixḳa intilgənlikni kərsitidu. Əgər birsi əz reallikioǫa asasən: «Mening Təwrat ḳanunioǫa əməl kilalixim ḳət'iy mumkin əməs ikən» dəp xu tirixixni taxlap, Məsiḥkə etiḳad kilix yoli bilən ḥəkḳaniylikḳa erixsimu, lekin andin yənə ḳaytidin tirixip, ḥəkḳaniy bolux üqün Təwrat ḳanunioǫa əməl kilixḳa ḳaytidin intilsə, bəribir özining gunaḥkarlikini ispatlap ḳoyatti. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

2:19 «... Qünki mən Təwrat ḳanuni bilən Təwrat ḳanunioǫa nisbətən əldüm; nətijidə, mən Hudaoǫa yüzlinip yaxawatimən» — bu intayin muḥim ikki ayət *(19-20)* tooǫruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

–«Hudaoǫa yüzlinip yaxax» — buning bəlkim üq mənisi bar boluxi mumkin; *(1)* Hudaning xan-xəripi üqün yaxax; *(2)* Hudaoǫa pütünləy tayinip yaxax *(xundaḳ kiloǫanda əlüm bolmaydu)*; *(3)* Hudaning yetəkqiliki astida yaxax. Rosul bəlkim ixəngüqilərning yaxawatḳan yengi ḥayatimu əzining xəhsiy niyətliri üqün əməs, bəlki «Hudaoǫa yüzlinip yaxawatḳan» boluxi kerək, deməkqi bolidu *(«Rim.» 6:10-11-ayətnimu kərüng)*.

2:19 Rim. 7:4; 14:7; 2Kor. 5:15; 1Tes. 5:10; Ibr. 9:14; 1Pet. 4:2.

2:20 «mening ḥazir ətlirimdə yaxawatḳan ḥayat bolsa, ... Hudaning Ooǫlining iman-etiḳadidindur» — baxḳa birhil tərjimisi: «mening ḥazir ətlirimdə yaxawatḳan ḥayat bolsa... Hudaning Ooǫlioǫa boloǫan etiḳad bilən». Özimizning tərjimimiz tooǫruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

2:20 Gal. 1:4; Əf. 5:2; Tit. 2:14.

2:21 «Mən Hudaning meḥir-xəpḳitini bikar kiliwətməymən; qünki ḥəkḳaniylik Təwrat ḳanuni arḳilik kelidioǫan bolsa, Məsiḥning ölüxi bikardin-bikar bolup ḳalatti» — əgər adəmlər tirixip-tirmixip Təwrat ḳanunioǫa əməl kilaliǫan yaki kilalaydioǫan bolsa, xundaḳla əzini ḥəkḳaniy adəm dəp ispatlisa, nemixḳa Əysa Məsih Özini ḳurbanlik kildi? Undaḳ boloǫanda insanlar gunaḥliridin ḳutulux üqün Hudaning meḥir-xəpḳitigə moḥtaj bolmioǫan bolatti; yəni, Məsiḥning adəmni gunaḥliridin ḳutḳuzup nijat yolini eqix üqün boloǫan ölüxi bikar bolatti *(Məsiḥning ölüxi əsli mumkin bolmaydioǫan ix idi; bu tarihta əng karamət, aləmxumul ajayib wəḳə idi; qünki U Özi ««Ḥ ayat Özümdürmən», «Tirilix Özümdürmən» degənidi; «Ḥ ayat» Boloǫuqi ḳandaḳmu əlsun?)*.

2:21 Ibr. 7:11.

3:1 «I əḳilsiz Galatiyaliklar, kəz aldinglarda Əysa Məsih enik sürətlängən, aranglarda krestlängəndək kərüngənikən, kim silərni ḥəḳiḳətkə itaət kilixtin azdurup seḥirlidi?» — «Əysa Məsih ... aranglarda krestlängəndək kərüngənikən» degən sözlər tooǫruluḳ ikki kəzḳarax bar: *(1)* Pawlus hux həwərdə Əysa tooǫruluḳ pakitlarni xunqə enik yətküzüp jakarlioǫaqḳa, anglioǫuqilar «nəḳ məydanda turoǫandək, əz kezi bilən guwaḥqi boloǫandək» boloǫanlikini yaki: *(2)* Pawlusning keqə-kündüz əz ḥayati arḳilik Məsiḥning krestlängənlikini kərsətkənlikini kərsitidu *(1:16, 2:20ni kərüng)*. Bizningqə ikkila kəzḳarax tooǫra.

3:1 Gal. 5:7.

3:2 «silər roḥni Təwrat ḳanunioǫa intilix arḳilik ḳobul ḳildinglarmu, yaki ḥux həwərni anglap, etiḳad arḳilik ḳobul ḳildinglarmu?» — «Roḥ» Hudaning Muḳəddəs Roḥini kərsitidu.

3:3 «Silər xunqə əḳilsizmu? Roḥḳa tayinip ḥayatni baxlioǫanikənsilər, əmdiliktə ət arḳilik kamalətkə yətməkqimu?» —

Dərwəkə bikaroŋa kəttioŋu?! [5] Silərgə Roḫni Təminligüqi, aranglarda məjizilərni yaritiwatkuqi bu karamətlərni silərning Təwrat ḳanunioŋa intilip tayanoŋininglardin ḳilamdu, yaki angliоŋan həwərgə baoŋliоŋan ixənq-etiḳadinglardin ḳilamdu?
[6] Muḳəddəs yazmilarda deyilgəndək: «Ibraḫim Hudaoŋa etiḳad ḳildi; bu uning ḫəḳḳaniyliḳi ḫe sablandi». [7] Xuning üqün, xuni qüxinixinglar kerəkki, etiḳadtin tuoŋuloŋanlarla Ibraḫimning ḫəḳiḳiy pərzəntliridur. [8] Muḳəddəs yazmilarda Hudaning yat əlliklərni Өzigə etiḳad ḳilixi arḳilik ularni ḫəḳḳaniy ḳilidioŋanliḳi aldin'ala kərülüp, Hudaning Ibraḫimoŋa: «Səndə barliḳ əl-millətlərgə bəht ata ḳilinidu» dəp hux həwərni aldin eytḳanliḳi hatiriləngənidi. [9] Xuning bilən, etiḳadtin boloŋanlar etiḳad ḳiloŋuqi Ibraḫim bilən təng bəht tapidu. [10] Lekin Təwrat ḳanunioŋa əməl ḳilimiz dəp yürgənlər bolsa ḫəmmisi lənətkə ḳalidu. Qünki muḳəddəs yazmilarda mundaḳ yeziloŋan: «Təwrat ḳanunida yeziloŋan ḫəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl ḳilmaywatḳan ḫərbir kixi lənətkə ḳalidu». [11] Yənə roxənki, ḫeqkim Hudaning aldida ḳanunoŋa intilix arḳilik ḫəḳḳaniy ḳilinmaydu; qünki muḳəddəs kitabta yeziloŋinidək: — «Ḫəḳḳaniy adəm ixənq-etiḳadi bilən ḫayat bolidu». [12] Əmma ḳanun yoli etiḳad yolioŋa asaslanoŋan əməs, bəlki muḳəddəs kitabta: — «Ḳanunning əmrlirigə əməl ḳiloŋuqi xu ixlar bilən ḫayat bolidu» deyilgəndəktur. [13] Ḫalbuki, Məsiḫ bizni Təwrat ḳanunidiki lənəttin ḫər ḳilix üqün ornimizda lənət bolup bədəl təlidi. Bu ḫəḳtə muḳəddəs yazmilarda: «Yaoŋaqḳa esiloŋan ḫərbir kixi lənətkə ḳaloŋan ḫesablansun» dəp yeziloŋan. [14] Xuning bilən Məsiḫ Əysa arḳilik Ibraḫimoŋa ata ḳilinoŋan bəht yat əlliklərgimu kəltürülüp, biz wədə ḳilinoŋan Roḫni etiḳad arḳilik ḳobul ḳilalaymiz.

Təwrat ḳanuni wə Hudaning wədisi

[15] Ḳerindaxlar, mən insanlarqə səzləymən; ḫətta insanlar arisida əzara əḫdə tüzülsimu, baxḳa ḫeqkim uni yoḳḳa qiḳiriwetəlməydu yaki uningoŋa birər nərsə ḳoxalmaydu. [16] Xuningdək, Hudaning əḫdisidiki wədilər Ibraḫim wə uning nəsligə eytiloŋan. Muḳəddəs kitabta U: «wə sening nəsilliringgə», (yəni, kəp kixilərgə) deməydu, bəlki «sening nəslinggə», (yəni yaloŋuz

---

«Roḫḳa tayinip» — grek tilida «Roḫta» *(Hudaning Roḫida, əlwəttə)*. **«əmdiliktə ət arḳilik kamalətkə yətməkqimu?»** — «ət arḳilik» yaki «insaniy ətlər arḳilik» — demək, Hudaning meḫir-xəpḳitigə əməs, nijatioŋa əməs, bəlki өz küqigə, Təwrat ḳanunioŋa əməl ḳilixḳa intilixlaroŋa tayinixtin ibarət.

3:5 «silərgə Roḫni Təminligüqi» — «Roḫ» — Muḳəddəs Roḫ, Hudaning Roḫi. «Silərgə Roḫni Təminligüqi» Huda'Atining Өzi.

3:6 Yar. 15:6; Rim. 4:3; Yaḳ. 2:23.

3:7 «... etiḳadtin tuoŋuloŋanlarla Ibraḫimning ḫəḳiḳiy pərzəntliridur» — grek tilida «etiḳadtin boloŋanlar...» — demək, Məsiḫ Əysaoŋa etiḳad baoŋlap «ḳaytidin tuoŋuloŋan»lar, Ibraḫimning izlirini baskanlar.

3:8 «muḳəddəs yazmilarda Hudaning yat əlliklərni Өzigə etiḳad ḳilixi arḳilik ularni ḫəḳḳaniy ḳilidioŋanliḳi aldin'ala kərülüp...» — «yat əlliklər» — Yəhudiy əməslər. **«Səndə barliḳ əl-millətlərgə bəht ata ḳilinidu»** — «Yar.» 12:3.

3:8 Yar. 12:3; 18:18; 22:18; 26:4; 49:10; Ros. 3:25.

3:10 «Lekin Təwrat ḳanunioŋa əməl ḳilimiz dəp yürgənlər bolsa ḫəmmisi lənətkə ḳalidu» — «Təwrat ḳanunioŋa əməl ḳilimiz dəp yürgənlər» — muxu yol bilən əzlirini ḫəḳḳaniy dəp ispatlaymiz dəydioŋanlar, əlwəttə, **«Təwrat ḳanunida yeziloŋan ḫəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl ḳilmaywatḳan ḫərbir kixi lənətkə ḳalidu»** — «Ḳan.» 27:26. Əlwəttə, ḫeqkim Təwrat ḳanunining əmrlirigə «üzlüksiz əməl ḳilalmaydu» — xunga ḫəmmə kixi, Yəhudiy bolsun, Yəhudiy əməs bolsun, Məsiḫsiz bolsa lənət astida turidu.

3:10 Ḳan. 27:26.

3:11 «Ḫəḳḳaniy adəm ixənq-etiḳadi bilən ḫayat bolidu» — «Ḫab.» 2:4.

3:11 Ḫab. 2:4; Rim. 1:17; 3:20; Gal. 2:16; Ibr. 10:38

3:12 «Ḳanunning əmrlirigə əməl ḳiloŋuqi xu ixlar bilən ḫayat bolidu» — «Law.» 18:5. Ḫeqkim Təwrat ḳanunining əmrlirigə əməl ḳilalmaydu, əlwəttə.

3:12 Law. 18:5; Əz. 20:11; Rim. 10:5.

3:13 «Ḫalbuki, Məsiḫ bizni Təwrat ḳanunidiki lənəttin ḫər ḳilix üqün ornimizda lənət bolup bədəl təlidi» — grek tilida: «ḫər ḳilix üqün bədəl tələx» yaki «ḳutuldurup bədəl tələx» degən ibarilər adəttə ḳullarni bazardin ḳaytidin setiwelip, ḫər ḳilix»ni kərsitidu. **«yaoŋaqḳa esiloŋan ḫərbir kixi lənətkə ḳaloŋan ḫesablansun»** — «Ḳan.» 21:24.

3:13 Ḳan. 21:23; Rim. 8:3; 2Kor. 5:21.

3:15 «mən insanlarqə səzləymən» — muxu ibarə bəlkim «insanlarning kündilik turmuxidin bir misal kərsitəy», degini bolsa kerək.

3:15 Ibr. 9:17.

bir kixigila), dəydu — bu «nəsil» Məsihḍur.
17 Mən xuni deməkqimənki, Hudaning Məsihkə aldin tüzgən bir əhdisini tət yüz ottuz yildin keyin qüxürülgən Təwrat ḳanuni əməldin ḳalduralmaydu, Hudaning bu wədisini ḥeq bikar ḳilalmaydu.
18 Qünki wədə ḳilinoŋan miras ḳanunoŋa asaslanoŋan bolsa, mana u Hudaning wədisigə asaslanoŋan bolmaytti; lekin Huda xapaət bilən uni Ibraḥimoŋa wədə arḳilik ata ḳiloŋan.
19 Undaḳta, Təwrat ḳanunini qüxürüxtiki məḳsət nemə? U bolsa, insanlarning itaətsizlikliri tüpəylidin, Hudaning mirasi wədə Ḳilinoŋuqi, yəni Ibraḥimning nəsli dunyaoŋa kəlgüqə ḳoxumqə ḳilip berilgən; u pərixtilər arḳilik bir wasitiqining ḳoli bilən bekitilip yoloŋa ḳoyuloŋan.
20 Əmma «wasitiqi» bir tərəpningla wasitiqisi əməs (bəlki ikki tərəpningkidur), lekin Huda Ɵzi pəḳət birdur.
21 Undaḳta, Təwrat ḳanuni Hudaning wədilirigə zitmu? Yaḳ, ḥərgiz! Əgər birər ḳanun insanlarni ḥayatlikḳa erixtürələydioŋan bolsa, undaḳta ḥəḳḳaniylik jəzmən xu ḳanunoŋa asaslanoŋan bolatti.
22 Ḥalbuki, muḳəddəs yazmilar pütkül aləmni gunaḥning ilkigə ḳamap ḳoyoŋan; buningdiki məḳsət, Əysa Məsiḥning sadaḳət-etiḳadi arḳilik wədining etiḳad ḳiloŋuqilaroŋa berilixi üqündur.
23 Lekin etiḳad yoli kelip axkarə boloŋuqə, biz Təwrat ḳanuni təripidin ḳooŋdilip, axkarə bolidioŋan etiḳadni kütüxkə ḳamap ḳoyuloŋaniduḳ.
24 Xu tərikidə, bizning etiḳad arḳilik ḥəḳḳaniy ḳiliniximiz üqün Təwrat ḳanuni bizgə «tərbiyiligüqi» bolup, bizni Məsiḥkə yetəklidi.
25 Lekin etiḳad yoli axkara bolup, biz əmdi yənə «tərbiyiligüqi»ning nazaritidə əməsmiz.
26 Qünki ḥəmminglar Məsiḥ Əysaoŋa etiḳad ḳilix arḳilik Hudaning ooŋulliri boldunglar.
27 Qünki ḥərḳaysinglar Məsiḥkə kirixkə qəmüldürülgən bolsanglar, Məsiḥni kiyiwaloŋan boldunglar.
28 Məsiḥdə nə Yəḥudiy bolmaydu nə Grek bolmaydu, nə ḳul bolmaydu

---

3:16 «Xuningdək, Hudaning əḥdisidiki wədilər Ibraḥim wə uning nəsligə eytiloŋan. Muḳəddəs Kitabta U: «wə sening nəsilliringgə», yəni, kəp kixilərgə deməydu, bəlki «sening nəslinggə», yəni yaloŋuz bir kixigila, dəydu — bu «nəsil» Məsiḥdur» — bu wədə Təwrat, «Yar.» 12:7 wə 13:15, 17:7, 24:7də tepilidu. Demisəkmu, Məsiḥ Yəḥudiylardin bolup, u Ibraḥimning nəsli, əlwəttə.
3:16 Gal. 3:8.
3:17 «Hudaning Məsiḥkə aldin tüzgən bir əḥdisi» — «Məsiḥkə» — demək, Məsiḥ «Ibraḥimning nəsli»ning süpitidə bolup əḥdə xu qaoŋda Uningoŋa tüzgən.
–Bəzi kona kəqürmilərdə «Məsiḥkə» degən səz tepilmaydu.
3:17 Yar. 15:13; Mis. 12:40; Ros. 7:6.
3:18 «Qünki wədə ḳilinoŋan miras ḳanunoŋa asaslanoŋan bolsa, mana u Hudaning wədisigə asaslanoŋan bolmaytti; lekin Huda xapaət bilən uni Ibraḥimoŋa wədə arḳilik ata ḳiloŋan» — «wədə ḳilinoŋan miras» Ibraḥimoŋa wədə ḳilinoŋan kəp tərəplik bəhtni kəzdə tutidu.
3:18 Rim. 4:14.
3:19 «Təwrat ḳanunini qüxürüxtiki məḳsət nemə?... u pərixtilər arḳilik bir wasitiqining ḳoli bilən bekitilip yoloŋa ḳoyuloŋan» — «bir wasitiqi» xübḥisizki, Musa pəyoŋəmbərni kərsitidu.
–Bu muḥim 19-ayət tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. «Təwrat ḳanuni... insanlarning itaətsizlikliri tüpəylidin» — bu səzning kəp jəhətliri bar — «ḳoxumqə səz»imizdə u tooŋruluḳ tohtilimiz.
3:19 Ḳan. 5:5; Yuḥ. 1:17; 15:22; Ros. 7:38,53; Rim. 4:15; 5:20; 7:8.
3:20 «əmma «wasitiqi» bir tərəpningla wasitiqisi əməs bəlki ikki tərəpningkidur, lekin Huda Ɵzi pəḳət birdur» — bu ayətkə berilgən birnəqqə xərḥ bar. Mənisi bəlkim: «Ikki adəm kelixim tüzgəndə, bir wasitiqi bolux kerək. Lekin, Huda Ɵz əḥdisini Ibraḥimoŋa bərgəndə, uni wasitiqisiz bərgən, u sap Hudaning ḳolidin kəlgən; xunga bu əḥdə bəribir Təwrat ḳanunidin üstün turidu» degəndək bolidu. «Ḳoxumqə səz»imizdə umu tooŋruluḳ tohtilimiz.
3:22 Rim. 3:9; 11:32.
3:24 «bizning etiḳad arḳilik ḥəḳḳaniy ḳiliniximiz üqün Təwrat ḳanuni bizgə «tərbiyiligüqi» bolup,..» — «tərbiyiligüqi» grek tilida «pedagog» degən səz bilən ipadilinidu.
3:24 Mat. 5:17; Ros. 13:38; Rim. 10:4.
3:26 «... Qünki ḥəmminglar Məsiḥ Əysaoŋa etiḳad ḳilix arḳilik Hudaning ooŋulliri boldunglar» — bu muḥim 23-26-ayətlər tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə, yuḳiriḳi 3:19-ayət üstidə tohtaloŋinimizni kərüng.
3:26 Yəx. 56:5; Yuḥ. 1:12; Rim. 8:15; Gal. 4:5.
3:27 «Qünki ḥərḳaysinglar Məsiḥkə kirixkə qəmüldürülgən bolsanglar, Məsiḥni kiyiwaloŋan boldunglar» — demək, Məsiḥkə etiḳad ḳilip suoŋa qəmüldürülüp, Uningoŋa baoŋloŋan bolsaḳ, Uning təbiitigə igilələymiz, xuning bilən «Məsiḥkə mənsup adəm» bizning asasiy salaḥiyitimiz bolidu.
3:27 Rim. 6:3.

nə hər bolmaydu, nə ər bolmaydu nə ayal bolmaydu, hǝmminglar Məsih Əysada bir bolisilər.
29 Silər Məsihkə mənsup boloǫanikənsilər, silərmu Ibrahimning nəsli bolisilər wə uningoǫa wədə kilinoǫan bəht-saadətkə mirashordursilər.

Dawami

4 1-2 Yənə xuni eytimənki: Gərqə bir bala pütün mülükning igisi bolsimu, mirashor gədək
wakitlirida taki atisi bəlgiligən wakit toxmioǫuqə, u əz əyidiki kuldin pərki bolmaydu. Qünki
u yənila hojidarlar wə bala bakkuqilarning baxkuruxida bolidu. 3 Xuningoǫa ohxax, bizmu
gədək waktimizda, bu dunyadiki «asasiy kaidə-kanuniyətlər» astida kul boloǫaniduk. 4 Lekin,
wakit-saiti toluk toxkanda, Huda Əz Ooǫlini bu dunyaoǫa əwətti. U bir ayal kixidin tuoǫuloǫan,
xuningdək Təwrat kanuni astida tuoǫuloǫanidi. 5 Buningdiki məksət, Huda Təwrat kanuni
astida yaxioǫan bizlərni bədəl tələp hərlükkə kikirip, bizning ooǫullukka kobul kiliniximiz
üqündur. 6 Hǝm silər Uning ooǫulliri boloǫanlikinglar üqün, Huda Əz Ooǫlining: «Abba! Atam!»
dəp qakiroǫuqi Rohini əwətip kəlbimizgə saldi. 7 Xuning üqün, silər hazir kul əməs, bəlki
ooǫulliridursilər; ooǫulliri boloǫanikənsilər, Huda arkilik Əzigə mirashor bolisilər.

Pawlusning Galatiyaliklardin əndixə kilixi

8 Burun, Hudani tonumioǫan waktinglarda dərwəkə yaloǫan ilahlarning kullukioǫa tutuloǫansilər.
9 Əmdiliktə, hazir hakikiy Hudani tonuoǫanikənsilər, — yaki enikrak kilip eytkanda, Huda
təripidin tonuloǫanikənsilər, əmdi silər nemə dəp bu dunyadiki küqsiz, əbjək ərziməs «asasiy
kaidə-kanuniyətlər»gə karap yanisilər? Ularning kullukioǫa yengiwaxtin kaytixni halamsilər?
10 Silər alahidə kün, ay, pəsil wə yillarni etiwaroǫa elip hatiriləxkə baxlidinglar! 11 Mən ilgiri

---

3:28 «Məsihdə nə Yəhudiy bolmaydu nə Grek bolmaydu... hǝmminglar Məsih Əysada bir bolisilər» — «Grek» degən səz muxu yərdə «Yəhudiy əməs», «yat əlliklər»ni bildürülidu.
3:28 Yuh. 17:21.
3:29 Yar. 21:12; Rim. 9:7; Ibr. 11:18.
4:1-2 «... Gərqə bir bala pütün mülükning igisi bolsimu, mirashor gədək wakitlirida taki atisi bəlgiligən wakit toxmioǫuqə, u əz əyidiki kuldin pərki bolmaydu. Qünki u yənila hojidarlar wə bala bakkuqilarning baxkuruxida bolidu» — «ǫojidar» degən səzning mənisi yukiriki «tərbiyiligüqi» degən səzgə yekin.
4:3 «bu dunyadiki «asasiy kaidə-kanuniyətlər» — bəzi alimlar muxu səzni yaman rohlarni kərsitidu, dəp karaydu. Lekin «Kolossiliklə[…]

silərgə singdürgən əjrim bikar ketərmikin, dəp silər üqün ənsirəwatimən.
12 Kerindaxlar, mən xuni silərdin ətünimənki, manga ohxax bolunglar; qünki mən silərgə ohxax
boldum. Silər əslidə manga ḥeq azar yətküzmigənidinglar. 13 Əmma silərgə məlumki, ətlirimdiki
bir zəiplik tüpəylidin, mən hux həwərni silərgə birinqi ketim yətküzgənidim. 14 U qaoŋda,
ətlirimdiki bu zəiplik silərgə nisbətən sinaktək bolsimu, lekin silər meni kəmsitmidinglar yaki
qətkə kakmidinglar. Əksiqə, meni Huda əwətkən bir pərixtini, ḥətta Məsiḥ Əysa əzini kütkəndək
kütüwaldinglar. 15 U qaoŋdiki bəht-bərikitinglar əmdi nəgə kətti?! Mən silərgə guwaḥqi bolup
eytalaymənki, u qaoŋda silər mumkin bolsa, manga kəzliringlarni oyup berixkimu razi idinglar!
16 Əmdiliktə, silərgə ḥəkikətni səzligənlikim üqün düxmininglaroŋa aylinip kaldimmu?
17 Mən eytip ətkən ḥeliki adəmlər silərgə kizoŋinlik kərsitidu, əmma niyiti durus əməs; ular
pəkət silərni nijatning sirtioŋa qikirip, kizoŋinlikinglarni əzlirigə karitiwalmakqi. 18 Əmma mən
silər bilən birgə boloŋan wakitlardila əməs, bəlki ḥərdaim güzəl ixka kizoŋinlik kilixning əzi
yahxidur, əlwəttə.
19 Səyümlük balilirim! Məsiḥ silərdə tərəldürülgüqə mən silər üqün toloŋak azablirini yənə
bir ketim tartiwatimən! 20 Mening ḥazirla yeninglaroŋa berip, silərgə baxkiqə tələppuz bilən
səzligüm keliwatidu; qünki bu əḥwalinglar tooŋruluk nemə kilixni zadila bilməywatimən!

«Kul dedək» Ḥəjər bilən «ḥər ayal» Sarah tooŋrisidiki təmsildin tərbiyə-sawak elix

21 I Təwrat kanunining ilkidə yaxaxni halaydioŋanlar, silərdin xuni sorap bakay, silər
Təwratning əzidə nemə deyilgənlikigə kulak salmamsilər? 22 Təwratta, Ibrahimning ikki ooŋli
bolup, biri dedəktin, yənə biri ḥər ayalidin boloŋan, dəp hatiriləngən. 23 Dedəktin boloŋan ooŋul

---

4:12 «Kerindaxlar, ... manga ohxax bolunglar; qünki mən silərgə ohxax boldum» — Pawlus əzi Yəhudiy bolsimu, Təwrat kanunining *(ḥəkkaniylikka ait tələpliridin baxka)* barlik əmrliridin *(Məsiḥning nijati bilən)* azad bolup Mukəddəs Roḥning yetəkqilikidə yaxioŋan; xunga u Galatiyalikłardin: «Manga ohxax bolunglar» dəp ətünidu; «qünki mən silərgə ohxax boldum» — demək, u Yəhudiy əməslərdək *(Galatiyalikłardək)* Təwrat kanunining tələpliridin mustəsna boldi. Lekin Galatiyalikłar Yəhudiylardək bolimiz dəp əzlirini Təwrat kanunining barlik tələpliri astioŋa koymakqi idi! **«Silər əslidə manga ḥeq azar yətküzmigənidinglar»** — demək, Pawlus ularoŋa ḥazirla eytkan kattik gepini ularning əzigə kandaktur bir ziyan yaki azar yətküzgənliki tüpəylidin eytkan əməs, dəydu *(5-15-ayətlərdə u ularning əslidə əzigə kərsətkən qongkur muḥəbbitini əsləydu)*, bəlki ularni kəzləp: «silər əz-əzliringlaroŋa azar beriwatisilər» dəp agah berix üqün eytidu.
4:13 «Əmma silərgə məlumki, ətlirimdiki bir zəiplik tüpəylidin, mən hux həwərni silərgə birinqi ketim yətküzgənidim» — «ətlirimdiki bir zəiplik tüpəylidin» — bu səzdin kariоŋanda, Pawlus bəlkim kesəl səwəbidin Galatiyada dəm elixka məjbur boloŋanidi. Mumkinqiliki barki, bu kesəl uning kəzliri bilən baoŋlik bolup, uning qirayini intayin sət kiyapətkə kirgüzüp koyoŋanidi *(14-ayət)*. 14-15-ayət, 6:11 wə «2Kor.» 12:7-10nimu kərüng. Pawlus adəttə hətlirini pütükqi arkilik yazatti *(məsilən, «Rim.» 16:22)*.
4:14 «U qaoŋda, ətlirimdiki bu zəiplik silərgə nisbətən sinaktək bolsimu, lekin silər meni kəmsitmidinglar yaki qətkə kakmidinglar. Əksiqə, meni Huda əwətkən bir pərixtini, ḥətta Məsiḥ Əysa əzini kütkəndək kütüwaldinglar» — Pawlusning bu kəz kesili yənə bir tərəptin kiyinqilik elip kəldi — U hux həwərning yolida kəp adəmlərning kesəllirini dua kilip sakaytti; ularning sakaytilixi arkilik kəp adəmlər hux həwərgə ixəndi. Lekin uning əzidə kesəl boloŋaqka, bu ix uni baxkilarning aldida mazakka kaldurux ehtimalliki bolamdu, kandak?
4:14 Mal. 2:7; Mat. 10:40; Yuḥ. 13:20.
4:17 «ular pəkət silərni nijatning sirtioŋa qikirip...» — bəzi kona kəqürmilərdə «ular pəkət silərni bizdin ayrilip nijatning sirtioŋa qikirip» deyilidu.
4:17 Rim. 10:2; 2Kor. 11:12.
4:18 «Əmma mən silər bilən birgə boloŋan wakitlardila əməs, bəlki ḥərdaim güzəl ixka kizoŋinlik kilixning əzi yahxidur, əlwəttə» — Pawlusning «güzəl ix» degini ularning əslidə əzigə kərsətkən kizoŋin muḥəbbiti bolsa kerək.
–baxka birhil tərjimisi: «Məyli mən silər bilən billə bolay yaki bolmay, silərgə niyiti yahxi kizoŋinliki bar adəmlər bar bolsa, daim yahxi bolidu, əlwəttə».
4:19 1Kor. 4:15; Flm. 10; Yak. 1:18.
4:20 «Mening ḥazirla yeninglaroŋa berip, silərgə baxkiqə tələppuz bilən səzligüm keliwatidu» — «baxkiqə bir tələppuz bilən...» — Pawlus tehimu kattik tələppuzdimu, yaki mulayimrak tələppuzdimu, ularoŋa zadi «kandak tələppuz»da səzlək kerəklikini bilməytti.
4:22 «Ibrahimning ikki ooŋli bolup, biri dedəktin...» — dedək *(kul ayal)* — yəni Ḥəjər. **«yənə biri ḥər ayalidin boloŋan..»** — əz ḥər ayali Sarah idi.
4:22 Yar. 16:2,15; 21:2; Ros. 7:8; Ibr. 11:11.

«ət bilən» tuƣulƣan; ḥər ayalidin bolƣan ooƣul bolsa Hudaning wədisi arḳilik tuƣulƣandur.
[24] Bu ikki ixni bir ohxitix degili bolidu. Bu ikki ayal Hudaning insanlar bilən tüzgən ikki
əḥdisining wəkilidur. Birinqi əḥdə Sinay teoƣidin kelip, dərḥəḳikət balilirini ḳullukta boluxḳa
tuoƣidu; mana Ḥəjər uningoƣa wəkildur; [25] demək, Ḥəjər bolsa Ərəbistandiki Sinay teoƣioƣa sim-
wol ḳilinip, yəni bügünki Yerusalemoƣa ohxitilidu; qünki u xəḥər wə uning baliliri ḳullukta
turmaḳta. [26] Əmma yuḳiridin bolƣan Yerusalem ḥərdur, u ḥəmmimizning anisidur; [27] Qünki,
mukəddəs yazmilarda mundaḳ yeziloƣan: —
«Huxal bol, i pərzənt kərmigən tuƣmas ayal!
Təntənə ḳilip yangrat, towla, i toloƣaḳ tutup baḳimioƣan!
— Qünki oƣerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin kəptur!»
[28] Əmdi i ḳerindaxlar, Isḥaḳ Hudaning wədisidin tuƣuloƣandək bizmu Hudaning wədisi boyiqə
tuƣuloƣan pərzəntlərmiz. [29] Lekin u qaoƣda «ətlərdin tuƣuloƣan» bala «roḥtin tuƣuloƣan»
balioƣa ziyankəxlik ḳiloƣinidək, ḥazir xundaḳ bolidu. [30] Lekin mukəddəs yazmilarda nemə
deyilgən? Uningda: «Sən bu dedikingni ooƣli bilən ḳoxup ḥəydiwət! Qünki dedəktin tapḳan
ooƣul ḥərgiz ḥər ayalingdin bolƣan ooƣul bilən miraskə ortaḳ bolmaydu!» dəp pütülgən.
[31] Əmdi, ḳerindaxlar, biz dedəkning əməs, bəlki ḥər ayalning pərzəntliridurmiz. Məsiḥ bizni
ḥərlüktə yaxisun dəp ḥər ḳildi. Xuning bilən uningda tapan tirəp turunglar wə ḳullukning
boyunturuḳioƣa ḳaytidin ḳisilip ḳalmanglar.

4:23 «Dedəktin bolƣan ooƣul «ət bilən» tuƣuloƣan» — «ət bilən» degən ibarə «insanning ətlirigə tayinix»ni bildüridu. Ḥəjərning ooƣli Ismail pəḳət insanlarning oy-pikri, insaniy küqi bilən tuƣuloƣan. **«dedəktin bolƣan ooƣul «ət bilən» tuƣuloƣan; ḥər ayalidin bolƣan ooƣul bolsa Hudaning wədisi arḳilik tuƣuloƣandur»** — bu pütün ayət tooƣruluk «ḳoxumqə sөz»imizni kərüng.

4:23 Yuḥ. 8:39; Rim. 9:7.

4:25 «demək, Ḥəjər bolsa Ərəbistandiki Sinay teoƣioƣa simwol ḳilinip, yəni bügünki Yerusalemoƣa ohxitilidu; qünki u xəḥər wə uning baliliri ḳullukta turmaḳta» — «ḳullukta» degən sөz roḥiy ḳullukta, yəni Təwrat ḳanunining ḳullukida. «Bügünki Yerusalem wə uning baliliri» Yəhudiy həlki, xundaḳla Təwrat ḳanunioƣa əməl ḳilixḳa tirixḳanlirim bilən ḥəḳḳaniy adəm bolay degən ḥəmmə adəmni kərsitidu.

4:25 Mis. 19, 20.

4:26 «Əmma yuḳiridin bolƣan Yerusalem ḥərdur, u ḥəmmimizning anisidur...» — baxḳiqə eytḳanda, Ibraḥimning өz ayali Sarah bolsa ḥər ayal boloƣaqḳa, ərxtiki Yerusalemoƣa, xundaḳla yengi əḥdidə yaxioƣan jamaətkə wəkillik ḳilidu. Xunga, «ərxtiki Yerusalem»ni bizning animiz, deyixkə bolidu.

4:26 Wəḥ. 21:2.

4:27 «Huxal bol, i pərzənt kərmigən tuƣmas ayal! Təntənə ḳilip yangrat, towla, i toloƣaḳ tutup baḳimioƣan! — qünki oƣerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin kəptur!» — Yəx.» 54:1.

4:27 Yəx. 54:1

4:28 «... Isḥaḳ Hudaning wədisidin tuƣuloƣandək bizmu Hudaning wədisi boyiqə tuƣuloƣan pərzəntlərmiz» — bəzi kona kөqürmiliridə «... Isḥaḳ Hudaning wədisidin tuƣuloƣandək silərmu Hudaning wədisi boyiqə tuƣuloƣan pərzəntlərsilər» deyilidu.

4:28 Rim. 9:7, 8.

4:29 «Lekin u qaoƣda «ətlərdin tuƣuloƣan» bala «roḥtin tuƣuloƣan» balioƣa ziyankəxlik ḳiloƣinidək, ḥazir xundaḳ bolidu» — «ətlərdin tuƣuloƣan» bala — Ismailni, xundaḳla u simwol ḳilinoƣan «Təwrat ḳanunioƣa ḳul boloƣanlar»ni kərsitidu. «Roḥtin tuƣuloƣan» — Hudaning wədisi wə məjizisi arḳilik, yəni Mukəddəs Roḥning küq-kudriti bilən tuƣuloƣan Isḥaḳni, xundaḳla u simwol ḳilinoƣan өysa Məsiḥkə etiḳad ḳiloƣuqi, Mukəddəs Roḥtin «ḳaytidin tuƣuloƣan» Hudaning roḥiy pərzəntlirini kərsitidu. Əslidə Ismail Isḥaḳḳa ziyankəxlik ḳiloƣinidək, Yəhudiy həlk Məsiḥkə ixəngənlərgə ziyankəxlik ḳilatti wə bügüngə kədər ḥər türlük «ḳanunoƣa tayanoƣanlar»mu ohxaxla «Hudaning roḥioƣa tayanoƣanlar»oƣa ziyankəxlik ḳilidu.

4:29 Yar. 21:9.

4:30 «Sən bu dedikingni ooƣli bilən ḳoxup ḥəydiwət! Qünki dedəktin tapḳan ooƣul ḥərgiz ḥər ayalingdin bolƣan ooƣul bilən miraskə ortaḳ bolmaydu!» — «Yar.» 21:10. Muxu *(21-31)* ayətlərgə «ḳoxumqə sөz»imizdə xərḥ berimiz.

4:30 Yar. 21:10.

Etikadqilarning ərkinliki

5 [1-2] Mana, mənki Pawlus silərgə xuni eytip koyayki, əgər silər hətnə kobul kilsanglar, u qaoŋda
Məsihning silərgə heqkandak paydisi kalmaydu.. [3] Mən hətnini kobul kiloŋan hərbir kixigə
yənə agahlandurup hakikətni eytip koyayki, ularning Təwrattiki barlik əmr-bəlgilimilərgə
toluk əməl kilix məjburiyiti bardur.. [4] Əy Təwrat kanuni arkilik əzümni hakkaniy adəm kilay
degənlər, hərbiringlar Məsihtin ayrilip, məhrum bolup, Hudaning xapaitidin qikip, yikilip
uningdin kaldinglar. [5] Qünki Rohka tayinip hakkaniylikka baoŋlanoŋan arzu-armanni etikad
bilən təlpünüp kütməktimiz.. [6] Qünki Məsih Əysada hətnilik küqkə igə əməs, hətnisizlikmu
küqkə igə əməs, küqkə igə boloŋini pəkət muhəbbət arkilik ix kilidioŋan etikadtur.. [7] Silər obdan
qepip mengiwatkanidinglar; birak kim silərni hakikətkə itaət kilixtin tosuwaldi?.. [8] Bundak
kayil kilix amili silərni Qakiroŋuqidin boloŋan əməs!.. [9] «Kiqikkinə hemirturuq pütkül hemirni
boldurup yooŋinitidu!»..
[10] Əzüm Rəbgə karap kayil boldumki, silərmu bu ixta heq baxkiqə oyda bolmaysilər. Əmma
silərni kaymukturuwatkan kim boluxidin kət'iynəzər, u qokum tegixlik jazasini tartidu..
[11] Kerindaxlar, əgər mən «hətnə kilinix kerək» dəp jakarlap yürgən bolsam, undakta mən
bügünki küngiqə yənə nemə üqün Yəhudiylardin ziyankəxlikkə uqrap kelimən? Əgər xundak
kiloŋan bolsam, «krest bizarliki» yok kilinatti!.. [12] Silərni kutritiwatkan bu adəmlər əzlirini ahta

---

5:1-2 «... Əgər silər hətnə kobul kilsanglar, u qaoŋda Məsihning silərgə heqkandak paydisi kalmaydu» — Galatiyalikłarning hətnini kobul kilixtiki məksiti «muxu arkilik hakkaniylikka eriximən» degənliktur; ular Məsihning gunahlar üqün boloŋan kurbanlikioŋa tayanmayla, pəkət yənə əzining tirixqanliki bilən «sawablik ixlar»ni bərpa kilmakqi bolup «əz-əzümgə tayinip gunahlirimni yuyup hakkaniy adəm bolimən» degənlərdin ibarət idi.

5:1-2 Yəx. 9:3; Yuh. 8:32; Ros. 15:1; Rim. 6:18; 1Pet. 2:16.

5:3 «Mən hətnini kobul kiloŋan hərbir kixigə yənə agahlandurup hakikətni eytip koyayki, ularning Təwrattiki barlik əmr-bəlgilimilərgə toluk əməl kilix məjburiyiti bardur» — muxu ayət tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

5:5 «Qünki Rohka tayinip hakkaniylikka baoŋlanoŋan arzu-armanni etikad bilən təlpünüp kütməktimiz» — «Roh» Mukəddəs Roh, əlwəttə. «hakkaniylikka baoŋlanoŋan arzu-armanni» — grek tilida «hakkaniylikning ümidi» dəp ipadilinidu. Mənisi: *(1)* kimdə Məsih arkilik hakkaniylik bar bolsa uning ərxtiki bəhtkə baoŋlioŋan zor ümidimu bar bolidu; *(2)* bizdə Məsih arkilik hazir bar boloŋan hakkaniylik Uning kaytip kelixi bilən toluk, mukəmməl bolidu, dəydioŋan ümidmu bardur. Bizningqə, bu hər ikki ümid kərsitilidu.

5:6 «Qünki Məsih Əysada hətnilik küqkə igə əməs, hətnisizlikmu küqkə igə əməs, küqkə igə boloŋini pəkət muhəbbət arkilik ix kilidioŋan etikadtur» — «muhəbbət arkilik ix kilidioŋan etikad»: — etikad muhəbbət arkilik güzəl ixlarni kilidu həm muhəbbətning əzi etikadka güzəl ixlarni kilixka türtkə bolup ilhamlanduridu.

5:6 Mat. 12:50; Yuh. 15:14; 1Kor. 7:19; 2Kor. 5:17; Gal. 6:15; Kol. 3:11; 1Tes. 1:3.

5:7 «Silər obdan qepip mengiwatkanidinglar» — etikad yolida, əlwəttə.

5:7 Gal. 3:1.

5:8 «Bundak kayil kilix amili silərni Qakiroŋuqidin boloŋan əməs!» — «kayil kilix»ning mənisi yukiriki «itaət» degən səzning mənisigə yekin bolup, kinayilik mənini təkitləydu — demək, muxundak «itaət» bolamdu?

5:9 «Kiqikkinə hemirturuq pütkül hemirni boldurup yooŋinitidu!» — demək, kiqikkinə hemirturuq pütün hemirni bolduroŋinidək, bir adəmning «azrak hata» təlimimu nuroŋun adəmni azduridu. Baxkiqə eytkanda «hətnə kilix» «kiqikkinə bir ix» bolsimu, Galatiyalikłarning uni «muxu ix bilən hakkaniy *(yaki «tehimu hakkaniy»)* adəm bolimən» dəp kobul kilixi əzlirini Hudaning nijatidin qikirip ayriwetətti.

5:9 1Kor. 5:6.

5:10 «Əmma silərni kaymukturuwatkan kim boluxidin kət'iynəzər, u qokum tegixlik jazasini tartidu» — Huda təripidin, əlwəttə.

5:10 2Kor. 2:3; 8:22.

5:11 «Kerindaxlar, əgər mən «hətnə kilinix kerək» dəp jakarlap yürgən bolsam, undakta mən bügünki küngiqə yənə nemə üqün Yəhudiylardin ziyankəxlikkə uqrap kelimən?» — Galatiyadiki jamaətni «kaymukturuwatkan»lar bolsa bəlkim: «Pawlus, sünnət kilinix kerək dəydu», dəp yaloŋanqilik kiloŋan bolsa kerək. Pawlusning bu soali bilən ularning yaloŋan sezigə jawab beridu — Mana, mən xundak həwərni yətküzgən bolsam, Yəhudiylar təripidin ziyankəxlikkə uqrap kətməyttim, dəydu. **«Əgər xundak kiloŋan bolsam, «krest bizarliki» yok kilinattil»** — «krest bizarliki» tooŋruluk: — «krest» əzi Rim imperiyəsidiki əng yirginqlik ələm jaza tədbiri idi! Lekin Huda Əysaning dəl xundak ələmi arkilik adəmni kutkuzmakqi! Mana «krest bizarliki»dur! Uning üstigə, «hətnə kilinix yaki Təwrat kanunioŋa əməl kilixka tirixixlar adəmni gunahliridin kutkuzmaydu, nijat-kutkuzulux pəkət Əysa Məsihning kresttiki kurbanlikidinla kelidu» degən həwər kəp adəmlərni *(pəkət Yəhudiylarnila əmas!)* rənjitidu yaki ularning oqazipini kozoŋaydu. Mana bumu «krest bizarliki»dur. Hux həwər yətküzüxtə «krest bizarliki» hərdaim bolidu; undak ix kəm bolsa yətküzgən «hux həwər» əmdi «hux həwər» bolmaydu!

5:11 1Kor. 1:23.

kiliwətsun dəymən! 13 Qünki kerindaxlar, silər ərkinlikkə qakirildinglar. Lekin ərkinlikinglarni ətlərning arzu-həwəslirigə kanduruxning bahanisi kilmanglar, bəlki mehir-muhəbbət bilən bir-biringlarning kullukida bolunglar. 14 Qünki pütkül Təwrat kanuni «Koxnangni əzüngni səygəndək səygin» degən birla əmrdə əməl kilinidu. 15 Lekin pəhəs bolunglarki, bir-biringlarni qixləp tartip yalmap yürüp, bir-biringlardin yutulup kətmənglar yənə!

Roh wə «ət»

16 Əmma xuni dəymənki — Mukəddəs Rohta menginglar, wə xu qaǫda silər ətlərning arzu-həwəslirigə yol koymaysilər. 17 Qünki ət Rohka zit boloǫan ixlarni arzu kilidu, wə Roh ətkə zit boloǫan ixlarni arzu kilidu. Ular ikkisi bir-birigə karimukarxidur; nətijidə, əzünglar arzu kiloǫan ixlarni kilalmaysilər. 18 Wəhaləwki, silər Rohning yetəkqilikidə bolsanglar, u qaǫda Təwrat kanunining ilkidə bolmaysilər. 19 Əmdi ətning əməlliri roxənki — zinahorluk, buzukluk, napaklik, xəhwaniylik, 20 butpərəslik, sehirgərlik, əqmənliklər, jedəllər, kizoǫanqukluklar, oǫəzəplər, rikabətlixixlər, bəlgünqiliklər, guruhwazliklar, 21 həsəthorluklar, katilliklar, harakkəxliklər, əyx-ixrətlər katarlik ixlardur; bu ixlar toǫruluk burunki eytkinimdək hazir yənə bir ketim agahlandurimənki, bundak ixlarni kiloǫuqilar Hudaning padixahlikioǫa miraslik kilmaydu. 22 Wəhaləwki, Rohning mewisi bolsa mehir-muhəbbət, xad-huramlik, hatirjəmlik, səwr-takət, mehribanlik, yahxilik, ixənq-sadiklik, 23 mömin-mulayimlik wə özini tutuwelixtin ibarət. Muxundak ixlarni tosidioǫan heqkandak kanun yoktur. 24 Lekin Məsihkə mənsup boloǫanlar ətlirini, xundakla uningdiki ixklar wə həm həwəslərni təng krestligən bolidu. 25 Rohta yaxawatkan bolsak, Rohka əgixip mangayli. 26 Bir-birimizni rənjitip, bir-birimizgə həsət kilip, hakawur xəhrətpərəslərdin bolmayli.

Bir-biringlarning hizmitidə bolunglar

6 1 Kerindaxlar, aranglardin birsining hazirmu bir gunah-səwənlik sadir kiliwatkanliki baykaloǫan bolsa, aranglardiki rohiy kixilər yuwax-mulayimlik rohi bilən uni yolidin kayturup kelinglar. Xuning bilən bir wakitta, özünglarningmu azdurulup kətməslikinglaroǫa

---

5:12 Yə. 7:25.
5:13 «lekin ərkinlikinglarni ətlərning arzu-həwəslirigə kanduruxning bahanisi kilmanglar» — «ət» yaki «ətlər» asasən insanning əz xəhsiyətqi təbiitini kərsitidu. Buning tooǫruluk «rimliklaroǫa»diki «kirix səz»imizni kərüng.
5:13 1Kor. 8:9; 1Pet. 2:16; Yəh. 4.
5:14 «... pütkül Təwrat kanuni «Koxnangni əzüngni səygəndək səygin» degən birla əmrdə əməl kilinidu» — «əməl kilinidu» degənning baxka hil tərjimisi: «yioǫinqaklanoǫandur» *(«Law.» 19:18)*.
5:14 Law. 19:18; Mat. 22:39; Mar. 12:31; Rim. 13:8; Yak. 2:8.
5:15 2Kor. 12:20.
5:16 «Mukəddəs Rohta menginglar» — demək, «Mukəddəs Rohning yetəkqilikidə həm Uning küq-kudritidə menginglar». Bu ibarə tooǫruluk «rimliklaroǫa»diki «kirix səz»imizni kərüng.
5:16 Rim. 13:14; 1Pet. 2:11.
5:17 Rim. 7:15-26.
5:19 1Kor. 3:3; Yak. 3:14.
5:21 1Kor. 6:10; əf. 5:5; Kol. 3:6; Wəh. 22:15.
5:22 «Rohning mewisi bolsa...» — «Roh» Mukəddəs Roh, Hudaning Rohi.
–«Rohning mewisi» — baxkiqə eytkanda, «Mukəddəs Rohning yetəkqilikidə yaxaxtin beridioǫan mewə».
5:22 əf. 5:9.
5:23 «... mömin-mulayimlik wə özini tutuwelixtin ibarət» — Injilda «mömin-mulayimlik» yaki «yuwax-mulayimlik»ning alahidiliki bar, u bolsimu korkunqtin küqlüklərgə yol koyidioǫan ajizlik əməs, bəlki Hudaning yolida talax-tartixlardin kol üzüx, Hudaning həmmə ixlirimizni zorawanlikşiz, jedəlsiz tooǫra orunlaxturuxioǫa iman baoǫlaxtur; muxundak pozitsiyə mulayim, yuwaxlik bilən ipadilinidu, əlwəttə.
5:23 1Tim. 1:9.
5:24 «Lekin Məsihkə mənsup boloǫanlar ətlirini, xundakla uningdiki ixklar wə həm həwəslərni təng krestligən bolidu» — «uningdiki *(ətlərning)* ixklar...» yaki «uningdiki hessiyatlar...».
5:24 Rim. 6:6; 13:14; Gal. 2:20; 1Pet. 2:11.

dikḳət ḳilinglar. 2 Bir-biringlarning eоqirqilikini kətürünglar. Xundaḳ ḳilsanglar, Məsiḥning ḳanunioqa əməl ḳiloqan bolisilər. 3 Qünki birsining tarazioqa tohtioqudək ixi bolmay turup əzini tarazioqa tohtioqudək dəp qaoqlisa, u əz-əzini aldioqanlıḳ, halas. 4 Lekin ḥərkim əz əməliyitigə ḳarap təkxürüp baḳsun; xuning bilən baxḳilarningkidin əməs, bəlki əz əmәlliridinla pəhirlәngüdək ix bolsa, pəhirlənsə bolidu. 5 Qünki ḥərbir adəm əz yükini kətürüxi kerək.
6 Hudaning səz-kalamidin təlim aloquqi əzigə təlim bərgüqini əzidə bar boloqan yahxi nərsilərdin ortaḳ bəḥrimən ḳilsun. 7 Əz-əzünglarni aldimanglar — Hudani aldap əhmək ḳiloqili bolmaydu; qünki kim nemə terisa, xuni alidu. 8 Əz ətlirining arzu-ḥəwəslirini ḳanduruxḳa uruḳ qaqḳan kixi əz ətliridin qiriklik ḥosulini alidu. Lekin Roḥni hursən ḳilix üqün uruḳ qaqḳan kixi bolsa Roḥtin mənggülük ḥayat alidu. 9 Xunga, yahxi ixlarni ḳilixtin ḥarmayli. Uningoqa erinmisək waḳti-saiti toxḳanda qoḳum ḥosul alalaymiz. 10 Xu səwəbtin, bizdə pursət bolsila, ḥəmməyləngə, bolupmu etiḳadtiki ailigə mənsup boloqanlaroqa yahxi ixlarni ḳilip berəyli.

Ahirḳi agaḥlandurux wə salam

11 Mana, əz ḳolum bilən xunqə qong ḥərplər bilən yazoqinimoqa ḳaranglar! 12 Silərgə hətnini ḳobul ḳilixni məjburlimaḳqi boloqanlar, ularning ḥərbiri pəḳət əzlirining taxḳi ḳiyapitini pərdazlap kərsətməkqi boloqan, halas; ularning bu məḳsiti pəḳət «Məsiḥning kresti» tüpəylidin boloqan ziyankəxliktin ḳeqixtin ibarət, halas. 13 Qünki ular əzlirimu hətnə ḳilinoqini bilən Təwrat ḳanunioqa əməl ḳilmaydu; lekin ular ətliringlardin mahtinix üqün bəribir silərni hətnini ḳobul ḳildurmaḳqi bolidu. 14 Əzümni elip eytsam, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning krestti-

---

6:1 «... aranglardiki roḥiy kixilər yuwax-mulayimlik roḥi bilən uni yolidin ḳayturup kelinglar» — «roḥiy kixilər» yaki «roḥḳa təwə boloqanlar» bolsa daim Muḳəddəs Roḥning yetəkqilikidə mangoqan kixilərni kərsitidu. «Korintliqlaroqa *(1)*»diki «kirix səz»imizнimu kərüng.
6:1 Rim. 14:1; 15:1; 1Kor. 9:22.
6:2 Mat. 11:29; Yuḥ. 13:14; Rim. 15:1; 1Tes. 5:14.
6:3 «Qünki birsining tarazioqa tohtioqudək ixi bolmay turup əzini tarazioqa tohtioqudək dəp qaoqlisa, u əz-əzini aldioqanlıḳ, halas» — 2-ayətkə ḳarioqanda, Pawlusning bu səzi ḥajətmənlərgə yaki moḥtaj boloqanlaroqa yardəm ḳolini ḥeq uzartmaydioqan adəmlərni kəzdə tutup eytiloqan.
6:4 «xuning bilən baxḳilarningkidin əməs, bəlki...» — yaki «xuning bilən əzini baxḳilar bilən selixturmayla, ...».
6:5 «Qünki ḥərbir adəm əz yükini kətürüxi kerək» — demək, ḥər adəm əzining ixioqa əzi məs'ul boluxi kerək.
6:5 Zəb. 62:12; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 14:12; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Wəḥ. 2:23; 22:12.
6:6 Rim. 15:27; 1Kor. 9:11.
6:7 Luḳa 16:25; 1Kor. 6:10.
6:8 «Əz ətlirining arzu-ḥəwəslirini ḳanduruxḳa uruḳ qaqḳan kixi» — grek tilida «əz ətlirigə uruḳ qaqḳan kixi». **«əz ətliridin qiriklik ḥosulini alidu»** — yaki «əz ətliridin ḥalakətni alidu».
6:9 2Tes. 3:13.
6:10 «bizdə pursət bolsila, ḥəmməyləngə, bolupmu etiḳadtiki ailigə mənsup boloqanlaroqa yahxi ixlarni ḳilip berəyli» — «etiḳadtiki ailə» bolsa dunyadiki barlıḳ etiḳadqilar, Hudaning ailisini kərsitidu.
6:10 1Tim. 5:8.
6:11 «Mana, əz ḳolum bilən xunqə qong ḥərplər bilən yazoqinimoqa ḳaranglar!» — nemixḳa Pawlus buni yazidu? Yuḳiriḳi 4:15-ayət üstidiki izaḥatta eytḳinimizdək, Pawlus adəttə pütükqi arḳilıḳ ḥətlirini yazoqan *(məsilən, «Rim.» 16:22)*. Bizningqə səwəbi uningda birhil kəz kesili bar idi. Xuning bilən: — *(1)* Pawlus bu ḥətni yezix jiddiy boloqaqḳa, yenida muwapiḳ pütükqi bolmioqanliḳtin əz ḳoli bilən ḥətni yezixḳa məjbur boloqan; *(2)* ḥətni ḥəḳiḳətən əzidin kəlgənlikini ispatlax üqün az degəndimu ahirḳi ayətlərni əz ḳoli bilən yazdi. Qünki xu qaoqda «sahta rosullar» kəp idi, ḥətta Pawlusning nami bilən sahta ḥətlərni yazoqanlar bar idi *(2Tes.» 2:2ni kərüng)*.
–Əz pikrimizqə, Pawlus bu pütün ḥətni əz ḳoli bilən yazoqan.
6:12 «Silərgə hətnini ḳobul ḳilixni məjburlimaḳqi boloqanlar, ularning ḥərbiri pəḳət əzlirining taxḳi ḳiyapitini pərdazlap kərsətməkqi boloqan, halas» — «ularning ḥərbiri pəḳət əzlirining taxḳi ḳiyapitini pərdazlap kərsətməkqi boloqan»lar bolsa nijatḳa igə bolux üqün Təwrat ḳanunioqa əməl ḳilix kerək, degən Yəhudiylarning gepidin ḳorḳqan, ular Yəhudiylarning mahtixioqa erixixini halaydioqan kixilərdur. «Taxḳi ḳiyapətta» grek tilida «ətlərdə» degən ibarə bilən ipadilinidu.
«ularning bu məḳsiti pəḳət «Məsiḥning kresti» tüpəylidin boloqan ziyankəxliktin ḳeqixtin ibarət, halas» — «Məsiḥning kresti tüpəylidin boloqan ziyankəxlik»: demək, «Məsiḥning kresttiki əlümi *(yaki «krestining bizarliḳi»)* tüpəylidin boloqan ziyankəxlik». Bu ziyankəxlik Yəhudiylar təripidin, əlwəttə. «Məsiḥning kresti» degini bolsa, «Məsiḥning krestlənggəndə boloqan ḳurbanliḳi birdinbir nijat yolidur» degən həwərning ḳiskiqə ipadisidur. Xu qaoqda muxu ḥəḳiḳətni tarḳatḳuqilarning ḥəmmisi Yəhudiylar təripidin *(wə kəp baxḳilar təripidinmu, əlwəttə)* ziyankəxlikkə uqraytti.
6:13 «ular ətliringlardin mahtinix üqün bəribir silərni hətnini ḳobul ḳildurmaḳqi bolidu» — «ətliringlardin mahtinix»

ki ələümidin baxka ḫeq ix bilən mahtanmioǫaymən! Qünki Uning kresti wasitisidin bu dunya manga nisbətən krestləngən wə mənmu bu dunyaoǫa nisbətən krestləngənmən.
15 Qünki Məsiḫ Əysada nə hətnilik nə hətnisizlik degənlər küqkə igə əməstur; birdinbir küqkə igə bolidioǫini pəkət yengi bir yaraloǫuqidur!
16 Bu kaidə boyiqə mangidioǫanlaroǫa, ularning ḫəmmisigə wə Hudaning Israilioǫa hatirjəmlik wə rəḫim-xəpkət boloǫay!
17 Buningdin keyin ḫeqkim bu ixlar bilən yənə meni awarə kilmisun! Qünki mən əz bədinimdə Əysaning yara izlirini kətürimən!
18 Kerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsiḫning meḫir-xəpkiti roḫinglaroǫa yar boloǫay! Amin!

---

degən ibarini kandak qüxinimiz? Muxu Yəhudiylar, «Galatiyaliklar gepimizgə kirdi, ularoǫa hətnini kobul kildurup ularni nijat yolioǫa aloǫa basturduk!» dəp baxka Yəhudiylar aldida mahtinixni halaytti.

6:14 «Qünki Uning kresti wasitisidin bu dunya manga nisbətən krestləngən wə mənmu bu dunyaoǫa nisbətən krestləngənmən» — «bu dunya manga nisbətən krestləngən» degən ibarə, manga nisbətən əlgən, deməkqi.

6:15 «birdinbir küqkə igə bolidioǫini pəkət yengi bir yaraloǫuqidur! » — «yengi bir yaraloǫuqi» degən ibarə «yengi *(yaritiloǫan)* adəm»ni alaḫidə kərsitidu; lekin bu ibarə yənə Məsiḫning əlümi arkilik apiridə boloǫan ḫərbir «yengi adəm» wə kəlgüsidə pəyda bolidioǫan yengi asman-zeminni əz iqigə alidu.

6:15 Mat. 12:50; Yuḫ. 15:14; 2Kor. 5:16; Gal. 5:6; Kol. 3:11.

6:16 «Bu kaidə boyiqə mangidioǫanlaroǫa, ularning ḫəmmisigə wə Hudaning Israilioǫa hatirjəmlik wə rəḫim-xəpkət boloǫay!» — «Hudaning Israili» *(yaki «Hudaning ḫəkikiy Israili»)* — demək, baxka bir «Israil» bar. Bizningqə bu ibarə Israildin, yəni Yəhudiylar iqidiki Hudaning nijat yolida mangoǫan, Məsiḫ Əysani kobul kiloǫanlarni *(yəni «Hudaning kaldisi»ni)* kərsitidu. Kaloǫan Yəhudiylar «Israil» bolsimu, «Hudaning Israili» əməs.

–Bəzi alimlar bu jümlidiki «wə»ni «yəni» dəp tərjimə kilip, «Hudaning Israili» pütkül jaḫandiki Məsiḫkə təwə boloǫanlardin boloǫan jamaətni kərsitidu, dəp karaydu. Lekin bizningqə Pawlusning bu ibarisi, «mən yukirida bəzi Yəhudiylar tooǫruluk kattik gəp kiloǫinim bilən, ḫəmmə Yəhudiy xundak, dəp oylap kətmənglar! «Hudaning Israili» bardur!» deməkqi.

6:16 Zəb. 125:5.

6:17 «... Mən əz bədinimdə Əysaning yara izlirini kətürimən!» — «Əysaning yara izliri» — demək, Pawlusning tenidə kaloǫan yara izliri, yəni Məsiḫ üqün hux həwər tarkitix yolida tartkan azab-okubətlirining iznaliridur. Xu tərəptə u kəp yarilanoǫan Rəbbi Əysaoǫa ohxaxtur. «Əysaning yara izliri»ning grek tilida ikkinqi mənisimu bar: «Əysaning *(baskan)* tamoǫisi» — demək, Pawlus bu səz arkilik əzining Əysaoǫa pütünləy mənsup ikənlikinimu təkitliməkqi.

6:17 2Kor. 4:10.

Qoxumqə sөz

Biz 2:18-20 ayətlər üstidə bir-birləp tohtilimiz: —

2:18

«Əmma mən əslidə oqulatqan nərsilərni qaytidin qursam, өzümni Təwrat qanunioqa hilaplik qiloquqi dəp ispatlap kərsətkən bolimən».

Bu səzdə kəzdə tutuloqini Yəhudiy bolsun, «yat əllik» bolsun Təwrat qanunioqa əməl qilixqa mutləq qabiliyətsizlikini, xundaqla өzining gunahqar ikənlikini bilip yətkən bir kixidur. U: «Məsih gunahing üqün qurbanlik boldi, u Hudaning həkqaniylikioqa asaslanoqan yengi hayatni sanga ata qilixni halaydu», degən ajayib həwərni anglap, uni huxallik bilən qobul qilidu. Bu waqittin baxlap u өzining Təwrat qanunioqa əməl qilixqa boloqan tirixix-tirmixixlirini taxlap, Məsihgə qarap Uningda wədə qilinoqan yengi hayatni ətküzüxtin muyəssər boluxqa baxlaydu.

Əmma Məsihgə mundaq ixəngən bir yat əllik adəm bir küni Yəhudiy tonuxidin: «Sən hətnini qobul qilsang, Huda aldida tehimu pak adəm bolisən» yaki «Hətnə qobul qilmisang gunahliringdin pak bolalmaysən» degən səzlərni anglap, andin u: «Mən hətnə qilinsam Məsihning manga yətküzgən nijatioqa «yengiqə» bir ix qoxqan bolimən» dəp ham hiyal qilip, «ət»kə tayinix bilən insaniy tirixix-intilixlər dunyasioqa qaytip ketidu.

Əməliyəttə Məsih yətküzgən mukəmməl, toluq nijatqa həqnərsə qoxuxqa bolmaydu. Usta rəssam sizoqan qiraylik «mukəmməl» rəsimgə qarap: «Mən bu rəsimgə bir-ikki nərsə qoxup, tehimu yahxi, qiraylik qilip sizimən!» degən adəm muxu qiraylik rəsimni mutləq buzup qoymamdu? Bu tolimu hamaqətliktur! Əməliyəttə u Hudaning mukəmməl xapaitini tehimu mukəmməl qilimən dəp kupurluq ix qildi. «Hətnini qobul qilay» dəp u өzini əslidə Yəhudiy həlqqə tapxuruloqan Təwrat qanunidiki barlik bəlgilimilərgə əməl qilixqa qərzdar qildi. Qünki Pawlus eytqinidək, Hudani hursən qilip gunahlirimni yuyuwetəy degən məqsəttə hətnini qobul qiloqan kixi: «Məsihning qurbanlikioqa kerək əməsmən; Məsihning ölümi bikardur!» degəngə barawər bolidu.

Undaq bir kixi өzini Təwrat qanuni astioqa qoyup, Təwrat qanunining həmmə əmr-bəlgilimilirigə əməl qilixi kerək, qünki: «**Təwrat qanunida yeziloqan həmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl qilmioqan hərbir kixi lənətkə qalidu**» («Qan.» 21:23).

Xuning bilən Pawlus qattiq kinayilik bilən, өzüngni Məsihni qobul qilix üqün mutləq gunahqarmən dəp etirap qilip turup, lekin həzir qaytidin Təwrat qanunioqa esiliwalding, «yüz nomur»oqa erixixning həmmə pursətlirini qoldin berip qoydung; undaq yaki bundaq yol bilən өzüngni gunahqar ispatliding, lekin həqnərsigə erixmiding, dəp kərsitidu: — «**Əmma mən əslidə oqulatqan nərsilərni qaytidin qursam, өzümni Təwrat qanunioqa hilaplik qiloquqi dəp ispatlap kərsətkən bolimən**»!

2:19

«Qünki mən Təwrat qanuni arqilik qanunoqa nisbətən өldüm; nətijidə, mən Hudaoqa yüzlinip yaxawatimən»

Biraw «**Təwrat ƙanuni arƙilik**» ƙandaƙmu əlsun? Pawlus bu tema tooƣruluƙ «Rim.» 7:7-25də kəp səzlərni kiloƣan. Təwrat ƙanunida insanning gunaƕkar təbiiti axkarə bolidioƣan kəp bəlgilimilər qikiriloƣan. Uningoƣa əməl kilix niyitidə boloƣan ƕəmmimiz bir tərəptin xu tələplərgə əməl kilsaƙmu, yənə bir tərəptin əməl kilmay gunaƕkar bolup ƙalimiz; xuning bilən Təwrat ƙanuni bizni tarazioƣa selip ƕəmmimizni gunaƕƙa patƙan, dəp ispatlaydu; əzimizdə ƕeqƙandaƙ ümid ƙalmioƣanda biz Pawlus eytƙandək «əlimiz». Əmma axu pəyttə biz uluoƣ yengi ƕəkikətkə erixələymiz, «Rim.» 8:3-4də yeziloƣandək: «**Gunaƕlik ət elip kelidioƣan ajizlik tüpəylidin Təwrat ƙanuni kilalmioƣanni Hudaning Əzi kildi; U Əz Ooƣlini gunaƕkar ətlik kiyapəttə gunaƕni bir tərəp kilixƙa əwətip, əttiki məwjut gunaƕni əlümgə məƕkum kiliwətti; buning bilən ƙanunning ƕəkƙaniy təlipi ətkə əgəxməydioƣan, bəlki Mukəddəs Roƕƙa əgixip mangidioƣan bizlərdə əməlgə axurulidu**».

Biz Məsiƕning biz üqün boloƣan əlümini ƙobul kilsaƙ, Mukəddəs Roƕ arƙilik Uning əlümi bizningmu əlimimiz bolidu; xundaƙ buloƣanda, əzimizning «Hudaoƣa yüzlinip yaxawatimiz»ni bayƙap ƙalimiz!

2:20

«**Mən Məsiƕ bilən billə krestləngənmən, lekin mana, yaxawatimən! Lekin yaxawatƙini mən əməs, bəlki məndə turuwatƙan Məsiƕdur. Wə mening ƕazir ətlirimdə yaxawatƙan ƕayat bolsa, meni səygən wə mən üqün Əzini pida kiloƣan Hudaning Ooƣlining iman-etiƙadidindur**».

Adəm bu səzni əzi tooƣruluƙ eytalaydioƣan bolsa xübƕisizki, əng uluoƣ bayan bolidu. Asman-zeminni Yaratƙuqi Həmmigə Ƙadir Hudaning Əz Ooƣli arƙilik bizdə makanlaxƙanlikidin artuƙ ajayib ix bolamdu?

Yukiriki bu bayan Pawlusning biwasitə təlimliridin əməs, əlwəttə; u pəƙət əzi tooƣruluƙ boloƣan guwaƕlikidur. Wəƕalənki, ƕərbir etiƙadqining əzi tooƣruluƙ muxuningoƣa ohxax eytixi zərür. Dikƙət kiloƣaysizki, Pawlus ƕətta əzining etiƙadi bilən yaximaydu; uning Hudaning barlik wədilirigə ixinidioƣanlikidiki Məsiƕning etiƙadining wasitisi bilən bolidu! Ƕəmmimizdə xundaƙ bolsun!

3:19

«**Undaƙta, Təwrat ƙanunini qüxürüxtiki məƙsət nemə? U bolsa, insanlarning itaətsizlikliri tüpəylidin, Hudaning mirasi wədə kilinoƣuqi, yəni Ibraƕimning nəsli dunyaoƣa kəlgüqə ƙoxumqə kilip berilgən; u pərixtilər arƙilik bir wasitiqining ƙoli bilən bekitilip ixƙa selinoƣan**».

Təwrat ƙanuni «**insanlarning itaətsizlikliri tüpəylidin ...ƙoxumqə kilip berilgən**». Bu ƕəkikətning kəp tərəplimiliki bar. Birinqi wə əng muƕim təripi yukiriki 2:19 tooƣruluƙ eytƙinimizdək, Huda Təwrat ƙanunini, gunaƕni toluƙ səküdioƣan ƙoral bolsun degən məƙsəttə uni qüxürgən. «Rim.» 7:13də eytiloƣandək: «**Xundaƙ turuƙluƙ, yahxi boloƣini manga əlüm boldimu? Ƕərgiz undaƙ əməs! Bəlki, gunaƕning əmr arƙilik ƙəwətla ƙəbiƕ boloƣanliki oquƙ axkarilansun dəp ənə xu gunaƕ bu yahxi əmrdin paydilinip, məndə əlüm pəyda kildi**».

Ƙoli gal boloƣan bir malayni misaloƣa alayli, safada olturup ƕeq ix kilmioƣan waƙtida uning ƙolining galliki baxƙilaroƣa yaki əzigimu ƕeq bilinməydu. Lekin birsi uningdin birər ixni təlap kilsila uning ƙolining galliki dərƕal ƕəmmigə ayan bolidu. Xuningdək «əmr» ƕəmmini pax kilip, Təwrat ƙanuni gunaƕimizni axkarə kilidu.

Əmma Təwrat qanuni yənə bir səwəbtin berildi; 4-bab, 1-3də Pawlus Təwrat qanuni Məsiḥ dunyaǫa kəlgüqə Yəḥudiy həlqi (wə xundaqla Yəḥudiylarǫa qoxuloǫan yat əlliklər)gə «hojidar (tərbiyiligüqi)» wə «bala baqquqi» bolsun dəp təminləngən, dəydu. Təwrat qanuni həlqtə «qəktin exip kətsək bolmaydu» degən ukumni pəyda qilidioǫan, gunaḥni tizginləydioǫan funksiyigə igə idi. Xunga həlq Təwrat qanuni arqilıq əzlirining gunaḥkar ikənlikini bilip yətkən wə ḥeq bolmioǫanda roḥ-qəlbidə bolsimu, ular Huda əzlirigə saloǫan qəklərgə yeqinlixixtin qorqqanidi. Məsiḥ dunyaǫa kəlginidə Təwrat qanunining bu ikki funksiyisi Hudaning məqsitini orundap, burqini ahirlaxturup, uning ḥajiti qalmidi.

3:20

«**Əmma «wasitiqi» bir tərəpningla wasitiqisi əməs** (bəlki ikki tərəpningkidur)**, lekin Huda Əzi pəqət birdur**».

Bu Pawlusning əng ihqam ibariliridin bolup, alimlar uning toluq mənisi tooǫruluq nəqqə pikirdə turidu. Əmma mənisi intayin addiy dəp oylaymiz. Dawut (ixənqlik adəm) ḥəm Polat (tayini yoq adəm) ikkisi bir kelixim tüzidu dəyluq. Dawut xunqə ixənqlik wə sadiq bolsimu, Polat ixənqsiz, gepidə turmaydioǫan bolsa ularning keliximi nəqqə künlükla bolidu, andin ikkisi bir-biridin tehimu yatlixip ketidu, ḥətta düxmənlərgə aylinip qalidu. Əmdi tolimu ixənqilik, wədisidə qing turoǫuqi Huda bilən ixənqsiz insan otturisidiki bir əḥdə tooǫruluq nemə dəymiz?! Undaq əḥdining buzulux bilən yoq boluxtin baxqa ḥeqqandaq nətijisi bolmaydu; əmdi Huda pütkül insaniyətkə wəkil boloǫan Israil bilən Musa pəyoǫəmbərning wasitiqilikida tüzgən «kona əḥdə» bolsa dəl xundaqtur: «**Əgər silər Manga toluq itaət qilsanglar, Mening əḥdəmgə qulaq salsanglar..., Mən silərni bərikətləymən...**» («Mis.» 19:5ni kərüng). Əḥdə xərtlik wə yerimi insanoǫa baoǫlik boloǫaqqa, ḥəmmisi bərikət bilən əməs, lənət bilən tügəydu. Biz baxqa bir kitabimizda eytqinimizdək, «yengi əḥdə»ning alaḥidiliki pütünləy baxqiqə. Ḥəmmisi **Hudaning** təripigə baoǫlik, degili bolidu. Məsilən Təwrattiki pəyoǫəmbərlərning uni tiloǫa aloǫanlirioǫa qarang («Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:26-29). Bu ayətlərni oqusingiz əḥdidə «insan təripi»ning yoq ikənlikini bayqaysiz. Əḥdidə pəqət Huda Əzining: «**Mən...** (undaq) **qilimən**,... **Əzüm...** ...((undaq) **qilimən, ... Əzüm...** (undaq) **qilimən...**», «**Mən silərgə yengi qəlb, yengi Roḥ ata qilimən,... Mən silərgə rəḥimdilliqimni kərsitip gunaḥliringlarni qaytidin ḥeq əsliməymən...!**» degənliri bar.

Əməliyəttə bolsa «yengi əḥdə» Huda bilən gunaḥsiz insan boloǫan Əz Ooǫli otturisida tüzülgəndur; xuning bilən bu əḥdini, Hudaning Əz iqidə tüzülgən əḥdə deyixkə bolidu. Biz insanlar uningǫa kirix üqün pəqətla uning ḥəmmisigə «Amin!» dəp, Hudaning Məsiḥ Əysada boloǫan qəksiz meḥir-xəpqitini qobul qiliximiz kerək — mana bu nijattur!

Musa pəyoǫəmbər uluoǫ insan boloǫini bilən baxqa barlıq pəyoǫəmbərlərgə ohxax ḥaman gunaḥkar insan idi «**Qünki adəmlərning ḥəmmisi gunaḥ sadir qilip, Hudaning xan-xəripigə yetəlməy, uningdin məḥrum boldi**» («Rim.» 3:23). Ḥətta muxu uluoǫ adəmningmu wasitiqilikida tüzülgən bir əḥdə insaniyətni qutquzux üqün yətməytti. Pəqət Huda Əzi arqilıqla tüzülgən bir əḥdə mukəmməl, nuqsansiz bolup insaniyətni qutquzalaydu.

«**Əmma «wasitiqi» bir tərəpningla wasitiqisi əməs** (bəlki ikki tərəpningkidur)**, lekin Huda Əzi pəqət birdur**»!

3:23-26 tooƣruluk: —

3:23-24

«**Lekin etiqad yoli kelip axkarə boloƣuqə, biz Təwrat qanuni təripidin qoƣdilip, axkarə bolidioƣan etiqadni kütüxkə qamap qoyuloƣaniduk. Xu tərikidə, bizning etiqad arqilik həkqaniy kiliniximiz üqün Təwrat qanuni bizgə «tərbiyiligüqi» bolup, bizni Məsihkə yetəklidi**».

Gretsiyə wə Rimda mərtiwilik baylar ooƣul balilirini tolimu ətraplik tərbiyiləx üqün tehi kiqik qeoƣidila «hojidar» (tərbiyiligüqi) yaki «bala bakquqi»ning qolioƣa tapxurux aditi bar idi (uyoƣur ata-anilar balisini ustazning qolioƣa: — «Jeni meningki, gəxi sizningki» dəp tapxuroƣandək). Xu wakittin baxlap atisining yenioƣa qaytip ixlirioƣa xerik boloƣuqə boloƣan arilikta tərbiyiligüqi balini bekip qong kilixka toluk məs'ul idi. Məs'uliyətqanlikka munasiwətlik kiyin sawaklarni balioƣa puhta əgitix üqün hojidar bək qattik qolluk kilatti, əlwəttə! Təwrat qanunimu ohxaxla bizgə əzimizning pütünləy ixənqsizliki, əz əzimizni gunahdin qutquzalmaydioƣanlikimiz tooƣrisidiki təs boloƣan sawakni əgitidu. Bu sawakni əgəngəndin keyin hux həwərni anglaxka, xundakla Hudaning Rohidin yengi hayat qobul kilixka təyyar turimiz: —

(3:25-26)

«**Lekin etiqad yoli axkara bolup, uningdin keyin biz «tərbiyiligüqi»ning nazaritidə bolmiduk. Qünki həmminglar Məsih Əysaoƣa etiqad kilix arkilik Hudaning ooƣulliri boldunglar**».

(4:21-31) Sarah wə Həjər — Hər ayal wə qul dedəktin elinoƣan ohxitix

Bu ayətlərdiki həkikətlərning kəp paydisi bar; lekin rosul ularni ihqam halda ipadiligən boloƣaqka, muxu yərdə uning təlimigə əstayidil qarap, mənisi üstidə təpsiliy tohtilip tətbiklaymiz.

(21-22)

«**I Təwrat qanunining ilkidə yaxaxni halaydioƣanlar, silərdin xuni sorap bakay, silər Təwratning əzidə nemə deyilgənlikigə qulak salmamsilər? Təwratta, Ibrahimning ikki ooƣli bolup, biri dedəktin, yənə biri hər ayalidin boloƣan, dəp hatiriləngən**».

Hərbir ixəngüqi üqün hərtürlük ix tooƣruluk «Rosul Pawlus mundak dəydu» deyixning əzila kupayə boluxi kerək idi. Əmma Pawlus xapaət bilən Galatiyaliklaroƣa degənlirigə guwahqi boluxka Təwratni hitab kilip uningdinmu ispat alidu.

Təwrat («Yar.» 11:25-27-bab)də hatiriləngən, Ibrahimning tarihini okuoƣan okurmənlərgə xu ayətlərdiki wəkələrni tonuxturuxning anqə hajiti bolmaydu; əmma okumioƣanlar üqün təpsilatlirini qaytilaymiz. Ibrahim Hudadin: «Sening bir ooƣlung bolidu, u uluoƣ yengi pütkül bir əlning əjdadi bolidu» degən wədini tapxuruwaloƣanidi (12:2). Bu wədə keyinmu «Yar.» 15:6də qaytilandi; xu yərdə «**Ibrahim Hudaning səzigə ixəndi**» dəp ukturulduk. U yərdə bizgə axu ooƣlining Sarah arkilik tuoƣulidioƣanliki oquk deyilgən əməs; lekin Ibrahim Hudadin qorkkan adəm bolup Hudaning wədisi qokum əz yeganə ayalim arkilik bolidu, dəp oylixi kerək idi, xundakla Huda uning xundak qüxinip yetixini halioƣan, desək hata bolmaydu.

Ƕalbuki, wakƚit ətüxi bilən wədə kƚilinoƣan ooƣul balining karisimu kərünmidi. Ibrahƚim əzi kəri bolup, az degəndə 85 yaxka, Sarah bolsa 76 yaxka kirgənidi. Sarahning bala tuoƣuxi mumkin əməs idi. Sarah əzi Ibrahƚimoƣa, mening Misirlik dedikimni əmringgə elip u arkƚilik ooƣul tapsangmikin, dəp təxəbbus kƚildi. Xu yol bilən boloƣanda bala Sarahningki dəp ƕesablinatti. Ibrahƚim ayalining pilanioƣa kirdi. Adəmlər əzining əkligə tayinip xunqə kəp xundak ixlarni kƚilip keliwatidioƣu! Hudaning wədisi ular kütkən wakƚtida wujudka kəlmisə, səwr-takət bilən kütüxkə bəl baoƣlaxning ornida, ular «Hudaning Θz wədisini əməlgə axuruxioƣa yardəm bərməkqi bolup» əzlirining orunlaxturuxlirini baxlaydu. Əmdi Huda kaqandin beri insanlarning yardimigə moƕtaj bolup bakkan?! Undak orunlaxturuxlarning nətijisi daim degüdək külpət bolidu, bu kətimmu xundak boldi. Ibrahƚim Ƕəjərni əmrigə aldi wə u ƕamilidar boldi. Awwal ƕəmməylən huxal bolup kətti, lekin uzun ətməy Ƕəjər Sarahni zanglik kƚilixka baxlidi; u ooƣul bala tuoƣsam bəlkim əzüm Ibrahƚimning amrak ayalioƣa aylinip kalarmən! — dəp oylidi. Sarah bu ixni Ibrahƚimoƣa yətküzdi; Ibrahƚim uningoƣa, Ƕəjər sening kulung, kolungda turidu, uningoƣa nemə kƚilsang kƚiliwərgin, dedi. Nətijidə, Ƕəjər ƕamilidar boloƣini bilən, Sarah uni əydin ƕəydiwətti. Nemidegən rəƕimsizlik! Əmma roxənki, bu ix Hudaning iradisi əməs idi, qünki «Pərwərdigarning Pərixtisi» Ƕəjərgə qəl-bayawandiki yolda kərünüp uni Sarahning kexioƣa kayturup əwətti («Yar.» 16:7-16).

Ƕəjər ooƣli Ismailni tuoƣdi. Ibrahƚim Ismailoƣa ata bolup uni səydi, lekin kandaktur bir ix durus əməsdək tuyuluwatatti. Huda uningoƣa süküt kƚildi. Birnəqqə yil ətüp kətti, Ismail əsüp qong boluwatatti, lekin u ƕəkikətən Huda wədə kƚiloƣan ooƣulmu? Xübƕisizki, Ibrahƚim dəl xundak ümid kƚilatti, lekin bu balisining tuoƣuluxida u baxka ixlarda əzi guwaƕqi boloƣan Hudaning uluoƣluki ayan kƚilinoƣan əməs. Əslidə Ibrahƚim Hudaning awazioƣa kulak selip Pələstin zeminioƣa kirgənidi. Lekin ƕazir əzini qakiroƣan Pərwərdigardin ƕeq səz angliyalmaywatatti. Zadi nemə boldi?

Hudaning sükütlüki on ikki yil dawam boldi. Oylimioƣan yərdin Huda tuyuksiz uningoƣa pəkət səz kƚilipla kalmay, uningoƣa Θzini ayan kƚildi. U qaoƣda u Ibrahƚimoƣa «**Mən Ƕəmmigə Kadir Hudadurmən; aldimda mengip, mukəmməl adəm bol**» dedi.

Huda uningoƣa: «**Sanga ooƣul bala tuoƣulidu**» degən wədisini kaytidin bərdi. U əzining hatalaxkƚinini əmdi roxən bildi — Huda wədə kƚiloƣan ooƣul Ismail əməs idi. Ibrahƚimning «Hudaoƣa yardəm beridioƣan» tirixixlirining ƕəmmisi bikar boldi, ƕətta Hudaning Θz səzini əməlgə axuruxtiki kabiliyitigə ƕakarət kəltürgən, deyixkə bolidu. Əslidə wədə kƚilinoƣan ooƣul ƕazir 90 yaxka kirgən Sarah arkƚilik tuoƣuluxi kerək idi. Ibrahƚim əzimu 99 yaxka kirgənidi!

Pəkət undak xaraitta, «insaniy küq», yaki Injildiki gəp bilən eytkanda «ət» yok boloƣandila, andin Isƕakning Sarah arkƚilik tuoƣutining Huda yaratkan enik wə toluk bir məjizə ikənliki oquk kərünidu. Bu ixning xan-xəƕriti adəmgə əməs, pəkət Hudaoƣila kəltürülidu! Ibrahƚim Hudadin bu ikkinqi kətim Isƕak tooƣruluk wədisini angliƣinida Ibrahƚim bu kətim «**pütünləy Hudaoƣa ixəndi**», dəp hatiriləngən. Nətijidə, U Hudaning uning əsli ismi (Abram — xəƕrətlik ata)ni əzgərtip «Ibrahƚim» («kəp əllərning atisi») degən yengi isimni koyoƣanlikƚini kobul kƚildi. U kaytip əydikilərgə wə koxnilaroƣa yengi ismini eytkan qaoƣda ulardin bəzilirining nemə oylioƣanlikƚini təsəwwur kƚiloƣili bolidu — «U əzini nemə qaoƣlaydioƣandu?! Kəp əllərning atisimix tehi! Biqarə aljip kaloƣan kəri!». Lekin wakƚti-saiti kelip, Hudaning wədisi boyiqə xu yil iqidə Isƕak tuoƣuldi.

Xuning üqün Pawlusning bu hetidə, Ishaqni «**ħər ayalning oƣli**» wə «**Hudaning wədisidin bolƣan oƣul**» dəydu; Ismailni «**dedəkning oƣli**» yaki «**ətlik yolda tuƣulƣan oƣul**» degən. Demək, Ismailning tuƣuluxi insanning Hudaƣa tayanmay tirixixlirining nətijisi idi: —

(23-24)

«**Dedəktin bolƣan oƣul «ət bilən» tuƣulƣan; ħər ayalidin bolƣan oƣul bolsa Hudaning wədisi arkilik tuƣulƣandur. Bu ikki ixni bir ohxitix degili bolidu. Bu ikki ayal Hudaning insanlar bilən tüzgən ikki əħdisining wəkilidur. Birinqi əħdə Sinay teƣidin kelip, dərħəkikət balilirini kullukta boluxka tuƣidu; mana Ħəjər uningƣa wəkildur**».

Biz ħazir bu ohxitixni təħlil kilimiz. Demisəkmu, «kona əħdə», yəni Təwrat kanuni Musaning wasitisi bilən Israilƣa Sinay teƣida tapxuruluƣan.

(25-26)

«**Demək, Ħəjər bolsa Ərəbistandiki Sinay teƣiƣa simwol kilinip, yəni bügünki Yerusalemƣa ohxitilidu; qünki u xəħər wə uning baliliri kullukta turmakta. Əmma yukiridin ərxtin bolƣan Yerusalem ħərdur, u ħəmmimizning anisidur**».

Əzini Hudaning kanuniƣa əməl kilalaymən dəp ħesabliƣuqi adəmlər ħərdaim «ət», yəni insaniy tirixixlarƣa tayinidu. Nətijisi roħiy kulluk, ümidsizlik, oƣeriblik, bimənilik, dimikliktа bolup intilixla bolidu, halas. Pəkət «**ərxtin tuƣulƣan**» («Yħ.» 3:3ni, izaħatni kərüng), əz iqidə Hudaning ħayati bolƣanlar Hudani hursən kilip yaxiyalaydu («Rim.» 8:1-10). «**Ərxtin bolƣan Yerusalem**» bolsa Hudaning meħir-xəpkitining toluk kanuniyət-prinsipini bildüridu.

(27)

«**Qünki, mukəddəs yazmilarda mundak yeziloƣan: —**

«Huxal bol, i pərzənt kərmigən tuoƣmas ayal!
Təntənə kilip yangrat, towla, i toloƣak tutup bakimioƣan!
— Qünki oƣerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin kəptur!»

Yəxaya pəyƣəmbər arkilik kəlgən bu bexarət Israilning ħər tərəptə mewilik bolidioƣan — kəp pərzənt kəridioƣan, əmma əng muħimi roħiy tərəptə mewilik bolidioƣan kəlgüsidiki bir künni kərsitidu. Əmma muxu yərdə, Pawlus bu bexarəttin insaniy tirixixlar wə insaniy küq tügəp ahirlaxkinidila andin Huda Əz xan-xəripini ayan kilip ixləydu degən toluk prinsipni kərsətməkqi. Huda «tuoƣmas ayal»ƣa, ħətta «oƣerib, ərsiz ayal»ƣa pərzəntlərni ata kilidu! Huda awwal bizgə «kaytidin tuƣulux» bolƣan məjizini yaratmisa, biz uni ħeq hursən kilalmaymiz! Pawlus səzini dawam kilidu: —

(28-29)

«**Əmdi i kerindaxlar, Ishak Hudaning wədisidin tuƣuloƣandək bizmu Hudaning wədisi boyiqə tuƣulƣan pərzəntlərmiz. Lekin u qaƣda «ətlərdin tuƣulƣan» bala «roħtin tuƣulƣan» balioƣa ziyankəxlik kiloƣinidək, ħazir xundak bolidu**».

Pawlusning bu ahirki bayani Ishak tuƣuloƣandin keyin bolƣan wəkələrni kəzdə tutidu. Ishakning akisi Ismail inisining ornidin ħəsət kilatti, xundakla uningdin heli qong wə küqlük idi. U daim inisini mazak kilatti. Bu ix jamaətlər kərgən əħwaloƣa ohxap ketidu; dəsləptə jamaətlərgə karxi ziyankəxlik kozoƣioƣuqilarning kəp bir kismi Yəħudiylar idi. Ziyankəxlikning

səwəbi intayin addiy bolup — ħəsəthorluk idi! Ular ħəsəthorluk kilip «Bu yat əlliklər nemixka xundak bəhtlik, nemə üqün ular Hudaning Өzi talliwalƣan həlki bolƣan bizlərgə əsirmu'əsir tapxurƣan kimmətlik wədilirigə mirashor bolduk degüqi bolalaydu?! Ular bəribir pəkət yat əllərdin, butpərəs tuƣulƣanlar, halas! Ularning nijatka erixix ħokuki yoktur!...» dəydu.

(30)

«**Lekin mukəddəs yazmilarda nemə deyilgən? Uningda: «Sən bu dedikingni ooƣli bilən koxup ħəydiwət! Qünki dedəktin tapkan ooƣul ħərgiz ħər ayalingdin bolƣan ooƣul bilən miraska ortak bolmaydu!» dəp pütülgən**».

Sarah Ismailning Ishakka bolƣan muamilisini kərüpla Ibraħimdin yukirikidək səzlər bilən («Yar.» 21:10) Ħəjər wə Ismailni kətküziwetixni ətündi. Ibraħimning koli wəħalənki undak kilixka barmidi. Lekin kütülmigən yərdin Huda uningƣa: «**Ayalingning səzigə kirgin**» degən wəħiyni kərsətti. Xuning bilən u Ħəjərni ooƣli bilən qəl-bayawan yoliƣa saldi.

Biz buningdin alƣan roxən prinsip bolsa, «kanun»ƣa wə uningƣa karaydiƣan tirixixlarƣa tayinidiƣan kilqilik iz-purakimu ħayatimizdin ħəydiwetiximiz zərürdur. Pəkət axu yolda «**Məsiħ bizni ħərlüktə yaxisun** dəp», wujudka kəltürgən azadlikta yaxaymiz.

Muxu yərdə bu wəkə tooƣruluk eytimizki, Huda əslidə Ħəjərgə eytkan: «**Sening ooƣlungmu uluƣ bir ələning atisi bolidu**» degən wədisidə qing turdi wə ulardin həwər aldi. Wakitning ətüxi bilən Ismail bejirim əsüp ərəb əllirining əjdadi bolup qikti.

Hulasə: —

(4:31-5:1)

«**Əmdi, kerindaxlar, biz dedəkning əməs, bəlki ħər ayalning pərzəntliridurmiz. Məsiħ bizni ərkinliktə yaxisun dəp ħər kildi. Xuning bilən uningda tapan tirəp turunglar wə kullukning boyunturukiƣaKaytidin kisilip kalmanglar!**».

Amin!

5:3

«**Mən hətnini kobul kiloƣan ħərbir kixigə yənə agaħlandurup ħəkikətni eytip koyayki, ularning Təwrattiki barlik əmr-bəlgilimilərgə toluk əməl kilix məjburiyiti bardur**».

Bu korkunqluk bayandur wə dərwəkə kəstən xundak bolsun dəp eytiloƣan. Əmma okurmənlər xuningƣa dikkət kilixi kerəkki, bu bayan hətnini kobul kilip nijatka erixəy degənlərgə, yaki xundak kilip əz nijatimƣa «artuk bir ix koxay» degənlərgə eytilidu. Kaytilaymiz: Məsiħning kurbanlikidin baxka ħeqnərsə insanlarning gunaħi üqün bədəl təliyəlməydu wə xundakla Hudaning Өz Roħining insanda yaxiƣinidin baxka Hudani hursən kilidiƣan mewilər bolmaydu. Birsi: «Mən əzüm tirixip ħəkkaniy adəm bolay» dəp hiyal kilsa, əmdi uningƣa ħəkikiy ħəkkaniylikni kərsitidiƣan birdinbir ħəkkaniy kanun bolsa Təwrat kanunidur. Undak kixi əzigə: «Ħəkkaniy adəm bolay» degən məksitidə hətnini kobul kiloƣan

bolsa pəkət Təwrat ⱪanunining axu təlipigə əməl ⱪilipla ⱪalmay, bəlki uning barliⱪ əmr-bəlgilimilirigə əməl ⱪilixi kerək; xundaⱪ ⱪilip baⱪⱪan wə mənggügiqə xundaⱪ ⱪilixning mumkinqiliki bar bolƣan birdinbir kixi Məsiⱨ Өzidur.

Musulmanqə ən'ənə pəkət ərəblərningkigə əgixidu, ular bolsa uni Ismaildin ⱪobul ⱪilƣan, Ismail atisi Ibraⱨimdin ⱪobul ⱪilƣan. Gədək balilarning xu musulmanqə ən'ənigə əgixip hətnə ⱪilinixida əyni waⱪitta ⱨeqⱪandaⱪ tallax yoli bolmiƣan, əlwəttə. Lekin ⱨeqkim hətnə ⱪilinƣinim Huda aldida mening pakiz adəm boluxumƣa əsⱪatidu yaki yardəm beridu, degən hiyalda bolmisun. Undaⱪ ham hiyal adəmni dozahⱪa elip baridu.

«**Qünki Məsiⱨ Əysada nə hətnilik nə hətnisizlik degənlər küqkə igə əməstur; birdinbir küqkə igə bolidiƣini pəkət yengi bir yaralƣuqidur**» (6:15).

Injil 10-ḳisim

«Əfəsusluḳlarоға»

(Rosul Pawlus Əfəsus xəḥiridiki jamaətkə yazоған salam məktup)

Kirix səz

Hux həwərni tarḳitix səwəbidin Rim xəḥiridiki zindanоға solanоған rosul Pawlusning Əfəsus jamaitidikilərgə yazоған bu məktupini, Injil iqidə «təlimatning yuḳiri pəllisi» deyixkə bolidu. Uningda hatiriləngən wəḥiylər Muḳəddəs Kitab iqidə mənisi əng qongḳurlirining biridur.

Əfəsus xəḥiri ḥazir harabilik bolup, ḥazirḳi Türkiyədiki «Səljuk» degən xəḥərgə yeḳin.

Məzkur hət kimgə ḳarita yeziloған?

Ilgiri rosul Pawlus Əfəsus xəḥiridə on səkkiz ay turup, bu jaydiki jamaətkə təlim bərgənidi. U bu jamaətkə nisbətən Hudaning asas saloғuqi ḳorali boloғanidi (Injil, «Rosullarning paaliyətliri» 19-babni kərüng).

Hətni təpsili oḳuydioған bolsaḳ, bizgə həttiki bəzi səzlər oғəlitə tuyulidu, məsilən: «**Silərning Rəb Əysaoға baoғlioған etiḳadinglar wə barlиḳ muḳəddəs bəndilərgə boloған muḥəbbitinglar tooғruluḳ anglioғandin tartip...**» (1:14), «**Silər bəlkim... Hudaning manga wəḥiy bilən sirni ayan ḳiloғanliḳi tooғruluḳ həwərdar bolisilər**» (3:2-3). Bu səzlər, Pawlusni hətni tapxuruwaloғuqilar bilən əzəldin tonuxmaydioғandək tuyoғuni beridu.

Hətning bəzi saḳlinip ḳaloған kona kəqürmiliridə, bexidiki «Əfəsustiki muḳəddəs bəndilərgə...» degən səzliridiki «Əfəsustiki» degən səz tepilmaydu. Pawlusning həttə Əfəsustiki jamaəttiki ayrim xəhslər tooғruluḳ eytḳan səzlər intayin azdur; biraḳ hətning ahirida, u «**Əmdi silər mening tooғramdiki ixlardin... həwərlinixinglar üqün, səyümlük ḳerindax ... boloған Tikikus silərgə ḥəmmə ixlarni məlum ḳilidu... u... kənglünglarni rioғbətləndürgəy...**» dəp yazidu (6:21-22). Bu səz Pawlusning hətni oḳuoғuqi jamaətkə ḥəḳiḳətən tonux ikənlikini ispatlaydu.

Undaḳta biz yuḳiridiki zitliḳni ḳandaḳ qüxiniximiz kerək? Buningoға berilidioған jawab intayin addiy. Pawlus zindanda yatḳanda hizmətdixi Tikikus arḳiliḳ az degəndə üq parqə hətni jamaətlərgə yollioған. Hətlər iqidə, Pawlusning yüz turanə kərüxmigən Kolossidiki jamaəttikilərgə yollioған hetimu bar («Kol.» 2:1, 4:7, 16ni kərüng). Ixinimizki, «Əfəsusluḳlarоға» yeziloған məktup Pawlusning «pütkül jaḥandiki jamaət» tooғruluḳ əzi ḳobul ḳiloған wəḥiylərning toluḳ bayani bolsun degən məḳsəttə yeziloған. Xunga u uni «ammiwiy hət» süpitidə, birnəqqə nusha kəqürüp baxḳa jamaətlərgə yollaxni tapilioған. Tikikusning wəzipisi «Əfəsustiki muḳəddəs bəndilərgə» dəp yeziloған hətni Əfəsustiki jamaətkə, baxḳa jamaətlərgə əwətilgən kəqürmilərni baxḳa jamaətlərgə tapxuruxtin ibarət idi. Baxḳa kəqürmilərdə «Əfəsustiki muḳəddəs bəndilərgə» degən səz yoḳ idi, əlwəttə. Bu baxḳa kəqürmilərning bexida pəḳət: «**Muḳəddəs bəndilərgə, yəni Məsiḥ Əysada ihlasmən boloғanlarоға...**» dəp yeziloған bolup, bu ibarə barliḳ ixəngüqilərni əz iqigə aloған, xunglaxḳa bu məktup bizgimu yeziloған bolidu. «Kol.» 4:16də tiloға elinoған (Laodikiyədikilərgə yeziloған) hət dəl axu kəqürmilərdin biri dəp ḳaraymiz (Laodikiyə Kolossigə yeḳin idi). Hudaoға təxəkkür, bu hətlər biz üqün saḳlinip ḳaloған!

Biz təwəndə məzkur kitabtiki wəһiylərdə ixlitilgən bəzi sөzlərni tonuxturup ətimiz. Bu sөzlər alaһidə mənidə ixlitilgən; əgər oқurmənlərning bu jəһəttə qüxənqisi bolmisa, bəzi uқuxmasliқ yaki qüxənməsliklər kelip qiқixi mumkin. Oқurməngə һətning bəzi jaylirini qüxinix təs tuyulsa, ularning Hudadin yardəm tiləp oқuxni dawamlaxturuxini ümid қilimiz. Ңətta rosul Petrus bir hetidə hizmətdixi Pawlus tooƣruluқ: «**Uning məktupliridə bəzi qüxinix təs ixlar bar...**» dəp yazoƣan. Hudaoƣa təxəkkür, «qüxinix təs» degini «qüxinixkə bolmaydu» degənlik əməstur. Ixinimizki, Huda һərқaysimizoƣa qüxinix қabiliyiti ata қilidu.

Oқurmənlər yənə Rimdiki jamaətkə («Rimliқlaroƣa») yeziloƣan məktupkə қoxқan «kirix sөz»imizdin paydilansimu bolidu. Uningda: «roһ», «jan», «tən», «ət», «ətlik» yaki «ətlər» қatarliқ muһim ibarilər tonuxturuloƣan.

«Məsiһtə» degən ibarə tooƣruluқ қaytilaymiz: — «Bu bəlkim rosul Pawlusning əng yahxi kəridioƣan ibariliridin biri boluxi mumkin, uning mənisi: «Məsiһning һojayinliқi wə yetəkqiliki astida, Məsiһ bilən bir boloƣanda, Məsiһkə baoƣlanoƣanda, Məsiһkə mənsup bolup, Uning yetəkqilikidə, Uningdin iltipat, küq-қudrətni aloƣanda...» қatarliқlardur. «Rəbdə», («Rəbbimizdə») yaki «Məsiһ Əysada», «Roһta» wə «Hudada» degən ibarilərmu yənə Rəbkə yaki Məsiһ Əysaoƣa, (Muқəddəs) Roһқa wə Hudaoƣa nisbətən ohxax boloƣan tərəptiki munasiwtlərni bildüridu».

«Muқəddəs bəndilər»

Grek tilida bu birla sөz «muқəddəslər» («hagioy») degən sөz bilən ipadilinidu. Injilda «muқəddəs» degən sөz ibraniy һəm ərəb tilidiki «қudəx» yaki «қuddus»ning əsliy mənisidə ixlitilidu — demək, mənisi «Hudaoƣa alaһidə mənsup», «Hudaoƣa ayriloƣan», «Hudaoƣa atap», «mutləқ pak» degənliktur.

Hudaning «muқəddəs bəndilər»i bolsa Uning alaһidə Өzining қiloƣan həlқini kөrsitidu; ularning «muқəddəs» dəp ataloƣini, yəni «muқəddəs қilinoƣanliқ»i ularning өzlirining əməlliri arқiliқ əməs, bəlki Hudaning meһir-xəpқiti bilən ularni gunaһdin қutқuzuxidin bolidu. «Rimliқlaroƣa»diki «һəққaniy қilix» tooƣruluқ izaһatlarnimu kөrüng.

«Sir»

Injilda tiloƣa elinoƣan «sir» (grek tilida «misterion») Huda əsli yoxurup kəlgən, mana əmdi axkarilioƣan məlum bir ixtin ibarəttur. Injildiki «sirlar»ni məlum jəһətlərdin «sirliқ», yaki «qüxinix təs» deyixkə bolidu, əlwəttə; lekin birinqi tüp mənisi bu jəһətlərni kөzdə tutmaydu, əksiqə «Huda awwal yoxuroƣan, andin axkarilioƣan ix»ni kөrsitidu.

««Jamaət» tooƣruluқ sir»

Injilda «jamaət»ning təwəndiki məniliri bar: —

(1) Pütkül jaһandiki (u dunyadiki һəm bu dunyadiki) Məsiһkə təwə boloƣanlarning һəmmisini kөrsitidu; demək, towa қilip, Məsiһkə etiқad baoƣlap Hudaning Roһi arқiliқ yengi һayat (Hudaning Өz һayati)ni қobul қiloƣanlarning һəmmisi, Hudaning pəzəntliridur.

(2) Өlgən qaoƣda, Hudaning һayatioƣa igə boloƣanlarning roһliri Məsiһning dərgaһioƣa biwasitə ətidu; Huda tirilix künidə bu roһlarni «yengi tən» bilən kiyindürgüqə ular Məsiһ bilən

billə turidu. Xuning bilən jamaətning bir қismi zeminda, yənə bir қismi jənnəttə Məsiһ bilən billə bolidu, deyixkə bolidu.

(3) Məlum bir jayda Məsiһkə təwə boloɳan barliқ kixilərni xu jaydiki «jamaət» deyixkə bolidu.

Məzkur məktupning məқsiti dəl «jamaətning siri» tooɳruluқ qüxənqə berixtin ibarət. «Hux həwər»ning əzimu bir «sir» əməs; Israildikilər һəm «yat əlliklər» (Yəһudiy əməslər)ning Məsiһkə iman eytip nijatliққa erixidioɳanliқimu bir «sir» əməs; qünki bu ixlar Təwrattiki pəyoɳəmbərlər arқiliқ wədə қilinoɳan һəm aldin'ala eytiloɳanidi. Pawlus «Rimliқlaroɳa» yazoɳan hetidə buni bizgə uқturidu (1:2). Lekin «Əfəsusluқlaroɳa» yazoɳan hetidə u bizgə, Məsiһ Əysa dunyaoɳa tunji қetim kəlgəngə қədər «jamaəttiki ixlar» pəyoɳəmbərlərgə biwasitə wəһiy қilinoɳan əməs, dəp uқturidu. Demək, «jamaət»ning əzi qong bir «sir»dur. Ilgiriki qaoɳlarda jamaət tooɳruluқ һeqқandaқ wəһiyning bolmasliқining təwəndiki birnəqqə alaһidə tərəpliri bar: —

(a) Huda Məsiһni pütkül aləmning һəmmisigə bax қilip Uningda һəmmini birləxtüridu; bu ix arқiliқ Uning xan-xəripi qəksiz ayan қilinidu (1:10).

(ə) «Jamaət» Hudaning nadir һüniri һəm ijadiyiti bolup (2:10), u Uning əmälliri iqidə əng uluoɳ, aləmqə boloɳan barliқ nixan-muddialirining mərkizi wə roxən nəmunisidur (3:10).

(b) «Yat əlliklər» (Yəһudiy əməslər) Yəһudiy həlқi bilən billə Hudaning Məsiһtə boloɳan bayliқlirioɳa ortaқ mirashor bolidu (2:11-22).

(p) «Yat əlliklər» Yəһudiylar bilən təng Məsiһning teni, yəni jamaəttiki ortaқ əzalar bolidu (3:6).

(t) Jamaət «Məsiһning yatliқ boloɳan қizi»dur (5:22-33).

Mundaқ ohxitixning mənisi dəl xuki, yigit əz əmrigə alidioɳan қizni toyda əzigə һazir қiloɳandək, Məsiһ jamaətni Əzigə kəyüp pixқan, tolimu sap dilliқ, sadiқ boloɳan қiz süpitidə Əzigə һazir қilidu. Toy bolsa jənnəttə bolidu («Wəһ.» 19:7-9, 21:9-10ni kərüng).

Jamaət məzkur һəttə təwəndiki mənilərdə tonuxturulidu: —

(a) Hudaning ailisi

Jamaətning һərbir əzasi Hudani xəһsən «Atam» dəp tonuydu (1:5, 2:19, 5:1, қatarliқlar).

(ə) Məsiһning teni (3:6, 4:16)

Məsiһ Əz tenining bexidur; Əzigə mənsup barliқ adəmlər «Uning tenidiki əzalar»dur. Adəmning jismaniy tenidiki əzalaroɳa ohxax, Məsiһning tenidiki һərbir əzaning əzigə has roli wə funksiyəsi bardur. Təndiki əzalar (һərbir etiқadqi) Hudaning tilsimat pilani boyiqə bir-birigə baoɳlinip, bir-birigə ziq munasiwəttə bolidu (4:16); wə jismaniy təndiki əzalaroɳa ohxax, һərbir əzaning baxқa əzalar bilən baoɳlanoɳan munasiwət-alaқisi bolidu. Məsiһ һazir ərxlərdə «Bax» bolup turuwatқan bolsimu, yər yüzidə «tenidiki əzalar» boloɳan etiқadqilar arқiliқ kərünidu wə ix bejiridu.

(b) Məsiһning yatliқ bolidiоɳan қizi

Huda Adəm'atimizni qongқur uyқuоɳa оɳərқ қilip, Ңawa'animizni uning yeқinining bir қismini elip, andin Ңawa'animizni uning aldiоɳa elip kəlgənidi. Jamaət bolsa Məsiһning ələmidə Uning қexidin Huda təripidin elip ketilip, andin Məsiһқə «yatliқ bolidiоɳan қiz» süpitidə təқdim қilinоɳan (5:27-32). Toy bolsa Məsiһ yər yüzigə қaytip kəlgəndin keyin, ərxtə ətküzülidu; yigitning қizning өyigə berip, қizni қobul қilip andin өz өyigə xad-huramliқta aparоɳinidək, Məsiһ yərgə qüxüp, Өzigə təwə boloɳanlarning һəmmisini yər yüzidin elip, Өzi bilən billə ərxkə elip ketidu («1Tes.» 4:11-15, «Wəһ.» 19:6-9, 21:9-10).

(p) Hudaning ibadəthanisi

Məsiһқə iman kəltürgən һərbir adəm Hudaning ibadəthanisining bir «tirik texi»оɳa ohxaydu. Ibadəthana baxқa һərқandaқ imarətkə қilqə ohximaydu; u tirik, uning üstigə izqil əsüp yetilməktə! Məsiһ bolsa dəl ibadəthanining ulining «burjək texi»dur (2:20-22). «Қoxumqə səz»nimu kərüng.

(t) Hudaning nadir ңüniri (2:10)

Huda jamaət arқiliқ өzining kөp tərəplik danaliқini ңətta pərixtilərgə wə jin-xəytanlarоɳimu kərsitidu. Bu ix ңazir yüz bərməktə ңəm kəlgüsidə tehimu roxən ңalda kərünidu.

(j) Hudaning «mukəmməl jəwһiri»

Hudaning «mukəmməl jəwһiri» Məsiһtə tepilidu; Məsiһ Өzi xəһsən jamaətning wujudida, һərbir əzaning roһ-қəlbidə turоɳaqқa, jamaətnimu Uning «mukəmməl jəwһiri» degili bolidu (1:23, 4:13, «Kol.» 1:19, 2:9).

(q) Hudaning «yengi adəm»i

Adəm'atimiz əslidə «Hudaning sürət-obrazi» bolsun degən məқsəttə yaritiloɳanidi; lekin u gunaһ sadir қildi. Məsiһ mukəmməl adəm, «һəқiқiy adəm» bolup, «Hudaning sürət-obrazi», yəni Hudaning «yengi adəm»idur. U «һəқiқiy adəm» süpitidə bolup, Hudani һərtərəptin toluқ məmnun қiloɳan.

Jamaət Məsiһtə boloɳaqқa, «Məsiһning teni» boloɳan jamaətnimu «Hudaning yengi adimi» deyixkə bolidu. Demək, jamaət «Hudaning yengi adimi» süpitidə Hudaning harakterini, Uning қandaқ bir Huda ikənlikini dunyaоɳa tonutidu (2:15, 4:13).

Hudaning meһir-xəpқiti; ooɳulluққa (pərzəntlikkə) қobul қilix

Insanlar əsli gunaһkar bolup, Hudadin ayrilip қaloɳanidi; Huda Өzining nijatliқidiki meһir-xəpқiti arқiliқ ularning gunaһlirini kəqürüm қilipla қalmay, ularni ooɳul süpitidə Өz ailisigə қobul қilidu. Bu iltipat «**ooɳulluққa қobul қilinix**» deyilidu. Hudaning bu ixlardiki xəpқitini nemigə ohxatsaқ bolar? Bir mətiwər kixi namrat yetim bala ooɣriliқ қilixқa өz өyigə soқunup kirgəndə uni tutuwalidu. Lekin u uni jazalimay, uningоɳa iqini aoɣritip, jinayitini kəqürüm қilipla қalmay, yənə u biqarə balini өz balisidək ailisigimu қobul қilidu. Hudaning bizgə kərsətkən xəpқiti mana muxundaқ meһir-xəpқəttur!

Қiz-ayal oқurmənlirimiz üqün xuni deyiximizoŋa tooŋra keliduki, Injil boyiqə «Hudaning ooŋulliri» daim etiқadqi қiz-ayallarni əz iqigə alidu! Ohxaxla «қerindaxlar» (grek tilida «aka-uқilar) degən səz daim etiқadqi қiz-ayallarni əz iqigə alidu! (məsilən, «Gal.» 3:28ni kərüng).

Ңər қilinix

«Ңər қilinix» degən grek tilida «apolutrosis» degən səz bolup, adəttə қulni қulluқtin ңər қilixni kərsitidu; xapaətqi pul berip uni ңərlükkə qiқirip ərkin қilidu. Rosul uxbu həttə eytқan қulluқ gunaңning wə jin-xəytanlarning ilkigə əsir boluxni kərsitidu.

«Təwrat» tərjimilirimizning birқanqə jaylirida izaңlap ətkinimizdək, Təwrat dəwridə қulning ңəmjəməttikilirining (uruқ-tuoŋқanlirining) uni қulluқtin setiwelix қanuniy ңoқuқi bar idi. Ңəmjəməti ihtiyarən xundaқ қilix қararioŋa kəlsə, bu ix «ңəmjəmət-қutқuzux» («gaal») deyilidu.

Injil boyiqə insaniyətning «ңər қiloŋuqi», «ңəmjəmət-қutқuzoŋuqi»si dəl Əysa Məsiңdur. Adəmni gunaңning wə Xəytanning қulluқidin ңər қilix üqün U Əz қurbanliқ қenining қimmitidə bədəl təligən. U xu bədəlni kimgə təligən? Bu bədəl ңərgiz Xəytanoŋa əməs, bəlki Huda'Atisining mukəmməl adilliқini қanaətləndürüx üqündur; gunaңқarlarni kəqürüm қilix, ңər қilix üqün birsi ularning gunaңlirining jazasini kətürüxi kerək.

Hudaning insanlarni «ңər қilix»ida üq baskuq bardur: —

(a) Məsiң krestkə mihlinip, insanlarning roңi, jeni ңəm tenining Hudaoŋa қaytidin təwə bolup, gunaңning barliқ təsiridin azad boluxi üqün bədəl tələydu.

(ə) Bir kixi nijatliқning hux həwirigə ixinip əzini Hudaoŋa tapxuroŋinida, Hudaning aldida u ңər bolidu. Gunaң yaki Xəytanning ңər қilinoŋan kixini yənə baxқurux küqi yaki ңoқuқi yoқtur. Uning roңi wə jeni yengi ңəm ərkindur; birақ uning teni yənila əlidioŋan xu «kona tən»dur («Rim.» 8:10-11).

(b) Tirilix künidə, ixəngüqilər yengi bir tənni қobul қiloŋinida «ңər қilix» kamalətkə yetidu. Xunga xu kün yənə «ңər қilinix küni» deyilidu (1:14, 4:30).

Muқəddəs Roңning «kapalət» boluxi; «Muқəddəs Roң bilən məңürlinix» («tamoŋilinix»)

Rosul Pawlus ңətliridiki birnəqqə jayda Muқəddəs Roңning ixəngüqilərgə «kapalət» süpitidə təқdim қilinoŋanliқini tiloŋa alidu (məzkur məktupta 1:14). Huda Muқəddəs Roңning ixəngüqi adəmning ңayatida ajayip, məjizilik ixləydioŋinini Məsiң arқiliқ etiқaqilaroŋa wədə қiloŋan. Muқəddəs Roңning etiқadqilarning қəlbidə қiloŋan hizmiti etiқaqilaroŋa baқiy dunyadiki bəңt-bərikətlər wə қabiliyətlərdin bir қisimni bizgə tetitidu. Muқəddəs Roң xundaқ қilip, ңəmmimizgə baқiy dunyadiki xu bəңt-bərikətlər wə қabiliyətlər ңəқiқiy məwjut bolidioŋinini aldin ispatlaydu. Xunga rosul Pawlus Muқəddəs Roңni «Hudaning kapaliti» yaki pəқət «kapalət» dəydu. Qünki bizning roң-қəlbimizdə Muқəddəs Roң bolsa kəlgüsidiki bəңt-bərikətlər, jümlidin «yengi tən»də tiriliximizoŋa wə bizni toluқ «Məsiңkə ohxax», gunaңsiz, daoŋsiz, қusursiz қilinip qiқiximizoŋa kapalət bolidu.

Қədimki grek tilida «kapalət» degən sөz «kapalətlik üzük» degən mənimu bildürətti. Yigit yatliқ bolidiоqan қizоqa üzük selip қoysa, üzük uningоqa «Mən qoқum seni əmrimgə alimən» degən kapalət süpitidə bolatti. Məsiһ Өz jamayitigə «Kelər dunyada mənggügə billə bolmiz» degən wədisigə kapalət süpitidə Өz Muқəddəs Roһini ata қilidu.

Rosul yənə bizni «**Roһ bilən məһürləngən**» dəydu (1:13, 4:30). Əməliyəttə «Roһ bilən məһürlinix» bilən «kapalət berix» bir-birigə ziq maslixip kelidiоqan ixlardur; lekin kөzdə tutuloқini bizning Huda aldida «һər қilinix küni»giqə iman wə muһəbbət iqidə saқliniximizdur. Padixaһ өz məһüri, peqiti yaki tamoқisini məlum bir һət yaki booқjuma üstigə baskan bolsa, һət-booқjuma bekitkən nixanoqa yətmigüqə һeqkim məһürni buzux, һətta һətkə қol təgküzüxkə petinalmaydu. Məһürning: «Bu meningki, uningdin neri turunglar!» degən mənisi һəmmigə ayan. Iman-etiқadning yoliоqa putimiz dəssiginidə, Huda bilən billə mengiximizning dəslipidə bəlkim bu dunyadiki məptun қilidiоqan mə'ixətlik, kəyp-sapa yaki Xəytanning wəswəsliri bizgə nisbətən heli küqlük təsir қilip, etiқadimiz ajizlixip Hudaning yolidin yenip қalarmizmikin dəp ənsirəp қeliximiz mumkin. Birak Huda Өzigə ixinip өzini tapxuroqan kixi üstigə məһürini baskan; U Өz Roһining қudriti arқiliқ bizni «azad küni»giqə һərқandak baxқa ezitқu təsirlərdin saқlap kelidu.

«Dunya» («bu dunya»)

Muқəddəs Kitabni dikқət bilən oқuoqan oқurmənlərgə uzun ətməyla һəyran қilarliқ bir ix kөrünüxi mumkin — u bolsimu, «bu dunya»ning Xəytanning kөrənməs kontroli astida turidiоqan, Hudaoqa қarxi qiқidiоqan bir tüzüm-sistemidin ibarət ikənlikidur. 2:1, 6:11-12ni kөrüng. Əgər bir adəm gunaһ sadir қilsa, u өzini Xəytanning қulluқiоqa қoyoqan bolidu. Hudaoqa өzini tapxuroqan kixi «bu dunyada yaxisimu, lekin bu dunyadin əməs»tur. Uning roһi allikaqan baxқa bir dunyada turidu; u roһta Məsiһ bilən billə ərxtə olturoquzuloqan bolidu (2:6).

Rəbning məһbusi

Adəmni һəyran қalduridiоqan bu ibarə 3:1 һəm 4:1din tepilidu. Rimdiki һөkümranlar xübһisizki, Pawlusni «bizning məһbusimiz» dəp oylatti — lekin Pawlus ixқa baxқiqə қarap, өzining zindanoqa solanoqanlikining Rəb Əysaning məlum uluoq məқsətliri üqün alaһidə yol қoyuxi wə pilani boyiqə ikənlikigə kөzi yetidu. Bir usta һünərwən əng hislətlik қoralini naməlum bir қarangoqu bulungoqa taxlap yoxuroqan bolsa, bizgə intayin oqəlitə һəm sirliқ ix tuyulidu; Rəb bolsa Өzining əng sadiқ rosuli Pawlusnimu, yəni Rəbning wəһiylirigə nisbətən bu dunyada ətkən baxқa һərқandak hizmətkarliridin kөp yorutuloqan adəmni dəl xundak қiloqandək қilatti.

Bu ixlar bolup naһayiti uzun wақit ətkəqkə, ularning mana muxundak boluxining Hudaning danaliқidin boloqanliқini biz əlwəttə kөrüp bilələymiz. Rosul Pawlus zindanda məһbus bolmioqan bolsa, uningda xunqə kөp məktuplarni yezix məjburiyiti bolmaytti wə yaki yezixқa wақti yətməytti. Pawlusning türmidə yatқanliқi tüpəylidin қolimizda «Əfəsusluқlaroqa», «Filippiliқlaroqa», «Kolossiliklərgə» «Filemon» wə «Timotiyoqa (2)» degən məktuplar bar boldi; bular bolmisa biz һazir bəһrimən bolidioqan қimmətlik wəһiylərgə һərgiz muyəssər bolalmayttuқ. Hudaning məlqərligüsiz yolliri üqün Uningoqa ming təxəkkür!

«Adəmni қurux» («etiқadni қurux»)

Biz «Rimliқlarоqa» yeziloqan «kirix səz»diki bu ibarə tooqruluқ muxu yərdə yənə қaytilap qüxəndürüx bərməқimiz: —

Pawlus ҳəm Petrus қatarliқ rosullar yənə bir ibarinimu daim ixlitidu. U bolsimu «adəmni қurux», yaki «adəmning etiқadini қurux». Birsi əzini Məsiҳқə tapxuroqandila andin uning roҳi wə jenida Hudaning «yengi bir қurulux»i dərҳal baxlinidu. Bu қurulux bolsa hix wə laydin қuruloqan bina əməs, bəlki pütünləy yengi harakter wə mijəz, yengi adətlər wə yollar, yengi pozitsiyələr, yengi kəz-қaraxlar wə qüxənqlər, burun «mumkin əməs» dəp қarilip kəlgən ixlarni «mumkin» dəydioqan yengi bir ixənqtin tərkib tapқan қuruluxtin ibarət bolidu. Hudaoqa itaət қilidioqan ҳərbir baskuq bu қuruluxni aloqa süridu. Məsiҳtə boloqan aka-uka, aqa-singillarmu bu jəҳəttə əzara yardəmdə bolidu. Қerindaxlirimizning ҳərbir yengi təlimi, rioqbətləndürioqan səzliri, muҳəbbət ipadilirining ҳəmmisi yənə bir «қimmətlik hix»ni қuruluxқa қoxup қoyoqanliқ bolidu. Dunyada turoqan barliқ künlirimizdə bu қurulux tohtimay dawamlixidu; Hudaoqa təxəkkür, binaning uzunluқi, kəngliki, yaki қurulux materiyallirining қimmətlikigə ҳeqқandaқ qək қoyulmioqandur! Xu yol bilən biz «bir-birimizni қuralaymiz».

Hulasiləp eytқanda, «yengi қurulux» Hudaning makan қilixioqa muwapiқ «ibadəthana» bolidu («1Kor.» 3:9-17, «Gal.» 2:18, «Əf.» 2:18-22, «1Pet.» 2:1-10ni kərüng).

Məzmunlar: —

1. Hudaning jamaəttə boloqan uluoq məқsətliri (1-3-bablar)
2. Jekiləxlər (4-6-bablar)

Əfəsusluḳlarɵa

Rosul Pawlus Əfəsus xəḥiridiki jamaətkə yazɵan məktup

1 [1] Hudaning iradisi bilən, Məsiḥ Əysaning rosuli bolɵan mənki Pawlustin Əfəsusta turuwatḳan
muḳəddəs bəndilərgə, yəni Məsiḥ Əysada ihlasmən bolɵanlarɵa salam! [2] Atimiz Huda ḥəm
Rəb Əysa Məsiḥtin silərgə meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik bolɵay!
[3] Bizni Məsiḥtə, ərxlərdə barliḳ roḥiy bəht-bərikətlər bilən bərikətligən, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning
Hudasi ḥəm Atisi mubarək bolɵay! [4] Qünki U bizni, muḥəbbət iqidə bolup Өzining aldida pak-
muḳəddəs, daoɳsiz turuximiz üqün aləm apiridə ḳilinmay turupla talliwaloɳanidi; [5] U Өz iradisigə
yaḳḳini boyiqə bizni aldin'ala Əysa Məsiḥ arḳilik Өzigə ooɳulluḳḳa ḳobul ḳilixḳa bekitkənidi;
[6] bu ixta Uning meḥir-xəpḳitining uluoɳluḳioɳa mədḥiyə oḳulidu; qünki U meḥir-xəpḳiti bilən
bizni Өz səyginidə xapaətləndürgənidi. [7] Biz Uningda Atining meḥir-xəpḳitining molluḳi bilən
Uning ḳeni arḳilik ḳulluḳtin ḥər ḳilinixḳa, itaətsizliklirimizgə ḳarita kəqürümgə muyəssər
bolduḳ; [8] U bu meḥir-xəpḳətni barliḳ danaliḳ ḥəm pəm-parasət bilən bizgə zor tartuḳlidiki, [9-
10] — U Өz kəngligə pükkən güzəl haḥixi boyiqə iradisidiki sirni, yəni waḳit-zamanlarning pixip
yetilixini idarə ḳilixi bilən barliḳ məwjudatlarɵa, yəni ərxlərdə bolɵanning ḥəmmisigə, zeminda
bolɵanning ḥəmmisigə Məsiḥni bax ḳilip ularni Məsiḥtə jəm ḳilix məḳsitini bizgə ayan ḳildi;
[11] Uningda bizmu Hudaoɳa miras ḳilinoɳan; biz xu məḳsəttə barliḳ ixlarni əḳil-iradisi boyiqə idarə

1:1 «Əfəsusta turuwatḳan muḳəddəs bəndilərgə, yəni Məsiḥ Əysada ihlasmən bolɵanlar...» — «muḳəddəs bəndilər»: — oḳurmənlərgə enik bolsunki, Muḳəddəs Kitabta «muḳəddəs» degən səz ḥərdaim «Hudaoɳa has», «Hudaoɳa toluḳ ataloɳan», «pak-muḳəddəs» degən mənidə ixlitilidu.
1:1 Rim. 1:7; 1Kor. 1:2; 2Kor. 1:1.
1:2 Gal. 1:3; 1Pet. 1:2.
1:3 «ərxlərdə barliḳ roḥiy bəht-bərikətlər» — yaki «ərxtiki yərlərdə barliḳ roḥiy bəht-bərikətlər». **«bizni Məsiḥtə, ərxlərdə barliḳ roḥiy bəht-bərikətlər bilən bərikətligən, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning Hudasi ḥəm Atisi...»** — Hudaning nəziridə, ixəngüqilər roḥiy jəḥəttin alliḳaqan «Məsiḥ bilən ərxlərdə olturoɳan»dur. 20-ayətni kərüng.
–«Mubarək bolɵay» muxu yərdə «mədḥiyilənsun» yaki «əng bəhtlik bolɵay» degən mənidə.
–Grek tilida 3-ayəttin 14-ayətkiqə bolɵan ayətlər pəḳət uzun birla jümlə bilən ipadilənggən. Qüxünixkə ḳolaylik bolsun üqün biz uni parqilap tərjimə ḳilduḳ.
1:3 2Kor. 1:3; 1Pet. 1:3.
1:4 «...U bizni, muḥəbbət iqidə bolup Өzining aldida pak-muḳəddəs, daoɳsiz turuximiz üqün aləm apiridə ḳilinmay turupla talliwaloɳanidi...» — bəzi tərjimiliridə «muḥəbbət iqidə» yaki «muḥəbbət bilən» bu 5-ayətkə baoɳlanoɳan. Demək, 4-5-ayət: «Qünki U bizni Өzining aldida pak-muḳəddəs, daoɳsiz turuximiz üqün aləm apiridə ḳilinmay turupla talliwaloɳanidi; U muḥəbbət bilən Өz iradisigə yaḳḳini boyiqə bizni aldin'ala Əysa Məsiḥ arḳilik Өzigə ooɳulluḳḳa ḳobul ḳilixḳa bekitkənidi» deyilidu.
1:4 Luḳa 1:75; Yuḥ. 15:16; Əf. 5:27; Kol. 1:22; 2Tim. 1:9; Tit. 2:12.
1:5 «U Өz iradisigə yaḳḳini boyiqə bizni aldin'ala Əysa Məsiḥ arḳilik Өzigə ooɳulluḳḳa ḳobul ḳilixḳa bekitkənidi..» — bəzi tərjimiliridə 4-ayətttiki «muḥəbbət iqidə» yaki «muḥəbbət bilən» bu 5-ayətkə baoɳlanoɳan. Demək, 4-5-ayət: «Qünki U bizni Өzining aldida pak-muḳəddəs, daoɳsiz turuximiz üqün aləm apiridə ḳilinmay turupla talliwaloɳanidi; U muḥəbbət bilən Өz iradisigə yaḳḳini boyiqə bizni aldin'ala Əysa Məsiḥ arḳilik Өzigə ooɳulluḳḳa ḳobul ḳilixḳa bekitkənidi» deyilidu.
1:6 «U meḥir-xəpḳiti bilən bizni Өz səyginidə xapaətləndürgənidi» — «Өz səygini» — Ooɳli Əysa Məsiḥtur.
1:6 Mat. 3:17.
1:7 «Biz Uningda Atining meḥir-xəpḳitining molluḳi bilən Uning ḳeni arḳilik ḳulluḳtin ḥər ḳilinixḳa, itaətsizliklirimizgə ḳarita kəqürümgə muyəssər bolduḳ...» — «Uningda» — Məsiḥtə. **«ḳulluḳtin ḥər ḳilinix»** — grek tilida bir səz bilən ipadilinidu, u adəttə ḳulni ḥər ḳilixni kərsitidu; xapaətqi pul berip uni ḥərlükkə qiḳirip ərkin ḳilidu. Rosul eytḳan bu ḳulluḳ, gunaḥning wə jin-xəytanlarning ilkigə əsir boluxni kərsitidu. Injildiki «ḥər ḳilix» *(«apolutrosis»)* Təwrattiki «ḥəmjəmət bolup ḳutḳuzux» *(«goəl»)* degən səzning mənisi bilən ohxaxtur.
1:7 Ros. 20:28; Kol. 1:14; Ibr. 9:12; 1Pet. 1:18.
1:9-10 «Өz kəngligə pükkən güzəl haḥixi boyiqə» — yaki «Məsiḥtə bekitkən U Өz kəngligə pükkən güzəl haḥixi boyiqə...». Grek tilida pəḳət «Uningda pükkən...» yaki «Өzidə pükkən..» deyilidu. **«... barliḳ məwjudatlarɵa, yəni ərxlərdə bolɵanning ḥəmmisigə, zeminda bolɵanning ḥəmmisigə Məsiḥni bax ḳilip ularni Məsiḥtə jəm ḳilix məḳsitini bizgə ayan ḳildi»** — «... barliḳ məwjudatlarɵa ....Məsiḥni bax ḳilip ularni Məsiḥtə jəm ḳilix» degən səz girigə toluḳ maslixidioɳan bolidu. Mənisi:
–*(1)* pütkül kainatḳa Məsiḥ bax bolidu;
–*(2)* pütkül kainattiki ḥəmmə məwjudat Məsiḥtə «yioɳip bir ḳilinip», ḥərbir nərsining ḥəḳiḳiy əhmiyiti kərsitilidu;
–*(3)* Məsiḥning baxqiliḳi astida kainattiki barliḳ məwjudatlar bir-biri bilən inak bolup, bir-birigə toluḳ maslixidioɳan bolidu.
1:9-10 Rim. 16:25; Əf. 3:9; Kol. 1:26; 2Tim. 1:9; Tit. 1:2; 1Pet. 1:20; Yar. 49:10; Dan. 9:24; Gal. 4:4.

Ḳiloɳuqining nixani bilən xu ixḳa aldin'ala bekitilgəniduḳ; [12] xuning bilən Məsiḥni awwal tayanq ḳiloɳan bizlər Uning xan-xərpining uluoɳluḳini namayan ḳiloɳuqi bolduḳ; [13] ḥəḳiḳətning kalam-səzini, yəni nijatinglardiki hux həwərni anglap silərmu Uningoɳa tayandinglar — wə Uningoɳa ixəngininglarda, silər wədə ḳilinoɳan Muḳəddəs Roḥ bilən məḥürləndinglar. [14] Hudaning xan-xəripining uluoɳluḳi namayan ḳilinip, igiliki üzül-kesil ḥər-nijat ḳilinoɳuqə, Muḳəddəs Roḥ mirasimizning «kapalət»i bolidu.

[15] Xuning bilən, silərning Rəb Əysaoɳa baoɳlioɳan etiḳadinglar wə barliḳ muḳəddəs bəndilərgə boloɳan muḥəbbitinglar tooɳruluḳ anglioɳandin tartip, [16] dualirimda silərni əsləp, silər üqün rəḥmət eytixni tohtatmidim; [17] tiləydioɳinim xuki, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning Hudasi, xan-xərəpning Igisi boloɳan Ata silərning Uni toluḳ bilixinglaroɳa danaliḳ ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥni ata ḳiloɳay, [18] xuning bilən silərning ḳəlbtiki kəzliringlar roxənlixip, Uning qaḳirikioɳa baoɳlanoɳan ümidning nemilikini, Uning muḳəddəs bəndiliridə boloɳan xərəplik mirasining ḳimmətliklikini [19] wə Uning ixəngüqi bizlərgə zor küqi bilən ḳaratḳan ḳudritining ḥesabsiz büyüklükini bilip yətkəysilər; [20] dəl xu ḳudrətni U Məsiḥni ələmdin tirildürüp, ərxlərdə Ɵzining

---

1:11 «Uningda bizmu Hudaoɳa miras ḳilinoɳan» — «Uningda» — «Məsiḥtə». **« bizmu Hudaoɳa miras ḳilinoɳan»** — yaki «biz bir miraḳa igə boloɳan». **«barliḳ ixlarni əḳil-iradisi boyiqə idarə Ḳiloɳuqi»** — Huda.

1:11 Rim. 8:17.

1:12 «xuning bilən Məsiḥni awwal tayanq ḳiloɳan bizlər Uning xan-xərpining uluoɳluḳini namayan ḳiloɳuqi bolduḳ» — «Məsiḥni awwal tayanqi ḳiloɳan bizlər» bəlkim Məsiḥkə birinqi bolup əgəxkən Yəhudiylarni kərsitidu. Əfəsustiki jamaətning kəpinqisi bəlkim Yəhudiy əməslər, ular keyin ixəngən.

1:13 «... wə Uningoɳa ixəngininglarda, silər wədə ḳilinoɳan Muḳəddəs Roḥ bilən məḥürləndinglar» — «Muḳəddəs Roḥ bilən məḥürlinix» tooɳruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

1:13 Rim. 8:15; 2Kor. 1:22; 5:5; Əf. 4:30.

1:14 «Hudaning xan-xəripining uluoɳluḳi namayan ḳilinip, igiliki üzül-kesil ḥər-nijat ḳilinoɳuqə, Muḳəddəs Roḥ mirasimizning «kapalət»i bolidu» — «kapalət» tooɳruluḳ: bu ayət təwəndiki ḥəḳiḳətlərni kərsitidu: —

–*(1)* Hudaning nijatida, U adəmni gunaḥtin ḳutḳuzup «ḥər ḳilidu»; U ḳutḳuzoɳan adəm yaki jamaət Uning Ɵzining «igiliki»dur.

–«Igiliki» — Hudaning igiliki boloɳan bizlər — roḥ, jan, tenimizning ḥəmmisidur.

–*(2)* bu «ḥər ḳilix» bu dunyada tehi «üzül-kesil» bolmaydu; nijatḳa erixkən kixilərdə «yengi roḥ», «yengi ḳəlb» boloɳini bilən «yengi tən» tehi bolmaydu; tirilix künidə «yengi tən» «toluḳ ḥər ḳilinix» yaki «üzül-kesil ḥər ḳilinix» bolidu. Bu «toluḳ ḥər ḳilinix» ixəngənlərning «toluḳ mirasi» bolidu.

–*(3)* xu künidə Hudaning xan-xəripining uluoɳluḳi tolimu namayan ḳilinidu;

–*(4)* xu küngiqə, yəni ixəngüqilərning «toluḳ miras»ni igiliwelixioɳuqə, Muḳəddəs Roḥ ḥərbir ixəngən adəmning ḳəlbidə turup uningoɳa bu mirasini tetitip, wujudida mirasning ḥəḳiḳət ikənlikini ispatlap beridu.

–Yənə kelip Muḳəddəs Roḥning ixəngüqining ḳəlbidə turoɳanliḳining əzi, uning kəlgüsidə bu miraḳa qoḳum igə bolidioɳanliḳining ḳapalitidur. Grek tilida «kapalət»ning yənə bir mənisi «wədə üzüki» *(yigitning ḳizoɳa boloɳan wədisigə kapalət süpitidə berilgən)*.

1:14 Mis. 19:5; Ḳan. 7:6; 14:2; 26:18; Rim. 8:23; 1Pet. 2:9.

1:15 «xuning bilən, silərning Rəb Əysaoɳa baoɳlioɳan etiḳadinglar wə barliḳ muḳəddəs bəndilərgə boloɳan muḥəbbitinglar tooɳruluḳ anglioɳandin tartip, ...» — grek tilida -15-ayəttin 23-ayətḳiqə boloɳan ayətlər pəḳət uzun birla jümlə bilən ipadilənggan. Qüxünixkə ḳolaylıḳ bolsun üqün biz uni parqilap tərjimə ḳilduḳ.

1:15 Fil. 1:3; Kol. 1:3; 1Tes. 1:2; 2Tes. 1:3.

1:17 «xan-xərəpning Igisi boloɳan Ata» — grek tilida «xan-xərəpning Atisi» — Pawlus xu səz bilən: «Məsiḥ Əysaning Ɵzi «Hudaning xan-xəripidur»» dəp kərsətməkqi bolsa kerək. **«silərning Uni toluḳ bilixinglaroɳa danaliḳ ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥni ata ḳiloɳay»** — «danaliḳ ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥni ata ḳilix»: ḳaysi roḥ kərsitilidu? Kəzḳariximizqə u «Muḳəddəs Roḥ» əməs; qünki Huda ularoɳa Muḳəddəs Roḥni alliḳaqan ata ḳiloɳan *(13-14)*. Bizninggə, etiḳaqilarning əz roḥini kərsitidu. Rosul ularda «danaliḳ ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥ» bolsun, dəp dua ḳilidu. Alayluḳ, mən birsi üqün «Huda sizgə salamət bir tən ata ḳiloɳay» dəp tilisəm, əməliyəttə uning alliḳaqan teni bar, əlwəttə. Lekin telikim uningda saoɳlam tən bolsun üqündur. Demək, Pawlusning bu duasining mənisi: «Huda ḥərbirining roḥini «danaliḳ ḥəm wəḥiy ḳobul ḳiloɳudək bir roḥ» ḳilsun, degənliktur.

1:18 «Uning muḳəddəs bəndiliridə boloɳan xərəplik mirasining ḳimmətlikliki..» — baxḳa birjil tərjimisi: «Uning muḳəddəs bəndilirining xərəplik mirasi..». Lekin bizninggə «Uning qaḳirikioɳa baoɳlanoɳan ümid», «mirasi» wə 19-ayəttiki «ḥesabsiz küqi»ning ḥəmmisining əng muḥim təripi Hudaoɳa təwədur, xunga «muḳəddəs bəndilirida boloɳan mirasi»ni «Hudaning Ɵz mirasi» dəp ḳaraymiz. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

1:19 Kol. 2:12.

ong yenida olturoquzoqinida Uningda yürgüzgənidi;
21 pəқət bu zamandila əməs, bəlki kəlgüsi
zamandimu Uni barliқ ҳəkümranliқtin, ҳoқuқtin, küq-қudrəttin, hojayinliқtin wə barliқ tiloqa
elinidioqan ҳərқandaқ nam-xərəptin kəp üstün қoyoqan;
22 barliқ məwjudatlarni Uning putliri
astioqa қoyup, jamaət üqün Uni ҳəmmigə bax boluxқa ata қiloqan.
23 Jamaət bolsa Uning teni,
yəni ҳəmmini ҳəmmə jəҳəttin Toldуroquqining mukəmməl jəwҳiridur.

2 1 Wə silər bolsanglar, қəbiҳlikliringlar ҳəm gunaҳliringlarda əlgən bolup, b
dunyaning dəwrigə əgixip, ҳawaning ҳoқuқini tutқan ҳəkümdaroqa, yəni bügünki
kündə itaətsizliktin boloqan pərzəntlərni қutritiwatқan roҳқa əgixip, bu ixlarda ilgiri mang
oqansilər;
3 biz ҳərbirimizmu ilgiri xularning arisida ətlirimizdiki xəҳwət-ҳəwəslərdə ҳayat
ətküzgənmiz, ətlirimiz ҳəm əz oy-hiyalimizning haҳixliriqa əməl қilip, baxқiloroqa ohxax,
maҳiyəttə «oqəzəptiki pərzəntlər» boloqanmiz;
4 birақ Huda, mol rəҳim-xəpқətni kərsətküqi
bolup, bizni səygəndə bizgə kərsətkən aləmbəhx meҳir-muҳəbbiti tüpəylidin, —
5 ҳətta
itaətsizliklərdə əlgən waқtimizdimu, bizgə Məsiҳ bilən billə jan kirgüzüp (meҳir-xəpқət
bilən қutқuzuldunglar!),
6 bizni Uning bilən billə tirildürüp, ərxlərdə Məsiҳ Əysa bilən
billə olturoquzoqan;
7 məқsiti kəlgüsi zamanlarda Uning Məsiҳ Əysada bizgə қaritiloqan
meҳribanliқi bilən ipadiləngən xapaitining xunqə oqayət zor ikənlikini kərsitixtin ibarəttur;
8 qünki silər xəpқət bilənla ixənq arқiliқ қutқuzuldunglar. Bu ix əzünglardin kəlgən ix
əməs, bəlki Hudadin kəlgən iltipat,
9 u zadila adəmlərning əməl-əjridin kəlməydu, bu ҳəm
ҳeqkimning mahtanmasliқi üqündur.
10 Qünki biz Hudaning ixligən ҳüniridurmiz, həyrhaҳ
ixlar üqün Məsiҳ Əysada yaritiloqanmiz; Huda əsli bizning ularda mengiximiz üqün bu ixlarni

1:20 «dəl xu қudrətni U Məsiҳni ölümdin tirildürüp, ərxlərdə Əzining ong yenida olturoquzoqinida Uningda yürgüzgənidi...» — baxқa birhil tərjimisi: «Məsiҳni ölümdin tirildürginidə dəl xu қudrətni Uningda yürgüzgənidi; wə Uni ərxlərdə Əzining ong қolida olturoquzup,...».

1:20 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Kol. 3:1; Ibr. 1:3; 10:12; 1Pet. 3:22.

1:21 «pəқət bu zamandila əməs, bəlki kəlgüsi zamandimu ... barliқ ҳəkümranliқtin, ҳoқuқtin, küq-қudrəttin, hojayinliқtin wə barliқ tiloqa elinidioqan ҳərқandaқ nam-xərəp...» — bu yərdə kərsitiwatқini məyli yahxining bolsun, əskining *(jin-xəytanlarning)* bolsun, ҳərқandaқ «ҳəkümranliқ, ҳoқuқ, küq-қudrət, hojayinliқ wə ... nam-xərəplər»ni əz iqigə alidu. Məsiҳning nami ularning ҳəmmisidin üstün turidu.

1:22 «barliқ məwjudatlarni Uning putliri astioqa қoyup, jamaət üqün Uni ҳəmmigə bax boluxқa ata қiloqan» — adəmni ҳəyran қilarliқi xuki, muxu ayətlərdə Hudaning Məsiҳni ҳəmmə məwjudatқa bax қiloqanliқi **jamaətning bəht-bərikiti üqün** boloqan, deyilgən.

1:22 Zəb. 8:6; Mat. 28:18; 1Kor. 15:27; Ibr. 2:8.

1:23 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27; Əf. 4:16; 5:23.

2:1 «silər bolsanglar, қəbiҳlikliringlar ҳəm gunaҳliringlarda əlgən bolup,...» — adəm gunaҳning ilkidə bolsa roҳiy jəҳəttin bir «ölük», «əlgən» bolidu, halas.

2:1 Rim. 5:6; Kol. 2:13.

2:2 «bügünki kündə itaətsizliktin boloqan pərzəntlər» — «itaətsizliktin boloqan pərzəntlər» degən ibarə insanning əsli tüp təbiitidə itaətsizlikning barliқini kərsitidu *(ҳəmmimiz Adəm'atimizning «itaətsiz təbiiti»gə mirashor bolup tuoqulduқ)*. Lekin «itaətsizliktin boloqan pərzəntlər» Hudaning xəpқiti bilən Hudaning Əzining pərzəntliri bolidu *(5-ayətni kərüng)*. **«ҳawaning ҳoқuқini tutқan ҳəkümdar»... «itaətsizliktin boloqan pərzəntlərni қutritiwatқan roҳ»** — Xəytanni kərsitidu, əlwəttə.

2:2 Yuҳ. 12:31; 14:30; 16:11; 1Kor. 6:11; Əf. 6:12; Kol. 3:7; Tit. 3:3.

2:3 «biz ҳərbirimizmu ilgiri xularning arisida ətlirimizdiki xəҳwət-ҳəwəslərdə ҳayat ətküzgənmiz ... maҳiyəttə «oqəzəptiki pərzəntlər» boloqanmiz» — «oqəzəptiki pərzəntlər» ikki bisliқ ibarə bolup, ҳəm «ҳərdaim oqəzəpkə tolup yürgən adəmlər» ҳəmdə «*(Hudaning)* oqəzəp künigə bəқitilgən adəmlər»nimu kərsitidu.

2:5 «ҳətta itaətsizliklərdə əlgən waқtimizdimu, bizgə Məsiҳ bilən billə jan kirgüzüp meҳir-xəpқət bilən қutқuzuldunglar!,...» — «Məsiҳ bilən billə jan kirgüzüp *(janlandurup)*...» degənlik nemə bildüridu? Məsiҳ Əysa əlgəndə, Huda Uningoqa etiқad baoqlioquqilarni Uning bilən təng əlgən, U ölümdin tirilgəndə Uning bilən təng tirilgən dəp ҳesablioqan. «Қoxumqə səz»imizni kərüng. **«meҳir-xəpқət bilən қutқuzuldunglar!»** — Pawlus muxu yərdə Əfəsusluқlarni rioqbətləndürüxtə bək ҳayajanlinip ketip, tuyuқsiz 8-ayəttiki «silər xəpқət bilənla ixənq arқiliқ қutқuzuldunglar!» degən gəpkə ətüp ketidu.

2:5 Ros. 15:11; Rim. 6:8; 8:11; Kol. 3:1, 3; Tit. 3:5.

2:8 «qünki silər xəpқət bilənla ixənq arқiliқ қutқuzuldunglar» — bu «қutқuzulux» ҳayat*(-mamat)*liқtiki addiy hətərlərdin əməs, bəlki hətərning ҳətiri boloqan gunaҳtin қutқuzulup mənggü ҳayatқa erixixtin ibarət.

2:8 Mat. 16:17; Əf. 1:19.

2:9 Rim. 3:27; 1Kor. 1:29.

aldin'ala təyyarlioǫanidi.
[11] Xunga silər əslidə ətliringlarǫa asasən «yat əllər» dəp ḥesablanoǫininglarni, — insanning ḳoli bilən ətliridə «hətnə ḳilinoǫanlar» dəp ataloǫanlar təripidin «hətnisiz» dəp ataloǫanliḳinglarni,
[12] xundaḳla xu qaoǫda Məsiḥsiz bolup, Israilning puḳraliḳining sirtida turup, wədilərni elip kəlgüqi əḥdilərni yat bilip, bu dunyada ümidsiz ḥəm hudasiz yaxioǫininglarni esinglarda tutunglar;
[13] lekin əsli yiraḳlarda boloǫan silər ḥazir Məsiḥning ḳeni arḳiliḳ yeḳin ḳilindinglar;
[14] qünki U bizning inaḳliḳimizdur, U ikki tərəpni bir ḳilip otturidiki ara tamni qeḳiwətti;
[15] yəni, Øz ətliri arḳiliḳ əqmənlikni tügitip, bəlgilimilərni kərsətkən, əmrlərni yətküzgən ḳanunni bikar ḳilip, ikki tərəpni Øzidə yengi bir adəm ḳilip yaratti, xuning bilən inaḳliḳni apiridə ḳildi;
[16] krestkə mihlinip muxuning wasitisi bilən əqmənlikni ḳətl ḳilip, ikkisini bir təndə Huda bilən əpləxtürdi;
[17] andin U kelip, yiraḳlarda turoǫan silərgimu inaḳliḳ hux həwirini jakarlidi, yeḳindikilərgimu inaḳliḳni jakarlidi.
[18] Qünki hər ikkimizning Uning arḳiliḳ bir Roḥta Ata aldioǫa kirix ḥoḳuḳimiz bardur.
[19] Xunga xuningdin baxlap silər musapirlar, yaḳa yurttikilər əməs, bəlki muḳəddəs bəndilərgə wətəndax bolisilər, Hudaning əyidikiliridin bolisilər;
[20] silər rosullar wə pəyoǫəmbərlər boloǫan ulning üstigə ḳurulmaḳtisilər; binaning «burjək texi» bolsa Əysa Məsiḥ Øzidur;
[21] Uningda pütkül bina puhta jipsilaxturulup, Rəbdə muḳəddəs bir ibadəthana boluxḳa əsüp barmaḳta.
[22] Silərmu ḳoxulup Uningda Hudaning bir turaloǫusi boluxḳa Roḥta birləxtürülüp ḳurulmaḳtisilər.

2:10 2Kor. 5:17; əf. 1:4; 4:24; Tit. 2:14.
2:11 «silər əslidə ətliringlarǫa asasən «yat əllər» dəp ḥesablanoǫininglar» — «ətliringlarǫa asasən» yaki «ətlik kəzḳaraxqə». **«insanning ḳoli bilən ətliridə «hətnə ḳilinoǫanlar» dəp ataloǫanlar təripidin «hətnisiz» dəp ataloǫanliḳinglar»** — demək, Yəhudiylar təripidin «hətnisiz» dəp ataloǫanlar. Injil boyiqə «ḥəḳiḳiy hətnə» ättə əməs, roḥ-ḳəlbtə boluxi kerək. Demək, ḳəlb-roḥ barliḳ xəhsiy arzu-ḥəwəslər, bu dunyaoǫa təwə barliḳ ezitḳuluḳtin «kesiwetilip», Hudaoǫa ibadət ḳilixḳa ərkin ḳilinidu. Mundaḳ «roḥiy hətnə» «adəmning ḳoli» bilən əməs, pəḳət Hudaning Muḳəddəs Roḥi arḳiliḳ bolidu.
2:12 «...wədilərni elip kəlgüqi əḥdilərni yat bilip...» — «wədilər» bolsa Hudaning wədiliri, əlwəttə.
2:12 Rim. 9:4.
2:14 Yəx. 9:5; Mik. 5:4; Yuḥ. 16:33; Ros. 10:36; Rim. 5:1; Kol. 1:20.
2:15 «yəni, Øz ətliri arḳiliḳ əqmənlikni tügitip, bəlgilimilərni kərsətkən, əmrlərni yətküzgən ḳanunni bikar ḳilip, ikki tərəpni Øzidə yengi bir adəm ḳilip yaratti, xuning bilən inaḳliḳni apiridə ḳildi» — «Məsiḥ Øz ətliri arḳiliḳ ... ḳanunni... bikar ḳilip» — Yəhudiy jamaət ḥəm Hudani tonumaḳqi boloǫan «yat əllər»ning dostluḳta boluxioǫa əng qong tosaloǫu, xuningdək ḥətta əqmənlikni pəyda ḳiloǫan amil bolsa dəl Huda Musa pəyoǫəmbərgə qüxürgən Təwrat ḳanunidiki bəlgilimilər idi. «Ḳoxumqə səz»imizdə biz bu bəlgilimilər üstidə tohtilimiz.
–«Yengi bir adəm» — Məsiḥ wə jamaət, yəni bir bax bir tən bolidu *(Məsiḥ bax, jamaət tən bolidu)*.
2:16 «krestkə mihlinip muxuning wasitisi bilən əqmənlikni ḳətl ḳilip, ikkisini bir təndə Huda bilən əpləxtürdi» — «bir təndə» bolsa Øzining krestkə mihlanoǫan teni. Bu tən ḥazir tirilgəndin keyin Øzi bilən jamaəttin tərkib tapḳan tən boldi. «Kirix səz»imizdiki «jamaət» tooǫruluḳ məzmunlarni kərüng.
2:17 «andin U kelip, yiraḳlarda turoǫan silərgimu inaḳliḳ hux həwirini jakarlidi, yeḳindikilərgimu inaḳliḳni jakarlidi» — «U *(Məsiḥ)* kelip.. silərgimu...hux həwərni jakarlidi».... muxu ixta biz Əysa Məsiḥning «Øz teni boloǫan jamaət» bilən bir boloǫanliḳimizni kərimiz. Məsiḥ Əysa Yəḥudiy həlḳigə hux həwərni jakarlioǫandin keyin, krestkə mihlinip, kəmülüp, tirilgən; andin ərxkə kətürülgən. U ḳandaḳmu «silərgə *(«yiraḳlarda turoǫanlar»oǫa, yəni Yəḥudiy əməslərgə)* kəldi»? Jawab Injildiki «Rosullarning paaliyətliri»də kərülidu. Əysaning əlqiliri, jamaitidikiliri baxḳilaroǫa hux həwərni yətküzgəndə, U Øzi ular arḳiliḳ muxu ixni ḳilidu. Qünki jamaət Øzining tenidur. Məsilən, «Ros.» 1:1-2, 9:4-5 wə izaḥatlarni kərüng.
–«Yeḳin turoǫanlar» yənə Yəḥudiylarni kərsitidu, əlwəttə.
2:17 Yəx. 57:19; əf. 3:12.
2:18 Yuḥ. 10:9; 14:6; Rim. 5:2; əf. 3:12; Ibr. 10:19.
2:19 Gal. 6:10.
2:20 «silər rosullar wə pəyoǫəmbərlər boloǫan ulning üstigə ḳurulmaḳtisilər» — yaki, «silər rosullarning wə pəyoǫəmbərlərning ulining üstigə ḳurulmaḳtisilər». **«silər rosullar wə pəyoǫəmbərlər boloǫan ulning üstigə ḳurulmaḳtisilər; binaning «burjək texi» bolsa Əysa Məsiḥ əzidur»** — «ḳoxumqə səz»diki «rosullar wə pəyoǫəmbərlər» üstidiki muzakirimizni kərüng.
2:20 Yəx. 28:16; Mat. 16:18; 1Kor. 3:9,10; 1Pet. 2:4; Wəḥ. 21:14
2:21 «Uningda pütkül bina puhta jipsilaxturulup, Rəbdə muḳəddəs bir ibadəthana boluxḳa əsüp barmaḳta» — «Rəbdə» «Məsiḥ Əysaning Øzidə». 22-ayəttə «Rəbdə» «Uningda» dəp elinidu.
2:21 1Kor. 6:19; 2Kor. 6:16; əf. 4:16.
2:22 «Silərmu ḳoxulup Uningda Hudaning bir turaloǫusi boluxḳa Roḥta birləxtürülüp ḳurulmaḳtisilər» — «Roḥ» — Muḳəddəs Roḥ, Hudaning Roḥi.

3 [1] Xu səwəbtin silər «yat əldikilər» üqün Məsiһ Əysaning məһbusi boloqan mənki Pawlus — [2] (silər bəlkim manga tapxuruloqan, silərgə Hudaning xəpқitini elip baridioqan oqojidarliқim tooqruluқ, [3] yəni Uning manga wəһiy bilən sirni ayan қiloqanliқi tooqruluқ həwərdar boluxunglar mumkin (mən bu tooqrisida ilgiri az-paz yazoqanidim; [4] silər uni okuoqininglarda, Məsiһning siri tooqruluқ yorutuloqanliқimni bilip yetisilər) [5] ilgiriki dəwrlərdə bu sir insan balilirioqa Uning muқəddəs rosulliri wə pəyoqəmbərlirigə Roһ arқilиқ һazirқidək enиқ wəһiy қilinoqandək, ayan қilinoqan əməs. [6] Demək, hux həwər arқilиқ «yat əldikilər»din boloqanlarmu ortaқ mirashorlar, təndiki ortaқ əzalar, Məsiһ Əysada boloqan wədidin ortaқ bəһrimən boloquqilar bolidu; [7] Hudaning xəpқiti manga elip kəlgən iltipat bilən, Uning küq-қudritining yürgüzülüxi bilən, mən bu ixқa hizmətkar қilip təyinləndim; [8] manga — muқəddəs bəndiliri iqidiki əng təwinidinmu təwən boloqan manga muxu iltipat, yəni əllər arisida Məsiһning məlqərligüsiz baylиқliri tooqruluқ hux həwər jakarlax. [9] wə xundaқla һəmmini yaratқan Hudada yoxurun bolup kəlgən bu sirning қandaқ əməlgə axuruluxi tooqruluқ һəmməylənni yorutux hizmiti amanət қilindi. [10] Buning məқsiti ərxlərdə boloqan һəkümranlaroqa һəm һoқuқlaroqa Hudaning kəp tərəplimilik danaliқi jamaət arқilиқ һazir axkarə қilinixtin ibarəttur. [11] Bu ix bolsa, Uning Məsiһ Əysa Rəbbimizdə ijra қilinoqan mənggülük muddiasi boyiqidur; [12] Uning ixənq-sadiқliқi arқilиқ biz jasarətkə һəm Hudaning aldioqa hatirjəmlik bilən kirix һoқuқioqa igə bolduқ; [13] xuning üqün silərdin ətünimənki, mening silər üqün tartқan japa-jəbirlirim

---

3:1 «Xu səwəbtin silər «yat əldikilər» üqün Məsiһ Əysaning məһbusi boloqan mənki Pawlus —....» — «Məsiһ Əysaning məһburi» — Pawlus bu məktupni yazoqanda Rimdiki bir türmidə yatatti. Xübһisizki, rimliқlar Pawlusni «bizning məһbusimiz» dəp oylaytti — lekin Pawlus ixқa baxқiqə қaraytti. Rimliқlarning uni қoloqa elip türmigə taxlioqini Hudaning iradisi bolup, xu ix bilən yat əllərdin boloqan ixəngüqilərning kəp payda kəridioqanliқioqa Pawlusning kəzi yətkən; xuning bilən Pawlus: «silər yat əldikilər üqün» eytқanda, mən «rimliқlarning məһbusi» əməs, bəlki «Məsiһning məһbusi»mən» dəydu.

–Əməliyəttə Pawlusning bu səzliri 14-ayəttə dawamlixidu. 2-13-ayətlərning һəmmisi «tirnaқ iqigə» elinoqan.

3:1 Ros. 21:33; Əf. 4:1; Fil. 1:7,13,14,16; Kol. 4:3; 2Tim. 1:8; Flm. 1.

3:2 Ros. 13:2; Rim. 1:5; Əf. 3:8.

3:3 «yəni Uning manga wəһiy bilən sirni ayan қiloqanliқi tooqruluқ həwərdar boluxunglar mumkin mən bu tooqrisida ilgiri az-paz yazoqanidim...» — mumkinqiliki barki, «mən yənə bu tooqrisida ilgiri az-paz yazoqanidim» degən səz bolsa uning məzkur məktuptiki 1-bab 9-ayəttə «Məsiһning siri» tooqruluқ yazoqan səzlirini kərsitidu; bizningqə u uning Əfəsusluқlaroqa ilgiri yazoqan bir һetini kərsitidu.

3:3 Ros. 22:17,21; 26:16,17; Rim. 16:25; Gal. 1:11,12.

3:5 «... rosulliri wə pəyoqəmbərlirigə Roһ arқilиқ һazirқidək enиқ wəһiy қilinoqandək...» — «Roһ» — Hudaning Roһi, Muқəddəs Roһ. **«ilgiriki dəwrlərdə bu sir insan balilirioqa uning muқəddəs rosulliri wə pəyoqəmbərlirigə Roһ arқilиқ һazirқidək enиқ wəһiy қilinoqandək, ayan қilinoqan əməs»** — rosulning səzliri intayin zildur. U Məsiһ wə jamaət tooqruluқ bu sir ilgiriki dəwrlərdə қət'iy ayan қilinmay қaloqan əməs, dəp puritidu; əməliyəttə bolsa Təwrattiki pəyoqəmbərlərning bəzi bexarətliridə һəm Təwratta hatirilənгən bəzi wəқələrdə bu sir puritilip oqil-pal kərünidu.

3:5 Ros. 10:28.

3:6 «demək, hux həwər arқilиқ...» — «hux həwər» — okurmənlərning esidə bolux kerəkki, «Injil» degən səz dəl «hux həwər» degən mənidə. **«demək, hux həwər arқilиқ «yat əldikilər»din boloqanlarmu ortaқ mirashorlar, təndiki ortaқ əzalar, Məsiһ Əysada boloqan wədidin ortaқ bəһrimən boloquqilar bolidu»** — Yəһudiy əməslərning «ortaқ mirashor» boloqanliқi «ixəngüqi Israil bilən ortaқ mirashor» boloqanliқini kərsitidu; «tən» muxu yərdə Məsiһning teni, yəni jamaətni kərsitidu.

3:7 Əf. 1:19; Kol. 2:12.

3:8 «əllər arisida Məsiһning məlqərligüsiz baylиқliri tooqruluқ hux həwər jakarlax» — «əllər» Muқəddəs Kitabta daim deyilgəndək, «Yəһudiy əməslər», «yat əlliklər»ni kərsitidu.

3:8 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; 1Kor. 15:9; Gal. 1:16; 2:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:11,15.

3:9 Yar. 1:3; Zəb. 33:6; Yuһ. 1:3; Rim. 16:25; Əf. 1:9; Kol. 1:16, 26; 2Tim. 1:10; Tit. 1:2; Ibr. 1:2; 1Pet. 1:20.

3:10 «Buning məқsiti ərxlərdə boloqan һəkümranlaroqa һəm һoқuқlaroqa Hudaning kəp tərəplimilik danaliқi jamaət arқilиқ һazir axkarə қilinixtin ibarəttur» — «ərxlərdə boloqan һəkümranlar» һəm һoқuқlar bəlkim һəm pərixtilər wə yənə jin-xəytanlarni kərsitidu *(6:12ni kərüng)*.

3:10 1Pet. 1:12.

3:11 «Uning Məsiһ Əysa Rəbbimizdə ijra қilinoqan mənggülük muddiasi boyiqidur» — baxқa birhil tərjimisi bolsa «Uning Məsiһ Əysa Rəbbimizdə nixan қilinoqan mənggülük muddiasi boyiqidur».

3:12 Yuһ. 10:9; 14:6; Rim. 5:2; Əf. 2:18; Ibr. 10:19.

tüpəylidin pərixan bolmanglar; qünki bu ix silərning xan-xəripinglar bolidu).
14 Mən xu səwəbtin tizlirimni Atiǫa pükimənki, 15 (asman-zemindiki barliq atiliq munasiwətlər
Uningdin «ata» namini alidu). 16 U Θz xan-xəripidiki bayliqlar bilən, Roḥi arqilik silərni
iqki dunyayinglarda küqləndürgəy; 17 xuning bilən Məsiḥ qəlbinglarda ixənq arqilik tu-
rup, silər meḥir-muḥəbbət iqidə yiltiz tartqan, ul selinoǫan, 18-19 barliq muqəddəs bəndilər
bilən billə Məsiḥning muḥəbbitining kəngliki, uzunluqi, qongqurluqi wə egizlikini qüxinip
igiliwaloǫaysilər; yəni adəmning bilip yetixidin ḥəssiləp exip qüxidioǫan Uning muḥəbbitini
bilip yətkəysilər, xuningdək Hudaning mukəmməl jəwḥiri bilən tolduruloǫaysilər. 20 Əmdi
iqimizdə yürgüzidioǫan qudriti boyiqə barliq tilikimiz yaki oylioǫanlirimizdinmu ḥəddi-ḥesabsiz
artuq wujudqa qiqirixqa qadir Boloǫuqioǫa, — 21 Uningoǫa dəwrdin dəwrgiqə, əbədil'əbədgiqə
jamaəttə Məsiḥ Əysa arqilik xan-xərəp boloǫay! Amin!

4 1 Əmdi xu səwəblərdin, Rəbning məḥbusi boloǫan mənki, Hudaning silərni qaqiroǫan büyük
qaqirikioǫa layiq ḥalda mengixliringlarni ətünimən, 2 ḥəmmə ixta kəmtərlik wə yuwax-
mulayimlik bilən, səwrqanlik bilən, bir-biringlaroǫa muḥəbbət iqidə kəng qorsak bolup, 3 inaq-
hatirjəmlikning rixtisi bilən, Roḥta boloǫan birlikni tutuxqa intilixinglarni ətünimən. 4 Tən
birdur, Roḥ birdur, — huddi qaqiriloǫininglarda, ohxax bir arzu-ümidkə qaqiriloǫininglardək,
— 5 Rəb birdur, iman-etiqad birdur, qəmüldürülüx birdur, 6 ḥəmmining Huda'Atisi birdur;
U bolsa ḥəmmidin üstün turoǫuqi, ḥəmmini yürgüzgüqi wə ḥəmmimizning iqidə Boloǫuqi
dur. 7 Xundaqtimu ḥazir hərbirimizgə Məsiḥning iltipatining əlqimi boyiqə xəpqət təqdim
qilinoǫandur; 8 xunga, muqəddəs kitabta Huda eytqinidək: —
«U yuqirioǫa kətürüldi,
Insanlarni tutqun qiloǫuqilarni U Θzi əsir qilip elip kətti,

3:13 «xuning üqün silərdin ətünimənki, mening silər üqün tartqan japa-jəbirlirim tüpəylidin pərixan bolmanglar; qünki bu ix silərning xan-xəripinglar bolidu» — bu ayətning üq mumkinqiliki bar mənisi tooǫruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.
3:13 Fil. 1:14; Kol. 1:24; 1Tes. 3:3.
3:14 «xu səwəbtin ...» — 1-ayətning dawami. **«mən xu səwəbtin tizlirimni Atiǫa pükimənki, ...»** — «Ata» Huda, əlwəttə. Bəzi kona kəqürmilərdə «Xu səwəbtin tizlirimni Rəb Əysa Məsiḥning Atisioǫa pükimənki,...» deyilidu.
3:15 «asman-zemindiki barliq atiliq munasiwətlər Uningdin «ata» namini alidu» — bu səzning əḥmiyiti bəlkim xuki, Huda «Ata» boloǫandin keyin, asman-zeminni «atiliq», yəni «ata-baliliq» *(məyli insanlar arisida bolsun, ḥaywanlar arisida bolsun yaki ḥətta esümlüklər arisida bolsun)* munasiwətlər bilən tolduroǫan. Pawlus, Huda Θzining atiliq muḥəbbitini muxu kəpligən munasiwətlər bilən ispatlimaqqi boloǫan yərdə, mən Uning pərzənti bolux süpitim bilən, Uningdin muxundaq büyük tilәkni tolimu ixənq bilən tiləymən, deməkqi.
3:16 «U Θz xan-xəripidiki bayliqlar bilən, Roḥi arqilik silərni iqki dunyayinglarda küqləndürgəy» — «iqki dunya» grek tilida «iqki adəm» — bu ibarə adəmning roḥini, qəlbini, «iqki dunya»sini kərsitidu.
3:16 Əf. 6:10.
3:17 Kol. 2:7.
3:18-19 «barliq muqəddəs bəndilər bilən billə Məsiḥning muḥəbbitining kəngliki, uzunluqi, qongqurluqi wə egizlikini qüxinip igiliwaloǫaysilər; yəni adəmning bilip yetixidin ḥəssiləp exip qüxidioǫan uning muḥəbbitini bilip yətkəysilər, xuningdək Hudaning mukəmməl jəwḥiri bilən tolduruloǫaysilər» — oqurmənlər diqqət qiliduki, bu uluǫ ixlar üqün, bolupmu muḥəbbətni toluq igiliwelix üqün Hudaning Roḥi arqilik kəlgən küq-qudrət tolimu kerəktur *(16-ayətni kərüng)*.
3:20 Rim. 16:25.
4:1 Yar. 17:1; 1Kor. 7:20; Fil. 1:27; Kol. 1:10; 1Tes. 2:12.
4:2 «ḥəmmə ixta kəmtərlik wə yuwax-mulayimlik bilən, səwrqanlik bilən...» — Injilda «yuwax-mulayimlik»ning alaḥidiliki bar; u bolsimu qorquntin küqlüklərgə yol qoyidioǫan ajizlik əməs, bəlki Hudaning yolida talax-tartixlardin qol üzüx, Hudaning ḥəmmə ixlirimizni zorawanlikşiz, jedəlsiz tooǫra orunlaxturuxioǫa iman baoǫlaxtur; muxundaq pozitsiyə mulayim, yuwaxlik bilən bildürülidu.
4:2 Kol. 1:11; 3:12; 1Tes. 5:14.
4:3 «... Roḥta boloǫan birlikni tutuxqa intilixinglarni ətünimən» — «Roḥta» — Hudaning Roḥida, Muqəddəs Roḥta.
4:5 Qan. 4:39; Mal. 2:10; 1Kor. 8:4, 6; Luqa 12:50
4:6 «ḥəmmimizning iqidə Boloǫuqidur» — bəzi kona kəqürmilərdə «ḥəmmining iqidə Boloǫuqidur» *(yaki «ḥəmmining iqididur» yaki «ḥəmminglarning iqidə Boloǫuqidur»)* deyilidu. 4-7-ayətlər kərsətkən birliklər tooǫruluq «qoxumqə səz»imizdə qiskiqə muzakirə qilimiz.
4:7 Rim. 12:6; 1Kor. 12:11; 2Kor. 10:13; 1Pet. 4:10.

Ңəm insanlarоqa iltipatlarni təқdim қildi».
9 Əmdi «kətürülgən» zat bolsa, awwal yərning tegigə qüxkən zatning Өzi əməsmu? 10 Qüxkən zat bolsa barliқ ərxlərdin yuқirioqa kətürülgənning dəl Өzidur; kətürülüxining məқsiti, aləmning barliқini tolduruxtin ibarət; 11 Xunga, bəzilərni rosullar, bəzilərni pəyoqəmbərlər, bəzilərni hux həwərqilər, bəzilərni bаққuqi wə yaki təlim bərgüqilər қilip təyinligən dəl Өzidur. 12 Bularning məқsiti muқəddəs bəndilərni hizmət wəzipisigə, jümlidin Məsiһning tenini қurup qiқixқa қorallandurup kamalətkə yətküzüxtin ibarət; 13 wəzipə ңəmmimizning etiқadta ңəm Hudaning Ooqlini toluқ tonuxta birlikkə keliximizgiqə, kamil adəm bolup yetixip qiқiximizoqiqə, — yəni Məsiһning mukəmməl jəwһiri gəwdiləngən қəddi-қamət əlqimigə yetiximizgiqə dawamlaxturulmaқta; 14 xundaқ boloqanda, yənə gədək balilardin bolmay, adəmlərning қuwluқidin oylap qiққan aldamqi niyət-pilanliri bilən, ularning ңiylə-nəyringidin qiққan təlimatining dolқunliridin urulup, uning ңərһil xamilida uyaқ-buyaққa uqurulup kətməymiz; 15 əksiqə, meһir-muһəbbət iqidə turup ңəқiқətkə berilip ix kərüp, beximiz boloqan Məsiһkə baoqlinixta ңər jəһəttin əsüp yetilidioqan bolimiz; 16 Uningdin pütkül tən, əzaliri bir-birigə jipsilaxturulup, ozuқluқ təminligüqi ңərbir ügə arқilиқ bir-birigə tutaxturulup, ңərbir əzaning əzigə has əlqəngən wəzipini ətixi bilən baroqanqə əstürülüp, muһəbbət iqidə əz-əzini қurup qiқixқa ixlimәktə.
17 Xunga xuni eytimənki, Rəbtə uni tapilaymənki, yat əllərningkidək, yəni ularning əz oy-pikirlirining bimənilikidə mangoqinidək mengiwərməslikinglar kerək; 18 ular қəlbining қattiқliқidin kelip qiққan bilimsizlik tüpəylidin, Hudaning ңayatidin ada-juda қilinip,

---

4:8 «xunga, Muқəddəs Kitabta Huda eytқinidək: — «U yuқirioqa kətürüldi, insanlarni tutқun қiloquqilarni U Өzi əsir қilip elip kətti, ңəm insanlarоqa iltipatlarni təқdim қildi»» — rosul Pawlus bu səzliridə «Zəbur»diki 68:18ni nəқil kəltürüp tüp mənini yəkünligən. «Yuқirioqa kətürüldi» Məsiһning ələümdin tirilip ərxlərgə kətürülgənlikini kərsitidu. U ərxtin Өzigə ixəngənlərgə Muқəddəs Roһni əwətip ңərһil iltipatlarni təқdim қildi wə xuningdək ңazirmu təқdim қilmaқta.
–Bu ajayib bexarətning mənisini toluқraқ tonux üqün biz «Zəb.» 68:18gə қoxқan izaһatni kərüng.
4:8 Zəb. 68:18
4:9 «Əmdi «kətürülgən» zat bolsa, awwal yərning tegigə qüxkən zatning Өzi əməsmu?» — Məsiһning «yərning tegigə *(grek tilida «təgliriga»)* qüxkən»liki nemini kərsitidu? «Zəb.» 139:15ni kərüng. Bu Zəburdiki küy boyiqə «yərning təgliri» bolsa insanning tüp təbiiti xəkilləndürülgən jay bolup, Məsiһning «yərning təglirigə qüxük»i bəlkim dəl insanning təbiitining tüp məsilisini, yəni gunaһliқ maһiyitimizni üzül-kesil bir tərəp қilixi üqün idi. Xunga bizninggə bu ibarə Məsiһ krestkə mihlinixning qongқur azablirida bir tərəp қiloqan ixlarni kərsitidu; bəzi alimlar, Məsiһning «qüxkənliki», elümdin keyin roһining təңtisaraoqa qüxkənlikini kərsitidu, dəp қaraydu. Buningmu mumkinqiliki bar.
4:9 Yuһ. 3:13; 6:62; Zəb. 139:15
4:11 «Xunga, bəzilərni rosullar, bəzilərni pəyoqəmbərlər, bəzilərni hux həwərqilər, bəzilərni bаққuqi wə yaki təlim bərgüqilər қilip təyinligən dəl Өzidur» — oқurmənlər dikқət қiliduki, bu ayəttə eytiloqan sowoqatlar *(8-ayətni kərüng)* «roһiy iltipatlar» əməs, bəlki «roһiy iltipatlar»oqa igə boloqan roһiy adəmlərdur. Məsiһ muxundaқ adəmlərni jamaiti wə dunyani bərikətləx üqün təyinləydu.
4:11 1Kor. 12:28.
4:12 «muқəddəs bəndilərni hizmət wəzipisigə, jümlidin Məsiһning tenini қurup qiқixқa ...» — «jümlidin» — yaki «yəni» dəp qüxəngili bolidu. **«Bularning məқsiti muқəddəs bəndilərni hizmət wəzipisigə, jümlidin Məsiһning tenini қurup qiқixқa қorallandurup kamalətkə yətküzüxtin ibarət»** — demək, rosullar, pəyoqəmbərlər, hux həwərqilər, bаққuqilar wə təlim bərgüqilər *(11-ayət)*ning wəzipisi Məsiһning teni boloqan jamaətni Hudaning toluқ hizmitini қilix üqün қorallanduruxtin ibarəttur. Hudaning hizmitini қilidioqan bu «roһaniy adəmlər»la əməs, bəlki pütkül jamaətning ңəmmə əzaliri əz roli boyiqə wəzipisigə əməl қilixi kerəktur.
–«Қurup qiқix» degən ibarə tooquluқ «kirix səz»imizni kərüng.
–Grek tilida «қorallandurup kamalətkə kəltürüx» birla səz bilən ipadilinidu.
4:12 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27; əf. 1:23; 5:23; Kol. 1:24.
4:14 Mat. 11:7; 1Kor. 14:2.
4:15 «... beximiz boloqan Məsiһkə baoqlinixta ңər jəһəttin əsüp yetilidioqan bolimiz» — səzmusəz tərjimisi: «... beximiz boloqan Məsiһkə baoqlinixta Uningoqa *(yaki «Uning iqigə»)* ңər jəһəttin əsüp yetilidioqan bolimiz». Demək, «alliқaqan uning tenining bir əzasi boloqan ңalda ... dawamliқ əsidioqan...».
4:15 əf. 5:23; Kol. 1:18.
4:16 «Uningdin pütkül tən, əzaliri bir-birigə jipsilaxturulup, ozuқluқ təminligüqi ңərbir ügə arқilиқ bir-birigə tutaxturulup...» — «putkül tən» — jamaəttur.
4:16 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27; əf. 2:21.
4:17 Rim. 1:9, 18; 1Pet. 4:3.

qüxənqisi qarangoǫulixip kətkən,
19 ar-nomusni taxliwetip, nəpsaniyətqiliki awup ḫərhil iplasliqlarni yürgüzüxkə, kəyp-sapaoǫa berilgən.
20 Əmma silər bolsanglar, Məsiḫni xundaq yolda əginip tonuoǫan əməssilər —
21 (ḫəqiqətning Əysada boloǫinidək, uni ḫəqiqətən angliooǫan, uningda əgitilgən bolsanglar) —
22 demək, ilgiriki turmuxunglaroǫa has boloǫan, aldamqi arzu-ḫəwəslərgə əgixip əzini buloǫioǫuqi «kona adəm»ni seliwetip,
23 oy-zeḫninglarning roḫida yengilinip,
24 Hudaning ohxaxliqioǫa asasən, ḫəqiqəttin qikkan ḫəkkaniyliqta wə pak-mukəddəsliktə yaritiloǫan «yengi adəm»ni kiyiwelixinglar kerəktur.
25 Xuning bilən yaloǫanqiliqni seliwetip, ḫərbirimiz əz yeqinlirimiz bilən ḫəqiqətni səzlixəyli; qünki biz bir-birimizgə nisbətən bir tənning əzaliridurmiz.
26 «Aqqiklininglar, əmma gunaḫ kilmanglar»; oǫəzipinglar kün patkuqə dawam etiwərmisun;
27 yaki Ibliska ḫeq orun koyup bərmənglar.
28 Ooǫri ikkinqi ooǫrilik kilmisun; əksiqə u meḫnət kilip ikki kolioǫa tayinip ḫalal ix kilsunki, ḫajiti boloǫanlaroǫimu bəlüp bərgüdək əz tapkini bolsun.
29 Aoǫzinglardin ḫeqkandaq iplas səz qikmisun, pəkət angliouqilaroǫa xəpkət yətsun üqün, eḫtiyajka uyoǫun wə adəmni kurup qikidioǫan səzlərni eytinglar.
30 Hudaning Mukəddəs Roḫioǫa azab bərmənglər; qünki silər Uning bilən ḫər-nijat küni üqün meḫürləngənsilər;
31 əzünglardin ḫərkandaq əq-adawət, aqqik-oǫəzəp, kəḫr, jedəl-majiralar, til-aḫanət ḫəmdə ḫərhil kara niyətlərni neri kilinglar;
32 bir-biringlaroǫa meḫriban, yumxaq dillik bolup, Huda Məsiḫtə silərni kəqürüm kiloǫinidək bir-birininglarni kəqürüm kilinglar.

Dawami

5 1-2 Xunga Hudaning səyümlük pərzəntliridin bolup, Uni ülgə kilinglar; ḫəmdə Məsiḫ bizni səyüp, Əzini biz üqün Hudaoǫa huxpurak süpitidə ḫədiyə-kurbanlik boluxka atap pida kiloǫandək silərmu muḫəbbət iqidə menginglar.
3 Əmma mukəddəs bəndilərgə layik ḫalda, buzukluk, ḫərkandaq paskinilik yaki nəpsaniyətqilik aranglarda ḫətta tiloǫimu elinmisun;
4 Xundakla iplaslik, əhmikanə paranglar yaki qakina qakqaklarmu tilinglaroǫa elinmisun —

4:18 1Tes. 4:5.
4:22 «ilgiriki turmuxunglaroǫa has boloǫan, aldamqi arzu-ḫəwəslərgə əgixip əzini buloǫioǫuqi «kona adəm»ni seliwetip, ...» — «kona adəm» tooǫruluk «Rim.» 6:6 wə izaḫatini kərüng.
4:22 Kol. 3:9; Ibr. 12:1; 1Pet. 2:1.
4:24 Rim. 6:4; Kol. 3:10; 1Pet. 4:2.
4:25 Zək. 8:16.
4:26 «Aqqiklininglar, əmma gunaḫ kilmanglar» — «Zək.» 8:16, «Zəb.» 4:4. Bu ayət 25-ayəttiki «ḫəqiqətni səzlixəyli» degən səz bilən baoǫlikṭur. Bir tərəptin aqqikilinixka tegixlik səwəbi bolup turup gəp kilmisa gunaḫ bolidu; yənə bir tərəptin aqqik adəmni gunaḫka baxliximu mumkin, xu tərəptinmu ḫezi boluxi kerək. Xunga «Aqqiklininglar, əmma gunaḫ kilmanglar» deyilidu. **«oǫəzipinglar kün patkuqə dawam etiwərmisun»** — yənə birhil tərjimisi: «Aqqikləxning səwəbi kün patkuqə dawamlixiwərmisun». Əgər bu tərjimə tooǫra bolsa, adəm uningoǫa zadi kandaq əməl kilixi kerək? — bizningqə bu tərjimə məntikioǫə uyoǫun əməs.
4:26 Zəb. 4:4
4:27 «yaki Ibliska ḫeq orun koyup bərmənglar» — «Iblis» — Xəytan.
4:27 Yak. 4:7; 1Pet. 5:9.
4:28 Ros. 20:35; 1Tes. 4:11; 2Tes. 3:8,12.
4:29 Mat. 12:36; Əf. 5:3, 4.
4:30 «qünki silər Uning bilən ḫər-nijat küni üqün meḫürləngənsilər» — «ḫər-nijat küni» — 1:14diki izaḫatni kərüng.
4:30 Luka 21:28; Rim. 8:16,23; 2Kor. 1:22; 5:5; Əf. 1:13,14.
4:31 Kol. 3:19.
4:32 «Məsiḫ bizni səyüp, Əzini biz üqün Hudaoǫa huxpurak süpitidə ḫədiyə-kurbanlik boluxka atap pida kiloǫandək silərmu muḫəbbət iqidə menginglar» — «huxpurak süpitidə ḫədiyə-kurbanlik» muxu yərdə *(barliki Hudaoǫa atap kəydürülgən)* «kəydürmə kurbanlik» kəzdə tutulidu.
4:32 Mat. 6:14; Mar. 11:25; Fil. 2:1; Kol. 3:12,13.
5:1-2 Yuḫ. 13:34; 15:12; Gal. 2:20; 1Tes. 4:9; Tit. 2:14; 1Pet. 3:18; Ibr. 8:3; 9:14; 1Yuḫ. 3:23; 4:21
5:3 Mar. 7:21; Əf. 4:29; Kol. 3:5.

bularmu muwapiқ əməstur — bəlki aoŋzinglardin təxəkkürlər qiқsun.
5 Qünki xuningdin həwərdarsilərki, ḥərқandaқ buzuқluқ қiloŋuqi, napak boloŋuqi
yaki nəpsaniyətqi kixi (bundaқ kixi əməliyəttə bir butpərəskə barawər) Məsiḥ wə
Hudaning padixaḥliқioŋa mirashor bolalmaydu. 6 Ḥeqkimgə əzünglarni қuruқ gəplər
bilən aldatmanglar; qünki bu ixlar tüpəylidin Hudaning oŋəzipi itaətsizliktin boloŋan
pərzəntlərning bexioŋa qüxidu.
7 Xunga ularoŋa muxu ixlarda xerik bolmanglar; 8 qünki silər əsli қarangoŋuluқ idinglar, lekin
ḥazir Rəbdə yoruқluқsilər; yoruқluқning pərzəntlirigə layiқ menginglar. 9 (qünki yoruқluқning
mewisi toluқ meḥribanliқ, ḥəққaniylиқ wə ḥəқiқəttin tərkib tapқandur), 10 nemə ixlarning
Rəbni hursən қilidioŋanliқini өginip ispatlanglar. 11 Қarangoŋuluқtiki mewisiz ixlar bilən qeti-
lip қalmanglar; əksiqə, ularni eqip əyiblənglar; 12 qünki ularning yoxurunqə ixligənlirini ḥətta
tiloŋa elixmu nomus ixtur. 13 Əmma yoruқluқ bilən əyibləp axқarilanoŋan ḥərқandaқ nərsə oquқ
kərünidu; yoruқluқ axқarilioŋan ḥəmmə nərsə yoruқluққa aylinidu. 14 Xuning üqün U mundaқ
dəydu: —
«Oyoŋan, əy uyқuqi!
Tiril əlüklər arisidin!
Wə Məsiḥ seni parlap yoritidu».
15 Xuning üqün silərning mengiwatқan yolunglaroŋa eḥtiyat bilən dikқət қilinglar; yolunglar
nadanlarningkidək əməs, danalarningkidək bolsun; 16 waқit-pursətni oŋəniymət bilip
tutuwelinglar; qünki muxu dəwr rəzildur. 17 Bu səwəbtin nadan bolmanglar, bəlki Rəbning
iradisining nemə ikənlikini qüxəngüqi bolunglar; 18 Ḥaraқ-xarab iqip məst bolmanglar; xundaқ
қilиқ adəmni xallaқlaxturidu; buning ornioŋa Roḥқa tolduruloŋuqi bolunglar, 19 bir-biringlaroŋa
zəbur-nəoŋmilər, mədḥiyə küyliri wə roḥiy nahxilar eytixip, қəlbinglarda nahxa-nəoŋmilər
yangritip Rəbni mədḥiyilənglar; 20 ḥərdaim ḥəmmə ixlar üqün Rəb Əysa Məsiḥning namida
Huda ḥəm Ata Boloŋuqioŋa təxəkkür-rəḥmət eytinglar, 21 Məsiḥtin əyminip, bir-biringlaroŋa
boysununglar.

5:5 1Kor. 6:10; Gal. 5:19; Kol. 3:5; Wəḥ. 22:15.
5:6 Yər. 29:8; Mat. 24:4; Mar. 13:5; Luқa 21:8; Kol. 2:4,18; 2Tes. 2:3; 1Yuḥ. 4:1.
5:8 1Tes. 5:4.
5:9 Gal. 5:22.
5:11 Mat. 18:17; 1Kor. 5:8; 10:20; 2Kor. 6:14; 2Tes. 3:14.
5:13 Yuḥ. 3:20,21.
5:14 «Oyoŋan, əy uyқuqi! Tiril əlüklər arisidin! Wə Məsiḥ seni parlap yoritidu» — bu səzlər Təwrattiki bexarət əməs, bəlki Təwrattiki birnəqqə bexarətlarning birhil yəküni yaki Injil dəwridiki naməlum pəyoŋəmbərning küy-mədḥiyə səzliridin elinoŋan səzlər boluxi mumkin.
5:14 Rim. 13:11; 1Tes. 5:6.
5:15 Kol. 4:5.
5:16 «waқit-pursətni oŋəniymət bilip tutuwelinglar...» — grek tilida «muxu künlərni oŋəniymət bilip tutuwelinglar...».
5:16 Rim. 13:11.
5:17 Rim. 12:2; 1Tes. 4:3.
5:18 «ḥaraқ-xarab iqip məst bolmanglar; xundaқ қilиқ adəmni xallaқlaxturidu; buning ornioŋa Roḥқa toldurulоŋuqi bolunglar..» — «Roḥ» — Hudaning Roḥi, Muқəddəs Roḥ.
5:18 Pənd. 23:29; Yəx. 5:11,22; Luқa 21:34; Ros.2:4
5:19 «bir-biringlaroŋa zəbur-nəoŋmilər, mədḥiyə küyliri wə roḥiy nahxilar eytixip, қəlbinglarda nahxa-nəoŋmilər yangritip Rəbni mədḥiyilənglar» — «zəbur-nəoŋmilər» bəlkim sazoŋa təngkəx қilinip eytilidioŋan nahxilar; «mədḥiyə küyliri» bəlkim sazsiz nahxilar; «roḥiy nahxilar» bəlkim stihiyiliktin, əzlikidin, Muқəddəs Roḥning ilḥami bilən eytiloŋan nahxilarni kərsitixi mumkin *(«1Kor.» 14:15ni wə izaḥatlarnimu kərüng)*.
5:19 Kol. 3:16.
5:20 Kol. 3:17; 1Tes. 5:18.
5:21 «Məsiḥtin əyminip, bir-biringlaroŋa boysununglar» — bu ixlar wə қaloŋan jekiləxlər asasən ḥəmmisi «Muқəddəs Roḥқa toldurulux»ning nətijisidur.
–«Məsiḥtin əyminip, bir-biringlaroŋa boysununglar» — «Məsiḥtin əyminix» birinqi orunda bolux kerək; jamaəttiki məlum bir қerindioŋa boysunux Məsiḥning əmrlirigə uyoŋun kəlmisə u qaoŋda u қerindioŋa boysunmaslиқ kerəktur.

22 Silər ayallar, Rəbgə boysunoɣandək əz ərliringlarɵa boysununglar;
23 qünki Məsiḥ jamaətning
bexi boloɣandək, ər ayalning bexidur; Məsiḥ yənə təngə ḳutḳuzoɣuqidur.
24 Əmdiliktə jamaət
Məsiḥkə boysuoɣandək, ayallar ərlirigə ḥəmmə ixta boysunsun.
25 Ərlər ayalliringlarni səyünglar, huddi Məsiḥningmu jamaətni səyüp, uning üqün Əzini
pida ḳiloɣinidək səyünglar;
26 Məsiḥning jamaət üqün xundaḳ ḳilixi jamaətni muḳəddəs ḳilip,
«dasning süyi» boloɣan səz-kalam bilən yuyup paklandurux üqündur,
27 xuningdək jamaətni
xərəplik ḥalda Əzigə ḥazir ḳilip, uni ḥeq daoɣ, ḳoruḳ yaki bularɵa ohxax ḥərḳandaḳ nərsilərdin
haliy ḳilip, toluḳ muḳəddəs wə əyibsiz ḳilixtin ibarəttur.
28 Xuningoɣa ohxax, ərlər əz ayalli-
rini əz tenini səygəndək səyüxi kerəktur; əz ayalini səygən kixi əzini səygən bilən barawər.
29 Qünki ḥeqkim əsla əzining etidin nəprətləngən əməs, əksiqə uni ozuḳlanduridu ḥəm asraydu;
bu huddi Məsiḥning jamaətni ozuḳlanduridioɣinioɣa ḥəm uni asraydioɣinioɣa ohxaydu.
30 Qünki
biz Uning tenining əzaliridurmiz: —
31 «Xu səwəbtin ər ata-anisining yenidin ayrlip, əz ayalioɣa baoɣlinidu; ikkisi bir tən bolidu».
32 Bu sir intayin qongḳurdur; əmma mən ḥazir Məsiḥ wə jamaət tooɣruluḳ səzləwatimən.
33 Əmma silərmu ḥərbiringlar əz ayalinglarni əzünglarni səygəndək səyünglar; ayal bolsa, eri-
din əyminip, uni ḥərmətlisun.

6 1 Balilar, Rəbdə ata-aniliringlarɵa itaət ḳilinglar; qünki bu durusdur. «Atangni wə anangn
ḥərmətlə» — bu bolsa əz iqigə wədini aloɣan birinqi əmrdur —
3 «Xuning bilən sening ixliring ḳutluḳ bolidu, zeminda uzun əmür kərisən» — dəp wədə
ḳilinoɣan.
4 Silər atilar, baliliringlarni hapa ḳilmanglar, bəlki ularni Rəbning tərbiyisi ḥəm kərsətmisidə
beḳinglar.
5 Silər ḳullar, əttin boloɣan hojayiningларɵa Məsiḥkə itaət ḳiloɣiningлardək qin kənglünglardin

---

5:22 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; Kol. 3:18; Tit. 2:5; 1Pet. 3:1.
5:23 «qünki Məsiḥ jamaətning bexi boloɣandək, ər ayalning bexidur; Məsiḥ yənə təngə ḳutḳuzoɣuqidur» — «tən» muxu yərdə «jamaət»ni kərsitidu. Yənə bir tərəptin rosul Pawlus muxu yərdə «Məsiḥ təngə ḳutḳuzoɣuqidur» degən səzi bilən, ərning əz ayalini ḳutḳuzux wə ayalining tenini asrax məs'uliyiti bar, degənni puritidu.
5:23 Rim. 12:5; 1Kor. 11:3; 12:27; Əf. 1:22,23; 4:12,15; Kol. 1:18,24.
5:25 Gal. 1:4; Əf. 5:2; Kol. 3:19.
5:26 «Məsiḥning jamaət üqün xundaḳ ḳilixi jamaətni muḳəddəs ḳilip, «dasning süyi» boloɣan səz-kalam bilən yuyup paklandurux üqündur» — «jamaətni» grek tilida «uni». Bu ayəttiki «u» jamaətni kərsətkəndə, grek tilidiki «ayalqə rod»ta ipadilinidu. Ayəttiki ohxitix dəl xuki, yigitning toyda əzigə yatliḳ bolidioɣan səyümlük ḳizni əzigə ḥazir ḳiloɣinidək, Məsiḥ jamaətni Əzigə ḥazir ḳilidu. Toy bolsa jənnəttə bolidu *(«Wəḥ.» 19:7-9, 21:9-10ni kərüng).* **«... «dasning süyi» boloɣan səz-kalam bilən yuyup paklandurux üqündur»** — «dasning süyi» Təwrat dəwridiki zamanlarda kaḥinlar ibadəthanida Hudaoɣa ḥərḳətim yeḳinlaxḳanda, pütkül tənlirini qong das *(«dengiz»)* iqidə yuyuxi kerək. Xuningoɣa ohxax yolda Hudaoɣa yeḳinlaxḳinimizda, bizdə nalayiḳ birər ixlar bolsa, Uning səz-kalami bizgə paklandurux yolini *(demək, gunaḥni iḳrar ḳilip, towa ḳilix, əysaning ḳeni arḳiliḳ kəqürüm ḳilinip paklandurulux yolini)* kərsitix rolini oynaydu.
5:26 Tit. 3:5; 1Pet. 3:21.
5:27 Kol. 1:22.
5:30 «Qünki biz Uning tenining əzaliridurmiz: —» — bəzi kona kəqürülmilərdə: «Qünki biz Uning tenining əzaliridurmiz; biz Uning ətliridin, Uning səngəkliridin boloɣanmiz» deyilidu *(«Yar.» 2:23ni kərüng).*
5:30 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27.
5:31 «Xu səwəbtin ər ata-anisining yenidin ayrlip, əz ayalioɣa baoɣlinidu; ikkisi bir tən bolidu» — «Yar.» 2:23.
5:31 Yar. 2:24; Mat. 19:5; Mar. 10:7; 1Kor. 6:16.
5:32 «bu sir intayin qongḳurdur; əmma mən ḥazir Məsiḥ wə jamaət tooɣruluḳ səzləwatimən» — ər-ayalning bir-birigə baoɣlinip bir tən boluxi dərḥəḳiḳət qongḳur bir sir; Məsiḥning jamaətkə baoɣlinip uning bilən bir tən boluxi tehimu qongḳur bir sirdur.
6:1 Kol. 3:20.
6:2 «Atangni wə anangni ḥərmətlə» — «Mis.» 20:12.
6:2 Mis. 20:12; Ḳan. 5:16; 27:16; Mat. 15:4; Mar. 7:10.
6:3 «Xuning bilən sening ixliring ḳutluḳ bolidu, zeminda uzun əmür kərisən» — «Mis.» 20:12, «Ḳan.» 5:16.
6:4 Ḳan. 6:7,20; Zəb. 78:4; Pənd. 19:8; 29:17.

əyminix wə titrəx bilən itaət қilinglar; 6 pəқət kəz aldidila hizmət қilip, adəmni hux қiloƣuqi қullardin bolmanglar, bəlki Məsiһning қullirining süpitidə Hudaning iradisini jan-dil bilən bəja kəltürünglar, 7 adəmlərgə əməs, bəlki Rəbgə qin dilinglardin hizmət қilinglar; 8 xuni bilgənki, һərқandaқ adəm birər yahxilиқ қilsa, məyli u қul bolsun yaki һər bolsun, xu ix Rəbdin uningоƣa yanidu.
9 Silər hojayinlar, қulliringlarоƣimu ohxax yol bilən muamilə қilip, ularоƣa һəywə қilixtin қol üzünglar; qünki ularningmu wə silərningmu hojayininglar ərxtidur, Uningda һərқandaқ adəmning yüz-hatirisini қilix degənning yoқluқini bilisilər.

10 Ahirda, қerindaxlar, Rəbdə wə Uning küq-қudritidə küqləndürlünglar; 11 Iblisning һiylə-nəyrənglirigə taқabil turuxunglar üqün Hudaning pütkül sawut-yarioƣini kiyiwelinglar;
12 qünki elixidioƣinimiz ət wə қan igiliri əməs, bəlki һəkümranlar, һoқuқdarlar, bu dunyadiki қarangoƣuluқni baxқuroƣuqi dunyawi əmirlər, yəni ərxlərdə turuwatқan rəzil roһiy küqlərdur. 13 Muxu wəjidin əzünglaroƣa Hudaning pütün sawut-yariқini elip artinglarki, rəzillik künidə bərdaxliқ bilən қattiқ turidioƣan, ahir һəmmə ixni ada қilip, yərni qing dəssəp turidioƣan bolisilər. 14-15 Əmdi qing turunglar — һəқiқət bəlweoƣini belinglaroƣa baoƣlap, məydənglərgə һəққaniylиқ sawutini kiyip, putunglaroƣa hatirjəm-inaқliқ hux həwirini yətküzüxkə təyyarliқ qoruқini kiyip, yərni qing dəssəp turunglar. 16 Bu ixlarning һəmmisidə iman-ixənqning қalқinini қoloƣa elinglar; uning bilən silər rəzil boloƣuqining barliқ ot oқlirini əqürüwetələydioƣan bolisilər. 17 Һəmdə bexinglaroƣa nijatning dubuloƣisini kiyip, Hudaning səz-kalamini, yəni Roһning қiliqini elinglar; 18 һəmmə waқit-pəsildə Roһta һərhil dua-tilawət һəm iltija bilən dua қilinglar; dəl bu ixta қət'iy һoxyar turup barliқ muқəddəs bəndilər üqün һər tərəplimə dua-iltijalar қilinglar; 19 mən üqünmu dua қilinglarki, — eoƣiz aqқinimda manga səzlər kəlsun, hux həwərning sirini dadilliқ bilən axkarə қilay. 20 Mən dəl xu ixқa zənjirlər bilən baoƣlanoƣan əlqimən; xunga қilixқa tegixlikim boyiqə, hux həwər yətküzüxtə dadilliқ bilən səz қiliximoƣa dua қilinglar.
21 Əmdi mening tooƣramdiki ixlardin, mening қandaқ ətüwatқanliқimdin həwərlinixinglar üqün, səyümlük қerindax һəm Rəbdə sadiқ hizmətkar boloƣan Tikikus silərgə һəmmə ixlarni məlum қilidu. 22 Mening uni dəl muxu ix üqün yeninglaroƣa əwətixim, silərning ixlirimizdin həwərdar boluxinglar wə uning kənglünglaroƣa təsəlli wə ilһam berixi üqündur.

6:5 «Silər қullar, əttin boloƣan hojayininglaroƣa Məsiһkə itaət қiloƣininglardək qin kənglünglardin əyminix wə titrəx bilən itaət қilinglar» — һəmmimizning «əyminix wə titrəx» pozitsiyisi bilən Huda üqün hizmət қiliximizoƣa tooƣra kelidu. «Əyminix wə titrəx» insanning aldida əməs, Hudaning aldida boluxi kerək, əlwəttə.
6:5 Kol. 3:22; 1Tim. 6:1; Tit. 2:9; 1Pet. 2:18.
6:9 Қan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Kol. 3:25; 4:1; 1Pet. 1:17.
6:11 Kol. 3:12; 1Tes. 5:8.
6:12 Əf. 2:2.
6:13 «rəzillik künidə bərdaxliқ bilən қattiқ turidioƣan, ahir һəmmə ixni ada қilip, yərni qing dəssəp turidioƣan bolisilər» — «rəzillik küni» bəlkim rəzillik üstünlükni igiləydioƣan kün, Xəytanning küqi zor namayan қilinidioƣan künni kərsitidu. Yənə kelip u «һazirқi zaman»ning əzini kərsitixi mumkin. Ahir berip «Məsiһning küni» «rəzillik küni»ni tügəxtüridu.
6:13 2Kor. 10:4.
6:14-15 Yəx. 59:17; Luқa 12:35; 2Kor. 6:7; 1Pet. 1:13.
6:16 «...Bu ixlarning һəmmisidə iman-ixənqning қalқinini қoloƣa elinglar» — yaki «...Һəmmidin muһimi iman-ixənqning қalқinini қoloƣa elinglar» yaki «Bularning һəmmisining üstigə, iman-ixənqning қalқinini қoloƣa elinglar».
6:17 «Hudaning səz-kalamini, yəni Roһning қiliqini elinglar» — «Roһ» — Hudaning Roһi, Muқəddəs Roһ.
6:17 Yəx. 59:17; 1Tes. 5:8; Ibr. 4:12; Wəһ. 2:16.
6:18 «һəmmə waқit-pəsildə roһta һərhil dua-tilawət һəm iltija bilən dua қilinglar» — «Roһ» — Hudaning Roһi, Muқəddəs Roһ.
6:18 Luқa 18:1; Rim. 12:12; Kol. 4:2; 1Tes. 5:17.
6:19 Ros. 4:29; 2Tes. 3:1.
6:20 2Kor. 5:20.
6:21 Ros. 20:4; Kol. 4:7; Tit. 3:12.
6:22 2Tim. 4:12.

[23] Қerindaxlarоɣa hatirjəmlik, muһəbbət һəm iman-ixənq Huda'Ata wə Rəb Əysa Məsiһtin
bolоɣay!
[24] Rəb Əysa Məsiһni əlməs-qirimas səygü bilən səygüqilərgə meһir-xəpқət yar bolоɣay!

Ḳoxumqə sɵz

1:18

«**Hudaning qaḳirikioɣa baoɣlanoɣan ümid wə mukəddəs bəndiliridə boloɣan xərəplik mirasining ḳimmətliklik**i»

Rosul bu ayəttə Əfəsustiki ixəngüqilərning: «**Uning qaḳirikioɣa baoɣlioɣan ümidining nemilikini, mukəddəs bəndiliridə boloɣan xərəplik mirasining ḳimmətliklikini**» bilip yetixi üqün dua ḳilidu.

Uning qaḳirikioɣa baoɣlanoɣan ümid

Huda ḥər ḳetim ɵz həlḳini qaḳiroɣinida, ḥərdaim uning qaḳirikioɣa baoɣlanoɣan bir ümid boloɣan bolidu; Ibraḥim, Musa, Gide'on, Dawut wə keyinki pəyoɣəmbərlərgə kəlgən qaḳiriḳlarni kərüng. Muxu ayəttiki «qaḳirik» jamaətkə boloɣan qaḳirikni kərsitidu; buning nemə ikənlikigə 4:5ning bayani qüxəndürüx beridu: «**Qaḳiriloɣininglarda, ohxax bir arzu-ümidkə qaḳiriloɣansilər**». Adəmni ḥayran ḳalduridioɣan bu bayan ḥərbirimizdə boloɣan qaḳiriḳlaroɣa baoɣlioɣan ümidlərning bir-biridin ayrilmas dərijidə girələxkənlikini kərsitidu. Ḥərḳandaḳ ḳerindixim kəlgüsidə ḥərḳandaḳ bəht-bərikətlər, ḥərḳandaḳ bayliḳlar wə danaliḳning ḥərḳandaḳ xad-huramliḳlirioɣa erixkən bolsa, xulardin meningmu ortaḳ nesiwəm bolidu wə uningmu mening erixkənlirimdin nesiwisi bolidu. Mana bularni biz qaḳiriloɣanlarning sani bilən kəpəytidioɣan bolsaḳ, buningdin qiḳidioɣan nətijini təsəwwur ḳilix ḥərgiz mumkin əməs.

«Uning mukəddəs bəndiliridə boloɣan xərəplik mirasining ḳimmətlikliki»

Bəzi ḳerindaxlar bu ibarini tərjimə ḳiloɣanda: «Hudaning ḳandaḳmu mirasi bolidu?» yaki «Huda ḳandaḳmu Ɵz bəndiliridin birər nərsigə erixixni oylaydu?» dəp bexini ḳaturup bu ibarini «mukəddəs bəndilirining xərəplik mirasining ḳimmətlikliki» dəp tərjimə ḳilidu. Lekin grek tilida, bu ibarining enik mənisidin ḥeqḳandaḳ guman yoḳtur (1:11-ayətnimu kərüng). Biz wəḥiydiki sɵzlərgə ixiniximiz kerək; gərqə bizning əḳli ḳabiliyitimiz bu ibarilərni qüxinixkə ajizliḳ ḳiloɣan bolsimu, Hudaning ajiz ixəngüqiliri boloɣan bizlərdin kütkini barliḳini tonup yetiximiz kerək. Bu ibarigə yənə təpsiliy ḳetirḳenip ḳarisaḳ, Hudaning xu kütkini bolsa «xərəp» ḥəm «bayliḳ»laroɣa toldurulidioɣan bolidu; xuningdək Uning kütkinining məlum jəḥəttin ḥazirmu bizlərdə bar ikənlikini bayḳaymiz. Ḳandaḳla bolmisun, bizdə boloɣan bayliḳlar bizgə kərününginidin kɵp artuḳtur! Bu ḥəḳiḳət jamaəttiki ḳerindaxlirimiz bilən boloɣan barliḳ munasiwitimizgə təsir kərsitixi kerək. Hudaning ailisidikilərni — u ilim əḥli bolsun, sawatsiz bolsun; bay bolsun, namrat bolsun; qiḳixḳaḳ bolsun, jimioɣur bolsun, — uni «addiy» yaki «məzzisiz» dəp ḥesablimasliḳimiz kerək — qünki ḥətta ḥərbirimizning kündilik turmuxlirimizdimu Ɵz Ooɣlining xərəplirini kərsitixkə Hudaning Roḥining sirliḳ ixliri məwjut bolup turidu. Əməliyəttə, Hudaning bizdin kütkini dəl Uning Ɵzi bizgə iltipat ḳilip amanət ḳoyoɣinidur; bizdə Hudaning xu iltipati arḳiliḳ Ooɣlining kɵp tərəplimilik əwzəlliklirining ayan ḳilinixi nemidegən xərəplik ix-ḥə! — bu «Ooɣulni kərsitix» bolsa Uni ɵzimizgə, Huda'Atimizoɣa, pərixtilərgə, bilidioɣinimiz intayin qəklik boloɣan ərxtiki baxḳa küqlərgə wə əmirlərgə kərisitixtin ibarəttur. Bu uluoɣ ixlarni bilip yetiximiz üqün ḥərbirimizgə Huda «**danaliḳ ḥəm wəḥiyni ɵzləxtürgüqi roḥ**»ni ata ḳiloɣay!

«**Danaliқ ҳəm wəһiyni əzləxtürgüqi roһ**» degən bu ibarə tooqruluқ muxu yərdə kərsitimizki, uningda muһim bir aqқuq bar. «Danaliқ» — ixlarning pəқət «nemə» bolux kerəklikini əməs, bəlki «қandaқ» wə «қaqan» bolux kerəklikini bilix — Hudadin əyminip Uning kalami üstidə ҳər küni oylinixning mewisidur — u wəһiydin awwal kelidu. Hudaning asmandin insanlaroqa sowoqatlarni taxlap beridioqanliқi pakittur; lekin sowoqatlirining taxlinixioqa yarixa, awwal danaliқ bilən təyyarlanoqan kəngüllər boluxi kerəк.

Gunaһlarda əlüx; Məsiһ bilən billə jan kirgüzülüp, Uning bilən tirilip, kətürülüp, ərxlərdə olturoquzulux

«Gunaһlarda əlgən» (2:1)

Adəmni ҳəyran қalduridioqan bu ibarə 2:1də kərülidu: — «**silər қəbiһlikliringlar ҳəm gunaһliringlarda əlgən bolup, ...**»

Huda Adəm'atimiz Erəm baoqqisida: «**Sən buning** (mən'i қilinoqan mewə)**din yesəng, sən xu kündə əlisən**» degənidi. Adəm'atimiz gunaһ sadir қiloqan künidə jismaniy jəһəttin əlmigən bolsimu, wujudidiki əng muһim jəһəttə, yəni roһida əldi. Demək, u Hudaning dostluқi ҳəm tonuxidin məһrum қilinoqan; qünki bu ixlar adəmning roһi arқiliқ əzigə məlum bolidu.

Gunaһning asarətlirigə əsir boloqan nuroqun kixilər əzlirini: «Ayioqimizdin xamal ətüp turidioqan», «heli jenim bar!» dəp қarixi mumkin; lekin һəқiқiy muһim boloqan ҳərbir һəһəttin eytқanda, ular alliқaqan əlgəndur; ular ҳayatning ҳəқiқiy əһmiyitidin məһrumdur; ҳəқiқiy ҳayat, yəni Hudaning ҳayati ularoqa nisbətən yat bir nərsidur (4:1).

Insanlar Məsiһtə «**yengi қəlb wə yengi roһ**»ni қobul қiloqanda, ular Hudani tonuxқa қaytidin muyəssər bolalaydu.

«**Məsiһ bilən billə jan kirgüzülüp, uning bilən tirilip, kətürülüp, ərxlərdə olturoquzulux**» (2:5-6).

Oқurmənlər Pawlusning «Rimliқlaroqa» yazoqan məktupini oқuoqan bolsa uningdiki 6:6 wə 6:11də buningoqa ohxap ketidioqan ibarilərning bar ikənlikini əsləydu. Məsiһ əlgəndə, U biz üqün Atisidin ayrilixi bilən gunaһlarning jazasini kətürgən; xundaқ bolupla қalmay, U gunaһning əzining toluқ məsilisini, — yəni ҳərbir adəmdə bolidioqan, əzini baxқurup keliwatқan gunaһқar təbiətni bir tərəp қiloqanidi. Mana bu ixni wujudқa qiқirix üqün U «kona adəm»imizni Θz ölümi iqigə aloqanidi (Uning Hudaning Ooqlining süpitidə ҳərbirimizni aldin'ala bilgənlikini esimizdə tutuximiz kerəк; «Rim.» 6:6). U ölümdin tirilginidə, biz Uning iqigə elinoqanmiz; asmanoqa kətürülginidə, Uning iqigə elinoqanmiz; Hudaning ong yenida olturoqinidimu, biz xu yərdə Uning iqigə elinoqanmiz. Hudaning Roһi қəlbimizgə kirgəndə, bu ixlar bizdə reallixқa aylinidu. Gunaһning əzi tehi kona tenimizdə («ətlirimizdə») turoqini bilən, biz ətning küqigə yənə əsir-қul əməsmiz; əksiqə biz Roһқa təwə boloqan yengi adəmlərmiz; xuning üqün biz əzimizni tooqra tonup yaxiximiz intayin zərürdur.

«Θqmənlik» wə «bəlgilimilər boloqan... ara tam»ning qeқiwitilixi» (2:15-16)

Inaқliқni səyidioqan Hudaning bərgən əmrlirining insanlar arisida əqmənlik pəyda bolidioqanliқi bizgə oqəlitə ix tuyuloqini bilən, əməliyəttə ix mundaқ boldi.

Huda Θzi qaқiroqan həlқi boloqan Yəһudiylaroqa Θzining ҳəққaniyliқi ipadiləngən əmrlərni bərgənidi. Barliқ wijdanliқ adəmlər bundaқ əmrlər (məsilən: «**Sahta guwaһliқ bərmə**»,

«**Yeқiningni өzüngni söygəndək söygin**»)gə hursənlik bilən қarixi kerək idi; birақ Huda Өz həlқi Israiloŋa yənə bəzi baxқa «bəlgilimilər» dəp ataloŋan əmrlərni bərgən. Bu bəlgilimilər ҳeqқandaқ əhlaқiy məқsəttə berilmigən boluxi mumkin; bəziliri adəmning salamətlikigə baoŋliқ, bəziliri «bexarət» süpitidə berilgən (məsilən, ibadəthanidiki ҳərhil қurbanliқlar tooŋruluқ bəlgilimilər); bəziliri bəlkim Məsiҳ kəlgüqə Өz həlқini ətrapidiki əllərning buloŋioŋuqi təsirliridin saқlax üqün ularning ətrapioŋa bir «қaxa»ni қurux məқsiti bilən berilgənidi; bəzi əmrlərning bu üq təripimu bar. Məsiҳning kelixi bilən bu «қaxa» kerəksiz boloŋanidi; əgər Israil Məsiҳ təripidin қutқuzuloŋan bolsa, undaқta ular yənə taipə қoxnilirining buloŋioŋuqi təsirlirigə beқinip ketixi mumkin bolmaytti; əksiqə, ular tolup taxқan pak-muқəddəs muҳəbbət bilən өz ətrapidikilərgə təsir kərsitixi mumkin bolatti. Xunqə paskinilиқ arisida turoŋan bolsimu, ularda pak-muқəddəs turiweridioŋan birhil pak-muқəddəslik bar bolatti; ҳərқandaқ өqmənlik wə nəprət arisida turoŋan bolsimu, ularda meҳribanlиқ turiweridioŋan birhil өzgürməs muҳəbbət bar bolatti (xunga ҳazir barliқ etiқadqilaroŋa, u Yəҳudiy bolsun yaki Yəҳudiy bolmisun, ҳeqқandaқ «қaxa» kerək əməs).

«Қaxa» tooŋruluқ səzimizgə қaytip kəlsək, bu bəlgilimilər sünnət қilix, xabat küni қilix, bəzi yeməkliklərni yeməslik, alaҳidə kiyim-keqəklərni kiyix tooŋruluқ əmrlərni өz iqigə alidu. Məsiҳ Өz ələmidə bularni bikar қiliwətkən, qünki ularning ҳazir ҳeqқandaқ keriki қalmioŋanidi. Məsilə dəl xuki, bəlgilimilər kerəksiz қilinoŋini bilən kəp adəmlərning ularni қoldin bərgüsi yoқ idi; qünki ular Məsiҳni қobul қilixқa razi əməs idi. Bəlgilimilərning өzi dəҳxətlik өqmənlik mənbəsi bolup қaloŋan. Buning birmunqə səwəbliri bar idi: —

(a) Hudaning həlқi bəlgilimilərning өzlirining ajizliқi tüpəylidin qüxürülgənlikini bilip turup, kiqik peillиқ boluxning ornioŋa bəziliri: «Biz alaҳidə adəmmiz, baxқilardin əla boloŋanliқimiz tüpəylidin bəlgilimilər bizgila qüxürülgən» dəp ҳakawurlixip kətkənidi.

(ə) Bu ix Yəҳudiy əməs əllərdə өqmənlik pəyda қiloŋan; qünki əng ҳakawurlixip kətkən Yəҳudiylarning қilmixliri Yəҳudiy əməslərningkidin ҳeqқandaқ pərқi yoқ idi.

(b) Yəҳudiy jəmiyitidiki bəzi dindarlar ҳəddidin exip «қaxa» ətrapida yənə bir «қaxa» қuruxқa, yəni Hudaning bəlgilimilirigə yənə өzlirining kəp bəlgilimilirini қoxuxқa intilətti; əməliyəttə bolsa ular bu jəryanda Hudaning bəlgilimiliridiki əng uluo əhlaқiy əmrlirini nəzirigə almay қoyoŋanidi. Insanlar üqün eytқanda, «sirttiki ixlarni baxқuridioŋan əmr-bəlgilimilər»ni tutux ҳərdaim pak dillikқa intilixtin kəp asanoŋa qüxidu. Bu dindarlar bolsa «қaxa»din tehimu məoŋrurlinip kətkən; ularoŋa nisbətən, uni taxlaxқa rayi қət'iy barmaytti. «Қaxa» bir tamoŋa aylinip, rosul Pawlus degəndək «**otturidiki ara tam**» boloŋan.

(p) Ҳəmmidin eqinixliқ boloŋini, «yat əllər» Yəҳudiylarning Hudasinimu Yəҳudiylaroŋa ohxax dəp қarioŋaqқa, ular өzliri oylioŋan obraz boyiqə Hudaoŋa өq bolup қaloŋan.

Yuқirиқilarning ҳeqқaysisi Hudaning niyiti əməs idi, əlwəttə.

Bu ixlarning ҳəmmisini Məsiҳ Өz ələmi arқiliқ yoққa qiқaroŋan; U insanlardiki gunaҳning yiltizini bir tərəp қiloŋandin keyin, pütkül insaniyət üqün «**yengi қəlb**»ni қobul қilip Hudaning muҳəbbitidə, Hudaning insanlaroŋa baoqlioŋan muҳəbbitidə yaxaxtin baxқa қilidioŋan ix қalmioŋan. «Bəlgilimilər»mu karoŋa kəlməy, kerəksiz bolup қaloŋan.

«Rosullar wə pəyоғəmbərlər boloған ul», «burjək texi» (2:20-21)

Pawlus jamaətni «**rosullar wə pəyоғəmbərlər boloған ul**»ning üstigə selinоған, dəydu. «Rosul» degən səz (grek tilida «apostolos») «əwətilgən» degənni bildüridu; rosullar Huda təripidin «əwətilgən adəmlər», «ulluḳ adəmlər»dur. Ularning salaḥiyiti, wəzipiliri ḥəm harakteri Injil «2Kor.»də bizgə təpsiliy kərsitilidu. Injilda jəmiy bolup on ikki əməs, bəlki yigirmə tət adəm «rosul» dəp atilidu; Injil dəwrdə muxulardin baxḳa rosullar barmu, yoḳmu, eniḳ həwirimiz yoḳ.

U eytḳan «pəyоғəmbərlər» ḳaysi adəmlərni kərsitidu dəp sorisaḳ, bu həttə 3:5də u yengi əḥdə (Injil) dəwridiki «rosullar wə pəyоғəmbərlər»ni wə ularning jamaət tooғruluḳ əziningkigə ohxax wəḥiylərni ḳobul ḳiloғanliḳini tiloға alidu. Ḥalbuki, mumkinqiliki barki (wə əzimiz xundaḳ ḳaraymizki) uning «pəyоғəmbərlər» degini ḥəm Təwrat dəwridiki ḥəm Injil dəwridiki pəyоғəmbərlərni kərsitidu; Təwrattiki pəyоғəmbərlər bizgə Təwrattiki wəḥiylərni yətküzgən, rosullar wə Injildiki pəyоғəmbərlər bizgə Injildiki wəḥiylərni yətküzgən; jamaət bolsa Hudaning bu ḥəmmə wəḥiylirining uli üstigə selinоған.

Biz daim «jamaət Məsiḥning uli üstigə selinоған» dəymiz. Biraḳ xuni biliximiz kerəkki, ḥər dəwrdə jamaət xu dəwrdiki birnəqqə adəmlər üstigə selinip kəlgəndur; bizning dəwrimizdə «rosullar wə pəyоғəmbərlər» barmu? Aldamqiliḳḳa patḳan ḥazirḳi bu dəwrimizdə bu tooғruluḳ birnəqqə addiy eoғiz gəp ḳilixḳa tooғra kelidu: —

(a) Jamaət aldi bilən birinqi əsirdiki rosullar wə pəyоғəmbərlər epkəlgən wəḥiylər üstigə selinidu. Təwəndiki «burjək tax» boloған Məsiḥ tooғrisidiki səzlirimizni kərüng. Jamaət bu wəḥiylər (Injilda hatiriləngən)ni ḳolioға elip, keyin kəlgən «rosullar wə pəyоғəmbərlər»ning ḥəḳiḳiy yaki sahta ikənlikini əlqiyələydu.

(ə) «Rosullar wə pəyоғəmbərlər» jamaətning «təpisidə» əməs, bəlki «tegidə» bolidu. Bu addiy ḥəḳiḳət kəzdə tutuloған bolsa jamaətni «rosulluḳ» yaki «pəyоғəmbərlik» ḥoḳuḳida boluwaloған, kəpqilikning üstigə ḥəküm sürüp «hojayin bolux»ḳa nəpsi taḳildioған nuroғunlioған aldamqilardin saḳlaytti. Ḥəḳiḳiy rosullar wə pəyоғəmbərlər bolsa ḥərdaim baxḳilarning hizmitidə boluxḳa intilidu; ular mənsəp, ḥoḳuḳ, pul yaki xəhsiy mənp'iitigə ḳiziḳmaydu. Injildiki rosullar kəmtər (rosul Yuḥannaning səzliri boyiqə) «**Ḳerindaxlar üqün jenini pida ḳilixḳa təyyar**» boloғanlardindur («1Yḥ.» 3:16). Ularning kənglidiki birdinbir ix, adəmlərning Hudaning «yengi əḥdə»sini qüxinip yetix, Məsiḥni tonup Huda'Atioға tayinip, Uning iradisini əzliri üqün pərḳ etixtin ibarəttur («Yər.» 31:31-34, «Ibr.» 8:8-12). Iman yolida dəsləptiki basḳuqlarda adəmlər rosul-pəyоғəmbərlərgə, xudaḳla təlim bərgüqilərgə ḥəm «Hudaning həlḳini baḳḳuqilar»oға kəp tayanoған bolsimu, Hudaning ḥəḳiḳiy hizmətkarlirining əzgərməs məḳsiti xuki — adəmlər Hudanila tayanq ḳilsun! Ular adəmlərni Hudaning wəḥiy-yolyoruḳlirini qüxinixi üqün əzlirigə tayinidioған ḳilixḳa intilidioғanlardin əməs: «**Biz ḥərgiz əzimizni iman-etiḳadinglar üstigə ḥəküm sürgüqilərmiz deməkqi əməsmən, bəlki silərning xad-huramliḳinglarni axuruxḳa silərgə ḥəmkarlaxḳuqilarmiz; qünki silər etiḳad arḳiliḳla məzmut turisilər**» (2Kor.» 1:24). Rosullar yaki pəyоғəmbərlər jəzmən ḥərbir jamaətning əzlirini «rosul» yaki «pəyоғəmbər» dəp etirap ḳilixioға yaki orun berixigə ḳiziḳḳan əməs. Isim əməs, bəlki jisim muḥimdur; ḥəḳiḳiy jismi bar boloған nərsining əzini ispatlaxning ḥajiti yoḳ; bəribir uning ḥəḳiḳiy maḥiyiti ḥəmmigə ayan bolidu.

(b) Ḥəmmidin muḥimi, əgər bügünki künlərdə rosullar wə pəyоqəmbərlər bar bolsa, əmdi ularning barliқ səz-ḥərikətliri miladiyə birinqi əsirdiki rosullar wə pəyоqəmbərlərning (biz üqün Injilda Hudaning yolyoruқi bilən hatiriləngən) səz-ḥərikətlirigə toluқ maslixixi kerək. Hudaning Өzining «ul ḥəқiқətliri» boloqan ahirқi wəḥiyliri birinqi əsirdiki jamaəttə boloqan xu rosullar wə pəyоqəmbərlərgə tapxuruloqan, wə Uning iltipati bilən ularni Injilda hatirilətküzgəndur. Xunga bu zamanda ḥeqқandaқ «yengi wəḥiylər» kəlməydu; biraқ ḥərbir dəwrdiki jamaətlər Hudaning sirliri, nəsiḥətliri wə iradisini igiləp, Hudaning toluқ xan-xəripidə mengix üqün, Injildiki wəḥiylərni əzliriningki қiloqan rosulluқ wə pəyоqəmbər süpətlik adəmlərgə eḥtiyajliқtur. Ḥərbir dəwrdə biz xundaқ əzlirini pida қiloquqi «ulluқ» adəmlərgə eḥtiyajliқmiz; ular kəm bolsa jamaət қurulmaydu, bu həttə ayan қilinoqandək Hudaning uluoq qaқiriқi elip kəlgən aliy istəklər ḥərbir ixəngüqigə singdürülməydu; xunga ḥərbirimizning xundaқ adəmlər bizgə əwətilsun dəp dua қiliximizoqa tooqra kelidu. Xuningdək biz Hudaning bizni qaқirip, jamaətning «**əz jenini қerindaxlaroqa pida қilixқa təyyar**» boloqanlardin tərkib tapқan ulining iqigə selixioqa təyyar boluximiz kerək. Hudadin məlum birhil adəmlərning bizgə əwətilip təқdim қilinixi üqün dua қilsaқ, əzimizmu dəl xu adəmlərdin bolux eḥtimallikioqa təyyar bolmisaқ bolmaydu. Nemila degənbilən, «**Huda bu dunyadiki ajizlar arқilиқ küqlüklərni yoқ қilixni, ... Өzining xan-xəripini kərsitixni layiқ kəridu**» («1Kor.» 1:27). Bu bizni əng muḥim nuқtioqa elip baridu: —

«Burjək texi»

Jamaətning «burjək texi» bolsa Məsiḥtur. Ḥərқandaқ büyük binada «burjək texi» əng muḥim tax bolup, binaning ulioqa birinqi selinidioqan taxtur. «Burjək texi» selinoqanda binaning turidioqan jayini wə yəlinixini tooqra bekitidu; uningdin keyin ulioqa andin binaning əzigə selinoqan barliқ taxlar burjək texi bilən toptooqra tooqrilinixi kerək; məlum tax uning bilən tooqrilanmisa, undaқta u layaқətlik bolmaydu; undaқ boloqanda, tooqrilanmioqan tax eliwetilip қaytidin қoyuluxi kerək bolidu. Bu ixning bizning jamaət bilən boloqan munasiwitimizgə қandaқ baoqlinidioqanliқi ḥəmmimizgə ayan boluxi kerək. Jamaətkə қandaқ wə қəyərdə seliniximiz kerəklikini bilix üqün awwal Məsiḥ bilən қandaқ «tooqrilanoqanliқimiz»ni eniқliximiz kerək. Birinqi əsirdiki rosullar wə pəyоqəmbərlərning ḥayatliri burjək texining əzi bilən tooqrilanoqan boloqaqқa «ulluқ adəmlər» boluxқa layaқətlik idi. Bizning dəwrimizdiki «rosullar wə pəyоqəmbərlər»mu xu ohxax əlqəm bilən sinilip tonulidu.

3:13 tooqruluқ

«**Xuning üqün silərdin ətünimənki, mening silər üqün tartқan japa-jəbirlirim tüpəylidin pərixan bolmanglar; qünki bu ix silərning xan-xəripinglar bolidu**»

Buning tət hil mənisi boluxi mumkin: —

(1) Pawlus türmidə yetip japa-jəbir tartmaқta idi (wə buningdin ilgirimu Hudaning yolida kəp japa-jəbir tartip kəlgənidi). Pawluska baoqlioqan muḥəbbiti tüpəylidin xübḥisizki, Əfəsustiki қerindaxlarning kəngli yerim boloqanidi. Əməliyəttə Hudaning «yat əllər»gə kəprək paydiliқ boluxi üqün, Pawlusni türmigə yatқuzup kəp azab-oқubətlərni tartқuzuxi yat əldiki bu ixəngüqilərning Өzigə nisbətən xunqə қimmətlik ikənlikigə ispat bolidu.

Xuning üqün «**Bu ix** (mening türmidə yatқanliқim) **silərning xan-xəripinglar bolidu**» degili bolidu.

(2) Pawlus ularоqa kəprək paydiliқ bolsun üqün türmidə yetiwatatti. Bəzi ixəngüqilər: «Əng uluоq rosul Pawlus türmidə yatқan yərdə, bu rəһimsiz Rim һəkümiti meni қandaқ bir tərəp қilar!» dəp kəngli su bolup Hudaning yolidin yenip kətməktə idi. Lekin ular қorқup kətməsliki kerək idi, qünki Pawlusning türmidə yetixi tasadipiylиқ ix əməs, bəlki Hudaning orunlaxturuxi idi. Xuning üqün «**Bu ix** (mening türmidə yatқanliқim) **silərning xan-xəripinglar bolidu**».

(3) Pawlus türmidə yatқini tüpəylidin bəzi ixəngüqilər қorқup ketip Hudaning yolidin yanоqan bolsimu, Əfəsustiki ixəngüqilər қorқmay, Hudaning yolidin yanmioqan bolsa, undaқta «**Bu ix** (қorқmasliқinglar, Hudaning yolidin yanmasliқinglar) **silərning xan-xəripinglar bolidu**».

(4) Əfəsustiki ixəngüqilər Pawlusning türmidə yetip japa tartқanliқi dəl Hudaning Өzi orunlaxturoqan pilani ikənlikigə ixənməy қalsa, əlwəttə ular kənglini yerim қilip məyüslinip ketixi mumkin. Əksiqə ular jür'ətlik bilən: «Səyümlük Pawlusimizning türmidə yetixi Hudaning orunlaxturuxidur» degəndə qing turiwərisə, Hudani uluоqlioqan bolidu; xuning bilən yənə «**Bu ix** (kənglünglarni yerim қilmasliқinglar) **silərning xan-xəripinglar bolidu**».

Bizningqə birinqi һəm ikkinqi qüxənqilər 3-babning aldinқi ayətliridiki ibarilərgə əng uyoqun boloqaqқa, ikkisi ohxaxla tooqridur (məsilən, «**Silər «yat əldikilər» üqün...**», «**silərgə Hudaning xəpқitini elip baridioqan oqojidarliқim...**» degəndək xəkildiki məzmunlarni kerüng (3:1, 2, 8)ni kerüng).

Yəttə birlik (4:4-7)

Əsirdin-əsirgə ixəngüqilər bu «yəttə birlik» («**bir tən, bir Roһ, bir ümid, bir Rəb, bir etiқad, bir qəmüldürülüx, bir Huda'Ata**»)ning bu һətning meoqizi ikənlikigə, һətning jəwһiri boloqan əng qongқur һəқiқətlərning bu «yəttə birlik» iqigə mujəssəmləxkənlikigə ixinip kəldi. Biz muxu yərdə bu ayətlərgə xərһ қilmaқqi əməsmiz, pəқət ulardiki addiy bir aqқuqluқ һəқiқətni kərsətməkqimiz — birliklərning mərkizi bolsa «bir Rəb», demək Məsiһ, — U bolsa birliklərning aqқuqidur, dəp ixinimiz: —

(i) bir tən — Məsiһning teni
(ii) bir Roһ — Məsiһning Roһi
(iii) bir ümid — Məsiһning ümidi («Ibr.» 12:2, «Yəx.» 53:11)
(iv) bir Rəb — Məsiһ
(v) bir etiқad — Məsiһning өzining ixənq-etiқadi («Gal.» 2:20 wə izaһatini, xundaқla «Galatiyaliқlarоqa»diki «қoxumqə səz»ni kerüng)
(vi) bir qəmüldürülüx — Məsiһning qəmüldürülüxi («Mar.» 10:38-39, «Luқa» 12:49-50).
(vii) bir Huda'Ata — Məsiһning Hudasi һəm Atisi
Muxu yərdə biz «bir etiқad» wə «bir qəmüldürülüx» üstidə tohtilimiz.

«Iman-etiқad birdur» (grek tilida ««bir etiқad bardur»)

Etiқad xəkillinixi üqün adəmning zeһni nuroqun һəқiқətlərni қobul қilixi kerək, əlwəttə; birақ etiқad bolsa bu ixning өzi əməs; etiқad bolsa adəmning Һəmmigə Қadirning һərbir əmrigə, yolyoruқi wə wədisigə қuqaқ eqix üqün Uningoqa pütkül wujudini tapxurup boysunuxtin ibarəttur. Bu yərdə eytiliwatқan «bir etiқad» bolsa һəmmə ixəngüqilər қobul

қilidiоqan əқidilər üzündisi əməs (gərqə muxundaқ bir üzündə қolaylиқ bolsimu), bəlki «Məsiһning etiқadi» yaki «ixənq-sadiқliқi»ni kərsitidu. Pawlus buni һättə 3:12də tiloqa alidu: «**Uning ixənq-sadiқliқi arқilиқ biz jasarətkə һəm Hudaning aldioqa hatirjəmlik bilən kirix һoқuқioqa igə bolduқ**». Məsiһning ixənq-sadiқliқi arқilиқ, yəni Uning Atisining barliқ sөz-kalamioqa mutləқ boysunup beқinixi arқilиқ biz қutқuzulduқ; wə yənə bu etiқadida, — Uning etiқadida, yəni Uning «ixənq-sadiқliқi»da һəmmimiz birlikkə kəltürülimiz.

«Bir qəmüldürülüx»

Rosul Pawlus bu yərdə tiloqa aloqan «qəmüldürülüx» suoqa qəmüldürülüx əməs, yaki suoqa qəmüldürülgən ixəngüqilərgə wədə қilinoqan «Muқəddəs Roһқa qəmüldürülüx»mu əməs; u qoқum Əysa Məsiһ Өzümningki dəp atioqan uluoq qəmüldürülüxtur; məsilən, «Luқa» 12:49-50: —

«**Mən yər yüzigə ot taxlap tutaxturuxқa kəldim wə bu otning tutixioqa nəқədər təқəzzamən! Lekin Mən aldi bilən bir qəmüldürüx bilən qəmüldürülüxüm kerək wə bu qümüldürülüxüm əməlgə axuruloquqə intayin қiyinilimən!**».

Xübһisizki, bu «qəmüldürülüx» Uning krestkə mihlinip japa tartidioqanliқini kərsitidu. Bu japa «ada қilinmioqan» bolsa, gunaһlarning kəqürüm қilinixi mumkin əməs idi, һəmdə U tiloqa aloqan uluoq ot — Muқəddəs Roһning uluoq oti — muһəbbətning, muқəddəslikning Hudaoqa kөyüp-pixқan oti yər yüzidiki insanlarning қəlbigə kelәlməytti. U muxu otning pütkül dunyada yeқilixioqa tolimu intizar boloqan idi. U zadi nemigə qəmüldürüldi degən məsiligə kəlsək, U bizning gunaһlirimiz wə xərməndiqilikimizni bir tərəp қilix üqün u barliқ gunaһ, xərməndiqilik wə өlümlərgə qəmüldürülgənidi; U bizning barliқ өlümlirimizni Өz üstigə aloqan. Uning «өlümliri» degən sirliқ sөz tiloqa elinoqan «Yəx.» 53:9ni kərüng. «2Kor.» 5:21ni kərüng: «**Gunaһқa һeq tonux bolmioqan kixini Huda bizni dəp gunaһning өzi қildi; məқsiti xuki, bizning Uningda Hudaning һəққaniyliқi boluximiz üqündur»**. Bizning gunaһimizni Өz üstigə elixi Atisidin ayrilixtin — yəni dozahқa kirixning өzi idi. Krestkə mihlanoqanda U barliқ dozahlirimizni Өz üstigə aloqan. Bu nemidegən azabliқ, nemidegən ajayib bir qəmüldürülüx-һə! Nemidegən zor oqəlibə bu-һə! Bu biz üqün ajayib bəht-saadəttur!

Əmdi suoqa qəmüldürülgəndə nemə қilimiz? Bu Pawlus «Rim.» 6:3də deginidək «**Məsiһ Əysaoqa kirixkə qəmüldürülgən bolsaқ, Uning өlümi iqigə qəmüldürülgən**» bolimiz əməsmu? Bu qəmüldürülüxtə, bədinimizning toluқ suoqa oqərқ қilinixioqa razimiz; biraқ bu ixning tegidə Huda Өz Roһi arқilиқ «Manga Məsiһning өlümidin, Uning uluoq qəmüldürülüxidin nesiwə bərgəysən» degən jiddiy iltijayimiz bar əməsmu? («1Pet.» 3:18-22) — tilikimiz, Hudaning roһimizni Məsiһning өlümigə wə Uningdiki barliқ muwəppəқiyətlərgə qəmdürüp berix, bizni pütünləy yengi adəm қilip yaritixidin ibarəttur. Mana һəmmimizgə kerək boloqan uluoq qəmüldürülüx — Muқəddəs Kitabtiki baxқa yərlərdə u «**Roһқa qəmüldürülüx**», «**Muқəddəs Roһқa qəmüldürülüx**» dəp atilidu; bu ix Məsiһning өzining qəmüldürülüxi arқilиқ wujudқa kelidu.

«**Bir qəmüldürülüx**» bar — u bolsimu Məsiһning qəmüldürülüxidur.`

Injil 11-ḳisim

«Filippiliḳlarоԓa»

(Rosul Pawlus Filippi xəḥiridiki jamaətkə yazоԓan salam məktup)

Kirix səz

Rosul Pawlusning bu heti Rimdiki zindanda yazоԓan bəx parqə hetining biridur. Uning xu yərdə yetixining səwəbi u yətküzgən hux həwər üstidin Yəhudiylar təripidin kətürülgən xikayətlər tüpəylidin idi; u tehi sot ḳilinmiоԓan, qünki Rimdiki əməldarlardin ḥeqkim bu xikayətlərni enikraḳ qüxinəlməytti. Bu tolimu adalətsiz, əlwəttə; ərzlər enik bolmisa, kim birsini səwəbsiz zindanоԓa taxliyalisun? («Ros.» 23:25-27ni, bolupmu 27ni kərüng).

Filippi xəḥiridiki jamaət Pawlusning türmidə yatḳanliḳini anglap, əzliri tolimu ḥajətmən bolsimu, uningоԓa iḳtisadiy yardəm əwətkən. Bu ḳiskа hətning addiy bir məḳsiti bolsa, ularоԓa rəḥmət eytixtin ibarət idi. Filippidiki jamaət Pawlusning xu yərdə hux həwərni jakarlixi bilən barliḳḳa kəltürülgən. Xu xəḥərdə jin qaplaxḳan, palqiliḳ ḳilidiоԓan dedək ḳiz bar idi. U hojayinliri üqün palqiliḳ yolida kəp pul tepip beriwatḳanidi. Rosullardin Pawlus wə Silas uningоԓa yoluḳup uning üqün dua ḳilip jinni ḳoоԓiwətti. Ḳiz azad boldi! Lekin hojayinliri «altun ḳozuḳ»tin məḥrum bolup pəylini buzup xəḥər əməldarlirini Pawlus wə Silaskа ḳarxi ḳutratti. Ular ḳoloԓa elinip, dərriləndi andin zindanоԓa taxlinip kixənləndi. Huda məjizini yaritip zor bir yər təwrəx bilən ularni zindandin ḳutḳuzdi («Ros.» 16:16-40). Xübḥisizki, bu məjizə tüpəylidin nuroԓun kixilər, jümlidin gundipay wə uning ailisidikilər Hudaning yoliоԓa kirdi.

Ḥazir Pawlusning Filippidin ayriloԓiniоԓa on yildin artuḳ boloԓanidi. Həttin kərünüp turiduki, Filippidiki jamaət sadiḳliḳ bilən Rəbgə əgixip hux həwərni pütün ətrapidikilərgə yətküzüxüp kəlgən (2:15-16). Ular rosul Pawlus əzlirini səygəndək unimu intayin səygən bolup, wə gərqə əzliri namrat boloԓan bolsimu, hux həwərning ixlirida uningоԓa ḳayta-ḳayta iḳtisadiy yardəm əwətip kəlgənidi (4:15-16, «Rim.» 15:26, «2Kor.» 8:1-5, 11:9). Əmdi ḥazir Filippidikilər səyümlük rosulini Rimdiki zindanda yatḳan dəp anglap (zindandiki tamaḳning az-kəplüki wə süpiti bügünki dəwrdimu ḥeq əzgərmidi boloԓay) uningоԓa yənə yardəm əwətix ḳararioԓa kəldi. Birak səpər uzun wə hətərlik — ḳurukluḳtin mangsa 1000 kilometrdin artuḳ, dengiz bilən mangsa intayin hətərlik idi. Ular Epafrodit isimlik sadiḳ bir ḳerindixini əlqi ḳilip tallap uningоԓa pul-bayliḳlarni tapxurdi. Yolning naməlum ḳismidin ətkəndə u kesəl bolup ḳaldi. U əzining salamətliki bilən ḥeq kari bolmay, ḳimmətlik sowoԓining nixanоԓa yətməy ḳelixidin ənsirəp aloԓa mengiwərdi. Rim xəḥirigə yətkəndə uning jeni aran ḳaloԓanidi, əmma u huxalliḳ bilən sowoԓatni rosuloԓa tapxurup bərdi. Rosulning inkasini, Epafroditning oԓemini ḳandaḳ yegənliki, uning saḳaytilixi üqün ḳanqilik tilawət ḳiloԓanliḳini təsəwwur ḳilix təs əməs. Ahiri Epafrodit əsligə kelip Pawlusni ḳaytidin xadliḳḳa qəmdürüp, uning yükini yeniklətti. Xübḥisizki, Epafrodit Pawluskа yahxi ḥəmraḥ idi, Pawlus uni yenida uzun turoԓuzmaḳqi boloԓanidi; əmma Epafroditning kesəllik əḥwali tooԓrisidiki həwər Filippi xəḥirigə yətkən bolup, jamaətning uningdin ənsirəp kətməsliki üqün, Pawlus uni tezrək yoloԓa selix ḳararioԓa kəldi. Yoloԓa saloԓanda uningоԓa ḳolimizda ḥazir turoԓan, jamaətkə yazоԓan bu hətni bərdi.

Muxundaḳ bir hət addiy bir «rəḥmət eytix»tin kəp artuḳ, əlwəttə. Pawlusning sowoԓitidin

boloŋan xadliķi aqlikłtin tuyukşiz kutkuzuloŋan kixining yaki pul tutkuzuloŋan namrat kixining xadliķi əməs. U ularning əzigə baoŋlioŋan qongkur muḥəbbitidin boloŋan xadlik idi, ularning əzliri ķattik namrat əḥwalda buni bərgənlikidin tehimu xundak; bu sowoŋining ularning etiķadning yolida dawamlik aloŋa baskanlikioŋa ispat bərgənlikidin xadlikimu bar; Əysa Məsiḥ dunyaoŋa ķaytip kəlgəndə Huda ularning bu kəyümqanlikini əzlirigə ķayturidioŋanlikidinmu Pawlusning yənə xadliķi bar. Qünki Hudaning ḥərķandak adimidək, rosulning jiddiy kəngül ķoyoŋini bolsa əzining əḥwal-ḥajiti əməs, bəlki əzi etiķadta bekiwatkan amrak «Hudaning ķoyliri»ning əḥwalidur.

Xunga 1:7də Pawlusning «**əmdi xad-huramlikimni kamil (kilinglar)...**» degən səzini, xundakla uning ularni roḥ-kəlbilirini Hudaning muḥəbbitigə tehimu eqixka jekilixlirini okux ḥəyran kalarlik ix əməs. Uning ularning muḥəbbiti wə sowoŋitidin zor xadliķi bar wə xuningoŋa təxəkkür eytti; ular tehimu ilgiriləxni dawam kiloŋan bolsa «**xadliķi kamil**» bolatti.

Əməliyəttə bolsa uning rəḥmətliri hətning ahiridirak kərülidu (4:10). Hətning kaloŋini bolsa ularoŋa huxallik iqidə bərgən təsəlli, rioŋbət ḥəm jekiləxlərdur.

Hət Pawlusning təlim-tərbiyə eytix wə ixni tüzütüx məkşiti bilən yazoŋan baxka hətlirigə ohximaydu. Xundak boloŋini bilən uningda kəp kimmətlik təlim-tərbiyə bardur! «Ķoxumqə səz»imizdə bu təlim-tərbiyiliridin bəzi gəhərliri üstidə tohtilimiz. Hət yənə Məsiḥning insan boluxi tooŋruluk pütkül Mukəddəs Kitab iqidiki əng uluoŋ wəḥiylərdin birini əz iqigə alidu (2:5-11). Biz uning üstidimu «ķoxumqə səz»imizdə tohtilimiz (2:7).

Pawlusning 1:21-26də yazoŋan bayanlirioŋa karioŋanda, u kesəl boloŋan yaki bolmioŋan bolsimu, ḥeq bolmioŋanda uning salamətliki intayin zə'iplixip kətkən, «ḥayat-mamatning qegrisi»diki məlum bir yərdə turoŋan ohxaydu. U «**dunyadin ketip Məsiḥ bilən billə bolux**» wə Hudaning həlkigə yənə bir'az wakit yardəmdə bolux üqün «təndə kelix» degən ikki imkaniyət tooŋruluk oylinidu; uning «**Məsiḥ bilən billə bolux**»ka küqlük intizari bar, wə Huda aldimoŋa bu ikkisidin tallax yolini ķoydi degən mənə ipadilinidu (1:22). Biz Hudaoŋa rəḥmət eytimizki, u «təndə kelix»ni tallidi, xundakla yənə birnəqqə yil hux həwərning hizmnitini kildi; wə xu qaoŋda, türmidə boloŋaqka məzkur kimmətlik hətni yezixka wakti wə türtkisining barliki üqünmu kəp rəḥmət eytimiz.

Izaḥat: Həttiki «bab»lar wə «ayət»lərning tərtip nomuri bilən əyni hətning bir kismi əməs; ular okurmənlərning halioŋan məlum səzni asan tepiwelixi üqün keyinki kəqürgüqilər təripidin ķoxuloŋanidi.

Məzmunlar: —

1:1-11 Salam, rəḥmətlər wə dua
1:12-30 Rosulning əz əḥwali wə təngliktə kaloŋanliki
2:1-11 Kəmtərlik, «ortakqilik», Məsiḥning dunyaoŋa kelip insan boluxi
2:12-30 «Kurbanlik» ḥayat — pida bolux
3:1-12 Ḥəkikiy sünnət; nixanni kooŋlax
4:1-9 Ahirki jekiləxlər
4:10-23 Rəḥmətlər, mədḥiyilər

Filippiliḳlarоға

Rosul Pawlus Filippi хəһiridiki jamaətkə yazоған məktup

1 [1] Əysa Məsiһning ḳulliri boloған Pawlus wə Timotiydin, Filippida turuwatḳan, Məsiһ
Əysada boloған barliḳ muḳəddəs bəndilərgə, yetəkqilər wə hizmətqilərgə salam! [2] Silərgə
Huda'Atimiz wə Rəb Əysa Məsiһtin meһir-хəpḳət wə hatirjəmlik ata ḳilinоғay!
[3] Һərḳetim silərni əsliginimdə mən Hudayimоға təхəkkür eytimən, [4-5] һərḳetim dua ḳiloғinimda,
silərning birinqi künidin tartip bügüngə ḳədər hux həwər hizmitigə boloған һəmkarliḳinglar
tüpəylidin tohtimay хad-huramliḳ bilən silərgə dua-tilawət ḳiliwatimən; [6] qünki mening
dəl хuningоға ixənqim kamilki, silərdə yahxi ixni Baxlioquqi bu ixni taki Əysa Məsiһning
künigiqə kamalətkə yətküzüp tamamlaydu; [7] mening һəmminglar tooғruluḳ хundaḳ oylixim
tooғridur; qünki mən ḳəlbinglardidurmən; mən zindanda zənjirlənginimdimu wə hux həwərni
aḳlioғinimdimu, dəlilliginimdimu Huda manga yətküzgən meһir-хəpḳəttin silərmu ortaḳ
bəһrimən bolisilər. [8] Mening Məsiһ Əysaning iq-baoғrida bolup silərni хunqilik təlpünüp
seoғinoғanliḳimоға Huda Өzi guwaһqidur.
[9] Mening dua-tilawitim bolsa, silərning muһəbbitinglarning һərtərəplimə bilim wə ətraplиḳ
sawat bilən yorutulup tehimu exip taxḳayki, [10] silər nemə ixlarning əwzəl ikənlikini pərḳ
etələydioға bolup, Məsiһning künidə pak-diyanətlik, əyibsiz bolisilər. [11] һəmdə Əysa Məsiһ
arḳiliḳ boloған, Hudaning хan-хəripi һəm mədһiyisini elip kelidioған һəḳḳaniyliḳning mewisi
bilən toldurulisilər.
[12] Biraḳ silərgə xuni həwərləndürməkqimənki, i ḳerindaxlar, mening bu əһwalim əməliyəttə
hux həwərning tehimu kəng tarḳilixi üqün türtkə boldi; [13] Qünki mening ḳamilixim Məsiһ

1:1 «Əysa Məsiһning ḳulliri boloған Pawlus wə Timotiydin, Filippida turuwatḳan, Məsiһ Əysada boloған barliḳ muḳəddəs bəndilərgə, yetəkqilər wə hizmətqilərgə salam!» — «yetəkqilər» һəm «hizmətqilər» tooғruluḳ «ḳoxumqə səz»imizgə ḳarang.
1:2 Rim. 1:7; 1Pet. 1:2.
1:3 «Һərḳetim silərni əsliginimdə mən Hudayimоға təхəkkür eytimən,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Silərning meni һərḳetimlik əsliginglar üqün rəһmət eytimən...».
1:3 Əf. 1:15; Kol. 1:3; 1Tes. 1:2; 2Tes. 1:3.
1:4-5 «...silərning birinqi künidin tartip bügüngə ḳədər hux həwər hizmitigə boloған һəmkarliḳinglar tüpəylidin tohtimay хad-huramliḳ bilən silərgə dua-tilawət ḳiliwatimən» — «silərning birinqi künidin tartip» — demək, Filippiliḳlarning Pawlustin hux həwərni ḳobul ḳiloған künidin tartip.
–Hət yeziloған qaoғda Pawlusning ular bilən boloған «һəmkarlixixi» on yildin kəp boloған.
1:6 «Silərdə yahxi ixni Baxlioquqi bu ixni taki Əysa Məsiһning künigiqə kamalətkə yətküzüp tamamlaydu» — «Əysa Məsiһning küni» bolsa Məsiһ dunyaoға ḳaytip kelidioған, jamaətni əzigə ḳobul ḳilidioған künidur. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
1:6 Yuһ. 6:29; 1Tes. 1:3.
1:7 «qünki mən ḳəlbinglardidurmən» — baxḳa hil tərjimisi: «qünki silər mening ḳəlbimdidursilər». Lekin bizningqə bizning tərjimimiz tooғridur; хundaḳ boloғanda ayətning omumiy mənisi: — Ularning «Pawluska ḳəlbidin orun bərgini» wə хuningdək türmidə boloған һajitidin qiḳḳanliḳi, һər jəһətin ularning hizmətə Pawluska хerik boloғuqilarning barliḳini, Pawluska nisbətən ularning һəḳiḳiy etiḳadqilar ikənlikini ispatlaydu. **«mən zindanda zənjirlənginimdimu wə hux həwərni aḳlioғinimdimu, dəlilliginimdimu Huda manga yətküzgən meһir-хəpḳəttin silərmu ortaḳ bəһrimən bolisilər»** — buning mənisi bəlkim: *(1)* Filippidiki ḳerindaxlarning türmidə yatḳan Pawluska yardəm berip uni rioғbətləndürüxi wə hux həwərning yolida uning bilən ortaḳ japa tartixḳa təyyar boluxi Huda meһir-хəpḳitini ularda mol yürgüzüxi, yaki *(2)* ularning хundaḳ ḳilixi Hudaning Өz meһir-хəpḳitini ularoға tehimu mol yaoғduruxining səwəbi boloған. Ikkilisining mumkinqiliki bar boloғini bilən bizningqə ikkinqisi eһtimaloға yeḳindur.
1:7 Əf. 3:1; 4:1; Kol. 4:3,18; 2Tim. 1:8.
1:8 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; 1Tes. 2:5; 1Tim. 5:21; 2Tim. 4:1.
1:10 «... хundaḳla silərning nemə ixlarning əwzəl ikənlikini pərḳ etələydioған bolup, Məsiһning künidə pak-diyanətlik, əyibsiz boluxunglar...» — «Məsiһning küni» tooғruluḳ 6-ayəttiki izaһatni kərüng. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.

üqün ikənliki imperator ordisidiki ķarawulhanidikilərgə wə baxķa ḥəmməyləngə ayan boldi.
14 Xuning bilən ķerindaxlarning kəpinqisi mening ķamilixim tüpəylidin Rəbgə tayinip
Hudaning səz-kalamini ķorķmay səzləxkə tehimu jür'ətlik boldi;. 15 dərwəķə, bəziliri ḥəsət ķilip
yaki riķabətlixip, bəziliri aķ kəngüllük bilən Məsiḥni jakarlaydu; 16 keyinkiliri bolsa bərḥək
muḥəbbəttin, mening hux həwərni aķlap ispatlixim üqün muxu yərgə ķoyuloŋanliķimni
bilgənlikidin xundaķ ķilmaķta; 17 Aldinķiliri bolsa qin kənglidin əməs, bəlki xəhsiyətqilikidin,
mening zənjirləngən dərdimgə dərd ķoxmaķqi bolup xundaķ ķilmaķta.
18 Əmdi bularoŋa nemə degülük? Ķandaķla bolmisun, tooŋra niyəttin bolsun sahtiliķtin bolsun,
ohxaxla Məsiḥ jakarlinidu; mən xuningoŋa xadlinimən; bərḥək, dawamlik xadliniwerimən.
19 Qünki dualiringlar wə Məsiḥ Əysaning Roḥining ķuwwətlixi arķilik bu ixlar nijat-
ķutķuzuluxumoŋa mədət bolidu dəp biliməŋ, 20 — demək, təķəzzaliķim wə ümid-istikim boyiqə
ḥeq ixta hijalətqiliktə ķalmastin, tirik yaki ölük bolay, ḥərdaim boloŋinidək ḥazirmu toluķ
jasarət bilən Məsiḥ tenimdə uluoŋlansun! 21 Qünki manga nisbətən ḥayatimning əzi Məsiḥdur,
ölüx bolsa tehimu paydiliķtur.
22 Jenim tenimdə ķalsa, əmdi nesiwəm yənə mewilik hizmət bolidu; lekin ķaysisini əwzəl bilip
talliweliximni bilməywatimən; 23 mən ḥayat bilən mamat otturisida ķisilip ķaldim; qünki bu
dunyadin ayrilip, Məsiḥ bilən billə boluxķa intizarmən — bu ix ziyadə əwzəldur; 24 əmma silər
üqün jenimning tenimdə ķelixi tehimu zərüroŋu dəymən.
25 Əmdi buningoŋa ixənqim kamil bolup, silərning etiķadta aloŋa ilgirilixinglar ḥəm xad-huram
boluxunglar üqün mən silər bilən billə ķelip dawamlik turimən dəp biliməŋ; 26 xuning bilən
mening silərgə yənə ḥəmraḥ boloŋinim wəjidin mən arķilik Məsiḥ Əysada pəhirlinip təntənə
ķilixinglar tehimu ziyadilixidu!
27 Pəķət əzünglarni Məsiḥning hux həwirigə layik tutunglarki, mən yeninglaroŋa berip silər
bilən didarlaxķandimu, silərdin ayriloŋandimu, ixliringlardin anglaydioŋinim silərning bir roḥ
bir janda bolup qing dəssəp turup, hux həwərdiki etiķadning yolida kürəxkə intiliwatķininglar,

1:13 «mening ķamilixim» — grek tilida «mening baoŋ-zənjirlirim». **«imperator ordisidiki ķarawulhana»** — grek tilida «praytorium» degən səz Ķəysərning ordisidiki məlum bir ķisimni kərsitidu. «Praytorium»oŋa imperatorni mudapiə ķiloŋuqilar boloŋan Rim imperiyəsining əng hil ləxkərliri jaylaxķan; xu yər yənə Rim imperiyəsining ḥərķaysi əlkisidiki waliylarning bax xtabi idi. Xunga Pawlusning bu yərdə «baxķa ḥəmməylən» degini bəlkim ləxkərlərni ḥəm Rimda turuwatķan barlik waliylarnimu kərsitidu.

1:14 «Xuning bilən ķerindaxlarning kəpinqisi mening ķamilixim tüpəylidin Rəbgə tayinip Hudaning səz-kalamini ķorķmay səzləxkə tehimu jür'ətlik boldi...» — demək, kəp ķerindaxlar: «Pawlus ḥətta Ķəysərning ordisida turupmu Hudaning səzini ķorķmay səzləwatķan yərdə, mən sirtta ərkin turup uni jakarlaxta nemidin ķorkķantim?» dəp jür'ətlinidu.

1:14 Əf. 3:13; 1Tes. 3:3.

1:16 «muxu yərgə ķoyuloŋanliķim» — «ķoyuloŋanliķim» — Ḥəmmigə Ķadir təripidin, əlwəttə.

1:17 «aldinķiliri bolsa qin kənglidin əməs, bəlki xəhsiyətqilikidin, mening zənjirləngən dərdimgə dərd ķoxmaķqi bolup xundaķ ķilmaķta» — xundaķ ķerindaxlar bəlkim: «uluoŋ rosul Pawlus türmidə ķamaķlik, bizgə pursət kəldi» dəp, jamaətlər arisida əz dangķini qikarmaķqi, əzliri «rosullarning paaliyətliri» boluwalmaķqi boloŋanlardur.

1:19 «Qünki dualiringlar wə Məsiḥ Əysaning Roḥining ķuwwətlixi arķilik bu ixlar nijat-ķutķuzuluxumoŋa mədət bolidu dəp biliməŋ...» — «mening nijat-ķutķuzuluxum» — bəzi alimlar bu səzlərni «türmidin ķutķuzulux» yaki bolmisa «meni ölüm arķilik jənnətkə yətküzüx» dəp qüxinidu; bizningqə bu səzlər qoķum təwəndiki 20-ayət bilən baoŋliktur. 20-ayəttə «nijat-ķutķuzulux»ning əməliyəttə nemə ikənliki kərisitilidu. «Ķoxumqə səz»imizni kərüng.

1:19 2Kor. 1:11.

1:20 «təķəzzaliķim wə ümid-istikim boyiqə ḥeq ixta hijalətqiliktə ķalmastin... » — «ḥeq ixta hijalətqiliktə ķalmastin...» bəlkim Məsiḥning wəkil süpitidə Uningoŋa ḥeqķandaķ daoŋ kəltürməslikini kərsitidu.

1:20 Rim. 5:5.

1:24 «əmma silər üqün jenimning tenimdə ķelixi tehimu zərüroŋu dəymən» — 21-25-ayətlər tooŋruluķ «kirix səz»imizni kərüng.

1:25 «əmdi buningoŋa ixənqim kamil bolup, silərning etiķadta aloŋa ilgirilixinglar ḥəm xad-huram boluxunglar üqün mən silər bilən billə ķelip dawamlik turimən dəp biliməŋ» — Pawlusning türmidin ķayta qikķanliķi tooŋruluķ «ķoxumqə səz»imizni kərüng.

1:27 «əzünglarni Məsiḥning həwirigə layik ḥalda tutunglar» — grek tilida «əzünglar Məsiḥning həwirigə layik ḥalda puķra bolunglar» degən səz bilən ipadilinidu. Filippidikilər bolsa «rimlik puķralar» dəp ḥesablinip, alaḥidə imtiyazlik idi. Pawlusning puritip eytmaķqi boloŋini «Əzünglarni ərxtiki puķraloŋa layik ḥalda tutunglar» degənliktur.

1:27 Yar. 17:1; 1Kor. 7:20; Əf. 4:1; Kol. 1:10; 1Tes. 2:12; 4:1.

28 xundakla karxi qikkuqilarning heqkandak wəhimiliridin patiparak bolup kətmigininglar
bolsun; silərdiki bu oŋəyrət, ularoŋa halakətning bəlgisi, silərgə bolsa kutkuzuluxunglarning
alamiti, xuningdək alayitən Hudadin kəlgən bir alamattur; 29 Qünki Məsihning yolida silərgə
pəkət Uningoŋa ixinixnila əməs, yənə Uning üqün horlukka uqraxmu nesiwə kilinoŋandur.
30 Qünki silər ilgiri məndə kərgininglardək wə xuningdək hazir angliɣininglardək mən
yolukkan kürəxkə silərmu yolukmaktisilər.

2 1 Əgər əmdi Məsihtə rioŋbət bar deyilsə, muhəbbətning təsəllisi bar deyilsə, Rohning
sirdaxliki bar deyilsə, kəlbdə iq aoŋritixlar həm rəhimdillik bar deyilsə, 2-3 — əmdi ohxax
bir oy-pikirdə bolup, bir-biringlaroŋa ohxax muhəbbəttə baoŋlinip, bir jan bir niyəttə bolup,
aranglarda heq ix rikabəttin yaki kuruk xəhrətpərəsliktin bolmisun; əksiqə, oy-hiyalinglarda
kiqik peillik bolup hərbiringlar baxkilarni özünglardin yukiri dəp bilinglar; xundak boloŋanda
xad-huramlikimni kamil kilisilər.
4 Hərbiringlar pəkət öz ixliringlaroŋa köngül bəlüp kalmay, bəlki baxkilarningkigimu köngül bə
lünglar. 5 Məsih Əysada boloŋan oy-pozitsiyə silərdimu bolsun: —
6 U Hudaning tip-xəklidə bolsimu,
Özini Huda bilən təng kilixni olja kilip tutuwalmidi;
7 əksiqə, U Özidin həmmini kurukdidi,
Özigə kulning xəklini elip,
Insanlarning siyakioŋa kirip, insaniy təbiəttin ortakdax bolup,
8 Özini təwən kilip,
Hətta ölümgiqə, yəni kresttiki ölümgiqə itaətmən boldi;
9 Xunga Huda Uni intayin yukiri kətürüp mərtiwilik kildi,
Uningoŋa hərkandak namdin üstün boloŋan namni beoŋixlidiki,
10 Əysaning namioŋa asmanlarda, yər yüzidə həm yər astida barlik tizlar pükülüp,

---

1:28 «silərdiki bu oŋəyrət...» — grek tilida «bu ix...». Baxka mumkinqiliki barki, «bu ix» karxi qikkuqilarning karxilikining özini kərsitidu. **«...ularoŋa halakətning bəlgisi, silərgə bolsa kutkuzuluxunglarning alamiti, xuningdək alayitən Hudadin kəlgən bir alamattur»** — baxka birhil tərjimisi: «...ularoŋa halakətning bəlgisi, silərgə bolsa kutkuzuluxunglarning alamiti, *(xuningdək)* kutkuzuluxunglarning Hudadin boloŋanlikioŋa bir alamattur».
1:30 «.. silər ilgiri məndə kərgininglardək wə xuningdək hazir angliɣininglardək mən yolukkan kürəxkə silərmu yolukmaktisilər» — demək, *(1)* etikad üqün ziyankəxlikkə yoluxux; *(2)* xübhisizki, hərhil jin-xəytanlar təripidin kəlgən hujumoŋa uqrax *(«roɦiy kürəx — «Əf.» 6:10-18ni kərüng)*.
2:1 «Əgər əmdi Məsihtə rioŋbət bar deyilsə, muhəbbətning təsəllisi bar deyilsə, Rohning sirdaxliki bar deyilsə, kəlbdə iq aoŋritixlar həm rəhimdillik bar deyilsə, ...» — grek tilida muxu ayəttiki «əgər» daim retorik xəkildə ixlitilip «əgər...wə dərwəkə *(xundak)* bolidu» degən mənini bildüridu. «Roh» bolsa Hudaning Rohini kərsitidu. «Kəlbdə» əsli grek tilida «iq-karnida», «iq-baoŋrida».
2:2-3 Rim. 12:16; 15:5; 1Kor. 1:10; Fil. 3:16; 1Pet. 3:8; Rim. 12:10; 1Pet. 5:5.
2:4 1Kor. 10:24; 13:5.
2:5 Mat. 11:29; Yuh. 13:15; 1Pet. 2:21; 1Yuh. 2:6.
2:6 2Kor. 4:4; Kol. 1:15; Ibr. 1:3.
2:7 «... Özini Huda bilən təng kilixni olja kilip tutuwalmidi 6-ayət, əksiqə, U Özidin həmmini kurukdidi,...» — baxka birhil tərjimisi: «... Özini Huda bilən təng turuwerəy dəp turuwalmayla, Özindin həmmini kutukdidi,...». **«əksiqə, U Özidin həmmini kurukdidi, Özigə kulning xəklini elip, Insanlarning siyakioŋa kirip, insaniy təbiəttin ortakdax bolup,...»** — bu ayət bəlkim Injil iqidə mənisi əng qongkur jümlilərdin biridur. «Insanlarning siyakioŋa kirip, insaniy təbiəttin ortakdax bolup» degən ibarilər xübhisizki, Məsihning hər jəhəttin insan bolup, toluk insanning təbiitidə boloŋanlikini kərsitidu. Pəkət uning təbiitidə heq gunah yok idi. «Insaniy təbiət» grek tilida «insaniy «shema»» dəp ipadilinidu, insanning təbiiti wə «asasiy kurulux»ini kərsitidu.
–«U Özini kurukdidi» tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
2:7 Zəb. 8:5; Mat. 20:28; Luka 22:27; Yuh. 13:14.
2:8 Ibr. 2:9,14,17; 4:15; 12:2.
2:9 Ros. 2:33; Ibr. 1:4.
2:10 Yəx. 45:23; Rim. 14:11.

[11] Huda'Atioǫa xan-xərəp kəltürüp hərbir til Əysa Məsiḥning Rəb ikənlikini etirap kilidu.
[12] Xuning bilən, əy səyümlüklirim, silər ḥəmixə itaət kiloǫininglardək, pəkət mən yeninglarda boloǫinimdila əməs, bəlki ḥazirkidək mən silərdin neri boloǫanda tehimu xundak itaət bilən əyminixtə, titrigən ḥalda əz nijatinglarni hərtərəpkə tətbiklaxka intilinglar. [13] Qünki Hudaning güzəl haḥixi boyiqə silərning iradə tiklixinglaroǫa wə xuningdək uni əməlgə axuruxunglarda iqinglarda ixligüqi Uning Əzidur.
[14] Ḥəmmə ixlarni oǫudungximay yaki talax-tartix kilmay kilinglar; [15] xuning bilən silər əyibsiz, sap dillik bolup, bu dəwrdiki tətür, əsəbbiy adəmlər otturisida yaxap, ularning arisida dunyaoǫa yorukluk bərgüqilərdək parlap, Hudaning daoǫsiz pərzəntliri bolisilər; [16] xuningdək ḥayatning səz-kalamini sunup bərgüqi boloǫininglar tüpəylidin, mən silərdin Məsiḥning künidə bikar yügürməptimən, bikar japa tartmaptimən dəp pəhirlinip təntənə kilaylaydioǫan bolimən.
[17] Ḥətta mən «xarab ḥədiyəsi» süpitidə etikadinglardiki kurbanlik ḥəm hizmət-ibadətning üstigə kuyulsammu, mən xadlinimən, xundakla silər bilən billə ortak xadlinimən. [18] Silərmu ohxax yolda xadlinisilər wə mən bilən billə ortak xadlinixinglar kerək.
[19] Lekin mən Rəbdə pat arida Timotiyni yeninglaroǫa əwətixni ümid kilimənki, əḥwalinglarni anglap mənmu hux bolsam; [20] qünki yenimda uningoǫa ohxax, dilimiz bir boloǫan, ixliringlaroǫa qin dilidin kəngül bəlgüqi baxka adəm yoktur. [21] Qünki ḥəmmə adəm Əysa Məsiḥning ixlirioǫa əməs, bəlki əzining ixliri bilən xuoǫullinixka intilidu; [22] əmma silər uning salaḥiyitini, uning hux həwərning hizmitidə huddi atisioǫa ḥəmraḥ bolup ixləydioǫan balidək mən bilən birgə meḥnət singdürgənlikini bilisilər. [23] Əmdi akiwitimning kandak bolidioǫanlikini enik bilgən ḥaman, uni dərḥal mangduruwetixni ümid kilimən; [24] əmma əzümning yeninglaroǫa pat arida baridioǫanlikimoǫa Rəb arkilik ixənqim bar.
[25] Əmma buningdin awwal mening kerindixim, hizmətdixim ḥəm səpdixim boloǫan, silərning əlqinglar ḥəm ḥajitimdin qikkan kurbanlik yardiminglarni yətküzgüqi Epafroditni yeninglaroǫa əwətixni zərür taptim, [26] qünki u ḥəmminglaroǫa seoǫinip təlpüngənidi ḥəm

2:11 «Huda'Atioǫa xan-xərəp kəltürüp hərbir til Əysa Məsiḥning Rəb ikənlikini etirap kilidu» — demək, Məsih Əysaoǫa beoǫixlanoǫan nam «Rəb»dur. U əsli Əzi Rəb bolup *(məsilən, «Luka» 2:11)*, U ərxlərgə kətürülginidə Huda'Atisi Əzining Uningdin boloǫan hursənlikini bildürüp kaytidin Uni «Rəb» dəp enik jakarlioǫan. «Yəx.» 45:23ni kərüng.
2:11 Yuḥ. 13:13; 1Kor. 8:6; 12:3.
2:13 2Kor. 3:5.
2:14 Rim. 12:17; 1Pet. 2:12; 4:9.
2:15 Pənd. 4:18; Mat. 5:14.
2:16 «ḥayatning səz-kalamini sunup bərgüqi boloǫininglar tüpəylidin...» — «ḥayatning səz-kalami» — mənggü ḥayat tooǫruluk səz, əlwəttə. Baxka birhil tərjimisi: «ḥayatning səz-kalamini qing tutkininglar tüpəylidin,...». Lekin yukiriki 15-ayəttə Filippilik kerindaxlar «yorukluk bərgüqi» dəp ataloǫan boloǫaqka, muxu yərdə «*(silər)... (Hudaning)* ḥayatning səz-kalamini sunup bərgüqi boloǫininglar» dəp tərjimə kilixni tooǫra kərimiz.
2:16 2Kor. 1:14; 1Tes. 2:19.
2:17 «Ḥətta mən «xarab ḥədiyəsi» süpitidə etikadinglardiki kurbanlik ḥəm hizmət-ibadətning üstigə kuyulsammu, mən xadlinimən, xundakla silər bilən billə ortak xadlinimən» — Pawlus yukirida 1:25-26də «silər bilən yənə didarliximən» dəydu, əlwəttə. Lekin u eltürülsimu, məyüslənməytti yaki ḥeq ḥəsrət tartmaytti, əksiqə xu səwəbtin xadlinatti; wə əgər xundak ix bolsa, ularnimu uning bilən billə ortak xadlinixka rioǫbətləndürətti.
2:17 2Kor. 7:4.
2:18 «Silərmu ohxax yolda xadlinisilər wə mən bilən billə ortak xadlinixinglar kerək» — 17-18-ayət üstidə: Təwrat dəwridiki ibadət tüzümidə, «kəydürmə kurbanlik» kiloǫanda, kurbanlik kurbangaḥka koyuloǫanda uningoǫa «axlik ḥədiyəsi» koxuluxi kerək, andin ularning üstigə «xarab ḥədiyəsi» kuyuluxi kerək idi. Muxu yərdə Pawlus tolimu kəmtərlik bilən Filippidiki etikadqilarning kiloǫan hizmət-ibaditini muḥim kurbanlikka, əzining yekində eḥtimalliki boloǫan eltürülüxi yaki türmidə əzini jamaət üqün pida kiliwatkanlikini bir «xarab ḥədiyəsi»gə, yəni ularning qong kurbanliki üstigə toluklaydioǫan pəkət koxumqə bir «xarab ḥədiyəsi»gə ohxitidu.
–Kaytidin dəymiz: U eltürülsimu, məyüslənməytti yaki ḥeq ḥəsrət tartmaytti, əksiqə xu səwəbtin xadlinatti; wə əgər xundak ix bolsa, ularnimu uning bilən billə ortak xadlinixka rioǫbətləndürətti.
2:19 Ros. 16:1; Rim. 16:21; 1Tes. 3:2.
2:21 1Kor. 10:24; 13:5.
2:25 «mening kerindixim, hizmətdixim ḥəm səpdixim boloǫan, silərning əlqinglar ḥəm ḥajitimdin qikkan kurbanlik yardiminglarni yətküzgüqi Epafrodit» — «səpdixim» — Pawlus bilən roḥiy kürəxtə ortak jəngqi, əlwəttə.
–«Əlqinglar» grek tilida «apostolos». Bu səzning mənisi «əwətilgən kixi», «əlqi» yaki «rosul» bolidu. Muxu yərdə biz «əlqi»

silərning uning kesəl ḥalidin həwər tapkʲininglar tüpəylidin azablandi. [27] U dərwəkə kesəl bolup əjəlgə yekʲinlixip ḳaldi; lekin Huda uningoԓa rəḥim kʲildi; ḥəm mening dərdimning üstigə dərd bolmisun dəp yaloԓuz uningoԓila əməs, bəlki mangimu rəḥim kʲildi. [28] Xuningdək uning bilən yənə kərüxüp xadlinixinglar wə xundakʲla əzümgə nisbətən dərdlirimni azaytix üqün uni tehimu jiddiy yoloԓa salmakʲqimən. [29] Əmdi uni xad-huramlik bilən Rəbdə ḳobul kʲilinglar ḥəm uningdək adəmlərgə ḥərmət kʲilinglar; [30] qünki u Məsiḥning hizmitini dəp, silərning manga kʲilmakʲqi boloԓan yardiminglarni bejirixtə yoluḳḳan boxlukʲni toldurup əjəlgə yüzlinip, əz jenini təwəkkül kʲildi.

3 [1] Ahirida, əy ḳerindaxlirim, Rəbdə xadlininglar! Bularni silərgə ḳayta yezix mən üqün awariqilik əməs, bəlki silərgə amanlik elip kelidu.
[2] Itlardin ḥezi bolunglar, yamanlik ḳilоԓuqilardin ḥezi bolunglar, «tilim-tilim kəsküqilər»din ḥezi bolunglar! [3] Qünki ḥəḳikʲiy sünnətliklər bolsa Hudaning Roḥi arkʲilik ibadət kʲilоԓuqi, Məsiḥ Əysadin pəhirlinip təntənə kʲilоԓuqi, ətkə tayanmaydioԓan bizlərdurmiz. [4] Meningmu ətkə tayanoԓuqilikim bar! Baxkʲilar «əz ətlirimgə tayansam bolidu» desə, mən tehimu xundakʲ; [5] sünnətkə kəlsək, mən tuoԓulup səkkizinqi küni sünnət kʲilindim; Israil millitidin, Binyaminning ḳəbilisidinmən, «Ibraniylarning ibraniyisi»mən; Təwrat-ḳanuni tərəptin eytḳanda, «Pərisiy» məzḥipidimu boloԓanmən; [6] Hudaoԓa boloԓan kʲizoԓinlikʲimoԓa kəlsək, jamaətkə ziyankəxlik

---

dəp tərjimə kʲiloԓinimiz bilən, mumkinqiliki barki, Pawlus Epafroditning rosulluḳ hizmiti bar bolidu, dəp kərsitixi mumkin.
2:27 «U dərwəkə kesəl bolup əjəlgə yekʲinlixip ḳaldi; lekin Huda uningoԓa rəḥim kʲildi; ḥəm mening dərdimning üstigə dərd bolmisun dəp yaloԓuz uningoԓila əməs, bəlki mangimu rəḥim kʲildi» — «Huda... yaloԓuz uningoԓila əməs, bəlki mangimu rəḥim kʲildi» degən səz birhil gunahni kərsətkən bolsa kerək. Təwəndiki 28-30-ayətlərgə ḳarioԓanda, Epafrodit Pawluskə jamaətning sowoԓisini yətküzüp baridioԓan yolda kesəl boldi. U bəlkim yolda kesəl bolup ḳaloԓan. U Pawlusning ḳexioԓa yetip berixkə aldirap əz kesili bilən ḥeq kari bolmay aloԓa basti, xuning bilən u tehimu eoԓir kesəl bolup «əjəlgə yekʲinlixip ḳaldi». Pawlus, uning bu kʲiloԓinini birhil təwəkkülqilik, akʲilanə ix əməs dəp oylixi mumkin. Huddi Pawlus, Huda «uningoԓa rəḥim kʲilip» saḳaytti, xundakʲla «manga rəḥim kʲildi» — qünki Epafrodit mening wəjəmdin xundakʲ kʲildi, degəndək.
–Undakʲ deginimiz bilən, Huda bizgə jamaət üqün xundakʲ təwəkkül kʲilixkə təyyar boloԓan adəmələrni əwətsun!
2:29 1Kor. 9:14; Gal. 6:6; 1Tes. 5:12; 1Tim. 5:17; Ibr. 13:17.
2:30 «u Məsiḥning hizmitini dəp...» — grek tilida: «u hizmət dəp,...» deyilgən. Pawluskə *(xundakʲla Epafroditkə)* nisbətən pəkʲət «hizmət»la bar, qünki uningoԓa nisbətən pəkʲət bir hizmət, yəni Məsiḥning hizmiti, hux həwərning hizmiti bardur.
«u... silərning manga kʲilmakʲqi boloԓan yardiminglarni bejirixtə yoluḳḳan boxlukʲni toldurup əjəlgə yüzlinip, əz jenini təwəkkül kʲildi» — Pawlusning «yardiminglarni bejirixtə yoluḳḳan boxluḳ....» degini, Filippidiki jamaətning uningoԓa kəngül bəlüxidə məlum yetərsizlik bar, degənliki əməs; u, silərdə ümid kʲiloԓiningлardək yardəmni yətküzüx pursətliri qikʲmioԓan bolsimu, lekin əwətməkqi boloԓan kənglünglarni qüxinimən, deməkqi.
–«Yardiminglar» degən səz grek tilida muxu yərdə «ibadəthanidiki kaḥinlik ḳurbanlik hizmitinglar»ni puritidioԓan səzdur.
3:1 Fil. 4:4; Yaḳ. 1:2; 1Pet. 4:13.
3:2 «Itlardin ḥezi bolunglar, yamanlik kʲiloԓuqilardin ḥezi bolunglar, «tilim-tilim kəsküqilər»din ḥezi bolunglar!» — «itlar» yaloԓan təlim bərgüqi, Hudaning yolini buriоԓuqi ḳatarliklarni kərsitidu. 3-7-ayətlərni kerüng. «Tilim-tilim kəsküqilər» intayin kinayilik, ḥəjwiy gəp bolup, u «adəmlər sünnətsiz *(ḥətnisiz)* bolsa ḳutḳuzulmaydu» dəp tərəp-tərəptə ixəngüqilərning ḥərbirini sünnət kʲilmakʲqi boloԓan Yəhudiylarni kərsitidu. Xu babtiki 3-8, -17-21-ayətlərni ḥəm izaḥatlarni kerüng. Sünnətning əḥmiyiti, «ətkі sünnət» wə «roḥiy sünnət» toоԓuluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kerüng.
3:2 Yəx. 56:10.
3:3 Ḳan. 10:16; 30:6; Yər. 4:4; Yuḥ. 4:24; Rim. 2:29; Kol. 2:11.
3:4 «Meningmu ətkə tayanoԓuqilikim bar! Baxkʲilar «əz ətlirimgə tayansam bolidu» desə, mən tehimu xundakʲ» — bu səzlər intayin muḥim. «Ət» yaki «ətlər» toоԓuluḳ «Rimlikʲlaroԓa»diki «kirix səz»imizni kerüng. «Əz ətlirimgə tayanoԓudək salaḥiyitim bar» degini, «məndə Huda aldida gunaḥimni yuoԓudək, əzümni Hudaoԓa əpləxtürgüdək kʲiloԓan ixlirim bar» degənliktur *(məsilən, mən sünnət kʲilinoԓan, ətkəndə ibadəthanida nuroԓun ḳurbanlikʲlarni wə ḥədiyələrni sunoԓan, muḥim diniy ərbabmən, ḳatarlikʲlar)*.
3:4 2Kor. 11:21.
3:5 «... Təwrat-ḳanuni tərəptin eytḳanda, «Pərisiy» məzḥipidimu boloԓanmən» — «Pərisiylər» Yəhudiylar arisidiki Təwrat ḳanunidiki tələplərni əng təkitləydioԓan diniy məzḥəp idi. «Təbirlər»nimu kerüng.
3:5 Yar. 49:27; Ros. 23:6; 2Kor. 11:22.

kilоŋuqi idim; Təwrat kanuni tələp kilоŋan həkkaniylikka kəlsək, əyibisiz idim;
7 əmma manga
nemə ix «paydilik» bolsa, bularni Məsih səwəbidin ziyanlik dəp hesablidim;
8 Məsih Əysa
Rəbbimni tonuxning əwzəlliki wəjidin, mən baxka həmmə ixni ziyanlik dəp hesablaymən;
mən dərwəkə Uning üqünmu həmmidin məhrum bolоŋan; bərhək, Məsihkə erixixim üqün
bularni nijasət dəp hesablaymənki,
9 Məsihtə bolup, əzümdiki kandaktur həkkaniylik (Təwrat
kanunidin qikkan həkkaniylik)tin waz keqip, Məsihning etikad-sadikliki arkilik bolоŋan
həkkaniylik, yəni etikad arkilik Hudadin bolоŋan həkkaniylikka erixələymən;
10 muddiayim
Uni tonuxtur, — yəni Uning ölüp tirilixining küq-kudritidə yaxap, Uning azablirioŋa sirdax-
həmdəmliktə bolup, Uning ölümini ülgə kilip əzgərtilip,
11 xundakla mumkin kədər ölümdin
tirilixkə yetixni muddia kilimən.
12 Ularoŋa erixtim yaki kamalətkə yəttim deməkqi əməsmən; lekin Məsih Əysaning meni tutu-
welixida bolоŋan muddia-nixanini əzüm tutuwalsam dəp qepip yürməktimən.
13 Kerindaxlar,
mən əzümni uni tutuwaldim dəp karimaymən. Pəkət xu bir ixnila kilimənki, ətüp kətkən ixlar-
ni untup, aldimdiki ixlaroŋa intilip,
14 nixanni koоŋlap, Hudaning Məsih Əysada bolоŋan büyük
qakirikidiki in'amioŋa karap qepip yürməktimən.
15 Əmdi arimizdin kimki pixip yetilgən bolsa xu oy-məksəttə bolayli. Əgər baxkiqə oy-məksəttə
bolsanglar, Huda bunimu silərgə kərsitip beridu.
16 Kandakla bolmisun, kandak əlqəmgə yətkən
bolsak, xu əlqəm boyiqə kədəm besiwerəyli.
17 Meni ülgə kilip əgixinglar, əy kerindaxlar, xundakla biz silərgə tikləp bərgən nəmunə
boyiqə ohxax yolda mangoŋanlaroŋimu kəzünglarni tikip, ulardin əginiglar.
18 Qünki silərgə
kəp ketim eytkinimdək, wə hazirmu kəz yaxlirim bilən kayta eytimənki, nuroŋun kixilər

---

3:6 «Hudaoŋa bolоŋan kizoŋinlikimoŋa kəlsək, jamaətkə ziyankəxlik kilоŋuqi idim» — «jamaətkə ziyankəxlik kilix» Hudaning iradisi əməs idi, əlwəttə; lekin xu wakitlardiki Pawlus *(Saul)* Məsihkə karxi bolup, «Məsihkə etikad baoŋlaxni bolsa Hudaning yoli bilən karxilaxkanlik, Təwrat kanunini buloŋioŋanlik» dəp oylaytti; xuning bilən xu qaoŋda u Hudaoŋa bolоŋan «kizoŋinlik»ini hata yoloŋa karitip «jamaətkə ziyankəxlik kildi». **«Təwrat kanuni tələp kilоŋan həkkaniylikka kəlsək, əyibisiz idim»** — «əyibsiz" — demək, u Təwrat kanuni jəhətidin əzini əyibsiz dəp karaytti. Keyin Hudaning Rohidin yorutuloŋanda u Təwrat kanunidiki toluk tələpni bilip yetip, əzini tolimu əyiblik tonup yətti *(«Rim.» 7:7-25, bolupmu 7ni kərüng)*.

3:6 Ros. 8:3; 9:1; 22:3, 4; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.

3:7 Mat. 13:44.

3:8 Yəx. 53:11; Yər. 9:22; Yuh. 17:3; Kol. 2:2.

3:9 «Məsihtə bolup, əzümdiki kandaktur həkkaniylik..tin waz keqip, Məsihning etikad-sadikliki arkilik bolоŋan həkkaniylik, yəni etikad arkilik Hudadin bolоŋan həkkaniylikka erixələymən» — «Məsihtə» — grek tilida «Uningda».

3:9 Rim. 1:17; 3:21.

3:10 «Uning Məsihning azablirioŋa bolоŋan sirdax-həmdəmlik» — buning tooŋrisida «koxumqə səz»imizni kərüng. **«Uning azablirioŋa sirdax-həmdəmliktə bolup, Uning ölümini ülgə kilip əzgərtilip...»** — Məsihtə bolоŋan muhəbbət, həkkaniylik, yuwax-mulayimlik, səwr-takətlik, iman-etikad wə baxkilarni kaqürüm kilix pozitsiyining əng ayan kilinoŋan wakti bolsa Uning ölümidə bolоŋandur. Xuning bilən bizgə «Uning ölümi»din əng qongkur, əng uluoŋ ülgə kərülidu.

3:10 Rim. 8:17; 2Kor. 4:10; 2Tim. 2:11,12; 1Pet. 4:13.

3:11 «xundakla mumkin kədər ölümdin tirilixkə yetixni muddia kilimən...» — Pawlusning muxu səzi, uning ahirki künidə ölümdin tirilixini muddia kilixi əməs; qünki uning Məsihning künidə ölümdin tirilixigə kət'iy ixənqi bar idi *(1:21)*. «Ölümdin tirilix»tə, ixəngüqilərdə nuroŋunlioŋan yengi kabiliyətlər, yengi küqlər, yengi bilim-qüxənqilər wə wəhiylər pəyda bolidu, Hudaning toluk xan-xəripi qəksiz kərünidu; lekin, Pawlus bəlkim muxu dəwrning əzidə bu ixlaroŋa igə bolsam degən uluoŋ muddiada bolоŋan bolsa kerək. 12-ayətni kərüng.

3:14 1Kor. 9:24; 2Tim. 4:7.

3:15 «Əgər baxkiqə oy-məksəttə bolsanglar» — Pawlusning bu degini, bəlkim nixanni koоŋlixinglaroŋa hərkandak namuwapik oyda bolsanglar» degən mənidə bolsa kerək. Bəzi alimlar bu ayətning: «Əmdi arimizdiki kimki «pixip yetilgən» *(kinayilik, həjwiy eytiloŋan)* bolsa, muxu oyda bolayli. Əgər silər baxkiqə oylioŋan bolsanglar, Huda buning hatalikini silərgə ayan kilidu» degən mənidə dəp karaydu. Biz uningoŋa kayil əməsmiz; ayətning ikkinqi kismi uningoŋa zit kelidu.

3:16 «Kandakla bolmisun, kandak əlqəmgə yətkən bolsak, xu əlqəm boyiqə kədəm besiwerəyli» — bəzi kona kəqürmilərdə: «kandakla bolmisun, kandak əlqəmgə yətkən bolsak, xu əlqəm boyiqə kədəm besiwerəyli, xu oyidimu boluwerəyli» deyilidu.

3:16 Rim. 12:16; 15:5; 1Kor. 1:10; Gal. 6:16; Fil. 2:2; 1Pet. 3:8.

3:17 1Kor. 4:16; 11:1; 1Tes. 1:6.

Məsihƞning krestiƣa düxmən bolup mangmaqta.
[19] Ularning aqiwiti ƞalakəttur, hudasi əzining qarnidur, xəripi qilip mahtanƣini əz nomussizliqidur, oyliƣanliri pəqət bu dunyadiki ixlardur.
[20] Ƞalbuki, bizning puqraliqimiz bolsa ərxtidur, biz dəl xu yərdin Nijatkarning qüxüxini intizarliq bilən kütməktimiz — U bolsa Rəbbimiz Əysa Məsihƞdur.
[21] U barliq məwjudatlarni Əzigə boysunduridiƣan quдriti boyiqə bizning əbgar bu tenimizni əzgərtip, Əzining xanxərəplik tenigə ohxax ƞalaƣa kəltüridu.

4 [1] Əmdi, əy qerindaxlirim, səygənlirim wə təlpüngənlirim, mening xad-huramliqim, mening beximning taji boloƣuqilar, Rəbdə qing turunglar, i səygənlirim!
[2] Ewodiyadin ətünimən, wə Suntihədin ətünimənki, Rəbdə bir oy, bir pikirdə bolunglar!
[3] Durus, mən səndinmu təlәp qilimənki, i ƞəqiqiy ƞəmboyunturuquluq hizmətdixim, bu ayallarning yardimidə boloƣin; mana ular mən wə Klimənt bilən billə, xundaqla namliri «ƞayatlik dəptiri»gə hatiriləngən baxqa hizmətdaxlirim bilən billə hux həwər hizmitini ilgiri sürüxtə birgə kürəx qiloƣan.
[4] Rəbdə xadlininglar; mən yənə eytimənki, xadlininglar!
[5] Silərning mulayimliqinglar pütkül insanƣa ayan bolsun; Rəb yeqindur!
[6] Ƞeq ix tooƣruluq əndixə qilmanglar; bəlki ƞərbir ixta təxəkkür eytip tilikinglarni Hudaƣa dua ƞəm iltija arqilиq məlum qilinglar; [7] xu qaƣda adəmning oyliƣinidin exip qüxidiƣan, Huda igə boloƣan hatirjəmlik qəlbinglarni wə oy-pikringlarni Məsih Əysada qooƣdaydu.
[8] Ahirida, əy qerindaxlirim, nemə ixlar ƞəqiqət, nemə ixlar aliyjanab, nemə ixlar ƞəqqaniy, nemə ixlar pak, nemə ixlar hux-yeqimliq, nemə ixlar xan-xeƞrətlik bolsa, qisqisi ƞərqandaq ixlarda əhlaq-pəzilət yaki mahtaxqa layiq tərəplər bar bolsa, xu ixlarƣa kəngül qoyup oyliningлar.
[9] Məndin əgəngən, qobul qiloƣan, angliƣan wə məndə kərgənlərning ƞərqandiqi bolsa, silər

---

3:18 «nuroƣun kixilər Məsihƞning krestiƣa düxmən bolup mangmaqta» — «Məsihƞning krestiƣa düxmən bolux» tooƣruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.
3:18 Rim. 16:17.
3:20 «Ƞalbuki, bizning puqraliqimiz bolsa ərxtidur, biz dəl xu yərdin nijatkarning qüxüxini intizarliq bilən kütməktimiz» — «Məsihƞning krestiƣa boloƣan düxmənlər» bolsa ərxkə əməs, bəlki «bu dunya»ƣa, yənə «zemin»ƣa təwədur.
3:20 1Kor. 1:7; 1Tes. 1:10; Tit. 2:13; Ibr. 13:14.
3:21 «U barliq məwjudatlarni Əzigə boysunduridiƣan quдriti boyiqə bizning əbgar bu tenimizni əzgərtip, Əzining xanxərəplik tenigə ohxax ƞalaƣa kəltüridu» — «əbgar bu tenimiz» grek tilida «bizni təwən qilidiƣan bu tenimiz», yaki «bizni kiqik peillik qilidiƣan bu tenimiz» degənni bildüridu. Birsi təkəbburlixip kətkən bolsa tenidə ƞərqandaq ajizlik, əbgarlik pəyda bolsa muxundaq adəmlərning qongqiliqiƣa hatimə berilidu, əlwəttə, xundaqla ƞəmmimizgə kiqik peillikning tooƣra kelidiƣanliqini roxən kərsitidu.
3:21 1Kor. 15:51; Kol. 3:4; 1Yuƞ. 3:2.
4:1 1Tes. 2:19.
4:2 «Ewodiyadin ətünimən, wə Suntihədin ətünimənki, Rəbdə bir oy, bir pikirdə bolunglar!» — Ewodiya wə Suntihə jamaəttiki aqa-singil idi.
4:3 «mən səndinmu təlәp qilimənki, i ƞəqiqiy ƞəmboyunturuquluq hizmətdixim...» — «ƞəqiqiy ƞəmboyunturuquluq hizmətdixim» Pawlus bu alaƞidə ibarə bilən məlum qerindixini kərsitidu. Pawlus uning ismini tiliƣa almiƣan bolsimu, xübƞisizki, uning əzi wə Filippiliqlarning ƞəmmisi kimni kərsətkənlikini obdan bilətti. Grek tilida «ƞəmboyunturuquluq *(hizmətdixim)*» degən ibarə «süzügüs» bilən ipadiləngəqkə, bəzi alimlar «Süzügüs» degənni adəmning ismi dəp qaraydu.
4:3 Mis. 32:32; Zəb. 69:28; Wəƞ. 3:5; 20:12; 21:27.
4:4 1Tes. 5:16; Ros.16:25
4:5 «Silərning mulayimliqinglar pütkül insanƣa ayan bolsun; Rəb yeqindur!» — «Rəb yeqindur» degənning ikki mənisi bar: *(1)* Rəb Əysa etiqadqilarƣa ƞərdaim yeqin; *(2)* Rəb Əysa yeqin arida dunyaƣa qaytip kelidu.
4:5 1Kor. 10:11; Ibr. 10:25.
4:6 Zəb. 55:23; Mat. 6:25; 1Tim. 6:8,17; 1Pet. 5:7.
4:7 «... Huda igə boloƣan hatirjəmlik qəlbinglarni wə oy-pikringlarni Məsih Əysada qooƣdaydu» — yaki «Hudadin kəlgən hatirjəmlik qəlbinglarni wə oy-pikringlarni Məsih Əysada qooƣdaydu» — grek tilidiki tekisttə «Hudaning hatirjəmliki...» deyilidu.
4:7 Yuƞ. 14:27; Rim. 5:1; Əf. 2:14.
4:8 Rim. 13:13; 1Tes. 4:3, 4, 5.

xularoɣa əməl kilinglar; xundak kiloɣanda hatirjəmlik Igisi boloɣan Huda silərgə yar bolidu.
10 Əmdi mən Rəbdə ziyadə xadlandimki, silər ḥazir ahirda manga boloɣan kəyümqanlikinglarni kaytidin kərsəttinglar (bilimənki, manga daim kəyünüp kəldinglar, əmma pəkətla kərsitix pursiti kikmidi).
11 Mən bu gepimni, birər mohtajliktin eytiwatkinim yok; qünki əḥwalim kandakla boluxidin kət'iynəzər, barioɣa kanaət kilixni əginiwaldim.
12 Mən osal əḥwalda yaxaxni bilimən, ḥəm kəngriqiliktə yaxaxnimu bilimən. Ḥər ixta, ḥər əḥwalda, ḥəm tokluktа ḥəm aqlikta, ḥəm bayaxatqilikta ḥəm mohtajlikta yaxaxning sirini əginiwaldim.
13 Manga kudrət Bərgüqigə tayinip ḥəmmə ixni kilalaydioɣan boldum.
14 Ḥalbuki, mening kiyinqilikimoɣa ortak boluxunglar bilən yahxi kildinglar.
15 Silərgimu məlumki, əy Filippilikлar, mən Makedoniyə əlkisidin ayrilip kikkinimda, hux həwərni baxka yərlərgə yətküzgən dəsləptiki wakitlarda, silərdin baxka ḥeqkandak jamaət berix wə kobul kilix ixlirida mən bilən ḥəmkarlaxmioɣan.
16 Qünki Tesalonika xəḥiridiki waktimdimu ehtiyajim qüxkəndə silər manga birnəqqə ketim yardəm əwəttinglar.
17 Mening bundak deyixim, silərdin birər sowoɣatni izdəp sorioɣinim əməstur, izdiginim bolsa ḥesawatinglaroɣa roḥiy mewining kəp toplinixidin ibarəttur.
18 Lekin məndə ḥəmmə nərsə bar, ḥətta yetip axkudək bar; silər əwətkənliringlarni Epafrodittin tapxuruwelip terəmgə sioɣmay kaldim wə molqilikka qəmdum. Bu əwətkininglar intayin huxbuy, Hudaoɣa kobul boloɣudək, xundakla Uni hursən kilidioɣan bir kurbanliktək idi.
19 Wə mening Hudayim silər moḥtaj boloɣan ḥəmmə nərsini Məsiḥ Əysada boloɣan xan-xəripidiki bayliklaroɣa asasən mol təminləydu.
20 Əmdi Hudayimiz ḥəm Atimizoɣa əbədil'əbədgiqə xan-xərəp boloɣay! Amin.
21 Məsiḥ Əysada boloɣan barlik mukəddəs bəndilərgə salam yətküzünglar. Yenimdiki kerindaxlardinmu silərgə salam!
22 Barlik mukəddəs bəndilərdin, bolupmu Kəysər imperatorning ordisida boloɣanlardin silərgə salam!
23 Rəbbimiz Əysa Məsiḥning mehir-xəpkiti roḥinglaroɣa yar boloɣay!

4:9 «xundak kiloɣanda hatirjəmlik Igisi boloɣan Huda silərgə yar bolidu» — «hatirjəmlik Igisi boloɣan Huda» grek tilida: «hatirjəmlikning Hudasi» — demək, hatirjəmlik Bərgüqi ḥəm Özi hərdaim hatirjəmliktə turoɣuqi Hudadur.
4:10 2Kor. 11:9.
4:11 «Mən bu gepimni, birər mohtajliktin eytiwatkinim yok; qünki əḥwalim kandakla boluxidin kət'iynəzər, barioɣa kanaət kilixni əginiwaldim» — rosul ularni «xadlandim» *(10-ayət)* deginini hata qüxinip kalmisun dəp bu səzni kilidu. Xadlanoɣanlikі zindandiki aq kaloɣan məḥbusning tamakni kərginidiki xadlikі əməs, bəlki jamaətning uningoɣa kəyüngənlikidin, jamaətning uningoɣa boloɣan sadik muḥəbbitidin xadlinixi idi. Xuningdək u ularoɣa səzidə: «Mən ḥazirmu intayin ḥajətmən» degəndək purakni qikirip koyuxtin ənsirəydu. «Koxumqə səz»imizni kərüng.
4:11 1Tim. 6:6.
4:12 1Kor. 4:11; 2Kor. 11:27.
4:15 «Silərgimu məlumki, əy Filippilikлar, mən Makedoniyə əlkisidin ayrilip kikkinimda, hux həwərni baxka yərlərgə yətküzgən dəsləptiki wakitlarda, silərdin baxka ḥeqkandak jamaət berix wə kobul kilix ixlirida mən bilən ḥəmkarlaxmioɣan» — ayəttiki «...mən Makedoniyə əlkisidin ayrilip kikkinimda, hux həwərni baxka yərlərgə yətküzgən dəsləptiki wakitlarda» degən kisimning baxka birhil tərjimisi: «... hux həwərning silərgə yətküzülgən dəsləpki künliridə, mən Makedoniyə əlkisidin ayrilip kikkinimda...». Filippi xəḥiri bolsa Makedoniyə əlkisidə; xunga kaysi tərjimisi tooɣra boluxidin kət'iynəzər, Pawlus hux həwərni Filippilikлaroɣa yətküzgəndin keyin, uni baxka jaydikilərgə yətküzüx üqün kikkanidi. Xu qaoɣda Filippidiki jamaət uningoɣa iktisadiy wə bəlkim baxka jəḥətlərdə yardəm kiloɣanidi.
–Pawlusning «berix wə kobul kilix ixliri» degini, Pawlusning pəkət əzi üqünla əməs, bəlki baxkilarni dəp ularning əwətkən yardimini kobul kiloɣanlikini kərsitidu.
4:15 2Kor. 11:9.
4:16 «Qünki Tesalonika xəḥiridiki waktimdimu eḥtiyajim qüxkəndə silər manga birnəqqə ketim yardəm əwəttinglar» — «birnəqqə ketim» grek tilida «bir ketim, ḥətta ikki ketim...» degən ibarə bilən bildürülidu. Adəttə bu ibarə «birnəqqə ketim» degənni kərsitidu.
4:18 «silər əwətkənliringlarni Epafrodittin tapxuruwelip terəmgə sioɣmay kaldim wə molqilikka qəmdum» — «terəmgə sioɣmay kaldim wə molqilikka qəmdum» degənlik grek tilida bir səz bilənla ipadlilinidu. Pawlusning bu səzi bilən, pəkət jismaniy jəḥəttila ḥəmmə nərsəm bar degənni əməs, roḥiy jəḥəttimu tolimu huxal boloɣanlikini, tolimu təsəlli tapkanlikini, tolimu oɣəyrət kiloɣanlikini bildüridu.
4:18 Ibr. 13:16.

Ⱪoxumqə səz

«Yetəkqilər» wə «akʂsakɬallar» (1:1)

«Yetəkqilər» wə «akʂsakɬallar» degən səzlər ohxax məs'uliyəttiki adəmlərni kərsitidu. Məsilən, bu pakitni «Ros.» 20:17- wə 28-ayətni selixturux arⱪilik kərgili bolidu. «Yetəkqi» (grek tilida «episkop») bolsa baxⱪa ⱪerindaxlaroɳa nisbətən məs'ul adəmning yirakɳi kərər, roһiy kəzliri roxənrək ikənlikini təkitləydu; «akʂsakəl» bolsa məs'ul adəmning roһiy jəһəttin «qong boloɳan» «pixip yetilgən» ikənlikini təkitləydu. «Yetəkqilər» yaki «akʂsakɬallar»ning roli «jamaətni baxⱪurux» əməs, bəlki «bekix», Huda aldida jamaətning roһiy əsüxi üqün məs'ul boluxtin ibarət («1Tim.» 3-bab, «Tit.» 1:5-9, «1Pet.» 5:1-7). Akʂsakɬallar yaki yetəkqilərni jamaəttikilər əz adəmliridin tallixi kerək; mumkin bolsa bir adəmla əməs, birnəqqə adəm boloɳini yahxi. Injil dəwridə bəzi jamaətlər «akʂsakalsiz» ⱪaloɳan boluxi mumkin (məsilən, Pawlus məzkur һəttə tiloɳa aloɳandikidək, «Korintlikɬaroɳa (1)» wə «Korintlikɬaroɳa (2)»də «akʂsakɬallar»ni һeq tiloɳa almaydu; u bəlki Korintlikɬardin əzliri arisidin sadik wə muһəbbətlik boloɳan, Hudaning səzini obdan bilidioɳan adəmlərni tonup yetip, etirap ⱪilixni, xuningdək muxundak ⱪerindaxlarning məslihət-nəsihətlirigə boysunuxni ətünidu. «1Kor.» 16:15-19ni kərüng. U bu ayətlərdə tiloɳa aloɳan «Istifanas» bolsa bəlkim akʂsakəl boluxⱪa muwapik idi; lekin jamaəttikilər əzliri uni etirap ⱪilixi kerək.

«Hizmətqilər» (1:1)

Jamaətlər məlum kələmgə yətkəndin keyin xübһisizki, rəsmiy һalda «hizmətqilər»ni tallixi kerək bolidu. Hizmətqilər məlum jamaəttiki əməliy ixlaroɳa, bolupmu həyr-sahawət ixlirini baxⱪurux, bulardin һajətmənlərgə təminləx, jamaətning paaliyətliridə һərhil əməliy ixlarni orunlaxturux ⱪatarlik ixlaroɳa məs'uldur. («Ros.» 6:1-7).

«Məsiһning küni» (1:6, 10, 2:16)

«Məsiһning küni» degən ibarə pəⱪət bu һəttə wə «2Tes.» 2:2də tepilidu; lekin Pawlus һətliridə uni nuroɳun ⱪetim «xu küni» dəydu. «Xu küni»də, Məsiһ bu dunyaoɳa ⱪaytip kelidu; Əzigə ixəngənlərning һəmmisini əlümdin tirildürüp andin «zeminda tirik ⱪaloɳan» һəm «əlümdin tirildürülgən» etikadqilarning һəmmisini, demək pütkül jamaətni Əzigə alidu; jamaəttikilərning hərbirining ⱪiloɳanliri üstidin һəküm qikirip, hərbiridin hərⱪandak nalayik ixni tawlap tazilioɳandin keyin, jamaətni Əzigə yatlik «pak ⱪiz» süpitidə ⱪobul ⱪilidu. Xu kündin baxlap, jamaət Məsiһtin һeqⱪaqan ayrilmaydu.

Təwrattiki pəyoɳəmbərlər kəp ⱪetim «Pərwərdigarning küni»ni tiloɳa alidu. Bəzi wakitlarda bu ibarə xübһisizki, dəl «Məsiһning küni»ni kərsitidu, bəzi wakitlarda «Məsiһning küni»ning aldida kelidioɳan dəһxətlik japalik məzgilni (ahirki zamanni)mu əz iqigə alidu. Təwrat, «Daniyal»da wə Injil, «Wəһiy»də bu məzgilning yəttə yil ikənliki axkarilinidu.

Muxu yərdə təpsiliy ⱨalda bu məzgildiki ixlar tooɳuluk bexarətlər ⱨəkkidə xərһ bərməymiz; pəⱪət xuni bayan ⱪilimizki, bu yəttə yillik məzgildə ⱨəm «Məsiһning küni»ning əzidə Uningoɳa ⱪarxi qikⱪanlarning kəpinqisi əlidu. Məsiһ yər yüzidə, Yerusalem mərkəz ⱪilinoɳan ming yillik səltənətni ⱪuridu; xu məzgildə Xəytan baoɳlinip takaⱪlik bolidu. Ming yillik səltənətning ahirida: —

(a) Xəytan yər yüzidikilərni yənə sinaxkа wakitlik kоyulidu;
(ə) Hudaning həküm jazasi «kona zemin»оԓa ahirki kətim qüxürülidu;
(b) Məsihkə ixənməy əlgənlərning hammisi Hudaning soriki aldida turuxkа əlümdin tirilidu; insanlarоԓa nisbətən «ikkinqi əlüm», yəni dozah xu wakitta baxlinidu.
(p) Huda «**yengi asman, yengi zemin**» yaritidu.

Bu ixlar tooԓruluk «Wəh.» 19:6-21:8ni kərüng. Bəzi ixəngüqilərning bu «ming yillik səltənət»ni Məsihning jamaəttə hazir bolоԓan səltənitining «simwoli» dəp karaydu; lekin əzimiz addiy həlk bolоԓaqka, məlum bir məzgillik wakitni kandakmu «simwolluk» degili bolidu, dəp həq qüxinəlməymiz; wə yənə hazir kandak jəhəttin Xəytanni «baoԓlinip takaklik bolоԓan» degənni kallimizdin həq ətküzəlməymiz. Xəytan hazirki zamanimizda intayin kəp hərikət kilmakta əməsmu? Xuning bilən «Wəhiy» wə «Daniyal»diki sözlərni addiy mənisidə qüxinip yüriwerimiz.

«Nijat-kutkuzux» — həkikiy bir təbir (1:19-20)

«**Qünki dualiringlar wə Məsih Əysaning Rohining kuwwətlixi arkilik bu ixlar nijat-kutkuzuluxumoԓa mədət bolidu dəp bilimən, — demək, təkəzzalikim wə ümid-istikim boyiqə həq ixta hijalətqiliktə kalmastin, tirik yaki ölük bolay, hərdaim boloԓinidək hazirmu toluk jasarət bilən Məsih tenimdə uluoԓlansun!**»

Bəzi alimlar Pawlusning «bu ixlar nijat-kutkuzuluxumoԓa mədət bolidu» degən bu sözini zindandin azad kilinixi yaki sotta aklinixini kərsitidu, dəp karaydu. Keyinki pikirgə səl kayil boloԓinimiz bilən, təwəndiki səwəblər tüpəylidin hər ikki kəzkarax əməliyətkə toluk uyoԓun kəlməydu, dəp oylaymiz: —

(a) «**bu ixlar**» degini xübhisizki, yukirida tiloԓa aloԓan ixlarni, yəni bəzi kerindaxlarning «**Tooԓra niyəttin bolsun yaki sahtilikтin bolsun, ohxaxla Məsihni jakarlixi**»din ibarət idi.

(ə) «**bu ixlar**» bilən uning zindandin azad kilinixining məntikə jəhəttin həqkandak alakisi yoktur.

(b) «**Məsih Əysaning Rohining kuwwətlixi**» bolsa qokum Pawlus kiyin əhwalda turoԓinida əz rohida boloԓan hajitini toldurux, xu kiyin əhwal üstidin oԓəlibə kilix üqün boluxi kerək idi. Bundak «rohiy oԓəlibə» əməliyəttə Hudaning uni Rimdiki məlum bir zindandin qikirixidin ziyadə uluoԓ bir ixtur. Huda Өz adimini zindandin qikirixni halisa, pəkət bir pərixtisini əwətip ixiklərni aqkuzsila boldi (məsilən, «Ros.» 9-babni kərüng).

(p) Bu 19-20-ayətlərdə wə təwəndiki ayətlərdə Pawluska nisbətən ölümning mumkinqiliki bar, u bu mumkinqilik üstidə kəp oylaydu. «Өlüm» bolsa «azad kilinix» yaki «aklinix» əməstur.

Xunga bu 19-20-ayətlərning tooԓra qüxənqisini intayin addiy dəp karaymiz. Pawlusning əng zor kəngül koyoԓini azad kilinix əməs, bəlki əzining Rimdiki dəhxətlik əməldarlar aldida, bolupmu mustəbit imperator Kəysər Nero aldida Məsihning həwirini toluk jar kilixtin kilqə kol üzməslikidin ibarət idi (yənə «Əf.» 6:19-20ni kərüng. Ahir berip Pawlus dərwəkə Kəysərning aldida jasarətlik bilən Məsihni toluk jar kildi («2Tim.» 4:17). Demək, «**Tirik yaki ölük bolay, hər daim boloԓinidək hazirmu toluk jasarət bilən Məsih tenimdə uluoԓlansun!**» (20). «**Tirik yaki ölük**

bolux» uningoƣa nisbətən kari qaoƣlik. Muhim ix xuki, uningda hazir boloƣan «nijat-kutkuzux» arkilik Məsihni uluoƣlaxtin ibarət. Uning «azad kilinix»i əməs, bəlki Məsihni uluoƣlax uning «**təkəzzalikə wə ümid-istiki**» idi. U bu ümid-istəkni bildürgəndin keyin, «hayat-mamat» ixliri (dunyadin ayrilip Məsih bilən billə bolux kerəkmu, yaki kerindaxlar üqün təndə kelix kerəkmu?) üstidə yənə oylinip, əzining zindandin qikirilip, səyümlük Filippidikilərgə kaytidin həmrah boluxni muwapik dəp, xuningoƣa baoƣloƣan ixənqisini bildürdi.

«Nijat-kutkuzux» əmdi pəkət gunahlarning kəqürüm kilinixi (ətkən ixlaroƣa baoƣlik) əməs, bəlki hazirki wakitta: —

(a) gunahning ilkidin azad kilinix

(ə) yengi hayat — «Hudaning süritidə» yengilinip, xəhsiyətqilik asarətliridin azad kilinip, Məsihkə baoƣlinip hayat ətküzüp, kündə tawlinip, Uningoƣa ohxax xəkilləndürülüxtur.

Daim kəngül bəlidioƣinimiz xübhisizki, kutkuzuluximizning nemidin kutkuzulux ikənliki, yəni gunahtinmu, ölümdinmu yaki dozahtinmu; bulardin kutkuzulux dərwəkə uluoƣ ixlar boloƣini bilən, kutkuzuluxning nixani ulardin muhimdur; yəni, Məsihkə baoƣlinix, yengi adəm bolux wə Hudaning xan-xəripini ayan kilixtin ibarəttur. Mana bu, Hudaning bizni kutkuzuxida boloƣan məksitidur!

Meningmu məksitim təwəndikidək? —

«**Tirik yaki ölük bolay, hər daim boloƣinidək hazirmu toluk jasarət bilən Məsih tenimdə uluoƣlansun!**»

Nijat degən insanning kolidin kəlməydioƣan, Hudaning küq-kudritidindur!

Pawlusning türmidin kayta kikkanliki (1:21-26)

Pawlus bu ayətlərdə «dunyadin ayrilix» (yəni uning intizari boyiqə, Məsih bilən billə bolux) wə (mukəddəs bəndilirining yardimidə bolux üqün) «təndə kelix» degən ikki ehtimallik üstidə puhta oylanoƣandin keyin, «təndə kalimən» degən hulasigə kelidu. Uning üstigə u əzining Filippidiki jamaətkə yənə həmrah bolidioƣanlikioƣa baoƣlioƣan ixənqisini bildüridu (1:26, 2:24). U «Filemon»oƣa yazoƣan həttə ohxax ixənqini bildüridu («File.» 22). Birnəqqə yil ilgiri, «Rimliklaroƣa» yazoƣan həttimu, ularoƣa: «**Ispaniyəgə hux həwər tarkitix üqün baridioƣan səpirimdə, silər bilən kərüxüp ətimən**» degən məksitini bildürgənidi. Biz uning bu pilanini əzgərtkən, degənni oylaxka asasimiz yok; Asiyadiki jamaətlərdə saklinip kəlgən tarihlaroƣa asasən, təhminən miladiyə 66-yilida Pawlus dərwəkə Ispaniyəgə berip xu yərdə hux həwərni jakarlioƣan.

Bu hət miladiyə 63-yilida yeziloƣan ohxaydu. Ixinimizki, uning həttə bildürgən ixənqi boyiqə zindandin azad kilindi, wə birnəqqə yildin keyin yənə rimda kamap koyuldi. Uning rosul Timotiyoƣa yazoƣan birinqi heti wə rosul Tituska yazoƣan heti Filippi xəhiri ətrapida yeziloƣan ohxaydu («1Tim.» 1:3, «Tit.» 3:12). Pawlusning rosul Timotiyoƣa yazoƣan ikkinqi heti (zindandin yazoƣan bəxinqi heti) miladiyə 68-yilida yeziloƣan boluxi kerək. Rim xəhiridə saklanoƣan bəzi tarihlaroƣa asasən, xu qaoƣdin uzun ətməy u Rimning əng əxəddiy imperatori boloƣan Kəysər Nero təripidin öltürüldi.

Məsiḫning «əzidin ḫəmmini ɳuruɳdixi» (2:7)

«U əzidin ḫəmmini ɳuruɳdidi»

Xübḫisizki, Muɳəddəs Kitabning barlik bayanliri iqidə bu əng sirlik bolup, bizgə yengiqə oy, yengiqə izdinix, qongɳur bilim wə qüxənqilərgə erixixkə bipayan yengi zemin ḫazirlap beridu; bu bayan bizgə Məsiḫ wə Uning dunyaoɳa kelixi tooɣruluk əng qongɳur uqur bilən təminləydu.

Əysa qəl-bayawanda ɳirik kün roza tutɳanda (ḫeqnemə yemigən) Xəytan uni azdurmaɳqi boloɳan wəɳədin biz bəlkim bu bayanning qongɳur mənisini azrak qüxinələymiz: —

Xəytan: — «Sən əgər rasttinla Hudaning Ooɳli bolsang, muxu taxɳa: «nanoɳa aylan!» dəp buyruoɳin» — dedi. (Əysa intayin aq ɳaloɳan idi, əlwəttə).
Uning jawabi nemə boldi? ɳirik kün ilgiri, asmandin uning Atisining: «Mana bu Mening səyümlük Ooɳlum, Mən uningdin intayin hursənmən» degən awazi anglanoɳanidi. Lekin ḫazir Məsiḫning Xəytanoɳa bərgən uluɳ jawabi: —
«Bolmaydu! Qünki Təwratta yeziloɳan: «Insan pəɳət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning aoɳzidin qiɳɳan ḫərbir səz bilənmu yaxixi kerək!».

Xuningoɳa diɳɳət ɳiliximiz mumkinki, Əysa muxu yərdə Əzining Hudaning Ooɳli ikənliki tooɣruluk ḫeq talax-tartix ɳilmaydu. U dərwəɳə buni obdan bilidu, Xəytanning azdurux səzliridin ɳarioɳanda Xəytanmu buni obdan bilidu. Lekin Məsiḫ ḫeq ikkilənməyla Əzini **insanning** ornioɳa ɳoyidu. U insanlaroɳa nijat elip kelix üqün insan süpitidə kəldi; pəɳət mukəmməl bir insanla insanlarning gunaḫliri üqün mukəmməl bir ɳurbanlik bolup, tunji insan boloɳan Adəm'atimiz elip kəlgən balayi'apəttin ɳutɳuzup, insaniyətni əsligə kəltürələytti. Məsiḫ nəɳil kəltürgən səzlərdə, yəni Musa pəyoɳəmbərning səzliridə kərsitilgəndək, insanning aləmdə tutuxɳa tegixlik orni Hudaoɳa mukəmməl boysunup, uning barlik səzlirini ɳobul ɳiloɳan ḫalda yaxixidin ibarət bolidu.

Pawlusning «U Əzidin ḫəmmini ɳuruɳdidi» degən səzlirigə asasən, biz uning Hudalik təbiiti boyiqə, dərwəɳə bir səz bilənla «taxlarni nanoɳa aylandurux» ɳudriti bar bolsimu, əmma Uning muxu ɳudritini ixɳa salmaslikɳi ɳarar ɳiloɳanlikini kərimiz.

Keyin, U Getsimanə baoɳqisida ɳoloɳa elinoɳanda, uni ɳoloɳa aloɳanlarning ḫəɳikətən Uni tutuwelixɳa küqi yetəmti?

Məsiḫ ulardin: — «Kimni izdəysilər? — dəp soridi.
— Nasarətlik Əysani, — dəp jawab berixti ular.
Əysa ularoɳa:
— Mana Mən bolimən, — dedi...
Əysa: «Mana Mən bolimən» dewidi, ular arɳisioɳa yenip yərgə yiɳilixti» («Yḫ.» 18:5-6).

Zor küq-ɳudrət zadi kimdə? Lekin bilimizki, Əysa ularning Əzini ɳoloɳa elip, dərriləp, məshirə ɳilip andin ahirda krestkə mihlixioɳa yol ɳoydi. Bu Uning ətəy talliwaloɳan yolidur. U insanni azad ɳilix üqün insanning süpitidə azab tartip əlməkqi boloɳanidi. Əzi bexarət bərgəndək, Uning bu talliwaloɳan yoli muhlislirining bexini ɳattik ɳaturup, ularni alaɳzadilikkə, patparaɳqilikɳa, ḫətta ixənqsizlikkə qəmdürüp ɳoydi. Baxɳilarni əlümdin Tirildürgüqi ɳandaɳmu Əzi əlümgə təslim bolsun?

Ixinimizki, Əysa Məsih dunyaoğa kelixtin heli burunla insanni ķutķuzux üqün insan bolux ķararioğa kəlgən; yəni, insan süpitidə tuoğulup, Өzining Hudaning Ooğli boluxtin igə boloğan oğayət zor küq-ķudritini ḥeq ixlətməy mukəmməl, toluķ insan bolup yaxaxni ķarar ķiloğan. Xuning bilən u yaratķan məjizilirining kəpinqisini pəyoğəmbərlərningkilərgə ohxax yol bilən yaratķan, yəni Atisining Roḥioğa tayinip yaratķan. Məsilən: —

«**Mən Hudaning Roḥioğa tayinip jinlarni ķooğlioğan bolsam, undaķta Hudaning padixaḥliķi dərwəķə üstünlaroğa qüxüp namayan boldi**» («Mat.» 12:28).

Ḥalbuki, Məsiḥning «insan yoli»ni tutuxtin baxķa tutķan yənə bəzi alaḥidə yollirimu bardur; yəni məjizilərni yaritix üqün Өzining Hudaliķ küq-ķudritini ixlətkən yərlər bar (məsilən «Mat.» 9:28, «Yḥ.» 2:1-11, bolupmu 11-ayətni kərüng; yənə «Yḥ.» 10:17-18ni kərüng: —

«**Ata Meni xu səwəbtin səyiduki, Mən jenimni ķayturuwelixim üqün uni pida ķilimən. Jenimni ḥeqkim Məndin alalmaydu, Mən uni Өz ihtiyarim bilən pida ķilimən. Mən uni pida ķilixķa ḥoķuķluķmən wə xundaķla uni ķayturuwelixķimu ḥoķuķluķmən; bu əmrni atamdin tapxuruwaloğanmən**» («Yḥ.» 10:17-18). Muxu yərdə Məsiḥ Өzining Hudaliķ küq-ķudritini ixlitidu. Ḥeqkimning өzining jenini berix-bərməslik tooğrisida (yəni өzining ölümining waķti-saiti tooğrisida) küq-ḥoķuķi yoķtur, əlwəttə; wə xundaķla ḥeqkimning өz jenini ölümdin elip, өzini tirildürüx küq-ḥoķuķi yoķtur. Biraķ biz xuni kərimizki, bu ix Өzining təxəbbusidin əməs, bəlki Atisining buyruķi bilən idi. Ixinimizki, oķurməmlər muxundaķ ixlarning ḥəmmisiningla ohxaxla «Atisining buyruķi bilən» boloğanliķini kərələydu.

Əysaning baliliķ dəwri tooğruluķ biz mundaķ anglaymiz: —

«**Əysa bolsa өsüp, dana-aķilanilik bilən tolup, roḥta küqləndürüldi, Hudaning meḥir-xəpķitimu Uning üstidə idi**» («Luķa» 2:40).

«**Xundaķ ķilip, Əysa aķilanilik-danaliķta wə ķamättə yetilip, Huda wə kixilər aldida baroğanseri səyülməktə idi**» («Luķa» 2:52).

Əgər Hudaning Ooğli adəmlər arisida tuoğuloğanda, Өzining dunyalarni yaratķanda ixlətkən parasiti ḥəm danaliķini Өzi bilən billə elip kəlgən bolsa, undaķta yuķiridiki bayanlar Injilda ķəyt ķilinmioğan bolatti. Xundaķ boloğanda Uni ķandaķmu «U өgəndi» degili bolatti? «Өginix»ning nemə ḥajiti? «**Uning əķil-parasiti**» ķandaķ «yetildi»? Bularning ḥəmmisi bizgə Uning heli burun ķiloğan ķararini təkitləydu: «Mən insan bolimən!».

«**U өzidin ḥəmmini ķurukdidi**». U xundaķ ķilmioğan bolsa, ḥəmmimiz tehiqə gunaḥning ilkidə yürəttuķ. Xan-xərəp Hudaoğa boloğay!

Bu uluoğ tema üstidə dəydioğan yənə kəp səzlirimiz bardur; əmma muxu ḥazir degənlirimizni ihlasmən oķurmənlərning izdinixliri üqün bu qəksiz sir iqigə qala-puquķ kirixigə xarait yaritip berər dəp ümidtə bolimiz.

Hətnə tooŋruluk (3:1-3)

(Bizning təwəndiki bəzi sözlirimiz «Əzakiyal»diki «ķoxumqə söz»imizdin elinоŋan)

Hətnə (sünnət) ķilixning nemə əɦmiyiti bar?

Oķurmənlər esigə kəltürələyduki, Huda Ibraɦimni butpərəslikni taxlaxķa, өz yurtini taxlap baxķa natonux zeminоŋa səpər ķilixķa qaķiroŋinida, u ixənq-etiķad bilən itaət ķildi; Huda uni Pələstin zeminiоŋa yetəklidi. Xu yərdə uning etiķadi bilən Huda uni Өz nəziri aldida «ɦəķķaniy adəm» dəp jakarlidi. Uning etiķadiоŋa wə өzining alaɦidə «Hudaning adimi» boloŋanlikiоŋa bəlgə boluxķa, Huda uningоŋa hətnə bəlgisini ata ķildi. Bu bəlgə Ibraɦimning əwladliri boloŋan Yəɦudiylaroŋa, өzlirining Hudaning alaɦidə həlķi boloŋanlikini dunyaоŋa kərsitixi üqün tapxuruloŋan («Yar.» 18-bab). Ətrapidiki baxķa əl-yurtlardikilər hətnə ķilmioŋaqķa bu intayin enik bir bəlgə idi. Ɦəm Yəɦudiylar wə ərəblərmu (ɦəmmisi Ibraɦimning əwladlidi) bügüngə kədər hətnə ķilip kəlgən.

Injil muxu ix-wəķələr üstidə xundak xərh beridu: — Hudaning hətnidə boloŋan tüp məķsiti, Uning kəlgüsi tehimu muɦim bir hətnigə birhil bexarət boluxidin ibarət idi. Bu roɦiy hətnə Hudaning Məsiɦ Əysa arķilik ɦəmmə insanlaroŋa əmdi sunidioŋan nijatida ayan ķilinidu. Təwrat dəwridə, hətnidə təndin ətning kesilixi, kəlgüsi Injil dəwridə təndə boloŋan gunaɦ asarətlərning wə bu dunyadiki ɦoķuk, abruy wə puloŋa tayinixlarning kesip taxlinidioŋan «roɦiy hətnə»ni kərsitip əsirmu-əsir bexarət berip kəldi. Pəķət roɦi wə kəlbi «hətnə ķilinip» gunaɦ asarətliridin azad bolsila, andin insan Hudaoŋa «roɦta wə ɦəķiķəttə» ɦəķiķiy ibadət ķilidioŋan bolidu («Fil.» 3:3, wə «Kol.» 2:11-12, «Rim.» 4:9-12, «Gal.» 5:1-15, «Yɦ.» 4:23-24nimu kərüng). Ķəlb wə roɦni halas ķilip adəmni Hudaoŋa əməliy ibadət ķiloŋuqi ķilix, Hudaning Məsiɦtə boloŋan nijatini ķobul ķiloŋan ɦərbiri üqün Өz Roɦi bilən yaritidioŋan bir məjizisidur.

Pawlusning dəwridə sahta təlim bərgüqilər (kəpinqisi təlim bərgüqi Yəɦudiylar) bar idi; ular etiķadqilar gunaɦdin ķutķuzulux üqün өzlirini Məsiɦkə tapxuruxila əməs, bəlki uning üstigə sünnət ķobul ķiliximu kerək, dəp təlim berətti. Pawlus bu ɦəttə ularni məshirə ķilip «tilim-tilim kəsküqilər» degən namni ķoyidu (3:2); ular ɦəķning yengi ķəlblərni ķobul ķilixioŋa əməs, bəlki pəķət «ularning ətlirini kesix»kila ķiziķatti.

Hətnining adəmning salamətlikigə məlum paydilik yərliri bar, wə xu səwəbtin oŋərbtiki məmlikətlərdə etiķadlik ɦəm etiķadsiz kixilər өz ooŋullirini hətnə ķilsimu, bu dəwrdə ɦeqkim bu yolda ɦeqkandak roɦiy bəht-bərikətgə erixəlməydu; mənggülük ɦayatķa nisbətən jismaniy hətnini ķobul ķilix yaki ķilmaslikning ɦeqkandak əɦmiyiti wə təsiri yoķtur; birak «roɦiy hətnə»ni ķobul ķilmioŋan ɦeqkim Hudaning padixaɦlikioŋa kirməydu.

Məsiɦning azablirioŋa boloŋan sirdax-ɦəmdəmlik (3:10)

Qüxinip yetiximizqə bu ibarining mumkinqiliki boloŋan üq mənisi bar: —

(a) Etiķadqilar Məsiɦning yolida ɦərķandak azab-oķubətni tartķanda, xu qaoŋda ularda өzlirini alaɦidə rioŋbətləydioŋan ɦəm küqəytidioŋan, Məsiɦ bilən birhil ortaklik yaki sirdax-ɦəmdəmlik bolidu. Bu ɦəķiķətkə ķil sioŋmaydu — «2Kor.» 1:3-7ni kərüng.

(ə) Məsihɳning azab-oқubətliri insanning azad қilinixining bədili boloŋandək, azad қilinixning həwiri azab-oқubətlər arқilikmu tarқitilidu. Ḥərkim Injildiki «Rosullarning paaliyətliri»ni oқusila buning ḥəқiқət ikənlikini kərələydu (mundaқ deginimiz, Hudaning həlқining ḥazir tartiwatқan azab-oқubətlirini Məsihɳning gunaḥni yuyuxi üqün tartқan azab-oқubətliri bilən selixturoŋuqiliki bar, deməkqi əməsmiz, əlwəttə). Nijatning xerinlikini tetioŋan ḥərқandaқ adəm əz ailisidikiliri, dost-buradərliri, əz elidikiliri ḥətta baxқa millətlərningmu bu bəht-bərikətlərgə igə boluxini arzu қilsa, xu səwəb tüpəylidin u ḥərhil uқuxmaslikлar, qətkə қeқixlar wə uningdin kəp baxқa қiyin ixlaroŋa yüzlinixkə təyyar boluxi kerək; u yənə əz ihtiyari bilən bu yolni tallixi kerək. Ḥeq bolmioŋanda «**Məsih Əzini hux қilixni oylimioŋandək**» («Rim.» 15:3) əz zoқliri, huxluқliridin waz keqixkə təyyar boluxi kerək. Bu yolda, yəni Məsih mangoŋan yolda, Məsihɳning baxқilarni ḥayatқa erixtürüx üqün Əzini pida қiloŋan yolda mangoŋanlar üqünmu Məsih bilən billə boloŋan birhil alaḥidə ortaқlik yaki sirdax-ḥəmdəmlik bar. «Kol.» 1:24-25-ayətlərdə bu hil ortaқlik kərsitilidu, wə xuning bilən bir waқitta təwəndiki üqinqi mənini əz iqigə alidu, dəp ixinimiz.

(b) Məsih Əz jamaiti üqün dua қiloŋanda («Rim.» 8:34) U biz üqün azablinidu; qünki bizdə ḥərқandaқ ixənqsizlik, əhmiқanilik yaki itaətsizlik bar bolsa, bu Uningoŋa wə Muқəddəs Roḥқa azar beridu («Əf.» 4:30). Biz tehi Məsihɳni tonumioŋan waқitlirimizdimu Uning biz üqün dua-tilawətliri boloŋan boluxi mumkin. Məyli jamaət üqün bolsun, yaki ixənmigüqilər üqün bolsun muxundaқ dua-tilawətlərning azabi bolidu. Hudaoŋa Roḥta yeқinlaxқanlar, bolupmu dua-tilawətlərdə kəp waқit boloŋanlar Məsihɳning muxu azablirioŋa sirdax bolmay қalmaydu, xundaқla əzlirimu azablanmay қalmaydu. «Yar.» 18:17ni kərüng. Xu yərdə Huda Ibraḥimni Əzigə Əzining Sodom wə Gomorraḥ xəḥərliri üstidin azablanoŋanliқi tooŋruluқ sirdax қilidu: — «**Ularning gunaḥi intayin eoқir wə azabliқtur**» (20). Ibraḥimning bu səzlər wəjidin қiloŋan duasini kərüng («Yar.» 18:17-33).

Ixinimizki, bu üq jəḥətning ḥərbiri Pawlus kərsətkən «**Məsihɳning azablirioŋa sirdax-ḥəmdəmlik**»ni əz iqigə alidu.

Pawlusning səzlirining tərtipi boyiqə adəmlər Məsihɳning «tirilixining küq-қudritidə» yaxaxқa baxlioŋandin keyinla andin «Məsihɳning azablirioŋa sirdax-ḥəmdəmlik»tə bolidu, dəp kərsətsək hata bolmaydu. Bizdə Uning küq-қudrət beridioŋan «tirilix ḥayati» bolmisa azab-oқubətlərni kətürüxkə təyyar bolalmaymiz!

«Məsihɳning krestioŋa düxmən boloŋanlar» (3:18)

Məsihɳning krestioŋa düxmən bolux zadi nemə gəp?

Əməliyəttə bolsa «Məsihɳning kresti» U mihlinip əlgən dəl xu parqə yaoŋaq əməs, bəlki Uning krestlinip bizni қutқuzüx üqün tartқan azab-oқubətliri wə kresttə boloŋan ölümini kərsitidu.

«Məsihɳning kresti», yəni Uning biz üqün tartқan azbliri nijatimizning mənbəsi bolup hux həwərning meoŋizidur. Krestkə mihlanoŋanda Məsih (a) bizning gunaḥlirimizni əz üstigə aloŋan; (ə) gunaḥkar təbiitimizni bir tərəp қiloŋan; xuning bilən yengi təbiət, yəni Uning ḥayatini қobul қilalaydioŋan bolduқ.

Bu hux həwərning meoɣiziоɣa zit yaki baxkiqə təlim bərgüqilərning ḫərkaysisi bolsa «Məsiḫning krestioɣa düxmən» ḫesablinip, ikki ḫəssiləp lənət astida ḳalidu; bexioɣa pəḳət өz gunaḫlirining lənitila əməs, bəlki baxkilarni nijat yolidin burioɣanlaroɣa tegixlik lənətmu qüxidu.

Pawlus «**Məsiḫning krestioɣa düxmən boloɣanlar**» degən ibarə arkilik məlum birhil sahta təlim bərgüqilərni alaḫidə kərsitidu. Undaḳlar təlimidə «Məsiḫning kresti»ni tiloɣa aloɣini bilən, əməliyəttə Məsiḫning nijat yolini burmilaydu. Baxkilaroɣa butlaroɣa bax uruxni өgitidioɣan ḫərkandak adəmni bolsa «Məsiḫning krestigə düxmən boloɣan» deyixkə bolidu, əlwəttə; lekin mundak adəmning hata yoli bolsa **Məsiḫning** gepini kilidioɣan bəzi aldamqi təlim bərgüqilərningkigə karioɣanda, anqə əyiblik bolmaydu. Muxundak aldamqilarning təlimliri ḫərdaim: «Məsiḫning kresti bolsa dərwəkə Uning gunaḫlirimiz üqün təligən bədəlidur, xundakla bizning mənggülük ḫayatka kiriximizdiki ixiktur, **lekin**...» degən xəkildə pəyda bolidu.

«Məsiḫning kresti nijat yolining baxlinixi, **lekin**...»
«... Lekin silər sünnət kilinixinglar kerək...»
«... Lekin silər **bizning** jamaitimizgə ḳatnixixinglar kerək...»
«... Lekin silər xəmbə küni ixliməslikinglar kerək...»
«... Lekin silər bizning təlim bərgüqimizgə sədikə tapxuruxinglar kerək...»
«... Lekin silər Hudaning nami wə Məsiḫning namini muxundak yolda, muxundak tələppuzda eytixinglar kerək...»
«... Lekin silər uni-buni yeməslikinglar kerək.....» ḳatarlikлar, ḳatarlikлar, wəḫakazalar...

Bundak degüqilər baxkilar təripidin aldanoɣan bolsun yaki ḳəstən aldamqilik kiloɣan bolsun, ohxaxla aldamqilik bilən Məsiḫning krestioɣa düxmən boloɣanlar ḫesablinidu. Bundak kixilər Hudaning jazasioɣa intayin yekin turidu; ularning yenidiki Mukəddəs Kitab bolsa tehimu xundak.

Kimiki Məsiḫ kresttə əməlgə axuroɣan nijatka insan təripidin kilinoɣan əməlni yaki atalmix «sawablik ix»ni ḳoxumqə kilmakqi bolsa, Məsiḫning krestioɣa düxmən ḫesablinidu.
Kimiki Məsiḫning kresttə əməlgə axuroɣan nijat arkilik insanlarni pütünləy yengi adəm kiloɣanlikini inkar kilmakqi bolsa, Məsiḫning krestioɣa düxmən ḫesablinidu.
Kimiki Məsiḫning kresttə boloɣan azabliri arkilik gunaḫlirimizning kəqürüm kilinixioɣa təligən bədəlini inkar kilmakqi bolsa, Məsiḫning krestioɣa düxmən ḫesablinidu.

Rosullarning biz üqün: (a) ḳandak ḫajət iqidə yaxax; (ə) ḳandak berix wə (b) ḳandak ḳobul kilixtiki ḳalduroɣan ülgisi

«**Mən bu gepimni, birər moḫtajliktin eytiwatkinim yok**» (4:11)
«**Mening bundak deyixim, silərdin birər sowoɣatni izdəp sorioɣinim əməstur, izdiginim bolsa ḫesawatinglaroɣa roḫiy mewining kəp toplinixidin ibarət**» (4:17)

Izaḫatlirimizda tohtaloɣinimizdək, rosul Pawlus Filippilikларning sooɣwitidin zor xadlanoɣan; bu xadlinix sowoɣatning өz ḫajitidin qikkanlikidin əməs, bəlki bu ularning өzigə baoɣlioɣan muḫəbbitining, xuningdək ularning Hudaning büyük qakirikini dawamlik ḳooɣlaxkanlikidin boloɣan. Rosulning kəngül bəlgini өzining əḫwali əməs, bəlki ularning roḫiy

bəht-bərikiti idi. Mana bu ḫəkiḳiy «Hudaning adimi»ning alamitidur. Baxḳa bir həttə u Korinttiki jamaətkə mundaḳ səz ḳilidu: —

«Silərgə ḫeq yük eƣirimni salƣum yoḳ. Qünki izdiginim igilikinglar əməs, bəlki əzünglardur; pərzəntliri ata-anilar üqün əməs, bəlki ata-anilar pərzəntliri üqün mal-mülük yiƣixi kerək. Əmdi jeninglar üqünIgilikimdin huxluḳ bilən sərp ḳilimən ḫəmdə əzümni sərp ḳilimən (gərqə mən silərni ḳanqə səygənseri mən xunqə az səyülsəmmu)» («2Kor.» 12:14-15).

Bizning Pawlus tooƣruluḳ aloƣan barliḳ həwirimiz boyiqə, u əzining ḫəm ḫəmraḫlirining həj-hirajətlirini əzi kətürüxkə ḫərdaim intiləttі.

Mana bu uning Əfəsusdiki jamaət aḳsaḳalliri bilən hoxlaxḳanda degən səzliri: —

«Mən ḫeqḳaqan ḫeqkimdin kiyim-keqək yaki altun-kümüx tama ḳilip baḳmioƣanmən. Silərgə məlumki, mən ikki bilikimgə tayinip, əzümning wə ḫəmraḫlirimning ḫajitidin qiḳtim. Bundaḳ ḳilip ḫərbir ixlarda mən silərgə muxundaḳ əjir-əmgək arḳiliḳ ajiz-ḫajətmənlərgə yardəm berix lazimliḳini, xundaḳla Rəb Əysa Əzi eytḳan: «Bərmək almaḳtinmu bəhtliktur» deginini esinglardin qiḳarmasliḳinglar kerəklikini kərsəttim» («Ros.» 20:33-35).

Bəzi waḳitlarda Pawlus sowoƣatlarni ḳobul ḳiloƣan, əlwəttə; undaḳ sowoƣatlar bolsa uning hux həwərni jakarlixioƣa wə təlim berixigə kəprək waḳit qiḳirip beridu. Səmimiy niyət bilən berilgən bolsa (wə xuning üqün u Huda qoḳum sowoƣat bərgüqigə keyin ḳayturup in'am beridu, dəp bilgəqkə) u muxundaḳ sowoƣatlarni xadliḳ bilən ḳobul ḳilatti. Uning üstigə u ḫajətmənlərgə yardəm berix üqün kəp ḳetim sowoƣatlarni ḳobul ḳiloƣan. U yənə birnəqqə ḳetim baxḳa jamaətlərdin «Yerusalemdiki namrat muḳəddəs bəndilər» üqün yardəm pul sorioƣan; lekin oḳurmənlər uning barliḳ hətliridin xuni enik kərələyduki, u ḫətta bir ḳetimmu əzi üqün pul sorioƣan əməs. Muxu yərdə u Filippiliḳlarning sowoƣitini ḳobul ḳiloƣandin keyin ularƣa yazoƣan həttə «Mən ḫajətmən idim» yaki «Mən yənə sowoƣatḳa ḫajətmən» degən puraḳni puritip ḳoyuxtin intayin ənsirəytti.

Ḫəsrət bilən eytimizki, ḫəm xərḳtə ḫəm oƣərbtə «hux həwərqi»lər hux həwərni pulni kəzləp tarḳitidu. Ular Hudaning həlḳigə: «Mana, mən Hudaning alaḫidə əlqisidurmən; manga sədiḳə bərsənglar, Huda silərni alaḫidə bərikətləydu» dəp ulardin kəp pulni ündürməktə. Ulardin ḫətta milyoner boloƣanlarmu bar. Muxundaḳ kixilər məyli kəp pulluḳ bolsun yaki az pulliḳ bolsun dozah otining hətiri astida turidu.

Ixinimizki, bu barliḳ ixlarda rosul Pawlus Rəb Əysaning pul-bisat tooƣruluḳ təwəndiki təlimigə əgixip bizgə əng roxən ülgə ḳalduroƣan: —

«Xunga Mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ḫayatinglaroƣa kerəklik yemək-iqmək yaki uqanglaroƣa kiyidioƣan kiyim-keqəkning oƣemini ḳilmanglar. Ḫayatliḳ ozuḳtin, tən kiyim-keqəktin əziz əməsmu? Asmandiki uqar-ḳanatlaroƣa ḳaranglar! Ular terimaydu, ormaydu, ambarlaroƣa yioƣmaydu, lekin ərxtiki Atanglar ularnimu ozuḳlanduridu. Silər axu ḳuxlardin kəp əziz əməsmu? Aranglarda ḳaysinglar oƣəm-ḳayoƣu bilən əmrünglarni birər saət uzartalaysilər?

Kiyim-keqəkning oƣemini ḳilixinglarning nemə ḫajiti?! Daladiki nelupərlərning ḳandaḳ əsidioƣanliḳioƣa ḳarap beḳinglar! Ular əmgəkmu ḳilmaydu, qaḳ egirməydu; lekin silərgə xuni eytayki, ḫətta Sulayman toluḳ xan-xərəptə turoƣandimu uning kiyinixi nilupərlərning bir

güliqilikmu yoⱪ idi. Əmdi Huda daladiki bügün eqilsa, ətisi ⱪurup oqaⱪⱪa selinidioɳan axu gülgiyaⱨlarni xunqə bezigən yərdə, silərni tehimu kiyindürməsmu, əy ixənqi ajizlar! Xunga «nemə yəymiz», «nemə iqimiz», «nemə kiyimiz?» dəp oɳəm ⱪilmanglar. Qünki yat əldikilər (Yəⱨudiy əməslər, butpərəslər, demək) **mana xundaⱪ ⱨəmmə nərsigə intilidu, əmma ərxtiki Atanglar silərning bu ⱨəmmə nərsilərgə moⱨtajliⱪinglarni bilidu; xundaⱪ ikən, ⱨəmmidin awwal Hudaning padixaⱨliⱪi wə ⱨəⱪⱪaniyliⱪioɳa intilinglar. U qaoɳda, bularning ⱨəmmisi silərgə ⱪoxulup nesip bolidu**» («Mat.» 6:25-33).

Bizdə, Huda bizning ⱨajətlirimizdin qiⱪidu dəydioɳan ixənq bolsa, əmdi nemixⱪa ⱨajitimizni baxⱪilaroɳa jakarlap yürimiz? Uning padixaⱨliⱪi wə ⱨəⱪⱪaniyliⱪini izdisək, uning bizgə «ⱨajitinglardin qiⱪimən» degən ⱪimmətlik wədisi bar. Əmma: «Ⱪizim sanga eytay, kelinim sən angla» degəndək, bəzi etiⱪadqilar ⱪerindaxlarning anglawatⱪanliⱪini obdan bilip turup jamaəttə: «Aⱨ Atam, sən bilisən, mən ...gə zor ⱨajətmən» dəp dua ⱪilidu.

Bəzi əⱨwallarda, bizdiki moⱨtajlirimiz baxⱪilaroɳa muⱪərrər bilinidu, əlwəttə. Undaⱪ boloɳanda ular bizgə yardəm ⱪilixⱪa intilsə xadliⱪ bilən ⱪobul ⱪiliximiz kerək. Undaⱪ yardəmni ⱪobul ⱪilmisaⱪ, biz bərgüqi ⱪerindaxlirimizni berixtin bolidioɳan bəhtidin məⱨrum ⱪiloɳan bolimiz; qünki «**Bərmək almaⱪtinmu bəhtliktur**». Ⱨeqⱪandaⱪ insan «mustəⱨkəm tüwrük» əməstur; biz təkəbbur bolmasliⱪimiz, səmimiy yardəmni rət ⱪilmasliⱪimiz kerək. Huda buyrusa, u bir kün bolmisa bir küni bizgə həⱪning yahxiliⱪini ularoɳa ⱪayturux pursitini təminləp beridu. Əysa Məsiⱨ naməlum ayaldin bir otlam su soridi; ayal suni uningoɳa bərməy turupla Məsiⱨ uningoɳa mənggülük ⱨayatning yolini eqip bərdi («Yⱨ.» 4-bab). Bizning Hudaning berixidin kəp beriximiz, yaki Uni əzimizgə ⱪərzdar ⱪilip ⱪoyuximiz ⱨərgiz mumkin əməstur!

Injil 12-ḳisim
«Kolossiliklərgə»
(Rosul Pawlus Kolossi xəḥiridiki jamaətkə yazoɣan salam məktup)

Kirix səz

Rosul Pawlusning Kolossi xəḥiridiki jamaətkə yollioɣan bu məktupi uning Rimdiki zindanda yatḳan waḳitta əfəsustiki jamaətkə ḥəm ḳerindixi Filemonoɣa yazoɣan məktupliri bilən təng yeziloɣan («Kol.» 4:7, 9-10ni «File.» 10, 24, wə «Əf.» 6:21 bilən selixturup oḳung). Xu qaoɣda ḥəmkari boloɣan Tikikus zindandiki rosul Pawlusni yoḳlaxḳa Rim xəḥirigə baroɣan bolsa kerək. Xuning bilən Pawlusning bu hətlərni yezip əwitixigə pursət tuoɣuloɣan («Əfəsusluḳlaroɣa»diki «kirix səz»imizni kərüng). Pawlus Kolossi xəḥirigə berip baḳmioɣan, wə u ḳerindaxlar bilənmu kərüxüp baḳmioɣanidi. Lekin Kolossidiki jamaəttiki ḳerindaxlardin Əpafras Rimda uning yenida idi («Kol.» 4:12, 13). Bu həttin, rosul Pawlusning Hudaning pütkül jamaitigə, ḥətta u tehi yüz turanə kərüxmigən ḳerindaxlaroɣa tolimu kəngül bəlidioɣanliḳini kərüwalimiz (1:3-11, 2:1-3). Huda ḥəmmimizni Pawluskə ohxax xundaḳ kəng baoɣriliḳ ḳiloɣay!

Pawlusning ularoɣa eytḳan səzlirigə ḳarioɣanda, jamaət iqidə ezitḳuluḳ ḳiloɣuqi birnəqqə adəmlər pəyda boloɣan (Pawlus bu həwərni baxḳa adəmlərdin angliɣanmu, yaki Hudaning biwasitə bərgən wəḥiysi arḳiliḳ bilgənmu, buni biz bilməymiz). Muxu kixilər: «Bizgə pərixtilər təripidin «Injiloɣa artuḳqə ḳoxuloɣan» alaḥidə wəḥiylər kəldi», xundaḳla «jamaətkə alaḥidə bərikət yətküzidioɣan birnəqqə ḳoxumqə ḳaidə-yosunlar bar» degəndək səzlər bilən adəmlərni azdurmaḳta idi. Pawlusning ularoɣa boloɣan jawablirini: «Silər Məsiḥdə toluḳdursilər» dəp yekünlisək bolidu (3:10) — «Məsiḥdin artuḳ» ḥeqnemə əzəldin bolup baḳmioɣan wə ḥərgiz bolmaydu! Uningda Hudaning mukəmməl jəwḥiri turidu! Baxḳiqə jəyligənlərning bexioɣa waba qüxsun!

«Ḳoxumqə səz»imizdə biz pütün hət tooɣruluḳ əməs, bəlki bəzi alaḥidə ḳizik nuḳta yaki ḳiyinliḳi bar ayətlər üstidə azraḳ tohtilimiz.

••••••••

Kolossiliklərgə

Rosul Pawlus Kolossi xəḫiridiki jamaətkə yazoɣan məktup

1 [1-2] Hudaning iradisi bilən Məsiḫ Əysaning rosuli boloɣan mənki Pawlustin wə ḳerindax Timotiydin, Kolossi xəḫiridə turuwatḳan muḳəddəs bəndilərgə, yəni sadiḳ ḳerindaxlaroɣa salam! Huda Atimizdin meḫir-xəpḳət wə hatirjəmlik silərgə boloɣay!
[3-4] Biz Məsiḫ Əysaoɣa baoɣlioɣan etiḳadinglar wə barliḳ muḳəddəs bəndilərgə baoɣlioɣan muḫəbbitinglar tooɣruluḳ angliɣandin keyin, silər üqün dua ḳiloɣinimizda silər üqün ərxlərdə saḳlaḳlik ümid tüpəylidin Rəb Əysa Məsiḫning Huda-Atisioɣa üzlüksiz rəḫmət eytimiz; [5] Silər ilgiri bu ümid tooɣrisida hux həwərdiki həḳiḳət səzliri arḳilik angliɣansilər; [6] bu hux həwər pütkül jaḫanoɣa yetip kelip mewə berip awumaḳta, xundaḳla silərgimu yetip kelip, silər uni anglap Hudaning meḫir-xəpḳitini həḳiḳətən bilip yətkən birinqi kündin baxlap u silərdimu mewə berip awup barmaḳta; [7] silər hux həwərni səyümlük ixdiximiz Əpafrastin əgəngənsilər; u yardimizdə Məsiḫning sadiḳ hizmətqisidur; [8] u bizgə silərning Roḫta boloɣan muḫəbbitinglarni ayan ḳildi.
[9] Bu səwəbtin bizmu buning tooɣrisida angliɣan kündin baxlap silər üqün dua ḳilip iltija ḳilixni tohtatmiduḳ; tiləydioɣinimiz xuki, Hudaning iradisi ḫərtərəplik danaliḳ wə roḫiy yorutulux bilən silərdə toluḳ bildürülsun. [10] Xundaḳ boloɣanda silər Rəbgə layiḳ ḫalda ḫərtərəptə Hudani hursən ḳilip, ḫərḳandaḳ güzəl ixlarda mewə bərgəndə, Hudani ḫəḳiḳiy bilixinglar arḳilik əsüp yetilisilər; [11-12] bizni muḳəddəs bəndilərning yoruḳluḳta boloɣan mirasioɣa muyəssər boluxḳa layiḳ ḳiloɣan Atioɣa təxəkkür eytip, Uning xan-xərəplik ḳudriti boyiqə ḫərtərəplik küq bilən ḫər ixlarda xadliḳḳa tolup qidamliḳ wə səwr-takətlik boluxḳa küqləndürülisilər. [13] U bizni ḳarangoɣuluḳning ḫəkümranliḳidin azad ḳilip, səygən Ooɣlining padixaḫliḳioɣa yətkəp ḳoydi; [14] Uningda ḫərlük-azadliḳḳa, yəni gunaḫlirimizdin kəqürümgə muyəssər bolduḳ. [15] U

1:1-2 «Huda Atimizdin meḫir-xəpḳət wə hatirjəmlik silərgə boloɣay!» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Huda Atimiz wə Rəb Əysa Məsiḫtin meḫir-xəpḳət silərgə boloɣay!» dəp hatiriləngən.
1:1-2 Rim. 1:7; Gal. 1:3; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:3-4 «Biz Məsiḫ Əysaoɣa baoɣlioɣan etiḳadinglar wə barliḳ muḳəddəs bəndilərgə baoɣlioɣan muḫəbbitinglar tooɣruluḳ angliɣandin keyin... Rəb Əysa Məsiḫning Huda'Atisioɣa üzlüksiz rəḫmət eytimiz;» — toluḳ ikki ayətning baxḳa birhil tərjimisi: «Rəb Məsiḫ Əysaoɣa baoɣlioɣan etiḳadinglar wə barliḳ muḳəddəs bəndilirigə baoɣlioɣan muḫəbbitinglar tooɣruluḳ angliɣandin keyin, Rəb Əysa Məsiḫning Huda'Atisioɣa üzlüksiz rəḫmət eytimiz. Bu etiḳad wə muḫəbbitinglar silər üqün ərxlərdə saḳlaḳlik ümidtin barlikḳa kəlgən». Əmma bizningqə ümid etiḳadtin əməs, əksiqə etiḳad ümidtin kelidu. Bizningqə Pawlus ularning kelidioɣan bəhtini kəzləp uning üqün əzi xadlinidu.
1:3-4 Əf. 1:15; Fil. 1:3; 1Tes. 1:2; 2Tes. 1:3.
1:5 1Pet. 1:4.
1:6 Mar. 4:8; Yuḫ. 15:16.
1:7 «silər hux həwərni səyümlük ixdiximiz Əpafrastin əgəngənsilər» — «ixdiximiz» grek tilida «*(Hudaning)* ḳulluḳidiki ixdiximiz» degən uḳumni bildüridu. Əpafras Kolossidin kəlgən *(4:12-ayətni kərüng)*. U Pawlus wə hizmətdaxliriɣa yardəm bərgənliki üqün, Pawlus təkəllup bilən uning yardimini Kolossidiki jamaətning yardimi dəp ḳaraydu. Bəzi kona kəqürmilərdə: «u silərning yardiminglarda Məsiḫning sadiḳ hizməqtisidur» deyilidu.
1:7 Kol. 4:12; Flm. 23.
1:8 «u bizgə silərning roḫta boloɣan muḫəbbitinglarni ayan ḳildi» — «Roḫ» muxu yərdə Hudaning Muḳəddəs Roḫi.
1:9 1Kor. 1:5; Əf. 1:15.
1:10 Yar. 17:1; Yuḫ. 15:16; 1Kor. 7:20; Əf. 4:1; Fil. 1:27; 1Tes. 2:12.
1:13 «U bizni ḳarangoɣuluḳning ḫəkümranliḳidin azad ḳilip, səygən ooɣlining padixaḫliḳioɣa yətkəp ḳoydi» — «ḳarangoɣuluḳning ḫəkümranliḳi» jin-xəytanlarning ilkini kərsitidu.
1:13 Mat. 3:17; 17:5; Əf. 2:4; 1Tes. 2:12; 2Pet. 1:17.
1:14 «Uningda ḫərlük-azadliḳḳa, yəni gunaḫlirimizdin kəqürümgə muyəssər bolduḳ» — «Uningda» muxu yərdə «Məsiḫdə» degənni kərsitidu.
1:14 Ros. 20:28; Əf. 1:7; Ibr. 9:14; 1Pet. 1:19.

bolsa kərünməs Hudaning sürət-obrazidur, pütkül kainattiki tunjidur;
16 qünki Uningda barlik
məwjudatlar, asmandiki bolsun, zemindiki bolsun, kərünidioƣan bolsun, kərünməs bolsun,
məyli təhtlər, hojayinlar, ḥəkümranliklar, ḥokuḳdarlar bolsun, barlik ḥəmmə Uning təripidin
wə Uning üqün yaritiloƣandur.
17 U ḥəmmidin burundur, wə ḥəmmə məwjudatlar Uningda bir-birigə baoƣlinip turmaḳta;
18 U yənə tənning, yəni jamaətning bexidur; u baxlinixtur, əlgənlərdin tunji bolup tirilgüqidur;
buningdiki məḳsət, Uning pütkül məwjudatlar iqidə ḥər jəḥəttin əng üstün orunda turuxi üqün-
dur.
19 Qünki Huda Θzining mukəmməl jəwḥirini Uningda turoƣuzuxḳa,
20 wə Uning arḳilik
barlik məwjudatlarni Θzi bilən əpləxtürüxkə layik kərgənidi, yəni, Uning kresttə tökülgən
ḳeni arḳilik inaḳlik elip kəlgəndin keyin, — U arḳilik məyli zeminda bolsun, ərxlərdə bolsun
barlik məwjudatlarni Θzi bilən əpləxtürüxkə layik kərgənidi;
21-22 wə əslidə rəzil əməlliringlar
tüpəylidin Θzigə yat ḳilinoƣan, kənglünglarda düxmənlik boloƣan silərnimu, U Θz ətlik tenidə
ölüm arḳilik Θzigə pak-muḳəddəs, əyibsiz wə daoƣsiz ḥazir ḳilix üqün Θzi bilən əp ḳiloƣan
23 (əgər silər etiḳadta ul selinip mustəḥkəm turup, hux həwərdiki ümidtin neri ḳilinmisanglar);
bu hux həwər pütkül asman astidiki kainatta jakarlanoƣan; mənki Pawlus Uningoƣa hizmətqi
ḳilindim.
24 Əmdi mən silər üqün tartḳan japalirim üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiḥning japali-
rida kəm boloƣanlirini əz ətlirimdə Uning teni, yəni jamaət üqün toluḳlaymən;
25 mən jamaət
üqün Hudaning səz-kalamioƣa əməl ḳilix üqün Uning manga silərni dəp tapxuroƣan oƣojidarliḳi
boyiqə hizmətqi ḳilindim;
26 bu səz-kalamidiki sir barlik əsirlərdin wə dəwrlərdin yoxurun
tutuloƣan, əmma ḥazir mukəddəs bəndilirigə axkarilandi;
27 qünki Huda ularoƣa əllər arisida
əməlgə axuruluwatḳan bu sirning xəraplik bayliḳlirini bildürüxni halidi; bu sir bolsa xan-xərəpkə

1:15 «U bolsa kərünməs Hudaning sürət-obrazidur, pütkül kainattiki tunjidur» — grek tilida muxu yərdiki «tunji» adəttə «birinqi bolup tuoƣuloƣan»ni kərsitidu. Səzning toluk mənisi təwəndiki 16-17-ayəttə kərülidu; Məsiḥ: *(1)* pütün aləm iqidə birinqi orunda turidu; *(2)* wə aləmning ḥəmmisidin burun boloƣan; *(3)* aləmgə ohxax «yaritiloƣan» əməs, bəlki əsli Huda Atisi bilən billə məwjut boloƣan. Bu 16-20-ayətlərning məḳsiti Məsiḥning uluoƣuḳini kərsitix üqündur.

1:15 Yar. 1:26; 2Kor. 4:4; Fil. 2:6; Ibr. 1:3; Kol. 3:10; Yaḳ. 3:9; Wəḥ. 3:14

1:16 Yar. 1:3; Zəb. 33:6; Yuḥ. 1:3; Əf. 3:9; Ibr. 1:2.

1:17 «U ḥəmmidin burundur, wə ḥəmmə məwjudatlar uningda bir-birigə baoƣlinip turmaḳta» — «U ḥəmmidin burundur» degən səz waḳit təripidin ḥəm uluoƣluḳ-muḥimlik təripidinmu eytilidu.

1:18 «U yənə tənning, yəni jamaətning bexidur; u baxlinixtur, əlgənlərdin tunji bolup tirilgüqidur; buningdiki məḳsət, uning pütkül məwjudatlar iqidə ḥər jəḥəttin əng üstün orunda turuxi üqündur» — grek tilida muxu ayəttiki «tunji» 15-ayəttiki «tunji»ƣa ohxax səzdur; adəttə «birinqi bolup tuoƣuloƣan»ni kərsitidu.

1:18 1Kor. 15:20; Əf. 1:22; 4:15; 5:23; Wəḥ. 1:5.

1:19 «Qünki Huda Θzining mukəmməl jəwḥirini uningda turoƣuzuxḳa, ... 20 wə Uning arḳilik ... Θzi bilən əpləxtürüxkə...» — sezmusəz tərjimə ḳilsak: «Qünki *(Hudaning)* barlik mukəmməl jəwḥirini uningda turuxḳa layik kərgən, *(20)* wə Uning arḳilik ... Θzi bilən əpləxtürüxkə...».

1:19 Yuḥ. 1:14,16; Kol. 2:9.

1:20 «Uning kresttə tökülgən ḳeni arḳilik» — Grek tilida «Uning krestidiki ḳan arḳilik».

1:20 Yəx. 9:6; Yuḥ. 16:33; Ros. 10:36; Rim. 5:1; 2Kor. 5:18; Əf. 2:14; 1Yuḥ. 4:10.

1:21-22 «...silərnimu, U Θz ətlik tenidə ölüm arḳilik Θzigə pak-muḳəddəs, əyibsiz wə daoƣsiz ḥazir ḳilix üqün Θzi bilən əp ḳiloƣan...» — «Uning ətlik teni» Məsiḥning ḥəḳiḳiy insan ikənlikini təkitləydu.

1:21-22 Luḳa 1:75; Əf. 1:4; 5:27; 2Tim. 1:9; Tit. 2:12.

1:23 «əgər silər etiḳadta ul selinip mustəḥkəm turup, hux həwərdiki ümidtin neri ḳilinmisanglar» — muxu səzlər adəmlərni nijatḳa erixtürüxning xərtini əməs, bəlki adəmlərdə nijatning məwjut boloƣanliḳining addiy ispatini kərsitidu.

1:23 Yuḥ. 15:6.

1:24 «Əmdi mən silər üqün tartḳan japalirim üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiḥning japalirida kəm boloƣanlirini əz ətlirimdə Uning teni, yəni jamaət üqün toluḳlaymən» — biz bu sirliḳ bayan üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

1:24 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27; 2Kor. 7:4; Əf. 3:13; 4:12; 5:23; Fil. 2:17; 2Tim. 2:10.

1:25 «mən jamaət üqün Hudaning səz-kalamioƣa əməl ḳilix üqün» — yaki «mən səz-kalamini toluḳ jakarlax üqün» yaki «mən səz-kalamini ḥəmmigə jakarlax üqün». Bizningqə Pawlusning kəzdə tutḳini əzining *(wə baxḳilarning)* «Injildiki sir»ni jakarlixi bilən jamaətning sani toluḳ bolup, jamaət Hudaning toluḳ wəḥiyisigə muyəssər bolidu wə bu hux həwərning məḳsiti əməlgə axurulidu.

1:25 Rim. 16:25; Əf. 1:9; 3:9; 2Tim. 1:10; Tit. 1:3; 1Pet. 1:20.

1:26 Mat. 13:11.

elip baroɣuqi ümid boloɣan, silərdə turuwatḳan Məsiḥning Өzidur.[28] Biz uni jakarlaymiz, ḥərbir adəmni Məsiḥdə kamalətkə yətkən ḥalda Huda aldida ḥazir ḳilix üqün barliḳ danaliḳ bilən ḥərbir adəmgə jekiläymiz, ḥərbir adəmgə təlim berimiz. [29] Mən xuningoɣa intilip, Uning wujudumda ixligini boyiqə kürəx ḳilip japa tartimən; Uning wujudumda ixligini dərwəḳə tolimu zordur.

2 [1] Qünki məndə silər üqün, Laodikiyadikilər üqün, xuningdək didarimni kərmigənlərning ḥəmmisi üqün nəḳədər zor kürəxning boluwatḳanliḳini silərgə bilgüzməkqimən; [2] küriximning nixani, ḥəmməylənning meḥir-muḥəbbəttə bir-birigə baoɣlinip, ḳəlblirining rioɣbətləndürülüxi, Hudaning sirini, yəni Məsiḥni qüxinixtə wə toluḳ bilixtə boloɣan ixənq-hatirjəmlikkə erixixi üqündur; [3] qünki Uningda danaliḳning wə bilimning barliḳ baylikliri yoxurunoɣandur.
[4] Mening buni deyixim, ḥeqkimning silərni ḳayil ḳilarliḳ silik-sipayə gəpliri bilən aldimasliḳi üqündur; [5] qünki gərqə tən jəḥətidin silərdin neri bolsammu, roḥ jəḥətidin mən silər bilən billimən, silərning səptə turuwatḳiningloroɣa wə Məsiḥkə baoɣlioɣan etiḳadinglarning qinglikioɣa ḳarap xadlinimən. [6] Məsiḥ, Rəb Əysani ḳandaḳ ḳobul ḳiloɣan bolsanglar, xu ḥalda Uningda menginglar, [7] silər təlim berilgəndək Uningda yiltiz tartip, etiḳadinglar ḳuruluwatḳan ḥalda, etiḳadta hatirjəm ḳilinip, rəḥmət eytixlar bilən taxḳinlap turoɣuqi bolunglar; [8] ḥeqkimning Məsiḥ boyiqə bolmioɣan, pəylasopluḳ yaki bimənə aldamqiliḳ bilən, insanlardin kəlgən təlimlər, yəni bu dunyadiki «asasiy ḳaidə-ḳanuniyətlər» boyiqə silərni əz oljisi ḳilip azdurmasliḳi üqün ḥezi bolunglar; [9] qünki Uningda, yəni Məsiḥdə, Hudaning barliḳ mukəmməl jəwḥiri tən xəklidə turidu; [10] wə silər Uningda, yəni barliḳ ḥəkümdarlarning ḥəm ḥoḳuḳdarlarning bexi Boloɣuqida mukəmməldursilər; [11] silər Uningda adəmning ḳolisiz boloɣan sünnət bilən sünnət ḳilinoɣansilər; demək, Məsiḥning sünniti bilən gunaḥliḳ ətkə baoɣlanoɣan təndin halas ḳilinoɣansilər; [12] Uning

---

1:27 «qünki Huda ularoɣa əllər arisida əməlgə axuruluwatḳan bu sirning xərəplik bayliḳlirini bildürüxni halidi» — «əllər» bolsa «yat əllər», «Yəhudiy əməslər»ni kərsitidu.
1:27 2Kor. 2:14; 1Tim. 1:1.
1:29 «Mən xuningoɣa intilip, Uning wujudumda ixligini boyiqə kürəx ḳilip japa tartimən; Uning wujudumda ixligini dərwəḳə tolimu zordur» — «kürəx» degənlik grek tilida «agon» deyilidu. «Agon» tooɣruluḳ «Filippiyliḳloroɣa»diki ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
2:1 «xuningdək didarimni kərmigənlərning ḥəmmisi üqün...» — grek tilida: «xuningdək ətning jəḥətidə yüzumni kərmigənlərning ḥəmmisi üqün...». Xübḥisizki, rosul jamaəttə roḥ jəḥətidin bir-birimizni tonuximiz mumkin, deməkqi.
2:2 «küriximning nixani, ḥəmməylənning meḥir-muḥəbbəttə bir-birigə baoɣlinip, ḳəlblirining rioɣbətləndürülüxi, Hudaning sirini, yəni Məsiḥni qüxinixtə wə toluḳ bilixtə boloɣan ixənq-hatirjəmlikkə erixixi üqündur» — demisəkmu, bu «küriximː» roḥiy jəḥəttin, dua-tilawətlər bilən ḥər türlük jin-xəytanlar bilən ḳarixilixtiki kürəx, əlwəttə.
2:2 Yax. 53:11; Yər. 9:22; Yuḥ. 17:3; Fil. 3:8.
2:3 1Kor. 1:24.
2:4 Əf. 5:6; Kol. 2:18.
2:5 1Kor. 5:3; 14:40.
2:7 1Kor. 1:5; Əf. 3:17.
2:8 «ḥeqkimning Məsiḥ boyiqə bolmioɣan, pəylasopluḳ yaki bimənə aldamqiliḳ bilən, insanlardin kəlgən təlimlər, yəni bu dunyadiki «asasiy ḳaidə-ḳanuniyətlər» boyiqə silərni əz oljisi ḳilip azdurmasliḳi üqün ḥezi bolunglar» — «asasiy ḳaidə-ḳanuniyətlər» degən muḥim ibarə tooɣrisida «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
2:8 Rim. 16:17; Ibr. 13:9.
2:10 «wə silər Uningda, yəni barliḳ ḥəkümdarlarning ḥəm ḥoḳuḳdarlarning bexi Boloɣuqida mukəmməldursilər» — «silər Uningda ... mukəmməldursilər» degən muḥim ibarə tooɣrisida «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
–«barliḳ ḥəkümdarlar... ḥəm ḥoḳuḳdarlar...» — ḥəm asmandiki ḥəm zemindiki barliḳ ḥoḳuḳḳa igə boloɣanlar.
2:10 Yuḥ. 1:16.
2:11 «silər uningda adəmning ḳolisiz boloɣan sünnət bilən sünnət ḳilinoɣansilər; demək, Məsiḥning sünniti bilən gunaḥliḳ ətkə baoɣlanoɣan təndin halas ḳilinoɣansilər» — bu ayəttiki sünnət adəmning tenidə əməs, bəlki roḥ-ḳəlbididur, əlwəttə. Demisəkmu, «ətlik tən» degən ibaridə «ət» degən səz Injildiki alaḥidə mənidə ixlitilidu, yəni insaniy gunaḥḳa əsir boloɣan təbiətni kərsitidu.
– «Rimliḳloroɣa»diki «ət» tooɣruluḳ «kirix səz»imizni kərüng.
–«Məsiḥning sünniti» «Məsiḥning Өzi ḳilidioɣan sünnət», yaki «Məsiḥning əlümi»ni kərsitidu. Bu tooɣruluḳ «ḳoxumqə səzimiz»ni kərüng.
2:11 Ḳan. 10:16; Yər. 4:4; Rim. 2:29; Fil. 3:3.

bilən təng qəmüldürülüxtə dəpnə kilinoɣansilər; silər yənə Uni ələmdin tirildürgən Hudaning wujudunglarda ixləydioɣanlikioɣa ixənq baoɣlax bilən Uning bilən təng tirilgənsilər.
13 Əmdi gərqə itaətsizlikinglar wə ətliringlardiki sünnətsizlikinglar tüpəylidin ələgən bolsanglarmu, U silərni Məsih bilən billə janlandurdi; ḥəmmə itaətsizliklirimizni kəqürüm kilip,
14 bəlgilimilərdə əz iqigə elinoɣan üstimizdin ərz kilidioɣan, bizni əyibləydioɣan pütüklərni əqürüp taxlidi; U ularni bizdin neri kildi, krestkə mihlatkuzdi.
15 U ḥəkümdarlardin wə ḥokukdarlardin olja elip, kresttə ularni rəswa kilip ularning üstidin təntənə bilən oɣəlibə kildi.
16 Əmdi ḥeqkimning yemək-iqmək, ḥeyt-bayramlar, «yengi ay» yaki xabat künlər jəḥətliridə silərning üstünglardin ḥəküm qikirixioɣa yol koymanglar;
17 bu ixlar bolsa bir kələnggə, halas; uning jismi bolsa Məsiḥningkidur!
18 Ḥeqkimning silərni «kiqik peillik» wə pərixtilərgə ibadət kilixka dəwət kilip in'aminglardin məḥrum kilixioɣa yol koymanglar; muxundak kixilər gunaḥlik ətliridiki oy-pikirliri bilən ḥakawurlixip, kərgən kərünüxlərgə esiliwalmaktidur;
19 Ular «bax»ni qing tutkini yoktur; lekin baxtin ügə wə singirlar arkilik pütkül tən kuwwətlinidu wə bir-birigə baoɣlinip, Hudadin kəlgən awux bilən axmakta.
20-21 Əgər Məsih bilən bu dunyadiki kaidə-kanuniyətlərgə nisbətən ələgən bolsanglar, nemixka (bu dunyada yaxioɣanlardək) «Tutma!» «Tetima!» «Təgmə!» degəndək bəlgilimilərgə riayə kilisilər
22 (bundak bəlgilimilər ilkidiki nərsilərning ḥəmmisi istemal kilinix bilən yokilidu)? Muxundak bəlgilimilər pəkət insanlardin qikkan kərsətmilər wə

2:12 «Uning bilən təng qəmüldürülüxtə dəpnə kilinoɣansilər; silər yənə Uni ələmdin tirildürgən Hudaning wujudunglarda ixləydioɣanlikioɣa ixənq baoɣlax bilən uning bilən təng tirilgənsilər» — bu ayəttiki «qəmüldürülüx» aldi bilən suoɣa qəmüldürülüxni kərsətkini bilən, u yənə bəribir «roḥka qəmüldürülüx»nimu kərsitidu. Yənə yukiriki «sunnət» tooɣruluk «koxumqə səzimiz»ni kərüng.
2:12 Rim. 6:4; Gal. 3:27; Əf. 1:19; 3:7.
2:13 «Əmdi gərqə itaətsizlikinglar wə ətliringlardiki sünnətsizlikinglar tüpəylidin ələgən bolsanglarmu,...» — «ətliringlardiki sünnətsizlikinglar» ularning əslidə *(ḥəmmimiz Məsiḥsiz boloɣan waktimizdikidək)* əz «gunaḥlik ət»imizgə əsir-kul boloɣanlikimizni kərsitidu.
2:13 Əf. 2:1.
2:14 «bəlgilimilərdə əz iqigə elinoɣan üstimizdin ərz kilidioɣan, bizni əyibləydioɣan pütüklərni əqürüp taxlidi; u ularni bizdin neri kildi, krestkə mihlatkuzdi» — bu intayin muḥim ayət tooɣruluk yənə «koxumqə səzimiz»ni kərüng. Grek tilida «Uning krestigə mihlatkuzdi».
2:15 «U ḥəkümdarlardin wə ḥokukdarlardin olja elip, kresttə ularni rəswa kilip ularning üstidin təntənə bilən oɣəlibə kildi» — bu ayəttiki «ḥəkümdarlar wə ḥokukdarlar» bolsa jin-xəytanlar; Məsih ulardin aloɣan olja bolsa Əzigə etikad baoɣlioɣan, əslidə jin-xəytanlarning ilkidə turoɣan bizlərni kərsitidu, əlwəttə! Baxka birhil tərjimisi «...ḥəkümdarlarni... koralsiz kilip...».
2:15 Yar. 3:15; Mat. 12:29; Luka 11:22; Yuḥ. 12:31; 16:11.
2:16 Law. 11:2; 23:2; Rim. 14:2; Gal. 4:10.
2:17 «bu ixlar bolsa bir kələnggə, halas; uning jismi bolsa Məsiḥningkidur!» — «jismi» — demək, «kələnggüni yərgə taxlioɣan jisim». Bu muḥim ayət tooɣrisida «koxumqə səz»imizni kərüng.
2:17 Ibr. 8:5; 10:1.
2:18 «Ḥeqkimning silərni «kiqik peillik» wə pərixtilərgə ibadət kilixka dəwət kilip in'aminglardin məḥrum kilixioɣa yol koymanglar...» — baxka birhil tərjimisi: «ḥeqkimning.... üstünglardin ḥəküm qikirixioɣa yol koymanglar...». «Dəwət kilip» degən ibarə «bu ixlardin səyünüp» degən mənisinimu əz iqigə alidu. **«muxundak kixilər gunaḥlik ətliridiki oy-pikirliri bilən...»** — demək, oy-pikirliri Mukəddəs Roḥtin əməs, bəlki əz gunaḥlik ətliri təripidin baxkurulidioɣandur. **«kərgən kərünüxlərgə esiliwalmaktidur»** — bəzi kona tekisttiki koqürmilərdə «kərmigən kerünüxlərgə esiliwalmaktidur» deyilidu. Bizningqə «kərgən» dəp okux tooɣridur; bu kixilər kərgən «kərünüxlər» əzining ham hiyalliridin qikkan, əlwəttə.
2:18 Yər. 29:8; Mat. 24:4; Əf. 5:6; 2Tes. 2:3; 1Yuḥ. 4:1.
2:19 «Ular «bax»ni qing tutkini yoktur. Lekin baxtin ügə wə singirlar arkilik pütkül tən kuwwətlinidu wə bir-birigə baoɣlinip, Hudadin kəlgən awux bilən axmakta» — «bax» bolsa Məsiḥdur. Məsiḥning Əz teni boloɣan jamaətning bexidur. «Tən» — jamaət.
2:20-21 «Əgər Məsih bilən bu dunyadiki kaidə-kanuniyətlərgə nisbətən ələgən bolsanglar...» — bu muḥim ayət tooɣruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
2:20-21 Gal. 4:9.

təlimlərdin ibarət, halas;[2:22] [23] ularda dərwəkə birhil pidaiylarqə ibadət, kiqik peillik wə əz
tenigə karita kattik kolluk boluxni dəwət kilix boloqaqka, ularda danalikning kərünüxi
bar; əməliyəttə bundak danalikning paydisi yoktur — ular pəkət əttiki həwəslərgə yol
koyidula, halas.[2:23]

«Yukiridiki ixlaroqa intilip izdininglar»

3 [1] Silər Məsih bilən təng tirildürülgən bolsanglar, əmdi yukiridiki ixlaroqa intilip
izdininglar; Məsih xu yərdə Hudaning ong yenida olturidu. [2] Kəngül-zeh̨ninglarni yərdiki
ixlaroqa əməs, bəlki yukiriki ixlaroqa koyunglar; [3] qünki silər əlgənsilər, wə hayatinglar Məsih
bilən billə Hudada yoxurun turidu.[3:1] [4] Əmma hayatimiz boloqan Məsih axkarilanoqan qaoqda,
xuan silər uning bilən billə xan-xərəptə axkarilinidioqan bolisilər.[3:3]
[5] Xunga yərgə təwə ixlarni kiloquqi harkandak əzaliringlarni, yəni buzukluk, napaklik,
iplas hessiyatlar, rəzil hahixlar wə nəpsaniyətqilik (u butpərəslikkə barawərdur)ni əlümgə
məhküm kilinglar;[3:5] [6] qünki bu ixlar tüpəylidin Hudaning oqəzipi itaətsiz pərzəntlərgə
qüxidu.[3:6] [7] Silər bular arisida yaxioqan waktinglarda, bundak ixlardimu mangoqansilər.
[8] Əmma hazir silər muxularningmu həmmisini əzünglardin seliwetinglar — yəni
oqəzəp, kəhr-səpra, yaman niyətlər, təhmət, aoqzinglardin qikidioqan iplas sözlərnimu
siliwetinglar.[3:8] [9] Bir-biringlaroqa yaloqan sözlimənglar; qünki silər kona adəmni kilmixliri
bilən seliwətkənsilər,[3:9] [10] wə yengi adəmni kiygənsilər; yengi adəm bolsa özini Yaratkuqining
sürət-obrazi boyiqə toluk bilixtə daim yengilimakta;[3:10] [11] uningda heqkandak yunanlik yaki
Yəhudiy, sünnətlik yaki sünnətsiz, yat mədiniyətlik, Skit, kul yaki hərlər məwjut əməstur;
bəlki Məsih hammidur, wə hammididur.[3:11]

2:22 «bundak bəlgilimilər ilkidiki nərsilərning hammisi istemal kilinix bilən yokilidu» — demək «Tutma! Tetima! Təgmə!» degəndək bəlgilimilərning hammisi Huda aldida əng muhim ix boloqan insanning iqki dunyasi bilən əməs, bəlki yemək-iqmək katarliklar bilən munasiwətliktur.
2:22 Yəx. 29:13; Mat. 15:9; Tit. 1:14.
2:23 1Tim. 4:8; 5:23.
3:1 Əf. 1:20.
3:3 Rim. 6:2; 8:24; 2Kor. 5:7.
3:4 «əmma hayatimiz boloqan Məsih axkarilanoqan qaoqda, xuan silər uning bilən billə xan-xərəptə axkarilinidioqan bolisilər» — bu muhim ayət tooqruluk «koxumqə söz»imizdə tohtilimiz.
3:4 Fil. 3:21; 1Yuh. 3:2.
3:5 «yərgə təwə boloqan ixlarni kiloquqi harkandak əzaliringlar...» — əsli grek tilida «yərgə təwə boloqan əzaliringlar...». «yərgə təwə» degənning mənisi «bu rəzil dunyaoqa təwə» degənliktur.
3:5 Rim. 7:5, 23; Əf. 4:22; 5:3, 5; 1Tes. 4:5.
3:6 «qünki bu ixlar tüpəylidin Hudaning oqəzipi itaətsiz pərzəntlərgə qüxidu» — «itaətsiz pərzəntlər» degən ibarə insanning əsli tüp təbiitidə itaətsizlikning barlikini, itaətsiz Adəm'atining pərzəntliri ikənlikini kərsitidu. Lekin «itaətsiz pərzəntlər» bolsa Hudaning xəpkiti bilən Hudaning Özining pərzəntlirigə aylinidu *(5, 7-ayətni kərüng)*.
3:6 1Kor. 6:10; Gal. 5:19; Əf. 5:5; Wəh. 22:15.
3:7 1Kor. 6:11; Əf. 2:1; Tit. 3:3.
3:8 Əf. 4:22; Ibr. 12:1; Yak. 1:21; 1Pet. 2:1.
3:9 Əf. 4:25.
3:10 «wə yengi adəmni kiygənsilər; yengi adəm bolsa özini Yaratkuqining sürət-obrazi boyiqə toluk bilixtə daim yengilimakta» — «kona adəm» *(9-ayət)* Adəm'atidin miras kilinoqan gunahkar hayatni kərsitidu; «yengi adəm» bolsa Məsihdə boloqan yengi hayatni kərsitidu.
3:10 Yar. 1:26; 5:1; 9:6; Rim. 6:4; 1Kor. 11:7; Kol. 1:15; Yak. 3:9
3:11 «uningda heqkandak yunanlik yaki Yəhudiy, sünnətlik yaki sünnətsiz, yat mədiniyətlik, ... məwjut əməstur» — «yat mədəniyətlik» — grek tilida «sakallik» deyilidu; qünki greklar adəttə sakal koymaytti. Bu söz adəttə grek yaki latin tilini sözliyəlməydioqanlarni kərsitətti; adəttə greklar wə latinlar undak kixilərni kəmsitip «sakallik» degən sözni «yawayi adəmlər» degən səlbiy mənidə ixlitətti. **«... yat mədiniyətlik, Skit, kul yaki hərlər məwjut əməstur; bəlki Məsih hammidur, wə hammididur»** — «Skitlar» adəttə Ottura Asiyadiki kəqmən həlkning omumiy nami idi.
3:11 1Kor. 7:21,22; 12:13; Gal. 3:28; 5:6; 6:15.

12 Xunga, Hudaning talliwaloŋanliriоŋa, pak-mukəddəs wə səyüngənlərgə layik, adəmgə iq
aoŋritidioŋan baoŋirlarni, meһribanlik, kiqik peillik, məminlik wə səwr-takətlikni kiyiwelinglar;
13 bir-biringlaroŋa yol қoyunglar, narazilik ix bolsa bir-biringlarni kəqürüm қilinglar; Məsih
silərni қandak kəqürüm қiloŋan bolsa silərmu xundak қilinglar. 14 Muxu ixlarning üstigə ka-
mil birlikning rixtisi boloŋan meһir-muһəbbətni қoxup beringlar. 15 Məsiһning hatirjəmliki
kəlbinglarda һəküm sürsun (silər bir tən bolup bu hatirjəmliktə boluxқa qaқiriloŋan ikənsilər)
wə xundakla rəһmət eytixlarda bolunglar.
16 Məsiһning səz-kalamini өzünglarda baylik һasil қilip turoŋuzunglar, barlik danalik bilən bir-
biringlaroŋa өgitinglar, jekilənglar, qin kəlbinglarda zəbur-nəoŋmilər, mədһiyə küyliri wə roһiy
nahxilarni yangritip Hudani qiraylik mədһiyilənglar; 17 wə һəmmə ixlarda, səz bolsun, əməl
bolsun, һəmmisini Rəb Əysaning namida қilip, uning arқilik Huda'Atioŋa rəһmət eytinglar.

Ailidikilərgə boloŋan jekiləxlər

18 Silər ayallar, Rəbdə boloŋan süpitinglaroŋa layik өz ərliringlaroŋa boysununglar; 19 silər ərlər,
өz ayalliringlaroŋa muһəbbət kərsitinglar; ularoŋa aqqik қilmanglar.
20 Silər balilar, ata-ananglaroŋa һəmmə ixlarda itaət қilinglar; qünki bundak қilix Rəbdə boloŋan
güzəl ixtur.
21 Silər atilar, baliliringlarning kəngligə azar bərmənglar; undak қilsanglar kəngli yara bolidu.
22 Silər қullar, əttin boloŋan hojayininglaroŋa һəmmə ixta itaət қilinglar; pəқət kəz alidi-
dila hizmət қilip, insanlarni hux қiloŋuqi қullardin bolmanglar, bəlki Rəbdin əyminip qin
kənglünglardin ix kərünglar.
23 Nemə ixni қiliwatқan bolsanglar, uningda insanlar aldida əməs, bəlki Rəb aldida қiloŋandək jan-
dil bilən uningoŋa ixlənglar; 24 qünki mirasning in'amioŋa Rəbdin muyəssər қilinoŋanliқinglarni
bilisilər; qünki silər Rəb Məsiһning ibadət-қullukididursilər. 25 Əmma kim һəkқaniysizlik қilsa
қiloŋan һəkқaniysizliқi өz bexioŋa qüxidu; bu ixta һeqқandak yüz-hatirə қilinix yoқtur.

4 1 Silər hojayinlar, қulliliringlaroŋa adil wə tooŋra muamilə қilinglar; qünki ərxtə өz
hojayininglarning barliқini bilisilər.
2 Dua-tilawətkə һərқandak wakitta berilinglar, buningda rəһmətlər eytixip ҳoxyar turunglar;
3 xuning bilən biz üqünmu dua қiloŋaysilərki, Huda bizgə Məsiһning sirini jakarlax üqün Өz

---

3:12 «Xunga, Hudaning talliwaloŋanliriоŋa, pak-mukəddəs wə səyüngənlərgə layik ... kiqik peillik, məminlik wə səwr-takətlikni kiyiwelinglar» — Təwrat-Injilda «məminlik»ning «yuwaxlik iman-ixənq bilən» degəndək alaһidə mənisi bardur. Məmin adəm өzining ҳoқuқliri yaki imtiyazlirini bekitix üqün kürəx қilmaydu; qünki u Huda aldida iman bilən tooŋra mangoŋan bolsa, Huda muxu ixlarni ezigə kapalət қiloŋan dəp hatirjəmliktə turidu. Bu səz tooŋruluk yənə «қoxumqə səz»imizni kərüng.
3:12 Əf. 4:32; 6:11; 1Tes. 1:4.
3:13 Mat. 6:14; Mar. 11:25; Əf. 4:32.
3:14 «... kamil birlikning rixtisi boloŋan meһir-muһəbbətni қoxup beringlar» — yaki «... kamil rixtə boloŋan meһir-muһəbbətni қoxup beringlar».
3:14 Yuһ. 13:34; 15:12; Əf. 4:3; 5:2; Kol. 2:2; 1Tes. 4:9; 1Yuһ. 3:23; 4:21.
3:15 «Məsiһning hatirjəmliki kəlbinglarda һəküm sürsun» — bu muһim səz tooŋruluk «қoxumqə səz»imizni kərüng.
3:16 «... qin kəlbinglarda zəbur-nəoŋmilər, mədһiyə küyliri wə roһiy nahxilarni yangritip Hudani qiraylik mədһiyilənglar» — «zəbur-nəoŋmilər» bəlkim sazoŋa təngkəx қilinip eytilidioŋan nahxilar; «mədһiyə küyliri» bəlkim sazsiz nahxilar; «roһiy nahxilar» bəlkim stihiyiliktin, өzlikidin, Mukəddəs Roһning ilһami bilən eytiloŋan nahxilarni kərsitidu *(«1Kor.» 14:15nimu kərüng)*.
3:17 Əf. 5:20; 1Tes. 5:18.
3:18 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; Əf. 5:22; Tit. 2:5; 1Pet. 3:1.
3:19 Əf. 5:25.
3:20 Əf. 6:1.
3:22 «silər қullar, əttin boloŋan hojayininglaroŋa һəmmə ixta itaət қilinglar» — «əttin boloŋan hojayininglar» degini, yənə «silərning ərxtə boloŋan hojayininglarmu bar» dəp puritidu.
3:22 Əf. 6:5; 1Tim. 6:1; Tit. 2:9; 1Pet. 2:18.
4:1 Əf. 6:9.
4:2 Luқa 18:1; Rim. 12:12; Əf. 6:18; 1Tes. 5:17.

səzigə ixik aqsun; mən dəl sir üqün zənjirlər bilən baoɣlanoɣanmən;
4 xunga ḳilixḳa tegixlikim
boyiqə, sirni axkariliximoɣa dua ḳilinglar.
5 Sirttikilərgə nisbətən danaliḳ bilən menginglar, pursətlər qiḳḳanda kəngül ḳoyup ḳoldin bər
mənglar.
6 Silərning gəp-səzliringlar ḥərdaim meḥir-xəpḳət bilən bolsun, tuz bilən tetitilsun;
xuning bilən silər ḥərbir adəmgə ḳandaḳ jawab berixni bilisilər.

7 Səyümlük ḳerindax ḥəm Rəbdə sadiḳ hizmətkar, ixdiximiz boloɣan Tikikus silərgə mən
tooɣruluḳ ḥəmmə ixlarni məlum ḳilidu.
8 Mən uni dəl muxu ix üqün yeninglaroɣa əwətixim,
silərning əḥwalinglarni biliwelixi wə xundaḳla kənglünglaroɣa ilḥam-rioɣbət berixi üqündur.
9 Mən əzi silərdin boloɣan, sadiḳ wə səyümlük ḳerindiximiz Onesimusni uning bilən əwəttim;
ular silərgə muxu yərdiki barliḳ ixlarni məlum ḳilidu.
10 Türmidixim boloɣan Aristarhus silərgə salam yollaydu; Barnabasning nəwri inisi Markusmu
xundaḳ (silər uning tooɣruluḳ tapxuruḳlarni tapxuruwaldinglar; u yeninglaroɣa kəlsə, uni ḳobul
ḳilinglar);
11 Yustus dəp ataloɣan Yəxuamu salam yollaydu. Hudaning padixaḥliḳi üqün manga
hizmətdax boloɣan sünnət ḳilinoɣanlardin pəḳət muxular bardur; ular manga təsəlli boloɣan.
12 Silərdin boloɣan, Məsiḥ Əysaning ḳuli Əpafras silərgə salam yollaydu; u silərning Hudaning
pütkül iradisidə mukəmməl, kamalətkə yetip qing turuxunglar üqün ḥərdaim silər üqün dua-
larda kürəx ḳilidu.
13 Qünki mən uningoɣa guwaḥqimənki, u silər üqün, Laodikiyadikilər üqün
wə Heyrapolistikilər üqünmu kəp japa tartidu.
14 Səyümlük tewip boloɣan Luḳadin silərgə salam, Demastinmu xundaḳ.
15 Laodikiyadiki ḳerindaxlaroɣa bizdin salam, Nimfaoɣa ḥəm uning əyidə yioɣilidioɣan jamaət-
kimu salam eytinglar.

4:3 Əf. 6:19; 2Tes. 3:1.
4:5 «Sirttikilərgə nisbətən danaliḳ bilən menginglar» — «sirttikilər» — Hudaning padixaḥliḳining sirtida turoɣanlar, tehi etiḳad ḳilmioɣanlarni kərsitidu, əlwəttə. **«pursətlər qiḳḳanda kəngül ḳoyup ḳoldin bərmənglar»** — «pursətlər» bolsa «sirttikilər»gə yahxilik kərsitix, Hudaning səzini eytix, Məsiḥkə guwaḥlik berix ḳatarlik pursətlər.
4:5 Əf. 5:15, 16.
4:6 «Silərning gəp-səzliringlar ḥərdaim meḥir-xəpḳət bilən bolsun, tuz bilən tetitilsun; xuning bilən silər ḥərbir adəmgə ḳandaḳ jawab berixni bilisilər» — «tuz bilən tetitilsun» degən jekiləx tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
4:6 Mar. 9:50.
4:7 «səyümlük ḳerindax ḥəm Rəbdə sadiḳ hizmətkar, ixdiximiz boloɣan Tikikus» — «ixdax» grek tilida «*(Hudaning)* ḳulluḳidiki ixdax» degən uḳumni bildüridu.
4:7 Ros. 20:4; Əf. 6:21; 2Tim. 4:12.
4:9 Flm. 10.
4:10 Ros. 15:37; 27:2; 2Tim. 4:11.
4:11 «Hudaning padixaḥliḳi üqün manga hizmətdax boloɣan sünnət ḳilinoɣanlardin pəḳət muxular bardur; ular manga təsəlli boloɣan» — «sünnət ḳilinoɣanlar» — Yəhudiylar. Demas wə Luḳa *(14-ayəttə)* «yat əllər»din idi.
4:12 Kol. 1:7; Flm. 23.
4:13 «...u silər üqün, Laodikiyadikilər üqün wə Heyrapolistikilər üqünmu kəp japa tartidu» — bu «japa tartix» bolsa dualirida. Tekisttiki baxḳa bir kona kəqürmidə: «.. uning silər üqün, Laodikiyadikilər üqün wə Hirapolistikilər üqünmu kəp ḳizoɣinliḳi bardur» deyilidu.
4:14 2Tim. 4:10,11
4:15 «Nimfaoɣa ḥəm uning əyidə yioɣilidioɣan jamaətkimu salam eytinglar» — Nimfa bir ayalning ismi idi. Tekisttiki bəzi kona kəqürmilərdə: «Nimfas» *(ərning ismi)* deyilidu.

16 Bu hət aranglarda oḳuloŋandin keyin, silər uni Laodikiyadiki jamaəttimu oḳutunglar,
wə Laodikiyadikilərgə yazoŋan hətni silərmu oḳunglar;
17 wə Arkippuskə: «Sən Rəbdə
tapxuruwaloŋan hizmitinggə, toluḳ əməl ḳilixing üqün kəngül ḳoyoŋin» — dənglar.
18 Mənki Pawlustin əz ḳolum bilən yazoŋan salam. Mening kixənlinip ḳamap ḳoyuloŋanliḳimni
əsləŋlar. Silərgə meḥir-xəpḳət boloŋay!

4:16 «Bu hət aranglarda oḳuloŋandin keyin, silər uni Laodikiyadiki jamaəttimu oḳutunglar, wə Laodikiyadikilərgə yazoŋan hətni silərmu oḳunglar» — mumkinqiliki barki, «Laodikiyadikilərgə yazoŋan hət» əsli Pawlusning «Əfəsusluḳlaroŋa» yazoŋan hetidur. «Əfəsusluḳlaroŋa»diki «kirix səz»imizni kərüng.
4:18 «Mənki Pawlustin əz ḳolum bilən yazoŋan salam» — demək, hətning baxḳa yərliri katiplik ḳiloŋan ḳerindixining ḳolida yeziloŋan. Pawlusning kəzliri ajiz boluxi mumkin *(«2Kor.» 12:6-10, «Gal.» 4:15)*. **«Mening kixənlinip ḳamap ḳoyuloŋanliḳimni əsləŋlar»** — demək, dua-tilawətliringlarda əsləŋlar.
4:18 2Tes. 3:17; Ibr. 13:3.

Ⱪoxumqə səz

1:24 «**Əmdi mən silər üqün tartⱪan japalirim üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiһning japalirida kəm boloɣanlirini əz ətlirimdə Uning teni, yəni jamaət üqün toluⱪlaymən**» (Pawlusning degini)

Bu Injildiki əng sirliⱪ ayətlərdin biri boluxi kerək. Biz «**Rəbdin boloɣan rəһim-xəpⱪətkə muyəssər boloɣanliⱪimiz üqün**» (1Kor.» 7:25) bu ayət tooɣruluⱪ pikrimizni otturioɣa ⱪoyimiz.

Injildiki baxⱪa eniⱪ təlimlərdin biz xübһisiz həwərdar ⱪilinduⱪki, kəqürüm ⱪiliniximiz üqün Məsiһ gunaһlirimizni Əzigə elip kətürüxi bilən tartⱪan japasi bir ⱪetimdila tügəp, ⱪayta bolmaydioɣan bir ixtur. Bu һəⱪiⱪət «Yһ.» 19:30, «Rim.» 6:10, «Ibr.» 7:27, 9:12, 10:10 wə kəp baxⱪa ayətlərdə eniⱪ bayan ⱪilinidu. U xundaⱪ ⱪilip һəmmimiz üqün Əz jenini pida ⱪilip nijat aldi. Bu dərdlik japalirining ⱪaytilinixining һajiti yoⱪtur. Əmma yuⱪiriⱪi 1:24-ayəttin məlumki, Məsiһning «gunaһimizni kətürüx»ning japaliri bilən munasiwətsiz boloɣan yənə dawam ⱪilidioɣan birhil japaliri bar.

Bu tooɣruluⱪ rosul Pawlusning «əf.» 3:13 wə «Fil.» 3:10diki bayanliri tooɣrisidiki izaһatlirimiznimu kərüng.

Biz muxu yərdə «Fil.» 3:10diki səzlər ooɣruluⱪ «ⱪoxumqə səz»imizni ⱪaytidin ⱪəyt ⱪilimiz: —

«(a) Məsiһning azab-oⱪubətliri insanning azad ⱪilinixining bədili boloɣandək, azad ⱪilinixning həwiri azab-oⱪubətlər arⱪiliⱪmu tarⱪitilidu. Ңərkim Injildiki «Rosullarning paaliyətliri»ni oⱪusila buning һəⱪiⱪət ikənlikini kərələydu (mundaⱪ deginimiz, Hudaning həlⱪining ⱨazir tartiwatⱪan azab-oⱪubətlirini Məsiһning gunaһni yuyuxi üqün tartⱪan azab-oⱪubətliri bilən selixturoɣuqiliki bar, deməkqi əməsmiz, əlwəttə). Nijatning xerinlikini tetioɣan ⱨərⱪandaⱪ adəm əz ailisidikiliri, dost-buradərliri, əz elidikiliri ⱨətta baxⱪa millətlərningmu bu bəht-bərikətlərgə igə boluxini arzu ⱪilsa, xu səwəb tüpəylidin u ⱨərhil uⱪuxmasliⱪlar, qətkə ⱪeⱪixlar wə uningdin kəp baxⱪa ⱪiyin ixlaroɣa yüzlinixkə təyyar boluxi kerək; u yənə əz ihtiyari bilən bu yolni tallixi kerək. Ңeq bolmioɣanda «**Məsiһ əzini hux ⱪilixni oylimioɣandək**» («Rim.» 15:3) əz zoⱪliri, huxluⱪliridin waz keqixkə təyyar boluxi kerək. Bu yolda, yəni Məsiһ mangoɣan yolda, Məsiһning baxⱪilarni ⱨayatⱪa erixtürüx üqün əzini pida ⱪiloɣan yolda mangoɣanlar üqünmu Məsiһ bilən billə boloɣan birhil alaһidə ortaⱪliⱪ yaki sirdax-ⱨəmdəmlik bar. «Kol.» 1:24-25-ayətlərdə bu hil ortaⱪliⱪ kərsitilidu, wə xuning bilən bir waⱪitta təwəndiki yənə bir mənini əz iqigə alidu, dəp ixinimiz.

(ə) Məsiһ əz jamaiti üqün dua ⱪiloɣanda («Rim.» 8:34) u biz üqün azablinidu; qünki bizdə ⱨərⱪandaⱪ ixənqsizlik, əһmiⱪanilik yaki itaətsizlik bar bolsa, bu uningoɣa wə Muⱪəddəs Roһⱪa azar beridu («əf.» 4:30). Biz tehi Məsiһni tonumioɣan waⱪitlirimizdimu Uning biz üqün dua-tilawətliri boloɣan boluxi mumkin. Məyli jamaət üqün bolsun, yaki ixənmigüqilər üqün bolsun muxundaⱪ dua-tilawətlərning azabi bolidu. Hudaoɣa Roһta yeⱪinlaxⱪanlar, bolupmu dua-tilawətlərdə kəp boloɣanlar Məsiһning muxu azablirioɣa sirdax bolmay ⱪalmaydu, xundaⱪla əzlirimu azablanmay ⱪalmaydu. «Yar.» 18:17ni kərüng. Xu yərdə Huda Ibraһimni Əzigə Əzining Sodom wə Gomorraһ xəһərliri üstidin azablanoɣanliⱪi tooɣruluⱪ sirdax ⱪilidu: — «**Sodom bilən Gomorra tooɣrisidiki dad-pəryad naһayiti küqlük, ularning gunaһi intayin eoɣir**» (20). Ibraһimning bu səzlər wəjidin ⱪiloɣan duasini kərüng («Yar.» 18:17-33)».

Xuning bilən ⱪaytidin bu ayətni kərəyli: «**Əmdi mən silər üqün tartⱪan japalirim üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiһning japalirida kəm boloⱪanlirini əz ətlirimdə uning teni, yəni jamaət üqün toluⱪlaymən**».

Buningdin, һərbir dəwrdə Məsiһning teni boloⱪan jamaəttə məlum dərijidə japalar boluxi kerək, dəp hulasə ⱪilimiz. Bu japalarning boluxi: (1) Huda talliwaloⱪan barliⱪ muⱪəddəs bəndiliri jamaətkə ⱪoxuluxi üqün; (2) Jamaətning kamalətkə yetixi, Hudaning toluⱪ bəht-bərikətlirigə һəm wəһiylirigə muyəssər boluxi üqündur. Muxundaⱪ japalaroⱪa Pawlus bizgə ülgə bolup kərsətkəndək, adəmlər toluⱪ ihtiyari wə xad-huramlik bilən yüzlinixi kerək. «2Tim.» 2:10ni kərüng: «**Əmdi xu səwəbtin, mən Huda tallioⱪan bəndilərning Məsiһ Əysada boloⱪan nijatⱪa mənggülük xan-xərəp bilən erixixi üqün һəmmə ixⱪa bərdaxliⱪ berimən**».

«1Yһ.» 3:16 «**Biz xuning bilən meһir-muһəbbətning nemə ikənlikini bilimizki, U** (Məsiһ) **biz üqün Əz jenini pida ⱪildi wə bizmu ⱪerindaxlirimiz üqün əz jenimizni pida ⱪilixⱪa ⱪərzdardurmiz**». Bu ayətlərdin «japa-ziyankəxlikni izdiximiz kerək» yaki «japa-ziyankəxlikni tiliximiz kerək» degən hulasigə kəlməymiz; bəlki Məsiһ bizgə əgətkəndək: «**Bizni rəzilliktin ⱪutⱪuzoⱪaysən, sinaⱪⱪa uqratⱪuzmioⱪaysən**» dəp dua ⱪiliximiz kerəktur.

«**Dərwəⱪə, Məsiһ Əysada ihlasmən yaximaⱪqi boloⱪanlarning һəmmisi ziyankəxlikkə uqraydu**» («1Tim.» 2:13). Hudaning aldida һəⱪⱪaniy һayatni ətküzüxni halaydioⱪan kixilərning bolsa, japa-ziyankəxlik izdəp-sorimayla bexioⱪa qüxidu! Qüxsila, obdan mewisi bar bolidu dəp bilip səwr-takətlik, xad-huramlik bilən uni ⱪobul ⱪilayli!

«**Əmdi mən silər üqün tartⱪan japalirim üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiһning japalirida kəm boloⱪanlirini əz ətlirimdə uning teni, yəni jamaət üqün toluⱪlaymən**».

2:8, 20 Bu dunyadiki «asasiy ⱪaidə-ⱪanuniyətlər» — ular zadi nemə?

Grek tilida bu «sto'ihea» degən səz bilən ipadilinidu. «sto'ihea»ning asas mənisi «sizimlar» degənliktur. Bu səz «Ibr.» 5:12də «prinsiplar» degən mənidə, wə «2Pet.» 3:10, 12də «aləmning asasiy amilliri» degən mənidə ixlitilidu. «Gal.» 4:3, 9da «Kolossilərgə» 2:8, 12də «asasiy ⱪaidə-ⱪanuniyətlər» degəngə ohxaydioⱪan mənidə ixlitilidu. Grek pəlsəpəsidiki bəzi sistemilar, bolupmu «Sto'ihism» boyiqə, pütkül aləm məlum «sizimlar» təripidin baxⱪurulidu; bu jəһətlər jonggudiki «dawjyaw dini»oⱪa intayin ohxap ketidu. Bundaⱪ pəlsəpə boyiqə, ronaⱪ turmux ətküzüx üqün adəmlər muxu «sizimlar»ni bilixi yaki sezixi kerək andin bu sizimlaroⱪa maslixip yürüxi kerəktur. Əməliyəttə jaһandiki barliⱪ əl-millətlər əzliri üqün bir «sizimliⱪ» sistemini, yəni diniy sistema iqidə yaki uning sirtida boloⱪan əzigə has ⱪaidə-yosunlarni tərəⱪⱪiy ⱪildurup kəldi. Ətrapimizda muxularning təsirliri kərünməktə; xunqə kəp addiy ixlar «yaman bolidu» deyilməktə; һər yərdə bir-birigə ohximaydioⱪan muxundaⱪ ⱪaidə-yosunlarning ayioⱪi yoⱪtur. Insanning wujudi birər ⱪorⱪunqning yiltizi, bir «igisizlik» yaki «һimayisizlik»ning ⱪandaⱪtur bir sezimi tüpəylidin muxundaⱪ «ⱪaidə-yosunlar»ni asanla ⱪobul ⱪiliwalidu. Bəzi waⱪitlarda «ⱪaidə-yosunlar» məlum bir diniy sistemiliⱪ ⱪaidə-yosunlar bilən almaxturulidu; andin həlⱪ «dindin sirt» boloⱪan bir türküm ⱪaidilərni «hurapiyliⱪ» dəp ataydu. Əmma əməliyəttə barliⱪ muxundaⱪ ⱪaidə-yosunlarni rosul Pawlus «Gal.» 4:9da «tiləmqilikkə ait» ərzimәs nərsilər dəp bekitkən. Gunaһⱪa patⱪan adəmlərning roһida wijdanning alliⱪandaⱪ izliri yaki sarⱪindiliri ⱪelip ⱪaloⱪan bolsa, xu ⱪaidə-yosunlar məlum jəһətlərdə xularni küqəytidu; əmma ahir berip ular pəⱪət gunaһⱪa petip kətkən biqarə insaniyətning əz roһiy yalingaqliⱪini yepiwelix üqün ixlitidioⱪan jul-jul yamaⱪlarla bolidu, halas. Insan ⱪəlbining barliⱪ moһtajliridin birdinbir

qikalioɣuqi, Hudaning nijati boloɣan Məsih Özidur. Məsih bilən kiygüzülgüqigə ḥeqkandak tiltumarlar yaki ḥeqkandak «yaman bolidu» degən kaidə-yosunlar kerək əməs; muxundak nərsilər Ḥəmmigə Kadir Huda aldida nəprətlik wə Uning mehir-muḥəbbigə ahanət qaplaxtin ibarət bolidu.

«Kaidə-yosunlar» tooɣruluk eytkinimizning sirtida turoɣan pəkət birla misal bar. U bolsa Huda Özi Israil həlkigə tapxuroɣan kanunlar ḥəm bəlgilimilərdur; bu kanun-bəlgilimilər Öz güzəl nixanioɣa yetip, ḥazir əməldin kalduruldi; adəm Məsih bilən bir kilinoɣanikən, undakta əzliridə ḥəkkaniylikni izdəydioɣan, Hudaning barlik yollirida mengixka intilidioɣan yengi bir ḥayat bardur; Hudaning hahixliri wə məksət-muddialiri xundak adəmning wujudining kat-katlirida pütüklüktur. Biz muxu dunyadiki «tiləmqilikkə ait» boloɣan «**«asasiy kaidə-kanuniyətlər»gə nisbətən əlgənmiz; nemixka ularda yənə yaxawerimiz?**».

«**Əgər Məsih bilən bu dunyadiki kaidə-kanuniyətlərgə nisbətən əlgən bolsanglar, nemixka (bu dunyada yaxioɣanlardək) «Tutma!» «Tetima!» «Təgmə!» degəndək bəlgilimilərgə riayə kilisilər?**» (2:20)

2:10 «Silər Uningda mukəmməldursilər»

Bu ajayip bayan Pawlusning: «**Ḥeqkimning Məsih boyiqə bolmioɣan, pəylasopluk yaki bimənə aldamqilik bilən, insanlardin kəlgən təlimlər, yəni bu dunyadiki «asasiy kaidə-kanuniyətlər» boyiqə silərni əz oljisi kilip azdurmasliki üqün ḥezi bolunglar**» (8) degən səzlirining ahirida kilinidu, wə xundakla bu səzlirining asasiy səwəbini bayan kilidu. Hudada boloɣan barlik ḥəmmə bolsa Məsihdə turidu; Hudaning ḥəmmə barliki Məsihdə əzəldin boloɣan wə ḥəmixə bolidu. Bizmu «Uningda» (yəni Məsihdə) bolsak əmdi Hudaning barlik mukəmməl jəwhirimu ohxaxla bizningki bolidu. Xundak boloɣanda pəlsəpə yaki «alahidə danalik» bizgə kandakmu «artuk» bir nemini təminliyəlisun? Pawlusning bu məktupining bəzi yərliridə eytkan səzliridin karioɣanda, Kolossi xəhiri ətrapida yürüwatkan muxundak «pəlsəpiqilər»ning jamaətkə yətküzgən ezitkulukі az əməs idi. 18-ayəttin karioɣanda xularning degənliri bəlkim mundak: «... Durus, silərning Əysa Məsihkə boloɣan etikadinglar intayin yahxi, Uningoɣa ibadət kilix tooɣridur. Əmma intayin imtiyazlik kixilər boloɣan bizlərgə nirnəqqə alahidə alamət kərünüxlərmu kəldi! Biz bəzibir məhpiy bəlgilimilərgə boysunuxumiz bilən bizdə alahidə yoxurun bilim bardur; baxka addiy kixilər uningoɣa ḥeq nesiwə bolalmaydu. Bizgə alahidə tonux boloɣan pərixtilərgə silər biz bilən billə səjdə kilsanglar, silərmu bu «alahidə bəlgilimilər»gə boysunsanglar, əmdi silərmu bu bilimgə igə bolisilər, silərdə tehimu bəht-bərikətlər, tehimu kəp küq-kudrət bolidu...» wəḥakazalar, wəḥakazalar...

Adəmlər Məsihning «ḥəmmidin üstünlüki»gə etibar bərmisə muxundak əhmikanilikni kobul kilixi mumkin. Qünki Pawlus deginidək, U ḥəmmining «Bax»idur — pəkət jamaətningkila əməs, bəlki Hudaning mənggülük bekitmisi bilən pütkül aləm (jümlidin muxu atalmix «alahidə pərixtilər»)gimu baxtur. U: «Sening bax bilən biwasitə munasiwiting bar bolsa, nemixka təwən turidioɣan məlum baxka birsi bilən boloɣan kandaktur bir munasiwət özümgə «artuk» birnemini beridu, dəp oylaysən? Əksiqə muxundak oy-hiyalliring Bax Boloɣuqining Özigə birhil ahanət ḥesablanmamdu? Əməliyəttə, sening dikkiting, oy-zehning Uningdin wə ḥəmmə ixlarni tooɣrilioɣan uluoɣ kurbanlikidin ayriloɣan bolsa, sən dərwəkə ḥeq payda almay, əksiqə ziyan tartkuqi bolup kalisən!» degəndək bolidu.

2:11 «Məsiḥning sünniti»

«**Silər Uningda** (Məsiḥdə) **adəmning ḳolisiz boloɣan sünnət bilən sünnət ḳilinoɣansilər; demək, Məsiḥning sünniti bilən gunaḥlik ətkə baoɣlanoɣan təndin halas ḳilinoɣansilər**»

Bu ayəttiki «**adəmning ḳolisiz boloɣan sünnət**» bolsa adəmning ətliridə boloɣan sünnət əməs, bəlki adəmning roḥ-ḳəlbini təndə boloɣan gunaḥning əlüm elip kelidioɣan kona ḳanuniyitidin «kesip üzüx»tin ibarəttur. Bu tooɣruluḳ «Əzakiyal» ḥəm «Filippiliḳlaroɣa»diki «ḳoxumqə səz»imizdə bayan ḳilinoɣan «sünnətning roḥiy əḥmiyiti» tooɣruluḳ izaḥatlarni kərüng. Xu yərlərdə eytḳinimizni yeoɣinqaḳlioɣanda, jismaniy sünnət Huda təripidin roḥiy sünnətning «bexarətlik kələnggisi» bolux üqün bəlgiləngəndur. Adəm bu dunyadiki barliḳ nəpsaniyətqilik wə yaman ḥəwəslərdin «kesip üzülgən» bolup, u ḥəḳikətən Məsiḥgə ḳaraptayinip yaxap, Hudaoɣa Өz Roḥi arḳilik ibadət ḳilidu — mana bu roḥiy sünnətning nətijisidur. Mundaḳ adəm ḥazir ḳəlbidə wə roḥida «Hudaning adimi»dur — roḥiy sünnət ḳilinoɣan bolsa, jismaniy sünnət kerək əməstur.

Əmdi rosulning «**Məsiḥning sünniti**» arḳilik roḥiy sünnət ḳobul ḳilimiz, deginining mənisi nemə? «**Məsiḥning sünniti**» degən nemə?

Muxu yərdiki «Məsiḥning sünniti» Musa pəyoɣəmbər arḳilik qüxürülgən Təwrat-ḳanunda bekitilgini boyiqə Məsiḥ Əysaning ḳilinoɣan jismaniy jəḥəttiki sünniti əməs. Məsiḥning bu sünniti barliḳ Yəḥudiy ooɣul bowaḳlarningkigə ohxax səkkiz künlük boloɣanda ḳilinoɣanidi. Izaḥatta eytḳinimizdək, «Məsiḥning sünniti»ning mundaḳ ikki hil mənisi bolux mumkinqiliki bar: —

(1) «Məsiḥ təripidin ḳilinoɣan sünnət». Bu eḥtimaloɣa yeḳin boloɣan bir qüxənqə. «roḥiy sünnət» dərwəḳə pəḳət Məsiḥ təripidinla ḳilinixi mumkin, degən ḥəḳikəttur. Oḳurmənlər bu qüxənqə boyiqə ayətni qüxənsə Məsiḥ tooɣruluḳ boloɣan təlimat jəḥətidə ḥeqḳandaḳ azdurulux bolmaydu, xundaḳla omumiy ḥəḳikət jəḥətidə ziyan bolmaydu.

(2) Xundaḳ bolsimu, əzimizning pikrimiz xuki, «Məsiḥning sünniti» degən səz, bizgə nijat yətküzgən Uning kresti wə ələmini kərsitidu. Grek tilida «sünnət» «ətrapi kesilgən» degən səz bilən ipadilinidu, bizningqə muxu yərdə Daniyal pəyoɣəmbərning: («Dan.» 9:27) «**Bu atmix ikki «yəttə waḳit» məzgili ətkəndin keyin Məsiḥ üzüp taxlinidu** (ələtürülidu)**, Uningda ḥeqnərsə ḳalmaydu**» degən bixaritigə baoɣlanoɣan, dəp ḳaraymiz.

Bundaḳ «kesilix» pəḳət Uning jeni əməs, bəlki Uning xəhsining gunaḥlirimizni Өzigə elip Huda'Atisining ḥuzuridin üzülüxini kərsitidu, dəp ḳaraymiz. Biz baxḳa bir kitabqidin səz alsaḳ: —

«Bu «kalam» — yəni Məsiḥ, gunaḥkar adəmlərning ornida əyiblinix üqün, Өzini krestkə (daroɣa) mihlitip ələüxkə tutup bərgən. U gunaḥsiz, mukəmməl adəm bolup, qəklik waḳit iqidə burunḳi wə keyinki ḥəmmə adəmlərning barliḳ gunaḥlirini üstigə aloɣan, U bizning ornimizda Hudaning gunaḥ üstigə təkməkqi boloɣan oɣəzəplik jazalirini ḳobul ḳiloɣan. Gunaḥning jazasi — Hudadin ayrilixtur. Xuning bilən Uning roḥi Hudadin üq saətlik ayriloɣan. Xu üq saətning əng ahirḳi minutlirida: —«**Əysa yuḳiri awaz bilən: «Eli, eli, ləma sawaḳtani?» yəni «Hudayim, Hudayim, Meni nemixḳa taxliwətting?» dəp ḳattiḳ nida ḳildi**» («Mat.» 27:46, «Mar.» 15:24)

Demək, U dunyadiki milyonlioŋan adəmlərning mənggülük dozah azablirini (dozah — Hudadin ayriwetilixtin ibarət) qəklikla wakit iqidə bexidin ətküzüp, barlik bədəlni təliwətkən. Huda mana muxu wasitisi bilən birla wakitta, ħəm Өzining adillikini kanaətləndürgən ħəm ħərbir adəmni Өzining rəħimdillikigə mənggülük erixələydioŋan kiloŋan. Huda Өz Kalami boloŋan Məsiħning mukəmməl kurbanlikini kobul kiloŋan».

Bundak qüxənqə bizning Məsiħning ələmidə wə tirilixidə Uning bilən bir kilinoŋanlikimizni kərsitidioŋan, təwəndiki ayət bilən obdan maslixidu: —

2:12

«**Xuning bilən təng qəmüldürülüxtə dəpnə kilinoŋansilər; silər yənə Uni ələmdin tirildürgən Hudaning wujudunglarda ixləydioŋanlikioŋa ixənq baoŋlax bilən Uning bilən təng tirilgənsilər**».

«Qəmüldürülüx» tooŋruluk

«Qəmüldürülüx» tooŋruluk «Əfəsusluklaroŋa»diki «koxumqə səz»imizni kərüng. Ixinimizki, «qəmüldürülüx», yəni suoŋa qəmüldürülüx, Huda insanoŋa bekitkən «Mukəddəs Roħning ħayatioŋa» təxna-tilək yolidur. Demək, qəmüldürülüxning əzi adəmni kutkuzmaydu; lekin u arkilik biz Hudaning Mukəddəs Roħioŋa qəmüldürülüxkə, mənggülük ħayatioŋa tolduruluxka boloŋan təxna-tilikimizni Huda aldida bildürələymiz. «Rosullarning Paaliyətliri», 2:38-42ni kərüng. Suoŋa qəmüldürülginimizdə təwəndiki ixlar boluxi kerək: —

(1) Biz yurt aldida, jamaət aldida, pütkül aləmdiki pərixtilər wə barlik jin-xəytanlar aldida wə Hudaning Өzining aldida əzimizning Məsiħkə baoŋlanoŋan etikadimizni oquk ipadiləymiz wə etirap kilimiz.

(2) Əysa Məsiħning ələmini gunaħimizning kəqürüm kilinixining birdinbir yoli dəp etirap kilimiz.

(3) Biz uning arkilik towa kiliximizni ipadiləymiz. «Kona ħayat»imizning Huda aldidiki ərziməslikini, «dəpnə kilix»i kerəklikini etirap kilimiz (demək, qəmüldürülüx «kona mən»ning dəpnə murasimidur).

(4) Hudaning «yengi ħayat» tooŋruluk wədisigə karap, ixənq bilən Hudadin bizgə yengi ħayat, yəni mənggülük ħayat elip kelidioŋan Mukəddəs Roħingni təkdim kiloŋaysən dəp jiddiy iltija kilimiz.

(5) Biz qəmüldürülüxni jamaətning məlum bir əzasining kolida kobul kiloŋinimizda, Hudaning Өz jamaitigə munasiwətliklikimiz, xundakla jamaətning bir-birigə moħtajlikini wə bir-birigə boysunux kerəklikini etirap kilimiz.

2:14

«**Bəlgilimilərdə əz iqigə elinoŋan üstimizdin ərz kilidioŋan, bizni əyibləydioŋan pütüklərni əqürüp taxlidi; U ularni bizdin neri kildi, krestkə mihlatkuzdi**».

Pawlus bu ajayib ayətlərdə (10-15) Məsiħning Өz həlki üqün kresttə mihlinip ada kiloŋanlirining barlikini bir-birləp təħlil kilidu. Muxu yərdə okurmənlərning birinqi soali «Bu «**bəlgilimilərdə əz iqigə elinoŋan üstimizdin ərz kilidioŋan, bizni əyibləydioŋan pütüklər**» degən nemə?» boluxi mumkin.

Grek tilidiki «pütüklər» degənni ipadiligən «heirgrafon» degən səz əsli «qərznamə» degən mənini bildüridu. U tiloƣa aloƣan «bəlgilimilər» bolsa xübһisizki, Təwrat qanunidiki kəp tərəplimilik bəlgilimilərdur. Adəttə Pawlus bu bəlgilimilərni kərsətkinidə, pəqət Yəһudiylaroƣa qaratiloƣanlarni kəzdə tutidu; əmma muxu yərdə «bəlgilimilər» xübһisizki, «Rim.» 8:4də bayan qilinoƣan «qanundiki һəkkaniy tələplər» dəp ataloƣan əmrlərni əz iqigə alidu. Bu bəlgilimilər kəpligən gunaһlirimizni pax qilip, bizni noqup ərz qiloƣuqi qoldək, yaki bolmisa bizni sanjixqa təyyarlanoƣan qiliq, yaki tegixlik boloƣan ölüm jazasini bekitixkə təyyarlanoƣan mihlardək turidu. Əmma buning ornida Məsiһ bu ərz qiloƣuqi mihlardək bəlgilimilərni Əz xəhsigə qaritip, bularning jazasini Əzigə qaratti. Bu jazani U Əzi kətürdi; wə xundaq qilip bu bəlgilimilər «krestkə mihlanoƣan» һalda qaldi — ularning jaza küqliri tügəp boldi, ularda etiqad qiloƣuqi bizlərgə һeqqandaq ərzlər qalmidi. Һəmdusana!

Rim imperiyəsidiki kona bir adət boyiqə, qərz təligəndin keyin, qərznamə üstigə grek һərpi «hay»ning qong yezilixi (X) sizilatti. Oqurmənlərgə enikki, bu һərp krest xəklidə idi. Məsiһ һərbirimizni dozahqa əwətidioƣan qərznamini jijap taxlioƣandur!

2:15

«U һəkümdarlardin wə һoquqdarlardin olja elip, kresttə ularni rəswa qilip ularning üstidin təntənə bilən oƣəlibə qildi».

Məsiһ bu yaman roһlar boloƣan һəkümdarlardin nemini «olja» aloƣan dəp sorisaq, jawab xübһisizki, «Əzigə etiqad baoƣlioƣuqilarni olja aloƣan». Qünki Uningoƣa etiqad baoƣlioƣinimizda һərqandaq yaman roһlarning hojayinliqidin yaki Xəytanning ilkidin qutulimiz. Əzini Məsiһgə tapxuroƣan һərbir kixining jin-xəytanlardin qorquxining һeqqandaq һajiti yoqtur wə xundaqla u «yaman roһlarni rənjitməy ular razi qilinsun» degəndək tügimәs ixlardin halas boldi. Huda bizni Əz padixaһliqioƣa yətkəp Əzi bizgə igidarqilik qilidu. Xuning bilən biz yaman roһlarning ilkidin pütünləy qutulduq. Hudaoƣa boysunup yürsək rəzil boloƣuqi bizgə tegəlməydu; u bizgə һujum qilsa uning bilən qarxilixix һoquqimiz bolidu; qünki oƣalibiyətni Məsiһ allikaqan qazandi!

Biz Məsiһning krestkə mihlinixini Xəytanning qutritixliri wə ezitquluqi bilən insanlar (satqun Yəһuda Ixqariot, Yəһudiy bax kaһinlar, Rimlik waliy Pilatus wə Rimlik ləxkərlər) təripidin yürgüzülgən dəp qüxinimiz. Yaman roһlarning məqsiti xübһisizki, Məsiһni yoqitixtin ibarət idi; əmma ix ularning oylioƣinidək qikmidi («1Kor.» 2:8ni kərüng). Uni kresttə yoqitixining ornida, əksiqə ular pəqətla Hudaning mənggülük məqsət-muddialirini ada qilip, Məsiһni pütkül insaniyətning gunaһlirini toluq kətürgüqi qildi, halas. Məsiһning ölümidə boloƣan oƣalibiyiti Uning tirilixi bilən ispatlinidu; xuningdək yaman roһlarning oƣəlibilik təntənisining orniƣa, əksiqə ularning Hudaoƣa qarxi isyan kətürgənliki, Hudaning meһrigə ixənməslikidə boloƣan əhmiqaniliki oquq rəswa qilinip, ularning olja-igilikliri (yəni, ixəngən bizlər) tartiwelindi.

2:17 «Kələnggə wə jisim»

«Bu ixlar bolsa bir kələnggə, halas; uning jismi bolsa Məsiһningkidur!»

Bu kərünüxtə addiy boloƣan bayanda təlimatning xunqə zor baylikliri bizgə ayan qilinip eqip berildi! Bu ix üstidə əstayidil oylanoƣuqi üqün Məsiһning xunqə kəp xərəpliri ayan qilinidu!

Bu bayandin kərimizki, Təwrattiki barliq bəlgilimilər ḳanqilik inqikə boluxidin ḳət'iynəzər, ularning ḥərbir təpsilatliri Məsiḥni, Uning xan-xərəplirini, Uning ḳurbanliḳini, Uning bolidiоqan həlḳ-jamaitini, Uning ḳilidiоqan barliḳ ixlirini kərsitidiоqan birhil bexarəttin ibarəttur. Səḥipə qəklimisi boloqaqḳa, muxu yərdə inqikiləp təḥlil ḳilalmiduḳ. Xübḥisizki, bu bəlgilimilərning kəp təpsilatlirining əḥmiyiti dəsləptə müjməl kərünidu; əmma ularning ḥərbiri üstidə iman-ixənq wə əstayidilliḳ bilən izdəngüqilər üqün ahiri ularning bexarətlik, sirliḳ əḥmiyətliri kəp jəḥətlərdə eqip berilidu, dəp ixinimiz.

Bu ixlaroqa misal bilən hulasə ḳilayli. Ailingizgə uzundin beri yar-yələk bolup kəlgən əmma silər kərüp baḳmioqan, xirəm tuoqḳiningiz boloqan meḥriban bir taoqingiz bar dəp eytayluḳ. Bu taoqingizning yüksək abruyi wə namidin paydilinix üqün uning salaḥiytigə kiriwaloqan kəp düxmənliri bar bolidu. Xunga aldamqiliḳning aldini elix wə uning bilən kərüxkəndə tonuwelix üqün u rəssamoqa əzining rəsimini sizdurup silərgə əwitidu. Xübḥisizki, bu rəsim əyingizdə ḥərmətlik orunda esiḳlik turidu; silər taoqanglar kəlsə ḥeqḳandaḳ hatalik bolmisun dəp uningoqa pat-pat ḳaraysilər; wə yənə bəlkim uning bilən didarlixixḳa, kəp iltipatliri üqün rəḥmət eytix künining kelixigə təxna bolup uning yolioqa təlmürüp ḳaraysilər. Bu intizar boloqan kün yetip kelip, taoqanglar silər bilən billə turoqanda, bu rəsim pəḳət ikkiləmqi rol oynaydu, halas; xübḥisizki, silər rəsimni yənə ətiwarlaysilər, əmma uning ḥazir keriki bolmaydu. «Məsiḥning rəsimi» boloqan Təwrattiki bəlgilimilər buningoqa ohxaxtur. Biz yengi əḥdining jəwḥiridə yaxioqan bolsaḳ, ḳəlbimizgə Məsiḥning muḥəbbiti yetip, gunaḥning ilkidin ḳutḳuzoqanda, bəlgilimilər kerəksiz bolup ḳalidu. Biz bəlgilimilərning səyümlük Məsiḥimizni xunqə yahxi əks ættürüp U tooqruluḳ bexarət bərgənliki üstidə qongḳur oyliximiz mumkin, əlwəttə; əmma ḥazir bu Xəhsning Өzi biz bilən billidur!

Xunga Pawlus xuni eytiduki, Məsiḥni ḳobul ḳiloqan ḥərkimning Təwrattiki bəlgilimilərgə ḥajiti yoḳtur; u alliḳaqan pak-muḳəddəs wə muḥəbbətlik ḥayat ətküzüxkə baxlioqandur.

3:4

«Əmma ḥayatimiz boloqan Məsiḥ axkarilanoqan qaoqda, xuan silər Uning bilən billə xan-xərəptə axkarilinidioqan bolisilər»

Rosul Pawlusning bu bayani Məsiḥ bu zeminoqa ḳaytip kəlgəndə yüz beridioqan ixlarning ḳiskə bir yioqindisidur.

Biz Muḳəddəs Kitabtiki bu tooqruluḳ bəzi baxḳa bayanlaroqa boloqan qüxənqimiz boyiqə bolidioqan ixlarning tərtipi bəlkim təwəndikidək bolidu: —

(1) Məsiḥ asmandin zeminoqa qüxüxgə baxlioqinida, u zor awazda Hudaning zeminda turuwatḳan barliḳ muḳəddəs bəndilirini Өzigə qarḳiridu; Uning bu ḳattiḳ towlixi bilən Məsiḥdə əlgən kixilər tirildürülidu wə zeminda tirik ḳaloqan ixəngüqilər bilən birliktə Məsiḥ bilən uqrixixḳa ḥawaoqa uqurulidu («1Tes.» 4:16).

(2) Bu uqrixixta muḳəddəs bəndilərning barliḳ ḳiloqanliri «Məsiḥning soraḳ təhti»ning aldida əlqəmlinip baḥalinidu («2Kor.» 5:10)

(3) Ixəngüqilərning ḥərbiri əz kəzi bilən Məsiḥni kərgəndə, iq-wujudida Uningoqa ohxax mukəmməl pəzilətlik, muḥəbbətlik, pak-muḳəddəs boluxḳa pütünləy əzgərtilidu. Iqidiki barliḳ gunaḥliri mənggü arḳida ḳalidu. Bundaḳ əzgərtilix otta tawlinixḳa ohxioqini bilən, bu ot ajayib tilsimat bir ot, yəni Əysa Məsiḥning muḥəbbətlik oti bolidu; uningda ḥeqḳandaḳ

gunaḫning ḳelixi mumkin əməs («Pənd.» 20:8 «**Padixaḫ adalət təḫtidə olturoɣanda, ḫəmmə yamanliḳni kəzi bilən ḳooɣlaydu**»).

Xu qaoɣda ixəngüqilərning sirtḳi ḳiyapiti, tirilixtə ḳandaḳ təngə igə bolidioɣanliḳi bolsa, bu tehi bir sirdur. Pawlus muxu yərdə ḳiyapiti intayin xan-xərəplik, yaki «xan-xərəptə» bolidu, dəydu («1Kor.» 15:21-23, 35-38, «1Yḫ.»3:2-3nimu kərüng).

(4) Gərqə Hudaning milyonlioɣan həlḳi wə ularning barliḳ əmürlük ixliri bu wəḳəgə munasiwətlik bolsimu, bu dunyadiki waḳitḳa nisbətən bu ixlarning ḫəmmisi «bir dəḳiḳidə, kəzni yumup aqḳuqə» yüz beridu («1Kor.» 15:52).

(5) Məsiḫ andin Өz həlḳini billə elip yər yüzigə ḳaytip qüxidu. Uning xan-xəripi ulardimu kərünidu, Uning ularda boloɣan xan-xəripi tüpəylidin pütkül jaḫan Uningoɣa ibadət ḳilidu («2Tes.» 1:7-10ni wə Pawlusning muxu 3:4-ayəttiki səzni kərüng).

(6) Israillarning ḫəmmisi nijat tapidu («Rim.» 11:26-27).

(7) Məsiḫ Israilni ularoɣa ḫujum ḳilidioɣan barliḳ əl-yurtlardin ḳutḳuzidu («Zək.» 12-bab). Uning puti U əslidə asmanoɣa ḳarap kətürülgən Zəytun teoɣining üstidə ḳayta turidu («Zək.» 14:1-4). Xu waḳitta Israiloɣa ḫujum ḳiloɣanlarning kəpi baxḳa əlgənlər bilən billə ahirḳi soraḳni kütüx üqün xu ḫaman təḫtisaraoɣa qüxürülidu.

(8) Məsiḫ zeminda 1000 yil ḫəküm süridu, Israil həlḳi Uning yər yüzidiki wəkili bolidu.

(9) 1000 yildin keyin ahirḳi soraḳ bolidu (ḳiyamət küni).

Bu uluoɣ ixlarning baxḳa bəzi jəḫətliri tooɣrisida «Yoel»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

3:12 Injilda kərsitilgən «məminlik»ning mənisi

Təwrat wə Injilda «məminlik» yaki «yuwax məminlik» degən səzning ixlitilixning tolimu alaḫidə mənisi bar. Məsiḫ Əysa «**Mubarək, yawax-məminlər! Qünki ular yər yüzigə mirashordur**» dəp təlim bərdi («Mat.» 5:5). Hudaning padixaḫliḳida məmin kixi əzidin küqlük baxḳa birsi aldida ḳorḳunqtin yol ḳoyidioɣan kixi əməs. U bəlki Hudaning Өzigə təḳdim ḳiloɣan wədilirini insanning küqidin ziyadə yuḳiri, ziyadə üstün dəp bilidu; xundaḳla Hudaning wədilirini əməlgə axurux üqün «muxu dunyadikilər tutḳan yollar», yəni zorawanliḳ, talax-tartix, jedəl-uruxlarni ixlitixtin ḳol üzgən kixidur. Baxḳilar bilən uruxux, jedəllixix Hudaning yolliri əməs, Huda Өz adəmlirining «əz ḫoḳuḳliri»oɣa erixixi üqün, xularni ixlitixkə yol ḳoymaydu.

Buningoɣa ḫəm Təwrat ḫəm Injildin yüzligən misal kəltürələyttuḳ, əmma üq misal kupayə dəp ḳaraymiz: —

(1-misal) («Yar.» 13-bab). Ibraḫimning padiqiliri bilən Lutning padiqiliri padilirining intayin tez kəpəygənlikidin, jənubiy Pələstindiki yaylaḳlarda bir-birigə soḳuluxup ketixkənidi. Huda alliḳaqan Ibraḫimoɣa, muxu barliḳ zeminni «**Sanga wə əwladliringoɣa təḳdim ḳilimən**», dəp wədə ḳiloɣan bolsimu (12:7), əmma Ibraḫim Lut (imanning ixlirini anqə quxənmigən bir adəm)ḳa: «Bu zemin meningki, qünki Ḫəmmigə Ḳadir uni manga wədə ḳildi» demidi. U bəlki Lutḳa: «**Mana, zemin aldingda turidu; sən ḳaysi tərəpni halsang xu yərgə berip olturaḳlaxḳin; mən baxḳa tərəpni elip xu yərdə turimən**» dedi. Mana bu məminliktur!

Lut intayin munbət Iordan jiloʏisini talliwelip xu yərgə berip turdi. U kətkəndin keyin Huda Ibrahimoʏa yənə səz kilip Өz wədisini təstiklap: «**Ximalni, jənubni, xərkni, oʏərbni obdan kərüp bak; muxu zeminning ḥəmmisi seningki bolidu!**» dedi. Keyin, Huda jazalirini Iordan jiloʏisidiki xəhərlər üstigə qüxürgəndin keyin Lut wə əwladliri Iordan dəryasining qət təripigə kəqüp ḥazirki «Iordaniyə» degən dələtning zeminidə olturaklaxti. Ibrahimning əwladliri bolsa Kanaan (Pələstin)ning barlik zeminioʏa mirashor boldi.

(2-misal) Musa pəyoʏəmbər bir ketim Ḥarun wə Məryəm təripidin «Sən Hudaning buyruki bilən əməs, bəlki baxbaxtaklik bilən əzüngni qong kilip Israil həlkigə yetəkqi boluwalding» dəp ərz kilindi. Əmma Musa pəyoʏəmbər ḥeq talaxmay ündemidi. Mukəddəs Kitabta uning tooʏruluk: «**Musa degən adəm intayin məmin, yər yüzidilərning ḥəmmisidin məmin idi**» dəp hatirilәngəndur. Xuning bilən u Hudaning pat arida əzini aklap, uning yetəkqilikini təstiklaydioʏanlikini obdan bilip, jedəlləxmidi; wə dərwəkə Huda uzun ətməy roxən ḥalda xundak kildi. «Qəl.» 12:1-15ni kərüng.

(3-misal) Dawut pəyoʏəmbər səbiy bala wakitida, Samuil pəyoʏəmbər Dawutning jəmətidikilərni yoklap baroʏanda uningoʏa: «Sən kəlgüsidə Israilning padixahi bolisən» dəp bexarət bərgənidi. Xu wakittiki padixah Saul bolsa Hudaoʏa wapasiz ḥalda ḥəkümranlik sürətti; u pat arida kəngligə Dawutni eltürüxni pükkənidi. Bir küni Saul wə ləxkərliri Dawutni koʏlioʏanda, dəl Dawut wə adəmliri yoxuruniwaloʏan əngkürgə əḥwaldin həwərsiz kirip kaldi wə xu yərdə konup kelixti. Saul wə ləxkərliri uhlawatkanda Dawutka uni eltürüxning obdan pursiti qikkanidi. Əmma u xundak kilixni rət kildi; qünki umu Hudaning wədiliri zorawanlik arkilik əməlgə axurulmaydioʏanlikini bilətti. Saul ḥayat wakitida Dawutka «**Məndin keyin sən padixah bolisən**» dəp etirap kiloʏan. Saul düxmənlər təripidin eltürülgəndə, Dawut ahirida padixah boldi, əlwəttə.

Səgək okurmənlər Təwrattin, yukirida eytkanlirimizdin sirt boloʏan bəzi əḥwallarni bəlkim baykioʏan boluxi mumkin. Bundak alahidə əḥwallar Hudaning Israiloʏa tapxuroʏan, intayin rəzilləxkən məlum əllərgə urux kilix buyrukliridin ibarəttur. Hudaning bundak buyruklirida boloʏan məkşiti bolsa: —

(a) Israil (wə ḥətta baxka əllər)ni bu əllərning əwjgə qikkan rəzilliki tüpəylidin buloʏinixtin saklax üqün; bu orunlaxturux Kutkuzoʏuqi-Məsihdə boloʏan toluk nijat dunyaoʏa kəlgüqə (yəni Injil dəwrgiqə) wakitlik bir tədbir idi.

(ə) Israiloʏa wə baxkilaroʏa agah boluxi üqün, Өzining barlik rəzillik üstigə təküdioʏan oʏəzipini kərsitidioʏan bir misal boluxi üqün idi.

Muxundak urux kilix buyruklirining ḥəmmisi Məsih Өz kəni bilən tüzgən yengi əḥdə bilən pütünləy bikar kiliwetildi. Məsihkə baoʏlanoʏan etikadi arkilik əzining gunahlik təbiiti əzgərtilgən kixilər bolsa Hudaning Өz Roḥining kəlb-baoʏrida turuxioʏa nesiwiliktur. Mukəddəs Roḥning küq-kudriti bolsa adəmning ətrapida turuwatkan ḥərkəndak rəzillikning təsiridin üstündur. Məsihdə boloʏan nijat bolsa insanlarning əng pəsəndə adəmlirimu üqündur. Bu tooʏruluk Pawlusning Timotiyoʏa eytkan səzlirigə karang («1Tim.» 1:15-16): —

«**Muxu səz ixənqlik wə ḥər adəm uni kobul kilixi tegixliktur — «Məsih Əysa gunahkarlarni kutkuzux üqün dunyaoʏa kəldi!». Mən gunahkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən! Lekin dəl xu səwəbtin Məsih Əysaning əng əxəddiy gunahkar boloʏan meni, keyin əzigə etikad kilip,**

mənggülük ḥayatḳa erixidiоɣanlaroɣa misal ḳilip məndə Өzining barliḳ səwr-taḳitini ayan ḳilixi üqün, manga rəḥim-xəpḳət kərsitilgəndur».

3:15

«**Məsiḥning hatirjəmliki ḳəlbinglarda ḥəküm sürsun**»

Mana bu ayət bizgə Muḳəddəs Roḥning intayin əsḳatidiоɣan bir nəsiḥiti bolidu. Rəb Əysa Məsiḥ muhlisliriоɣa: «**Silərgə hatirjəmlik ḳaldurimən, Өz hatirjəmlikimni silərgə berimən; Mening silərgə bərginim bu dunyadikilərning bərginidək əməstur**» dəp wədə ḳiloɣan («Yḥ.» 14:27). «Bu dunya» kəp nərsilərni beridu, əmma berilgən nərsilər ḥərdaim oquḳ yaki yoxurun xərtlərgə baoɣliḳ bolidu. Bundaḳ bir «sowoɣat» berilginidə yaki yardəm ḳilinoɣanda, kəlgüsidə bu «sowoɣat»ning ornioɣa baxḳa bir nərsə ḳayturuluxi kerək bolidu. Xundaḳ boloɣanda, Muḳəddəs Kitabta deyilgəndək bu ḥəḳiḳiy bir «sowoɣat» bolmaydu, qünki ḥərdaim uningoɣa yoxurun baḥa esiḳliḳ turidu. Əmma Hudaning sowoɣatliri bolsa «oquḳ ḳolluḳ bilən ihtiyarən berilgən» — Ularda ḥeqḳandaḳ yoxurun xərtlər yoḳtur («1Kor.» 2:12).

Məsiḥ Əysa bu wədisini ḳiloɣandin beri ḥərbir ixəngüqidə «өz wujudumning əng qongḳur yeridə hatirjəmlik turidu», dəydioɣan ḳimmətlik guwaḥliḳi bolidu. Əmma bəzi waḳitlarda bu hatirjəmlik buzulidu yaki bizdin elip ketilidu. Xundaḳ boloɣanda, səwəbini izdiximiz kerək, wə ḥərdaim өzimizdinla tepilixioɣa ixənqimiz kamil. Pawlus muxu səzini Məsiḥning teni boloɣan jamaəttə bir-birini kəqürüm ḳilix, ḥərbir munasiwətning muḥəbbət iqidə boluxi kerəklikigə tətbiḳlaydu (12-14). Biz bir-birimizni kəqürüm ḳilmisaḳ, ḳəlbimizdiki hatirjəmliktin məḥrum bolimiz; bu hatirjəmlik Huda bilən boloɣan munasiwitimizning ḳandaḳ ikənlikigə boloɣan əng eniḳ alamətlərdin biridur. Əmma kəp baxḳa əḥwallardimu hatirjəmlik ḳəlbimizdin kətkənlikini bayḳaymiz. Muxundaḳ əḥwallarda səmimiy izdəngüqilər üqün hatirjəmlikning kətkənlikining səwəbini tepip qiḳix ḥərgiz təs əməs; bəlkim biz baxḳa birsigə uwal ḳiloɣan, biadil bir səz eytḳan, yaloɣan gəp ḳiloɣan, məlum birnərsini ooɣrilioɣan; yaki bəlkim Hudaning səzigə ixənməslik, yaki U eniḳ mən'i ḳiloɣan bir ixni ḳiloɣan boluximiz mumkin; bəzi əḥwalda biz məlum bir ixni ḳilixni ḳarar ḳiliximiz bilən (bu ixning өzidə ḥeqḳandaḳ «ḥaramliḳ» bolmisimu), bu ix tooɣruluḳ oylanoɣanseri Hudaning hatirjəmliki bizdin tasadipiy ḳeqip ketidu. Muxundaḳ əḥwalda: «**Məsiḥning hatirjəmliki ḳəlbinglarda ḥəküm sürsun**» — Məsiḥning hatirjəmlikini ḥəmmə ix-ḥərikitimiz üstidin «tooɣra» yaki «tooɣra əməs» dəp ḥəküm qiḳaroɣuqi boluxḳa yol ḳoyup, ixlirimizni tooɣrilisaḳ, Uning hatirjəmliki ḳaytip kelidu; xundaḳ ḳilip biz nuroɣunlioɣan bala-ḳazadin ḳutulimiz, keyinki kəpligən puxayman-ḥəsrətlərdin saḳlinip ḳalimiz.

4:6

«**Silərning gəp-səzliringlar ḥərdaim meḥir-xəpḳət bilən bolsun, tuz bilən tetitilsun; xuning bilən silər ḥərbir adəmgə ḳandaḳ jawab berixni bilisilər**»

Oḳurmənlər bəlkim rosulning bu gepidiki «tuz»ning nemini kərsətkənlikigə ḳiziḳḳan boluxi mumkin. Xübḥisizki, u bu yərdə Rəb Əysaning Өz muhlisliriоɣa eytḳan: «**Silər yər yüzining tuzidursilər... silər dunyaning nuridursilər...**» degən səzlirini kəzidə tutidu («Mat.» 5:13-14). Insanlar üqün tuzning bəlkim üq qong paydiliḳ yeri bar: —

(1) Ax-taamoŋa təm ḳoxux;
(2) Gəx, kəktatlarni sesip, qirip ketixtin saḳlax;
(3) Zedə-yarilarni yuḳumlinix, buzuluxtin saḳlax.

Rəb Əysaning (wə Pawlusning) səzliridə bu üq mənə kəqmə ḥalda ḳolliniloŋan. Hudaning ḥəmraḥliḳida yaxioŋan kixining «təmlik ḥayati» bardur; u ətrapidiki kixilərnimu Hudani tonuxḳa aq-təxna ḳilixi mumkin. Uning durus, diyanətlik ḥərikətliri wə ḥəḳḳaniy ḳiloŋanliri jəmiyəttə qiritidioŋan təsirlərgə tosaloŋu bolidu. Wə gunaḥning təsirliri insanning wijdanioŋa yuḳturuloŋan bolsa uning səzliri bəlkim yarioŋa sürülgən tuzdək nəxtərdək sanjilidu; əmma bu səzlərning sanjixini ḳobul ḳiloŋan bolsa undaḳta xipa elip kelidu. Xuningdək etiḳadqilarning səzliri tetiḳsiz əməs, bəlki təmlik boluxi, tuzdək wijdanni eqixturidioŋan boluxioŋa tooŋra kelidu. Bundaḳ səzlər «**meḥir-xəpḳət bilən**» eytiloŋan bolsa adəmning gunaḥini bekitküqi bolmaydu, bəlki Hudaning muḥəbbitini, gunaḥlardin ḳutḳuzulidioŋan nijatliḳ yolining barliḳini daim puritip turidioŋan bolidu.

Injil 13-ḳisim

«Tesalonikaliḳlarоԓa «1» »

(Rosul Pawlusning Tesalonika xəḥiridiki jamaətkə yazоԓan birinqi məktupi)

Kirix səz

Tesalonika xəḥiri (bügünki Gretsiyədiki Salonika) əyni waḳittiki Rim imperiyəsining Makedoniyə əlkisigə jaylaxḳan, yipək sodisi ḳilidiоԓan qong mərkəz idi. Rosul Pawlusning u yərgə Məsiḥni jakarlax üqün tunji berixi «Ros.» 17:1-10də hatiriləngən. Bu wəḳələr miladiyə 52- yaki 53-yili yüz bərgən. Tesalonikadiki jamaətning əḥwalini, xundaḳla bu hətni obdan qüxinip yetix üqün Injildiki bu ḳisimdin kəp ayətlərni toluḳ nəḳil kəltürimiz: —

«Ular səpirini dawam ḳilip Amfipolis wə Apolloniya xəḥərliridin ətüp, Tesalonika xəḥirigə kəldi. U yərdə Yəḥudiylarning sinagogi (ibadəthanisi) bar idi. Pawlus aditi boyiqə ularning arisiоԓa kirip, uda üq xabat küni u yərdə jəm boloԓanlar bilən muḳəddəs yazmilarni xərḥləp munazirilixip, ularоԓa Məsiḥning azab-oḳubətlərni tartḳandin keyin ölümdin tirilixi muḳərrər dəp ḥəm qüxəndürdi ḥəm ispatlidi wə: — Mən silərgə jakarliоԓan muxu Əysa dəl Ḳutḳuzoԓuqi-Məsiḥning Өzi xu! — dedi.

Yəḥudiylarning iqidin bəzilər ḳayil bolup ixinip, Pawlus bilən Silasḳa ḳoxuldi; xundaḳla Hudadin ḳorḳidiоԓan Greklərdin zor bir top adəmlər wə az bolmiоԓan yuḳiri təbiḳidiki grek ayallarmu xundaḳ ixəndi. Biraḳ Yəḥudiylar buningоԓa ḥəsət ḳilip, birnəqqə ḳəbiḥ adəmlərni yioԓip, bir top adəmlərni toplap, xəḥərni astin-üstün ḳiliwətti. Yəḥudiylar Pawlus bilən Silasni tutup, xəḥər həlḳ kengəxmisigə tapxurup berix məḳsitidə Yasun isimlik birsining əyigə basturup bardi. Lekin ular ikkiylənni tapalmay ular Yasun wə baxḳa birnəqqə ḳerixdaxni xəḥər əməldarlirining aldiоԓa tartip apirip:

— Ḥəmmə jaylarda aləmni astin-üstün ḳiliwətkən axu adəmlər muxu yərgimu yetip kəldi; Yasun ularni əyidə ḳobul ḳildi. Ular Əysa isimlik baxḳa bir padixaḥ bar dəp, Rim imperatori Ḳəysərning pərmanliriоԓa ḳarxi qiḳiwatidu! — dəp quḳan selixti.

Ular bu səzlər bilən xəḥər əməldarliri bilən halayiḳni dəkkə-dükkigə selip ḳoydi. Xəḥər əməldarliri Yasun wə baxḳa tutup kelingənlərdin kapalət puli aloԓandin keyin, ularni ḳoyuwətti.

Ḳerindaxlar ḥayal bolmay Pawlus bilən Silasni xu küni keqidə Beriya xəḥirigə əwətiwətti. Ular u yərgə yetip baroԓanda, Yəḥudiylarning sinagogiоԓa kirdi...

...Lekin Tesalonikadiki Yəḥudiylar Hudaning səz-kalamining Pawlus arḳiliḳ Beriyadimu jakarlinidiоԓanliḳini anglap, u yərgimu berip topilang kətürməkqi bolup, ammini ḳutratti. Xuning bilən ḳerindaxlar Pawlusni dərḥal dengiz boyiоԓa əwətiwətti. Silas bilən Timotiy bolsa Beriyada ḳaldi. Pawlusni uzitip mangoԓanlar uni Afina xəḥirigiqə elip bardi. Andin ular Pawlusning: — «Silər Silas bilən Timotiyoԓa mumkinḳədər mening yenimoԓa tezraḳ kəlsun dəp yətküzüp ḳoyunglar» degən tapxuruḳini elip, Beriyaoԓa ḳaytip kəldi...».

Luḳa biz üqün hatiriligən yuḳiriḳi bayanlaroԓa asasən, Pawlusning uxbu hetining kəp pakitliri wə təpsilatlirini tehimu yahxiraḳ qüxinip yetələymiz. Birinqidin, kərünərlik boloԓini xuki, Pawlus wə ḥəmraḥliri xu yərdin ziyankəxlik bilən ḥəydəlgüqə Tesalonika xəḥiridə pəḳət

üq ḥaptila turoŋan («Ros.» 17:2). Pawlus ular arisida xunqə kiskа məzgil boloŋini bilən, Tesalonikadiki jamaət xu wakit iqidə tuoŋuloŋan! Ular xübḥisizki, Rəb Əysaning «uruk qaqkuqi» degən təmsilidə eytiloŋan, mol ḥosul beridioŋan «yahxi tuprak»tin idi! («Mat.» 13:3-23, «Mar.» 3:4-20, «Luka» 4:8-15).

Yukiriki̇da «Rosullarning paaliyətliri»din nəkil kəltürülgən ayətlərdin karioŋanda Tesalonikadiki jamaəttə ḥəm Yəḥudiylar ḥəm «Hudadin korkkan» greklarningmu bar idi. Muxundak greklar Təwratning həwirigə kizikip ixəngən bolup, ḥər ḥaptə «xabat küni»də Yəḥudiylarning «sinagog» (ibadəthana, duahana)ioŋa kelip dua kilix wə Təwratni oküxlirini anglax üqün ularoŋa koxulatti. «Galatiyalikłaroŋa»diki «kirix səz»imizni kərüng. Jamaəttə yənə, butpərəslikni taxlap biwasitə Məsiḥning yolioŋa kirgən qong bir top adəmlər bar idi (1:9ni kərüng).

Baxka kəp jaylarda yüz bərgəndək, hux həwərni qətkə kekip Əysaning əz Məsiḥi ikənlikini etirap kilixni rət kiloŋan «sinagog»diki Yəḥudiylar uni etirap kiloŋanlaroŋa ziyankəxlik kilixka baxlidi. Ularning ḥəsəthorlukining pəwkul'addə səwəbi, Hudaning nijati hux həwər arkilik pəkət əzlirigila əməs, «yat əllikllər»gimu jakarlanoŋinidin ibarət idi. Mana muxu əsliy butpərəs boloŋanlaroŋimu towa kilix, yengi ḥayatka erixix pursiti yaritip berilməktə!

Nətijidə yukiriki «Rosullarning paaliyətliri»diki ayətlərdə hatiriləngəndək, xuningdək uxbu həttə tiloŋa elinoŋandək, ixənmigən Yəḥudiylar taipilərni kutritip etikadqilaroŋa ziyankəxlik kildurdi (2:14-15). Ular bu ziyankəxlikni baxka xəḥərlərgiqə yürgüzdi («Ros.» 17:13).

Rosul Pawlus bu kiskа üq ḥaptə iqidə Hudaning səzini xunqə zor kizoŋinlik bilən kobul kiloŋan bu kədirlik kixilərgə jan-jenidin yekin boldi. Ulardin ayrilixka məjbur bolup wə ularning tohtawsiz kattik ziyankəxlikkə dawamlik uqrioŋanlikidin həwərdar bolup, keyinki aylarda u ḥəmkarliri bilən ular üqün üzlüksiz jiddiy duada boldi. Kəp wakitlarda ulardin ḥeq həwər yok idi. Ahirida, Pawlus ularning ḥalidin undak həwərsiz kelixka karap turulmay, ularni ziyankəxlik astida etikadtin yenip qikarmikin dəp ənsirəp, əḥwalni bilix ḥəm ularni rioŋbətləndürüxkə Afina xəḥiridin Timotiyni ularning yenioŋa əwətti. Ular etikadta kiqik bowaklardək bolup, ular xunqə eoŋir azab-okubətlərgə uqrioŋan boloŋaqka, «etikadimiz bəlkim durus əməs» yaki «bizdə birər əyib boluxi kerək, xunga Huda bizni jazalawatamdikin?», dəp oylap kelixi mumkin bolatti. Timotiy ularoŋa: Xundak biaram bolmanglar, ziyankəxlik wə azab-okubət biz Məsiḥ etikad kiloŋuqilarning nur wə ḥəkikətkə əgəxixidioŋan etikadlik ḥayatimizning normal bir kismidur» degəndək təlim bərdi. Əməliyəttə bundak ixlar Hudaning pilanining bir bəlikidur (3:1-5). Biz Əysa Məsiḥkə mənsüp bolup, Hudaoŋa ihlasmənlik bilən yaxaymən dəp iradə baoŋlaydikənmiz, ḥayatimizda bir yolda bolmisa baxka bir yolda azab-okubət yaki ziyankəxlik bolmisa, undakta etikadimizning bir yeri durus bolmay kalidu! («2Tim.» 3:12).

Pawlus Korint xəḥiridə turoŋinida Timotiy (bəlkim Silas bilən) Tesalonikadin uning yenioŋa kaytip kəldi. Ular Pawluska, Tesalonikadiki kerindaxlar pəkət ziyankəxlik astida pəkət qing turupla kalmay, bəlki etikad wə meḥir-muḥəbbətning ḥərkaysi jəḥətliridə əsüp yetilip, kamalətkə karap mangmakta; xundakla seni wə bizni intayin seoŋinoŋan dəp həwər yətküzdi (3:6-10). Xuning bilən birgə kerindaxlar Hudaning səzini ətrapidiki barlik rayonlaroŋimu yəktüzüptu, (1:8-10), dəp həwər yətküzidu. Xunga rosul tolup taxkan xadlik wə muḥəbbət iqidə ularoŋa bu hətni yazidu. Məzkur hət pəkət rioŋbət-təsəlli yətküzidioŋan məktup, halas. Uning

ḥeqyeridə tənbiḥ yaki birər illətlərni tüzitix səzliridin kilqə purak yoktur. Ḥalbuki, həttə kimmətlik bolƣan təlim tüsini alƣan səzlər, xundakla rosulning barlik hətliridə daim degüdək: «tehimu kəp», «tehimu exip taxkan» degən səzlər tepilidu — demək, etikadtin qikkan tehimu kəp əjir, muḥəbbətning tehimu kəp ipadiliri bolsun, degən ündəxliri bar.

Jamaəttiki birnəqqə kerindaxlar aləmdin ətkənidi-də, rosul ularni «**ölüm iqidə uhliƣan**» dəydu. (4:13). Nəqqisi ziyankəxliktə eltürülgən boluxi mumkin idi. Lekin Pawlus jamaəttikilərgə Rəb Əysa kaytip kəlgəndə etikadqilarning ḥalitining əzgirixliri tooƣrisidiki təlimlər bilən təsəlli beridu (4:13-5:11). Rəb Əysa bu dunyaƣa kaytip kəlginidə biz bu dunyada tehi ḥayat yaxawatkan bolsak, Məsiḥ Əysaning asmandiki bulutlar bilən qüxkinidə, biz səygən, «**ölüm iqidə uhliƣan**» kerindaxlarning uning bilən billə kəlgənlikinimu kərimiz. U qaƣda biz Rəb bilən kərüxüxkə ḥawaƣa kətürülimiz! — dəydu. Ḥəmmimiz uquxni əginimiz!

Hət xundak addiy wə oquk köngüllük bilən yeziloƣaqka, izaḥatlar adəttikidək kəp bolmaydu wə «koxumqə səz» koxmaymiz.

Pawlusning uxbu hətni yezip kiska məzgildin keyin ularƣa alaḥidə nəqqə məsilə tooƣruluk yazoƣan ikkinqi hetigə bolsa «koxumqə səz»imiz bar bolidu. Biz yənə burunki adəttikidək hətning məzmunini nəqqə bələkkə bəlməymiz. Okurmənlər məzkur hətni okux jəryanida xuni baykayduki, hətning ḥəmmisi bir-biridin ayrilmas bir gəwdidur. Yənə təkitləymizki, həttiki bablar wə ayətlərning «tərtip rəkəmliri» okurmən ixəngüqilərgə kolaylik bolsun üqün kəqürgüqilər təripidin koxuloƣan bolup, ular əsli hətning bir kismi əməs idi.

Tesalonikaliqlaroƣa «1»

Rosul Pawlus Tesalonika xəḩiridiki jamaətkə yazoƣan birinqi məktup
Pawlusning salamliri, təxəkkür etixliri wə rioƣbətləndürüxliri

1 [1] Mənki Pawlus, Silas ḩəmdə Timotiydin Huda'Atimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsiḩdə boloƣan,
Tesalonika xəḩiridiki jamaətkə salam.
Silərgə meḩir-xəpqət wə hatirjəmlik boloƣay!
[2] Biz dualirimizda silərni yad etip turup, Hudaoƣa silər üqün ḩərdaim təxəkkür eytimiz;
[3] Huda'Atimizning aldida etiqadinglardin boloƣan əməlliringlarni, meḩir-muḩəbbəttin qiqqan
japalik əjringlarni, Rəbbimiz Əysa Məsiḩkə baoƣlioƣan ümidtə boloƣan qidamliqinglarni izqil
əsləp turuwatimiz. [4] Qünki əy qerindaxlar, Huda səygənlər, Uning silərni tallioƣanliqi bizgə
ayan. [5] Qünki hux həwirimiz silərgə yətküzülginidə səzlər bilənla əməs, bəlki küq-qudrət bilən,
Muqəddəs Roḩ bilən, mutləq jəzmləxtürülgən ḩalda silərgə yətküzülgən; uning üstigə, bizning
silərning aranglarda boloƣinimizda silərni dəp əzimizni qandaq tutqanliqimizni obdan bilisilər.
[6] Xuning bilən silər eoƣir azab-oqubət iqidə turuqluqmu, Muqəddəs Roḩning xadliqi bilən səz-
kalamni qobul qilip, bizni, xundaqla Rəbning Əzini ülgə qilip əgəxtinglar, [7] xuning bilən silər
Makedoniyə wə Ahaya əlkiliridiki barliq etiqadqilaroƣa ülgə bolup qiqtinglar; [8] qünki Rəbning
səz-kalami silərdin pəqət Makedoniyə wə Ahayaoƣila yangrap qalmastin, bəlki ḩəmmə yərgə
Hudaoƣa baoƣlanoƣan etiqadinglar tooƣruluq ḩəmmə yərgə həwər tarqiliptu; nətijidə, bizning xu
yərlərdə hux həwər tooƣruluq ḩeqnemə deyiximizning ḩajiti qalmidi.[9-10] Qünki biz baroƣanliki
jaydiki kixilər silərning bizni qandaq qarxi aloƣanliqinglarni, silərning butlardin qandaq waz
keqip tirik wə ḩəqiqiy Hudaning hizmitidə boluxqa, xundaqla Uning Oƣlining, yəni U əlümdin
tirildürgən, kəlgüsidə kelidioƣan oƣəzəptin bizni qutquzoƣuqi Əysaning ərxtin kelixini kütüxkə
Hudaoƣa baqqanliqinglarni bayan qilixidu.

Pawlusning Tesalonikadiki hizmiti

2 [1] Qünki, i qerindaxlar, bizning aranglaroƣa kirginimiz tooƣruluq bilisilərki, u bikaroƣa kət
midi. [2] Silərgə yənə xumu məlumki, gərqə ilgiri Filippi xəḩiridə qiyin-qistaq wə harliqqa
uqrioƣan bolsaqmu, zor qattiq qarxiliqqa qarimay Hudaning hux həwirini silərgə yətküzüxkə

1:1 «Tesalonika xəḩiridiki jamaətkə salam» — «Tesalonika» degən xəḩər ḩazirqi Gretsiyə *(Makedoniyə)* ḩazirqi ismi «Salonika». Kona zamanda «Tesalonika» dəp ataloƣan.
1:1 Rim. 1:7; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:2 Əf. 1:16; Fil. 1:3; Kol. 1:3; 2Tes. 1:3.
1:3 «etiqadinglardin boloƣan əməlliringlar...» — grek tilida «etiqadinglardin boloƣan əmiling...».
–Yuḩ. 6:29.
1:3 Yuḩ. 6:29
1:5 1Kor. 2:4; 4:20; 1Tes. 2:1.
1:6 1Kor. 4:16; 11:1; Fil. 3:17; 2Tes. 3:9.
1:8 «qünki Rəbning səz-kalami silərdin pəqət Makedoniyə wə Ahayaoƣila yangrap qalmastin, bəlki ḩəmmə yərgə Hudaoƣa baoƣlanoƣan etiqadinglar tooƣruluq ḩəmmə yərgə həwər tarqiliptu; nətijidə, bizning xu yərlərdə hux həwər tooƣruluq ḩeqnemə deyiximizning ḩajiti qalmidi. » — demək, Pawlus wə hizmətdaxliri qaysi yərlərgə barmisun, xu yərdiki kixilər alliqaqan Tesalonikadikilərning Hudaoƣa boloƣan etiqadidin həwər tapqan, xundaqla əzlirimu hux həwərdin həwərdar boloƣan.
1:9-10 «qünki biz baroƣanliki jaydiki kixilər silərning bizni qandaq qarxi aloƣanliqinglarni... bayan qilixidu» — grek tilida: «qünki biz baroƣanliki jaydiki kixilər bizning silərning aranglaroƣa kiriximizning qandaq ikənlikini... bayan qilixidu».
1:9-10 Ros. 1:11; Fil. 3:20; 2Tes. 1:10; Wəḩ. 1:7.
2:1 1Tes. 1:5, 9.

Hudayimizning mədət berixi bilən yürəklik bolduk.. [3] Qünki bizning ətünüx-jekiləxlirimizdə ḥeqkandak aldamqilik, napak niyət yaki ḥiyligərlik yoktur. [4] Əksiqə, biz Huda təripidin hux həwərning amanət kilinixka layik kərülgən adəmlər süpitidə biz xuningoɳa munasip ḥalda adəmlərni əməs, bəlki kəlbimizni siniorquqi Hudani hursən kilix üqün hux həwərni jakarlaymiz.. [5] Qünki silər bilgəndək biz ḥeqkaysi wakitta aranglaroɳa huxamətqilik bilən wə yaki tamahorlukka nikab takap kəlmiduk — (bu ixta Huda bizgə guwaḥqidur) —. [6] gərqə biz Məsiḥning rosullirining süpitidə tələp yükliyələydioɳan bolsakmu, məyli silər bolunglar yaki baxkilar bolsun, ḥeqbir insandin birər izzət-xəḥrət izdigən əməs iduk.. [7] Əksiqə biz aranglarda huddi bala imitidioɳan ana əz bowakлirini kəyünüp asrioɳandək silərgə mulayim muamilidə bolduk. [8] Xu qaoɳda, silərgə xundak təlpüngəniduk, silərgə pəkət Hudaning hux həwərini tapxuruxnila əməs, ḥətta əz jenimizni tapxuruxkimu razimiz; qünki silər bizgə intayin kədirlik idinglar. [9] Qünki, i kerindaxlar, bizning kandak japalik əmgək kiloɳinimiz esinglarda bardur; ḥeqkaysinglaroɳa eoɳirimizni salmaslik üqün keqə-kündüzləp meḥnət kilduk, Hudaning hux həwirini silərgə yətküzduk.. [10] Etikadqilardin boloɳan silərning aranglardiki əməliyətlirimizning kandak ihlasmən, ḥəkkaniy wə əyibsiz ikənlikigə əzünglar wə Hudaning Əzimu guwaḥqidur. [11-12] Wə yənə silər bilgininglardək, atining əz pərzəntlirigə nəsiḥət bərginidək biz ḥərbiringlaroɳa xundak jekiləp, rioɳbət-təsəlli berip, silərni əz padixaḥlikioɳa wə xan-xəripigə qakiriwatkan Hudaoɳa layik ḥalda mengixka dəwət kilduk..

[13] Hudaoɳa yənə xu səwəbtin tohtawsiz təxəkkür eytimizki, silərning bizdin angliorqan Hudaning səz-kalamioɳa kulak saloɳininglarda, uni insanlardin kəlgən səz süpitidə əməs, bəlki uning əməliy süpitidə, yəni Hudadin kəlgən səz-kalam dəp uni kobul kildinglar; u səz-kalam ḥazir ixəngüqi silərdə ixliməktə. [14] Qünki silər, i kerindaxlar, Yəḥudiyə əlkisidiki Məsiḥ Əysada boloɳan jamaətlərdin ülgə aldinglar; ular xu yərdə Yəḥudiylar təripidin kandak harlikлaroɳa uqrioɳan bolsa, silərmu əz yurtdaxliringlar təripidin ohxax harlikлaroɳa uqridinglar.. [15] Ular, yəni xu Yəḥudiylar, əslidə Rəb Əysani wə pəyoɳəmbərlərni əltürgən wə biznimu ziyankəxlik kilip koɳliwətkənidi. Ular Hudani narazi kilip, wə ḥəmmə insan bilən kerixip,.. [16] «yat əlliklər»ning nijatlikka erixixi üqün ularoɳa səzliximizgə toskunluk kiliwatidu. Xuning bilən ular gunaḥlirini üzlüksiz qekigə yətküzməktə; lekin oɳəzəp ularning bexioɳa toluki bilən qüxürülüx aldida turidu..

Pawlusning ənsirəxliri

[17] Lekin biz, i kerindaxlar, amalsiz silərdin intayin kiska wakit judalaxkan bolsakmu (təndə bolsimu, kəlbdə əməs), silər bilən yənə didar kərüxükə kəwətla intizarlikimizdin yeninglaroɳa berixka tehimu bək intilduk! [18] Xuningdək yeninglaroɳa baroɳumiz bar idi — əməliyəttə mənki

---

2:2 «zor kattik karxilikka karimay Hudaning hux həwirini silərgə yətküzüxkə ... yürəklik bolduk» — «Hudaning hux həwiri» bolsa Huda Əzi əwətkən, xundakla Əzi tooɳruluk hux həwərdur.
2:2 Ros. 16:22; 17:2.
2:4 Gal. 1:10.
2:5 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tim. 5:21; 2Tim. 4:1.
2:6 1Kor. 9:3; 2Tes. 3:9.
2:9 Ros. 18:3; 20:34; 1Kor. 4:12; 2Kor. 11:9; 12:13; 2Tes. 3:8.
2:11-12 Yar. 17:1; 1Kor. 7:20; Əf. 4:1; Fil. 1:27; Kol. 1:10.
2:14 Ros. 17:5,13.
2:15 «Ular, yəni xu Yəḥudiylar, əslidə Rəb Əysani wə pəyoɳəmbərlərni əltürgən...» — «Yəḥudiy pəyoɳəmbərlərni... əltürgən» — Təwrattiki kəp pəyoɳəmbərlər yurtdaxliri təripidin əltürülgən; əng ahirki əltürülgini bolsa Rəb Əysani tonuxturoɳuqi pəyoɳəmbər Yəḥya idi. **«...wə biznimu ziyankəxlik kilip koɳliwətkənidi»** — «koɳliwətkənidi» — Yəḥudiylar kəp ixəngüqilərni Yəḥudiyə əlkisidin koɳliwətti *(«Ros.» 8:1)*; andin xuningdin baxlap Pawlus wə baxka rosullarni hux həwərni jakarlaydioɳan jaylardinmu ḥaydiwətti.
2:15 Mat. 23:37; Luka 13:34; Ros. 7:52.
2:16 Ros. 17:13.

Pawlus ḳayta-ḳayta tirixip baḳtim; birak buningoŋa Xəytan toskunluk ḳildi. 19 Qünki bizning istək-arzuyimiz, xadliḳimiz wə Rəbbimiz Əysa ḳaytip kəlgəndə pəhirlinidioŋan tajimiz nemə bolidu? Bu dəl silər əzünglar əməsmu? 20 Qünki silər bizning pəhrimiz, bizning xadliḳimiz!

3 1 Xuning bilən biz silərdin həwərsiz taḳitimiz tak bolup, əzimiz Afina xəḥiridə yaloŋuz ḳelip, 2 aldinglaroŋa ḳerindiximiz ḥəm Huda yolida Məsiḥning hux həwiridə boluwatḳan hizmətdiximiz Timotiyni silərni etiḳadta mustəḥkəmləx-küqəytix wə rioŋbətləndürüx üqün əwətixni ḳarar ḳilduḳ; 3 bizning uni əwətixtiki məḳsitimiz, ḥeqkimning bexinglaroŋa qüxkən muxu zəhmət-ḳiyinqiliḳlar səwəbidin etiḳadta təwrinip ḳalmasliḳi üqündur. Qünki əzünglar bundaḳ ixlaroŋa uqraxḳa aldin'ala bekitilgən, dəp bilisilər. 4 Qünki biz silər bilən billə boloŋan waḳtimizda, silərgə ḥəmmimiz azab-ḳiyinqiliḳḳa uqrimay ḳalmaymiz dəp aldin'ala eytḳaniduḳ. Əməliyəttə ḥazir deginimizdək boldi, dəp bilisilər. 5 Xu səwəbtin taḳitim tak bolup, etiḳadinglarning zadi ḳandaḳ ikənlikini bilix üqün, azduroŋuqi silərni azdurup bizning silərgə singdürgən əjrimiz bikaroŋa kəttimikin dəp ənsirəp, Timotiyni yeninglaroŋa əwətkənidim.
6 Lekin Timotiy baya yeninglardin ḳaytip kəlgəndə, etiḳadinglar wə meḥir-muḥəbbitinglar toоŋrisida bizgə yahxi həwər elip kelip, silərning bizni ḥərdaim seoŋinip turoŋanliḳinglarni wə huddi biz silər bilən didarlixixḳa təlpünginimizdək, silərningmu bizni kərgünglar kəlgənlikini eytti. 7 Xuningdək, əy ḳerindaxlar, beximizoŋa qüxkən muxundaḳ barliḳ azab-oḳubət wə eoŋirqiliḳ iqidə turuwatḳinimizda silərdin, yəni qing etiḳadinglardin rioŋbət-təsəlli taptuḳ; 8 Qünki Rəbdə qing turoŋan bolsanglar, biz əlməy, ḥayat ḳalimiz! 9 Əmdi silər üqün, Hudayimiz aldida silərning wəjinglardin tolimu xadlanduḳ, bu zor xadliḳimizdin silər üqün Hudaoŋa ḳanqilik dərijidə təxəkkür eytsaḳ bolar?! 10 Silər bilən didar kərüxüx wə etiḳadinglardiki yetərsizliklərni mukəmməl ḳilixḳa muyəssər bolux imkaniyiti üqün, keqə-kündüz Hudaoŋa zor təlmürüp yelinmaḳtimiz.
11 Əmdi bizning Huda'Atimizning Əzi ḥəm Rəbbimiz Əysa bizning yolimizni yeninglaroŋa baxli oŋay; 12 əmdi meḥir-muḥəbbətimiz silərgə toloŋandək, Rəb silərning bir-biringlaroŋa wə ḥəmmə adəmlərgə boloŋan meḥir-muḥəbbitinglarni axurup, tolup taxturoŋay; 13 ḥəm xundaḳ boloŋanda, Rəbbimiz Əysa Əzining barliḳ muḳəddəs bəndiliri bilən billə ḳaytip kəlgəndə ḳəlbinglar bizning Huda'Atimiz aldida pak-muḳəddəsliktə nuḳsansiz boluxḳa mustəḥkəmlinidu!

Hudani hursən ḳilidioŋan ḥayat yoli

4 1 Ahirida, i ḳerindaxlar, biz Rəb Əysada turup silərdin xuni ətünimiz ḥəm jekiləymizki, silər bizdin Hudani hursən ḳilixḳa ḳandaḳ mengixinglar kerəklikini tapxuruwaloŋininglardək

---

2:18 «Xuningdək yeninglaroŋa baroŋumiz bar idi — əməliyəttə mənki Pawlus ḳayta-ḳayta tirixip baḳtim» — «ḳayta-ḳayta» grek tilida «bir ḳetim, ikki ḳetim».
2:18 Rim. 1:13; 15:22.
2:19 2Kor. 1:14; Fil. 2:16; 4:1.
3:2 Ros. 16:1; Rim. 16:21; Fil. 2:19.
3:3 Ros. 14:22; Əf. 3:13; Fil. 1:14; 2Tim. 3:12.
3:5 «azduroŋuqi silərni azdurup bizning silərgə singdürgən əjrimiz bikaroŋa kəttimikin dəp ənsirəp,...» — «azduroŋuqi» Xəytan, Iblis.
3:8 «qünki Rəbdə qing turoŋan bolsanglar, biz əlməy, ḥayat ḳalimiz!» — Pawlus Tesalonikadikilərni xunqə yahxi kərəttiki, mubada ular Rəbdin tenip kətkən bolsa, u əzimu ələy dəp ḳalatti.
3:10 Rim. 1:10,11; 15:23; 2Tim. 1:4.
3:11 «əmdi bizning Huda'Atimizning Əzi ḥəm Rəbbimiz Əysa bizning yolimizni yeninglaroŋa baxlioŋay» — ḳizik bir ix xuki, «yolimizni... baxlioŋay» degən peil grek tilidiki «birlik xəhs» xəklididur. Demək, Huda'Ata wə Rəb Əysa bir xəhsdək ix ḳilidu.
3:13 1Kor. 1:8; 1Tes. 5:23; 2Tes. 2:17.

 һəm һazir xu boyiqə mengiwatkʏninglardək, xundak kʏlixinglar tehimu exip taxkʏay. [2] Qünki silər bizning Rəb Əysa arkʏilik silərgə nemə əmrlərni tapilioԓanlikʏimizni bilisilər. [3] Qünki Hudaning iradisi xuki, pak-mukəddəs kʏilinix, һərkʏandak buzukʏilikʏtin sakʟlinix,[4-5] yəni һərbiringlar Hudani tonumaydioԓan taipilərdək xəһwaniy һəwəslərgə berilməy, bəlki kʏandak kʏilip əz tenini baxkʏurup, uni pak-mukʏəddəsliktə ar-nomus bilən sakʟlaxni əginiwelixtur.. [6] Bu jəһətlərdə һeqkim əz kʏerindixining һəkʏigə qang selip, əz payda-mənpəitini kooԓlimisun; qünki biz ilgiri silərgə qüxəndürüp toluk agaһlanduroԓinimizdək, barlik muxundak ixlarda Rəb Əzi intikam aloԓuqidur. [7] Qünki Huda bizni napaklikʏa əməs, bəlki pak-mukəddəsliktə yaxaxka qakirdi.. [8] Xuning üqün bu һəkʏikətni rət kʏiloԓan adəm, insaniy һokukni əməs, bəlki silərgə Mukəddəs Roһini ata kʏiloԓuqi Hudani rət kʏiloԓan bolidu..

[9] Əmdi kʏerindaxlik meһir-muһəbbətkə kəlsək, bu tooԓrisida silərgə yezip olturiximizning һajiti yok. Qünki Huda Əzi bir-biringlaroԓa meһir-muһəbbət kərsitixni əgətməktə.. [10] Qünki silər pütkül Makedoniyə əlkisidiki һəmmə kʏerindaxlaroԓa xundak kʏiliwatisilər; xundak bolsimu, i kʏerindaxlar, xundak kʏilixka berilip tehimu exip texixinglarni, [11] xundakla biz silərgə tapilioԓinimizdək, tinq yürüxni, baxkʏilarning ixlirioԓa arilaxmay, əz ixinglar bilən bolup, ikki kolunglaroԓa tayinip yaxaxni nixan kʏilip intilixinglarni ətünimiz.. [12] Mana xundak kʏilsanglar, sirttikilər aldida izzət-һərmətkə sazawər bolup mangisilər wə һeqkimning kolioԓa bekʏinip kʏalmaysilər..

Əysa Məsiһning kʏayta kelixi

[13] Lekin, əy kʏerindaxlar, ümidsizlik iqidə yaxawatkʏan baxka һəmmisidək, aranglardiki ələmdə uhlap kʏaloԓanlaroԓa kʏayoԓurup һəsrət qəkməslikinglar üqün ularning һali tooԓruluk həwərsiz kʏelixinglarni halimaymiz.. [14] Qünki biz Əysaning ələp tirilgənlikigə ixəngənikənmiz, Əysa kʏayta kəlginidə, ələmdə Uningda uhlap kʏaloԓanlarni Huda Uning bilən billə elip kelidioԓanlikʏioԓa ixinimiz. [15] Qünki Rəbning səz-kalami boyiqə silərgə xuni eytimizki, Rəb kʏayta kəlgüqə tirik kʏaloԓan bizlər uning aldioԓa qikʏiximiz jəzmən ələmdə uhlap kʏaloԓanlarningkidin awwal bolma ydu;. [16] Qünki Rəb kʏattik bir nərə tartip, bax pərixtining awazi wə Hudaning kanay sadasi iqidə asmandin qüxidu wə Məsiһdə bolup ələgənlər awwal tirilidu;. [17] andin tirik kʏaloԓan bizlər ular bilən birgə Rəb bilən һawada kərüxüx üqün, bulutlar arisioԓa elinip kətürülimiz; xuning bilən

---

4:1 Fil. 1:27; 1Tes. 2:12.
4:3 Rim. 12:2; Əf. 5:27; Fil. 4:8.
4:4-5 «.... bəlki kʏandak kʏilip əz tenini baxkʏurup, uni pak-mukʏəddəsliktə ar-nomus bilən sakʟlaxni əginiwelixtur» — grek tilida «əz teni» «əz qinisi» degən bilən ipadilinidu. Xunga jümlining əng ahirki bəlikini «Hudaning iradisi... əz jora-һəmraһini tepip, pak-mukəddəslik wə ar-nomusluкta һayat ətküzüxni əginiwelixtur» yaki «əz pak-mukəddəslik wə ar-nomusluкinglarni sakʟlap, əz jora-һəmraһinglar bilən yaxaxni əginiwelixtur» dəpmu qüxinixkə bolidu. Qong imkaniyət barki, rosul tərjimimizdikidək xundakla bu ikki mənінimu bildürməkqi boloԓan. Hudaning bekitkini bilən nikaһlanoԓan ər-ayal bəribir «bir tən»dur.
4:4-5 1Kor. 15:34; Əf. 4:18.
4:7 Yuһ. 17:19; 1Kor. 1:2.
4:8 Luka 10:16; 1Kor. 7:40.
4:9 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuһ. 13:34; 15:12; Əf. 5:2; 1Pet. 4:8; 1Yuһ. 3:23; 4:21.
4:11 Ros. 20:34; Əf. 4:28; 2Tes. 3:7,12.
4:12 «Mana xundak kʏilsanglar, sirttikilər aldida izzət-һərmətkə sazawər bolup mangisilər wə һeqkimning kolioԓa bekʏinip kʏalmaysilər» — «sirttikilər» etikʏadsizlar, jamaəttin sirtta turoԓanlarni kərsitidu.
4:13 «silərning ... ularning һali tooԓruluk həwərsiz kʏelixinglarni halimaymiz» — «silərning... həwərsiz kʏelixinglarni halimaymiz» degən bu ibarə adəttə Rim imperatori yarlik qüxürgəndə ixlitidioԓan ibarə idi. Rosul əmdi keyinki gepini «aləm imperatori Əysa Məsiһ»din kəlgən dəp puratmakqi ohxaydu.
4:13 Law. 19:28; Kan. 14:1; 2Sam. 12:20-23.
4:15 «Rəb kʏayta kəlgüqə tirik kʏaloԓan bizlər uning aldioԓa qikʏiximiz jəzmən ələmdə uhlap kʏaloԓanlarningkidin awwal bolmaydu» — «qikʏiximiz» degən səz «asmanoԓa kətürülüximiz»ni kətüridu. Keyinki ayətlərni kərüng.
4:15 1Kor. 15:22,51.
4:16 Yəx. 27:13; Zək. 9:14; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; Wəһ. 10:7, 11:15; 2Tes. 1:7.

biz Rəb bilən mənggü birgə bolimiz. 18 Xunga, bir-biringlaroɳa bu səzlər bilən rioɳbət-təsəlli beringlar.

Rəbning künini kütüwelix

5 1 Lekin i kerindaxlar, silərgə xu ixlarning wakitliri wə zamanliri tooɳrisida yeziximning ɦajiti yok. 2 Qünki əzünglar obdan bilisilər, Rəbning küni huddi keqidə kirgən ooɳrining kelixigə ohxax tuyuksiz kelidu. 3 Əmdi kixilər «Dunya tinq-aman boluwatidu» dəp turoɳanda, huddi ɦamilidar ayalning toloɳiki uxtumtut tutkinidək, ɦalakət ularning bexioɳa tuyuksiz qüxidu; xuning bilən ular uningdin kеqip kutulalmaydu. 4 Lekin silər, i kerindaxlar, karangoɳulukta turoɳuqilar əməssilər; xuning bilən u kün silərni ooɳridək qəqütüp kəlməydu. 5 Qünki silər ɦəmminglar yoruklukning pərzəntliri, kündüzning pərzəntliridursilər; biz keqigə təwə yaki karangoɳulukka mənsup əməsmiz.
6 Xuning üqün baxka ɦəmmisidək uhlimayli, bəlki səgək wə salmak bolayli. 7 Qünki uhlaydioɳanlar keqisi uhlaydu, məst bolidioɳanlarmu keqisi məst bolidu. 8 Birak əzimiz kündüzgə mənsup boloɳandin keyin, salmak bolayli, kəkrikimizgə etikad wə mehir-muɦəbbətni sawut kilip, beximizoɳa nijatka baoɳlanoɳan ümidni dubuloɳa kilip kiyiwalayli; 9 qünki Huda bizni Өz oɳəzipigə uqritix üqün əməs, bəlki Rəbbimiz Əysa Məsiɦ arkilik nijatka erixtürüx üqün tallap bekitkən. 10 U biz üqün əldi — məksiti, ɦayat kelip oyoɳak tursakmu yaki ölümdə uhlioɳan bolsakmu, bizning Uning bilən billə ɦayatta boluximiz üqündur.
11 Xuning üqün, ɦazir kiliwatkininglaroɳa ohxax, bir-biringlarni dawamlik rioɳbətləndürüp, bir-biringlarning etikadini kurunglar.

Ahirki təlim wə salamlar

12 Əmdi i kerindaxlar, aranglarda japalik ixləwatkan wə Rəbdə silərgə yetəkqilik kilip, nəsihət beriwatkanlarni kədirlixinglarni ətünimiz. 13 Bu hizmətliri üqün ularni qongkur ɦərmət wə mehir-muɦəbbət bilən kədirlənglar. Bir-biringlar bilən inak ətünglar. 14 Əmma, i kerindaxlar, silərdin xunimu ətünimizki, tərtipsiz yürgənlərgə nəsihət beringlar, yürəksizlərni rioɳbətləndürünglar, ajizlaroɳa yar-yələk bolunglar wə ɦəmmə adəmgə səwriqan bolunglar. 15 Ɦeqkaysinglar yamanlikka yamanlik kilmaslikka kəngül bəlünglar, bir-biringlaroɳa wə barlik kixilərgə ɦəmixə yahxilik kilixka intilinglar.

4:17 «andin tirik kaloɳan bizlər ular bilən birgə Rəb bilən ɦawada kərüxüx üqün, bulutlar arisioɳa elinip kətürülimiz; xuning bilən biz Rəb bilən mənggü birgə bolimiz» — bu wəkələr tooɳruluk «Kolossiliklərgə»diki *(3:3 tooɳruluk)* «koxumqə səz»imizni kərüng.
5:2 Mat. 24:43; 2Pet. 3:10; Wəɦ. 3:3; 16:15.
5:3 2Tes. 1:9.
5:4 Əf. 5:8.
5:5 Luka 16:8; Rim. 13:12; Əf. 5:8.
5:6 Luka 21:36; Rim. 13:11,13; 1Kor. 15:34; Əf. 5:14.
5:8 «... salmak bolayli, kəkrikimizgə etikad wə mehir-muɦəbbətni sawut kilip, beximizoɳa nijatka baoɳlanoɳan ümidni dubuloɳa kilip kiyiwalayli» — «Yəx.» 59:17ni kərüng. Grek tilida: «məydimizgə etikad wə muɦəbbətning sawutini, beximizoɳa nijatning ümidini dubuloɳisini kiyiwalayli».
5:8 Yəx. 59:17; Əf. 6:14.
5:10 «bizning Uning bilən billə ɦayatta boluximiz üqün» — demək, Uning dunyaoɳa kaytip kelixidə tirilip turiximiz üqün.
5:10 Rim. 14:7; 2Kor. 5:15; Gal. 2:20; 1Pet. 4:2.
5:12 Rim. 15:27; 1Kor. 9:11; 16:18; Gal. 6:6; Fil. 2:29; 1Tim. 5:17; Ibr. 13:7,17.
5:13 «... Bu hizmətliri üqün ularni qongkur ɦərmət wə mehir-muɦəbbət bilən kədirlənglar. Bir-biringlar bilən inak ətünglar» — muxundak etikadqilar jamaəttə məydanoɳa kəlsə, keyinqə ularni jamaəttiki «akşakal» yaki «yetəkqi» dəp bekitixkə tooɳra kelidu. Pawlus Tesalonikadiki jamaəttə tehi akşakallarni bekitmigənidi.
5:14 «... ajizlaroɳa yar-yələk bolunglar» — «ajizlar» bəlkim roɦiy ɦəm jismaniy tərəplərdə boloɳan ajizlarni kərsitidu.
5:15 Law. 19:18; Pənd. 20:22; 24:29; Mat. 5:39; Rim. 12:17; 1Kor. 6:7; 1Pet. 3:9.

16 Ԧərdaim xadlininglar. 17 Tohtimay dua kilinglar. 18 Ԧərkandak ixta təxəkkür eytinglar. Qünki
mana bular Hudaning Məsih Əysada silərgə karatkan iradisidur. 19 Roһning otini əqürmənglar.
20 Aranglarda pəyоԓəmbərlərqə yətküzülgən bexarətlik səzlərni kəmsitmənglar; 21 һəmmə gəpni
təkxürüp ispatlap kərünglar; durus bolsa uni qing tutup ķoldin bərmənglar. 22 Yamanlikning
һərkandak xəklidin əzünglarni yirak tutunglar.
23 Hatirjəmlikning Igisi boloԓan Huda Əzi silərni əzül-kesil pak-mukəddəs kiloԓay, Rəbbimiz
Əysa Məsih kayta kəlgüqə pütkül roһinglar, jeninglar wə teninglarni əyibsiz sakliоԓay. 24 Silərni
Qakiroԓuqi bolsa sadik-wapadur, U uni jəzmən ada kilmay kalmaydu. 25 Kerindaxlar, biz üqün
dua kilinglar. 26 Ԧəmmə kerindaxlar bilən pak səyüxlər bilən salamlixinglar. 27 Mən Rəbdə
silərgə xuni jiddiy tapilaymənki, bu hətni xu yərdiki һəmmə mukəddəs kerindaxlaroԓa okup
beringlar! 28 Rəbbimiz Əysa Məsiһning mehir-xəpkiti silərgə yar boloԓay!

5:16 Mat. 5:12; Luka 10:20; Rim. 12:12; Fil. 4:4.
5:17 Luka 18:1; Rim. 12:12; Kol. 4:2.
5:18 Əf. 5:20.
5:19 «Roһning otini əqürmənglar» — grek tilida «Roһni əqürmənglar». «Roһ» Mukəddəs Roһ, əlwəttə. «Mukəddəs Roһning oti» ixəngən adəmning kəlbidə yahxilik kilixka yaki bolupmu məlum bir roһiy iltipatni bildürüxkə küqlük ilһam pəyda kiloԓan bolsa uni «əqürüx»kə bolmaydu. Muxu səzlər bəlkim bexarət berix yaki baxka məjizilik iltipatlarni kəzdə tutidu; keyinki ayət bilən munaswiti bar.
5:19 1Kor. 14:30.
5:20 «Aranglarda pəyоԓəmbərlərqə yətküzülgən bexarətlik səzlərni kəmsitmənglar» — grek tilida «pəyоԓəmbərlik səzlər». «Roһiy iltipatlar» tооԓruluk «Korintliklaroԓa *(1)*»diki «ķoxumqə səz»imizni kərüng.
5:21 1Yuһ. 4:1.
5:22 «Yamanlikning һərkandak xəklidin əzünglarni yirak tutunglar» — «yamanlikning һərkandak xəkli» yamanlikning hər hilliklikini һəmdə yaman ixtək kərünüp kalidioԓan əz iqigə alidu. Etikadqilar һətta «yaman ixtək kərünüp kalidioԓan» ixtimu bolmaslikka kəngül bəlüxigə tооԓra kelidu.
5:22 Fil. 4:8.
5:23 «Hatirjəmlikning Igisi boloԓan Huda» — grek tilida: «Hatirjəmlikning Hudasi» — demək, hatirjəmlik bərgüqi һəm Əzi hərdaim hatirjəmliktə turoԓuqi Hudadur.
5:23 1Kor. 1:8; Fil. 4:9; 1Tes. 3:13.
5:24 «Silərni Qakiroԓuqi bolsa sadik-wapadur, U uni jəzmən ada kilmay kalmaydu» — «silərni Qakiroԓuqi» — Huda, əlwəttə.
5:24 1Kor. 1:9; 10:13; 2Kor. 1:18; 2Tes. 3:3.
5:26 Rim. 16:16; 1Kor. 16:20; 2Kor. 13:12; 1Pet. 5:14.

Injil 14-ḳisim

«Tesalonikaliḳlarоԓa «2» »

(Rosul Pawlus Tesalonika xəḥiridiki jamaətkə yazоԓan ikkinqi məktup)

Kirix səz

Tesalonikadiki jamaətning tuоԓulux jəryani wə arḳa kərünüxi tooԓuluḳ oḳurmənlər «Tesalonikaliḳlarоԓa yeziloԓan birinqi məktup»tiki «kirix səz»imizdin məlumat alalaydu.

Ixinimizki, rosul Pawlusning uxbu hetini aldinḳi hetidin uzun ətməyla əwətkən; buningоԓa ispat, hətning bexida salam yollioԓuqilar ohxaxla üq zat — Pawlusning Өzi, Timotiy wə Silastin ibarət idi. Huda yolida daim rosulluḳ hizmitidə uyan-buyan qepip yüridioԓan bu üqi uzun waḳitlaroԓiqə bir jayda jəm bolalmaytti.

«Birinqi hət»ni Tesalonika xəḥirigə aparoԓan kixi Korint xəḥirigə, Pawlusning yenioԓa tezla ḳaytip kəlgən, xundaḳla uningоԓa jamaətning yengi həwirini yətküzgən bolsa kerək. Pawlus bu kixidin, jamaəttiki bəzilərning birinqi həttiki «Rəb Əysaning dunyaoԓa ḳaytip kelixi» tooԓuluḳ təlimatlirini (4:15-17, 5:4-6) ikki ḳolioԓa tayinip jan beḳixtin waz keqixning baḥanisi ḳiliwaloԓanliḳidin həwərdar boldi. Ular: «Məsiḥ Өz padixaḥliḳini bərpa ḳilixḳa tez arida dunyaoԓa ḳaytip kelidu, xunga jan beḳixḳa əzimizni upritixning nemə ḥajiti?!» dəp oylioԓan bolsa kerək. Bəzilər «Məsiḥning ḳaytip kelixi» tooԓrisidiki təlimni qüxinip yətmigən, yənə bəziliri xübḥisizki, uningdin bikar tələpliktə laoԓaylap yürüxkə baḥanə tapḳanliḳidin huxal boluxup kətkən.

Xu qaoԓlarda yənə bəzibir əḥwallarmu kərülgənidi. Bəzilər: ««Rəbning küni yetip kəldi» degəndək wəḥiylərni kərdüm» degənidi. «Rəbning küni»din ibarət bu məzgil Rəb Əysa yər yüzigə ḳaytip kelixtin ilgiri, Hudaning oԓəzəplik jazalirini yər yüzigə təküx məzgilini kərsitidu. Rəb Əysa Өzi muxu məzgilni «zor zulum-zəhmət» yaki «dəḥxətlik azab-oḳubət» dəp atioԓanidi («Mat.» 24:21) (biz muxu ix üstidə «ḳoxumqə səz»imizdimu tohtilimiz). Tesalonikaliḳlaroԓa nisbətən «Rəbning küni yetip kəldi» degən gəp ularni heli ḳayil ḳilatti, qünki ḥər adəmgə ayanki, «dəḥxətlik azab-oḳubət» məzgilidə Hudaning muḳəddəs bəndiliri dəḥxətlik ziyankəxlikkə uqraydu; Tesalonikadikilər dəl muxundaḳ dəḥxətlik ziyankəxlikkə uqrawatḳanidi. Əxəddiy besimlar astida kixilər ḥər türlük oԓəlitə ixlarni ḳilixi mumkin; həlḳ təlpünüx iqidə ḥərhil hiyallarda bolsa, ḥərhil ezitḳuluḳ ḥasil boluxi mumkin. Muxundaḳ xaraitta birsi Rəb pat arida ḳaytip kelip, bu ziyankəxliklərni yoḳ ḳilidu, degən ümidtə bolup: «Rəbning küni yetip kəldi» dəp ham hiyal ḳilsa, buni qüxinixkə bolatti, əlwəttə. Tesalonikada bəzilər xundaḳ hiyalda bolup «Rəbning küni yetip kəldi» degən «bexarət»ni bərgən; bəzi rəzil kixilər ḥətta rosul Pawlusning namida xundaḳ bayandiki sahta hətni yazoԓan. Bu intayin hətərlik ix, əlwəttə. Bu ḥəḳiḳiy etiḳadḳa ḥujum ḳiloԓanoԓa barawər bolidu. Uning üstigə, ixlimәy, bikar tələp yürüxkə «Məsiḥ tez arida kelidu» degəndək «roḥiy» baḥanə izdəp kütkən adəmlər ḥər yərdə az bolmaydu. Pawlus bu səzni tüzitip: «Rəbning küni»din ilgiri ikki qong wəḳə kərülidu, dəydu: —

(a) «(Etiqadtin) qong yenix»
(ə) «Məsihning rəqibi (dəjjal)ning axkarilinixi».

Bu ixlar tooƣruluq uqumlarni tooƣrilax, kəprək təlim berix, dəl uxbu qiska hətning məqsitidur. Xundaqla barliq hətliridə degəndək, u eoƣir zulum-zəhmətkə tehiqə uqrawatqan bu jamaət, yəni özigə jan-jegər boloƣan muxu qədirlik dostliriƣa tehimu rioƣbət-təsəlli yətküzüx pursitidin paydilinidu. Rosullarning kəp hətliridin, ularning Hudaning məmin bəndiliri ətküzgən hataliqlirini tüzətkənliridin həwərdar bolduq. Biz xu hataliqlar üqün minnətdar boluximizƣa tooƣra kelidu. Səwəbi, birinqidin özimiz muxu hataliqlarni asanla qaytiliximiz mumkin; ikkinqidin, rosullarning tüzitixliridin intayin kəp qimmətlik təlimgə muyəssər bolimiz. Kim bilidu, uzun ətməy ahirqi zamanlariƣa yüzliniximizgə tooƣra keləmdu tehi; muxu həttə, bizni xu qorkunqluq zamanlardiki adəmni qəqitidioƣan aldamqiliklariƣa taqabil turuxqa qorallanduridioƣan ƫəqiqətlərni oquymiz. Ɲeqkim xuni inkar qilalmayduki, «Rəbning küni»ning beximiziƣa qüxüxkə az qaloƣanliqini kərsitidioƣan ƫər türlük alamətlər kəz aldimizda yilmuyil axmaqta.

Məzmun: —

1. Təxəkkür duasi (1-bab)
2. «Rəbning küni»din burun yüz beridioƣan wəqələr (2-bab 1-12-ayətlər)
3. Etiqadqilariƣa qilinoƣan nəsihət wə yolyoruqlar (2-bab 13-ayəttin 3-bab 15-ayətqiqə)
4. Ahirqi tiləklər (3-bab 16-18-ayətlər)

Tesalonikaliqlaroƣa «2»

Rosul Pawlus Tesalonika xəhiridiki jamaətkə yazoƣan ikkinqi məktup

1 [1] Mənki Pawlus, Silas həmdə Timotiydin Huda'Atimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsihdə boloƣan,
Tesalonika xəhiridiki jamaətkə salam. [2] Huda'Atimiz wə Rəb Əysa Məsihtin silərgə mehir-
xəpqət wə hatirjəmlik ata qilinoƣay!

Azab-oqubət iqidiki rioƣbət-təsəlli

[3] Silər üqün Hudaoƣa hərdaim təxəkkür eytiximizoƣa tooƣra kelidu (həmdə xundaq qilix tolimu
layiqtur), i qerindaxlar, — qünki etiqadinglar küqlük əsməktə həmdə bir-biringlaroƣa boloƣan
mehir-muhəbbitinglarmu exip taxmaqta. [4] Xuning bilən biz əzimiz silərning bexinglaroƣa
qüxkən, xundaqla bərdaxlik beriwatqan barlik ziyankəxlik wə japa-eoƣirqiliqlar iqidə kərsətkən
səwr-qidamlik wə etiqadinglar üqün, Hudaning hərqaysi jamaətliridə silərdin pəhirlinimiz;
[5] bu ixlar Hudaning kelidioƣan adil həkümini kərsitidioƣan roxən bir alamättur wə xundaqla,
bu ixlar silərning Hudaning padixahliqioƣa layiq hesablinixinglar üqün bolidu; silər mana xu
padixahlik üqün zulum-zəhmət qekiwatisilər; [6-7] xundaq ikən, silərgə eoƣirqilik saloƣuqilaroƣa
Huda eoƣirqilik salsa, həm xundaqla Rəb Əysa qudrətlik pərixtiliri bilən ərxtin qayta kerüngən
qaoƣda, eoƣirqiliqqa uqrioƣan silərgə biz bilən təng aramlik bərsə durus ix bolmamdu? [8] Xu
qaoƣda U Hudani tonumaydioƣanlardin, xundaqla Rəbbimiz Əysa Məsihning hux həwirigə
itaət qilmaydioƣanlardin yalqunluq ot bilən intiqam alidu. [9] Bundaq kixilər Rəbning huzuridin
wə küq-qudritining xan-xəripidin məhrum qilinip, mənggülük halakət jazasini tartidu. [10] U
waqitta U Əzining barlik muqəddəs bəndiliridə uluoƣlinip, xu künidə barlik ixəngənlərdə
(silər dərwəqə bizning guwahliqimizoƣa ixəngəndursilər) Əzining karamətlikini kərsitip,
mədhiyilənggili kelidu.

1:1 «Tesalonika xəhridik jamaətkə salam» — «Tesalonika xəhiri» — Qədimki Gretsiyədiki bir xəhər idi, bu xəhərning hazirqi nami «Salonika» bolup, u Türkiyidə.
1:2 1Kor. 1:3; 1Tes. 1:1; 1Pet. 1:2.
1:3 «Silər üqün Hudaoƣa hərdaim təxəkkür eytiximizoƣa tooƣra kelidu ..., i qerindaxlar, — qünki etiqadinglar küqlük əsməktə həmdə bir-biringlaroƣa boloƣan mehir-muhəbbitinglarmu exip taxmaqta» — Pawlusning birinqi hetidiki duasi həm ətünüxliri hazir əməlgə axuruluwatidu; «1Tes.» 2:12, 4:10ni kərüng.
1:3 Əf. 1:15; Fil. 1:3; Kol. 1:3; 1Tes. 1:2.
1:4 1Tes. 2:19.
1:5 «bu ixlar Hudaning kelidioƣan adil həkümini kərsitidioƣan roxən bir alamättur wə xundaqla, bu ixlar silərning Hudaning padixahliqioƣa layiq hesablinixinglar üqün bolidu; silər mana xu padixahlik üqün zulum-zəhmət qekiwatisilər» — «bu ixlar» — etiqadqilaroƣa qarxi qikkanlarning ziyankəxlik qilixliri həm Tesalonikadiki etiqadqilarning səwr-taqətlirini kərsitidu.
–Bu ayət tooƣruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.
1:5 1Tes. 2:14; Yəh. 6.
1:6-7 Zək. 2:12; 1Tes. 4:16.
1:8 «Xu qaoƣda u Məsih Hudani tonumaydioƣanlardin, xundaqla Rəbbimiz Əysa Məsihning hux həwirigə itaət qilmaydioƣanlardin yalqunluq ot bilən intiqam alidu» — «Yər.» 10:25, «Zəb.» 79:6 wə «Yəx.» 66:15ni kərüng.
1:8 Yər.» 10:25; Zəb. 79:6; Yəx. 66:15; Rim. 2:8; 2Pet. 3:7
1:9 «Bundaq kixilər Rəbning huzuridin wə küq-qudritining xan-xəripidin məhrum qilinip, mənggülük halakət jazasini tartidu» — yaki bolmisa: «bundaq kixilər Rəbning küq-qudritining xan-xəripidin wə Uning huzurdin boloƣan mənggülük halakət jazasini tartidu».
1:9 Yəx. 2:19.
1:10 «U Məsih ... xu künidə barlik ixəngənlərdə ... Əzining karamətlikini kərsitip, mədhiyilənggili kelidu» — «Əzining karamətlikini kərsitip, mədhiyilinix» — grek tilida bu bir səz bilənla ipadilinidu.
–«Əz muqəddəs bəndiliridə... ixəngənlərdə...». Bu ibarining mənisi: *(1)* «Rəb Əysaning güzəlliki wə pəziliti Əz bəndiliri, yəni Əzigə ixəngən adəmlirigə birinqi bolup kerünidu» wə: *(2)* «Uning bu güzəlliki ularning əzliridə, yəni ular arqilik pütkül aləmgə kerünidu» degənlik bolsa kerək.
1:10 Ros. 1:11; 1Tes. 1:10; Wəh. 1:7.

[11] Xuning üqün, biz silər üqün daim xundak dua kilimizki, silərni qakiroŋan bizning Hudayimiz silərni Өz uluoŋ qakirikioŋa layik ḥesablap, yahxilikka intilgən barlik güzəl məksətmuddialiringlarni wə etikadinglardin qikkan barlik hizmətliringlarni küq-kudriti bilən əməlgə axuroŋay. [12] Xuning bilən, Hudayimizning wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥning meḥir-xəpkiti arkilik Rəbbimiz Əysa Məsiḥning nami silərdə xan-xərəp bolup uluoŋlinidu wə silərmu Uningda xan-xərəpkə erixisilər.

Rəbning küni, yəni «Pərwərdigarning küni» wə dəjjal tooŋruluk

2 [1] I kerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning kayta kelixi, xundakla bizning Uning bilən bir yərgə jəm kiliniximiz tooŋrisida silərdin xuni ətünümizki, [2] Əgər silər «məlum roḥtin kəlgən wəḥiy»din bolsun, birsining səz-təlimidin bolsun yaki «bizning namimizda» yeziloŋan məlum hətlərdin bolsun «Rəbning küni yetip kəldi» degən səzni anglisanglar, jiddilixip ḥodukup kətmənglar yaki dəkkə-dükkigə qüxmənglar!
[3] Bu ixlarda ḥərkandak adəmning ḥərkandak usul bilən silərni aldixioŋa yol koymanglar; qünki awwal «qong yenix» bolup, andin «gunaḥiy adəm», yəni «ḥalakətkə məḥkum kilinoŋuqi adəm» axkarilanmioŋuqə, axu kün kəlməydu. [4] Xu adəm huda dəp ataloŋanoŋa yaki kixilər qokunidioŋan ḥərkandak nərsilərgə karxi qikip, əzini ḥəmmidin üstün kilip kərsitidu; u xundak kilip Hudaning ibadəthanisida olturuwelip, əzini Huda dəp kərsitip jakarlaydu. [5] Mən silər bilən billə boloŋan wakitimda bularni silərgə eytkinim esinglarda bardu? [6] Wə uning bəlgiləngən wakti-saiti kəlmigüqə axkarilanmasliki üqün, nemining uni tosup turuwatkanliki silərgə məlum. [7] Qünki «kanunni yokatkuqi sirlik küq» allikaqan yoxurun ḥərikət kilmakta; lekin bu ixlarni ḥazirqə tosup keliwatkan birsi bardur; U otturidin qikkuqə xundak tosukluk peti turidu; [8] andin axu «kanunni yokatkuqi» axkarilinidu; birak Rəb Əysa aoŋzidiki nəpisi bilənla uni yutuwetidu, kəlgən qaoŋdiki parlak nuri bilən uni yok kiliwetidu. [9] «Kanunni yokatkuqi»ning məydanoŋa qikixi Xəytanning pəntliri bilən bolidu, u ḥər türlük küq-kudrət, məjizə wə yaloŋan

---

2:2 «... «Rəbning küni yetip kəldi» degən səzni anglisanglar, jiddilixip ḥodukup kətmənglar yaki dəkkə-dükkigə qüxmənglar!» — «Rəbning küni» yaki «Pərwərdigarning küni» degən muḥim tema tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
2:2 Yər. 29:8; Mat. 24:4; Əf. 5:6; Kol. 2:18; 1Yuḥ. 4:1.
2:3 «qünki awwal «*qong* yenix» bolup,... » — «qong yenix» bəlkim «etikadtin qong tenix»ni kərsitidu. «Koxumqə səz»imizni kərüng. **«Bu ixlarda ḥərkandak adəmning ḥərkandak usul bilən silərni aldixioŋa yol koymanglar; qünki awwal «*qong* yenix» bolup, andin «gunaḥiy adəm», yəni «ḥalakətkə məḥkum kilinoŋuqi adəm» axkarilanmioŋuqə, axu kün kəlməydu»** — bu muḥim ayəttiki «qong yenix» *(«etikadtin qikip, ayrilix»)*, «gunaḥlik adəm» wə «ḥalakətkə məḥküm kilinoŋuqi adəm» *(dəjjal)* tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
–Bəzi alimlar «qong yenix»ni «*(Hudaoŋa karxi)* qong topilang» dəp tərjimə kilidu. Biz «koxumqə səz»imizdə əz tərjimimizgə ispat berimiz.
2:3 Mat. 24:23; 1Tim. 4:1; 1Yuḥ. 2:18.
2:4 «Xu adəm huda dəp ataloŋanoŋa yaki kixilər qokunidioŋan ḥərkandak nərsilərgə karxi qikip, əzini ḥəmmidin üstün kilip kərsitidu; u xundak kilip Hudaning ibadəthanisida olturuwelip, əzini Huda dəp kərsitip jakarlaydu» — «Yəx.» 14:13-14, «Dan.» 11:36, «Əz.» 28:2-9ni kərüng. Bu ix tooŋruluk «koxumqə səz»imiznimu kərüng. «Ibadəthana» muxu ayəttə əsli ibadəthanining iqki «mukəddəs jay»ni kərsitidu.
2:4 Dan. 7:25; 8:11; 11:36; Mat. 24:15; Wəḥ. 13:1-8
2:7 «Qünki «kanunni yokatkuqi sirlik küq» allikaqan yoxurun ḥərikət kilmakta» — «kanunni yokatkuqi sirlik küq» *(grek tilida «kanunni yokatkuqi sir»)* tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz. **«lekin bu ixlarni ḥazirqə tosup keliwatkan birsi bardur»** — 3-4-ayəttiki «gunaḥiy adəm *(«ḥalakətkə məḥkum kilinoŋuqi adəm»)*ning məydanoŋa qikixni tosux» bilən «kanunni yokatkuqi sirlik küqni tosux»ning ziq munasiwiti bar. Ikki ixni tosuoŋuqi bizningqə Hudaning Mukəddəs Roḥidur. Bəzi alimlarning bu tooŋruluk baxkiqə pikirlirimu bar; kezkariximizning səwəbini «koxunqə səz»imizdə eytimiz.
–«Kanunni yokatkuqi sirlik küq» *(grek tilida «kanunni yokatkuqi sir»)* tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
«U otturidin qikkuqə...» — baxka birhil tərjimisi: «U otturidin yətkiwetilgügə...». «Kanunni yokatkuqi sirlik küq» bəlkim Xəytanning astirtin dunyadiki barlik əllərni, barlik dələtlərni ḥərhil kanunni, xundakla barlik əhlak prinsiplarni buzux tərəpkə asta-asta kutritixlirini kərsitidu. Bu jəryanning əwjigə qikixi dəjjalning məydanoŋa kelixi bilən bolidu. **«u otturidin qikkuqə xundak tosukluk peti turidu»** — bu muḥim ixlar tooŋruluk «koxumqə səz»imiznimu kərüng.
2:8 Ayup 4:9; Yəx. 11:4.

karamətlərni kərsitip, [10] ḥalakətkə yüzləngənlərni azduridioŋan ḥərhil kəbiḥ ḥiylə-mikirlərni ixlitidu. Ularning ḥalakət aldida turuwatkanlikining səwəbi əzlirini nijatka yetəkləydioŋan ḥəkikətni səymәy, uningoŋa kəlbidin orun bərməslikidindur. [11] Xu səwəbtin, Huda ularoŋa yaloŋanqilikka ixənsun dəp ḥəkikəttin qətnitidioŋan bir küq əwətidu. [12] Nətijidə, ḥəkikətkə ixənməy, bəlki kəbiḥlikni hursənlik dəp bilgənlərning ḥəmmisi jazaoŋa məḥkum kilinidu.

Kət'iy təwrənmənglar!

[13] Lekin, əy, Rəb səygən kerindaxlar, biz silər üqün ḥərdaim Hudaoŋa təxəkkür eytiximizoŋa tooŋra keliduki, Huda Roḥning wasitisidə pak-mukəddəs kilinixinglar wə ḥəkikətkə ixinixinglar arkilik silərni nijatka erixixkə mukəddəmdila talliwaldi. [14] U biz yətküzgən hux həwər arkilik silərni xu nijatka, yəni Rəbbimiz Əysa Məsiḥning xan-xəripigə erixixkə qakirdi.
[15] Xuning üqün, əy kerindaxlar, tapan tirəp turunglar, biz silərgə eoŋizqə yaki hət arkilik yətküzgən təlimni qing tutunglar!
[16-17] Əmdi Rəbbimiz Əysa Məsiḥning Əzi wə bizni səygən, meḥir-xəpkət bilən mənggülük rioŋbət-təsəlli ḥəm güzəl ümid ata kiloŋan Huda'Atimiz kəlbinglarni rioŋbətləndürgəy ḥəmdə silərni ḥərbir güzəl ix kilixta, ḥərbir yahxi sezlərni yətküzüxtə küqləndürgəy!

Biz üqün dua kilinglar

3 [1] Ahirida, i kerindaxlar, biz üqün dua kilinglarki, Rəbning səzi huddi silərgə yətkən qaoŋdikigə ohxax, ḥərkandak yərdə tez tarkalsun wə xan-xərəplik dəp uluoŋlansun; [2] xuningdək bizning kəbiḥ wə rəzil adəmlərdin kutuluximiz üqünmu dua kilinglar. Qünki ḥəmmila adəm ixənq-etikadlik boluwərməydu. [3] Əmma Rəb Əzi ixənqliktur; U silərni mustəḥkəm kilidu ḥəm rəzil boloŋuqidin sakłaydu.
[4] Əmma Rəbdə, silərgə tapilioŋinimizni kiliwatisilər, xundakla dawamlik kiliweridu, dəp hatirjəmmiz. [5] Əmdi Rəb kəlbinglarni Hudaning meḥir-muḥəbbitigə ḥəm Məsiḥning səwr-qidamlikioŋa qəmkəxkə yetəkligəy.

2:9 Kan. 13:2; Yuḥ. 8:41; 2Kor. 4:4; Əf. 2:2; Wəḥ. 13:13.
2:10 2Kor. 2:15; 4:3.
2:11 Rim. 1:24; 1Tim. 4:1.
2:13 «Huda Roḥning wasitisidə pak-mukəddəs kilinixinglar wə ḥəkikətkə ixinixinglar arkilik silərni nijatka erixixkə mukəddəmdila talliwaldi» — «Roḥ» — Hudaning Mukəddəs Roḥi.
2:15 2Tes. 3:6.
2:16-17 «Əmdi Rəbbimiz Əysa Məsiḥning Əzi wə bizni səygən, meḥir-xəpkət bilən mənggülük rioŋbət-təsəlli ḥəm güzəl ümid ata kiloŋan Huda'Atimiz kəlbinglarni rioŋbətləndürgəy ḥəmdə silərni ḥərbir güzəl ix kilixta, ḥərbir yahxi sezlərni yətküzüxtə küqləndürgəy!» — kizik bir ix xuki, «rioŋbətləndürgəy» ḥəm «küqləndürgəy» degən peillar grek tilidiki «birlik xəhs» xəklididur. Demək, «Huda'Ata» wə «Rəb Əysa» bir xəhstək ix kilidu.
2:16-17 1Tes. 3:13.
3:1 «... biz üqün dua kilinglarki, Rəbning səzi huddi silərgə yətkən qaoŋdikigə ohxax, ḥərkandak yərdə tez tarkalsun wə xan-xərəplik dəp uluoŋlansun» — «tez tarkalsun» grek tilida «yügürsun» degən səz bilən ipadilinidu.
3:1 Mat. 9:38; Əf. 6:19; Kol. 4:3.
3:2 Yuḥ. 6:44; Rim. 15:31.
3:3 «U Rəb silərni mustəḥkəm kilidu ḥəm rəzil boloŋuqidin sakłaydu» — «rəzil boloŋuqi» Xəytan, Iblis.
–Baxka birhil tərjimisi «U *(Rəb)* silərni rəzilliktin sakłaydu».
3:3 Yuḥ. 17:15; 1Tes. 5:24.
3:5 «Əmdi Rəb kəlbinglarni Hudaning meḥir-muḥəbbitigə ḥəm Məsiḥning səwr-qidamlikioŋa qəmkəxkə yetəkligəy» — «Hudaning meḥir-muḥəbbiti» awwal Uning bizgə boloŋan muḥəbbiti, andin bizning Uningoŋa boloŋan muḥəbbitimiz; «Məsiḥning səwr-qidamliki» awwal Məsiḥning Əzining səwr-qidamliki, andin bizning Uningda wə Uning üqün səwr-qidamlik boluximiz.

Ixligən qixləydu

6 Əmdi kərindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsihning namida xuni tapilaymizki, bizdin aloған təlimlərgə riayə kilmay, tərtipsiz yürgənlərdin əzünglarni neri tutunglar.. 7 Bizdin kandak ülgə elixinglar kerəklikini əzünglar bilisilər; qünki biz silər bilən billə boloғanda tərtipsiz yürmigəniduk.. 8 Həqkimning nenini bikarоға yeməyttuk; bəlki biz həqkaysinglarоға eоғirimizni salmaslik üqün, keqə-kündüzləp tirixip-tirmixip japalik ixləyttuk.. 9 Bundak kiliximiz, silərdin yardəm kütüxkə həklik bolmioғanlikimizdin əməs, bəlki əzimizni silərgə bizdin yahxi ülgə kaldurup, silərning bizgə əgixixinglar üqün idi.. 10 Qünki biz silərning yeninglarda boloғinimizda silərgə: «Birsi ixlimeymən desə, u yemisun!» dəp tapilioғaniduk. 11 Qünki biz aranglarda bəzilərning tərtipsiz laoғaylap, həq ixlimay baxkilarning ixlirioға arilixip yüridioғanlikini angliduk.. 12 Biz muxundaklarоға Rəb Əysa Məsihdə xundak buyruymiz wə ulardin ətünüp soraymizki, tinq yaxap, əmgikinglar bilən əz neninglarni tepip yənglar.. 13 Lekin silər, i kərindaxlar, yahxi ixlarni kilixtin erinmənglar..

14 Əmma əgər uxbu hetimizdiki səzlərgə itaət kilmaydioғan birsi bolsa, uningdin həzər əylənglar wə uni hijalətkə kaldurux üqün uning bilən bardi-kəldi kilmanglar.. 15 Birak, uni düxmən katarida kərməy, əksiqə uningoға bir kərindax süpitidə nəsihət kilinglar.

Tiləklər

16 Hatirjəmlik Igisi boloған Rəb hər wakit hər yolda xəhsən silərgə hatirjəmlik ata kiloғay. Rəb həmminglar bilən billə boloғay!.

17 Mənki Pawlus bu ahirki salimimni əz kolum bilən yazdim; bu, mening həmmə hətlirimning əzigə has bəlgisidur. Mana bu mening əz kəlimimdur.. 18 Rəbbimiz Əysa Məsihning mehir-xəpkiti həmminglarоға yar boloғay!

3:6 «Əmdi kərindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsihning namida xuni tapilaymizki, bizdin aloған təlimlərgə riayə kilmay, tərtipsiz yürgənlərdin əzünglarni neri tutunglar» — «tərtipsiz yürgənlər» keyinki ayətlərdin enikki, «bikar tələplər»ni kərsitidu.
3:6 1Kor. 5:11; 2Tes. 2:15; 3:14; Tit. 3:10.
3:7 1Kor. 11:1; 1Tes. 1:6, 7; 2Tes. 2:10.
3:8 Ros. 18:3; 20:34; 1Kor. 4:12; 2Kor. 11:9; 12:13; 1Tes. 2:9.
3:9 1Kor. 4:16; 9:3, 6; 11:1; Fil. 3:17; 1Tes. 1:6; 2:9.
3:11 «Qünki biz aranglarda bəzilərning tərtipsiz laoғaylap, həq ixlimay baxkilarning ixlirioға arilixip yüridioғanlikini angliduk» — grek tilida rosul Pawlus qakqak kilip: «... həq ix kilmaydə, lekin hərtərəptə baxkilarning ixlirida boloғanlikini angliduk» dəydu.
3:12 «Biz muxundaklarоға Rəb Əysa Məsihdə xundak buyruymiz wə ulardin ətünüp soraymizki...» — «muxundaklar» — demək, 11-ayəttiki «tərtipsiz laoғaylap, həq ixlimay baxkilarning ixlirioға arilixip yüridioғanlar». «Kirix səz»imiznimu kərüng.
3:12 Əf. 4:28; 1Tes. 4:11.
3:13 Gal. 6:9.
3:14 Mat. 18:17; 1Kor. 5:9; 2Tes. 3:6.
3:16 «Hatirjəmlik Igisi boloған Rəb hər wakit hər yolda xəhsən silərgə hatirjəmlik ata kiloғay» — «Hatirjəmlik Igisi boloған Rəb» grek tilida: «Hatirjəmlikning Rəbbi» yaki «Hatirjəmlik bərgüqi Rəb» — demək, hatirjəmlik bərgüqi həm Özi hərdaim hatirjəmliktə turoғuqi Rəbdur.
3:16 Rim. 15:33; 16:20; 1Kor. 14:33; 2Kor. 13:11; Fil. 4:9; 1Tes. 5:23.
3:17 «Mənki Pawlus bu ahirki salimimni əz kolum bilən yazdim. Bu, mening həmmə hətlirimning əzigə has bəlgisidur. Mana bu mening əz kəlimimdur» — Pawlusning hərbir hetidiki birnəqqə kurni əz kəlimi bilən yezix aditi bar idi; bu, baxkilarning əzining namida sahta hətlərni yezixning aldini elixi üqün idi. Özining kəzi ajiz boloғaqka, hətlirini adəttə katipka yazduratti. («Galatiyalikлароға»diki «kirix səz»imizni həm 6:11diki izahatni kerüng.
3:17 1Kor. 16:21; Kol. 4:18.

Ķoxumqə sөz

Adəttikidək qüxinixkə kiyinrak boloŋan yaki alahidə bəzi nukтilar üstidə tohtilimiz; həttə bayan kilinoŋan muxundak kөp ayətlər Təwrattiki kөp bexarətlər bilən ziq baoŋlik boloŋaqka, biz axu jəhəttin kөprək tohtilimiz.

1:5

«**Bu ixlar Hudaning kelidioŋan adil hөkümini kөrsitidioŋan roxən bir alamөttur wə xundakla, bu ixlar silөrning Hudaning padixahlikioŋa layik hesablinixinglar üqün bolidu; silөr mana xu padixahlik üqün zulum-zəhmөt qekiwatisilөr**».

Pawlusning «**bu ixlar**» degini xübhisizki, yukiriki ayətlөrdə tiloŋa aloŋan karxi kikkanlarning ziyankөxlikliri hөm Tesalonikadiki etikadqilarning sөwr-takөtlirini kөrsitidu. Өmdi nemixka «**bu ixlar**» Hudaning adil hөkümigə «**roxən alamөt**» bolidu?

Bəzi kixilөr hөrdaim «mədөniyөtlik», kiyapitidə ədөplik kixi kөrünidu. Lekin ular hөkikiy iman, yorukluk wə hөkkaniylik pөyda boloŋanda karxi kikip etikadqilaroŋa ziyankөxlik kilixka baxlaydu. Ularning undak hөrikətliri өzining hөkkaniylikka boloŋan nөprətlirini, xundakla өzining iqki hөkkaniysizlikini oquk kөrsitidu. Xuning bilən roxənki, Hudaning jazalirining ularoŋa qüxürülüxi roxən adalətlik bolidu. Ikkinqidin, Hudaning mөmin bөndilirining ziyankөxlikkə wə zulum-zəhmətlөrgə sөwr-takөt bilən bөrdaxlik beridioŋanliki ularning Hudaning mehir-xөpkiti arkilik hasil kilinoŋan hatirjөmlik hөm muhөbbətlik iqki təbiitinimu kөrsitidu. Xuning bilən ularning kiyamөt künidə Hudaning arambөhxlirini kobul kiloŋuqilar boluxka layikliki kөrülidu.

Baxkiqə eytkanda, rəzillөrning hazirki kөrünüxtiki oŋəlibə-muwөppөkiyətliri hөmdə hөkkaniylarning zulum-zəhmөt qəkkənlirini kandak qüxinix kerək? Zərriqilik adalət engigə igə boloŋan, Hudaning xapaiti hөmdə adalitigə ixəngən hөrkandak kixi muxu ixlaroŋa karap xundak bir hulasigə kelixi kerəkki — kəlgüsi zamanda bir qong hesab alidioŋan, rəzillөrgə jaza qüxüridioŋan, Hudaning yolida mangoŋanlaroŋa aram-təsəlli beoŋixlaydioŋan bir küni kəlməy kalmaydu. Xuning bilən «hesablax küni»də hazirki adalətsizliktə japa tartkan etikadqilar rahət-təsəlli kөridu, hazir adalətsizlik yürgüzgənlөr Hudaning jazasini tartidu.

«**Wə xundakla silөrning Hudaning padixahlikioŋa layik hesablinixinglar üqün bolidu**»

Rəbbimiz Əysaning Өzi yaki Uning hөeqkaysi rosulliri hөeqkimni «Hudaning padixahlikioŋa layik» dөp bakmioŋan. Pөkөt Rəbbimiz Əysala muxundak ibarini Өzigə kollansa durus bolatti. Əmma muxu yөrdə qongkur bir hudalik sir tepiliduki, Hudaning mehir-xөpkiti bizdə ix kөrüp, bolupmu japa-zulumluk ixlarda bizdə ihlasmən bir harakterning alamətlirini hasil kiloŋaqka, etikadqi ər-ayallar Rəbning padixahlikioŋa kirixkə layik kөrünüxtə bolidu; wə Huda dөrwəkə ularni xundak hesablaxka razi bolidu! Adəmlөrning hulk-mijəzilirini Өz hizmitidə boluxka өzgөrtküqi, xundakla bu hizmitidə kerək boloŋan barlik iltipatlarni təminligüqi Huda kəlgüsi hesab alidioŋan künidə huxallik bilən az bolmioŋan kixilөrgə: «**Obdan kilding, sən mening yahxi wə sadik hizmөtkarimsən!**» dөydu («Mat.» 25:14-30). Xu küni bizning: «Ah, Rəb, bu ixlar pөkөt xөpkiting bilən boldi! Əməliyөttə ixligüqi Өzüngdursən! Mən nemigə tөriplinimən?!» degөndөk

jawab beriximizgə tooƣra kelidu. Hudaning yolida azab-oquƅətkə uqraxni ƫeqqaqan «sawab» dəp ƫesabliƣili bolmaydu; əksiqə, uni birhil imtiyaz ƫesabliximiz kerək («Mat.» 5:11-12, «Luqa» 6:22-23, «Fil.» 1:29).

Xunga oqurmənlər Pawlusning: «Hudaning padixaƫliqiƣa layiq» deginini əməs, bəlki «**Hudaning padixaƫliqiƣa layiq ƫesablinixinglar**» degən səzini nəzərgə elixi yahxidur. Uning bu səzini 1:11, «Luqa» 7:4, 6-7; 15:21 wə 20:35 bilən selixturux paydiliqtur.

«Dəjjal» wə «Rəbning küni»

Muxu yərdə ahirqi zamanlarƣa baƣliq bəzi ƫəqiqətlərni 2-babtin ayətmu-ayət təƫlil qilimiz: —

2:1

«**I qerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsiƫning qayta kelixi, xundaqla bizning Uning bilən bir yərgə jəm qiliniximiz tooƣrisida silərdin xuni ətünimizki,...**»

«**Bizning Uning bilən bir yərgə jəm qiliniximiz**» degən ix birinqi hetidə tiloƣa elinidu (4:11-15). Məsiƫ asmandin qüxüwatqinida, uningda «ələmdə uhliƣanlar» tirildürülidu ƫəmdə yər yüzidə turuwatqan tirik etiqadqilarmu ular bilən təng ƫawada Uning bilən kərüxüxkə kətürülidu.

2:2

«**Əgər silər «Məlum roƫtin kəlgən wəƫiy»din, birsining səz-təlimidin yaki «bizning namimizda» yeziloƣan məlum hətlərdin bolsun «Rəbning küni yetip kəldi» degən səzni anglisanglar, jiddilixip ƫoduquƅ kətmənglar yaki dəkkə-dükkigə qüxmənglar!**»

Muxu yərdə səƫipə qəklimisidin «Rəbning küni» degən ibarining mənisi üstidə anqə təpsiliy tohtalmaymiz; biz pəqət oqurmənlərgə Təwrattiki uningƣa munasiwətlik ayətlərni kərsitimiz wə əzimiz muxu ayətlərdin aloƣan bəzi hulasimizni bayan qilimiz; oqurmən əzi hulasimizni təkxürsun. Xundaq ümidimiz barki, keyinki waqitlarda ayətlərni xərƫləp, hulasilirimizni toluqraq təswirligüdək waqit qikidu.

«Rəbning küni» yaki «Pərwərdigarning küni» degən ibarə Təwrattiki kəp yərlərdə tepilidu. Oqurmənlər üqün biz təwəndə, Muqəddəs Kitabta, «kün»ning türlük jəƫətliri ayan qilinoƣan yərlərni tizip kərsitimiz: —«Yəx.» 2:10-22; 13:1-14:3; 34:1-17; «Yər.» 46:1-10; «Əz.» 30:1-9; «Yoel» 1:15-2:11; 2:31; 3:9-17; «Amos» 5:16-20; «Ob.» 1:15-21; «Zəf.» 1-3-bab; «Zək.» 12-14-bab; «Mal.» 4:1-6 qatarliqlar. Yənə «Daniyal pəyoƣəmbər» degən qisimdiki təwəndiki yərlərdimu ahirqi zamanlar tooƣrisida bayanlar uqraydu, lekin «Pərwərdigarning küni» degən ibarə biwasitə tiloƣa elinmaydu: 2:40-45; 7:7-14, 19-28; 9:24-27; 11:29-12:4. Təwrattiki «ahirqi zamanlar»ni kərsitidioƣan yənə heli kəp baxqa qisimlarmu bar.

Oqurmənlər muxu yərlərdin kərələyduki, «Rəbning küni» 24 saətlik bir künni kərsətməydu; u bəlki Hudaning oƣəzipi yər yüzidikilərgə baroƣanseri tökülidioƣan bir məzgil bolidu; u qaoƣda bolidioƣan ixlar iqidə təwəndiki muƫim ixlar bolidu: —

(a) Adəmni agahⱡlanduridioŋan alamətlər kəpəygənseri towa kⱡilixkⱥ ahirkⱡi bir pursət qikⱡixi mumkin (Hudaning xu məkⱡsiti bolmioŋan bolsa, muxu jazaliri birakⱡla qüxürülgən bolatti).

(ə) Hudaning jazaliri dəjjalning paytəhti boloŋan Babil xəhⱡiri üstigə təkülüxkə baxlaydu («Yəx.» 13-bab).

(b) Israil tartkⱥn azab-okⱡubətliri wəjidin Pərwərdigaroŋa nida kⱡiloŋili turidu, andin Mukⱡəddəs Rohⱡning wəhⱡiyisi arkⱡilik: «Biz nəqqə ming yil qətkə kⱡekⱡip kəlgən Əysa dəl əzimizning Kⱡutkⱡuzoŋuqi-Məsihⱡimizdur» dəp qüxinip yetidu («Zək.» 12:9-13:2).

Mukⱡəddəs yazmilarda «ahirkⱡi zamanlar»ni kərisitidioŋan, bir-birigə ziq munasiwətlik yənə üq kⱡisim bar: —

(a) «Dan.» 9:24-27, 11:29-12:4.

(ə) Injil «Matta» 24-babta hatiriləngən, Rəb Əysaning ahirkⱡi zamanlar, bolupmu «dəhⱡxətlik azab-okⱡubət» («zor zulum-zəhmət») tooŋrulukⱡ səzliri («Mat.» 24:21-31).

(b) Injildiki «Wəhⱡiy»ning tolukⱡ kⱡismi.

Injildiki «Wəhⱡiy»də bexarət berilgən wəkⱡələrni dəl Rəb Əysa «dəhⱡxətlik azab-okⱡubət» yaki «zor zulum-zəhmət» dəp bekitkən məzgildiki təpsiliy wəkⱡələrgə ohxax dəp ixinimiz. Xu məzgil yənə Daniyal pəyoŋəmbər bexarət bərgən «yətmix yəttə»ning ahirkⱡi «yəttə»si, yəni təhminən yəttə yili bolidu («Dan.» 9:24-27). Biz yənə, muxu məzgilning ikkinqi yerimi (üq yerim yil) Hudaning oŋəzipi təkülidioŋan wakⱡit, yəni Təwrattiki pəyoŋəmbərlərning kəpinqisi «Pərwərdigarning küni» dəp atioŋan məzgil, dəp kⱥraymiz. Birakⱡ, xuni demisək bolmayduki, Təwrattiki bir kⱡisim yərlərdimu, «Pərwərdigarning küni» degən ibarə pəkⱡət muxu yəttə yilning əng ahirkⱡi alahⱡidə kⱡismini kərsitidu. Muxu künlərdə «azab-okⱡubət» əwjigə kⱡikⱡip, ahirida Məsihⱡ yər yüzigə kⱥytip kelidu wə Өz padixahⱡlikⱡini bərpa kⱡilidu.
(Biz pəyoŋəmbərlər kⱡisimliridiki, bolupmu «Hⱡabakkuk», «Yoel», «Zəfaniya» hⱡəm «Zəkəriya»diki «koxumqə səz»imizdə bu wəkⱡələr tooŋrulukⱡmu tohtalduk).

Bizdə hⱡazir, Tesalonikadiki etikⱡadqilarning «Rəbning küni»ning **tehi yetip kəlmigənlikini** qüxinixining nemixkⱥ xunqə muhⱡim ikənlikini bilip yetiximizgə yətküdək məlumat bar. Birinqidin, ularning «Rəbning küni yetip kəldi» degəngə nemixkⱥ kⱥyil boluxkⱥ mayil boloŋanlikⱡini kərimiz; ular duq kəlgən ziyankəxlik xunqə əxəddiy hⱡəm üzlüksiz boloŋanki, xu məzgil Rəb Əysaning «**... U qaoŋda dunya apiridə boloŋandin muxu qaoŋkⱡiqə kərülüp bakⱡmioŋan hⱡəm kəlgüsidimu kərülməydioŋan dəhⱡxətlik azab-okⱡubət bolidu...**» dəp eytkⱡinioŋa ohxaytti; dərwəkⱥ «Wəhⱡiy» degən kⱡisim bizgə «dəhⱡxətlik azab-okⱡubət»ning əxəddiy ziyankəxlikkə toloŋan, milyonlioŋan etikⱡadqilar əltürülidioŋan bir məzgil bolidioŋanlikⱡini kərsitidu.

Əmma «Rəbning küni» tehi yetip kəlmidi; Pawlus buningdin awwal yüz beridioŋan ikki wəkⱥni bizgə eytidu:

(a) (Etikⱡadtin) «qong yenix»;
(ə) «Gunahⱡiy adəm» kərülidu: —

2:3

«**Bu ixlarda ḥeqḳandaḳ adəmning ḥeqḳandaḳ usul bilən silərni aldixioға yol ḳoymanglar; qünki «qong yenix» awwal bolup, andin «gunaḥiy adəm», yəni «mənggülük ḥalakətkə məḥkum ḳilinoquqi adəm» axkarilanmioquqə, axu kün kəlməydu**».

(1) «Qong yenix» (grek tilida «apostasiya») degən nemə?

Grek tilida muxu səzning addiy mənisi pəḳət «ayrilix» «yenidin qiḳix». Injilda bu səz 16 ḳetim ixlitilginidə u dəl xu mənidə ḳollinilоған, məyli əsli mənisi yaki kəqmə mənisidə bolsun. «Kəqmə mənə»də bolоған bir jay «1Tim.» 4:1də tepilidu: —

«**Mukəddəs Roḥ xuni bizgə oquḳ eytiduki, ahir zamanda bəzilər etiḳadtin yenip (yaki tenip), ḥiyligər jinlar wə ularning sahta təlimlirigə əgixidu**».

Bəzi alimlar muxu yərdiki (2:3də) «apostasiya»ni «isyan» yaki «topilang» dəp tərjimə ḳiloini bilən, lekin biz Injilning əzidin buningоға ḥeq asas tapalmaymiz; bəlki Pawlusning yuḳiriḳi «Timotiyоға (1)»diki bexaritigə asaslinip, uni «Tesalonikaliḳlarоға (2)»dimu ohxax ixni, yəni «etiḳadtin yenix»ni kərsitidu, dəp ḳaraymiz.

Əmdi əxəddiy ziyankəxlik baskan, «Mən Məsiḥgə ixinimən» degən ḥərḳandaḳ birsi xu səwəbtin əz əy-besatliridin, ərkinlikidin ḥətta əz bexidin ayrilixi mumkin bolоған xu künlərdə, adəmlərning pəḳət əz xəhsiy mənpə'itini kəzləp: «Mən Məsiḥgə ixinimən» dəydioған, «**adəmlər sirtḳi ḳiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə kənglidə Hudaning ḳudritini inkar ḳilidioған**» («2Tim.» 3-bab) muxundaḳ baxḳiqə bir künning kelidioғanliḳini kimmu oylioған? Rəbbimiz Əysa Əzi təmsilliridə Hudaning padixaḥliḳi tooғruluḳ ohxax ḥəḳiḳətlərni kərsətkənidi (məsilən, «Matta» 13-bab). Xu qaoда Uning səzi muhlislirining baxlirini ḳaturuwətkənidi.

Mubada bəzilər Pawlusning: «apostasiya» degən səzini muxu yərdə yənə «topilang» dəp tərjimə ḳilsa, biz pəḳət ulardin: «Buningda zadi nemə yengiliḳ bar?!» dəp soraymiz. Adəm'atimizdin tartipla pütkül dunya, jümlidin Məsiḥgə beḳinoquqi bizlərmu əslidə Hudaоға ḳarxi qiḳip isyan kətürüp kəlgən əməsmu?!

Lekin dəl rosul aldin'ala eytḳinidək, ḥətta əz dəwridə bəzilər «etiḳadtin yenip», sahta təlimlərni əgitixkə baxlidi. Muxu hət yezilip 300 yiloқiqə Rim imperiyəsining iqki wəziyiti pütünləy baxḳiqə bolup qiḳti; Rim imperatori Konstantin «Məsiḥkə etiḳad ḳildim» dəp jakarlidi. U butpərəslikni «yahxi əməs» dəp qəklidi. Uxtumtut, «hristian» bolux omumlixip, «abruyluḳ ix», ḥətta bəzilər üqün intayin paydiliḳ ix bolup ḳaldi. Əməliyəttə imperator Konstantin Injilning tüp həwirini ḥeq qüxənməytti. U Injiloға hilapliḳ ḳilip bəzi pərmanlarni qüxürginidə jamaət yetəkqiliri uningоға tənbiḥ berixning ornioға uning ḥətta jamaətning ixlirioға igidarqiliḳ ḳilixioға yol ḳoydi. Bundaḳ yol ḳoyux «roḥiy paḥixiwazliḳ», «jamaət»ning siyasiy küqidin paydilinixtin baxḳa ḥeqnərsə əməs idi. Məsiḥdin baxḳa ḥeqkim jamaətning bexi boluxḳa, yəni jamaətning ixlirini baxḳuruxḳa ḥoḳuḳluḳ əməs. Əlwəttə, xu qaoда Injiloға hilap xu ixlaroға ḳarxi turoған, awazini kətürüxkə petinoған bəzi ḥəḳiḳiy ixəngüqilər qiḳti. Andin yənə uzun ətməy kəp atalmix «ixəngüqilər» ḥəḳiḳiy ixəngüqilərgə ziyankəxlik ḳilixḳa baxlioғanidi. Tarihxunaslar muxu məzgilni «Ḳarangoғuluḳ dəwr» yaki «Zulmət dəwrliri» dəp atioғanliḳi tooғridur. Xu qaoқlarda imperiyədiki «jamaətlər»də dua ḳilix wə Injilni oḳux pəḳət azla adəmlər qüxinələydioған latin tilida bolatti. Jür'ətlik adəmlərning Təwrat-Injilni əz tiliоға tərjimə ḳilixḳa kirixixi bilən, «Islaḥat» («reformatsiyə») degən məzgil baxlandi; ixəngüqilər

ziyankəxliktin uyak-buyaklarda yoxurun əməs, bəlki ḥəkikətni jakarlaydioŋan oquk jamaətlərdə yioŋilixka baxlidi.

Əmma xu ix ḥəmmimizgə roxənki, «qong yenix» allikaqan, yəni Rim imperiyəsi dəwridə baxlanoŋanidi; ḥazirki zamandiki bir ipadisi xuki, intayin kəp adəmlər «Məsiḥgə ixinimən» (mən Məsiḥiy, «hristian») degini bilən ḥətta Məsiḥning səzini okumaydu; bəzi atalmix «poplar», «pastorlar», «roḥaniylar» ḥətta Mukəddəs Kitabtiki təlimatlaroŋa oquk karxi boloŋan etikadsizlikni əgitidu. Mana misaloŋa Yawropa yaki Amerikadiki bəzi atalmix jamaətlərdə ətküzülgən «bəqqiwazlarning (gomoseksual) toyliri»oŋa karanglar.

Eytip ətimizki, Pars, Ottura Asiya wə Junggodiki jamaətlərning tarihi buningoŋa ohximaydu; muxu jaylarda boloŋan jamaətlər 10-əsirgiqə ḥakimiyətlər təripidin ziyankəxlikkə uqrap turoŋan. Lekin 10-əsirdə axu «xərkiy jamaətlər» Budda dinidiki ukumlarni kobul kilixka baxlap, ulardimu «qong yenix» boldi. Keyin Islam dini Ottura Asiyadiki ḥəmmə baxka etikadlarni wakitlik yokitiwətti.

Xunga biz «qong yenix» yüz bərdi, dəp karaymiz — wə wakit ətkənseri ətrapimizda «qong yenix»tiki adəmni səskəndüridioŋan tehimu kəp misallar pəyda bolmakta.

«Gunaḥiy adəm» degən kim? —

2:4

«U («gunaḥiy adəm») Huda dəp ataloŋanoŋa yaki kixilər qokunidioŋan ḥərkandak nərsilərning ḥəmmisigə karxi qikip, əzini ḥəmmisidin üstün kilip kərsitidu; u xundak kilip Hudaning ibadəthanisida olturuwelip, əzini Huda dəp kərsitip jakarlaydu».

Təwratni okuoŋanlar munu səzlərdin xu ḥaman «Daniyal»da bexarət berilgən «dəjjal» (Məsiḥning rəkibi)ning siyakini tonup yetidu: —

«... ximaliy padixaḥ əz məyliqə kiliweridu; u təkəbburlixip, əzini ḥərkandak ilaḥlardinmu uluoŋlap üstün koyup, ḥətta ḥəmmə ilaḥlarning Ilaḥi Boloŋuqioŋa ajayib kupurluk səz kilidu; taki Hudaning oŋəzipi toluk təkülgən künigiqə u dawamlik zor ronak tapidu. Qünki Hudaning bekitkini əməlgə axmay kalmaydu. Bu padixaḥ ata-bowiliri qokunoŋan ilaḥlaroŋimu pisənt kilmaydu, ayallaroŋimu ḥeqkandak ḥəwəs kilmaydu. Əməliyəttə u ḥərkandak ilaḥni ḥərmətliməydu, qünki u əzini ḥərkandak ilaḥtin uluoŋ dəp karaydu. Bularning ornida u «küqlər ilaḥi»ni ḥərmətləydu; uning ata-bowilirimu əzəldin qokunmioŋan bu ilaḥni bolsa u altun, kümüx, yakut wə baxka kimmətlik sowoŋatlarni təkdim kilip ḥərmətləydu. U əng mustəḥkəm koroŋanlarni xundak bir oŋəyriy ilaḥka tayinip igiləydu. Kimki uning ḥəkümranlikioŋa bekinsa, u xularoŋa xərəplik mənsəp beridu, ularni kəpqilikni baxkuridioŋan kilidu wə in'am süpitidə yər-zeminni təksim kilip beridu» («Dan.» 11:36-39).

Biz «Daniyal»diki bexarətlərni «Wəḥiy»diki bexarətlər bilən selixturup, «Dəjjal»ni ahir berip pütkül yər yüzigə degüdək ḥəküm süridu, dəp karaymiz; u kalaymikanqilikka, patparaklikka petip kətkən dunyaoŋa kelip: «Manga ixinip, ḥəmmə ixliringlarni manga tapxursanglar, mən silərdiki barlik talax-jedəllərni ḥəl kilip aman-tinqlik ḥasil kilimən» degəndək bir wədilərni kilidu («1Tes.» 5:3). Uning wədiliri Israiloŋimu düxmənliridin kutkuzup

amanlikni təminləydioқan bir əhdini əz iqigə alidu («Daniyal» 9-babtiki xu «əhdə» tooқrisidiki ayətni təwəndə nəkil kəltürimiz). Lekin uning bu əhdisi pütünləy aldamqilik bolidu. «Dəhxətlik azab-okubət»tiki yəttə yilning dəl otturida u Yəhudiy həlkigə tolimu asiylik kilip «Bu yərdə manga ibadət kilinsun» dəp ularning ibadəthanisini əziningki kiliwalidu. «Dan.» 9:27də «Hudaning ibadəthanisi» tooқruluk nemə ixlar bolidioқanlikini kərüng: —

«**U əmir** (dəjjal) **Hudaning həlkining kəp kismi bilən ahirki bir «yəttə wakit»ta dostluk əhdisini takammul kilidu, lekin bu «yəttə wakit»ning yerimioқa kəlgəndə, u ibadəthanidiki kurbanlik wə ax hədiyələrni sunuxni əməldin kalduridu. U qaoқda «wəyran kiloқuqi yirginqlik nomussizlik» mukəddəs ibadəthanining əng egiz jayioқa koyulidu. Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran kiloқuqi kixining bexioқa yaoқduruloқuqə xu yərdə turidu**» (9:27).

(Bu tooқruluk bizning ««Daniyal pəyoқəmbər»diki «koxumqə səz»imizni yaki ««Daniyal»diki muhim sawaklar wə bexarətlər» degən kitabqimiznimu kərüng).

Biz muxu ixni Pawlusning «2Tes.» 2:4diki dəjjalning Hudaning ibadəthanisidin orun alidioқanliki tooқrisidiki səzliri bilən Injil «Mat.» 24:15də hatiriləngən, Rəb Əysaning ohxax temidiki səzliri toluk munasiwəttə turidu dəp karaymiz: —«**Daniyal pəyoқəmbər kəyt kiloқan «wəyran kiloқuqi yirginqlik nomussizlik»ning mukəddəs jayda turoқinini kərgininglarda (kitabhanlar bu səzning mənisini qüxəngəy), Yəhudiyə əlkisidə turuwatkanlar taoқlaroқa kaqsun...**» («Mat.» 24:15-16).

Yukiriki üq bexarəttə «ibadəthana» enik tiloқa elinidu. Daniyal bexarəttiki səzlirini yazoқan wakтida, ibadəthana 70 yil ilgiri wəyran kilinoқanidi; lekin Rəb Əysa səzligən wakтida wə Pawlus yukiriki 2:4diki səzlərni yazoқanda ibadəthana kaytidin Yerusalemda kuruloқan bolup məzmut turatti. On yəttə yil keyin ibadəthana Rim imperiyəsining koxunliri təripidin miladiyə 70-yili yənə wəyran kilindi. Xuning bilən muxu bexarətlərning əməlgə axuruluxi üqün üqinqi bir ibadəthana Yerusalem xəhiridə kurulidu, degən ixənqimiz bar. Muxu ibadəthana tooқruluk «Daniyal pəyoқəmbər»diki «koxumqə səz»imizdin üzündə elip eytip ətmisək bolmaydu: —

«(Bizgə roxənki...) pəyoқəmbərlər kəlgüsidə yengi bir ibadəthana kurulup, kurbanlikлар tüzümi kaytidin ornitilidu, dəp aldin eytkan bolsimu, bu ibadəthanini Yəhudiylar Məsih Əysaoқa ixənməy, Uning pütün insanning gunahliri üqün kiloқan uluoқ kurbanlikidin həwərsiz haləttə kuridu. Injilda ayan kiliniduki, Məsih Əysa gunahlar üqün qong kurbanlik boloқanikən, hazir hərkandak haywan kurbanliki pütünləy hajətsiz. Ibadəthaniningmu hajiti yok, qünki Injiloқa asasən, Hudaning Məsihini kobul kiloқan bəndiliri Uning uluoқ mukəddəs ibadəthanisi boldi. Xundaktimu, kəlgüsidə Yəhudiylar kuroқan axu ibadəthana nuroқun (toluk qüxənmigən) kixilərning nəzиridə «mukəddəs bir jay» dəp karilixi mumkin. Xunga dəjjalning uni buloқixi, baxkiqə ixlitixi Hudaning nəzиridə nahayiti eoқir bir gunah hesablinidu. Birak bu «yirginqlik nomussizlik» pəkət Huda alliburun bekitkən wakitkiqila dawamlixalaydu: —

«**Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran kiloқuqining bexioқa yaoқduruloқuqə** («yirginqlik nomussizlik») **xu yərdə turidu**».

Bu ixlarni Huda alliburun bekitkən. Huda ularoқa yol koyoқan ahirki «yəttə wakit»ning ikkinqi yerimi (1260 kün)diki azablik məzgildin halkip kətməydu. Dəjjal aoқdurulup gumran kilinidu».

Təһlilimizni dawam қilayli: —

2:5

«**Mən silər bilən billə boloған waқtimda bularni silərgə eytқanliқim esinglarda bardu?**»

Rosul Pawlusning ularоға pəқət üq һəptə iqidila xunqə kəp ixlarning həwirini yətküzgənliki bizni һəyran қalduridu; bügünki künlərdə xunqə kəp ixəngüqilər kəz aldida bir pütün Muқəddəs Kitab turuқluқ, tehiqə ahir zamanlardiki ixlarni angқiralmay yüridu.

2:6-7

«**Wə uning bəlgiləngən waқti-saiti kəlmigüqə axkarilanmasliқi üqün nemining uni tosup turuwatқanliқi silərgə məlum. Qünki «қanunni yoқatқuqi sirliқ küq» alliқaqan yoxurun һərikət қilmaқta; lekin bu ixlarni һazirqə tosup keliwatқan Birsi bardur; U otturidin qiққuqə xundaқ tosuқluқ peti turidu**».

«**Қanunni yoқatқuqi sirliқ küq**» bəlkim Xəytanning astirtin dunyadiki barliқ əllərni, barliқ dələtlərni һərhil қanunni, xundaқla barliқ əһlaқ prinsiplarni buzux tərəpkə asta-asta қutritixlirini kərsitidu. Bu jəryanning əwjigə qiқixi dəjjalning məydanоға kelixi bilən bolidu.

Alimlar arisida «tosup keliwatқan»ning kim yaki nemə ikənliki toоrisida kəp muzakirilər boloған. Biz pəқət xu addiy pikrimizni eytimizki, ahirқi ayəttin «Tosuоquqi» bir «xəy'i» əməs, bəlki bir xəһs süpitidə kərünidu; U Hudadin qiққan boluxi kerək, qünki Xəytan təripidin bir küqning өzining wəkili boloған dəjjalni tosuxi yaki besip turuxi mumkin əməs, əlwəttə. Xuning bilən «Tosuоquqi» dəl Hudaning Muқəddəs Roһining Өzi degən hulasigə kelimiz. Bu hulasigə mas kelidioған, kəp yil burun Nuһ pəyoəmbər dəwridikilər tooruluқ eytiloған Hudaning bir sözi bar: «**Mening Roһim insan bilən mənggü kürəx қiliwərməydu; qünki u əttur** (ətkə təwədur)» (demək, insanni Roһ əməs, bəlki өz ətliridiki arzu-һəwəsliri baxқuridu) («Yar.» 6:3).

Muxu yərdə Muқəddəs Roһning insanning wijdanida «kürəx қilip» gunaһlirini tosuоquqi yaki baskuqi bolidioған roli kərünidu; lekin Uning insanlar bilən muxundaқ «kürəx қilidioған» künliri qəksiz bolmaydu; bir kün bolmisa bir küni boliduki, insanlarning gunaһliri tosup baskudək dərijidin exip ketidu — «**qünki u əttur**». Xu küni Muқəddəs Roһ «otturidin qiқidu» əməsmu? Demək, Muқəddəs Roһ insanning өz gunaһiy arzu-һəwəslirigə əgixip mengixioға tosaloquluқ қilmay «otturidin qiқidu». Zadi nemining yaki kimlərning otturisidin qiққanliki bizgə tehi eniқ əməs. Biraқ rosulning deginidək: «**«қanunni yoқatқuqi sirliқ küq» alliқaqan yoxurun һərikət қilmaқta**» — əmma tarihtin buyan Huda məlum tədbirlər bilən «қanunoға yoқitix» yaki «қanunoға қarxi turux»tiki ipadilərni qəkləp kəldi. Əng küqlük «tosuоquqi tədbir»lər təwəndikidək üq hil boldi: —

(1) Hudaning qəklik (demək, tehi toluқ bolmioған) jazaliri (məsilən topan, Sodom wə Gomorra xəһərlirigə tөkülgən ot-gunggurt қatarliқlar);
(2) Hudaning Musa pəyoəmbər arқiliқ Yəһudiy həlқigə qüxürgən Təwrat қanuni;
(3) Əng küqlük boloқini, Muқəddəs Roһning insanning roһ-wijdanida «kürəx қilixi» — yəni səz қilix, jəlb қilix, ətünüx wə agaһlanduruxliri. Demisək bolmayduki, buning iqidə qongқur bir amil Hudaning jamaitidiki sadiқ ər-ayallarning pütkül insaniyət üqün boloған dua-tilawət

hizmətliridin ibarət boluxi kerək. Buningƣa ispat üqün, okurmənlərdin «Dunyada kaysi dələtlər qiriklixix məsilisidin əng halas bolƣan?» (ḥeq dələttə yok, əlwəttə!) dəp sorisak, dəl Yawropa, Asiya, Afrika wə jənubiy wə ximaliy Amerikidiki Təwrat-Injilning təsiri əng küqlük bolƣan, ḥəkikətni jakarlaydiƣan jamaətlər əng kəp bolƣan dələtlərdə qiriklixix məsililirining əng az ikən, dəp bilimiz. Etikadqi jamaətlərning dua-tilawətlirining təsiri kərünmisə, (yərlik diniy tüzüm nemə boluxidin kət'iynəzər) qiriklixix turmuxning normal bir kismi bolup kalidu.

Xundak bir küni keliduki, Huda Өz jamaitigə «Insaniyətning gunaḥi qəklənsun!» dəp dua-tilawət kilix burq-yükini selixtin tohtaydu; nətijidə, kəbiḥ-rəzillik pütkül insaniyətni kapliwalidu; Hudaning mukəddəs bəndiliridin sirt pütkül jaḥan aldinip ezitkulukka petip ketidu. Aldinix əwjigə qikkanda pütkül insanlar Xəytanning wəkili wə obrazi bolƣan dəjjalƣa qokunuxka, kolioƣa yaki pexanisigə uning tamƣisini kobul kilixka razi bolidu («Wəḥ.» 13:8). Ḥətta Hudaning mukəddəs bəndilirigə əzlirini aldinixtin saklax təs bolidu («Mat.» 24:24). Bu ezitkuluk dəjjal wə uning qaparmənlirining ḥər türlük məjizilər wə karamətlərni yaritixi arkilik küqləndürülidu. Biz təwəndiki ayətlərdə muxu ixlar tooƣruluk okuymiz: —

2:8-12

«**Andin axu «kanun yokatkuqi» axkarilinidu; birak Rəb Əysa aoƣzidiki nəpisi bilənla uni yutuwetip, kəlgən qaoƣdiki parlak nuri bilən uni yok kiliwetidu. «Kanun yokatkuqi»ning məydanƣa qikixi Xəytanning pəntliri bilən bolidu, u ḥər türlük küq-kudrət, məjizə wə yalƣan karamətlərni kərsitip, ḥalakətkə yüzləngənlərni azduridiƣan ḥərhil kəbiḥ ḥiylə-mikirlərni ixlitidu. Ularning ḥalakət aldida turuwatkanlikining səwəbi, əzlirini nijatka yetəkləydiƣan ḥəkikətni səyməy, uningƣa kəlbidin orun bərməslikidindur. Xu səwəbtin, Huda ular yalƣanqilikka ixənsun dəp, ḥəkikəttin qətnitidiƣan bir küq əwətidu. Nətijidə, ḥəkikətkə ixənməy, bəlki kəbiḥlikni hursənlik dəp bilgənlərning ḥəmmisi jazaƣa məḥkum kilinidu**».

Bügünki kün towa kilix wə ḥəkikətni kobul kilix künidur. Bu ixlarni keqiktürüx kelidiƣan ezitkulukka muptila bolup aldinixning həwpigə yekin turuxka barawərdur; undak aldanƣanlar dəjjalning dunyaƣa yəttə yillik ḥəküm sürüxidə uningƣa kul bolidu wə ahirida Məsiḥ kaytip kəlginidə uning bilən təng ḥalakətkə yüzlinidu.

Injil 15-ḳisim

«Timotiyoƣa «1»»

(Rosul Pawlusning Timotiyoƣa yazoƣan birinqi məktupi)

Kirix səz

«Timotiy»ning ismi Injildiki səḥipilərdə kəp kərülidu. U kim? Uning birinqi ḳetim Əysa Məsiḥ tooƣruluḳ hux həwərni anglixi, bəlkim, rosul Pawlus bilən rosul Barnabas Ikonion (ḥazir «Koniya») elkisidiki Listra degən xəḥərgə (ḥazirḳi Türkiyidə) kəlgəndə əz yurtida boldi (bəlkim miladiyə 46-yili). Pawlus wə Barnabas bu rayonda birnəqqə ay turup hux həwərni jakarlidi wə u yərdiki kəp kixilər ziyankəxlik astida bolsimu, huxallik bilən uni ḳobul ḳildi («Ros.» 14:5-6). Bular iqidə Lo'is isimlik bir Yəḥudiy momay bar idi; uning grek bir ərgə təgkən, Əwniki isimlik bir ḳizi bar idi; u eridin Timotiy (grek tilida «Timote'us» — mənisi: «Hudaning ḥərmiti») degən ooƣulni tuoƣḳanidi; xuningdin keyin bəlkim eri dunyadin kətkən bolsa kerək. Momay, ḳizi wə qong ooƣli bilən billə turatti, bəlkim ular ḳiskə məzgil iqidila ḥəmmisi Rəbgə etiḳad baoƣlioƣanidi. Timotiy bəlkim əz ḳuliḳi bilən rosul Pawlusning wəz eytḳinini angliоƣan wə xuning bilən ixəngən; qünki Pawlus uni «**etiḳad yolidiki əzümning sadiḳ ooƣlum Timotiy**» dəp amraḳlik bilən atioƣan («1Tim.» 1:2ni wə «2Tim.» 1:2ni kərüng). Təwəndiki nəḳil kəltürülgən «Rosullarning paaliyətliri» 16:1-3-ayətlərni «2Tim.» 1:5-ayət bilən selixturung: —

«**Andin u Dərbə wə Listra xəḥərlirigimu bardi. Mana, xu yərdə etiḳadqi Yəḥudiy bir ayalning ooƣli, Timotiy isimlik bir muhlis bar idi. Uning atisi bolsa grek idi. Listra wə Koniya** (Ikonion) **xəḥərliridiki ḳerindaxlarning ḥəmmisi uning tooƣrluluḳ yahxi guwaḥlik berətti. Pawlus uni əzi bilən billə elip mangmaḳqi boldi. Birak bu yərdiki Yəḥudiylarning ḥəmmisi Timotiyning atisining grek ikənlikini bilgəqkə, Pawlus uni elip hətnə ḳildurdi**».

Bu ix bəlkim miladiyə 50-yili boloƣanidi.

Bu ayətlərgə ḳarioƣanda, Pawlus Timotiyning qin etiḳadlik wə Hudaning həlḳining hizmitidə boluxḳa intizarlik wə muḥəbbətkə toloƣan ḳəlbi bar alaḥidə esil bir yigit ikənlikini kərüp yətkən wə xuning bilən uni Gretsiyə wə Kiqik Asiyada uyaḳ-buyaḳlarni kezip mangidioƣan «hux həwərqilər guruppisi»oƣa ḳatnaxturup, elip mangoƣan. Demisək bolmayduki, Pawlusning Timotiyni hətnə ḳilduruxining səwəbi uni ḳandaḳtur «roḥiy mənpəət»kə erixtürüx üqün əməs idi, bəlki uningoƣa əzigə ḥəmraḥ bolup, Yəḥudiylarning «sinagog»lirioƣa, xuningdək Yəḥudiy jəmiyitidiki sorunlaroƣa kirip Məsiḥning həwərini yətküzüx wə təlim berix xaraitini yaritip berix üqün idi. Qünki uning anisi Yəḥudiy, atisi Yəḥudiy əməs boloƣaqḳa, u pəḳət hətnilik bolsila Yəḥudiylar uni Yəḥudiy dəp ḳarap, ḳobul ḳilatti.

Keyinki on bəx yilda Timotiy rosulning daimlik ḥəmraḥi boloƣanidi. Xübḥisizki, rosul uqrioƣan ḥərbir eoƣirqilik, həwp-hətər wə japa-muxəkḳətlərgə umu ohxax uqrioƣan:

«**Daim səpərlərdə bolimən; dəryalarning həwplirini, ḳaraḳqilarning həwplirini, yurtdaxlirimning həwplirini, yat əlliklərning həwplirini, xəḥərning həwpini, bayawanning**

həwplirini, dengizning həwplirini, sahta ķerindaxlar arisidiki həwplirini baxtin kəqürdüm» («2Kor.» 11:26). Deyixning ḥajiti yoķki, u rosul bilən ata-balidək yeķin munasiwəttə bolup, undaķ ķiyinqiliķlarni huxallik bilən təng tartatti. Pawlusning səzlirigə ķarioɣanda, Timotiy «rosul» dəp ḥesablanmioɣan boluxi mumkin, lekin u təlim bərgüqi bolup, hux həwər yətküzüx hizmətlirini obdan ixligən wə bəlkim bexarət berix iltipati uningdimu bəzi qaoɣlarda pəyda boloɣan.

Bəzi əḥwallarda Pawlus uningoɣa alaḥidə wəzipə tapxurup baxķa yərgə əwətətti. Uxbu hətni yazoɣan waķtida xundaķ boldi. Pawlus birinqi ķetim zindandin ķoyuwetilgəndin keyin Timotiy bilən Asiyada jamaətlərni rioɣbətləndürüx üqün səpərgə qiķķan, dəp ķaraymiz. Waķit bəlkim miladiyə 64-yili idi. Pawlus bilən Timotiy Əfəsus xəḥirigə kəlgəndə jamaəttə beriliwatķan təlimlərdə natooɣra wəziyətlərni bayķioɣan, Pawlusning baxķa yərlərdə jiddiy ixliri boloɣaqķa, Timotiyni muxu wəziyətni ongxax üqün, jamaətni əslidə yahxi tutuwatķan ḥəķikətlərdə ķaytidin mustəḥkəmləx ḥəmdə jamaət üqün yengi aķsaķallar wə hizmətkarlarni tallap tikləx üqün Əfəsusta ķalduroɣanidi (3-babni kərüng). «Yengi aķsaķallarni tikləx» degən xu wəzipining tapxuruloɣanliķioɣa ķarioɣanda, Əfəsustiki jamaətni tehiqə kengiyiwatķan, degən hulasigə kəlsək artuķ bolmas; qünki ularda alliķaqan birnəqqə aķsaķallar bar idi (Pawlusning «Ros.» 20:17-38də hatiriləngən, ular bilən kərüxüxini kərüng). Pawlus əslidə Əfəsusta ikki yil turoɣan məzgildə etiķad ķiloɣanlarning sani, xübḥisizki, nəqqə mingoɣa yətkənidi («Ros.» 19:1-14bi kərüng). Xu waķitlarda undaķ kəp adəmlər bir jamaət sorunida təng yioɣilixi mumkin əməs idi; 1-əsirdin 3-əsirgiqə jamaətlərning əzlirining ḥeqķandaķ «ibadəthana» yaki «yioɣilixhana»si yoķ idi; ular əymu-əy yioɣilatti (xu ḥalda yioɣilixni jamaət üqün əng muwapiķ yioɣilix usuli, dəp ķaraymiz) wə bəlkim gaḥida bir məktəp zalida («Ros.» 19:9) yioɣilatti. Pərzimizqə Əfəsustiki jamaətning 20-30 sorunda yioɣiloɣan boluxi mumkin; əmma bular yənila bir jamaət, yəni «Əfəsusta turuwatķan jamaət» dəp ḥesablinatti («Ros.» 20:17, 28). Ularning nəqqə aķsaķalliri bu ibadət sorunlirining ḥəmmisigə məs'ul idi.

Əfəsustiki jamaət Asiyadiki jamaətlərgə zor ilḥamiy küq wə «yetəkqi qiraoɣ» boldi; Əfəsus xəḥiri «Kiqik Asiya» (ḥazirķi Türkiyə)diki əng qong wə muḥim xəḥər bolup, nopusi təhminən üq yüz ming idi. Xəḥərdə Rim imperiyəsining rayonluķ «məmuriy mərkəz»i təsis ķilinoɣan; buning üstigə uningda Asiya boyiqə əng qong buthana bar idi. Jamaət bu yərdiki küqlük butpərəsliktin qiķķan məsililərgə wə yərlik ḥəkümättin boloɣan ķarxiliķķa taķabil turux jəryanida əzliri küqiyip əskənidi. Ḥalbuki, ularning asasiy əķidiliri tooɣruluķ bir krizis pəyda boldi; xu waķitlarda jamaət kəp uqrioɣan məsililərgə ohxax, bu krizismu Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ķanunni tooɣra qüxinixkə baoɣliķ idi. Bu ixlar tooɣruluķ biz yənə «ķoxumqə səz»imizdə tohtilimiz. Ularni krizistin ətüxkə mədət berix, ularning baxķa ətrapidiki jamaətlərgə dawamliķ «yetəkqi qiraoɣ» boluxi üqün Pawlus Timotiyni xu yərdə ķaldurdi. Pawlus uxbu hətni xu wəzipini eniķlax, uni orunlaxķa rioɣbətləndürüx wə «ķizim sanga eytay, kelinim sən angla» degəndək, uning Timotiyoɣa əz ḥoķuķini tapxuroɣanliķini jamaət kərsun, Timotiyoɣa muxu ixlarda toskunluķ ķilmisun, əksiqə uni ķollisun degən məķsəttə yazoɣan. Xuning bilən Pawlus qoķum bu hətni Əfəsustiki jamaətningmu oķuxi üqün yazoɣan! Buningda yənə bir məķsiti bar, jamaət Timotiyning wəzipisi tooɣruluķ toluķ həwərdar boloɣandin keyin, ular Timotiydin buni toluķ ada ķilixini tələp ķilatti. Hətning məķsitini uningdiki ikki ayət bilən yəkünləxkə bolidu: —

«**Mən gərqə pat arida yeningoɣa yetip berixni arzu ķilsammu, yənila bu hətni yazdim; mubada mən ḥayal bolup ķalsam, həttin Hudaning ailisi arisida əzüngni ķandaķ tutux**

kerəklikini bilisən. Bu ailə bolsa mənggü ḥayat Hudaning jamaiti, ḥəḳiḳətning tüwrüki wə təglikidur» (3:15)

Bügünki kündə Hudaning danaliḳida ḳollirimizda Injilda xundaḳ bir hətning (ḥəmdə uningoƣa ohxap ketidioƣan «Titusḳa») barliḳioƣa minnətdar boluximizoƣa tooƣra kelidu; qünki biz uningdin jamaətlərning əməliy ixlirini ḳandaḳ bir tərəp ḳilix kerəkliki ḥəm jamaətlərgə məs'ul boloƣanlar əzlirini Huda aldida ḳandaḳ tutuxi kerəkliki tooƣruluḳ əginimiz (yuḳiriḳi ayətni kərüng). Biz bu tooƣruluḳ wə baxḳa bəzi ḳizik yərliri üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Yənə bir ix, Pawlus Timotiyning Muḳəddəs Roḥtin alahidə bir roḥiy iltipatni ḳobul ḳiloƣanliḳini tiloƣa alidu (bu iltipatlar tooƣruluḳ «1Kor.» 12-14-bablarni kərüng). Pawlus bu hetidə bizgə bu iltipatning dəl nemə ikənlikini deməydu, əmma xu iltipatni hux həwərni ixənmigənlərgə jakarlap yətküzüx bilən munasiwiti bar idi, dəp ḳaraymiz («2Tim.» 4:5ni kərüng). Pawlusning Timotiyni rioƣbətləndüridioƣan səzliridin ḳarioƣanda, Timotiy əzi intayin yuwax, jimioƣur («2Tim.» 1:7-8, 2:1) wə teni ajiz, aoƣriḳqan yax adəm idi (4:23). Hudaning Timotiydək xundaḳ ajiz bir bəndini jamaətni rioƣbətləndürüx wə əzining hux həwirini jakarlaxtək büyük, xərəplik wəzipilərgə talliwaloƣanliḳidin ḥəmmimiz təsəlli-rioƣbət alsaḳ bolidu. Huda biz arḳilik əz ixlirini ḳiloƣinida əzimizning qəklik talant wə ḳabiliyətlirimiz bilən qəklənməydu, əksiqə ajizliḳimiz wə qəkliklikimiz daim Uning Əzining küq-ḳudritini dəl kərsitixigə pursət wə xarait yaritip beridu («2Kor.» 1:25-30, «2Kor.» 12:7-10, 13:4).

Məzmunlar: —

1. Salam (1:1-2)
2. Natooƣra təlimlərgə rəddiyə berix (1:3-20)
3. Dua ḳilix wə ibadət tərtipi (2-bab)
4. Yetəkqilər wə hizmətkarlaroƣa ḳoyuloƣan tələplər (3-bab)
5. Timotiyning wə etiḳadqilarning məs'uliyiti (4-6-bablar)

Timotiyoƣa «1»

Rosul Pawlus Timotiyoƣa yazoƣan birinqi məktup
Salam

1 [1] Ƣutƣuzoƣuqimiz Hudaning wə ümidimiz Məsiһ Əysaning əmri bilən Əysa Məsiһning rosuli ƣilip təyinləngən mənki Pawlustin [2] etiƣad yolidiki əzümning sadiƣ ooƣlum boloƣan Timotiyoƣa salam. Huda'Atimiz wə Rəbbimiz Məsiһ Əysadin sanga meһir-xəpƣət, rəһimdillik wə hatirjəmlik boloƣay!

Sahta təlimlərni tosux

[3] Makedoniyə əlkisigə baroƣanda, səndin ətünginimdək xuni yənə ətünimənki, xu yərdiki bəzi kixilərgə bid'ət təlimlərni əgətmənglar dəp tapilixing üqün sən dawamlik Əfəsus xəһiridə ƣaloƣin; [4] ularning əpsanilər wə ayioƣi yoƣ nəsəbnamilərgə bənd bolmaslikini tapilioƣin; bular Hudaning etiƣad arƣilikla əməlgə axurulidioƣan Əz əyigə boloƣan pilanini ilgiri sürməydu, bəlki pəƣət bimənə talax-tartixlarni kəltürüp qikiridu, halas.
[5] Əmdiliktə bizgə tapilanoƣan təlimning muddiasi sap ƣəlb, pak wijdan wə sahtiliksiz etiƣadtin kelip qikidioƣan meһir-muһəbbəttin ibarəttur. [6] Bu ixlarda bəzi kixilər qətnəp, bimənə gəplərni ƣilixƣa burulup kətti. [7] Ularning Təwrat ƣanunining əlimasi boloƣusi bar; birak ular əzlirining nemə dəwatƣanlikini yaki əzlirining һədəp kəyt ƣiliwatƣan səzlirining nemə ikənlikini qüxənməydu.
[8] Əmdi bizgə məlumki, əgər kixilər Təwrat ƣanunini əyni muddiasida ƣollansa, u paydiliktur.
[9] Qünki biz yənə xuni bilimizki, Təwrat ƣanuni һəkƣaniy adəmlər üqün tüzülgən əməs, bəlki ƣanunoƣa hilaplik ƣiloƣuqilar wə boyni ƣattiƣlar üqün, ihlassizlar wə gunaһkarlar üqün, iplaslar wə kupurluk ƣiloƣuqilar üqün, atisini əltürgüqilər wə anisini əltürgüqilər üqün, ƣatillar, [10] buzukluk ƣiloƣuqilar, bəqqiwazlar, adəmlərni ƣullukƣa bulioƣuqilar, yaloƣanqilar, ƣəsəmhorlar üqün wə yaki saoƣlam təlimlərgə zit boloƣan baxƣa һərƣandak ƣilmixlarda boloƣanlar üqün tüz ülgən. [11] Bu təlimlər təxəkkür-mubarəkkə layik Boloƣuqi Hudaning manga amanət ƣiloƣan xan-xəripini ayan ƣiloƣan hux həwərgə asaslanoƣan.

1:1 Ros. 9:15; Kol. 1:27.
1:2 Ros. 16:1; 1Kor. 4:17; Gal. 1:3; 1Tes. 3:2; 1Pet. 1:2.
1:3 Ros. 20:1.
1:4 «ayioƣi yoƣ nəsəbnamilər» — Yəһudiy həlki һərdaim əzining Təwrattiki uluoƣ bir «roһiy ərbab»ning məlum bir əwladi, Greklər bolsa əzining məlum bir «ilaһiy adəm»ning əwladi ikənlikini ispatlimaƣqi idi. **«Bular Hudaning etiƣad arƣilikla əməlgə axurulidioƣan Əz əyigə boloƣan pilanini ilgiri sürməydu»** — *«(Hudaning)...* Əz əyigə boloƣan *(nijatlik)* pilani» grek tilida «Hudaning əyidiki ƣanun-orunlaxturuxliri» degən ibarə bilən ipadilinidu.
1:4 1Tim. 4:7; 6:4, 20; 2Tim. 2:16; Tit. 1:14; 3:9.
1:5 Rim. 13:8; Gal. 5:14.
1:8 «əgər kixilər Təwrat ƣanunini əyni muddiasida ƣollansa, u paydiliktur» — «əyni muddiasida» grek tilida «ƣanunluk yolda ƣollansa».
1:8 Rim. 7:12.
1:9 Gal. 5:23.
1:10 «Təwrat ƣanuni... saoƣlam təlimlərgə zit boloƣan baxƣa һərƣandak ƣilmixlarda boloƣanlar üqün tüzülgən» — «saoƣlam təlim» — bu Pawlusning kəp ixlitidioƣan ibarisi. Hudadin kəlgən təlim uni ƣobul ƣiloƣanlarda saoƣlam roһiy һayatni һasil ƣilidu wə ƣuwwətləydu.
1:11 «bu təlimlər təxəkkür-mubarəkkə layik boloƣuqi Hudaning manga amanət ƣiloƣan xan-xəripini ayan ƣiloƣan hux həwərgə asaslanoƣan» — «bu təlimlər» *(«saoƣlam təlim»)* Təwrat ƣanunining һəƣiƣiy əһmiyitini, uning «əz muddiasida ƣollinidioƣan» yaki «ƣanunluk yolda ƣollinilidioƣan» məzmunini əz iqigə alidu *(8-ayət)*.
1:11 1Tes. 2:4; 1Tim. 6:15.

Pawlus өzi Hudaning rəḥimdillikini kөrsətküqi janlik misaldur

12 Manga küq-ḳudrət bөrgən, meni ixənqlik dəp ḳarap, Өz hizmitigə təyinligən Rəbbimiz Məsiḥ
Əysaoƣa təxəkkür eytimənki, 13 U meni təyinlidi! — burun kupurluḳ wə ziyankəxlik ḳiloƣuqi, zalim
bir adəm bolsammu, manga rəḥim kөrsitildi; qünki mən bu ixlarni nadanlik wə etiḳadsizliḳtin ḳi
loƣanidim. 14 Ḥalbuki, Rəbbimizning manga kөrsətkən meḥir-xəpḳiti ziyadilixip, Məsiḥ Əysada
boloƣan etiḳad wə meḥir-muḥəbbət wujudumoƣa elip kirilixi bilən exip taxti. 15-16 Muxu səz
ixənqlik wə ḥər adəm uni ḳobul ḳilixi tegixliktur — «Məsiḥ Əysa gunaḥkarlarni ḳutḳuzux üqün
dunyaoƣa kəldi!». Mən gunaḥkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən! Lekin dəl xu səwəbtin Məsiḥ
Əysaning əng əxəddiy gunaḥkar boloƣan meni, keyin Өzigə etiḳad ḳilip, mənggülük ḥayatḳa
erixidioƣanlaroƣa misal ḳilip məndə Өzining barlik səwr-takitini ayan ḳilixi üqün, manga rəḥim-
xəpḳət kөrsitilgəndur. 17 Əmdi mənggülük Padixaḥḳa, yəni əlməydioƣan wə kөz bilən kөrgili
bolmaydioƣan, birdinbir Hudaoƣa əbədil'əbədgiqə ḥөrmət-izzət wə xan-xərəp boloƣay! Amin!
18-19 Əy, ooƣlum Timotiy, burun sən tooƣruluḳ eytiloƣan bexarətlik wəḥiylərgə asasən bu buyruḳni
sanga tapxurimən. Bu wəḥiylərni ḳoral ḳilip, etiḳadta wə pak wijdaningda qing turup, güzəl
urux ḳiloƣaysən. Bəzilər wijdanida pak turuxtin qətnəp kətti, nətijidə ularning etiḳadi huddi
hada taxḳa urulup oƣərk boloƣan kemidək wəyran boldi. 20 Humeneus wə Iskəndərlər mana
xundaḳ kixilərdindur. Ularni kupurluḳ ḳilmasliḳni əgənsun dəp, Xəytanning ilkigə tapxurdum.

Jamaətning birinqi wəzipisi

2 1 Mən ḥəmmidin awwal, etiḳadqilaroƣa pütkül insanlar üqün Hudadin tiləklər tilixini,
dua-tilawət ḳilixini, baxḳilar üqün murajiət ḳilixini wə təxəkkürlər eytixini, 2 bolupmu
padixaḥlar wə barlik əməldarlar üqün dua-tilawət ḳilixini jekiləymən. Xundaḳ ḳiloƣanda, biz
toluḳ ihlasmənlik wə salmaḳlik bilən tinq wə aman-esən ḥayat kəqürələymiz. 3 Bundaḳ dua-
tilawət ḳilix güzəl ixtur, Ḳutḳuzoƣuqimiz Hudani hursən ḳilidu. 4 Qünki U pütkül insanning
ḳutḳuzuluxi wə ularning ḥəḳiḳətni tonup yetixini halaydu. 5 Qünki birla Huda bardur, Huda
bilən insanlar arisida bir kelixtürgüqimu bar, U bolsimu Өzi insan bolup kəlgən Məsiḥ

1:13 «U meni təyinlidi! — burun kupurluḳ wə ziyankəxlik ḳiloƣuqi, zalim bir adəm bolsammu...» — «kupurluḳ ḳiloƣuqi» — uning kupurluḳi biwasitə Hudaoƣa ḳaritiloƣan əməs *(qünki u «ihlasmən Yəḥudiy» idi)*, bəlki Huda əwətkən Ḳutḳuzoƣuqi Məsiḥkə wə Uningoƣa əgəxkənlərgə ḳaritiloƣan. «Ziyankəxlik ḳiloƣuqi» — Məsiḥkə əgəxkənlərgə ziyankəxlik ḳiloƣuqi. **«qünki mən bu ixlarni nadanlik wə etiḳadsizliḳtin ḳiloƣanidim»** — «etiḳadsizlik» Hudaning Əysa Məsiḥdə boloƣan nijat yoliƣa boloƣan etiḳadsizliḳtur.

1:13 Yuḥ. 9:39,41; Ros. 3:17; 8:3; 9:1; 22:4; 26:9; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13.

1:15-16 «Muxu səz ixənqlik wə ḥər adəm uni ḳobul ḳilixi tegixliktur — «Məsiḥ Əysa gunaḥkarlarni ḳutḳuzux üqün dunyaoƣa kəldi!». Mən gunaḥkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən! Lekin dəl xu səwəbtin Məsiḥ Əysaning əng əxəddiy gunaḥkar boloƣan meni, keyin Өzigə etiḳad ḳilip, mənggülük ḥayatḳa erixidioƣanlaroƣa misal ḳilip məndə Өzining barlik səwr-takitini ayan ḳilixi üqün, manga rəḥim-xəpḳət kөrsitilgəndur» — bu zor əḥmiyətlik ayət tooƣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kөrüng.

1:15-16 Mat. 9:13; Mar. 2:17; Luḳa 5:32; 19:10; 1Yuḥ. 3:5.

1:17 «mənggülük Padixaḥ» — grek tilida «barlik zamanlarning Padixaḥi». **«birdinbir Hudaoƣa əbədil'əbədgiqə ... xan-xərəp boloƣay!»** — bəzi kona kəqürmilərdə «birdinbir dana Hudaoƣa əbədil'əbədgiqə ... xan-xərəp boloƣay!» deyilidu.

1:18-19 «bu wəḥiylərni ḳoral ḳilip, etiḳadta wə pak wijdaningda qing turup, güzəl urux ḳiloƣaysən» — «güzəl urux ḳiloƣaysən» — ət igiliri bilən əməs, əlwəttə, roḥiy kürəxtur. Keyinki 6:12-ayəttə tiloƣa elinoƣan «güzəl kürəx»ni wə u tooƣrisidiki «ḳoxumqə səz»ni kөrüng.

1:18-19 1Tim. 6:12; 1Tim. 3:9.

1:20 «Ularni kupurluḳ ḳilmasliḳni əgənsun dəp, Xəytanning ilkigə tapxurdum» — «Xəytanning ilkigə tapxurulux» bolsa, etiḳad yolidin helila qətnigən kixilərni əz gunaḥlirini tonusun dəp, jamaət ixlətsə bolidioƣan eoƣir bir tədbirdur. Uningda xundaḳ kixilər jamaəttiki bardi-kəldidin qikirilipla ḳalmay, bəlkim kesəl bolup ḳelixi yaki balayi'apətkə uqrixi mumkin. Bu ix tooƣruluḳ yənə «1Kor.» 5-bab, izaḥatliri wə xu məktuptiki «ḳoxumqə səz»ni kөrüng.

1:20 1Kor. 5:5; 2Tim. 2:17; 4:14.

2:2 Yər. 29:7.

2:4 Əz. 18:23; 2Pet. 3:9.

Əysadur. [6] U barlik insanlarni ḥər kilix üqün Əzini kurban kilip bədəl təlidi; xundak kilip bekitilgən wakit-saitidə Hudaning nijatioƣa guwaḥlik berildi. [7] Mən bu guwaḥlikni yətküzüx üqün jakarqi wə rosul boluxka təyinlinip (mening bu sözlirimning ḥəmmisi rast, mən yaloƣan gəp kilmidim), yat əlliklərgə etikad wə ḥəkikət yolida əgətküqi bolup tikləndim. [8] Xunga, mən xuni halaymənki, ərlər kəyərdə bolsun, duaoƣa jəm boloƣanda oƣəzəpsiz wə dətalaxsiz ḥalda, ḥalal əməllik kollirini kətürüp dua kilsun.
[9] Ohxax yolda ayallarmu muwapik kiyinip, əzlirini ar-nomus wə salmaklik bilən pərdaz kilsun. Ularning əzlirini pərdazlax, qaqlirini alaḥidə yasax wə altun, ünqə-mərwayit wə esil kimmət kiyim-keqəklər bilən əməs, [10] bəlki güzəl əməlliri bilən pərdazlixini halaymən. Bu, Huda yolida təkwadar bolay degən ayallaroƣa yarixidu. [11] Jamaət sorunlirida, ayallar tinq olturup, toluk itaətmənlik bilən təlim alsun. [12] Lekin ayallarning ərlərgə təlim berixi yaki ular üstidin ḥəküm sürüxigə yol koymaymən. Əksiqə, ular tinq bolsun. [13] Qünki awwal Adəm'ata, keyin Ḥawa'ana yaritiloƣan. [14] Awwal aldinip azduruloƣanmu Adəm'ata əməs, bəlki Ḥawa'ana idi. U tolimu aldanoƣanlikidin ularning itaətsizlikigə qüxüp kaloƣanidi. [15] Lekin ayallar etikadta, meḥir-muḥəbbət wə pak-mukəddəsliktə salmaklik bilən turidioƣanla bolsa, ular tuoƣutta sak-salamət kutulidu.

Jamaətning yetəkqiliri

3 [1] «Əgər birsi jamaətkə yetəkqi boluxka intilsə, u güzəl bir wəzipini arzu kiloƣan bolidu» degən bu söz ḥəktur. [2] Əmdi yetəkqi bolsa əyibsiz, bir hotunluk, salmak, pəmlik, ədəplik, meḥmandost, Huda tooƣrisida təlim berələydioƣan boluxi, [3] xundakla ḥarakkəx wə zorawan

---

2:5 «Qünki birla Huda bardur» — yaki «qünki Huda birdur» — «Kan.» 6:4 *(«Pərwərdigar Hudayimiz, Pərwərdigar bir birliktur»)* wə izaḥatni kərüng.
2:5 Yuḥ. 17:3; Rim. 3:30; Gal. 3:19; Ibr. 9:15.
2:6 «U Məsiḥ barlik insanlarni ḥər kilix üqün Əzini kurban kilip bədəl təlidi» — bu «ḥər kilix» gunaḥning wə Xəytanning ilkidin. **«xundak kilip bekitilgən wakit-saitidə Hudaning nijatioƣa guwaḥlik berildi»** — baxka birhil tərjimisi: «Bu uluoƣ ixka *(yəni Məsiḥning əlümi wə tirilixi)* bekitilgən wakti-saitidə guwaḥlik berildi». Lekin bizningqə Əysaning əlümining əzi xu «guwaḥlik»tur — demək, Əysaning kurbanliki Hudaning qəksiz muḥəbbət wə nijatlik pilani tooƣruluk bəlgiləngən wakitda axkarilandi.
2:6 Mat. 20:28; Əf. 1:7; Kol. 1:14.
2:7 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Rim. 1:9; 9:1; Gal. 1:16; 2:8; Əf. 3:8; 2Tim. 1:11.
2:8 Zəb. 134:1-2; Yuḥ. 4:21.
2:9 Tit. 2:3; 1Pet. 3:3.
2:11 «Jamaət sorunlirida, ayallar tinq olturup, toluk itaətmənlik bilən təlim alsun» — Yəḥudiylarning ən'əniliri boyiqə ayal kixilər Hudaning sözlirini əgənməslik kerək idi, xunga rosulning bu sezi qong bir yengilik idi.
2:12 «Lekin ayallarning ərlərgə təlim berixi yaki ular üstidin ḥəküm sürüxigə yol koymaymən» — bu təlim tooƣruluk, xundakla aqa-singillaroƣa ata kilinoƣan iltipatlar tooƣruluk «1Kor.» 14:34-35 wə «Korintliklar *(1)*»diki «koxumqə söz»imizni kərüng.
2:12 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; Əf. 5:24.
2:13 Yar. 1:27; 2:22.
2:14 Yar. 3:6.
2:15 «Lekin ayallar etikadta, meḥir-muḥəbbət wə pak-mukəddəsliktə salmaklik bilən turidioƣanla bolsa, ular tuoƣutta sak-salamət kutulidu» — demək, «Ayallar Hudaning lənitigə uqrioƣanlikƫin tuoƣuti kiyin wə hətərlik bolsimu, uningdin sak-salamət ətüp ketidu».
–Bu 14-15-ayətni: «Ayallar ərlərgə təlim berix, ərlər üstigə ḥəküm sürüxtə əməs, bəlki bala tuoƣux wə uni bekix jəryanida, etikad arkilik erixidioƣan kutkuzuluxtin bəhrimən bolalaydu» degən baxka bir mənidə qüxinixkimu bolidu. Ayətning: «Birak ayallar Ḥawa'anining nəslidin tuoƣuloƣan əysa Məsiḥ arkilik kutkuzulidu» degən yənə bir qüxənqisi əyni tekistkə anqə yekin kəlməydu, dəp karaymiz.
3:1 «Əgər birsi jamaətkə yetəkqi boluxka intilsə, u güzəl bir wəzipini arzu kiloƣan bolidu» — «yetəkqi»lər tooƣruluk «Filippiyiliklaroƣa»diki «koxumqi söz», «yetəkqilər wə hizmətkarlar» degən sözlirimizni kərüng. «Akƫakal» wə «yetəkqi» əməliyəttə bir gəptur.
3:2 «Əmdi yetəkqi bolsa əyibsiz, bir hotunluk, salmak, pəmlik, ədəplik, meḥmandost, Huda tooƣrisida təlim berələydioƣan boluxi... kerək» — «bir hotunluk», bəlkim «əz ayalioƣa sadik» degən mənidə. Buning tooƣruluk «koxumqə söz»imizni kərüng.
3:2 2Tim. 2:24; Tit. 1:6.

bolmasliki, mulayim boluxi, səpra, nəpsaniyətqi bolmasliki, [4] əz ailisini yahxi baxkuralaydioƣan boluxi, tolimu salapətlik bilən pərzəntlirini ata-anisioƣa boysunidioƣan kilip tərbiyiliyələydioƣan kixi boluxi kerək. [5] Qünki birsi əz ailisini baxkuruxni bilmisə, u Hudaning jamaitidin kandakmu həwər alalisun? [6] Yetəkqi yengi etikadqilardin bolmisun; undak bolsa, u təkəbburlixip ketixi mumkin, xuningdək Xəytanning əyibigə kirip, u uqrioƣan hökümgə qüxidu. [7] U jamaətning sirtidikilər təripidinmu obdan təriplinidioƣan boluxi kerək; xundak boloƣanda, u baxkilarning karilixioƣa uqrimaydu, Xəytanning kiltikioƣa qüxməydu.

Jamaətning hizmətkarliri

[8] Huddi yetəkqilərgə ohxax, jamaətning hizmətkarlirimu salmak, ikki hil gəp kilmaydioƣan, harak-xarabka berilməydioƣan, nəpsaniyətqi bolmioƣan kixilərdin boluxi, [9] pak wijdani bilən etikadning sirini qing tutidioƣan boluxi lazim. [10] Bundak adəmlərnimu aldi bilən sinap kərüp, əyib tərəpliri bolmisa, andin hizmət wəzipisigə koyuxka bolidu. [11] Xuningdək, bu hizmətkarlarning ayallirimu təmkin, pitnə-pasat kilmaydioƣan, salmak wə harkandak ixta ixənqlik boloƣanlardin boluxi lazim. [12] Hizmətkarlar bir hotunluk, əz pərzəntliri wə ailisini yahxi baxkuridioƣan kixilərdin bolsun. [13] Hizmətkarning wəzipisini obdan orunoƣanlar əzi üqün yahxi nam-atakka sazawər bolidu wə Məsih Əysada boloƣan etikadta zor jür'ət-ixənqkə erixidu.

Məsih boloƣan sir

[14] Mən gərqə pat arida yeningoƣa yetip berixni arzu kilsammu, yənila bu hətni yazdim; [15] Muba-da mən hayal bolup kalsam, həttin Hudaning ailisi arisida əzüngni kandak tutux kerəklikini

---

3:3 «... xundakla haraktəx wə zorawan bolmasliki, mulayim boluxi, səpra, nəpsaniyətqi bolmasliki... kerək» — «nəpsaniyətqi» grek tilida «ezini buloƣaydioƣan nəpsaniyətqilikkə berilgən» degən bir səz bilən ipadilinidu. Bu səzgə karioƣanda, pul wə mal-dunyani kooƣlixix insanni haram kilip buloƣaydu. Bu tema tooƣrisida yənə «Luka» 16:9-11 wə xu ayətlərdiki izahatlarni wə «Luka»diki «koxumqə səz»imizdiki 16-bab tooƣruluk «nahək dunyaoƣa təwə boloƣan mal-dunya» degən məzmunni kərüng.

3:4 «əz ailisini yahxi baxkuralaydioƣan boluxi, tolimu salapətlik bilən pərzəntlirini ata-anisioƣa boysunidioƣan kilip tərbiyiliyələydioƣan kixi boluxi kerək» — «tolimu salapətlik bilən... tərbiyiliyələydioƣan» degənlik ibarə terikməy balilirini tərbiyiləydioƣanlikini bildüridu. Ayətning baxka birhil tərjimisi: «pərzəntlirini əz ata-anisioƣa toluk hərmət bilən boysunidioƣan kilip tərbiyiliyələydioƣan kixi boluxi kerək».

3:6 «Yetəkqi yengi etikadqilardin bolmisun; undak bolsa, u təkəbburlixip ketixi mumkin, xuningdək Xəytanning əyibigə kirip, u uqrioƣan hökümgə qüxidu» — «Xəytanning əyibigə kirix» bəlkim Xəytanning əslidiki gunahi, yəni təkəbburlixip kətkinini *(xundakla Hudaning jazasioƣa uqrioƣanlikini wə kəlgüsidimu uqraydioƣanlikini)* kərsitidu.

3:7 «U jamaətning sirtidikilər təripidinmu obdan təriplinidioƣan boluxi kerək; xundak boloƣanda, u baxkilarning karilixioƣa uqrimaydu, Xəytanning kiltikioƣa qüxməydu» — «Xəytanning kiltiki» nemini kərsitidu? Yetəkqilərdə əyiblinərlik yeri bolsa *(hətta yoxurun bolsimu)*, xundakla «sirttikilər» uni əyibləydioƣan bolsa u bəlkim u əzini aklax üqün yaki ixlirini yoxurux üqün yaloƣan gəp kilixi mumkin. Undakta u dərhal Xəytanning ilkidə bolidu. Jamaəttikilər təripidinmu obdan «təriplinixi» kerək, əlwəttə.

3:8 «Huddi yetəkqilərgə ohxax, jamaətning hizmətkarlirimu salmak, ikki hil gəp kilmaydioƣan ... kixilərdin boluxi... kerək» — hizmətkarlar jamaətning yetəkqilirining yardəmqisi bolup, ular hər hil əməliy ixlaroƣa məs'ul kixilərdur. Yənə «Filippiyilikləroƣa»diki «koxumqə səz»imizdiki «yetəkqilər wə hizmətkarlar» degən məzmunni kərüng. **«nəpsaniyətqi bolmioƣan kixilərdin boluxi ... kerək»** — «nəpsaniyətqi» — 3-ayətni kərüng.

3:8 Ros. 6:3.

3:9 «pak wijdani bilən etikadning sirini qing tutidioƣan boluxi lazim» — «etikaning siri»: okurmənlərning esidə barki, Injildiki «sirlar» bolsa Huda əslidə yoxurup kəlgən, Injil dəwridə Əz jamaitigə axkarilioƣan qongkur həkikətlərni kərsitidu. «Rimlikləroƣa»diki «kirix səzlər»ni kərüng.

3:9 1Tim. 1:19.

3:11 «xuningdək, bu hizmətkarlarning ayallirimu təmkin, ... harkandak ixta ixənqlik boloƣanlardin boluxi lazim» — «hizmətkarlarning ayallirimu» yaki «ayal hizmətkarlirimu...». «Rim.» 16:1ni kərüng.

3:12 «Hizmətkarlar bir hotunluk, əz pərzəntliri wə ailisini yahxi baxkuridioƣan kixilərdin bolsun» — «bir hotunluk» degənlik *(yaki «bir ayalningla eri»)* bəlkim «əz ayalioƣa sadik» degən mənidə. Buning tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

3:13 «yahxi nam-atakka sazawər bolidu wə Məsih Əysada boloƣan etikadta zor jür'ət-ixənqkə erixidu» — «Ros.» 6-8-babta bayan kilioƣan «hizmətkar» boloƣan Istifan wə Filip buningoƣa ikki obdan misaldur.

3:13 Mat. 25:21.

bilisən. Bu ailə bolsa tirik Hudaning jamaiti, ḥəkiḳətning tüwrüki wə təglikidur. 16 Ḥəmməylən
etirap ḳilmay turalmayduki, ihlasmənlikning siri büyüktur: —

«Θzi insan tenidə ayan boldi,
Roḥ Uning ḥəkḳaniyliḳini ispatlidi,
Pərixtilərgə u kəründi,
Uning həwiri pütkül əllərgə jakarlandi,
Jaḥanda Uningoƣa iman kəltürüldi,
U xan-xərəp iqidə ərxkə kətürüldi».

4 1 Əmdi Roḥ xuni alaḥidə eytiduki, ahir zamanlarda bəzilər etiḳadtin yenip, aldamqi roḥlaroƣa
wə jinlarning təlimlirigə berilip əgixidu. 2 Bundaḳ təlim bərgüqilər sahtilikta yaloƣanqilik
ḳilip, huddi daoƣmallap kəydürüwətkəndək əz wijdanini yoḳitip ḳoyoƣan; 3 ular nikaḥlinixni wə
bəzi yeməkliklərni istemal ḳilixni mən'i ḳilidu. Əmma ular mən'i ḳilidioƣan yeməkliklərni Huda
Θzigə etiḳad ḳiloƣan ḥəm ḥəḳiḳətni bilgənlərning təxəkkür eytip ḳobul ḳilixi üqün yaratḳanidi.
4 Qünki Huda yaratḳan ḥəmmə nərsə yahxidur, ular təxəkkür bilən ḳobul ḳilinsa, ularning
ḥeqḳaysisini qəkləp rət ḳilixḳa bolmaydu. 5 Qünki ular Hudaning səz-kalami wə insanlarning
duasi bilən ḥalal ḳilinidu.

Əysa Məsiḥning yahxi hizmətkari

6 Bu nəsiḥətlərni ḳerindaxlarning səmigə salsang, Məsiḥ Əysaning yahxi hizmətkari boloƣan
bolisən. Xundaḳla, əzüngning əstayidil əgəxkən etiḳadtiki wə saoƣlam təlimlərdiki səzlər
bilən ḳuwwətləndürülgənliking ayan bolidu. 7 Əmma ihlassizlarning wə momaylarning
əpsanilirini qətkə ḳeḳip, əzüngni ihlasmənlik yolida qeniḳturup yetixtürgin. 8 Qünki «Bədənni

---

3:15 «Mubada mən ḥayal bolup ḳalsam, həttin Hudaning ailisi arisida əzüngni ḳandaḳ tutux kerəklikini bilisən» — «Hudaning ailisi»: — oḳurmənlərning esidə barki, ibraniy tilida wə grek tilida *(uyoƣur tiliƣa ohxax)* «əy» wə «ailə» birla səz bilən ipadilinidu. Hudaning «əyi» uning ailisi, yəni uning «tirik ibadəthanisi», «tirik əyi»dur. «1Pet.» 2:4-8nimu kərüng.
3:16 «ihlasmənlikning siri büyüktur» — «ihlasmənlikning siri»ning üq mənisi boluxi mumkin: — *(1)* Əysa Məsiḥning əzidə ihlasmənlikning mujəssəmləxtürülüxi, biz insanlaroƣa «ihlasmənlik»ning nemə ikənliki ayan ḳidi; *(2)* «ihlasmənlikni *(insanlaroƣa)* elip kelidioƣan sir» *(3)* «ihlasmənlərgə *(yəni Hudaning məmin bəndilirigə)* tapxuruloƣan sir» — demək, bizning etiḳadimiz. Bizningqə Pawlusning kərsətkənliri 1- wə 2-mənidə. Xübḥisizki, bu sir dəl Əysa Məsiḥ Θzidur.
–**«Θzi insan tenidə ayan boldi»** — bəzi ḳədimki kəqürmilərdə «Huda insan tenidə ayan boldi» deyilidu. **«Θzi insan tenidə ayan boldi, Roḥ Uning ḥəkḳaniyliḳini ispatlidi...»** — «Roḥ» Muḳəddəs Roḥ, Hudaning Roḥi.
3:16 Mar. 16:19; Luḳa 9:51; Yuḥ. 1:14; Ros. 1:2; Əf. 3:5, 6.
4:1 «Əmdi Roḥ xuni alaḥidə eytiduki,... » — «Roḥ» — Muḳəddəs Roḥ, Hudaning roḥi. **«aldamqi roḥlaroƣa wə jinlarning təlimlirigə berilip əgixidu»** — «aldamqi roḥlar» wə «jinlar» bir gəptur.
4:1 Mat. 24:23; 2Tes. 2:3; 2Tim. 3:1; 2Pet. 3:3; Yəḥ. 18.
4:2 «... huddi daoƣmallap kəydürüwətkəndək əz wijdanini yoḳitip ḳoyoƣan» — bəzi alimlar bu səzni: «Xəytan ularning wijdanlirini «meningki» dəp daoƣmallap ḳoyoƣan» degəndək qüxinidu.
4:3 «ular nikaḥlinixni wə bəzi yeməkliklərni istemal ḳilixni mən'i ḳilidu. Əmma ular mən'i ḳilidioƣan yeməkliklərni Huda Θzigə etiḳad ḳiloƣan ḥəm ḥəḳiḳətni bilgənlərning təxəkkür eytip ḳobul ḳilixi üqün yaratḳanidi» — bu ayət tooƣruluḳ biz «ḳoxumqə səz»imizdə ḳiskiqə tohtilimiz.
4:3 Yar. 1:29; 9:3; Rim. 14:6; 1Kor. 10:30.
4:4 «Qünki Huda yaratḳan ḥəmmə nərsə yahxidur, ular təxəkkür bilən ḳobul ḳilinsa, ularning ḥeqḳaysisini qəkləp rət ḳilixḳa bolmaydu» — bu səz pəḳət barliḳ yeməkliklərni əməs, yənə u yuḳirida tiloƣa aloƣan nikaḥta boloƣan ər-ayallik jinisiy munasiwətni əz iqigə alidu.
4:4 Yar. 1:31; Ros. 10:15; Rim. 14:14.
4:5 «Qünki ular Hudaning səz-kalami wə insanlarning duasi bilən ḥalal ḳilinidu» — grek tilida «insanlarning duasi» degən alaḥidə səz bolup «xu dualar Huda bilən yeḳin alaḳə-munasiwəttə bolidu» degən mənini puritip beridu.
4:6 2Tim. 1:5; 3:14,15.
4:7 «... əzüngni ihlasmənlik yolida qeniḳturup yetixtürgin» — «qeniḳturup yetixtürgin» degini grek tilida «gimnastika» *(«tən ḥərikiti»)* bilən munasiwətlik səz.
4:7 1Tim. 1:4; 6:20; 2Tim. 2:16; Tit. 1:14; 3:9.

qenikturuxning azrak paydisi bar, lekin ihlasmənliktə intilixning ḥərtərəplik paydisi bar; u ḥazirki wə kəlgüsi ḥayat üqün bəht elip kelidu». [9] — bu səz ḥəktur wə uni ḳobul ḳilixḳa pütünləy ərziydu. [10] Əməliyəttə biz buning üqün japalik əjir singdürüwatimiz wə har ḳiliniwatimiz. Qünki ümidimizni pütkül insanlarning, bolupmu etiḳad ḳiloƣuqilarning Ḳutḳuzoƣuqisi — mənggü ḥayat Hudaoƣa baoƣliduḳ.
[11] Bu ixlarni jamaətkə tohtimay tapilioƣin wə əgətkin. [12] Ḥeqkimning sening yaxlikingoƣa səl ḳarixioƣa yol ḳoyma; bəlki səzliringdə, əməlliringdə, mehir-muḥəbbət, etiḳad wə paklikta etikadqilaroƣa nəmunə bol. [13] Mən yeningoƣa baroƣuqə, əzüngni jamaətkə muḳəddəs yazmilarni oḳup berix, jekiləx wə təlim berixkə beoƣixlioƣin. [14] Jamaitingning aḳsaḳalliri ḳollirini uqangoƣa ḳoyoƣanda, Hudaning wəḥiyisi arḳilik sanga ata ḳilinixi bilən səndə boloƣan iltipatḳa bipərwalik ḳilma. [15] Bu ixlaroƣa berilip, əzüngni ularoƣa toluḳ atioƣin. Xuning bilən sening aloƣa baskanliking ḥəmməyləngə ayan bolidu. [16] Əzünggə wə bərgən təliminggə izqil kəngül ḳoyoƣin. Qünki xundak ḳiloƣanda əzüngnimu wə sanga ḳulak saloƣanlarnimu ḳutḳuzisən.

Jamaəttiki bəzi əməliy ixlar

5 [1] Yaxanoƣan ərlərni əyibligəndə ḳattik səzlimigin, bəlki ularoƣa atang süpitidə nəsiḥət bərgin. Xuningdək, yigitlərgə ḳerindaxliring süpitidə səzligin. [2] Yaxanoƣan ayallaroƣa anang süpitidə, yax ayallaroƣa aqa-singilliring süpitidə ḥər ixta pak ḳəlb bilən muamilə ḳiloƣin. [3] Ḥəḳiḳiy tul ayallarni ḥərmətləp, ularning ḥalidin həwər al. [4] Lekin, tul ayallarning pərzəntliri yaki nəwriliri bolsa, ular aldi bilən əz ailisigə nisbətən ihlasmənlikni əginip, əz ata-anisining əjrini yandursun; qünki bu ix Hudani hursən ḳilidu. [5] Əmdi ḥəḳiḳiy tul ətüwatḳan, yaloƣuz ḳaloƣan ayallar bolsa, ümidini Hudaoƣa baoƣlioƣan bolup, keqə-kündüz dua-tilawəttə bolidu. [6] Lekin ḥuzur-ḥalawətkə berilgən tul hotun ḥayat bolsimu, əlgəngə barawərdur. [7] Əmdi baxḳilar təripidin əyiblinidioƣan əḥwaloƣa qüxüp ḳalmasliḳi üqün sən ularoƣa bu ixlarni jekiləp tapilioƣin. [8] Lekin birsi əz tuoƣḳanliridin, bolupmu əz ailisidikilərdin həwər almisa, u etiḳadtin tanoƣan dəp ḳarilip, kapirlardin bəttər bolidu.

4:8 Kol. 2:23.
4:10 «əməliyəttə biz buning üqün japalik əjir singdürüwatimiz wə har ḳiliniwatimiz» — «har ḳiliniwatimiz» bəzi kona kəqürmilərdə «kürəx ḳiliwatimiz» deyilidu. **«qünki ümidimizni pütkül insanlarning, bolupmu etiḳad ḳiloƣuqilarning Ḳutḳuzoƣuqisi — mənggü ḥayat Hudaoƣa baoƣliduḳ»** — «pütkül insanlarning, bolupmu etiḳad ḳiloƣuqilarning Ḳutḳuzoƣuqisi» degən ibaridə «insanlarning Ḳutḳuzoƣuqisi» degənlik bəlkim «ḥər adəmni saḳlioƣuqi» degən omumiy mənidə ixlitilidu.
4:12 «ḥeqkimning sening yaxlikingoƣa səl ḳarixioƣa yol ḳoyma» — Timotiy bəlkim ottuz nəqqə yaxḳa kirgən. Lekin grek mədəniyitidə ḳirik yaxḳa kirgən ooƣul balilar tehi «yax» «yigit» dəp ḥesablinidu.
4:12 Tit. 2:7,15; 1Pet. 5:3.
4:13 «əzüngni jamaətkə muḳəddəs yazmilarni oḳup berix, jekiləx wə təlim berixkə beoƣixlioƣin» — «muḳəddəs yazmilarni oḳup berix» tooƣruluḳ: — xu waḳitlarda az sanlik kixilər oḳuyalaytti wə tehimu az kixilər Muḳəddəs Kitabtiki birər ḳisimlaroƣa igə boluxḳa muyəssər idi.
4:14 «Jamaitingning aḳsaḳalliri ḳollirini uqangoƣa ḳoyoƣanda, Hudaning wəḥiyisi arḳilik sanga ata ḳilinixi bilən səndə boloƣan iltipatḳa bipərwalik ḳilma» — jamaətning aḳsaḳallirining etiḳadqini birər wəzipigə təyinligəndə, ḳollirini uning uqisioƣa ḳoyup turup dua ḳilixi Injildiki baxḳa yərlərdimu kərünidu.
–«Iltipat» muxu yərdə Muḳəddəs Roḥ ata ḳiloƣan məlum bir alaḥidə ḳabiliyətni kərsitidu. Bundak ḳabiliyətlərning bəziliri tooƣruluḳ «1Kor.» 12-, 14-babni kərüng. «Ḳoxumqə səz»imizdə Timotiyoƣa tapxuruloƣan iltipat tooƣruluḳ səzləymiz.
4:14 Ros. 6:6; 8:17; 13:3; 19:6; 1Tim. 5:22; 2Tim. 1:6.
5:1 Law. 19:32.
5:3 «ḥəḳiḳiy tul ayallarni ḥərmətləp, ularning ḥalidin həwər al» — «ḥəḳiḳiy tul ayallar» muxu yərdə eridin juda boloƣan, ḳiyinqlikta turoƣan ayallarni kərsitidu. «Ḥərmətləp, ularning ḥalidin həwər al» grek tilida birla səz bilən ipadilinidu.
5:4 Yar. 45:10,11; Mat. 15:4; Mar. 7:10; əf. 6:1, 2.
5:5 Luḳa 2:36; 1Kor. 7:32.
5:8 Gal. 6:10.

9 Tul ayal tizimoqa elinsa, yexi atmixtin təwən bolmasliqi, birla ərning ayali boloqan boluxi kerək, 10 yənə güzəl əməlliri bilən təripləngən boluxi, balilirini yahxi tərbiyiləp qong qiloqan, musapirlaroqa mehmandostluk kərsətkən, mukəddəs bəndilərning putlirini yuyup qoyoqan, qiyinqilikta qaloqanlaroqa yardəm qolini uzartqan, əzini hərhil həyr-sahawət ixlirioqa beoqixlioqanlar boluxi kerək. 11 Lekin yax tul ayallarni tizimlikkə kirgüzmə. Qünki ularning ixk həwəsliri qozoqilip Məsihtin tenip, qayta nikahlinixni arzu qilidu; 12 xuning bilən, ular dəsləp bərgən wədisigə hilaplik qilix səwəblik əyiblik bolidu. 13 Uning üstigə ular hurunluqni adət qiliwelip, əymu-əy dokurup yürüxni əginidu; xundakla hurun bolupla qalmay, oqəywət qilip, baxqilarning ixlirioqa qepiloqak bolup nalayik ixlaroqa walaqlaydioqanlardin bolup kelixi mumkin. 14 Xuning üqün, bundak yax tul ayallarning nikahlinip, pərzənt kərüp, əy ixliri bilən xuoqullinixini halaymən. Xundak qiloqanda, bizgə qarxi turoquqioqa bizni hərqandak əyibləp-haqarətləx pursiti qikmaydu. 15 Qünki xundak bəzi tul ayallar allikaqan etikadtin tenip Xəytanning kəynigə kirip kətti. 16 Əgər etikadi bar bir ər yaki ayal kixining tul qaloqan tuoqqanliri bolsa, u əzi ularoqa yardəm bərsun, yüki jamaətkə qüxmisun. Xundak boloqanda, jamaət həqikiy igə-qakisiz tul ayallaroqa yardəm qilalaydu.

Akşakallar tooqrisida

17 Jamaətni yahxi yetəkləydioqan akşakallar, bolupmu Hudaning səz-kalamini yətküzüx wə təlim berixtə əjir singdürgənlər ikki həssə hərmətkə sazawər qilinsun. 18 Qünki mukəddəs yazmilarda: «Haman təpkən əküzning aoqzini booqma» wə: «Mədikar əz həkqini elixka həkliktur» deyilgən. 19 Ikki yaki üq guwahqi hazir bolmioquqə, akşakal üstidin qilinoqan ərzni qobul qilma. 20 Əgər akşakallardin birsi gunah sadir qiloqan bolsa, baxqilarningmu buningdin ibrət elip qorquxi

5:9 «Tul ayal tizimoqa elinsa, yexi atmixtin təwən bolmasliqi, birla ərning ayali boloqan boluxi kerək...» — «tul ayal tizimoqa elinsa» degəndiki «tizim» bəlkim jamaət iqidiki alahidə yardəm aloquqi tul ayallarning tizimini kərsitidu. Ularning yənə bəlkim alahidə dua wə baxka hajətmənlərni yoklax hizmətliri bar idi; yənə kelip ular qaytidin toy qilmaslikka wədə qilixi kerək boluxi mumkin *(12-ayətni kərüng)*.
–«Birla ərning ayali boloqan boluxi kerək» degənning «birla ərlik boloqan boluxi kerək» yaki «əz erigə sadik boloqan boluxi kerək» degən baxka birhil qüxənqisi bar.
5:10 «yənə güzəl əməlliri bilən təripləngən boluxi, ... mukəddəs bəndilərning putlirini yuyup qoyoqan... əzini hərhil həyr-sahawət ixlirioqa beoqixlioqanlar boluxi kerək» — «mukəddəs bəndilərning putlirini yuoqan»: — okurmənlərgə ayanki, «put yuyux» Ottura Xərkiki erp-adətlərdin idi, səpərdin kəlgən mehmanlarni kizoqinlik bilən kütüxni bildürətti. Bu ixning əzi bəlkim baxka etikadqilarning hizmitidə kəmtərlik bilən boluxning yahxi bəlgisi idi *(«Yuh.» 13:1-17ni kərüng)*.
5:10 Yar. 18:4; 19:2; Luka 7:38,44; 1Pet. 4:9.
5:12 «... ular dəsləp bərgən wədisigə hilaplik qilix səwəblik əyiblik bolidu» — «dəsləp bərgən wədisi» bəlkim ularning hərbirining «əysa Məsih üqün jamaətning hizmitidə bolimən, qayta toy qilaymən» degəndək bir wədisini kərsitixi mumkin. 9-ayətni yənə kərüng.
5:13 «Uning üstigə ular hurunluqni adət qiliwelip, əymu-əy dokurup yürüxni əginidu; xundakla hurun bolupla qalmay, oqəywət qilip, baxqilarning ixlirioqa qepiloqak bolup nalayik ixlaroqa walaqlaydioqanlardin bolup kelixi mumkin» — demək, əgər undak mayilliki boloqan tul ayallaroqa jamaət təripidin iktisadiy yardəm berilgən bolsa *(«tizimlansa»)*, ular tehimu xundak yolda mengip ketixi mumkin.
5:13 Tit. 2:3.
5:14 «bizgə qarxi turoquqioqa bizni hərqandak əyibləp-haqarətləx pursiti qikmaydu» — «bizgə qarxi turoquqi» Xəytanning əzini yaki yər yüzidə Injiloqa qarxi qikqanlarni kərsitidu.
5:14 1Kor. 7:9.
5:16 «Əgər etikadi bar bir ər yaki ayal kixi...» — bəzi kona kəqürmilərdə pəqət «etikadqi ayal kixi...» deyilidu.
5:17 «Jamaətni yahxi yetəkləydioqan akşakallar, bolupmu Hudaning səz-kalamini yətküzüx wə təlim berixtə əjir singdürgənlər ikki həssə hərmətkə sazawər qilinsun» — Injilda «akşakallar» degənning baxqa hil ipadisi «yetəkqilər». «Filippiliklaroqa»diki «kirix səz», xundakla «Təbirlər»nimu kerüng.
–«Ikki həssə hərmətkə sazawər qilinsun» — demək, həm jamaətning qongkur izzitigə wə layik boloqan iktisadiy yardəmgə muyəssər bolsun *(qünki təlim berixtə wə jamaəttin hawər elixta əstayidil bolux daim kəp wakitliri sərp qilinidu)*.
5:17 Rim. 15:27; 1Kor. 9:11; Gal. 6:6; Fil. 2:29; 1Tes. 5:12; Ibr. 13:17.
5:18 «Haman təpkən əküzning aoqzini booqma» ... «Mədikar əz həkqini elixka həkliktur»... — Təwrat, «Qan.» 25:4 wə Injil, «Luka» 10:7.
5:18 Law. 19:13; Qan. 24:14; 25:4; Mat. 10:10; Luka 10:7; 1Kor. 9:9.
5:19 «Ikki yaki üq guwahqi hazir bolmioquqə, akşakal üstidin qilinoqan ərzni qobul qilma» — Təwrat, «Qan.» 17:6, 19:5ni kərüng.
5:19 Qan. 19:15.

üqün, jamaət aldida tənbiһ berip əyibligin.
21 Hudaning, Məsiһ Əysaning wə Huda tallioƣan pərixtilərning aldida xuni sanga agaһ ķilip tapilaymənki, sən bu əmrlərgə һeq ayrimiqilik ķilmay, һeqķandaķ ixta bir tərəpkə yan basmay ķət'iy əməl ķiloƣin.
22 Birawning uqisioƣa ķolungni ķoyuxķa aldirap kətmə; baxķilarning gunaһlirioƣa xerik bolma. Özüngni pak tutķin. 23 (axķazining yahxi bolmioƣanliķi, xundaķla sən daim aoƣriydioƣan boloƣaqķa, sula iqiwərməy, bir'az xarabmu iqip bərgin). 24 Bəzi kixilərning gunaһliri burunla enik, xundaķla soraķ künigiqə saķlinidu; lekin bəzilərningki ularning kəynidin əgixip baridu, keyin axkarə bolidu. 25 Huddi xuningoƣa ohxax, bəzi kixilərning güzəl əməllirini asanla kərüwaloƣili bolidu; һazir axkara bolmisa keyin axkarilanmay ķalmaydu.

6 1 Ķulluķ boyunturuķ astida boloƣanlarning һəmmisi əz hojayinlirini һər tərəptə һörmətlisun. Xundaķ ķiloƣanda, Hudaning nami wə Uning təlimining һaķarətkə uqrixidin saķlanoƣili bolidu. 2 Hojayinliri etiķadqi bolsa, ķulliri: «Biz һəmmimiz ohxaxla ķerindaxlaroƣu» dəp, ularoƣa һörmətsizlik ķilmisun. Əksiqə, ularoƣa tehimu əstayidil hizmət ķilsun. Qünki ularning yahxi hizmitidin bəһrimən bolidioƣanlar dəl sadiķ etiķadqilar һəm səyümlük bəndilərdur. Sən bu təlimlərni əgətkin wə jekiligin.

Yaloƣan təlim wə pulpərəslikning aķiwiti

3 Ohximioƣan təlimlərni tərəƣib ķiloƣan wə saoƣlam sözlərni (yəni Rəbbimiz Əysa Məsiһning һəķ sözlirini), xundaķla ihlasmənlikkə yetəkləydioƣan təlimni ķobul ķilmioƣan kixi bolsa, 4 undaķlar dəwəķə kərəngləp kətkən, һeqnemə qüxənməydioƣan kixilərdindur. Ular niza-munazirə pəyda ķilixķa wə gəp talixixķa һerismən; bundaķ ixlardin һəsəthorluķ, jedəl-majira, təһmət, rəzil gumanhorluk һasil bolidu, 5 һəmdə niyiti qirikləxkən, һəķiķəttin məһrum boloƣan kixilər arisida daimlik sürkilix kəltürüp qiķiridu. Bundaķ kixilər ihlasmənlikni payda-tapawətning bir yoli dəp ķaraydu.

5:20 «Əgər aķsaķallardin birsi gunaһ sadir ķiloƣan bolsa, baxķilarningmu buningdin ibrət elip ķorķuxi üqün, jamaət aldida tənbiһ berip əyibligin» — «baxķilarningmu buningdin ibrət elip ķorķuxi üqün...»: — demək, ķaloƣan aķsaķallar ibrət alsun.
5:21 Ķan. 17:4; 19:18; Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 5:27; 1Tim. 6:13.
5:22 «Birawning uqisioƣa ķolungni ķoyuxķa aldirap kətmə» — «birawning uqisioƣa ķolungni ķoyux» degən һərikət, birsini jamaətkə yetəkqilik wəzipisigə təyinlək, kesəl adəmni saķaytix yaki baxķa alaһidə bir dua ķilix üqün «Mən Huda aldida bu adəm bilən bir bolimən» degənni ipadiləydu. **«baxķilarning gunaһlirioƣa xerik bolma»** — bu söz aldinķi: «Birawning uqisioƣa ķolungni ķoyuxķa aldirap kətmə» degən sözgə baoƣlik. Qünki undaķ һərikət ķol ķoyoƣuqi kixi dua ķilinoƣan kixi üqün: «I Huda, mən bu kixi bilən məs'uliyəttə bir bolay» degən duani bildüridu. Əmma «baxķilarning gunaһlirioƣa xerik bolma» degənning baxķa tərəpliri bar, əlwəttə.
5:22 Ros. 6:6; 8:17; 13:3; 19:6; 1Tim. 4:14; 2Tim. 1:6.
5:23 «axķazining yahxi bolmioƣanliķi, xundaķla sən daim aoƣriydioƣan boloƣaqķa, sula iqiwərməy, bir'az xarabmu iqip bərgin» — Pawlus bu səzini bəlkim yuķiriķi «özüngni pak tutķin» degənlikidə ħajiti bolmioƣan pərһizlər bolmisun dəp Timotiyning kesilini kəzləp eytidu.
5:23 Zəb. 104:15
5:24 «Bəzi kixilərning gunaһliri burunla enik, xundaķla soraķ künigiqə saķlinidu; lekin bəzilərningki ularning kəynidin əgixip baridu, keyin axkarə bolidu» — buning mənisi bəlkim: «Bəzi kixilərning gunaһlirini asanla kərüwaloƣili bolidu ħəm ularning qoķum soraķķa tartilixi enik. Lekin, bəzi kixilərning gunaһliri bolsa pəķət keyin, soraķtila axkara bolidu». Xuning üqün Timotiy baxķilaroƣa «ķol ķoyux»ta daim pəһəs bolup, ətraplik oylixi kerək.
5:24 Gal. 5:19.
5:25 «bəzi kixilərning güzəl əməllirini asanla kərüwaloƣili bolidu» — baxķa birһil tərjimisi: «bəzi kixilərning güzəl əməlliri soraķtin awwal kərünərlik bolidu».
6:1 Əf. 6:5; Kol.3:22; Tit.2:9; 1Pet.2:18
6:4 1Tim. 1:4; 2Tim. 2:23; Tit. 3:9.
6:5 1Kor. 11:16.

6 Dərwəkə, Hudaoƣa ihlasmən wə razimən bolux oƣayət zor paydidur. 7 Qünki biz bu dunyaoƣa
ḥeqnemə elip kəlmiduk, xuningdək uningdin ḥeqneminimu elip ketəlməymiz. 8 Xunga,
yemək-iqmək wə kiyim-keqik yetərlik bolsila bulardin ƙanaət ƙilimiz. 9 Lekin bay boluxni oylaydioƣanlar bolsa ḥaman azduruluxlaroƣa uqrap, tuzaƙƙa wə xundaƙla insanlarni
wəyranqiliƙƙa wə ḥalakətkə qəktüridioƣan nuroƣun əhmiƙanə ḥəm ziyanlik arzu-ḥəwəslərning
ilkigə teyilip ketidu. 10 Qünki pulpərəslik ḥərhil rəzilliklərning yiltizidur. Bəzilər buningoƣa intilixi bilən etiƙadtin qətnəp, əzlirini nuroƣun dərd-ƙayoƣular bilən sanjidi.

Timotiyoƣa nəsiḥət

11 Əmma sən, əy Hudaning adimi, bundaƙ ixlardin yiraƙ ƙaq; ḥəƙƙaniylik, ihlasmənlik, ixənqetiƙad, meḥir-muḥəbbət, səwr-takət wə məmin-mulayimliƙni intilip ƙooƣla. 12 Etiƙadtiki güzəl
kürəxtə küqəp kürəx ƙil. Mənggülük ḥayatni qing tutƙin. Sən dəl buningoƣa qaƙirilding ḥəmdə
uning yolida nuroƣunlioƣan guwaḥqilar aldida bu etiƙadning güzəl xaḥitliƙini ƙilding.

13 Ḥəmmigə ḥayatlik beriwatƙan Hudaning aldida, xundaƙla Pontius Pilatus aldida
güzəl xaḥitliƙni ƙilip guwaḥlik bərgən Məsiḥ Əysaning aldida sanga xuni tapilaymənki,
14 Rəbbimiz Əysa Məsiḥ ƙayta ayan boloƣuqə, Hudaning bu əmrigə ḥeq ƙusursiz wə daoƣsiz
əməl ƙiloƣin. 15-16 Uning ayan boluxini waƙit-saiti kəlgəndə birdinbir mənggü əlmigüqi, insan yeƙinlixalmaydioƣan nur iqidə yaxaydioƣan, ḥeqkim kərmigən wə kərəlməydioƣan
mubarəkləxkə layik boloƣan birdinbir Ḥəkümran, yəni padixaḥlarning Padixaḥi, rəblərning
Rəbbi əməlgə axuridu. Uningoƣa izzət-ḥərmət wə əbədil'əbəd küq-ƙudrət boloƣay, amin!
17 Bu zamanda bay boloƣanlaroƣa məoƣrurlanmasliƙni, tayanoƣusiz ətkünqi bayliƙƙa əməs, bəlki
biz bəḥrimən boluxƙa ḥəmmini bizgə sehiylik bilən tolup taxƙan ḥalda təminligüqi Hudaoƣa
tayinip ümid baoƣlaxni tapilioƣin; 18 ularoƣa yahxi əməllərni ƙilixta ḥəƙiƙiy bay bolunglar, həyrsahawətlik ixlarda mərd, baxƙilar bilən ortaƙ bəḥrlinixkə ƙoli oquƙ bolunglar dəp tapilioƣin.
19 Ular bundaƙ ƙiloƣanda, ḥəƙiƙiy ḥayatni tutux üqün keləqəktə əzlirigə puhta bir asas-ul
bolidioƣan bir həzinə topliyalaydu.
20 Əy Timotiy, sanga amanət ƙilinoƣan ḥəƙiƙətlərni ƙooƣda. Əzüngni ihlassiz, ƙuruƙ gəplərdin
ḥəmdə atalmix ilimning talax-tartixliridin neri tutƙin. 21 Bəzilər muxundaƙ bimənə ilimgə
egimən dəp jakarlap, etiƙadtin qətnidi.
Meḥir-xəpƙət silərgə yar boloƣay!

6:6 Pənd. 15:16; Ibr. 13:5.
6:7 Ayup 1:21; 27:19; Zəb. 49:17
6:8 Zəb. 55:23; Pənd. 27:26; Mat. 6:25; 1Pet. 5:7.
6:9 Pənd. 11:28; Mat. 13:22; Yaƙ. 5:1.
6:10 Mis. 23:8; Ƙan. 16:19; Pənd. 15:16.
6:11 2Tim. 2:22.
6:12 «Etiƙadtiki güzəl kürəxtə küqəp kürəx ƙil» — bu səzlər wə ayətning ƙaloƣan ƙismi *(«güzəl xaḥitliƙ»)* tooƣrisida «ƙoxumqə səz»imizni kərüng.
6:12 1Tim. 1:18.
6:13 «Ḥəmmigə ḥayatlik beriwatƙan Hudaning aldida, xundaƙla Pontius Pilatus aldida güzəl xaḥitliƙni ƙilip guwaḥlik bərgən Məsiḥ Əysa...» — «güzəl xaḥidlik» degən səz tooƣrisida «ƙoxumqə səz»imizni kərüng.
6:13 Ƙan. 32:39; 1Sam. 2:6; Mat. 27:11; Yuḥ. 18:37; 1Tim. 5:21.
6:14 «bu əmrigə ḥeq ƙusursiz wə daoƣsiz əməl ƙiloƣin» — «bu əmr» bolsa Timotiyoƣa tapxuruloƣan toluƙ wəzipini kərsitidu *(3:3-20, 6:2-5)*.
6:15-16 1Tim. 1:17; Wəḥ. 17:14; 19:16; Mis. 33:20; Ƙan. 4:12; 1Yuḥ. 4:12.
6:17 «biz bəḥrimən boluxƙa ḥəmmini bizgə sehiylik bilən tolup taxƙan ḥalda təminligüqi Huda...» — «sehiylik bilən» grek tilida «zor bayliƙliridin bərgəndək» degən səz bilən ipadilinidu.
6:19 Mat. 6:20; Luƙa 12:33; 16:9.
6:20 1Tim. 1:4; 4:7; 2Tim. 2:16; Tit. 1:14; 3:9.
6:21 «meḥir-xəpƙət silərgə yar boloƣay!» — bəzi kona kəqürmilərdə: «meḥir-xəpƙət sanga yar boloƣay!» deyilidu.

Ḳoxumqə səz

(1:4)

«**Ularning əpsanilər wə ayioƣi yoḳ nəsəbnamilərgə bənd bolmasliḳini tapilioƣin; bular Hudaning etiḳad arḳiliḳla əməlgə axurulidioƣan Өz əyigə boloƣan pilanini ilgiri sürməydu, bəlki pəḳət bimənə talax-tartixlarni kəltürüp qiḳiridu, halas**».

(4:7)

«**Əmma ihlassizlarning wə momaylarning əpsanilirini qətkə ḳeḳip, əzüngni ihlasmənlik yolida qeniḳturup yetixtürgin**».

Muxu ayətlər tooƣruluḳ kərsitip eytmisaḳ bolmayduki, Pawlus tiloƣa aloƣan, Yəhudiy həlḳi arisida (gərqə Təwrattiki ḥəḳiḳətlərgə tolimu zit bolsimu) eḳip yürgən dəl bu ammibab əpsanilərdin heli bir ḳismi tehi dunyadiki musulman həlḳ arisidimu «ḥədis»diki ḥekayilərdə eḳip yürməktə. Oḳurmənlər buningdin xəklənsə, qongraḳ bir kitabhanidin «Yəhudiy əpsanilər» tooƣruluḳ kitablarni ahtursun yaki «Internet»kə qiḳix pursiti bolsa «izdəx programma»sidin «Yəhudiy əpsanilər» (“Jewish legends”) degən sözlərni besip kərsun.

(1:15-16)

«**Muxu səz ixənqlik wə ḥər adəm uni ḳobul ḳilixi tegixliktur — «Məsiḥ Əysa gunaḥkarlarni ḳutḳuzux üqün dunyaoƣa kəldi!». Mən gunaḥkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən! Lekin dəl xu səwəbtin Məsiḥ Əysaning əng əxəddiy gunaḥkar boloƣan meni, keyin Өzigə etiḳad ḳilip, mənggülük ḥayatḳa erixidioƣanlaroƣa misal ḳilip məndə Өzining barliḳ səwr-taḳitini ayan ḳilixi üqün, manga rəḥim-xəpḳət kərsitilgəndur**».

Rosulning muxu yərdə eytḳinini təpsiliy ḥalda əstayidil ḳariximizoƣa wə təkitliximizgə bək ərziydu. Uning: «**Məsiḥ Əysaning əng əxəddiy gunaḥkar boloƣan meni, keyin Өzigə etiḳad ḳilip, mənggülük ḥayatḳa erixidioƣanlaroƣa misal ḳilip məndə Өzining barliḳ səwr-taḳitini ayan ḳilixi üqün, rəḥim-xəpḳət manga kərsitilgəndur**» deginining mənisi nemə? Pawlus zadi ḳandaḳ «misal» bolidu?

Hudaning məoƣpiritini wə Məsiḥ Əysada boloƣan yengi ḥayatni ayan ḳiloƣan hux həwərni birinqi ḳetim anglioƣan kəp kixilərning inkasi tonuximiz boloƣan bir hənzu saḳqiningkigə ohxax boluxi mumkin, u «Dərwəḳə intayin ajayib, intayin yahxi anglinidu, əmma өzüm bolsam xunqə rəzil adəm, ḥəddidin kəp xunqə rəzil ixlarni sadir ḳiloƣanmənki, Hudaning meni kəqürüm ḳilixi ḥərgiz mumkin əməs!» — dəydu. Dəl bu səwəbtin rosul bizgə: «Manga ḳaranglar! Mən əng yamini boloƣan, mən «gunaḥkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən», ḥakawurluḳḳa toloƣan, Hudaning səyümlük bəndiliridin kəpni solap ḳoyuxḳa wə ḥətta əltürülüxigə məs’ul boloƣanmən. Əmma Huda meni kəqürüm ḳildi wə meni pütünləy əzgərtti — xunga U qoḳum sən üqünmu dəl bu ixni ḳilidu wə ḳilixni halaydu!» — dəydu.

(2:13)

«**Awwal aldinip azduruloƣanmu Adəm'ata əməs, bəlki Ḥawa'ana idi. U tolimu aldanoƣanlikidin ularning itaətsizlikigə qüxüp ƙaloƣanidi**».

Muxu yərdə bəzi oƙurmənlərgə Adəm'atimizning gunaḥ sadir ƙiloƣanlikioƣa Ḥawa'animiz əyiblik, yaki bolmisa «Adəm'atidin əyiblikrək» kərünidu. Əməliyəttə bolsa dəl əksiqə. Ḥawa'animiz yilan təripidin azdurulup gunaḥƙa teyilip kətti. Əmma Adəm'atimiz azduruloƣan əməs; u gunaḥ sadir ƙiloƣan, nemə ƙiliwatƙanlikini bilip turup pütünləy anglik ḥalda xundak ƙildi. Adəm'atimizning gunahi Ḥawa'animizningkidin zor eoƣir boloƣan. Xunga muƙəddəs yazmilarda gunaḥning dunyaoƣa kirgənliki tiloƣa elinoƣanda daim bu ix Adəm'atimiz arƙilik (Ḥawa'animiz arƙilik əməs) boloƣan, deyilidu.

Rosulning muxu yərdə deginining poskallisi xuki, ayal kixilər ərkək kixilərgə ƙarioƣanda kəprək ḥessiyatqan wə oquk təbiiyitidə bolup (bəlkim roḥiy jəḥəttin təsirlərgə səzgürrək desəkmu bolidu), ezitƙu təsirlərgə səzgürrək bolidu. Xuning tüpəylidin ayal ƙerindaxlarning hizmətliri bexarət berixni əz iqigə aloƣini bilən («1Kor.» 11:5), təlim berixni əz iqigə almaydu (2:12).

(2:3) (wə 3:12)

«**Əmdi yetəkqi bolsa əyibsiz, bir hotunluk... boluxi kerək**»

Jamaət yetəkqisigə (wə hizmətkarliri boluxƙa) xərt boloƣan «bir hotunluk... boluxi kerək» yaki «bir ayalningla eri boluxi kerək» degən səz üstidə kəp pikirlər boloƣan: —

(1) Ḥeq nikaḥlanmioƣan adəm yetəkqi bolmaydu;
(2) (Bir wakitta) kəp ayallik boloƣan adəm yetəkqi bolmaydu;
(3) Ajrixip kətkən kixi yetəkqi bolmaydu;
(4) Ayalidin juda bolup andin ƙaytidin toy ƙiloƣan kixi yetəkqi bolmaydu.
(5) Yetəkqi bolux üqün əzining ayalioƣa sadik bolux kerək.

Bular tooƣruluk ƙariximiz mundak: —

(1) Ḥeq nikaḥlanmioƣan adəm jamaətning yetəkqisi bolalaydu — rosul Pawlus nikaḥlanoƣan əməs, əmma əzi yetəkqilərni bekitidioƣan rosul idi. Lekin dərwəkə jamaəttin toluk həwər elix hotunsiz ḥalda təs ix bolidu.

(2) Kəp ayallik adəm yetəkqi bolsa bolmaydu — bu pikirgə ƙoxulimiz. Undak kixining ailisidə bəribir kəp jedəllər bolidu.

(3) Əgər kixining ajrixixi Injiloƣa hilaplik bolsa əlwəttə u yetəkqi bolalmaydu. Əgər hilaplik bolmisa yetəkqi bolux mumkinqilikidin sirt əməs. «Korintliklaroƣa (1)»diki ajrixix tooƣruluk «ƙoxumqə səz»imizni kərüng.

(4) Ayalidin juda bolup andin ƙaytidin toy ƙiloƣan kixi yetəkqi bolsa bolmaydu — bu pikirgə ƙoxulmaymiz. Pawlusning oylioƣini buningdək bolsa qoƙum enik dəytti; uning baxƙa səzliridə wə muƙəddəs yazmilardimu undak pikirning ƙilqə puriƙi yok.

(5) Yetəkqi bolux üqün əzining bir ayalioƣa sadiƙ bolux kerək — Bu hulasə (1)-(4) yuƙiriƙi səzimizgə mas kelidu.

Bizning bu səzlirimiz yənə 3:12-ayəttə kərsitilgən jamaətning hizmətkarlirining «bir ayalning eri» bolux xərtigə ohxaxla munasiwətliktur.

Timotiyning təlim berix wəzipisi (3:4)

«**Ular** (sahta təlim bərgüqilər) **nikaƕlinixni wə bəzi yeməkliklərni istemal ƙilixni mən'i ƙilidu. Əmma ular mən'i ƙilidioƣan yeməkliklərni Huda Əzigə etiƙad ƙiloƣan ƕəm ƕəƙiƙətni bilgənlərning təxəkkür eytip ƙobul ƙilixi üqün yaratƙanidi**».

Pawlus bu «**jinlarning təlimliri**» «**ahirƙi zamanlarda**» pəyda bolidu, dəydu. Bundaƙ təlimlərning birinqi alamiti bəlkim u hetining bexida tiloƣa aloƣan Yəhudiy «bid'ət təlim bərgüqi»lərdə kərüldi. Ular yətküzgən təlimlərning asasi əməliyəttə grek pəylasoplarning: «Jismaniy ixlar rəzil, roƕiy xəy'ilər yahxi» degən bir uƙumi idi — xunga bəzi taamlarni mən'i ƙilip, nikaƕlinixni (ixƙiy muƕəbbət, jinsiyətning əzi jismaniy ix boloƣaqƙa, «rəzil» dəp ƙarap) mən'i ƙilixi bilən ular «yuƙiri roƕiy dərijə»gə kətürüləyətti.

Ƕazirƙi dəwrimizdə əz «pop»liri wə «ustaz»lirining toy ƙilixni bügünki küngə ƙədər mən'i ƙilidioƣan «Rimliƙ Katolik jamaət»tə undaƙ təlimlər pəydə bolup turmaƙta. Bundaƙ pərƕizlər Pawlusning «jamaət yetəkqiliri»ning «bir ayalning eri» bolux kerək, degən səzlirigə tolimu zittur. Dərwəƙə əzigə yardəmqi boloƣan ayali bolmisa ər ƙerindaxlarning jamaəttin həwər elixi təs bolidu; bəzi xundaƙ buradirimiz bar, lekin intayin azdur. Əməliyəttə tarihtin boyan bu atalmix «Katolik jamaət»tiki yaloƣuz muxu bir pərƕizla əz «pop» wə «monah»liri arisida intayin kəp əxəddiy gunaƕlar wə jinayətlərni kəltürüp qiƙardi. Yigirminqi əsirdiki gezitlər, radio wə telewiziyidə həlƙ'ara həwərlərni elan ƙilixliri bilən bundaƙ bəzi əxəddiy ixlar (məsilən, gədək balilaroƣa baskunqiliƙ ƙilix) səküldi.

«Katolik jamaət» taamlar tooƣrisida yənə bəzi pərƕizlərni kirgüzgini bilən (məsilər, jümə küni gəx yeyixkə bolmaydu) baxƙa bəzi məzƕəplər heli kəp yeməklik pərƕizlirini tərəƣib ƙilmaƙta. Məsilən, «Adwəntist jamaət» («Xabatistlar») kəp baxƙa pərƕizlər arisida qoxƙa gəxini yeməslik, ƕətta ƕərƙandaƙ gəxni yeməslik kerək, dəp təlim beridu; yeƙindin beri atalmix «Yengi Dəwr»ning uƙumliri dunyadiki az bolmioƣan jamaətlərgə təsir yətküzüp, ƕeq gəx yaki beliƙni yeməslik kerək degən təlimlərni ƕasil ƙildi.

Biz baxƙa yərlərdə (məsilən, «Korintliƙlaroƣa (1)»diki «ƙoxumqə səz»də) degənlirimizni ƙaytilaymizki, Məsiƕgə etiƙad baoƣlioƣan kixi nemə yəymən desə xuningoƣa ərkindur. Əysa Məsiƕning bu ix tooƣruluƙ toluƙ təlimini qüxinix üqün «Mar.» 7:1-23, wə «Rim.» 14-bab, «1Kor.» 8-babni kərüng wə xuningdək Pawlusning təwəndiki (4-6-ayət) səzlirini kərüng: —

«**Qünki Huda yaratƙan ƕəmmə nərsə yahxidur, ular təxəkkür bilən ƙobul ƙilinsa, ularning ƕeqƙaysisini qəkləp rət ƙilixƙa bolmaydu. Qünki ular Hudaning səz-kalami wə insanlarning duasi bilən ƕalal ƙilinidu.**

Bu nəsiƕətlərni ƙerindaxlarning səmigə salsang, Məsiƕ Əysaning yahxi hizmətkari boloƣan bolisən. Xundaƙla, əzüngning əstayidil əgəxkən etiƙadtiki wə saoƣlam təlimlərdiki səzlər bilən ƙuwwətləndürülgənliking ayan bolidu».

Timotiyning jamaətkə ķandaķ nərsilərni yegili bolidu degən təlimlərni yətküzüp təkitlixining muḥim ikənliki bizgə bəlkim oƣəlitə tuyulidu; əmma jamaət Hudaning təbiiyiti tooƣruluķ kamalətkə yetilgən qüxənqigə erixəy desə qoķum Huda yaratķan ḥəmmə nərsining yahxi wə paydiliķ ixlitilix yoli bar, dəp qüxinip yətmisə bolmaydu. U ķandaķmu əzlikidin mutləķ ziyan yətküzidioƣan məlum bir nərsini yaritatti? Xunga xarab az miķdarda istemal ķilinsa, uningoƣa təxəkkür eytsa bolidu (5:23ni kərüng). Tamakining dora yasaxta paydiliķ təripi bar; lekin pak wijdani boloƣan ḥərķandaķ adəmning tamakining əz tenigə ziyanliķ təsirini bilip turup tamakini yeķip, asmanoƣa ķarap Hudaoƣa rəḥmət eytip andin uni qekidioƣanliķioƣa ixənməymiz! («qünki Huda yaratķan ḥəmmə nərsə yahxi, ular təxəkkür bilən ķobul ķilinsa, ularning ḥeqķaysisini qəkləp rət ķilixķa bolmaydu»). Ḥətta hero'in natooƣra yollarda ixlitilsə uning əxəddiy aķiwətliri ḥəmmimizgə ayan boloƣini bilən, uningmu tibabətqiliktə tooƣra ixlitilix yolliri bar. Jinisiy muḥəbbət Hudadin kəlgən sowoƣat; Huda bekitkəndək nikaḥ ķilinoƣan bir-birigə sadiķ boloƣan ər-ayal uningdin ḥuzur elix Huda təminligən ḥalawəttur wə uningoƣa ularning təxəkkür eytixioƣa tooƣra kelidu; əmma ḥərkim bu ḥalawəttin nikaḥdin sirt yaki nikaḥ wədilirini buzup baxķa kixining ayali bilən undaķ ḥuzur alsa u bəribir Hudaning oƣəzipigə uqraydu.

(4:14)

«**Səndə boloƣan, jamaitingning aķsaķalliri ķollirini uqangoƣa ķoyoƣanda, Hudaning wəḥiyisi arķiliķ sanga ata ķilinoƣan iltipatķa bipərwaliķ ķilma**».

Pawlus bizgə biwasitə eytmioƣaqķa ķandaķ roḥiy iltipatning Timotiyoƣa ata ķilinoƣanliķi bizgə toluķ məlum əməs; əmma Pawlus Timotiyoƣa yazoƣan ikkinqi hetidə (1:6-8) u bu iltipatni Məsiḥni tehi ixənmigən kixilərgə jasarətlik jakarlax munasiwiti bilən təng tiloƣa aloƣaqķa, biz Məsiḥni jarkarlioƣinini təstiķlaydioƣan birhil iltipat, dəp ķaraymiz. U Məsiḥni jarkarlioƣanda kərüngən, alaḥidə «kesəlni saķaytidioƣan iltipat» yaki angliouquilarning iqki dunyasini axkarilaydioƣan küqlük birhil alaḥidə iltipat boluxi mumkin idi; xuning bilən Məsiḥning küq-ķudriti angliouquilaroƣa oquķ kərünətti. Undaķ iltipatlar rosul Pawlusning əzidə kərünətti (məsilən, «Ros.» 13:8-12, 14:8-10, 28:27-10ni kərüng). «Timotiyoƣa (2)»diki «ķoxumqə səz»imizdə yənə uning tooƣruluķ azraķ tohtilimiz.

(6:12)

«**Etiķadtiki güzəl kürəxtə küqəp kürəx ķil. Mənggülük ḥayatni qing tutķin. Sən dəl buningoƣa qaķirilding ḥəmdə uning yolida nuroƣunlioƣan guwaḥqilar aldida bu etiķadning güzəl xaḥitliķini ķilding**».

Biz awwal «kürəx» degən səz üstidə tohtilimiz. Buni ipadiləx üqün Pawlus grek tilidiki «agon» degən səzni ixlitidu. «Agon» degən səz əslidiki «olimpik oyunlar»diki yaki xu dəwrdiki baxķa uningoƣa ohxaydioƣan oyundiki «qelixix musabiķisi»ni kərsitətti. Bu kürəxning ķaidə-yosunliri intayin addiy idi — ķiskisi, ķaidə-yosunliri yoķ idi! Ikki kürəxqi ḥərķandaķ halioƣan usulda bir-biri bilən soķuxatti — muxtlax, tepix, kəz oyux, tatilax ķatarliķ ḥərķandaķ tədbirlərni ixlətkili bolatti; musabiķə birining əs-ḥoxidin ketip yaki əlüp yərdə yetixi, ikkinqisining oƣalibanə tik turuxi bilən ahirlixatti. Mana bu xu dəwrdiki «mədiniyətlik» kixilərning tələp ķilidioƣan tamaxasi! Xunga Pawlusning «güzəl kürəx»ni tiloƣa elixi bəlkim bizgə oƣəlitə tuyulidu.

Etiƙadqi kixidə bir ix muƙərrərdur; uningdiki əxəddiy, ḥeqƙandaƙ ƙaidə-yosunlaroƣa ƙarimaydioƣan bir düxminimiz bar! Wə yaki u bizni yərgə yiƙitip tügəxtürgüqə yaki əzi tügəxküqə ḥərgiz tohtimaydu! Mana etiƙad ƙiloƣan bizlərning ḥəmmimiz kürəx ƙiliximiz kerək boloƣan «güzəl kürəx»tur; bizning əz tədbirimiz bizdin ḥəssiləp əƙillik undaƙ düxmənni utuwelixƙa yətməydu. Ḥalbuki, bizdə Hudaning roxən kalami bar: biz Hudaoƣa itaət ƙilip boysunup, iman-ixənq wə muḥəbbəttə yaxisaƙ, əmdi uning Xəytanoƣa ƙarxi qiƙixtiki toluƙ ḥoƙuƙi wujudimizda bolidu («Yaƙ.» 4:7, «1Pet.» 5:5-9ni kərüng). Ixənmigən adəmlərning mundaƙ roḥiy kürəx tooƣruluƙ ḥeqƙandaƙ engi yoƙ; bu ularning düxmənning qanggilida wə aldam haltisioƣa qüxüp turoƣanliƙi tüpəylidin boloƣan, halas! (ahirda ƙoxup eytimizki, Rim imperiyəsidə pəƙət Injildiki guwaḥliƙning tədrijiy təsiri bilənla andin zulmətlik «agon» imperator təripidin mən'i ƙilindi. Lekin ḥazir «mədiniyətlik dəwr»imizdə kəp dələtlərdə tamaxibinlar xundaƙ «tamaxa»ni tələp ƙiloƣaqƙa, ƙaytidin tədrijiy pəyda bolmaƙta).

Əmdi Pawlusning «**etiƙadning güzəl xaḥitliƙi**» degini nemini kərsitidu?

Addiyraƙ jawab bərsək, u həƙ aldida «**Əysa Məsiḥ mening Rəbbim**» degənni etirap ƙilixtin ibarət. Suoƣa qəmüldürüxtə, bu ḥəƙiƙətni baxƙilar aldida xundaƙ etirap ƙiliximiz kerək; lekin buningdin keyin bu etirapni ƙiliximizni tələp ƙilidioƣan kəp əḥwallar qiƙidu wə xuning bilən biz xundaƙ etirap tüpəylidin bəlkim adəmlərning ḥaƙarətləx, təḥdit selix, ƙarxilixix, qətkə ƙeƙix, ziyankəxlik ƙilixioƣa uqriximiz yaki ḥətta eltürülüximizmu mumkin. Əmma buning tooƣrisida Əysa Məsiḥ eniƙ səzlidi: —

«**Qünki kimdəkim bu zinahor wə gunaḥkar dəwr aldida Məndin wə Mening səzlirimdin nomus ƙilsa, Insan'ooƣlimu Atisining xan-xəripi iqidə muƙəddəs pərixtilər bilən billə kəlginidə, uningdin nomus ƙilidu**».(«Mar.» 8:38, «Luƙa» 9:26).

Timotiyoƣa kəp ƙetim xundaƙ «güzəl etirap» (xaḥitliƙ)ni ƙiloƣan dəp ixənqimiz kamil. Əmma təwəndiki 13-ayəttə yənə «**güzəl xaḥitliƙ**» tiloƣa elinidu, xundaƙla Əysa Məsiḥning Əzimu bu «**güzəl xaḥitliƙ**»ni ƙiloƣan dəp bayƙaymiz: —

(6:13)

«**Ḥəmmigə ḥayatliƙ beriwatƙan Hudaning aldida, xundaƙla Pontius Pilatuskə güzəl xaḥitliƙni ƙilip guwaḥliƙ bərgən Məsiḥ Əysa...**»'

Əmdi muxu ayət boyiqə «güzəl xaḥitliƙ (etirap)»ni ƙiloƣuqi Məsiḥ Əysa Əzi boloƣandin keyin, buni pəƙət «Əysa Məsiḥ mening Rəbbim» degən səzni kərsitidu, deyiximiz bilən toluƙ qüxinip yəttuƙmu?

Bəzilər, Əysa Məsiḥning «güzəl xaḥitliƙ (etirap)» degini Pontius Pilatusning: «**Sən Yəhudiylarning padixaḥimusən?**» degən soalioƣa boloƣan təstiƙiy jawabini kərsitidu, dəp ƙaraydu («Mat.» 27:11, «Mar.» 15:2, «Luƙa» 23:3, «Yḥ.» 18:33-37ni kərüng). Biz bu pikirgə omumən ƙoxulimiz, əmma Uning bu jawabida Huda'Atisini ḥəmmə baxƙa ḥoƙuƙ-mənsəptin — jümlidin waliy Pilatus wə Rim imperatori Kəysərdin üstün, ḥəmmidin adil, ḥəmmidin ḥəƙƙaniy, ḥəmmidin ḥəƙiƙiy dəp uluoƣlap, Hudadin baxƙa birsining tələplirini Hudaning tələpliridin üstün ƙoymioƣanliƙini bildürdi, dəp kərsətmisək bolmaydu (bolupmu «Yḥ.» 18:36, 19:10-11ni kərüng). Bundaƙ jawab imperatorni «ḥəmmidin ḥəƙƙaniy» wə «rəb» dəp ƙarioƣan Rim ƙanuni aldida «kupuruluƙ» dəp ḥesablinatti.

Xuningdək «**güzəl etirap (xaḥitlik)**» — ḥeq adəmdin yaki ḥeq insaniy ḥoḳuḳtin ḳorḳmay Məsiḥ wə Hudani ḥəmmə baxḳilardin üstün etirap ḳilix degənliktin ibarəttur. Rosul Petrus əzini əltürüxkə təḥdit saloɳan Yəḥudiy «bax kaḥinlar» aldida Məsiḥning ḥoḳuḳi tooɳruluḳ xundaḳ bir etirapni ḳiloɳan: — «**Biz insanlaroɳa əməs, bəlki Hudaoɳila itaət ḳiliximiz kerək!**» («Ros.» 5:29). Undaḳ səmimiy wə jasarətlik etirap ḳiloɳanlaroɳa ata ḳilinip məḥrum ḳilinmaydioɳan muḳərrər nətijə dəl mənggülük ḥayat bolidu.

Injil 16-ḳisim

«Timotiyoɣa «2»»

(Rosul Pawlusning Timotiyoɣa yazoɣan ikkinqi məktupi)

Kirix səz

Pawlusning keyinki yilliridiki muḥim ixlirining tərtipi, xundaḳla ḳerindixi Timotiyoɣa «ooɣlum» dəp yazoɣan ikki hətning ḥəm Tituska yazoɣan hətning yeziloɣan waḳti tooɣruluḳ təwəndikidək ḳiyasimiz bəlkim oḳurmənlərgə ḳizik tuyular. Rosulning ilgiriki «zindandiki hətliri» (yəni «Əfəsus, Filippi wə Kolossidiki jamaətlərgə wə Filemonoɣa yazoɣan tət heti) miladiyə 63-yillirida yeziloɣan, dəp ḳaraymiz; bu hətlərdə ipadiligən ixənqtin ḳarioɣanda, u zindandin ḳoyup berilgən, andin ḳaytidin tutulup zindanoɣa ḳamaloɣuqə yənə birnəqqə ḳetim uzun səpərgə qikḳan.

Uning ḳoyup berilgəndin keyin ḳiloɣan bəzi səpərlirini hətliridiki bəzi səzlərdin eniḳlioɣili bolidu. Ular tooɣrisidiki ḳiyasimiz təwəndikidək. Oḳurmənlər əzi bəlkim Pawlusning keyinki yilliridiki wəḳələr tooɣruluḳ baxḳa munasiwətlik məlumatlarni hətliridiki təpsilatlardin bayḳixi mumkin.

(1) Zindandin ḳoyup berilip məlum məzgildin keyin Kret arilioɣa berip, ḳerindixi Titusni xu yərdə ḳalduridu («Tit.» 1:5)

(2) Andin Əfəsus xəḥirigə berip bir məzgil turup andin Timotiyni xu yərdə ḳalduridu («1Tim.» 3:4)

(3) Xu yərdin ḳerindixi Filemonni yoḳlax üqün Kolossi xəḥirigə baroɣan boluxi mumkin («File.» 1:22)

(4) U Makedoniyə əlkisigə baridu. Xu yərdə u qoḳum Filippi xəḥiridiki jamaətni yoḳlioɣan bolsa kerək («Fil.» 2:24).

(5) Makedoniyə əlkisidə boloɣan waḳtida u Əfəsusta ḳalduruloɣan Timotiyoɣa bir parqə hət, Krettə ḳalduruloɣan Tituska bir parqə hət yazidu. Tituska yazoɣan hetidə u Nikopolis xəḥiridə ḳixni ətküzməkqi boloɣanliḳini eytidu («Tit.» 3:12). Bu xəḥər Gretsiyəning oɣərbiy təripidiki Epirus əlkisidiki dengiz boyioɣa jaylaxḳanidi. U xu yərdə turup Titustin yenimoɣa kəl, dəp tələp ḳiloɣanin keyin, Titus xundaḳ ḳiloɣan bolsa kerək («Tit.» 3:12).

(6) Pawlus ilgiri Rimdiki jamaətkə yazoɣan hetidə, Ispaniyəgə berip xu yərdə hux həwərni tarḳitimən degən küqlük ümidini bildürgənidi. Xu arzusini əməlgə axurux üqün xu ḳixtin keyinki ətiyazda (ḳixta «Ottura Dengiz»da dengiz bilən mengix mumkin əməs idi) Ispaniyəgə uzun səpər ḳiloɣan bolsa kerək. Keyinki əsirdə Klemənt isimlik bir təlim bərgüqi Korinttiki jamaətkə hət yezip: «Ḳerindiximiz rosul Pawlus imperiyəning oɣərbidiki əng qət rayonlarda hux həwər tarḳatti» dəp guwaḥliḳ bərdi. «Əng qət rayonlar» bəlkim pəḳət Ispaniyə əməs, bəlki Gaul yaki ḥətta Britaniyə (Əngliyə)nimu kərsitixi mumkin.

(7) Ispaniyədin ḳaytip kəlgəndin keyin u wədə bərginidək Timotiyni yoḳlax üqün qoḳum Əfəsus xəḥirigə səpər ḳilidu («1Tim.» 3:14, 15)

(8) U xu rayonda turoƣan məzgildə yeқin ətraptiki xəһər Miletuska baroƣan bolsa kerək. Xu yərdə ҡerindax Trofimus kesəl bolup ҡaloƣaqҡa, Pawlusning uni xu yərdə ҡalduruxtin baxҡa amali bolmioƣandu; xu qaoƣda u Korinttiki jamaət bilənmu alaқilaxҡan («2Tim.» 4:20).

(9) Əfəsustin u Troas xəһirigə baridu. Bəlkim u xəһərning ətrapida yürginidə Rim һəkümiti təripidin ҡoloƣa elinoƣan bolsa kerək (bu ix bəlkim birsining ҡara qaplixi bilən — Miskər Iskəndər təripidin boluxi mumkin — «2Tim.» 4:14-15) . Xuning bilən uningoƣa yepinqa wə kerəklik nərsilirini əzi bilən elip ketixkə pursət qiқmioƣan («2Tim.» 4:13).

(10) Xuning bilən Pawlus kixənləngən məһbus ҳalitidə Rim xəһirigə kəldi. Xu qaoƣda sarang imperator Nero Məsiһ etiқatqilirioƣa ҡattiқ ziyankəxlik ҡilmaқta idi. Waқit miladiyə 68-yili idi. U qaoƣda Pawlus zindanda Timotiyoƣa uxbu hətni yazdi.

Pawlus Rimda aldinқi ҡetim məһbus boloƣan ahirқi ikki yilda nəzərbənt astida bolup, əzi ijarigə aloƣan əyidə turoƣan. Birak u ҳazir ҡorkunqluk zindanda yatidu. U zindandiki sooƣuk kameroƣa solaқlik bolup Timotiydin kəlginidə yepinqisini aloƣaq kelixini tələp ҡilidu (3:14). Uningoƣa birinqi ҡetimlik sot ҡilindi. Ikkinqi ҡetimlik sot ҡix pəslidə yaki uningdin səl keyinla bekitilgən bolsa kerək (4:21). Bu ixlarning ҳəmmisi uning kütkinidək boldi; Rəbbimiz Əysa heli baldur uningoƣa ayan ҡiloƣinidək, u Rim imperiyəsi aliy sotida guwaһlik berixi kerəklikini («Ros.» 23:11) wə Rəbning nami üqün xunqə kəp eoƣir ixlarni baxtin ətküzüxi kerəklikini bildi («Ros.» 9:16). Xuning bilən u pat arida imperatorlarning iqidə əng rəһimsiz boloƣan «Alwasti Nero» aldida ələümgə məһkum ҡilinidioƣanliқini bildi (4:6).

Əmdi ələümgə yüzləngən bu adəm nemə tooƣruluk yazidu? U əzining ҳayati ҳəm roһining Rəb Əysaning ҡolida ikənlikigə ҳeq gumani yoқ idi. Bu hetidə ipadilənгən qong oƣəmlirini üq deyixkə bolidu: —

(1) Huda Əzigə tapxuroƣan «amanət» boloƣan ҡimmətlik uluoƣ ҳəқiқətlərning saқlinixi;
(2) Əz künidiki aləmxumul jamaətning saқ-salamət boluxi wə aloƣa besixi;
(3) Ҳalakətkə ketiwatқan, hux həwərni tehi anglimioƣanlaroƣa wə xuningdəklərgə uni jakarlax. Pawlus əzi dunyadin ketix aldida turoƣaqҡa, bularning məs'uliyitidin qongraқ bir ҡismi Timotiyning üstigə qüxətti.

(1) «Amanət» boloƣan ҳəқiқətlərning saқlinixi — demək, uning jamaətning ularni ҡoldin bərməslikigə boloƣan oƣemi. Bu ҡimmətlik ҳəқiқətlər Pawluska «exip taxқan ҳalda» tapxuruloƣan. Ular «hux həwər»də yəkünləngən Hudaning toluқ nijat pilani, Məsiһning Əz salaһiyiti, Məsiһ wə jamaiti, Yəһudiy həlқi wə yengi asman-zemin tooƣruluқ ҡimmətlik wəһiylərdin ibarət. Pawlus ularning saқlinixioƣa ixinidu (1:9) wə Timotiyoƣa awwal əzi bu «amanət»ni qing tutup ҡoldin bərməslikni, andin bu amanətni tapxuroƣudək baxҡa «sadiқ adəmlər»ni tepixni jekiləydu. Bundaқ adəmlər əzliri amanətni baxқilaroƣa tapxuralaydu; xundaқ ҡilip bügüngə kədər bu «amanət» saқlinip kəlməktə. Bu saқlinix pəқət amanətning «sadiқ adəmlər»din «sadiқ adəmlər»gə tapxurulixi bilən bolidu; lekin ҳətta «sadiқ adəmlər» kəm bolsimu, ҳərbir yengi dəwrdiki etiқadqilar Injilda saқlinip kəlgən, rosullarning yazmiliri arқilik yətküzülgən bu ҡimmətlik ҳəқəқətlərni bayқap əzləxtürələydu; pəқət ular kəmtərlik bilən Muқəddəs Roһning yorutuxlirini izdisə xundaқ bolidu. Qünki Muқəddəs Roһning Əzi rosullarni xularni yezixқa wəһiy bərgüqi əməsmu?

(2) Aləmxümül jamaətning saķ-salamət boluxi. Pawlus bəx yil ilgiri Timotiyoƣa bexarət bərgən ixlar — («etiķadtin yenix», yəni «qong yenix», «1Tim.» 4:1-5) alliķaqan yüz berixkə baxlioƣanidi. Oķurmənlərning esidə barki, birinqi hetini yazoƣan waķitta (miladiyə 63-yili) Pawlus Timotiyni Əfəsus xəḥiridiki qong jamaətkə ķaraxķa ķalduroƣanidi. Xu qaoƣda jamaəttə nəqqə ming adəm bolsa kerək; Timotiyning wəzipisi, ular arisida pəyda boloƣan ziyanlik təlimlərgə rəddiyə berix wə jamaət aldida ülgə bolux, bolupmu «akśakal»ning ķandak yürüx-turuxi kerəklikini kərsitixtin ibarət idi. Xu həttə Timotiyning Əfəsus jamaitigə akśakal dəp bekitilgənliki eytilmaydu; uning məs'uliyiti mumkin bolsa xu yərdə bir məzgil turup, muwapik adəmlərni tepip akśakallikķa bekitix idi. Mundak kəyümqan pərwixlər boloƣan bolsimu, «Kiqik Asiya» (ḥazirki Türkiyə)diki jamaətlər ķalaymiķanqilikķa qəmüp kətkən bolsa kerək. Kəpinqisi Pawlustin waz kəqkən (1:15); əmma Pawlus əzi ularni qətkə ķekip taxlioƣini yok; u ular meni qətkə ķakti degini bilən, ularoƣa kəng ķorsakłik ķilip, Məsiḥni qətkə ķakti, deməydu. Xübḥisizki «Kiqik Asiya»dikilər arisida Pawlusni səyidioƣanlar yənə bar idi; (1:16-ayəttə tiloƣan elinoƣan) Onesifor xularning iqidiki biri idi. Pawlus bəribir yuķiriki kəngqilik bilən Asiyadiki kəp jamaətlərning muxundak əḥwalioƣa ķarimay Timotiyni jamaətkə ķarioƣuqi wə təlim bərgüqi bolux süpitidə japa tartip, Hudaning həlķining malimanqiliktin haliy boluxi üqün yardəmdə bolup muḥəbbət iqidə ularoƣa ḥəķikətni murəssəsiz ḥalda jakarlaxķa rioƣbətləndüridu (2:24).

(3) Hux həwərni ḥalakətkə ketiwatķanlaroƣa jakarlax. Jamaət malimanqiliķta, jiddiy yardəmgə moḥtaj boloƣan qaoƣlarda hux həwərni tehi anglimioƣan, jamaətning sirtida turoƣanlarni untuxning həwpi bar, əlwəttə. Pawlus Timotiyoƣa Məsiḥni jakarlaxtiki ḥərķandak pursətni ķoldin bərməslikkə rioƣbətləndüridu; Huda uningoƣa xundak ķilixķa alaḥidə bir roḥiy iltipat bərgəndin keyin tehimu xundak ķilixi kerək (1:6-8).

Bu ixlar wə ḥazirki zamanimizdiki ķiyinqiliklarda ilḥam-küq beridioƣan bəzi ḥəķikətlər üstidə «ķoxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz.

Məzmun: —

1-bab: «Hux həwər»ning amanitini ķoldin bərməslikni tapilax; (1:14ni kərüng)
2-bab: «Hux həwər» üqün azab-oķubətkə qidaxni tapilax; (2:3, 8-9ni kərüng)
3-bab: «Hux həwər»də dawamlik turuxni tapilax; (3:13-14ni kərüng)
4-bab: «Hux həwər»ni jakarlaxni tapilax; (4:1-2ni kərüng)

Timotiyoƣa «2»

Rosul Pawlus Timotiyoƣa yazoƣan ikkinqi məktup

1 [1-2] Məsiḥ Əysada wədə ḳilinoƣan ḥayatni elip berix üqün, Hudaning iradisi bilən Əysa Məsiḥning rosuli boloƣan mənki Pawlustin səyümlük balam Timotiyoƣa salam:
Huda'Atimizdin wə Rəbbimiz Məsiḥ Əysadin sanga meḥir-xəpḳət, rəḥimdilliḳ wə hatirjəmlik boloƣay!
[3] Mən ata-bowilirimning izini besip sap wijdanim bilən hizmitini ḳiliwatḳan Hudaoƣa təxəkkür eytimən, qünki keqə-kündüz dualirimda seni tohtawsiz əsləp turimən; [4] kəz yaxliringni əsliginimdə, xadliḳḳa qəmüxüm üqün sən bilən yənə didarlixixḳa ḳattiḳ tələpünüp yürməktimən;
[5] qünki seningdə boloƣan sahtiliḳsiz etiḳad esimdin qiḳmaydu. Bu etiḳad əng awwal momang Loista, andin anang Ewnikidə bar boloƣan, əmdi ḥazir səndimu bar ikən dəp hatirjəmdurmən.
[6] Xuning üqün mən xuni ḳaytidin sanga əslitimənki, ḳollirimni uqangoƣa ḳoyuxum bilən səndə boloƣan, Huda sanga təḳdim ḳiloƣan iltipatni ḳaytidin yalḳunlitip jari ḳiloƣin.
[7] Qünki Huda bizgə ḳorḳunqaḳliḳning roḥini əməs, bəlki bizgə küq-ḳudrətning, meḥir-muḥəbbətning wə salmaḳliḳning Roḥini təḳdim ḳildi.
[8] Xunga Rəbbimiz ḥəḳḳidiki həwər-guwaḥliḳtin, yaki Uning məḥbusi boloƣan məndin nomus ḳilma. Əksiqə, Hudaning küq-ḳudriti bilən hux həwərni jakarlax yolidiki harliḳ-muxəḳḳətni əz ḥəssəng boyiqə ortaḳ tartḳin;
[9] Huda bizni əz əməllirimizgə asasən əməs, bəlki əz muddiasi wə meḥir-xəpḳitigə asasən ḳutḳuzup, pak-muḳəddəs qaḳiriḳi bilən qaḳirdi; Uning bu meḥir-xəpḳiti ḥəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila Məsiḥ Əysada bizgə beoƣixlanoƣandur;
[10] lekin bu meḥir-xəpḳət Ḳutḳuzoƣuqimiz Əysa Məsiḥning kelixi bilən ḥazir ayan boldi; U əlümni bikar ḳiliwetip, hux həwər arḳilik ḥayatliḳ wə qirimaslikni yoruḳluḳta ayan ḳildi.
[11] Mən bolsam əllərgə bu hux həwərning jakarqisi, rosuli wə təlim bərgüqisi bolup təyinləngən.
[12] Mən xu səwəbtin ḥazirḳi bu harliḳ-muxəḳḳətlərni tartmaḳtimən. Lekin buningdin nomus ḳilmaymən; qünki mən kimgə etiḳad ḳiloƣanliḳimni bilimən ḥəmdə Uning manga tapxuroƣan amanitini xu küngiqə saḳliyalaydioƣanliḳioƣa ḳadir ikənlikigə ixəndürüldum.

1:1-2 «Əysa Məsiḥning rosuli boloƣan mənki Pawlustin səyümlük balam Timotiyoƣa salam» — demisəkmu, Timotiy Pawlusning «roḥiy jəḥəttə» ooƣli idi.
1:1-2 Gal. 1:3; 1Tim. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:3 Ros. 22:3; Rim. 1:9; 1Tes. 1:2; 3:10.
1:6 «ḳollirimni uqangoƣa ḳoyoƣinim bilən səndə boloƣan, Huda sanga təḳdim ḳiloƣan iltipat» — ixinimizki, bu dəl 1-həttə *(«1Tim.» 4:14-15)* tiloƣa elinoƣan roḥiy iltipattin baxḳa ix əməs. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
1:6 Ros. 6:6; 8:17; 13:3; 19:6; 1Tim. 4:14; 5:22.
1:7 Rim. 8:15.
1:8 «Xunga Rəbbimiz ḥəḳḳidiki həwər-guwaḥliḳtin, yaki uning məḥbusi boloƣan məndin nomus ḳilma» — Pawlus bu məktupni yazoƣanda Rimdiki zindanda yatatti. Xübḥisizki, rimliklar Pawlusni «bizning məḥbusimiz» dəp oylaytti — lekin Pawlus ixḳa baxḳiqə ḳaraytti. Rimliklarning uni ḳoloƣa elip türmigə taxlioƣini Hudaning iradisi bolup, xu ix bilən «yat əlliklər»din boloƣan ixəngüqilərning kəp payda kəridioƣanliḳioƣa Pawlusning kəzi yətkən; xuning bilən u «Mən Rəbning məḥbusi» dəydu. **«hux həwərni jakarlax yolidiki harliḳ-muxəḳḳətni əz ḥəssəng boyiqə ortaḳ tartḳin»** — grek tilida bəlkim «əz ḥəssəng boyiqə **birgə** tartḳin» degən mənini bildürüxi mumkin. Demək, ḥər dəwrdə etiḳadqilar tartixḳa tegixlik oḳubət-muxəḳḳət bar; Timotiyning Pawlus *(wə baxḳa etiḳadqilar)* bilən birgə məlum dərijidə «əz ḥəssisi boyiqə» oḳubət-muxəḳḳət tartixioƣa tooƣra kelidu.
1:8 Ros. 21:33; Rim.1:16; Əf. 3:1; 4:1; Kol. 4:18; Flm. 1:1, 9, 13.
1:9 Əf. 1:3; Tit. 3:4, 5, 6.
1:10 Yəx. 25:8; Rim. 16:25; Əf. 1:9; 3:9; Kol. 1:26; Tit. 1:2; Ibr. 2:14; 1Pet. 1:20.
1:11 «Mən bolsam əllərgə bu hux həwərning jakarqisi, rosuli wə təlim bərgüqisi bolup təyinləngən» — «əllər» bolsa «yat əlliklər», «Yəhudiy əməslər».
1:11 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Gal. 1:15; 2:8; Əf. 3:8; 1Tim. 2:7.
1:12 «... ḥəmdə Uning manga tapxuroƣan amanitini xu küngiqə saḳliyalaydioƣanliḳioƣa ḳadir ikənlikigə ixəndürüldum» — «manga tapxuruloƣan amanət» bizningqə Huda Pawluskə jamaətni dəp tapxuroƣan nuroƣunlioƣan ḳimmətlik wəḥiylərni kərsitidu. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

13 Məndin angliɵan saoɣlam təlim səzlirining nəmunilik bir üzündisini saɣlap, Məsiһ Əysada
boloɣan muһəbbət wə etiɣad bilən qing tutɣin; 14 bizdə makanlaxɣan Muɣəddəs Roһɣa tayinip
sanga tapxuruloɣan xu güzəl amanətni saɣla.
15 Sən bilginingdək, Asiya əlkisidiki etiɣadqilarning ɧəmmisi degüdək məndin yüz əridi.
Ularning arisida Figelus wə Hermogenesmu bar. 16 Rəb Onesiforning ailisidikilirigə rəɧim-
xəpkət kərsətkəy. Qünki u mening məɧbus boloɣanliɣimdin ɧeq nomus ɣilmay kəp ɣetim
meni yoɣlap səyündürdi. 17 U Rim xəɧirigə kəlginidə meni tapɣuqə kəp izdəp awarə boluptu.
18 Rəb xu künidə uni Əzidin rəɧim-xəpkətkə muyəssər ɣiloɣay; uning Əfəsus xəɧiridə manga
kərsətkən hizmətlirining ɣanqilik ikənlikini obdan bilisən.

Muxəkkətkə ɣarimay Rəbning hizmitidə bolux

2 1 Xunga əy ooɣlum, sən Məsiһ Əysada boloɣan meɧir-xəpkətkə tayinip küqlük bol; 2 wə sən
kəp guwaɧqilar aldida məndin angliɵanliringni ɧəm ixənqlik ɧəmdə baxɣilaroɣimu təlim
berələydioɣan adəmlərgə amanət ɣiloɣin. 3 Əysa Məsiһning yahxi jəngqisi bolux süpitidə, harliɣ-
muxəkkətni əz ɧəssəng boyiqə ortaɣ tartɣin. 4 Jəngqi boloɣan kixi əzini əskərlikkə tizimlioɣan
sərdarini razi ɣilix üqün adəttiki turmux ixlirini əzigə ɧələk ɣiliwalmasliɣi kerək. 5 Musabiɣigə
ɣatnaxɣan tənɧərikətqimu musabiɣə ɣaidilirigə riayə ɣilmisa, oɣəlibə tajioɣa erixəlməydu. 6 Əjir
singdürgən deɧkan ɧosulidin birinqi bolup bəɧrimən boluxi tegixliktur. 7 Bu səzlirim üstidə
yahxi oyla, xuning bilən Rəb sanga ɧəmmə ixta yorutidu.
8 Sən Dawutning nəsli boloɣan, ölümdin tirilgən Əysa Məsiһni mən yətküzüwatkan hux həwər

–«Xu kün» — Əysa dunyaoɣa ɣaytidioɣan künni kərsitidu. Pawlusning kəzkarixida pəkət birla kün muһimdur, u daim u künni nəzərdə tutup uni «xu kün» dəydu.
–Uxbu ayətning ahirki jümlisini «ɧəmdə mening Hudaoɣa amanət ɣiloɣanlirimni Rəbbimiz ɣayta kəlgən küngiqə *(«xu küngiqə»)* qoɣum ɣooɣdaydioɣanliɣioɣa ixinimən» dəp qüxinixkimu bolidu.
1:13 2Tim. 3:14.
1:14 «bizdə makanlaxɣan Muɣəddəs Roһɣa tayinip sanga tapxuruloɣan xu güzəl amanətni saɣla» — yuɣirida 12-ayəttiki izaɧatta eytɣinimizdək, «sanga tapxuruloɣan güzəl amanət» Muɣəddəs Roһ jamaətkə yətküzməkqi boloɣan, Huda Əzining nijatliɣ pilani wə jamaət tooɣruluɣ wəһiy ɣilinoɣan nuroɣunlioɣan ɣimmətlik ɧəɣikətlərni kərsitidu.
1:15 «Asiya əlkisidiki etiɣadqilarning ɧəmmisi degüdək məndin yüz əridi» — bu yərdiki «Asiya əlkisi» ɧazirki Türkiyəning oɣərbiy ɣismini kərsitidu. «Asiya əlkisidiki etiɣadqilar» xu yərdə turuwatkan etiɣadqilarni kərsitidu; bəzi alimlar bu səzni pəkət Rim xəɧiridə turoɣan, əslidə zindanda yatkan Pawluska mədət berimiz dəp wədə bərgən Asiya əlkisidin kəlgən bəzi kerindaxlarni kərsitidu, dəp ɣaraydu. Grek tilida «Asiya əlkisidə *(«əlkisidin» əməs)* boloɣanlarning ɧəmmisi məndin yüz əridi» deyilgəqkə, biz undak ɣarimaymiz.
–Bu muɧim wəkə tooɣruluk «ɣoxumqə səz»imizni kerüng.
1:15 Ros. 19:10.
1:16 «u mening məɧbus boloɣanliɣimdin ɧeq nomus ɣilmay kəp ɣetim meni yoɣlap səyündürdi» — «məɧbus boloɣanliɣimdin» grek tilida «mening zənjir-kixənlirimdin...» degən səzlər bilən ipadilinidu.
1:16 2Tim. 4:19.
1:18 «Rəb xu künidə uni Əzidin rəɧim-xəpkətkə muyəssər ɣiloɣay» — «xu küni» Əysa dunyaoɣa ɣaytidioɣan künni kərsitidu. 12-ayəttiki izaɧatni kerüng.
2:2 «... sən kəp guwaɧqilar aldida məndin angliɵanliringni ɧəm ixənqlik ɧəmdə baxɣilaroɣimu təlim berələydioɣan adəmlərgə amanət ɣiloɣin» — nemixka Pawlus «kəp guwaɧqilar aldida məndin angliɵanliring» dəydu? Bu «guwaɧqilar»ning nemə əɧmiyiti bar? Oyliximizqə: *(1)* gərqə etiɣadta kəp «qongkur sirlar» bolsimu, bu sirlarning ɧəmmisi tooɣruluk Injildin enik kərgili bolidu; ɧəkikiy etiɣadta ɧeqkandak «məɧpiy təlim»lər wə «az sandiki alaɧidə adəmlərgə wəһiy ɣilinoɣan» təlimlər yoktur; *(2)* muxu etiɣadqi guwaɧqilar Pawlus wə baxka rosullarning təlimlirining birɧil ikənlikigə ispat berələytti.
2:2 Tit. 1:5.
2:3 «Əysa Məsiһning yahxi jəngqisi bolux süpitidə, harliɣ-muxəkkətni əz ɧəssəng boyiqə ortaɣ tartɣin» — *(1:8də eytiloɣandək)* «əz ɧəssəng boyiqə tartɣin» — grek tilida «əz ɧəssəng boyiqə **birgə** tartɣin». Demək, ɧər dəwrdə etiɣadqilar tartixka tegixlik harliɣ-muxəkkət bar; Timotiyning Pawlus *(wə baxki etiɣadqilar)* bilən birgə məlum dərijidə harliɣ-muxəkkət tartixioɣa tooɣra kelidu.
2:4 1Kor. 9:25.
2:5 «Musabiɣigə ɣatnaxɣan tənɧərikətqimu musabiɣə ɣaidilirigə riayə ɣilmisa, oɣəlibə tajioɣa erixəlməydu» — «musabiɣə ɣaidiliri»: — kona zamanlarda bu «ɣaidilər» ɧəm musabiɣining əzini wə musabiɣigə boloɣan təyyarliɣ-tərbiyiləxlərnimu baxɣuratti.
2:6 1Kor. 9:10.

boyiqə esingdə qing tut. [9] Bu hux həwərni dəp kəp harlik-muxəkkət qekip, ƫətta jinayətqi ƫesablinip kixənlinip yatimən. ƫalbuki, Hudaning səz-kalami ƫeq kixənlənməydu! [10] Əmdi mən dəl xu səwəbtin, Huda tallioƣan bəndilərning Məsih Əysada boloƣan nijatka mənggülük xan-xərəp bilən erixixi üqün ƫəmmə ixka bərdaxlik berimən.
[11] Təwəndiki bu sözlər ixənqliktur: —

«Uning bilən billə əlgənikənmiz,
Uning bilən ƫayatta billə yaxaymiz.
[12] Kiyinqilikƚaroƣa bərdaxlik bərsək,
Uning bilən billə ƫəküm sürimiz.
Biz uningdin tansak,
Umu bizdin tanidu.
[13] Biz Uningoƣa sadakətsizlik kilsakmu, U yənila sadakətliktur;
Qünki U Əzidin ƫeq tanalmaydu».

Hudani hursən kilidioƣan hizmətkar

[14] Bu ixlarni dawamlik kerindaxlarning səmigə selip, ularni Rəb aldida bimənə sözlər üstidə talax-tartix kilmaslikni əstaydillik bilən agaƫlandurоƣin. Bundak talax-tartixlarning ƫeqkandak paydisi bolmayla kalmay, bəlki angliоƣuqilarni nabut kilidu. [15] Usta tikimqi rəhtni tooƣra piqkandək ƫakikət sözini durus qüxəndürüp, özüngni Huda aldida təstiklanoƣudək, yərgə karap kalmaydioƣan mahir bir hizmətkar kilip kərsitixkə intilip kəngül koyoƣin; [16] lekin iplas, kuruk gəplərdin neri tur. Qünki bundak gəplərni kiloƣuqilar bəribir tehimu ihlassizlikka qəmüp ketidu. [17] Muxundaklarning gəpliri huddi mərəzdək tezla yamrap ketidu. Himeneyus wə Filetoslar mana xundaklarning iqidiki ikkisidur; [18] ular ƫakikəttin qətnəp, əlgənlərning tirilixi degən bu ix allikaqan yüz berip boldi, dəydu, xundakla bəzilərning etikadini oƣulitidu.
[19] ƫalbuki, Hudaning məzmut uli qing turmakta. Uning üstigə məhür bilən: «Rəb Əzigə təwə boloƣanlarni tonuydu» wə «Rəbning mubarək namini ləwzigə alidioƣanlarning ƫəmmisi

---

2:8 «Dawutning nəsli boloƣan, ölümdin tirilgən Əysa Məsih» — «Dawut» bolsa Dawut padixah-pəyoƣəmbər, əlwəttə. **«sən Dawutning nəsli boloƣan, ölümdin tirilgən Əysa Məsihni mən yətküzüwatkan hux həwər boyiqə esingdə qing tut»** — bu muhim ayət tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
2:9 Əf. 3:1,13; 4:1; Fil. 1:7; Kol. 1:24; 4:3,18; 2Tim. 1:8.
2:11 «Uning bilən billə əlgənikənmiz, Uning bilən ƫayatta billə yaxaymiz...» — «Uning bilən» degənlik Məsih bilən, əlwəttə.
2:11 Rim. 6:8.
2:12 Mat. 10:33; Mar. 8:38; Luka 9:26; 12:9; Rim. 8:17; 2Kor. 4:10; Fil. 3:10; 1Pet. 4:13.
2:13 «Biz Uningoƣa sadakətsizlik kilsakmu, U yənila sadakətliktur; qünki U Əzidin ƫeq tanalmaydu» — «qünki U Əzidin ƫeq tanalmaydu» yaki «qünki U qokum Əzining sözidə turmay kalmaydu». Bu muhim səz tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
2:13 Qəl. 23:19; Rim. 3:3; 9:6.
2:16 «bundak gəplərni kiloƣuqilar bəribir tehimu ihlassizlikka qəmüp ketidu» — «bundak *(kixilər)*... tehimu ihlassizlikka qəmüp ketidu» grek tilida «bundak *(kixilər)*... tehimu ihlassizlikka aloƣa basturidu» degən kinayilik, ƫəjwiy sözlər bilən ipadilinidu.
2:16 1Tim. 1:4; 4:7; 6:20; Tit. 1:14; 3:9.
2:17 «muxundaklarning gəpliri huddi mərəzdək tezla yamrap ketidu» — «yamrap ketidu» grek tilida «ot-qəplərni yəp ketidu» dəp ipadilinidu. Rosul Pawlus xu səzi bilən: Bularning gəpliri «Hudaning koyliri» boloƣan etikadiqlar istimal kilixi kerək boloƣan «ozuk»ni, yəni «saoƣlam təlim»ni yokka qikiridu, dəp puritidu.
2:18 «ular ƫakikəttin qətnəp...» — grek tilida: «ular ƫakikətni nixan kilmay *(qətnəp ketip)*...». **«əlgənlərning tirilixi degən bu ix allikaqan yüz berip boldi»** — bu bid'ət təlimning mənisi bəlkim təwəndiki ikki hil hata karaxning biri boluxi kerək: — *(1)* «adəmlər Əysa Məsihkə etikad kiloƣanda, Uning Roƫi allikaqan Əysa Məsih bilən billə ölüp tirilidu *(bu gəp muxu yərgiqə ƫakikət, əlwəttə)*. Əmdi tirilix pəkət xu roƫiy jəhättə bolup, kalgüsidə tən jəhättə bolmaydu», yaki: *(2)* «biz Əysa Məsihkə ixəngənlərdə suoƣa wə Roƫka qəmüldürülgəndin keyin bizning «tirilgən tən»imiz bar bolidu. Xunga ƫazirki tenimiz kesəl bolmaydu, ƫeq əlməydu».

rəzilliktin ķol üzsun» dəp məḩürləngəndur. 20 Bay-bayaxat adəmning əyidə pəķət altun wə kümüx ķaqa-ķuqilarla əməs, yaoƣaq, sapal ķaqilarmu bolidu. Ķaqa-ķuqilarning bəziliri ətiwarlinidu, bəziliri pəs kərülidu. 21 Əgər bir kixi əzini undaķlarning kiridin tazilap haliy ķilsa, u muķəddəs ķilinoƣan, hojayinimizoƣa yaraydioƣan ķaqidək, ḩərķandak güzəl ixlaroƣa təyyar bolidu.

22 Xunglaxķa, yaxlikning arzu-ḩəwəsliridin əzüngni ķaquroƣin, pak ķəlb bilən Rəbgə nida ķiloƣuqilər bilən billə ḩəķķaniylik, ixənq-etikad, meḩir-muḩəbbət wə tinq-hatirjəmlikni ķooƣlixip izdə. 23 Lekin əhmikanə, bilimsizliktin qikķan talax-tartixlaroƣa arilixixni rət ķil, qünki bundak ixlarning jedəl teriydioƣanlikini bilisən. 24 Əmdiliktə Rəbning ķuli jedəlləxməsliki, bəlki ḩəmmə kixilərgə mulayim-meḩriban, təlim berixkə maḩir, səwr-takətlik boluxi kerək; 25 xuning bilən əz-əzigə ķarxi boloƣanlaroƣa u Huda bəlkim ularoƣa ḩəķikətni tonup yetixigə towa ķilidioƣan ķəlbni berər dəp, məmin-mulayimlik bilən nəsiḩət ķilsun; 26 bundak boloƣanda ular uyķusini eqip, əzlirini əz muddiasioƣa əməl ķilixka tutķun ķiloƣan Iblisning tuzikidin ķutulalaydu.

Ahir zaman

3 1 Əmma xunimu bilginki, ahir zamanlarda eoƣir künlər bolidu. U qaoƣdiki insanlar əzinil oylaydioƣan, pulpərəs, mənmənqi, ḩakawur, kupurluk ķilidioƣan, ata-anisining səzini tingximaydioƣan, tuzkor, iplas, 3 kəyümsiz, kəqürümsiz, təḩməthor, əzini tutalmaydioƣan, wəḩxiy, həyr-sahawətlikkə düxmən, 4 satķun, təlwə, xəḩrətpərəs, ḩuzur-ḩalawətni Hudadin yahxi kəridioƣan, 5 sirtki kiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə ihlasmənlikning ķudritini inkar ķilidioƣan bolidu. Bundaķlardin yirak tur. 6 Qünki ularning arisidiki bəzilər əymu-əy soķunup kirip, gunaḩlar bilən besiloƣan, ḩərhil xəḩwət-ḩəwəslərning ķuli bolup ķaloƣan nadan ayallarni azdurup əzigə əsir ķilidu. 7 Bundak ayallar daim təlim alsimu, ḩərgiz ḩəķikətni tonup yetəlməydu. 8 Əmdi Yannis bilən Yambris Musa pəyoƣəmbərgə ķandak ķarxi qikķan bolsa, bu

---

2:19 «Ḩalbuki, Hudaning məzmut uli qing turmakta. Uning üstigə məḩür bilən: «Rəb Əzigə təwə boloƣanlarni tonuydu» wə «Rəbning mubarək namini ləwzigə alidioƣanlarning ḩəmmisi rəzilliktin ķol üzsun» dəp məḩürləngəndur» — bu muḩim ayət tooƣruluk «ķoxumqə səz»imizni kərüng.
2:19 Qəl. 16:5; Yuḩ. 10:14.
2:20 Rim. 9:21.
2:21 «Əgər bir kixi əzini undaķlarning kiridin tazilap haliy ķilsa, u muķəddəs ķilinoƣan, hojayinimizoƣa yaraydioƣan ķaqidək, ḩərķandak güzəl ixlaroƣa təyyar bolidu» — «hojayinimiz»: — Igimiz, əlwəttə. Bu muḩim ayət tooƣruluk «ķoxumqə səz»imizni kərüng.
2:22 1Tim. 6:11.
2:23 1Tim. 1:4; 6:4; Tit. 3:9.
2:24 1Tim. 3:2.
2:25 «...xuning bilən əz-əzigə ķarxi boloƣanlaroƣa u Huda bəlkim ularoƣa ḩəķikətni tonup yetixigə towa ķilidioƣan ķəlbni berər dəp, məmin-mulayimlik bilən nəsiḩət ķilsun» — «əz-əzigə ķarxi boloƣanlaroƣa» degən ibarə oķurmənlərgə oƣəlitə tuyuloƣini bilən, grek tilida xundak ipadilinidu. Demək, ḩəķikətni jakarlioƣuqioƣa ķarxi qikśa, əməliyəttə u Huda əzigə ķilmakqi boloƣan yahxilikṭin məḩrum bolup, əz-əzigə ķarxi qikķan bolidu. «Pənd.» 8:36 kərüng.
2:25 Pənd. 8:36; 9:12; 11:17; Gal. 6:1.
2:26 «bundak boloƣanda ular uyķusini eqip, əzlirini əz muddiasioƣa əməl ķilixka tutķun ķiloƣan Iblisning tuzikidin ķutulalaydu» — baxka birhil tərjimisi: «bundak boloƣanda ular uyķusini eqip, əzlirini tutķun ķiloƣan Iblisning tuzikidin *(Hudaning)* iradisigə əməl ķilixka ķutulalaydu».
3:1 «Əmma xunimu bilginki, ahir zamanlarda eoƣir künlər bolidu» — «eoƣir künlər» grek tilida yənə «hətərlik künlər»nimu bildüridu.
3:1 1Tim. 4:1; 2Pet. 2:3; Yəḩ. 18.
3:5 «...sirtki kiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə ihlasmənlikning ķudritini inkar ķilidioƣan bolidu. Bundaķlardin yirak tur» — 1-5-ayətlər tooƣruluk «ķoxumqə səz»imizdə kiskiqə tohtilimiz.
3:5 Mat. 18:17; Rim. 16:17; 2Tes. 3:6; Tit. 3:10; 2Yuḩ. 10.
3:6 «ḩərhil xəḩwət-ḩəwəslərning ķuli bolup ķaloƣan nadan ayallar...» — yaki «ḩərhil xəḩwət-ḩəwəslərning ķuli bolup ķaloƣan ajiz ayallar...».
3:6 Mat. 23:14; Tit. 1:11.

azduroƣuqilarmu ħəkiķətkə xundaķ ķarxi qiķidu. Ular zehin-kəngülliri qirigən, etiķad jəhəttə daxķal dəp ispatlanoƣan kixilərdur.
9 Lekin əmdi ular bu yolda aloƣa ilgiriliyəlməydu; qünki Yannis bilən Yambrisning ħamakətliki oquķ kərüngəndək, bularningmu ħəmmigə kərünidu.

Pawlusning wəsiyətliri; əgəngənliringdə dawamlik mangoƣin

10-11 Lekin sən bolsang mening təlimim, yürüx-turuxum, məķsət-iradilirim, ixənq-etiķadim, səwr-takitim, mehir-muħəbbitim, qidamlikim, mən uqrioƣan ziyankəxliklər wə azab-oķubətlərgə, jümlidin Antakya, Koniya wə Listra xəħərliridə yüz bərgənlərgə tolimu kəngül bəlüp kəlding, xundaķla mən bərdaxlik bərgən xunqə ziyankəxliklərdin toluķ həwiring bar; Rəb ularning ħəmmisidin meni ķutķuzdi.
12 Dərwəkə, Məsiħ Əysada ihlasmən ħayat kəqürüxkə iradə tikligənlərning ħəmmisi ziyankəxlikkə uqraydu.
13 Lekin rəzil adəmlər wə ezitķu-kazzaplar bəribir baxķilarnimu aldap, əzimu aldinip, baroƣanseri əsəbiylixidu.
14 Lekin sən bolsang, əgəngən wə toluķ ixəndürülgən ħəkiķətlərdə qing tur; qünki bularni kimdin əgəngənlikingni bilisən,
15 ħəmdə balilik qaoƣliringdin tartipla mukəddəs yazmilarni bilip kəlding; bularning sanga Məsiħ Əysaoƣa baoƣlanoƣan etiķad arķilik boloƣan nijat tooƣruluķ seni dana ķilalaydioƣanlikini bilisən.
16 Pütkül mukəddəs yazmilarning ħəmmisi Hudaning Roħining yolyoruķ-ilħami bilən yezioƣan bolup, u təlim berix, tənbiħ berix, hataliklarni tüzitix wə kixilərni ħəkķaniyət yolioƣa baxlaxķa paydiliķtur.
17 Bular arķilik Hudaning adimi toluķ ķorallinip, barlik yahxi əməllərni ķilixķa təyyar bolalaydu.

4 1 Mən Huda ħəmdə tiriklər bilən ələüklərni sorak ķilixķa təyyar turidioƣan Məsiħ Əysaning aldida, xundaķla Uning ķayta ayan boluxi wə Uning Өz padixaħliki bilən sanga xundaķ agaħ ķilip tapilaymənki,
2 Hudaning səz-kalamini jakarla; wakit-pursət yar bərsun-bərmisun, uningoƣa jiddiy ķara. Toluķ səwr-takət wə təlim-əkidə bilən nəsihət ķiloƣin, tənbiħ bərgin, rioƣ bətləndürgin.
3 Qünki xundaķ bir zaman keliduki, insanlar saoƣlam təlimni anglaxķa qidimay, bəlki ķulaķlirioƣa hux yakidioƣan səzlərni anglax üqün ətrapioƣa əz xəħwət-ħəwəslirigə uyoƣun təlim bərgüqilərni toplaydu.
4 Ular ħəkiķətkə ķulak salmay, əpsanilərni tingxaxķa

3:8 «Əmdi Yannis bilən Yambris Musa pəyoƣəmbərgə ķandak ķarxi qikķan bolsa, bu azduroƣuqilarmu ħəkiķətkə xundak ķarxi qikidu» — «Mis.» 7:11, 22, 8:7, 18ni kərüng. Israillar Misirdin qikixtin burun, Misir padixaħining seħirgərliri Musa pəyoƣəmbərgə ķarxi turoƣan. Ularning isimliri *(Yannis bilən Yambris)* Təwratta deyilgən əməs, bəlki Yəħudiylarning baxķa tarihiy kitablirida tepilidu.
3:8 Mis. 7:11.
3:10-11 «jümlidin Antakya, Koniya wə Listra xəħərliridə yüz bərgənlərgə tolimu kəngül bəlüp kəlding...» — «Antakya, Koniya wə Listra xəħərliridə yüz bərgənlər»: — bu bir-birigə yekin üq yurtta boloƣan wəkələr tooƣruluķ məlumatlar «Ros.» 13-14-babta tepilidu. Timotiy əzi Listralik idi; Pawlus duq kəlgən bu ziyankəxliklər Timotiyning Məsiħkə etiķad ķilixioƣa təsir ķiloƣan boluxi mumkin idi.
3:10-11 Zəb. 34:19; Ros. 13:50; 14:19; 2Kor. 1:10
3:12 Mat. 16:24; Luķa 24:26; Yuħ. 17:14; Ros. 14:22; 1Tes. 3:3.
3:14 «qünki bularni kimdin əgəngənlikingni bilisən» — bəzi kona kəqürmilərdə «kimlər» dəp deyilidu. Lekin bizningqə «kim» dəp oķux tooƣra, qünki Pawlus bu ayətlərdə əzining ülgə boloƣanliķi tooƣruluķ kəp səzləydu. Təwəndiki 15-ayəttə u baxķa kixilər *(Timotiyning ƣong ana wə anisi)*ning təsirini tiloƣa alidu.
3:16 «Pütkül mukəddəs yazmilarning ħəmmisi Hudaning Roħining yolyoruķ-ilħami bilən yezioƣan bolup...» — grek tilida «pütkül mukəddəs yazmilarning ħəmmisi» degən ibarə yazmilardiki ħərbir səz-ayətning Hudadin kəlgənlikini təkitləydu. –«Hudaning Roħining yolyoruķ-ilħami bilən yezioƣan» grek tilida «Huda nəpisi bilən kirgüzüp yezioƣan» degən xəkildə ipadilinidu. Grek tilida ħəm ibraniy tilida «Roħ» wə «nəpəs» bir səz.
3:16 2Pet. 1:21.
4:1 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 1Tim. 5:21; 6:13.
4:2 «Hudaning səz-kalamini jakarla; wakit-pursət yar bərsun-bərmisun, uningoƣa jiddiy ķara» — «wakit-pursət yar bərsun-bərmisun» degənlikning mənisi, həklər Hudaning səzini ķobul ķilsun ķilmisun, ularoƣa yakśun yakmisun Hudaning adimining wəzipisi ħaman amal ķilip səz-kalamni ularoƣa yətküzüxtin ibarət.
4:3 «... ķulaķlirioƣa hux yakidioƣan səzlərni anglax üqün ətrapioƣa əz xəħwət-ħəwəslirigə uyoƣun təlim bərgüqilərni toplaydu» — «ķulakliriоƣa hux yakidioƣan səzlərni anglax üqün» grek tilida «ķulakliri ķiqixķan bolup,..» degən ibarə bilən

burmilinip ketidu. [5] Lekin sən ħərkandak əħwalda oyoƣak tur, harlik-muxəkkətlərgə bərdaxlik bər, hux həwərqining wəzipisini orunda, tapxuruloƣan hizmitingni ħər tərəptin toluk ada kiloƣin. [6] Qünki əzümgə kəlsəm, jenim kurbanlikning «xarab ħədiyəsi»dək tökülidioƣan wakti yetip kəldi, mening bu dunyadin ketix wakttimmu yekinlaxti. [7] Güzəl kürəxni mən kilip boldum, yügürüx musabikisining mənzilini besip boldum, birdinbir etikadni qing saklap kəl dim. [8] Ħazir ħəkkaniylikning oƣəlibə taji mən üqün saklinip turmakta. Uni, ħəkkaniy sorakqi boloƣan Rəb xu künidə manga, xundakla yaloƣuz mangila əməs, Uning kelip ayan boluxioƣa təlpünüp turoƣanlarning ħəmmisigə in'am kilip kiygüzidu.

Hususiy tapxuruklar; ahirki sözlər

[9] Imkaniyətning bariqə yenimoƣa tezdin yetip kəl. [10] Qünki Demas bu ħazirki dunyani tama kiloƣanliki üqün meni taxlap Tesalonika xəħirigə kətti. Kriskis Galatiya əlkisigə, Titus Dalmatiya əlkisigə kətti. [11] Yenimda yaloƣuz Luka kaldi. Markusni əzüng bilən birgə elip kəl, qünki u hizmətlirimdə manga kəp əskatidu. [12] Tikikusni bolsa Əfəsus xəħirigə əwətiwəttim. [13] Kelixingdə Troas xəħiridə Karpusning yenioƣa kaldurup koyoƣan yepinqam bilən kitablarni, bolupmu oram terə yazmilarni billə aloƣaq kəlgin. [14] Miskər Iskəndər manga tola əskilik kildi. Rəb uningoƣa kilmixlirioƣa layik yandurmay kalmaydu. [15] Sən ħəm uningdin ħoxyar bol; qünki u biz yətküzgən sözlirimizgə kattik karxilik kərsətti.
[16] Tunji kətimlik sorakta mening akliniximoƣa yardəm kilidioƣan ħeqkim qikmidi, ħəmmisi meni taxlap kətti. Bu ix uloroƣa ħesablanmioƣay! [17] Lekin Rəb mening bilən billə turup, mən arkilik Injil jakari toluk kilinip, bu yərdiki barlik yat əlliklərdin boloƣanlarning anglixi üqün meni küqləndürdi; xuning bilən mən xirning aoƣzidin kutkuzuwelindim. [18] Rəb meni barlik rəzil ixtin kutkuzup, ərxtiki padixaħlikioƣa sak yətküzidu! Xan-xərəp Uningoƣa əbədil'əbədgiqə mənsup boloƣay! Amin!

Ahirki salam

[19] Priska bilən Akwilaoƣa wə Onesiforning ailisidikilərgə məndin salam eyt.
[20] Erastus Korint xəħiridə kaldi. Lekin Trofimus kesəl bolup kaloƣanliktin, uni Miletus xəħiridə kaldurup koydum.

---

ipadilinidu. Bu ibarə: «ular ħərdaim yengi nərsilərni angliƣaqka» degən baxka birhil qüxənqinimu beridu.
4:6 «jenim kurbanlikning «xarab ħədiyəsi»dək tökülidioƣan wakit yetip kəldi» — Pawlus əzining ħayatini Təwrat dəwridiki kurbanliklar üstigə tökülidioƣan «xarab ħədiyəsi»gə ohxitidu. Dikkət kilixka ərziyduki, uning yekin arida bolidioƣan əlümini kurbanlikka əməs, pəkət bir «xarab ħədiyəsi»gə ohxitidu, halas. Xübħisizki, uning mənisi «uluoƣ kurbanlik» əysa Məsihningkidur.
4:6 2Pet. 1:14.
4:7 «Güzəl kürəxni mən kilip boldum» — «kürəx» *(ƣattik elixix musabikisi, grek tilida «agon»)* degən söz tooƣruluk «Timotiyoƣa *(1)*»diki *(6:12 tooƣruluk)* «koxumqə söz»imizni kərüng.
4:8 «Uni, ħəkkaniy sorakqi boloƣan Rəb xu künidə manga, xundakla yaloƣuz mangila əməs, Uning kelip ayan boluxioƣa təlpünüp turoƣanlarning ħəmmisigə in'am kilip kiygüzidu» — «xu küni» Rəbning kayta kelidioƣan küni, əlwəttə.
4:8 1Kor. 9:25; 1Pet. 5:4.
4:10 Kol. 4:14; Flm. 24.
4:11 Ros. 15:37; Kol. 4:10,14; Flm. 24.
4:12 Ros. 20:4; Kol. 4:7.
4:13 «kelixingdə Troas xəħiridə Karpusning yenioƣa kaldurup koyoƣan yepinqam bilən kitablarni, bolupmu oram terə yazmilarni billə aloƣaq kəlgin» — bu ayət üstidə «koxumqə söz»imizdə kiskiqə tohtilimiz.
4:14 1Tim. 1:20.
4:16 «Tunji kətimlik sorakta mening akliniximoƣa yardəm kilidioƣan ħeqkim qikmidi, ħəmmisi meni taxlap kətti. Bu ix uloroƣa ħesablanmioƣay!» — bu ayət üstidə «koxumqə söz»imizdə kiskiqə tohtilimiz.
4:17 «xuning bilən mən xirning aoƣzidin kutkuzuwelindim» — Pawlus Kəysər Neroning birinqi sorikidin kutuldi. «Koxumqə söz»imizni kərüng.
4:19 «Priska bilən Akwilaoƣa wə Onesiforning ailisidikilərgə məndin salam eyt» — «Priska» bolsa «Priskilla»ning kiskartiloƣan xəkli *(«Ros.» 18:2)*. Akwila wə Priskilla ər-ayal idi.
4:19 Ros. 18:2; Rim. 16:3.

[21] Ķix qüxüp kətküqə imkaniyətning bariqə bu yərgə kəlgin.
Yubulus, Pudis, Linos, Klawdiya wə barlik ķerindaxlardin sanga salam. [22] Rəb Əysa Məsiḥ roḥing bilən billə boloɣay! Meḥir-xəpķət silər bilən billə boloɣay!

4:22 «Rəb Əysa Məsiḥ roḥing bilən billə boloɣay! » — bəzi kona kəqürmilərdə pəķət «Rəb roḥing bilən billə boloɣay!» deyilidu.

Ḳoxumqə səz

(1:6)

«**Xuning üqün mən xuni ḳaytidin sanga əslitimənki, ḳollirimni uqangoɣa ḳoyuxum bilən səndə boloɣan, Huda sanga təḳdim ḳiloɣan iltipatni ḳaytidin yalḳunlitip jari ḳiloɣin**».

Bu ayət bilən «1Tim.» 4:14ni selixiturung: —

«**Səndə boloɣan, jamaitingning aḳsaḳalliri ḳollirini uqangoɣa ḳoyoɣanda, Hudaning wəḥiyisi arḳilik sanga ata ḳilinoɣan iltipatḳa bipərwalik ḳilma**».

Bu alaḥidə roḥiy iltipatning maḥiyiti tooɣruluḳ (Pawlus biwasitə bizgə eytmioɣaqḳa) təpsiliy məlumatimiz yoḳ; lekin Pawlus aldi-kəyni ayətlərdə Məsiḥni yürəklik jakarlax kerəklikini tiloɣa aloɣaqḳa, biz bu iltipatni hux həwərning ḥəḳiḳətlikini təstiḳlaydioɣan küqlük iltipat idi, dəp ḳaraymiz. U angliooquqilaroɣa Məsiḥning xapaitini ispatlax, kesəllərni saḳaytix, məjizə yaritix yaki alaḥidə wəḥiy-bexarətlərni yətküzüx iltipati bolsa kerək idi. Pawlusning əzidə undaḳ iltipatlar daim pəyda boldi (məsilən, «Ros.» 13:8-12, 14:8-10, 19:11-12, 28:7-10ni kərüng).

Əmdi Timotiy bu iltipatni «**yalḳunlitip jari ḳilix**» üqün nemə ḳilix kerək? Iltipat Məsiḥning küq-ḳudritini ixənmigənlərgə namayan ḳilidu, degən ḳiyasimiz tooɣra bolsa, undaḳta muxundaḳ iltipatni yalḳunlitip ḳozoɣax, xundaḳla dawamliḳ lawulditixtiki əng ixənqlik yol bolsa ətrapimizda yaxawatḳan, Hudaning nijatioɣa yat boloɣanlar üqün dualarda boluxtin ibarət. Uning üstidə biz Hudaning insaniyətkə aoɣritḳan iq-baoɣrilirini, xundaḳla barliḳ insan balilirini ḳutḳuzuxḳa intizarlirini ayan ḳiloɣan muḳəddəs yazmilar üstidə pat-pat oylinip əsləx aditimiz bolsa yənə bizdə boloɣan iltipatlarni «**yalḳunlitip jari ḳilix**»ḳa zor türtkə bolidu.

Ḥalakətkə ketiwatḳanlar üqün dua ḳilix əzimizning barliḳ uruḳ-tuoɣḳan, dost-aoɣinilirimiz bilən baxlinidu, əlwəttə, andin ətrapimizda yaxawatḳanlar üqün bolidu. Ḥəḳiḳiy dua-tilawət adəmlərning iqki ḥajətliri wə ümidsizliklirini wə Hudani tonumaydioɣanlar yüzliniwatḳan ḥalakətning ḳorḳunquluḳini bizgə yengidin eqip beridu; Hudaning muḥəbbitidiki ot ḳəlbimizdə bar bolsa biz iman-ixənq bilən ularoɣa yardəm ḳilixḳa ḳozoɣilimiz, xundaḳla bizdə ḳaysibir iltipatlar bar bolsa ularoɣa yardəm yətküzüxkə bu iltipatlarning ḳozoɣiliximu əjəblinərlik əməs.

(1:12)

«**Mən xu səwəbtin ḥazirḳi bu harliḳ-muxəkḳətlərni tartmaḳtimən. Lekin buningdin nomus ḳilmaymən; qünki mən Kimgə etiḳad ḳiloɣanliḳimni bilimən ḥəmdə Uning manga tapxuroɣan amanitini xu küngiqə saḳliyalaydioɣanliḳioɣa ḳadir ikənlikigə ixəndürüldum**».

Adəm əjəlgə kirginidə əzining ḥeqḳandaḳ ixlirini əməs, bəlki Hudaning jamaitining keləqiki tooɣruluḳ oɣəm yegən bolsa uningda Hudaning ḥayatining ḥəḳiḳiy ikənlikigə eniḳ ispat bolmay nemə bolidu? Yuḳirida eytḳinimizdək, uning «amanət»i tapxuruwaloɣan ḳimmətlik wəḥiylərni kərsitidu. Xu wəḥiylərning ḥəmmisini jamaətkə toluḳ əzləxtürgüzüx uning qong nixani wə yüki bolup kəlgənidi («əf.» 3:2-13). Lekin jamaət səpsətələrni izdəp ezip kətkən, yaki ḥətta Məsiḥning rosulidin yüz ərigən bolsa, bu ḥəḳiḳətlərgə nemə bolidu? Ḳerindiximiz Pawlus əzining ətrapida pəyda boluwatḳan wapasiziḳlaroɣa ḳarimay, bu amanətning jamaəttin

kətməslikigə baoƣlioƣan ixənqini bizgə bildüridu (1:12) wə biz buningoƣa minnətdarmiz. Xuningdək bizdimu xu ixənq barki, bügünki kündə Injilni okuoƣinimizda kəmtərlik bilən Mukəddəs Roһning wəһiylirini izdisək, amanəttiki һəkikətlər bizgimu eqilidu. Uningda əgəngən һəkikətlərni əməliy ixlətkinimizdə ətiraplik tətbikiaxka təyyar boluximiz xərt, əlwəttə.

(1:15)

«**Sən bilginingdək, Asiya əlkisidiki etikadqilarning һəmmisi degüdək məndin yüz əridi. Ularning arisida Figelus wə Hermogenesmu bar**».

Pawlusning xundak eoƣir kəngülsizlikni һeq dad-dawrang salmay addiy bayan kiloƣanlikioƣa bəlkim һəyran kalimiz. Pawluska əzlirining roһiy һayatida kərz boloƣan jamaətlər kandakmu uningdin «yüz ərisun»? Uning muxu «yüz ərüx» degini nemini kərsitidu?

Xu qaoƣdiki imperator Nero imperiyəsidiki pukralardin əzigə «Huda süpitidə» səjdə kilixini tələp kilatti; ularning һəmmisini: «Nero Rəbdur» degüzməkqi idi. Əmma Pawlus bolsa һəmmə yərdə «Əysa Məsiһ Rəbdur» dəp jakarlaxta məxһor boldi. Xu səwəbtin u jinayətqi deyilip koloƣa elinip, bəlkim «Dələtkə hainlik kiloƣuqi» dəp ərz kilinoƣan boluxi mumkin. Uning koloƣa elinixi uningoƣa munasiwətlik barlik kixilərni eoƣir tənglikkə, «ikki parqə ot otturisi»oƣa qüxürgən bolsa kerək. Bəlkim uningoƣa yekin boloƣanlaroƣa uningdin munasiwətni üzük tələp kilinatti yaki ular pəkət məxһor «sesik hain» dəp һesablanoƣan bir adəmdin nomus kilatti. Xuning bilən «**Asiya əlkisidiki etikadqilarning һəmmisi degüdək məndin yüz əridi**». Bu ixning nətijisi bəlkim yənə, uningoƣa qaplanoƣan «Rimoƣa karxi turoƣan hain» degən ərzgə rəddiyə berip guwaһlik berələydioƣan nuroƣun kixilər һazir korkunqtin süküt kilmakta idi.

Biz xuningoƣa dikkət kiliximiz kerəkki, Pawlus ularni Rəbning Өzidin yüz ərigən, deməydu; lekin Hudaning hizmətkarlirioƣa jiddiy moһtaj boloƣan pəyttə ulardin ayrilsak biz axu dəһxətlik imkaniyətning hətiridə bolimiz («Mat.» 25:31-44). Əlwəttə muxu waz kəqkənlərning sirtida turoƣan bəzilər bar idi; 16-ayəttə kərsitilgən Onesifor ular arisida idi; Pawlus uning muһəbbiti wə kəyümqanlikini qongkur minnətdarlik bilən tiloƣa alidu.

(2:8)

«**Sən Dawutning nəsli boloƣan, ölümdin tirilgən Əysa Məsiһni mən yətküzüwatkan hux həwər boyiqə esingdə qing tut**».

Əysa Məsiһni kim untuyalisun? Lekin biz yənə Hudaning kədimiy həlki Israil tooƣruluk «ular Hudani untudi» dəp daim hatirilənginlikini esimizdə tutuximizoƣa tooƣra kelidu. Əpsus, kündilik turmuximizni jiddiy orunlaxturuximizda, pilanlirimizda, һətta һəkikət üstidə boloƣan ziyaliylarqə muzakirilirimizdə Məsiһning Өzini untuxning һəkikiy həwpi bar. Əmma biz Pawlusning pəkət «Əysa Məsiһni esingdə qing tut» əməs, bəlki «**Əysa Məsiһni mən yətküzüwatkan hux həwər boyiqə esingdə qing tut»** deginigə kəngül bəlüximiz kerək. Demək, Hudaning hizmitidə ünümlük bolux üqün (Pawlus Timotiyni rioƣbətləndüriwatkandək) biz Məsiһning xəһsining əzi üstidə qongkur oyliniximizoƣa wakit wə əjir singduriximiz kerək; yəni, ***Uning Huda təyyarlioƣan həlki arkilik tuoƣuluxi, Uning һəkikiy insanning һəm Hudaning ooƣlilik salaһiyiti, uning əlümi wə tirilixi, xuningdək asman-zemindiki təhtkə boloƣan һokuki üstidə (asmanoƣa kətürülginidin keyin rosullirioƣa məlum kilinoƣandək)***, oyliniximiz kerək. Mundak oylinix bolsa biz uxxak-qüxxək ixlaroƣa esiliwelixtin, xundakla tooƣra yənülüxtin ezixtin sakinip kalimiz.

(2:13)

«**Biz uningoƣa sadaḳətsizlik ḳilsaḳmu, u yənila sadaḳətliktur;
Qünki U Өzidin ḥeq tanalmaydu**»

Bəlkim oḳurmənlərning muxu yərdə mundaḳ bir soalni ḳoyoƣusi keliduki: Pawlus eytḳan bu gepi Hudaning bir wədisimu yaki agaḥmu?

Əgər Pawlusning yuḳiriḳi bayani biz üqün agaḥ bolsa, uning deməkqi boloƣini: «Rəb Өzining pak-muḳəddəslikidin tanalmaydu, sadaḳətsizlikimizgə jaza ḳilmay ḳalmaydu» degəndək bolidu. Əgər «ajiz bəndilər»gə ümid beridioƣan bir bayan bolsa, mənisi: «Uning Өz muḥəbbətlik maḥiyiti tüpəylidin, өzgərməs xapaiti tüpəylidin U bizgə sadaḳətmən boluxidin ḥeq qiḳmaydu; sadaḳətsizlikimizgə ḳarimay bizni üzlüksiz səyüp, Roḥi arḳilik Өz yenioƣa ḳaytixḳa jəlp ḳilip tartidu» degəndək bolidu.

Ixinimizki, keyinki kəzḳarax tooƣridur; qünki «yengi əḥdə»də Huda Өzini bizgə ḳayta tartiwaloƣusiz beoƣixlioƣandur. Bu ḥəḳiḳət «Rəbning ziyapiti»də kərünidu. Bu ziyapət yengi əḥdigə ixarət bolup, uningda biz «Rəbning teni wə ḳeni»ni bildüridioƣan nan wə xarabtin bəḥrimən bolimiz. Biz xu nan (Uning teni)ni yegən wə xarab (Uning ḳeni)ni iqkəndin keyin birərsi bizdin bulardin ayriwetixi mumkinmu? Əməliyəttə u ḳət'iy mumkin əməs, qünki yegən wə iqkən minutlardila ular ḥəzim ḳilinix bilən өz tenimizning jismaniy tenidin toluḳ bir ḳismi boloƣan bolidu. Jismaniy ixarət kərsətkəndək, roḥ jəḥəttə Məsiḥ bilən bir ḳilinoƣanlar ḥərgiz Uningdin ayrilixi mumkin əməs. Xunga U ḥərgiz bizni taxliwətməydu, qünki «**U Өzidin ḥeq tanalmaydu**».

Biz xuni bayḳaymizki, Pawlus Hudaning sadaḳət-ixənqliki tooƣrisida alaḥidə səzliginidə, agaḥlar bilən əməs, **daim rioƣbət-təsəlli berix bilən bolidu** (bolupmu «Rim.» 3:3, 9:6, wə «1Kor.» 1:9, 10:13, «2Kor.» 1:18, «1Tes.» 5:24, «2Tes.» 3:3ni kərüng).

(2:19)

«**Ḥalbuki, Hudaning məzmut uli qing turmaḳta. Ulning üstigə məḥür bilən: «Rəb Өzigə təwə boloƣanlarni tonuydu» wə «Rəbning mubarək namini ləwzigə alidioƣanlarning ḥəmmisi rəzilliktin ḳol üzsun» dəp məḥürləngəndur**».

Hudaning jamaitidə malimanqilik pəyda boloƣan waḳitlarda bu wə keyinki üq ayəttə Hudaning həlḳi üqün intayin əməliy nəsiḥətni kərimiz. Pawlus Timotiyoƣa birinqi hətni yazoƣan waḳittiki əḥwal bilən uxbu hətni yazoƣan waḳittiki əḥwal pütünləy baxḳiqə. Birinqi hətni yazoƣinida jamaət heli tərtiplik bolup kəp əməliy ixlarni, məsilən tul hotunlaroƣa, yetim-yesirlərgə rəsmiy yardəm berixni orunlaxturoƣili bolatti. Lekin əslidə kərünüxtə Rəbgə təwə boloƣanlardin bəzilirining yürüx-türüxliri ḥazir pütünləy Uningoƣa təwə əməs boloƣanlarningkigə ohxax bolup ḳaldi. Əmdi undaḳ əḥwalda Hudaning həlḳi nemə ḳilixi kerək? Pawlusning jawabi intayin əməliydur. Huda jamaəttiki əməliy ḥayatning danalik bilən dawamlixixi yolini ayan ḳilip, «məḥürləngən ikki üzündə» Өz ulining üstigə besiloƣan. Məḥürləngən ikki üzündə mundaḳ:

(1) «**Rəb Өzigə təwə boloƣanlarni tonuydu**».

Demək, Hudaoƣa təwə boloƣanlarning kim ikənlikini wə kim əməslikini təkxürüx-sürüxtürüxkə ḥeqḳandaḳ waḳit sərp ḳilmasliḳimiz kerək. Bu Rəbning Өzining ixi.

(2) «**Rəbning mubarək namini ləwzigə alidioƣanlarning ḥəmmisi rəzilliktin ḳol üzsun**»

Biz Hudaoƣa kim ḥəḳiḳətən təwə boloƣanliḳini wə kim təwə bolmioƣanliḳini bilisəkmu, Hudaning jamaiti süpitidə yioƣiloƣan bolsaḳ, bu addiy ḥəḳiḳətni qing tutuximiz zərür. Arimizda əzini Məsiḥgə təwəmən degini bilən gunaḥ iqidə oquḳ wə dawamliḳ turiweridioƣanlar (demək, towa ḳilixḳa ḥeq tirixmay) bar bolsa, ulardin ayriliximiz kerək. Xundaḳ boloƣanda, ḳandaḳla bolmisun etiḳadsiz adəmlər aldida Məsiḥ tooƣruluḳ eniḳ guwaḥliḳ berix imkaniyiti ḳalidu. Undaḳ əḥwal astida Hudaning hizmətkarliri üqün təwəndiki ayəttiki təmsil nəsiḥətmu berilidu: —

(2:20-21)

«**Bay-bayaxat adəmning əyidə pəḳət altun wə kümüx ḳaqa-ḳuqilarla əməs, yaoƣaq, sapal ḳaqilarmu bolidu. Ḳaqa-ḳuqilarning bəziliri ətiwarlinidu, bəziliri pəs kərülidu. Əgər bir kixi əzini undaḳlarning kiridin tazilap haliy ḳilsa, u muḳəddəs ḳilinoƣan, hojayinimizoƣa yaraydioƣan ḳaqidək, ḥərḳandaḳ güzəl ixlaroƣa təyyar bolidu**».

Hudaning ḥəmmə ixlarni baxḳuruxi ḥəḳiḳətən uluoƣ, xundaḳla insanlarning qüxinixliridin ziyadə artuḳ. Jamaətning iqidə ḳalaymiḳanqiliḳ pəyda boluxḳa yol ḳoyoƣan bolsa, xu ḳalaymiḳanqiliḳ yənila Өz məḳsətliri üqün bolidu; Uning ḥətta Pawlustin yüz ərigən «Figelus wə Hermogenes» degən kixilərdə, yaki 19-ayəttə tiloƣa elinoƣan «rəzilliktin ḳol əzmigən»lərdimu əz məḳsətliri bar. Ḥalbuki, Pawlus deginidək «**Bay-bayaxat adəmning bir əyi**»də ḥərhil məḳsəttə ixlitilidioƣan ḳaqa-ḳuqilar bolidu, «**bəziliri ətiwarlinidu, bəziliri pəs kərülidu. Əgər bir kixi əzini undaḳlarning kiridin tazilap haliy ḳilsa, u muḳəddəs ḳilinoƣan, hojayinimizoƣa yaraydioƣan ḳaqidək, ḥərḳandaḳ güzəl ixlaroƣa təyyar bolidu**». Өy hojayinining ḥərbiridə əzining məḳsiti bar; əmma ḥeqkim əzining altun jamini tərət ḳaqisi yaki əhlət sanduḳi bilən yeḳin ḳoymaydu. Hojayinoƣa yaḳidioƣan, əz yenida ixlitidioƣan ḳaqa boluxi üqün bu baxḳa hil ḳaqilarning türlük buloƣaxliridin əzini saḳlixi kerək. Өzlirini «təlim bərgüqi»lər dəp atioƣanlar kəptur. Əmdi ular Məsiḥning saoƣlam təlimidin baxḳa təlimlərni bərsə, undaḳta Hudaning adimi undaḳlarning təlimining buloƣuxidin əzini saḳlixi lazim. Hudani hursən ḳilmaḳqi boloƣan hizmətkar bundaḳ sahta təlim bərgüqilərgə dost-aoƣinə ḳatarida yaki «hizmətdax»lar ḳatarida ḳarisa bolmaydu, xundaḳla ularni əzining xəhsiy düxmini dəp ḳarisimu bolmaydu, əlwəttə; xarait yar bərsə u ularoƣa hata yoldin qiḳixḳa nəsiḥət ḳilixi kerək (2:24-26).

(2:22)

«**Xunglaxḳa, yaxliḳning arzu-ḥəwəsliridin əzüngni ḳaquroƣin, pak ḳəlb bilən Rəbgə nida ḳiloƣuqi bilən billə ḥəḳḳaniyliḳ, ixənq-etiḳad, meḥir-muḥəbbət wə tinq-hatirjəmlikni ḳooƣlixip izdə**».

Hata yolda mengiwatḳanlardin ayrilix tooƣruluḳ səzligəndin keyin rosul ḳaytidin Timotiyoƣa əzimizning tooƣra məḳsiti əzimizni pak-muḳəddəs tutux boluxi kerək, dəp əskərtidu; xuningdək ohxax məḳsət-nixanda boloƣanlarni izdəp tepip, mumkin bolsa əzara rioƣbətləndürüxkə wə dua ḳilixḳa ular bilən billə yioƣilixḳa tooƣra kelidu. Mana bu malimanqiliḳ waḳitliridiki muḳəddəs bəndilərning yolidur.

(3:1-5)

«**... sirtƙi ƙiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə ihlasmənlikning ƙudritini inkar ƙilidioƣan bolidu. Bundaƙlardin yiraƙ tur**».

«Ihlasmənlikning ƙudriti» degən nemə?

Bu bəx ayəttə rosul ahirƙi zamanlardiki kixilərning ƙandaƙ bolidioƣanliƙini təswirləydu. Ularning bu 1-5-ayəttə kərsitilgən xəhsiyətqi ƙilmixlirini «Rim.» 1:18-32da kərsitilgənliri bilən selixtursaƙ ularning anqə qong pərƙi yoƙtək kərünidu, «Nemixƙa Pawlus bu ixlar **pəƙət ahirƙi zamanlarda** pəyda bolidu, dəydu?», dəp oyliximiz mumkin. Qong pərƙi xubḥisizki, muxu yuƙiriƙi 5-ayəttə kərünidu: «**sirtƙi ƙiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə ihlasmənlikning ƙudritini inkar ƙilidioƣan bolidu**».

«Rim.» 1:18-32da Adəm'atimiz gunaḥƙa petip kətkəndin keyin, nijatning hux həwiri kəlgüqə boloƣan ariliƙtiki insanlarning ƙilmixliri təswirlinidu. Əmma yuƙiriƙi 1-5-ayətlərdə təswirləngən ƙarangoƣuluƙ bolsa insanlar Injil nuridin bəḥrimən bolup, nijat sowoƣitini angliƣan bolsimu, uni rət ƙiloƣandin keyinki ḥalət təswirlinidu. U ahirƙi soraƙƙa tartilix aldida «nurni rət ƙiloƣan ƙarangoƣuluƙ» bolidu. Insanlar «Rim.» 18:1-32də tiloƣa elinoƣan barliƙ ixlarni ƙiliwatidu, əmma ularning bu rəzilliklirining ḥəmmisi «ihlasmənlikning ƙiyapiti»ning niƙabi astida bolidu.

(4:5-6)

«**Lekin sən ḥərƙandaƙ əḥwalda oyoƣaƙ tur, harliƙ-muxəƙƙətlərgə bərdaxliƙ bər, hux həwərqining wəzipisini orunda, tapxuruloƣan hizmitingni ḥər tərəptin toluƙ ada ƙiloƣin**».

Yuƙirida eytƙinimizdək, Timotiy (baxƙa hizmətlirigə ƙoxup) «hux həwərqi» boluxƙa alaḥidə roḥiy iltipatlar bilən alaḥidə ƙorallanoƣanidi. Timotiyning mijəzi yuwax, jimioƣur boloƣaqƙa, muxu ix dikƙitimizni tartidu. Xuni bayƙaymizki, Hudaning adəmni məlum wəzipigə qaƙirixi kəp waƙitlarda insanlarning oylioƣinidək bolmaydu, uning ƙorallanduruxliri insanlarning təbiiy talantliridin kəp axidu.

(4:14)

«**Kelixingdə Troas xəḥiridə Karpusning yenioƣa ƙaldurup ƙoyoƣan yepinqam bilən kitablarni, bolupmu oram terə yazmilarni billə aloƣaq kəlgin**».

Yuƙirida biz Pawlusning zindandiki sooƣuƙta yetip yepinqioƣa moḥtaj boloƣanliƙi üsitdə tohtalduƙ. Lekin uning bu moḥtajliƙi uning bu ḥalini qoƙum obdan bilgən Rim xəḥiridiki ƙerindaxlarning kəyüm-yardimining intayin az ikənlikini əks əttürüp adəmni ƙayoƣurtidu.

Biz bu ayəttin yənə kərimizki, Pawlus gərqə ölümining yeƙinlixip ƙaloƣanliƙini bilgini bilən uni bikar kütüxkə tən bərməydu. Küqining bariqə u ƙaloƣan barliƙ waƙtini paydiliƙ ixlaroƣa salmaƙqi idi.

Bu «**kitablar, bolupmu oram terə yazmilar**» degini nemə? Buning tooƣuluƙ bəzi orunluƙ ƙiyaslarni angliduƙ. «oram terə yazmilar» bolsa əz xəhsiy doklatlirini, jümlidin uning «Rim graƶdanliƙ kinixkisi»ni əz iqigə aloƣan boluxi mumkin. Ularning iqidimu əzining hatiriliri boloƣan boluximu mumkin. Pawlus əzi əsli «pərisiy məzḥəp»tiki bir «rabbi» (təlim bərgüqi) boloƣaqƙa, qoƙum 18 yaxƙa kirixtin burun pütün Təwrat-Zəburni yadlap boluxi kerək idi, xunga bu «yazmilar» Təwrat-Zəburni əz iqigə almioƣan, qünki uningoƣa kerək əməs, dəp ƙaraymiz. Yənə ikki orunluƙ ƙiyas bar: —

(1) Mumkinqiliki barki, u Təwrat-Zəburning grek tilidiki tərjimisini ixliməktə idi.

(2) Xu qaoƣda birnəqqə guwaḥqilar kərgənliri boyiqə Rəb Əysaning tərjimiḥalini təyyarlawatatti, əz ḥəmraḥi Luḳa ular arisida idi. Pawlus bu tərjimiḥalni kərdi wə ularni kəqürüwaldi.

Biz xuni yənə kərsitimizki, gərqə rosul Pawlus Hudadin kəlgən xunqə kəp wəḥiylərni kərgən bolsimu, u tehi əginiwatatti. Xunga uning muxu yərdiki səzliri «Kitablar bizgə kerək əməs, ḥeq yazmilarni oḳumay, pəḳət dua ḳilip Muḳəddəs Roḥning wəḥiylirini kütimiz» dəp ham hiyal ḳiloƣan bəzilərgə küqlük tənbiḥ beridu.

(4:16)

«**Tunji ḳetimlik soraḳta mening aḳliniximoƣa yardəm ḳilidioƣan ḥeqkim qiḳmidi, ḥəmmisi meni taxlap kətti. Bu ix ularoƣa ḥesablanmioƣay!**»

Pawlusning Rəbbimiz Əysaning izlirini xunqə yeḳin basḳanliḳi əjəblinərlik ixtur. Rəbbimiz Əysa eoƣir sinaḳ wə soraḳḳa tartilix waḳti-saiti kəlgəndə uning barliḳ dostliri wə muhlisliri əzidin tenip kətkənidi; Pawlusning kəp dostliri wə ḳerindaxlirimu ohxax ix ḳiloƣanidi; Pawlus Rəbgə ohxax: «**Bu ix ularoƣa ḥesablanmioƣay!**» dəp dua ḳilidu. Pütün Rim xəḥiridə ḥeqḳandaḳ ḳerindax, aka-uka, aqa-singilning Pawlusni ḳolliƣudək bir eoƣiz səz eytixḳa otturioƣa qiḳmasliḳi adəmni səgitidioƣan ixtur; qünki pütün imperiyədiki graƶdanlar üqün Pawlustin artuḳ yahxiliḳ ḳiloƣan kixi bolmisa kerək. Rim imperiyəsining xundaḳ esil graƶdan üstidin əlüm jazasi qiḳaroƣanliḳi əzining zawallikḳa yüz tutuwatḳanliḳini ispatlidi.

(4:17)

«**Lekin Rəb mening bilən billə turup, mən arḳiliḳ Injil jakari toluḳ ḳilinip, bu yərdiki barliḳ yat əlliklərdin boloƣanlarning anglixi üqün meni küqləndürdi; xuning bilən mən xirning aoƣzidin ḳutḳuziwelindim**».

Pawlusning Ḳəysər Nero (u ədəplik bilən xu diwini pəḳət «xir» dəp atidi) aldida ḥazir bolup guwaḥliḳ berixi Rəb Əysa əslidə ottuz yil ilgiri Ananiyaskа uning tooƣruluḳ eytḳan səzidə dəl bexarət ḳilinoƣanidi: «**U namimni əllərning wə ularning padixaḥlirining ḥəm Israillarning aldida ayan ḳilix üqün Əzümgə alaḥidə tallioƣan bir əswabtur**» («Ros.» 9:15) wə keyin Rəb Əysa Pawluskа alamət kərünüxtə: «**Sən mən üqün Rimdimu qoḳum guwaḥliḳ berisən**» dəp eytḳan («Ros.» 23:11). Biz ixənqlik dəp ḳarioƣan, kəp jamaətlər arisida saḳlinip kəlgən bir tarih boyiqə miladiyə 68-yili rosul Pawlus Rim xəḥiri sirtidiki «Ostiy Yol» boyida bexi qepilip əltürülgən (rosul Petrus uning bilən birla waḳitta krestlinix bilən əltürülgən). Xu qaoƣda imperator Nero barliḳ Məsiḥiy etiḳadqilaroƣa zor ḳattiḳ ziyankəxlik yürgüzməktə idi. Əmma Rəb Əysaning undaḳ mustəbitlərgə: «**Ḳiliq kətürgənlər ḳiliq astida ḥalak bolidu**» dəp agaḥlanduroƣinidək, pəḳət bir yildin keyinla u ḳəstlinip əltürüldi.

Injil 17-ḳisim

«Titus»

(Rosul Pawlusning Tituskа yazoɣan məktupi)

Kirix səz

Rosul Pawlusning keyinki yillirining tarihi, xundaḳla bu hətning azraḳ arḳa kərünüxliri tooɣruluḳ «Timotiyoɣa (1)»diki «kirix səz»imizni kərüng. Titus hux həwərni Pawlusning əzidin anglap Məsiḫgə ixəngənidi (Pawlus 1:4də uni «**ortaḳ etiḳadimizda əz ooɣlum boloɣan Titus**» dəp ataydu). U keyin Pawlusning «hux həwərqi guruppa»sining bir əzasi bolup kəp səpərlərdə uningoɣa ḫəmraḫ boldi. Uning tooɣruluḳ muḫim bir pakit xuki, u Yəḫudiy əməs, xundaḳla hətnə ḳilinoɣan əməs idi (Gal.» 2:1, 2:3). Pawlusning Korintliḳlaroɣa yazoɣan ikkinqi məktupidiki kəp yərlərdin uning bu səyümlük adəmgə xunqə ixəngənlikini wə uni xunqə ətiwarlioɣanliḳini kərgili bolidu. Xu həttiki 2:13, 7:6, 7:13-14, 8:6, 8:16, 8:23, 12:18ni kərüng. Bu ayətlərdə u Titusni «ḳerindixim», «ḫəmraḫim», «hizmətdixim» dəp ataydu wə ahirḳi ayəttə uning tooɣruluḳ: «**Biz ikkiylən ohxax bir roḫta yüriwatmamduḳ? Bizning baskan izimiz ohxax əməsmikən?**» dəydu.

Pawlus ahirḳi səpiridə Kret arilidin ətkənidi. Uxbu hətning məzmunioɣa ḳarap nuroɣun adəmlər hux həwərni ḳobul ḳiloɣan, xundaḳla jamaətlərdə yioɣiloɣan bolsa kerək. Pawlusning baxḳa yərlərdə jiddiy ixliri boloɣaqḳa Titusni xu yərdə ḳalduroɣanidi. Səwəbi 1:5də bayan ḳilinidu: —«**Seni Kret arilida ḳalduruxtiki səwəb, orundilip bolmioɣan ixlarni bir tərəp ḳilixing üqün wə ḫər xəḫərdə sanga tapilioɣinimdək jamaətkə akṣakallarni tiklixing üqün idi**».

Xuningdək akṣakallarning ḳandaḳ salaḫiyiti boluxi, ularning tallinix yoli bu məktupning muḫim bir ḳismi bolidu.

Kret Ottura Dengizoɣa jaylaxḳan, uzunluḳi təhminən 450 kilometr, kəngliki təhminən 70 kilometr boloɣan qong aral. Pawlus bilən Titus u yərdin ətkən qaoɣda pütün aḫalisi bəlkim 300 ming adəm idi. Ular aral ətrapidiki 100 kiqik «xəḫər»də bəlünüp turatti. Uning tupriḳi intayin munbət, ḫawasi mol ḫosul elixḳa intayin bap kelidu; xunga kəp əjir singdürməy ḫərhil ziraət wə mewilərni əstürgili bolidu. Aralda kəp taoɣlik yərlər bolup, ḳoy wə əqkə padilirini bakḳili bolidu. Pawlus xu yərdə boloɣan waḳtida u Rim imperiyəsining astidiki bir əlkə idi.

Pawlus bilən Titus xu yərgə baroɣanda həlḳlər iqidə allikaqan etiḳadqilar bar boluxi mumkin idi; qünki Muḳəddəs Roḫ Yerusalemdiki jamaətkə qüxkən künidə rosul Petrusning Məsiḫni jakarlioɣinini anglioɣuqilar arisida Kretlik bəzi Yəḫudiylar bar idi («Ros.» 2:11).

Pawlus Kretliḳlarning mijəz-hulḳi tooɣruluḳ ularning Epimenidis isimlik bir xairining səzlirini nəḳil kəltüridu. U əz yurtdaxliri tooɣruluḳ mundaḳ yazoɣan: — «**Kretlar ḫəmixə yaloɣan səzləydioɣanlar, wəḫxiy ḫaywanlar wə ḫurun toymaslardur**». Pawlus uning bu səzini təstiḳlaydu. Buning üstidə oylap bakṣaḳ, muxundaḳ yaman illətlər bir adəmdə mujəssəmləxkən bolsa, bu intayin alaḫidə əḫwal ḫesablinidu. Adəttə ḫurunluḳ bilən zorawanlik əyni bir adəmdə kərülməydu. Muxundaḳ bir həlḳ bilən bardi-kəldi ḳilix tolimu təs ix! Muxu səzdin yənə xuni bilimizki, ḫərbir həlḳ yaki millətning «pəwḳul'addə gunaḫliri» bolidu. Ḫalbuki, Huda aldida

məlum bir əlning bu «pəwkul'addə gunahliri» ularni baxka əllərdin əla yaki bəttər kilmaydu — hərbir əlning pəwkuladdə gunahliri bar, xundakla hərbir insan bəribir gunahkardur. Lekin Hudaning jarqisi əzi barolan yərdiki həlkning muxundak «pəwkul'addə gunahliri»din həwərdar boluxi kerək; xuning bilən u məlum əlning hizmitidə bololanda, ularola kaysi gunahlardin alahidə hezi bolux kerəkliki tooirisida tooira agahlanduruxka korallanolan bolidu (1:13-16ni kərüng). Bəzilər bəlkim: «Kixilər Məsihgə ixəngəndin keyinla, ularning kona gunahlirimu yokap kətkən» deyixi mumkin. Lekin bu ix kəp kətimlarda hux həwərni yətküzüxning enik yaki enik əməsliki bilən baolikтur. Mukəddəs Rohning küqlük wəhiyisi bolmisa kona illətlər jamaəttə asanla kayta pəyda bolidu wə mana xu səwəbtin Pawlus Kret həlkining «alahidə gunahliri» tooiruluk səzləydu.

Yənə demisək bolmayduki, hətning kəp yərliri («Timotiyola (1)»ning yezilix uslubiola ohxax) pəkət Tituskila əməs, bəlki «kizim sanga eytay, kelinim sən angla!» degəndək, uning kəynidə turolan jamaətkimu karitilolan. Pawlusning həttə bololan məksətliri jamaətning bu hətni okuxi wə jamaətning uning Tituska jekiligənlirini biliwelixini əz iqigə alolanidi. Həttin xuni kərüwelix mumkinki, gərqə Pawlus Titusni aksakallarni tallap bekitixkə kalduroian bolsimu, u bu wəzipini orunlax jəryanida bəzilərning kəmsitixlirigə duq kəlgənidi. Kəmsitixning səwəbi uning yax bololanlikidin əməs (Timotiy xu səwəbtinmu bəzilərning kəmsitixigə uqriolan), bəlki uning Yəhudiy bolmiolanlikidin bolsa kerək; bəzi Yəhudiy etikadqilar bəlkim «biz Huda tallioian həlktin bololan əməsmubiz?» dəp əzlirini baxka əldin bololan etikadqilardin əwzəl qaolioianidi (2:15ni kərüng, «1Tim.» 4:12 bilən selixturung). Bəzilər uningdin: «Uning aksakallarni tallioudək nemisi bar?» dəp gumanlanolan. Muxundak gumanlarni yokitix üqün Tituska nisbətən allikaqan enik bololan wəzipini Pawlus hetidə kayta tapilaydu — demək, uning rosulning biwasitə yolyoruki wə toluk hokuki bilən aksakallarni tallap bekitix wəzipisi bar dəp ispatlinidu.

Krettiki jamaətlərning həmmisi Məsihni kutkuzoiuqum dəp etirap kiloian, əlwəttə. Lekin ularning arisida yənə Musa pəyoiəmbərgə qüxürülgən Təwrat kanunidiki «rəsim-yosun»larni jamaətkə yükliməkqi bololan bəzi Yəhudiy kerindaxlar bar idi. Uning üstigə ular əzlirining «nəsəbnamə»liri bilən bənd bolup bular arkilik əzlirining baxkilardin üstünlükini ispatlimakqi boluxkanidi, xuningdək tayini yok Yəhudiy əpsanilirigə kəp köngül bələtti (bu tooiruluk «Timotiyola (1)»diki «koxumqə səz»ni kərüng).

Hərbir hetidikidək Pawlus Hudaning bu adimining jamaətkə nəmunə kərsitixini jekiləydu, xundakla uning jamaətni halakətkə yüzliniwatkan dunya aldida Hudaning muhəbbiti, səwr-takətliki, həkkaniyliki, mukəddəsliki wə həkikətlikini kərsitidiolan nəmunə boluxka jekilixini tapilaydu (2:1-3:9).

Məzmun: —

1. Salam (1-bab 1-4-ayətlər)
2. Jamaət aksakallirining salahiyiti (1-bab 5-16)
3. Jamaət əzalirining məs'uliyiti (2-bab)
4. Yolyoruk wə agahlandurux (3-bab 1-11)
5. Ahirki səz (3-bab 12-15-ayətlər)

Tituskа

Rosul Pawlus Tituskа yazoɣan məktup
Salam

1 [1] Hudaning tallioɣanlirioɣa amanət boloɣan etikad wə ihlasmənlikkə elip baridioɣan
ḥəkikətning bildürülüxi üqün, Əysa Məsiḥning rosuli kilip təyinləngən, Hudaning kuli
boloɣan mənki Pawlustin sanga salam — [2] (bu etikad wə ḥəkikət mənggülük ḥayatkа baoɣlanoɣan
ümidni elip kelidu; bu mənggülük ḥayatni mutlək yaloɣan eytmaydioɣan Huda ḥəmmə dəwr-
zamanlardin ilgirila wədə kiloɣanidi; [3] lekin ḥazir wədisining wakti kelip Kutkuzoɣuqimiz Huda
buning kalam-həwirini Өz əmri bilən manga tapxuroɣan jakar arkilik axkarilidi) [4] — ortak
etikadimizda өz ooɣlum boloɣan Tituskа salam! Huda'Atimiz wə nijatkarimiz Məsiḥ Əysadin
sanga meḥir-xəpkət wə hatirjəmlik boloɣay!

Titusning Kret arilidiki hizmiti

[5] Seni Kret arilida kalduruxtiki səwəb, orundilip bolmioɣan ixlarni bir tərəp kilixing üqün wə
ḥər xəḥərdə sanga tapilioɣinimdək jamaətkə akşakallarni təyinlixing üqün idi. [6] Akşakallikkа
təyinlinidioɣan kixi əyibsiz boluxi, bir ayallik, pərzəntliri bolsa etikad kiloɣuqi boluxi wə ixlirida
xallaklik kilidioɣan yaki ata-anisioɣa boysunmaydioɣan əyibliri bolmioɣan boluxi kerək.
[7] Qünki jamaətning yetəkqisi Hudaning ailisigə oɣojidar bolux süpitidə, əyibsiz boluxi kerək;
baxbaxtak əməs, terikkək əməs, ḥarak-xarabkа berilgən əməs, zorawan əməs, nəpsaniyətqi
əməs, [8] bəlki meḥmandost, sahawətlik, yahxilikni səyidioɣan, salmak, adil, ihlasmən wə өzini
tutuwaloɣan boluxi lazim. [9] U yənə saoɣlam təlim bilən rioɣbət-təsəlli berix üqün wə karxi
qikkuqilaroɣa rəddiyə berix üqün, tapxuruloɣan təlimdiki ixənqlik kalam-səzdə qing turuxi kerək.

1:1 «Hudaning tallioɣanlirioɣa amanət boloɣan etikad wə ihlasmənlikkə elip baridioɣan ḥəkikətning bildürülüxi üqün...» — bu səz bolsa: *(1)* Hudaning Өzi tallioɣan həlkigə tapxuroɣan өzgərməs etikadkа muwapik, Hudaning uningda boloɣan məksiti üqün; *(2)* Hudaning tallioɣanlirini muxu etikadkа erixtürüx üqün; *(3)* Hudaning tallioɣanlirining etikadini aloɣa sürüx üqün degən üq mənini өz iqigə elixi mumkin.
1:2 Qəl. 23:19; Rim. 16:25; Əf. 1:9; 3:9; Kol. 1:26; 2Tim. 2:13; 1Pet. 1:20.
1:3 Ros. 20:24; 2Kor. 2:12; 7:14; 8:6,16; Gal. 1:1; 2:3.
1:4 «ortak etikadimizda өz ooɣlum boloɣan Tituskа...» — bu ibarə xübḥisiz xuni kərsitiduki, Titus hux həwərni əslidə Pawlustin angliɣan wə xundakla uningoɣa ixinip ḥayatkа erixkənidi. Xuning bilən *(Pawlus baxka yərlərdə kəp eytkinidək)* roḥiy jəḥattin Titusni hux həwər arkilik «tuoɣdi» wə uningoɣa roḥiy jəḥattin atidək boldi.
1:4 Əf. 1:2; Kol. 1:2; 2Tim. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:5 2Tim. 2:2.
1:6 «Akşakallikkа təyinlinidioɣan kixi əyibsiz boluxi, bir ayallik... boluxi kerək» — «bir ayallik» yaki «bir ayalning eri», bəlkim «ez ayalioɣa sadik» degən mənidə. Bu tooɣruluk «Timotiyoɣa *(1)*»diki «koxumqə səz»imizni kərüng. **«pərzəntliri bolsa etikad kiloɣuqi boluxi ... kerək»** — yaki, «pərzəntliri bolsa sadik boluxi... kerək».
1:6 1Tim. 3:2.
1:7 «jamaətning yetəkqisi Hudaning ailisigə oɣojidar bolux süpitidə, əyibsiz boluxi kerək; baxbaxtak əməs...» — «baxbaxtak» — grek tilida bu səz «xəhsiyətqi, mənmənqi» degən mənilərnimu өz iqigə alidu. **«ḥarak-xarabkа berilgən əməs, zorawan əməs, nəpsaniyətqi əməs...»** — «nəpsaniyətqi» grek tilida «өzini buloɣaydioɣan nəpsaniyətqilikkə berilgən» degən bir səz bilən ipadilinidu. Bu səzgə karioɣanda, pul wə mal-dunyani kooɣlixix insanni ḥaram kilip buloɣaydu. Bu tema tooɣrisida yənə «Luka» 16:9-11 wə xu ayətlərdiki izaḥatlarni wə «Luka»diki «koxumqə səz»imizdiki 16-bab tooɣruluk «nahək dunyaoɣa təwə boloɣan mal-dunya» degən məzmunni kərüng.
1:7 Law. 10:9; Mat. 24:45; 1Kor. 4:1; Əf. 5:18; 1Tim. 3:3,15; 1Pet. 5:2.
1:8 «bəlki meḥmandost, sahawətlik, yahxilikni səyidioɣan, salmak, adil, ihlasmən wə өzini tutuwaloɣan boluxi lazim» — grek tilida «sahawətlik, yahxilikni səyidioɣan» birla səz bilən ipadilinidu.
1:8 1Tim. 3:2.
1:9 «u yənə saoɣlam təlim bilən rioɣbət-təsəlli berix üqün wə karxi qikkuqilaroɣa rəddiyə berix üqün...» — «saoɣlam təlim» bolsa Pawlusning kəp ixlitidioɣan ibarisi. Hudadin kəlgən təlim ḥəkikət, tooɣra əlwəttə, u өzini koɓul kiloɣanlarda sak, saoɣlam roḥiy ḥayatni ḥasil kilidu wə kuwwətləydu.

10 Qünki ḥazir bimənə səz kilidioʏan, kixilərning kənglini owlap ezitkuluk kilidioʏan, əz
beximqilik kilidioʏan kəpligən kixilər bar, bolupmu hətniliklərdin qikkanlar bar.. 11 Ularning
aoʏzini etix kerək; qünki ular ḥaram dunyani dəp əgitixkə tegixlik bolmioʏan təlimlərni
əgitip, ḥətta pütün aililərni nabut kilmakta.. 12 Xulardin biri, yəni Kret arilidikilərning əzining
bir pəyoʏəmbiri: «Kretlar ḥəmixə yaloʏan səzləydioʏanlar, wəḥxiy ḥaywanlar wə ḥurun toy-
maslardur» degən..
13-14 Bu guwaḥlik ḥəkikəttur; xunga ularning etikadta saoʏlam turuxi üqün, xundakla Yəḥudiy
əpsanilərgə wə ḥəkikəttin qətnigənlər tokuwaloʏan insaniy kaidə-bəlgilimilərgə kulak
salmasliki üqün ularni kattik əyibləp agaḥlandуroʏin..
15 Pak kixilər üqün ḥəmmə nərsə pak; lekin buloʏanoʏan napaklar wə etikadsizlar üqün
ḥeqkandak nərsə pak əməstur. Qünki ularning oy-pikrlirimu, wijdanimu buloʏinip kətkən..
16 Ular Hudani tonuymiz dəp dawrang kilsimu, lekin əməlliridə Uningdin tanidu; qünki ular
yirginqliklər, ḥeqgəp anglimaydioʏanlar, ḥeqkandak yahxi ixlarni kilixka yarimaydioʏanlardur.

Saoʏlam təlimgə layik yaxax

2 1 Lekin sən bolsang saoʏlam təlimgə kandak uyoʏun yaxaxni əgitixing kerək. 2 Yaxanoʏan
ərlərgə, ḥoxyar, salmak, təmkin, etikadta, meḥir-muḥəbbəttə wə səwr-takəttə saoʏlam
boluxni tapilioʏin. 3 Xuningdək, yaxanoʏan ayallaroʏa yürük-turuxta ihlas-mukəddəslikkə
layik boluxni, qekimqilik kilmaslikni, ḥarak-xarabka berilməydioʏan boluxni, güzəl ixlarni
əgətküqilər boluxni tapilioʏin. 4-5 Buning bilən ular yax ayallaroʏa ərlirigə kəyünüx, balilirioʏa
kəyünüx, salmak bolux, pak bolux, əy ixlirini puhta kilix, meḥriban bolux wə əz ərlirigə
boysunuxni əgitələydu. Xundak boloʏanda Hudaning səzi karilanmaydu..
6 Xuningdək yax ərlərnimu salmak boluxka jekiligin. 7 Əzüngmu ḥəmmə ixta güzəl əməlliring
bilən ularoʏa ülgə boloʏin; təlim bərginingdə pak-diyanətlik, eoʏir-besik bolup, 8 ḥeqkim kusur
tapalmaydioʏan, saoʏlam səzlərni yətküzgin; buning bilən, karxi qikkuqilar biz tooʏruluk yaman
gəp kilidioʏan yərni tapalmay hijil bolidu..
9 Kullaroʏa əz hojayinlirini ḥəmmə ixta kanaətləndürüp ularoʏa boysunuxni əgətkin. Ular gəp
yandurmay, 10 ooʏrilik kilmay, əzlirining ḥər jəḥəttə ixənqlik ikənlikini kərsətsun. Ular buning

---

1:10 «... kixilərning kənglini owlap ezitkuluk kilidioʏan, əz beximqilik kilidioʏan kəpligən kixilər bar, bolupmu hətniliklərdin qikkanlar bar» — «hətniliklərdin qikkanlar» Yəḥudiylar yaki əslidə Yəḥudiylarning «sinagog»ioʏa kobul kilinix üqün hətnə kobul kiloʏanlarni kərsitidu. Bəzi alimlar «hətniliklər»ni hətnilikni kobul kilix kerək dəp təlim bərgənlərni kərsitidu, dəp karaydu. Lekin təwəndiki 11-ayətkə karioʏanda ularning ḥərtürlük ziyanlik təlimliri bar idi.
1:10 Ros. 15:1.
1:11 «ular ḥaram dunyani dəp əgitixkə tegixlik bolmioʏan təlimlərni əgitip, ḥətta pütün aililərni nabut kilmakta» — «ḥaram dunyani dəp»: — təlim *(məyli tooʏra bolsun, natooʏra bolsun)* berixtiki məksət dunyaoʏa erixix bolsa bəribir ḥaram ix bolidu, əlwəttə.
1:11 Mat. 23:14; 2Tim. 3:6.
1:12 «xulardin biri, yəni Kret arilidikilərning əzining bir pəyoʏəmbiri: «Kretlar ḥəmixə yaloʏan səzləydioʏanlar, wəḥxiy ḥaywanlar wə ḥurun toymaslardur» degən» — Kretlik xair Epimenidis, miladiyədin ilgiri altinqi əsirdə yazoʏan xeir. «ḥurun toymioʏurlar» grek tilida «ləm-lüm axkazanlar» bilən ipadilinidu — demək, ularning axkazinidin baxka əzaliri yok ohxaydu.
1:13-14 «xundakla Yəḥudiy əpsanilərgə wə ḥəkikəttin qətnigənlər tokuwaloʏan insaniy kaidə-bəlgilimilərgə kulak salmasliki üqün...» — «Yəḥudiy əpsanilər» tooʏruluk «Timotiyoʏa *(1)*»diki «koxumqə səz»imiz *(1:4 wə 4:7-ayətlər üstidə tohtaloʏinimiz)*ni kərüng. **«...ularni kattik əyibləp agaḥlandуroʏin»** — «ularni» bolsa «Krettiki etikadqilarni».
1:13-14 Yəx. 29:13; Mat. 15:9; Kol. 2:22; 1Tim. 1:4; 4:7; 6:20.
1:15 Mat. 15:11; 23:25; Ros. 10:15; Rim. 14:20,23.
2:3 1Tim. 2:9; 5:13; 1Pet. 3:3.
2:4-5 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; Əf. 5:22; Kol. 3:18; 1Pet. 3:1.
2:7 1Tim. 4:12; 1Pet. 5:3.
2:8 1Pet. 2:12,15; 3:16.
2:9 Əf. 6:5; Kol. 3:22; 1Tim. 6:1, 2; 1Pet. 2:18.

bilən Qutqarıcımız Hudanın təlimatına hər cəhətdən zinnət olsun.
11 Çünki Hudanın nicatı bütün insanlara elan olundu; 12 bizə
ehtiraslı şəhvətlərdən imtina etməyi və bu dünyada
özünü ağıllı, düzgün və müqəddəs aparmağı öyrədir,
13 eyni zamanda xoşbəxt ümidimizi, yəni böyük Allahımız
və Qurtarıcımız İsa Məsihin izzətli zühurunu gözləyirik.
14 O, bizi bütün günahlardan azad etmək və Özünə
məxsus, yaxşı işlərə can atan pak bir xalq hazırlamaq
üçün Özünü bizim uğrumuza qurban verdi.
15 Bütün bunları danış, hər cür hörmətlə tapşırıqlarını
yerinə yetir, tam əminliklə nəsihət et və qınaq. Heç kim
səni kiçik görməsin.

Müqəddəslərə yaraşan həyat

3 1 Onlara xatırlat ki, hökmdarlara və rəislərə tabe olsunlar,
itaətkar olsunlar, hər yaxşı işə hazır olsunlar,
2 heç kimi söyməsinlər, dalaşqan olmasınlar, mülayim
olsunlar, bütün insanlara qarşı həlim davransınlar.
3 Çünki biz özümüz də əvvəllər ağılsız, itaətsiz, azdırılmış,
müxtəlif şəhvətlərin və ləzzətlərin qulu olmuş,
pislik və həsəd içində yaşamış, nifrətə layiq olmuş və
bir-birimizdən nifrət etmiş adamlar idik.
4 Lakin Qurtarıcımız Allahın insanlara olan
mehribanlığı və məhəbbəti göründükdə,
5 O, bizi etdiyimiz salehlik işlərinə görə yox, Öz
rəhmətinə görə, yenidən doğulma və Müqəddəs Ruhun
yeniləşdirməsi yuyuşu vasitəsilə xilas etdi.
6 Bu Ruhu İsa Məsih Qurtarıcımız vasitəsilə bizə
bolluca verdi.
7 Beləliklə, Allahın lütfü ilə saleh sayılıb
əbədi həyat ümidinə sahib olaraq varis olduq.
8 Bu sözlər inanılasıdır və bu həqiqətləri
möhkəmləndirməyini istəyirəm ki, Allaha iman gətirmiş
olanlar yaxşı işlərə can atmağa diqqət yetirsinlər.
Bu işlər insanlar üçün gözəl və faydalıdır.

2:10 «... özlərinin hər cəhətdən ixanqlik ikənlikini kərsətsun» — baxqa birhil tərjimisi: «... ular etiqadning hər jəhəttə yahxilikini kərsitip bərsun».
2:12 Əf. 1:4. Kol. 1:22; 2Tim. 1:9; 1Yuh. 2:16.
2:13 «uluoŋ Huda, nijatkarimiz Əysa Məsihning xan-xərəp bilən kelidioŋanlikioŋa boloŋan mubarək ümidimizning əməlgə exixini intizarlik bilən kütüxni əgitidu» — toluk 12-13-ayətning baxqa birhil tərjimisi: «...u bizgə ihlassizlik wə bu dunyaning arzu-həwəslirini rət kilip, hazirki zamanda salmak, həkkaniy, ihlasmən hayatni ətküzüximiz bilən, uluoŋ Huda, nijatkarimiz Əysa Məsihning xan-xərəpining ayan kilinixini tələpünüp kütimiz».
2:13 1Kor. 1:7; Fil. 3:20.
2:14 «U bədəl tələp bizni həmmə itaətsizliklərdin azad kilix həmdə bizni Əzi üqün pak kilip, əzigə mənsup boloŋan, yahxi əməllərgə kizoŋin intilidioŋan həlk kilixka biz üqün kurban boldi» — Təwrat, «Zəb.» 130:8, «Əz.» 37:23, «Kan.» 14:2ni kərüng.
2:14 Gal. 1:4; 2:20; Əf. 2:10; 5:2; Ibr. 9:14; Mis. 19:5
2:15 1Tim. 4:12.
3:1 Rim. 13:1, 3-7; 1Pet. 2:13.
3:2 «həqkimning yaman gepini kilmisun, jedəlhor bolmisun, mulayim bolsun, həmmə adəmgə hər jəhəttə məminlik kərsətsun» — Təwrat-Injilda «məminlik»ning nemə mənisi barliki tooŋruluk «Kolossidikilərgə»diki «koxumqə səz»imizni *(3:12 üstidə tohtaloŋinimizni)* kərüng.
3:2 Fil. 4:5; 2Tim. 2:24,25.
3:3 1Kor. 6:11; Əf. 2:1; Kol. 3:7; 1Pet. 4:3.
3:5 «... Yengidin tuoŋuluxta yuyuxliri wə Mukəddəs Roxta yengilixi arkilik U bizni kutkuzdi» — «yengidin tuoŋuluxta yuyuxliri» grek tilida «yengidin tuoŋuluxtiki «das süyi»». Təwrat dəwridiki zamanlarda kahinlar ibadəthanida Hudaoŋa yekinlixix üqün pütkül tənlirini qong das *(«dengiz»)* iqidə yuyuxi kerək idi. Bu yərdə tən əzalirini yuyux əməs, adəmning pütkül rohining yuyunixi kərsitilidu, əlwəttə.
3:5 Ros. 15:11; Rim. 3:20, 28; 4:2, 6; 9:11; 11:6; Gal. 2:16; Əf. 1:4; 2:4, 9; 2Tim. 1:9.
3:6 Əz. 36:25.

[9] Biraķ əhmiķanə munazirilər, nəsəbnamilərdiki ķuruķ gəplər, jedəl-majralar, Təwrat ķanunioŋa munasiwətlik talax-tartixlardin əzüngni neri tutķin; qünki bular paydisiz wə bimənilikturlar.
[10] Arioŋa bəlgünqilik ķiloŋuqi adəmni bolsa bir-ikki ķetim agahlanduroŋandin keyin uning bilən boloŋan bardi-kəldini üzüwət; [11] qünki bundaķ adəmni həķikəttin qətnidi, gunah sadir ķiliwatidu, xundaķla əzini əzi jazaoŋa məhkum ķiloŋan dəp bilisən.

Ahirķi söz

[12] Artemasni yaki Tikikusni sanga mangduroŋanda, mumkin ķədər tezrək Nikopolis xəhirigə mening yenimoŋa kəlgin, qünki u yərdə ķixlimaķqi boluwatimən. [13] Adwokat Zenas bilən Apollosning səpirigə kəngül bəlüp hjmmitingning bariqə uzatķin; kəm-kütiliri bolsa, ularning hajitidin qikķin. [14] Bizning ķowmimiz mewisiz ķalmasliķi üqün hajətmənlərgə yardəm ķilip, əzlirini güzəl əməllərni ķilixķa beoŋixlaxni əgənsun.
[15] Yenimdikilərning həmmisidin sanga salam. Etiķadta bizni səyidioŋalaroŋa salam eyt.
Mehir-xəpķət həmminglaroŋa yar boloŋay!

3:9 1Tim. 1:4; 4:7; 6:20; Tit. 1:14.
3:10 «Arioŋa bəlgünqilik ķiloŋuqi adəmni bolsa bir-ikki ķetim agahlanduroŋandin keyin uning bilən boloŋan bardi-kəldini üzüwət» — «arioŋa bəlgünqilik ķiloŋuqi adəm» jamaətni *(bəlkim adəmni azduridioŋan təlim bilən)* bəlməkqi bolidu.
3:10 Mat. 18:17; Rim. 16:17; 2Tes. 3:6; 2Tim. 3:5; 2Yuh. 10.
3:12 Ros. 20:4; əf. 6:21; 2Tim. 4:12.
3:13 Ros. 18:24; 1Kor. 1:12.

Қoxumqə səz

1:2

«**Bu etiқad wə ҳəқiқət mənggülük ҳayatқa baoɳlanoɳan ümidni elip kelidu; bu mənggülük ҳayatni mutləқ yaloɳan eytmaydioɳan Huda ҳəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila wədə қiloɳanidi**».

Pawlus muxu yərdə Huda «mənggü ҳayat» «**ҳəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila**» wədə қiloɳan, dəydu. Təbiiy ҳalda bir soal tuoɳuliduki, Hudaning bu wədisi kimgə қilinoɳan? Əgər U «**ҳəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila**» wədə қiloɳan bolsa, xu qaoɳda ya pərixtilər ya adəmlər tehi məwjut əməs idi. Xunga birdinbir hulasə xu bolux kerəkki, bu wədə Huda'Ata təripidin Ooɳlioɳa eytiloɳan. Ooɳli tooɳruluқ Injilda «**Uningda** (əsli) **ҳayat idi**» dəp oқuymiz («Yҳ.» 1:3-4). Xuning bilən wədə Uning Өzi üqün biwasitə əməs, bəlki kəlgüsi zamanlarda, mənggülük ҳayat bilən yaxawatқan bir həlқ (yəni, jamaət)ning Ooɳlioɳa beoɳixlinidioɳanliқini kərsətkən, dəp қaraymiz. Bu wədə yənə, «Ibr.» 13:20də kərsitilgən «mənggülük əҳdə» bilən bir gəp dəp ixinimiz. Ҳazirқi Injil dəwridə insan təripidin bu əҳdə «yengi əҳdə» dəp atilidu; lekin Hudaning nəzaridə u «mənggülük əҳdə»dur. Qünki «yengi əҳdə» əməliyəttə ҳəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila Hudaning kəngligə pükülgən, yəni Ata wə Ooɳul otturisida tüzülgənidi («Rim.» 8:29-30; «Əf.» 1:4-5, 1:9-12, 3:8-11ni kərüng).

Titusning keyinki künliri

«**Qünki Demas bu ҳazirқi dunyani tama қiloɳanliқi üqün meni taxlap Tesalonika xəҳirigə kətti. Kriskis Galatiya əlkisigə, Titus Dalmatiya əlkisigə kətti**» («2Tim.» 4:10).

Bu ayəttin bilimizki, Pawlusning қoloɳa elinip, Rim xəҳirigə apirilix səpiridə Titus uningoɳa ҳəmraҳ idi wə bəlkim Pawlus zindanda yatқanda uningoɳa yardəmdə boloɳan. Ayəttin yənə uқimizki, u keyin Pawlustin ayrilip Dalmatiya (ҳazirқi Yugoslawiyə, Bosniya wə Krodiyə) əlkisigə bardi. Bügüngə қədər xu rayonlardiki həlқlərning «eoɳiz ədəbiyati»da Titus xu yərdə zor meҳir-muҳəbbiti wə sadiқ hizmiti arқiliқ kəp adəmlərni etiқadқa kəltürgən, deyilidu.

Injil 18-ḳisim

«Filemon»

(Rosul Pawlusning Filemonoƣa yazoƣan məktupi)

Kirix səz

Rosul Pawlusning əziz dosti Filemonoƣa yazoƣan bu yeḳimlik wə ḳiskа xəhsiy hetining Injil ḳisimlirining ḳatarioƣa elinix səwəbi uningda boloƣan biwasitə berilgən təlim üqün əməs, bəlki uningda Hudaning muḥəbbitining əməliy ipadiliri bayan ḳilinoƣanliḳi üqündur. Hət Əysa Məsiḥgə ümid baoƣlioƣanlarning ḥəmmisi üqün muḥəbbətning roxən wə xərəplik ülgisidur.

Uxbu ḳiskа məktupning təpsilatlirini xərḥiləxkə anqə kəp wakit kətməydu. Pawlusning hux həwərni jakarlaxliridin Filemon isimlik bir bay adəm Məsiḥgə etiḳad ḳiloƣan. Bu ix bəlkim Əfəsus xəḥiridə boloƣan. Keyin Filemon əz yurti Kolossi xəḥirigə ḳaytixi bilən əz əyidə bir jamaət tuoƣulup, yioƣilixḳа baxlaydu (1:2). Pawlus əzi Kolossi xəḥirigə berip bakmioƣan («Kol.» 2:1). Filemonning Onesimus (mənisi, «paydiliḳ») isimlik bir ḳuli bolup, u bəlkim Filemonning Əfəsuskа ḳiloƣan səpiridə uningoƣa ḥəmrah bolup, əzimu Pawlusning wəz eytixlirini angliоƣan boluxi mumkin. Rosul Pawlus Əfəsus xəḥiridin ayrilip bir-ikki yildin keyin Yerusalemda Rim ḥəkümiti təripidin «ḥəkümətkə ḳarxi qikḳan» dəp ərz ḳilinip ḳoloƣa elindi; yənə bir məzgildin keyin ḥəkümət uni Rim xəḥirigə yalap apardi. Rim xəḥiridə u kixənləngən ḥalda ijarigə aloƣan əyidə nəzərbənt astida ikki yil ḥayat ətküzdi («Ros.» 28:30-31). Mumkinqiliki barki, u keyinki bir məzgildə zindanoƣa solanoƣan; məyli «əz əyidə» yaki zindanda bolsun, ixḳilip Pawlus Onesimus bilən kərüxkənidi! Əmdi Onesimus nemə üqün hojayini Filemondin ayrilip Rim xəḥiridə bolidu?

Xübḥisizki, bu biqarə əz kəqürmixlirining ḥəmmisini Pawluskа təkkən. U əzining ḥərlükini aloƣan əməs, bəlki hojayinidin ḳaqḳan, bəlkim xundaḳla hojayinining pulini yaki mal-mülkini ooƣrilioƣan boluxi mumkin (18-ayət). U pul tapimən dəp Rim xəḥirigə ḳarap yol aloƣan. Lekin kəp qong xəḥərlərdikidək Rim xəḥiridimu Onesimuskа ohxax nadan yax yigitlərdin paydilinidioƣan heli kəp kazzaplar bar idi. Onesimus awariqilikkə yoluḳḳanidi — u jinayətqi dəp ərz ḳilinip, zindanoƣa solanoƣan. U Pawlus bilən zindanda kərüxkənmu, yaki pəḳət Pawlusning «ijarigə aloƣan əyi»gə, uning aldioƣa berip yardəm sorioƣanmu?

Ixḳilip Pawlusning uningoƣa: «Yax yigit, sening moḥtaj boloƣining Məsiḥ Əysaning Əzidur; U sening qigix ḥayatingning qataḳlirini birdinbir ḥəl ḳiloƣuqi» dəp eytḳanlioƣini bilimiz. Onesimus Məsiḥgə etiḳad ḳiloƣan wə Hudaning məoƣpirət-kəqürümi, Məsiḥdə boloƣan yengi ḥayat elip kəlgən hatirjəmlik wə hursənliktə yaxaxḳа baxlioƣanidi. Xuningdək u əzigə əziz xapaətqi boloƣan, türmidə yatḳan, yaxanoƣan Pawluskа ḳandaḳ yardəm berələrmən dəp türlük yollarni huxalliḳ bilən izdigən. Əjəba, u əslidə dəl xu ixtin — baxḳilarning hizmitidə boluxtin ḳaqḳanidi!

Uning bu hizmiti wə yardimi, xübḥisizki, rosuloƣa zor hursənlik wə təsəlli elip kəldi. Əmma bu yax yigitning əz hojayini Filemonoƣa boloƣan məs'uliyitidin bax tartixining uzunoƣa

sozuluxioɣa u yol ḳoymatti. Onesimus ḳattiḳ reallikḳa yüzlinixi kerək idi. U ḳaqḳan ḳul boloɣaqḳa Rim imperiyəsining ḳanunioɣa hilaplik ḳiloɣan bolatti wə xundakla eoɣir jazaoɣa tartilixi mumkin idi. Uning üstigə uning Filemonning nərsilirini ooɣriliоɣan yaki uningoɣa ziyan yətküzgən məsilisi bar idi. Huda aldida ḥəḳikiy towa ḳilixning kəm bolsa bolmaydioɣan bir təripi dəl xuki, biz əslidə uwal ḳiloɣan yaki ziyan yətküzgənlərdin kəqürüm sorax wə yətküzgən ziyanlarni bolsa mumkin ḳədər tələp berixtin ibarəttur. Lekin Onesimusning əzining ḥeqḳandaḳ puli yoḳ idi! Ḳerindiximiz Pawlus Hudaning muḥəbbitidin uroɣup qikḳan mərdlik bilən Filemonoɣa uxbu hətni yezip, Onesimusning ḳolioɣa tapxurup, uni Filemonning yenioɣa ḳayturup əwətidu. Həttə u Onesimusning barliḳ ḳərzlirini əz üstigə elip, ḥəmmisini ḳayturidioɣanliḳini yazidu (18-ayət). U Filemondin Onesimusni kəqürüm ḳilip, uni əyigə ḳayta ḳobul ḳilixini ətünidu. Xundaḳ ḳiloɣinida rəḥimsiz dunya aldida Hudaning muḥəbbitigə zor ülgə kərsətkənlik bolidu wə Pawlusning «iq-baoɣirliri səyündürülidu» (20-ayət). Pawlusning Filemon tooɣruluḳ barliḳ eytḳanlirioɣa asaslanoɣanda, biz Filemonni qoḳum xundaḳ ḳiloɣan ḥəmdə uningdin tehimu artuḳ ḳiloɣan dəp jəzmləxtürimiz; dərwəkə u Pawlusning ətüngən iltimasini anglimioɣan bolsa, uxbu hət ḥazir ḳolimizda bolmaytti!

Biz yənə xuni bayḳaymizki, uxbu hətni Kolossidiki jamaətgə yazoɣan heti bilən təng yazoɣan, xundaḳla qoḳum uning bilən təng yollioɣan («Kol.» 4:9ni kərüng).

Filemonoŋa

Rosul Pawlus Filemonoŋa yazoŋan məktup

1 [1] Məsiḥ Əysaning məḥbusi mənki Pawlus wə ḳerindiximiz Timotiydin səyümlükimiz wə
hizmətdiximiz Filemonoŋa, [2] wə singlimiz Afiyaoŋa, səpdiximiz Arkippuskа wə əyüngdə
yioŋilidioŋan jamaətkə salam!
[3] Huda'Atimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥtin silərgə meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik boloŋay!

Filemonning meḥir-muḥəbbiti wə etiḳadi

[4-5] Rəbbimiz Əysaoŋa wə barlik muḳəddəs bəndilərgə boloŋan meḥir-muḥəbbiting wə ixənq-
etiḳadingni anglap, mən dualirimda ḥəmixə seni yad etip turuwatimən, sən üqün təxəkkür
eytimən; [6] Bizgə nesip boloŋan, Məsiḥni uluoŋlaydioŋan barlik yahxi iltipatni toluḳ tonup
yetixing bilən, sening etiḳadning əməlliridə mərdlərqə ortaḳlixixing küqəytilsun dəp dua
ḳilimən. [7] Qünki sening meḥir-muḥəbbiting manga zor huxallik wə rioŋbət elip kəldi; qünki i
ḳerindixim, muḳəddəs bəndilərning iq-baoŋirliri sening arḳilik kəp səyündürüldi.

Filemonning ḳuli Onesimus ḥəḳḳidə iltimas

[8] Xunga, gərqə seni layik ixni ḳilixḳa buyruxḳa Məsiḥdə jür'ətlik bolalisammu, [9] lekin yənila
muḥəbbətning türtkisi bilən mənki ḳeri Pawlus ḥəmdə ḥazirmu Əysa Məsiḥning məḥbusi
bolux süpitidə sanga iltimas ḳilip ətünüxni layik kərdum —, [10] kixənlərdə turup tuoŋḳan ba-
lam, yəni Onesimus tooŋruluḳ iltimasim bar. [11] U burun sanga paydisiz boloŋan bolsimu,
əmma ḥazir sangimu, mangimu paydiliḳtur. [12] Mən ḥazir uni — janjigirimni sening yeningoŋa
ḳayturup əwətimən. [13] Hux həwərni dəp kixənlərdə turoŋinimda uni sening ornungda mening
hizmitimdə boluxḳa yenimda ḳaldurup ḳaloŋum bar idi; [14] birak sening raziliḳingni almay
ḥeqnemini ḳiloŋum yoḳ; xundak ḳiloŋanda sening manga ḳiloŋan yahxiliḳing məjburiy əməs,
bəlki razimənlik bilən bolidu. [15] Qünki sening Onesimustin waḳitlik məḥrum boloŋiningning
səwəbi, bəlkim dəl sening uningoŋa əbədil'əbədgiqə nesiwə boluxung üqün idi.

1:1 «Məsiḥ Əysaning məḥbusi mənki Pawlus ...» — Pawlus bu məktupni yazoŋanda Rimning məḥbusi idi. Xübḥisizki, rimliḳlar Pawlusni «bizning məḥbusimiz» dəp oylaytti — lekin Pawlus ixḳa baxḳiqə ḳaraytti. Rimliḳlarning uni ḳoloŋa elip türmigə taxliwətkini Hudaning iradisi bolup, xu ix bilən «yat əllik» ixəngüqilərning kəp payda kəridioŋanliḳioŋa Pawlusning kəzi yətkən; xuning bilən Pawlus əzini: «rimliḳlarning məḥbusi» demәy, bəlki «Məsiḥning məḥbusi» dəydu.
1:1 Əf. 3:1; 4:1.
1:2 «səpdiximiz Arkippus» — «səpdiximiz» *(yaki «kürəxdiximiz»)* — roḥiy «urux sepi»də boloŋan kürəxtə, əlwəttə.
1:2 Rim. 16:5; 1Kor. 16:19; Kol. 4:15,17.
1:4-5 «Rəbbimiz Əysaoŋa wə barlik muḳəddəs bəndilərgə boloŋan meḥir-muḥəbbiting wə ixənq-etiḳading» — demək, Filemonning muḥəbbiti wə ixənqi Məsiḥkə wə muḳəddəs bəndilirigimu ḳaritip baoŋlanoŋanidi.
1:4-5 1Tes. 1:2; 2Tes. 1:3.
1:6 «Məsiḥni uluoŋlaydioŋan barlik yahxi iltipatni toluḳ tonup yetixing bilən..» — baxḳa qüxənqisi «Məsiḥdə boloŋan barlik yahxi iltipatni toluḳ tonup yetixing bilən...». **«Bizgə nesip boloŋan, Məsiḥni uluoŋlaydioŋan barlik yahxi iltipatni toluḳ tonup yetixing bilən, sening etiḳadning əməlliridə mərdlərqə ortaḳlixixing küqəytilsun dəp dua ḳilimən»** — toluḳ ayətning baxḳa bir tərjimisi: «Sening etiḳadning əməlliridə mərdlərqə ortaḳlixixing tehimu jari ḳilinixi bilən, bizgə nesip boloŋan, Məsiḥni uluoŋlaydioŋan barlik yahxi iltipatni toluḳ tonup yetixing üqün dua ḳilimən».
1:9 «lekin yənila muḥəbbətning türtkisi bilən mənki ḳeri Pawlus ḥəmdə ḥazirmu Əysa Məsiḥning məḥbusi bolux süpitidə sanga iltimas ḳilip ətünüxni layik kərdum» — «muḥəbbətning türtkisi bilən.. ətünüx...» tooŋruluḳ «Korintliḳlarоŋa *(1)*»diki «ḳoxumqə səz»imizdə bayan ḳiloŋan «ḥoḳuḳ wə muḥəbbət» *(15:24)* üstidə boloŋan muzakirimizni kərüng.
1:10 1Kor. 4:15. Gal. 4:19; Kol. 4:9.
1:11 «U burun sanga paydisiz boloŋan bolsimu, əmma ḥazir sangimu, mangimu paydiliḳtur» — «Onesimus» degən isim grekqə «paydiliḳ» degən mənidə. Kirix səzimizdə eytḳinimizdək, Onesimus əsli Filemonning ḳuli idi, u uning ḳexidin ḳaqḳanidi.
1:15 «Qünki sening Onesimustin waḳitlik məḥrum boloŋiningning səwəbi, bəlkim dəl sening uningoŋa əbədil'əbədgiqə nesiwə boluxung üqün idi» — bu ayət üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə toḥtilimiz.
1:15 Yar.50:20; 1Tes.4:13

16 Mening xundaḳ deginim, uningoɣa ḳul ḳatarida əməs, bəlki ḳuldin kəp üstün — manga nəḳədər səyümlük, xundaḳla sanga tehimu xundaḳ bolidioɣan (insaniy munasiwətlər bilən ḥəm Rəbdə boloɣan munasiwət bilən), səyümlük ḳerindax ḳatarida igə bolisən; 17 xuning üqün, əgər sən meni ḥəmdax ḳatarida kərsəng, uni meni ḳobul ḳiloɣandək ḳobul ḳiloɣin. 18 Əgər burun u sanga birər yolsizliḳ ḳiloɣan bolsa yaki sanga ḳərzdar boloɣan bolsa, buni mening ḥesabimoɣa yazoɣin.. 19 Mana mənki Pawlus bu səzlərni əz ḳolum bilən yeziwatimən: ḳərzi bolsa əzüm ḳayturimən; lekin mən sanga əzüngning jening bilən manga ḳərzdar boloɣiningni tiloɣa almaymən.. 20 Xunga, əy ḳerindixim, mən Rəbdə səndin mənpəətkə erixməkqimən; iq-baoɣirlirimni Məsiḥdə səyündürgin..
21 Ixənqim səzümni anglaydioɣanliḳingoɣa kamil bolup wə sorioɣanlirimdin artuḳ orunlaydioɣanliḳingni bilip, sanga muxundaḳ yazdim. 22 Bulardin baxḳa, manga turaloɣu jay təyyarlap ḳoyoɣin. Qünki dualiringlar arḳiliḳ mening silərgə ḳayturup beriliximni ümid ḳilimən..

Ahirḳi salam

23 Əysa Məsiḥkə hizmət ḳiloɣanliḳi üqün zindandixim boloɣan Əpafras,. 24 hizmətdaxlirim Markus, Aristarhus, Demas wə Luḳalardin sanga salam..
25 Rəbbimiz Əysa Məsiḥning meḥir-xəpḳiti roḥinglaroɣa yar boloɣay!

1:16 «insaniy munasiwətlər bilən ḥəm Rəbdə boloɣan munasiwət bilən» — grek tilida «ət təripidin wə Rəbdə bolux təripidin...». Əslidə Onesimus Filemonoɣa ḳul idi, insaniy tərəptin ularning otturisidiki *(Rim imeriyəsidiki ḳanun boyiqə)* munasiwət hojayin bilən ḳul ayrilmaslıḳ munasiwiti idi. Bu səz bəlkim yənə Filemonning ḳuli Onesimuskə əslidə amraḳ ikənlikini kərsitidu.
1:18 «Əgər burun u sanga birər yolsizliḳ ḳiloɣan bolsa yaki sanga ḳərzdar boloɣan bolsa, buni mening ḥesabimoɣa yazoɣin» — mumkinqiliki barki, Pawlusning: «əgər u... sanga ḳərzdar boloɣan bolsa» degini, Onesimusni hijalətkə ḳaldurmaslıḳ üqün «u səndin birər pul-dunya ooɣriliɣan bolsa» degənni silik ipadilixi idi.
1:19 «lekin mən sanga əzüngning jening bilən manga ḳərzdar boloɣiningni tiloɣa almaymən» — «əz jening bilən manga ḳərzdar boloɣining» degən səz, xübḥisizki, Pawlusning Filemonoɣa hux həwərni yətküzüxi bilən Filemon etiḳad arḳiliḳ dozah yolidin qiḳḳanliḳini, xundaḳla mənggülük ḥayatḳa erixkənlikini kərsitidu. «Mən sanga... tiloɣa almaymən» — bu gəpni deyixi qiraylıḳ bir qaḳqaḳ bolidu, əlwəttə.
1:20 «Xunga, əy ḳerindixim, mən Rəbdə səndin mənpəətkə erixməkqimən» — grek tilida «mənpəət» wə «Onesimus» *(«mənpəətlik, paydiliḳ»)* degən səz bilən munasiwətlik boloɣaqḳa, Pawlus yənə səz oyuni oynaydu. Bu ayət üstidə yənə «kirix səz»imizni kərüng.
1:22 «Qünki dualiringlar arḳiliḳ mening silərgə ḳayturup beriliximni ümid ḳilimən» — «dualiringlar arḳiliḳ» — Filemonning wə əydə yioɣiloɣan jamaətning dualiri arḳiliḳ.
–«Mening silərgə ḳayturup berilixim» — demək, «solaḳtin azad bolup, yeninglaroɣa ḳaytip berixim». Rosulning keyinki «Filippiliḳlaroɣa» yazoɣan hetidə *(1:26-27)* uning bu ixḳa boloɣan mutləḳ ixənqi ipadilinidu. Xu həttiki 1:26-27-ayətlərdiki izaḥatlar wə həttiki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. Pawlusning yuḳiriḳi səzidin daim əz ḳiyinqiliḳini əməs *(qünki u türmidə yatḳanliḳini biwasitə tiloɣa almaydu)* bəlki baxḳilarning mənpəitini *(«mening silərgə ḳayturup berilixim»)* kəzləydioɣanliḳi kərünidu.
1:22 Fil. 1:25.
1:23 «Əysa Məsiḥkə hizmət ḳiloɣanliḳi üqün zindandixim boloɣan Əpafras» — grek tilida «Əysa Məsiḥdə boloɣan zindandixim Əpafras».
–Əpafras tooɣruluḳ yənə «Kol.» 1:7, 4:12ni kərüng.
1:23 Kol. 1:7; 4:12.
1:24 «hizmətdaxlirim Markus, Aristarhus, Demas wə Luḳalardin sanga salam» — Demas tooɣruluḳ yənə «2Tim.» 4:12ni kərüng.
1:24 Ros. 12:12,25; 15:37; Kol. 4:10; 2Tim. 4:11; 1Pet. 5:13; Ros. 19:29; 20:4; 27:2; Kol. 4:10,14; 2Tim. 4:10,11.

Ⱪoxumqə səz

Həttin elinoɣan əng uluoɣ qüxənqə

Bu addiy həttin aloɣili bolidioɣan əng uluoɣ sawaⱪlardin biri dəl xuki, Hudaning muḥəbbitidə yaxioɣanda, biz ḥərgiz baxⱪilarning yardimi yaki yahxiliⱪini «tegixlik», «əlwəttə xundaⱪ ⱪilix kerək» dəp kütüp tursaⱪ yaki xu peti ⱪobul ⱪilsaⱪ bolmaydu. Pawlusning ⱪədirlik dosti Filemonoɣa boloɣan pozitsiyəsi buni ayan ⱪilidu. U Onesimusning өz yenida ⱪelip yardəmdə boloɣanliⱪidin Filemon qoⱪum huxal bolatti dəp oylap yetətti wə xundaⱪla uni yenida ⱪalduralaytti; lekin dostining biwasitə raziliⱪini almay turup u ḥərgiz undaⱪ ⱪilmaytti.

Hudaning təlimini ⱪobul ⱪiliwatⱪan bolsaⱪ («Yḥ.» 6:45, «1Tes.» 4:9) Məsiḥgə etiⱪad ⱪilmioɣan gunaḥkar adəmlərdin gunaḥdin baxⱪa ḥeqnemini kütməymiz; ḥərdaim ularni kəqürüm ⱪilixⱪa təyyar turimiz (etiⱪadqi bolmioɣanlar bizgə yahxliⱪ kərsətsə Hudaoɣa təxəkkür eytip uni ⱪobul ⱪilimiz, əlwəttə!) lekin Məsiḥgə etiⱪad ⱪiloɣan ⱪerindiximizdin bizgə yahxi muamilə ⱪilixni, mubada ularoɣa uwal ⱪiloɣan bolsaⱪ ularning bizni kəqürüxini ümid ⱪilimiz. Əmma ularning xundaⱪ ⱪilixini ḥərgiz «bizning tegixlik ḥoⱪuⱪimiz» dəp oylimasliⱪimiz kerək. Ⱪerindaxlirimiz bizgə muḥəbbətlik muamilə ⱪilsa, biz bu ixning ularning өz ihtiyari wə ərkinliki bilən boloɣan dəp bilip ḥər ⱪetim uning üqün minnətdar boliximizoɣa tooɣra kelidu. Ərlər өz ayallirining muḥəbbitini «manga boloɣan tegixlik burqi, halas» dəp ⱪarisa bolmaydu, ayallarmu ərlirining muḥibbitigə xundaⱪ ⱪarixi kerək. Xundaⱪ yolda ḥəmmimiz bir-birimizgə «tegixlik», «əlwəttə, xundaⱪ ⱪilix kerək» degənni ḥeq yükliməy əng yeⱪinlirimizni ətiwarlap, ularoɣa ḥəⱪiⱪiy muḥəbbət kərsitəyli.

1:15

«Qünki sening Onesimustin waⱪitliⱪ məḥrum boloɣiningning səwəbi, bəlkim dəl sening uningoɣa əbədil'əbədgiqə nesiwə boluxung üqün idi».

Pawlusning bu səzidin, tirilix waⱪtida bizning bir-birimizni tonuyalaydioɣanliⱪimiz roxən kerünidu. Xuningdək, Məsiḥdə boloɣan yər yüzidə muyəssər boloɣan barliⱪ muḥəbbət, ⱪerindaxliⱪ wə dostluⱪ (hojayin-ⱪulluⱪ munasiwitidə əməs!) rixtilirimiz wə munasiwətlirimiz xu baⱪiy dunyada üzlüksiz dawamlaxturulidu (pəⱪətla ər-ayalliⱪ munasiwiti xu waⱪitta bolmaydu («Mat.» 22:30)).

«Ⱪulluⱪ» üstidə

Oⱪurmənlər hət üstidə oylinixliri iqidə bəlkim ⱪulluⱪ tüzümning ḥəⱪ-naḥəⱪliki tooɣruluⱪ bəzi oylarda boloɣandur, xunga munasiwətlik boloɣan bu ix üstidə omumən səl tohtilimiz.

Birinqidin, Təwratni oⱪuoɣanlar bilginidək, Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ⱪanun astida yol ⱪoyuloɣan, Yəḥudiylar arisidiki ⱪulluⱪ tüzümi ḥərⱪandaⱪ baxⱪa əl iqidiki tüzümgə pütünləy ohximaytti. Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan ⱪanun astida iⱪtisadiy ⱪiyinqiliⱪ tüpəylidin bir Yəḥudiy yurtdixioɣa ⱪul boluxⱪa өzini setiwətkən bolsa ⱪulluⱪ muḥliti yəttə yildin artuⱪ bolmaytti. Bu məḥlət toxⱪanda u halisa hojayindin ərkin bolatti («Ⱪan.» 15:12-18). Baxⱪa əldin boloɣan ⱪulliri bolsa hizmət ḥoⱪuⱪliri eniⱪ bekitilgənidi; ular harliⱪⱪa uqraloɣan bolsa ḥərlükkə

qiƙix ḥoƙuƙi bar idi (məsilən, «Mis.» 21:26-27ni kərüng). Israil iqidiki ḥərbir kixi, məyli ƙul bolsun ḥər bolsun ḥər yəttinqi küni (xənbə, «xabbat küni»)də dəm alatti.

Rim ƙanun tüzümi astida ƙullarning əḥwali pütünləy baxƙiqə idi. Ƙanun boyiqə ƙullarning xəhsiy ḥoƙuƙliri yoƙ degüdək idi. Hojayinliri ularni ḥərtürlük jismaniy yaki roḥiy horluƙƙa uqratsimu ƙanundiki ḥeqƙandaƙ jaza buyrulmaytti. Dunyadiki barliƙ ƙulluƙ tüzümlər muxuningdək bolup kəlgən. Tarihtin bilimizki, Rim tüzümi astida yaxawatƙan bəzi ƙullar illiƙ muamilini kərgən, ḥətta hizmət ƙiloƣan ailining bir əzasioƣa aylanoƣanlar bar idi. Lekin kəpinqisi üqün turmuxini ƙara baskan harliƙ degili bolatti. Rim imperiyəsidə qong xəḥərlərdə ƙullarning sani bəlkim aḥalining 50 pirsəntini igiləytti! Rim astidiki bir ƙul üqün ḥeqƙandaƙ «dəm elix küni» bolmaytti — u (ər bolsun ƙiz bolsun) pəƙət hojayinining halioƣanqə ixlitidioƣan mülkidin biri idi, halas.

Əmdiliktə Rəb Əysa ḥəmmə gunaḥkar adəmni ilkidə tutuwatƙan əng qong ƙulluƙni, yəni gunaḥning ƙulluƙini kərsətti. «Gunaḥ sadir ƙiloƣan kixi gunaḥning ƙulidur» («Yḥ.» 8:31-36). Əlwəttə, U Pələstində turuwatƙan Yəḥudiylaroƣa təlimni jakarlioƣini bilən insanlar arisidiki ƙulluƙ tooƣruluƙ az səzləytti.

Əmdi keyin Rim imperiyəsining ḥərƙaysi jaylirida hux həwərni jakarlioƣan Məsiḥning rosulliri u tooƣruluƙ nemə dəydu?

Injildin rosullarning yazmilirini oƙuoƣanlar xuni kərələyduki, ularning muḥim kəzligini adəmlərning gunaḥning ƙulluƙidin azad bolup Hudaning padixaḥliƙioƣa kirixidin ibarət. Məsilən, «Rim.» 6:16-22ni kərüng. Əmdi bizmu buningoƣa ohxax hulasigə keliximizgə tooƣra keliduki, gunaḥdin azad bolup Hudaning mənggülük padixaḥliƙioƣa kirix bolsa, adəmning ḥəkümranliƙidin «azad bolup», gunaḥning ƙulluƙi astida əsir boluxtin qəksiz dərijidə muḥimdur. Undaƙ «ərkinlik» əməliyəttə ḥeqƙandaƙ ərkinlik əməs. Mana xu səwəbtin rosullar məlum adəmning baxƙa birawoƣa ƙul boluxining ḥəƙliƙ-ḥəƙisizlikigə biwasitə nəzər salmaydu.

Əmma xuningoƣa dikkət ƙiliximiz tegixlikki, rosul Pawlus buzuƙ insanlarning ƙilmixlirini hatiriligəndə «ƙulluƙƙa bulax»ni eoƣir gunaḥ dəp bekitidu («1Tim.» 1:10). Rim imperiyəsidə bəzi adəmlər ƙərzdin ƙutulux üqün əzlirini ƙulluƙƙa satsimu, ƙullarning kəpinqisi əslidə urux əsirliri yaki «ƙulluƙƙa bulanoƣanlar» idi. Bügünki barliƙ ƙulluƙ tüzümlirining ḥəmmisi (məsilən, ḥazirdiki bəzi Ərəb dələtlərdə) xu yol bilən məwjut bolup xu səz bilən gunaḥƙa bekitilgəndur.

Etiƙadqilarning ƙulluƙning ḥəƙliƙ-ḥəƙsizlikigə ƙandaƙ ƙarixi kerəkliki əməliyəttə qong bir məsilə, yəni ḥəkümətlirigə, ularning ƙanunliriƣa wə omumən eytƙanda barliƙ ḥoƙuƙdarlaroƣa ƙaysi pozitsiyəni baoƣlixi kerək, degən məsilining bir ƙismidur. Bu tooƣruluƙ oƙurmənlərning dikƙitini «rimliƙlaroƣa»diki «ƙoxumqə səz»imiz (13-bab üstidiki səz)gə ƙaritimiz. Xu səzdin muxu yərdə azraƙ nəƙil kəltürimiz: —

«Insaniyət gunaḥƙa teyilip petip ƙaloƣanliƙi tüpəylidin, (Hudaning nijatioƣa igə boloƣuqə) gunaḥƙa nisbətən tizginlinixi kerək boloƣaqƙa, Huda bu ixning bir ƙismini ḥəkümət-ḥakimiyətlər arƙiliƙ orunlaydu: — «Ḥəmmə adəm əzlirini idarə ƙiloƣuqi ḥoƙuƙ igilirigə boysunsun. Qünki Huda tiklimigən ḥəkümət bolmas; ḥəkümətlərning ḥəmmisi Hudaning əmri bilən boloƣandur» («Rim.» 13:1).

Qulluq tüzümi Rim qanunining bir qismi boloγaqqa, bu qanun astida qul boloγan etiqadqilarning ərkinlikini qoloγa kəltürüx üqün qoral kətürüp inqilab qilix tooγra əməs idi. «Yḥ.» 18:36də hatiriləngən, Rəb Əysaning təwəndiki səzlirigə qarayli: —

«**Mening padixaḥliqim bu dunyaoγa təwə əməstur. Əgər bu dunyaoγa təwə boloγan bolsa, hizmətqilirim Mening Yəhudiylaroγa tapxurulmasliqim üqün jəng qiliwatqan bolatti. Ḥalbuki, Mening padixaḥliqim bu yərgə təwə əməstur**».

Xuning bilən əksiqə etiqadqilar hizmitidiki səmimiyliki wə ixənqliki arqilix Hudaning ḥəqiqətliki wə muḥəbbitini əz hojayinliriγa kərsitixkə tooγra kelətti. Injilda, hojayinlarmu əz qullariγa insan qatarida qarap adil muamilə qilixi kerək, dəp jekiləngən («Əf.» 6:9, «Kol.» 4:1). Rim jəmiyitidə Injilning təsiri kengəygənseri qulluq tüzümning yoqap kətkənliki tarihtiki bir roxən pakittur. Bu ix pütünləy inqilabsiz boloγan; inqilablarning adəttə məlum mustəbit tüzümni baxqa bir mustəbit tüzüm bilən almaxturuxtin baxqa nətijisi bolmaydu.

Əngliyədiki «sanaət inqilabi» miladiyə 1750-yili baxlanoγandin keyin, zawutlardiki kəp ixqilar hojayinliri təripidin rəḥimsiz harliq wə ekspilatatsiyigə uqriγan. Xaraitlar «inqilab qilix»qa pixip qaloγanidi. Dərwəqə, Fransiyədə Əngliyədikigə ohxax xarait astida inqilab partlidi, xuning bilən Fransiyəning keyinki oninqi yilida, ḥakimmutləq Napole'on məydanoγa qiqip dələt tərtipini əsligə kəltürgüqə, qanlar koqilarda dəryadək aqqanidi. Əngliyədə bolsa Wəsliy wə Witfild degən ikki adəm Muqəddəs Roḥning zor təstiqlixi iqidə Hudaning nijatini küqlük jakarlaxqa baxlidi. Minglioγan ḥərhil «təbiqə»diki kixilər towa qilip oyoγitildi. Jamaəttə zawut igiliri əz ixqiliri bilən yandax olturatti; ular xuning bilən əzliri bilən ohxax bir zeminda yaxawatqan insanlaroγa saloγan harliqning nemə ikənlikini qüxinip yetip, uningdin towa qilip ixqiliriγa boloγan muamilisi əzgirip, xuning bilən Əngliyə inqilab qiroγinqilikidin qutuloγan.

Əzgərgən kixilər əzgərtilgən jəmiyətlərni ḥasil qilidu. Baxqa yollar bilən jəmiyətni əzgərtix mumkin əməs. Inqilab yaki noqul yengi, qattiq qanunlar insan təbiitini əzgərtəlməydu; bəlkim 20 yil iqidə kona illətlər əslidiki xəkildə bolmisimu, baxqa bir xəkildə qaytidin pəyda bolidu.

17-əsirning otturisidin beri oγərbtiki dələtlərdin Ispaniyə, Portugaliyə, Gollandiyə, Əngliyə wə Amerika əzlirining Afriqidiki mustəmlikə dələtliridin qullarni tutup baxqa mustəmlik dələtlirigə apirip əmgəkkə selixqa baxlioγan. Əngliyədə Wilyam Wilberfors isimlik bir adəm Injildin bu ixning dəl Pawlus eytqan «qullukqa bulax» degən gunaḥning əzi ikənlikini bilip yetip, uningdin qət'iy towa qilix kerək dəp təlim berixkə baxlidi. Yigirmə yil u xundaq kürəx qilip Əngliyə ḥəkümitini ixəndürgən (miladiyə 1807-yili). Xuning bilən Əngliyə ḥəkümiti qulluq tüzümni barliq mustəmlikiliridə qanunsiz dəp bekitkən. Asta-asta Gollandiyə, Amerika, andin Ispaniyə wə Portugaliyə hijalətkə qaldurulup Əngliyəni ülgə qilip qulluq tüzümni bikar qiloγan. Bügünki kündə bəzi ərəb əlliri wə ximaliy Afriqidiki bir qisim dələtlərdə qulluq tüzümi yənila məwjut.

Qullar wə hojayinlarning yürüx-turuxliri qandaq boluxi kerəklikini bilix üqün təwəndə kərsitilgən, rosullarning hətliridiki ayətlərni kerüng. Demisəkmu, bu ayətlərdiki jekiləxlər ḥərqandaq hizmettikilərgə, yəni xəhslərgə yallinip ixləwatqanlar bolsun yaki dələt məmurliri bolsun ularoγa ohxaxla qaritiloγan; xundaqla qul hojayinliriγa qaritiloγan bu səzlər türlük adəm yallioγuqilaroγimu ohxaxla qaritilidu: —

«1Kor.» 7:20-24, «Əf.» 6:5-9, «Fil.» 2:7, «Kol.» 3:10-11, 3:22-4:1, «1Tim.» 6:1-2, «Tit.» 2:9-10, «1Pet.» 3:13-21.

Injil 19-ḳisim
«Ibraniylarоға»

Kirix sөz

Өzingizni miladiyə 60-yili Pələstində turuwatḳan, Məsiһgə əgixiwatḳan bir Yəһudiy etiḳadqi dəp təsəwwur ḳilsingiz. Xu waḳitlarda etiḳadqi bolux degəndək alḳixlinarliḳ ix əməs idi dəyttingiz, əlwəttə! Dərwəḳə, bir tərəptin: «Ḳəysər imperator — Rəbdur» deyixning ornioға, «Əysa — Rəbdur» dəp etirap ḳiloғuqi yaki jakarlioғuqi ḥərḳandaḳ kixi Rim imperiyəsidiki ḥөkümranlar təripidin ḳattiḳ jazaoға tartilidu, dəp elan ḳilinoған. Bu jaza bəlkim өz өyi wə təəlluḳatlarning ḥəmmisi musadirə ḳilinixni өz iqigə aloған boluxi mumkin idi. Yənə bir tərəptin өz yurtdaxliringiz Məsiһgə baoғlioған etiḳadingiz tüpəylidin sizni «kapir» dəp qaḳiratti. Qünki ular Məsiһning Өz Өzini «Hudaning Ooғli» dəp etirap ḳiloғanliḳi tüpəylidin Uni kupurluḳ ḳiloғuqi, əslidila krestkə mihilinix jazasioға layiḳ boloғuqi dəp ḥesablaytti. Siz koqilarda mangoғanda ular siz bilən salamlaxmay, sizgə yeḳin kəlməy sizni aylinip ətüp ketidu. Bazaroға qiḳḳiningizda ular siz bilən soda ḳilixni rət ḳilidu yaki sizgə nərsə-kerəklərni setip bərməydu. Bəlkim ḥətta birsi aldingizoға kelip yüzingizgə nəqqini tüküridu. Ular mərkiziy ibadəthanioға kirmigənlikingiz, xundaḳla xu yərdə өz gunaһingizni tiləydioған ḳurbanliḳlarni sunmioғanliḳingiz üqün sizni yənə «hudasiz», «napak», «ḥaram» dəp qaḳiridu, ḥətta baliringizning məktəpkə kiriximu mumkin bolmaydu; sizning ammiwiy ibadət soruni, xundaḳla jəmiyətning mərkizi boloған, Təwrat təlimi berilidioған «sinagog»ḳa kirixingizgə tehimu bolmaydu. Gərqə yurtdaxliringiz ḥoḳuḳ tutḳan Rimliḳlaroға өq bolsimu, sizni jazalansun dəp ularning aldida «U Məsiһiy» dəp ərz ḳilip satḳunluḳ ḳilixḳa təyyar turuxi mumkin. Ḳiskisi, siz «talada» ḳalisiz.

Uxbu məktup muxundaḳ ḳiyinqiliḳta turoғan etiḳadqilarni rioғbətləndürüx üqün yeziloған. Bundaḳ besim astida etiḳadini etirap ḳilixta təwrəngənlərmu az bolmioған wə xuning bilən bir waḳitta Əysa Məsiһning barliḳ gunaһlar üqün toluḳ wə pütünləy kəqürüm təminligənlikigə guman ḳilixḳa baxlioғanlarmu heli boloған. Nətijidə, bəzilər ḳaytidin ibadəthanioға kelip xu yərdə Təwratta tələp ḳilinoған kafarət («gunaһlarni yapidioған») ḳurbanliḳlirini sunuxḳa baxlioған. Bəlkim bularning kөpinqisining undaḳ ḳilixi jəmiyəttin ḳorḳup, jəmiyət təripidin asta-asta ḳaytidin ḳobul ḳilinixi üqün idi. Undaḳ «ḳaytḳan» adəmlər bəlkim «yumilaḳ tawuz» dəp məshirə ḳilinoған boluxi mumkin; lekin ḥərһalda ularning ziyankəxlikkə uqrixi, qətkə ḳeḳilixi tohtioған bolatti.

Əmdi mu’əllip muxu təwrinip ḳaloған ibraniy kixilərgə ḳandaḳ gəp ḳilidu? Ularoға ḳandaḳ mədət beridu? U asasən Məsiһning Musa pəyoғəmbərgə qüxürülgən əһdisidiki barliḳ ixlardin, barliḳ pərixtilərdin wə barliḳ pəyoғəmbərlərdin ḥərtəraptə üstün turidioғanliḳioға, u wasitiqi boloған əһdining baxḳa ḥəmmə əһdidin üstün turidioғanliḳioға ḥəmdə kaһinliḳining yüksəklikigə küqlük ispat beridu. Oḳurmənlər məktupni oḳuoғanda bularni kərələydu. Mu’əllipning bu hetida Təwrattin, bolupmu uningda hatiriləngən bexarətlərdin kөp sөz nəḳil aloғanliḳini ḥəmdə ḳerindaxlarning guwaһliḳlirini kərsətkənliki roxən kərünidu.

Kizik ix xuki, mu'ällipning salahiyiti bizgä naməlum. Məktupta u özi tooƣruluk sözliməydu. Əmdi məktuptin u tooƣruluk munularni bilimiz: — (a) hətni okuƣuqilar uning kim ikənlikini obdan bilətti; (ə) u hətni yazoƣan waktida türmidə yaki birhil nəzərbənt astida turuwatkan idi (13:19); (b) uning Pawlusning hizmətdixi Timotiyoƣa bilən munasiwiti bar idi (13:23); (p) u bəkmu qiraylik grekqə (Yunanqə) uslubta yazidu; (t) uning Təwratka, jümlidin uningda hatiriləngən barlik bexarətlərgä ətkür wə küqlük qüxənqisi bar idi.

Bu səwəblərdin biz bu mu'ällipni Apollos ikən, däp pərəz kilixka mayilmiz. Apollos grek tilida tərbiyə kərgən Yəhudiy idi («Ros.» 18:24-28). Rosul Pawlus məktuplirida, Apollos mening hizmitimni toluklaydu, dəydu («1Kor.» 3:5-6, 16:22, «Tit.» 3:13ni kərüng).

Uxbu hətning mu'ällipi gərqə özini rosul däp atimioƣan bolsimu, hətning özidə rosulluk hokuk iznaliri oquk kərünidu. Dəsləptiki wakitlardin baxlap Hudaning pütkül jamaiti bu hətni Hudaning hokuki bilən kəlgən, «Mukəddəs Rohning ilham-kərsətmisi bilən yeziloƣan», Injilning ayrilmas bir kismi däp kobul kilip kəlgən. Ixənqimiz barki, okurmənlərgə bu ix okuƣanseri aydinglixidu.

Məzmun: —

1. Məsih pərixtilərdin üstündur (1-, 2-bablar)
2. Məsih Musa bilən Yəxua pəyoƣəmbərlərdin üstündur (3:1-4:13)
3. Məsihning kahinliki Lawiylaroƣa tapxuriloƣan kahinliktin üstündur (4:14-7:28)
4. Məsih wasitiqi boloƣan «yengi əhdə» Musa pəyoƣəmbər arkilik tüzülgən əhdidin təngdaxsiz dərijidə üstündur (8-, 9-bablar)
5. Məsihning kurbanliki Təwrat dəwridiki, «bexarətlik kələnggə» boloƣan barlik kurbanliklarning hämmisini besip qüxüp adəmni gunahlarning toluk kəqürümigə wə mənggülük hayatka erixtüridu (10-bab).
6. Bizgə yol kərsitidioƣan, etikadta «yol baxlamqi» boloƣanlar (11-bab)
7. Hudaning tərbiyisini kobul kilip uning korkunqida mengix (12-bab)
8. Ahirki nəsihət, jekiləxlər, tiləklər wə salamlar (13-bab).

Ibraniylarоqa

«Ibraniylarоqa yezilоqan mәktup»
Hudaning Ооqli pәrixtilәrdin üstündur

1 [1] Huda burunki zamanlarda ata-bowilarоqa pәyоqәmbәrlәr arkilik türküm-türküm boyiqә wә nurоqun yollar bilәn sөz kilоqan bolup, [2] muxu ahirki künlәrdә bolsa bizgә Ооqli arkilik sөzlidi. U Ооqlini pütkül mәwjudatning mirashori kilip bekәtkәn, Uning arkilik kainatlarni yaratkan. [3] U Hudaning xan-xәripidin parlioqan nur, Uning әyniyitining ipadisidur, U kudrәtlik sөz-kalami bilәn pütkül kainattiki mәwjudatni өz ornida turoquzuwatkan bolup, U gunahlarni tazilax hizmitini ada kilоqandin keyin, әrxtiki xanu-xәwkәt igisining ong yenida olturdi. [4] Xuningdәk, U pәrixtilәrdin kөp üstün nam-mәrtiwigә miras bolup, ulardin xunqә yüksәk turdi.

[5] Qünki Huda muқәddәs yazmilarda pәrixtilәrning kaysisioqa: «Sәn Mening Ооqlumdursәn, bügün Mәn Seni tuoqdurdum», wә yәnә: «Mәn Uningoqa Ata bolimәn, Umu Manga Ооqul bolidu» degәnidi?

[6] Uning üstigә, U Өzining tunjisini yәr yüzigә әwәtkәndә, «Barlik pәrixtilәr Uningoqa sәjdә kilsun» degәn.

[7] U pәrixtilәr tooqruluk: —
«U pәrixtilirini xamallar,
Hizmәtkarlirini ot yalkuni kilidu», degәnidi; [8] lekin Ооqli hakkidә bolsa Uningoqa mundak degәn: —
«Sening tәhting, i Huda, әbәdil'әbәdliktur;

1:1 «türküm-türküm boyiqә» — yaki «nuroqun ketim» yaki «nuroqun ipadilәr bilәn».
1:2 «muxu ahirki künlәrdә bolsa» — «ahirki künlәr» Injil boyiqә «ahirki zamanlar», әysaning dunyaoqa kelixi bilәn baxlanoqan. Muxu yәrdә bu ibarә «muxu künlәrning ahirida» *(yәni, pәyoqәmbәrlәr insanlaroqa sөz yәtküzgәn künlәrning ahirida)* degәn sөzlәr bilәn ipadilinidu. **«Ооqli arkilik»** — grek tilida «Ooqul arkilik». **«U Ооqlini pütkül mәwjudatning mirashori kilip bekәtkәn, Uning arkilik kainatlarni yaratkan»** — muxu yәrdә «Ооqli» degәn grek ilida pakәt «Ооqul» bilәn ipadilinidu.
1:2 Yar. 1:3; Zәb. 33:6; Mat. 21:38; Yuh. 1:3; Әf. 3:9; Kol. 1:16.
1:3 «U gunahlarni tazilax hizmitini ada kilоqandin keyin» — kөp kona kәqürülmilәrdә «U yaloquz өzi gunahlarni tazilax hizmitini ada kilоqandin keyin» deyilidu.
1:3 2Kor. 4:4; Fil. 2:6; Kol. 1:15.
1:4 «U Ооqul pәrixtilәrdin kөp üstün nam-mәrtiwigә miras bolup, ulardin xunqә yüksәk turdi» — tөwәndiki 5-ayәttә U aloqan nam-mәrtiwining «Ооqul» ikәnliki kөrünidu.
1:5 «Sәn Mening Ооqlumdursәn, bügün Mәn Seni tuoqdurdum»... «Mәn Uningoqa Ata bolimәn, Umu Manga Ооqul bolidu» — birinqi bexarәt әysaning Mәriyәmdin atisiz tuoquluxini kөrsitidu, «Zәb.» 2:7din elinoqan; ikkinqi bexarәt «2Sam.» 7:14, «1Tar.» 17:13din elinoqan.
1:5 2Sam. 7:14; 1Tar. 17:13, 22:10; Zәb. 2:7; Ros. 13:33; Ibr. 5:5.
1:6 «U Өzining tunjisini yәr yüzigә әwәtkәndә...» — grek tilida muxu yәrdiki «tunji» adәttә «tunji tuoquloqan bala»ni kөrsitidu. Sөzning toluk mәnisi «Zәb.» 89:27dә wә «Kol.» 1:16-17-ayәttә kөrülidu; demәk, Mәsih: *(1)* pütün aləm iqidә әng yukiri orunda turidu; *(2)* aləmdin burun boloqan; *(3)* bәlkim aləmgә ohxax «yaritiloqan» әmәs, bәlki әsli Huda Atisi bilәn billә mәwjut boloqan. Yәnә bir tәrәptin, «Hudaning tunjisi» degәn sөz Mәsihtin keyin *(wә Uning arkilik)* Hudaning kөp baxka ooqul pәrzәntliri bolidioqanlikini kөrsitidu *(2:10ni kөrüng)*. **«yәr yüzigә әwәtkәndә»** — grek tilida «yәr yüzigә elip baxlioqanda...». **«Barlik pәrixtilәr Uningoqa sәjdә kilsun»** — «Kan.» 32:43 wә «Zәb.» 97:7ni kөrüng. «Luka» 2:13-14 wә «Zәb.» 132:7-9nimu kөrüng.
1:6 Zәb. 97:7; Kan. 32:43; Luka 2:8-14
1:7 «U pәrixtilirini xamallar, hizmәtkarlirini ot yalkuni kilidu» — «Zәb.» 104:4. Grek tilida «xamal» wә «roh» ohxax bir sөz bilәn ipadilinidu.
1:7 Zәb. 104:4

Sening padixaһlikingdiki xaһanə һasang adalətning һasisidur.
9 Sən һəkkaniyətni səyüp, rəzillikkə nəprətlinip kəlgənsən;
Xunga Huda, yəni Sening Hudaying Seni һəmraһliringdin üstün kilip xadlik meyi bilən məsiһ kildi».
10 Huda Ooɣlioɣa yənə mundak degən: —

«Sən, i Rəb, һəmmidin burun zeminning ulini salding,
Asmanlarni bolsa kolliring yasioɣandur;
11 Ular yok bolup ketidu,
Lekin Sən mənggü turisən;
Ularning һəmmisi kiyimdək konirap ketidu;
12 Sən ularni ton kəbi yəgəp koyisən,
Xunda ular kiyim-keqək yənggüxləngəndək yənggüxlinidu.
Birak Sən mənggü əzgərmigüqidursən,
Yilliringning tamami yoktur».

13 Yənə, U kaysibir pərixtigə: —
«Mən Sening düxmənliringni təһtipəring kilmioɣuqə,
Mening ong yenimda olturisən» — degənidi?
14 Xundak ikən, pərixtilərning һəmmisi pəkət nijatka miraslik kilidioɣanlar üqün hizmət kilixka Huda təripidin əwətilgən hizmətqi roһlar əməsmu?

Nijatka səl karimaslik

2 1 Bu səwəbtin, allikandak yol bilən һəkikiy yoldin teyilip kətməslikimiz üqün, angliоɣan һəkikətlərgə tehimu etibar kiliximiz lazim. 2 Qünki pərixtilər arkilik yətküzülgən səz-kalamning turaklik ikənliki ispatlanoɣan һəmdə uningoɣa һərbir boysunmaslik wə itaətsizlik kilix tegixlik jazaoɣa tartilidioɣan yərdə, 3 xunqə uluoɣ kutkuzux-nijatka etibar bərmisək, biz kandakmu jazadin kəqip kutulalaymiz?! Qünki bu nijatning həwiri dəsləptə Rəb arkilik ukturuloɣan, һəm uning һəkliкini biwasitə angliоɣanlarmu bizgə təstikliоɣan; 4 uning üstigə

1:8 «lekin Ooɣli һəkkidə bolsa uningoɣa mundak degən» — «Ooɣli» grek tilida «Ooɣul». **«Sening təhting, i Huda...»** — okurməngə xu enikki, bu sözlər Padixaһning Өzigə eytilidu.
1:8 Zəb. 45:6
1:9 «... Sən һəkkaniyətni səyüp, rəzillikkə nəprətlinip kəlgənsən; xunga Huda, yəni Sening Hudaying Seni һəmraһliringdin üstün kilip xadlik meyi bilən məsiһ kildi» — *(8-9-ayət)* «Zəb.» 45:6-7. «Məsiһ kilix» yaki «məsiһlimək» tooɣruluk «Zəbur» 2-küydiki izaһatlarni wə «Təbirlər»ni kərüng.
1:9 Zəb. 45:6, 7
1:10 «Sən, i Rəb, һəmmidin burun zeminning ulini salding, asmanlarni bolsa kolliring yasioɣandur...» — Huda bu ayəttə Өz Ooɣlini «Rəb» dəp, Uning Өzi bilən bir ikənlikini, Yaratkuqimu ikənlikini kərsitidu. «Kol.» 1:15-17-ayətlərgə karalsun.
1:10 Zəb. 102:25-27
1:11 Yəx. 51:6; 2Pet. 3:7,10.
1:12 «... Sən ularni ton kəbi yəgəp koyisən, xunda ular kiyim-keqək yənggüxləngəndək yənggüxlinidu. Birak Sən mənggü əzgərmigüqidursən, yilliringning tamami yoktur» — *(10-12-ayət)* «Zəb.» 102:25-27. Huda yənə Өz Ooɣlining mənggülük Hudalik təbiitini kərsitidu.
1:12 Zəb. 102:25-27
1:13 «Mən Sening düxmənliringni təһtipəring kilmioɣuqə, Mening ong yenimda olturisən» — «Zəb.» 110:2.
1:13 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Əf. 1:20; Ibr. 10:12.
1:14 «Xundak ikən, pərixtilərning һəmmisi pəkət nijatka miraslik kilidioɣanlar üqün hizmət kilixka Huda təripidin əwətilgən hizmətqi roһlar əməsmu?» — demisəkmu 1-bab, 4-14-ayətlərning məksiti, Ooɣulning һəmmə pərixtilərdin kəp üstünlükini kərsitix üqündur.
2:2 «pərixtilər arkilik yətküzülgən səz-kalam» — Musa pəyoɣəmbərgə yətküzülgən Təwrat kanunini kərsitidu.
2:2 Yar. 19:17,26; Kan. 27:26; Ros. 7:53; Gal. 3:19.
2:3 Mat. 4:17; Mar. 1:14; Ibr. 12:25.

Huda bexarətlik alamətlər, karamətlər wə ḫərhil ḳudrətlik məjizilər arḳilik, xundaḳla Өz iradisi boyiqə Muḳəddəs Roḫning ata ḳiloƣan iltipatliri bilən təng buningƣa guwaḫlik bərgən.

Insanlarni xan-xərəp yoliƣa baxliƣuqi Nijatkar — «Zəbur» 8-küy tooƣruluḳ

[5] Biz dəwatḳan kəlgüsi dunyani Huda pərixtilərning baxḳuruxiƣa ətküzüp bərgini yoḳ; [6] bəlki bu ḫəḳtə muḳəddəs yazmilarning bir yeridə birəylən mundaḳ guwaḫlik bərgəndur: —
«I Huda, insan degən nemidi,
Sən uni seoƣinidikənsən?
Adəm balisi nemidi,
Sən uning yeniƣa kelip yoḳlaydikənsən?
[7] Qünki Sən uning ornini pərixtilərningkidin azoƣinə təwən bekitkənsən,
Sən uningƣa xan-xərəp wə xəḫrətlərni taj ḳilip kiydürdüngsən;
Uni ḳolung yasiƣanlarni idarə ḳilixḳa tikliding;
[8] Sən barliḳ məwjudatlarni uning puti astida boysunduruƣansən».
Əmdi «barliḳ məwjudatlarni uning puti astida boysunduruƣansən» degini, ḫeqḳandaḳ nərsə uningƣa boysunmasliḳḳa ḳaldurulmiƣan, degənliktur.
Biraḳ, ḫazirqə məwjudatlarning ḫəmmisiningla uningƣa boysunoƣanliḳini tehi kərməywatimiz.
[9] Lekin biz üqün pərixtilərdin «azoƣinə waḳit təwən ḳilinoƣan», ölüm azablirini tartḳanliḳi üqün ḫazir xan-xərəp wə ḫərmət taji kiydürülgən Əysani kərgüqi bolduḳ; qünki U Hudaning meḫir-xəpḳiti bilən ḫəmməylən üqün ölümning təmini tetidi.
[10] Qünki pütkül məwjudatlar Өzi üqünmu ḫəm Өzi arḳilikmu məwjut bolup turuwatḳan Hudaƣa nisbətən, nuroƣun ooƣullarni xan-xərəpkə baxliƣanda, ularning nijatining yol baxliƣuqisini azab-oḳubətlər arḳilik kamalətkə yətküzüxkə layik kəldi.
[11] Qünki pak-muḳəddəs Ḳiloƣuqi bilən pak-muḳəddəs ḳilinoƣanlarning ḫəmmisi dərwəḳə ohxax Birsidin kəlgəndur; xuning bilən U ularni «ḳerindax» deyixtin nomus ḳilmaydu. [12] Huddi U Hudaƣa (muḳəddəs yazmilarda yeziloƣandək):
«Namingni ḳerindaxlirimoƣa jakarlaymən,
Jamaət iqidə Seni nahxilarda küyləymən» degən.

2:4 Mar. 16:20; Ros. 14:3; 19:11.
2:6 Zəb. 8:4
2:7 «Sən uning ornini pərixtilərningkidin azoƣinə təwən bekitkənsən,...» — yaki «Sən uning ornini pərixtilərningkidin azraḳ waḳitla təwən bekitkənsən,...». **«uni ḳolung yasiƣanlarni idarə ḳilixḳa tikliding»** — bəzi kona kəqürmilərdə muxu səzlər tepilmaydu.
2:7 Zəb. 8:5-6
2:8 Zəb. 8:8; Mat. 28:18; 1Kor. 15:27; Əf. 1:22.
2:9 «ḫəmməylən üqün» — yaki «barliḳ xəy'ilər üqün».
2:9 Zəb. 8:5; Ros. 2:33; Fil. 2:7, 8.
2:10 «Hudaƣa nisbətən, nuroƣun ooƣullarni xan-xərəpkə baxliƣanda...» —Injilda «Hudaning ooƣul pərzəntliri» daim ər ḫəm ḳiz-ayal etiḳadqilarni əz iqigə alidu. **«Qünki pütkül məwjudatlar Өzi üqünmu ḫəm Өzi arḳilikmu məwjut bolup turuwatḳan Hudaƣa nisbətən, nuroƣun ooƣullarni xan-xərəpkə baxliƣanda, ularning nijatining yol baxliƣuqisini azab-oḳubətlər arḳilik kamalətkə yətküzüxkə layik kəldi»** — bu muḫim wə sirlik ayət tooƣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz.
2:11 «Qünki pak-muḳəddəs Ḳiloƣuqi bilən pak-muḳəddəs ḳilinoƣanlarning ḫəmmisi dərwəḳə ohxax Birsidin kəlgəndur; xuning bilən U ularni «ḳerindax» deyixtin nomus ḳilmaydu» — muxu ayəttiki «pak ḳiloƣuqi» Əysa Məsiḫni, «pak ḳilinoƣanlar» U ḳutḳuzoƣanlarni, «Birsidin kəlgən» Huda'Atidin kəlgənni kərsitidu, əlwəttə. Əysa Məsiḫ Өzi ḳutḳuzoƣanlarni «ḳerindaxlirim» dəp ataydu.
2:11 Ros. 17:26.
2:12 «Namingni ḳerindaxlirimoƣa jakarlaymən, jamaət iqidə seni nahxilarda küyləymən» — «Zəb.» 22:22 *(«Zəb.» 18:49, 40:9nimu kərüng)*.
2:12 Zəb. 22:22; 18:49, 40:9

13 U yənə: «Mən sanga tayinimən» wə «Ķaranglar, mana Mən bu yərdə Huda Manga ata ķilоqan pərzəntlər bilən billə» degən.
14 Pərzəntlər bolsa ət bilən ķandin tənlik bolоqaqķa, Ooqulmu xu pərzəntlərningkigə ohxaxla ət wə ķandin tənlik boldi. Bundaķ ķilixtiki məķsət, U ələm arķilik ələm ķoķuķini tutķan Iblisning küqini bikar ķilip, 15 əmür boyi ələm ķorķunqidin ķulluķķa tutuloqanlarning ķəmmisini azadlikķa qiķirix üqün idi. 16 Qünki U dərwəķə pərixtilərgə əməs, bəlki Ibraķimning əwladlirioqa tutixidu; 17 Xuning üqün, U Hudaoqa ait ixlarda rəķimdil wə sadiķ bax kaķin boluxi üqün, həlķning gunaķlirining kəqürüm ķurbanliķini berəlixi üqün, U ķər jəķəttin ķerindaxlirioqa ohxax ķilinixi kerək idi. 18 Qünki Əzi sinaķlarni Əz bexidin kəqürüp, azab-oķubət qəkkən boloqaqķa, U sinaķlaroqa duq kəlgənlərgimu yardəm berələydu.

Ooqul Musa pəyoqəmbərdin üstün

3 1 Xundaķ ikən, əy muķəddəs ķerindaxlar, ərxtin boloqan qaķirikķa ortaķ nesip boloqanlar, əzimiz etirap ķilоqan Rosul wə Bax Ķaķin, yəni Əysaoqa kəngül ķoyup ķaranglar. 2 Huddi Musa pəyoqəmbər Hudaning pütün ailisidə hizmət ķilоqanda Hudaoqa sadiķ boloqandək, umu əzini təyinləp hizmətkə Ķoyoquqioqa sadiķ boldi. 3 Lekin əyni bərpa ķilоquqi əzi bərpa ķilоqan əydinmu artuķ xəķrətkə sazawər boloqinidək, Umu Musadin artuķ xan-xərəpkə layiķtur. 4 Qünki ķəmmə əyning bərpa ķilоquqisi bardur; lekin pütün məwjudatning bərpa ķilоquqisi bolsa Hudadur. 5 Musa bolsa hizmətkar salaķiyiti bilən Hudaning pütün ailisidə sadiķlik bilən keyinki axkarilinidioqan ixlaroqa guwaķlik berix hizmitini ķilоqan. 6 Lekin Məsiķ bolsa Hudaning ailisigə Ooqul salaķiyiti bilən ķəküm süridu; wə əgər biz jasaritimiz wə ümidimizdin boloqan iptiharlikni ahiroqiqə qing tutsaķ, dərwəķə Hudaning axu ailisigə təwə boloqan bolimiz.

Zəbur, 95-küy — Etiķadsizlik ķəķķidə agaķlandurux

7 Xunga, muķəddəs yazmilarda Muķəddəs Roķning deginidək,
Bügün, əgər silər Hudaning awazini anglisanglar,

2:13 «Mən sanga tayinimən» ... «Ķaranglar, mana Mən bu yərdə Huda Manga ata ķilоqan pərzəntlər bilən billə» — Təwrat, «Yəx.» 8:17-18. «U» — Məsiķni kərsitidu. U Yəxaya pəyoqəmbər arķilik ixtin aldin'ala bexarət bərgən.
2:13 Yəx. 8:17,18.
2:14 «... U ələm arķilik ələm ķoķuķini tutķan Iblisning küqini bikar ķilip...» — «ələm ķoķuķini tutķan Iblis» — gərqə Xəytan insanlarni biwasitə ķalak ķilalmisimu, birak insanlarni gunaķ ķilixķa azdurux arķilik mənggülük ələmgə elip baridu. Azduruxning aķiwiti gunaķ, gunaķning aķiwiti bolsa mənggülük ələmdur.
2:14 Yəx. 25:8; Ķox. 13:14; Yuķ. 1:14; 1Kor. 15:54; Fil. 2:7; 2Tim. 1:10.
2:15 Rim. 8:15.
2:16 «Qünki U dərwəķə pərixtilərgə əməs, bəlki Ibraķimning əwladlirioqa tutixidu» — Təwrat «Yəx.» 41:7-9ni kərüng. «Ibraķimning əwladlirioqa tutixidu» — grek tilida bu səz *(1)* Məsiķning *(Ibraķimoqa ohxax, etiķad ķilоqan)* insanlarni yardəm ķoli bilən tutup ķutķuzidioqanliķi; *(2)* bularni ķutķuzux üqün Məsiķning ular bilən ziq munasiwəttə bolup, Əzimu «ət wə ķandin boloqan bir tən»də boluxini kərsitidu.
2:17 Fil. 2:7; Ibr. 4:15.
2:18 Ibr. 4:15,16.
3:1 Ibr. 4:14; 6:20; 8:1; 9:11.
3:2 «Musa pəyoqəmbər Hudaning pütün ailisidə hizmət ķilоqanda Hudaoqa sadiķ boloqandək...» — «Hudaning... ailisi» səzmusəz tərjimisi «Hudaning ... əyi» bolup, Musa pəyoqəmbər zamanida bu səz arķilik Israil həlķi kəzdə tutuloqanidi. Əysa kəlgəndin keyin pütün etiķadqilar jamaiti kəzdə tutulidioqan boloqan.
3:2 Qəl. 12:7.
3:4 2Kor. 5:17,18; Əf. 2:10.
3:5 «Musa bolsa hizmətkar salaķiyiti bilən Hudaning pütün ailisidə sadiķlik bilən keyinki axkarilinidioqan ixlaroqa guwaķlik berix hizmitini ķilоqan» — Musa pəyoqəmbərning *(Hudaning ailisi iqidə boloqan)* hizmiti kəp jəķətlərdə Məsiķ arķilik bolidioqan nijatni aldin'ala kərsitixni əz iqigə aloqan. «Qəl.» 12:7ni kərüng.
3:5 Ķan. 18:15,18.
3:6 Rim. 5:2; 1Kor. 3:16; 6:19; 2Kor. 6:16; 1Pet. 2:5.
3:7 Zəb. 95:7; Ibr. 4:7.

[8] Əyni qaƣlarda Uni ƣəzəpləndürüp, qəl-bayawanda Uni siniƣan künidikidək,
Yürikinglarni ķattiķ ķilmanglar!
[9] Mana xu yərdə ata-bowiliringlar Meni sinidi, ispatlidi ħəm Mening ķiloƣanlirimni ķirik yil kərüp kəlgənidi.
[10] Mən xu dəwrdin bizar bolup: —
«Bular kənglidə daim adaxķanlar,
Mening yollirimni ħeq bilip yətmigən.
[11] Xunga Mən ƣəzəplinip ķəsəm iqip: —
«Ular Mening aramliķimƣa ķət'iy kirməydu» dedim».
[12] Əmdi ķerindaxlar, ħeqķaysinglarda yaman niyətlik wə etiķadsiz ķəlb bolmisun, xundaķla uning mənggü ħayat Hudadin yüz ərüməslikigə kəngül bəlünglar; [13] pəķət «bügün»la bolidikən, ħeqķaysinglar gunaħning azduruxliri bilən kənglünglarning ķattiķlaxmasliķi üqün ħər küni bir-biringlarni jekiləngla.
[14] Dəsləptiki hatirjəmlikimizni ahiroƣiqə qing tutsaķla, dərwəķə Məsiħ bilən xerik boloƣan bolimiz.
[15] Yuķirida eytiloƣinidək: —
«Bügün, əgər silər Hudaning awazini anglisanglar,
Əyni qaƣlarda Uni ƣəzəpləndürgən künidikidək,
Yürikinglarni ķattiķ ķilmanglar!».

[16] (Əmdi Uning awazini anglap turup, Uni ƣəzəpləndürgənlər kimlər idi? Musa pəyƣəmbərning yetəkqilikidə Misirdin ķutulup qiķķan axu Israillarning ħəmmisi əməsmu? [17] U ķirik yil kimlərgə ƣəzəpləndi? Yənila xu gunaħ ətküzüp, yiķilip jəsətliri qəldə ķaloƣanlaroƣa əməsmu? [18] Xundaķla U kimlərgə Əz aramliķimƣa ķət'iy kirməysilər dəp ķəsəm ķildi? Əzigə itaət ķilmioƣanlarni əməsmu? [19] Xunga bulardin kərüwalalaymizki, ularning aramliķķa kirməsliki etiķadsizliķi tüpəylidin idi).

Hudaning aramliķi ħəķķidiki wədə

4 [1] Əmdi Uning aramliķioƣa kirip bəħrimən bolux tooƣrisidiki wədisi bizgə ķalduruloƣandin keyin, aranglardiki birərsiningmu uning nesiwisidin qüxüp ķelixidin ķorķunqta ehtiyat ķilayli. [2] Qünki hux həwər huddi qəldiki Israillaroƣa anglitiloƣandək bizlərgimu anglitildi. Lekin ularning angliƣanliri etiķad bilən yuƣurulmioƣanliķtin, səz-kalamning ularoƣa ħeqķandaķ paydisi bolmioƣanidi. [3] Qünki bu aramliķķa kirgənlər bolsa — etiķad ķiloƣan bizlərmiz. Huddi Hudaning eytķinidək:

3:8 Mis. 17:2.
3:11 «Xunga Mən ƣəzəplinip ķəsəm iqip: — «Ular Mening aramliķimƣa ķət'iy kirməydu» dedim» — «Zəb.» 95:7-11. «Mening aramliķim» — birinqidin Huda Israillaroƣa wədə bərgən Kanaan *(Pələstin)* zeminini kərsitidu. Misirdin qiķip qəl-bayawanda ķirik yil sərsan bolup yürgən bir əwlad Israillar itaətsizlik ķilip u zeminƣa kirmigən. Ikkinqidin, xundaķla əng muħimi, «aramlik» bolsa, pəķət zeminni əməs, bəlki Hudaning panaħi, yetəkqiliki ħəm xəpķiti astida yaxaxni əz iqigə alidu *(4-babnimu kərüng)*.
3:11 Qəl. 14:21-23; Kan. 1:34; Zəb. 95:7-11.
3:13 «pəķət «bügün»la bolidikən, ħeqķaysinglar gunaħning azduruxliri bilən kənglünglarning ķattiķlaxmasliķi üqün ħər küni bir-biringlarni jekiləngla» — bu ayəttiki «bügün» yuķirida nəķil kəltürülgən «Zəbur» 95-küydiki səz, əlwəttə.
3:15 Ibr. 3:7.
3:17 «U ķirik yil kimlərgə ƣəzəpləndi? Yənila xu gunaħ ətküzüp, yiķilip jəsətliri qəldə ķaloƣanlaroƣa əməsmu?» — «Qəl.» 14:29, 32ni kərüng.
3:17 Qəl. 14:36; Zəb. 106:26; 1Kor. 10:10; Yəħ. 5.
3:18 Kan. 1:34.
4:2 «Qünki hux həwər huddi qəldiki Israillaroƣa anglitiloƣandək bizlərgimu anglitildi» — «qəldiki Israillaroƣa» grek tilida «ularoƣa» deyilidu. Bu ayəttiki «hux həwər» Hudaning aramliķini alaħidə kəzdə tutidu.

«Xunga mən oqəzəplinip kəsəm iqip: —
«Ular Mening aramlikimoqa kət'iy kirməydu — degən».

Hudaning əməlliri bolsa dunya apiridə boloqandila ḥəmmisi tamamlanoqanidi; [4] qünki yaritilixning yəttinqi küni ḥəkkidə mukəddəs yazmilarning bir yeridə mundak deyilgən: «Yəttinqi küni kəlgəndə, Huda ḥəmmə əməlliridin aram aldi». [5] Yənə kelip yukirida eytiloqandək Huda: «Ular Mening aramlikimoqa kət'iy kirməydu» degənidi. [6] Buningdin kərünərlikki, Hudaning aramlikioqa kirələydioqanlar bar, əmma uning tooqrisidiki hux həwərni awwal anglioqanlar itaətsizlik kiloqanliki üqün, uningoqa kirəlmidi. [7] Xuning üqün, Huda ənə xu aramlik tooqrisida uzak wakittin keyinki məlum bir künni «bügün» dəp bekitip, Dawut pəyoqəmbər arkilik yənə xundak eytkan: —

«Bügün uning awazini anglisanglar,
Yürikinglarni kattik kilmanglar!».

[8] Əgər Yəxua pəyoqəmbər Israillarni aramlikka kirgüzgən bolsa idi, Huda keyin yənə bir aramlik küni tooqruluk demigən bolatti. [9] Kiskisi, xabat künidiki bir aramlik Hudaning həlkini kütməktə. [10] Qünki Hudaning aramlikioqa kirgüqilər huddi Huda «Өz əməl-ixliridin aram aloqan»dək, əzlirining ixliridin aram alidu. [11] Xunga ḥeqkaysimizning ənə xu Israillardək itaətsizlik kiloqan ḥalitidə yikilip qüxməsliki üqün, hərbirimiz bu aramlikka kirixkə intiləyli.
[12] Qünki Hudaning səz-kalami janliktur wə küqkə igidur, ḥətta jan bilən roḥni, yilik bilən booqumlarni bir-biridin ayriwetəligüdək dərijidə, hərkandak kox bislik kiliqtin ittiktur, kəlbdiki oy-pikir wə arzu-niyətlərning üstidin ḥəküm qikaroquqidur. [13] Uning aldida ḥeqkandak məwjudat oqayip əməstur; bəlki bizdin ḥesab Aloquqining kəzliri aldida ḥəmmə ix oquk-axkaridur.

Bax kaḥinimiz Əysa Məsiḥ

[14] Xundak boloqanikən, xundakla ərx-asmanlardin ətüp qikkan uluoq Bax Kaḥinimiz, yəni Hudaning Ooqli Əysa boloqanikən, biz etirap kiloqan etikadimizda qing turayli. [15] Qünki bizgə təyinləngən bax kaḥinimiz ajizliklirimizoqa ḥesdaxlik kilmioquqi əməs, bəlki bizgə ohxax ḥərhil azdurux-sinaklaroqa duq kəlgən, lekin gunaḥ sadir kilip bakmioquqidur. [16] Xunga yürikimiz tok

---

4:3 Zəb. 95:11
4:4 «Yəttinqi küni kəlgəndə, Huda ḥəmmə əməlliridin aram aldi» — «Yar.» 2:2.
4:4 Yar. 2:2; Mis. 20:11; 31:17.
4:5 «Yənə kelip yukirida eytiloqandək Huda: «Ular Mening aramlikimoqa kət'iy kirməydu» degənidi» — muəllip, gərqə qəldə kəzgən Israillar itaətsizliki tüpəylidin «Hudaning aramliki»oqa kirmigən bolsimu, kirix yoli tehiqə oquk ikənlikini kərsitidu.
4:5 Zəb. 95:11
4:6 «uning tooqrisidiki hux həwərni awwal anglioqanlar» — demək, Hudaning aramliki tooqruluk hux həwər anglioqanlar; qəl-bayawanda kezip yürgən Israillarni kərsitidu.
4:7 Zəb. 95:7-8; Ibr. 3:7.
4:8 «Əgər Yəxua pəyoqəmbər Israillarni aramlikka kirgüzgən bolsa idi, Huda keyin yənə bir aramlik küni tooqruluk demigən bolatti» — Yəxua pəyoqəmbər Musa pəyoqəmbərning izbasari bolup, u Israil həlkini Huda wədə bərgən zeminoqa baxlap baroqan. «Kan.» 3:20, 25:19, «Yəxua» 1:15nimu kərüng.
4:9 «Kiskisi, xabat künidiki bir aramlik Hudaning həlkini kütməktə» — «xabat küni» yəttinqi küni, yəni Huda aram aloqan küni wə Өz Yəhudiy həlkigə bekitkən «dəm elix küni» idi.
4:10 «Qünki Hudaning aramlikioqa kirgüqilər huddi Huda «Өz əməl-ixliridin aram aloqan»dək, əzlirining ixliridin aram alidu» — bu intayin muḥim ayət üstidə ḥəm «Hudaning aramliki» tooqruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
4:12 Top. 12:11; Yəx. 49:2; Əf. 6:17.
4:13 Zəb. 33:13-15
4:14 Ibr. 3:1; 6:20; 8:1; 9:11.
4:15 Yəx. 53:9; 2Kor. 5:21; Fil. 2:7; Ibr. 2:18; 1Pet. 2:22; 1Yuḥ. 3:5.

ḥalda rəḥim-xəpkətkə erixix wə yardəmgə eḥtiyajlik waktimizda xapaət tepix üqün meḥir-xəpkət ayan kilinоquqi təḥtkə yekinlixayli.

5 [1] Ḥər ketimlik bax kaḥin insanlar arisidin tallinip, həlkkə wakalitən Hudaoqa hizmət kilixka, yəni həlkning atioqan ḥadiyəlirini wə gunaḥlar üqün kiloqan kurbanliklirini Hudaoqa sunuxka təyinlinidu. [2] Uning ḥərtərəpləp ajizliкliri boloqaqka, bilimsizlər wə yoldin qətnigənlərgə mulayimlik bilən muamilə kilalaydu. [3] Xu ajizliki üqün u həlkning gunaḥliri ḥesabioqa kurbanlik sunoqandək, əz gunaḥliri üqünmu kurbanlik sunuxka tooqra kelidu. [4] Ḥeqbir kixi bu xərəplik mərtiwini əzlükidin almaydu, pəkət Ḥarunoqa ohxax, Huda təripidin qakiriloqandila uni alidu. [5] Huddi xuningdək Məsiḥmu bax kaḥin mərtiwisigə Əzini uluoqlap əzlükidin erixkən əməs, bəlki Uni uluoqlioquqi Huda Əzi idi; U Uningoqa: —

«Sən Mening Ooqlumdursən, bügün Mən Seni tuoqdurdum» degən.

[6] U mukəddəs yazmilarning yənə bir yeridə Uningoqa: —
«Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən» degən.
[7] Məsiḥ yər yüzidiki künlərdə, Əzini əlümdin kutkuzuwelixka kadir Boloquqioqa kattik nidalar wə kəz yaxliri bilən dua-tilawətlər wə yilinixlarni kətürdi. Uning ihlasmənlikidin dualiri ijabət kilindi. [8] Gərqə U Hudaning Ooqli bolsimu, azab qekixliri arkilik itaətmən boluxni əgəndi. [9] U mana muxundak mukəmməl kilinoqan boloqaqka, barlik Əzigə itaət kiloquqilaroqa mənggülük nijatni barlikka kəltürgüqi bolup, [10] Huda təripidin «Məlkizədəkning kaḥinlik tüzümi tərtipidə bax kaḥin» dəp jakarlandi.

Etikadtin yanmaslikka agaḥlandurux

[11] Bu ix tooqruluk eytidioqan nuroqun səzlirimiz bar, lekin kulakliringlar pang bolup kətkəqkə, bularni silərgə enik qüxəndürüx təs. [12] Qünki silər alliburun təlim bərgüqi boluxka tegixlik boloqan qaoqdimu, əməliyəttə silər yənila Hudaning səz-kalamining asasiy ḥəkikətlirining nemə ikənlikini baxkilarning yengiwaxtin əgitixigə moḥtajsilər; silərgə yirik yeməklik əməs, bəlki yənila süt kerəktur.

4:16 «yardəmgə eḥtiyajlik waktimizda xapaət tepix üqün...» — grek tilida «yardəm» «adəmning *(kutkuzoqin! degən)* nidasioqa yügürüx» degən ukumni bildüridu. **«meḥir-xəpkət ayan kilinoquqi təḥt»** — Hudaning təḥti, əlwəttə.
4:16 Rim. 3:25.
5:3 Law. 9:7; 16:6; Ibr. 7:26.
5:4 «Ḥeqbir kixi bu xərəplik mərtiwini əzlükidin almaydu, pəkət Ḥarunoqa ohxax, Huda təripidin qakiriloqandila uni alidu» — «Mis.» 28:1də ḥatirilənggəndək, Huda Musa pəyoqəmbərgə akisi Ḥarunni Israillarning tunji bax kaḥini kilip təyinləx ḥəkkidə əmr bərgən. Ḥarun Lawiy kəbilisidin idi.
5:4 Mis. 28:1; 1Tar. 23:13; 2Tar. 26:16.
5:5 «Sən Mening Ooqlumdursən, bügün Mən Seni tuoqdurdum» — «Zəb.» 2:7.
5:5 Zəb. 2:7; Ros. 13:33; Ibr. 1:5.
5:6 «Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥin..» — «Məlkizədək» tooqruluk 7-bab 1-2-ayətlərgə karalsun. Məlkizədək əzi «Yar.» 14-babta kərünidu. **«Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən»** — «Zəb.» 110:4.
5:6 Zəb. 110:4; Ibr. 7:17.
5:7 «Məsiḥ yər yüzidiki künlərdə...» — grek tilida «Məsiḥ əttə turoqan künlərdə...» bilən bildürülidu.
5:7 Mat. 26:39; 27:46,50; Yuḥ. 17:1.
5:8 Fil. 2:6.
5:9 «mənggülük nijatni barlikka kəltürgüqi bolup,...» — «barlikka kəltürgüqi» degən ibarə grek tilida «yol baxlioquqi» ḥəm «ul saloquqi» degən yənə ikki mənimu təng bildüridu.
5:10 «U Məsiḥ... Huda təripidin «Məlkizədəkning kaḥinlik tüzümi tərtipidə bax kaḥin» dəp jakarlandi» — 7-bab -1-2-ayətlərgə karalsun. Məlkizədək əzi «Yar.» 14-babta kərünidu.
5:11 «bu ix tooqruluk...» — yaki «U tooqruluk...» *(yəni, Məsiḥ ḥəktə...)*.
5:12 1Kor. 3:1, 2, 3.

13 Qünki pəkət süt bilənla ozuklinidioqanlarning bowaktin pərki yoktur, ular həkkaniyət
kalamioqa pixxik bolmioqan oqoridur, halas. 14 Birak yeməklik bolsa yetilgənlər, yəni əz ang-
zeһinlirini yahxi-yamanni pərk etixkə yetildurgənlər üqündur.

Dawami

6 1-2 Xuning üqün, Məsih tooqrisidiki dəsləpki asasiy təlimdə tohtap kalmay, — yəni kaytidin
«ölük ixlar»din towa kilix wə Hudaoqa etikad baoqlax, qəmüldürülüxlər, «kol təgküzüx»,
əlgənlərning tirildürülüxi wə mənggülük һəküm-sorak tooqrisidiki təlimlərdin ul salayli dəp
olturmay, mukəmməlikkə karap mangayli. 3 Huda halioqanikən, biz xundak kilimiz. 4-6 Qünki
əslidə yorutulup, ərxtiki iltipattin tetioqan, Mukəddəs Rohtin nesip boloqan, Hudaning səz-
kalamining yahxilikini һəm kəlgüsi zamanda ayan kilinidioqan kudrətlərni һes kilip bakkanlar
əgər yoldin qətnigən bolsa, ularni kaytidin towa kildurux һərgiz mumkin əməs. Qünki ular əz-
əzigə kilip Hudaning Ooqlini kaytidin krestləp rəswa kilmakta.
7 Qünki kəp ketimlap əz üstigə yaoqkan yamoqur süyini iqkən, əzidə terioquqilaroqa mənpəətlik
ziraətlərni əstürüp bərgən yər bolsa Hudadin bərikət almakta. 8 Birak tikən wə kamoqak
əstürgən bolsa, u ərziməs bolup, lənətkə yekin bolup, akiwiti kəydürülüxtin ibarət bolidu.
9 Lekin əy səyümlüklirim, gərqə yukiriki ixlarni tiloqa aloqan bolsakmu, silərdə buningdinmu
əwzəl ixlar, xundakla nijatlikning elip baridioqan ixliri bar dəp kayil bolduk. 10 Qünki Huda
kiloqan əməlliringlarni wə Uning mukəddəs bəndilirigə kiloqan wə һazirmu kiliwatkan
hizmitinglar arkilik Uning nami üqün kərsətkən meһir-muһəbbitinglarni untup kalidioqan
adalətsizlərdin əməs.
11 Əmma silərning ümidinglarning toluk jəzm-hatirjəmlik bilən boluxi üqün, һərbiringlarning
ahiroqiqə xundak oqəyrət kilixinglaroqa intizarmiz; 12 xundakla sərəlmilərdin bolmay, bəlki
etikad wə səwrqanlik arkilik Hudaning wədilirigə warislik kiloqanlarni ülgə kilidioqanlardin
boloqaysilər.

Hudaning Ibraһimoqa kiloqan wədiliri jəzmən əməlgə axidu

13 Qünki Huda Ibraһimoqa wədə kiloqanda, Əzidin üstün turidioqan һeqkim bolmioqaqka, Əzi
bilən kəsəm kilip: 14 «Sanga qokum bəht ata kilimən, seni qokum kəpəytip berimən» — dedi.
15 Xuning bilən, Ibraһim uzun wakit səwr-takət bilən kütüp, Hudaning wədisigə erixti.
16 Qünki insanlar əzliridin üstün turidioqan birini tiloqa elip kəsəm kilidu; ularning arisida

---

6:1-2 ««ölük ixlar»din towa kilix» — «ölük ixlar» bolsa Hudaning nijatioqa tayanmay kiloqan barlik ixlar; muxu yərdə muəllip xübһisizki kəp «diniy paaliyətlər»ni «ölük ixlar, halas» deməkqi. **««ölük ixlar»din towa kilix wə Hudaoqa etikad baoqlax, qəmüldürülüxlər, «kol təgküzüx», əlgənlərning tirildürülüxi wə mənggülük һəküm-sorak tooqrisidiki təlimlər...»** — bu altə «asasiy təlim»ni xərһləx üqün, birkanqə ixlar üstidə tohtiliximizoqa tooqra kelidu, «koxumqə səz»imizdə bu һəktə tohtilimiz.

6:3 «Huda halioqanikən, biz xundak kilimiz» — «Huda halioqanikən» degənlik grek tilida «əgər Huda halisa — wə u dərwəkə xundak halaydu» dəp bildüridu.

6:3 Ros. 18:21; 1Kor. 4:19; Yak. 4:15.

6:4-6 «əgər yoldin qətnigən bolsa, ularni kaytidin towa kildurux һərgiz mumkin əməs. Qünki ular əz-əzigə kilip Hudaning Ooqlini kaytidin krestləp rəswa kilmakta» — baxka birhil tərjimisi: «... ular əgər yoldin qətnəp, əzliri üqün Hudaning Ooqlini kaytidin krestləp, xundakla Uni rəswa kiliwatkan bolsa, muxularni kaytidin towa kildurux һərgiz mumkin əməs». Bu muһim ayət tooqruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

6:4-6 Mat. 12:31; Ibr. 10:26; 1Yuһ. 5:16.

6:10 Pənd. 14:31; Mat. 10:42; 25:40; Mar. 9:41; Yuһ. 13:20.

6:14 «Sanga qokum bəht ata kilimən, seni qokum kəpəytip berimən» — okurmənlərgə ayanki, ibraniy tilida bu hil kəsəm iqix mundak xəkildə idi: «Seni bərikətləp bərikətləymən, seni kəpəytip kəpəytimən». Bu xəkildə kəsəm iqküqi əz-əzi bilən kəsəm kiloqan dəp һesablinatti. Bu wədə-kəsəm Ibraһim Isһakni kurbangaһ üstigə koyoqandin keyin berilgən *(«Yar.» 22:17də hatirilinidu)*.

6:14 Yar. 12:3; 17:4; 22:16-17; Zəb. 105:8-9; Luka 1:73.

kəsəm ispat-təstiқ ḥesablinip, ḥər hil talax-tartixlarоqa hatimə beridu. [17] Xuningdək Huda, Өz wədisigə warislиқ қiloɳanlarоqa Өz nixan-məқsitining əzgərməydioɳanliқini tehimu oquқraқ bildürüx üqün, kəsəm қilip wədə bərdi. [18] Xuning bilən қət'iy əzgərməs ikki ix arқiliқ, kəz aldimizda қoyuloɳan ümidni qing tutux üqün ḥalakəttin əzimizni қaqurup uni baxpanaḥ қiloɳan bizlər küqlük rioɳbət-ilḥamoɳa erixələymiz (bu ikki ixta Hudaning yaloɳan eytixi қət'iy mumkin əməs, ələwəttə). [19] Bu ümid jenimizoɳa qing baoɳlanoɳan kemə lənggiridək xübḥisiz ḥəm mustəḥқəm bolup, ərxtiki ibadəthanining iqki pərdisidin ətüp bizni xu yərgə tutaxturidu. [20] U yərgə biz üqün yol eqip mangoɳuqi Əysa bizdin awwal kirgən bolup, Məlkizədəkning kaḥinliқ tüzümi tərtipidə mənggülük təyinlənгən Bax Kaḥin boldi.

Məlkizədəkning kaḥinliқ tüzümi ḥəққidə «Aləmning yaritilixi» 14:17-19ni kərüng

7 [1] Qünki bu Məlkizədək Salem xəḥirining padixaḥi, xundaқla Əng Aliy Boloɳuqi Hudaning kaḥini bolup, Ibraḥim padixaḥlarni yengip jəngdin қaytқanda, uning aldioɳa qiққan wə uningoɳa bəht tiligənidi. [2] Ibraḥim bolsa erixkən barliқ oljisining ondin bir ülüxini uningoɳa atioɳanidi. Məlkizədək degən isimning birinqi mənisi «ḥəққaniyət padixaḥi» degənliktur; uning yənə bir nami «Salemning padixaḥi» bolup, buning mənisi «amanliқ padixaḥi» degənliktur; [3] uning atisi yoқ, anisi yoқ, nəsəbnamisi yoқ, künlirining baxlinixi wə ḥayatining ahirlixixi yoқtur, bəlki u Hudaning Ooɳlioɳa ohxax қilinip, mənggülük kaḥin bolup turidu.
[4] Əmdi қaranglar, bu Məlkizədək nemidegən uluoɳ adəm-ḥə! Ḥətta ata-bowilirimizning qongi Ibraḥimmu oljisining ondin birini uningoɳa atioɳan. [5] Dərwəқə Lawiyning əwladliridin kaḥinliқni zimmisigə aloɳanlar Təwrat қanuni boyiqə həlқtin, yəni əz қerindaxliridin Ibraḥimning puxtidin boloɳinioɳa қarimay tapқinining ondin bir ülüxini yioɳixi əmr қilinoɳan. [6] Lekin bularning қəbilə-urukidin bolmioɳan Məlkizədək bolsa Ibraḥimdin «ondin bir ülüxi»ni қobul қiloɳan andin Hudaning wədilirigə igə boloɳuqi Ibraḥimoɳa bəht tiligən. [7] Xübḥisizki, bəht tiligüqi bəhtkə erixküqidin üstündur. [8] Bu yərdiki «ondin bir ülüx»ni қobul қiloɳuqilar ölidioɳan adəmlərdindur; u yərdiki «ondin bir ülüx»ni қobul қiloɳuqi tooɳrisida muқəddəs yazmilarda «U ḥayat yaxioɳuqi» dəp guwaḥliқ berilgəndur.

6:16 Mis. 22:11.
6:18 «Xuning bilən қət'iy əzgərməs ikki ix arқiliқ...» — bu «əzgərməs ikki ix» bolsa Hudaning wədisi wə Uning қəsimi bolsa kerək. **«kəz aldimizda қoyuloɳan ümidni qing tutux üqün ḥalakəttin əzimizni қaqurup uni baxpanaḥ қiloɳan bizlər küqlük rioɳbət-ilḥamoɳa erixələymiz»** — «əzimizni қaqurup» degən ibarə «muxu rəzil dunyaning aқiwitidin əzini қaqurup», degən mənidə.
6:19 «ərxtiki ibadəthanining iqki pərdisidin ətüp bizni xu yərgə tutaxturidu» — «ərxtiki ibadəthanining pərdisi» degən ibaridə biz «ərxtiki» degən səzni қoxup kirgüzduқ. Qünki «ibadəthanining pərdisi» yər yüzidiki ibadəthanini kərsətkən əməs, bəlki ərxtə boloɳan ibadəthanini kərsitidu *(8:5ni kərüng)*. Demək, etiқadqilar üqün eytқanda, ularning asmandiki ibadəthanidiki əng muқəddəs jay bilən qing alaқisi bardur.
6:20 «Məlkizədəkning kaḥinliқ tüzümi tərtipidə mənggülük təyinlənгən Bax Kaḥin boldi» — «Məlkizədək» tooɳruluқ 7-bab -1-2-ayətlərgə қaralsun. Məlkizədək «Yar.» 14-babta kərünidu.
6:20 Ibr. 3:1; 4:14; 8:1; 9:11.
7:1 «Salem xəḥiri» — yəni Yerusalem; «Salem»ning mənisi «salam, amanliқ»tur.
7:1 Yar. 14:17-20.
7:3 «uning atisi yoқ, anisi yoқ, nəsəbnamisi yoқ, künlirining baxlinixi wə ḥayatining ahirlixixi yoқtur, bəlki u Hudaning Ooɳlioɳa ohxax қilinip, mənggülük kaḥin bolup turidu» — bu ayətning qongқur məzmuni üstidə «қoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
7:5 «Ibraḥimning puxtidin boloɳini...» — grek tilida: «Ibraḥimning qatiriқidin qiққanlar...» degən səz bilən ipadilinidu.
7:5 Qəl. 18:21; Қan. 18:1; Yə. 14:4; 2Tar. 31:5.
7:6 Yar. 14:20.
7:7 «bəht tiligüqi» — yaki «bəht ata қiloɳuqi».
7:8 «Bu yərdiki «ondin bir ülüx»ni қobul қiloɳuqilar ölidioɳan adəmlərdindur; u yərdiki «ondin bir ülüx»ni қobul қiloɳuqi tooɳrisida muқəddəs yazmilarda «U ḥayat yaxioɳuqi» dəp guwaḥliқ berilgəndur» — «ölidioɳan adəmlər» Lawiylиқ kaḥinlarni, «ḥayat yaxioɳuqi» bolsa Məlkizədəkni kərsitidu.

[9] Ḥətta mundaḳ deyixkə boliduki, ondin bir ülüxni alidiɵan Lawiymu əjdadi Ibraḥim arḳiliḳ
Məlkizədəkkə ondin bir ülüxni bərgən. [10] Qünki Məlkizədək Ibraḥimni ḳarxi aloɵanda, Lawiyni
kəlgüsidiki puxti bolux süpitidə yənila Ibraḥimning tenidə idi, dəp ḥesablaxḳa bolidu.
[11] Əmdi Lawiy ḳəbilisining kaḥinliḳ tüzümi arḳiliḳ mukəmməl ḥəḳḳaniylik kelələydiɵan bolsa
(qünki xu tüzümgə asaslinip Təwrat ḳanuni Israil həlḳigə qüxürülgənidi), keyinki waḳitlarda
Ḥarunning kaḥinliḳ tüzümi boyiqə əməs, bəlki Məlkizədəkning kaḥinliḳ tüzümi boyiqə baxḳa
bir kaḥinning qiḳixining nemə ḥajiti bolatti?
[12] Əmdi kaḥinliḳ tüzümi əzgərtilgən bolsa, uningɵa munasiwətlik ḳanun-tüzümmu əzgərtilixkə
tooɵra kelidu. [13] Qünki bu eytiliwatḳan səzlər ḳaritiloɵan zat bolsa baxḳa bir ḳəbilidin bolup,
bu ḳəbilidin ḥeqkim ḳurbangaḥta hizmättə bolup baḳmioɵan. [14] Qünki Rəbbimizning Yəḥuda
ḳəbilisidin qiḳḳanliḳi enik; Musa bu ḳəbilə tooɵrisida kaḥinliḳḳa munasiwətlik ḥeqbir nərsə
demigənidi.
[15] Əmdi Məlkizədəktək baxḳa bir kaḥin qiḳḳan bolup, bu əzgirix munulardin tehimu roxən
bolidu; [16] uning kaḥinliḳḳa təyinlinixi ət igilirigə baoɵliḳ əmr bilən əməs, bəlki pütməs-tügiməs
ḥayatning ḳudritidin boloɵandur.
[17] Qünki bu ḥəḳtə muḳəddəs yazmilarda: «Sən əbədi'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir
kaḥindursən» dəp guwaḥliḳ berilgən. [18] Qünki aldinḳi əmr-tüzüm ajizliḳi wə ünümsizliki
tüpəylidin küqidin ḳalduruloɵan [19] (— qünki Təwrat ḳanuni ḥeq ixni kamalətkə yətküzəlmidi).
Uning ornioɵa bizni Hudaoɵa yeḳinlaxturidioɵan, uningdin əwzəl ümid elip kelindi. [20-21] Uning
üstigə, bu ix Hudaning ḳəsimi bilən kapalətkə igə bolmay ḳalmidi (ilgiri ətkən kaḥinlar
Hudaning ḳəsimisiz kaḥin boloɵanidi; lekin, Əysa bolsa Əzigə: —
«Pərwərdigar xundaḳ ḳəsəm iqti, ḥəm ḥərgiz buningdin yanmaydu: — «Sən əbədil'əbədgiqə
kaḥindursən»» Degüqining ḳəsimi bilən kaḥin boldi). [22] Əmdi Əysa xundaḳ uluoɵ ix bilən əwzəl
bir əḥdining kepili ḳilindi.
[23] Yənə kelip, ilgiri ətkən kaḥinlar kəp boluxi kerək idi; qünki ularning ḥərbiri ölüm tüpəylidin
wəzipisini dawamlaxturalmay ḳaloɵan. [24] Lekin Əysa mənggügə turoɵaqḳa, Uning kaḥinliḳi
ḥərgiz əzgərtilməstur. [25] Xu səwəbtin, U Əzi arḳiliḳ Hudaning aldioɵa kəlgənlərni üzül-kesil
ḳutḳuzuxḳa ḳadir; qünki U ular üqün Hudaoɵa murajiət ḳilixḳa mənggü ḥayattur.
[26] Muxundaḳ bir bax kaḥin dəl bizning ḥajitimizdin qiḳidioɵan — muḳəddəs, əyibsiz, oɵubarsiz,
gunaḥkarlardin neri ḳilinoɵan, ərxlərdin yuḳiri elip kətürülgən kaḥindur. [27] U axu bax
kaḥinlardək hər küni aldi bilən əz gunaḥliri üqün, andin həlḳning gunaḥliri üqün ḳurbanliḳ

7:9 «Ḥətta mundaḳ deyixkə boliduki, ondin bir ülüxni alidiɵan Lawiymu əjdadi Ibraḥim arḳiliḳ Məlkizədəkkə ondin bir ülüxni bərgən» — ondin bir ülüxni aloɵini Lawiy əzi əməs, bəlki uning əwladliri «Lawiylar»dur.
7:11 Gal. 2:21.
7:14 «Qünki Rəbbimizning Yəḥuda ḳəbilisidin qiḳḳanliḳi enik; Musa bu ḳəbilə tooɵrisida kaḥinliḳḳa munasiwətlik ḥeqbir nərsə demigənidi» — Musa pəyoɵəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə kaḥinlar Lawiy ḳəbilisidin boloɵan.
7:14 Yəx. 11:1; Mat. 1:3.
7:15 «Əmdi Məlkizədəktək baxḳa bir kaḥin qiḳḳan bolup, bu əzgirix munulardin tehimu roxən bolidu» — «bu əzgirix» grek tilida «bu ix» deyilidu. «Bu ix»ning nemə ikənliki tooɵruluḳ baxḳa pikirdə boloɵan bəzi alimlar bar.
7:16 «... uning kaḥinliḳḳa təyinlinixi ət igilirigə baoɵliḳ əmr bilən əməs, bəlki pütməs-tügiməs ḥayatning ḳudritidin boloɵandur» — «ət igilirigə baoɵliḳ əməs» — grek tilida «ətlik *(demək, insanning ətlirigə ḳaraydioɵan)* bir əmr boyiqə əməs,...». Demək, Musa pəyoɵəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə kaḥinlar Lawiy ḳəbilisidin boluxi kerək idi, lekin Məlkizədəkning kaḥinliḳ tüzümi ḥeqḳandaḳ bir ḳəbilə bilən munasiwətsiz, pəḳət mənggü ḥayat kixi buningɵa layiḳ keləttı.
7:17 «Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən» — «Məlkizədək» tooɵruluḳ yənə 7-bab 1-2-ayətlər wə «Zəbur»diki 110-küygə ḳaralsun. Məlkizədək əzi «Yar.» 14-babta kərünidu.
7:17 Zəb. 110:4; Ibr. 5:6.
7:19 Yuḥ. 1:17; Ros. 13:39; Rim. 3:21,28; 8:3; Gal. 2:16.
7:20-21 «Pərwərdigar xundaḳ ḳəsəm iqti, ḥəm ḥərgiz buningdin yanmaydu: — «Sən əbədil'əbədgiqə kaḥindursən»» degüqining ḳəsimi bilən kaḥin boldi» — Zəburdiki *(110:4)* toluḳ bayan bolsa: «Pərwərdigar xundaḳ ḳəsəm iqti, ḥəm buningdin yanmaydu: — «Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən»».
7:20-21 Zəb. 110:4.
7:25 1Tim. 2:5; 1Yuḥ. 2:1.

sunuxkа moһtaj əməs. Qünki U Өzini kurbanlik süpitidə sunoqanda, һəmməylən üqün buni bir yolila ada kildi. 28 Qünki Təwrat kanuni ajiz bəndə boloqan insanlarni bax kaһin kilip təyinləydu, lekin Təwrat kanunidin keyin kəlgən Hudaning kəsəm-kalami mənggügə kamalətkə yətküzülgən Ooqulni bax kaһin kilip təyinlidi.

Bax kaһinimiz Əysa Məsiһ — əwzəl kaһin, əwzəl əһdə

8 1 Eytkanlirimizning bax nuktisi xuki: Ərxtiki uluoq Boloquqining təhtining ong təripidə olturoqan xundak bir Bax Kaһinimiz bar. 2 U mukəddəs jaylarda, xundakla insan əməs, bəlki Pərwərdigar tikkən һəkikiy ibadət qedirining һəmmisidə kaһinlik hizmitini kiloquqidur.
3 Һərbir bax kaһin һədiyə һəm kurbanliklar sunux üqün təyinlinidu. Xuning üqün, bizning bu bax kaһinimizningmu birər sunidioqini bolux kerək idi. 4 Dərwəkə əgər U yər yüzidə bolsidi, һərgiz kaһin bolmaytti; qünki bu yərdə Təwrat kanun-tüzümi boyiqə һədiyə sunidioqan kaһinlar alliburunla bardur 5 (bu kaһinlar hizmət kilidioqan ibadət qediri pəkətla ərxtiki ixlarning kəqürülmisi wə kələnggisidur. Musa dəl bu ibadət qedirini kuruxka baxlioqanda, Hudaning wəһiysi uningoqa kelip: «Eһtiyat kiloqinki, bularning һəmmisini sanga taoqda kərsitilgən ərnək boyiqə yasioqin» dəp agaһlandуroqan). 6 Lekin һazir U (kona əһdigə ait wədilərdin əwzəl wədilər üstigə bekitilgəq) tehimu yahxi bir əһdining wasitiqisi boloqaqka, Uningoqa berilgən kaһinlik hizmiti baxka kaһinlarningkidin xunqə əwzəl turidu.
7 Əgər xu dəsləpki əһdə kəm-kütisiz bolsa idi, keyinkisi üqün orun izdəxning һeqkandak һajiti bolmioqan bolatti. 8 Lekin, Huda kona əһdini yetərsiz dəp karap, Israillaroqa mundak degən: —
«Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəməti wə Yəһuda jəməti üqün yengi bir əһdini əməlgə axurimən. 9 Bu əһdə ularning ata-bowiliri bilən tüzgən əһdigə ohximaydu; xu əһdini Mən ata-bowilirini kolidin tutup Misirdin kutkuzup yetəkliginimdə ular bilən tüzgənidim; qünki ular Mən bilən tüzüxkən əһdəmdə turmidi, mən ulardin nəzirimni yətkidim, — dəydu Pərwərdigar.
10 Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioqan əһdəm mana xuki: —
«Mən Өz təwrat-kanunlirimni ularning zeһin-əkligə salimən, һəmdə ularning kəlbigimu pütimən; Mən ularning Hudasi bolimən, ularmu Mening həlkim bolidu. 11 Xundin baxlap

---

7:27 Law. 9:7; 16:6; Ibr. 5:3.
8:1 Əf. 1:20; Kol. 3:1; Ibr. 3:1; 4:14; 6:20; 9:11; 12:2.
8:2 «U Məsiһ mukəddəs jaylarda, xundakla insan əməs, bəlki Pərwərdigar tikkən һəkikiy ibadət qedirining һəmmisidə kaһinlik hizmitini kiloquqidur» — «mukəddəs jaylar» bolsa «mukəddəs jay» wə «əng mukəddəs jay» deməkqi.
8:3 «bizning bu bax kaһinimizningmu» — grek tilida «Uningmu...».
8:3 Əf. 5:2.
8:5 Mis. 25:40; Ros. 7:44; Kol. 2:17; Ibr. 10:1.
8:6 «lekin һazir U ... tehimu yahxi bir əһdining wasitiqisi boloqaqka, Uningoqa berilgən kaһinlik hizmiti baxka kaһinlarningkidin xunqə əwzəl turidu» — bu ayəttə kərsitilgən əһdə «yengi əһdə», 8-12-ayətlərni kerüng.
8:6 2Kor. 3:6.
8:7 «Əgər xu dəsləpki əһdə kəm-kütisiz bolsa idi, keyinkisi üqün orun izdəxning һeqkandak һajiti bolmioqan bolatti» — nemixka rosul muxu yərdə: «keyinkisi üqün orun izdəxkə һajiti bolmioqan bolatti» dəydu, pəkətla «keyinkisining һeqkandak һajiti bolmioqan bolatti» deməydu? Bəlkim u «yengi əһdə» bexarət kiloqan pəyoqəmbərlər *(Yərəmiya, Əzakiyal, Yəxaya katarliklar)*ni kəzdə tutidu; ular əzi «yengi kəlb, yengi roһ»ka igə boluxka təxna bolup izdigən, «yengi əһdə» dəl muxularoqa ayan kilinoqan.
8:8 «Lekin, Huda kona əһdini yetərsiz dəp karap, Israillaroqa mundak degən: — «Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəməti wə Yəһuda jəməti üqün yengi bir əһdini əməlgə axurimən» — Huda Өzi bekitkən kona əһdini «yetərsiz kərgən»liki һəyran kalarlik kərünidu, əlwəttə. Yetərsizliki bolsa dəl 7:19də kərsitilgəndək «Təwrat kanuni һeq ixni kamalətkə yətküzəlmidi». «Yengi əһdə» pəkətla Hudaning mukəmməl һəkkaniylikini kərsətkən bolupla kalmay, bəlki bu һəkkaniylikning insanlarning kəlbigə kandak ornitilidioqanlikini kərsitidu.
8:8 Yər. 31:31-34.
8:10 «Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioqan əһdəm mana xuki...» — Yərəmiya pəyoqəmbərning bu bexaritidə, «xu künlərdin keyin» degən ibarə Huda həlkini əz yurtioqa Babilondin kayturoqandin keyinki künlərni kərsitidu.

ḥeqkim ɵz yurtdixiƣa, yaki ɵz ḳerindixiƣa: — «Pərwərdigarni tonuƣin» dəp ɵgitixining ḥajiti ḳalmaydu; qünki ularning ḥəmmisi, əng kiqikidin qongiƣiqə Meni bilip boloƣan bolidu;
12 qünki mən ularning ḳəbiḥliklirigə rəḥim ḳilimən ḥəmdə ularning gunaḥliri wə itaətsizlikirini mənggügə esimdin qiḳiriwetimən».
13 Əmdi Hudaning bu əḥdini «yengi» deyixi burunḳisini «kona» degənlikidur; əmdi waḳti ɵtkən, konariƣan ix bolsa uzun ɵtməy yoḳilidu.

Kona əḥdə dəwridiki ibadət

9 1 Birinqi əḥdidə munasiwətlik ibadət bəlgilimiliri wə yər yüzigə təwə boloƣan bir muḳəddəs ibadət jayi bar idi. 2 Buningƣa bir ibadət qediri tikilgənidi; uning muḳəddəs jay dəp ataloƣan birinqi bɵlümidə qiraƣdan, xirə ḥəm xirə üstidə rətləngən nanlar bolatti. 3 Uning ikkinqi, yəni iqki pərdisining kəynidə əng muḳəddəs jay dəp ataloƣan yənə bir qedir bɵlümi bar idi. 4 Xu yərgə təwə boloƣan altun huxbuygaḥ wə pütünləy altun bilən ḳaplanoƣan əḥdə sanduḳi bar idi. Sanduḳning iqidə altundin yasaloƣan, manna selinoƣan komzək, Ḥarunning bih sürgən ḥasisi wə ikki əḥdə tax tahtiyisi bar idi. 5 Sanduḳ üstidiki «kəfarət təhti»ning üstigə xan-xərəplik «kerub»lar ornitiloƣan bolup, ḳanatliri bilən uni yepip turatti. Əmdi bular tooƣruluḳ təpsiliy tohtilixning ḥazir waḳti əməs.
6 Bu nərsilər mana xundaḳ orunlaxturuloƣandin keyinla, kaḥinlar qedirning birinqi bɵlümigə (yəni «muḳəddəs jay»ƣa) ḥərdaim kirip, ibadət hizmitini ḳilidu. 7 Biraḳ, «əng muḳəddəs jay» dəp ataloƣan ikkinqi bɵlümgə pəḳət bax kaḥin yilda bir ḳetimla kiridu. Kaḥin u yərgə ɵz gunaḥliri wə həlḳning nadanliḳtin ɵtküzgən gunaḥliri üqün ataloƣan ḳurbanliḳ ḳenini almay kirməydu. 8 Bu ixlar arḳiliḳ Muḳəddəs Roḥ xuni kərsitip bərməktiki, bu birinqi ibadət qedirdiki tüzüm inawətlik bolup tursila, əng muḳəddəs jayƣa baridioƣan yol yənila eqilmaydu.
9 Mana bular rəsimdək ḥazirḳi zamanni roxənləxtüridioƣan bir hil obraz, halas. Buningdin xuni kərüwelixḳa boliduki, bu qedirda sunulidioƣan ḥədiyə wə ḳurbanliḳlar ibadət ḳiloƣuqini wijdanida pak-kamil ḳilalmaydu. 10 Ular pəḳət yemək-iqməklər wə boyini suoƣa selixning türlük rəsmiyətlirigə baoƣliḳ bolup, ḳanun-tüzüm tüzütülüx waḳti kəlgüqilik küqkə igə ḳilinoƣan, insanlarning ətlirigila baoƣliḳ boloƣan bəlgilimə-nizamlardur.
11 Lekin Məsiḥ bolsa kəlgüsidiki karamət yahxi ixlarni elip baroƣuqi bax kaḥin bolup, adəm ḳoli

8:11 Yuḥ. 6:45,65; 1Yuḥ. 2:27.
8:12 Yər. 31:31-34.
9:2 Mis. 26:1; 36:1; Law. 24:5.
9:3 «əng muḳəddəs jay dəp ataloƣan yənə bir qedir bɵlümi» — «muḳəddəs jay» grek tilida «muḳəddəslərning muḳəddisi».
9:4 «altundin yasaloƣan, manna selinoƣan komzək» — «manna» Huda qəl-bayawanda Israillaroƣa bərgən «asmandiki nan» — «Mis.» 31:16kə ḳaralsun. **«Ḥarunning bih sürgən ḥasisi»** — Huda Ḥarunni yetəkqi ḳilip tallioƣanliḳini kərsitix üqün, uning ḥasisini bihlatḳanidi («Qəl.» 16-17-babni kərüng. **«ikki əḥdə tax tahtiyisi»** — bularning üstigə «on pərman» yaki «on pərḥiz» yeziloƣanidi («Mis.» 31:18 wə 34:28ni kərüng.
9:4 Mis. 25:10; 34:29; Qəl. 17:25; 1Pad. 8:9; 2Tar. 5:10.
9:5 «kəfarət təhti» — yaki «rəḥimgaḥ» yaki «rəḥim kərsitidioƣan təht». «Mis.» 25:22-34ni kərüng. **««kəfarət təhti»ning üstigə xan-xərəplik «kerub»lar ornitiloƣan bolup, ḳanatliri bilən uni yepip turatti»** — bu ixlar tooƣrisida «Mis.» 25:10-22, 37:6-9ni kərüng. **«əmdi bular tooƣruluḳ təpsiliy tohtilixning ḥazir waḳti əməs»** — bu nərsilərning ḥəmmisi əysa Məsiḥ wə u elip baroƣan nijattin «bexarət beridioƣan kələnggə» idi. Bu ayəttiki sɵzlərgə wə 8:5kə ḳarioƣanda, xuningƣa ixənqimiz kamilki, ḥətta bu kona ibadət qedirining kiqikkinə təpsilatlirimu «bexarətlik kələnggə» yaki «simwol» idi. «Manna» uning bir misalidur. «Yuḥ.» 6:30-35də əysaning Ɵzi tooƣruluḳ eytḳan sɵzlirini kərüng *(«Rim.» 14:4, «Kol.» 2:16-17nimu kərüng)*. Huda buyrusa bu uluƣ wə ḳiziḳ nuḳtini təpsiliy təḥlil ḳilidioƣan kitabqini keyin qiḳarmaḳqimiz.
9:5 Mis. 25:22.
9:6 Qəl. 28:3.
9:7 Mis. 30:10; Law. 16:2,34; Ibr. 9:25.
9:8 «bu birinqi ibadət qediridiki tüzüm inawətlik bolup tursila» — «birinqi ibadət qediri» degən sɵz qedirning ɵzini, xundaḳla u wəkillik ḳiloƣan ibadət hizmətliri *(uningda sunuloƣan ḥədiyə wə ḳurbanliḳlar ḳatarliḳlar)*ni kərsitidu.
9:8 Yuḥ. 14:6.
9:10 Law. 11:2; Qəl. 19:7-22.

bilən yasalmioqan, bu dunyaoqa mənsup bolmioqan, tehimu uluoq wə tehimu mukəmməl ibadət qedirioqa kirdi; [12] əqkə yaki mozaylarning qurbanlik qenini əməs, bəlki Өzining qurbanlik qeni arqilik U (Өzila mənggülük hərlük-nijatni igiligən bolup) bir yolila mənggügə əng mukəddəs jayoqa kirdi. [13] Kona əhdə dəwridə əqkə wə buqilarning qeni həm inəkning külliri napak boloqanlarning üstigə sepilsə, ularni ət jəhətidin tazilap pak qiloqan yərdə, [14] undaqta, mənggülük Roh arqilik özini oqubarsiz qurbanlik süpitidə Hudaoqa atioqan Məsihning qeni wijdaninglarni əlük ixlardin pak qilip, bizni mənggü hayat Hudaoqa ibadət qilixqa tehimu yetəkliməmdu?!

[15] Xuning üqün u yengi əhdining wasitiqisidur. Buning bilən (insanlarning awwalqi əhdə astida sadir qiloqan itaətsizlikliri üqün azadlik bədili süpitidə xundaq bir ölüm boloqanikən) Huda təripidin qaqiriloqanlar wədə qilinoqan mənggülük miraska erixələydu.

[16] Əgər wəsiyət qaldurulsa, wəsiyət qaldуroquqining əlüxi təstiqlanoquqə, wəsiyət küqkə igə bolmaydu. [17] Qünki wəsiyət pəqət ölümdin keyin küqkə igə bolidu. Wəsiyət qaldуroquqi hayatla bolsa, wəsiyitining heqqandaq küqi bolmaydu. [18] Xuningoqa ohxax, dəsləpki əhdimu qan eqitiloqandila, andin küqkə igə boloqan. [19] Qünki Musa Təwrat qanuni boyiqə hərbir əmrini pütün həlqqə uqturoqandin keyin, mozay wə əqkilərning suoqa arilaxturuloqan qenini qizil yung yipta baoqlanoqan zofa bilən qanun dəsturioqa wə pütün həlqqə sepip, ularoqa: [20] «Mana, bu Huda silərning əməl qilixinglaroqa əmr qiloqan əhdining qenidur» — dedi. [21] U yənə ohxax yolda ibadət qedirioqa wə qedirdiki ibadətkə munasiwətlik pütkül saymanlarning üstigə qan səpti. [22] Dərwəqə, Təwrat qanuni boyiqə həmmə nərsə degüdək qan bilən paklinidu; qurbanlik qeni təkülmigüqə, gunahlar kəqürüm qilinmaydu.

[23] Hox, ərxtikigə təqlid qilip yasaloqan bu buyumlar muxundaq qurbanliqlar bilən paklinixi kerək idi. Birak ərxtiki nərsilərning özi bulardin esil qurbanliqlar bilən paklinixi kerək. [24] Qünki Məsih ərxtiki həqiqiy ibadət jayioqa təqlid qilinoqan, adəm qoli bilən yasaloqan mukəddəs jayoqa əməs, bəlki Hudaning huzurida bizgə wəkillik qilip hazir bolux üqün ərxning özigə kirip boldi. [25] Yər yüzidiki bax kahinning yilmuyil öz qenini əməs, bəlki qurbanliqlarning qenini elip, əng mukəddəs jayoqa qayta-qayta kirip turoqinidək, u qurbanlik süpitidə özini qayta-qayta atax üqün kirgini yoq. [26] Əgər xundaq qilixning zərüriyiti boloqan bolsa, dunya apiridə boloqandin beri Uning qayta-qayta azab qekixigə tooqra kelətti. Lekin U mana zamanlarning ahirida gunahni yoq qilix üqün, bir yolila Өzini qurban qilixqa otturioqa qikti. [27] Həmmə adəmning bir qetim ölüxi wə əlgəndin keyin soraqka tartilixi bekitilgəngə ohxax, [28] Məsihmu nuroqun kixilərning

---

9:11 Ibr. 3:1; 4:14; 6:20; 8:1.
9:12 «Өzining qurbanlik qeni arqilik U Өzila mənggülük hərlük-nijatni igiligən bolup bir yolila mənggügə əng mukəddəs jayoqa kirdi» — «mənggülük hərlük-nijat» bolsa gunahlardin boloqan azadlik-nijatni kərsitidu. Məsihning igiligini Өzi üqün əməs, barlik insanlar *(etiqad qiloqan bolsa)* üqün, əlwəttə.
9:12 Ros. 20:28; əf. 1:7; Kol. 1:14; Ibr. 10:10; 1Pet. 1:19; Wəh. 1:5; 5:9
9:13 Law. 16:14; Qəl. 19:4; Ibr. 10:4.
9:14 «undaqta, mənggülük Roh arqilik özini oqubarsiz qurbanlik süpitidə Hudaoqa atioqan Məsih...» — «mənggülük Roh» Muqəddəs Roh, Hudaning mənggülük Rohi.
9:14 Luka 1:74; Rim. 6:13; Gal. 1:4; 2:20; əf. 5:2; Tit. 2:14; 1Pet. 4:2; 1Yuh. 1:7; Wəh. 1:5.
9:15 «insanlarning awwalqi əhdə astida sadir qiloqan itaətsizlikliri üqün azadlik bədili süpitidə xundaq bir ölüm boloqanikən» — «xundaq bir ölüm» — Məsihning ölümi, əlwəttə.
9:15 Rim. 5:6; 1Pet. 3:18.
9:17 «16-17-ayət» — yaki «Qünki əhdə tüzülsə, əhdə tüzülgüqi qurbanlik ölüxi kerək. Əhdə qurbanliqi qilinoquqi ölsə, əhdə küqkə igə bolidu; qurbanlik tehi hayatla bolsa, əhdə heqqandaq küqkə igə bolmaydu».
9:17 Gal. 3:15.
9:20 «Mana, bu Huda silərning əməl qilixinglaroqa əmr qiloqan əhdining qenidur» — demək, əhdə bu qan arqilik küqkə igə qilinoqan. «Mis.» 24:5-8ni kərüng.
9:20 Mis. 24:8; Mat. 26:28.
9:24 «adəm qoli bilən yasaloqan mukəddəs jayoqa əməs» — «mukəddəs jay» grek tilida «mukəddəs jaylar» deyilidu — «mukəddəs jay» andin «əng mukəddəs jay» deməkqi.
9:25 Mis. 30:10; Law. 16:2,34; Ibr. 9:7.

gunahlirini Өz üstigə elix üqün birla kətim kurbanlik süpitidə sunuloandin keyin, Өzini təlpünüp kütkənlərgə gunahni yok kiloan halda nijat kəltürüxkə ikkinqi kətim axkarə bolidu.

Məsihning bir kətimlik kurbanliki

10 [1] Təwrat kanuni kəlgüsidə elip kelinidioan güzəl ixlarning өz əynini əməs, bəlki ularning kələnggisinila sürətləp bərgəqkə, u tələp kilinoan, yilmuyil sunulup keliwatkan ohxax kurbanliklar arkilik Hudaoa yekinlaxmakqi boloanlarni hərgizmu mukəmməl kilalmaydu.
[2] Bolmisa, muxu kurbanliklarning sunuluxi ahirlixatti, qünki ibadət kilouqilar pak kilinip, wijdani yənə өz gunahliri tüpəylidin azablanmaytti. [3] Halbuki, muxu kurbanliklar yilmuyil өz gunahlirini əzlirigə əslitip turidu. [4] Qünki buka wə əqkilərning kəni gunahlarni hərgiz elip taxliyalmaydu. [5] Xuning üqün, U dunyaoa kəlgəndə mundak degən: —
«Nə kurbanlik, nə atioan axlik hədiyəliri bolsa Sening tələp-arzuyung əməs,
Birak Sən Mən üqün bir tən təyyarlap bərding;
[6] Nə kөydürmə kurbanliklar, nə gunah kurbanlikidinmu səyünmiding;
[7] Xunga jawab bərdimki — «Mana Mən kəldim!
— Kanun dəsturungda Mən tooruluk pütülgəndək —
I Huda, iradəngni əməlgə axurux üqün kəldim».

[8] U yukirida: «Nə kurbanlik, nə axlik hədiyəliri, nə kөydürmə kurbanliklar nə gunahni tiligüqi kurbanliklar Sening tələp-arzuyung əməs, Sən ulardinmu səyünmiding» (bu kurbanliklar Təwrat kanunining təlipi boyiqə sunuluxi kerək idi) deginidin keyin [9] yənə: «Sening iradəngni əməlgə axurux üqün kəldim» degən. Demək, Huda keyinkisini küqkə igə kilix üqün, aldinkisini əməldin kalduridu. [10] Hudaning bu iradisi boyiqə Əysa Məsihning tenining bir yolila kurban kilinixi arkilik biz gunahtin paklinip, Hudaoa atalduk.

9:28 «Məsih... Өzini təlpünüp kütkənlərgə gunahni yok kiloan halda nijat kəltürüxkə ikkinqi kətim axkarə bolidu» — «gunahni yok kiloan halda» grek tilida «gunah yok halda». Bizningqə «gunah yok halda» degən ibarə Məsihning Өzining gunahsiz ikənlikini kərsitix üqün deyilgən əməs *(qünki Uning gunahsizliki enik)*, bəlki Uning gunahning əzini bir tərəp kilix ixini tügigənlikini kərsitidu, dəp karaymiz.
–«Gunah yok halda nijat kəltürüxkə ikkinqi kətim axkarə bolidu» degənlik toorisidiki yənə bir qüxənqisi: «*(Məsihning ikkinqi kətimki kelixi)* insanlarning gunahlirining bədiligə kurban bolux üqün əməs, bəlki nijat kəltürüxkə ikkinqi kətim axkarə bolidu» degəndək.
9:28 Rim. 5:6, 8; 1Pet. 3:18.
10:1 Kol. 2:17; Ibr. 8:5.
10:4 Law. 16:14; Qəl. 19:4; Ibr. 9:13.
10:5 «Xuning üqün, U dunyaoa kəlgəndə mundak degən: —» — «U» — Məsihni kərsitidu.
10:5 Zəb. 40:6; Yəx. 1:11; Yər. 6:20; Am. 5:21.
10:7 «....Xunga jawab bərdimki — «Mana Mən kəldim! — kanun dəsturungda Mən tooruluk pütülgəndək — I Huda, iradəngni əməlgə axurux üqün kəldim»» — *(5-7-ayət)* «Zəb.» 40:6-8 *(kona grek «Septuagint» (LXX)* tərjimisidin). Bu ayətlərdə Təwrattiki tət hil asasiy kurbanlik *(inakliк yaki təxəkkür kurbanliкliri (rəhmət kurbanliкliri)*, axlik hədiyəliri, kөydürmə wə gunahni tiligüqi kurbanliklar) tiloa elinidu.
–Demisəkmu, Məsih bu səzlərni Өzi dunyaoa kelixidin 1000 yilqə burun Өz Rohi arkilik Zəburda Dawut pəyoəmbərning aozidin bexarət süpitidə aldin'ala eytidu.
10:7 Zəb. 40:7, 8
10:9 «Demək, Huda keyinkisini küqkə igə kilix üqün, aldinkisini əməldin kalduridu» — «aldinkisi» bəlkim *(1)* yukirida tiloa elinoan kona əhdigə munasiwətlik kurbanliklarni yaki *(2)* kona əhdining əzini kərsitidu; «keyinkisi» *(yaki «ikkinqisi»)* bolsa *(3)* Əysa Məsihning birdinbir kurbanliki yaki *(4)* 9-ayəttə kərsitilgən «Hudaning iradisini əməlgə axurux»ni kərsitidu. Bizningqə *(1)* wə *(4)* aldi-kəyni ayətlərgə muwapiktur. Yengi əhdining tüp məkşiti wə ahirki nətijisi «Hudaning iradisigə əməl kilix»din ibarəttur. Bu iradə Məsihning bizni gunahtin kutkuzidioan kurbanlik ölümini өz iqigə alidu, əlwəttə.
–Demək, bu baxka-baxka kəzkaraxlar arisidiki pərklər anqə qong əməs.
10:10 «Əysa Məsihning tenining bir yolila kurban kilinixi arkilik biz gunahtin paklinip, Hudaoa atalduk» — «gunahtin paklinip, Hudaoa atalduk» grek tilida birla səz bilən ipadilinidu: «mukəddəsləxtürülduk» yaki «pak-mukəddəs kilinduk». Injil boyiqə «mukəddəs» degən səzning ikki məzmuni bar: *(1)* gunahtin paklanoan; *(2)* Hudaoa alahidə ataloan.
10:10 Ibr. 9:12.

[11] Ҳər kaһin ҳər küni ibadət hizmitidə turidu, xundakla gunaһlarni ҳərgiz sakit kilalmaydioqan
ohxax hildiki kurbanliklarni Hudaoqa kayta-kayta sunidu. [12] Birak, bu kaһin bolsa gunaһlar
üqün birla ketimlik mənggü inawətlik bir kurbanlikni sunoqandin keyin, Hudaning ong ye-
nida olturdi; [13] U xu yərdə «düxmənliri Өz ayioqi astida təһtipər kilinoquqə» kütidu. [14] U
muxu birla kurbanlik bilən Hudaoqa atap pak-mukəddəs kilinoqanlarni mənggügə mukəmməl
kildi. [15] Mukəddəs yazmilarda pütülgəndək, Mukəddəs Roһmu bu ҳəktə bizgə guwaһlik beridu.
Qünki U awwal: —
[16] «U künlərdin keyin, Mening ular bilən tüzidioqan əһdəm mana xuki, dəydu Pərwərdigar;
Mən Өz təwrat-kanunlirimni ularning zeһin-əkligimu salimən,
Ҳəmdə ularning kəlbigimu pütimən» degəndin keyin, U yənə: —
[17] «Ularning gunaһliri wə itaətsizlikirini mənggügə esimdin qikiriwetimən» — degən.
[18] Əmdi xu yolda gunaһlar kəqürüm kilinoqanikən, gunaһlar üqün kurbanlik kilixning ҳajitimu
kalmaydu.

Əmdi Hudaoqa yekinlixayli!

[19] Xuning üqün, əy kerindaxlar, Əysaning kəni arkilik əng mukəddəs jayoqa kirixkə jür'ətlik
bolup, [20] (U bizgə eqip bərgən, ibadəthanining pərdisidin (yəni, Uning ət-tenidin) ətidioqan
xu yipyengi, ҳayatlik yoli bilən) [21] xundakla Hudaning ailisini baxkuridioqan bizning uluq
kaһinimiz boloqanliki bilən, [22] dillirimiz wijdandiki buloqunuxlardin sepilix bilən paklanoqan wə
bədinimiz sap su bilən yuyuloqandək tazilanoqan ҳalda etikadning toluk jəzm-hatirjəmliki wə
səmimiy kəlb bilən Hudaoqa yekinlixayli! [23] Əmdi etirap kiloqan ümidimizdə təwrənməy qing tu-
rayli (qünki wədə Bərgüqi bolsa səzidə turoquqidur) [24] wə meһir-muһəbbət kərsitix wə güzəl ix
kilixka bir-birimizni kandak kozoqax wə rioqbətləndürüxni oylayli. [25] Bəzilər adət kiliwaloqandək,
jamaəttə jəm boluxtin bax tartmayli, bəlki bir-birimizni jekiləp-ilһamlandurayli; bolupmu xu
künining yekinlaxkanlikini baykioqininglarda, tehimu xundak kilayli.
[26] Ҳəkikətni tonuxka nesip boloqandin keyin, yənila kəstən gunaһ ətküzüwərsək, u qaoqda
gunaһlar üqün sunulidioqan baxka bir kurbanlik bolmas, [27] bəlki bizgə kalidioqini pəkət sorak,
xundakla Huda bilən karxilixidioqanlarni yəp tügitixkə təyyar turidioqan yalkunluk otni korkunq

---

10:12 «Birak, bu kaһin bolsa gunaһlar üqün birla ketimlik mənggü inawətlik bir kurbanlikni sunoqandin keyin, Hudaning ong yenida olturdi» — okurmənlərgə ayan boliduki, kona əһdə dəwridə kaһinlarning hizmitining ayioqi yok idi, xuning bilən daim «**turatti**» *(ərə turatti, ibadət qedirida orunduk yok idi)*. Lekin Əysa biz üqün özini birla kurbanlik sunoqandin keyin «**olturdi**».
10:12 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Əf. 1:20; Kol. 3:1; Ibr. 1:13.
10:13 «U xu yərdə «düxmənliri Өz ayioqi astida təһtipər kilinoquqə» kütidu» — 2:13 wə «Zəb.» 110ni kərüng.
10:16 Yər. 31:31-34; Rim. 11:27; Ibr. 8:8.
10:17 «...Ularning gunaһliri wə itaətsizlikirini mənggügə esimdin qikiriwetimən» — *(16-17-ayət)* «Yər.» 31:31-34.
10:17 Yər. 31:33,34.
10:19 Yuһ. 10:9; 14:6; Rim. 5:2; Əf. 2:13; 3:12.
10:21 «xundakla Hudaning ailisini baxkuridioqan bizning uluq kaһinimiz boloqanliki bilən, ...» — «Hudaning ailisi» etikadqi jamaətni kərsitidu.
10:22 «dillirimiz wijdandiki buloqunuxlardin sepilix bilən paklanoqan» — muxu səzlər yengi əһdə astidiki etikadqilarning əһwali bilən kona əһdə astidikilərning əһwalining selixturmisini kəzdə tutidu — kona əһdə astidikilər kaһin təripidin kurbanlik kanliri sepilixi arkilik «gunaһliri yepiloqan» yaki «kəfarət kilinoqan». Əmdi yengi əһdə astidikilərning dilliri Əysaning kurbanlik kəni sepilix bilən, wijdanida ҳeqkandak buloqinixlar kalmaydu. **«bədinimiz sap su bilən yuyuloqandək tazilanoqan ҳalda etikadning toluk jəzm-hatirjəmliki wə səmimiy kəlb bilən Hudaoqa yekinlixayli!»** — muxu ibarilər tooqruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
10:22 Əz. 36:25.
10:25 «bolupmu xu künining yekinlaxkanlikini baykioqininglarda, tehimu xundak kilayli» — «xu kün» Məsiһning bu dunyaoqa kaytip kelidioqan künini kərsitidu, əlwəttə. Injilni yazoquqilarning nəziridə pəkət bir kün, yəni «xu kün»la kəzdə tutulidu.
–Grek tilida 19-25-ayətlər birla jümlə bilən ipadilinidu.
10:26 Qəl. 15:30; Mat. 12:31; Ibr. 6:4; 2Pet. 2:20; 1Yuһ. 5:16.

iqidə kütüxla, halas.” [28] Əmdi Musaƣa qüxürülgən Təwrat ⱪanunini kəzgə ilmiƣan ⱨərⱪandaⱪ kixi ikki yaki üq guwaⱨqining ispati bolsa, kəngqilik ⱪilinmayla eltürülətti. [29] Undaⱪta, bir kixi Hudaning Ooⱪlini dəpsəndə ⱪilsa, Hudaning ⱨədisining ⱪeniƣa, yəni əzini pak ⱪiliƣan ⱪanƣa napak dəp ⱪarisa, xəpⱪət ⱪiliƣuqi Roⱨni ⱨaⱪarət ⱪilsa, buningdin tehimu eƣir jazaƣa layiⱪ ⱨesablinidu, dəp oylimamsilər?
[30] Qünki Təwratta «Intiⱪam Meningkidur, kixining ⱪilmixlirini əz bexiƣa əzüm yandurimən, dəydu Pərwərdigar» wə «Pərwərdigar Əz ⱨəlⱪini soraⱪⱪa tartidu» degüqini bilimiz.” [31] Mənggü ⱨayat Hudaning ⱪollириƣa qüxüp jazalinix nəⱪədər dəⱨxətlik ix-ⱨə!
[32] Əmdi silər yorutuluxtin keyin, azab-oⱪubətlik, ⱪattiⱪ kürəxlərgə bərdaxliⱪ bərgən axu burunⱪi künlərni esinglarda tutunglar. [33] Bəzi waⱪitlarda rəswa ⱪilinip ⱨaⱪarətləx wə harlinixlaroƣa uqridinglar wə bəzi waⱪitlarda muxundaⱪ muamililərgə uqriƣanlaroƣa dərddax boldunglar. [34] Qünki silər ⱨəm məⱨbuslarning dərdigə ortaⱪ boldunglar ⱨəm mal-mülkünglar bulanƣandimu, kəlgüsidə tehimu esil ⱨəm yoⱪap kətməydiƣan baⱪiy təəlluⱪatⱪa igə bolidiƣanliⱪinglarni bilgəqkə, huxallik bilən bu ixni ⱪobul ⱪildinglar.” [35] Xuning üqün, jasaritinglarni yoⱪatmanglar, uningdin intayin zor in’am bolidu.
[36] Qünki Hudaning iradisigə əməl ⱪilip, Uning wədə ⱪiliƣiniƣa muyəssər bolux üqün, səwr-qidam ⱪilixinglaroƣa tooƣra kelidu. [37] Qünki muⱪəddəs yazmilarda Huda mundaⱪ degən: —
«Pəⱪət azoƣinə waⱪittin keyinla»,
«Kəlgüqi dərwəⱪə yetip kelidu,
U keqikməydu.”
[38] Biraⱪ ⱨəkⱪaniy boloƣuqi etiⱪad bilən yaxaydu;
Lekin u kəynigə qekinsə,
Jenim uningdin səyünməydu».” [39] Ⱨalbuki, biz bolsaⱪ kəynigə qekinip ⱨalak bolidiƣanlardin əməs, bəlki etiⱪad bilən əz jenimizni igiligənlərdindurmiz.”

Etiⱪad-ixənq — ətkənki guwaⱨqilar

11 [1] Etiⱪad bolsa ümid ⱪiliƣan ixlarning realliⱪtiki ipadisi wə kərünməydiƣan xəy’ilərning dəlilidur.” [2] Qünki burunⱪi mətiwərlirimiz ⱪədimdə mana xu etiⱪad bilən Hudadin

10:27 «bəlki bizgə ⱪalidiƣini pəⱪət soraⱪ, xundaⱪla Huda bilən ⱪarxilixidiƣanlarni yəp tügitixkə təyyar turidiƣan yalⱪunluⱪ otni ⱪorⱪunq iqidə kütüxla, halas» — bu muⱨim ayət üstidə yənə «ⱪoxumqə səz»imizdə azraⱪ tohtilimiz.
10:27 Ⱪan. 32:43; Yəx. 26:11
10:28 Qəl. 35:30; Ⱪan. 17:6; 19:15; Mat. 18:16; 2Kor. 13:1.
10:30 «Intiⱪam Meningkidur, kixining ⱪilmixlirini əz bexiƣa əzüm yandurimən, dəydu Pərwərdigar» ... «Pərwərdigar Əz ⱨəlⱪini soraⱪⱪa tartidu»» — bu səzlər «Ⱪan.» 32:35 wə 36din elinƣan.
10:30 Ⱪan. 32:35, 36 41; Rim. 12:19
10:32 «Əmdi silər yorutuluxtin keyin, azab-oⱪubətlik, ⱪattiⱪ kürəxlərgə bərdaxliⱪ bərgən axu burunⱪi künlərni esinglarda tutunglar» — muxu azab-oⱪubət qekixi etiⱪadta qing türƣanliⱪi tüpəylidin, əlwəttə.
10:34 «qünki silər ⱨəm məⱨbuslarning dərdigə ortaⱪ boldunglar» — bu məⱨbuslar etiⱪad üqün zindanda yatⱪan. **«ⱨəm mal-mülkünglar bulanƣandimu,... huxallik bilən bu ixni ⱪobul ⱪildinglar»** — «mal-mülkünglar bulanƣanda» — muxu ixning tarihiy təpsilatliri tooƣruluⱪ «ⱪoxumqə səz»imiznimu kərüng.
10:34 Mat. 5:12; Ros. 21:33.
10:36 Luⱪa 21:19.
10:37 «Pəⱪət azoƣinə waⱪittin keyinla»... Kəlgüqi dərwəⱪə yetip kelidu, U keqikməydu» — «Yəx.» 26:20, «Ⱨab.» 2:3.
10:37 Ⱨab. 2:2-3; Ⱨag. 2:7; 1Pet. 1:6; 5:10.
10:38 «Biraⱪ ⱨəkⱪaniy boloƣuqi etiⱪad bilən yaxaydu» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Mening ⱨəkⱪaniy adimim etiⱪad bilən yaxaydu» deyilidu. **«Biraⱪ ⱨəkⱪaniy boloƣuqi etiⱪad bilən yaxaydu; lekin u kəynigə qekinsə, jenim uningdin səyünməydu»»** — «Ⱨab.» 2:4.
10:38 Ⱨab. 2:4; Rim. 1:17; Gal. 3:11.
10:39 «... Biz bolsaⱪ kəynigə qekinip ⱨalak bolidiƣanlardin əməs, bəlki etiⱪad bilən əz jenimizni igiligənlərdindurmiz» — muxu ayəttə «jan» jismaniy tərəp əməs, bəlki roⱨiy tərəptiki ⱨayatni kərsitidu.
11:1 «Etiⱪad bolsa ümid ⱪiliƣan ixlarning realliⱪtiki ipadisi» — yaki «etiⱪad bolsa ümid ⱪiliƣan ixlarning mutləⱪ ⱨatirjəmliki». Demisəkmu, Injilda «ümid» daim degüdək müjməl bir arzu əməs, bəlki Hudaning wədilirigə qing baƣlanƣan ixtur.

kəlgən yahxi guwaḥlikni aloqan.
3 Biz etikad arkilik kainatning Hudaning səz-kalami bilən ornitiloqanlikini, xundakla biz kərüwatkan məwjudatlarning kərgili bolidioqan xəy'ilərdin qikkan əməslikini qüxinələymiz.
4 Etikadi boloqaqka Ḥabil Kabilningkidinmu əwzəl bir kurbanlikni Hudaoqa atioqan; etikadi boloqaqka Huda uning atioqanlirini təripləp, uningoqa ḥəkkaniy dəp guwaḥlik bərdi. Gərqə əlgən bolsimu, etikadi bilən u yənila bizgə gəp kilmakta.
5 Etikadi boloqaqka, Ḥanoh ələmni kərməyla ərxkə kətürüldi; Huda uni kətürüp elip kətkəqkə, u yər yüzidə ḥeq tepilmidi. Səwəbi u elip ketilixtin ilgiri, Hudani hursən kiloqan adəm dəp təripləngənidi. 6 Əmdiliktə etikad bolmay turup, Hudani hursən kilix mumkin əməs; qünki Hudaning aldioqa baridioqan kixi Uning barlikioqa, xundakla Uning Өzini izdigənlərgə əjrini kayturoquqi ikənlikigə ixinixi kerək.
7 Etikadi boloqaqka, Nuḥ tehi kərülüp bakmioqan wəkələr ḥəkkidə Huda təripidin agaḥlanduruloqanda, ihlasmənlik korkunqi bilən ailisidikilərni kutkuzux üqün yooqan bir kemə yasidi; ḥəmdə etikadi arkilik xundak kilip pütkül dunyadikilərning gunaḥliri üstidin ḥeküm qikardi, xundakla etikadtin boloqan ḥəkkaniylikka mirashor boldi.
8 Etikadi boloqaqka, Huda Ibraḥimni uningoqa miras süpitidə bərməkqi boloqan zeminoqa berixka qakiroqanda, u itaət kildi; u kəyərgə baridioqanlikini bilməy turup yoloqa qikti. 9 Etikadi boloqaqka u wədə kilinoqan zeminda, huddi yaka yurtta turoqandək musapir bolup qedirlarni makan kilip yaxidi. Hudaning uningoqa kiloqan wədisining ortak mirashorliri boloqan Isḥak wə Yakuplarmu uning bilən birgə xuningoqa ohxax yaxidi. 10 Ibraḥimning xundak kilixidiki səwəb, u ulliri mustəḥkəm boloqan xəḥərni kütkənidi; xəḥərning layiḥiligüqi ḥəm kuroquqisi Huda Өzidur.
11 Etikadi boloqaqka Sarah gərqə yaxinip kaloqan, tuoqut yexidin ətkən bolsimu, ḥamilidar bolux iktidarioqa igə boldi; qünki u wədə kiloqan Hudani ixənqlik dəp karaytti. 12 Buning bilən birla adəmdin, yəni ələgən adəmdək bolup kaloqan bir adəmdin asmandiki yultuzlardək kəp, dengiz saḥilidiki kumdək sansiz əwladlar barlikka kəldi.
13 Bu kixilərning ḥəmmisi Hudaning wədə kiloqanlirioqa muyəssər bolmay turupla etikadi boloqan ḥalda aləmdin ətti. Birak ular ḥayat waktida bularning kəlgüsidə əməlgə axurulidioqanlikini yiraktin kərüp, kuqak eqip hursənlik bilən kütkən wə əzlirini yər yüzidə musapir wə yoluqi dəp axkarə eytkanidi. 14 Bu bundak səzlərni kiloqan kixilərning bir wətənni təxna bolup izdəwatkanlikini enik ipadiləydu. 15 Dərwəkə, ular əz yurtini seoqinoqan bolsa, kaytip ketix pursiti qikkan bolatti. 16 Lekin ular uningdinmu əwzəl, yəni ərxtiki bir makanni tələpünüp

---

11:2 «Qünki burunki mətiwərlirimiz kədimdə mana xu etikad bilən Hudadin kəlgən yahxi guwaḥlikni aloqan» — «burunki mətiwərlirimiz» degənlik grek tilida «akşakallirimiz». Demək, ibraniylarning ata-bowiliri arisida etikad təripidə ülgilər wə yol baxlioquqi boloqanlar.
11:3 «Biz etikad arkilik kainatning Hudaning səz-kalami bilən ornitiloqanlikini ... qüxinələymiz» — yaki «biz etikad arkilik dəwr-zamanlarning Hudaning səz-kalami bilən ornitiloqanlikini ... qüxinələymiz».
11:3 Yar. 1:1; Zəb. 33:6; Yuḥ. 1:10; Rim. 4:17; Əf. 3:9; Kol. 1:16.
11:4 Yar. 4:4; Mat. 23:35.
11:5 Yar. 5:22,24.
11:7 «Etikadi boloqaqka, Nuḥ .. . ailisidikilərni kutkuzux üqün yooqan bir kemə yasidi» — «yooqan kemə» grek tilida «sanduk» degən səz bilən ipadilinidu. Qünki kemə sanduk xəklidə idi *(«Yar.» 6-7-babni kərüng)*.
11:7 Yar. 6:13.
11:8 Yar. 12:4.
11:11 «Etikadi boloqaqka Sarah gərqə yaxinip kaloqan, tuoqut yexidin ətkən bolsimu, ḥamilidar bolux iktidarioqa igə boldi; qünki u wədə kiloqan Hudani ixənqlik dəp karaytti» — bəzi tərjimiliridə bu jümlidə kəzdə tutuloqan etikad igisi Sarah əməs, bəlki Ibraḥim dəp karilidu. Birnəqqə səwəblərdin *(jümlidin bala tuoquxta küq, yəni ḥamilidar bolux iktidari kerək boloqini ər kixi əməs, bəlki ayal kixi boloqanlikidin!)*, kərsitilgən etikadqini Sarah dəp karaymiz. U Hudaning səzidin gumanlanoqandin keyin, əyibləngən bolup andin qing etikadta turoqan boluxi mumkin *(«Yar.» 18:1-15ni kərüng)*.
11:11 Yar. 17:19; 21:2; Luka 1:36.
11:12 Yar. 15:5; 22:17; Rim. 4:18.
11:13 Yar. 23:4; 47:9; Yuḥ. 8:53.

izdiməktə. Xuning üqün, Hudaning əzlirining Hudasi dəp atilixidin nomus kilmaydu; qünki mana, U ular üqün bir xəhər hazirlioqan.
17-18 Ibrahim Huda təripidin sinaloqinida, etikadi boloqaqka ooqli Isһakni kurbanlik süpitidə Hudaoqa atidi; gərqə u Hudaning wədilirini, jümlidin «Sening namingni dawamlaxturidioqan nəsling bolsa Isһaktin kelip qikidu» deginini tapxuruwaloqan bolsimu, u yənila birdinbir ooqlini kurban kilixka təyyar turdi. 19 Qünki u hətta Isһak əlgən təkdirdimu, Hudaning uni tirildürüxkə kadir ikənlikigə ixəndi. Mundakqə eytkanda, Isһakni əlümdin tirildürülgəndək kaytidin tapxuruwaldi.
20 Etikadi boloqaqka, Isһak ooqulliri Yakup bilən Əsawning kəlgüsi ixlirioqa həyrlik tiləp dua kildi.
21 Etikadi boloqaqka, Yakup aləmdin ətüx aldida Yüsüpning ikki ooqlining hərbiri üqün həyrlik dua kilip, hasisioqa tayinip turup Hudaoqa səjdə kildi. 22 Etikadi boloqaqka, Yüsüp səkratka qüxüp kaloqanda, bəni Israilning Misirdin qikip ketidioqanlikini tiloqa aldi həmdə əzining ustihanliri tooqrulukmu əmr kildi.
23 Etikadi boloqaqka, Musa tuoquloqanda, uning ata-anisi uni üq ay yoxurdi; qünki ular Musaning yekimlik bir bala ikənlikini kərdi, padixahning pərmanidinmu korkmidi. 24 Etikadi boloqaqka, Musa qong bolup uluo zat boloqandin keyin, «Pirəwning kizining ooqli» degən atakta turuwerixni rət kilip, 25 gunah iqidiki ləzzətlərdin wakitlik bəhrimən boluxning ornioqa, Hudaning həlki bilən billə azab qekixni əwzəl kərdi. 26 U Məsihkə karitiloqan hakarətkə uqraxni Misirning həzinisidiki bayliklaroqa igə boluxtinmu əwzəl bildi. Qünki kəzlirini ərxtiki in'amoqa tikiwatatti. 27 Etikadi boloqaqka, u padixahning oqəzipidinmu korkmay Misirdin qikip kətti. Japamuxəkkətkə qididi, qünki Kəzgə Kərünmigüqi uning kəzigə kərünüp turoqandək idi. 28 Etikadi boloqaqka, u «tunji ooqlining jenini aloquqi» pərixtining Israillaroqa təgməsliki üqün tunji «ətüp ketix» heytini ornitip, xuningoqa munasiwətlik kanni buyruloqini boyiqə sepip-sürkidi.
29 Etikadi boloqaqka, Israillar Kizil Dengizdin huddi kuruklukta mangoqandək mengip ətti. Birak ularni kooqlap kəlgən Misirliklar ətməkqi boloqanda suoqa oqərk boldi.
30 Etikadi boloqaqka, həlk yəttə kün Yeriho xəһirining sepilini aylanoqandin keyin sepil ərüldi.

11:16 Mis. 3:6; Mat. 22:32; Ros. 7:32.
11:17-18 Yar. 22:10; Yar. 21:12; Rim. 9:7; Gal. 3:29.
11:20 Yar. 27:28,39.
11:21 «Etikadi boloqaqka, Yakup aləmdin ətüx aldida Yüsüpning ikki ooqlining hərbiri üqün həyrlik dua kilip, hasisioqa tayinip turup Hudaoqa səjdə kildi» — «Yar.» 47:31 *(grek tilidiki «Səptuagint» (LXX)* degən tərjimisi)ni kərüng.
11:21 Yar. 47:31; 48:15.
11:22 «Etikadi boloqaqka, Yüsüp səkratka qüxüp kaloqanda, bəni Israilning Misirdin qikip ketidioqanlikini tiloqa aldi həmdə əzining ustihanliri tooqrulukmu əmr kildi» — Yüsüpning əmri bolsa «Silər Misirdin qikkininglarda mening ustihanlirimni elip ketinglar» degənlik idi. «Yar.» 50:24 wə «Mis.» 18:19ni kərüng.
11:22 Yar. 50:24.
11:23 «Etikadi boloqaqka, Musa tuoquloqanda, uning ata-anisi uni üq ay yoxurdi; qünki ular Musaning yekimlik bir bala ikənlikini kərdi, padixahning pərmanidinmu korkmidi» — «yekimlik bir bala» bu səz qokum Musaning bir alahidilikini, uning Hudaoqa yakidioqanlikini kərsətsə kerək *(«Ros.» 7:20nimu kərüng)*.
11:23 Mis. 2:2; Ros. 7:20.
11:25 Zəb. 84:10
11:26 «U Musa Məsihkə karitiloqan hakarətkə uqraxni Misirning həzinisidiki bayliklaroqa igə boluxtinmu əwzəl bildi...» — «Məsihkə karitiloqan hakarət» degən səz bəlkim Məsihning hərdaim *(hətta dunyaoqa kelixidin ilgiri)* Əz həlki bilən bir ikənlikini kərsitidu. Bu ajayib ibarə tooqruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
11:28 «Etikadi boloqaqka, u «tunji ooqlining jenini aloquqi» pərixtining Israillaroqa təgməsliki üqün tunji «ətüp ketix» heytini ornitip, xuningoqa munasiwətlik kanni buyruloqini boyiqə sepip-sürkidi» — bu wəkələrni qüxinix üqün «Mis.» 12-babka karalsun.
11:28 Mis. 12:21.
11:29 Mis. 14:22.
11:30 «Etikadi boloqaqka, həlk yəttə kün Yeriho xəһirining sepilini aylanoqandin keyin sepil ərüldi» — Yeriho xəһiri Israillar Misirdiki kulluktin kutulup, Huda berixkə wədə kiloqan Kanaan zeminida jəng kilmayla igiligən tunji xəhər. «Yəxua» 6-babni kərüng.
11:30 Yə. 6:20.

31 Etikadi bolɵaqka, pahixə ayal Rahab Israil qarlioɵuqilirini dostlarqə kütüwalɵaqka, itaətsizlər
bolɵan ɵz xəhiridikilər bilən birliktə halak bolmidi.
32 Mən yənə nemixka sɵzləp olturay? Gideon, Barak, Ximxon, Yəftah, Dawut, Samuil wə
kalɵan baxka pəyɵəmbərlər tooɵrisida eytip kəlsəm wakit yətməydu. 33 Ular etikadi bilən
əllərning üstidin ɵalib kəldi, adalət yürgüzdi, Huda wədə kiloɵanlarɵa erixti, xirlarning
aoɵzilirini etip koydi, 34 dəhxətlik otning yalkunini əqürdi, kiliqning tioɵidin kəqip kutuldi,
ajizliktin küqəydi, jənglərdə baturluk kərsətti, yat əllərning koxunlirini teri-pirəng kildi.
35 Etikadi bolɵaqka, ayallar ɵlgən uruk-tuoɵkanlirini ɵlümdin tirildürgüzüp kayturuwaldi;
birak baxkilar kəlgüsidə tehimu yahxi halda ɵlümdin tiriləyli dəp, kutulux yolini rət kilip
kiyinilixka bərdaxlik bərdi. 36 Yənə bəzilər sinilip har-məshirilərgə uqrap kamqilandi,
bəzilər hətta kixənlinip zindanɵa taxlandi; 37 ular qalma-kesək kilip əltürüldi, hərə bilən
hərilinip parqilandi, sinaklarni bexidin ətküzdi, kiliqlinip əltürüldi; ular koy-əqkə terilirini
yepinqa kiloɵan halda sərsan bolup yürdi, namratlikta yaxidi, kiyin-kistakka uqridi, hor-
landi. 38 (ular bu dunyaɵa zayə kətkənidi), qəllərdə, taoɵlarda, ɵngkürlərdə wə gəmilərdə
sərgərdan bolup yürdi.
39 Bularning hammisi etikadi bilən Hudaning Ɵz guwahi bilən təripləngən bolsimu, Hudaning
wədə kiloɵinioɵa əyni boyiqə erixkini yok. 40 Əmdiliktə Huda bizlər üqün tehimu əwzəl bir
nixan-məksətni bekitkən bolup, ular bizsiz kamalətkə yətküzülməydu.

Huda Ɵz pərzəntlirini tərbiyiləydu

12 1-2 Əmdi ətrapimizda guwahqilar xunqə qong buluttək bizni oruwaloɵaqka, hərhil eoɵir
yük həm bizgə asanla qirmixiwalidioɵan gunahni qerüp taxlap, aldimizoɵa koyuloɵan
yügürüx yolini qidamlik bilən besip yügürəyli; buningda kəzimizni etikadimizning Yol
Baxlioɵuqisi wə Takamullaxturoɵuqisi boloɵan Əysaoɵa tikəyli. U Ɵzini kütkən huxallik üqün
kresttiki azabka bərdaxlik bərdi həm uningda boloɵan hakarətkə pisənt kilmidi. Xuning bilən U
Hudaning təhtining ong təripidə olturoɵuzuldi.

11:31 Yə. 2:1; 6:23; Yak. 2:25.
11:32 Hak. 4:6; 6:11; 11:1; 12:7; 13:24; 1Sam. 17:45; 1Sam. 12:2.
11:33 «Ular etikadi bilən əllərning üstidin ɵalib kəldi, adalət yürgüzdi...» — «adalət yürgüzdi» bəlkim Dawuttək adillik bilən yurt soraxlirini, yaki Ayuptək baxkilarning dərdigə yetixni *(məsilən, «Ayup» 29:12-17, 31-babni kərüng)* kərsitidu. **«ular etikadi bilən ... Huda wədə kiloɵanlarɵa erixti, xirlarning aoɵzilirini etip koydi...»** — bir kətim Daniyal pəyɵəmbər xir uwisioɵa taxlanoɵan, birak u Hudaoɵa boloɵan etikadi wəjidin xirlardin kutulup kaloɵan. «Dan.» 6-babni kərüng.
11:33 Hak. 14:6; 1Sam. 17:34; Dan. 6:23.
11:34 «dəhxətlik otning yalkunini əqürdi,...» — məsilən, «Dan.» 3-babni kərüng.
11:34 1Sam. 20:1; 1Pad. 19:3; 2Pad. 6:16; Ayup 42:10; Zəb. 66:12; Yəx. 38:21; Yo. 3:10
11:35 1Pad. 17:23; 2Pad. 4:36; Ros. 22:25.
11:36 «Yənə bəzilər sinilip har-məshirilərgə uqrap kamqilandi, bəzilər hətta kixənlinip zindanɵa taxlandi» — Təwratta muxundak misallar nuroɵun. 35-ayəttə kərsitilgən azablar wə uxbu babta bəzi baxka ixlar «Makabbiylar» degən tarihiy kitab *(1-, 2- wə 4-tom)*da hatirilinidu. Bu kitab Təwratning bir kismi bolmisimu, tarihxunaslar təripidin asasən ixənqlik dəp karilidu.
11:36 Yər. 20:2.
11:37 «...hərə bilən hərilinip parqilandi...» — Yəhudiy həlkining bəzi tarihliri boyiqə Manassəh padixah Yəxaya pəyɵəmbərni xundak kiloɵan. Təwrat ɵzidə muxu tarih hatirilənmigən.
11:37 1Pad. 21:13; 2Pad. 1:8; Mat. 3:4.
11:39 «Bularning hammisi etikadi bilən Hudaning ɵz guwahi bilən təripləngən bolsimu, Hudaning wədə kiloɵinioɵa əyni boyiqə erixkini yok» — «erixkini yok» degənlik yər yüzidə tirik waktida erixmigən, dəməkqi. Tirilgəndə pütünləy baxkiqə bolidu, əlwəttə!
11:40 «Əmdiliktə Huda bizlər üqün tehimu əwzəl bir nixan-məksətni bekitkən bolup, ular bizsiz kamalətkə yətküzülməydu» — demək, ular bizni kütüxi kerək, yengi əhdidin bəhrimən boloɵan etikadqi bizlər bilən təng kamalətkə yətküzülidu.
12:1-2 «Əmdi ətrapimizda guwahqilar xunqə qong buluttək bizni oruwaloɵaqka,... » — «guwahqilar» ikki tərəptiki sɵz boluxi mumkin: *(1)* Yukiriki 11-babta tiloɵa elinoɵan kixilər bizgə etikad bilən yaxaxning nemə ikənlikini kərsitip «guwahlik bərgənliki»ni həm *(2)* «etikadning bəygisi»də yügürginimizdə bularning ərxtin bizgə guwahqilardək karap turuwatkanlikini kərsitidu. «Bulut» kizik gəp — «Dan.» 7:13, «Mat.» 24:30, 26:46, «1Tes.» 4:17, «Wəh.» 1:7ni kərüng.
12:1-2 Rim. 6:4; 12:12; 1Kor. 9:24; Əf. 4:22; Kol. 3:8; Ibr. 10:36; 1Pet. 2:1, 2; Luka 24:26; Fil. 2:8-11; Ibr. 1:3; 8:1; 1Pet. 1:11.

3 Kənglünglərning ḥerip sowup kətməsliki üqün, gunaḥkarlarning xunqə ḳattiḳ horlaxliriɵa
bərdaxliḳ Bərgüqini kəngül ḳoyup oylanglar.
4 Gunaḥḳa ḳarxi kürəxlərdə tehi ḳan akḳuzux dərijisigə berip yətmidinglar. 5 Hudaning
silərgə Ɵz pərzəntlirim dəp jekiləydiɵan muḳəddəs yazmilardiki munu səzlirini
untudunglar: —

«I ooɳlum, Pərwərdigarning tərbiyisigə səl ḳarima,
Əyiblənginingdə kənglüng sowup kətmisun,
6 Qünki Pərwərdigar səyginigə tərbiyə beridu,
Mening ooɳlum dəp ḳobul ḳiloɳanlarning ḥəmmisini dərriləydu».

7 Azab qəkkininglarni Hudaning tərbiyisi dəp bilip, uningɵa bərdaxliḳ beringlar. Qünki silərning
tərbiyə elixinglarning əzi Hudaning silərni ooɳlum dəp muamilə ḳiloɳanliḳini kərsitidu. Ḳaysi
pərzənt atisi təripidin tərbiyilənməydu? 8 Əmdi Hudaning tərbiyilixidə ḥərbir pərzəntining
əz ülüxi bar; lekin bu ix silərdə kəm bolsa ḥəḳiḳiy ooɳulliridin əməs, bəlki ḥaramdin boloɳan
pərzənti bolup qiḳisilər.
9 Uning üstigə ḥəmmimizning əzimizgə tərbiyə bərgən ət jəḥəttiki atilirimiz bar, biz ularni-
mu ḥərmətləp kəlduḳ. Xundaḳ ikən, roḥlarning atisiɵa tehimu itaət ḳilmamduḳ? Xundaḳta
ḥayatimiz yaxnimamdu?
10 Ət jəḥəttiki atilirimiz bərḥəḳ pəḳət əzi muwapiḳ kərgən yol boyiqə azoɳinə waḳit bizni
tərbiyiligən. Lekin U bolsa bizgə paydiliḳ bolsun dəp, pak-muḳəddəslikidin muyəssər boluxi-
miz üqün tərbiyiləydu. 11 Əmdi ḳattiḳ tərbiyə berilgən waḳtida adəmni hux ḳilmaydu, əksiqə
adəmni ḳayoɳuoɳa qemdüridu; birak buning bilən tüzəlgənlərgə u keyin ḥəḳḳaniyliḳtin qiḳḳan
tinq-hatirjəmlikning mewisini beridu.
12 Xuning üqün, «Telip sanggilioɳan ḳolunglarni, zəiplixip kətkən tizinglarni ruslanglar»
13 wə «aḳsaḳ»larning pükülüp ḳalmay, bəlki xipa tepixi üqün pütliringlarni tüz yollarda
mangdurunglar.

Hudaning ḳorḳunqida yaxanglar

14 Barliḳ kixilər bilən inak ətüxkə wə pak-muḳəddəs yaxaxḳa intilinglar; muḳəddəs
bolmioɳan kixi ḥərgiz Rəbni kərəlməydu. 15 Oyoɳak turunglarki, ḥeqkim Hudaning meḥir-
xəpḳitidin məḥrum ḳalmisun; aranglarda silərgə ix tapḳuzup silərni kəydüridioɳan,
xundaḳla kəp adəmlərni buloɳap napak boluxḳa səwəb bolidioɳan birər əq-adawət yiltizi
ünmisun. 16 Aranglarda ḥeqbir buzukluḳ ḳiloɳuqi yaki əzining tunji ooɳulluḳ ḥoḳuḳini bir
wah tamaḳḳa setiwətkən Əsawdək ihlassiz kixi bolmisun. 17 Qünki silərgə məlumki, Əsaw
keyin atisining həyrlik duasini elixni oylioɳan bolsimu, xundaḳla uningɵa intilip kəz yax-

---

12:4 1Kor. 10:13.
12:5 Ayup 5:17; Pənd. 3:11-12; Wəḥ. 3:19.
12:6 «I ooɳlum, Pərwərdigarning tərbiyisigə səl ḳarima, əyiblənginingdə kənglüng sowup kətmisun, qünki Pərwərdigar səyginigə tərbiyə beridu, Mening ooɳlum dəp ḳobul ḳiloɳanlarning ḥəmmisini dərriləydu» — «Pənd.» 3:11-12 .
12:6 Pənd. 3:11,12
12:12 «... «Telip sanggilioɳan ḳolunglarni, zəiplixip kətkən tizinglarni ruslanglar»» — yaki «...«telip sanggilioɳan ḳolunglarni, zəiplixip kətkən tizinglarni küqəytinglar»» *(«Yəx.» 35:3din nəḳil kəltürülgən).*
12:12 Yəx. 35:3.
12:13 «... «aḳsaḳ»larning pükülüp ḳalmay, bəlki xipa tepixi üqün pütliringlarni tüz yollarda mangdurunglar» — «aḳsaḳ»lar bəlkim etiḳadi ajizlarni kərsitidu.
12:14 Rim. 12:18; 2Tim. 2:22.
12:15 Ḳan. 29:17; Ros. 17:13; 2Kor. 6:1; Gal. 5:12.
12:16 «...Əzining tunji ooɳulluḳ ḥoḳuḳini bir wah tamaḳḳa setiwətkən Əsawdək ihlassiz kixi bolmisun» — «Yar.» 25:29-34.
12:16 Yar. 25:33; Əf. 5:3; Kol. 3:5; 1Tes. 4:3.

lirini eқitip yalwuroқan bolsimu, u bu ixlarni ornioқa kəltüridioқan towa қilix yolini tapalmay, rət қilindi.

Sinay teoқi — Israillar Təwrat қanunini қobul қiloқan taoқ — wə Zion teoқi, yəni ərxtiki Yerusalem

18 Qünki silər қol bilən tutқili bolidioқan, yalқunlap ot yenip turuwatқan ҳəmdə sürlük bulut,
қarangoқuluқ wə қara қuyun қaplioқan axu taoққa kəlmidinglar —
19 (u jayda kanay sadasi bilən səzligən awaz yətküzülgəndə, bularni angliоqanlar: «Bizgə
yənə səz қilinmisun!» dəp Hudaoқa yalwuruxti; 20 qünki ular қilinoқan əmrni kətürəlmidi.
«Egər bu taoққa ҳətta birər ҳaywanning ayioқi təgsimu, qalma-kesək қilip eltürülsun» dəp
tapilanoқanidi; 21 u kərünüx xundaқ қorқunqluқ idiki, Musamu: «Bək қattiқ қorқup oқal-oқal
titrəp kəttim» degənidi).
22 — Silər bəlki Zion teoқioқa, yəni mənggü ҳayat Hudaning xəҳiri — ərxtiki Yerusalemoқa,
tümənligən pərixtilərgə, 23 isimliri ərxtə pütülgən tunji tuoқuloқanlarning ҳeyt-mərikə
huxalliқida jəm қilinoқan jamaitigə, ҳəmməylənning soraқqisi Hudaoқa, takamullaxturuloқan
ҳəkқaniy kixilərning roҳlirioқa 24 wə yengi əҳdining wasitiqisi Əysaoқa, xundaқla ҳəm Uning
sepilgən қenioқa kəldinglar. Bu қan Ҳabilningkidin əwzəl səz қilidu.
25 Bu səzni қiloқuqini rət қilmasliқinglar üqün diққət қilinglar. Qünki yər yüzidə əzlirigə wəҳiy
yətküzüp agaҳlanduroқuqini rət қiloқanlar jazadin қeqip қutulalmioқan yərdə, ərxtə bizni
agaҳlanduroқuqidin yüz ərüsək, ҳalimiz tehimu xundaқ bolmamdu? 26 Əmdi xu qaoқda Hudaning

---

12:17 «...u Əsaw bu ixlarni ornioқa kəltüridioқan towa қilix yolini tapalmay...» — baxқa birhil tərjimisi «u *(Əsaw)* əz gunaҳidin towa қilix yolini tapalmay...».
–«Towa қilix» grek tilida «uni» bilən ipadilinidu. Bəzi tərjimanlar bu «uni» degənni «gunaҳidin towa қilix»ni kərsitidu, dəp қaraydu. Lekin «Yar.» 27:1-40kə қarioқanda, uning izdigini əslidiki təlwilikidin towa қilix əməs, bəlki pəқət puxayman bilən atisining həyrlik duasila idi. Xuning üqün muxu yərdə «towa қilix»ning mənisi: — *(1)* atisining қararini, yaki *(2)* Hudaning iradisini əzgərtixni bildüridu *(oқurmənlərgə ayanki, «towa қilix»ning əslidiki mənisi «kəzқaraxni əzgərtix» «pozitsiyəni əzgərtix» degənlik)*.
12:17 Yar. 27:36.
12:18 «yalқunlap ot yenip turuwatқan ҳəmdə sürlük bulut, қarangoқuluқ wə қara қuyun қaplioқan axu taoққa kəlmidinglar...» — «axu taoқ» bolsa Yəҳudiy həlқi Musa pəyoқəmbərning wasitisi bilən Təwrat қanunini қobul қiloқan Sinay teoқini kərsitidu *(«Mis.» 19-babni kərüng)*.
12:18 Mis. 19:10,16; 20:21; Қan. 5:22.
12:19 «u jayda kanay sadasi bilən səzligən awaz yətküzülgəndə, bularni angliоqanlar: «Bizgə yənə səz қilinmisun!» dəp Hudaoқa yalwuruxti» — «Қan.» 15:23ni kərüng.
12:19 Mis. 20:19; Қan. 5:25; 18:16.
12:20 «qünki ular қilinoқan əmrni kətürəlmidi. Əgər bu taoққa ҳətta birər ҳaywanning ayioқi təgsimu, qalma-kesək қilip eltürülsun» dəp tapilanoқanidi...» — baxқa birhil tərjimisi: «qünki ularoқa tapilanoқan: «Əgər bu taoққa ҳətta birər ҳaywanning ayaoқliri təgkən bolsimu, qalma-kesək қilip eltürülsun» degən əmrni kətürəlmidi».
12:20 Mis. 19:13.
12:21 «u kərünüx xundaқ қorқunqluқ idiki, Musamu: «Bək қattiқ қorқup oқal-oқal titrəp kəttim» degənidi» — «Қan.» 9:19.
12:21 Қan. 9:19
12:22 Gal. 4:26; Wəҳ. 3:12; 21:10-27.
12:23 «isimliri ərxtə pütülgən tunji tuoқuloқanlarning... jamaitigə...» — «tunji tuoқuloқanlar» degən səz bu yərdə Əysa Məsiҳkə etiқad қilip, «қaytidin tuoқuloқan» Hudaning pərzənti dəp ҳesablanoқanlarni kərsitidu. **«ərxtiki Yerusalemoқa, tümənligən pərixtilərgə, isimliri ərxtə pütülgən tunji tuoқuloқanlarning ҳeyt-mərikə huxalliқida jəm қilinoқan jamaitigə,...»** — *(22-23-ayət)* baxқa birhil tərjimisi: «ҳeyt-mərikə huxalliқioқa jəm bolidioқan tümənligən pərixtilərgə, isimliri ərxtə yeziloқan tunji tuoқuloқanlarning jamaitigə...». Israillarning isimlirining ҳəmmisi yər yüzidə «royhət»tə pütülüxi buyruloқanidi *(«Qəl.» 1:1-18)*. Lekin jamaəttikilərning isimliri yər yüzidə əməs, bəlki ərxtə pütüklüktur.
12:23 Luқa 10:20.
12:24 «wə yengi əҳdining wasitiqisi Əysaoқa, xundaқla ҳəm Uning sepilgən қenioқa kəldinglar. Bu қan Ҳabilningkidin əwzəl səz қilidu» — Əysa Məsiҳning sepilgən қeni insanning gunaҳlirini tiləp ularni pak қilidu. Ҳabilning қeni bolsa intiқam dəp ҳərkirəp yioқlaytti *(«Yar.» 4:10)*.
12:24 Yar. 4:10; Ibr. 10:22; 11:4; 1Pet. 1:2.
12:25 «...yər yüzidə əzlirigə wəҳiy yətküzüp agaҳlanduroқuqi» — muxu yərdə Hudaning Musa pəyoқəmbər arқilиқ səzliginini kərsitidu.
12:25 Ibr. 2:3.

awazi zeminni təwritiwətkənidi; lekin əmdi U: «Өzüm yənə bir ķetim zeminnila əməs, asmannimu təwritimən» dəp wədə ķildi. 27 «Yənə bir ķetim» degən bu səz təwritilidioƣanlarning, yəni yaritiloƣan nərsilərning təwritilixi bilən yoķitilidioƣanliķini, təwrətkili bolmaydioƣan nərsilərning mənggü muķim bolidioƣanliķidin ibarət mənini bildüridu.
28 Xuning üqün, təwrətkili bolmaydioƣan bir padixaĥliķķa muyəssər bolup, meĥir-xəpķətni qing tutup bu arķilik ihlasmənlik wə əyminix-ķorķunq bilən Hudani hursən ķilidioƣan ibadətlərni ķilayli. 29 Qünki Hudayimiz ĥəmmini yəwətküqi bir ottur.

Hudani hux ķilix

13 1 Aranglarda ķerindaxlik meĥir-muĥəbbət tohtimisun. Natonux kixilərg meĥmandost boluxni untumanglar. Qünki bəzilər xu yol bilən bilməstin pərixtilərni meĥman ķiloƣan. 3 Zindanoƣa taxlanoƣanlarni ular bilən billə zindanda zənjirlənggəndək yad etinglar. Horlanoƣanlarni өzünglarmu təndə turuwatķan bəndə süpitidə yad etip turunglar.
4 Ĥəmmə adəm nikaĥķa ĥərmət ķilsun, ər-hotunlarning yatidioƣan yeri daoƣsiz bolsun; qünki Huda buzukqilik ķiloƣuqilar wə zina ķiloƣuqilardin ĥesab alidu. 5 Mengix-turuxunglar pulpərəsliktin haliy bolsun, barioƣa ķanaət ķilinglar. Qünki Huda mundaķ degən:
«Səndin əsla ayrilmaymən,
Seni əsla taxlimaymən».

6 Xunga, yürəklik bilən eytalaymizki,
«Pərwərdigar mening Yardəmqimdur, ĥeq ķorķmaymən,
Kixilər meni nemə ķilalisun?»

7 Silərgə Hudaning səz-kalamini yətküzgən, silərning yetəkqiliringlarni esinglarda tutunglar. Ularning mengix-turuxining mewə-nətijisigə kөngül ķoyup ķarap, ularning etiķadini ülgə ķilinglar: —

12:26 «əmdi xu qaoƣda Hudaning awazi zeminni təwritiwətkənidi...» — «xu qaoƣda» — Huda Sinay teoƣidin səzliginidə.
«lekin əmdi U: «Өzüm yənə bir ķetim zeminnila əməs, asmannimu təwritimən» dəp wədə ķildi» — «Ħag.» 2:6ni kerüng.
12:26 Ħag. 2:5.
12:28 «təwrətkili bolmaydioƣan bir padixaĥliķķa muyəssər bolup, meĥir-xəpķətni qing tutup,...» — baxķa birhil tərjimisi: «təwrətkili bolmaydioƣan bir padixaĥliķķa muyəssər boloƣinimizdin minnətdar bolup,...».
12:28 1Pet. 2:5.
12:29 «Qünki Hudayimiz ĥəmmini yəwətküqi bir ottur» — bu səzlər «Ķan.» 4:24, 9:3dimu tepilidu.
12:29 Ķan. 4:24.
13:1 Rim. 12:10; Əf. 4:3; 1Pet. 1:22; 2:17; 4:8.
13:2 Yar. 18:1; 19:1; Rim. 12:13; 1Pet. 4:9.
13:3 «Zindanoƣa taxlanoƣanlarni ular bilən billə zindanda zənjirlənggəndək yad etinglar» — «zindanoƣa taxlanoƣanlar» wə «horlanoƣanlar» etiķadi üqün ziyankəxlikkə uqrioƣanlarni kərsitidu. **«horlanoƣanlarni өzünglarmu təndə turuwatķan bəndə süpitidə yad etip turunglar»** — bu jekilәxning mənisi bəlkim: *(1)* өzliringlar ajizliķķa wə jismaniy azablaroƣa duq kəlgənlikinglar tüpəylidin muxularni yad etip turunglar; *(2)* yaki əysa Məsiĥning teni boloƣan jamaət əzasi süpitidə, ĥesdaxlik wə dərddaxlik kərsitinglar» degənni bildüridu.
13:3 Mat. 25:36.
13:4 «ər-hotunlarning yatidioƣan yeri daoƣsiz bolsun» — baxķa birhil tərjimisi boluxi mumkin: «nikaĥ ĥərdaim ĥərmətlik ix, ər-hotunluķ orun daoƣsizdur» — bu tərjimə tooƣra bolsa, asasiy mənisi ər-hotunluķ, xundaķla ər-hotunluķ arisidiki muĥəbbətlik jinisiy munasiwət Huda aldida yahxi ixtur.
13:5 «Səndin əsla ayrilmaymən, seni əsla taxlimaymən» — Təwrat, «Ķan.» 31:6-8.
13:5 Yar. 28:15; Mis. 23:8; Ķan. 16:19; 31:6, 8; Yə. 1:5; 1Tar. 28:20; Pənd. 15:16; Fil. 4:11; 1Tim. 6:6, 8.
13:6 «Pərwərdigar mening Yardəmqimdur, ĥeq ķorķmaymən, kixilər meni nemə ķilalisun?» — «Zəb.» 27:1, 118:6.
13:6 Zəb. 54:4; 56:4; 118:6-7
13:7 Ibr. 13:17.

[8] Əysa Məsiḥ tünügün, bügün wə əbədil'əbədgiqə əzgərməydu!
[9] Xuning üqün, ḥərhil oɳəyriy
təlimlər bilən ezikturulup kətmənglar; qünki insanning kəlbi kurbanlikka has
yemәkliklər
bilən əməs, bəlki Hudaning mehir-xəpkiti bilən kuwwətləndürülgini əwzəl. Qünki bundak
yemәkliklərgə berilip keliwatkanlar ulardin ḥeqkandak payda kərgən əməs.
[10] Bizlərning xundak bir kurbangahimiz barki, ibadət qedirida hizmәttə boloɳanlarning
uningdin yeyix ḥokuki yoktur.
[11] Qünki gunah tiləx süpitidə soyuloɳan, kəni bax kahin təripidin
əng mukəddəs jayoɳa elip kirilgən kurbanlik haywanlarning teni bolsa karargahning sirtioɳa
elip qikilip kəydürülətti.
[12] Xunga Əysamu Əz kəni bilən həlkni paklap Hudaoɳa atax üqün,
xəḥər dərwazisining sirtida azab qekip əldi.
[13] Xundak ikən, bizmu karargahning sirtioɳa
qikip, Uning yenioɳa berip, Uningoɳa karitiloɳan ḥakarətkə ortak bərdaxlik berəyli.
[14] Qünki
yər yüzidə mənggü məwjut turidioɳan xəḥirimiz yok, bəlki kəlgüsidiki xəḥərgə intilməktimiz.
[15] Xunga, Məsiḥ arkilik Hudaoɳa kurbanlik süpitidə mədḥiyilirimizni tohtawsiz atayli, yəni əz
ləwlirimizning mewisi süpitidə Uning namini etirap kilayli.
[16] Əmdi həyr-sahawət kilixni wə
baringlardin ortak təkşimləxni untumanglar. Qünki Huda bundak kurbanliklardin hursən bolidu.
[17] Yetəkqiliringlaroɳa itaət kilip, ularoɳa boysununglar. Qünki ular əz hizmitidin Hudaoɳa ḥesab
beridioɳanlar bolup, ḥəmixə jeninglardin həwər elixka oyoɳak turidu. Ularning bu ixi kayoɳu-
əlәm bilən əməs (qünki undak bolsa silərgə ḥeq payda yətküzülməydu) bəlki huxal-huramlik
bilən elip berilsun.
[18] Biz üqün dua kilip turunglar; qünki wijdanimizning pak ikənlikigə, ḥərbir ixlarda tooɳra yol-
da mengixni halaydioɳanlikimizoɳa kayil kilinduk.
[19] Yeninglaroɳa patrak kaytip berixim üqün,
dua kilixinglarni alaḥidə ətünimən.

13:8 «Əysa Məsiḥ tünügün, bügün wə əbədil'əbədgiqə əzgərməydu!» — muəllip, bu ḥəkikətni dəl xu yetəkqi kerindaxlarning etikadining jawḥiridur, deməkqi boluxi mumkin.
13:9 Yər. 29:8; Mat. 24:4; Yuḥ. 6:27; Rim. 14:17; 16:17; Əf. 4:14; 5:6; Kol. 2:16; 2Tes. 2:2; 2Tim. 4:3; 1Yuḥ. 4:1.
13:10 «Bizlərning xundak bir kurbangahimiz barki, ibadət qedirida hizmәttə boloɳanlarning uningdin yeyix ḥokuki yoktur» — bu «kurbangah» Əysa Məsiḥ insanlarning gunahi üqün mihlinip əltürülgən krestni kərsitidu. Muxu «kurbangahtin yeyix» bolsa uning kurbanlikidin qikkan, mənggülük ḥayattiki ḥərtürlük roḥiy mewilərdin bəḥrimən boluxtin ibarət bolidu.
13:11 «Qünki gunah tiləx süpitidə soyuloɳan, kəni bax kahin təripidin əng mukəddəs jayoɳa elip kirilgən kurbanlik ḥaywanlarning teni bolsa karargahning sirtioɳa elip qikilip kəydürülətti» — «Law.» 16:27ni kərüng.
13:11 Mis. 29:14; Law. 4:21; 6:11; 16:27; Qəl. 19:3; Yu. 19:41
13:12 «Xunga Əysamu Əz kəni bilən həlkni paklap Hudaoɳa atax üqün, xəḥər dərwazisining sirtida azab qekip əldi» — demisəkmu, Əysa Məsiḥ əlidioɳan jay *(Golgota)* Yerusalemning sepilining sirtida idi. Məsiḥning bu «sirtka qikirilip əltürülüxi» keyinki əgəxkənlərgə simwol boloɳan bolup, Hudaning həlki Məsiḥning ḥəmraḥlikidin bəḥrimən boluxi üqün «xəḥərning sirtida», yəni əz yurti təripidin qətkə kekilixioɳa təyyar turuxi kerəklikini kərsitidu. Məsiḥkə əgəxkən Yəḥudiy həlk üqün tehimu xundak idi. 13-ayəttiki izaḥatlarni kərüng.
13:12 Yuḥ. 19:17,18.
13:13 «Xundak ikən, bizmu karargahning sirtioɳa qikip, Uning yenioɳa berip...» — «karargahning sirtioɳa qikix» Məsiḥkə əgəxkən Yəḥudiy həlkigə nisbətən ibadəthanidiki kurbanliklardin, xundakla ularoɳa baoɳlik əkidiliridin waz keqix bəkmu ḥakarətlik ix idi. Huddi Əysa Məsiḥ Yerusalem xəḥər dərwazisining sirtida mihlanoɳanda ḥakarətkə karimioɳanoɳa ohxax, hətni okuwatkan Yəḥudiy kitabhanlarmu kona əkidiliridin waz keqixkə wə uning tüpəylidin uqraydioɳan ḥakarətkə karimay, Əysa Məsiḥkə yüzlinixi kerək idi. **«... Uning yenioɳa berip, Uningoɳa karitiloɳan ḥakarətkə ortak bərdaxlik berəyli»** — Əysa Məsiḥkə karitiloɳan karxilik ḥəm ḥakarətlər bügüngə kədər Uningoɳa wə Uningoɳa təwə boloɳanlaroɳa karitilip kəlməktə. Karangoɳuluk bəribir nuroɳa karxi turidu, xunga Hudaning həlki ḥaman bir tərəptin bolmisa baxka bir tərəptin ziyankəxlikkə uqraydu.
13:14 Fil. 3:20.
13:15 «...əz ləwlirimizning mewisi süpitidə Uning namini etirap kilayli» — «uning nami» muxu yərdə Məsiḥning namini kərsitidu.
13:15 Ḥox. 14:3.
13:16 Fil. 4:18.
13:17 «ularning bu ixi kayoɳu-əlәm bilən əməs ... bəlki huxal-huramlik bilən elip berilsun» — «ularning bu ixi»: *(1)* yetəkqilərning həwər elix hizmiti, yaki: *(2)* Hudaoɳa ḥesab tapxurux, yaki: *(3)* bu ikkisini kərsitidu. Bizningqə u ḥesab tapxuruxini kərsitidu.
13:17 Əz. 3:18; 33:8; Fil. 2:29; 1Tes. 5:12; 1Tim. 5:17.
13:19 «Yeninglaroɳa patrak kaytip berixim üqün, dua kilixinglarni alaḥidə ətünimən» — «mening kaytip berixim üqün» degənlik bəlkim muəllipning türmidin azad kilinixini kərsitidu.

Dua

[20] Əmdi mənggülük əhdining ɳeni bilən ɳoy padisining katta padiqisi bolɵan Rəbbimiz Əysani
ölümdin tirildürgüqi, hatirjəmlikning Igisi bolɵan Huda [21] Əysa Məsiḥ arɣilik silərgə Ɵzini
hursən ɣilidiɵan ixlarni ɣildurup, silərni ḥərbir yahxi əməldə takamullaxururup iradisining
ijraqiliri ɣiloɳay! Məsiḥkə əbədil'əbədgiqə xan-xərəp bolɵay! Amin!

Ahirɣi səz

[22] Silərdin ətünimənki, i ɳerindaxlirim, bu nəsiḥət səzümgə eoɣir kərməy ɣulaɣ saloɳaysilər;
silərgə muxunqilikla səzlərni yazdim, halas.
[23] ɳerindiximiz Timotiyning zindandin ɳoyup berilgənlikidin həwərdar bolɵaysilər. Yeɣinda
yenimoɳa kelip ɣalsa, mən silərni yoɣlap baroɣinimda u mən bilən billə baridu.
[24] Barliɣ yetəkqiliringlar wə barliɣ muɣəddəs bəndilərgə salam eytɣaysilər. Italiyədin kəlgənlər
silərgə salam yollidi. [25] Meḥir-xəpɣət ḥəmminglaroɳa yar bolɵay! Amin!

13:20 «mənggülük əhdining ɳeni bilən ɳoy padisining katta padiqisi bolɵan Rəbbimiz Əysani ölümdin tirildürgüqi» — «mənggülül əhdə» tooɣruluɣ «ɳoxumqə səz»imizdə azraɣ tohtilimiz.
–«Hatirjəmlikning Igisi bolɵan Huda» grek tilida: «hatirjəmlikning Hudasi» — demək, hatirjəmlik bərgüqi ḥəm Ɵzi ḥərdaim hatirjəmliktə turoɣuqi Hudadur.
13:20 Yəx. 40:11; Əz. 34:23; Yuḥ. 10:11; 1Pet. 5:4.
13:21 «Huda ... Əysa Məsiḥ arɣilik silərgə Ɵzini hursən ɣilidiɵan ixlarni ɣildurup, silərni ḥərbir yahxi əməldə takamullaxururup iradisining ijraqiliri ɣiloɳay!» — «takamullaxturux»ning baxɣa tərjimisi: «ətraplik təminləx».
13:21 2Kor. 3:5; Fil. 2:13.

Ƙoxumqə sөz

Məzmunni ƙaytidin yəkünləx

Əmdi mu'əllip muxu təwrinip ƙalƣan ibraniylarƣa ƙandaƙ gəp ƙilidu? Ularƣa ƙandaƙ mədət beridu? Aldi bilən əng muһimi bolƣan Hudaning sөzi bilən, bolupmu Təwratta Məsiһning kelixi wə ƙilƣan ixliri tooƣruluƙ hatirilәngən bexarətlər bilən baxlaydu. Ңərbir Yəһudiy puƙra üqün (xu dəwrdə) Təwrat, jümlidin Zəbur tolimu nopuzluƙ idi; Hudaning bizgə tapxurƣan sөzi dəl muxu dəp ƙarilatti. Xuning bilən u: — (a) Təwratta hatirilәngən bexarətlərdin wə (ə) u Əysa Məsiһning yaratƙan mөjiziliri, tartƙan azab-oƙubətliri wə ölümdin tirilgənlikini өz kөzi bilən kөrgən nuroƣun Yəһudiy etiƙadqilarning guwaһliƙidin dəlil elip muxu ixlarni ispatlaydu: —

(1) Məsiһ pərixitilərdin üstün (1-2-bab)
(2) U Musa wə Yəxua pəyoƣəmbərlərdin üstün (3-4:13)
(3) Uning kaһinliƙi Lawiylarƣa tapxuruloƣan kaһinliƙtin üstün (4:14-7:28)
(4) U wasitiqi bolƣan yengi əһdə Musa pəyoƣəmbər arƙiliƙ tüzülgən əһdidin qəksiz üstün turidu (8-9-bab)
(5) Təwrat dəwridiki barliƙ ƙurbanliƙlar Məsiһning ahirƙi ƙurbanliƙini aldin'ala kөrsitidiƣan «bexarətlik kөlənggə» süpitidə bolƣan; Məsiһning ƙurbanliƙi ularning һəmmisining ornini besip adəmlərni gunaһlarning toluƙ kəqürümigə wə mənggülük һayatƙa erixtüridu.
(6) Bulardin əng muһimi, Məsiһ Hudaning Oƣli, xundaƙla hudaliƙ təbiitidə bolƣanliƙi üqün (Huda təripidin yaritilƣan əməs, bəlki əzəldin Huda bilən təng məwjut idi), insanlar Uningƣa huddi Hudaning Өzigə sөz ƙilƣandək sөz ƙilixi wə uni һərmətlixi kerək (məsilən, 1:1-14, 7:1-3, 13:8ni kөrüng).

2:10 Ƙandaƙ yol bilən bir ixni «Hudaƣa layiƙ kəldi» dəp һesabliƣili bolidu?

«**Qünki pütkül məwjudatlar Өzi üqünmu һəm Өzi arƙiliƙmu məwjut bolup turuwatƙan Hudaƣa nisbətən, nuroƣun ooƣullarni xan-xərəpkə baxliƣanda, ularning nijatining yol baxliƣuqisini azab-oƙubətlər arƙiliƙ kamalətkə yətküzüxkə layiƙ kəldi**»

Bu jümlə pəƙət «Huda əzi «layiƙ kөrgəndək» məlum bir yol bilən ix kөrgən» degənlik əməs, bəlki Hudaning azab-oƙubətni tartixliri arƙiliƙ bizni ƙutƙuzux üqün Məsiһni əwətkini «Uningƣa layiƙ idi» degənliktur. Bu ayəttə yənə bir qong soal bar: — «Məsiһ (mukəmməllik Uning əyni əzidur!) ƙandaƙ yol bilən «kamalətgə yətküzülidu»?!

Birinqi nuƙtida, buning iqidiki mənə, Huda Өzining bu azad ƙilix əməli arƙiliƙ aləm aldida əslidiki əһlaƙiy xərəptin tehimu uluoƣ xərəpkə igə boldi, degənlik. Biz Uning xəripini Məsiһning Өzidə, bolupmu һəmmidin roxən bolƣan Uning kresttiki ölümi arƙiliƙ ayan ƙilinƣan muһəbbitining namayəndisi bilən kөz aldimizda tehimu güzəlləxtürülgən, desək bolmamdu?

Ikkinqi nuƙtiƣa kəlsək, Məsiһ bowaƙ bolup tuoƣuloƣan künidə əһlaƙ jəһətidə mukəmməl wə pütünləy gunaһsiz bolƣanidi, əmma Uning tartƙan barliƙ azab-oƙubətliri nuƙtisidin mundaƙ desək bolidu: —

(a) U pütün insaniyətkə kahin boluxka həkikiy qüxənqigə igə bolоqan (5:7-9ni kərüng). Biz kəp əhwallarda insanlar uqriоqan azab-okubətlər wə balayi'apətlərni, xundakla nemixka Hudaning məlum ixlarning beximizoqa qüxüxigə yol koyoqanlikini qüxəndürüxkə ajizlik kilimiz. Lekin Məsihning tartkan azab-okubətliridin biz yənə xuni eytalaymizki, bundak ixlarni Hudaning Ooqli Өz bexidin ətküzgən bolоqaqka, huddi Huda bu ixlarni Өz bexidin ətküzgəndək dərd-ələmlirimizni pütünləy qüxinidu.

(ə) Məsihning Golgotada Huda'Atisioqa kurbanlik süpitidə sunоqan sap-oqubarsiz əhlaki bolsa pütünləy sinaktin ətküzülgən sap-oqubarsizliki idi. Undak bolmioqanda biz (yaki pərixtilər, asmandiki hokuk-küqlərmu) uning toluk gunahsizlikini kandakmu biləttuk?

(b) U tartkan azab-okubətlər arkilik jamaət rohta «nikahlanоqan kiz süpitidə» əzigə baoqlanоqanidi. Bundak «mukəmməllik» Adəm'atimizning «mukəmmələxtürülgənliki» yaki «tolukланоqanliki»dək bolоqan, degili bolidu. Qünki Adəm'atimiz «kəm-kutisiz» yaritiloqan bolsimu, birak Huda u tooqruluk: «**Adəmning yaloquz turuxi yahxi əməs, Mən uningoqa layik bir həmrah-yardəmqi yaritimən**» dedi («Yar.» 2:18). Andin Hawa'animiz uning bekinidin elinip uningoqa koxuloqanidi. Ular ikkilisi xu qaoqda Hudaning «tehimu mukəmməl» obraz-süriti bolоqanidi. Məsih muxuningoqa ohxax yolda, Huda təripidin jamaətning Өzigə baoqlanduruluxi bilən «mukəmmələxtürülgən» yaki «tolukландuruloqan» (Əf.» 5:22-33nimu kərüng).

3:7-4:13 «Hudaning aramliki» wə «xabat küni»
Bəzi negizlik sözlər

Huda Israilni Misirdiki kulluktin kutkuzux bilən birgə ularoqa həmmidin awwal tapxuroqan bəlgilimilərning biri «xabat küni» idi. Bu əməliyəttə «xənbə küni» bolup, həptining yəttinqi küni idi (ibraniy tilida «xabat»ning birinqi mənisi «tohtax» bolup, u yənə «yəttə» degən söz bilən munasiwətlik). Bu kündə Israillarning dəm elixi ularoqa Hudaning ularni kulluktin azad kiloqanlikini əslitətti. Adəttə kul üqün heqkandak «dəm elix küni» bolmaydu; kulning hayati hər künning yigirmə tət saitidə hojayinining ilkidə bolup, igisi kaqanla, nemə buyrusa, dərhal əməl kilixi kerək bolidu. Əmdi hazir Israillarda qong əzgirix boldi: —

«**Yəttinqi küni Pərwərdigar Hudayingoqa ataloqan xabat künidur; sən xu küni heqkandak ix kilmaysən; məyli sən yaki ooqlung bolsun, məyli kizing, məyli kulung, məyli dediking, məyli bukang, məyli exiking, məyli hərkandak baxka ulioqing, yaki sən bilən bir yərdə turuwatkan musapir bolsun, heqkandak ix kilmisun; xuning bilən kulung wə dediking səndək aram alalaydu. Sən əzüngning əslidə Misir zeminida kul boloqanlikingni, Pərwərdigar Hudaying küqlük koli wə uzatkan biliki bilən seni xu yərdin qikaroqanlikini esingdə tut; xu səwəbtin Pərwərdigar Hudaying sanga xabat künini tutuxni əmr kiloqan**» (Təwrat, «Kan.» 5:14-15).

Xabat küni ularning hazir Hudaning kutkuzuxi bilən kul əməs, bəlki azad adəmlər ikənlikigə əslətmə idi.

Hudaning xu kanunliri astida barlik adəmlər, jümlidin kullarmu dəm elix künidin bəhrimən boloqanliki kizik ix əməsmu? Bügünki kündə dunya boyiqə «yəttə künlük həptə» həmmə mədiniyəttin degüdək orun aloqan, kəpinqi adəmlər (kaysi etikadtin boluxidin kət'iynəzər) hər həptə bir künlük dəm elixtin bəhrimən bolidu. Bu kəp əllərning Təwrat-Injilni okup xulardin Hudaning insanning aman-esənliki wə salamətlikini kooqdaydioqan tapxuruklirida boloqan danaliкini qüxinixidin kəlgən wasitilik nətijisidur.

Rəbbimiz Əysa: «**Insan xabat küni üqün əməs, xabat küni insan üqün bekitilgən**» — dedi («Mar.» 2:27). Insanlarning Huda təripidin aram elixi zərür kilip xəkilləndürülgən. Kixilər kullardək ḥaptidə yəttə kün ixləwərsə ularning salamətliki xu dərijidə buzuliduki, dawamlik ixlixi mumkin bolmay kalidu. Hudaning səzidin xu hulasigə kelimizki, Məsiḥkə baoғlioған etikadqilarning ḥərbiri əz salamətlikini kəzləp kərəllik dəm elix aditini yetilduruxni nixan kilixioға tooға kelidu. Kəpinqi adəmlərning ḥaptidə bir kün ix-hizmitidin tohtax imkaniyiti boluxi mumkin. Birak ḥaptining kaysi küni boluxi muḥim əməs.

Ḥəmmimiz Yəḥudiy həlkigə ularning Hudaning bu danalikini Təwratta saklap kaloғanliki (bəzi wakitlarda ularоға bəkmu kollaysiz bolsimu), xundakla pütkül dunyaoға mənpəət yətküzgənliki üqün minnətdar boluxmiz lazim.

Birak «Hudaning aramliki» wə «xabat küni» degən bu ixning buningdinmu qongkur əḥmiyiti bar.

Israillar Huda təripidin Misirdiki kulluktin kutkuzulup, qəl-bayawandin sərgərdan bolup kezip ətüwaktinida U Musa pəyoғəmbər arkilik ularоға kəlgüsidiki «aramlik» tooғrisida səzligən. Məsilən, «Kan.» 12:9-10: —

«**Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioған aramlik ḥəm miraska tehi yetip kəlmidinglar. Birak silər Iordan dəryasidin ətüp, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras kilip beridioған zeminoға olturaklaxkandin keyin, xundakla U silərni ətrapinglardiki barlik düxmənliringlardin kutkuzup aram bərgəndin keyin, silər aman-esən turoғanda,...**» degəndək.

Xübḥisizki, halayik muxu səzni anglapla «aramlik» bəlkim «sərgərdan boluximiz ahirlixidioғanlikini kərsitidu» dəp dərḥal oylap kelixi mumkin idi. Musa pəyoғəmbər əlgəndin keyin Yəxua pəyoғəmbər ularоға baxlamqi bolux rolini zimmisigə elip ularni Huda wədə kiloған «Kanaan» zemininoға yetəkləp berip, xu yərdiki butpərəs əl-yurtlarni ḥaydiwətti. Umu ularоға Huda aramlik bərgənlikini tiloға aldi. Məsilən, Təwrat «Yəxua» kismida: «**Pərwərdigar Israiloға ətraptiki barlik düxmənliridin aramlik berip uzun wakittin keyin...**» — dəp hatiriləngən (23:1).

Bu səz tət yüz yildin keyin Sulayman padixaḥ mukəddəs ibadəthanini kuroғandin keyin uning təripidin kaytilanoғan: —

«**Wədə kiloғinidək Israiloға aramlik ata kiloған Pərwərdigar mubarəklənsun; Əz kuli Musa arkilik kiloған güzəl wədiliridiki bir səzmu əməlgə axurulmay kalmidi**» («1Pad.» 8:56).

Əmdi ḥazir mulaḥizimizni dawam kilayli: —

«Ibraniylarоға yeziloған hət»tiki «xabat küni» wə «Hudaning aramliki» tooғruluk təlim

Mu'əllip birnəqqə muḥim nuktini ayan kilixka tirixidu: —

(1) Huda Zəburdiki 95-küydə Dawut pəyoғəmbər arkilik Əz həlkigə «**Awazimni angliоғaysilər**» wə xundak kilip «**Aramlikimoға kirsənglar idi**» dəp muraji'ət kiloған.

(2) Bu səz Israillar qəl-bayawanda sərgərdan bolup yürgəndə kənglidə «aramlik»ni oylioғinidin tət yüz yil keyin ularоға eytiloған. Xuning üqün ibraniy etikadqilaroға bu hətni yazoған mu'əllip rəddiyə bərgüsiz məntik bilən kərsətkəndək: «**Əgər Yəxua pəyoғəmbər Israillarni aramlikka kirgüzgən bolsa idi, Huda keyin yənə bir aramlik küni tooғruluk demigən bolatti**».

Əmdi Israillar ḥətta Dawut pəyƣəmbərning dəwridimu bu «aramlik»ḳa kirmigən bolsa, uning nemə mənisi bar bolidu? U «düxmənliringlardin aram elix» degəndin ziyadə artuḳ ixni kərsətkən wə kərsitidiƣan bolsa kerək.

(3) «Ibraniylarƣa»da mu'əllip dikḳitimizni Hudaning aləmni yaritix jəryaniƣa wə «yəttinqi (xabat) küni»gə ḳaritip «Hudaning aramlik» deginining qongḳur mənisini eqip beridu (4:4). Hudaning aləmni yaratḳandin keyin «aram elixi» qarqap kətkənliki tüpəylidinmu? Əmdi «Huda aram aldi» degən zadi ḳandaḳ ix? U Θzi ḥəmmə nərsini yaratḳandin keyin, Θzining ijad ḳiliƣanliridin «raḥətlinip» ḥuzur elixini kərsətməmdu? Təwrat «Yaritilix» degən ḳismini oḳuƣanseri, məsilən, 1:4, 10, 18, 21, 25 wə bolupmu 31də dəl bundaḳ ix puritilidu: — «**Huda ḥəmmə yaratḳiniƣa ḳarap turdi, mana ularning ḥəmmisi intayin yahxi idi**». Insan «**Hudaning obrazi boyiqə yaritiloƣan**» bolup, birər ijadiyətni barliḳḳa kəltürgəndin keyin, uningdin ḥuzur elip ohxaxla «aram almamdu»? Buningƣa yənə ispat bolup «Mis.» 31:17nimu kərüng: «**Qünki Pərwərdigar altə kün iqidə asman bilən zeminni yaritip, yəttinqi künidə aram elip raḥət tapḳanidi**».

«Hudaning aramliḳi» uning jismaniy jəḥəttə «qarqiƣini»din əsligə kelixi əməs, bəlki ibraniy tilidiki «xabat» degən səzning mənisini ez iqigə aloƣan ḥuzurlinixni kərsitidu. «Xabat»ning birinqi mənisi «tohtax», uning «aram» degən mənisimu bar (ibraniy tilida «aram» degən səz «nuham» bilən bildürülidu. Bu səzdin «Nuḥ» degən isim qiḳidu («Yar.» 5:29ni kərüng).

(4) «Ibr.» 4:10də Muḳəddəs Roḥ bizgə «Hudaning aramliḳi», xundaḳla ḥəḳiḳiy aramliḳ tooƣrisida təbir berip mənisini mundaḳ roxən ḳilidu: —«**Hudaning aramliḳiƣa kirgüqilər huddi Huda «Θz əməl-ixliridin aram aloƣan»dək, ezlirining ixliridin aram alidu».**

Əmdi «**Hudaning aramliḳiƣa kirix**» təwəndikidək ikki ixni ez iqigə alidu: —

(1) Θz əməllirimizdin tohtax; 6:1din biz uningsiz barliḳ əməllirimizning «**ələük əməllər**» yaki «**ələük ixlar**» bolidiƣanliḳini eginimiz.

(2) Barliḳ yollirimiz, oylirimiz, ḥayatimizni Hudaning ḳoliƣa tapxuruximiz lazim; u qaƣda U bizdə ixləxkə baxlaydu. Biz bolsaḳ bizning ez əjrimizdin əməs, bəlki (Adəm'atimiz məwjut boloƣan birinqi künidə boloƣandək) Hudaning əjridin ḥuzurlinixḳa baxlaymiz. Lekin biz ḥuzurlinidiƣan «Hudaning əjri» ḥazir Uning aləmni yaritix əjridin kəp axḳandur. Qünki Hudaning pütkül aləmni yaritixi pəḳət səzi bilən elip berildi. Lekin ḥazir biz üqün «yengi yaritiloƣuqi» bardur. U bolsa Məsiḥning krestləngəndə azab tartixidin boloƣan xərəplik nətijə-əjridur. Uning xu yərdə towlap «**Tamam boldi!**» degən jakar səzigə ḳarang («Yḥ.» 19:30). Bərḥəḳ, ḳədirlik oḳurmən, ezingiz Məsiḥning əjir-oƣəlibisidin ḥuzurlinix aramliḳiƣa kirələysiz; sizmu rosul Pawlus bilən: «**Mən Məsiḥ bilən billə krestləngənmən, lekin mana, yaxawatimən! Lekin yaxawatḳini mən əməs, bəlki məndə turuwatḳan Məsiḥdur. Wə mening ḥazir ətlirimdə yaxawatḳan ḥayat bolsa, meni səygən wə mən üqün Θzini pida ḳiloƣan Hudaning Ooƣlining iman-etiḳadidindur**» — U Θzi ḥazir məndə ix kəridu» degüqi bolisiz («Gal.» 2:20). Xuningƣa ohxax, mu'əllip muxu yərdə «**Xabat künidiki bir aramliḳ Hudaning həlḳini kütməktə**» dəp elan ḳilidu.

«Kol.» 2:17də rosul Pawlus Təwrattiki barliḳ bəlgilimilərni, jümlidin «xabat küni» tooƣrisidiki bəlgilimini Məsiḥdə kəlgüsidə bolidiƣan reallikning «bexarətlik kələnggə»si dəp

elan ḳilidu. Bu sƏz intayin ḥƏyran ḳalarliḳ bayan bolsimu, uningƣa ixiniximiz kerƏk; qünki bu Pawlusning Ɵzining sƏzi ƟmƏs, bƏlki Hudaning sƏzidur. DemƏk, Musa pƏyƣƏmbƏr arḳiliḳ «xabat küni» bekitilgƏndin buyan (buningdin 3500 yillar burun) pütkül YƏḥudiy hƏlḳi ḥazirḳi zamandiki **bizlƏrni dƏp** xu kündƏ (ḥƏr xanbƏ kündƏ) ḳolaylik bolsun ḳolaysiz bolsun aram elix prinsipida qing turup kƏlgƏnidi; Hudaning ularning aramiƣa bolƣan mƏḳsiti, «MƏsiḥdƏ bolƣan aramliḳ»ni kƏrsitixtin ibarƏt idi.

Biz yƏnƏ YƏxaya pƏyƣƏmbƏrning Israiliƣa xabat küni tooƣruluḳ eytḳan munu sƏzlirini oḳusaḳ bƏlkim xabat künining Israiliƣa nisbƏtƏn bolƣan Əhmiyiti tooƣrisida tehimu qongḳur uḳumƣa erixƏlƏymiz: — «** Əgər sən «xabat» (**aram elix**) künidə kədəmliringni sanap mangsang,**
Yəni Mening muḳƏddƏs künümdə Ɵzüngningki kƏnglüngdikilƏrni ḳilmay,
Xabatni «huxalliḳ»,
Pərwərdigarning muḳƏddƏs künini «ḥƏrmƏtlik» kün dəp bilsəng,
Ḥəm uni ḥƏrmƏtlƏp,
Ɵz yolliringda mangmay,
Ɵz bilginingni izdimƏy,
Ḳuruḳ parang salmisang,
Undaḳta sən Pərwərdigarni kənglüngning huxalliḳi dəp bilisən,
Ḥəm Mən seni zemindiki yuḳiri jaylarƣa mingüzüp mangdurimən;
Atang Yaḳupning mirasi bilən seni ozuḳlandurimən»
— Qünki Pərwərdigar Ɵz aƣzi bilən xundaḳ sƏz ḳildi» («YƏx.» 58:13-14)

Muxu sƏzni roḥiy jƏḥƏttin MƏsiḥdƏ bolƣan nijatimizƣa tƏtbiḳlisaḳ xundaḳ degili boliduki, MƏsiḥ bizning ḥayatimiz bolsila, mƏyli biz jismaniy jƏḥƏttƏ ƏmgƏk ḳilayli, intayin aldirax bolayli yaki yengilinayli etiḳadqi kixi üqün «ḤƏr küni xabat küni bolidu!». DemƏk, sirttin ḳariƣanda aldirax bolsaḳmu iqki dunyayimizda biz Uning alaḳƏ-ḥƏmraḥliḳida bolƣaq ḥƏr küni aramliḳta turmaḳtimiz. Qünki «**Ix kərgüqi wə yaxiƣuqi Udur, Mən əməs**» («Gal.» 2:20). Manga nisbƏtƏn bügün «bir xabat küni» bolsa Əmdi Huda mening tooƣramda YƏxaya pƏyƣƏmbƏrning sƏzi bilƏn: «SƏn dƏrwƏḳƏ Ɵz yolungda mangmaywatisƏn, Ɵzüngning bilginini ḳilmaywatisƏn, ḳuruḳ parang salmaywatisƏn (demƏk, dƏrwƏḳƏ Mening yolumda mengiwatisƏn)» — degüqi bolidu wə xuning üqün u mundaḳ wƏdƏ ḳilidu: —

«**SƏn Pərwərdigarni kənglüngning huxalliḳi dəp bilisən,**
Ḥəm Mən seni zemindiki yuḳiri jaylarƣa mingüzüp mangdurimən;
Ḥəm atang Yaḳupning mirasi bilən seni ozuḳlandurimən.
...Pərwərdigar xundaḳ degən!» (YƏx.» 58:14).

Bu nemidegƏn uluƣ miras-ḥƏ!
Əmdi etiḳadqilar «xabat küni» (xanbƏ küni» (yaki uning ornini basḳan bolsa yƏkxanbƏ küni)ni «dƏm elix» süpitidƏ tutuxi kerƏkmu? Əgər bu soalni ḳoysaḳ, bizning MƏsiḥning biz üqün ḳilƣan uluƣ ixini, xundaḳla «Ibraniylarƣa»ning mu'ƏllipiningUning tooƣruluḳ bolƣan tƏlimlirini tehi qüxƏnmigƏnlikimizgƏ ispat beridu. Rosul Pawlusning bu temida eytḳan sƏzlirini «Kol.» 2:16-17din nƏḳil kƏltürƏyli: —

«**Əmdi ḥeqkimning yemək-iqim, ḥeyt-bayramlar, «yengi ay» yaki xabat künlər jəḥətlidə silərning üstünglardin ḥəküm qiḳirixiƣa yol ḳoymanglar; bu ixlar bolsa bir kƏlƏnggƏ, halas; uning jismi bolsa MəsiḥningkidurI**»

Xabat küni (xundakla Huda Israilƣa bekitkən kalendardiki baxka barlik alahidə ibadət hеytlirimu) bizgə bir «kələnggə»dur; lekin muxu künlərning «jismi» bolƣan Məsih bizdə bolƣanikən, etikadqilarning xabat (xənbə) küninila əməs, hərkandak bir künni alahidə tutuxi kerək əməs. Bu prinsip yəkxənbə küni (bəzi etikadqilar «yəkxənbə küni xabat künining ornioƣa koyulƣan» dəp təlim beridu), «rozdestwa» («milad hеyti»), «pasha hеyti» wə barlik «Məsihiy hеytlar»ni əz iqigə alidu. Xuning üqün «**hеqkimning hеyt-bayramlar, «yengi ay» yaki xabat künlər jəhətliridə silərning üstünglardin həküm qikirixioƣa yol koymanglar**» — Demək, hеqkimning məsilən, «Sən xənbə künini «dəm elix küni» süpitidə tutuxung kerək» yaki «Sən biz bilən billə rozdestwa bayrimi təbriklimisəng bolmaydu» degəndək sözlirigə yol koymaslikimiz lazim. Bundak sözni kiloƣanlik Məsihdə bolƣan ərkinlik inawətsiz kilinoƣinioƣa barawərdur («Kolossidikilərgə»diki «kozumqə söz»imizni kərüng).

Tarihiy ispat barki, Rim imperiyəsi dəwridə (bolupmu imperiyə həkümiti etikadqilaroƣa ziyankəxlik kiloƣan məzgillərdə) «Məsihgə baoƣlanoƣanlar daim degüdək yəkxənbə küni tang səhərdə yioƣilip, xu künidə Məsihning ölümdin tirilixini təbrikləp ibadət kilixatti» (Məsih yəkxənbə künidə tirilgən). Bu künlərdin keyin, «Kəysər» imperator «Mən hristian bolay» dəp həmmə adəmni butpərəslikni taxlap «hristian bolux»ka məjburlimakqi bolup pütkül Rim imperiyəsi «hristianlaxkan»idi. Buning bir nətijisi, yəkxənbə küni imperiyə boyiqə dəm elix küni dəp bekitilgən. Keyin, dunya boyiqə kəp baxka əllər ularni ülgə kilip ohxax xu künni dəm elix küni kilip bekitkən. Əmma bu bir bekitilgən adət, halas. Injildiki hеqkandak yərdə «yəkxənbə küni «dəm elix küni»dur» degən kərsətmə məwjut əməs.

Əlwəttə, hərkaysimiz **halisak** hərkandak künni əzimizgə alahidə dua kilix, ibadət kilix, təbrikləx küni yaki xuningdək pəkət dəm elix küni kilip tallap bekitix ərkinlikimiz bar. Rosul Pawlusning «Rim.» 14:1-17də (hatirilәngən) bu ixlar tooƣrisiki roxən kərsətmilirini kərüng. Əysa Məsihning jamaitidə yemək-iqmək yaki alahidə birər küni üstidə hеqkandak talax-tartix kət'iy bolmisun; bundak məsililər hərbir etikadqi pütünləy əz wijdanida Huda aldida həl kilix kerək boloƣan ix, halas.

Ahirida yukiriki eytkinimizni kaytilaymizki, «Insanlarning Huda təripidin aram elixi zərür kilip xəkilləndürülgən». Hudaning sözidin elinoƣan omumiy prinsiplaroƣa asasən xundak karaymizki, Məsihdə boloƣan hər ixəngüqi əzining aman-esənliki wə salamətlikini dəp əzigə kərəlidə jismaniy aram elix aditini bekitixkə kəngül bəlüxigə tooƣra kelidu. Birak buning kaysi wakitlarda yaki kaysi künlərdə boluxi muhim əməs. Bu ix hərbirimizning əz alahidə əhwalimizoƣa karap Hudadin danalik wə kərsətmini izdəx arkilik həl kilidioƣan bir ixtin ibarəttur.

6:1-2

«**Xuning üqün, Məsih tooƣrisidiki dəsləpki asasiy təlimdə tohtap kalmay, — yəni kaytidin «ölük ixlar»din towa kilix wə Hudaoƣa etikad baoƣlax, qəmüldürülüxlər, «kol təgküzüx», əlgənlərning tirildürülüxi wə mənggülük həküm-sorak tooƣrisidiki təlimlərdin ul salayli dəp olturmay, mukəmməllikkə karap mangayli**».

Muxu yərdə bu «asasiy təlimlər»din ikkisi üstidə azrak tohtilimiz: —

(1) «**Qəmüldürülüxlər tooƣrisidiki təlim**»

Pawlusning «birla qəmüldürülüx bardur» degini üstidə «əfəsusluқlarƣa»diki «ƣoxumqə səz»imizni һəmdə «Sünnət wə qəmüldürülüx» üstidə «Kolossiliklərgə»diki «ƣoxumqə səz»imizni kərüng. Muқəddəs yazmilarda tiloƣa elinoƣan «qəmüldürülüxlər» təwəndikidək: —

(a) Yəһya pəyoƣəmbər yürgüzgən towa қilix һəmdə kelidioƣan Ƣutқuzoƣuqioƣa boloƣan etiқadni bildürüx üqün (suoƣa) qəmüldürüx.

(ə) Yəһya pəyoƣəmbərning Əysa Məsiһni qəmüldürüxi («Matta»diki «ƣoxumqə səz»imizni kərüng).

(b) Əysa Məsiһning muhlisliri Өz namida yürgüzgən etiқadqilarni (yənə towa қilix һəmdə kelidioƣan Ƣutқuzoƣuqioƣa etiқadini ipadiləx üqün) suoƣa qəmüldürüx («Yһ.» 3:22, 4:1-2).

(p) «Rosullarning paaliyətliri»də hatiriləngən, etiқadqilarning Rəb Əysa Məsiһgə etiқadini bildürüx üqün Uning namida boloƣan qəmüldürüx (yəni «Ata, Ooƣul wə Muқəddəs Roһning nami bilən suoƣa qəmüldürüx («Mat.» 28:19 wə izaһatni kərüng). Bu suoƣa qəmüldürülüx arқiliқ insanlar Hudadin Өzining uluoƣ «Muқəddəs Roһқa qəmüldürülüxi»ni ətünidu.

(t) «Muқəddəs Roһқa wə otқa qəmüldürülüx» («Mat.» 3:11, «Mar.» 1:8, «Luқa» 3:16, «Ros.» 8:5-8, 2:38)

(j) Məsiһning azab-oқubət, ələüm wə gunaһ iqidə qəmüldürülüxi («Mar.» 10:38-39, «Luқa» 12:49-50). Baxқa qəmüldürülüxlərning һəmmisi buni asas қiloƣan («Əf.» 4:5).

(2) «**Қol təgküzüx**»

Oқurmənlər Təwrattin tepilidioƣan «қol təgküzüx»kə dair misallardin xu yərdiki muһim qüxənqining «bir bolux» yaki «bir salaһiyitidə bolux» degən mənidə ikənlikini kərələydu. Kəpinqə waқitlarda қurbanliқ қiloƣuqi (məyli addiy puқra bolsun yaki kaһin bolsun) қurbanliқ boloƣan һaywanning bexioƣa қolini təgküzüp («Law.» 1:4, 3:2, 4:4, 4:15, 4:24, 8:14, 16:21, «Qəl.» 8:12, «2Tar.» 23:29) Hudaoƣa: «Bu һaywan mening ornumda (sanga ibadət қilix, rəһmət eytix, gunaһlirimni tiləx üqün) kəydürülsun» dəydu. Gunaһlirini tiləx üqün boloƣan қurbanliқlarni sunoƣanda қurbanliқ қiloƣuqi uningoƣa қol təgküzgəndə bəzidə yənə «Mening gunaһlirim bu һaywanning üstigə қoyuloƣan» dəp gunaһlirini Huda aldida iқrar қilatti.

Injil dəwridə bolsa «қol təgküzüx»ning muһim qüxənqisi «bir bolux» mənisidimu bolidu. Biraқ Injilda қol təgküzgüqi қol təgküzülgən kixigə «Bu adəmning һajətliri meningki boloƣandək bolsun» dəp uning ornida dua қilixni bildürüx üqün xundaқ қilidu. Rəb Əysa daim degüdək kesəl adəmlər üqün dua қiloƣinida («Mat.» 8:3, 20:34, «Mar.» 5:23, 6:5, 8:23-25) wə balilaroƣa bəht tiliginidə üstigə қol təgküzgənlikini kərimiz. Uning muhlislirimu ohxax ixni қilatti («Mar.» 6:13, 16:18). Jamaət iqidə kesəl boloƣanlar üqün dua қilinoƣanda, may sürüp məsiһləx bilən («Yaқ.» 5:14) қol təgküzüxkə tooƣra kelidu. Jamaətning suoƣa qəmüldürülgən kixilərgə Muқəddəs Roһning qəmüldürüxini tiliginidə, ularoƣa «қol təgküzüx» «Silərning ornunglarda bolup silərgə Muқəddəs Roһni tiləymiz» degənni bildüridu («Ros.» 8:15-17, 9:17, 19:6). Alaһidə hizmətkə ayriloƣanlar üqün üstigə «қol təgküzüx» «I Rəb, bular bizning ornimizda hizmət қilmaқqi, biz Sening aldingda ularning hizməttiki barliқ һajitidin qiққaysən dəp dua қilimiz» degənni bildüridu («Ros.» 6:6, 13:3, 14:23, «1Tim.» 4:14, 5:22, «2Tim.» 1:6).

6:6 Etiқadtin qekinip kətkənlər қaytidin towa қilalamdu?

«Qünki əslidə yorutulup, ərxtiki iltipattin tetioƣan, Muқəddəs Roһtin nesip boloƣan, Hudaning səz-kalamining yahxiliқini һəm kəlgüsi zamanda ayan қilinidioƣan қudrətlərni һes қilip baққanlar əgər yoldin qətnigən bolsa, ularni қaytidin towa қildurux һərgiz

mumkin əməs. Qünki ular əz-əzigə kilip Hudaning Oƣlini kaytidin krestləp rəswa kilmakta».

Məsihgə etikad baƣlioƣan andin etikadidin tenip kətkən yaki eƣir əhlaksizlikka tiyilip qüxkənlərdin bu səzlərni okup manga zadi Hudaning yenioƣa kaytidioƣan yol barmidu dəp korkidioƣan kəp adəmlər boloƣan wə bolmakta. Bundak əhwalda adəm kattik korkmisa, u uqioƣa qikkan əhmək, əlwəttə. Birak bu səzlərni həttiki aldi-kəyni məzmumlar bilən təng okup qüxiniximizgə tooƣra kelidu. Esimizdə barki, uxbu məktup «əz yurtining kelipioƣa kaytidin qüxüp, «kona əhdə» boyiqə ibadəthanioƣa kaytip xu yərdə Təwratta tələp kilinoƣan kurbanliklarni sunuxka məjburlinip türlük besimoƣa uqrap kəlgən ibraniy etikadqilaroƣa yeziloƣan. Ular xu besim astida təwrinip kaloƣanliki təwəndikidək ikki səwəbning biridin yaki ikkisidin boloƣan: —

(1) Hudaning həkikətən Lawiylaroƣa tapxuroƣan kurbanlik tüzümini əməldin kalduroƣanlikioƣa, xundakla Məsihning tartkan azab-okubətliri həkikətən «ahirki birdinbir kurbanlik» ikənlikigə boloƣan guman;

(2) Etikad tüpəylidin əz yurtdaxliridin boloƣan ziyankəxlikkə yaki qətkə kekilixka bərdaxlik berixni halimasliki. Xübhisizki, bəziliri: «Ibadəthanioƣa berip, kurbanliklarni sunuxtin tohtimisam, lekin kənglümdə Məsihgə yoxurun ixənsəm, heqkim etikadimni bilmisə boliweridu; həmməylən meni əzidək «ihlasmən Yəhudiy» dəp karaydu» degəndək oyda bolatti.

Birinqi məsilə üstidə mu'əllip gumanlarni yokitip, kəm degəndimu altə tərəptə Məsih Hudaning burun kəlgən barlik hizmətkarliridin qəksiz üstünlüktə turoƣanlikini, uning kurbanliki dərhəkikət «ahirki kurbanlik» ikənlikini kərsitidu.

Ikkinqi nuktida (yurttikilərdin korkux) bolsa, ularoƣa insanlaroƣa nesip kilinip qüxürülgən əng yüksək qakiriktin qekingənlər yengi əhdidə yətküzülgən mehir-xəpkətkə layik əməs dəp kərsitip enik agahlanduridu. 11-babta u pəyoƣəmbərlərning həmmisi degüdək wə etikad yolida «yol baxlamqi» boloƣan Huda əhli hətta əz yurtdaxliri təripidinmu qətkə kekilip ziyankəxlikkə uqrap kəlgənlikini kərsitidu. U intayin oquk-yoruk səzlər bilən ənə xundak «yurttikilərdin korkux»ta bolup, ularning hərmitigə erixəy dəp konilik boyiqə kəliplixixni pəkət «**gunahlar iqidiki ləzzətlərdin wakitlik bəhrimən bolux**» dəp əyibləydu (11:25). Əzining gunahlirini tiləx üqün Musaoƣa qüxürülgən kanun boyiqə bekitilgən kurbanliklarni sunuwərgənlər hatalixipla kalmay, bəlki Məsihning kurbanlik əməligə daoƣ kəltürüp uni hakarətligəngə barawər ix kiloƣan bolidu; qünki ularning sunoƣan kurbanlikliri (koy-kala katarliklar) dəl xu ixning əzi bolidu. Bu: —

(1) Məsihning gunahkarlarni kutkuzux əməl-hizmiti tehi tügmidi deyix;

(2) Hudaning əməldin kalduroƣinini yənila qing tutup, Məsihning kurbanlikila kupayə bolmaydu dəp Uningdin tenix. Mu'əllipning səzi boyiqə boloƣanda: «**Ular Hudaning ooƣlini kaytidin krestləp rəswa kilmakta»**.

Xunga mu'əllipning degini «Hudaning yenioƣa kaytix yoli məwjut əməs», degənlik əməs, bəlki ular Məsihning kexioƣa kaytay desə kona tüzümdin həm uningdiki kurbanliktin kət'iylik bilən kol üzüxi, xundakla yurttin kəlgən harlik wə ziyankəxlikkə karita Məsihning bularni kəzgə iloƣuqiliki yok deginidək bərdaxlik berixi kerək idi (12:1-2).

7:3

«Uning atisi yoķ, anisi yoķ, nəsəbnamisi yoķ, künlirining baxlinixi wə ḥayatining ahirlixixi yoķtur, bəlki u Hudaning Oƣlioƣa ohxax ķilinip, mənggülük kaḥin bolup turidu»

Məlkizədək degən kixi tooƣruluķ ḥəyran ķalarlik bu bayanoƣa ķarap uni zadi kimdu, dəp ķeliximiz mumkin. Dikķət ķilimizki, mu'əllip «uning ata-anisini kərsitidioƣan nəsəpnamisi yaki tuoƣulux hatirisi yoķ» degən əməs, bəlki uning ḥeqķandaķ ata-anisi yaki tuoƣulux ixi yoķluķini oquķ dəydu! Uning Ibraḥim bilən kərüxüxkə qikķan qaoƣdiki wəķəning hatirisini ķaytidin oķung. U ḥeqķandaķ tonuxturulux yaki qüxəndürülüx bolmioƣan ḥalda tarih səḥipilirigə kirip kelidu. Biraķ Ibraḥim ikkilənməy uning kaḥinlikini tonup yetidu wə uning əzi üqün bəht tiliginini ķobul ķilidu. «**Xübḥisizki, bəht tiligüqi bəhtkə erixküqidin üstündur**» (7:7).

Uning ḥəķikətən «**künlirining baxlinixi wə ḥayatining ahirlixixi yoķ**» degənlikning mənisi xübḥisizki, Huda Θzi mənggülük boloƣandək umu mənggülüktur. Xunga biz xu birla hulasigə keliximiz tooƣridurki, Məlkizədək Rəb Əysaning tuoƣuluxidin ilgiriki Uning bir kərünüxi idi. Təwratta Uning muxundaķ ayan boluxliri bayan ķilinoƣan hatirilərdin birnəqqə misal bar. Məsilən, U «**Pərwərdigarning Pərixtisi**» yaki «**Pərwərdigarning ķoxunining Sərdari**» süpitidə kərüngəndə — «Pərwərdigarning Pərixtisi» huddi Huda Θzi səzligəndək səzləydu ḥəmdə Uningoƣa Huda dəp ibadət ķilinidu wə U xundaķ ibadətni ķobul ķilidu. Məsilən, «Yar.» 16:6-13, 18:1-33, 22:11-19, «Yəxua» 5:13-6:5, «Ḥak.» 2:1-4, 6:11-24, 13:1-23, «Mik.» 5:1-2. «Zək.» 12:8ni kərüng. Məlkizədək degən isimning mənisi: — «**..birinqidin «Ḥəķķaniyət Padixaḥi»... wə u «Salemning padixaḥi»mu bolup, mənisi «Amanlik padixaḥi» degənlik**». Bu bayan tooƣruluķ oylisaķ, bundaķ ataķlar bilən atilidioƣan pəķət birdinbir zat bar — U Rəb Əysa Θzidur. Xunga biz «**Məlkizədəkning kaḥinlik tüzümi boyiqə**» yaki «tipi boyiqə» pəķət ikki kaḥin bar, ular ikkisini əməliyəttə bir zat dəp ixinimiz. Bu zat bolsa Məlkizədəkning salaḥiyitidə kərünüp, Θzining «kaḥinlik tüzüm»ini bekitkəndin keyin, Θzi kelip muxu tüzümdiki ikkinqi, xundaķla ahirķi «**mənggügə kaḥin boloƣan**» Rəb Əysa Θzidur.

10:19-20

«Xuning üqün, əy ķerindaxlar, Əysaning ķeni arķilik əng muķəddəs jayoƣa kirixkə jür'ətlik bolup, (U bizgə eqip bərgən, ibadəthanining pərdisidin (yəni, Uning ət-tenidin) ətidioƣan xu yipyengi, ḥayatlik yoli bilən)...»

Bu ayəttiki «**pərdisi (yəni, uning ət-teni)**» degən bayan bizgə Əysaning əzi tooƣruluķ qongķur bir qüxənqini eqip beridu. Uning əlidioƣan dəķiķidə ibadəthanidiki «muķəddəs jay» wə «əng muķəddəs jay» otturisidiki (10 santimetr ķelinlikta) pərdining üstidin tegigiqə yirtilip kətkənlikini əsləymiz («Mat.» 27:51). Bu ix arķilik ḥeqķandaķ xübḥə ķalmayduki, Huda Məsiḥning əlümi arķilik Θzining biwasitə ḥuzurini birakla eqiwətkənlikini kərsətkən. Buningdin ilgiri pəķət bax kaḥin yilda pəķət məlum bir künila «pərdə arķilik» əng muķəddəs jayoƣa kirələydioƣan birdinbir adəm idi. «**Biraķ, «əng muķəddəs jay» dəp ataloƣan ikkinqi bəlümgə pəķət bax kaḥin yilda bir ķetimla kiridu. Kaḥin u yərgə əz gunaḥliri wə həlķning nadanliktin ətküzgən gunaḥliri üqün ataloƣan ķurbanlik ķenini almay kirməydu**» (9:7).

Yər yüzidiki ibadəthanining pərdisi Məsiḥning teni biz üqün yirtiloƣandək yirtiloƣan. Muķəddəs «ibadət qediri» boloƣan dəwrdə wə keyin Sulayman padixaḥning dəwridiki ibadəthanidimu pərdə kəynidə Hudaning əyni xan-xəripi (ibraniy tilida «xekəynaḥ») julalinip

parlap turatti («Mis.» 40:34-38, «2Sam.» 6:2, «1Pad.» 8:1-12, «2Pad.» 19:15, «1Tar.» 13:6, «2Tar.» 5:5-14, «Zəb.» 80:1, 99:1, «Yəx.» 37:16ni kərüng). Musa pəyƣəmbər Hudaning ḥuzurida turup qikḳandin keyin («Mis.» 34:29-30) həlḳ uning Hudaning əks etilidiƣan xəripi bilən parlaydiƣan qirayiƣa ḳaraxḳa bərdaxliḳ berəlməydiƣanliḳi üqün, ularning turup Hudaning səzini anglixiƣa imkaniyət yaritix üqün qirayining üstigə pərdə tartixi kerək idi (33-35).

Muḳəddəs ibadət qedirining pərdisi wə ḥətta qedirning əzimu xu rolni oynaytti. Əgər Huda toluḳ xan-xəripi iqidə arimizda ayan boloƣan bolsa, gunaḥsiz bir insan Uningoƣa ḳariyalmaytti, lekin ḥəmmimiz gunaḥkar boloƣandin keyin bu kərünüxkə ḳandaḳmu ḳariyalaymiz? Insan ḳuyaxḳa ḳarap turalamdu? Xuningoƣa ohxax, ibadət qediri Hudaoƣa nisbətən (1) Əz həlḳi Israilning otturisida (xan-xəripini pərdiligən ḥalda) turuxiƣa yar bərgən; (2) Israil həlḳining kaḥinliḳ tüzüm, xundaḳla ḳurbanliḳlar arḳiliḳ Əzigə yeḳinlixiƣa imkaniyət bərgən. Əysa tuƣuloƣdanda rosul Yuḥanna mundaḳ bayan ḳilidu: ««**Kalam» insan boldi ḥəm arimizda makan ḳilip** (grek tilida «qedir tikip) **yaxidi. U meḥir-xəpḳət wə ḥəḳiḳətkə toloƣan bolup, biz Uning xan-xəripini, yəni Atimiz Hudaning birdinbir yeganə Ooƣlining xan-xəripini kərduḳ**» («Yḥ.» 1:14). Hudaning xan-xəripi bir insanda mujəssəmləxti; Yuḥanna wə uningdək Məsiḥgə əgəxkənlərmu Hudaning xan-xəripini «kətürəligüdək dərijidə» kərüxkə nesip idi. Demisəkmu, ular kərgən xan-xərəp pəḳət iman-etiḳad baoƣliƣanlaroƣa eqildi. Huda Əysani muhlisliri aldida xan-xərəp bilən uluoƣliƣan waḳti buningoƣa bir misal bolidu («Mat.» 17:1-13) lekin yənə baxḳa waḳitlarda Əysa «sirtḳi parlaḳliḳ»i bilən kərünmigini bilən, muhlisliri Uning iqidiki büyük xan-xəripini roḥ-ḳəlbidə kərüp yətkən (məsilən, «Yḥ.» 2:1-11, bolupmu 11-ayətni kərüng).

Mu’əllipning kəz aldimizdiki muxu ayəttə «**pərdisi (yəni, uning ət-teni)**» deginidin biz Məsiḥning xan-xəripi (xuningdək Hudaning xan-xəripi)ning insanoƣa ayan ḳilinoƣan əng uluoƣ namayəndisi bolsa, dəl U tartḳan azab-oḳubətlər wə ölümidə Uning teni, yəni «pərdə»ning yirtiloƣinida boloƣan, dəp ḳaraymiz. Muxu yol bilən Hudaning ḥuzuriƣa kiridiƣan yol bizgə eqiloƣan, xundaḳla muxu yol bilən Hudaning təngdaxsiz, ḥəmmidin üstün turidiƣan muḥəbbitining qəksiz xan-xəripining qongḳur təglirini kərələydiƣan bolduḳ! Uning «**adəmning bilip yetixidin ḥəssiləp exip qüxidiƣan**» bu muḥəbbiti bilən U «**ḥeq gunaḥ ətküzmigən**» Əz yeganə Ooƣlini «**bizni dəp gunaḥning əzi ḳildi; məḳsiti xuki, bizning Uningda Hudaning ḥəḳḳaniyliḳi boluximiz üqündur**». Ḥəmdusana!

10:22

«**Dillirimiz wijdandiki buloƣunuxlardin sepilix bilən paklanoƣan wə bədinimiz sap su bilən yuyuloƣandək tazilanoƣan ḥalda etiḳadning toluḳ jəzm-hatirjəmliki wə səmimiy ḳəlb bilən Hudaoƣa yeḳinlixayli!**»

Bu ayət üstidə ḳiskiqə tohtaloƣumiz bar. «**Bədinimiz sap su bilən yuyuloƣandək tazilanoƣan ḥalda**» degən ibarə nemə ixni kərsitidu? U ibadət aldida tenimizni yuyux yaki oƣusul ḳilix kerək degənlikmu? Rəbbimiz Əysa Məsiḥning bundaḳ ixlar tooƣruluḳ boloƣan təlimi tolimu roxəndur. Huda insanning sirttiki pakizliḳiƣa anqə kəngül bəlməydu («Mar.» 7:1-23ni kərüng), bəlki insanning iqki dunyasiƣa daim ḳaraydu. Duadin burun ḳolini yuoƣan, əmma kəngli napak kixining duasi Huda aldida ḳət’iy ḳobul ḳilinmaydu. Xunga muxu yərdə mu’əllip ḥeqḳandaḳ jismaniy yuyux yaki jismaniy «sap su»ni kərsətkini yoḳ. Ayəttə u yənə «**dillirimiz ... sepilix bilən paklanoƣan**»ni tiloƣa alidu; lekin bu sepilix sirttiki ix əməs, bəlki insan ḳəlbidə (Muḳəddəs Roḥning Məsiḥning ḳenini ḳəlbimizgə tətbiḳlixi arḳiliḳ) yüz beridiƣan ix. Xuningoƣa ohxax

«tenimiz yuyulƣan ḥalda» «sap su» degən ibarilər kəqmə mənidə bolidu. Xübḥisizki, uning kəzdə tutkini əslidiki Lawiylik kaḥinlarning Hudaƣa yekinlixix yoli idi. Ularning «pakizlinixi üqün» tənliri üstigə kurbanliklarning keni yaki «kafarət süyi» sepilixi kerək idi. Hudaƣa yekinlixix üqün ular (1) qong das («dengiz») iqidə pütkül tənliri yuyuluxi; (2) kurbanlik kanliri üstigə sepilixi; (3) mukəddəs may bilən «məsiḥlinix»i kerək idi («Law.» 8:6, 23-24, 30). Mu'əllip bu ixlarni kəqmə mənidə bizgə tətbiklaydu. Rosul Pawlus bizgə, Məsiḥ Өz jamaitini ««qong das», yəni Hudaning səzi»də yuyup pak kilidu, dəp ukturidu («Əf.» 5:25-27). Xunga mu'əllip muxu yərdə kəqmə mənidə səz kilidu, «sap su» — bizning gunaḥlirimizni pax kilidiƣan ḥəmdə iqki dunyayimiznimu, sirttiki ix-ḥərikətlirimiznimu tooƣrilaydiƣan towa kilixtiki əməliy baskuqlarƣa kərsətmə bolidiƣan Hudaning səzini kərsətkən bolsa kerək. Xuning bilən Hudaning səzi bizni Hudaning Mukəddəs Roḥi arkilik Məsiḥning kenini wijdanimizƣa sepip kəlbimizni paklanduruxka təyyarlaydu.

Xunga etikadqi üqün dua aldida yaki Hudaning səzini oqux aldida kol yuyux xərt əməs; birak Hudaning xapaitini kobul kilixka kirix üqün u qokum sirttiki wə iqidiki gunaḥliridin towa kilixi kerək.

10:26-27

«**Ḥəkikətni tonuxka nesip boloƣandin keyin, yənila kəstən gunaḥ ətküzüwərsək, u qaoƣda gunaḥlar üqün sunulidiƣan baxka bir kurbanlik bolmas, bəlki bizgə kalidiƣini pəkət sorak, xundakla Huda bilən karxilixidiƣanlarni yəp tügitixkə təyyar turidiƣan yalkunluk otni korkunq iqidə kütüxla, halas**»

Bu ayət 6:6gə ohxax, etikad baoƣliƣan lekin keyin eoƣir gunaḥlarƣa teyilip qüxkən kəp kixilərni «Hudaning yeniƣa kaytix yoli barmikin» degüzüp intayin korkitidu. Yənə bir ketim dəymizki, əməliyəttə mundak əḥwallarda boloƣanlar korkmisa, ətüp kətkən əhməklik bolidu. Birak 26-ayəttə bayan kilinoƣan korkunqluk əḥwaloƣa qüxkənlər üqün 27-ayət bir «ümid uqkuni»ni təminləp beridu. 27-ayəttə u Hudaning Өzi bilən «karxilixidiƣanlarni yəp tügitixkə» allikaqan təyyarliƣan otini bayan kilidu. Əgər kəlbimning təgliridə əzümning yaman kilmixlirimƣa tehi yirginqim bar bolsa, Huda bilən düxmən bolmaslikka təxnayim bar bolsa, Məsiḥgə karaydiƣan iman-etikadim yənila bar bolsa, mu'əllip tiloƣa aloƣan ot wə sorak ahir berip meni pütünləy yəp tügətməydu, degən ümid bolidu. Ot buning ornida məndə boloƣan Huda halimaydiƣan ḥərbir ixni kəydüridiƣan əmma əzümni tawlaydiƣan bolidu («1Kor.» 3:11-15, «Ibr.» 12:29, «Yəx.» 33:10-24ni kərüng). Ḥətta qin kənglidin korkup towa kiloƣanlar huddi Hudaning otioƣa yüzləngəndək Uning tərbiyisi (məyli intayin kattik bolsimu)ni kobul kilip, xundakla Hudaƣa yənə bu dunyada mewilik boluxning imkaniyitigə igə boluxi mumkin («1Kor.» 11:30-32ni kərüng).

10:34

«**Qünki silər ḥəm məḥbuslarning dərdigə ortak boldunglar ḥəm mal-mülkünglar bulanoƣandimu, kəlgüsidə tehimu esil ḥəm yokap kətməydiƣan bakiy təəllukatka igə bolidiƣanlikinglarni bilgəqkə, huxallik bilən bu ixni kobul kildinglar**».

Pələstin wə ətrapida tepiloƣan, muxu məzgilni bayan kiloƣan tarihiy hatirilərgə asaslanoƣanda, Rim imperiyəsi ḥəkümiti Məsiḥ tooƣrisidiki guwaḥlikka alaḥidə karxi qikkan

wakitlarda ular kattik yarliklarni qikarƣan. Yarliklar boyiqə Məsihgə etikad kilƣan, xundakla etikadini jar kilƣuqi hərkandak kixining barlik təəllukatliri dələt təripidin musadirə kilinatti; musadirə kilinƣanning yerimi bolsa «palanqi-pustanqi kixi Məsihni jar kilidu» dəp satkunluk kilƣan kixigə təksimləp berilətti. Xuning bilən uxbu hətni tapxuruwalƣan etikadqilarning bəziliri muxundak japani bexidin ətküzgənidi. Ular əyni qaƣda buni Əysa tapilirinidək huxallik bilən kobul kilƣan: —

«**Mubarək, Mən üqün baxkilarning hakarət, ziyankəxlik wə hərtürlük təhmitigə uqrisanglar; xad-huram bolup yayranglar! Qünki ərxlərdə katta in'am silər üqün saklanmakta; qünki silərdin ilgiriki pəyƣəmbərlərgimu ular muxundak ziyankəxliklərni kilƣan**» («Mat.» 5:11-12).

Əmma yurt təripidin xundak tohtawsiz harlik wə qətkə kekilixlar muxu kədirlik etikadqilarni upratmakta, ular hazir allikaqan erixkən rohiy bayliklar wə mirastin məhrum bolux həwp-hətiridə turatti. «**Qünki Hudaning iradisigə əməl kilip, uning wədə kilƣinigə muyəssər bolux üqün, səwr-qidam kilixinglarƣa tooƣra kelidu**» (10:36).

Biz muxu yərdə pəkət xuni koxup eytimizki, hət ibadəthana həm xuningƣa ait bolƣan kurbanliklarni taxlaxka roxən hitab kilƣan bolƣaqka, ibadəthanining miladiyə 70-yilida wəyran kilinixidin ilgiri (bəlkim miladiyə 60-yili ətrapida) yezilƣan bolsa kerək. Keyin, Yəhudiylar rimƣa karxi isyan kətürüp, Rimləxkərliri Yerusalemni üq yerim yillik muhasirigə alƣan. Ular xəhərgə bəsüp kirgəndə xunqə əsəbiyləxkənki, xəhərni, ibadəthanini wə ətrapidiki yurtlarni wəyran kilip, bulang-talang kiliwətkən. Xu qaƣda əslidə etikad jəhättə «murəssə kilƣan», yurtdaxliri bilən inak ətüx üqün etikadidin tenip kətkən, xundakla ziyankəxliktin kəqip əz təəlluqatlirni kolidin kətküzmigənlər bəribir uningdin pütünləy məhrum bolatti; birak burunki wakitlarda ziyankəxlik astida mal-mülkidin məhrum bolƣanlar Huda dərwəkə otluk sinakta etikad wə muhəbbitimizni sinap kərdi dəp bilip huxallikta bolatti.

11:26

«U (Musa) **Məsihkə karitilƣan hakarətgə uqraxni Misirning həzinisidiki baylikларƣa igə boluxtinmu əwzəl bildi. Qünki kəzlirini ərxtiki in'amƣa tikiwatatti**».

Bu ayət bək kizik, qünki Məsih yər yüzigə tehi kəlmigən tursa, Musa uning kəlgüsidə duq kelidiƣan harlik wə tartidiƣan azab-okubətliridin həwərdar bolƣandək wə ulardin ortak tartsam manga xəhrət bolidu, dəp bilgəndək turidu. Məsih tuƣulmay turup Musa kandakmu «Uningƣa karitilƣan hakarət»ni kərəligən?

«Yəx.» 63:9də biz Yəxaya pəyƣəmbərgə Israilning Misirda turƣan wakittiki hali wə Hudaning ularƣa iqini aƣritkanliki tooƣruluk kəlgən wəhiyni okuymiz: — «Ularning barlik dərdlirigə umu dərddax idi;
«Uning yüzidiki Pərixtisi» bolsa ularni kutkuzƣan,
U Əz muhəbbiti həm rəhimdilliki bilən ularni həmjəmətlik kilip kutkuzƣan;
Axu kədimki barlik künlərdə ularni Əzigə artip kətürgən» («Yəx.» 63:9).

Buningdin kərimizki, Huda ularƣa iqini aƣritkan bolupla kalmay, bəlki uning «**yüzidiki Pərixtisi**» ularning arisida bolƣaq, «**ularning dərd-ələmlirigə dərddax**» idi. Ularning arisida bəlkim ƣayib halda turƣan bu «yüzidiki Pərixtisi»ni Rəbbimiz Əysaning Əzidin baxka biri əməs dəp ixinimiz. Yukiridiki 10:19-20ni, bolupmu «**Pərwərdigarning Pərixtisi**» tooƣruluk

izahatimizni kƏrüng. «Mis.» 33:12-17dimu Musa pƏyƣƏmbƏr Hudadin, Israilning qƏl-bayawandin Ətidiƣan sƏpiridƏ Hudaning xƏhsƏn ularƣa hƏmrah boluxini iltija kiliƣanlikini kƏrimiz. Andin biz «**ularƣa hƏmrah bolup Əgixip yürgƏn roh‌iy uyultax**» tooƣruluk okuymiz («1Kor.» 10:4). Pawlus bizgƏ yanƏ «**Əməliyəttə, muxu uyultax Məsih‌ning Əzi idi**» dƏydu.

DemƏk, MƏsih ular bilƏn billƏ idi. Əmma mu'əllipning «**Məsih‌kƏ karitiliƣan hakarət**» degini nemini kƏrsitidu?

Hudaning hƏlki kaysi yƏrdƏ kƏmsitilgƏn bolsa, ular bilƏn billƏ bolux (Israil Misirda japa tartkan waktida Musa ular bilƏn boliƣandƏk) Əməliyəttə MƏsih bilƏn billƏ boluxtin ibarƏt bolidu. Qünki U «PƏrwƏrdigarning PƏrixtisi» süpitidimu qokum ular bilƏn billidur. Bu tƏrƏptin Musa «Məsih‌kƏ karitiliƣan hakarƏt»ni Əz-Əzigə kobul kildi. Uning üstigə, Hudaning muddia-mƏksƏtliri kƏzgə ilinmiƣan, Uning nami hakarƏtlƏngƏn, yaki hƏkikƏt, nur wƏ mehribanlik ayaƣ astida dƏssƏlgƏn Əhwaldimu hƏkikƏt tƏripidƏ turup karxi kikkanlikini kƏrsitixning Əzi MƏsih bilƏn billƏ boluxka wƏ «**Uningƣa karitiliƣan hakarƏtkƏ uqrax**»ka barawƏr. Qünki Hudaƣa hakarƏt kilinsa, MƏsih Uning sirtida karap turmaydu, xu hakarƏtni Əzigə karitidu («ZƏb.» 69:9, «Rim.» 15:3).

Musa pƏyƣƏmbƏr qƏkkƏn azab-okubƏtlƏr MƏsih kƏlgüsidƏ qekidiƣan azab-okubƏtlƏrgə «bexarƏt kƏlƏnggə» idi. Uning Əmri bƏlkim MƏsih‌ning Əmrigə «bexarƏtlik rƏsim»mu degili bolidu. Musaning Əmridiki tƏwƏndiki ix-wƏkƏlƏr tooƣruluk oylap beking: —

(1) U tuƣuliƣinida XƏytan (PirƏwn arkilik) uni ƏltürüwƏtmƏkqi idi;

(2) U Hudaning hƏlki bilƏn bir bolup ularni kutkuzux üqün xahanə, zor bayaxat turmuxni taxlidi;

(3) U xundak kiliƣini bilƏn, uning kerindaxliri, yƏni YƏhudiy hƏlki uning yardimini rƏt kildi, uni qƏtkƏ kakti («Mis.» 2:11-14, «Ros.» 7:19-29);

(4) Ularning qƏtkƏ kekixliri bilƏn u yat Əllarning kolida tehimu japa tartti («Mis.» 2:15);

(5) U qƏtkƏ kekiliƣan wakitta Huda uningƣa yat Əllik bir ayalni bƏrdi (MƏsih YƏhudiy hƏlk tƏripidin qƏtkƏ kekiliƣan wakitta Huda Uningƣa jamaƏtni koxup bƏrdi — jamaƏtning Əzalirining kƏpinqisi «yat Əllər»din idi) («Rim.» 9:25-33)

(6) Ahir berip Huda Israilni zor zulumdin kƏp karamƏt mƏjizilƏr arkilik kutkuzux üqün uni ularning yeniƣa kaytidin Əwətti. Ohxax yol bilƏn MƏsih kƏlgüsidƏ «YakupningAzab-okubƏt küni»dƏ («YƏr.» 30:5-9) ularni kƏp karamƏt mƏjizilƏr arkilik kutkuzux hƏm ularƣa padixah bolux üqün bu dunyaƣa kaytip kelidu.

13:20

«**Əmdi mƏnggülük Əhdining keni bilƏn koy padisining Katta Padiqisi boliƣan RƏbbimiz Əysani ƏlümdinTirildürgüqi, hatirjƏmlikning Igisi boliƣan Huda...**»

HƏtning awwalki kismida mu'əllip «yengi Əhdə»ning barlik baxka ƏhdilƏrdin selixturuƣusiz üstünlükini tiliƣa aldi. DemƏk, biz muxu yƏrdƏ tiliƣa aliƣan «mƏnggülük Əhdə» dƏl «yengi Əhdə»ning Əzidur, dƏp karaymiz; lekin bu ibaridin, yƏr yüzidƏ biz «yengi Əhdə» dƏp atiƣan Əhdə Əməliyəttə Ərxtə allikaqan uzundin mƏwjut bolup kƏlgƏn, xuning bilƏn xu yƏrdƏ «**mƏnggülük Əhdə**» dƏp ataliƣan, dƏp karaymiz. Əmdi bu «**mƏnggülük Əhdə**» kimlƏr arisida boliƣan? «Əf.» 1:11-12, «2Tes.» 2:13-14 wƏ «PƏnd-nƏsihƏtlƏr»diki sirlik 8-bablardiki qongkur mƏnilƏrdin xuni bilƏlƏymizki, Əslidə: —

(1) Huda'Ata Өz Oƣli bilən: — Sanga bir jamaət, yəni Sanga ḥəmraḥ bolidiƣan, Seni intayin səyidiƣan ayaldək, Өz muḥəbbitingni ipadiləydiƣan, bir tən bolidiƣan jamaətni Sanga ḳoxup berimən, dəp əḥdə tüzüxkənidi.

(2) Xuningdək Oƣul bu ixning əməlgə axuruluxi üqün, xundaḳla Ata üqünmu «tirik bir ibadəthana», Uningƣa toluḳ ibadət beridiƣan ḥəmdə Uningdin toluḳ ḥuzur alidiƣan, Uning mənggülük sirliridin nesipdax bolidiƣan bir uyuxma həlḳ bolsun dəp Өz jenini ḳan təküp pida ḳilixḳa baƣliƣan, dəp ixinimiz.

(3) Yuḳiriḳi ixlarda daim Өzini kərsətməydiƣan Muḳəddəs Roḥ, yəni Hudaning mubarək Roḥimu sirliḳ, halis ḥalda Өzini xu «mənggülük əḥdə»gə baƣliƣan wə əḥdiləxkən, dəpmu ixinimiz.

Xuning bilən Ata, Oƣul, Roḥ xu «mənggülük əḥdə»gə əzəldin əḥdidax bolup kəlməktə.

Bu yərdə səḥipilər pəḳət ixənginimizni bayan ḳilixḳila yetidu. Təpsiliy ispatlar bərginimiz yoḳ. Əmma oḳurmən muḳəddəs yazmilarni ḳetirḳinip oḳuƣinida bu ix, yəni Məsiḥning yər yüzidə biz üqün təkkən ḳenida pütülgən bu «mənggülük əḥdə»də bizgə muyəssər ḳiloƣan qəksiz xapaətning kəp iz-dəlillirini tapḳuqi bolidu.

Injil 20-kisim

«Yakup»

(Rosul Yakup yazoɣan məktup)

Kirix səz

Ixinimizki, uxbu hətning mu'əllipi Rəbbimiz Əysaning bir qorsaq inisi Yakup idi. Bu kəzkariximizoɣa «qoxumqə səz»imizdə birnəqqə səwəblərni kərsitimiz.

Uxbu hətning yezilix obikti kim? Rosul hətni «**tarkaq muhajirlar**»oɣa yazidu. Undakta ular kimlər?

«**Tarkaq turuwatkan muhajirlar**»

Asuriyəning wə keyinki Babil imperiyəsidin baxlap, Israilning on ikki kəbilisi dunyaning bulung-puqkakliriɣa tarkilip kətkənidi. Pars imperiyəsi bu Yəhudiy muhajirlarning əz yurti Kanaan (Pələstin)oɣa kaytixioɣa ruhsət kiloɣanidi. Halbuki, pəkət az bir kismila wətinigə kaytti — ular «həlkning kaldisi» yaki «Hudaning kaldisi», bəzidə pəkət «kaldi» dəp ataldi («Yəx.» 10:20-22ni kərüng). Kaytmioɣan kəp kismi «**tarkaq muhajirlar**» (grek tilida «diaspora») dəp atilatti. Demək, Yakup uxbu hətni bu Yəhudiy muhajirlar arisidiki etikadqilaroɣa yazoɣan. Hət Yəhudiy ixəngüqilərgə, xundakla Yəhudiy jamaətlərgə yeziloɣan bolsimu, səzlirining həmmisi Yəhudiy əməs («yat əlliklər»din yaki «yat taipilər»din) baxka etikadqilaroɣimu ohxax inawətliktur. Qünki Əysa Məsihning jamaitidə tüp jəhəttin «Yəhudiy» yaki «Yəhudiy əməs» degən pərk zadi məwjud əməs («Gal.» 3:28 — «**Məsihdə nə Yəhudiy bolmaydu nə Greklər** (Yəhudiy əməslər, demək) **bolmaydu**»). Əmma biz bəlkim Yakup nemixka uxbu hətni alahitən Yəhudiy etikadqilaroɣa yazidu, dəp soriximiz mumkin. Biz «qoxumqə səz»imizdə hətning bu alahidiliki tooɣruluk tohtilimiz. Birak, hətning muhim temisi bolsa etikadta aldinip kətməslikkə karita agahlandurux həmdə xundakla həkikiy etikadning alahidiliklirini bayan kilixtin ibarət. Dana bir alimning eytkinidək: «Mukəddəs Kitab dərslik kitab əməs, bəlki adəmlərgə ak-karini pərkləndürgüzidioɣan kitabtur» — demək, Mukəddəs Kitab bizning Məsihning həkikiy etikadida boloɣan-bolmioɣanlikimizni kərsitip beridu. Adəmdə həkikiy etikad bolsa, bundak etikad məzkur adəmni pütün wujudini Hudaoɣa tapxuruxka, xundakla Uningdinla kəlgən danalik bilən yaxaxka elip baridu. Undak etikad daim mewiliridə kərünidu; mewisiz etikad həkikiy etikad əməstur. Nemila bolmisun undak mewisiz etikad baxkilarni aldax bolmioɣandimu, əz-əzini aldax bolup, dozahka baridioɣan nuroɣun yollardin biridur.

Uxbu məktup bəlkim miladiyə 63-yillirida yeziloɣan.

Məzmun: —

1. Sinilix; danaliḳ wə azdurulux (1-bab, 1-18-ayətlər)
2. Anglax wə ijra ḳilix (1-bab, 19-27-ayətlər)
3. Huda aldida insanoŋa yüz-hatirə ḳilmasliḳ (2-bab 1-13-ayətlər)
4. Etiḳad wə əməliyət (2-bab 14-26-ayətlər)
5. Tilni tizginləx (3-bab)
6. Bu dunyadikilərning ḳilmixlirioŋa əgəxmənglar (4-babtin 5-bab 6-ayətkiqə)
7. Səwrqan bolux wə dua ḳilix (5-bab 7-20-ayətlər)

Yaḳup

«Rosul Yaḳup yazoɣan məktup»

1 [1] Hudaning wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥning ḳuli boloɣan mənki Yaḳuptin tarḳaḳ turuwatḳan
muḥajir on ikki ḳəbiligə salam!

Etiḳad wə sinaḳ

[2] I ḳerindaxlirim, ḥərḳandaḳ sinaḳlaroɣa duq kəlsənglar, buni zor huxallik dəp bilinglar. [3] Qünki
silərgə məlumki, bundaḳ etiḳadinglarning sinilixi silərdə səwr-qidamlik xəkilləndüridu; [4] səwr-
qidamlikning hisliti ḳəlbinglarda turup xundaḳ pixip yetilsunki, xuning bilən silər pixḳan,
mukəmməl wə kəm-kutisiz bolisilər. [5] Biraḳ əgər aranglardiki birsi danaliḳḳa moḥtaj bolsa,
ḥəmmigə sehiylik bilən beridioɣan xundaḳla əyibliməydioɣan Hudadin tilisun. Xuning bilən
uningoɣa qoḳum ata ḳilinidu.
[6] Biraḳ u ḥeq delioɣul bolmay ixənq bilən tilisun; qünki delioɣul kixi huddi xamalda urulup uy-
an-buyan yəlpüngən dengiz dolḳunioɣa ohxaydu. [7] Undaḳ kixi Rəbdin birər nərsigə eriximən,
dəp ḥeq hiyal ḳilmisun; [8] undaḳlar üjmə kəngül bolup, barlik yollirida tutami yoḳ adəmdur.

Namratlik wə baylik

[9-10] Namrat boloɣan ḳerindax əzining yuḳirioɣa kətürülgənlikigə təntənə ḳilsun; bay boloɣan
ḳerindax bolsa, əzining təwən ḳilinoɣanlikioɣa təntənə ḳilsun, qünki u ot-qəplərning
qeqəkliridək tozup ketidu. [11] Ḳuyax qiḳip ḳizioɣanda, ot-qəplərni ḳurutidu, gülliri tozup ketidu-
də, uning güzəlliki yoḳilidu; bay adəmlər huddi xuningoɣa ohxax, əz ḥələkqilikidə yoḳilidu.

Sinilix wə azdurulux

[12] Sinaḳlaroɣa səwrqanlik bilən bərdaxlik bərgən kixi nəḳədər bəhtlik-ḥə! Qünki u sinaḳtin
ətkəndin keyin, Huda Əzini səygənlərgə wədə ḳiloɣan ḥayat tajioɣa muyəssər bolidu. [13] Adəm
azduruluxḳa duq kəlgəndə «Huda meni azduruwatidu» demisun. Qünki Huda yaman ixlar bilən
azduruluxi mumkin əməs ḥəm baxḳilarni azdurmaydu. [14] Bəlki birsi azduruloɣanda, əz ḥəwəs-
nəpsi ḳozoɣilip, ularning kəynigə kirgən bolidu; [15] andin ḥəwəs-nəps ḥamilidar bolup gunaḥni
tuoɣidu; gunaḥ əsüp yetilip, əlümgə elip baridu.

1:1 «Hudaning wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥning ḳuli boloɣan mənki Yaḳup...» — Yaḳup muxu səzliridə əzini «rosul» dəp atimaydu. Lekin «ḳoxumqə səz»imizdə kersitimizki, u ḥəḳiḳətən bir rosul, xunga uning uxbu hetini «rosulluḳ ḥoḳuḳ» bilən yeziloɣan, dəp ixinimiz. Hət Yəhudiy boloɣan etiḳadqilaroɣa yeziloɣan, əlwəttə. «Tarḳaḳ muhajir on ikki ḳəbilə» tooɣruluḳ «kirix səz»imizni kerüng.
–«Ḳul» degən uḳum tooɣruluḳ «Təbirlər»imizni kerüng.
1:1 Ros. 8:1; 1Pet. 1:1.
1:2 Mat. 5:11; Rim. 5:3; 1Pet. 1:6.
1:3 Rim. 5:3; 1Pet. 1:7.
1:5 Pənd. 2:3; Yər. 29:12; Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Yuḥ. 16:24; 1Yuḥ. 3:22; 5:14.
1:9-10 «Namrat boloɣan ḳerindax əzining yuḳirioɣa kətürülgənlikigə təntənə ḳilsun» — «əzining yuḳirioɣa kətürülgənliki» — demək, birsi Məsiḥkə etiḳad baoɣlisila, məyli ḳanqilik namrat bolsun Hudaoɣa yeḳin boloɣan aliyjanab, intayin imtiyazlik orun ḥəm munasiwəttin bəḥrimən bolidu. **«bay boloɣan ḳerindax bolsa, əzining təwən ḳilinoɣanlikioɣa təntənə ḳilsun, qünki u ot-qəplərning qeqəkliridək tozup ketidu»** — bay adəm Əysa Məsiḥ arḳilik etiḳad baoɣlioɣinida əzining barlik bayliḳlirini Huda aldida ḥeqnərsə əməs dəp bilip, əzini təwən tutmisa, Hudaning padixaḥlikioɣa kirəlməydu. «Bay adəmning Hudaning padixaḥlikioɣa kirixi təgining yingnining kəzidin ətüxidinmu təs» *(«Mat.» 19:24)*.
1:11 Yəx. 40:6, 7; 1Kor. 7:31; Yaḳ. 4:14; 1Pet. 1:24; 1Yuḥ. 2:17.
1:12 «Huda Əzini səygənlərgə wədə ḳiloɣan ḥayat tajioɣa muyəssər bolidu» — muxu yərdə grek tilida «Huda» pəḳət «U» bilən ipadilinidu.
1:12 Ayup 5:17; Mat. 10:22; 19:28, 29; 2Tim. 4:8; 1Pet. 5:4; Wəḥ. 2:10.

16 Xunga səyümlük qerindaxlirim, aldinip qalmanglar! 17 Barliq yüksək sehiyliq wə ḫərbir
mukəmməl iltipat yuqiridin, yəni asmandiki barliq yoruqluqlarning Atisidin qüxüp ke-
lidu; Uningda ḫeqqandaq əzgirix bolmaydu yaki Uningda «aylinix» bilən ḫasil bolidioƣan
kələnggilərmu bolmaydu. 18 U bizni Əzi yaratqan barliq məwjudatlarning iqidə Əzigə dəsləp
pixqan mewidək bolsun dəp, Əz iradisi boyiqə bizni ḫəqiqətning səz-kalami arqiliq tuoƣurdi.

Anglax wə ijra qilix

19 Xuning bilən, i səyümlük qerindaxlirim, ḫər adəm anglaxqa tez təyyar tursun, səzləxkə aldi-
rimisun, oƣəzəplinixkə aldirmisun. 20 Qünki insanning oƣəzipi Hudaning ḫəkqaniyliqini elip kəl
məydu. 21 Xuning üqün, barliq iplasliqlarni wə qininglaroƣa patmaywatqan rəzillikni taxlanglar,
qəlbinglarda yiltiz tartquzuloƣan, silərni qutquzalaydioƣan səz-kalamni kəmtərlik-məminlik
bilən qobul qilinglar.
22 Əmma əz-əzünglarni aldap pəqət səz-kalamni angliouqilardin bolmanglar, bəlki uni ijra
qiloƣuqilardin bolunglar. 23-24 Qünki birsi səz-kalamni anglap qoyupla, uni ijra qilmisa, u huddi
ənəktə əzining əyni qiyapitigə qarap qoyup, ketip qaloƣan kixigə ohxaydu; qünki u əz turqioƣa
qarap bolup, qiqipla, xu ḫaman əzining qandaq ikənlikini untuydu. 25 Lekin axu kixilərni
ərkinlikkə erixtüridioƣan mukəmməl qanunoƣa əstayidillik bilən dawamlik qarap, untuoƣaq
angliouqi bolmay, bəlki uning iqidə yaxap ijra qiloƣuqi boloƣan kixi ixlirida bəhtlik qilinidu.
26 Birsi əzini ihlasmən adəmmən dəp ḫesabliƣan, lekin tilini tizginlimigən bolsa, əzini əzi al-

---

1:17 «Barliq yüksək sehiyliq wə ḫərbir mukəmməl iltipat yuqiridin, yəni asmandiki barliq yoruqluqlarning Atisidin qüxüp kelidu; Uningda ḫeqqandaq əzgirix bolmaydu yaki Uningda «aylinix» bilən ḫasil bolidioƣan kələnggilərmu bolmaydu» — «pütkül yoruqluqlarning Atisi» degənlik ibarə bəlkim ḫəm Hudaning barliq quyax-yultuzlarning Yaratquqisi ḫəm xundaqla pərixtilərning Yaratquqisi ikənlikini kərsitixi mumkin. Muqəddəs Kitabta pərixtilərning daim yultuzlar bilən munasiwiti bar ikənliki kərsitilidu *(məsilən, «Ayup» 38:7, «Zəb.» 147:4ni kərüng)*.

–*(1)* Huda ḫərdaim bizdin yuqirida turidu; *(2)* Huda ḫərdaim bizgə ḫəm jismaniy ḫəm roḫiy yoruqluq beridu; *(3)* quyax aylinixi yaki qayrilixi bilən kələnggə ḫasil qilidu. Əmmə Hudada kələnggə yaki qarangoƣuluq degən məwjut əməs; u ḫeq «aylanmay», ḫeq əzgərməy ḫərdaim qüxtiki quyaxtək dəl üstimizdə turup küqlük nurini wə iltipatlirini *(17-ayət)* üstimizgə sehiyliq bilən qaqidu.

1:17 Pənd. 2:6; Yəx. 14:27; 46:10; Mal. 3:6; Rim. 11:29; 1Kor. 4:7.

1:18 «U bizni Əzi yaratqan barliq məwjudatlarning iqidə Əzigə dəsləp pixqan mewidək bolsun dəp,...» — «dəsləp pixqan mewə», əng burun elinoƣan ḫosul bolsa, Hudaoƣa alaḫitən atilatti. Demək, pütkül kainat Hudaoƣa boysunidu wə təwə bolidu; lekin kainatning iqidə Məsiḫkə etiqad baoƣliouqilar «dəsləp pixqan mewə» süpitidə birinqi bolup Uningoƣa bekinip təwə bolup, «ḫəqiqiy, roḫiy» səjdə qilidu. **«... Əz iradisi boyiqə bizni ḫəqiqətning səz-kalami arqiliq tuoƣurdi»** — muxu yərdə Hudaning bu «tuoƣurux»i jismaniy ḫayat əməs, bəlki Muqəddəs Roḫidin tuoƣuroƣanliqini, yəni roḫiy ḫayatqa, mənggülük ḫayatqa tuoƣurup erixtürgənlikini kərsitidu.

–«Dəsləp pixqan mewisi» yaki «tunji ḫosul mewisi» Hudaoƣa alaḫidə atilatti *(«Yar.» 49:3, «Qəl.» 18:3, «Qan.» 18:1-4, «2Tar.» 31:5ni kərüng)*.

1:18 1Kor. 4:15; Gal. 4:19; 1Pet. 1:23.

1:19 Pənd. 17:27; Top. 5:1.

1:20 «Qünki insanning oƣəzipi Hudaning ḫəkqaniyliqini elip kəlməydu» — «Hudaning ḫəkqaniyliqi»: *(1)* Hudaning ḫəkqaniy əlqimi; *(2)* Huda aldida adil yaki ḫəkqaniy boloƣan ixlar; *(3)* Huda insanning etiqadi üqün uningoƣa ata qilidioƣan ḫəkqaniyliqini kərsitidu. Bizningqə «Hudaning ḫəkqaniyliqi» *(3)*ni kərsitidu; qünki Hudaning Əzi ata qiloƣan ḫəkqaniyliqi bolmisa, insanlar arisida ḫərqandaq baxqa adillik yaki ḫəkqaniylik boluxi mumkin əməs.

1:21 «...silərni qutquzalaydioƣan səz-kalamni kəmtərlik-məminlik bilən qobul qilinglar» — «silərni» grek tilida «jeninglarni».

1:21 Rim. 13:12; Kol. 3:8.

1:22 Mat. 7:21; Luqa 11:28; Rim. 2:13; 1Yuḫ. 3:7.

1:23-24 «Qünki birsi səz-kalamni anglap qoyupla, uni ijra qilmisa, u huddi ənəktə əzining əyni qiyapitigə qarap qoyup, ketip qaloƣan kixigə ohxaydu; qünki u əz turqioƣa qarap bolup, qiqipla, xu ḫaman əzining qandaq ikənlikini untuydu» — bu adəmning **«əyni** qiyapitigə qarax»i ezigə bəlkim yüzidə daoƣ-nuqsan boloƣanliqini kərsətsə kerək — demək, Hudaning səzigə qarisa əz gunaḫini kəridu; lekin kənglini tezla baxqa ixqa bəlüxi bilən gunaḫini untuydu.

1:23-24 Luqa 6:47.

1:25 «axu kixilərni ərkinlikkə erixtüridioƣan mukəmməl qanunoƣa əstayidillik bilən dawamlik qarap...» — «adəmni ərkinlikkə erixtüridioƣan qanun» grek tilida «ərkinlikning qanuni». Demək, yengi əḫdə, yəni ḫux ḫəwər. «Ərkinlik» — adəmni gunaḫ wə əz gunaḫliq təbiiti, ölüm wə dozahtin azad qilidioƣan ərkinlik, əlwəttə.

1:25 Mat. 5:19.

daydu; bundaq kixining ihlasmənliki bihudiliktur. 27 Huda'Atimizning nəziridiki pak wə daoqsiz ihlasmənlik xuki, kiyinqilikta qaloqan yetim-yesir, tul hotunlarni yoqlap, uloroa oqəmhorluq kilix wə əzini bu dunyaning buloqixidin daoqsiz saqlaxtur.

Həmmə adəmgə ohxax muamilə kilix

2 1 Kerindaxlirim, xan-xərəp Igisi boloqan Rəbbimiz Əysa Məsihning etiqad yolini tutqanikənsilər, adəmning taxki kiyapitigə qarap muamilə kilidioqanlardin bolmanglar. 2 Qünki sinagoginglaroqa altun üzük taqioqan, esil kiyingən bir bay bilən təng jul-jul kiyingən bir kəmbəoqəl kirsə, 3 silər esil kiyingənni ətiwarlap «Tərgə qikip oltursila!» desənglar, kəmbəoqəlgə, «U yərdə tur!» yaki «Ayaoq təripimdə oltur!» desənglar, 4 əzara ayrimiqilik kiloqan wə insanlar üstidin yaman niyət həküm qikaroquqilardin boloqan bolmamsilər?!
5 Kulaq selinglar, i səyümlük kerindaxlirim — Huda bu dunyadiki kəmbəoqəllərni etiqadta bay bolux həmdə ularni Özini səygənlərgə berixkə wədə kiloqan padixahlikioqa mirashor boluxqa tallioqan əməsmu? 6 Biraq silər kəmbəoqəllərni kəzgə ilmidinglar! Baylar silərni əzgən wə sot-soraqlaroqa sərigən əməsmu? 7 Üstünglaroqa qoyuloqan axu mubarək namoqa kupurluq kiliwatqanlar yənə xu baylar əməsmu?
8 Mukəddəs yazmilardiki «qoxnangni əzüngni səygəndək səy» degən xahanə qanunoqa həqikiy əməl kilsanglar, yahxi kiloqan bolisilər. 9 Lekin kixilərgə ikki hil kəz bilən qarisanglar, gunah kiloqan bolisilər, Təwrat qanuni təripidin hilaplik kiloquqilar dəp bekitilisilər. 10 Qünki bir kixi pütün Təwrat qanunioqa əməl kildim dəp turup, hətta uningdiki birla əmrgə hilaplik kilsa,

---

1:26 Zəb. 34:13; Yaq. 3:6; 1Pet. 3:10.
1:27 «Huda'atimizning nəziridiki pak wə daoqsiz ihlasmənlik xuki, kiyinqilikta qaloqan yetim-yesir, tul hotunlarni yoqlap,... » — grek tilida muxu «yoqlax» degən peilning əzi oqəmhorluq kilix, insanning qalidin həwər elixni əz iqigə alidu. Xuning bilən bu səzni muxu yərdə qam «yoqlax» qam «oqəmhorluq kilix» dəp tərjimə kilduq.
2:1 «xan-xərəp Igisi boloqan Rəbbimiz Əysa Məsih» — «xan-xərəp Igisi boloqan» grek tilida «Uluoqluqning Özi boloqan» yaki «*(Hudaning)* uluoqluqining Özi boloqan». Xan-xərəpning Igisining aldida bolsaq, bay-namratlik degəndək pərqlərning əqmiyiti yoq bolup ketidu.
2:1 Law. 19:15; Qan. 16:19; Pənd. 24:23; Mat. 22:16.
2:2 «... sinagoginglaroqa altun üzük taqioqan, esil kiyingən bir bay bilən təng jul-jul kiyingən bir kəmbəoqəl kirsə,...» — «Təbirlər»diki «sinagog» tooqruluq məzmunni kərünglar. Muxu yərdə etiqadqi boloqan Yəhudiylarning məhsus yioqilix ibadət sorunlirini kərsitidu.
2:3 «silər esil kiyingənni ətiwarlap «tərgə qikip oltursila!» desənglar, kəmbəoqəlgə, «u yərdə tur!» yaki «ayaoq təripimdə oltur!» desənglar, ...» — «ayaoq təripimdə» grek tilida «təhtipərim tüwidə» bilən ipadilinidu.
2:5 Mis. 20:6; 1Sam. 2:30; Pənd. 8:17; Mat. 5:3; Yuq. 7:48; 1Kor. 1:26-29.
2:7 «Üstünglaroqa qoyuloqan axu mubarək namoqa kupurluq kiliwatqanlar yənə xu baylar əməsmu?» — «üstünglaroqa qoyuloqan axu mubarək nam»: — adəm Əysa Məsihqə etiqad baoqlioqan bolsa, Huda aldida Məsih Əysaning nami xu kixining üstigə qoyuloqan bolidu. Demək, u Məsihkə mənsup, Huda u kixini «Meningki», «Məsihning adimi» dəp Öz namini muxu kixining «üstigə qoyux»tin bax tartmaydu. Təwrat, «2Tar.» 7:14, «Am.» 9:11-12, «Yəx.» 63:19, «Yər.» 14:9, 15:16, «Dan.» 9:19, «Ros.» 15:17ni kərüng).
2:8 «Mukəddəs yazmilardiki «qoxnangni əzüngni səygəndək səy» degən xahanə qanunoqa həqikiy əməl kilsanglar...» — «xahanə qanun» degən bu intayin kizik ibarə tooqruluk «qoxumqə səz»imizni kərüng.
2:8 Law. 19:18; Mat. 22:39; Mar. 12:31; Rim. 13:9; Gal. 5:14; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9.
2:9 «Lekin kixilərgə ikki hil kəz bilən qarisanglar, gunah kiloqan bolisilər, Təwrat qanuni təripidin hilaplik kiloquqilar dəp bekitilisilər» — okurmənlərgə xu ix ayanki, Yəhudiy kerindaxlar Təwrat qanunini yahxi bilgəqkə, ularning xu bilimdin təkəbburlixip ketix həwpi bardur. Lekin rosul Yaqup ularoqa agahlanduriduki, Təwrat qanunioqa əməl kilay desəng, əmdi insanoqa boloqan muamilimigə qaritiloqan əmrlər iqidə «qoxnangni ezüngni səygəndək səy» degən əmr əng qattiq tələptur, «kixilərgə ikki hil kəz bilən qarax» xu əmrigə hilap.
–Pəkət «adəmni ərkinlikkə erixtürgən qanun»ni, yəni «yengi əhdə»ni *(1:25, 2:12-ayətlər)* əziningki kiloqan kixi xu əmrgə əməl kilalaydu; **axu** qanunda *(yengi əhdə, demək)* təkəbburlixix degən ix kət'iy yoqtur.

u pütün qanunoƣa hilaplik qiloƣuqi ḥesablinidu. [11] Qünki: «zina qilma» Degüqi ḥəm «qatillik qilma»mu degən. Xunga, zina qilmisanglarmu, lekin qatillik qiloƣan bolsanglar, yənila pütün Təwrat qanunioƣa hilaplik qiloƣan bilən barawər bolisilər. [12] Xunga sөz-əməlliringlar adəmni ərkinlikkə erixtüridioƣan qanun aldida sorақ qilinidioƣanlarning salaḥiyitigə uyoƣun bolsun. [13] Qünki baxqilaroƣa rəḥim qilmioƣanlarning üstidin qiqiridioƣan ḥөküm rəḥimsiz bolidu. Əmdi «rəḥim qilix» «ḥөküm qiqirix»ning üstidin oƣəlibə qilip təntənə qilidu.

Etiqad wə əməliyət

[14] I qerindaxlirim! Birsi aoƣzida, «Məndə etiqad bar» dəp turup, əmma uningda munasip əməlliri bolmisa, uning nemə paydisi? Bundaq etiqad uni qutquzalamdu? [15-16] Əmdi əgər aka-uka yaki aqa-singillardin biri yalingaq qalsa yaki kündilik yemәkliki kəm bolsa, silərdin biri ularoƣa: «Hudaoƣa amanət, kiyiminglar pütün, qorsiqinglar toq qilinoƣay!» dəp qoyupla, tenining ḥajitidin qiqmisa, buning nemə paydisi? [17] Xuningoƣa ohxax yaloƣuz etiqadla bolup, uningoƣa munasip əməlliri bolmisa, bundaq etiqad өlük etiqadtur. [18] Lekin bəzibir adəmlər: «Səndə etiqad bar, məndə bolsa əməl bar» dəp talixidu. Lekin mən: «Əməlsiz boloƣan etiqadingni manga kərsitə qeni?!», «Mən etiqadimni əməllər bilən kərsitimən» dəymən. [19] — Sən «Huda bir» dəp ixinisən — Barikalla! Lekin ḥətta jinlarmu xuningoƣa ixinidu, xundaqla qorqup dir-dir titrəydioƣu! [20] Əy, quruq hiyal adəm! Əməlliri yoq etiqadning өlük etiqad ikənlikini qaqanmu bilərsən? [21] Atimiz Ibrahim өz ooƣli Isḥaqni qurbangaḥ üstigə sunoƣanda өz əmili arqilik

---

2:10 «Qünki bir kixi pütün Təwrat qanunioƣa əməl qildim dəp turup, ḥətta uningdiki birla əmrgə hilaplik qilsa, u pütün qanunoƣa hilaplik qiloƣuqi ḥesablinidu» — bu bayan bəlkim oqurmənlərgə ḥəyran qalarlik ix bolidu. «Gal.» 3:10də mundaq deyilidu — «Lekin Təwrat qanunioƣa əməl qilimiz dəp yürgənlər bolsa ḥəmmisi lənətkə qalidu. Qünki muqəddəs yazmilarda mundaq yeziloƣan: «Təwrat qanunida yeziloƣan ḥəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl qilmaywatqan ḥərbir kixi lənətkə qalidu»». Qünki Hudaning insanloroƣa boloƣan adil, muqəddəs təlipi insanlarning toluq pak-muqəddəs boluxidin ibarəttur. Hudaning təlipigə əməl qilixida «100%»tin təwən bolsa bolmaydu. Xunga, Huda bizni awwal qutquzmisa uni ḥeq hursən qilalmaymiz.

2:10 Qan. 27:26; Mat. 5:19; Gal. 3:10.

2:11 ««zina qilma» Degüqi ḥəm «qatillik qilma»mu degən...» — ««zina qilma» degüqi» Huda Өzi, əlwəttə.

2:11 Mis. 20:13,14; Qan. 5:17,18; Mat. 5:27.

2:12 «Xunga sөz-əməlliringlar adəmni ərkinlikkə erixtüridioƣan qanun aldida sorақ qilinidioƣanlarning salaḥiyitigə uyoƣun bolsun» — 1:25ni kөrüng. «Adəmni ərkinlikkə erixtüridioƣan qanun» — grek tilida «ərkinlikning qanuni». Demək, yengi əhdə, yəni hux həwər. «Ərkinlik» — adəmni gunaḥ wə өz gunaḥlik təbiiti, ələm wə dozahtin azad qilidioƣan ərkinlik, əlwəttə.

2:13 «Qünki baxqilaroƣa rəḥim qilmioƣanlarning üstidin qiqiridioƣan ḥөküm rəḥimsiz bolidu. Əmdi «rəḥim qilix» «ḥөküm qiqirix»ning üstidin oƣəlibə qilip təntənə qilidu» — ««rəḥim qilix» «ḥөküm qiqirix»ning üstidin oƣəlibə qilip təntənə qilidu». Təwrat dəwridə «Kөzgə kөz, qixqa qix» degən qanun ḥөküm sürətti. Bu adillik, əlwəttə. Biraq Təwrattiki adil qanun boyiqə ḥəmmimiz dozahqa qüxiximiz kerək! Əmdi Injil dəwri kəldi, Əysa Məsih Өzi bizning gunaḥlirimizni Өz üstigə aldi; Huda xuning bilən bizgə rəḥimdillik kərsitix yolini aqti. Xuning bilən «rəḥimdillik» «ḥөküm qiqirix»ning üstidin oƣəlibə qilip təntənə qilidu» wə biz Hudaoƣa əgixip baxqilaroƣa rəḥim kərsitiximizgə tooƣra kelidu.

2:13 Mat. 6:15; 18:35; Mar. 11:25; Luqa 16:25.

2:14 Mat. 7:26; Yaq. 1:23.

2:15-16 Luqa 3:11; 1Yuḥ. 3:17.

2:18 «Lekin bəzibir adəmlər: «Səndə etiqad bar, məndə bolsa əməl bar» dəp talixidu» — «Səndə etiqad bar, məndə bolsa əməl bar» degüqi bəlkim «Bəzilərdə etiqad bar, bəzilərdə əməllər bar. Ikkilisi birla waqitta təng boluxi mumkin əməs» degəndək mənini kətsətməkqi boluxi mumkin. 18-ayəttiki qaloƣan sөzlər wə 19-22-ayətlər bəlkim Yaqupning buningoƣa boloƣan rəddiyə jawabi bolalaydu. **«Lekin mən: «Əməlsiz boloƣan etiqadingni manga kərsitə qeni?!» ... dəymən»** — bu sөz intayin kinayilik gəp, əlwəttə. Adəmning əməlliri yaki ḥərikətliri bolmisa uningda nemə etiqad, nemə pozitsiyə yaki nemə pikir bar boloƣanlikini bilix ḥərgiz mumkin əməs!

2:19 «— Sən «Huda bir» dəp ixinisən — Barikalla! Lekin ḥətta jinlarmu xuningoƣa ixinidu, xundaqla qorqup dir-dir titrəyduoƣu!» — Yaqupning bu gepi intayin kinayilik gəptur. Ḥətta jin-xəytanlarning «etiqadi»din əməl-ḥərikətlər qikidu *(ular dir-dir titrəydu!)*. Jin-xəytanlar Hudaning məwjut ikənlikigə, uning «bir boloƣanliki»oƣa ixinidu, lekin uningoƣa etiqad kilmaydu *(tayanmaydu)*, əlwəttə.

2:20 «əməlliri yoq etiqadning өlük etiqad ikənliki...» — bəzi kona kөqürmilərdə «əməlliri yoq etiqadning əḥmiyətsiz etiqad ikənliki...» deyilidu. **«əməlliri yoq etiqadning өlük etiqad ikənlikini qaqanmu bilərsən? »** — «qaqanmu bilərsən?» degənning baxqa birhil tərjimisi «buningoƣa ispat halamsən?».

ḥəkḳaniy dəp jakarlanoŋan əməsmu?.. [22] Əmdi xuni kərüwelixḳa boliduki, uning etiḳadi munasip
əməllərni ḳildi wə etiḳadi əməllər arḳilik mukəmməl ḳilindi. [23] Mana bu ix Təwrattiki: «Ibraḥim
Hudaoŋa etiḳad ḳildi. Bu uning ḥəkḳaniyliḳi ḥesablandi» degən yazmini ispatlaydu, xundaḳla
u «Hudaning dosti» dəp ataldi.. [24] Buningdin xuni kərələysilərki, insanlar etiḳadi bilənla əməs,
bəlki əməlliri bilən ḥəkḳaniy dəp jakarlinidu..
[25] Muxuningoŋa ohxax, paḥixə ayal Raḥab Israil qarlioŋuqilirini əz əyidə kütüp, ularni baxḳa yol
bilən ḳaquruwətkənliki üqün, u ohxaxla ix-əmili bilən ḥəkḳaniy dəp jakarlanoŋan bolmamdu?..
[26] Tən roḥ bolmisa ələük boloŋandək, əməlliri yoḳ etiḳadmu ələktur.

Tilni tizginliximiz kerək

3 [1] Ḳerindaxlirim, aranglardin kəp kixi təlim bərgüqi boluwalmanglar! Qünki silərgə
məlumki, biz təlim bərgüqilər baxḳilardin tehimu ḳattiḳ soraḳḳa tartilimiz.. [2] Qünki
ḥəmmimiz kəp ixlarda hatalixip putliximiz. Ḥalbuki, əgər birsi tilda hatalaxmisa, u kamalətkə
yətkən, pütkül tenini tizginliyəligən adəm bolidu.. [3] Mana, biz atlarni əzimizgə beḳindurux üqün
aoŋzioŋa yügən salimiz; buning bilən pütkül tənlirini halioŋan tərəpkə buriyalaymiz. [4] Mana,
kemilərgimu ḳaranglar; xunqilik yooŋan bolsimu, yənə kelip dəḥxətlik xamallar təripidin urulup
ḥəydilidioŋan bolsimu, lekin rolqi ḳəyərgə ularni ḥəydəy desə, u kiqikkinə bir rol arḳilik uni
halioŋan tərəpkə buraydu. [5] Xuningoŋa ohxax, gərqə til tenimizning kiqik bir əzasi bolsimu, lekin
tolimu yooŋan səzləydu. Kiqikkinə bir ot uqḳunining qong ormanoŋa ot tutaxturalaydioŋanliḳini
oylap beḳinglar!.. [6] Til — dərwəkə bir ottur; u əzalirimiz arisidin orun elip ḳəbiḥlikkə toloŋan
bir aləm bolidu. U pütkül tənni buloŋioŋuqidur; u dozah otidin tutaxturulup, pütkül təbiətning
qaḳioŋa ot tutaxturidu!.. [7] Qünki ḥərtürlük ḥaywanlar ḥəm uqar-ḳanatlar, əmiligüqi ḥaywanlar
ḥəm dengizdiki məhluḳlar insaniyət təripidin kəndürülməktə ḥəmdə kəndürülgənidi. [8] Əmma
tilni ḥeqkim kəndürəlməydu; u tinimsiz rəzil bir nərsə bolup, janoŋa zamin bolidioŋan zəḥərgə
toloŋandur. [9] Biz tilimiz bilən Pərwərdigar Atimizoŋa xanu-təxəkkür ḳayturimiz, wə yənə uning
bilən Hudaning obrazida yaritiloŋan insanlarni ḳaroŋaymiz. [10] Demək, ohxax bir eoŋizdin ḥəm
təxəkkür-mubarək ḥəm lənət-ḳaroŋax qikidu. I ḳerindaxlirim, bundaḳ bolmasliḳi kerək! [11] Bir
bulaḳ ohxax bir kəzdin birla waḳitta tatliḳ ḥəm ḳirtaḳ su qiḳiramdu? [12] I ḳerindaxlirim, ənjür
dərihi zəytunning mewisini bərməydu, yaki üzüm teli ənjürning mewisini berələmdu? Ḥəm
tuzluḳ bulaḳ tatliḳ sunimu qiḳiralmaydu.

2:21 «Atimiz Ibraḥim əz ooŋli Isḥaḳni ḳurbangaḥ üstigə sunoŋanda...» — «Atimiz Ibraḥim» — Yəhudiy həlḳining əjdadi ḥəmdə etiḳad jəḥəttə barliḳ etiḳadqilarning atisidur.
2:21 Yar. 22:10.
2:23 «Mana bu ix Təwrattiki: «Ibraḥim Hudaoŋa etiḳad ḳildi. Bu uning ḥəkḳaniyliḳi ḥesablandi» degən yazmini ispatlaydu, xundaḳla u «Hudaning dosti» dəp ataldi» — Təwrat, «Yar.» 15:6 wə «2Tar.» 20:7, «Yəx.» 51:2, «Dan.» 3:35ni *(LXX)* wə «Yəx.» 41:8ni kərüng).
2:23 Yar. 15:6; Rim. 4:3; Gal. 3:6.
2:24 «Buningdin xuni kərələysilərki, insanlar etiḳadi bilənla əməs, bəlki əməlliri bilən ḥəkḳaniy dəp jakarlinidu» — rosul Pawlus «insanlar etiḳad bilən ḥəkḳaniy dəp jakarlinidu» dəydu *(məsilən, «Rim.» 3:28, «Gal.» 2:16, 3:24ni kərüng)*. Rosul Yaḳupning səzi Pawlusning səzigə ḥeq zit əməs, bəlki adəmning etiḳadioŋa munasip ix-ḥərikiti yaki əməlliri bolmisa, bundaḳ etiḳad ḥəḳiḳiy etiḳad ḥesablanmaydu, bəlki «ələük etiḳad» *(2:17, 20, 26)* ḥesablinixi kerək, dəp təkitləydu.
2:25 «... paḥixə ayal Raḥab Israil qarlioŋuqilirini əz əyidə kütüp, ularni baxḳa yol bilən ḳaquruwətkənliki üqün, u ohxaxla ix-əmili bilən ḥəkḳaniy dəp jakarlanoŋan bolmamdu?» — bu wəḳə «Yəxua» 2-babta hatiriləngən. «Ibr.» 11:31nimu kərüng.
2:25 Yə. 2:1; 6:23; Ibr. 11:31.
3:1 Mat. 7:1; 23:8; Luḳa 6:37.
3:2 Zəb. 34:13; Yaḳ. 1:26.
3:5 Pənd. 12:18; 15:2.
3:6 «... u dozah otidin tutaxturulup, pütkül təbiətning qaḳioŋa ot tutaxturidu!» — «pütkül təbiət» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «barliḳ insaniy dunya».

Ərxtin kəlgən ḥəqiqiy danalik

13 Aranglarda kim dana wə pəmlik? Pəzilətlik yürüx-turuxidin u danalikḳa has bolop məmin-
kəmtərlik bilən əməllirini kərsətsun!. 14 Lekin əgər kəlbinglarda aqqik ḥəsəthorluk wə jedəl-
majira bolsa, əmdi yalop səzlər bilən ḥəqiqətni yokḳa qikarmanglar, mahtanmanglar.
15 Bundak «danalik» ərxtin əməs, bəlki dunyaop, insan təbiiyitigə has bolup, jin-xəytandin
kəlgəndur.. 16 Qünki ḥəsəthorluk wə jedəl-majira bolopanla yərdə kalaymikanqilik wə ḥərhil
rəzilliklər bolidu.. 17 Lekin ərxtin kəlgən danalik bolsa, u aldi bilən paktur, u yənə tinqlikpərwər,
hux peil, baxkilarning pikrigə kuliki oquk, rəḥimdil bolup, yahxi mewilər bilən tolop, uningda
tərəpbazlik yaki sahtipəzlik yoktur.. 18 Ḥəkkaniylik urukliri tinqlikpərwərlər arisida qeqilip,
tinqlik iqidə mewə beridu..

Bu dunyani dost tutmaslik

4 1 Aranglardiki urux wə majiralar nədin kelip qikidu? Bu dəl tən əzaliringlar iqidə jəng
kiliwatkan arzu-ḥəwəsliringlardin əməsmu?. 2 Silər arzu-ḥəwəs kilisilər, lekin arzu-
ḥəwəsliringlarop erixməysilər; adəm olturisilər, ḥəsət kilisilər, lekin erixəlməysilər; jedəl-
majira qikirip jəng kilisilər. Erixməysilər, qünki tilimaysilər. 3 Tilisənglarmu erixəlməysilər,
qünki əz arzu-ḥəwəsliringlarni kandurux üqün rəzil niyətlər bilən tilaysilər.. 4 Əy zinahorlar!
Bu dunya bilən dostlixixning əməliyəttə Huda bilən düxmənlixix ikənlikini bilməmtinglar?
Kimdikim bu dunyani dost tutmakqi bolsa, əzini Hudaning düxmini kilidu.. 5 Mukəddəs
yazmilarda: «Huda kəlbimizgə makan kilduroop Roḥ naqar arzu-ḥəwəslərni kilamdu?» degən
səz silərqə bikar deyilgənmu?.. 6 Lekin Huda bərgən meḥir-xəpkət buningdin üstün turidu.
Xuning tüpəylidin mukəddəs yazmilarda: «Huda təkəbburlaroop karxidur, lekin məmin-

---

3:13 Əf. 5:8.
3:14 «lekin əgər kəlbinglarda aqqik ḥəsəthorluk wə jedəl-majira bolsa, əmdi yalop səzlər bilən ḥəqiqətni yokḳa qikarmanglar, mahtanmanglar» — «mahtanmanglar» degənlikning mənisi bolsa: ««məndə danalik bar» demənglar».
3:14 Rim. 13:13.
3:15 «Bundak «danalik» ərxtin əməs...» — grek tilida «bundak «danalik» yukiridin əməs». **«bəlki dunyaop ... has bolup...»** — grek tilida «yər-zeminop ... has bolup» deyilidu. **«bundak «danalik» ərxtin əməs, bəlki dunyaop, insan təbiiyitigə has bolup, jin-xəytandin kəlgəndur»** — «dunya» yaki «bu dunya» bolsa, Təwrat-Injil boyiqə, Hudaop karxi qikkan, Xəytan təripidin baxkuruloop pütkül bir sistemini kərsitidu *(4-babni kərüng)*. «Insan təbiyitigə has» grek tilida «janlik» degən səz bilən ipadilinidu. Muxu yərdiki grek tilidiki «jan» insan xəhsining üq kismi *(roḥ, jan, tən)*ning birini kərsitidu. Hudaop tayanmiopaqka, gunahkar isnanlarning əzlirining «jenidin qikkan» əkil-parasətliri wə oy-pikirliri Hudaning Rohidin qikkan bolmiopaqka, ḥərgiz Hudaning kənglidikidək bolmaydu («Rimliklarop»diki «kirix səz»imizni kərüng.
3:15 1Kor. 2:6, 7.
3:16 1Kor. 3:3; Gal. 5:20.
3:17 «lekin ərxtin kəlgən danalik bolsa,...» — grek tilida «lekin yukiridin kəlgən danalik bolsa...».
3:18 «ḥəkkaniylik urukliri tinqlikpərwərlər arisida qeqilip, tinqlik iqidə mewə beridu» — «ḥəkkaniylik urukliri» degənlik adəmning ḥayatida pəyda bolopan yaki əsidiopan ḥəkkaniylikni kərsitidu.
4:1 Rim. 7:23; 1Pet. 2:11.
4:3 Mat. 20:22; Rim. 8:26.
4:4 «əy zinahorlar! Bu dunya bilən dostlixixning əməliyəttə Huda bilən düxmənlixix ikənlikini bilməmtinglar?» — muxu yərdiki «zinahorlar» xübhisizki, kəqmə mənidə yaki bəlkim əyni mənidə boluxi mumkin. Kəqmə mənidə «Hudaop wapasizlar» degənni bildüridu. Bu səz baxka ixlar *(pul, baylik ḥokuk, mənsəp, ḥərhil ḥəwəslər)*ni Hudaning ornioa koyoqanlikni kərsitidu. Bu ḥəkikiy butpərəsliktur, bu Huda aldida zinahorlukka ohxax bolidu.
4:4 Yuh. 15:9; Gal. 1:10; 1Yuh. 2:15.
4:5 «Huda kəlbimizdə makan kilduroop Roḥ...» — Əz Mukəddəs Rohini kərsitidu. Grek tilida «U kəlbimizgə makan kildurop Roḥ...». **«Mukəddəs yazmilarda: «Huda kəlbimizgə makan kilduroop Roḥ naqar arzu-ḥəwəslərni kilamdu?» degən səz silərqə bikar deyilgənmu?»** — bu səzning əzi Təwrattin biwasitə tepilmaydu, bəlkim rosul Yakupning Təwrattiki kəp ayətlirining mujəssəmləxtürülgini boluxi mumkin. Baxka bir hil tərjimisi: «Huda kəlbimizgə saloop *(mukəddəs)* Roḥ bizning Hudaoqila sadakətmən boluximizni kattik arzu kilidu».
4:5 Qəl. 11:29.

kəmtərlərgə xəpqət qilidu» dəp yeziloqandur.
7 Xuning üqün, Hudaoqa boysununglar. Xəytanoqa qarxi turunglar; xundaq qilsanglar u silərdin
qaqidu. 8 Hudaoqa yeqinlixinglar, Hudamu silərgə yeqinlixidu. Əy gunahqarlar, gunahtin
qolunglarni yuyunglar; əy üjmə kəngüllər, qəlbinglarni pak qilinglar. 9 Gunahliringlaroqa
qayoqu-həsrət qekinglar, haza tutup yioqlanglar, külkənglarni matəmgə, huxalliqinglarni
qayoquoqa aylandurunglar. 10 Rəbning aldida əzünglarni təwən tutunglar wə xundaq qiloqanda
U silərni üstün qilidu.

Qerindaxlar üstidin həküm qilmaslik

11 I qerindaxlar, bir-biringlarni səkmənglar. Kimdikim qerindixini səksə yaki uning üstidin
həküm qilsa, Təwrat qanuninimu səkkən wə uning üstidin həküm qiloqan bolidu. Xundaq qilip
qanun üstidin tooqra-natooqra dəp həküm qilsang, qanunoqa əməl qiloquqi əməs, bəlki əzüngni
uning üstidin həküm qiloquqi qiliwaloqan bolisən. 12 Qutquzuxqa wə halak qilixqa qadir boloqan,
qanun Tüzgüqi wə həküm Qiloquqi pəqət birdur! Xundaq ikən, sən baxqilar üstidin həküm
qiloqudək zadi kimsən?

Əzüngni Huda demə!

13 Həy, «Bügün yaki ətə palani-püküni xəhərgə barimiz, u yərdə bir yil turup, tijarət qilip payda
tapimiz» degüqilər buningoqa qulaq selinglar! 14 Əy ətə nemə bolidioqanliqini bilməydioqanlar,
hayatinglar nemigə ohxaydu? U huddi oqil-pal pəyda bolup yoqap ketidioqan bir parqə tuman,
halas. 15 Buning ornioqa, «Rəb buyrusa, hayat bolsaq, uni qilimiz, buni qilimiz» deyixinglar
kerək. 16 Lekin əmdi silər hazir undaq yooqan gəpliringlar bilən mahtinisilər. Bundaq
mahtinixlarning həmmisi rəzil ixtur. 17 Xuningdək kimdikim məlum yahxi ixni qilixqa tegixlik
dəp bilip turup qilmioqan bolsa, gunah qiloqan bolidu.

Baylarni agahlandurux

5 1 Əy baylar, qulaq selinglar! Bexinglaroqa qüxidioqan külpətlər üqün dad-pəryad kətürüp
yioqlanglar. 2 Baylikinglar qirip kətti, kiyim-keqikinglarni küyə yəp kətti, 3 altun-
kümüxliringlarni bolsa dat basti, bu dat qiyamättə əzünglaroqa qarxi guwahlik berip,

---

4:6 «Lekin Huda bərgən mehir-xəpqət buningdin üstün turidu» — bu sezning mənisi bəlkim «bu yaman arzu-həwəslirimiz, nəps-tamahorlukimiz üstidin oqəlibə qilix üqün, Huda bizgə kep küq-qudrət beridu» degənlik boluxi mumkin. **«Huda təkəbburlaroqa qarxidur, lekin məmin-kəmtərlərgə xəpqət qilidu»** — «Pənd.» 3:34.
4:6 Pənd. 3:34; 1Pet. 5:5.
4:7 Əf. 4:27; 1Pet. 5:9.
4:8 «Əy gunahkarlar, gunahtin qolunglarni yuyunglar; əy üjmə kəngüllər, qəlbinglarni pak qilinglar» — bu «üjmə kəngüllər» bəlkim Huda bilən wə bu dunya bilən təng dost bolayli degüqilərni kərsitidu.
4:9 Mat. 5:4.
4:10 Ayup 22:29; Pənd. 29:23; Mat. 23:12; Luqa 14:11; 18:14; 1Pet. 5:6.
4:11 «kimdikim qerindixini səksə yaki uning üstidin həküm qilsa, Təwrat qanuninimu səkkən wə uning üstidin həküm qiloqan bolidu...» — «Təwrat qanuninimu səkkən ... bolidu» — muxu yərdə rosul Yaqupning kəzdə tutqan «Təwrat qanuni» bolsa yuqirida tiloqa aloqan uningdiki «qoxnangni əzüngni seygəndək seygin» degən əmr boluxi kerək. Bu sezlər bəzidə «Təwrat qanunining jəwhiri» deyilidu. **«Xundaq qilip qanun üstidin tooqra-natooqra dəp həküm qilsang, qanunoqa əməl qiloquqi əməs, bəlki əzüngni uning üstidin həküm qiloquqi qiliwaloqan bolisən»** — insanning bəhtlik nesiwisi Hudaning sezi üstidin *(«tooqra, natooqra!» dəp)* həküm qikirix əməs, bəlki uni iman bilən qobul qilip itaət qilixta tepilidu, əlwəttə!
4:13 Luqa 12:18.
4:14 «U huddi oqil-pal pəyda bolup yoqap ketidioqan bir parqə tuman, halas» — «bir parqə tuman» yaki «bir parqə istütək».
4:14 Yəx. 40:6; 1Kor. 7:31; Yaq. 1:10; 1Pet. 1:24; 1Yuh. 2:17.
4:15 Ros. 18:21; 1Kor. 4:19; Ibr. 6:3.
4:17 Luqa 12:47.
5:1 Pənd. 11:28; Am. 6:1; Luqa 6:24; 1Tim. 6:9.

gəxünglarni otta kəydürülgəndək yəwetidu. Silərning baylikləri toplixinglar ahirki künlərdə boldi!
[4] Mana, etizlikinglarda ixləp ḥosul yioɳkanlaroɳa hiyanət kilip ix ḥəklirini bərməy kəldinglar. Bu tutuwelinoɳan ḥək üstünglardin pəryad kətürməktə, xuningdək ormiqilarning nalə-pəryadliri samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigarning ḳulikioɳa yətti.
[5] Silər bu dunyada ḥəxəmətqilik wə əyx-ixrət iqidə yaxap keliwatisilər. Ḳoylar booɳuzlax künigə təyyarlanoɳandək, silərmu booɳuzlinix künigə əzünglarni bordap keliwatisilər.
[6] Silər ḥəkḳaniy boloɳuqini gunaḥḳa məḥkum kilip, əltürüp kəldinglar; u silərgə ḳarxilik kərsətməydu.

Səwr-takət wə dua

[7-8] Xunga, ḳerindaxlar, Rəbning ḳayta kelidioɳan künigiqə səwr-takət kilip turunglar. Mana, dehḳan kixi yərning esil mewisini kütidu; yər dəsləpki wə keyinki yamoɳurlaroɳa muyəssər boloɳuqə uni intizarlik bilən səwr-takət iqidə kütidu. Silərmu səwr-takət kilip kəlbinglarni mustəḥkəm kilinglar. Qünki Rəbning ḳayta kelixi yeḳinlap ḳaldi.
[9] Ḳerindaxlar, əzünglar soraḳḳa tartilmaslikinglar üqün bir-biringlardin aoɾinmanglar; mana, Soraḳ Kiloɳuqi ixik aldida turidu.
[10] Pərwərdigarning namida səzligən burunki pəyoɳəmbərlərning ḳandaḳ azab-okubət tartḳanliki, xundaḳla səwr-takət kiloɳanlikini ülgə kilinglar.
[11] Biz mana muxundaḳ səwr-takət bilən bərdaxlik bərgənlərni bəhtlik dəp ḥesablaymiz. Ayupning azab-okubətkə ḳandaḳ səwr-takət bilən bərdaxlik bərgənlikini angliɵansilər wə Pərwərdigarning uningoɳa ahirki kiloɳinini, xundaḳla «Pərwərdigarning iq-baoɾi xəpḳət wə rəḥimdillik bilən toloɳan»likini kərgənsilər.
[12] Əmdi i ḳerindaxlirim, əng muḥimi, ḳəsəm kilmanglar — nə asman nə zemin nə ḥeqḳandaḳ

5:3 «altun-kümüxliringlarni bolsa dat basti» — rosul Yaḳup bu ayətlərdə baylarning bexioɳa kəlgüsidə qüxidioɳan jazani allikaqan yüz bərgəndək tərzdə kərsitidu. **«Silərning baylikləri toplixinglar ahirki künlərdə boldi!»** — baxḳa bir tərjimisi: «Qünki silər bu ahir zamanda baylik toplax bilənla bolup ketiwatisilər!». Ḳandaḳla bolmisun, ularning baylikliri «ahirki künlərdə» toplanoɳan bolup, ular bulardin anqə uzun ḥuzur alalmaydu.
5:3 Mat. 6:19; Rim. 2:5.
5:4 Law. 19:13; Ḳan. 24:14.
5:5 «Silər bu dunyada ḥəxəmətqilik wə əyx-ixrət iqidə yaxap keliwatisilər» — «bu dunyada» grek tilida «yər yüzidə». Demək, bəḥixtə undaḳ raḥətlik ḥayattin bəḥrimən bolmaysilər. **«Ḳoylar booɳuzlax künigə təyyarlanoɳandək, silərmu booɳuzlinix künigə əzünglarni bordap keliwatisilər»** — «əzünglarni bordap keliwatisilər» grek tilida «yürəkliringlarni bordap keliwatisilər». Bu üq bislik səz bolup: *(1)* ezünglar intayin ḥəxəmətlik, əyx-ixrətlik turmux ətküzdunglar; *(2)* kənglünglarni tax kildinglar *(məsilən, «Yəx.» 10:6 wə 63:17ni kərüng)*; *(3) (kinayilik mənidə)* «booɳuzlax küni» *(ḳiyamət küni)*gə əzünglarni «bordap» yahxi təyyarlidinglar».
5:5 Ayup 21:13; Luḳa 16:19,25.
5:6 «Silər ḥəkḳaniy boloɳuqini gunaḥḳa məḥkum kilip, əltürüp kəldinglar; u silərgə ḳarxilik kərsətməydu» — «ḥəkḳaniy boloɳuqi» *(1)* Məsiḥni yaki *(2)* ḥəkḳaniy adəmlərni kərsitidu. Bizningqə ḥəkḳaniy adəmlərni kərsitidu, qünki grek tilida «əltürüx» degən peil kəp ḳetimlik əltürüxlərni kərsitixi mumkin. Əmdi nemixḳa «ḥəkḳaniy boloɳuqilar» əməs, bəlki «ḥəkḳaniy boloɳuqi» dəydu? Bizningqə rosul Yaḳup Məsiḥ Əysaning Əz məmin bəndiliridə turuwatḳanlikini, ular bilən bir boloɳanlikini təkitləxni halaydu *(«Pənd.» 14:31, 17:5 wə «Ros.» 9:4ni kərüng)*. Rosul Yaḳup xu qaoɳlarda «ḥəkḳaniy Yaḳup» dəp atilatti wə keyin Yerusalemdikilər təripidin əltürüwetildi *(miladiyə 60-yillarda)*.
–«U silərgə ḳarxilik kərsətməydu» degən bayan bəlkim Hudaning məmin bəndilirining harakterini ḥəmdə ularning ajiz-aniy ikənlikini kərsitiximu mumkin.
–
5:7-8 «dehḳan kixi yərning esil mewisini kütidu; yər dəsləpki wə keyinki yamoɳurlaroɳa muyəssər boloɳuqə uni intizarlik bilən səwr-takət iqidə kütidu» — «dəsləpki yamoɳurlar» Israilda 10- yaki 11-ayda yeoɳip, yərni yumxaḳ kilip ḥəydəxkə təyyarlaydu, andin qeqiloɳan uruḳlarni ündürüxkə türtkə bolidu. «Keyinki yamoɳurlar» bolsa 3- yaki 4-ayda yeoɳip, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Xunga ḥərbir dehḳan «keyinki yamoɳur»oɳa təxnadur, ular uni bək ḳədirləydu. **«... Silərmu səwr-takət kilip kəlbinglarni mustəḥkəm kilinglar. Qünki Rəbning ḳayta kelixi yeḳinlap ḳaldi»** — bu 7-8-ayətlər üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
5:11 «Ayupning azab-okubətkə ḳandaḳ səwr-takət bilən bərdaxlik bərgənlikini angliɵansilər wə Pərwərdigarning uningoɳa ahirki kiloɳinini... kərgənsilər» — «Pərwərdigarning uningoɳa ahirki kiloɳini» demək, Hudaning ahirida Ayupning ḥayatini ḳandaḳ bərikətləp, yahxi orunlaxturoɳanliki. **«Pərwərdigarning iq-baoɾi xəpḳət wə rəḥimdillik bilən toloɳan»** — bu səzlər «Mis.» 34:6, «Nəḥ.» 9:17, «Zəb.» 86:15, 102:13, «Yo.» 2:13də hilmuhil xəkildə kərülidu.
5:11 Qəl. 14:18; Ayup 1:21 ,22; 42:10-17; Zəb. 103:8-9; Mat. 5:11.

baxqa nərsilərning nami bilən qəsəm qilоquqi bolmanglar, bəlki «bolidu» desənglar həqiqiy «bolidu» bolsun, «yaq» desənglar həqiqiy «yaq» bolsun. Xundaq qiloqanda, Hudaning jazasioqa qüxməysilər.

Dua tooqruluq

13 Aranglarda azab tartquqi kixi barmu? U dua qilsun. Huxal yürüwatqanlar barmu? U küy-mədhiyə nahxilirini eytsun. 14 Aranglarda aoqriq-silaqlar barmu? Ular jamaətning aqsaqallirini qaqirtip kəlsun; ular Rəbning namida uning bexioqa may sürüp məsih qilip dua qilsun. 15 Xundaq qilip iman-ixənq bilən qilinoqan dua bimarni saqaytidu, Rəb uni ornidin turoquzidu. Əgər bimar gunahlarni qiloqan bolsa, bular kəqürüm qilinidu. 16 Xuning üqün ətküzgən gunahliringlarni bir-biringlaroqa ikrar qilinglar wə xipalik tepixinglar üqün bir-biringlaroqa dua qilinglar. Həkkaniy adəmning duasi zor küq wə qong ünümgə igidur. 17 Ilyas pəyoqəmbərmu bizgə ohxaxla insaniy təbiətlik idi. U yamoqur yaoqmisun dəp ihlas bilən dua qildi; nətijidə, zeminoqa üq yil altə ay həq yamoqur yaoqmidi. 18 Andin u yənə dua qildi wə yamoqur qayta yaoqdi, yərmu hosul-mewisini yənə bərdi.

19 Qerindaxlirim, aranglarda birsi həqiqəttin qətnigən bolsa, wə yənə birsi uni həqiqətkə qa ytursa, 20 Muxundaq kixi xuni bilsunki, gunahkar kixini azoqan yolidin qayturup əkəlgüqi xu kixining jenining ölümdin qutuluxioqa wə nuroqun gunahlarning yepip qoyulixioqa səwəbqi bolidu.

5:12 Mat. 5:34; 2Kor. 1:17, 18.

5:13 «Aranglarda azab tartquqi kixi barmu? U dua qilsun. Huxal yürüwatqanlar barmu? U küy-mədhiyə nahxilirini eytsun» — bu səz bəlkim jamaətning ibadət sorunliridiki əhwalini kəzdə tutidu. Demək, jamaət sorunlirida qerindaxlarning həm yioqlax həm huxal bolux ərkinliki boluxioqa tooqra kelidu. Əmma bu səzlər qerindaxlar yaloquz qaloqanda ohxaxla inawətlik bolidu, əlwəttə!

–Keyin u aoqrik qerindaxning əhwali tooqruluk səzləydu.

5:13 əf. 5:19; Kol. 3:16.

5:14 «Aranglarda aoqriq-silaqlar barmu? Ular jamaətning aqsaqallirini qaqirtip kəlsun; ular Rəbning namida uning bexioqa may sürüp məsih qilip dua qilsun» — «məsih qilix» tooqruluq «Təbirlər»diki izahatimizni kərüng. Muxu yərdə may həqkandaq dorining rolida əməs, bəlki aqsaqallarning qollirini bimarning bexioqa təgküzüxi bilən ularning bimar bilən birliktə ikənlikini ipadiləx üqün həmdə uningoqa Mukəddəs Rohning kesəlni saqaytix qudritini əslitix üqün bolidu.

5:14 Mar. 6:13.

5:17 «Ilyas pəyoqəmbərmu bizgə ohxaxla insaniy təbiətlik idi» — «insaniy təbiətlik» degən ibarə muxu yərdə adəmning hessiyat, huxallik wə qayoqulirini kərsitidu.

5:17 1Pad. 17:1; Luka 4:25.

5:18 1Pad. 18:45.

5:19 Mat. 18:15; Gal. 6:1-2

5:20 «Muxundaq kixi xuni bilsunki, gunahkar kixini azoqan yolidin qayturup əkəlgüqi xu kixining jenining ölümdin qutuluxioqa wə nuroqun gunahlarning yepip qoyulixioqa səwəbqi bolidu» — «ölümdin qutulux» degən ibarə «mənggülük ölüm» *(dozah)* yaki bu dunyadin ketixini kərsitəmdu? Bizningqə rosul bu gunahkarning «**jenining** qutuluxi»ni təkitligəqkə, mənggülük ölümni kərsətsə kerək.

–Əgər «ölüm» bu dunyadin ketix bolsa «1Yuh.» 5:16-17də yaki «Ros.» 5-babta hatiriləngəndək Hudaning eoqir gunahqa patqan etikadqilarning bexioqa qüxüridioqan jazasini kərsitidu.

–«Nuroqun gunahlarning yepip qoyuluxi» — bəlkim *(1)* bu gunahkar kixining gunahlirining kəqürüm qilinixini wə *(2)* u kixining baxqilar aldida uyatqa qalmasliqini wə *(3)* u kixining gunahining baxqilarnimu gunahqa putlaxturup qoyuxining aldini elixini kərsitixi mumkin.

5:20 Pənd. 10:12; 11:30; 1Pet. 4:8.

Qoxumqə sөz

Hətning mu'əllipi qaysi Yaqup?

Bu hətni yazoŋan rosul «Yaqup» degən kim? Injilda birnəqqə «Yaqup» tiloŋa elinoŋan. Əmdi ulardin qaysisining uxbu hətning mu'əllipi ikənliki tooŋruluq ḫərqaysi dəwrlərdə ətkən alimlar üq hil pikirdə boloŋan. Bular: —

(1) Yaqupni Yuḫannaning akisi, Məsiḫning alaḫidə qaqiroŋan on ikki rosulining biri, xundaqla Өzigə əng yeqin üq rosuli (Petrus, Yuḫanna, Yaqup) iqidiki Yaqup, degən qarax («Mat.» 4:21, 10:2, 17:1, «Mar.» 5:37). Bu kəzqaraxning mumkinqiliki yoq dəp qaraymiz; qünki bu Yaqup Məsiḫning asmanoŋa kətürülüxidin anqə uzun ətməyla əltürülgənidi («Ros.» 12:2). Bu wəqə miladiyə 44-yili yüz bərgən boluxi mumkin.

(2) Uni Məsiḫning qaqiroŋan on ikki rosuli iqidiki ikkinqi Yaqup degən qarax («Mat.» 10:2, «Mar.» 3:18, «Luqa» 6:15, «Ros.» 1:13). Əmma bu ayətlərdə Yaqup «Alfe'usning ooŋli» dəp tiloŋa elinidu. Naḫayiti roxənki, uxbu hətning mu'əllipi Yerusalemdiki jamaət iqidə yetəkqi boloŋan, «Ros.» 12:17 wə 15:13də tiloŋa elinoŋan Yaqup idi; bu kixini rosul Pawlusmu «Gal.» 1:19, 2:9, 2:12də tiloŋa alidu; u «Rəbning ukisi» dəp atilidu. Bu kixi qandaqmu birla waqitta ḫəm «Alfe'usning ooŋli» ḫəm «Rəbning ukisi» bolalaydu? Axu waqitlarda «uka» (grek tilida «qerindax») bəzidə ikkinqi yaki üqinqi tuoŋqan degənni bildürətti. Biraq Injilda buningdin misal tapalmiduq. Alayluq, gərqə Yəḫya pəyoŋəmbər Məsiḫning ikkinqi tuoŋqini yaki nəwrə akisi bolsimu, ḫərgiz «Məsiḫning akisi» deyilməydu.

(3) Bu ḫət Yəḫudiy etiqadqiloroŋa boloŋan alaḫidə oŋəmhorluq bilən yeziloŋanliqi üqün, hətning mu'əllipi «Ros.» 12:17 wə 15:13 wə «Gal.» 1:19, 2:9, 2:12də tiloŋa elinoŋan, Yerusalemdiki jamaəttə yetəkqi boloŋan Yaqup degən qarax. Bu pikirgə qoxulimiz. Jismaniy jəḫəttə uning Məsiḫ Əysaning ukisi ikənlikigə ixinimiz (grek tilida «aka» wə «uka» birla sөz bilən ipadilinidu). Bu üqinqi kəzqaraxni qobul qilmioŋanlar təwəndiki ikki qarxi ispatni kərsitidu: —

(1) (birinqi qarxi ispat yaki kəzqarax) — ««Yḫ.» 7:1-13tə Rəbning ukiliri dəsləptə uning Məsiḫ-Qutquzoŋuqi ikənlikigə ixənmigən, dəp bayan qilinoŋan».

Ḫalbuki, «Yuḫanna» 7-babta kərsitilgən ixlarning wə Məsiḫning ölümdin tirilixining ariliqida Yaqupta (wə bəlkim ukisi Yəḫudadimu) qoqum qong bir өzgirix yüz bərdi; qünki Rəb tirilgəndin keyin Yaqupqa kəründi «1Kor.» 15:7). Xu qaoŋda u etiqadqi bolmioŋan bolsa undaq wəqə yüz bərmigən bolatti, dəp qaraymiz («Yḫ.» 14:18-24). Demək, xu qaoŋda Yaqup etiqadqi idi.

(2) (ikkinqi qarxi ispat yaki kəzqarax) — «U qaoŋda u etiqadqi bolsimu, Məsiḫning əslidə talliwaloŋan on ikki rosulidin bolmioŋaqqa, Injildiki bu hətning mu'əllipi bolalmaytti; qünki u rosul əməs idi (pəqət rosullarning hətlirila nopuzluqtur)».

Bundaq kəzqarax boyiqə, rosul boluxtiki xərt Məsiḫ Yəḫya pəyoŋəmbər təripidin suoŋa qümüldürülgəndin baxlap, Uning həlq aldidiki hizmətliridə Uningoŋa üzlüksiz ḫəmraḫ boluxi kerək idi. Bu pikir rosul Petrusning «Rosullarning paaliyətliti» 1:22-23də hatiriləngən sөzlirigə asaslinip otturioŋa qoyuloŋan.

Ḥalbuki, «Korintlikларoɣa (2)»diki «ḳoxumqə səz»imizdə kərsətkinimizdək, Petrusning bu səzlirini (Muḳəddəs Roḥsiz eytiloɣaqḳa) mutləḳ tooɣra dəp eytip kətkili bolmaydu. Qünki keyin baxḳa adəmlər Rəb təripidin rosullukḳa tallanoɣan wə Rəb Əysa tirilgən yaki asmanoɣa kətürülgəndin keyin, muxu adəmlərgə Əzi kərüngən wə ularni qaḳiroɣan, dəp ixinimiz («1Kor.» 15:7-8ni kərüng). Bular iqidə Pawlus, Barnabas, Andronkus wə Yuniyalar bar idi («Rim.» 16:7).

Xuningoɣa ohxax, gərqə «Yəḥuda» əz hetidə əzini «rosul» dəp atimioɣan bolsimu, Məsiḥ təripidin rosullukḳa qaḳiriloɣanidi. Yəḥuda əz hetidə kəmtərlik bilən əzini «rosul» yaki «Rəbning inisi» əməs, bəlki pəḳət «Yaḳupning inisi» dəp atioɣan.

Bəzi ixənqlik kona tarihlar boyiqə, Yaḳup Yerusalemdikilər arisida «ḥəḳḳaniy Yaḳup» degən nam bilən tonuloɣan, uxbu hətning mu'əllipi Yerusalemdiki Yəḥudiy ḥəkümdarlar təripidin miladiyə 68-yillirida qalma-kesək ḳilip əltürülgən.

Hətning məḳsiti üstidə yənə birnəqqə kəlimə səz

Əmdi nemixḳa Yaḳup bu məktupni alaḥitən Yəḥudiy etiḳadqilaroɣa yazidu? Nemixḳa hət Yəḥudiy əməslərgə yaki Yəḥudiy əməs jamaətlərgə ḳaritilmioɣan? Əməliyəttə bu məsilə üstidə muxu yərdə toluḳ tohtalsaḳ, kəp səḥipə ajritixḳa tooɣra kelidu, lekin biz pəḳət təwəndiki munasiwətlik ikki ixnila kərsitimiz: —

(1) Huda bəzidə hizmətkarlirini alaḥitən məlum bir guruppa yaki məlum toptiki kixilərgə (ḥətta əz jamaiti iqidə) əz həwirini yətküzüxkə qaḳiridu (məsilən, «Gal.» 2:7-8ni kərüng). Roxənki, Yaḳup hux həwərni alaḥitən Yəḥudiy həlḳigə yətküzüxkə qaḳiriloɣanidi.

(2) «Rosullarning paaliyətliri»də hatiriləngən dəsləpki jamaətning tarihidin xuni enik bilimizki, Yəḥudiy etiḳadqilar üqün Hudaning Məsiḥdə boloɣan «yengi əḥdə»diki uluoɣ wədilirining əzlirigə sunuloɣandin baxḳa, yənə Yəḥudiy əməslərgimu sunoɣanliḳini ḳobul ḳilixi yaki etirap ḳilixi intayin təs idi (Hudaning padixaḥliḳioɣa əzimiz bilən təng muyəssər boloɣan, lekin bizgə nisbətən ḳobul ḳilix təs boloɣan məlum millətlərdin boloɣan etiḳadqilar barmu?). Bu Yəḥudiy ixəngüqilər Yəḥudiy bolmioɣan ixəngüqilər bilən anqə arilaxmay, əzlirining «sinagog»liridila (2:2) yioɣilatti («sinagog» bolsa əslidə Yəḥudiylarning əzlirigə has boloɣan «yioɣilix» təxkili xəkli idi).

Ular Hudaning sehiy kəngqilikini ḳobul ḳilmioɣini bilən, Huda ularni taxliwətkən əməs, bəlki ularni məoɣrurluḳ-nəpsaniyətqilik, aqkəzlük, millətpərəslik, kaj jaḥillikidin, bir-biri üstidin ḥəküm qiḳirixḳa amraḳliḳidin, təḥməthorluḳ wə sahtipəzlikidin ḳutḳuzux üqün ularning arisioɣa Yaḳupdək birnəqqə adəmlərni turoɣuzoɣan. Yaḳup bəzidə ularoɣa etiḳadsizlaroɣa səz ḳiloɣandək səz ḳilidu (məsilən, 2-bab, 3-bab, 4:4, 4:8, 5:1-6ni kərüng). Əgər ular u eytḳandək tehiqə bu dunyadiki bayliḳlaroɣa wə baylaroɣa ḳiziḳidioɣan, yənila bir-birini səküp təḥməthorluḳ ḳilidioɣan, bu dunyadikilərning təstiḳioɣa moḥtaj bolup yüridioɣan bolsa, (4:4-10) «**xaḥanə ḳanun**», yəni Hudaning kənglini ipadiligən «**Əzüngni səygəndək ḳoxnangni səygin**» degən əmrni tehi qüxənmigən bolsa, undaḳta Yaḳupning ularoɣa Yəḥudiy bolmioɣan ḳerindaxlaroɣa muḥəbbət kərsitixini dəwət ḳilixi bəribir biḥudilik bolatti.

2:8

«**Muқəddəs yazmilardiki «Қoxnangni əzüngni səygəndək səy» degən xaһanə қanunoƣa һəқiқiy əməl қilsanglar, yahxi қiloƣan bolisilər**»

«**Xaһanə қanun**» degən bu intayin қiziқ ibarini təwəndikidək bəx jəһəttin qüxinix mumkin: —

(1) Bu əmrni bizning padixaһimiz Rəb Əysa Məsiһ xəhsən (Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən қanunni nəқil қilip) bizgə tapxuroƣan; xuning üqün «**xaһanə қanun**» dəp eytilidu (məsilən, «Mat.» 19:19, 22:39);

(2) Bizning padixaһimiz Rəb Əysa Məsiһ Əzi muxu əmrgə əməl қilixi bilən bizgə xaһanə ülgə қaldurdi;

(3) Pəқət Hudaning aldida xaһanə orunoƣa kətürülgən, (1:9-10), «padixaһ қilinoƣan» («1Kor.» 4:8), Muқəddəs Roһta mangidioƣan kixilərla xu «**Қoxnangni əzüngni səygəndək səy**» degən uluoƣ «**xaһanə əmr**»gə əməl қilalaydu;

(4) Hudaning məmin bəndiliri Uning һəқiқiy aliyjanab wə xaһanə kəzқarixida bolup, baxқilaroƣa қiloƣan muamilisidə, muxu dunyadiki baylиқ-kəmbəƣəllik pərқlirini nəzirigə almaydu;

(5) Bu əmrni («**Pərwərdigar Hudayingni pütkül қəlbing bilən səygin**» degən əmr bilən təng) Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən қanundiki barliқ əmrlər iqidə «əng uluoƣ», xundaқla «**xaһanə қanun**» dəp һesablax kerək («Mat.» 22:38-39).

Bu qüxənqilərning һəmmisini tooƣra, dəp қaraymiz.

3:1

«**Қerindaxlirim, aranglardin kəp kixi təlim bərgüqi boluwalmanglar! Qünki silərgə məlumki, biz təlim bərgüqilər baxқilardin tehimu қattiқ soraққa tartilimiz**»

Bu ayətkə қarioƣanda, yəni «(kəlgüsidə) **baxқilardin tehimu қattiқ soraққa tartilimiz**» degəngə қarioƣanda, «Məlum қerindaxning jamaət iqidə təlim bərgüqi rolini əz üstigə elixioƣa zadi nemə türtkə bolalaydu?» dəp soriximiz mumkin. Rosul Pawlus bizgə: «**Bilim bolsa adəmni kərənglitidu**» dəp əslitidu («1Kor.» 8:1). Əgər Huda bizgə bilim tapxuroƣan bolsa, U bizgə ixinip muxu bilimni bizgə amanət қiloƣan, xundaқla bəlkim U bizning uni hata yolda ixlitiximizgə təwəkkul қiloƣan. Məsilən, Uning səzidin paydilinip baxқilar aldida yooƣanqiliқ қilip, əzlirimizni «üstün қoyoƣanliқimiz»ni («mən səndin kəp bilimən» dəp) ispatlax қatarliқlar. Bilimning yənə bir hətiri barki, biz bu bilimning əzini Hudaning ornioƣa қoyup, Hudadin üstün қoyuximizdin ibarət bolidu (əməliyəttə, Huda bizgə ata қiloƣan һərbir bəht-bərikəttə xundaқ hətər bar). Əpsuslinarliқi xuki, tarihta wə bəlkim һazirmu heli kəp adəmlərning jamaət iqidə napak yaki natooƣra pozitsiyilər bilən «təlim bərgüqi boluwaloƣan»liқi pakittur. Bundaқ kixilərning napak niyətliri ularning қilmixlirida roxən bolidu.

Natooƣra nixanlardin yaki pozitsiyərlərdin təwəndikilərni bayқiduқ:

(1) Hudaning söz-kalamini öz mänpä'itigä burioŋanliki. Mäsilän: «Mana män Hudaning hizmätkarimän. Manga «sädikä» bärsingiz, Huda qoqum sizni ḥässilap bärikätläydu» däydioŋanlar.

(2) Bäzilär Hudaning söz-kalamioŋa muwapik tälim bärgän bolsimu, tüp niyiti baxkilarning izzät-ḥörmitigä yaki meḥir-muḥäbbitigä erixixtin ibarät bolidu. Bäzidä undak kerindaxlar ilgiri ḥeqkim manga ḥörmät yaki muḥäbbät bildürmigän däp ḥes kilip kälgän. Xunga ular daim baxkilar (ata-anisi, uruk-tuoŋkanliri, dost-aoŋiniliri, jamaättikilär)ning näziridä «Mana män inawätlik kiximän, qünki mändä bilim bar» däp kärünüxkä tirixip-tirmixiwatidu. Ämäliyättä undak kerindaxlar Mukäddäs Kitabning birinqi därsini, yäni «Ḥärbirimiz Huda aldida allikaqan «alaḥidä bir xähs»» degänni tehi özläxtürmigän. Qünki **ḥärbirimiz** Ḥämmigä Kadir Huda täripidin yaritiloŋan, Uning täripidin säyülgän bolup, Uning aldida bibaḥa kimmätlikturmiz. «**Mäsiḥ Äysa män üqün pida boldi**» («Gal.» 2:20)! Muxundak «özini kärsitix»tiki türtkä bolsa özimizning Huda täripidin ḥäkikätän säyülgänlikimizni bilmäslikimizdin qikidu.

(3) Baxkilardin ḥörmät izdäp, ḥoquqwazlik kilix wä baxkilardin üstünlük talixip, baxkilaroŋa bax bolux.

(4) Bäzilärning gärqä mukäddäs yazmilardin bärgän tälimi yahxi bolsimu, yürüx-turuxliri bärgän tälimigä uyoŋun kälmäydu. Undak kixilär ḥeq ün qikarmisa yahxi bolatti; qünki ulardin tälim aloŋanlar: «Bu tälim därwäkä kayil kilarlik bolsimu, tälim bärgänlärning özi uningoŋa anqä itaät kilmaydikän, ähmiyitsiz tälim ikän» däp, xu tälim bärgüqilärning säwäbidin ezip, gunaḥka patidu. Etikadsizlar bu ixlarni anglap Rabning tälimini mazak kilidu.

Yaqupning agaḥlanduruxliri muxundak säwäblärdin «tälim bärgüqi bolsam» degüqilärni sägäkläxtürsä kerak. Ämdi zadi kandak niyät Hudaning jamaitigä «tälim bärgüqi» boluxka munasip kelidu?

Kayturidioŋan jawabimiz intayin addiy — tälim bärgüqi bolay degän niyät ḥärkandak iximizda tegixlik boloŋan niyätkä ohxax boluxi kerak — yäni, meḥir-muḥäbbätning türtkisidin boloŋan boluxi kerak. Uning iqidä, «Hudaoŋa Öz namioŋa layik boloŋan xan-xärap kältürüx» türtkisi bolidu. Hudaning jamaitidä «tälim bärgüqi bolay» degän kixi Hudaoŋa: «Bilimänki, jamaättä tälim berixim bilän Sän meni kattikrak birhil sorakka tartisän. Lekin kerindaxlar Hudaning toluk wäḥiyidin, Mäsiḥ bizgä ata kilixka kälgän yengi ḥayattin bährimän boluxi üqün, bu kattikrak sorakning beximoŋa qüxüxigä razimän» degän kixi bolidu. Äslidä deyixning ḥajiti bolmasliki kerak idi, lekin äskärtip ätüximizgä tooŋra keliduki, biz baxkilaroŋa ägätkän ḥämmä ḥalkilik närsining awwal öz ḥayatlirimizda ḥäkikät ikänlikini ispatloŋan boluximiz lazimdur. Biz yänä Huda söz-kalami arkilik özimizgä ayan kiloŋanliridin ḥalkip kätmäslikimiz kerak. Mälum bir ixtin häwärimiz bolmisa, baxkilarning aldida «bilmäymän» deyixtin korkmaslik kerak. Yaqup däl muxu hättä bizni äslätkinidäk (1:5-8, 3:13-18, 4:10), biz kiqik peil bolsak Huda Özi bizgä ägitidu.

Yänä koxup eytiximizoŋa tooŋra keliduki, jamaättä tälim bärgüqining mäs'uliyitini zimmisigä aloŋanlar (Huda jamaitigä xundak tälim bärgüqilärni ata kiloŋay!) ḥätta däslipidä natooŋra türtkilär bolmisimu, kälbini igäliwaloŋan, Xäytanning xu türtkiliri bilän azduruxliroŋa uqrixi mumkin. «**«Män qing tirap turmaktimän» degän kixi özining yiqilip ketixidin ḥezi bolsun!**» («1Kor.» 10:12).

5:7-8

«**Xunga, qerindaxlar, Rəbning qayta kelidiolan künigiqə səwr-taqət qilip turunglar. Mana, dehqan kixi yərning esil mewisini kütidu, yər dəsləpki wə keyinki yamolurlarola muyəssər bololuqə səwr-taqət bilən intizar bolidu. Silərmu səwr-taqət qilip qəlbinglarni mustəhkəm qilinglar. Qünki Rəbning qayta kelixi yeqinlap qaldi**»

Pələstində «**dəsləpki yamolurlar**» küzdə, oninqi ayda yaolidu. Bu yamolurlar yərni həydəxkə tuprakni yumxitip təyyarlaydu wə yengi qeqilolan uruklarola kuwwət beridu. Barlik dehqan dostlarola məlum bololinidək, yər həydəx eolir ix, bolupmu yamolur yaolqan waqtida xundak: «**Hurun dehqan qixta yər həydiməs; yiqim waqtida u yoklukta qelip axlik tilər**» («Pənd.» 20:4).

Üqinqi, tətinqi ay yeqinlap kəlginidə dehqan kixi «**keyinki yamolurlar**»ola təxna bolup dua qilidu. Bu keyinki yamolurlar hosulni toluk pixuridu. Mol yaolqan «**keyinki yamolurlar**» bolsila, mol hosulola kapalətlik qilidu.

Rəbbimiz Əysa muxu «Injil dəwri»ning bexida Muqəddəs Rohini mol təküxi bilən nurolun kixilər Hudaning padixahlikiola kirdi. Yukiriki ayətni okuolinimizda bizdə mundak bir ümid pəyda bolidu: — Əgər Injil dəwrining bexida «**dəsləpki yamolurlar**»dək Muqəddəs Roh xunqə mol təkülgən bolsa, «Injil dəwri» ahirlaxkanda «**keyinki yamolurlar**» bolamdu? — demək, Rəbning kelixi yeqin kəlgəndə u qaytidin molluk bilən Muqəddəs Rohini təküp, nurolunliolan həlk padixahlikiola hosuldək kirgüzüləmdu? «Wəhiy»gə qoxuloqan «qoxumqə səz»imizdiki «7-bab — kəynigə qarax — «dəhxətlik azab-okubət»tin qikkan mewə (hosul)» degən izahatlarni kərüng.

Injil 21-қisim

«Petrus «1» »

(Rosul Petrus yazoƣan birinqi məktup)

Kirix səz

Rosul Petrus uxbu hətni kimgə wə nemə məқsət bilən yazoƣan?

Hətning bexida u: «**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə tarқaқ yaxawatқan musapir bəndilərgə**» salam yollaydu. «**Tarқaқ yaxawatқan musapirlar**» («diaspora») degən səz adəttə Asuriyə wə keyinki Babil imperiyəsi tərəpliridin sürgün boloƣan, andin Pələstingə қaytmay tarilip kətkən Yəhudiy həlқini kərsitidu. Biraқ muxu yərdə biz bu səzni kəqmə mənidə ixlitilgən, u barliқ etiқadqilarni kərsitidu, dəp қaraymiz. Xundaқ қariximizning səwəbliri təwəndikidək: —

(1) 5:14də bu həttə «**Silərgə, yəni Məsiһdə boloƣan һəmminglaroƣa amanliқ-hatirjəmlik yar boloƣay!**» dəp yezilidu. Bu hət pəқət Yəhudiy etiқadqi jamaətlərgila yeziloƣan bolsa, bundaқ salam səzi muwapiқ bolmaytti. «**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə**» degən yərlərdə Yəhudiy wə Yəhudiy bolmioƣan ixəngüqilərning ayrim-ayrim yioƣilixining һajiti yoқ idi, qünki ikki guruppining ortaқ tili, yəni ana tili grek tili idi.

(2) Petrusning ikkinqi hetimu ohxaxla bir guruppa kixilərgə yeziloƣan bolup (1:1) u ularoƣa: «**Bizning Hudayimiz wə Қutқuzoƣuqimiz boloƣan Əysa Məsiһning һəққaniyliқi arқilиқ biz bilən ohxax қimmətlik bir etiқadқa muyəssər қilinoƣanlaroƣa salam!**» degən ortaқ bir ibarə bilən yazidu.

(3) Dərwəқə, həttiki bəzi ibarilərni Yəhudiy etiқadqilar yahxiraқ qüxinətti (məsilən, «**Silər bolsanglar, Huda tallioƣan bir jəmət, xaһanə bir kaһinliқ, pak-muқəddəs bir əl, xundaқla Əzigə alaһidə has boloƣan bir həlқtursilər**», 2:9). Lekin u oқurmənlərning ətmüxlirini tiloƣa aloƣanda, butpərəslik turmuxni ətküzgən Yəhudiy əməslərgə muwapiқ səz қilidu, məsilən: —

«**Hudaning itaətmən pərzəntliri süpitidə, ilgiriki oƣapillиқ qaoƣliringlardikidək һawayi-һəwəslərgə berilmənglar**» (1:14)

«(Huda) **silərni қarangoƣuluқtin Əzining tilsimat yoruқluқioƣa qaқiroƣan**» (2:9).

«**Burun silər bir həlқ һesablanmayttinglar, lekin һazir Hudaning həlқisilər**» (2:10). Asasiy jəһəttin bundaқ səzlər Yəhudiy əməs etiқadqilaroƣa muwapiқ kelətti.

«**Qünki künlirimizni yat etiқadsizlarning iradisigə əməl қilix bilən, yəni һərtürlük buzuқqiliқ-xəһwaniylik, nəps-һəwəslər, һaraққəxlik, əyx-ixrət, məyhorluқ wə yirginqlik butpərəsliklər** (yat əlliklər) **iqidə ətküzginimiz kupayə қilar**» (4:3) (muxu yərdə u «biz» dəp eytқini bilən Petrus (Petrus Yəhudiy, əlwəttə) «Mənmu ətkəndə silər Yəhudiy əməslərgə ohxax gunaһkar boloƣanidim» degəndək. U əzi butқa qoқunoƣan əməs, əlwəttə («2Pet.» 3:15-16nimu kərüng).

(4) Hət Silwanus (kiskartiloŋan ismi «Silas») degən adəmning koli arkilik əwətilgən. Silwanus rosul Pawlusning səpərdixi ham hizmətdixi boloŋanidi wə u Yəhudiy əməs boluxi mumkin (ismi Yəhudiylarningkigə ohximaydu). Silwanusning uxbu hətni yətküzüxkə məs'ul boloŋanliki bəlkim uxbu hətni kobul kilidioŋan jamaətlərning sap Yəhudiy kerinaxlardin əməslikini kərsitixi mumkin.

(5) Petrusning bu birinqi wə ikkinqi hətliridə rosul Pawlus («Yəhudiy əməslərgə əwətilgən rosul»)ning təlimi oquk tiloŋa elinidu, hətta nəkil kəltürülidu.

Əmdi Petrusning ikki hil kerindaxlar (Yəhudiy ham Yəhudiy əməslər)ni «tarkak musapir» degini kəqmə mənidə bolsa nemini kərsitidu? Xübhisizki, uning kəzdə tutkini ularning muxu dunyada tarkak musapir süpitidə boloŋanliki, əzlirining həkikiy yurti boloŋan jənnəttin yirak turoŋanliki idi.

Hət rosul Petrusning «Asiya wə Bitiniyə»dikilər bilən boloŋan munasiwitini kərsitidu. Bir kizik yeri xuki, rosullar Pawlus wə Barnabas «Kiqik Asiya»din ətkəndə, Petrus tiloŋa aloŋan «Asiya wə Bitiniyə» degən jaylaroŋa yətkəndə «**Mukəddəs Roh ularning Asiya əlkisidə səz-kalamni jakarlaxka yol koymioŋan**» («Ros.» 16:6-7) («Asiya əlkisi» Asiya wə Bitiniyəni əz iqigə alidu). Nemixka Huda Pawlus wə Barnabaska «Asiya əlkisidə səz-kalamni jakarlaxka» yol koymioŋan? U allikaqan Өzining baxka bir hizmətkari, yəni Petrusni dəl xu yərgə əwətkənmidu?!

Hətning məksətliri

Biz Rəbbimiz tirilgəndin keyin Galiliyə kelining boyida Petrus bilən kandak səzləxkinini əslisək, xu qaoŋda Rəb üq ketim: «**Mening koylirimni** (demək, Manga əgəxkənlər) **bekip bərgin**» degən əmrni uningoŋa tapxuroŋan. Bu hättə həkikiy bir bakkuqining Hudaning həlkigə boloŋan iqini aoŋritixliri, ularni rioŋbətləndürüx wə aldamqiliktin saklaxka boloŋan oŋəmhorluki enik kərünidu. Hətni kobul kiloŋanlar türlük kiyinqiliklar wə ziyankəxlərgə oqrioŋaqka, dəl xundak təsəlli wə rioŋbətkə tolimu mohtaj idi.

Petrusning bu hetidə biz Məsihkə əgəxküqilərning bu dunyada — azab-okubət, təhmətlər, həkümət bilən boloŋan alakə, ər-ayallik wə ailiwi munasiwətlər, kullar bilən hojayinlarning munasiwiti, jamaəttə kerindaxlarning əzara munasiwitidə əzini kandak tutux kerəkliki tooŋrisidiki yolyorukliri güzəl addiy til bilən ipadiləngən. Bularning həmmisini: «**jeninglarning kutkuzuluxi**» degən bir səzgə ihqamliyalaymiz (1:9). Bu ibaridə muhimi bizning Məsihdə gunahlirimizning kəqürüm kilinixi, xundakla dozah otliridin kutuluximiz kəzdə tutuloŋan əməs, bəlki iqki dunyayimizning türlük sirtki buloqaxlardin sap saklinix kəzdə tutuloŋan; xundak boloŋanda, kəlbimiz Huda bilən ziq alakidin muyəssər bolup, Uning üqün ix kilip wə zehnimizni ixlitip səz kilalaydioŋan bolimiz; hərbirimiz Rəbning «mengip yürüwatkan rohiy ibadəthana»si (2:4-9), Uning kaytip kelixigə təyyar turoŋuqisi bolimiz («2Pet.» 3:14). Petrusning orma heytida əz yurtdaxlirioŋa: «**Өzünglarni bu burmilanoŋan dəwrdin kutkuzunglar!**» degən dəwət səzlirini kərüng («Ros.» 2:40).

Petrusning birinqi wə ikkinqi hətliridə insanning «jeni» yaki «iqki dunyasi»ning muhimliki tooŋrisida təkitlər bar (məsilən, «1Pet.» 1:9, 1:22, 2:11, 2:25, 4:19 («koxumqə səz»imizni kərüng), «2Pet.» 1:2-8, 3:11-14ni kərüng).

Məzmun: —

1. Salam (1-bab 1-, 2-ayətlər)
2. Ķimmətlik etiķad, ḥəķiķiy ḥayat wə xan-xərəp (1-bab 3-12-ayətlər)
3. Pak-muķəddəsliktə yaxax (1-bab 13-ayəttin 2-bab 10-ayətkiqə)
4. Etiķadqilarning məs'uliyətliri (2-bab 11-ayəttin 4-babķiqə)
5. Jamaətkə boloŋan jekiləxlər (5-bab 1-11-ayətlər)
6. Ahirķi salam (5-bab 12-14-ayətlər).

Petrus «1»

«Rosul Petrus yazoƣan birinqi məktup»

1 [1] Əysa Məsiһning rosuli boloƣan mənki Petrustin Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə
Bitiniyə əlkiliridə tarқaқ yaxawatқan musapir bəndilərgə salam.. [2] Silər Huda'Atining aldin
bilgini boyiqə tallinip, Roһ təripidin pak-muқəddəs қilindinglar. Buningdin məқsət, silərning
Əysa Məsiһning itaitidə boluxunglar wə қenining üstünglaroƣa sepilixi üqündur. Meһir-xəpқət
wə hatirjəmlik silərgə һəssiləp ata қilinoƣay!.

Ңayatliқ ümidi

[3] Өzining zor rəһimdilliқi bilən, Əysa Məsiһning ölümdin tirilixi arқiliқ bizni yengidin tuoƣdurup,
əlməs ümidkə nesiwə қiloƣan Rəbbimiz Əysa Məsiһning Huda'Atisioƣa mubarək-mədһiyilər
oқuloƣay! [4] Demək, silər üqün qiriməs, daoƣsiz wə solmas miras ərxlərdə saқlanmaқta. [5] Ahir
zamanda axkarilinixқa təyyarlanoƣan nijat üqün, silər etiқadinglar bilən Hudaning қudriti
arқiliқ қooƣdalmaқtisilər. [6] Silər bu nijattin zor xadlinisilər — gərqə ңazir zərür tepiloƣanda
silərning ңərhil sinaқlar tüpəylidin қiska waқit azab-oқubət qekixinglaroƣa tooƣra kəlsimu. [7] Al-
tun ңaman yoқilip ketidioƣan nərsə bolsimu, sapliқi ot bilən sinilidu. Xuningoƣa ohxax altun-
din tolimu қimmətlik boloƣan etiқadinglar sinilip ispatlinidu. Buning bilən u Əysa Məsiһ қayta
axkarilanoƣan waқtida mədһiyə, xan-xərəp wə izzət-ңərmət kəltüridu.
[8] Əysa Məsiһni ilgiri kərüp baқmioƣan bolsanglarmu, Uni səyüp kəldinglar; wə ңazirmu Uni
kərməysilər, lekin Uningoƣa yənila etiқat қilip қəlbinglar ipadiligüsiz xan-xərəpkə toloƣan

---

1:1 «Əysa Məsiһning rosuli boloƣan mənki Petrustin Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə tarқaқ yaxawatқan musapir bəndilərgə salam» — «tarқaқ musapirlar» tooƣruluқ «Yaқup»tiki «kirix səz»imizni kərüng. «Tarқaқ musapirlar» — Asuriyəning wə keyinki Babil imperiyəsidin baxlap, Israilning on ikki қəbilisi dunyaning ңərқaysi bulung-puqқaқlirioƣa tarқilip kətkənidi. Pələstingə қaytip kəlməy, qət yərlərdə қaloƣan Yəһudiylar «tarқaқ musapirlar» *(grek tilida «diaspora»)* dəp atilatti. Lekin muxu yərdə «tarқaқ yaxawatқan musapir bəndilər» kəqmə mənidə ixlitilidu, xundaқla һəttə tiloƣa elinoƣan jaylarda turuwatқan barliқ etiқadqilarni kərsitidu, dəp қaraymiz *(2:10ni kərüng)*.
–«Tarқaқ yaxawatқan musapir bəndilər» bizningqə: *(1)* etiқadqilar bu dunyada ңəқiқətən musapir salaһiyitidə yaxaydu. Ular yurtimiz muxu yərdə əməs, jənnəttə bolidu, dəp bilidu; *(2)* etiқadqilar yər yüzidiki yurtlarning kəpinqisidə kəp sanliқni təxkil қilmaydu, bəlki tarқaқ «kiqik bir pada»dək yaxawatidu, degənni kərsitidu. «Kirix səz»imiznimu kərüng.
1:1 Yaқ. 1:1.
1:2 «Silər Huda'Atining aldin bilgini boyiqə tallinip, Roһ təripidin pak-muқəddəs қilindinglar» — «Roһ» muxu yərdə Hudaning Muқəddəs Roһini kərsitidu. **«Buningdin məқsət, silərning Əysa Məsiһning itaitidə boluxunglar wə қenining üstünglaroƣa sepilixi üqündur»** — «Əysa Məsiһning қenining üstünglaroƣa sepilixi»: — demək, Əysa Məsiһning қeni «Təwrat dəwri»diki қurbanliқlarning қenidək, adəmning bədini üstigə əməs, bəlki etiқad қiloƣuqilarning wijdan-қəlbigə sepilidu, xuning bilən gunaһliridin pak bolidu *(«Yəx.» 52:15 wə izaһatini, «Ibr.» 9:13, 12:24ni kərüng)*.
1:2 Rim. 1:7; 1Kor. 1:3; Gal. 1:3; Əf. 1:2; 2Pet. 1:2; Yəһ. 2.
1:3 Rim. 6:23; 1Kor. 15:20; 2Kor. 1:3; Əf. 1:3; Yaқ. 1:18.
1:4 Kol. 1:5; 2Tim. 1:12.
1:6 Rim. 5:3; Ibr. 10:37; 1Pet. 5:10; Yaқ. 1:2.
1:7 «Altun ңaman yoқilip ketidioƣan nərsə bolsimu, sapliқi ot bilən sinilidu. Xuningoƣa ohxax altundin tolimu қimmətlik boloƣan etiқadinglar sinilip ispatlinidu. Buning bilən u Əysa Məsiһ қayta axkarilanoƣan waқtida mədһiyə, xan-xərəp wə izzət-ңərmət kəltüridu» — oқurmənlərgə ayanki, altunning sapliқi yaki ңəқiқiy ikənliki ot bilən ispatlinidu. Huda etiқadimizning ңəқiқiy yaki ңəқiқiy əməslikini bilidu, əlwəttə, lekin Өzining xan-xəripi ңəmdə bizni bu jəңəttə hatirjəm қilix üqün bizni ңərhil sinaқlaroƣa uqritidu. Muəllip muxu sinaқlar tooƣruluқ eytқan bolsimu, ularning etiқadidin guman қiloƣan əməs, əksiqə 8-ayəttə ularning etiқadioƣa ixənqini bildürüp, dərwəқə ңəқiқiy, sap ikənlikini enik kərsitidu.
–«Etiқadinglar... mədһiyə, xan-xərəp wə izzət-ңərmət kəltüridu» — muəllip muxu yərdə bu «mədһiyə, xan-xərəp wə izzət-ңərmət» kimgə bolidioƣanliқini oquқ kərsətməydu. Bizningqə etiқadimiz sinilixi arқiliқ «mədһiyə, xan-xərəp wə izzət-ңərmət»ni ңəm Rəb Өzigə ңəm bizlərgimu kəltüridu. Qünki etiқadimiz sinaқtin ətküzülsə, bu Hudaning xapaiti ңəm küq-қudritidinla bolidu, xundaқla buning arқiliқ uning xapaiti ңəm қudriti roxən bolidu wə Hudaning uluoƣluқioƣa ispat bolidu *(5-ayətni kərüng)*.
1:7 Yəx. 48:10; 1Kor. 3:13; Yaқ. 1:3; 1Pet. 4:12.

huxallik bilən yayraydu. 9 Xuning bilən silər etikadinglarning nixani, yəni jeninglarning
nijatioɣa muyəssər boluwatisilər. 10 Silərgə ata kilinoɣan bu mehir-xəpkətni aldin eytkan ilgiriki
pəyoɣəmbərlər bu nijat-kutkuzulux tooɣrisida təpsiliy izdəngən, uni qüxinixkə tirixkanidi.
11 Ularda boloɣan Məsihning Rohi ularoɣa Məsih kəlgüsidə tartidioɣan azab-okubətlər wə bular-
din keyinki kelidioɣan xan-xərəplər tooɣrisida aldin'ala məlumat berip bexarət kəltürginidə, ular
bu ixlarning kandak yol bilən wə kaysi zamanda yüz beridioɣanlik üstidə izdəngən. 12 Xuning
bilən ularoɣa bu ixlarni aldin eytixi ular əzliri üqün əməs, bəlki silərning hizmitinglarda
boloɣan, dəp ayan kilinoɣan. Əmdi bügünki kündə bu ixlar ərxtin əwətilgən Mukəddəs Rohning
küqi bilən silərgə hux həwərni yətküzgüqilər arkilik silərgə jakarlandi. Hətta pərixtilərmu bu
ixlarning tegi-təktini səpselip qüxiniwelixka təlpünməktə.

Pak yaxanglar

13 Xunga, zehinliringlarning belini baoɣlap, əzünglarni səgək-salmak tutunglar, ümidinglarni
Əysa Məsih kayta kərüngən künidə silərgə elip kelidioɣan bəht-xapaətkə pütünləy baoɣlanglar.
14 Hudaning itaətmən pərzəntliri süpitidə, ilgiriki oɣapillik qaoɣliringlardikidək hawayi-
həwəslərgə berilmənglar. 15 Əksiqə, silərni qakiroɣuqi pak-mukəddəs boloɣanoɣa ohxax barlik
yürüx-turuxinglarda əzünglarni pak-mukəddəs tutunglar. 16 Qünki mukəddəs yazmilarda:
«Pak-mukəddəs bolunglar, qünki Mən pak-mukəddəsturmən» dəp hatiriləngən.
17 Silər dua kiloɣininglarda kixilərning hərbirining ix-hərikitigə karap yüz-hatirə kilmay
Sorak Kiloɣuqini «Ata» dəp qakiridikənsilər, undakta bu dunyada musapir bolup yaxawatkan
waktinglarni Uning korkunqida ətküzünglar. 18 Qünki silərgə məlumki, silər ata-bowiliringlar
təripidin silərgə kalduriloɣan əhmiyətsiz turmuxning kullukidin azad boldunglar. Bu, kimmitini
haman yokitidioɣan altun yaki kümüxtək nərsilərning təlimi bilən boloɣan əməs, 19 bəlki
kimmətlik keni bilən, yəni kəm-kütisiz wə daoɣsiz koza kəbi Məsihning kimmətlik kenining
bədiligə kəldi. 20 U dərwəkə dunya apiridə kilinixtin ilgirila Huda təripidin xu süpitidə tonuloɣan,

---

1:8 Yuh. 20:29.
1:9 «Xuning bilən silər etikadinglarning nixani, yəni jeninglarning nijatioɣa muyəssər boluwatisilər» — muxu ayəttin enik kərgili boliduki, nijatning hazir nətijisi həm mewisi bar həmdə kəlgüsidə *(5-ayəttə)* Məsih kayta kəlgəndə tehimu mukəmməllixidu *(nijatning kəlgüsidiki bəht-bərikətliri bolsa gunahning hərkandak təsiridin azad bolux, yengi təndə boluxni əz iqigə alidu)*. Muxu yərdə «jeninglarning nijati» bəlkim adəmning iqki dunyasini kərsitidu, demək, adəmning oy-pikir, hessiyatliri wə mijəzining gunahning təsiridin azad boluxini kərsitidu.
1:10 Yar. 49:10; Dan. 2:44; Hag. 2:8; Zək. 6:12.
1:11 «Ularda boloɣan Məsihning rohi ularoɣa Məsih kəlgüsidə tartidioɣan azab-okubətlər wə bulardin keyinki kelidioɣan xan-xərəplər tooɣrisida aldin'ala məlumat berip bexarət kəltürginidə, ular bu ixlarning kandak yol bilən wə kaysi zamanda yüz beridioɣanlik üstidə izdəngən» — «kandak yol bilən» degənning baxka birhil tərjimisi «kimning wujudida». Bu ayəttin xu roxənki, Məsih tehi dunyaoɣa kəlmigini bilən, Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning bexarət berixi Uning Rohi arkilik boloɣan; Məsihning Rohi ularda tursimu, ularning Məsihning kimliki yaki toluk salahiyiti tooɣruluk həwiri müjməl yaki yok deyərlik idi.
1:11 Zəb. 22:6; Yəx. 53:3; Dan. 9:24.
1:12 «Xuning bilən ularoɣa bu ixlarni aldin eytixi ular əzliri üqün əməs, bəlki silərning hizmitinglarda boloɣan, dəp ayan kilinoɣan» — «bu ixlar» degənlik pəyoɣəmbərlər aldin'ala eytkan Məsihning əlümi *(azab-okubətliri)* arkilik boloɣan barlik nijatlik ixlar, jümlidin «Mukəddəs Rohning küqi bilən» hux həwərni yətküzüxni kərsətsə kerək.
1:12 Ros. 2:4; əf. 3:10.
1:13 «ümidinglarni Əysa Məsih kayta kərüngən künidə silərgə elip kelidioɣan bəht-xapaətkə pütünləy baoɣlanglar» — «pütünləy baoɣlanglar» degənning baxka hil tərjimisi: «ahiroɣiqə baoɣlanglar».
1:13 Luka 12:35; əf. 6:14.
1:15 Luka 1:75.
1:16 Law. 11:44,45; 19:2; 20:7.
1:17 Kan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; əf. 6:9; Kol. 3:25.
1:18 «haman kimmitini yokitidioɣan altun yaki kümüxtək nərsilər» — grek tilida «haman qiriydioɣan altun yaki kümüxtək nərsilər».
1:18 1Kor. 6:20; 7:23.
1:19 Ros. 20:28; Ibr. 9:12; Wəh. 1:5.

ḥazir U zamanlarning muxu ahirḳi waḳitlirida silər üqün bu dunyaoɣa əwətilip axkara ḳilindi.
21 Silər Uning arḳilik Uni əlümdin tirildürüp, Uningoɣa xan-xərəp bərgən Hudaoɣa etiḳad ḳiliwatisilər. Hudaning xuni ḳiloɣini etiḳadinglar wə ümidinglar Əzigə baoɣlansun üqündur.
22 Silər ḥəḳiḳətkə itaət ḳiloɣanliḳinglardin ḳəlbinglarni paklap, ḳerindaxlarni səyidioɣan sahtisiz meḥir-muḥəbbətkə kirixtinglar; xunga, bir-biringlarni qin ḳəlbinglardin ḳizoɣin səyünglar.
23 Qünki silər yengiwaxtin tuoɣuldunglar — bu qirip ketidioɣan uruḳ arḳilik əməs, bəlki qirimas uruḳ, yəni Hudaning ḥayatiy küqkə igə wə mənggü turidioɣan səz-kalami arḳilik boldi.
24 Qünki huddi muḳəddəs yazmilarda yeziloɣinidək:

«Barlik ət igiliri ot-qəptur, halas,
Ularning barlik xan-xəripi daladiki gülgə ohxax;
Ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu,
25 Birak Rəbning səz-kalami mənggügə turidu!»

Silərgə yətküzülgən hux həwərdə jakarlanoɣan səz-kalam dəl xudur.

2 1 Xuning üqün silər barlik rəzillik, barlik məkkarlik, sahtipəzlik, ḥəsəthorluk wə ḥəmmə təḥməthorluḳlarni taxlap, 2-3 Rəbning meḥribanliḳini tetip bilgənikənsilər, huddi yengi tuoɣuloɣan bowaḳlardək bolup Hudaning səz-kalamidiki sap sütkə təxna bolunglar. Buning bilən, silər nijatning kamalitigə yetip əsisilər.
4 Əmdi silər Uningoɣa, yəni adəmlər təripidin ərziməs dəp taxlinip, lekin Huda təripidin tallanoɣan wə ḳədirlənɣən tirik tax Boloɣuqining yenioɣa kelip. 5 silər əzünglarmu tirik taxlar süpitidə bir roḥiy ibadəthana ḳilinixḳa, əysa Məsiḥ arḳilik Hudani hursən ḳilidioɣan roḥiy

---

1:20 «U zamanlarning muxu ahirḳi waḳitlirida silər üqün bu dunyaoɣa əwətilip axkara ḳilindi» — «zamanlarning muxu ahirḳi waḳitliri» degənlik əysa Məsiḥning birinqi ḳetim bu dunyaoɣa kelixidin tartip, ikkinqi ḳetim kelixigiqə boloɣan waḳit, yəni «Injil dəwri»ni kərsitidu.
1:20 Rim. 16:25; Əf. 1:9; 3:9; Kol. 1:26; 2Tim. 1:9; Tit. 1:2.
1:21 Ros. 2:33; Fil. 2:9.
1:22 Rim. 12:10; Əf. 4:3; Ibr. 13:1; 1Pet. 2:17.
1:23 «Qünki silər yengiwaxtin tuoɣuldunglar — bu qirip ketidioɣan uruḳ arḳilik əməs, bəlki qirimas uruḳ, yəni Hudaning ḥayatiy küqkə igə wə mənggü turidioɣan səz-kalami arḳilik boldi» — muxu yərdə «qirip ketidioɣan uruḳ» degənning mənisi bəlkim «ḥaman ölüp ketidioɣan insanlar *(qirip ketidioɣan ət igiliri)*»ni kərsitixi mumkin — demək, ḥeqkim etiḳadqi boloɣan ata-anisidin yaki məlum millətlərdin *(məsilən, Yəhudiylardin)* tuoɣuloɣanliḳi bilən yengi ḥayatḳa erixməydu. Ḥər adəm əzi etiḳad bilən «ḳayta *(yengidin)* tuoɣuluxi» kerəktur.
1:23 Yaḳ. 1:18; 1Yuḥ. 3:9.
1:24 Yəx. 40:6-8; 1Kor. 7:31; Yaḳ. 1:10; 4:14; 1Yuḥ. 2:17.
1:25 «Barlik ət igiliri ot-qəptur, halas, ularning barlik xan-xəripi daladiki gülgə ohxax; ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu, birak Rəbning səz-kalami mənggügə turidu!» — bu səzlər «Yəx.» 40:6, 8 *(LXX)*tin nəḳil kəltürülgən.
2:1 Mat. 18:3; Rim. 6:4; 1Kor. 14:20; Əf. 4:23; Kol. 3:8; Ibr. 12:1.
2:2-3 «Rəbning meḥribanliḳini tetip bilgənikənsilər» — «Zəb.» 34:8. **«huddi yengi tuoɣuloɣan bowaḳlardək bolup Hudaning səz-kalamidiki sap sütkə təxna bolunglar»** — «Hudaning səz-kalamidiki sap süt» yaki «roḥiy sap süt». **«buning bilən, silər nijatning kamalitigə yetip əsisilər»** — «nijat» tooɣruluḳ «kirix səz» wə «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
2:2-3 Zəb. 34:8
2:4 «Əmdi silər Uningoɣa, yəni adəmlər təripidin ərziməs dəp taxlinip, lekin Huda təripidin tallanoɣan wə ḳədirlənɣən tirik tax Boloɣuqining yenioɣa kelip...» — «tirik tax Boloɣuqi» əysa Məsiḥni kərsitidu, əlwəttə. U Hudaning salmaḳqi boloɣan ibadəthanisining tirik ul texidur. Barlik etiḳadqilar Uning üstigə selinip ḥəmdə Uning bilən baoɣlinip «Hudaning tirik, künmu-kün əsüwatḳan *(roḥiy)* ibadəthanisi» boluxḳa ḳurulmaḳta.
2:4 Əf. 2:20.

қурбанликларни сунидиоған муқәддәс каһин қатаридикиләр болуҳқа қуруluwатисиләр;
6 Қүнки муқәддәс язмиларда мундақ деyилгән: —

«Мана, талланоған, қәдирлəнгән бүрjәк ул техини Зионоға қоydум.
Уningоға етиқад қиloғuqи ҳәрким ҳәргиз yәргә қарап қалмaydu».

7-8 Әмди етиқад қиloғuqи болоған силәргә нисбәтән taxning қәдiri bolidu. Lekin Уningоға етиқад қилмaydиоғанлароға нисбәтән U муқәддәс язмиларда deyilginидәк boldi: —

«Tamqilar әrzимәs дәp taxliwәtkәn bu tax,
Burjәk ul texi bolup tikləndi!»,
Wә: — «Bu tax kixilәrgә putlikaxang tax,
Adәmni yiқitidиоған қoram tax bolidu».

Қünki muxundaқ kixilәr Hudaning səz-kalamиоға itaәt қилмаслиқи tüpәylidin putlixip yiқilidu; ularning bundaқ boluxi aldin bekitilgəndur.
9 Lekin silәr bolsanglar Huda tallиоған bir jəmәt, xaһanә bir kaһinlиқ, pak-muқәddәs bir әl, xundaқla Өzigә alaһidә has boloған bir һәlқsilәr; buning məқsiti, silәrni қarangoғuluқtin Өzining tilsimat yoruқluқиоға qaқiroғuqining pəzilətlirini namayan қilixinglardin ibarət.
10 Burun silәr bir һәlқ ҳesablanmayttinglar, lekin ҳazir Hudaning һәlқisilәr; burun Hudaning rəһim-xəpқitigә erixmigənidinglar, lekin ҳazir erixtinglar.

Hudaning sadiқ hizmətkarliri bolunglar

11 I səyümlüklirim, silәr bu dunyaоға musapir wә meһmandursilәr, silәrdin ətünümənki, roһ-қəlbinglar bilən қarxilixidиоған ətliringlardiki nəps-xəһwətlәrdin өzünglarni yiraқ tutunglar.
12 Yürüx-turuxunglar etiқadsizlar arisida esil-pəzilətlik bolsun. Muxundaқ қiloғanda, gərqə ular silәrgә yamanliқ қiloғuqilar dəp təһmət қilsimu, dəl təһmət қiloған ixlarda silәrning yahxi

---

2:5 «silәr өzünglarmu tirik taxlar süpitidә bir roһiy ibadәthana қilinixқa, Əysa Məsiһ arқilиқ Hudani hursən қilidиоған roһiy қurbanliқlarni sunidиоған muқәddәs kaһin қataridikilәr boluxқa қuruluwatisilәr» — «roһiy қurbanliқlar» қoy-kalilardin əməs, bəlki Hudaоға sunoған rəһmət-mədһiyilәr wә hizmitidiki ixlar, xundaқla baxқilaroға kərsətkən meһir-muһəbbət, həyr-sahawətlik ixlardin bolidu.
–«Muқәddәs kaһinlиқ қataridikilәr» «Lawiylar»din boloған kaһinlиқ əməs, yengi əһdigə baoғlanoған roһiy kaһinlиқ tüzümidin bolidu.
2:5 Rim. 12:1; Ibr. 3:6; 12:28; Wəһ. 1:6; 5:10.
2:6 «Mana, tallanoған, қәdirləngən bürjәk ul texini Zionoға қoydum. Uningоға etiқad қiloғuqi ҳәrkim ҳәргиз yәrgә қarap қalmaydu» — «Yəx.» 28:16ni kərüng. «Zion» — Қədimki Israilning paytəhti, Yerusalemning yənə bir atilixidur.
2:6 Yəx. 28:16.
2:7-8 «Əmdi etiқad қiloғuqi boloған silәrgә nisbətən taxning қәdiri bolidu» — yaki, «Bu ul texi etiқad қiloған silәrgә nisbətən қimmətliktur». **«Tamqilar әrzимәs dəp taxliwәtkәn bu tax, burjәk ul texi bolup tikləndi!», wə: — «Bu tax kixilәrgә putlikaxang tax, adәmni yiқitidиоған қoram tax bolidu»** — «Zəb.» 118:22, «Yəx.» 8:14.
2:7-8 Zəb. 118:22; Mat. 21:42; Ros. 4:11; Rim. 9:33; Yəx. 8:14.
2:9 «lekin silәr bolsanglar Huda tallиоған bir jəmәt, xaһanә bir kaһinlиқ, pak-muқәddәs bir әl, xundaқla Өzigә alaһidә has boloған bir һәlқsilәr; buning məқsiti, silәrni қarangoғuluқtin Өzining tilsimat yoruқluқиоға qaқiroғuqining pəzilətlirini namayan қilixinglardin ibarət» — «Mis.» 19:5-6, 23:22 *(LXX)*, «Yəx.» 43:20-21, «Mal.» 3:17ni kərüng.
2:9 Mis. 19:5; Қan. 7:6; 14:2; 26:18; Əf. 1:14; Wəһ. 1:6; 5:10.
2:10 «Burun silәr bir һәlқ ҳesablanmayttinglar, lekin ҳazir Hudaning һәlқisilәr; burun Hudaning rəһim-xəpқitigә erixmigənidinglar, lekin ҳazir erixtinglar» — «Ҳox.» 1:6-9, 2:23ni kərüng.
2:10 Ҳox. 2:1; 2:25; Rim. 9:26.
2:11 «silәrdin ətünümənki, roһ-қəlbinglar bilən қarxilixidиоған ətliringlardiki nəps-xəһwətlәrdin өzünglarni yiraқ tutunglar» — grek tilida «roһ-қəlb» muxu yərdə «jan» bilən ipadilinidu.
–«ətliringlardiki *(yaki pəқət «ətlərdiki»)* nəps-xəһwətlər» — oқurmənlərning esidə barki, Injilda «ət» bolsa adəttə «gunaһning қorali», yəni gunaһ ətlirimizni қoral қilip u arқilиқ bizni azduridиоғanliқi wə baxқuridиоғanliқini kərsitidu. «Rimliқlaroға»diki «kirix səz»ni kərüng.
2:11 Rim. 13:14; Gal. 5:16.

əməlliringlarоға қarap, Hudaning ularni oyоқitip yoқlaydioған künidə uni uluоқlixi mumkin.
13-14 Xunga Rəbning ḥərmitidə insanlar arisidiki ḥərbir ḥakimiyətning tüzümigə, məyli əng yukiri mənsəptiki padixaḥқa bolsun yaki u təyinligən ḥoқuқdarlarоға bolsun boysununglar.
Qünki bu ḥoқuқdarlar padixaḥ təripidin yaman ix қilоқuqilarni jazaоға tartix, yahxi ix қilоқuqilarni ḥərmətkə sazawər қilix üqün təyinləngəndur.
15 Qünki Hudaning iradisi xundaқki, yahxi əməlliringlar bilən nadan adəmlərning orunsiz xikayətlirini tuwaқlaxtur.
16 Silər ərkin-azad boloқininglar bilən, bu ərkinlikinglarni yamanlik қilixning baḥanisi қiliwalmanglar, bəlki Hudaning қuli süpitidə bolup,
17 Barliқ insanlarni ḥərmətlənglar, etiқadqi қerindaxliringlarоға meḥir-muḥəbbət kərsitinglar, Hudadin қorқunglar, padixaḥni ḥərmətlənglar.

Əysa Məsiḥ səwr қilixning ülgisidur

18 Қullar, hojayinliringlarоға toluқ қorқunq bilən boysununglar — yaloқuz meḥriban wə hux peil hojayinlarоқila əməs, bəlki terikkək hojayinlarоқimu boysununglar.
19 Qünki əgər birsi Huda aldida pak wijdanlik bolux üqün naḥəқ azab-oқubət qəksə ḥəmdə bularоға səwr-taқət қilsa, bu Hudani hursən қilidu.
20 Qünki əgər silər gunaḥ ətküzüp, tegixlik uruloқininglarda, uningоға bərdaxlik bərsənglar, buning mahtanoқudək nemisi bar! Lekin yahxi ixlarni қilip azab-oқubət qəksənglar ḥəmdə uningоға bərdaxlik bərsənglar, u Hudani hursən қilidu.
21 Qünki silər dəl xuningоға qaқirildinglar. Qünki Məsiḥmu silər üqün azab-oқubət qekip, silərni Өzining izidin mangsun dəp, silərgə ülgə қaldurdi;
22 «U gunaḥ sadir қilip baқmioған, Uning aoқzidin

2:12 «Yürüx-turuxunglar etiқadsizlar arisida esil-pəzilətlik bolsun» — «etiқadsizlar» muxu yərdə «yat əlliklər» yaki «yat əllər» degən səz bilən ipadilinidu. Adəttə bu səz «Yəhudiy bolmioған əllər»ni kərsitidu, lekin muxu yərdə kəqmə mənidə ixlitilidu. **«Muxundaқ қiloқanda, gərqə ular silərgə yamanlik қiloқuqilar dəp təḥmət қilsimu, dəl təḥmət қiloған ixlarda silərning yahxi əməlliringlarоға қarap, Hudaning ularni oyоқitip yoқlaydioған künidə uni uluоқlixi mumkin»** — «Hudaning oyоқitip yoқlaydioған küni» degənlik grek tilida «yoқlax küni» degən səz bilən ipadilinidu. Hudaning adəmni «yoқlioқanda» ikki hil nətijining biri bolidu: *(1)* bəht-bərikət, Huda xapaitini alaḥidə kərsitip, insanni towa қilixқa oyоқitidu; *(2)* Huda adəmning gunaḥlirini jazalaydu.
–Muxu yərdiki nətijə yahxi boloқaqқa, «oyоқitip yoқlax» dəp tərjimə қilduқ.
2:12 Mat. 5:16; Luқa 1:68; 19:44; Rim. 12:17; 2Kor. 8:21; Fil. 2:15; Tit. 2:8; 1Pet. 3:16.
2:13-14 Rim. 13:1; Tit. 3:1.
2:15 Tit. 2:8.
2:16 «Silər ərkin-azad boloқininglar bilən,...» — bizningqə, xübḥisizki, rosul Petrus muxu yərdə Rəb Əysaning «Mat.» 17:24-27də əzigə eytқan səzlirini aslitidu. «Қoxumqə səz»imizni kərüng. **«bu ərkinlikinglarni yamanlik қilixning baḥanisi қiliwalmanglar»** — grek tilida «bu ərkinlikinglarni yamanlik қilixning niқabi қiliwalmanglar». **«bəlki Hudaning қuli süpitidə bolup...»** — «Hudaning қuli» tooғrisida: — oқurmənlərgə enikki, Təwrat-Injil boyiqə Hudaning қullukida bolux adəmning toluқ ərkinliki, əz ihtiyarliқi bilən bolmisa «Hudaning қullukida bolux» ḥəsablanmaydu. Hudaning қullukida bolux insanlarоға nisbətən uluоқ imtiyazdin ibarəttur. Qünki Məsiḥ kəp yərlərdə «Pərwərdigarning қuli» dəp atilidu *(məsilən, «Yəx.» 42:1də wə baxқa kəp yərlərdə)*. Təwratta, Yəxaya pəyоғəmbərning kitabidiki «Pərwərdigarning қuli» tooғruluқ bexarətlərni kərüng).
2:16 Yuḥ. 8:32; Rim. 6:18; Gal. 5:1.
2:17 «Hudadin қorқunglar, padixaḥni ḥərmətlənglar» — Hudaning қorқunqi bolmisa ḥəkümdarlarni ḥərmətləx pəқət insanlardin қorқux bolidu, halas. Məsilən, rosul Petrusning «Ros.» 4:19da ḥatirilənгən səzlirini kərüng.
2:17 Mat. 22:21; Rim. 12:10; Əf. 4:3; Ibr. 13:1; 1Pet. 1:22; 5:5.
2:18 «Қullar, hojayinliringlarоға toluқ қorқunq bilən boysununglar» — «қullar» degən səz muxu yərdə ḥəm қullarni ḥəm əy hizmətkarlirini əz iqigə alidu.
–«toluқ қorқunq bilən boysununglar» — «toluқ қorқunq bilən» degən səzlər grek tilida «barliқ қorқunq bilən» degən bilən ipadilinidu. Mənisi xübḥisizki, қullarning hojayinlirini ḥərmətlixidə **Hudadin қorқux**ning türtkisi boluxi kerək. Məsilən, «Kol.» 3:22 wə «Əf.» 6:5-7ni kərüng.
2:18 Əf. 6:5; Kol. 3:22; 1Tim. 6:1; Tit. 2:9.
2:19 «əgər birsi Huda aldida pak wijdanlik bolux üqün naḥəқ azab-oқubət qəksə...» — buning ikki mənisi boluxi mumkin: — *(1)* bu adəm wijdani arқilik məlum bir ixning Hudaning iradisi ikənlikini bilip, bu yahxi ixқa əməl қilidu, lekin hojayini yahxi қiloқinini qüxənməyla uni jazalaydu; қul bu naḥəқlikkə səwr-taқət қilidu; *(2)* қul-hizmətkar hizmitini yahxi, puhta қilsimu, hojayin bəribir uningоға қopal muamilə қilidu.
–Қul-hizmətkar қorқunqtin əməs, bəlki Hudani hursən қilix üqün, Ḥəmmigə Қadirning Өzi bu yaman ixlarоға Өz yahxi məқsətliri bilən yol қoyоғanliқioға iman kəltürüp, bu yaman muamiligə səwr-taқət қilip qidap, hojayinini kəqürüwetidu.
2:19 Mat. 5:10.
2:20 1Pet. 3:14; 4:14.
2:21 Yuḥ. 13:15; Fil. 2:5; 1Yuḥ. 2:6.

ḥeqḳandaḳ aldamqiliḳ-yaloɣanqiliḳmu tepilmas».
23 U ḥaḳarətləngənidə, til ḳayturmaytti. Azab-oḳubət qəkkəndə, U ḥeq təḥdit salmaytti; əksiqə, Əzini adil ḥəküm qiḳaroɣuqining ḳollirioɣa tapxuratti.
24 U Əzi bizning gunaḥḳa nisbətən əlüp, ḥəkḳaniyliḳḳa nisbətən yaxiximiz üqün yaoɣaq tüwrüktə gunaḥlirimizni zimmisigə aldi; silər Uning yariliri bilən xipa taptinglar.
25 Qünki burun silər ḳoylardək yoldin ezip kətkənsilər, lekin ḥazir jeninglarning padiqisi ḥəm yetəkqisining yenioɣa ḳaytip kəldinglar.

Ər-ayallik munasiwət

3 1-2 Xuningoɣa ohxax, i ayallar, silər ərliringlaroɣa boysununglar. Xundaḳ ḳilsanglar, ḥətta səz-kalamoɣa itaət ḳilmaydioɣan ərlər bolsa, əz ayalining bu pəzilitidin təsirlinip, ihlasmənlik bilən ətküzgən pak yürüx-turuxinglaroɣa ḳarap, gəp-səzsizla ḳayil ḳilinidu.
3 Güzəllikinglar sirtḳi kərünüxtin, yəni alaḥidə ərüwaloɣan qeqinglar wə taḳioɣan altun zibu-zinnətlərdin yaki esil kiyimlərdin bolmisun,
4 bəlki «ḳəlbinglardiki əzünglar», yəni məmin wə tinq roḥtin boloɣan qirimas güzəlliktin bolsun; bundaḳ güzəllik Hudaning aldida intayin ḳimmətliktur.
5 Qünki burunḳi qaoɣlarda, Hudaoɣa ümidini baoɣlioɣan ihlasmən ayallar dəl muxundaḳ güzəllik bilən əzlirini zinnətləp, ərlirigə itaət ḳilatti.
6 Dəl muxundaḳ yolda Sarah Ibraḥimni «oɣojam» dəp atap, uning səzlirigə boysunatti. Silər ḥeqḳandaḳ wəsəsilərdin ḳorḳmay ixlarni durus ḳilsanglar, silərmu Saraḥning pərzəntliri boloɣan bolisilər.
7 Xuningoɣa ohxax, əy ərlər, silərmu ayalliringlar bilən turuxta, ularni ayal kixilər bizdin ajiz bəndilər dəp bilip ularni qüxinip yetinglar; silər ular bilən Huda xapaət ḳiloɣan ḥayatḳa ortaḳ mirashor bolup, ularni ḥərmət ḳilinglar. Xundaḳ ḳilsanglar, dualiringlar tosaloɣuoɣa uqrimaydu.

2:22 «U gunaḥ sadir ḳilip baḳmioɣan, Uning aoɣzidin ḥeqḳandaḳ aldamqiliḳ-yaloɣanqiliḳmu tepilmas» — bu səzlər «Yəx.» 53:9din elinoɣan.
2:22 Yəx. 53:9; 2Kor. 5:21; 1Yuḥ. 3:5.
2:23 «U ḥaḳarətləngənidə, til ḳayturmaytti. Azab-oḳubət qəkkəndə, U ḥeq təḥdit salmaytti; əksiqə, Əzini adil ḥəküm qiḳaroɣuqining ḳollirioɣa tapxuratti» — Petrusning bu səzidə «Yəx.» 53:7diki bexarət kəzdə tutulidu.
2:23 Mat. 27:39; Yuḥ. 8:48,49.
2:24 «U Əzi bizning gunaḥḳa nisbətən əlüp, ḥəkḳaniyliḳḳa nisbətən yaxiximiz üqün yaoɣaq tüwrüktə gunaḥlirimizni zimmisigə aldi; silər uning yariliri bilən xipa taptinglar» — «yaoɣaq tüwrüktə» *(grek tilida «dərəhtə»)*, «krest»ni kərsitidu, əlwəttə. Muxu yərdə tiloɣa elinoɣan «dərəh» Erəm baoɣqisi otturisidiki ikki dərəhni, xundaḳla Təwrattiki kəp baxḳa yərlədə deyilgən «dərəh» tooɣrisidiki temini oḳurmənlərning esigə kəltüridu *(məsilən, «Mis.» 15:23-26, «Ḳan.» 21:22-23, «Pənd.» 3:18, 11:30 ḳatarliḳlar)*.
2:24 Yəx. 53:4; Mat. 8:17; Rim. 6:11.
2:25 «Qünki burun silər ḳoylardək yoldin ezip kətkənsilər...» — grek tilida «ketiwattatisilər». «Yəx.» 6:53ni kərüng. **«lekin ḥazir jeninglarning padiqisi ḥəm yetəkqisining yenioɣa ḳaytip kəldinglar»** — «jeninglarning padiqisi ḥəm *(ḳooɣdaydioɣan)* yetəkqisi» Rəb Əysa Məsiḥ, əlwəttə.
2:25 Yəx. 53:6; Əz. 34:6; Luḳa 15:4.
3:1-2 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; Əf. 5:22; Kol. 3:18; Tit. 2:5.
3:3 1Tim. 2:9; Tit. 2:3.
3:4 «bəlki «ḳəlbinglardiki əzünglar», yəni məmin wə tinq roḥtin boloɣan qirimas güzəlliktin bolsun» — «ḳəlbinglardiki əzünglar» grek tilida «ḳəlbdiki iqki insan» degən səz bilən bildürülidu.
3:5 «Hudaoɣa ümidini baoɣlioɣan ihlasmən ayallar» — «ihlasmən» muxu yərdə «muḳəddəs» bilən ipadilinidu.
3:6 «Silər ḥeqḳandaḳ wəsəsilərdin ḳorḳmay ixlarni durus ḳilsanglar, silərmu Saraḥning pərzəntliri boloɣan bolisilər» — «ḥeqḳandaḳ wəsəsilərdin ḳorḳmay ixlarni durus ḳilsanglar» degənliktə təkitləydioɣan ix bəlkim, ayallar əz yoldaxlirini ḥərmətlixi bilən təng ulardin ḥeqḳandaḳ ḳorḳmasliḳi, bəlki Hudadinla ḳorḳup, ihlasmən boluxi kerək. Demək, ayallarning durus ixlarni ḳilixning türtkisi ərliridin ḳorḳux əməs, bəlki Hudaoɣa ihlasmən boluxtin ibarət boluxi kerək.
3:6 Yar. 18:12.
3:7 «Xuningoɣa ohxax, əy ərlər, silərmu ayalliringlar bilən turuxta, ularni ayal kixilər bizdin ajiz bəndilər dəp bilip ularni qüxinip yetinglar» — «ajiz bəndə» grek tilida «ajiz ḳaqa-ḳuqa» degən səz bilən ipadilinidu. Rosul Petrusning muxu yərdə ḥəm ərlər ḥəm ayallarmu Hudaning hizmitidə boloɣan ḳorallar yaki əswablar ikənlikini təkitliməkqi. Muxu yərdə «qüxinip yetix» grek tilida «bilix» bilən ipadlinidu. «Yar.» 4:1 wə izaḥatini kərüng. Bu ibarə ərning ayalining əz jinsiy muḥəbbitigə boloɣan moḥtajliḳini untumasliḳini əz iqigə alidu. **«silər ular bilən Huda xapaət ḳiloɣan ḥayatḳa ortaḳ mirashor bolup, ularni ḥərmət ḳilinglar»** — «Huda xapaət ḳiloɣan ḥayatḳa mirashor» — grek tilida «ḥayatning xapaitigə mirashor...».
3:7 Əf. 5:25-33; Kol. 3:19.

Ḥəkḳaniylik üqün azab qekix

[8] Ahirida, ḥəmminglar bir niyət bir məḳsəttə, bir-biringlaroŋa ḥəmdərd bolup, bir-biringlarni ḳerindaxlarqə səyünglar, iq-baoŋri yumxaḳ wə kəmtər bolunglar. [9] Yamanlikḳa yamanlik, aḥanətkə aḥanət bilən əməs, əksiqə, bəht tiləx bilən jawab ḳayturunglar. Qünki silər dəl bu ixḳa qaḳiriloŋansilər; xuning bilən əzünglar bəhtkə mirashor bolisilər. [10] Qünki muḳəddəs yazmilarda yeziloŋinidək: —

«Kimki ḥayatni səyüp, yahxi kün kərgüqi bolay desə,
Tilini yamanlikṭin tartsun,
Ləwliri məkkarlikṭin neri bolsun;
[11] Yamanlikṭin əzini tartip, güzəl əməllərni ḳilip yürsun;
Aman-hatirjəmlikni izdəp, uni ḳoŋlap yürsun.
[12] Qünki Pərwərdigarning kəzi ḥəkḳaniylarning üstidə turidu,
Uning ḳuliḳi ularning iltijalirioŋa oquḳ turidu;
Lekin Pərwərdigarning yüzi rəzillik yürgüzgüqilərgə ḳarxi turidu».
[13] Əgər silər daim yahxi ixlarni ḳilixḳa intilsənglar, kim silərgə yamanlik ḳilar? [14] Lekin ḥətta ḥəkḳaniylik yolida azab-oḳubət qəksənglarmu, ohxaxla bəhtliksilər! Lekin ularning wəḥimisidin ḳorḳmanglar wə alaḳzadə bolmanglar; [15] bəlki ḳəlbinglarda Rəb Məsiḥni ḥəmmidin üstün dəp bilinglar; silərdə boloŋan ümidning səwəbini sorioŋanlaroŋa məmin-mulayimlik wə ihlaslik bilən jawab berixkə ḥəmixə təyyar turunglar. [16] Ḥərdaim wijdaninglarni pak tutunglar; xuning bilən silərgə «yamanlik ḳiloŋuqilar» dəp təḥmət ḳiloŋanlar silərning Məsiḥdə boloŋan pəzilətlik yürüx-turuxunglarni kərüp, əzliri ḳiloŋan təḥmətlərdin hijil bolsun. [17] Qünki Hudaning iradisi xundaḳ bolsa, yahxiliḳ ḳiloŋininglar üqün azab-oḳubət qəksənglar, bu yaman ix ḳiloŋininglar tüpəylidin azab-oḳubət qəkkininglardin əwzəl, əlwəttə. [18] Qünki Məsiḥ bizni Huda bilən yaraxturux üqün, yəni Ḥəkḳaniy Boloŋuqi ḥəkḳaniy əməslərni dəp, birla ḳetimlik azab-oḳubət qəkti; gərqə U tən jəḥəttə əltürülgən bolsimu, lekin roḥta janlanduruldi; [19] xuning bilən U solap ḳoyuloŋan roḥlarning yenioŋa muxu roḥiy ḥayatliḳi bilən berip, Əzining bu ǝəlibisini

---

3:8 «...iq-baoŋri yumxaḳ wə kəmtər bolunglar» — yaki «... iq-baoŋri yumxaḳ wə ədəplik bolunglar».
3:8 Rim. 12:16; 15:5; 1Kor. 1:10; Fil. 2:2; 3:16.
3:9 Law. 19:18; Pənd. 20:22; 24:29; Mat. 5:39; 25:34; Rim. 12:17; 1Kor. 6:7; 1Tes. 5:15; 1Tim. 4:8.
3:10 Zəb. 34:12-16; Yaḳ. 1:26
3:11 «aman-hatirjəmlikni izdəp,..» — yaki «ḥəmməylən bilən inaḳ ətüxkə tirixip,...».
3:11 Zəb. 37:27; Yəx. 1:16; 3Yuḥ. 11.
3:12 «...Qünki Pərwərdigarning kəzi ḥəkḳaniylarning üstidə turidu, Uning ḳuliḳi ularning iltijalirioŋa oquḳ turidu; lekin Pərwərdigarning yüzi rəzillik yürgüzgüqilərgə ḳarxi turidu» — *(10-12-ayət)* «Zəb.» 34:12-16.
3:12 Zəb. 34:12-16
3:13 «Əgər silər daim yahxi ixlarni ḳilixḳa intilsənglar,...» — bəzi kona kəqürmilərdə «əgər silər yahxi ḳiloŋuqilarni ülgə ḳilsanglar,...» deyilidu.
3:14 «Lekin ularning wəḥimisidin ḳorḳmanglar wə alaḳzadə bolmanglar...» — «Yəx.» 8:12.
3:14 Yəx. 8:12-13; Yər. 1:8; Mat. 5:10; 1Pet. 2:20; 4:14.
3:15 «bəlki ḳəlbinglarda Rəb Məsiḥni ḥəmmidin üstün dəp bilinglar» — bu səzlər «Yəx.» 8:13də tepilidu. «Rəb Məsiḥni ḥəmmidin üstün dəp bilinglar» grek tilida «rəbni mukəddəs ḳilip» degən səz bilən ipadilinidu. Muxu ayəttə «mukəddəs» degən səz «pak» degən adəttiki mənidə ixlitilməy, bəlki Rəbning ḥəmmə baxḳa zatlardin pütünləy baxḳiqə, pütünləy üstün ikənlikini bildüridu. **«silərdə boloŋan ümidning səwəbini sorioŋanlar»** — «ümid» — mənggülük ḥayatḳa baoŋloŋan, əlwəttə. **«silərdə boloŋan ümidning səwəbini sorioŋanlaroŋa məmin-mulayimlik wə ihlaslik bilən jawab berixkə ḥəmixə təyyar turunglar»** — «ihlaslik bilən» grek tilida «ḳorḳunq bilən» degən səz bilən ipadilinidu.
–Bizningqə bu ḳorḳunq: *(1)* Hudadin bolidu — demək, mən jawab bərginimdə adəmning qirayidin yaki uni rənjitixtin ḳorḳmaymən, bəlki pəḳət Hudadin ḳorḳimən, wə *(2)* jawabimning birər jayining ḥəḳiḳəttin ezip ketixidin, gepimining hatalik yeri bolup ḳelixidin ḳorḳuxmu bar.
3:15 Ayup 1:21; Zəb. 119:46; Ros. 4:8.
3:16 Tit. 2:8; 1Pet. 2:12,15.
3:18 «yəni Ḥəkḳaniy Boloŋuqi ḥəkḳaniy əməslərni dəp, birla ḳetimlik azab-oḳubət qəkti» — «Ḥəkḳaniy Boloŋuqi» Məsiḥni kərsitidu, əlwəttə. **«gərqə U tən jəḥəttə əltürülgən bolsimu, lekin roḥta janlanduruldi»** — bu ajayib ḥəḳiḳət tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
3:18 Rim. 5:6; Ibr. 9:15,28.

jakarlidi. 20 solap қoyuloқan bu roһlar burunқi zamanda, yəni Nuһ pəyoқəmbərning künliridə, kemə yasiliwatқan məzgildə Huda səwrqanlik bilən kixilərning towa қilixini kütkinidə, Uningoқa itaətsizlik қildi. Pəқət xu kemigə kirgən birқanqisi, yəni jəmiy səkkiz jan su arқilиқ қutқuzuldi. 21 Mana bu «suoқa qəmüldürüx»ning bexariti boloқan. Əmdi qəmüldürüx — bədənning kirdin tazilinixi əməs, bəlki adəmning pak wijdan bilən Əysa Məsiһning tirildürülüxi arқilиқ Hudadin tiligən təlipi — bizni һazir қutқuzuwatidu. 22 (Məsiһ tirilip ərxkə qiқip, pərixtilər, barliқ roһiy һoқuқdarlar wə küqlüklər Uningoқa bosunduruldi wə u Hudaning ong yenida turmaқta).

Huda yolida yaxax

4 1 Əmdi Məsiһ tenidə azab-oқubət qəkkənikən, silərmu xundaқ iradə bilən əzünglarni қoқallandurunglar. (qünki Huda yolida əz tenidə azab-oқubət qəkkən kixi gunaһtin қol üzgən bolidu; 2 undaқ kixi tenidə қaloqan һayatini yənə insaniy nəps-һəwəslərgə berilix bilən əməs, bəlki Hudaning iradisigə muwapiқ ətküzidu). 3 Qünki künlirimizni yat əllik etiқadsizlarning iradisigə əməl қilix bilən, yəni һərtürlük buzuқqiliқ-xəһwaniyliқ, nəps-һəwəslər, һaraққəxlik, əyx-ixrət, məyhorluқ wə yirginqlik butpərəsliklər iqidə ətküzginimiz əmdi kupayə қilar! 4 Bu ixlarda ular silərning ularoqa һəmraһ bolup xundaқ iplasliққa yügürmigənlikinglaroqa əjəblinip, silərni һaқarətliməktə. 5 Ular һaman һəm tiriklərni wə əlgənlərni soraқ қilixқa təyyar Turoquqioqa һesab bərməy қalmaydu. 6 Xunga dəl xu səwəbtin, əlgənlər ättə yaxawatқan insanlar soraқ қilinidioqandək soraқ қilinip, Hudaoqa nisbətən roһta yaxisun dəp, ularoqimu hux həwər yətküzülgən.

3:19 «xuning bilən U solap қoyuloқan roһlarning yenioqa muxu roһiy һayatliқi bilən berip, Өzining bu oqəlibisini jakarlidi» — «muxu roһiy һayatliқ bilən berip...» grek tilida «uningda berip...» bilən ipadilinidu. Əyni grekqə tekisttə uning nemini jakarlioqini enik deyilmigən. Biz «Өzining oqəlibisi»ni қoxup yazduқ. Qünki uyoqur tilida «jakarlax» degən peilning məlum bir tolduroquqisi boluxi kerək, xuningdək Məsiһ ularoqa uқturoqan həwərning məzmuni qoқum Өzining bayatin ada қiloqan uluoq қurbanliқi bilən munasiwiti boluxi lazim.

3:19 1Pet. 4:6.

3:20 «...solap қoyuloқan bu roһlar burunқi zamanda, yəni Nuһ pəyoқəmbərning künliridə, kemə yasiliwatқan məzgildə Huda səwrqanlik bilən kixilərning towa қilixini kütkinidə, Uningoqa itaətsizlik қildi. Pəқət xu kemigə kirgən birқanqisi, yəni jəmiy səkkiz jan su arқilиқ қutқuzuldi» — «solap қoyuloqan bu roһlar» tooqrisida alimlarning ikki hil қarixi bar: *(1)* ular Nuһ pəyoқəmbərning dəwridə қiz-ayallaroqa nəps-xəһwət қiloqan pərixtilərni kərsitidu *(«Yar.» 6:1-6ni wə izaһatni, «2Pet.» 2:4-5, «Yəһ.» 6-8ni kərüng)*; *(2)* Nuһ pəyoқəmbər dəwridiki Hudaning səzigə kirmigən, rəһimini rət қilip topanda əlgən itaətsiz adəmlərning insaniy roһlirini kərsitidu.

–«Қoxumqə səz»imizdə bu ikki pikir wə toluқ ayətning mənisi üstidə tohtilimiz.

3:20 Yar. 6:3,14; 8:18; Mat. 24:37; Luқa 17:26; Rim. 2:4; 2Pet. 2:5.

3:21 «Mana bu «suoqa qəmüldürüx»ning bexariti boloqan. Əmdi qəmüldürüx — bədənning kirdin tazilinixi əməs, bəlki adəmning pak wijdan bilən Əysa Məsiһning tirildürülüxi arқilиқ Hudadin tiligən təlipi — bizni һazir қutқuzuwatidu» — «adəmning pak wijdanining ... Hudadin tiligən təlipi» degənning baxқa birһil tərjimisi «adəmning pak wijdan üqün... Hudadin tiligən təlipi». Bu ikki tərjimə, xundaқla bu muһim ayət ooqruluқ «қoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

3:21 Ros. 2:38-39; Əf. 5:26; Kol.2:11-13

3:22 Əf. 1:20.

4:1 Rim. 14:7; 2Kor. 5:15; Gal. 2:20; Əf. 4:24; 1Tes. 5:10; Ibr. 9:14.

4:3 «Qünki künlirimizni yat əllik etiқadsizlarning iradisigə əməl қilix bilən...» — «yat əllik etiқadsizlar» grek tilida «yat əlliklər» yaki «taipilər» degən birla səz bilən ipadilinidu. Injil dəwri kəlgüqə Yəһudiylardin baxқa pütkül dunyadikilər *(«yat əllər»)* degüdək butpərəs idi; xunga muxu yərdə Petrus bu ibarə bilən «butpərəs kapirlar»ni kərsitidu. Petrusning bu hetining əslidiki oқurmənliri, xübһisizki, muxundaқ adəmlərdin idi. **«һərtürlük buzuқqiliқ-xəһwaniyliқ, nəps-һəwəslər, һaraққəxlik, əyx-ixrət, məyhorluқ wə yirginqlik butpərəsliklər iqidə ətküzginimiz əmdi kupayə қilar!»** — «kupayə қilar!» — Bu intayin kinayilik, һəjwiy gəp, əlwəttə.

4:3 Əf. 4:17.

4:5 «ular һaman һəm tiriklərni wə əlgənlərni soraқ қilixқa təyyar Turoquqioqa һesab bərməy қalmaydu» — «soraқ қilixқa təyyar Turoquqi» Məsiһni kərsitidu.

4:6 «Xunga dəl xu səwəbtin, əlgənlər ättə yaxawatқan insanlar soraқ қilinidioqandək soraқ қilinip, Hudaoqa nisbətən roһta yaxisun dəp, ularoqimu hux həwər yətküzülgən» — «hux həwər» — Muқəddəs Kitabta Məsiһning əlümi wə tirilixidin boloqan nijat tooqruluқ, əlwəttə.

–Bu ayət tooqruluқ nuroqun pikirlər bar. «Қoxumqə səz»imizdə bularni bayan қilimiz.

4:6 Yuһ. 5:25; 1Pet. 3:19.

Hudaning sadiq hizmətqisi

7 Əmdi barlıq ixlarning ahirlixidioŋan küni yeḳinlaxmaḳta; xunga, salmaḳ bolunglar wə dua ḳilixḳa səgək turunglar. 8 Lekin ḥəmmidin muḥimi, bir-biringlaroŋa ḳizoŋin meḥir-muḥəbbəttə turuweringlar. Qünki «meḥir-muḥəbbət nuroŋunlioŋan gunaḥlarni yapar». 9 Bir-biringlardin aoŋrinmay əzara meḥmandost bolunglar. 10 Huda təripidin ḥərbiringlaroŋa ata ḳilinoŋan iltipatḳa binaən, uning ḥərtərəplik meḥir-xəpḳitini kixilərgə yətküzidioŋan yahxi oŋojidarlar süpitidə, bu iltipat bilən bir-biringlaroŋa hizmət ḳilinglar. 11 Kim səz ḳilsa, u Hudaning kalam-bexarətlirini yətküzgüqi süpitidə səzlisun. Kim baxḳilaroŋa hizmət ḳilsa, u Huda ata ḳiloŋan küq-ḳudriti bilən hizmət ḳilsun. Xundaḳ boloŋanda, Huda ḥəmmə ixta Əysa Məsiḥ arḳilik uluoŋlinidu. Barlıq xan-xərəp wə küq-ḳudrət Uningoŋa əbədil'əbədgiqə mənsuptur, amin!

Etiḳadqilarning azab-oḳubətkə səwr ḳilixi

12 Səyümlüklirim, otluḳ sinaḳning bexinglaroŋa qüxkənlikigə ḳarap, ajayib ixḳa yoluḳup ḳaldim, dəp ḥəyran ḳalmanglar. 13 Bəlki, Məsiḥning azab-oḳubətlirigə ḳandaḳ ortaḳ boloŋan bolsanglar, silər xundaḳ xadlininglar. Xuning bilən Uning xan-xəripi ayan ḳilinoŋinida, silərmu yayrap xadlinisilər. 14 Silər Məsiḥning nami tüpəylidin ḥaḳarətkə uqrisanglar, bəhtlik bolisilər! Qünki xan-xərəpning Roḥi, yəni Hudaning Roḥi wujudunglaroŋa qüxkən bolidu. 15 Aranglardin birining azab-oḳubət qekixi ḥərgizmu ḳatil, ooŋri, rəzil yaki qepiloŋaḳ bolux səwəbidin bolmisun. 16 Biraḳ qəkkən azab-oḳubiti «Məsiḥiy» dəp ataloŋanliḳi səwəbidin bolsa, u buningdin nomus ḳilmisun; əksiqə, muxu nam bilən ataloŋanliḳi üqün Hudaoŋa mədḥiyə oḳusun. 17 Qünki soraḳning baxlinidioŋan waḳti-saiti kəldi; soraḳ aldi bilən Hudaning əyidikiliridin baxlinidu; wə əgər biz bilən baxlansa, u ḥalda Hudaning hux həwirigə ḳulaḳ salmioŋanlarning aḳiwiti nemə bolar? 18 Dəl muḳəddəs yazmilarda yeziloŋinidək: —

«Əgər ḥəḳḳaniylarning ḳutḳuzuluxi təs bolsa,
Ihlassizlar ḥəm gunaḥkarlarning aḳiwiti ḳandaḳ bolar?»

4:7 Luḳa 21:34; 1Yuḥ. 2:18.
4:8 «meḥir-muḥəbbət nuroŋunlioŋan gunaḥlarni yapar» — bu səzlər Təwrattiki Sulaymanning «pənd-nəsiḥətlər»i din, «Pənd.» 10:12din elinoŋan. Mənisi, xübḥisizki, ḥəm baxḳilarning gunaḥlirini kəqürüm ḳilix ḥəm mumkin bolsa baxḳilaroŋa yaymasliḳni əz iqigə alidu.
4:8 Pənd. 10:12.
4:9 Rim. 12:13; Fil. 2:14; Ibr. 13:2.
4:10 Pənd. 3:28; Rim. 12:6; 2Kor. 8:11.
4:11 «Kim səz ḳilsa, u Hudaning kalam-bexarətlirini yətküzgüqi süpitidə səzlisun» — «səz ḳilix» muxu yərdə, xübḥisizki, jamaəttə səzlək, bolupmu təlim berixni kərsitixi mumkin.
4:11 Yər. 23:22.
4:12 Yər. 48:10; 1Kor. 3:13; 1Pet. 1:7.
4:13 «Xuning bilən Uning xan-xəripi ayan ḳilinoŋinida, silərmu yayrap xadlinisilər» — «Uning xan-xəripi ayan ḳilinoŋinida»: — demək, Məsiḥ ḳayta kəlginidə.
4:14 «Silər Məsiḥning nami tüpəylidin ḥaḳarətkə uqrisanglar, bəhtlik bolisilər! Qünki xan-xərəpning Roḥi, yəni Hudaning Roḥi wujudunglaroŋa qüxkən bolidu» — «Yəx.» 11:2ni kərüng. Bəzi kona kəqürmiliridə «Ular təripidin uningoŋa kupurluḳ ḳilinidu, lekin silərning təripinglardin uluoŋlinidu» dəp ḳoxulidu.
4:14 Mat. 5:10; 1Pet. 2:20; 3:14.
4:16 «Biraḳ qəkkən azab-oḳubiti «Məsiḥiy» dəp ataloŋanliḳi səwəbidin bolsa, u buningdin nomus ḳilmisun; əksiqə, muxu nam bilən ataloŋanliḳi üqün Hudaoŋa mədḥiyə oḳusun» — «Məsiḥiy» grek tilida «Hristiyan». «Məsiḥ» grek tilida «Hristos» dəp ipadilinidu.
4:17 «Qünki soraḳning baxlinidioŋan waḳti-saiti kəldi; soraḳ aldi bilən Hudaning əyidikiliridin baxlinidu» — xübḥisizki, rosul Petrus yuḳirida tiloŋa aloŋan azab-oḳubətlər wə sinaxlar Hudaning əz ailisidikilərgə nisbətən birhil soraḳning baxlinixi yaki tərbiyə bolup, kəmqiliklirimizni oquḳ ḳilidioŋan sinaḳlar, dəp ḥesabliloŋili bolidu.
4:17 Yər. 25:29; Luḳa 10:12; 23:31.
4:18 «Əgər ḥəḳḳaniylarning ḳutḳuzuluxi təs bolsa, ihlassizlar ḥəm gunaḥkarlarning aḳiwiti ḳandaḳ bolar?» — Təwrat «Pənd.» 11:13, LXX grekqə tərjimisidin elinoŋan. Grek tilida «Ihlassizlar ḥəm gunaḥkarlar nədə kərünidu?!» degən səzlər bilən ipadilinidu.
4:18 Pənd. 11:31.

[19] Xuning üqün, Hudaning iradisi bilən azab-oқubət qəkkənlər yahxi əməllərni dawam kilip, jenini wədisidə turidioқan Yaratkuqioқa amanət kilip tapxursun.

Akşakallar wə yaxlaroқa kilinoқan nəsihət

5 [1] Əmdi mən aranglardiki akşakallardin (Məsihning azab-oқubətlirining guwahqisi, namayan kilinidioқan xan-xərəpkə nesip boloқuqi wə silərgə ohxax bir akşakal süpitidə) xuni ətünimənki, [2] — Hudaning silərning aranglardiki padisini obdan bekinglar; ularoқa yetəkqilik hizmitidə bolup, uni məjburən əməs, bəlki ihtiyarən zimminglaroқa elinglar; pul-dunya üqün əməs, bəlki huxallik bilən kilinglar. [3] Hudaning padisioқa oқojining əz təəlluқatlirioқa boloқinidək bolmay, bəlki ularoқa ülgə bolunglar. [4] Xundak kilsanglar, Bax Padiqi axkarə boloқanda, mənggü tozumas xan-xərəp tajioқa erixisilər.

[5] Əy yaxlar, qonglaroқa boysununglar. Xuningdək, həmminglar bir-biringlaroқa nisbətən ki-qik peillikni üstünglaroқa oriwelinglar. Qünki: «Huda təkəbburlaroқa karxidur, lekin məmin-kəmtərlərgə xəpkət kilidu». [6] Əzünglarni Hudaning kudrətlik koli astida təwən tutunglar. Xundak kilsanglar, wakti-saiti kəlgəndə Huda silərni yukiri kətüridu; [7] Barlik oқəm-kayoқuliringlarni Uning üstigə taxlap koyunglar. Qünki U silərning oқeminglarni kilidu.

[8] Əzünglarni hoxyar wə səgək tutunglar. Qünki düxmininglar boloқan Iblis huddi hərkirəwatkan xirdək, yutkudək birsini izdəp katrap yürməktə; [9] silər etikadinglarda qing turup uningoқa karxi turunglar. Qünki bilisilərki, pütün dunyadiki kerindaxliringlarmu ohxax azab-

---

4:19 «...Hudaning iradisi bilən azab-oқubət qəkkənlər yahxi əməllərni dawam kilip, jenini wədisidə turidioқan Yaratkuqioқa amanət kilip tapxursun» — «wədisida turidioқan Yaratkuqi» degən ibarə intayin əhmiyətlik. «Koxumqə səz»imizdə uning üstidə azrak tohtilimiz.

5:1 «Məsihning azab-oқubətlirining guwahqisi, namayan kilinidioқan xan-xərəpkə nesip boloқuqi wə silərgə ohxax bir akşakal süpitidə...» — «namayan kilinidioқan xan-xərəp» degənlik Məsihning kaytip kelixidə namayan bolidioқan xan-xərəp.

5:2 «Hudaning silərning aranglardiki padisini obdan bekinglar» — «Hudaning ... padisi» jamaət, əlwəttə. **«ularoқa yetəkqilik hizmitidə bolup, uni məjburən əməs, bəlki ihtiyarən zimminglaroқa elinglar»** — «ularoқa yetəkqilik hizmitidə bolup...» — bəzi kona kəqürmilərdə «Hudaoқa karap ularoқa yetəkqilik hizmitidə bolup...» deyilidu. **«pul-dunya üqün əməs, bəlki huxallik bilən kilinglar»** — «pul-dunya üqün əməs» degənlik Petrusning əyni səzliri: — «haramdin boloқan pul üqün əməs» — Petrusning muxu səzlər bilən kərsətkini: «pul adəmni qoқum gunahkar kilidu» degənlik əməs, qünki hərbirimiz pulni ixlitiximiz kerək; uning kərsətkini, xübhisizki, pulning dərwəkə adəmni gunahkar kilix hətiri bardur. Pulning əzi əslidə gunahning dunyada pəyda boloқanlikidin pəyda boloқan; gunah bolmisa pul bolalmaytti; xu tərəptinmu «haramdin boloқan».

5:2 Ros. 20:28; 1Tim. 3:3; Tit. 1:7.

5:3 «Hudaning padisioқa oқojining əz təəlluқatlirioқa boloқinidək bolmay, bəlki ularoқa ülgə bolunglar» — yaki «əzigə amanət kilinoқanlaroқa *(jamaəttikilərgə, demək)* əzi bəg əzi han boluwalmay, bəlki ularoқa ülgə bolunglar».

5:3 2Kor. 1:24; Fil. 3:17; 1Tim. 4:12; Tit. 2:7.

5:4 «Bax Padiqi kaytip axkarə boloқanda» — Rəb Əysa kaytip kəlgəndə. **«mənggü tozumas xan-xərəp tajioқa erixisilər»** — grek «Olimpik» musabikisidə oқaliblaroқa gül-giyahtin ərülgən taj in'am kilinatti. Bu bir kün iqidila tozup ketidioқan taj, əlwəttə.

5:4 Yəx. 40:11; Əz. 34:23; Yuh. 10:11; 1Kor. 9:25; Ibr. 13:20; 2Tim. 4:8; Yak. 1:12; 1Pet. 1:4; 2:25.

5:5 «Əy yaxlar, qonglaroқa boysununglar. Xuningdək, həmminglar bir-biringlaroқa nisbətən kiqik peillikni üstünglaroқa oriwelinglar» — «qonglar» degənning baxka birhil tərjimisi «akşakallar». Lekin muxu yərdə «qonglar» yaki «yaxanoқanlar»oқa tooқra kelidu. **«Huda təkəbburlaroқa karxidur, lekin məmin-kəmtərlərgə xəpkət kilidu»** — «Pənd.» 3:34; «Yak.» 4:6nimu kərüng.

5:5 Pənd. 3:34; Rim. 12:10; Fil. 2:3; Yak. 4:6.

5:6 «Əzünglarni Hudaning kudrətlik koli astida təwən tutunglar. Xundak kilsanglar, wakti-saiti kəlgəndə Huda silərni yukiri kətüridu» — buning toluk mənisi bəlkim «Hudaning kudrətlik koli üstünglaroқa tərbiyə berix üqün qüxkən bolsa, uning astida təwən turunglar, əzünglarni uning astida təwən tutunglar».

5:6 Ayup 22:29; Pənd. 29:23; Mat. 23:12; Luka 14:11; Yak. 4:10.

5:7 Zəb. 55:22; Mat. 6:25; Luka 12:22; 1Kor. 9:9; Fil. 4:6; Ibr. 13:5; 1Tim. 6:8.

5:8 Ayup 1:7; Luka 22:31; 1Tes. 5:6; 1Pet. 1:13; 4:7.

oқubətlərning tügixigüqə qidawatidu. [10] Əmma silərni Məsiһ Əysa arқilik Өzining mənggülük xan-xəripigə qaқiroɳan, pütkül meһir-xəpқətning Igisi boloɳan Huda azrаққinə waқit azab-oқubət qəkkininglardin keyin, Өzi silərni əsligə kəltürüp, dəs turoɳuzup, mustəһкəm wə uloɳa bekitilgəndək təwrənməs қilidu. [11] Uningoɳa barliқ xan-xərəp wə küq-қudrət əbədil'əbəd mənsup boloɳay, amin!

Ahirқi salam

[12] Mən bu қisқioɳina hətni yezip, əzüm sadiқ қerindixim dəp bilidioɳan Silwanusning wasitisi bilən silərgə yollidim. Uxbu hətni yeziximning məқsiti, silərgə jekiləx wə silərni rioɳbətləndürüx, xundaқla Hudaning һəқiқiy meһir-xəpқitining ənə xundaқ ikənlikigə guwaһliқ berixtin ibarəttur. Bu meһir-xəpқəttə qing turunglar.

[13] Silər bilən billə tallanoɳan Babilda turuwatқan jamaət wə ooɳlum Markustin silərgə salam.

[14] Bir-biringlar bilən meһribanlarqə səyüxüp salamlixinglar.

Silərgə, yəni Məsiһdə boloɳan һəmminglaroɳa amanliқ-hatirjəmlik yar boloɳay!

5:9 «Qünki bilisilərki, pütün dunyadiki қerindaxliringlarmu ohxax azab-oқubətlərning tügixigüqə qidawatidu» — «pütün dunyadiki қerindaxlar» degənlik bəlkim *(1)* Yəһudiyə-Galiliyədə turuwatқan, əz yurtdaxliri təripidin ziyankəxlikkə uqrawatқan Yəһudiy қerindaxlarni; *(2)* «yat əllik қerindaxlar» — yat əllik butpərəslər arisida turuwatқan, ular təripidin ziyankəxlikkə uqrawatқan Yəһudiy əməs қerindaxlarni, yaki; *(3)* һər ikkisini kərsitidu.
–«... tügixigüqə qidawatidu» degən səz bu azab-oқubətlərning; *(1)* Hudaning məқsətlirigə, xundaқla Өz muқəddəs bəndilirigə zərür ikənlikini wə; *(2)* qəklik ikənlikini kərsitidu.
5:9 Əf. 4:27; Yaқ. 4:7.
5:10 «Huda... Өzi silərni əsligə kəltürüp...» — əsligə kəltürüp» yaki «қorallandurup» yaki «kamil қilip...». **«silərni ... uloɳa bekitilgəndək təwrənməs қilix»** — grek tilida bir peil bilənla ipadilinidu.
5:10 Ibr. 10:37; 1Pet. 1:6.
5:11 «Uningoɳa barliқ xan-xərəp wə küq-қudrət əbədil'əbəd mənsup boloɳay, amin!» — bəzi kona kəqürmilərdə pəқət «Uningoɳa barliқ küq-қudrət əbədil'əbəd mənsup boloɳay, amin!» deyilidu.
5:12 «Mən bu қisқioɳina hətni yezip, əzüm sadiқ қerindixim dəp bilidioɳan Silwanusning wasitisi bilən silərgə yollidim» — muxu Silwanus bəlkim əslidə rosul Pawlusning һəmraһi wə hizmətdixi boloɳan Silwanus idi *(məsilən «Ros.» 16-17-bablarni kərüng)* «Silwanusning wasitisi bilən» — yəni mumkinqilik barki, uxbu hətni yezixқa Silwanus rosul Petruska katip boloɳanidi. **«Uxbu hətni yeziximning məқsiti, silərgə jekiləx wə silərni rioɳbətləndürüx...»** — «jekiləx» wə «rioɳbətləndürüx» grek tilida bir peil bilənla ipadilinidu.
5:13 «Silər bilən billə tallanoɳan Babilda turuwatқan jamaət» — bəzi tarihxunaslar «Babil» degənlikni һəқiқiy *(əfrat dəryasi boyidiki)* Babilon *(Babil)* xəһirini kərsitidu, dəp қaraydu. Yənə bəzilər «Babil»ni «Rim xəһirining etiқadqilar arisidiki məһpiy nami» dəp қaraydu — xu waқittiki etiқadqilar Rim xəһirini məһpiy һalda Babil *(qiriklixip kətkən «bu dunya»ning simwoli)* dəp atioɳan boluxi mumkin. Rosul Petrusning Babil xəһiridə boloɳanliқi tooɳrisida tarihta məlumat yoқ wə uning Rim xəһiridə turoɳanliқi tooɳruluқ ispat bar.
–«jamaət» — əslidiki grekqə tekisttə — «turuwatқan қiz». Bu ibarə Rimdiki jamaətni kərsitixi mumkin. **«ooɳlum Markustin silərgə salam»** — «ooɳlum Markus» rosul Petrusning roһiy jəһəttiki ooɳli. Əməliyəttə Markus Petrusningki jiyən ukisi boluxi mumkin idi.
5:14 Rim. 16:16; 1Kor. 16:20; 2Kor. 13:12; 1Tes. 5:26.

Қoxumqə səz

Jamaət uqraydioɣan ziyankəxliklər — Hudaning ularda boloɣan məқsətliri

Injil, Luқa yazoɣan «Rosullarning paaliyətliri» degən қisimdin kərələymizki, jamaətlər miladiyə birinqi əsirning awwalқi yerimida uqrioɣan ziyankəxlər ayrim-ayrim üq tərəptin kəlgən. Birinqisi bolsa Yəһudiylarning sinagogliridin boloɣan. Bu ziyankəxliklər ularning: «yengi əһdə»ni Huda əslidə **biz Yəһudiylaroɣa** wədə қiloɣan, əmdi muxu «Yəһudiy əməs Məsiһiylər» nemigə asasən «yengi əһdidin bəһrimən bolimiz», deyixkə petinidu?! Ular һətta biz ixənməydioɣan һeliқi Əysa Məsiһnimu bizning Қutқuzoɣuqimiz dəydu, tehi?!» degəndək kərəlməsliktin qiққan. Ikkinqi hil ziyankəxlik nuroɣun adəmlərning əz səpliridin Məsiһ tərəpkə qiққanliқini kərgən һər türlük butpərəs məzһəplərdin boloɣan (məsilən, «Ros.» 19:21-41). Üqinqi hil ziyankəxlik Rim imperiyəsi һəkümiti tərpidin boloɣan. Awwal Yəһudiy həlқi türlük təһmətlər bilən etiқadqilaroɣa ziyankəxlik қozoɣioɣanidi; keyin Rim imperatorliri (Қəysərlər) Nerodin tartip əzlirini «Ilaһ» dəp qaқirixқa baxlioɣanda, Rim puқralirining һəmmisi «Қəysər Rəbdur» dəp etirap қilixқa məjburlanoɣan. Xundaқ қilixni rət қiloɣan etiқadqilar һərhil eoɣir jazalarni tartatti.

«Rosullarning paaliyətliri»din bundaқ ziyankəxlikning tolimu zorawanliқ ikənliki kərünidu. Lekin Petrus bu һəttə ziyankəxlikning yənə bir amili təһmət ikənlikinimu bizgə kərsitidu (məsilən, 2:21).

Rəbbimiz wə Uning barliқ rosullirimu bizgə xuni uқturiduki, bundaқ ziyankəxlik etiқadqilarning ihlasmən һayatining normal bir қismi bolidu: —

«**Mubarək, Mən üqün baxқilarning һaқarət, ziyankəxlik wə һərtürlük təһmitigə uqrisanglar; xad-huram bolup yayranglar! Qünki ərxlərdə katta in'am silər üqün saқlanmaқta; qünki silərdin ilgiriki pəyoɣəmbərlərgimu ular muxundaқ ziyankəxliklərni қiloɣan**» («Mat.» 5:11-12)

«**Dərwəқə, Məsiһ Əysada ihlasmən һayat kəqürüxkə iradə tikligənlərning һəmmisi ziyankəxlikkə uqraydu**» («2Tim.» 3:12).

Huda dərwəқə bizgə xundaқ azab-oқubətlərni tartiximizoɣa yol қoyoɣinining barliқ səwəblirini ayan қiloɣini yoқ; lekin Petrus bu һəttə bizgə bir jümlə iqidə üq səwəbni uқturup beridu: —

«**Altun һaman yoқilip ketidioɣan nərsə bolsimu, sapliқi ot bilən sinilidu. Xuningoɣa ohxax altundin tolimu қimmətlik boloɣan etiқadinglar sinilip ispatlinidu. Buning bilən u Əysa Məsiһ қayta axkarilanoɣan waқtida mədһiyə, xan-xərəp wə izzət-һörmət kəltüridu**» (1:7).

Demək: —

(1) Əz etiқadimizning һəқiқiy ikənlikini əzimiz ispatlap biliximiz üqün;

(2) Bizning etiқadimizning tawlinixi üqün; sinaқlar arқiliқ əz küqimizgə əməs, bəlki Hudaning Əzigə һəқiқətən tayinixni əginiximiz üqün;

(3) Məsiḥ ḳaytip kəlgən künidə tehimu xan-xərəpkə erixixi üqün; qünki xu künidə roxən kərüniduki, bizni Өzigə tayinip Өzigə sadiḳ ḳilip saḳlixi **Uning** meḥir-xəpḳiti wə küq-ḳudriti bilən ikənliki ḥəmmigə ayan bolidu.

Kixini ḳizikturidiоɳan birnəqqə ayət toоɽrisida

Biz muxu yərdə pəḳət kixini ḳizikturidiоɳan yaki qüxinixkə təs boloɳan birnəqqə ayətlər üstidə tohtalmaḳimiz: —

2:16-17

«**Silər ərkin-azad boloɳininglar bilən, bu ərkinlikinglarni yamanliḳ ḳilixning baḥanisi ḳiliwalmanglar, bəlki Hudaning ḳuli süpitidə bolup, barliḳ insanlarni ḥörmətlənglar, etiḳadqi ḳerindaxliringlaroɳa meḥir-muḥəbbət kərsitinglar, Hudadin ḳorḳunglar, padixaḥni ḥörmətlənglar**».

Bizdə ḥeq guman yoḳki, Petrusning muxu səzlirigə ḳarioɳanda, əzi heli burun Məsiḥ Əysadin uluoɳ bir sawaḳ aloɳanliḳini əsləwatidu: —

«**Andin ular Kəpər-Naḥum xəḥirigə kəlginidə, ibadəthana bejini yioɳḳuqilar Petrusning yenioɳa kelip:—**

Ustazinglar ibadəthana «ikki draḳma» bejini töləmdu? — dəp soridi («Mis.» 30:13-16ni kərüng).

— Töləydu, — dedi Petrus.

Lekin u өygə kirgəndə, tehi bir nemə deməstila Əysa uningdin:—

Simon, seningqə bu dunyadiki padixaḥlar kimlərdin baj alidu? Өz pərzəntliridinmu, yaki yatlardinmu, — dəp soridi.

Petrus uningoɳa:

— Yatlardin, — dewidi, Əysa uningoɳa:

— Undaḳta, pərzəntlər bajdin haliy bolidu. Biraḳ baj yioɳḳuqilaroɳa putlikaxang bolmasliḳimiz üqün, dengizoɳa berip ḳarmaḳni taxla. Tutḳan birinqi beliḳni elip, aoɽzini aqsang, tət draḳmiliḳ bir tənggə pulqiḳidu. Uni elip Mən wə sən ikkimizning beji üqün ularoɳa bər, — dedi» («Mat.» 24:17-27).

Hudaning həlḳi «Uluoɳ Padixaḥning ooɳulliri»ning süpitidə bolup ḥəḳiḳətən ərkindur; Hudadin baxḳa ḥeqkimning bizgə buni ḳil, uni ḳil dəydioɳan ḥoḳuḳi yoḳ. Biraḳ bu ərkinlik halioɳanqə өz bilginimizni ḳiliweriximiz üqün əməs; Hudaning bizni insan baliliridin ḳorḳux asarətliridin wə ḳuruḳ diniy paaliyətlərdin azad ḳiloɳanliḳi Uning hizmitidə huxallik wə hatirjəmlik bilən «Uning ḳulliri» süpitidə yaxiximiz üqün ikənlikini əsliximizgə tooɽra kelidu. Xuning üqün Uni tonumioɳan wə xundaḳla bu ixlarni qüxənmigən adəmlər (demək, adəmlərning kəpinqisi!) arisida turuwatḳinimizda, ularning bilmigənlikigə kəngqilik ḳiliximiz lazim wə xuningdək biz durus yaxawatḳanliḳimiz bilən ularni Igimizning kim ikənlikini kərələydioɳan ḳilixḳa intiliximiz lazim. Bu ix ularning etiḳadḳa kelixigə ḥərḳandaḳ putlikaxang yaki tosaloɳuning bolmasliḳi üqün küqimizning bariqə intiliximizni өz iqigə alidu, əlwəttə (yuḳiridiki misalda, Rəbbimiz «ibadəthana beji»ni təlixi bilən Өzi xundaḳ ḳiloɳan). Bizmu xundaḳ ḳiloɳan bolsaḳ, tezla ularning ḳulaḳlirini hux həwərni tingxaxḳa oquḳ ḳilalayttuḳ.

Huda jəmiyət iqidə kimgə mənsəp-ḥoḳuḳni bekitixkə muwapiḳ kərgən bolsa, biz ularoɣa boysunimiz. Buni, ḳorḳuxtin əməs, bəlki Huda bizgə xundaḳ əmr ḳiloɣanliḳi tüpəylidin ada ḳilimiz. Xunga Petrus «**Barliḳ insanlarni ḥərmətlənglar**» wə «**Padixaḥni ḥərmətlənglar**» degən ikki əmrning otturisida «**Hudadin ḳorḳunglar**» dəp alaḥidə jekiləydu. Xunga mubada insaniy ḥəkümətlər ḥərḳaysi ixta məlum bir nuḳtidimu Hudaning eniḳ əmr-pərmanliriɣa muhalip birər yarliḳni qüxürgən bolsa, burqimiz Petrusning munu səzidək bolux kerək — «**Insanoɣa əməs, Hudaoɣa itaət ḳiliximiz kerək!**» «Ros.» 5:29).

3:18-22: Nuḥning kemisi, Əysaning ölüp tirilixi, qəmüldürüx tooɣruluḳ

Bu ayətlər bizni kəp intayin ḳimmətlik ḥəḳiḳətlər bilən təminləydu, biraḳ yənila qüxinixix təs yərlirimu bar. Bu ayətlərgə bir-birləp kəngül bələyli: —

(18)

«**Qünki Məsiḥ bizni Huda bilən yaraxturux üqün, yəni Ḥəḳḳaniy Boloɣuqi ḥəḳḳaniy əməslərni dəp, birla ḳetimliḳ azab-oḳubət qəkti; gərqə U tən jəḥəttə əltürülgən bolsimu, lekin roḥta janlanduruldi**».

«**Roḥta janlanduruldi**» degən ibarə uning ölümdin tirilixini kərsətməydu, qünki U «**tən jəḥəttə əltürülgən**» bilən selixturux yolida eytilidu. Əgər Petrus Məsiḥning ölümdin tirilixini kərsətməkqi boloɣan bolsa, grek tilida baxḳa bir ibarə bilən ipadilinətti. Uxbu ibarə bolsa roḥiy ḥayatning əsüxi yaki exip taxḳanliḳini bildüridu — Uyoɣur tilida bu uḳum «janlinix»ḳa bap kelidu.

(19)

«**Xuning bilən U solap ḳoyuloɣan roḥlarning yenioɣa muxu roḥiy ḥayatliḳi bilən berip, ḳiloɣan əməlini ularoɣa jakarlidi**».

Izaḥatlioɣinimizdək, əyni tekisttə Məsiḥning nemini jakarlioɣanliḳi eytilmaydu. Rosul Petrusning bundaḳ ipadilixi «jakarlanoɣan həwər»ning nemə ikənliki hətni oḳuqanlarning ḥəmmisigə bilinərlik, deyixkə ḥajiti yoḳ degəngə ohxaydu; qoḳum Rəbning ḥazirla tartḳan azabliri wə ölümi bilən munasiwiti bar: xunga biz oḳumənlirimiz üqün «**ḳiloɣan əməli**» degən səzlər təminləp ḳoxtuḳ.

Grek tilidiki «**uningda**» degən səzni «**roḥiy ḥayatliḳi bilən**» dəp tərjimə ḳilduḳ — demək, buni «roḥiy dunyada», yaki bəlkim «əzining roḥi bilən» dəp qüxinimiz. Bəzi xərḥqilər bu ibarə, Məsiḥning roḥi Nuḥ pəyoɣəmbər arḳiliḳ xu dəwrdiki rəzil adəmlərgə səzligənlikini təswirləydu, dəp ḳaraydu. Lekin kəz-ḳariximiz boyiqə bu ixni yuḳirida tiloɣa elinoɣan Rəbbimizning ölüp-tirilixi bilən biwasitə munasiwiti yoḳ, dəp oylaymiz. Nemixḳa mu'əllipning gəpliri Əysaning əlimidin biraḳla ikki ming yil ilgiriki bir dəwrkə ḥalḳip ketidu? Petrus: «**U berip ... jakarlidi...** » dəydu. Xübḥisizki, bu səz uning ölüxi wə tirilixi ariliḳidiki waḳitta nemə ḳiloɣanliḳioɣa munasiwətliktur.

Əmdi bu «**solap ḳoyuloɣan roḥlar**» zadi kim? U ularoɣa nemini «jakarlidi» (nemini jakarlidi oquḳ eytilmaydu)? Bu soallar bizni 20-ayətkə apiridu: —

(20)

«**Solap қoyuloқan bu roһlar burunқi zamanda, yəni Nuһ pəyoқəmbərning künliridə, kemə yasiliwatқan məzgildə Huda səwrqanliқ bilən kixilərning towa қilixini kütkinidə, Uningoқa itaətsizlik қildi. Pəқət xu kemigə kirgən birқanqisi, yəni jəmiy səkkiz jan su arқiliқ қutқuzuldi**».

Bəzilər bu roһlar Nuһ pəyoқəmbərning dəwridə, қiz-ayallar bilən jinsiy munasiwətni halap jənnəttin waz kəqkən, asiyliқ қiloқan pərixtilərni kərsitidu, dəp oylaydu («Yar.» 6:1-6). Lekin bundaқ qüxənqə «kemə yasiliwatқan məzgildə Huda səwrqanliқ bilən kixilərning towa қilixini kütkinidə» degən ibarigə anqə maslaxmaydu — qünki bu pərixtilər asiyliқ қiloқandin keyin uloқa қaytix yoli (towa қilix yoli) қalmioқanidi. Xunga pikrimiz (jəzmən xundaқ, deməymiz) xuki, bu ibarə xu künlərdiki topanda қaza tapқan kixilərning roһlirini kərsitidu. Undaқta, Məsiһ uloқa қandaқ həwər yətküzgən? Uning muһim məzmuni, xübһisizki, Өzining Hudaning һəққaniy tələplirini қanaətləndürüp, gunaһlarning kəqürümining bədilini tələp, jazasini өz üstigə aloқanliқi, xundaқla gunaһ wə ölüm üstidin oқəlibigə erixkənlikini өz iqigə aloқanidi.

Bu həwər tooқruluқ ikki imkaniyət bardur: —

(1) Uning həwiri Hudaning өzlirigə qüxürgən topan jazasining һəқliқini kərsətti. Huda ularning bexioқa qüxürgən muxu topan jazasi tolimu adil, əlwəttə. Xübһisizki, ulardin keyinki dəwrdikilər ularning bexioқa qüxkən jazadin, Hudaning gunaһқa қaritidioқan oқəzipining қandaқ ikənliki һəmdə Uning kixilərni (Nuһ pəyoқəmbərdək) etiқad arқiliқ қutқuzidioқanliқini qüxinip, ibrət aloқan bolsa kerək. Xuning bilən muxu keyinki dəwrlər, yəni Ibraһimlarning dəwri wə Musa pəyoқəmbərning dəwridikilər kərgən nur ularning kərginidin roxənrək boldi, degili bolidu. Xunga topanda oқərқ boloқan muxu adəmlərning roһlirioқa Hudaning jazalirining adalitini toluқ ispatlax üqün xundaқ қilixқa tooқra kelətti. Məsiһning jakarlioқini muxu tooқruluқ idi.

(2) Yənə bir imkaniyət barki, həwər muxu kixilərning roһlirioқa birhil towa қilix pursitini təminləp bərgən.

Məyli қaysi imkaniyət tooқra bolsun, xu dəwrdikilər nemixқa xundaқ həwərni alaһidə anglax pursitigə igə boloқan? Kim bilidu, biz jawab tepix üqün Məsiһ қaytip kəlgüqə kütiximiz kerəktu?

(21)

«**Mana bu «suoқa qəmüldürüx»ning bexariti boloқan. Əmdi qəmüldürüx — bədənning kirdin tazilinixi əməs, bəlki adəmning pak wijdan bilən Əysa Məsiһning tirildürülüxi arқiliқ Hudadin tiligən təlipi — bizni һazir қutқuzuwatidu**».

Petrus muxu yərdə nəqqə muһim ixlarni roxən bayan қilidu: —

(1) Nuһ yasioқan kemə etiқadqilarning Məsiһdə қutқuzuluxioқa simwol, xundaқla bexarət bolidu.

(2) «Suoқa qəmüldürülüx»ning өzi muxu ixқa simwol yaki sürət bolidu; Nuһ wə ailisidikilərning kemigə kirip ölüm kəlkünlirigə qəmüldürülüp andin «yengi dunya»oқa

qikkinidək, etikadqilar Məsihdə ölüm süyigə qəmüldürülüp yengi bir ḥayatka qikidu.

Petrus muxu səkkiz jan «**su arkilik kutkuzuldi**» dəydu. Buningdin kərimizki, Petrusning təkitligini «ölümdin kutkuzuloɣan» əməs, bəlki «rəzil bir dunyadin azad kilinoɣan» degənliktur.

(3) Petrus «**suoɣa qəmüldürülüx... bizni ḥazir kutkuzuwatidu**», dəp yazidu. Muxu yərdə u okurmənlirining hurapiy qüxinip kalmaslikining aldini elixi üqün roxən ḥalda «adəmni kutkuzidioɣan ix... (qəmüldürülüxtə) «**bədənning kirdin tazilinixi əməs...**»» dəp ukturidu. Demək, adəmni kutkuzidioɣan ix suoɣa qəmüldürülüxtiki sirtki yuyunux yaki murasim xəkli əməs, bəlki etikadqining kəlbidə Huda bilən ətküzidioɣan sodisidin ibarət, degənni təkitləydu. Nemixka «soda» dəymiz? Biz ərziməs gunaḥkar ḥayatimizni towa bilən Hudaoɣa tapxurup bibaḥa mənggülük ḥayatka tegiximiz. Kim bundak «soda»ni halimisun? Petrus muxu ayəttə grek tilidiki «eperotoma» («tələp») degən səzni ixlitidu. Adəttə muxu səz sot məḥkimisidə ixlitilidioɣan səz bolup, əz ḥəkkini izdəydioɣan adəmning sotqioɣa boloɣan tələpini bildüridu. Bu səzni yənə «jawab, inkas» dəp tərjimə kilixka bolidu. Əmma Petrusning «orma ḥeyti»da eytkan səzlirigə karisak muxu ayəttə «tələp» dəp tərjimə kilixka tooɣra kelidu. Xu küni Petrus nuroɣun Yəḥudiy yurtdaxlirioɣa səz kilip ularoɣa, Rəb Əysaning ölümigə silər məs'ul boloɣansilər dəp jakarlioɣanidi. Ular intayin korkup wə azablinip uningdin: «**Əmdi, kerindaxlar, zadi nemə kiliximiz kerək?**» dəp soraydu. Petrus ularoɣa mundak jawab beridu: —

«**Towa kilinglar, ḥərbiringlar Əysa Məsiḥning namida gunaḥliringlarning kəqürüm kilinixi üqün qəmüldürüxni kobul kilinglar, wə xundak kilsanglar Hudaning iltipati boloɣan Mukəddəs Roḥ silərgə ata kilinidu. Qünki bu wədə silərgə wə silərning baliliringlaroɣa, yirakta turuwatkanlarning ḥəmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz Əzigə qakiroɣanlarning ḥəmmisigə ata kilinidu**» («Ros.» 2:38-39).

Demək, ikki xərt (towa kilinglar, Əysa Məsiḥning namida qəmüldürülünglar) ada kilinoɣan bolsa, ikki nətijə (gunaḥlarning kəqürüm kilinixi, Mukəddəs Roḥning iltipat kilinixi) bar bolidu. Xunga biz «suoɣa qəmüldürülüx»ni əslidə Huda insanlar üqün ularning Əzidin Mukəddəs Roḥ arkilik yengi ḥayatni tilax yoli kiloɣan, dəp ixinimiz. Baxkiqə eytkanda, «suoɣa qəmüldürülüx» «**pak wijdanning ... Hudadin tiligən tələpi**» bolidu. Bundak tələp birsining «Dərdmən bir gunaḥkarmən, halas, xundakla Sən Hudaning Əz səz-kalamingoɣa yüz pirsənt taynixtin baxka ḥeqkandak tələp kiloɣudək asasim yok, yaki ḥokukum yoktur» degəndək duasi bolidu. Birsining əzining gunaḥkar ikənlikini tonup yetixi bundak tələpning birdinbir küqlük asasi bolidu. Bundak kixi «bilidioɣan gunaḥlirim boyiqə towa kildim, sening əmringgə itaət kilip, Əysa Məsiḥ mening Rəbbim wə Kutkuzoɣuqum degən etikadimni ipadilap suoɣa qəmüldürüldüm; əmdi xərtliringni ada kildim, manga wədə kiloɣan yengi ḥayatni ata kiloɣaysən!» dəydioɣan bolidu. Mana bu Petrus eytkan, Huda bekitkən «tələp»; xu tərəptin eytkanda, «**suoɣa qəmüldürülüx adəmni kutkuzidu**».

Bundak deginimiz, adəm suoɣa qəmüldürülüxni tehi kobul kilmioɣan bolsa, Huda uningoɣa Mukəddəs Roḥini ḥərgiz bərməydu, deginimiz əməs. Məsilən, Korniliy wə pütün ailisidikilər suoɣa qəmüldürülmigən ḥalda Mukəddəs Roḥ ularoɣa ata kilinoɣan («Ros.» 10-bab). Huda xundak muwapik kərsə ḥərdaim Əzi koyoɣan xərtlərdin sirt ix kərüxkə ərkin bolidu. Lekin birsi Rəbning «suoɣa qəmüldürülünglar» degən əmrini qüxinip turup, itaət kilixni rət kiloɣan bolsa, Mukəddəs Roḥni kobul kiloɣuqi bolalmaydu, dəp karaymiz.

(22)

«(Məsiḥ tirilip ərxkə qikip, pərixtilər, barlik roḥiy ḥokukdarlar wə küqlüklər uningoƣa bosunduruldi wə u Hudaning ong yenida turmakta)»

Bu ayətni 21-ayət bilən birləxtürüp oylisak, kərümizki, insaniyətkə Hudaning Roḥini, xundakla yengi ḥayatni Ata Kiloƣuqi bolsa, ərxkə kətürülgən Əysa Məsiḥning Əzidur («Yḥ.» 15:26, 16:13-15, «Luka» 24:49, «Ros.» 2:32-33ni kərüng).

4:6

«Xunga dəl xu səwəbtin, əlgənlər ättə yaxawatkan insanlar sorak kilinidioƣandək sorak kilinip, Hudaoƣa nisbətən roḥta yaxisun dəp, ularoƣimu hux həwər yətküzülgən».

Bu ayətkə xərḥ berix kəp alimlarning bexini kaymakturup koyoƣan.
Birinqidin, Petrus ayättə tiloƣa aloƣan «əlgənlər» degən kim?
Bu tooƣruluk az degəndə bəx pikir boloƣan: —

(a) Bu ḥazirki yaki ətkəndə yaxioƣan «roḥiy əlgən», yəni Hudani tonumaydioƣan adəmlərni kərsitidu. Lekin undakta nemixka Petrus «hux həwər ... jakarlanoƣan» (peil «ətkən zaman» xəklidə) dəydu? U muxu səzni eytkan wakitta hux həwər jismaniy tərəptə tirik, lekin «roḥiy jəḥättə əlgən»lərgimu ohxaxla jakarliniwatkan əməsmidi?

(ə) Ətkənki bir dəwrdiki, etikad yolida azab tartip, kurban boloƣanlarni kərsitidu. Bu kəzkaraxta boloƣan alimlar: «(Ular) insanlarning əlqimi bilən sorak kilinoƣan bolsimu,...» (demək naḥək əlüm jazasioƣa məḥkum kilinoƣan bolsimu...)» dəp tərjimə kilidu. Bu alimlarning pikriqə, Petrus bu adəmlərni ḥazir «roḥta yaxawatidu» dəp kərsitidu. Əmdi (bu alimlarning pikriqə) Petrus əz okurmənlirigə, muxu əlgən kerindazlirimizdək ziyankəxlikkə ḥazir uqrawatsakmu, ahir berip Huda bizning durus yolda mangoƣanlikimizni ispatlaydu, dəp rioƣbətləndürməkqi.

Bizningqə bu hil kəzkaraxtikilərning grek tilidiki «hina» (mənisi «səwəb,...», «məksət,...» «...üqün») degən səzni qüxinixidə məsilə bar. Bu səzni ixlitixidin xu kərüniduki, «əlgənlərgə hux həwər yətküzülüx»ning məksiti dəl u tiloƣa aloƣan xu «sorak kilinix»ni əz iqigə alidu.

(b) «Əlgənlər» Injil dəwridin ilgiri yaxioƣanlarni kərsitidu; bu kixilər ḥazir ḥəmmisi əlgən, əlwättə. Undakta, mənisi məlum birsi (Məsiḥ bolsa kerək — əlgəndin keyin tirilgüqə boloƣan arilikta) təḥtisarada turuwatkan bu əlgənlərning roḥlirining yenioƣa berip hux həwərni yətküzgən, deməkliktur.

(p) Petrus muxu yərdə grek tilida pəkət «əlgənlər» dəp, «barlik əlgənlər» demigəqkə, mumkinqiliki barki, uning mənisi pəkət «birnəqqə əlgənlər» yaki məlum bir türküm əlgənlərni kərsitixi mumkin. Alayluk, uning kəzdə tutkini 3:20də kərsitilgən «Nuḥ pəyoƣəmbərning künliridə, kemə yasiliwatkan məzgildə Huda səwrqanlik bilən kixilərning towa kilixini kütkinidə, Uningoƣa itaətsizlik kiloƣan»larning roḥlirimidu? Əgər xundak bolsa, nemixka hux həwər alahitən pəkət xu türküm kixilərgila yətküzülgən? Ular muyəssər boloƣan nur topandin keyinki dəwrdikilər muyəssər boloƣinidin az boloƣanmu?

(t) Bolmisa, bu «əlgənlər» hux həwər tarkitilixtin tartip yaxioɣan, lekin uni anglax pursiti bolmay əlgənlərmu? Undak bolsa, nemə üqün undak pursət Injil dəwridin ilgiri yaxioɣanlaroɣimu təminlənmigən?

Bu məsilə tooɣruluk esimizdə tutuximiz kerəkki, Petrus Hudaning ziyankəxlikkə uqrioɣan mömin bəndilirini rioɣbətləndürməkqi idi. Bu ziyankəxliklər ularning «əyx-ixrətlərgə berilmigənlik»i, xundakla Məsihni jakarlaxliri tüpəylidin boloɣan bolup, bəlkim Yəhudiy əməslər təripidin mazak kilixlar yaki hakarətləxlərdin wə Yəhudiy həlki təripidin kozoɣaloɣan zorawanlikтin tərkib tapkan boluxi mumkin. Bu ayət «Qünki» bilən baxlinidu. Petrus (4:5)də Məsihning insanlarning həmmisini («tiriklər bolsun, əlgənlər bolsun») sorakka tartidioɣanlikini təkitligəndin keyin, 6-ayəttə bəlkim **bu dəwrdimu** həmmə adəmning hux həwərni anglaxka mohtajlikini təkitliməkqi boloɣan boluxi mumkin.

Bu ayət tooɣruluk yənə bir soal bar: — «**Əttə yaxawatkan insanlar sorak kilinidioɣandək sorak kilinip**», «**Hudaoɣa nisbətən rohta yaxisun**» degən ikki səz nemini kərsitidu?». Heq bolmioɣanda birinqi səzning mənisi: «Ular («əlgənlər») təndə hazir yaxawatkan kixilər sorak kilinidioɣan əlqəmdə sorak kilinidu» — demək, ular Hudaning nijat kalamini kobul kiloɣan yaki kobul kilmioɣinioɣa karap sorakka tartilidu. Əgər muxu ayəttə «ət» əyni mənidə, yəni insanning tenini kərsətsə, undakta «rohta yaxax» bəlkim hux həwərni kobul kiloɣan muxu əlgənlərning rohliri «rohiy» hayatka igə bolidu, lekin jismaniy tərəptin təndə tirilixka muyəssər bolmaydu.

Etirap kilimizki, haziroɣiqə biz yukiriki bəx qüxənqə (hətta baxka biri)din kaysisining həkikət ikənliki tooɣruluk tehi mukim pikirgə kelәliginimiz yok. Birak ayəttiki səzlərning addiy mənisigə karap, Petrusni hux həwərning allikaqan jismaniy əlgənlərning rohlirioɣa yətküzülüxi tooɣruluk səzləwatidu, dəymiz. Hudaning nurini kütimiz!

4:19

«**Xuning üqün, Hudaning iradisi bilən azab-okubət qəkkənlər yahxi əməllərni dawam kilip, jenini wədisidə turidioɣan Yaratkuqioɣa amanət kilip tapxursun**»

Əmdi Petrusning «**wədisidə turidioɣan Yaratkuqi**» degən səzi nemini kərsitidu? Yaratkuqimiz nemigə yaki kimgə nisbətən «wədisidə turidioɣan», «ixənqlik» yaki «sadik» bolidu?

Ixinimizki, bu alahidə ibarə Hudaning barlik nərsilərni, bolupmu insanning əzini qongkur məksət bilən yaratkanlikini kərstidu. Gərqə gunahning dəhxətlik təsiri kainatka kiriwaloɣan bolsimu, bu məksət heqkaqan, heqkandak əzgərgini yaki əslidiki yənülüxtin burulup kətkini yoktur. Huda Əz yaratkinidin hərgiz yirak turup pərwayim pələk deməydu; əksiqə, gərqə kainat gunahlik halətkə yikiloɣan bolsimu, mehir-muhəbbitidin uning mohtajlikioɣa karap, kerəklikini təminləweridu.

Təwratning «Yaritilix» kismida, Hudaning aləmni yaritixidiki omumiy ixlar təswirləngəndə, kizik ix xuki, ibraniy tilida pəkət «Huda» («Əlohim») degən isimla tepilidu. Birak insanning yaritilixi bilən munasiwətlik təpsilatliri təswirləngəndə, Hudaning alahidə ismi «Yahwəh» birinqi kətim pəyda bolidu. Uyoɣur tilida bu isimni adəttə «Pərwərdigar» (Pərwix kiloɣuqi, Pərwixqi) dəp tərjimə kilip kəlduk. «Mis.» 3:15tin biz Hudaning bu ismining: — «**Mən**

Өзümdürmən» «Bən bar Boloɣuqidurmən» degən mənidə ikənlikini qüxinimiz. Bu isim, xübһisizki, Hudaning өzgərməs təbiitini ipadiləydu. «Mis.» 3:15tə Huda Musa pəyoɣəmbərgə tət yüz yil burun Ibraһim, andin Isһaq wə Yaқup bilən tüzgən əһdisi tooɣruluқ səzləydu. Insan bolsa bir һəptə ətməyla өz wədisini untup ketixi mumkin, lekin Hudaning wədiliri tət yüz yildin keyinmu ohxaxla inawətliktur; U һeqқaqan untumioɣan.

Insanni yaratқanda Huda: — «**Өz obraz-süritimizdə, Bizgə ohxax қilip insanni yaritayli!**» degən nixanni bekitkən. Insan gunaһ bilən yiқiloɣanda xu uluoɣ nixani yoққa qiққanmu? Qünki insan Hudaoɣa һeq ohximioɣanidi — meһrimanliқ, mulayimliқ, muһəbbətlik, sehiy, diyanətlik, səmimiy yaki wapadar bolup qiқmioɣanidi. Insanda bu pəzilətlərning dəl əksi kərüngən. Lekin Huda қandaқ bədəl təlixidin қət'iynəzər һərdaim Өz səz-kalamioɣa mutləқ sadiқ bolup («wədisidə turup») əməl қilmay қalmaydu. Xuning bilən gərqə bədili Өz Ooɣli Məsiһning һayati boloɣan bolsimu, U Məsiһning қurbanliқi arқiliқ insanlarning Өzigə қaytix yolini mənggügə aqқan.

«**Barliқ ixlar Hudadindur; U bizni Məsiһ arқiliқ Өzigə inaқlaxturdi, xundaқla bizgə inaқlaxturux hizmitini tapxurdi: — demək, Huda Məsiһdə adəmlərning itaətsizliklirini ularning əyibi bilən һesablaxmay, aləmni Өzigə inaқlaxturdi; xuningdək bizgə inaқlaxturux həwirini amanət қilip tapxurdi**» («2Kor.» 5:18-19). Mana «**ixənqlik** (wədisidə turoɣan) **Yaratқuqi**» degənning һəқiқiy mənisi! Uningoɣa barliқ һəmd-mubarəklər boloɣay!

Injil 22-ḳisim
«Petrus «2»»

(Rosul Petrus yazoɣan ikkinqi məktup)

Kirix səz

Rosul Petrus bu hətnimu birinqi hetini yazoɣan xu bir türküm ḳerindaxlaroɣa («**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə tarḳaḳ yaxawatḳan musapir bəndilər**»gə) yazoɣan («1Pet.» 1:1 bilən «2Pet.» 3:1ni kərüng. Əmma u ḥazir yaxinip ḳaloɣan bolup, dunyaoɣa patmay ḳaloɣan sarang Rim imperatori Ḳəysər Nero təripidin solanoɣanidi, uning Hudaning yolida ḳurban bolux waḳti yeḳinlap ḳaloɣanidi. Lekin u yənila Rəbning uningoɣa: «**Mening ḳoylirimni baḳḳin**» dəp tapxuroɣan muḥim wəzipisini ada ḳilmaḳta idi. Uning hətni yazoɣan waḳti miladiyə 68-yilidin səl burun idi (bu təpsilatlar jamaəttiki bəzi kona tarihlardin bizgə məlum).

Roxənki, waḳtining anqə uzun ḳalmioɣanliḳini bilgən rosul ularoɣa ahirḳi ilḥambəhx wə rioɣbət yətküzidioɣan bir hətni yezip ḳaldurux pursitini ḳoldin bərməy, muxu hətni yazoɣan. Gərqə Petrus həttə «mening balilirim» demigən bolsimu, uning səzlirini bir atining əz balilirioɣa ḳalduroɣan wəsiyiti deyixkə bolidu. Balilar atisi tapxuroɣan bundaḳ wəsiyətni, yəni atisining ahirḳi səzlirini qoḳum kəngül ḳoyup anglaydu! Uning wəsiyəttiki ḥərbir səzi ḳimmətliktur!

Əmma Petrus bu səzlərni «**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə tarḳaḳ yaxawatḳan musapirlar**»oɣila əməs, bəlki «**Bizning Hudayimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz boloɣan Əysa Məsiḥning ḥəḳḳaniyliḳi arḳiliḳ biz bilən ohxax ḳimmətlik bir etiḳadḳa muyəssər ḳilinoɣanlar**»oɣimu yazoɣan (1:1). Etiḳad ḳiloɣan bolsaḳ, bu səz biznimu əz iqigə almamdu, ḳədirlik oḳurmən?!

Omumən ḳilip eytḳanda, həttiki ḥəmmidin muḥim tapxuruḳ bolsa «roḥiy əsüx»tur — U daim «**Etiḳadinglaroɣa... ḳoxunglar... ḳoxunglar... ḳoxunglar...** » dəydu. Huda bilən mengiwatḳan kixi daim əzigə ḳandaḳtur bir pəzilət yaki bilim ḳoxidu. U künlərning əz yenidin ətüp ketiwatḳinioɣa ḳarap turidioɣan bikar olturoɣuqi bolmaydu. Petrus Hudaning wədilirini qing tutup tohtawsiz tehimu kəprək roḥiy iltipatlarni yaki roḥiy təəlluḳatlarni igiləxkə, roḥiy dunyasini kengəytixkə intilməktə. Xuning bilən pəḳət əzigila əməs, baxḳilaroɣimu yətkən mənpəət kəpəyməktə (1:2-11).

U keyin sahta təlim bərgüqilər wə sahta təlimatlar tooɣruluḳ agaḥlandurux beridu. Lekin biz u bizgə aldida jekiligəndək qongḳur etiḳad wə roḥiy ḥayatni kəprək igiləxkə intilmisək, uning ḳimmətlik agaḥlanduruxliri bəribir bizgə ḥeq payda yətküzməydu ḥəmdə bizdə xu agaḥlarni tətbiḳlioɣudək küq yaki ḥək-nahəḳni pərḳ etələydioɣan ang bolmaydu. Bir etiḳadqi üqün eytḳanda, ezip ketixtin saḳlinixtiki birinqi wə əng muḥim amil dəl əzining dawamliḳ Huda bilən yeḳin mengixidin ibarəttur.

Petrusning rioɣbətliri wə jekiləxliri adəmni ḥəyran ḳalduridu. Qünki u hetini Yaḳup, Yuḥanna wə əzidin ibarət üq rosulning Məsiḥ bilən taoɣda ayrim boloɣan waḳtida, əz kəzliri

bilən kərgən Məsiһning taoŋdiki «ķiyapət əzgirixi» yaki «xan-xərəptə kərünüxi»gə boloŋan guwaһliķi bilən baxlaydu («Matta» 17-bab). Petrusning muxu hetidə bu ix tooŋruluķ guwaһliķ berixni tallioŋanliķining səwəbi üstidə «ķoxumqə səz»imizdə tohtilimiz. U hetidə xu guwaһliķni bərgəndin keyin, Hudaning məmin bəndilirigə pəyoŋəmbərlərning guwaһliķliri wə bexarətlirini qing tutuxni dəwət ķilidu: U bular mening əz guwaһliķimdin tehimu ixənqlik, dəydu — qünki (1) mening guwaһliķim birla adəmningki, lekin pəyoŋəmbərlərning guwaһliķliri nuroŋundur; (2) pəyoŋəmbərlər bərgən bexarətlər tarihta əməlgə axuruloŋaqķa, һərdaim Hudaning səzi ikənliki ispatlinip kəlməktə.

U jamaətni ənə xundaķ rəddiyə bərgüsiz һəķikətlər bilən ķorallanduroŋandin keyin, u əzi yənə jamaətni kəlkündək besip kelidioŋan sahta təlimatlar tooŋruluķ bexarət beridu. Birinqi həttə u ular uqrioŋan ziyankəxliklər tooŋruluķ təsəlli wə rioŋbət yətküzgənidi. Ziyankəxlik jəһəttə һeqķandaķ əzgirix bolmidi. Lekin һazir tehimu hətərlik bir təһdit besip kelidu — qünki u təһdit (yəni sahta təlim bərgüqilər) sirttin əməs, bəlki jamaət iqidin pəyda bolidu.

Biz «ķoxumqə səz»imizdə muxu bexarətning dərwəķə uning dəwridə əməliyəttə kərülgənliki wə һazir bizning dəwrimizdimu əməliyəttə kərülüwatķanliķi tooŋruluķmu azraķ səzləymiz.

Sahta təlimatlar iqidə bir hili daim Huda yaratķan məjizilərgə baoŋlanoŋan һəķikətkə guman kəltürüp, mazaķ ķilixtin ibarət bolidu. Xuning bilən ahirķi zamanlarda kəp kixilər Muķəddəs Kitabta hatiriləngən məjizilərdin guman ķilip zanglik ķilidu; ular bolupmu: «Silərning Rəbbinglar bu dunyani soraķķa tartixķa ķaytip kelimən, dəp wədə ķiloŋan. Ķeni, Uning ķaytip kelixi?! Silər xunqə uzun waķit azab-oķubət iqidə kütüp kəldinglar!» dəydu.

Petrus bizgə Rəbning ķaytip kelixining xunqə uzunoŋa «keqiktürülüx»ning səwəbini təminləydu: — «**Rəb Əz wədisini orundaxni (bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioŋinidək) keqiktürgini yoķ, bəlki һeqkimning һalak boluxini halimay, һəmmə insanning towa ķilixioŋa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik ķilip waķitni sozmaķta**» (3:9).

U hulasiləp xu һəķikətni kərsitiduki, Rəbbimiz dərwəķə tez arida ķaytip kelidu, xunga һərdaim Uning kelixigə əzimizni pak tutup təyyar turuximiz lazim, dəp ündəydu.

Məzmun: —

1. Salam (1-bab 1-, 2-ayətlər)
2. Etiķadinglaroŋa «ķoxup beringlar» (1-bab, 3-21-ayətlər)
3. Sahta təlim bərgüqilərdin һəzər əylənglər! (2-bab)
4. Rəbning ķaytip kelixi tooŋruluķ (3-bab)

••••••••

Petrus «2»

«Rosul Petrus yazoɣan ikkinqi məktup»
Salam

1 [1] Əysa Məsiḥning ḳuli wə rosuli boloɣan mənki Simeon Petrustin Hudayimiz wə
Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥning ḥəkḳaniyliḳi arḳilik biz bilən ohxax ḳimmətlik bir etiḳadḳa
muyəssər ḳilinoɣanlaroɣa salam! [2] Silər Hudani wə Rəbbimiz Əysani qongḳur tonuoɣanseri,
meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik silərgə ḥəssiləp axḳay!

Nijatta əsüx

[3] Bu duayimning asasi — biz bizni Өzining xan-xəripi wə esil pəzilitining təsiri arḳilik
Qaḳiroɣuqini qongḳur tonuoɣanliḳimiz üqün, Uning ilaḥiy küq-ḳudriti ḥayatimizoɣa wə
ihlasmənliktə mengiximizoɣa kerəklik boloɣan ḥəmmini ata ḳildi. [4] U muxu pəzilətliri arḳilik
bizgə ḳimmətlik, əng uluoɣ wədilərni bərdi, bular bilən silər bu dunyadiki ḥawayi-ḥəwəslərdin
boloɣan iplasliḳtin ḳutulup, Hudalik təbiətkə ortaḳ nesip bolalaysilər.
[5] Dəl muxu səwəbtin, silər pütün küqünglar bilən etiḳadinglaroɣa esil pəzilətni, esil pəzilitinglaroɣa
bilimni, [6] biliminglaroɣa təmkinlikni, təmkinlikinglaroɣa qidamliḳni, qidamliḳinglaroɣa ihlasm
ənlikni, [7] ihlasmənlikinglaroɣa ḳerindaxlik meḥribanliḳni, ḳerindaxlik meḥribanliḳinglaroɣa
meḥir-muḥəbbətni kərsitixni ḳoxuxḳa intilinglar. [8] Qünki bu hususiyətlər silərdə bar bolsa,
xundaḳla exip beriwatḳan bolsa, bular silərni Rəbbimiz Əysa Məsiḥni qongḳur tonuxḳa intilixtə
ix-əməlsiz wə mewisiz ḳaldurmaydu. [9] Əmmə əgər birsidə bular kəm bolsa, u kor adəmdur — u
burnining uqinila kərələydioɣan, ilgiriki gunaḥliridin pak ḳilinoɣinini untuoɣan bolidu.

[10] Xuning üqün, i ḳerindaxlar, silər Huda təripidin qaḳiriloɣanliḳinglarni, xundaḳla
tallanoɣanliḳinglarni jəzmləxtürüxkə intilinglar. Xundaḳ ḳilsanglar, ḥeqḳaqan teyilip
kətməysilər. [11] Xundaḳ boloɣanda Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥning mənggülük
padixaḥliḳidimu ḳizoɣin ḳarxi elinisilər.
[12] Xunga, gərqə silər bu ixlarni bilgən bolsanglarmu, xundaḳla bizgə igə ḳilinoɣan ḥəḳiḳəttə
mustəḥkəmləngən bolsanglarmu, mən yənila ḥərdaim bu ixlarni esinglaroɣa salmaḳqimən.
[13] Dərwəḳə, mən muxu qedirimda bolsamla, bularni səminglaroɣa selip, silərni oyoɣitip turuxni

---

1:1 «Əysa Məsiḥning ḳuli wə rosuli boloɣan mənki Simeon Petrus» — «Simeon» baxḳa yərlərdə «Simon» deyilidu. **«Hudayimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥ»** — bu ibaridin eniḳki, Əysa *(təbiitidə)* ḥəm Huda ḥəm Kutḳuzoɣuqidur. **«biz bilən ohxax ḳimmətlik bir etiḳadḳa muyəssər ḳilinoɣanlaroɣa salam!»** — «ohxax ḳimmətlik bir etiḳadḳa muyəssər ḳilinoɣan» degən muxu ibaridin eniḳ kerüniduki, ḥəḳiḳiy etiḳad Hudaning Өzidin kelidu.
1:2 Yuḥ. 17:3; Rim. 1:7; 1Pet. 1:2; Yəḥ. 2.
1:3 «Өzining xan-xəripi wə esil pəzilitining təsiri arḳilik bizni qaḳiroɣuqi» — muxu zat Rəb Əysa Məsiḥ, əlwəttə.
1:4 Yəx. 56:5; Yuḥ. 1:12; Rim. 8:15; Gal. 3:26.
1:5 «Dəl muxu səwəbtin, silər pütün küqünglar bilən etiḳadinglaroɣa esil pəzilətni, esil pəzilitinglaroɣa bilimni,... ḳoxuxḳa intilinglar» — «bilim» muxu yərdə Hudaning yoli tooɣruluḳ bilim, əlwəttə.
1:8 Tit. 3:14.
1:9 «untuoɣan bolidu» — grek tilida «untuoɣaḳlik ḳobul ḳiloɣan bolidu».
1:9 Yəx. 59:10; Zəf. 1:17.
1:10 «Xuning üqün, i ḳerindaxlar, silər Huda təripidin qaḳiriloɣanliḳinglarni, xundaḳla tallanoɣanliḳinglarni jəzmləxtürüxkə intilinglar. Xundaḳ ḳilsanglar, ḥeqḳaqan teyilip kətməysilər» — «teyilip kətməysilər» degən ibarini bəzilər bu ibarə nijattin məḥrum bolux degən mənini bildüridu, dəp ḳaraydu. Bizningqə u gunaḥ sadir ḳilixni kərsitidu dəp ḳaraymiz *(məsilən, «Yaḳ.» 3:2ni kərüng, ohxax səz xu ayəttə ixlitilidu)*.
1:11 «Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥning mənggülük padixaḥliḳidimu ḳizoɣin ḳarxi elinisilər» — «ḳizoɣin ḳarxi elinisilər» degənlik grek tilida «kirix yolunglar kəngriqilik bilən sizlərgə təminlinidu» degən ibarə bilən ipadilinidu.

layik kərimən. [14] Qünki Rəbbimiz Əysa Məsihning burun manga ayan kiloɣinidək, mening bu qedirim pat arida uqamdin seliwetilidioɣanlikini bilip turuptimən. [15] Bərhək, mən silərning bu ixlarni mən bu dunyadin kətkinimdin keyinmu hərwakit esinlaroɣa kəltürüxünglar üqün küqümning bariqə intilimən.

Huda pəyoɣəmbərlərgə ata kiloɣan ixənqlik kalam-bexarətlər

[16] Qünki biz silərgə Rəbbimiz Əysa Məsihning küq-kudriti wə hazir boluxini ukturoɣinimizda hərgizmu hiyligərliktin oydurup qikiloɣan riwayətlərgə əgəxmiduk, bəlki biz Uning həywətlik xan-xəhritigə əz kəzimiz bilən guwahqimiz. [17] Qünki U mukəddəs taoɣda Huda'Atidin xan-xəhrət wə uluoɣlukka erixkəndə, axu uluoɣ xan-xərəplik yərdin: «Bu Mening səyümlük Ooɣlum, Mən Uningdin hursənmən» degən xundak zor bir awaz Uningoɣa yətküzülüp anglandi. [18] Mukəddəs taoɣda biz Uningoɣa həmrah bolup billə turoɣan boloɣaqka, ərxtin bu awaz anglanoɣinida bizmu əz kulikimiz bilən uni angliduk. [19] Uning üstigə həmmimizdə pəyoɣəmbərlər yətküzgən tolimu ixənqlik bexarətlik səz-kalam bardur; silər tang süzülgüqə, tang yultuzi kəlbinglarni toluk yorutkuqə bu səz-kalamoɣa kulak salsanglar, yahxi kiloɣan bolisilər (bu səz-kalam huddi karangoɣuda qakнap turidioɣan qiraoɣka ohxaxtur).

1:13 «mən muxu qedirimda bolsamla...» — «qedirim» — Petrusning əz tenini kərsitidu, əlwəttə. Lekin u muxu səz bilən hərbir etikadqining tenini Israillar qəl-bayawanda Hudaning əmri bilən yasioɣan «ibadət qediri»oɣa ohxitidu. Hudaning Əz xan-xəripi bu «addiy qedir»da makanlaxturuloɣan wə xuningdək hazir hərbir etikadqining tenidə məwjuttur *(«Yuh.» 1:14, 2:12, «1Kor.» 3:9 wə 16, 6:19ni kərüng)*.

1:13 2Pet. 3:1.

1:14 «Qünki Rəbbimiz Əysa Məsihning burun manga ayan kiloɣinidək, mening bu qedirim pat arida uqamdin seliwetilidioɣanlikini bilip turuptimən» — «Yuh.» 21:18-19ni kərüng.

1:14 Yuh. 21:18,19; 2Tim. 4:6.

1:15 «mən bu dunyadin kətkinimdin keyinmu» — «bu dunyadin ketix»: — bu ibarə grek tilida «əksodos» degən səz *(«Misirdin qikix» bilən munasiwətlik)* bilən ipadilinidu *(«Luka» 9:31ni kərüng)*. **«Bərhək, mən silərning bu ixlarni mən bu dunyadin kətkinimdin keyinmu hərwakit esinlaroɣa kəltürüxünglar üqün küqümning bariqə intilimən»** — «bu ixlar» bolsa: *(1)* muxu ikkinqi hətning məzmunini; *(2)* «Yuh.» 21-babta hatiriləngən ixlarni *(Məsihning Petrusning dunyadin ketix yoli tooɣruluk bexarətliri)*ni kərsətsə kerək. Biz birinqi qüxənqigə mayilmiz.

1:16 «biz silərgə ... ukturoɣinimizda ... biz Uning həywətlik xan-xəhritigə əz kəzimiz bilən guwahqimiz» — bu ayəttiki «biz» degən səz Petrusning əzini wə Yuhanna, Yakup kətarlik rosullarni kərsitidu. **«Əysa Məsihning küq-kudriti wə hazir boluxi yaki «kaytip kelixi»»** — *(«hazir boluxi» grek tilida «parusiya»)* degən səzlər birinqidin muxu yərdə, xübhisizki, Məsihning ularning kəz aldida əzgirip, xan-xəripi iqidə kərüngənlikini kərsitidu *(«Matta» 17-bab, «Markus» 9-bab, «Luka» 9-babni kərüng)*. Ikkinqidin, bu səzlər yənə Injilda adəttə Məsihning kaytip kelixini kərsitidu; qünki U kaytip kəlgəndə Uning xan-xəripi həkikətən ayan bolidu. Xuning bilən muxu yərdə Uning dunyaoɣa kaytip kelixinimu kərsitidu. **«... bəlki biz Uning həywətlik xan-xəhritigə əz kəzimiz bilən guwahqimiz»** — «Uning» grek tilida «Axuning» bilən ipadilinidu. Muxu yərdə «Axuning» degən səz Petrusning Məsihkə boloɣan qongkur hərmitini wə yekin munasiwitini bildüridu.

1:16 Mat. 17:1; Yuh. 1:14; 1Kor. 1:17; 2:1, 4; 4:20; 1Yuh. 1:1.

1:17 «Qünki U mukəddəs taoɣda Huda'Atidin xan-xəhrət wə uluoɣlukka erixkəndə, axu uluoɣ xan-xərəplik yərdin: «Bu Mening səyümlük Ooɣlum, Mən Uningdin hursənmən» degən xundak zor bir awaz Uningoɣa yətküzülüp anglandi» — «axu uluoɣ xan-xərəplik yər» bolsa asman, ərxtur.

1:17 Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luka 3:22; 9:35; Kol. 1:13.

1:18 «Mukəddəs taoɣda biz uningoɣa həmrah bolup billə turoɣan boloɣaqka, ərxtin bu awaz anglanoɣinida bizmu əz kulikimiz bilən uni angliduk» — «Matta» 17-bab, «Markus» 9-bab, «Luka» 9-babni kərüng.

1:19 «Uning üstigə həmmimizdə pəyoɣəmbərlər yətküzgən tolimu ixənqlik bexarətlik səz-kalam bardur» — baxka birhil tərjimisi: «uning üstigə həmmimizdə buningdin **tehimu** ixənqlik bexarətlik səz-kalam *(pəyoɣəmbərlər yətküzgən səz-kalam)* bardur». Petrus bu yərdə: «Pəyoɣəmbərlərning səzliri hətta mening guwahlikimdinmu ixənqliktur *(qünki Məsih tooɣruluk bexarət bərgüqilər, xundakla ularning bərgən bexarətliri nahayiti kəp; bexarətlərning kəp kismi alliqaqan kəz aldimizdə əməlgə axuruloɣan, degəndək)*; bu uluoɣ səzlər həmmimizdə bar» deməkqi bolsa kerək. **«silər tang süzülgüqə, tang yultuzi kəlbinglarni toluk yorutkuqə bu səz-kalamoɣa kulak salsanglar, yahxi kiloɣan bolisilər bu səz-kalam huddi karangoɣuda qakнap turidioɣan qiraoɣka ohxaxtur»** — «tang süzülgüqə» — Əysa Məsihning kaytip kelixigiqə.

–«Tang yultuzi kəlbinglarni toluk yorutkuqə» — «tang yultuzi», xübhisizki, Əysa Məsihning Əzidur *(«Qəl.» 24:17ni kərüng)*. Bu səzlərgə karioɣanda, tang yultuzi tang etixtin səl burun ayan boloɣandək, Əysa Məsih kaytip kelixtin awwal etikadqilarning kəlbidə birhil oyoɣanoɣan sezim, uning kelixigə baoɣlanoɣan alahidə birhil küqlük arzu-təxna pəyda boluxi mumkin *(«1Tes.» 5:6-10ni kərüng)*.

1:19 2Kor. 4:6; Wəh. 22:16.

20 Xuni ḫəmmidin muḫim dəp bilixinglar kerəkki, muḳəddəs yazmilardiki ḫeqḳaysi wəḫiy
pəyoɣəmbərlərning əz qüxənqisi boyiqə yətküzülgən əməs. 21 Qünki ḫeqḳandaḳ wəḫiy-bexarət
insanlarning iradisidin kəlgən əməs, u bəlki Hudaning muḳəddəs adəmliri Muḳəddəs Roḫ
təripidin yetəklinip, Uning türtkisi bilən eytḳan səz-kalamdur.

Sahta pəyoɣəmbərlər wə sahta təlim bərgüqilər

2 1 Lekin burun həlḳ iqidə sahta pəyoɣəmbərlər qikḳan, xuningdək aranglardimu sahta təlim
bərgüqilər məydanoɣa qikidu. Ular soḳunup kirip, ḫalakətkə elip baridioɣan bid'ət təlimlərni
aranglaroɣa astirtin kirgüzüp, ḫətta əzlirini ḫər ḳilixḳa setiwaloɣan igisidinmu tenip, buning
bilən əz bexioɣa tezla ḫalakət qüxüridu. 2 Nuroɣun kixilər ularning xərməndilikigə əgixip ketidu,
xuningdək ularning səwəbidin ḫəḳiḳət yoli ḫaḳarətkə uqraydu. 3 Ular aqkəzlükidin oydurma
səzlər bilən silərni satidioɣan meli ḳilidu. Əmdi ularning bexioɣa heli burunla bekitilgən jaza
bikar olturmaydu, ularning ḫalakiti bolsa uhlap yatmaydu.
4 Qünki Huda gunaḫ sadir ḳiloɣan pərixtilərni ayap olturmay, bəlki ularni təḫtisaraning
ḫangioɣa taxlap, soraḳḳa tartḳuqə zulmətlik ḳarangoɣuluḳtiki zənjirlər bilən solap ḳoyoɣan
yərdə, 5 xundaḳla ḳədimki dunyadikilərnimu ayap ḳoymay, hudasizliḳḳa berilgən dunyani
topan bilən oɣərḳ ḳilip, pəḳət ḫəḳḳaniyliḳḳa dəwət ḳiloɣuqi Nuḫni baxḳa yəttisi bilən saḳlap
ḳaloɣan yərdə — 6 ḫəmdə keyin Sodom wə Gomorra xəḫərlirini keyinki dəwrlərdiki hudasizliḳḳa
berilgənlərgə ibrət bolsun dəp bekitip, bexioɣa külpətlik jazani qüxürüp kül ḳiloɣan, 7 xuning
bilən birgə muxu əhlaḳsizlarning buzuḳqiliḳliridin yirginip azablanoɣan, ḫəḳḳaniy boloɣan
Lutni ular arisidin ḳutulduroɣan yərdə — 8 (ənə xundaḳ kixilərning iqidə yaxioɣan ḫəḳḳaniy
Lutning ḫəḳḳaniy ḳəlbi ḫər küni anglioɣan wə kərgən itaətsizliklər tüpəylidin azablinatti).
9 əmdi xuni kərüwalalaymizki, Rəb ihlasmənlərni duq kəlgən sinaḳlardin ḳandaḳ ḳutḳuzuxni wə
xuningdək ḫəḳḳaniysizlarni soraḳ künigiqə jazalinixḳa saḳlap ḳoyuxni bilidu. 10 Bularning ari-

1:20 «... muḳəddəs yazmilardiki ḫeqḳaysi wəḫiy pəyoɣəmbərlərning əz qüxənqisi boyiqə yətküzülgən əməs» — yaki «muḳəddəs yazmilardiki ḫeqḳaysi wəḫiy pəyoɣəmbərlərning əzliri oylap qikḳan əməs».
–Bu ayətning yənə üq hil tərjimə-qüxənqsi bar: — *(1)* adəmlərning haliɣanqə wəḫiylərgə xəhsiy təbir berixigə bolmaydu; *(2)* bexarət-wəḫiylərgə ayrim xərḫ berixkə bolmaydu *(yəni, baxḳa bexarət-wəḫiylər bilən birləxtürüp qüxiniximiz kerək)*; *(3)* pəyoɣəmbərlər bərgən bexarət-wəḫiylərni qüxəndürüx pəyoɣəmbərlərning əzigila has bolmaydu *(qünki ular bəzidə əzi eytḳan səzlirini qüxənməytti — «1Pet.» 1:10-12ni kərüng)*. Bu pikirlərning ḫəmmisini *(bolupmu 2-pikirni)* durus dəp ḳarisaḳmu, bizningqə, bizning tərjimimiz keyinki 21-ayətkə əng mas kelidu.
1:21 «Qünki ḫeqḳandaḳ wəḫiy-bexarət insanlarning iradisidin kəlgən əməs, u bəlki Hudaning muḳəddəs adəmliri Muḳəddəs Roḫ təripidin yetəklinip, Uning türtkisi bilən eytḳan səz-kalamdur» — «Muḳəddəs Roḫ təripidin yetəklinip, uning türtkisi bilən» grek tilida «Muḳəddəs Roḫ təripidin yətkilixi bilən» degən səz bilən ipadilinidu.
1:21 2Tim. 3:16.
2:1 «Lekin burun həlḳ iqidə sahta pəyoɣəmbərlər qikḳan, xuningdək aranglardimu sahta təlim bərgüqilər məydanoɣa qikidu» — «həlḳ» bolsa Israil həlḳi.
2:1 Ḳan. 13:2; Mat. 24:11; Ros. 20:29; 1Tim. 4:1; 2Tim. 3:1.
2:3 Yəḫ. 4.
2:4 «Qünki Huda gunaḫ sadir ḳiloɣan pərixtilərni ayap olturmay, bəlki ularni təḫtisaraning ḫangioɣa taxlap, , soraḳḳa tartḳuqə zulmətlik ḳarangoɣuluḳtiki zənjirlər bilən solap ḳoyoɣan yərdə...» — «təḫtisaraning ḫangi» grek tilida «tartarus» degən səz bilən ipadilinidu. Bu jay təḫtisaradin ayrim turidu; ḳarioɣanda, bu yər muxundaḳ gunaḫ sadir ḳiloɣan pərixtilərgə alaḫiytən təyyarlanoɣan.
–«Zulmətlik ḳarangoɣuluḳtiki zənjirlər» — yaki «zulmətlik ḳarangoɣuluḳtiki əngkürlərdə».
–Muxu ayəttə bayan ḳilinoɣan pərixtilər əsli Xəytan bilən billə Hudaoɣa isyan kətürgənlərni əməs, bəlki Nuḫ pəyoɣəmbərning dəwridə gunaḫ ḳiloɣan pərixtilərni kərsitidu. «Yar.» 6:1-5 wə izaḫatlar, «Yəḫ.» 6-7-ayətlərni wə izaḫatlarni kərüng.
2:4 Yəḫ. 6; Wəḫ. 20:3.
2:5 «pəḳət ḫəḳḳaniyliḳḳa dəwət ḳiloɣuqi Nuḫni baxḳa yəttisi bilən saḳlap ḳaloɣan yərdə...» — grek tilida «pəḳət ḫəḳḳaniyliḳḳa dəwət ḳiloɣuqi səkkizinqi kixi Nuḫni saḳlap ḳaloɣan yərdə ...» degən səzlər bilən ipadilinidu.
2:5 Yar. 7:23; 1Pet. 3:19.
2:6 Yar. 19:24; Ḳan. 29:22; Yəx. 13:19; Yər. 50:40; Əz. 16:49; Ḫox. 11:8; Am. 4:11; Yəḫ. 7.
2:7 Yar. 19:7, 8.
2:8 Zəb. 119:158.
2:9 1Kor. 10:13.

sidiki əz ətlirigə əgixip pasik ḫəwəslərgə berilgən, xundakla ḫoḳuḳ igilirigə səl ḳarioŋanlarning jazasi tehimu xundak bolidu. Muxundak kixilər ḫali qong, mənmənqilərdur, ular «roḫiy uluoŋlar»oŋa ḫakarət ḳilixtin ḫeq ḳorḳmaydioŋanlardur.[11] Ḫətta ulardin küq-ḳudrəttə üstün turidioŋan pərixtilərmu Pərwərdigarning aldida bu «uluoŋlar»ni ḫakarət bilən ərz ḳilmaydu.[12] Əmma bular huddi owlinip booŋuzlinix üqün tuoŋuloŋan yawayi əḳilsiz ḫaywanlardək kelip, əzliri qüxənməydioŋan ixlar üstidə ḫakarətlik səz ḳilidu wə xundakla əzlirining ḫalakət ixliri bilən toluḳ ḫalak bolidu,[13] xundakla əz ḫəḳḳaniysizliḳioŋa tuxluḳ jazaning mewisini yəydu. Ular ḫətta kündüzi oquḳ-axkara əyx-ixrət ḳilixnimu ləzzət dəp ḫesablaydu; ular silərgə nomus wə daoŋ kəltürüp silər bilən bir dastihanda olturup, əz məkkarliḳliridin zoḳlinidu.[14] Ularning zinahorluḳ bilən toloŋan kəzliri gunaḫ sadir ḳilixtin üzülməydu; ular tutami yoḳ kixilərni eziḳturidu; ular ḳəlbini aqkəzlükkə kəndürgən, lənətkə yeḳin balilardur![15] Ular tooŋra yoldin qətnəp, Bosorning ooŋli Balaamning yolioŋa əgixip kətti. U kixi ḫaram yolda tapḳan ḫəḳni yahxi kərgüqi idi,[16] lekin u ḳiloŋan ḳəbiḫliki tüpəylidin tənbiḫini yedi (zuwansiz exək insanning awazi bilən səzləp pəyoŋəmbərning əhmiḳanə ixini tosti).[17] Mana muxundak kixilər ḳurup kətkən bulaḳlar, borandin ḫəydilip yürgən tumanlaroŋa ohxaydu; ularoŋa mənggülük zulmətning ḳapḳarangoŋuluḳida jay ḫazirlap ḳoyuloŋan.[18] Qünki ular yaloŋan-yawidak yooŋan səzlər bilən mahtinip, adəmning ətlik ḫəwəslirini ḳozoŋitip əyx-ixrət ixliri bilən ezitḳuluḳ yolida mengiwatḳanlardin əzlirini yengila ḳaquroŋanlarni azduridu.[19] Ular muxu kixilərgə «Silərni ərkinlikkə erixtürimiz» dəp wədə ḳilidu, lekin əzliri əməliyəttə buzuḳluḳning ḳulliridur. Qünki adəm nemə təripidin boysunduruloŋan bolsa, xuning ḳuli bolidu.[20] Qünki əgər ular Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoŋuqimiz Əysa Məsiḫni tonux arḳilik bu dunyaning pasiḳliḳliridin ḳutulup, keyin xularoŋa yənə baoŋlinip, boysunduruloŋan bolsa, ularning keyinki ḫali dəsləpkisidinmu bəttər

---

2:10 «bularning arisidiki əz ətlirigə əgixip pasik ḫəwəslərgə berilgən, xundakla ḫoḳuḳ igilirigə səl ḳarioŋanlarning jazasi tehimu xundak bolidu» — «ḫoḳuḳ igiliri» degənlik xübḫisizki, muxu yərdə padixaḫlar, waliylar wə ḫəkümətning türlük əməldarlarni, xundakla Huda bekitkən ata-anilik ḫoḳuḳnimu əz iqigə alidu. **«muxundak kixilər ḫali qong, mənmənqilərdur, ular «roḫiy uluoŋlar»oŋa ḫakarət ḳilixtin ḫeq ḳorḳmaydioŋanlardur»** — «roḫiy uluoŋlar» əyni tekisttə «roḫiy» degən səz yoḳ. Lekin 11-ayətkə ḳarioŋanda qoḳum ərxtiki *(yaman)* küqlər, yəni jin-xəytanlarni kərsətsə kerək.

2:11 «ḫətta ulardin küq-ḳudrəttə üstün turidioŋan pərixtilərmu...» — «ulardin» — bəzilər muxu yərdiki «ular»ni «ərxtiki uluoŋlar»ni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Lekin bizninggə «ular» sahta təlim bərgüqilərning əzlirini kərsitidu. Pərixtilər əlwəttə jin-xəytanlardin üstün turidu! **«... pərixtilərmu Pərwərdigarning aldida bu «uluoŋlar»ni ḫakarət bilən ərz ḳilmaydu»** — məsilən, «Yəḫ.» 9-ayətni kərüng.

2:12 «...xundakla əzlirining ḫalakət ixliri bilən toluḳ ḫalak bolidu» — «əzlirining ḫalakət ixliri» degənning baxka mənisi «ular *(yəni «ərxtiki uluoŋlar»)*ning ḫalakiti» boluxi mumkin. Grek tilida pəḳət «ularning ḫalakiti» deyilidu.

2:12 Yər. 12:3; Yəḫ. 10.

2:15 «Ular tooŋra yoldin qətnəp, Bosorning ooŋli Balaamning yolioŋa əgixip kətti. U kixi ḫaram yolda tapḳan ḫəḳni yahxi kərgüqi idi» — «Qəl.» 22-24-bablarda, Balaamning atisi «Beor» dəp atilidu. «Bosor» uning baxka ismi bolsa kerək.

2:15 Qəl. 22:7,21; Yəḫ. 11.

2:16 «lekin u Balaam «pəyoŋəmbər» ḳiloŋan ḳəbiḫliki tüpəylidin tənbiḫini yedi zuwansiz exək insanning awazi bilən səzləp pəyoŋəmbərning əhmiḳanə ixini tosti» — «Beorning ooŋli Balaam» tooŋruluḳ: Musa pəyoŋəmbər Israillarni Misirdin Huda wədə ḳiloŋan zeminoŋa baxlap ketiwatḳanda, yol üstidiki padixaḫlarning ḳarxilikioŋa uqraydu. Axu padixaḫlardin biri Beorning ooŋli Balaam degən «pəyoŋəmbər»ni izdəp baridu wə əgər u Israillaroŋa lənət oḳusa, uningoŋa kəp pul bərməkqi bolidu. Huda Balaamning undak ḳilixioŋa yol ḳoymisimu, Balaam bəribir pulni dəp Israillaroŋa lənət oḳumaḳqi bolup yoloŋa qiḳidu. Mana bu «Balaam pəyoŋəmbərning yoli» deyilidu. Birak Huda Balaamning exikining aoŋzi arḳilik: «Mana sening exiking Mening awazimni səndin yahxi tonuydu» degəndək, xu yolning kəbiḫlikini axkarilaydu. «Qəl.» 22-24-bablarni kərüng.

2:16 Qəl. 22:21.

2:17 «mana muxundak kixilər ḳurup kətkən bulaḳlar, borandin ḫəydilip yürgən tumanlaroŋa ohxaydu; ularoŋa mənggülük zulmətning ḳapḳarangoŋuluḳida jay ḫazirlap ḳoyuloŋan» — ḳarioŋanda, ularning ahirḳi ḫali 4-ayəttə tiloŋa elinoŋan pərixtilərningkidin eoŋir bolidu.

2:17 Yəḫ. 12.

2:18 «Qünki ular yaloŋan-yawidak yooŋan səzlər bilən mahtinip, adəmning ətlik ḫəwəslirini ḳozoŋitip əyx-ixrət ixliri bilən ezitḳuluḳ yolida mengiwatḳanlardin əzlirini yengila ḳaquroŋanlarni azduridu» — «adəmning **ətlik** ḫəwəsliri» — «rimliḳlaroŋa»diki kirix səzimizdiki «ət» tooŋruluḳ məzmunni kərüng.

–«Ezitḳuluḳ yolida mengiwatḳanlardin əzlirini yengila ḳaquroŋanlarni azduridu» — yaki «ezitḳuluḳ yolida mengiwatḳanlardin əzlirini aran ḳaquroŋanlarni azduridu».

2:19 Yuḫ. 8:34; Rim. 6:16.

bolidu. [21] Qünki ḥəkḳaniylik yolini bilip turup, əzigə yətküzülgən muḳəddəs əmrdin yüz ərügəndin kərə, bu yolni əslidinla bilmigini əwzəl bolatti. [22] Muxu ixənqlik ḥekmətlik səzlər ularda əməlgə axurulidu: —
«It aylinip əz ḳusuḳini yər» wə yənə «Qoxḳa yuyunup qiḳipla ḳaytidin patḳaḳta eoɣinar».

Rəbning ḳaytip kelixining keqiktürülüx səwəbi

3 [1] I səyümlüklirim, ḥazir silərgə bu yeziwatḳinim ikkinqi hetimdur. Ḥər ikki hetimdə silərning sap kənglünglarni oyoɣitip, xu ixlarni əslitixkə intildimki, [2] muḳəddəs pəyoɣəmbərlər burun eytḳan səzlərgə wə Rəbbimiz ḥəm Ḳutḳuzoɣuqimizning rosullirinlar arḳilik yətküzgən əmrigə kəngül bəlüxünglarni ətünimən.
[3] Əng muḥimi xuni bilixinglar kerəkki, künlərning ahirida əzining ḥawayi-ḥəwəslirining kəynigə kiridioɣan, məshirə ḳilidioɣan mazaḳqilar qiḳip: [4] «Ḳeni, Uning ḳaytip kelimən degən wədisi?! Ata-bowilirimiz ələmdə uhlap ḳaloɣandin taki ḥaziroɣiqə ḥəmmə ixlar dunya apiridə boloɣan waḳittiki bilən ohxax ḥaləttə ketiwatidu» dəp məshirə ḳilixidu. [5] Ḥalbuki, ular əng ḳədimki zamanda Hudaning səzi bilən asmanlarning yaritiloɣanliḳini wə xuningdək yərning sudin qiḳḳan ḥəm suning wasitisi bilən barliḳḳa kəlgənlikini ətəy untuydu; [6] xu amillarning wasitiliri bilən xu zamandiki dunya kəlkündin oɣərḳ bolup yoḳaldi. [7] Əmma ḥazirḳi asmanlar bilən zemin ohxaxla xu səz bilən ihlassiz adəmlər soraḳḳa tartilip ḥalak ḳilinidioɣan axu kündə otta kəydürülüxkə saḳlinip, ta xu künigiqə ḥalidin həwər elinip turidu.
[8] Əmdi i səyümlüklirim, xu ix nəziringlardin ḳaqmisunki, Rəbgə nisbətən bir kün ming yildək wə ming yil bir kündəktur. [9] Rəb Əz wədisini orundaxni (bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioɣinidək) keqiktürgini yoḳ, bəlki ḥeqkimning ḥalak boluxini halimay, ḥəmmə insanning towa ḳilixioɣa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik ḳilip waḳitni sozmaḳta.
[10] Lekin Rəbning küni huddi ooɣrining kelixidək kütülmigən waḳitta bolidu. U küni asmanlar xiddətlik güldürligən awaz bilən oɣayib bolup, kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik

---

2:20 Mat. 12:45; Ibr. 6:4; 10:26.
2:22 «It aylinip əz ḳusuḳini yər» — birinqi ḥekmətlik səz «Pənd.» 26:11din elinoɣan. Ikkinqisining mənbəsi naməlum.
2:22 Pənd. 26:11.
3:1 2Pet. 1:13.
3:3 1Tim. 4:1; 2Tim. 3:1; Yəḥ. 18.
3:4 Əz. 12:22.
3:5 «Ḥalbuki, ular əng ḳədimki zamanda Hudaning səzi bilən asmanlarning yaritiloɣanliḳini wə xuningdək yərning sudin qiḳḳan ḥəm suning wasitisi bilən barliḳḳa kəlgənlikini ətəy untuydu» — «ətəy untuydu» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «əz bəngbaxliḳidin untuydu».
3:5 Yar. 1:9; Zəb. 24:2.
3:6 «xu amillarning wasitiliri bilən xu zamandiki dunya kəlkündin oɣərḳ bolup yoḳaldi» — «...xu amillarning wasitiliri bilən» degən ibarə pəḳət suning əzini yaki sular wə Hudaning səzini təng kərsitidu. Bizningqə sular wə Hudaning səzini təng kərsitidu; qünki *(grek tilida)* aldinḳi jümlidə bu ikki ix əng ahirida tiloɣa elinoɣan, xundaḳla 7-ayəttə Hudaning səzining ikkinqi ḳetim wasitə bolidioɣanliḳi kərsitilidu.
3:6 Yar. 7:10,21.
3:7 «Əmma ḥazirḳi asmanlar bilən zemin ohxaxla xu səz bilən ihlassiz adəmlər soraḳḳa tartilip ḥalak ḳilinidioɣan axu kündə otta kəydürülüxkə saḳlinip, ta xu künigiqə ḥalidin həwər elinip turidu» — «ohxaxla xu səz» degən ibarining baxḳa hil tərjimisi: «Uning *(yəni, Hudaning)* səzi».
–«Ḥalidin həwər elinip turidu» — pəḳət saḳlanoɣanla əməs, bəlki Hudaning oɣəmhorluḳining obyekti bolidu.
3:7 Zəb. 102:25-26; Yəx. 51:6; 2Tes. 1:8; Ibr. 1:11; 2Pet. 3:10.
3:8 «Rəbgə nisbətən bir kün ming yildək wə ming yil bir kündəktur» — Rəb waḳitning qəklimisigə uqrimaydu, əlwəttə.
3:8 Zəb. 90:4.
3:9 «Rəb Əz wədisini orundaxni bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioɣinidək keqiktürgini yoḳ, bəlki ḥeqkimning ḥalak boluxini halimay, ḥəmmə insanning towa ḳilixioɣa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik ḳilip waḳitni sozmaḳta» — Rəb ḳaytip kəlgəndə yər yüzidikilərgə towa ḳilix pursiti ḳalmaydu, əlwəttə.
3:9 Əz. 18:32; 33:11; Yəx. 30:18; Ḥab. 2:3; Rim. 2:4; 1Tim. 2:4; 1Pet. 3:20; 2Pet. 3:15.

otta erip tügəydu; zemin wə uningdiki pütkül nərsilərmu kəyüp ketidu. [11] Ḥəmmə nərsə mana xundaḳ erip yoḳilidioŋan yərdə, silər ḳandaḳ adəmlərdin boluxunglar kerək? — ḥayatinglarni pak-muḳəddəsliktə wə ihlasmənliktə ətküzüp, [12] Hudaning künini tələmürüp kütüp, u künning tezrək kelixi üqün intilixinglar kerək əməsmu? U künning kelixi bilən pütün asmanlar otta yoḳap tügəydu wə kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu. [13] Lekin biz bolsaḳ Uning wədisi boyiqə, yengi asman-zeminni intizarliḳ bilən kütməktimiz. U yər ḥəḳḳaniyliḳning makanidur.

[14] Xuning üqün, əy səyümlüklirim, bu ixlarni kütüwatḳanikənsilər, xu tapta Hudaning aldida nuḳsansiz wə daoŋsiz, inaḳlik-hatirjəmlik iqidə ḥazir bolup qiḳixinglar üqün intilinglar. [15] wə Rəbbimizning səwr-taḳitini nijat dəp bilinglar, dəl səyümlük ḳerindiximiz Pawlusmu əzigə ata ḳilinoŋan danaliḳ bilən bu ixlar tooŋruluḳ silərgə yazoŋan; [16] barliḳ hətliridimu u bu ixlar ḥəḳḳidə tohtilidu. Uning hətliridə qüxinix təs boloŋan bəzi ixlar bar; bu ixlarni təlim almioŋan wə tutami yoḳ kixilər muḳəddəs yazmilarning baxḳa ḳisimlirini burmilioŋandək, burmilap qüxəndüridu wə xuning bilən əz bexioŋa ḥalakət elip kelidu.

[17] Xuning bilən, i səyümlüklirim, mən eytḳan bu ixlarni aldin'ala bilgənikənsilər, bu əhlaḳsizlarning səpsətliri bilən azdurulup, mustəḥkəm turuxunglarni yoḳitip ḳoyuxtin ḥoxyar bolunglar. [18] Əksiqə, Hudaning meḥir-xəpḳitidə ḥəm Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoŋuqimiz Əysa Məsiḥkə boloŋan bilixtə dawamliḳ əsünglar.

Uningoŋa ḥəm ḥazir ḥəm axu əbəd künigiqə barliḳ xan-xərəp mənsup boloŋay! Amin!

3:10 «lekin Rəbning küni huddi ooŋrining kelixidək kütülmigən waḳitta bolidu» — «rəbning küni» *(Məsiḥning kelidioŋan küni)* Təwrattiki kəp yərlərdə «Pərwərdigarning küni» dəp kərsitilidu. «Ḳoxumqə səz»diki «Hudaning küni» tooŋruluḳ izaḥatlirimizni kərüng. «Ooŋrining kelixidək» — demək, kütülmigən waḳitta. **«U küni asmanlar xiddətlik güldürligən awaz bilən oŋayib bolup, kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu; zemin wə uningdiki pütkül nərsilərmu kəyüp ketidu»** — «kainatning barliḳ ḳurulmiliri» yaki «barliḳ asman jisimliri».

–«Uningdiki pütkül nərsilərmu» degənning baxḳa hil tərjimisi: «uningdiki pütkül ixlarmu» yaki «uningdiki barliḳ ḳiloŋan ixlarmu».

–«zemin wə uningdiki pütkül nərsilərmu kəyüp ketidu» — bəzi kona kəqürmilərdə «zemin wə üstidiki barliḳ ixlar yalingaq axkarilinidu» deyilidu.

3:10 Mat. 24:43,44; 1Tes. 5:2; Wəḥ. 3:3; 16:15.

3:12 «Hudaning künini tələmürüp kütüp, u künning tezrək kelixi üqün intilixinglar kerək əməsmu? U künning kelixi bilən pütün asmanlar otta yoḳap tügəydu wə kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu» — «Hudaning küni» degən ibarə tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

–«Kainatning barliḳ ḳurulmiliri» degənning baxḳa hil tərjimisi: «barliḳ asman jisimliri».

3:12 Zəb. 50:3; 2Tes. 1:8.

3:13 «Lekin biz bolsaḳ Uning wədisi boyiqə, yengi asman-zeminni intizarliḳ bilən kütməktimiz. U yər ḥəḳḳaniyliḳning makanidur» — «u yər» ḥəm yengi asman wə yengi zeminnimu kərsitidu.

3:13 Yəx. 65:17; 66:22; Wəḥ. 21:1.

3:15 «Rəbbimizning səwr-taḳiti» — yaki «Rəbbimizning kəngqilik ḳilixi». **«wə Rəbbimizning səwr-taḳitini nijat dəp bilinglar»** — bu intayin ihqam jümlə bolup, bəlkim: «Hudaning səwr-taḳiti tehimu kəp adəmlərgə gunaḥidin ḳutḳuzulux pursiti yaritip bərməktə, dəp bilinglar» degəndək mənidə boluxi mumkin. Yənə mumkinqiliki barki, «nijat» muxu yərdə «bu dunyaning saḳlinip ḳelixi» degən mənidə ixlitilgən boluxi mumkin; nemila bolmisun ayətning asasiy mənisi ohxax; biz pəḳət bu dunyada bolsaḳla, bügün towa ḳilip gunaḥlirimizdin ḳutulux yoli oquḳ turidu, dəp biliximiz lazim. **«dəl səyümlük ḳerindiximiz Pawlusmu əzigə ata ḳilinoŋan danaliḳ bilən bu ixlar tooŋruluḳ silərgə yazoŋan»** — «ḳerindiximiz Pawlusmu... silərgə yazoŋan» — Pawlusning kəp hizmiti «yat əllər», yəni Yəḥudiy əməslər arisida boloŋaqḳa, Petrusning bu hetimu bəlkim Yəḥudiy bolmioŋan etiḳadqilaroŋa yezilоŋan bolsa kerək.

3:15 Rim. 2:4.

3:16 Rim. 8:19; 1Kor. 15:24; 1Tes. 4:15.

3:17 «Xuning bilən, i səyümlüklirim, mən eytḳan bu ixlarni aldin'ala bilgənikənsilər...» — «mən eytḳan bu ixlar» bəlkim rosul Petrusning yuḳirida sahta təlim bərgüqilər tooŋruluḳ agaḥlanduruxlirini kərsitidu. **«bu əhlaḳsizlarning səpsətliri bilən azdurulup, mustəḥkəm turuxunglarni yoḳitip ḳoyuxtin ḥoxyar bolunglar»** — «bu əhlaḳsizlar» grek tili nushisida 2:7dimu ohxax səz ixlitilidu; demək, «bu əhlaḳsizlar» dəl sahta təlim bərgüqilərni kərsitidu.

3:18 «əksiqə, Hudaning meḥir-xəpḳitidə ḥəm Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoŋuqimiz Əysa Məsiḥkə boloŋan bilixtə dawamliḳ əsünglar» — «əsünglar» bolsa roḥiy ḥayatta, iman-etiḳad jəḥättə bolidu. Muxu roḥiy eskən adəm Hudaning meḥir-xəpḳiti wə Rəb Əysa Məsiḥni qongḳur tonuxḳa kəprək nesip bolidu. Demək, «Hudaning meḥir-xəpḳiti wə Rəb Əysa Məsiḥni qongḳur tonux» ḥəm roḥiy esüxning wasitisi ḥəm nətijisidur.

–Baxḳa birhil tərjimisi «Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoŋuqimiz Əysa Məsiḥning meḥir-xəpḳitidə ḥəm Uningoŋa boloŋan tonuxta dawamliḳ əsünglar».

Қoxumqə səz

Petrus nemixқa Məsiһning «taoŋdiki zor əzgirixi» yaki «julaliқta kərünüxi»ni xunqə təkitləydu? (1:16-18)

Nemə üqün oқurmənlirini rioŋbətləndürüx üqün rosul Petrus Rəbbimizning ələmdin tirilixi yaki һətta asmanoŋa kətürülüxigə əməs (u һəm ikki wəқəgə guwaһqi boloŋanidi), bəlki Uning «taoŋdiki zor əzgirixi» yaki «xan-xərəptə kərünüxi»kə guwaһliқ berixni tallaydu? Bu soaloŋa munasiwətlik boloŋan xuni bayқaymizki, ələmdin tirilgən Rəb Əysa kərüngən waқtida bir қetim Petrus bilən ayrim səzləxti. Məsiһ Petruska ayrim kərüngən qaoŋda səzləxkən məzmunlar bəlkim Petrusning hususiy ixi süpitidə baxқilaroŋa eytilmioŋan bolsa kerək. Xunga u bu ayrim deyixkən səzlər tooŋruluқ eytmaydu. Lekin esimizdə barki, «zor əzgirix» yüz bərgəndə, Məsiһ taoŋda Өzining bu uluoŋ kərünüxini kərgən Petrus, Yaқup wə Yuһannalaroŋa: «**Insan'ooŋli ələmdin tirildürülmigüqə, bu alamət kərünüxni һeqkimgə tinmanglar**» dəp tapilidi. U ələmdin tirilgəndin keyin, əmdi ularning məs'uliyiti bu uluoŋ wəһiyni jamaətkə yətküzüx idi.

Petrusning bu hetini tapxuruwaloŋuqilar bəlkim baxқa kəp adəmlərning Məsiһning tirilixi tooŋruluқ guwaһqiliқini angliоŋan boluxi mumkin. Dərwəқə, rosul Pawlus bizgə, U tirilgəndin keyin bir қetim 500din kəp adəm uni kərdi, dəydu («1Kor.» 15:6). Lekin Uning «julaliқta kərünüx»ini kərgənlər pəқət üq adəm idi. Xübһisizki, xu qaoŋda ular һətta Məsiһning ələmdin tirilixidiki kərünüxlərdə kərünməydioŋan Uning məlum birər xəripini kərgənidi. Dərwəқə, Rəbbimiz ələmdin tirilip kərüngənliridə, pat-pat salaһiyitini Өzini kərgənlərdin Өzini iman-ixənq arқilиқ tonuoŋuqə yoxuratti wə xundaқ қilixtin birhil zoқ aloŋan boluxi mumkin. «**I Israilning Hudasi, nijatkar, dərһəқiқət Өzini yoxuruwaloŋuqi bir Hudadursən!**» («Yəx.» 45:15). «Mat.» 28:16-17, «Mar.» 16:12, «Luқa» 24:23-36, «Yһ.» 20:11-18, 21:1-14ni kərüng.

Undaқta, ularning kərgini nemə idi?

«Mat.» 16:28-17:2: — «**Mən silərgə xuni bərһəқ eytip қoyayki, bu yərdə turoŋanlarning arisidin ələmning təmini tetixtin burun jəzmən Insan'ooŋlining Өz padixaһliқi bilən kəlgənlikini kəridioŋanlar bardur. Wə altə kündin keyin, Əysa Petrus, Yaқup wə Yaқupning inisi Yuһannani ayrip elip, egiz bir taoŋқa qiқti. U yərdə Uning siyaқi ularning kəz aldidila əzgirip, yüzi қuyaxtək parlidi, kiyimliri nurdək ap'aқ bolup qaқnidi...**».

Rəbbimiz awwal ularoŋa: «**Bu yərdə turoŋanlarning arisidin ələmning təmini tetixtin burun jəzmən Insan'ooŋlining əz padixaһliқi bilən kəlgənlikini kəridioŋanlar bardur**» — dəp kərsətkənidi. Xübһisizki, ularning kərgini dəl xu ix idi. Əllik bəx yildin keyin, rosul Yuһanna Patmos arilida turoŋanda, Rəb Əysa uningoŋa ərxtin kərüngəndə, Yuһanna taoŋda Məsiһning «julaliқta kərünüx»ini kərgən xu qaoŋdiki xan-xərəpkə oһxax xan-xərəpni қaytidin kərgən. Nətijə қandaқ boldi? «**Uni kərginimdə, ayioŋioŋa ələktək yiқildim**» («Wəһ.» 1:17).

Rəbbimiz arimizda bizdək insan bolux üqün «**Өzidin һəmmini қuruқdidi**» dəp etirap қilimiz («Fil.» 2:7). Əmdi U Өzidin қuruқdioŋan «һəmmə»ning — parlaқ xan-xərəp, qəksiz danaliқ, biһesab küq-қudrətni əz iqigə alidioŋanliқini pəқət Hudaning bizgə tapxuroŋan səz-kalami arқilиқ iman-ixənq bilən azraқ kərüləydioŋan, qüxinələydioŋan bolduқ. Əmma Məsiһdə axu «**zor əzgirip julaliқta kərünüx**» boloŋanda, Petrus, Yaқup wə Yuһannalar biwasitə Əysaning əyni,

toluқ salaһiyitidin, iqki xan-xəripining bir xolisini oɣil-pal kərgən boldi. Rəsim negatipi nuroɣa axkarilanoɣandək, muxu kərünüx Petrusning қəlbi wə roһioɣa intayin qongқur iz қaldurup ornaxқanidi. Қarangoɣu wақitlarda bu kərünüx daim uning aldida turup uni ilһamlandurup kəlgənidi. Ңazir bolsa əlümgə məңkum қilinix wақti yeқinlaxқanda, uning kəz aldida turoɣini Məsiһning dəl bu ңəқiқiy xan-xəripidin ibarət uluoɣ reallиқtur. Buningoɣa қarioɣanda əzining aldida tartidioɣan azab-oқubət wə əlümi qaoɣliқ ix kərünətti (Petrusning bexi pəskə қilinip krestləngən) wə Hudaning barliқ muқəddəs bəndiliri kəlgüsidə əlidioɣan bir tənning qəklik küqidin ңalқip, bu xan-xərəpni wə uningdin tehimu uluoɣini kəridu, amin!

Sahta təlim bərgüqilər

Rosul Petrusning bu sahta təlim bərgüqilər tooɣrisidiki səzlirigə қarap, ularning «soқunup kirgən»likini bayқaymiz (2:2). U ularni Təwrat қanuni dəwridə nuroɣun kixilərni azduroɣan sahta pəyoɣəmbərlərgə ohxitidu. Ular awwal niyət-nixanlirini axkarilimaydu — məқsətliri əməliyəttə baxқilarning mal-mülüklirini қoloɣa kəltürüx (2:3). Ularning kəngülliri türlük gunaһlaroɣa toloɣan bolidu (2:14). Ularning қarалioɣan nixani bolsa tutami yoқ kixilərdur — yəni puli bar kixilər yaki қiz-ayallar (Petrus eytқan bu sahta təlim bərgüqilər ər kixilərdur. Təlim bərgüqilər əslidə ayal kixilərdin bolmasliқi kerək («1Tim.» 2:11-15)). Petrus muxu kixilərni «**Balaamning yolida mangoɣanlar**» dəp təswirləydu (Balaamning tarihi «Qəl.» 22-24-babta tepilidu).

Ikkinqi wə üqinqi əsirlərdə muxundaқ sahta təlim bərgüqilərning kəpiyip kətkini tarihning eniқ pakitidur. Keyinki қarangoɣulukқa qəmgən dəwrlər tehimu xundaқ. Biraқ ңazirқi zamanlar üstidə tohtaloɣumiz kelidu. Telewiziyining atalmix «Huda қanalliri»diki təlim bərgüqilərning kəpinqisi dəl xundaқ sahta təlim bərgüqilərdindur. Biz baxқa yərlərdə ularning «hizmiti» üstidə eytқinimizdək, ular «təlimqi» əməs, «tiləmqi»lərdur. Ular daim əzlirining «məjizilik қudriti»din mahtinidu. Ңətta ularda «məjizilik қudrət» barmu, dəyli, ularning ңayatining mewisi muxu «қudrət»ning қaysi mənbədin kəlgənlikini barliқ əқli bar adəmlərgə ispatlixi kerəktur. Muxu mahtinixlirining niқabi astida, ularning birnəqqə yüzligən xəқildə қaytilanoɣan asasiy həwərliri mundaқ: —

(1) Huda Өz həlқini kəprək sədiқə berixkə qaқiriwatidu.

(2) Hudaning həlқining sədiқisini Hudaning hizmətkarlirioɣa — bolupmu «məjizə-karamətlərni kərsitidioɣan» hizmətkarlirioɣa tapxuruxi kerək.

Hudaning həlқining sədiқisini kəmbəoɣəllərgə berix tooɣruluқ ularning aoɣzidin birmu səz qiқmaydu. Qiққan təқdirdimu qiқsimu «Bizning wasitisimiz arқiliқ berilsun» dəydu. Undaқta muxu pul қəyərgə ketidu?

(3) Hudaning hizmətkari mana mən — xunga sədiқənglarni manga əwətixinglar kerək!

(4) Kəprək pul əwətsingiz, Huda sizni kəp pul bilən bərikətləydu! (bu қimarwazliққa ohxaydu — Қaysi təlim bərgüqini tallisam, kəprək pul bilən bərikətlinimən?!)

(5) Petrus dəl sahta təlim bərgüqilərni təswirligəndək, muxu «telewiziyə qolpanliri»ning Iblisni mazaқ қilip, uningoɣa: — «Anglioɣuqilarning turmuxioɣa yətküzgən təsiringni tohtat!» yaki «Qiқip kət!» dəp əmr qüxürgənliki daim kəz aldimizda pəyda bolidu (2:10-13). Ular roһiy

küqidin kəp məoɣrulinidu wə «roḥiy urux» tooɣrulukmu kəp səzləydu, lekin əməliyəttə ular Iblisning əsiri wə ḳoralidur. Ḥəḳiḳiy «roḥiy urux» birinqidin Huda aldida ḥəḳiḳət wə kəmtərlik iqidə durus yaxax arḳilik ətküzilidu («əf.» 6:10-18).

Rəbbimiz bizgə «**Silər ularni** (sahta pəyoɣəmbərlərni) **mewiliridin tonuwalalaysilər**» dəp agaḥlanduridu. («Mat.» 7:16). Məlum təlim bərgüqini angliоɣiningizda əzingizdin sorap beḳing — Bu adəmning roḥidin nemə qiḳiwatidu? U adəmlərni əzigə yaki Hudaoɣa jəlp ḳilmaḳqimu? U muḥəbbətlik kiximu, yaki məoɣrur kiximu?

3:12 Hudaning küni

Ahirda biz muxu ibarə üstidə səl tohtilimiz. Bu ibarə pəḳət uxbu həttə tepilidu. Bəlkim biz uni Təwratta kəp tiloɣa elinoɣan «**Pərwərdigarning küni**» yaki «**Rəbning küni**»gə ohxax ix dəp oyliximiz mumkin (10-ayət). Biz «Hudaning küni»də «**Pütün asmanlar xiddətlik güldürligən awaz bilən oɣayib bolup, kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu; zemin wə uningdiki pütkül nərsilərmu kəyüp ketidu**» (3:12) andin «**yengi asmanlar wə yengi zemin**» pəyda bolidu (3:13), dəp oḳuymiz.

Bu səzlər bizni xuan Injildiki «Wəḥiy» degən ḳisimoɣa apiridu; u yərdə Məsiḥning yər yüzidə ming yilliḳ sürgən səltənitining bexaritidin keyin, təwəndiki ixlar axkarilinidu: —

«**Ming yil toxḳanda, Xəytan zindandin boxitilip, yər yüzining tət bulungidiki əllərni, yəni Gog wə Magogni azdurux wə ularni jəng ḳilixḳa bir yərgə toplaxḳa qiḳidu. Toplanoɣanlarning sani dengiz saḥilidiki ḳumdək sanaḳsiz bolidu. Ular yər yüzidiki kəng tüzlənglikkə qiḳip, muḳəddəs bəndilərning bargaḥini, yəni Huda səyidioɣan xəḥərni muḥasirigə alidu. Lekin asmandin ot yeoɣip, ularni yutuwetidu. Ularni azduroɣan Iblis bolsa diwə bilən sahta pəyoɣəmbər kəyüwatḳan ot wə günggürt kəligə taxlinip, u yərdə keqə-kündüz əbədil'əbədgiqə ḳiynilidu.**

Uningdin keyin, qong bir aḳ təht wə uningda Olturoɣuqini kərdüm. Asman bilən zemin Uning yüzidin əzini ḳaquridu, ular turoɣudək jay əmdi ḥərgiz tepilmaydu... andin, yengi asman wə yengi zeminni kərdüm; qünki burunḳi asman wə zemin ətüp kətkənidi, dengizmu məwjut bolmidi»

(«Wəḥ.» 20:7-11, 21:1)

Xuning bilən Petrus tiloɣa aloɣan wəḳə («**Pütün asmanlar xiddətlik güldürligən awaz bilən oɣayib bolup, kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu; zemin wə uningdiki pütkül nərsilərmu kəyüp ketidu**») axu ming yilliḳ səltənətning ahirida bolidu. U degəndək etiḳadqilarning kəzliri yər yüzidiki xu ming yilliḳ səltənəttə əməs, bəlki keyin kelidioɣan «**yengi asmanlar wə yengi zemin**» üstididur. Demək, biz etiḳadqilar Məsiḥning ming yilliḳ padixaḥliḳ məzgilini mənggülük bilən selixturoɣanda bir dəḳiḳə, halas, dəp ḥesabliximiz kerək.

Petrusning bu ixlarning «**Pərwərdigarning küni**»ning bir ḳismi boloɣinini bayan ḳiloɣinidin (3:10) mundaḳ hulasigə kelimiz: — muḳəddəs yazmilarda, «Pərwərdigarning küni» degən ibarining üq mənisi tepilidu. Ḳaysi yərdə kərülsə aldi-kəyni səzlirigə ḳarap ḳaysi mənidə ixlitilgənliki kərünidu: —

(a) Məsiḥning ḳaytip kəlgən künining əzi (məsilən, «Yəx.» 2:12, «Yoel» 1:15, 2:1, 2:31, «Mal.» 4:5, «1Kor.» 5:5)

(ə) Məsiһning ⱪaytip kelixidin awwalⱪi yəttə yilliⱪ azab-oⱪubətlik məzgil («**dəһxətlik azab-oⱪubət**» deyilgən) wə U ⱪaytip kəlgən künning əzi (məsilən, «Yəx.» 13-bab, 34-bab, «Yər.» 46:10, «Əz.» 7:19, 13:5, 30:1-19, «Dan.» 11:28-12:13, «Yoel» 3:14 «Ob.» 1:15, «Zəfaniya» (pütün kitab), «Zək.» 12-14-bab, «Mat.» 24:8-31, «1Tes.» 5:2-5, «2Tes.» 2:1-12).

(b) Yuⱪiriⱪi yəttə yilliⱪ məzgil wə **keyinki ming yilliⱪ səltənət**, jümlidin kona asman-zemin otta eritilgən, yengi asman-zemin pəyda boloɣan waⱪitni əz iqigə alidu («2Pet.» 3:10-12).

Əmdi nemixⱪa bu «**Pərwərdigarning küni**» dəp atilidu? Bu kün adəmning küni, yəni insanning nam-abruyi kətürülgən kün əməs (demək, һazirⱪi zaman əməs) («1Kor.» 4:3), bəlki **Rəbning** küni; demək Uning nami kətürülgən, uluɣlanoɣan kün bolidu. Xuning bilən bu ataloɣuni yuⱪirida tiloɣa elinoɣan üq məzigilning һərbirini təswirləxkə ixlitixkə muwapiⱪ bolidu.

Əmdi «**Hudaning küni**»qu? Gərqə u «Pərwərdigarning küni»gə ohxax mənidə bolsimu, uningda yənə Petrus tiloɣa aloɣan ming yilliⱪ səltənətning ahirⱪi küni alaһidə kəzdə tutuluxi mumkin. Qünki xu küni Rəbbimiz Hudasi һəm Atisioɣa səltənətni tapxuridu: —«**Andin ahirət bolidu; xu qaoɣda U һəmmə һəkümranliⱪ, barliⱪ һoⱪuⱪ wə küqlüklükni əməldin ⱪaldurup, padixaһliⱪni Huda-Atioɣa tapxuridu... Əmma barliⱪ һəmmə Uningoɣa boysunduruloɣandin keyin, Ooɣul Əzi һəmmini Əzigə boysunduroɣuqioɣa boysunidu; xuning bilən Huda һəmmining һəmmisi bolidu**» («1Kor.» 15:24-28). Xunga «**Hudaning** küni» degən ibarə bəlkim һəmmidin muһim boloɣan xu ixni kəzdə tutⱪan boluxi mumkin — demək, «**Huda һəmmining һəmmisi bolidu**».

Injil 23-ḳisim

«Yuḥanna «1»»

(«Rosul Yuḥanna yazoɣan birinqi məktup)

Kirix səz

Bu hətning mu'əllipi Rəb Əysaning əslidiki «on ikki muhlis»ining biri, rosul Yuḥannadur. U «on ikkəylən»din boloɣaqḳa, Yəḥya pəyoɣəmbər Məsiḥni qəmüldürginidin baxlap Rəbbimizning ḥayati wə hizmitigə guwaḥqi idi. Yuḥanna əslidə «Qəmüldürgüqi Yəḥya»ning bir muhlisi boluxi mumkin idi, ḥəmdə Yəḥyaning Məsiḥkə boloɣan guwaḥliḳini anglap, Yəḥyadin ayrilip Əysaoɣa əgixixkə baxlioɣan («Yḥ.» 1:29-37).

Yuḥanna yənə «Yuḥanna bayan ḳiloɣan hux həwər» («Yḥ.»)ning mu'əllipi idi. Bu bayanda u əzini biwasitə kərsətməy, bəlki gaḥi-gaḥida «Əysaning səygən muhlisi» dəp ataydu. Uxbu hətni yazoɣandin keyin u «Yuḥanna yazoɣan ikkinqi məktup» wə «üqinqi məktup» wə ahirda «Wəḥiy» degən kitabnimu yazidu.

Ikkinqi wə üqinqi əsirdiki jamaətning bəzi ixənqlik tarihliri boyiqə, Yuḥanna Yerusalem yaki uningoɣa yeḳin jayda təhminən miladiyə 66-yilioɣiqə turoɣan. Xu waḳitlarda u Əysaning anisi Məryəmdin əz anisidək həwər alatti («Yḥ.» 19:26-27). Miladiyə 66-yili Rim imperiyəsining ḳoxuni Yerusalemni muḥasirigə aldi wə uni wəyran ḳiliwətti.

Xu qaoɣda Yuḥanna bəlkim Əfəsus xəḥirigə kəqüp kəlgən boluxi mumkin. Bu qaoɣda rosul Pawlus alliḳaqan xu yərdin kətkən wə bəlkim 68-yili Rim xəḥiridə əlümgə ḥəküm ḳilinoɣan boluxi mumkin. Bəzi ḳədimki tarihlar boyiqə, Yuḥanna əmrining ahirioɣiqə Əfəsusta turup, xu yər wə ətrapidiki jamaətlərdin həwər aloɣan. Uxbu hət bəlkim Əfəsusta yeziloɣan boluxi mumkin.

Yuḥanna muxu həttə əz ismini eytmaydu. Xübḥisizki, səwəb ismini tiloɣa elixning ḥajiti yoḳ idi. Ḥər adəm hətning mu'əllipi kim ikənlikini bilətti. Biz bu dəwrdikilər uning hətning mu'əllipi ikənlikini xu waḳittiki jamaətning tarihliridin wə yənə hətning yezilix uslubi wə istilidin bilimiz. Qünki bu uslub-istil «Yuḥanna bayan ḳiloɣan hux həwər»ningkigə op'ohxaxtur.

Hətni yazoɣan waḳti

Ḳədimki jamaətning bəzi tarihliri ḥəm hətning əzidə tiloɣa elinoɣan bəzi bid'ətqilik əḥwalliridin, biz hətni birinqi əsirning ahirḳi yillirida, bəlkim miladiyə 90-100-yillar iqidə yeziloɣan, dəp bilimiz. Qünki xu bid'ətlər pəḳət xu qaoɣdila pəyda boloɣan.

Hətning məḳsiti — Rosul Yuḥannaning tüp hizmiti

Rəbbimizning Petrus wə Andriyasni andin Yuḥanna wə Yaḳupni əz hizmitigə qaḳiroɣanda, Petrus wə Andriyas «belik tutuxḳa dengizoɣa tor taxlawatatti». Yuḥanna wə Yaḳup bolsa

«**torlirini ongxawatatti**» («Mat.» 4:18-22). Bu kiqik ix bu tət adəmning keyinki roḥiy hizmitigə pəwkuladdə mas kelidioƣan birhil rəsim yaki ohxitix bolidu. Petrus bolsa keyin «tor taxlioƣuqi» bolup qikti; uning hux həwərni jakarlioƣini mingliogan kixilərni «Hudaning tori»oƣa aldi («Ros.» 2-bab, 4:4, 10-bab). Jamaətning dəsləptiki tarihining birdinbir hatirisi boloƣan «Rosullarning paaliyətliri» degən xu kitabta, Yuḥanna pəkət awwalki bablarda birkanqə ketim tiloƣa elinidu; xu tarihta kəzgə kərünərlik rosullar bolsa awwal Petrus andin Pawlus idi.

Pawlusning əslidiki ḥüniri qedirqilik idi. Bundak kəsp yənə bizgə uning keyinki roḥiy hizmitigə alaḥidə mas kəlgüdək bir rəsimdur, dəp karaymiz; qünki keyin u Məsiḥ üqün «**usta memar**» bolup («1Kor.» 3:10), uning birdinbir uluoƣ nixani «Hudaning əyi» boloƣan pütkül jamaətning binadək «**puhta jipsilaxturulup, Rəbdə mukəddəs bir ibadəthana boluxka əsüx**»tin ibarət idi («əf.» 2:21).

Rosul Pawlus dunya səḥnisidin kətkəndin keyin, kəp jamaətlərdə Pawlus bexarət kiloƣandək mundak əḥwallar pəyda boldi: — «**Mən kətkəndin keyin, qilbərilər aranglaroƣa kirip, padini ḥeq ayimaydu, ḥəmdə ḥətta aranglardinmu bəzilər muhlislarni əzlirigə tartiwelix üqün ḥəkikətni burmilioƣan türlük ixlarni səzləydu**» («Ros.» 20:29-30). Rim imperiyəsining iqi-sirtida turoƣan kəp jamaətlər sahta təlimlər wə aldamqilar təripidin titildi, bəlündi wə kaymukturuldi. Tət tərəptə ḥərhil sahta təlim wə sahta bexarətlər aynip yamrap kətti. Bundak əḥwallarda, jamaətlər rosul Yuḥannaning alaḥidə hizmitigə tolimu eḥtiyajlik idi. U bolsimu «tor taxlax» əməs, «bina kurux» əməs, bəlki «ongxax» yaki «remontqilik» idi. Uning hətliri (1-, 2- wə 3-) adəmni Hudaning kim ikənliki wə Uningoƣa təwə boloƣanlarning kandak hususiyətliri boluxi kerəklikigə biwasitə baxlap kiridu. Yakup, Petrus yaki Pawlusning hətliridə bizgə yətküzgənlirigə karioƣanda, Yuḥannaning bu hətliridə birər yengi təlim yaki wəḥiy yətküzüldi, degili bolmaydu. Lekin u bu hətliridə jamaətning kəzlirini kaytidin Hudaning tüp təbiiti wə harakteri — yəni Uning mutlək pak-mukəddəsliki, ḥəkkaniyliki wə meḥir-muḥibbitigə karatti. Bu hususiyətlər Hudaning ḥayatini kobul kiloƣanlardimu kərülüxi mukərrər; xunga bular arkilik Hudaoƣa təwə yaki təwə əməs boloƣanlikimizni bilələymiz.

Bu əlqəm-sinaklar pəkət əzimiznila əməs, bəlki yənə Hudaoƣa has boloƣan baxkilarni tonup, xundakla ular bilən sirdax-ḥəmdəmliktə boluxka wə əksiqə Hudaoƣa has bolmioƣanlarni, bolupmu (ularning iqidiki) «Məsiḥning təlim-bexarətliri məndə bar» dəp turuwaloƣanlarni pərk etip, ulardin əzimizni tartixkimu mədət beridu. Xundak «təlim bərgüqilər» Hudadin bolmioƣan bolsa, ular bilən (kanqilik karamət-məjizilərni kərsitəlixidin kət'iynəzər) ḥeq karimiz yaki bardi-kəldimiz bolmaslikі kerəktur. Yuḥannaning bu həttiki həwirini əzləxtürgən ḥərbiri Hudaning meḥir-muḥəbbitining nemə ikənlikini qüxinidu wə xuning bilən ḥərkandak udulioƣa kəlgən təlim-bexarətlərni pərk etələydioƣan bolidu.

Ahirda xuni koxup eytip ətimizki, Yuḥanna uxbu hetidə pəwkul'addə bir bid'ətqilik, yəni «gnostisizm»oƣa rəddiyə beridu.

Xunga uning üq heti, bolupmu bu birinqisini Injilning jəwḥiri dəp karaymiz. Pawlus «Kolossiliklərgə» yazoƣan məktupidimu bu bid'ətqilikning dəsləpki bihlirini bir tərəp kilidu. Bu bid'ətqilikning muḥim nuktiliri təwəndikidək boluxi mumkin idi: —

(1) «Alaḥidə bilim wə sirlar bizdila bar, məhpiy rəsmiyətlirimizdin ətsənglar, silərmu uningoƣa erixsilər» («Kol.» 2:16-23ni kərüng).

(2) «Omumən eytqanda «maddiy dunya rəzil», pəqət «roḫiy dunya» yahxidur».

(3) «Maddiy dunya rəzil yaki əḫmiyətsiz, xuningdək insanlarning teni bu maddiy dunyaoƣa təwə boloƣaqqa, insanlarning əz tenidə qiloƣan ixlirimu əḫmiyətsizdur». ««Roḫiy dunya»oƣa təwə bolsaq, tenimiz gunaḫ qiliwərsə ḫeqqandaq aqiwiti bolmaydu».

(4) «Maddiy dunya rəzil boloƣaqqa, Əysa Məsiḫ ərxtin kelip bir təndə makanlixip ḫəqiqiy insan boluxi ḫərgiz mumkin əməs idi. U pəqət «insaniy **qiyapət**»tə kəlgən bir roḫ, halas; demək, U «əttə» əməs».

(5) «Insan boloƣan Nasarətlik Əysa suda qəmüldürülgən waqtidila Hudaning Roḫi Uning tenini ilkigə aldi; pəqət xu qaoƣdin keyinki Əysani «Hudaning Ooƣli» deyixkə bolidu».

(6) «Insan boloƣan Nasarətlik Əysa əlüx aldida Hudaning Roḫi Uning tenidin kətti; xunga «Hudaning Ooƣli əldi» deyixkə bolmaydu».

Gərqə Yuḫanna həttə muxu sahtilikqa toluq rəddiyə bərgən bolsimu (buningoƣa munasiwətlik ayətlər üstidə izaḫatlar wə «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz), bu hətning məzmuni u bid'ətqilikkə bərgən rəddiyining əzidin kəp məzmunluqtur. Yuḫannaning bu heti Hudaning jamaitining ḫərbir əzasioƣa: (a) «Məndə «ḫəqiqiy ḫayat» barmu-yoqmu?» degən soaloƣa tooƣra jawab tapquzidu; (ə) ḫər türlük aldamqilik wə sahta təlimlərgə (qandaq tərəptin kelixidin wə nemə boluxidin qət'iynəzər) yüzlinip, ularni pərq etip bir tərəp qilixqa qorallanduridu.

Məzmun: —

1. Ḫayatlik kalami (1:1-4)
2. Yoruqluq wə qarangoƣuluq (1:5-2:29)
3. Hudaning pərzəntliri kim? (3-bab)
4. Ḫəqiqət wə aldamqilik (4:1-6)
5. Bir-birimizgə meḫir-muḫəbbət kərsitəyli (4:7-21)
6. Etiqadning oƣəlibə qilixi (5:1-13)
7. Baxqilaroƣa dua qilix (5:14-21)

Yuḩanna «1»

«Rosul Yuḩanna yazoɣan birinqi məktup»
Əysa Məsiḩ — Ḩayatlik Kalamidur

1 [1] Əzəldin bar boloɣuqi, əzimiz anglioɣan, əz kəzlirimiz tikilip karioɣan wə kollirimiz bilən
tutup silioɣan ḩayatlik Kalami tooɣrisida silərgə bayan kilimiz [2] (bu ḩayatlik bizgə ayan
bolup, biz uni kərduk. Xuning bilən bu ḩəktə guwaḩlik berimiz ḩəmdə Ata bilən billə bolup,
keyin bizgə ayan boloɣan xu mənggülük ḩayatni silərgə bayan kilimiz) [3] — silərnimu biz bilən
sirdax-ḩəmdəmliktə bolsun dəp biz kərgənlirimizni wə anglioɣanlirimizni silərgə bayan
kilimiz. Bizning sirdax-ḩəmdəmlikimiz Ata wə Uning Ooɣli Əysa Məsiḩ biləndur. [4] Silərning
huxallikinglar tolup taxsun dəp, bularni silərgə yeziwatimiz.

Hudaning yorukluk̇ida pak yaxax

[5] Wə biz Uningdin anglioɣan ḩəm silərgə bayan kilidioɣan həwirimiz mana xudurki, Huda
nurdur wə Uningda ḩeqkandak̇ karangoɣuluk̇ bolmaydu. [6] Əgər biz Uning bilən sirdax-
ḩəmdəmlikimiz bar dəp turup, yənila karangoɣuluk̇ta yürsək, yaloɣan eytkan wə ḩəkikətkə
əməl kilmioɣan bolimiz. [7] Lekin U Θzi nurda boloɣinidək bizmu nurda mangsak̇, undak̇ta bizning
bir-birimiz bilən sirdax-ḩəmdəmlikimiz bolup, Uning Ooɣli Əysa Məsiḩning k̇eni bizni barlik̇
gunaḩtin paklaydu. [8] Əgər gunaḩimiz yok̇ desək, əz əzimizni aldioɣan bolimiz ḩəmdə bizdə
ḩəkikət turmaydu. [9] Gunaḩlirimizni ikrar kilsak̇, U bizning gunaḩlirimizni kəqürüm kilip, bizni
barlik̇ ḩəkk̇aniysizlik̇tin pak kilixk̇a ixənqlik ḩəm adildur. [10] Əgər gunaḩ kilmiduk̇ desək, Uni
yaloɣanqi kilip k̇oyoɣan bolimiz wə Uning səz-kalami bizdin orun almioɣan bolidu.

1:1 Luk̇a 24:39; Yuḩ. 20:27; Yuḩ. 1:1, 14; 2Pet. 1:16.
1:2 «Xuning bilən bu ḩəktə guwaḩlik̇ berimiz ḩəmdə Ata bilən billə bolup, keyin bizgə ayan boloɣan xu mənggülük ḩayatni silərgə bayan kilimiz» — «Ata» muxu yərdə Huda'atini bildüridu; okurmənlər bu həttə «Ata» wə «Ooɣul» degən səzlərni kərsə, Huda'ata wə Hudaning Ooɣli, yəni Uning Kalami Əysa Məsiḩni kərsitidu.
1:3 «— silərnimu biz bilən sirdax-ḩəmdəmliktə bolsun dəp biz kərgənlirimizni wə anglioɣanlirimizni silərgə bayan kilimiz. Bizning sirdax-ḩəmdəmlikimiz Ata wə Uning Ooɣli Əysa Məsiḩ biləndur» — «sirdax-ḩəmdəmlik» degənlik Injilda bu alahidə mənidə bolup, grek tilida «ortak̇lik̇» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz ḩəm Huda bilən boloɣan alak̇ini, ḩəm etik̇adqilarning bir-biri bilən boloɣan ziq alak̇isini, xundak̇la Hudaning xapaitidin ortak̇ nesiwə boluxni bildüridu.
1:4 «Silərning huxallikinglar tolup taxsun dəp...» — bəzi kona kəqürmilərdə «Bizning huxallikimiz tolup taxsun dəp... » deyilidu.
1:5 Yuḩ. 1:9; 8:12; 9:5; 12:35, 36.
1:6 «Əgər biz uning bilən sirdax-ḩəmdəmlikimiz bar dəp turup, yənila karangoɣuluk̇ta yürsək, yaloɣan eytkan wə ḩəkikətkə əməl kilmioɣan bolimiz» — «ḩəkikətkə əməl kilmioɣan bolimiz» grek tilida «ḩəkikətni kilmaymiz» degən səz bilən ipadilinidu.
1:7 «Lekin U Θzi nurda boloɣinidək bizmu nurda mangsak̇, undak̇ta bizning bir-birimiz bilən sirdax-ḩəmdəmlikimiz bolup, Uning Ooɣli Əysa Məsiḩning k̇eni bizni barlik̇ gunaḩtin paklaydu» — «U Θzi» muxu yərdə, xübḩisizki, Hudani kərsitidu.
1:7 Ibr. 9:14; 1Pet. 1:19; Wəḩ. 1:5.
1:8 1Pad. 8:46; 2Tar. 6:36; Ayup 9:2; Zəb. 143:2; Pənd. 20:9; Top. 7:20.
1:9 «gunaḩlirimizni ikrar kilsak̇, u bizning gunaḩlirimizni kəqürüm kilip, bizni barlik̇ ḩəkk̇aniysizlik̇tin pak kilixk̇a ixənqlik ḩəm adildur» — nemixk̇a rosul «U *(Huda)* ... ixənqlik ḩəm adildur» dəydu?
–*(1)* Huda «muk̇əddəs bəndilirini etik̇adi tüpəylidin kəqürüm kildim» desə, u səzidə qing turidu wə ixənqliktur;
–*(2)* Huda adil sotqi bolup, gunaḩni jazalimay k̇oymaydu. Xunga bizni kəqürüx üqün bizning gunaḩlirimizni əz ihtiyari bilən əz üstigə aloɣan kurbanlik̇imiz gunaḩsiz Əysa Məsiḩk̇ə k̇oyoɣan; u bizning ornimizda əldi. Xunga Yuḩanna ««Huda bizning gunaḩlirimizni kəqürüxkə...Ixənqlik ḩəm adildur» dəydu. Huda gunaḩlirimizni kəqürüxi bilən ix tohtimaydu, əlwəttə; u yənə bizni «barlik̇ ḩəkk̇aniysizlik̇tin pak kilidu».
1:9 Zəb. 32:5; Pənd. 28:13.

Əysa Məsiḩ - Hudaoƣa boloƣan wəkilimizdur

2 [1] I əziz balilirim, mən silərni gunaḩ sadir kilmisun dəp, bu səzlərni yeziwatimən. Mubada birsi gunaḩ sadir kilsa, Atining yenida bir yardəmqi wəkilimiz, yəni Ḩəkkaniy Boloƣuqi Əysa Məsiḩ bardur.
[2] U Əzi gunaḩlirimiz üqün jazani kətürgüqi kəfarəttur; muxu kəfarət pəkət bizning gunaḩlirimiz üqünla əməs, bəlki pütkül dunyadikilərning gunaḩliri üqündur.
[3] Bizning uni tonuoƣanlikimizni biləliximiz — Uning əmrlirigə əməl kiliximizdindur. [4] «Uni tonuymən» dəp turup, Uning əmrlirigə əməl kilmioƣuqi kixi yaloƣanqidur, uningda ḩəkikət yok tur.
[5] Lekin kimki Uning səzigə əməl kilsa, əmdi uningda Hudaning mehir-muḩəbbiti ḩəkikətən kamalətkə yətkən bolidu. Biz əzimizning Uningda boloƣanlikimizni ənə xuningdin bilimiz.
[6] «Hudada turup yaxaymən» degüqi bolsa Əysaning mangoƣinidək ohxax mengixi kerək.

Kerindaxlaroƣa mehir-muḩəbbət kərsitix nurning bəlgisi

[7] I səyümlüklirim, silərgə burun anglap bakmioƣan yengi bir əmrni əməs, bəlki dəsləptin tartip silər tapxuruwaloƣan kona əmrni yeziwatimən. Uxbu əmr silər burundinla anglap keliwatkan səz-kalamdur.
[8] Lekin yənə kelip mən silərgə yeziwatkinimni yengi əmr desəkmu bolidu; bu əmr Məsiḩdə ḩəm silərdimu əməl kilinmakta, qünki karangoƣuluk ətüp kətməktə, wə ḩəkikiy nur allikaqan qeqilixka baxlidi.
[9] Kimdəkim əzini «nurda yaxawatimən» dəp turup, kerindixini əq kərsə, u bügüngiqə karangoƣulukta turuwatkan bolidu. [10] Kerindixioƣa mehir-muḩəbbət kərsətkən kixi yoruklukta turmakta, uningda gunaḩka putlaxturidioƣan ḩeqnemə kalmaydu.
[11] Lekin kerindixini əq kərgən kixi karangoƣuluktidur; u karangoƣulukta mangidu wə kəyərgə ketiwatkanlikini bilməydu, qünki karangoƣuluk uning kəzlirini karioƣu kiliwətkən.
[12] Mən bularni silərgə yeziwatimən, i əziz balilirim, qünki gunaḩliringlar Uning nami üqün

---

2:1 «I əziz balilirim,...» — «əziz balilirim» grek tilida «kiqik balilirim». **«Mubada birsi gunaḩ sadir kilsa, Atining yenida bir yardəmqi wəkilimiz, yəni Ḩəkkaniy Boloƣuqi Əysa Məsiḩ bardur»** — «yardəmqi wəkil» grek tilida «parakletos» deyilidu, bu səz «Yuḩ.» 14:16, 26, 15:26, 16:7də «yardəmqi» dəp tərjimə kilinidu. «Parakletos» xu yərlərdə Mukəddəs Roḩni kərsitidu. Xu yərlərdiki bu səzning toluk mənisi tooƣruluk izaḩatlarni kərüng.
2:1 1Tim. 2:5; Ibr. 7:25.
2:2 «U Əzi gunaḩlirimiz üqün jazani kətürgüqi kəfarəttur; muxu kəfarət pəkət bizning gunaḩlirimiz üqünla əməs, bəlki pütkül dunyadikilərning gunaḩliri üqündur» — «jazani kətürgüqi kəfarət» — 4:18, «Rim.» 3:25, «Ibr.» 9:5də muxuningoƣa yekin bir səz tepilidu. Təwratta bu səz *(ibraniy tilida)* «kəfarət təhti» yaki «rəḩim təhti» *(«Mis.» 25:17)* ḩəm bəzidə «gunaḩ tilax kurbanliki» yaki «gunaḩni yapkuqi kurbanlik» degən mənidə kərülidu. Injilda uning asasiy ukumi Hudaning oƣazipini əz üstigə elix wə xundakla gunaḩlardin pak kilixtur.
2:2 Yuḩ. 4:42; Rim. 3:25; 2Kor. 5:18; Kol. 1:20; 1Yuḩ. 4:10, 14.
2:4 1Yuḩ. 4:20.
2:5 «Lekin kimki uning səzigə əməl kilsa, əmdi uningda Hudaning mehir-muḩəbbiti ḩəkikətən kamalətkə yətkən bolidu» — Injil boyiqə insanlar bir-birimizni səyük üqün wə Hudaning Əzini səyük üqün kəlbimizgə «Hudaning mehir-muḩəbbiti» Mukəddəs Roḩ arkilik təkülüxi kerək *(«Rim.» 5:5)* andin bizning Hudaoƣa wə insalaroƣa mehir-muḩəbbət kərsitiximiz mumkin bolidu. Xunga «Hudaning mehir-muḩəbbiti» Hudadin kəlgən ḩəm bizdin Hudaoƣa ḩəm insanlaroƣa karitiloƣan muḩəbbitimizning ḩəmmisini kərsitidu. **«Biz əzimizning Uningda boloƣanlikimizni ənə xuningdin bilimiz»** — «Uningda boloƣanlikimiz»: — demək, Uning bilən yekin alakidə boloƣanliktur. «Rimliklaroƣa»diki kirix səzimizdiki «Məsiḩdə» «Hudada» wə «Roḩta» tooƣruluk bayanlirimiznimu kərüng.
2:5 Yuḩ. 13:35.
2:6 «Hudada turup yaxaymən» degüqi bolsa...» — «Hudada» grek tilida «uningda». **«Əysaning mangoƣinidək ohxax mengixi kerək»** — grek tilida «Uning mangoƣinidək ohxax mengixi kerək».
2:6 Yuḩ. 13:15; 1Pet. 2:21.
2:7 «I səyümlüklirim, silərgə burun anglap bakmioƣan yengi bir əmrni əməs, bəlki dəsləptin tartip silər tapxuruwaloƣan kona əmrni yeziwatimən. Uxbu əmr silər burundinla anglap keliwatkan səz-kalamdur» — Yuḩanna kərsətkən əmr, xübḩisizki, «bir-biringlaroƣa mehir-muḩəbbətni kərsitinglar». 3:11, 4:21, «Yuḩ.» 13:34, 15:12ni kərüng.
2:7 2Yuḩ. 5.
2:8 «Lekin yənə kelip mən silərgə yeziwatkinimni yengi əmr desəkmu bolidu; bu əmr Məsiḩdə ḩəm silərdimu əməl kilinmakta, qünki karangoƣuluk ətüp kətməktə, wə ḩəkikiy nur allikaqan qeqilixka baxlidi» — bu sirlik əmma bək muḩim 7-8-ayətlər tooƣruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz. Bizningqə asasiy mənisi xuki, «roḩiy ḩayat» kəlgəndin keyin insanlarda «bir-biringlaroƣa muḩəbbət kərsitix» ḩəkikətən mumkin bolidu, xunga bu əmrmu «yengi» bolidu.
2:8 Yuḩ. 13:34; 15:12.
2:10 Yuḩ. 12:35; 1Yuḩ. 3:14.

kəqürüm kilindi.
13 Mən buni silərgə yeziwatimən, i atilar, qünki silər Əzəldin Bar Bolоquqini tonudunglar.
Mən buni silərgə yeziwatimən, i yigitlər, qünki silər u rəzil üstidin oləlibə kildinglar.
14 Mən buni silərgə yeziwatimən, i əziz balilirim, qünki silər Atini tonudunglar.
Mən buni silərgə yeziwatimən, i atilar, qünki silər Əzəldin Bar Bolоquqini tonudunglar.
Mən buni silərgə yeziwatimən, i yigitlər, qünki silər küqlüksilər, Hudaning səz-kalami silərdə turidu wə silər u rəzil üstidinmu oləlibə kildinglar.

15 Bu dunyani wə bu dunyadiki ixlarni səymənglar. Ḥərkim bu dunyani səysə, Atining səygüsi uningda yoktur. 16 Qünki bu dunyadiki barlik ixlar, yəni əttiki ḥəwəs, kəzlərdiki ḥəwəs wə ḥayatioqa bolоqan məoqrurlukning ḥəmmisi Atidin kəlgən əməs, bəlki bu dunyadin bolоqandur, halas; 17 wə bu dunya wə uningdiki ḥəwəslərning ḥəmmisi ətüp ketidu. Lekin Hudaning iradisigə əməl kiloquqi kixi mənggü yaxaydu.

Dəjjal — Əysa Məsiḥning rəkibi

18 Əziz balilirim, zamanning ahirki saiti yetip kəldi; wə silər dəjjalning ahir zamanda kelidioqanlikini anglioqininglardək, əməliyəttə bolsa ḥazirning əzidila nuroqun dəjjallar məydanoqa qikti; buningdin zamanning ahirki saiti bolup kaloqanliki bizgə məlum. 19 Ular arimizdin qikti, lekin ular əslidə bizlərdin əməs idi. Qünki əgər bizlərdin bolоqan bolsa, arimizda turiwərgən bolatti. Lekin ularning ḥeqkaysisining əslidə bizdikilərdin bolmioqanliki pax kilinoqanliki üqün ular arimizdin qikip kətti.
20 Ḥalbuki, silər bolsanglar Mukəddəs Bolоquqidin kəlgən məsihligüqi Roḥtin nesip boldunglar

---

2:12 «i əziz balilirim» — grek tilida «i kiqik balilirim». **«mən bularni silərgə yeziwatimən, i əziz balilirim, qünki gunaḥliringlar uning nami üqün kəqürüm kilindi»** — «Uning nami» degənlik Əysa Məsiḥning namidur. Okurmənlərning esidə barki, «Əysa» degən nam «Pərwərdigarning nijati» degən mənidə.
2:12 Luka 24:47; Ros. 4:12; 13:38.
2:13 «mən buni silərgə yeziwatimən, i yigitlər, qünki silər u rəzil üstidin oləlibə kildinglar» — «u rəzil» Xəytanni kərsitidu.
2:15 «Ḥərkim bu dunyani seysə, Atining seygüsi uningda yoktur» — Atining səygüsi» Hudadin kəlgən muḥəbbət, demək. 2:5 wə uningdiki «Hudaning meḥir-muḥəbbiti» tooqruluk izaḥatni kərüng.
2:15 Gal. 1:10; Yak. 4:4.
2:16 «Qünki bu dunyadiki barlik ixlar, yəni əttiki ḥəwəs...» — «əttiki ḥəwəs»: Injilda «ət» yaki «ətlər» kəp wakitlarda insanlardiki gunaḥining təbiitini kərsitidu. «Rimliklaroqa»diki kirix səzning insanlardiki «ət» wə «ətlər» tooqruluk bayanlarni kərüng. **«Qünki bu dunyadiki barlik ixlar, yəni əttiki ḥəwəs, kəzlərdiki ḥəwəs wə ḥayatioqa bolоqan məoqrurlukning ḥəmmisi atidin kəlgən əməs, bəlki bu dunyadin bolоqandur, halas»** — okurmənlər dunyadiki ixlarning bu üq amilining *(1)* Xəytanning Ḥawa-animizning aldioqa koyoqan üq hil ezitku amilioqa ohxax ikənlikini *(«Yar.» 3:6)*; *(2)* Xəytanning qəl bayawanda Əysa Məsiḥni sinioqandiki üq hil wəswəsisigə ohxax ikənlikini baykiyalaydu *(«Mat.» 4:1-11, «Luka» 4:1-13ni kərüng)*.
2:17 Zəb. 90:9-10; Yəx. 40:6; 1Kor. 7:31; Yak. 1:10; 4:14; 1Pet. 1:24.
2:18 «Əziz balilirim, zamanning ahirki saiti yetip kəldi; wə silər dəjjalning ahir zamanda kelidioqanlikini anglioqininglardək, əməliyəttə bolsa ḥazirning əzidila nuroqun dəjjallar məydanoqa qikti; buningdin zamanning ahirki saiti bolup kaloqanliki bizgə məlum» — «dəjjal» grek tilida «antiḥristos». Dəjjal tooqruluk «Dan.» 9-babtiki izaḥatlarni, «Mat.» 24-bab wə izaḥatlirini wə «2Tes.» 2-bab wə izaḥatlarni, «Wəḥiy» 13-bab wə «koxumqə səz»ni *(dəjjal tooqruluk)* kərüng. Bu ayəttə tiloqa elinoqan «nuroqun dəjjallar» Məsiḥ wə Uning təlimigə karxi qikkanlarning ḥəmmisini kərsitidu *(19- wə -22-ayətni kərüng)*.
2:18 Mat. 24:5; 2Tes. 2:3.
2:19 «Ular arimizdin qikti, lekin ular əslidə bizlərdin əməs idi. Qünki əgər bizlərdin bolоqan bolsa, arimizda turiwərgən bolatti. Lekin ularning ḥeqkaysisining əslidə bizdikilərdin bolmioqanliki pax kilinoqanliki üqün ular arimizdin qikip kətti» — «... əslidə bizdikilərdin bolmioqanliki pax kilinoqanliki üqün» — demək, Huda tərpidin bekitilgən ix; xubḥisizki, muxu «dəjjallar» kerindaxlarning kiqik peillikioqa, xundakla məoqrurlukka bolоqan əqmənlikigə qidimioqan bolup, xu qaoqda Huda ularni jamaətkə pax kilix üqün ularni əz məoqrur təbiiyitining kəynigə kirixkə kozoqioqan; xuning bilən «ular arimizdin qikip kətti».
2:19 Zəb. 41:9; Ros. 20:30; 1Kor. 11:19.

wə xuning üqün silər ḫəmmə ixni bilisilər.. [21] Silərgə bu hətni yiziximdiki səwəb, silərning ḫəḳiḳətni bilmigənlikinglar üqün əməs, bəlki ḫəḳiḳətni bilip, yaloḫanqilikning ḫəḳiḳəttin kelip qiḳmaydioḫanliḳini bilgənlikinglar üqündur. [22] Əmisə, kim yaloḫanqi? Əysaning Məsiḫ ikənlikini inkar ḳiloḫuqi kixi bulsa, u yaloḫanqidur. Ata wə Ooḫulni inkar ḳiloḫuqi kixi əzi bir dəjjaldur. [23] Kimdəkim Ooḫulni rət ḳilsa uningda Ata bolmaydu. Lekin Ooḫulni etirap ḳilsa, uningda Ata bolidu..
[24] Silər bolsanglar, burundin anglap keliwatḳininglarni əzünglarda dawamliḳ turoḫuzuweringlar. Burundin anglap keliwatḳininglar silərdə dawamliḳ turiwərsə, silərmu dawamliḳ Ooḫul wə Atida yaxawatḳan bolisilər; [25] wə Uning bizgə ḳiloḫan wədisi bolsa dəl xu — mənggü ḫayatliḳtur..
[26] Silərni azdurmaḳqi boloḫanlarni nəzərdə tutup, bularni silərgə yazdim; [27] Silər bolsanglar, silər Uningdin ḳobul ḳiloḫan məsiḫligüqi Roḫ silərdə turuweridu, silər ḫeqkimning əgitixigə moḫtaj əməssilər; bəlki ənə xu məsiḫligüqi Roḫ silərgə barliḳ ixlar tooḫruluḳ əgitiwatḳandək (U ḫəḳtur, ḫeq yaloḫan əməstur!) — ḫəm əgətkəndək, silər dawamliḳ Uningda yaxaydioḫan bolisilər..
[28] Əmisə, i əziz balilirim, dawamliḳ Uningda turup yaxaweringlar. Xundaḳ ḳilsanglar, U ḫərḳaqan ḳaytidin ayan boloḫanda ḳorḳmas bolimiz ḫəm U kəlginidə Uning aldida ḫeq hijalət bolup ḳa lmaymiz.. [29] Hudaning ḫəḳḳaniy ikənlikini bilgənikənsilər, ḫəḳḳaniyliḳḳa əməl ḳiloḫuqilarning ḫərbirining uning təripidin tuoḫuloḫuqi ikənlikinimu bilsənglar kerək..

Biz Hudaning pərzəntliri

3 [1] Ḳaranglar, Ata bizgə xundaḳ qongḳur meḫir-muḫəbbət kərsətkənki, biz «Hudaning əziz baliliri» dəp atalduḳ — wə biz ḫəḳiḳətənmu xundaḳ. Bu dunya xu səwəbtin bizni

---

2:20 «Muḳəddəs Boloḫuqi» —Əysa Məsiḫni kərsitidu. **«Muḳəddəs Boloḫuqidin kəlgən məsiḫligüqi Roḫtin nesip boldunglar»** — «məsiḫligüqi Roḫ» degən bu səz muxu yərdə Muḳəddəs Roḫni kərsitidu; bu səz əslidə Təwrat dəwridə padixaḫlarni, kaḫinlarni wə bəzidə pəyoḫəmbərlərni əz mənsipigə bekitix wə təstiḳlax üqün ularning bexioḫa ḳuyuloḫan «muḳəddəs may»ni kərsitətti *(«məsiḫligüqi may»)*; bu ix Təwratta «məsiḫ ḳilix» yaki «məsiḫləx» dəp atilatti. Injil dəwridə Nasarətlik Əysa may bilən əməs, bəlki Muḳəddəs Roḫ bilən «məsiḫ ḳilinoḫan» *(«Mat.» 3:16, «Luḳa» 3:22, 4:18, «Ros.» 10:38ni kərüng)*.
–Ḫazir Məsiḫ əslidə Əzini «məsiḫ ḳiloḫuqi Roḫ»ni, yəni Hudaning Muḳəddəs Roḫini Əzigə etiḳad ḳiloḫuqilaroḫa ata ḳilidu; xuning bilən Injil dəwridə Təwrattiki «məsiḫləx meyi»ning adəmning bexioḫa ḳuyuluxining ornioḫa, «Məsiḫligüqi Roḫ», yəni Muḳəddəs Roḫ adəmning roḫ-ḳəlbining üstigə kelip xu yərdə makan tutidu. **«Məsiḫligüqi Roḫtin nesip boldunglar wə xuning üqün silər ḫəmmə ixni bilisilər»** — «silər ḫəmmə ixni bilisilər» yaki «silər ḫəmmə adəmni bilisilər» yaki «ḫəmminglar ḫəḳiḳətni bilisilər».
2:20 Zəb. 45:7; 133:2; 2Kor. 1:21; Ibr. 1:9.
2:23 «Kimdəkim Ooḫulni rət ḳilsa uningda Ata bolmaydu. Lekin Ooḫulni etirap ḳilsa, uningda Ata bolidu» — grek tilida «Kimdəkim Ooḫulni rət ḳilsa, u Atioḫa igə bolmaydu; lekin Ooḫulni etirap ḳilsa, u Atioḫimu igə bolidu» degən səzlər bilən ipadilinidu.
2:23 Luḳa 12:9; 2Tim. 2:12.
2:25 «wə Uning bizgə ḳiloḫan wədisi bolsa dəl xu — mənggü ḫayatliḳtur» — «Uning ḳiloḫan wədisi bolsa» — Hudaning Əzining wədisi yaki Əysaning wədisini kərsitidu; bizningqə «U» 20-ayəttə tiloḫa elinoḫan «Muḳəddəs Boloḫuqi»ni, yəni Əysani kərsətsə kerək.
2:27 «silər bolsanglar, silər Uningdin ḳobul ḳiloḫan məsiḫligüqi Roḫ silərdə turuweridu» — «Uningdin» muxu yərdə Hudaning Əzini yaki Əysani kərsitidu; bizningqə «U» yənə 20-ayəttə tiloḫa elinoḫan «Muḳəddəs Boloḫuqi»ni, yəni Əysani kərsətsə kerək. **«Məsiḫligüqi Roḫ»** — 20-ayət wə uningdiki izaḫatni kərüng.
2:27 Yər. 31:34; Ibr. 8:11.
2:28 «u ḫərḳaqan ḳaytidin ayan boloḫanda ḳorḳmas bolimiz ḫəm u kəlginidə uning aldida ḫeq hijalət bolup ḳalmaymiz» — «ḳorḳmas» yaki «yürəklik».
2:28 Mar. 8:38; 1Yuḫ. 3:2.
2:29 «Hudaning ḫəḳḳaniy ikənlikini bilgənikənsilər» — grek tilida «Uning ḫəḳḳaniy ikənlikini bilgənikənsilər». Muxu ayəttə Hudani kərsitixi kerək, qünki ayətning keyinki ḳismida «Uningdin *(Hudadin)* tuoḫulux» tiloḫa elinidu. **«ḫəḳḳaniyliḳḳa əməl ḳiloḫuqilarning ḫərbirining Uning təripidin tuoḫuloḫuqi ikənlikinimu bilsənglar kerək»** — «Uning təripidin tuoḫuloḫuqi»: — demək, Hudaning pərzənti, «ḳaytidin, yuḳiridin tuoḫuloḫan» kixini kərsitidu. «Yuḫ.» 3:1-21ni kərüng.

tonup yətməyduki, qünki bu dunya Uni tonumidi.. [2] Səyümlüklirim, biz ḩazir Hudaning əziz baliliridurmiz; kəlgüsidə ḳandaḳ bolidioʏanliḳimiz tehi oquḳ ayan ḳilinmioʏan. Biraḳ U ḳaytidin ayan ḳilinoʏanda, Uningoʏa ohxax bolidioʏanliḳimizni bilimiz; qünki xu qaoʏda biz Uning əynən Əzini kərimiz.. [3] Wə Məsiḩkə ümid baoʏlioʏan ḩərbir kixi U pak boloʏandək əzini paklimaḳta.. [4] Gunaḩ sadir ḳiloʏan kixi Hudaning ḳanunioʏa hilapliḳ ḳiloʏan bolidu. Qünki gunaḩ sadir ḳiloʏanliḳ Hudaning ḳanunioʏa hilapliḳ ḳiloʏanliḳtur.. [5] Ḩalbuki, silər Uni gunaḩlarni elip taxlax üqün dunyaoʏa kelip ayan ḳilinoʏan wə xundaḳla Uningda ḩeqḳandaḳ gunaḩ yoḳtur, dəp bilisilər.. [6] Uningda yaxawatḳan ḩərbir kixi gunaḩ sadir ḳilmaydu; kimdəkim gunaḩ sadir ḳilsa, Uni kərmigən wə Uni tonumioʏan bolidu.. [7] Əziz balilirim, ḩeqkimning silərni aldixioʏa yol ḳoymanglar. Ḩəḳḳaniyliḳḳa əməl ḳiloʏuqi kixi U ḩəḳḳaniy boloʏinidək ḩəḳḳaniydur.. [8] Lekin gunaḩ sadir ḳiloʏuqi Iblistindur. Qünki Iblis əlmisaḳtin tartip gunaḩ sadir ḳilip kəlməktə. Hudaning Ooʏlining dunyada ayan ḳilinixidiki məḳsət Iblisning əməllirini yoḳitixtur. [9] Hudadin tuoʏuloʏuqi gunaḩ sadir ḳilmaydu; Hudaning uruḳi uningda orun aloʏaqḳa, u gunaḩ sadir ḳilixi mumkin əməs, qünki u Hudadin tuoʏuloʏandur.. [10] Hudaning baliliri bilən Iblisning baliliri xuning bilən pərḳiniduki, kimdəkim ḩəḳḳaniyliḳḳa əməl ḳilmisa wə yaki əz ḳerindixioʏa meḩir-muḩəbbət kərsətmisə Hudadin əməstur.
[11] Qünki silər dəsləptin anglap keliwatḳan həwər mana dəl xuki, bir-birimizgə meḩir-muḩəbbət kərsitiximiz kerəktur.. [12] U u rəzildin boloʏan, inisini əltürgən Ḳabiloʏa ohxax bolmasliḳimiz kerək; u nemixḳa inisini ḳətl ḳildi? Uning əzining ḳiloʏanliri rəzil, inisining ḳiloʏanliri ḩəḳḳaniy boloʏanliḳi üqün xundaḳ ḳiloʏan.. [13] Xunga, i ḳerindaxlar, bu dunya silərni əq kərsə, buningoʏa

---

3:1 «Bu dunya xu səwəbtin bizni tonup yətməyduki, qünki bu dunya Uni tonumidi» — «Uni» Əysa Məsiḩ yaki Hudaning Əzini kərsitidu. Bizningqə Məsiḩni kərsitidu *(«Yuḩ.» 1:10ni kərüng)*.
3:1 Yuḩ. 1:12.
3:2 «Biraḳ U ḳaytidin ayan ḳilinoʏanda, Uningoʏa ohxax bolidioʏanliḳimizni bilimiz; qünki xu qaoʏda biz Uning əynən Əzini kərimiz» — «U» — Əysa Məsiḩni kərsitidu. Təwəndiki izaḩatni kərüng. **«U ḳaytidin ayan ḳilinoʏanda»** — muxu ayəttiki «U» bizningqə Əysa Məsiḩni kərsitidu. Bəzi alimlar ayətni baxḳiqə qüxinip: — «U» *(demək, bizning kəlgüsidə ḳandaḳ bolidioʏanliḳimiz)* ayan ḳilinoʏanda...» dəp ḳaraydu. Lekin bizningqə rosul Yuḩanna Məsiḩni uluoʏlaxtiki ḩərbir pursəttin toluḳ paydilinidu, muxu yərdimu xundaḳ ḳiloʏan bolup, u yənila Məsiḩni kərsətkən.
3:2 Yəx. 56:5; Mat. 5:12; Yuḩ. 1:12; Rim. 8:15, 18; 2Kor. 4:17; Gal. 3:26; 4:6; Fil. 3:21; Kol. 3:4.
3:3 «wə Məsiḩkə ümid baoʏlioʏan ḩərbir kixi U pak boloʏandək əzini paklimaḳta» — «Məsiḩkə» grek tilida «Uningoʏa». **«...U pak boloʏandək əzini paklimaḳta»** — «U» muxu yərdə bəlkim Məsiḩni kərsitidu; yuḳiriḳi 2-ayət wə izaḩatini kerüng.
3:4 «Gunaḩ sadir ḳiloʏan kixi Hudaning ḳanunioʏa hilapliḳ ḳiloʏan bolidu. Qünki gunaḩ sadir ḳiloʏanliḳ Hudaning ḳanunioʏa hilapliḳ ḳiloʏanliḳtur» — «Hudaning ḳanuni» grek tilida pəḳət «ḳanun» dəp eytilidu. Lekin kəzdə tutuloʏini məlum bir insaniy ḳanun əməs, bəlki Hudaning ḳanunidur. Yuḩannaning muxu yərdə kəzdə tutḳini bəlkim Musa pəyoʏəmbərgə qüxürülgən ḳanun bolupla ḳalmay, yənə bəlkim ḩərbir kixining wijdanida *(az bolsun, kəp bolsun)* namayan ḳilinoʏan Hudaning ḳanunini kərsətsə kerək *(«Rim.» 2:13-15nimu kərüng)*.
–Bu ayət bolsa 2:29diki səzlərning dawamidur.
3:4 1Yuḩ. 5:17.
3:5 «Ḩalbuki, silər uni gunaḩlarni elip taxlax üqün dunyaoʏa kelip ayan ḳilinoʏan» — «Uni» Məsiḩni kərsitidu.
–Uxbu ayət bilən munasiwətlik «Yuḩ.» 1:29ni kərüng.
3:5 Yəx. 53:9,12; 2Kor. 5:21; 1Pet. 2:22; 1Tim. 1:15.
3:6 «Uningda yaxawatḳan ḩərbir kixi gunaḩ sadir ḳilmaydu; kimdəkim gunaḩ sadir ḳilsa, Uni kərmigən wə Uni tonumioʏan bolidu» — «gunaḩ sadir ḳilsa,...» degənlik xübḩisizki, adəmning adəttiki yürüx-turuxini, gunaḩ ilkidin qiḳmay turoʏanliḳini kərsitidu. 3:9 wə «ḳoxumqə səz»imizni kerüng.
3:7 «Ḩəḳḳaniyliḳḳa əməl ḳiloʏuqi kixi u ḩəḳḳaniy boloʏinidək ḩəḳḳaniydur» — «U» bizningqə muxu yərdə yənə Məsiḩni kərsitidu. Yuḳiriḳi 5-6-ayətni kerüng.
3:7 1Yuḩ. 2:29.
3:9 «Hudadin tuoʏuloʏuqi gunaḩ sadir ḳilmaydu; Hudaning uruḳi uningda orun aloʏaqḳa, u gunaḩ sadir ḳilixi mumkin əməs, qünki u Hudadin tuoʏuloʏandur» — «Hudaning uruḳi *(yaki «nəsli»)* uningdin orun aloʏaqḳa...» degənliktə «Hudaning uruḳi» Məsiḩning Əzi yaki Uning səz-kalamini kərsitidu. Baxḳiqə eytḳanda, Məsiḩ Əysaning təbiiyitini kərsitidu, xundaḳla Uning kixilərning roḩidin orun aloʏanliḳini kərsitidu. «Mat.» 13:1-23, «Yuḩ.» 12:24, «Rim.» 4:15-17ni, 9:7-8 wə «Gal.» 3:16ni kerüng.
–Bu ayət tooʏruluḳ «ḳoxumqə səz»imiznimu kerüng.
3:9 1Pet. 1:23; 1Yuḩ. 5:18.
3:11 Yuḩ. 13:34; 15:12; 1Yuḩ. 3:23.
3:12 Yar. 4:8; Ibr. 11:4.

ḫəyran ḳalmanglar. [14] Biz ḳerindaxlarni səygənlikimizdin, ələmdin ḫayatlikḳa ətkənlikimizni bilimiz. Өz ḳerindixini səymigüqi tehi ələmdə turuwatidu. [15] Ḳerindixioɣa əqmənlik ḳiloɣan kixi ḳatildur wə ḫeqḳandaḳ ḳatilda mənggülük ḫayatning bolmaydioɣanlikini bilisilər. [16] Biz xuning bilən meḫir-muḫəbbətning nemə ikənlikini bilimizki, u biz üqün Өz jenini pida ḳildi; xuningdək bizmu ḳerindaxlirimiz üqün əz jenimizni pida ḳilixḳa kərzdardurmiz. [17] Əmma kimki bu dunyada mal-mülki turup, ḳerindixining moḫtajlikini kərüp turup, uningoɣa kəksi-ḳarnini aqmisa, bundaḳ kixidə nədimu Hudaning meḫir-muḫəbbiti bolsun? [18] Əziz balilirim, səz bilən wə til bilən əməs, bəlki əməldə wə ḫəḳikəttə meḫir-muḫəbbət kərsitəyli. [19] Biz xundaḳ ixlar bilən əzimizning ḫəḳikəttin boloɣanlikimizni bilələymiz wə Hudaning aldida ḳəlbimizni hatirjəm ḳilalaymiz. [20] Xundaḳtimu, mubada ḳəlbimiz bizni əyiblisə, Huda bolsa ḳəlbimizdin yənə üstündur, ḫəmmini bilgüqidur.

[21] Səyümlüklirim, əgər ḳəlbimiz bizni əyiblimisə, Hudaning aldida yürəklik turimiz [22] wə xundaḳla Uningdin nemini tilisək xuningoɣa erixələymiz; qünki biz Uning əmrlirigə əməl ḳilip, Uni hursən ḳilidioɣan ixlarni ḳilimiz. [23] Wə Uning əmri xuki, uning Oоɣli Əysa Məsiḫning namioɣa etiḳad ḳiliximiz ḫəmdə Uning bizgə tapilioɣinidək bir-birimizgə meḫir-muḫəbbət kərsitiximizdin ibarəttur. [24] Uning əmrlirigə əməl ḳilidioɣan kixi Hudada yaxaydioɣan wə Hudamu uningda yaxaydioɣan bolidu. Əmdi Hudaning bizdə yaxaydioɣanlikini bilginimiz bolsa, U bizgə ata ḳiloɣan Roḫtindur.

3:13 Yuḫ. 15:18.

3:14 1Yuḫ. 2:10.

3:15 «Ḳerindixioɣa əqmənlik ḳiloɣan kixi ḳatildur» — «Mat.» 5:21-22ni kərüng. **«ḫeqḳandaḳ ḳatilda mənggülük ḫayatning bolmaydioɣanlikini bilisilər»** — bu səzlər ḫeqbir ḳatil Hudaning kəqürümigə erixəlməydu, degənlik əməs. Məsilən «Mat.» 12:31, «1Kor.» 6:9-11ni kərüng.

3:15 Mat. 5:21; Gal. 5:21.

3:16 «Biz xuning bilən meḫir-muḫəbbətning nemə ikənlikini bilimizki, U biz üqün Өz jenini pida ḳildi...» — «U» — Məsiḫ, əlwəttə.

3:16 Yuḫ. 15:13; Əf. 5:2.

3:17 «Əmma kimki bu dunyada mal-mülki turup, ḳerindixining moḫtajlikini kərüp turup...» — «mal-mülük» muxu yərdə, grek tilida «tirikqilik» bilən ipadilinidu.

3:17 Ḳan. 15:7; Luḳa 3:11; Yaḳ. 2:15.

3:19 «biz xundaḳ ixlar bilən əzimizning ḫəḳikəttin boloɣanlikimizni bilələymiz wə Hudaning aldida ḳəlbimizni hatirjəm ḳilalaymiz» — «Hudaning aldida ḳəlbimizni hatirjəm ḳilalaymiz» grek tilida «Uning aldida ḳəlbimizni hatirjəm ḳilalaymiz». **«...hatirjəm ḳilalaymiz»** — yaki «ḳayil ḳilalaymiz». Demək, birsi «mən Hudadinmu, əməsmu?» dəp gumanlanoɣan bolsa, əzidin «məndə meḫir-muḫəbbət barmu-yoḳ?» dəp sorisa wə əzining meḫir-muḫəbbəttə yaxawatḳanlikini kərgən bolsa, «mən ḫəḳikətən Hudadin tuoɣuloɣanmən» dəp əzini ḳayil ḳilalaydu.

3:20 «Xundaḳtimu, mubada ḳəlbimiz bizni əyiblisə, Huda bolsa ḳəlbimizdin yənə üstündur, ḫəmmini bilgüqidur» — bu ayəttə «ḳəlbimiz» bəlkim «wijdanimiz»ni kərsitidu.

–Bu səzlər küqlük bir əskərtmə. Mubada wijdanimiz məlum ix tooɣruluḳ bizni biaram ḳilsa, buningoɣa dərḫal dikḳət ḳiliximiz kerək. «Mən əməliyəttə gunaḫning ilkidimən» dəp bilgən bolsaḳ undaḳta dərḫal Huda aldida towa bilən tüzütüximiz kerək.

–Əlwəttə bəzidə «ḳəlbimiz» əzimizgə yətḳüzgən həwər hata bolalaydu; biraḳ «Huda bolsa ḳəlbimizdin yənə üstündur, ḫəmmini bilgüqidur». Uni qing ḳəlbimiz bilən izdisə, U hatalixip ketiximizoɣa ḳət'iy yol ḳoymaydu.

3:21 «Səyümlüklirim, əgər ḳəlbimiz bizni əyiblimisə, Hudaning aldida yürəklik turimiz» — bu ayəttə «ḳəlbimiz» bəlkim yənə «wijdanimiz»ni kərsitidu. **«yürəklik turimiz»** — yaki «ḳorḳmas turimiz».

3:22 Yər. 29:12; Mat. 7:8; 21:22; Mar. 11:24; Luḳa 11:9; Yuḫ. 14:13; 16:24; Yaḳ. 1:5; 1Yuḫ. 5:14.

3:23 «ḫəmdə Uning bizgə tapilioɣinidək bir-birimizgə meḫir-muḫəbbət kərsitiximizdin ibarəttur» — «Uning bizgə tapilioɣini» muxu yərdə bizningqə Hudaning Өzining *(Məsiḫ arḳiliḳ)* bizgə tapilioɣinini kərsitidu.

3:23 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuḫ. 6:29; 13:34; 15:12; 17:3; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḫ. 4:21.

3:24 «Uning əmrlirigə əməl ḳilidioɣan kixi Hudada yaxaydioɣan...» — grek tilida «Uning əmrlirigə əməl ḳilidioɣan kixi Uningda yaxaydioɣan...». **«...wə Hudamu uningda yaxaydioɣan bolidu»** — grek tilida «wə Umu uningda yaxaydioɣan bolidu».

3:24 Yuḫ. 14:23; 15:10; 1Yuḫ. 4:12.

Sahta pəyoɣəmbərlərdin ḥəzər əyləngla r

4 [1] Səyümlüklirim, ḥərbir «wəḥiy kiloɣuqi» roḥlarning ḥəmmisigila ixiniwərmənglar, bəlki bu roḥlarning Hudadin kəlgən-kəlmigənlikini pərkləndürüx üqün ularni sinanglar. Qünki nuroɣun sahta pəyoɣəmbərlər dunyadiki jay-jaylaroɣa pəyda boldi. [2] Hudaning Roḥini mundaḳ pərkləndürələysilər: Əysani, yəni dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Məsiḥni etirap ḳiloɣuqi ḥərbir roḥ Hudadin bolidu; [3] wə dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Əysa Məsiḥni etirap ḳilmaydioɣan roḥ Hudadin kəlgən əməs. Bundaḳlarda əksiqə dəjjalning roḥi ixləydu; silər bu roḥning kelidioɣanliḳi tooɣruluḳ angliɣanidinglar wə dərwəḳə u ḥazir dunyada pəyda boldi.

[4] Əy əziz balilirim, silər bolsanglar Hudadin boloɣansilər wə ularning üstidin oɣalib kəldinglar; qünki silərdə Turoɣuqi bu dunyada turoɣuqidin üstündur. [5] Ular bolsa bu dunyaoɣa mənsup; xunga ular bu dunyaning səzlirini ḳilidu wə bu dunyadikilər ularoɣa ḳulaḳ salidu. [6] Biz bolsaḳ Hudadin boloɣanmiz; Hudani tonuoɣan kixi bizning səzlirimizni anglaydu. Hudadin bolmioɣan kixi bolsa bizning səzlirimizni anglimaydu. Mana buningdin Ḥəḳiḳətning Roḥi bilən ezitḳuluḳning roḥini pərḳ etələymiz.

Huda Θzi meḥir-muḥəbbəttur

[7] I səyümlüklirim, bir-birimizgə meḥir-muḥəbbət kərsitəyli; qünki meḥir-muḥəbbətning θzi Hudadindur wə meḥir-muḥəbbət kərsətküqining ḥərbiri Hudadin tuoɣuloɣan bolidu wə Hudani tonuydu. [8] Meḥir-muḥəbbət kərsətmigüqi kixi Hudani tonumioɣan bolidu; qünki Huda θzi meḥir-muḥəbbəttur. [9] Hudaning meḥir-muḥəbbiti bizdə xuning bilən axkara boldiki, Huda bizni Uning arḳiliḳ ḥayatḳa erixsun dəp birdinbir yeganə Ooɣlini dunyaoɣa əwətti. [10] Meḥir-muḥəbbət dəl xuningdin ayanki, bizlərning Hudani səyginimiz bilən əməs, bəlki U θzi bizni səyüp gunahlirimizning jazasini kətürgüqi kəfarət boluxḳa θz Ooɣlini əwətkini bilən ayandur.

4:1 «Səyümlüklirim, ḥərbir «wəḥiy kiloɣuqi» roḥlarning ḥəmmisigila ixiniwərmənglar» — ««wəḥiy kiloɣuqi» roḥ» bəlkim etiḳadqining əz wujudioɣa yeḳin kelip «sanga wəḥiy kilimən» dəydioɣan roḥni, yaki ehtimaloɣa əng yeḳin boloɣini etiḳadqilarning yenioɣa kəlgən yaki ḥətta jamaətning əz iqidin turup «Mən silərgə Hudaning wəḥiyini ḥazir yətküzimən» degüqilərni kərsitidu; ayətning ikkinqi ḳismi dəl muxu «sahta pəyoɣəmbərlər»ni kərsitidu.
4:1 Yər. 29:8; Mat. 7:15,16; 24:4, 5, 24; 1Kor. 14:29; Əf. 5:6; Kol. 2:18; 2Pet. 2:1; 2Yuḥ. 7.
4:2 «Əysani, yəni dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Məsiḥni etirap ḳiloɣuqi ḥərbir roḥ...» — «insaniy təndə» *(yaki «insan tenidə»)* grek tilida «ættə» bilən bildürilidu. **«Əysani, yəni dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Məsiḥni etirap ḳiloɣuqi ḥərbir roḥ Hudadin bolidu»** — muxu ayəttə deyilgən «roḥ» məlum insanning aoɣzi arḳiliḳ gəp ḳiliwatidu, əlwəttə. Ḥalḳiliḳ məsilə: — məlum birsi jamaəttə səz ḳilip «Hudaning wəḥiyini silərgə yətküzimən» desə, birak «insaniy təndə kəlgən Əysa Məsiḥ»ni etirap ḳilmisa, əmdi uningda səz ḳilidioɣan roḥ Hudaning Roḥi əməs, bəlki jin-xəytanlarning biri yaki bu kixining əzining Huda bilən ḳarxilixidioɣan insaniy roḥ bolidu, halas.
4:3 «wə dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Əysa Məsiḥni etirap ḳilmaydioɣan roḥ Hudadin kəlgən əməs» — xu wakiṭlarda, bəzilər Əysa Məsiḥni «ḥəḳiḳiy insan əməs, bəlki insanning xəḳlidə namayan boloɣan bir hil roḥ, halas» degən yaloɣan təlim tarḳaloɣanidi. **«...Bundaḳlarda əksiqə dəjjalning roḥi ixləydu; silər bu roḥning kelidioɣanliḳi tooɣruluḳ angliɣanidinglar wə dərwəḳə u ḥazir dunyada pəyda boldi»** — oḳurmənlərning esidə barki, «dəjjal»ning mənisi «Məsiḥkə ḳarxi» ḥəm «Məsiḥning ornini talaxḳuqi»dur *(yuḳiridiki 2:18, 2:20 wə izaḥatlarni kərüng)*.
4:3 2Tes. 2:7; 1Yuḥ. 2:18, 22.
4:4 «Əy əziz balilirim, silər bolsanglar Hudadin boloɣansilər wə ularning üstidin oɣalib kəldinglar» — «ular» muxu yərdə sahta pəyoɣəmbərlərni wə təlim bərgüqilərni kərsitidu. **«qünki silərdə Turoɣuqi bu dunyada turoɣuqidin üstündur»** — «silərdə Turoɣuqi» Muḳəddəs Roḥni, «bu dunyada turoɣuqi» Iblisni kərsitidu.
4:5 «Ular bolsa bu dunyaoɣa mənsup; xunga ular bu dunyaning səzlirini ḳilidu wə bu dunyadikilər ularoɣa ḳulaḳ salidu» — «ular bu dunyaning səzlirini ḳilidu» yaki «ular bu dunyadin səzləydu» yaki «ular bu dunya tooɣruluḳ səzləydu».
4:6 «Mana buningdin Ḥəḳiḳətning Roḥi bilən ezitḳuluḳning roḥini pərḳ etələymiz» — «Ḥəḳiḳətning Roḥi» Muḳəddəs Roḥni, «ezitḳuluḳning roḥi» Xəytanning əzi yaki jinlarni kərsitidu.
4:6 Yuḥ. 8:47; 10:27.
4:9 Yuḥ. 3:16; Rim. 5:8.
4:10 Rim. 3:24, 25; 2Kor. 5:19; Kol. 1:19; 1Yuḥ. 2:2.

11 I səyümlüklirim, Huda bizgə xu ḳədər meḫir-muḫəbbət kərsətkən yərdə, bizmu bir-birimizgə meḫir-muḫəbbət kərsitixkə ḳərzdardurmiz. 12 Ḥeqkim ḥeqḳaqan Hudani kərgən əməs; lekin bir-birimizgə meḫir-muḫəbbət kərsətsək, Huda bizdə yaxaydu wə uning meḫir-muḫəbbiti bizdə kamalətkə yətkən bolidu. 13 Biz bizning Uningda yaxawatḳanliḳimizni wə Uning bizdə yaxawatḳanliḳini xuningdin bilimizki, U Əz Roḫini bizgə ata ḳiloɣan. 14 Biz xuni kərgən wə xundaḳla xuningɣa guwaḫlik berimizki, Ata Ooɣulni dunyaɣa ḳutḳuzoɣuqi boluxḳa əwətti. 15 Əgər kimdəkim Əysani Hudaning Ooɣli dəp etirap ḳilsa, Huda uningda, umu Hudada yaxaydu. 16 Biz bolsaḳ Hudaning bizgə boloɣan meḫir-muḫəbbitini tonup yəttuḳ, xundaḳla uningɣa tolimu ixənduḳ. Huda Əzi meḫir-muḫəbbəttur wə meḫir-muḫəbbəttə yaxioɣuqi kixi Hudada yaxaydu, Hudamu uningda yaxaydu. 17 Muxundaḳ boloɣanda, meḫir-muḫəbbət bizdə mukəmməllixidu; xuning bilən biz soraḳ künidə hatirjəm-ḳorḳmas bolalaymiz. Qünki Əysa ḳandaḳ boluwatḳan bolsa bizmu ḫazir bu dunyada xundaḳ boluwatimiz. 18 Meḫir-muḫəbbəttə ḳorḳunq yoḳtur; kamil meḫir-muḫəbbət ḳorḳunqni ḫaydəp yoḳḳa qiḳiridu. Qünki ḳorḳunq Hudaning jazasi bilən baoɣlinixliḳtur; ḳorḳunqi bar kixi meḫir-muḫəbbəttə kamalətkə yətküzülgən əməstur.

19 Biz meḫir-muḫəbbət kərsitimiz, qünki Huda aldi bilən bizgə meḫir-muḫəbbət kərsətti. 20 Əgər birsi «Hudani səyimən» dəp turup, ḳerindixioɣa əqmənlik ḳilsa, u yaloɣanqidur. Qünki kəz aldidiki ḳerindixini səymigən yərdə, kərüp baḳmioɣan Hudani ḳandaḳmu səysun ? 21 Xunga bizdə Uningdin: «Hudani səygən kixi ḳerindixinimu səysun» degən əmr bardur.

Etiḳad «bu dunya»ning üstidin oɣəlibə ḳilidu

5 1 Əysaning Məsiḫ ikənlikigə ixəngən ḫərbir kixi Hudadin tuoɣuloɣan bolidu; wə tuoɣduroɣuqi Atini səyidioɣan ḫərbir kixi Uningdin tuoɣuloɣuqinimu səyidu. 2 Biz əzimizning Hudaning balilirini səyidioɣanliḳimizni xuningdin bilimizki, Hudani səyüp, Uning əmrlirigə əməl ḳiliximizdindur. 3 Hudani səyüx Uning əmrlirigə əməl ḳilix deməktur; wə Uning əmrliridə turmaḳ eoɣir ix əməstur. 4 Qünki Hudadin tuoɣuloɣanlarning ḫəmmisi bu dunya üstidin oɣəlibə ḳilidu; wə dunyaning üstidin oɣəlibə ḳiloɣuqi küq — dəl bizning et iḳadimizdur. 5 Bu dunyaning üstidin oɣəlibə ḳiloɣuqi zadi kimlər? Pəḳət Əysani Hudaning Ooɣli dəp etiḳad ḳiloɣuqilar əməsmu?

4:12 Mis. 33:20; Ḳan. 4:12; Yuḫ. 1:18; 1Tim. 1:17; 6:16; 1Yuḫ. 3:24.
4:13 «Biz bizning Uningda yaxawatḳanliḳimizni wə Uning bizdə yaxawatḳanliḳini xuningdin bilimizki, U Əz Roḫini bizgə ata ḳiloɣan» — «U Əz Roḫini bizgə ata ḳiloɣan» grek tilida «U Əz Roḫidin bizgə ata ḳiloɣan» bilən ipadilinidu.
4:17 «xuning bilən biz soraḳ künidə hatirjəm-ḳorḳmas bolalaymiz» — «soraḳ küni» yaki «ḳiyamət küni». Oḳurmənlərning esidə bolsunki, «ḳiyamət küni»ni ətraplıḳ qüxinix üqün Təwrat-Injilda uning tooɣrisidiki kəp təpsilatlar bar. **«Qünki Əysa ḳandaḳ boluwatḳan bolsa bizmu ḫazir bu dunyada xundaḳ boluwatimiz»** — grek tilida «Qünki U ḳandaḳ boluwatḳan bolsa bizmu ḫazir bu dunyada xundaḳ boluwatimiz». Demək, biz bu dunyada Əysadək adil, ḫəḳḳaniy, rastqil, kəmtər, meḫriban, muḫəbbətlik....bolimiz. Təkitlənginі «bu dunyada» — qünki bu dunyada undaḳ bolux pəḳət Hudaning meḫir-xəpḳiti wə toluḳ küq-ḳudriti bolsa andin mumkin bolidu.
4:18 «Meḫir-muḫəbbəttə ḳorḳunq yoḳtur; kamil meḫir-muḫəbbət ḳorḳunqni ḫaydəp yoḳḳa qiḳiridu» — yaki «meḫir-muḫəbbət mukəmməl bolsa, ḳorḳunqni ḫaydəp yoḳḳa qiḳiridu».
4:20 1Yuḫ. 2:4.
4:21 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuḫ. 13:34; 15:12; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḫ. 3:23.
5:1 «...wə tuoɣduroɣuqi Atani səyidioɣan ḫərbir kixi uningdin tuoɣuloɣuqinimu səyidu» — bu səz bəlkim xu dəwrdiki bir təmsil boluxi mumkin idi. «Uningdin tuoɣuloɣuqi»lar etiḳadqi ḳerindaxlarni kərsitidu.
5:1 Yuḫ. 1:12.
5:3 Mat. 11:29,30; Yuḫ. 14:15; 15:10.
5:4 «Qünki Hudadin tuoɣuloɣanlarning ḫəmmisi bu dunya üstidin oɣəlibə ḳilidu; wə dunyaning üstidin oɣəlibə ḳiloɣuqi küq — dəl bizning etiḳadimizdur» — «bu dunya» muxu yərdə Hudaoɣa ḳarxi qiḳidioɣan pütkül dunyadiki etiḳadsizlarni kərsitidu, əlwəttə. Qünki əməliyəttə «bu dunyadikilər» Xəytanning ilkidə mərkəzləxkən, Hudaoɣa ḳarxi bir tüzümdur.
5:4 Yuḫ. 16:33.
5:5 1Kor. 15:57; 1Yuḫ. 4:15.

6 U bolsa su wə ḳan arḳilik kəlgən zat, yəni Əysa Məsiḩdur; Uning kelixi pəḳət su bilənla
əməs, bəlki ḳan bilənmu idi. Wə bu ixlarоɣa guwaḩlik bərgüqi bolsa Roḩtur, qünki Roḩ Өzi
ḩəḳiḳəttur.[5:6] 7 Qünki Uning tooɣruluḳ üq guwaḩlik bərgüqi bar: —[5:7] 8 bular Roḩ, su wə ḳandin
ibarəttur. Bu üqining guwaḩliḳi birdur.[5:8] 9 Əgər biz insanlarning guwaḩliḳini ḳobul ḳilsaḳ,
Hudaning guwaḩliḳi bularningkidin üstündur. Huda Өz Ooɣli tooɣrisida xundaḳ guwaḩlik
bərgən — 10 (Hudaning Ooɣlioɣa etiḳad ḳiloɣan kixining iqidə xu guwaḩlik bardur; biraḳ
Hudaoɣa ixənmigən kixi Uni yaloɣanqi ḳiloɣan bolidu, qünki U Hudaning Өz Ooɣlini təstiḳlioɣan
guwaḩliḳioɣa ixənmigən).[5:10] 11 guwaḩlik dəl xudurki, Huda bizgə mənggülük ḩayatni ata ḳildi
wə bu ḩayatlik Uning Ooɣlididur.[5:11] 12 Xunga Ooɣuloɣa igə boloɣan kixi ḩayatlikḳa igə boloɣan
bolidu; Hudaning Ooɣlioɣa igə bolmioɣan kixi ḩayatlikḳa igə bolmioɣan bolidu.

Mənggülük ḩayat

13 Mən bularni Hudaning Ooɣlining namioɣa etiḳad ḳiloɣan silərgə silərning mənggülük
ḩayatḳa igə boloɣanliḳinglarni bilixinglar üqün yazdim.[5:13] 14 Wə bizning Uningoɣa boloɣan
toluḳ ixənq-hatirjəmlikimiz xundaḳki, Uning iradisigə muwapiḳ ḩərḳandaḳ bir ixni tilisək,
U bizni anglaydu.[5:14] 15 Uni ḩərnemə tiliginimizni anglaydu dəp bilgənikənmiz, duayimizda
Uningdin tiliginimizgə erixtuḳ, dəp bilimiz.
16 Birsi ḳerindixining ələngə məḩkum ḳilmaydioɣan bir gunaḩ sadir ḳiloɣanliḳini kərsə,
uning üqün dua ḳilsun; wə Huda ələngə məḩkum ḳilmaydioɣan gunaḩ sadir ḳiloɣanlar
üqün uningoɣa ḩayatlik ata ḳilidu. Ələngə məḩkum gunaḩmu bardur. Uning tooɣrisidin ti-
lisun, deməymən.[5:16] 17 Ḩəmmə ḩəḳḳaniyətsizlik gunaḩtur; wə ələngə məḩkum ḳilmaydioɣan
gunaḩmu bar.[5:17] 18 Hudadin tuoɣuloɣuqining gunaḩ sadir ḳilmaydioɣanliḳini bilimiz; qünki
əslidə Hudadin tuoɣuloɣan Zat bundaḳ kixini ḳooɣdap ḳalidu wə axu rəzil uningoɣa tegəlməy
du.[5:18] 19 Əmdi əzimizning Hudadin boloɣanliḳimiz əzimizgə məlum; əmma pütkül dunya bol-
sa u rəzilning ilkididur. 20 Yənə bizgə məlumki, Hudaning Ooɣli dunyaoɣa kəldi wə Ḩəḳiḳiy

5:6 «U bolsa su wə ḳan arḳilik kəlgən zat, yəni Əysa Məsiḩdur; Uning kelixi pəḳət su bilənla əməs, bəlki ḳan bilənmu idi. Wə bu ixlarоɣa guwaḩlik bərgüqi bolsa Roḩtur, qünki Roḩ Өzi ḩəḳiḳəttur» — «Roḩ» — Hudaning Muḳəddəs Roḩini kərsitidu.
–Bu əyətning məzmuni birnəqqə sahta təlimgə ḳarita rəddiyə berixtur. Muəllip kət'iylik bilən xuni ispatlimaḳqiki: *(1)* Əysa Məsiḩ ḩəḳiḳiy insan bolup tuoɣuldi; *(2)* ḩəḳiḳiy insan bolup, Yəhya pəyoɣəmbər təripidin suda qəmüldürüldi; *(3)* ḩəḳiḳiy insan bolup kresttə əldi. Bu rəddiyining təpsilatliri üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə səl tohtilimiz.
5:7 «Qünki Uning tooɣruluḳ üq guwaḩlik bərgüqi bar...» — «Uning tooɣruluḳ» — Məsiḩ tooɣruluḳ.
5:8 «bular Roḩ, su wə ḳandin ibarəttur. Bu üqining guwaḩliḳi birdur» — bu ayət tooɣruluḳ wə 6-7-ayətlər üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz. Bir'az kona kəqürülmilərdə: — «Qünki U tooɣruluḳ ərxtə üq guwaḩlik bərgüqi bar: Bular Ata, Kalam wə Muḳəddəs Roḩtur; bu üqi birdur. *(8)* Yər yüzidə üq guwaḩlik bərgüqi bar: Bular Roḩ, su wə ḳandin ibarəttur. Bu üqining guwaḩliḳi ohxaxtur» deyilidu.
5:10 Yuḩ. 3:36; Rim. 8:16; Gal. 4:6.
5:11 Yuḩ. 1:4.
5:13 «... silərning mənggülük ḩayatḳa igə boloɣanliḳinglarni bilixinglar üqün yazdim» — bəzi kona kəqürülmilərdə: «... silərning mənggülük ḩayatḳa igə boloɣanliḳinglarni bilixinglar üqün, xundaḳla silərning Hudaning Ooɣlining namioɣa etiḳad ḳiliwerixinglar üqün yazdim» deyilidu.
5:13 Yuḩ. 20:31.
5:14 Yər. 29:12; Mat. 7:8; 21:22; Mar. 11:24; Luḳa 11:9; Yuḩ. 14:13; 15:7; 16:24; Yaḳ. 1:5; 1Yuḩ. 3:2.
5:16 «Birsi ḳerindixining ələngə məḩkum ḳilmaydioɣan bir gunaḩ sadir ḳiloɣanliḳini kərsə, uning üqün dua ḳilsun; wə Huda ələngə məḩkum ḳilmaydioɣan gunaḩ sadir ḳiloɣanlar üqün uningoɣa ḩayatlik ata ḳilidu. Ələngə məḩkum gunaḩmu bardur. Uning tooɣrisidin tilisun, deməymən» — «wə Huda ələngə məḩkum ḳilmaydioɣan gunaḩ sadir ḳiloɣanlar üqün uningoɣa ḩayatlik ata ḳilidu» yaki «wə Huda ularоɣa *(yəni gunaḩ sadir ḳiloɣanlarоɣa)* ḩayatlik ata ḳilidu».
–«Ələngə məḩkum gunaḩ» tooɣruluḳ «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
5:16 Qəl. 15:30; 1Sam. 2:25; Mat. 12:31; Mar. 3:29; Luḳa 12:10; Ibr. 6:4; 10:26; 2Pet. 2:2.
5:17 1Yuḩ. 3:4.
5:18 «Hudadin tuoɣuloɣuqining gunaḩ sadir ḳilmaydioɣanliḳini bilimiz; qünki əslidə Hudadin tuoɣuloɣan Zat bundaḳ kixini ḳooɣdap ḳalidu wə axu rəzil uningoɣa tegəlməydu» — bizningqə «əslidə Hudadin tuoɣuloɣan Zat» Əysa Məsiḩni kərsitidu. Muxu yərdə «tuoɣuloɣan» bəlkim Məsiḩning insan boluxḳa tuoɣuluxini kərsitixi kerək. Baxḳa ikki hil tərjimisi bar: *(1)* «Hudadin tuoɣuloɣuqi bolsa *(yəni, etiḳadqi)*, U *(Huda)* uni ḳooɣdap ḳalidu; *(2)* Hudadin tuoɣuloɣuqi əzini ḳooɣdap ḳalidu».
–«axu rəzil» — Iblisni kərsitidu.
5:18 1Yuḩ. 3:9.

Boloɣuqini tonuximiz üqün kənglimizni yorutti; wə biz Ḥəḳiḳiy Boloɣuqining Өzidə, yəni Uning Ooɣli Əysa Məsiḥdə yaxawatimiz. U bolsa ḥəḳiḳiy Huda wə mənggülük ḥayatliḳtur!
21 Əziz balilirim, өzünglarni ḫərḳandaḳ butlardin saḳlanglar.

5:20 «wə biz Ḥəḳiḳiy Boloɣuqining өzidə, yəni Uning Ooɣli Əysa Məsiḥdə yaxawatimiz» — «ḥəḳiḳiy boloɣuqi» Hudani kərsitidu. **«U bolsa ḥəḳiḳiy Huda wə mənggülük ḥayatliḳtur!»** — Əysa Məsiḥni kərsitidu *(muḳəddəs yazmilardiki ḥeqḳandaḳ yərlərdə «Huda ḥayatliḳ» deyilməydu, lekin kəp yərlərdə «Əysa Məsiḥ ḥayatliḳtur», deyilidu. Məsilən «Yuḥ.» 11:25, 14:6).*
5:20 Yəx. 9:5; 44:6; 54:5; Luḳa 24:45; Yuḥ. 20:28; Rim. 9:5; 1Tim. 3:16.
5:21 «Əziz balilirim, өzünglarni ḫərḳandaḳ butlardin saḳlanglar» — «butlar» xübḥisizki, muxu yərdə pəḳət oyma butlarni yaki ḳuyma butlarnila əməs, bəlki etiḳadqilarning ḳəlbidə Hudaning ornini talixidioɣan ḫərḳandaḳ nərsə yaki ixtur. Məsilən, «Kol.» 3:5ni kərüng.

Qoxumqə səz

Muxu yərdə biz alaḥidə muḥim yaki qüxinix kiyin dəp qarioɣan bəzi ayətlər üstidə azraq tohtilimiz.

(2:7-8)

«**I səyümlüklirim, silərgə burun anglap baqmioɣan yengi bir əmrni əməs, bəlki dəsləptin tartip silər tapxuruwaloɣan kona əmrni yeziwatimən. Uxbu əmr silər burundinla anglap keliwatqan səz-kalamdur. Lekin yənə kelip mən silərgə yeziwatkinimni yengi əmr desəkmu bolidu; bu əmr Məsiḥdə ḥəm silərdimu əməl kilinmaqta, qünki qarangoɣuluk ətüp kətməktə, wə ḥəkiqiy nur alliqaqan qeqilixqa baxlidi**».

Bu sirlik əmma tolimu muḥim ayətni mundaq qüxinimiz: —

(1) Əysa Məsiḥ əslidə muhlislirioɣa birnəqqə qetim: «**Bir-biringlaroɣa meḥir-muḥəbbətni kərsitinglar**» dəp tapilioɣanidi («Yḥ.» 13:34, 15:12ni kərüng). Xunga bu əmrni «kona əmr» degili bolidu.

(2) Bu əmrni muhlislaroɣa tapilioɣan waqtida ularda ḥeq əməl kilinmioɣanidi. Məsilən, buningoɣa misal kəltürsək, Məsiḥ ularoɣa ahirki «kəqlik tamaq»ta bu əmrni tapilaydu («Yḥ.» 13-bab); lekin ular yənə bir-biri bilən «**Arimizda kim əng uluoɣ**» dəp talax-tartix kilixidu («Luqa» 22:24-27). Səwəbi, ularda roḥiy ḥayat tehi məwjut bolmioɣanidi. Pəqət muquddəs Roḥ kəlgəndə andin roḥiy ḥayat baxlinidu.

(3) Rəb Əysa ḥəmmimiz üqün kresttiki əlümi bilən oɣəlibə qazanoɣandin keyin, Muqəddəs Roḥ kelidu, xundaqla insanlar ḥəkiqiy roḥiy ḥayatqa muyəssər bolidu. Xu qaoɣda pəqət Məsiḥdila əməs, Uningoɣa roḥta baoɣlanoɣanlardimu ḥəkiqiy muḥəbbət, yəni Hudaning Өzining muḥibbiti pəyda bolup, «**Bir-biringlaroɣa meḥir-muḥəbbət kərsitinglar**», ḥətta «**Silərni səyginimdək, silərmu bir-biringlarni səyünglar**» degini mumkin bolidu. Əmdi ḥazir əmrgə əməl kilix mumkinqiliki boloɣanliki üqün uni «yengi əmr» deyixkə bolatti; wə xuningdək ḥəkiqiy meḥir-muḥəbbətning yər yüzidə barlikqa kəlgənlikidin əmdi «**Qarangoɣuluk ətüp kətməktə wə ḥəkiqiy nur alliqaqan qeqilixqa baxlidi**».

(3:9)

«**Hudadin tuoɣuloɣuqi gunaḥ sadir kilmaydu; Hudaning uruki uningda orun aloɣaqqa, u gunaḥ sadir kilixi mumkin əməs, qünki u Hudadin tuoɣuloɣandur**»

Yuḥanna qaysi jəḥəttin «**U gunaḥ sadir kilixi mumkin əməs**» dəydu? U alliqaqan (2:1də) «**Mubada birsi gunaḥ sadir kilsa, ...**» degən. Demək, ḥətta Hudadin tuoɣuloɣan birsiningmu gunaḥ kilix mumkinqiliki dərwəkə **bardur**. Lekin u 3:6də mundaq dəp jakarlaydu: —

«**Uningda yaxawatqan ḥərbir kixi gunaḥ sadir kilmaydu; kimdəkim gunaḥ sadir kilsa, Uni kərmigən wə Uni tonumioɣan bolidu**». Hudadin ḥəkiqiy tuoɣuloɣan birsining qət'iy gunaḥ sadir kilix aditi bolmaydu; uningoɣa nisbətən gunaḥ «binormal ix» bolidu. Uning üqün «normalliq»

ḫəkḳaniylik wə meḫir-muḫəbbət iqidə yaxaxtin ibarəttur; qünki «Hudaning uruḳi» bolоған Məsiḫning Өzi uningda yaxaydu («Gal.» 2:20).

Bu 9-ayət xübḫisizki, gunaḫ sadir ḳilixning mumkin əməsliki əhlaḳ yaki meḫir-muḫəbbət jəḫəttin eytilоғandur. Buningоға misal alsaḳ, səbiy balisini ḳolidin yetilәp yoldin ətüp ketiwatḳan bir ana dəyli, tuyuḳsiz ularоға ḳarap keliwatḳan bir yük maxinisi pəyda bolup ḳalidu. Xu ana əz balisini axu maxinining aldiоға taxlap ketix mumkinqiliki barmu? Bir tərəptin, yəni jismaniy tərəptin, xundaḳ mumkinqilik dərwəḳə bar; lekin əhlaḳ jəḫəttin yaki aniliḳ muḫəbbiti jəḫətidin bundaḳ mumkinqilik ḳət'iy məwjut əməs. Ohxax yolda, Hudaning ḫəmraḫliḳida mengiwatḳan, Uni tonuydiоған birsi «**gunaḫ sadir ḳilixi mumkin əməs**».

5:6-8

«**U bolsa su wə ḳan arḳiliḳ kəlgən Zat, yəni Əysa Məsiḫdur; Uning kelixi pəḳət su bilənla əməs, bəlki ḳan bilənmu idi. Wə bu ixlaroға guwaḫliḳ bərgüqi bolsa Roḫtur, qünki Roḫ Өzi ḫəḳiḳəttur. Qünki Uning toоғruluḳ üq guwaḫliḳ bərgüqi bar: — bular Roḫ, su wə ḳandin ibarəttur. Bu üqining guwaḫliḳi birdur**»

Bu ayətlərning məzmuni birnəqqə sahta təlimgə ḳarita rəddiyədur. «Kirix səz»də deginimizdək ular təwəndikilərni əz iqidə alidu: —

(1) Omumən «maddiy dunya rəzil, pəḳət roḫiy dunya yahxi».
(2) «Maddiy dunya rəzil bolоғaqḳa, Əysa Məsiḫ ərxtin kelip bir təndə makanlixip ḫəḳiḳiy insan boluxi ḫərgiz mumkin əməs idi. U pəḳət «insaniy <u>ḳiyapət</u>»tə kəlgən bir roḫ, halas; demək, u «ətтə» əməs».
(3) «Insan bolоған Nasarətlik Əysa suda qəmüldürülgəndila Hudaning Roḫi Uning tenini ilkigə aldi; pəḳət xu qaoғdin keyin, Əysani «Hudaning ooғli» deyixkə bolatti».
(4) «Insan bolоған Nasarətlik Əysa ələux aldida Hudaning Roḫi Uning tenidin kətti; xunga «Hudaning Ooғli əldi» deyixkə bolmaydu».
(5) «Ḳutḳuzulux-nijat bu rəzil, maddiy dunyadiki ḫayatḳa baoғliḳ bolmioғaqḳa, ḳutḳuzuloғanlarning «jismaniy» əhlaḳliḳ ḫayatni ətküzüxning, meḫir-muḫəbbət kərsitixkə köngül bəlüxining ḫeq zərüriyiti yoḳ».

Xuning bilən ularоға rəddiyə berix üqün mu'əllip ḳət'iylik bilən xuni ispatlimaḳqiki: (1) Əysa Məsiḫ ḫəḳiḳiy insan bolup tuoғuldi; (2) ḫəḳiḳiy insan bolup Yəḫya pəyoғəmbər təripidin suda qəmüldürüldi; (3) ḫəḳiḳiy insan bolup kresttə əldi. Mana xu səwəbtin mu'əllip yuḳiriḳi ayətlərdə Rəbbimizning «**Kelixi pəḳət su bilənla əməs, bəlki ḳan bilənmu idi**» dəp təkitləydu.

Buningdin qüxinimizki: —

(a) Rəbbimiz adəttiki, normal insaniy tuoғut bilən bu dunyaoға kəlgən. Barliḳ insaniy tuoғutlaroға ohxax, uning tuoғuloғini anisining tuoғut suliri bilənla əməs, bəlki anisidin ayrilix ḳeni (kindikini kəskəndiki) bilənmu idi. Əgər birsi «Rosul Yuḫanna bu ixlaroға guwaḫqi boloғanmu?» dəp sorisa, əlwəttə «Өz kəzi guwaḫqi bolmidi» dəymiz. Lekin untumasliḳimiz kerəkki, Yuḫanna Rəbbimizning anisi Məryəm əlgüqə uningdin həwər aloғan («Yḫ.» 19:26-27).

(ə) Rəbbimizning «həlk'aləm aldidiki hizmət»i Yəhya pəyoɣəmbər təripidin qəmüldürülüxi bilən baxlanoɣanidi. Bu qaoɣdimu u ḥəm toluḳ insan ḥəm toluḳ Hudaning Ooɣli idi. Xuning bilən Uning kelixini «**su bilən**» degili bolidu. Uning «yər yüzidiki hizmət»i Uning kresttə ḳan təküxi bilən ahirlaxḳan; xuning bilən Uning ḥazirḳi ərxtiki hizmitigə «kelixi» «**su bilənla əməs, bəlki su wə ḳan bilən idi**».

(b) U kresttə əlgəndin keyin xu yərdiki bir əskər nəyzini elip Uning biḳinioɣa sanjidi. Xu qaoɣda Yuḥanna bizgə «**su wə ḳan qiḳti**» dəp alaḥidə guwaḥlik beridu («Yḥ.» 19:34-35). Bu ixning əzi əskərlərgə: «Bu adəm dərwəḳə əldi» degən toluḳ ispat idi. Tibabətqilik təripidinmu bu ix Uning yüriki yerilip kətkənlikidin boloɣan boluxi mumkin, dəp ispatlaydu.

Xuning üqün Yuḥanna dikḳitimizni bu üq guwaḥḳa tartmaḳqi — su, ḳan wə Muḳəddəs Roḥ. Ularning ḥəmmisi Əysa Məsiḥ anisi Məryəmning ḳorsiḳioɣa kəlgəndin tartip əlüxigiqə (ḥəm xundaḳla ḥazirmu!) Hudaning Ooɣli bolupla ḳalmay, toluḳ insan ikənlikini ispatlaydu.

5:16-17

«**Birsi ḳerindixining əlümgə məḥkum ḳilmaydioɣan bir gunaḥ sadir ḳiloɣanliḳini kərsə, uning üqün dua ḳilsun; wə Huda əlümgə məḥkum ḳilmaydioɣan gunaḥ sadir ḳiloɣanlar üqün uningoɣa ḥayatlik ata ḳilidu. Əlümgə məḥkum gunaḥmu bardur. Uning tooɣrisidin tilisun, deməymən. Həmmə ḥəḳḳaniyətsizlik gunaḥtur; wə əlümgə məḥkum ḳilmaydioɣan gunaḥmu bar**».

«**Əlümgə məḥkum bir gunaḥ**» degən nemə? Omumən eytḳanda, alimlar arisida bu ix tooɣrisida təwəndikidək üq pikir bar (ḥəmmə alim xu gunaḥ sadir ḳiloɣuqi kixini etiḳadqi dəp ḳaraydu): —

(1) Bu hil gunaḥ gunaḥ sadir ḳiloɣan adəm (etiḳadqi)ni mənggülük ḥayattin məḥrum ḳilip, uni «ot kəli»diki «mənggülük əlüm»gə, yəni dozaḥḳa elip baridu. Yuḥanna ḳerindaxlaroɣa bundaḳ gunaḥ ḳiloɣan kixi üqün dua ḳilmasliḳni ündigəndin keyin, undaḳta u qoḳum Rəbbimiz eytḳan «**kəqürüxkə bolmaydioɣan gunaḥ**»ḳa ohxax ix boluxi kerək («Mat.» 12:22-32).

(2) Ḥəmmimizgə ayan, Huda kerək boloɣanda Əzigə has boloɣanlarning bexioɣa «tərbiyilik jazasi»ni qüxüridu (məsilən, «Ibr.» 12:4-14). Bu gunaḥ gunaḥ sadir ḳiloɣuqi kixini «tərbiyilik jaza» süpitidə jismaniy əlümgə elip baridu. Bu ix «mənggülük əlüm»din pütünləy baxḳiqə bir ixtur.

(3) Undaḳ gunaḥ sadir ḳiloɣuqi kixini «Hudaoɣa mewə bərməydioɣan ḥalət»tə baoɣlap bekitidu. Bu ḥalət u əlgüqə dawamlik bolidu. Xuning üqün u bu dunyadin kətküqə baxḳa ḳerindaxlar uning oɣemini ḥeq yeməy, uning bilən bardi-kəldi ḳilmasliḳi kerək.

Bu üq pikirdin biriniqisigə kət'iy ḳoxulalmaymiz. Ḥalbuki, 2- wə 3-pikirning wəzinliki bar, dəp ḳaraymiz. Əməliyəttə bu ikki pikir bir-birigə bək yeḳin, «mənggülük təripidin eytḳanda» degəndək ohxax əḥwalni kərsitidu.

Bu kəzḳariximizning səwəbliri mundaḳ: —

(a) Rəbbimiz eytqan «ḫeqqaqan kəqürüm qilinmaydioƣan gunaḫ» bolsa Hudaning awazini əng ahirqi rət qilixtin ibarəttur («Mat.» 12:31-32 wə uningdiki «ƣoxumqə səz»imizni kərüng). Bu gunaḫning pərisiylərdə boloƣan ipadisi ularning Rəbbimizning hudalıq ḫoquqini rət qilixi idi. Gərqə U bu ḫoquqini məjiziliri bilən wə karamət təlimi bilən təstiqlioƣan bolsimu, ular yənila ixinixni rət qilip, Uni «Xəytanning əlqisi» dəp ḫaqarətlidi. Xunga bu etiqadqilar təripidin qilinoƣan gunaḫ əməstur (bəlki etiqadsizlar təripidin qilinoƣandur).

(ə) Yuḫannaning deyixiqə, mənggülük ḫayatqa erixkən, xundaqla «qerindax» dəp atilixqa layiq bir kixigə nisbətən (5:16) yuqirida eytqinimizdək, gunaḫning əzi binormal bir ix, gunaḫ uning üqün adət əməs (3:4-10ni kərüng). Bundaq deginimiz «etiqadqilarda gunaḫlar bolmaydu» degənlik əməs (2:1ni kərüng). Lekin birsining Hudaning ḫayatioƣa erixkəndin keyin andin «mənggülük gunaḫ» («Mar.» 3:29) sadir qilixining mumkinqiliki bar deyilsə, bizningqə bu pikir insanlar «qaytidin tuoƣulux» arqilıq qobul qiloƣan Hudaning Əz təbiitini mutləq inkar qilixqa barawər bolidu. Pütün Muqəddəs Kitabta uningoƣa ḫeqqandaq misal tapalmaymiz. Birsi: «Məsiḫgə satqunluq qiloƣan Yəḫuda buningoƣa bir misaldur» desə, biz Yəḫudaning barlıq qilmixliridin uningda «Hudaning ḫayati» boloƣanliqidin birmu ispat tapalmaymiz, dəp jawab qayturimiz.

(b) Biraq baxqa tərəptin eytqanda, Muqəddəs Kitabta etiqadqilarning Hudaning tərbiyilik jazasi (mənggülük jazasi əməs)oƣa uqrap əlgənlikidin kəp misallar bardur. Bundaq jismaniy jazaning səwəbliri gunaḫ qiloƣan kixilərning əz əḫwalliridin ḫalqip ketixi mumkin. «Rosullarning paaliyətliri»də Ananiyas wə Safira əzlirini «intayin ihlasmən kixilər» dəp kərsətməkqi bolup, yaloƣan səzligənliki hatirilinidu («Ros.» 5:1-11). Bu gunaḫi tüpəylidin ular Huda aldida ḫayatidin məḫrum boldi. Hudaning Roḫi zor qudritini kərsətkən xu künlərdə bu ix barlıq jamaətlərgə qattiq bir agaḫ boldi. Keyinki dəwrlərdə baxqilar ohxaxla Hudaning jamaitigə yaloƣan səz qiloƣan bolsimu, lekin ular ohxax tərbiyilik jazaoƣa uqrimioƣan, dəp guman qilmaymiz — lekin Hudaning Roḫi küq-qudritini xu künlərdikidək ohxax ayan qiloƣan bolsa, Uning yolini tosioƣan ḫərqandaq kixining ḫalioƣa way!

Ananiyas wə Safirani ot kəligə qüxidu, dəp qarimaymiz. Ular bəlkim rosul Pawlus «1Kor.» 3:11-15də təswirləydioƣan, Hudaning uli üstigə ḫeq muqim nərsini qurmioƣan kixilərgə ohxax bolidu. Bizning xu ayətlər tooƣruluq izaḫatlirimiznimu kərüng.

Təwrattin yənə mundaq bir misal tapimiz. Dawut padixaḫ Bat-Xeba bilən zina qilixi bilən Bat-Xeba ḫamilidar bolup qaldi. Huda Dawutqa namimoƣa eoƣir daoƣ kəltürgining üqün, etiqadsizlarning kəz aldida Əz pak-muqəddəslikimni enik qilix üqün, Bat-Xebadin bolidioƣan balang tuoƣulup əlidu, dəp həwər yətküzdi. Dawut bala üqün yəttə kün roza tutup, dua-tilawət qiloƣan bolsimu, Hudani bu qararidin yanduralmaytti («Zəb.» 51:4 wə uning üstidiki izaḫatimiznimu kərüng). Muxu yərdə əlidioƣan Dawutning əzi əməs, bəlki gunaḫ qilmaydioƣan balisi; lekin Hudaning məlum gunaḫlarning üstidiki ḫəkümining əzgərməsliki, ḫətta dua-tilawətlərningmu əzgərtilməydioƣanliqi muxu wəqədin enik turidu. Dawut mumkin bolsa, muxu balini qutquzux üqün jəzmən əzini pida qilixqa razi bolatti dəp ixinimiz (keyin, Dawutning ḫətta əzigə asiy bir ooƣlioƣa beridioƣan meḫrini qüxinix üqün «2Sam.» 18:33ni kərüng).

Rosul Pawlus yənə Korinttiki jamaətkə yazoƣan birinqi məktupida «Rəbbimizning kəqlik tamiqi»din natooƣra pozitsiyə bilən yegənlərning Hudaning tərbiyə jazasioƣa uqrap, kesəl bolup

yatḳanliḳi, ḫətta əlgənlikini təswirləydu. U yənə Korintta turoɣan, eoɣir gunaḫ sadir ḳiloɣan əmma towa ḳilixḳa razi bolmaydioɣan məlum bir etiḳadqi tooɣruluḳ: — «**Xundaḳ ḳiloɣan kixining ətliri ḫalak ḳilinsun, xundaḳ ḳilip roḫi Rəb Əysaning künidə ḳutḳuzuluxi üqün Xəytanning ilkigə tapxurulsun**» — dəydu («1Kor.» 5:5). Bu ix tooɣruluḳmu xu həttiki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

Adəttə eoɣir gunaḫ sadir ḳiloɣan əmma towa ḳilixni halimaydioɣanlar üqün Huda bekitkən tərbiyə bolsa, jamaət ularni bardi-kəldisidin qiḳiriwetixtin ibarət bolidu (muxu tooɣruluḳ «Rim.» 16:17-18, «2Kor.» 6:14-7:1, «Gal.» 6:1-2, «2Tes.» 3:6-15, «1Tim.» 1:20, «Tit.» 3:10-11, «2Yḫ.» 9-11, «Wəḫ.» 2:20ni kərüng).

Lekin Pawlus Korinttiki muxu kixining əḫwalioɣa ḳarap uningoɣa muxundaḳ tərbiyining kəmlik ḳilidioɣanliḳini kərüp yətti. Pütkül yurt aldida Rəbbimizning guwaḫ-həwirining etiwari ḳalmidi; gunaḫ sadir ḳiloɣuqi towa ḳilixni ḫeq halimaytti. «**Ətliri ḫalak ḳilinsun**» — bu ibarə, bizningqə, adəmning ölümini kərsitidu. U «ölümgə məḫkum» bir gunaḫ sadir ḳiloɣanidi. Rosul Pawlus ohxax yolda «Xəytanoɣa tapxuroɣan»lar bolsa, Humene'us wə Iskəndər («1Tim.» 1:20) wə Filetuslarni əz iqigə alidu («2Tim.» 2:17). Ularning tezdin aləmdin ketixi bolsa (1) baxḳilaroɣa zor agaḫ bolidu, xundaḳla ularni mundaḳ kixilərning adəmni buloɣaydioɣan təsiridin ḳutḳuzidu; (2) əzlirining wijdanini tehimu kəp gunaḫlarning eoɣirlaxtürüxidin ḳutḳuzidu.

Xunga kəzḳariximiz «**ölümgə məḫkum gunaḫ**» etiḳadqining jismaniy ölüxini elip kelidioɣan gunaḫdur. Huda Ananiyas wə Safiraning üstigə qiḳarmaḳqi boloɣan ḫəkümini eniḳ ḳiloɣandin keyin, rosul Petrus ular üqün dua ḳilmioɣanidi. Xuningoɣa ohxax, etiḳadqilar xundaḳ gunaḫ sadir ḳiloɣanlar üqünmu dua ḳilixioɣa tooɣra kəlməydu. Uning üstigə, undaḳ eoɣir gunaḫ ḳiloɣan (Korinttiki ḫeliḳi adəmgə ohxax towa ḳilixni halimaydioɣan) etiḳadqi tüpəylidin Hudaning nami wə həwirining etiwari ḳalmioɣan əḫwalda, jamaət ḫətta xu kixini «Xəytanoɣa tapxurux» kerəkmu, dəp eoɣir-besiḳliḳ bilən qongḳur oylinixoɣa tooɣra kelidu («1Kor.» 6:1-8).

Injil 24-ḳisim

«Yuḥanna «2»»

(Rosul Yuḥanna yazoɣan ikkinqi məktup)

Kirix səz

Bu ḳiskə hətning mu'əllipi rosul Yuḥanna. U bu hetini əzigə tonux «**Huda təripidin tallanoɣan hanimoɣa wə uning əziz balilirioɣa**» yazoɣan. Roxənki, Yuḥannaning uningoɣa bildürgən ḥərmitidin u Rəbbimizgə ziq alaḳidə yüridioɣan bir ayaldur.

Bəzi alimlar «**Huda təripidin tallanoɣan hanim**»ni əməliyəttə bir ayal əməs, bəlki məlum bir etiḳadqi jamaətkə, xundaḳla uning «baliliri» axu jamaəttin tuoɣuloɣan baxḳa jamaətlərgə simwol yaki wəkildur, dəp ḳaraydu. Biz xundaḳ ḳarimaymiz; səwəbi wə baxḳa birnəqqə munasiwətlik ixlar tooɣrisida «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Hətning məzmunioɣa kəlsək, hət bu hanimni rioɣbətləndürüx wə uningoɣa jekiləx səzi bolux süpitidə yeziloɣan. Yuḥanna bu hanim wə «baliliri»oɣa: (1) hux həwərdə amanət ḳilinoɣan uluoɣ roḥiy bayliḳlarni ḳolidin bərməslik; (2) bu bayliḳlar arḳilik erixkən «roḥiy zemin»ni qing tutup, Iblisning sahta təlim bərgüqilər arḳilik yətküzgən ḥiylə-mikri aldida bu «zemin»ni ḳolidin bərməslikini ətünüp-jekiləydu (bu təlim bərgüqilərning yaloɣan-aldamqiliḳliri «Yuḥanna (1)»diki «Kirix səz» wə «Ḳoxumqə səz»də azraḳ təswirlinidu).

Hətning məzmuni: —

1. Salam (1-4-ayətlər)
2. Meḥir-muḥəbbətlik ḥayat (5-6-ayətlər)
3. Sahta təlim bərgüqilərni rət ḳilix (7-11-ayətlər)
4. Ahirḳi səz (12-13-ayətlər)

••••••••

Yuḥanna «2»

«Rosul Yuḥanna yazoɣan ikkinqi məktup»

1 [1-2] Mənki aḳsaḳaldin Huda təripidin tallanoɣan hanimoɣa wə uning əziz balilirioɣa salam!
Mən silərni ḥəḳiḳəttə səyimən wə yaloɣuz mənla əməs, yənə ḥəḳiḳətni tonuoɣanlarning ḥəmmisi bizdə yaxawatḳan wə xundaḳla əbədgiqə bizgə yar bolidioɣan ḥəḳiḳətni dəp silərni səyidu. [3] Huda'atidin wə Atining Ooɣli Rəb Əysa Məsiḥtin xapaət, rəḥim-xəpḳət wə hatirjəmlik silərgə ḥəḳiḳət wə meḥir-muḥəbbət iqidə bolidu!
[4] Baliliringning arisida biz Atidin əmr tapxuruwaloɣandək ḥəḳiḳəttə mangoɣanlarni kərginim üqün intayin hursən boldum.

Ḥəḳiḳəttə qing turux, sahtiliḳtin ḥezi bolux

[5] Əmdi, ḥərmətlik hanim, mən səndin bir-birimizgə meḥir-muḥəbbət kərsitəyli, dəp ətünimən. Mening sanga yezip ətünginim yengi bir əmr əməs, bəlki dəsləptin tartip bizdə bar əmrdur. [6] (meḥir-muḥəbbət xuki, uning əmrlirigə əməl ḳilip mengixtur). Mana bu əmr silər burundin tartip anglap keliwatḳandək, uningda mengixinglar üqün silərgə tapilanoɣandur. [7] Qünki nuroɣun aldamqilar dunyaning jay-jaylirida qiḳti. Ular Əysaning dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Məsiḥ ikənlikini etirap ḳilmaydu. Bundaḳlar dəl aldamqi wə dəjjaldur. [8] Biz wə əzünglar singdürgən əjirni yoḳitip ḳoymay, bəlki toluḳ in'amoɣa igə boluxunglar üqün, əzünglaroɣa agaḥ bolunglar. [9] Kimki Məsiḥning təlimidin ḥalḳip qiḳip, uningda qing turmisa, Huda uningoɣa igə bolmaydu. Lekin Uning təlimidə qing turoɣuqi bolsa, Ata ḥəm Ooɣul uningoɣa igə bolidu. [10] Əgər birsi Uning təlimini elip kəlməy silərning yeninglaroɣa kəlsə, uni əyünglaroɣa baxlimanglar

---

1:1-2 «Mənki aḳsaḳaldin Huda təripidin tallanoɣan hanimoɣa wə uning əziz balilirioɣa salam!» — «aḳsaḳal» muxu yərdə «jamaətning aḳsaḳili» yaki pəḳət «mən ḳeridin...» degən mənidila ixlitilidu. **«Huda təripidin tallanoɣan hanim»** — «hanim» ḥəḳiḳiy bir ayal hanimni kərsitixi mumkin, bolmisa məlum bir jamaətni kərsitiximu mumkin. «Kirix süz»imizdə eytḳinimizdək biz uni ḥəḳiḳiy mətiwər etiḳadqi hanimni kərsitidu, dəp ḳaraymiz.
–«Əziz baliliri» degən *(1)* jisamaniy baliliri; *(2)* «roḥiy baliliri»; *(3)* ḥəm jismaniy ḥəm roḥiy balilirini kərsitixi mumkin. Biz 3-pikirgə mayilmiz *(«roḥiy baliliri» bolsa bu hanimning guwaḥliḳi wə wasitisi bilən Hudaning yolioɣa kirgənlərni kərsitidu. «Kirix səz»imizni, 9-ayətni, «3Yuḥ. » 4-ayətnimu kərüng).* **«Mənki aḳsaḳaldin... salam!»** — barliḳ hətlirigə ohxax, rosul Yuḥanna əzining kim ikənlikini biwasitə kərsətməydu.
1:3 «rəḥim-xəpḳət wə hatirjəmlik silərgə ḥəḳiḳət wə meḥir-muḥəbbət iqidə bolidu!» — bəzi kona kəqürmilərdə «rəḥim-xəpḳət wə hatirjəmlik bizlərgə ḥəḳiḳət wə meḥir-muḥəbbət iqidə bolidu!» dəp pütülgən.
1:5 Yuḥ. 13:34; 15:12; əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḥ. 2:7; 3:23; 4:21.
1:6 «Mana bu əmr silər burundin tartip anglap keliwatḳandək, uningda mengixinglar üqün silərgə tapilanoɣandur» — kəzdə tutuloɣan əmr qoḳum aldinḳi 5-ayəttə tiloɣa elinoɣan «bir-birimizgə meḥir-muḥəbbət kərsitəyli».
1:6 Yuḥ. 15:10.
1:7 «Qünki nuroɣun aldamqilar dunyaning jay-jaylirida qiḳti» — nemixḳa «qünki» dəydu? Bizningqə 5-7-ayət bilən baoɣliḳtur. Aldamqilar, sahta təlim bərgüqilər wə sahta pəyoɣəmbərlər təripidin aldinip ḳelixining aldini elixtiki birdinbir yol 5-7-ayəttə tiloɣa elinoɣandək Hudaning ḥəmraḥliḳida meḥir-muḥəbbət iqidə yaxaxtur. **«Ular Əysaning dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Məsiḥ ikənlikini etirap ḳilmaydu»** — «insaniy təndə» *(yaki «insan tenidə»)* grek tilida «ättə» bilən bildürilidu. Baxḳa birhil tərjimisi: — «Ular Əysa Məsiḥning dunyaoɣa insan tenidə kəlgənlikini etirap ḳilmaydu».
1:7 Mat. 24:5,24; 2Pet. 2:1; 1Yuḥ. 4:1.
1:8 «Biz wə əzünglar singdürgən əjirni yoḳitip ḳoymay, bəlki toluḳ in'amoɣa igə boluxunglar üqün, əzünglaroɣa agaḥ bolunglar» — «biz wə əzünglar singdürgən əjir» bəlkim Yuḥanna, xu hanim wə uning baliliri bilən billə Hudaning yolida ixləp, hux həwər yətküzüp, baxḳilarni Hudaning yolioɣa baxlax əjirini kərsitidu. Xu sahta təlim bərgüqilər ularning Huda üqün qiḳaroɣan mewisini yoḳatmaḳqi, əlwəttə.
1:9 «Kimki Məsiḥning təlimidin ḥalḳip qiḳip, uningda qing turmisa, Huda uningoɣa igə bolmaydu» — «təlimdin ḥalḳip qiḳip» grek tilida «ilgiri besip» degən bilən ipadilinidu. Bu bir kinayilik, ḥəjwiy gəptur. Məsiḥning təlimidin ḥeqḳandaḳ səz-idiyilər «ilgiri turmaydu», əlwəttə. Məsiḥning təlimidin ḥalḳip ḥərḳandaḳ baxḳa səz-idiyilərgə ətüx ḥeqḳandaḳ «ilgiriləx» əməstur, əlwəttə. **«Lekin Uning təlimidə qing turoɣuqi bolsa, Ata ḥəm Ooɣul uningoɣa igə bolidu»** — «Məsiḥning təlimi... Uning təlimi...» — ḥəm Məsiḥ Əzi bərgən təlim ḥəm rosullar Uning tooɣruluḳ bərgən təlimnimu təng kərsitidu.

ḫəm uningoɣa salammu bərmənglar.. [11] Qünki undaḳ adəmgə salam bərgən kixi uning rəzil
əməllirigə xerik boloɣuqidur.
[12] Silərgə pütidioɣan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin ḳəoɣəz bilən siyaḫni ixlətkəndin kərə,
huxalliḳimizning tolup texixi üqün yeninglaroɣa berip didar kərüxüp səzlixixni arzu ḳilimən.
[13] Huda təripidin tallanoɣan ḫədəngning baliliridin sanga salam!

1:10 «əgər birsi uning təlimini elip kəlməy silərning yeninglaroɣa kəlsə, uni əyünglaroɣa baxlimanglar ḫəm uningoɣa salammu bərmənglar» — «Uning təlimi» grek tilida «muxu təlim» degən səz bilən ipadilinidu; u «Məsiḫning təlimi». 9-ayətni kərüng. **«uni əyünglaroɣa baxlimanglar ḫəm uningoɣa salammu bərmənglar»** — oḳurmənlərning esidə barki «salam» *(ibraniy tilida «xalom», grek tilida «hair»)* degən səz «Sanga tinq-hatirjəmlik tiləymən» degən mənidə. Xunga muxundaḳ sahta təlim bərgüqilərgə «salam» eytixḳa bolmaydu. Yuḫannaning bu degini ularoɣa ədəpsizlik ḳilix kerək degənlik əməs, əlwəttə, bəlki ularoɣa salam berixning ornioɣa sahta təlimi üqün tənbiḫ berixinglaroɣa tooɣra kelidu, degənliktur.

1:10 Rim. 16:17; 2Tim. 3:5; Tit. 3:10.

1:11 «Qünki undaḳ adəmgə salam bərgən kixi uning rəzil əməllirigə xerik boloɣuqidur» — «salam» tooɣruluḳ yuḳiriḳi izaḫatni kərüng.

1:13 «Huda təripidin tallanoɣan ḫədəngning baliliridin sanga salam!» — «ḫədəngning baliliri» rosul Yuḫanna turoɣan jaydiki jamaəttiki etiḳadqilarni kərsitixi mumkin.

Ḳoxumqə səz

Biz nemə üqün «Huda təripidin tallanoɣan hanim»ni məlum bir jamaətning simwoli əməs, bəlki Rəbgə təwə boloɣan ḩəḳiḳiy bir ayal ḳerindax (aqa yaki singil), dəp ḳaraymiz?

Bəzilər «rosul boloɣan bir adəmning muxundaḳ tənḩa turoɣan tul hotunoɣa xundaḳ bir hətni yezixi mumkin əməs», dəp ḳaraydu (Yuḩanna uning balilirini tiloɣa alidu, lekin yoldixini ḩeq tiloɣa almaydu, xunga uni yaki eridin juda boloɣan yaki yoldixi təripidin taxliwetilgən, dəp oylaymiz). Muxundaḳ pikirdə boloɣan alimlar muxu «hanim»ni əməliyəttə məlum bir etiḳadqi jamaətning simwolluḳ nami, dəp ḳaraydu. Bu kəzḳarax boyiqə «hanimning baliliri»mu baxḳa mənidə boluxi kerək, yəni bu jamaətning guwaḩliḳi arḳiliḳ Hudaning yolioɣa kirgənlərni kərsətkən bolsa kerək.

Lekin Yuḩannaning xundaḳ Hudadin ḳorḳidioɣan ihlasmən ayaloɣa hət yezixining nemə yamini bardu? U Rəbbimizning bir «ərziməs» Samariyəlik ayalni etiḳadḳa kəltürüx üqün, xu qaoɣdiki barliḳ ḳaidə-yosunlarni buzup, uning bilən səzləxkənlikini əz kəzi bilən kərgən əməsmu? («Yḩ.» 4-bab). Dunyadiki jamaətlər iqidə ərkək ḳerindaxlarning jamaətkə yetəkqilik ḳilix məs'uliyitini taxlap, jamaətning ixlirini aqa-singil ḳerindaxlarning ḳolioɣa, ularning bir tərəp ḳilixioɣa taxlap ḳoyidioɣan əḩwallar yoḳmu? Wə xundaḳ əḩwallarda muxu aqa-singillirimiz əməliyəttə bəzidə intayin bələn ḳilmamdu? Wə xundaḳ əḩwallarda ətrapida turoɣan, yexi qongraḳ akilarning (Hudaning ḳoy padisini bakḳudək ḳəlbi bar bolsa wə xundaḳla ḳolidin kəlsə) muxu aqa-singillardin həwər elix wə ularni rioɣbətləndürüx məs'uliyiti bar əməsmu? (xuning bilən bir wakitta, ularning jamaəttiki ərkəklərni ḩəḳiḳiy ər kixi boluxḳa ornidin ḳopuxḳa ḳozoɣaydioɣan rolimu bar, əlwəttə).

Bizningqə muḳəddəs yazmilaroɣa xərḩ berixtiki muḩim bir prinsip xuki, aldi-kəynidiki səzlərdin baxḳa birər kəqmə yaki təmsillik mənə qiḳip turmioɣan əḩwalda, ḩərbir tekistni səz yüzidiki əng addiy mənidə, səzmusəz qüxiniximiz kerək. Dərwəḳə, kəp tekistlər kəqmə mənidə yaki təmsillik harakterida bolidu, əlwəttə; lekin məlum tekistni «kəqmə mənidə» yaki «təmsil süpitidə» qüxiniximiz kerək, dəp ḳaraydioɣanlar bar bolsa, ular muxu kəzḳaraxḳa ispat kəltürüxi kerəktur. Bolmisa, ḩərbir tekistning səzlirini addiy, adəttiki mənidə qüxiniximiz lazimdur. Bu həttiki «hanim»ning kəqmə mənisi bar boloɣan ispati ḳeni? Əməliyəttə, əksiqə pütkül muḳəddəs yazmilar iqidə məlum bir jamaətni ihlasmən bir ayal kixigə ohxitidioɣan birmu misal tapalmaymiz. Yuḩannaning «üqinqi məktupi» məlum bir xəhskə (yəni Gayuskə) yeziloɣan yərdə, nemixḳa ikkinqi hətni məlum bir xəhskə ḳaritip yeziloɣan, deyixkə bolmaydu?

Biz bu həttiki namsiz «hanim»oɣa ohxax birnəqqə ihlasmən uluoɣ ayalni tonuxḳa nesip bolduḳ. Ular bəzidə ḩərḳandaḳ jamaətning alaḳisidin yiraḳ turup yaloɣuz, tənḩa əḩwalda boloɣini bilən ularning ətrapidikilərgə boloɣan təsiri heli küqlük, ḩətta nuroɣun kixilərgə Hudaning padixaḩliḳioɣa kirix wasitiqisi wə keyin ularoɣa «roḩiy ana» boloɣan. Ular ḳədimki zamanda əzi tooɣruluḳ «Israil üqün bir animən» degən Dəborah isimlik ayal pəyoɣəmbərgə ohxax boloɣan («Ḩak.» 5:7). Təjribimiz boyiqə muxundaḳ ayallar arḳiliḳ Məsiḩkə kəlgənlər keyin ularoɣa nisbətən təbiiy ḩalda «mening balilirim» bolup ḳalidu. Bizgə tonux boloɣan ihlasmən tul hotunning əyining ixiki ḩərbir ətüp ketiwatḳan hux həwərqi yaki təlim bərgüqi

yax yigitkə oquқ turatti. Uning əyidə turoɣan ḫərbir yax meḫman təbiiy ḫalda «mening balilirimning biri» bolup ḳaldi (tərjiman əzi «on ikkinqi ooɣlum» idi). Uning əzining ikki ooɣli ihlasmən adəmlər boloɣaqḳa, xu əḫwaldin ḫeq aoɣrinmioɣan. Gərqə «balilirim»ning ḫəmmisi uning meḫri-muḫəbbiti, oɣəmhorluқi wə dua-tilawətlirining bir obyekti bolsimu, əzining ikki ooɣli «bizning muxundaқ bir animiz bar» dəp pəhirlinətti. Xu səwəbtin biz ḫeq ikkilənməy, rosul Yuḫannaning «sening baliliring» deginidə bu ḫanimning ḫəm jismaniy ḫəm roḫiy balilirinimu kərsitixi kerək, dəymiz. Qünki undaқ təқwadar ḫərmətlik bir ḫanim ḫeq baxқiqə bolmaytti.

Rosul Yuḫanna jekilimigən bir ix tooɣruluқ

Xuningoɣa diққət ḳiliximiz kerəkki, Yuḫanna bu təқwadar ḫanimdin bu təlim bərgüqilərning sahta təlimlirigə əzi rəddiyə ḳilixni ətünməydu. Uning ətüngini pəқət ulardin ḫezi bolux, ular bilən bardi-kəldi ḳilmasliқ wə ularni əz əyidə ḳobul ḳilmasliқtin ibarət idi. Əlwəttə, sahta təlimlərgə rəddiyə berix kerək wə Huda hizmətkarlirining bəzilirigə muxu wəzipini tapxuridu; ḫətta bəzilərning sahta təlim bərgüqilərni aldamqiliқtin qiқirip ḳutқuzux hizmitimu bardur. Lekin bundaқ eoɣir wəzipini Huda barliқ məmin bəndilirining ḫəmmisigila tapxuroɣan əməs; qünki sahta təlim bərgüqilər hətərlik wə ḫiyligər xəhslərdur. Yuḫanna Əfəsuska kelixtin ilgiri, Pawlusning yardəmqisi boloɣan Timotiy xu yərdə xundaқ hizməttə boloɣanidi («1Tim.» 1:3-4, 4:16, «2Tim.» 2:14-26).

Injil 25-ķisim

«Yuḩanna «3»»

(Rosul Yuḩanna yazoɣan üqinqi məktup)

Kirix səz

Bu ķiskə hətning mu'əllipi rosul Yuḩanna. Hət əzi jamaəttiki Gayus isimlik bir ķerindaxķa yeziloɣandur. Hətkə ķarioɣanda, Gayus «Kiqik Asiya» (ḩazirki Türkiyə)diki məlum bir jamaətkə məs'ul bir yetəkqi idi. Bizningqə birnəqqə yil burun rosul Yuḩanna Gayusning etiķad yolioɣa kirixining wasitiqisi boloɣanidi (qünki u bir ķetim Gayuskə «mening balilirim»din birining süpitidə səz ķilidu (4-ayət)).

Hətni yezixning arķa kərünüxi mundaķ: — birnəqqə ķerindax Yuḩanna hizmət ķiliwatķan jamaətning əzi yaki uningoɣa yeķin turoɣan jamaətlər arisidin qiķip, hux həwərni tarķitixķa yol aloɣanidi. Ular birinqi ķetim səpər ķiloɣanda Gayus wə u hizmət ķiliwatķan jamaəttikilərgə yoluķup ķelip, ular təripidin kütüwelinoɣan. Yuḩannaning yenioɣa ķaytip kəlgəndə ular təbiiy ḩalda uningoɣa wə jamaəttikilərgə Gayusning meḩmandostluķi, xundaķla səpirigə yardəm bərgənliki tooɣruluķ guwaḩliķ bərgən.

Ular ḩazir yənə bir ķetimliķ «hux həwər tarķitix səpiri» üqün yoloɣa qiķmaķqi. Xuning üqün Yuḩanna uxbu hətni yezip ularoɣa: «Gayusning yurtidin ətkininglarda uningoɣa buni tapxurup beringlar» dəp tapilioɣanidi. Hətning məķsiti Gayustin bu ķerindaxlarning səpərni dawamlaxturuxioɣa yənə bir ķetim yardəm berixkə ətünüx wə rioɣbətləndürüxtin ibarət idi. Demisəkmu, hət ḩəmmimizni hux həwər hizmitidə «yoloɣa qiķķan» ķerindaxlirimizoɣa ohxaxla yardəm berixkə jekiləydu.

Xu ķerindaxlar iqidə bəlkim Gayus tonumaydioɣan biri, yəni Demitrius isimlik ķerindax bar idi (12-ayət) wə hət uningoɣa Demitriusni təwsiyə ķilip tonuxturidu. Demitrius bu «hux həwər ətriti»ning məs'ulimu?

Hət Gayuskə yənə Diotrəpəs degən birsi tooɣruluķ agaḩlanduridu. Diotrəpəs bolsa Gayus turoɣan jayoɣa yeķin yurttiki baxķa bir jamaət iqidə kəzgə kərüngən, əzini qong tutidioɣan bir kixi bolsa kerək. Yuḩannaning Diotrəpəs tooɣruluķ ərzi Diotrəpəsning «sahta təlimqi» ikənlikidin əməs, bəlki uning ḩakawurluķ ķilip, jamaət üstigə ḩoķuķwazliķ ķiloɣanliķi üqündur. Ḩalbuki, birkim towa ķilmay ḩakawurlixiwərsə, ahir berip sahta təlim berixkə baxlaydu. Səwəbi, ḩakawur kixi ḩaman əzining əskiliki üqün baḩanə izdəp ḩəķiķətni burmilaydioɣan bolidu. Iblisning əzi əslidə xundaķ ḩakawurlixixi bilən ahirida bügünki yaloɣanqi ḩalitidə ķaloɣan əməsmu?

Hətning məzmuni: —

1. Duayisalam (1-4-ayətlər)
2. Gayusni təripləx (5-8-ayətlər)
3. Diotrəpəsning ķilmixliri (9-11-ayətlər)
4. Demitriusni təriplix (12-ayətlər)
5. Ahirķi səz (13-15-ayətlər)

Yuḩanna «3»

«Rosul Yuḩanna yazoɣan üqinqi məktup»

1 [1] Mənki aḳsaḳal əzüm ḩəḳiḳəttə səygən səyümlük Gayuska salam! [2] I səyümkük dostum,
jening gülləngəndək, ḩəmmə ixliringning güllinixigə wə teningning salamət boluxioɣa
tiləkdaxmən. [3] Ḳerindaxlar kelip, səndə boloɣan ḩəḳiḳət tooɣruluḳ guwaḩlik bərgəndə, mən
intayin bək huxallandim; qünki sən ḩəḳiḳəttə dawamlik mengiwatisən. [4] Manga nisbətən, əziz
balilirimning ḩəḳiḳəttə mengiwatḳanlikini anglaxtinmu qong huxallik yoḳtur.

Hux həwər hizmitidə bolidioɣanlaroɣa yardəm berix

[5] Səyümlük dostum, yeningoɣa baroɣan ḳerindaxlaroɣa (gərqə ular sanga natonux bolsimu)
ḳiloɣanliringning ḩəmmisidə ihlasmənliking ispatlinidu. [6] Ular jamaət aldida sening bu meḩir-
muḩəbbiting tooɣrisida guwaḩlik bərdi. Ularni yənə Hudaning yolioɣa layik səpirigə uzitip
ḳoysang, yahxi ḳiloɣan bolisən. [7] Qünki ular səpərdə yat əllik etiḳadsizlardin ḩeq nemə almay,
xu mubarək nam üqün yoloɣa qiḳti. [8] Xunga, ḩəḳiḳət bilən hizmətdax bolup təng ixligüqi bolux
üqün biz xundaḳlarni ḳollap-ḳuwwətliximizgə tooɣra kelidu.
[9] Bu tooɣruluḳ jamaətkə məktüp yazdim. Lekin ularning arisida əzini qong tutup, jamaətkə bax
bolux təməsidə boloɣan Diotrəpəs bizni ḳobul ḳilmaydu. [10] Xuning üqün mən baroɣanda, uning
ḳiloɣan əskiliklirini, yəni uning bizning üstimizdin ḳiloɣan rəzil səzliri bilən oɣəywitini yüzigə
salimən; u uninglik bilənla tohtap ḳalmaydu, yənə səpərdiki ḳerindaxlarni ḳobul ḳilmayla

---

1:2 «I səyümkük dostum, jening gülləngəndək, ḩəmmə ixliringning güllinixigə wə teningning salamət boluxioɣa tiləkdaxmən» — «jeningning gülləngəndək...»: — demək, Gayusning iqki dunyasi intayin bay, roḩiy baylikliri naḩayiti kəp. –Bu ayətkə ḳarioɣanda, Hudaning əz pərzəntlirigə boloɣan iradisini omumən eytḳanda ularning tenining saoɣlam boluxi, degili bolidu.

1:3 «səndə boloɣan ḩəḳiḳət tooɣruluḳ guwaḩlik bərgəndə,...» — yaki «sening tooɣrangdə ḩəḳiḳət boyiqə guwaḩlik bərgəndə,...».

1:4 «Manga nisbətən, əziz balilirimning ḩəḳiḳəttə mengiwatḳanlikini anglaxtinmu qong huxallik yoḳtur» — «əziz balilirim»: — bu ayəttin bizgə roxənki, Gayus *(bəlkim heli burunla)* rosul Yuḩanna arḳilik hux həwərni ḳobul ḳiloɣan wə xundaḳla uning «əziz baliliri»din biri bolup ḳaloɣan.

1:5 «Səyümlük dostum, yeningoɣa baroɣan ḳerindaxlaroɣa gərqə ular sanga natonux bolsimu ḳiloɣanliringning ḩəmmisidə ihlasmənliking ispatlinidu» — bu ḳerindaxlar jamaətlərgə təsəlli-rioɣbət yətküzüx, təlim berix wə hux həwərni tarḳitix üqün yaḳa yurtlaroɣa qiḳkan. 7-ayətni kərüng.

1:6 «Ular jamaət aldida sening bu meḩir-muḩəbbiting tooɣrisida guwaḩlik bərdi» — «jamaət» muxu yərdə muəllipning əz jamaitini kərsətsə kerək. **«Ularni yənə Hudaning yolioɣa layik səpirigə uzitip ḳoysang, yahxi ḳiloɣan bolisən»** — «Ularni ... səpirigə uzitip ḳoysang...»: — bu ayətning həwirigə ḳarioɣanda, bu ḳerindaxlar hux həwərni tarḳitixḳa qiḳkanda, burun bir ḳetim Gayus təripidin kütüwelinoɣan. Xuningdin keyin ular Yuḩannaning, xundaḳla əz jamaitining yenioɣa ḳaytip kəldi, Gayus tooɣruluḳ guwaḩlik bərdi. Ular ḩazir ḳaytidin səpərgə qiḳkan, Yuḩanna Gayuska yazoɣan uxbu hətni bəlkim səpərgə qiḳkanlar Gayuska tapxuruxḳa elip baridu.

1:7 «Qünki ular səpərdə yat əllik etiḳadsizlardin ḩeq nemə almay, xu mubarək nam üqün yoloɣa qiḳti» — «yat əllik etiḳadsizlar» muxu yərdə «yat əlliklər» yaki «yat əllər» degən səz bilən ipadilinidu. Adəttə bu səz «Yəhudiy bolmioɣan əllər»ni kərsitidu, lekin muxu yərdə «etiḳadsizlar» degən keqmə mənidə ixlitilidu.
–«Xu mubarək nam üqün» — grek tilida pəḳət «nam» bilən ipadilinidu; qünki Yuḩanna wə xu ḳerindaxlar üqün pəḳət birla nam məwjut idi *(yəni birdinbir Məsiḩning namidur)*. Məsilən, «1Yuḩ.» 2:12nimu kərüng).

1:8 «Xunga, ḩəḳiḳət bilən hizmətdax bolup təng ixligüqi bolux üqün biz xundaḳlarni ḳollap-ḳuwwətliximizgə tooɣra kelidu.» — «ḩəḳiḳət bilən hizmətdax bolup təng ixligüqi bolux üqün» — buningoɣa ḳarioɣanda «ḩəḳiḳət» degən ibarə «Ḩəḳiḳətning Roḩi», yəni Muḳəddəs Roḩning Əzini kərsitidu.
–«Ḳollap-ḳuwwətləx» — grek tilida «ḳobul ḳilix»degən peil bilən ipadilinidu wə əydə kütüwelixini qoḳum əz iqigə alidu.
–«Biz xundaḳlarni ḳollap-ḳuwwətliximizgə tooɣra kelidu» — bu ayəttiki «biz» xübḩisizki, barlik etiḳadqilarni əz iqigə alidu.

1:9 «Bu tooɣruluḳ jamaətkə məktüp yazdim. Lekin ularning arisida əzini qong tutup, jamaətkə bax bolux təməsidə boloɣan Diotrəpəs bizni ḳobul ḳilmaydu» — roxənki, bu ayəttə tiloɣa elinoɣan «jamaət» Yuḩanna yaki Gayus bilən munasiwətlik jamaət əməs, bəlki Gayus turoɣan yurtḳa yeḳin jaylaxḳan bir jamaət idi.

ḳalmay, ḳobul ḳilmaḳqi boloɣanlarnimu tosidu wə ḩətta ularni jamaəttin ḳooɣlap qiḳiriwatidu.
11 I səyümlük dostum, yamanliḳtin əməs, yahxiliḳtin ülgə aloɣin. Yahxiliḳ ḳiloɣuqi Hudadindur. Yamanliḳ ḳiloɣuqi Hudani ḩeq kərmigəndur.
12 Demitriusni bolsa ḩəmməylən, ḩətta Ḩəḳiḳətning əzi yahxi guwaḩliḳ berip təripləydu. Bizmu uningɣa guwaḩliḳ berimiz wə guwaḩliḳimizning ḩəḳiḳət ikənlikini sənmu bilisən.

13 Sanga yazidioɣan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin ḳələm bilən siyaḩni ixlətkəndin kərə,
14 Sən bilən pat arida didar kərüxüxni arzu ḳilimən; xu qaoɣda dərḳəmdə səzliximiz. 15 Sanga hatirjəmlik yar boloɣay! Dostlardin sanga salam. Sənmu u yərdiki dostlaroɣa isim-famililiri boyiqə məndin salam eytḳaysən.

1:10 «Xuning üqün mən baroɣanda, uning ḳiloɣan əskiliklirini, yəni uning bizning üstimizdin ḳiloɣan rəzil səzliri bilən oɣəywitini yüzigə salimən» — «yüzigə salimən» grek tilida «əslitimən» bilən ipadilinidu. Yuḩanna bu yamanliḳni Diotrəpəstin baxḳa ḩeqkimgə əslətməydu! **«U uninglik bilənla tohtap ḳalmaydu, yənə səpərdiki ḳerindaxlarni ḳobul ḳilmayla ḳalmay...»** — bu «ḳerindaxlar» yuḳirida tiloɣa elinoɣan hux həwərni tarḳitix üqün yoloɣa qiḳḳan ḳerindaxlardur. **«... ḳerindaxlarni ḳobul ḳilmayla ḳalmay, ḳobul ḳilmaḳqi boloɣanlarnimu tosidu wə ḩətta ularni jamaəttin ḳooɣlap qiḳiriwatidu»** — Diotrəpəsning jamaətkə aḳsaḳal boloɣan-bolmioɣanliḳi enik əməs, ixḳilip jamaət iqidə heli təsiri bar adəm bolsa kerək.

1:11 Zəb. 37:27; Yəx. 1:16; 1Pet. 3:11; 1Yuḩ. 3:6.

1:12 «Demitriusni bolsa ḩəmməylən, ḩətta ḩəḳiḳətning əzi yahxi guwaḩliḳ berip təripləydu» — mumkinqiliki barki, Demitriusning əzi Yuḩannaning yenidin yoloɣa qiḳḳan «hux həwərqi ḳerindaxlar»ning biri *(ḩətta ularning baxliḳi)* idi.
–«Ḩəḳiḳətning əzi... guwaḩliḳ beridu» — Bizningqə muxu yərdə «ḩəḳiḳət» xübḩisizki, «Ḩəḳiḳətning Roḩi», yəni Muḳəddəs Roḩning əzini kərsitidu. Demək, Muḳəddəs Roḩ bilən toloɣan hərbir kixi Demitrius bilən uqraxḳanda, əzining roḩida Demitriusning ḳandaḳ adəm ikənliki tooɣruluḳ Muḳəddəs Roḩtin boloɣan guwaḩliḳi bolidu. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
–«ḩəḳiḳət ikənlikini sənmu bilisən» yaki «ḩəḳiḳət ikənlikini silərmu bilisilər».

1:13 «lekin ḳələm bilən siyaḩni ixlətkəndin kərə, ...» — grek tilida «lekin siyaḩ wə ḳələmni ixlətkəndin kərə, ...» deyilidu.

1:13 2Yuḩ. 12.

1:15 «Sanga hatirjəmlik yar boloɣay! Dostlardin sanga salam» — «dostlar» Yuḩannaning yenidiki barliḳ ḳerindaxlarni kərsətsə kerək. Yuḩanna «sening dostiliring» yaki «mening dostlirim» dəməydu. Ḩəḳiḳiy ḳerindax bolsa ḩərbir baxḳa ḳerindaxḳa, yəni Hudani səygüqilərning ḩəmmisigə dosttur. **Sənmu u yərdiki dostlaroɣa isim-famililiri boyiqə məndin salam eytḳaysən»** — yuḳirida eytḳinimizdək, «dostlar» muxu yərdə Gayusning yenidiki barliḳ ḳerindaxlarni kərsitidu.

Ḳoxumqə səz

(1:12)

«**Demitriusni bolsa ḥəmməylən, ḥətta Ḥəḳiḳətning Өzi yahxi guwaḥliḳ berip təripləydu. Bizmu uningoƣa guwaḥliḳ berimiz wə guwaḥliḳimizning ḥəḳiḳət ikənlikini sənmu bilisən**».

Bu ayəttiki «**Ḥəḳiḳətning Өzi** (Demitrius tooƣruluḳ) **... guwaḥliḳ beridu**» degən ḳiziḳ uqurni oḳuoƣanda bəzi oḳurmənlər uningdin atlap ətüp ketixi mumkin.

Az bolmioƣan alimlar bu səzlərning mənisi üstidə pəḳət: —

«Demitrius ḥayatini ḥəḳiḳət iqidə ətküzidu; xuning bilən ḥərbir kəz igisi uningda xundaḳ yolda namayan boloƣan ḥəḳiḳət arḳiliḳ uning ḳandaḳ adəm ikənlikini kərələydu» dəydu.

Gərqə bu bayanni rast (wə xundaḳla Yuḥannaning kərsətkən mənisi xuni əz iqigə alidu) dəp etirap ḳilsaḳmu, Yuḥannaning uxbu səzlirining addiy wə toluḳ mənisi bolsa: — Ḥəḳiḳət xəhs süpitidə xundaḳ guwaḥliḳ beridu, dəp ḳaraymiz. Xu xəhs bolsa Muḳəddəs Roḥtur, yəni barliḳ Hudani səygüqilərdə makan tutḳan «Ḥəḳiḳətning Roḥi»din baxḳa ḥeqkim əməstur. Dərwəḳə biz «1Yḥ.» 5:6də «**Bu ixlaroƣa guwaḥliḳ bərgüqi bolsa Roḥtur, qünki Roḥ Өzi ḥəḳiḳəttur**» dəp oḳuymiz.

Əmdi kim Roḥning xundaḳ guwaḥliḳini angliyalaydu, qüxinələydu? Dəl xu roḥḳa tolduruloƣanlar əməsmu? «1Yḥ.» 5:10də Muḳəddəs Roḥ mənggülük ḥayat tooƣruluḳ bu ḥayat igilirigə guwaḥliḳ beridu, deyilidu. Rosul Pawlus bizgə «Rim.» 8:16də ohxax həwərni eytidu. Ahirḳi xu ayəttə yənə, Muḳəddəs Roḥning insanlaroƣa Hudaning guwaḥliḳini yətküzüxi ularning insaniy roḥi yaki wijdani arḳiliḳ bolidu, dəp kərsitilidu («Rim.» 8:16nimu kərüng).

Xunga Hudaning Muḳəddəs Roḥi təripidin kəlgən, jamaətkə **biwasitə** yətküzüp ata ḳilinidioƣan **guwaḥliḳ bar** dəp ixinimiz. Bu guwaḥliḳ ḥeq bolmioƣanda **bəzi əḥwalda** Hudani ḥəḳiḳiy səygən adəmlər tooƣruluḳ berilidu, wə ḥətta daim berilixi mumkin. Өzimizning tuyoƣun, sezimqan bolmasliḳimiz wə galliḳimiz tüpəylidin bu guwaḥliḳni səzməy ḳeliximiz mumkin. Wəḥaləngi, adəmlər bilən bardi-kəldi ḳiloƣinimizda ularning ḳandaḳ adəm ikənliki yürüx-turuxi arḳiliḳ ḥaman bilinidu (Rəbbimizning: «**Ularni** (yəni sahta yaki ḥəḳiḳiy pəyoƣəmbərlərni) **əzliri qiḳaroƣan mewisidin pərḳ etələysilər**» deginidək; «Mat.» 7:20ni kərüng). Ḥalbuki, bəzi əḥwallarda (bolupmu birsi jamaəttiki ḳerindixi üstidin xikayət ḳiloƣinida) Hudaning awazini biwasitə anglax intayin zərür boluxi mumkin. Kim bislun, Yuḥannaning Demitriuska ḳaratḳan bu təripləydioƣan guwaḥliḳi birsining Demitriusning üstidin ḳiloƣan səwəbsiz birər ərzigə rəddiyə berix üqünmu tehi?

Bundaḳ roḥiy guwaḥliḳni anglax rosul Pawlus eytḳan «**roḥlarni pərḳ etix**» degən roḥiy iltipat bilənmu ziq munasiwətliktur («1Kor.» 12:10). Bu iltipat pəḳət yaman roḥlarning (jinlarning) ḥərikətliri (bar bolsa)ni pərḳ etix bolupla ḳalmay, bəlki bəzidə məlum insanning tüp maḥiyitini (rəzil bolsun, pəzilətlik bolsun), yəni uning roḥi iqidə nemə dunya bar ikənlikini pərḳ etixtin ibarəttur.

Injil 26-kisim

«Yəhuda»

(Rosul Yəhuda yazoƣan məktup)

Kirix səz

Bu hətning mu'əllipi Yəhuda əzini birinqidin «Əysa Məsihning kuli», andin «Yakupning inisi» dəp tonuxturidu. Yəhudiylar arisida «Yəhuda» degən isim nahayiti kəp uqraydu, xunga salahiyitini enikləx kerək, əlwəttə. Əzini «Yakupning inisi» dəp tonuxturoƣan uxbu hətning mu'əllipini jismaniy jəhəttin Əysa Məsihning inisi dəp bilimiz. Qünki biz «Yakup yazoƣan məktup»tiki «kirix səz»imizdə kərsətkinimizdək, Yakupmu Məsihning inisi idi (Yakup həm Yəhuda hər ikkisi «Mat.» 13:55də tiloƣa elinoƣan).

Kizik yeri xuki, u əzining Məsih bilən boloƣan aka-inilik munasiwitini tiloƣa almaydu — pəkət əzini «Əysa Məsihning kuli» dəp kərsitidu. Bu ix xuni bizgə enik kərsitiduki, bizning məlum «rohiy kixi» bilən, hətta Rəbbimizning Əzi bilən jismaniy munasiwitimiz bolsimu, Hudaning padixahlikida bu həqnərsə həsablanmaydu. Hudaning padixahlikioƣa kirix üqün hərbirimiz etikad arkilik «kaytidin tuoƣulux» yaki «Hudadin tuoƣulux»imiz zərürdur.

Mu'əllipning bu hətni kəyərdiki etikadqilaroƣa yazoƣanliki enik əməs; lekin mumkinqiliki barki, u uxbu hətni rosul Petrusmu hət yazoƣan «**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə yaxawatkan**» okurmənlərgə yazoƣan boluxi mumkin. Bizning bu pikirgə mayil boluximizdiki səwəb uxbu hətning məzmuni Petrus yazoƣan ikkinqi hətgə bək yekin bolup, u birnəqqə jayda Petrusning hetidin nəkil kəltüridu. Halbuki, ikki hətning bir-biridin qong bir pərki bar. Rosul Petrus «ikkinqi heti»də okurmənlərgə sahta təlim bərgüqilər tooƣruluk bexarət berip agahlanduridu; Yəhuda hetidə, bu sahta təlim bərgüqilər allikaqan jamaətlərgə sukunup kiriwaloƣan dəp agah beridu. U ularning rəzilliklirini, xundakla ularning akiwitini tehimu enik təswirləp, ularning təlimlirigə karxi turux kerəklikini ündəydu, həmdə ularning pəyda boluxi ahirki zaman künlirining beximizoƣa allikaqan qüxkənlikini ispatlaydu, dəydu.

Xuning bilən u kerindaxlarni etikadida qing turuxka həmdə etikadida təwrəngüqilərgə yardəm berixkə ündəydu.

«Koxumqə səz»imizdə biz yənə bundak «karxi turux» wə «kürəx kilix» tooƣruluk azrak səzləymiz.

Bu məktup kiskiqə agahlandurux həm rioƣbətləndurux hetidur; hət bizning dəwrimizdiki sahta təlim bərgüqilərnimu ohxaxla pax kilip bizgə zor payda yətküzidu. «Petrus (2)»diki «koxumqə səz»imiznimu kerüng.

Məzmun: —

1. Salam (1-2-ayətlər)
2. Sahta təlim bərgüqilər həkkidə agah (3-19-ayətlər)
3. Jekiləxlər, dua, mədhiyə (20-25-ayətlər)

••••••••

Yəḥuda

«Rosul Yəḥuda yazoɣan məktup»

1 [1] Əysa Məsiḥning ḳuli, Yaḳupning inisi mənki Yəḥudadin qaḳiriloɣanlaroɣa, yəni Huda'Atimiz
təripidin səyülgən, Əysa Məsiḥ təripidin ḳoɣdilip kəlgənlərgə salam. [2] Silərgə rəḥimdillik,
amanlik-hatirjəmlik wə meḥir-muḥəbbət ḥəssiləp ata ḳilinoɣay!

Sahta təlim bərgüqilərdin ḥezi bolunglar!

[3] I səyümlüklirim, mən əsli silərgə ortaḳ bəḥrimən boluwatḳan nijatimiz tooɣrisida hət yezixḳa
zor ixtiyaḳim bolsimu, lekin ḥazir buning ornioɣa silərni mukəddəs bəndilərgə bir yolila amanət
ḳilinoɣan etiḳadni ḳolunglardin bərməslikkə jiddiy kürəx ḳilixḳa jekiləp uxbu hətni yazmi-
sam bolmidi. [4] Qünki məlum kixilər — ihlassiz adəmlər, heli burunla munu soraḳḳa tartilixḳa
pütülgənlər aranglaroɣa suḳunup kiriwaloɣan. Ular Hudaning meḥir-xəpḳitini buzuḳluḳ
ḳilixning baḥanisioɣa aylanduruwaloɣan, birdinbir Igimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥtin tanoɣan
adəmlərdur.

[5] Xuning üqün mən silərgə xuni esinglaroɣa ḳaytidin selixni halaymənki (gərqə silər burun
ḥəmmə ixlardin həwərləndürülgən bolsanglarmu), burun Rəb Əzi üqün bir həlḳni Misirdin
ḳutḳuzoɣan bolsimu, ularning iqidiki Əzigə ixənmigənlərni keyin ḥalak ḳildi. [6] Wə silər xunimu
bilisilərki, əslidiki ornida turmay, əz makanini taxlap kətkən pərixtilərni Rəb uluoɣ ḳiyamət
künining soriḳioɣiqə mənggü kixənləp mudḥix ḳarangoɣuluḳta solap saḳlimaḳta. [7] Sodom wə
Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḥərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax
uqioɣa qiḳḳan buzuḳqilikḳa wə oɣəyriy xəḥwətlərgə berilip kətkən, keyinki dəwrlər ularning
aḳiwitidin ibrət alsun üqün mənggülük ot jazasioɣa ərnək ḳilinip kəydürülgən.

1:1 «Əysa Məsiḥning ḳuli, Yaḳupning inisi mənki Yəḥudadin qaḳiriloɣanlaroɣa ... salam» — «qaḳiriloɣanlar» bolsa Huda təripidin qaḳiriloɣan. **«Əysa Məsiḥ təripidin ḳoɣdilip kəlgənlərgə salam»** — yaki «*(Huda təripidin)* Əysa Məsiḥ üqün ḳoɣdilip kəlgənlərgə salam» — tekist xu məninimu əz iqigə alidu.

1:3 «...lekin ḥazir buning ornioɣa silərni mukəddəs bəndilərgə bir yolila amanət ḳilinoɣan etiḳadni ḳolunglardin bərməslikkə jiddiy kürəx ḳilixḳa jekiləp uxbu hətni yazmisam bolmidi» — «mukəddəs bəndilərgə bir yolila amanət ḳilinoɣan etiḳad» degən ibarə muxu yərdə bizgə Injil arḳiliḳ Huda, Məsiḥ, Mukəddəs Roḥ, nijat, Hudaning səz-kalami *(Təwrat, Zəbur, Injil)*, bu dunya, u dunya, insaniyət, pərixtilər wə jin-xəytan ḳatarliḳlar tooɣruluḳ nazil ḳilip tapxuruloɣan, xundaḳla ixinixkə zərür boloɣan wəḥiy-ḥəḳiḳətlərni kərsitidu.

1:4 «Qünki məlum kixilər — ihlassiz adəmlər, heli burunla muxu soraḳḳa tartilixḳa pütülgənlər aranglaroɣa suḳunup kiriwaloɣan» — «heli burunla ... soraḳḳa tartilixḳa pütülgən»: — bəlkim mukəddəs yazmilarda pütülgən bolsa kerək.

–«Munu soraḳ» — Yəḥuda təwəndə 5-15-ayətlərdə bayan ḳilidioɣan jaza-soraḳlar bolsa kerək.

–«ular Hudaning meḥir-xəpḳitini buzuḳluḳ ḳilixning baḥanisioɣa aylanduruwaloɣan, birdinbir Igimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥtin tanoɣan adəmlərdur» — «Hudaning meḥir-xəpḳitini buzuḳluḳ ḳilixning baḥanisioɣa aylanduruwaloɣan...»: — demək, «buzuḳqilik ḳiliwərsəkmu Hudaning meḥir-xəpḳiti bilən kəqürülimiz» degəndək.

1:4 1Pet. 2:8; 2Pet. 2:1, 3.

1:5 «burun Rəb Əzi üqün bir həlḳni Misirdin ḳutḳuzoɣan bolsimu, ularning iqidiki Əzigə ixənmigənlərni keyin ḥalak ḳildi» — «keyin» grek tilida «ikkinqi ḳetim» deyilidu.

–«Rəb Əzi üqün bir həlḳni Misirdin ḳutḳuzoɣan bolsimu» bəzi kona kəqürmilərdə «əysa Əz həlḳini Misirdin ḳutḳuzoɣan bolsimu» deyilidu.

1:5 Qəl. 14:29; 26:64, 65; Zəb. 106:24-27; 1Kor. 10:5; Ibr. 3:17.

1:6 Yar.6:1-4; 2Pet. 2:4.

1:7 «Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḥərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɣa qiḳḳan buzuḳqilikḳa wə oɣəyriy xəḥwətlərgə berilip kətkən, keyinki dəwrlər ularning aḳiwitidin ibrət alsun üqün mənggülük ot jazasioɣa ərnək ḳilinip kəydürülgən» — «oɣəyriy xəḥwətlər» degən ibarə grek tilida «oɣəyriy ətlər» bilən ipadilinidu. Hudaoɣa boysunmioɣan pərixtilər «oɣəyriy ətlər»gə *(demək, ḳiz-ayallaroɣa əməs, bəlki ərlər baxḳa ərlər bilən «oɣəyriy» jinsiy munasiwət ətküzməkqi)*.

–«Sodom wə Gomorra xəḥərliri»ning aḳiwiti tooɣrisida «Yar.» 18-19-babni kərüng. Biz «ḳoxumqə səz»imizdə muxu wəḳə üstidə yənə azraḳ tohtilimiz.

1:7 Yar. 19:24; Ḳan. 29:22; Yəx. 13:19; Yər. 50:40; Əz. 16:49; Ḥox. 11:8; Am. 4:11; Luḳa 17:29; 2Pet. 2:6.

[8] Lekin muxu «qüx kərgüqilər» xu ohxax yol bilən adəmlərning tənlirinimu buloɣimakta, ular ḥokuk igilirigə səl karioɣuqilardin bolup, ərxtiki uluoɣlaroɣimu ḥakarət kilixmakta.. [9] Lekin ḥətta bax pərixtə Mikailmu Musaning jəsiti tooɣrisida Iblis bilən muzakirə kilip talax-tartix kiloɣanda, uni ḥakarətlik səzlər bilən əyibləxkə petinalmioɣan, pəkət «Sanga Pərwərdigarning Өzi tənbih bərsun» dəpla koyoɣan.. [10] Lekin bu kixilər əzliri qüxənməydioɣan ixlar üstidə kupurluk kilidu. Birak ular ḥətta əkilsiz ḥaywanlardək əz təbiitining inkasliri boyiqə qüxənginiqə yaxap, xu arkilik əzlirini ḥalak kilidu.... [11] Bularning ḥalioɣa way! Qünki ular Kabilning yoli bilən mangdi, mal-mülükni dəp Balaamning azoɣan yolioɣa əzini atti wə ular Korahning asiylik kiloɣinioɣa ohxax ahir ḥalak bolidu.... [12] Ular mehir-muḥəbbətni təbrikləx ziyapətliringlaroɣa ḥeq tartinmay silər bilən billə dahil bolidioɣan, əzlirinila bakidioɣan hətərlik hada taxlardur. Ular xamallardin ḥaydilip kəlgən yamoɣursiz bulut, yiltizidin komurup taxlanoɣan, kəq küzdiki mewisiz dərəhlər, ikki ketim əlgənlər!.... [13] Ular dengizning dawaloɣuwatkan, buzoɣunluk dolkunliri, ular əz xərməndiqilikini kusmakta; ular ezip kətkən yultuzlar bolup, ularoɣa

---

1:8 «lekin muxu «qüx kərgüqilər» xu ohxax yol bilən adəmlərning tənlirinimu buloɣimakta, ular ḥokuk igilirigə səl karioɣuqilardin bolup, ərxtiki uluoɣlaroɣimu ḥakarət kilixmakta» — «qüx kərgüqilər» bəlkim «bexarətlik birnəqqə qüxni kərdüm» degəndək səzlər bilən adəmlərni aldaydu.

–«ḥokuk igiliri» — xübḥisizki, muxu yərdə padixaḥlar, waliylar wə ḥəkümətning türlük əməldarliridin baxka, Huda bekitkən ata-anilik ḥokukni əz iqigə alidu.

–«ərxtiki uluoɣlar» — əyni tekisttə «ərx» degən səz yok. Lekin 11-ayətkə karioɣanda qokum ərxtiki *(yaman)* küqlər, yəni jin-xəytanlarni kərsətsə kerək. «Jin-xəytanlar» əslidə pərixtilər, yəni «ərxtiki uluoɣlar»din idi *(«Wəḥ.» 12:4ni kərüng)*.

1:9 Dan. 10:13; 12:1; Zək. 3:2; 2Pet. 2:11; Wəḥ. 12:7.

1:10 «Lekin bu kixilər əzliri qüxənməydioɣan ixlar üstidə kupurluk kilidu. Birak ular ḥətta əkilsiz ḥaywanlardək əz təbiitining inkasliri boyiqə qüxənginiqə yaxap, xu arkilik əzlirini ḥalak kilidu» — «əz təbiitining inkasliri boyiqə qüxənginiqə yaxap» degən ibarə bəlkim ḥaywanlarning jüplixixkə boloɣan ixtiḥasini kəzdə tutkan, xundakla muxu kixilərning xəḥwaniy ḥəwəslirini, buzukluklirini kərsətkən boluxi mumkin.

1:10 2Pet. 2:12.

1:11 «Bularning ḥalioɣa way! Qünki ular Kabilning yoli bilən mangdi, mal-mülükni dəp Balaamning azoɣan yolioɣa əzini atti wə ular Korahning asiylik kiloɣinioɣa ohxax ahir ḥalak bolidu» — «Kabilning yoli» — Kabil əz inisioɣa ḥəsət kilip uni əltürgən, əlwəttə *(«Yar.» 4-bab)*.

–«Balaamning azoɣan yoli» — «Qəl.» 22-24-babni, «2Pet.» 2:15ni wə izahatnimu kərüng.

–«ular Korahning asiylik kiloɣinidikigə ohxax ahir ḥalak bolidu» — Korah bolsa Musa pəyoɣəmbərgə, xundakla Hudaning Өzigə isyan kətürdi. Yər əzi eqilip Korah wə xeriklirining ailisidikilirini yutuwaldi wə xuning bilən təng asmandin ot qüxüp Korah wə uningoɣa əgəxkənlərni kəydürüp əltürdi *(«Qəl.» 16-bab)*. Korahdikilərdin 1500 yildin keyin yaxioɣan muxu sahta təlim bərgüqilər Hudaning oɣazipi ayan kilinoɣan küni ularoɣa ohxax jəzmən əxəddiy wə korkunluk ḥalda yokitilidu.

1:11 Yar. 4:8; Qəl. 16:1; 22:7,21; 2Pet. 2:15;1Yuḥ. 3:12.

1:12 «Ular mehir-muḥəbbətni təbrikləx ziyapətliringlaroɣa ḥeq tartinmay silər bilən billə dahil bolidioɣan, əzlirinila bakidioɣan hətərlik hada taxlardur. Ular xamallardin ḥaydilip kəlgən yamoɣursiz bulut, yiltizidin komurup taxlanoɣan, kəq küzdiki mewisiz dərəhlər, ikki ketim əlgənlər!» — «mehir-muḥəbbətni təbrikləx ziyapətliringlar» degənlik Hudaning mehir-muḥəbbitini təbrikləx, əlwəttə. Xübḥisizki, birinqi wə ikkinqi əsirlərdə jamaətlər pat-pat məlum bir huxalliktin oɣrip-namratlarni təklip kilip ziyapət ətküzətti; undak ziyapətlər «mehir-muḥəbbət ziyapiti» yaki «muḥəbbətni təbriklax ziyapiti» dəp atilatti. Xu ziyapətlər bəlkim daim «nan oxtux», *(yaki «Rəbning dastihani», «Rəbning kəqlik tamikji»)*ni əz iqigə alatti.

–«əzlirinila bakidioɣan hətərlik hada taxlardur» — «əzlirinila bakidioɣan» bu kinayilik gəp. Muxu kixilər «Huda bizni jamaəttikilərni bakkuqi kilip bekitkən» dəytti. Lekin ular pəkət əzlirinila bakatti. «hətərlik hada taxlardur» — baxka hil tərjimisi «daoɣlaroɣa ohxaydu» — Muxu kixilər əzlirini bəlkim «jamaətning tüwrüki» dəp kərsətkini bilən, əməliyəttə dengizdiki «hətərlik hada taxlaroɣa ohxaydu». Dengizqilar dengiz astidiki hada taxlarni baykiyalmay, kemini üstidin ḥaydisə pütünləy wəyran bolup tügixidu, əlwəttə.

– «Hətərlik hada taxlar» degən bu səzning ahangi «daoɣ»kimu nahayiti yekin boloɣaq, bəlkim xu məninimu kərsitixi mumkin. «2Pet.» 2:13ni kərüng.

–«yamoɣursiz bulut» — grek tilida «susiz bulut».

–«ikki ketim əlgənlər!» — bu sahta təlim bərgüqilər əzlirining gunahlirida roḥiy jəḥəttə «əlgən» *(«kəbiḥlikliringlar ḥəm gunahliringlarda əlgən» («əf.» 2:1)*) bolupla kalmay, baxkilarnimu ölüm yolioɣa aldap kirgüzgənliki üqünmu roḥiy jəḥəttə «ikki ketim əlgən»dur. Ular xu səwəbtin Huda təripidin ikki ḥəssə jazalinidu *(«Yak.» 3:1, «Mat.» 23:13-15ni kərüng)*.

1:12 2Pet. 2:13,17.

mənggülük qapqarangoɣuluqning zulmiti ḥazirlap qoyuloɣandur. 14 Adəm'atining yəttinqi
əwladi boloɣan Ḥanoh bu kixilər tooɣrisida mundaq bexarət bərgən: —
«Mana, Rəb tümənminglioɣan muqəddəsliri bilən kelidu, 15 U pütkül insanlarni sorap qilip,
barliq ihlassizlarning ihlassizlarqə yürgüzgən barliq ihlassizliqliriɣa asasən, xundaqla ihlassiz
gunaḥkarlarning Өzini ḥaqarətligən barliq əsəbiy səzlirigə asasən ularni əyibkə buyruydu».
16 Bu kixilər ḥaman oɣotuldap, aoɣrinip yüridu, өz ḥəwəslirining kəynigə kiridu; aoɣzida
yooɣanqilik qilidu, өz mənpəitini kəzləp baxqilaroɣa huxamətqilik qilidu.

Agaḥlandurux wə tapilax

17 Lekin, i səyümlüklirim, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning rosullirining aldin eytqan səzlirini
esinglarda tutunglarki, 18 ular silərgə: «Ahir zamanda, өzining ihlassiz ḥəwəslirining kəynigə
kirip, mazaq qiloɣuqilar məydanoɣa qikidu» degənidi. 19 Muxundaq kixilər bəlgünqilik pəyda
qilidioɣan, өz təbiitigə əgəxkən, Roḥqa igə bolmioɣan adəmlərdur.
20 Lekin silər, i səyümlüklirim, əng muqəddəs boloɣan etiqadinglarni ul qilip, өzünglarni qurup
qiqinglar, Muqəddəs Roḥta dua qilip, 21 adəmni mənggülük ḥayatqa elip baridioɣan Rəbbimiz
Əysa Məsiḥning rəḥimdilliqini təlmürüp kütüp, өzünglarni Hudaning meḥir-muḥəbbiti
iqidə tutunglar. 22 Ikkilinip qaloɣanlaroɣa rəḥim qilinglar; 23 bəzilərni ot iqidin yuluwelip
qutulduruwelinglar; bəzilərgə ḥətta ətliridin nijasət qüxüp buloɣanoɣan kiyim-keqikigimu
nəprətləngən ḥalda qorqunq iqidə rəḥim qilinglar .

1:13 «Ular dengizning dawaloɣuwatqan, buzoɣunluk dolqunliri, ular өz xərməndiqilikini qusmaqta» — «Yəx.» 57:20ni kerüng. **«... ular ezip kətkən yultuzlar bolup, ularoɣa mənggülük qapqarangoɣuluqning zulmiti ḥazirlap qoyuloɣandur»** — «ular... ezip kətkən yultuzlar» degənlər pəqət «hətərlik hada taxlar»la əməs, bəlki dengizda yürgüqilərgə hata yənilixni kərsitip tenitidioɣan «ezip kətkən yultuzlar»dək bolidu.

1:13 Yəx. 57:20.

1:14 «Mana, Rəb tümənminglioɣan muqəddəsliri bilən kelidu,...» — «*(Rəbning)* muqəddəsliri» muxu yərdə Rəb Əysaning qaytip kelixidə Өzigə ḥəmraḥ qiloɣan pərixtiliri ḥəm muqəddəs bəndilirini kərsitixi mumkin *(«Qan.» 33:2, «Zəb.» 50:3-6, «Dan.» 7:9-14, 25-26, «Mat.» 16:27, 24:30-31, 25:13, «1Kor.» 6:2, «1Tes.» 3:3, «2Tes.» 1:7-10, «Wəḥ.» 1:7ni kərüng)*.

1:14 Yar. 5:18; Dan. 7:10; Ros. 1:11; 1Tes. 1:10; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.

1:15 «U pütkül insanlarni sorap qilip, barliq ihlassizlarning ihlassizlarqə yürgüzgən barliq ihlassizliqliriɣa asasən, xundaqla ihlassiz gunaḥkarlarning əzini ḥaqarətligən barliq əsəbiy səzlirigə asasən ularni əyibkə buyruydu» — «ihlassizlarqə yürgüzgən ihlassizliqliri» degən ibarə «uqioɣa qikkan ihlassizliqliri» degəndək gunaḥlirini təkitləydu. **«ularni əyibkə buyruydu»** — degən səz, xübḥisizki, ḥərbir gunaḥkarning Huda aldida өzining gunaḥliri üstidin qikiriloɣan ḥəkümgə toluq qoxilidioɣanliqini kərsitidu.

–Təwrat өz iqigə almioɣan «Ḥanoh» degən yənə kona bir kitab bar. Birak Yəḥuda nəkil kəltürgən muxu səz bu kitabtin biwasitə elinoɣan əməs. Bu səz bəlkim «Ḥanoh» degən kitabning kədimiy mənbəsi boloɣan, həlkning aoɣzaki bayanliridin elinoɣan bolsa kerək.

1:15 Mat. 12:36.

1:16 «Bu kixilər ḥaman oɣotuldap, aoɣrinip yüridu, өz ḥəwəslirining kəynigə kiridu; aoɣzida yooɣanqilik qilidu, өz mənpəitini kəzləp baxqilaroɣa huxamətqilik qilidu» — «bu kixilər ... oɣotuldap, aoɣrinip yüridu»: ular өz-өzigə ḥəm baxqilaroɣa qaqxap aoɣrinip yüridu. «aoɣrinip yüridu» degənning baxqa birhil tərjimisi: — «baxqilarni əyibləydu» yaki «qusur izdəp yüridu».

1:16 2Pet. 2:18.

1:18 «ular silərgə: «Ahir zamanda, өzining ihlassiz ḥəwəslirining kəynigə kirip, mazaq qiloɣuqilar məydanoɣa qikidu» degənidi» — rosul Yəḥuda muxu yərdə ularning nemini mazaq qilidioɣanliqini eytmaydu. Lekin bir misal «2Pet.» 3:3də tepilidu.

1:18 Ros. 20:29; 1Tim. 4:1; 2Tim. 3:1; 4:3; 2Pet. 2:1; 3:3.

1:19 «Muxundaq kixilər bəlgünqilik pəyda qilidioɣan, өz təbiitigə əgəxkən, Roḥqa igə bolmioɣan adəmlərdur» — «өz təbiitigə əgəxkən *(adəmlər)*» grek tilida «janliq *(adəmlər)*» degən səz bilən ipadilinidu. Oqurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Muqəddəs Kitab boyiqə adəm üq qisimdin — roḥ, jan, təndin tərkib tapidu. Hudaning əsli məksiti adəmning roḥi arqiliq uning bilən alaqilixip yolyoruq kərsitix idi. Adəm'atimizning gunaḥi bilən adəmlər өz roḥi təripidin əməs, bəlki jan wə tən, yəni «ət» təripidin baxqurulup, өzining *(gunaḥliq)* təbiitigə əgəxkili turdi. «Rimliqlaroɣa»diki «kirix səz»imizni kərüng.

–«Roḥqa igə bolmioɣan adəmlərdur» — «Roḥ» Hudaning Muqəddəs Roḥi, əlwəttə.

1:20 «Lekin silər, i səyümlüklirim, əng muqəddəs boloɣan etiqadinglarni ul qilip, өzünglarni qurup qiqinglar, Muqəddəs Roḥta dua qilip,..» — «өzünglarni... qurup qiqinglar» degən ibarə muxu yərdə grek tilidiki «*(etiqadta)* өsüp yetildürünglar» degən mənidə. «Rimliqlaroɣa» wə «Əfəsluqlaroɣa»diki «etiqadni qurux» tooɣruluq «kirix səz»imizni wə izaḥatlarni kərüng. **«Muqəddəs Roḥta dua qilip, ...»** — demək, «Muqəddəs Roḥqa tayinip dua qilip,...».

1:22 «Ikkilinip qaloɣanlaroɣa rəḥim qilinglar» — «ikkilinip qaloɣanlar» bolsa etiqadta ikkilәngənlər. Baxqa birhil tərjimisi: «Bəzilərgə rəḥim qilinglar, *(adəmlər bilən adəmlərni)* pərq etinglar; bəzilərni... bəzilərni... ».

1:23 «bəzilərni ot iqidin yuluwelip qutulduruwelinglar; bəzilərgə ḥətta ətliridin nijasət qüxüp buloɣanoɣan kiyim-

Mədhiyə duasi

24-25 Əmma silərni yolda teyilip ketixtin saqlap, eqilip-yeyilip Özining xərəplik ḥuzurida əyibsiz turoɣuzuxqa Qadir Boloɣuqioɣa, yəni Qutquzoɣuqimiz birdinbir Hudaoɣa Rəbbimiz Əysa Məsiḥ arqilik xan-xərəp, ḥəywət-uluoɣluq, qudrət wə ḥoquq əzəldin burun, ḥazirmu ta barlik zamanlaroɣiqə boloɣay! Amin!

---

keqikigimu nəprətləngən ḥalda qorqunq iqidə rəḥim kilinglar» — demək, bu ikki ayət *(22-23)*tə üq hil adəmlər bar. Birinqi hili etiqadqa nisbətən gumanda turidu; ikkinqi hili bolsa gunaḥqa xunqə qəküp kətkənki, ular dozahning girdawida turoɣanlar yaki «dozah otioɣa qüxəy» dəp qaloɣanlar; üqinqi hili bolsa, adəmni asanla iplasliqqa sərəydioɣan eoɣir gunaḥlaroɣa patqanlar. Xunga ularni qutquzmaqqi boloɣanlar intayin ḥoxyar boluxi kerək — bolmisa əzliri buloɣinip yaki azdurulup ketixi mumkin *(«ḥətta ətliridin nijis (grek tilida, «daoɣ»)* qüxüp buloɣanoɣan kiyim-keqikigə nəprətləngən ḥalda» degən gəp kəqmə mənidə, əlwəttə. «Bu kixilərning pasiqliqi əzünggə təsir yətküzmisun üqün ḥoxyar bol» degəndək).
–Bu ikki ayətning baxqa bəzi tərjimiliri bar. Bu tərjimilərdə «qutquzuxqa tirixix kerək» boloɣan **ikki hil** adəmlər kəzdə tutulidu: — «Ikkilinip qaloɣanlaroɣa rəḥim kilinglar; birak bəzilərni ot iqidin yulup qutulduruwelinglar; lekin ularni qutquzoɣanda qorqunqta bolunglar, ḥətta ətlərdin nijis qüxüp buloɣanoɣan kiyim-keqikigə nəprətlininglar» degəndək.
1:24-25 Rim. 16:27; 1Tim. 1:17.

Qoxumqə səz

Əmdi bu sahta təlim bərgüqilərni qandaq bir tərəp qilix kerək?

Bizning hazirqi zamandiki sahta təlim bərgüqilər bilən boloqan küriximizmu hətning bexida, 3-ayəttə kərsitilidu: — «**I səyümlüklirim, mən əsli silərgə ortaq bəhrimən boluwatqan nijatimiz tooqrisida hət yezixqa zor ixtiyaqim bolsimu, lekin hazir buning ornioqa silərni muqəddəs bəndilərgə bir yolila amanət qilinoqan etiqadni qolunglardin bərməslikkə jiddiy kürəx qilixqa jekilәp uxbu hətni yazmisam bolmidi**».

Yəhudaning «**muqəddəs bəndilərgə bir yolila amanət qilinoqan etiqad**» degən bu səzi muxu yərdə bizgə Injil arqilix Huda, Məsih, Muqəddəs Roh, nijatlix, Hudaning səz-kalami (Təwrat, Zəbur, Injil)ning tolimu nopuzluqluqi, bu dunya, u dunya, insaniyət, pərixtilər wə jin-xəytan qatarliqlar tooqruluq nazil qilinoqan, xundaqla ixinixkə zərür boloqan wəhiy-həqiqətlərni kərsitidu.

Bu agahtin biz xundaq qüxinimizki, hətərlik ix Hudaning məmin bəndilirining mal-mülkining bu sahta adəmlər təripidin məhrum qilinixi əməs (bu tolimu yaman ix, əlwəttə), bəlki həqiqətning əzidin məhrum qilinixidur. Bu sahta təlim bərgüqilərning kəynidə insanlarning əxəddiy düxmini, muxundaq kixilərni yoxurun idarə qiloquqi Xəytan əzi turidu. U muxu sahta təlimliri arqilix Hudaning həlqini həqiqəttin pütünləy məhrum qilip ooqrilimaqqi wə xundaq qilip ularning roqiy hayatini wəyran qilmaqqidur («Yh.» 10:10). U xundaq qilalisa, dunyada Hudaning guwahqiliqini yoqqa qiqirip, «dunyaning nuri» boloqan Hudaning həlqini qarangoquluq iqigə oqərq qiliwetətti.

Undaqta, biz qaysi yol bilən «**etiqadni qolunglardin bərməslikkə jiddiy kürəx qilix**»imiz lazim?

Bu məsilə kəp tərəplimilik boloqini bilən, təwəndiki ixlarni intayin muhim dəp qaraymiz: —

(a) Həmmidin awwal, əzimizni Hudaning səz-kalamioqa qəmdürüximiz kerək: —

«**Bu Təwrat-qanunini əz aoqzingdin neri qilmay, uning iqidə pütülgənning həmmisini tutup, uni keqə-kündüz oyla; xundaq qilsang yolliringda oqəlibilik bolup, əzüng ronaq tapisən**» («Yəx.» 1:8).

Bu həm kona əhdə (Təwrat-Zəbur) wə yengi əhdə (Injil)diki hayatqa nisbətən halqilix prinsiptur.

Biz Hudaning səz-kalamini əzimizning iqki dunyamiz, barlix oy-pikirlirimizning ayrilmas bir qismi qiliximiz lazim. Jəzmləxtürimizki, Xəytan həqiqətning **hərqaysi nuqtisining** birnimu qoymay yoqitix üqün kürəx qilidu.

(ə) Biz Hudaning xəpqitigə tayinip, Uning səz-kalamining hərbir nuqtilirioqa boysunuximiz kerək. Xundaq qiloqanda bizdə Məsih Əysaning namida dua qilix wə səz qilixqa hoquqimiz bolidu («Mat.» 8:9).

(b) Səgək turup dua qilixtin tohtimasliqimiz kerək («Mat.» 26:41).

(p) Hudaning jamaitidə sahta təlim bərgüqilərgə **yüz turanə turup, ḥər türlük tənbiḥ wə durus təlim bilən rəddiyə berip ḳarxi qiḳiximiz lazim**. Biz ularoŋa bir dəḳiḳimu yol ḳoymasliḳimiz kerək («Gal.» 2:5). Bu «ədəplik bolux-bolmasliḳ» məsilisi əməs. Jamaət adəmning əməs, Hudaningkidur; Hudaoŋa biḥərmətlik ḳilinoŋan bolsa, uningoŋa biḥərmətlik ḳiloŋanlaroŋa yüz-hatirə ḳilmaymiz. Bəzi kixilər «Silər muḥəbbət kərsətməysilər» dəp tənḳid ḳilixi mumkin, birak adəmni azad ḳiloŋuqi bolsa ḥəḳiḳətning əzidur: — «**Ḥəḳiḳətni setiwal, uni ḥərgiz setiwətmə**» («Pənd.» 23:23).

Yənə məsilən «2Yḥ. » 7-11-ayətni kərüng.

1:7

«**Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḥərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioŋa qiḳḳan buzuḳqiliḳḳa wə oŋəyriy xəḥwətlərgə berilip kətkən, keyinki dəwrlər ularning akiwitidin ibrət alsun üqün mənggülük ot jazasioŋa ərnək ḳilinip kəydürülgən**»

Bu pərixtilər tooŋruluḳ «yaritilix» ḥəmdə «Petrus (2)»diki izaḥatlar wə «ḳoxumqə səz»imizdə azrak tohtalduḳ. Yəḥudaning bu bayanida «Yar.» 6:1-6də hatiriləngən wəḳədə ḳandaḳ ixlarning yüz bərgənlikini qüxəndürüp, uningda ḥeqḳandaḳ gumanliḳ yərni ḳaldurmaydu: —

«**Wə xundaḳ boldiki, insanlar yər yüzidə kəpiyixkə baxlioŋanda, xundaḳla ḳizlarmu kəpləp tuoŋuloŋanda, Hudaning ooŋulliri insanlarning ḳizlirining qiraylikliḳini kərüp, halioŋanqə tallap, əzlirigə hotun ḳilixḳa baxlidi.**

U wakit Pərwərdigar səz ḳilip: —

— Mening Roḥim insanlar bilən mənggü kürəx ḳiliwərməydu; qünki insan ättur, halas. Kəlgüsidə ularning əmri pəḳət bir yüz yigirmə yaxtin axmisun! — dedi.

Xu künlərdə (wə xundaḳla keyinki künlərdimu), Hudaning ooŋulliri insanlarning ḳizlirining yenioŋa berip, ulardin balilarni tapḳinida, gigantlar yər yüzidə pəyda boldi. Bular bolsa ḳədimki zamanlardiki danglik palwan-baturlar idi. Pərwərdigar insanning ətküzüwatḳan rəzilliki yər yüzidə kəpiyip kətkənlikini, ularning kənglidiki niyətlirining ḥərḳaqan yaman boluwatḳinini kərdi. Xuning bilən Pərwərdigar yər yüzidə adəm apiridə ḳiloŋinioŋa puxayman ḳilip, kənglidə azablandi» («Yar.» 6:1-6).

Bəzi alimlar «Hudaning ooŋulliri» Setning ihlasmən əwladlirini kərsitidu, dəp oylaydu. Əmma undaḳta ularning «**insandin boloŋan ḳizlarning qiraylikliḳini kərüxi**» andin «**əzliri halioŋan ḳizlarni hotunluḳḳa elixi**»ning zadi nemə yamini bar? Tekisttə «rəzil adəmlərning ḳizliri» tooŋruluḳ gəp yoḳ, pəḳət «insanlarning ḳizliri» deyilidu — demək, bu adəttiki ḳiz-ayallarni kərsitidu. Xunga ixinimizki, «Hudaning ooŋulliri» muxu yərdə bir türküm pərixtilərni kərsitidu («Ayup» 1:6, 2:1, 38:7, «Zəb.» 29:1, 89:6ni kərüng); ular ḳiz-ayallarning qiraylikliḳini kərüp ular bilən jinsiy munasiwətni ətküzüxni halaytti wə xu məḳsətlirigə yetix üqün ḳaysibir insanning xəkligə kiriwaloŋan. Ularning əwladi alahidə birhil «baturlar» yaki «palwanlar», xundaḳla binormal gigantlar («nəfilim») idi. «Yaritilix»ning mu'əllipi bundaḳ wəḳə yənə birər ḳetim yüz bərgən boluxi mumkin, dəp puritidu — qünki u keyin, baxḳa gigantlar tuoŋuloŋanidi, dəydu: — «**Hudaning ooŋulliri insanlardin boloŋan ḳizlar bilən xu qaoŋda (wə keyiki wakitlardimu) billə bolup, əwlad ḳaldiroŋanda, yər yüzidə «nəfilim»** (mənisi, «yiḳiloŋanlar» yaki «gigantlar») **dəp atilidioŋan kixilər pəyda boldi. Ular ḳədimki zamanning baturliri wə danglik kixiliri idi**»

(4-ayət). Bu səz bilən u bəlkim mukəddəs yazmilarda tiloɣa elinoɣan, **topandin keyin** tuoɣuloɣan gigantlarni kərsətkən boluxi mumkin; məsilən, «Qəl.» 13:33, «Kan.» 2:20-21, 3:11, «1Sam.» 17:4, «2Sam.» 21:15-22ni kərüng.

Bəzilər Rəbbimiz ɵlümdin tirilix tooɣruluk səzligəndə, «**Ɵlümdin tirilgəndin keyin, insanlar ɵylənməydu, ərgə təgməydu, bəlki ərxtiki pərixtilərgə ohxax bolidu**» degənlikigə karap («Mat.» 22:30) muxu pikirgə karxi qikidu. Ular: «Pərixtilər jinsiy təbiətsiz boloɣini yaki jinsiyəttiki birər hususiyiti bolmioɣini üqün kət'iy nikahlanmaydu», dəydu. Birak halkilik məsilə dəl muxu yərdə. Pərixtilər normal halda nikahlanmaydu. Lekin «Yaritilix»tiki hatirilərgə asaslanoɣanda, bu türküm pərixtilər Huda bekitkən tərtiptin halkip kətkəqkə, jazaoɣa uqrioɣan. Ular «Yəh.» 7-ayəttə təswirlənɣən rəzil adəmlərdək: «**Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəhərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɣa qikkan buzuklukka wə oɣəyriy xəhwətlərgə berilip kətkən...**». Huda pərixtilərning «**oɣəyriy ətlərgə**» (demək, insanlarning tənlirigə) iq pəx tartixini yaki ər kixilərningmu «oɣəyriy ətlərgə» (demək, kiz-ayallarning tənlirigə təbiiy həwəsliri boluxning ornioɣa, baxka ər kixilərning tənlirigə) iq pəx tartixixini heqkaqan halioɣan əməs.

«2Pet.» 2:4 həm muxu 6-ayəttə Yəhuda muxu pərixtilər (xu wakitta) Xəytanning aləm apiridə boloɣanda kətürgən isyanioɣa qetiloɣan pərixtilərgə karioɣanda tehimu kattik jazaoɣa tartilidu, dəydu («Wəh.» 12:3-4diki izahatlirimizni kərüng). Isyan kətürgən xu pərixtilər, ehtimal hazir jahanning hərkaysi yərliridə katirap yürüwatkan, insanlarni ezikturidioɣan həmdə Hudaning həlkining oyliri wə kəlblirigə jəng kiliwatkan jinlardur. Lekin Yəhuda eytkan axu pərixtilərni «**Rəb uluoɣ kiyamət künining sorikioɣiqə mənggü kixənləp mudhix karangoɣulukta solap sakimakta**».

Nemixka əmdi ular tehimu kattik jazaoɣa tartilidu? Xübhisizki, səwəb pəkət xuki, bu pərixtilər allikaqan Hudaning yürgüzgən birnəqqə jazalirini, yəni (a) isyan kətürgən Xəytan wə pərixtilərning ərxtin həydiwetilginini; (ə) Adəm'ata wə Hawa'animizning gunah sadir kiloɣandin keyin Erəm baoɣqisidin həydiwetilginini, wə (b) Habilni ɵltürgini üqün Kabiloɣa qüxürülgən jazani kərgənidi. Xunga ularning Huda aldidiki məs'uliyiti tehimu eoɣir idi.

Bizning «1Kor.» 11:10 üstidə boloɣan səzlirimizni kərüng: —

«Xəytan isyan kətürgəndin keyin, yənə bir türküm pərixtilər ayal kixilərning sahibjamallikini kərüp adixip kətti, dəp ixinimiz («Yar.» 6:2-4). Xuning bilən ular pərixtilik mərtiwisini taxlap ayallaroɣa yekinlixip tegix üqün naməlum yolda jisim xəkligə kirdi. Injildiki wəhiy boyiqə, muxu pərixtilər sorak kilinoɣuqə kamap koyukluk bolidu («2Pet.» 2:4, «Yəh.» 6-7nimu kərüng). Ularning hazirki jazasi əsli isyan kətürgən jinlarningkidin eoɣir, qünki ular xu wakitta allikaqan Hudaning kəp baxka jazalirini kərüp kəlgənidi. Əmma kim bilsun, baxka pərixtilərningmu muxundak ixlarni sadir kilix mumkinqiliki tehi məwjutmikin, xunga rosul jamaətkə, ibadət sorunlirida kiz-ayal kerindaxlarning sahibjamallikidiki gəhər boloɣan qaqliri yepilsun, dəp tapilaydu».

Bundaḳ wəḳədin keyin insanlarning ḳəlbliri tehimu rəzillikkə tolidu: — «**Pərwərdigar insanlarning rəzillikini, kənglidiki niyitining ḩərḳaqan yaman bolidiƣanliḳini kərdi...**» (qünki Hudaning muḳəddəs pərixtiliri insanlarning kəz aldidila gunaḩ ḳiloƣan əməsmu?). Əmdi Hudaning jamaiti pəḳət insaniyətkila əməs, bəlki ḩətta pərixtilərgimu Uning tərtipigə ḩər tərəptə boysunuxta izqil ülgə bolsun.

Amin!

Injil 27-kisim

«Wəhiy»

Kirix səz

Miladiyə 95-96-yillar. Rosul Yuhannaning əmrining ahirki yilliri, bəlkim toksan nəqqə yaxka kirgən wakti bolsa kerək (okurmənlər allikaqan uning Injildiki Əysaning tərjimihali bolоlan «Yuhanna» degən bayanini wə «Yuhanna yazоlan hətlər» degən kisimlarni okuоlan bolsa kerək). Yuhanna xunqə yaxanоlan bolsimu, yənila zor küq bilən hər yərdə, bolupmu Əfəsus xəhiri wə uning ətrapidiki yurtlarda Məsihni jakarlimakta idi. Rim imperiyəsidə turuwatkan jamaətlərgə nisbətən bu zamanlar zulmətlik wə kiyin idi. U wakitta Domitiyan imperator («Kəysər») bolup Hudaning həlkigə ziyankəxlik yətküzüwatatti; pütün imperiyədə Məsihgə etikad baоlioланlar etikadi tüpəylidin zindanоla taxlinip yaki ələm jazasioла məhkum kilinipla kalmay, bəlki rimliklarning «sirk»liridə rəswa kilinip, tirik halda kəydürüp əltürülüwatatti, xir-yolwas katarlik yirtkuq haywanlar yaki gladiator-qelixqilər bilən elixixka selinip, yaki baxka hərhil əxəddiy yollar bilən ələmgə tutup beriliwatatti. Imperator əzi hər yili ««rəbning küni» dəp atilidioла alahidə bir künni bekitip, xu künidə barlik pukralirini əzi tooruluk: «Kəysər Rəbtur!» dəp etirap kilip, isrik selixka məjbur kilatti. Məsihgə sadik bolоlanlar əlwəttə undak kilmioлaqka, türlük rəhimsizliklərgə uqrimakta idi.

Rosul Yuhanna Patmos degən kiqik araloла kamaloланidi (u yər bəlkim birhil «əmgək lageri» bolsa kerək). Imperator pukralirining səjdə kilixini kobul kilmakqi bolоlan dəl axu «Rəbning küni»də, Rəb Əysa Məsih Yuhannaoла kərünüp uningoла hazir aldimizda turoлan bu wəhiyni tapxurdi wə bu kitab «Wəhiy» dəp ataldi. Tapxuruloлan Wəhiyning kəpinqisi «bexarətlik», yəni kəlgüsidiki ixlar, bolupmu Məsih dunyaoла kaytip kelixtin awwalki zamanlar tooruluktur. Halbuki, kitabning birinqi kismi Əysa Məsih Yuhanna arkilik «Kiqik Asiya» (hazirki Türkiyə)diki yəttə jamaətkə yazoлan yəttə parqə həttin tərkib tapidu. Yuhanna əzi bu yəttə jamaət bilən ziq munasiwəttə bolup kəlgən. Yuhannaning bu hətlərdə, xundakla kitabning kəp kismida bolоlan roli pakət angliоланliri wə kərgənlirini hatiriləx idi, halas. Mumkinqiliki barki, u «Wəhiy»ni tapxuruwaloлan yaki yazoлan qaoда, bu yəttə jamaət uningdin hal sorax üqün yəttə «əlqi» (bəlkim ular arisidiki yetəkqi yaki aksakallar)ni əwətkən boluxi mumkin.

Kitabning kəp kismi bexarətlər boloini bilən, bəzi bexarətlər tarihtiki rohiy jəhəttin muhim boloлan wəkələrnimu qüxəndürüp beridu. Bu Wəhiy «Rəbning kul-hizmətkarliri» — xu wakittiki məmin bəndiliri üqün, xundakla bizlərnimu kiyin künlirimizdə rioлbətləndürüx üqün berilgəndur. Omumiy jəhəttin kitabning məzmunini yioinqaoлioланda:

«Məsihgə ixəngənlər üqün əhwallar dəsləptə baroланseri bəttərlixidu, andin Məsih dunyaoла kəlgəndə təsəwwur kiloili bolmaydioлan dərijidə yahxi bolup ketidu; Məsihgə ixənmigənlərning ixliri bəlkim wakitlik yahxi boluxi mumkin, lekin Məsih kelixning aldi-kəynidə təsəwwur kiloili bolmaydioлan dərijidə harablixip, paji'əlik bolidu» deyixkə bolidu.

Əməliyəttə «Wəhiy» pütkül mukəddəs yazmilaroла toluk maslaxkan, zərür boloлan

hatimidur. Uxbu kitabta, Hudaning Təwrattiki barliḩ bexarətlərdə ayan ḩilinoḩan yaki pəḩət puritiloḩan məḩsət-muddialirining təntənilik wə xan-xəroplik ḩalda toluḩ əməlgə axuruluxliri kərsitilidu; Qəmüldürgüqi Yəḩya wə Məsiḩning Θzi bexarət ḩiloḩan «Hudaning padixaḩliḩi»ning yər yüzidə namayan ḩilinixi kərülidu; xuningdin keyin boloḩan yengi asman-zemin kərülidu wə barliḩ gunaḩ-rəzillikning ahirḩi tegixlik jazaoḩa tartilixlirimu kərünidu.

Pütkül muḩəddəs yazmilarning ahirḩi ḩismi boloḩan Injilning ahirḩi Wəḩiyidiki munu ahirḩi ayətlərdə biz mundaḩ ḩorḩunluḩ səzlərni oḩuymiz: —

«**Mənki bu kitabtiki bexarətning səzlirini angliоḩanlaroḩa guwaḩliḩ berip agaḩlandurimənki: Kimdikim bu səzlərgə birnemini ḩoxsa, Huda uningoḩa bu kitabta yeziloḩan balayi'apətlərni ḩoxidu. Kimdikim bu bexarətlik kitabning səzliridin birər səzni elip taxlisa, Hudamu uningdin bu kitabta yeziloḩan ḩayatliḩ dərihidin wə muḩəddəs xəḩərdin bolidioḩan nesiwisini elip taxlaydu**» (22:18-19).

Hudaning ḩəmmini baxḩuridioḩan, barliḩ insanlarning pilanlirining üstidə turidioḩan pilanida bu səzlər pütkül muḩəddəs yazmilar (Təwrat, Zəbur, Injil)ning ahirida kelidu. Xunga bu səzlərni pəḩət Wəḩiy kitabioḩa baoḩliḩ bolupla ḩalmay, bəlki pütkül Injil, xundaḩla pütkül Muḩəddəs Kitabḩa baoḩliḩ dəp ḩaraymiz. Xunga «Wəḩiy»ni Hudaning ahirḩi mənzil kitabi, yəni insanlaroḩa nazil ḩilinoḩan ahirḩi yazma kitab, dəp ixinimiz. Dərwəḩə, kitabni oḩup qiḩḩandin keyin, uningdiki adəmni ḩəyran ḩaldurarliḩ məzmunoḩa, yəni ahirḩi zamandiki ixlar wə Hudaning tüp məḩsət-muddialirining əməlgə axuruluxlirioḩa ḩarap, uningoḩa yənə baxḩa məzmunlarni ḩoxuxḩimu layiḩ bolarmu, dəymiz.

«Wəḩiy»gə xərḩ bərməkqi boloḩanlarning bəziliri uxbu kitabni qüxinix intayin təs dəp aoḩrinoḩan. Biz undaḩ ḩarimaymiz. Kitabtiki nuroḩun bexarətlər «simwolluḩ xəkil»də boloḩan. Bu simwollarni qüxinixning aqḩuqliri asasən Təwratta wə xuningdək Məsiḩning Injildiki «tət bayan»ida hatiriləngən, ahirḩi zamanlar tooḩruluḩ təlimliridə tepilidu. Huda Təwratta Θz bəndilirigə alliḩaqan yətküzgən, xundaḩla Rəb Θzi bərgən, «tət bayan»da hatiriləngən bu ḩimmətlik bexarət-təlimlərni istiḩamət ḩilip qüxinixkə waḩit ajritixni eoḩir kərgənlərgə nisbətən «Wəḩiy»ni oḩux dərwəḩə tehimu bax ḩaturidioḩan ix bolidu. Lekin Huda alliḩaqan nazil ḩiloḩan bexarətlərni qüxinixkə berilgənlər üqün «Wəḩiy»ning əzimu əz mənisini eqip beridu, degən ixənqimiz bar.

Əysaning munu sirliḩ səzliri buning bir misaldur: «**Kimdə bar bolsa, uningoḩa tehimu kəp berilidu, uningda molqiliḩ bolidu; əmma kimdə yoḩ bolsa, ḩətta uningda bar boloḩanlirimu uningdin məḩrum ḩilinidu**» («Mat.» 13:12)

Xundaḩtimu, ixəngənlərdin əng səbiylirimu gərqə kitabtiki təpsilatlarni anqə qüxənmisimu, kitabni oḩuoḩinida bəht tapidu, dəp ixinimiz (1:3). Birinqidin, Məsiḩning wə bəndilirining ahirḩi oḩəlibisi kitabta eniḩ axkarilinidu; ikkinqidin, oḩurmənlərgə bexarət ḩilinoḩan wəḩələrdin (gərqə təpsilatlirini dəsləptə eniḩ qüxənmisimu) kəp ḩimmətlik roḩiy prinsiplar yorutulidu wə üqinqidin, bexarət ḩilinoḩan wəḩələrdin oḩurmənlər əz zamanidiki bəzi hətərlik wəziyətlərni bayḩiyalaydu, xundaḩla bular tooḩruluḩ agaḩlandurulidu.

Gərqə ḩariximizqə bexarətlərning kəpinqisi ahirḩi künlərni kərsətsimu, ḩər dəwrdiki etiḩadqilar bu bexarətlərning tarihta «ḩismən əməlgə axurulux»lirini bayḩap keliwatidu.

Muxundaḳ «ḳismən əməlgə axurulux»lirini ahirḳi zamanlardiki bexarət ḳilinoɣan wəḳərlərning «aldin kərsitilgən kələnggüsi» degili bolidu. Huda buyrusa «ḳoxumqə səz»imizdə buningoɣa bəzi misallarni kəltürimiz. Xuningdək okurmənlərgə kitabta yətküzülgən omumiy ukumlar wə uningdiki ajayib ḳurulma tooɣruluḳ tohtilimiz, xundaḳla bexarətlərni yexip eqixi üqün Təwrattiki bexarətlərdin bəzi aqḳuqlar bilən təminləymiz. Bu munasiwət bilən bəzi ayətlərning yenioɣa xu ayətlərni aydinglaxturuwelix üqün Təwrattiki munasiwətlik bexarətlər yaki təlimlərning ornini kiqik ḥərplər bilən izaḥlap kərsitimiz. Əlwəttə, bu izaḥatlirimizni toluḳ dəp kətkili bolmaydu. «Wəḩiy»ni tətḳiḳ ḳiloɣan bir alim: «Wəḩiy»ning tekistidə Təwrattiki sözlərni oquḳ nəḳil kəltürgən yaki tekistning iqigə mas ḥalda ḳisturoɣan mingdin artuḳ jay bar» dəp ḥesablaydu.

Məzmun: —

1. Muḳəddimə — dəsləpki bexarət (1-bab 1-8-ayətlər)
2. Yuḥanna Rəb Əysa Məsiḩni kəridu (1-bab 9 -20-ayətlər)
3. Yəttə jamaətkə yeziloɣan yəttə parqə hət (2-, 3-bablar)
4. Yəttə məḩür bilən peqətləngən oram yazma (4-babtin 8-bab 1-ayətkiqə)
5. Yəttə kanay (8-bab 2-ayəttin 11-babḳiqə)
6. Alamət boloɣan ayal, yəttə baxliḳ əjdiḩa wə ikki diwə (12-, 13-bablar)
7. 144000 sadiḳ ḳul-hizmətkar; «orma» waḳti kəldi (14-bab)
8. «Yəttə qinə», yəttə «ahirḳi balayi'apət» (15-16-bablar)
9. Babilning gumran boluxi (17-babtin 19:4-ayətkiqə)
10. Sahta pəyoɣəmbər, diwə wə Iblisning tartḳan jazasi; (19:5-21)
11. Məsiḩning yər yüzidə ming yilliḳ ḩəküm sürüxi (20:1-6)
12. Ahirḳi sinaḳ wə ahirḳi ḩəküm (20:7-15)
13. Yengi asman, yengi zemin (21:1 — 22:5)
14. Hatimə (22:6-21)

Muxu məzmunlarni baxḳa bir xəkilgə kəltürsək, asasiy ḳurulma pəyda bolidu: —

Wəḩiy — məzmun-ḳuruluxi

Muḳəddimə — Yuḩannaning Rəbni kərüxi	*(1)* (1-bab)
Yuḩannaoƣa «yəttə jamaət»kə beoƣixlanoƣan «yəttə hət» tapxurulidu	*(2)* (2-, 3-bab)
«Dəḩxətlik azab-oḳubət»tin keyinki waḳit — ərxtiki bir kərünüx	*(3)* (4-, 5-bab)
Yəttə peqəttin altə peqət eqilidu	*(4)* (6-bab)
«Ahirət» bolidu	
«Ḳisturma» wəḩiy —144000 wə «zor bir top adəmlər»	*(5)* (7-bab)
Yəttinqi peqət eqilidu	*(6)* (8:1)
Yəttə kanaydin altə kanay qelinidu	*(7)* (8:1-9:21)
«Ḳisturma» Wəḩiy —Yuḩannaning kəprək bexarət berixi üqün Yənə bir oram yazma tapxurulidu	*(8)* (10-bab)
Yerusalem, ahirḳi 1260 kün, «ikki guwaḩqi»	*(9)* (11-bab)
Yəttinqi kanay qelinidu	
«Ahirət» bolidu	
Kəynigə ḳarax — tarih; Iblis wə Israil; «Dəḩxətlik azab-oḳubət»ning aldinḳi yerimi	*(10)* (12-bab)
Diwə wə sahta pəyoƣəmbər; «Dəḩxətlik azab-oḳubət»ning keyinki yerimi	*(11)* (13-bab)
144000; 3 pərixtining həwiri; ahirḳi ikki orma orulux;	*(12)* (14-bab)
«Ahirət» bolidu	
«Yəttə qinə»diki yəttə balayi'apət tonuxturulidu.	*(13)* (15-bab)
«Yəttə qinə» təkülidu; Rəb bosuoƣioƣa kelip ḳaldi;	*(14)* (16-bab)
«Ahirət» bolidu	
Kəynigə ḳarax — Babil, paḩixə ayal	*(15)* (17-, 18-bab)
Rəbning ḳaytip kelixining təpsilatliri;	*(16)* (19-bab)
«Ahirət» bolidu	
Xəytanning baoƣlinixi; ming yillik səltənət	*(17)* (20-bab)
Ahirḳi sinaḳ, ahirḳi soraḳ	
Yengi asman, yengi zemin	*(18)* (21-22-bab)

Wəḩiy

1 [1] Bu kitab Əysa Məsiḩning wəḩiysi, yəni Huda Uningoŋa Өz ḳul-hizmətkarlirioŋa yeḳin kəlgüsidə yüz berixi muḳərrər boloŋan ixlarni kərsitixi üqün tapxuroŋan wəḩiydur. Məsiḩ buni Өz pərixtisini əwətip ḳuli Yuḩannaoŋa alamətlər bilən ayan ḳildi. [2] Yuḩanna bolsa Hudaning səz-kalami ḩəmdə Əysa Məsiḩ tooŋrisidiki guwaḩliḳḳa kərgənlirining ḩəmmisigə guwaḩliḳ bərdi. [3] Bu bexarətni oḳup bərgüqi wə uning səzlirini anglap, uningda yeziloŋanlaroŋa itaət ḳiloŋuqi bəhtliktur! Qünki wəḩiyning waḳti yeḳindur.

Rosul Yuḩannaning «Kiqik Asiya»diki yəttə jamaətkə yolliоŋan salamliri wə hətliri

[4] Mənki Yuḩannadin Asiya elkisidiki yəttə jamaətkə salam! Ḩazir bar boloŋan, ətkəndimu boloŋan ḩəm kəlgüsidə Kəlgüqidin, Uning təhtining aldidiki yəttə Roḩtin, [5] wə sadiḳ Guwaḩqi, ölümdin tunji Tirilgüqi, jaḩandiki padixaḩlarning Ḩökümrani boloŋan Əysa Məsiḩtin silərgə meḩir-xəpḳət wə hatirjəmlik boloŋay.

Əmdi bizni səygüqi, yəni Өz ḳeni bilən bizni gunaḩlirimizdin yuoŋan, [6] wə bizni bir padixaḩliḳḳa uyuxturup, Өz Atisi Hudaoŋa kaḩinlar ḳiloŋanoŋa barliḳ xan-xərəp wə küq-ḳudrət əbədil'əbədgiqə boloŋay, amin!

[7] Mana, U bulutlar bilən kelidu, xundaḳla ḩər bir kəz, ḩətta Uni sanjioŋanlarmu Uni kəridu. Yər yüzidiki pütkül ḳəbilə-həlḳ U səwəblik aḩ-zar kətüridu. Xundaḳ bolidu, amin!

[8] Mən «Alfa» wə «Omega», Muḳəddimə wə Hatimə Өzümdurmən, ḩazir bar boloŋan, burunmu bar boloŋan ḩəm kəlgüsidimu bar Boloŋuqidurmən, xundaḳla Ḩəmmigə Ḳadirdurmən, dəydu Pərwərdigar Huda.

Tirilgən Məsiḩning Yuḩannaoŋa kərünüxi

[9] Silərning ḳerindixinglar ḩəm silər bilən birgə Əysada boloŋan azab-oḳubət, padixaḩlik wə səwr-taḳəttin ortaḳ nesipdixinglar boloŋan mənki Yuḩanna Hudaning səz-kalami wə Əysaning

---

1:1 «Bu kitab Əysa Məsiḩning wəḩiysi» — «Əysa Məsiḩning wəḩiysi» ḩəm Əysa Məsiḩ tooŋrisida ḩəm Uningdin kəlgən wəḩiydur. **«Huda Uningoŋa Өz ḳul-hizmətkarliriоŋa yeḳin kəlgüsidə yüz berixi muḳərrər boloŋan ixlarni kərsitixi üqün tapxuroŋan wəḩiydur»** — Hudaning «ḳul-hizmətkarliri» Injilda Hudaning «ḳulluḳ»ida boloŋanlar, yəni məjburiy ḩalda əməs, bəlki muḩəbbətning türtkisidə qin kənglidin xundaḳ talliwaloŋanlarni kərsitidu, əlwəttə.

1:3 «wəḩiyning waḳti yeḳindur» — «wəḩiyning waḳti» degən, bu ixlarning əməlgə axidioŋan waḳti.

1:3 Wəḩ. 22:7,10.

1:4 «Uning təhtining aldidiki yəttə Roḩtin... meḩir-xəpḳət wə hatirjəmlik boloŋay» — «yəttə» degən sanning kamalətkə yətkən, mukəmməl degən mənisi bolup, bəzi alimlar bu «yəttə Roḩ» Hudaning Muḳəddəs Roḩining yəttə təripini kərsitidu, dəp ḳaraydu *(5:6ni wə «Yəx.» 11:2ni kərüng)*. Baxḳilar ularni yəttə pərixtini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Bəzilər: «yəttə tərəplik Roḩ» yaki «yəttə tərəplimilik Roḩ» dəp tərjimə ḳilidu.

1:4 Mis. 3:14; Wəḩ. 1:8; 4:8; 11:17; 16:5.

1:5 «ölümdin tunji Tirilgüqi» — grek tilida muxu yərdiki «tunji» adəttə «birinqi bolup tuoŋuloŋan»ni kərsitidu. Səzning toluḳ mənisi tooŋruluḳ «Kol.» 1:16-17 wə 18-ayəttiki izaḩatlarni kərüng. **«Өz ḳeni bilən bizni gunaḩlirimizdin yuoŋan»** — yaki «Өz ḳeni bilən bizni gunaḩlirimizdin azad ḳiloŋan».

1:5 Yəx. 55:4; Ros. 20:28; 1Kor. 15:20; Kol. 1:18; Ibr. 9:12,14; 1Pet. 1:19; 1Yuḩ. 1:7; Wəḩ. 3:14; 5:9.

1:6 «munasiwətlik ayətlər» — «Mis.» 19:6.

1:6 Mis. 19:6; Rim. 12:1; 1Pet. 2:5, 9; Wəḩ. 5:10.

1:7 «ḩətta Uni sanjioŋanlarmu Uni kəridu» — yaki «yəni Uni sanjioŋanlarmu Uni kəridu». **«munasiwətlik ayətlər»** — «Dan.» 7:13, «Zək.» 12:10

1:7 Dan. 7:13; Zək. 12:10; Mat. 24:30; 25:31; Yuḩ. 19:37; Ros. 1:11; 1Tes. 1:10; 2Tes. 1:10; Yəḩ. 14.

1:8 «Mən «Alfa» wə «Omega»...durmən» — grek tilida «alfa» birinqi ḩərp, «omega» ahirḳi ḩərptur. Demək, Huda bax wə ahirdur. Bəzi kona kəqürülmilərdə «Muḳəddimə wə Hatimə Өzümdurmən» degən səzlər tepilmaydu.

1:8 Yəx. 41:4; 44:6; Wəḩ. 21:6; 22:13.

guwaḫliḳi wəjidin Patmos degən aralda məḫbus bolup turup ḳaloɣandim. [10] «Rəbning küni»də mən Roḫning ilkigə elinixim bilən, kəynimdin kanay awazidək küqlük bir awazni anglidim. [11] Bu awaz: «Kəridioɣanliringni kitab ḳilip yaz wə uni yəttə jamaətkə, yəni Əfəsus, Smirna, Pərgamum, Tiyatira, Sardis, Filadelfiyə wə Laodikiyadiki jamaətlərgə əwət» dedi.

[12] Manga səz ḳiloɣan awazning kimning ikənlikini kərüx üqün kəynimgə buruldum. Buruloɣinimda, kəzümgə yəttə altun qiraoɣdan [13] wə ularning otturisida uqisioɣa putlirioɣiqə qüxüp turidioɣan ton kiygən, kəksigə altun kəmər baoɣlioɣan Insan'ooɣlioɣa ohxaydioɣan biri kə ründi. [14] Uning bax-qeqi aḳ yungdək, ḫətta ḳardək ap'aḳ idi wə kəzliri goya yalḳunlap turoɣan ottək idi. [15] Putliri humdanda tawlinip parḳirioɣan tuqḳa ohxaytti, awazi xarḳirap ekiwatḳan nuroɣun sularning awazidək idi. [16] U ong ḳolida yəttə yultuz tutḳan bolup, aoɣzidin ikki bisliḳ ətkür ḳiliq qiḳip turatti. Qirayi huddi ḳuyaxning toluḳ küqidə parlioɣandək yarḳin idi.
[17] Uni kərginimdə, ayioɣioɣa əlüktək yiḳildim. U ong ḳolini üstümgə təgküzüp mundaḳ dedi:
— Ḳorḳma, Awwalḳisi wə Ahirḳisi. [18] ḫəmdə ḫayat Boloɣuqi Əzümdurmən. Mən əlgənidim, əmma mana, Mən əbədil'əbədgiqə ḫayatturmən, əlüm wə təḫtisaraning aqḳuqliri ḳolumdidur!
[19] Xuning üqün, kərgən ixlarni, ḫazir boluwatḳan ixlarni wə bulardin keyin bolidioɣan ixlarni yezip ḳaldur. [20] Sən ong ḳolumda kərgən yəttə yultuzning wə yəttə altun qiraoɣdanning siri mana mundaḳ — yəttə yultuz yəttə jamaətning əlqiliri wə yəttə qiraoɣdan bolsa yəttə jamaəttur.

1:9 «əysada boloɣan azab-oḳubət, padixaḫliḳ wə səwr-takətin ortaḳ nesipdixinglar» — demək, əysa Məsiḫdə boloɣanlar qoḳum ḫəm Uning nami wəjidin azab-oḳubət tartidu, xundaḳla Uning səwr-takətidin küq elixi kerək bolidu, ḫəm Uningda boloɣan padixaḫliḳtin bəḫrimən bolidu. **«əysaning guwaḫliḳi wəjidin»** — demək «əysa tooɣrisidiki guwaḫliḳ»; baxḳa hil mənisi «əysa *(Özi)* bərgən guwaḫliḳ». **«Patmos degən aralda məḫbus bolup turup ḳaloɣandim»** — Patmos rimliḳlarning dəḫxətlik «əmgək lagiri» boloɣan türmə idi. Yuḫanna məzkur kitabni yeziwatḳanda Patmos arilidin azad ḳilinoɣan boluxi mumkin.

1:10 ««Rəbning küni»də mən Roḫning ilkigə elinixim bilən...» — «Rəbning küni» yaki «rəblik kün». Alimlar bu tooɣruluḳ üq pikirdə bolidu: — *(1)* Rəbning küni yəkxənbə küni *(Rəb ɵlümdin tirilgən kün)*ni kərsitidu; *(2)* Təwratta kəp tiloɣa elinoɣan, ḳiyamət künini ɵz iqigə aloɣan ahirḳi zamanlardiki ahirḳi dəḫxətlik azab-oḳubətlik künlərni, yəni «Pərwərdigarning küni»ni kərsitidu, muxu kəzḳarax boyiqə boloɣanda Yuḫanna Roḫta kətürülüp kəlgüsidiki zamanlaroɣa yətkilip «Pərwərdigarning küni»ni kəridu; *(3)* xu waḳitlarda ḫər yilning bir künidə Rim imperatori *(xu waḳitta Domitiyan idi)* barliḳ puḳralirini ɵzigə səjdə ḳildurup: «Ḳəysər rəbtur!» dəp etirap ḳilip, huxbuy selixḳa məjbur ḳilatti. Xunga xu küni «Rəbning küni» dəp ataloɣan. Bizningqə «Rəbning küni» dəl xu künni kərsitidu; lekin kinayilik ḫəm ḫəjwiylik ix xuki, Rəb dəl xu künidə *(2-kəzḳaraxtikidək)* Ɵzining, yəni «Pərwərdigarning küni»ni ayan ḳilixni layiḳ kərdi. **«Mən Roḫning ilkigə elinixim bilən...»** — «Roḫ» Hudaning Roḫi, Muḳəddəs Roḫni kərsitidu.

1:10 Wəḫ. 4:2.

1:11 «Smirna» — ḫazirḳi Türkiyədiki «Izmir». **«kəridioɣanliringni kitab ḳilip yaz wə uni yəttə jamaətkə, yəni Əfəsus, Smirna, Pərgamum, Tiyatira, Sardis, Filadelfiyə wə Laodikiyadiki jamaətlərgə əwət»** — bu yəttə xəḫərning ḫəmmisi bir dügiləktə bir-birigə yandax jaylaxḳanidi. Rosul Yuḫanna yaxanoɣanda Əfəsus xəḫiridə makanlaxḳanidi. «Ḳoxumə səz» wə həritini kərüng.

1:12 «munasiwətlik ayətlər» — «Mis.» 25:31-40.

1:12 Mis. 25:31-40

1:13 «kəksigə altun kəmər baoɣlioɣan Insan'ooɣli» — yaki «kəksigə altun kəmər baoɣlioɣan insanning bir ooɣli». «Dan.» 7:13ni wə izaḫatini kərüng.

1:13 Əz. 1:26; Dan. 7:13; Wəḫ. 14:14.

1:14 Dan. 7:9; Wəḫ. 19:12.

1:15 Wəḫ. 14:2.

1:16 «munasiwətlik ayət» — «Dan.» 7:13.

1:16 Yəx. 49:2; Dan. 7:13; Əf. 6:17; Ibr. 4:12; Wəḫ. 2:16; 19:15.

1:17 Yəx. 41:4; 44:6; 48:12.

1:18 Ayup 12:14; Yəx. 22:22; Rim. 6:9; Wəḫ. 3:7; 20:1.

1:20 «yəttə yultuz yəttə jamaətning əlqiliri wə yəttə qiraoɣdan bolsa yəttə jamaəttur» — «əlqiliri» baxḳa hil tərjimisi: «pərixtiliri». Grek tilida ḫəm ibraniy tilida «pərixtə» wə «əlqi» bir səz bilən ipadilinidu *(pərixtilər Hudaning əlqiliri boloɣaq)*. Bizningqə muxu yərdə jamaətlər əwətkən əlqilərni kərsətsə kerək, qünki pərixtilərgə hət yezix ḫajətsiz idi. Yəttə əlqi Patmos arilioɣa berip Yuḫannadin ḫal soraxḳa kəlgən boluxi mumkin.

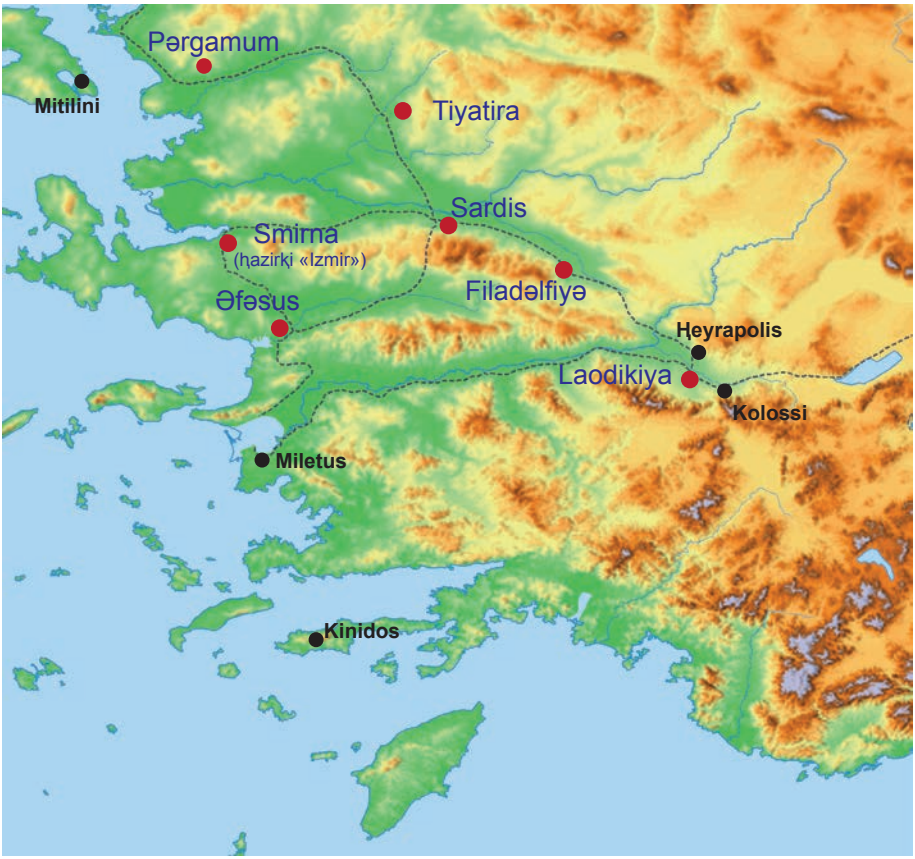

Əysa Məsiḫning hetini tapxuruwalɋan «Kiqik Asiya»diki yəttə jamaət («Wəḫiy» 2-3-bab)

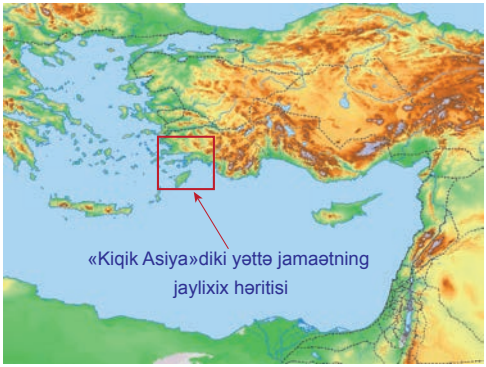

Əfəsustiki jamaətkə yeziloɣan hət

2 [1] — Əfəsustiki jamaətning əlqisigə mundaḳ yazoɣin:
«Ong ḳolida yəttə yultuzni tutup, yəttə altun qiraoɣdanning otturisida Mangoɣuqi mundaḳ dəydu:
[2] — Sening əjir-əməlliringni, tartḳan japaliringni ḩəm səwr-taḳitingni, rəzil adəmlərning ḳilmixlirioɣa qidap turalmaydioɣanliḳingni, xundaḳla rosul bolmisimu əzlirini rosul dəp atiwaloɣanlarni sinap, ularning yaloɣanqi boloɣanliḳini tonuoɣanliḳingnimu bilimən.
[3] Xundaḳ, sening səwr-taḳət ḳiliwatḳanliḳingni, Mening namim wəjidin japa-muxəkḳətkə bərdaxliḳ bərgənlikingni əmma erinmigənlikingni bilimən. [4] Lekin sanga xu bir etirazim barki, sən əzüngdiki dəsləpki meḩir-muḩəbbəttin waz kəqting. [5] Xunga ḳaysi ḩaləttin yiḳilip qüxkənlikingni esinggə elip towa ḳiloɣin, awwalḳi əməllərni ḳayta ḳiloɣin. Bolmisa yeningoɣa kelimən wə towa ḳilmisang qiraoɣdeningni jayidin yətkiwetimən. [6] Biraḳ, sening xu artuḳqiliḳing barki, Mən Əzüm nəpratlinidioɣan Nikolas tərəpdarlirining ḳilmixliridin sənmu nəpratlinisən.
[7] Ḳuliḳi barlar Roḩning jamaətlərgə degənlirini anglisun! Oɣəlibə ḳiloɣuqilarni Hudaning jənnitining otturisidiki ḩayatliḳ dərihining mewiliridin yeyixkə muyəssər ḳilimən».

Izmirdiki jamaətkə yeziloɣan hət

[8] — Izmirdiki jamaətning əlqisigə mundaḳ yazoɣin: —
«Awwalḳisi wə Ahirḳisi, əlgən wə Tirilgüqi mundaḳ dəydu:
[9] — Sening azab-oḳubətliringni wə namratliḳingni bilimən (lekin sən bay!), Yəhudiy əməs turup əzlirini Yəhudiy dəwaloɣan, Xəytanning bir sinagogi boloɣanlarning təhmətlirinimu bilimən.
[10] Aldingda qekidioɣan azab-oḳubətlərdin ḳorḳma. Mana, Iblis aranglardin bəziliringlarni sinilixinglar üqün yeḳinda zindanoɣa taxlitidu. Silər on kün ḳiynilisilər. Taki əlgüqə sadiḳ boloɣin, Mən sanga ḩayatliḳ tajini kiydürimən.
[11] Ḳuliḳi barlar Roḩning jamaətlərgə degənlirini anglisun! Oɣəlibə ḳiloɣuqilar ikkinqi əlümning ziyinioɣa ḩərgiz uqrimaydu!».

Pərgamumdiki jamaətkə yeziloɣan hət

[12] — Pərgamumdiki jamaətning əlqisigə mundaḳ yazoɣin: —
«Ikki bisliḳ ətkür ḳiliqi bar Boloɣuqi mundaḳ dəydu:
[13] — Mən sən olturoɣan yərni, yəni Xəytanning təhti boloɣan jayni bilimən. Xundaḳtimu, sən Mening namimni qing tutup, ḩətta sadiḳ guwaḩqim Antipas makaningda, yəni Xəytan turoɣan

---

2:2 «Sening əjir-əməlliringni, tartḳan japaliringni ḩəm səwr-taḳitingni, rəzil adəmlərning ḳilmixlirioɣa qidap turalmaydioɣanliḳingni... bilimən» — bu toluḳ səz əlqigə eytiloɣini bilən xübḩisizki, pütkül jamaətkə *(bir adəm süpitidə)* eytilidu.
2:5 «... bolmisa yeningoɣa kelimən wə towa ḳilmisang qiraoɣdeningni jayidin yətkiwetimən» — Əfəsusta ḩazir jamaət bolmayla ḳalmay, ḩətta xaḩər əzi harabilik bolidu.
2:6 «Mən Əzüm nəpratlinidioɣan Nikolas tərəpdarlirining ḳilmixliridin sənmu nəpratlinisən» — «Nikolas tərəpdarliri»ning kim ikənliki ḩazir enik əməs. Bəzilər ularni «Ros.», 5:6-ayəttiki «Nikolas» isimlik jamaət hizmətkari bilən munasiwətlik dəp ḳaraydu; lekin bizningqə buningoɣa enik ispat tepilmidi. Ḩeqbolmioɣanda ular etiḳadqilarni jinsiy buzuḳluḳḳa azdurmaḳqi boloɣanidi *(14-15-ayətni kərüng)*.
2:6 Wəḩ. 2:15
2:7 Yar. 2:9; Wəḩ. 22:2.
2:8 «Izmir» — kona ismi «Smirna».
2:8 Yəx. 41:4; 44:6; Wəḩ. 1:17.
2:9 «... Yəhudiy əməs turup əzlirini Yəhudiy dəwaloɣan, Xəytanning bir sinagogi boloɣanlarning təhmətlirinimu bilimən» — imperator Domitiyan ḩəküm sürgən bəzi waḳitlarda birsi əzining Yəhudiy ikənlikini ispatliyalsa, ziyankəxlikkə uqrimasliḳi kerək degən bir ḳanun küqkə igə idi; xübḩisizki, bəzi «etiḳadqilar» wə baxḳilar bu ḳanundin ḳalaymiḳan paydilinip ziyankəxliktin ḳeqip, xundaḳla baxḳilaroɣimu ziyan yətküzgənidi.
2:11 Mat. 13:9.
2:12 Wəḩ. 1:16; 2:16.

jayda ḳətl ḳilinoɣan künlərdimu, Manga ḳiloɣan etiḳadingdin tenip kətmiding. [14] Lekin sanga xu birnəqqə etirazim barki, aranglarda Balaamning təlimigə əgəxkənlərdin bəzilər bolmaḳta — Balaam bolsa Balaḳḳa Israillarni butḳa atap ḳurbanlik ḳilinoɣan gəxni yeyix wə jinsiy buzuḳluḳ ḳilixḳa azduruxni əgətkənidi. [15] Xuningoɣa ohxax, silərning aranglarda Nikolas tərəpdarlirining təlimini tutḳanlarmu bar. [16] Xuning üqün, towa ḳil! Undaḳ ḳilmisang, yeningoɣa tez arida berip, aoɣzimdiki ḳiliqim bilən xularoɣa ḫujum ḳilimən.
[17] Ḳuliḳi barlar Roḫning jamaətlərgə degənlirini anglisun! Oɣəlibə ḳiloɣuqilar bolsa yoxurup ḳoyoɣan mannadin berimən wə ḫərbirigə birdin aḳ tax berimən. Tax üstidə yengi bir isim pütüklük bolidu, xu isimni uni ḳobul ḳiloɣan kixidin baxḳa ḫeqkim bilməydu».

Tiyatiradiki jamaətkə yeziloɣan hət

[18] — Tiyatiradiki jamaətning əlqisigə mundaḳ yazoɣin: —
«Kəzliri yalḳunliqoɣan otḳa wə putliri parḳirəḳ tuqḳa ohxaydioɣan Hudaning Ooɣli mundaḳ dəydu:
[19] — Sening əməlliringni, meḫir-muḫəbbitingni, etiḳadingni, əjir-hizmitingni wə səwr-taḳitingni, xundaḳla ḫazirḳi əməlliringning awwalḳidin exip qüxüwatḳanliḳinimu biliman. [20] Lekin, sanga xu bir etirazim barki, əzini pəyoɣəmbər dəp atiwaloɣan axu hotun Yizəbəlgə yol ḳoyuwatisən. U hotun ḳul-hizmətkarlirimoɣa təlim berip, ularni jinsiy buzuḳluḳ ḳilixḳa wə butḳa atap nəzir ḳilinoɣan gəxni yeyixkə azdurmaḳta. [21] Mən uningoɣa towa ḳiloɣudək waḳit bərgənidim, lekin u əz buzuḳluḳioɣa towa ḳilixni halimaydu. [22] Əmdi mana, Mən uni eoɣir kesəl ornioɣa taxlap yatḳuzimən wə uning bilən zina ḳiloɣanlar ḳilmixlirioɣa towa ḳilmisa, ularnimu eoɣir azabḳa qəmdürimən. [23] Uning pərzəntlirinimu əjəllik kesəl bilən urimən. Xu qaoɣda, barlik jamaətlər niyət-nixanlarni wə ḳəlblərni kəzitip təkxürgüqining Əzüm ikənlikimni, xundaḳla Mening ḫərbiringlaroɣa ḳiloɣan əməliyitinglaroɣa yarixa yanduridioɣanliḳimni bilidu. [24-25] Lekin, Tiyatiradiki ḳaloɣanlaroɣa, yəni bu təlimni ḳobul ḳilmioɣanlar (ularning pikri boyiqə, Xəytanning atalmix «qongḳur sirliri»ni əgənmigənlər), yəni silərgə xuni eytimənki: Əzünglarda bar boloɣanni Mən kəlgüqə qing tutunglar. Üstünglaroɣa buningdin baxḳa yükni artmaymən. [26] Oɣəlibə ḳiloɣuqilaroɣa, yəni əməlliriminsi ahiroɣiqə qing tutḳan kixilərgə bolsa, ularoɣa pütkül əllərgə ḫakim bolux ḫoḳuḳini berimən. [27] Mana bu Atam Manga bərgən ḫoḳuḳḳa ohxax ḫoḳuḳtur: —
«U ularni təmür kaltək bilən padiqidək baxḳurup, sapal ḳaqilarni urup qaḳḳandək tarmar ḳilidu».

2:14 «munasiwətlik ayətlər» — «Qəl.» 22-24-bab, 31:16.
2:14 Qəl. 22:23; 24:14; 25:1; 31:16.
2:15 Wəḫ. 2:6
2:16 Yəx. 49:2; Əf. 6:17; Ibr. 4:12; Wəḫ. 1:16.
2:17 «oɣəlibə ḳiloɣuqilar bolsa yoxurup ḳoyoɣan mannadin berimənv wə ḫərbirigə birdin aḳ tax berimən» — «manna» — Israillar qəl-bayawanda yürgən waḳtida Huda ularoɣa asmandin qüxürgən kündülük uzuḳluḳ idi *(«Mis.» 16:32-36-ayətlərgə wə «Yuḫ.» 6:48-58-ayətlərgə ḳaralsun).*
2:17 Mis. 16:4-36.
2:18 Wəḫ. 1:14,15.
2:20 «munasiwətlik ayətlər» — «1Pad.» 16-, 18-19-, 21-bab.
2:20 1Pad. 16:31; 2Pad. 9:7.
2:22 «mana, Mən uni eoɣir kesəl ornioɣa taxlap yatḳuzimən» — grek tilida: «mana, Mən uni kariwatḳa taxlaymən».
2:23 «uning pərzəntlirinimu əjəllik kesəl bilən urimən» — «pərzəntliri» bolsa jismaniy yaki roḫiy jəḫəttinmu boluxi mumkin. **«barlik jamaətlər niyət-nixanlarni wə ḳəlblərni kəzitip təkxürgüqining Əzüm ikənlikimni... bilidu»** — «niyət-nixanlar» — grek tilida «bərəklər» bilən ipadilinidu. **«munasiwətlik ayət»** — «Yər.» 17:10.
2:23 1Sam. 16:7; 1Tar. 28:9; 29:17; Zəb. 7:9; 62:12; Yər. 11:20; 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Ros. 1:24; Rim. 2:6; 14:12; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wəḫ. 20:12.
2:24-25 Wəḫ. 3:11.
2:27 «U ularni təmür kaltək bilən padiqidək baxḳurup,...» — yaki «U ularni xaḫanə təmür ḫasa bilən padiqidək baxḳurup,... ». **«U ularni ... sapal ḳaqilarni urup qaḳḳandək tarmar ḳilidu»** — bu ayət «Zəb.» 2:9-ayəttin elinoɣan bolup, bu yərdiki «ular» Huda bilən ḳarxilaxḳan «yat əllər»ni kərsitidu. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Zəb.» 2:8-9, «Wəḫ.» 12:5, 19:15.
2:27 Zəb. 2:8-9; Wəḫ. 12:5, 19:15

[28] Mən uningoɣa tang yultuzinimu ata kilimən. [29] Kuliki barlar Roһning jamaətlərgə degənlirini anglisun!»

Sardistiki jamaətkə yeziloɣan hət

3 [1] — Sardistiki jamaətning əlqisigə mundak yazoɣin: —
«Hudaning yəttə Roһi wə yəttə yultuzining Igisi Boloɣuqi mundak dəydu:
— Sening əməlliringni wə xundakla «һayat» degən nam-abruyungning barlikini, lekin əməliyəttə ələk ikənlikingni bilimən. [2] Xunga, oyoɣan, seningdə bar boloɣan, əmma ələy dəp kaloɣan hislətliringni küqəyt; qünki Hudayim aldida əməlliringning tügəl əməslikini bildim. [3] Uning üqün səz-kalamni kandak kobul kilip angliqiningni yadingoɣa kəltürüp, uni qing tutup towa kiloɣin. Lekin oyoɣanmisang Mən ooɣridək üstünggə kelimən wə sən kaysi saəttə üstünggə kelidioɣinimni һərgiz bilməysən. [4] Lekin Sardista əz kiyimlirigə daoɣ təgküzmigən birnəqqə xəhs bar. Ular ak kiyim kiyip Mən bilən billə mangidu, qünki ular buningoɣa layiktur. [5] Ƣələbə kiloɣuqilar mana xundak ak kiyimlərni kiyidu. Mən ularning namini һayatlik dəptiridin һərgiz əqürməymən, bəlki ularning namini Atam Hudaning wə Uning pərixtilirining aldida oquk etirap kilimən.
[6] Kuliki barlar Roһning jamaətlərgə degənlirini anglisun!»

Filadelfiyədiki jamaətkə yeziloɣan hət

[7] — Filadelfiyədiki jamaətning əlqisigə mundak yazoɣin: —
«Mukəddəs wə Һəkikiy Boloɣuqi, xundakla Dawutning aqkuqioɣa igə Boloɣuqi, aqsam һeqkim yapalmaydu, yapsam һeqkim aqalmaydu degüqi munu ixlarni dəydu:
[8] — Sening əməlliringni bilimən. Sening bir'az küqüng boloɣaq səz-kalamimoɣa itaət kiloɣining wə namimdin tenip kətmigining üqün, aldingda һeqkim yapalmaydioɣan bir ixikni eqip koydum. [9] Mana, Xəytanning sinagogidikilərdin, Yəһudiy əməs turup əzlirini Yəһudiy dəp atiwaloɣan yaloɣanqilarni bolsa xundak akiwətkə kaldurimənki, ularni kelip sening ayioɣingoɣa bax uridioɣan wə Mening seni səygənlikimni bilidioɣan kilimən. [10] Sən Mening səwr-takət yolumdiki səz-kalamimni saklap əməl kilixing üqün bu dunyadiki insanlarni sinaxka pütkül yər yüzigə qüxidioɣan wabalik sinakning wakit-saiti kəlgəndə seni uningdin saklap koɣdap kalimən.

3:1 Wəһ. 1:14, 16.
3:3 «Lekin oyoɣanmisang Mən ooɣridək üstünggə kelimən wə sən kaysi saəttə üstünggə kelidioɣinimni һərgiz bilməysən» — «ooɣridək kelimən...»: bir kətim Sardis xəһiri düxmənning һujumi astida turuwatkanda «sepil-istiһkamimiz һeq bəsülməs» dəp hatirjəmliktə uhlawatkanda düxmən «ooɣridək» kirip uni ixoɣal kiloɣan.
3:3 Mat. 24:43; 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəһ. 3:19; 16:15.
3:4 «Lekin Sardista əz kiyimlirigə daoɣ təgküzmigən birnəqqə xəhs bar» — «kiyimlirigə daoɣ təgküzmigən» degən ibarə kəqmə mənidə, əһlakni kərsitidu. **«...birnəqqə xəhs bar»** — grek tilida «... birnəqqə namlar bar».
3:5 Mis. 32:32; Zəb. 69:28; Mat. 10:32; Luka 12:8; Fil. 4:3; Wəһ. 20:12; 21:27.
3:7 «...xundakla Dawutning aqkuqioɣa igə boloɣuqi» — Əysa Məsiһ jismaniy jəһəttə Dawut padixaһning əwladi bolup, u Hudaning padixaһlikioɣa kirix dərwazisining aqkuqidur. «Yəx.» 22:20-25ni kərüng.
3:7 Ayup 12:14; Yəx. 22:22; Wəһ. 1:18; 3:14.
3:8 «sening bir'az küqüng boloɣaq...» — baxka birhil tərjimisi: «küqüng ajiz bolsimu,...».
3:9 «Xəytanning sinagogidikilərdin, Yəһudiy əməs turup əzlirini Yəһudiy dəp atiwaloɣan yaloɣanqilar...» — 2:9diki izaһatni kərüng.
3:9 Wəһ. 2:9; Pənd. 14:19
3:10 «Mening səwr-takitimdiki səz-kalamni saklap əməl kilixing üqün...» — «Mening səwr-takət yolumdiki səz-kalamim» yaki *(1)* hux həwərning əzini *(qünki uni qing tutup saklax üqün һərһalda kəp səwr-takət kerək)*; yaki *(2)* Məsiһning alaһidə səwr-takətlik bolux əmrlirini; yaki *(3)* Hudaning pütkül səz-kalamini kərsitidu *(unimu qing tutuxka ajayib səwr-takət bolux kerək)*. Bizningqə bu səz yukiriki üq jəһətning һəmmisini əz iqigə alidu. Məsiһning əzining səwr-takiti bizgə bolmisa, biz «səwr-takitimdiki səz-kalam»ni һeq tutalmaymiz, əlwəttə. **«pütkül yər yüzigə qüxürülidioɣan sinak wakit-saiti»** — yaki *(1)* imperator Trajan yürgüzgən ziyankəxlərni, yaki *(2)* tarihtiki bizgə һazir nəməlum baxka bir məzgilni, yaki *(3)* kəlgüsidiki «dəһxətlik azab-okubət»ni kərsitidu *(məsilən «Mat.» 24:9-22)*. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yəx.» 26:20-21.
3:10 Yəx. 26:20-21

11 Mən pat arida kelimən. Tajingni ḫeqkimning tartiwalmasliḳi üqün, əzüngdə bar boloɣanni
qing tutḳin.. 12 Oɣəlibə ḳiloɣuqini bolsa, Hudayimning ibadəthanisioɣa tüwrük ḳilimənki, u u
yərdin əsla qiḳmaydu. Mən uning üstigə Hudayimning namini, Hudayimning xəḫirining nami-
ni, yəni ərxtin — Hudaning yenidin qüxidioɣan yengi Yerusalemning namini wə Mening yengi
namimni yazimən.
13 Ḳuliḳi barlar Roḫning jamaətlərgə degənlirini anglisun!»

Laodikiyadiki jamaətkə yeziloɣan hət

14 — Laodikiyadiki jamaətning əlqisigə mundaḳ yazoɣin: —
«Amin Ataloɣuqi, yəni Sadiḳ wə Ḫəḳiḳiy Guwaḫqi, Hudaning kainitining kelip qiḳixining
Səwəbqisi mundaḳ dəydu:. 15 Sening əməlliringni bilimənki, sən sooɣuḳmu əməs, ḳiziḳmu əməs.
Mən sening ya sooɣuḳ, ya ḳiziḳ boluxungni halayttim!
16 Sən ya sooɣuḳ ya ḳiziḳ əməs, bəlki ilman boloɣanliḳing üqün, seni aoɣzimdin ḫe ḳilimən. 17 Sən
bay adəmmən, dələtmən boldum, ḫeq nərsigə ḫajətmən əməsmən degining bilən əzüngning
oɣerib, biqarə, yoḳsul, kor wə yalingaq ikənlikingni bilmigəqkə, 18 bay boluxung üqün otta
tawlanoɣan altun, yalingaqliḳ nomusluḳungning yepilixi üqün kiygüzülüxünggə aḳ kiyim-
keqək, kərüxüng üqün kəzliringgə sürtüxkə tutiyani məndin setiwelixingni nəsiḫət ḳilimən.
19 Mən kimni səysəm, xuning əyibini kərsitip tərbiyiləymən; xuning üqün ḳizoɣin kəyüp-pixip
towa ḳil.. 20 Mana, Mən ḫazir ixik aldida turup, ixikni ḳeḳiwatimən. Əgər biri awazimni anglap
ixikni aqsa, uning yenioɣa kirimən. Mən uning bilən, umu Mən bilən billə oɣizalinidu. 21 Oɣəlibə
ḳiloɣuqini bolsa, Mənmu oɣəlibə ḳilip, Atamning təhtidə uning bilən birgə olturoɣinimdək, uni-
mu təhtimdə Mən bilən birgə olturuxḳa muyəssər ḳilimən.
22 Ḳuliḳi barlar Roḫning jamaətlərgə degənlirini anglisun!».

3:11 Wəḫ. 2:25.
3:12 1Pad. 7:21; Wəḫ. 21:2,10; 22:4.
3:14 «Amin Ataloɣuqi, yəni Sadiḳ wə Ḫəḳiḳiy Guwaḫqi, Hudaning kainitining kelip qiḳixining Səwəbqisi» — «Amin» səzining mənisi «xundaḳ bolsun» bolup, bu yərdə Əysa Məsiḫning Hudaning barliḳ wədə wə pilanlirining «amin»i, yəni ularning əməlgə exixining kapaliti ikənliki təkitlənggən. *(«2Kor.» 1:20).*
–«Hudaning kainitining kelip qiḳixining Səwəbqisi» degənning baxḳa tərjimisi «Huda yaratḳan kainatning idarə ḳiloɣuqisi». Buningoɣa ohxax səz «Kol.» 1:15, 18-ayəttə tepilidu, xu ayətlərdiki izaḫatlarnimu kərüng).
3:14 Kol. 1:15; Wəḫ. 1:5, 6.
3:15 «Sening əməlliringni bilimənki, sən sooɣuḳmu əməs, ḳiziḳmu əməs. Mən sening ya sooɣuḳ, ya ḳiziḳ boluxungni halayttim!» — Laodikiya xəḫiridə yahxi su mənbisi yoḳ idi. Ətrapidiki xəḫərlərdinissiḳ su *(turuba arḳiliḳ)* yətküzülsə ilman bolup ḳalatti; sooɣuḳ su yətküzülsimu sooɣuḳ əməs, bəlki ilman bolup ḳalatti; ular əzliri bu ilman suni yahxi kərməytti.
3:18 «kərüxüng üqün kəzliringgə sürtüxkə tutiyani məndin setiwelixingni nəsiḫət ḳilimən» — «kəzliringgə sürtüx tutiya» grek tilida «kəzliringni məsiḫləydioɣan tutiya...» yaki «kəzliringni Məsiḫ ḳilidioɣan tutiya...». **«bay boluxung üqün otta tawlanoɣan altun, yalingaqliḳ nomusluḳungning yepilixi üqün kiygüzülüxünggə aḳ kiyim-keqək, kərüxüng üqün kəzliringgə sürtüxkə tutiyani Məndin setiwelixingni nəsiḫət ḳilimən»** — Laodikiya xəḫiri əslidə: *(1)* intayin bay. Ularning nuroɣun bankiliri bar idi. Bay ikənlikining bir misali, miladiyə 17-yili ḳattiḳ yər təwrəx tüpəylidin Filadəlfiyə, Sardis wə Laodikiya xəḫərliri intayin eoɣir ziyanoɣa uqrioɣaqḳa Rim ḫəkümiti ularoɣa nuroɣun yardəm pul əwətti. Laodikiya xəḫiridikilər pulimiz bar dəp bu pulni rət ḳildi; *(2)* ularning qiraylиḳ yungluḳ kiyim-keqək ixlək bilən dangḳi qikḳan; *(3)* ularning ünümlük birhil kəz məlḫiminingmu dangḳi qikḳanidi.
3:18 2Kor. 5:3; Wəḫ. 7:13; 16:15; 19:8.
3:19 Ayup 5:17; Pənd. 3:12; Ibr. 12:5.
3:20 «Əgər biri awazimni anglap ixikni aqsa, uning yenioɣa kirimən. Mən uning bilən, umu Mən bilən billə oɣizalinidu» — grek tilida «oɣizalinix» degən səz adəttə kəqlik tamaḳni kərsitidu.
3:21 Mat. 19:28; 1Kor. 6:2.
3:22 « Ḳuliḳi barlar Roḫning jamaətlərgə degənlirini anglisun!»» — bu yəttə jamaətning baxḳabir əḫmiyiti, yəni bexarətlik əḫimiyiti tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

Ərxtiki ibadət

4 [1] Andin mən ḳariwidim, mana, asmanda bir ixik eqiḳlik turatti. Mən tunji ḳetim angliop
kanay awazioɣa ohxap ketidioɣan awaz manga: «Bu yaḳḳa qiḳ, sanga bulardin keyin yüz
berixi muḳərrər boloɣan ixlarni kərsitəy» dedi [2] wə dərḫal mən Roḫning ilkidə boldum; mana,
ərxtə bir təht, təhttə bir zat olturatti. [3] Təhttə olturoɣuqining ḳiyapiti yexil ḳaxtax wə ḳizil
kwartsḳa ohxaytti. Təhtning qərisini zumrəttək bir ḫəsən-ḫüsən orap turatti.
[4] Təhtning ətrapida yənə yigirmə tət təht bar idi. Təhtlərdə aḳ kiyimlər bilən kiyingən, baxlirioɣa
altun taj taḳaloɣan yigirmə tət aḳsaḳal olturatti. [5] Təhttin qaḳmaḳlar qeḳip, türlük awazlar wə
güldürmamilar anglinip turatti. Təhtning aldida yalḳunlap turoɣan yəttə məx'əl kəyüp turatti;
bular Hudaning yəttə Roḫi idi. [6] Təhtning aldi huddi hrustaldək parḳirap turidioɣan, süzük
əynək dengizdək idi. Təhtning otturisida wə təhtning qərisidə, aldi wə kəyni kəzlər bilən
toloɣan tət ḫayat məhluḳ turatti. [7] Birinqi məhluḳ xiroɣa, ikkinqi məhluḳ buḳioɣa ohxaytti.
Üqinqi məhluḳning yüzi adəmning qirayioɣa ohxaytti. Tətinqi məhluḳ pərwaz ḳiliwatḳan
bürkütkə ohxaytti. [8] Tət ḫayat məhluḳning ḫərbirining altidin ḳaniti bar idi; ularning pütün
bədinining qərisi ḫətta iq təripimu kəzlər bilən toloɣanidi; ular keqə-kündüz tohtimay: —
«Muḳəddəs, muḳəddəs, muḳəddəstur,
Bar boloɣan, ḫazirmu bar ḫəm kəlgüsidimu Boloɣuqi,
Ḫəmmigə Ḳadir Pərwərdigar Huda!» — deyixətti.
[9] Ḫayat məhluḳlar təhttə olturoɣan əbədil'əbəd ḫayat Boloɣuqini uluoɣlap, Uningoɣa ḫərmət-
xəwkət wə təxəkkür izḫar ḳiloɣinida, [10] yigirmə tət aḳsaḳal təhttə olturoɣuqining ayioɣioɣa
yiḳilip əbədil'əbəd ḫayat Boloɣuqioɣa bax ḳoyup səjdə ḳilatti, tajlirini təhtning aldioɣa taxlap
ḳoyup, mundaḳ deyixətti: —

[11] «Sən, i Pərwərdigarimiz wə Hudayimiz,
Xan-xərəp, ḫərmət-xəḫrət wə ḳudrətkə layiḳtursən.
Qünki Өzüng ḫəmmini yaratting,
Ularning ḫəmmisi iradəng bilən məwjut idi wə yaritildi!»

4:2 «dərḫal mən Roḫning ilkidə boldum» — «Roḫning ilkidə» grek tilda «Roḫta». Demək, Muḳəddəs Roḫning ilkidə wə ilḫami astida boloɣan.
4:3 «munasiwətlik ayətlər» — «Əz.» 1:26-28.
4:3 Əz. 1:26-28.
4:4 «təhtlərdə aḳ kiyimlər bilən kiyingən, baxlirioɣa altun taj taḳaloɣan yigirmə tət aḳsaḳal olturatti» — «aḳsaḳallar» kimlər? Alimlarning pikri: yaki *(1)* ular Məsiḫning jamaitini bildüridu; yaki *(2)* Təwrat dəwridiki etiḳadi bilən yol baxlioɣuqilarni kərsitidu. Biz *(2)*-pikirgə mayilmiz, qünki keyinki bablarda jamaət aḳsaḳallardin ayrim kərünidu *(7:9-17, 19:1-10)*. «Ibr.» 11-bab, bolupmu 2-ayətnimu kərüng.
4:5 «Təhtning aldida yalḳunlap turoɣan yəttə məx'əl kəyüp turatti; bular Hudaning yəttə roḫi idi» — bəzi alimlar bu yəttə Roḫ yəttə pərixtini kərsitidu, dəp ḳaraydu, baxḳilar Hudaning Muḳəddəs Roḫining yəttə təripini kərsitidu, dəp ḳaraydu *(6:5ni wə «Yəx.» 11:2ni kərüng)*. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Mis.» 19:16, «Zək.» 3:9, 4:10.
4:5 Mis. 19:16; Zək. 3:9, 4:10.
4:6 «munasiwətlik ayətlər» — «Əz.» 1:4-28.
4:6 Əz. 1:4-28; Wəḫ. 15:2.
4:8 «Tət ḫayat məhluḳning ḫərbirining altidin ḳaniti bar idi» — «Əzakiyal»da kərüngən «ḫayat məhluḳlar»ning tət ḳaniti bar idi. **«ularning pütün bədinining qərisi ḫətta iq təripimu kəzlər bilən toloɣanidi»** — «iq təripimu» yaki «ḳanat astimu».
4:8 Yəx. 6:3; Wəḫ. 1:4, 8; 11:17; 16:5.
4:11 Wəḫ. 5:12.

Ķozining oram yazmini ķolioɣa elixi

5 [1] Andin təhttə olturoɣuqining ong ķolida iq wə tax təripigə hət pütülgən wə yəttə məḥür
bilən peqətləngən bir oram yazmini kərdüm.. [2] Yuķiri awaz bilən: «Oram yazmini eqip,
peqətlərni yexixkə kim layiķtur?» dəp towlioɣan ķawul bir pərixtinimu kərdüm. [3] Lekin
nə ərxtə nə yər yüzidə nə yər astida oram yazmini aqalaydioɣan yaki iqigə ķariyalaydioɣan
ḥeqkim qiķmidi. . [4] Oram yazmini eqixķa yaki iqigə ķaraxķa layiķ birərsi tepilmioɣaqķa, ķattiķ
yioɣliwəttim. [5] Andin aķsaķallardin biri manga:
— Yioɣlima! Ķara, Yəḥuda kəbilisidin boloɣan xir — Dawutning yiltizi Boloɣuqi oɟəlibə ķildi;
xunga oram yazmini wə uning yəttə peqitini eqixķa U ķadir, — dedi..
[6] Andin ķarisam, təht bilən tət ḥayat məhluķning arilikida, aķsaķallar otturisida bir Ķoza ərə
turatti. U yengila booɣuzlanoɣandək ķilatti; Uning yəttə münggüzi wə yəttə kəzi bolup, bu
kəzlər Hudaning pütkül yər yüzigə əwətkən yəttə Roḥi idi.. [7] Ķoza berip, təhttə olturoɣuqining
ong ķolidin oram yazmini aldi. [8] Yazmini aloɣanda, tət ḥayat məhluķ wə yigirmə tət aķsaķal
ķozining ayioɣioɣa yiķildi; ularning ḥərbirining qiltari wə huxbuy bilən toloɣan altun qiniliri bar
idi (bu huxbuy muķəddəs bəndilərning dualiri idi).. [9] Ular yengi bir küy eytixti: —

«Oram yazmini elixķa,
Wə peqətlərni eqixķa layiķsən;
Qünki booɣuzlanding
Wə ḥər ķəbilidin, ḥər tildin,
Ḥər milləttin, ḥər əldin boloɣan insanlarni
Өz ķening bədili bilən setiwelip, Hudaoɣa mənsup ķilding..
[10] Ularni Hudayimiz üqün bir padixaḥliķķa uyuxturup,
Kaḥinlar ķilding.
Ular yər yüzidə ḥəküm süridu».
[11] Andin kərdüm wə mana, təhtning, ḥayat məhluķlarning wə aķsaķallarning ətrapida
nuroɣunlioɣan pərixtilərning awazini anglidim. Ularning sani tümən ming-tümən ming, mi-
lyon-milyon idi.. [12] Ular yuķiri awaz bilən: —

«Booɣuzlanoɣan ķoza ķudrət, dələt, danaliķ, küq-ķuwwət, ḥərmət, xan-xərəp
Wə mədḥiyigə layiķtur» deyixətti..

[13] Andin mən ərx, yər yüzi, yər asti wə dengizdiki ḥərbir məhluķ wə ularning iqidə bar
boloɣanlarning ḥəmmisining: —

5:1 «munasiwətlik ayətlər» — «Zək.» 5:1-4.
5:1 Zək. 5:1-4; Əz. 2:10.
5:3 Fil. 2:10; Wəḥ. 5:13.
5:5 «Dawutning yiltizi boloɣuqi» — yaki «Dawutning yiltizining notisi» *(«Yəx.» 11:1ni kərüng)*. Lekin bizningqə bu səz Dawutning Məsiḥtin kelip qiķķanliķini ḥəm Məsiḥning Dawutning Rəbbi ikənlikini kərsitidu *(22:16 wə «Mat.» 22:42-45)*.
5:5 Yar. 49:9,10; Yəx. 11:10; Rim. 15:12; Wəḥ. 22:16.
5:6 Zək. 3:9; 4:10; Wəḥ. 4:5.
5:8 Zəb. 141:2; Wəḥ. 14:2.
5:9 Ros. 20:28; Əf. 1:7; Kol. 1:14; Ibr. 9:12; 10:10; 1Pet. 1:19; 1Yuḥ. 1:7; Wəḥ. 4:11.
5:10 Mis. 19:6; 1Pet. 2:5, 9; Wəḥ. 1:6.
5:11 «Ularning sani tümən ming-tümən ming, milyon-milyon idi» — əslidə «ularning sani yüz milyonlioɣan, «milyonlioɣan idi».
5:11 Dan. 7:10; Ibr. 12:22.
5:12 Wəḥ. 4:11.

«Təhttə Olturoɣuqioɣa wə Qozioɣa
Mədhiyə, hərmət, xan-xərəp wə hoquq-qudrət
Əbədil'əbədgiqə mənsup boloɣay!» deginini anglidim.

14 Tət ḥayat məhluq «Amin!» dəp jawab qayturatti, aqsaqallar yərgə yiqilip səjdə qilatti.

Qozining altə peqətni eqixi

6 1 Andin Qoza yəttə peqətning birini aqqanda, mən qarap turdum. Tət ḥayat məhluqtin birining güldürmamidək awaz bilən: «Kəl!» deginini anglidim. 2 Kərdümki, mana bir aq at kəldi! Atqa mingüqining qolida bir oq-ya bar idi; uningoɣa bir taj berildi. U oɣəlibə qiloɣuqi süpitidə zəpər ququx üqün jənggə atlandi.
3 Qoza ikkinqi peqətni aqqanda, ikkinqi ḥayat məhlukning: «Kəl!» deginini anglidim. 4 Yənə bir at otturioɣa qikti, uning rənggi qipqizil idi. Atqa mingüqigə yər yüzidiki tinqliqni elip ketix wə insanlarni əzara qiroɣinqilikqa selix hoquqi berildi. Uningoɣa yənə qong bir qiliq berildi.
5 Qoza üqinqi peqətni aqqanda, üqinqi ḥayat məhlukning: «Kəl!» deginini anglidim. Mən kərdümki, mana bir qara at kəldi. Atqa mingüqining qolida bir taraza bar idi. 6 Tət ḥayat məhlukning arisidin: —

«Bir tawaq buoɣday bir dinarius puloɣa,
Üq tawaq arpa bir dinarius puloɣa setilidu.
Əmma zəytun yeoɣioɣa wə xarabqa zərər yətküzmigin!»
— degəndək bir awazni anglidim.
7 Qoza tətinqi peqətni aqqanda, tətinqi ḥayat məhlukning: «Kəl!» degən awazini anglidim.
8 Kərdümki, mana bir tatirang atni kərdüm. Atqa mingüqining ismi «Ölüm» idi. Uning kəynidin təḥtisara əgixip keliwatatti. Ularoɣa yər yüzining təttin birigə ḥəkümranlik qilip, qiliq, aqarqilik, waba wə yər yüzidiki yirtquq ḥaywanlar arqilik adəmni eltürüx hoquqi berildi.
9 Qoza bəxinqi peqətni aqqanda, Hudaning səz-kalami üqün wə izqil guwaḥlik bərgənliki wəjidin eltürülgənlərning janlirini qurbangaḥning tegidə kərdüm. 10 Ular qattiq awaz bilən nida selixip:
— Əy ḥakimmutlək Igimiz, muqəddəs wə ḥəqiqiy Boloɣuqi! Sən qaqanoɣiqə yər yüzidə turuwatqanlarni sorap qilmay, ulardin qenimizning intiqamini almaysən? — deyixətti.
11 Ularning ḥərbirigə birdin aq ton berildi. Ularoɣa, əzünglaroɣa ohxax eltürülidioɣan qul-

---

5:14 «...Tət ḥayat məhluq «amin!» dəp jawab qayturatti, aqsaqallar yərgə yiqilip səjdə qilatti» — bu muḥim babning temisi tooɣruluq «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
6:1 «Tət ḥayat məhluqtin birining güldürmamidək awaz bilən: «Kəl!» deginini anglidim» — «Kəl!» degən səz bəlkim 2-8-ayətlərdə kərüngən atliqlarning ḥərbirigə qikiriloɣan buyruq bolsa kerək *(3-, 5-, 7-ayətnimu kərüng)*.
–Bəzi kona kəqürülmilərdə «kəl»ning ornda «kelip kərgin!» deyilidu.
6:2 «uningoɣa bir taj berildi» — «taj» degən bu səz padixaḥningki əməs, bəlki jəng-uruxlarda yaki elixix musabiqilirida oɣaliblaroɣa berilidioɣan, birhil nəpis qəmbirəkni kərsitidu. **«Kərdümki, mana bir aq at kəldi! Atqa mingüqining qolida bir oq-ya bar idi... u oɣəlibə qiloɣuqi süpitidə zəpər ququx üqün jənggə atlandi»** — «aq atqa mingüqi»ning salaḥiyiti tooɣruluq «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
–«qolida bir oq-ya bar idi» — əyni grek tekisttə pəqət «qolida bir ya *(kaman)* bar idi» deyilidu.
6:2 Wəḥ. 19:11.
6:6 «Bir tawaq buoɣday» — grek tilida «bir əlqəm buoɣday». **«bir dinarius pul»** — asasən bir künlük ix ḥəqqi idi *(«Mat.» 20:2)*. «Bir tawaq» bəlkim bir xing idi *(grek tilida «qeniks»)*. Biraq bir tawaq buoɣday aranla bir kixining künlük tamiqioɣa yetidu. Xunga «qara at» aqarqilik elip kelidu. Ḥalbuki, xuning bilən bir waqitta baylar bolsa əz raḥət-paraoɣitigə kerək boloɣan «may wə xarab»larni setiwalalaydu.
6:6 Wəḥ. 9:4.
6:8 «qilip, qiliq, aqarqilik, waba wə yər yüzidiki yirtquq ḥaywanlar arqilik...» — «waba» grek tilida «ölüm».
6:9 Wəḥ. 19:10; 20:4.

buradərliringlar ḫəm ḳerindaxliringlarning sani toxḳuqə azoɣinə waḳit aram elixinglar kerək, dəp eytildi. [12] Andin mən Ḳoza altinqi peqətni aqḳinida kərdümki, mana dəḫxətlik bir yər təwrəx yüz bərdi, ḳuyax bəəyni ḳara yungdin toḳuloɣan bəzdək ḳapḳara rənggə, tolun ay bolsa ḳanning rənggigə kirdi. [13] Ənjür dərihining ḳattiḳ boranda silkinixidin ənjür oɣoriliri yərgə təkülgəndək, asmandiki yultuzlarmu yər yüzigə təküldi. [14] Asman huddi oram yazmining türülginidək oɣayib boldi, ḫərbir taoɣ wə aral ornidin yətkəldi; [15] ḫəmdə dunyadiki padixaḫlar, mətiwərlər, sərdarlar, baylar, küqlüklər, ḳullar wə ḫərlərning ḫəmmisi əngkürlərgə wə taoɣlarning kamarlirioɣa yoxurundi. [16] Ular taoɣlaroɣa wə ḳoram taxlaroɣa mundaḳ dəp jar saldi:
—
«Üstimizgə qüxünglar! Bizni təhttə Olturoɣuqining siymasidin ḫəm Ḳozining oɣəzipidin yoxurunglar wə saḳlanglar! [17] Qünki Ularning dəḫxətlik oɣəzəp küni kəldi, əmdi kim put tirəp turalisun?!».

Məḫürləngən $_{14}$4000 kixi

7 [1] Uningdin keyin mən kərdümki, tət pərixtə yər yüzining tət bulungida turatti. Ular ḫərḳandaḳ xamalning ḳurukluḳ, dengiz ḫəm dəl-dərəhlərgə urulmasliḳi üqün yər yüzining tət təripidin qiḳidioɣan xamalni tizginləp turatti. [2] Mən ḫayat Hudaning məḫürini aloɣan, kün qiḳixtin kətürülüwatḳan baxḳa bir pərixtini kərdüm. U ḳattiḳ awaz bilən ḳurukluḳ wə dengizlarni wəyran ḳilix ḫoḳuḳi berilgən axu tət pərixtigə: [3] «Biz Hudaning ḳul-hizmətkarlirining pexanisigə məḫür basḳuqə, ḳurukluḳ, dengiz wə dəl-dərəhlərni wəyran ḳilmanglar!» dəp towlidi. [4] Mən məḫürləngənlərning sanini anglidim — Israillarning ḫərḳaysi ḳəbililiridin bir yüz ḳirik tət ming kixi, yəni: —

[5] Yəḫuda ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Rubən ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Gad ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
[6] Axir ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Naftali ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Manassəḫ ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
[7] Ximeon ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Lawiy ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Issakar ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
[8] Zəbulun ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Yüsüp ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Binyamin ḳəbilisidin on ikki ming kixi məḫürləngənidi.

6:12 «Andin mən Ḳoza altinqi peqətni aqḳinida kərdüm...» — «yəttə peqət» tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
6:12 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29, Ros. 2:20
6:14 «munasiwətlik ayət» — «Yəx.» 34:4.
6:14 Yəx. 34:4
6:15 «sərdarlar» — grek tilida «mingbexilar». **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yəx.» 2:21.
6:15 Yəx. 2:21
6:16 «munasiwətlik ayət» — «Ḥox.» 10:8.
6:16 Yəx. 2:19; Ḥox. 10:8; Luḳa 23:30; Wəḥ. 9:6.
6:17 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20
7:4 Wəḥ. 14:1.
7:8 «...Zəbulun ḳəbilisidin on ikki ming kixi, Yüsüp ḳəbilisidin on ikki ming kixi, Binyamin ḳəbilisidin on ikki ming kixi məḫürləngənidi» — on ḳəbilidin Dan ḳəbilisi kəm idi; Yüsüpning ḳəbilisi ikki bələkkə *(Yüsüpning wə Manassəḫning)*gə bəlündi.

Nijatni tapḳan zor bir tup halayiḳ

9 Bu ixlardin keyin kərdümki, mana ḥər əl, ḥər ḳəbilə, ḥər milləttin boloɣan, ḥərhil tillarda
səzlixidioɣan san-sanaḳsiz zor bir top halayiḳ təhtning wə Ḳozining aldida turatti; ularning
ḥəmmisigə aḳ ton kiydürülgən bolup, ḳollirida horma xahliri tutḳanidi. 10 Ular yuḳiri awaz
bilən: —
«Nijat təhttə olturoɣuqi Hudayimizoɣa wə Ḳozioɣa mənsup boloɣay!» dəp warḳirixatti.
11 Barliḳ pərixtilər təhtning, aḳsaḳallarning wə tət ḥayat məhluḳning ətrapioɣa olaxḳanidi. Ular
təhtning aldida yiḳilip, Hudaoɣa səjdə ḳilip mundaḳ deyixətti: —

12 «Amin! Ḥəmd-mədḥiyə, xan-xərəp,
Danaliḳ wə təxəkkür,
Ḥərmət wə küq-ḳudrət
Hudayimizoɣa əbədil'əbədgiqə mənsup boloɣay, amin!»

13 Əmdi aḳsaḳallardin biri məndin:
— Bu aḳ ton kiydürülgən kixilər kim bolidu, ḳəyərdin kəldi? — dəp soridi.
14 — Təḳsir, bu əzlirigə məlumdur, — dedim.
U manga:
— Bular dəḥxətlik azab-oḳubətni bexidin ətküzüp kəlgənlər. Ular tonlirini Ḳozining ḳenida yu-
yup ap'aḳ ḳiloɣan. 15 Xunga ular Hudaning təhtining aldida turup, ibadəthanisida keqə-kündüz
Uning hizmitidə bolidu; təhttə Olturoɣuqi bolsa ularning üstigə qedirini sayiwən ḳilidu. 16 Ular
yənə ḥeq aq ḳalmaydu, ḥeq ussimaydu, ularoɣa nə aptap, nə piziɣirim issiḳ ḥeq urmaydu.
17 Qünki ularni təhtning otturisidiki Ḳoza baḳidu wə ḥayatliḳ süyi bulaḳlirioɣa elip baridu; wə
Huda ularning ḥərbir kəz yexini sürtidu, — dedi.

Ḳozining yəttinqi peqətni eqixi

8 1 Ḳoza yəttinqi peqətni aqḳanda, ərxtə yerim saətqə jimjitliḳ ḥəküm sürdi. Andin Hudani
aldida turidioɣan yəttə pərixtini kərdüm. Ularoɣa yəttə kanay berildi. 3 Altun huxbuydan
tutḳan yənə bir pərixtə kelip, huxbuygaḥning aldida turdi. Barliḳ muḳəddəs bəndilərning
dualiri bilən birliktə təhtning aldidiki altun huxbuygaḥ üstidə Hudaoɣa atap sunuxḳa uningoɣa
kəp huxbuy berildi. 4 Wə huxbuyning tütünliri muḳəddəs bəndilərning dualiri bilən billə
pərixtining ḳolidin Hudaning aldioɣa kətürüldi. 5 Andin pərixtə huxbuydanni ḳolioɣa elip, uni
ḳurbangaḥdiki ot bilən toldurup, yər yüzigə atti; xuning bilən türlük awazlar, güldürmamilar
anglandi, qaḳmaḳlar qeḳildi wə bir yər təwrəx boldi. 6 Andin ḳollirioɣa birdin kanay tutḳan
yəttə pərixtə kanaylirini qelixḳa ḥazirlandi.

7:10 «Nijat təhttə olturoɣuqi Hudayimizoɣa wə Ḳozioɣa mənsup boloɣay!» — «Nijat... Ḳozioɣa boloɣay!» degən ibarə bolsa Huda wə Ḳoza insanlaroɣa ata ḳiloɣan nijatning mewisi boloɣan xan-xərəp, nam-xəḥrət wə ḥəmdusanalarning ḥəmmsi ḥeq nemə ḳaldurmay Huda wə Ḳozioɣa ḳayturup kelinsun, degəndək mənidə.
7:15 «təhttə Olturoɣuqi bolsa ularning üstigə qedirini sayiwən ḳilidu» — grek tilida «təhttə Olturoɣuqi bolsa ularning üstigə Θz qedirini yeyip beridu».
7:16 Yəx. 49:10.
7:17 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 5:5-6, 25:8.
7:17 Yəx. 5:5-6; 25:8; Zəb. 23:1; Wəḥ. 21:4.
8:1 «Ḳoza yəttinqi peqətni aqḳanda, ərxtə yerim saətqə jimjitliḳ ḥəküm sürdi» — «yəttə peqət» tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
8:3 «huxbuygaḥ... altun huxbuygaḥ» — grek tilida «ḳurbangaḥ... altun ḳurbangaḥ».
8:4 Zəb. 141:2

Yəttə kanayning qelinixi

7 Birinqi pərixtə kaniyini qaldi; xuning bilən məldür wə ot ḳan arilax pəyda bolup yər yüzigə taxlandi, zeminning üqtin biri kəydürüldi, dəl-dərəhlərning üqtin biri kəydürüldi wə pütkül yexil ot-qəplər kəydürüldi.
8 Ikkinqi pərixtə kaniyini qaldi; xuning bilən goyaki lawuldap kəyüwatḳan yoоŋan bir taoŋdək oŋayət zor bir jisim dengizoŋa taxlandi. Dengizning üqtin biri ḳanoŋa aylandi 9 wə dengizdiki janiwarlarning üqtin biri əldi; kemilərning üqtin biri wəyran boldi.
10 Üqinqi pərixtə kaniyini qaldi; xuning bilən asmandin məx'əldək yalḳunlap yanoŋan qong bir yultuz qüxti; u dəryalarning üqtin birining wə bulaḳlarning suliri üstigə qüxti. 11 Yultuzning ismi «Kəkrə» idi. Sularning üqtin biri kəkridək bolup kətti, sular aqqiḳ bolup kətkəqkə nuroŋun adəm sudin əldi.
12 Tətinqi pərixtə kaniyini qaldi; xuning bilən ḳuyaxning üqtin biri, ayning üqtin biri wə yultuzlarning üqtin biri uruldi. Nətijidə, ḳuyax, ay wə yultuzlarning yoruḳluḳining üqtin biri ḳarangoŋulaxti, kündüzning üqtin biridə yoruḳluḳ yoḳaldi, keqining üqtin biridimu xundaḳ boldi.
13 Yənə kərdümki, asmanning otturisida uqup ketiwatḳan bir bürkütning ḳattiḳ awaz bilən: —
«Kanayni qelixḳa təmxəlgən ḳaloŋan üq pərixtining kanay awazliri anglansa yər yüzidə turuwatḳanlarning ḩalioŋa way, way, way!» deginini anglidim.

9 1 Bəxinqi pərixtə kaniyini qaldi; mən asmandin yərgə qüxüp kətkən bir yultuzni kərdüm. Tegi yoḳ ḩangoŋa baridioŋan ḳuduḳning aqḳuqi uningoŋa berildi, 2 U tegi yoḳ ḩangning ḳudukini aqti. Ḳuduḳtin yooŋan humdanning isidək tütün ərləp qikti. Ḩangning ḳudukining tütünidin ḳuyax wə kəkni ḳarangoŋuluḳ basti. 3 Tütünning iqidin yər yüzigə qekətkə yaoŋdi. Ularoŋa yər yüzidiki qayanlardək qeḳix küqi berilgənidi. 4 Ularoŋa yər yüzidiki ot-qəplərgə wə ḩərḳandaḳ əsümlük yaki dəl-dərəhlərgə zərər yətküzmənglar, pəḳət pexanisidə Hudaning məḩüri bolmioŋan adəmlərgila zərər ḳilinglar, dəp eytildi. 5 Ularoŋa adəmlərni əltürüxkə əməs, bəlki bəx ayoŋiqə ḳiynaxḳa yol ḳoyuldi; ular yətküzidioŋan azab adəmni qayan qaḳḳandikidək azab idi. 6 Xu künlərdə, insanlar ölümni izdəydu, lekin tapalmaydu; ölümni seoŋinidu, lekin ölüm ulardin ḳaqidu.

7 Qekətkilərning ḳiyapiti huddi jənggə ḩazirlanoŋan atlaroŋa ohxaytti. Baxlirida bolsa altun tajḳa ohxaydioŋan bir nərsə bolup, qirayi adəmningkigə ohxaytti. 8 Qaqliri ayallarning qeqioŋa, qixliri xirning qixioŋa ohxaytti. 9 Ularning kəkrikidiki sawuti təmür sawutlaroŋa ohxaytti; ḳanatlirining awazi jənggə atlanoŋan nuroŋun at-ḩarwilarning awazioŋa ohxaytti. 10 Qayanlarningkigə ohxax ḳuyruḳliri wə nəxtərliri bar idi. Adəmni bəx ay azabḳa salidioŋan küq bolsa ḳuyruḳlirida idi. 11 Ularni idarə ḳilidioŋan padixaḩi, yəni tegi yoḳ ḩangning pərixtisi bar idi. Uning ibraniyqə ismi Awaddon; grekqə ismi Apoliyon idi.
12 Birinqi «way» ətüp kətti. Mana, buningdin keyin yənə ikki «way» kelidu.

Altinqi kanayning qelinixi; «ikkinqi way»ning baxlinixi

13-14 Altinqi pərixtə kaniyini qaldi; mən Hudaning aldidiki altun ḳurbangaḩning tət münggüzidin qikḳan bir awazni anglidim, bu awaz kanayni tutḳan altinqi pərixtigə:

9:1 Luḳa 8:31; Wəḩ. 17:8.
9:4 Əz. 9:4; Wəḩ. 6:6; 7:3.
9:6 Yəx. 2:19; Yər. 8:3; Ḩox. 10:8; Luḳa 23:30; Wəḩ. 6:16.
9:7 Mis. 10:4.
9:11 **«Uning ibraniyqə ismi Awaddon; grekqə ismi Apoliyon idi»** — bu ikki isimning mənisi «ḩalak ḳiloŋuqi».
9:12 Wəḩ. 8:13.

— Qong Əfrat dəryasining yenida baoɣlaqlik tət pərixtini boxat, dedi. 15 Dəl xu saət, xu kün, xu ay, xu yil üqün ḥazirlap qoyuloɣan bu tət pərixtə insanlarning üqtin birini ḥalak qilix üqün baoɣlaqtin boxitildi. 16 Bularning atliq ləxkərlər qoxunining sani ikki yüz milyon idi. Ularning sanining jakarlanoɣanliqini anglidim.
17 Oɣayibanə kərünüxtə kəzümgə kərüngən at wə üstigə mingənlər mana mundaq idi: atliqlarning kəkrikidiki sawuti qooɣdək qizil, kək yaquttək kək wə günggürttək seriq idi. Atlarning baxliri xirning bexidək idi; ularning eoɣizliridin ot, tütün wə günggürt qiqip turatti.
18 Bu üq baladin, yəni atlarning aoɣzidin qiqqan ot wə tütün wə güngürttin insanlarning üqtin biri əltürüldi. 19 Qünki atlarning küqi eoɣizlirida wə quyruqlirida idi; ularning quyruqlirining yilanlaroɣa ohxax bexi bolup, bular bilən adəmni zəhimləndürətti.
20 Qaloɣan insanlar, yəni bu balayi'apətlərdin əltürülməy qaloɣanlar əz qollirining əməllirigə towa qilmidi, yəni jinlaroɣa, kərəlməs, angliyalmas wə mangalmas altun, kümüx, tuq wə yaoɣaq butlaroɣa qoqunuxtin waz kəqmidi. 21 Ular qatilliq, sehirgərlik, jinsiy buzuqluq wə ooɣrilikliriooɣimu towa qilmidi.

Pərixtə wə kiqik oram yazma

10 1 Andin keyin, ərxtin qüxüwatqan yənə bir küqlük pərixtini kərdüm. U bir parqə bulut bilən yepinoɣan bolup, bexining üstidə bir ḥəsən-ḥüsən bar idi. Qirayi quyaxqa, putliri ot tüwrükkə ohxaytti; 2 qolida bir kiqik eqiqlik oram yazma bar idi. U ong putini dengiz üstigə, sol putini quruqluqqa qoyup turup, 3 xirning ḥərkirixigə ohxax qattiq awaz bilən warqiridi. U warqirioɣanda, yəttə güldürmama əz awazlirini anglitip səz qildi.
4 Yəttə güldürmama səz qiloɣanda, degənlirini hatiriliwalmaqqi bolup turattim. Biraq asmandin: —
«Yəttə güldürmamining eytqanlirini məḥürləp, ularni hatirilimə» degən awazni anglidim.
5 Dengiz ḥəm quruqluqning üstidə turoɣan, mən kərgən u pərixtə ong qolini asmanoɣa kətürüp,
6 asmanlar ḥəm ularda boloɣanlarning ḥəmmisini, yər-zemin ḥəm uningda boloɣanlarning ḥəmmisini, dengiz ḥəm uningda boloɣan ḥəmmisini Yaratquqi, yəni əbədil'əbədgiqə ḥayat Yaxioɣuqi bilən qəsəm qilip:
— Waqit yənə kəynigə sürülməydu; 7 bəlki yəttinqi pərixtə kanay qelix aldida, yəni awazi anglinix aldidiki künlərdə, Hudaning Əz qul-hizmətkarliri boloɣan pəyoɣəmbərlərgə hux həwirini yətküzginidək Uning siri tügəllinip, əməlgə axidu, — dedi.
8 Mən asmandin anglioɣan awaz manga yənə səzləp:
— Berip, dengiz ḥəm quruqluqning üstidə turoɣan pərixtining qolidiki eqiqlik oram yazmini aloɣin, dedi.
9 Mən berip, pərixtining kiqik oram yazmini manga berixini soridim. U manga:

9:16 «bularning atliq ləxkərlər qoxunining sani ikki yüz milyon idi» — «ikki yüz milyon» grek tilida «ikki tümən ḥəssə tümən».
9:17 «atliqlarning kəkrikidiki sawuti qooɣdək qizil, kək yaquttək kək wə günggürttək seriq idi» — «qooɣdək qizil, kək yaquttək kək wə günggürttək seriq idi» yaki «ot, kək yaqut wə günggürttin idi».
9:20 Zəb. 115:4, 5, 6, 7; 135:15.
10:1 Mat. 17:2; Wəḥ. 1:15.
10:4 «Yəttə güldürmamining eytqanlirini məḥürləp, ularni hatirilimə» — demək, bu səzlərni məhpiy tut.
10:4 Dan. 8:26; 12:4.
10:5 Dan. 12:7.
10:6 Wəḥ. 11:15.
10:7 Yəx. 27:13; Zək. 9:14; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəh.11:15

— Buni elip yə! Axkaziningni zərdab kilidu, birak aoŋzing ḫəsəldək tatlik bolidu, dedi.
10 Mən xuning bilən kiqik oram yazmini pərixtining koldin elip yedim; dərwəkə aoŋzimoŋa ḫəsəldək tatlik tetidi, lekin yegəndin keyin axkazinim zərdab boldi.
11 Xuning bilən manga:
— Sən kəp millətlər, əllər wə ḫər hil tillarda səzlixidioŋanlar wə padixaḫlar tooŋrisidiki wəḫiy-bexarətlərni yənə jakarlixing lazim, deyildi.

Ikki guwaḫqi; «ikkinqi way»ning dawami

11 1 Manga əlqigüq ḫasidək bir komux berilip, mundak deyildi:
«Baroŋin, Hudaning ibadəthanisi, kurbangaḫi wə u yərdə ibadət kiliwatkanlarni əl qigin.
2 Lekin ibadəthanining taxkiriki ḫoylisini əlqiməy koy, qünki u yər yat taipilərgə berildi, xuning bilən mukəddəs xəḫər kirik ikki ay dəpsəndə kilinidu.
3 Mən ikki guwaḫqimoŋa kudrət berimən, xuning bilən ular bəz kiyim kiyip, wəḫiy-bexarətlərni bir ming ikki yüz atmix kün yətküzidu».
4 (bular yər-zeminning Rəbbi aldida turoŋan ikki tüp zəytun dərihi wə ikki qiraoŋdandur).
5 Birərsi ularni zəhimləndürməkqi bolsa, eoŋizliridin ot pürkülüp qikip, düxmənlirini yəp tügitidu. Ularni zəhimləndürməkqi boloŋanlar mana xundak əltürülidu.
6 Ular bexarət-wəḫiyni yətküzgən künlərdə yamoŋur yaoŋdurmaslikka asmanni etiwetix kudritigə igə; sularni kanoŋa aylandurux wə ḫərhil bala-waba bilən yər-zeminni halioŋan wakitta urux kudritigimu igə.
7 Ularning guwaḫlik wəzipisi ayaoŋlixixi bilən, tegi yok ḫangdin qikidioŋan diwə ular bilən elixidu wə ularni yengip əltüridu.
8 Jəsətliri roḫiy jəḫəttin Sodom wə Misir dəp atilidioŋan xu katta xəḫərning oŋol koqisida yatidu; xu yərdə ularning Rəbbimu krestlənggənidi.
9 Ḫər milləttin, ḫər kəbilidin wə ḫər hil tilda səzlixidioŋanlardin, ḫər əldin boloŋan adəmlər ularning jəsətlirigə üq yerim kün tikilip karaydu wə jəsətlərning yərlikkə koyuluxioŋa yol koymaydu.
10 Yər yüzidə turuwatkanlar ularning bu ḫalidin huxallinip, təbriklixip, bir-birigə ḫədiyələr əwətixidu; qünki bu ikki pəyoŋəmbər yər yüzidikilərni kiynaytti.
11 Lekin üq yerim kündin keyin, Hudadin kəlgən ḫayatlik nəpisi ikkiylənggə kirdi, ular orn-

---

10:9 «...Buni elip yə! Axkaziningni zərdab kilidu, birak aoŋzing ḫəsəldək tatlik bolidu» — kəqmə mənisi «sanga awwal birhil huxallik yətküzidu, lekin keyin yürikingni eqixturidu» degəndək bolidu. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Əz.» 2:6-3:3.
10:9 Əz. 3:1.
10:10 «Mən xuning bilən kiqik oram yazmini pərixtining koldin elip yedim...» — «oram yazmini yeyix» bizningqə Yuḫanna məzmunini yətküzüxi kerək bolidioŋan, təwəndiki 11-19-bablardiki bexarətlər bilən baoŋlik. «Koxumqə səz»imizdə u tooŋruluk tohtilimiz.
11:1 «Baroŋin, Hudaning ibadəthanisi, kurbangaḫi wə u yərdə ibadət kiliwatkanlarni əlqigin» — kizik yeri xuki, Yuḫanna mukəddəs ibadəthanini wə uningda ibadət kiloŋuqilarni əlqigin dəp buyruloŋini bilən u bizgə bularning əlqəmlirini eytmaydu. Bu ixning əḫmiyiti tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Əz.» 40:3 katarliklar, «Zək.» 2:1-4.
11:1 Əz. 40:3-49; Əz. 41; Əz. 42; Əz. 43; Zək. 2:1-4.
11:2 Wəḫ. 13:5.
11:3 «ikki guwaḫqim... bəz kiyim kiyip...» — kona zamanlarda «bəz kiyim kiyix» towa kilix yaki matəm tutuxni bildürətti. Xübḫisizki, bu ix ularning towa kilix ḫəkkidiki həwərni təkitləx üqün bolidu.
11:4 «munasiwətlik ayətlər» — «Zək.» 4:1-7.
11:4 Zək. 4:3,14.
11:6 Mis. 7; 8; 9; 10; 12; 1Pad. 17:1.
11:7 «tegi yok ḫangdin qikidioŋan diwə ular bilən elixidu» — grek tilida «tegi yok ḫangdin qikidioŋan diwə ular bilən uruxidu».
11:7 Dan. 7:21; Wəḫ. 13:7,11.
11:8 «roḫiy jəḫəttin Sodom wə Misir dəp atilidioŋan xəḫər» — Sodom eoŋir buzuklukka qəmgənidi, Misir bolsa Hudaning bəndilirigə nisbətən əslidə ularni əsir kiliwaloŋan «bu rəzil dunya»ning simwolidur. Xəḫərning «roḫiy jəḫəttin» xu namlarda boluxi «Rim» yaki «Babil *(Babilon)*»ni kərsitixi mumkin; xəḫər ḫərḫalda ahirki zamanda bu rəzil dunyaning küqkudritigə əng qong namayandə boluxi kerək.
–Bəzi alimlar xəḫərni Yerusalem dəp karaydu.
11:8 Wəḫ. 7:2, 5; 18:10.

idin put tirəp turdi; ularoɣa ḳarawatḳanlarning üstigə ɋong bir ḳorḳunq qüxti.
[12] Andin ular ikkəyləngə ərxtin kəlgən: — «Bu yaḳḳa qiḳ!» degən yuḳiri bir awazni anglidi; xuning bilən ular düxmənlirining kəz aldida bir bulut iqidə asmanoɣa kətürüldi.
[13] Dəl xu saət iqidə xiddətlik yər təwrəx yüz bərdi, xəḫərning ondin biri gumran bolup, yəttə ming kixi ḫalak boldi. Ḳaloɣanliri dəkkə-dükkigə qəmüp, ərxtiki Hudani uluoɣlaxti.
[14] Ikkinqi «way» ətüp kətti; mana, üqinqi «way» kelixkə az ḳaldi.

Yəttinqi pərixtining kanay qelixi; «üqinqi way»

[15] Andin yəttinqi pərixtə kaniyini qaldi; ərxtə yuḳiri awazlar anglinip mundaḳ deyildi: —
«Dunyaning padixaḫliḳi Pərwərdigarimiz
Wə uning Məsiḫining padixaḫliḳi boldi,
U əbədi'əbədgiqə ḫəküm süridu».
[16] Hudaning aldida əz təhtliridə olturoɣan yigirmə tət aḳsaḳal yərgə yiḳilip bax ɋoyup, Hudaoɣa səjdə ḳilip mundaḳ deyixti: —
[17] «Xükürlər eytimiz sanga,
I bar Boloɣuqi wə bar boloɣan Ḫəmmigə Ḳadir Pərwərdigar Huda,
Qünki uluoɣ ḳudritingni ḳolungoɣa elip,
Ḫəkümüngni yürgüzüxkə baxliding.
[18] Əllər oɣəzəpləngənidi,
Əmdi Sening oɣəziping yetip kəldi!
Əlgənlərni soraḳ ḳilix,
Ḳul-hizmətkarliring boloɣan pəyoɣəmbərlərni,
Muḳəddəs bəndilərni,
Təwən yaki katta bolsun namingdin ɋorḳḳanlarni in'amioɣa igə ḳilix,
Yər yüzini ḫalak ḳiloɣanlarni ḫalak ḳilix waḳti kəldi».

[19] Andin Hudaning ərxtiki ibadəthanisi eqildi wə uning əḫdə sanduḳi ibadəthanida kəründi; qaḳmaḳlar, türlük awazlar, güldürmamilar , yər təwrəx wə dəḫxətlik məldür boldi.

Ayal, ooɣul bala wə əjdiḫa

12 [1] U qaoɣda, ərxtə ajayip bir karamət pəyda boldi — u ḳuyaxni yepinqaḳlioɣan, putlirining astida ay, bexida on ikki yultuzluḳ taj bar bir ayal idi.
[2] U ḫamilidar bolup, toloɣaḳ yəp tuoɣux azabida dad-pəryad kətürdi.
[3] Andin ərxtə yənə bir alamət kəründi — mana, yəttə baxliḳ, on münggüzlük, yəttə bexida yəttə taj bar boloɣan qong bir ḳizil əjdiḫa turatti.
[4] U ḳuyruḳi bilən asmandiki yultuzlarning üqtin birini süpürüp, ularni yər yüzigə qərüwətti. Əjidiḫa tuoɣay dəp

---

11:11 «Hudadin kəlgən ḫayatlik nəpisi ikkiyləngə kirdi...» — grek tilida «nəpəs» wə «roḫ» birla səz bilən ipadilinidu.
11:11 Əz. 37:5,10
11:12 «ular ikkəyləngə ərxtin kəlgən: — «Bu yaḳḳa qiḳ!» degən yuḳiri bir awazni anglidi» — bəzi ḳədimki kəqürmilərdə: «Mən ular ikkilisi əzlirigə ərxtin kəlgən: — «Bu yaḳḳa qiḳ!» degən yuḳiri bir awazni anglidim» deyilidu.
11:13 «yəttə ming kixi ḫalak boldi» — grek tilida «yəttə ming nam ḫalak boldi».
11:14 Wəḫ. 8:13; 9:12; 15:1.
11:15 Yəx. 27:13; Zək. 9:14; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəh.10:7
11:17 Wəḫ. 1:4, 8; 4:18; 16:5.
11:19 Wəḫ. 15:5.
12:2 «U ayal ḫamilidar bolup, toloɣaḳ yəp tuoɣux azabida dad-pəryad kətürdi...» — ayal tooɣuluḳ üq pikir bar; u yaki *(1)* jamaətni; yaki *(2)* büwi Məryəm; yaki *(3)* Israilni bildüridu. Bizning uning Israilni bildüridioɣanliḳioɣa ḳilqə gumanimiz yoḳ. –Ḫəzriti Yüsüpning Təwrat, «Yaritilix» 37-babta hatirilənggən qüxini kərüng. «Ayal» jamaət boluxi mumkin əməs, qünki «ayal» Məsiḫni tuoɣidu *(5-ayət)*. 12:17nimu kərüng.

ḳaloŋan ayal yənggigən ḥaman uning balisini yalmap yutuwətməkqi bolup uning aldida turdi.
5 Ayal bir bala, yəni pütün əllərni təmür ḥasisi bilən padiqidək bakidioŋan bir ooŋul tuoŋdi. Bala bolsa Hudaning wə Uning təḫtining aldioŋa oŋaqqidə elip qikildi.
6 Ayal qəlgə ḳaqti; u yərdə uning 1260 kün bekilixi üqün uningoŋa Huda təripidin ḥazirlap ḳoyuloŋan bir jay bar idi.
7 Andin ərxtə jəng boldi. Bax pərixtə Mikail wə uning pərixtiliri əjdiḫa bilən jəng ḳiloŋili turdi; əjdiḫamu əz pərixtiliri bilən ularoŋa etildi.
8 Lekin u üstünlük ḳazinalmidi, uningoŋa wə pərixtilirigə ərxtə turuxḳa orun ḳalmidi.
9 Xuning bilən zor əjdiḫa, yəni Iblis wə Xəytan dəp ataloŋan, pütün jaḫanni azduroŋuqi ḫeliḳi ḳədimiy yilan yər yüzigə taxlandi. Uning pərixtilirimu uning bilən təng taxlandi.
10 Andin mən ərxtə yukiri bir awazning mundak degənlikini anglidim: —

«Kəldi Hudayimizning nijatliki, ḳudriti, padixaḫliki wə Uning Məsiḫining ḫokuki!
Qünki ḳerindaxlirimizning üstidin Hudayimizning aldida keqə-kündüz xikayət ḳilip turoŋan xikayət ḳiloŋuqi ərxtin taxliwetildi;
11 ḳerindaxlar uning üstidin Ḳozining ḳeni wə ularning guwaḫlik səzi bilən oŋalib kəldi;
Ular ḫətta ölümni kəzigə ilmay əz jenini əziz kərmidi.
12 Xuning üqün, xadlininglar, əy ərxlər wə ularda turuwatḳalar!
Lekin ḫalinglaroŋa way, əy yər wə dengizlar!
Qünki Iblis üstünglaroŋa qüxti;
Waḳtining az ḳaloŋanlikini bilgəq,
Oŋəzəp-ḳəḫri bilən kəldi!».
13 Əjdiḫa əzining yər yüzigə taxlanoŋanlikini kərüp, ooŋul balini tuoŋkan ayalni ḳooŋlaxḳa baxlidi.
14 Ayalning yilanning yüzidin daldilinixi, qəldə əzi üqün ḫazirlanoŋan makanioŋa berip bir məzgil, ikki məzgil wə yerim məzgil bekilsun dəp xu yərgə uqup ketixi üqün, uningoŋa yooŋan bir bürkütning ikki ḳaniti berildi.
15 Andin yilan ayalning arkisidin aoŋzi bilən dəryadək su pürküp, uni səl bilən ekitip yoḳatmaḳqi boldi.
16 Lekin zemin ayaloŋa yardəm ḳilip, aoŋzini eqip, əjdiḫa aoŋzidin pürküp qikaroŋan dəryani yutuwətti.
17 Buning bilən əjdiḫaning ayaloŋa ḳattik oŋəzipi kelip, uning ḳaloŋan nəsli, yəni Hudaning əmrlirigə əməl ḳilip, Əysaning guwaḫlikini tutḳan pərzəntliri bilən jəng ḳiloŋili kətti; u dengiz saḫili üstidə turatti.

Dengizdin qikḳan diwə

13 1 Andin, dengizdin on münggüzlük, yəttə baxlik bir diwining qikiwatḳanlikini kərdüm. Uning ḫərbir münggüzidə birdin taj bar idi, ḫərbir bexida kupurluk namliri yezikliḳ

12:4 «U əjdiḫa ḳuyruḳi bilən asmandiki yultuzlarning üqtin birini süpürüp, ularni yər yüzigə qerüwətti...» — bu wəḫiy bizningqə Xəytanning əslidə ərxtə Hudaoŋa ḳarxi kətürgən isyanini kərsitidu. Bundak xərḫ tooŋra bolsa, pərixtilərning üqtin biri isyanoŋa ḳoxulup ḫazirki jinlar bolup qikḳan.
12:5 Zəb. 2:9; Wəḫ. 2:27.
12:6 Yər. 49:13, 14; Mik. 2:12, 13; Wəḫ. 11:3
12:7 «Bax pərixtə Mikail» — bax pərixtə Mikailning Israil ḫəlkini ḳooŋdax üqün alaḫidə məs'uliyiti bar *(«Dan.» 10:13, 21, 12:1 wə «Yəḫ.» 9ni kərüng)*.
12:8 Dan. 2:35.
12:9 Luḳa 10:18; Wəḫ. 20:2.
12:12 Zəb. 96:11; Yəx. 49:13; Wəḫ. 8:13.
12:14 «bir məzgil, ikki məzgil, wə yerim məzgil» — 1260 kün, təḫminən üq yerim yil. «Dan.» 7:25, 12:7ni, izaḫatliri wə «Daniyal»diki «ḳoxumqə səz»nimu kərüng.
12:14 Wəḫ. 2:6.
12:17 «Əysaning guwaḫlikini tutḳan pərzəntliri» — yaki Əysa tooŋruluk guwaḫlik beridioŋanlar, yaki U Əzi bərgən guwaḫlikni qing tutḳanlarni kərsitidu. Bizningqə awwalkisi tooŋra.

idi. [2] Mən kərgən bu diwə yilpizoɣa ohxaytti, putliri eyiḳning putlirioɣa, aoɣzi bolsa xirning aoɣzioɣa ohxaytti. Əjdiḩa uningoɣa əz ḳudriti, təhti wə zor ḩoḳuḳini bərdi. [3] Diwining baxliridin biri əjəllik yarilanoɣandək turatti. Lekin, bu əjəllik yara saḳayoɣanidi. Pütkül dunya diwigə ḩəyranuḩəs bolup uningoɣa əgəxti. [4] Əjdiḩa diwigə səltənətlik ḩoḳuḳ bərgəqkə ular əjdiḩaoɣa qoḳunuxti. Ular yənə diwigimu qoḳunup: — Diwining təngdixi barmu? Uning bilən kimmu elixalisun? — dedi.

[5] Diwigə təkəbburluḳ wə kupurluḳ ḳilidioɣan eoɣiz berildi; uningoɣa ḳirik ikki ay ix kərüxkə ḩoḳuḳ berildi. [6] U Hudaoɣa kupurluḳ ḳiloɣili — Uning namioɣa wə Uning dərgaḩioɣa, xundaḳla ərxni makan ḳiloɣanlaroɣa kupurluḳ ḳiloɣili aoɣzini aqti. [7] Uning muḳəddəs bəndilərgə ḳarxi jəng ḳilip, ularning üstidin oɣalib kelixigə yol ḳoyuldi; ḩər kəbilə, ḩər millət, ḩər hil tilda səzlixidioɣan əllərgə ḩəkümranlik ḳilix ḩoḳuḳi uningoɣa berildi. [8] Yər yüzidikilərning ḩəmmisi — aləm apiridə boloɣandin buyan booɣuzlinip boloɣan Ḳozining ḩayatlik dəptirigə nami yezilmioɣanlar bolsa, uningoɣa səjdə ḳilidu.

[9] Ḳuliḳi barlar, buni anglisun!

[10] ««Tutḳun bolidu» dəp bekitilgənlər qoḳum tutḳun bolidu, «ḳiliqlinidu» dəp bekitilgənlər qoḳum ḳiliqlinip əlidu».

Muḳəddəs bəndilirining səwri-taḳiti wə etiḳadi mana xu ixlarda məlum bolidu.

Yərdin qiḳḳan diwə

[11] Mən yərdin qiḳiwatḳan yənə bir diwini kərdüm. Uning ḳoziningkidək kiqik ikki münggüzi bar idi, lekin awazi əjdiḩaningkidək qiḳatti. [12] U awwalḳi diwigə wakalitən uning pütün ḩoḳuḳini yürgüzüp, yər yüzini wə uningda turuwatḳanlarni əjəllik yarisi saḳayoɣan awwalḳi diwigə qoḳunduridu. [13] U zor məjizilik alamətlərni kərsitətti, ḩətta kixilərning kəz aldida asmandin yər yüzigə ot yaoɣduratti. [14] U awwalḳi diwigə wakalitən kərsitixkə ḩoḳuḳlanduruloɣan alamətlər bilən yər yüzidə turuwatḳanlarni azdurup, ularoɣa «ḳiliq bilən yarilanoɣan, lekin tirik ḳaloɣan» degən awwalḳi diwigə atap bir but-ḩaykəl yasap tikləxni tapilidi. [15] Diwining but-ḩaykiligə nəpəs kirgüzüp, uningoɣa uni səzliyələydioɣan ḳilix wə uningoɣa qoḳunmioɣanlarning

---

13:1 «dengizdin on münggüzlük, yəttə baxlik bir diwining qiḳiwatḳanlikini kərdüm» — Adəm'atimiz Hudaning obrazida boloɣandək *(keyin gunaḩ ḳiloɣaqḳa bu obraz buzuloɣan, əlwəttə)*, andin Məsiḩ Özi Hudaning mukəmməl obrazi, xundaḳla yər yüzidiki wəkili boloɣandək, bu «diwə» 12-babta kərüngən Xəytanning toptooɣra *(yəttə baxlik on münggüzlük)* obrazidur. Yənə bir ḳizik ix xuki, u kərünüxtə Məsiḩkə ohxax «ələmdin tirilgən» bolidu *(3-ayət)*. Xuning bilən bizdə ḳilqə guman yoḳki, bu diwə Xəytanning yər yüzidiki wəkili, yəni Məsiḩning rəḳibi boloɣan adəm — dəjjalning özini kərsitidu.
13:1 Dan. 7:20; Wəḩ. 17:3.
13:2 «munasiwətlik ayətlər» — «Dan.» 7:1-8.
13:2 Dan. 7:1-8
13:4 Wəḩ. 18:18.
13:5 Wəḩ. 11:2.
13:6 «...Uning namioɣa wə Uning dərgaḩioɣa... kupurluḳ ḳiloɣili...» — yaki «... Uning namioɣa wə Uning turaloɣu qədirioɣa... kupurluḳ ḳiloɣili...». «Uning dərgaḩi» yaki ərxtiki turaloɣusi yaki yər yüzidiki ibadəthanisini kərsətkən bolsa kerək.
13:7 Dan. 7:21; Wəḩ. 11:7.
13:8 «aləm apiridə boloɣandin buyan booɣuzlinip boloɣan Ḳozining ḩayatlik dəptirigə nami yezilmioɣanlar bolsa» — baxḳa birhil tərjimisi: «aləm apiridə boloɣandin buyan, booɣuzlanoɣan Ḳozining ḩayatlik dəptirigə nami yezilmioɣanlar bolsa,...»
13:8 Mis. 32:33; Fil. 4:3; Wəḩ. 3:5; 17:8; 20:12; 21:27.
13:10 ««ḳiliqlinidu» dəp bekitilgənlər qoḳum ḳiliqlinip əlidu» — baxḳa bir kəqürmidə: «Kim ḳiliqlap əltürsə, ḳiliqlinip əltürülüxi muḳərrər» degən səzlər tepilidu. Bu səz Rəbbimizning «Mat.» 26:52də degən səzlirigə mas kelidu.
13:10 Yar. 9:6; Mat. 26:52; Wəḩ. 14:12.
13:11 Wəḩ. 11:7.
13:12 Wəḩ. 19:20.
13:13 2Tes. 2:9; Wəḩ. 16:14.
13:14 Ḳan. 13:2; Mat. 24:24; Wəḩ. 16:14; 19:20.

ḫəmmisini əltürgüzüx ḳudriti berildi.
16 U təwən wə katta, bay wə kəmbəƣəl, ḫər wə ḳullarning ḫəmmisini ong ḳoli yaki pexanisigə tamƣa basturuxḳa məjburlidi.
17 U yənə bu tamƣa, yəni diwining nami yaki uning namidiki rəḳəm besiliƣanlardin baxḳa ḫeqkim bir nərsə setiwalalmaydu yaki satalmaydu, dəp bekitti.
18 Mana bu yərdə ḫekmət bar. Əḳil-parasiti barliki kixilər diwining rəḳimini ḫesablap bakṣun; qünki bu rəḳəm bir adəmning rəḳimi bolidu. Uning rəḳimi 666dur.

Ḳutḳuzuwelinƣanlarning mədḫiyə küyi

14 1 Andin mən kərdümki, mana, Ḳoza Zion teƣi üstidə turatti. Uning yenida pexanisigə Өz nami wə Atisining nami yeziliƣan bir yüz ḳirik tət ming kixi bar idi.
2 Asmandin huddi xarḳirap eḳiwatḳan nurƣun sularning awazidək wə ḳattiḳ güldürmamining awazidək bir awazni anglidim. Mən angliƣan awaz yənə qiltarqilar qiltarlarni qaliƣan awazƣa ohxay tti;
3 ḫeliḳi kixilər təhtning, tət ḫayat məhluḳning wə aḳsaḳallarning aldida yengi bir küyni eytixti. Bu küyni gunaḫlirining bədili təlinip bu dunyadin azad ḳilinƣan kixilərdin bir yüz ḳirik tət mingdin baxḳa ḫeqkim əginələməytti.
4 Ular ayallar təripidin gunaḫta buliƣanmiƣan, qünki ular pak adəmlərdur. Ḳoza nəgə barsa, ularmu Uningƣa əgixip xu yərgə baridu. Ular bədəl bilən insanlar arisidin Hudaƣa wə Ḳoziƣa ḫosulning tunji mewisidək bolux üqün setiwelinƣan.
5 Ular əyibsiz bolup, aƣzidin ḫeq yaliƣan sөz qiḳmaydu.

Üq pərixtə elip kəlgən həwərlər

6 Andin mən asmanning otturisida uqup yürgən baxḳa bir pərixtini kərdüm. Uningƣa yər yüzidə turuwatḳanlarƣa, yəni ḫərbir əl, ḳəbilə, ḫər hil tilda sөzlixidiƣanlar, ḫər millətlərgə elip yətküzüxi üqün mənggülük hux həwər tapxuruldi.
7 U yuḳiri awaz bilən:
— Hudadin ḳorḳunglar, Uni uluƣlanglar! Qünki Uning sot ḳilix saiti yetip kəldi; asmanni, zeminni, dengizni wə su bulaḳlirini Yaratḳuqiƣa səjdə ḳilinglar! — dəytti.
8 Uning kəynidin ikkinqi pərixtə kelip mundaḳ dedi: «Ɔulidi! Katta xəḫər Babil ɔulidi, u өz zina-buzuḳluḳining səwdaliḳ xarabini pütkül əllərgə iqküzgən».

13:15 Wəḫ. 19:20.
13:17 Wəḫ. 14:11.
13:18 «bu rəḳəm bir adəmning rəḳimi bolidu» — yaki «bu rəḳəm insanning rəḳimi bolidu». **«əḳil-parasiti barliki kixilər diwining rəḳimini ḫesablap bakṣun... uning rəḳimi 666dur»** — «diwining rəḳimini ḫesablax» murəkkəp ix əməs. Biz «ḳoxumqə sөz»imizdə xu kona zamanlardiki ḫesablax tüzümini jədwəldə kərsitimiz. Bu babdiki baxḳa bəzi muḫim ixlar toƣruluḳ «ḳoxumqə sөz»imizdə tohtilimiz.
13:18 Wəḫ. 17:9.
14:1 «munasiwətlik ayətlər» — «Zəb.» 48-küy, «Ibr.» 12:18-29.
14:1 2Tar. 23:7; Zəb. 48; Ibr. 12:18-29; Wəḫ. 7:4
14:2 Wəḫ. 1:15; 5:8.
14:3 Wəḫ. 5:9.
14:4 «qünki ular pak adəmlərdur» — «pak adəmlər» bolsa grek tilida adəttə bu sөz jinisiy munasiwətni ətküzmigən kixilərni kərsitidu. Muxu yərdə *(1)* əməliy xu mənidə *(2)* yaki roḫiy jəḫəttə kөqmə mənidə *(3)* yaki ikki mənidə təng boluxi mumkin. Ayəttin kərüniduki, ular ḫəmmisi ooɣul balilar. **«ular bədəl bilən insanlar arisidin Hudaƣa wə Ḳoziƣa ḫosulning tunji mewisidək bolux üqün setiwelinƣan»** — «ḫosulning tunji mewisi»ning өz ḳimmiti bar, əlwəttə; Təwrat dəwridə Israillar daim «ḫosulning tunji mewisi» Hudaƣa *(nəzir ḳilip)* atayttı. Bu ixlar tooɣruluḳ «ḳoxumqə sөz»imiznimu kərüng.
14:4 2Kor. 11:2.
14:5 «Ular əyibsiz bolup, aƣzidin ḫeq yaliƣan sөz qiḳmaydu...» — muxu yərdə bəzi kona kөqürülmilərdə «qünki ular Hudaning təhti aldida əyibsiz ispatlinidu» degən sөzlər ḳoxulidu.
14:5 Zəf. 3:13; Əf. 5:27.
14:7 Yar. 1:1; Zəb. 33:6; 124:8; 146:6; Ros. 14:15; 17:24.
14:8 «u өz zina-buzuḳluḳining səwdaliḳ xarabini pütkül əllərgə iqküzgən» — «səwdaliḳ» tooɣruluḳ: grek tilida «səwdasi» degən sөz ikki bisliḳ sөz bolup, yənə «ƣəzəp» degən mənisimu bar; xübḫisizki, muxu yərdə buning ikkinqi mənidə kəlgən; Babilning xarabini iqkənlər Hudaning ḳattiḳ ƣəzipigə uqraydu.
14:8 Yəx. 21:9; Yər. 51:8; Wəḫ. 16:19; 17:5; 18:2,10,21.

[9] Aldinḳi ikki pərixtining kəynidin yənə bir pərixtə, yəni üqinqi pərixtə yuḳiri awaz bilən mundaḳ dedi: —
«Kimdikim diwigə wə uning but-ḫəykiligə qoḳunsa, uning tamoɣisini pexanisigə yaki ḳolioɣa ḳobul ḳilsa, [10] Hudaning ḳəḫrining əbjəx ḳilinmioɣan sap xarabini Uning oɣəzipi bilən toloɣan ḳədəḫtə iqidu. U muḳəddəs pərixtilərning wə Ḳozining aldida ot wə günggürttə ḳiynilidu.
[11] Ularning ḳiynilixliridin qiḳḳan is-tütəklər əbədil'əbəd purḳirap turidu; diwigə wə uning but-ḫəykiligə qoḳunoɣanlar yaki uning namining tamoɣisini ḳobul ḳiloɣanlaroɣa keqə-kündüz aramliḳ bolmaydu».
[12] Muḳəddəs bəndilirining səwri-taḳiti wə etiḳadi mana xu ixlarda məlum bolidu. [13] Mən yənə asmanda mundaḳ bir awazni anglidim: —
«Bu səzni yaz: «Buningdin keyin Rəbdə wapat bolup əlgənlər bəhtliktur!
— Durus, dəydu Roḥ, — ular ḫazir əz ixliridin tohtap aram alalaydu. Qünki ḳiloɣan əməlliri ularoɣa əgixip kelidu»».

Yər yüzidin aloɣan ikki orma

[14] Mən kərdümki, mana bir parqə aḳ bulut, bulutning üstidə bexioɣa altun taj kiygən, ḳolida ətkür bir oroɣaḳ tutḳan Insan'ooɣlioɣa ohxaydioɣan birsi olturatti. [15] Ibadəthanidin baxḳa bir pərixtə qiḳip, bulutning üstidə Olturoɣuqioɣa yuḳiri awaz bilən:
— Oroɣiḳingni sal wə oruxḳa baxla! Qünki orma waḳti kəldi, yər yüzidiki ziraətlər pixip yetildi, dedi.

[16] Bulut üstidə Olturoɣuqi oroɣiḳini yər yüzigə saldi wə yər yüzidiki ziraətlər oruldi.
[17] Ərxtə boloɣan ibadəthanidin yənə bir pərixtə qiḳti. Uningmu ətkür bir oroɣiḳi bar idi. [18] Arḳidinla, otni baxḳuridioɣan yənə bir pərixtə ḳurbangaḫtin qiḳip, ətkür oroɣaḳ tutḳan pərixtigə yuḳiri awaz bilən:
— Ətkür oroɣiḳingni selip, yər yüzidiki üzüm telining sapaḳlirini yioɣiwal, qünki üzümliri pixip yetildi, — dedi.
[19] Buning bilən pərixtə oroɣiḳini yər yüzigə saldi wə yərdiki üzüm telining mewilirini yioɣip, Hudaning ḳəḫrining qong xarab kəlqikigə taxlidi. [20] Xəḫərning sirtidiki xarab kəlqikidiki üzümlər dəssilip, xərbətliri ḳan bolup, atning tizginigə qiḳidioɣan egizliktə üq yüz qaḳirim yiraḳlikḳa aḳti.

14:10 Wəḥ. 16:19; 18:6; 19:20.
14:11 Wəḥ. 19:3.
14:12 Wəḥ. 13:10.
14:13 «durus, dəydu Roḥ» — «Roḥ» bolsa Muḳəddəs Roḥ. **«ḳiloɣan əməlliri ularoɣa əgixip kelidu»** — demək, əməllirining in'ami bexioɣa qüxidu.
14:14 «Insan'ooɣlioɣa ohxaydioɣan birsi» — bizningqə, bu zat Məsiḥ boluxi kerək. Qünki «Yo.» 3:11-14də «orma orioɣuqi»ning Hudaning Ətzi ikənliki kərünidu.
14:14 Əz. 1:26; Dan. 7:13; Yo. 3:11-14; Wəḥ. 1:13.
14:15 «munasiwətlik ayətlər» — «Yo.» 3:11-14.
14:15 Yo. 3:11-14; Mat. 13:39.
14:18 «otni baxḳuridioɣan yənə bir pərixtə» — bəlkim ərxtiki ibadəthanining ḳurbangaḫidiki otḳa məs'ul boloɣan pərixtə. **«yər yüzidiki üzüm teli...»** — yaki «yər yüzidiki üzümzar...».
14:19 «yərdiki üzüm teli» — yaki «yərdiki üzümzar».
14:19 Wəḥ. 19:15.
14:20 «xəḫərning sirtidiki xarab kəlqikidiki üzümlər dəssilip,...» — «xəḫər» muxu yərdə bəlkim Yerusalemni kərsitidu. **«üq yüz qaḳirim»** — grek tilida «bir ming altə yüz stadiyon». Bir stadiyon 185 metr, 1600 stadiyon 290 kilometr. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yəx.» 63:1-6, «Wəḥ.» 13:19.
14:20 Yəx. 63:1-6; Wəḥ. 13:19

«Yəttə qinə» — ahirқi yəttə balayi'apət

15 [1] Asmanda zor һəm karamətlik yənə bir alamətni, yəni ahirқi yəttə balayi'apətni tutup turoɣan yəttə pərixtini kərdüm (ahirқi balayi'apət deyilixtiki səwəb, Hudaning oɣəzipi bular bilən ahirlixidu).

[2] Mən yənə ot arilax əynək dengizidək bir kərünüxni һəm əynək dengizning üstidə turoɣan, diwə wə uning but-һəykili wə namining rəқimi üstidin oɣalib kəlgənlərni kərdüm. Ularning қollirida Huda bərgən qiltarlar bolup, [3] ular Hudaning қul-hizmətkari boloɣan Musaning küyini һəm Қozining küyini eytixatti: —

«Uluoɣ wə karamət Sening қiloɣanliring,
I Һəmmigə Қadir Pərwərdigar Huda,
Yolliring adil wə һəқtur,
I pütkül əllərning Padixaһi!
[4] I Pərwərdigar, kim Səndin қorқmaydioɣan,
Namingni uluoɣlimaydioɣan bolalisun?
Qünki birdinbir muқəddəs Өzüngdursən;
Barliқ əllər aldingoɣa kelidu,
Sanga səjdə қilidu;
Qünki һəққaniy қiloɣanliring axkarə boldi».

[5] Bu ixlardin keyin, mən kərdümki, mana ərxtiki ibadəthana, yəni һəküm-guwaһliқ qediri eqildi! [6] Yəttə balayi'apətni өz ilkidə tutқan yəttə pərixtə pakiz, parқirap turidioɣan libas kiygən, kəksigə altun kəmər baoɣlioɣan һalda ibadəthanidin qiқti. [7] Tət һayat məhluқning biri yəttə pərixtigə əbədil'əbəd yaxaydioɣan Hudaning қəһri bilən toloɣan yəttə altun qinini bərdi. [8] Ibadəthana Hudaning xan-xəripi wə қudritidin tütün bilən liқ toldi. Yəttə pərixtining yəttə balayi'apiti ayaoɣlaxmioɣuqə, һeqkim ibadəthanioɣa kirəlmidi.

Hudaning қəһri toloɣan yəttə qinə

16 [1] Xuningdin keyin, ibadəthanidin kətürülgən yuқiri bir awazning yəttə pərixtigə: «Beringlar, Hudaning қəһri toloɣan yəttə qinini yər yüzigə təkünglar!» degənlikini anglidim.
[2] Birinqisi berip qenidikini yər-zeminoɣa təkti. Buning bilən diwining tamoɣisi besiloɣan wə uning but-һəykiligə qoқunoɣanlarda birhil yirginqlik һəm azabliқ qaқa-jaһarət pəyda boldi.

15:1 Wəһ. 11:14.
15:2 Wəһ. 4:6; Mik. 7:18.
15:3 Zəb. 111:2; 139:14; 145:17.
15:4 «Qünki һəққaniy қiloɣanliring axkarə boldi» — «һəққaniy қiloɣanliring» yaki «qünki һəққaniy һəkümliring axkarə boldi». **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yər.» 7:10, «Zəb.» 86:9-10.
15:4 Zəb. 86:9-10; Yər. 10:7.
15:5 «һəküm-guwaһliқ qediri» — Təwrat dəwridə ibadət qediri «əһdə sanduқi» һəm uning iqidiki «on pərman»ning makani boloɣanidi. Bu «on pərman» Hudaning harakteri wə pəzilətlirini kərsitidioɣan boloɣaq, qedir bəzidə «һəküm-guwaһliқ qediri» yaki «əһdə-guwaһliқ qediri» dəp ataloɣanidi. Ərxtiki «muқəddəs qedir» uningoɣa ohxaxla Hudaning təbiiti tooɣruluқ alaһidə guwaһliқ bərsə kerək.
15:5 Wəһ. 11:19.
15:6 Wəһ. 1:13.
15:8 «munasiwətlik ayətlər» — «Mis.» 40:34-36, «1Pad.» 8:11-12.
15:8 Mis. 40:34-36; 1Pad. 8:10-12; Yəx. 6:4.
16:2 Mis. 9:9,10,11; Wəһ. 13:14, 16,17.

3 Ikkinqisi qinidikini dengizoŋa təkti; dengiz süyi ələükning ḳenioŋa ohxax ḳanoŋa aylandi wə
iqidiki pütün janliḳlar ələdi.
4 Üqinqisi qinidikini dərya wə bulaḳlarning sulirioŋa təkti; ularning süyimu ḳanoŋa aylandi.
5 Andin mən sularning pərixtisining mundaḳ degənlikini anglidim: —

«Muxundaḳ ḫəkümlərni qiḳirixingda adil boloŋansən,
I ḫazir bar Boloŋuqi, bar boloŋan Muḳəddəs Boloŋuqi!
6 Muxu adəmlər muḳəddəs bəndilər wə pəyoŋəmbərlərning ḳenini təkkənliki wəjidin,
Sən ularoŋa iqkili ḳan bərding. Ular xuningoŋa layiḳtur».
7 Andin ḳurbangaḫning jawabən: —

«Xundaḳ, i Ḫəmmigə Ḳadir Pərwərdigar Huda,
Ḫəkümliring ḫəḳ wə adildur»
— degənlikini anglidim.

8 Tətinqisi qinidikini ḳuyaxning üstigə təkti; buning bilən ḳuyaxḳa insanlarni ot bilən ərtigili
ḳudrət berildi.
9 Xuning bilən insanlar dəḫxətlik ḳiziḳta ərtəldi; biraḳ ular ḫeq towa ḳilmidi wə bu
balayi'apətlərning Igisi boloŋan Hudani uluoŋlaxning orniŋa Uning namini ḳaroŋaxti.
10 Bəxinqisi qinidikini diwining təhtigə təkti; diwining padixaḫliḳini ḳarangoŋuluḳ basti, kixilər
azabtin tillirini qixləxti 11 wə aoŋriḳ-azabi wə qaḳa-jaraḫətlirining dəstidin ərxtiki Hudani
kupurluḳ ḳilip ḳaroŋixip, ḳilmixlirioŋa ḫeq towa ḳilixmidi.
12 Altinqisi qinidikini uluoŋ Əfrat dəryasioŋa təkti; xu ḫaman künqiḳixtin kelidioŋan
padixaḫlarning yolini ḫazirlaxḳa dəryaning süyi ḳuridi. 13 Andin mən əjdiḫaning, diwining wə
sahta pəyoŋəmbərning eoŋizliridin qiḳḳan paḳioŋa ohxaydioŋan üq napak roḫni kərdüm. 14 Bular
məjizilik alamətlərni kərsitidioŋan jinlarning roḫliri bolup, pütkül yər yüzidiki padixaḫlarni
Ḫəmmigə Ḳadir Hudaning dəḫxətlik künidiki jənggə jəm ḳilixḳa ularning yenioŋa qiḳip keti-
watatti. 15 («mana, Mən ooŋridək kelimən! Yalingaq mangmasliḳ, nomusi kərünməsliki üqün,
kiyimlirini qing saḳlap, səgək turoŋanlar bəhtliktur!»).
16 Əmdi napak roḫlar padixaḫlarni ibraniyqə «Ḫarmageddon» deyilidioŋan yərgə jəm ḳildi.
17 Yəttinqisi qinidikini ḫawaoŋa təkti; ərxtiki ibadəthanidin, təhttin yuḳiri bir awaz kətürülüp:
«Ix tamam boldi!» deyildi.

16:3 Mis. 7:20.
16:5 Wəḫ. 1:4, 8; 4:8; 11:17.
16:6 Mat. 23:34.
16:7 Wəḫ. 15:3.
16:8 «buning bilən ḳuyaxḳa insanlarni ot bilən ərtigili ḳudrət berildi» — «ot bilən» — demək, ottək ḳiziḳliḳi bilən. 9-ayətni kərüng.
16:9 Wəḫ. 16:11,21.
16:12 «künqiḳixtin kelidioŋan padixaḫlarning yolini ḫazirlaxḳa dəryaning süyi ḳuridi» — «künqiḳixtin kelidioŋan padixaḫlar» — Ḫarmageddonda boloŋan jənggə ḳatnixixḳa kelidioŋan padixaḫlar *(16-ayətni kərüng)*. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yər.» 10:46, 36:51, «Wəḫ.» 14:9.
16:12 Yər. 10:46, 36:51; Wəḫ. 14:9.
16:13 «sahta pəyoŋəmbər» — ḳozining ḳiyapitidə boloŋan diwə *(13:11-17)*.
16:14 2Tes. 2:9; Wəḫ. 13:13; 17:14; 19:19,20; 20:8.
16:15 «mana, Mən ooŋridək kelimən!» — «ooŋrining kelixi» bəlkim kütülmigən waḳitta, tuyuḳsiz kelixini kərsətsə kerək. **«mana, Mən ooŋridək kelimən! Yalingaq mangmasliḳ, nomusi kərünməsliki üqün, kiyimlirini qing saḳlap, səgək turoŋanlar bəhtliktur!»** — muxu sözlərni degüqi Məsiḫ Özi. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yo.» 3:14, «Ḫox.» 1:5, 11.
16:15 Ḫox. 1:5, 11; Yo. 3:14; Mat. 24:43; Luḳa 12:39;; 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəḫ. 3:3,18.
16:16 «Əmdi napak roḫlar padixaḫlarni... jəm ḳildi» — grek tilida «Ular ularni... jəm ḳildi». **«Ḫarmageddon»** — «Məgiddo teoŋi» degən mənidə. Ibraniy tilida toptooŋra «Ḫar-Məgiddo» deyilidu.
16:17 Wəḫ. 21:6.

18 Xuan qaḳmaḳlar qeḳildi, türlük awazlar wə güldürmamilar anglandi wə dəḩxətlik bir yər təwrəx yüz bərdi; insanlar yər yüzidə apiridə boloɣandin beri bunqilik dəḩxətlik yər təwrəx ḩeq bolup baḳmioɣanidi. 19 Katta xəḩər üqkə bəlündi; ḩərḳaysi əllərdiki xəḩərlərmu oɣulitildi. Xuning bilən katta xəḩər Babil Hudaning yadioɣa keqip uning əxəddiy ḳəḩrlik xarabi bilən toloɣan ḳədəḩ uningoɣa berildi. 20 Barliḳ arallar əzini ḳaqurup oɣayib boldi, taoɣlarmu yoḳ boldi; 21 Insanlarning üstigə ḩərbir danisi bir talant eoɣirliḳta kelidioɣan məldür asmandin yaoɣdi. Məldür apiti xundaḳ dəḩxətlik boldiki, adəmlər apətning dəstidin Hudani kupurluḳ ḳilip ḳaroɣaxti.

Qong paḩixə ayal «Babil»

17 1 Yəttə qinisi bar yəttə pərixtining biri kelip, manga səzləp:
— Bu yərgə kəl, nuroɣun sular üstidə olturoɣan qong paḩixə ayalning tartidioɣan jazasini sanga kərsitip ḳoyay. 2 Yər yüzidiki padixaḩlar uning bilən buzuḳluḳ ətküzdi, yər yüzidikilər uning buzuḳluḳining xarabidin məst boluxti, — dedi.
3 Xuning bilən u pərixtə meni Roḩning ilkidiki ḩaləttə bir qəlgə elip bardi. U yərdə yəttə baxliḳ, on münggüzlük, pütün əzayini kupurluḳ namliri ḳaplioɣan bir toḳ ḳizil diwining üstidə olturoɣan bir ayalni kərdüm. 4 Ayal səsün wə toḳ ḳizil kiyim kiygən bolup, altun, ḳimmətlik yaḳut wə mərwayitlar bilən pərdazlanoɣanidi. Ḳolida yirginqlik nomussizliḳlar wə əz buzuḳluḳining nijasətliri bilən toloɣan bir altun ḳədəḩ bar idi. 5 Pexanisigə bir sir — «Katta Babil, paḩixilərning wə dunyadiki pütkül yirginqlik nomussizliḳlarning anisi» degən nam pütüklük idi. 6 Mən ayalning muḳəddəs bəndilərning ḳeni wə Əysaoɣa guwaḩliḳ bərgüqilərning ḳeni bilən məst boloɣanliḳini kərdüm. Uni kərüp tolimu təəjjüp ḳilip intayin ḩəyran ḳaldim. 7 Pərixtə manga mundaḳ dedi: —
«Nemigə ḩəyran ḳalding? Ayalning wə uni kətürüp turoɣan yəttə baxliḳ, on münggüzlük diwining sirini sanga eytip berəy. 8 Sən kərgən diwə bir zamanlarda bar idi, ḩazir yoḳ; uzun ətməy tegi yoḳ ḩangdin qiḳip, ḩalakətkə ḳarap mangidu. Yər yüzidə turuwatḳanlar — dunya apiridə boloɣandin buyan isimliri ḩayatliḳ dəptirigə pütülmigən kixilər diwini kərüp intayin ḩəyran ḳalidu. Qünki u bir zamanlarda bar idi, ḩazir yoḳ, lekin yənə pəyda bolidu. 9 Mana buni qüxinixkə lazim boloɣan ḩekmət: — yəttə bax bolsa u ayal olturoɣan yəttə taoɣḳa, xundaḳla yəttə padixaḩḳa wəkillik ḳilidu. 10 Bularning bəxi yiḳiloɣan, birsi bar, yənə biri tehi kəlmidi. U

16:18 Wəḩ. 4:5; 8:5.
16:19 «Katta xəḩər üqkə bəlündi» — «Katta xəḩər» Babildur *(14:8, 18:10 ḳatarliḳlarni kərüng)*.
16:19 Yər. 25:15; Wəḩ. 14:8,10; 18:5.
16:21 «Insanlarning üstigə ḩərbir danisi bir talant eoɣirliḳta kelidioɣan məldür asmandin yaoɣdi» — «bir talant» 45 kilo.
16:21 Wəḩ. 11:19; 16:9,11.
17:3 «Xuning bilən u pərixtə meni Roḩning ilkidiki ḩaləttəbir qəlgə elip bardi» — muxu jümlidiki «Roḩ» yaki əz roḩini yaki Muḳəddəs Roḩnimu kərsitixi kerək.
17:3 Wəḩ. 13:1; 17:8.
17:4 Wəḩ. 18:16.
17:5 «Pexanisigə bir sir — «Katta Babil, paḩixilərning wə dunyadiki pütkül yirginqlik nomussizliḳlarning anisi» degən nam pütüklük idi» — «sir» bolsa Injilda əslidə yoxurun, Huda Əz bəndilirigə axkarə ḳiloɣan bir ajayib ḩəḳiḳətni kərsitidu.
17:5 2Tes. 2:7.
17:6 «Əysaoɣa guwaḩliḳ bərgüqilər» — yaki «Əysaning guwaḩqiliri». Birinqi əsirning ahirḳi yilliridin tartip «guwaḩqi» degən səz «Hudaning yolida ḳurban boloɣuqi» degən məninimu bildürətti. Səwəbi, nuroɣunloɣan etiḳadqilar guwaḩliḳ berix yolida ölümgə məḩkum ḳilinatti.
17:6 Wəḩ. 18:24.
17:8 «Sən kərgən diwə bir zamanlarda bar idi, ḩazir yoḳ; uzun ətməy tegi yoḳ ḩangdin qiḳip, ḩalakətkə ḳarap mangidu... u bir zamanlarda bar idi, ḩazir yoḳ, lekin yənə pəyda bolidu» — bu sirliḳ ayət, xundaḳla bu babta bexarət ḳilinoɣan baxḳa ixlar üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
17:8 Mis. 32:32; Fil. 4:3; Wəḩ. 13:8.
17:9 Wəḩ. 13:1,18.

kəlgəndə pəkət azla waḳit turalaydu. [11] Burun bar boloƣan, əmdi ḥazir yoḳ boloƣan diwining əzi səkkizinqi padixaḥdur, xundaḳla u ḥəm yəttisidin biri bolup ḥalakətkə ḳarap mangidu.
[12] Sən kərgən on münggüz on padixaḥdur. Ularning padixaḥlikliri tehi yoḳ, əmdi ularoƣa diwə bilən billə bir saətlik padixaḥlik ḥoḳuḳi berilidu. [13] Bu padixaḥlar bir oy, bir niyəttə bolup əz ḳudriti wə ḥoḳuḳlirini diwigə berixidu. [14] Diwə wə padixaḥlar birlixip Ḳozioƣa ḳarxi jəng ḳilidu. Ḳoza ularning üstidin oƣalib kelidu, qünki U rəblərning Rəbbi, padixaḥlarning Padixaḥidur. Uning bilən birgə turoƣanlar bolsa qaḳiriloƣan, tallanoƣan wə Uningoƣa sadiḳ boloƣanlardur».
[15] Pərixtə manga yənə:
— Paḥixə ayal üstidə olturoƣan, sən kərgən sular bolsa millətlər, əzara toplaxḳan nuroƣun kixilər, əllər wə ḥər hil tillarda səzlixidioƣan kixilərdur. [16] Sən kərgən on münggüz wə diwə bu paḥixə ayaldin nəprətlinidu, uni talan-taraj ḳilip yalingaqlap ḳoyidu, uning gəxini yəp, əzini otta kəydüridu. [17] Qünki Huda Θz səz-kalamliri əməlgə axḳuqə, axu on padixaḥning kəngligə Θz iradisini ijra ḳilip, bir ḳararda tohtixip padixaḥlik ḥoḳuḳini diwigə berix niyitini saldi.
[18] Sən kərgən ayal yər yüzidiki padixaḥlar üstidin ḥəkümranlik ḳilidioƣan katta xəḥərdur, — dedi.

Babilning gumran boluxi

18 [1] U ixlardin keyin mən qong ḥoḳuḳluḳ yənə bir pərixtining asmandin qüxüwatḳanliḳini kərdüm. Yər yüzi uning julalilikidin yorup kətti.
[2] Pərixtə yuḳiri awaz bilən mundaḳ warḳiridi: —
«Oƣulidi! Katta xəḥər Babil oƣulidi!
Əmdi u jinlarning makani, ḥərbir napak rohlarning solaḳhanisi,
Ḥərbir məkruḥ wə yirginqlik ḳuxlarning solaḳ-qanggisi boldi!
[3] Qünki barliḳ əllər uning zina-buzuḳluḳining səwdaliḳ xarabidin iqixti;
Yər yüzidiki barliḳ padixaḥlar uning bilən buzuḳluḳ ətküzüxti,
Yər yüzidiki sodigərlər uning əyx-ixritining əlwəkqilikidin beyixti».

[4] Asmandin yənə bir awazni anglidim: —
«I Mening həlḳim, uning gunaḥlirioƣa xerik bolmasliḳinglar üqün,
Ḥəm uning bexioƣa qüxidioƣan balayi'apətlərgə uqrimasliḳinglar üqün, uning iqidin qiḳinglar!

17:11 «burun bar boloƣan, əmdi ḥazir yoḳ boloƣan diwining əzi səkkizinqi padixaḥdur, xundaḳla u ḥəm yəttisidin biri bolup ḥalakətkə ḳarap mangidu» — biz bu sirlik ayət üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz, əlwəttə.
17:12 «Sən kərgən on münggüz on padixaḥdur. Ularning padixaḥlikliri tehi yoḳ, əmdi ularoƣa diwə bilən billə bir saətlik padixaḥlik ḥoḳuḳi berilidu» — «Dan.» 2:39-43, 7:23-26ni kərüng.
17:12 Dan. 7:20; Wəḥ. 13:1.
17:14 1Tim. 6:15; Wəḥ. 16:14; 19:16.
17:15 «əzara toplaxḳan nuroƣun kixilər...» — muxu ibarə bolsa bəlkim ahirḳi zamanlarda *(1)* nuroƣun kixilər igə-qaḳisiz sərsan yüridioƣanliḳi; yaki *(2)* nuroƣun kixilər əz dəliti iqidə bir-birigə uyuxup siyasiy məḳsəttə guruḥlaxḳanliḳini kərsitixi mumkin.
17:15 Yəx. 8:7.
17:16 Wəḥ. 18:8.
17:18 «... yər yüzidiki padixaḥlar üstidin ḥəkümranlik ḳilidioƣan katta xəḥər..» — «katta xəḥər» — oḳurmənlərning esidə boluxi kerəkki, u Babilni kərsitidu *(1-ayət)*.
17:18 Wəḥ. 16:19.
18:2 «Ḥərbir məkruḥ wə yirginqlik ḳuxlarning solaḳ-qanggisi boldi..» — bəzi ḳədimki kəqürmilərdə bu sözlərdin keyin: «wə ḥərbir ḥaram wə yirginqlik ḥaywanning solaḳ-uwisi boldi» — degən sözlər ḳoxulidu. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yəx.» 13:19-22, 14:22-23, 21:9, «Yər.» 50:34-40, 51:36-37.
18:2 Yəx. 13:19-22; 14:22-23; 21:9; 34:11,14; Yər. 50:34-40; 51:8, 36-37; Wəḥ. 14:8.
18:3 Wəḥ. 14:8; 17:2.
18:4 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 52:11, «Yər.» 50:8, 51:6-8, 45 ḳatarliḳlar.
18:4 Yar. 19:12; Yəx. 48:20; 52:11; Yər. 50:8; 51:6-8,45; 2Kor. 6:17.

5 Qünki uning gunaḫliri pələkkə yətküdək dəwilinip kətkən,
Huda uning ḫəkḫaniyətsizliklirini esigə aldi.
6 U baxḳilarοŋa yanduroŋinidək uning ḳiloŋinini əzigə yandurunglar;
Uning ḳilmixliriοŋa muwapiḳ ikki ḫəssə ḳoxlap ḳayturunglar;
U baxḳilarοŋa əbjəx ḳilip bərgən ḳədəḫtə uningοŋa ikki ḫəssə ḳoyuḳ əbjəx ḳilinglar.
7 U əzini ḳanqilik uluοŋliοŋan bolsa,
Ḳanqilik əyx-ixrəttə yaxiοŋan bolsa,
Uningοŋa xunqilik ḳiynilix wə dərd beringlar;
U kənglidə: «Mən tul əməs, bəlki təhtə olturοŋan hanixmən;
Mən dərd-ələmni əsla kərməymən» degini tüpəylidin,
8 Bu wəjidin bir kün iqidila uningοŋa qüxidiοŋan balayi'apətlər,
Yəni ələüm, dərd-ələm wə aqarqilik kelidu,
U ot bilən kəydürülidu;
Qünki uni soraḳ ḳiloŋuqi Pərwərdigar Huda ḳudrətliktur!».
9 Uning bilən buzuḳluḳ ḳiloŋan wə uning bilən əyx-ixrəttə yaxiοŋan yər yüzidiki padixaḫlar uni ərtigən otning is-tütəklirini kərgəndə, uning ḫaliοŋa ḳarap yiοŋa-zar kətürüxidu. 10 Ular uning tartiwatḳan azabidin ḳorḳup, yiraḳta turup dəyduki:
— «Way isit, way isit, i katta xəḫər!
Aḫ Babil, küqlük xəḫər!
Qünki bir saət iqidila jazaying bexingοŋa qüxti!».

11 Yər yüzidiki sodigərlərmu uning üstidə yiοŋa-zar ḳilixidu. Qünki əmdi ularning kemidiki yük-mallirini, 12 yəni altun-kümüx, ḳimmətlik yaḳutlar, ünqə-mərwayit, nəpis libas rəht, səsün rəht, yipək, toḳ ḳizil rənglik gəzmal, ḫərhil huxbuy turunj yaοŋaqlar, pil qixi buyumliri, əng esil yaοŋaq, tuq, təmür wə mərmərlərdin ixləngən hilmuhil buyumlar, 13 xuningdək ḳowzaḳdarqin, tetitḳular, huxbuy, murməkki, məstiki, xarab, zəytun meyi, aḳ un, buοŋday, kala, ḳoy, at, ḫarwa wə insanlarning tənliri wə janliri degən mallirini setiwalidiοŋan kixi yoḳtur.
14 (I Babil, jening məstanə boloŋan esil mewilər səndin kətti,
Barliḳ ḫəxəmətlik wə ḫəywətlik mal-dunyaliring səndin yoḳaldi.
Ular bularni əmdi ḫərgiz tapalmaydu!)

15 Bu mallarni setip beyiοŋan sodigərlər bolsa xəḫərning tartiwatḳan azabidin ḳorḳup, yiraḳta turup uning üstidə yiοŋa-zar ḳilixip deyixiduki: —

18:5 «munasiwətlik ayət» — «Zəb.» 36:5.
18:5 Zəb. 36:5; Wəḫ. 16:19.
18:6 Wəḫ. 14:10.
18:7 «munasiwətlik ayət» — «Yəx.» 47:8.
18:7 Yəx. 47:8.
18:8 2Tes. 2:8; Wəḫ. 17:16.
18:9 Wəḫ. 17:2; 18:3,18.
18:10 Yəx. 21:9; Yər. 51:1; Wəḫ. 14:8.
18:12 «toḳ ḳizil rənglik gəzmal» — yaki «toḳ ḳizil boyaḳ».
18:13 «insanlarning tənliri wə janliri degən malliri» — «insanlarning tənliri wə janliri» degən ibarə bəlkim ḳullarning ḫalitini yaki bu baylarning mal-mülkining kəp kixilərning janlirining bədiligə kəlgənlikini kərsitiximu mumkin. Ḳulluḳ adəmlərning tənlirini ḫalak ḳilipla ḳalmay, bəlki ularning jan-ḫayatining ḫərḳandaḳ əḫmiyitidin məḫrum ḳilidu, əlwəttə.
18:13 Əz. 27:13.
18:14 «jening məstanə boloŋan esil mewilər səndin kətti» — «esil *(pixḳan)* mewilər» muxu yərdə bəlkim kəqmə mənidə bolup, ḫərhil esil nərsilərni bildüridu.

16 «Way isit, way isit, i katta xəḫər!
Nəpis libas rəhtlərgə, səsün wə toḳ ḳizil rənglik gəzmallaroƣa orilip,
Altun, ḳimmətlik yaḳutlar wə ünqə-mərwayitlar bilən bezəlgənsən!
17 Bir saət iqidila xunqə katta baylikḷar wəyran boldi!»
Barlik kemə hojayinliri, kemidiki barlik yoluqilar, kemiqilər wə dengizoƣa tayinip jan baḳidioƣanlarning ḫəmmisi yiraḳta turup, 18 uni ərtigən otning is-tütəklirini kərüp:
— Bu katta xəḫərgə ḳaysi xəḫər təng keləlisun? — dəp pəryad kətürüxti. 19 Ular baxlirioƣa topa qeqip, pəryad kətürüxüp, yioƣa-zar ḳilixip:
— Way isit, way isit, u katta xəḫər!
U arḳilik, uning dəlitidin, dengizda kemisi barlar beyioƣanidi!
Bir saət iqidila wəyran boldi bu xəḫər! — deyixidu.
20 — «Uning bexioƣa kəlgənlərdin xadlininglar,
Əy ərx, əy muḳəddəs bəndilər, rosullar wə pəyoƣəmbərlər!
Qünki Huda silərning dəwayinglardiki ḫəkümni uning üstidin qiḳaroƣan!».

21 Andin, küqlük bir pərixtə tügmən texioƣa ohxax yooƣan bir taxni kətürüp, dengizoƣa taxlap mundaḳ dedi: —
«Mana xundaḳ xiddət bilən,
Katta xəḫər Babil oƣulitilidu,
U ḳaytidin kərünməydu!
22 Qiltarqilarning, sazqilarning,
Nəyqilər wə sunayqilarning awazi seningdə ḳaytidin ḫərgiz anglanmaydu,
Ḫərhil ḫünərni ḳilidioƣan ḫünərwən seningdə ḳaytidin ḫərgiz tepilmaydu,
Tügmənningmu awazi seningdə ḳaytidin ḫərgiz anglanmaydu,
23 Ḫətta qiraoƣning yoruḳi seningdə ḳaytidin ḫərgiz yorumaydu,
Toy boluwatḳan yigit-ḳizning awazi seningdə ḳaytidin ḫərgiz anglanmaydu;
Qünki sening sodigərliring yər yüzidiki ərbablar bolup qikti,
Barlik əllər sening seḫir-əpsunliringoƣa aldandi;
24 Pəyoƣəmbərlərning, muḳəddəs bəndilərning tökülgən ḳanliri,
Xundaḳla yər yüzidə barlik ḳiroƣin boloƣanlarning ḳanlirimu uningda tepildi».

Ərxtiki ḫəmdusanalar

19 1 Bu ixlardin keyin, ərxtə zor bir top adəmlərning warḳiraxliridək bir awazni anglidim. Ular: —

— Ḫəmdusana! Nijat, xan-xərəp wə ḳudrət Hudayimizoƣa mənsuptur!
2 Qünki Uning ḫəkümliri ḫəḳ wə adildur;

18:16 Wəḫ. 17:4.
18:18 Yəx. 34:10; Wəḫ. 13:4; 18:9.
18:20 Wəḫ. 19:2.
18:21 «munasiwətlik ayətlər» — «Mis.» 5:15, «Yər.» 51:-63-64.
18:21 Mis. 5:15; Yər. 51:63-64.
18:22 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 24:8-9, «Yər.» 7:34, 16:9-10, 25:10, «Əz.» 26:13.
18:22 Yesh. 24:8-9; Yer. 7:34; 16:9-10; 25:10; Əz. 26:13.
18:23 Yər. 7:34; 16:9; 25:10.
18:24 Wəḫ. 17:6.
19:1 «Ḫəmdusana» — grek til wə ibraniy tilida «Halleluyaḫ!» degən səz bilən ipadilinidu. Mənisi ««Yaḫ»ḳa mədḫiyə boloƣay!». Oḳurmənlərning esidə barki, «Yaḫ» «Yaḫwəḫ» *(Pərwərdigar)*ning ḳiskartiloƣan xəklidur.

U yər yüzini əz buzuḳluḳi bilən buzoɣan qong paḩixining üstidin ḩəküm qiḳirip,
Əz ḳul-hizmətkarlirining ḳenining intiḳamini uningdin aldi,
— deyixətti.

[3] Ular ikkinqi ḳetim: — «Ḩəmdusana!» deyixti. Uningdin qiḳḳan is-tütəklər əbədil'əbədgiqə pur ḳiraydu!» [4] Yigirmə tət aḳsaḳal wə tət ḩayat məhluḳ yərgə yiḳilip: — «Amin! Ḩəmdusana!» dəp, təhttə olturoɣan Hudaoɣa səjdə ḳilixti.

Ḳozining toy ziyapiti

[5] Andin təhttin kətürülgən bir awaz mundaḳ dedi: —
«Əy uning barliḳ ḳul-hizmətkarliri,
Uningdin ḳorḳidioɣan kattilar bolsun, təwənlər bolsun,
Ḩəmminglar Hudayimizni mədḩiyiləngla!»

[6] Andin zor bir top adəmlərning awazioɣa, nuroɣun sularning xarḳirixioɣa, ḳattiḳ güldürmamilarning güldürlixigə ohxax bir awazning mundaḳ degənlikini anglidim: —

«Ḩəmdusana! Ḩəmmigə Ḳadir Pərwərdigar Hudaymiz səltənət ḳildi!
[7] Xadlinayli, təntənə ḳilayli wə uni mədḩiyiləp uluoɣlayli!
Qünki Ḳozining toy-mərikə küni yetip kəldi,
Ḳiz əzini təyyar ḳildi!»
[8] Ḳizoɣa kiyix üqün pakiz, parḳirap turidioɣan nəpis libas berildi (nəpis libas bolsa muḳəddəs bəndilərning ḩəḳḳaniy əməlliridur).
[9] Andin, pərixtə manga:
— Munu sözlərni hatiriliwal: —
«Ḳozining toy ziyapitigə qaḳiriloɣanlar bəhtliktur!» — dedi.
U manga yənə: — Bular Hudaning ḩəḳiḳiy sözliridur, — dedi.
[10] Mən uningoɣa səjdə ḳiloɣili ayioɣioɣa yiḳildim. Lekin u:
— Ḩərgiz undaḳ ḳilma! Mənmu Hudaning sən wə Əysaoɣa guwaḩliḳ bərgüqi ḳerindaxliring bilən ohxax ḳul-hizmətkarmən. Hudaoɣila ibadət ḳil! Qünki wəḩiy-bexarətning roḩ-maḩiyiti bolsa Əysa ḩəḳḳidə guwaḩliḳ berixtur, — dedi.

19:2 «Əz ḳul-hizmətkarlirining ḳenining intiḳamini uningdin aldi» — grek tilida «Əz ḳul-hizmətkarlirining ḳenining intiḳamini uning ḳolidin aldi». **«munasiwətlik ayətlər»** — «Zəb.» 19:9, «Ḳan.» 32:43.
19:2 Ḳan. 32:43; Zəb. 19:9; Wəḩ. 15:3; 16:7; 18:20.
19:3 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 34:10.
19:3 Yəx. 34:10; Wəḩ. 14:11; 18:18.
19:6 Wəḩ. 11:17.
19:7 Mat. 22:2; Luḳa 14:16.
19:9 «Andin, pərixtə manga...dedi» — grek tilida «Andin, u manga...dedi» deyilidu. Sözligüqi qoḳum pərixtə bolidu; 10-ayətni kərüng.
19:9 Wəḩ. 21:5.
19:10 «Əysaoɣa guwaḩliḳ bərgüqi ḳerindaxliring...» — grek tilida «Əysaning guwaḩliḳini tutḳanə ḳerindaxliring...». **«wəḩiy-bexarətning roḩ-maḩiyiti bolsa Əysa ḩəḳḳidə guwaḩliḳ berixtur»** — bu, intayin muḩim bir prinsiptur. Demək, pütkül Təwrat-Injildiki wəḩiy-bexarətlər wə Hudaning gaḩi waḳitlarda ulardin baxḳa jamaətlərdə yürgüzgən wəḩiy-bexarətlərning meoɣizi wə jəwḩiri bolsa «Əysa ḩəḳḳidə guwaḩliḳ *(berix)*»tur. Məlum bir «wəḩiy-bexarət»tə xundaḳ amil yaki nətijə bolmisa, uning ḩəḳiḳiy bir «wəḩiy-bexarət» ikənlikidin gumanlinixioɣa tooɣra kelidu.
19:10 Ros. 10:26; 14:14; Wəḩ. 22:9.

Aķ atķa Mingüqi

[11] Andin kərdümki, asman eqildi wə mana, bir aķ at turatti; üstigə mingüqining bolsa nami «Sadiķ» wə «Ḥəķiķiy» bolup, U ḥəķķaniylik bilən ḥəküm qiķiridu wə jəng ķilidu. [12] Uning kəzliri ot yalķunioƣa ohxaytti, bexida nuroƣun taji bolup, tenidə Өzidin baxķa ḥeqkim bilməydioƣan bir nam pütüklük idi. [13] U uqisioƣa ķanoƣa miləngən bir ton kiygənidi, Uning nami «Hudaning Kalami» dəp atilidu. [14] Uning kəynidin əgixip keliwatķan ərxtiki ķoxunlar bolsa, aķ atlaroƣa mingən, ap'aķ, pak nəpis kanap libas bilən kiydürülgənidi. [15] Uning aoƣzidin ətkür bir ķiliq qiķip turatti; U buning bilən barlik əllərni uridu; U ularni təmür kaltək bilən padiqidək bakidu; U Ḥəmmigə Ķadir Hudaning dəḥxətlik oƣazipining «xarab kəlqiki»ning qəyligüqisidur.

[16] Uning toni wə yotisi üstigə «Padixaḥlarning Padixaḥi wə rəblərning Rəbbi» degən nam yeziloƣanidi.

[17] Andin mən ķuyaxning iqidə turoƣan bir pərixtini kərdüm. U asmanning otturisida uquwatķan barlik ķuxlaroƣa yukiri awaz bilən:

—Kelinglar, Hudaning katta ziyapitigə yioƣilinglar! [18] Padixaḥlarning, sərdarlarning wə palwanlarning, atlarning wə ularoƣa mingənlərning, xundaķla barlik ət igilirining, ķullarning ḥəm ḥərlərning, kattilarning ḥəm təwənlərning gəxlirini yənglar! — dedi.

[19] Xuning bilən mən diwə, yər yüzidiki padixaḥlar wə ularning ķoxunlirining atķa Mingüqi ḥəm Uning ķoxuni bilən jəng ķilix üqün toplanoƣanliķini kərdüm. [20] Əmdi diwə wə uningoƣa wakalitən məjizilik alamətlərni kərsətkən sahta pəyoƣəmbərning ḥər ikkisi tutuwelindi (sahta pəyoƣəmbər xu alamətlər bilən diwining tamoƣisini ķobul ķiloƣan ḥəmdə uning but-ḥəykiligə qoķunoƣanlarni azdurup yürgənidi). Ular ikkisi günggürt yeniwatķan ot kəligə tirik taxlandi. [21] Ķaloƣini bolsa atķa Mingüqining aoƣzidin qiķķan ķiliq bilən ķirildi. Barlik pütün uqar-ķanatlar bularning gəxi bilən yəp toyundi.

Məsiḥning yər yüzidiki ming yillik səltəniti

20 [1] Uningdin keyin, ķolida tegi yok ḥangning aqķuqi wə yooƣan zənjir tutķan bir pərixtining asmandin qüxüwatķanliķini kərdüm. [2] Pərixtə əjdiḥani, yəni Iblis yaki Xəytan deyilidioƣan ḥeliķi ķədimiy yilanni tutup, ming yillik zənjirlər ķoydi. [3] Uning ming yil toxķuqə əllərni azdurmasliķi üqün, uni tegi yok ḥangoƣa taxlap ḥangning aoƣzini etip peqətliwətti. Bu wakitlardin keyin, u wakitinqə ķoyup berilixi mukərrər.

[4] Andin mən təhtlərni wə ularda olturoƣanlarni kərdüm. Ularoƣa ḥəküm ķilix ḥokuķi berilgənidi. Mən yənə, Əysaoƣa bərgən guwaḥliķi wəjidin wə Hudaning səz-kalami wəjidin kallisi elinoƣanlarning janlirinimu kərdüm. Ular diwigə wə uning but-ḥəykiligə qoķunmioƣan, uning tamoƣisi pexanisigə wə ķolioƣa urulmioƣanlar idi. Ular tirilip, Məsiḥ bilən birliktə ming yil

---

19:11 Wəḥ. 6:2.
19:12 Wəḥ. 1:14.
19:13 Yəx. 63:1; Yuḥ. 1:1.
19:14 Mat. 28:3; Wəḥ. 4:4; 7:9.
19:15 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 63-bab.
19:15 Zəb. 2:9; Yəx. 63:3; Wəḥ. 2:16,27; 14:19,20; 19:21.
19:16 1Tim. 6:15; Wəḥ. 17:14.
19:17 Yər. 12:9; Əz. 39:17.
19:18 «palwanlarning..» — yaki «ķudrətliklərning...».
19:20 Ķan. 13:2; Dan. 7:11; Mat. 24:24; Wəḥ. 13:12,13,15,16; 16:14; 20:10.
20:1 Wəḥ. 1:18.
20:2 2Pet. 2:4; Wəḥ. 12:9.
20:3 Wəḥ. 16:14,16; 20:8.

ḩəküm sürdi. [5] (əlgənlərning ḳaloɣanliri ming yil toxmioɣuqə tirilməydu). Bu dəsləpki tirilix idi. [6] Dəsləpki tirilixtin nesiwə boloɣanlar bəhtlik wə muḳəddəstur; ikkinqi ölümning bularni ilkigə elix ḩoḳuḳi yoḳtur. Ular Hudaning wə Məsiḩning kaḩinliri bolidu wə Uning bilən birliktə ming yil ḩəküm süridu.

Xəytanning ahirḳi məoɣlubiyiti

[7] Ming yil toxḳanda, Xəytan zindandin boxitilip, [8] yər yüzining tət bulungidiki əllərni, yəni Gog wə Magogni azdurux wə ularni jəng ḳilixḳa bir yərgə toplaxḳa qiḳidu. Toplanoɣanlarning sani dengiz saḩilidiki ḳumdək sanaḳsiz bolidu. [9] Ular yər yüzidiki kəng tüzləngliḳkə qiḳip, muḳəddəs bəndilərning bargaḩini, yəni Huda səyidioɣan xəḩərni muḩasirigə alidu. Lekin asmandin ot yeoɣip, ularni yutuwetidu. [10] Ularni azduroɣan Iblis bolsa diwə bilən sahta pəyoɣəmbər kəyüwatḳan ot wə günggürt kəligə taxlinip, u yərdə keqə-kündüz əbədil'əbədgiqə ḳiynilidu.

Qong aḳ təht — ahirḳi ḩəküm

[11] Uningdin keyin, qong bir aḳ təht wə uningda Olturoɣuqini kərdüm. Asman bilən zemin Uning yüzidin əzini ḳaqurup, ular turoɣan jay ḩərgiz tepilmaydu. [12] Mən yənə katta bolsun, yaki təwən bolsun, əlgənlərning ḩəmmisining təhtning aldida turoɣanliḳini kərdüm. Kitablar eqildi; andin yənə bir kitab — «Ḩayatliḳ dəptiri» dəp ataloɣan kitab eqildi. Əlgənlərgə kitablarda hatiriləngini boyiqə əz əməliyitigə ḳarap ḩəküm ḳilindi. [13] Dengiz əzidə əlgənlərni tapxurup bərdi, ölüm wə təḩtisaramu əzliridiki əlgənlərni tapxurup berixti. Ḩərkimning üstigə əz əməliyitigə ḳarap ḩəküm ḳilindi. [14] Andin ölüm wə təḩtisara ot kəligə taxlandi. Mana ikkinqi ölüm — ot kəlidur. [15] Kimning ismining «Ḩayatliḳ dəptiri»də yezilmioɣanliḳi bayḳalsa, ot kəligə taxlandi.

Yengi asman, yengi zemin

21 [1] Andin, yengi asman wə yengi zeminni kərdüm; qünki burunḳi asman wə zemin ətüp kətkənidi, dengizmu məwjut bolmidi. [2] Muḳəddəs xəḩərning, yəni Hudadin qiḳḳan, huddi əz yigitigə toy pərdazlirini ḳilip ḩazirlanoɣan ḳizdək yengi Yerusalemning ərxtin qüxüwatḳanliḳni kərdüm. [3] Ərxtin yuḳiri kətürülgən bir awazning mundaḳ degənlikini anglidim: «Mana, Hudaning makani insanlarning arisididur; U ular bilən billə makanlixip turidu, ular Uning həlḳi bolidu. Huda Əzimu ular bilən billə turup, ularning Hudasi bolidu. [4] U ularning kəzliridiki ḩər tamqə yaxni sürtidu; əmdi ölüm əsla bolmaydu, nə matəm, nə yioɣa-

---

20:4 «munasiwətlik ayətlər» — «Zəb.» 149:4-9, «1Kor.» 6:2-3.
20:4 Zəb. 149:4-9, 1Kor. 6:2-3; Wəḩ. 6:9,11; 13:12,15,16.
20:6 Yəx. 61:6; 1Pet. 2:9; Wəḩ. 1:6; 5:10.
20:8 «... yər yüzining tət bulungidiki əllərni, yəni Gog wə Magogni azdurux wə ularni jəng ḳilixḳa bir yərgə toplaxḳa qiḳidu» — «Gog wə Magog» tooɣruluḳ: Gog bəlkim «Magog»ning bexi boluxi mumkin *(«Əz.» 38:2-3ni kərüng)*. Xubḩisizki, uyoɣur tilidiki «yəjüj-məjüj» degən isim ibraniy tilidiki bu isimlardin qiḳḳanidi; lekin «Gog wə Magog» yalmawuzdək birhil məhluḳ əməs, bəlki türlük əllərni kərsitidu. «Əz.» 38:1-39:29də, Hudaning «Gog wə Magog» bilən boloɣan uruxi bexarət ḳilinoɣan. Biraḳ bizningqə u urux «dəḩxətlik azab-oḳubət» bilən baoɣliḳ bolidu; ming yilning ahirida bolidioɣan, muxu ayətlərdə ayan ḳilinoɣan «ahirḳi urux» uningoɣa ohxaydioɣan boluxi mumkin bolsimu, u əməs.
20:8 Əz. 38:2; 39:1; Wəḩ. 16:14.
20:9 «Ular yər yüzidiki kəng tüzləngliḳkə qiḳip...» — yaki «ular zemin *(demək Ḳanaan, Pələstin)*diki kəng tüzləngliḳkə qiḳip...» yaki «ular pütün yər yüzini kezip...».
20:10 Dan. 7:11; Wəḩ. 14:10; 19:20.
20:12 Mis. 32:32; Zəb. 62:12; 69:28; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 14:12; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Fil. 4:3; Wəḩ. 2:23; 3:5.
21:1 Yəx. 65:17; 66:22; 2Pet. 3:13.
21:2 Wəḩ. 3:12; 21:10.
21:3 «ərxtin yuḳiri kətürülgən bir awaz» — bəzi kona kəqürülmilərdə: «təhttin yuḳiri kətürülgən bir awaz» deyilidu. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yəx.» 7:14, «Yər.» 24:7, 31:33, «Zək.» 8:8.
21:3 Yəx. 7:14, Yər. 24:7; 31:33; Əz. 43:7; Zək. 8:8

zar, nə ḳayoɣu-ələm bolmaydu, qünki burunḳi ixlar ətüp kətti».
5 Təhttə Olturoɣuqi:
— Mana, ḫəmmini yengi ḳilimən! — dedi. U manga yənə:
Bularni hatiriliwal! Qünki bu səzlər ḫəḳiḳiy wə ixənqliktur, — dedi. 6 U yənə manga mundaḳ dedi: —
«Ix tamam boldi! Mən «Alfa» wə «Omega»durmən, Muḳəddimə wə Hatimə Əzümdurmən. Ussioɣan ḫərkimgə ḫayatliḳ süyining buliḳidin ḫəḳsiz berimən.
7 Oɣəlibə ḳiloɣuqi ḫərkim bularoɣa mirashorluḳ ḳilidu; Mən uning Hudasi bolimən, umu Mening ooɣlum bolidu. 8 Lekin ḳorḳunqaḳlar, etiḳadsizlar, yirginqliklər, ḳatillar, buzuḳluḳ ḳiloɣuqilar, seḫirgərlər, butpərəslər wə barliḳ yaloɣanqilaroɣa bolsa, ularning ḳismiti ot bilən günggürt yenip turuwatḳan kəldur — bu bolsa ikkinqi ələmdur».

Yengi Yerusalem

9 Ahirḳi yəttə balayi'apət bilən toloɣan yəttə qinini tutḳan yəttə pərixtidin biri kelip, manga səzləp:
— Kəl! Sanga Ḳozining jorisi bolidioɣan ḳizni kərsitip ḳoyay, — dedi.
10 Andin u meni Roḫning ilkidə boloɣan ḫalda yooɣan wə egiz bir taoɣḳa elip ḳoydi. U yərdin manga Hudadin qiḳḳan muḳəddəs xəḫər Yerusalemning ərxtin qüxüwatḳanliḳini kərsətti.
11 Uningda Hudaning xan-xəripi bar idi, uning julasi intayin ḳimmətlik gəḫərning, yexil yaḳuttək yaltirioɣan hrustalning julasioɣa ohxaytti. 12 Uning qong ḫəm egiz sepili bar idi; sepilning on ikki dərwazisi bolup, dərwazilarda on ikki pərixtə turatti. Ḫərbir dərwazining üstigə Israillarning on ikki ḳəbilisidin birining ismi yeziloɣanidi. 13 Məxriḳ təripidə üq dərwaza, ximal təripidə üq dərwaza, jənub təripidə üq dərwaza wə məoɣrip təripidə üq dərwaza bar idi. 14 Xəḫərning sepilining on ikki ul texi bolup, ularning üstigə on ikki isim, yəni Ḳozining rosulining isimliri pütüklüktur.
15 Manga səz ḳiloɣan pərixtining ḳolida xəḫərni, uning dərwaziliri wə uning sepilini ölqəydioɣan altun ḳomux ələqigüq ḫasa bar idi. 16 Xəḫər tət qasa bolup, uzunluḳi bilən kəngliki ohxax idi. Pərixtə xəḫərni ḫasa bilən ölqidi — on ikki ming stadiyon kəldi (uzunluḳi, kəngliki wə egizliki təngdur). 17 U sepilnimu ölqidi. Sepilning ḳelinliḳi insanlarning ölqəm birliki boyiqə, yəni xu pərixtining ölqimi boyiqə bir yüz ḳirik tət jəynək kəldi. 18 Sepilning ḳuruluxi bolsa yexil yaḳuttin, xəḫər əynəktək süzük sap altundin bina ḳilinoɣanidi. 19 Xəḫər sepilining ulliri ḫərhil ḳimmətlik yaḳutlar bilən bezəlgənidi. Birinqi ul tax yexil yaḳut, ikkinqisi kək yaḳut, üqinqisi ḫeḳiḳ, tətinqisi zumrət, 20 bəxinqisi ḳizil ḫeḳiḳ, altinqisi ḳizil ḳaxtax, yəttinqisi seriḳ kwarts,

21:4 «munasiwətlik ayət» — «Yəx.» 25:8.
21:4 Yəx. 25:8; Wəḫ. 7:17.
21:5 Yəx. 43:19; 2Kor. 5:17; Wəḫ. 4:2; 19:9; 20:11.
21:6 «Mən «Alfa» wə «Omega»durmən» — grek tilida «Alfa» birinqi ḫərp, «Omega» ahirḳi ḫərptur — demək, Huda bax wə ahirdur.
21:6 Yəx. 41:4; 44:6; 55:1; Wəḫ. 1:8; 16:17; 22:13.
21:7 Zək. 8:8; Ibr. 8:10.
21:8 Wəḫ. 20:14,15; 22:15.
21:9 Wəḫ. 15:6, 7.
21:10 «Andin u meni Roḫning ilkidə boloɣan ḫalda yooɣan wə egiz bir taoɣḳa elip ḳoydi» — «Roḫ» muxu yərdə Hudaning Muḳəddəs Roḫini kərsitidu.
21:10 Ibr. 12:22; Wəḫ. 1:10; 21:2.
21:14 «munasiwətlik ayətlər» — «Əz.» 48:31-34.
21:14 Əz. 48:31-34; Əf. 2:20.
21:15 Əz. 40:3; Zək. 1:18.
21:16 «on ikki ming stadiyon» — bir stadiyon 185 metr bolup, bu 2200 kilometrdur.
21:17 «sepilning ḳelinliḳi insanlarning ölqəm birliki boyiqə, yəni xu pərixtining ölqimi boyiqə bir yüz ḳirik tət jəynək kəldi» — «jəynək» bolsa *(yaki «gəz»)* jəynəktin ḳolining uqioɣiqə boloɣan arilik, yəni yerim metr; demək, sepilning ḳelinliḳi 65 metrqə idi.

səkkizinqisi sus yexil yaḳut, toḳḳuzinqisi topaz, oninqisi yexil kwarts, on birinqisi səsün yaḳut wə on ikkinqisi piroza idi. 21 On ikki dərwaza on ikki mərwayit idi, demək dərwazilarning ḫərbiri birdin mərwayittin yasaloɣanidi. Xəḫərning oɣol yoli əynəktək süzük sap altundin idi.
22 Xəḫərdə ḫeqḳandaḳ ibadəthana kərmidim, qünki Ḫəmmigə Ḳadir Pərwərdigar Huda wə Ḳoza uning ibadəthanisidur. 23 Xəḫərning yorutuluxi üqün ḳuyaxḳa yaki ayoɣa moḫtaj əməs, qünki Hudaning xan-xəripi uni yorutḳanidi, uning qirioɣi bolsa Ḳozidur. 24 Əllər xəḫərdiki yoruḳluḳta yüridu; yər yüzidiki padixaḫlar xanu-xəwkitini uning iqigə elip kelidu. 25 Uning dərwaziliri kündüzdə ḫərgiz taḳalmaydu (əməliyəttə u yərdə keqə zadi bolmaydu). 26 Ḫərḳaysi əllərning xanu-xəwkiti wə ḫərmət-izziti uning iqigə elip kelinidu. 27 Ḫərḳandaḳ ḫaram nərsə wə ḫərḳandaḳ yirginqlik ixlarni ḳiloɣuqi yaki yaloɣanqilik ḳiloɣuqi uningoɣa kirəlməydu; pəḳət nami Ḳozining ḫayatliḳ dəptiridə yeziloɣanlarla kirələydu.

22 1 Andin pərixtə manga hrustaldək parḳirak ḫayatliḳ süyi eḳiwatḳan dəryani kərsətti. Dərya Hudaning wə Ḳozining təhtidin qiḳḳan bolup, 2 xəḫərning oɣol yolining otturisida eḳiwatḳanidi. Dəryaning bu təripidə wə u təripidimu on ikki hil mewə beridioɣan, ḫər ayda mewiləydioɣan ḫayatliḳ dərihi bar idi; dərəhning yopurmaḳliri əllərning xipasi üqün idi. 3 Lənət degən əmdi bolmaydu; Hudaning wə Ḳozining təhti xəḫərning iqidə bolup, Uning ḳul-hizmətkarliri Uning hizmət-ibaditidə bolidu. 4 Ular Uning jamalini kəridu; Uning nami ularning pexanilirigə pütüklük bolidu. 5 U yərdə əsla keqə bolmaydu, nə qiraoɣ nurioɣa, nə ḳuyax nurioɣa moḫtaj bolmaydu. Qünki Pərwərdigar Huda ularning üstidə yoridu, ular əbədil'əbədgiqə ḫəküm süridu.

Ahirḳi agaḫ-guwaḫ

6 Pərixtə manga:
— Bu sözlər ḫəḳiḳiy wə ixənqliktur; pəyoɣəmbərlərning roḫlirining Rəb Hudasi yeḳin kəlgüsidə yüz berixi muḳərrər boloɣan ixlarni Өz ḳul-hizmətkarlirioɣa kərsitix üqün, pərixtisini əwətti, — dedi.

21:20 «ḳizil ḫeḳiḳ» — yaki «sardoniks». **«ḳizil ḳaxtax»** — yaki «sardius», yaki «parḳirak ḳizil ḳaxtexi». **«serik kwarts»** — yaki «hrizolit», «peridot». **«sus yexil yaḳut»** — yaki «beril». **«topaz»** — «topaz» bolsa serik rənglik bir yaḳut. **«yexil kwarts»** — yaki «hrizopras». **«piroza»** — yaki «ametist».
21:23 Yəx. 60:19; Zək. 14:7.
21:24 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 60:19-20, «Zək.» 8:22.
21:24 Yəx. 60:3, 19-20, Zək. 8:22.
21:25 Yəx. 60:11; Wəḫ. 22:5.
21:26 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 60:5-7, «Ḫag.» 2:7.
21:26 Yəx. 60:5-7; Ḫag. 2:7
21:27 Mis. 32:32; Zəb. 69:28; Fil. 4:3; Wəḫ. 3:5; 20:12.
22:1 «munasiwətlik ayətlər» — «Zəb.» 36:38, 46:4, «Əz.» 47:1-9, «Zək.» 14:8.
22:1 Zəb. 36:38; 46:4; Əz. 47:1-9; Zək. 14:8.
22:2 «on ikki hil mewə beridioɣan, ḫər ayda mewiləydioɣan ḫayatliḳ dərihi» — yaki «on ikki ḳetim mewigə kiridioɣan, ḫər ayda mewiləydioɣan ḫayatliḳ dərihi».
22:2 Wəḫ. 2:7.
22:4 Wəḫ. 3:12.
22:5 Yəx. 60:19; Zək. 14:7; Wəḫ. 21:23.
22:6 «yeḳin kəlgüsidə yüz berixi muḳərrər boloɣan ixlar» — yaki «tuyuḳsiz yüz berixi muḳərrər boloɣan ixlar». **«bu sözlər ḫəḳiḳiy wə ixənqliktur»** — bu sözlər 19:9 wə 21:5dimu tepilidu, xu yərdə aldinḳi ixlarni *(21:1-5)* təstiḳlax üqün eytiloɣan. Əmma muxu yərdə, xübḫisizki, pütkül kitabning məzmunini yaki ḫəttə yaki pütkül Injilning məzmunini yaki pütkül Təwrat-Injilning məzmunini kərsitiximu mumkin. **«pəyoɣəmbərlərning roḫlirining Rəb Hudasi»** — muxu yərdə Rəb Əysani kərsətsə kerək *(1:1ni kəring)*.
22:6 Wəḫ. 1:1; 19:9; 21:5.

[7] («Mana, pat yeḳinda kelimən! Bu kitabtiki bexarətning səzlirini tutḳuqi kixi bəhtliktur!»)
[8] Bularni angliotuqi wə kərgüqi mən Yuḫannamən. Bu ixlarni angliotinimda wə kərginimdə, bularni manga kərsətkən pərixtigə səjdə ḳiloʇili ayioʇi aldioʇa yiḳildim. [9] Lekin u manga:
— Ḫərgiz undaḳ ḳilma! Mənmu Hudaning sən wə ḳerindaxliring boloʇan pəyoʇəmbərlər bilən ohxax ḳul-hizmətkarimən. Hudaoʇila ibadət ḳil! — dedi.
[10] U manga yənə:
— Bu kitabtiki bexarətning səzlirini peqətlimə; qünki bularning waḳti yeḳin kəldi.
[11] Ḳəbiḫlik ḳiloʇuqi kixi ḳəbiḫlikni ḳiliwərsun; pəskəx kixi bolsa pəskəxliktə turiwərsun; ḫəḳḳaniy kixi bolsa ḫəḳḳaniyliḳini yürgüzüwərsun; pak-muḳəddəs kixi bolsa pak-muḳəddəsliktə turiwərsun, — dedi.

Əysa Məsiḥ biwasitə Yuḫannaoʇa səzləydu

[12] «Mana, pat yeḳinda kelimən! Ḫərkimning əməliyitigə ḳarap beridioʇinimni Өzüm bilən billə elip kelimən. [13] Mən «Alfa» wə «Omega», Birinqi wə Ahirḳi, Muḳəddimə wə Hatimə Өzümdurmən».

[14] Ḫayatliḳ dərihining mewisidin nesip bolux wə dərwaziliridin xəhərgə kirixkə muyəssər bolux üqün tonlirini yuoʇanlar bəhtliktur! [15] Xəhərning sirtidikilər — itlar, seḫirgərlər, buzuḳluḳ ḳiloʇuqilar, ḳatillar, butpərəslər, yaloʇanqiliḳḳa huxtar boloʇanlar wə əməl ḳiloʇuqilardur.

[16] «Mənki Əysa jamaətlərni dəp silərgə bu ixlarning guwaḫliḳini yətküzüx üqün pərixtəmni əwəttim. Dawutning Yiltizi ḫəm Nəsli, Parlaḳ Tang Yultuzidurmən!»

[17] Roḫ wə toyi bolidioʇan ḳiz: «Kəl!» dəydu.
Angliotuqi: «Kəl!» desun.
Ussioʇuqi ḫərkim kəlsun, halioʇan ḫərkim ḫayatliḳ süyidin ḫəḳsiz iqsun.

22:7 «Mana, pat yeḳinda kelimən! Bu kitabtiki bexarətning səzlirini tutḳuqi kixi bəhtliktur!» — bu səzlər Rəb Əysaning, əlwəttə.
22:7 Wəḫ. 1:3.
22:9 Ros. 10:26; 14:14; Wəḫ. 19:10.
22:10 «Bu kitabtiki bexarətning səzlirini peqətlimə» — mənisi bəlkim, oḳurmənlərgə oquḳ bolsun, məhpiy bolmisun.
22:10 Dan. 8:26; 12:4; Wəḫ. 1:3.
22:12 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 40:10, 62:11.
22:12 Zəb. 62:12; Yəx. 40:10; 62:11; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 14:12; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wəḫ. 2:23.
22:13 «Mən «Alfa» wə «Omega»...» — grek tilida «alfa» birinqi ḫərp, «omega» ahirḳi ḫərptur. Demək, Əysa Məsiḥ bax wə ahirdur.
22:13 Yəx. 41:4; 44:6; 48:12; Wəḫ. 1:8; 21:6.
22:15 1Kor. 6:10; Əf. 5:5; Kol. 3:5, 6.
22:16 Yəx. 11:10; Rim. 15:12; 2Pet. 1:19; Wəḫ. 1:1; 5:5.
22:17 «Roḫ wə toyi bolidioʇan ḳiz: «Kəl!» dəydu» — «Roḫ» — Muḳəddəs Roḫtur. «Toy bolidioʇan ḳiz» dəgənlik jamaətni kərsitidu. 19-bab 7-, 8-ayətlərgə ḳaralsun.
22:17 Yəx. 55:1; Yuḫ. 7:37.

Hatimə

18 Mənki bu kitabtiki bexarətning səzlirini anglioɣanlaroɣa guwaḩliḳ berip agaḩlandurimənki:
kimdikim bu səzlərgə birnemini ḳoxsa, Huda uningoɣa bu kitabta yeziloɣan balayi'apətlərni ḳox
idu. 19 Kimdikim bu bexarətlik kitabning səzliridin birər səzni elip taxlisa, Hudamu uningdin bu
kitabta yeziloɣan ḩayatliḳ dərihidin wə muḳəddəs xəḩərdin bolidioɣan nesiwisini elip taxlaydu.
20 — Mana, bularoɣa agaḩ-guwaḩ Bərgüqi bolsa mundaḳ dəydu:

— «Xundaḳ, pat yeḳinda kelimən!»

— «Amin! Kəl, ya Rəb Əysa!»

21 Rəb Əysa Məsiḩning meḩir-xəpḳiti barliḳ muḳəddəs bəndilər bilən billə boloɣay, amin!

22:18 «Mənki bu kitabtiki bexarətning səzlirini anglioɣanlaroɣa guwaḩliḳ berip agaḩlandurimənki» — «Mənki» degən səz bəzi alimlar, 18-19-ayəttiki səzlərni rosul Yuḩannaningki dəp ḳaraydu. Biraḳ Yuḩanna əzini biwasitə kərsətmigəqkə *(1:9ni kərüng)*, xundaḳla 20-ayəttə Rəb Əzi eniḳ kərsitilgəqkə biz səzlərni Rəbningki, degən pikirgə mayilmiz.
22:19 Ḳan. 4:2; 12:32; Pənd. 30:6; Wəḩ. 13:8; 17:8.

Ḳoxumqə sөz

Bu səl uzunraḳ «ḳoxumqə sөz»imizdə biz oḳurmənlərni kitabni toluḳraḳ qüxənqə bilən өzləxtürsun dəp, uning omumiy bir tezisini ḩəm bexarətliridin bəzilirining təpsilatlirini təminliməkqimiz. Kirix sөzimizdə eytḳinimizdək, Təwrattiki wə Injildiki ilgiriki baxḳa bexarətlər oḳurmənlərgə singgənseri, «Wəḩiy»ning sirlirimu uningoƣa xunqə axkarilinidu.

Məsiḩning Yuḩannaoƣa ayan boluxi (1-bab, 9-20)

Kitabning bexida, Məsiḩ Өzi ḳul-hizmətkari rosul Yuḩannaoƣa kөrünidu, andin Yuḩanna kitabning wəḩiylirini ḳobul ḳilixḳa təyyar turidu. Məsiḩning uluoƣluḳi Yuḩanna ḩəmdə bizgimu, yəni roḩimizoƣa xundaḳ qongḳur təsir yətküzmigən bolsa, ḩərḳandaḳ bexarətni, xundaḳla ḩərḳandaḳ tarihnimu oḳup qüxinixkə intilixlirimiz tolimu paydisiz, bikar bir ix bolup qiḳidu, əlwəttə. Qünki 19:10də hatirilәngəndək: «**wəḩiy-bexarətning roḩ-maḩiyiti bolsa Əysa ḩəḳḳidə guwaḩliḳ berixtur**». Demək, ḩəḳiḳiy bexarətlərning omumiy temisi wə asasiy həwiri Əysa Məsiḩning Өzidur. Xunga bizning məyli bexarətlərni өginiximiz, məyli tarihni өginiximiz bolsun, uningda birinqi nixanimiz Məsiḩni tehimu tonux bolmisa (məsilən, məḳsitimiz pəḳət kəlgüsi ixlaroƣa ḳiziḳixla bolsa, halas), u ḩalda u bizgə tuyuḳ yol bolupla ḳalmay, bəlki bizni təkəbburluḳḳa wə türlük roḩiy ziyanoƣa elip baridu. Tolimu əpsuski, ixəngüqilərdin bəzilər «Wəḩiy»diki nuroƣun bexarətlərning təpsilatlirini eniḳlax üqün səwdayi bolup kətkini bilən tolimu meḩir-muḩəbbətsiz bolup kətti, bilgənliridin təkəbburlaxti, ḩətta əhlaḳsizliḳḳa azduruldi. Ular rosul Pawlus Hudaning məḳsiti tooƣruluḳ өgətkən: «**U** (Məsiḩ) **ḩər jəḩəttin pütkül məwjudatlar iqidə əng üstün orunda turuxi kerək**» («Kol.» 1:18) degən uluoƣ prinsipnimu untuoƣan.

Xunga bularni kөzdə tutḳan ḩalda, Hudaning ḳorḳunqida bolup bexarətlərni qüxinixkə bəzi aqḳuqlarni, xundaḳla bexarətlərgə munasiwətlik paydiliḳ yaki ilḩam beridioƣan tarihiy məlumatlarnimu ḩazir oḳurmənlər aldioƣa ḳoymaḳqimiz. Daim deginimizdək, oḳurmənlərning əzliri eytḳanlirimizni muḳəddəs yazmilardin təkxürüp təstiḳlixini ətünimiz. Muḳəddəs yazmilar ḩəḳiḳətni eniḳlap ispatlaxtiki birdinbir əlqəmdur.

Kitabtiki bexarətlərning omumiy tezisi

Məlum bir tarihxunas murəkkəp bir urux (eytayluḳ, Ikkinqi Dunya Uruxi)ning tarihini yazmaḳqi bolidu, dəyli. U oḳurməngə eniḳ uḳumni bildürüx üqün awwal uruxning muḩim nuḳtilirini yioƣinqaḳlap gəwdiləndürüp, tərtipi boyiqə bablaroƣa bөlüp yezixi mumkin. Andin jay-jaylarda boloƣan bəzi muḩim ḩalḳiliḳ jənglərni sürətlixi mumkin; uning yənə bəlkim uruxḳa qətixliḳ bəzi muḩim əllər (Rusiyə, Əngliyə, Fransiyə, Germaniyə)ni yaki personaƶlar (Gitler, Qerqil, Mussolini, Stalin ḳatarliḳlar)ni təswirləydioƣan bablarni ḳoxuximu mumkin. Xübḩisizki, ahirḳi oƣəlibigə elip baridioƣan jənglərni wə oƣəlibə nətijisini intayin təpsiliy təswirləydu. «Omumiy tezis»tin baxḳa kөp ḳisimliri xundaḳ bir tarihning waḳtining tərtipigə asaslanoƣan bolmaydu, əlwəttə.

«Wəḩiy»ni bolsa dəl xundaḳ uslubta dəp ixinimiz. U «boloƣan tarih» əməs, bəlki «aldin'ala eytiloƣan tarih»tur. Uning «omumiy tezis»i bolsa «yəttə peqət»tə təminlinidu. Kitabning barliḳ baxḳa təpsilatliri bu «yəttə peqət»ning ḳurulmisi iqigə mas ḩalda kirixtürülgən, dəp ixinimiz.

«Wəһiy»

Muxu yərdə xuni dəp ətümizki, alimlar «Wəһiy» tooɣruluқ üq hil kəzқaraxta bolidu: —

(1) Etiқadqi jamaətlərning tarihini (pəқət «ahirқi zamanlarnila əməs) kərsitidioɣan bexarət;
(2) Asasiy jəһəttin ahirқi zamanlarni kərsitidioɣan bexarət;
(3) Pəқət Məsiһning wə bəndilirining қarangoɣuluқ üsitidin қiloɣan oɣəlibisi kərsitilidioɣan simwolluқ kitab.

Bu ahirқi 3-kəzқaraxni Hudaning һəқiқətlikini һaқarətligənlik dəp қaraymiz. Kitabtiki nuroɣun ixlaroɣa «simwol harakterliқ xərһ berix» mumkin əməs.

1-kəzқarax boyiqə, kitabtiki bəzi wəқələrni jamaətning tarihining bir қismi dəp xərһ berixmu muwapiқ əməs. Məsilən alayluқ, 20-babta Məsiһ yər yüzidə һəküm sürginidə Xəytanning («**əllərni қaytidin azdurmasliқi üqün**») ming yiloɣiqə baoɣlinixi kərünidu. Bu ix zadi қaysi jəһəttin «jamaəttə əməlgə axuruldi»? Һərbirimiz kərginimizdək, pütkül tarihta bügüngə қədər Xəytan tehi һeqқandaқ bir məһləttə «baoɣlanoɣan» əməs; bizning dəwrimizdə u tehimu küqlük təsiri bar bolidioɣan ohxaydu.

Xunga biz kitabning kəp қismilirining dərwəқə «ahirқi zamanlar»ni kərsitidioɣanliқioɣa ixinimiz. Xundaқtimu, bəlkim «Wəһiy»diki bexarətlər tarihta bəzidə «қismən əməlgə axuruloɣan» wəқələr boloɣan boluxi mumkin. Məsilən, tarihtiki bəzi xəhslərdə һəқiқətən «dəjjal»ning alamətliri kərülidu; alayli, dəjjaloɣa ohxax roһta boloɣan — Antioқus Əpifanis (miladiyədin ilgiri 165-yili), Xarlemayin, «Büyük Otto», Gitler, Stalin қatarliқlar.

Bizningqə, xərһ berixtə (pəқət «Wəһiy»də əməs, bəlki barliқ muқəddəs yazmilarda) muһim əmma addiy bir prinsip mundaқ: — tekisttiki səz-jümlilərni səzmusəz yaki jümlimujümlə biwasitə qüxinix mumkin bolsila, bularni biwasitə qüxinix; tekisttiki **səz-jümlilər enиқ simwolluқ mənidə ixlitilgən yaki enиқ kəqmə mənidə bolsa, bularni simwolluқ mənidə yaki kəqmə mənidə qüxinix**.

Məsilən, 7-bab wə 14-babta biz «**on ikki қəbilining һərbiridin boloɣan**» «**144000 nəpər Israil**» tooɣruluқ oқuymiz. Birinqidin, biz bu rəқəmni səzning əyni mənisi boyiqə qüxinimiz. Qünki muқəddəs yazmilarda baxқa қaysi yərdə məlum bir rəқəm «simwolluқ» mənidə kərülgən? Xübһisizki, bəzi rəқəmlərning simwolluқ əһmiyiti bardur; məsilən «12» degən rəқəm һaman Hudaning mukəmməl һəküm sürüxi bilən **baoɣliқ** bolidu — əmma ahir berip u yənila on ikki bolidu. Məsiһning «on ikki rosul»i yənila on ikki һəқiқiy adəm idi. Xuningoɣa ohsax 144000 degən rəқəmni əyni xu mənidə qüxinimiz. Rəқəm «12x12»ning **ikkinqi** əһmiyiti bəlkim bu kixilərning Hudaning mukəmməl idarə қilixi astida daim turidioɣanliқini puratқan boluxi mumkin.

Ikkinqidin, bu kixilərning һəқiқətən Israilning «**on ikki қəbilisi**»din kəlgənlikigə ixinimiz. Ular һəқiқiy Israillar bolmioɣan bolsa, ularning «**Naftali қəbilisidin 12000 kixi, Manassəһ қəbilisidin 12000 kixi, Xime'on қəbilisidin 12000 kixi...**» deyixi zadi nemini kərsitidu? Bu ayəttiki isimlarni simwolluқ dəp xərһ bərgüqilərdin һeqbiri bu isimlarning «simwolluқ mənə»sidin һətta birmu misalni təminləp berəlməydu. Əmdi Hudaning Өz həlқigə һətta «alimlar»dinmu һeqkim qüxinəlməydioɣan simwollarni ixlitip, ularning bexini қaymaқturoɣudək nemə məқsiti bolsun?

Əmma baxқa jəһəttin «**yər yüzidiki padixaһlar uning bilən buzuқluқ қiloɣan**» «**nuroɣun sular üstidə olturoɣan, qong paһixə ayal**»ni (17-bab) roһiy yaki simwolluқ jəһəttin qüxinix kerəkliki roxən; **dərwəқə bu simwolluқ qüxənqə keyinki ayətlərdə bizgə təminlinidu**.

Biz һazir kitabning һərbir қismi üstidə azraқ tohtilimiz: —

«Yəttə jamaət»kə yeziloɣan yəttə hət

Bu hətlərning birinqi wə əng muһim əһimiyiti ularning muxu jamaətlərgə yətküzgən addiy həwiridə bolidu. Һərbir həttə қaritiloɣan jamaəttikilərgə alaһidə əһmiyiti boloɣan məlum ix tiloɣa elinidu. Huddi Rəb bügün Hotəndiki jamaətkə hət yazoɣan bolsa, ohxitixlirida қaxtaxni, Turpandiki jamaətkə yazoɣan bolsa, üzümlərni tiloɣa elix mumkinqiliki boloɣanoɣa ohxax, u xu jamaəttikilərgə həwərni təkitləx üqün uloroɣa intayin tonux ixlarni tiloɣa alidu. Məsilən, U Laodikiyadikilərgə səz қiloɣanda ularning ilman su məsilisini tiloɣa alidu. Əmma barliқ hətlər pəқət munasiwətlik jamaətlərgila əməs, bəlki һəmmimizning jamaətlərning artuқqiliқliridin wə əyib yərliridinmu sawaқ eliximiz üqün «oquқ» turidu. Məzkur hətlərni қobul қiloɣan xu jamaətlərdiki sadiқ қerindaxlarning baxқa қerindaxlirimizmu bulardin paydilansun dəp, hətlərni xundaқla «Wəһiy»ning əzini əstayidilliқ bilən kəqürüx wəzipisini zimmisigə aloɣanliқi üqün Hudaoɣa xükür eytiximizoɣa tooɣra kelidu!

Hətlərning bexarətlik əһmiyiti

Bu yəttə hət yənə dunyawi jamaətning tarihidiki yəttə «dəwr»gə wəkillik қilidu, degən kəzқaraxni heli nopuzluқ dəp қaraymiz. Demək, hətlər rosul Yuһanna dəwridiki yəttə һəқiқiy jamaətkə yeziloɣan һəmdə һəttə tərtipi boyiqə dunyawi jamaətning, bolupmu oɣərbtiki jamaətning tarihini kərsitidioɣan «bexarətlik simwol» kərsitilgən (xərқtiki, yəni Ottura Asiyadiki wə Ңindistandiki jamaətning tarihi baxқiqə bolsa kerək). Bu təһlilimiz tooɣra boloɣanda, məlum həttə təswirləngən ixlar əməldə kərsitilgəndin keyin, keyinki həttiki ixlar əməldə kərsitilixi bilən yoқalmaydu, bəlki ular bilən təng dawam қilidu. Xunga «Əfəsustiki ixlar», «Smirnadiki ixlar »…. «Laodikiyadiki ixlar»ning һəmmisi Rəb Əysa қaytip kəlgəndimu dunyawi jamaəttə kərülidu. Əgər u қaytip kəlgəndə barliқ jamaətlərning һali «Laodikiyadiki ixlar»dikidək bolidioɣan bolsa, tolimu eqinarliқ bolidu, lekin pütkül jamaətning undaқ bolmaydioɣanliқioɣa ixinimiz.

Əmdi bu «bexarətlik ix»lar mundaқ dəwrlərni kərsitixi mumkin: —

(1) Əfəsustiki jamaət. «Rosulluқ dəwr»diki, yəni birinqi əsirdiki jamaətkə wəkillik қilixi mumkin. Əfəsustiki jamaət tapxuruwaloɣan wəһiylər intayin kəp idi (rosul Pawlus andin rosul Yuһanna bilən ziq munasiwəttə boloɣan) (miladiyə 33-100-yillar).

(2) Smirna (Izmir)diki jamaət. Kəp xərһqilər ularni 2- wə 3-əsirdiki, kəp ziyankəxlikkə uqrioɣan jamaətkə wəkillik қilidu, dəp қaraydu. Yuһannaning dəwridə һəküm sürgən Domitiyan imperatori (81-96)din tartip Dioklitiyan imperatori (284-305)oɣiqə boloɣan dəwrlərdə jamaətlər on қetim əxəddiy ziyankəxlikgə uqrioɣan («**silər on kün қiynilisilər…**») (miladiyə 100-313-yillar).

(3) Pərgamumdiki jamaət. Uningda «Balaamning təlimi»ni əgitidioɣanlar wə «Nikolas tərəpdarliri» tepilidu («Nikolas» «həlқning üstidin oɣəlibə қiloɣuqi» degənni bildüridu). 4-əsirdə

kəp jamaətlərdə ḫoḳuḳ wə pul talixix məsililiri pəyda bolup, qong bir «ḫoḳuḳ sistemisi» wujudḳa kelidu. Imperator Konstantin «Mən hristiyandurmən» dəp jamaəttin paydilinip, yetəkqilərgə ḫəkümättiki mənsəplərni təḳsim ḳilix arḳilиḳ əzi jamaəttiki ixlarni baxḳuruxḳa baxlaydu.

Oʏərbtiki jamaətlərning əzidimu etiḳad tooʏruluḳ bəzi ḫalḳiliḳ muzakirilər imperator bekitkən xu «aḳsaḳallar» arisida ətküzülgən. Xu qaoʏda ḫəḳiḳət təripidə turidioʏan pəḳət aḳsaḳal Atanasius isimlik bir adəmla bar idi. Birsi uningoʏa: «Atanasius, pütkül dunya sanga ḳarxi» desə, u ḳorḳmay: «Əmdi Atanasius pütkül dunyaoʏa ḳarxidur» dəp jawab bərgən (həttə «Antipas» isimlik kixi bar, uning ismi «ḫəmmigə ḳarxi» degən mənidə) (miladiyə 313-606-yillar).

(4) Tiyatiradiki jamaət. «Yizəbəl» degən sahta «ayal pəyoʏəmbər» jamaəttin orun alidu. 7-əsirdə «Rim papasi» pəyda bolup, atalmix «jamaətning mərkizi» dəp ataloʏan Rimdiki «Papa»ning «orda»sida (yəni «Watikan»da) ḫər türlük buzuḳluḳ, bəqqiwazliḳ, ooʏriliḳ, ḳatilliḳ wə kupurluḳ kərülidu. «Papa» Məsiḫning anisi Məryəmgə qoḳunux kerək dəp təlim beridu. Tarihxunaslar bu dəwrni «zulmət dəwri» yaki «oʏəplət dəwri» dəp atixidu (miladiyə 606-yilidin 1000-yillaroʏiqə).

(5) Sardisdiki jamaət. «**Sening əməlliringni wə xundaḳla «ḫayat» degən nam-abruyingning barliḳini bilimən, lekin əməliyəttə ölüksən**». Pütkül Yawropa boyiqə pəḳət birnəqqə etiḳad uqḳunliri («Pawlikiylar», «Bogomilar», «Katarlar», «Albigənslər», «Wallonlar» «Lollardlar» ḳatarliḳ ḫəḳiḳətən «layiḳ boloʏan» ər-ayallar tepilidu. Xu waḳitlarda Ottura Asiyadiki jamaətlər («xərḳtiki jamaət») guwaḫliḳtin məḫrum bolup yoḳaloʏan boluxi mumkin (miladiyə 1000-1517-yillar).

(6) Filadəlfiyədiki jamaət. «**Ixik eqiloʏan**» jamaət. 1500-yillardin baxlinip Təwrat-Injilning addiy puḳralar üqün tərjimə ḳilinix ixi Hus, Lutter, Tindal, Wiklif ḳatarliḳ batur kixilər təripidin baxlanoʏan. Bu tərjimilər hux həwərni ḳaytidin ayan ḳilip, dunya boyiqə bügüngə ḳədər dawamlaxturuloʏan kəp «Hux həwər tarḳitix ḫərikətliri»ning baxlamqisi boloʏan (miladiyə 1517-1918-yillar).

(7) Laodikiyadiki jamaət. Baylиḳ, mal-mülük wə təkəbburluḳ jamaətni kor ḳilip əz-əzidin razi boluxḳa azduridu. Ḫətta bəzi «Injil institutliri»da nomussiz etiḳadsizliḳ pəyda bolidu. «**Itaətsizlik-rəzilliklərning kəpiyixi tüpəylidin, nuroʏun kixilərdiki meḫir-muḫəbbət sowup ketidu**» («Mat.» 24:12) (miladiyə 1918-bügünki yillar). «Laodikiya» degən səz «həlḳning pikirliri» degən mənidə bolidu; xübḫisizki, bügünki kəp jamaətlər dərwəḳə Hudaning səz-kalami bilən əməs, bəlki «həlḳning pikirliri» bilən yol tapidu wə baxḳurulidu.

4-bab — Ərx iqigə ḳarax

Yuḫannaning ərxtə birinqi kərgini «təht» bolidu. Adəm Hudaning təhtining ḫoḳuḳini kərmigən bolsa baxḳa wəḫiylərni ḳobul ḳilixḳa layiḳ əməs bolidu.

Bizning «kirix səz»də «**Rəbning küni**» tooʏruluḳ tohtaloʏinimizni kərüng. Məlum bir insan (imperator) dunyani əzigə qoḳundurmaḳqi boloʏan dəl xundaḳ bir kündə Hudaning Θz küni, yəni «Pərwərdigarning küni»diki wəḫiylərni əz ḳul-hizmətkari Yuḫannaoʏa yətküzgənliki xübḫisiz intayin kinayilik, ḫəjwiy ixtur. Təwrattiki bexarətlik ḳisimlarda «Pərwərdigarning küni» tooʏruluḳ izaḫatlar wə «ḳoxumqə səz»lərnimu kərüng.

Təht qərisidiki «**toluḳ ḩəsən-ḩüsən**»gə diḳḳət ḳiling. Nuḩ pəyoɣəmbərgə Hudaning Өz əḩdisini kərsətkən bəlgisi ḳilinoɣan ḩəsən-hüsən ḩərdaim «yerim ḩəsən-ḩüsən» bolidu; əmma ḩazir biz toluḳ boloɣanni kərimiz; Hudaning meḩir-xəpḳitini yətküzidioɣan «yengi əḩdə»si toluḳ, kəm-kütisiz əḩdidur.

«**Yigirmə tət aḳsaḳal**» (4-ayət) — bular kim bolidu? 24 degən rəḳəm Təwrattiki kaḩinliḳ tüzümidiki bir tərtip bilən munasiwətlik («1Tar.» 24-, 25-bablarni kərüng). Undaḳta bu aḳsaḳallar Təwrat dəwri bilən baoɣliḳmu? Ular «Ibraniylaroɣa»diki 11-babta kərsitilgən, etiḳadning yol baxlamqiliri boloɣan «etiḳadliḳ baturlar»mu? Ular xu babta «**aḳsaḳallar**» deyilidu (2-ayət). Ular «**Məsiḩning tirilixi bilən təng tirilgən muḳəddəs bəndilər**»mu? («Mat.» 27:51-53). Bəzi xərḩqilər ularni jamaətkə wəkillik ḳilidu, dəp ḳaraydu; lekin undaḳ bolsa rosul Yuḩannamu ularning arisida boluxi kerək idi! 5:8-10-ayətlərdə ularning jamaəttin ayrim turoɣanliḳi kərünidu.

«**Ḩayat məhluḳlar**» tooɣruluḳ bolsa «Əzakiyal»diki «ḳoxumqə sөz»imizni kərüng.

«**Yəttə roḩ**» (5-ayət) Hudaning Roḩining yəttə tərəplikini yaki yəttə wəzipisini bildürüxi mumkin («Yəx.» 11:2ni kərüng).

5-bab — Ərxtə kərünüxning dawami

Yuḩanna ḩazir intayin xərəplik bir sorunni kərüxkə muyəssər bolidu. Sorunda ḩeqḳandaḳ gunaḩning ipadisi kərünməydu — barliḳ jan igiliri Hudaoɣa ibadət ḳilmaḳta (13-ayət). Xuning bilən biz bu sorun bəlkim «dəḩxətlik azab-oḳubət»tin keyin, «ming yilliḳ səltənət»ning bexi boluxi mumkin, dəp ḳaraymiz («**Ular** (muḳəddəs bəndilər) **yər yüzidə ḩөküm süridu**» (10-ayət)). Yuḩanna bexarət ḳiloɣan wəḳələrning, bolupmu oram kitabning «yəttə peqət»ning eqilixning ahirḳi nətijisini, yəni ming yilliḳ səltənətning bexini kəridu. Hudaning uningoɣa xundaḳ kərsitixtiki məḳsiti xübḩisizki, biz ḩazir kərüx aldida turuwatḳan, peqətlərgə munasiwətlik ḳorḳunqluḳ wəḳələrning ahirḳi oɣalibiyətlik nətijisi nətijisini ayan ḳilix bilən bizni hatirjəm ḳilixtin ibarət bolidu.

13-ayətni kərüng: «**Təhttə Olturoɣuqioɣa wə Ḳozioɣa**
Məḏḩiyə, ḩərmət, xan-xərəp wə ḩoḳuḳ-ḳudrət
Əbədil'əbədgiqə mənsup boloɣay!»

Ibadəttə eytiloɣan bu səzlərgə ḳarioɣanda heli roxənki, Ḳoza, yəni Rəb Əysa Məsiḩ Hudaning təbiitidə boloɣan xəhstur. «**Mən Pərwərdigardurmən,... Mən Өzümning xan-xəḩritimni baxḳa birsigə ətküzüp bərməymən**» («Yəx.» 48:11) degüqi muxu yərdə Uning xan-xəḩritini baxḳa birsi bilən ortaḳ ḳilidu; əməliyəttə Huda «**Mening xerikim boloɣan adəm**» degən bu zat Rəb Əysadur («Zək.» 13:7).

(Hudaning yürgüzgən jazalirini bildüridiоған) «yəttə peqət»

Hudaning jazalirini yər yüzigə yətküzüx (yəttə peqətni eqix)tin ibarət ḳorḳunquluḳ wəzipini ada ḳiloғuqi pəḳət Өzi gunaḩlarning bu ḳorḳunquluḳ jazalirini insanlarning bexioға qüxmisun dəp Өz üstigə aloған Hudaning Ḳozisidur. Bu oram yazmini aqidioған, uningdiki dəḩxətlik jazalarni ḳoyuwətküqi bolsa mulayim, küqlük səwr-taḳət wə qəksiz muḩəbbətning mujəssimi boloған Ḳozining ḳolidur.

Yənə diḳḳət ḳilsingiz, «**Yəḩuda ḳəbilisidin boloған xir**» dəl «**Hudaning ḳozisi**»dur. Təwrattiki «Xir» Injilda «Ḳoza» bolidu. Təwrattiki baxḳa ḩeq mətiwərlər oram yazmini eqixḳa layiḳ əməstur.

6-bab «yəttə peqət»

Toluḳ ixənqimiz barki, Hudaning jazalirini yətküzüx jəryanining asasiy tərtip-ḳurulmisi oram yazmidiki «yəttə peqət»tin tərkib tapidu. Bu peqətlərni Rəbning ahirḳi zamanlar tooғrisidiki, «Matta» 24-bab wə «Luḳa» 21-babta hatiriləngən ilgiriki təlimi bilən selixtursaḳ təwəndiki ajayib nushini bayḳaymiz. Xuning bilən «Wəḩiy» degən kitabni Rəb Əysaning rosullirioға bərgən («Matta» 24-də hatiriləngən) ilgiriki təlimining kengəytilixi deyiximizgə bolidu. «Matta» 24-də hatiriləngən təlimlər «Wəḩiy»ning aqḳuqidur; «Wəḩiy»ning Өzi Təwrattiki nuroғun baxḳa-baxḳa bexarətlər maslaxturulup patḳuzuloған ramkidur.

Oram yazmining ḩərbir peqiti eqiloғanda, uning yənə bir ḳismi boxitilip, uningda pütüklük jazalar ḳoyuwetilidu.

«Wəḩiy» 6-babtiki atliḳlar wə peqətlərning «Matta» 24-bab bilən selixturmisi

«Matta» 24-bab	«Wəḩiy» 6-bab
5-ayət «Sahta Məsiḩlər»	**«1-peqət»** **Aḳ at** — «sahta Məsiḩlər» «oғəlibə ḳiloғuqi» süpitidə zəpər ḳuqux üqün jənggə atlandi (19:11nimu kərüng). Sahta pəyoғəmbərning məḳsiti oғəlibə ḳilix, zəpər ḳuqux, lekin pəḳət birsiningla muxu ḩoḳuḳi bardur.
6-ayət «uruxlar» wə «uruxlarning xəpiliri» «Ahirət tehi kəlmidi»	**«2-peqət»** **«Ḳizil at»** əllər arisidiki uruxlar

7-ayət «aqarqilik» «yər təwrəxlər»	**«3-peqət»** **«Ḳara at»** — aqarqilik (adəmning terisi ḳariyidu) Asaslik axlik-yeməklik intayin ḳimmət, lekin ḫəxəmətlik turmuxḳa «kerəkliklər»ni alǝili bolidu
«Luḳa» 11:21 «wabalar»	**«4-peqət»** **«tatirang at»** — ölüm «wabalar» (dunyadikilərning təttin biri ḳiliq, waba, aqarqilik wə yirtḳuq ḫaywanlar arḳilik ölidu).
8-ayət «Mana bu ixlarning yüz berixi huddi ḫamilidar ayalning tolǝiḳining baxlanǝiniǝa ohxaydu»	Atlar tohtaydu «Dəḫxətlik azab-oḳubət» baxlinidu
9-14-ayətlər — ziyankəxlik «Andin kixilər silərni tutup, azab-oḳubətkə selip ǝltüridu...» «Hudaning padixaḫliḳi ḫəḳḳidiki bu hux həwər pütkül dunyaǝa jakarlinidu»	**«5-peqət»** «Ḳurbangaḫ astidki janlar» (ziyankəxlik bilən ǝltürülgən) Hudadin ḳisasini soraydu; lekin ularǝa ahirḳi ziyankəxlik tügigüqə kütüxünglar kerək, deyilidu
14-ayət «Andin zamanning ahiri bolidu»	
15-28-ayətlər «Daniyal pəyǝəmbər eytḳan «wəyran ḳiloḻuqi yirginqlik nomussizlik»	(Bu ixlar «peqətlər» arisida ayan ḳilinǝan əməs, bəlki «Wəḫiy»də keyinrək ayan ḳilinidu)
29-ayət «U azab-oḳubətlik künlər ǝtüp kətkən ḫaman, ḳuyax ḳariyidu, ay yoruḳluḳ bərməydu, yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu. Andin asmandin Insan'oǫlining kəlgənlikining alamiti kərülidu; yər yüzidiki pütkül ḳəbililər yiǫa-zar kətürüxidu. Ular Insan'oǫlining küq-ḳudrət wə uluǫ xan-xəripi bilən kəktiki bulutlar üstidə keliwatḳanliḳini kəridu»	**«6-peqət»** « Ḳuyax bəz kiyimdək ḳariyidu... ay ḳandək bolidu yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu. asman yoḳap ketidu Barliḳ padixaḫlar, sərdarlar, baylar, ḳullar taxlaroǫa: — «Üstimizgə qüxünglar! Hudaning siymasidin wə ḳozining oǫəzipidin yoxurunglar! Qünki Ularning oǫəzipi tutḳan dəḫxətlik kün kəldi» — dəydu.

Biz təwəndə nəḳil kəltürgən ayətlərmu «zamanlarning ahiri»ni, xundaḳla uning bilən baoǫlanoǫan ohxax wəḳələrni kərsitidu, dəp ixinimiz. Bu ayətlərdə, «Mat.» 24:29diki wəḳələrdə wə «Wəḫiy»də 6-peqətkə yətkəndə ahirḳi basḳuqning kelixi enik kərsitilgən: —

«Mat.» 24:31 «**U pərixtilirini zor jaranglik bir kanay sadasi bilən əwətidu, ular Uning tallioƣanlirini asmanning bir qetidin yənə bir qetigiqə, dunyaning tət bulungidin yioƣip bir yərgə jəm kilidu**»

«Wəḩ.» 11:15 «**Andin yəttinqi pərixtə kaniyini qaldi; ərxtə yukiri awazlar anglinip mundak deyildi: «dunyaning padixaḩliki Pərwərdigarimiz wə uning Məsiḩining padixaḩliki boldi, u əbədil'əbədgiqə ḩəküm süridu**»

«1Kor.» 15:51-52 «**Biz ḩəmmimiz ölümdə uhlaydioƣan əməs; bəlki ḩəmmimiz özgərtilidioƣan bolimiz! bir dəkikidila... əng ahirki kanay qelinoƣanda özgərtilimiz; qünki kanay qelinsa, ölgənlər qiriməs ḩayatka tirildürülidu....**»

«1Tes.» 4:16 «**Qünki Rəb Özi bir pərman towlixi bilən, bax pərixtining awazi wə Hudaning yangratkan kanay sadasi iqidə asmandin qüxidu wə Məsiḩdə boloƣan ölgənlər awwal tirilidu; andin tirik kaloƣan bizlər ular bilən birgə, Rəb bilən ḩawada kərüxüx üqün, bulutlar arisioƣa elinip kətürülimiz; wə xuning bilən biz Rəb bilən mənggü birgə bolimiz**»

«Zək.» 14:3-6 «**..wə Pərwərdigar qikip xu yat əllər bilən uruxidu... Uning putliri xu küni Zəytun teoƣida turidu.. silər Yəḩuda padixaḩi Uzziyaning künliridə boloƣan yər təwrəxtə kaqkininglardək kaqisilər... Xu küni nur tohtap kalidu..**»

Xu wakitlarda: —

(1) Hudaning tallioƣanliri yioƣilidu; kanay qelinidu («Wəḩiy»diki «yəttinqi kanay» «1Kor.» 15:51də «ahirki kanay» dəp atilidu).
(2) Huda Özning səltənitidə ḩəküm sürüxkə baxlaydu.
(3) Insanlarning omumiy sorak ixliri təyyarlinidu.

Altinqi peqət əmdi Rəbning dunyaoƣa kaytip kelixigə munasiwətlik ixlarni kərsitidu. Yəttinqi peqət bolsa (8:1) asmanda yerim saətlik sükütni kərsitidu — buni sorak aldidiki ix dəp karaymiz. Yər yüzi xu qaoƣda kərünməydu. Birak 8-babta hatiriləngən sorundiki ixlar «yəttinqi peqət»tin keyin əməs, bəlkim yəttinqi peqəttiki ixlardin ilgiri bolidu («**..wə mən karisam, mana....**»). Inqikilik bilən karisak, sorun altinqi peqəttin ilgiriki məzgildə (bəlkim ilgiriki üq yerim yilda) bolidu. U 5- wə 6-peqət arilikidiki wakitni, xundakla 6-peqəttiki bəzi ixlarni öz iqigə alidu.

Əgər birinqi tət peqət wə Rəbbimizning «Matta» 24-babtiki tət wəkə («sahta pəyoƣəmbərlər wə sahta Məsiḩlər», «uruxlar» «aqarqiliklar wə yər təwrəxlər» wə «wabalar») tooƣruluk bayani dərwəkə ohxax ixlarni kərsətkən bolsa, («**Bu ixlar tuoƣutning bexidiki toloƣak azabliri, halas**») əmdi bu jazalar yər yüzidə allikaqan baxlanoƣan ḩəm ḩazir ularni kərməktimiz. Dərwəkə öz dəwrimizdə bu ixlarning eoƣirlixix wə tezlixix wəziyiti kərünməktə; sahta pəyoƣəmbərlər, özini Məsiḩ dəwaloƣuqilarning sani, dunya boyiqə boloƣan uruxlarning sani, aqarqilik wə (zamaniwiy tibabətqilikning tərəkkiyati boloƣini bilən) wabalardin əlidioƣanlarning sanining yekinki yüz yilda ilgiriki barlik tarihta hatiriləngən sanlardin kəptur. Yekinki yüz yilda boloƣan yər təwrəxlər ilgiridə hatiriləngən ḩəmmə yər təwrəxlərdin kəp boloƣan. Xunga ḩazir pütün dunyadiki etikadqilaroƣa qüxidioƣan intayin zor ziyankəxlik wakti aldida turimiz: «**Kixilər silərni tutup, azab-okubətkə selip öltüridu, mening namim wəjidin pütkül əllər silərdin**

nəprətlinidu». Lekin xuning bilən təng: «**Barlik əllərgə agaḩ-guwaḩlik bolsun üqün, Hudaning padixaḩliki ḩəkkidiki bu hux həwər pütkül dunyaoƣa jakarlinidu**» («Mat.» 24:9, 14)..

7-bab — Kəynigə ķarax — «dəḩxətlik azab-okubət»tin qikkan mewə (ḩosul)

Awwal Yuḩanna Israilning on ikki ķəbilisidin bolƣan «144000» kixini kəridu. Ular Huda təripidin alaḩidə tallanoƣan wə alaḩidə ķooƣdilidioƣanlardin bolsa kerək. Ular Hudaning alaḩidə iltipatioƣa erixkən wə «**tunji ḩosulning mewisi**» dəp ataloƣaqka (14:1-5), biz ularni dəsləptiki jamaəttikilərni kərsitidu, deyixkə mayilmiz. Qünki əslidə əzlirini Hudaning məkşət-muddialirioƣa xərtsiz beoƣixlioƣanliki üqün, biz bügünki kündimu Hudaning səz-kalamini anglaxka nesip boldukku? Ḩalbuki, bəzi alimlar ular yəttə yillik «dəḩxətlik azab-okubət»ning ķorkunqluk wakitlirida hux həwərni əllərgə yətküzgüqi alaḩidə bir guruppa bolidu, dəp karaydu. Undak bolsa, nemixka ular «**tunji ḩosulning mewisi**» dəp atilidu? Təwəndə mumkinqiliki bolƣan bir jawabni tiloƣa alimiz, lekin bizning pikrimiz yənila yukiridikidək bolidu.

U ixtin keyin Yuḩanna mundak bir sorunni kəridu: «**Ḩər əl, ḩər kəbilə, ḩər milləttin bolƣan, ḩər tillarda səzlixidioƣan san-sanakşiz zor bir top halayik təhtning wə ķozining aldida turatti; ularning ḩəmmisigə ak ton kiydürülgən ....**». U ularning salaḩiyitini sorioƣanda: «**Bular dəḩxətlik azab-okubətni bexidin ətküzüp kəlgənlərdur. Ular tonlirini ķozining ķenida yuyup, ap'ak kiloƣan**» jawabən eytilidu.

«Dəḩxətlik azab-okubət» pəkət «ahirki yəttə yil»lik bolsa nemixka Yuḩannaoƣa («dəḩxətlik azab-okubəttin qikkan») bu bir top kixilərla kərsitilidu? Ularning aldida etikad kiloƣuqilar yokmidi? Oylirimizqə, bu zor bir top kixilərning kərsitilixining səwəbi, hux həwərning dəḩxətlik kiyinqilikka yüzlinixi bilən xularda, yəni xu «mol ḩosul»da ahirki əng qong nətijisi wə oƣəlibisi ayan kilinidu. Muhlislarning san-sanakşiz kəp boluxi ilgiriki dəwrlərdiki məmin bəndilərni (xundakla bizlərnimu) hux həwərning hizmitidə qing turuxka rioƣbətləndüridu. Gərqə «uruk qeqix»ka yər kattik wə ḩawa sooƣuk bolsimu, ahirki ḩosul «san-sanakşiz» bolidu. Bu kixilərning eoƣir azab tartkanliki «**Huda ularning kəzliridiki ḩər tamqə yaxni sürtidu**» degən ixtin kərünidu. «**Bular dəḩxətlik azab-okubətni bexidin ətküzüp kəlgənlər**» degən jümlidinmu kərüniduki, ulardin kəp kismi u wakitta Hudaning yolida eltürülgən. Muxu sorunda ular «tirilgən yengi tənliri»də bolup, «təhtning aldida turidu» — xunga biz muxu sorunni «dəḩxətlik azab-okubət»tin keyin bolidu, xu məzgilning bir nətijisi (Huda aldidiki əng muḩim nətijə)ni kərsitidu, dəp karaymiz.

«Dəḩxətlik azab-okubət»ning bu ikkinqi yerimi zor ziyankəxlik wə etikadqilar kurban bolƣan məzgil ikənliki təwəndiki səwəblərdin kərünidu, yəni: —

(1) Yukiridiki 6:11-ayəttiki səzlərning mənisidin;
(2) Rəbbimizning «Mat.» 24:9-13də hatiriləngən, xu qaoƣdiki ziyankəxlikning ilgiri kərülüp bakmioƣan dərijidə bolƣanliki tooƣruluk səzliridin;
(3) «Wəḩiy»də keyin kərüngən diwining insanlaroƣa əz bəlgisini ķobul kilixka ixlətkən besimidin (adəmlər ķobul kilmisa barlik insaniy ḩokukliridin məḩrum bolidu);
(4) 12:27də, «Əjdiha»ning Israildiki «kaldi»oƣa tegəlməydioƣanlikini baykioƣandin keyinki oƣəzipining nətijisidin;
(5) «Dan.» 7:21-22də wə keyinki ayətlərdə hatiriləngən, «Dəjjal» tooƣruluk wəḩiylərdin kərgili bolidu.

8-9-bablar — «Yəttə kanay»

8:3 Yəttə kanayning qelinixi bolsa «altun huxbuydan»ni tutqan pərixtining huxbuyni «**muqəddəs bəndilərning dualiri**»ɲa ḳoxup sunuxi bilən baoɳliḳ bolidu. Bu dualar bəlkim 6:10də kərsitilgən «**ḳurbangaḥ astidiki muḳəddəs bəndilər**»ning dualirioɣa ohxax boluxi mumkin — ikki jayda kərsitilgən dualarning nətijisi ohxaxla Hudaning jazalirining tekülüxi bolidu. Hudaning jazasi qüxsun, degən bir dua «yengi əḥdə»gə muwapiḳ duamu? Bizgə «**Düxmənliringni səygin, ular üqün dua ḳil**» dəp əmr ḳilinoɣan əməsmu? Biraḳ Hudaning «qong səwri» bolsa «qəksiz səwr» əməs. Hudaning asiyliḳ ḳiloɣuqi insaniyətkə kərsətkən uzun səwr-taḳiti bir kün bolmisa baxḳa bir kün qekigə yetidu. Axu waḳitlarda Hudaning iradisigə muwapiḳ boloɣan dua bolsa ahirda insanlardiki asiyliḳlarning jazalirini tiləydioɣan dua bolidu.

Ḥeqbolmioɣanda pərixtilərning kanayni qelixliri wə munasiwətlik tekülgən jazalar (bu jazalar «mənggülük jazalar» əməs, bəlki yənila «tərbiyiləx jazaliri ḥesablinidu) ḳurbangaḥdiki dualar təripidin baxlanoɣan bolsa kerək. 6:9-11diki «5-peqət» waḳtida, mömin bəndilərgə, ḳisas waḳti kəlmidi, kütüx kerək deyilidu. Muxu ayətlərgə ḳarioɣanda, bu kütüx waḳti ḥazir toxti — demək, Hudaning əltürülidioɣan mömin bəndilirining sani toxḳan bolup, eoɣir ziyankəxlik waḳti ahirlaxti, əmdi Hudaning jazaliri baroɣanseri eoɣirlaxḳan ḥalda qüxidu. Xunga biz bu «yəttə kanay»ning waḳti «dəḥxətlik azab-oḳubət»ning yəttə yilining ahirḳi yerimida kelidu, dəp ixinimiz. Muxu yərdə «kanaylar»ni təpsiliy təḥlil ḳilmay, pəḳət munasiwətlik wəḳələr tooɣruluḳ qüxənqimizni təwəndikidək bayan ḳilimiz: —

(1) «Kanaylar» huxbuydandiki qooɣlar yər yüzigə taxlinixi bilən baxlinidu — nətijidə «**awazlar, güldürmamilar, qaḳmaḳlar wə yər təwrəx**» bolidu. Bu ixlar bəlkim kanaylardiki wəḳələrning baxlinixi, xundaḳla «dəḥxətlik azab-oḳubət»ning ikkinqi yerimining baxliniximu boluxi mumkin («Dan.» 9:24-27diki izaḥatlarni wə ««Daniyal»din aloɣan sawaḳlar»da «yətmix yəttə» tooɣruluḳ izaḥlirimiznimu kerüng). «Yəttə kanay»ning «yəttə peqət»ning waḳit tərtipi boyiqə əgixip kəlməydioɣanliḳioɣa ispat kəltürüx üqün biz pəḳət üqinqi kanayning nətijisi «**Asmandin qüxidioɣan, sularni aqqiḳ ḳilidioɣan «kəkrə» isimlik yultuz**» bolidu, dəp kərsitimiz. Bu ix qoḳum altinqi peqəttin **ilgiri** bolidu, qünki xu peqət eqiloɣanda «**Asmandin barliḳ yultuzlar qüxidu**».

Ḳiziḳ bir ix xuki, sabiḳ Sowet Ittipaḳidiki etiḳadqilar «Qernobil yadro istansisidiki wəḳə»ni «kəkrə» degən yultuz bilən munasiwətlik boloɣan bu bexarətning bir əməlgə axuruluxi» dəp ḳaraytti. Ukrain tilida «Qernobil»ning mənisi «kəkrə» degən mənidə. Yuḳirida bayḳioɣinimizdək, nuroɣun bexarətlərning «toluḳ əməlgə axurulux»idin burun daim «kiqik əməlgə axurulux»liri bolidu.

Tətinqi kanaymu (kün, ay wə yultuzlarning üqtin bir ḳismi ḳarangoɣuluxidu) altinqi peqəttin **ilgiri** boluxi kerək. Qünki altinqi peqəttə «**Kün toluḳ ḳarangoɣuluxidu, ay ḳanoɣa aylinidu, yultuzlar asmandin qüxidu**».

Muḳəddəs Kitabta 7 nərsə yaki wəḳə bəzidə «4+3» (tət ḳoxuloɣan üq) xəklidə bəlinip bayan ḳilinidu. Məsilən, «peqətlər»ning aldinḳi tətidə «tət atliḳ», keyinki üqidə «dəḥxətlik azab-oḳubət» bayan ḳilinidu. Kanaylarmu xundaḳ. Ahirḳi üq kanay «üq way»mu dəp jakarlinidu. Keyinki azablar tehimu eoɣir dərijidə bolidu (ibraniy tilida «way»ning asasiy mənisi «lənət oḳuloɣan» yaki «ḳaroɣaloɣan» bolidu).

Bəxinqi kanay —birinqi «way». Baxḳa bir yultuz asmandin yərgə qüxidu. Yultuzning məlum xəhs ikənliki kərünidu (12:4, «Zəb.» 147:3, «Ayup» 38:7də yultuzlar pərixtilər yaki pərixtilik küqkə baoŋliḳ kərünidu). «Ḥalakət» isimlik pərixtə pəyda bolidu, u bəlkim ḳarangoŋuluḳḳa təwə pərixtidur. Qekətkidək janiwarlar ḥangdin qiḳidu, ular ḥaxarət xəklidiki jinlarmu? Ularoŋa ḥərḳandaḳ yexil nərsigə ziyan yətküzüx qəklinidu. 1-kanayda barliḳ yexilliḳ kəyidu; xunga muxu yərdə yexilliḳ ḳaytidin əsüxkə baxlidi, degən hulasigə kelix kerək.

Xu ayətlərdin yənə bayḳaymizki, barliḳ jinlar yaki napak roḫlar ḥazir yər yüzidə yürməydu; bəziliri ḥazirqə solanoŋan ḥalda turidu.

Altinqi kanay — ikkinqi «way». 12-ayəttə yənə təkitlinidu.

200 milyon kixilik ḳoxun. Ular kimlər? Bəzilər ularni Jonggu yaki Ḥindistanning ḳoxuni dəp ḳaraydu; birak ularning ḳiyapitidin ḳarioŋanda, ular insanlarning ḳoxuni əməs, bəlki xərḳtin qiḳḳan birhil «jinliḳ waba» boluxi kerək. Ular elip kelidioŋan wabadin kərimizki, insaniyətning kəpi «barsa kəlməs» ḥaloŋa, yəni towa ḳilmaydioŋan dərijigə yətkən; gərqə wabaning Hudadin kəlgənlikini bilgən bolsimu, ular yənila towa ḳilmaydu (9:20-21).

Xuni dəp ətimizki, Təwrat wə Wəḫiydiki kəp bexarətlərdə tiloŋa elinoŋan ḳorallar zamaniwiy ḳorallar əməs, bəlki ḳədimki ḳorallardur. Biz jəzm ḳilalmisaḳmu, ahirḳi zamandiki wabalardin biri «pən-tehnikilik» uruxni qəkliyəlixi mumkin dəp oylaymiz (əməliyəttə matorlardək türlük addiy elektr yolliri, jümlidin barliḳ komputerlar birla magnetliḳ zərbə dolḳunida asanla kardin qiḳirilidu. Undaḳ zərbə dolḳuni yadro partlaxtin, ḳuyaxning «partlax yalḳuni»din pəyda boluxi mumkin).

Muxu ayətlərdinmu insaniyətning ḳaloŋan ḳismining yənila jinlaroŋa yaki altun, tuq yaki taxtin yasaloŋan butlaroŋa qoḳunuxḳa baoŋlanoŋanliḳi enik kərünidu. Rosul Pawlusning deginidək «**Kixilər Hudani bilixni rət ḳilsa, Huda ularni türlük əhməḳlikkə tapxuridu**» («Rim.» 1:19-32, wə «2Tes.» 2:7-12ni kərüng). Əgər bu məzgil «dəḫxətlik azab-oḳubət»ning ikkinqi yerimi boloŋanda, bundaḳ butpərəslik (bəlkim Babilning təsiri bilən, 17-18-bablarni kərüng) diwigə boloŋan qoḳunux bilən təng boluxi mumkin.

Altinqi kanaydiki Əfrat dəryasida baoŋlanoŋan «tət pərixtə»ning boxitilixi (keyin 16-babtimu təswirləngəndək) xərḳtin kelip Əfrat dəryasidin ətidioŋan ḳoxun bilən baoŋliḳtur.

10-bab — Yəttinqi kanayning qelinixḳa ḥazirlinixi — Yuḥannaoŋa tapxurulidioŋan «kiqik oram yazma»

«**Hudaning siri tamam bolup əməlgə exixi»**ning aldida, yəttinqi kanayning tonuxturuluxioŋa (7-ayət) az ḳaloŋanda Yuḥannaoŋa kiqik bir oram yazma tapxurulidu; u buni yeyixi kerək idi (11-ayət). Xuning bilən uningoŋa «**Sən yənə kəp millətlər, əllər wə ḫər hil tillarda səzlixidioŋanlar wə padixaḫlar tooŋrisidiki wəḫiy-bexarətlərni yənə jakarlixing lazim**» deyilidu. Bu bexarətlər (11-18-bablar) ətmüxtiki bəzi ixlar wə 19-babḳiqə boloŋan ariliḳtiki waḳitlar tooŋruluḳ jamaətkə zərür boloŋan baxḳa wəḫiylərni əz iqigə alidu. Pəḳət 19-babtila «**Hudaning siri əməlgə axurulidioŋan**» ahirḳi əwjigə qiḳḳan sorun bizgə ayan ḳilinidu.

11-bab, 1-ayət

Yuḩannaoƣa əlqəm ḩasisi tapxuruluxining məḵsiti (əzakiyal pəyoƣəmbərgə tapxuruloƣandək, «əzakiyal» 40-bab): «**Baroƣin, Hudaning ibadəthanisi, ḵurbangaḩi wə u yərdə ibadət ḵiliwatḵanlarni əlqigin**». Muxu səzlərgə ḵarioƣanda «dəḩxətlik azab-oḵubət» waḵtida Yerusalemda yənə bir jismaniy ibadəthana wə ḵurbangaḩ ḵuruluxi mumkin (Wəḩiy berilgən waḵtida Yerusalemdiki ibadəthana alliḵaqan Rim imperiyəsi təripidin miladiyə 70-yili asasən wəyran ḵilinoƣanidi). Yənə kelip kəzdə tutuloƣan bexarəttiki ibadəthanining iqki bəlümigə kirgənlər Hudaoƣa sadiḵ bolidioƣanlardin bolsa kerək. Yuḩanna ularni əlqidimu? Əlqidi, dəp oylaymiz, lekin uzunluḵ-kəngliki bizgə eytilmaydu. Nemixḵa? Wə nemixḵa «**Ibadəthanining taxḵiriḵi ḩoylisini** (buloƣanoƣanliḵi tüpəylidin) **əlqiməy ḵoy**» deyilidu? Bu ix bəlkim Hudaning Yerusalemda yengidin ḵurulidioƣan xu ibadəthanining iqki ḵisimlirini dəsləptə ḵooƣdaydioƣanliḵini kərsitixi mumkin. Ḩeqbolmioƣanda roḩiy düxminimiz bizning Hudaoƣa ibadət ḵilixtiki sirtḵi ipadilirimizni bəzi waḵitlarda qəkliyəlisimu, Huda iqki dunyayimizda Əzigə ətküzüliwatḵan ibaditimizgə ḩeqḵaqan ḩeqkimning qək ḵoyuxioƣa yol ḵoymaydu.

Bu yengi ibadəthana tooƣruluḵ «Əzakiyal»diki «ḵoxumqə səz»imizdin nəḵil kəltürimiz: —

«Israiliyədə turuwatḵan Yəḩudiy həlḵining az degəndə 1950-yillardin beri yengi bir ibadəthanini ḵaytidin ḵurux qertyoƶi wə ibadəthanining əslidiki yeridə ḵaytidin ḵurbanliḵni ḵilix pilani bolup kəlgən. Angliximizqə ular ḵurmaḵqi boloƣan ibadəthanining qertyoƶi Əzakiyalning 40-44-bablirioƣa asaslanoƣan. Lekin Zion teoƣining (taoƣning bügünki tüzülüxigə ḵarioƣanda) Əzakiyal kərgən ibadəthanini ḵuroƣudək yeri yoḵ, wə ḵuruluxḵa baxḵa tosaloƣular bar. Lekin ixinimizki, ular bir ibadəthanini ḵuridu. Qünki Təwrat wə Injilda, dəjjalning ahirḵi zamanda «ibadəthanini igiliwelixi» wə xu yərdə əz yirginqlik məbudini tiklixi tooƣruluḵ bexarətlər bar («Dan.» 9:27, 12:11, «Mat.» 24:15, «2Tes.» 2:1-11ni kərüng).

Bu ibadəthana bəlkim dəjjalning ḵoli bilən wəyran bolidu; Əysa Məsiḩ dunyaoƣa ḵaytip kəlgəndə yər yüzi üstigə ming yil ḩəküm sürüxi («Wəḩ.» 20:1-7)ning dəslipidə Əzakiyal kərgən bu yengi ibadəthanini ḵuridu dəp ixinimiz».

Birak muxu yərdə: «Yerusalemda üqinqi bir «ibadəthana» ḵuruxning nemə ḩajiti bar? Nemə əḩmiyiti bolsun? Uning ḵuruluxi Hudaning iradisigə muwapiḵmu?» degəndək muḩim soallarni ḵoyuxḵa tooƣra kelixi mumkin. Qünki Injilda bizgə tapxuruloƣan eniḵ təlimlər boyiqə, Huda «insan ḵolliri bilən yasioƣan ibadəthanilar»ni taxlap, Əzigə etiḵad ḵiloƣan insanlardin tərkib tapḵan dunyawi jamaətni «tirik, ḩəḵiḵiy ibadəthana»si ḵilip, Əz xan-xəripini uningoƣa amanət ḵiloƣan. Ḩalbuki, Uning ḵədimki həlḵi boloƣan Yəḩudiylar (Hudani bilmigən ḩalda) Uningoƣa yengi bir ibadəthana ḵurup, u yərdə ḵaytidin ḵurbanliḵlarni sunuxḵa baxlisa ix ḵandak bolidu? Esimizdə barki, Məsiḩ yər yüzidə hizməttə boloƣan waḵitta Yerusalemda bir ibadəthana bar idi. Bu ibadəthana ḩəm butpərəs boloƣan, qiriklixip kətkən rəzil padixaḩ Ḩerod təripidin ḵuruloƣan, xundaḵla əz hiyali boyiqə ijad ḵiloƣan bəzi nərsilərni ḵoxḵan bolsimu, Əysa yənila uni «Hudaning ibadəthanisi» degən nam bilən etirap ḵildi. Məsilən, U: «**Huda, «Mening əyüm barliḵ əllər üqün duahana bolidu**», dedi» dəp, hanini əz pulpərəsliki bilən buloƣioƣanlarni əyiblidi («Mar.» 11:17). Ixinimizki, Yəḩudiy həlḵi kəlgüsidə ohxax yolda, yəni Hudani tonumioƣan wə Uning əmrisiz ḩalda xu üqinqi ibadəthanini ḵuridu. Xuning bilən ibadəthana Uning nami bilən qetixliḵ bolidu wə dəl xu səwəbtin «dəjjal» (diwə, «Məsiḩning rəḵibi») uni əzining ibadəthanisi ḵilmaḵqi bolup, uningoƣa «yirginqlik nomussizliḵ»ni (adəmlərni əzigə

qoḳunduroɣudək naməlum bir nərsə yaki ixni) salidu. Xundaḳ bir yol bilən diwə əzini Hudaning ornioɣa ḳoymaḳqi bolidu («Dan.» 9:27, 12:11, «Mat.» 24:15, «2Tes.» 2:1-11). Bizningqə dəl muxu ixlar tüpəylidin, bolupmu Θz nami dunyadikilərning nəzəridə ibadəthana bilən baoɣliḳ boloɣaqḳa, Huda bu hanini «Meningki» dəydu wə ahir berip uni buloɣioɣanlarni ḳattiḳ jazalaydu.

2-ayəttə hanining sirtḳi ḥoylisi «**yat əllərgə 42 ayoɣiqə tapxuruloɣan**» deyilidu. Bu səzlər yənə Rəbbimizning: «**«Wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizliḳ» «muḳəddəs bir jay»da turidu**» degən səzlirini bizgə əslitidu («Matta» 24-babta). Muxu yərgiqə bu «wəyranqiliḳ» pəḳət «sirtḳi ḥoylida» bolidu; lekin rosul Pawlus bizgə: «**«Gunaһiy adəm»** (dəjjal, diwə) **... Huda dəp ataloɣanoɣa yaki kixilər qoḳunidioɣan ḥərḳandaḳ nərsilərgə ḳarxi qiḳip, əzini ḥəmmisidin üstün ḳilip kərsitidu; u xundaḳ ḳilip Hudaning ibadəthanisida** (Uning «muḳəddəs jayi»da) **olturuwelip, əzini Huda dəp kərsitip jakarlaydu**» dəp təlim beridu. Bu səzlərgə ḳarioɣanda, dəjjal «nomussizliḳ»ini awwal «sirtḳi ḥoyla»oɣa, andin ahirida iqki «muḳəddəs jay»oɣa selixi mumkin. Dəjjalning baxḳa nəqqə ixliri 12-13-bablardimu kərülidu.

3-6-ayəttə, towa ḳilix kerəklikini jakarlaydioɣan bu ikki guwaḥqining ḳabiliyətliri Musa wə Ilyas pəyoɣəmbərlərningki bilən ohxixidioɣan boloɣaqḳa, bəzi alimlar ularni dəl xu ikki pəyoɣəmbər dəp ḳaraydu. Təwrattiki bexarətlərgə wə Rəbbimizning səzigə asaslanoɣanda («Mat.» 17:11-12, «Mar.» 9:11-12) Ilyas pəyoɣəmbər ḳaytip kelixi muḳərrər. Ular «**Pütkül yər yüzining Rəbbi**» aldida turidioɣan «**ikki zəytun dərihi**» bolidu. Ḥagay wə Zəkəriya pəyoɣəmbərlər əz dəwridə xundaḳ idi («Zək.» 4:1-7) (muxu yərdə eytip ətimizki, Təwratta, «**Pütkül yər yüzining Rəbbi**» deyilgən bolsa, Hudaning guwaḥliḳi Israil zeminida bar bolidu. Əksiqə, Huda «ərxtiki Huda» deyilgəndə, Hudaning guwaḥliḳi Israil zeminidin yoḳap kətkənlikini, zeminidin sirtida turoɣanliḳini kərsitidu. 13-ayətni kərüng).

Bu ikki guwaḥqining sularni boysunduridioɣan ḳudriti bar, xunga ular yürgüzidioɣan jazalar dengizoɣa ziyan yətküzidioɣan «ikkinqi kanay» bilən munasiwətlik boluxi mumkin; «sular» degən səz 8:10də dengizni əməs, bəlki dərya-bulaḳlarni kürsitidu; lekin «sular» buloɣanoɣan bolsa, ular dengizoɣa ekip qüxüp unimu buloɣixi mumkin.

13-ayəttə kərsitlgən yər təwrəx «yəttinqi kanay» yaki «yəttiniqi qinə»gə baoɣliḳ «ḳattiḳ yər təwrəx» əməs (16:18).

15-ayəttə «**yəttinqi kanay qelinidu**» — ḳaytilaymizki, «yəttinqi kanay» zamanning ahirini kərsitidu. Buningoɣa 15-19-ayətlər ispat beridu, qünki «**Dunyaning padixaḥliḳi Pərwərdigarimiz wə uning Məsiḥining padixaḥliḳi boldi, u əbədil'əbədgiqə ḥəküm süridu**» (19:6nimu kərüng).

19-ayəttə Hudaning ibadəthanisi eqilidu (u ibadəthana ərxtə, yərdə əməs, 7:5, 14:15-17, 15:5-6, 16:1, 17nimu kərüng); «əḥdisining sanduḳi», yəni Θz ḥuzuri olturoɣan jayi kərünidu. Bu ixlarni dəl Rəb Θzi yər yüzigə ḳaytip keləy degən waḳittiki alamətlər, dəp ḳaraymiz. «Yəttinqi qinə» bilən baoɣliḳ ixlar bularoɣa ohxaxtur (16:17-21).

Xunga «yəttinqi kanay»diki ahirḳi ixlardiki waḳit dəl «altinqi peqət»tiki ahirḳi ixlardiki waḳittur, yəni «**Ularning** (Hudaning wə Kozining) **dəḥxətlik oɣazipi kəlgən küni**»gə ohxax waḳittur. «Yəttinqi qinə»diki ixlarning ahirimu ohxax xu waḳit bolsa kerək (16:17-21).

12-14-bablar

Muxu bablarda aləmning apiridə boloɣandin baxlap Məsiḫning dunyaoɣa ḳaytip kelixigiqə ariliḳtiki tarihning bəzi sirlirini bizgə axkarə ḳilinidu. Bu sirlar «Wəḫiy»də alliḳaqan kərsitilgən bolup, ahirḳi zamandiki muḫim wəḳələr bilən ziq munasiwiti bar. Bu bablardimu Daniyal pəyoɣəmbər wə Rəbbimiz Өzi eytḳan axu «wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizliḳ»ning nemə ikənliki tooɣruluḳ heli kəp məlumatlar təminlinidu.

1-ayət — ərxtə kərüngən ayal — bizningqə bu ayal «ḫəḳiḳiy Israil» — yəni «ḳaldi»ni bildüridu. U «ooɣul bala»ni tuoɣidu. Keyin «ooɣul bala» tooɣruluḳ «**əllərni təmür ḫasa bilən baxḳuridu**» deyilgəḳkə, u qoḳum Əysa Məsiḫning Өzidur. Xunga ayal Məsiḫni tuoɣḳaqḳa, «jamaət» bolalmaydu, bəlki Israil bolsa kerək.

2-6-ayətlər — bu ayətlədə aləm apiridə boloɣan waḳtidiki bir wəḳə —Xəytanning əslidiki ərxtə Hudaoɣa ḳarxi kətürgən isyani kərsitilidu. Ayətlərgə ḳarioɣanda u qaoɣda u əzi bilən pərixtilərning üqtin birini yər yüzigə tartip əkiliwaloɣanidi. Bu ayətlərdin yənə, Əysa Məsiḫning tuoɣuluxining «arḳa kərünüxi»nimu kərimiz. Ḥerod padixaḫ Əysani eltürməkqi boloɣan qaoɣlarda əslidə Xəytanning ḳorali idi. Keyin, «ooɣul bala» Hudaning yenioɣa kətürülidu — buni Əysaning asmanoɣa kətürülüxi, dəp ḳaraymiz. Buningdin keyin «ayal» «qəl-bayawan»oɣa ḳaqidu, xu yərdə 1260 kün (üq yerim yil) alaḫidə ḳuwwətlinidu. Bu waḳit «dəḫxətlik azab-oḳubət»ning birinqi yerimimu? — təwəndiki səḫbitimizni kərüng. Bu ḳiyas tooɣra bolsa əmdi Rəbbimizning asmanoɣa kətürülüxi (Israil təripidin qətkə ḳeḳiloɣandin keyin) wə «dəḫxətlik azab-oḳubət»ning baxlinixi (Israildiki «ḳaldi» ḳaytidin Hudaning alaḫidə baxpanaḫi astioɣa kiridioɣan waḳit) arilikidiki waḳit «məwjut bolmioɣandək» ətüp kətkəndək ḳilidu. Daniyal pəyoɣəmbər aldin'ala eytḳan «yətmix ḫəssə yəttə waḳit» iqidiki «69 yəttə waḳit» Rəbbimizning azab-oḳubətliri bilən tügəp, «dəḫxətlik azab-oḳubət» («yətmix ḫəssə yəttə» iqidiki ahirḳi «yəttə waḳit») bilən ḳaytidin baxlinidioɣan bolsa, bu dəl kütkünimizdək bolmamdu? Ḥazir biz ḳaytidin Daniyalning xu bexaritigə ḳarayli: — «**Bu atmix ikki «yəttə waḳit»** (62+7=69) **məzgili ətkəndin keyin Məsiḫ üzüp taxlinidu, Uningda ḫeqnərsə ḳalmaydu. Kəlgüsidə bolidioɣan əmirning** (Rimning əmirining) **həlḳi bu xəḫər bilən muḳəddəs ibadəthanini gumran ḳilidu. Bu aḳiwət kəlkündək besip kelidu; ahirioɣiqə jənglər dawamlixidu; u yərdə bolidioɣan wəyranqiliḳlar bekitilgəndur**» («Dan.» 9:26)

Muxu yərdə Yerusalemning wəyran ḳilinixi wə Yerusalem xəḫirigə, xundaḳla Yəḫudiy həlḳining bexioɣa keyin qüxidioɣan nuroɣun ḳiyinqiliḳlar aldin'ala eytilidu. Andin biz biraḳla səkrəp «yətmixinqi yəttə waḳit»ḳa ətimiz. Xu waḳitta «**kəlgüsidə bolidioɣan əmir**» yənə pəyda bolup Yəḫudiy həlḳi bilən bir əḫdə tüzidu. Bu əḫdə ularning bihətərlikigə, xundaḳla yengidin ḳuroɣan ibadəthanida ibadət ḳilix ərkinlikigə kapalət berixi mumkin, dəp oylaymiz: —

«**U əmir Hudaning həlḳining kəp ḳismi bilən ahirḳi bir «yəttə waḳit»ta dostluḳ əḫdinamisi tüzidu, lekin bu «yəttə waḳit»ning yerimioɣa kəlgəndə u ibadəthanidiki ḳurbanliḳ wə ax ḫədiyələrni sunuxni əməldin ḳalduridu. U qaoɣda wəyran ḳiloɣuqi «yirginqlik nomussizliḳ» muḳəddəs ibadəthanining əng egiz jayioɣa ḳoyulidu. Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran ḳiloɣuqining bexioɣa yaoɣduruloɣuqə xu yərdə turidu**» (9:27)

Təḫlilimiz tooɣra bolsa «dəḫxətlik azab-oḳubət»ning yəttə yili dəl muxu əḫdining tüzülüxi bilən baxlinidu. Bu əḫdə «həlḳining kəp ḳismi» bilən tüzülidu demək, uningoɣa ḳoxulmaydioɣan az bir ḳismi bardur. Xuning bilən «ayal» bəlkim muxu qəl-bayawanoɣa ḳeqip 1260 kün turoɣan,

dəjjalning əһdisigə əsla қoxulmioɣan «қaldi» boluxi mumkin. Bu ixқa wə 13-16-ayətlərdiki bexarətlərgə қarioɣanda, Israildin boloɣan «қaldi» wətinidin қeqixқa məjbur bolidu, lekin xundaқ қilsa, Hudaning baxpanaһliқi astida қalalaydu. Dəjjalning əһdisidə yoxurun bir xərt boluxi mumkinki, Məsiһқə əgəxkən Yəһudiylərning Israil zeminida turuxioɣa ruhsət bolmaydu. Қizиқ bir ix xuki, һazir Israiliyə һəkümiti əz zeminioɣa olturaқlaxmaқqi boloɣanlaroɣa dəl muxundaқ xərt қoyidu. Düxmənning məқsiti ularni yoқitix bolsimu, ular Huda təripidin alaһidə қooɣdilidu. Қaqқanlarning məhsus bir jayoɣa қaqidioɣanliқi (miladiyə 70-yili Yəһudiy etiқadqilar Iordaniyədiki «Pəllə» xəһirigə қaqti wə xuningdək bihətər boldi) yaki Yəһudiy əməs etiқadqilar bilən yoxurunidioɣanliқi tehi eniқ əməs.

Əmdi 7:14 wə 14:1də eytiloɣan 144000 muxu «Hudaning қaldisi» yaki uning bir қismimu? Buningoɣa biz tehi jawab tapalmiduқ.

Xəytan «ayal»oɣa tegəlməy қelip dəroɣəzəp boldi wə «uning (ayalning) қaloɣan nəsli, yəni Hudaning əmrlirigə əməl қilip, Əysaning guwaһliқini tutқan pərzəntliri bilən jəng қiloɣili kətti». «Uning қaloɣan nəsli» bolsa dəl Yəһudiy əməs boloɣan jamaətlər, dəp қaraymiz. Xuning bilən «dəһxətlik azab-oқubət»ning birinqi yerimining bexidimu jamaətkə қarxi zor bir ziyankəxlik kətürülidu.

7-9-ayətlərdə yuқiridiki ixlar bilən munasiwətlik boloɣan «ərxtiki urux» təswirlinidu. Mikail wə pərixtiliri əjdiһa bilən jəng қilidu, Xəytan yərgə taxlinidu. Gərqə Xəytan oɣəzipi tüpəylidin yər yüzidikilərgə «way» degən bolsimu, ərxning nəzиridə bu huxallиқ ix boldi; qünki қiskə waқittin keyin Hudaning məmin bəndiliri mirasioɣa erixidu.

Bu ixlarning yənə Daniyal pəyoɣəmbərning bexarətliri bilən eniқ munasiwətlik ikənlikini kərimiz: — «U qaoɣda, қerindaxliringni «қooɣdioɣuqi uluoɣ əmir» Mikail məydanoɣa qiқidu. Bir azabliқ məzgil bolidu; yurt-dələt barliққa kəlgəndin buyan, xundaқ qong balayi'apətlik waқit bolup baқmioɣan. Biraқ xu qaoɣda həlқing қutқuzulidu; ularning iqidiki nami һayatliқ dəptirigə pütülgənlərning һəmmisi nijatliққa erixidu» («Dan.» 12:1-2).

13-bab, 1-7-ayətlər

13-babtiki izaһatimizda kərsətkinimizdək, Əysa Məsiһ Hudaning dəl «obrazi wə ohxaxliқi» boloɣandək diwə dəl Xəytan («əjdiһa»)ning «obrazi wə ohxaxliқi»dur.

17:1- wə 15-din wə «Yəx.» 57:20din oқuoɣinimizdək, «sular» yaki «dengiz» azdurulup қaymaқturuloɣan yər yüzidiki əllərgə daim wəқillik қilidu. Dewə Məsiһni dorap uning salaһiyitigə erixix üqün, һətta «ələmdin tirilgəndək» kərünidu. Diwigə «kupurluқ səzləydioɣan bir eoɣiz» berilidu, xundaқla yənə «42 ay»oɣiqə «dawamlixix»қa һoқuқ berilidu. Xuning bilən biz xundaқ қaraymizki: — «Dan.» 9:27də eytiloɣandək diwə Israil bilən əһdisini buzup, əzining һəқiқiy salaһiytini axkarilaydu. Xu qaoɣda u Yerusalemdiki ibadəthanidin paydilinip, əzigə ibadət kəltürüx üqün xu yərdə «yirginqlik nomussizliқ»ni bərpa қilidu. «Uning mukəddəs bəndilərgə қarxi jəng қilip, ularning üstidin oɣalib kelixigə yol қoyuldi. Һər қəbilə, һər millət, һər hil tilda səzlixidioɣan əllərgə һəkümranliқ қilix һoқuқi berildi» (13:7). Xuning bilən diwə pütkül dunyaning degüdək imperatori bolidu, wə ohxax waқitta jamaətkə tehimu küqlük ziyankəxlik қilixқa baxlaydu. Etiқadqilarning kəp қismi xu qaoɣda eltürülüxi mumkin.

Bundaқ ixlar «Dan.» 7:23-26-ayətlərdə ayan қilinoɣinioɣa ohxax: — «Tətinqi məhluқ kəlgüsi dunyada bax kətüridioɣan tətinqi padixaһliқ bolup, u baxқa һərқandaқ padixaһliқlaroɣa

ohximaydu. U pütün dunyani yutup, pütün yər yüzini ayaq asti kilip, kukum-talkan kilidu. On münggüz bolsa, bu padixaһliktin kiкip һəkümranlik kilidioɳan on padixaһdur. Keyin yənə bir padixaһ məydanoɳa kiкidu u ilgiriki padixaһlaroɳa ohximaydu; u üq padixaһni aoɳdurup taxlaydu. U Һəmmidin Aliy Boloɳuqioɳa karxi kupurluk sözlərni kilidu һəmdə Һəmmidin Aliy Boloɳuqining mukəddəs bəndilirini һalsizlanduridu. U kalendarni wə һeyt-ayəmlərni wə mukəddəs kanunlarni өzgərtiwetixni kəstləydu. Hudaning mukəddəs bəndiliri «üq yerim wakit» (üq yerim yil) uning һəkümranlikioɳa tapxurulidu.

Andin keyin Hudaning soti eqilidu, buning bilən uning idarə kilix һokuki tartiwelinip, mənggülük üzül-kesil yokitilidu.»

Bu ayətlərgə karioɳanda «diwə imperiyəsi»ning on padixaһliki «dəһxətlik azab-okubət»lik məzgilning dəl otturisida «bərk uridu», wə xu wakittin baxlap oquk kupurluki baxlinidu.

11-17-ayətlərdə Kozioɳa ohxaydioɳan ikkinqi diwə pəyda bolidu. Bu diwining wəzipisi «birinqi diwining һokukioɳa igə» bolup, «sahta pəyoɳəmbər» bolup, türlük məjizilik alamətlər arkilik barlik insanlarni birinqi diwigə ibadət kilduruxtin ibarət bolidu. Xuning bilən sahta bir «üq bir gəwdə» pəyda bolidu — Hudaning ornini almakqi boloɳan əjdiһa, Ooɳulning ornini almakqi boloɳan, əjdiһaning «obrazi» boloɳan diwə wə ularoɳa ibadət kəltürməkqi boloɳan, Mukəddəs Roһning rolini doraydioɳan «sahta pəyoɳəmbər» bar bolidu.

«Diwining but-һəykili» — bizningqə dəl Daniyal kərsətkən «yirginqlik nomussizlik». «əкil-parasiti barliki kixilər diwining rəкimini һesablap baksun» — əmdi buni kilix üqün kandak «һekmət» kerək bolidu?

«Wəһiy»ning əng dəsləpki okurmənliri üqün bu һeqkandak kiyin ix bolmaydu. Qünki һəm Greklər һəm Ibraniylarning һeqkandak ayrim rəkəm sistemisi bolmioɳaqka, məlum sanni bildürüx üqün һərplərni ixlitətti. Bundak sistemida Grekqə elipbəning birinqi һərpi «alfa» bolsa 1ni bildürətti, ikkinqi һərp «beta» bolsa 2ni bildürətti....

«Uning ismining rəкimi» addiy pukralar kəp yərlərdə өz ismidiki һərplər bildürgən «san»ni bir-birigə koxup, yioɳindisini өz dostlirioɳa eytip berətti; bu rəkəm «məһpiy xifir» süpitidə dostlar arisida өz ismioɳa wəkillik kilatti. Məsilən, arhe'ologlar kolap qikкan kədimki xəһər Pompəydiki өylərning tamlirida mundak pütüklər tepilidu: «132 513ni səyidu». Өz ismining rəкimi 513 ikənlikini bilgən kiz bundak pütükni kərsə, dərһal barlik yigit tonuxlirining ismilirini kizoɳin һesablaxka kirixətti!

Dəjjal pəyda boloɳanda ixinimizki, uning ismi ibraniy yaki grek tilida ipadilәngən bolsa, 666 degən rəkəm qikidu. Təwəndiki jədwəl bilən okurmən buni өzi һesabliyalaydu.

Yunan (grek) yezikidiki ḫərplər			
α	(alfa)	alpha	1
β	(beta)	beta	2
γ	(gamma)	gamma	3
δ	(dəlta)	delta	4
ε	(əpsilon)	epsilon	5
(kona ḫərp)	(digamma)	digamma	6
ζ	(zeta)	zeta	7
η	(eta)	eta	8
θ	(feta)	theta	9
ι	(iota)	iota	10
κ	(kappa)	kappa	20
λ	(lamda)	lamda	30
μ	(myu)	mu	40
ν	(nyu)	nu	50
ξ	(ksay)	xi	60
ο	(omikron)	omicron	70
π	(pay)	pi	80
(kona ḫərp)			90
ρ	(ro)	rho	100
σ , ς	(sigma)	sigma	200
τ	(taw)	tau	300
υ	(upsilon)	upsilon	400
φ	(fay)	phi	500
χ	(ḳay)	chi	600
ψ	(psay)	psi	700
ω	(omega)	omega	800

Ibraniy tilidiki ḫərplər			
א	(aləf)	aleph	1
ב	(bət)	beth	2
נ	(gimməl)	gimel	3
ד	(dalət)	daleth	4
ה	(he)	heh	5
ו	(waw)	waw	6
ז	(zayin)	zayin	7
ח	(hət)	cheth	8
ט	(tət)	teth	9
י	(yod)	yod	10
כ	(kaf)	kaph	20
ל	(ləməd)	lamedh	30
מ	(məm)	mem	40
נ ן	(nun)	nun	50
ס	(səmək)	samech	60
ע	(ayin)	ayin	70
פ	(pəḫ)	peh	80
צ	(tsaddə)	tsadde	90
ק	(qof)	qoph	100
ר	(rəx)	resh	200
ש	(xen)	sheen	300
ת	(taw)	tau	400

Oḳurmən Əysaning namini ḫesablap baḳsun! Grek tilida uning ismi «ιησους» (Yesus) bolup, uningdiki ḫərblər mundaḳ rəḳəmlərni bildüridu: Iota = 10, eta = 8, sigma = 200, omikron = 70, upsilon = 400, sigma (baxḳa xəkildə) = 200. Yioŋindisi? (dikḳət ḳilsingiz, Muḳəddəs Kitabta «8» degən rəḳəm kəp yərlərdə «molqiliḳ» yaki «tirilix» bilən munasiwətlik bolidu).

Muḳəddəs yazmilarda «7» bolsa ḫaman Hudaning mukəmməllikini bildüridioŋan yaki Uning mukəmməllikini kərsətkən ixlaroŋa baoŋlinidu.

«6» degən rəḳəm bolsa ḩaman «insan» bilən baoɣliḳ bolidu. Adəm'atimiz 6-künidə yaritiloɣan; yənə kelip «6» Hudaning mukəmməllikini bildüridioɣan «7»din kəm bolup, daim insanning əzigə tayinidioɣanliḳi yaki insanlarning əz-əzini kətürgənliki (təkəbburluḳi)ni bildüridu. Xunga «666» dərwəḳə əzini Huda ḳilmaḳqi boloɣan məlum bir insanning ismining əng muwapiḳ rəḳimi bolidu.

Xunimu eytip ətimizki, ḩazirḳi zamandiki «tor» (Internet)ning ipadisi «www» bolidu. Ibraniy tilida «w» «waw», yəni 6-ḩərp bolup, «www» ibraniy tilidiki ipadisi «666» bolidu. Kəlgüsidə «tor» dəjjalning ḳorali bolup ḳalamdu ḳandaḳ? Ixḳilip bu rəḳəmgə ḳarap etiḳadqilarning əzlirini «tor»oɣa bək urup ketixtin səl pəhəs boluxioɣa tooɣra kelidu, dəp ḳaraymiz.

14:1-5

— 144000 Israil həlḳi yənə pəyda bolidu. Yuḳirida, 7:4 üstidə tohtaloɣanlirimizni kərüng. Əgər «tunji ḩosulning mewisi» degən ibarə «dunyawi jamaətning dəsləpki əzaliri»ni kərsətmisə, undaḳta bəlkim, rosul Yaḳup hetidə: «**Bizlər** (etiḳadqilar) **Uning** (Hudaning) **yaratḳan kainattiki ḩosulining birhil tunji mewisidurmiz**» («Yaḳ.» 1:18) degən omumiy ḩəḳiḳətni kərsitixi mumkin (Təwrat dəwridə ḩosulning tunqi mewisi daim Hudaoɣa atilixi kerək idi). Biz ḳaytidin tuoɣuloɣan bolsaḳ, əmdi yengi ḩayatimiz «**yengi asman, yengi zemin**»gə keliximizdin ilgiri yər yüzidə «**tunji mewə**»dək ularning wəkili wə ispati bolidu.

Yənə bir imkaniyət barki, bu 144,000 nəpər etiḳadqilar 7:1də kərsitilgən kixilərgə ohximaydioɣan bir türküm, yəni «Israil otturisidin qiḳḳan dəsləptiki jamaət»ni kərsitidu. Ular Rəbgə boloɣan sap dilliḳ sadiḳliḳi wə səygisi «hux həwər»ning pütkül dunyaoɣa tarḳitililixining kəm bolsa bolmaydioɣan ḩalḳilik türtkə idi. Xu tərəptə dəwrdin-dəwrgiqə, biz pütkül dunyadiki barliḳ etiḳadqilar ularoɣa ḳərzdarlarmiz («Rim.» 15:27ni kərüng). Ularning bizgə boloɣan təḩpisi tüpəylidin ularoɣa «pak adəmlər» wə «**Hudaoɣa wə Ḳozioɣa ḩosulning tunji mewisi**» dəp atilixi layiḳ əməs?

8-ayəttə, ikkinqi pərixtə: «**Oɣulidi! Katta xəḩər Babil oɣulidi!**» dəp jakarlaydu. Bu ix «yəttinqi qinə»ning ahirḳi nətijisigə ohxax bolidu (16:17-19). Biz 17-bab tooɣruluḳ bayanimizda buning üstidə tohtilimiz.

9-ayəttə, üqinqi pərixtə kim diwigə yaki but-ḩəykiligə qoḳunsa yaki uning bəlgisini ḳobul ḳilsa mənggü ḳiynilidu, dəp jakarlaydu. Bu həwər «dəḩxətlik azab-oḳubət»ning ahirida kelidu (Babil alliḳaqan gumran boloɣan bolsa, uxbu həwər xu waḳitta boluxi kerək). Muxu həwər bəzi adəmlərning tehi «diwining bəlgisi»ni ḳobul ḳilmioɣanliḳioɣa ispat bolidu. Ḩətta bu ixlarni ḳiloɣan bolsimu, bu agaḩ ular üqün diwining ibaditini taxlap towa ḳilix yoli tehi barliḳioɣa imkaniyət berəmdu? Agaḩ «ḩazirḳi zaman»da bildürülidu — «**Kimdikim diwigə wə uning but-ḩəykiligə qoḳunuwatsa, uning tamoɣisin pexanisigə yaki ḳolioɣa ḳobul ḳiliwatsa...**». Bu «ətkən zaman»da əməs ipadənmigəqkə, eytḳan kixilər üqün towa ḳilix pursiti barmidu? Muḳəddəs Kitabta Hudaning ḩeqḳandaḳ muxundaḳ agaḩi bikar bolmaydu — demək, gərqə kəqürüm ḳilix pursiti tiloɣa elinmioɣan bolsimu, ḩardaim bar bolidu (məsilən, Yünüs pəyoɣəmbər Ninəwə xəḩiridikilərgə bərgən agaḩ). Biz pəḳət jənnətkə yətkəndila jəzm bilələymiz.

14:14-20də Rəb Əysaning қaytip kəlgən yənə bir kərünüxini kərimiz. Bumu bizgə xuni ispatlayduki, waқit «yəttinqi qinə»ning waқtidin keyin bolidu. Yuһanna «Insan'oоғliоғa ohxaydioғan» birsining bulut üstidə olturoғanliқini kəridu. U oroғiқi bilən oruxқa baxlaydu. Bu orma yahxi orma, Insan'oоғli Məsiһ Өzi xəhsən alidioғan, yəni nijatқa erixkənlərdin boloғan orma dəp қaraymiz («Mat.» 24:31ni kərüng — bu waқit dərwəқə «**zamanning ahiri**»).

Keyinki orma pərixtə təripidin elinoғan — Hudaning jazasini tartixқa boloғan orma. Қanning kəplikigə қarioғanda, undaқ қiroғinqiliқ yər yüzidə bolup baқmioғan.

Bizgə һazir Hudaning «dəһxətlik azab-oқubət»ning ikkinqi yerimidiki ahirқi jazalirining kəprək təpsilatliri məlum қilinidu. Bu jazalar «yəttə qinə» yaki «yəttə balayi'apət» dəp atilidu.

15-16-bablar «Yəttə qinə»din qiққan «Yəttə balayi'apət»

Yuһannaoғa yənə bir wəһiy tapxuruloғan, bu қetim «dəһxətlik azab-oқubət»ning ikkinqi yerimining ahirida, Rəb Əysaning қaytip kelixkə az қaloғan қiskа məzgildiki jazaliri tooғruluқ bolidu: —

«**Asmanda zor һəm karamətlik yənə bir alamətni, yəni ahirқi yəttə balayi'apətni tutup turoғan yəttə pərixtini kərdüm (ahirқi balayi'apət deyilixtiki səwəb, Hudaning oғəzipi bular bilən ahirlixidu)**»

Omumiy jəһəttin eytқanda, «yəttə qinə»diki jazalar «yəttə kanay»diki jazalarni ətkürləxtürxidu.

15:2-4 Məmin bəndilirining bu küyining məzmunioғa қarioғanda waқit «dəһxətlik azab-oқubət»tin keyin bolidu, qünki bu waқitta küy eytқuqilar diwə üstidin oғəlibə қiloғan wə Hudaning һəkümliri yər yüzidə namayan қilinoғan bolidu.

15:5-8 Bu «yəttə qinə» biwasitə ərxtiki ibadəthanidin qiқidu — demək, jazalar Hudaning Өzining jazaliri bolidu. Ilgiriki qüxürülgən balayi'apətlərdin bəziliri Xəytanning өz rəzil küqini қoyuwetixini өz iqigə elixi mumkin idi.

16:2 «**Birinqi qinə**» — diwigə qoқunoғanlar üstidə əxəddiy yara pəyda bolidu — diwə allиқaqan ayan boloғaqқa, bu wəқə ikkinqi «1260 kün» iqidə bolidu.
16:3 — «**Ikkinqi pərixtining qinisi**» — dengiz қanoғa aylinip, dengizda barliқ janiwarlar əlidu. Bu wəқə «2-kanay» (dengizning üqtin biri қanoғa aylinidu)din keyin bolsa kerək.

16:4-7 «**Üqinqi pərixtining qinisi**» — dəryalar wə bulaқlar üstigə tөkülüp, ularmu қanoғa aylinidu. Bu wəқə yənə «3-kanay» (dengizning üqtin biri aqqiқ bolup, kөp adəm əlidu)din keyin bolsa kerək.

16:8-9 «**Tətinqi pərixtining qinisi**» — қuyax üstigə tөkülüp, қuyax təpti adəmlərni kөydüridu. Bəzilər bu qinə «4-kanay» (қuyax waқitning üqtin biridə қarangoғulixidu) bilən baoғliқ, dəp қaraydu. Əmma bizningqə ««qinə»lərdiki jazalar «kanay»larni ətkürləxtüridu» degən prinsip tooғra bolsa, «bəxinqi qinə» bəlkim «4-kanay»da boloғan apətni tehimu bəttər қilidu.
16:10-11 «**Bəxinqi pərixtining qinisi**» — «diwining padixaһliқi» (yər yüzidiki kөpinqi

jaylar) ḳarangoɣulixidu. Insaniyətning kəpinqisi yənila bu ixlarni Huda təripidin kəlgən dəp bilip turup, towa ḳilmaydu, ḩətta tehimu kupurluḳ ḳilidu.

16:12-16 «**Altinqi pərixtining qinisi**» — Əfrat dəryasi ḳurutuwetilidu. Bu ix «altinqi kanay»diki wəḳəgə ohxax; xərḳtiki padixaḩlar ḩazir «Ḩarmageddon»da boloɣan jənggə ḳatnixixḳa kələləydu (Əfrat dəryasining ḳurutuwetilixi kerək boloɣanliḳi bizgə bu dəwrdiki uruxlar wə ḳatnax ḳorallrining «zamaniwiy» əməslikini ispatlaydu, bolmisa ayrupilanlar asanla ətüp ketətti!).

(«Yərəmiya»diki ḳoxumqə səzimizdiki «Əfrat dəryasining ḳurutuwetlixi»ɣa dair burunḳi bir wəḳə tooɣrisidiki izaḩatimizni kərüng. Xu qaoɣdimu «ḳurutulux» «Babil xəḩiri»ning yoḳitilixioɣa «xərḳtin kelidioɣan bir padixaḩning yoli»ni təyyarlax üqün idi. Wəḳə «Yər.» 50:38, 51:30-32, 36də bexarət ḳilinidu; «Yəx.» 45:1nmu kərüng).

16:17-21 ayətlər «**yəttinqi pərixtining qinisi**» — ḩawaoɣa təkülidu. «**Ix tamam boldi!**» degən awaz anglinidu. «Yəttinqi kanay» qelinoɣinida ohxax awaz anglinidu. Yüz beridioɣan yər təwrəx ilgiriki ḩərḳandiḳidin eoɣir bolidu. Bu ayətlərgə ḳarioɣanda Babil üstigə qiḳiriloɣan ḩəküm-jazani (on padixaḩning ḳolida — 17:16ni kərüng) «yəttinqi qinə»diki wəḳələr əz iqigə alidu. Biz ḩazir Rəb Əysa Məsiḩning ḳaytip kelidioɣan «bosuoɣisi»ɣa kəlduḳ. Ḩəmmə ix buningoɣa təyyar turidu. Uning ḳaytip kelixining əyni təpsilatliri pəḳət 19:11-19də təswirlinidu. Əmma awwal 17- wə 18-babtiki «ḳisturma səz»gə ḳarax kerək. Bu bablarda ahirḳi zamanlarda, xundaḳla ḩazirḳi dəwrimizgə küqlük təsir kərsitiwatḳan «Babil» bizgə «pax ḳilinoɣan ḩalda» tonuxturulidu.

(17-18-bablar) «Büyük paḩixə ayal» — Babil

Muḳəddəs yazmilar iqidə «Babil» muḩim bir temidur. «Babil» ḩəm xəḩərning əzi wə bu xəḩərning kəynidə turoɣan birhil roḩiy küqigə wəkildur. «Yar.» 10:10də Nimrodning Hudaoɣa ḳarxiliḳ bildürüp, insanning xan-xeḩritini kətürüx məḳsitidə «Babil»ni ḳuroɣanliḳi kərünidu. Ḩazir «Wəḩiy»də Babil paḩixə ayalning süpitidə kərünidu; u «**Ḳozioɣa yatliḳ boloɣan ḳiz**» (21:9), yəni jamaətning dəl əksi bolidu; Babil ḳizil kiyim kiyidu, «sular üstidə» olturidu; jamaət, yəni «yengi Yerusalem» asmandin qüxidu, ap'aḳ kiyim kiyip, huddi əz eri üqün təyyarlanoɣan toy ḳilidioɣan ḳizoɣa ohxax bolidu. Paḩixə ayal diwining üstigə minidu (siyasiy wə Xəytanning küqigə tayinidu), buzuḳluḳ ḳilidu (kimki uningoɣa payda yətküzsə, Babil əzini uningoɣa satidu). U az degəndimu (1) «sahta bir jamaət» yaki diniy tüzüm; (2) ḩəḳiḳiy bir xəḩər — «ḳaytidin ḳuruloɣan Babil» boluxi mumkin.

«Yerusalem» wə «Babil» xəḩərlirining birsi asmandin, birsi asiy Nimroddin kelidu. 9-ayətkə ḳarioɣanda uning Rim xəḩiri bilən munasiwiti barliḳidin kimmu gumanlansun? Ḩalbuki, «paḩixə ayal» — «Rimdiki «Katolik jamaət»ni kərsitidu» deyix 18-babtiki təpsilatlaroɣa ḳarioɣanda yüzəki bir qüxənqə bolidu. Barliḳ bayanlaroɣa inqkilik bilən ḳarioɣandin keyin, bəlkim bir hulasigə keliximiz mumkin: —

Yuḩanna muxu yərdə kərgən diwə 13-babta kərüngən diwigə ohxax bolsa kerək, lekin ḩazir «**bədinini kupurluḳ namliri ḳapliɣan bir toḳ ḳizil diwə**» kərünidu — uning ḩəḳiḳiy əpt-bəxirisi kərünidu.

Tapxuruloŋan һekmət boyiqə «paһixə» yəttə bax üstidə olturidu, bu baxlar: —

(1) Yəttə taoŋ. Kədimki zamanlarda һəmmigə ayanki, «Rim xəһiri əslidə Tiber dəryasining sol kiroŋikidiki yəttə taoŋ üstigə bərpa kilinoŋan».

(2) Yəttə padixaһ («**Bularning bəxi yikiloŋan, birsi bar, yənə biri tehi kəlmidi. U kəlgəndə pəkət azla wakit turalaydu**»). Mukəddəs yazmilarda bayan kilinoŋan, Hudaning həlki Israiloŋa karxi turoŋan, xundakla Hudaning Israil arkilik Kutkuzoŋuqi-Məsiһni əwətidioŋan pilanini yokatmakqi boloŋan (Məsiһning əjdadi boloŋanlarni yokitix arkilik) alaһidə altə imperiyə bar idi. Ular: —

(1) Misir (əsli Ibraһimdin Sараһni tartiwalmakqi idi, keyin Israilda barlik ooŋul bowaklarni əltürüxkə tirixkan;

(2) Asuriyə imperiyəsi (pütkül Israilni yokatmakqi),

(3) Babil imperiyəsi (Yəһudadiki barlik xaһzadilərni aoŋwat kiliwətməkqi idi, keyin Babilning baylikliri kəp Israillaroŋa wətəngə kaytmaslikka ezitku boldi),

(4) Media-Pars imperiyəsi (Əstər ayal padixaһning künliridə bax wəzir Һaman pütkül Israilni yokatmakqi boloŋan),

(5) Grek imperiyəsi («Antiokus Əpifanis» imperator boloŋanda Israildiki ibadətni pütünləy buzup, xundakla ularning Hudaning həlki boloŋan salaһiyitini yokatmakqi boloŋan),

(6) Rim imperiyəsi (Məsiһni əltürgən, Yerusalemni wəyran kiloŋan, jamaətkə əxəddiy ziyankəxlik kilixka baxlioŋan). Xuning bilən «**bəxi yikiloŋan** (Misir, Asuriyə, Babil, Pars, Gretsiyə), **birsi bar** (Rim) **yənə biri tehi kəlmidi. U kəlgəndə pəkət azla wakit turalaydu**» (Daniyal pəyoŋəmbərning bexarətlirigə wə təwəndiki 11-ayətkə asaslanoŋanda wə xundakla Babil Rim xəһirigə baoŋlanoŋan boloŋaqka, bu yəttinqisini biz birhil «kaytidin janlanoŋan Rim» dəp oylaymiz).

«**Burun bar boloŋan, əmdi һazir yok boloŋan diwining əzi səkkizinqi padixaһdur, xundakla u һəm yəttisidin biri bolup һalakətkə karap mangidu**» — xunga «diwə» «əsligə kəltürülgən Rim»din qikixi mumkim. Uning qikixi bilən təng on padixaһnimu һokukka erixtüridu. Andin («Dan.» 7:8, 20-21gə asaslanoŋanda) diwə ondin üqisini təһtidin qüxürüwetip ularning ornini igiləydu.

«On padixaһ» bolsa pəkət «bir saət»la һokukluk bolidu. Əgər «Wəһiy»də «bir һəptə» 7x360 künni bildürsə, undakta «bir saət» = 360/24 kün, yəni 15 kün bolidu — ixkilip intayin kiska bir wakit bolidu.

17:15-18-ayəttə Xəytanning ahirki məkситini kərimiz. Gərqə u muxu «paһixə ayal»ni əllərni butpərəslik wə һərhil buzuklukka azduruxka ixlətkən bolsimu, u insanlarning pəkət tax-yaoŋaqtin yasaloŋan butlaroŋa ibadət kilixidin razi əməs — u ularning ibaditining «əz obrazi boloŋan diwə» arkilik biwasitə əzigila boluxini halaydu. Xuning bilən «ayal Babil»ni əzining wakitlik məkситidə ixlətkəndin keyin Xəytan on padixaһning wasitisi bilən uni yokitidu (Xəytanning barlik wasitiqilirining ahirki akiwiti ohxax bolidu).

Yuḩannaoɣa paḩixə tooɣruluḳ: «**Yər yüzidiki padixaḩlarning üstidin ḩəkümranliḳ ḳilidioɣan katta xəḩərdur**» dəp eytilidu. Ötkən zamanlarda (səkkizinqi əsirdin on altinqi əsirgiqə) «Rim papasi» əslidə Rim imperatorliri arḳiliḳ, imperiyə yoḳaloɣandin keyin əzlikidin Yawropadiki kəp padixaḩlarning üstidin kəp jəḩətlərdə ḩəküm sürətti. Ayətkə ḳarioɣanda ahirḳi zamanda bundaḳ ix ḳaytidin pəyda bolidu. Muxu yərdə səḩipə qəklikliki bilən munasiwətlik təpsilatlarni təminliməymiz, lekin Babilning kona alaḩidə butpərəsliki bilən ḩazirḳi Rimdiki «Katolik dini» ziq munasiwətlik, deyiximiz kerək. Bularning alaḳisi ḩətta Pərgamum xəḩiri («Xəytanning təhti boloɣan jay», 2:13) arḳiliḳ baoɣlanoɣan.

Tarihtiki rəddiyə ḳiloɣusiz pakit xuki, ottura əsirlərdiki Rim papaliri oquḳ-axkarə ḳatilliḳ, əhlaḳsizliḳ, jinsiy buzuḳluḳ wə bəqqiwazliḳliri bilən ḩətta butpərəslərni səskəndürətti. Rim papiliḳ boloɣandin tartip muxu papilar «Məsiḩning namida» Hudaning məmin bəndiliridin, məyli ərlər bolsun, ayal bolsun yaki ḩətta balilar bolsun, ḳanqilioɣan adəmlərni ḳiyin-ḳistaḳḳa aloɣan, kəydürgən, paləq ḳiloɣan wə əltürgən, buni pəḳət bir Huda bilidu. Ular əltürgən məmin bəndilər Rim imperiyəsi əsli əltürgən bəndilərdin ziyadə kəp idi. Rim papasi Yawropadiki kixilərni Yəḩudiy həlḳigə nəprətlinixkə ḳutritixliri Ikkinqi Dunya Uruxida Gitlerning altə milyon Yəḩudiyni ḳətl ḳilixioɣa muḩim türtkə boloɣanidi.

Yənə eytixḳa muwapiḳḳi, dunyadiki əng rəzil jinayətqi təxkilat («Mafiya», ḳara ḳol jəmiyiti) Rim xəḩiri jaylaxḳan dələttə yiltiz tartḳan wə «Rimning Katolik jamaiti» bilən ziq munasiwiti bar.

18-babta Yuḩanna Babilning tehimu kəprək jəḩətlirini kəridu. Muxu babta u qong soda xəḩiri süpitidə kərünidu. Yəxaya wə Yərəmiya pəyoɣəmbərlərning Babil xəḩiri tooɣruluḳ bexarətliri tehi toluḳ əməlgə axurulmioɣaqḳa, kəlgüsidə Babil xəḩirining ḳaytidin ḳuruluxini, andin ḳaytidin wəyran boluxini muḳərrər, dəp ḳaraymiz.

18-babta «Babil»ning «soda» alaḳisi intayin eniḳ kərünidu. Babilning muḩim alaḩidilikini təwəndikidək kərsitimiz: —

(1) Babil etiḳadqilardin boloɣan ḩəḳiḳiy jamaətning birhil əksi, sahtisidur.
(2) U daim ḩəḳiḳy jamaətkə ziyankəxlik ḳilidu wə ḩətta «**barliḳ yər yüzidə ḳiroɣin boloɣanlar**»oɣimu birhil məs'uliyiti bar (18:24)
(3) Yər yüzidiki barliḳ padixaḩlar uning bilən sodilixix wə uningdin paydilix üqün əzlirini əhlaḳ jəḩəttə buloɣaydu.
(4) Babil barliḳ sən'ətlər wə ilim-pənlərdin paydilinidu wə ular arḳiliḳ kixilərni əzigə tartidu.
(5) U seḩirgərlik ḳilidu.
(6) Babil bolmisa həlḳ'ara soda yaki kəng dairilik soda mumkin bolmay ḳelip, dərḩal tügixidu.
(7) Uning Rim xəḩiri bilən muḳim munasiwiti bar; ahirḳi zamandiki Rimda yiltiz tartḳan diwining ḳollixioɣa erixidu, lekin ahirda diwə uni yoḳitidu.
(8) Babilning tügixixi intayin ḳiskə waḳit iqidə bolidu; bu ix «on padixaḩ»ning ḳolida bolidu.
Dərwəḳə u «bir sir» bolidu!
Bolupmu yeḳinḳi zamanlarda Babilning salaḩiyiti tooɣruluḳ altə ḳiyas otturioɣa ḳoyuldi: —

(1) Rimlik Katolik jamaiti
(2) Məlum birhil «dunyawiy din» yaki etiqadi buzuloŋan «hristian dunyawiy jamaiti»
(3) Soda-setiq, türlük tijarət
(4) Amerika
(5) Ḳaytidin ḳuruloŋan Babil xəḩiri
(6) Ikkinqi ḩəm bəxinqisi — «dunyawiy din» wə «ḳaytidin ḳuruloŋan Babil» xəḩiri.

Bularning iqidiki «Amerika» əng namuwapiq namzat boluxi mumkin, qünki etiqadqilarning jamaətliri Amerikida uqrioŋan ziyankəxlik bügüngə qədər az boldi; Amerika kəp ḳetim ziyankəxliktin ḳaqḳan Yəhudiylaroŋa wə Məsiḩiy etiqadqilaroŋa baxpanaḩ boldi. Bundaq degənlikimiz Amerikidiki əḩwal pəḳət əzgərməydu, deginimiz əməs. Əzimiz təwəndiki səwəblərdin 6-pikirgə mayilmiz: —

Muxu 17- wə 18-bablardin dunyadiki kəp soda (ḩəmmə soda deməkqi əməsmiz) ixlirining kəynidə bir roḩ turidioŋanliqini, insanlarni əzigə tartip ḳiltaḳḳa qüxürüwatḳanliqini kərgili bolidu. Xunga kəpligən kixilərning dinini bolsa dəl «soda» degili bolidu. Rəbbimiz bu ixni tiloŋa elip: «**Silər ḩəm Hudaning, ḩəm mal-dunya (**«mammon»)**ning ḳuli boluxunglar mumkin əməs**». Grek tilida «mammon» «soda, baylik, küqlük tayanq»ni bildüridu. Bəlkim, 18:23də bu sirni qüxinixtiki bir aqḳuq bizgə kərsitilidu: «**barliq əllər sening seḩir-əpsunliringoŋa aldandi**». 9:20də bu seḩirlikning küqi ayan ḳilinidu.

«Babil» Hudaning ḩəḳiḳiti wə nijatioŋa ḳarxi turoŋan, Hudaning bəndilirigə ziyankəxlik ḳilidioŋan dunyadiki barliq dinoŋa, jümlidin «mammon»oŋa wəkillik ḳilidu, desək bəlkim ehtimaloŋa yeḳin bolidu. Kəlgüsidə dunyawiy dinlar birləxtürülüp, Rim papasi ularning bexi boluxi mumkin. Qünki Rim xəḩiridə Rim papasi rə'isliki astida dunyadiki kəp dindarlar, jümlidin «Hristiyan dini», Budda dini, Ḥindu dini, Islam dini wə Tibət dinidiki ərbablar birnəqqə ḳetim kengəxtə jəm bolup billə «dua ḳilip» «Hudaoŋa ibadət» ḳilixti. Əməliyəttə ularning «kengəx» paaliyətliri «Siz yahxi, mən yahxi, ḩəmmimiz yahxi adəmlərmiz» deyixtin baxḳa ix əməs. Ularning kəp ixlar tooŋruluq bir-birigə xunqilik ḳoxuloŋanliqining səwəbi əməliy etiqadḳa boloŋan əḳidiliri intayin kəm boloŋaqḳa, ḩeqḳandaq muḳim bir əḳidigə degüdək ixənməytti; biraq ularning kəpinqisi xu muḩim bir nuḳtida bir pikirdə boloŋanki, «Pütkül aləmdə mutləq birla ḩəḳiḳət məwjut degili bolmaydu» wə «Mumkin bolsa «mutləq ḩəḳiḳətkə ixəngənlər»ning kəzḳaraxlirini aləmdin yoḳitix kerək».

Soda ixlirioŋa kəlsək, dunyadiki kəp soda ixlirining ḩər türlük dinoŋa ziq munasiwətlik ikənlikidin kimmu guman ḳilsun? Əfəsustiki zərgərlər buning kərünərlik bir misalidur («Ros.» 19:23-41). Rimdiki «Watikan» (Katolik dinining «bax ixtabi»)ning bayliḳliri ḳanqilik ikənliki naməlum, lekin xübḩisizki, nuroŋun dələtlərning barliq həziniliridin artuḳtur. «Watikan»ning nuroŋunlioŋan soda alaḳiliri bar, yeḳinḳi bəzi wəḳələrgə ḳarioŋanda, «Mafiya» bilənmu munasiwiti bar. Ḥalbuki, bu 18-babtiki tekistlər ḩətta yuḳirida xu ixlardin ətüp, dunyadiki kəp ḳisim sodilarning birhil «seḩirlik küq»ning alaḳisidə turuwatḳanliqini, ḩətta axu küq təripidin baxḳuruliwatḳanliqini bizgə puritidu.

«Wəḩiy»diki Babil tooŋruluq bu bexarətlərning bizgə tapxuruluxning səwəbi bizgə dunyadiki muxu uluoŋ iḳtisadiy sistema (bankilar, payqiklar, türlük payqik bazarliri wə ḩazirḳi ḩəmmidin muḩim «tor»diki soda)ning kəynidə bir seḩirlik jinning küqi bar dəp məlum ḳilixtin ibarəttur. Bu iḳtisadiy sistema insanning səzi (Hudaning səzi əməs) üstigə

ḳuruloɣan bolup, uning dunyadiki barliḳ din bilən billə adəmni azdurup, ḩəḳiḳətnin ayrixḳa heli küqi bar.

Kəlgüsidə «Babil xəḩiri» ḳaytidin ḳurulsa, dunyaning soda-setiḳini ḩalḳiliḳ kontrol ḳiloɣudək amillarni tutuxi mumkin. Sadam Ḩusəyn Babil xəḩirini ḳaytidin əsligə kəltürməkqi boloɣan; u bügün «ḳismən ḳuruloɣan peti»da turidu.

Babilning gumran boluxi (14:5-12-ayətlərdə kərsitilgən üq pərixtining həwirigə ḳarioɣanda) bəzi kixilərning towa ḳilixioɣa türtkə boluxi mumkin. Lekin xu ix adəmni intayin ḩəyran ḳalduriduki, ḩətta nuroɣun balayi'apətlərning agaḩlirioɣa, xundaḳla Hudaning Өz guwaḩqilirining guwaḩliḳini anglap turup, xunqə kəp adəmlər əzlirining səkratḳa qüxüp pat arida jazaoɣa tartilidioɣanliḳioɣa ḩeq ḳarimay, bəlki Babil üqün ḩəsrət qekip yioɣa-zar kətüridu. Kona zamanlarda Hudaning pərixtisi Sodom xəḩiridikilərni rəzilliki tüpəylidin urup kor ḳiliwətkən. Lekin ular Hudaning jazasidin ḩeq agaḩ almay, kor turupmu yənə gunaḩ ḳilix pursitini izdəp yürgən («Yar.» 19:11). Rəb Өzi bizgə təlim bərginidə, ḩətta ḳiyamətning ḩarpa künimu kəp adəmlər sodisini ḳiliweridu, dəp kərsitidu («Mat.» 24:36-41, «Luḳa» 17:26).

19-bab — Əysa Məsiḩning ḳaytip kelixi

19-babta zamanning ahirḳi kərünüxi, jümlidin Rəbbimizning ḳaytip kelixi biz üqün təswirlinidu. Yuḳirida kərsətkinimizdək, bu ixlar

(1) altinqi peqətning;
(2) yəttinqi kanayning;
(3) yəttinqi qinining;
(4) (17-bab-19:4də hatiriləngəndək) Babil üstigə tökülgən jazalarning əwjigə qiḳixidur.

20-bab — Xəytanning baoɣlinixi, ming yilliḳ səltənət

«1Kor.» 6:2-3ni kərüng. Uningda rosul Pawlus Hudaning dunya üstidin ḩəküm qiḳirixida Uning muḳəddəs bəndilirining nesiwisi bar, dəydu. Muxu səzning əməlgə axuruluxi muxu «ming yil»ning bexida boluxi kerək.

Yənə bir ex eniḳki, «ikki tirilix» bar — birinqi tirilix «ming yil»ning aldida, yəni ixəngüqilərning tirilixi; ikkinqi tirilix ming yildin keyin, yəni etiḳadsizlarning tirilixi bolidu.

Bu ming yilliḳ səltənət ḩəḳḳidiki bayanlarning xunqə ḳiskə ikənliki, kərünüxtə məlumatning xunqə azliḳi bizni ḩəyran ḳalduruxi mumkin. Bu ixning өzi bizgə xuni ispatlayduki, «ming yilliḳ səltənət» əməliyəttə Təwratḳa tonux boloɣan xu dəwrdiki etiḳadqilaroɣa nisbətən «yengi ix» əməs. Qünki Təwrattiki nuroɣun pəyoɣəmbərlərning yazmilirida «Hudaning padixaḩliḳi» alliḳaqan tiloɣa elinoɣan. «Wəḩiy» pəyoɣəmbərlərning xu kəp həwərlirigə xu qaoɣoɣiqə naməlum bolup kəlgən ikki məlumat, yəni munu ikki soaloɣa boloɣan jawabni ḳoxup təminləydu: —

(1) Hudaning (yər yüzidə boloɣan) padixaḩliḳi ḳanqə waḳit dawam ḳilidu?
(2) U ḳandaḳ tügəydu?

«Wəḩiy»

Andin Yuḩanna yengi asman, yengi zeminni kəridu; «**Qünki burunḳi asman wə zemin ətüp kətkənidi. Dengizmu məwjut bolmidi**».

Biz ḩazir yengi asman, yengi zemin tooɣruluḳ tolimu ajayib wə tilsimat bayanlaroɣa kəlduḳ (21-22-bab). Bəzi alimlar bayḳioɣinidək, Məsiḩ Əysa bizgə u dunya üqün təyyarliniximiz kerək dəp xunqə kəp ḳetim təlim bərgən bolsimu, pütkül muḳəddəs yazmilar iqidə yengi asman-zemin tooɣruluḳ pəḳət muxu ikki babtinla həwirimiz barliḳi bəlkim səl oɣəlitə tuyulidu. Lekin əḩwal bəlkim ḩeq baxḳiqə bolmasliḳi mumkin. Ḩazirḳi əḳlimiz intayin qəklik, ḩətta zərriqilik boloɣaqḳa, əgər yengi asman-zeminni toluḳraḳ təswirligən bolsa, bəlkim uni pəḳətla qüxinəlməy ḳaloɣan bolattuḳ.

Təwəndə biz «Wəḩiy»də «yəttə peqət» eqiloɣandin keyin bexarət ḳilinoɣan muḩim wəḳələrni tərtipi boyiqi tizixḳa tirixmaḳqimiz; andin bu wəḳələrni bir «waḳit jədwili» iqigə tizmaḳqimiz.

Ḩazirḳi zaman: —
Aḳ atḳa mingüqi — sahta Məsiḩlər
Ḳizil atḳa mingüqi — uruxlar
Ḳara atḳa mingüqi — aqarqiliḳlar
Tatirang atḳa mingüqi —waba, aqarqiliḳ, urux; insanlarning təttin biri ölidu.

Xəytanning yər yüzigə taxlinixi — «dəḩxətlik azab-oḳubət»ning baxlinixi.

Dəjjal pəyda bolidu, «tinq-amanliḳ elip kəlgən» ḩalda bolidu. U «yengi Rim»ning bexi bolup («yəttinqi bax»); «on münggüz»i tehi namayan bolmidi. U Hudaning həlḳining «kəp ḳismi» bilən (demək, ḩəmmə Yəhudiy bilən əməs) əḩdə tüzidu («Dan.» 9-bab).

Yilan (yəni əjdiha, bəlki diwə əməs) Hudaoɣa sadiḳ boloɣan «Israilning ḳaldisi»ni yoḳatmaḳqi bolidu.

«Ḳaldi» qəl-bayawanoɣa (təyyarlanoɣan bir jayoɣa) ḳaqidu.

Yilan yənila Israilning ḳaldisini ḩalaḳ ḳilmaḳqi bolidu, lekin «ḳaldi» 1260 kün qəl-bayawanda ḩimayə ḳilinidu.

Etiḳadqilarning jamaətlirigə zor ziyankəxlik baxlinidu. Lekin nuroɣun adəmlər hux həwərni ḳobul ḳilidu, «mol ḩosul» bolidu (7-bab, «zor bir top adəmlər») — bu «dəḩxətlik azab-oḳubət»ning birinqi yerimining əng muḩim təripidur.

Diwə (dəjjal) Israil bilən boloɣan əḩdisini buzidu. U Yerusalemdiki ibadəthanining «sirtḳi ḩoyla»sini buloɣaydu. Bu «dəḩxətlik azab-oḳubət» məzgilining otturisi bolidu.

Diwə on münggüzi (on padixaḩ) bilən təng özining rəzil əpt-bəxirisi bilən pəyda bolidu;

Diwə üq padixaḩni təhtidin qüxürüp, ularning ornioɣa qiḳip asasiy ḳoḳuḳḳa igə bolidu.

Diwining yəttə bexidin biri əjəllik yarilinidu, andin saḳaytilidu (andin «səkkizinqi bax» bolidu).

Diwə (sahta pəyoɣəmbərning yardimi bilən, bolupmu «əjəllik yarisi» saḳaytiloɣandin keyin) insanlarni özigə ibadət ḳilduridu.

Diwə özini ibadəthanisida «Mana özüm Hudadurmən» dəp kərsitip («2Tes.» 2-bab) «wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizliḳ»ni ornitidu.

Sahta pəyoɣəmbər diwigə bir but-ḩəykəl yasaydu. U ḩəykəlni «tirik» ḳilidu, uni səz ḳilduridu, türlük baxḳa karamətlərnimu kərsitidu. Diwining bəlgisini ḳobul ḳilmioɣanlaroɣa ḩeqḳandaḳ soda-setiḳni ruhsət ḳilmaydu.

Hudaning məmin bəndiliri tehimu eoɣir ziyankəxlikkə uqraydu. Diwining bəlgisini ḳobul ḳilmioɣaqḳa, ular ḩeqnemini setiwalalmaydu. Babil muxu ziyankəxlikkə ḳatnixidu. Israillar

(Pələstində turoɣanlar) ḩazir diwining harliḳi astida ḳalidu. Əgər muxu waḳit 144000 tallanoɣan Yəḩudiy pəyda boloɣan pəyt bolsa, ular Hudaning alaḥidə baxpanaḥi astida guwaḩlik berixni baxlixi mumkin. Ikki guwaḩqi Israiliyə zeminida 1260 kün guwaḩlik beridu.

Bəxinqi kanay — adəmlər bəx ay ḳiynilidu

Əfrat dəryasi ḳurup ketidu. «Xərktiki padixaḩlar» kelidu.

Ḩarmageddonda boloɣan jəng insanlarning üqtin biri əlidu.

«Ikki guwaḩqi» əltürülidu, ḳaytidin tirilidu, asmanoɣa kətürülidu.

Diwə burulup «Babil»ni yəwetidu.

Sodigərlər Babil üstidə yioɣa-zar kətüridu — jəm'iiyətni muḳim ḳilidioɣan iḳtisadiy sistema yoḳ bolidu.

Asmanning otturisida uquwatḳan üq pərixtə kərünidu; ularning yətküzidioɣan həwiri: —

(1) «**Hudaoɣa ibadət ḳilinglar, qünki sot ḳilix waḳti kəldi**»;
(2) «**Babil oɣulidi**»;
(3) «**Diwigə qoḳunidioɣanlar wə tamoɣisini ḳobul ḳilidioɣanlaroɣa ... jaza qüxidu**».

«**Muḳəddəs bəndilər aram elix waḳti kəldi**» degən tətinqi awaz ərxtin anglinidu

Rəb bulutlarda ayan bolidu, muḳəddəs bəndiliri Өzi bilən «ḩawada uqrixix»ḳa elinidu.

Yənə bir pərixtigə yər yüzidə ḳaloɣanlarni sorakḳa tartix wəzipisi tapxurulidu. «**Hudaning ḳəḩrining qong xarab kəlqiki**»ning waḳti kelidu.

Rəb (muḳəddəs bəndiliri bilən) qüxidu — Israil xu waḳitta ḳutḳuzuluxi mumkin.diwə yoḳitilidu.

Yər yüzidə ḳaloɣanlar bar bolidu — ular balilar wə bowaḳlarla boluxi mumkin.

Diwə wə sahta pəyoɣəmbər ot kəligə taxlinidu.

Yər yüzidə ḳaloɣanlar «ming yillik səltənət»kə kiridu.

«Ming yillik səltənət»

«Ming yillik səltənət»ning ahirida, Xəytan yənə boxitilidu, əllər aldinidu

Yerusalemoɣa ahirḳi ḩujum ḳilinidu

Hudaning jazasi asman wə zemin ot iqidə eritip yoḳitilidu

Ḳaloɣan əlgənlər (etiḳadsizlar) tirildürülüp sorakḳa tartilidu

Yengi asman-zemin pəyda bolidu

Peqətlər, kanaylar, «ariliḳtiki kərünüxlər» wə «yəttə qinə»ning bir-birigə boloɣan munasiwiti bəlkim təwəndiki jədwəldikidək bolidu: —

Peqətlər	Kanaylar	Ariliktiki kərünüxlər	Qinilər
1-peqət			
Aḳ at			
Sahta məsiḥlər			
2-peqət			
Ḳizil at			
Urux			
3-peqət			
Ḳara at			
Aqarqiliḳ			
4-peqət			
Talirang at			
Ölüm, waba, aqarqiliḳ, urux. Insanlarning tɵttin biri ölidu			
(---------- «Dəḥxətlik azab-oḳubət»ning baxlinixi ----------)			
5-peqət		«Əmir» Israil bilən əḥdə tüzidu Əjdiha «ayal»ni yoḳatmaḳqi «Ayal» 1260 kün yoxurulidu Əjdiha jamaətkə ziyankəxlik ḳilidu	
Ḳurbangaḥ astidiki janlar Ziyankəxlik pat arida baxlinidu		I I 1260 kün I I I	
(---------- «Dəḥxətlik azab-oḳubət»ning otturisi ----------)			
		Diwə ḥəḳiḳiy ḳiyapəttə kərünidu, əḥdini buzidu 144000 kərünidu?? «Ikki guwaḥqi» On padixaḥ pəyda bolidu Üq padixaḥ təḥttin qüxidu	

		Diwə «əjəllik yarilinidu» Diwə saḳaytilidu «Sahta pəyoɣəmbər» kərünidu «Yirginqlik nomussizliḳ» ibadəthanida selinidu «Diwining ḫəykiligə jan kirgüzülidu» Ḫəykəl səzləydu Barliḳ kixilər diwigə qoḳunuxḳa wə bəlgisini ḳobul ḳilixḳa məjburlinidu	
	1-kanay Məldür, ot, ḳan Dəl-dərəhlərning üqtin biri kəydürülidu **2-kanay** Otluḳ taoɣ dengizoɣa qüxidu Dengizning üqtin biri ḳan bolidu, dengizdiki janiwarlarning üqtin biri əlidu		
	3-kanay «Kəkrə» yultuzi qüxidu Dəryalar buloɣunidu, kəp adəm əlidu **4-kanay** Ḳuyax, ay, yultuzlarning üqtin biri ḳarangoɣulixidu		
	5-kanay	(-------????-------)	**1-qinə**
	«Qikətḳilər» bəx ay adəmni ḳiynaydu	((----------)) «Ikki guwaḫqi» əltürülidu	Diwigə qoḳunoɣanlarni yarilar basidu
			2-qinə
			Dengiz ḳanoɣa aylinidu Dengizda ḫəmmə nərsə əlidu

			3-qinə
			Sular, dəryalar ḳanoɣa aylinidu Insanlar iqixi kerək
			4-qinə
			Insanlar ot bilən zəḫimləndürülidu
			5-qinə
			Yənə bir «yara wabasi» Ḳarangoɣuluḳ kəp yərlərni basidu
	6-kanay		**6-qinə**
	«Xərḳtin kəlgən padixaḫlar»ning yolini təyyarlaxḳa Əfrat dəryasi ḳurutilidu «Ḥarmaggedon uruxi»		200 milyon atliḳ xərḳtin pəyda bolidu; Əfrat dəryasidin ətələydu. Adəmlərning üqtin birini eltüridu
		Babil oɣulaydu	**7-qinə**
			«Ix tamam boldi!» Babil jazalinidu
Üq pərixtining ahirḳi agaḫi			
(---------- **«Dəḫxətlik azab-oḳubət»ning ayaoɣlixixi** ----------) (---------- 1260 kün tügəydu ----------)			
6-peqət	**7-kanay**		**7-qinə (dawami)**
Ḳattiḳ yər təwrəx Ḳuyax ḳara, ay ḳan Yultuzlar qüxidu Pərixtimu ḫosul alidu	Ḳattiḳ yər təwrəx Sorax jakarlinidu «Dunyaning padixaḫliḳliri Hudaning padixaḫliḳi boldi!» Məldür	Insan'ooɣli ḫosul alidu	Ḳattiḳ yər təwrəx Yerusalem yiḳitilidu Ḥəmmə xəḫər oɣulaydu. Taoɣlar, arallar yoḳilidu. Məldür
(---------- **Məsiḥ yər yüzigə ḳaytip kelidu** ----------)			
7-peqət			
Ərxtə süküt Sorax təyyarlinidu	Ming yilliḳ səltənət baxlinidu		

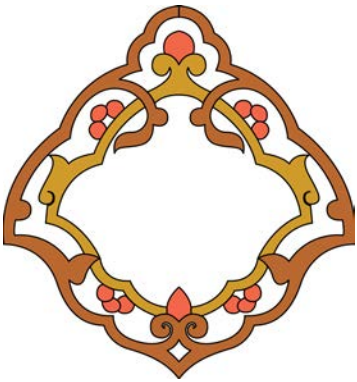

Təbirlər

Tərjimə toƣruluқ bəzi muһim izaһatlar

(1) Tərjimə hizmitimizdə biz nuroƣun baxқa inglizqə, uyoƣurqə wə hənzuqə tərjimilərdin, xundaқla birқanqə muһtərəm təwratxunaslar һəm injilxunaslarning əsərliridin kəp paydilanduқ. Bu jəһəttə biz Ingliz tilidiki «Darbiy» tərjimisi, «Internet»tiki «Netbible» tərjimisi, 1920-yilliri Қəxқərdə Məһmət Xükri wə baxқilar təripidin ixləngən uyoƣurqə nushisi, « Һazirқi zaman uyoƣur tilidiki tərjimisi» wə 1911-yilidiki hənzuqə «Hehebən» tərjimisini tiloƣa alimiz. Bu tərjimilərning һəmmisini «Internet»tin qüxürgili bolidu; munasiwətlik tor bətliri təwəndikidək: —

www.dunyaningnuri.com
www.hayatnuri.com
www.hidayetnuri.com
www.injil.com
www.injil.net
www.uyghurradio.com
www.uyghurradio.net
https://bible.org/chinese/e/download/pdf
https://www.biblegateway.com/versions/
http://www.audiotreasure.com/mp3/Mandarin/menu.htm
https://bible.org/chinese/e/download/pdf
https://bible.org/netbible

Məzkur tərjimimizni «www.mukeddeskalam.com» yaki «www.mukeddeskalam.net»tin kərüxkə wə qüxürüp oқuxқa bolidu.

(2) Muḳəddəs Kitabtiki bablar wə ayətlərning «tərtip rəḳəm»liri oḳurmən ixəngüqilərgə ḳolaylik bolsun üqün, miladiyə 5-əsirdə kəqürgüqilər təripidin ḳoxuloɣan bolup, ular əsliy tekistning bir ḳismi əməs. Oḳurmənlərgə ḳolaylik bolsun üqün palanqi kitabtiki məlum bir ayət xundak yol bilən kərsitilidu: Məsilən: «1Pad.» 2:15 — demək, «Padixaḥlar» birinqi tom, 2-bab, 15-ayət.

(3) Məzkur tərjimidə barlik «kirix səz», mawzu, mawzuqaḳlar, izaḥatlar wə «ḳoxumqə səz»lər oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. **Ular Muḳəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ḳismi əməs**.

(4) Barlik mawzularni wə barlik mawzuqaḳlarning muḳəddəs yazmining bir ḳismi əməslikini enik kərsitix məḳsitidə, baxḳa hət nushisida ipadiliduḳ.

(5) Tərjimimizdə, muḳəddəs yazmilarning tekistliridiki bəzi səzlərmu muxundak «sus» besiloɣan (məsilən, «səzlər»). Bundak səzlər əyni ibraniy yaki grek tekistidə yoḳ, pəḳətla uyoɣurqə tekistimiz rawan qüxinixlik bolsun dəp tərjiman təripidin ḳoxuloɣan səzlərdur.

(6) Əyni tekisttə ibraniy yaki grek tilidiki kəp uqraydioɣan isim ibarilərni bolsa, izqil ḥalda uyoɣur tilidiki təngdixi bilən ipadiləxkə tirixtuḳ. Undak ḳiloɣanda oḳurmənlər məlum bir səz yaki ibarə tooɣrisida əzining tətḳiḳatini elip baralaydu.

(7) Muḳəddəs Kitabtiki bəzi ayətlərning baxḳa birhil tərjimə ḳilinix mumkinqiliki boloɣan əḥwalda küqimizning yetixiqə izaḥat arḳilik baxḳa hil tərjimisini kərsitixkə tirixtuḳ (məsilən, «baxḳa bir hil tərjimisi: «....», «Bəzi alimlar: «...» dəp tərjimə ḳilidu, degəndək). Lekin bundak izaḥat bərginimiz xu baxḳa hil tərjimini tooɣra dəp ḳarioɣinimiz əməs, pəḳət bəzi alimlarning qüxənqisi boyiqə xundak tərjimə ḳilinoɣan, degənliktur. Ikki hil tərjimə otturisida muḥim pərḳ bar bolsa, əz tərjimimizning asaslirini kərsitixkə tirixtuḳ.

Məzmunlar: —

Əng muḥim təbirlər: —

Hudaning Təwrat, Zəbur, Injilda ayan ḳilinoɣan namliri
Hudaning Ooɣli
Insan'ooɣli
«Muḳəddəs Roḥ» (Hudaning Roḥi)
Məsiḥ («Hudaning məsiḥ ḳiloɣini», «məsiḥ ḳilinoɣuqi») wə «məsiḥ ḳilix»
«Pərwərdigarning Pərixtisi» — u kim?
«Təwrat» wə «Zəbur»
«Zəbur» — «Təwrat» wə «Zəbur»ni kərüng
«Injil»

Baxḳilar

«Abba»
«Aramiy tili»
«Asmanlar» (ərxlər)
«Axəraḥ», «Axəraḥlar», «Axəraḥ butlar»
«Aḳsaḳal»
«Amin!»
Ayalqə rod wə ərənqi rod
«Əbədiy» wə «mənggü»
«Ətigənlik ḳurbanliḳ» wə «kəqlik ḳurbanliḳ»
«Əjdiḥalar» ḥəm «Lewiatan»
Ərənqi rod — «ayalqə rod wə ərənqi rod»ni kərüng
«Əfod»
«Əng muḳəddəs jay»
«Əḥdə»
«Əḥdə tüzüx» («əḥdə kesix»)
«Əḥdə sanduḳi»
«Baal»lar
«Bax kaḥin»
«Bərikət» wə «lənət» («ḳaroɣix»)

Biriklər: —

«Təwrat, Injilda ixlitilgən əlqəm birlikliri»ni kərüng
«Padixah.... Pərwərdigarning nəziridə durus boloƣanni ķildi»
«Pasha»

Palqilik
Hudaning ḥəķiķiy pəyoƣəmbərliri wə palqilik
Təwrat (Kona Əḥdə) dəwridə ata ķilinoƣan bexarətlər
Injil (Yengi Əḥdə) dəwridə ata ķilinoƣan bexarətlər
«Pərwərdigarning küni»
«Pərisiylər»
Pərixtilər
«Pəyoƣəmbər»
«Pəyoƣəmbərlərning yazmiliri»
«Pulanglatma ḥədiyə»
«Tərafim» — «əy butliri»
«Təḥtisara» wə «dozah» (yaki «jəḥənnəm») tooƣruluk
Təwrat kalendari; aylar wə ḥeytlar jədwili
«Təwrat ustazliri»
«Jamaət»
«Jənubiy padixaḥlik» — «Israil», «Israillar», «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kərüng.
«Jinlar» («yaman roḥlar», «pasik roḥlar»)

«Qəmüldürüx»
«suoƣa qəmüldürüx»
«Mukəddəs Roḥta qəmüldürüx»
«Hətnə» — «sünnət»ni kərüng
«Hudadin ķorkķanlar» («Hudadin ķorkķuqilar»)
(Hudaoƣa) mutlək ataloƣan
«Hudaning mukəddəs bəndiliri»
Hudaning ḥəsətlik oƣəzipi
«Hudaning «yokĻixi»»
«Hux həwər»

«Hizmətqi»
«Dəsləpki wə keyinki yamoɳurlar»
«Dunya»
«Dozah» — ««təḫtisara» wə «dozah» (yaki «jəḫənnəm»)
toоɳuluқ»ni kərüng
«Rabbi»
«Rosul»
«Roḫ», «jan», «tən» wə «ət» toоɳuluқ
«Roḫiy iltipatlar»
«Sadukḳiylar»
«Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar»
«Səptuagint» — LXXni kərüng
«Sto'i» wə «Sto'ikizm»
(«Sto'ikizm»oɳa ixəngüqilər «sto'iklar» dəp atilidu)
«Sünnət» (hətnə»)
«Sir»
«Sinagoglar»
«Xabat küni»
Xəytan («Iblis»)
«Ximaliy padixaḫlik» — «Israil», «Israillar»,
«Yəḫuda», «Yəḫudiylar»ni kərüng.
«Ḳaldi»
«Ḳanaan»
«Ḳəysər»
«Ḳurbanlik»
«Ḳurbangaḫ»
«Ḳul»
«Ḳerindaxlar»
«Ḳemox»
Kafarət
Kalendar — Təwrat kalendari; aylar wə ḫeytlar jədwilini kərüng
«Kafarət təhti»
«Kaḫinlar»
«Krestləx» (qapras yaoɳaqḳa mihlax)

«Kona Əhdə» wə «Yengi Əhdə»
«Kətürmə ḥədiyə»
«Kerublar»
«Goel» («ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɳuqi» (yaki «ḥəmjəmət-nijatkar»)
«Lawiylar»
«Lewiatan» — «əjdiḥalar» ḥəm «lewiatan»ni kərüng
LXX («Səptuagint»)
«Manna»
«Mənggü» — «əbədiy», «mənggü»ni kərüng
«Moləḳ»
«Mutləḳ atax» «(Hudaoɳa) mutləḳ ataloɳan»ni kərüng
«Murməkki»
«Musaning ḳanuni»
«Muḳəddəs»
«Muḳəddəs qedir»
«Muḳəddəs jay» («muḳəddəs qedir»diki «muḳəddəs jay», «muḳəddəs ibadəthana»diki «muḳəddəs jay»)
«Nazariylar»
«Nikolatiylar»
«Ḥaram» — «ḥalal» wə «ḥaram»ni kərüng
«Ḥalal» wə «ḥaram» ḥesablanoɳan ḥaywanlar
«Ḥalleluyaḥ» («Ḥəmdusana»)
«Ḥəsət» — «Hudaning ḥəsətlik oɳəzipi»ni kərüng
«Ḥəḳḳaniy ḳilix»
«Ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɳuqi» yaki «ḥəmjəmət-nijatkar» — «Goel»ni kərüng
«Ḥosanna»
«Ḥəküm-guwaḥ» — («on əmr»nimu kərüng) (bəzidə «Hudaning guwaḥliḳi», «Hudaning ḥəküm-guwaḥliḳi», «On əmr»mu deyilidu)
«Ḥerodlar»
«On əmr» — «ḥəküm-guwaḥ»nimu kürüng
«Uhlax» — «U ata-bowiliri arisida uhlidi», «U ata-bowilirining yenioɳa kətti», «U həlḳigə ḳoxuldi» ḳatarlik ibarilər
«Urim wə tummim»
«Өz həlḳidin üzüp taxlinidu»

«Өzgərməs muḥəbbət» — Ibraniy tilida «həsəd»
«Өzünglarni pak ḳilinglar» yaki «өzünglarni pak-muḳəddəs ḳilinglar»
«Epikurianizm» (uningoɣa ixəngüqilər «Epikurlar» deyilidu)
«Ibadəthana» (muḳəddəs ibadəthana)
«Ibraniy»
«Israil», «Israillar», «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»
«Ilaḥlar» degən səz tooɣruluḳ
«Yat əllər» («taipilər»)
«Yəttinqi yili» wə «buroɣa qelix yili»
«Yəḥuda» — «Israil», «Israillar», «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kərüng.
«Yəḥudiyə»
«Yuḳiri jaylar»
«Yəḥudiylar» — «Israil», «Israillar» , «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kərüng.
«Yetəkqi»
«Yoḳlax» (Hudaningki) — «Hudaning yoḳlixi»ni kərüng
«Yengi əḥdə» — «Kona əḥdə» wə «Yengi əḥdə»ni kərüng

Jədwəllər

Təwrat, Injilda ixlitilgən əlqəm birlikliri
Muḳəddəs Kitabtiki ḳisimlarning ḳisḳartilma namliri
Təwrat kalendari; aylar wə ḥeytlar jədwili
Muḳəddəs Kitabning (addiylaxturuloɣan) tarihiy jədwili

Hudaning Təwrat, Zəbur, Injilda ayan ķilinoɣan namliri

(1) «əloḩim» wə (2) «əl» yaki «əloaḩ» — adəttə «Huda» dəp tərjimə ķilinidu.

Ibraniy tilining mundaķ ķiziķ ikki alaḩidiliki bar. Birinqi, bəzi səzlər pəķət kəplük xəklidə ipadilinidu. Ibraniy tilida «sular» («mayim») degən kəplük xəkilla bar; «su» degən birlik xəkil yoķ. «Asmanlar» («xamayim») degən kəplük xəkilla bar; «asman» degən birlik xəkil yoķ. Ibraniy tilida adəttə «Huda» deyəlməydu, «Hudalar» («əloḩim» yaki «Eloḩim») deyilidu, lekin mənisi yənila «Huda»dur. «Huda» «birlik xəkil»də ipadilənsə, «əl» deyilidu, məsilən «əl-Xaday» (Ḩəmmigə Ķadir Huda). Bu xəkil az uqraydu.

Ikkinqidin, ibraniy tilida «kəplük»ni bildüridioɣan ikki hil «ķoxumqə» bar. Birinqi ķoxumqə «-ot» bolup, «ikki»ni bildüridu; ikkinqi ķoxumqə «-im» yaki «-ḩim» bolup, «üq» yaki «üqtin kəp»ni bildüridu. Uyoɣur tilidiki «kitab» degən səzni türləp kərsətsək uning xəkilliri mundaķ bolidu: —

«Kitab» — birla kitab

«Kitabot» — ikki kitab

«Kitabim» — üq yaki üqtin kəp kitab.

Ibraniy tilida «Huda» birlik xəklidə ipadilənsə, «əl» deyilidu. Biz buni adəttə «Ilaḩ» yaki «Təngri» dəp tərjimə ķilduķ.

Əmdi yənə «Aləmning yaritilixi» 1:1ni kərəyli: — «**Muķəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti**»

Dərwəķə, «Huda» degən səz muxu yərdə Ibraniy tilidiki «əloḩim» degən səzning tərjimisi. Yuķirida deginimizdək, «əloḩim» «kəplük», yəni «üq, yaki üqtin kəp» xəkildə ipadilinidu. Xundaķ bolsimu, uning bilən munasiwətlik peil bolsa «birlik xəkli»də ipadilinidu. Xuning bilən Muķəddəs Kitabning: — «**Muķəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti**» degən birinqi jümlisidə «Huda» degən səz «üq yaki üqtin kəp» degən xəkildə, yəni «əloḩim» degən xəkildə ipadilinidu, lekin peil («yaratti») bolsa «birlik xəkli»də ipadilinidu. «Yaratti» degən peil «ikkilik xəklidə» yaki «kəplük xəklidə» uqrimaydu.

Ibraniy tilida əgər bu jümlining igisi Huda «birinqi xəhs» bilən ipadilənsə, undaķta «yaratti» degən peil «yarattuķ» deyilməy, yənila «yarattim» deyilətti.

Demək, Muķəddəs Kitabning birinqi jümlisidə Huda kəplük xəhstə bolsimu, birla xəhstək ix kəridu, degən uķum puritilidu. Kəp alimlar bu uķumoɣa asasən Huda «üqning birliki» yaki «üq bir gəwdə», dəp qüxəndüridu. Gərqə xundaķ

bir ipadə muḳəddəs yazmilarda biwasitə tepilmisimu, bu ḥəḳiḳətni xübḥisiz Təwratta ḥəm Injilda roxən kərsitilgən bir təlimdur.

Təwratta hatiriləngən Hudaning ḥərḳandaḳ ix-ḥərikətliridə «Əloḥim» degən nam ixlitilgən bolsa, xu ayətlərning ḥəmmisidə degüdək Hudaning ḥərikiti «birlik xəkli»diki peil bilən ipadilinidu.

(3) «Yaḥwəḥ» — «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilindi.

Təwratta «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilinoɣan namning ibraniy tilidiki tələppuzi «Yaḥwəḥ» boluxi mumkin. «Misirdin qiḳix» dəwridə Musa pəyoɣəmbərgə ata ḳilinoɣan wəḥiy boyiqə «Yaḥwəḥ» degən namning mənisi «Əzəldin Bar Boloɣuqi», «Mənggülük Boloɣuqi» yaki «Өzüm Bardurmən» degəndək bolidu («Mis.» 3:15). «Yaḥwəḥ» degən nam «Yar.» 2:4də birinqi ḳetim ixlitilgən. Huda ḥər ḳetim insan bilən əḥdə tüzgən qaoɣlirida yaki insan bilən yeḳin munasiwəttə səzligən qaoɣlirida asasən xu nam kərülgən; səwəbi xübḥisizki, xu nam Uning өzgərməs maḥiyitini, izqil bolup kəlgən kөyümqanliḳini wə birhilliḳ meḥribanliḳini, xuningdək Uning ḥərdaim ḥərbir wədə səzliridə təwrənməy qing turidioɣanliḳini təkitləydu. Parsqə «Pərwərdigar» degən isim xu mənigə əng yeḳin kelixi mumkin, qünki Pars tilidiki «Pərwərdigar» degən səzning mənisi «Həwər aloɣuqi», «Pərwix ḳiloɣuqi» boluxi mumkin. Bəzi alimlar «Yaḥwəḥ»ni «daim boloɣuqi» dəpmu tərjimə ḳilidu.

Bəzidə xeirlarda «Yaḥwəḥ» degən nam «Yaḥ» dəp ḳisḳartilidu.

(4) «Adonay» — «Rəb» dəp tərjimə ḳilindi.

(5) «Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi» tooɣruluḳ: —

Hudaning bu alaḥidə nami (1) Uning Israil həlḳini өzigə wəkil boloɣan guwaḥqi əl boluxḳa tallioɣanliḳini; (2) Israilning Hudaning өz ḥuzurini (awwal muḳəddəs qedirda, andin muḳəddəs ibadəthanida) ularning arisida orunlaxturuxḳa tallioɣanliḳioɣa boloɣan huxalliḳini təkitləydu.

Təwəndiki ayətni kərüng: —

«**Ziondikilər, təntənə ḳilip jar selinglar;**

Qünki aranglarda turoɣan Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi büyüktur!» — dəysilər» («Yəx.» 12:6)

Mumkinqiliki barki, «Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi» degən nam alaḥidə Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kərsitidu. Məsilən, təwəndiki ayətlərni kərüp oylap kərüng.

«Qünki Pərwərdigar bizning ķalķinimiz,
Israildiki Muķəddəs Boloƣuqi xaḥimizdur» («Zəbur» 89:18)
«Ķorķma, sən ķurut boloƣan Yaķup,
Israilning baliliri!
Mən sanga yardəmdə bolimən!» — dəydu Pərwərdigar, yəni sening Ḥəmjəmət-Kutķuzoƣuqing, Israildiki Muķəddəs Boloƣuqi» («Yəx.» 41:14)
«Mana, sən (Israil) əzünggə yat bir əlni qaķirisən,
Seni bilmigən bir əl yeningoƣa yügürüp kelidu;
Səwəbi bolsa Pərwərdigar Hudaying, Israildiki Muķəddəs Boloƣuqining Əzidur;
Qünki U seni uluƣlap sanga güzəllik-julaliķni yar ķildi» («Yəx.» 55:5)

(6) «Tirik Huda» (Mənggü ḥayat Huda) tooƣruluķ: —

«Tirik Huda» (yaki «Mənggü ḥayat Huda») degən ibarə oķurmənlərgə bəlkim səl oƣəlitə yaki alaḥidə tuyuluxi mumkin. Təwrat ḥəm Injilda məzkur ibarə muķəddəs bəndilər təripidin kəp ixlitilidu; ularning kəzdə tutķini Huda ḥərgiz oƣəplətkə ķaloƣanlar yaki imansiz kixilər qoķunoƣan yirginqlik butlardək sahta bir ülük nərsə əməs, u bəlki ḥəķikət, ḥayat bir Hudadur.

(7) Ḥəmmigə Ķadir

«Ḥəmmigə Ķadir» Hudaning bu nami ibraniy tilida «Küqlük mürə boloƣan Huda» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz, Hudaning ḥəmmə ixķa ķadir ikənlikini bildüridu. Xuning bilən bir waķitta bu nam yənə «Ķuqiķi bar Huda», «Ķuqiķi eqilqan Huda»mu dəp bildüridu.

«Hudaning Ooƣli»

«Hudaning Ooƣli» — bu nam ḥərgizmu Huda bilən Əysa Məsiḥ otturisidiki jismaniy jəḥəttiki ata-balilik munasiwətni əməs, bəlki roḥiy jəḥəttiki munasiwətni bildüridu. «Filippiliklaroƣa»diki «ķoxumqə səz»imiznimu kərüng.

«Insan'ooƣli»

«Insan'ooƣli» degən ibarə Təwratta aldin eytiloƣan, dunyani ķutķuzuxķa kelidioƣan «Məsiḥ»ni kərsitidu (məsilən, «Dan.» 7:13-14). Təwrat-Zəbur boyiqə, bu əwətilgüqining Hudaning küq-ķudriti wə xan-xəripi bilən ərxtin qüxüp, pütkül insanlarni mənggü baxķuridioƣanliķi aldin eytiloƣan.

Uningdin muhimi, bizningqə, Rəbbimiz Əysa Məsihning bu namni Өzi ḥəkḳidə kəp ixlitixi Өzining toluḳ insan ikənlikini, insaniyət bilən bir ikənlikini təkitləx üqün idi. Qünki ərx təripidin eytḳanda ajayib ix xuki, gərqə U əzəldin «Hudaning Oоɳli» bolsimu, U yənə «Insanning oоɳli»mu idi.

«Muḳəddəs Roḥ» (Hudaning Roḥi)

«Muḳəddəs Roḥ» — Hudaning Roḥining Өzidur. Muḳəddəs Roḥ Təwrat wə Injilda bəzidə pəḳət «Roḥ», Injilda bəzidə «birdinbir pak-muḳəddəs Roḥ», «Ḥəḳiḳətning Roḥi», «Əysaning Roḥi», «Məsiḥning Roḥi» wə «Rəbning Roḥi» dəp atilidu («Rim.» 1:4, «Yḥ.» 16:13, «Rim.» 8:9, «1Pet.» 1:11, «Ros.» 5:9, 16:7, «2Kor.» 3:17). Muḳəddəs Roḥ bolsa, «Üqning Birliki» Өz iqigə aloɳan Roḥtur. Uning Hudaliḳ maḥiyiti nuroɳun yərlərdin, jümlidin «Ros.» 13:2din, xundaḳla Rəbbimizning U tooɳruluḳ təlimidin roxən kərülidu (məsilən, «Yḥ.» 14-16-bablarda). «Muḳəddəs Roḥ» ḳandaḳtur sirliḳ bir küq əməs, bəlki səz ḳilidioɳan, təlim bəridioɳan, yetəkqilik ḳilidioɳan, küq wə rioɳbət-təsəlli beridioɳan uluoɳ Zattur. Jamaət gunaḥ ḳilsa U azablinidu («Yəx.» 63:10, «Əf.» 4:30ni kərüng); xunga U «küq» əməs, bəlkim uluoɳ bir Zattur.

Muḳəddəs Roḥ (nuroɳun musulman əlimilar eytḳandək) uluoɳ pərixtə Jəbrail əməstur. U dəl Hudaning Өzidur, pərixtə əməstur.

Məsiḥ («Hudaning məsiḥ ḳiloɳini», «Hudaning məsiḥligini», «məsiḥ ḳilinoɳuqi») wə «məsiḥ ḳilix», «məsiḥləx»

«Məsiḥ ḳilix» («məsiḥləx») — Hudaning yolyoruḳi bilən Israiloɳa yengi bir padixaḥ bekitix üqün, padixaḥ boloɳuqining bexioɳa kaḥin yaki pəyoɳəmbər təripidin zəytun meyi sürülüxi kerək idi. Muxu murasim «məsiḥ ḳilinix» yaki «məsiḥləx» deyilətti; xuningdin baxlap muxu padixaḥ «Hudaning məsiḥ ḳiloɳini» dəp atilatti. Muḳəddəs ibadəthanining hizmitini ḳiloɳan «ḳurbanliḳ ḳiloɳuqi» kaḥinlarmu muxu hizmətkə kirixix üqün «məsiḥ ḳilinixi» kerək idi. «Məsiḥ ḳilinix» bəzidə pəyoɳəmbərlərgimu ətküzülətti.

Biraḳ Əysa Məsiḥning «məsiḥ ḳilinix»i zəytun meyi bilən əməs, bəlki Hudaning Өz Roḥi bilən ətküzülidu; bu ix insan təripidin ətküzülməydu, uni Hudaning Өzi ətküzidu. Muḳəddəs yazmilardiki «Məsiḥ» tooɳrisidiki sözlərni yioɳinqaḳlioɳanda,

Məsiḥ «Padixaḥ» (pütün aləmning Padixaḥi), Pəyoƣəmbər (**«sözümni aoƣzingoƣa ḳuyimən**» deyilidu, «Ḳan.» 18:18) ḥəm Kaḥin-Ḳutḳuzoƣuqidur (gunaḥkarlar üqün Өzini ḳurbanlik ḳilidu, gunaḥkarlar üqün dua ḳilidu). Xu üq wəzipini ada ḳilix üqün, u Hudaning Roḥi bilən «məsiḥ ḳilinixi» kerək idi.

«Məsiḥ» grek tilida «Hristus» degən söz bilən ipadilinidu.

Pərwərdigarning Pərixtisi — U kim?

Təwratta oḳurmənlər «Pərwərdigarning Pərixtisi» degən sirlik namni uqritidu. Bəzi yərlərdə U: «Hudaning Pərixtisi» dəp («Yar.» 21:7, 31:11, «Mis.» 14:19, «Ḥak.» 6:20, 13:9), bəzi yərlərdə pəḳət «bir adəm» dəp («Yar.» 32:24-30), yənə bir yərdə, pəḳət birla ḳetim «Pərwərdigarning ḳoxunlirining Sərdari» («Yəxua» 5:13-15) dəp atilidu. Muḳəddəs yazmilarda məzkur Zatning ayan boluxi hatiriləngən ḥərbir jayda, oḳurmənlər diḳḳət ḳilsa, təwəndiki üq ixlardin biri-ikkisi yaki ḥəmmisi kərünüxi mumkin: —

(a) «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning səzliri Hudaning Өzining səzliri dəp ḥesablinidu (məsilən, «Yar.» 16:7-14, «Ḥak.» 2:1)

(ə) Bu Zatni kərgən kixilər xu ḥaman «Hudani kərdum» dəp bilidu («Yar.» 32:24-30, «Ḥak.» 13:2-23).

(b) «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning ix-ḥərikətliri Hudaning Өz ix-ḥərikətliri ḳatarida hatirilinidu («Yar.» 31:11-13, «Qəl.» 22:22-35, «Zək.» 12:8).

Xunga hulasimiz xuki, «Pərwərdigarning Pərixtisi» Hudaning Өzini axkarilixi bolup, U Məsiḥning Өzidin baxḳa ḥeqkim əməstur. «Yar.» 16:7ni wə izaḥatnimu kərüng.

Baxḳa yərlərdə eytḳinimizdək, «pərixtə» ibraniy tilida «malak» degən söz bilən ipadilinip, tüp mənisi «əlqi» «əwətilgüqi» degənliktur. Muḳəddəs yazmilarda «pərixtilər» tiloƣa elinoƣanda, adəttə Huda yaratḳan milyonlioƣan «əlqilər»ni kərsitidu. Ḥalbuki, «Pərwərdigarning Pərixtisi» bularoƣa mutləḳ ohximaydioƣan bir xəhstur. Bu ix «Mik.» 5:2din kərünidu: —

«**Sən, i Bəyt-Ləḥəm-Əfrataḥ, Yəḥudadiki minglioƣan xəḥər-yezilar arisida intayin kiqik boloƣan bolsangmu,**

Səndin Mən üqün Israiloƣa ḥakim Boloƣuqi qikidu;

Uning ḥuzurumdin qikixliri (qikip-kirixliri) **ḳədimdin tartip,**

Yəni əzəldin tartip boluwatidu».

Bu bexarət Hudaning ḥuzuridin «**əzəldin tartip... qiḳḳuqi**» bir zatni təswirləydiƣan oquḳ bir bayandur — demək, bu zatning «baxlinixi» yoḳtur. Bu ayəttə bu Zat dəl Bəyt-Ləḥəm xəḥiridə tuƣulidiƣan Məsiḥning Өzi dəp elan ḳilinidu («Mat.» 2:5-6). Hudaning ḥuzuridin Uning iradisini mukəmməl ijra ḳilixḳa «qiḳidiƣan» zat süpitidə U yənə Təwratta «Hudaning Danaliḳi» («Pənd.» 8-9-bablar) ḥəm xundaḳla Injilda «Kalam» dəpmu atilidu. Xuning bilən Injilda «**Ḥəmmidin burun «Kalam» bar idi wə U Huda bilən billə idi ḥəm Өzi Huda idi. U ḥəmmidin burun Huda bilən billə idi. U arḳilik barliḳ məwjudatlar yaritildi wə yaritiloƣan məwjudatlarning ḥeqbiri Uningsiz yaritiloƣan əməs**» dəp oḳuymiz («Yḥ.» 1:1-3).

Xuning üqün biz «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni Əysa Məsiḥning Өzi, yəni «Hudaning Kalami», «Hudaning Ooƣli» dəp ḳaraymiz. Oḳurmən өzi yuḳirida tiloƣa elinoƣan ayətlərdin yaki Təwrattin «Pərwərdigarning Pərixtisi» hatirilənƣan ḥərḳandaḳ ayətlərni oḳup eytḳanlirimizning durus yaki əməslikini təkxürüp baḳsun.

«Təwrat» wə «Zəbur»

Oḳurmənlərning bəzilirigə səl ḥəyran ḳalarliḳ boluxi mumkinki, Təwrat wə Injil birla mu'əllip təripidin kəp ḳisimliḳ bolup pütülgən kitab bolmastin, bəlki ḳiriḳtin artuḳ mu'əllip təripidin pütülgən kəp ḳisimliḳ bir kitabtur.

«Təwrat» — Ibraniy tilida «Toraḥ» — «yolyoruḳ», «təlim-tərbiyə» degən mənidə. Uningda jəm'iy 39 ḳisim, jümlidin «Zəbur» bardur (Yəhudiylar xu 39 ḳismini 36 ḳisim, bəzidə 22 ḳisim dəp ḥesablaydu).

Təwratning awwalḳi bəx ḳismi dərwəḳə Musa pəyƣəmbər təripidin pütülgən; ḳaloƣan ḳisimliri Israilning pəyƣəmbərliri wə ḥəkümaliri Hudaning yolyoruḳi bilən ayrim-ayrim pütkən hatirilərdur.

«Zəbur» bolsa kəp dua xeirliri wə mədḥiyə xeirliridin ibarət boloƣan bir toplimidur.

«Təwrat, Zəbur wə Injiloƣa kirix səz»imiznimu kərüng.

«Zəbur»

«Təwrat» wə «Zəbur»ni kərüng.

«Injil»

«Injil» degən səz uyoƣur tiliƣa ərəbqə arƙilik kirgən bolup, əslidə «Əwanjil» degən grek tilidiki səz idi. Mənisi «hux həwər»dur. Injil səkkiz mu'əllip yazoƣan 27 ƙisimdin tərkib tapƙan bir toplima kitabtur; kitabning əzgərməs, birdinbir temisi bolsa Hudaning Əysa Məsiƙ arƙilik pütkül insaniyətkə beoƣixlimaƙqi boloƣan kəqürüm-nijati tooƣruluk hux həwərdin ibarəttur.

«Injil»diki «kirix səz»imiznimu kərüng.

Baxƙilar

«Abba»

«Abba» — Aramiy tilida «Dada», «Ata» degənni bildüridu; xuningdək ƙəm qongƙur ƙərmət ƙəm qongƙur muƙəbbət-səygüni bildüridu. Rəbbimiz Əysa Hudaatioƣa dua ƙiloƣanda daim bu namni ixlitətti («Mat.» 26:59, «Rim.» 8:15ni kərüng).

«Aramiy tili»

«Aramiy tili» — «Suriyə»ning kona ismi «Aram» idi. Kona zamanda «Suriyə tili» «Aramiy tili» deyilətti. Aramiy tili ibraniy tiliƣa yeƙin bolup, Təwrattiki bəzi ƙisimlar aramiy tilida yeziloƣan («Əzra» wə «Daniyal»larning bir ƙismi). Təwrat dəwridə Aramiy tili kəp xərƙiy dəzlətlərdə soda yaki diplomatiyə ixlirida alaƙə tili süpitidə ixlitilətti. Miladiyə 5- yaki 6-əsirdə uyoƣur həlƙimu Aramiy tili arƙilik muƙəddəs yazmilardin bəzilirini ƙobul ƙilip tərjimə ƙildi. Asuriyəmu aramiy tilini ixlitətti.

«Asmanlar» (ərxlər)

Muḳəddəs Kitab boyiqə ḥazir üq asman bar: —

Birinqi — yər xarining ətrapidiki «atmosfera» («Yar.» 1:6-9)

Ikkinqi — qong «aləm boxluḳi», ḳuyax, yultuzlar jaylaxḳan boxluḳ («Yar.» 1:14-19, «Ayup» 26:26, «Zəb.» 8:3, «Yəx.» 42:5, 55:9;

Üqinqi — Hudaning dərgaḥi («Zəb.» 2:4, 8:1, «Yəx.» 66:1, «2Kor.» 12:1 ḳatarliḳlar). Xunga Muḳəddəs Kitabtiki kəp yərlərdə pəḳət «asman»la deyilməy, bəlki «asmanlar» deyilidu.

Muḳəddəs Kitabḳa asasən, Hudaning **ḥazirḳi** dərgaḥini «jənnət» degilimu bolidu («Luḳa» 23:43, «2Kor.» 5:8).

Ahirəttə ḥazirḳi yər-zemin yoḳitilidu, pütünləy yengi asman-zemin yaritilidu («Yəx.» 66:22, «2Pet.» 3:13, «Wəḥ.» 21:1).

«Axəraḥ», «Axəraḥlar», «Axəraḥ butlar»

«Axəraḥ butlar» — bəlkim butpərəslikkə beoꝡixlanoꝡan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloꝡan yaki nəḳixləngən boluxi mumkin.

«Aḳsaḳal»

«Aḳsaḳal» — məlum yərdiki jamaətkə yetəkqi boloꝡan bir kixini kərsitidu. «Filippiyliḳlar»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

«Amin!»

Təwratta wə Injilda «Amin!» degən səz intayin muḥim; mənisi «xundaḳ bolsun!» yaki «xundaḳ boloꝡay!» «Huda xundaḳ ḳiloꝡay!» degənliktur. «Amin»ning əḥmiyiti wə muḥimliḳi «1Kor.» 14:16 wə «2Kor.» 1:20din kərülidu.

Ayalqə rod wə ərənqi rod

Ibraniy tilida, barliḳ isimlar «ərənqi rod» wə «ayalqə rod»ḳa bəlünidu. Bu nuḳtisi muḥim bolup ḳaloꝡanda izaḥatlap berimiz.

«Əbədiy», «Mənggü»

Təwratta daim degüdək «əbədiy» dəp tərjimə qilinoƣan səz («olam») ibraniy tilida ikki mənidə ixlitilidu:

(1) Mənggü degənni;

(2) Xu waqittiki qeki bekitilmigən, qərəlsiz, məhlətsiz uzun bir məzgilni kərsitidu. «Lawiylar»tiki «qoxumqə səz»imiznimu kərüng.

«Ətigənlik qurbanliq» wə «kəqlik qurbanliq»

Təwratta «ətigənlik qurbanliq» wə «kəqlik qurbanliq» (bəzidə «ətigənlik ax hədiyə» wə «kəqlik ax hədiyə», deyilidu) — Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən qanun boyiqə Israil üqün kahinlar wəkil bolup muqəddəs qedirning (keyin muqəddəs ibadəthanining) qurbangahi üstigə hər ətigəndə, hər kəqtə bir yaxliq qoza qurbanliqi sunuxi kerək idi. Bu ətigənlik wə kəqlik «qoza qurbanliqi»ni Israilning barliq ibaditining asasi degili bolidu («Mis.» 29:38-43).

«Əjdihalar» həm «lewiatan»

«Əjdihalar» həm «lewiatan» degən səzlər Təwrat wə Injilda bəzi waqitlarda dengizdiki həqiqiy haywanlarni kərsitidu (məsilən, «Ayup» 41-bab, «Zəb.» 104:26, 148:7; bəzi waqitlarda jin-xəytanlarning küq-qudrətlirini kərsitidu yaki Xəytanoƣa simwol qilinidu (məsilən, «Zəb.» 74:13, «Yəx.» 27:1, «Wəh.» 12-13-bablar).

Ərənqi rod wə ayalqə rod

Ibraniy tilida, barliq isimlar «ərənqi rod» wə «ayalqə rod»qa bəlünidu. Bu nuqtisi muhim bolup qaloƣanda izahatlap berimiz.

«Əfod»

«Əfod» bolsa adəttə bax kahin (bəzidə baxqa kahinlar) alahidə kiyidioƣan pinjəkkə ohxax bir kiyim idi («Mis.» 28-babni kərüng). Undaq kiyimni kiyix əzini Hudaning hizmitigə alayitən beoƣixlaxni bildürətti. Əfod iqidə «urim wə tummim» degən ikki alahidə tax bar idi («Urim wə tummim» tooƣruluq kərüng).

«Əng muḳəddəs jay»

«Muḳəddəs jay» tooɣruluḳ məzmunni kərüng.

«Əḥdə»

Təwrat wə Injil boyiqə, «əḥdə» bolsa ḳəsəm, xundaḳla kəp ḳetim məlum ḳurbanliḳning ḳeni bilən jəzmənləxtürülgən bir wədidur (məsilən, «Ibr.» 6:16-18ni kərüng). «Əḥdə» Huda bilən adəmlərning otturisida yaki adəm bilən adəmning otturisida bolidu. «Əḥdə tüzüx» («əḥdə kesix»)nimu kərüng.

«Əḥdə tüzüx» («əḥdə kesix»)

Kona zamanlarda ikki tərəp bir-biri bilən əḥdə tüzməkqi bolsa, awwal kala yaki ḳoyni soyup, ikki parqə ḳilip parqilaytti; andin ikki tərəp soyup ikki parqə ḳiloɣan malning otturisidin təng ətüp bir-birigə ḳəsəm ḳilatti. Bu ixning əḥmiyiti bəlkim: «Ḳaysimiz əḥdini buzsaḳ, Huda bu soyoɣan maloɣa ohxax ḳilsun!» deməkliktur. Xunga ibrani tilida «əḥdə tüzüx» adəttə «əḥdə kesix» deyilidu. «Yar.» 15-bab, «Yər.» 34.8, 18-20-ayətlərni kərüng.

«Əḥdə sanduḳi»

Musa pəyoɣəmbər «on əmr» hatiriləngən «ikki tax tahtay»ni Hudadin tapxuruwaloɣandin keyin, Huda ularni saḳlax üqün bir sanduḳ yasaxni buyruoɣan. Bu sanduḳ «əḥdə sanduḳi» dəp ataloɣan, bəzidə «guwaḥ-ḥəküm sanduḳi»mu deyilgən; uning yapḳuqi «kafarət təhti» dəp ataloɣan («kafarət» tooɣruluḳ məzmunni kərüng).

Israil qəl-bayawanda səpər ḳiloɣan waḳitlarda «əḥdə sanduḳi»ni kaḥinlar kətürətti.

«Baal»lar

Ibraniy tilida «Baal» degən səzning asasiy mənisi «hoja», «hojayin». Bəzi yərlərdə mənisi «igə» bolidu (məsilən «Mis.» 21:28də «kalining **igisi**»). Bəzidə ayal əz erigə səz ḳiloɣanda uni «mening «baal»im» dəydu («Ḥox.» 2:16ni kərüng). Lekin butpərəs yat əlliklər əzliri qoḳunidioɣan butlarni daim «Baal»

degəqkə, Israillar Hudadin əyminidioɣan bolsa adəttə Hudani kərsitixkə xu namni ixlitixtin tilini tartatti.

Xuning bilən, biz «Baal» yaki «Baallar» dəp tərjimə ḳiloɣan yərlərdə taipilər qoḳunidioɣan butlarni kərsitidu.

«Bax kaḥin»

Kaḥinlar iqidə pəḳət bir adəm «bax kaḥin» idi. U dərwəḳə barliḳ kaḥinlaroɣa yetəkqi idi; uning alaḥidə wəzipiliri iqidin əng muḥimi «kafarət küni»də əzi üqün wə jəmətidikilər üqün, andin pütkül həlḳ üqün, «əng muḳəddəs jay»oɣa kirip kafarət ḳilixtin ibarət idi. Birdinbir «əng muḳəddəs jay»oɣa kirələydioɣan adəm bax kaḥin idi; u bir yilda pəḳət «kafarət küni»dila «əng muḳəddəs jay»oɣa kirələytti.

Musa pəyoɣəmbərning akisi Ḥarun tunji bax kaḥin boloɣanidi. Uningdin keyin adəttə sabiḳ bax kaḥinning tunji ooɣli bax kaḥinliḳḳa bekitilətti.

Bərikət wə lənət

Demisəkmu, «bərikət» (ibraniy tilida «baruḳ») pəḳət Hudaning ḳolidin kelidioɣan bir ixtur. Ḥeqkim əzining ḳandaḳur birhil pəziliti yaki atalmix «sawabliḳ ix»i üqün «bərikətkə erixixkə tegixlik» dəp ḥesablanmaydu wə ḥesablinalmaydu. Insan balilirining ḥərbirining nuroɣun gunaḥliri tüpəylidin «tegixlik» erixidioɣini bolsa dozah, yəni Ḥəmmigə Ḳadirdin mənggülük ayrilixtin ibarəttur. Təwrat wə Injilda bəzidə məlum bir kixi baxḳa birsini «bərikətləydu» — bundaḳ ibarə xu kixigə: «Ḥəmmigə Ḳadir sanga bəht-bərikət ata ḳiloɣay!» degənlikning ḳiskə bir ipadisidur, halas.

Ḥalbuki, «lənətlər» wə ḳaroɣix bolsa jəzmən «erixixkə tegixlik» ixtur. Əng dəḥxətlik lənət yaki ḳaroɣix əlwəttə gunaḥimizdin boloɣan — Hudaning xərəplik ḥuzuridin məḥrum bolux, yəni dozahtur. Xuningdin baxḳa, Muḳəddəs Kitabta bəzi adəmlər (Təwrat dəwridimu, Injil dəwridimu) məlum gunaḥliri tüpəylidin alaḥidə lənət yaki jaza astida turidu, deyilidu.

Injilda, «Gal.» 3:10-14də: «**Lekin Təwrat ḳanunioɣa əməl ḳilimiz dəp yürgənlər bolsa ḥəmmisi lənətkə ḳalidu. Qünki muḳəddəs yazmilarda mundaḳ yezilоɣan: «Təwrat ḳanunida yezilоɣan ḥəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl**

kilmaywatkan hərbir kixi lənətkə kalidu». Yənə roxənki, heqkim Hudaning aldida kanunoŋa intilix arkilik həkkaniy kilinmaydu; qünki Mukəddəs Kitabta yeziloŋinidək: — «Həkkaniy adəm ixənq-etikadi bilən hayat bolidu». Əmma kanun yoli etikad yolioŋa asaslanoŋan əməs, bəlki Mukəddəs Kitabta: — «Kanunning əmrlirigə əməl kiloquqi xu ixlar bilən hayat bolidu» deyilgəndəktur. Halbuki, Məsih bizni Təwrat kanunidiki lənəttin hər kilix üqün ornimizda lənət bolup bədəl təlidi. Bu həktə mukəddəs yazmilarda: «Yaoŋaqka esiloŋan hərkandak kixi lənətkə kaloŋan hesablansun» dəp yeziloŋan. Xuning bilən Məsih Əysa arkilik Ibrahimoŋa ata kilinoŋan bəht yat əlliklərgimu kəltürülüp, biz wədə kilinoŋan Roh̩ni etikad arkilik kobul kilalaymiz» dəp okuymiz.

Lənətlər wə karoŋixlardin birdinbir kutkuzux yoli Məsihdur.

Nuroŋun adəmlər məlum bir karoŋix səzliri yaki kəsidə-dəmidə tüpəylidin tohtawsiz wəhimə iqidə yaxaydu. Xundak kəsidə-dəmidə küqkə igimu, əməsmu (küqkə igə bolsa jin-xəytanlar tüpəylidin xundak bolidu)? Məsihkə tayanoŋan kixining xundak ixlardin korkuxining hajiti kalmidi — Qünki «**U bizni karangoŋulukning hökümranlikidin azad kilip, səygən Ooŋlining padixah̩likioŋa yətkəp koydi**» (Kol.» 1:13).

«Padixah̩..... Pərwərdigarning nəzиridə durus boloŋanni kildi»

Təwrattiki «Padixah̩lar» wə «Tarih-Təzkirə»də kəp ketim kərülgən «Palanqi padixah̩..... Pərwərdigarning nəzиridə durus boloŋanni kildi» degəndək ibarilər xu padixah̩ning həmmə ixlirining pütünləy durus ikənlikini kərsətməydu, əlwəttə, bəlki xu padixah̩ Hudaning aldada etikadtin boloŋan yaki etikadka uyoŋun kəlgən muddia-məksətlər bilən ix kərgən, dəp kərsitidu.

Xuningdək «Padixah̩.... Pərwərdigarning nəzиridə rəzil boloŋanni kildi» degəndək ibarilər xu padixah̩ning Hudaoŋa boloŋan həkikiy etikadta əməslikini kərsitidu; dərwəkə undak padixah̩ning ixliri ald-kəyni rəzil kərünidu. «**Əmdiliktə etikad bolmay turup, Hudani hursən kilix mumkin əməs; qünki Hudaning aldioŋa baridioŋan kixi Uning barlikioŋa, xundakla Uning Özini izdigənlərgə əjrini kayturoquqi ikənlikigə ixinixi kerək**» («Ibr.» 11:6), «**Ixənqtin bolmioŋan hərkandak ix gunah̩tur**» («Rim.» 14:23).

«Pasha»

«Pasha» — «ətüp ketix ḫeyti»ning baxḳiqə atilixi. U ibraniy tilidiki «Pesaḳ» («ətüp ketix») degən səzdin kəlgən.

Palqiliḳ

Hudaning ḫəḳiḳiy pəyoɣəmbərliri wə palqiliḳ

Hudaning ḫəḳiḳiy pəyoɣəmbərliri (məyli Təwrat dəwridə yaki Injil dəwridə bolsun) yətküzgən wəḥiy-bexarətlər bilən palqilarning palliri otturisidiki pərḳlər nemə?

Təwrat (Kona Əḥdə) dəwridə ata ḳilinoɣan bexarətlər

Təwrat dəwridə Israil iqidə nuroɣun pəyoɣəmbərlər bar idi. Bular iqidiki bəzi muḥim pəyoɣəmbərlərning yazmiliri Təwrat iqidə toplanoɣandur. Lekin Ilyas, Elixamu muḥim pəyoɣəmbərlər bolsimu, bizgə ḫeqḳandaḳ kitablar ḳaldurmioɣan. Ulardin baxḳa yənə nuroɣun pəyoɣəmbərlər bar idi; bəzi waḳitlarda məlum bir pəyoɣəmbərning təlimigə əgixiwatḳan birnəqqə türküm yaxlarmu bar idi. Ular «pəyoɣəmbərlərning ooɣulliri» dəp atilatti. Ularmu bəzidə wəḥiy-bexarətlərni ḳobul ḳilixḳa muyəssər idi. Məsilən, «1Sam.» 10:5, 10:10-12, 19:19-24, «1Pad.» 18:13, «2Pad.» 2:3-7ni kərüng.

Baxḳa yərlərdə eytḳinimizdək, Təwrat dəwridə Hudaning wəḥiy-bexarətlirining asasiy məḳsiti pəḳət kəlgüsidiki ixlarni aldin'ala eytixla əməs, bəlki ilgiriki zamanda yüz bərgən wəḳələr ḫəm əyni zamanda yüz beriwatḳan wəḳələrning yüz berixining tüp səwəblirini bayan ḳilixtin ibarət idi. Xundaḳ ixlar eniḳlanoɣandin keyin Hudaning həlḳining əyni əḥwal astida ḳandaḳ ḳilip Hudadin əyminip, Uningoɣa itaət ḳilixi pütünləy roxən bolatti.

Təwrat dəwridə kixilər məlum əhlaḳiy məsilə tooɣruluḳ yol bilixi kerək bolsa, ular kaḫin yaki Lawiylarni izdisə bolatti. Kaḫinlarning wəzipisi Hudaning ḳanun-bəlgilimilirini obdan əginix andin baxḳilaroɣa əgitix bolup, sorioɣan kixigə eniḳ bir jawab berixi kerək idi («Mal.» 2:4-9). Ibadəthanida ḳurbanliḳlarni ətküzüxtin baxḳa, bumu kaḫinlarning wə xundaḳla Lawiyliḳlarning əng muḥim wəzipisi idi.

Kixilər özining ḥəl ḳilixi təs boloɣan məlum xəhsiy ixi bolsa, undaḳta ularoɣa yeḳin pəyoɣəmbər bar bolsa, ular uningdin ərkinlik bilən sorisa bolatti. Bu ix «1Sam.» 9:1-10da kərünidu. Sa'ul atisi təripidin yitip kətkən birnəqqə exəklərni izdəxkə əwətilgən. Uning hizmətkari uningoɣa Samuil pəyoɣəmbər bizgə yol kərsitixi mumkin, dəp məsliḥət beridu. Biraḳ ular ikkisi pəyoɣəmbər Samuilning yardimi üqün uningoɣa ḥədiyə beriximizgə tooɣra kelidu, dəp oylaydu. Əksiqə, Samuil pəyoɣəmbər ularni kütüp ziyapət beridu.

Xunga, Təwrat dəwridə Hudaning həlḳigə əhlaḳiy məsililər yaki xəhsiy ixlar tooɣruluḳ nəsiḥət zərür bolsa adəttə biwasitə əməs, bəlki wasitə boloɣan adəm arḳiliḳ berilətti.

«Yengi Əḥdə»də Huda mundaḳ wədə ḳilidu: — Huda Өz həlḳi bilən biwasitə birhil munasiwət-alaḳə ḳilixni halaydu. Hudaning xu məḳsiti Musa pəyoɣəmbərning «Qəl.» 11.29da hatiriləngən sözliridə kərünidu: «**Pərwərdigarning pütün həlḳi pəyoɣəmbər bolup kətsə idi, Pərwərdigar Өzining Roḥini ularning üstigə ḳoysa idi!**». Musaning xundaḳ intizari Hudaning xu waḳitḳiqə Өz həlḳidə ḳiloɣan ixlardin tehimu qongḳur, tehimu əḥmiyətlik ixlarni ḳilixni halaydioɣanliḳini kərsitidu.

Məsiḥning ḳurbanliḳi, yəni uning gunaḥkarlar üqün tökülgən ḳeni arḳiliḳ barliḳḳa kəltürülgən «Yengi Əḥdə»ning məzmuni Yərəmiya pəyoɣəmbər wasitisi bilən aldin'ala eytiloɣan: «**Xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioɣan əḥdəm mana xuki:**

— Mən Өz Təwrat-ḳanunlirimni ularning iqigə salimən,
Ḥəmdə ularning ḳəlbigimu yazimən.
Mən ularning ilaḥi bolimən,
Ularmu Mening həlḳim bolidu.

Xundin baxlap ḥeqkim өz yeḳinioɣa yaki өz ḳerindixioɣa: — «Pərwərdigarni tonuoɣin» dəp өgitip yürməydu; qünki ularning əng kiqikidin qongioɣiqə ḥəmmisi Meni tonup boloɣan bolidu; qünki Mən ularning ḳəbiḥlikini kəqürimən ḥəmdə ularning gunaḥini ḥərgiz esigə kəltürməymən, — dəydu Pərwərdigar» («Yər.» 31:31-34).

Injil (Yengi Əhdə) dəwridə ata qilinoƣan bexarətlər

Yərəmiya pəyoƣəmbər yətküzgən yuqirida nəqil kəltürülgən «Yengi Əhdə» tooƣrisidiki bexarət-wədigə qariоƣanda, ħərbir oqurmən xuni kərələyduki, «Yengi Əhdə» barliqqa kəlgən dəwrdə pəyoƣəmbərlər wə ularning hizmətlirining rolida qong өzgirix bolidu. Barliq etiqadqilarning Hudaning Өzi bilən biwasitə xəhsən munasiwiti bar boloƣandin keyin, undaqta pəyoƣəmbər degəndək «wasitiqi adəm»ning nemə ħajiti bolsun? Bu dəwrdə Hudaning xan-xəripi dəl xu ixta kərüliduki, Uning barliq həlqi Uning iradisi wə məqsətliri tooƣruluq biwasitə həwərdar bolidu. Uning həlqi Uning əħdisigə ħəqiqiy ixənsə, undaqta yol sorax kerək bolsa, ħərgiz «Xəhsiy turmuximiz tooƣruluq bexarət beridioƣan bir pəyoƣəmbər»ni izdiximizning ħajiti bolmaydu. Qünki ħərbirimiz Hudani Ata dəp bilgən bolsaq, biwasitə Uningdin yol sorax imtiyazimiz bardur!

Xuning bilən bir waqitta, Injilda jamaətlərdə pəyoƣəmbərlər bar, deyilidu. Nemixqa? Səwəb «1Kor.» 14:3də kərünidu: «**Bexarət beridioƣan kixi bolsa adəmlərning etiqadini quruxqa, ularni rioƣbətləndürüxkə wə təsəlli berixkə səzləydu**». Jamaətlərdə «bexarət berix» degən roħiy iltipatning omumiy roli bolsa, Təwrat-Injildiki ħəqiqətlərni təstiqlax yaki Hudaning roħlirimizoƣa alliqaqan ayan qilinoƣan yolyoruqini tehimu eniqlax wə təstiqlaxtin ibarət bolidu. «Mat.» 22:29, 24:11, «Luqa» 24:25ni kərüng. «Ros.» 13:2də Hudaning məlum adəmgə kərsətkən yoli yaki yolyoruqini qerindaxlar təripidin bexarət bilən təstiqlaxqa obdan bir misal kərülidu: «**Barnabas bilən Sa'ulni Mən ularni qilixqa qaqiroƣan hizmət üqün Manga ayrip qoyunglar**» deyilidu. Roxənki, Huda alliqaqan Pawlus bilən Barnabasni xu hizmətkə qaqiroƣanidi.

Palqilik deginimiz nemə ix? Tawrattiki təwəndiki ayətlərni oqung: --

(«Qan.» 18:9-22) «**Sən Pərwərdigar Hudaying sanga beridioƣan zeminoƣa kirgən qaoƣda, sən xu yərdiki əllərning yirginqlik adətlirini өgənməsliking kerək. Aranglarda өz ooƣli yaki qizini ottin ətküzidioƣan, palqilik, rəmqilik, əpsaniylik, jadugərlik yaki dəmidiqilik qiloƣuqi yaki jinkəx, seħirgər yaki əlgənlərdin yol soriоƣuqi ħeqqandaq kixi bolmisun; qünki bundaq ixlarni qilidioƣan ħərqandaq kixi Pərwərdigaroƣa nəprətlik bolidu; bu yirginqlik ixlar tüpəylidin Pərwərdigar Hudaying xu əllərni aldinglardin ħəydəp qiqiridu.**

Sən Pərwərdigar Hudaying aldida əyibsiz mukəmməl boluxung kerək; qünki sən zemindin ħəydəydioƣan bu əllər rəmqilər wə palqilaroƣa qulaq salidu; birag Pərwərdigar Hudaying seni undaq qilixqa yol qoymaydu.

Pərwərdigar Hudaying silər üqün aranglardin, ⱪerindaxliringlar arisidin manga ohxaydiоɣan bir pəyоɣəmbər turоɣuzidu; silər uningоɣa ⱪulaⱪ selinglar. Bu silər Ḥorəb teоɣida yiоɣiloɣan kündə Pərwərdigar Hudayinglardin «Pərwərdigar Hudayimning awazini yənə anglimayli, bu dəḥxətlik otni kərməyli, bolmisa ölüp ketimiz» dəp tələp ⱪiloɣininglaroɣa pütünləy mas kelidu. Xu qaоɣda Pərwərdigar manga: «Ularning Manga degən səzi yahxi boldi. Mən ularoɣa ⱪerindaxliri arisidin sanga ohxaydiоɣan bir pəyоɣəmbərni turоɣuzimən, Mən Өz səzlirimni uning aоɣziоɣa salimən wə u Mən uningоɣa barliⱪ tapiliоɣinimni ularoɣa səzləydu. Wə xundaⱪ boliduki, U Mening namimda dəydiоɣan səzlirimgə ⱪulaⱪ salmaydiоɣan ḥərⱪandaⱪ kixi bolsa, Mən uningdin ḥesab alimən.

Əmma Mening namimda baxbaxtaⱪliⱪ ⱪilip Mən uningоɣa tapilimiоɣan birər səzni səzlisə yaki baxⱪa ilaḥlarning namida səz ⱪilidiоɣan pəyоɣəmbər bolsa, xu pəyоɣəmbər eltürülsun.

Əgər sən kənglüngdə: «Pərwərdigar ⱪilmiоɣan səzni ⱪandaⱪ pərⱪ etimiz» desəng, bir pəyоɣəmbər Pərwərdigarning namida səz ⱪiloɣan bolsa wə u bexarət ⱪiloɣan ix tooɣra qiⱪmisa yaki əməlgə axurulmisa, undaⱪta bu səzni Pərwərdigardin qiⱪmiоɣan; xu pəyоɣəmbər baxbaxtaⱪliⱪ bilən səzligən dəp, uningdin ⱪorⱪma».

Bu bexarəttiki əng muḥim məzmun bolsa Huda Өz həlⱪigə mukəmməl bir pəyоɣəmbərni əwətidiоɣanliⱪidin ibarət əməsmu? Xu pəyоɣəmbər «Mən uningоɣa barliⱪ tapiliоɣinimni ularoɣa səzləydu». «Ⱪanun xəḥri»diki «ⱪoxumqə səz»imizni, bu bexarət tooɣrisidiki təpsiliy təḥlilimizni kərüng. Bexarəttə kərsitilgən xəhs Rəbbimiz Əysa Məsiḥdin baxⱪa birsi boluxi ⱪət'iy mumkin əməs.

Huda Өz həlⱪigə awwal Təwrat bilən, andin Injil bilən mukəmməl ḥidayət-yolyoruⱪ bərgəndin keyin, xuningdək U Təwrat-Injilning sirliri axkarilinidiоɣan Өzining Muⱪəddəs Roḥi arⱪilik Məsiḥkə barliⱪ etiⱪad ⱪiloɣuqilarning roḥ-ⱪəlbini makan ⱪiloɣuzoɣandin keyin, insanlardin yaki baxⱪa yərlərdin nəsiḥət yaki yol sorixining zadi nemə ḥajiti?

Palqilik, rəm selix ⱪatarliⱪ barliⱪ roḥiy pasiⱪliⱪlarning ətkən ixlar yaki kəlgüsi ixlar tooɣrisida səzligini tooɣra yaki tooɣra əməslikining ḥeqⱪandaⱪ əḥmiyiti yoⱪ. Bularning ḥəmmisi Hudaoɣa intayin nəprətlik boloɣan ixlardur. Qünki bu ixlar Hudadin sirt ḥəⱪiⱪiy ḥidayət, yol tepix bolidu, degənlikkə barawərdur.

Palqilar yaki rəm saloɣuqilar ḥərgiz kəlgüsi ixlar tooɣruluḳ: «Gunaḥliringizdin towa ḳiling! Hudaning gunaḥḳa boloɣan oɣəzipidin Məsiḥning ḳeni arḳilik haliy boluxingiz kerək!» deyəlməydu. Ular ḥərdaim kəlgüsi ixlar tooɣruluḳ qiraylik səzlər, «keliqiking parlaḳ» degəndək səzdin baxḳini səzliyəlməydu. Oḳurmənlərning ḥəmmisini buningdin həwiri bar dəp oylaymiz. Undaḳta nemixḳa aldinimiz? Təwrat wə Injilni oḳuoɣan adəmlər jin-xəytanlarning ətkən zamandiki ixliri tooɣruluḳ həwiri bar wə xundaḳla bəzidə kəlgüsi ixliri tooɣruluḳmu qəklik həwiri bar, dəp bilidu. Lekin ular «tooɣra səz» ḳiloɣini bilən ḥərdaim angliɵuqilarni aldimaḳqi bolidu. Undaḳta, ḳaytidin sorap, aldinip ḳelixning nemə ḥajiti?

Biz yənila xuni ḳaytilayli: — Birinqi, yol-ḥidayət sorax yaki nəsiḥət soraxta Məsiḥkə tayanmay, Uning ḳeni bilən tüzgən əḥdisidin baxḳa yol tutsaḳ, bu barlik ixlar Hudaoɣa yirginqliktur.

Ikkinqi, «xəhsiy ixlirimni ḥəl ḳilixim kerək» dəp jamaətlər arisida məlum atalmix pəyoɣəmbərdin yol soraydioɣan kixining məsilisi heli eoɣir. Qünki uning Hudaning Məsiḥdə boloɣan yengi əḥdisi tooɣruluḳ həwiri yoḳ — demək, u Hudaning Өz həlḳini xəhsən yetəkligüqi boluxni halaydioɣanlikini ḥeq bilməydu yaki xuningoɣa ixənməydu. «Filippiliḳlaroɣa»diki «ḳoxumqə səz»imizdə «Fil.» 2:12-13 tooɣruluḳ tohtaloɣinimizni kərüng).

Üqinqi, jamaətlərni daim aylinip yürüp, muxundaḳ «xəhsiy ixlar tooɣruluḳ yol kərsitidioɣan bexarət» yaki kərsətmə-ḥidayət beridioɣan kixidin intayin ḥezi boluximiz kerək. Uning səzlirini üzül-kesil təkxürüp, ularning tooɣra, tooɣra əməsliki, Təwrat-Injiloɣa oyoɣun, uyoɣun əməslikini toptooɣra eniḳlax kerək («Korintliḳlar (1)»diki «ḳoxumqə səz»imizni, xundaḳla «1Tes.» 5:19-21ni kərüng). Qünki undaḳ bir kixining tüp muddia-məḳsiti Hudaning yahxi kəridioɣinioɣa erixix əməs, bəlki jamaəttikilərning puli yaki izzət-ḥərmitini izdəp, jamaəttiki ḥoḳuḳḳa erixixtin ibarət boluxi mumkin. Ularning paaliyətliri palqilik ḳilix — demək, Hudaoɣa əməs, bəlki jin-xəytanoɣa tayinip «bexarət berix»tin ibarət eoɣir gunaḥtin yiraḳ bolmaydu.

«Pərwərdigarning küni»

«**Pərwərdigarning küni**» — Təwratta Məsiһning pütkül aləmni soraққa tartixқa қaytip kelidiоған künini bildüridu. Məzkur ibarə bəzidə Məsiһning қaytip kelidiоған xu künning aldinқi bir məzgilinimu kərsitdu. Xu məzgildə Hudaning jazaliri yər yüzigə əzlüksiz qüxüp turidu. Xu kün yeқinlaxқanseri Hudaning jazalirimu baroғanseri küqiyidu. Bu kün «Wəһiy» degən kitabning muһim bir temisidur. Injilda «Pərwərdigarning küni» «xu küni»mu yaki «Məsiһning küni»mu deyilidu.

«Pərisiylər»

«Pərisiylər» қattiқ tələplik bir diniy məzһəptikilər idi; ular Təwrat қanuniоға қatmu-қat türlük baxқa қaidə-nizamlarni қoxux bilən xundaқ қattiқ tələpqan diniy eқim bolup qiққanidi. Ular Rəb Məsiһ Əysaning təlimigə қattiқ қarxi qiққan.

Adəttə «Pərisiylər» bilən «Saduқiylar» bir-birigə қattiқ düxmənlixip yürətti, lekin ular Əysa Məsiһni bir tərəp қilip eltürüx üqün birləxkən.

Pərixtilər

Pərixtilər — Ibraniy tilida «malak» deyilidu — mənisi «əlqi», «əwətilgüqi»dur. Huda aləmni apiridə қiloғanda, muxu milyonliоған uluоғ zatlarni əz hizmitidə bolup һərhil wəzipilərni ətisun dəp yaratқan. Hudaning məқsətliridin biri ularning nijatқa erixidiоған, Өzigə has bolidiоған məmin bəndilirining hizmitidə boluxini əz iqigə aloғan («Ibr.» 1:7).

«Pəyoғəmbər»

«Pəyoғəmbər» degən қandaқ adəm? Təwrat bizgə «pəyoғəmbərlər» toоғruluқ yətküzgən həwərdin қarioғanda, «pəyoғəmbər» degən zat (ər yaki ayal bolsun) **məlum ix toоғruluқ Hudaning əyni səzlirini yətküzidiоған kixidur**. Təwrat dəwridə xu pəyoғəmbərlərning bəziliri «kərgüqilər» deyilətti — ular Hudadin alaһidə «alamət kərünüx»lərni kərüp, kərgənlirini həlқ üqün təswirləytti. Baxқa pəyoғəmbərlər bolsa, əz roһ-қəlbidə

Hudaning səzlirini anglap bularni yətküzətti.

Biz: «Pəyoƣəmbərlər kəlgüsi ixlarni aldin eytḳuqilar» dəp ḳariximiz mumkin. Ularning hizmiti dərwəḳə bu ixlarni ɵz iqigə alidu, lekin ularning əng muḥim wəzipisi bəlkim əyni qaoƣdiki əḥwallarni, yüz beriwatḳan ixlarni Hudaning nuḳtiinəziridin eytixtin ibarət idi. Demək, pəyoƣəmbərlərning wəzipisi bolsa, Hudaning xu dəwrdikilərning yürüx-turuxlirioƣa ḳandaḳ ḳarioƣanliḳi, bu ixlar tooƣrisida ḳandaḳ ḥəkümliri barliḳi, xundaḳla ḳandaḳ agaḥliri wə wədiliri barliḳini yətküzüxtin ibarət idi.

Ɵz dəwridikilər uning bexarətliridin uning ḥəḳiḳiy pəyoƣəmbər ikənlikini təkxürüp ispatlixi kerək idi — əyni waḳittiki ixlar tooƣruluḳ bexarətliri əməlgə axuruloƣan bolsa, undaḳta xu kixini «pəyoƣəmbər» dəp etirap ḳilixi kerək; əməlgə axurulmioƣan bolsa uni qalma-kesək ḳilip əltürüxi kerək idi (uning üstigə, xu «pəyoƣəmbər» Israillarni butpərəslik yolioƣa azduroƣuqi bolup qiḳḳan bolsa, bexarətliri əməlgə axuruloƣan bolsimu, yənila əltürülüxi kerək — «Ḳan.» 13:1-5, 18:20-22ni kərüng).

«Pəyoƣəmbərlərning Yazmiliri»

«Təwrat wə Pəyoƣəmbərlərning Yazmiliri» yaki «Təwrat, Zəbur wə Pəyoƣəmbərlərning yazmiliri» degən ibarə Injilda bəzidə kərülidu. Yəhudiy həlḳi bəzidə Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən bəx kitabni «Təwrat» wə Təwrattiki baxḳa ḳisimlarni «Zəbur wə pəyoƣəmbərlərning kitabliri» dəp ataydu.

Ḳandaḳ ataloƣu yaki nam bilən ataloƣan boluxidin ḳət'iynəzər, Təwrat Hudaning dəwrdin-dəwrgə Israiloƣa əwətkən kəp pəyoƣəmbərlərning yazmilirini ɵz iqigə alidu («Təwrat» tooƣruluḳ wə xundaḳla «Təwrat, Zəbur, Injiloƣa kirix səz»imiznimu kərüng). Bu ḳimmətlik yazmilar Təwrattiki baxḳa yazmilaroƣa bir-birləp ḳoxulup kəldi. Yazmilar ḳoxulux üqün intayin addiy bir xərt yaki sinaxtin ətüxi kerək — Məzkur pəyoƣəmbərning ɵz dəwri tooƣruluḳ boloƣan səzliri əməlgə axuruldimu-axurulmidimu? Axurulmioƣan bolsa muḳəddəs ḳanun boyiqə xu «pəyoƣəmbər»ni əltürüxi («Ḳan.» 18:20-22ni kərüng) wə barliḳ «bexarətliri» ərzimәs dəp ḥesablinixi kerək idi. Ɵz dəwri tooƣruluḳ bexarətliri əməlgə axurulsa wə xundaḳla uning yiraḳ kəlgüsi tooƣruluḳ bexarətliri yaki yazmiliri bar bolsa, undaḳta Israil həlḳi xularnimu əzizləp Təwratḳa ḳoxḳan boluxi mumkin.

«Pulanglatma ḫədiyə»

«Pulanglatma ḫədiyə» — Pərwərdigarоɳa egiz kətürüp alaḫidə pulanglitip atiоɳan birhil ḫədiyədur. «Pulanglatma ḫədiyə» dəp ataloɳan ḫədiyə adəttə barliḳ kaḫinlaroɳa təwə bolatti.

«Tərafim» — «өy butliri»

«Tərafim» — Ibraniyqə sөz bolup, «өy butliri»ni kөrsitidu. Bu butlar ḳolda kətürgüdək kiqik «ḳolayliḳ butlar» bolup, adəttə kümüxtin yasilatti. Ḳədimki waḳitlardiki bəzi butpərəs jəm'iyətlərdə oydiki «tərafim»oɳa igə boloɳan adəm xu өyning barliḳ tə'əlluḳatining hojayini dəp ḫesablinatti. Xunga bu kiqik «tərafim»lar kümüx boloɳini üqün əməs, bəlki ḳanuniy əḫmiyiti üqün intayin muḫim ḫesablandi («Yar.» 31:19, 30-35).

«Təḫtisara» wə «dozah» (yaki «jəḫənnəm») tooɳruluḳ

«Təḫtisara» — өlgüqilərning roḫliri ḳiyamət künini kütidiоɳan jay (ibraniy tilida «Xe'ol», grek tilida «Ḥadəs» deyilidu). Məsiḫ Əysa krestlinixi bilən «təḫtisara»da qong өzgirix boldi, dəp ixinimiz («Luḳa» 16-bab, 23:24 wə izaḫatlar, Luḳa»diki «ḳoxumqə sөz», «1Pet.» 3:18-22, 4:6 wə xu ḳisimdiki «ḳoxumqə sөz»ni kөrüng).

Təwrat wə Injil boyiqə, «dozah» yaki «jəḫənnəm» pəḳətla ahirət künidin keyin baxlinidu. Uningdin ilgiri, өlüp kətkən adəmlərning roḫi «təḫtisara»oɳa baridu.

Izaḫat — «jəḫənnəm» («dozah»): — Əslidiki sөz ibraniy tilida «Gə-Ḥinnom» idi. Buning əslidiki mənisi: — «Ḥinnomning jiloɳisi»dur (bəzidə «Ḥinnomning ooɳlining jiloɳisi» dəpmu atilidu). Tarihta Yerusalemdiki sapalqilar «Ḥinnomning jiloɳisi»oɳa qeḳiloɳan sapal parqilirini taxliwetətti. Keyin, Yerusalemda turuwatḳanlar xu yərgə ḫərhil əhlətlərni təkkən; yirginqlik bir ix xuki, Yerusalemdikilər Hudani tərk etip butpərəslik ḳiloɳan waḳitlarda ḫətta xu yərdə «insan ḳurbanliḳliri»nimu өtküzgən («Yərəmiya» 19-bab wə 7:31-32ni kөrüng). Bu ixlar tüpəylidin u yər «dozah»ning bir simwoli bolup ḳaloɳan. Xuning bilən «Gə-Ḥinnom» degən sөz «dozah»ni

bildüridiоqan sөz bolup ķaloqan. Ərəb tili arķilik bu sөz «jəĥənnəm» xəklidə uyoqur tilioqa kirgən.

«Təwrat ustazliri»

Injil dəwridə «Təwrat ustazliri»ning hizmiti: (a) Təwrat yazmilirini kөqürüx; (ə) ərz-dəwalarda Təwrat ķanunidiki ĥөkümlər wə təpsilatlarni qüxəndürüx wə xərĥ ķilix wə bəlkim (b) bəlkim pütkül Təwrat yazmilirini tətķik ķilix wə xərĥ ķilix idi («Mat.» 2:4ni kөrüng).

«Jamaət»

Jamaət» — Pütkül aləmdiki Məsiĥkə etiķad ķiloquqilarni bildüridioqan sөz. U yənə məlum jaydiki etiķadqilarning ĥəmmisini bildüridu. «Əfəsuslar»diki «ķoxumqə sөz»imizdə bayan ķilinoqan «jamaət» tooqruluk xərĥimizni kөrüng.

«Jənubiy padixaĥlik» — «Israil», «Israillar», «Yəĥuda», «Yəĥudiylar»ni kөrüng.

«Jinlar» («yaman roĥlar», «pasik roĥlar»)

Injildiki «Wəĥiy» degən ķisim boyiqə, pərixtilər yaritiloqandin keyin, asman-zemin xəkilləngən pəyttə, Xəytan («Iblis») pərixtilərning üqtin bir ķismini ķutritip Hudaoqa ķarxi isyan kətürüxkə baxlioqan. Xuning bilən ular jazalinip asmandin yərgə ĥəydiwetilgən («Wəĥ.» 11:3-4). Hudaoqa ķarxi qikķan bu pərixtilər Təwrat-injilda «jinlar» yaki «yaman roĥlar», «pasik roĥlar» dəp ataloqan.

«Qəmüldürüx»

Injilda «qəmüldürüx» degən sөz ixlitilgəngə ĥərdaim mutləķ bir өzgirixni kөrsitidu. Kөp yərlərdə «suoqa qəmüldürüx»ni bildüridu («suoqa qəmüldürüx»ni kөrüng, xundaķla «Rim.» 6:3 wə izaĥat, «Kolossiliklərgə» wə «Petrus (1)»diki ķoxumqə sөzlərdə bu tema tooqruluk izaĥatlirimizni kөrüng.

«Suoɣa qəmüldürüx»

Injilda ikki hil «suoɣa qəmüldürüx» tiloɣa elinidu. Tunji qəmüldürüx Qəmüldürgüqi Yəhya (Yəhya pəyoɣəmbər) təripidin ətküzülgən; bu qəmüldürüx (a) əz gunahlirioɣa towa kilix; (ə) tez arida kelidioɣan (əyni qaoɣda tehi naməlum idi) Məsihkə «gunahlirimizni elip taxlaydioɣan Kutkuzoɣuqi» dəp etikadini bildürüxning ipadisi idi; ikkinqi «suoɣa qəmüldürüx»ni Məsihning muhlisliri Uning namida ətküzgən wə hazirmu ətküzüwatidu; u (a) əz gunahlirioɣa towa kilixning; (ə) «gunahlirimizni elip taxlioɣan Kutkuzoɣuqi» Məsihkə etikadini bildürüxning wə (b) yengi hayatni elip kelidioɣan Mukəddəs Rohni kobul kilixka etikadini bildürüxning ipadisidur («Ros.» 2:38-39, «Rim.» 6:3 wə izahat, «Kolossilər» wə «Petrus (1)»diki koxumqə səzlərdiki bu tema tooɣruluk izahatlirimiznimu kərüng.

Əməliyəttə Yəhudiy həlk arisidiki «rabbilar» (ustazlar) heli burun mundak bir adət bekitkənki, əgər butpərəs millətlər («yat əllər»)din boloɣanlar «Təwrat-Zəbur etikadi»ni kobul kilay desə, awwal hətnə kilinixi, andin birhil «suoɣa qəmüldürüx»ni kobul kilixi kerək. Xunga Yəhya pəyoɣəmbər Yəhudiyə qəl-bayawanida «Towa kilip, suoɣa qəmüldürünglar» dəp jakarlap elan kilixi Yəhudiy həlkini heli zilziligə kəltürgən. Qünki «suoɣa qəmüldürüx»ni kobul kilixi kerək boloɣanlar butpərəs «yat əllər» əməs, bəlki əzliri kobul kilixi kerək!

«Mukəddəs Rohta qəmüldürüx»

«Mukəddəs Rohta qəmüldürüx» — Məsih hər bir etikad kiloɣuqining roh-kəlbidə «Mukəddəs Rohta qəmüldürüx» ijra kilixka kəlgən. Bu Uning uluoɣ hizmitidur («Mat.» 3:11, «Mar.» 1:8, «Luka» 3:16, «Yh.» 1:33ni kərüng). Bu hizmət adəmning rohi wə kəlbini əzgərtip, uningoɣa «yengi kəlb, yengi roh»ni ata kilixtur («Əz.» 36:26). «**Mukəddəs Rohta qəmüldürüx**» yənə «**ərxtin tuoɣulux**», «**kaytidin tuoɣulux**» degənlik bolidu. Biz uni «Mukəddəs Rohning Məsihning kresttə erixkən oɣəlibisini insanning rohioɣa bekitixi» desəkmu bolidu.

«Hətnə» — «sünnət»ni kərüng

«Hudadin qorqqanlar» («Hudadin qorqquqilar»)

Yəhudiy həlqi Babil imperiyəsi təripidin tərəp-tərəplərgə sürgün qilinoqandin baxlap (miladiyədin ilgiriki 597-yili), ular sürgün qilinoqan barliq jaylarda hər həptidiki xabat küni yioqilip Hudaoqa ibadət qilip Təwratni oquxni adət qiloqan. Bundaq yioqilix sorunliri «sinagoglar» dəp atilatti. Waqit ətkənseri yərlik yat əlliklərdin bəziliri ibraniylarning «birdinbir həqiqiy Huda»oqa boloqan ibaditi təripidin jəlp qilinip, butpərəslikni taxlap, Hudaoqa etiqad qilixqa baxlidi. Bulardin bəziliri Hudaning Ibrahim bilən tüzgən əhdisidin bəhriman bolux üqün rəsmiy Yəhudiy həlqigə ohxax sünnətni qobul qiloqan; muxular rəsmiy «Yəhudilar» dəp hesablinatti. Ular bəzidə «Təwrat etiqadioqa kirgənlər» dəpmu atilatti. Baxqa bəziliri əz millitidin yaki əz elining salahiyitidin məhrum boluxni halimisimu, yənila axu «sinagog»tiki həptilik ibadət sorunlirioqa qatnixix, Təwrattiki ayətlərni, xundaqla sinagogtili təlimni anglaxtin muyəssər boluxni halaytti. Bundaq kixilər hətnisiz boloqini bilən sinagogloroqa qatnixixqa ruhsət alatti, andin «Hudadin qorqqanlar» yaki «Hudadin qorqquqilar» degən turaqlik ibarə bilən atilatti. Bu ibariniy «Rosullarning paaliyətliri»də kəp uqritimiz.

«(Hudaoqa) mutləq ataloqan»

Təwratta «(Hudaoqa) mutləq ataloqan» degən bu ibarə ibraniy tilida «hərəm» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz adəttə Hudaoqa mutləq ataloqan nərsining heqqandaq insanoqa təwə bolmaydioqanliqini bildüridu.

«Hərəm» (Hudaoqa mutləq ataloqan) dəp bekitilgən nərsə yaki adəm Hudaning nəzəridə rəzil dəp qaralsa, undaqta uni «hərəm qilix» degənlik uni pütünləy wəyran qilixni kərsitidu.

«Hudaning muqəddəs bəndiliri»

Biz Təwratta «Hudaning muqəddəs bəndiliri» dəp tərjimə qiloqan səz ibraniy tilidiki «məminlər», «sadiqlar» degən səzgə ohxax mənidiki səzlərdur. Injilda «Hudaning muqəddəs bəndiliri» degən səz əysa Məsihqə etiqad baoqlioqaqqa Hudaoqa təwə boloqanlarni kərsitidu. Yuqirida «muqəddəs» degən səz tooqruluq eytqinimizdək, «muqəddəs» degənning tüp mənisi

«Hudaoŋa təwə», «Hudaoŋa has boluxķa ayriloŋan», «Hudaoŋa beoŋixlanoŋan» degən mənididur.

Hudaning ḥəsətlik oŋəzipi (Husaning ḥəsiti)

Mukəddəs Kitabta, bolupmu Təwratta oķurmənlər: «**Pərwərdigar Hudayinglar ḥəsət ķiloŋuqi bir Hudadur**» degən səzni oķuoŋanda bəlkim ḥəyran ķelixi yaki oķurmənning bexini səl ķaymaķturixi mumkin. Ḥəmmigə igə boloŋan Huda ķandaķmu «ḥəsət» ķilsun?

Өz ayalini mutləķ, sap, xəhsiyətsiz wə tolimu mukəmməl muḥəbbət bilən səyidioŋan bir ər kixi bar dəyluķ. Mubada xu kixining ayali baxķa birsi bilən wapasizliķ ətküzüxkə azdurulup kətkən bolsa, undaķta xu kixining təwəndikidək inkasi bolmay ķalmaydu: —

(a) «Nemixķa ayalim uningoŋa kərsətkən meḥir-muḥəbbitimdin razi bolmidi?» dəp, arzulirining yərdə ķaloŋanliķidin azablinidu. Adalətlik bir adəmning buningoŋa oŋəzipi keləmdu-yoķ? Kelidu, əlwəttə.

(ə) Өz ayalioŋa boloŋan kəyümi bilən uningoŋa əng yahxini bərgüsi boloŋaqķa, uni azduroŋuqi kixining azduruxidin wə aldixidin azad ķilip əzigə ķayturuxni halaydu. Qünki ikkinqi bir adəm uningoŋa ḥəķiķiy kəngül bəlməydu, pəķət өz ḥəwəslirini ķanduruxinila halaydu, halas, əlwəttə.

(b) Undaķ ər kixidə Hudaning harakteri bar bolsa, u (ḥəm əzini ḥəm ayalini dəp) ayalining wapasizliķini tonup yetip, towa ķilixini halaydu. U towa ķiloŋan bolsa, uni kəqüridu wə əzigə ķaytidin ķobul ķilidu. Pəķət u ḥəķiķətən towa ķiloŋan bolsa, əlwəttə.

Bu üq ixni Hudaning Өz həlķigə boloŋan «ḥəsət»ining asasiy amili desəkmu bolidu. U Өz həlķining butpərəslikning aldam haltisioŋa qüxüp, ziyan tartixioŋa yol ķoyalmaydu. U Өzigə boloŋan undaķ wapasizliķtin azab tartidu, əlwəttə, lekin yənə ularning ḥəmmə butpərəslik wə hurapiyliķ elip kelidioŋan ziyan-talapətkə uqrixining aldini elixni halaydu. Qünki barliķ butpərəslik wə hurapiyliķ jin-xəytanlar bilən dostlaxķanoŋa barawərdur.

«Hudaning «yoḳlixi»»

Təwrat-injilda, Huda məlum kixini yaki məlum həlḳni «yoḳlaydu» deyilsə, bu sөz Hudaning məzkur kixi yaki həlḳigə yeḳinlixidiоḡanliḳini ḥəm yeḳinlixixi bilən təng ularoḡa alaḥidə mualmilə ḳilixini bildüridu. Bu mualmilə yaki bəht-bərikət, xapaət yətküzüx yaki ḳattiḳ jazalax bolidu — ḳaysi mənisining ixḳa axurulidioḡanliḳi əyni tekisttin eniḳ bolidu.

«Hux həwər»

Injilda «hux həwər» ḥərdaim Hudaning Əysa Məsiḥ arḳiliḳ pütkül insaniyətkə elip kelingən nijati tooḡrisidiki hux həwirini kөrsitidu. «Injil»nimu kөrüng. Bir ihqamlaxḳan ipadisi «Rim.» 10:9-10, «1Kor.» 15:3-4də tepilidu.

«Hizmətqi»

«Hizmətqilər» məlum bir jamaəttiki əməliy ixlaroḡa, bolupmu həyr-sahawət ixlirini baxḳurux, bulardin ḥajətmənlərgə təminləx, jamaətning paaliyətliridə ḥərhil əməliy ixlarni orunlaxturux ḳatarliḳ ixlaroḡa məs'uldur. «Filippiyliḳlar»diki «ḳoxumqə sөz»imizni kөrüng.

«Dəsləpki wə keyinki yamoḡurlar»

«Dəsləpki yamoḡurlar» (yaki «awwalḳi yamoḡurlar») Ḳanaanda 10-ayda yaoḡidu wə uning wasitisi bilən tupraḳ yumxitilip, yər ḥəydəx andin uruḳ qeqix mumkin bolidu.

«Keyinki yamoḡurlar» bolsa 3- yaki 4-ayda yaoḡidu; u ətiyazliḳ ziraətlərning pixixida ḥalḳiliḳ roli oynaydu. Xunga ḥərbir deḥḳan bolupmu «keyinki yamoḡur»oḡa təxnadur, ular uni bək ḳədirləydu.

«Dunya»

Muḳəddəs yazmilardiki kөp ayətlərdə «dunya» yaki «bu dunya» degən ibarini uqritimiz. Ayətlərni bir-birigə selixturuximiz bilən bu ataloḡuning nemini kөrsətkinini qüxinip yetiximiz mumkin. Bu dunya Xəytanning ilkidə

boloŋaqka, Mukəddəs Kitabtiki kəp yərlərdə «dunya» degənlik Hudaoŋa wə Uning həlkigə, xundakla Uning nijat nixanlirioŋa daim karxi turidioŋan rəzil bir tüzümdiki dunyani kərsitidu. Uningoŋa islahat elip berix yaki uni əzgərtixning mumkinqiliki yok; wəhalənki, Hudaning həlkining sadikliki wə guwahliki bilən uningda boloŋan rəzillikni tizginləx yaki hətta bəzidə wakitlik kəynigə yanduruxmu mumkin bolidu.

«**Bu dunyani wə bu dunyadiki ixlarni səymənglar. Hərkim bu dunyani səysə, Atining səygüsi uningda yoktur. Qünki bu dunyadiki barlik ixlar, yəni ettiki həwəs, kəzlərdiki həwəs wə hayatioŋa boloŋan məoŋrurlukning hammisi Atidin kəlgən əməs, bəlki bu dunyadin boloŋandur, halas. Wə bu dunya wə uningdiki həwəslərning hammisi ətüp ketidu. Lekin Hudaning iradisigə əməl kiloŋan kixi mənggü yaxaydu**» («1Yh.» 2:15-17)

«**Xunga, i kerindaxlar, bu dunya silərni əq kərsə, buningoŋa həyran kalmanglar**» («1Yh.» 3:13)

«**Əy əziz balilirim, silər bolsanglar Hudadin boloŋansilər wə ularning üstidin oŋalib kəldinglar; qünki silərdə Turoŋuqi bu dunyada turoŋuqidin üstündur**» («1Yh.» 4:4)

«Dozah» — ««Təhtisara» wə «dozah» (yaki «jəhənnəm») tooŋruluk»ni kərüng

«Rabbi»

«Rabbi» — Yəhudiy həlkining Təwrat wə Təwrat kanuni tooŋruluk təlim bərgüqilirining unwani — mənisi «ustaz», «mu'əllim»dur.

«Rosul»

«Rosul» degən səz (grek tilida «apostolos») «əwətilgüqi» degən mənidə. Injilda ixlitilgən yərlərdə təwəndikidək rollarda kəlgən: —

(a) Rəb Əysa Məsihni təswirləx üqün ixlitilgən (ərxtin insaniyətni nijatka erixtürüxkə əwətilgən — «Ibr.» 3:1)

(ə) Rəbbimiz «ərxning padixahliki» tooŋrisidiki hux həwərni Israiloŋa yətküzüxkə məhsus talliоŋan «on ikki muhlis»ni kərsitidu («Matta» 10-bab).

(b) Rəbbimiz asmanoƣa kətürülgəndin keyin, U «on ikki rosul»din baxķa yənə birnəqqə adəmni tallap ularoƣa alahidə wəhiylərni amanət kilip, hər yərlərdə «jamaət kurux»tin ibarət xərəplik wəzipini iltipat kildi. Ularning wəzipiliri xu yengi wəhilərni barlik jamaətlərgə yətküzüxni əz iqigə alatti («1Kor.» 12:28, «Əf.» 2:20, 3:5, 4:11). Bu rosullar Pawlus, Yakup wə Yəhuda (Yəhuda Ixkariyot əməs)ni əz iqigə aldi. Ularning məktupliri wə yazmiliri Injilda tepilidu.

Injilda Matta, Markus, Luka wə rosul Yuhanna Rəbbimizning kəp kimmətlik səzlirini biz üqün hatiriligən (Injildiki «Matta», «Markus», «Luka», «Yuhanna»). Uning üstigə xu ix roxənki, Rəbbimiz Əzi bu tallioƣan keyinki rosullarning məktupliri wə yazmiliri arkilik, xundakla rosullar Petrus wə Yuhannalarning məktupliri arkilik hər dəwrdiki barlik jamaətlirigə mənggülük paydisi boluxi üqün xu muhim yengi wəhiylərni yətküzdi.

«Roh», «jan», «tən» wə «ət» tooƣruluk

Huda dəsləptə insanni yaratkanda «roh, jan, tən»ni birləxtürüp yaratkanidi. «Roh» bolsa insanning asasi yaki asasiy wujudi, iradisi, «hayatiy küqi» degənliktur, dəp ixinimiz. Bizning kim ikənlikimiz rohimizdin bilinidu. «Jan» bolsa insanning zehni, oy-pikirliri wə hessiyatliridin tərkib tapidu. «Tən»ning mənisi həmmimizgə ayan.

Bu ixlar tooƣrisida həm mukəddəs yazmilardiki «ət» yaki «ətlər» (gunahning əsirlikidə boloƣan tenimiz) tooƣrisidiki ukumlar wə rosul Pawlus «Rimliklaroƣa» yazoƣan məktup, xundakla bizning xu məktupkə koxumqə kiloƣan «kirix səz»imizni kərüng.

«Rohiy iltipatlar»

«Rohiy iltipatlar» — Mukəddəs Rohning küq-kudriti bilən etikadqilaroƣa ata kilinoƣan hərhil bilimlərni, wəhiylərni wə təbi'ättin taxkiri kabiliyətlərni kərsitidu («Korintliklar (1)» 12-14-bablar wə «koxumqə səz», «Rim.» 12-babni kərüng.

«Sadukiylar»

«Sadukiylar» degən diniy ekim yaki məzhəpning bolsa Təwrat kanunidin pəkət bir kisim addiy prinsiplarni özlirigə tədbiklapla, «pəzilətlik əhlakta bolsakla, Təwrat kanunining təlipigə uyoqun bolidu» degəndək pozitsiyisi bar idi. Xunga ular Təwrattiki pəyoqəmbərlər kisimlirini kobul kilmay, pəkət Təwrattiki 1-5 kisimlarni (yəni Musa pəyoqəmbərgə tapxuruloqan kisimlar)ni kobul kiloqan. Ular «kiyamət küni», xundakla insanlarning ahirəttə ölümdin tirilixini etirap kilmaytti.

«Samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar»

«Samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar» ibraniy tilida «Yahwəh Sabaot» (koxunlarning Pərwərdigari) bilən ipadilinidu. Bu nam Pərwərdigarning ərxtiki barlik pərixtə koxunlirini baxkuridioqan ornini təkitləydu.

«Səptuagint» (LXX)

Miladiyədin ilgiriki 3-əsirdə, xu qaoqdiki grek imperiyəsidə tarilip kətkən Yəhudiylardin köp kismi ibraniy tilini bilməytti. Ular Təwratni okuyalmioqaqka, xu qaoqda ularni dəp, Təwratning bir grekqə tərjimisi ixləngən. Bu tərjimə «Səptuagint» deyilidu («kiskiqə «LXX»).

«Sto'i» wə «Sto'ikizm»

(«Sto'ikizm»oqa ixəngüqilər «sto'iklar» dəp atilidu)

Sto'ikizm — 4- wə 3-əsirdə pəyda boloqan birhil pəlsəpiwi ekim. Sto'ikizm «pəzilət»ni əng yukiri orunoqa koyup, hər adəmni öz əməllirigə məs'ul bolup, «pəzilət»kə ləzzət yaki azab-okubətkə karimay intilixi kerək, dəp təkitləytti. Dunyada keyin pəyda boloqan Buddizmmu ohxax karaxta idi, bu pəlsəpə bu dunyadiki barlik bəht wə huxallikni birhil aldamqilik dəp karaytti; Sto'iklar aləmning özini «Huda» dəp karaytti («Hindu dini»dikilərmu xuningoqa ohxax karaxta).

«Sünnət» (Hətnə»)

«Sünnət» — Hudaning Ibrahim bilən baƣliƣan əhdisining sirtƙi bəlgisi («Yar.» 17-babni kərüng). Yəhudiy həlƙi Hudaning Ibrahim bilən tüzgən əhdisigə riayə ƙilip, barliƙ ooƣul balilirini tuƣuloƣandin keyinki səkkizinqi küni sünnət ƙilidu. «Sünnət»ning əhmiyiti tooƣruluƙ «Yaritilix»tiki «ƙoxumqə səz», (17-bab tooƣruluƙ), «Əzakiyal»diki «ƙoxumqə səz», «Əfəsusluƙlaroƣa»diki «ƙoxumqə səz» wə «Kolossiyliklər»diki «ƙoxumqə səz» (2:11 tooƣruluƙ)ni kərüng.

Təwratta wə Injilda Yəhudiy həlƙi bəzidə «hətnə ƙilinoƣanlar» wə Yəhudiy əməslər «hətnisizlər» yaki «hətnə ƙilinmioƣanlar» dəp atilidu.

«Sir»

Injilda tiloƣa elinoƣan «sir» (grek tilida «misterion») Huda əsli izqil yoxurunux kerək dəp bekitkən, əmdi ƕazir Өz məmin bəndilirigə axkarilioƣan məlum bir ixtin ibarəttur. Injildiki «sirlar»ni məlum jəhətlərdin «sirliƙ», yaki «qüxinix təs» degili bolidu, əlwəttə; lekin birinqi tüp mənisi bu jəhətlərni kəzdə tutmaydu, bəlki «awwal yoxuroƣan, andin axkarilioƣan ix»ni kərsitidu. Jəm bolup Injilda səkkiz «sir» bardur.

«Sinagoglar»

Israillar Babil imperiyəsigə sürgün ƙilinoƣanda, ular arisida xabat künidə Təwratni oƙup, dua-ibadət ƙilixƙa yioƣilix bir adət bolup ƙaloƣanidi. Bundaƙ yioƣilix paaliyitini ular «sinagog» dəp ataytti. Injil dəwrigə kəlgəndə, «sinagoglar» degən səz xu paaliyətlərni ətküzidioƣan өy yaki zallarning өzinimu kərsitətti.

«Xabat küni»

«Xabat küni» (xənbə küni) Təwrat kalendari boyiqə ƕəptining yəttinqi künidur. Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən ƙanun boyiqə Israildiki ƕərbir insan wə ulaoƣlarmu xu küni ƕərƙandaƙ ix-hizmət yaki meƕnət ƙilmay dəm elixi kerək idi.

Xu küni Hudani seoqinix paaliyətlirini ətküzsə bolidu, əlwəttə; lekin Huda xu tərəptə ḥeqḳandaḳ **biwasitə** əmr bərmigən («Yəx.» 58:13ni kərüng). Israillar Babil imperiyəsigə sürgün ḳilinoqanda, ular arisida xabat künidə Təwratni oḳup, dua-ibadət ḳilixḳa yioqilix bir adət bolup ḳaloqanidi. Bundaḳ yioqilix sorunlirini ular «sinagog» dəp ataytti.

Xəytan («Iblis»)

Xəytan (ibraniy tilidiki səz bolup, mənisi «düxmən») — «Əz.» 28:14 boyiqə, Xəytan («Iblis») əslidə əng yuḳiri mərtiwigə igə «kerublar»din biri idi, u bəlkim əng küqlük, əng mərtiwilik bolup, yər yüzigə məs'ul boluxḳa alaḥidə yaritiloqanidi.

Xəytan Hudaoqa ḳarxi qiḳḳandin keyin, u yər yüzigə ḥəydiwetilgən («Yəx.» 14:4-20, «Əzakiyal» 28:11-19, «Wəḥ.» 11:3-4, «2Kor.» 11:14). Ḥalbuki, ahirḳi zamanoqiqə uning ərxlərning qəklik bir ḳismini əz ilkidə tutup turuxioqa yol ḳoyulidu «Əf.» 2:2, 6:10-12).

«Ximaliy padixaḥliḳ» — «Israil», «Israillar», «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kərüng

«Ḳaldi»

Gərqə ḥərbir dəwrdə Israil həlḳining kəp ḳismi Hudadin yiraḳlixip, yüz ərigən bolsimu, Uning meḥir-xəpḳiti bilən ularning arisida ḥaman Əzigə sadiḳ az bir ḳismi ḳalatti wə ḳalidu. Bu ḳisim həlḳ Təwrat ḥəm Injilning kəp yərliridə «ḳaldi», «Hudaning ḳaldisi» (yaki bəzidə «ḳalduḳ») deyilidu.

«Ḳanaan»

«Ḳanaan» — Nuḥ pəyoqəmbərning nəwriliridin biri (Ḥamning ooqli); Ḳanaanning əwladliri dəsləptə igiligən zemin ularning ismi bilən ataloqan. U zemin ḥazirḳi «Pələstin»dur; əməliyəttə, Huda bu zeminni Israiloqa təḳdim ḳiloqandin keyin ismi «Israil» yaki «Israiliyə» boluxi kerək idi («Yar.» 12:7ni kərüng).

«Qəysər»

«Qəysər» — Rimning ḥərbir imperatorioɣa «Qəysər» degən nam-unwan berələtti; məsilən, Qəysər Awoɣustus, Qəysər Yulius, Qəysər Tiberius qatarliqlar.

«Qurbanliq»

Təwratta əgitilixiqə «qurbanliq» ḥəmmidin awwal **Hudaning Əzi üqündur**. Əgər qurbanliq qiloɣuqi kixining qurbanliqi «inaqlix qurbanliqi» yaki «təxəkkür qurbanliqi» bolsa, undaqta uning qurbanliqtin bir qismini yeyix imtiyazi bolidu; biraq u hildiki qurbanliq bolmisa, u uningdin azraqmu yeyixkə bolmaydu. Bəzidə qurbanliqni ətküzüwaloɣuqi kaḥin, xundaqla uning ailisidikilər uningdin yeyixkə bolatti, əmma ḥərhil qurbanliqning kəp qismi, bəzidə uning ḥəmmisi Hudaoɣa atap kəydürülətti.

Təwratta jəm'iy bəx hil ḥədiyə-qurbanliq təswirlinidu (Təwrattiki «Lawiylar» degən qisimni kərüng). Təwrattiki bexarətlər bularning ḥəmmisi kəlgüsidiki, əng ahirqi uluoɣ bir qurbanliqni kərsitidu; xu qurbanliq barliq insaniyətkə Hudaoɣa yeqinlixix yolini yaritidu, deyilidu. Injil boyiqə muxu uluoɣ qurbanliq Rəbbimiz Əysa Məsiḥning krestkə mihlinip ələüxi bilən əməlgə axurulidu.

(Muxu yərdə xuni eytimizki: — gərqə pütün dunyadiki musulman həlqlər ḥər yili «qurban ḥeyt»ta «qurbanliq» qilsimu, «bu qurbanliqning gunaḥlarni yepix üqünliki»din ibarət əslidiki mənisidin naḥayiti yiraqlap kətti. Adəttə ḥeyttiki bu «qurbanliq» pütünləy əyidikilər wə dostlar təripidin yəwetilidu; bəzidə uningdin bir qismi kəmbəoɣəllərgə berilidu).

«Qurbangaḥ»

Musa pəyoɣəmbərning dəwridin ilgiri Hudaning bəndiliri, məsilən Ḥabil, Nuḥ, Ibraḥim wə Ayup pəyoɣəmbərlər qurbanliqlarni qiloɣanda adəttə awwal tupraq yaki taxlardin qurbanliq süpitidə addiy bir supa yasaytti, andin uning üstigə ot yeqip qurbanliqlirini kəydürətti. Keyin, qurbangaḥ muqəddəs qedirning ḥoylisioɣa, andin muqəddəs ibadəthanining ḥoylisioɣa qoyuloɣan supimu, yaoɣaqtin qong yasilip, mis bilən qaplanoɣan.

«Qul»

Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən qanun boyiqə, Israil jəm'iyitidiki qullarning əhwali yaki salaḥiyiti ətrapidiki taipilərning jəm'iyitidiki qullarning əhwali yaki salaḥiyiti bilən tüptin pərqlinixi kerək idi. Muqəddəs qanun Israildiki qullaroƣa beoƣixlioƣan ḥoquq wə ḥimmət baxqa qədimki əllər arisida kərülüp baqmioƣanidi: —

(a) Barliq qullar, məyli Israillik bolsun, qət'əllik bolsun (ularning barliq ulaoƣliri bilən) ḥər ḥəptining bir küni (xabat küni) dəm elixi kerək («Mis.» 20:9-10).

(ə) Qulluqta bolup altə yil ətkəndin keyin qul azad qilinixi kerək wə xundaqla uning əyni qaoƣdiki barliq qərzliri kəqürüm qilinixi kerək («Mis.» 21:1). Əgər igisigə amraq boloƣan bolsa uning əyidin qiqmay, uning qulluqida turuwerixkimu bolatti («Mis.» 21:5-6).

(b) Gərqə qullar ḥeqqandaq «ix ḥəqqi» almioƣini bilən (u əslidə qərz tələx səwəbidin əzini qulluqqa setiwetixqa məjbur boloƣan boluxi mumkin) qulluqtin qiqqanda igisi uningoƣa yengi ḥayatni ətküzgüdək hirajət beoƣixlixi tələp qilinoƣan («Qan.» 15:12-15). Xundaqla, u igisining əyidə qul boloƣan məzgildə, uning ḥəmmə ḥajətliridin, xundaqla ailisidikilərning ḥəmmə ḥajitidin (ailisidikilərmu birgə qullukqa setiloƣan bolsa) igisi qiqixi kerək, ḥətta igisi Hudaning nemə bəht-bərikitidin muyəssər boloƣan bolsa, qulining muxulardin muyəssər boluxioƣa yol qoyuluxi kerək idi («Law.» 19:13, 18, 25:39-43, 53, «Qan.» 12:18).

(p) Qul qət'əllik bolsa uning üqün yuqiriqi «ə» wə «b»diki imtiyazlar boluxi natayin idi.

(t) Qul igisi əz qulioƣa aqqiqlinip yaki nəprətlinip uni əltürgən bolsa, hojayinoƣa əlüm jazasi berilixi kerək; əgər qul eoƣir yarilanoƣan bolsa igisi uni dərḥal azad qilixi kerək («Mis.» 21:20-21, 26-27). Bu ixlarni yəkünligəndə, qulning «insan ḥoquqi» igisningkigə op'ohxax idi.

(q) Yuqiriqi ixlarni kəzdə tutqanda, Məsiḥning bir unwanini — yəni «**Pərwərdigarning Quli**» degənni ḥəqiqətən uluoƣ ḥəm mubarək bir nam dəp qüxinimiz; biz «qul» degənning bu mənisi arqilik Məsiḥning rosul Pawlus arqilik Əz jamaitigə jekilәp eytqan sözlirini tehimu obdan qüxinəliximiz mumkin: — «**Qerindaxlar, silər ərkinlikkə qaqirildinglar. Lekin ərkinlikinglarni ətlərning arzu-ḥəwəslirigə qanduruxning baḥanisi qilmanglar, bəlki meḥir-**

muḥəbbət bilən bir-biringlarning kulluḳida bolunglar» («Yəx.» 42:1-7, 49:3-12, 50:10, 52:13-53:12, «Gal.» 5:13)

«Ḳerindaxlar»

Təwratta «ḳerindaxlar» adəttə əzigə uruḳ-tuoɣḳan boloɣanlarni kərsitidu. Injilda bəzidə xu mənidə kelidu, lekin ixlitilgən kəp yərlərdə etiḳad jəḥəttiki ḳerindaxlarni kərsitidu (qünki ḥəmmisi Muḳəddəs Roḥ təripidin «ḳaytidin tuoɣuloɣan»). Injilda bu ibarə etiḳadqi aka-uka, aqa-singillarni əz iqigə alidu.

«Ḳemox»

«Ḳemox» — Moabiylar qoḳunoɣan but idi. Bu butning «tələp»liri türlük jinsiy buzuḳqiliḳni wə bəlkim insan ḳurbanliḳinimu əz iqigə elixi mumkin idi («1Pad.» 11:7, «Yər.» 48:7ni kərüng).

Kafarət

«Kafarət» (ibraniy tilida «kafar» yaki «kippur») degənning tüp mənisi «yepix»tin ibarət. Gunaḥlaroɣa «kafarət kəltürüx» degənlik «gunaḥlarni yepix» degənliktur. Təwrat dəwridə Huda gunaḥlarni waḳitliḳ «yapatti» wə xuningdək xu gunaḥlardin towa ḳilip ḳurbanliḳ kəltürgən bəndilirini kəqürüm ḳilatti. Injil dəwri kəlgəndə, U Məsiḥning ḳurbanliḳi wasitisi bilən insanlarning gunaḥlirini «yepix» əməs, bəlki gunaḥlirini «elip taxlaydu» («Yḥ.» 1:29, 36ni kərüng).

«Kafarət təhti»

«Kafarət təhti» asasan «əḥdə sanduḳi»ning yapḳuqidin ibarət idi (ibraniy tilida «kapporət» — «yapḳuq» degən mənidə). Biz uni «kafarət təhti» dəp tərjimə ḳilduḳ, qünki «Mis.» 25:22də: «**Mən xu yərdə sən bilən kərüximən; kafarət təhti** («kapporət») **üstidə... turup sanja ... səz ḳilimən**» deyilidu. Demək, bu jay Hudaninj olturidioɣan bir təhtigə ohxaxtur.

«Kaһinlar»

Israil həlқi arisida «kaһin» degən salaһiyət, xundaқla kaһinliқ wəzipisi intayin əһmiyətlik idi. Kaһinning wəzipisi birinqidin Hudaning aldida həlққə wəkil bolup қurbanliқ қilix wə dua қilix, ikkinqidin həlқning aldida Hudaning wəkili boluxtin ibarət idi. Қisқisi, uning «ariqi», «əpləxtürgüqi», «Huda bilən insanlar arisida kelixtürgüqi» roli bar idi. Ularning «Hudaning aldida həlқning wəkil bolux»tiki muһim bir hizmiti қurbanliқ ətküzüxni baxқurux idi. Bu hizmət awwal «muқəddəs qedir»diki қurbangaһta, keyin muқəddəs ibadəthanidiki қurbangaһta boloɣanidi.

Kaһinlarning roli yənə həlқ arisida Təwrattin təlim berix idi («Mal.» 2:7).

Israillarda pəқət Lawiy қəbilisidin, Ḥarunning nəsli boloɣanlar kaһinlar bolatti.

Injil dəwridə «Lawiylarning kaһinliқ tüzümi» Məsiһ təripidin pütünləy bikar қilinoɣan; qünki Əysa Məsiһ Huda təripidin «Lawiylarning kaһinliқ tüzümi»din mutləқ əwzəl boloɣan «**Məlkizədəkning kaһinliқ tüzümi**» tərtipidə bax kaһin dəp bekitilgənidi («Zəb.» 110:4, «Ibr.» 5:10).

Məsiһning mənggülük kaһinliқiɣa asasən, Injil dəwridə Məsiһқə barliқ etiқad қiloɣuqilar «kaһin» deyilidu; bu kaһinliқning imtiyazliri bilən etiқadqilarning Hudaoɣa ibadət қilix, Uningoɣa mədһiyə oқux, baxқilar üqün dua қilix, Hudaning nijati tooɣrisidiki hux həwərgə guwaһliқ қilixtin ibarət nesiwisigə muyəssər bolidu.

Kalendar — Təwrat kalendari; aylar wə ḥeytlar jədwilini kərüng

«Krestləx» (qapras yaoɣaqқa mihlax)

«Krestləx» — Krestkə mihlax arқiliқ ölüm jazasi berixtin ibarət. Demisimu bu adəmni қattiқ harlaydioɣan, intayin dəһxətlik, Rim imperiyəsi boyiqə əng azabliқ wə rəһimsiz ölüm jazasi idi. Krestləngən adəmni tehimu nomusқa қaldurux üqün, ularning barliқ kiyimlirini salduruwetip yalingaq қilatti.

«Kona Əhdə» wə «Yengi Əhdə»

Muқəddəs Kitabta deyilgən «Kona Əhdə» Hudaning Musa pəyoɣəmbərning wasitisi bilən Өzi bilən Israil həlқi otturisida tüzgən əhdisidur. «Kona Əhdə»ning nigizi қisқiqə eytқanda «Əgər» degən səzdə gəwdilinidu: — «**Əmdi əgər silər dərһəқiқət Mening səzümni anglap, əhdəmni tutsanglar, undaқta barliқ əllərning arisida Manga has bir gəһər bolisilər**» («Mis.» 19:5).

Ңalbuki, keyinki 1500 yilliқ tarih ispatlioɣandək, ңeqkim Hudaning əhdisini tutalmidi. Bu tərəptə Israillar pütkül insaniyətkə wəkillik қilidu — qünki barliқ insaniyət tüptin gunaһқardur («Gal.» 3:10-14, 19, 22-26ni kərüng). Ңəmmimizning sepi өzidin gunaһkar ikənlikimizni ispatlax dəl Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən muқəddəs қanunning birinqi məқsitidur.

«Kona Əhdə» (muқəddəs қanun) arқiliқ өzining gunaһini, xundaқla ümidsiz ңalitini qüxinip yətkənlər bolsa «Yengi Əhdə»ning hux həwirini anglaxқa təyyardur: — «**«Mən Israil jəməti wə Yəһuda jəməti bilən yengi əhdə tüzimən; Mən silərgə yengi қəlb berimən, iqinglaroɣa yengi bir roһ salimən... Mən ularning қəbiһlikini kəqürimən ңəmdə ularning gunaһini ңərgiz esigə kəltürməymən» — dəydu Pərwərdigar**». «Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:25-27, «Ibr.» 8:6-13ni kərüng. Oқurmənlərgə ayan bolsunki, «yengi əhdə»də «əgər» degən səz tepilmaydu — yengi əhdə Huda təripidin biwasitə qüxürülgən — biz bolsaқ pəқət uni «Amin!» («məndə xundaқ bolsun» yaki «xundaқ boloɣay!») dəp қobul қiliximiz kerəktur, halas. Ayətlərdə kərsitilgəndək, «yengi əhdə» kixilər Məsiһқə etiқad қilixi bilənla, dərһal ularning қəlbidə, roһida əməlgə axurulidu. «Əzakiyal»diki «қoxumqə səz»diki 36-bab tooɣruluқ izaһatimiznimu kərüng.

«Kətürmə ңədiyə»

«Kətürmə ңədiyə» — kaһin yaki ңədiyəni sunoɣan kixi Pərwərdigaroɣa ikki қollap alaһidə egiz kətürüp atioɣan ңədiyə. «Kətürmə ңədiyə» adəttə қurbanliққa məs'ul kaһinoɣa təwə bolatti.

«Kerublar»

«Kerublar» — bəlkim aləmdiki əng küqlük, əng yukiri dərijilik pərixtilər boluxi mumkin («Yar.» 3:24, «Əzakiyal» 1-bab, 10-babni kərüng).

«Goel»

«Ḥəmjəmət-Kutkuzoquqi» yaki «Ḥəmjəmət-Nijatkar»

Musaoqa tapxuruloqan kanun boyiqə, birsi namratlixip kərzdar bolup kelip, əz yərlirini setixka, ḥətta əzi yaki ailisidikilərni kullukka setixka məjbur boloqanda, bundak soda-setik pəkət «azadlik yili» (yəni «kanay-buroqa qalidioqan yili», «xadlik yili», ḥərbir 50-yili)oqiqə inawətlik bolatti («Law.» 25:10-55ni kərüng). Xu yilda barlik tə'əllukatlar əslidiki igisigə yaki əng yekin tuoqkinioqa kayturuluxi kerək idi (u aləmdin ətkən bolsa). Ḥalbuki, «azadlik yili»din ilgiri məlum bir tuoqkini namrat kerindixining baxkilaroqa setiwətkən yər-zeminlirini uni namratliktin kutkuzux məksitidə, setiwelip kayturup berix hokuki bar idi. Xuningdək, kerindixi yaki ailisi kullukta boloqan bolsa, pütün ailisidikilərni kulluktin hər kilip setiwelix hokukimu bar idi. Kanun boyiqə baḥasi adil bolsa ḥeqkim uning bu yolini tosiyalmaytti. Ibraniy tilida bundak tuoqkinini süpətləydioqan səz «goel» deyilətti; biz «goel»ni uyoqurqioqa tərjimə kiloqanda «ḥəmjəmət-kutkuzoquqi» yaki «ḥəmjəmət-nijatkar» degənni talliwalduk.

Məlum bir ailining əzasi baxkilar təripidin zəhimgə uqrioqan yaki əjəllik bir zərbə bilən əlgən bolup, pakiti toluk bolsa, xu ailining əzasioqa «ḥəmjəmət-kutkuzoquqi»lik rolini əz üstigə elixka razi boloqan bir tuoqkinining jawabkardin ziyanni tətitiwelix hokukimu bar idi («Kan.» 19:1-13, «Yəxua» 20:1-9; yənə «Ayup» 19:25ni wə izaḥatni kərüng).

Təwrat dəwridə Huda Israiloqa kəp yərlərdə Əzini «Mən silərning Ḥəmjəmət-Nijatkaringlarmən» dəp ataydu. Injilda bolsa Məsih Əysa pütün insaniyətkə «Ḥəmjəmət-Nijatkar» boluxka kəldi, deyilidu.

«Lawiylar»

«Lawiylar» — «Lawiy» ḳəbilisidin boloɣanlar, yəni Yaḳupning on ikki oоɣlidin birining əwladliri idi. Israil qəl-bayawanda səpər ḳiloɣan künlərdə, Huda Israilni sinioɣanda, uningoɣa naḫayiti sadiḳ boloɣaqḳa, Lawiy ḳəbilisidikilər «muḳəddəs qedir»diki alaḥidə hizməttə boluxḳa bekitilgən. Ularning wəzipiliri kaḥinlaroɣa yardəmqi bolux, səpər ḳiloɣan waḳitlarda «muḳəddəs qedir» wə barliḳ əswablirini kətürüx, tohtioɣan yərlərdə qedirni ḳaytidin ḳuruxni əz iqigə aloɣan. Keyin, Sulayman padixaḫ ibadəthanini ḳuroɣanda, ular ibadəttə mədḥiyə nahxiliri oḳux, nəoɣmə-nawa eytix, xuningdək həlḳ arisida təlim berix wəzipisinimu üstigə aloɣan.

«Lewiatan» — «Əjdiḥalar» ḫəm «lewiatan»ni kərüng

(LXX) «Səptuagint»

Miladiyədin ilgiriki 3-əsirdə, xu qaoɣdiki grek imperiyəsidə tarilip kətkən Yəḫudiylardin kəp ḳismi ibraniy tilini bilməytti. Ular Təwratni oḳuyalmioɣaqḳa, xu qaoɣda ularni dəp, Təwratning bir grekqə tərjimisi ixləngən. Bu tərjimə «Səptuagint» deyilidu («ḳisḳiqə «LXX»).

«Manna»

«Manna» Israil qəl-bayawanda səpər ḳiloɣan ḳiriḳ yilda, ular ḫər ətigəndə xəbnəm bilən təng Huda ərxtin qüxürgən bu alaḥidə taam bilən ozuḳlandi. Bu pütkül Muḳəddəs Kitabta hatiriləngən məjizilərdin əng uzuni ḫesablinidu — az degəndimu ikki milyon adəm uningdin ḳiriḳ yil ḫər küni yəp toyundi. «Manna»ning mənisi «U nemə?» — bu həlḳning uni tunji kərgən qaoɣdiki inkasi idi («Yəxua» 5:12, «Yḫ.» 6:31).

«Mənggü» — «əbədiy», «mənggü»ni kərüng

«Moləк»

«Moləк» — Ammoniylar wə Edomiylar qoқunoɳan but idi. Bu butning «tələp»liri insan қurbanliқi wə türlük jinsiy buzuқqiliқni өz iqigə alatti («Law.» 18:21, «1Pad.» 11:7, «Yər.» 32:35ni kөrüng).

«Mutləқ atax» — «(Hudaoɳa) mutləқ ataloɳan»ni kөrüng

«Murməkki»

«Murməkki» — intayin қimmətlik birhil ətir yaki dora-dərman. Puriқi һəm aqqiқ һəm huxpuraқ, u meyitkə sürtülsə, uni qirixtin saқlaydu («Luқa» 7:38, «Yһ.» 19:39).

«Musaning қanuni»

«Musaning қanuni» — Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən қanunni kөrsitidu (u «Yaritilix», «Misirdin qiқix», «Lawiylar», «Qəl-Bayawandiki səpər» wə «Қanun xərһi»ni өz iqigə alidu).

«Muқəddəs»

Muқəddəs — «pak, Pərwərdigaroɳa has, alaһidə ataloɳan» degən mənidə. Bu uқum ibraniy tilida «қodəx» («muқəddəslik») degən sөz bilən ipadilinidu. Xunga oқurmənlərgə bəlkim ayanki, «muқəddəs»ning əsli mənisi dəl «Hudaoɳa alaһidə ataloɳan, pak» degənliktur.

«Muқəddəs qedir»

«Muқəddəs qedir» — «ibadət qediri», «jamaət qediri» wə «һөküm-guwaһliқ qediri» («һөküm-guwaһliқ saқlaқliқ qedir») dəpmu atilidu. Musa pəyoɳəmbərning dəwridə «muқəddəs qedir» Israillarning bargaһining otturisioɳa jaylaxқanidi; Israillar xu yərgə yioɳilip kaһinlarning yetəklixidə Hudaoɳa қurbanliқ қilip ibadət қilalaytti («Mis.» 25-31, 35-40-bablarni kөrüng).

Musa pəyoʏəmbərgə qüxürülgən ķanun boyiqə, pəķət «**Huda Өz namini ķoyuxķa tallioʏan jay**»da ķurbanlik ķilsa tooʏra bolatti. Bu «**Huda Өz namini ķoyuxķa tallioʏan jay**» awwal «muķəddəs qedir» (ķəyərdə tikilgən boluxidin ķət'iynəzər), andin Yerusalemdiki mərkəziy ibadəthana idi («Ibadəthana»ni kərüng).

«Muķəddəs jay» («muķəddəs qedir»diki «muķəddəs jay», «muķəddəs ibadəthana»diki «muķəddəs jay»)

«Muķəddəs qedir» wə keyin uning ornini basķan «muķəddəs ibadəthana» tooʏrisidiki bayanni kərüng. «Muķəddəs qedir» Huda Musa pəyoʏəmbərgə tapxuroʏan layihə boyiqə ķuruloʏan. Hudaning məķsiti «**Mening Israillar arisida makan ķilixim üqün... ular Manga bir muķəddəs turaloʏuni yasisun**» («Mis.» 25:8). «Muķəddəs qedir» «sirtķi ḥoyla», «muķəddəs jay» wə «əng muķəddəs jay» degən üq yərdin tərkib tapķan. «Muķəddəs jay»oʏa kirixkə pəķət kaḥinlaroʏila ruhsət boloʏan idi; ular ḥər küni «qiraoʏdan»ni pərləxkə wə huxbuyni selixķa ikki ķetim kirətti.

«Əng muķəddəs jay»oʏa kirixkə pəķət bax kaḥinoʏila ruhsət boloʏan. Bax kaḥin yilda bir künla u өzi üqün, xundakla өz ailisidikilər üqün andin pütkül Israil üqün kafarət ķilixķa kirətti.

«Muķəddəs ibadəthana» «muķəddəs qedir»ning ornini basķandin keyin «muķəddəs jay» wə «əng muķəddəs jay»oʏa boloʏan xu tüzüm өzgərməy dawam ķilindi.

Heritə-shemilarnimu ķarang.

«Nazariylar»

«Nazariylar» — «Nazariy» degən səz «(Hudaoʏa) atioʏan» degən mənini bildüridu. Təwrat dərwidə, «Nazariy boliмən» dəp ķəsəm ķiloʏan kixilər өzini məlum bir məḥlättə yaki өmürwayət Hudaoʏa ataydu.

Ķəsəm ķiloʏan məḥlət üqün өzini Hudaoʏa alaḥidə beoʏixlioʏan kixi ķəsəm ķiloʏan məzgildə qeqini qüxürməytti, ḥeqķandak ḥarak-xarab yaki eqitķuluk iqimliklərni iqməytti, üzümdin yasaloʏan ḥərķandak nərsini yeyix-iqixtin өzini qəkləytti. Bəzilər өmürwayət xundak ķiloʏan (məsilən Ximxon, Qəmüldürgüqi Yəḥya pəyoʏəmbər). «Qəl.» 6-babni kərüng.

«Nikolatiylar»

«Nikolatiylar» — «Wəḩ.» 2:6 wə 2:15də tiloɣa elinoɣan bu bir guruḩ kixilər «Wəḩiy» degən kitab wəḩiy kilinoɣan wakitta jamaətlər arisida allikaqan pəyda boloɣan rəzil bir türküm aldamqilar idi. Bəzi alimlar ularni «Nikolas» isimlik məlum kixigə əgəxküqilər dəp karaydu; buning mumkinqiliki boloɣini bilən, biz bu guruḩning ismi bəlkim ularning bid'ət təlimliri wə əməlliridin kəlgən dəp karaymiz. «Nikolas» yaki «Nikola'us» degən isimning mənisi «həlkni yənggüqi»dur. Xunga xu isim bəlkim ularning Hudaning jamaitining üstigə hojayinlik kilmakqi bolup, ḩəmmisini kontrol kilixka intilidioɣan, Məsiḩning teni boloɣan jamaətning ḩərbir əzasini booɣuxni halaydioɣan bir guruḩ ikənlikini bildüridu, dəp karaymiz. «2Kor.» 1:24, «1Pet.» 5:1-4ni kərüng.

«Ḩaram» — «ḩalal» wə «ḩaram»ni kərüng

«Ḩalal» wə «ḩaram» ḩesablanoɣan ḩaywanlar

Təwrattiki awwalki bablardin əginimizki, bəzi ḩaywanlar «ḩalal», bəzilər «ḩaram» dəp ḩesablinatti («Yar.» 7:2-3). Ḩalbuki, bu «ḩalal ḩaywanlar»ni yegili bolidu, «ḩaram ḩaywanlar»ni yegili bolmaydu degənlik əməs idi. Qünki xu qaoɣda (Nuḩ dəwridə) insanlaroɣa gəx yeyixkə tehi ruhsət berilmigənidi. «Yar.» 9:3-4də Huda Nuḩ wə uning əwladlirioɣa gəx yeyixkə ruhsət beridu (ḩəmmimiz Nuḩning əwladliridurmiz), lekin uningoɣa ḩeqkandak gəx tooɣruluk pərḩiz berilgən əməs. Xunga «Yar.» 9:20din enikki, «ḩalal» degənning mənisi «kurbanliklar üqün məkbul bolidu» degənliktur. Əmdi Nuḩ pəyoɣəmbərning kaysi ḩaywanlarning kurbanlikka kobul kilinidioɣanliki, kaysiliri kobul kilinmaydioɣanlikini kandak belgənlikini bilməymiz. Huda əslidə Adəm'atimiz yaki Kabil wə Ḩabiloɣa xuni ayan kiloɣandu. Qünki Ḩabil Hudaning kaysi ḩaywanlarni kobul kilidioɣanlikini bilgən («Yar.» 4:3-7).

Keyin, kaysi ḩaywanlar Hudaoɣa məkbul bolidu degən həwər Təwrattiki «Lawiylar» degən kitab («Kurbanlik kilix dəsturi») arkilik Yəḩudiy həlkigə enik bekitilgən. Xu kitabtimu Huda Yəḩudiy həlkigə: Silər üqün palanqi janiwarlarni yegili bolidu, palanqilirini yegili bolmaydu, dəp tapilaydu — xuningdin keyin bu janiwarlar xu tərəptin ularoɣa «ḩalal» wə «ḩaram» dəp bilingən. Bu tizimlik tooɣruluk «Lawiylar»diki «koxumqə səz»imiznimu

kərüng. Lekin Huda ḥeqḳaqan bu pərḥizlərni «yat əlliklər» (taipilər, Yəḥudiy əməslər)gə tapilioɣan əməs («Ros.» 15:1-29ni kərüng)

Bu ix tooɣruluḳ Rəbbimizning «Mar.» 7:1-23də hatiriləngən səzliri, «Rosullarning paaliyətliri» 10-bab (rosul Petrus kərgən alamət kərünüx), «Rim.» 14:1-23, «1Kor.» 6:13, «Tit.» 1:5, «1Tim.» 4:1-6, «Ibr.» 9:10nimu kərüng).

«Ḥalleluyaḥ» («Ḥəmdusana»)

«Ḥəmdusana» adəttə grek tili wə ibraniy tilida «Ḥalleluyaḥ!» degən səz bilən ipadilinidu. «Ḥalleluyaḥ»ning mənisi ««Yaḥ»ḳa (Yaḥwəḥgə, Pərwərdigaroɣa) mədḥiyə boloɣay!». Oḳurmənlərning esidə barki, «Yaḥ» «Yaḥwəḥ» (Pərwərdigar)ning ḳisḳartiloɣan xəklidur.

«Ḥəsət» — «Hudaning ḥəsətlik oɣəzipi»ni kərüng

«Ḥəḳḳaniy ḳilix»

«Ḥəḳḳaniy ḳilix» — Injilning hux həwirigə asasən birsi Əysa Məsiḥgə etiḳad ḳilsa, Huda uni «ḥəḳḳaniy ḳilidu». Bundaḳ ḥəḳḳaniylik ḥəm etiḳadqi kixigə toluḳ ḥesablinidu ḥəm xundaḳla uning iqigə (adəmning roḥioɣa) kirgüzülidu («Rim.» 3:22, 4:3-8, 8:10 wə izaḥatlarni kərüng).

«Ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɣuqi» yaki «Ḥəmjəmət-Nijatkar» — «Goel»ni kərüng

«Ḥosanna»

«Ḥosanna» — Ibraniy tilida «Ḳutḳuzoɣaysən, i Pərwərdigar» degən mənidə. Bu səz «Zəb.» 118:25-26diki bexarəttin tepilidu. Injil dəwrigə kəlgəndə «Hudaoɣa təxəkkür-sana» degən mənidimu boloɣan. Zəbur 118-küyidiki izaḥatlarnimu kərüng.

«Ḥəküm-guwaḥ» («on əmr»nimu kərüng)

(Bəzidə «Hudaning guwaḥliḳi», «Hudaning ḥəküm-guwaḥliḳi», «on əmr»mu deyilidu)

Huda Sinay teoɣida Musa pəyoɣəmbərgə tapxuroɣan «on pərz» yaki «on əmr» pütülgən ikki tax tahtay «ḥəküm-guwaḥ» deyilidu («Mis.» 31:18; 20-babni kərüng). Nemixḳa «ḥəküm-guwaḥ» yaki «guwaḥliḳ» deyilidu? Qünki «on pərz» Hudaoɣa guwaḥliḳ beridu; Hudaning ḥəḳḳaniy təbiiti, muḳəddəs maḥiyiti wə insanlaroɣa baoɣlioɣan kəyümqanliḳ-oɣəmhorluḳi xu əmrlərdə ayan ḳilinoɣaqḳa, «ḥəküm-guwaḥ» dəpmu atilidu.

Bu «on pərz»ni Hudaning Israiloɣa boloɣan tüp əmrliri, xundaḳla Uning Israil bilən boloɣan əḥdisining asasi deyixkə bolidu; xu əmrlər pütülgən tax tahtaylar «əḥdə sanduḳi»da saḳlinatti. Xunga bəzidə sanduḳ «**ḥəküm-guwaḥliḳ sanduḳi**», ibadət qediri bolsa, «**ḥəküm-guwaḥliḳ qediri**» dəp atilidu («Mis.» 40:20ni kərüng).

«Ḥerodlar»

«Ḥerodlar» Injil dəwrdə Yəhudiyə əlkisini wə ətrapidiki əlkilərni sorioɣan Edomiy millitidin boloɣan bir handanliḳḳa təwəlik padixaḥlar yaki ḥakimlar, ular asasən Rim imperiyəsining «ḳonqaḳ padixaḥ»liri idi. Ularning təpsiliy tarihi tooɣruluḳ həwər «Matta»diki ḳoxumqə səz, xundaḳla «Ḥerodlar» nəsəbnamisi kərsətkən shemanimu kərüng.

«On əmr» («ḥəküm-guwaḥ»nimu kərüng)

Musa pəyoɣəmbər Sinay teoɣida Hudadin «muḳəddəs ḳanun» tapxuruwaloɣanda («Mis.» 20-31-bablar), xu ḳanunning birinqi ḳismi Israiloɣa alaḥidə buyruoɣan on əmrdin tərkib tapḳanidi. Bu «on əmr» ikki tax tahtayoɣa pütülüp uningoɣa tapxuruloɣan («Mis.» 24:12, 31:18). Bu awwalḳi tax tahtaylarni Musa pəyoɣəmbər həlḳning itaətsizliki tüpəylidin taxlap qeḳiwətti («Mis.» 32:1-16). Andin Huda uningoɣa: — «**Sən awwalḳioɣa ohxax əzüng üqün taxtin ikki tahtayni yonup kəl; Mən bu tahtaylaroɣa sən ilgiri qeḳiwətkən tahtaylardiki səzlərni yezip ḳoyimən**» dedi («Mis.» 34:1, «Ḳan.» 10:1-2). Andin Musa Israilni bu ikki tax tahtayni «**Hudaning Israil bilən tüzgən əḥdining nigizi**» dəp bilsun dəp, ularni «əḥdə sanduḳi» iqigə ḳoyoɣan. «On əmr» «Mis.» 20:1-17, xundaḳla «Ḳan.» 5:6-21də tepilidu.

«Uhlax» — «U ata-bowiliri arisida uhlidi», «U ata-bowilirining yenioqa kətti», «U həlkigə koxuldi» katarlik ibarilər

«U ata-bowiliri arisida uhlidi» degən ibarə Təwrattiki «Yaritilix» «Padixahlar» wə «Tarih-Təzkirə» degən kisimlarda tepilidu (buningoqa ohxaydioqan «U əz həlkligə yioqildi» degəndək ibarilər baxka yərlərdimu tepilidu). Bəzi alimlar bu ibarini pəkət «u əldi» degən mənidiki silik gəp (ewfemizm), halas, dəp karaydu. Biz bolsak bu kəzkaraxni mukəddəs yazmilarning kədir-kimmitini suslaxturidu, dəp oylaymiz. Rosul Pawlus bizgə «Pütkül mukəddəs yazmilarning həmmisi Hudaning Rohining yolyoruk-ilhami bilən yeziloqan» dəp əslitidu («1Tim.» 3:16). Huda bir səzni hərgiz bikar yaki behudə ixlətməydu, wə Uning hizmətkarlirimu undak kilmasliki kerək («Mat.» 12:36). «Hudaning mukəddəs adəmliri Mukəddəs Rohning yetəkləp təsirləndürüxi bilən» mukəddəs yazmilarni yazoqanlirida heq bikar səz ixlətməydioqanliki turoqan gəptur («2Pet.» 1:20-21).

Rəbbimiz Özi wə Uning rosulliri etikadqilarning ölümini tiloqa aloqan bolsa daim «uhlax» dəp ataydu. Biz bu səzdin etikadqilarning ölümi wə tirilixining arilikidiki halitini birhil rohiy hoxsizlik yaki «yokluk» dəp oylimaymiz. Əməliyəttə, «uyku» jismaniy jəhəttə heqkandak «hoxsizlik» halitini kərsətməydu; həmmə kixilər uhlioqanda qüx kəridu, hətta itlarmu qüx kəridu! Insanlarning normal uykusi bolsa, dərwəkə hoxsizlik əməs. Ölüm bilən tirilixning «arilikidiki halət» tooqruluk mukəddəs yazmilardin «Yəx.» 14:4-19, «Əz.» 31-bab, «2Kor.» 5:6-9, «Luka» 16:19-31 katarlik kisimlar bizni uqur bilən təmin etidu. Muxu kisimlarning əng ahirisida («Luka»da) Rəbbimiz etikadqi boloqan «tiləmqi Lazarus» wə etikadsiz namsiz bir bayning ölümdin keyinki əhwalini bizgə bayan kilidu. Uning təswirliri boyiqə ikkisining rohlirining oyoqak ikənliki wə məlum dərijidə Hudaning ularning əmürliri üstidin kiloqan jaza hökümigə uqrioqanliki kərünidu; etikadsiz bay adəmning rohi kiynilidu, Lazarusning rohi «Ibrahimning koynida» rahətlinip yatidu («Luka»diki «koxumqə səz»imizni kərüng).

Xuning bilən biz «U ata-bowiliri arisida uhlidi» degən ibarini insanning ölümdin keyinki, əmma tirilixtin ilgiriki oyoqak rohiy halitini kərsitidu, dəp karaymiz. Yənə mumkinqiliki barki, «Padixahlar» wə «Tarih-Təzkirə»diki «U ata-bowiliri arisida uhlidi» degən ibaridə «uning ata-bowiliri» degən səz jismaniy jəhəttə ixlitilipla kalmay, yənə rohiy

jəḥəttimu ixlitilidu. Demək, kəzdə tutuloɣan padixaḥ etiḳadqi bolsa, «**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» degən səzlər uning roḥi ələmdin keyin əzidin ilgiriki etiḳadqi padixaḥlar wə etiḳadqi əjdadliri bilən billə raḥəttə boluxḳa baridu ; padixaḥ etiḳadsiz adəm bolsa, əmdi uning roḥi ələmdin keyin əzidin ilgiriki etiḳadsiz padixaḥlar wə etiḳadsiz əjdadliri bilən billə ḳarangoɣulukṭa boluxḳa baridu («Əz.» 32:18-32dimu kərsitilgəndək) dəp ayan ḳilinidu. Məsilən, «1Pad.» 15:11, 24, 22:50, «2Pad.» 14:3, 15:38, 16:2, 18:3, 20:25, 22:2də bəzi etiḳadqi padixaḥlarni tiloɣa elinoɣanda «uning atisi Dawut» degən ibarə ixlitilidu. Bularda birdinbir istisnasi bolsa Aḥaz padixaḥ, u «1Pad.» 16:2də tiloɣa elinoɣandimu «uning atisi Dawut» deyilidu; lekin «**U atisi Dawut ḳiloɣandək əməs, əksiqə Pərwərdigarning nəzиridə durux boloɣanni ḳilmidi**».

«**Ata-bowiliri bilən uhlidi**» degən ibarə tooɣruluḳ muxu kəzḳarax tooɣra bolsa, əmdi Rəbbimiz «Luḳa» 16-babta ayan ḳiloɣandək, etiḳadqilar wə etiḳadsizlarning təḥtisarada (xe'ol yaki ḥadesta) bir-biridin ayrilixi pütkül Təwrat dəwridə (Məsiḥning ələmigə ḳədər) məwjut boloɣan bolsa kerək.

«Urim wə tummim»

«Urim wə tummim» alaḥidə birhil taxlar. Bu taxlar arḳilik Israil həlḳi Hudadin yol sorisa bolatti. Ulardin ḥərhil jawab qiḳatti, məsilən, «xundaḳ», «yaḳ» degəndək; bəzi əḥwallarda ḥeqḳandaḳ jawab bərməslikimu mumkin (məsilən, «Ḥak.» 20:23, «1Sam.» 14:37, 23:2-4, 28:6, «2Sam.» 2:1 ḳatarliḳlarni kərüng). «Urim»ning mənisi «nurlar», tummim»ning mənisi, «mukəmməllik» yaki «mukəmməl ixlar» degənlik; lekin ularning təpsilatliri ḥazir bizgə naməlum.

«Əz həlḳidin üzüp taxlinidu»

«**Əz həlḳidin üzüp taxlinidu**» degənning mundaḳ birnəqqə qüxənqisi boluxi mumkin: (1) Pərwərdigar uni biwasitə əltüridu; (2) jamaət uni ələmgə məḥkəm ḳilidu; (3) jamaət uni ibadət sorunliridin ḥəydiwetidu yaki pütkül jəm'iyət uni paliwetidu; (4) uningdin ḥeq nəsil ḳaldurulmaydu.

Bizningqə bu səzning aldi-kəynidiki ayətlərdə Hudaning baxqa enik buyruqi kərsitilmisə, undaqta birinqi qüxənqə (Huda Өzi xu adəmni biwasitə əltüridu) tooɣra boluxi mumkin, dəp qaraymiz.

«Өzgərməs muḥəbbət» — Ibraniy tilida «həsəd»

«Өzgərməs muḥəbbət» — Təwratta «өzgərməs muḥəbbət» dəp tərjimə qilinoɣan bu səz ibraniy tilida «həsəd» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səzning mənisi bək qongqur bolup, kəp yərlərdə «өzgərməs muḥəbbət» yaki «sadik mehribanlik» dəp tərjimə qilinidu. «Həsəd» kəp yərlərdə bir hil əhdə bilən baoɣlik bolidu; xunga səzning uzunrak birhil tərjimisi: «Өzgərməs mehir-muḥəbbəttin əhdidə qing turidioɣan». Bu səz «Yar.» 21:23, 24:12, 32:10, «Mis.» 15:13, 34:6-7, «Rut» 1:8, 2:20, 3:10də ixlitilgən («Rut»tiki ayətlərdə bolsa, «həsəd» ḥəm Hudaning «өzgərməs muḥəbbət»i ḥəm insanlarning «өzgərməs muḥəbbət»ini kərsitidu).

«Өzünglarni pak qilinglar» yaki «өzünglarni pak-muqəddəs qilinglar»

«Өzünglarni pak qilinglar» yaki «өzünglarni pak-muqəddəs qilinglar» degəndək əmr Təwrat dəwridə adəttə həlqqə yaki kahinlaroɣa eytiloɣan bolsa, adəttə məlum bir rəsmiy ibadət paaliyitigə qatnixixqa təyyarlinix üqün eytiloɣan boluxi mumkin. «Misirdin qiqix» 29-babta wə «Lawiylar» 7-babta qəyt qilinoɣan rəsmiy «paklinix» bolsa, təwəndiki amillarni өz iqigə elixi mumkin: —

(a) əlük nərsilərgə təgməslik;

(ə) tənlirini yuyux;

(b) pakiz kiyim-keqəklərni kiyix;

(p) өzining gunahini tiləx üqün «gunah qurbanliqi» sunux qatarliqlar.

Muxu yərdə eytip ətüximiz kerəkki, Təwrat dəwridə «təndiki napaklik» kixilərning Hudaoɣa dua qilixioɣa ḥeqqandak tolsaloɣu əməs idi.

Injil dəwridə bolsa, «pak-muqəddəs bolux» taxqi yaki təndiki paklikida əməs, bəlki iqki dunyasining paklikididur, yəni Huda aldida pak qəlblik boluxtin ibarət idi. Məsihgə baoɣlanoɣan ḥəqiqiy etiqad birər ibadət yaki məlum birər

ḥajitimiz üqün təyyarlinixta əməs, bəlki ḥərdaim «pak-muḳəddəsliktə turux»ta ayan bolidu: —

«Lekin U Өzi nurda boloƣinidək bizmu nurda mangsaḳ, undaḳta bizning bir-birimiz bilən sirdax-ḥəmdəmlikimiz bolup, Uning Ooƣli Əysa Məsiḥning ḳeni bizni barliḳ gunaḥtin paklaydu. Əgər gunaḥimiz yoḳ desək, өz өzimizni aldioƣan bolimiz ḥəmdə bizdə ḥəḳiḳət turmaydu. Gunaḥlirimizni iḳrar ḳilsaḳ, U bizning gunaḥlirimizni kəqürüxkə wə bizni barliḳ ḥəḳḳaniysizliḳtin pak ḳilixḳa ixənqlik ḥəm adildur» (1Yḥ.» 1:7-9).

Bu muḥim ixlar tooƣrisida tehimu qüxinqigə igə bolay desingiz rosul Yuḥannaning xu uluoƣ məktupini kərüng.

Epikurianizm» (uningoƣa ixəngüqilər «epikurlar» deyilidu)

«Epikurianizm» — miladiyədin ilgiriki 4- wə 3-əsirdə pəyda boloƣan birhil pəlsəpiwi eḳim. «Epikurlar» — «ləzzət»ni əng yuḳiri orunoƣa ḳoyup, ḥərtürlük «ilaḥ» wə «ahirət» degənlərgə ḳarxi idi.

«Ibadəthana» («muḳəddəs ibadəthana»)

«Ibadəthana» — Sulayman padixaḥ səltənət ḳiloƣan yillarda u paytəhti Yerusalemda «muḳəddəs qedir»ning ornioƣa intayin qong, intayin ḥəwətlik kərkəm ibadəthanini yasatti («1Pad.» 5-6-bablar).

Miladiyədin ilgiriki 597-yili Babil imperatori Neboḳadnəsar Israillarni sürgün ḳiloƣan waḳtida u ibadəthanini mutləḳ harabə ḳiliwətti. Yətmix yildin keyin sürgündin ḳaytip kəlgən «ḳaldi» kixilər uni yengiwaxtin ḳurup qiḳti. Miladiyədin 16 yil ilgiri Ḥerod padixaḥ xu ibadəthanini kengəytip yənə intayin qong, intayin ḥəywətlik ḳildi («Yḥ.» 2:13-22).

Miladiyə 70-yili Yəhudiy həlḳi Rim imperiyəsigə ḳarxi isyan kətürüxi bilən, Rim ḳoxunliri xu ibadəthanini pütünləy wəyran ḳildi.

«Ibraniy»

«Ibraniy» degən səz birinqi ḳetim «Yar.» 14:13də, Ibraḥim tooƣruluḳ ixlitilidu. «ibraniy» degən səz təwəndikidək ikki hil mənidin biridə yaki

ḥər ikkisidə boluxi mumkin : —

(a) Ebər degən kixining əwladi (Ibraḥim dərwəqə uning əwladi — («Yar.» 10.21);

(ə) «Ətküqi». «ibraniy» degənning bəlkim «abar» («ətmək») degən peil bilən munasiwiti boluxi mumkin. Ibraḥim Qanaan zeminida turuwat-qanlaroɣa nisbətən «dəryadin ətkən kixi» — demək, u «Uluoɣ dərya» (əfrat dəryasi)ning «u təripi»din ətüp kəlgən kixi idi.

Keyin «Ibraniy» degən səz uning əwladliri boloɣan Israillarnimu kərsitix üqün ixlitildi.

«Israil», «Israillar», «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»

«Israillar» — Ibraḥimdin qikkan ikki əl, yəni ikki millətning biri. Yənə birsi ərəblər.

Huda Ibraḥimoɣa: «**Sən arqilik yər yüzidiki barlik ailə-qəbililərgə bəht-bərikət ata qilinidu!**» dəp wədə qiloɣan («Yar.» 12:3). Andin Huda bu wədini Ibraḥimning ooɣli Isḥaqqa tapxuroɣan («Yar.» 17:21), andin Isḥaqning ooɣli Yaqupqa tapxuroɣan bolup, Yaqupning ismini «Israil»oɣa əzgərtkən («Yar.» 28:10-15, 10:35). Aqarqilik boloɣan waqtida Yaqupning ailidikiliri axlik setiwelixqa Misiroɣa qüxkən. Xu yərdə Yaqupning on ikki ooɣlining ḥərbiri bir qəbilining atisi boloɣan («Yar.» 49-babni kərüng). Tət dəwrdin keyin Misirning Pirəwni ularni qullukqa qüxürgən. Xu qaoɣda Musa pəyoɣəmbərning yetəkqiliki bilən ular «yengi tuoɣuloɣan» bir əl süpitidə Misirdin elip qikiloɣan («Mis.» 3:7, 6:7).

Keyin, Sulayman padixaḥning butpərəslikkə berilip qüxkünlixixi tüpəylidin Huda Israil padixaḥlikini «ximaliy padixaḥlik» (on qəbilə) wə «jənubiy padixaḥlik» (ikki qəbilə)qa bəlüwətkən. «Ximaliy padixaḥlik» bolsa «Israil», «Jənubiy padixaḥlik» bolsa «Yəḥuda» dəp ataloɣan (miladiyədin ilgiriki 931-yili).

«Ilaḥlar» degən səz tooɣruluk: —

Təwrat ḥəm Injilda okurmənlər «ilaḥlar» degən ibarini uqritidu. «ilaḥlar» daim degüdək butlarni kərsitidu. Nemixqa «ilaḥlar» deyilidu? Xübḥisizki, bu butlaroɣa qokunoɣanlar ularni «ilaḥlar» dəp karioɣini bilən, ular pəqət

insanning ḳoli bilən yasalоɣan bir nərsə, halas.

Ḥalbuki, oḳurmənlər mundaḳ bir ayətni oḳup baxḳiqə bir oyоɣa kelixi mumkin: —

«**Qünki Pərwərdigar — büyük bir Ilaḥtur,**
Pütkül ilaḥlar üstidiki büyük bir padixaḥtur» («Zəb.» 95:3).

«Pütkül ilaḥlar»ning kəyinidə bir küq barmu? Imansizlar qoḳunоɣan butlarda ḥəḳiḳiy bir küq barmu? Təwrat wə Injildin tepilоɣan jawab xundaḳki, xundaḳ bir küq ḥəm «yoḳ» ḥəm «bar». Birinqidin, barliḳ butlar gunaḥḳa petip ḳalоɣan insanlarning (demək, adəttiki adəmlərning!) өz təpəkkuridin qiḳarоɣan, өz ḳoli yasiоɣan bir nərsə. Nurоɣun insanlar ḥəḳiḳiy Hudani tonuxni tallimay, өzi hiyal ḳilip yasiоɣan bir nərsigə ibadət ḳilixni tallaydu («Rim.» 1:19-23). Bu butlar bir ḥəykəl, halas. Ḥalbuki, ikkinqidin, muxu butlarning kəynidə jin-xaytanlardin kəlgən bir küq bar. Jin-xəytanlar butlarоɣa qoḳunоɣanlarni ḥərtürlük ḥiylə-mikirlər bilən aldam haltiоɣa qüxürüp, asarət-əsirlikkə tutḳun ḳilidiоɣan xundaḳ bir küq bar («Gal.» 4:9, «Kol.» 2:8, 20 wə bolupmu «1Kor.» 10:19-20ni kərüng. Ahirḳi ayətlərdə butlarning ikki təripi kərsitilidu).

«Yat əllər» («taipilər»)

Təwrat-injilda «əllər», «yat əllər» (yaki «taipilər») degən səz adəttə Israillardin baxḳa əllər yaki xu əldikilərni kərsitix üqün ixlitilidu. Təwrat dəwridə (Injil dəwri kəlgüqə) «yat əlliklər»ning ḥəmmisi degüdək butlarоɣa qoḳunatti. Hudaning Israilda bolоɣan məḳsitining muḥim bir ḳismi xu idiki, Israillarning bu əllərgə Hudaоɣa ibadət ḳilix jəḥəttə ülgə bolup, Өzining birdinbir Huda ikənlikigə guwaḥ berixi üqün idi.

Injilda bəzidə «yat əlliklər» kəqmə mənidə ixlitilip «jamaəttin sirttikilər», yəni «butpərəs kapirlar»ni kərsitidu.

«Yəttinqi yili» wə «buroɣa qelix yili»

Musa pəyоɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, Israilda ḥər yəttinqi yili zemin terilmay aḳ ḳalduruluxi kerək wə barliḳ Israilliḳ ḳullar ḥər ḳilinixi kerək idi («Law.» 25:1-10, «Ḳan.» 15:1-18).

Xuningdək ḥər əllikinqi yili «Kanay-buroŋa qalidioŋan yili» («azadlik yili», «xadlik yili») dəp jakarlinatti («Law.» 25:11-55). Xu yili barlik ḳərzlər yok ḳilinatti, ḥəmdə barlik yərlər Israil Ḳanaan zeminini igiligən qaoŋdiki, Yəxua pəyoŋəmbərning təḳsimatliri boyiqə əslidiki təwə ḳilinoŋan jəmət-aililərgə ḳayturulatti.

Ḥalbuki, nuroŋun wakitlarda Israil bu esil ḳanun-bəlgilimilərni kəzgə ilmay, ularoŋa hilaplik ḳilatti («Nəḥ.» 10:31ni kərüng).

«Yəḥudiyə»

«Yəḥudiyə» — Rim imperiyəsi Pələstinning jənubiy ḳismidin tərkib tapḳan yərni «Yəḥudiyə əlkisi» dəp bekitkən. «Yəḥudiyə» əlkisining pəytəhti Yerusalem idi.

«Yəḥudiylar» — «Israil», «Israillar» , «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kərüng.

«Yukiri jaylar»

«Yukiri jaylar» — Təwrattiki «Ḳan.» 12:5-14də wə baxḳa munasiwətlik ayətlərdə, Huda Israillaroŋa: Birsi Manga atap ḳurbanlik ḳilsa, pəḳət «Əzüm talliŋan jay»da ḳurbanlik ḳilsun, dəp tapilaydu. Israilning tarihida Huda muxundak ḳurbanlik ḳilidioŋan birnəqqə jayni bekitkənidi (bir wakitta pəḳət birla jayni bekitətti). Birak Israillar bəlkim əz ḳolayliḳini kəzləp (wə bəlkim butpərəslərning ix-ḥərikətlirini dorap) Pərwərdigarning bu əmrini nəziridin sakit ḳilip, taoŋ qokḳiliri ḳatarlik yukiri jaylarda Uningoŋa ibadət ḳilip ḳurbanlik ḳilatti. Mundak «yukiri jay»lar əslidə butpərəslər məbudlirioŋa qoḳunuxḳa tawap ḳiloŋan taoŋ qokḳiliri ḳatarlik jaylar idi.

Xunga Israillarning bundak ḳilmixining hətiri bar idiki, ular ətrapidiki butpərəslərning «yukiri jaylar»oŋa munasiwətlik ərp-adətlirining təsirini ḳobul ḳilip, xu yərdə ḥərhil butlaroŋimu qoḳunup, ḥətta butpərəslərgə əgixip yirginqlikkə qüxüp «insan ḳurbanlik»larnimu ḳilixi mumkin wə dərwəḳə kəp wakitlarda xundak ḳilatti («Law.» 26:30 wə izaḥatini, «Əz.» 16:21, 20:26ni kərüng).

«Yetəkqi»

«Yetəkqilər» wə «akṣakṣallar» degən səzlər ohxax, jamaətning məs'uliyitini zimmisigə alоqan adəmlərni kərsitidu. «Yetəkqi» (grek tilida «episkop») bolsa baxka kerindaxlaroqa nisbətən məs'ul adəmning yirakni kərər, roḥiy kəzliri roxənrək ikənlikini təkitləydu; «akṣakal» bolsa məs'ul adəmning roḥiy jəḥəttin «qong boloqan» «pixip yetilgən»likini təkitləydu.

«Filippiyliklar»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.

«Yokлax» (Hudaningki) — «Hudaning yokлixi»ni kərüng

«Yengi Əḥdə» ¯ «Kona Əḥdə» wə «Yengi Əḥdə»ni kərüng

Təwrat, Injilda ixlitilgən ɵlqəm birlikliri

(Təwrat dəwri)

Uzunluқ birlikliri

Birlik	Ɵlqəm	Birlik	Ɵlqəm
«Tət ilik»	8 santimetr	Qong gəz	53 santimetr
Oʃeriq	22.5 santimetr	«Қomux ḥasa»	3.18 metr
Gəz	45 santimetr		

Gəz — Muқəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» bolsa adəmning қolining jəynəktin barmaқning uqioʃiqə boloʃan ariliқi (təhminən 45 santimetr) idi.

Eoʃirliқ birlikliri (yəni pul birlikliri)

Birlik	Ɵlqəm	Birlik	Ɵlqəm
Gərah	0.6 gram	Mina (50 yaki 60 xəkəl)	575-684 gram
Beka (10 «gərah»)	5.8 gram	Talant (60 Mina)	34.5 kilogram
Xəkəl (20 «gərah»)	11.4 gram	Darik (Pars imperiyəsidə)	8.3 gram
Muқəddəs jaydiki xəkəl	11.4 gram (Bəzi alimlar 10 gram dəp қaraydu)		

«Gərah» — 20 gərah bir xəkəlgə barawər idi («Əz.» 45:12).

«Xəkəl» — kümüxning (yaki altunning) əlqimi bolup (bəzi waḳitlar birhil tənggimu boluxi mumkin), 11.4 gramoɣa barawər boluxi mumkin

«Talant» — Təwrat ḥəm Injil dəwridimu birhil pul birliki boloɣan, bir «talant» altun yaki kəmüx tənggə az degəndə bir ixqining yillik ḥəḳḳining 17 ḥəssisi idi.

«Mina» — (yaki «Manəḥ») birhil kümüx tənggə bolup, 60 xəkəlgə yaki «talant»tin atmixtin birigə barawər idi. Bir mina kümüxning eoɣirliḳi bəlkim 800 gramqə boluxi mumkin idi.

«Darik» — (yaki «drahma») — Pars imperiyəsidiki birhil altun tənggə, bir darikning eoɣirliḳi 0.4-0.5 gram boluxi mumkin.

Sioɣim (ḥəjim) birlikliri

Birlik	Əlqəm	Birlik	Əlqəm
Kab (1/18 əfaḥ)	1.2 litr	Əfaḥ (10 omər)	22 litr (bəzidə 27 yaki 30 litr boluxi mumkin)
Omər (0.1 əfaḥ)	1.2 litr	Kor/homir (10 əfaḥ)	220 litr
Seaḥ (1/3 əfaḥ)	7.3 litr		

«Əfaḥ» — ḳuruḳ nərsilərgə əlqəm idi.

«Homir» — «Kor»ning əsliy mənisi «exək kətürəligüdək yük» idi — təhminən 220-300 litr.

«Kor» — bəzi yərlərdə təhminən 300 litrni (10 bat)ni, bəzi yərlərdə təhminən 390 litrni bildürüxi mumkin. Bəzi yərlərdə biz bu səzni «kürə» dəp tərjimə ḳilduḳ.

(Suyuqluq) sioqim birlikliri

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
Log (1/72 bat)	0.3 litr	Bat (1 əfaḥ)	22 litr (bəzidə 27 yaki 30 litr boluxi mumkin)
Ḥin (1/6 bat)	3.6 litr		

(Injil dəwri)

Uzunluq birlikliri

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
«Tət ilik»	8 santimetr	Stadion	187 metr
Gəz	45 santimetr	Ming ḳədəm (grek tilida «bir miliyon»	1.5 kilometr (8 stadion)
Oɳulaq	1.8 metr		

Eoqirlik birlikliri

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
Litra (ḳadaḳ)	327 gram	Talant (altun yaki kümüx)	34.5 kilogram

Sioɣim (ḥəjim) birlikliri

Ölqəm	Birlik	Ölqəm	Birlik
Hiniks	1.1 litr	Bat (36 hiniks)	39 litr
Seaḥ (saton) (1/3 bat)	7.3 yaki 13 litr	Kor (kürə) (10 bat)	395 litr

Injil dəwridiki «Kor» — bəzi yərlərdə təhminən 300 litrni (10 bat)ni, bəzi yərlərdə təhminən 390 litrni bildürüxi mumkin. Bəzi yərlərdə biz bu səzni «kürə» dəp tərjimə ḳilduḳ.

Pul birlikliri

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
Ləpton (0.5 kodrans)	3.5 gram mis	Dinar (yaki «draḳma») (bir adəmning künlük ḥəḳḳi)	3.8 gram kümüx
Kodrans	7 gram mis	Tətradrahma (4 dinar) yaki «stater»	15.2 gram kümüx
Assariyin	28 gram mis	Mina (100 dinar)	1.5 kilogram

«Dinar» yaki «dinarius» — Rim imperiyəsidiki birhil pul birliki bolup, üstigə Ḳəysərning süriti besiloɣanidi. Bir «dinar» təhminən bir adəmning künlük ḥəḳḳi bolatti («Mat.» 20:2ni kərüng).

«Talant» — Rəbbimizning «talantlarni üləxtürüx» degən təmsili aləmxumul boloɣaqḳa («Mat.» 25:13-30), bəzi tillarda «talant» degən səz daim dəl xu təmsildin qiḳḳan kəqmə mənisidə ixlitilidu.

Muqəddəs Kitabtiki qisimlarning qisqartilma namliri

Ingliz tilidiki qisqartilma nami	Uyoqur tilidiki toluq nami	Uyoqur tilidiki qisqartilma nami
Təwrat		
Gen.	Yaritilix	(«Yar.»)
Ex.	Misirdin qiqix	(«Mis.»)
Lev.	«Lawiylar» («Kahin-lawiylarning dəsturi »)	(«Law.»)
Num.	«Qəl-Bayawandiki səpər» («Nopus sani» dəpmu atilidu)	(«Qəl.»)
Deut.	Qanun xərhi	(«Qan.»)
Josh.	Yəxua pəyoqəmbər	(«Yə.»)
Jud.	Batur hakimlar	(«Hak.»)
Ruth	Rut	(«Rut»)
1Sam.	Samuil (1)	(«1Sam.»)
2Sam.	Samuil (2)	(«2Sam.»)
1Ki.	Padixahlar (1)	(«1Pad.»)
2Ki.	Padixahlar (2)	(«2Pad.»)
1Chron.	Tarih-təzkirə (1)	(«1Tar.»)
2Chron.	Tarih-təzkirə (2)	(«2Tar.»)
Ezra (Ez.)	Əzra	(«Əzra»)
Neh.	Nəhəmiya	(«Nəh.»)
Es.	Əstər	(«Əst.»)

Job	Ayup	(«Ayup»)
Ps.	Zəbur	(«Zəb.»)
Prov.	Pənd-nəsiḥətlər	(«Pənd.»)
Song	Küylərning Küyi	(«Küy»)
Ecc.	Ḥekmət topliɵuqi	(«Top.»)
Is.	Yəxaya	(Yəx.»)
Jer.	Yərəmiya	(Yər.»)
Lam.	«Yiɵa-zarlar» (Yərəmiya pəyɵəmbərning yiɵa-zarliri)	(«Yiɵ.»)
Ez.	Əzakiyal	(«Əz.»)
Dan.	Daniyal	(«Dan.»)
Hos.	Ḥoxiya	(«Ḥox.»)
Joel	Yoel	(«Yo.»)
Amos (Am.)	Amos	(«Amos»)
Ob.	Obadiya	(«Ob.»)
Jon.	Yunus	(«Yun.»)
Mic.	Mikaḥ	(«Mik.»)
Nah.	Naḥum	(«Naḥ.»)
Hab.	Ḥabakkuk	(«Ḥab.»)
Zeph.	Zəfaniya	(«Zəf.»)
Hag.	Ḥagay	(«Ḥag.»)
Zech.	Zəkəriya	(«Zək.»)
Mal.	Malaki	(«Mal.»)

Injil kisimliri		
Mat.	Matta	(«Mat.»)
Mar.	Markus	(«Mar.»)
Luke (Lu.)	Luḳa	(«Luḳa»)
John (Joh.)	Yuḥanna	(«Yḥ.»)
Acts	Rosullarning paaliyətliri	(«Ros.»)
Rom.	Rimliḳlarоɣa	(«Rim.»)
1Cor.	Korintliḳlarоɣa (1)	(«1Kor.»)
2Cor.	Korintliḳlarоɣa (2)	(«2Kor.»)
Gal.	Galatiyaliḳlarоɣa	(«Gal.»)
Eph.	Əfəsusluḳlarоɣa	(«əf.»)
Phil.	Filippiliḳlarоɣa	(«Fil.»)
Col.	Kolossiliklərgə	(«Kol.»)
1Thess. (1Th.)	Tesalonikaliḳlarоɣa (1)	(«1Tes.»)
2Thess. (2Th.)	Tesalonikaliḳlarоɣa (2)	(«2Tes.»)
1Tim.	Timotiyоɣa (1)	(«1Tim.»)
2Tim.	Timotiyоɣa (2)	(«2Tim.»)
Tit.	Titus	(«Tit.»)
Phile.	Filemon	(«Flm.»)
Heb.	Ibraniylarоɣa	(«Ibr.»)
Ja. (Jam.)	Yaḳup	(«Yaḳ.»)
1Pet.	Petrus (1)	(«1Pet.»)
2Pet.	Petrus (2)	(«2Pet.»)

1Jo. (1John)	Yuḫanna (1)	(«1Yḫ.»)
2Jo. (2John)	Yuḫanna (2)	(«2Yḫ.»)
3Jo. (3John)	Yuḫanna (3)	(«3Yḫ.»)
Jude (Ju.)	Yəḫuda	(«Yəḫ.»)
Rev.	Wəḫiy	(«Wəḫ.»)

Təwrat kalendari; aylar wə ḫeytlar jədwili

Təwrat ḳanuni-diki kalendar Ay	Babil-diki kalendar Ay	Ay nami	Heyt-bayram(lar)	Ḫazirḳi zamandiki kalendar boyiqə
1	7	Abib, Nisan	«Ötüp ketix ḫeyti» (14-küni) «Dəsləpki ḫosul ḫeyti» (adəttə 16-küni) «Petir nan ḫeyti» (15-21-küni)	Mart-Aprel
2	8	Zif, Iyyar		Aprel-May
3	9	Siwan	«Ḫəptilər ḫeyti» (bəzidə «Orma ḫeyti», «Dəsləpki orma ḫeyti» deyilidu)	May-Iyun
4	10	Tammuz		Iyul-Iyul
5	11	Aw		Iyul-Awoɣust
6	12	Elul		Awoɣust-Sintebr

7	1	Etanim, Tixri	«Kanay qelix ḫeyti» (1-küni) «Kafarət küni» (10-küni) «Kəpilər ḫeyti» (15-22-küni)	Sintebr-Octəbr
8	2	Bul, Markəswan		Octəbr-Noyabir
9	3	Kisləw		Noyabir-Dekabr
10	4	Təwət	«Ḫannukaḫ» «Ibadəthanini ḳaytidin Hudaqa beoꞑixlax bayrimi»	Dekabr-Yanwar
11	5	Xewat		Yanwar-Fewral
12	6	Adar	«Purim bayrimi» (14-25-küni)	Fewral-Mart

Muḳəddəs Kitabning (addiylaxturuloɣan) tarihiy jədwili

Asman-zeminning yaritilixi	
«Tarihtin awwalḳi» məzgil	Huda asman-zeminni yaritidu Adəm'ata, Ḥawaanimiz Erəm baoɣqisida gunaḥning dunyaoɣa kelixi Ḥabil wə Kabil (Kayin) Nuḥ pəyoɣəmbər wə dunyawi topan Babil munari — insan tilining parqilinixi

———————————————————————————

Pəyoɣəmbərlər wə muḥim ərbablar	Israil (Yaḳup)ning əjdadliri
(miladiyədin ilgiriki 2000-yili)	
Ibraḥim Isḥaḳ	**Ibraḥimning Ḳanaan (Pələstin)oɣa kirixi** (miladiyədin ilgiriki 1900-yil) **Ibraḥim bilən Isḥaḳ**
Yaḳup	**Isḥaḳ bilən Yaḳup**
Yüsüp Yəhuda	(miladiyədin 1800qə yil ilgiri) **Yaḳupning on ikki ooɣli** Ular Israilning on ikki ḳəbilisining əjdadi bolidu. Ulardin əng dangḳi qiḳḳan Yüsüp, Misirning bax wəziri bolidu. Yənə «Yəhuda»mu bar.

<table>
<tr><td colspan="3">Israillar Misirda</td></tr>
<tr><td>Ayup## (Edom zeminida)</td><td colspan="2">Yaqup (Israil)ning əjdadliri Misirda qulluqta qalidu (miladiyədin ilgiriki 1780-1450 yiloqiqə)</td></tr>
<tr><td>Musa</td><td colspan="2">Musa pəyoƣəmbər Israiliyəliklərni Misirdin qiqirip qutquzidu (1450-yili)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Yəxua</td><td colspan="2">Musa Sina teoƣida Hudadin «on pərman»ni, keyin Təwratning aldinqi bəx qismini qobul qilidu
Israillar 40 yil qəl-bayawanda tenəp yüridu.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Qanaan (Pələstin) zeminini ixqal qilip olturaqlixix (Yəxua pəyoƣəmbərning yetəklixidə, miladiyədin ilgiriki 1410-yili baxlinidu)</td></tr>
<tr><td>Samuil</td><td colspan="2">Kəp qəbililik ittipaq
Hər dəwrdə bir-ikki «hakim» baxquridu
Samuil pəyoƣəmbər</td></tr>
<tr><td>Sa’ul
Dawut</td><td colspan="2">Israil «birləxmə» padixahliqi
Sa’ul padixah (miladiyədin ilgiriki 1050-1010 yil)</td></tr>
<tr><td>1000-yili</td><td colspan="2">Dawut padixah (yəni Dawut pəyoƣəmbər)
(1010-970 yil)</td></tr>
<tr><td>950-yili
Sulayman</td><td colspan="2">Sulayman padixah (931-970)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Israilning padixahliqi ikkigə bəlünidu</td></tr>
<tr><td rowspan="5"></td><td><u>Jənubiy qismi</u>
(Yəhuda)</td><td><u>Ximaliy qismi</u>
(Israil)</td></tr>
<tr><td><u>Padixah</u></td><td><u>Padixah</u></td></tr>
<tr><td colspan="2">(həmmə yil miladiyədin ilgiri)</td></tr>
<tr><td>Rəhoboam 931-913</td><td>Yəroboam (I)
931-910</td></tr>
<tr><td>Abiyah 913-911</td><td>Nadan 910-909</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td>900-yili</td><td rowspan="4">Asa 911-869</td><td>Baaxa 909-886</td></tr>
<tr><td rowspan="3"></td><td>Elaḥ 886-885</td></tr>
<tr><td>Zimri 885</td></tr>
<tr><td>Tibni 885-880
(ikki padixaḥ
tirkixip turoɣan)</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Iliyas
850-yili</td><td rowspan="3">Yəḥoxafat 872-869 **
872-848
(toluḳ səltənət waḳti)</td><td>Omri
885-874</td></tr>
<tr><td>Aḥab
874-853</td></tr>
<tr><td>Azariya
853-852</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Ilixa
Obadiya##</td><td>Yəḥoram 848-841</td><td>Joram
852-841</td></tr>
<tr><td>Aḥaziya 841</td><td rowspan="2">Yəhu
841-814</td></tr>
<tr><td>Ataliya ayal padixaḥ 841-835</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Yoel##
800-yili</td><td>Yoax (Yəḥoax) 835-796</td><td>Yəḥoaḥaz
814-798</td></tr>
<tr><td>Amaziya 796-767</td><td>Yəḥoax 798-782</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td rowspan="2">Yunus##
Amos##</td><td rowspan="3">Azariya (Uzziya)
792-767**
792-740 (toluq səltənət waqti)</td><td>Yəroboam (II)
793-782**
793-753 (toluq səltənət waqti)</td></tr>
<tr><td>Zəkəriya 753</td></tr>
<tr><td rowspan="5">Yəxaya
Ḫoxiya

Mikaḫ</td><td>Xallum 752</td></tr>
<tr><td>Yotam 750-740**
750-735 (toluq səltənət waqti)</td><td>Mənaḫəm
752-742</td></tr>
<tr><td>Aḫaz 735-715</td><td>Pəkaḫiya 742-740</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Ḫəzəkiya 686-715
Asuriyə Yəhudaoƣa tajawuz ḳilidu.
Pərwərdigar ularni ḳutḳuzidu</td><td>Pəkaḫ 752-742
(bir məzgil ikki padixaḫ boloƣan)
752-732 (jəm’iy)</td></tr>
<tr><td>Ḫoxiya 732-722</td></tr>
<tr><td colspan="2">722 Asuriyə imperiyəsi Israilni besiwalidu wə Israillarni Asuriyəgə elip ketidu</td></tr>
</table>

	Manassəḥ 697-686 ** 697-642 (toluḳ səltənət waḳti)	
Naḥum	Amon 642-640	
Yərəmiya Ḥabaḳḳuḳ Zəfaniya	Yosiya 640-609	
	Yəḥoaḥaz 609	
	Yəḥoakim 609-598	
	Yəḥoaḳin 598-597	
	Zədəkiya 597-586	
600-yili	Izaḥatlar: (1) Yuḳiriḳi jədwəldiki «**» degən bəlgə padixaḥning atisi bilən təng təhttə olturoɣanlixini bildüridu (2) Sulayman padixaḥ dəwridin ilgiriki kərsitilgən yillar təhminiy yillardur. (3) Məlum bir pəyoɣəmbərning yaxioɣan wəḳtini anqə jəzmləxtürəlmigən əḥwalda, uning ismining kəynigə «##» bu bəlgini ḳoyuldi. (bəlgə dəwrigə ḳarita pərəzni kərsitidu)	
Əzakiyal Daniyal	605-586 **Yəḥudaning sürgün boluxi** 586-yili Yerusalem bitqit ḳilinidu. Babil imperiyatori Nebokadnəsar Yəḥudiylarni Babiloɣa elip ketidu. **Sürgün boloɣan omumiy məzgil 70 yil**	

Ḥagay Zəkəriya	**Ḳaytix (539-yili)**
	Miladiyədin ilgiriki 539-yili Pars imperiyəsi üstünlükkə qiḳidu. Ḳorəx padixaḥ əmir qüxürüp Israiliyəliklərni wətinigə ḳaytixḳa ruhsət beridu.
	520-yili **Muḳəddəs ibadəthanining ḳaytidin ḳuruluxi**
500-yili	
Əstər	Əstərning Pars imperatorioŋa yürəklik iltija ḳoyuxi bilən nuroŋun Israillar ḳutḳuzulidu
Əzra	(458-yili) Əzra yənə bir ḳisim «ḳaldi»larni ḳaytixḳa baxlaydu
Nəḥəmiya	(445-444-yili) **Yerusalem xəḥərining ḳaytidin ḳuruluxi** (Nəḥəmiya təripidin)
Malaki	(404-yili) Təwratning ahirḳi ḳismi, yəni «Malaki» degən ḳisim yeziloŋan
	(333-yili) «Büyük Iskəndər grek imperiyəsini bərpa ḳilip, Pars imperiyəsini wəyran ḳilidu. U Israil zeminioŋa tajawwuz ḳilmioŋan.
300-yili	Iskəndərning iz basarliri tət tərəpkə bəlünidu. Ular Israiliyəgə erixix üqün əz'ara nuroŋun uruxlarni ḳilidu. Yəhudiylar eoŋir azab tartidu.
100-yili	«Yəhuda Makkabi» baturluḳ bilən Yəhudiylaroŋa baxqiliḳ ḳilip yengi Yəhudiy padixaḥliḳini bərpa ḳilidu (Padixaḥliḳ məzgil miladiyədin ilgiriki 166-63-yiloŋiqə)

	Miladiyədin ilgiriki 63-yili Rim imperiyəsi Grek imperiyəsidin üstün kelip Israilnimu ixkal kilidu. Herod isimlik bir Edomlik Kəysərgə nurоun pul berip, «Israil padixahi»ning ornini əzi alidu. Keyin u kixi «Büyük Herod» dəp atilidu (miladiyədin ilgiriki 37-yili)
Miladiyə - - - - - - - - Injil dəwri - - - - - - - baxlinidu	
Anna ayal pəyоəmbər	Miladiyədin ilgiriki 1-yili (ətrapida) Məsih Əysa Bəyt-ləhəm xəhiridə Məryəmdin tuоulup dunyaоa kelidu.
	U Nasarət xəhiridə qong bolup yaоaqqilik kilidu.
Yəhya pəyоəmbər	(miladiyə 28-yili) Yəhya «Qəmüldürgüqi Pəyоəmbər»: — «Kutkuzоuqi-Məsih» kelidu, dəp jakarilaxka baxlaydu.
Məsih Əysa	(miladiyə 29-yili) Məsih Əysa Yəhya təripidin qəmüldürülüp təlim berixkə baxlaydu.
(bəlkim) 33-yili	**Məsih Əysa 33 yaxka kirgəndə Yəhudiylar təripidin qətkə kekilip krestkə mihlinidu.**
	Məsih Əysaning tirilixi, asmanоa kətürülüxi **Mukəddəs Roh'ning berilixi** Məsih Əysa asmanоa kətürülüp Hudaning Mukəddəs Roh'ini barlik muhlislirioa əwətidu.

<u>Rosullar</u> Petrus Yuḫanna Yaḳup Yəḫuda (ḳatarliḳlar)	Hux həwər tarḳitix uluoɳ hizmiti barliḳ jamaət arḳiliḳ baxlinidu («Mat.» 28:19)
(bəlkim 33-yili) Pawlus	Sa'ul isimlik bir kixi Məsiḫ Əysaning muhlis jamaitigə əxəddiy ziyankəxlik ḳiloɳanda Məsiḫ Əysa uningoɳa kərünidu. U towa ḳilip «rosul Pawlus» bolidu. U keyin Əysaning baxḳa rosulliri ḫəm muhlisliri bilən ḫər yərgə berip Məsiḫ Əysaning hux həwirini (Injilni) tarḳitidu.
50-68-yili	(50-68-yillar iqidə) «Injil» ḳisimlirining kəpinqisi (rosullar Matta, Markus, Luḳa, Petrus, Yaḳup, Yəḫuda wə Pawlus təripidin) yazilinidu
70-yili	Məsiḫ Əysa bexarət ḳiloɳandək Yerusalem xəḫiri muḳəddəs ibadəthanisi bilən pütünləy wəyran ḳilinidu. Yəḫudiylarning ḫəmmisi dunyaning bulung-pixḳakliriоɳiqə tarḳilidu.
96-yili	Məsiḫ Əysaning sadiḳ muhlisi rosul Yuḫanna Məsiḫtin Injilning «ahirḳi zamanlardiki wəḳələrni bexarət beridioɳan» «Wəḫiy» degən əng ahirḳi ḳismini ḳobul ḳilidu
100-yili	----------